This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

LELAND·STANFORD·JVNIOR·VNIVERSITY

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRA, UNIFORMIS, COMMODA, ŒCONOMICA,

OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD TEMPORA INNOCENTII III (ANNO 1216) PRO LATINIS ET AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT.

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIORA ECCLESIÆ SÆCULA,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS DETECTIS, AUCTA; INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA; DUCENTIS ET AMPLIUS LOCUPLETATA INDICIBUS AUCTORUM SICUT ET OPERUM, ALPHABETICIS, CHRONOLOGICIS, STATISTICIS, SYNTHETICIS, ANALYTICIS, ANALOGICIS, IN QUODQUE RELIGIONIS PUNCTUM, DOGMATICUM, MORALE, LITURGICUM, CANONICUM, DISCIPLINARE, HISTORICUM, ET CUNCTA ALIA SINE ULLA EXCEPTIONE; SED PRÆSERTIM DUOBUS INDICIBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, NE UNO QUIDEM OMISSO, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM S. SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS, TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA, SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES, SCRIPTORESQUE ECCLESIÆ GRÆCÆ A S. BARNABA AD BESSARIONEM

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ

SIVE CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS XXVI.

S. ATHANASIUS ALEXANDRINUS ARCHIEPISCOPUS.

PARISIIS

APUD GARNIER FRATRES, EDITORES ET J.-P. MIGNE SUCCESSORES,

IN VIA DICTA : *AVENUE DU MAINE*, 189, OLIM *CHAUSSÉE DU MAINE*, 127.

1887

Clichy. — Ex typis PAUL DUPONT, 12, viâ dictâ Bac-d'Asnières. 67 *bis*.9.87.

P4
v.26

SÆCULUM IV

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

—

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT

VEL QUÆ EJUS NOMINE CIRCUMFERUNTUR

AD MSS. CODICES GALLICANOS, VATICANOS, ETC., NECNON AD COMMELINIANAS LECTIONES CASTIGATA, MULTIS AUCTA : NOVA INTERPRETATIONE, PRÆFATIONIBUS, NOTIS, VARIIS LECTIONIBUS ILLUSTRATA : NOVA SANCTI DOCTORIS VITA, ONOMASTICO, ET COPIOSISSIMIS INDICIBUS LOCUPLETATA, OPERA ET STUDIO MONACHORUM ORDINIS S. BENEDICTI E CONGREGATIONE S. MAURI,

NOVISSIMIS NUNC CURIS EMENDATIORA, ET QUARTO VOLUMINE AUCTA ;

ACCURANTE ET RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS SECUNDUS.

PARISIIS

APUD GARNIER FRATRES, EDITORES ET J.-P. MIGNE SUCCESSORES,

IN VIA DICTA : *AVENUE DU MAINE*, 189, OLIM *CHAUSSÉE DU MAINE*, 127

—

1857

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO XXVI CONTINENTUR

Quæ stellula prænotantur nunc primum inter Athanasii opera comparent.

S. ATHANASIUS ALEXANDRINUS ARCHIEPISCOPUS.

Opera historica et dogmatica.

Orationes adversus Arianos.	col.	12
Epistolæ ad Serapionem.		525
Epistola de synodis Arimini in Italia et Seleuciæ in Isauria celebratis.		681
Tomus ad Antiochenos.		793
Epistola ad Jovianum imp.		813
Vita S. Antonii.		835
Epistolæ duæ ad Orsisium.		978
Narratio Athanasii ad Ammonium episc. et alios de fuga sua sub Juliano.		980
Liber de incarnatione Verbi Dei et contra Arianos.		984
Epistola ad Aros.		1029
Epistola ad Epictetum.		1049
Epistola ad Adelphium.		1071
Epistola ad Maximum philosophum.		1085
De incarnatione Domini nostri Jesu Christi contra Apollinarium.		1093
Epistolæ duæ ad Amunem monachum.		1169
Epistola ad Rufinianum.		1179
Epistolæ duæ ad Luciferum.		1181
Epistola ad monachos.		1185
Liber de Trinitate et Spiritu sancto.		1191
Fragmenta varia.		1217
Sermo major de fide.		1262
Fragmenta et sermones.		1293
Dominicum de Lazarus.		1327
Epistolæ decretales.		1339

256329

ADMONITIO

IN QUATUOR ORATIONES CONTRA ARIANOS

318 I. *Historiæ Arianorum ad monachos a S. Athanasio missæ subjungere visum est quatuor orationes contra Arianos. Namque si, ut nonnullorum est sententia, hoc ipsum opus est quod una cum Arianorum Historia ad monachos misit S. Athanasius, proprius hic ejus locus est. Sed si alii probabilius existiment illas orationes alias plane esse ab opere ad monachos misso : nec idcirco incommode hic collocantur. Cum enim constet eas, post intrusum Georgium, a S. Athanasio in solitudine tum degente esse compositas : potest utique fieri ut illas nonnisi post epistolam cæteraque ad monachos missa opera scripserit; nam quo definite anno conscriptæ fuerint, certo dici non potest. Sed de his fusius in Præfatione generali : cætera nunc quæ ad ipsas attinent orationes, prosequamur.*

II. *Volumine superiori* (a), *in admonitione in Epistolam encyclicam ad episcopos Ægypti et Libyæ jam observavimus quatuor duntaxat esse orationes contra Arianos, non quinque, ut alii editi habent, ipsamque encyclicam epistolam ab illis orationibus penitus esse distinctam: verum operæ pretium est plenius hic ea de re disserere. Inter se non consentiunt manuscripti codices in assignando numero orationum contra Arianos. Seguerimus optimæ notæ codex quinque numerat, quarum prima est epistola encyclica ad episcopos Ægypti et Libyæ, ad cujus initium in margine hæc nota legitur, quam noluimus omittere* : Οὗτος ὁ ἐνταῦθα πρῶτος λόγος τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἔν τισι τῶν ἀντιγράφων τέταρτος φέρεται. Καὶ Σεβῆρος δὲ ὁ δυσσεβὴς ἐν τῷ εἰκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ τρίτου λόγου τῶν κατὰ τοῦ μακαρίου Ἰωάννου τοῦ ἐπισκόπου Καισαρείας Παλαιστίνης τοῦ ἀπὸ γραμματικῶν τέταρτον τὸν παρόντα λόγον ὀνομάζει. Ὁ δὲ ἐν ὁσίοις Θεόδωρος ἐπίσκοπος τῆς Φαρᾶν, ἀνὴρ λόγιος, καὶ συγγράμματα καταλελοιπὼς ἀξιάγαστα, ἐν τῷ κατὰ Ἀγνοητῶν αὐτοῦ διαλόγῳ τέταρτον τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου κατὰ Ἀρειανῶν λόγον ὀνομάζει τὸν καὶ ἐν τῷδε τῷ τεύχει τέταρτον κείμενον, οὗ ἡ ἀρχή· Οἱ Ἀρειομανῖται, ὡς ἔοικε, κρίναντες ἅπαξ ἀποστάται γενέσθαι. *Id est* : « *Hæc, quæ hic inscribitur oratio prima S. Athanasii in aliquibus exemplaribus quarta dicitur. Et vero impius Severus in vicesimo tertio capite libri tertii adversus Joannem a grammaticis Cæsareæ in Palæstina episcopum, quartum appellat præsentem orationem. At S. Theodorus episcopus Pharan, vir eruditus, qui et egregia reliquit opera, in suo adversus Agnoetas dialogo, quartam S. Athanasii orationem contra Arianos appellat, quæ item isto in volumine quarta est, cujus videlicet initium est* : « *Quandoquidem semel Ariani, ut videtur, animum induxerunt a* « *veritate desciscere.* » *Hæc ibi, quæ item habentur in codice Gobleriano, eaque Felckmanus ait esse cujusdam lectoris Romani nomine qui codicem Goblerianum scripsit. Editi Græci codices, et ms. Felckmanni secundus licet illam epistolam non inscribant primam orationem; tamen eam quam jam nos primam inscribimus, secundum appellant. In Basiliensi codice tres primæ orationes eodem ordine, quo jam a nobis, numerantur, sed quam quartam inscribimus, ibi sexta dicitur; forte nempe quod epistola encyclica ad episcopos Ægypti et Libyæ, in aliquibus codicibus oratio quarta in Arianos appellatur, et oratio de Incarnatione Verbi, cujus initium,* Οἱ κακοτέχνως, *quinta numeratur, ut in Felckmanni quinto codice ms. In Regio ms. codice chartaceo tres primæ exstant orationes eadem serie, ut hac in nostra editione, numeratæ, sed quarta deest. In alio Regio optimæ notæ ms. codice, qui mediam Operum S. Athanasii partem continet, duæ ultimæ, initio habentur orationes, quæ item ibidem tertia et quarta nuncupantur. Sed ne diutius in percurendis manuscriptis codicibus immoremur, vide discrepantes lectiones quas studiose collegimus ad initium singularum orationum, nec non epistolæ encyclicæ ad episcopos Ægypti et Libyæ, et tractatus modo memorati de Incarnatione. Multo præterea antiqui scrpitores eodem ordine illas citarunt orationes ac nos numeramus, ut Cyrillus Alexandrinus, Theodoretus, Justinianus imperator, quemadmodum suis in locis observamus. Verum nihil opus longiore disputatione, cum clarum sit ex hisce ipsis quatuor orationibus nihil eas commune cum ullo alio opere habere, sed ita inter se cohærere, ut unum ipsæ opus simul conficiant, quarum prima sit principium, quarta autem omnium sit finis, quam sane ob causam sola hæc ultima solita terminatur conclusione. Ratio autem cur quinque adversus Arianos orationes in multis numerentur codicibus, nulla alia videtur, quam quod in illis codicibus epistola encyclica ad episcopos Ægypti et Libyæ proxime erat ante quatuor orationes, quæ quidem cum et ipsa sit in Arianos composita, inscripta idcirco est,* « *Oratio prima contra Arianos.* »

III. *Supersedemus hic a proponendis singularum orationum argumentis; res enim nos longius deduceret: sed singula, quæ digna observatione nobis visa sunt in indice adnotare nobis curæ fuit, quæ, cui lubuerit, facile*

(a) Pag. 212. — Hic et infra non semel, cum ad loca parallela revocatur Lector, paginas intelligat editionis Venetæ quæ in nostro textu repræsentatur. EDIT. PATROL.

possit perlustrare. Satis interim sit generatim observare, Arianam impietatem plene hic confutar Arianorum argumenta et responsa referri et refelli. Nec vero solum Arianorum hæresim conte sed aliorum etiam hæreticorum, qui circa Christum Dominum erraverunt, commenta obiter dissolv Christum purum esse hominem, sive qui eum nonnisi phantasticum habuisse corpus, sive qui quid runt. Quin etiam ita nitide de Christo Domino fidem exponit, ut ipsorum quoque, qui post i sunt, confodiat hæresim. Hinc Nestorium profligat cum docet Christum, Deum licet hominem, u esse, uniusque esse ejus cum divina tum humana opera; cum Verbum non in hominem descendiss nem factum esse ostendit : cum denique beatam Virginem Mariam, Θεοτόκον, Deiparam *sæpius ap minuti etiam Eutychis errori adversatur, cum passim demonstrat distinctas Christi naturas, vari mutua diserte explicat. Hinc sancti Patres in conciliis, in quibus illorum hæreticorum damnata i tanti doctoris testimonia adducere, fidemque catholicam ejus confirmare auctoritate non omiser propria loca monuimus.*

319 IV. *Photii, qui quidem ipse quinque S. Athanasii orationes contra Arianos numerat, de ii nibus judicium non hic duximus prætermittendum. Sic igitur ille* Bibliothecæ *codice* CXL: Ἀναγνώσ ἁγίου (Ἀθανασίου) ἡ κατὰ Ἀρείου καὶ τῶν αὐτοῦ δογμάτων πεντάβιβλος. Τὴν μὲν οὖν φράσι ἔστιν, ὡς καὶ ἐν πᾶσι, καὶ ἀπέριττος καὶ ἀφελής, δριμὺς καὶ βαθὺς, καὶ τοῖς ἐπιχειρήμασιν εὔτο γόνιμον δὲ αὐτοῦ ἐν τούτοις ἦλίκον, ὅσον καὶ θαυμάσιον· λυγικαῖς τε μεθόδοις οὔτε γυμνῶς καὶ λοξεων, ὥσπερ οἱ παῖδες καὶ ἀρτιμαθεῖς μειρακιώδη φιλοτιμίαν ἐπιδεικνύμενοι πράττουσιν, ἀλ φως τε καὶ μεγαλοπρεπῶς, καὶ ταῖς ἐννοίαις μόναις καὶ ταύταις διεσχηματισμέναις ἀποκέχρ,ται τε μαρτυρίαις καὶ ἀποδείξεσιν εἰς τὸ καρτερὸν κατωχύρωται· καὶ ἁπλῶς ἀρκεῖ τὸ βιβλίον τοῦτο Ἀρειανῆς παρατάξεως. Καὶ εἴ τις τὸν θεολόγον Γρηγόριον καὶ τὸν θεῖον Βασίλειον ἐκ ταύτης, ὡς ορυσαμένους φαίη τῆς βίβλου τοὺς καλοὺς ἐκείνους καὶ διειδεῖς τῶν οἰκείων λόγων κατὰ τῆς πλ ποταμοὺς, οὐκ ἂν, οἶμαι, σφαλείη τοῦ παραδείγματος. Id est: *Lecti sunt ejusdem sancti (Athanasii) l contra Arium et ejus dogmata. In his ut in omnibus ejus operibus, dictio nitida est, simplex nec Acrem hic se præbet et profundum, vehementemque in argumentando : tantaque ejus ubertas est ç miranda. Logicis autem methodis ita utitur, ut non unde nec in ipsis vocibus versetur, uti p nes adolescentes qui docti videri cupiunt, solent agere, sed philosophice et magnifice, solisque ver tentiis hisque diverse innitur. Scripturæ similiter testimoniis et probationibus firmissime se con nique istud opus adversus universam Arianorum aciem possit sufficere. Atque si quis ex eo libro fonte Theologum Gregorium et divinum Busilium hausisse dixerit pulchros illos et perlucidos sua errorem orationum fluvios, hunc ego non putem a veri similitudine aberraturum. » Hæc Photius.*

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΚΑΤΑ ΑΡΕΙΑΝΩΝ ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ [1].

—

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ

ADVERSUS ARIANOS ORATIO PRIMA.

—

1. Omnes quidem hæreses, quotquot hactenus a veritate recessere, evidens est insanas sibi excogi-

1. Αἱ μὲν αἱρέσεις (2) ὅσαι τῆς ἀληθείας ἐπινοήσασαι μανίαν ἑαυταῖς φανεραὶ τυγχ

(1) Ita Regius codex ms. et Basiliensis. Seguerianus τοῦ αὐτοῦ κατὰ Ἀρειανῶν λόγος δεύτερος. Anglicanus, Goblerianus, Felckmanni 1, 2 et 5 habent item cum editis, λόγος δεύτερος. Omnibonus ita hanc orationem inscribit, *contra Arianos sermo primus* [illegible] epistolam ad episcopos Ægypti et Libyæ sic inscribit, *Athanasii liber pri hæreticos.*

(2) Seguer., ἃ μὲν αἱρέσεις. Idem et B Gobler. Felckm. 1 et 5, ὅσαι τῆς ἀληθεία σαν, ἐπινοήσασαι. Alii cum editis, ὅσαι ἀληθείας ἐπινοήσασαι.

τούτων ἡ ἀσέβεια πάλαι πᾶσιν ἔκδηλος γέγονε (3). Τὸ γὰρ ἐξελθεῖν ἀφ' ἡμῶν τοὺς ταῦτα ἐφευρόντας δῆλον ἂν εἴη, ὡς ἔγραψεν ὁ μακάριος Ἰωάννης, ὅτι τῶν τοιούτων οὔτε ἦν (4), οὔτε νῦν ἐστι μεθ' ἡμῶν τὸ φρόνημα. Διὸ καί, ὡς εἶπεν ὁ Σωτήρ, Μὴ συνάγοντες μεθ' ἡμῶν, σκορπίζουσι (5) μετὰ τοῦ διαβόλου, παρατηρούμενοι τοὺς κοιμωμένους, ἵνα, τὸν ἴδιον ἰὸν τῆς ἀπωλείας ἐπισπείραντες, ἔχωσι τοὺς συναποθνήσκοντας ἑαυτοῖς (6). Ἐπειδὴ δὲ ἡ μία τῶν αἱρέσεων ἡ ἐσχάτη, καὶ νῦν ἐξελθοῦσα πρόδρομος τοῦ Ἀντιχρίστου, ἡ Ἀρειανὴ καλουμένη, δόλιος οὖσα καὶ πανοῦργος, βλέπουσα τὰς πρεσβυτέρας ἑαυτῆς (7) ἀδελφὰς ἄλλας αἱρέσεις ἐκ φανεροῦ στηλιτευθείσας, ὑποκρίνεται περιβαλλομένη τὰς τῶν Γραφῶν λέξεις, ὡς ὁ πατὴρ αὐτῆς ὁ διάβολος, καὶ βιάζεται πάλιν εἰσελθεῖν εἰς τὸν παράδεισον τῆς Ἐκκλησίας, ἵνα, πλάσασα ἑαυτὴν ὡς Χριστιανὴν, ἀπατήσῃ τινὰς κατὰ Χριστοῦ φρονεῖν τῇ πιθανότητι τῶν παραλογισμῶν· εὔλογον γὰρ οὐδὲν παρ' αὐτῇ· καὶ ἐπλάνησέ γε (8) τῶν ἀφρόνων ἤδη τινὰς, ὥστε τούτους μὴ μόνον φθαρῆναι τῇ ἀκοῇ, ἀλλὰ καὶ λαβόντας κατὰ τὴν Εὔαν γεύσασθαι, καὶ λοιπὸν ἀγνοοῦντας νομίζειν τὸ πικρὸν γλυκὺ, καὶ τὴν βδελυκτὴν αἵρεσιν λέγειν καλήν· ἀναγκαῖον ἡγησάμην προτραπεὶς παρ' ὑμῶν διελεῖν τὴν πτύξιν (9) τοῦ θώρακος τῆς μιαρᾶς αἱρέσεως ταύτης, καὶ δεῖξαι τὴν δυσωδίαν τῆς ἀφροσύνης αὐτῆς· ἵνα οἱ μὲν πόρρωθεν ὄντες αὐτῆς (10) ἔτι φύγωσιν αὐτὴν, οἱ δ' ἀπατηθέντες ἀπ' αὐτῆς μεταγνῶσι, καὶ ἠνεῳγμένοις τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς καρδίας νοήσωσιν (11), ὅτι, ὥσπερ τὸ σκότος οὐκ ἔστι φῶς, οὐδὲ τὸ ψεῦδος ἀλήθεια, οὕτως οὐδὲ ἡ Ἀρειανὴ αἵρεσίς ἐστι καλή. Ἀλλὰ καὶ οἱ τούτους καλοῦντες (12) Χριστιανοὺς πολὺ καὶ λίαν πλανῶνται, ὡς μήτε τὰς Γραφὰς ἀνεγνωκότες (13), μήτε ὅλως εἰδότες τὸν Χριστιανισμὸν καὶ τὴν ἐν αὐτῷ πίστιν.

tasse opiniones, illarumque impietas omnibus jam dudum est patefacta. Dubitari enim non potest quin earum auctores ex nobis exierint, quemadmodum scripsit beatus Joannes [1], quandoquidem neque fuit unquam, neque nunc nobiscum est illorum doctrina. Idcirco, ut dixit Salvator [2], non colligentes nobiscum, dispergunt cum diabolo, dormientesque observant, ut sparso suo exitiali veneno, mortis socios habeant plurimos. Quia vero una et postrema hæresum, quæ prævia Antichristo, modo exorta est, Arianaque appellatur, vafra et callida, animadvertens antiquiores se sorores alias hæreses palam notatas, ipsa sese Scripturarum vocabulis, sui patris diaboli exemplo, simulate induit, nihilque non molitur ut in Ecclesiæ paradisum sibi regredi liceat. ut Christiana specie assumpta, aliquos ad prave de Christo sentiendum possit falsis argumentationibus adducere; siquidem nihil in se habet quod rationi sit consentaneum: cum, inquam, nihilominus nonnullos insipientes jam circumvenerit, adeo ut illi non tantum auribus sint depravati, sed etiam Evæ similes acceptum errorem gustaverint, indeque ignorantia obcæcati amarum dulce æstiment [3], atque detestandam hæresim appellent bonam: vobis hortantibus necessarium duxi thoracis nefandæ hujus hæresis sinus explicare, atque ejus stultitiæ patefacere fetorem, **320** ut qui procul ab ea sunt remoti, eam magis adhuc fugiant, qui autem ab ea decepti fuerunt, resipiscant, apertisque cordis oculis intelligant, quemadmodum tenebræ non sunt lux, nec mendacium veritas, ita Arianam hæresim bonam minime esse, imo vero eos qui Arianos Christianos vocant, multum profecto valdeque errare, tanquam qui nec Scripturas legerint, nec quid sit Christianismus et Christianæ religionis fides omnino sciant.

2. Τί γὰρ ὅμοιον ἐωρακότες τῆς αἱρέσεως πρὸς τὴν εὐσεβῆ πίστιν φλυαροῦσιν ὡς μηδὲν κακὸν λεγόντων ἐκείνων; Τοῦτό ἐστιν ἀληθῶς (14) καὶ τὸν Καϊάφαν αὐτοὺς εἰπεῖν Χριστιανὸν, καὶ τὸν προδότην Ἰούδαν ἔτι συναριθμεῖν τοῖς ἀποστόλοις, τούς τε τὸν Βαραββᾶν (15) αἰτησαμένους ἀντὶ τοῦ Σωτῆρος, λέγειν μηδὲν κακὸν πεποιηκέναι· καὶ Ὑμέναιον δὲ καὶ Ἀλέ-

2. Quid enim simile hæresim inter et rectam piamque fidem animadverterunt, ut nugatorie asseverent nihil illos mali dicere? Si ita est, illis sane liceat Caipham Christianum nuncupare, proditorem Judam inter apostolos numerare, contendere nihil eos mali fecisse qui Barabbam præ Salvatore petierunt; Hymenæum et Alexandrum [4] tanquam

[1] I Joan. II, 20, [2] Luc. XI, 23. [3] Isa. V, 20. [4] I Tim. I, 20.

(3) Regius, πάλαι πρόδηλος γέγονε. Mox Seguer., τοὺς ταύτην ἐφευρόντας.

(4) Sic mss., excepto Felckm. 2, qui, ut et editi, omittit, οὐτε ἦν, quod in Basiliensi recenti manu additum est. Seguer. habet οὔτ' ἦν.

(5) Felckm. 2 et editio Commel., σκορπιάζουσι. Seguer. ibid., μετὰ διάβολου.

(6) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. At alii et editi, αὐτοῖς.

(7) Seguer. Gobler. Felckm. 1, αὐτῆς. Paulo post Gobler. et Felckm. 1, post περιβαλλομένη addunt iterum, δόλιος οὖσα καὶ πανοῦργος.

(8) Γε deest in Regio. Idem et Basil., Anglic. et Felckm. 5, ἀφρόνων ἤδη τινάς. Seguer. Gobler. Felckm. 1, δὲ τινας. Editi, ἀφρόνων τινάς.

(9) Sic Reg. Seguer. Anglic. Gobler. Felckm. 1 et in Basil. emendatum, in quo legebatur τάξιν Felckm. 5. πτῆξιν. Editi, πύξιν, mendose.

(10) Seguer. Gobler. Felckm. 1, αὐτῆς omittunt. Mox Felckm. 5, ἀπατηθέντες ὑπ' αὐτῆς. Gobler. et Felckm. 1, ἐπ' αὐτῆς.

(11) Seguer., Gobler. et Felckm. 1, διανοηθῶσιν.

(12) Seguer., οἱ τοὺς Ἀρειανοὺς καλοῦντες. Mox πολὺ καί abest a Gobler. et Felckm. 1. At Felckm. 5, πολλοὶ κα, etc.

(13) Seguer. Gobler. Felckm. 1, γινώσκοντες Basil., ἀναγινώσκοντες, et alia manu, ἀνεγνωκότες. Reg., ἀνεγνῶντες. Mox Seguer., Gobler. et Felckm. 1, μήθ' ὅλως.

(14) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ἔστι γὰρ ἀληθῶς, etc. Ibid. Seguer. Angl. Gobler., αὐτοὺς εἰπεῖν. Reg. Basil. Felckm. 2, αὐτοῖς εἰπεῖν. Editi, αὐτὸν εἰπεῖν.

(15) Seguer. Gobler. Felckm. 1, Βαρχββᾶν. Editi et alii, Βαραβᾶν.

recte sentientes commendare, affirmareque Apostolum fatsa illis affinxisse. Verum nemo Christianus ista vel audire voluerit : nemo cum, qui hæc audit dicere, sana mente esse putaverit. Enimvero pro Christo Arius illis est, uti Manichæis Manichæus. Similiter pro Moyse aliisve viris sanctis, nescio quem Sotadem qui ipsis gentilibus ludibrio est, et filiam Herodiadis reperierunt. Namque et illius fractos effeminatosque mores Arius, Thalias quoque ipse scribendo, imitatus est, et hujus saltatricis saltationem suis in Dominum maledictis saltando et ludendo est æmulatus, adeo ut qui in hujusmodi hæresim inciderint, mente conturbentur et desipiant, et nomen Domini gloriæ mutent in similitudinem imaginis corruptibilis hominis [5], ac denique pro Christianis Ariani nominentur, hocque suæ impietatis habent insigne. Nec enim seipsos conentur defendere, nec quod illis probro est in eos false conjiciant, qui sui similes non sunt, ut etiam Christianos a propriis magistris velint appellare, quo nimirum hoc pacto ipsi quoque videantur Christiani appellari. Ne, inquam, in tam probroso hoc suo nomine erubescentes velint nugari : aut si vere erubescunt, vel sese abscondant, vel a propria resiliant impietate. Nec enim unquam populus a propriis episcopis nomen accepit, sed a Domino in quem et fidem habemus. Hinc licet beati apostoli magistri nostri et Evangelii Salvatoris administri fuerint, ex illis tamen non nominantur, sed a Christo Christiani et sumus et dicimur. Hi autem qui ab aliis habent suæ fidei originem, congruenter illorum nomine notantur, utpote qui ad eosdem pertineant.

3. Sane cum nos omnes a Christo Christiani et essemus et nominaremur, ejectus olim est **321** Marcio hæresis auctor : atque hi quidem qui cum illo permanserunt qui Marcionem expulit, Christiani nomen retinuerunt : qui vero secuti sunt Marcio-

[5] Rom. I, 23.

Α ξανδρον συνιστάνειν ὡς καλῶς φρονοῦ
δεσθαι κατ' αὐτῶν τὸ / Ἀπόστολον. Α
ἂν ἀκοῦσαι (16) Χριστιανὸς ἀνάσχοιτο,
μῶντα λέγειν τοῦτο ὑγιαίνειν ἂν τις τοῦ
ὑπολάβοι. Ἀντὶ γὰρ Χριστοῦ παρ' α
ὡς παρὰ Μανιχαίοις Μανιχαῖος, ἀντὶ
καὶ τῶν ἄλλων ἁγίων Σωτάδης (17)
παρ' αὐτοῖς ὁ καὶ παρ' Ἕλλησι γελώ
ἡ θυγάτηρ Ἡρωδιάδος. Τοῦ μὲν γὰρ τ
καὶ θηλυκὸν ἦθος μεμίμηται (19) γ
καὶ αὐτὸς Θαλίας· τῆς δὲ τὴν ὄρχησιν ἐ
χούμενος καὶ παίζων ἐν ταῖς κατὰ τοῦ
φημίαις (20), ὥστε τοὺς ἐμπίπτοντας
σιν διαστρέφεσθαι μὲν τὸν νοῦν καὶ ἀφ
σειν δὲ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου τῆς δόξης
εἰκόνος φθαρτοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἀντὶ Χρ
Β πὸν Ἀρειανοὺς ὀνομάζεσθαι, τοῦτό τε
δείας ἔχειν τὸ γνώρισμα. Μὴ γὰρ προ
μηδὲ ὀνειδιζόμενοι καταψευδέσθωσαν
ὄντων ὡς εἰσὶν, οὕτω καλοῦντες (22) κ
Χριστιανοὺς ἀπὸ τῶν διδασκάλων, ἵν
αὐτοὶ οὕτως καλεῖσθαι Χριστιανοί· μηδ
νοι τὸ ἐπονείδιστον ἑαυτῶν ὄνομα, παιζ
αἰσχύνονται, ἐγκαλυπτέσθωσαν, ἢ ἀποπη
τῆς ἑαυτῶν ἀσεβείας. Οὐδὲ πώποτε (2
ἀπὸ τῶν οἰκείων ἐπισκόπων ἔσχε τὴ
ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Κυρίου, εἰς ὃν καὶ τὴν πί
τῶν γοῦν μακαρίων ἀποστόλων διδασκάλ
νομένων, καὶ διακονησάντων τὸ τοῦ Σ
Εὐαγγέλιον, οὐκ ἐξ ἐκείνων ἐκλήθημεν,
Χριστοῦ Χριστιανοὶ καὶ ἐσμὲν, καὶ
C Οἱ δὲ παρ' ἑτέρων ἔχοντες τὴν ἀρχὴν
πίστεως, ἐκείνων εἰκότως ἔχουσι καὶ τὴ
ὡς αὐτῶν γενόμενοι κτῆμα.

3. Ἀμέλει πάντων ἡμῶν ἀπὸ τοῦ
στιανῶν ὄντων καὶ καλουμένων, ἐξεβλήθ
Μαρκίων αἵρεσιν ἐφευρών· καὶ οἱ μὲν
τες μετὰ τοῦ ἐκβαλόντος ἐκεῖνον ἔμειναν
οἱ δ' ἀκολουθήσαντες Μαρκίωνι (26) οὐκέ

(16) Seguerian., ταῦτ' ἂν ἀκοῦσαι. Regius, ταῦτα ἀκούσας. Alii et editi, ταῦτα ἀκοῦσαι. Mox Anglic. Basil. Felckm. 2 et 5, λέγειν τοῦτο, ὑγιαίνειν ἄν τις τοῦτον ταῖς φρεσὶν ὑπολάβοι. Sic item Gobler. et Felckm. 1, sed τοῦτον omittunt. Seguer., τοῦτο λέγειν, ὑγιαίνει ἄν τις ταῖς φρεσὶν ὑπολάοοι. Regius, ἐγειν τοῦτον, ὑγιαίνει ἂν τοῦτον ταῖς φρεσὶν ὑπολάβοι. Editi, λέγειν τοῦτον ὑγιαίνειν ἄν τις ταῖς φρεσὶν ὑπολάοοι.

(17) Seguer., Gobler. et Felckm. 1, Σωτάτης. Sic etiam emendatum legitur in Anglicano. Porro duos poetas hujus nominis commemorat Suidas, de quibus hæc habet : Σωτάδης Ἀθηναῖος, κωμικὸς τῆς μέσης κωμῳδίας. *Sotades Atheniensis, poeta comicus mediæ comœdiæ.* Σωτάδης Κρὴς, Μαρωνείτης, δαιμονισθείς, ἰαμβογράφος, ἔγραψε Φλύακας ἤτοι Κιναίδους διαλέκτῳ Ἰωνικῇ. *Sotades Cretensis, Maronita, dæmoniacus, iamborum scriptor, composuit Phlyacas (id est scurras) sive cinædos, Ionica dialecto.* De isto ultimo sermo hic habetur.

(18) Basiliensis, γενόμενος, et alia manu, γελώμενος. Anglicanus, γενώμενος.

(19) Seguer., Glober. et Felckm. 1, mox, Θαλείας.

(20) Reg., βλασφημίαις. Mox Seguer. bler. Felck., τὸν νοῦν καὶ φρονεῖν παρ' ὃ

(21) Sic Seguer. At alii et editi, τούτ

(22) Seguer. Gobler. Felckm. 1, ὡς
D καλοῦντες, etc. Mox Seguer., δόξωσι. A
ξωσι. Editi et alii, δείξωσι. Ibidem S
Anglic. Gobler. Felckm. 1, καλεῖσθαι
Alii et editi, καλεῖσθαι Ἀρειανοί.

(23) Seguer., οὐδέποτε. Idem et Reg.
οἰκείων ἐπισκόπων ἔσχε. Felckm. 5 h
ἔσχε. Editi et alii, ἀπὸ τῶν ἐπισκόπων ε

(24) Sic Seguer. Gobler. et Felckm.
Anglic. et Basil., τὸ τοῦ Κυρίου. Editi
Κυρίου.

(25) Πάλαι deest in Seguer. Reg.
Felckm. 1. Pro eo Anglic., πάλιν.

(26) Seguerian. Goblerian. et Felckr
κίωνι ἐκείνῳ. Mox iidem et Anglican.,
σταί. Editi et alii, Μαρκιωνανοί. Paulo po
Βασιλείδης.

στιανοὶ, Μαρκιωνισταὶ δὲ λοιπὸν ἐκλήθησαν. Οὕτω καὶ Οὐαλεντῖνος, καὶ Βασιλίδης, καὶ Μανιχαῖος, καὶ Σίμων ὁ μάγος τοῖς ἀκολουθήσασι μεταδεδώκασι τοῦ ἰδίου ὀνόματος· καὶ οἱ μὲν Οὐαλεντινιανοὶ (27), οἱ δὲ Βασιλιδιανοὶ, οἱ δὲ Μανιχαῖοι, κἀκεῖνοι Σιμωνιανοὶ, καὶ ἄλλοι κατὰ Φρύγας ἀπὸ Φρυγίας (28), καὶ ἀπὸ Νοουάτου Νοουατιανοὶ προσαγορεύονται. Οὕτω καὶ Μελέτιος, ἐκβληθεὶς παρὰ Πέτρου τοῦ ἐπισκόπου καὶ μάρτυρος, οὐκέτι Χριστιανοὺς ἀλλὰ Μελιτιανοὺς (29) ἐκάλεσε τοὺς ἰδίους· οὕτως ἄρα καὶ τοῦ μακαρίτου Ἀλεξάνδρου τὸν Ἄρειον ἐκβάλοντος, οἱ μὲν μετὰ Ἀλεξάνδρου μείναντες ἔμειναν Χριστιανοί· οἱ δὲ συνεξελθόντες Ἀρείῳ τὸ μὲν ὄνομα τοῦ Σωτῆρος ἡμῖν (30) τοῖς μετὰ Ἀλεξάνδρου καταλελοίπασιν, Ἀρειανοὶ δὲ λοιπὸν ἐκλήθησαν ἐκεῖνοι. Ἰδοὺ γοῦν καὶ μετὰ θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου, οἱ κοινωνοῦντες τῷ διαδεξαμένῳ τοῦτον Ἀθανασίῳ, καὶ οἷς ὁ αὐτὸς Ἀθανάσιος (31) κοινωνεῖ, τὸν αὐτὸν ἔχουσι τύπον· καὶ οὔτε ἐκείνων τὸ τούτου τινὲς ἔχουσιν ὄνομα, οὔτε αὐτὸς ἐξ ἐκείνων ὀνομάζεται, ἀλλὰ πάντες πάλιν καὶ συνήθως (32) Χριστιανοὶ καλοῦνται. Κἂν γὰρ διδασκάλων διαδόχους ἔχωμεν, καὶ μαθηταὶ τούτων γινώμεθα· ἀλλά γε τὰ τοῦ Χριστοῦ παρ' αὐτῶν διδασκόμενοι, Χριστιανοὶ οὐδὲν ἧττον ἐσμὲν καὶ καλούμεθα. Οἱ δέ γε τοῖς αἱρετικοῖς ἀκολουθοῦντες, κἂν μυρίους διαδόχους ἔχωσιν (33), ἀλλὰ πάντως τὸ ὄνομα τοῦ τὴν αἵρεσιν ἐφευρόντος φέρουσιν. Ἀμέλει τελευτήσαντος Ἀρείου, πολλῶν δὲ (34) τῶν ἰδίων αὐτὸν διαδεξαμένων, ὅμως οἱ τὰ ἐκείνου φρονοῦντες ἐξ Ἀρείου γνωριζόμενοι Ἀρειανοὶ καλοῦνται. Καὶ θαυμαστόν γε τούτου τεκμήριον, οἱ μὲν ἐξ Ἑλλήνων καὶ νῦν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἐρχόμενοι, ἀφιέντες τὴν τῶν εἰδώλων (35) δεισιδαιμονίαν, οὐ τῶν κατηχούντων λαμβάνουσι τὴν ἐπωνυμίαν, ἀλλὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος (36), καὶ ἀντὶ Ἑλλήνων ἄρχονται Χριστιανοὶ καλεῖσθαι· οἱ δὲ πρὸς ἐκείνους ἀπιόντες, ἢ ὅσοι δι' ἂν ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν αἵρεσιν (37) μεταβάλλονται, τὸ μὲν Χριστοῦ καταλιμπάνουσιν ὄνομα, καὶ λοιπὸν δὲ Ἀρειανοὶ καλοῦνται, ὡς οὐκέτι τὴν Χριστοῦ πίστιν ἔχοντες, ἀλλὰ τῆς Ἀρείου γενόμενοι μανίας διάδοχοι (38).

A nem, Marcionistæ deinceps sunt appellati. Similiter Valentinus, Basilides, Manichæus et Simon Magus proprium nomen suis asseclis impertierunt : unde alii Valentiniani, alii Basilidiani, alii Manichæi, Simoniani alii, aliique Cataphryges a Phrygia, et a Novato Novatiani nuncupantur. Ita similiter Meletius a Petro episcopo et martyre ejectus, suos non jam amplius Christianos sed Meletianos vocavit. Sic igitur etiam postquam beatæ memoriæ Alexander Arium ejecit, hi qui cum Alexandro perstiterunt, Christiani, ut antea, dicti sunt ; qui autem cum Ario recesserunt, Salvatoris nomen nobis, qui cum Alexandro remansimus, reliquerunt, et illi jam inde Ariani sunt appellati. Hinc ergo qui item post Alexandri mortem cum Athanasio ejus successore et aliis quibuscum ipse communicat, communicant, B eamdem illi retinent formam, neque aliqui inter eos nomine ejus insigniuntur, neque ipse illorum, sed omnes rursus et consueto more Christiani vocantur. Tametsi enim magistrorum successores habemus, quorum efficimur discipuli : tamen quia ea, quæ sunt Christi, nos illi docent, Christiani nihilominus et sumus et dicimur. At qui sequuntur hæreticos, innumerabiles licet successores habuerint, ejus semper nomine, qui hæresis inventor fuit, appellabuntur. Certe etiamsi mortuus sit Arius multique ex suis illi successerint, tamen qui ejus propugnant opiniones, ex Ario noti, Ariani vocantur. Et vero non leve hujusce rei argumentum mihi esse videtur, quod qui e gentilibus etiam nunc ad Ecclesiam accedunt, dimissa idolorum superstitione, C non illorum a quibus instruuntur, cognomen accipiunt, sed Salvatoris, ita ut qui gentiles dicebantur, Christiani incipiant vocari. Qui autem ad illos abeunt, vel quicumque ab Ecclesia ad hanc hæresim discedunt, Christi deposito nomine, Ariani deinceps nuncupantur, ut qui Christi fidem non amplius habeant sed Arii furoris sint facti hæredes.

(27) Sic Seguer. Basil. Angl. Felckm. 1 et Gobler. At Reg. et editio Commel., Οὐαλεντιανοί. Seguer. ibidem, Βασιλειανοί.

(28) Sic Seguerian. Anglican. Basiliens. Goblerian. Felckm. 1, 2 et 5. In Regio erat quoque κατὰ Φρύγας, sed male emendatum est, κατὰ Φρυγίας. Editi, Καταφρύγες. Mox Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1, Νοουάτου, Νοουτιανοί. Felckm. 5, Ναβάτου Ναοατιανοί. Editi et alii, Νουάτου Ναυατιανοί. Mox Basiliens. Μελέτιος.

(29) Basil. et Felckm. 5, Μελετιανούς. Paulo post Seg. μακαρίτου Ἀλεξάνδρου Editi et alii, μακαρίου Ἀλεξάνδρου.

(30) Sic Seguerianus, Goblerianus et Felckm. 1. Editi voro et alii, ἡμῶν.

(31) Seguerianus et Regius codex, αὐτὸς ὁ Ἀθανάσιος. Paulo post editio Commel., οὔτε ἐξ ἐκείνων. Sed ix abest a Seguer. Regio et Felckm. 5.

(32) Sic Seguer. Goblerian. et Felckm. 1. At editi et alii, πάλιν συνήθως. Paulo post Seguer. Gobler. et Felckm. 1, μαθηταὶ τούτων. Editi et alii, ἀκροαταὶ τούτων. Mox Seguer., τὰ τοῦ Χριστοῦ. Alii et editi, τὰ Χριστοῦ.

(33) Goblerian. et Felckm. 1, ἔχουσιν.

(34) Seguer., πολλῶν τε. Mox Seguer. Reg. Gobler. et Felckm. 1, ἐξ Ἀρείου γνωριζόμενοι. Editi et alii ἐξ omittunt.

(35) Sic Seguer. Editi autem et alii τὴν Ἑλλήνων. Ibid. Seg. Reg. Basil. Anglican. Gobler. Felckm. D 1 et 5, κατηχούτων. Editi et Felckm. 2, κατεχόντων, mendose.

(36) Seguer., ἀλλὰ τοῦ Σωτῆρος Reg. ἀλλὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος. Editi et alii, ἀλλὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος κατέχουσι. Ibid. Seguer., ἀντὶ Ἑλλήνων Gobler. et Felckm. 1, ἀντὶ τῶν Ἑλλήνων, ut et legit Nannius. Basil. Anglican. Felckm. 5, ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων. Regius, ἀπὸ Ἑλλήνων, ut legit Omnibonus. Editi, καὶ ἄρχονται.

(37) Seguerian. Reg. Goblerian. Felckm. 1, εἰς τὴν αἵρεσιν. Ibid. Seguer., μεταοάλλωνται Reg., μεταβάλλωνται. Felckm. 2 et editio Commel., μεταβάλλουσι. Alii mss., μεταβάλλονται. Mox Seguer., καὶ λοιπὸν δὲ. Goblerian. et Felckm. 1, ὄνομα, καὶ Ἀρειανοὶ καλοῦνται. Alii et editi, ὄνομα, λοιπόν, etc.

(38) Διάδοχοι abest a Seguer. Gobler. et Félck. 1.

4. Num igitur æquum fuerit eos Christianos dicere, qui non Christiani, sed Ariani sunt? An ad catholicam Ecclesiam illi pertinent, qui apostolicam fidem excusserunt, et novorum malorum auctores fuerunt? qui divinarum Scripturarum oraculis relictis, Arii *Thalias* novam sapientiam appellant? quod quidem non immerito aiunt : novam quippe hæresim annuntiant. Quocirca mirari subit, quod cum multi plurimos commentarios et sermones scripserint in vetus et Novum Testamentum, nec apud ullos, vel etiam apud **322** graviores gentilium auctores Thalia reperiatur, sed ab his dumtaxat soleat adhiberi, qui inter pocula cum plausu et facetiis ista in ludis canunt, ut ab aliis irrideantur : mirificus Arius nihil honestum sectatus, imo ignarus quid probos homines deceat, maximamque partem aliarum hæresum furatus, solius Sotadæ scurriles facetias æmulatus fuit. Quid enim eum agere conveniebat, cupientem contra Dominum tripudiare, quam miseras suæ impietatis voculas dissolutis et luxuriosis modis significare? ut, quemadmodum sapientia ait, *Ex verbis suis cognoscetur vir ;* sic hujusmodi numeris, scriptoris animus effeminatus ejusque mentis corruptio pateret. Et vero latere non potuit homo versutus : verum quamvis sæpissime sese serpentis more sursum deorsumve contorserit et vorterit, tamen in Pharisæorum lapsus errorem est. Nam ut illi in animo habentes legem violare, se legis verba meditari fingebant, cumque exspectatum jamque præsentem Dominum vellent negare, simulabant Deum eum appellare, eorumque nihilominus convicta impietas est cum dicerent, cur, *tu, homo cum sis, facis teipsum Deum*, et dicis, *Ego et Pater unum sumus* [6] ? ita quoque fucatus et Sotadeus Arius simulat quidem se de Deo loqui, cum Scripturarum vocibus utitur; at nihil id impedit quominus atheus et impius esse undique convincatur, quippe qui Dei Filium audeat negare, eumque inter res creatas annumeret.

5. Ipsum itaque Arianæ *Thaliæ* et futilitatis exordium, quod mores modosve effeminatos præ se fert, hujusmodi est : « Juxta eorum fidem qui electi Dei, periti Dei, filii sancti et orthodoxi sunt, quique sanctum Dei Spiritum acceperunt, hæc ego didici a viris, qui sapientiæ participes, comes, a Deo docti,

A 4. Πῶς τοίνυν Χριστιανοὶ οἱ μὴ Χριστιανοὶ, ἀ
Ἀρέιομανῖται; Ἢ πῶς τῆς καθολικῆς Ἐκκλη
εἰσὶν οἱ τὴν ἀποστολικὴν ἀποτιναξάμενοι πίστιν,
καινῶν κακῶν ἐφευρεταὶ γενόμενοι, οἱ τὰ μὲν
θείων Γραφῶν λόγια (39) καταλείψαντες, τὰς
Θαλείας Ἀρείου σοφίαν καινὴν ὀνομάζοντες ; Εἰκό
τοῦτο λέγοντες (40)· καινὴν γὰρ αἵρεσιν ἀπαγ
λουσι. Διὸ καὶ θαυμάσειεν ἂν τις, ὅτι πολλὰ πολ
συντάγματα καὶ πλείστας ὁμιλίας εἴς γε (41)
Παλαιὰν καὶ τὴν Καινὴν γραψάντων, καὶ παρὰ
δενὶ Θαλείας εὑρισκομένης, ἀλλὰ μηδὲ παρὰ
σπουδαίοις τῶν Ἑλλήνων, ἢ παρὰ μόνοις τοῖς ἄδ
τὰ τοιαῦτα παρὰ πότον μετὰ κρότου καὶ σκωμμά
ἐν παιδιαῖς, ἕνεκεν τοῦ γελᾶσθαι παρ' ἑτέρων, ὁ
μαστος Ἄρειος οὐδὲν σεμνὸν μιμησάμενος, ἀλλὰ
B τὰ τῶν σπουδαίων ἀγνοήσας, πλεῖστά τε τῶν ἄλ
αἱρέσεων ὑποκλέψας, τὴν τοῦ Σωτάδου (42) μ
γελοιολογίαν ἐζήλωσε. Τί γὰρ ἔπρεπε ποιεῖν αὐ
ἢ θέλοντα κατὰ τοῦ Σωτῆρος ὀρχήσασθαι, τὰ δύσ
ἑαυτοῦ ῥήματα τῆς ἀσεβείας ἐν ἐκλύτοις καὶ πα
μένοις μέλεσι σημαίνειν ; Ἵν' ὥσπερ ἡ σοφία φη
Ἀπὸ ἐξόδου λόγου ἐπιγνωσθήσεται (43) ἀ
οὕτως ἀπ' ἐκείνων τὸ τῆς ψυχῆς μὴ ἀνδρῶδες
τῆς διανοίας ἡ φθορὰ τοῦ γράψαντος γινώσκη
Καὶ γὰρ οὐδὲ ἔλαθεν ὁ δόλιος (44), ἀλλὰ καίτοι
λάκις, ὡς ὁ ὄφις, ἄνω καὶ κάτω στρέφων ἑα
ὅμως πέπτωκεν εἰς τὴν πλάνην τῶν Φαρισαίων
Ὡς γὰρ ἐκεῖνοι, θέλοντες παρανομεῖν, ἐσχημάτιζ
τὰ τοῦ νόμου μελετᾷν ῥήματα, καὶ θέλοντες ἀ
σθαι τὸν προσδοκηθέντα καὶ παρόντα Κύριον,
ἐκρίνοντο μὲν ὀνομάζειν τὸν Θεὸν, ἠλέγχοντο δὲ
C σφημοῦντες ἐν τῷ λέγειν, διὰ τί σὺ, ἄνθρωπο
Θεὸν σεαυτὸν ποιεῖς, καὶ λέγεις, Ἐγὼ καὶ ὁ
τὴρ ἕν ἐσμεν, οὕτω καὶ ὁ κίβδηλος καὶ Σωτάδειος
Ἄριος ὑποκρίνεται μὲν ὡς περὶ Θεοῦ λέγων,
εντιθεὶς (47) τὰς τῶν Γραφῶν λέξεις, ἐλεγχετ
πανταχόθεν Ἄρειος ἄθεος, ἀρνούμενος τὸν Υἱὸν,
τοῖς ποιήμασιν αὐτὸν συναριθμῶν.

5. Ἡ μὲν οὖν ἀρχὴ τῆς Ἀρειανῆς Θαλείας (48)
κουφολογίας, ἦθος ἔχουσα καὶ μέλος θηλυκὸν,
« Κατὰ πίστιν ἐκλεκτῶν Θεοῦ, συνετῶν Θεου, πα
ἁγίων, ὀρθοτόμων, ἅγιον Θεοῦ πνεῦμα λαβόν
τάδε ἔμαθον ἔγωγε ὑπὸ τῶν σοφίας μετεχόν
ἀστείων, θεοδιδάκτων, κατὰ πάντα σοφῶν τε. Το

[6] Joan. x, 33, 30.

(39) Seguer., τὰ μὲν Χριστοῦ λόγια. Mox Seguer., D νώσκηται. Ibid. conjunctio καί post ἀνήρ in e
σαλίας, et ad marginem alia manu, Θαλείας, ut et posita deest in Seguer. Reg. Basil. Anglic. Go
habet Goblerianus et Felckm. 1. Editi vero et alii Felckm. 1.
Θαλίας. (44) Sic Seguer. Gobler. Felckm· 1. Editi ve
(40) Felckm. 5, λέγουσι. Ibid. Seguerian. Gobler. alii δείλαιος.
Felckm. 1, καινὴν γάρ, etc. Editi et alii γάρ omit- (45) Seguer Gobler. Felckm. 1, τῶν τότε φ
tunt. Regius, καὶ νῦν αἵρεσιν καταγγέλλουσι. σαίων.
(41) Seguerian., εἴς τε Paulo post idem et Go- (46) Seguer. et Reg. Σωτάτιος. Anglican. Felc
blerian. et Felckm. 1, Θαλείας. Alii et editi, Θαλίας. 2 et 5, Σωσάτειος.
(42) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, Σωτατου, An- (47) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At
glic. Felckm. 2 et 5, Σωσάτου. Editio Commel., et alii, παρατιθείς. Mox Seguer. πάντοθεν, qui i
Σωτάδου. ut et Goblerian. et Felckm. 1 omittit Ἄρειος·
(43) Seguer. Anglic. Gobler. Felckm. 1, ἐπιγνω- (48) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, Θαλείας.
σθήσεται. Reg. et Felckm. 5, γινώσκεται. Editi, γι- Θαλίας.

κατ' ἴχνος ἦλθον ἐγὼ βαίνων ὁμοδόξως (49) ὁ περικλυτὸς, ὁ πολλὰ παθὼν διὰ τὴν Θεοῦ δόξαν, ὑπό τε Θεοῦ μαθὼν σοφίαν καὶ γνῶσιν ἐγὼ ἔγνων. » Τὰ δὲ ἐν αὐτῇ κροτούμενα (50) παρ' αὐτοῦ σκώμματα φευκτὰ καὶ μεστὰ δυσσεβείας τοιαῦτά ἐστιν. « Οὐκ ἀεὶ ὁ Θεὸς Πατὴρ ἦν· ἀλλ' ἦν ὅτε ὁ Θεὸς (51) μόνος ἦν, καὶ οὔπω Πατὴρ ἦν ὕστερον δὲ ἐπιγέγονε Πατήρ. Οὐκ ἀεὶ ἦν ὁ Υἱός· πάντων γὰρ γενομένων ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ πάντων ὄντων κτισμάτων καὶ ποιημάτων γενομένων, καὶ αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐξ οὐκ ὄντων γέγονε, καὶ ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν· καὶ οὐκ ἦν πρὶν γένηται (52), ἀλλ' ἀρχὴν τοῦ κτίζεσθαι ἔσχε καὶ αὐτός. Ἦν γὰρ, φησὶ, μόνος ὁ Θεὸς, καὶ οὔπω ἦν ὁ Λόγος καὶ ἡ σοφία. Εἶτα θελήσας ἡμᾶς δημιουργῆσαι, τότε δὴ (53) πεποίηκεν ἕνα τινὰ, καὶ ὠνόμασεν αὐτὸν Λόγον, καὶ Σοφίαν καὶ Υἱὸν, ἵνα ἡμᾶς δι' αὐτοῦ δημιουργήσῃ. Δύο γοῦν σοφίας φησὶν εἶναι, μίαν μὲν τὴν ἰδίαν καὶ συνυπάρχουσαν τῷ Θεῷ; τὸν δὲ Υἱὸν ἐν ταύτῃ (54) τῇ σοφίᾳ γεγενῆσθαι, καὶ ταύτης μετέχοντα ὠνομάσθαι μόνον Σοφίαν καὶ Λόγον. Ἡ Σοφία γὰρ, φησὶ, τῇ σοφίᾳ ὑπῆρξε σοφοῦ Θεοῦ θελήσει. Οὕτω καὶ Λόγον ἕτερον εἶναι λέγει παρὰ τὸν Υἱὸν ἐν τῷ Θεῷ, καὶ τούτου μετέχοντα τὸν Υἱὸν ὠνομάσθαι πάλιν κατὰ χάριν Λόγον καὶ Υἱὸν αὐτόν. » Ἔστι δὲ καὶ τοῦτο τῆς αἱρέσεως αὐτῶν ἴδιον φρόνημα, δηλούμενον ἐν ἑτέροις αὐτῶν συγγράμμασιν, « ὅτι πολλαὶ δυνάμεις εἰσὶ· καὶ ἡ μὲν μία τοῦ Θεοῦ ἐστιν ἰδία φύσει καὶ ἀΐδιος· ὁ δὲ Χριστὸς πάλιν οὐκ ἔστιν ἀληθινὴ δύναμις τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ μία τῶν λεγομένων δυνάμεών ἐστι καὶ αὐτὸς, ὧν μία καὶ ἡ ἀκρὶς (55) καὶ ἡ κάμπη οὐ δύναμις μόνον, ἀλλὰ καὶ μεγάλη προσαγορεύεται· αἱ δ' ἄλλαι πολλαὶ καὶ ὅμοιαί εἰσι τῷ Υἱῷ, περὶ ὧν καὶ Δαβὶδ ψάλλει λέγων· Κύριος τῶν δυνάμεων (56)· καὶ τῇ μὲν φύσει, ὥσπερ πάντες, οὕτω καὶ αὐτὸς ὁ Λόγος ἐστὶ τρεπτὸς, τῷ δὲ ἰδίῳ αὐτεξουσίῳ, ἕως βούλεται, μένει καλός· ὅτε μέντοι θέλει, δύναται τρέπεσθαι καὶ αὐτὸς ὥσπερ καὶ ἡμεῖς, τρεπτῆς ὢν φύσεως. Διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶ, καὶ προγινώσκων ὁ Θεὸς ἔσεσθαι καλὸν αὐτὸν, προλαβὼν αὐτῷ ταύτην τὴν δόξαν δέδωκεν (57), ἣν ἄνθρωπος καὶ ἐκ τῆς ἀρετῆς ἔσχε μετὰ ταῦτα· ὥστε ἐξ ἔργων αὐτοῦ, ὧν προέγνω ὁ Θεὸς, τοιοῦτον αὐτὸν νῦν γεγονέναι πεποίηκε (58).

et in omnibus sunt sapientes. Horum ego, eadem ac illi sentiens, vestigiis institi; ego, inquam, celeberrimus ille, qui quamplurima propter Dei gloriam passus sum, et a Deo doctus sapientiam et scientiam accepi. » Facetiæ autem ejus exsecrandæ et plenæ impietatis quæ in ea continentur, tales sunt. « Non semper Deus fuit Pater : sed fuit, cum Deus solus esset, nondumque Pater erat; postea vero factus est Pater. Non semper fuit Filius : nam cum omnia ex nihilo sint orta, resque omnes creatæ sint et factæ, ipsum quoque Dei Verbum ex nihilo factum est, et fuit aliquando cum non esset : nec erat antequam fieret, sed habuit quoque creationis initium. Erat enim, inquit, solus Deus, nondumque erat Verbum et Sapientia. Cum autem nos postea voluit creare, tunc profecto unum quemdam fecit, quem et Verbum et Sapientiam et Filium nominavit, ut nos per ipsum crearet. Duas ergo sapientias esse ait, unam quæ propria sit et cum Deo simul exsistat; Filium vero in ista sapientia factum fuisse, ejusque factum participem, Sapientiam et Verbum nomine tenus esse appellatum. Sapientia enim, inquit, per sapientiam, Dei sapientis voluntate, exstitit. Sic aliud Verbum in Deo esse dicit præter Filium, cujus **323** Verbi participem factum Filium, ipsum quoque gratia Verbum et Filium vocatum fuisse. » Est autem etiam propria hæc illorum hæresis sententia, quam aliis suis in operibus explicarunt, « nempe multas virtutes seu potentias esse, quarum una quidem, natura, Dei propria sit atque æterna, Christum autem non esse veram Dei virtutem, sed unam earum quæ virtutes solent dici, inter quas et locusta et eruca, non virtus tantum, sed magna virtus appellatur [7]; alias porro multas esse similesque Filio, de quibus David psallit, *Dominus virtutum* [8] : item, Verbum natura, ut nos omnes, esse mutabile, suoque arbitrio, quousque volet, bonum perseverare : quod si voluerit, posse quoque ut et nos mutari, cum mutabili sit natura. Quia enim Deus, inquit, bonum eum fore præscivit, idcirco hanc ei gloriam præveniendo donavit, quam homo postea ex virtute consecutus est : quapropter ex ejus operibus quæ præscivit Deus, talem ilium nasci voluit. »

6. « Εἰπεῖν δὲ πάλιν ἐτόλμησεν, ὅτι οὐδὲ Θεὸς ἀλη-

6. « Præterea ausus est dicere Verbum non esse

[7] Joel II, 2. [8] Psal. XXIII, 10.

(49) Seguer. Reg. et Felckm. 5, ὁμοδόξων. Ibid. editi et Felckm. 2, περικλυτής. Alii mss., περικλυτός. Mox Seguer. ὑπό γε Θεοῦ μαθών.

(50) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At editi κρατούμενα. Mox Seguerian. Gobler. et Felckm. 1, μεστὰ δυσσεβείας. Editi et alii, μετὰ δυσσεοείας.

(51) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ὁ Θεός Πατήρ. Πατὴρ ἦν· ἀλλ' ἦν ὅτε ὁ Θεὸς, etc. Editi et alii, ὁ Θεὸς Πατὴρ ἦν· ἀλλ' ἦν ὅτε Θεός, etc. Mox hæc verba, καὶ οὔπω Πατὴρ ἦν, desunt in Reg. qui idem, Seguerian. et Anglic., Ὕστερον δ' ἐπιγέγονε. Editi, Ὕστερον δὲ ἐπὶ γέγονε. Ibid. Reg. οὐκ ἀεὶ ὁ Υἱός.

(52) Anglic., καὶ ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν πρὶν γένηται. Mss. item omnes et edit. Commel. habent, γένηται.

(53) Δὴ abest a Seguer.

(54) Seguer. Gobler. Felckm. 1. Editi vero et alii αὐτῇ. Ibid. Seguer. γεγενῆσθαι, ταύτης τε μετέχοντα. Mox Seg. Reg. Angl. Gobl. et Felck. 1, ὑπῆρξε. Editi et alii, ὑπῆρχε.

(55) Sic Seguer. At Reg., ὧν μία ἐστὶ καὶ ἀκρὶς, καὶ ἡ ἀκρὶς.

(56) Gobler. et Felckm. 1, Δαβὶδ λέγει· Κύριε, τῶν δυνάμεων.

(57) Sic Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1 et 5. Editi autem et alii, ἐδωκεν. Ibid. Seguer. Gobler. et Felckm. 4, ἦν ἄνθρωπος καὶ ἐκ τῆς, etc. Alii et editi, ἦν ἂν καὶ ἐκ τῆς.

(58) Sic Seguer. Reg. Anglic. Gobler. Felckm. 1 et 5. In aliis et editis deest πεποίηκε. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1, Εἰ γὰρ καὶ λέγεται.

verum Deum. Nam tametsi dicitur Deus, inquit, non tamen verus est Deus ; sed gratiæ factus particeps non aliter quam alii omnes, ipse quoque nomine duntaxat dicitur Deus. Quemadmodum item, pergit ille, res omnes secundum naturam diversæ et dissimiles Dei sunt : ita et Verbum omnino alienum et dissimile est naturæ proprietatisve Dei Patris, sed ad res factas et creatas pertinet, quarum una ipsum est. Insuper temeritatis diaboli hæres veluti factus scripsit in *Thalia*, Patrem a Filio videri non posse, neque Verbum perfecte et plane suum Patrem posse intueri vel cognoscere, sed quidquid cognoscit et cernit, convenienter pro suis viribus cognoscere et cernere, quemadmodum et nos pro nostra facultate cognoscimus. Enimvero, inquit, non solum Filius Patrem non accurate cognoscit, utpote cui comprehendendi facultas desit, verum nec suam ipse naturam notam habet. Addit similiter natura divisas, diversas, disjunctas alienasque nec invicem participes esse Patris, Filii, et sancti Spiritus substantias : quin etiam, ut ipse ait, penitus inter se et substantia et gloria sunt infinite dissimiles. Itaque quod ad naturæ et gloriæ similitudinem attinet, Verbum ab utrisque, Patre videlicet et Spiritu sancto, alienum omnino esse docet : hæc enim ipsa sunt impii illius verba, qui item ait Filium ex se a Patre esse divisum, nullaque in re participem ejus esse. » Et hæc quidem sunt particulæ fabellarum quæ in ridiculo Arii exstant volumine.

7. Quis ergo his et carmine *Thaliæ* auditis, Arium quasi in scena de hujusmodi rebus jocantem jure non oderit ? Quis non agnoscit illum, cum Dei nomen proferre et de Deo loqui videtur, similimum esse serpentis mulieri dantis consilium ? Ecquis vero aliis quæ ibidem sequuntur perlectis, non tam clare ejus perspicit impietatem, quam fraudem in quam serpens mulierem dolose induxit ? Quis, quæso, ad has impietates non obtupescat ? Cœlum quidem, **324** ut ait propheta [2], obstupuit, et terra tremuit ob violatam legem. Sol autem vehementius indignatus, nec ferens injurias quas communis omnium nostrum Dominus sponte pro nobis corpore toleravit, sese ipse avertit, contractisque radiis diem illum privavit luce. Qui vero ad impia

[2] Jerem. II, 12.

A θινός ἐστιν ὁ Λόγος. Εἰ δὲ καὶ λέγεται Θεὸς, ἀλλ' οὐκ ἀληθινός ἐστιν· ἀλλὰ μετοχῇ χάριτος, ὥσπερ καὶ οἱ ἄλλοι πάντες, οὕτω καὶ αὐτὸς λέγεται ὀνόματι μόνον (59) Θεός. Καὶ πάντων ξένων καὶ ἀνομοίων ὄντων τοῦ Θεοῦ κατ' οὐσίαν, οὕτω καὶ ὁ Λόγος ἀλλότριος μὲν καὶ ἀνόμοιος κατὰ πάντα τῆς τοῦ Πατρὸς (60) οὐσίας καὶ ἰδιότητός ἐστι τῶν δὲ γενητῶν καὶ κτισμάτων ἴδιος καὶ εἷς αὐτῶν τυγχάνει. Μετὰ τούτων δὲ ὥσπερ καὶ διάδοχος τῆς προπετείας τοῦ διαβόλου γενόμενος (61), ἔθηκεν ἐκ τῇ Θαλείᾳ, ὡς ἄρα καὶ τῷ Υἱῷ ὁ Πατὴρ ἀόρατος ὑπάρχει (62), καὶ οὔτε ὁρᾷν, οὔτε γινώσκειν τελείως καὶ ἀκριβῶς δύναται ὁ Λόγος τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα· ἀλλὰ καὶ ὃ γινώσκει καὶ ὃ βλέπει, ἀναλόγως τοῖς ἰδίοις μέτροις (63) οἶδε καὶ βλέπει, ὥσπερ καὶ ἡμεῖς γινώσκομεν κατὰ τὴν ἰδίαν δύναμιν. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Υἱὸς, φησὶν, οὐ μόνον τὸν Πατέρα ἀκριβῶς οὐ γινώσκει· λείπει γὰρ αὐτῷ εἰς τὸ καταλαβεῖν· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς (64) ὁ Υἱὸς τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν οὐκ οἶδε· καὶ ὅτι μεμερισμένα· τῇ φύσει, καὶ ἀπεξενωμέναι καὶ ἀπεσχοινισμέναι, καὶ ἀλλότριοι, καὶ ἀμέτοχοί εἰσιν ἀλλήλων αἱ οὐσίαι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ, ὡς αὐτὸς ἐφθέγξατο, ἀνόμοιοι πάμπαν ἀλλήλων ταῖς τε οὐσίαις καὶ δόξαις εἰσὶν ἐπ' ἄπειρον. Τὸν γοῦν Λόγον φησὶν εἰς ὁμοιότητα δόξης καὶ οὐσίας ἀλλότριον εἶναι παντελῶς ἑκατέρων τοῦ τε Πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· τούτοις γὰρ ἐφθέγξατο τοῖς ῥήμασιν ὁ ἀσεβής· καὶ διῃρημένον δὲ εἶναι καθ' ἑαυτὸν, καὶ ἀμέτοχον κατὰ πάντα τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν ἔφησε. » Ταῦτα μέρη τῶν ἐν τῷ γελοίῳ συγγράμματι κειμένων μυθωδίων ἐστὶν Ἀρείου.

B

C 7. Τίς τοίνυν, τῶν τοιούτων καὶ τοῦ μέλους τῆς Θαλείας (65) ἀκούσας, οὐ μισήσειεν ἐν δίκῃ παίζοντα τὸν Ἄρειον ὡς ἐπὶ σκηνῆς περὶ τοιούτων ; Τίς οὐ θεωρεῖ τοῦτον διὰ τοῦ δοκεῖν ὀνομάζειν Θεὸν καὶ περὶ Θεοῦ λέγειν, ὡς τὸν ὄφιν συμβουλεύοντα τῇ γυναικί ; Τίς δὲ, τοῖς ἐξῆς ἐντυγχάνων (66), οὐ βλέπει τὴν ἀσέβειαν αὐτοῦ, ὥσπερ καὶ τοῦ ὄφεως τὴν μετὰ ταῦτα πλάνην, εἰς ἣν παρήγαγε σοφισάμενος τὴν (67) γυναῖκα ; Τίς ἐπὶ ταῖς τοιαύταις βλασφημίαις οὐκ ἐξίσταται ; Ὁ μὲν οὖν οὐρανὸς, ὡς ὁ προφήτης (68) φησὶν, ἐξέστη, καὶ ἡ γῆ ἔφριξεν ἐπὶ τῇ παραβάσει τοῦ νόμου· ὁ δὲ ἥλιος πλέον ἀγανακτῶν, καὶ μὴ φέρων τότε τὰς κατὰ τοῦ κοινοῦ πάντων ἡμῶν Δεσπότου γενομένας (69) σωματικὰς ὕβρεις, ἃς ἐκὼν αὐτὸς ὑπὲρ

(59) Sic Seguer. At alii et editi omittunt μόνον. Mox Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 5, ὄντων τοῦ Θεοῦ. Editi et alii, ὄντων τῷ Θεῷ.

(60) Reg. Anglic. Basil., τοῦ Θεοῦ Πατρός. Editi et alii, τοῦ Πατρός. Ibid. Seguer. et Reg., ἰδιότητος, Editi et alii, ἀϊδιότητος, ut et legerunt Nannius et Omnibonus. Felckm. 5, ibid. γεννητῶν.

(61) Gobler. et Felckm. 1, γινόμενος. Iidem et Seguer., Θαλείᾳ. Alii, Θαλίᾳ. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ὁ Πατὴρ ἀόρατος ὑπάρχει. Ibid., τελείως καὶ deest in Reg.

(62) Vide S. Alexandri Alexandrini Epistolam ad clerum Alexandrinum, contra Arii fautores, n. 3, quæ exstat *Patr. Gr.*, t. XVIII.

(63) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, καὶ βλέπει, ἀναλόγως τοῖς ἑαυτοῦ μέτροις.

(64) Seguer., ἀλλὰ γὰρ καὶ αὐτός, etc.

(65) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, τῆς Θαλείας. Basil., τῆς Θαλίας. Alii et editi, Θαλίας.

(66) Seguer., ἐντυχών.

(67) Sic Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi τὴν omittunt.

(68) Seguer. Basil. Anglic. Gobler. Felckm. 1 et 5, ὡς ὁ προφήτης. Editi et alii, ὡς προφήτης. Ibid. Gobler. et Felckm. 1, ἡ δὲ γῆ ἔφριξεν. Iidem et Seguer., ἐπὶ τῷ παραβαθέντι νόμῳ. Editi et alii, ἐπὶ τῇ παραβάσει τοῦ νόμου.

(69) Seguer., γινομένας. Reg., γεινομένας. Mox Seguer., καὶ τὰς ἀκτῖνας συστείλας, τὴν ἡμέραν, etc. Editi et alii, ἀπεστράφη τὰς ἀκτῖνας συστείλας, καὶ τὴν ἡμέραν.

ἡμῶν ὑπέμεινεν, ἀπεστραφη, καὶ τὰς ἀκτῖνας συ- A
στείλας, τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἀνήλιον ἔδειξεν· ἐπὶ δὲ
ταῖς Ἀρείου βλασφημίαις πῶς οὐ πᾶσα τῶν ἀνθρώ-
πων ἡ φύσις (70) ἀφασίᾳ πληγήσεται, καὶ κλείσει
μὲν τὰς ἀκοάς, καμμύσει δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἵνα
μήτε ἀκοῦσαι τοιούτων (71), μήτ' ἰδεῖν τὸν ταῦτα
γράψαντα δυνηθῇ; ὁ δὲ Κύριος αὐτὸς πῶς οὐ μᾶλλον
δικαίως κατὰ (72) τούτων, ὡς ἀσεβῶν, ἀλλὰ καὶ
ἀχαρίστων βοήσει, ἃ καὶ διὰ τοῦ προφήτου Ὡσηὲ
προείρηκεν, Οὐαὶ αὐτοῖς, ὅτι ἀπεπήδησαν ἀπ'
ἐμοῦ· δείλκιοί (73) εἰσιν, ὅτι ἠσέβησαν εἰς ἐμέ.
Ἐγὼ δὲ ἐλυτρωσάμην αὐτούς· αὐτοὶ δὲ κατελά-
λησαν κατ' ἐμοῦ ψευδῆ. Καὶ μετ' ὀλίγα· Καὶ εἰς
ἐμὲ ἐλογίσαντο (74) πονηρὰ, ἀπεστράφησαν εἰς
οὐδέν. Τὸν γὰρ ὄντα τοῦ Θεοῦ Λόγον ἀποστραφέν-
τες, πλάσαντες δὲ ἑαυτοῖς τὸν οὐκ ὄντα, εἰς τὸ μηδὲν B
πεπτώκασι. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἡ οἰκουμενικὴ σύνοδος
ταῦτα λέγοντα τὸν Ἄρειον ἐξέβαλε τῆς Ἐκκλησίας,
καὶ ἀνεθεμάτισεν οὐ φέρουσα τὴν ἀσέβειαν· καὶ λοι-
πὸν αἵρεσις ἐλογίσθη ἡ Ἀρείου πλάνη ἔχουσά τι πλέον
τῶν ἄλλων αἱρέσεων, ὅτι καὶ χριστομάχος ἐκλήθη,
καὶ πρόδρομος ἐλογίσθη τοῦ Ἀντιχρίστου (75). Εἰ καὶ
τὰ μάλιστα τοίνυν, ὡς προεῖπον, αὐτάρκης ἡ τοσαύτη
κρίσις κατὰ τῆς ἀσεβοῦς αἱρέσεως πεῖσαι πάντας
φεύγειν ἀπ' αὐτῆς· ὅμως, ἐπειδή τινες τῶν λεγομέ-
νων Χριστιανῶν, ἢ (76) ἀγνοοῦντες, ἢ ὑποκρινόμε-
νοι, καθάπερ εἴρηται πρόσθεν, ἀδιάφορον πρὸς τὴν
ἀλήθειαν ἡγοῦνται τὴν αἵρεσιν, καὶ τοὺς ταῦτα φρο-
νοῦντας Χριστιανοὺς ὀνομάζουσι, φέρε κατὰ δύναμιν
ἐρωτῶντες αὐτοὺς, ἀποκαλύψωμεν τὴν πανουργίαν
τῆς αἱρέσεως. Τάχα κἂν οὕτω συμποδισθέντες (77)
ἐπιστομισθῶσι καὶ φύγωσιν ἀπ' αὐτῆς ὡς ἀπὸ προσώ- C
που ὄφεως.

8. Εἰ μὲν οὖν, διὰ τὸ λέξεις (78) τινὰς τῆς θείας
Γραφῆς ἐν τῇ Θαλείᾳ γράψαι, νομίζουσι καὶ τὰς βλα-
σφημίας εὐφημίας εἶναι, πάντως που (79) καὶ τοὺς
νῦν Ἰουδαίους ὁρῶντες ἀναγινώσκοντας τὸν νόμον
καὶ τοὺς προφήτας, ἀρνήσονται καὶ αὐτοὶ διὰ τοῦτο
σὺν ἐκείνοις τὸν Χριστόν· ἀκούοντες δὲ τάχα καὶ Μα-
νιχαίων λεγόντων μέρη τινὰ τῶν Εὐαγγελίων, ἀρνή-
σονται σὺν αὐτοῖς τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας. Εἰ
δὲ ἀγνοοῦντες οὕτω χειμάζονται καὶ τοιαῦτα Βαττο-
λογοῦσι, μαθέτωσαν ἀπὸ τῶν Γραφῶν, ὅτι καὶ ὁ τὰς
αἱρέσεις ἐπινοήσας (80) διάβολος διὰ τὴν ἰδίαν τῆς
κακίας δυσωδίαν κιχρᾶται τὰς λέξεις τῶν Γραφῶν,
ἵνα αὐτὰς ἔχων ἐπικάλυμμα, τὸν ἴδιον ἰὸν ἐπισπεί-
ρας, ἀπατήσῃ τοὺς ἀκεραίους. Οὕτω τὴν Εὔαν ἠπά- D

Arii verba, universa hominum natura stupore non exhorrescat, aures non obstruat, oculos non claudat, ut nec illa audiat, nec eum qui ista conscripsit aspiciat? An non potius jure merito contra ipsos tanquam impios et valde ingratos clamaverit ipse Dominus, quæ per prophetam Oscam prædixit: *Væ eis, quoniam recesserunt a me, miseri sunt quia impii in me fuerunt. Ego vero redemi eos: et ipsi locuti sunt contra me mendacia* [10]. Et paulo post: *Contra me cogitaverunt mala, in nihilum conversi sunt* [11]. Nam postquam a Dei Verbo, quod ipsum vere est, sese avertere, et eum, qui non est, sibi confinxere, in nihilum utique sunt ipsi dilapsi. Sane hæc causa fuit cur generalis synodus Arium ista effutientem repulerit ex Ecclesia; cujus cum impietatem ferre non posset, eum anathemate percussit: ex quo jam tempore credita est Arii impietas quid amplius quam cæteras hæreses continere, quippe quæ et Christi inimica dicta sit, et prænuntia Antichristi sit habita. Etsi igitur, uti jam dixi, tam amplum adversus impiam hanc hæresim judicium maxime sufficit, ut ejus horror omnibus injiciatur: attamen quia nonnulli qui Christiani vocantur, vel inscienter, vel dissimulanter istam hæresim ad fidem nihil pertinere, ut antea dictum est, existimant, eosque, qui ita sentiunt, Christianos non dubitant appellare; age, quo retegatur hæresis astutia, illos pro nostra facultate interrogemus. Forte enim hoc pacto futurum est ut irretiti taceant, et ab ea non secus quam a conspectu serpentis fugiant.

8. Itaque si idcirco arbitrantur impiam *Thaliam* esse piam, quia aliquot divinæ Scripturæ voces contineat, profecto sequetur ut, cum nunc videant legi a Judæis legem et prophetas, Christum quoque ipsi cum illis negent. Quin etiam si acciderit ut Manichæos quasdam Evangeliorum particulas recitantes audiant, legem et prophetas cum illis repudient necesse fuerit. Quod si per ignorantiam ita æstuant et hæc garriunt, discant ex Scripturis ipsum diabolum hæresum auctorem, ob proprium perversitatis fetorem, verba Scripturarum usurpare solere, ut illis quodammodo obtectus, suum venenum possit facilius spargere simplicesque circumvenire. Sic Evam fefellit ille: sic alias efflinxit hæ-

[10] Ose. VII, 14. [11] Ibid.

(70) Seguer., ἡ φύσις. Editi et alii, φύσις.
(71) Seguer. Basil. et Anglic., τοιούτων. Editi et alii, τούτων.
(72) Sic Seguer. Basil. Anglic. Gobler. et Felck. 1. At in editis et aliis deest κατά. Ibid. Basil. Anglic. et Felckm. 5, ἀσεβῶν ἅμα καὶ ἀχαρίστων.
(73) Sic Seguer. Editi, δήλαιοι, mendose.
(74) Sic Seguer. et alii mss. præter Felckm. 2 et Reg., in quibus, ut et in editis, ita legitur, καὶ μετ' ὀλίγον· καὶ ἐβουλεύσαντο κακὰ, καὶ εἰς ἐμὲ ἐλογίσαντο, etc. Mox Seguerian., τὸν παρόντα τοῦ Θεοῦ Λόγον.
(75) Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ὅτι χριστομάχος καὶ πρόδρομος ἐκλήθη τοῦ Ἀντιχρίστου.
(76) Sic Seguer Gobler. et Felckm. 1. At in editis ἢ deest.
(77) Sic Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. Editi autem et alii, οὕτως αἰδεσθέντες.
(78) Felckm. 2 et editi, εἰ μὲν διὰ τὸ λέξεις οὖν. Mox Gobler. et Felckm. 1, Θαλείᾳ. Alii, Θαλίᾳ.
(79) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, πάντως που. Editi et alii, πάντως γοῦν.
(80) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi, ὅτι καὶ τὰς αἱρέσεις ὁ ἐπινοήσας.

reses : sic etiam hoc tempore Ario persuasit ut in hæreses ipse inveheretur, illisque adversari simularet, quo latenter suam posset hæresim inducere. Verumtamen ne ita quidem latere potuit veterator. Ut enim suam contra Dei Verbum exprompsit impietatem, omnibus statim rebus excidit, cunctisque **325** compertum est eum in cæteris quoque ignarum esse, nihilque omnino quod verum sit sentire, sed tantum simulatione uti. Qui enim vera de Patre is proferat, qui Filium, a quo Patris cognitio omnis impertitur, audet negare? Vel qui recte de Spiritu sancto ille opinabitur, qui de Filio, a quo ipse datur, impie non veretur loqui? Quis illi credat de resurrectione disserenti, qui Christum propter nos factum primogenitum ex mortuis [12] negat? Qui vero fieri potest ut is, qui germanam ac veram Filii ex Patre generationem plane ignorat, circa ejusdem corporeum adventum non erret? Ita enim et olim Judæi, postquam Verbum negaverunt, et dixerunt, *Non habemus regem nisi Cæsarem* [13], rebus omnibus continuo spoliati sunt, ac luce lucernæ, unguenti odore, prophetiæ cognitione, ipsaque veritate nudi sunt destituti, qui et modo nihil intelligentes tanquam in tenebris ambulant. Enimvero quis talia audivit unquam? Aut unde vel a quo hujusce hæresis adulatores muneribus corrupti ista didicere? Quis illos, cum Christianæ religionis elementis informabantur, quidquam simile docuit? Quis illis dixit, rerum creatarum cultu dimisso, iterum accedite ut rem creatam et factam colatis? Quod si ipsi nunc primum hæc se audire fatentur, non ergo inficientur alienam esse hancce hæresim neque a Patribus traditam. Quod autem a Patribus traditum non est, sed novissime est excogitatum, cujus, quæso, generis esse censendum est, quam ejus de quo dixit beatus Paulus : *In postremis temporibus discedent quidam a sana fide, attendentes spiritibus erroris et doctrinis dæmoniorum, in hypocrisi loquentium mendacium, et cauteriatam habentium suam conscientiam* [14], *et avertentium se a veritate* [15].

9. Ecce enim nos quidem ex divinis Scripturis libere et confidenter de pia rectaque fide loquimur, quam et tanquam lucernam super candelabrum collocamus, dicentes : Filius verus natura et genuinus est Patris, ejusque substantiæ proprius, Sapientia unigenita, Verbum verum ac unicum Dei ipse est, non res creata vel facta, sed proprius substantiæ Patris fetus. Quocirca Deus est verus, veroque Pa-

τησεν· οὕτω καὶ τὰς ἄλλας αἱρέσεις ἔπλασε (81) οὕτω καὶ νῦν Ἄρειον ἔπεισεν εἰπεῖν καὶ σχηματίσασθαι δῆθεν κατὰ τῶν αἱρέσεων, ἵνα λάθῃ τὴν ἰδίαν ἐπιβάλλων (82) αἵρεσιν. Καὶ ὅμως οὐκ ἔλαθεν οὐδ' οὕτως ὁ πανοῦργος· εἰ γὰρ τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον ἀσεβήσας, πάντων εὐθὺς ἐξέπεσε, καὶ δέδεικται πᾶσιν ὅτι καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἠγνόησε, καὶ μηδὲν ὅλως (83) ἀληθὲς φρονῶν ὑποκρίνεται· Πῶς γὰρ ἂν ἀληθεύσῃ περὶ τοῦ Πατρὸς ὁ τὸν Υἱὸν ἀρνούμενος τὸν ἀποκαλύπτοντα περὶ αὐτοῦ; Ἢ πῶς περὶ τοῦ Πνεύματος ὀρθὰ φρονήσει, δυσχερῶν εἰς τὸν (84) τοῦτο χορηγοῦντα λόγον; Τίς δὲ πιστεύσει λέγοντι τούτῳ περὶ ἀναστάσεως, ἀρνουμένῳ τὸν ἐκ νεκρῶν δι' ἡμᾶς πρωτότοκον γενόμενον Χριστόν (85); Πῶς δὲ οὐκ, ἀντικρυς ἀγνοήσας τὴν ἐκ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ γνησίαν καὶ ἀληθινὴν γέννησιν, πλανηθήσεται καὶ περὶ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας αὐτοῦ; Οὕτω γὰρ καὶ οἱ τότε Ἰουδαῖοι, ἀρνησάμενοι τὸν Λόγον, καὶ λέγοντες, Οὐκ ἔχομεν βασιλέα εἰ μὴ Καίσαρα, πάντων ἀθρόως ἀφῃρέθησαν, καὶ γεγόνασιν ἔρημοι φωτὸς λυχνου, ὀσμῆς μύρου, προφητείας γνώσεως, καὶ αὐτῆς τῆς ἀληθείας, καὶ νῦν οὐδὲν συνιέντες, ὡς ἐν σκότῳ περιπατοῦντές εἰσι. Τίς γὰρ ἤκουσε πώποτε τοιαῦτα; Ἢ πόθεν ἢ παρὰ τίνος οἱ κόλακες καὶ δωροδόκοι τῆς αἱρέσεως ἤκουσαν τοιαῦτα; Τίς, ὅτε κατηχοῦντο, τοιαῦτα λελάληκεν αὐτοῖς; Τίς αὐτοῖς εἴρηκεν, ὅτι, τὴν εἰς τὴν κτίσιν (86) λατρείαν ἀφέντες, κτίσματι καὶ ποιήματι πάλιν προσέρχεσθε λατρεύειν; Εἰ δὲ καὶ αὐτοὶ πρῶτον νῦν ὁμολογοῦσιν ἀκηκοέναι τὰ τοιαῦτα (87), μὴ ἀρνείσθωσαν ἀλλοτρίαν καὶ μὴ ἐκ πατέρων εἶναι τὴν αἵρεσιν ταύτην. Τὸ δὲ μὴ ἐκ πατέρων, ἀλλὰ νῦν ἐφευρεθὲν, τί ἂν εἴη (88) ἕτερον ἢ περὶ οὗ προείρηκεν ὁ μακάριος Παῦλος. Ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀποστήσονταί τινες τῆς ὑγιαινούσης πίστεως (89), προσέχοντες πνεύμασι πλάνης καὶ διδασκαλίαις δαιμονίων, ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων, κεκαυτηριασμένων τὴν ἰδίαν συνείδησιν, καὶ ἀποστρεφομένων τὴν ἀλήθειαν.

Ἰδοὺ γὰρ ἡμεῖς μὲν ἐκ τῶν θείων Γραφῶν παῤῥησιαζόμεθα περὶ τῆς εὐσεβοῦς πίστεως, καὶ ὡς λύχνον ἐπὶ τῆς λυχνίας τιθέμεν (90) λέγοντες· Υἱὸς ἀληθινὸς φύσει καὶ γνήσιός ἐστι τοῦ Πατρὸς, Ἴδιος τῆς οὐσίας οὐσίας αὐτοῦ, Σοφία μονογενὴς καὶ Λόγος ἀληθινὸς καὶ μόνος τοῦ Θεοῦ οὗτός ἐστιν· οὐκ ἔστι κτίσμα οὔτε ποίημα, ἀλλ' Ἴδιον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας γέννημα. Διὸ Θεός ἐστιν ἀληθινὸς, ἀληθινοῦ Πατρὸς

[12] Coloss. I, 18. [13] Joan. XIX, 15. [14] I Tim. IV, 1. [15] Tit. I, 4.

(81) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, οὕτω τὰς ἄλλας. Mox Felckm. 2 et editi ἔπλασε, ut et legit Nannius, qui vertit *confinxit*· Alii ἐπλάνησεν.

(82) Sic Reg. Gobler. et Felckm. 1. Alii vero ἐπιβαλών.

(83) Seguerian. Basiliens. et Anglican. μηδὲν ὅλως. Alii et editi, μηδὲ ὅλως. Ibid. Felc. 5, ἀληθὲς φωνῶν. Mox Seguerian· Πῶς γὰρ ἂν ἀληθεύσῃ. Alii et editi, πῶς γὰρ ἀληθεύσει.

(84) Sic Seguer. et Reg. At Gobler. et Felc. 1, εἰ τὸν τοῦτο. Felc. 5, εἰς τοῦτο. Editi εἰς τὸν τοῦτον.

(85) Goblerian. et Felc. 1, Κύριον.

(86) Anglican., κτίστην.

(87) Seguerian., τὰ τοιαῦτα omittit.

(88) Seguerian. Τί δ' ἂν εἴη.

(89) Felc. 2 et editi, τῆς ἰδίας πίστεως τῆς ὑγιαινούσης. Alii omnes τῆς ὑγιαινούσης πίστεως. Mox Seguer., πνεύμασι πλάνοις, idemque et Anglic. Gobler. Felc. 1, δαιμονίων, Alii et editi, δαιμόνων. Quæ ibidem sequntur, exstant in mss. Seguer· et Anglic., in aliis vero et editis sic legitur, δαιμόνων, ἀποστρεφόμενοι τὴν ἀλήθειαν.

(90) Seguer., ἐπὶ τὴν λύχνην τίθεμεν. Idem ibid. et Gobl. Felc. 1 et Anglic., καὶ γνήσιος· Editi et alii καὶ omittunt.

ὁμοούσιος ὑπάρχων. Τὰ δ' ἄλλα, οἷς εἶπεν, Ἐγὼ εἶπα· Θεοί ἐστε, μόνον (91) μετοχῇ τοῦ Λόγου διὰ τοῦ Πνεύματος ταύτην ἔχουσι τὴν χάριν παρὰ τοῦ Πατρός, Χαρακτὴρ γάρ ἐστι τῆς τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως, καὶ φῶς ἐκ φωτὸς καὶ δύναμις καὶ εἰκὼν ἀληθινὴ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας. Τοῦτο γὰρ πάλιν εἶπεν ὁ Κύριος (92)· Ὁ ἐμὲ ἑωρακὼς ἑώρακε τὸν Πατέρα. Ἀεὶ δὲ ἦν καὶ ἔστι, καὶ οὐδέποτε οὐκ ἦν. Ἀΐδίου γὰρ ὄντος τοῦ Πατρὸς. ἀΐδιος ἂν εἴη καὶ ὁ τούτου Λόγος καὶ ἡ Σοφία. Αὐτοὶ δὲ τί ἄρα ἡμῖν (93) ἐκ τῆς πανεγκλήτου Θαλίας προφέρουσιν; Ἢ πρῶτον ἀναγνώτωσαν αὐτὴν, μιμούμενοι τὸ ἦθος τοῦ γράψαντος, ἵνα κἂν παρ' ἑτέρων χλευαζόμενοι μάθωσιν ἐν ποίῳ κεῖνται πτώματι, καὶ οὕτω λοιπὸν λεγέτωσαν. Τί δ' ἂν εἴποιεν ἐξ αὐτῆς, ἢ (94) ὅτι· « Οὐκ ἀεὶ ὁ Θεὸς Πατὴρ ἦν, ἀλλ' ὕστερον γέγονεν· οὐκ ἀεὶ ἦν ὁ Υἱὸς, οὐ γὰρ ἦν πρὶν γεννηθῇ. Οὐκ ἔσοιν ἐκ τοῦ Πατρός· ἀλλ' ἐξ οὐκ ὄντων ὑπέστη καὶ αὐτός. Οὐκ ἔστιν ἴδιος τῆς οὐσίας τοῦ Πατρός· κτίσμα γάρ ἐστι καὶ ποίημα. Καὶ (95) οὐκ ἔστιν ἀληθινὸς Θεὸς ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ μετοχῇ καὶ αὐτὸς ἐθεοποιήθη. Οὐκ οἶδε τὸν Πατέρα ἀκριβῶς ὁ Υἱὸς, οὔτε ὁρᾷ ὁ Λόγος τὸν Πατέρα τελείως, καὶ οὔτε συνιεῖ, οὔτε γινώσκει ἀκριβῶς ὁ Λόγος τὸν Πατέρα· οὐκ ἔστιν ὁ ἀληθινὸς καὶ μόνος αὐτὸς τοῦ Πατρὸς (96) Λόγος, ἀλλ' ὀνόματι μόνον λέγεται Λόγος καὶ Σοφία, καὶ χάριτι λέγεται Υἱὸς καὶ δύναμις. Οὐκ ἔστιν ἄτρεπτος, ὡς ὁ Πατὴρ, ἀλλὰ τρεπτός ἐστι φύσει, ὡς τὰ κτίσματα, καὶ λείπει αὐτῷ εἰς κατάληψιν τοῦ γνῶναι τελείως τὸν Πατέρα. » Οαυμαστή γε ἡ αἵρεσις μηδὲ τὸ πιθανὸν ἔχουσα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ μὴ εἶναι (97) κατὰ τοῦ ὄντος φανταζομένη, καὶ ἀντὶ εὐφημίας δυσφημίας διόλου προβαλλομένη. Εἴτις ἄρα, τὰ παρ' ἀμφοτέρων ἐξετάσας, ἐρωτηθείη τὴν ὁποτέρου πίστιν ἂν ἕλοιτο, ἢ τὰ τίνος ἂν εἴποι (98) ῥήματα πρέποντα εἶναι Θεῷ· μᾶλλον δὲ καὶ εἰπάτωσαν αὐτοὶ οἱ τῆς ἀσεβείας κόλακες, τί πρέπει περὶ Θεοῦ (Θεὸς γὰρ ἦν ὁ Λόγος ·) ἐρωτώμενον ἀποκρίνασθαι; ἀπὸ γὰρ τούτου καὶ τὸ ὅλον ἑκατέρων τῶν προβληθέντων γνωσθήσεται τί πρέπει λέγειν, τὸ ἦν, ἢ τὸ οὐκ ἦν· τὸ ἀεὶ, ἢ τὸ πρὶν γενέσθαι· τὸ ἀΐδιον, ἢ τὸ ἀφ' οὗ καὶ ἐξότε· ἀληθινὸν, ἢ θέσει καὶ μετοχῇ καὶ κατ' ἐπίνοιαν· τῶν γενητῶν ἕνα λέγειν αὐτὸν, ἢ τῷ Πατρὶ συνάπτειν αὐτόν· ἀνόμοιον αὐτὸν (99) εἶναι

tri consubstantialis exsistit. Alii autem quibus dicitur, *Ego dixi, Dii estis* [16], Filii per Spiritum participes tantum facti hanc a Patre habent gratiam. Figura enim est substantiæ Patris [17], lux ex luce, virtus et vera naturæ Patris imago. Id enim ipse Dominus dixit : *Qui me vidit, vidit Patrem* [18]. Semper item fuit, et est, ac nunquam non fuit : cum enim Pater æternus sit, ejus quoque Verbum et Sapientiam æternam esse necesse est. Illi vero quid tandem nobis ex nefanda *Thalia* queant proferre? Eam saltem prius legant scriptoris mores imitati, ut vel ab illis irrisi discant quanto lapsu occiderint, atque ita deinde loquantur. Quid vero amplius ex illa dicendum habeant, quam ista: « Non semper Deus fuit Pater, sed postea factus est. Non semper fuit Filius, nec enim fuit antequam natus est. Non est ex Patre : sed ipse quoque ex nihilo exstitit. **326** Non proprius est naturæ Patris : nam et creatus est et factus. Christus non est verus Deus : sed ipse etiam nonnisi participatione Deus effectus est. Filius Patrem non novit accurate, nec Verbum perfecte Patrem videt : nec item verum et unicum est Patris Verbum; sed solo nomine Verbum dicitur et Sapientia, gratia Filius et virtus appellatur. Non est immutabilis ut Pater, sed natura mutabilis est, sicuti res creatæ, ipsique deest quod ad comprehensionem et perfectam Patris cognitionem requiritur. » Mira sane hæresis, quæ nihil continet credibile, sed eum qui est, non esse fingit, perpetuoque pro laudibus profert maledicta. Si quis igitur utraque examinata sententia rogetur quænam fides sibi videatur eligenda, vel cujusnam voces Deo magis convenire arbitretur : imo vero vel ipsi impietatis assentatores dicant, quid de Deo (nam *Deus erat Verbum* [19]) quempiam interrogatum deceat respondere? inde enim sententia utraque proposita omnino constabit, quid respondere conveniat; nempe, erat vel non erat : semper vel antequam natus est : æternum esse, vel, a quo et ex quo : verum esse, vel, adoptione, participatione et secundum cogitationem : unum eum ex factis rebus dicendum esse, vel, cum Patre conjungendum : ipsum Patri secundum naturam esse dissimilem,

[16] Psal. LXXXI, 6. [17] Hebr. I, 3. [18] Joan. XIV, 9. [19] Joan. I, 1.

(91) Seguer. Anglican. Gobler. et Felc. 1, μόνῃ. Paulo post Seguer. χαρακτήρ ἐστι.

(92) Ὁ Κύριος abest a Goblerian. et Felc. 1. Mox Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἀεὶ ἦν καὶ ἔστι. Felc. 2 et editi, ἀεὶ δὲ καὶ ἔστι. Alii, ἀεὶ δὲ ἦν καὶ ἔστι.

(93) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi, αὐτοὶ δὲ ἄρα τί ἡμῖν. Seguer. ibid., πανεκλύτου Θαλίας.

(94) Ἢ deest in Seguer. Gobler. et Felc. 1.

(95) Seguer. καὶ omittit.

(96) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. Editi vero et alii, αὐτὸς ὁ τοῦ Πατρός. Ibid. Gobler. et Felc. 1, ὀνόματι μόνῳ.

(97) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi, ἀλλ' ἀεὶ τὸ μὴ εἶναι. Paulo post Seguer., προβαλλομένη. Editi, προσβαλλομένη.

(98) Seguerianus, Goblerianus et Felckman. 1, εἴποιτο, et mox, Μᾶλλον δὲ εἰπάτωσαν. Ibidem, Seguerian, τί πρέπει περὶ Θεοῦ (Θεὸς γὰρ ἦν ὁ Λόγος·) ἐρωτώμενον ἀποκρίνασθαι; Sic item Gobler. et Felckm. 1. At non notat Felckman. utrum etiam ἐρωτώμενον, an ἐρωτώμενοι, cum editis habeant. Editi, τί πρέπει περὶ Θεοῦ, Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, ἐρωτώμενοι ἀποκρίνασθε. Ibid. Seguer. Ἀπὸ γὰρ τούτων. Alii et editi, Ἀπὸ γὰρ τούτου. Item Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ἑκατέρων τῶν προβληθέντων. Editi et alii, ἑκατέρων τῶν προβλημάτων. Ibid. Seguer. Τί πρέπει λέγειν, τὸ ἦν, ἢ τὸ οὐκ ἦν· τὸ ἀεὶ, ἢ τὸ πρὶν γενέσθαι· τὸ ἀΐδιον, ἢ τὸ ἀφ' οὗ, etc. Reg. Gobler. et Felckm. 1. Τί πρέπει λέγειν, ἦν, ἢ τὸ οὐκ ἦν τὸ ἀεὶ ἦν, ἢ τὸ πρὶν γενέσθαι, τὸ ἀΐδιον ἢ τὸ ἀφ' οὗ, etc. Alii et editi, τί πρέπει λέγειν, ἦν ὅτε οὐκ ἦν, ἢ τὸ ἀεὶ ἦν· τὸ πρὶν γενέσθαι, ἢ τὸ ἀΐδιον, ἢ το ἀφ' οὗ, etc.

(99) Seguerian. Reg. et Felckm. 5, ανομοιον αυτόν. In editis αὐτὸν deest. Mox Seguer. Reg. Gobler. et Felckm. 1, ἴδιον εἶναι. Editi et alii, ἀΐδιον εἶναι

vel, Patris similem et proprium esse : rem creatam esse, vel, per ipsum res creatas factas fuisse : eum esse Patris Verbum, vel, alterum esse præter istum, ipsumque per illud aliud Verbum, et per aliam sapientiam factum esse, eumdem denique nomine tantummodo Sapientiam et Verbum vocatum esse, illiusque sapientiæ participem et secundum fuisse factum.

10. Quorum igitur verba magis Deo digna sunt ostenduntque Dominum nostrum Jesum Christum Deum esse et Filium Patris? Eane quæ vos evomuistis, annon potius ea quæ nos ex Scripturis sacris et attulimus et afferimus? Itaque si Salvator nec Deus nec Verbum nec Filius est : liceat sane vobis, quemadmodum gentilibus et nostri ævi Judæis, quidquid libuerit dicere : sed si et Verbum Patris et Filius verus est; si Deus est ex Deo et super omnia benedictus in sæcula [20] : an non prorsus æquum fuerit alias voces et Arianam *Thaliam*, veluti malorum imaginem omnique plenam impietate, delere et oblitterare? in quam qui inciderit, nescit gigantes ibi perire, ipseque in inferorum foveam occurrit. Nec vero id illi ignorant, hincque fit ut illam, utpote callidi, occultent, nec audeant pervulgare, sed alia omnino usurpent verba. Nam si impia illa verba proferre auderent, non dubium quin condemnarentur. Quin etiam si vel in suspicionem ita sentiendi venirent, profecto undique Scripturarum obruerentur auctoritatibus. Idcirco igitur, tanquam filii hujus sæculi, veriti ne sua lucerna oleastri oleo accensa cito exstinguatur (nam *lux impiorum exstinguitur* [21]), eam sub **327** simulationis modium abscondunt, alia loquuntur, amicorum præsidia et Constantii metum ostentant, ut qui ipsos conveniunt, sordes Arianæ hæresis propter illorum simulationem et ostentationem non animadvertant. An non ergo vel hac de causa odio prosequenda fuerit, quod etiam a suis occultetur ut timida, ac veluti serpens foveatur? Unde enim has ibi coacervarunt voculas, aut a quonam acceptas prodere non sunt veriti? Sane neminem hominem qui sibi illas tradiderit poterunt indicare. Quis enim hominum sive Græcus sive barbarus (10) eum quem Deum confitetur, unam e rebus creatis ausit dicere, nec fuisse antequam factus est? vel quis est qui ei, quem Deum credidit, fidem deroget dicenti : « Hic est Filius

A κατ' οὐσίαν τοῦ Πατρὸς, ἢ ὅμοιον καὶ ἴδιον τοῦ τρὸς εἶναι· κτίσμα εἶναι, ἢ δι' αὐτοῦ τὰ κτίσ γεγενῆσθαι· αὐτὸν εἶναι τὸν τοῦ Πατρὸς Λόγ ἕτερον παρὰ τοῦτο, καὶ δι' ἐκείνου τοῦτον γε σθαι καὶ δι' ἄλλης σοφίας· καὶ (1) τοῦτον ὀν μόνον Σοφίαν καὶ Λόγον κεκλῆσθαι, κἀκείνης τῆ φίας τοῦτον μέτοχον καὶ δεύτερον γεγενῆσθαι.

10. Τὰ τίνων ἄρα ῥήματα θεολογεῖ καὶ δει Θεὸν εἶναι καὶ Υἱὸν τοῦ Πατρὸς τὸν Κύριον · Ἰησοῦν Χριστόν; Ταῦθ' ἅπερ ὑμεῖς ἐξημέσατε (ἅπερ ἡμεῖς ἐκ τῶν Γραφῶν εἰρήκαμεν καὶ λέγο Εἰ μὲν οὖν οὐκ ἔστι Θεὸς οὐδὲ Λόγος οὐδὲ Υἱὸς ὁ τὴρ, ἐξέστω λέγειν, ὥσπερ τοῖς Ἕλλησι καὶ τοῖ Ἰουδαίοις, οὕτω καὶ ὑμῖν, ἃ βούλεσθε· εἰ δὲ Λ
B τοῦ Πατρὸς (3) καὶ Υἱὸς ἀληθινός ἐστι, καὶ ἐκ Θεός ἐστι, καὶ ἐπὶ πάντων εὐλογημένος εἰς τοὺς νας, πῶς οὐκ ἄξιον ἀφανίσαι καὶ ἀπαλεῖψαι τ ἄλλα ῥήματα καὶ τὴν Ἀρειανὴν Θαλείαν (4), ὡ κόνα κακῶν καὶ πάσης ἀσεβείας γέμουσαν; ε ἐμπίπτων οὐκ οἶδεν, ὅτι γηγενεῖς παρ' αὐτῇ ὄλλι καὶ ἐπὶ πέταυρον ᾄδου συναντᾷ. Καὶ τοῦτο ἴσασ αὐτοὶ, καὶ ὡς πανοῦργοι κρύπτουσι, μὴ θαῤῥ ἐκλαλεῖν (5) αὐτὰ, ἀλλ' ἕτερα φθεγγόμενοι ταῦτα. Ἐάν τε γὰρ εἴπωσι, καταγνωσθήσονται τε ὑπονοηθῶσι, βλιθήσονται παρὰ πάντων το
C τῶν (6) Γραφῶν ἐλέγχοις. Διὰ τοῦτο γοῦν ὡς υἱο αἰῶνος τούτου ὄντες, πανούργως τὸν νομιζό ἑαυτῶν λύχνον ἅψαντες ἐκ τῆς ἀγριελαίου, καὶ φ μενοι μὴ ταχέως ἀποσβεσθῇ, (Φῶς γὰρ, φησὶν βῶν σβέννυται·) τοῦτον μὲν κρύπτουσιν ὑπὸ μόδιον τῆς ὑποκρίσεως, ἕτερα δὲ φθέγγονται προστασίας φίλων, καὶ Κωνσταντίου φόβον ἐπα λονται, ἵν' οἱ εἰσερχόμενοι πρὸς αὐτοὺς ὑπὸ τῆς κρίσεως καὶ τῆς ἐπαγγελίας μὴ βλέπωσι τὴν τῆ ρίσεως ῥυπαρίαν (7). Πῶς οὖν οὐκ ἀξία καὶ τοῦτο πάλιν μίσους ἡ αἵρεσις, ὅπουγε καὶ παρ' τῶν ἰδίων ὡς μὴ ἔχουσα παῤῥησίαν κρύπτετα ὡς ὄφις θάλπεται; Πόθεν γὰρ ἑαυτοῖς συνε σαν (8) τὰ ῥημάτια ταῦτα; Ἢ παρὰ τίνος ἄρ βόντες, τοιαῦτα τετολμήκασι λέγειν; Ἀνθρώπω οὖν (9) οὐδένα ἂν εἴποιεν τὸν ταῦτα παρασγόντ γάρ ἐστιν ἀνθρώπων ἢ Ἕλλην ἢ βάρβαρος, ὅσ ὁμολογεῖ Θεὸν, τοῦτον τολμᾷ λέγειν ἕνα εἶνα κτισμάτων, καὶ, Οὐκ ἦν πρὶν ποιηθῇ; ἢ τίς ὅστις ᾧ πεπίστευκε Θεῷ, ἀπιστεῖ λέγοντι,

[20] Rom. IX, 5. [21] Job. XVIII, 3.

(1) Seguerian. καί omittit. Idem mox, Basil. Goblerian. Felckm. 1 et 5, τοῦτον μέτοχον καὶ δεύτερον. Anglican. τοῦτον δεύτερον. Editi τοῦτον μέτοχον γεγενῆσθαι. Seguerian., paulo post, θεολογεῖ καὶ δείκνυσι.

(2) Seguerian. Gobler. et Felckm. 1, ἐξηρίσατε. Felckm. 5, ἐξεμέσατε. Paulo post Seguerian., εἰρήκαμεν ἢ καὶ λέγομεν. Mox idem et plerique mss. οὐκ ἔστι Θεὸς οὐδὲ Λόγος. Felck. 2 et editi, οὐκ ἔστι Θεὸς Λόγος. Ibid Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ἐξέστω λέγειν. Alii et editi ἔξεστι λέγειν.

(3) Anglican., τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός. Ibid. Seg., υἱὸς ἀληθινός ἐστι. In aliis et editis deest εστι.

(4) Goblerian. et Felckm. 1, Θαλείαν. Segu et alii, Θαλίαν.

(5) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At e alii, λαλεῖν. Mox mss. omnes, Ἐάν τε γάρ. vero, Ἀλλ' ἐάν τε γάρ.

(6) Seguer. Gobler. Felckm. 1, τοῖς ἀπὸ τῶ

(7) Editi mendose, ῥυπαρίσαν.

(8) Felck man. 5, συνεφεύρησα.

(9) Seguerian. οὖν omittit. Mox idem et G et Felckm. 1, ἢ Ἕλλη. Editi, alii ἢ omittunt

(10) *Similia supra habentur* in epistola *de s tia Dionysii*, num 2.

ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, φάσκων ὅτι (11) οὐκ ἔστιν υἱὸς, ἀλλὰ ποίημα; Πλέον γὰρ ἀγανακτήσουσι πάντες κατ' αὐτῶν τοιαῦτα μαινομένων. Ἀλλ' οὐδὲ ἐκ τῶν Γραφῶν ἔχουσι τὰς προφάσεις Εἰδείχθη γὰρ πολλάκις, δειχθήσεται δὲ καὶ νῦν ἀλλότρια (12) ταῦτα τῶν θείων λογίων. Οὐκοῦν ἐπειδὴ λείπει λοιπὸν εἰπεῖν, ὅτι παρὰ τοῦ διαβόλου λαβόντες ἐμάνησαν· (τούτων γὰρ ἐκεῖνος μόνος ἐστὶ σπορεύς·) φέρε, πρὸς αὐτὸν ἀντιστῶμεν· πρὸς ἐκεῖνον γάρ ἐστιν (13) ἡμῖν διὰ τούτων ἡ πάλη· ἵνα, τοῦ Κυρίου βοηθοῦντος, κἀκείνου συνήθως πίπτοντος τοῖς ἐλέγχοις, αἰσχυνθῶσιν οὗτοι, βλέποντες ἀποροῦντα τὸν (14) ἐπισπείραντα τὴν αἵρεσιν αὐτοῖς, καὶ μάθωσι κἂν ὀψέποτε, ὅτι, Ἀρειανοὶ ὄντες, οὐκ εἰσὶ Χριστιανοί.

A meus dilectus[2], » eumque non Filium, sed rem factam esse velit? Nempe fieri non potest quin omnes adversus illos adeo insanientes acrius indignentur. Verum nec etiam ad Scripturas confugere illis integrum fuerit: jam enim sæpius ostensum est moxque ostendetur voces hujusmodi a divinis oraculis esse penitus alienas. Itaque quando illis restat dicendum se his a diabolo acceptis insanisse (si quidem tantorum malorum solus ille sator est), age, ei obsistamus (namque cum illo nobis per illos certamen est) ut, Domino adjuvante, et illo, ut solet, vi argumentorum prostrato, ipsi tandem erubescant, hærentem videntes qui hæresim ipsis inseminavit, saltemque vel sero discant eos, quia Ariani sint, Christianos non esse.

11. Εἰρήκατε καὶ φρονεῖτε, ὑποβάλλοντος ὑμῖν ἐκείνου, ὅτι ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν ὁ Υἱός· τοῦτο γὰρ πρῶτον ὑμῶν τῆς ἐπινοίας (15) ἀποδῦσαι τὸ ἔνδυμα δεῖ. Τί τοίνυν ἦν ποτε ὅτε ὁ Υἱὸς οὐκ ἦν, εἴπατε, ὦ δύσφημοι καὶ δυσσεβεῖς. Εἰ μὲν οὖν τὸν Πατέρα λέγετε, μείζων ὑμῶν ἡ βλασφημία (16)· οὐ γὰρ θέμις εἰπεῖν, ὅτι ποτὲ ἦν, ἢ ἐν τῷ ποτὲ σημαίνειν αὐτόν· ἔστι γὰρ ἀεί, καὶ νῦν ἐστιν, ὄντος τε καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐστι, καὶ αὐτός ἐστιν ὁ ὤν (17) καὶ τοῦ Υἱοῦ Πατήρ. Εἰ δὲ λέγετε ὅτι ὁ Υἱὸς ἦν ποτε, ὅτε αὐτὸς οὐκ ἦν· μωρὰ καὶ ἀνύητός ἐστιν (18) ἡ ἀπόκρισις. Πῶς γὰρ ἦν αὐτὸς, καὶ οὐκ ἦν αὐτός; Οὐκοῦν ἐν τούτοις ἀποροῦντας ὑμᾶς ἀνάγκη λοιπὸν λέγειν, Ἦν ποτε χρόνος, ὅτε οὐκ ἦν ὁ Λόγος· τοῦτο γὰρ φύσει (19) σημαίνει καὶ αὐτό τὸ ποτὲ ὑμῶν ἐπίρρημα. Καὶ ὅπερ δὲ πάλιν γράφοντες εἰρήκατε, Οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς πρὶν γεννηθῇ (20), ταυτόν ἐστι λέγειν ὑμᾶς, Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν· χρόνον γὰρ εἶναι κἀκεῖνο καὶ τοῦτο πρὸ τοῦ Λόγου σημαίνει. Πόθεν οὖν ὑμῖν ἐξεύρηται (21) ταῦτα; Ἵνα τί καὶ ὑμεῖς, ὡς τὰ ἔθνη, ἐφρυάξατε, καὶ μελετᾶτε κενὰ λεξείδια κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ; Οὐδεμία γὰρ τῶν ἁγίων Γραφῶν τοιοῦτόν τι περὶ τοῦ Σωτῆρος εἴρηκεν, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ ἀεὶ, τὸ ἀΐδιον (22), καὶ τὸ συνεῖναι ἀεὶ τῷ Πατρί, Ἐν ἀρχῇ γὰρ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Καὶ ἐν τῇ Ἀποκαλύψει τάδε λέγει· Ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος. Τοῦ δὲ ὁ ὢν καὶ τοῦ ὁ ἦν τίς ἂν ἀφέλοιτο τὸν ἀΐδιον (23); Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους Ἰουδαίους μὲν ἤλεγχε γράφων· Ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας· Ἕλληνας δὲ ἐντρέπων ἔλεγε· Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἥ τε ἀΐδιος

11. Dixistis igitur et sentitis, illo vobis suggerente, fuisse aliquando, cum non esset Filius: nam hoc primum vestri commenti velum detrahendum est. Quid ergo fuit aliquando, cum Filius non esset? nam hæc vestra sunt verba, o maledicti et impii. Si Patrem esse respondetis, major vestra est impietas: nefas quippe est de illo dicere, aliquando fuit, vel eumdem voce, aliquando, significare. Namque et semper et nunc est, et Filio exsistente est: ipse est qui est, et Filii Pater. Si vero respondetis Filium fuisse aliquando cum ipse non esset, stulta profecto et fatua est responsio. Nam qui fieri potest ut et ipse esset, et idem ipse non esset? Itaque necessario restat ut hic hæsitantes respondeatis fuisse aliquando tempus cum non esset Verbum. Hoc enim vestrum adverbium, *aliquando*, id ex se significat. Quod item rursus scripsistis: Non erat Filius priusquam nasceretur, idem omnino est ac illud quod dicitis: Fuit aliquando, cum non esset: siquidem uterque loquendi modus tempus ante Verbum esse indicat. Undenam igitur hæc a vobis sunt excogitata? Ut quid et vos, tanquam gentes, fremuistis et inanes voculas adversus Dominum et adversum Christum ejus meditamini[23]? Nulla enim in parte sanctarum Scripturarum tale aliquid de Salvatore exstat, sed potius ex illis perspicuum est sempiternum eum et æternum esse, semperque cum Patre exstitisse. Nam *In principio erat Verbum et Verbum erat apud Deum et Deus erat Verbum*[24]. Et in Apocalypsi hæc habentur: *Quis est, qui erat, et qui venturus est*[25]. Quis autem æternitatem ei, qui est, et qui erat, possit detrahere? Sic enim et ipse Paulus, ut Judæos convinceret, in Epistola ad Romanos scripsit: *Ex quibus Christus secundum carnem,*

[23] Matth. xvii. 5. [2] Psal. ii, 1. [24] Joan. i, 1. [25] Apoc. i, 4.

(11) Ὅτι deest in Seguer. Gobler. et Felckm.
(12) Seguerian. ὡς ἀλλότρια.
(13) Sic Seguer. In aliis deest ἐστιν.
(14) Seguer ἐπισπείροντα, et paulo post, ὑποβαλόντος.
(15) Basil. ἀπονοίας, ut et habet Anglic. in margine.
(16) Seguer. Gobler. et Felck. 1, ἡ δυσφημία.
(17) Seguer. Ἔστι γὰρ ἀεὶ καὶ νῦν ἐστι, καὶ αὐτός ἐστιν ὁ ὤν. Gobler. et Felck. 1, σημαίνειν αὐτὸν καὶ νῦν ἐστιν, καὶ αὐτός ἐστιν ὁ ὤν.
(18) Sic Seguer. In editis et aliis, deest ἐστιν.
(19) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, φύσιν.
(20) Reg. γενηθῇ, Seguer., γενηθῆναι.
(21) Seguer. Gobler. et Felck. 1, ἐξεύρηνται.
(22) Sic Seguer. et Regius codex. At editi, μᾶλλον ἀεὶ τὸ ἀΐδιον.
(23) Seguerian. et Reg. ἀφέλοι τὸ ἀΐδιον. Mox Seguer, Gobler. et Felckm. 1, Τούτοις γὰρ καί.

qui est super omnia Deus benedictus in **328** *sæcula* [26]. Cum item gentiles confutaret, ait : *Invisibilia enim ipsius ex creatione mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque ejus virtus et divinitas* [27]. Quæ vero sit virtus Dei, idem iterum his verbis docet, *Christus Dei virtus et Dei sapientia* [28]. Nec enim hoc in loco Patrem voluit significare, ut soletis inter vos dictitare, aientes : Pater sua ipsius est sempiterna virtus. Non ita sane est. Nec enim dixit, ipse Deus est virtus, sed, ejus est virtus. Nemini porro dubium fuerit quin id, quod ejus est, non idem sit quod ipse : nec tamen hoc ipsum ab eo est alienum, sed potius ejus proprium est. Verum legite quæ postea sequuntur, et convertimini ad Dominum, (*Dominus Spiritus est* [29]) illudque de Filio intelligi facile perspicietis.

12. Nempe postquam creationis meminisset, valde congruenter de opificis in ipsa creatione virtute loquitur, quæ quidem virtus Verbum est Dei per quod omnia facta sunt. Si igitur rerum creatarum natura Deum ex se sola sine Filio possit notum facere, videte ne ruatis, arbitrantes etiam sine Filio illam esse factam. Si porro omnia per Filium facta sunt et in eo consistunt : is qui rite creatam naturam voluerit contemplari, Verbum quoque, a quo est condita necessarie contemplabitur, ac Patrem per ipsam intelligere incipiet. Quod si secundum Salvatorem, *Nemo novit Patrem nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare* [30], si item Philippo dicenti, *Ostende nobis Patrem*, non respondit, intuere res creatas, sed, *Qui vidit me, vidit Patrem* [31] : admodum convenienter Paulus gentiles increpans quod concentum et ordinem rerum creatarum contemplantes, nihil de Verbo earum opifice cogitarent (namque res creatæ suum indicant opificem), ut per ipsas etiam verum Deum agnoscerent, abstinerentque a rerum creatarum cultu, admodum, inquam, convenienter dixit, *sempiterna quoque ejus virtus et divinitas* [32], ut his Filium significaret. Porro cum aiunt sancti, *Qui existit ante sæcula*, et *per quem fecit sæcula*, non minus Filium æternum sempiternumque prædicant, eumque hac ratione Deum esse significant. Nam Isaias dicit : *Deus sempiternus qui creavit terminos terræ* [33]. Susanna quoque aiebat : *Deus sempiterne* [34]. Baruch item scripsit : *Clamabo ad Deum sempiternum in diebus meis* [35].

A αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης. Τίς δὲ ἡ τοῦ Θεοῦ μις, αὐτὸς πάλιν διδάσκει (24) λέγων· Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία. Οὐ γὰρ δὴ τοῦ γων τὸν Πατέρα σημαίνει, ὡς πολλάκις πρὸς λους (25) ἐψιθυρίσατε λέγοντες. Ὁ Πατήρ ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις. Οὐκ ἔστι δὲ οὕτως· εἴρηκεν, αὐτὸς ὁ Θεός ἐστιν ἡ δύναμις· ἀλλ' ἐστιν ἡ δύναμις. Εὔδηλον δὲ πᾶσίν ἐστιν, ὡς τοῦ (26) οὐκ ἔστιν αὐτὸς, ἀλλ' οὐδὲ ξένον, τῷ μᾶλλον αὐτοῦ. Ἀνάγνωσε δὲ καὶ τὴν ἀκολουθ ῥημάτων (27) καὶ ἐπιστρέψατε πρὸς Κύριον· Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι·) καὶ ὄψεσθε περὶ τοῦ Υἱ τὸ σημαινόμενον.

B 12. Περὶ γὰρ τῆς κτίσεως μνημονεύων, ἀκο γράφει καὶ περὶ τῆς ἐν τῇ κτίσει τοῦ δημιουργ δυνάμεως, ἥτις ἐστὶν ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, δι' οὗ πάντα γέγονεν. Εἰ μὲν οὖν αὐτάρκης ἐστὶν ἡ ἀφ' ἑαυτῆς μόνης χωρὶς Υἱοῦ γνωρίσαι τὸν σκοπεῖτε μὴ πέσητε, νομίζοντες καὶ χωρὶς Υἱ κτίσιν γεγονέναι· εἰ δὲ δι' Υἱοῦ γέγονε, καὶ ἐ τὰ πάντα συνέστηκεν· ἐξ ἀνάγκης ὁ τὴν κτίσιν θεωρῶν θεωρεῖ καὶ τὸν ταύτην δημιουργήσαντ γον, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα νοεῖν ἀρχεται· εἰ κατὰ τὸν Σωτῆρα (29), Οὐδεὶς γινώσκει τὸν Υ εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, καὶ ᾧ ἂν ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψῃ. Φιλίππῳ λέγοντι, Δεῖξον ἡμῖν τὸν Πατέρα ἔλεγε, βλέπε (30) τὴν κτίσιν, ἀλλ' Ὁ ἐμὲ ἑω ἑώρακε τὸν Πατέρα· εἰκότως ὁ Πτῶλος, αἰτιά

C τοὺς Ἕλληνας, ὅτι, τὴν ἁρμονίαν καὶ τὴν τάξ κτίσεως θεωροῦντες, οὐ διανοοῦνται (31) περὶ αὐτῇ δημιουργοῦ Λόγου· (τὰ γὰρ κτίσματα τὸν ἑαυτῶν δημιουργόν·) ἵνα δι' αὐτῶν (32) κ ἀληθινὸν Θεὸν νοήσωσι, καὶ παύσωνται τῆς κτίσματα λατρείας, εἴρηκεν, ἥ τε ἀΐδιος αὐτο ναμις καὶ θειότης (33), ἵνα τὸν Υἱὸν σημάνῃ. τες δὲ οἱ ἅγιοι, Ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων δι' οὗ ἐποίησε τοὺς αἰῶνας, οὐδὲν ἧττον πάλ ἀΐδιον εὐαγγελίζονται τοῦ Υἱοῦ καὶ τὸ αἰώνιον, καὶ αὐτὸν τὸν Θεὸν σημαίνουσιν. Ὁ μὲν γὰρ Ἡ φησὶ· Θεὸς αἰώνιος (34), ὁ κατασκευάσας τὰ τῆς γῆς· ἡ δὲ Σουσάννα ἔλεγεν· Ὁ Θεὸς ὁ αἰώ ὁ δὲ Βαρούχ ἔγραφε· Κεκράξομαι πρὸς τὸν νιον (35) ἐν ταῖς ἡμέραις μου· καὶ μετ' ὀ

[26] Rom. IX, 5. [27] Rom. I, 20. [28] I Cor. I, 24. [29] II Cor. III, 17. [30] Matth. XI, 27. [31] Joan. XI
[32] Rom. I, 20. [33] Isa. XL, 28. [34] Dan. XIII, 42. [35] Bar. IV, 20, 22.

(24) Seguerian. Goblerian. Felckm. 1, Basil. et Anglic.; Παῦλος διδάσκει. Ibid. Basil. γράφων.
(25) Sic Seguer. At editi cum aliis, ἀλλήλοις.
(26) Gobler. et Felckm. 1, πᾶσιν ὡς τὸ αὐτοῦ.
(27) Seguerian., τῶν ῥητῶν. Ibid. Goblerian. et Felckm. 1, καὶ ἐπιγράψατε.
(28) Sic Seguer. In aliis vero decst. τοῦ.
(29) Sic Seguerian. Reg. atque ita legerat Nannius. Editi, ut et legit Omnibonus, Λόγον καὶ οὐδεὶς γινώσκει τὸν Πατέρα, etc. Mox Seguer. Reg. Gobler. et Felckm. 1, ᾧ ἂν ὁ Υἱός. Editi, ᾧ ἐὰν ὁ Υἱός.
(30) Seguer., Βλέπετε, ut etiam legerat Nannius.
(31) Seguerian., διανοεῖσθε.
(32) Sic Seguerianus et Reg., ut et Omnibo legit. Felckm. 5, δι' αὐτόν, quemadmodum vid legisse Nannius, qui vertit, *ut per eum, verum D intelligant*. Mox Seguer. νοήσητε καὶ παύσησθε.
(33) Sic Seguerian. Reg. Basil. Anglican. bler. et Felckm. 1, At editi, θεότης.
(34) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1, et in te Græco Isaiæ. Editi, ὁ Θεὸς ὁ αἰώνιος. Mox Reg Felck. 1, Σωσάννα.
(35) Sic Seguer. et textus Græcus Scriptu Editi, πρὸς τὸν Θεὸν τὸν αἰώνιον. Mox Seguer. μετ' ὀλίγα φησίν. Ib. Reg. Gobl. Felck. 1 et Gra Scripturæ textus, ἐπὶ τῷ αἰωνίῳ τὴν σωτηρίαν ὑ Editi et alii, ἐπὶ τῷ αἰωνίῳ Σωτῆρι ἡμῶν.

Ἐγὼ γὰρ ἤλπισα ἐπὶ τῷ αἰωνίῳ τὴν σωτηρίαν A
ὑμῶν, καὶ ἦλθέ μοι χαρὰ παρὰ τοῦ ἁγίου. Ἐπειδὴ
δὲ (36) καὶ πρὸς Ἑβραίους γράφων ὁ Ἀπόστολός
φησιν. Ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακ-
τὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ· ψάλλει δὲ καὶ ὁ Δα-
βὶδ ἐν τῷ ὀγδοηκοστῷ ἐνάτῳ ψαλμῷ. Καὶ ἡ λαμ-
πρότης Κυρίου ἔστω ἐφ' ἡμᾶς, καὶ, Ἐν τῷ φωτί
σου ὀψόμεθα φῶς· τίς οὕτως ἐστὶν ἀνόητος, ὡς ἀμ-
φιβάλλειν περὶ τοῦ ἀεὶ εἶναι τὸν Υἱόν; Πότε γάρ τις
εἶδε φῶς χωρὶς τῆς τοῦ ἀπαυγάσματος λαμπρότη-
τος, ἵνα καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ εἴπῃ, ἦν ποτε, ὅτε οὐκ
ἦν, ἢ, ὅτι Πρὶν (37) γεννηθῆναι οὐκ ἦν; Καὶ τὸ λε-
γόμενον δὲ ἐν τῷ ἑκατοστῷ τεσσαρακοστῷ τετάρτῳ
ψαλμῷ πρὸς τὸν Υἱὸν, Ἡ βασιλεία σου βασιλεία
πάντων τῶν αἰώνων, οὐκ ἐπιτρέπει τινὰ κἂν τὸ τυ-
χὸν διάστημα λογίσασθαι, ἐν ᾧ μὴ ὑπῆρχεν ὁ Λόγος. B
Εἰ γὰρ πᾶν διάστημα ἐν τοῖς αἰῶσι μετρεῖται (38),
πάντων δὲ τῶν αἰώνων βασιλεύς ἐστι καὶ ποιητὴς ὁ
Λόγος· ἀνάγκη, μὴ ὄντος κἂν τοῦ τυχόντος διαστή-
ματος πρὸ αὐτοῦ, μανίᾳ τὸ λέγειν, Ἦν ποτε ὅτε οὐκ
ἦν ὁ αἰώνιος (39), καὶ, Ἐξ οὐκ ὄντων ἐστὶν ὁ Υἱός·
Λέγοντος δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, Ἐγώ εἰμι ἡ ἀλή-
θεια, καὶ οὐ λέγοντος, Ἐγενόμην ἀλήθεια, ἀλλ' ἀεὶ
τὸ, Εἰμὶ, λέγοντος, Ἐγώ εἰμι ὁ ποιμήν· Ἐγώ εἰμι
τὸ φῶς· καὶ πάλιν, Οὐχ ὑμεῖς λέγετέ με, ὁ Κύ-
ριος, καὶ ὁ διδάσκαλος, καὶ καλῶς λέγετε, Εἰμὶ
γάρ· τις, τὸ τοιοῦτον ἀκούων ῥῆμα παρὰ Θεοῦ καὶ
Σοφίας καὶ Λόγου (40) Πατρὸς περὶ ἑαυτοῦ λέγοντος,
ἔτι διστάξειε περὶ τῆς ἀληθείας, καὶ οὐκ εὐθὺς πι-
στεύσει, ὅτι ἐν τῷ, Εἰμὶ, τὸ ἀΐδιον καὶ τὸ πρὸ παν-
τὸς αἰῶνος ἄναρχον τοῦ Υἱοῦ (41) σημαίνεται;

13. Ὅτι μὲν οὖν τὸ ἀΐδιον περὶ τοῦ Υἱοῦ αἱ Γρα- C
φαὶ δείκνυνται, λέγουσαι, φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων·
ὅτι δὲ ἅπερ φθέγγονται οἱ Ἀρειανοὶ λέγοντες τὸ οὐκ
ἦν, καὶ τὸ πρὶν, καὶ τὸ ὅτε, αἱ αὐταὶ Γραφαὶ περὶ
τῶν κτισμάτων λέγουσι, δηλώσει πάλιν τὰ μέλλοντα
λέγεσθαι. Ὁ μὲν γὰρ Μωϋσῆς περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς
γενέσεως διηγούμενός φησι (42)· Καὶ πᾶν χλωρὸν
ἀγροῦ πρὸ τοῦ γενέσθαι ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ πάντα
χόρτον ἀγροῦ πρὸ τοῦ ἀνατεῖλαι· οὐ γὰρ ἔβρεξεν
ὁ Θεὸς ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἄνθρωπος οὐκ ἦν ἐργά-
ζεσθαι τὴν γῆν· καὶ ἐν μὲν τῷ Δευτερονομίῳ· Ὅτε
διεμέριζεν ὁ Ὕψιστος ἔθνη. Ὁ δὲ Κύριος διὰ μὲν
ἑαυτοῦ ἔλεγεν· Εἰ ἠγαπᾶτέ (43) με, ἐχάρητε ἄν,
ὅτι εἶπον· Πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα, ὅτι ὁ Πα-
τὴρ μείζων μού ἐστι· καὶ νῦν προείρηκα ὑμῖν,

Et paulo post : *Ego enim speravi in sempiternum, salutem vestram, et venit mihi gaudium a Sancto.* Cum autem Apostolus ad Hebræos scribat : *Qui cum sit splendor gloriæ et figura substantiæ ejus* [36] : et David in octogesimo nono psalmo canat : *Et sit splendor Domini super nos* [37] : et : *in lumine tuo videbimus lumen* [38] : quis adeo demens sit ut dubitet, utrum semper fuerit Filius? Quando enim quis lucem vidit absque splendoris fulgore, ut de Filio audeat dicere : Fuit aliquando cum non esset, vel : Non erat antequam nasceretur? Jam illud quod in centesimo quadragesimo quarto psalmo ad Filium dicitur : *Regnum tuum, regnum omnium sæculorum* [39], certe non sinit quemquam vel minimum intervalum cogitare, in quo non exstiterit Verbum. Si enim omne 329 intervallum sæculis definitur, omniumque sæculorum rex et opifex est Verbum; cum ante ipsum nullum vel tantillum sit intervallum, non est dubium quin is insaniat vehementer, qui dixerit : *Fuit aliquando cum non esset æternus;* et : *Ex nihilo est Filius.* Præterea cum dicat Dominus : *Ego sum veritas* [40], nec dicat : Ego factus sum veritas, sed ubique verbum, *sum*, adhibeat, ut, *Ego sum pastor, ego sum lux* [41] : et rursus : *Nonne vos vocatis me Dominum et Magistrum, et bene dicitis, sum etenim* [42] : quis Deum et Sapientiam et Verbum Patris ea voce, cum de seipso loquitur, utentem audiens, de veritate adhuc ambiget, nec statim credet hoc verbo, *sum*, indicari Filium æternum esse, et sine initio ante omnia sæcula exsistere?

13. Quod ergo Scripturæ sacræ Filium æternum esse asseverent, patet ex dictis; quod autem quæ dictitant Ariani, *non erat, priusquam, quando*, eædem Scripturæ de rebus creatis affirment, ex dicendis constabit. Moyses enim hujus mundi procreationem enarrans ait : *Omne virgultum agri antequam nasceretur in terra, et omne fenum agri priusquam exoriretur : non enim pluerat Deus super terram, et homo non erat qui operaretur terram* [43]. Et in Deuteronomio : *quando dividebat Altissimus gentes* [44]. Dominus autem per seipsum aiebat : *Si diligeretis me, gauderetis utique quia dixi, vado ad Patrem, quia Pater major me est : et nunc dixi vobis, priusquam fiat, ut cum factum fuerit, credatis* [45]. Ita quoque de rebus creatis per

[36] Hebr. I, 3. [37] Psal. LXXXIX, 17. [38] Psal. XXXV, 10. [39] Psal. CXLIV, 13. [40] Joan. XIV, 6. [41] Joan. X, 14; VIII, 12. [42] Joan. XIII, 13. [43] Gen. II, 5. [44] Deut. XXXII, 8. [45] Joan. XIV, 28.

(36) Goblerian. et Felck. 1, ἐπειδὴ δέ, omisso καὶ ὁ Ἀπόστολος πρὸς Ἑβραίους φησίν. Et mox iidem, αὐτοῦ, καὶ ὁ Δαβίδ. Ibid. Seguerian. omittit ψαλμῷ. Item Seguer. ibid. χωρὶς τῆς τοῦ ἀπαυγάσματος λαμπρότητος. Goblerianus et Felckm. 1, χωρὶς τοῦ ἐπαυγάσματος λαμπρότητος. Editi, χωρὶς τοῦ ἀπαυγάσματος, ἢ τῆς λαμπρότητος.

(37) Sic Seguer. Editi vero, ὅτε οὐκ ἦν· ὅτι πρίν, etc.

(38) Sic Seguer. Editi vero, μεμέτρηται.

(39) Sic Seguerianus, Goblerian. et Felckm. 1, atque ita legerat Nannius. Basil. Anglican. Reg., ut et legit Omnibonus, ἦν ὁ Λόγος ὁ αἰώνιος. Editi, ἦν ὁ Λόγος. Paulo post Felckm. 2 et editi, ἐγενόμην ἡ ἀλήθεια.

(40) Sic Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1. Alii autem et editi, Σοφίαν καὶ Λόγον.

(41) Goblerian. et Felckm. 1, περὶ τοῦ Υἱοῦ.

(42) Gobler., et Felckm. 1, Ὁ μὲν γὰρ Μωϋσῆς ἐν τῇ γενέσει φησί, et infra, ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ.

(43) Sic Seguer et Reg. At editi, ἀγαπᾶτε. Mox εἶπον abest a Seguer. Idem paulo post, εἴρηκα πρὸ τοῦ γενέσθαι.

Salomonem loquitur : *Antequam terram faceret, et antequam abyssos produceret, antequam fontes aquarum erumperent, antequam montes collocarentur ; ante omnes colles gignit me* [46]. Et, *Antequam Abraham fieret, ego sum* [47]. De Jeremia item dicit : *Priusquam te formarem in utero, novi te* [48]. Et : David his verbis psallit : *Domine, refugium factus es nobis in generatione et generatione. Priusquam montes fierent, et formaretur terra et orbis, a sæculo et usque in sæculum tu es* [49]. Et apud Danielem, *Exclamavit voce magna Susanna et dixit* : *Deus æterne, qui absconditorum es cognitor, qui nosti omnia antequam fiant* [50]. Itaque hæ dictiones, *Aliquando non erat, antequam nasceretur, quando*, et similes aliæ voculæ de rebus factis ac creatis quæ ex nihilo sunt factæ, aptissime dicuntur : sed a Verbo omnino sunt alienæ. Si porro hæc de rebus creatis habent Scripturæ, cumque de Filio agitur, vocabulum, *semper*, adhibent : non igitur, o Dei hostes, ex nihilo factus est Filius, neque ullo modo est ex rebus factis, sed Patris imago est æternumque Verbum, quod sane non aliquando non fuit, sed semper fuit, tanquam æternæ lucis splendor æternus. Quid igitur tempora ante Filium comminiscimini vel cur post tempora impie affirmatis Verbum exstitisse, per quod ipsa sæcula facta sunt ? Nam qui prorsus fieri queat ut vel tempus exstiterit vel sæculum, cum nondum, ut quidem putatis, exortum fuerit Verbum, per quod omnia facta sunt, et sine quo nihil omnino factum est ? Aut quare, cum tempus significetis, non aperte dicitis : Fuit tempus quando non erat Verbum ? **330** Verum nomen quidem ipsum temporis, simpliciores decipiendi causa, reticetis : at mentem et sententiam vestram celare penitus non valetis, quanquam si celeveritis, latere certe nunquam poteritis ; siquidem tempora ipsi rursus significatis, cum dicitis, « Fuit aliquando cum non esset, » et, « Non erat priusquam ortus est. »

14. Verum his licet ita probatis, eo impudentius hujusmodi argutiis nobis insultant. Si non fuit aliquando, inquiunt, cum non esset Filius, sed ipse æternus est, unaque cum Patre exsistit, nolite jam

A πρὶν γενέσθαι, ἵνα, ὅταν γένηται, πιστε
περὶ δὲ τῆς κτίσεως διὰ Σολομῶνός (44) φησι· Π
τὴν γῆν ποιῆσαι, καὶ πρὸ τοῦ τὰς ἀβ
ποιῆσαι, καὶ πρὸ τοῦ προελθεῖν τὰς πηγὰ
ὑδάτων, καὶ πρὸ τοῦ ὄρη ἑδρασθῆναι, πρὸ δ
των τῶν βουνῶν γεννᾷ με· καὶ, Πρὶν Α
γενέσθαι, ἐγώ εἰμι. Περὶ δὲ (45) Ἱερεμίου
Πρὸ τοῦ με πλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ, ἐπίσταμ
Καὶ ὁ μὲν Δαβὶδ ψάλλει· Κύριε, καταφυγὴ
θης ἡμῖν ἐν γενεᾷ καὶ γενεᾷ. Πρὸ τοῦ ὄρη
θῆναι καὶ πλασθῆναι τὴν γῆν καὶ τὴν οἰ
κην, ἀπὸ τοῦ (46) αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ αἰῶ
εἶ· ἐν δὲ τῷ Δανιὴλ· Ἀνεβόησε φωνῇ μεγάλῃ
σάννα, καὶ εἶπεν· Ὁ Θεὸς ὁ αἰώνιος, ὁ τῶν
πτῶν γνώστης, ὁ εἰδὼς τὰ πάντα πρὶν γε
αὐτῶν. Τὸ ἄρα, Οὐκ ἦν ποτε, καὶ τὸ, πρὶν
σθαι, καὶ τὸ, ὅτε, καὶ ὅσα τοιαῦτά ἐστι λεξείδ
μὲν τῶν γενητῶν καὶ κτισμάτων, τῶν ἐξ ο
των (47) γενομένων, ἁρμόζει λέγεσθαι, ἀλλότ
τοῦ Λόγου ἐστίν. Εἰ δὲ ταῦτα μὲν ἐπὶ τῶν γε
τὸ δὲ, ἀεὶ, ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ λέγουσιν αἱ Γραφαὶ, οὐ
ὡ θεομάχοι, ἐξ οὐκ ὄντων γέγονεν ὁ Υἱὸς, οὐδὲ
τῶν γενητῶν ἐστιν ὁ Υἱὸς, ἀλλὰ τοῦ Πατρὸς
καὶ Λόγος ἀΐδιός (48) ἐστιν, οὐδὲ πώποτε οὐ
ἀλλὰ ἀεὶ ὢν, ὡς ἀϊδίου ὄντος φωτὸς ἀϊδ
σμα. Τί τοίνυν χρόνους πρὸ τοῦ Υἱοῦ φαντ
διὰ τί μετὰ χρόνους βλασφημεῖτε τὸν Λόγον,
καὶ οἱ αἰῶνες γεγόνασι ; Πῶς γὰρ ὅλως χρ
αἰὼν ὑπέστη μήπω φανέντος καθ' ὑμᾶς τοῦ
δι' οὗ τὰ πάντα γέγονε, καὶ χωρὶς αὐτοῦ
οὐδὲ ἕν ; Ἢ διὰ τί, χρόνον (49) σημαίνοντες,
γετε φανερῶς· Ἦν χρόνος ὅτε οὐκ ἦν ὁ Λόγος ;
τὸ μὲν ὄνομα τοῦ χρόνου σκέπετε (50) πρὸς
τῶν ἀκεραίων, τὸ φρόνημα δὲ ὅλως ἑαυτῶν οὐ
πτετε, ἀλλ' οὐδὲ κρύπτοντες λαθεῖν δύνασθε·
γὰρ χρόνους σημαίνετε λέγοντες, « Ἦν ποτε ὅ
ἦν, » καὶ « Οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῇ (51). »

14. Τούτων οὕτω δεικνυμένων, ἔτι πλέον ἀν
οντσι λέγοντες· Εἰ μὴ ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, ἀλλ'
ἐστιν ὁ Υἱὸς, καὶ συνυπάρχει τῷ Πατρὶ,
Υἱὸν, ἀλλ' ἀδελφὸν εἶναι τοῦ Πατρὸς λέγετε αὐτόν

[46] Prov. VIII, 23. [47] Joan. VIII, 58. [48] Jerem. I, 5. [49] Psal. LXXXIX, 1. [50] Dan. XIII, 42.

(44) Sic Seguerianus. Goblerian. Felckm. 1. Alii vero et editi, Σολομῶντος. Paulo post Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 5, ποιῆσαι πρὸ τοῦ, etc. Mox Seguer. et Reg. καὶ omittunt post ὑδάτων.

(45) Seguerian., παρὰ δέ, etc. Idem et Reg. πρὸ τοῦ με πλάσαι σε, etc. In editis με deest. Mox Seguer., Καὶ ὁ Δαβὶδ ψάλλει, Κύριε, etc. Reg. habet item Κύριε. Goblerian. et Felckm. 1, καὶ ὁ Δαοὶδ· Κύριος καταφυγή, etc. Editi, καὶ ὁ μὲν Δαβὶδ ψάλλει, Κύριος, etc. Ibid. Seguer. Gobler. et Felck. 1, ἐν γενεᾷ καὶ γενεᾷ. Reg. εἰς γενεὰν καὶ γενεάν. Editi, εἰς γενεάν. Seguer. ibid. cum Psalmista, γενηθῆναι. Editi et alii, ἑδρασθῆναι.

(46) Seguerian. Gobler. Felck. 1, καὶ ἀπὸ τοῦ. Ibid. καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος desunt in Seguer. Mox Gobler. et Felckm. 4, ἐν δὲ τῷ Δανιὴλ Σουσάννα εἶπεν. Iidem et Seguer. ὁ Θεὸς ὁ αἰώνιος. Editi, ὁ Θεὸς ὁ οὐ-

ράνιος. Basil. Anglic. Reg. et Felckm. 5, Σω

(47) Sic Seguerian. Goblerian. et Felckm. Editi. κτισμάτων ἐξ οὐκ ὄντων.

(48) Seguerian., ἴδιος, et mox, ἀλλ' ἀεὶ ὢ ἀϊδία φωτὸς ἀΐδιον ἀπαύγασμα. Alii et editi, ἀ et, ἀλλὰ ἀεὶ ὢν, ὡς ἀϊδίου ὄντος, φωτός, etc. Seguer., χρονους πρὸ Υἱοῦ.

(49) Seguerian., χρόνους.

(50) Seguer., σκέπτετε. Mox idem, et Gobl Felck. 1, τὸ φρόνημα δὲ ὅμως ἑαυτῶν.

(51) Seguer. Gobl. et Felck. 1, γενηθῇ, et ἐνεδρεύονται, Editi et alii, γενηθῇ et ἀναιδεύ Reg. ibid. hæc habet ad marginem, Ὅτι οὐκ φὸς τοῦ Πατρὸς, εἰ καὶ συναΐδιος αὐτῷ, ἀλλ' Υἱ est *Quod non sit Patris frater, licet coæternu sit, sed Filius.*

(52) Seguerian., τοῦτον.

Ἀνόητοι καὶ φιλόνεικοι! εἰ μὲν γὰρ ἀϊδίως συνεῖναι μόνον αὐτὸν ἐλέγομεν, καὶ μὴ Υἱὸν, πιθανὴ (53) τις ἦν αὐτῶν ἡ προσποίητος εὐλάβεια· εἰ δὲ ἀΐδιον λέγοντες ὁμολογοῦμεν αὐτὸν Υἱὸν ἐκ Πατρὸς, πῶς ὁ γεννηθεὶς ἀδελφὸς τοῦ γεννήσαντος δύναται νομίζεσθαι; Καὶ εἰ εἷς Πατέρα καὶ Υἱὸν ἡμῶν ἐστιν ἡ πίστις, ποία ἀδελφότης ἐν τούτοις ἐστίν; ἢ πῶς δύναται ὁ Λόγος ἀδελφὸς λέγεσθαι (54) τούτου, οὗ καὶ ἔστι Λόγος; Οὐκ ἔστιν ἀντίῤῥησις αὕτη ὡς παρὰ ἀγνοούντων γινομένη· συνορῶσι γὰρ καὶ αὐτοὶ τὴν ἀλήθειαν· ἀλλὰ πρόφασίς ἐστιν Ἰουδαϊκὴ, καὶ θελόντων, ὡς εἶπεν ὁ Σολομὼν (55), ἀπὸ τῆς ἀληθείας χωρίζεσθαι. Οὐ γὰρ ἔκ τινος ἀρχῆς προϋπαρχούσης ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἐγεννήθησαν, ἵνα καὶ ἀδελφοὶ νομισθῶσιν· ἀλλ' ὁ Πατὴρ ἀρχὴ τοῦ Υἱοῦ καὶ γεννήτωρ ἐστὶ (56), καὶ ὁ Πατὴρ πατήρ ἐστι, καὶ οὐχ υἱὸς τινος γέγονε· καὶ ὁ Υἱὸς δὲ υἱός ἐστι, καὶ οὐκ ἀδελφός. Εἰ δὲ ἀΐδιον γέννημα τοῦ Πατρὸς λέγεται, καλῶς λέγεται. Οὐ γὰρ ἀτελὴς οὐσία τοῦ Πατρὸς ἦν ποτε, ἵνα καὶ τὸ ἴδιον (57) αὐτῆς ἐπισυμβαίνῃ ταύτῃ· οὐδὲ ὡς ἄνθρωπος ἐξ ἀνθρώπου γεγέννηται ὁ Υἱὸς, ἵνα καὶ ὑστερίζῃ τῆς πατρῴας ὑπάρξεως· ἀλλὰ Θεοῦ γέννημά ἐστι, καὶ ὡς Θεοῦ (58) τοῦ ἀεὶ ὄντος ἴδιος ὢν Υἱὸς, ἀϊδίως ὑπάρχει. Ἀνθρώπων μὲν γὰρ ἴδιον τὸ (59) ἐν χρόνῳ γεννᾶν διὰ τὸ ἀτελὲς τῆς φύσεως· Θεοῦ δὲ ἀΐδιον τὸ γέννημα, διὰ τὸ ἀεὶ τέλειον τῆς φύσεως. Εἰ μὲν οὖν οὐκ ἔστιν Υἱὸς, ἀλλ' ἐξ οὐκ ὄντων ποίημα γέγονε, δεικνύτωσαν πρότερον καὶ ὡς περὶ ποιήματος φαντα-ζόμενοι κραζέτωσαν, ὅτι (60), Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν· οὐκ ὄντα γὰρ γέγονε τὰ γενητά. Εἰ δὲ Υἱός ἐστι· τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Πατὴρ λέγει, καὶ αἱ Γραφαὶ βοῶσι· τὸ δὲ Υἱὸς οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννώμενον· τὸ δὲ γεννώμενον ἐκ τοῦ (61) Πατρὸς Λόγος ἐστὶν αὐτοῦ καὶ Σοφία καὶ ἀπαύγασμα· τί δεῖ λέγειν ἢ ὅτι λέγοντες, Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς, ὡς λῃσταί τινες ἀποσυλῶσι (62) τὸν Λόγον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἄντικρυς κατ' αὐτοῦ φθέγγονται, ὅτι ἦν ποτε τοῦ ἰδίου Λόγου καὶ Σοφίας (63) χωρὶς, καὶ τὸ φῶς ἦν ποτε χωρὶς αὐγῆς, καὶ ἄγονος ἦν ἡ πηγὴ καὶ ξηρά; Κἂν γὰρ τὸ ὄνομα τοῦ χρόνου προσποιώμενοι φοβεῖσθαι διὰ τοὺς ἀνειδίζοντας αὐτοὺς, λέγωσι πρὸ χρόνων αὐτὸν εἶναι· ἀλλ' ὅμως ὅτι διαστήματά τινα διδόασιν, ἐν οἷς μὴ εἶναι αὐτὸν φαντάζονται, οὐδὲν ἧττον χρόνους σημαίνοντες, καὶ ἀλογίαν περὶ τὸν Θεὸν εἰσάγοντες, μεγάλως ἀσεβοῦσιν.

A eum Filium, sed fratrem Patris dicere. O stolidos admodum et ligitiosos! Si enim eum ab æternitate tantum simul exstitisse cum Patre, nec Filium esse asseveraremus, aliquid utique probalitatis haberet simulata illorum religio. Sin autem cum eum æternum dicimus, eumdem confitemur genitum ex Patre Filium, qua, quæso, ratione genitus genitoris frater posit existimari? Si item nostra fides est in Patrem et Filium: quænam inter illos intercedit fraterna cognatio? aut quomodo potest Verbum, ejus dici frater, cujus est Verbum? Nec vero hæc illis ignota est repugnantia, nam veritatem et ipsi perspiciunt: sed est sane Judaica excusatio et hominum qui, ut ait Salomon [61], a veritate volunt discedere. Neque enim ex aliquo principio B prius exsistente Pater et Filius geniti fuerunt, ut censeantur esse fratres: sed Pater quidem principium et genitor est Filii, et Pater pater est, nec alicujus fuit filius: Filius autem filius est, non frater. Si idem porro æternus Patris fetus dicitur, recte omnino dicitur. Nam non aliquando imperfecta fuit Patris natura, ut quod illius proprium esset, eidem postea accederet: neque ut homo ex homine genitus est Filius, ut Patre exsisteret posterior, sed Dei fetus est, qui, utpote proprius Dei semper exsistentis Filius, ab æternitate et ipse exsistit. Hominum quidem proprium est in tempore gignere, propter naturæ defectum: at æternus est Dei fetus, quia semper perfectissima fuit Dei natura. Itaque si non est Filius, sed e nihilo est factus: id primum ipsi probent, ac deinde liceat illis tan-C quam de re facta clamitare, Fuit aliquando, cum non esset: res quippe quæ factæ sunt, antea certe non erant. Sed si est Filius, uti Pater testatur et Scripturæ prædicant, Filius autem nihil aliud est quam quod ex Patre gignitur, idque quod ex Patre gignitur, ejus est Verbum et Sapientia et splendor; quid aliud inde concludendum est, quam eos qui dicunt, Fuit aliquando, cum non esset Filius, velut fures quosdam Verbum a Deo detrahere, aperteque adversus eum contendere, ipsum fuisse aliquando sine splendore, fontem sterilem et aridum esse? Nam tametsi temporis nomen, metu id sibi exprobrantium, refugere simulantes, fatentur eum ante tempora exstitisse: tamen quia quædam definiunt intervalla, in quibus ipsum non fuisse volunt, valde impii sunt habendi, quod tempora significent, et Rationis sive Verbi expertem audeant Deum ipsum fingere.

[61] Prov. XVIII, 1.

(53) Basil., πιθανότης. Seguer. ibid., ἡ προσποίητος. Editio Commel., ἡ πρὸς τοῦτο προσποιητή. Alii, ἡ πρὸς τοῦτο προσποίητος.

(54) Seguer. et Felckm. 5, γενέσθαι.

(55) Gobler. et Felckm. 1, ὡς φησι Σολομών.

(56) Sic Seguer., Gobler. et Felckm. 1. At Anglican. γενητής ἐστι. Alii et ed. Commel., γεννητής ἐστι.

(57) Sic Seguer., Gobler. et Felckm 1. Editi vero et alii, ἀΐδιον.

(58) Seguerian., καὶ ὡς Θεοῦ, ut et Nannius legit: Alii et ed., καὶ Θεοῦ. Mox Felckm. 5, ἀϊδίως ὑπάρχων.

(59) Τόν deest in Seguerian.

(60) Ὅτι deest in Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Mox Seguer., τὰ γεννητά. Idem mox, τοῦτο γὰρ ὁ Πατήρ.

(61) Sic Seguer., Reg. Gobler. et Felckm. 1. Editi vero et alii, ἐκ τοῦ Θεοῦ.

(62) Sic Seguerianus, Regius et editio Commel. At Gobler. et Felckm. 1, ἀποσυλοῦσι. Ibidem Gobler. et Felck. 1, τὸν Λόγον ἀπὸ Θεοῦ.

(63) Seguerian., τῆς σοφίας.

15. Quod si Filii nomen et ipsi admittunt, ne palam ab omnibus condemnentur, sed tamen eum proprium naturæ Patris fetum esse inficiantur, quasi **331** scilicet atque partium et divisionum suspicione id fieri non queat; sane eum negant nihilominus, quippe qui illum non verum,sed solo nomine Filium esse velint. Cæterum annon graviter errant, qui eodem modo de re non corporea ac de corporea ratiocinantur, quippe ob propriæ naturæ imbecillitatem, quod proprium et naturale est Patris non verentur negare? Profecto si ita est, superest ut cum minime intelligant quomodo sit Deus vel qualis sit Pater, eumdem quoque plane negent, quandoquidem fetum Patris nonnisi ex seipsis insani metiuntur. Verum illos ita affectos, arbitrantesque esse non posse Dei Filium, miserari æquum mihi videtur: haud tamen ab re fuerit illos interrogare et convincere, si forte vel hoc pacto ad sensum et rationem queant revocari. Si secundum vos Filius est ex nihilo, nec fuit antequam natus est, prorsus sequitur ut ipse quoque nonnisi participatione Filius, Deus et Sapientia sit appellatus. Nam ita etiam res aliæ omnes sunt constitutæ,quæ et sanctificatæ glorificantur. Cujus ergo ille sit particeps, vos dicere necesse omnino est. Res enim aliæ omnes Spiritus sunt participes: ipsum autem cujusnam rei participem dicetis? Spiritus? Atqui ipse Spiritus a Filio potius accipit, ut idem Filius testatur [52], absurdumque dictu est hunc ab illo sanctificari. Igitur Patris fit particeps: id enim superest, et necessario dicendum. Sed quid tandem, vel unde illud est? Si aliquid extrinsecus excogitatum a Patre, non jam Patris erit particeps, sed ejus quod extrinsecus est, nec proinde secundum post Patrem locum obtinebit, cum rem illam ante se habeat: nec item Patris erit dicendus Filius, sed illius, cujus factus particeps, et Filius et Deus est nuncupatus. Quod quidem sit absurdum et impium merito videatur,cum dicat Pater,*Hic est Filius meus dilectus* [53], ipseque Filius proprium suum Patrem Deum esse affirmet: liquet utique nihil extrinsecus, sed ex substantia Patris esse id cujus fit particeps. Si porro istud fuerit aliud præter Filii naturam, æque absurdum erit, cum hoc idem medium quid reperiatur esse ex Patre et tura Filii quæcunque tandem illa sit.

16. Quoniam ergo has sententias absurdas atque a veritate alienas esse evidens est,dicendum est necessario id quod est ex substantia Patris,proprium

15. Εἰ δὲ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Υἱοῦ πάλιν συνα
γοῦσι, διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι φανερῶς παρὰ τ
καταγινώσκεσθαι, τὸ δὲ εἶναι τοῦτον τῆς οὐσία
Πατρὸς ἴδιον γέννημα ἀρνοῦνται, ὡς μὴ (64)
μένου τούτου εἶναι χωρὶς τῆς ἐκ μερῶν καὶ
σεων ἐπονοίας· οὐδὲν ἧττον πάλιν ἀρνοῦνται μὴ
μὲν ἀληθινὸν Υἱὸν, ὀνόματι δὲ μόνον λέγοντες
Πῶς δὲ οὐ σφάλλονται μεγάλως περὶ τοῦ ἀσώ
τὰ σωμάτων ἐνθυμούμενοι, καὶ διὰ τὴν ἀσθ
τῆς ἰδίας φύσεως ἀρνούμενοι τὸ φύσει καὶ ἴδιο
τοῦ Πατρός; Ὥρα γὰρ αὐτοὺς μὴ νοοῦντας κα
ἐστιν ὁ Θεὸς, ἢ ποταπός ἐστιν ὁ Πατὴρ, ἀρ
καὶ αὐτὸν, ἐπεὶ καὶ τὸ γέννημα τοῦ Πατρὸς ἐ
τῶν μετροῦσιν οἱ ἄφρονες. Ἀλλ' οὕτως αὐτοὺς
μένους. καὶ νομίζοντας μὴ δύνασθαι εἶναι Υἱ
Θεοῦ (66), οἰκτείρειν μὲν ἄξιον· ἐρωτᾷν δὲ κ
ελέγχειν αὐτοὺς ἀκόλουθόν ἐστι, τάχα κἂν οὕτ
αἴσθησιν ἔλθωσιν. Εἰ καθ' ὑμᾶς ἐξ οὐκ ὄντων ἐστ
ὁ Υἱὸς, καὶ οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῇ, πάντως που
μετουσίαν καὶ αὐτὸς Υἱὸς, καὶ Θεὸς, καὶ Σοφία
θη· οὕτω γὰρ καὶ τὰ ἄλλα πάντα συνέστηκέ
ἁγιαζόμενα δοξάζεται. Τίνος τοίνυν ἐστὶ μέ
εἰπεῖν ὑμᾶς ἀνάγκη. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα πάντ
Πνεύματος μετέχει, αὐτὸς δὲ ἄρα καθ' ὑμᾶς
ἂν εἴη μέτοχος; Τοῦ Πνεύματος; Καὶ μὴν α
Πνεῦμα μᾶλλον παρὰ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνει, ὡς
εἴρηκε, καὶ ἄλογόν ἐστιν εἰπεῖν τοῦτον ἁγιά
παρ' ἐκείνου. Οὐκοῦν τοῦ Πατρὸς μετέχει· τοῦ
λείπεται, καὶ ἀνάγκη λέγειν. Καὶ τί τοῦτο ἄρα
θεν ἐστίν; εἰ μὲν οὖν ἔξωθέν ἐστιν ἐπινοηθὲν
τοῦ Πατρὸς, οὐκέτι πάλιν τοῦ Πατρὸς μετέχε
ἂν εἴη, ἀλλὰ τοῦ ἔξωθεν γενομένου, καὶ οὐκέτι
οὐδὲ δεύτερος ἔσται μετὰ τὸν Πατέρα (69), ἔχω
ἑαυτοῦ ἐκεῖνο· οὐδὲ τοῦ Πατρὸς Υἱὸς ἂν λεχθείη
ἐκείνου, οὗ καὶ μετέχων Υἱὸς καὶ Θεὸς ἐκλήθη
τοῦτο ἄτοπον καὶ ἀσεβὲς, λέγοντος μὲν τοῦ Κ
Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, λέγον
καὶ τοῦ Υἱοῦ, Πατέρα ἴδιον εἶναι τὸν Θεόν·
ὅτι (70) οὐκ ἔξωθεν, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ
ἐστι τὸ μετεχόμενον. Τοῦτο δὲ πάλιν ἐὰν ἔτι
παρὰ τὴν οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ, τὸ ἴσον ἄτοπον ἁπα
μέσου πάλιν εὑρισκομένου τούτου (71) ἐκ τοῦ
καὶ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ, ἥτις ποτέ ἐστιν.

16. Τοιούτων δὴ οὖν ἀτόπων καὶ παρὰ τὸν
θειαν ἀναφαινομένων λογισμῶν, ἀνάγκη λέγειν
τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ἴδιον αὐτοῦ σύμπαν εἶνα

[52] Joan. xvi, 14. [53] Matth. xvii, 5; Joan. viii, 54.

(64) Sic Seguerian., Reg. Gobler. et Felckm. 1. At Alii et editi μή omittunt.

(65) Sic Seguerian. At Regius, Ὅιον καὶ φύσει. Alii et editi, φύσει ἴδιον.

(66) Seguerianus, Υἱὸν Θεοῦ. Mox Gobler. et Felckm. 1, καὶ ἐλέγχειν αὐτούς.

(67) In Seguer. deest, ἐστίν. Felckm. 2 et 5, ἐστὶν ὁ Θεός.

(68) Basil. et Anglican., μετέχον. Mox Basil., Goblerian. et Felckm. 1, τοῦ ἔξωθεν ἐπιγενομένου. Ibid. Seguer., Gobler. et Felckm. 1, καὶ οὐ αὐτός.

(69) Seguer., Gobler. et Felckm. 1, μετὰ τ τρός.

(70) Sic Seguerian., Basiliens., Goblerie Felckman. 1. At editi, δηλονότι. Ibid. Seguer ἐκ τῆς οὐσίας. Editi et alii, ἀλλὰ τῆς οὐσίας.

(71) Seguerian., Anglican., Goblerian. et F τούτου. Basil., τοῦτο.

Υἱόν· τὸ γὰρ ὅλως μετέχεσθαι τὸν Θεὸν, ἴσον ἐστὶ λέγειν, ὅτι καὶ γεννᾷ· τὸ δὲ γεννᾷν (72) τί σημαίνει ἢ Υἱόν; Αὐτοῦ γοῦν τοῦ Υἱοῦ μετέχει τὰ πάντα κατὰ τὴν τοῦ Πνεύματος γινομένην (73) παρ' αὐτοῦ χάριν· καὶ φανερὸν ἐν τούτου γίνεται, ὅτι αὐτὸς μὲν ὁ Υἱὸς οὐδενὸς μετέχει, τὸ δὲ ἐκ τοῦ Πατρὸς μετεχόμενον, τοῦτό ἐστιν ὁ Υἱός. Αὐτοῦ γὰρ τοῦ Υἱοῦ μετέχοντες (74), τοῦ Θεοῦ μετέχειν λεγόμεθα· καὶ τοῦτό ἐστιν, ὅ ἔλεγεν ὁ Πέτρος, Ἵνα γένησθε θείας κοινωνοὶ φύσεως, ὡς φησι καὶ ὁ Ἀπόστολος (75), Οὐκ οἴδατε, ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε; καὶ, Ἡμεῖς γὰρ ναὸς Θεοῦ ἐσμεν ζῶντος. Καὶ αὐτὸν δὲ τὸν Υἱὸν βλέποντες, ὁρῶμεν τὸν Πατέρα. Ἡ γὰρ τοῦ Υἱοῦ ἔννοια καὶ κατάληψις γνῶσίς ἐστι περὶ τοῦ Πατρὸς, διὰ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἴδιον εἶναι γέννημα. Ὥσπερ δὲ τὸ μετέχεσθαι οὐκ ἂν τις ὑμῶν ἔτι πάθος εἴποι καὶ μερισμὸν τῆς τοῦ Θεοῦ οὐσίας· (δεδήλωται γὰρ καὶ ὡμολόγηται (76) μετέχεσθαι τὸν Θεὸν, καὶ ταὐτὸ εἶναι μετέχεσθαι καὶ γεννᾷν·) οὕτως τὸ γέννημα οὐ πάθος, οὐδὲ μερισμός ἐστι τῆς μακαρίας ἐκείνης οὐσίας. Οὐκ ἄπιστον ἄρα ἐστὶν Υἱὸν ἔχειν τὸν Θεὸν, τῆς ἰδίας οὐσίας τὸ γέννημα· οὐδ' ἄρα πάθας καὶ μερισμὸν τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ σημαίνομεν, λέγοντες Υἱὸν καὶ γέννημα· ἀλλὰ μᾶλλον τὸ γνήσιον καὶ τὸ ἀληθινὸν καὶ τὸ μονογενὲς τοῦ Θεοῦ (77) γινώσκοντες, οὕτω πιστεύομεν. Τούτου δὲ οὕτω πεφασμένου καὶ δεικνυμένου, ὅτι τὸ ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας γέννημα τοῦτό ἐστιν ὁ Υἱὸς, οὐδενὶ λοιπὸν ἀμφίβολον, ἀλλὰ καὶ πρόδηλον ἂν εἴη, ὅτι τοῦτό ἐστιν ἡ Σοφία καὶ ὁ Λόγος τοῦ Πατρὸς, ἐν ᾧ καὶ δι' οὗ τὰ πάντα κτίζει καὶ ποιεῖ· καὶ τοῦτό ἐστιν αὐτοῦ τὸ ἀπαύγασμα, ἐν ᾧ τὰ πάντα (78) φωτίζει, καὶ ἀποκαλύπτεται οἷς ἐὰν θέλῃ. τοῦτό ἐστιν αὐτοῦ χαρακτὴρ καὶ εἰκὼν, ἐν ᾧ θεωρεῖται καὶ γινώσκεται, διὸ καὶ αὐτὸς καὶ ὁ Πατὴρ ἕν εἰσι· καὶ γὰρ ὁ τοῦτον βλέπων βλέπει καὶ τὸν Πατέρα· τοῦτό ἐστιν ὁ Χριστὸς, ἐν ᾧ τὰ πάντα λελύτρωται, καὶ πάλιν τὴν καινὴν εἰργάσατο κτίσιν. Τοῦ δὲ Υἱοῦ (79) πάλιν οὕτως ὄντος. οὐχ ἁρμόζει, ἀλλὰ καὶ λίαν ἐπικίνδυνόν ἐστιν εἰπεῖν τοῦτον ἐξ οὐκ ὄντων ποίημα, ἢ, Οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῇ. Ὁ γὰρ τὸ ἴδιον τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς οὕτω λέγων καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Πατέρα φθάνει βλασφημῶν, τὰ τοιαῦτα φρονῶν περὶ αὐτοῦ, οἷα καὶ περὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ γεννήματος φανταζόμενος καταψεύδεται.

A omnino ejus esse Filium. Deum enim participari idem prorsus est ac Deum generare. Quid porro vox, *generare*, aliud significat quam Filium? Itaque res omnes Filii fiunt participes secundum Spiritus gratiam, quæ ab eo datur: idque inde fit manifestum, quod ipse quidem Filius nullius est particeps; quod autem ex Patre alios sui participes facit, hoc ipsum est Filius. Nos enim cum ipsius Filii participes efficimur, Dei participes esse dicimur, idque ipsum est quod aiebat Petrus, *Ut efficiamini divinæ consortes naturæ* [54], quemadmodum et Apostolus dicit, *Nescitis quia templum Dei estis?* et, *Nos enim templum Dei viventis sumus* [55]. Ipsum similiter Filium intuentes, Patrem intuemur. Cognitio enim et comprehensio Filii, Patris est agnitio, quia proB prius est ex ejusdem natura fetus. Porro ut nemo vestrum jam dixerit Dei participem fieri, esse divinæ ***** naturæ passionem et divisionem (nam ostensum et concessum est Deum participari, idemque esse illum participari, ac generare): ita quoque cum genitum a Deo Filium dicimus, nec passionem ullam nec divisionem beatæ illius naturæ significamus. Non itaque incredibile est Deo esse Filium, qui propriæ ejus naturæ sit fetus: neque passionem aut divisionem divinæ naturæ innuimus, cum Filium et fetum dicimus; sed potius ita credimus, quia id quod genuinum, verum et unigenitum Dei est, cognoscimus. Quod cum hoc modo expositum probatumque fuerit, nempe id, quod ex Patris natura est genitum, ejusdem esse Filium; nemini jam dubium esse debet, sed imo planum et C perspicuum, hunc ipsum esse Sapientiam et Verbum Patris, in quo et per quod omnia creat et efficit. Hic ipse, inquam, ejus splendor est in quo omnia illuminat, et quibus voluerit se patefacit; hic ipse figura ac imago ejus est, in quo conspicitur et cognoscitur, quam ob causam et ipse et Pater unum sunt: hic ipse denique est Christus, in quo omnia redempta sunt [56], et novam rursus perfecit creaturam. Cum igitur hujusmodi sit Filius, non convenit, imo valde periculosum est asseverare eum ex nihilo esse factum, vel non fuisse antequam natus est. Qui enim ita de eo quod Patris naturæ proprium est loquitur, in ipsum etiam Patrem profert blasphemiam, eadem de illo sentiens, quæ de ejus fetu false comminiscitur.

17. Ἔστι μὲν οὖν καὶ τοῦτο μόνον ἱκανὸν ἀνατρέπειν τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν· ὅμως δὲ καὶ ἐκ τούτου ἄν τις ἴδοι τὸ ἀλλόδοξον αὐτῆς. Εἰ ποιητὴς καὶ κτί-

17. Id sane unum satis fuerit ad Arianam hæresim penitus evertendam: verumtamen quam a recta fide aliena illa sit, licet etiam ex hoc ratiocinio

D

[54] I Petr. I, 4. [55] I Cor. III, 16. [56] II Cor. V, 17.

(72) Sic Seguer., alii vero, τὸ δὲ γεννᾷν.

(73) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1, atque ita legit Nannius. Editi, Πατρὸς γενομένην. Mox Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἐκ τούτου γίνεται. Editi, ἐκ τούτου δείκνυται.

(74) Seguer., Basil., Anglic., Gobler. et Felck. 1, τοῦ Υἱοῦ μετέχοντες. Editi, τοῦ Υἱοῦ μετέχοντος.

(75) Gobler. et Felc. 1, ὡς καὶ Παῦλός φησιν. Mox Seguer.: Ἡμεῖς γὰρ ναὸς Θεοῦ ἐσμεν ζῶντος, ut et habent aliqui codices mss. Novi Testament. Gobler. et Felc. 1, Ἡμεῖς γὰρ ναοί ἐσμεν Θεοῦ ζῶντος. Editi, Καὶ ἡμεῖς ναοί ἐσμεν, etc.

(76) Sic Seguer. Gobler., et Felck. 1. Editi autem et alii, δεδώκατε γὰρ καὶ ὡμολογήκατε.

(77) Seguer. et Reg. ἐκ τοῦ Θεοῦ.

(78) Sic Seguer. et Reg. At editi, ἐν ᾧ πάντα. Mox Basil., Reg. et Anglic., ἐὰν θέλῃ. Seguer., ἐὰν ἐλέθῃ. Editi, ἐὰν θέλει.

(79) Reg. et Felck. 5, τοῦ τε Υἱοῦ,

percipiunt. Si Deus effector et creator est : si item A στης ἐστὶν ὁ Θεὸς, διὰ Υἱοῦ δὲ τὰ ποιήματα
non facta creavit per Filium, nullaque res facta καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλως ἰδεῖν τὰ γινόμενα ἢ διὰ
est, quæ per Filium non sit facta : annon maxime γου γινόμενα· πῶς οὐ βλάσφημον, ποιητοῦ ὄ
impium est, cum Deus sit rerum effector, conten- Θεοῦ, λέγειν τὸν δημιουργὸν (80) αὐτοῦ Α
dere opifex ejus Verbum et Sapientiam aliquando τὴν Σοφίαν μὴ εἶναί ποτε; Ἴσον γάρ ἐστι
non fuisse? Idem enim plane est ac si diceretur ὅτι μηδὲ ποιητής ἐστιν ὁ Θεὸς, οὐκ ἔχων
Deum rerum effectorem omnino non esse, quippe αὐτὸν δημιουργικὸν Λόγον, ἀλλ' ἔξωθεν ἐπε
cum propriam ex seipso opificem Rationem seu νός ἐστι καὶ ξένος αὐτοῦ, καὶ ἀνόμοιος κατ
Verbum non habeat, sed adventitium atque ab eo τυγχάνων, ἐν ᾧ (81) δημιούργει. Ἔπειτα λι
alienum, naturaque dissimile sit Verbum illud, in ἡμῖν, μᾶλλον δὲ κἂν ἐκ τούτου βλεπέτωσαν
quo res creat. Deinde nobis explicent, imo suam σέβειαν ἑαυτῶν ἐκ τοῦ λέγειν, Ἦν ποτε, ὅτε
inde agnoscant impietatem, qua dicunt, Fuit ali- καὶ, Οὐκ ἦν (82) πρὶν γεννηθῇ. Εἰ γὰρ οὐκ
quando, cum non esset, et, Non fuit antequam na- σύνεστιν ὁ Λόγος τῷ Πατρὶ, οὐκ ἔστιν ἡ Τριὰ
tus est. Nimirum si Verbum cum Patre non est ab ἀλλὰ μονὰς μὲν ἦν πρότερον, ἐκ προσθήκης δ
omni æternitate, non est profecto æterna Trinitas; νεν ὕστερον Τριὰς, καὶ προϊόντος (83) τοῦ
sed primo quidem fuit unitas, postea vero ex acces- κατ' αὐτοὺς ηὔξησε καὶ συνέστη τῆς θεολ
sione facta Trinitas est, ac progressu temporis, B γνῶσις. Πάλιν τε, εἰ οὐκ ἔστιν ὁ Υἱὸς ἴδιον
crevit ex illorum sententia constitutaque est theo- Πατρὸς οὐσίας γέννημα, ἀλλ' ἐξ οὐκ ὄντων
logiæ cognitio. Insuper, si Filius non est proprius ἐξ οὐκ ὄντων (84) συνίσταται Τριὰς, καὶ ἦν
naturæ Patris fetus, sed e nihilo est factus, ex nihilo οὐκ ἦν Τριὰς, ἀλλὰ μονάς· καὶ ποτὲ μὲν
igitur constabit quoque Trinitas, fuitque aliquando, Τριὰς, ποτὲ δὲ πλήρης· ἐλλειπὴς μὲν πρὶν
cum non esset Trinitas, sed unitas : fuit item Tri- Υἱὸς· πλήρης δὲ, ὅτε γέγονε· καὶ λοιπὸν καὶ
nitas aliquando imperfecta, et aliquando perfecta : τὸν τῷ κτίστῃ (85) συναριθμεῖται, καὶ τό ποτ
imperfecta quidem antequam fieret Filius, perfecta τῷ ἀεὶ ὄντι συνθεολογεῖται (86) καὶ συνδοξάζε
autem postquam idem factus est : atque exinde res τό γε μεῖζον, ἀνόμοιος ἑαυτῆς ἡ Τριὰς εὐ
facta cœpit creatori annumerari, et is, qui ali- ξέναις καὶ ἀλλοτρίαις φύσεσί τε καὶ ταῖς οὐσί
quando non fuit, cum eo, qui semper fuit, Deus ισταμένη. Τοῦτο δὲ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν εἰπε
agnosci et coli. Quinetiam, quod gravius est, ipsa νητὴν τὴν (87) τῆς Τριάδος σύστασιν. Ποτ
Trinitas sui ipsius erit dissimilis, quippe quæ ex αὕτη θεοσέβεια ἡ μηδὲ ἑαυτῇ ὁμοία τυγχάνου
externis alienisque naturis et substantiis sit consti- ἐκ προσθήκης χρόνων πληρουμένη, καὶ ποτὲ
tuta; quod sane nihil aliud est quam factam sive οὕτως, ποτὲ δὲ (88) οὕτως οὖσα; Εἰκὸς γὰ
creatam Trinitatis constitutionem 333 dicere. Cu- C καὶ πάλιν λήψεσθαι προσθήκην, καὶ τοῦτο
jusmodi igitur illa censenda est religio, quæ nec ρον, ὡς ἅπαξ (89) καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐκ πρ
sui similis est, sed temporum progressu perficitur, ἔσχε τὴν σύστασιν. Οὐκ ἀμφίβολον δὲ, ὅτι καὶ
quæque modo non ita, modo ita sit. Siquidem veri- αὐτὴν μειοῦσθαι· Τὰ γὰρ προστιθέμενα, φανε
simile est illam iterum incrementum accepturam, κνὶ ἀφαιρεῖσθαι δύναται.
idque infinite, quemadmodum primum ex additamento constituta est. Nec vero dubium est quin
possit decrescere : constat enim ea quæ adduntur tolli similiter posse.

18. Verum ita non est : absit. Non est, inquam, facta Trinitas; sed æterna atque una est in Trinitate divinitas, una pariter est sanctæ Trinitatis gloria : vos tamen eam in diversas naturas diffindere audetis : cumque Patrem æternum esse concedatis, ipsi de Verbo quod illi assidet dicitis, Fuit ali-

18. Οὐκ ἔστι δὲ οὕτως· μὴ γένοιτο! Οὐκ ἔστι
ἡ Τριὰς (90)· ἀλλ' ἀίδιος καὶ μία θεότης
Τριάδι, καὶ μία δόξα τῆς ἁγίας Τριάδος· καὶ
αὐτὴν εἰς διαφόρους φύσεις τολμᾶτε· τοῦ
ἀϊδίου ὄντος, τὸν συγκαθήμενον αὐτῷ Λόγον
ὅτι (91), Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν· τοῦ δὲ Υἱοῦ σι

(80) Basil., δημιουργόν. Felckm., 5, δημιουργικὸν αὐτόν.

(81) Seguer., τυγχάνει ὁ Λόγος, ἐν ᾧ. Paulo post idem, κἂν ἐκ τούτων. Felckm., 2 et editio Commel., δὲ ἐκ τούτου.

(82) Sic Seguer,, Basil. et Eelc., 5, quæ et vertunt Nannius et Omnibonus. In aliis et editis deest καὶ οὐκ ἦν.

(85) Seguer., προϊόντος τοῦ χρόνου τοῦ ὄντος, Idem paulo post, πάλιν δὲ, εἰ οὐκ ἔστιν.

(84) Sic Seguer. et Reg., ut et legerant Omnibonus et Nannius. In editis desunt γέγονεν, ἐξ οὐκ ὄντων.

(85) Sic Seguer. Editi vero et alii, πρὸ τοῦ γέννηται Υἱός. Mox Goblerian., Reg. Felckm., 1 et 5, τὸ γεννητὸν τῷ κτίστῃ et infra, ἢ γεννητὴν τὴν τῆς Τριάδος.

(86) Seguer., σὺν τῷ ἀεὶ ὄντιθεολογεῖται.

(87) Seguer., τήν omittit. Mox idem, Gol Felck., 1, ποταπὴ οὖν. Editi et alii, ποταπὴ ἐ dem Seguer., Gobl., Felckm., 1, θεοσέβεια ἑαυτῇ ὁμοία. Basil., Reg. et Felckman. 5, item, θεοσέβεια ἡ μηδὲ· Editi et alii, θεοσέοειε αὐτῆς ὁμοία.

(88) Seguer., Gobler. et Felckm., 1, μι ποτὲ δέ, etc.

(89) Seguer,. Anglic., Gobler. et Felckm.. ἅπαξ. Editi et alii, ἕως ἅπαξ.

(90) Felckm , 2 editio Commel., γενετὴ ἡ Mox Seguer. et Reg., κἂν σχίζειν. Alii vero et καὶ σχίζειν, ut et legit Omnibonus.

(91) Sic Seguer. In aliis et editis deest ὅτι.

μένου τῷ Πατρὶ, ἐνθυμεῖσθε τοῦτον μακρύνειν ἀπ' αὐτοῦ. Κτίζουσά ἐστι καὶ δημιουργὸς ἡ Τριάς· καὶ οὐ φοβεῖσθε καταφέροντες αὐτὴν εἰς τὰ ἐξ οὐκ ὄντων· οὐκ αἰδεῖσθε τὰ δοῦλα συνεξισάζοντες τῇ εὐγενείᾳ τῆς Τριάδος, καὶ τὸν βασιλέα Κύριον Σαβαὼθ τοῖς ὑπηκόοις συντάττοντες. Παύσασθε συμφύροντες (92) τὰ ἄμικτα, μᾶλλον δὲ τὰ μὴ ὄντα τῷ ὄντι. Οὐκ ἔστι ταῦτα λέγοντας ἐνεγκεῖν δόξαν καὶ τιμὴν τῷ Κυρίῳ, ἀλλὰ ἀδοξίαν καὶ ἀτιμίαν· ὁ γὰρ ἀτιμάζων τὸν Υἱὸν ἀτιμάζει τὸν Πατέρα. Εἰ γὰρ νῦν ἐν Τριάδι ἡ θεολογία (93) τελεία ἐστὶ, καὶ αὕτη ἡ ἀληθὴς καὶ μόνη θεοσέβειά ἐστι, καὶ τοῦτό ἐστι τὸ καλὸν καὶ ἡ ἀλήθεια· ἔδει τοῦτο οὕτως ἀεὶ εἶναι, ἵνα μὴ τὸ καλὸν καὶ ἡ ἀληθεία ἀπίγένηται (94), καὶ ἐκ προσθήκης συνίσταται (95) τὸ τῆς θεολογίας πλήρωμα. Ἔδει οὖν τοῦτο ἀΐδιος εἶναι· εἰ δὲ μὴ ἀΐδιος ἦν, ἔδει μηδὲ νῦν οὕτως αὐτὴν εἶναι, ἀλλ' οὕτως εἶναι, ὥσπερ ἐξ ἀρχῆς ὑμεῖς αὐτὴν ὑποτίθεσθε, ἵνα μηδὲ νῦν Τριὰς ᾖ. Ἀλλ' οὐκ ἂν ἀνάσχοιτό (96) τις Χριστιανῶν τῶν τοιούτων αἱρετικῶν· Ἑλλήνων γὰρ ἴδια ταῦτα, ὥστε γενητὴν εἰσάγειν Τριάδα, καὶ τοῖς γενητοῖς αὐτὴν συνιξισάζειν. Τῶν γὰρ γενητῶν ἐστιν ἐλλείψεις καὶ προσθήκας δέχεσθαι· Χριστιανῶν δὲ (97) ἡ πίστις ἄτρεπτον καὶ τελείαν καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχουσαν τὴν μακαρίαν οἶδε Τριάδα, καὶ οὔτε πλέον τι τῇ (98) Τριάδι προστίθησιν, οὔτε ἐνδεῆ ποτε ταύτην γεγενῆσθαι λογίζεται· ἑνάτερον γὰρ τούτων δυσσεβές. διὸ καὶ ἀμιγῆ μὲν αὐτὴν γινώσκει τῶν γενητῶν (99), ἀδιαίρετον δὲ τὴν ἑνότητα τῆς θεότητος αὐτῆς φυλάττουσα προσκυνεῖ· καὶ φεύγει μὲν τὰς τῶν Ἀρειανῶν βλασφημίας, ὁμολογεῖ δὲ καὶ οἶδεν ἀεὶ εἶναι τὸν Υἱόν· ἔστι γὰρ ἀΐδιος ὡς (1) ὁ Πατὴρ, οὗ καὶ ἔστι Λόγος ἀΐδιος· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο πάλιν ἴδωμεν.

A quando cum non esset, Filiumque Patri assidentem ab eodem removere non dubitatis. Creatrix est et opifex Trinitas: haud tamen reformidatis eam inter res e nihilo factas dejicere, nec veremini servos pares facere nobilissimæ Trinitati, summumque regem Dominum Sabaoth inter subditos collocare. Desinite ea quæ commisceri non queunt, imo ea, quæ non sunt, cum illo qui est, simul permiscere. Qui ista proferunt, non gloria et honore, sed ignominia et contumelia Dominum afficiunt. Nam qui Filio infert injuriam, infert et Patri. Si enim nunc perfecta est in Trinitate theologia, ejusque agnitio vera et sola religio, atque hoc est quod et rectum et ipsa veritas est: id certe semper ita fuisse oportuit, ne id, quod rectum et veritas est, quid
B adventitium esse, aut theologiæ complementum ex accessione constitui putetur. Id, inquam, necesse omnino fuit esse ab æternitate: nam si ab æternitate non fuisset, nec nunc hæc ipsa theologia sive divinitatis notio talis esse oporteret, sed qualem ab initio fuisse fingitis, ut neque nunc esset Trinitas. Verum nemo Christianus tam petulantes pertulerit hæreticos. Hæc enim gentilium propria sunt, ut factam inducant Trinitatem, eamque cum rebus factis conjungant. Siquidem rerum factarum est, defectiones et accessiones suscipere. At Christianorum fides immutabilem ac perfectam, suique semper similem, beatam agnoscit Trinitatem, nec quidquam amplius Trinitati addit, neque eam unquam defecisse cogitat. Nam utrumque dictu impium est. Hinc eam non ignorat cum rebus factis nequaquam esse
C permistam, individuamque ejus divinitatis unitatem et servat et adorat: ab Arianorum abborret impietatibus, confiteturque et novit semper fuisse Filium. Æternus enim est, ut Pater, cujus est Verbum æternum. Id enim iterum libeat dispicere.

19. Εἰ πηγὴ σοφίας καὶ ζωῆς ἐστι καὶ λέγεται ὁ Θεὸς, ὡς διὰ μὲν Ἱερεμίου, Ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος· καὶ πάλιν, Θρόνος δόξης ὑψωμένος. ἁγίασμα ἡμῶν (2), ὑπομονὴ Ἰσραὴλ, Κύριε, πάντες οἱ ἐγκαταλιπόντες σε αἰσχυνθήτωσαν· ἀφεστηκότες, ἐπὶ τῆς γῆς γραφήτωσαν· ὅτι ἐγκατέλιπεν πηγὴν ζωῆς τὸν Κύριον· ἐκ δὲ τῷ Βαρούχ γέγραπται (3)· Ἐγκατελίπετε τὴν πηγὴν τῆς σο-

19. Si sapientiæ et vitæ fons est et dicitur Deus, uti per Jeremiam ait, *Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ* [57]: et rursus, *Thronus gloriæ excelsus, sanctificatio nostra, exspectatio Israel, Domine, omnes qui dereliquerunt te, confundantur: qui recesserunt, in terra scribuntur, quoniam dereliquerunt fontem vitæ Dominum* [58]: item apud Baruch scriptum est, *Dereliquistis* **334** *fontem sapientiæ* [59]: consenta-

[57] Jer. II, 13. [58] XVII, 12. [59] Baruch. III, 12.

92) Sic Seguer., Gobler. et Felckm., 1. Editi vero et alii, φύροντες. Mox Seguer., τὰ μὴ ὄντα τῷ ὄντι. Editi et alii, τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα τῷ ὄντι·

(93) Sic Seguer., Reg., Gobler. et Felckm., 1. At Basil. et Felckm., 5, Εἰ γὰρ νῦν ἐν Τριάδι θεολογία. Editio Commel., Ἡ γὰρ νῦν ἐν Τριάδι θεολογία. Mox Seguer., αὕτη ἀληθὴς, etc. Idem ibid. Anglic., Reg., Gobler., Felckm., 1 et 5, θεοσέβεια. Editi et alii, εὐσέβεια.

(94) Seguer., ἐπιγένηται. Alii et editi, ἐπιγίνεται.

(95) Forte συνιστᾶται.

(96) Sic Basil., Anglic. Reg., Felckm., 2 et 5. At Seguer. et Felckm., 1, οὐκ ἀνέχοιτο. Gobler., οὐκ ἀνέσχοιτο. Mox Felckm., 2 et editio Commel, Ἑλλήνων γὰρ ταῦτα. Ibid. Reg. et Felckm., 5, γένετὴν εἰσάγειν, et mox, γεννητοῖς et γεννητῶν.

(97) Sic Seguer., Reg. Basil. et Anglic. At editio
D Commel., Χριστιανῷ δέ.

(98) Sic Seguer., Gobler. et Felckm., 1. Reg. vero πλεῖόν τι τῇ. Felckm., 2 et editio Commel., πλεῖον τῇ. Ibid. Seguer., οὔτε ἐνδεῇ ποτε ταύτην. Editi et alii, οὐδὲ ἐνδεῇ ταύτην.

(99) Reg. et Felckm., 5, τῶν γεννητῶν.

(1) Sic Reg. et Seguer. In editis ὡς deest. Mox Seguer., καὶ γὰρ καὶ τοῦτο πάλιν. Editi et alii, καὶ γὰρ καὶ ἐν τούτῳ πάλιν. Ibid. Anglic., ἡ πηγὴ τῆς σοφίας.

(2) Sic Seguer. et Jeremiæ XVII, 12. Editi vero et alii, ὑψούμενος ἁγίασμα ὑμῶν. Ibid. Seguer., πάντες οἱ καταλιπόντες σε καταισχυνθήσονται· ἀφεστηκότες ἀπὸ τῆς γῆς γραφήσονται.

(3) Felckm., 2 et editi, γέγραπται· Ἐγκατέλιπον πηγὴν ζωῆς τὸν Κύριον, καὶ ἐγκατελίπετε, etc. Ibid. Reg., Anglic. et Basil., ἐγκατελίπατε.

neum valde fuerit, vitam et sapientiam non quid alienum, sed proprium naturæ fontis esse, neque aliquando non exstitisse, sed semper fuisse. Atqui hæc omnia ipse est Filius, qui dicit, *Ego sum vita* [60], et, *Ego sapientia, habito in consilio* [61]. An non igitur impius habendus ille est qui ait: Fuit aliquando, cum non esset Filius? Namque idem est ac si diceretur, Fuit aliquando, cum fons esset aridus absque vita et sapientia. Atqui si hujusmodi esset, fons certe non esset; nam quod non ex seipso gignit, fons utique non est. At quam istud absurdum est! Etenim Deus eos, qui suæ ipsius voluntati parent, promittit instar fontis futuros a quo nunquam deficiet aqua. Sic enim ipse per Isaiam prophetam loquitur: *Et satiaberis, quemadmodum concupiscit anima tua, et ossa tua pinguia fient, et erunt velut hortus irriguus, et tanquam fons a quo aqua non deficiet* [62]. Illi autem Deum, qui quidem dicitur et est fons sapientiæ, sterilem atque sine propria Sapientia aliquando fuisse improbissime audent affirmare. Verum falsa sunt quæ ab illis dicuntur. At testatur Veritas Deum propriæ Sapientiæ æternum fontem esse: ac proinde cum fons æternus sit, necesse quoque est Sapientiam æternam esse. In ipsa siquidem omnia facta sunt, ut psallit David, *Omnia in Sapientia fecisti* [63]. Salomon item ait, *Deus Sapientia fundavit terram, præparavit cœlos prudentia* [64]. Hæc porro Sapientia Verbum est, et per ipsum, ut ait Joannes, facta sunt omnia, et sine ipso factum est nihil [65]. Denique ipse est Christus, Nam *unus Deus Pater, ex quo omnia, et nos in illum: et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum* [66]. Si porro omnia per ipsum, ipse profecto inter omnia numerandus non est. Qui enim eum, *per quem omnia*, unum omnium esse dicere ausus fuerit, ille de Deo, *ex quo omnia*, idem plane sentiet. Quod si quis id tanquam maxime absurdum procul rejiciat, Deumque ab omnibus ut alium discriminet; consequens sane fuerit ut unigenitus Filius, qui Patris naturæ est proprius, alius quoque ab omnibus esse censeatur. Atqui si ipse non est ex omnibus, de illo nefas est dicere, Fuit aliquando, cum non esset; et, Non erat antequam nasceretur. Hujusmodi enim voces de factis quidem rebus apte usurpatur: at ipse Filius talis est, qualis Pater, cujus naturæ proprius quoque est fetus, Verbum ac Sapientia. Namque id proprium

A φίας· ἀκόλουθον ἂν (4) εἴη τὴν ζωὴν καὶ τὴν σ
μήτε ξένα τῆς οὐσίας τῆς πηγῆς εἶναι, ἀλλ'
μήτε ἀνύπαρκτά ποτε εἶναι, ἀλλ' ἀεὶ εἶναι. Ἐπ
ταῦτα ὁ Υἱὸς ὁ λέγων (5), Ἐγώ εἰμι ἡ ζωὴ, καὶ
ἡ σοφία κατεσκήνωσα βουλήν. Πῶς τοίνυν
ἀσεβεῖ ὁ λέγων, Ἦ ποτε ὅτε οὐκ ἦν ὁ Υἱός;
γάρ ἐστιν εἰπεῖν; Ἦν ποτε ὅτε ἡ πηγὴ ξηρὰ ἦν
ρὶς τῆς ζωῆς καὶ τῆς σοφίας. Ἡ δὲ τοιαύτη (6)
ἂν εἴη πηγή· τὸ γὰρ μὴ ἐξ ἑαυτοῦ γεννῶν οὐκ
πηγή· Ὅσης δὲ ἀτοπίας γέμον ἐστὶ τοῦτο! Ὁ
γὰρ Θεὸς τοὺς ποιοῦντας αὐτοῦ τὸ θέλημα ἐπαγ
λεται ὡς πηγὴν ἐσεσθαι, ἣν (7) μὴ ἐξέλιπεν ὕ
λέγων διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου· Καὶ ἐμπλησθ
καθάπερ ἐπιθυμεῖ ἡ ψυχή σου, καὶ τὰ ὀστᾶ
πιανθήσεται (8), καὶ ἔσται ὡς κῆπος μεθύων,
B ὡς πηγὴ, ἣν μὴ ἐξέλιπεν ὕδωρ· οὗτοι δὲ τὸν
λεγόμενον καὶ ὄντα πηγὴν τῆς σοφίας, ἄγονον
καὶ λείψαντά ποτε τῆς ἰδίας σοφίας δυσφημεῖν τολ
σιν. Ἀλλὰ τὰ μὲν παρὰ τούτων ἐστὶ ψεύδη·
Ἀλήθεια μαρτυρεῖ πηγὴν ἀΐδιον εἶναι τὸν Θεὸν
ἰδίας σοφίας. Ἀϊδίου δὲ τῆς πηγῆς οὔσης, ἐξ ἀνά
καὶ τὴν Σοφίαν ἀΐδιον εἶναι δεῖ. Ἐν ταύτῃ γὰρ
τὰ πάντα γέγονεν, ὡς ψάλλει Δαβίδ· Πάντα ἐν Σ
ἐποίησας· καὶ Σολομών φησιν· Ὁ Θεὸς τῇ Σ
ἐθεμελίωσε τὴν γῆν, ἡτοίμασε δὲ οὐρανοὺς
φρονήσει. Αὐτή τε (9) ἡ Σοφία ἐστὶν ὁ Λόγος
δι' αὐτοῦ, ὡς Ἰωάννης φησὶν, ἐγένετο τὰ πάντα,
χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν· καὶ αὐτός ἐστιν ὁ
στός. Εἷς γὰρ Θεὸς ὁ Πατὴρ (10), ἐξ οὗ τὰ πά
καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτὸν, καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς
στὸς, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ. Ε
C τὰ πάντα δι' αὐτοῦ, αὐτὸς οὐκ ἂν εἴη συναριθμο
νος τοῖς πᾶσιν. Ὁ γὰρ τολμῶν τὸν δι' οὗ τὰ π
λέγειν ἕνα εἶναι τῶν πάντων, πάντως δή που
περὶ Θεοῦ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, τὸ αὐτὸ λογίσεται
Εἰ δὲ τοῦτο ὡς ἄτοπον φεύγει τις, καὶ διίστησι
ἄλλον ἀπὸ τῶν πάντων τὸν Θεὸν, ἀκόλουθον ἂν εἴ
τὸν μονογενῆ Υἱὸν ἴδιον ὄντα τῆς τοῦ Πατρὸς οὐ
ἄλλον λέγειν εἶναι τῶν πάντων· μὴ ὄντος δὲ α
τῶν πάντων, οὐ θέμις ἐπ' αὐτοῦ λέγειν τὸ, Ἦν
ὅτε οὐκ ἦν, καὶ, Οὐκ ἦν, πρὶν γεννηθῇ (12). Αἱ τε
ται γὰρ φωναὶ κατὰ τῶν ποιημάτων ἁρμόζουσι
γεσθαι· αὐτὸς δὲ ὁ Υἱὸς τοιοῦτός ἐστιν, οἷός ἐστιν ὁ
τήρ (13), οὗ καὶ ἔστι τῆς οὐσίας ἴδιον γέννημα, Λό
καὶ Σοφία. Τοῦτο γὰρ ἴδιον τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατ
καὶ τοῦτο τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ δείκνυσιν ἴδιον, ὥστε
D τε (14) τὸν Θεὸν λέγειν ποτὲ ἄλογον, μήτε τὸν Υἱὸν ἀ

[60] Joan. XIV, 6. [61] Prov. VIII, 12, 12. [62] Is. LVIII, 11. [63] Ps. CIII, 24. [64] Prov. III, 19. [65] Joan. I
[66] I Cor. VIII, 6.

(4) Editio Commel., εἴη ἀκόλουθον ἂν. Ibid. Seguer., Gobler. et Felckm., 1, ἀκόλουθον ἂν εἴη τὴν πηγήν. Paulo post Seguer., ἀλλ' ἀΐδια μήτε ἀνύπαρκτα.

(5) Sic Seguer., Reg., Basil., Anglic., Felckm. 5. Editi vero, ταῦτα Υἱὸς ὁ λέγων. Mox Goblerian. et Felckm. 1, ἡ Σοφία κατεσκεύασα.

(6) Sic Seguer. In editis, et aliis, deest ὅτε· Paulo post Reg et Felckm. 4. Εἰ δὲ τοιαύτη. Et mox Seguer., Reg., Basil., ἐξ ἑαυτοῦ Editi et alii, ἐξ αὐτοῦ.

(7) Seguer., ἣν. Idem et Gobler. et Felckm. 1, ἐξέλειπεν.

(8) Sic Seguer., Reg. et Isaiæ LVIII, 11. Ba Anglic., Felckm. 5, ποιηθήσεται. Editi, πιανθήσον Mox Seguer., ἣ μὴ ἐξέλιπεν.

(9) Reg. et Basil., αὕτη τε. Anglic., αὕτη δέ.

(10) Seguer., omittit ὁ Πατήρ.

(11) Seguer., Gobler. et Felckm. 1, λογίση Basil., λογίζεται. Paulo post Seguer., τῶν πάν τὸν Θεόν. Editi, πάντων Θεόν.

(12) Sic Seguer., Basil., Anglic. et Felckm. 2. Reg., γενηθῇ. Editi, γεννηθῆναι.

(13) Seguer., Gobler. et Felckm. 1 omittunt ὁ Πατ

(14) Seguer., μήτε. Editi et alii, μή.

αρκτόν ποιε λέγειν. Ἐπεὶ διὰ τί Υἱὸς εἰ μὴ ἐξ αὐτοῦ ; ἢ διὰ τί Λόγος καὶ Σοφία εἰ μὴ ἀεὶ καὶ ἴδιον (15) αὐτοῦ ; A est Filii erga Patrem, idemque Patrem Filii proprium ostendit, ita ut dici nequeat vel Deum aliquando sine Verbo seu Ratione fuisse, vel Filium aliquando non exstitisse. Cæteroquin cur diceretur Filius, nisi esset ex ipso? vel quare Verbum et Sapientia appellaretur, nisi et semper et proprius illius esset?

20. Πότε γοῦν τοῦ ἰδίου χωρὶς ἦν ὁ Θεὸς ; ἢ πῶς τις περὶ τοῦ ἰδίου, ὡς περὶ ξένου καὶ ἀλλοτριουσίου (16) δύναται λογίσασθαι ; Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα οἷά ἐστι τὰ γενητά, οὐδὲν ὅμοιον κατ' οὐσίαν ἔχει πρὸς τὸν πεποιηκότα· ἀλλ' ἔξωθεν αὐτοῦ ἐστι (17), χάριτι καὶ βουλήσει αὐτοῦ τῷ Λόγῳ γενόμενα, ὥστε πάλιν δύνασθαι καὶ παύεσθαί ποτε, εἰ θελήσειεν ὁ ποιήσας· ταύτης γὰρ ἐστι φύσεως τὰ γενητά (18). Τὸ δὲ ἴδιον τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς (ὡμολόγηται γὰρ ἤδη τοῦτο εἶναι ὁ Υἱός)· πῶς οὐ τολμηρὸν καὶ δυσσεβὲς εἰπεῖν ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ ὅτι οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῇ (19), ἀλλ' ἐπεσυμβέβηκε, καὶ δύναται πάλιν μὴ εἶναί ποτε ; Τοῦτο δὲ καὶ μόνον ὁ ἐνθυμούμενος B κατανοείτω, πῶς τὸ τέλειον καὶ τὸ πλῆρες τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἀφαιρεῖται· καὶ γὰρ φανερώτερον ἄν τις ἴδοι πάλιν τὸ ἄτοπον τῆς αἱρέσεως, ἐὰν ἐνθυμηθῇ, ὅτι ὁ Υἱὸς εἰκὼν ἐστι καὶ ἀπαύγασμα τοῦ Πατρὸς, καὶ χαρακτὴρ, καὶ ἀλήθεια. Εἰ γὰρ ὑπάρχοντος φωτὸς, ἔστιν εἰκὼν αὐτοῦ τὸ ἀπαύγασμα (20)· καὶ οὔσης ὑποστάσεως, ἔστι ταύτης ὁ χαρακτὴρ ὁλόκληρος· καὶ ὄντος Πατρὸς, ἔστιν ἡ ἀλήθεια (21) σκοπείτωσαν οἱ τὴν εἰκόνα καὶ τὸ εἶδος τῆς θεότητος χρόνῳ μετροῦντες εἰς πόσον ἀσεβείας βάραθρον πίπτουσιν. Εἰ γὰρ οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς, πρὶν γεννηθῇ (22), οὐκ ἦν ἀεὶ ἐν τῷ Θεῷ ἡ ἀλήθεια. Ἀλλὰ τοῦτο λέγειν οὐ θέμις· τοῦ γὰρ Πατρὸς ὄντος, ἦν ἀεὶ ἐν αὐτῷ (23) ἡ ἀλήθεια, ἥτις ἐστὶν ὁ Υἱὸς ὁ λέγων· Ἐγὼ εἰμι ἡ Ἀλήθεια· καὶ τῆς ὑποστάσεως ὑπαρχούσης, πάντως εὐθὺς εἶναι C δεῖ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν εἰκόνα ταύτης· οὐ γὰρ ἔξωθέν ἐστι γραφομένη ἡ (24) τοῦ Θεοῦ εἰκών· ἀλλ' αὐτὸς ὁ Θεὸς γεννητής ἐστι ταύτης, ἐν ᾗ ἑαυτὸν ὁρῶν προσχαίρει ταύτῃ, ὡς αὐτὸς ὁ Υἱὸς λέγει· Ἐγὼ ἤμην ᾗ προσέχαιρε. Πότε γοῦν οὐχ ἑώρα (25) ἑαυτὸν ὁ Πατὴρ ἐν τῇ ἑαυτοῦ εἰκόνι ; ἢ πότε οὐ προσέχαιρεν, ἵνα τολμήσῃ τις εἰπεῖν· Ἐξ οὐκ ὄντων ἐστὶν ἡ εἰκὼν, καὶ, Οὐκ ἦν χαίρων ὁ Πατὴρ, πρὶν γένηται ἡ εἰκὼν ; Πῶς δὲ καὶ ἑαυτὸν ἂν ἴδοι ὁ ποιητὴς καὶ κτίστης ἐν κτιστῇ καὶ (26) γενητῇ οὐσίᾳ ; Τοιαύτην γὰρ εἶναι δεῖ τὴν εἰκόνα, οἷός ἐστιν ὁ ταύτης Πατήρ.

20. Quandonam igitur Deus sine illo fuit quod ipsius proprium est? vel quis id quod proprium est, tanquam quid externum et quod diversæ sit naturæ, possit concipere? Enimvero res aliæ quales sunt res factæ, nihil natura simile habent cum suo auctore, sed extra eum, ejusdem gratia et voluntate, per Verbum sunt conditæ, adeo ut possint aliquando esse desinere, si nempe placuerit Creatori : quippe cum ea sit rerum factarum **385** natura. At quod naturæ Patris est proprium (hoc enim esse Filium jam concessum est), annon temarium et impium est ex nihilo esse dicere, nec fuisse antequam nasceretur, B sed adventitium esse, possequeiterum aliquando non esse? Quod qui vel solum cogitat, intelligat, quæso, quomodo possit detrahi perfectio et plenitudo naturæ Patris. Hinc enim clarius licebit perspicere quam absurda sit Ariana hæresis, si nimirum attendatur Filium Patris imaginem, splendorem et figuram, atque veritatem esse. Nam si exsistente luce, imago ejus exsistit splendor: si item substantia exsistente, ejusdem exsistit integra figura: si denique exsistente Patre, exsistit veritas ; videant qui divinitatis imaginem et figuram tempore metiuntur, in quantam incidant impietatem. Si enim non fuit Filius antequam nascertur, nec igitur semper fuit in Deo veritas. Verum id nefas dictu est. Siquidem Patre exsistente, fuit semper in illo veritas, quæ Filius C est, qui et idem dicit : *Ego sum Veritas* [67]. Substantia similiter exsistente, ejus figuram et imaginem continuo esse prorsus necesse est. Nec enim extrinsecus depicta est Dei imago, sed ipse Deus ejusdem est genitor, in qua seipsum intuens, eadem delectatur, ut ait Filius : *Ego eram qua delectabatur* [68]. Quandonam ergo seipsum Pater non intuebatur in sui ipsius imagine, aut quandonam eadem non delectabatur, ut quis dicere audeat ex nihilo esse imaginem, nec Patrem delectatum esse antequam imago nasceretur? Qui vero effector et creator seipsum in creata et facta natura posset contemplari? Etenim talis imago esse debet, qualis est ejus Pater.

[67] Joan. XIV, 6. [68] Prov. VIII, 30.

(15) Sic Seguer., ut et legit Nannius. Editi et alii, ἀΐδιον.

(16) Seguer., ἀλλοτριουσίου. Reg., Gobler. et Felckm. 1, ἀλλοτριουσίου. Editi, ἀλλοτρίου. Mox Felckm. 2 cum editis, ὅσα ἐστί. Alii mss., οἷά ἐστι.

(17) Sic Seguer. In editis et aliis deest ἐστί. Ibid. Seguer., τῷ λόγῳ αὐτοῦ.

(18) Sic Seguer., Gobler. et Felckm. 1. Alii autem et editi, Τοιαύτην γάρ ἐστι φύσεως τὰ γεννήματα. Paulo post Seguer., τοῦτο εἶναι Υἱός.

(19) Seguer., γενηθῇ.

(20) Sic Seguer. Editi vero et alii, εἰκών ἐστιν αὐτοῦ καὶ τὸ ἀπαύγασμα.

(21) Sic Seguer. At alii et editi, ἡ ἀλήθεια ὁ Υἱὸς. D Paulo post Seguer., εἰς ὅσον ἀσεβείας.

(22) Seguer., γενηθῇ. Idem ibid. et Reg., οὐκ ἦν ἀεὶ ἐν τῷ Θεῷ. Editi et alii ἀεί omittunt.

(23) Sic Seguer., Reg., Gobler. et Felckm. 1. Editi autem, ἦν ἂν ἐν αὐτῷ. Ibidem in Gobler. et Felc. 1 desunt, ἥτις ἐστὶν ὁ Υἱὸς ὁ λέγων· Ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια.

(24) Sic Seguer. et Reg. In editis deest ἡ. Paulo post Felck. 2 et editio Commel., ἑαυτὸν ὁ ὁρῶν.

(25) Sic Seguer., Anglic., Gobler et Felck. 1. Editi vero ὁρᾷ.

(26) Καί abest ab editione Commel. Paulo post Seguer., Gobler. et Felckm. 1, Υἱός ἐστιν. Editi et alii, ὡς ἐστιν.

21. Age itaque, quæ ad Patrem pertinent inspiciamus, quo possimus dignoscere utrum imago ejus sit. Æternus est Pater, immortalis, potens, lux, rex, omnipotens, Deus, Dominus, creator et effector. Hæc sane eadem in imagine esse oportet, ut vere qui Filium viderit, videat Patrem. Nam nisi ita sit; sed, ut Ariani sentiunt, factus est, non vero æternus Filius, non est hæc vera imago Patris, nisi forte, pudore omni exuto, dicant quod Filius imago appellatur, non id esse similis substantiæ indicium, sed ejus duntaxat nomen esse. Atqui, o impii et hostes Christi, hoc nec imago, nec figura est. Quæ enim similitudo rerum e nihilo factarum cum illo qui ea, quæ non erant, ut essent creavit? aut quo pacto id, quod non est, ejus, qui est, simile esse queat, cujus is defectus est, ut aliquando non fuerit, et inter res factas collocatum sit? Ariani igitur cum Filium ita esse velint, sibi ipsis hujusmodi excogitavere ratiunculas. Si Filius, inquiunt, fetus et imago est Patris : si perfecte similis est Patri : debet certe, quemadmodum genitus est, sic et ipse generare fierique et ipse Filii Pater: qui item ex ipso genitus fuerit, generare et ipse debet, et ita deinceps infinite. Id siquidem genitoris genitum similem ostendit. Blasphemiarum næ illi inventores, qui Dei ipsius hostes, ne fateantur Filium Patris esse imaginem, corporea et terrestria de ipso Patre cogitant, excisiones, effluentias, influxionesve in illo prave fingunt. Equidem **336** si Deus hominis similis est, fiat etiam eo modo genitor quo homo: ut Filius fiat pater alterius, atque ita deinceps alii ex aliis procreentur, ut, secundum illos, in deorum multitudinem crescat ea progenies. At si Deus non est ut homo, uti revera non est: sane nec humana de eo licet cogitare. Etenim brutæ animantes atque homines, vi primæ creationis, alii ex aliis successione gignuntur, et is qui gignitur, ex genito patre genitus, convenienter et ipse alterius fit pater, eam in seipso virtutem a patre habens, ex qua et ipse factus est. Hinc in illis non est proprie pater vel proprie filius, nec stabilis vel constans est patris et filii conditio. Idem quippe et filius et pater fit, filius, inquam, genitoris, pater autem ejus qui ex ipso gignitur. Verum in divinitate non ita se res habet. Nec enim hominum similis est Deus, nec Pater ex patre est, unde nec patrem geniturum gignit: nec Filius est ex effluvio

21. Φέρε τοίνυν, ἴδωμεν τὰ τοῦ Πατρὸς, ἵ
τὴν εἰκόνα ἐπιγνῶμεν, εἰ αὐτοῦ ἐστιν. Ἀΐδιός
Πατὴρ, ἀθάνατος, δυνατὸς, φῶς, βασιλεὺς, παν
τωρ, Θεὸς, Κύριος, κτίστης (27), καὶ ποιητής.
εἶναι δεῖ ἐν τῇ εἰκόνι, ἵνα ἀληθῶς ὁ τὸν Υἱὸν
κὼς ἴδῃ τὸν Πατέρα, εἰ δὲ μὴ οὕτως ἐστὶν, ἀ
οἱ Ἀρειανοὶ φρονοῦσιν, γενητός ἐστι, καὶ οὐκ
ὁ Υἱὸς, οὐκ ἔστιν αὕτη τοῦ Πατρὸς ἀληθὴς εἰ
μὴ ἄρα λοιπὸν ἀπερυθριάσαντες εἴπωσιν, ὅτι
εἰκόνα λέγεσθαι τὸν Υἱὸν, οὐχ ὁμοίας οὐσία
γνώρισμα, ὄνομα δὲ μόνον ἐστὶν αὐτοῦ. Ἀλλὰ
πάλιν, ὦ Χριστομάχοι, οὐκ ἔστιν εἰκὼν, οὐδὲ
κτήρ. Ποῖα γὰρ ἐμφέρεια τῶν ἐξ οὐκ ὄντων πρ
κτίσαντα τὰ οὐκ ὄντα εἰς τὸ εἶναι; ἢ πῶς τῷ
οὐκ ὂν ὅμοιον εἶναι δύναται, λειπόμενον τῷ π
εἶναι, καὶ τῷ πρὸς τὰ γενόμενα τὴν σύνταξιν ἔχε
Τοιοῦτον γὰρ αὐτὸν εἶναι θέλοντες οἱ Ἀρειαν
γισμοὺς ἑαυτοῖς ἐπενόησαν, λέγοντες· Εἰ γ
ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς καὶ εἰκὼν, καὶ ὅμοι
κατὰ πάντα τοῦ Πατρὸς, ὀφείλει πάντως, ὥσπερ
νηται, γεννᾷν καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ γίνεσθαι καὶ αὐτὸ
υἱοῦ· πάλιν τε ὁ (29) ἐξ αὐτοῦ γεννώμενος
καὶ αὐτὸς, καὶ καθεξῆς ἕως εἰς ἄπειρον
γὰρ ὅμοιον δείκνυσι τὸν γεννηθέντα τοῦ γε
τος. Ἐφευρεταὶ δυσφημιῶν (30) ἀληθῶς οἱ θε
οὗτοι, ἵνα μὴ τὸν Υἱὸν εἰκόνα τοῦ Πατρὸς ὁμ
σωσι, σωματικὰ καὶ γήϊνα περὶ αὐτοῦ τοῦ
φρονοῦσι, τομὰς, καὶ ἀπορῥοίας καὶ ἐπιῤῥοί
ηγοροῦντες κατ' αὐτοῦ. Εἰ μὲν οὖν ὡς ἄν
ἐστιν ὁ Θεὸς (31), γινέσθω καὶ γεννητὴς, ὡς
πος, ἵνα καὶ ὁ Υἱὸς ἑτέρου γίνηται πατὴρ,
καθεξῆς ἐξ ἀλλήλων γινέσθωσαν, ἵνα καὶ εἰς
θεῶν ἡ διαδοχὴ κατ' αὐτοὺς αὐξάνῃ· εἰ δὲ ο
ὡς ἄνθρωπος ὁ Θεός· οὐκ ἔστι γάρ· οὐ δεῖ τὰ
πων ἐπ' αὐτοῦ (32) λογίζεσθαι. Τὰ μὲν γὰρ ἄλ
καὶ οἱ ἄνθρωποι ἐκ δημιουργικῆς ἀρχῆς κα
δοχῆς ἀλλήλων γεννῶνται· καὶ ὁ γεννώμενος,
νωμένου πατρὸς γεννηθεὶς, εἰκότως καὶ αὐτὸς
γίνεται πατὴρ, ἔχων ἐκ πατρὸς ἐν ἑαυτῷ
οὗ καὶ αὐτὸς γέγονε. Διὸ οὐδέ ἐστιν ἐν τοῖς
κυρίως πατὴρ καὶ κυρίως υἱὸς, οὐδὲ ἔστι
αὐτῶν τὸ πατὴρ καὶ τὸ υἱὸς (33)· ὁ γὰρ αὐ
μὲν τοῦ γεννήσαντος, πατὴρ δὲ τοῦ γεννω
αὐτοῦ. Ἐπὶ δὲ τῆς θεότητος οὐκ ἔστιν οὕτως·
ὡς ἄνθρωπος ὁ Θεός· οὔτε γὰρ ὁ πατὴρ ἐκ
ἐστι· διὸ οὐδὲ γεννᾷ τὸ γεννησόμενον (34)

(27) Seguer., Καὶ κτίστης, et paulo post pro ἴδῃ, idem habet, ἐωρακὼς ᾖ.

(28) Sic in Seguer. exstat totus hic locus. Alii vero et editi, πρὸς τὸ εἶναι, ἢ πῶς τῷ ὄντι τὸ μὴ ὂν ὅμοιον εἶναι δυνατόν; Λειπόμενον οὖν τὸ, ποτὲ μὴ εἶναι, καὶ τὸ πρὸς τὰ γενόμενα τὴν σύστασιν ἔχειν. In Felck., 1 et Gobler. deest οὖν post λειπόμενον.

(29) Sic Seguer. et Reg. Ih editis autem ὁ omittitur. Ibid. ad marginem hæc habet Reg.: Διὰ τί μὴ καὶ ὁ Υἱὸς γεννᾷ, ἵνα καὶ πατὴρ, ἢ ἀλλὰ μόνον ἐστὶν Υἱός; *Cur non Filius et ipse gignit, ut et pater sit, sed est duntaxat Filius?*

(30) Seguer., Gobler. et Felck., 1, δυσφημίας. Mox Seguer. ὁμολογῶσι. σωματικά, etc. Paulo post iidem Seguer., Gobler. et Felc., 1, ἀπορῥοὰς καὶ ἐ

(31) Sic Seguerianus. At alii et editi, Paulo post Seguer., Basil., Gobler. et Felc ἑτέρου γένηται. Ibid. Seguer., καὶ οὕτω δὲ

(32) Basil., ἐπ' αὐτῷ. Mox Seguer., Reg., et Felckm, 1, Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα ζῶα. Post pr guer., ὁ γεννώμενος ἐκ γενομένου πατρός. I infra et Reg., Goblerian., Felckm. 1, ἐν ἑαυτ ἐξ οὗ. Editi, ἐν αὐτῷ τοῦτο, etc.

(33) Seguerian., τὸ πατὴρ καὶ τὸ υἱός. κυρίως πατὴρ καὶ υἱός. Editi, τὸ πατὴρ καὶ υ

(34) Seguer., Reg., Anglic., Gobler. et Fel γεννησόμενον. Mox iidem præter Anglic. et ἐπιῤῥοῆς. Seguer., ibid., οὔτε ἐκ γεννηθέντος.

οὔτε ὁ Υἱὸς ἐξ ἀποῤῥοίας ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, οὐδὲ ἐκ γεννηθέντος Πατρὸς γεγέννηται· διὸ οὐδὲ γεγέννηται εἰς τὸ γεννᾷν. Ὅθεν ἐπὶ τῆς θεότητος μόνης ὁ Πατὴρ κυρίως πατήρ ἐστι, καὶ ὁ Υἱὸς κυρίως υἱός ἐστι, καὶ ἐπὶ τούτων (35) καὶ μόνων ἔστηκε τὸ Πατὴρ ἀεὶ πατὴρ εἶναι, καὶ τὸ Υἱὸς ἀεὶ υἱὸς εἶναι.

22. Οὐκοῦν ὁ ζητῶν διὰ τί μὴ γεννητικὸς υἱοῦ ὁ Υἱὸς, ζητείτω διὰ τί μὴ πατέρα ἔσχεν ὁ Πατήρ. Ἀλλὰ ἄτοπά γε ἀμφότερα καὶ πάσης μεστὰ ἀσεβείας. Ὡς γὰρ ὁ Πατὴρ (36) ἀεὶ πατὴρ, καὶ οὐκ ἄν ποτε γένοιτο υἱὸς, οὕτως ὁ Υἱὸς ἀεὶ υἱός ἐστι, καὶ οὐκ ἄν ποτε γένοιτο πατήρ· καὶ ἐν τούτῳ γὰρ μᾶλλον χαρακτὴρ ὢν καὶ εἰκὼν τοῦ Πατρὸς δείκνυται, μένων ὅ ἐστι καὶ οὐκ ἀλλασσόμενος, ἀλλ' ἔχων ἐκ τοῦ Πατρὸς τὴν ταὐτότητα. Εἰ μὲν οὖν ὁ Πατὴρ μεταβάλλεται, μεταβαλλέσθω καὶ ἡ εἰκών· πρὸς γὰρ τὸν γεννήσαντα οὕτω καὶ ἡ εἰκὼν αὐτοῦ καὶ τὸ ἀπαύγασμα ἔστηκεν· εἰ δὲ ἄτρεπτός ἐστιν ὁ Πατὴρ, καὶ ὅ ἐστιν οὕτως (37) διαμένει, ἐξ ἀνάγκης καὶ εἰκὼν ὅ ἐστι διαμένει, καὶ οὐ τραπήσεται. Ἔστι δὲ ἐκ τοῦ Πατρὸς (38) Υἱός· οὐκ ἄρα ἕτερόν τι γενήσεται, ἢ ὅπερ ἐστὶ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἴδιον. Μάτην ἄρα καὶ τοῦτο ἐπενόησαν οἱ ἄφρονες, ἐξάραι θέλοντες ἀπὸ τοῦ Πατρὸς τὴν εἰκόνα, ἵνα τοῖς γενητοῖς (39) τὸν Υἱὸν ἐξισάσωσιν. Ἐν τούτοις γοῦν αὐτὸν συντάττοντες οἱ περὶ Ἄρειον ἐκ διδασκαλίας Εὐσεβίου, καὶ τοιοῦτον εἶναι νομίζοντες οἷα τὰ δι' αὐτοῦ γενόμενά ἐστιν, ἀπεπήδησαν μὲν ἀπὸ τῆς ἀληθείας, συμφορήσαντες (40) δὲ ἑαυτοῖς ῥημάτια πανουργίας, περιήρχοντο κατὰ τὴν ἀρχήν, ὅτε τὴν αἵρεσιν ταύτην ἔπλασσον, καὶ μέχρι δὲ νῦν τινες συναντῶντες ἐξ αὐτῶν παιδαρίοις κατὰ τὴν ἀγορὰν, πυνθάνονται αὐτῶν, οὕτι γε ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν, ἀλλ' ὥσπερ τὰ περισσεύματα τῆς καρδίας αὐτῶν ἐρευγόμενοι (41) λέγουσιν· Ὁ ὢν τὸν μὴ ὄντα ἐκ τοῦ ὄντος πεποίηκεν, ἢ τὸν ὄντα ; οὖν (42) αὐτὸν πεποίηκεν, ἢ μὴ ὄντα ; Καὶ πάλιν, Ἓν τὸ ἀγένητον, ἢ δύο ; καὶ αὐτεξούσιός ἐστι καὶ ἰδίᾳ προαιρέσει οὐ τρέπεται, τρεπτῆς ὢν φύσεως ; Οὐ γὰρ ὡς λίθος ἐστὶν ἀφ' ἑαυτοῦ (43) μένων ἀκίνητος. Εἶτα καὶ εἰσερχόμενοι πρὸς γυναικάρια, πάλιν αὐταῖς ἐκτεθηλυμένα ῥημάτια (44) φθέγγονται, Εἰ εἶχες υἱὸν πρὶν τέκῃς ; ὥσπερ δὲ οὐκ εἶχες, οὕτω καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς οὐκ ἦν, πρὶν γεννηθῇ. Τοιούτοις ῥήμασιν ἐξορχούμενοι παίζουσιν οἱ ἄτιμοι, καὶ τὸν Θεὸν ἀνθρώποις ἀπεικάζουσι· φάσκοντές τε εἶναι Χριστιανοὶ, ἀλλάσ-

A Patris.nec ex genito Patre genitus est : ideoque nec gignitur ut gignat. Hinc in sola Divinitate Pater proprie pater est, et Filius proprie filius, atque in his solis constans firmaque est patris et Filii conditio, ita ut Pater sit semper pater, et Filius semper filius.

22. Qui igitur inquirit cur Filius filii alius gignendi vim non habeat, idem inquirat cur Pater non habuerit patrem. Verum utrumque perabsurdum est impietateque omni plenum.Ut enim Pater semper est pater, nec unquam filius potest esse : ita Filius semper est Filius,nec unquam pater esse potest : quo utique modo maxime ostenditur figura et imago Patris esse, manendo quod est, mutationemque nullam subeundo, sed acceptam a Patre
B servando immutabilitatem. Itaque si Pater mutatur, ejus quoque imago mutetur.Sic enim erga genitorem se habet ejus et imago et splendor. At si immutabilis est Pater,et id quod ipse est perpetuo manet : ita necesse est ejus imaginem,id quod ipsa est, similiter permanere, nec mutari. Atqui Filius est ex Patre : non igitur aliud fiet quam quod est Patris naturæ proprium. Itaque frustra et istud stulti commenti sunt, imaginem a Patre cupientes abstrahere, ut Filium rebus factis parem facerent. Hinc ergo Ariani illum in rerum factarum numero ex Eusebii doctrina reponentes, trlemque esse arbitrantes, qualia quæ ab ipso sunt facta, procul a veritate discessere, fallacibusque sibi comparatis voculis, cum primum hancce formarent hæresim, circumcirca concursabant,imo etiam ad hoc usque
C tempus nonnulli illorum pueris in forum occurrunt, quos interrogant,non quidem ex divinis Scripturis, sed velut *ex cordis abundantia* [69], hujusmodi verba eructantes : Qui est, eumne, qui nondum esset, fecit ex nihilo, an qui jam esset ? Fecit igitur eum qui jam erat, an qui non erat ? Et rursus : Unumne est non factum, vel duo ? Num Filius libero præditus est arbitrio, propriaque voluntate non mutatur, cum naturæ sit mutabilis ? Nec enim instar lapidis est per se manens immobilis.Deinde **337** mulierculas quoque conveniunt,quas indecoris hisce sermonibus aggrediuntur : Num filium habusti priusquam pareres ? atqui quemadmodum
D non prius habuisti,sic nec fuit Dei Filius antequam

[69] Luc. IV, 45.

(35) Seguer., Gobler. et Felckm., 1, καὶ ἐπὶ τούτων μόνων. Felck. 5, καὶ ἐπὶ τούτῳ καὶ μόνον. Editi et alii, καὶ ἐπὶ τούτων καὶ μόνον.

(36) Sic Seguerianus. Editi autem, ἀλλὰ γε ἀμφότερα μετὰ πάσης δυσσεβείας· Ὥσπερ γὰρ ὁ Πατήρ, etc. Hic autem in margine codicis Regii hæc exstant : Ὅτι καὶ κατὰ τὸ μὴ γεννᾷν ὁ Υἱὸς χαρακτὴρ καὶ εἰκὼν τοῦ Πατρὸς καὶ μᾶλλον δείκνυται. *Quod Filius etiam quatenus non gignit, figura et imago Patris maxime ostenditur.*

(37) Sic Seguerianus, Reg., Goblerian., Felckm ,1 et 5. Editi autem, ὄντως. Mox Seguerian., ἡ εἰκὼν ὅ ἐστι διαμένει. Editi et alii, ἡ εἰκὼν ὡς ἔστι διαμένει. Gobler. et Pelckm., 1, μένει.

(38) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ἐκ Πατρός.

(39) Basili. et Felckm. 5, γεννητοῖς. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1, Ἐν τούτοις γοῦν αὐτοῖς.

(40) Basil,. συμφυρήσαντες. Felckm. 5, συμφρονήσαντες.

(41) Seguer., Gobler. et Felckm. 1, ἐῤῥευγόμενοι.

(42) Sic mss. At editi οὖν omittunt.

(43) Seguerian., ἐφ' ἑαυτοῦ.

(44) Seguerian., ῥήματα. Ibid. id. Goblerian. et Felck. 1, φθέγγονται, Εἰ εἶχες υἱὸν, πρὶν τέκῃς ; Editi et alii, φθέγγονται, Εἶχες υἱὸν, πρὶν ἢ τέκῃς ; Paulo post Basili, et Felckm. 5, ἐξερχόμενοι παίζουσιν. Ibidem Seguerian., Anglic., Reg , Gobler.et Felckm. 1, καὶ τὸν Θεὸν ἀνθρώποις. Editi, καὶ τὸν Θεὸν ἄνθρωποι. Item ibid. Seguer., Gobler. et Fel., φάσκοντές τε εἶναι. Editi, φάσκοντές εἶναι.

nasceretur. Hujusmodi dictis tripudiant inglorii illi homines, Deumque similem hominum fingunt, qui cum se Christianos esse prædicant, Dei gloriam mutant in similitudinem imaginis corruptibilis ho

23. Sane ad ista ne respondere quidem æquum esset, adeo insulsa sunt et inepta. Verum ne illorum hæresis aliquid soliditatis habere videatur, eos hic vel saltem obiter confutare operæ pretium fuerit, maxime propter mulierculas quæ ab illis circumveniuntur facillime. Et vero illi, qui ista dicunt, architectum etiam ita debuissent interrogare : Potesne sine subjecta materia ædificare? ut autem non potes, sic nec Deus absque subjecta materia res universas potuit efficere. Debuissent quoque a singulis hominibus scisciari, An potes esse sine loco? atqui ut non potes, ita etiam Deus in loco est. Sic enim illi vel saltem ab audientibus cogerentur erubescere. Quare enim cum Filium Deo esse audierint, tum ipsi ad seipsos respicientes, eum audent negare : cum vero Deum creare et facere audierint, non itidem humana opponunt? Atqui par erat etiam eos in rerum creatione intelligenda, humana cogitare, et materiam Deo suppeditare, ut Deum creatorem esse inficiantes, demum cum Manichæis volutarentur. Quodsi ipsa Deo notio his majora cogit cogitare, atque ubi vel tantum quis audierit, statim credit certumque habet Deum non eo modo esse quo nos sumus, sed esse ut Deum, nec creare ut homines creant, sed creare ut Deum : similiter quoque clarum est eum gignere, non ut gignunt homines, sed ut gignit Deus. Neque enim Deus hominem imitatur : sed potius homines propter Deum, qui proprie et solus vere Pater sui ipsius Filii est, patres quoque suorum liberorum sunt appellati. Nam ex ipso *omnis paternitas in cœlis et in terra nominatur* [71], Ea porro quæ dicunt illi, si nemo expenderit, prudenter sapienterque dicta esse forte videbitur : at si quis ea ratione examinaverit, nihil illos inde nisi risum multum et contemptum sibi conciliasse comperiet.

24. Namque prima illorum interrogatio stulta profecto incertaque est. Nec enim indicant qua de re interrogent, ut interrrogatus queat respondere, sed absolute aiunt, Num qui est, eum qui non erat, etc. Quis ergo ille est qui est, et quæ sunt ea quæ

23. Ἔδει μὲν οὖν μηδὲν ἀποκρίνασθαι τ
τοιαῦτα, οὕτως ἀνόητα ὄντα καὶ μωρά· ἵνα
δοκῇ τι βέβαιον ἔχειν ἡ αἵρεσις αὐτῶν, προσ
ὡς (46) ἐκ παρέργου διελέγξαι καὶ ἐν τούτοις
μάλιστα διὰ τὰ εὐχερῶς ἀπατώμενα παρ'
γυναικάρια. Ἔδει δὲ (47) ταῦτα λέγοντας
καὶ ἀρχιτέκτονος πυνθάνεσθαι, Εἰ δύνασαι χωρ
ὑποκειμένης (48) οἰκοδομεῖν ; ὥσπερ δὲ οὐ
οὕτω καὶ ὁ Θεὸς οὐκ ἠδύνατο χωρὶς ὕλης ὑπ
νης ποιῆσαι τὰ ὅλα. Ἔδει καὶ ἕκαστον (49)
τῶν ἀνθρώπων ἐρωτᾶν, Εἰ δύνασαι εἶναι χω
που ; ὥσπερ δὲ οὐ δύνασαι, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς
ἐστίν· ἵν' οὕτως κἂν παρὰ τῶν ἀκουόντων (50
πεσθαι δυνηθῶσιν. Ἢ διὰ τί, ἐὰν μὲν ἀκούω
Υἱὸν ἔχει ὁ Θεὸς, εἰς ἑαυτοὺς (51) ἀποβλέπο
νοῦνται τοῦτον· ἐὰν δὲ ἀκούωσιν, ὅτι κτί
ποιεῖ, οὐκέτι τὰ ἀνθρώπινα ἀντιτιθέασιν ;
καὶ ἐν τῷ κτίζειν ἀνθρώπινα νοεῖν αὐτοὺς κ
ὑποβάλλειν τῷ Θεῷ, ἵνα καὶ τὸ εἶναι κτίσ
Θεὸν ἀρνήσωνται, καὶ λοιπὸν μετὰ Μανιχα
λίωνται. Εἰ δὲ ταῦθ' ὑπερβαίνει ἡ περὶ Θεοῦ
καὶ μόνον τις ἀκούσας πιστεύει καὶ οἶδεν, ὅ
οὐχ ὡς ἡμεῖς ἐσμεν, ἔστι μέντοι ὡς Θεὸς, κα
οὐχ ὡς ἄνθρωποι κτίζουσι, κτίζει μέντοι ὡς Θε
δῆλον, ὅτι καὶ γεννᾷ οὐχ ὡς ἄνθρωποι γεννῶσ
μέντοι ὡς Θεός· οὐ γὰρ ὁ Θεὸς ἄνθρωπον μιμεῖτ
ἀλλὰ μᾶλλον οἱ ἄνθρωποι διὰ τὸν Θεὸν -υρί
μόνον ἀληθῶς ὄντα Πατέρα τοῦ ἑαυτοῦ Υἱ
αὐτοὶ πατέρες ὠνομάσθησαν τῶν ἰδίων τέκν
αὐτοῦ γὰρ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐ
ὀνομάζεται. Καὶ ἃ λέγουσι δὲ, ἐὰν ἀνεξέταστ
ὡς εἰρηκότες τι φρόνιμον νομίζονται· ἐὰν δέ
λογικῶς ἐξετάσῃ, πολὺν εὑρεθήσονται γέλω
χλευασμὸν ὀφλισκάνοντες.

24. Πρῶτον μὲν γὰρ ἡ πρώτη καὶ τοιαύτη
ἐρώτησίς ἐστι μωρὰ καὶ ἄδηλος (54). Οὐ γὰρ
νουσι περὶ τίνος πυνθάνονται, ἵνα καὶ ὁ ἐρω
ἀποκρίνηται· ἀλλ' ἁπλῶς λέγουσιν, Ὁ ὢν
ὄντα. Τίς οὖν (55) ὁ ὢν, καὶ τίνα τὰ μὴ

[70] Rom. I, 23. [71] Ephes. III, 15.

(45) Sic Seguerian., Gobler. et Felc. 1, Editi autem, Θεοῦ εἰνόνα ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος φθαρτῶν ἀνθρώπων. Ibid. Seguerian., μηδὲ ἀποκρίνασθαι πρὸς τὰ ταῦτα. Gobler. et Felckm. 4, μηδ' ἀποκρίνασθαι, etc.

(46) Sic Seguerianus. Editi vero κἂν οὕτως. Mox Suegueriauus, Goblerian. et Felckm. 5, καὶ ἐν τούτοις αὐτούς. Editi, καὶ ἐν τούτοις αὐτοῖς.

(47) Sic Seguerian., Gobler. et Felc. 1. In editis autem δὲ post ἔδει, et καί post αὐτούς deest. Ibidem Seguer., ἀρχιτέκτονας. Anglican., ἀρχιτέκτονα.

(48) Sic Seguerian. At alii et editi omittunt ὑποκειμένης.

(49) Seguer., καὶ ἔδει ἕκαστον. Gobler. et Seguer., καὶ ἔδει καὶ ἕκαστον. Ibid. editi mendose habent τῶν ἄνθρωπον.

(50) Sic Seguerian., ubi et omnes mss. habent ἀκουόντων. Editi, ἵνα οὕτως καὶ παρὰ τῶν ἀ
Mox Seguerian., ἐὰν μὲν ἀκούσωσιν.

(51) Sic Seguerianus, Goblerian. et Felc
Reg., item Basil. et Felckm. 5, habent ἐ
Editi, εἰς αὐτοὺς μὲν ἀποβλέποντες.

(52) Seguerian., κτίζει δὲ ὡς Θεός. Ibide
liens., δῆλον ὅτι, Alii et editi. δηλονότι.

(53) Seguerian., οὐ γὰρ Θεὸς ἄνθρωπον μ
ται. Ibid. Gobler. et Felckm. 1, ἀλλὰ καὶ
Iidemque et Seguer., διὰ τὸν Θεόν. Seguer
τὸν κυρίως, etc. Editi, διὰ τὸ τὸν Θεόν.

(54) Sic Seguer. Editi et alii omittunt
Ibid. mss. omnes μωρὰ καὶ ἄδηλος. Editi, μ
εὔδηλος.

(55) Sic Seguerianus, Reg., Anglic., Hol
Felckm. 1 et 5. In editis οὖν deest.

Ἀρειανοί (56); Ἦ τίς ὁ ὤν, καὶ τίς ὁ μὴ ὤν, καὶ τίνα λέγεται ὄντα, ἢ μὴ ὄντα; Δυνατὸν γὰρ καὶ τὸν ὄντα ποιεῖν καὶ τὰ μὴ ὄντα καὶ τὰ ὄντα καὶ τὰ προόντα. Τέκτων γοῦν καὶ χρυσοχόος καὶ κεραμεὺς τὴν οὖσαν καὶ πρὸ αὐτῶν τυγχάνουσαν ὕλην ἕκαστος κατὰ τὴν ἰδίαν τέχνην ἐργάζεται, ποιῶν ἃ βούλεται σκεύη· αὐτὸς δὲ ὁ τῶν ὅλων Θεὸς, τὸν ὄντα καὶ γενόμενον ἤδη παρ' αὐτοῦ χοῦν ἐκ γῆς λαβὼν πλάττει τὸν ἄνθρωπον· καὶ (57) αὐτὴν μέντοι τὴν γῆν, οὐκ οὖσαν πρότερον, ὕστερον εἰς τὸ εἶναι πεποίηκε διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου. Εἰ μὲν οὖν οὕτω πυνθάνονται, δῆλόν ἐστιν, ὡς ἡ μὲν κτίσις οὐκ ἦν, πρὶν γένηται (58), οἱ δὲ ἄνθρωποι τὴν οὖσαν ὕλην ἐπεργάζονται,· καὶ ἀσύστατος αὐτῶν ὁ λόγος φανήσεται, γινομένων καὶ ὄντων, γινομένων καὶ μὴ ὄντων (59), ὥσπερ εἴπαμεν. Εἰ δὲ περὶ Θεοῦ καὶ τοῦ Λόγου αὐτοῦ λαλοῦσι, προστιθέτωσαν τὰ λειπόμενα (60) τῇ ἐρωτήσει, καὶ οὕτως ἐρωτάτωσαν. Ὁ ὢν Θεὸς ἦν ποτε ἄλογος; καὶ Φῶς ὤν, ἀφεγγὴς ἦν; ἤ, Ἀεὶ ἦν τοῦ Λόγου Πατήρ; ἢ καὶ πάλιν οὕτως· Ὁ ὢν Πατὴρ τὸν Λόγον μὴ ὄντα πεποίηκεν, ἢ τὸν Λόγον ἴδιον ὄντα τῆς οὐσίας αὐτοῦ γέννημα ἔχει ἀεὶ σὺν αὐτῷ, ἵνα γνωσθῶσιν, ὅτι ὅλως περὶ Θεοῦ (61) καὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ περιεργάζονται καὶ σοφίζεσθαι τολμῶσι. Τίς γὰρ ἀνέξεται λεγόντων αὐτῶν ἄλογόν ποτε τὸν Θεόν; Πάλιν γάρ εἰς ταὐτὸν τοῖς προτέροις περιπεπτώκασι, καίτοι φεύγειν αὐτὸ καὶ σκέπειν σπουδάσαντες τοῖς ἑαυτῶν σοφίσμασιν (62)· ἀλλ' οὐ δεδύνηνται. Οὐδεὶς γὰρ ὅλως κἂν ἀκοῦσαι θελήσειεν ἀμφιδάλλόντων αὐτῶν, ὅτι ὁ Θεὸς (63) οὐκ ἦν ἀεὶ Πατὴρ, ἀλλ' ὕστερον γέγονεν, ἵνα καὶ φαντασθῶσιν, ὅτι καὶ ὁ Λόγος αὐτοῦ ποτε οὐκ ἦν πολλῶν ὄντων τῶν προειρημένων κατ' αὐτῶν ἐλέγχων, καὶ τοῦ μὲν Ἰωάννου λέγοντος, Ἦν ὁ Λόγος (64) τοῦ δὲ Παύλου γράφοντος πάλιν, Ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ, Ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

A non erant, o Ariani? Quis ille est qui est, quisve ille qui non erat? Quænam esse dicuntur vel non esse? Nam qui est, facere potest tum quæ non sunt, tum quæ sunt, tum etiam quæ prius erant. Siquidem faber, aurifex et figulus, pro sua singuli propria arte, materia ipsis prius exsistente utuntur, et quæ volunt vasa fingunt ex ea. Ipse autem universorum Deus, pulvere, qui jam erat, **338** quemque produxerat, e terra assumpto, hominem formavit : verum hanc ipsam terram, quæ quidem prius non erat, per proprium ipse Verbum, ut esset fecit. Si igitur ista illi inquirunt, palam est res creatas non fuisse antequam fierent, hominesque uti materia quæ jam sit : ac proinde nulla erit illorum ratio, cum fiant ea quæ sunt, et ea similiter fiant quæ non erant, eo nempe quo B diximus sensu. Sed si de Deo ejusque Verbo sermonem habent, addant quæ desunt suæ interrogationi, eamque in hunc modum efferant : An qui est Deus fuit aliquando sine Verbo? An qui lux est, sine splendore erat? vel, An semper fuit Verbi Pater? aut rursus hoc modo, Num qui est Pater, Verbum cum antea non esset, fecit? Annon potius Verbum, qui suæ naturæ proprius est fetus, secum semper habet? Ita enim perspicuum erit, illos de Deo et de eo qui ex Deo est, curiosius quam par est indagare audereque sophistarum more disputare. Ecquis enim illos Deum sine Ratione seu Verbo fuisse dicentes possit ferre? Namque eodem ac supra revolvuntur, etiamsi suis argutiis scopulum hunc conentur vitare et occultare : sed frustra. Nemo enim C illis vel saltem aures præbere voluerit contendentibus Deum non semper fuisse Patrem, sed postea factum esse ut scilicet inde fingant ejus Verbum aliquando non fuisse. Nemo, inquam, hæc eos disputantes patienter audierit, cum propter plurima quæ supra adversus illos allata sunt argumenta, tum cum Joannes dicat, *Erat Verbum* [72], et Paulus scribat, *Qui est splendor gloriæ* [63], et *Qui est super omnia Deus benedictus in sæcula; Amen* [74].

25. Καὶ βέλτιον ἦν μὲν αὐτοὺς ἡρεμεῖν· ἐπειδὴ δὲ οὐ παύονται, λοιπὸν πρὸς τὴν τοιαύτην ἀναίσχυντον ἐρώτησιν αὐτῶν τοῦτο ἂν τις ἐπίσης αὐτοῖς τολμήσας ἀντερωτήσειεν· ἴσως ἐκ τῶν ὁμοίων ἀτοπημάτων βλέποντες ἑαυτοὺς συγκλειομένους, ἀναχωρήσουσι (65)

25. Profecto satius quidem fuisse eos prorsus silere : at quoniam nolunt quiescere, si quis impudentissimas illorum quæstiones refutare voluerit, similia vicissim ab illis audacter perquirat. Fortasis enim cum seipsos similibus viderint absurdis

[72] Joan. I. [73] Hebr. I. [74] Rom. IX, 5.

(56) Seguerian., ὦ Ἀρειανοί; Τίς ὁ ὢν ἢ τίς ὁ μὴ ὤν· καὶ τίνα τὰ μὴ ὄντα λέγετε; Δυνατὸν γὰρ τὸν ὄντα. Gobler. et Felckm. 1, καὶ τίνα λέγετε μὴ ὄντα; Δυνατὸν γὰρ τὸν ὄντα. Anglic. et Felckm. 5 habent quoque λέγετε. Reg. vero, λέγονται. Mox Seguerian., ποιεῖν καὶ τὰ μὴ ὄντα, καὶ τὰ προόντα.

(57) Seguerian. καί omittit. Paulo post Felc. 5, πεποίηκεν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου.

(58) Sic Seguerian. Goblerian, et Felck. 1, Editi vero, πρὶν ἢ γένηται. Mox Seguerian. et Reg. et Felc. 5, ὕλην ἐπεργάζονται. Edit., ὕλην ἀπεργάζονται.

(59) In Seguerian. desunt γινομένων καὶ μὴ ὄντων. Ibid. idem, Anglicanus, Goblerian. et Felc. 1, ὥσπερ εἴπομεν. Editi, ωσπερ εἴπαμεν.

(60) Sic Seguer., Gobler. et Felc. 1. Editi vero et alii, τὰ λείποντα. Mox Seguerian., καὶ οὕτως ἀνερωτάτωσαν.

(61) Seguerian., περὶ τοῦ Θεοῦ.

(62) Sic Seguer., Gobler. et Felc. 1. Alii vero et editi, σπουδάσμασι

(63) Seg. Gobler· et Felc. 1, ὅτι Θεός. Paulo post Seguer., Λόγος αὐτοῦ. In aliis et editis deest αὐτοῦ.

(64) Sic Seguerian. Editi autem et alii, καὶ τοῦ Ἰωάννου, λέγοντος· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. Nannius non item legerat ἐν ἀρχῇ. Mox Seguer., Goblerian. et Felc, 1, τοῦ δὲ Παύλου γράφοντος. Ibidem πάλιν deest in Seguerian., qui et habet ἀπαύγασμα τῆς δόξης. In aliis et editis omittitur γράφοντος et τῆς δόξης. Item ibid. Gobler. et Felc. 1, ἐπὶ πάντων Θεός. Βέλτιον μὲν ἦν, etc.

(65) Seguerian.. Gobler. et Felc. 1, ἀναχωρήσωσι. Mox Seguer., Ἴλεω τὸν Θεόν.

impeditos,tandem cum veritate pugnare desistent. Multis igitur cum precibus divina prius implorata clementia, sic ipsis quis occurrerit : Num qui est Deus, cum antea non esset, postea factus est, vel estne etiam priusquam fieret ? Ergo is cum esset, seipsum fecit, vel est ex nullo ortus, cumque nihil antea esset, subito apparuit ? Verum absurda est hujusmodi quæstio ; ita plane fateor, absurda est valdeque impia : at est tamen quæstioni ipsorum similis. Nam utrumvis dixerint,id omni plenum impietate est.Si porro hæc de Deo quærere impium et quam maxime impium est : non minor sane impietas fuerit eadem de Verbo interrogare. Verumtamen ad stultam hanc et insanam illorum interrogationem evertendam,necessaria videtur hujusmodi responsio. Nimirum semper est Deus ; ac proinde cum semper sit Pater, semper quoque est ejusdem splendor,quod est ipsius Verbum.Præterea qui est Deus, Verbum quod item est habet ex seipso, neque Verbum est postea adnatum, quod prius non esset,neque Pater unquam sine Verbo fuit.Nam impia, qua Filius lacessitur,audacia,in ipsum Patrem redundat, si nempe sapientiam, **339** Verbum et Filium extrinsecus sibi excogitasse dicatur : quodlibet enim horum dixeris, id quod ex Patre natum est significat, quemadmodum dictum est. Levis igitur futilisque hæc illorum est quæstio, et merito quidem. Nam quoniam Verbum sive Rationem negant, hinc nihil etiam rationis est in illorum quæstione. Ut enim si quis solem aspiciens de splendore ejus quæreret ac diceret, An qui est, splendorem cum non esset,fecit,aut qui jam esset ? Ut, inquam,is non sapiens sed stolidum existimaretur, quia splendorem, qui est ex luce, extraneum ille fingeret, et de illo quæreret, quando, ubi, cum, et factusne esset ; sic sane qui ista de Filio et Patre cogitat, quique ita interrogat, multo dementior censendus est, quippe qui Verbum, quod ex Patre est, externum ipsi inducat, idque quod natura est genitum,tanquam quid factum exhibens dicat,Non fuit antequam nasceretur. Verum etiam responsi ad ea quæ interrogaverunt accipiant : Pater qui est, Filium qui erat, fecit. Nam, *Verbum caro factum est* [78], et cum ipse esset Filius Dei,eum in fine sæ-

A τῆς πρὸς τὴν ἀλήθειαν μάχης. Πολλὰ τοίνυν
ἵλεων τὸν Θεὸν ἐπικαλεσάμενος, οὕτως αὖ
ἀπαντήσειεν. Ὁ ὢν Θεὸς, οὐκ ὢν γέγονεν (66)
πρὶν γένηται, ἔστιν; Ὢν οὖν ἑαυτὸν ἐποίησ
οὐδενός ἐστι, καὶ μηδὲν ὢν πρότερον ἐξαίφν
ἐφάνη; Ἄτοπος ἡ τοιαύτη ἐρώτησις, καὶ ἀτ
πλέα (67) δυσφημίας· ἀλλ' ὁμοία γε τῇ
ὁπότερον γὰρ ἂν εἴπωσι, τοῦτο μειζόν ἐσ
ἀσεβείας. Εἰ δὲ τὸ οὕτως ἐρωτᾷν περὶ Θεοῦ
μον καὶ πλέον ἀσεβείας ἐστὶ (68), βλάσφημ
καὶ περὶ τοῦ Λόγου αὐτοῦ τοιαῦτα ἐρωτᾷν.
νασθαι δὲ ὅμως πρὸς ἀναίρεσιν τῆς τοιαύτη
ἀλόγου καὶ μωρᾶς ἐρωτήσεως ἀναγκαῖον οὕτ
ὢν ἐστιν ἀϊδίως ὁ Θεός· ὄντος οὖν ἀεὶ τοῦ
ἔστι καὶ ἀϊδίως (69) καὶ τὸ τούτου ἀπαύγασ
ἐστὶν ὁ Λόγος αὐτοῦ· καὶ πάλιν ὁ ὢν Θεὸς,
B καὶ ὄντα (70) τὸν Λόγον ἔχει· καὶ οὔτε ὁ Λ
γέγονεν οὐκ ὢν πρότερον, οὔτε Πατὴρ ἄλ
ποτε. Ἡ γὰρ κατὰ τοῦ Υἱοῦ τόλμα εἰς τὸν Π
βλασφημίαν ἀνάγε, εἴγε ἔξωθεν ἐπενόησεν ἑα
σοφίαν, καὶ Λόγον, καὶ Υἱόν. Ὁ γὰρ ἐὰν
εἴπῃς, τοῦτο τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς γέννημα
ὥσπερ εἴρηται. Ὥστε ἀσύστατος αὐτῶν ἡ
ἐρώτησις, καὶ εἰκότως· ἀρνούμενοι γὰρ τὸ
ἄλογον ἔχουσι καὶ τὴν ἐρώτησιν. Ὡς γὰρ ε
ἥλιον ὁρῶν πυνθάνοιτο περὶ τοῦ ἀπαυγάσμ
λέγοι, Ὁ ὢν τὸ μὴ ὂν πεποίηκεν, ἢ ὂν αὐτὸ π
οὐ σώφρονα (72) ἔχειν ὁ τοιοῦτος λογισμὸν νομι
ἀλλ' ἐμβρόντητος ἂν εἴη, ὅτι ὅλως ὅ ἐστιν ἐκ τ
τοῦτο ἔξωθεν (73) ἐπινοεῖ καὶ περὶ τοῦτ
πότε, καὶ ποῦ καὶ ὅτε, καὶ εἰ πεποίηται· οὕτ
C περὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς τοιαῦτα λογιζόμ
οὕτω πυνθανόμενος,πολλῷ μᾶλλον τὴν μανία
ἂν ἔχοι (74), ὅτι τὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς Λόγ
αὐτῷ ἐπεισάγει, καὶ τὸ φύσει γέννημα ὡ
σκιαλογων (75) λέγει, Οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῇ·
τωσαν δὲ ὅμως καὶ πρὸς τὴν ἐρώτησιν αὐ
Ὁ ὢν Πατὴρ τὸν ὄντα Υἱὸν ἐποίησεν. Ὁ
γος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ὄντα αὐτὸν Υἱὸν Θε
σεν ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων καὶ Υἱὸν ἀνθρώ
εἰ μὴ ἄρα κατὰ τὸν Σαμοσατέα μηδὲ εἶν
πρὶν ἄνθρωπον γενέσθαι εἴποιεν. Καὶ
τὴν πρώτην αὐτῶν ἐρώτησιν ἱκανὰ ταῦτα
μῶν,

[78] Joan. I, 14.

(66) Sic Reg., Basiliens., Anglican. et Felc. 5, At Seguer., Ὁ ων Θεὸς ὢν γέγονε. Editi et alii, Ὁ ὢν Θεὸς καὶ οὐκ ὢν γέγονε. Paulo post Seguerian. Gobler. Felc. 1, μηδενὸς ὄντος πρότερον.

(67) Seguer., Gobler., Felc. 1, πλείων. Basili. Anglic., Reg. et Felc. 5, πλέον. Ibid. Seguer., ὁμοία. γε τῇ, etc. Mox idem, Gobler, et Felc. 1, Ὁπότερον γὰρ οἴπωσι.

(68) Sic mss. præter Felc. 2, in quo et in editis desunt, Εἰ δὲ τὸ οὕτως ἐρωτᾶν περὶ Θεοῦ βλάσφημον καὶ πλέον ἀσεβείας ἐστί. Goblerian. et Felc. 1, Anglican. et Basili,, πλέον πάσης ἀσεβείας.

(69) Sic Gobler. et Felc. 1. At Seguerian.,ὃν ἐστιν ἀϊδίως. Editi et alii, ὢν ἐστι καὶ ἀϊδίως.

(70) Seguer., Gobler. et Felc 1 ἐξ αὐτοῦ ὄντα.

(71) Sic Seg. At Basil., αὐτῷ. Editi, αὐτῷ. Mox

D omnes mss., Ὁ γάρ, etc. Editio Commel., ἐάν, etc. Ib. Seguer., ἄν.

(72) Seguer., οὐ σώφρονος. Mox idem, Gc Felckm. 1, νομισθήσεται. Editi et alii, λογι

(73) Sic Seguer. et Reg. Editi autem, το Paulo post Seguer., οὕτως ὁ περὶ τοῦ Υἱο οὕτως καὶ ὁ περὶ τοῦ Υἱοῦ. Editi, οὕτως καὶ Υἱοῦ.

(74) Sic Seguer. At Gobler. et Felckr μανίαν μείζονα ἂν ἔχει. Reg., πολλῷ μείζονι μίαν ἔχῃ. Editi, πολλῷ μᾶλλον τὴν ἐπιτιμίαν ἂν ἔχοι. Paulo post Seguer., ἔξωθεν αὐτοῦ.

(75) Seguer., σκιαλογῶν. Editi et alii, σκ

(76) Seguer., Gobler., et Felckm. 1, Υἱὸν που. Editi, Υἱὸν αὐτον ἀνθρώπου.

culorum fecit filium hominis : nisi forte cum Samosatensi respondeant illum non prius fuisse quam homo fieret. Et hæc quidem satis sint ad primam illorum interrogationem.

26. Ὑμεῖς δὲ, ὦ Ἀρειανοὶ, τῶν ἰδίων ἑαυτῶν ῥημάτων (77) μνημονεύοντες, εἴπατε· Ὁ ὢν τοῦ μὴ ὄντος ἔχρῃζεν εἰς τὴν τῶν πάντων δημιουργίαν, ἢ ὄντος αὐτοῦ ἔχρῃζεν; Εἰρήκατε γὰρ, Ὄργανον ἑαυτῷ τὸν Υἱὸν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος κατεσκεύασεν, ἵνα δι' αὐτοῦ ποιήσᾳ τὰ πάντα. Τί οὖν ἐστι (78) βέλτιον, τὸ χρῄζον, ἢ τὸ τὴν χρείαν ἀναπληροῦν; ἢ ἀμφότερα τὰ ἐνδέοντα ἀλλήλων ἀναπληροῦσι; Τοιαῦτα γὰρ λέγοντες, τοῦ κατασκευάσαντος (79) μᾶλλον ἀσθένειαν δεικνύετε, εἰ μὴ καὶ μόνος ἴσχυσε δημιουργῆσαι τὰ πάντα, ἀλλ' ἔξωθεν ἑαυτῷ ὄργανον ἐπινοεῖ, ὥσπερ τέκτων ἢ ναυπηγός τις, μὴ δυνάμενος ὁτιοῦν ἐργάσασθαι (80) χωρὶς σκεπάρνου καὶ πρίονος. Τί οὖν τούτου ἀσεβέστερον; Ἢ τί δεῖ διατρίβειν ὅλως ἐν τούτοις ὡς δεινοῖς, αὐταρκῶν ὄντων τῶν προειρημένων δεῖξαι, φαντασίαν μόνον εἶναι τὰ παρ' αὐτῶν; Πρὸς δὲ τὴν ἑτέραν αὐτῶν εὐήθη πάνυ καὶ μωρὰν ἐξέτασιν, ἣν πρὸς τὰ γυναικάρια ποιοῦνται, οὐδὲν μὲν πάλιν οὐδὲ περὶ ταύτης ἐχρῆν ἀποκρίνασθαι, ἢ τοῦτο μόνον ὅ καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρήκαμεν, ὅτι μὴ δέον (81) τὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ γέννησιν συμμετρεῖν τῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει. Ἵνα δὲ ὅμως καὶ ἐν τούτῳ καταγνῶσιν ἑαυτῶν, καλὸν ἐκ τῶν αὐτῶν (82) πάλιν οὕτως αὐτοῖς ἀπαντῆσαι. Ὅλως εἰ περὶ Υἱοῦ πυνθάνονται γονέων, ἐνθυμείσθωσαν πόθεν ἐστὶ τὸ γεννώμενον τέκνον. Εἰ γὰρ καὶ οὐκ εἶχεν ὁ γονεὺς υἱὸν πρὶν γεννήσῃ· ἀλλ' ἐσχηκὼς, οὐκ ἔξωθεν οὐδὲ ἀλλότριον, ἀμλ' ἐξ ἑαυτοῦ (83) καὶ ἴδιον τῆς οὐσίας καὶ ἀπαράλλακτον ἔσχεν εἰκόνα, ὥστε τοῦτον ἐν ἐκείνῳ βλέπεσθαι, κἀκεῖνον ἐν τούτῳ θεωρεῖσθαι. Εἰ τοίνυν ἐν τῶν ἀνθρωπίνων παραδειγμάτων (84) τὸν χρόνον τῶν γεννώντων λαμβάνουσι, διὰ τί μὴ ἐκ τῶν αὐτῶν (85) καὶ τὸ κατὰ φύσιν καὶ τὸ ἴδιον ἐνθυμοῦνται τῶν τέκνων πρὸς τοὺς γονέας, ἀλλὰ κατὰ τοὺς ὄφεις μόνον τὸ πρὸς τὸν ἰὸν ἐπιτήδειον ἐκ τῆς γῆς ἐκλέγονται; Ἕδει δὲ πυνθανομένους αὐτοὺς γονέων (86) καὶ λέγοντας, Οὐκ εἶχες υἱὸν πρὶν γεννήσῃς; προσθεῖναι καὶ εἰπεῖν, Ἐὰν δὲ σχῇς υἱὸν, ἆρά γε ἔξωθεν ὥσπερ οἰκίαν, ἢ τι ἕτερον κτῆμα ἀγοράζεις; ἵνα σοι ἀποκρίνηται· Οὐκ ἔξωθεν, ἀλλ' ἐξ ἐμοῦ ἐστι. Τὰ μὲν γὰρ ἔξωθεν κτήματά ἐστι, καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς ἕτερον μετέρχεται· ὁ δὲ υἱὸς ἐξ ἐμοῦ ἐστι, καὶ τῆς ἐμῆς οὐσίας ἴδιος καὶ ὅμοιος, οὐκ ἀφ' ἑτέρου εἰς ἐμὲ γεγονὼς (87), ἀλλ' ἐξ ἐμοῦ γεγεννημένος· διὸ καὶ ἐν ἐκείνῳ ὅλος εἰμὶ, μένων αὐτὸς ὅ εἰμι. Οὕτω γὰρ ἔχει·

A 26. Vos autem, o Ariani, proprias vestras voculas memoria repetentes, nobis jam interrogantibus respondete. Qui est eone, qui non erat, indigebat, ut res omnes procrearet, an eodem, cum jam esset, opus habuit? Dixistis enim Patrem ex nihilo Filium sibi tanquam instrumentum comparasse, ut per eum omnia efficeret. Quis igitur præstantior est? Isne qui indiget, an qui indigentiam explet? An ambo quæ sibi desunt, mutuo subministrant? Nam cum ista dicitis, ejus, qui instrumentum sibi adhibuit, imbecillitatem evidentius ostenditis, si nempe solus omnia non potuerit efficere, sed extrinsecus paraverit sibi instrumentum, veluti faber quidam aut navium fabricator, qui nihil sine securi et serra queunt efficere. Quæ major possit esse impietas? Vel quid hic diutius insistimus, quasi hæc essent difficilia, cum ex his quæ supra diximus clarissimum sit mera illorum mentis commenta esse quæcunque proferunt? Ad alteram autem insulsam admodum stultamque eorum quæstionem, quam proponunt mulierculis, nihil quoque aliud respondere oporteret, quam quæ supra a nobis jam sunt dicta, nempe non debere nos modum, quo Deus gignit, hominum natura metiri. Ut tamen etiam hic seipsos cogantur condemnare, haud ab re erit ex his, quæ ipsi proponunt, illis hoc modo occurrere. Nempe si parentes de Filio velint prorsus interrogare, intelligant ipsi unde sit filius qui gignitur. Etsi enim genitor filium non habet antequam eum genuerit : tamen postquam eum habuerit, non filium certe extrinsecus, nec alienum, sed ex seipso, propriumque suæ naturæ, atque sui simillimam imaginem habuit, ita ut ille in ipso, et ipse in illo videatur. Si igitur humanis exemplis tempus gignentium definiunt, cur non ex iisdem filios natura similes propriosque suorum parentum esse percipiunt; sed **340** serpentum more, id solum quod veneno aptum est e terra seligunt? Sane cum illi parentes his verbis interrogabant, Habuistine filium antequam gigneres? hæc oportuerat addere, Si habes filium, num extrinsecus, velut domum aut aliquid aliud emis? ut scilicet tibi responderet, Non extrinsecus, sed ex me est. Quæ enim extrinsecus habentur, possessiones sunt, atque ab alio ab alium transeunt : at filius ex me est, meæque naturæ pro-

(77) Seguer., ῥηματίων τούτων. Gobl. et Felck. 1, ῥημάτων τούτων.

(78) Sic Seguer., Gobler., Felckm. 1 et Reg. Editi, Τί τίνος οὖν ἐστι, etc. Paulo post Seguer., χρείαν ἀποπληροῦν. Ibid. idem Seguer., Gobler. et Felckm. 1, ἀμφότερα. Editi vero et alii, ἀμφότεροι.

(79) Seguer., Gobler. et Felckm. 1, κατασκευάζοντος.

(80) Seguer. et Reg., ἐργάσασθαι. Gobler. et Felckm 1, ἐργάσεσθε, mendose. Editi, ἐργάζεσθαι.

(81) Seguer., δεῖν.

(82) Sic Seguer., Reg., Basil. et Felckm. 5. In editis deest αὐτῶν.

(83) Sequer., ἐξ ἑαυτοῦ. Editi et alii, ἐξ αὐτοῦ.

(84) Gobler. et Felckm. 1, ἀνθρωπίνων πραγμάτων καὶ παραδειγμάτων.

(85) Sic mss. Editi vero, διὰ τί μὴν ἐκ τῶν αὐτῶν· αὐτῶν abest a Felckm. 2.

(86) Sic Reg. et Seguer. At editi, αὐτοὺς περι γονέων. Mox Anglic., πρὶν γεννήσῃς. Ibid. Seguer., Reg., Basil., Anglic., προσθεῖναι. Felckm. 5, προσθῆναι. Editio Commel., προθεῖναι. Seguer. Ibid., ἂν δὲ σχῇς ἄρε ἔξωθεν.

(87) Sic mss. Editi vero, γέγονεν. Mox Anglic. et Felckm. 5, ὅλως εἰμί. Ibid. Seguer., Gobler. et Felckm. 1, ὅλος εἰμί. Οὕτω γὰρ καὶ ἔχει.

prius est ac similis, non ex alio in me factus, sed ex me genitus: unde totus et integer in illo sum, manens ipse quod sum. Nempe ita se res habet: tametsi genitor tempore a filio differt, ut homo, qui et ipse quoque in tempore natus est; simul tamen semper secum exsistentem filium etiam ipse haberet, nisi obstaret repugnaretque naturæ imbecillitas. Hinc Levi tum quidem in lumbis proavi erat, cum nondum ipse esset genitus, eumque avus genuisset. Quocirca cum homo id ætatis attigerit, in qua generandi facultatem tribuit natura, statim natura ab omni jam libera impedimento, filii qui ex ipso est fit pater.

27. Itaque si parentes de propriis interrogaverint liberis, compererint que filios naturales non extrinsecus nasci, sed ex parentibus; fateantur quoque igitur Verbum Dei totum esse ex Patre. Quod si de tempore movent difficultatem, respondeant quidnam Deo possit esse impedimento? Par enim est eos, ex his ipsis quæ ridendo quærunt, impietatis convinci. Dicant igitur, quid impediat quominus Deus sit semper Filii Pater? Nam concessum est, id quod gignitur ex patre esse. Ut autem hi qui ista de Deo cogitant, in seipsos ferant sententiam: quemadmodum ipsi mulieres de tempore interrogavere, sic solem de suo splendore, fontem de fluvio ex se manante interrogent, ut discant hæc, quamvis sint quid prognatum, semper cum illis esse ex quibus fuere exorta. Porro si hujusmodi accidit genitoribus, ut id, quod ex ipsis oritur, et ex natura et semper habeant: cur Deum rebus factis inferiorem suspicantes, non apertius suam expromunt impietatem? Quodsi id palam non audent dicere, concessumque præterea est Filium non extrinsecus, sed ex Patre naturaliter nasci, nec denique quidquam est quo Deus impediri possit: (nec enim hominis similis est Deus: imo sole major est, vel potius Deus est solis:) perspicuum sane fuerit et ex ipso et cum ipso Patre semper una exsistere Verbum, per quod omnia quæ antea non erant fecit Pater ut essent. Itaque Filium non ex nihilo, sed æternum atque ex Patre esse, res ipsa demonstrat: atque adeo illa hæreticorum interrogatio, qua parentes circum-

27. Οὐκοῦν εἰ γονέων περὶ τέκνων, ἐπύθ
ἔγνωσαν ὅτι τὰ θύρι τέκνα οὐκ ἔξωθεν ἀλλ'
γονέων εἰσὶν ὁμολογείτωσαν καὶ περὶ τοῦ Λ
Θεοῦ, ὅτι ὅλως (92) ἐκ τοῦ Πατρός ἐστι. Ι
τοῦ χρόνου ζητοῦντες, τὸ ἐμποδίζον τὸν Θεὸν
σαν. Χρὴ γὰρ ἐξ ὧν ὡς χλευάζοντες ἐπυνθά
τούτων αὐτοὺς ἀσεβοῦντας διελέγχειν. Εἰ
τοίνυν τί τὸ ἐμποδίζον τὸν Θεόν, ἀεὶ τοῦ Υἱοῦ
αὐτὸν εἶναι; Τὸ γὰρ ἐκ πατρὸς (93) εἶναι τ
μενον ὡμολόγηται. Ἵνα δὲ καὶ ὅλως τι τοιο
γισάμενοι περὶ τὸν Θεὸν, κατεγνῶσιν ἑαυτῶ
ἠρώτησαν γυναῖκες περὶ τῶν χρόνων (9
πυνθανέσθωσαν καὶ τοῦ ἡλίου περὶ τοῦ ἀπαυ
αὐτοῦ, καὶ τῆς πηγῆς περὶ τοῦ ἐξ αὐτῆς, ἵν
σιν, ὅτι, καίπερ ὄντα γεννήματα ταῦτα,
καὶ ἀεὶ σὺν ἐκείνοις, ἐξ ὧν καὶ ἐστιν. Εἰ δὲ
φύσει καὶ τὸ ἀεὶ οἱ τοιοῦτοι γονεῖς ἔχουσι
τεκνα, διὰ τί τὸν Θεὸν ἐλάττονα τῶν γεννη
ὑπονοοῦντες, οὐ φανερώτερον ἑαυτῶν τὴν
ἐξάγουσιν; Εἰ δὲ τοῦτο μὲν οὐ τολμῶσιν ἐκ
λέγειν, ὁμολογείτωσι δὲ ὁ Υἱὸς μὴ ἔξωθεν, ἀλλ
Πατρὸς (97) εἶναι φύσει γέννημα, οὐδὲν δὲ
ἐμποδίζον ἐστὶ τὸν Θεὸν (οὐ γὰρ ὡς ἄνθ
Θεὸς, ἀλλὰ καὶ πλέον ἐστὶ τοῦ ἡλίου, μᾶλλον
ἐστι τοῦ ἡλίου· δῆλον, ὅτι καὶ ἐξ αὐτοῦ καὶ
συνυπάρχων ὁ Λόγος τῷ Πατρὶ, διὰ τοῦ τὰ πά
ὄντα (98) εἰς τὸ εἶναι ἐποίησεν ὁ Πατήρ.
οὖν ὁ Υἱὸς οὐκ ἐξ οὐκ ὄντων, ἀλλ' ἀϊδίως ἐκ
τοῦ Πατρός ἐστι, καὶ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα δείκν
ἡ ἐρώτησις δὲ τῶν αἱρετικῶν πρὸς τοὺς γο

(88) Sic Seguer., Reg. Basil., et Anglic. At alii et editi, διαφέρει. Mox Seguer., ἔσχεν ἂν καὶ ἀνθρωπος. Editi et alii, ἔσχεν ἂν καὶ αὐτὸς ἀεί.

(89) Seguer., ὁ Ἀουὶς ἐτι ἐν τῇ ὀσφύι τοῦ προπάππου ἦν, πρὶν αὐτός γε γεννηθῇ, καὶ ὁ πάππος γεννήσῃ. Ὅταν οὖν.

(90) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At Basil. Reg. et Anglic., ἄνθρωπος ἦ καὶ τὸ, etc. Editi, ἐλθῃ ὁ ἄνθρωπος, καὶ τὸ δυνατόν. Ibid Seguer., παρέχει. Gobler., Felckm. 1 et Reg., παρέσχε. Editi, παρέχῃ. Item ibid Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ἀνεμποδίστῳ τῇ φύσει. Editi, ἀνεμποδίστως.

(91) Seguer., τοῦ ἐξ αὐτοῦ. Mox idem, Gobler. et Felckm. 1, ἐκ τοῦ. Editi, ἐπυνθάνοντο. Ibid. Seguer., ὅτι τὰ φύσει τέκνα οὐκ ἔξωθεν ἀλλ' ἐκ τῶν γονέων. Editi et alii, ὅτι τὰ φυσικὰ τέκνα οὐκ ἔξωθεν [illegible]

(92) Seguer., Reg., Gobler., Felckm. 1 et 5, ὅλως. Editi, ἀλλ.

(93) Sic Seguer., Gobler. et Felckm. 1. Alii autem et editi, ἐκ τοῦ πατρός.

(94) Reg. et Felckm. 5, περὶ τῶν χρόνων. Ibid. Seguer., πυνθανέσθωσαν καὶ τοῦ ἡλίου π
ἀπαυγάσματος. Gobler. et Felckm. 1, πυνθα
καὶ τοῦ ἡλίου περὶ τοῦ ἀπαυγάσματος. Edi
πυθέσθωσαν καὶ περὶ τοῦ ἡλίου καὶ τοῦ ἀπαυ
τος. Item ibid. Seguer. et Fobler., καὶ τῆς
περὶ τοῦ. Editi, καὶ τῆς πηγῆς καὶ περὶ τοῦ.

(95) Sic Seguer. At alii et editi, καὶ τὸν
ἐστιν.

(96) Sic Seguer. et Reg. Editi, γεννητῶν
Felckm. 2 et editi, αὐτὰ τὰ ἀποσπ. Cæter
ἑαυτῶν τὴν ἀσέβ. Ibid. Seguer., ἐξάγουσ

(97) Sic Seguer., Gobler. et Felckm. 1, Edit
ἀλλὰ τοῦ Πατρός. Paulo post Seguer., Gol
Felckm. 1, [illegible] Ibid. Seguer. et
μᾶλλον δὲ ὁ Θεός. Editi, μᾶλλον δὲ Θεός.

(98) Sic Seguer. At alii et editi omittu
ὄντα. Mox Felckm. 2 et editi, ἐπ. ὁ μὲν Θ
Alii mss., ἐπ. μὲν Θεὸς ὁ Υἱός. Ibid. Seguer.,
τε καὶ ἐκ τοῦ, etc. Editi et alii, ἀΐδιος ἐστι,
τοῦ, etc.

(99) Seguer., ἡ τοῦ τοιούτου.

διελέγχῃ τὴν κακόνοιαν αὐτῶν. Ἔγνωσαν γὰρ τὸ κατὰ φύσιν, καὶ λοιπὸν καὶ περὶ (1) τῶν χρόνων ἠσχύνθησαν.

28. Ὅτι δὲ οὐ δεῖ τὴν τοῦ Θεοῦ γέννησιν παραβάλλειν τῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει, καὶ νομίζειν μέρος εἶναι τοῦ Θεοῦ τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, ἢ ὅλως τι πάθος σημαίνειν τὴν γέννησιν, φθάσαντες μὲν εἴπομεν, ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, καὶ νῦν δὲ τὰ αὐτά (2) φαμεν· Οὐκ ἔστιν ὡς ἄνθρωπος ὁ Θεός. Ἄνθρωποι μὲν γὰρ παθητικῶς γεννῶσι, ῥευστὴν ἔχοντες τὴν φύσιν (3), καὶ χρόνους ἀναμένοντες διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς ἰδίας φύσεως· ἐπὶ δὲ Θεοῦ τοῦτο λέγειν οὐκ ἔστιν. Οὐ γὰρ (4) ἐκ μερῶν συγκεῖμενός ἐστιν, ἀλλὰ καὶ ἀπαθὴς ὢν καὶ ἁπλοῦς, ἀπαθῶς καὶ ἀμερίστως τοῦ Υἱοῦ Πατήρ ἐστι· καὶ τούτου πάλιν μέγα τεκμήριον καὶ ἀπόδειξις ἐκ τῶν θείων Γραφῶν. Ὁ Λόγος γὰρ ὁ τοῦ Θεοῦ (5) Υἱός ἐστιν αὐτοῦ, καὶ ὁ Υἱὸς Λόγος ἐστὶ τοῦ Πατρὸς καὶ Σοφία· Λόγος δὲ καὶ Σοφία, οὔτε κτίσμα (6) οὔτε μέρος ἐστὶ τούτου, οὗ καὶ ἔστι Λόγος, οὔτε κατὰ πάθος ἐστὶ γέννημα. Ἀμφότερα γοῦν ἡ Γραφὴ συνάπτουσα, Υἱὸν μὲν (7) ἔφησεν, ἵνα τὸ φύσει καὶ ἀληθινὸν τῆς οὐσίας γέννημα εὐαγγελίσηται. Ἵνα δὲ μή τις ἀνθρώπινον ὑπολάθοι (8) τὸ γέννημα, πάλιν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ σημαίνων, Λόγου αὐτὸν εἶναι καὶ Σοφίαν καὶ ἀπαύγασμά φησιν. Ἐκ γὰρ τούτου καὶ τὸ ἀπαθὲς τῆς γεννήσεως, καὶ τὸ ἀΐδιον, καὶ τῷ Θεῷ πρέπον λογιζόμεθα. Ποῖον οὖν πάθος, ἢ ποῖον μέρος ἐστὶ τοῦ Πατρὸς ὁ Λόγος καὶ ἡ Σοφία, καὶ τὸ ἀπαύγασμα; Καὶ τοῦτο δυνατὸν καὶ αὐτοὺς τοὺς ἄφρονας μαθεῖν. Ὡς γὰρ γυναικῶν ἐπύθοντο περὶ υἱοῦ, οὕτως καὶ ἄνδρας ἐπερωτάτωσαν (9) περὶ τοῦ λόγου, ἵνα μάθωσιν, ὅτι οὔτε πάθος αὐτῶν, οὔτε μέρος ἐστὶ τοῦ νοῦ τούτων ὁ Λόγος ὃν προρέρνται. Εἰ δὲ τῶν ἀνθρώπων, καίτοι παθητῶν ὄντων καὶ μεριστῶν ὄντων, τοιοῦτος ὁ λόγος, διὰ τί περὶ τοῦ ἀσωμάτου καὶ ἀμερίστου Θεοῦ πάθη καὶ μέρη λογίζονται, ἵνα, τοῦτο προσποιούμενοι δῆθεν εὐλαβεῖσθαι, ἀρνήσωνται τὴν ἀληθῆ καὶ φύσει γέννησιν τοῦ Υἱοῦ; καὶ ὅτι μὲν τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ (10) γέννημα οὐκ ἔστι πάθος, ἱκανῶς διὰ τῶν ἔμπροσθεν ἀποδέδεικται· δέδεικται δὲ καὶ ἰδίᾳ νῦν ὁ Λόγος οὐ κατὰ πάθος γεννώμενος. Ἀκουέτωσαν δὲ καὶ περὶ τῆς σοφίας τὰ αὐτά (11)· οὐκ ἔστιν ὡς ἄνθρωπος ὁ Θεός· μὴ ἀνθρώπινον φανταζέσθωσαν καὶ ἐν τούτῳ περὶ αὐτοῦ. Καὶ γὰρ τῶν ἀνθρώπων πάλιν δεκτικῶν σοφίας γεγονότων, ὁ Θεὸς οὐδενὸς μετέχων, αὐτὸς τῆς ἑαυτοῦ σοφίας πατήρ ἐστιν, ἧς οἱ μετέχοντες εἰώθασι σοφοὶ καλεῖσθαι· καὶ

veniunt, eorum coarguit malitiam. Nam quod naturæ proprium est coacti sunt ipsi agnoscere, nihilque nisi pudorem retulere ex hujusmodi quæstionibus, quas circa tempora excogitarunt.

341 28. Quod autem Dei generationem cum humana natura conferre, vel partem Dei esse ejus Filium nefas sit putare, nec ullam prorsus passionem generatio significet, antea quidem diximus, eademque modo repetimus, Deum non esse hominis similem. Nam homines quidem, quiddam patiendo, gignunt, quippe qui fluxam habeant naturam, et tempus propter propriæ naturæ infirmitatem exspectent. At de Deo id dici non licet. Neque enim ex partibus est compositus, sed passionis expers est et simplex, nihilque omnino patiens, et absque ulla divisione, Filii est Pater; cujus utique rei insigne argumentum ac documentum divinæ nobis Scripturæ suppeditant. Nimirum, Verbum Dei, Filius ejus est; et vicissim Filius, Verbum et Sapientia est Patris : Verbum porro et Sapientia nec res est creata nec pars ejus cujus est Verbum, nec passione aliqua nascitur. Igitur utrumque Scriptura conjungens, Filium quidem esse declaravit, ut naturalem et verum esse naturæ fetum doceret : ne quis autem humanum fetum esse suspicaretur, rursus ejusdem indicat naturam, cum eum Verbum, Sapientiam et splendorem esse dicit. Inde siquidem intelligimus divinam generationem, passionis immunem æternamque, et Deo dignam esse. Quæ enim passio, vel quænam est pars Patris, Verbum, Sapientia et splendor? Id certe ipsi etiam amentes possint discere. Ut enim mulieres de Filio interrogavere, sic viros de verbo interrogent, ut doceantur nec passionem nec partem eorum esse mentis suæ verbum quod enuntiant. Quodsi hominum, quorum patibilis et dividua est natura, hujusmodi sit verbum; quare in Deo, qui nec corporeus est nec dividuus, passiones partesve cogitant, ut scilicet id cavere simulantes, veram ac naturalem Filii generationem negent? Igitur id quod ex Deo genitum est, absque ulla passione genitum esse satis supra probatum est: nunc etiam speciatim ostendimus Verbum absque passione generari. Jam vero eadem similiter de sapientia audiant : Non est Deus ut homo, nihil hic humanum de illo fingant. Nam sapientiam accipiunt homines : at Deus qui nullius fit particeps, ipse suæ sapientiæ pater est, cujus qui participes fiunt, sapientes solent appellari. Hæc autem sa-

(1) Reg. et Seguer., καὶ λοιπὸν καὶ περί. Editi, καὶ λοιπὸν περί. Ibid. Reg. et Felckm. 5, περὶ τὸν χρόνον. Mox Seguer., τὴν τοῦ Θεοῦ γέννησιν. Editi, τὴν περὶ τοῦ Θεοῦ γέννησιν.

(2) Sic Seguer., Gobler. et Felc. 1. Editi autem, ταῦτα.

(3) Seguer., Reg., Basil., Anglic. et Felc. 5, ἔχοντες τὴν φύσιν. Editi, ἔχοντες φύσιν.

(4) Seguerian., Οὐ γάρ. Editi et alii, Οὐδὲ γάρ.

(5) Seguerian., Ὁ Λόγος γὰρ τοῦ Θεοῦ. Editi et alii, Ὁ Λόγος γὰρ ὁ τοῦ Θεοῦ.

(6) Sic Seguer., Regius codex aliique, præter Felc. 2, a quo et ab editis abest quod sequitur, Λόγον δὲ καὶ Σοφία οὔτε κτίσμα.

(7) Sic Seguer. In editis μέν deest.

(8) Seguerian., ὑπολάβῃ.

(9) Seguer., οὕτως ἄνδρας ἐρωτησάτωσαν Mox Seguer. et Reg. οὔτε. Ibid. Seguer., Gobler. et Felc. 1, πάθος αὐτῶν οὔτε. Reg. item οὔτε Editi et alii, οὐδὲ πάθος οὐδὲ μέρος.

(10) Reg. et Seguer., ὅτι μὲν τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ. Gobler. et Felck. 1, ὅτι τὸ ἐκ Θεοῦ. Editi, ὅτι μὲν τὸ ἐκ Θεοῦ.

(11) Sic Seguer., Gobler. et Felc. 1. At Basili. Anglican., Reg. et Felc. 5, ταῦτα. Editi, ταὐτά. Mox Seguer., μὴ ἀνθρωπίνως. Reg., μὴ ἀνθρώπινα.

pientia non passio, non pars, sed proprius Patris est fetus. Idcirco semper fuit Pater, nec patrem esse Deo postea accidit, nec esse exsistimetur mutabilis. Nam si illum Patrem esse, bonum fuit, nec semper fuit pater; non igitur semper fuit in illo bonum.

29. Atqui, inquiunt, semper quoque Deus fuit effector, nec efficiendi facultas illi postea accessit: num ergo quia opifex est, æterna quoque sunt ejus opera, nec de iis dicere licet, Non erant antequam fierent? Ne insani Ariani! Quid enim simile est filium inter et opus, ut eadem de patre quæ de opificibus dicant? Qui porro postquam tantam esse fetus et operis differentiam supra ostensum est, in eadem hærent inscitia? Idem igitur repetendum est, videlicet opus extra opificem esse, uti dictum est, 342 filium vero proprium esse naturæ fetum. Quocirca necesse non semper opus exstitisse: siquidem cum vult opifex, opus facit. At fetus subjectus voluntati non est, sed naturæ est proprietas. Præterea recte opifex quis vocari potest, etiamsi nondum exstent opera: at pater nec dici nec esse potest, quando non exsistit filius. Quod si scrutari velint, cur cum Deum semper possit opera facere, non semper facit: sane insanientium hominum temeritas ista est. *Quis enim cognovit sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit* [76]? Aut quomodo figmentum dicet fictori, *Quid me fecisti sic* [77]? Verum ne vel levi abjecta ratione, silentio utamur, audiant illi res factas æternas esse non potuisse, etiamsi eas semper potuerit facere Deus. Illæ enim ex nihilo sunt, nec erant antequam fierent: quæ autem non erant antequam fierent, quomodo simul cum Deo, qui semper est, possint exsistere? Hinc Deus rerum ipsarum commodo prospiciens, tunc omnia fecit, cum vidit posse facta permanere. Ac quemadmodum tametsi ab initio, Adami aut Noe aut Moysis tempore Verbum suum potuit mittere, nec tamen misit, nisi in fine temporum; id quippe universæ naturæ esse utile noverat: ita et res factas produxit cum et ipse voluit, et illis conveniebat. At vero Filius cum non opus, sed naturæ Patris sit proprius, semper idcirco est. Cum enim semper sit Pater, semper quoque esse oportet quod ejus naturæ est pro-

A ἔστι καὶ αὐτὴ (12) ἡ σοφία, οὐ πάθος. οὐδὲ ἀλλὰ γέννημα ἴδιον τοῦ πατρός. Διὰ τοῦτο τὴρ, καὶ οὐκ ἐπιγέγονε τῷ Θεῷ τὸ πατήρ. Ἵνα τρεπτὸς εἶναι νομισθῇ. Εἰ γὰρ καλὸν τὸ εἶ αὐτὸν Πατέρα, οὐκ ἀεὶ δὲ ἦν πατήρ· οὐκ ἀε καλὸν ἦν ἐν αὐτῷ.

29. Ἀλλ' ἰδού, φασὶ, καὶ ἀεὶ ποιητής ἐστιν καὶ οὐκ ἐπιγέγονεν αὐτῷ τοῦ δημιουργεῖν ἡ ἀφ' οὗ, ἐπειδὴ δημιουργός ἐστιν, ἀΐδιά ἐστι ποιήματα, καὶ οὐ θέμις εἰπεῖν οὐδὲ ἐπὶ τούτ ἦν πρὶν γεννηθῇ (14); Ἄφρονες οἱ Ἀρειανοί· ὅμοιον υἱὸς καὶ ποίημα, ἵνα τὰ ἐπὶ τοῦ πατρὸ καὶ ἐπὶ τῶν δημιουργῶν (15) εἴπωσι; Πῶς σαύτης διαφορᾶς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν δειχθείσ νήματος καὶ ποιήματος, ἐμμένουσι τῇ ἀμαθ λιν οὖν τὸ αὐτὸ λεκτέον, Τὸ ποίημα ἔξωθεν B οὖντός ἐσκιν, ὥσπερ εἰρηται, ὁ δὲ υἱὸς ἴδιον σίας γέννημά ἐστι· διὸ καὶ τὸ μὲν ποίημα οὐ κη ἀεὶ εἶναι· ὅτε γὰρ βούλεται ὁ δημιουργὸ ζεται· τὸ δὲ γέννημα οὐ βουλήσει ὑπόκειτα τῆς οὐσίας ἐστὶν ἰδιότης (16). Καὶ ποιητὴς εἴη καὶ λίγοιτο, κἂν μήπω ᾖ τὰ ἔργα· πατὴρ ἂν λεχθείη (7) οὐδ' ἂν εἴη, μὴ ὑπάρχοντ Ἐὰν δὲ περιεργάζωνται, διὰ τί ὁ Θεὸς ἀεὶ νάμενος ποιεῖν, οὐκ ἀεὶ ποιεῖ; μαινομένων αὐτη ἡ τόλμα. Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; Ἢ πῶς ἐρεῖ τὸ τῷ κεραμεῖ, Τί με οὕτως ἐποίησας; Ἵνα ἀμυδρόν τινα λογισμὸν εὑρόντες, μὴ σιωπ ἀκουέτωσαν· Ὅτι εἰ καὶ τῷ Θεῷ δυνατὸν ἀεὶ ἀλλ' οὐκ ἠδύνατο τὰ γενητὰ (19) ἀΐδια εἶναι· C ὄντων γάρ ἐστι, καὶ οὐκ ἦν πρὶν γένηται. Τ ὄντα πρὶν γένηται, πῶς ἠδύνατο συνυπάρχειν ὄντι Θεῷ; Διὸ καὶ πρὸς τὸ λυσιτελὲς αὐτῶν ὁ Θεὸς, ὅτε εἶδε, ὅτι δύναται γενόμενα δι τότε καὶ πεποίηκε πάντα. Καὶ ὥσπερ ὃν καὶ (20) ἐξ ἀρχῆς ἐπὶ τοῦ Ἀδάμ, ἢ ἐπὶ Νῶ Μωϋσέως ἀποστεῖλαι τὸν ἑαυτοῦ Λόγον, οὐκ ἐ λεν εἰ μὴ ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων· τοῦτο γ λυσιτελεῖν πάσῃ τῇ κτίσει· οὕτω καὶ τὰ γενητ ὅτε ἠθέλησε καὶ λυσιτελὲς ἦν αὐτοῖς, ἐποίησεν. γε Υἱὸς, οὐκ ὢν ποίημα ἀλλ' ἴδιος (22) τῆς τοῦ Πατρὸς, ἀεὶ ἔστιν· ἀεὶ γὰρ ὄντος τοῦ Πατρ εἶναι δεῖ καὶ τὸ ἴδιον τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ὅπερ Λόγος αὐτοῦ καὶ ἡ σοφία. Καὶ τὰ μὲν κ

[76] Rom. xi, 34. [77] Rom. ix, 20.

(12) Felckmam.5' αὕτη.

(13) Sic Seguer. et Reg. Editi, καλὸν καὶ τὸ εἶναι. Paulo post Seguer., φησὶ, καὶ ἀεὶ ποιητὴς ἐστιν ὁ Θεὸς, καὶ οὐκ ἐπιγέγονεν. Gobler. et Felc. 1, φασὶ, καὶ ἀεὶ ὁ Θεὸς ἦν ποιητὴς καὶ ἔστι, καὶ οὐκ ἐπιγέγονεν. Reg., φησὶ, καὶ ἀεὶ ὁ Θεὸς ἦν ποιητὴς καὶ ἔστι, καὶ οὔτε ἐπιγέγονεν. Editi, φασὶν, ἀεὶ ὁ Θεὸς ἦν ποιητὴς καὶ ἔστι, οὔτε ἐπιγέγονεν. Mox Seguer. Gobler. Felc. 1 et Reg. Ἀρ' οὖν. Editi, Ἄρ' οὖν..

(14) Sic Seguer. Editi vero, et alii, γεννηθῇ. Ibid. Seguer., Gobler. et Felc. 1, Ἄφρονες οἱ Ἀρειανοί. Editi et alii, Ἄφρονες Ἀρειανοί.

(15) Sic Seguer. At alii et editi, δημιουργημάτων.

, Gobler. et Felc. 1, ἀϊδιότης. Ib. editi D addunt, καὶ τῆς οὐσίας γέννημά ἐστι, quæ abs omnibus manuscriptis.

(17) Reg. et Felc. 5, κληθείη.

(18) Seguer. omittit ἀεί. Mox idem, αὕτη μα. Editi et alii, αὕτη τόλμα.

(19) Felc. 5, γεννητά.

(20) Sic Seguerian. Reg., Gobler. et Felc aliis et editis καί deest. Mox Seguer., ἢ ἐπὶ ἐπὶ Μωϋσέως. Goblerian. et Felc. 1, καὶ ἐπ ἢ ἐπὶ Μωϋσέως. Editi, καὶ ἐπὶ Νῶε ἐπί τε σέως.

(21) Felc. 5, τὰ γεννητά.

(22) Seguer., Fobler. et Felc. 1, ἀλλ' ἀΐδιος iidem et Basili., Anglic. et Felc. 5, τοῦ Πατρ ἐστιν. In aliis et éditis ἀεί omittitur.

κἂν μηδέπω ὑπάρχῃ (23), οὐκ ἐλαττοῖ τὸν ποιητήν. ἔχει γὰρ τὸ δύνασθαι δημιουργεῖν, ὅτε βούλεται· τὸ δὲ γέννημα, ἐὰν μὴ, ἀεὶ συνῇ (24) τῷ Πατρὶ, ἐλάττωμα τῆς τελειότητος τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἐστιν. Ὅθεν τὰ μὲν ποιήματα, ὅτε ἠθέλησεν, ἐδημιουργήθη διὰ τοῦ Λόγου αὐτοῦ (25)· ὁ δὲ Υἱὸς ἀεὶ ἐστιν ἴδιον γέννημα τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας.

30. Ταῦτα τοὺς μὲν πιστοὺς εὐφραίνει, τοὺς δὲ αἱρετικοὺς λυπεῖ βλέποντας ἀναιρουμένην αὐτῶν τὴν αἵρεσιν· καὶ γὰρ κἀκείνη πάλιν αὐτῶν ἡ ἐρώτησις ἐν τῷ λέγειν, ἓν τὸ ἀγέννητον, ἢ δύο ; οὐκ ὀρθὴν αὐτῶν δείκνυσι τὴν διάνοιαν. ἀλλ' ὕποπτον καὶ δόλου μεστήν. Οὐ γὰρ ἐπὶ τιμῇ τοῦ Πατρὸς οὕτως ἐρωτῶσιν, ἀλλ' ἐπὶ ἀτιμίᾳ τοῦ Λόγου. Ἂν γοῦν τις, ἀγνοῶν τὴν πανουργίαν αὐτῶν, ἀποκρίνηται, ἓν τὸ ἀγέννητον (26), εὐθὺς τὸν ἑαυτῶν ἰὸν ἐξεμοῦσι λέγοντες· Οὐκοῦν ὁ Υἱὸς τῶν γενητῶν ἐστι, καὶ καλῶς εἰρήκαμεν, Οὐκ ἦν, πρὶν γεννηθῇ. Πάντα γὰρ φυρῶσι (27) καὶ κυκῶσιν, ἵνα μόνον διαστήσωσι τὸν Λόγον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς καὶ τὸν δημιουργὸν τῶν ὅλων (28) τοῖς ποιήμασι συναριθμήσωσι. Πρῶτον μὲν οὖν καὶ κατὰ τοῦτο καταγνώσεώς εἰσιν ἄξιοι, ὅτι μεμφόμενοι τοῖς ἐν Νικαίᾳ συνελθοῦσιν ἐπισκόποις ὡς ἀγράφοις χρησαμένοις λέξεσι, καίτοι μὴ δυσφήμοις, ἀλλ' ἐπ' ἀναιρέσει τῆς ἀσεβείας αὐτῶν κειμέναις (29), ἠτομόλησαν εἰς τὴν αὐτὴν αἰτίαν αὐτοὶ ἐξ ἀγράφων φθεγγόμενοι, καὶ ἐπινοοῦντες λοιδορίας κατὰ τοῦ Κυρίου, μὴ γινώσκοντες, μήτι ἃ λέγουσι, μήτε περὶ τίνων διαβεβαιοῦνται. Ἐρωτησάτωσαν γοῦν Ἕλληνας, παρ' ὧν ἤκουσαν· οὐ γὰρ τῶν Γραφῶν, ἀλλ' ἐκείνων ἐστὶν εὕρεμα (30). Ἵνα ἀκούσαντες πόσα σημαινόμενα ἡ λέξις, ἔχει, μάθωσιν, ὅτι οὐδὲ, περὶ ὧν λέγουσιν (31), ἐπίστανται καλῶς ἐρωτᾷν. Κἀγὼ γὰρ δι' αὐτοὺς ἐπυθόμην λέγεσθαι ἀγένητον τὸ μηδέπω μὲν γενόμενον, δυνάμενον δὲ γενέσθαι, ὡς τὸ ξύλον τὸ μήπω μὲν γενόμενον, δυνάμενον δὲ γενέσθαι σκάφος. Καὶ αὖθις ἀγένητον λέγεσθαι (32) τὸ μήτε γενόμενον μήτε δυνάμενον γενέσθαι ποτὲ, ὡς τὸ τρίγωνον τετράγωνον, καὶ ὁ ἄρτιος ἀριθμὸς (33) περιττός. Οὔτε γὰρ τὸ τρίγωνον γέγονέ ποτε τετράγωνον, οὔτε γένοιτ' ἄν ποτε· ἀλλ' οὔτε ὁ ἄρτιος γέγονέ ποτε περιττὸς, οὔτε γένοιτ' ἂν ποτε περιττός. Λέγεται δὲ πάλιν ἀγένητον (34) τὸ ὑπάρχον μὲν, μὴ

prium, quod idem et Verbum et Sapientia ejus est. Cæterum res creatæ, licet nondum exsistant, nihil tamen suo detrahunt effectori, cum eas pro sua voluntate possit producere : at fetus nisi semper simul sit cum Patre, perfectionis ejus naturæ sequeretur imminutio. Hinc opera quidem, cum voluit, per suum produxit Verbum : Filius vero semper est proprius naturæ fetus.

30. Et hæc quidem fidelibus lætitiam, dolorem pariunt hæreticis, quippe qui prostratam penitus suam videant hæresim. Nam alia hæc illorum interrogatio, an unum sit non factum vel duo, argumento est non rectam esse illorum mentem, sed suspectam esse et dolo plenam. Non enim ad Patris honorem, sed ad Verbi dedecus ista sciscitantur. Itaque si quis illorum artificii ignarus unum esse non factum responderit, statim suum venenum his verbis effundunt : Ergo Filius e rebus factis est, recteque contendimus non fuisse antequam nasceretur. Omnia enim conturbant et miscent, eo tantum animo ut Verbum disjungant a Patre, et omnium opificem inter opera numerent. Sane illi etiam idcirco damnatione digni fuerint, quod cum episcopis Nicææ congregatis crimini dent vocabulis non scriptis usos esse, tametsi non impiis, sed potius ad illorum impietatem evertendam aptissime positis, ipsi sua sponte eamdem non dubitent subire criminationem, dum voces non scriptas usurpant, conviciaque excogitant adversus Dominum, nec ea cognoscunt quæ ipsi dicunt et asseverant. Interrogent itaque gentiles, a quibus hujusmodi dicere dictionem (nec enim Scripturarum, sed illorum vox ista commentum est), ut variis ejus significationibus auditis intelligant se ne de his quidem, de quibus disserunt, recte 343 nosse interrogare. Ego enim propter illos didici non factum dici quod nondum factum est, sed fieri potest, ut lignum quod quidem nondum scapha est factum, sed fieri potest. Rursus non factum vocant quod neque factum est neque unquam fieri potest ut triangulus quadrangulus, et numerus par impar. Nec enim triangulus quadrangulus unquam fuit, aut unquam futurus est : nec item numerus par fuit vel erit unquam impar. Præterea dicitur non factum

(23) Sic Seguer. et Reg. Editi vero, ὑπάρχει.
(24) Sic Seguer. At editi et alii, ἐὰν μὴ συνῇ ἀεί.
(25) Sic Seguer. At ab aliis et editis abest αὐτοῦ.
(26) Sic Basili. et Anglic. At alii et editi, ἀγέννητον. Vide quæ supra pag. 163, num. 7, hac de re disseruimus. Paulo post Felc. 5, ὁ Υἱὸς τῶν γεννητῶν ἐστι.
(27) Seguer., φύρουσι. Ib. idem, Gobl. et Felc. 1, κυκοῦσιν.
(28) Sic Seguerian. ut et legit Nannius. In editis et aliis deest τῶν ὅλων.
(29) Sic Seguer. Anglic. Goblerian. et Felc. 1 et 5. At editi mendose κειμένοις.
(30) Sic Seguer. Reg. et Felc, 1 et 5. Editi vero, εὕρημα.
(31) Seguer. Gobler. et Felc. 1, θέλουσιν. Paulo post iidem et Reg. ac Felc. 3, λέγεσθαι μὲν ἀγέννητον. In Seguer. deest μέν. Alii autem et editio Commel., λέγεσθαι μὲν ἀγέννητον. Ibid. Seguerian., τὸ μήπω.
(32) Seguerian., ξύλων μήπω μὲν γενόμενον σκάφος, δυνάμενον δὲ τοῦτο γενέσθαι. Reg., ξύλον μήπω μὲν γενόμενον σκάφος, δυνάμενον δὲ γενέσθαι. Ibid. Seguerian. Basili. Anglican. Reg. et Felc. 5. καὶ πάλιν. Alii et editi καὶ αὖθις. Item ibid. Seguerian. Reg. et Felc. 5, ἀγέννητον. Editio Commel. et alii, ἀγένητον. Addunt item ibidem Seguerian. Reg. Basiliens. Anglican. et Felc. 5, λέγεσθαι, quod in editis et aliis deest.
(33) Sic Regius codex. Editi vero et alii, ὡς τὸ τρίγονον, καὶ ὁ ἄρτιος ἀριθμός. Οὔτε γάρ, etc. Paulo post Seguerian., οὐδὲ ὁ ἄρτιος..... οὐδὲ γένοιτ' ἄν.
(34) Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, ἀγένητον, et mox, μὴ γενηθέν. Editi et alii, ἀγέννητον et μὴ γεννηθέν.

quod quidem exsistit,sed ex nullo est natum,neminemque prorsus sui patrem habet. Asterius quoque, sophista vaferrinus et hæresis patronus, in proprio opusculo addidit non factum esse id quod non est factum, sed quod semper est. Itaque quonam sensu vocem non facti intelligerent necesse erat eos, interrogando, explicare, ut videdelicet is qui interrogabatur, rite posset respondere.

A γενητὸν δὲ ἔκ τινος, μηδὲ ὅλως ἔχον ἑαυτοῦ τέρα. Προσέθηκε δὲ καὶ ὁ πανοῦργος σοφιστ ριος, ὁ καὶ τῆς αἱρέσεως συνήγορος, ἐν τῷ ταγματίῳ (35) λέγων, ἀγένητον εἶναι τὸ μ ἀλλ' ἀεὶ ὄν. Κατὰ ποῖον οὖν σημαινόμενον ἀγένητον, ἔδει προστιθέντας αὐτούς ἐρωτ ὁ ἐρωτώμενος ὀρθῶς ἀποκρίνηται.

31. Quod si recte putant interrogare cum aiunt: Unumne est non factum,an duo? primum quidem, ut imperiti, audituri sunt et multa et nihil esse: plurima, inquam, quæ esse possunt, nihil vero quod fieri non queat, quemadmodum dictum est. Sed si, ut Asterio placuit, non id quod factum est, sed quod semper est, non factum esse, sic illi hoc sensu interrogant; audiant nec semel sed sæpius, Filium secundum hanc significationem non factum posse dici. Namque nec est ex rebus factis, nec opus, sed semper una cum Patre est, uti jam fuit probatum,etiamsi varias illi formas induant,ut impia hæc adversus Dominum possint proferre verba: Ex nihilo est: et, Non erat antequam nasceretur. Quod si omni ex parte explosi, demum velint illa voce significari id, quod exsistat quidem, non sit autem ex aliquo ortum,neque sui ipsius habeat patrem; respondebimus eum quem hoc modo significant, unum ac solum esse non factum Patrem: quo quidem responso nihil magis sunt profecturi. Nec enim ex eo, quod Deus hac ratione non factus dicatur, sequitur factum esse Filium, cum ex superioribus argumentis clarum sit tale esse Verbum, qualis est qui ipsum genuit. Quocirca etiamsi Deus sit non factus, non idcirco facta sed vere genita est ejus imago, quæ ejus et Verbum et Sapientia est. Ecqua enim intercedit similitudo inter rem factam et non factam? Non eadem sæpius dicere nil grave videatur. Si enim id quod factum est, velint simile esse ejus quod non factum est,adeo ut qui unum viderit,aliud quoque videat; parum omnino abfuerit quin dicant id quod non

B 31. Εἰ δὲ νομίζουσι καλῶς ἐρωτᾷν, ἐν Ἓν τὸ ἀγένητον (36), ἢ δύο; ἀκούσονται πρ ὡς ἀμαθεῖς, πολλά τε εἶναι καὶ οὐδὲν, πλεῖ δυνάμενα γενέσθαι, οὐδὲν δὲ τὸ μὴ δυνάμε εἴρηται. Εἰ δὲ, ὡς Ἀστερίῳ ἤρεσε (37), τὸ μ ἀλλ' ἀεὶ ὂν ἀγένητον εἶναι, οὕτως ἐρωτῶσι σαν οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ πολλάκις, ὅτι καὶ ὁ κατὰ ταύτην τὴν ἐκδοχὴν ἀγένητος (38) ἓν Οὔτε γὰρ τῶν γενητῶν, οὔτε ποίημά ἐστιν ἀϊδίως σύνεστι τῷ Πατρὶ, ὥσπερ καὶ ἤδη κἂν πολλάκις μεταβάλλωνται, ἵνα μόνον Κυρίου λέγωσιν, Ἐξ οὐκ ὄντων ἐστὶ, καὶ πρὶν γεννηθῇ. Πάντων δὴ οὖν ἐκπίπτοντι ἐκεῖνο (39) θελήσωσι λοιπὸν ἐρωτᾷν κατὰ χον μὲν, μήτε δὲ γεννηθὲν ἔκ τινος, μήτε τοῦ πατέρα· ἀκούσονται μὲν καὶ παρ' ἡμῶν σημαινόμενον ἕνα καὶ μόνον ἀγένητον (40 Πατέρα, οὐδὲν δὲ πλέον ἔξουσιν ἐκ τοῦ τοια εἰν αὐτούς. Οὐδὲ γὰρ τὸ οὕτως ἀγένητον τὸν Θεὸν δείκνυσι γενητὸν (41) εἶναι τὸν Υἱ ὄντος κατὰ τὰς προειρημένας ἀποδείξεις εἶναι τὸν Λόγον, οἵός ἐστιν ὁ γεννήσας α C οὖν εἰ ἀγένητος (42) ὁ Θεὸς, οὐ γενητὴ, νημά ἐστιν ἡ τούτου εἰκών, ἥτις ἐστὶν ὁ Λό καὶ ἡ Σοφία. Ποία γὰρ ἐμφέρεια τῷ γενητῷ τὸ ἀγένητον; Πάλιν γὰρ τὰ αὐτὰ λέγειν οὐκ ἐπεὶ εἰ ὅμοιον τὸ γενητὸν τῷ ἀγενήτῳ θέ τὸν ὁρῶντα τοῦτο βλέπειν ἐκεῖνο, οὐ μα εἰπεῖν, ὅτι καὶ τὸ ἀγένητον (44) καὶ κτισμά εἰκὼν, καὶ λοιπὸν πέφυρται πάντα παρ' α νητῶν (45) μὲν ἐξίσωσις πρὸς τὸ ἀγένητον, δὲ καθαίρεσις μετρουμένου πρὸς τὰ

(35) Seguerian.. συνταγματίῳ. Editi et alii, συντάγματι. Ibid. Seguerianus, Goblerian. et Felc. 1, λέγων ἀγένητον εἶναι το μὴ ποιηθὲν, ἀλλ' ἀΐδιον. Editi et alii, λέγων ἀγέννητον εἶναι τὸ μὴ ποιηθὲν, ἀλλ' ἀεὶ ὄν. Ibid. Seguerian. et Reg., κατὰ ποῖον τοίνυν. Editi, κατὰ ποῖον οὖν. Item Seguerian. ibid., νοοῦσι τὸ ἀγένητον. Editi, νοοῦσι τὸ ἀγέννητον. Felc. 5 ibid., ἔδει ποσποιηθέντας.

(36) Seguerian., ἀγένητον. Editi ἀγέννητον.

(37) Sic mss. præter Felc. 2, qui, ut editi, mendose habet ἤρησε. Mox Seguerianus, Basiliensis, Anglicanus, Goblerian. et Felc. 1, ἀγένητον εἶναι. Editi et alii, ἀγέννητον εἶναι. Paulo post Anglican., ἀλλὰ καὶ πολλάκις.

(38) Seguerianus, Regius, Basiliensis, Anglicanus, Goblerian. et Felckman. 1, ἀγένητος. Editi, ἀγέννητος. Mox Felc. 5, τῶν γεννητῶν. Alii et editio Commel., γενητῶν.

(39) Seguer., κατ' ἐκεῖνο. Paulo post Reg., γενηθὲν ἔκ τινος. Alii et editi, γεννηθέν.

(40) Seguer. Basil. Anglic. Gobler. et Felc. 1, ἀγέ- D νητον, hic et mox. Alii vero et editi, ἀγέννητον.

(41) Reg., γεννητόν. Editi et alii, γενητόν.

(42) Basiliensis, Anglican, Gobler. et Felc. 1, γενητος. Alii et editi, ἀγέννητος. Ibid. Felc. 2, γενητή. Cæteri et editi, οὐ γενητή.

(43) Felc. 5, τῷ γεννητῷ. Idem ibid. et πρὸς τὸ ἀγέννητον. Cæteri mss. cum editic mel., τῷ γενητῷ πρὸς τὸ ἀγένητον. Mox rian, ἐπεὶ ὅμοιον. Ibid. Felc. 5, τὸ γεν ἀγεννήτῳ. Reg., τὸ γενητὸν τῷ ἀγεννήτῳ editio Commel., τὸ γεννητὸν τῷ ἀγενήτῳ. I dem Seguer. Goblerian. et Felc. 1, ὁρῶν βλέπειν ἐκεῖνο. Editi et alii, ὁρῶντα τοῦτον ἐκεῖνον.

(44) Regius codex et Felc. 5, γέννητον editio Commel., ἀγένητον. Ibid. καί ante των deest in Seguerian. et Reg.

(45) Felckman. 5, γεννητοῦ. Cæteri Commel., γενητῶν. Ibid. Reg. et Felc. 5, ἀγέννητον, ἀγεννήτου δὲ καθαίρεσις. Alii c tione Commel., πρὸς τὸ ἀγένητον, ἀγενήτου

ἵνα μόνον τὸν Υἱὸν ἐν τοῖς ποιήμασι καταγάγωσιν (46).

A factum est rerum creatarum imaginem esse : proindeque omnia ab ipsis confunduntur ; nam et res factas cum eo qui non factus est adæquant, et eum, qui non factus 344 est, usque ad res factas deprimunt, idque tantum ut Filium inter ipsas res factas collocent.

32. Ἀλλ' οὐδὲ αὐτοὺς οἶμαι θελῆσαι λέγειν ἔτι τὰ τοιαῦτα, ἐὰν Ἀστερίῳ γε τῷ σοφιστῇ πείθωνται. Ἐκεῖνος γὰρ, καίπερ (47) σπουδάζων συνηγορεῖν τῇ Ἀρειανῇ αἱρέσει, καὶ λέγων ἓν εἶναι τὸ ἀγένητον, τὰ ἐναντία τούτοις ἀντιφθέγγεται, λέγων καὶ τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ ἀγένητον (48) καὶ ἄναρχον εἶναι, καὶ ἔστι μέρος, ὧν ἔγραψε, ταῦτα· « Οὐκ εἶπεν ὁ μακάριος Παῦλος, Χριστὸν κηρύσσειν τὴν τοῦ Θεοῦ δύναγιν, ἢ τὴν τοῦ Θεοῦ σοφίαν, ἀλλὰ δίχα τῆς προσθήκης, δύναμιν Θεοῦ καὶ Θεοῦ σοφίαν, (49), ἄλλην μὲν εἶναι τὴν ἰδίαν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ δύναμιν, τὴν ἔμφυτον αὐτοῦ καὶ συνυπάρχουσαν αὐτῷ ἀγενήτως κηρύσσων. » Καὶ πάλιν μετ' ὀλίγα. « Καίτοι γε ἡ μὲν ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ σοφία, ἣν ἄναρχόν τε καὶ ἀγένητον (50) οἱ τῆς ἀληθείας ἀποφαίνονται λογισμοὶ, μία ἂν εἴη δήπουθεν καὶ αὐτή. » Εἰ γὰρ καὶ μὴ καλῶς νοήσας τὸ τοῦ Ἀποστόλου ῥητὸν, ἐνόμισεν εἶναι δύο σοφίας, ἀλλ' ὅμως συνυπάρχουσαν αὐτῷ (51) ἀγένητον σοφίαν εἰρηκὼς, οὐκέτι ἓν τὸ ἀγένητον, ἀλλὰ καὶ ἕτερον ἔφησεν ἀγένητον εἶναι σὺν αὐτῷ. Τὸ γὰρ συνυπάρχον οὐχ ἑαυτῷ ἀλλ' ἑτέρῳ συνυπάρχει. Ἢ τοίνυν Ἀστερίῳ πειθόμενοι, μηκέτι ἐφωτάτωσαν, Ἓν τὸ ἀγένητον (52), ἢ δύω ; ἵνα μὴ ὡς ἀμφιδάλλοντες μάχωνται πρὸς ἐκεῖνον· ἢ εἰ ἐναντιοῦνται κἀκείνῳ μὴ ἐπερεδέσθωσαν αὐτοῦ τῷ συνταγματίῳ, ἵνα μὴ (53) ἀλλήλους δάκνοντες ὑπὸ ἀλλήλων ἀναλωθῶσι. Καὶ ταῦτα μὲν δι' ὀλίγων πρὸς τὴν ἀμαθίαν αὐτῶν εἰρήσθω. Πρὸς δέ γε τὴν πανοῦργον αὐτῶν προαίρεσιν τί τοσοῦτον ἂν τις εἴποι ; Τίς αὐτοὺς οὐκ ἂν οὕτως μαινομένους μισήσειε δικαίως ; Ἐπειδὴ γὰρ οὐκέτι παῤῥησίαν ἔχουσιν ἐν τῷ λέγειν, Ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ, Οὐκ ἦν, πρὶν γεννηθῇ, ἐπενόησαν ἑαυτοῖς (54) τὴν τοῦ ἀγενήτου λέξιν, ἵνα τὸν Υἱὸν γενητὸν, παρὰ τοῖς ἀκεραίοις λέγοντες, αὐτὰ πάλιν ἐκεῖνα τὰ ῥήματα, τὸ Ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ τὸ Οὐκ ἦν

32. Verum nec ipsos arbitror ea amplius ausuros dicere, si Asterio sophistæ velint obtemperare. Ille enim, tametsi Arianæ hæresi studet suffragari unumque esse non factum affirmat, contraria tamen illis loquitur, quippe qui dicat Dei sapientiam non factam et principii expertem esse, ut ex ejus scriptis, quorum hæc pars est, licet perspicere. « Non dixit, inquit ille, beatus Paulus se Christum prædicare Dei virtutem vel Dei sapientiam, sed absque adjunctione, Dei virtutem et Dei sapientiam [78], alia quidem esse docens propriam ipsius Dei virtutem, ipsique innatam, ac simul cum eo existentem, et non factam. » Et paulo post : « Quamvis sempiterna ejus virtus et sapientia, quam principii expertem et non factam esse vera ratio declarat, una sane et eadem fuerit. » Licet enim verbis Apostoli non bene intellectis duas esse sapientias existimarit ; tamen cum dixerit sapientiam, quæ simul cum Deo exsistit, non factam esse, non jam unum non factum, sed aliud quoque non factum cum illo esse declaravit. Nam quod simul exsistit, non simul cum seipso sed cum alio exsistit. Vel igitur Asterio auscultantes, non amplius interrogent : Unumne sit non factum, an duo ? ne tanquam dissidentes cum eo pugnent. Aut si ei adversantur, ejusdem libro inniti desinant, ne se invicem lacerantes, a seipsis mutuo conficiantur. Et hæc quidem pauca adversus illorum inscitiam sint dicta. Qui vero in sceleratam eorum astutiam vehementer satis invehi possit ? Quis eos ita insanientes merito non oderit ? Cum enim jam non sit eis integrum his uti vocibus : E nihilo est, et, Non fuit antequam nasceretur, vocabulum non facti excogitavere, ut cum apud simpliciores Filium factum esse dicunt, eadem rursus illa significent vocabula, nempe : Ex nihilo

[78] I Cor. I, 24.

(46) Anglici, κατάγωσιν. Mox Seguer. Reg. Basiliens. Anglic. Gobler. et Felc. 1, ἔτι τὰ τοιαῦτα. Editi et alii, ἔτι τοιαῦτα.

(47) Seguer. Gobl, Felc, 1, καίτοι. Editi et alii, καίπερ. Paulo post Seguer. Basil. Anglic. Gobl. et Felc. 1, ἓν εἶναι τὸ ἀγένητον. Editi et alii, ἓν εἶναι τὸ ἀγέννητον.

(48) Regius et Felc. 5, ἀγέννητον. Alii et editio Commel. ἀγένητον. Mox Seguer. Gobler. et Felc. 1, ταῦτα. Οὐκ εἶπεν. Editi et alii, ταῦτα. Καὶ οὐκ εἶπεν.

(49) In Seguer. Gobler. et Felc. 1 desunt δίχα τῆς προσθήκης δύναμιν Θεοῦ καὶ Θεοῦ σοφίαν. Mox iidem, τὴν ἔμφυτον αὐτοῦ καὶ συνυπάρχουσαν αὐτῷ. Reg. τὴν ἔμφυτον αὐτῷ καὶ συνυπάρχουσαν αὐτῷ, Ibid. Seguer., ἀγενήτως. Editi, τὴν ἔμφυτον αὐτῷ καὶ συνυπάρχουσαν ἀγεννήτως.

(50) Reg. et Felc. 6, ἀγέννητον. Alii cum editione Commel., ἀγένητον.

(51) Αὐτῷ abest a Seguer. Gobl. et Felc 1. Ibidem Reg. et Felc. 5, ἀγέννητον σοφίαν εἰρηκὼς, οὐκέτι ἓν τὸ ἀγέννητον. Cæteri et editio Commel., ἀγένητον σοφίαν εἰρηκὼς, οὐκέτι ἓν τὸ ἀγένητον. Seguer. habet, σοφίαν εἰρηκὼς ἀγένητον, οὐκέτι, etc. Mox Reg. et Felc. 5, ἔφησεν ἀγέννητον. Alii vero et editio Commel., ἔφησεν ἀγένητον.

(52) Reg. et Felc. 5, ἀγέννητον. Alii cum editione Commel., ἀγένητον.

(53) Seguer. μὴ omittit, nec legit Nannius. Sed alii et editi habent.

(54) Seguer. Reg. Basil. et Felc. 5, ἑαυτοῖς. Alii et editio Commel., αὐτοῖς. Ibid. Reg. et Felc. 5, ἀγεννήτου, et γεννητόν. Alii vero et Editi, ἀγενήτου, et, γενητόν. Paulo post Seguer. Reg. Gobler. et Felc. 1 αὐτὰ πάλιν ἐκεῖνα τὰ ῥήματα, τὸ Ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ τὸ Οὐκ ἦν ποτε. Editi, αὐτὰ πάλιν τὰ ῥήματα, τὰ Ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ Οὐκ ἦν ποτε, πρὶν γεννηθῇ σημαίνωσιν. Ibid. Seguer. et Reg. ἐν γὰρ τούτοις, ut et legerant Omnibonus et Nannius. Editi ἐὰν γὰρ τούτοις. Item ibid. Seguer. Basil. Gobler. Felc. 1 et 5, γενητὰ καὶ τὰ κτίσματα. In editis et aliis καὶ τά deest. Reg. et Felc. 5, γεννητά. Seguer. Gobler. et Felc. 1 ibidem, σημαίνονται. Editi et alii σημαίνεται.

est, et, Aliquando non fuit. Nam hujusmodi vocibus res factæ et creatæ indicantur.

33. Sane si his quæ propugnant confiderent, ea ipsa essent retinenda, nec varias opus esset formas assumere. Verum id minime volunt, seque omnia facile posse arbitrantur, si hæresi hoc nomine cooperta, vocabulum non facti objecerint. Sed enim hæc ipsa non facti dictio nequaquam ad Filium refertur, quidquid illi contra obganniant, sed ad res factas : cujus quidem rei quid simile videre est in istis vocibus, Omnipotens, et, Dominus virtutum. Nam si Pater omnia per Verbum in sua potestate habet, gubernat et regit; si eodem Patris regno potitur Filius, omnibusque imperat ut Verbum et imago **345** Patris: manifestum est neque hoc modo Filium inter res omnes collocari, neque Deum propter ipsum, Omnipotentem et Dominum appellari, sed propter res per Filium factas, quibus per Verbum et imperat et dominatur. Similiter igitur nec vox non facti ad Filium refertur, sed ad res per Filium factas : idque non immerito. Nec enim Deus rerum factarum est similis, sed earum creator per Filium et effector est. Porro ut hæc dictio, non factum, ad res factas referenda est, ita vox ista, Pater, ad Filium refertur. Hinc qui Deum effectorem, opificem et non factum appellat, res creatas et factas perspicit et intelligit : qui autem Deum Patrem vocat, statim Filium concipit et agnoscit. Quocirca mira profecto videatur illorum in propria impietate pervicacia. Nam quamvis vox non facti rectum quem supra diximus sensum habeat, pieque possit usurpari : illi, ut suæ patrocinentur hæresi, eadem voce ad Filii contumeliam abutuntur. Nimirum non legerunt eum qui Filium honorat, Patrem quoque honorare, et qui Filium injuria afficit. Patrem similiter eamdem afficere injuria [69]. Enimvero si gloria et honor Patris illis curæ fuisset, debuissent potius, quod et convenientius fuisset et dignius, Patrem, Deum agnoscere et dicere, quam eum hoc nomine indicare. Nam cum Deum non factum appellant, eum, quemadmodum dixi, ex factis operi-

[69] Joan. v, 23.

ποτε, σημαίνωσιν· ἐν γὰρ τούτοις τὰ γενητὰ κτίσματα σημαίνονται.

33. Ἔδει οὖν, εἴπερ θαῤῥοῦσιν οἷς λέγουσι τοις καὶ ἐπιμένειν, καὶ μὴ ποικίλως μεταπο τούς. Ἀλλ' οὐ θέλουσι (55), νομίζοντες ἅπαντα δύνασθαι, ἐὰν τῷ ὀνόματι τούτῳ σ τὴν αἵρεσιν προβάλωνται τὸ ἀγέννητον· καὶ αὐτὸ τὸ τοῦ ἀγεννήτου λεξείδιον οὐ πρὸς τὸν Υ τὴν σημασίαν, κἂν οὗτοι γογγύζωσιν (56), ἀλ τὰ γενητά· ταὶ δμοιον ἂν τις ἴδοι τούτου τὸ κράτωρ, καὶ τὸ, Κύριος τῶν δυνάμεων. Εἰ γ πάντων ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Λόγου κρατεῖ, καὶ καὶ τὴν βασιλείαν (57) τοῦ Πατρὸς βασιλεύει καὶ τὸ κράτος πάντων ἔχει, ὡς Λόγος καὶ τοῦ Πατρός· εὔδηλον ὡς οὐδὲ ὧδε τοῖς πᾶ ἀριθμεῖται ὁ Υἱὸς, οὐδὲ δι' αὐτὸν λέγεται Πα τωρ καὶ Κύριος, ἀλλὰ διὰ τὰ δι' Υἱοῦ γενόμ καὶ κρατεῖ (58) καὶ κυριεύει διὰ τοῦ Λόγου. ἀγέννητον ἄρα οὐ διὰ τὸν Υἱὸν, ἀλλὰ διὰ τὰ δι' Υ γενόμενα σημαίνεται· καὶ καλῶς, ὅτι οὐκ ἔ τὰ γενητὰ ὁ Θεὸς, ἀλλὰ καὶ τούτων κτίστης Υἱοῦ καὶ δημιουργός ἐστιν. Ὥσπερ δὲ τὸ ἀ πρὸς τὰ γενητὰ (60) σημαίνεται, οὕτως καὶ τὴρ δηλωτικὸν ἐστι τοῦ Υἱοῦ· καὶ ὁ μὲν ποι δημιουργὸν καὶ ἀγέννητον (61) ὀνομάζων τὸν κτίσματα καὶ τὰ γενητὰ βλέπει καὶ καταλαμ δὲ τὸν Θεὸν Πατέρα καλῶν, εὐθὺς τὸν Υἱὸν θεωρεῖ. Διὸ καὶ θαυμάσειεν ἂν τις αὐτῶν ἐπ' ἀσεβείᾳ φιλονεικίαν, ὅτι, καίτοι καὶ τοῦ τοῦ ἀγεννήτου καλὴν ἔχοντος τὴν προειρημέ νοιαν, καὶ δυναμένου μετ' εὐσεβείας ὀνομ αὐτοὶ κατὰ τὴν ἰδίαν αἵρεσιν προφέρουσιν ἐπ τοῦ Υἱοῦ, οὐκ ἀναγνόντες ὅτι ὁ τιμῶν τὸν Υ τὸν Πατέρα, καὶ ὁ τὸν Υἱὸν ἀτιμάζων ἀτιμ Πατέρα Εἰ γὰρ ὅλως αὐτοῖς εὐφημίας καὶ τὸν Πατέρα τιμῆς ἔμελεν, ἔδει μᾶλλον, καὶ τὸ βέλτιον καὶ μεῖζον ἦν, Πατέρα τὸν Θεὸν εἰ καὶ λέγειν αὐτούς, ἢ ἐκείνως ὀνομάζειν αὐτ γοντες μὲν γὰρ ἐκεῖνοι τὸν Θεὸν ἀγέννητον τῶν γενομένων ἔργων αὐτὸν, καθάπερ εἴρηται τὴν μόνον καὶ δημιουργὸν λέγουσι, νομίζον

(55) Sic Seguer. Gobl. et Felc. 1. At editi et alii, θελήσουσιν. Paulo post Reg. Basil. Anglic., προσάλλωνται. Reg. ibid., τὸ ἀγέννητον, et mox, τοῦ ἀγεννήτου. Editi vero et alii. ἀγένητον, et, ἀγενήτου. Ibid. Seguer. καὶ γὰρ καὶ αὐτὸ τὸ τοῦ, etc. Basil. item, Anglic. Reg. Gobl, Felc. 1 et 5, αὐτὸ τὸ τοῦ. Editi, καὶ γὰρ αὐτὸ τοῦτο τοῦ.

(56) Seguer. γογγύζουσιν. Ibid. Reg. et Felc. 5, ἀλλὰ πρὸς τα γεννητά. Alii et editi, ἀλλὰ πρὸς τὰ γενητά. Mox Seguer. Basil. et Anglic., Παντοκράτωρ. Editi et alii, Παντόκρατορ. Ibid. Seguer., καὶ Κύριος, Gobl. et Felc. 1, καὶ Κύρι. Editi et alii, καὶ τὸ Κύρι.

(57) Sic Seguer. Gobl. et Felc. 1. At editi et alii hic addunt καὶ βασιλεύει. Paulo post mss. καὶ τὸ κράτος. In editis καὶ deest. Mox Seguer., ὡς Λόγος, ὡς, εἰκών.

(58) Seguer., ὧν καὶ κρατεῖ. Editi et alii, ὧν κρατεῖ. Mox Reg. et Felckm. 5, ἀγέννητον. Editi et alii ἀγένητον.

(59) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, δι' Υἱοῦ. Editi et alii, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Seguer. Ibid., καὶ In aliis et editis deest καί. Mox idem, γενη Editi et alii, γενητὰ ὁ Θεός. Reg., γεννητά.

(60) Reg. et Felckm. 5, ἀγέννητον πρὸς νητά. Editi et alii, ἀγένητον πρὸς τὰ γενητ Seguer., δὲ τὸ ἀγένητον, et mox, οὕτως τὸ Editi, δὲ ἀγένητον, et οὕτως καὶ τὸ Πατήρ.

(61) Reg. et Felckm. 5, ἀγέννητον, et mo νητά. Editi et alii, ἀγένητον, et γενητά. Gobler. et Felckm. 1, δημιουργὸν ὀνομάζων.

(62) Seguer. αὐτῶν omittit. Ibidem et B Anglic., ἐπ' ἀσεβείᾳ. Editi, ἐπ' ἀσεβείας. ibid., καίτοι καὶ τοῦ. Editi et alii, καίτοι τοῦ Reg. et Felckm. 5, ἀγεννήτου. Editi et alii νήτου.

(63) Seguer., ἔδει μᾶλλον δὲ, καὶ τοῦτο omnes mss. præter Felckm. 2 habent, ἢ ὀνομάζειν αὐτόν, quæ absunt ab editione Co et Felckm. 2.

(64) Reg. et Felckm. 5, ἀγέννητον. Alii et Commel., ἀγένητον.

καὶ τὸν Λόγον ποίημα ἐκ τούτου σημαίνειν δύνανται κατὰ τὴν ἰδίαν ἡδονήν· ὁ δὲ τὸν Θεὸν Πατέρα λέγων, ἐκ τοῦ Υἱοῦ τοῦτον σημαίνει, οὐκ ἀγνοῶν, ὅτι, Υἱοῦ ὄντος, ἐξ ἀνάγκης διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ γενητὰ πάντα ἐκτίσθη. Καὶ οὗτοι μὲν ἀγένητον (65) λέγοντες, μόνον ἐκ τῶν ἔργων σημαίνουσιν αὐτὸν, καὶ οὐκ ἴσασι καὶ αὐτοὶ τὸν Υἱὸν, ὥσπερ Ἕλληνες· ὁ δὲ Πατέρα λέγων τὸν Θεὸν ἐκ τοῦ Λόγου σημαίνει τοῦτον. Εἰδὼς δὲ τὸν Λόγον (66), οἶδεν αὐτὸν δημιουργὸν ὄντα, καὶ καταλαμβάνει ὅτι δι' αὐτοῦ τὰ πάντα γέγονεν.

A bus effectorem duntaxat et opificem vocant, rati se posse inde pro sua libidine innuere Verbum opus et rem factam esse. Qui autem Deum,Patrem nuncupat, eum ex Filio significat, non ignarus quod, cum esset Filius, res factæ omnes, per eumdem Filium necessario fuerunt creatæ. Atque illi quidem cum Deum non factum dicunt, eum ex solis operibus indicant, nec ipsi, haud secus ac gentiles, Filium agnoscunt. At qui Deum Patris nomine insignit, illum ex Verbo significat. Cognito autem Verbo, ipsum quoque agnoscit esse opificem, omniaque per ipsum facta esse intelligit.

34. Οὐκοῦν εὐσεβέστερον καὶ ἀληθὲς ἂν εἴη μᾶλλον τὸν Θεὸν ἐκ τοῦ Υἱοῦ σημαίνειν καὶ Πατέρα λέγειν, ἢ ἐκ μόνων τῶν ἔργων ὀνομάζειν (67) καὶ λέγειν αὐτὸν ἀγένητον. Τοῦτο μὲν γὰρ μόνον ἕκαστον, καθάπερ εἶπον, καὶ κοινῇ πάντα τὰ ἐκ τοῦ βουλήματος τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Λόγου γενόμενα ἔργα σημαίνει· τὸ δὲ Πατὴρ (68) ἐφ' Υἱοῦ μόνον σημαίνεται καὶ ἵσταται. Ὅσῳ δὲ ὁ Λόγος τῶν γενητῶν διαφέρει, τοσούτῳ καὶ πλεῖον τὸ λέγειν τὸν Θεὸν Πατέρα τοῦ λέγειν ἀγένητον (69) διαφέρει ἄν. Καὶ γὰρ τοῦτο μὲν ἄγραπτον καὶ ἄποπτον ἅτε ποικίλην ἔχον ἐστὶ τὴν σημασίαν, ὥστε τοῦ ἐρωτωμένου περὶ αὐτοῦ εἰς πολλὰ τὴν διάνοιαν περιφέρεσθαι· τὸ δὲ Πατὴρ ἁπλοῦν καὶ ἔγγραφον, καὶ ἀληθέστερον, καὶ σημαῖνον μόνον (70) τὸν Υἱόν ἐστι. Καὶ τὸ μὲν ἀγένητον, παρ' Ἑλλήνων εὕρηται τῶν μὴ γινωσκόντων τὸν Υἱόν· τὸ δὲ Πατὴρ παρὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν (71) ἐγνώσθη καὶ κεχάρισται. Καὶ γὰρ εἰδὼς αὐτὸς τίνος ἐστὶν Υἱὸς, ἔλεγεν. Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί ἐστι (72)· καὶ, Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα· καὶ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν (73)· καὶ οὐδαμοῦ φαίνεται τὸν Πατέρα καλῶν ἀγένητον αὐτός· ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς εὔχεσθαι διδάσκων οὐκ εἶπεν. Ὅταν δὲ προσεύχεσθε (74) λέγετε, Θεὲ ἀγένητε· ἀλλὰ μᾶλλον (75)· Ὅταν δὲ προσεύχεσθε, λέγετε, Πάτερ ἡμῶν, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Καὶ τὸ κεφάλαιον δὲ τῆς πίστεως ἡμῶν εἰς τοῦτο συντείνειν ἠθέλησε, κελεύσας ἡμᾶς βαπτίζεσθαι οὐκ εἰς ὄνομα ἀγενήτου,

34. Quocirca pietati et veritati magis fuerit consentaneum, Deum ex Filio nominare Patremque appellare,quam ex solis operibus eum significare ac non factum dicere.Hoc enim nomen vel singulatim, B ut dixi, vel generatim omnia solummodo opera, quæ ex Dei voluntate per Verbum facta sunt,significat. At Patris nomen ad solum Filium respicit, atque in eo sistit. Quantum porro discriminis est Verbum inter et res factas, ita aliud, imo longe majus aliquid est Deum, Patrem appellare, quam non factum dicere. Hæc enim dictio in sacris Scripturis non exstat,suspectamque,utpote variam, habet significationem,ita ut interpretantis animum distrahat multiplicem in sensum. At vox Patris simplex est atque in divinis Scripturis usitata,magisque veritati congruit, et Filium duntaxat significat. Deinde vocabulum non facti a gentilibus, qui Filium **346** ignorant, est excogitatum : Patris autem vocabulum ab ipso Domino nostro est agnitum et beneficii loco nobis concessum. Siquidem ipse C non ignarus cujus erat Filius,aiebat: *Ego in Patre, et Pater in me est* [80]: et *Qui vidit me, vidit Patrem* [81]: et, *Ego et Pater unum sumus* [82]. Nusquam autem ipse Patrem, non factum appellat : nec cum nos orare docuit, dixit : Cum vero oratis, dicite, Deus non facte ; sed potius, *Cum vero oratis, dicite, Pater noster, qui es in cœlis* [83]. Eo etiam summam nostræ fidei pertinere voluit,cum nos jussit bapti-

[80] Joan. XIV, 10. [81] Ibid. 9. [82] Joan, X, 30. [83] Matth. VI, 9 ; Luc. XI, 2.

(65) Felckm. 5, ἀγέννητον. At alii et editio Commel., ἀγένητον. Ibid. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ἀγένητον λέγοντες. Editi et alii, ἀγένητον εἶναι λέγοντες.

(66) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, εἰδὼς δὲ τὸν Λόγον. Editi et alii, εἰδὼς δὲ καὶ τὸν Λόγον.

(67) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, σημαίνειν. Editi et alii, ὀνομάζειν. Mox Reg. et Felckm. 5, ἀγέννητον. Alii et editio Commel., ἀγένητον. Ibid. Seguer.. τοῦτο μὲν γὰρ καὶ μόνον. Editi et alii,τοῦτο μὲν γὰρ μόνον.

(68) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi, τὸ δὲ Πατέρα. Ibid. Seguer., ἐφ' Υἱοῦ μόνου. Paulo post Seguer., τοσούτῳ καὶ πλέον τῷ λέγειν. Gobler. et Felckm. 1, τοσοῦτον καὶ πλέον τὸ λέγειν.

(69) Reg. et Felckm. 5, ἀγέννητον. Cæteri cum edit. Commel., ἀγένητον. Ibid. Gobler. et Felck. 1, διαφέρει. Paulo post Seguerian., ἅτε ποικίλην. Editi, καὶ ποικίλην.

(70) Μόνον deest in Seguer. Mox ibid. Reg. et Felckm. 5, ἀγέννητον. Editio Commel. et alii mss, ἀγένητον.

(71) Seguer. omittit ἡμῶν. Paulo post idem Seguer. Basil. Reg. et Felckm. 5, τίνος ἐστὶν Υἱός. In aliis et editis deest ἐστίν.

(72) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ἐν ἐμοί ἐστι. In aliis et editis deest ἐστί.

(73) Sic Seguer. Reg. Basil. Felckm. 5 et editio D Commel. ut et Nannius et Omnibonus legerant.Alii et editi omittunt, καὶ οὐδαμοῦ φαίνεται τὸν Πατέρα καλῶν ἀγένητον αὐτός. Reg., ἀγέννητον, idemque cum Seguer,, τὸν Πατέρα. Nam ab aliis deest art. τόν.

(74) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Alii, προσεύχησθε. Ibid. Seguer., Θεὲ ἀγένητε. Reg., Θεὲ ἀγέννητε, uterque omisso ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, quod alii et editi hic addunt. Gobler. et Felckm. 1, Θεὲ ἡμῶν ἀγένητε. Anglic., Πάτερε ἡμῶν ἀγένητε. Editio vero Commel. et alii, λέγετε, ἀγένητε. Felckm. 5, ἀγέννητε.

(75) Sic Seguer. At alii et editi, ἀλλὰ, Πάτερ ἡμῶν, etc. Paulo post Seguer. et Reg., ἠθέλησε, κελεύσας. Alii et editi, ἠθέλησεν οὐ κελεύσας.

xari non in nomine facti et non facti, neque in nomine creatoris et rei creatæ, sed in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti [84]. Nos enim, qui inter res factas numeramur, ita initiati, jam efficimur filii, et cum Patris nomen pronuntiamus, ex hoc nomine Verbum quoque quod in Patre est, agnoscimus. Vanum itaque illorum conatum esse in hac dictione non facti adhibenda, eamque nihil præter meram speciem habere, probatum luculenter est.

35. Jam de eo quod illi inquirunt, utrum Verbum sit mutabile, supervacaneum est disputare. Siquidem satis omnino fuerit, si quæ ab eis dicuntur ipse exscribens, quam impia sit illorum temeritas ostendero. Hæc enim sunt quæ nugatorie interrogant: « Num libero præditus est arbitrio, vel non? An voluntate pro sui arbitrii libertate bonus est, et si velit potest mutari, cum mutabili sit natura: vel, ut lapis et lignum, liberam non habet voluntatem in utramque partem se movendi et vergendi? » Ea utique et dicere et sentire alienum non est ab illorum hæresi. Cum enim Deum e nihilo exortum et Filium creatum sibi finxerint, non immerito hujusmodi usurpavere voces quæ rebus creatis conveniant. Quandoquidem vero ipsi, in disputationibus, quas cum Ecclesiæ viris habent, eosque cum de vero et solo Patris Verbo disserentes audiunt, talia non verentur de eo loqui, quid, quæso, illa doctrina impurius videri possit? Quis si illos vel tantum audierit, etiamsi contradicere non valeat, non statim perturbetur, auresque non obstruat, novis his merito perculsus vocabulis quæ et illi usurpant et ipse audit, quæque ipsa ex se vel solum prolata apertam præferunt blasphemiam? Nam si Verbum verti et mutari potest, *ubi*, quæso, stabit, qualisve ejus incrementi *finis futurus* est? vel quomodo mutabilis immutabili poterit esse similis? Quomodo item qui mutabilem viderit, immutabilem se vidisse arbitrabitur? In quonam autem ejus statu poterit in illo videri Pater? Certe liquet quod nemo semper in illo Patrem est visurus, cum semper mutetur Filius mutabilisque sit naturæ. Namque Pater 347 immutabilis est omnisque expers conversionis, semperque et idem et eodem modo est. Sed si Filius,

[84] Matth. xxviii, 19.

καὶ γενητοῦ (76), οὐδὲ εἰς ὄνομα κτίστου καὶ τος, ἀλλ' εἰς ὄνομα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγ ματος. Οὕτω γὰρ τελειούμενοι καὶ ἡμεῖς ἐκ των ὄντες, υἱοποιούμεθα λοιπὸν, καὶ τὸ το δὲ ὄνομα λέγοντες, ἐπιγινώσκομεν ἐκ τοῦ τούτου καὶ τὸν ἐν αὐτῷ τῷ Πατρὶ Λόγον. ἆρα καὶ ἡ περὶ τῆς τοῦ ἀγενήτου (77) λέξ χείρησις αὐτῶν δέδεικται, καὶ μηδὲν πλεῖον μόνην φαντασίαν.

35. Περὶ δὲ τοῦ λέγειν αὐτοὺς εἰ τρεπτός (ὁ Λόγος, περιττόν ἐστι περὶ τούτου ζητεῖ γὰρ, καὶ μόνον ἐγγράψαντά με τὰ παρ' αὐ μενα, δεῖξαι τὸ τολμηρὸν τῆς ἀσεβείας αὐτ γὰρ ταῦτα ἃ ὡς ἐρωτῶντες φλυαροῦσιν· « σιός ἐστιν ἢ οὐκ ἔστι; Προαιρέσει κατὰ τὸ B ἐξούσιον καλός ἐστι, καὶ δύναται, ἐὰν θελ πῆναι, τρεπτῆς ὢν φύσεως· ἢ ὡς λίθος καὶ ξ οὐκ ἔχει τὴν προαίρεσιν ἐλευθέραν εἰς τὸ καὶ ῥέπειν εἰς ἑκάτερα; » Τῆς μὲν οὖν αἱρ τῶν οὐκ ἀλλότριόν ἐστι τοιαῦτα λέγειν τε νεῖν· ἅπαξ γὰρ πλάσαντες ἑαυτοῖς ἐξ ο Θεὸν καὶ κτιστὸν Υἱὸν, ἀκολούθως ὡς κτίσματι τὰ (81) τοιαῦτα καὶ συνέλεξαν ἐα ματα· ἐπειδὴ δὲ πρὸς τοὺς ἀπὸ τῆς Ἐκκλ μαχόμενοι, καὶ ἀκούοντες παρ' αὐτῶν περὶ θινοῦ καὶ μόνου Λόγου τοῦ Πατρὸς, τοιαῦτ τοῦ φθέγγεσθαι τολμῶσι, τίς τούτου τοῦ μιαρώτερον ἂν ἴδοι; Τίς τούτων καὶ μόνον ἀκ κἂν μὴ ἀντιλέγειν δύνηται, οὐ ταράττεται ἀκοὴν ἀποκλείσει, ξενιζόμενος ἐφ' οἷς ἐκεῖ λοῦσι, καὶ αὐτὸς κενῶν (83) ἀκούει ῥημάτ C των αὐτόθεν καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς προφορᾶς φημίαν; Εἰ γὰρ τρεπτὸς καὶ ἀλλοιούμεν Λόγος, ποῖ (84) ἄρα στήσεται, καὶ ποῖον τέλος ἔσται τῆς ἐπιδόσεως; ἢ πῶς ὅμοιος τ ὁ τρεπτὸς εἶναι δυνήσεται; Πῶς δὲ ὁ τὸ ἑωρακὼς, ἑωρακέναι τὸν ἄτρεπτον νομίσε ποιᾳ δὲ ἄρα ἐὰν γένηται καταστάσει, δυνη τὸν Πατέρα ἐν αὐτῷ βλέπειν; δῆλον γὰρ ἀεί τις ὄψεται ἐν αὐτῷ τὸν Πατέρα, διὰ τ πεσθαι τὸν Υἱὸν, καὶ ἀλλοιουμένης αὐτὸν σεως. Ὁ μὲν γὰρ Πατὴρ ἄτρεπτος καὶ ἀνα καὶ ἀεὶ καὶ ὡσαύτως (85) ἔχει, καὶ ὁ αὐτὸ

(76) Reg. et Felckm., ἀγεννήτου καὶ γεννητοῦ. D Anglic. item γεννητοῦ. Alii vero et editio Commel., ἀγενήτου καὶ γενητοῦ. Mox Seguer., Gobler. et Felckm. 1, κτίστου καὶ κτίσματος, ubi Gobler. et Felckm. 1, circumflectunt ultimam in κτιστοῦ. Sed perinde est, nam utrumque scribitur κτιστής et κτίστης. Alii et editi, ἀκτίστου καὶ κτίσματος.

(77) Reg. et Felckm. 5, ἀγεννήτου. At alii st edit. Commel., ἀγενήτου Mox Seguer., δέδεικται μηδὲν πλέον ἔχουσα ἢ μόνον φαντασίαν, Cæteri vero et editi, καὶ μηδὲν πλεῖον ἔχουσα ἢ μόνην φαντασίαν.

(78) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1, ut et legerunt Omnibonus et Nannius. Alii et editi ἄτρεπτος, mendose.

(79) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Alii autem et editi, ἢ οὔ; Προαιρέσει οὖν κατὰ τό. Mox Gobler. et Felckm. 1, καὶ οὐ δύναται.

(80) Sic Seguer. et editi, atque ita legit Alii, ὡς ἄνθος καὶ ξύλον, ut et Omnibon Paulo post Seguer. Gobler. et Felckm. Regius, καὶ ῥέπειν. Editi et alii, καὶ τρέπει

(81) Seguer. τά omittit. Paulo post ἀκούοντες deest in Gobler. et Felckm. 1.

(82) Seguer., μόνον ἀκούων. Basil. Angl et Felckm. 5, μόνων, iidemque cum editis ἀκούων. Seguer. ibid. δύναται.

(83) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ἐκεῖνοι καὶ αὐτὸς κενῶν. Seguer. ibid. ἀκούων. C editi, ἐκεῖνοί τε λαλοῦσι καὶ αὐτὸς καινῶν ἀκ

(84) Sic Seguer. Reg. Basil. Anglic. et Fe At alii et editi, ποῖον.

(85) Seguer. Gobler. et Felc. 1, καὶ ἀ τως.

δὲ Υἱὸς εἰ κατ' ἐκεινους τρεπτὸς, καὶ οὐκ ἀεὶ ὁ αὐτὸς, ἀλλ' ἀεὶ ἀλλοιουμένης φύσεώς ἐστι, πῶς ὁ τοιοῦτος εἰκὼν τοῦ Πατρὸς εἶναι δύναται, οὐκ ἔχων τὸ ὅμοιον τῆς ἀτρεψίας; Πῶς δὲ καὶ ὅλως ἐν τῷ Πατρί ἐστιν, ἀμφίβολον ἔχων τὴν προαίρεσιν (86); Τάχα δὲ καὶ τρεπτὸς ὢν, καὶ καθ' ἡμέραν προσκόπτων, οὔπω τέλειός ἐστιν. Ἀλλ' ἡ μὲν τοιαύτη τῶν Ἀρειανῶν οἰχέσθω μανία, ἡ δὲ ἀλήθεια λαμπέτω, καὶ δεικνύτω τούτους παραφρονοῦντας. Πῶς γὰρ οὐ τέλειος, ὁ ἴσος Θεῷ (87); Ἢ πῶς οὐκ ἄτρεπτος, ὁ μετὰ τοῦ Πατρὸς ἓν ὢν, καὶ τῆς οὐσίας ἴδιος ὢν Υἱὸς αὐτοῦ; Τῆς δὲ οὐσίας τοῦ Πατρὸς οὔσης ἀτρέπτου, ἄτρεπτον ἂν εἴη καὶ τὸ ἐξ αὐτῆς ἴδιον γέννημα. Εἰ δὲ τούτου οὕτως ὄντος (88), τοῦ Λόγου τροπὴν καταψεύδονται, μανθανέτωσαν ποῦ τούτων ὁ λόγος κινδυνεύει· ἐκ γὰρ τοῦ καρποῦ καὶ τὸ δένδρον ἐπιγινώσκεται· διὰ τοῦτο καὶ ὁ (89) ἑωρακὼς τὸν Υἱὸν ἑώρακε τὸν Πατέρα, καὶ ἡ τοῦ Υἱοῦ γνῶσις γνῶσίς ἐστι τοῦ Πατρός.

A ut sentiunt, est mutabilis, nec semper idem, sed ejus naturæ quæ semper mutetur : qui fieri potest ut ille sit imago Patris, qui similem non habeat immutabilitatem? Imo quomodo in Patre esse omnium possit, qui ambigua est voluntate? Forte vero cum sit mutabilis, et singulis diebus proficiat, perfectus nondum est. Sed valeat tam insanus Arianorum error, fulgeatque veritas, quæ et eos desipere palam ostendat. Qui enim fieri potest ut ille perfectus non sit, qui æqualis Deo est? Aut quomodo immutabilis non est, qui unum cum Patre est, ejusque naturæ proprius est Filius? Cum igitur Patris natura sit immutabilis, non dubium est quin immutabilis quoque sit proprius qui ex ea exoritur fetus. Quæ cum ita sint, si Verbum mutabile esse pergant falso contendere, videant quantum sit in ejusmodi sermone periculum. Namque ex fructu arbor cognoscitur : hinc qui vidit Filium, vidit Patrem [85], et Filii cognitio, Patris est cognitio.

B

36. Οὐκοῦν ἀναλλοίωτος ἡ εἰκὼν τοῦ ἀτρέπτου Θεοῦ ἂν εἴη· Ἰησοῦς γὰρ Χριστὸς, χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. Καὶ ὁ μὲν Δαυὶδ ψάλλων (90) περὶ αὐτοῦ φησι· Καὶ σὺ κατ' ἀρχὰς, Κύριε, τὴν γῆν ἐθεμελίωσας, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σού εἰσιν οἱ οὐρανοί. Αὐτοὶ ἀπολοῦνται· σὺ δὲ διαμένεις, καὶ πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται, καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ἑλίξεις αὐτοὺς, καὶ ἀλλαγήσονται (91). Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς, εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσιν. Ὁ δὲ Κύριος αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ διὰ τοῦ προφήτου λέγει· Ἴδετέ με, ἴδετε ὅτι ἐγώ εἰμι, καὶ, Οὐκ ἠλλοίωμαι. Εἰ γὰρ καὶ περὶ τοῦ Πατρὸς δύναταί λέγειν τις εἶναι τοῦτο τὸ σημαινόμενον (92), ἀλλὰ καὶ τὸν Υἱὸν ἁρμόζει τοῦτο λέγειν, ὅτι μάλιστα γενόμενος ἄνθρωπος δείκνυσι τὴν ταὐτότητα καὶ τὸ ἄτρεπτον ἑαυτοῦ τοῖς νομίζουσι διὰ τὴν σάρκα ἠλλοιῶσθαι (93) αὐτὸν, καὶ ἕτερόν τι γεγενῆσθαι. Ἀξιοπιστότεροι δὲ οἱ ἅγιοι καὶ μᾶλλον ὁ Κύριος τῆς τῶν ἀσεβῶν κακονοίας. Καὶ γὰρ κατὰ τὸ εἰρημένον ἀνάγνωσμα (94) τῆς ὑμνῳδίας, πάντων τῶν γενητῶν καὶ πάσης τῆς κτίσεως, διὰ τῆς οὐρανοῦ καὶ γῆς σημασίας, τρεπτὴν καὶ ἀλλοιωτὴν ἡ Γραφὴ τὴν φύσιν λέγουσα, καὶ τὸν Υἱὸν ὑπεξαίρουσα (95) τούτων, δείκνυσι μηδόλως γενητὸν αὐτὸν εἶναι, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον αὐτὸν ἀλλοιοῦντα τὰ ἄλλα, καὶ μὴ ἀλλοιούμενον αὐτὸν διδάσκει, δι' ὧν φησι·

36. Quapropter immutabilis Dei imago, immutabilis quoque ipsa sit necesse est. Siquidem *Jesus Christus, heri et hodie idem et in sæcula* [86]. De eo David etiam sic psallit : *Et tu, Domine, initio terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt cœli. Ipsi peribunt : tu autem permanes, et omnes sicut vestimentum veterascent, et sicut amictum volves eos, et mutabuntur. Tu autem idem es, et anni tui non deficient* [87]. Ipse porro Dominus de seipso per prophetam ait : *Videte me, videte quod ego sum*, et, *Non mutatus sum* [88]. Nam licet his Patrem significari possit quis respondere; eadem tamen in Filium C optime quadrant, quatenus scilicet homo factus se eumdem semper et immutabilem esse iis ostendit, qui ipsum ob carnem mutatum et aliud factum esse autumant. Certe viri sancti et ipse Dominus longe fide digniores sunt quam impiorum perversitas. Cum enim Scriptura in psalmo, cujus verba retulimus, rerum omnium factarum et creatarum, quæ cœli et terræ nomine comprehenduntur, mutabilem esse affirmet naturam, Filiumque ex illis eximat, apertissime declarat eum nullo modo factum esse, sed potius omnia ab illo immutari, ipsum vero non mutari docet hisce verbis, *Tu autem idem es, et anni tui non deficient.* Et merito quidem. Namque res factæ, cum sint ex nihilo, nec fuerint priusquam

[85] Joan. XIV, 9. [86] Hebr. XIII, 8. [87] Psal. CI, 26-28. [88] Deut. XXXII, 39; Malach. III, 6.

(86) Seguer. Gobler. et Felc. 1, αἵρεσιν.

(87) Seguer. Reg. et Basili., ὁ ἴσα Θεῷ.

(88) Sic Seguer. At Basiliens. et Anglic., Εἰ δὲ τοῦ ὄντως ὄντος Λόγου. Gobler. Felc. 1 et 5, Εἰ δὲ τοῦθ' οὕτως τοῦ Λόγου. Reg. Εἰ δὲ τοῦ τοῦθ' οὕτως ὄντως τοῦ Λόγου. Editi, Εἰ δὲ τοῦ ὄντος Λόγου.

(89) Sic Seguer. Alii vero et editi, γινώσκεται, καὶ διὰ τοῦτο ὁ.

(90) Ψάλλων et mox καὶ σύ abest a Gobler. et Felckm. 1.

(91) Sic mss. omnes. Sed in editis desunt, καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ἑλίξεις αὐτοὺς, καὶ ἀλλαγήσονται. Ibidem Gobler. et Felck. 1, ἐκλείψουσιν, καὶ δι' ἑτέρου προφήτου πάλιν φησίν· Ἴδετε, etc. Item ibid.

D Seguer. Basili. Reg. Anglic., ἑαυτοῦ διὰ τοῦ προφήτου. Editio Commel., ἑαυτοῦ τοῦ διὰ τοῦ, etc. Ibid. Seguer. Gobler. et Felc 1, Ἴδετέ με, ἴδετε, ὅτι. Alii et editi, ἴδετέ με, ὅτι.

(92) Sic Seguer. Editi vero, τοῦτο σημαινόμενον.

(93) Seguer., ἀλλοιοῦσθαι.

(94) Ἀνάγνωσμα abest a Gobler. et Felckm. 1. Mox Felc. 5, γεννητῶν. Cæteri et editi γενητῶν.

(95) Sic Seguer. et Reg. Editi, Ἡ γραφὴ, φύσιν λέγουσα, καὶ τούτων τὸν Υἱὸν ὑπεξαίρουσα. Ibidem Seguer. Reg. Basili. Goblerian. Felc. 1 et 5, γεννητὸν αὐτὸν εἶναι. Et mox, ἀλλοιοῦντα τὰ ἄλλα. Editi, γενητὸν εἶναι, et, ἀλλοιοῦντα ἄλλα.

factæ sunt, prorsus quia ipsæ fiunt cum antea non essent, hinc mutabili sunt natura. At Filius qui est ex Patre, ejusdem naturæ proprius est, mutationis et conversionis est expers, non aliter quam ipse Pater. Nec enim fas est dicere ex natura immutabili mutabile Verbum et mutabilem sapientiam gigni. Quomodo enim Verbum esse possit, si mutabile est? vel quomodo id quod mutatur, sapientia esse queat? Nisi forte velint sic rem se habere, ut accidens est in substantia, ita scilicet ut in privata aliqua substantia quædam gratia acciderit virtutisque habitus, qui hac ratione Verbum, Filius et Sapientia sit appellatus, qui proinde descrescere possit et crescere. **348** Iste enim, prout sentiunt, sæpius respondere. Verum ea non est Christianorum fides. Nam id non ostendit vere esse Verbum et Filium Dei, vel sapientiam veram esse sapientiam. Nam quod mutatur et convertitur, nec in uno et eodem perseverat statu, quomodo verum esse potest? Atqui Dominus dicit, *Ego sum veritas* [89]: ergo si ipse Dominus id de se asseverat, et se ipse immutabilem testatur esse, idemque didicerunt et confirmant sancti, imo ipsa Dei notio hoc pietati consonum esse innuit, unde, quæso, ista commenti sunt impii? Profecto illa ex corde tanquam ex corruptione vomuerunt.

37. Quanto vero divinis oraculis abutuntur, eaque ad suam mentem adulterare totis moliuntur viribus; necesse est illis ita respondere, ut Scripturæ indicemus verba, palamque faciamus ea quidem recte posse intelligi, sed illos prave sentire. Aiunt igitur ab Apostolo scriptum esse: *Propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium et infernorum* [90]; et apud David; *Propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis* [91]. Deinde ut acutum aliquid assumunt: Si idcirco exaltatus est, gratiamque accipit et unctus est, mercedem igitur recepit suæ voluntatis. Quod si voluntate egit, sane mutabilis est naturæ. Hæc non solum dicere sed etiam scribere ausi sunt Eusebius et Arius, eademque per medium forum divulgare non verentur eo-

A Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλι
Καὶ εἰκότως γε· τὰ μὲν γὰρ γενητὰ (96) ἐξ
των ὄντα, καὶ οὐκ ὄντα πρὶν γίνηται, ὅλως
ὄντα γίνεται, ἀλλοιουμένην ἔχει τὴν φύσιν· ὁ δ
ἐκ τοῦ Πατρὸς ὤν, καὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἴδιο
λοίωτος καὶ ἀτρεπτός ἐστιν, ὡς αὐτὸς ὁ Πα
γὰρ θέμις εἰπεῖν ἐκ τῆς οὐσίας τῆς ἀτρέπτ
τρεπτὸν γεννᾶσθαι Λόγον καὶ ἀλλοιουμένην
Πῶς γὰρ ἔτι Λόγος, εἰ τρεπτός ἐστιν; ἢ πῶς
φία τὸ ἀλλοιούμενον; εἰ μὴ ἄρα ὡς ἐν οὐσίᾳ
δηκὸς, οὕτως εἶναι θέλουσιν, ὡς ἐν ἰδιαζού
οὐσίᾳ συμβεβηκέναι τινὰ χάριν (98) καὶ ἕξιν
καὶ κεκλῆσθαι ταύτην οὕτως Λόγον, καὶ Υ
Σοφίαν, ὥστε καὶ ἀφαιρεῖσθαι καὶ προστίθεσθ
δύνασθαι. Τοιαῦτα γὰρ φρονοῦντες πολλάκις
B σιν. Ἀλλ' οὐκ ἔστι Χριστιανῶν ἡ πίστις αὕ
δὲ (99) γὰρ τοῦτο δείκνυσιν εἶναι Λόγον καὶ Υἱ
θῶς Θεοῦ, οὔτε τὴν σοφίαν ἀληθῆ σοφίαν.
τρεπόμενον καὶ ἀλλοιούμενον, οὐχ ἱστάμενον
ἐν ἑνὶ καὶ τῷ αὐτῷ, πῶς δύναται εἶναι ἀλη
δέ γε Κύριος λέγει· Ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια· ε
ὁ Κύριος αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ τοῦτο λέγει,
ἄτρεπτον ἑαυτοῦ δείκνυσιν (2), οἵ τε ἅγιοι μ
τοῦτο μαρτυροῦσιν, ἀλλὰ γὰρ καὶ αἱ περὶ Θ
νοιαι τοῦτο ἴσασιν εὐσεβεῖς, πόθεν ταῦτ' ἐπενό
δυσσεβεῖς; Ἀπὸ μὲν οὖν τῆς καρδίας ὡς ἀπὸ
αὐτὰ ἐξήμεσαν.

37. Ἐπειδὴ (3) δὲ προφασίζονται τὰ θεῖα
καὶ βιάζονται παρεξηγεῖσθαι ταῦτα κατὰ τὸ
νοῦν, ἀναγκαῖον τοσοῦτον ἀποκρίνασθαι τούτο
ἐκδικῆσαι τὰ ῥητὰ καὶ δεῖξαι ταῦτα μὲν (
C ἔχοντα τὴν διάνοιαν, ἐκείνους δὲ κακῶς φρο
Φασὶ τοίνυν, ὅτι γέγραπταί παρὰ μὲν τῷ
στόλῳ (5)· Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψ
ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνο
ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ (6) πᾶν γόνυ κάμψ
ρανίων καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων· τ
τῷ Δαυίδ· Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεὸς, ὁ
ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχου
Εἶτα ἐπιφέρουσιν ὡς σοφόν τι λέγοντες· Εἰ δι
ὑψώθη, καὶ χάριν ἔλαβε, καὶ διὰ τοῦτο κ
μισθὸν τῆς προαιρέσεως ἔλαβε. Προαιρέσει
ξας, τρεπτῆς ἐστι πάντως (7) φύσεως. Τα
μόνον εἰπεῖν, ἀλλὰ καὶ γράψαι τετολμήκασι

[89] Joan. XIV, 6. [90] Philip. II, 9, 10. [91] Psal. XLIV, 8.

(96) Felc. 5, γεννητά. Alii et editi, γενητά.

(97) Gobler., Felc. 1 et Reg., οὐσίας τῶν ἀτρέπτου.

(98) Sic mss. omnes, præter Felc. 2, in quo et in editis sic legitur, εἰ μή, ἄρα ὡς ἐν οὐσίᾳ συμβεβηκέναι τινὰ χάριν, etc. Ibid. Anglican., καὶ κεκλῆσθαι αὐτήν.

(99) Seguerian., οὔτε. Mox idem, Goblerian. et Felc. 1, Υἱὸν ἀληθῶς Θεοῦ. Alii vero et editi, Υἱὸν καὶ ἀληθῶς Θεόν. Ibid. Seguer. et Reg., οὔτε τὴν σοφίαν ἀληθῆ σοφίαν. Editi et cæteri mss., οὔτε τὴν σοφίαν τὴν ἀληθῆ σοφίαν.

(1) Seguerian., ἱστάμενόν τε. Mox idem et Reg., Ὁ δὲ Κύριος.

(2) Sic Seguerian., Gobler. et Felck. 1. Anglican. vero, Ἄτρεπτον γὰρ τοῦτο δείκνυσιν. Cæteri et editi, ἄτρεπτον αὐτοῦ τοῦτο δείκνυσιν. Paulo post S ἀλλὰ γὰρ καὶ αἱ. Editi et alii, ἀλλὰ καὶ αἱ.

(3) Anglic. Gobler. et Felc. 1, ἐπεί. Ibid. S προφασίζονται τὰ θεῖα. Editi cum aliis, π ζονται καὶ θεῖα.

(4) Seguer. Gobler. et Felc. 1, τὰ ῥητὰ καὶ ταῦτα μὲν, etc. Alii et editi, τὰ ῥήματα καὶ τούτοις ταῦτα.

(5) Sic Seguerian. At alii et editi, παρὰ τῷ στόλῳ.

(6) Felc. 5, Ἰησοῦ Χριστοῦ. Paulo post Felc. 1, διὰ δὲ τοῦ Δαυὶδ, διὰ τοῦτο.

(7) Seguerianus, Goblerian. et Felc. 1, ἐσ τως, et mox, ἀλλὰ καὶ γράψαι. Editi vero ἐστιν ὄντως, et, ἀλλὰ καὶ πράξαι.

διός τε καὶ Ἄρειος, καὶ οἱ ἀπ' αὐτῶν δὲ λαλεῖν οὐκ ὀκνοῦσι κατὰ μέσην τὴν ἀγορὰν (8), οὐχ ὁρῶντες ὅσην μανίαν ὁ λόγος αὐτῶν ἔχει. Εἰ γὰρ μισθὸν προαιρέσεως ἔλαβεν ἃ ἔσχεν οὐκ ἂν ἐσχηκὼς αὐτὰ εἰ (9) μὴ τοῦ δεομένου τὸ ἔργον ἐνεδείξατο· ἐξ ἀρετῆς ἄρα καὶ βελτιώσεως ταῦτα ἐσχηκὼς (10), εἰκότως ἐλέχθη διὰ ταῦτα καὶ Υἱὸς καὶ Θεὸς, καὶ οὐκ ἔστιν ἀληθινὸς Υἱός. Τὸ μὲν γὰρ ἔκ τινος κατὰ φύσιν ἀληθινόν ἐστι γέννημα, οἷος ἦν Ἰσαὰκ τῷ Ἀβραὰμ, καὶ Ἰωσὴφ τῷ Ἰακὼβ, καὶ τὸ ἀπαύγασμα τῷ ἡλίῳ· οἱ δὲ ἐξ ἀρετῆς καὶ χάριτος λεγόμενοι μόνον εἰσὶν ἔχοντες ἀντὶ τῆς φύσεως τὴν ἐκ τοῦ λαβεῖν χάριν, καὶ ἄλλοι παρὰ (11) τὸ δοθὲν αὐτοῖς ὄντες, οἷοί εἰσιν οἱ ἄνθρωποι οἱ κατὰ μετοχὴν Πνεῦμα λαβόντες, περὶ ὧν καὶ ἔλεγεν· Υἱοὺς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα, αὐτοὶ δέ με ἠθέτησαν. Ἀμέλει ἐπεὶ μὴ κατὰ φύσιν ἦσαν υἱοὶ, διὰ τοῦτο καὶ τραπέντων αὐτῶν ἀφῃρέθη τὸ Πνεῦμα, καὶ ἀπεκηρύχθησαν· καὶ πάλιν δὲ μετανοοῦντας αὐτοὺς δέξεται, καὶ διδοὺς τὸ φῶς, πάλιν υἱοὺς (12) καλέσει ὁ καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν Θεὸς οὕτω τὴν χάριν αὐτοῖς δεδωκώς.

38. Εἰ τοίνυν οὕτω καὶ τὸν Σωτῆρα λέγουσι (13), δειχθήσεται μήτε ἀληθινὸς, μήτε Θεὸς, μήτε Υἱὸς, μήτε ὅμοιος τῷ Πατρὶ, μήτε ὅλως τοῦ εἶναι κατ' οὐσίαν Πατέρα ἔχων τὸν Θεὸν, ἀλλὰ τῆς δοθείσης αὐτῷ μόνης χάριτος, τοῦ δὲ εἶναι κατ' οὐσίαν κτίστην τὸν Θεὸν, κάθ' ὁμοιότητα τῶν πάντων, ἔχων. Τοιοῦτος δὲ ὢν, οἷον οὗτοι (14) λέγουσι, φανήσεται μᾶλλον μηδὲ ἐξ ἀρχῆς ἐσχηκὼς τὸ ὄνομα Υἱὸς, εἴ γε τοῦτο τῶν ἔργων ἔπαθλον ἔσχε καὶ προκοπῆς, οὐκ ἄλλης ἢ τῆς ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ τὴν τοῦ δούλου μορφὴν ἀνέλαβε (15). Τότε γὰρ ἐστιν, ὅτε γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, ὑπερυψῶσθαι λέγεται, καὶ χάριν εἰληφέναι τὸ ὄνομα, ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ κάμψῃ πᾶν γόνυ. Τί οὖν ἦν πρὸ τούτου, εἰ νῦν ὑψώθη, καὶ νῦν ἤρξατο προσκυνεῖσθαι, καὶ νῦν Υἱὸς (16) ἐλέχθη, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος; Φαίνεται γὰρ μηδὲν βελτιώσας αὐτὸς τὴν σάρκα, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς δι' αὐτῆς βελτιωθεὶς, εἴ γε κατὰ τὴν κακόνοιαν αὐτῶν τότε ὑψώθη καὶ Υἱὸς ἐλέχθη, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος. Τί οὖν ἦν πρὸ τούτου; Πάλιν γὰρ αὐτοὺς ἐρωτᾶν ἀνάγκη, ἵνα καὶ τὸ τέλος τῆς ἀσεβείας αὐτῶν θεωρηθῇ. Εἰ γάρ ἐστιν ὁ Κύριος Θεὸς, Υἱὸς, Λόγος, οὐκ ἦν δὲ ταῦτα πρὸ τοῦ γένηται ἄνθρωπος· ἢ ἄλλο τι ἦν παρὰ ταῦτα, καὶ ὕστερον τούτων ἐξ ἀρετῆς μετέσχεν, ὥσπερ εἴπαμεν (17)· ἢ τὸ ἕτερον, ὅπερ εἰς τὰς ἐκείνων κεφαλὰς τραπείη, ἀνάγκη λέγειν αὐτοὺς, μηδὲ εἶναι πρὸ τούτου αὐτὸν, ἀλλὰ τὸ ὅλον ἄνθρωπον (18) εἶναι φύσει, καὶ μηδὲν πλέον. Ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ δὲ Σαμοσατέως ἐστὶ

rum asseclæ, non attendentes quantam redoleat insaniam ejusmodi illorum sermo. Nam si ipsa quæ habuit merces est suæ voluntatis, eaque non habuisset nisi indigentis opus exhibuisset : igitur qua ob suam virtutem vitæque sanctimoniam illa est consecutus, eapropter et Filius et Deus merito dictus est, non autem verus est Filius. Quod enim est ex aliquo secundum naturam, verus est fetus. Sic Isaac Abrahæ, Joseph Jacobi, et splendor solis est fetus. Qui vero ob virtutem et gratiam nomen filii consequuntur, non natura sed tantummodo gratia hanc accepere dignitatem, aliique omnino sunt ab eo quod ipsis datur : cujusmodi sunt homines qui Spiritus sancti participes facti sunt, de quibus etiam dicit, *Filios genui et exaltavi, ipsi autem me repulerunt* [91]. Certe quia non natura filii erant, idcirco in pejus mutatis ablatus est Spiritus, et abdicati sunt; quos tamen idem, qui initio illis hujusmodi gratiam largitus est Deus, pœnitentes iterum suscipiet, luceque impertita rursus filios eos appellabit.

38. Quod si hæc illorum est de Salvatore sententia, sequetur eum neque verum Deum, neque verum Filium, neque Patris esse similem; nec Deum, sui ipsius secundum substantiam Patrem habere, sed solius sibi concessæ gratiæ: ac denique Deum creatorem sui ipsius secundum substantiam, sicut res alias omnes, habere. Quod si sit ejusmodi, ut illi volunt, inde clarum erit eum ab initio non habuisse Filii nomen, **349** si nimirum id nominis illi tributum sit, tanquam factorum suique præmium progressus, qui quidem nullus fuit alius, quam cum factus est homo et servi formam accepit. Tunc enim est, cum factus obediens usque ad mortem, exaltatus esse et hoc nomen tanquam singularem gratiam accepisse dicitur, *ut in nomine Jesu omne genu flectatur* [92]. Quid ergo fuit antea, si tunc exaltatus est, cœpitque adorari, ac Filius est appellatus, cum factus fuit homo? Videtur enim nulla in re carnem meliorem reddidisse, sed ipsum potius per eam meliorem fuisse effectum, si nimirum tunc, ut impie putant, exaltatus est et Filius dictus, cum factus est homo. Quid igitur erat antea? Nam necesse est eos iterum interrogare, ut finem illorum impietatis tandem inspiciamus. Si enim Dominus est Deus, Filius, et Verbum, nihilque horum erat priusquam homo fieret: vel certe aliquid aliud erat præter illa, quorum postea ob virtutem est particeps effectus, uti diximus : vel aliud, quod quidem in ipsorum reciderit capita, illos necesse est dicere,

[91] Isa. I, 2. [92] Philip. II, 10.

(8) Seguerianus, μέσην τὴν ἀγοράν. Editi et alii, μέσην ἀγοράν.

(9) Seguerianus, αὐτὰ ἦν. Ibid. idem cum Gobler. et Felc. 1, τοῦ διδομένου. Reg. τοῦ ἐσομένου.

(10) Sic Seguerianus, Basiliensis, Anglicanus, Goblerian. Reg. et Felc. 5. At editi, ἔσχηκε.

(11) Goblerian. et Felc. 1, περὶ. Paulo post Seguerian., οἱ ἄνθρωποι κατά, etc. Et mox, περὶ ὧν καὶ ἔλεγεν. Editi ei alii, περὶ ὧν ἔλεγεν.

(12) Seguerianus, υἱοὺς αὐτούς.

(13) Seguerianus, θέλουσι.

(14) Seguerianus, Goblerianus et Felck. 1, αὐτοί. Editi et alii, οὗτοι. Ibidem μᾶλλον abest a Seguer.

(15) Seguerian., ἔλαοε.

(16) Seguerianus, Goblerian. et Felc. 1, καὶ νῦν Υἱός. Editi, καὶ Υἱός.

(17) Seguerian., εἴπομεν.

(18) Sic Seguer. At alii et editi, ἄνθρωπος.

eum scilicet neque antea exstitisse, sed totum natura hominem solum esse, nihilque amplius. Verum hæc non est Ecclesiæ doctrina, sed Samosatensis hujusque temporis Judæorum. Cum igitur eadem atque illi sentiant, cur non ut Judæi circumciduntur, sed ficte Chaistianam profitentur fidem, et contra eam decertant? Nam si antea non erat, aut ita erat ut postea melior sit redditus, quomodo per ipsum facta sunt omnia? Vel si perfectus non erat, quomodo in ipso oblectatur Pater? Si porro ipse melior effectus est, quomodo antea coram Patre lætabantur: Præterea, si post mortem illi datum est ut adoraretur, quomodo illum Abrahamus in tabernaculo [93] et Moyses in rubo [94] adorasse memorantur, et, ut vidit Daniel, millia plurima ministrabant ei [95]? Si item secundum illos melior nunc factus est, quomodo cœlestis gloriæ, qua ante mundum fruebatur, memor ipse Filius dicebat, *Glorifica me tu, Pater, gloria quam apud te habui, priusquam mundus esset* [96]. Quod si nunc, ut putant, exaltatus est, quomodo antea *inclinavit cælos et descendit*; et iterum: *Dedit Altissimus vocem suam* [97]? Quocirca si etiam priusquam fieret mundus, gloria potitus est Filius, et Dominus gloriæ et altissimus fuit, atque e cœlis descendit, semperque adorandus est: non ergo postquam descendit melior est effectus, sed potius ea quæ indigebant ut meliora fierent, reddidit meliora. Quod si ut nos meliores redderet descendit; non igitur præmii instar accepit nomen Filii et Dei: sed ipse potius effecit ut nos sui Patris filii homo,

A καὶ τῶν νῦν Ἰουδαίων τὸ φρόνημα. Διὰ τί ἐκείνων φρονοῦντες, οὐχὶ καὶ ὡς Ἰουδαῖοι τέμνονται, ἀλλ' ὑποκρίνονται τὸν Χριστιανὸν καὶ πρὸς αὐτὸν ἔχουσι τὴν μάχην; Εἰ γὰρ ἦν, ἢ ἦν μὲν, ἐβελτιώθη δὲ ὕστερον, πῶς δι γέγονε τὰ πάντα, ἢ πῶς ἐν τούτῳ, εἴ γε (1 τέλειος ἦν, προσέχαιρεν ὁ Πατήρ; Καὶ αὐτὸ εἰ νῦν ἐβελτιώθη, πῶς πρὸ τούτου ἠὐφραίν προσώπῳ τοῦ Πατρός (20); Πῶς δὲ, εἰ μετὰ τ νατον ἔλαβε τὸ προσκυνεῖσθαι, φαίνεται ὁ Α αὐτὸν ἐν τῇ σκηνῇ προσκυνῶν καὶ Μωσῆς βάτῳ; καὶ ὡς εἶδε Δανιὴλ, μύριαι μυριάδες λιαι χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ; Πῶς δὲ, εἰ ν αὐτοὺς ἔσχε τὴν βελτίωσιν, τῆς πρὸ κόσμου κ τῆς ὑπερκοσμίου δόξης ἑαυτοῦ μνημονεύων

B αὐτὸς ὁ Υἱός· Δόξασόν με σὺ, Πάτερ, τῇ δ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί. νῦν ὑψώθη κατ' αὐτοὺς (22), πῶς πρὸ τούτου νεν οὐρανοὺς καὶ κατέβη· καὶ πάλιν· Ἔδω Ὕψιστος φωνὴν αὐτοῦ; Οὐκοῦν εἰ καὶ πρ τὸν κόσμον γενέσθαι τὴν δόξαν εἶχεν (23) ὁ Υἱὸ Κύριος τῆς δόξης ὕψιστός τε ἦν, καὶ ἐξ οὐρανο ἐβη, καὶ ἀεὶ προσκυνητός ἐστιν, οὐκ ἄρα κ ἐβελτιώθη, ἀλλὰ μᾶλλον ἐβελτίωσεν αὐτὸς τ μενα βελτιώσεως· καὶ εἰ τοῦ βελτιῶσαι χάριν δέδηκεν, οὐκ ἄρα μισθὸν ἔσχε τὸ λέγεσθαι Υἱ Θεὸς (24), ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς υἱοποίησεν ἡμ Πατρὶ, καὶ ἐθεοποίησε τοὺς ἀνθρώπους γενέ αὐτὸς ἄνθρωπος.

essemus, et homines deos reddidit factus

39. Non igitur cum homo esset, factus est postea Deus; sed contra, cum Deus esset, postea homo factus est, quo nos ipse potius deos efficeret. Alioquin si tunc tantum, cum factus est homo, Filius et Deus est appellatus: si item, antequam fieret homo, priscos populos Deus filios vocavit, et Moysem deum constituit Pharaonis, idque nominis multis Scriptura attribuit, cum ait: *Deus stetit in synagoga deorum* [98]; patet cum post 350 illos et Filium et Deum esse dictum. Quomodo ergo omnia per ipsum creata sunt, ipseque est ante omnia [99]? Aut quomodo omnium rerum creatarum primogenitus est [1], qui ante se alios habet, qui et filii et dii dicti sint? Quomodo vero primi participes Verbi

C 39. Οὐκ ἄρα ἄνθρωπος (25) ὢν, ὕστερον γέγονε ἀλλὰ Θεὸς ὤν, ὕστερον γέγονεν ἄνθρωπος, ἵνα μ ἡμᾶς θεοποιήσῃ. Ἐπεὶ εἰ, ὅτε γέγονεν ἄνθρω τότε Υἱὸς καὶ Θεὸς ἐλέχθη, πρὸ δὲ τοῦ γένητ θρωπος, υἱοὺς ἔλεγε τοὺς πάλαι λαοὺς (26) ὁ καὶ Μωσῆν ἐτίθει θεὸν τοῦ Φαραώ, καὶ ἐπὶ π ἡ Γραφή φησιν, Ὁ Θεὸς (27) ἔστη ἐν συνε θεῶν· δῆλόν ἐστιν, ὡς μετ' αὐτοὺς καὶ Υἱὸ Θεὸς οὗτος ἐλέχθη. Πῶς οὖν πάντα δι' αὐτοῦ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων; Ἢ πῶς πρωτότοκος τῆς κτίσεως, ἔχων τοὺς πρὸ ἑαυτοῦ (28) κλη υἱοὺς καὶ θεούς; Πῶς δὲ οἱ μέτοχοι πρῶτοι οὐ ἔχουσι Λόγου; οὐκ ἔστιν ἀληθὴς αὕτη δόξα· π ρεσίς (29) ἐστι τῶν νῦν Ἰουδαϊζόντων. Πῶς

[93] Genes. XVIII. [94] Exod. III. [95] Dan. VII, 10. [96] Joan. XVII, 5. [97] Psal. XVII, 10, 14. [98] Psal. LXX
[99] Joan. I, 3. Coloss. I, 16, 17. [1] Coloss. I, 15.

(19) Sic Seguerianus, Basiliensis, Anglican. Reg. Gobleriun. et Felc. 1 et 5. Alii vero et editio Commel., εἰ μὴ τέλειος. Mox Seguerian., καὶ αὐτός γε.

(20) Seguerian., προσώπῳ Πατρός. Idem paulo post αὐτὸν ἐν τῇ σκηνῇ, ut et legit Nannius. In aliis et editis deest ἐν τῇ σκηνῇ.

(21) Seguerian., καὶ ὑπερκοσμίου δόξης αὐτοῦ. Idem mox, ὁ τοῦ Πατρός, ut et habetur Joan. XVII, 5. Editi vero et alii, ὁ Πάτερ.

(22) Seguerian., εἰ δὲ καὶ νῦν, et mox, ἐκλύεται οὐρανούς.

(23) Seguerianus, Gobleriun. et Felckman. 1, εἶχεν. Editi et alii, ἔσχεν. Ibid. Seguer., Κύριος τῆς δόξης. Ceteri et editi, Κύριος δόξης. Item ibid. Seguerianus, Gobleriun. et Felc. 1, ὕψιστός τε ἦν. Editi et alii, ὕψιστος ἦν.

(24) Sic mss. præter Felckm. 2, qui cum editis Commel. habet, μισθὸν ἔσχεν Υἱὸς καὶ Θεός.

(25) Seguerian., Οὐ γὰρ ἄνθρωπος, et paulo post ἐπεὶ ὅτε γέγονεν.

(26) Basiliensis, Anglican., παλαιοὺς λαούς.

(27) Seguerian., ἡ Γραφὴ ὡς φησιν· ὁ Θεός. item ὁ Θεός. Editi et alii, ἡ Γραφή φησι, Θεός.

(28) Sic Seguer. At alii et editi, πάσης κτίσ ἔχων τοὺς πρὸ αὐτοῦ. Ibid. omnes mss., υἱοὺς θεούς. Editi, υἱοὺς καὶ θεόν. Item ibid. Segu οἱ μετοχῇ πρῶτοι.

(29) Sic Seguerian. At alii cum editis, αὕ δόξα, παρεξεύρεσις.

ὅλως δύνανται τινες ἐπιγνῶναι Πατέρα τὸν Θεόν; A non sunt participes? Vera profecto non est tam perversa opinio, sed commentum eorum est qui nunc judaizant. Nam si ita est, qui fieri potest ut Deum Patrem aliqui agnoscant? Nec enim adoptio sine vero Filio fieri potest, cum ipse dicat, *Nemo cognoscit Patrem nisi Filius, et cui Filius revelaverit* [2]. Quomodo item sine Verbo et ante Verbum Deus qui effici queat, cum ipse ad Judæos istorum fratres sic loquatur, *Si illos deos dixit ad quos Verbum Dei factum est* [3]? Porro si omnes, quotquot cum filii tum dii appellati sunt sive in terris sive in cœlis, per Verbum et filii et dii sunt effecti, ipseque Filius Verbum est: perspicuum sane fuerit omnes per ipsum filios effici, ipsum vero ante omnes, imo vero solum eum verum Filium, et solum ex Deo vero verum Deum esse, nec mercedem B virtutis hæc accepisse, neque alium ab illis esse, sed natura et substantia illa ipsa esse. Namque substantiæ Patris fetus ipse est, ita ut nullus sit dubitandi locus, quin ad Patris immutabilis similitudinem sit quoque Verbum immutabile.

40. Hactenus quidem Filii notionibus inhærentes, sic absurdis illorum commentis, prout ipse dedit Dominus, occurrimus. Jam vero præstiterit divina exponere oracula, ut et Filii immutabilitas magis confirmetur, sitque exploratius paternam ejus naturam mutationis esse expertem, et clarius illorum appareat improbitas. Itaque his verbis ad Philippenses scribit Apostolus: *Hoc vos sentite, quod et Christus Jesus, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed* C *semetipsum exinanivit, forma servi accepta, similis hominum factus, et figura inventus ut homo. Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Idcirco et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium et infernorum, et omnis lingua confiteatur quod Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris* [4]. Quid his luculentius et evidentius proferri potest? Nec enim ex deteriore melior factus est: sed potius cum Deus esset, formam servi accepit, in qua accipienda non melior est effectus, sed semetipsum humiliavit. Ubi igitur hic merces virtutis est, vel qualis progressus qualeve in melius incrementum in hujusmodi humiliatione? Nam si quaD tenus cum Deus esset, homo factus est, et ex alti-

[2] Matth. xi, 27. [3] Joan. x, 35. [4] Philippe. ii, 5-11.

(30) Seguerian., οὔτως ἡ υἱοθεσία. Paulo post idem, Reg. Goblerian. Felckm, 1 et 5 εἰ μὴ ὁ Υἱός. Alii et editio Commel., εἰ ὁ Υἱός. Ibid. Felck. 5, καὶ ᾧ ἂν αὐτὸς ἀποκαλύψῃ.

(31) Sic Seguer. et Reg. Alii et editi, πῶς δι' ἂν καί.

(32) Sic Seguer. At alii et editi δέ omittunt. Ibid, Seguer. et Reg., ὁ Λογος· δῆλον ὅτι. Habent item δῆλον ὅτι Basil. Anglic. et Felc. 5. At alii et edit. Commel., ὁ Λόγος καὶ δηλόνοτι. Mox Seguer., μᾶλλον δὲ μόνον αὐτός. Editi et alii, μᾶλλον δὲ αὐτός.

(33) Seguerian., ὧν ταῦτα, γέννημα τῆς τοῦ, etc. Idem mox et Reg. Anglican. et Basilien., μηδὲ ἀμφιβάλλειν. Paulo post editio Commel. mendose habet, ἄτρεπτός ἐστι περὶ καὶ ὁ Λόγος. Sed περὶ abest ab omnibus mss.

(34) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. Alii vero et editi, ὡς δέδωκεν ὁ Κύριος, αὐτοῖς. Ibid. Seguerian. ἀπαντήσωμεν.

(35) Seguer Gobler. et Felckm. 1, πλέον. Editi et alii, πλεῖον. Paulo post Seguer.. τούτων τε ἡ κακοφροσύνη. Γράφων τοίνυν Φιλιππίοις.

(36) Seguer., Gobler. et Felckm. 1, ἐξομολογήσεται.

(37) Sic Seguer. Alii autem et editi, ἂν γένοιτο.

(38) Teguerian., τὴν δούλου. Editi, τὴν τοῦ δούλου.

tudine descendit, exaltari dicitur. quo, quæso, A extolli sive exaltari potest is qui Deus est? Ex eo enim quod Deus sit altissimus, liquet ejus quoque Verbum necessario esse altissimum. Quo ergo altius extolli potuit is qui in Patre est, et Patris est in omnibus simillimus? Itaque nullo incremento opus habet, nec is est quem falso suspicantur Ariani. Nam si ut exaltaretur, Verbum descendit, idque indicat Scriptura : quid erat necesse seipsum **351** humiliare, ut id quod jam habebat accipere niteretur? Quam porro gratiam accepit ipse gratiæ dator? Aut quomodo nomen, quo adoraretur, accepit is, qui semper suo nomine fuit adoratus, et quem, antequam factus esset homo, sancti hisce vocibus invocabant : *Deus, in nomine tuo salvum me fac* [5]; et, *Hi in curribus et hi in equis, nos autem in nomine Domini Dei nostri magnificabimur*[6]. Eum ergo B patriarchæ adorabant. De angelis quoque scriptum est, *Et adorent eum omnes angeli Dei* [7].

41. Quod si, ut etiam canit David septuagesimo primo psalmo, *Ante solem permanet nomen ejus, et ante lunam in generationes generationum*[8]: quomodo accepit quod semper habuit, ac priusquam nunc illud ipsum acciperet? Vel quomodo exaltatur is, qui antequam exaltaretur erat altissimus? Aut quomodo datum est illi ut ab aliis adoraretur, qui etiam antequam hunc honorem nunc consequeretur, adoratus semper est? Non est ænigma, sed mysterium divinum : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* [9]; quod idem Verbum postea nostri causa caro factum est. Ita- C que ista dictio, *exaltavit*, non significat naturam Verbi exaltatam fuisse; nam semper et fuit et est æqualis Deo : sed humanæ naturæ exaltationem indicat. Igitur ista non ante dicta sunt quam ubi Verbum caro factum est, ut evidens esset has voces *humiliavit et exaltavit*, de sola intelligi humanitate. Namque id solum quod humile est extolli potest. Quapropter si ob assumptam carnem scriptum est, *humiliavit*, clarum est vocem *exaltavit* de eadem esse intelligendam. Hoc enim honore indigebat homo, carne et morte humilis. Quoniam ergo ille qui Patris imago et immortale Verbum erat, servi formam induit, ac mortem in sua carne, ut homo, propter nos toleravit, ut seipsum hoc pacto

ὤν, γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ, ἐξ ὕψους κατα
γεται ὑψοῦσθαι, ποῦ ὑψοῦται Θεὸς ὢν ; Δῆλε
πάλιν τούτου, ὅτι, τοῦ Θεοῦ (39) ὑψίστου ἡ
ἀνάγκης εἶναι δεῖ καὶ τὸν τούτου Λόγον ὕψιστ
οὖν πλεῖον εἶχεν ὑψωθῆναι ὁ ἐν τῷ Πατρὶ
ὅμοιος κατὰ πάντα τοῦ Πατρός ; Οὐκοῦν πάσ
θήκης ἀπροσδεής ἐστι, καὶ οὐκ ἔστιν, ὡς ὑπ
οἱ Ἀρειανοί. Εἰ γὰρ διὰ τὸ ὑψωθῆναι κατεβ
Λόγος, καὶ ταῦτα γέγραπται (40). τίς χρεία
καὶ ταπεινῶσαι ἑαυτὸν, ἵνα τοῦτο ζητήσῃ
ὅπερ εἶχε ; Ποίαν δὲ καὶ χάριν ἔλαβεν ὁ τῆς
δοτήρ ; Ἢ πῶς ἔλαβε τὸ ὄνομα εἰς τὸ προσκ
ὁ ἀεὶ ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ προσκυνούμενος.
γένηται γοῦν ἄνθρωπος, παρακαλοῦσιν οἱ ἁ
Θεὸς ἐν τῷ ὀνόματί σου σῶσόν με. Καὶ
Οὗτοι ἐν ἅρμασι (41), καὶ οὗτοι ἐν ἵπποις, ἡμ
ὀνόματι Κυρίου Θεοῦ ἡμῶν μεγαλυνθησόμεθα·
μὲν τῶν πατριαρχῶν προσεκυνεῖτο· περὶ δὲ τ
λων γέγραπται· Καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτ
ἄγγελοι Θεοῦ.

41. Εἰ δὲ περὶ ὡς ψάλλει Δαυὶδ (42) ἐν τῷ
κοστῷ πρώτῳ ψαλμῷ· Πρὸ τοῦ ἡλίου δι
ὄνομα αὐτοῦ, καὶ πρὸ τῆς σελήνης εἰς (4
γενεῶν· πῶς ἐλάμβανεν ὃ εἶχεν ἀεὶ, καὶ πρ
νῦν αὐτό ; Ἢ πῶς ὑψοῦται, ὁ καὶ πρὶν ὑ
ὕψιστος ὤν ; Ἢ πῶς ἔλαβε τὸ προσκυνεῖσθαι
πρὶν τοῦτο νῦν λαβεῖν, ἀεὶ προσκυνούμεν
ἔστιν αἴνιγμα, ἀλλὰ μυστήριον θεῖον· Ἦ
ἦν (44) ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν π
Θεὸν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· δ' ἡμᾶς δὲ
οὗτος ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο· καὶ τὸ λεγόμε
ὑπερύψωσεν, οὐ τὴν οὐσίαν τοῦ Λόγου ὑψ
σημαίνει· ἦν γὰρ ἀεὶ καὶ ἔστιν ἵνα Θεῷ· ἀ
ἀνθρωποπότητός ἐστιν ἡ ὕψωσις. Οὐ πρὶν γοῦν
ταῦτα, εἰ μὴ ὅτε γέγονε σὰρξ ὁ Λόγος, ἵνα
φανερὸν, ὅτι τὸ, ἐταπείνωσε, καὶ τὸ, ὑπερύψω
ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου λέγεται· οὗ γάρ ἐστι τ
νόν, τούτου καὶ τὸ ὑψωθῆναι ἂν εἴη· καὶ εἰ
πρόσληψιν τῆς σαρκὸς τὸ, ἐταπείνωσε, γέ
δῆλόν ἐστιν, ὅτι καὶ τὸ, ὑπερύψωσε, δι' αὐτ
Τούτου γὰρ ἦν ἐνδεὴς ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸ
τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ θανάτου· Ἐπεὶ οὖν εἰκὼν
Πατρὸς, καὶ ἀθάνατος ὢν ὁ Λόγος, ἔλαβε
δούλου μορφὴν, καὶ ὑπέμεινε δι' ἡμᾶς ὡς
πος (46) ἐν τῇ ἑαυτοῦ σαρκὶ τὸν θάνατον ἵ
ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν διὰ τοῦ θανάτου προσενέ

[5] Psal. LIII 1. [6] Psal. 8. [7] Heb. I, 6 : Psal. XCVI. 7. [8] Psal. LXXI, 17, 5. [9] Joan. I,

(39) Sic Seguer. et Reg. Alii et editi, ὅτι καὶ τοῦ D Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1, πῶς ἐλάμβαν
Θεοῦ. Paulo post Seguer., ποῦ οὖν πλέον. Reg. πῶς 5, πῶς ἔλαβε. Alii et editi, πῶς οὖν ἐλάμβανε
οὖν εἶχεν, omisso πλεῖον. post Seguer. Reg. Gobler. et Felc. 1, ὁ κ

(40) Goblerian. et Felc. 1, ὁ Λόγος, ταῦτα γέγρα- ὑψωθῆναι. Editi et alii, ὁ πρὶ ὑψωθῆναι·
πται. Paulo post Seguerian., ἵνα τοῦτο ζητήσῃ λα- (44) Seguer., Ἐν ἀρχῇ γὰρ ἦν. Mox ide
βεῖν ὁ τῆς χάριτος δοτήρ, omissis intermediis. bler. et Felc. 1, δι' ἡμᾶς δὲ ὕστερον οὗτος ὁ
Reg. δι' ἡμᾶς ὕστερον οὗτος ὁ Λόγος. Alii et

(41) Gobler. et Felc. 1, καὶ οὗτοι ἐν ἁρμασι. Mox δι' ἡμᾶς ὕστερον ὁ Λόγος.
mss. omnes Θεοῦ ἡμῶν. Editio Commel., Θεοῦ ὑμῶν, (45) Seguer. Gobler. et Felc. 1, καὶ ὑπερ
mendose. Ibid. Gobler. et Felc. 1, ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου.

(42) Gobler. et Felc. 1, ἀγγελοι Θεοῦ. Καὶ Δαυὶδ (46) Sic Seguer. Reg. Gobl. Anglic et Felc
λέγει· Πρὸ τοῦ ἡλίου. ab aliis et editis abest ὡς ἄνθρωπος.

(43) Seguer. Reg. Gobler. Fel. 1 et 5 omittunt εἰς ante γενεάς, ubi Seguer. et Reg., γενεᾶς. Ibid.

Πατρι· διὰ τοῦτο καὶ ὡς ἄνθρωπος δι' ἡμᾶς καὶ ὑπὲρ A
ἡμῶν λέγεται ὑπερυψοῦσθαι (47), ἵν' ὥσπερ τῷ θα-
νάτῳ αὐτοῦ πάντες ἡμεῖς ὑπεθάνομεν (48) ἐν Χριστῷ,
οὕτω, ἐν αὐτῷ τῷ Χριστῷ πάλιν ἡμεῖς ὑπερυψωθῶ-
μεν, ἔκ τε τῶν νεκρῶν ἐγειρόμενοι, καὶ εἰς οὐρανοὺς
ἀνερχόμενοι, ἔνθα πρόδρομος ὑπὲρ ἡμῶν εἰσῆλθεν
Ἰησοῦς, οὐκ εἰς ἀντίτυπα τῶν ἀληθινῶν, ἀλλ'
εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν νῦν ἐμφανισθῆναι τῷ
προσώπῳ τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ ἡμῶν. Εἰ δὲ νῦν ὑπὲρ
ἡμῶν εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν εἰσῆλθεν ὁ Χριστὸς, καί-
τοι καὶ πρὸ τούτου καὶ ἀεὶ Κύριος ὢν καὶ δημιουρ-
γὸς (49) τῶν οὐρανῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἄρα καὶ τὸ ὑψω-
θῆναι νῦν γέγραπται. Καὶ ὥσπερ αὐτὸς πάντας ἁγιά-
ζων, λέγει πάλιν τῷ Πατρὶ ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἁγιά-
ζειν, οὐχ ἵνα ἅγιος ὁ Λόγος γένηται, ἀλλ' ἵνα αὐτὸς
ἐν ἑαυτῷ ἁγιάσῃ πάντας ἡμᾶς· οὕτως ἄρα καὶ τὸ νῦν
λεγόμενον, ὑπερύψωσεν αὐτὸν, οὐχ ἵνα αὐτὸς ὑψω- B
θῇ· ὕψιστος γάρ ἐστιν· ἀλλ' ἵνα αὐτὸς μὲν ὑπὲρ
ἡμῶν δικαιοσύνη γένηται, ἡμεῖς δὲ ὑψωθῶμεν ἐν
αὐτῷ (50), καὶ εἰς τὰς πύλας εἰσέλθωμεν τῶν οὐρα-
νῶν, ἃς αὐτὸς πάλιν ὑπὲρ ἡμῶν ἀνέῳξε, λεγόντων
τῶν προτρεχόντων· Ἄρατε πύλας, οἱ ἄρχοντες,
ὑμῶν, καὶ ἐπάρθητε, πύλαι αἰώνιοι, καὶ εἰσελεύ-
σεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. Καὶ ὧδε γὰρ οὐκ
αὐτῷ ἦσαν αἱ πύλαι κεκλεισμέναι Κυρίῳ καὶ ποιητῇ
τῶν πάντων ὄντι, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς καὶ τοῦτο γέγρα-
πται, οἷς ἦν ἡ θύρα κεκλεισμένη τοῦ παραδείσου.
Διὸ καὶ ἀνθρωπίνως μὲν, δι' ἣν ἐφόρει σάρκα, λέγεται
περὶ αὐτοῦ (51) τὸ, Ἄρατε πύλας· καὶ τὸ, Εἰσ-
ελεύσεται, ὡς ἀνθρώπου εἰσερχομένου· θεϊκῶς δὲ
πάλιν περὶ αὐτοῦ λέγεται, ἐπειδὴ καὶ Θεός (52)
ἐστιν ὁ Λόγος, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Κύριος καὶ ὁ βασι- C
λεὺς τῆς δόξης. Τὴν δὲ τοιαύτην εἰς ἡμᾶς γενομέ-
νην ὕψωσιν προανεφώνει τὸ Πνεῦμα ἐν ὀγδοηκοστῷ
ὀγδόῳ ψαλμῷ λέγον· Καὶ ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου
ὑψωθήσονται, ὅτι τὸ (53) παύχημα τῆς δυνάμεως
αὐτῶν εἰ σύ. Εἰ δὲ δικαιοσύνη ἐστὶν ὁ Υἱὸς, οὐκ
ἄρα αὐτός ἐστιν ὡς (54) ἐνδεὴς ὑψούμενος, ἀλλ' ἡμεῖς ἐσμεν οἱ ἐν τῇ δικαιοσύνῃ ὑψούμενοι, ἥτις
ἐστὶν αὐτός.

pro nobis Patri per mortem offerret : hinc quoque, ut homo, propter nos et pro nobis dicitur exaltari, ut quemadmodum ejus morte omnes in Christo mortui sumus ; ita in ipso Christo rursus exaltaremur, cum nimirum a mortuis excitati in cœlos ascendemus, *quo præcursor pro nobis introivit Jesus : non enim in exemplaria verorum, sed in ipsum cœlum, ut appareat nunc vultus Dei pro nobis* [10]. Si porro nunc pro nobis in ipsum cœlum ingressus est Christus, quamvis etiam antea et semper Dominus et opifex esset cœlorum : igitur nunc quoque eum pro nobis exaltari scriptum est. Insuper quemadmodum ipse qui omnes sanctificat, seipsum pro nobis Patri sanctificare dicit, non sane ut Verbum sanctum fiat, sed ut ipse in seipso nos omnes sanctos reddat : ita pariter his verbis, *exaltavit eum*, non intelligendum est eum exaltari (nam altissimus est), sed is est sensus, ut videlicet ille quidem pro nobis justitia fieret, nos autem in ipso exaltaremur, et cœlorum ingrederemur januas, quas ipse rursus pro nobis aperuit, dicentibus his qui præcurrebant : *Tollite portas, principes, vestras, et elevamini, portæ æternæ, et introibit rex gloriæ* [11]. Siquidem non hic intelligendum est, clausas ei fuisse portas, qui omnium Dominus et effector erat. Verum id etiam propter nos scriptum est, quibus **352** paradisi janua erat occlusa. Unde humano more, propter carnem quam gestabat de illo dicitur : *Tollite portas :* et, *Introibit*, velut nempe homine introeunte. Rursus vero quia Verbum Deus est, de eodem divine dicitur Dominum eum et regem gloriæ esse. Hanc autem nostram exaltationem Spiritus sanctus psalmo octogesimo octavo his verbis prædicit, *Et in justitia tua exaltabuntur, quoniam gloria virtutis eorum tu es* [12]. Si porro Filius justitia est, non ergo ille exaltatione opus habet, sed nos sumus qui in justitia exaltamur, quæ nempe ipse est.

42. Καὶ γὰρ καὶ τὸ, ἐχαρίσατο αὐτῷ, οὐ δι' αὐτὸν τὸν Λόγον γέγραπται· ἦν γὰρ πάλιν, καὶ πρὶν ἄνθρωπος γένηται, προσκυνούμενος, ὥσπερ εἴπομεν (55), ὑπό τε τῶν ἀγγέλων καὶ πάσης τῆς κτίσεως, κατὰ τὴν πατρικὴν ἰδιότητα· ἀλλὰ δι' ἡμᾶς καὶ ὑπὲρ ἡμῶν τοῦτο πάλιν περὶ αὐτοῦ γέγραπται (56). Ὥσπερ

42. Illa similiter verba, *donavit illi*, non propter ipsum Verbum scripta sunt. Nam antequam homo fieret, ab angelis ab omnibusque rebus creatis secundum paternam proprietatem adorabatur, uti diximus. Verum illud de illo propter nos et pro nobis dictum est. Quemadmodum enim ut homo

[10] Hebr. VI, 20 ; IX, 24. [11] Psal. XXIII, 7. [12] Psal. LXXXVIII, 17.

(47) Seguer., λέγεται ὑπερυψοῦσθαι. Editi et alii, λέγεται καὶ ὑπερυψοῦσθαι. D

(48) In Basil. deletum est ἀπεθάνομεν, proque eo factum ἐζωοποιήθημεν.

(49) Seguer., πρὸ τούτου Κύριος καὶ δημιουργός. Mox idem, τὸ ὑπερυψώθη συγγέγραπται.

(50) Seguer., ἐν αὐτῷ. Alii et editio Commel., ἐν ἑαυτῷ. Seguer. ibid. εἰς omittit Paulo post Reg. Anglican. et Felc. 5, ἀνέῳξε. Cæteri et edit., ἠνέῳξε.

(51) Felc. 5, περὶ ἑαυτοῦ. Ibid. Seguer. Gobler. et Felc. 1 omittunt πύλας, et præterea Seguer. sic habet, καὶ εἰσελεύσεται, omisso τό.

(52) Sic Seguer. Reg. Basil. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi, καὶ ὁ Θεός. Paulo post Seguer., καὶ ὁ βασιλεύς. Editi et alii, καὶ βασιλεύς. Mox Seguer. Gobler. Felc. 1, γενομένην ὕψωσιν. Alii et editi, λεγομένην ὕψωσιν. Ibid. Gobler. et Felc. 1, ὕψωσιν. ὁ Δαυὶδ προανεφώνει ὀγδοηκοστῷ ὀγδόῳ ψαλμῷ λέγων· Ἐν τῇ, etc.

(53) Sic Seguer., ut habetur in Græco Scripturæ contextu. In aliis et editis τό deest.

(54) Seguer., ἐστιν ὁ Λόγος ὡς. Mox idem, οἱ ἐν τῇ δικαιοσύνῃ. Cæteri et editi ἐν omittunt. Mox item Seguer., Καὶ γὰρ καὶ τό. Editi et alii, Καὶ γὰρ τό.

(55) Reg. et Felc. 5, εἴπομεν, et mox, πάσης κτίσεως.

(56) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi, εἴρηται. Mox ὁ Χριστός absunt a Seguer. qui ibid. cum Basil. et Felc. 5 et Regio, ὑπερυψώθη.

mortuus est et exaltatus : sic quatenus homo accipere dicitur quod semper, ut Deus, habuit, ut scilicet hujusmodi etiam data gratia ad nos usque pertingeret. Nec enim Verbum carne assumpta diminutum est, ut quæreret accipiendam gratiam : sed potius divinum reddidit quod induit, eoque humanum genus munifice locupletavit. Ut enim quatenus Dei Verbum,et in forma Dei erat,semper fuit adoratum : ita idem etiam quatenus homo factus et vocatus Jesus, universas res creatas sub pedibus subjectas habet, omnesque in hoc nomine ipsi flectunt genua, confitenturque non ignominiosum ejus divinitati, sed gloriosum Deo Patri esse, quod Verbum caro factum sit, et mortem carne subierit. Patris scilicet gloria est, factum et postea perditum reperiri hominem mortuumque revocari ad vitam, ac templum Dei fieri. Cum enim cœli potestates,angeli et archangeli qui Dominum semper adoravere, nunc eum in nomine Jesu adorent,nostra profecto gratia et gloria est, quod etiam homo factus Dei Filius adoretur : nec virtutibus cœlestibus mirum videbitur, cum nos omnes, qui ejusdem ac ille naturæ corpora habemus, in suam regionem viderint introduci. Quod utique aliter non contigisset, nisi ille qui in forma Dei erat,formam servi assumpsisset,seque adeo humiliasset,ut corpus suum mortem pati permiserit.

43. En ergo quod per crucem stultitia Dei esse hominibus videbatur, omnibus factum est honoratius. In ipsa siquidem posita est nostra resurrectio: nec Israel solum sed etiam omnes gentes jam, uti propheta vaticinatus est, sua deserunt idola, verumque *Deum Christi* Patrem agnoscunt. Dæmonum quoque dissolutæ præstihiæ sunt, solusque verus Deus in nomine Domini nostri Jesu Christi adoratur. Quod autem Dominus etiam assumpto corpore et vocatus Jesus adoratur **353** creditur-que Filius Dei, ac per ipsum Pater cognoscitur ; id aperte indicat, uti diximus, non Verbus, quatenus Verbum,sed nos hujusmodi gratiam accepisse. Nam propter nostram cum ejus corpore cognationem nos quoque Dei templum effecti sumus jamque filiorum Dei obtinuimus dignitatem : adeo ut etiam in nobis jam Dominus adoretur, et spectantes pronuntiant,ut ait Apostolus [13],quod vere Deus in illis sit. Idipsum quoque Joannes in Evangelio ita de-

A γὰρ, ὡς ἄνθρωπος, ὁ Χριστὸς ἀπέθανε κ
οὕτως, ὡς ἄνθρωπος, λέγεται λαμβάνειν
ἀεὶ ὡς Θεὸς, ἵνα εἰς ἡμᾶς φθάσῃ καὶ ἡ το
θεῖσα χάρις. Οὐ γὰρ ἠλαττώθη ὁ Λόγος σῶ
ἵνα καὶ χάριν ζητήσῃ λαβεῖν, ἀλλὰ μᾶλλον
ποίησεν ὅπερ ἐνεδύσατο, καὶ πλέον ἐχα
γένει τῶν ἀνθρώπων τοῦτο. Ὥσπερ (57) γὰρ
ἐκυνεῖτο Λόγος ὢν καὶ ἐν μορφῇ Θεοῦ
οὕτως ὁ αὐτὸς ὢν καὶ ἄνθρωπος γενόμενο
τε Ἰησοῦς, οὐδὲν ἧττον ἔχει πᾶσαν ὑπὸ
τὴν κτίσιν, καὶ ἐν τῷ ὀνόματι τούτῳ τὰ γόν
πτουσαν αὐτῷ, καὶ ἐξομολογουμένην ὅτι κ
νέσθαι σάρκα τὸν Λόγον, καὶ θάνατον ὑπομεί
οὐκ ἐπ' ἀδοξίᾳ τῆς θεότητος αὐτοῦ γέγονεν (5
δόξαν Θεοῦ Πατρός· Δόξα δὲ Πατρός ἐστι
B μενον ἄνθρωπον καὶ ἀπολόμενον εὑρεθῆνα
κρωθέντα ζωοποιηθῆναι, καὶ ναὸν γενέσ
Καὶ γὰρ καὶ τῶν ἐν οὐρανοῖς (60) δυνάμει
λων τε καὶ ἀρχαγγέλων ἀεὶ μὲν προσκυνε
τὸν, προσκυνούντων δὲ καὶ νῦν ἐν τῷ ὀνόμ
τὸν Κύριον, ἡμῶν ἐστιν αὕτη ἡ χάρις (61)
ὑψωσις, ὅτι τε καὶ ἄνθρωπος γενόμενος, πρ
ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, καὶ οὐ ξενισθήσονται αἱ οὐ
δυνάμεις βλέπουσαι τοὺς σωσσώμους ἐκείν
ἡμᾶς εἰσαγομένους εἰς τὰς χώρας αὐτῶν.
οὐκ ἂν ἐγεγόνει τοῦτο, εἰ μὴ ὁ ἐν μορφῇ Θ
χων εἴληφε δούλου μορφὴν, καὶ ναπει
ἑαυτὸν, μέχρι θανάτου συγχωρήσας φ
σῶμα.

43. Ἰδοὺ γοῦν τὸ νομιζόμενον παρὰ
μωρὸν τοῦ Θεοῦ διὰ τὸν σταυρὸν γέγονε πάν
C μότερον (63). Ἡ μὲν γὰρ ἀνάστασις ἡμῶν
ἀπόκειται· οὐκέτι δὲ μόνος ὁ Ἰσραὴλ, ἀλλὰ
τὰ ἔθνη λοιπὸν, ὡς προείρηκεν ὁ προφήτη
εἰδώλα ἑαυτῶν (64) καταλιμπάνουσι, τὸν δὲ
Θεὸν τὸν τοῦ Χριστοῦ Πατέρα ἐπιγινώσκου
μὲν τῶν δαιμόνων φαντασία κατήργηται, μ
ὄντως Θεὸς ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμ
Χριστοῦ προσκυνεῖται. Τὸ δὲ καὶ ἐν σώματ
νον (65) τὸν Κύριον καὶ κληθέντα Ἰησοῦν
σθαι, πιστεύεσθαί τε αὐτὸν Υἱὸν Θεοῦ, καὶ
ἐπιγινώσκεσθαι τὸν Πατέρα, δῆλον ἂν εἴη,
εἴρηται, ὅτι οὐχ ὁ Λόγος, ἢ Λόγος ἐστὶν,
τοιαύτην χάριν, ἀλλ' ἡμεῖς. Διὰ γὰρ τὴν πρ
σῶμα αὐτοῦ συγγένειαν ναὸς Θεοῦ γεγό
ἡμεῖς, καὶ υἱοὶ Θεοῦ λοιπὸν πεποιήμεθα, ὥσ
D ἡμῖν ἤδη προσκυνεῖσθαι τὸν Κύριον, καὶ τα
τας ἀπαγγέλλειν, ὡς ὁ Ἀπόστολος εἴρηκεν,

[13] I Cor. xiv, 25.

(57) Seguer., Ὡς γάρ.

(58) Seguer. Gobler. et Felc. 1 omittunt ὑπὸ πόδα.

(59) Seguer., θεότητος τοῦτο γέγονεν. Mox idem et Reg. γενόμενον ἄνθρωπον. Ab aliis et edit. abest ἄνθρωπον.

(60) Seguer., ἐν οὐρανῷ. Ibid. Gobler. et Felc. 1, καὶ γὰρ τῶν ἐν οὐρανοῖς.

(61) Seguer., αὕτη χάρις. Mox Gobler. et Felc. 1, ὅτε ἄνθρωπος γενόμενος.

(62) Seguer., αἱ οὐράνιοι. Editi et alii, αἱ οὐράνιαι. Paulo post Seguer. Gobler. et Felc. 1, εἰς τὰς χώρας αὐτῶν. Alii et editio Commel., εἰς τὰ ἑαυτῶν.

(63) Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἐντιμότ et editi, πρωτιμότερον. Ibid. Gobler et F γὰρ ἀνάστασις. Seguer. ibid., Οὐ μὲν γὰρ σις ἡμῖν, et paulo post, οὐκέτι δὲ μόνον.

(64) Seguer., ἑαυτῶν. Reg., αὐτῶν. Alii Commel., αυτῶν.

(65) Sic Seguer. et Reg. Goblerian. item 1 habent γενόμενον. Alii et editi, ἐν τῷ σώ νέσθαι τὸν Κύριον.

(66) Gobler. et Felc. 1, διὰ τὴν πρός, etc.

ὁ Θεὸς ἐν τούτοις ἐστί· καθάπερ καὶ ὁ Ἰωάννης (67) ἐν μὲν τῷ Εὐαγγελίῳ φησίν· Ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτόν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι· ἐν δὲ τῇ Ἐπιστολῇ γράφει· Ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι μένει ἐν ὑμῖν, ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, οὗ ἔδωκεν ἡμῖν. Γνώρισμα δέ ἐστι καὶ τοῦτο τῆς εἰς ἡμᾶς παρ' αὐτοῦ γενομένης ἀγαθότητος, ὅτι ἡμεῖς μὲν ὑψώθημεν, διὰ τὸ ἐν ἡμῖν εἶναι τὸν ὕψιστον Κύριον, καὶ δι' ἡμᾶς ἡ χάρις δίδοται, διὰ τὸ γενέσθαι ὡς ἡμᾶς (68) ἄνθρωπον τὸν χορηγοῦντα τὴν χάριν Κύριον· αὐτὸς δὲ ὁ Σωτὴρ ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν ἐν τῷ λαβεῖν τὸ ταπεινὸν ἡμῶν σῶμα· δούλου τε μορφὴν ἔλαβεν, ἐνδυσάμενος τὴν δουλωθεῖσαν σάρκα τῇ ἁμαρτίᾳ· Καὶ αὐτὸς μὲν οὐδὲν παρ' ἡμῶν εἰς βελτίωσιν ἔσχηκεν (69)· ἀνενδεὴς γάρ ἐστι καὶ πλήρης ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος· ἡμεῖς δὲ παρ' αὐτοῦ μᾶλλον ἐβελτιώθημεν. Αὐτὸς γάρ ἐστι τὸ φῶς, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Καὶ μάτην ἐπερείδονται οἱ Ἀρειανοὶ τῷ, διὸ, συνδέσμῳ, διὰ τὸ λέγειν τὸν Παῦλον· Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσεν. Οὐ γὰρ ἄθλον ἀρετῆς, οὐδὲ (70) βελτίωσιν προκοπῆς αὐτοῦ σημαίνων ἔλεγεν, ἀλλὰ τὸ αἴτιον τῆς εἰς ἡμᾶς γενομένης ὑψώσεως. Τί δὲ τοῦτό ἐστιν ἢ τὸν ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχοντα (71), καὶ εὐγενοῦς Πατρὸς Υἱὸν, ταπεινῶσαι ἑαυτὸν καὶ δοῦλον ἀνθ' ἡμῶν καὶ ὑπὲρ ἡμῶν γενέσθαι ; Εἰ γὰρ μὴ ἄνθρωπος ὁ Κύριος ἐγεγόνει, οὐκ ἂν ἡμεῖς ἀπὸ ἁμαρτιῶν λυτρωθέντες ἐκ νεκρῶν ἀνέστημεν, ἀλλ' ἐμένομεν ὑπὸ γῆν νεκροί· οὐδ' ἂν ὑψώθημεν εἰς οὐρανοὺς, ἀλλ' ἐκείμεθα ἐν τῷ ᾅδῃ. Δι' ἡμᾶς ἄρα καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἐστι τὸ λεγόμενον ὑπερύψωσε, καὶ, ἐχαρίσατο.

44. Τοιαύτην μὲν οὖν ἡγοῦμαι τὴν διάνοιαν τοῦ ῥητοῦ καὶ μάλα ἐκκλησιαστικὴν οὖσαν. Καὶ δεύτερον δὲ ὅμως τις ἐπιχειρήσειεν εἰς τὸ ῥητὸν, ἐκ παραλλήλου λέγων τὰ αὐτά· ὅτι οὐ τὸν Λόγον αὐτὸν, ᾗ Λόγος ἐστὶν, ὑψοῦσθαι σημαίνει· ἔστι γὰρ, ὡς προείρηται μικρῷ πρόσθεν (72), ὕψιστος καὶ ὅμοιος ὢν τῷ Πατρί· ἀλλὰ διὰ τὴν ἀνθρώπησιν αὐτοῦ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεώς ἐστι δηλωτικὸν τὸ ῥητόν. Λέγων γοῦν. ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν μέχρι θανάτου, εὐθὺς ἐπήγαγε τὸ, διὰ τοῦτο ὑπερύψωσε· δεῖξαι θέλων, ὅτι, εἰ καὶ ὡς ἄνθρωπος λέγεται τεθνηκέναι, ἀλλ' ὡς ζωὴ ὢν ὑψώθη τῇ ἀναστάσει. Ὁ γὰρ καταβὰς, αὐτός ἐστι καὶ ὁ ἀναστὰς (73). Κατέβη γὰρ σωματικῶς· ἀνέστη δὲ, ὅτι Θεὸς ἦν αὐτὸς ἐν σώματι. Καὶ τοῦτο πάλιν ἐστὶν οὗ χάριν ἐπήγαγε τῇ διανοίᾳ ταύτῃ (74) τὸν, διὸ σύνδεσμον, οὐ μισθὸν ἀρεκῆς οὐδὲ προκο-

clarat : *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri* [14] ; itemque in Epistola, ubi hæc scribit : *In hoc scimus, quia manet in nobis, ex spiritu ejus que ~ dedit nobis* [15].Id sane argumentum est ejus in nos benignitatis,quod nos ob altissimum Dominum, qui est in nobis, exaltati fuimus, ac propter nos data fuit gratia, eo quod Dominus, gratiæ largitor, homo nostri similis sit effectus. Cæterum ipse Salvator seipsum humiliavit, cum nostrum humile corpus accepit : servique formam induit, cum carnem, quæ peccato mancipata erat,assumpsit.Nihil autem ipse quo melior fieret, a nobis habuit : siquidem nulla re indiget,sed plenum et perfectum est Dei Verbum. Verum nos ille potius effecit meliores. Nam ipse *lux* est *quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum* [16]. Frustra porro Ariani conjunctione *idcirco* nituntur, ubi nimirum ait Paulus : *Idcirco et Deus exaltavit illum.* Nec enim hisce verbis præmium virtutis vel incrementum in melius significavit, sed nostri causa factam exaltationem. Quid vero illud aliud est, quam eum, qui in forma Dei erat,nobilissimique Patris Filium, seipsum humiliasse, et nostrivice ac propter nos servum esse factum? Nisi enim Dominus homo fuisset,factus,nunquam nos a peccatis redimivel a mortuis excitari potuissemus,sed mortui sub terram remansissemus,neque unquam in cœlos fuissemus evecti, sed in inferis jacuissemus. Iteque pcopter nos et pro nobis illud dictum est, *exaltavit* et *donavit.*

44. Hunc ego sensum hujus loci esse, eumdemque maxime ecclesiasticum arbitror. Alio tamen modo sed pari sententia idem ita licet interpretari, ut nempe illis verbis non indicetur Verbum ipsum, quatenus est Verbum,exaltari : nam,ut paulo ante est dictum,altissimum simileque Patrit est ; verum hujusmodi dicto resurrectio a mortuis significatur propter humanam ab eo assumptam naturam.Hinc postquam dixit, *humiliavit semetipsum usque ad mortem* [18], statim addidit,*idcirco exaltavit :* quibus utique verbis vult ostendere eum, quamvis quatenus homo est, mortuus esse dicitur, at quatenus est vita, resurrectione exaltatum fuisse ; nam *Qui descendit, ipse est, et qui ascendit* [18]. Siquidem corpore descendit : resurrexit vero quia ipse Deus erat in corpore ; hæcque rursus causa est, cur eo sensu conjunctionem, *idcirco,* adhibuerit, quæ nec virtu-

[14] Joan. I, 12. [15] I Joan. III, 24. [16] Joan. I, 9. [17] Philip. II, 8, 9. [18] Ephes. IV, 10.

(67) Sic Seguer. Reg. Gobler. et Felc. 1, et Basil. Anglic. et Felc. 5, καθὰπερ καὶ Ἰωάννης. Editio Commel. καθάπερ ὁ Ἰωάννης. Ibidem μέν et paulo post γράφει abest a Gobler. et Felc. 1.

(68) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1, ut et legit Nannius. Cæteri et editi, γενέσθαι δι' ἡμᾶς.

(69) Seguer. ἔσχεν.

(70) Seguer. Οὐδὲ γὰρ ἄθλον ἀρετῆς . . . . οὔτε. Idem paulo post, τῆς εἰς ἡμᾶς γεγενημένης ὑψώσεως.

(71) Seguer., ὄντα. Idem et Gobler. et Felc. 1, καὶ εὐγενοῦς Πατρὸς Υἱόν, ut et Nannius legit. Alii et editio Commel., καὶ ἐν ὁμοιώσει Πατρὸς Υἱόν.

(72) Μικρῷ πρόσθεν abest a Goblerian. et Felc. 1. Ibid. Seguer. et Reg. ὕψιστος ὅμοιος ων τῶ. Gobler. item et Felc. 1, ων addunt. Editi aliique, ὕψιστος καὶ ὅμοιος τῷ Πατρί.

(73) Felckm. 5, καὶ ἀναστάς. Ibidem Basiliensis κατέβη σωματικῶς ἀνέστη δὲ ὡς Θεὸς, ὅτι ὁ Θεός. Alii vero et editio Commel., ἐνέστη δὲ ὅτι Θεός. Γάρ autem alii omnes et mss. et editi post κατέση habent.

(74) Seguer., καὶ ἐν τῇ διανοίᾳ ταύτῃ. Idem paulo post δι' ἣν ἀνάστασις.

tis nec incrementi alicujus mercedem indicaret,sed causam declararet, propter quam facta est resurrectio, et quare alii quidem homines ab Adam ad hoc usque tempus mortem obierint, mortuique manserint, solus vero ille integer ex mortuis resurrexerit. Hæc autem causa illa est, quam ipse prius nos docuit, quod scilicet, cum Deus esset, homo factus est. Nam cæteri quidem omnes puri homines ex Adam **354** exorti, mortui sunt, et mors adversus illos regnavit : iste vero secundus homo e cœlo est [19], nam *Verbum caro factum est.* Qui homo e cœlo et cœlestis esse dicitur, quia Verbum e cœlo descendit : quæ causa est cur mortis imperio subjectus non fuerit. Quamvis enim seipsum adeo humiliavit ut corpus suum permiserit mori, quia mori poterat : attamen idem e terra exaltatum est, quia in eo corpore Filius Dei erat. Quocirca quod hic dicitur, *Idcirco et Deus illum exaltavit*, videtur simile esse illius loci Actorum, ubi ait Petrus : *Quem Deus suscitavit, solutis doloribus mortis, quatenus impossibile erat teneri illum ab ea* [20]. Ut enim Paulus scribit, Quia cum in forma Dei esset, factus est homo,et humiliavit semetipsum usque ad mortem, idcirco et Deus exaltavit illum [21] ; sic etiam a Petro dicitur [22], Quia cum Deus esset, factus est homo, ipsumque Deus esse signa et prodigia videntibus ostenderunt, idcirco a morte teneri ille non potuit. Id profecto præstare homo non poterat,cum mors hominum sit propria. Quapropter Verbum, Quod Deus erat, caro factum est, et carne morieus vitam omnibus virtute sua restituit.

45. Quoniam autem ipse exaltatus esse, et Deus donasse dicitur, idque putant hæretici esse defectum et passionem naturæ Verbi : necesse quoque est qua ratione hæc sint intelligenda explanare. Nempe ipse ex inferioribus terræ partibus exaltatus esse dicitur [23], quia mors dicitur quoque ejus esse. Utrumque porro ejus esse dicitur, quoniam illius non autem alius erat corpus quod a mortuis excitatum, et in cœlos est sublatum. Quia vero illud corpus ad ipsum pertinet,neque Verbum extra idem est, jure merito exaltato corpore, ipse, ut homo, propter corpus dicitur exaltari. Itaque si

A πῆς, ἀλλ' αἰτίας δηλωτικόν, δι' ἣν ἡ ἀνά
γονε· καὶ δι' ἣν αἰτίαν οἱ μὲν ἄλλοι ἄνθρ
Ἀδὰμ καὶ (75) μέχρι νῦν ἀπέθνον καὶ ἔ
κροί, οὗτος δὲ μόνος ὁλόκληρος ἐκ νεκρῶ
Ἡ δὲ αἰτία αὕτη ἐστὶν, ἣν αὐτὸς προείρ
Θεὸς ὢν, ἄνθρωπος γέγονεν. Οἱ μὲν γὰρ ἄλ
ἄνθρωποι μόνον ἐξ Ἀδὰμ ὄντες ἀπέθανον
θάνατον εἶχον βασιλεύοντα κατ' αὐτῶν· ὁ
δεύτερος ἄνθρωπος ἐξ οὐρανοῦ ἐστιν· ὁ γ
σὰρξ ἐγένετο. Καὶ λέγεται ὁ τοιοῦτος (76
πος ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἐπουράνιος, διὰ τὸ ἐξ
καταβεβηκέναι τὸν Λόγον· διὸ οὐδὲ κεκράτ
τοῦ θανάτου. Εἰ γὰρ καὶ ἐταπείνωσεν ἑαυ
χωρήσας μέχρι θανάτου φθάσαι τὸ ἴδιον (7
σῶμα, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸ δεκτικὸν θανάτου·
B γῆς ὑπερυψώθη, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐν σώ
τοῦ Θεοῦ. Ἴσον γοῦν ἐστι τὸ ἐνταῦθα λ
Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε· τῷ λεγ
ταῖς Πράξεσι παρὰ τοῦ Πέτρου (78)· Ὃν ὁ
ἔστησε, λύσας τὰς ὠδῖνας τοῦ θανάτου
οὐκ ἦν δυνατὸν κρατεῖσθαι αὐτὸν ὑπ' αὐ
γὰρ παρὰ τῷ Παύλῳ γέγραπται· Ἐπειδὴ, ἐ
Θεοῦ ὤν, γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ ἐταπείνωσ
μέχρι θανάτου, διὸ καὶ ὁ Θεὸς ὑπερύψωσε
οὕτως καὶ παρὰ τοῦ (79) Πέτρου λέγετ
ἐπειδὴ Θεὸς ὢν γέγονεν ἄνθρωπος, τὰ δὲ σ
τὰ τέρατα ἀπέδειξεν αὐτὸν καὶ τοῖς ὁρῶσι
τοῦτο δυνατὸν οὐκ ἦν κρατεῖσθαι αὐτὸν ὑπ
νάτου. Ἀνθρώπῳ δὲ δυνατὸν οὐκ ἦν τοῦτο
σαι· ἴδιον γὰρ τῶν ἀνθρώπων (80) ὁ θάνα
τοῦτο Θεὸς ὢν ὁ Λόγος γέγονε σὰρξ, ἵνα, θα
C σαρκὶ, ζωοποιήσῃ πάντας τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει.

45. Ἐπειδὴ δὲ αὐτὸς λέγεται ὑψῶσθαι, κ
Θεὸς αὐτῷ ἐχαρίσατο, καὶ νομίζουσιν οἱ
ἐλάττωμα εἶναι ἢ πάθος (81) τῆς τοῦ Λόγου
ἀναγκαῖον εἰπεῖν πῶς καὶ ταῦτα λέγεται.
γὰρ λέγεται αὐτὸς ἀπὸ τῶν κατωτέρων με
γῆς, ἐπεὶ καὶ αὐτοῦ λέγεται ὁ θάνατος εἶνα
δὲ λέγεται ἀμφότερα, ἐπειδὴ αὐτοῦ ἦν, καὶ
ρου (82) σῶμα τὸ ὑψωθὲν ὑπό τε τῶν νεκρῶν
οὐρανοὺς ἀναληφθέν. Αὐτοῦ δὲ πάλιν ὄντος
ματος, καὶ οὐκ ὄντος ἐκτὸς αὐτοῦ τοῦ Λόγου,
ὑψουμένου τοῦ σώματος, αὐτὸς ὡς ἄνθρωπ
διὰ τὸ σῶμα ὑψοῦσθαι λέγεται. Εἰ μὲν οὖν οὐ

[19] I Cor. xv, 47. [20] Act. II, 24. [21] Philip. II, 6. [22] Act. II, 24. [23] Ephes. IV, 9.

Seguer. καὶ omittit.
Seguer., λέγεται, ὅτι ὁ τοιοῦτος.
Ἴδιον abest a Seguer. Paulo post idem, Go- et Felc. 1, διὰ τὸ εἶναι τὸν ἐν σώματι. Alii et διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐν σώματι.
Seguer., παρᾶ τοῦ Πέτρου. Editi et alii, παρὰ
Seguer., οὕτως καὶ παρὰ τοῦ etc. Cæteri et παρὰ τοῦ, etc. Ibidem Seguer. Reg. Felc. 1 et 5. ἐπειδὴ Θεός. Alii et editi, Paulo post Seguer. Gobler. et Felc. 1, τῷ καὶ τοῖς. Cæteri et editi, ἀπέδειξεν
Ἴδιον γὰρ τῶν ἀνθρώπων Editi et ἀνθρώπων. Ibid Seguer., Θεὸς ων

(81) Seguer. Gobler. et Felc. 1, εἶναι ἢ Alii et editi εἶναι καὶ πάθος Mox Segueriani Basil. et Anglic., Ὑψῶσθαι γὰρ λέγεται αὐτό Editi et alii, Ὑφοῦσθαι γάρ, etc. Ibid. Segue Basili. Gobler. et Felc. 1, ἀπὸ τῶν κατωτέρω Item Seguerian. ibid , ἐπεὶ καὶ αὐτοῦ. Editi ἐπειδὴ καὶ αὐτοῦ.

(82) Sic Reg. Gobler. et Felc. 1. At Seguer αὐτοῦ ἦν καὶ οὐχ ἑτέρου. Editi et alii, ἐπειδὴ ἦν οὐχ ἑτέρου.

(83) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. Alii v editi, σώματος, ὡς ἄνθρωπος, καὶ διὰ τὸ σῶμα Paulo post iidem Seguer. Gobler. et Felc. 1 νετο σάρξ. Cæteri et editi, γέγονε σάρξ. Ibide guer. et Reg., ὡς περὶ ἀνθρώπου. Felc. 2 et ὥσπερ ἀνθρώπου. Alii mss., καὶ περὶ ἀνθρώπο

ἄνθρωπος, μὴ λεγέσθω περὶ αὐτοῦ ταυτα· εἰ δὲ ὁ Λόγος γέγονε σὰρξ, ἀνάγκη ὡς περὶ ἀνθρώπου λέγεσθαι αὐτοῦ τήν τε ἀνάστασιν καὶ τὴν ὕψωσιν, ἵν' ὁ μὲν (84) θάνατος λεγόμενος αὐτοῦ λύτρον ᾖ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἁμαρτίας καὶ κατάργησις τοῦ θανάτου· ἡ δὲ ἀνάστασις καὶ ἡ ὕψωσις βεβαία δι' αὐτὸν εἰς ἡμᾶς διαμένῃ (85). Ἐπ' ἀμφοτέρων δὲ εἴρηκεν. Ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε, καὶ, ὁ Θεὸς αὐτῷ ἐχαρίσατο· ἵνα καὶ ἐκ τούτου δείξῃ (86) πάλιν, ὅτι μὴ ὁ Πατήρ ἐστιν ὁ γενόμενος σὰρξ, ἀλλ' ὁ τούτου Λόγος ἐστὶν ὁ γενόμενος ἄνθρωπος, ὁ λαμβάνων ἀνθρωπίνως παρὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ ὑψούμενος παρ' αὐτοῦ, ὥσπερ εἴρηται. Δῆλον δὲ, καὶ οὐκ ἂν ἀμφιβάλοι (87) τις, ὅτι ἃ δίδωσιν ὁ Πατὴρ, διὰ τοῦ Υἱοῦ δίδωσι. Καὶ ἔστι παράδοξον καὶ ἐκπλῆξαι δυνάμενον ἀληθῶς· ἦν γὰρ δίδωσιν ὁ Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς χάριν, ταύτην αὐτὸς ὁ Υἱὸς λέγεται δέχεσθαι· καὶ τὴν ὕψωσιν, ἣ ὁ Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς ποιεῖ, ταύτην ὡς αὐτὸς ὑψούμενός ἐστιν ὁ Υἱός. Αὐτὸς γὰρ ὁ ὢν τοῦ Θεοῦ Υἱὸς (88); αὐτὸς γέγονε καὶ Υἱὸς ἀνθρώπου· καὶ ὡς μὲν Λόγος, τὰ παρὰ τοῦ Πατρὸς δίδωσι· πάντα γὰρ, ἃ ποιεῖ καὶ δίδωσιν ὁ Πατὴρ, δι' αὐτοῦ ποιεῖ τε καὶ παρέχει· ὡς δὲ Υἱὸς ἀνθρώπου, αὐτὸς ἀνθρωπίνως λέγεται τὰ παρ' ἑαυτοῦ δέχεσθαι, διὰ τὸ μὴ ἑτέρου, ἀλλ' αὐτοῦ εἶναι τὸ σῶμα, τὸ φύσιν ἔχον τοῦ δέχεσθαι τὴν χάριν, καθάπερ εἴρηται. Ἐλάμβανε γὰρ κατὰ τὸ (89) ὑψοῦσθαι τὸν ἄνθρωπον. Ὕψωσις δὲ ἦν τὸ θεοποιεῖσθαι αὐτόν. Αὐτὸς δὲ ὁ Λόγος εἶχεν ἀεὶ τοῦτο κατὰ τὴν πατρικὴν ἑαυτοῦ θεότητα καὶ τελειότητα (90).

A homo non est factus, fas non sit ista de illo dici. Sed si Verbum caro factum est, necesse est ejus et resurrectionem et exaltationem tanquam de homine dici: tum ut mors, quæ ejus esse dicitur, sit peccati hominum pretium, et mortis destructio: tum ut resurrectio exaltatione firma per ipsum in nobis perseveret. De utroque autem dixit, *Deus illum exaltavit*, et, *Deus illi donavit*, ut hinc etiam ostenderet non Patrem factum esse carnem, sed ejus Verbum hominem factum esse ab eoque humanitus accipere et exaltari, ut jam est dictum. Constat autem, nec id in dubium vocari potest, ea quæ dat Pater, per Filium dare. Quocirca illud profecto singulare planeque admirabile est, quod gratiam quam Filius, Patre donante, aliis impertit, ipse dicitur accipere, et exaltatione quam idem Filius, Patre B item exaltante, perficit, ipse quoque exaltatur. Ille nimirum qui Dei Filius erat, hominis quoque Filius est factus, atque ut Verbum, Patre dante dat omnia: nam omnia, quæ facit et dat Pater, per ipsum facit et præbet. Idem vero ut Filius hominis, ea, quæ ipse dat, humanitus 355 accipere dicitur, quia scilicet non alterius sed ipsius sit corpus, quod ex sua natura gratiam potest accipere, uti diximus. Namque accipiebat quatenus exaltabatur homo, cujus exaltatio erat, Deum ipsum effici. Verbum autem semper istud habuit, ex paterna sui divinitate et perfectione.

46. Τὸ μὲν οὖν παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ γεγραμμένον, τοιοῦτον ἔχον τὸν νοῦν, ἐλέγχει τοὺς ἀσεβεῖς· τὸ δὲ παρὰ τῷ ὑμνῳδῷ λεγόμενον (91) τὴν αὐτὴν πάλιν C ἔχει διάνοιαν ὀρθὴν, ἣν παρεξηγοῦνται μὲν οὗτοι, ὁ δὲ ψαλμῳδὸς δείκνυσιν εὐσεβῆ· φησὶ γὰρ καὶ αὐτός· Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεὸς, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Ῥάβδος εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου. Ἠγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀδικίαν (92)· διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεὸς, ὁ Θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. Ἴδετε, ὦ Ἀρειανοὶ, καὶ ἐπίγνωτε κἂν ἐντεῦθεν τὴν ἀλήθειαν. Μετόχους τοῦ Κυρίου πάντας ἡμᾶς (93) εἴρηκεν ὁ ψάλλων. Εἰ δὲ ἐξ οὐκ ὄντων ἦν καὶ τῶν γενητῶν εἷς, εἷς ἦν ἂν τῶν μετεχόντων καὶ αὐτός· ἐπειδὴ δὲ αὐτὸν μὲν Θεὸν αἰώνιον ὕμνησε λέγων· Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεὸς, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· τὰ δὲ ἄλλα πάντα μετέχειν αὐτοῦ δοδήλωκε, τί δεῖ

46. Itaque is verus est verborum Apostoli sensus, eoque valide confutantur impii. Quod item ait cantor sacer, rectum similiter sensum obtinet, C quem prava illi quidem interpretatione corrumpunt, sed pietati esse consonum patet ex ipso psalmo, cujus hæc sunt verba: *Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi. Virga æquitatis, virga regni tui. Dilexisti justitiam et odisti iniquitatem: idcirco unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ consortibus tuis*[21]. Attendite, o Ariani, saltemque hoc ex loco agnoscite veritatem. Consortes Domini nos omnes Psalmista appellavit. Quod si ex nihilo et una e rebus factis esset Filius, ipse quoque inter consortes numeraretur. Cum autem illum Deum æternum his verbis cecinerit, *Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi*, res vero alias declaraverit ejus fieri paticines, quid intelligendum aliud occurrit

[21] Psal. XLIV, 7, 8; Heb. I, 8, 9.

(84) Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἵν' ὁ μέν, etc. Editi et alii, ἵν' ὡς ὁ μέν. Paulo post omnes mss., ἁμαρτίας καὶ κατάργησις, præter Felc. 2, qui ut et editi, καί omittit. D

(85) Seguer. et Anglic., διαμείνῃ. Felc. 5, διαμένει. Alii et editi, διαμένῃ.

(86) Anglic. et Reg., δόξῃ. Ibid. Seguer. Gobler. et Felc. 1, Πατήρ ἐστιν ὁ γενόμενος ἄνθρωπος. Et mox Cobl. et Felc. 1, ὁ Λόγος ἦν ὁ λαμβάνων ἀνθρωπίνως, etc.

(87) Reg., ἀμφιβάλῃ. Felc. 5, ἀμφιβάλλον.

(88) Seguer., τοῦ Πατρὸς Υἱός. Ibidem in Regio ad marg. hæc adnotantur, κατὰ Νεστορίου, et mox, κατὰ Εὐτυχοῦς, ac deinde, κατὰ Σαβελλίου καὶ Ἀρείου.

(89) Basil. et Anglic., Ἐλάμβανε γὰρ καὶ τὸ.

(90) Sic Seguer., ut et legit Nannius. Alii et editi omittunt τελειότητα. Mox Seguer., παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ. Editi, παρὰ τοῦ Ἀποστόλου. Ibid. Gobler. et Felckm. 1, τοῦ Ἀποστόλου ῥητόν.

(91) Λεγόμενον abest a Goblerian. et Felc. 1. Paulo post Seguerian., ὁ δὲ ψαλμός, ut legit quoque Nannius. Editi et alii, ὁ δὲ ψαλμῳδός. Ibid., γὰρ καὶ αὐτός desunt in Gobler. et Felckm. 1.

(92) Seguer., ἀνομίαν. Mox idem, Ἴδετε, ὦ Ἀρειανοί. Editi et alii, Ἴδετε Ἀρειανοί.

(93) Seguer. ἡμᾶς omittit. Mox idem, Εἰ δὲ ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ τῶν γενητῶν εἷς ἦν, ἦν ἂν τῶν.

quam eum a rebus factis alium esse, solumque esse Patris Verbum, splendorem et sapientiam, cujus res omnes creatæ fiant participes, et sanctæ ab eodem Spiritu reddantur. Quocirca hic ungi dicitur, non ut Deus fiat; nam Deus antea ipse erat: nec ut rex sit; ab æternitate enim idem regnavit, utpote qui Dei sit imago [28], quemadmodum Scriptura testatur. Verum id quoque pro nobis scriptum est. Nam reges Israelitæ, cum ungebantur, tunc reges fiebant, qui antea reges non erant, ut David, Ezechias, Josias aliique. At vero Salvator, tametsi antea Deus, semperque Patris regno potitus, atque Spiritum sanctum ipse impertiens, tamen nunc ungi dicitur, ut, cum quatenus homo Spiritu ungi significatur, quemadmodum nobis hominibus dedit ut exaltaremur et resurgeremus, sic nos etiam Spiritus habitationem amicosque efficeret. Id ipse Dominus his suis verbis indicabat, ut legitur in Joannis Evangelio: *Ego misi eos in mundum, et pro eis ego sanctifico meipsum, ut sint et ipsi sanctificati in veritate* [26]. Quibus utique verbis patefecit se non esse qui sanctificetur, sed qui sanctificet. Nec enim ab alio sanctificatur, sed se ipse sanctificat, ut nos in veritate sanctificemur. Qui autem seipsum sanctificat, sanctificandi Dominus est. Qui porro istud efficitur, quidve aliud dicit quam verba hujusmodi: Ego qui Patris Verbum sum, ipse mihi facto homini dono Spiritum, meque factum hominem in illo sanctifico, ut deinceps in me, qui veritas sum (nam *Verbum tuum veritas est* [27]), omnes sanctificentur?

47. Quod si nostri gratia se ipse sanctificat, idque tunc facit cum homo est factus, certe liquet Spiritum, cum in eum apud Jordanem descendit, in 336 nos ipsos, quia nostrum ille gestaret corpus, descendisse, neque id contigisse ut Verbum melius fieret, sed ut nos sancti efficeremur, ejusque unctionis essemus participes, ac de nobis diceretur: *An nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis* [28]? Cum enim Dominus tanquam homo lavaretur in Jordane, nos ipsi in illoet ab illo

A νοεῖν ἢ ὅτι τῶν μὲν γενητῶν (94) ἄλλος ἐσ
Πατρὸς μόνος αὐτός ἐστι Λόγος ἀληθινὸ
σμα καὶ σοφία, ἧς τὰ γενητὰ (95) πάντ
καὶ ἁγιάζεται παρ' αὐτοῦ τῷ Πνεύματι. Κ
γοῦν χρίεται, οὐχ ἵνα Θεὸς γένηται· ἦν γὰ
τούτου· οὐδ' ἵνα βασιλεὺς γένηται· ἦν γ
βασιλεύων, εἰκὼν ὑπάρχων τοῦ Θεοῦ, ὡς
δείκνυσιν· ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάλιν καὶ το
πται. Οἱ μὲν γὰρ κατὰ τὸν Ἰσραὴλ βα
ἐχρίοντο, τότε βασιλεῖς ἐγίνοντο, οὐκ ὄντες
βασιλεῖς, ὡς Δαβὶδ, ὡς Ἐζεκίας, ὡς Ἰω
ἄλλοι (96)· ὁ δὲ Σωτὴρ τὸ ἐμπαλιν Θεὸς ὢ
βασιλείαν (97) τοῦ Πατρὸς ἀεὶ βασιλεύ
Πνεύματος τοῦ ἁγίου χορηγὸς ὢν αὐτὸς, δμ
γεται νῦν χρίεσθαι, ἵνα πάλιν, ὡς ἄνθρωπος
τῷ Πνεύματι χρίεσθαι, ἡμῖν τοῖς ἀνθρώποι
B τὸ ὑψωθῆναι καὶ τὸ ἀναστῆναι (98), οὕτως κ
Πνεύματος ἐνοίκησιν καὶ οἰκειότητα κα
Τοῦτο δὲ σημαίνων καὶ αὐτὸς δι' ἑαυτο
ἔλεγεν (99) ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγε
ἀπέστειλα αὐτοὺς εἰς τὸν κόσμον, καὶ ὑ
ἐγὼ (1) ἁγιάζω ἐμαυτὸν, ἵνα ὦσι καὶ α
σμένοι ἐν ἀληθείᾳ. Τοῦτο δὲ λέγων ἔδειξ
αὐτός ἐστιν ὁ ἁγιαζόμενος, ἀλλ' ὁ ἁγιάζω
παρ' ἑτέρου ἁγιάζεται, ἀλλ' αὐτὸς ἑαυτὸ
ἵνα ἡμεῖς ἐν τῇ ἀληθείᾳ ἁγιασθῶμεν. Ὁ
ἁγιάζων Κύριός ἐστι τοῦ ἁγιάζειν. Πῶς
γίνεται; πῶς δὲ (2) τοῦτο λέγει ἢ ὅτι, Ἐγὼ
τοῦ Πατρὸς, αὐτὸς ἐμαυτῷ ἄνθρωπῳ γενομέ
τὸ Πνεῦμα· καὶ ἐμαυτὸν ἄνθρωπον γενόμενο
ἁγιάζω, ἵνα λοιπὸν ἐν ἐμοὶ ἀληθείᾳ ὄντι (Ὁ
C (3) ὁ τὸς ἀληθειά ἐστιν·) οἱ πάντες ἁγιασθῶσ

47. Εἰ δὲ ἡμῶν χάριν ἑαυτὸν ἁγιάζει,
ποιεῖ, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος, εὔδηλον (4),
εἰς αὐτὸν ἐν τῷ Ἰορδάνῃ τοῦ Πνεύματος
κάθοδος, εἰς ἡμᾶς ἦν γινομένη, διὰ τὸ φο
τὸ ἡμέτερον (5) σῶμα. Καὶ οὐκ ἐπὶ βελτ
Λόγου γέγονεν, ἀλλ' εἰς ἡμᾶς πάλιν ἁγι
τοῦ χρίσματος αὐτοῦ μεταλάβωμεν, καὶ π
λεχθείη (6)· Οὐκ οἴδατε, ὅτι ναὸς Θεοῦ
ὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; Τοῦ
ρίου, ὡς ἀνθρώπου, λουομένου εἰς τὸν

[28] Cor. IV, 4; Coloss. I, 15. [26] Joan. XVII, 18, 19. [27] ibid. 17. [28] I Cor. III, 16.

(94) Felckm. 5, γεννητῶν. Mox Seguer., μόνος αὐτός ἐστι Λόγος. Gobler. et Felckm. 1, μόνον ἐστὶν αὐτὸς Λόγος. Editi aliique, μόνος ἐστὶν αὐτοῦ Λόγος.

(95) Felckm. 5, γεννητά. Mox Seguer., παρ' αὐτοῦ, Πνεύματι. Ibid. Gobler. et Felckm. 1, κἀντεῦθεν.

(96) Sic Seguer. Basil. Anglic. et Reg. At Gobler. et Felckm. 1, Δαβὶδ, Σολομὼν καὶ οἱ ἄλλοι. Felck. 5, Δαβὶδ, Ἐζεκίας, etc. Ibid. Seguer., Ἰωσίας καὶ οἱ ἄλλοι. Editi et alii, ὡς Δαβὶδ καὶ Ἐζεκίας, ὡς Ἰωσίας, ὡς οἱ ἄλλοι.

(97) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Alii vero et editi, τῇ βασιλείᾳ. Mox Seguer., χορηγὸς ὢν αὐτὸς, ἵνα δὲ γένηται. Alii et editi, αὐτὸς ὢν χορηγὸς μᾶλλον γένηται.

(98) Seguer., καὶ ἀναστῆναι.

(99) Felckm. 2 et editi, αὐτὸς δὲ Κύριος ἔλεγε. Alii omnes mss., αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ, etc.

(1) Sic Seguer., ut et legitur Joan. XVII, vero et editi omittunt ἐγὼ, et mox habe ἀληθείᾳ.

(2) Gobler. et Felckm. 1, Πῶς δέ, omnes mss., ἢ ὅτι, præter Felckm. 2, in edit. Commel. deest ἢ. Item ibid. mss., ἑαυτῷ ἀνθρώπῳ. Editi, αὐτὸς ἐμοὶ τῷ ἀνθρώπ

(3) Reg. Felckm. 5 et Basil., ὁ γὰρ Λό Gobler. et Felckm. 1, ἵνα δὲ ἡμῶν χάριν.

(4) Sic mss. At editio Commel., ἐκεῖνος dese. Ibid. Seguer., ὅτι καὶ ἡ εἰς αὐτόν. Felckm. 5, ὡς καὶ εἰς αὐτόν. Alii et editi, αὐτόν.

(5) Sic Seguer., ut et Nannius legit. Alii omittunt τὸ ἡμέτερον.

(6) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1, et editio Commel., λεχθῇ. Paulo post Fe οἰκεῖ ἐν ὑμῖν.

ἡμεῖς ἦμεν οἱ ἐν αὐτῷ καὶ παρ' αὐτοῦ λουόμενοι. Καὶ δεχομένου δὲ αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα, ἡμεῖς ἦμεν (7) οἱ παρ' αὐτοῦ γινόμενοι τούτου δεκτικοί. Διὰ τοῦτο οὐδ' ὥσπερ Ἀαρὼν ; ἢ Δαβίδ, ἢ οἱ ἄλλοι πάντες, οὕτως καὶ αὐτὸς ἐλαίῳ κέχρισται, ἀλλὰ ἄλλως παρὰ πάντας τοὺς μετόχους αὐτοῦ, ἐλαίῳ ἀγαλλιάσεως· ὅπερ (8) ἑρμηνεύων αὐτὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα, διὰ τοῦ προφήτου φησί· Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με· καθὼς καὶ (9) ὁ Ἀπόστολος εἴρηκεν· Ὡς ἔχρισεν αὐτὸν ὁ Θεὸς Πνεύματι ἁγίῳ. Πότε οὖν καὶ ταῦτα περὶ αὐτοῦ εἴρηται, ἢ ὅτε καὶ ἐν σαρκὶ γενόμενος ἐβαπτίζετο ἐν τῷ Ἰορδάνῃ, καὶ καταβέβηκεν ἐπ' αὐτὸν τὸ Πνεῦμα ; Καὶ μὴν αὐτὸς ὁ Κύριός (10) φησι· Τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται· καὶ, Ἐγὼ αὐτὸ ἀποστέλλω (11)· καὶ, Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον, τοῖς μαθηταῖς. Καὶ ὅμως ὁ ἄλλοις παρέχων ὡς Λόγος καὶ ἀπαύγασμα τοῦ Πατρὸς λέγεται νῦν ἁγιάζεσθαι, ἐπειδὴ, πάλιν γίγονεν ἄνθρωπος, καὶ τὸ ἁγιαζόμενον σῶμα αὐτοῦ ἐστιν. Ἐξ ἐκείνου γοῦν (12) καὶ ἡμεῖς ἠρξάμεθα τοῦ τὸ χρίσμα καὶ τὴν σφραγῖδα λαμβάνειν, λέγοντος τοῦ μὲν Ἰωάννου, Καὶ ὑμεῖς χρίσμα ἔχετε ἀπὸ τοῦ ἁγίου· τοῦ δὲ Ἀποστόλου, Καὶ ὑμεῖς ἐσφραγίσθητε τῷ Πνεύματι τῆς ἐπαγγελίας τῷ ἁγίῳ. Οὐκοῦν δι' ἡμᾶς, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἐστι τὸ λεγόμενον. Ποία τοίνυν καὶ ἐκ τούτου (13) προκοπὴ βελτιώσεως καὶ μισθὸς ἀρετῆς ἢ ἁπλῶς πράξεως τοῦ Κυρίου δείκνυται ; Εἰ μὲν γὰρ, ἐκ τοῦ μὴ εἶναι Θεὸς, Θεὸς ἐγεγόνει· εἰ, μὴ βασιλεὺς (14) ὤν, εἰς βασιλείαν προῆγετο, εἶχεν ἂν ὑμῶν ὁ λόγος σκιᾶς τινος πιθανότητα. Εἰ δὲ Θεός ἐστι, καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ τῆς βασιλείας αἰώνιός ἐστι, ποῦ εἶχε προκόψαι Θεός ; ἢ τί ἔλειπε τῷ ἐπὶ τὸν θρόνον καθημένῳ τοῦ Πατρός ; Εἰ δὲ, καὶ ὡς αὐτὸς ὁ Κύριος εἴρηκεν, αὐτοῦ ἐστι τὸ Πνεῦμα, ἐκ τοῦ αὐτοῦ λαμβάνει, αὐτός τε αὐτὸ ἀποστέλλει· οὐκ ἄρα ὁ Λόγος ἐστὶν, ἢ (15) Λόγος ἐστὶ καὶ σοφία, ὁ τῷ παρ' αὐτοῦ διδομένῳ Πνεύματι χριόμενος, ἀλλ' ἡ προσληφθεῖσα παρ' αὐτοῦ σάρξ ἐστιν, ἡ ἐν αὐτῷ καὶ παρ' αὐτοῦ χριομένη· ἵνα καὶ ὁ ἁγιασμὸς, ὡς εἰς ἄνθρωπον τὸν Κύριον γινόμενος, εἰς πάντας ἀνθρώπους γένηται παρ' αὐτοῦ. Οὐ γὰρ ἀφ' ἑαυτοῦ, φησὶ, τὸ Πνεῦμα λαλεῖ, ἀλλ' ὁ Λόγος ἐστὶν, ὁ τοῦτο διδοὺς τοῖς ἀξίοις. Ὅμοιον γὰρ ἐστι καὶ τοῦτο τῷ προειρημένῳ ῥητῷ· ὡς γὰρ ὁ Ἀπόστολος ἔγραψεν· Ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ,

A lavabamur. Cum item Spiritum acciperet, nos dignos reddebat, qui illum acciperemus. Quocirca non ut Aaron, vel David, aut alii omnes, ita et ipse oleo est unctus, sed aliter præ omnibus sui consortibus, nempe oleo lætitiæ ; quod esse Spiritum sanctum his ipse prophetæ verbis docet : *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me* [29]. Idem quoque ait Apostolus : *Quomodo unxit eum Deus Spiritu sancto* [30]. Quando igitur ista de illo dicta sunt, nisi cum assumpta carne baptismum in Jordane suscepit, atque in ipsum descendit Spiritus ? Et vero ipse quidem Dominus ita loquitur, Spiritus *de meo accipiet* [31] ; et : *Ego illum mitto* [32] ; et ad discipulos : *Accipite Spiritum sanctum* [33]. Nihilominus ipse ille qui, ut Verbum et splendor Patris,
B Spiritum aliis impertit, nunc dicitur sanctificari, quia scilicet factus homo est, ejusque sanctificatur corpus. Inde itaque nos etiam unctionem et sigillum habere incepimus, dicente Joanne : *Et vos unctionem habetis a sancto* [34]. Apostolus quoque scribit : *Et vos signati estis Spiritu promissionis sancto* [35]. Illud igitur propter nos et pro nobis dicitur. Quidnam vero incrementum in melius, quæ virtutis vel factorum Domini merces possit ex his probari ? Namque si cum Deus non esset, factus fuisset Deus : si cum non esset rex, regiam fuisset consecutus dignitatem ; inesset sane vestra in oratione umbra saltem aliqua verisimilitudinis. Sin autem Deus ille est, ejusque æternus est thronus, qui, quæso, potuit proficere Deus, quidve illi deerat qui in Patris solio sedebat ? Præterea si, ut ipse affirmat Domi-
C nus, ejus est Spiritus, ex eoque accipit, ipsaque illum mittit : non igitur Verbum, quatenus Verbum et sapientia est, a Spiritu, quem ipse dat, ungitur, sed caro quam assumpsit, in ipso et ab ipso ungitur, ut infusa in Dominum tanquam in hominem sanctitas, in omnes homines ab ipso dimanaret. Non enim a seipso, inquit [36], Spiritus loquitur, sed dignis a Verbo datur. Nam hic Psalmistæ locus superioris haud est dissimilis. Ut enim Apostolus scripsit : *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, forma servi accepta* [37] ; ita David Dominum hymnis celebrat, ut æternum Deum et regem, qui ad nos missus, nostrum mortale induit corpus,

[29] Isa. LXI, 1. [30] Act. X, 38. [31] Joan. XVI, 14. [32] ibid. 7. [33] Joan. XX, 22. [34] I Joan. II, 20. [35] Ephes. I, 13. [36] Joan. XVI, 13. [37] Philipp. II, 6, 7.

(7) Sic Seguer., ut etiam videtur Nannius legisse, quippe qui vertit, *nos eramus*. Alii et editi, ἡμεῖς ἐσμεν. Paulo post Seguer., ἢ οἱ ἄλλοι. Alii et editi, ἢ ἄ. λοι.

(8) Felckm. 5, ὥσπερ.

(9) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Cæteri vero et editi καὶ omittunt. Mox Seguer. Reg. Basil. Anglic. et Felckm. 5, ἔχρισεν αὐτόν. Editi et alii, ἔχρισεν αὐτός. Ibidem Seguer. Reg. Gobler. et Felckm. 5, Θεὸς Πνεύματι. Cæteri et editi, Θεὸς ἐν Πνεύματι.

(10) Gobler. et Felckm. 1, Καὶ μὴν ὁ Κύριος.

(11) Seguer. Gobler. et Felckm., ἀποστέλλω. Alii et editio Commel., ἀποστελῶ. Mox Seguerian, ὁ ἄλλοις. In aliis et editis ὁ desst.

(12) Seguer. Gobler. Felckm. 1, οὖν. Ibid. Seguer., τοῦ τὸ χρίσμα. Cæteri et editi, τοῦτο τὸ χάρισμα. Mox Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1, καὶ ἡμεῖς χρίσμα ἔχομεν.

(13) Seguer, τοίνυν καὶ ἐκ τούτων. Gobler. et Felckm. 1, τοίνυν ἐκ τούτων.

(14) Sic Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. Alii vero et editi, βασιλεύων. Mox Seguer., ὁ Λόγος ὑμῶν σκιᾶς τινα.

(15) Sic Seguer., ut et legit Nannius. Sec ἤ pro ᾗ scribitur in Seguer., ut sæpe aliis etiam in locis contingit. Alii et editi, οὐκ ἄρα ὁ Λόγος ἐστὶ καὶ ἡ σοφία.

Id enim significat hisce psalmi verbis : *Myrrha et gutta et casia a vestimentis tuis* [38]; quod idem confirmant cum Nicodemus tum Maria sociæque ejus : hic cum *venit ferens misturam myrrhæ et aloes libras centum* [39]; 357 illæ, aromata portantes, quæ ad sepulturam corporis Domini præparaverant [40].

ἱματίων σου. Παρὰ δὲ Νικοδήμου καὶ τῶν περὶ Μαριὰμ δείκνυται, ὅτε ὁ μὲν ἦλθε φέρων μ
νης καὶ ἀλόης λίτρας ἑκατὸν, αἱ δὲ ἅπερ ἦσαν ἑτοιμάσασαι ἀρώματα εἰς τὸν ἐνταφιασμὸ
ματος τοῦ Κυρίου.

48. Quale ergo incrementum immortali mortale assumenti, vel quæ mutatio in melius æterno temporale induenti accessit ? Quænam item major merces Deo æterno et regi, qui in sinu Patris est, contingere queat ? An non perspicitis istud quoque propter nos et pro nobis factum scriptumque esse, ut homo factus Dominus nos, qui mortales et temporales sumus, immortales redderet atque in æternum cœlorum regnum introduceret ? An non erubescitis, qui divinas litteras audetis falsa adulterare interpretatione ? Enimvero postquam advenit Dominus noster Jesus Christus, nos quidem a peccato liberati, meliores effecti fuimus : ipse autem idem omnino est : nec quia homo est factus (nam idem repetendum est), mutatus est : sed sicuti scriptum est, *Verbum Dei manet in æternum* [41]. Profecto quemadmodum priusquam homo fieret, tanquam Verbum, Spiritum, ut sui proprium sanctis subministrabat : ita etiam homo factus, Spiritu omnes sanctificat, aitque discipulis, *Accipite Spiritum sanctum* [42]. Hunc quoque dedit ipse Moysi aliisque septuaginta [43], per quem et David Patrem his verbis precabatur : *Spiritum sanctum tuum ne auferas a me* [44]. Denique homo factus aiebat : *Mittam vobis Paracletum, Spiritum veritatis* [45] : quem utique misit verax *Dei* Verbum. Itaque *Jesus Christus heri et hodie idem, et in sæcula* [46] manens immutabilis, ipse est qui dat et qui accipit : dat, ut Dei Verbum; accipit, ut homo. Non ergo Verbum ut Verbum in melius proficit. Nam omnia habuit semperque habet. Sed homines sunt, qui in illo et per illum habent accipiendi initium. Hinc enim, cum ille secundum humanam naturam ungi dicitur, nos sumus qui in illo ungimur : cum item baptizatur, nos

48. Ποία οὖν τάλιν (18) προκοπὴ τ
προσλαβόντι τὸ θνητόν ; ἢ ποία βελτίωσις
ἐνδυσαμένῳ τὸ πρόσκαιρον ; Ποῖος δὲ καὶ
ζων γένοιτ' ἂν Θεῷ (19) αἰωνίῳ καὶ βασιλ
ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρός ; Ἆρ' οὐ θ
καὶ τοῦτο δι' ἡμᾶς καὶ ὑπὲρ ἡμῶν γέγονε
πται, ἵνα ἄνθρωπος γενόμενος ὁ Κύριος, θ
τας καὶ προσκαίρους ἡμᾶς ἀθανάτους κ
καὶ εἰς τὴν αἰώνιον βασιλείαν τῶν οὐρανῶν
Ἆρ' οὐκ (20) ἐρυθριᾶτε, καταψευδόμενοι
λογίων ; Καὶ γὰρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησ
ἐπιδημήσαντος, ἡμεῖς μὲν ἐβελτιώθημεν,
θέντες ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας· αὐτὸς δὲ ὁ αὐτ
οὐκ ἐπειδὴ γέγονεν ἄνθρωπος, (πάλιν γὰ
λεκτέον·) ἐτράπη· ἀλλὰ, καθὼς γέγραπτ
γος τοῦ Θεοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα (21
ὥσπερ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως Λόγος ὢ
τοῖς ἁγίοις ὡς ἴδιον τὸ Πνεῦμα, οὕτως καὶ
γενόμενος, ἁγιάζει τοὺς πάντας τῷ Πνε
λέγει τοῖς μαθηταῖς· Λάβετε Πνεῦμα
Μωϋσεῖ (22) μὲν ἐδίδου καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖ
κοντα· δι' αὐτοῦ τε ηὔχετο Δαβὶδ τῷ Πα
Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιόν σου μὴ ἀντανέλῃ
Καὶ ἄνθρωπος δὲ γενόμενος ἔλεγεν· Ἀπο
ὑμῖν τὸν Παράκλητον, τὸ Πνεῦμα τῆς
καὶ ἔπεμψεν ἀψευδὴς ὢν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγο
Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ α
εἰς τοὺς αἰῶνας (24) μένων ἀπρεπτος, κα
ἐστι διδοὺς καὶ λαμβάνων, διδοὺς μὲν ὡς Θε
λαμβάνων δὲ ὡς ἄνθρωπος. Οὐκ ἄρα (25)
ἐστὶν, ἢ Λόγος ἐστὶν, ὁ βελτιούμενος· εἶχε γ
καὶ ἀεὶ ἔχει· ἀλλ' οἱ ἄνθρωποί εἰσιν, οἱ ἀρχὴ
τοῦ λαμβάνειν ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ. Αὐτοῦ
λεγομένου ἀνθρωπίνως χρίεσθαι, ἡμεῖς ἐσ

[38] Psal. XLIV, 9. [39] Joan. XIX, 39. [40] Luc. XXIV, 1. [41] Isa. XL, 8. [42] Joan. XX, 22. [43] Num
[44] Psal. L, 13. [45] Joan. XV, 26. [46] Hebr. XIII, 8.

(16) Sic Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. Regius autem et Felckm. 5, ἀποσταλέντα δὲ καὶ προσλαβόντα. Editi et alii, ἀποσταλέντα δὲ προσλαβόντα.

(17) Gobler. et Felckm. 1, σημαίνεται, σμύρνα. Iidem et Seguer. Reg. et Felckm. 5, κασσία. Mox Seguer. Reg. Gobler. et Felckm. 1 et 5, Παρὰ δὲ Νικοδήμου. Cæteri et editi, Παρὰ δὲ Νικοδήμῳ.

(18) Πάλιν abest a Seguerian.

(19) Seguer., τῷ Θεῷ. Paulo post Seguer. Reg. Gobler. et Felc. 1, Ἆρ' οὐ θεωρεῖτε, ὅτι καὶ τοῦτο δι' ἡμᾶς καὶ ὑπὲρ ἡμῶν. Editi et alii, Ἆρ' οὐ, omittuntque καί ante ὑπὲρ ἡμῶν.

(20) Sic Seguer. Reg. et Felc. 5. At alii et editi, Ἆρ' οὐκ.

(21) Sic Seguer. ut et Isa. XL, 8, ubi ita legitur, τὸ δὲ ῥῆμα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν μένει εἰς τὸν αἰῶνα. Editi et alii, διαμένει.

(22) Sic Seguer Regius, Μωϋσεῖ. Basili. Felc. 5, Μουσῇ. Cæteri et editi, Μωϋσῆς et Paulo post Seguer. et Reg., Πνεῦμά σου Ibidem, σου abest a Goblerian. Felc. 1 5.

(23 Sic Seguer. Reg. Gobler. et Felc. 1 alii et editio Commel., ἀποστέλλω.

(24) Seguer., καὶ αὐτός ἐστιν εἰς τοὺς αἰῶν

(25) Sic Seguer., ubi ἤ pro ἦ scribitur. Οὐκ ἄρ' ὁ Λόγος ἐστὶν, ἤ Λόγος ἐστὶν ὁ, et item pro ἤ. Basil. Anglic. et Felc. 2, O Λόγος ἦ Λόγος ἐστὶν ὁ βελτιούμενος. Reg. ὁ Λόγος ἐστὶν, ἤ Λόγος, ὁ βελτιούμενος. Fe Οὐκ ἄρα ὁ Λόγος ἐστὶν ὁ βελτιούμενος. Ed ἄρα ὁ Λόγος ἦ Λόγος ἦ ἐστὶν ὁ βελτιούμενο Seguer. Reg. Basil. Anglic. omittunt πάντ item ἀεί a Seguer. Gobler. et Felc. 1.

αὐτῷ χριόμενοι· ἐπειδὴ καὶ βαπτιζομένου αὐτοῦ, ἡμεῖς ἐσμεν οἱ ἐν αὐτῷ βαπτιζόμενοι. Περὶ δὲ τούτων πάντων μᾶλλον ὁ Σωτὴρ φανερὸν ποιεῖ (26) λέγων τῷ Πατρί· Κἀγὼ τὴν δόξαν, ἣν δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς, ἵνα ὦσιν ἓν, καθὼς ἡμεῖς ἓν ἐσμεν (27). Δι' ἡμᾶς ἄρα καὶ δόξαν ᾔτει, καὶ τὸ, ἔλαβε, καὶ τὸ, ἐχαρίσατο, καὶ τὸ, ὑπερύψωσε, λέλεκται· ἵν' ἡμεῖς λάβωμεν, καὶ ἡμῖν χαρίσηται, καὶ ἡμεῖς ὑψωθῶμεν ἐν αὐτῷ, ὥσπερ καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἑαυτὸν ἁγιάζει, ἵν' ἡμεῖς ἁγιασθῶμεν ἐν αὐτῷ (28).

A in eo baptizantur. De quibus omnibus ipse Salvator clarius sic Patri loquitur : *Et ego gloriam, quam dedisti mihi, dedi illis, ut unum sint, quemadmodum nos unum sumus* [47]. Propter nos igitur etiam postulabat gloriam, illaque verba, *accepit*, *donavit*, *exaltavit*, dicta sunt, ut scilicet nos acciperemus, nobis donaret, atque in illo exaltaremur, quemadmodum se ipse quoque sanctificat, ut nos in eo sanctificemur.

49. Εἰ δὲ διὰ τὸ προσκεῖσθαι ἐν τῷ ψαλμῷ, Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεὸς, ὁ Θεός σου, ἐκ τῆς διὰ τοῦτο λέξεως πρόφασιν πάλιν ἑαυτοῖς, εἰς ἃ βούλονται, πορίζονται· γνώτωσαν οἱ τῶν Γραφῶν ἀμαθεῖς. καὶ τῆς ἀσεβείας ἐφευρεταί, ὅτι καὶ ἐνταῦθα (29) πάλιν τὸ, Διὰ τοῦτο, οὐ μισθὸν ἀρετῆς ἢ πράξεως σημαίνει τοῦ Λόγου, ἀλλὰ τὸ αἴτιον πάλιν τῆς εἰς ἡμᾶς αὐτοῦ καθόδου, καὶ τῆς ὑπὲρ ἡμῶν εἰς αὐτὸν γινομένης τοῦ Πνεύματος χρίσεως· οὐ γὰρ εἶπε, Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε, ἵνα γένῃ Θεὸς, ἢ βασιλεὺς, ἢ Υἱὸς, ἢ Λόγος· ἦν γὰρ καὶ πρὸ τούτου καὶ ἔστιν ἀεὶ, καθάπερ δέδεικται· ἀλλὰ μᾶλλον, Ἐπειδὴ Θεὸς εἶ (30) καὶ βασιλεὺς, διὰ τοῦτο καὶ ἐχρίσθης· ἐπεὶ οὐδὲ ἄλλου ἦν συνάψαι τὸν ἄνθρωπον τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ, ἢ σοῦ τῆς εἰκόνος τοῦ Πατρὸς, καθ' ἣν καὶ (31) ἐξ ἀρχῆς γεγόναμεν· σοῦ γάρ ἐστι καὶ τὸ Πνεῦμα. Τῶν μὲν γὰρ γενητῶν ἡ φύσις οὐκ ἦν ἀξιόπιστος εἰς τοῦτο, ἀγγέλων μὲν παραβάντων, ἀνθρώπων δὲ παρακουσάντων. Διὰ τοῦτο Θεοῦ χρεία ἦν, (Θεὸς δέ ἐστιν ὁ Λόγος·) ἵνα τοὺς ὑπὸ κατάραν γενομένους αὐτὸς ἐλευθερώσῃ. Εἰ μὲν οὖν ἐξ οὐκ ὄντων ἦν, οὐδ' ἂν αὐτὸς ἦν ὁ Χριστὸς εἷς ὢν πάντων (32) καὶ μέτοχος τυγχάνων καὶ αὐτός· ἐπειδὴ δὲ Θεός ἐστι, Θεοῦ Υἱὸς ὤν, βασιλεύς τε ἀΐδιός ἐστιν, ἀπαύγασμα καὶ χαρακτὴρ τοῦ Πατρὸς ὑπάρχων· διὰ τοῦτο εἰκότως αὐτός ἐστιν ὁ προσδοκώμενος Χριστὸς (33), ὃ ὁ Πατὴρ ἀπαγγέλλει τοῖς ἀνθρώποις, ἀποκαλύπτων τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ προφήταις· ἵνα, ὥσπερ δι' αὐτοῦ γεγόναμεν, οὕτω καὶ ἐν αὐτῷ τῶν πάντων λύτρωσις ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν γένηται, καὶ τὰ πάντα παρ' αὐτοῦ βασιλεύηται. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ αἰτία τῆς εἰς αὐτὸν γενομένης (34) χρίσεως, καὶ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας τοῦ Λόγου, ἣν προορῶν καὶ ὁ ψαλμῳδὸς, τὴν μὲν θεότητα καὶ τὴν πατρικὴν βασιλείαν αὐτοῦ ὑμνῶν ἀναφωνεῖ· Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεὸς, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ῥάβδος εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βα-

49. Quod si hæc psalmi verba, *Idcirco unxit te Deus*, *Deus tuus* [48], in suum sensum detorquere contendant, intelligant Scripturarum imperiti inventoresque impietatis rursus voce illa, *idcirco*, non mercedem virtutis vel actionum Verbi significari ; sed causam ejus ad nos adventus, unctionisque Spiritus, quæ pro nobis in illo peragebatur. Nec enim dixit : *Idcirco* unxit te, ut fieres Deus, vel rex, vel Filius, vel Verbum ; id enim antea erat et semper est, uti probavimus : sed potius, Quia et Deus et rex es, *idcirco* unctus es : quandoquidem nemo alius poterat hominem cum Spiritu **358** sancto conjungere, præter te, qui imago es Patris, ad cujus similitudinem nos quoque ab initio sumus creati. Nam tuus est ipse Spiritus. Nec enim rerum factarum natura ad hoc munus erat idonea, cum et angeli peccaverint, et homines Deo parere noluerint. Quapropter Deo opus erat (Deus autem est Verbum) ut eos liberaret, qui jugo maledictionis premebantur. Itaque si ex nihilo esset, ipse non esset Christus, quippe qui inter res alias creatas et ipse locum haberet, et esset similiter particeps. At quia Deus est, cum sit Dei Filius : quia item rex est sempiternus, cum sit splendor et figura Patris : idcirco convenienter admodum ipse est qui exspectabatur Christus, quem Pater hominibus prænuntiavit, cum cum sanctis suis prophetis revelaret, ut, quemadmodum per ipsum facti fuimus, ita omnium peccatorum redemptio in eo fieret, omniaque ejus subderentur imperio. Hæc causa est cur in ipso facta fuerit unctio, et cur carnem Verbum assumpserit : quod prænoscens Psalmista, ejus divinitatem paternumque regnum hisce celebrat verbis : *Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi : virga æquitatis, virga regni tui* [49]. Cum autem ejus ad nos adventum de-

[47] Joan. XVII, 22. [48] Psal. XLIV, 8. [49] ibid. 7.

(26) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At editi et alii, φανεροποιεῖ.

(27) Ἐσμεν deest in Segaer. et Reg. Mox Seguer., ᾔτει. Alii et editi, αἰτεῖ. Ibid. Seguer. et mox, ἵν' ἡμεῖς. Alii et editi, ἵνα ἡμεῖς.

(28) Hæc verba, ὥσπερ καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἑαυτὸν ἁγιάζει, ἵν, ἡμεῖς ἁγιασθῶμεν ἐν αὐτῷ, habent Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1, legeratque Nannius : desunt in cæteris et editis. Ibid. Seguerian. Reg. Basili. Anglican. et Felc. 5, προσκεῖσθαι. Alii et editi, προκεῖσθαι. Mox Seguer. et Reg., Θεὸς, ὁ Θεός σου. In aliis et editis deest, ὁ Θεός σου.

(29) Gobler. et Felc. 1, κἀνταῦθα.

(30) Sic Seguer. et Reg. At Gobler. et Felckm. 1, Θεὸς ἦ, pro Θεὸς εἶ. Editi et alii εἶ omittunt.

(31) Sic Seguerian. et Reg. In aliis et editis καί deest. Paulo post Felc. 5, γεννητῶν. Ibid. Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1, οὐκ ἦν ἀξιόπιστος. Cæteri et editi, οὐκ ἔστιν ἀξιόπιστος.

(32) Seguerian., εἷς τῶν πάντων. Mox idem, Θεός ἐστι, Θεοῦ Υἱὸς ὤν. Editi et alii, Θεός ἐστι, καὶ Θεοῦ, etc.

(33) Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1, Χριστός. Alii et editi, Κύριος. Mox Seguer., ἀπαγγέλλει, ut et Nannius legit. Cæteri et editi, ἀπέστειλε.

(34) Sic Seguer. At editi et alii, γινομένης. Mox Seguer. Reg. Gobler. et Felc. 1, ἦν θεωρῶν. Editi aliique, ἣν προορῶν.

unxit. Hæc sic : *Iccirco unxit te Deus, Deus tuus, A olei exsultatione præ consortibus tuis* [50].

51. Quid porro mirum vel incredibile, si Dominus qui dat Spiritum, nunc ipse Spiritu ungi dicitur, qui, ubi postulavit necessitas, seipsum Spiritu inferiorem propter humanam suam naturam dicere non renuit? Nam Judæis objicientibus, in Beelzebul nomine illum ejicere dæmonia [51], ipse, ut illorum convinceret impietatem, ita respondit : *Si porro ego in Spiritu Dei ejicio dæmonia* [52]. Ecce enim ille qui Spiritum donat, se nunc Spiritu dæmonia ejicere profitetur, quod non certe aliter quam propter carnem est dictum. Nam ut hominum natura ex seipsa non potest dæmones ejicere, sed sola Spiritus virtute ; idcirco ut homo dicebat : *Si* B *porro ego in Spiritu Dei ejicio dæmonia.* Quinetiam blasphemiam in Spiritum sanctum majorem ea esse dicit, quæ in se ut hominem profertur. *Quicunque*, inquit, *dixerit verbum contra Filium hominis, veniam obtinebit* [53] ; quales illi erant qui aiebant : *Nonne hic est fabri filius* [54] ? Qui vero adversus Spiritum proferunt blasphemiam, et Verbi opera diabolo ascribunt, hi certe supplicio inevitabili sunt puniendi. Et hæc quidem Dominus ad Judæos, tanquam homo, loquebatur ; at discipulis suam divinitatem majestatemque ostendens, nec se Spiritu minorem, sed æqualem esse significans, dabat ipse Spiritum ac dicebat, *Accipite Spiritum sanctum* [55] : et, *Ego illum mitto :* et, *ille me glorificabit* : et, *quæcunque audiet, loquetur* [56]. Ut igi- C tur hic Dominus, dator Spiritus, fateri non dubitavit se, ut hominem, Spiritu dæmonia ejicere : eodem modo ipse qui Spiritum donat. **359** hæc dicere gravatus non est : *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me* [57] ; quia videlicet caro factus ipse est, ut ait Joannes : quo palam fieret duo

[50] Psal. XLIV, 8. [51] Matth. XII, 24. [52] ibid. 28. [53] Joan. XVI, 7, 13, 14. [57] Isa. LXI, 1.

στιλείας σου· τὴν δὲ εἰς ἡμᾶς (35) αὐτο ἀπαγγέλλων, λέγει· Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σ ὁ Θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς σου.

50. Τί δὲ θαυμαστὸν ἢ τί ἄπιστον, εἰ ὁ δίδους Κύριος λέγεται νῦν αὐτὸς (36) τῷ χρίεσθαι, ὅπου γε, χρείας πάλιν ἀπαιτούσης ἠτήσατο διὰ τὸ ἀνθρώπινον ἑαυτοῦ εἶν καὶ ἐλάττονα τοῦ Πνεύματος ; Τῶν γὰρ λεγόντων, ἐν Βεελζεβοὺλ ἐκβάλλειν αὐτὸν νια, ἀπεκρίθη καὶ εἶπεν αὐτοῖς εἰς τὸ ἐλ βλασφημοῦντας αὐτούς· Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια. Ἰδοὺ γὰρ ὁ ματος δοτὴρ ἐν Πνεύματι λέγει νῦν ἐκβάλ τὰ δαιμόνια· τοῦτο δὲ οὐκ ἔστιν ἄλλως ε διὰ τὴν σάρκα. Ὡς γὰρ τῆς ἀνθρώπων φ οὔσης ἱκανῆς ἀφ' ἑαυτῆς ἐκβάλλειν τοὺς δ μὴ δυνάμει τοῦ Πνεύματος, διὰ τοῦτο ὡς ἔλεγεν· Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν Πνεύματι Θεοῦ (38 τὰ δαιμόνια. Ἀμέλει καὶ τὴν εἰς τὸ Πνεῦμ βλασφημίαν (39) γινομένη μείζονα τῆς ἀ τος σημαίνων ἔλεγεν· Ὃς ἂν εἴπῃ λόγ Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἄφεσιν· οἵοι ἦ γοντες· Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ τέκτο Οἱ δὲ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημοῦν τοῦ Λόγου ἔργα τῷ διαβόλῳ ἐπιγράφοντε τιμωρίαν ἔξουσι (40). Τοιαῦτα μὲν οὖν τοῖς ὡς ἄνθρωπος, ἔλεγεν ὁ Κύριος· τοῖς δὲ τὴν θεότητα καὶ τὴν μεγαλειότητα δεικν οὐκέτι (41) δὲ ἐλάττονα τοῦ Πνεύματος ἐκ ἴσον σημαίνων, ἐδίδου μὲν τὸ Πνεῦμα Λάβετε τὸ Πνεῦμα ἅγιον, καὶ, Ἐγὼ στέλλω· κἀκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, καὶ, δ λαλήσει (42). Ὥσπερ οὖν ἐνταῦθα αὐτὸς ὁ ματος δοτὴρ ὁ Κύριος οὐ παραιτεῖται εἰπεῖ ματι ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια, ὡς ἄνθρωπος· τρόπον ὁ αὐτὸς ὢν τοῦ Πνεύματος δοτὴρ ο σατο λέγειν· Πνεῦμα (43) Κυρίου ἐπ' ἐμὲ

[55] ibid. 32. [56] Matth. XIII, 55. [55] Joan

(35) Seguer. et Reg., τὴν δὲ εἰς ἡμᾶς. Basiliens. Gobler. et Felc. 1, τὴν καὶ εἰς ἡμᾶς. Alii et editi, τὴν εἰς ἡμᾶς.

(36) Sic Seguer. Reg. Basil. Anglic. et Felck. 5. At cæteri et editi, λέγεται καὶ αὐτός. Paulo post Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἀνθρώπινον ἑαυτοῦ. Editi et alii, ἀνθρώπινον αὐτοῦ.

(37) Seguer. Reg. et Felc. 5, μετὰ τὸ ἐλέγξαι, ut et quædam catena ms. in Lucam, cujus meminit D Felc., ubi sic leg., μετὰ τὸ ἐλέγξαι βλασφημοῦντας αὐτούς, ἀπεκρίθη καὶ εἶπεν αὐτοῖς· Εἰ δὲ ἐγώ, etc. Seguerian. item et Basiliens., εἰ δέ. In aliis et editis deest δέ.

(38) Θεοῦ abest a Seguer. Gobler. et Felc. 1.

(39) Sic Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1 et catena ms. in Lucam. Alii et editi, δυσφημίαν. Ibid. γινομένην abest a Gob. et Felc. 1. In catena sic item ibid. legitur, μείζονα τῆς εἰς τὴν ἀνθρωπότητα δεικνὺς ἔλεγεν. Ὃς ἐὰν εἴπῃ. Seguer. habet item ἐάν.

(40) Seguer. Reg. Anglic. et catena ms., ἔξουσι. Editi et alii, ἀνέξουσι. Seguer. ibid. Gobler Felc. 1, οὖν omittunt. Ibidem Seguerian., τοῖς Ἰουδαίοις ὡς ἀνθρώποις, mendose.

(41) Sic Seguer. et catena ms., ut et Nannius legit. Catena in margine habet, μείζονα. Cæteri mss. et editi, οὐκέτι ἐλάττονα τ Πνεύματος, ἀλλὰ μείζονα καὶ ἴσον ὄντα id est, *non jam se Spiritu minorem, sed æqualem significans.* Ad quem locum in codicis Basiliensis hæc notat ὁ Δοξαπατ μῶς· ὁ Υἱὸς ἴσος καὶ μείζων τοῦ Πνεύματος· κατὰ τὴν θεότητα, μείζων δὲ διὰ τὴν αἰτίαν κεν, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ Πατήρ. Id est, *Vide Filius æqualis et major sit Spiritu : æqual secundum divinitatem, major vero ratione et Pater ipse Verbo est major.* Ibidem ha Λάβετε τὸ Πνεῦμα ἅγιον καί, desunt in Se Reg. Anglic. Gobler. Felc. 1, 2 et 5.

(42) Sic mss., ut et legerunt interpre omittunt, καὶ, Ὅσα ἀκούσει λαλήσει. Ibid. Gobler. Felc. 1, ἐνταῦθα αὐτὸς ὁ (Gobler. omittunt) τοῦ Πνεύματος δοτὴρ ὁ Κύριος, alii, ἐνταῦθα τοῦ Πνεύματος δοτὴρ ὢν ὁ Υἱός

(43) Seg., Πνεῦμα ἅγιον. Paulo post i δεχθῇ. Gobl. et Felc. 1, δεχθῇ, mendose pr Editi, δεῖξῃ. Seguer. ibid., κατὰ τὰ ἀμφότ teri et editi, κατ' ἀμφότερα.

κεν ἔχρισέ με, διὰ τὸ γεγενῆσθαι αὐτὸν σάρκα, ὡς εἶπεν ὁ Ἰωάννης, ἵνα δειχθῇ, ὅτι κατὰ τὰ ἀμφότερα ἡμεῖς ἐσμεν, οἱ καὶ ἐν τῷ ἁγίάζεσθαι δεόμενοι τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος, καὶ μὴ δυνάμενοι δαίμονας ἐκβάλλειν ἄνευ τῆς τοῦ Πνεύματος δυνάμεως. Διὰ τίνος δὲ καὶ παρὰ τίνος ἔδει τὸ Πνεῦμα δίδοσθαι ἢ διὰ τοῦ Υἱοῦ, οὗ καὶ τὸ Πνεῦμά ἐστι; Πότε δὲ λαμβάνειν ἡμεῖς ἐδυνάμεθα, εἰ μὴ ὅτε ὁ Λόγος γέγονεν ἄνθρωπος; Καὶ ὥσπερ (44) τὸ παρὰ τοῦ Ἀποστόλου λεγόμενον δείκνυσιν, ὅτι οὐκ ἂν ἐλυτρώθημεν καὶ ὑπερυψώθημεν, εἰ μὴ ὁ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων ἔλαβε δούλου μορφήν· οὕτως καὶ (45) ὁ Δαβὶδ δείκνυσιν, ὅτι οὐκ ἂν ἄλλως μετέσχομεν τοῦ Πνεύματος καὶ ἡγιάσθημεν, εἰ μὴ ὁ τοῦ Πνεύματος δοτὴρ αὐτὸς (46) ὁ Λόγος ἔλεγεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν τῷ Πνεύματι χρίεσθαι. Διὸ καὶ βεβαίως ἐλάβομεν, αὐτοῦ λεγομένου κεχρίσθαι σαρκί. Τῆς γὰρ (47) ἐν αὐτῷ σαρκὸς πρώτης ἁγιασθείσης, καὶ αὐτοῦ λεγομένου δι' αὐτὴν εἰληφέναι, ὡς ἀνθρώπου· ἡμεῖς ἐπακολουθοῦσαν ἔχομεν τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν, ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ λαμβάνοντες.

A illa ad nos pertinere, qui nempe gratia Spiritus indigemus, ut sanctificemur, nec dæmones sine ejusdem Spiritus virtute possumus ejicere. Per quem porro et a quo dari convenit Spiritum, nisi per Filium, cujus ipse est Spiritus? Quando vero nos eum poteramus accipere, nisi cum Verbum factus est homo? Porro ut locus Apostoli [58] probat nos non fuisse redimendos vel exaltandos, nisi ille qui in Dei forma erat, formam servi accepisset: sic David ostendit nos non futuro Spiritus participes vel sanctificandos, nisi ipsum Verbum, a quo datur Spiritus, seipsum pro nobis Spiritu ungi diceret. Hinc nos eum constanter accepimus, cum Verbum carne unctum esse dicitur. Quia enim caro primum in illo sancta effecta est, et ipse, ut homo, Spiritum per eam accepisse dicitur, nos subsequentem Spiritus gratiam ex ejus plenitudine accepimus [59].

B

51. Τὸ δὲ Ἠγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀδικίαν (48), πρόσκειται ἐν τῷ ψαλμῷ, οὐχ, ὡς ὑμεῖς πάλιν νοεῖτε, τρεπτὴν δεικνύον (49) τοῦ Λόγου τὴν φύσιν, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἐκ τούτου τὸ ἄτρεπτον αὐτοῦ σημαῖνον, Ἐπειδὴ γὰρ· τῶν γενητῶν (50) ἡ φύσις ἐστὶ τρεπτή· καὶ οἱ μὲν παρέβησαν, οἱ δὲ παρήκουσαν, ὥσπερ εἴρηται· ἥ τε πρᾶξις αὐτῶν οὐκ ἔστι βεβαία, ἀλλὰ πολλάκις ἐνδέχεται τὸν νῦν ἀγαθὸν μετὰ ταῦτα τρέπεσθαι, καὶ ἕτυρον γίνεσθαι (51), ὡς τόν ἄρτι δίκαιον ἄδικον μετ' ὀλίγον εὑρεθῆναι· διὰ τοῦτο πάλιν ἀτρέπτου χρεία ἦν (52), ἵνα τὸ ἀμετάβλητον τῆς τοῦ Λόγου δικαιοσύνης ἔχωσιν εἰκόνα καὶ τύπον πρὸς ἀρετὴν οἱ ἄνθρωποι. Ἡ δὲ τοιαύτη διάνοια ἔχει καὶ τὴν αἰτίαν τοῖς εὐφρονοῦσιν εὔλογον. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδὰμ ἐτράπη, καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ (53) θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον, διὰ τοῦτο τὸν δεύτερον Ἀδὰμ ἔπρεπεν ἄτρεπτον εἶναι· ἵνα, κἂν πάλιν ὁ ὄφις ἐπιχειρήσῃ, αὐτοῦ μὲν τοῦ ὄφεως ἡ ἀπάτη (54) ἐξασθενήσῃ, τοῦ δὲ Κυρίου ἀτρέπτου καὶ ἀναλλοιώτου ὄντος, πρὸς πάντας ὁ ὄφις ἀσθενὴς τοῖς ἐπιχειρήμασι γένηται. Ὥσπερ γὰρ, τοῦ Ἀδὰμ παραβάντος, εἰς πάντας ἀνθρώπους ἔφθασεν ἡ ἁμαρτία (55), οὕτως, τοῦ Κυρίου γενομένου ἀνθρώ-

51. Jam vero illud quod in psalmo exstat, *Dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem* [60], non ut et vos rursus intelligitis, mutabilem Verbi significat naturam, sed potius ejus immutabilitatem inde confirmat. Cum enim rerum factarum natura sit mutabilis, quippe cum alii leges violaverint, alii noluerint obedire, uti supra dictum est: cum illorum vita nec stabilis sit nec constans, sed sæpe accidat ut is qui nunc bonus est, postea mutetur aliusque evadat, ita ut qui modo justus est, paulo post injustus fiat: idcirco immutabilis nobis ope erat, quo Verbi justitia immutabilis hominibus C esset exemplar et forma ad virtutem amplectendam. Hæc autem sententia his qui recte sentiunt rationi admodum consentanea videbitur. Cum enim Adam primus homo fuerit mutatus, et mors per peccatum in mundum intraverit, eam ob rem secundum Adam decebat esse immutabilem, ut, si serpens insidias iterum tenderet, ejus fraudes irritæ forent, summamque propter Domini immutabilitatem, vim nullam adversus quemquam haberent omnes ejus conatus. Nam quemadmodum, peccante Adamo, peccatum in omnes homines pertransiit [61]: ita post-

[58] Philip. II, 6, 7. [59] Joan. I, 16. [60] Psal. XLIV, 8. [61] Rom. V, 12.

(44) Sic Seguer. Reg. Anglic. Gobler. et Felck. 1. Editi vero aliique, ὥσπερ παρά. Ibid. Seguerian., τοῦ Ἀποστόλου. Alii et editi, τῷ Ἀποστόλῳ. Mox Seguerian. Anglican. Goblerian. Felckman. 1, ut et Nannius legit, ἐλυτρώθημεν. καὶ ὑπερυψώθημεν. In cæteris et editis deest καὶ ὑπερυψώθημεν. D

(45) Καί abest a Seguerian.

(46) Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1, οὗτος.

(47) Γάρ deest in Felckm. 5. Paulo post Seguerian. Reg. Anglic. Gobler. Felc. 1, ὡς ἀνθρώπου. Alii et editi, ὡς ἄνθρωποι, mendose. Mox Seguerian., τοῦ χρίσματος χάριν. Cæteri et editi, τοῦ Πνεύματος χάριν.

(48) Seguerian., ἀνομίαν, ut et Reg. in margine. Ibid. Gobler. Felckman. 1, πρόσκειται κατὰ τὸν ψαλμῳδόν. Seguerian. et Reg. ibidem, οὐχ ὡς ὑμεῖς. Editi, οὐχ ὡς ἡμεῖς, mendose.

(49) Seguer. Gobler. et Felc. 1, δεικνύντος Angl. Felc. 5, δεικνύοντος.

(50) Felc. quintus anonymus ms., γενητῶν. Mox Seguer., ὡς προείρηται.

(51) Sic Gobler. et Felc. 1. At Seguerian., ἕτερόν τι γίνεσθαι. Alii et editi, ἕτερόν τινα γενέσθαι.

(52) Sic Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1, in aliis et editis deest ἦν. Mox Seguer., τῆς τούτου δικαιοσύνης.

(53) Ὁ abest a Seguerian. et Reg.

(54) Gobler. et Felc. 1, αὐτοῦ ἡ ἀπάτη.

(55) Sic Seguerianus, Anglican. Goblerian. et Felc. 1. Sed in Goblerian. et Felc. 1, pro ἁμαρτία habetur ἀπάτη: et in Anglicano additur λοιπόν ante διαβήσεται. Editi et alii, εἰς πάντας τοὺς ἀνθρώπους ἡ ἀπάτη διέβη· οὕτω τοῦ Κυρίου ἰσχύσαντος ἡ τοιαύτη ἰσχὺς λοιπὸν εἰς ἡμᾶς διαβήσεται.

quam Dominus factus homo serpentem devicit, vis illa permanebit in omnes homines, ut singuli nostrum dicant, *Non enim ignoramus cogitationes ejus* [62]. Meritissimo igitur Dominus, qui semper et natura immutabilis est, qui justitiam amat, et iniquitatem odio habet, ungitur et mittitur, ut idem ipse et exsistens et permanens, carne mutabili assumpta, peccatum in ipsa condemnet [63], eamque reddat liberam, ut legis justitiam possit deinceps in ipsa implere. Hinc jam licet dicere : Nos autem non in carne, sed in Spiritu sumus, siquidem Spiritus Dei habitat in nobis [64].

360 52. Frustra igitur, Ariani, vobis hujusmodi oborta suspicio est : frustra Scripturarum verba prætenditis. Verbum enim Dei immutabile est semperque idemque est, neque id alio modo quam ipse Pater. Alioquin quomodo illius esset simile, nisi tale esset ? Aut quomodo omnia quæ Patris sunt, Filii quoque essent, nisi Patris immutabilitatem haberet? Nec vero veluti legibus subjectus, aut alterutram in partem flexibilis hoc amat, et illud odit, ne, corruendi metu, aliud quàm oporteat amplectatur, atque ita rursus alia quadam ratione mutabilis inducatur. Verum, ut Deus et Verbum Patris, justus est judex amansque virtutis vel potius virtutem donans. Quia ergo natura justus et sanctus est, idcirco justitiam diligere et iniquitatem odio habere dicitur, quod perinde est ac si dicas cum homine virtute præditos amare et admittere, injustos vero repellere et odisse : quod idem de Patre testantur divinæ Scripturæ, *Justus Dominus et justitias dilexit* [65]. Et, *Odio habuisti omnes qui injuste agunt* [66]. Et, *Portas Sion diligit; tabernacula autem Jacob non magni facit* [67]. Et, *Jacob quidem dilexit, Esau vero odio habuit* [68]. Item secundum Isaiam, vox Dei est rursum dicentis : *Ego sum Dominus, qui justitiam diligo, et rapinas iniquitatis odi* [69]. Vel ergo illa verba perinde ac ista intelligant ; nam et illa de Dei imagine sunt scripta : vel ista ut illa male interpretantes, mutabilem fingant Patrem. Quod si talia vel etiam, aliis dicentibus, audire, non vacat periculo : idcirco igitur ea recte intelligimus, nempe Deum justitias diligere, et injustas rapinas odisse dici non quasi in alter-

A πον, καὶ τὸν ὄφιν ἀνατρέψαντος, εἰς πά πους ἡ τοιαύτη ἰσχὺς διαβήσεται, ὥστε στον ἡμῶν· Οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοήματα Οὐκοῦν εἰκότως ὁ Κύριος ὁ ἀεὶ καὶ πτος (50), ἀγαπῶν δικαιοσύνην, καὶ μι χρίεται, καὶ αὐτὸς ἀποστέλλεται, ἵνα ὁ καὶ αὐτὸς διαμένων, τὴν τρεπτὴν σάρκα μὲν ἁμαρτίαν ἐν αὐτῇ κατακρίνῃ, ἐκεῖθ αὐτὴν κατασκευάσῃ εἰς τὸ δύνασθαι λοιπὸν τοῦ νόμου πληροῦν ἐν αὐτῇ, ὥστε καὶ) Θαι· Ἡμεῖς (58) δὲ οὐκ ἐσμὲν ἐν σαρκὶ, ἀλ ματι εἴπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ἡμῖν.

52. Μάτην ὑμῖν ἄρα καὶ νῦν, ὦ Ἀρε αὕτη ὑπόνοια γεγένηται, καὶ μάτην ἐτ τὰ ῥήματα τῶν Γραφῶν· ὁ Λόγος γὰρ ἄτρεπτός ἐστι, καὶ ἀεὶ (59) καὶ ὡσαύτε B ἁπλῶς, ἀλλ' ὡς ὁ Πατήρ. Ἐπεὶ πῶς ὅμ οὕτως ἐστίν ; Ἢ πῶς πάντα τὰ τοῦ Υἱοῦ ἐστιν, εἰ μὴ καὶ τὸ ἄτρεπτον καὶ τ τον τοῦ Πατρὸς ἔχει ; Οὐχ ὡς ὑποκείμενε καὶ τὴν ἐπὶ θάτερα ῥοπὴν ἔχων, τὸ μὲν ἀ μισεῖ, ἵνα μὴ, φόβῳ τοῦ ἐκπεσεῖν, τὸ ἕτερ δάνῃ, καὶ ἀλλως πάλιν τρεπτὸς εἰσάγητ Θεὸς ὢν καὶ Λόγος τοῦ Πατρὸς, κριτὴς ἐ καιος καὶ φιλάρετος, μᾶλλον δὲ καὶ χορη Δίκαιος οὖν φύσει καὶ ὅσιος ὤν, διὰ τ λέγεται δικαιοσύνην καὶ μισεῖν ἀδικία εἰπεῖν, ὅτι τοὺς μὲν ἐναρέτους ἀγαπᾷ κα δάνεται, τοὺς δὲ ἀδίκους ἀποστρέφεται καὶ γὰρ καὶ περὶ (61) τοῦ Πατρὸς τὸ αὐτὸ Θεῖαι Γραφαί· Δίκαιος Κύριος (62) καὶ C ἠγάπησε· καὶ, Ἐμίσησας πάντας τοὺς νους τὴν ἀνομίαν· καὶ, Τὰς μὲν π ἀγαπᾷ, τὰ δὲ σκηνώματα Ἰακὼβ οὐ π ποιεῖται· καὶ, Τὸν μὲν Ἰακὼβ ἠγάπη Ἡσαῦ ἐμίσησε· κατὰ δὲ τὸν Ἡσαΐαν, ἔστι πάλιν λέγοντος· Ἐγώ εἰμι Κύριος δικαιοσύνην, καὶ μισῶν ἁρπάγματα κίας (63). Ἢ τοίνυν κἀκεῖνα τὰ ῥήματα ἐκλαμβανέτωσαν· καὶ γὰρ κἀκεῖνα περὶ τῆς θεοῦ γέγραπται· ἢ καὶ ταῦτα ὡς ἐκεῖνα νοούμενοι, τρεπτὸν καὶ τὸν Πατέρα ἐπινοεῖ Εἰ δὲ καὶ μόνον ἀκούειν τοῦτο λεγόντων ἔστιν ἀκ..δυνον, διὰ τοῦτο καλῶς διανοού

[62] II Cor. II, 11. [63] Rom. VIII, 3. [64] ibid. 9. [65] Psal. X, 8. [66] Psal. V, 7. [67] Psal. LXXXVI, 2. [68] Isa. LXI, 8.

(58) Sic Seguerianus. Regius et Felc. 5. Alii vero et editio Commel., ἐστε πνεῦμα. Paulo post Seguer. Gobler. et Felc. 1, Ἵνα ὁ αὐτὸς τε ὢν καὶ αὐτὸς διαμένων. Alii autem et editi, Ἵνα ὁ αὐτὸς διαμένων.

(59) Seguerian., ἀεὶ ὡσαύτως. Felc. 2 et editi, ἀλεύθερι ν. Alii mss., ἀλευθέρων. Paulo post Anglic. Basil. et Felc. 5, πλησιόν ἐν ἑαυτῷ.

(60) Sic Seguerian. Cæteri vero et editi, ἡμεῖς ουκ.

(61) Sic Seguerian. At Reg. Gobler. e καὶ γὰρ περὶ. Editi et alii, καὶ περὶ.

(62) Seguerian. Gobler. et Felc. 1, δίκ ριος. Mox Seguer. Reg. Anglic. et Felc σας. Alii et editi, ἐμίσησε.

(63) Seguerian. Reg. Gobler. Felc. 1 e γματα ἀδικίας. At Anglic., ἁρπάγματα ut et habetur Isa. LXI, 8. Alii vero et e mel., ἁρπάγματα ἢ ἀδικίας. Ibid. Segu Her. et Felc. 1, Μὴ τοίνυν.

(64) Seguerianus, Goblerian. et Felc. ται. At Reg. et Felc. 5, ἐπινοείτωσα alii, ἐπινοήσατωσαν. Paulo post Segueria τοῦτο.

γεσθαι τὸν Θεὸν δικαιοσύνας ἀγαπᾶν, καὶ μισεῖν ἁρπάγματα ἐξ ἀδικίας, οὐχ ὡς ἐπὶ θάτερα ῥοπὴν ἔχοντος αὐτοῦ καὶ δεκτικοῦ τοῦ (65) ἐναντίου, ὥστε τοῦτο μὲν ἐκλέγεσθαι, ἐκεῖνο δὲ μὴ αἱρεῖσθαι· τοῦτο γὰρ τῶν γενητῶν ἴδιόν ἐστιν· ἀλλ' ὅτι, ὡς κριτὴς, τοὺς μὲν δικαίους (66) ἀγαπᾷ καὶ προσλαμβάνεται, τῶν δὲ φαύλων μακρὰν γίνεται· ἀκόλουθον ἂν εἴη καὶ περὶ τῆς εἰκόνος τοῦ Θεοῦ τοιαῦτα νοεῖν, ὅτι οὕτως ἀγαπᾷ καὶ μισεῖ. Τοιαύτην γὰρ εἶναι τὴν φύσιν τῆς εἰκόνος (67) δεῖ, οἵός ἐστιν ὁ ταύτης Πατὴρ, κἂν οἱ Ἀρειανοὶ, ὡς τυφλοὶ, μήτε ταύτην, μήτε ἄλλο τι τῶν θείων λογίων βλέπωσιν. Ἐκπεσόντες (68) γὰρ τῶν ἀπὸ καρδίας αὐτῶν ἐννοιῶν, μᾶλλον δὲ παρανοιῶν, ἐπὶ ῥητὰ πάλιν τῶν θείων Γραφῶν καταφεύγουσιν, εἰς ἃ καὶ αὐτὰ συνήθως ἀναισθητοῦντες, οὐχ ὁρῶσι τὸν ἐν τούτοις νοῦν· ἀλλ' ὡς κανόνα τινὰ τὴν ἰδίαν ἀσέβειαν θέμενοι (69), πρὸς τοῦτον πάντα τὰ θεῖα λόγια διαστρέφουσιν· οἵτινες καὶ μόνον αὐτὰ φθεγγόμενοι, οὐδὲν ἕτερον ἀκούειν εἰσὶν ἄξιοι ἢ, Πλανᾶσθε, μὴ εἰδότες τὰς Γραφὰς, μηδὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ. Ἂν δὲ καὶ ἐπιμένωσι (70), πάλιν ἐντρέπεσθαι καὶ ἀκούειν, Ἀπόδοτε τὰ τοῦ ἀνθρώπου τῷ ἀνθρώπῳ, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ,

A ultram partem propendere, et contrarium amplecti possit, ita ut illud eligat, istud rejiciat; id enim rerum factarum proprium est: sed quod, ut judex, justos amat et suscipit, procul autem a malis recedit. Eadem porro de Dei imagine sentire quoque convenit, eam scilicet simili modo et amare et odisse. Siquidem talis esse debet imaginis natura, qualis ejus est Pater, etiamsi Ariani neque illam, neque quidquam aliud divinarum litterarum præ cæcitate non perspiciant. Cum enim suas videant cogitationes vel potius delirationes inanes et vanas esse, rursus ad divinarum Scripturarum verba confugiunt. Verum cum hic pro suo more pariter cæcutiant, horum sensum non possunt percipere: sed suam impietatem tanquam regulam secuti, divina omnia oracula ad eam detorquent, quæ cum vel B tantum proferunt, nihil certe aliud audire digni sunt, quam, *Erratis nescientes Scripturas, neque virtutem Dei* [70]. Quod si pertinaces resistant, hisce rursus verbis sunt confutandi, Reddite quæ sunt hominis homini, et quæ sunt Dei Deo [71].

53. Γεγράφθαι τοίνυν, φασὶν, ἐν μὲν ταῖς Παροιμίαις· Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ· ἐν δὲ τῇ πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῇ, τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· Τοσούτῳ (71) κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων, ὅσῳ διαφορώτερον παρ' αὐτοὺς κεκληρονόμηκεν ὄνομα· καὶ μετ' ὀλίγα· Ὅθεν, ἀδελφοὶ ἅγιοι, κλήσεως ἐπουρανίου μέτοχοι, κατανοήσατε τὸν ἀπόστολον καὶ ἀρχιερέα τῆς ὁμολογίας ἡμῶν, Ἰησοῦν, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι C αὐτόν· καὶ ἐν ταῖς Πράξεσι δὲ, Γνωστὸν οὖν (72) ἔστω πᾶσιν ὑμῖν, πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ, ὅτι καὶ Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοῦτον (73) τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε. Ταῦτα ἄνω καὶ κάτω προφέροντες, καὶ πλανώμενοι περὶ τὴν διάνοιαν, ἐνόμισαν (74) ἐκ τούτων κτίσμα καὶ ποίημα εἶναι καὶ ἕνα τῶν γενητῶν τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον· οὕτω τε ἀπατῶσι τοὺς ἀνοήτους, πρόφασιν μὲν προβαλλόμενοι τὰ ῥητὰ (75), ἀντὶ δὲ τῆς ἀληθινῆς διανοίας τὸν ἴδιον τῆς αἱρέσεως ἰὸν ἐπισπείροντες· εἰ γὰρ ἐγίνωσκον, οὐκ ἂν ἠσέβουν εἰς τὸν Κύ-

53. Atqui, inquiunt, in Proverbiis scriptum est: *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua* [72]. In Epistola quoque ad Hebræos hæc scribit Apostolus: *Tanto præstantior angelis factus, quanto excellentius præ illis nomen hæreditate accepit* [73]. Et paulo post: *Unde, fratres* **361** *sancti, vocationis cœlestis participes, considerate apostolum et pontificem confessionis nostræ Jesum, qui fidelis est ei qui fecit illum* [74]. Et in Actibus: *Notum sit igitur vobis omnibus, omnis domus Israel, quod et Dominum eum et Christum fecit Deus hunc Jesum quem vos crucifixistis* [75]. Hæc illi loca sursum deorsum versant, quorum non assecuti sensum, inde Dei Verbum creatum et opus, ac unam ex rebus factis esse arbitrantur, atque ita stultos in errorem inducunt, specie quidem verba e sacris litteris excepta proponentes, sed loco veræ sententiæ quam continent, proprium suæ hæresis spargentes venenum. Namque si quod illis Scripturæ locis significatur, haberent exploratum, in Dominum gloriæ impii non

[70] Matth. xxii, 29. [71] Ibid. 21. [72] Prov. viii, 22, [73] Hebr. i, 4. [74] Hebr. iii, 1. [75] Act. ii, 36.

(65) Sic Seguerian. Reg. Gobler. Felc. 1 et 5. In aliis autem et editis τοῦ deest.

(66) Sic mss., præter Felckm. 2, in quo ut et in editis sic legitur, δικαίους ἀγαπᾷ, τοὺς δὲ ἀδίκους μισεῖ, καὶ μακρὰν ἀπ' αὐτῶν γίνεται.

(67) Sic Seguerian. Gobler. et Felc. 1. At Reg., εἶναι φύσει τὴν εἰκόνα. Editi, εἶναί τῇ φύσει (mendose pro φύσει) τὴν εἰκόνα.

(68) Sic Seguerian. Reg. et Felck. 5. At alii et editio Commel., ἐμπεσόντες.

(69) Sic mss., præter Felc 2, ubi ut et in editis sic habetur, ἀλλὰ κανόνα ἐπὶ καρδίαν ἀσέβειαν θέμενοι.

(70) Sic Seguerian. et Reg. Editi, ἐπιμείνωσι. Mox Seguerianus, Goblerian. et Felck. 1, καὶ ἀκούειν, Ἀπόδοτε. Alii et editi post ἀκούειν addunt πάλιν.

D (71) Sic Seguerian. Gobler. et Felc. 1. At alii et editio Commel., τοσοῦτον. Paulo post mss. omnes, καὶ μετ' ὀλίγα. In editis καὶ deest.

(72) Οὖν abest a Felckm. 5 et Reg. Ibid. Seguer., πᾶσιν ὑμῖν. Gobler. et Felckm. 1, καὶ πᾶς οἶκος. Editi et alii, ἔστω ὑμῖν πᾶς οἶκος.

(73) Sic Seguer., ut videtur Vulgata legisse. Alii vero et editi, Κύριον καὶ Χριστὸν αὐτὸν ὁ Θεὸς ἐποίησε τοῦτον, etc.

(74) Gobler. et Felckm. 1, ἐνόησαν. Mox Seguer., καὶ ποίημα εἶναι καὶ ἕνα τῶν γενητῶν τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον. Cæteri et editi, καὶ ποίημα καὶ ἕνα τῶν γενητῶν εἶναι καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ, etc. Felckm. 5, γενητῶν.

(75) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi, προφάσει μὲν προβαλλόμενοι τὰ ῥήματα.

essent, neque ea, quæ recte scripta sunt, prave interpretarentur. Quod si Caiphæ mores palam jam amplexati, Judæos sequi decrevere, ita ut ignorent quod scriptum est [76], nimirum vere Deum in terris habitaturum : voces igitur apostolicas nolint excutere. Id enim Judæorum non est. Sin autem societate inita cum impiissimis Manichæis, Verbum carnem factum esse, corporeumque ejus adventum negant ; nobis Proverbia non opponant. Nam hoc etiam alienum a Manichæis est. Quod si propter dignitatem quam obtinent, et avartiæ lucrum quod ex ea facere, aut famæ conservandæ gratia gloriæque cupiditate, inficiari non audent Verbum carnem factum esse, quia scilicet id scriptum est : vel ergo verba de illo scripta de corporea ipsius Salvatoris præsentia recte intelligant : vel, si id quod significant velint rejicere, pernegent quoque Dominum factum fuisse hominem. Valde enim dedecet Verbum carnem factum esse confiteri, et in his quæ de eo scripta sunt erubescere, ob eamque rationem depravare genuinum Scripturæ sensum. (76).

54. Itaque scriptum est [77], tanto præstantiorem factum esse angelis. Nam id primum expendere necesse est. Cæterum hic, ut in omnibus aliis divinæ Scripturæ locis agere convenit, observandum est, qua occasione locutus sit Apostolus : quæ sit persona, quæ res cujus gratia scripsit, accurate et fideliter attendendum est, ne quis illa ignorans, aut aliud præter ea intelligens, a vera aberret sententia. Hæc profecto non ignorabat studiosus ille eunuchus, qui Philippum ita rogabat : *Obsecro te, de quo propheta dicit hoc? de se, an de alio aliquo* [78]? Nam verebatur ne alteri personæ verba Scripturæ attribuendo, a recto sensu deflecteret. Similiter discipuli tempus rerum, quas futuras prædicebat Dominus, discere cupientes, eum hoc modo interrogabant : *Dic nobis quando hæc erunt, et quod signum adventus tui* [79]? Iidem quoque cum ea quæ finem mundi spectabant a Salvatore audirent, ejus præterea tempus discere peroptabant [80], ut nec ipsi errarent, et alios possent docere. Quod cum didicissent, Thessalonicenses,

A ριον τῆς δόξης, οὐδὲ τὰ καλῶς γραφέντα πα
Εἰ μὲν οὖν ἐκ φανεροῦ λοιπὸν ἀναδεξάμ
τοῦ Καϊάφα τρόπον, Ἰουδαΐζειν ἔκριναν, ἃ
τὸ γεγραμμένον, ὅτι ὄντως ὁ Θεὸς ἐπὶ τῆ
οἰκήσει· μὴ ἐξεταζέτωσαν τὰς ἀποστολ
οὐ γὰρ Ἰουδαίων τοῦτο· εἰ δὲ καὶ, τοῖς ἀ
χαίοις ἑαυτοὺς ἐγκαταμίξαντες, ἀρνοῦντα
γος σὰρξ ἐγένετο, καὶ τὴν ἔνσαρκον αὐτοῦ
μὴ προφερέτωσαν τὰς Παροιμίας ἀλλότ
τῶν Μανιχαίων (77*) τοῦτο· εἰ δὲ διὰ τὸ
καὶ ὅπερ ἐκ τούτου κέρδος τῆς φιλοχρημ
κασι, διά τε τὴν ἐν τῷ δοκεῖν φιλοδοξίαν
σιν ἀρνεῖσθαι τὸ, Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο,
γέγραπται (78)· ἢ καὶ τὰ ῥήματα τὰ περὶ
γραμμένα διανοείσθωσαν ὀρθῶς εἰς τὴν
B παρουσίαν τοῦ Σωτῆρος· ἢ εἰ τὴν διάνο
ται, ἀρνείσθωσαν, ὅτι καὶ ἄνθρωπος
Κύριος. Ἀπρεπὲς γὰρ ὁμολογεῖν μὲν, ὃ
σὰρξ ἐγένετο, ἐρυθριᾷν δὲ ἐπὶ τοῖς γε
περὶ αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο τὴν τούτων δι
φθείρειν.

54. Γέγραπται μὲν (79) γὰρ, τοσούτ
γενόμενος τῶν ἀγγέλων· τοῦτο γὰρ ἐξετά
ἀναγκαῖον· δεῖ δὲ, ὡς ἐπὶ πάσης τῆς θε
προσήκει ποιεῖν, καὶ ἀναγκαῖόν ἐστιν, οὗ
ταῦθα, καθ' ὃν εἶπεν ὁ Ἀπόστολος καιρ
πρόσωπον, καὶ τὸ πρᾶγμα (80), διόπερ
στῶς ἐκλαμβάνειν, ἵνα μὴ παρὰ ταῦτα
ἕτερόν τι τούτων ἀγνοῶν ὁ ἀναγινώσκω
ἀληθινῆς διανοίας γένηται. Τοῦτο γὰρ καὶ
C θὴς εὐνοῦχος ἐκεῖνος εἰδὼς, παρεκάλει τὸ
λέγων· Δέομαί σου, περὶ τίνος ὁ προφ
τοῦτο (81); περὶ ἑαυτοῦ, ἢ περὶ ἑτέ
Ἐφοβεῖτο γὰρ μὴ, παρὰ πρόσωπον ἐκ
ἀναγνώσιν, πλανηθῇ τῆς ὀρθῆς διανοίας.
θηταὶ δὲ θέλοντες τὸν καιρὸν τῶν λεγομέν
παρεκάλουν τὸν Κύριον λέγοντες· Εἰπὲ
ταῦτα ἔσται; καὶ τί τὸ σημεῖον τῆς σ
σίας; Καὶ αὐτοὶ, ἀκούοντες (82) παρὰ το
τὰ περὶ τοῦ τέλους, ἤθελον μαθεῖν καὶ τ
ἵνα μήτε αὐτοὶ πλανῶνται, ἀλλὰ καὶ τοὺς
δάσκειν δυνηθῶσι. Μαθόντες γοῦν, διωρθώσ

[76] Zachar. II, 10. [77] Hebr. I, 4. [78] Act. VIII, 34. [79] Matth. XXIV, 3. [80] Ibid. 36.

(76) Alii loci num. 53 propositi expendantur in sequenti oratione.

(77) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editio Commel., ἀναλεξάμενοι. Paulo post Seguer. Reg. Gobler. et Felckm. 1, ὄντως ὁ Θεός. Basil. et Anglic., ὄντως Θεός. Ibid. Seguer., ἐπὶ τῆς γῆς. Alii et editi, οὕτως Θεὸς ἐπὶ γῆς.

(77*) Seguer., ἀλλότριον γὰρ καὶ τοῦτο Μανιχαίων. Ibid., πρόβλημα reddimus *dignitatem*, quam scilicet Ariani episcopi, presbyteratus et al. e clero amissent, si negare ausi fuissent Verbum carnem factum esse. Et vero cum προβάλλεσθαι, præsertim *ecclesiasticos* apud auctores, interdum significet promoveri in dignitates, et πρόβλησις ipsam promotionem : recte quoque πρόβλημα ipsam designare potest dignitatem. Nannius hunc locum ita vertit, *Sin autem simulandi Christianismi gratia, et ejus qui inde provenit quæstus et famæ causa non audent inficiari*, etc. Omniboni hæc quoque est versio : *At si propositi sui gratia et lucri, quod inde ciunt, et opinionis cui ambitiose student*, et

D (78) Felckm. 5, ἐπειδὴ γέγραπται. Segu ἢ καὶ τὰ ῥητά. Mox idem et Gobler. et F ἐνσώματον αὐτοῦ παρουσίαν τοῦ Σωτῆρο iidem et Reg. ac Basil. et Anglic., ἢ εἰ τήν 5, Σωτῆρος, εἰς τήν, mendose, forte pro Editi et alii, ἢ εἰ εἰς τήν.

(79) Sic Seguer. At in aliis et editis

(80) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1, fra habent mss. et editi. At hic cæteri e παράδειγμα. Mox Seguer. et Anglic., π ἤ. Ibidem Seguer. et Reg., παρ' ἕτερόν τι. Anglic., παρ' ἑτέρων τι. Editi aliique, π ἢ καὶ ἕτερόν τι.

(81) Sic Seguer. codex, ut et habetu cap. VIII, vers. 34. Editi et alii omittunt

(82) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, Αὐτ τες. Editi et alii, Αὐτοὶ γὰρ ἀκούοντες.

λοντας πλανᾶσθαι τοὺς ἀπὸ τῆς Θεσσαλονίκης. Ὅταν μὲν (83) οὖν τῶν τοιούτων τις ἔχῃ καλῶς τὴν γνῶσιν, ὀρθὴν ἔχει καὶ ὑγιαίνουσαν τὴν τῆς πίστεως διάνοιαν· ἐὰν δὲ παρ' ἕτερόν τις (84-85) ἐκλαμβάνῃ τι τούτων, εὐθὺς εἰς αἵρεσιν ἐκπίπτει. Παρὰ καιρὸν μὲν οὖν ἐπλανήθησαν οἱ μὲν περὶ Ὑμέναιον καὶ Ἀλέξανδρον λέγοντες τὴν ἀνάστασιν ἤδη γεγονέναι· οἱ δὲ Γαλάται μετὰ τὸν καιρὸν, ἀγαπήσαντες νῦν τὴν (86) περιτομήν. Παρὰ πρόσωπον δὲ πεπόνθασι καὶ πάσχουσι μέχρι νῦν Ἰουδαῖοι, νομίζοντες περὶ ἑνὸς ἐξ αὐτῶν λέγεσθαι τὸ, Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει καὶ τέξεται υἱὸν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ (87), ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον, μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός· καὶ ὅταν τὸ μὲν, Προφήτην ἡμῖν ἀναστήσει ὁ Θεὸς, νομίζωσι (88) περὶ ἑνὸς τῶν προφητῶν λέγεσθαι· τὸ δὲ, Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, μὴ μανθάνωσι παρὰ τοῦ Φιλίππου, ἀλλ' ὑπολαμβάνωσι περὶ τοῦ Ἡσαΐου (89) λέγεσθαι, ἢ περὶ ἄλλου τινὸς τῶν γενομένων προφητῶν.

55. Τοιαῦτα δὴ οὖν καὶ οἱ χριστομάχοι παθόντες, εἰς μυσαρὰν αἵρεσιν ἐκπεπτώκασιν. Εἰ γὰρ ἐγνώκεισαν τό τε πρόσωπον καὶ τὸ πρᾶγμα καὶ τὸν καιρὸν τοῦ ἀποστολικοῦ ῥητοῦ, οὐκ ἄν, τὰ ἀνθρώπινα εἰς τὴν θεότητα ἐκλαμβάνοντες, τοσοῦτον ἠσέβουν οἱ ἄφρονες. Τοῦτο δὲ δυοατὸν ἰδεῖν, εἰ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀναγνώσματός τις καλῶς (90) ἐκλάβοι. Φησὶ γὰρ ὁ Ἀπόστολος· Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις (91), ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ· εἶτα μετ' ὀλίγα φησί· Δι' ἑαυτοῦ καθαρισμὸν τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν (92) ποιησάμενος, ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης ἐν ὑψηλοῖς, τοσούτῳ κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων, ὅσῳ διαφορώτερον παρ' αὐτοὺς κεκληρονόμηκεν ὄνομα (93). Περὶ τοῦ καιροῦ ἄρα καθ' ὃν ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ, ὅτε καὶ τῶν ἁμαρτιῶν κάθαρισμὸς γέγονε, μνημονεύει τὸ ἀποστολικὸν ῥητόν. Πότε δὲ ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ; καὶ πότε γέγονε καθαρισμὸς τῶν ἁμαρτιῶν; πότε δὲ γέγονεν ἄνθρωπος ἢ μετὰ τοὺς (94) προφήτας ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν; Εἶτα τοῦ διηγήματος ὄντος περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκονομίας, λέγων περὶ τῶν (95) ἐσχάτων καιρῶν, ἀκολούθως ἐμνημόνευσεν, ὅτι μήτε τοὺς προτέρους χρόνους ἀσιώπησε τοῖς ἀνθρώποις ὁ Θεός· ἐλάλησε γὰρ αὐτοῖς διὰ τῶν προφητῶν. Καὶ ἐπειδὴ

A qui in prrximo erroris erant periculo, correxerunt. Ubi **362** igitur ista quis probe noverit, recta ac sana fide res est intellecturus. Sin autem alio modo horum aliquid explicaverit, statim incidet in hæresim. Hinc Hymenæus et Alexander, qui resurrectionem jam factam esse affirmabant [81], tempus, preveniendo erraverunt : Galatæ vero post tempus, circumcisionem nunc amplectendo. Erraverunt similiter in persona intelligenda et etiamnum errant Judæi, qui existimant de aliquo ex ipsis istud dici: *Ecce Virgo concipict et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum, nobiscum Deus* [82] : cum item hæc verba. *Prophetam vobis suscitabit Deus* [83], de aliquo prophetarum intelligi arbitrantur : et verborum istorum, *Sicut ovis ad occisionem ductus est* [84], interpretationem non a B Philippo discunt, sed illis Isaiam aut alium aliquem prophetam designari opinantur.

55. Idem profecto istis Christi hostibus accidit, indeque in nefandam lapsi sunt hæresim. Nam si personam, rem et tempus verborum Apostoli cognovissent, non ea, quæ ad humanam pertinent naturam, transtulissent in divinitatem, nec eo impietatis insani devenissent. Id autem is facile perspiciet, qui initium hujus loci recte intellexerit. En enim Apostoli verba : *Multifariam multisque modis olim Deus locutus patribus per prophetas, hisce ultimis diebus locutus est nobis in Filio* [85]. Deinde paulo post ait : *Per seipsum purgatione peccatorum nostrorum facta, sedet ad dexteram majestatis in* C *excelsis, tanto præstantior factus angelis, quanto excellentius præ illis nomen hæreditate accepit* [86]. Itaque Apostoli dictum temporis meminit, quo nobis Deus in Filio locutus est, et peccatorum facta est purgatio. Quando porro nobis in Filio locutus est, et peccatorum purgatio facta est, vel quando factus est homo, nisi post prophetas in postremis diebus? Deinde cum sermo sit de dispensatione quæ nostri causa suscepta est; de ultimis temporibus verba faciens convenienter admonet neque prioribus temporibus Deum tacuisse : siquidem per prophetas locutus est. Quoniam igitur prophetæ ministravere et lex promulgata per ange-

[81] I Tim. I, 20. [82] Isa. VII, 14; Matth. I, 23. [83] Deut. XVIII, 15. [84] Isa. LIII, 7. [85] Hebr. I, 1. [86] ibid. 3, 4.

(83) Gobler. et Felckm. 1, ὅταν οὖν.

(83-85) Sic Seguer. At Anglic. Gobler. et Felckm. τις omittunt. In Reg. vero τι deest. Cæteri et editi, παρ' ἕτερον ἐκλαμβάνῃ τις τούτων.

(86) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi τὴν omittunt.

(87) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 5. Alii autem et editio Commel., Ἐμανουήλ.

(88) Seguer., ἀναστήσῃ, νομίζουσι. Gobler. item et Felckm. 1 habent νομίζουσι.

(89) Sic Seguer. Reg. Felkm. 5. Cæteri vero et editi, παρὰ τοῦ Ἡσαΐου.

(90) Sic Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi καλῶς omittunt.

(91) Seguer addit ἐν τοῖς προφήταις, alii et editi D omittunt. Ibid. Seguer. Basil. Anglic. Reg. ἐπ' ἐσχάτου.

(92) Sic Seguer. et Anglic. In aliis et editis deest ἡμῶν. Paulo post ἐν ὑψηλοῖς abest a Seguer. Gobler. et Felckm. 1.

(93) Sic Seguer, Gobler. et Felckm. 1. At editi aliique omittunt ὅσῳ διαφορώτερον παρ' αὐτοὺς κεκληρονόμηκεν ὄνομα. Mox ἄρα abest a Regio et Felckm. 5.

(94) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At editi et alii, ἢ ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος μετὰ τούς, etc. Ibid. Seguer. Reg. Basil. et Anglic., ἐπ' ἐσχάτου.

(93) Seguer., λεγόντων τε περὶ τῶν. Gobler. et Felckm. 1, λέγων τῶν τε περὶ τῶν.

gelos est, deindeque advenit Filius, ut ipse ministraret, necessario hæc verba intulit, *Tanto præstantior factus angelis*, ut scilicet ostenderet, quantum seruo præstat Filius, tanto etiam Filii administrationem servorum administratione præstantiorem fuisse. Veterem itaque et novam administrationem distinguens Apostolus fidenter hæc ad Judæos scribit : *Tanto præstantior factus angelis*. Quapropter nulla hic usus est comparatione, nec dixit, major, vel, honoratior, ne quis illum ejusdem ac illos esse generis suspicaretur; sed, *præstantior*, dixit, ut naturæ Filii et rerum creatarum differentiam demonstraret: idque verum esse ex divinis patet Scripturis. Nam **363** David ita psallit : *Præstantior dies una in atriis tuis super millia* [87] Hæc item sunt Salomonis verba : *Accipite disciplinam et non argentum, et cognitionem præ auro probato. Præstantior est enim sapientia lapidibus pretiosis : nihilque est pretiosum quod sit illa dignum* [88]. An non enim diversæ sunt naturæ et substantiæ, sapientia et lapides terreni? Quænam autem cognatio aulis cœlestibus cum terrenis domiciliis? Vel quid simile potest esse res æternas spiritalesque inter ac res caducas et mortales? Id enim ipsum est quod Isaias ait : *Hæc dicit Dominus eunuchis : Qui custodierint Sabbata mea, et elegerint quæ ego volo, et tenuerint fœdus meum, dabo illis in domo mea et in muro meo locum celebrem : præstantius quam filiis et filiabus nomen sempiternum dabo eis, quod non deficiet* [89]. Similiter igitur nulla est cognatio Filio cum angelis: ac proinde non comparationis sed distinctionis causa vocabulum, *præstantior*, usurpavit Apostolus, propter discrimen videlicet quod inter naturam Filii et naturam angelorum intercedit. Hinc ipse Apostolus vocem illam, *præstantior*, explicans, id quod ea significatur, non alia de re intelligit quam de Filii et rerum factarum differentia. Nam hunc quidem, Filium appellat; illos autem, servos. Hinc ille, ut Filius cum Patre ad dexteram sedet, isti autem stant, mittuntur ac ministrant.

A καὶ προφῆται· (96) διηκόνησαν, καὶ δι' ἀγγέλ
μος ἐλάλήθη, καὶ ὁ Υἱὸς δὲ ἐπειδήμησε, καὶ
κονῆσαι, ἀναγκαίως ἐπήγαγε τὸ (97).
κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων, δεῖξαι
ὅτι ὅσον ὁ Υἱὸς διαφέρει δούλου, τοσοῦτον κα
κονίας τῶν δούλων ἡ τοῦ Υἱοῦ διακονία κρεί
γονε. Τὴν διακονίαν (98) ἄρα διακρίνων ὁ Α
τήν τε παλαιὰν καὶ τὴν καινὴν, παρέρησιάζ
Ἰουδαίους γράφων καὶ λέγων· Τοσούτῳ κρεί
νόμενος τῶν ἀγγέλων. Διὰ τοῦτο γοῦν οὐδὲ
συγκριτικῶς εἴρηκε (99), μείζων, ἢ, τιμιώτε
μενος, ἵνα μή ὡς περὶ ὁμογενῶν τούτου κάκε
λογίσηται· ἀλλὰ, κρείττων, εἴρηκεν, ἵνα τὰ
τον τῆς φύσεως τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὰ γεννητὰ
ρίσῃ. Καὶ τούτων ἐχομεν τὴν ἀπόδειξιν ἐκ τ
Γραφῶν, τοῦ μὲν Δαβὶδ ψάλλοντος, Κρείσσ
B μία ἐν ταῖς αὐλαῖς σου ὑπὲρ χιλιάδας· τε
λομώνος (2) ἀναφωνοῦντος· Λάβετε παιδ
μὴ ἀργύριον, καὶ γνῶσιν ὑπὲρ χρυσίο
μασμένον· κρείσσων γὰρ σοφία λίθων πο
πᾶν δὲ τίμιον οὐκ ἄξιον αὐτῆς ἐστι (3).
οὐκ εἰσὶν ἑτερούσια καὶ ἄλλα τὴν φύσιν ἡ
οἱ ἀπὸ γῆς λίθοι; Ποία δὲ συγγένεια ταῖς οὐρ
αὐλαῖς καὶ τοῖς ἐπὶ γῆς οἴκοις; Ἢ τί ὅμοιον
νίων καὶ πνευματικῶν τὰ πρόσκαιρα καὶ τ
Καὶ τοῦτο γὰρ ἦν ὁ Ἡσαΐας (5) φησί· Τ
Κύριος τοῖς εὐνούχοις· Ὅσοι ἂν φυλάξ
Σαββατά μου, καὶ ἐκλέξωνται (6) ἃ ἐγὼ θ
ἀντέχωνται τῆς διαθήκης μου, δώσω αὐτο
οἴκῳ μου καὶ ἐν τῷ τείχει μου τόπον ὀν
κρεῖσσον υἱῶν καὶ θυγατέρων ὄνομα
C δώσω αὐτοῖς, καὶ οὐκ ἐκλείψει. Οὕτως ἃ
μία συγγένεια τῷ Υἱῷ (7) πρὸς τοὺς ἀγγέ
μηδεμιᾶς δὲ οὔσης τῆς συγγενείας, οὐκ ἀ
τικῶς ἐλέχθη τὸ, κρείττων (8), ἀλλὰ διακρι
τὸ ἀλλάττον τῆς τούτου φύσεως ἀπ' ἐκεί
αὐτὸς οὖν ὁ Ἀπόστολος τὸ, κρειττων, ἐρ
οὐκ ἐν ἄλλῳ τινὶ ἢ ἐν τῇ διαφορᾷ (9) τοῦ Υ
τά γεννητὰ εἰθησι λέγων, ὅτι ὁ μὲν Υἱὸς, τὰ
καὶ ὁ μὲν ὡς Υἱὸς μετὰ τοῦ Πατρὸς ἐν δεξιᾷ
τὰ δὲ ὡς δοῦλα παρέστηκε, καὶ ἀποστέλλεται,
τουργεῖ.

[87] Psal. LXXXIII, 11. [88] Prov. VIII, 10, 11. [89] Isa. LVI, 4, 5.

(96) Gobler. et Felckm. 1, Καὶ ἐπειδὴ προφῆται.

(97) Sic Seguer. At editi et alii τό omittunt. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1, δεῖξαι θέλων, ὅτι D ὅσον ὁ Υἱός· Alii et editi, διεξελθὼν, ὅτι, καὶ ὅσον Υἱός. Ibid. Seguer., τοσοῦτον καὶ τῆς, in aliis et editis καί deest.

(98) Seguer., Τὰς δὲ διακονίας. Alii et editi. τὴν διακονίαν. Ibid. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ἄρα διακρίνων ὁ Ἀπόστολος τήν τε παλαιὰν καὶ τὴν καινήν. Editi et alii, ἄρα κρίνων ὁ Ἀπόστολος τῆς τε παλαιᾶς καὶ τῆς καινῆς. Mox Felckm. 2 et editi omittunt τοσούτῳ κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων.

(99) Seguer., εἴρηται. Mox idem et Anglic. Gobler. et Felckm. 1, τιμιώτερος γενόμενος. In editis et aliis deest γενόμενος· Paulo post Seguer., κἀκεῖνόν τις λογίσηται.

(1) Felckm. 5, γεννητά.

(2) Seguer. Gobler. et Felc. 1, Σολομῶντος.

(3) Sic Seguer., et Prov. VIII, 10. Alii vero et editi omittunt ἐστι. Mox Seguer. Anglic. et οὐχ ἑτερούσια.

(4) Sic Seguer. At Gobler., et Felc. 1, τα
νίαις. Editi aliique, ταῖς ἐν οὐρανοῖς.

(5) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. At in καὶ omittitur. Alii et editi, Καὶ τοῦτο Ἡσαΐας.

(6) Sic Reg. Basil. et Anglican., ut et Isai. LVI, 4. Seguerian., ἐκλέγωνται. Alii e Commel., ἐκλέξωνται.

(7) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. At alii ti. τοῦ Υἱοῦ. Mox Seguer., οὔσης συγγενείας.

(8) Seguer. Basil. Gobler. et Felc. 1, κ Mox Seguer., διὰ τὸ διαλλάττον τῆς τούτ Ibid. Felc. 2 et editi, ἐπ' ἐκείνων. Cæter mss., ἀπ' ἐκείνων. Paulo post Reg. Basil. G Felc. 1, κρεῖττον ἐρωτηνέων.

(9) Seguer., ἀλλ' ἐν τῇ διαφορᾷ. Idem pau καὶ ὁ μὲν Υἱὸς μετὰ τοῦ, etc.

'ούτων δὲ οὕτως γεγραμμένων, οὐ γενητὸς (10) A
των ὁ Υἱὸς σημαίνεται, ὦ Ἀρειανοί, ἀλλὰ
ἄλλος μὲν τῶν γενητῶν, ἴδιος δὲ τοῦ Πατρὸς,
κόλποις ὢν αὐτοῦ. Καὶ γὰρ καὶ τὸ γεγραμμέ-
:αῦθα, γενόμενος, οὐτε γενητὸν σημαίνει τὸν
ὥσπερ ὑμεῖς νομίζετε. Εἰ μὲν γὰρ ἁπλῶς εἰ-
τὸ (11), γενόμενος καὶ ἐσιώπησεν, ἡ πρόφα-
τοῖς Ἀρειανοῖς· ἐπειδὴ δὲ τὸν Υἱὸν προείρηκε,
ις (12) τῆς περικοπῆς ἀποδείξας αὐτὸν ἄλλον
ὢν γενητῶν, οὐδὲ τὸ, γενόμενος, ἀπολελυμέ-
ηκεν, ἀλλὰ τὸ, κρείττων, συνῆψε τῷ (13), γε-
:. Ἀδιάφορον γὰρ ἡγήσατο τὴν λέξιν, εἰδὼς,
ὁμολογουμένου γνησίου Υἱοῦ ὁ λέγων τὸ, γε-
:, ἴσον τῷ γεγενῆσθαι (14), καὶ ὅτι ἐστὶ κρείτ-
ἐγει. Τὸ μὲν γὰρ γεννητὸν οὐ διαφέρει, κἂν
15) τις, γέγονεν, ἢ, πεποίηται· τὰ δὲ γενητὰ B
ον, δημιουργήματα ὄντα, λέγεσθαι γεννητὰ,
ἄρα, μετὰ ταῦτα μετασχόντα τοῦ γεννητοῦ
γεγεννῆσθαι καὶ αὐτὰ (16) λέγονται· οὕτι γε
ἰδίαν φύσιν, ἀλλὰ διὰ τὴν μετουσίαν τοῦ Υἱοῦ
Πνεύματι (17). Καὶ τοῦτο πάλιν οἶδεν ἡ θεία
ἐπὶ μὲν τῶν γενητῶν λέγουσα, Πάντα δι'
ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ
· καὶ, Πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας· ἐπὶ δὲ τῶν
:ῶν γεννητῶν (19), Ἐγένοντο τῷ Ἰὼβ υἱοὶ
καὶ θυγατέρες τρεῖς· καὶ, Ἀβραὰμ δὲ ἦν
ἐτῶν, ὅτε ἐγένετο αὐτῷ Ἰσαὰκ ὁ υἱὸς αὐ-
δὲ Μωϋσῆς ἔλεγεν. Ἐὰν γένωνταί τινι υἱοί,
εἰ μὲν τῶν γενητῶν (20) ἄλλος ἐστὶ, τῆς δὲ
ιτρὸς οὐσίας μόνον ἴδιον γέννημα ὁ Υἱὸς, με-
ται τοῖς Ἀρειανοῖς ἡ περὶ τοῦ, γενόμενος,
πις. Κἂν γὰρ ἐν τούτοις αἰσχυνθέντες βιάζων- C
λιν λέγειν συγκριτικῶς εἰρῆσθαι τὰ ῥητὰ, καὶ
ὕτο εἶναι τὰ συγκρινόμενα ὁμογενῆ, ὥστε τὸν
ῆς τῶν ἀγγέλων εἶναι φύσεως· αἰσχυνθήσονται
ροηγουμένως ὡς τὰ Οὐαλεντίνου καὶ Καρπο-
ος (21) καὶ τῶν ἄλλων αἱρετικῶν ζηλοῦντες καὶ
ὁμενοι, ὧν ὁ μὲν τοὺς ἀγγέλους ὁμογενεῖς εἶ-
τῷ Χριστῷ· ὁ δὲ Καρποκράτης ἀγγέλους τοῦ
ο δημιουργοὺς εἶναί φησι. Παρ' αὐτῶν γὰρ ἴσως
αθόντες καὶ οὗτοι, συγκοίνουσι τὸν τοῦ Θεοῦ Λό-
ῖς ἀγγέλοις.

56. Quæ cum ita scripta sint, o Ariani, ea sane non indicant Filium esse factum, sed potius alium esse a rebus factis, propriumque Patris, et in ejus sinu esse. Nam quod hic scribitur, *factus*, non idcirco factum vere Filium significat, uti vos putatis. Etenim si tantum dixisset, *factus*, aliudque nihil addidisset, inde aliqua Arianis esset litigandi occasio. Verum cum ante Filium nominaverit, eumque alium esse a rebus factis totum per contextum ostenderit, non absolute voce, *factus*, usus est, sed vocabulum, *præstantior*, cum voce, *factus*, conjunxit: quippe qui eam dictionem indifferentem existimaret. Scilicet probe intelligebat hac voce, *factus*, de eo dicta, quem verum esse Filium constabat, nihil aliud hic significari quam eum factum fuisse et esse præstantiorem. Nihil enim refert, si quis de re genita interdum dixerit, facta est, vel, effecta est. At res factæ, eum sint opera, genitæ dici non queunt, nisi forte geniti Filii participes postea effectæ, genitæ quoque et ipsæ dicantur, non quidem propriam ob naturam, sed quia Filii factæ sint in Spiritu participes. Nec vero id ignoravit divina Scriptura, quæ de rebus factis ait: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* [90]. Et, *Omnia in sapientia fecisti* [91]. De genitis autem filiis sic loquitur: *Facti sunt Job filii septem et filiæ tres* [92]. Et: *Abraham vero centum annorum erat, cum factus est ei Isaac filius ejus* [93]. Moyses quoque dixit: *Si alicui filii facti fuerint.* Si ergo Filius **364** alius est a rebus factis, solusque proprius est naturæ Patris fetus, frustra Ariani disputandi occasionem ex vocabulo, *factus*, C arripuere. Nam si hic fracti pudore iterum contendant illa verba comparate dicta esse, proindeque ea quæ comparantur ejusdem esse generis, ita ut Filius naturæ sit angelorum: ipsos profecto in primis pudebit eadem pugnare et loqui ac Valentinum, Carpocratem aliosve hæreticos, quorum ille angelos ejusdem esse generis ac Christum affirmavit: Carpocrates autem, eosdem esse dixit mundi fabricatores. Nempe isti ab aliis forte edocti magistris, Dei Verbum cum angelis conferre non verentur.

oan. I, 3. [91] Psal. CIII, 24. [92] Job I, 2. [93] Genes. XXI, 5.

) Seguer., οὐ. At alii et editi, οὔτε. Ibid. Felc. νητὸς, et infra, γεννητῶν et γεννητόν.
) Sic Seguer. At τό abest ab aliis et editis. Seg., σιωπήσας ἦν. Gobl. et Felc. 1, σιωπήσας D endose. Editi et alii, ἐσιώπησεν.
) Seguer., ἐπειδὴ δὲ Υἱὸν προείρηκε καὶ δι' etc.
) Sic Seguer. Gobler. Felc. 2 et 5. At alii et) Commel., τό. Paulo post Seguer. Reg. Go- et Felc. 1, ἐπὶ ὁμολογουμένου. Alii vero et edi- ὁμολογουμένως.
) Reg. et Seguer., τῷ γεγεννῆσθαι. Mox Basil. lc. 5, γεννητόν. Alii et editi, γενητόν.
) Seguer. et Reg., λέγῃ. Cæteri et editi, λέγει. Seguer. Reg. Basil. Felc. 5, δημιουργήματα λέγεσθαι γεννητά. Anglican. Goblerian. et 1 habent item ὄντα λέγεσθαι. Alii et editio nel., δημιουργήματα εἶναι καὶ λέγεσθαι γε-

) Sic Reg. et Seguer. Sed in Seguer., pro αὐτὰ legitur, αὐτοί. Gobler. Felc. I et 5, του γεννητοῦ Υἱοῦ γεγενῆσθαι καὶ αὐτοῦ λέγονται. Anglic., τοῦ γενητοῦ Υἱοῦ γεγεννῆσθαι καὶ αὐτοῦ λέγονται. Editi vero et alii, μετασχόντα τοῦ γενέσθαι τοῦ Υἱοῦ καὶ γεγεννῆσθαι ὑπ' αὐτοῦ λέγονται. Felc. 5 habet λέγοντας, mendose.
(17) Basiliens., ἐν τῷ Πατρί.
(18) Reg. Gobler. et Felc. 1 addunt, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν. Alii omittunt.
(19) Seguer., τῶν γεννητῶν υἱῶν. Alii, τῶν υἱῶν τῶν γεννητῶν, præter Felc. 2, qui ut editi habet, γενητῶν.
(20) Felc. 5, γεννητῶν.
(21) Sic Basil. Anglic. et Felc. 5. Seguer., Καρποκρᾶ. Editi Καρποκράτου. Infra Seguer. Reg. Felc. 5. Καρποκρᾶς, ut et habet Epiphanius hæresi XXVII. Goblerian. et Felc. 1, Καρποκράς.
(22) Seguerian., Παρὰ γὰρ τῶν ἴσων. Goblerian. et Felc. 1, παρά γε τῶν ἴσων. Cæteri et editi, Παρ' αὐτῶν γὰρ ἴσως.

57. At certe eos tam impia cogitantes coget erubescere sacer cantor, cujus hæ sunt voces : *Quis similis erit Domino in filiis Dei* [94] ? Et, *Quis similis tui in diis, Domine* [95] ? Nihilominus illis quoque respondebimus, ut vel sic verum discant, comparationem solere institui inter ea quæ ejusdem constat esse generis, non autem inter ea quæ diversam habent naturam. Itaque nemo Deum cum homine comparaverit, neque etiam hominem cum belluis, neque ligna cum lapidibus, propter naturæ dissimilitudinem. Sed Deus quidem cum nulla re comparari potest : homo vero cum homine, lignum cum ligno, lapis cum lapide recte potest conferri, nec in his vox, *præstantius*, usurpabitur, sed vox, *magis*, vel, *plus*. Sic Joseph magis pulcher erat suis fratribus : Rachel magis pulchra quam Lia. Stella vero non stella præstantior, sed magis una ab alia differt in gloria [96]. Cum autem res diversæ naturæ inter se comparantur, tunc, vox, *præstantior*, aut, *præstantius*, differentiæ significandæ gratia, adhibetur, quemadmodum de sapientia et lapidibus est dictum. Si igitur Apostolus dixisset : Tanto magis Filius antecellit, vel, Tanto major est angelis : vobis sane ex hac Filii cum angelis comparatione contendendi ansa præberetur. At cum eum dicat esse præstantiorem, tantumque differre, quantum filius a servis differt, manifeste utique ostendit alium esse a natura angelorum. Cum item eum omnia fundasse affirmet [97], alium profecto ob omnibus factis rebus esse probat. Quapropter cum diversæ sit naturæ a rerum factarum natura, quænam, quæso, comparatio aut quæ similitudo ejus naturæ cum rebus factis ? Verum si rursus simile aliquid excogitent, illos his verbis confutabit Paulus : *Ad quem autem angelorum dixit unquam : Filius meus es tu, ego hodie genui te ? Et ad angelos quidem dicit : Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis* [98].

58. Fieri ergo proprium est rerum factarum, quas opera esse dicit. At cum de Filio loquitur, non utitur factionis vocabulo, nec fieri ait : sed eum æternum regem, et creatorem hisce verbis agnoscit : *Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi, et tu in principio, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt cæli. Ipsi peribunt, tu autem permanes* [99]. Ex quibus, si vellent isti, perspicere possent alium esse opificem et alia opera : illum nimirum esse

A

B

C

D

57. Ἀλλ' ἐντραπήσονται τοιαῦτα φανταζόμενοι παρὰ μὲν τοῦ ὑμνῳδοῦ λέγοντος, Τίς ὁμοιωθήσεται τῷ Κυρίῳ ἐν υἱοῖς Θεοῦ ; καὶ, Τίς ὅμοιός σοι ἐν θεοῖς, Κύριε ; Ἀκούσονται δὲ ὅμως, ἐὰν ἄρα κἂν οὕτω (23) μάθωσιν, ὡς ἐν μὲν τοῖς ὁμογενέσιν ὁμολογουμένως φιλεῖ τὰ τῆς συγκρίσεως γίνεσθαι, καὶ οὐκ ἐν τοῖς ἑτερογενέσιν. Οὐδεὶς γοῦν Θεὸν συγκρίνοι (24) πρὸς ἄνθρωπον, οὐδὲ πάλιν ἄνθρωπον πρὸς τὰ ἄλογα, οὐδὲ ξύλα πρὸς λίθους, διὰ τὸ ἀνόμοιον τῆς φύσεως· ἀλλὰ Θεὸς μὲν ἀσύγκριτόν ἐστι πρᾶγμα· ἄνθρωπος δὲ πρὸς ἄνθρωπον συγκρίνεται (25), καὶ ξύλον πρὸς ξύλον, καὶ λίθος πρὸς λίθον· καὶ οὐκ ἄν τις ἐπὶ τούτων εἴποι τὸ, κρεῖττον, ἀλλὰ τὸ, μᾶλλον, καὶ τὸ, πλέον (26)· οὕτως Ἰωσὴφ ὡραῖος ἦν μᾶλλον παρὰ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, καὶ Ῥαχὴλ τῆς Λείας· ἀστὴρ δὲ ἀστέρος οὐχὶ κρείσσων, ἀλλὰ μᾶλλον διαφέρει ἐν δόξῃ. Ἐπὶ δὲ τῶν ἑτερογενῶν, ὅταν ταῦτά (27) τις παραβάλλῃ πρὸς ἄλληλα, τότε τὸ, κρεῖττον, πρὸς τὸ διαλλάττον λέγεται, καθάπερ ἐπὶ τῆς σοφίας καὶ τῶν λίθων εἴρηται. Εἰ μὲν οὖν εἰρηκὼς ἦν ὁ Ἀπόστολος· Τοσούτῳ μᾶλλον ὁ Υἱὸς τῶν ἀγγέλων προάγει, ἢ, τοσούτῳ μείζων ἐστὶν· ἦν ἂν ὑμῖν προφασις, ὡς (28) συγκρινομένου τοῦ Υἱοῦ πρὸς τοὺς ἀγγέλους· νῦν δὲ λέγων κρείττονα αὐτὸν εἶναι, καὶ τοσούτῳ διαφέρειν, ὅσῳ διέστηκεν υἱὸς (29) δούλων, δείκνυσιν αὐτὸν ἄλλον εἶναι τὸν θεμελιώσαντα τὰ πάντα· δείκνυσιν ἄλλον αὐτὸν εἶναι πάντων τῶν γενητῶν. Ἄλλου δὲ καὶ ἑτερουσίου αὐτοῦ ὄντος παρὰ τὴν τῶν γενητῶν φύσιν, ποία τῆς οὐσίας αὐτοῦ σύγκρισις ἢ ὁμοιότης πρὸς τὰ γενητά ; Κἂν γὰρ πάλιν ἐνθυμηθῶσί τι τοιοῦτον, διελέγξει τούτους τὰ αὐτὰ λέγων ὁ Παῦλος· Τίνι γὰρ εἶπέ ποτε τῶν ἀγγέλων · Υἱός μου εἶ σύ· ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε (30) ; Καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἀγγέλους λέγει · Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα (31).

58. Ἰδοὺ τῶν μὲν γενητῶν τὸ ποιεῖσθαι, καὶ ταῦτα ποιήματα εἶναι λέγει· πρὸς δὲ τὸν Υἱὸν οὐ ποίησιν, οὐδὲ τὸ γενέσθαι, ἀλλὰ τὸ ἀΐδιον, καὶ τὸ βασιλέα (32), καὶ τὸ εἶναι δημιουργὸν, προσφωνεῖ λέγων· Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεὸς, εἰς τὸν αἰωνα τοῦ αἰῶνος, καὶ σὺ κατ' ἀρχάς, Κύριε, τὴν γῆν ἐθεμελίωσας, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσὶν οἱ οὐρανοί. Αὐτοὶ ἀπολοῦνται, σὺ δὲ διαμένεις (33). Ἐξ ὧν καὶ αὐτοὶ συνιδεῖν ἠδύναντο, εἴπερ ἤθελον, ὅτι ἄλλος μὲν ἐστιν

[94] Psal. LXXXVIII, 7. [95] Psal. LXXXV, 8. [96] I Cor. XV, 51. [97] Hebr. I, 10. [98] Ibid. 5, 7. [99] Ibid. 8, 10, 11.

(23) Sic Seguerian. At alii et editi, καὶ οὕτοι.

(24) Sic Seguerian. et Reg. Alii vero et editi, συγκρίνει.

(25) Συγκρίνεται abest a Gobler. et Felc. 1.

(26) Seguerian., καὶ πλέον. Idem mox post ἀδελφούς omittit αὐτοῦ. Ibid. Seguer. Gobler. et Felc. 1, Λίας. Item Seguer. ibid., ἀστὴρ δέ. Alii et editi, ἀστὴρ γάρ. Ibid. Seguer. Gobler. et Felc. 1, οὐχὶ κρείσσων. Gobl. et Felc. 1, κρεῖσσον, mendose. Editi et alii, οὐ κρείττων.

(27) Seguerian., ὅταν τις ταῦτα. Reg. ταῦτα omittit. Ibid. Felc. 5, παραβάλλῃ. Editio Commel. et alii, περαβάλῃ.

(28) Seguerian. ὡς omittit.

(29) Seguerian., ὁ Υἱός.

(30) Seguerian. Goblerian. et Felc. 1 **addunt,** ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. Sed Goblerian. **et Felc. 1** habent ἐγέννησά σε. Ea autem ab **aliis et editis** desunt.

(31) Seguerian., πῦρ φλέγον. **Mox Felc. 5,** γενητῶν.

(32) Seguerian. Gobler. et Felc. 1, **καὶ βασιλέα.**

(33) Seguerian., διαμενεῖς At alii **et editi,** διαμένεις.

ὁ δημιουργῶν, ἀλλὰ δὲ τὰ δημιουργήματα· καὶ ὁ μὲν Θεός ἐστι, τὰ δὲ γενητά (34) ἐστιν ἐξ οὐκ ὄντων πεποιημένα. Τὸ γὰρ λεγόμενον νῦν, αὐτοὶ (35) ἀπολοῦνται, οὐχ ὡς εἰς ἀπώλειαν ἐσομένης τῆς κτίσεώς φησιν, ἀλλ' ἵνα ἀπὸ τοῦ τέλους τὴν τῶν γενητῶν δείξῃ (36) φύσιν. Τὰ γὰρ δυνάμενα ἀπολέσθαι, κἂν μὴ ἀπόληται διὰ τὴν χάριν τοῦ πεποιηκότος ταῦτα, ὅμως ἐξ οὐκ ὄντων γέγονε, καὶ τὸ μὴ εἶναί ποτε αὐτὰ μαρτυρεῖται. Διὰ τοῦτο γοῦν ὡς τούτων τοιαύτην ἐχόντων τὴν φύσιν, λέγεται ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ, Σὺ δὲ διαμένεις (37), ἵνα τὸ ἀΐδιον αὐτοῦ δειχθῇ· οὐ γὰρ ἔχων τὸ δύνασθαι ἀπολέσθαι, ὥσπερ ἔχει τὰ γενητά, ἔχων δὲ τὸ διαμένειν ἀεί, ἀλλότριον μέν ἐστιν αὐτοῦ τὸ λέγεσθαι, Οὐκ ἦν, πρὶν γεννηθῇ, ἴδιον δὲ τὸ ἀεὶ εἶναι, καὶ συνδιαμένειν σὺν τῷ Πατρί (38). Εἰ μὲν οὖν μὴ ταῦτα γράψας ἦν ὁ Ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῇ, κἂν ἐκ τῶν ἄλλων Ἐπιστολῶν αὐτοῦ, καὶ πάσης τῆς Γραφῆς ἀληθῶς ἐκωλύοντό τι τοιοῦτον φαντάζεσθαι περὶ τοῦ Λόγου (39)· ἐπειδὴ δὲ αὐτός τε ἔγραψε, καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν δέδεικται γέννημα (40) τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ὢν ὁ Υἱός· καὶ αὐτὸς μὲν δημιουργός, τὰ δὲ δημιουργεῖται παρ' αὐτοῦ· καὶ αὐτὸς μὲν ἀπαύγασμα καὶ Λόγος, καὶ εἰκών, καὶ σοφία τοῦ Πατρός ἐστι, τὰ δὲ γενητὰ κάτω που τῆς Τριάδος ἐστὶ (41) παραστήσοντα καὶ δουλεύοντα· ἑτερογενὴς ἄρα καὶ ὑτερούσιός ἐστιν ὁ Υἱὸς τῶν γενητῶν, καὶ μᾶλλον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἴδιος καὶ ὁμοφυὴς τυγχάνει. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς οὐκ εἴρηκεν, Ὁ Πατήρ μου κρείττων μού ἐστιν (42), ἵνα μή ξένον τις τῆς ἐκείνου φύσεως αὐτὸν ὑπολάβοι· ἀλλὰ μείζων εἶπεν, οὐ μεγέθει τινὶ, οὐδὲ χρόνῳ, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς γέννησιν· πλὴν τῆς οὐσίας ἰδιότητα.

A Deum : hæc facta esse et ex nihilo producta. Nam quod hic dicitur, *ipsi peribunt*, non ita dictum est quasi perituræ sint res creatæ : sed ut **365** rerum factarum naturam a fine indicaret. Nam quæ perire possunt licet beneficio effectoris non pereant, tamen ex nihilo sunt facta, eaque aliquando non fuisse, ipsa testantur. Quia igitur ea est illorum natura, idcirco de Filio dicitur, *Tu autem permanes*, ut ejus inde ostendatur æternitas. Nam quia interire non potest, ut possunt res factæ, sed potius vim habet semper permanendi, hinc alienum quidem est de ipso dici, Non fuit, priusquam esset genitus : at proprium ejus est, semper esse et cum Patre permanere. Etsi autem Apostolus in Epistola ad Hebræos hæc non scripsisset : ex aliis tamen ejusdem Epistolis atque ex universa alia Scriptura talia de B Verbo comminisci sane prohiberentur. Cæterum quandoquidem ipse quoque scripsit, et supra ostendimus Filium ex natura Patris esse genitum ; et illum quidem esse effectorem, res autem alias ab eo effici : illum esse splendorem, Verbum, imaginem, et sapientiam Patris ; res vero factas infra Trinitatem assistere et servire : alius ergo generis et naturæ est Filius, quam rerum factarum, ac potius prius est substantiæ Patris, eamdemque ac ille naturam habet. Hinc enim et ipse Filius non dixit, *Pater meus præstantior me est*[1], ne quis eum alium a Patris natura esse suspicaretur, sed *major* dixit, non quidem magnitudine quadam aut tempore, sed quia ex ipso Patre gignitur. Quin etiam cum dixit, *major est*, naturæ proprietatem ostendit. Ὅτι καὶ ἐν τῷ εἰπεῖν, μείζων ἐστὶν, ἔδειξε πάλιν τὴν

59. Καὶ ὁ Ἀπόστολος δὲ αὐτὸς οὐ τὴν οὐσίαν τοῦ C Λόγου προηγουμένως συγκρῖναι (43) θέλων πρὸς τὰ γενητὰ ἔλεγε, Τοσούτῳ κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων· ἀσύγκριτος γὰρ, μᾶλλον δὲ ἄλλο καὶ ἄλλο ἐστίν (44)· ἀλλὰ πρὸς τὴν ἔνσαρκον ἐπιδημίαν τοῦ Λόγου βλέπων καὶ τὴν τότε παρ' αὐτοῦ γενομένην οἰκονομίαν, ἠθέλησε δεῖξαι οὐχ ὅμοιον εἶναι τοῦτον (45)

59. Et vero ipse Apostolus non ut Verbi naturam cum rebus factis potissimum compararet, dixit : *Tanto præstantior factus angelis*. Namque simul comparari non queunt, cum sint inter se diversæ. Sed ad corporeum Verbi adventum et ad dispensationem ejus attendens, indicare voluit ipsum aliorum qui antecesserant simile non esse, ut, quan-

[1] Joan. XIV, 28.

(34) Felc. 5, γεννητά.

(35) Sic Seguerian. Basil. Anglic. et Felc. 5. At editi αὐτό, mendose. Ibid. Seguerian. Reg. Basil. et Anglican., οὐχ ὡς εἰς ἀπώλειαν. Editi et alii, οὐκ εἰς ἀπώλειαν. Mox mss., κτίσεώς φησιν, Editi, κτίσεως φύσιν, mendose.

(36) Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, ut et Anglic. in margine, τὴν ἀρχὴν τῶν γενητῶν δείξῃ. Paulo post Seguer., κἂν μὴ ἀπολύηται. Basili. Goblerian. Felc. 1 et Reg., ἀπόλυνται. Anglican., ἀπόλλυνται. Mox Seguerianus, Goblerian. et Felc. 1, ὅμως οὐκ τῶν μὴ ὄντων γέγονε.

(37) Seguer., διαμένεις. Alii et editi, διαμένεις. Mox Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἔχων τὸ δύνασθαι. Editi et alii, ἔχει τὸ δύνασθαι. Paulo post Seguerian., αὐτοῦ λέγεσθαι, οὐκ ἦν, etc. In aliis et editis deest τό.

(38) Sic Seguerian. et Reg. At Gobler. et Felc. 1, διαμένειν σὺν τῷ Πατρί. Cæteri et editi, συνδιαμένειν Πατρί.

(39) Seguerian., πάσης τῆς ἄλλης θείας Γραφῆς ἐκωλύοντο τοιοῦτον τι φαντάζεσθαι περὶ τοῦ Υἱοῦ. Basili. Gobler. et Felc. 1 et Reg., τι τοιοῦτον. Item Goblerian. et Felc. 1, περὶ τοῦ Υἱοῦ.

(40) Seguerianus, Goblerian. et Felc. 1 omittunt γέννημα, et ων, moxque habent δημιουργεῖ.

(41) Seguer. Reg. Felc. 1 et 5, ἐστί. Editi et alii, εἰσί.

(41) Sic Reg. et Seguerian. Cæteri vero et editi, μου κρείττων ἐστίν. Ibid. Seguerian., ξένον τις τῆς. Editi et alii, ξένον τῆς. Mox Gobler. et Felc. 1, ὑπολάβωσιν.

(43) Seg. et Felc. 5, συγκρῖναι. Editi et alli, διακρῖναι.

(44) Sic Seguerian. Idemque mox et Anglic. Gobler. et Felc. 1, ἄλλο καὶ ἄλλο ἐστίν. Basili., ἀσύγκριτον γὰρ ἀληθῶς μᾶλλον. Editi et alii, ἀσύγκριτον γὰρ, μᾶλλον δὲ ἄλλο ἐστίν.

(45) Sic Seguerian. Basili. Anglican. et Felc. 5, At alii et editi, τοῦτο. Ibid. Seguerian., ἵν' ὅσῳ τῇ φύσει διαφέρῃ.

tum natura ab iis quos antea miserat differt, tanto etiam longeque præstantior esse intelligeretur gratia quæ ab ipso et per ipsum datur, quam angelorum administratio. Siquidem servorum erat, fructus duntaxat reposcere : at Filii et Domini erat debita donare et viten transferre. Unde ea, quæ subjicit Apostolus, differentiam, quæ Filium inter et res factas intercedit, demonstrant. *Propterea*, inquit, *oportet nos maxime attendere ad ea quæ audivimus, ne forte effluamus. Si enim qui per angelos dictus est sermo, factus est firmus, et omnis prævaricatio et inobedientia accepit justam mercedis retributionem : quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem, quæ cum initium accepisset enarrari per Dominum ab eis qui audierunt, in nos confirmata est* [2]? Quod si Filius esset e rebus factis, non illis sane esset præstantior, neque majori supplicio propter eum puniretur inobedientia. Nec enim in administratione angelorum, pro singulis illorum majus vel minus erat in his qui peccabant ; sed lex erat una, unaque in peccantes animadversio. Quia vero Verbum non est e rebus factis, sed est Filius Patris, idcirco **366** quanto præstantior est, et ea, quorum auctor ipse est, præstantiora sunt et ab aliis diversa, tanto etiam gravius esse debet supplicium. Itaque datam per Filium considerent gratiam, cumque ex suis operibus agnoscant vere alium esse a rebus factis, solumque illum verum Filium in Patre esse, et Patrem in ipso. Discant legem ab angelis promulgatam esse, sed neminem reddidisse perfectum, quippe quæ, ut docet Paulus, Verbi adventu indigeret. At Verbi adventus, Patris opus perfecit. Hinc antea ab Adam ad Moysem mors quidem regnavit ; sed Verbi præsentia mortem penitus destruxit : nec amplius in Adam morimur, sed omnes in Christo vita donamur. Præterea antea a Dan usque ad Bersabee lex divulgabatur, atque in sola Judæa notus erat Deus [3] : nunc autem in omnem terram exivit sonus eorum, et omnis terra Dei cognitione est repleta, gentesque universas edocuere discipuli, ac denique hoc tempore illud Scripturæ impletum est : *Erunt omnes docti a Deo* [4]. Etenim quæ tunc quidem apparebant, meræ erant figuræ : nunc autem ipsa patefacta veritas est ; quod Apostolus

A τοῖς πρότερον· ἵνα, ὅσῳ τῇ φύσει διαφέρει τῶν
ἀποσταλέντων παρ' αὐτοῦ, τοσούτῳ καὶ πλέον ἡ
αὐτοῦ (46) καὶ δι' αὐτοῦ γενομένη χάρις κρεί
τῆς δι' ἀγγέλων διακονίας γένηται. Δούλων μὲν
ἦν ἀπαιτεῖν μόνον τοὺς καρπούς· Υἱοῦ δὲ καὶ δι
του χαρίσασθαι τὰς ὀφειλὰς, καὶ μεταθεῖναι (47
ἀμπελῶνα. Καὶ τὰ ἐπιφερόμενα γοῦν παρὰ τοῦ
στόλου δείκνυσι τὴν διαφορὰν τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὰ
νητὰ (48) λέγοντος· Διὰ τοῦτο δεῖ περισσοτ
προσέχειν ἡμᾶς τοῖς ἀκουσθεῖσι, μήποτε πα
ῥυῶμεν. Εἰ γὰρ ὁ δι' ἀγγέλων λαλη θεὶς λ
ἐγένετο βέβαιος, καὶ πᾶσα παράβασις καὶ
ακοὴ ἔλαβεν ἐνδικον μισθαποδοσίαν· πῶς ἡ
ἐκφευξόμεθα, τηλικαύτης ἀμελήσαντες σ
ρίας; ἥτις, ἀρχὴν λαβοῦσα λαλεῖσθαι διὰ
B Κυρίου (49) ὑπὸ τῶν ἀκουσάντων, εἰς ἡμᾶς
βαιώθη. Εἰ δὲ τῶν γενητῶν εἷς ἦν ὁ Υἱὸς, οὐ κ
των αὐτῶν ἦν, οὔτε ἐν τῇ (50) παρακοῇ τὸ μ
τῆς τιμωρίας δι' αὐτὸν ἀπέκειτο. Οὐδὲ γὰρ ἐ
διακονίᾳ τῶν ἀγγέλων ἐνῆς καθ' ἕκαστον αὐτῶ
μεῖζον καὶ ἔλαττον ἐν τοῖς παραβαίνουσιν· ἀλλ
ἦν ὁ νόμος, καὶ μία ἡ κατὰ τῶν παραβαινόντων
ἐνδικία. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἔστι τῶν γενητῶν ὁ Λό
ἀλλ' Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, διὰ τοῦτο ὅσῳ κρειττων α
καὶ τὰ δι' αὐτοῦ κρείττονα καὶ παρηλλαγμένα
τοσούτῳ καὶ ἡ τιμωρία χείρων γίνοιτο (52). Θε
σθωσαν γοῦν τὴν διὰ τοῦ Υἱοῦ χάριν, καὶ ἐπιγνο
σαν καὶ ἐκ τῶν ἔργων μαρτυρούμενον αὐτὸν, ὅτι
μὲν γενητῶν ἄλλος ἐστὶ, μόνος δὲ αὐτὸς Υἱὸς
ἀληθινὸς ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν αὐτῷ, Ὁ
μος δὲ δι' ἀγγέλων ἐλαλήθη, καὶ οὐδένα τετελε
C δεόμενος τῆς τοῦ Λόγου ἐπιδημίας, ὡς ἔργαζεν ὁ Λ
λος. Ἡ δὲ τοῦ Λόγου ἐπιδημία τετελείωκε τὸ ἔ
τοῦ Πατρός. Καὶ τότε μὲν ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωϋ
ὁ θάνατος ἐβασίλευσεν· ἡ δὲ τοῦ Λόγου παρο
κατήργησε τὸν θάνατον· καὶ οὐκέτι μὲν ἐν τῷ Ἀ
πάντ (54) ἀποθνήσκομεν· ἐν δὲ τῷ Χριστῷ πά
ζωοποιούμεθα. Καὶ τότε μὲν ἀπὸ Δὰν (55) μ
Βηρσαβεὲ ὁ νόμος κατηγγέλλετο, καὶ ἐν μόνῃ
Ἰουδαίᾳ γνῶστὸς ἦν ὁ Θεός· νῦν δὲ εἰς πᾶσαν
γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ πᾶσα (56) ἡ
πεπλήρωται τῆς περὶ Θεοῦ γνώσεως, οἵ τε μαθη
ἐμαθήτευσαν πάντα τὰ ἔθνη, καὶ πεπλήρωται νῦν
γεγραμμένον· Ἔσονται πάντες διδακτοὶ θ
Καὶ τότε μὲν τύπος ἦν τὰ δεικνύμενα· ἄρτι δὲ

[2] Hebr. II, 1-3. [3] Psal. LXXV, 2. [4] Isa. LIV, 13; Joan. VI, 45.

(46) Seguerian., παρ' αὐτοῦ. Editi et alii, παρὰ τούτου. Regius et Felc. 5, παρὰ τούτου καὶ διὰ τούτου. Ibid. Seguerian., κρείττω.

(47) Seguerian., μετατιθέναι.

(48) Sic Seguerian. Reg. Gobler. et Felc. 1. Cæteri vero cum editione Commel., γεννητά.

(49) Basili., ὑπὸ τοῦ Κυρίου. Paulo post Seguerian., Εἰ τῶν γενητῶν ὁ Υἱὸς ἦν, οὔτε κρείττων. Gobl. et Felc. 1, Εἰ δὲ τῶν γεννητῶν ὁ Υἱὸς ἦν, οὐ κρείττων.

(50) Seguer., οὔτε ἐν τῇ. Reg., οὐδὲ ἐν τῇ. Basil. et Anglic., οὐδὲν τῇ. Alii et editi, οὐδὲ τῇ. Mox Seguer., οὔτε γάρ, et paulo post, ἑνῆν τὸ καθ' ἕκαστον. αὐτῶν μεῖζον καὶ τὸ ἔλαττον.

(51) Seg. Gobl. et Felc. 1, παραβαινόντων. Alii et editi, παρακουόντων. Paulo post Seguer., ἀλλ' Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, διά τοι τοῦτο. Cæteri et editi, ὁ Υἱὸς ἐστι τοῦ Πατρὸς, διὰ τοῦτο.

(52) Sic Seguer. At alii et editi, τιμωρία ἂν νοιτο. Paulo post Seguer., τὴν διὰ τοῦ Υἱοῦ χά Editi et alii, τὴν διὰ τοῦ Χριστοῦ χάριν. Ibid. bler. et Felc. 1, καὶ ἐπιγνώτωσαν ἐκ τῶν ἔργων.

(53) Seguer. Gobler. et Felc. 1 omittunt Υἱ Paulo post Seguer., ὁ νόμος δι' ἀγγέλων.

(54) Seguer. omittit πάντες.

(55) Sic Reg. At Seguer., ἀπὸ Δάμ. Basili. glic. et editi, ἀπὸ Ἀδάμ.

(56) Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἐξῆλθεν ὁ νομ καὶ πᾶσα. Mox Seguer., οἵ τε μαθηταὶ ἐμαθήτ σαν. Alii et editi, οἱ δὲ μαθηταὶ ἐμαθητεύσαντο.

ἀλήθεια πεφανέρωται· καὶ τοῦτο πάλιν αὐτὸς ὁ Ἀπόστολος μετὰ ταῦτα φανερώτερον ἐξηγεῖται (57) λέγων· Κατὰ τοσοῦτον κρείττονος Διαθήκης γέγονεν ἔγγυος Ἰησοῦς (58)· καὶ πάλιν· Νῦν δὲ διαφορωτέρας τετύχηκε λειτουργίας, ὅσῳ καὶ κρείττονός ἐστι Διαθήκης μεσίτης, ἥτις ἐπὶ κρείττοσιν ἐπαγγελίαις νενομοθέτηται· καὶ, Οὐδὲν γὰρ ἐτελείωσεν (59) ὁ νόμος, ἐπεισαγωγὴ δὲ κρείττονος ἐλπίδος. Καὶ αὖθις φησιν· Ἀνάγκη οὖν τὰ μὲν ὑποδείγματα τῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς τούτοις καθαρίζεσθαι· αὐτὰ δὲ τὰ ἐπουράνια κρείττοσι θυσίαις παρὰ ταύτας. Τὸ ἄρα κρεῖττον (60) καὶ νῦν καὶ δι' ὅλων τῷ Κυρίῳ ἀνατίθησι, τῷ κρείττονι καὶ ἄλλῳ παρὰ τὰ γενητὰ τυγχάνοντι. Κρείττων γὰρ ἡ δι' αὐτοῦ θυσία· κρείττων ἡ ἐν αὐτῷ ἐλπίς· καὶ αἱ δι' αὐτοῦ ἐπαγγελίαι, οὐχ ὡς πρὸς μικρὰ μεγάλαι συγκρινόμεναι, ἀλλ' ὡς ἄλλαι (61) πρὸς ἄλλα τὴν φύσιν τυγχάνουσαι· ἐπεὶ καὶ ὁ ταῦτα οἰκονομήσας κρειττων τῶν γενητῶν ἐστι.

60. Καὶ τὸ λεγόμενον πάλιν, γέγονεν ἔγγυος (62), τὴν ὑπὲρ ἡμῶν ἐγγύην τὴν παρ' αὐτοῦ γενομένην σημαίνει. Ὡς γὰρ Λόγος ὤν, σὰρξ ἐγένετο, καὶ τὸ γενέσθαι τῇ σαρκὶ λογιζόμεθα· (γενητὴ γάρ ἐστιν αὕτη καὶ κτιστὴ τυγχάνει (63) οὖσα·) οὕτω καὶ ἐνταῦθα τὸ, γέγονεν, ἵνα τοῦτο κατὰ δεύτερον σημαινόμενον ἐκλάβωμεν, διὰ τὸ γενέσθαι αὐτὸν ἄνθρωπον, καὶ γνῶσιν οἱ φιλονεικοῦντες, ὅτι καὶ ἀπὸ ταύτης τῆς κακονοίας ἑαυτῶν ἐκπίπτουσιν, ἀκουέτωσαν, ὅτι οὐ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ γεγενῆσθαι σημαίνει ὁ Παῦλος, ὁ εἰδὼς αὐτὸν Υἱὸν καὶ Σοφίαν, καὶ ἀπαύγασμα, καὶ εἰκόνα τοῦ Πατρὸς. ἀλλ' εἰς τὴν τῆς Διαθήκης διακονίαν τὸ γενέσθαι καὶ νῦν λογίζεται, καθ' ἣν ὁ ποτὲ βασιλεύων θάνατος κατηργήθη. Καὶ γὰρ καὶ κατὰ τοῦτο (64) κρείττων ἡ δι' αὐτοῦ διακονία γέγονεν, ὅτι καὶ τὸ ἀδύνατον τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκὸς, ὁ Θεὸς τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν πέμψας ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, καὶ περὶ ἁμαρτίας κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκὶ, ἐκστήσας ἀπ' αὐτῆς τὸ παράπτωμα, ἐν ᾧ διαπαντὸς ἠχμαλωτίζετο, ὥστε μὴ δέχεσθαι τὸν θεῖον νοῦν. Τὴν δὲ σάρκα δεκτικὴν τοῦ Λόγου κατασκευάσας, ἐποίησεν ἡμᾶς μηκέτι κατὰ (65) σάρκα περιπατεῖν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα, καὶ πολλάκις λέγειν· Ἡμεῖς δὲ οὐκ ἐσμὲν ἐν σαρκὶ, ἀλλ' ἐν πνεύματι· καὶ, Ὅτι ἦλθεν ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς εἰς τὸν κόσμον, οὐχ ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα πάντας (66) λυτρώσηται, καὶ σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ. Τότε μὲν γὰρ ὡς ὑπεύθυνος ὁ κόσμος ἐκρίνετο ὑπὸ τοῦ νόμου· ἄρτι δὲ ὁ Λόγος εἰς ἑαυτὸν

A postea luculentius ipse explicat his verbis : *In tantum præstantioris Testamenti sponsor factus est Jesus* [5]. Et rursus : *Nunc autem excellentius sortitus est ministerium, quanto et præstantioris Testamenti mediator est, quod in præstantioribus promissionibus sancitum est* [6]. *Nam nihil ad perfectionem adduxit lex : sed erat introductio spei præstantioris* [7]. Et paulo post: *Necesse est ergo exemplaria cœlestium his mundari : ipsa autem cœlestia præstantioribus hostiis quam istis* [8]. Vocem igitur *præstantioris* hic et per totum Epistolæ contextum Domino, qui præstantior et alius est a rebus factis, attribuit. Siquidem præstantius est sacrificium quod per ipsum peragitur : præstantior spes, quæ in eo collocatur ; ac promissa, quæ nobis per illum sunt facta, non ut magna cum parvis comparantur, sed B ut diversa ab aliis natura ; quia is, qui ista administravit, rebus factis est præstantior.

68. Jam vero quod dicitur, *factus est sponsor*, sponsionem quam ille pro nobis fecit significat. Quemadmodum enim ille cum Verbum esset, caro factus est, hocque, quod dicimus factum esse, carni ascribimus (hæc enim facta et creata est), ita etiam hæc dictio, *factus est*, juxta secundam significationem hic est intelligenda, quatenus videlicet factus homo est. Noverint proinde pertinaces homines vanum quoque pravum hoc illorum commentum esse : audiant Paulum, cui perspectissimum erat eum et Filium ac Sapientiam, splendoremque et imaginem Patris esse, minime his verbis significare C ejus factam fuisse naturam, sed eam dictionem referre ad Testamenti administrationem, qua scilicet mors, quæ olim regnaverat, destructa est. Siquidem ea ratione ejus administratio præstantior facta est, quia *quod lex facere non poterat, ubi per carnem infirma erat, fecit Deus misso Filio suo in similitudine carnis peccati, et de peccato condemnavit peccatum in carne* [9], remoto ab ea delicto, quo captiva perpetuo tenebatur, adeo ut divinum sensum non valeret recipere. Cum autem carnem dignam reddidit quæ Verbum reciperet, **367** fecit ut nos non amplius secundum carnem, sed secundum spiritum ambularemus [10], sæpeque dicamus : Nos vero non sumus in carne, sed in spiritu. Et : Quia venit Dei Filius in mundum, non ut judicaret mundum, sed D ut omnes redimeret, et mundus per ipsum servaretur [11]. Tunc enim mundus, tanquam reus, a lege

[5] Hebr. VII, 22. [6] Hebr. VIII, 6. [7] Hebr. VII, 19. [8] Hebr. IX, 23. [9] Rom. VIII, 3. [10] ibid. 4. [11] Joan. III, 17.

(57) Seguer. et Reg., ἐξηγεῖται. Editi et alii, ἐξηγεῖτο.

(58) Sic Seg. Gobl. et Felc. 1, et mox cum Reg., τετύχηκε λειτουργίας. Alii et editi, ἔγγυος ὁ Υἱὸς, et, τέτυχε λειτουργείας.

(59) Basili, οὐδὲν δὲ ἐτελείωσεν.

(60) Anglic,, παρὰ ταῦτα· τὸ ἄρα κρειττων.

(61) Reg., ὡς ἄλλων. Mox idem et alii mss., πρὸς ἄλλα. Editi, πρὸς ἄλλας.

(62) Sic mss. At editi addunt καὶ post ἔγγυος. Paulo post Seguer., σὰρξ γέγονε.

(63) Sic Seguer. At alii et editi, τυγχάνουσα. Seguer., καὶ ἐνταῦθα γέγονεν, ἵνα καὶ τοῦτο.

(64) Sic Seguer. et Anglic. At Reg. Basil. et Felc. 5, καὶ τούτῳ. Editi et alii, καὶ τοῦτο. Paulo post Seg. Anglic. Gobler. et Felc. 1, ἀδύνατον. At alii et editi, δυνατόν, mendose.

(65) Κατὰ abest a Seguer. Gobl. et Felc. 1. Paulo post Seguer. et Basili., πολλάκις λέγειν. Cæteri et editi, πολλάκις λέγει. Ibidem Seguer., ἡμεῖς οὐκ ἐσμέν.

(66) Felc. 2 cum editis πάντα. Alii omnes mss., πάντας.

judicabatur : nunc vero Verbum in se suscepit judicium, et corpore pro omnibus patiendo, salutem donavit omnibus. Quod cum exploratum haberet Joannes, exclamabat : *Lex per Moysem data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est* [12]. Præstantior autem est gratia quam lex, et veritas quam umbra.

A ἐδέξατο τὸ κρῖμα, καὶ τῷ σώματι παθὼν ὑπὲ
των, σωτηρίαν τοῖς πᾶσιν ἐχαρίσατο. Τοῦτο ἐ
πων (67) κέκραγεν Ἰωάννης· Ὁ νόμος διὰ Μ
ἐδόθη, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησο
στοῦ ἐγένετο. Κρείττων δὲ ἡ χάρις ἧ ὁ νόμ
ἡ ἀλήθεια παρὰ τὴν σκιάν.

61. Hoc ergo quod *præstantioris* vocabulo exprimitur, quemadmodum, dictum est, per alium fieri non poterat, nisi per Filium qui ad dexteram Patris sedet. Quid autem istud significat, nisi verum illum esse Filium, eamdemque Patris et Filii esse divinitatem? Quia enim eodem Patris regno potitur Filius, in eodem similiter throno quo Pater sedet; cumque ipse Patris divinitas videatur, hinc sane Deus est Verbum, et qui videt Filium, Patrem videt, atque hoc pacto unus est Deus. Itaque a dextris sedens, sinistrum non reddit Patrem : sed quod dextrum et honorabile est in Patre, hoc etiam habet Filius, qui ipse ait : *Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt* [13]. Quocirca Filius a dextris Patris sedens, videt ipse similiter Patrem a dextris sedentem, quamvis ut homo factus dicat: *Providebam Dominum in conspectu meo semper, quia a dextris est mihi, ne commovear* [14]. Inde enim etiam palam fit et Filium in Patre et Patrem in Filio esse. Quamvis enim dexter est Pater, a dextris tamen etiam est Filius; et Filio a dextris sedente, in Filio est ipse Pater. Et angeli quidem ascendendo et descendendo ministrant : de Filio autem dicit, *Et adorent eum omnes angeli Dei* [15]. Insuper cum angeli ministrant, aiunt : Missus sum ad te; et, Dominus præcepit. At Filius licet ut homo dicat, se missum esse et venisse ad opus perficiendum et administrandum, tamen ut Verbum et imago ait : *Ego in Patre, et Pater in me est* [16]; et, *Qui vidit me, Patrem vidit;* et, *Pater in me manens ipse facit opera* [17]. Nam quæ in ista videntur imagine, ea ipsa sunt Patris opera. Hæc igitur satis sunt ad veritatis hostes pudore afficiendos. Quod si, quia scriptum est, *præstantior factus*, nolunt hanc vocem, *factus*, ita intelligi de Filio, ut idem sit ac si diceretur, factus est, et, est; vel quod ejus administratio præstantior aliis facta fuerit, uti diximus : sed hoc ex vocabulo arbitrantur factum dici Ver-

61. Τὸ οὖν, κρείττων (68), ὥσπερ εἴρητ
οἷόν τε ἦν δι' ἑτέρου τινὸς γενέσθαι ἢ διὰ τοῦ
τοῦ καθημένου ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρός. Τί δὲ τὸ
μαίνει, ἢ τὸ γνήσιον τοῦ Υἱοῦ, καὶ τὴν θεότη
Πατρὸς ταύτην εἶναι τοῦ Υἱοῦ (69); Τήν τε γ
Πατρὸς βασιλείαν βασιλεύων ὁ Υἱὸς, ἐπὶ τὸν
θρόνον τῷ Πατρὶ κάθηται, καὶ τῇ τοῦ Πατρὸς
θεωρούμενος, Θεός ἐστιν ὁ Λόγος, καὶ ὁ βλέπ
B τὸν Υἱὸν βλέπει τὸν Πατέρα· καὶ οὕτως εἷ
ἐστιν. Ἐκ δεξιῶν γοῦν καθήμενος, ἀριστε
ποιεῖ τὸν Πατέρα· ἀλλ' ὅπερ ἐστὶ δεξιὸν καὶ
ἐν τῷ Πατρὶ, τοῦτο καὶ ὁ Υἱὸς ἔχει, καὶ λέγει
ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμά ἐστι. Διὰ τοῦτο γὰρ κ
ήμενος ἐκ δεξιῶν ὁ Υἱὸς ὁρᾷ τὸν Πατέρα
τὸς (71) ἐκ δεξιῶν, κἂν ὡς ἄνθρωπος γενόμενος
Προωρώμην τὸν Κύριόν μου ἐνώπιόν μ
παντὸς (72), ὅτι ἐκ δεξιῶν μου ἐστὶν, ἵνα
λευθῶ. Δείκνυται γὰρ πάλιν καὶ ἐν τούτῳ,
Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ (73) ἐν τῷ Υ
ξιοῦ γὰρ ὄντος τοῦ Πατρὸς, ἐν τῷ δεξιῷ
Υἱός· καὶ καθημένου τοῦ Υἱοῦ ἐκ δεξιῶν, ὁ
ἐστιν ἐν τῷ Υἱῷ. Καὶ οἱ μὲν ἄγγελοι διακ
ἀνερχόμενοι καὶ κατερχόμενοι· περὶ δὲ το
C φησι· Καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ
ἄγγελοι Θεοῦ· καὶ ὅτε μὲν ἄγγελοι διακ
λέγουσιν ὅτι (74), Ἀπεστάλην πρός σέ· κα
ριος ἐνετείλατο· ὁ δὲ Υἱὸς, κἂν λέγῃ ἄνθρω
ὅτι, Ἀπεστάλην (75), καὶ ἔρχεται τὸ ἔργον τε
καὶ διακονῆσαι, λέγει ὅμως, ὡς (76) Λόγος καὶ
ὑπάρχων· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πα
ἐμοί ἐστι· καὶ, Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Π
καὶ, Ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοὶ μένων, αὐτὸς τὰ
ποιεῖ (77)· ἃ γὰρ ἐν τῇ εἰκόνι τις ταύτῃ
ταῦτα τοῦ Πατρός ἐστιν ἔργα. Ἔστι μὲν οὖν
ταῦτα δυσωπῆσαι τοὺς μαχομένους πρὸς αὐτ
ἀλήθειαν· εἰ δ' ὅτι γέγραπται, γενόμενος κρε
τὸ, γενόμενος, οὐ θέλουσιν, ὡς περὶ Υἱοῦ (78)
μενον, ἴσον ἀκοῦσαι, γεγενῆσθαι, καὶ ἔστιν, ἢ

[12] Joan. I, 17. [13] Joan. XVI, 15. [14] Psal. XV, 8. [15] Hebr. I, 6. [16] Joan. XIV, 10. [17] ibid. 9, 10.

(67) Seguer. τοῦτο βλέπων.

(68) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi, τὸ δὲ, κρείττων.

(69) Sic Seguer. Reg. Basil. Anglic. et Felc. 5. In aliis vero et editis desunt hæc verba, καὶ τὴν θεότητα τοῦ Πατρὸς ταύτην εἶναι τοῦ Υἱοῦ.

(70) Seguer. Gobler. et Felc. 1, καὶ βλέπων. Mox Seguer., καὶ οὗτος εἷς.

(71) Sic Seguer. At alii et editi, αὐτόν.

(72) Sic Seguer. Editi vero, προωρώμην τὸν Κύριον, ὅτι ἐκ δεξιῶν μου ἐστὶ διαπαντός. Paulo post Seguer., ὡς ὁ Υἱός. Editi et alii, ὡς Υἱός. Mox Gobl. et Felc. 1, καὶ ὁ Πατήρ. Alii et editi, καὶ Πατήρ.

(73) Reg. Gobl. et Felc. 1, ὁ Πατήρ. In aliis et D editis ὁ deest.

(74) Seguer. Gobler. et Felc. 1 omittunt ὅτι.

(75) Gobler. et Felc. 1, ἀνθρωπίνως, ἐπ Basil., ἀπεστάλη. Ibidem Seguer. Gobler. et 1, καὶ ἔρχεται. Editi et alii, καὶ εὔχηται.

(76) Ὡς abest a Seguer. Gobler. et Felc. 1 iidem, ἐν ἐμοί ἐστι. In aliis et editis deest ἐστ

(77) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. Cæteri tem et editi, ὁ ἐν ἐμοὶ μένων τὰ ἔργα ποιεῖ. Seguer., Ἃ γὰρ ἐν τῇ εἰκόνι τις ταύτῃ. In ali editis deest ταύτῃ.

(78) Seguer., περὶ Ἰησοῦ. Mox Seguer. Go et Felc. 1, γεγενῆσθαι τὸν κρείττονα. Felc. 5 γεγενῆσθαι. Alii et editi, γενέσθαι τὸν κρείττω.

γεγενῆσθαι τὴν κρείττονα διακονίαν τὸ, γενόμενος, λαβεῖν καὶ νοεῖν, ὥσπερ εἴπομεν· ἀλλὰ νομίζουσιν ἐκ ταύτης τῆς λέξεως γενητὸν εἰρῆσθαι τὸν Λόγον· ἀκουέτωσαν συντόμῳ λόγῳ ταῦτα πάλιν, ἐπειδὴ τῶν εἰρημένων (79) ἐπελάθοντο.

A bum : hæc iterum breviter audiant, quandoquidem quæ supra disputavimus jam sunt obliti.

62. Εἰ μὲν ἐκ τῶν ἀγγέλων ἐστὶν ὁ Υἱὸς, ἔστω καὶ ἐπ' αὐτοῦ (80) ὡς ἐπ' ἐκείνων τὸ, γενόμενος, καὶ μηδὲν αὐτῶν κατὰ τὴν φύσιν διαφερέτω· ἀλλ' ἔστωσαν ἢ (81) καὶ οὗτοι υἱοὶ, ἢ κἀκεῖνος ἄγγελος, καὶ κοινῇ πάντες καθεζέσθωσαν ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρός· ἢ μετὰ πάντων καὶ ὁ Υἱὸς παρεστηκέτω (82) ὡς λειτουργικὸν πνεῦμα εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενος καὶ αὐτὸς ὁμοίως (83) ἐκείνων. Εἰ δὲ διίστησιν ὁ Παῦλος τὸν Υἱὸν ἀπὸ τῶν γενητῶν, λέγων· Τίνι γὰρ εἶπέ ποτε τῶν (84) ἀγγέλων· Υἱός μου εἶ σύ; καὶ οὗτος μὲν δημιουργεῖ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, αὐτοὶ δὲ παρ' αὐτοῦ γίνονται· καὶ αὐτὸς μὲν μετὰ τοῦ Πατρὸς καθέζεται, οἱ δὲ παρεστήκασι (85) λειτουργοῦντες· τίνι πάλιν οὐκ ἔστι φανερὸν, ὅτι οὐκ ἐπὶ τῆς οὐσίας τοῦ Λόγου ἔλεγε τὸ (86), γενόμενος, ἀλλ' ἐπὶ τῆς δι' αὐτοῦ γενομένης διακονίας; Ὡς γὰρ Λόγος ὢν, γέγονε σὰρξ, οὕτω, γενόμενος ἄνθρωπος, γέγονε τοσούτῳ κρείττων ἐν τῇ διακονίᾳ τῆς διὰ τῶν ἀγγέλων γενομένης διακονίας, ὅσῳ διαφέρει δούλων υἱὸς, καὶ δὲ δημιουργὸς τῶν δημιουργουμένων (87)· ὥστε παυσάσθωσαν ἐπὶ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ λαμβάνειν τὸ, γενόμενος· οὐκ ἔστι γὰρ τῶν γενητῶν· καὶ γνώτωσαν, ὅτι τῆς διακονίας καὶ τῆς γενομένης οἰκονομίας σημαντικόν ἐστι τὸ, γενόμενος. Πῶς δὲ γέγονε κρείττων ἐν τῇ διακονίᾳ, κρείττων ὢν τῇ φύσει παρὰ τὰ γενητὰ, δείκνυσι τὰ προειρημένα, καὶ ἡγοῦμαι μὲν κἂν οὕτως αὐτοὺς αἰσχύνεσθαι. Ἂν δ' ἄρα φιλονεικῶσιν, ἀκόλουθον ἂν εἴη πρὸς τὴν ἀλόγιστον αὐτῶν τόλμαν ὁμόσε χωρῆσαι τούτοις (88), καὶ τὰ ὅμοια ῥητὰ περὶ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς εἰρημένα ἀντιθεῖναι τούτοις, ἵνα ἢ δυσωπηθέντες παύσωσιν ἑαυτῶν (89) τὴν γλῶτταν ἀπὸ κακίας, ἢ γνῶσιν εἰς ὅσον βάθος εἰσὶν ἀνοίας. Γέγραπται τοίνυν· Γενοῦ μοι εἰς Θεὸν ὑπερασπιστὴν, καὶ εἰς οἶκον (90) καταφυγῆς, τοῦ σῶσαί με· καὶ πάλιν· Ἐγένετο Κύριος καταφυγὴ τῷ πένητι· καὶ ὅσα τοιαῦτα ἐν ταῖς θείαις (91) Γραφαῖς εὑρίσκεται. Εἰ μὲν οὖν εἰς τὸν Υἱὸν εἰρῆσθαι ταῦτα λέγουσιν, ὃ καὶ τάχα καὶ μᾶλλον ἀληθές ἐστιν· ἐπιγνώτωσαν, ὅτι μὴ ὄντα γενητὸν αὐτὸν ἀξιοῦσι γενέσθαι βοηθὸν ἑαυτοῖς (92) καὶ οἶκον καταφυγῆς οἱ

62. Si Filius unus ex angelis est, æque ipse ac illis hæc vox *factus* conveniat, nihilque natura ab illis differat; verum vel ipsi sint filii vel ille sit angelus, omnesque pariter ad dexteram Patris sedeant, vel cum omnibus assistat quoque ipse Filius tanquam spiritus administer, in administrationem, **368** ut illi, missus [18]. At vero si Paulus Filium a rebus factis hisce verbis discriminet : *Cui enim angelorum dixit unquam : Filius meus es tu* [19]? Præterea si cœlum ille et terram creat, hique ab eo fiunt; si ille cum Patre sedet, hi autem ministrantes assistunt : cui non perspicuum est nequaquam de Verbi substantia vocem *factus* intelligi ab Apostolo, sed de administratione quæ peracta per ipsum est? Nam quemadmodum cum esset Verbum, caro factum est; ita factus homo, tanto præstantior in administratione factus est angelis, quantum filius a servis et opifex ab operibus differt. Desinant itaque vocem *factus* de natura Filii interpretari; nec enim est e rebus factis : sed agnoscant hoc vocabulo *factus* factam significari administrationem et dispensationem. Quomodo autem præstantior factus fuerit in administratione, qui ipse natura præstantior est quam res factæ, ea quæ supra diximus, manifesto ostendunt, indeque illos arbitror erubescere. Verum si contumaces esse pergent, e re fuerit insanæ ipsorum occurrere temeritati, similiaque de ipso Patre dicta illis opponere, ut vel fracti pudore suam linguam a malis cohibeant, vel intelligant in quantum devenerint inscitiæ. Itaque scriptum est : *Eias mihi in Deum protectorem et in domum refugii, ut salvum me facias* [20]. Et rursus : *Factus est Dominus refugium pauperi* [21], et alia id genus quæ in divinis leguntur Scripturis. Quod si ista de Filio dicta esse contendent, quod forte vel etiam magis verum est, agnoscant sanctos eum, qui res facta non erat, rogare ut sibi adjutor et in domum refugii fieret : ac deinceps vocabula *factus*, *fecit* et *creavit* de corporea ejus intelligant præsentia. Tunc siquidem adjutor et domus refugii fa-

[18] Hebr. I, 14. [19] ibid. I, 5. [20] Psal. XXX, 3. [21] Psal. IX, 10.

(79) Seg., προειρημένων. Ibid. Basili. Ang. et Felck. 5, ἐπέλαθον.

(80) Sic Seg., qui mox cum Gobler. et Felc. 1, ἐπ' αὐτῷ. Alii et editi, ἔστι καὶ ἐπ' αὐτοῦ. Paulo post Seguer., κατὰ φύσιν.

(81) Sic Seguer., Reg. et Felc. 5. At in aliis et editis ἢ deest. Ibid. Seguer. Gobl. et Felc. 1, καὶ οὗτοι. Editi aliique καὶ αὐτοί. Paulo post Basili., παρακαθεζέσθωσαν.

(82) Seguerian. Reg. et Felc. 5, παρεστηκέτω.

(83) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1. Alii et editi, τὰς ἐκείνων ὁμοίας.

(84) Sic Seguer. et Reg. Cæteri autem et editi τῶν omittunt. Mox mss., καὶ οὗτος μέν. Editi, καὶ αὐτὸς μέν.

(85) Seguer., παρειστήκεισαν.

(86) Sic Seguer. At alii et editi, ἐλέγετο.

(87) Seguer., δούλων ὁ Υἱὸς, καὶ ὁ δημιουργὸς τῶν δημιουργουμένων. Basil. ei Anglic., δεδημιουργημένων. Felc. 5 et Reg., δημιουργημάτων. Editi, δημιουργημένων, mendose. Ibid. Seguer. Gobler. et Felc. 1, παυσάσθωσαν. Editi et alii, παυέσθωσαν.

(88) Sic Seguer. Reg. Gobler. et Felc. 1 et 5. At Anglic., διαχωρῆσαι τούτοις. Alii et editi, χωρῆσαι τούτους.

(89) Seguer. Gobler. et Felc. 1. Cæteri vero et editi, αὐτῶν.

(90) Seguer., καὶ οἶκον. Mox Gobler. et Felc. 1 omittunt πάλιν.

(91) Seguer. omittit θείαις, et paulo post καί ante τάχα.

(92) Seguer. Gobler. et Felc. 1, αὐτοῖς.

ctus est,cum nostra peccata suo corpore in lignum sustulit, dixitque : *Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos* [22].

φυγῆς, ὅτε τῷ σώματι ἑαυτοῦ (93) τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἀνήνεγκεν ἐπὶ τὸ ξύλον, καὶ ἔλεγε· Δεῦτε πρὸς μὲ, π οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς.

63. Sin autem illas voces de Patre putant intelligi ; num quia hic quoque scriptum est,*fias*,et,*factus est*, eo devenient impudentiæ, ut Deum factum esse dicant? Ita sane id audebunt, quemadmodum idem de ejus Verbo fingere non sunt veriti.Nam sequitur ex ipsorum dictis,ut eadem opinentur de Patre, quæ de ejus Verbo comminiscuntur.Verum absit ut cogitatio tam impia in mentem fidelium umquam veniat! Nec enim Filius e rebus creatis est, nec quod hic scribitur, *fias*, et, *factus est*, principium exsistendi significat, sed datum indigentibus adjutorium.Namque Deus et semper et idem est : homines autem per Verbum postea facti sunt, quando ipse voluit Pater : nec Deum videre aut ad eum accedere queunt res ullæ factæ, præsertimque homines in terris degentes. Quapropter cum infirmi homines ejus implorant opem, cum vexati precantur auxilium, cum injuria affecti orant : tum ille, qui est invisibilis, cum perhumanus sit, se præsentem suo beneficio exhibet, quod per proprium Verbum **369** et in ipso tribuit,ac demum ad cujusque utilitatem sese accommodat divina præsentia, ita ut infirmis fiat robur, afflictis refugium et domus salutis, hisque, qui patiuntur injuriam, dicit : *Adhuc te loquente dicam, Ecce adsum* [23]. Quod igitur in protegendis singulis fit per Filium, hoc Deum sibi factum esse singuli testantur,quia per Verbum fit auxilium ab ipso Deo. Nec vero insolens est inter homines id loquendi genus, quod rectum esse nemo non fatebitur. Sæpe siquidem hominibus adjutorium factum est ab hominibus. Nam alius illi qui injuriam accepit, opem tulit, ut Abraham Lot [24] : alius domum persecutionem fugienti aperuit, ut Abdias filiis prophetarum [25] : alius peregrinum refecit, ut Lot angelos [26] : alius indigentibus suppeditavit necessaria, ut Job his qui quidpiam ab ipso petebant [24].Quem-

A ἅγιοι· καὶ λοιπὸν τὸ, γενόμενος, καὶ τὸ, ἐποίησε τὸ, ἔκτισεν, εἰς τὴν ἔνσαρκον αὐτοῦ παρουσίαν δανίζωσαν. Τότε γὰρ γέγονε βοηθὸς καὶ οἶκος

63. Ἂν δὲ εἰς τὸν Πατέρα λέγωσιν εἰρῆσθ ῥητὰ (94), ἆρ' ἐπειδὴ καὶ ἐνταῦθα γέγραπτα γενοῦ, καὶ τὸ, ἐγένετο, τοσούτῳ ἐπιχειρήσ ὥστε εἰπεῖν γενητὸν εἶναι τὸν Θεόν ; Ναὶ τολμ σιν, ὥσπερ καὶ περὶ τοῦ (95) Λόγου αὐτοῦ το διαλογίζονται· φέρει γὰρ αὐτοὺς ἡ ἀκόλουθία το καὶ περὶ τοῦ Πατρὸς ὑπονοεῖν, οἷα καὶ περὶ το γου αὐτοῦ (96) φαντάζονται. Ἀλλὰ μὴ γένοιτο εἰς νοῦν ποτέ τινος τῶν πιστῶν ἐλθεῖν τὸ τοιο

B Οὔτε γὰρ ὁ Υἱὸς τῶν γενητῶν ἐστιν, οὔτε τὸ γε μένον καὶ τὸ λεγόμενον (97) ὦδε, γενοῦ, καὶ νετο, ἀρχὴν τοῦ εἶναι σημαίνει, ἀλλὰ τὴν γε νητὴν βοήθειαν τοῖς δεομένοις. Ὁ μὲν γὰρ Θεὸ καὶ ὁ αὐτός ἐστιν· οἱ δὲ ἄνθρωποι μετὰ ταῦτα νασι διὰ τοῦ Λόγου, ὅτε αὐτὸς (98) ὁ Πατὴρ ἠθέ καὶ ἔστιν ὁ Θεὸς ἀόρατος καὶ ἀπρόσιτος τοῖς τοῖς, καὶ μάλιστα τοῖς ἐπὶ γῆς ἀνθρώποις. τοίνυν ἀσθενοῦντες οἱ (99) ἄνθρωποι παρακαλ ὅταν διωκόμενοι δέωνται βοηθείας, ὅταν ἀδικοῦ προσεύχωνται· τότε φιλάνθρωπος ὢν ὁ ἀόρατο ἐπιφαίνεται διὰ τῆς ἑαυτοῦ εὐεργεσίας, ἣν δι ἰδίου αὐτοῦ Λόγου καὶ ἐν αὐτῷ ποιεῖται· καὶ λ

C πρὸς τὴν χρείαν ἑκάστῳ γίνεται τὰ τῆς θεο καὶ γίνεται τοῖς μὲν ἀσθενοῦσιν ἰσχὺς, τοῖς δὲ δ μένοις καταφυγὴ καὶ οἶκος σωτηρίας· τοῖ δὲ ἀ μένοις λέγει· Ἔτι λαλοῦντός σου ἐρῶ, Ἰδοὺ εἰμι. Ὅπερ οὖν εἰς ἀντίληψιν ἑκάστῳ (2) δι Υἱοῦ γίνεται, τοῦτο τὸν Θεὸν ἕκαστος ἑαυτῷ γ σθαι λέγει· ἐπειδὴ καὶ βοήθεια παρ' αὐτοῦ τοῦ διὰ τοῦ Λόγου γίνεται. Τοῦτο οἶδε καὶ ἡ συνήθει ἄνθρωπον, καὶ (3) τοῦτο καὶ πᾶς ὁστισοῦν ὁμο σει καλῶς εἰρῆσθαι. Πολλάκις καὶ παρὰ ἀνθρ γέγονεν ἀνθρώποις βοήθεια· καὶ ὁ μὲν ἀδικο συνέκαμεν, ὡς ὁ Ἀβραὰμ τῷ Λὼτ· ὁ δὲ διωκο τὸν οἶκον ἠνέῳξεν (4) ὡς ὁ Ἀβδίας τοῖς υἱοῖς προφητῶν· καὶ ὁ μὲν τὸν ξένον ἀνέπαυσεν, ὡς ὁ τοὺς ἀγγέλους· ὁ δὲ τοῖς δεομένοις κεχορήγηκεν

[22] Matth. xi, 28. [23] Isa. lviii, 9. [24] Genes. xiv, 13-16. [25] III Reg. xviii, 4. [26] Genes. xix, 3. xxix, 15, 16.

(93) Seguer. Gobler. et Felc. 1. αὐτοῦ. Mox Seguer., ἐπὶ τοῦ ξύλου.

(94) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi, ῥήματα. Ibid. Seguer., ἆρ' ἐπειδή. Alii autem et editi, ἆρα ἐπειδή. Mox Seguer., τὸ, γενοῦ, γέγραπται καὶ, ἐγένου. Gobler. et Felc. 1, γέγραπται καὶ ἐγένου τοσοῦτον, etc.

(95) Seguer., εἶναι τὸν Θεόν ; Ναὶ τολμήσουσιν ὥσπερ καὶ περὶ τοῦ. Editi vero et alii, καὶ τολμήσουσιν ὡς περὶ τοῦ. Mox Gobler. et Felc. 1, διαλογίζονται. ἀλλὰ μὴ γένοιτο, omissis intermediis.

(96) Sic Seg At in aliis et editis deest αὐτοῦ. Mox Seg., ποτέ τινος τῶν πιστῶν ἐλθεῖν. Editi et alii, τινός ποτε τῶν πιστῶν παρελθεῖν.

(97) Sic Basil. Anglic. Gobler. et Felc. 1. At Seguer., γεγραμμένον λεγόμενον. In editis et aliis deest καὶ τὸ λεγόμενον. Mox Seguer. Gobler. et Felc. 1, γινομένην βοήθειαν.

(98) Seguer., ὅτε αὐτός. Gobler. et Felc. 1, ὅτ' αὐτός. Alii et editi, ὡς αὐτός. Mox Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἔστιν ὁ Θεός. Editi aliique Θεός.

(99) Οἱ deest in Seguer.

(1) Seguer. Gobler. et Felc. 1 et Reg., ὧν ὁ ἀ τος. Cæteri et editi, ὧν ἀοράτως. Ibid. Seg Gobler. Felc. 1, διὰ τῆς ἑαυτοῦ. Editi, διὰ τῆς α

(2) Seguer., ἑκάστῳ. Editi et alii, ἑκάστου. Felc. 5, τοῦτον τὸν Θεόν. Item Ibid.Seguer., ἕκα αὐτῷ. Gobler. et Felc. 5, ἕκαστος αὐτῶν. Alii et ti, ἕκαστος ἑαυτῷ.

(3) Καὶ deest in Seguerian. Mox Seguerian. blerian. et Felckm. 4, ὁμολογήσει.Alii et editi, λογήσειεν.

(4) Seguerian. et Anglican., ἤνοιξεν,

(5) Sic Seguerianus, Goblerian. et Felckmar Item Basil. Reg. et Anglican. habent κεχορήγη Editi et alii, τῷ δεομένῳ κεχωρήγηκεν. Ibid. Reg Seguer., ὡς ὁ Ἰώδ. Cæteri et editi, ὡς Ἰώδ.

ὡς ὁ Ἰὼβ τοῖς αἰτοῦσιν αὐτόν. Ὥσπερ οὖν ἕκαστος τῶν εὖ παθόντων εἰ λέγοι, Ὁ δεῖνά μοι γέγονε βοηθός. καὶ ἄλλος εἰ λέγοι, Κάμοὶ καταφυγὴ, καὶ τούτῳ χορηγός (6)· λέγοντες δὲ ταῦτα, οὐ τὴν ἀρχὴν τῆς γενέσεως, οὐδὲ τὴν οὐσίαν τῶν εὖ ποιησάντων σημαίνουσιν, ἀλλὰ τὴν εἰς αὐτοὺς γινομένην (7) παρ' ἐκείνων εὐεργεσίαν· οὕτως ὅταν λέγωσι περὶ τοῦ Θεοῦ οἱ ἅγιοι τὸ, ἐγένετο, καὶ τὸ, γενοῦ, οὐκ ἀρχήν τινα γενέσεως σημαίνουσιν· ἄναρχος γὰρ καὶ οὐ γενητὸς ὁ Θεός· ἀλλὰ τὴν εἰς ἀνθρώπους παρ' αὐτοῦ γενομένην (8) σωτηρίαν.

64. Τούτου δὲ οὕτως νοουμένου, ἀκόλουθον ἂν εἴη καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, ὅσα δ' ἂν καὶ ὁσάκις ἂν λέγηται, ἐγένετο, καὶ, γενοῦ, τὴν αὐτὴν διάνοιαν σώζειν· ὥστε καὶ τὸ λεγόμενον (9), γενόμενος κρείττων τῶν ἀγγέλων, καὶ, ἐγένετο, ἀκούοντας, μὴ ἀρχήν τινα τοῦ γίνεσθαι (10) ἐπινοεῖν τοῦ Λόγου, μηδὲ ὅλως ἐκ τούτων γενητὸν αὐτὸν φαντάζεσθαι· ἀλλ' ἐπὶ τῆς διακονίας καὶ οἰκονομίας, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος (11), νοεῖν τὸ λεγόμενον παρὰ τοῦ Παύλου. Ὅτε γὰρ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, ἦλθέ τε ἵνα διακονήσῃ καὶ πᾶσι σωτηρίαν χαρίσηται· τότε ἡμῖν ἐγένετο σωτηρία, καὶ ἐγένετο ζωὴ, καὶ ἐγένετο ἱλασμός· τότε ἡ ὑπὲρ ἡμῶν αὐτοῦ οἰκονομία κρειττων γέγονε τῶν ἀγγέλων (12), καὶ ἐγένετο ὁδὸς, καὶ ἐγένετο ἀνάστασις. Καὶ ὥσπερ τὸ, Γενοῦ μοι εἰς Θεὸν ὑπερασπιστὴν, οὐκ οὐσίας γένεσιν σημαίνει αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὴν φιλανθρωπίαν, ὥσπερ εἴρηται· οὕτως καὶ νῦν τὸ, γενόμενος κρείττων τῶν ἀγγέλων (13), καὶ, ἐγένετο, καὶ, τοσούτῳ κρείττων γέγονεν ἔγγυος ὁ Ἰησοῦς, οὐ τὴν οὐσίαν τοῦ Λόγου γεννητὴν σημαίνει, μὴ γένοιτο! ἀλλὰ τὴν γενομένην ἐκ τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ εἰς ἡμᾶς εὐεργεσίαν· κἂν ἀχάριστοι τυγχάνωσιν οἱ αἱρετικοὶ, καὶ φιλόνεικοι πρὸς ἀσέβειαν (14).

A admodum igitur si singuli, qui ab aliis acceperint beneficia, dixerint : Ille mihi factus est adjutor : vel, Mihi ille refugium, et isti beneficus factus est distributor, non initium ortus neque naturam eorum, qui bene de se mererentur, significarent, sed acceptum solummodo ab eis beneficium: similiter cum sancti de Deo dicunt, *factus est*, et, *fias*, nullum ortus initium indicant : nam nec initium Deus habet ullum, nec factus ipse est : verum his verbis significatur salus quam hominibus comparavit.

64. Quibus ita intellectis efficitur ut quotiescunque de Filio dicitur, *factus est*, et, *fias*, eodem explicetur modo, ita ut, cum ista audiunt, *præstantior factus angelis*, et, *factus est*, non aliquod nascendi principium Verbi effingant, aut eum factum B esse inde opinentur: sed illud Pauli dictum de administratione et dispensatione, cum homo factus est, intelligant. Cum enim Verbum caro factum est et habitavit in nobis [28], ac venit ut ministraret, omnibusque impertiret salutem : tunc idem nobis factum est salus, factum est vita, factum est expiatio : tunc ejus pro nobis administratio, angelorum administratione præstantior est facta : denique ipsum item factum est via et resurrectio. Atque ut istud, *Fias mihi in Deum protectorem*, non naturæ ipsius Dei procreationem, sed ejus humanitatem, ut dixi, significat et benignitatem : ita his vocibus, *præstantior factus angelis*, et, *factus est*, et, *tanto præstantior sponsor factus est Jesus*, non Verbi facta esse natura significatur, (absit!) sed C beneficium quod ex ejus accepimus incarnatione, quantumvis ingrati fuerint hæretici atque in tuenda impietate perpugnaces.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΚΑΤΑ ΑΡΕΙΑΝΩΝ ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ [15].

EJUSDEM CONTRA ARIANOS ORATIO SECUNDA.

1. Ἐγω μεν ᾠμην τοὺς τῆς Ἀρείου μανίας ὑποκριτὰς ἐπὶ τοῖς προειρημένοις πρὸ τούτου κατ' αὐ-

1. Ego quidem speraveram fore ut Arii insaniæ histriones argumentis, quæ supra cum ad illos con-

[28] Joan. I, 14.

(6 Felc. 5, καὶ τούτων χορηγός.

(7) Seguer. Gobler. et Felc. 1, εἰς ἑαυτοὺς γεγενημένην. Seguer. ibid. omittit παρ' ἐκείνων. Mox Seg., ὅταν περὶ Θεοῦ λέγωσιν οἱ ἅγιοι τὸ, ἐγένετο, και, ἐγένου.

(8) Seguer., γινομένην.

(9) Seguer. et Reg. καὶ τὸ λεγόμενον. Cæteri et editi τό omittunt.

(10) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At Reg. Basili. Anglic. et Felc. 5, τοῦ γενέσθαι. Editi et alii utrumque omittunt. Mox Seguer., καὶ ὅλως ὡς ἐκ τούτου τῶν γενητῶν. Gobler. et Felc. 1, καὶ ἐκ τούτων τῶν γενητῶν.

(11) Reg. hic omittit ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος, eaque subjungit post παρὰ τοῦ Παύλου. Paulo post Seguer., ἦλθε δὲ, ἵνα.

(12) Seguerian., γέγονε τῶν ἄλλων.

(13) Seguer. et Reg., τῶν ἀγγέλων. In editis aliisque deest τῶν. Mox Seguer. Reg. Basil. Anglic. et Felckm. 5, γέγονεν ἀγγέλων ἔγγυος ὁ Ἰησοῦς. Cæteri et editi, γέγονεν ἀγγέλων ὁ Ἰησοῦς.

(14) Sic Seguer. At alii et editi, πρὸς τὴν εὐσέβειαν.

(15) Sic Reg. Basil. item habet λόγος δεύτερος.

futandos tum ad veritatem patefaciendam tractavi, contenti, deinceps quiescerent, ipsosque pœniteret tam male de Salvatore sensisse et locutos **370** esse. Verum illi, nescio quo pacto, ne ita quidem recedunt : sed, porcorum canumve more, sese in suæ vomitionis luto et sordibus volutantes, nova commenta defendendæ impietatis causa sibi excogitant. Itaque nec illud intelligentes quod in Proverbiis scriptum est, *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua* [29], nec istud Apostoli, *Qui fidelis est ei qui fecit illum* [30], temere altercantur aiuntque Dei Filium rem factam et creatam esse (18). Sane ex his, quæ supra dicta sunt, licebat ipsis perspicere, nisi sensus penitus amisissent, Filium, teste veritate, ex nihilo non esse, neque ad res factas ulla ratione pertinere. Cum enim Deus ipse sit, nec factus esse potest, nec fas est eum creatum dicere. Siquidem rerum creatarum et factarum proprium est dici ex nihilo esse, nec fuisse antequam gignerentur. Quando vero, tanquam veriti a propriis discedere fabulis, supradictas divinarum Scripturarum voces objicere solent, quæ quidem recte sunt scriptæ, sed quas illi malitiose interpretantur : age, quis sit verborum illorum sensus repetamus, cum ut fidelium animos confirmemus ; tum ut illos ex singulis his locis ostendamus Christianismi ignaros penitus esse : quem si cognoscerent, sese in Judæorum nostræ ætatis infidelitate nequaquam concluderent [31], sed sciscitando discerent, quod *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* [32] : cum autem volente Patre ipsum Verbum homo est factus, tunc jure merito de illo dictum est a Joanne quidem, *Verbum caro factum est* [33] : et a Petro, *Dominum et Christum eum fecit* [34] : et per Salomonem velut ex ipsius Domini persona, *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua* [35] : item a Paulo, *Tanto præstantior factus angelis* [36] : et alibi, *Semetipsum exinanivit, forma servi assumpta* [37] : et

A τῶν ἐλέγχοις, καὶ ταῖς περὶ τῆς ἀληθείας ἀποδείξεσιν ἀρκεῖσθαι, καὶ παυομένους λοιπὸν, μεταγινώσκειν ἐφ' οἷς ἐφρόνησαν τε καὶ ἐλάλησαν κακῶς περὶ τοῦ Σωτῆρος· αὐτοὶ δὲ, οὐκ οἶδ' ὅπως. οὐδὲ οὕτως κατα-δύονται· ἀλλ' (16) ὡς χοῖροι καὶ κύνες περὶ τὰ ἴδια ἐξεράμματα καὶ τὸν ἑαυτῶν **βόρβορον** κυλιόμενοι, μᾶλλον ἐφευρίσκουσιν ἑαυτοῖς ἐπινοίας εἰς ἀσέβειαν. Μὴ νοοῦντες γοῦν μήτε τὸ ἐν ταῖς **Παροιμίαις** γεγραμμένον, Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, μήτε τὸ παρὰ τοῦ **Ἀποστόλου** (17) εἰρημένον, Πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν, φιλονεικοῦσιν ἁπλῶς, λέγοντες ποίημα καὶ κτίσμα εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱόν. Καὶ ἤρκει μὲν ἀπὸ τῶν προειρημένων αὐτοὺς συνιδεῖν, εἰ μὴ τέλεον καὶ τὰς αἰσθήσεις ἀπώλεσαν, ὡς τῆς ἀληθείας μαρτυρησάσης, μὴ εἶναι ἐξ οὐκ ὄντων μηδὲ ὅλως τῶν γενητῶν τὸν Υἱόν· Θεὸς

B γὰρ ὢν, οὐδ' ἂν εἴη ποίημα (19), οὐδὲ θέμις λέγειν αὐτὸν κτίσμα. Κτισμάτων γὰρ καὶ ποιημάτων ἴδιον τὸ λέγεσθαι ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ, Οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῇ· ἀλλ' ἐπειδὴ, ὥσπερ δεδιότες ἀποστῆναι (20) τῆς ἰδίας μυθοπλαστίας, προφασίζονται συνήθως τὰ προειρημένα ῥητὰ τῶν θείων Γραφῶν, τὰ καλῶς μὲν (21) γεγραμμένα, ῥᾳδιουργηθέντα δὲ παρ' αὐτῶν· φέρε, πάλιν ἐπαναλαβόντες τὸν νοῦν τῶν προειρημένων, τοὺς μὲν πιστοὺς ὑπομνήσωμεν, τούτους δὲ δείξωμεν (22) καὶ ἐξ ἑκάστου τούτων, μηδ' ὅλως εἰδέναι τὸν Χρι-στιανισμόν. Εἰ γὰρ ἐγίνωσκον, οὐκ ἂν ἑαυτοὺς συ-έκλειον εἰς τὴν (23) τῶν νῦν **Ἰουδαίων** ἀπιστίαν, ἀλλ' ἐρωτῶντες ἐμάνθανον. ὅτι **Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λό-γος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ Θεὸς ἦν** ὁ Λόγος· ὅτε δὲ εὐδοκήσαντος τοῦ **Πατρὸς ὁ Λό-**

C γος (24) αὐτὸς γέγονεν ἄνθρωπος, **τότε εἰκότως** εἴρη-ται περὶ αὐτοῦ παρὰ μὲν τοῦ **Ἰωάννου τὸ** (25), Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο· παρὰ δὲ τοῦ **Πέτρου**, Κύριον καὶ Χριστὸν αὐτὸν ἐποίησε· καὶ διὰ μὲν **Σολομῶ-νος** (26), ὡς παρ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, **Κύριος ἔκτι-σε** με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ· παρὰ δὲ τοῦ Παύλου, Τοσούτῳ κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων· καὶ πάλιν, Ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν

[29] Prov. VIII, 22. [30] Hebr. III, 2. [31] Rom. XI, 32. [32] Joan. I, 1. [33] ibid. 14. [34] 1 Petr. III, 15. [35] Prov. VIII, 22. [36] Hebr. I, 4. [37] Philipp. II, 7.

Theodoretus similiter dialogo, Ἀσύγχυτος, *inconfusus*, inscripto, eamdem orationem ita citat, Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας, ἐκ τοῦ πρὸς τὰς αἱρέσεις λόγου δευτέρου. *S. Athanasii episcopi Alexandriæ, ex oratione secunda adversus hæreses.* Seguer., τοῦ αὐτοῦ κατὰ Ἀρειανῶν λόγος τρίτος. Cæteri quoque et editi, λόγος τρίτος. In editis præterea præmittitur consuetus titulus, Τοῦ ἐν ἁγίοις, etc.

(16) Goblerian. et Felc. 1, ὡς ὃς καὶ κύνες περὶ τοὺς ἰδίους ἐμέτους. Iidem ibidem et Seguerian. Reg. Felc. 4 et 5, καὶ τὸν ἑαυτῶν. In editis καί deest.

(17) Sic Seguerian. At Goblerian. et Felc. 1, τὸ τοῦ Ἀποστόλου. Felc. 1, μήτε τὸ παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ. Editi, μήτε τὸ τῷ Ἀποστόλῳ. Mox pro φιλονεικοῦσιν Seguerian., φιλονείκως.

(18) Vide orationem primam num. 53 et 54.

(19) Seguerianus, Goblerian. et Felc. 1 et 4, εἶναι τὸν Υἱὸν οὐκ ἂν εἴη οὐδὲ ποίημα. Ibidem Goblerian. et Felc. 1 et 4, habent γενητῶν, nisi mendum sit typographi. Seguerian. Reg. et editi, γενητῶν.

(20) Seguerian. et Felc. 4, ἀπὸ τῆς. Paulo post Seguerian. Gobler. Felc. 1, προειρημένα ῥητά. Editi et alii, προειρημένα ῥήματα.

(21) Μὲν abest a Gobler. et Felc. 1. Ibidem iidem et Seguerian. ac Felc. 4, ῥᾳδιουργούμενα. Cæteri et editi, ῥᾳδιουργηθέντα.

(22) Reg., διδάξωμεν. Gobler. et Felc. 1, διώξωμεν. Reg. ἀποδείξομεν. Alii et editi, δείξωμεν. Ibidem Seguerianus, Goblerian. et Felc. 1 et 4, καὶ ἐξ ἑκάστου τούτων, quæ desunt in Regio. Editi et alii, καὶ ἕκαστον τούτων.

(23) Sic Seguerian. Reg. Felc. 2, 4, 5, et editio Commel. In aliis in editis νῦν deest.

(24) Reg. et Felc. 5, ὁ Λόγος αὐτοῦ. Ibidem Seguerian. Gobler. et Felc. 1, ἐγένετο ἄνθρωπος.

(25) Τό abest a Seguerian.

(26) Reg. Felc. 2, et editio Commel., Σαλομῶνος.

δούλου λαβών· καὶ αὖθις (27), Ὅθεν, ἀδελφοὶ ἅγιοι, κλήσεως ἐπουρανίου μέτοχοι, κατανοήσατε τὸν ἀπόστολον καὶ ἀρχιερέα τῆς ὁμολογίας ἡμῶν Ἰησοῦν (28) πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν· τὰ τοιαῦτα γὰρ πάντα ῥητὰ τὴν αὐτὴν ἔχει δύναμιν καὶ διάνοιαν βλέπουσαν εἰς εὐσέβειαν, καὶ δεικνύουσαν τὴν θεότητα τοῦ Λόγου, καὶ τὰ ἀνθρωπίνως λεγόμενα περὶ αὐτοῦ, διὰ τὸ γεγενῆσθαι (29) αὐτὸν καὶ υἱὸν ἀνθρώπου. Καὶ εἰ καὶ αὐτάρκη ταῦτα πρὸς ἀπόδειξιν κατ' αὐτῶν, ὅμως ἐπειδὴ μὴ νοοῦντες τὸ παρὰ τοῦ Ἀποστόλου λεγόμενον, ἵνα τούτου πρῶτον μνησθῶ, νομίζουσιν ἓν τῶν ποιημάτων εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, διὰ τὸ γεγράφθαι, Πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν, ἀναγκαῖον ἡγησάμην (30) τοῦτο πάλιν λέγοντας αὐτοὺς ἐντρέπειν, ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς πρὸ τούτων ἐλέγομεν, λαμβάνοντες (31) παρ' αὐτῶν τὸ λῆμμα.

2. Εἰ μὲν οὖν (32) οὐκ ἔστιν Υἱὸς, λεγέσθω καὶ ποίημα· πάντα τε τὰ ἐπὶ τῶν ποιημάτων κατηγορείσθω καὶ ἐπ' αὐτοῦ· καὶ μόνος μὴ λεγέσθω Υἱός· μὴ Λόγος, μὴ Σοφία· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς μὴ λεγέσθω Πατὴρ, ἀλλὰ μόνον δημιουργὸς καὶ κτίστης τῶν γινομένων ὑπ' αὐτοῦ. Καὶ ἔστω ἡ μὲν κτίσις, εἰκὼν καὶ χαρακτὴρ τῆς δημιουργικῆς βουλήσεως αὐτοῦ· αὐτὸς δὲ κατ' ἐκείνους μὴ ἔστω γεννητικῆς φύσεως· ὥστε τῆς ἰδίας οὐσίας αὐτοῦ (32*) μὴ εἶναι Λόγον, μὴ Σοφίαν, μηδ' ὅλως εἰκόνα. Εἰ γὰρ μή ἐστιν Υἱὸς, οὐδὲ εἰκών. Μὴ ὄντος δὲ Υἱοῦ, πῶς ἄρα τὸν Θεὸν κτίστην εἶναι λέγετε, εἴ γε διὰ (33) Λόγου καὶ ἐν Σοφίᾳ πάντα τὰ γινόμενα γίνεται, χωρίς τε τούτου οὐκ ἄν τι γένοιτο, οὐκ ἔχει δὲ καθ' ὑμᾶς ἐν ᾧ καὶ δι' οὗ τὰ πάντα ποιεῖ; Εἰ δὲ μὴ καρπογόνος ἐστὶν αὐτὴ (34) ἡ θεία οὐσία, ἀλλ' ἔρημος, κατ' αὐτοὺς, ὡς φῶς μὴ φωτίζον, καὶ πηγὴ ξηρὰ, πῶς δημιουργικὴν ἐνέργειαν ἔχειν αὐτὸν λέγοντες οὐκ αἰσχύνονται, Καὶ ἀναιροῦντες δὲ τὸ κατὰ φύσιν, πῶς τὸ κατὰ βούλησιν προηγεῖσθαι θέλοντες (35) οὐκ ἐρυθριῶσιν; Εἰ δὲ τὰ ἐκτὸς καὶ οὐκ ὄντα πρότερον, βουλόμενος δὲ αὐτὰ εἶναι, δημιουργεῖ, καὶ γίνεται τούτων ποιητής· πολλῷ πρότερον εἴη ἂν πατὴρ γεννήματος ἐκ τῆς ἰδίας οὐσίας. Εἰ γὰρ τὸ βούλεσθαι (36) περὶ τῶν μὴ ὄντων διδόασι τῷ Θεῷ, διὰ τί μὴ τὸ ὑπερκείμενον τῆς βουλήσεως οὐκ ἐπιγινώσκουσι τοῦ Θεοῦ; Ὑπεραναβέβηκε δὲ τῆς βουλήσεως τὸ πεφυκέναι καὶ εἶναι αὐτὸν πατέρα (37) τοῦ ἰδίου Λόγου. Εἰ τοίνυν τὸ πρότερον, ὅπερ ἐστὶ κατὰ φύσιν, οὐχ ὑπῆρξε κατὰ

A rursus, *Unde, fratres sancti, vocationis cœlestis participes, considerate apostolum et pontificem confessionis nostræ Jesum, qui fidelis est ei qui fecit illum* [38]. Hæc enim et similia dicta eamdem vim significationemque habent, quæ et pietati est consentanea, et Verbi divinitatem ostendit, itemque ea, quæ humano more illi attribuuntur, dicta esse quatenus ipse filius quoque hominis factus est. Quæ tametsi satis sunt ad illos penitus refellendos, tamen, quandoquidem quod dictum ab Apostolo est, ut hujus primum meminerim, non intelligentes, arbitrantur Dei Verbum unum ex operibus et rebus factis esse, ob hæc nempe verba, *Qui fidelis est ei qui fecit illum :* necessarium duxi, propositione illorum assumpta, ut antea egimus, eorum B iterum confutare impietatem.

2. Itaque si non est Filius, opus appelletur, et omnia quæ de operibus dicuntur, dicantur de illo : nec item solus dicatur Filius, nec Verbum nec Sapientia : nec ipse quoque Deus dicatur Pater, sed solummodo opifex et creator **371** rerum quas produxit. Sit etiam res creata, imago et figura effectricis ejus voluntatis : nec ipse secundum illos genitalem habet naturam, ita ut nec Verbum nec Sapientia, nec imago ulla sit propriæ ejus naturæ. Nam si Filius non est, nec imago est. Si porro Filius non est, qui Deum creatorem esse dicitis, si utique per Verbum et in Sapientia omnia fiunt quæcunque fiunt, et sine eo nihil fit, ille autem secundum vos nihil habet in quo et per quod omnia efficiat? Quod si ipsa divina natura, ut putant, fecunda non est, sed sterilis, ut lux non illuminans C et fons siccus, nonne eos pudere debet affirmare eum vi efficiendi præditum esse? Annon erubescent, eo sublato quod est ex natura, id velle primum locum tenere quod est ex voluntate? Certe si quæ extrinsecus sunt nec prius erant, cum ea esse vult, ipse efficit : multo prius idem pater fuerit fetus ex propria natura oriundi. Si enim Deo voluntatem circa res quæ non erant attribuunt; quare quod voluntate superius est, in Deo non agnoscunt? Voluntate autem superius est cum ex natura patrem proprii Verbi esse : si igitur id quod prius est, nempe quod ex natura est, non exsistit, ut stulte illi volunt : quomodo id, quod est posterius, quod

[38] Hebr. III, 1, 2.

(27) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. 4 et 5 Alii. vero et editi, πάλιν.

(28) Sic Seguer. Anglic. et Felc. 4. In aliis deest Ἰησοῦν. Paulo post. Reg. omittit δύναμιν καὶ, quæ et in Segueriano punctis, ut expungenda, notantur, desuntque in editione Commel., sed leguntur in Goblerian. et Felc. 1, eaque vertit Nannius.

(20) Sic Seguerian. At alii et editi, γενέσθαι αὐτὸν υἱὸν ἀνθρώπου, εἰ καί.

(30) Felc. 4, ἀναγκαῖον οὖν.

(31) Sic Seguerian. Basil. et Felc. 4. At alii et editio Commel., λαμβάνοντας.

(32) Οὖν deest in Seguerian. Paulo post idem et Anglican. Regius, Goblerian. et Felc. 1, κατηγορείσθω. Editi, et alii, κατηγορείσθωσαν. Ibidem Seguerian. et Felc. 1 et 4, καὶ μόνον. D

(32*) Sic Seguer. At in aliis et editis deest αὐτοῦ.

(33) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Alii vero et editi, εἰ γὰρ διά. Paulo post Seguer., χωρίς τε. Editi et cæteri, χωρὶς δέ. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1, 4, 5, οὐκ ἔχει δὲ καθ' ὑμᾶς. Alii et editi, οὐκ ἔχει καθ' ὑμᾶς.

(34) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, αὕτη.

(35) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, προηγεῖσθαι θέλοντες. Editi et alii, προβάλλοντες.

(36) Seguer. et Felckm. 4, βουλεύεσθαι.

(37) Seguer., αὐτὸν φύσει Πατέρα. Mox idem et Reg., Εἰ τοίνυν τὸ πρότερον. Anglic. Gobler. Felck. 1 et 4, Εἰ τοίνυν φύσει πρότερον. Editi, Εἰ τοίνυν πρότερον.

nimirum est ex voluntate. poterit, quæso, fieri? Atqui prius est Verbum, posterior res creata. Verum exsistit Verbum, etiamsi majora contra moliantur impii: nam per ipsum factæ sunt res creatæ. Et certe clarum est Deum, ut effectorem. Verbum etiam efficiens habere non externum, sed quod sui sit proprium. Idem enim rursus dicendum est. Nimirum si voluntatem habet, ejusque voluntas efficax est, et sufficit ad rerum factarum constitutionem: si præterea Verbum ejus est efficax et opifex; dubium utique non est quin idem quoque sit Patris vivens consilium sive voluntas, substantialis efficientia, et verum Verbum, in quo omnia et constant et recte administrantur. Nemo vero vel ambigere possit quin compositor et compositione et rebus compositis prior sit. Posterius item est, ut jam dixi, Deum creare, quam gignere. Namque Filius proprie et vere ex beata illa semperque exsistente natura est exortus: quæ autem ex ejus voluntate producuntur, extrinsecus fiunt, ac per proprium et ex ipsa natura exortum fetum procreantur.

3. Cum igitur ostenderimus perabsurdam esse eorum sententiam qui Dominum Dei Filium esse negant, sed opus esse contendunt; jam profecto necesse fuerit Dominum Filium esse confiteri. Quod si Filius est, uti revera est, concessumque est Filium non extrinsecus sed ex gignente esse: ne ergo amplius de verbis, ut supra monuimus, disputent, si sancti de Verbo ipso loquentes, loco, *qui genuit*, dixerint, *qui fecit*. Modo enim de eo quod ex natura est, consentiant, parvi omnino refert qua voce hac in re utantur. Nec enim voces naturam perimunt, sed potius ipsa natura voces ad se accommodat et convertit. Nam non voces naturis sunt priores; sed naturæ priores sunt, et voces naturis posteriores. Unde quando naturæ factæ sunt vel 372 creatæ, tunc proprie de illis hæ dictiones usurpantur, *fecit*, *facta est*, *creavit*, quibus opus significatur. Quando autem natura est et fetus et filius, tunc eædem dictiones, *fecit*, *facta est* et *creavit*, non proprie ei attribuuntur, neque opus significant: sed pro dictione, *genuit*, dictio, *fecit*, absque ullo discrimine usurpatur. Certe non raro patres filios ex se genitos, suos servos appellant; nec tamen quod naturæ proprium est inficiantur. Sæpe etiam servos, benevolentiæ gratia, filios vocant, quo sane nomine non dissimulant illos ab

τὴν ἐκείνων ἔνστασιν, πῶς τὸ δεύτερον, ὃ βούλησιν, γένοιτ' ἄν; Πρότερον δὲ ἐν καὶ δεύτερον ἡ κτίσις. Ἀλλ' ἔστιν ὁ πλείονα τολμῶντων οἱ ἀσεβεῖς· δι' αὐτοῦ ἡ κτίσις· καὶ δῆλον ἂν εἴη, ὅτι, ποιητὴς ἔχει καὶ τὸν δημιουργικὸν Λόγον οὐκ ἔξω ἑαυτοῦ· πάλιν γὰρ τὸ αὐτὸ ῥητέον λεκτέον ἔχει, καὶ τὸ βούλημα αὐτοῦ τὸ καὶ ἀρκεῖ τὸ βούλημα αὐτοῦ πρὸς σύστ νομένων· ὁ δὲ Λόγος ἐστὶν αὐτοῦ τὸ καὶ δημιουργός· οὐκ ἀμφίβολον, ὅτι ἡ τοῦ Πατρὸς ζῶσα βουλή, καὶ ἐνού καὶ Λόγος ἀληθινός, ἐν ᾧ καὶ συνέστηκε τα τὰ πάντα καλῶς. Οὐδεὶς δὲ οὐδὲ ὁ ὡς ὁ ἁρμόζων τῆς ἁρμονίας καὶ τῶν πρόσθι. Καὶ δεύτερόν ἐστι, καθὰ προ μιουργεῖ τοῦ γεννᾶν τὸν Θεόν. Τὸ ἴδιον καὶ ἀληθῶς (40) ἐκ τῆς μακαρία ἀεὶ οὔσης οὐσίας ἐστί· τὰ δὲ ἐκ βουλ ἐξωθεν συνιστάμενα γίνεται, καὶ δημι τοῦ (41) ἰδίου καὶ ἐξ αὐτῆς γεννήματος.

3 Οὐκοῦν τοῦ Λόγου δεικνύοντος πα κατὰ τῶν λεγόντων μὴ εἶναι Υἱὸν Θεοῦ, ἀνάγκη λοιπὸν ἡμᾶς συνομολογεῖν Υ Κύριον. Εἰ δὲ Υἱὸς ἐστιν, ὥσπερ οὖν κα λόγῳ τε δὲ ὁ Υἱὸς οὐκ ἔξωθεν, ἀλλ' ἐ τος εἶναι (42) μὴ διαχωρίσθωσαν τὰ προεῖπον, ἐὰν καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Λό τῷ γεννήσαντι, τῷ ποιήσαντι ὀνομάζ ἦσιν, ὡς ἀδιαφόρου τοῦ ῥήματος ὄντος των, ἕως τὸ κατὰ φύσιν ὁμολογεῖται. (ξεις τὴν φύσιν παραιροῦνται· ἀλλὰ μᾶ τὰς λέξεις εἰς ἑαυτὴν ἕλκουσα μεταβά οὐ πρότερα τῶν οὐσιῶν αἱ λέξεις (44 σαι πρῶται, καὶ δεύτεραι τούτων αἱ λ ὅταν ἡ οὐσία ποίημα ἢ κτίσμα (45) ἐκοίησε, καὶ τὸ, ἐγένετο, καὶ τὸ, ἔ ἐπ' αὐτῶν λέγεταί τε καὶ σημαίνει τὸ δὲ ἡ οὐσία γέννημα ἢ καὶ υἱὸς, τότ καὶ τὸ, ἐγένετο, καὶ τὸ, ἔκτισεν (46), ρίως ἐπ' αὐτοῦ κεῖται, οὐδὲ ποίημα σ ἀντὶ τοῦ, ἐγέννησε, τῷ, ἐποίησεν, ἀ κέχρηται (47) ῥήματι. Πολλάκις γοῦν ἐξ αὐτῶν φύντας υἱοὺς δούλους ἑαυτῶν καὶ οὐκ ἀρνοῦνται τὸ γνήσιον τῆς φύσε λάκις τοὺς ἰδίους δούλους φιλοφρονούμε λοῦσι καὶ οὐ κρύπτουσι τὴν ἐξ ἀρχῆ

(38) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ὁ ποιητικός. Ibid. Seguer., δημιουργικός. Mox idem et Felck. 4, ὅτι καὶ αὐτός.

(39) Basil., Οὐδεὶς δὲ διατάξειεν.

(40) Seguer. omittit καὶ ἀληθῶς.

(41) Gobler. et Felckm. 1, δημιουργεῖται τὰ διὰ τοῦ.

(42) Gobler. et Felckm. 1, γεννῶντός ἐστι καὶ εἶναι. Ibidem iidem et Seguer. ac Felckm. 4, καὶ διαχωρίσθωσαν, et mox, προείπομεν.

(43) Seguer., ὀνομάζωσιν.

(44) Felckm. 5, αἱ λέξεις· διὸ καὶ ὅταν, etc., omissis intermediis.

(45) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 et et Felckm. 5 abest ἤ. Editi, ποίημα Paulo post Seguer. Basil. Anglic. Re Felckm. 1 et 5, ἐπ' αὐτῶν. Alii et edit Ibid. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, λέ in aliis et editis deest τε. Item ibidem σημαίνει. Editio Commel., σημαίνῃ, m

(46) Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 4 τὸ ἔκτισεν.

(47) Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 4,

σιν (48)· τὸ μὲν γὰρ ἐπ' ἐξουσίας, ὡς πατέρες λέγουσι· τὸ δὲ φιλανθρώπως ὀνομάζουσι. Σάρρα γοῦν τὸν Ἀβραὰμ κύριον ἐκάλει, καίτοι μὴ δούλῃ, ἀλλὰ σύζυγος οὖσα· καὶ ὁ μὲν Ἀπόστολος Φιλήμονι τῷ κτησαμένῳ συνῆπτεν ὡς ἀδελφὸν Ὀνήσιμον τὸν δοῦλον· ἡ δὲ Βηρσαβεὲ, καίτοι μήτηρ οὖσα, τὸν υἱὸν ἐκάλει δοῦλον, λέγουσα τῷ πατρί· Τὸν δοῦλόν σου Σολομῶνα (49)· εἶτα καὶ Νάθαν ὁ προφήτης, εἰσελθὼν, τὰ αὐτὰ ἐκείνῃ ἔλεγε τῷ Δαβίδ, ὅτι Σολομῶνα τὸν δοῦλόν σου· καὶ οὐκ ἔμελεν (50) αὐτοῖς τὸν υἱὸν εἰπεῖν δοῦλον. Ἀκούων γὰρ κἀκεῖνος ἐπεγίνωσκε τὴν φύσιν, καὶ οὗτοι δὲ λέγοντες οὕτως, οὐκ ἠγνόουν τὸ γνήσιον. Κληρονόμον γοῦν ᾔξίουν αὐτὸν τοῦ πατρὸς γενέσθαι, ὃν ὡς δοῦλον ἐκάλουν· ἦν γὰρ υἱὸς τῇ φύσει τοῦ Δαβίδ.

A initio in sui fuisse ditione : sed patres filios suos, servos pro sua auctoritate vocant ; et contra servos, filios, pro sua erga eos benignitate. Sic Sara Abrahamum dominum dixit, quamvis non ejus esset ancilla sed uxor. Apostolus quoque Onesimum servum cum Philemone hero tanquam fratrem conjunxit. Bersabee item, tametsi mater, filium, servum appellavit, cum patri ait : *Servum tuum Salomonem* [29] : ingressusque postea Nathan propheta eadem quæ illa Davidi dixit : *Salomonem servum tuum* [30] : nec curabant illi quod filium servum dicerent. Nam et ille audiens, naturam agnoscebat, et hi cum ita loquerentur, verum eum esse filium haud ignorabant. Itaque rogabant ut ille patris hæres fieret, quem servi nomine appellabant. Salomon enim erat natura filius Davidis.

4. Ὥσπερ τοίνυν ἀναγινώσκοντες ταῦτα διανοούμεθα καλῶς· καὶ ἀκούοντες δοῦλον τὸν Σολομῶνα, οὐ νομίζομεν αὐτόν εἶναι δοῦλον, ἀλλὰ φύσει καὶ γνήσιον υἱόν· οὕτως ἐὰν καὶ περὶ τοῦ Σωτῆρος τοῦ ἀληθῶς ὁμολογουμένου Υἱοῦ, καὶ φύσει Λόγου ὄντος λέγωσιν (51) οἱ ἅγιοι· Πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν· ἢ αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ ἐὰν λέγῃ· Κύριος ἔκτισέ με· καὶ, Ἐγὼ δοῦλος σὸς, καὶ υἱὸς τῆς παιδίσκης σου· καὶ ὅσα τοιαῦτα· μὴ διὰ τοῦτο ἀρνείσθωσάν τινες τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ ἰδιότητα· ἀλλ' ὡς ἐπὶ Σολομῶνος καὶ τοῦ Δαβίδ, διανοείσθωσαν ὀρθῶς περὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Ἐπεὶ, εἰ ἀκούοντες (52) Σολομῶνα δοῦλον, ὁμολογοῦσιν υἱὸν, πῶς οὐ πολλάκις ἀπολωλέναι δίκαιοί εἰσιν, ὅτι τὴν αὐτὴν ἐπὶ τοῦ Κυρίου διάνοιαν οὐ σώζουσιν ; ἀλλ' ὅταν μὲν ἀκούωσι (53) γέννημα, καὶ Λόγον, καὶ Σοφίαν, βιάζονται παρερμηνεύειν καὶ ἀρνεῖσθαι τὴν φύσει καὶ γνησίαν γέννησιν τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ. ἀκούοντες (54) δὲ ποιήματος φωνὰς καὶ λέξεις, εὐθὺς εἰς τὸ νομίζειν φύσει ποίημα τὸν Υἱὸν καταφέρονται, καὶ ἀρνοῦνται τὸν Λόγον· καίτοι δυνάμενοι, διὰ τὸ γεγενῆσθαι (55) αὐτὸν ἄνθρωπον, πάσας τὰς τοιαύτας λέξεις ἐπιβάλλειν ἐπὶ τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ. Πῶς οὖν καὶ οὗτοι οὐ βδελυκτοὶ παρὰ τῷ Κυρίῳ δείκνυνται, δισσὰ στάθμια παρ' ἑαυτοῖς ἔχοντες, καὶ τῷ μὲν ἐκεῖνα λογιζόμενοι, τῷ δὲ τὸν Κύριον (56) βλασφημοῦντες ; Ἀλλ' ἴσως τὸ μὲν, δοῦλος, ὡς κατὰ διάθεσιν λεγόμενον συντίθενται (57)· τὸ δὲ, τῷ ποιήσαντι, κατέχουσιν, ὡς μέγα τι βοήθημα τῆς αἱρέσεως αὐτῶν. Ἔστι δὲ αὐτοῖς καὶ τοῦτο κάλαμος τεθλασμέ-

B

4. Quemadmodum ergo nos qui ista legimus, ea recte intelligimus, neque cum Salomonem servum appellatum audimus, illum fuisse servum existimamus, sed naturalem et verum filium : ita si de Salvatore, quem vere Filium esse constat, quique naturale Verbum est, sancti hæc dicunt, *Qui fidelis est ei qui fecit illum* [31], vel si ipse de seipso ait, *Dominus creavit me* [32], et, *Ego servus tuus et filius ancillæ tuæ* [33], aliaque hujus generis ; non ideo eum Patris proprium esse negare licet, sed ita de Patre et Filio, ut de Salomone et Davide, recte est sentiendum. Alioqui si cum Salomonem servum dici audiunt, cum nihilominus filium esse fatentur ; annon eos sæpius perire æquum est, qui idem de Domino nolint sentire, sed cum eum fetum, Verbum et Sapientiam vocari audierint, falsas excogitant interpretationes, negantque Filium natura et vere genitum esse ex Patre : cum vero iidem voces et dictiones operis audiunt, statim eo feruntur ut et putent Filium ex natura opus esse, et Verbum esse negent : quanquam ex eo quod ille factus homo est, possunt hujusmodi vocabula ad humanam ejus naturam referre. Annon igitur et illi detestabiles apud Dominum esse convincuntur, quibus duo sunt pondera [34], quorum altero illa recte expendunt, altero autem blasphemias adversus Dominum proferunt ? At forte consentiunt Salomonem ex animi affectione servum esse appellatum : hæc autem verba de Domino dicta, *qui fecit illum*, velut magnum suæ hæresis præsidium tuentur. Verum hu-

C

[29] III Reg. I, 19. [30] ibid. 26. [31] Hebr. III. 2. [32] Eccli. XXIV, 12. [33] Psal. CXV, 16. [34] Prov. XX, 23.

(48) Felckm. 5, τὴν ἐξ ἀρχῆς αὐτῶν φύσιν καὶ κτίσιν.

(49) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 4, ut et infra. At alii cum editione Commel., Σαλομῶνα. Mox Gobler. et Felckm. 1, pro εἰσελθών, habent συνελθών.

(50) Anglic. Reg. Gobler. et Felckm. 1, ἔμελλεν.

(51) Sic Seguer. Reg. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 1 et 4. At Felckm. 5, λέγωσιν ἂν. Editi, λέγουσιν.

(52) Sic Seguer. At Gobler. et Felckm. 1, Ἐπειδὴ εἰ ἀκούοντες. Reg. et Felckm. 5, Ἐπεὶ δὲ οἱ ἀκούοντες. Editi et alii, Ἐπειδὴ οἱ ἀκούοντες.

(53) Seguer., ἀκούωσι. Felckm. 4, ἀκούουσι. Cæteri et editi, ἀκούσωσι. Paulo post Seguer., τὴν φύσει καὶ γνησίαν. Alii et editi, τὴν φύσιν καὶ γνησίαν.

(54) Seguer., ἀκούοντες. Editi et alii, ἀκούσαντες.

(55) Felckm. 4, γεγεννῆσθαι. Paulo post Seguer. et Felckm. 4, πῶς οὖν καὶ οὕτως. Editi et alii πῶς οὖν καὶ οὗτοι. Ibid. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, παρὰ τῷ Κυρίῳ. Reg. et Felckm. 1, περὶ τοῦ Κυρίου. Cæteri et editio Commel., παρὰ τοῦ Κυρίου.

(56) Gobler. et Felckm. 1, τὸν δὲ τὸν Κύριον.

(57) Sic Seguer. Reg. Gobler. et Felckm. 1. At alii cum editione Commel., συντίθεται. Mox Reg. et Felckm. 5, Μέγα βοήθημα. Ibid. Basil., ἔσται.

jusmodi fulcrum calamus quassatus illis est. Cito enim semetipsos sunt condemnaturi, si proprium Scripturæ didicerint loquendi modum. Nempe quemadmodum Salomon, tametsi filius erat, tamen servus est dictus : ita, ut ea quæ supra dixi repetam. licet parentes, **373** filios, quos ex se genuerunt, formari, creari et fieri dixerint, tamen eos natura filios esse non negant. Hinc ergo Ezechias, ut apud Isaiam legitur, orando aiebat : *Nomque ab hodierno die liberos faciam, qui annuntiabunt justitiam tuam, Domine salutis meæ*. Ipse igitur dixit, *faciam*[35]. Propheta vero in eodem libro et quarto Regum sic loquitur : *Et filii tui qui egredientur ex te*[36]. Itaque, *faciam*, pro *gignam*, usurpavit, et eos qui ex se nascerentur, tanquam qui fierent appellavit. Nemo tamen in dubium vocaverit, quin de fetu naturali sermo habeatur. Eva quoque postquam peperit Cain, dixit : *Possedi hominum per Deum*[37]. Nempe pro, *peperi*, dixit *possedi*. Nam quia partum prius viderat, postmodum dixit, *possedi*. Nec tamen propter hanc dictionem, *possedi*, arbitrandum est Cain extrinsecus emptum fuisse, non vero ex ipsa esse natum. Similiter patriarcha Jacob dixit Joseph : *Duo ergo filii tui, qui tibi facti sunt in Ægypto, antequam venirem ad te in Ægyptum, mei sunt, Ephraim et Manasses*[38]. De Job item hæc habet Scriptura : *Facti sunt ei septem filii et tres filiæ*[39]. Quo etiam modo Moyses in lege locutus est : *Si alicui filii facti fuerint*, et, *si fecerit filium*.

5. En ergo illi eos, qui geniti sunt, factos et formatos appellavere, quippe qui non ignorarent nihil referre, si de filiis dicatur, *facti sunt*, *possedi*; vel, *feci*, modo filios eos esse concedatur. Namque natura et veritas mentem ad se intelligendum attrahunt. Quocirca si qui disputent utrum Dominus res facta vel creata sit, primo ab illis quærendum est, num ille sit Filius, Verbum et Sapientia? Hoc enim probato mox evanescit omnis hac de re suspicio. Neque enim res facta, Filius et Verbum potest esse; neque pariter Filius, res facta esse potest. Quæ cum ita sint, profecto omnibus patet has voces, *qui fecit illum*, nullo adjumento ad illorum hæresim esse, sed eam his potius condemnari. Siquidem ostensum est verbum, *fecit*, etiam cum de veris et naturalibus filiis fit mentio, à Scriptura divina usurpari; unde cum probatum sit Dominum

A νος τὸ ἔρεισμα· καταγνώσονται γὰρ εὐθὺς ἑαυτῶν, εἰ μάθοιεν τὸ τῆς Γραφῆς ἰδίωμα. Καὶ γὰρ ὥσπερ δοῦλος λέγεται ὁ Σολομὼν (58), καίπερ ὢν υἱός· οὕτως, ἵνα τὰ ἐν τοῖς προτέροις εἰρημένα πάλιν εἴπωμεν, εἰ καὶ ποιουμένους καὶ κτιζομένους καὶ γινομένους τοὺς ἐξ ἑαυτῶν (59) φυομένους υἱοὺς λέγοιεν οἱ γονεῖς, οὐδὲν ἧττον οὐκ ἀρνοῦνται τὴν φύσιν. Ὁ γοῦν Ἐζεχίας, ὡς ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ γέγραπται, εὐχόμενος ἔλεγεν· Ἀπὸ γὰρ τῆς σήμερον παιδία ποιήσω, ἃ ἀναγγελοῦσι τὴν δικαιοσύνην σου, Κύριε τῆς σωτηρίας μου. Καὶ αὐτὸς μὲν ἔλεγε· ποιήσω· ὁ δὲ προφήτης ἔν τε αὐτῷ τῷ βιβλίῳ (60), καὶ τῇ τετάρτῃ τῶν Βασιλειῶν οὕτω φησί· Καὶ οἱ υἱοί σου, οἳ ἐξελεύσονται ἐκ σοῦ. Ἀντὶ τοῦ γεννᾷν, ἄρα τὸ, ποιήσω, εἴρηκε· καὶ τοὺς ἐξ αὐτοῦ φυομένους, ὡς ποιουμένους φησί. Καὶ οὐ διαφέρεταί τις, ὡς περὶ τοῦ φύσει γεννήματός ἐστιν ἡ λέξις (61). Καὶ Εὔα δὲ τεκοῦσα τὸν Κάϊν, εἶπεν· Ἐκτησάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ· Ἀντὶ, τοῦ τεκεῖν, ἄρα καὶ αὐτὴ τὸ, ἐκτησάμην, εἶρηκε. Καὶ γὰρ πρότερον ἰδοῦσα τὸν τόκον, ὕστερον εἶπε τὸ, ἐκτησάμην. Καὶ οὐ διὰ τὸ, ἐκτησάμην (62), νομίσειεν ἄν τις ἔξωθεν ἠγοράσθαι τὸν Κάϊν, καὶ μὴ ἐξ αὐτῆς τετεχθαι. Καὶ ὁ πατριάρχης δὲ Ἰακὼβ ἔλεγε τῷ Ἰωσήφ· Νῦν οὖν (63) οἱ δύο υἱοί σου, οἱ γενόμενοί σοι ἐν Αἰγύπτῳ, πρό τοῦ με ἐλθεῖν πρὸς σὲ εἰς Αἴγυπτον, ἐμοί εἰσιν, Ἐφραὶμ καὶ Μανασσῆς. Καὶ ἡ Γραφὴ δὲ περὶ τοῦ Ἰώβ φησιν· Ἐγένοντο αὐτῷ (64) υἱοὶ ἑπτὰ, καὶ θυγατέρες τρεῖς· ὥσπερ καὶ Μωσῆς εἴρηκεν ἐν τῷ νόμῳ· Ἐὰν δὲ γένωνταί τινι υἱοὶ καὶ, ἐὰν ποιήσῃ υἱόν.

B

5. Ἰδοὺ πάλιν τοὺς γεννηθέντας, ὡς γενομένους C καὶ ποιηθέντας εἰρήκασιν, εἰδότες, ὅτι ἴσως ὁμολογοῦνται υἱοὶ (65), κἂν λέγῃ τις ἐγένοντο, ἢ ἐκτησάμην, ἢ ἐποίησα, οὐδὲν διαφέρει. Ἡ γὰρ φύσις καὶ ἡ ἀλήθεια ἑλκει τὴν διάνοιαν εἰς ἑαυτήν. Διὸ καὶ πρὸς τοὺς ζητοῦντας, εἰ κτίσμα καὶ ποίημά (66) ἐστιν ὁ Κύριος, χρὴ πρότερον ζητεῖν εἰ Υἱός ἐστι, καὶ Λόγος, καὶ Σοφία. Τούτων γὰρ ἀποδεικνυμένων, ἐκβάλλεται εὐθὺς καὶ παύεται ἡ περὶ τοῦ ποιήματος καὶ κτίσματος ὑπόνοια· οὔτε γὰρ τὸ ποίημα Υἱὸς καὶ Λόγος ἂν εἴη, οὔτε ὁ Υἱὸς ποίημα (67) ἂν εἴη. Τούτων δὲ πάλιν οὕτως ὄντων, φανερὰ πᾶσιν ἀπόδειξις ὡς ἡ λέξις ἡ λέγουσα, τῷ ποιήσαντι αὐτὸν, οὐκ εἰς ὄνησίν ἐστι τῇ αἱρέσει αὐτῶν, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς κατάγνωσιν. Δέδεικται γὰρ ὅτι ἡ τοῦ, ἐποίησε, λέξις, καὶ ἐπὶ τῶν γνησίων καὶ φύσει τέκνων ἐν τῇ θείᾳ D κεῖται (68) Γραφῇ· ὅθεν τοῦ Κυρίου ἀποδεικνυμένου

[35] Isai. xxxviii, 19, juxta LXX. [36] Isai. xxxix, xlviii, 5. [37] Job. i, 2. [38] Genes. iv, 1. [39] Genes. 7; IV Reg. xx, 18.

(58) Seguer. λέγεται Σολομών.

(59) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. Cæteri et editio Commel., ἐξ αὐτῶν.

(60) Seguer. Gobler. et Felc. 1 et 4, ἐν τῷ αὐτῷ βιβλίῳ καὶ ἐν τῇ. Ibid. pro οὕτω, Seguer. αὐτῷ.

(61) Seguer. et Felc. 4, ὁ Λόγος.

(62) Gobler. et Felc. 1 omittunt, καὶ οὐ διὰ τὸ, ἐκτησάμην. Iidem paulo ante sic scribunt, ἄρα. Felc. 5, ibid., οὐ διὰ τοῦτο τὸ, ἐκτησάμην.

(63) Οὖν abest a Gobler. et Felc. 1.

(64) Felc. 2, cum editis omittit αὐτῷ, quod in aliis mss. omnibus legitur. Mox Seguer. Gobler. et Felc. 1, ὥσπερ καὶ Μωσῆς. Alii et editi, ὥσπερ Μωσῆς.

(63) Seguer., οἱ υἱοί. Mox Felc. 2, pro ἐγένοντο, ut in aliis legitur mss. habet cum edit. Commel. ἐγένετο.

(66) Reg. et Felc. 5, ποίημα ἢ κτίσμα. Mox Gobler. et Felc. 1, ζητεῖν ἢ Υἱός.

(67) Seguer. Gobler. et Felc. 1, addunt ἢ κτίσμα.

(68) Gobler. et Felc. 1. καλεῖται. Paulo post Seguer. Reg. et Felc. 4, φύσει καὶ γνησίου. Alii vero et editi, φύσει γνησίου.

φύσει καὶ γνησίου Υἱοῦ, Λόγου, καὶ Σοφίας τοῦ Πατρὸς, κἂν λέγηται ἐπ' αὐτοῦ τὸ, ἐποίησεν, ἢ τὸ, ἐγένετο (69), οὐχ ὡς ποιήματος ὄντος αὐτοῦ λέγεται, ἀλλ' ἀδιαφόρως τῇ λέξει χρῶνται οἱ ἅγιοι, ὡς ἐπὶ τοῦ Σολομῶνος, καὶ τῶν Ἐζεχίου τέκνων. Καὶ γὰρ καὶ αὐτῶν γεννησάντων ἐξ ἑαυτῶν, γέγραπται· ἐποίησα, καὶ (70), ἐκτησάμην, καὶ, ἐγένετο. Οὐκοῦν τὰ τοιαῦτα λεξείδια πολλάκις προφασισάμενοι οἱ Θεομάχοι, ὀφείλουσι κἂν ὀψέ ποτε ἐκ τῶν εἰρημένων ἀποθέσθαι τὴν ἀσεβῆ φρόνησιν, καὶ φρονῆσαι περὶ τοῦ Κυρίου ὅτι Υἱός (71) ἐστιν ἀληθινὸς, Λόγος καὶ Σοφία τοῦ Πατρὸς, οὐ ποίημα, οὐ κτίσμα. Εἰ γὰρ ποίημά ἐστιν ὁ Υἱὸς, ἐν ποίῳ ἄρα λόγῳ καὶ (72) ἐν ποίᾳ σοφίᾳ γέγονεν αὐτός; Πάντα γὰρ τὰ ποιήματα διὰ τοῦ Λόγου καὶ τῆς Σοφίας γέγονε, καθὼς γέγραπται· Πάντα ἐν Σοφίᾳ ἐποίησας· καὶ, Πάντα δ' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν. Εἰ δὲ αὐτός ἐστιν ὁ Λόγος καὶ ἡ Σοφία, ἐν ᾗ πάντα (73) γίνεται, οὐκ ἄρα τῶν ποιουμένων ἐστὶν, οὐδὲ ὅλως τῶν γενητῶν, ἀλλὰ τοῦ Πατρὸς γέννημα.

A naturalem verumque Filium, Verbum, atque Sapientiam Patris esse: etiamsi, cum de illo habetur sermo, dictio, *fecit*, vel, *factus est*, adhibeatur, non id dicitur quasi ille opus esset, sed sancti hisce verbis promiscue utuntur, uti de Salomone et Ezechiæ liberis ostendimus. Licet enim eos ex seipsis genuissent, scriptum est nihilominus, *feci*, *possedi*, *factus est*. Quocirca jam necesse est ut illi Dei hostes, qui propugnandæ hæresis causa hujusmodi sæpe objecere voculas, sero saltem ex his quæ diximus suam deponant sententiam, ac deinceps sentiant Dominum verum Filium, Verbum et Sapientiam Patris esse, non autem rem factam vel creatam. Nam si res facta esset Filius, in quonam ipse verbo quanamve in sapientia factus esset? Omnia siquidem opera per Verbum et Sapientiam facta sunt, uti B scriptum est *Omnia in Supientia fecisti* [40]: et, *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* [41]. Si porro ipse est **374** Verbum et Sapientia in qua omnia fiunt, non igitur ex eorum numero est quæ fiunt, ac nullo modo res est creata, sed Patris est fetus.

6. Σκοπεῖτε (74) γὰρ ὁποσόν ἔχει πτῶμα τὸ λέγειν ποίημα τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον. Λέγει που Σολομὼν ἐν τῇ Ἐκκλησιαστῇ, ὅτι Σύμπαν τὸ ποίημα ἄξει ὁ Θεὸς εἰς κρίσιν, ἐν παντὶ παρεωρωμένῳ, ἐὰν (75) ἀγαθὸν, καὶ ἐὰν πονηρόν. Οὐκοῦν εἰ ποίημά ἐστιν ὁ Λόγος, ἀχθήσεται (76) καθ' ὑμᾶς καὶ αὐτὸς εἰς κρίσιν; Καὶ ποῦ λοιπὸν ἡ κρίσις, κρινομένου τοῦ κριτοῦ; τίς δὲ τοῖς μὲν δικαίοις τὰς εὐλογίας δώσει, τοῖς δὲ ἀναξίοις τὰς ἐπιτιμίας, ἑστηκότος τοῦ Κυρίου καθ' ὑμᾶς μετὰ πάντων ἐν C κρίσει; Ποίῳ δὲ καὶ νόμῳ κριθήσεται αὐτὸς ὁ νομοθέτης; Ταῦτα τῶν ποιημάτων ἴδιά ἐστι, τὸ κρίνεσθαι, τὸ παρὰ τοῦ Υἱοῦ εὐλογεῖσθαι (77) καὶ ἐπιτιμᾶσθαι. Φοβήθητε λοιπὸν τὸν κριτὴν, καὶ πείσθητε τῷ Σολομῶνι λέγοντι. Εἰ γὰρ σύμπαν τὸ ποίημα ἄξει ὁ Θεὸς εἰς κρίσιν, ὁ δὲ Υἱὸς οὐκ ἔστι τῶν κρινομένων, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον (78) **συμπάντων** τῶν ποιημάτων **αὐτός ἐστιν** ὁ κριτής· πῶς οὐ λαμπρότερον ἡλίου δείκνυται μὴ ποίημα ὢν ὁ Υἱὸς, ἀλλὰ τοῦ Πατρὸς (79) Λόγος, ἐν ᾧ τὰ ποιήματα γίνεταί τε καὶ κρίνεται; Εἰ δ', ὅτι γέγραπται, πιστὸν ὄντα, πάλιν ταράττει αὐτοὺς νομίζοντας, ὡς ἐπὶ πάντων λέγεσθαι, καὶ ἐπ' αὐτοῦ τὸ, πιστὸν, ὅτι πιστεύων ἐκδέ-

6. Namque attendite quantus sit error, Dei Verbum opus appellare. Salomon aliquo in loco Ecclesiastis ait: *Universum opus Deus adducet in judicium pro omni errato, sive bonum sive malum illud sit* [42]. Num ergo, si opus est Verbum, in judicium quoque secundum vos adducetur? Ubi igitur jam judicium futurum est, si ipse judex judicetur? Quis justis benedictiones, et indignis supplicia retribuet, cum ipse Dominus secundum vos cum omnibus stet C in judicio? Qua porro lege ipse legislator judicabitur? Hæc utique rerum factarum propria sunt, judicari, a Filio benedici et puniri. Jam ergo judicem timete, et Salomoni auscultate. Nam si universum opus Deus adducet in judicium, ipse autem Filius non numeratur inter eos qui judicantur, sed potius ipse universorum operum judex est: annon sole clarius est Filium non esse opus, sed Patris esse Verbum, in quo opera et fiunt et judicantur? Quodsi illud quod scriptum est, *qui fidelis est* [43], rursus illos conturbet, perindeque de illo ac de omnibus vocem, *fidelis* dictam putent, quia scilicet credendo fidei mercedem recipit: profecto restat ut eadem de causa Moysem increpent, qui nempe ait:

[40] Psal. CIII, 24. [41] Joan. I, 3 [42] Eccles. XII, 14, [43] Hebr. III, 2.

(69) Seguer. et Felc. 4, ἢ ἐγένετο. Felc. 5, καὶ ἐγένετο. Paulo post Seguer. Reg. Felc. 5, ἀλλ' ἀδιαφόρως. Alii et editio Commel., ἀλλὰ διαφόρως, mendose.

(70) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1 et 4. In editis et aliis καὶ deest.

(71) Sic Seguer. Reg. Basil. Anglic. Gobler. Felc. 1 et 4. In aliis autem et editis deest ἐστιν.

(72) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1 et 4. Cæteri et editi omittunt ἐν ποίᾳ. Ibidem Seguer., γέγονε καὶ αὐτός. Mox Seguer. Gobler. et Felc. 1, τῆς Σοφίας γέγονε καθὼς γέγραπται. Felc. 4, τῆς Σοφίας γέγονε καὶ αὐτὰ ὡς γέγραπται. Editi aliique, τῆς Σοφίας, ὡς γέγραπται.

(73) Seguerian., τὰ πάντα. Mox Felck. 4, Οὐδὲ ὅλως τῶν γενητῶν.

(74) Reg., σκοπεῖται. Alii omnes mss., σκοπεῖτε, editio Commel., σκοπεῖν τε. Ibid. Seguerian., ὁπόσον ἔχει. Editi et alii, πόσον ἔχει.

(75) Seguerian., καὶ ἐάν.

(76) Sic Seguerian. Goblerian. Felckman. 1 et 7. Editio Commel. et alii, παρ' ὑμῖν. Paulo post mss. omnes, τοῖς μὲν δικαίοις, ubi editio Commel. μὲν omittit.

(77) Seguerian. et Felckman. 4 addunt, καὶ ἐπιτιμᾶσθαι, quæ in aliis et editis desunt. Mox Seguerian., πείσθητε καὶ τῷ Σολομῶνι· εἰ γὰρ σύμπαν.

(78) Gobler. et Felckm. 1, ἀλλὰ μᾶλλον πάντων. Mox Seguer. et Felckm. 4, δείκνυται. Editi et alii, δέδεικται.

(79) Sic Seguerian., et Reg. Editi vero et alii, ὁ Λόγος. Ibidem Seguerianus. Goblerian. et Felckman.

Deus fidelis et verus [44]; nec non Paulum scribentem : *Fidelis Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis* [45]. Verum sancti qui ita loquebantur, non humana de Deo cogitabant, sed noverant duplicem esse vocis, *fidelis*, apud Scripturam significationem : scilicet interdum eum qui credit significare, interdum vero eum qui dignus est cui credatur : priorem porro significationem hominibus convenire; posteriorem, Deo. Itaque fidelis est Abraham, quia loquenti Deo creditit : fidelis autem Deus est, quia, ut canit David, *Fidelis est Dominus in omnibus verbis suis* [46], dignusque fide est, nec fieri potest ut ipse mentiatur. Item, *Si qua fidelis viduas habet* [47], hæc fidelis appellatur quia recte credit. Fidelis autem sermo est [48], quia quod dixit, credi debet : siquidem id verum est, nec aliter fieri potest. Itaque illud etiam quod scriptum est, *Qui fidelis est eiqui fecit illum*, nihil simile cum aliis habet, nec is ejus est sensus, quod ille, credendo gratus est effectus, sed quod cum veri Dei sit Filius, fidelis ipse quoque est, eique in omnibus, quæ dixerit feceritve, fides est adhibenda. Namque immutabilis permanet, nec in sua humana administratione aut corporeo adventu ullam subiit mutationem.

7. Sic ergo retundi potest illorum impudentia, solaque ex hac dictione, *fecit*, errantes eos arbitrantesque Dei Verbum factum esse, facillimum est refellere. Quapropter cum rectus sit illorum verborum sensus, constetque ex eo, quandonam **375** et ad quid vox, *fecit*, referatur : necesse est ex ea ipsa hæreticorum ostendere stupiditatem, maxime si, ut antea diximus, ad ejus tempus et usum attenderimus. Non igitur cum hæc diceret Apostolus, de his, quæ ante creationem erant, verba faciebat, sed de his duntaxat quæ Verbum carnem factum spectarent; sic enim scriptum est : *Unde, fratres sancti, vocationis cœlestis participes, considerate apostolum et pontificem confessionis nostræ Jesum, qui fidelis est ei qui fecit illum* [49]. Quandonam igitur missus est, aut quandonam nostram induit carnem?

A γεται τῆς πίστεως τὸν μισθόν· ὥρα καὶ διὰ τ
πάλιν αὐτοὺς ἐγκαλεῖν Μωσεῖ (89) μὲν λέγοντι
Θεὸς πιστὸς καὶ ἀληθινός· τῷ δὲ Παύλῳ
φοντι· Πιστὸς ὁ Θεὸς, ὃς οὐκ ἐάσει ὑμᾶς π
σθῆναι ὑπὲρ ὃ δύνασθε. Ἀλλὰ ταῦτα λέγοντε
ἅγιοι, οὐκ ἀνθρώπινα περὶ τοῦ Θεοῦ διενοοῦντο·
ἐγίνωσκον διπλοῦν εἶναι τὸν νοῦν ἐν τῇ Γραφῇ
τοῦ πιστοῦ· τὸ μὲν ὡς πιστεύον (81), τὸ δὲ, ὡς
πιστον· καὶ τὸ μὲν ἐπ' ἀνθρώπων, τὸ δὲ ἐπὶ
ἁρμόζειν. Πιστὸς γοῦν ὁ Ἀβραὰμ (82), ὅτι τῷ
λοῦντι πεπίστευκε Θεῷ, πιστὸς δὲ ὁ Θεὸς, ὅτι,
ὡς ψάλλει Δαβὶδ, Πιστός ἐστιν ἐν πᾶσι τοῖς
γοις αὐτοῦ ὁ Κύριος, καὶ ἁξιόπιστός ἐστι, καὶ
νατόν ἐστιν, αὐτὸν ψεύσασθαι. Καὶ, Εἴ τίς ἐστι
χήρας (83) ἔχουσα, διὰ τὸ καλῶς πιστεύειν,
καλεῖται. Πιστὸς δὲ ὁ Λόγος, ὅτι ὃ εἴρηκεν, ὃς
B πιστεύεσθαι· ἀληθὲς γάρ ἐστι, καὶ οὐκ ἔστιν ἀλ
Καὶ τὸ (84) γεγράφθαι τοίνυν, Πιστὸν ὄντα τῷ
ἥσαντι αὐτὸν, οὐ πρὸς ἄλλους ἔχει τὴν ὁμοιό
οὐδ' ὅτι πιστεύων, εὐάρεστος γέγονεν, ἀλλ' ὅτι
ὢν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, πιστός ἐστι καὶ αὐτὸς
λων πιστεύεσθαι, ἐν οἷς ἂν λέγῃ (85) καὶ ποιῇ,
ἄτρεπτος μένων, καὶ μὴ ἀλλοιούμενος ἐν τῇ ἀν
πίνῃ οἰκονομίᾳ καὶ τῇ ἐνσάρκῳ παρουσίᾳ.

7. Οὕτως μὲν οὖν ἂν τις, πρὸς τὴν ἀναίδειαν
τῶν χωρῶν, δύναται καὶ ἐκ μόνης τῆς, ἐποίησε,
ξεως (86), διελέγχειν αὐτοὺς πλανωμένους,
νομίζοντας εἶναι ποίημα τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον. Ἐπ
δὲ (87) καὶ ἡ διάνοια τῶν γεγραμμένων ἐστὶν ὁ
δεικνύουσα τὴν, ἐποίησε, λέξιν, πότε καὶ πρὸ
C λεγομένη σημαίνεται· ἀναγκαῖον καὶ ἐξ αὐτῆς
δεῖξαι τῶν αἱρετικῶν τὴν ἀλογίαν, ἐὰν μάλιστα
ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρήκαμεν, καὶ τούτου τὸν κ
καὶ τὴν χρείαν λάβοιμεν (89). Οὐ τοίνυν τὰ πρὸ
κτίσεως διηγούμενος ὁ Ἀπόστολος ταῦτα εἶπ
ἀλλ' ὅτε ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο· οὕτω γὰρ γέγρα
Ὅθεν, ἀδελφοὶ ἅγιοι (90), κλήσεως ἐπουρα
μέτοχοι, κατανοήσατε τὸν ἀπόστολον καὶ
χιερέα τῆς ὁμολογίας ἡμῶν Ἰησοῦν (91), κα
ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν. Πότε οὖν ἀπιστάλη

[44] Deut. xxxii, 4. [45] I Cor. x, 13. [46] Psal. cxliv, 13. [47] I Timoth. v, 16. [48] I Timoth. iii
[49] Hebr. iii, 1, 2.

γίνεταί τε καί. In aliis et editis τε omittitur. Mox Seguerian. Goblerian. et Felckman. 1, πιστὸν ὄντα, πάλιν ταράττει αὐτούς. Editi, vero, πιστὸν D ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν, σπαράττει πάλιν αὐτούς.

(80) Sic Seguerian. Regius vero, Μωϋσεῖ. Editio Commel., Μωυσῇ. Ibid. Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, ὁ Θεὸς... τῷ δὲ Παύλῳ. Alii et editi, Θεὸς... καὶ τῷ Παύλῳ.

81) Sic Basil. et Felckm. 5. At omnes alii et editi. πιστεῦον. Paulo post Goblerian. et Felckm. 1, ἐπὶ τοῦ Θεοῦ ἁρμόζειν.

(82) Seguerianus, Goblerian. et Felc. 1, ἐπειδή. Ibidem Basil., πεπίστευκε τῷ Θεῷ. Mox Seguer., ἐν πᾶσι τοῖς λόγοις. Gobler. et Felc. 1, ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις. Alii et editi, ἐν λόγοις. Ibid. Seguer. Gobler. Felc. 1 et 5. καὶ ἃ λαλῶν ἀξιόπιστός ἐστι.

(83) Sic Felc. 4, ut et legitur I Tlmoth. v, 16. Seguerinn., χεῖρας mendose pro χήρας. Alii et editi, χήρα. Ibidem Seguerian et Felck. 4, διὰ τὸ καλῶς. Alii et editi, διὰ τοῦ καλῶς.

(84) Felc. 4, τῷ.

(85) Seguerian. ἐὰν λέγῃ. Idem ibid. et Gol rian. Felc. 1 et 4, αὐτός omittunt.

(86) Goblerian. et Felc. 1, δύνασθαι. Ibid. Seg rian., τῆς, ἧς ἐποίησε, λέξεως.

(87) Reg. et Felc. 5, δὲ omittunt. Mox Seg rian. Gobler. et Felc. 1, τὴν, ἣν ἐποίησε, λ Ibid. Felc. 4, πρὸς τί λεγομένου.

(88) Felc. 5, ἀναγκαῖον ἐξ αὐτῆς. Editio Comm ἀκαγκαῖον καὶ ἑαυτῆς. Alii mss., ἀναγκαῖον κα αὐτῆς.

(89) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. At Felc. λαμβάνωμεν. Alii et editi, λάβωμεν. Mox ταῦτα, habent cæteri mss. et editio Commel,, abest a Fe 5, et Reg.

(90) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1, et Scriptu Alii vero editi, ἀδελφοί μου.

(91) Reg. et Felc. 5 omittunt Ἰησοῦν.

ὁπηνίκα τὴν ἡμετέραν ἐνεδύσατο σάρκα; Πότε δὲ ἀρχιερεὺς τῆς ὁμολογίας ἡμῶν γέγονεν, ἢ ὅτε, προσενέγκας ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν, ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν τὸ σῶμα, καὶ νῦν αὐτὸς τοὺς προσερχομένους αὐτοῦ (92) τῇ πίστει προσάγει καὶ προσφέρει τῷ Πατρὶ, λυτρούμενος πάντας, καὶ ὑπὲρ πάντων ἱλασκόμενος τὰ πρὸς τὸν Θεόν; Οὐ τὴν οὐσίαν ἄρα τοῦ Λόγου, οὐδὲ τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς φυσικὴν γέννησιν (93) σημαίναι θέλων ὁ Ἀπόστολος εἴρηκε, Πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν· μὴ γένοιτο! ποιῶν γάρ ἐστιν ὁ Λόγος, οὐ ποιούμενος αὐτός· ἀλλὰ τὴν εἰς ἀνθρώπους αὐτοῦ κάθοδον καὶ ἀρχιερωσύνην γενομένην, ἣν καλῶς ἂν τις ἴδοι ἐκ τῆς κατὰ τὸν νόμον καὶ τὸν Ἀαρὼν (94) ἱστορίας. Οὕτως Ἀαρὼν οὐ γεγέννηται ἀρχιερεὺς, ἀλλὰ ἄνθρωπος, καὶ μετὰ χρόνον. ὅτε ὁ Θεὸς ἠθέλησε, γέγονεν ἀρχιερεύς· καὶ γέγονεν οὐχ ἁπλῶς, οὐδὲ ἐκ τῶν συνήθων ἱματίων γνωριζόμενος, ἀλλ' ἐπενδιδυσκόμενος (95) τὴν ἐπωμίδα, τὸ λογεῖον, τὸν ποδήρη, ἃ αἱ γυναῖκες μὲν εἰργάσαντο προστάξει τοῦ Θεοῦ, ἐν τούτοις δὲ εἰσερχόμενος εἰς τὰ ἅγια, τὴν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ θυσίαν προσέφερε· καὶ ἐν τούτοις ὥσπερ ἐμεσίτευε τῇ ὀπτασίᾳ τοῦ Θεοῦ, καὶ ταῖς τῶν ἀνθρώπων θυσίαις. Οὕτω τοίνυν καὶ ὁ Κύριος ἐν ἀρχῇ μὲν ἦν ὁ Λόγος· καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος (96)· ὅτε δὲ ἠθέλησεν ὁ Πατὴρ ὑπὲρ πάντων λύτρα δοθῆναι, καὶ πᾶσι χαρίσασθαι, τότε δὴ ὁ Λόγος, ὡς Ἀαρὼν τὸν ποδήρη· οὕτως αὐτὸς ἔλαβε τὴν ἀπὸ γῆς σάρκα (97), Μαρίαν ἀντὶ τῆς ἀνεργάστου γῆς ἐσχηκὼς μητέρα τοῦ σώματος, ἵνα ἔχων τὸ προσφερόμενον αὐτὸς, ὡς ἀρχιερεὺς (98), ἑαυτὸν προσενέγκῃ τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ ἰδίῳ αἵματι πάντας ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν καθαρίσῃ, καὶ ἀπὸ τῶν νεκρῶν ἀναστήσῃ.

A Quandonam nostræ confessionis pontifex est factus? Nonne tunc eum, postquam pro nobis se ipse obtulisset, corpus excitavit ex mortuis, nuncque eos, qui ipsius amplectuntur fidem, adducit et offert Patri, omnes redimens, et pro omnibus Deo satisfaciens eumque propitium reddens? Non itaque Apostolus Verbi naturam vel naturalem ejus ex Patre ortum his significabat vocibus, *Qui fidelis est ei qui fecit illum:* absit! siquidem efficiens, non effectum est Verbum: sed ejus ad homines adventum, et factum pontificatum indicabat, ut ex legis et Aaronis historia licet perspicere. Nec enim Aaron pontifex genitus est, sed homo, qui postea, cum Deo placuit, factus est pontifex; quod quidem non quovis modo actum est, nec ille consuetis ex vestimentis pontifex est agnitus, sed epomidem, poderem et rationale induit, quas vestes Dei jussu texuerant mulieres; quibus ille indutus in sancta ingrediebatur, ut sacrificium pro populo offerret: ac veluti medius constituebatur inter Dei visionem et hominum sacrificia [50]. Sic igitur ipse quoque Dominus in principio quidem erat Verbum et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum [51]: cum autem voluit Pater ut pretium pro omnibus redimendis solveretur, et gratia in omnes conferretur, tunc Verbum carnem, ut Aaron poderem, accepit e terra, et Mariam, rudis instar terræ, corporis sui matrem habuit, ut quid ad offerendum, tanquam pontifex, habens, seipsum offerret Patri, omniumque peccata proprio ablueret sanguine, et cunctos ex mortuis excitaret.

B

C

8. Τούτου γὰρ ἦν τὰ παλαιὰ σκιά· καὶ ὅπερ πεποίηκεν ἐλθὼν ὁ Σωτὴρ, τοῦτο κατὰ τὸν νόμον ἐσκιογράφει ὁ Ἀαρών (99). Ὥσπερ οὖν ὁ Ἀαρὼν ὃ αὐτὸς ὢν οὐκ ἠλλάσσετο περιτιθέμενος τὴν ἀρχιερατικὴν ἐσθῆτα, ἀλλὰ μένων ὁ αὐτὸς, ἐκαλύπτετο μόνον· καὶ εἴ ἔλεγέ τις ἐωρακὼς αὐτὸν προσφέροντα, Ἰδοὺ γέγονε σήμερον ὁ Ἀαρὼν ἀρχιερεὺς, οὐκ ἐσήμαινεν (1) αὐτὸν ἄνθρωπον τότε γεγενῆσθαι· ἦν γὰρ, καὶ πρὸ τοῦ αὐτὸν ἀρχιερέα γενέσθαι, ἄνθρωπος· ἀλλ' ὅτι τῇ λειτουργίᾳ πεποίηται ἀρχιερεὺς, περιθέμενος τὰ πεποιημένα καὶ κατασκευασθέντα (2) ἱμάτια τῇ ἀρχιερατείᾳ· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τοῦ Κυρίου δυνατόν ἐστι καλῶς νοεῖν, ὡς οὐκ ἄλλος γέγονε τὴν

8. Vetera siquidem hujusce rei umbra erant, quodque Salvator post suum adventum peregit, id Aaron in lege adumbrabat. Igitur quemadmodum Aaron idem erat, nec mutabatur pontificalem induens vestem, sed idem manens, ea solummodo operiebatur, ita ut si quis illum offerentem intuitus dixisset, Ecce Aaron factus est hodie pontifex; non his verbis significasset illum tunc hominem factum esse, quippe cum homo esset antequam fieret pontifex: sed ipsum indicasset vestibus factis destinatisque pontificatui indutum, pontificem sacerdotio factum fuisse. Sane simili modo hujusmodi dictiones, *factus est*, aut, *effactus est*, recte de Domino

[50] Exod. XXVIII et XXXIX. [51] Joan. I, 1.

(92) Felc. 5. αὐτῷ. Ibidem Felc. 4, προσφέρει τῷ Πνεύματι καὶ Πατρί. D

(93) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, sed in solo Seguer. additur articulus τοῦ. Alii et editi, τὴν ἐκ Πατρὸς φύσει γέννησιν. Ibidem Gobler. et Felc. 1, εἴρηκε αὐτὸν πιστὸν ὄντα, etc.

(94) Reg. et Felc. 5, καὶ τῆς Ἀαρών. Mox Reg. Anglic. et Felc. 4, γεγέννηται. Alii et editi, γεγένηται.

(95) Sic Seguer. Basil. Anglic. Reg. Gobler. Felc. 1 et 5. Cæteri vero et editi, ἐπενδυσκόμενος. Ibidem Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, ἐπωμίδα, τὸν ποδήρη, τὸ λόγιον.

(96) Gobler. et Felc. 1 omittunt, καὶ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος.

(97) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. Editi vero et alii, οὕτως καὶ αὐτὸς ἔλαβεν ἀπὸ γῆς ἀνθρωπίνην σάρκα. Felc. 5, ἀπὸ ἀνθρωπίνης σάρκα.

(98) Seguer., ὢν ἀρχιερεύς, Paulo post idem, πάντας ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν.

(99) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4. At editi et alii, σκιογραφεῖ ὁ Ἀαρὼν, ὁ αὐτὸς ὢν καὶ οὐκ ἠλλάσσετο περιτιθέμενος τὴν ἱερατικὴν ἐσθῆτα.

(1) Sic Seguer. et Reg. Cæteri et editi, ἐσήμανεν. Mox Seguer., πρὸ τοῦ αὐτὸν ἀρχιερέα, etc. Reg. et Felc. 5, πρὸ τοῦ ἀρχιερεὺς γενέσθαι. Editi et alii, πρὸ τοῦ ἀρχιερέα γενέσθαι.

(2) Gobler. et Felc. 1, κατεσκευασμένα Ibidem Seguer. Reg. Anglic. Gobler. Felc. 1 et 5, τῇ ἱερατείᾳ. Alii et editi, τῇ ἀρχιερατείᾳ.

possumus interpretari, eum videlicet carne assumpta non alium fuisse factum, sed **376** eumdem esse, illaque solum contegi: nefas autem est Verbum, quatenus Verbum, factum esse cogitare; sed intelligendum est Verbum, cum esset opifex et creator, corpore facto et creato, quod pro nobis posset offerre, postea indutum, pontificem factum fuisse, quæ causa est cur factum dicatur. Itaque si Dominus homo non est factus, decertent Ariani; sin autem Verbum caro factum est, quid aliud de homine facto dicendum erat, quam, *qui fidelis est ei qui fecit illum*? Ut enim proprie de Verbo dicitur, *In principio erat Verbum* [52], ita hominum proprium est fieri et creari. Quis ergo, si Dominum viderit tanquam hominem ambulantem, Deumque se factis declarantem, non sciscitetur, quisnam istum fecerit hominem? Quis autem ita interrogatus non responderet, Patrem, illum fecisse hominem, ipsumque pontificem nobis misisse. Atqui hanc ipsam sententiam, tempusque et personam ex ipso Apostolo qui scripsit, *qui fidelis est ei qui fecit illum*, melius licet discere, si nempe ad ea quæ antecedunt attenderimus. Una enim series est, ac de eodem agitur hoc in Scripturæ loco. Hæc itaque scribit in Epistola ad Hebræos: *Quia ergo pueri carnis et sanguinis participes facti sunt, ipse quoque similiter eorumdem particeps fuit, ut per mortem eum destrueret, qui mortis imperium habet, id est diabolum, et liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant servituti. Nusquam enim angelos apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit. Unde debuit per omnia fratribus similis fieri, ut misericors fieret et fidelis pontifex in his quæ ad Deum spectant, ut expiaret peccata populi. In eo enim in quo ipsum tentari contigit, potest his qui tentantur auxiliari. Unde, fratres sancti, vocationis cœlestis participes, considerate apostolum et pontificem confessionis nostræ Jesum, qui fidelis est ei qui fecit illum.*

9. Quis hæc verba possit legere, quin Arianos statim condemnet, beatumque admiretur Apostolum, qui tam præclare est locutus? Quando enim factus

[52] Joan. I; 1. [53] Hebr. II, 14-18; III, 1, 2.

(3) Seguer. et Felc. 4, αὐτῇ. Gobler. et Felc. 1, αὐτήν. Editi et alii, ταύτῃ. Mox ἡ Λόγος abest a Felc. 5 Seguer., ἡ Λόγος, mendose.

(4) Felc. 4. γεννητόν. Cæteri et editio Commel., γενητόν.

(5) Sic Seguer. Anglican. Reg. Gobler. Felc. 1 et 4. At Basil. et Felc. 2, εἰ δὲ ὅλως σάρξ. Editi, εἰ δὲ ὅλος σάρξ. Ibidem Seguer.. Gobler. Felc. 1 et 4, τί ἐδει. Alii et editi, τί δεῖ. Item ibid. Seguer. Gobler. Felc. 1 et 5, περὶ γεγονότος. Basil., περὶ τοῦ γινομένου. Anglican., περὶ γινομένου. Editi, περὶ γενομένου. Mox Felc. 4, καὶ γὰρ ἴδιον.

(6) Sic Seguer. Reg. Basili. Anglic. et Felc. 4. At cæteri et edit. ἦν Λόγος. Mox Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, γίνεσθαι καὶ ποιεῖσθαι et mox, ὡς ἄνθρωπον. Alii et editi, γενέσθαι καὶ πεποιῆσθαι, qui et ὡς omittunt.

(7) Basil. Reg. et Felc. 5, ἐποίησεν ἄνθρωπον καὶ ἀπέστειλεν ἡμῖν, omissis intermediis. Ibidem Seguer. Gobler. et Felc. 1, Τίς δὲ πάλιν οὕτως. Editi et alii, ἡ τίς οὕτως. Item Seguer. ibid., ἀπεκρίνετο. Gobler. Felc. 1 et 4, ἀπεκρίνατο. Alii et editi, ἀπεκρίθη.

(8) Seguer. Gobler. et Felc. 1, αὐτόν. Cæteri et editi, τοῦτον.

(9) Sic Seguer. Anglican. Goblerian. Felc. 1 et 4, ut et Nannius legerat. In aliis et editis desunt, ἐὰν τὰ ἔμπροσθεν λάβωμεν· μία γὰρ ἀκολουθία ἐστί. Gobler. et Felc. 1 habent ἐὰν τῶν ἔμπροσθεν. Ibidem Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, καὶ περὶ τοῦ αὐτοῦ. Editi et alii, καὶ περὶ τούτου. Mox Seguer. Felc. 4 et 5, τῇ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῇ.

(10) Felc. 4, θανάτου καὶ δουλείας. Idem paulo post omittit κατὰ πάντα.

(11) Seguer. Gobler. et Felc. 1, τὰς ἁμαρτίας. Editi aliique, ταῖς ἁμαρτίαις.

(12) Seguer. Reg. Gobler. et Felc. 1. Ἀπόστολον θαυμάζει. Alii et editi, Ἀπόστολον οὐ θαυμάζει.

A σάρκα λαβών, ἀλλ' ὁ αὐτὸς ὤν, ἐκαλύπτετο ταύτῃ (3)· καὶ τὸ, γέγονε, καὶ τὸ, πεποίηται, οὐχ ὅτι ὁ Λόγος, ᾗ Λόγος ἐστί, πεποίηται νοεῖν θέμις· ἀλλ' ὅτι Λόγος ὢν δημιουργὸς, ὥσπερον πεποίηται ἀρχιερεὺς, ἐνδυσάμενος σῶμα τὸ γενητὸν (4) καὶ ποιητὸν, ὅπερ καὶ προσενεγκεῖν ὑπὲρ ἡμῶν δύναται, διὸ καὶ λέγεται πεποιῆσθαι. Εἰ μὲν οὖν οὐ γέγονεν ἄνθρωπος ὁ Κύριος, μαχέσθωσαν οἱ Ἀρειανοί (5)· εἰ δὲ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, τί ἔδει περὶ γεγονότος ἀνθρώπου λέγειν ἢ, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν; Ὡς γὰρ ἴδιον περὶ τοῦ Λόγου εἰπεῖν, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος (6), οὕτως ἀνθρώπων ἴδιόν ἐστι τὸ γίνεσθαι καὶ ποιεῖσθαι. Τίς γοῦν ἰδὼν τὸν Κύριον, ὡς ἄνθρωπον περιπατοῦντα, καὶ Θεὸν ἐκ τῶν ἔργων δεικνύμενον, οὐκ ἂν ἐρώτησε, τίς τοῦτον ἐποίησεν ἄνθρωπον (7);

B Τίς δὲ πάλιν οὕτως ἐρωτηθεὶς οὐκ ἂν ἀπεκρίνετο, ὅτι ὁ Πατὴρ τοῦτον (8) ἐποίησεν ἄνθρωπον, καὶ ἀπέστειλεν αὐτὸν ἡμῖν ἀρχιερέα; τὴν δὲ τοιαύτην διάνοιαν καὶ τὸν καιρὸν, καὶ τὸ πρόσωπον, αὐτὸς ὁ Ἀπόστολος ὁ καὶ γράψας, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν, δηλῶσαι μᾶλλον ἱκανός ἐστιν, ἐὰν τὰ ἔμπροσθεν λάβωμεν· μία γὰρ ἀκολουθία ἐστὶ (9), καὶ περὶ τοῦ αὐτοῦ τὸ ἀνάγνωσμα τυγχάνει. Γράφει τοίνυν ἐν τῇ ἐπιστολῇ τῇ πρὸς Ἑβραίους ταῦτα· Ἐπεὶ οὖν τὰ παιδία κεκοινώνηκεν αἵματος καὶ σαρκὸς, καὶ αὐτὸς παραπλησίως μετέσχε τῶν αὐτῶν, ἵνα διὰ τοῦ θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τουτέστι τὸν διάβολον, καὶ ἀπαλλάξῃ τούτους, ὅσοι φόβῳ θανάτου διαπαντὸς τοῦ ζῆν ἔνοχοι ἦσαν δουλείας (10). Οὐ γὰρ δήπου ἀγγέλων ἐπιλαμβάνεται, ἀλλὰ σπέρματος Ἀβραὰμ

C ἐπιλαμβάνεται. Ὅθεν ὤφειλε κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆναι, ἵνα ἐλεήμων γένηται καὶ πιστὸς ἀρχιερεὺς τὰ πρὸς τὸν Θεὸν, εἰς τὸ ἱλάσασθαι τὰς ἁμαρτίας (11) τοῦ λαοῦ· ἐν ᾧ γὰρ πέπονθεν αὐτὸς πειρασθεὶς, δύναται τοῖς πειραζομένοις βοηθῆσαι. Ὅθεν, ἀδελφοὶ ἅγιοι, κλήσεως ἐπουρανίου μέτοχοι, κατανοήσατε τὸν ἀπόστολον καὶ ἀρχιερέα τῆς ὁμολογίας ἡμῶν Ἰησοῦν, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν.

9. Τίς τὴν περικοπὴν ταύτην ὅλην ἀναγινώσκων, οὐ τῶν μὲν Ἀθεϊανῶν καταγινώσκει, τὸν δὲ μακάριον Ἀπόστολον θαυμάζει (12), καλῶς εἰρηκότα;

Πότε γὰρ πεποίηται, καὶ πότε ἀπόστολος γέγονεν, εἰ μὴ ὅτε παραπλησίως ἡμῖν μετέσχε καὶ αὐτὸς (13) αἵματος καὶ σαρκός ; Καὶ πότε γέγονεν ἐλεήμων καὶ πιστὸς ἀρχιερεὺς, ἢ ὅτε κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὡμοιώθη ; ὡμοιώθη δὲ τότε, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος, ἐνδυσάμενος τὴν ἡμετέραν σάρκα. Οὐκοῦν περὶ τῆς κατὰ τὸν ἄνθρωπον (14) οἰκονομίας τοῦ Λόγου γράφων ὁ Παῦλος ἔλεγε, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν, καὶ οὐ περὶ τῆς οὐσίας τοῦ Λόγου. Μηκέτι τοίνυν μαίνεσθε λέγοντες ποίημα εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον (15). Ἔστι γὰρ αὐτὸς Υἱὸς φύσει μονογενής. Τότε δὲ ἔσχεν ἀδελφοὺς, ὅτε τὴν ὁμοίαν ἡμῖν ἐνεδύσατο σάρκα, ἣν καὶ προσφέρων αὐτὸς (16) δι' αὐτοῦ, ἀρχιερεὺς ὠνομάσθη, καὶ γέγονεν ἐλεήμων καὶ πιστός· ἐλεήμων μὲν, ὅτι ὑπὲρ ἡμῶν (17) προσενέγκας ἑαυτὸν ἠλέησεν ἡμᾶς· πιστὸς δὲ, οὐ πίστεως μετέχων, οὐδὲ εἴς τινα πιστεύων ὥσπερ ἡμεῖς· ἀλλὰ πιστεύεσθαι ὀφείλων περὶ ὧν (18) ἐὰν λέγῃ καὶ ποιῇ, καὶ ὅτι πιστὴν θυσίαν προσφέρει τὴν μένουσαν καὶ μὴ διαπίπτουσαν. Αἱ μὲν γὰρ κατὰ νόμον προσφερόμεναι οὐκ εἶχον τὸ πιστὸν, καθ' ἡμέραν παρερχόμεναι, καὶ δεόμεναι πάλιν καθαρσίου· ἡ δὲ τοῦ Σωτῆρος θυσία ἅπαξ γενομένη (19) τετελείωκε τὸ πᾶν, καὶ πιστὴ γέγονε μένουσα διὰ παντός. Καὶ Ἀαρὼν μὲν ἔσχε τοὺς διαδεχομένους, καὶ ὅλως ἡ κατὰ νόμον ἱερατεία χρόνῳ καὶ θανάτῳ παρήμειβε τοὺς προτέρους· ὁ δὲ Κύριος ἀπαράβατον καὶ ἀδιάδεκτον ἔχων τὴν ἀρχιερωσύνην πιστὸς γέγονεν ἀρχιερεὺς, παραμένων ἀεὶ, καὶ τῇ ἐπαγγελίᾳ πιστὸς γενόμενος (20), εἰς τὸ ἐπακούειν καὶ μὴ πλανᾶν τοὺς προσερχομένους. Τοῦτο δὲ πάλιν καὶ ἀπὸ τῆς Ἐπιστολῆς τοῦ μεγάλου Πέτρου (21) μαθεῖν ἔξεστι, λέγοντος· Ὥστε καὶ οἱ πάσχοντες κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, πιστῷ κτίστῃ παρατιθέσθωσαν τὰς ἑαυτῶν ψυχάς· πιστὸς γάρ ἐστιν, οὐκ ἀλλασσόμενος, ἀλλ' ἀεὶ διαμένων, καὶ ἀποδιδοὺς ἃ ἐπηγγείλατο.

A effectusque est apostolus, nisi cum ipse, ut nos, carnis et sanguinis fuit particeps ? Quando vero misericors et fidelis pontifex est factus, nisi cum per omnia fratribus similis fuit effectus ? quod utique tunc accidit cum nostra carne assumpta factus homo est. Itaque de humana Verbi dispensatione non de natura Verbi hæc scripsit Paulus, *qui fidelis est ei qui fecit illum*. Jam ergo insanire desinite, nec amplius contendite Dei Verbum rem factam esse. Siquidem ipse est unigenitus natura Filius. Tunc autem habuit fratres, cum carnem nostri similem induit, quam per se ipse offerens, pontifex appellatus **377** est, factusque est misericors et fidelis : misericors quidem, quia cum seipsum pro nobis obtulit, nostri est misertus : fidelis vero, non B quia fidei particeps est, aut in aliquem credit, uti nos, sed quia in his quæ vel dixerit vel fecerit, credi debet, ac fidele constansque sacrificium non fluxum offert. Nam legis sacrificia nihil fidele sive firmum habebant, cum singulis diebus præterirent, novaque rursus indigerent purgatione ; at Salvatoris sacrificium semel peractum omnia perfecit, fideleque est factum, cum maneat perpetuo. Præterea Aaroni fuere successores, omninoque legis sacerdotium, tempore et morte interveniente, priores mutabat sacerdotes. At Dominus pontificatum habet qui nec transit, nec cui succeditur : unde fidelis factus est pontifex, quia semper manet [54]. Fit quoque promissione fidelis, cum eos qui ad illum accedunt exaudiat, nec fallat unquam. Id item ex Epistola beati Petri licet discere. *Itaque*, inquit, *et hi qui patiuntur* C *secundum voluntatem Dei, fideli Creatori commendent animas suas* [55]. Fidelis enim est, qui non mutatur, sed semper permanet, et ea reddit quæ est pollicitus.

10. Ἑλλήνων μὲν οὖν οἱ λεγόμενοι παρ' αὐτοῖς ψευδώνυμοι θεοὶ οὔτε τῷ εἶναι, οὔτε **τῷ ἐπαγγέλλεσθαί εἰσι πιστοί· οὔτε** γὰρ οἱ αὐτοί εἰσι πανταχοῦ, **ἀλλὰ** καὶ οἱ κατὰ τόπους (22), τῷ χρόνῳ διαφθείρονται, καὶ περὶ ἑαυτοὺς καταῤῥέουσι· διὸ καὶ κατ' αὐτῶν ὁ Λόγος βοᾷ, ὅτι πίστις οὐκ ἴσχυσεν (23) ἐν αὐτοῖς, καὶ ὕδωρ ψευδές εἰσι, καὶ οὐκ ἔστι πίστις ἐν αὐτοῖς. Ὁ δὲ τῶν ὅλων καὶ μόνος τῷ ὄντι ὄντως καὶ ἀληθινὸς ὢν Θεὸς (24) πιστός ἐστιν, ὁ αὐτὸς ὢν, καὶ

10. Falsi autem gentilium dii neque quoad naturam neque quoad promissa fideles sunt [56]. Nec enim ipsi ubique exsistunt, quin etiam his in locis, ubi sunt, tempore deperunt ac per se destruuntur. Hinc adversus illos clamat Verbum fidem in illis non valuisse, et falsam eos esse aquam, fidemque in illis non esse. At solus et verus omnium Deus fidelis est, qui idem et est, et ait : *Videte me, videte quod ego sum* [57], et, *non sum mutatus* [58].

[54] Hebr. VII, 24. [55] I Petr. IV, 19. [56] Jerem. IX, 3. [57] Deuter. XXXII, 39. [58] Malach. III, 6.

(13) Seguer. et Reg., ἡμῖν. Editi, ὑμῖν. Ibid. Seguer. Gobler. et Felc. 1 et 5, μετέσχε καὶ αὐτός. Cæteri et editi, μετέσχεν αὐτός.

(14) Seguer., κατὰ τὸ ἀνθρώπινον. Mox idem et Anglican. Gobler. Felc. 1 et 4 habent, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν, καὶ οὐ περὶ τῆς οὐσίας Λόγου, quæ in aliis et editis desunt : sed et ea Nannius legerat.

(15) Sic Seguerian. Gobler. item, Felc. 1 et 4 habent, τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον. Felc. 5, ποίημα εἶναι λέγοντες τὸν Λόγον. Alii et editi, ποίημα λέγοντες τὸν Λόγον.

(16) Sic Seguer. Reg. Basil. Gobler. Felc. 1 et 4. Editi vero et alii, ἧς. Ibidem mss. omnes, προσφέρων αὐτός. Editi, προσφέρων αὐτόν.

(17) Seguer. et Felc. 4. At alii et editi, περὶ D ἡμῶν. Ibidem Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, προσενέγκας ἑαυτόν. In aliis et editis deest ἑαυτόν.

(18) Περὶ ὧν abest a Felc. 5. Ibidem Seguer. et Felc. 4, ἂν λέγῃ. Alii et editi, ἐὰν λέγῃ.

(19) Γενομένη deest in Felc. 4. Paulo post Seguer. Gobl. et Felc. 1, καὶ ὅλως ἡ κατά. Seguer., ibidem, τὸν νόμον. Cæteri et oditi, καὶ ὄντως ἡ κατὰ νόμον.

(20) Seguer., γινόμενος.

(21) Gobler. et Felc. 1, τοῦ ἀποστόλου Πέτρου. Mox iidem, Reg. et Seguer., κατὰ τὸ θέλημα. Alii et editio Commel., κατὰ θέλημα.

(22) Seguer. κατὰ τοὺς τόπους.

(23) Basil., ἐνίσχυσεν.

(24) Gobler. et Felc. 1, ὢν Υἱὸς καὶ Θεός. Mox Seguer., ἴδετέ με, ἴδετε. Alii et editi postremum ἴδετε omittunt.

Hinc etiam ejus Filius fidelis est, qui et ipse semper est, nec mutatur, nec natura nec promissis fallax est, ut iterum scribit Apostolus ad Thessalonicenses : *Fidelis est qui vos vocat, qui et faciet* [59]. Cum enim ea quæ promittit efficit, fidelis est in verbis suis. Quod autem hoc vocabulum inmutabilitatem significet, idem his verbis Hebræos docet : *Si non credimus, ille fidelis permanet, negare seipsum non potest.* Itaque jure merito Apostolus de corporea Verbi præsentia sermonem habens dixit : *Apostolum et qui fidelis est ei qui fecit illum* [60]; quibus utique verbis ostendit Jesum Christum etiam factum hominem, heri et hodie eumdem esse, atque in perpetuum tempus esse immutabilem. At vero quemadmodum humanæ illius naturæ, sacerdotii nomine, meminit Apostolus : sic etiam non diu de ejus divinitate siluit, sed mox meminit ejusdem, quo nos ubique redderet securos, præsertim ubi de ejus humilitate loquitur, ut ipsius altitudinem paternamque majestatem statim cognosceremus. Ait igitur : Moyses famulus, Christus autem Filius erat [61] : et ille quidem fidelis erat in domo, iste vero super domum, utpote qui eam ædificaverit, ejusque dominus sit ac opifex, et eam tanquam dominus sanctam efficiat. Siquidem Moyses, qui homo natura erat, fidelis est factus, cum Deo, qui per Verbum loquebatur, crederet : Verbum autem, non veluti res quædam facta, erat in corpore, aut ut res creata in creata, sed Deus erat in carne, et opifex ac fabricator in opere a se constructo. Præterea **378** homines carne circumdantur, ut sint et consistant : at Dei Verbum homo factus est, ut carnem sanctam redderet ; et qui Dominus erat, servi figuram assumpsit. Verbi enim serva est res omnis creata, quæ ab ipso facta et condita fuit. Inde porro constat illud ab Apostolo dictum, *fecit*, minime significare factum fuisse Verbum, sed corpus duntaxat quod simile nostri accepit : hinc que factus homo, frater noster est appellatus.

11. Quod si ostensum est, cum quis de ipso Verbo loquens, vocabulo, *fecit*, utitur, eum illud loco, *genuit*, usurpare : quam illi, quæso, pravam inter-

A λέγων· Ἴδατέ με, ἴδετε, ὅτι ἐγώ εἰμι, καὶ, οὐκ
λοίωμαι· διὸ καὶ ὁ τούτου Υἱὸς πιστός ἐστιν, ἀεὶ
καὶ οὐκ ἀλλοιούμενος, οὐδὲ διαψευδόμενος οὔτε ἐν
εἶναι, οὔτε ἐν τῷ ἐπαγγέλλεσθαι, καθάπερ πάλι
Ἀπόστολος γράφων Θεσσαλονικεῦσι μέν φησι· Πι
ὁ καλῶν ὑμᾶς, ὃς καὶ ποιήσει (25)· ἐν γὰρ τῷ πο
ἃ ἐπαγγέλλεται, πιστός ἐστι λαλῶν· Ἑβραίοις
περὶ τοῦ σημαίνειν τὴν λέξιν ταύτην καὶ (26)
ἀναλλοίωτον οὕτως γράφει· Εἰ ἀπιστήσομεν, ἐ
νος πιστὸς μένει· ἀρνήσασθαι ἑαυτὸν οὐ δύ
ται. Οἰκοῦν εἰκότως ὁ Ἀπόστολος τὴν σωματικὴν
Λόγου παρουσίαν διηγούμενός φησιν (27)· Ἀπό
λον καὶ πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν, ὡ
κυς, ὅτι καὶ ἄνθρωπος γενόμενος Ἰησοῦς Χρισ
χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτός, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας ἀν
λοίωτός ἐστι. Καὶ ὥσπερ τῆς (28) ἀνανθρωπήσ
B αὐτοῦ διὰ τῆς ἀρχιερωσύνης μνημονεύει γράφω
Ἀπόστολος· (29) οὕτω καὶ πάλιν οὐκ ἐσιώπησε μακρ
ἀλλ' εὐθὺς περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ μνημονεύει, τ
ταχοῦ τῆς ἀσφαλείας γινόμενος, ἔνθα μάλιστα τὸ τ
πεινὸν ὀνομάζει, ἵν' εὐθὺς αὐτοῦ τὴν ὑψηλότητα
τὴν πατρικὴν μεγαλειότητα γινώσκωμεν. Φησὶ γά
Ὁ μὲν Μωσῆς θεράπων, ὁ δὲ Χριστὸς Υἱός· κἀκ
νος μὲν πιστὸς εἰς τὸν οἶκον, οὗτος δὲ ἐπὶ τὸν οἶκ
ὡς αὐτὸς αὐτὸν κατασκευάσας, καὶ κύριος αὐτοῦ
δημιουργὸς τυγχάνων, καὶ ὡς Θεὸς ἁγιάζων αὐ
Ὁ μὲν γὰρ Μωσῆς, ἄνθρωπος φύσει ὤν, πιστὸς ἠ
νετο (30), πιστεύων τῷ διὰ τοῦ Λόγου λαλοῦντι αὐ
Θεῷ· ὁ δὲ Λόγος οὐχ ὥσπερ τις τῶν γενητῶν ἦν
σώματι, οὐδὲ ὡς κτίσμα ἐν κτίσμασιν, ἀλλὰ Θεὸς
σαρκὶ καὶ δημιουργὸς, καὶ κατασκευαστὴς ἐν τῷ κ
C τασκευασθέντι ὑπ' αὐτοῦ. Καὶ οἱ μὲν ἄνθρωπ
ἕνεκα τοῦ εἶναι καὶ ὑφεστάναι σάρκα περιβέβλη
ται (31)· ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἕνεκα τοῦ ἁγιάζειν τ
σάρκα γέγονεν ἄνθρωπος· καὶ Κύριος ὤν, ἐν τῇ μορ
τοῦ δούλου ἦν· δούλη (32) γὰρ τοῦ Λόγου ἡ πά
κτίσις, ἡ παρ' αὐτοῦ γενομένη καὶ ποιηθεῖσα. Τ
δὲ τούτου συνέστηκεν, ὅτι καὶ τὸ λεγόμενον παρὰ
Ἀποστόλῳ, ἐποίησεν, οὐ ποιουμένου δείκνυσι τ
Λόγον, ἀλλ' ὅπερ ἔλαβεν ὅμοιον ἡμῖν (33) σῶμα ἐ
καὶ ἀδελφὸς ἡμῶν ἐχρημάτισε γενόμενος ἄ
θρωπος.

11. Εἰ δὲ δέδεικται, ὅτι, κἂν ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Λόγο
τος (34) λέγῃ τὸ, ἐποίησεν, ἀντὶ τοῦ, ἐγέννησε, λίαν
πο'αν ἄρα παρεξευρεῖν ἐπίνοιαν ἔτι μᾶλλον κακο-

[59] I Thessal. v, 24. [60] I Tim. II, 11. [61] Hebr. III, 5.

(25) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4. Alii autem et editio Commel., ποιεῖ.

(26) Seguer., καὶ τό. Editi et alii καὶ omittunt. Mox Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, ἀρνήσασθαι ἑαυτόν. Alii et editi, ἀρνήσασθαι γὰρ ἑαυτόν.

(27) Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, φησιν. Editi et alii, ἐστιν.

(28) Sequentium., ἐστι· Καὶ ὥσπερ τῆς. Editi et alii, ἐστι· καὶ ὥσπερ τῆς.

(29) Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, γράφων ὁ Παῦλος. Paulo post idem pro ἔνθα, habent ἐνταῦθα.

(30) Seguer., ἐγένετο. Paulo post Felc. 4, τῶν γεννητῶν.

(31) Sic mss. omnes. Editio Commel., περιβέβλητται. Mox Seguer., ἕνεκα τοῦ ἁγιάζειν τὴν σάρκα, γέγονεν. Cæteri et editi, ἕνεκεν τοῦ ἁγιάζειν τὴν σάρκα, γενόμενος.

(32) Anglic., δοῦλοι. Ibidem Seguer., Gobler. et Felc. 1, ἡ παρ' αὐτοῦ γενομένη. Editi aliique, δι' αὐτοῦ γενομένη. Paulo post Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, παρὰ τοῦ Ἀποστόλου. Alii et editi, παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ.

(33) Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἡμῖν. Cæteri et editio Commel., ἡμῶν.

(34) Seguer. Reg. et Felck. 4, λέγῃ· alii et ed.

νοίας εἰς τοῦτο δυνήσονται, ὅπου γε πανταχόθεν ὁ Λόγος τὸ ῥητὸν διακαθάρας, ἔδειξε μὴ εἶναι ποίημα τὸν Υἱόν, ἀλλὰ τῇ μὲν οὐσίᾳ γέννημα τοῦ Πατρὸς (35-36), τῇ δὲ οἰκονομίᾳ κατ' εὐδοκίαν τοῦ Πατρὸς, ἐποιήθη δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος καὶ συνίσταται; καὶ διὰ τοῦτο (37) ἄρα λέγεται (38) παρὰ μὲν τῷ Ἀποστόλῳ, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν, ἐν δὲ ταῖς Παροιμίαις καὶ τὸ κτίζεσθαι (39). Ἕως γὰρ ὁμολογεῖται γενόμενος ἄνθρωπος, οὐδὲν διαφέρει λέγειν, καθάπερ προείρηται (40), εἴτε ἐγένετο, εἴτε πεποίηται, εἴτε ἔκτισται, εἴτε πέπλασται, εἴτε δοῦλος, εἴτε υἱὸς παιδίσκης, εἴτε υἱὸς ἀνθρώπου, εἴτε κατεστάθη, εἴτε ἀπεδήμησεν, εἴτε νυμφίος, εἴτε ἀδελφιδοῦς, εἴτε ἀδελφός. Πάντα γὰρ ταῦτα τὰ λεξείδια τῆς ἀνθρώπων (41) συστάσεως ἴδια τυγχάνει ὄντα· καὶ τὰ τοιαῦτα οὐ τὴν οὐσίαν τοῦ Λόγου, ἀλλὰ τὸ ἄνθρωπον αὐτὸν γεγενῆσθαι σημαίνει. Τοιαύτην ἔχει διάνοιαν καὶ τὸ ἐν ταῖς Πράξεσι παρ' αὐτῶν πάλιν προφερόμενον ῥητὸν τοῦ Πέτρου (42) λέγοντος· Ὅτι Κύριον (43) καὶ Χριστὸν ἐποίησε τοῦτον τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἐνταῦθα γέγραπται, Ἐποίησεν ἑαυτῷ Υἱόν, ἢ, Ἐποίησεν ἑαυτῷ Λόγον, ἵνα καὶ τοιαῦτα φαντασθῶσιν. Εἰ μὲν οὖν μὴ ἐπελάθοντο, ὅτι περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ λαλοῦσιν (44), ἐρευνάτωσαν εἴ που γέγραπται, Ἐποίησεν ἑαυτῷ Υἱὸν ὁ Θεὸς, ἢ Ἔκτισεν ἑαυτῷ Λόγον· ἢ πάλιν, εἴ που γέγραπται φανερῶς, ποίημά ἐστιν ἢ κτίσμα ὁ Λόγος· καὶ τότε προφασιζέσθωσαν, ἵνα καὶ οὕτως ἐλεγχθῶσιν οἱ ἀνόητοι (45). Εἰ δὲ μηδέν τι τοιοῦτον εὑρίσκουσι· μόνον δὲ εἴ που γέγραπται, ἐποίησε, καὶ, πεποίηται, θηρεύουσι· φοβοῦμαι μὴ κατ' ὀλίγον ἀκούοντες, Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ Ἐποίησε τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην, καὶ, Ἐποίησε τὴν θάλασσαν, εἴπωσιν αὐτὸν εἶναι τὸν οὐρανὸν. καὶ αὐτὸν εἶναι τὸ τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ γενόμενον φῶς, καὶ αὐτὸν εἶναι τὴν γῆν, καὶ ἕκαστον τῶν ποιηθέντων, ἵνα λοιπὸν ὁμοιωθῶσι καὶ (46) τοῖς λεγομένοις Στωϊκοῖς. Ὅτι ἐκεῖνοι μὲν αὐτὸν τὸν Θεὸν ἐξαπλοῦσιν εἰς τὰ πάντα· οὗτοι δὲ τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον εἰς ἕκαστον τῶν ποιημάτων (47) συντάττουσιν· εἰ καὶ φθάσαντες εἰρήκασι τὰ ὅμοια, λέγοντες ἕνα τῶν ποιημάτων αὐτὸν εἶναι.

12. Ἀλλὰ πάλιν ἀκουέτωσαν τὰ αὐτὰ, καὶ μανθα-

pretationem sunt excogitaturi, postquam nostra Oratione dictum illud tam dilucide enucleavimus, ostendimusque Filium non rem factam, sed natura quidem Patris fetum esse, œconomia vero sive dispensatione eumdem, cum Patri visum est, hominem propter nos factum esse : quam ob causam, ait Apostolus, *qui fidelis est ei qui fecit illum*, et in Proverbiis idem creari dicitur [62]. Dummodo enim factum eum esse hominem concedatur, nihil sane interest, si, uti jam est observatum, de eo dicatur sive *factus est*, sive *effectus est*, sive *creatus est*, sive *formatus est*, sive *servus*, sive *filius ancillæ*, sive *filius hominis*, sive *constitutus est*, sive *peregrinatus est*, sive *sponsus*, sive *patruelis*, sive *frater*. Siquidem omnia hæc vocabula hominum conditionis propria sunt, eaque et similia non naturam Verbi significant, sed eum hominem factum esse demonstrant. Eodem similiter modo intelligendus est locus ille Actuum, quem illi quoque objiciunt, ubi scilicet Petrus ait : *Quia et Dominum et Christum fecit hunc Jesum, quem vos crucifixistis* [63]. Nec enim hic scriptum est : Fecit sibi ipsi Filium, vel, fecit sibi ipsi Verbum, ut ista comminiscerentur. Si igitur obliti non sunt se de Dei Filio loqui, scrutentur num alicubi scriptum sit : sibi ipsi Filium fecit Deus, vel, sibi ipsi Verbum creavit : vel, an uspiam aperte dictum sit : Verbum res est facta ac creata; idque tunc objiciant, ut etiam hac ex parte stulti confutentur. Quod si nihil hujusmodi reperiunt, sed tantum sedulo observant sicubi scriptum est, *fecit*, et, *factus est*, vereor ne audientes, In principio fecit Deus cœlum et terram, et, fecit solem et lunam, et, fecit mare [64], eo sensim veniant ut dicant eum esse cœlum et lucem quæ prima die facta est, terramque et singulas res factas, ut jam scilicet his, quos Stoicos vocant, similes habeantur. Stoici enim ipsum Deum in omnia extendunt (47*) : illi autem Dei Verbum collocant in singulis rebus factis : quanquam similia jam propugnarunt, cum ipsum contenderint unam ex rebus factis esse.

12. Verum iterum eadem audiant, ac primum

[62] Prov. VIII, 22. [63] Act. II, 36. [64] Genes. I, 7, 16.

Commel. λεγοι. Ibidem Seguer. λέγειν ποίαν, etc. Mox Seguer. Gobler. Felc. 1 et 5, ἐπίνοιαν ἔτι μᾶλλον κακονοίας. In aliis et editis deest, ἔτι μᾶλλον κακονοίας.

(35-36) Seguer. et Felc. 5, γέννημα τοῦ Πατρός. Alii et editio Commel. γέννημα οὐ τοῦ Πατρός. Ibidem Gobler. Felc. 1 et 4, omittunt τῇ δὲ οἰκονομίᾳ, κατ' εὐδοκίαν τοῦ Πατρός.

(37) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, ubi Seg. παρὰ μὲν τῷ, alii, μὲν παρὰ τῷ. Anglic. διὰ τοῦτο παρὰ μὲν τῷ. Editi et alii, διὰ τοῦ λέγεσθαι παρὰ μὲν τῷ, etc., μέν deest in Regio.

(38) Forte legendum ἄνθρωπος; καὶ συνίσταται καὶ διὰ τοῦτο ἄρα λέγεσθαι.

(39) Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, καὶ κτίζεσθαι. Ibidem Seguer. Ἕως μὲν γάρ, etc.

(40) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4. Alii vero et editi, εἴτε πεποίηται.

(41) Seguer. ἀνθρώπου. Paulo post Felc. 5, ἀλλὰ τὸν ἄνθρωπον. Ibidem Felc. 4, γεγεννῆσθαι.

(42) Anglic. ῥητὸν Πέτρου. Ibidem λέγοντος deest in Gobler. et Felc. 1.

(43) Seguer. ὅτι καὶ Κύριον. Idem ibid. et Reg. ἐποίησε τοῦτον. At in aliis et editis deest τοῦτον. Mox Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, ἐποίησεν ἑαυτῷ Υἱόν, ἢ ἐποίησεν ἑαυτῷ Λόγον. Reg., ἐποίησεν αὐτὸν Υἱὸν, ἢ ἐποίησε Λόγον. Editio Commel., ἐποίησεν αὐτῷ Υἱὸν ἢ ἐποίησεν αὐτῷ Λόγον.

(44) Felc. 5, hic et mox, αὐτῷ.

(45) Seguer. Gobler., et Felc. 1, ἐλεγχθῶσιν ἀνόητοι.

(46) Καί deest in Seguer. Ibidem Felc. 2, ἀπὸ τὸν Θεόν. Reg.. et editio Commel., ἀπὸ τῶν θεῶν. Alii, αὐτὸν τὸν Θεόν.

(47) Sic Seguer. Gobler., et Felc. 1 et 4. At alii et editi, ποιηθέντων.

(47*) Vide Plutarchum *De placitis philosophorum* lib. I, cap. 6, 7.

discant Filium ipsum esse, et supra dictum est, nec Verbum rem factam esse, nec illa loca **379** de ejus divinitate esse intelligenda, sed expendendum qua de causa quove modo scripta fuerint : quod si quis exquirat, ea de humana dispensatione, quam nostri causa suscepit, dicta esse reperiet. Hinc enim cum Petrus dixisset, *Dominum et Christum eum fecit*, continuo addidit, *hunc Jesum quem vos crucifixistis* [65] : ex quibus profecto nemini non est manifestum, idque et istis patebit. modo velint sermonis contextum observare, his Petri verbis indicari non quidem naturam Verbi, sed ipsum secundum naturam humanam factum esse. Quid enim crucifixum est præter corpus? qui vero id quod Verbi corporeum est potuit aptius significare quam vocabulo, *fecit?* quanquam hæc ipsa dictio, *fecit*, rectam hic obtinet significationem. Nec enim dixit, ut supra annotavimus, Fecit eum Verbum, sed, *Dominum eum* : neque id tantum, sed, *apud vos*, et, *in medio vestri fecit*, quod idem est ac ostendit. Sane id Petrus ipse, primariam hancce doctrinam promulgare incipiens, verbis hujusmodi annotavit : *Viri Israelitæ, audite verba hæc* : *Jesum Nazarenum, virum quem Deus apud vos ostendit virtutibus, prodigiis et signis, quæ Deus per illum fecit in medio vestri, sicut ipsi scitis* [66]. Itaque quod in fine ait, *fecit*, idem initio, vocabulo, *ostendit*, dixerat. Namque ex signis et miraculis quæ edidit Dominus, ostensus est non simplex homo, sed Deus esse in corpore, et Dominus ac Christus. Simile quoque est quod a Joanne in Evangelio dicitur : *Idcirco ergo eum Judæi magis persequebantur, non tantum quod solvebat Sabbatum, sed et Patrem proprium dicebat Deum; æqualem se faciens Deo* [67]. Nec enim tunc Dominus seipse Deum finxit : cum Deus omnino fieri non queat; sed se Deum esse operibus ostendebat, uti ipse ait, *Si mihi non creditis, saltem operibus credite, ut cognoscatis quia ego in Patre et Pater in me est* [68]. Sic ergo Dominum et Regem eum fecit Pater in medio nostri et apud nos qui prius non credebamus. Unde etiam perspicuum est eum, qui eo tempore Dominus ac Rex esse ostendebatur, non tunc incepisse Regem et Dominum fieri, sed cœpisse dominatum ostendere

A νέτωσαν (48) πρῶτον, ὅτι Υἱός ἐστιν, ὡς καὶ ἐν ἔμπροσθεν εἴρηται, καὶ οὐ ποίημα ὁ Λόγος, κ δεῖ τὰς τοιαύτας λέξεις εἰς τὴν θεότητα αὐτοῦ δύνειν, ἀλλ' ἐρευνᾶν διὰ τί καὶ πῶς ταῦτα (4 γραπται, καὶ πάντως ἀπαντήσει τοῖς ζητοῦσιν θρωπίνη οἰκονομία, ἣν δι' ἡμᾶς ἀνεδέξατο. Κα καὶ ὁ Πέτρος εἰρηκώς, Κύριον καὶ Χριστὸν ἐποίησεν, εὐθὺς ἐπήγαγε, τοῦτον τὸν Ἰη ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε· καὶ πᾶσι γέγονε φα γένοιτο δ' ἂν καὶ τούτοις, ἐὰν τὴν (50) ἀκολο τηρήσωσιν, ὅτι οὐ τὴν οὐσίαν τοῦ Λόγου, ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινον, αὐτὸν πεποιῆσθαι ἔλεγε. Τί γὰρ τὸ σταυρούμενον ἢ τὸ σῶμα; τὸ δὲ σωματικὸ Λόγου πῶς εἶχε σημαίνειν ἢ διὰ τοῦ εἰπεῖν, ἐποί ἄλλως τε καὶ τὸ λεγόμενον ἐνταῦθα, ἐποίησε

B θὴν ἔχει τὴν διάνοιαν. Οὐ γὰρ εἶρηκε, καθὰ προ Ἐποίησεν αὐτὸν Λόγον, ἀλλὰ, Κύριον αὐτόν· κα οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' εἰς ὑμᾶς, καὶ, ἐν μέσῳ ἐποίησεν, ἴσον τῷ εἰπεῖν, ἀπέδειξε. Καὶ τοῦτ τὸ (52) ὁ Πέτρος, ἀρχόμενος τῆς τοιαύτης ἀρχ σκαλίας, μετὰ παρατηρήσεως ἐσήμανεν, ἡνίκα αὐτοὺς ἔλεγεν· Ἄνδρες Ἰσραηλῖται, ἀκο τοὺς λόγους τούτους· Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖο ὄρα ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀποδεδειγμένον εἰς ὑμᾶς δυνάμεσι, καὶ τέρασι, καὶ σημείοις, οἷς ἐπ δι' αὐτοῦ ὁ Θεὸς ἐν μέσῳ ὑμῶν, καθὼς οἴδατε. Τὸ ἄρα πρὸς τῷ τέλει λεγόμενον, ἐπ τοῦτο ἐν τῇ ἀρχῇ εἴρηκεν, ἀπέδειξεν· ἀπὸ γὰρ σημείων καὶ ὧν ἐποίει (54) θαυμασίων ὁ Κ ἀπεδείχθη οὐχ ἁπλῶς ἄνθρωπος, ἀλλὰ Θεὸς σώματι, καὶ Κύριος αὐτὸς (55) ὢν ὁ Χριστός.

C οὗτόν ἐστι καὶ τὸ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις λεγόμενον τοῦ Ἰωάννου· Διὰ τοῦτο οὖν μᾶλλον ἐζήτουν τὸν οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτι οὐ μόνον ἔλυε τὸ Σάββ ἀλλὰ καὶ Πατέρα ἴδιον ἔλεγε τὸν Θεόν, ἑαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ. Οὐ γὰρ ἔπλαττεν ἑα Κύριος τότε Θεόν· οὐδὲ γὰρ ὅλως (56) ἦν ποιῆ Θεός· ἀλλὰ ἀπεδείκνυε διὰ τῶν ἔργων, λέγω. ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις μου (57) πιστ ἵνα γνῶτε, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Π ἐν ἐμοί. Οὕτως τοίνυν Κύριον καὶ Βασιλέα πεποίηκεν ὁ Πατὴρ ἐν μέσῳ ἡμῶν (58), κα ἡμᾶς τοὺς πρότερον ἀπειθοῦντας. Καὶ δῆλόν ἐ ὡς ὁ νῦν Κύριος καὶ Βασιλεὺς ἀναδεικνύμενος

[65] Act. II, 36. [66] ibid. 22. [67] Joan. V, 16, 18. [68] Joan. X, 38.

(48) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, quæ et Nannius legit. Editi vero et alii omittunt τὰ αὐτὰ καὶ μανθανέτωσαν. Mox Seguer. Gobler. et Felc. 1 et 3, εἴρηται. Anglic., εἴπομεν. Cæteri et editi, εἴπαμεν.

(49) Ταῦτα abest a Seguerian.

(50) Seguerian., ἐὰν καὶ τήν. Ibid. Reg., et Felc. 5, ἀκολουθίαν φυλάξωσιν. Mox Seguer. Gobler. Felc. 4 et 4, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον. Alii et editio Commel., κατὰ τὸν ἄνθρωπον.

(51) Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, καὶ omittunt. Ibidem Gobler., et Felc. 1, ἀλλ' εἰς ἡμᾶς καὶ ἐν μέσῳ ἡμῶν. Alii et editio Commel., ὑμᾶς et ὑμῶν habent.

(52) Reg. Gobler., et Felc. 1, τοῦτο αὐτό. Mox Seguer. Goblerian., et Felc. 1, ἀρχιδιδασκαλίας, ut

D et Nannius legit. Alii et editi, διδασκαλίας.

(53) Gobler., et Felc. 1, εἰς ἡμᾶς. Alii et e εἰς ὑμᾶς.

(54) Seguerian., et Reg., ἐποίησε. Alii et e ἐποίει.

(55) Seguerian. Κύριος καὶ αὐτός.

(56) Seguerian., et Felc. 7, οὐδὲ γὰρ ὅλως. et editi, οὐδὲ ὅλως.

(57) Mox abest a Seguerian., et Felc. 4.

(58) Goblerian., et Felc. 1, ἡμῶν. Felc. 4, τῶν. Ibid. Seguerian., et Felc. 4, εἰς ἡμᾶς. Ali editio Commel., ὑμῶν, et, εἰς ὑμᾶς. Mox Seq Anglic. Gobler. Felc. 1 et 4, ὃ καὶ δῆλον. In et editis ὃ deest. Ibidem Seguer Gobler. Felc. 4, ὡς ὁ νῦν. Alii et editio Commel., ὡς νῦν.

ἀρχὴν ἔχει τοῦ γενέσθαι τότε Βασιλεὺς καὶ Κύριος, ἀλλ' ἀρχὴν ἔχει τοῦ τὴν κυριότητα ἑαυτοῦ δεικνύειν, καὶ ἐκτείνειν καὶ πρὸς τοὺς ἀπειθήσαντας.

13. Εἰ μὲν οὖν νομίζουσιν, ὅτι, καὶ πρὶν γένηται (59) ἄνθρωπος καὶ σταυρὸν ὑπομείνῃ, οὐκ ἦν Κύριος καὶ Βασιλεὺς ὁ Σωτὴρ, ἀλλὰ τότε ἀρχὴν ἔσχε (60) τοῦ εἶναι Κύριος· γνώτωσαν, ὅτι τὰ τοῦ Σαμοσατέως ἐκ φανεροῦ πάλιν φθέγγοντα ῥήματα· εἰ δὲ, ὥσπερ ἀνέγνωμεν καὶ προείπομεν ἐν τοῖς προτέροις, Κύριος καὶ Βασιλεὺς (61) ἐστιν ἀΐδιος, τοῦ μὲν Ἀβραὰμ Κύριον αὐτὸν προσκυνοῦντος, τοῦ δὲ Μωσέως λέγοντος· Καὶ Κύριος ἔβρεξεν ἐπὶ Σόδομα καὶ Γόμορρα θεῖον καὶ πῦρ παρὰ Κυρίου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· καὶ τοῦ Δαβὶδ ψάλλοντος· Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου· καὶ, Ὁ θρόνος σου (62) ὁ Θεος, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ῥάβδος εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου· καὶ, Ἡ βασιλεία σου βασιλεία πάντων (63) τῶν αἰώνων· δῆλόν ἐστιν, ὡς, καὶ πρὸ τοῦ γενέσθαι ἄνθρωπος, Βασιλεὺς καὶ Κύριος ἦν ἀΐδιος, εἰκὼν καὶ Λόγος τοῦ Πατρὸς ὑπάρχων. Ἀϊδίου δὲ ὄντος τοῦ Λόγου Κυρίου καὶ Βασιλέως, πρόδηλον πάλιν, ὅτι οὐ τὴν οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ πεποιῆσθαι ἔλεγεν ὁ Πέτρος, ἀλλὰ τὴν εἰς ἡμᾶς αὐτοῦ κυριότητα γενομένην, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ τῷ σταυρῷ πάντας λυτρωσάμενος, πάντων γέγονε Κύριος καὶ Βασιλεύς. Ἐὰν δὲ διὰ τὸ γεγράφθαι, ἐποίησε, φιλονεικῶσι, μὴ θέλοντες ἴσον εἰρῆσθαι τὸ, ἐποίησε, τῷ, ἀπέδειξεν, ἢ μὴ νοοῦντες, ἢ διὰ τὴν (64) χριστομάχον αὐτῶν προαίρεσιν. ἀκουέτωσαν, ὅτι καὶ οὕτως ὀρθὴν ἔχει διάνοιαν τὰ τοῦ Πέτρου ῥήματα. Ὁ γὰρ γινόμενός τινων κύριος τοὺς ἤδη ὄντες κτᾶται ὑφ' ἑαυτόν (65)· εἰ δὲ ὁ Κύριος δημιουργός ἐστι πάντων καὶ βασιλεὺς ἀΐδιος, ὅτε δὲ γέγονεν ἄνθρωπος (66), τότε καὶ ἡμᾶς ἐκτήσατο· δῆλον ἂν εἴη καὶ κατὰ τοῦτο, ὡς τὸ παρὰ τοῦ Πέτρου λεγόμενον οὐδ' οὕτω ποίημα σημαίνει τὴν οὐσίαν τοῦ Λόγου, ἀλλὰ τὴν μετὰ ταῦτα τῶν πάντων ὑποταγὴν, καὶ τὴν εἰς πάντας γενομένην τοῦ Σωτῆρος κυριότητα· καὶ ἔστιν ὅμοιον τοῦτο τοῖς ἔμπροσθεν. Ὥσπερ γὰρ ἐκεῖ παρετιθέμεθα (67) τὰ ῥητὰ τὸ, Γενοῦ μοι εἰς Θεὸν ὑπερασπιστὴν, καὶ τὸ, Ἐγένετο Κύριος καταφυγὴ τῷ πένητι· καὶ ἐδείκνυεν ὁ

suum, atque etiam apud eos propagare qui antea non credebant.

13. Si igitur existimant Salvatorem, Dominum et Regem non fuisse, antequam fieret homo et crucis supplicium subiret, sed tunc tantum Dominum esse cœpisse; noverint se eadem quæ Samosatensis aperte proferre. Sin autem, ut vidimus supraque ostendimus, Dominus et Rex est æternus, quippe cum Abraham eum tanquam Dominum adoret, et Moyses dicat : *Igitur Dominus pluit super Sodomam et Gomorrham sulphur et ignem a Domino*[69]; et David canat : *Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis*[70]; et, *Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi, virga æquitatis, virga regni tui*[71]; et, *Regnum tuum, regnum omnium sæculorum*[72]; liquet sane eum prius etiam quam homo fieret, Regem et Dominum **380** æternum fuisse, utpote qui sit imago et Verbum Patris. Cum igitur Verbum æternus fuerit Dominus et Rex, manifestum profecto est Petrum non dixisse naturam Filii fuisse factam, sed ejus in nos dominatum factum fuisse, quando factus homo est, et omnibus cruce redemptis omnium Dominus et Rex est factus. Sin vero propterea quod scriptum est *fecit*, instent pertinaciter, nec idem hic esse velint, *fecit* ac *ostendit*, vel quia non intelligunt, vel quia adversus Christum dimicare statuerunt : audiant etiam hoc modo Petri verba recte posse explicari. Nam qui aliquorum fit dominus, eos qui jam exsistunt in suam recipit ditionem. Sed si Dominus omnium est creator rexque sempiternus, cumque factus homo est, tunc etiam nos possedit : clarum utique fuerit nec etiam hoc pacto illis Petri verbis significari factam esse Verbi naturam, sed omnia posthac ei fuisse subjecta, ac Salvatoris dominatum apud omnes factum fuisse, quod sane simile est his quæ supra tractata sunt. Ut enim ibi in medium attulimus hæc verba, *Fias mihi in Deum protectorem*[73]; et, *Factus est Dominus refugium pauperi*[74], ostendimusque his non doceri Deum factum esse, sed gra-

[69] Genes. XIX, 24. [70] Psal. CIX, 1. [71] Psal. XLIV, 7. [72] Psal. CXLIV, 13. [73] Psal. XXX, 3. [74] Psal. IX, 10.

(59) Seguerian. Goblerian., et Felc. 1, πρὶν γένηται. Alii et editi, πρὸ τοῦ γένηται. Mox Seguerian., ὑπομείνει. Felc. 5 et Reg., ὑπομεῖναι. Editi et alii, ὑπομείνῃ.

(60) Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4, εἶχε. Cæteri et editio Commel., ἔσχε· Mox Seguerian., et Reg., τὰ τοῦ Σαμοσατέως Editi et alii τά omittunt.

(61) Seguerian. Gobler., et Felc. 1. Κύριος βασιλεύς. Iidem mox omittunt τοῦ δὲ Μωσέως λέγοντος.

(62) Felc. 2, et editi addunt, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου, quæ in aliis desunt, Mox Seguerian. εἰς αἰῶνα αἰῶνος.

(63) Sic Seguerian. Reg. Basil. Goblerian. Felc. 1, 4 et 5. Editi vero aliique, βασιλείας σου, βασιλεια πάντων. Mox Seguer. Gobler. et Felc. 1, πρὶν γένηται. Felc. 4, πρὸ τοῦ γένηται. Alii et editi, πρὸ τοῦ γενέσθαι.

(64) Seguerianus, Goblerian., Felc. 1 et 5, ἢ μὴ νοοῦντες, ἢ διὰ τήν, etc. Alii et editi, ἢ καὶ μὴ νοοῦντες, ἢ καὶ διά. Mox Felck. 5, αὐτῶν αἵρεσιν.

(65) Goblerian., et Felc. 1, εἰς αὐτόν. Ibidem εἰ δέ abest a Felc. 5, qui habet, καὶ δημιουργός.

(66) Seguerian. Goblerian., et Felc. 1, ὅτε ἐγένετο ἄνθρωπος. Mox Seguerian, Basil. Anglic., et Felc. 5, ὡς τὸ παρὰ τοῦ Πέτρου. Reg., ὡς τὸ κατὰ τοῦ Πέτρου. Alii et editi, ὡς τὸ ἐπὶ τοῦ Πέτρου..

(67) Basil, παρατιθέμεθα. Alii et editio Commel. παρετιθέμεθα. Ibidem Seguerian., et Felc. 4, τὰ ῥητά. Alii et editi, τὰ ῥήματα. Item ibid. Seguerian., εἰς Θεὸν ὑπερασπιστήν. Felc. 4, εἰς θεὸν γεννητόν. Editi et alii, εἰς Θεόν, tantum. Ibid. Seguer. Goblerian. Felc. 1 et 4, καὶ ἐγένετο. Cæteri et editi, καὶ τὸ ἐγένετο.

tam ut ex singulis collatam indicari : ita ea- A λόγος, ὅτι μὴ ταῦτα γενητὸν (68) δείκνυσι τὸν
dem est verborum Petri significatio. ἀλλὰ τὴν εἰς ἕκαστον γινομένην εὐεργεσίαν παρ
τοῦ· οὕτω καὶ τὸ τοῦ Πέτρου ῥητὸν τὴν αὐτὴν
διάνοιαν.

14. Verbum enim cum sit ipse Dei Filius, omnium est Dominus : nos autem, antequam essemus, servituti corruptionis et legis maledictioni obnoxii ab initio tenebamur : deinde cum paulatim ea, quæ non essent, nobis ipsi effinxissemus, his qui natura dii non erant, ut docet beatus Apostolus [75], servivimus, verique Dei ignari, ea quæ nulla erant veritati anteposuimus. Postea vero, ut vetus ille populus in Ægypto oppressus ingemiscebat; ita cum nos naturali ornati lege, inenarrabiles Spiritus gemitus edebamus [76], aiebamusque : *Domine, Deus noster, posside nos* [77]; quemadmodum factus est in B domum refugii et in Deum protectorem : sic et ipse Dominus noster est factus. Nec ille tunc esse cœpit, sed nos eum Dominum habere incepimus. Nam Deus qui bonus est et Pater Domini, misericordia motus, volensque notus omnibus fieri, fecit ut suus Filius corpus humanum indueret, homoque fieret, et vocaretur Jesus, ut in eo corpore pro omnibus se offerens, omnes idololatria et corruptione liberaret, ac omnium Dominus et Rex fieret. Eum ergo hac ratione Dominum et Regem factum esse, idipsum est quod Petrus ait, *Fecit eum Dominum et Christum misit* [78], quod idem est, ac si diceret Patrem cum fecisse hominem. Fieri enim proprium est hominum. Nec vero eum solummodo fecit hominem, sed ut in omnes dominaretur, eosque unctione sanctos redderet. Nam etsi Verbum in forma C Dei existens servi formam accepit, carnis tamen assumptio Verbum, qui Dominus natura erat, servum non efficit, sed universam potius hominum naturam ipsum Verbum liberavit, quod Verbum, qui natura Dominus **381** erat, etiam factus homo, per servi formam, omnium factus est Dominus et Christus, id est, ut omnes per Spiritum sanctificaret. Atque ut Deus factus in Deum protectorem et dicens, *Ero illis Deus* [79], non tunc magis fit Deus, vel fieri incipit : sed quod semper est, id etiam fit indigentibus, cum ipsi placuerit : ita quoque Christus qui natura Dominus et Rex sempiternus est, non magis fit Dominus tum cum mittitur,

14. Λόγος μὲν γὰρ ὢν αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, ῥιός ἐστι τοῦ παντός· ἡμεῖς δὲ τὸ πρὶν ἡμεν ὑπ νοι ἐξ ἀρχῆς μὲν τῇ δουλείᾳ τῆς φθορᾶς καὶ τῇ τάρᾳ τοῦ νόμου, ἔπειτα δὲ καὶ (69) κατ' ὀλίγον τοῖς ἀναπλάσαντες τὰ ὄντα, ἐδουλεύομεν, ὡ πεν ὁ μακάριος Ἀπόστολος, τοῖς φύσει μὴ οὖσι καὶ τὸν μὲν ἀληθινὸν (70) Θεὸν ἠγνοοῦμεν, τὰ δ ὄντα προετιμῶμεν τῆς ἀληθείας. Ἀλλ' ὕστερον ὁ πάλαι λαὸς (71) ἐν Αἰγύπτῳ βαρούμενος ἐστέ οὕτω καὶ ἡμῶν ἐχόντων τὸ ἔμφυτον νόμον καὶ τοὺς (72) ἀλαλήτους στεναγμοὺς τοῦ Πνεύματο τυγχανόντων καὶ λεγόντων· Κύριε, ὁ Θεὸς κτῆσαι (73) ἡμᾶς· γέγονεν ὥσπερ εἰς οἶκον κα γῆς καὶ εἰς Θεὸν ὑπερασπιστήν, οὕτω καὶ ἡμῶν γέγονε. Καὶ οὐκ ἀρχὴν τοῦ εἶναι αὐτὸς τότε· ἀλλ' ἡμεῖς ἀρχὴν ἔσχομεν τοῦ εἶναι (74) Κύριον ἡμῶν. Λοιπὸν γὰρ ἀμαθὴς ὢν ὁ Θεὸς Πατὴρ ὢν τοῦ Κύριου, ἐλεήσας καὶ θέλων πᾶσι σθῆναι (75), ποιεῖ τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν ἐνδύσασθαι ἀνθρώπινον, καὶ γενέσθαι ἄνθρωπον, κλη θῆν αὐτὸν Ἰησοῦν (76), ἵν' ἐν τούτῳ ἑαυτὸν ἐνέγκας ὑπὲρ πάντων, τοὺς πάντας ἐλευθερώσῃ τῆς θεοπλανησίας (77) καὶ τῆς φθορᾶς, καὶ π γένηται Κύριος καὶ Βασιλεὺς αὐτὸς. Τὸ δὴ (78 γενέσθαι αὐτὸν οὕτω Κύριον καὶ βασιλέα, ἔστιν ὃ ἔλεγεν ὁ Πέτρος. Ἐποίησεν αὐτὸν Κ καὶ Χριστὸν ἀπέστειλεν· ἴσον τῷ εἰπεῖν, ὅτι ἄνθρωπον αὐτὸν ποιήσας ὁ Πατήρ· ἴδιον γὰρ ἀν πων τὸ ποιεῖσθαι. Οὐχ ἁπλῶς δὲ (79) ἐποίησεν ἀν πον, ἀλλ' εἰς τὸ κυριεῦσαι πάντων αὐτὸν, καὶ ζειν πάντας διὰ τοῦ χρίσματος πεποίηκεν. Ε καὶ δούλου μορφὴν ἔλαβεν ὁ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπ Λόγος, ἀλλ' ἡ πρόσληψις τῆς σαρκὸς οὐκ ἐδούλω τὸν Λόγον φύσει Κύριον ὄντα· ἀλλὰ μᾶλλον ἐλ ρωσις μὲν ἦν ἡ γινομένη παρὰ τοῦ Λόγου πάσης ἀνθρωπότητος· αὐτὸς δὲ ὁ φύσει (81) Κύριος Λό κπὶ ἄνθρωπος ποιηθεὶς, διὰ τῆς τοῦ δούλου μορφῆς ριος πάντων καὶ Χριστὸς, τουτέστιν, εἰς τὸ ἁγι τῷ Πνεύματι πάντας, πεποίηται. Καὶ ὥσπερ ὁ γινόμενος εἰς Θεὸν ὑπερασπιστὴν, καὶ λέγων· μαι αὐτοῖς θεὸς· οὐ μᾶλλον τότε γίνεται Θεὸς,

[75] Rom. I, 25. [76] Rom. VIII, 26. [77] Isa. XXVI, 13. [78] Act. II, 36. [79] II Cor. VI, 16.

(68) Felc. 4, γεννητόν. Alii et editio Commel., γενητόν.

(69) Seguer., ἔπειτα δὲ καί. Alii et editi, καί omittunt.

(70) Φύσει abest a Basilii. Mox Seguer., καὶ τὸν ἀληθινόν.

(71) Seguerian., ὁ παλαιὸς· Mox Felc. 4, ἐστέναζεν.

(72) Seguer., νόμον κατὰ τοὺς. Cæteri et editi, νόμον καὶ κατὰ τοὺς.

(73) Felckm. 4, κτίσε.

(74) Seguerian. Reg. Goblerian., et Felc. 1, 4 et 5, τοῦ εἶναι. Editi et alii, τῷ εἶναι.

(75) Seguerian., καὶ θέλων σῶσαι.

(76) Sic Reg. Felc. 4 et 5. At editi et alii, Υἱόν.

(77) Seguerian., ἀπὸ τῆς θεοπλανείας. Felc. 4, item, θεοπλασίας. Mox Seguerian. Reg. Goblerian. Felc., 1 et 5. Κύριος καὶ βασιλεύς. Editi et alii, Κύριος καὶ Θεὸς, βασιλεύς.

(78) Δή abest a Seguerian. Gobler. Felc. 1 et Ibidem mss., οὕτω Κύριον, præter Felc. 2, in qu ut et in editis, deest, οὕτω. Mox Seguer., τουτέστ Ibid. Anglic. τὸ ἔλεγεν. Item Seguer., ibid. Goble et Felc. 1 et 4, ἔλεγε Πέτρος.

(79) Seguerian. Reg., et Felc. 4, δέ omittunt.

(80) Felc. 4, ἐθνῶν. Paulo post Seguerian., γινομένη. Ibidem Goblerian., et Felc. 1, περὶ τ Λόγος.

(81) Seguerian. Goblerian., et Felc. 1, Κ Λόγος, ut et Nennius legit. In aliis et editis de Λόγος. Ibidem καί omittunt Goblerian., et Felc.

δὲ (82) τότε ἀρχὴν ἔχει τοῦ γίνεσθαι Θεός· ἀλλ' ὅπερ ἐστὶν ἀεί, τοῦτο καὶ τοῖς δεομένοις γίνεται, ὅταν αὐτῷ δοκῇ· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς (83) φύσει Κύριος καὶ Βασιλεὺς ἀίδιος ὤν, οὐχ ὅτε ἀποστέλλεται, μᾶλλον γίνεται Κύριος, οὐδὲ τότε ἀρχὴν λαμβάνει τοῦ εἶναι Κύριος καὶ Βασιλεύς· ἀλλ' ὅπερ ἐστὶν ἀεί, τοῦτο καὶ τότε κατὰ σάρκα πεποίηται, καὶ λυτρωσάμενος (84) πάντας γίνεται καὶ οὕτω ζώντων καὶ νεκρῶν Κύριος· αὐτῷ γὰρ λοιπὸν τὰ πάντα δουλεύει· καὶ τοῦτό ἐστιν, ὅπερ ψάλλει καὶ ὁ Δαβίδ (85)· Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν ὦ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Οὐ γὰρ ἔπρεπε δι' ἑτέρου τὴν λύτρωσιν γενέσθαι, ἀλλὰ διὰ τοῦ φύσει Κυρίου (86), ἵνα μὴ διὰ Υἱοῦ μὲν κτιζώμεθα, ἄλλον δὲ Κύριον ὀνομάζωμεν, καὶ πίσωμεν εἰς τὴν Ἀρειανὴν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν ἀφροσύνην, κτίσει δουλεύοντες (87) παρὰ τὸν κτίσαντα τὰ πάντα Θεόν.

A neque Dominus et Rex esse tunc incipit; sed quod semper est, hoc ipsum tunc etiam secundum carnem factus est, omnibusque redemptis, fit quoque hoc modo viventium et mortuorum Dominus. Jam enim inde omnia ipsi serviunt, idque ipsum est quod canit David : *Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* [80]. Neque enim decebat per alium redemptionem fieri quam per eum qui natura Dominus erat, ne per Filium creati, alium appellaremus Dominum, atque in Arianorum et gentilium delaberemur dementiam, rebus creatis potius quam Deo omnium creatori servientes.

15. Αὕτη τοῦ ῥητοῦ κατά γε τὴν ἐμὴν οὐθένειαν ἡ διάνοια. Καὶ γὰρ ἀληθὴς καὶ χρηστὴν ἔχει τὴν αἰτίαν τὰ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους τοιαῦτα ῥήματα τοῦ Πέτρου. Ἰουδαῖοι γὰρ (88) πλανηθέντες ἀπὸ τῆς ἀληθείας, προσδοκῶσι μὲν ἐρχόμενον τὸν Χριστόν· οὐχ ἡγοῦνται δὲ αὐτὸν καὶ πάθος ἀναδέχεσθαι, λέγοντες ὅπερ οὐ νοοῦσιν· Ἡμεῖς οἴδαμεν ὅτι, ὅταν ἔλθῃ ὁ Χριστὸς, μένει εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ (89) πῶς σὺ λέγεις, ὅτι δεῖ αὐτὸν ὑψωθῆναι ; ἔπειτα οὐ Λόγον γινόμενον ἐν σαρκὶ, ἀλλὰ ψιλὸν αὐτὸν ἄνθρωπον γίνεσθαι, ὡς πάντες γεγόνασιν οἱ βασιλεῖς ὑπολαμβάνουσιν. Ὁ μὲν οὖν Κύριος, τοὺς περὶ Κλεόπαν (90) ἐντρέπων, ἐδίδασκεν, ὅτι τὸν Χριστὸν δεῖ πρῶτον παθεῖν· καὶ τοὺς ἄλλους δὲ Ἰουδαίους, ὅτι Θεὸν ἐπιδημῆσαι, λέγων· Εἰ ἐκείνους εἶπε θεοὺς, πρὸς οὓς ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο, καὶ οὐ δύναται λυθῆναι ἡ Γραφή· ὃν ὁ Πατὴρ ἡγίασε. καὶ ἀπέστειλεν (91) εἰς τὸν κόσμον, ὑμεῖς λέγετε ὅτι, Βλασφημεῖς· ὅτι εἶπον, Υἱὸς τοῦ Θεοῦ εἰμι.

B 15. Hic est, ut pro mea quidem tenuitate Judico, hujus loci sensus. Non enim absque vera et recta causa hæc ad Judæos dixit Petrus. Nimirum Judæi a veritate deerrantes, Christum exspectant venturum, nec eum passurum arbitrantur, aientes quod minime intelligunt, *Nos scimus Christum, cum venerit, in æternum permansurum, et quomodo tu dicis ipsum extolli oportere* [81] ? Deinde non putant Verbum in carne nasci, sed purum eum hominem esse, quales omnes fuere reges. Hinc Dominus ut Cleopham ejusque socium convinceret, eos docebat Christum primum pati oportuisse [82]. Cæteros item confutavit Judæos, Deum advenisse his ostendens verbis : *Si illos dixit deos ad quos Verbum Dei factum est, et non potest solvi Scriptura : quem Pater sanctificavit et misit in mundum, vos dicitis quia, Blasphemas : quia dixi, Filius Dei sum* [83].

C

16. Ὁ τοίνυν Πέτρος, μαθὼν ταῦτα παρὰ τοῦ Σωτῆρος, κατ' ἀμφότερα διορθούμενος τοὺς Ἰουδαίους, φησίν· Ὦ Ἰουδαῖοι, τὸν Χριστὸν (92) καταγγέλλουσιν ἔρχεσθαι αἱ θεῖαι Γραφαὶ, καὶ ὑμεῖς μὲν ψιλὸν ἄνθρωπον αὐτὸν, ὡς ἕνα τῶν ἐκ τοῦ Δαβίδ, νομίζετε· τὰ δὲ γεγραμμένα περὶ αὐτοῦ οὐ τοιοῦτον αὐτὸν, οἷον ὑμεῖς λέγετε, σημαίνουσιν· ἀλλὰ μᾶλλον Κύριον καὶ Θεὸν, καὶ ἀθάνατον, καὶ χορηγὸν ζωῆς καταγγέλλουσιν. Ὁ μὲν γὰρ Μωσῆς εἴρηκεν· Ὄψεσθε τὴν ζωὴν ὑμῶν κρεμαμένην ἀπέναντι τῶν ὀφθαλ-

16. Itaque Petrus qui hæc a Salvatore didicerat. Judæos utraque ex parte coarguens ait : O Judæi, divinæ Scripturæ Christum venire annuntiant, vosque eum purum esse hominem ut unum ex David posteris arbitramini. Verum quæ de illo sunt scripta, non talem eum indicant, qualem vos dicitis, sed potius Dominum eum et Deum, immortalem atque auctorem vitæ esse declarant. Namque Moyses dixit : *Videbitis vitam vestram pendentem ante oculos vestros* [84]. Et David psalmo centesimo

[80] Psal. cix, 1. [81] Joan. xii, 34. [82] Luc. xxiv, 26. [83] Joan. x, 35. [84] Deuter. xxviii, 66.

(82) Sic Seguer. Reg., et Felc. 4. At Gobler., et Felc. 1, τότε γίνεται Θεός, ἀλλ' ὅπερ, etc., omissis intermediis. Alii et editi post γίνεσθαι omittunt Θεός. Ibid. Felc. 4, καὶ τοῖς ἀνθρώποις γίνεται δεομένοις.

(83) Seguerian. Reg. Felc. 4 et 5, καὶ Χριστός. Alii et editi, καὶ ὁ Χριστός.

(84) Seguerian. Goblerian., et Felc. 1, καὶ ὅτε κατὰ σάρκα πεποίηται, λυτρωσάμενος.

(85) Seguerian., et Felc. 4, ψάλλει καὶ ὁ Δαβίδ. Alii et editi, ψάλλει Δαβίδ.

(86) Seguerian. Gobler., et Felc. 1, ἀλλ' ἢ διὰ τοῦ φύσει Κυρίου, ἵνα διὰ Υἱοῦ μέν, etc.

(87) Seguerian., τῇ κτίσει λατρεύοντες. Alii et editi, κτίσει δουλεύοντες. Paulo post Seguerian, Goblerian. Felc. 1 et 4, κατά γε τὴν ἐμὴν οὐθένειαν, ut et videtur legisse Nannius, qui vertit, *pro mea imbecillitate*. Editi et alii, κατά γε τὴν ἐμὴν νουθεσίαν. Ibidem Goblerian., et Felc. 1, καὶ ἀληθῆ.

(88) Seguerian., γάρ omittit.

(89) Καί deest in Seguerian., et Felc. 4.

(90) Seguerian., τοὺς περὶ τὸν Κλεόπαν.

(91) Sic Seguerian. Gobler. Felc. 1 et 4 ; sed in solo Seguerian. ὅτι habetur. Reg. item habet, Βλασφημεῖς. Alii et editi, καὶ ἀπέστειλεν, ὑμεῖς λέγετε βλασφημεῖν.

(92) Sic Seguerianus. Reg. Goblerian. Felc. 1 et 4. In aliis et editis deest τόν.

nono, *Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* [85]. Et psalmo decimo quinto : *Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem* [86]. Hæc autem verba non ad David pertinere, testatur idem ipse, cum eum, qui venit, sui appellet Dominum. Vos vero ipsi perspicite illum esse mortuum, ejusque reliquias apud vos esse. Christum vero talem esse oportere qualem eum describunt **382** Scripturæ, vos quoque una certe fatebimini, cum illa verba sint a Deo dicta, nec in illis ullus esse possit mendacii locus. Si igitur talem aliquem antea advenisse eumque Deum esse ex signis et prodigiis quæ ediderit potestis ostendere, jure merito nobiscum contendite. Sin autem talem aliquem advenisse non potestis probare, sed eum adhuc exspectatis : tempus ex Daniele cognoscite; nam quæ ab illo dicta sunt in præsens quadrant tempus. Porro si præsens tempus illud ipsum est quod olim fuit prædictum, vosque ipsi ea quæ nunc apud nos gesta sunt estis intuiti, nolite in dubium vocare quin iste Jesus, quem vos crucifixistis, ipse sit Christus exspectatus : siquidem David et omnes prophetæ mortui sunt, exstantque apud vos eorum monumenta. At resurrectio, quæ modo est facta, argumento est ad istum ea quæ scripta erant spectare. Eum enim crucifigendum fuisse hæc verba ostendunt, *Videbitis vitam vestram pendentem* [87] : et in vulnere quod ejus lateri lancea est inflictum, istud prophetæ impletur, *Sicut ovis ad occisionem ductus est* [88]. Quod autem non solum ipse revixit, sed etiam priscos mortuos e monumentis excitavit (hos enim plerique vestrum viderunt), hoc ipsum est, *Non derelinques animam meam, in inferno* [89], et, *Absorbuit mors invalescens* [90], et rursus, *Abstulit Deus* [91]. Illa porro quæ edidit signa, eum Deum esse in corpore, vitamque ac Dominum mortis esse prorsus persuadent. Siquidem decebat Christum, qui vitam aliis impertit, a morte non teneri, quod certe fieri non potuisset, si, ut vos sentitis, purus homo esset Christus. Verum ipse est Filius Dei. Nam omnes homines morti sunt subjecti. Itaque nemo jam am-

A μῶν ὑμῶν· ὁ δὲ Δαβὶδ (93) ἐν μὲν τῷ ἑκατοστῷ νάτῳ ψαλμῷ· Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· θου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου· ἐν δὲ τῷ πεντεκαι κάτῳ· Οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχήν μου ᾅδην (94), οὐδὲ δώσεις τὸν ὅσιόν σου ἰδεῖν δια ράν. Ὅτι μὲν οὖν οὐκ εἰς τὸν Δαβὶδ φθάνει τὰ αὐτα ῥητὰ (95), αὐτὸς μὲν μαρτυρεῖ, Κύριον τοῦ φάσκων εἶναι τὸν ἐρχόμενον· συνορᾶτε δὲ καὶ ὑμεῖς, ὅτι ἀπέθανε, καὶ τὰ λείψανα αὐτοῦ ὑμῖν ἐστιν. Ὅτι δὲ τὸν Χριστὸν τοιοῦτον εἶναι οἷον αὐτὸν λέγουσιν εἶναι (97) αἱ Γραφαί, πά καὶ ὑμεῖς συνομολογήσετε· παρὰ Θεοῦ γὰρ εἴρ οἱ λόγοι, καὶ οὐ δύναται ψεῦδος (98) ἐν αὐτοῖς Εἰ μὲν οὖν δύνασθε εἰπεῖν, ὡς ἐλθόντος πρό B τοιούτου (99), καὶ δύνασθε δεῖξαι Θεὸν αὐτὸν ἀφ' ὧν ἐποίησε σημείων καὶ τεράτων· εἰκότως διαμάχεσθε· εἰ δὲ δεῖξαι μὲν οὐ δύνασθε ὡς ἐλε προσδοκᾶτε δὲ ἀκμὴν τοιοῦτον· ἐπίγνωτε (1) καιρὸν ἀπὸ τοῦ Δανιήλ· εἰς τὸν παρόντα γὰρ γ τὰ λεχθέντα παρ' αὐτοῦ φθάνει. Εἰ δὲ ὁ παρὼν κ οὗτός ἐστιν ἐκεῖνος ὁ πάλαι προκαταγγελλόμενο καὶ τὰ γενόμενα δὲ νῦν ἐφ' ἡμῖν ἑωράκατε, γ ὅτι οὗτος ὁ Ἰησοῦς, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε, ἐστιν ὁ Χριστὸς ὁ προσδοκώμενος· ὁ μὲν γὰρ βὶδ καὶ πάντες οἱ προφῆται ἀπέθανον, καὶ τὰ ματα πάντων παρ' ὑμῖν (3) ἐστιν· ἡ δὲ γενομέν ἀνάστασις ἔδειξεν εἰς τοῦτον φθάνειν τὰ γεγραμ Τὸ μὲν γὰρ σταυρωθῆναι, δείκνυσι τὸ, Ὄψεσθ ζωὴν ὑμῶν κρεμαμένην· καὶ τὸ τῇ λόγχῃ ἐ τρωθῆναι τὴν πλευρὰν, πληροῖ τὸ, Ὡς πρό C ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη· τὸ δὲ μὴ μόνον ἐξαναστῆ ἀλλὰ καὶ παλαιοὺς νεκροὺς ἐκ τῶν μνημείων ἐ (τούτους γὰρ ἑωράκασιν ὑμῶν οἱ πλεῖστοι), στι τὸ (5), Οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν εἰς ᾅδην· καὶ τὸ, Κατέπιεν ὁ θάνατος ἰσχ καὶ πάλιν· Ἀφεῖλεν ὁ Θεός. Τὸ δὲ καὶ τοιαῦτ μεῖα ποιῆσαι αὐτὸν, οἷα γέγονε, δείκνυσι Θεὸν τὸν ἐν σώματι, καὶ αὐτὸν εἶναι τὴν ζωὴν καὶ κ τοῦ θανάτου. Ἔπρεπε γὰρ τὸν Χριστὸν, τὸν ἄ ζωὴν διδόντα, αὐτὸν μὴ κρατεῖσθαι ὑπὸ τοῦ του (6)· τοῦτο δὲ οὐκ ἂν ἐγεγόνει εἰ, ὡς ὑμεῖς ζετε, ψιλὸς ἄνθρωπος ἦν ὁ Χριστός. Ἀλλὰ μὴ

[85] Psal. CIX, 1. [86] Psal. XV, 10. [87] Deuter. XXVIII, 66. [88] Isa. LIII, 7. [89] Psal. XV, 10. [90] Isa. XX[illegible] [91] Ibid.

(93) Gobler., et Felc. 1. ὁ δὲ Δαβὶδ· εἶπεν ὁ Κύριος. Cæteri et editio Commel. addunt post Δαβὶδ, ἐν μὲν τῷ ἑκατοστῷ ἐνάτῳ.

(94) Sic mss. et editio Commel. Mox Seguerian., εἰς τὸν ᾅδην. Reg. emendatum habet, εἰς ᾅδου.

(95) Sic Seguer., et Felc. 4. At alii et editi, [illegible] Mox Seguer. Gobler. Felc. 1. Κύριον αὐτοῦ. Alii et editi, [illegible]

(96) [illegible] Felc. 4. Paulo post Seguer. Reg. Gobler. [illegible] Commel., [illegible]

(97) [illegible] et Felc. 1. Paulo post [illegible] Felc. 4. [illegible] Editi et alii [illegible]

(98) Gobler. [illegible] Felc. 1, [illegible]

(99) Sic Seguerian. Reg. Gobler. Felc. 1, 4 et 5. At alii et editi, [illegible]

D (1) Seguer., ἐπιγνῶναι, Paulo post idem λεχθέντα.

(2) Felc. 4, παραγγελλόμενος.

(3) Seguerian., et Felc. 4, παρ' ἡμῖν. Alii et παρ' ὑμῖν. Mox Seguerian. Basili. Goblerian. 1 et 4, εἰς τοῦτον. Cæteri et editi, εἰς τοῦτο.

(4) Seguer., Reg., et Felc. 5, καὶ τὸ τῇ λόγχῃ Felc. 4, καὶ τὸ τῇ δὲ λόγχῃ. Editi et alii, καὶ [illegible]

(5) Seguer., [illegible], mox idem εἰς τὸν ᾅδην [illegible]. Felc. 5, εἰς ᾅδου. Felc. 4, item, καὶ [illegible]

(6) Seguerian., et Felc. 4, ὑπὸ τούτου· τὸ δὲ [illegible] Gobler., Felc. 1, ὑπὸ τούτου. Τοῦ [illegible]

(7) Sic Seguerian. Reg. Basili. Anglican. 4 et 5. Alii vero et editi, ἀλλὰ μέν.

αὐτός ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· ἄνθρωποι γὰρ πάντες A ὑπεύθυνοι θανάτου εἰσί. Μηκέτι τοιγαροῦν ἀμφιβαλλέτω (8) τις, ἀλλ' ἀσφαλῶς γινωσκέτω πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ, ὅτι οὗτος ὁ Ἰησοῦς, ὃν ἐθεωρήσατε σχήματι ἄνθρωπον, ποιοῦντα σημεῖα καὶ τοιαῦτα ἔργα, ἃ μηδεὶς πώποτε πεποίηκεν, αὐτός ἐστιν ὁ Χριστὸς καὶ Κύριος (9) πάντων. Καὶ γὰρ καὶ ἄνθρωπος γενόμενος, καὶ κληθεὶς Ἰησοῦς, ὥσπερ ἐν τοῖς προτέροις εἴπομεν (10), οὐκ ἠλαττώθη τῷ ἀνθρωπίνῳ πάθει, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἐν τῷ ποιηθῆναι (11) ἄνθρωπος, ζώντων καὶ νεκρῶν ἀποδείκνυται Κύριος. Ἐπειδὴ γὰρ, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, ἐν τῇ Σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν Θεὸν, ἠὐδόκησεν ὁ Θεὸς (12) διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σῶσαι τοὺς πιστεύοντας· οὕτω καὶ ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι, ἐπειδὴ οὐκ ἠθελήσαμεν διὰ τοῦ B Λόγου αὐτοῦ ἐπιγνῶναι τὸν Θεὸν, καὶ δουλεῦσαι τῷ φύσει δεσπότῃ ὑμῶν τῷ Λόγῳ τοῦ Θεοῦ· ηὐδόκησεν ὁ Θεὸς ἐν ἀνθρώπῳ δεῖξαι τὴν ἑαυτοῦ κυριότητα, καὶ πάντας ἑλκῦσαι πρὸς ἑαυτόν. Δι' ἀνθρώπου δὲ (13) ψιλοῦ τοῦτο ποιῆσαι ἀπρεπὲς ἦν· ἵνα μὴ, ἄνθρωπον Κύριον ἔχοντες, ἀνθρωπολάτραι γενώμεθα· διὰ τοῦτο αὐτὸς ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν (14), καὶ οὕτως ἐποίησεν αὐτὸν Κύριον καὶ Χριστὸν ὁ Πατήρ· ἴσον τῷ εἰπεῖν, Εἷς τὸ κυριεύειν αὐτὸν καὶ βασιλεύειν ἐποίησεν, ἵν' ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε, ὥσπερ πᾶν γόνυ κάμπτει, οὕτω καὶ Κύριον καὶ Βασιλέα αὐτόν τε τὸν Υἱὸν ἐπιγινώσκωμεν, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα.

bigat, sed pro certo habeat omnis domus Israel hunc Jesum quem figura hominem vidistis, signorum tantorumque auctorem operum, quæ nullus unquam egit, ipsum esse Christum et Dominum omnium. Namque factus licet et vocatus Jesus, ut antea diximus, non est tamen humana conditione diminutus,sed potius, cum homo factus est, viventium et mortuorum Dominus est declaratus. *Quia enim*, ut ait Apostolus, *in Sapientia Dei non cognovit mundus Deum per sapientiam, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes* [92]. Sic etiam, quia nos homines per ejus Verbum noluimus Deum agnoscere, nec Dei Verbo, qui natura noster Dominus est, servire : placuit Deo in homine suum ostendere dominatum, omnesque ad seipsum attrahere. Per merum autem hominem id dedecebat fieri, ne hominem dominum habentes, hominis cultores efficeremur. Quapropter ipsum Verbum caro factum est, et vocavit nomen ejus Jesum, atque ita eum Dominum et Christum fecit Pater, id est, fecit ut dominaretur et regnaret, ut in nomine Jesu, quem vos crucifixistis, quemadmodum omne genu flectitur,ita et Dominum et Regem ipsum Filium, et patrem per eum agnoscemus.

17. Ἰουδαίων μὲν οὖν (15) οἱ πλεῖστοι, ταῦτα C ἀκούοντες, ἐνετράπησαν, καὶ λοιπὸν ἐπέγνωσαν τὸν Χριστὸν, ὡς ἐν ταῖς Πράξεσι γέγραπται· ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἀρειομανῖται αἱροῦνται ἀπομένειν Ἰουδαῖοι καὶ μάχεσθαι τῷ Πέτρῳ, φέρε, τὰς ὁμοίας λέξεις αὐτοῖς παραθώμεθα· ἴσως κἂν οὕτως ἐντραπῶσι, μαθόντες τὴν συνήθειαν τῆς θείας Γραφῆς. Ὅτι μὲν οὖν ἀίδιος (16) Κύριός ἐστι καὶ Βασιλεὺς ὁ Χριστὸς, δῆλον γέγονεν ἐκ τῶν προειρημένων, καὶ οὐδεὶς ἐστιν, ὃς ἀμφιβάλλει περὶ τούτου. Υἱὸς γὰρ ὢν τοῦ Θεοῦ, ὅμοιος αὐτοῦ (17) ἂν εἴη· ὅμοιος δὲ ὢν, **πάντως ἐστὶ καὶ Κύριος καὶ Βασιλεύς· αὐτὸς** γάρ φησιν· Ὁ ἐμὲ ἑωρακὼς ἑώρακε τὸν Πατέρα. Ὅτι δὲ καὶ αὐτὸ μόνον τὸ λεγόμενον παρὰ τοῦ Πέτρου, (18) Κύριον αὐτὸν ἐποίησε καὶ Χριστὸν, οὐ ποίημα εἶναι τὸν Υἱὸν σημαίνει, ἔξεστιν ἰδεῖν ἀπὸ τῆς εὐλογίας τοῦ Ἰσαάκ· κἂν ἀμυδρά πως ἡ εἰκὼν αὕτη πρὸς τὸ προκείμενον ᾖ. Ἔφη τοίνυν τῷ μὲν Ἰακὼβ, Γίνου κύριος τοῦ ἀδελφοῦ σου· τῷ δὲ Ἡσαῦ, Ἰδοὺ Κύριον αὐτὸν ἐποίησά σου. Εἰ μὲν οὖν τὸ, ἐποίησε, τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ἀρχὴν (19) τῆς γενέσεως τοῦ Ἰακὼβ ἐσήμαινεν, D

17. His auditis plerique Judæorum ita fuere commutati ut Christum agnoverint,quemadmodum in Actibus scribitur [93]. Verum quandoquidem Ariani Judæi permanere atque adversus Petrum contendere decreverunt : **383** age,similes loquendi modos eis proponamus :futurum forte est ut hoc pacto tandem cedant,ubi divinæ Scripturæ morem didicerint. Itaque Christum æternum Dominum et Regem esse constat ex supra dictis, nullusque est qui hac de re dubitet. Cum enim Filius Dei sit, illius similem ipsum esse necesse est.Quia porro similis ejus est, Dominus et Rex necessario est. Ipse enim ait: *Qui me vidit, vidit Patrem* [94]. Quod autem sola hæc Petri verba, *Dominum eum et Christum fecit* [95], Filium opus esse non significent, ex benedictione Isaac licet perspicere : quanquam hæc imago eorum de qua agimus exprimendam paulo obscurior est. Igitur ille ad Jacob dixit : *Fias dominus fratris tui* [96]; ad Esau autem, *Ecce eum tui dominum feci* [97]. Quod si dictio, *fecit*, hic naturam Jacob ejusque ortus principium significaret, neque tamen

[92] I Cor. I, 21. [93] Act. II, 37. [94] Joan XIV, 9. [95] Act. II, 36. [96] Genes. XXVII, 29. [97] ibid. 37.

(8) Sic Seguerian. Reg. Anglican., et Felc. 4. At cæteri et editi, ἀμφιβαλέτω.

(9) Seguerian., καὶ ὁ Κύριος.

(10) Sic Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1, 4 et 5. Alii autem et editi, εἴπαμεν.

(11) Seguer., γενηθῆναι. Gobler., et Felc. 1, γεννηθῆναι.

(12) Ὁ Θεὸς deest in Seg., et Felc. 4, Seguer., ibid., ἀλλ' ηὐδόκησεν. Paulo post idem, οὕτως ἐπειδὴ καὶ ἡμεῖς ἄνθρωποι, οὐκ.

(13) Δέ abest a Seguerian. Gobler. Felc. 1 et 4.

(14) Gobler., et Felc. 1, ἐκάλεσε καὶ ἐποίησεν αὐτὸν Κύριον, omissis intermediis.

(15) Οὖν deest in Segueriano.

(16) Seguerianus, Goblerian Felc. 1 et 4, ἀΐδιος. Editi et alii, ἀΐδ·ος.

(17) Basil. Gobler. Reg. Felc. 1 et 4, αὐτῷ.

(18) Goblerian., et Felc. 1, περὶ τοῦ Πέτρου.

(19) Sic mss., præter Felckm. 2, qui, ut editi, habet : τὴν οὐσίαν καὶ τῆς γενέσεως ἀρχήν. Ibid. Seguerian., ἐσήμαινε. Gobler. et Felckm. 1, ἐσήμανε. Alii et editi σημαίνει.

idcirco idem de Dei Verbo esset cogitandum; nec enim Filius Dei res facta est, sicuti Jacob: quanquam possent, si vellent alios interrogare, non amplius desipere. Verum si ista neque de natura neque de ortus principio intelligunt, cum tamen Jacob natura creatus sit et factus, an non furiose magis quam diabolus insanire dicendi sunt qui ea, quæ rebus natura factis non audent similes ob dictiones attribuere, Dei Filio ipsi affingant, eumque rem factam esse contendant? Et vero Isaac cum diceret *fias*, et, *feci*, nec principium ortus Jacob nec ejus significabat naturam. Siquidem post triginta et amplius annos, ex quo Jacob natus erat, hæc ille aiebat, sed ejus in fratrem potestatem, quæ postea facta est, indicabat.

18. Ergo multo magis Petrus non his verbis significavit factam esse Verbi naturam: ipsum siquidem Filium Dei esse noverat confessusque fuerat, cum ait: *Tu es Christus, Filius Dei viventis* [98], sed ejus in nos imperium et dominatum ex gratia factum intelligebat. Hinc etiam hæc dicendo, de æterna et paterna Filii Dei divinitate non siluit, sed prius dixerat, illum in nos Spiritum effudisse [99]. Atqui Spiritum cum potestate dare non rei creatæ est, vel factæ, sed Dei donum est. Nam res creatæ sanctæ quidem efficiuntur a Spiritu sancto: Filius autem non sanctus efficitur a Spiritu sancto, sed ipse eum dat omnibus, indeque patet non creatum, sed verum Patris esse Filium. Is nihilominus qui dat Spiritum, ipse quoque factus esse dicitur. Nimirum factus esse apud nos, Dominus dicitur ob humanam naturam: dat autem Spiritum, quia Dei Verbum est. Siquidem semper fuit et est, sicut Filius, ita et Dominus et summus omnium imperator, in omnibus Patri similis, omniaque habens quæ Patris sunt, ut ipse dixit [1]. Jam vero, si placet, istud Proverbiorum: *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua* [2], dispiciamus: quanquam cum Verbum rem factam non esse ostenderimus, plane nec rem creatam esse simul probatum est. Idem enim est si rem factam vel creatam dixeris: proindeque argumenta quibus probatur eum non esse factum, eadem ostendunt creatum non esse. Quocirca permirum sane est illos **384** confirmandæ impietatis

οὐδ' οὕτω μὲν ἐχρῆν αὐτοὺς τοιαῦτα περὶ τοῦ Λόγ
τοῦ Θεοῦ κἂν ἐνθυμεῖσθαι· οὐ γάρ ἐστιν ὁ Υἱὸς τ
Θεοῦ ποίημα, ὡς ὁ Ἰακώβ· πλὴν ἰδύναντό πως πυθ
μενοι, μηκέτι παραφρονεῖν· εἰ δὲ ταῦτα οὐκ ἐπὶ τ
οὐσίας, οὐδὲ ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς γενέσεως λαμβ
νουσι, καίτοι κατὰ φύσιν ὄντος τοῦ Ἰακὼβ κτίσματ
καὶ ποιήματος· πῶς οὐ πλέον τοῦ διαβόλου μαίνοντα
εἰ ἄρα ἃ μηδὲ (20) τοῖς φύσει γεννητοῖς τολμῶσ
ἐκ τῶν ὁμοίων λέξεων συνάπτειν, ταῦτα τῷ Υἱῷ τ
Θεοῦ προσπλέκουσι, λέγοντες (21) αὐτὸν ποίημα εἶνα
Ἔλεγε γὰρ ὁ Ἰσαάκ, γίνου, καὶ, ἐποίησα, οὔτε τ
ἀρχὴν (22) τῆς γενέσεως τοῦ Ἰακὼβ, οὔτε τὴν οὐσ
αὐτοῦ σημαίνων· μετὰ γὰρ τριάκοντα καὶ πλείων ἐ
τῆς γενέσεως αὐτοῦ ταῦτα ἔλεγεν· ἀλλὰ τὴν εἰς τ
ἀδελφὸν ἐξουσίαν αὐτοῦ, τὴν μετὰ ταῦτα γενομένη

18. Οὐκοῦν πολλῷ μᾶλλον ὁ Πέτρος οὐ ποίημα τ
οὐσίαν τοῦ Λόγου σημαίνων ταῦτ' ἔλεγεν· ᾔδει γ
αὐτὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ὁμολογήσας· Σὺ εἶ ὁ Χριστὸ
ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ζῶντος· ἀλλὰ τὴν κατὰ χά
ποιηθεῖσαν καὶ γενομένην καὶ εἰς ἡμᾶς αὐτοῦ (2
βασιλείαν καὶ κυριότητα. Καὶ γὰρ ταῦτα λέγων, ο
ἐσιώπησε περὶ τῆς ἀϊδίου καὶ πατρικῆς θεότητος τ
Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ (24)· ἀλλὰ καὶ προειρηκὼς ἦν, ὅτι κ
τὸ Πνεῦμα ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς. Τὸ δὲ μετ' ἐξουσίας ἐ
δόναι τὸ Πνεῦμα οὐ κτίσματος οὐδὲ ποιήματός ἐστ
ἀλλὰ Θεοῦ δῶρον. Τὰ μὲν γὰρ κτίσματα ἁγιαζε
παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ὁ δὲ Υἱὸς οὐχ ἁγιαζόμ
νος παρὰ τοῦ Πνεύματος (25), ἀλλὰ μᾶλλον αὐτ
διδοὺς αὐτὸ τοῖς πᾶσι, δείκνυται μὴ κτίσμα, ἀλλὰ Υἱ
ἀληθινὸς τοῦ Πατρὸς ὤν. Πλὴν ὅτι ὁ διδοὺς τὸ Πνεῦμ
ὁ (26) αὐτὸς λέγεται καὶ πεποιῆσθαι· πεποιῆσθαι μὲν
ἡμῖν Κύριος διὰ τὸ ἀνθρώπινον, διδοὺς δὲ, ὅτι τοῦ Θε
Λόγος ἐστίν. Ἦν γὰρ ἀεὶ καὶ ἔστιν, ὥσπερ Υἱός, οὕ
καὶ Κύριος καὶ παμβασιλεὺς τῶν πάντων, ὅμοιος ἐ
κατὰ πάντα τοῦ Πατρὸς, καὶ πάντα τὰ τοῦ Πα
τρὸς (27) ἔχων, ὡς εἴρηκεν αὐτός. Φέρε λοιπὸν κ
αὐτὸ τὸ ἐν τῇ Παροιμίαις λεγόμενον· Κύριος ἔκτ
με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, εἰς ἔργα αὐτοῦ, θεωρήσωμε
εἰ καὶ μάλιστα (28), δειχθέντος τοῦ Λόγου, ὅτι μ
ποίημά ἐστι, δέδεικται, ὅτι μηδὲ κτίσμα ἐστί. Τ
τὸν γὰρ ἔστιν εἰπεῖν ποίημα καὶ κτίσμα· ὥστε κ
τὴν ἀπόδειξιν τὴν περὶ τοῦ μὴ εἶναι (29) ποίημα τ
αὐτὴν εἶναι καὶ περὶ τοῦ μὴ εἶναι κτίσμα. Διὸ κ
θαυμάσειεν ἄν τις αὐτοὺς ἐπινοοῦντας ἑαυτοῖς (30

[98] Matth. xvi, 16. [99] Act. ii, 17. [1] Joan. xvi, 15. [2] Prov. viii, 22.

(20) Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, εἰ ἃ μηδέ. Editi et alii, εἰ ἄρα ἃ μηδέ. Ibid. Felc. 5, γεννητοῖς.

(21) Felc. 5, οὕτοι λέγοντες.

(22) Sic Seguerian. Goblerian. Felckman. 1 et 5. At alii et editio Commel., οὐ τότε τὴν ἀρχήν. Paulo post Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 5, πλέον. Alii et editi, πλεῖον.

(23) Seguerian., εἰς ἡμᾶς αὐτούς.

(24) Seguerian., τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. In aliis et editis deest τοῦ Θεοῦ. Mox Seguerian. Goblerian., et Felckman. 1, ὅτι καὶ τὸ Πνεῦμα. Alii et editi, ὅτι τὸ Πνεῦμα.

(25) Goblerian., et Felc. 1, περὶ τοῦ Πνεύματος. Felc. 4, παρὰ τοῦ Πατρός.

(26) Reg. Gobler. Felc. 1 et 5, ὁ omittunt. Mox Seguer. Goblerian. Felckm. 1 et 4, καὶ πεποιῆσθαι πεποιῆσθαι μέν. Alii vero et editi, semel tantum habent πεποιῆσθαι.

(27) Sic Seguerian. Reg., et Felckman. 2. At editi, τὰ τοῦ Πνεύματος.

(28) Seguerian., εἰ καὶ τὰ μάλιστα.

(29) Sic Seguerian. Anglic. Gobler. Felc. 1 et 4 ut et Nannius legerat. Alii et editi, εἰπεῖν ποίημα τὸν αὐτὸν μὴ εἶναι καὶ περὶ τοῦ μὴ εἶναι, etc.

(30) Seguer., omittit ἑαυτοῖς. Mox idem habet συγχυνομένους. Ibidem Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4 ἐπὶ τοῖς γινομένοις καθ' ἕκαστον ἐλέγχοις. Reg., γινομένοις καθεκάστην. Alii et editi, καθεκάστην γινομένοις.

προφάσεις εἰς ἀσέβειαν, καὶ μὴ αἰσχυνομένους ἐπὶ τοῖς γενομένοις καθ' ἕκαστον ἐλέγχοις. Πρότερον μὲν γὰρ ἐπενόουν ἀπατᾷν πυνθανόμενοι τῶν ἀκεραίων· « Ὁ ὢν τὸν μὴ ὄντα ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἐποίησεν, ἢ τὸν ὄντα; » καὶ, « Εἰ εἶχες υἱὸν, πρὶν γεννῆσαι; » ὡς δὲ (31) δέδεικται τοῦτο σαθρὸν, ἐφεῦρον λέγειν. « Ἓν τὸ ἀγένητον, ἢ δύο; » εἶτ' ἐν τούτῳ διελεγχθέντες συνῆψαν εὐθύς· « Αὐτεξούσιός ἐστι, καὶ τρεπτῆς ἐστι φύσεως; » Ἀλλὰ ἐκβληθέντος καὶ τούτου, πάλιν ἐφεῦρον λέγειν· Τοσούτῳ κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων. Ὡς δὲ καὶ τοῦτο ἡ ἀλήθεια διήλεγξε, νῦν λοιπὸν ἐκεῖνα πάντα συνάγοντες, διὰ τοῦ ποιήματος καὶ κτίσματος (32), τὴν αἵρεσιν αὐτῶν συνιστᾷν νομίζουσι. Πάλιν γὰρ ἐκεῖνα σημαίνουσι, καὶ οὐκ ἀφίστανται τῶν ἰδίων κακονοιῶν, τὰ αὐτὰ ποικίλως ἀντιμεταβάλλοντες καὶ μεταστρέφοντες (33), ὅπως ἴσως τῇ ποικιλίᾳ τινὰς ἀπατῆσαι δυνηθῶσιν. Εἰ καὶ τὰ μάλιστα τοίνυν καὶ τὰ προειρημένα (34) δείκνυσιν αὐτῶν καὶ ταύτην τὴν ἐπίνοιαν ματαιαν· ὅμως, ἐπειδὴ τῷ ἐκ τῶν Παροιμιῶν ῥητῷ τεθρυλλήκασι τὰ πανταχοῦ, καὶ παρὰ πολλοῖς τοῖς ἀγνοοῦσι τὴν Χριστιανῶν πίστιν δοκοῦσί τι λέγειν, ἀναγκαῖον καὶ αὐτὸ τὸ ῥητὸν, ὥσπερ τὸ, Πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν, οὕτω καὶ τὸ, ἔκτισε, καθ' ἑαυτὸ (35) ἐξετάσαι· ἵν' ὡς ἐν πᾶσι, καὶ ἐν τούτῳ δειχθῶσι μηδὲν πλέον ἔχοντες ἢ φαντασίαν.

19. Καὶ πρῶτά γε ἴδωμεν ἅπερ ἐπιδεδώκασι κατὰ τὴν ἀρχὴν, ἡνίκα ἡ αἵρεσις (36) ἐπλάττετο παρ' αὐτῶν, τῷ μακαρίτῃ Ἀλεξάνδρῳ. Ἔγραψαν τοίνυν λέγοντες· Κτίσμα ἐστὶν, ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν τῶν κτισμάτων· ποίημά ἐστιν, ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν τῶν ποιημάτων· γέννημά ἐστιν, ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν τῶν γεννημάτων. Θεασάσθω (37) δὴ ἕκαστος τὸ πανοῦργον καὶ δόλιον τῆς αἱρέσεως ταύτης· εἰδυῖα γὰρ τὸ πικρὸν τῆς ἰδίας κακοφροσύνης, καλλωπίζειν ἑαυτὴν βιάζεται πιθανότητι ῥημάτων· καὶ λέγει μὲν, ὅπερ φρονεῖ, ὅτι (38) κτίσμα ἐστὶ, νομίζει δὲ δύνασθαι κρύπτειν ἑαυτὴν ἐν τῷ λέγειν· Ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν τῶν κτισμάτων. Μᾶλλον δὲ οὕτω γράψαντες, διὰ τούτων (39) πλέον ἤλεγξαν ἑαυτῶν τὴν ἀσέβειαν. Εἰ γὰρ ὅλως καθ' ὑμᾶς κτίσμα ἐστὶ, πῶς ὑποκρίνεσθε λέγοντες, Ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν τῶν κτισμάτων; καὶ (40) εἰ ὅλως ποίημά ἐστι πῶς οὐχ ὡς

causa varia comminisci, nolleque allatis cedere argumentis. Namque primo quidem simpliciores circumvenire conati sunt, ita interrogantes: Qui est eumne qui non erat fecit ex non exsistente, an qui erat? Et, habuistine filium priusquam genuisses? quod esse futile ut probatum est, aliam sunt commenti quæstionem, nempe, Unumne est non factum an duo? sed ibi quoque devicti, istam rursus excogitavere: Num liberi est arbitrii naturæque mutabilis? Quod cum pariter explosum fuisset, illud Apostoli perperam sunt interpretati, *Tanto præstantior factus angelis* [3]. Verum cum hoc etiam illorum commentum dissolverit veritas, jam omnia illa simul colligentes, rei factæ et creatæ vocabulis, suam sperant confirmare hæresim. Eadem enim illa iterum significant, nec impia sua deserunt commenta, sed ea varie mutant et vertunt, ut aliquos possint varietate in errorem inducere. Quapropter licet ex his quæ jam dicta sunt, vanum hunc illorum conatum esse perspicuum sit: quia tamen illum Proverbiorum locum ubique circumferunt et pervulgant, atque plurimis, qui Christianæ fidei ignari sunt, aliquid dicere videntur; necesse est quemadmodum de his verbis, *Qui fidelis est ei qui fecit illum* [4], disseruimus, sic et istam dictionem, *creavit*, seorsim expendere, ut, hoc in loco sicuti in aliis omnibus, nihil præter mera mentis commenta sibi esse convincantur.

19. Primo ergo videamus quænam initio, cum ab ipsis fingeretur hæresis, beatæ memoriæ Alexandro tradiderint. Hæc nempe illi scripserunt: Creatus est, sed non ut una e rebus creatis: factus est, sed non ut una e rebus factis; genitus est, sed non ut una e rebus genitis. Quilibet, quæso, attendat ad artificium dolumve hujusce hæresis; quæ cum non ignoraret quam amara esset impia sua doctrina, verborum fuco sese exornare nisa est, ita ut id quidem, quod sentiebat, promeret, eum scilicet creatum esse, seipsam autem occultare arbitraretur, cum subjungeret: sed non ut una e rebus creatis. Verum hujusmodi verbis suam apertius patefecerunt impietatem. Nam si secundum vos creatus plane est, cur simulatione utimini addentes, sed non ut una e rebus creatis? si item vere factus est, quid illud significat, sed non

[3] Hebr. I, 4. [4] Hebr. III, 2.

(31) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1 et 5. At in aliis et editis deest δέ. Mox Felc. 4, ἀγένητον. Alii et editi, ἀγέννητον.

(32) Sic Seguer. Reg. Basili. Gobler. Felc. 1 et 4. Alii vero et editi omittunt, καὶ κτίσματος. Ibidem Felc. 4, τὴν αἵρεσιν ἑαυτῶν.

(33) Gobler., et Felc. 1 addunt, καὶ λέγονοες. Ibidem Seguer. Gobler., et Felc. 1 et Anglic. omittunt, ὅπως. Reg. habet, ὅπως τῇ. Editi, ὅπως ἴσως τῇ.

(34) Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, τοίνυν καὶ τὰ προειρημένα. Reg. τοίνυν τὰ προειρημένα. Editi et alii, τοίνυν προειρημένα. Paulo post Seguer. et Reg., ἐκ τῶν Παροιμιῶν. In aliis et editis τῶν deest.

(35) Seguer., καθ' ἑαυτό. Gobler., et Felc. 1, καθ' ἑαυτῶν. Alii et editio Commel., καθ' ἑαυτόν.

(36) Seguer., ὅπερ. Mox Seguer., et Reg., ἡνίκα ἡ αἵρεσις. Editi aliique, ἡνίκα καὶ ἡ αἵρεσις. Ibidem in mss. Seguer., et Reg., hæc verba, τῷ μακαρίτῃ Ἀλεξάνδρῳ, recte referuntur ad præcedentia, ut et videtur legisse Nannius, qui vertit, *quæ per id temporis cum ista hæresis ab iis fingeretur, apud beatæ memoriæ Alexandrum suis scriptis ediderunt. Scripserunt enim*, etc. At in editione Parisiensi et Coloniensi male junguntur cum Ἔγραψαν τοίνυν.

(37) Seguer., Θεάσθω. Gobler. et Felc. 1, Θεάσασθαι.

(38) Sic Seguer., et Felc. 4. In aliis et editis deest ὅτι.

(39) Seguer., Μᾶλλον γὰρ καὶ οὕτω γράψαντες πλέον ἤλεγξαν διὰ τούτων.

(40) Sic mss. At in editis καὶ deest. Mox Seguer. et Felc. 4, ἐν οἷς καὶ τὸν ἰὸν, etc. Editi et alii, ἐν ᾧ καὶ, etc.

ut una e rebus factis? qua profecto in re venenum hæresis percipere licet. Cum enim dicunt eum esse genitum, sed non ut unam ex rebus genitis, multos inducunt filios, quorum unum esse Dominum opinantur, ita ut secundum illos jam non sit Unigenitus, sed unus et ipse inter plures fratres et genitus et Filius appelletur. Quid igitur simulatione opus est, ut eum et creatum dicant et non creatum? Nam etiamsi addatis, non ut una et rebus creatis, insulsum sane videbitur vestrum hujusmodi sophisma. Eum quippe unam ex rebus creatis esse asseveratis, ac quæcunque de aliis rebus creatis dici possint, vos eadem Filio ascribitis, vere stulti et cæci. Quæ enim alia etiam res creata 385 talis est, qualis facta alia est, ut id de Filio tanquam præcipuum aliquid prædicetis? Certe universa rerum aspectabilium natura intra sex dies facta est, ita ut prima die lux facta sit, quam vocavit diem; secunda, firmamentum; tertia, congregatis aquis aridam patefecit, variosque in ea produxit fructus; quarta, solem et lunam omnemque astrorum cœtum creavit; quinta autem, animalia maris et aves aeris; sexta denique, terræ quadrupedes ac deinde hominem fecit. *Invisibilia autem ipsius ex creatione mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur* [5]. Atqui neque lux ut nox est, neque sol ut luna, nec brutæ animantes ut homo ratione præditus, nec angeli ut throni, nec throni ut potestates; sed res illæ omnes creaturæ quidem sunt, at singulæ in propria natura, uti factæ fuerunt et sunt et permanent.

A ἓν τῶν ποιημάτων; ἐν οἷς καὶ τὸν ἰὸν τῆς αἱρέσεω θεωρεῖν ἔξεστι. Λέγοντες γὰρ γέννημα, ἀλλ' οὐχ ὡς ἓ τῶν γεννημάτων, πολλοὺς υἱοὺς σοντάττουσι, καὶ τοί των ἕνα εἶναι τὸν Κύριον δογματίζουσιν· ὡς μηκέτ κατ' αὐτοὺς Μονογενῆ εἶναι, ἀλλ' ἐκ πολλῶν ἀδελφῶ ἕνα καὶ αὐτὸν γέννημα καὶ Υἱὸν χρηματίζειν. Τίς οὖ χρεία τῆς ὑποκρίσεως, ὥστε λέγειν μὲν αὐτὸν κτίσμα λέγειν δὲ αὐτὸν μὴ κτίσμα (41); Καὶ γὰρ καὶ ἐὰ λέγητε, οὐχ ὡς ἓν τῶν κτισμάτων, ἀνόητον ὑμῶν τ τοιοῦτον σόφισμα δειχθήσεται· ἓν γὰρ πάλιν τῶν κτι σμάτων αὐτὸν εἶναι λέγετε (42)· καὶ οἷα ἂν τις ἔποι κ περὶ τῶν ἄλλων κτισμάτων, τοιαῦτα καὶ περὶ τ Υἱοῦ φρονεῖτε, ὡς ἀληθῶς μωροὶ καὶ τυφλοί. Ποῖ γὰρ καὶ ἕτερον τῶν κτισμάτων τοιοῦτόν ἐστιν, οἷ γέγονε καὶ τὸ ἕτερον, ἵνα τοῦτο περὶ Υἱοῦ ὡς ἐξα ρετόν τι λέγητε; Καὶ πᾶσα (48) ἡ φαινομένη κτίσ

B ἐν ἓξ ἡμέραις γέγονε· καὶ τῇ μὲν πρώτῃ τὸ φῶ ὅπερ ἐκάλεσεν ἡμέραν· τῇ δὲ δευτέρᾳ τὸ στερέωμ καὶ τῇ τρίτῃ, συναγαγὼν (44) τὰ ὕδατα, ἔδειξε τ ξηρὰν, καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ ποικίλους προήγαγε κα πούς καὶ τῇ μὲν τετάρτῃ πεποίηκε (45) τὸν ἥλιον κ τὴν σελήνην, καὶ πάντα τὸν τῶν ἀστέρων χορόν· τ δὲ παμπτῃ τῶν ἐν τῇ θαλάσσῃ ζώων. καὶ τῶν ἐν τ ἀέρι πετεινῶν τὴν γένεσιν ἔκτισαι· τῇ δὲ ἕκτῃ τὰ τ τράποδα τὰ ἐπὶ τῆς γῆς πεποίηκε (46), καὶ λοιπὸν τ ἄνθρωπον· Τὰ τε ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κ σμου, τοῖς ποιήμασι νοούμενα, καθορᾶται· καὶ οὐ τὸ φῶς ὡς ἡ νὺξ (47), οὔτε ὁ ἥλιος ὡς ἡ σελήνη, οὔ τὰ ἄλογα ὡς ὁ λογικὸς ἄνθρωπός ἐστιν. οὔτε οἱ ἄγγελ ὡς οἱ θρόνοι, οὔτε οἱ (48) θρόνοι ὡς αἱ ἐξουσίαι· ἀλλ

πάντα μέν ἐστι κτίσματα, ἕκαστον δὲ τῶν γενομένων κατὰ γένος τῇ ἰδίᾳ οὐσίᾳ, ὡς γέγονεν, ἐστί τε κ μένει (49).

20. Vel igitur Verbum ex factis rebus eximatur, atque ut creator, reddatur Patri, et Filius natura esse concedatur. Aut si vere res est creata, eumdem ordinem habere fateantur, qualem inter se ha-

C 20. Ἢ τοίνυν ὁ Λόγος ἐξαιρείσθω τῶν ποιημάτω καὶ ὡς κτίστης ἀποδιδόσθω (50) τῷ Πατρὶ, καὶ ὁμο λογείσθω φύσει Υἱός· ἢ εἰ ὅλως κτίσμα ἐστὶ, τὴ αὐτὴν ὁμολογείσθω τάξιν ἔχειν, οἵαν ἔχει καὶ τὰ ἕτερα

[5] Rom. I, 20.

(41) Gobler., et Felc. 1 omittunt λέγειν δὲ αὐτόν μὴ κτίσμα. Ibid. Seg. Gobler., et Felc. 1, λέγητε. Felc. 4, λέγετε. Alii et editio Commel., λέγηται. Reg. ibid. ἀλλ' οὐχ ὡς.

(42) Seguer., εἶναι λέγετε. In aliis et editis deest εἶναι. Paulo post Seguer., περὶ Υἱοῦ φρονεῖτε.

(43) Seguer, Gobler. Felckm. 1 et 4, καὶ πᾶσα. Alii et editi omittunt καί. Hic autem locus affertur a Justiniano imperatore, Tractatu sive Epistola adversus Origenis errores, inserta *Concilior.* tom. V post concilium v generale, excerptusque esse dicitur ἐκ τοῦ κατὰ Ἀρειανῶν δευτέρου λόγου.

(44) Felckm. 4, συνάγων.

(45) Seguer., ἐποίησε.

(46) Sic Seguer. At τά abest ab aliis et editis. Mox in Justiniani imperatoris tractatu, post τὸν ἄνθρωπον additur, τὸν ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ σώματος, quæ verba mirum est abesse ab Athanasii mss. et editis. Quin autem ea Justiniani ætate exstarent in hac sancti Athanasii Oratione, nulla videtur dubitandi ratio, cum ex his ipsis verbis, τὸν ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ σώματος, errorem Origenis carpat Justinianus, qui sic ibi prosequitur: Ἰδοὺ καὶ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος παραδίδωσιν, ὅτι μετὰ πάντα τὰ κτίσματα ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον τὸν ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς νοερᾶς καὶ λογικῆς. Οὐ γὰρ εἶπε τὸ σῶμα μετὰ πάντα γενέσθαι, ἵνα προϋπάρχουσα ἡ ψυχὴ εἰσέλθῃ ἐν αὐτῷ· ἀλλ' εἶπε, μετὰ πάντα τὰ κτίσματα τὸν ἄνθρωπον γεγενῆσθαι τὸν ἐκ λυχῆς λογικῆς καὶ σώματος, δεικνύς, ὅτι ἀμφότερα, τουτέστι σῶμά τε καὶ ψυχὴν, ὁ Θεὸς κατὰ ταὐτὸν ἐδημιούργησεν· Id est, *Ecce sanctus quoque Athanasius tradit post omnes creaturas Deum fecisse hominem ex corpore et anima intelligente et rationali constantem. Neque enim dixit corpus post omnia factum esse, ut præexistens anima in id ingrederetur: sed dixit post omnes creaturas hominem esse factum ex anima rationali et corpore constantem, ostendens, utrumque, id est corpus et animam, Deum simul fabricatum esse.*

D

(47) Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 4, ὡς ἡ νύξ. Alii et editio Commel., ὡς νὺξ.

(48) Sic Seguer. et Felckm. 4. At alii et editi, οὗτοι. Mox Gobler. et Felckm. 1, γινομένων.

(49) Seguer., διαμένει.

(50) Sic Seguer. Regius autem et editi, ἀποδιδόσθω. Ibidem Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1 et 5 καὶ ὁμολογείσθω. Editi et alii ἢ ὁμολογείσθω. Item ibid. Felckm. 2 et editi, καὶ ὁμολογείσθω τάξιν, οἵαν ἔχει, omissis intermediis, quæ in aliis habentur. Felckm. 5, καὶ φύσει Υἱός. Et paulo post, λεγέσθω τε κἀκείνων.

πρὸς ἄλληλα· λεγέσθω δὲ κἀκείνων ἕκαστον κτίσμα, ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν τῶν κτισμάτων, γέννημα (51) ἢ ποίημα, οὐδ' ὡς ἓν τῶν ποιημάτων ἢ γεννημάτων. Ταὐτὸν γὰρ εἰρήκατε τὸ γέννημα καὶ τὸ ποίημα, γράψαντες, γεννηθέντα ἢ ποιηθέντα· κἂν γὰρ ὑπερέχῃ (52) τῶν ἄλλων τῇ συγκρίσει ὁ Υἱός, ἀλλ' οὐδὲν ἧττόν ἐστι κτίσμα, ὥσπερ κἀκεῖνα· καὶ γὰρ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς φύσει κτίσμασιν εὑρεῖν ἔστιν ἕτερα ἑτέρων (53) ὑπερέχοντα. Ἀστὴρ γοῦν ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ· τά τε ἄλλα ἕκαστα πρὸς ἄλληλα κατὰ σύγκρισιν ἔχει τὴν διαφοράν· καὶ οὐ διὰ τοῦτο τὰ μὲν κύρια, τὰ δὲ τοῖς βελτίοσι δουλεύει· οὐδὲ τὰ μὲν ποιητικὰ αἴτιά ἐστι, τὰ δὲ παρ' αὐτῶν γίνεται ἀλλὰ πάντα τοῦ γίνεσθαι καὶ κτίζεσθαι τὴν φύσιν ἔχει, ὁμολογοῦντα δι' ἑαυτῶν τὸν δημιουργὸν ἑαυτῶν, ὡς ψάλλει Δαβίδ· Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ· ποίησιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα· καθάπερ καὶ Ζοροβάβελ ὁ σοφὸς λέγει· Πᾶσα ἡ γῆ τὴν ἀλήθειαν καλεῖ· καὶ ὁ οὐρανὸς αὐτὴν εὐλογεῖ· καὶ πάντα τὰ ἔργα σείεται καὶ τρέμει. Εἰ δὲ πᾶσα ἡ γῆ (54) τὸν δημιουργὸν καὶ τὴν ἀλήθειαν ὑμνεῖ, καὶ εὐλογεῖ, καὶ τρέμει· δημιουργὸς δὲ ταύτης ὁ Λόγος ἐστὶ, καὶ αὐτὸς λέγει· Ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια· οὐκ ἄρα κτίσμα ἐστὶν ὁ Λόγος, ἀλλὰ μόνος ἴδιος (55) τοῦ Πατρὸς, ἐν ᾧ τὰ πάντα ἥρμοσται, καὶ αὐτὸς ὑμνεῖται παρὰ πάντων, ὡς δημιουργός· Ἥμην γὰρ, ὡς αὐτός φησι, παρ' αὐτῷ ἁρμόζουσα· καὶ, Ὁ Πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, κἀγὼ ἐργάζομαι. Τὸ δὲ, ἕως ἄρτι, δείκνυσι (56) τὸ ἀΐδιος, ὡς Λόγον, ὑπάρχειν αὐτὸν ἐν τῷ Πατρί· Λόγου γὰρ ἴδιον ἐργάζεσθαι τὰ τοῦ Πατρὸς ἔργα, καὶ μὴ εἶναι ἐκτὸς αὐτοῦ.

21. Εἰ δὲ ἃ ὁ Πατὴρ ἐργάζεται, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ἐργάζεται· καὶ ἃ κτίζει ὁ Υἱὸς ταῦτα τοῦ Πατρός ἐστι κτίσματα· ἔργον δὲ καὶ κτίσμα ἐστὶ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός· ἢ καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν ἐργάσεται (57), καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν ἔσται κτίζων· (ἐπειδὴ ἃ ἐργάζεται ὁ Πατὴρ, ταῦτα καὶ τοῦ Υἱοῦ ἔργα·) ὅπερ ἄτοπον ἂν εἴη καὶ ἀδύνατον· ἢ τὰ τοῦ Πατρὸς κτίζων καὶ ἐργαζόμενος, αὐτὸς οὐκ ἂν εἴη ἔργον οὐδὲ κτίσμα, ἵνα μὴ, ὁ αὐτὸς (58) ποιητικὸν αἴτιον, ὢν, ἐν τοῖς ποιουμένοις εὑρίσκηται ποιῶν, ὅπερ γέγονεν αὐτός (59)· μᾶλλον δὲ μηδὲ ποιεῖν δυνάμενος. Πῶς γὰρ, εἰ καθ' ὑμᾶς ἐξ οὐκ ὄντων γέγονεν, οἷός τέ ἐστι τὰ οὐκ ὄντα εἰς τὸ εἶναι δη-

bent res cæteræ. Singulæ itaque creatæ dicantur, non vero, ut una ex rebus creatis, genitæ similiter et factæ dicantur, non tamen, ut una ex factis aut genitis rebus. Siquidem idem esse dixistis γέννμηα et ποίημα, id est, rem genitam et factam; nam scripsistis, γεννηθέντα ἢ ποιηθέντα, id est, genitum vel factum. Tametsi enim Filius aliis rebus comparatus, longe illis excellit, nihilo tamen minus res est creata ut illæ: quippe cum etiam inter res quæ natura creatæ sunt, aliæ aliis sint præstantiores. Stella enim a stella differt in gloria [6], resque aliæ omnes inter se comparatæ differunt. Nec tamen idcirco aliæ dominæ sunt, aliæ præstantioribus serviunt, aliæ causæ sunt efficientes, aut aliæ ab aliis fiunt; sed omnes ex naturæ suæ conditione fiunt et creantur, suumque creatorem per se ipsæ confitentur, ut psallit David: *Cœli enarrant gloriam Dei, et opus manuum ejus annuntiat firmamentum* [7]. Sapiens item Zorobabel ita loquitur: *Omnis terra veritatem invocat: cælum etiam ipsi benedicit, omniaque opera concutiuntur et tremunt* [8]. Atqui si universa terra opificem sive creatorem et veritatem laudat, benedicit et tremit; ejus autem opifex est Verbum quod et ipsum ait, *Ego sum veritas* [9]: non ergo Verbum est creatum, sed ipsum solum Patris proprium est in quo omnia sunt coagmentata, atque idem ab omnibus tanquam opifex hymnis celebratur **386** Nam, ut ipsum Verbum ait, *Eram apud illum componens* [10]. Et, *Pater meus usque modo operatur, et ego operor* [11]. Quæ dictio, *usque modo*, significat ipsum, ut Verbum, semper in Patre exsistere. Siquidem Verbi proprium est Patris opera efficere, nec extra eum esse.

21. Quod si quæ Pater facit, eadem et Filius facit, et quæ creat Filius, Patris sunt creaturæ; certe si Filius creatura est Patris, vel ergo ipse seipsum efficit, proindeque se ipse creat (quandoquidem quæ Pater facit, eadem Filii sunt opera), quod profecto absurdum est, nec fieri ullo modo potest; vel si Patris opera creat et facit, igitur nec opus nec creatura est, ne cum ipse sit causa efficiens, in rebus quæ fiunt facere reperiatur quod ipse factus est: cum potius ne facere quidem possit. Qui enim fieri queat, ut ea quæ non sunt efficiat ut sint, si, ut putatis, factus e nihilo est? Quod si ille, licet creatus,

[6] I Cor. xv, 41. [7] Psal. xviii, 2. [8] III Esd. iv, 36. [9] Joan. xiv, 6. [10] Prov. viii, 30. [11] Joan. v, 17.

(51) Seguer. Reg. Basil. Gobler. Felckm. 1 et 4, γέννημα, quomodo legendum esse clarum est ex his quæ paulo ante habentur num. 19. Λέγοντες, γὰρ γέννημα, ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν τῶν γεννημάτων, πολλοὺς υἱοὺς συντάττουσι, etc. Alii vero et editi mendose habent γένημα. Ibid. Seguer., οὐδ' ὡς ἓν τῶν ποιημάτων, ἢ γεννημάτων. Felckm. 4 habet item γεννημάτων Reg. vero et Felckm. 5, γεννητῶν. Editi et alii, ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν τῶν ποιημάτων, ἢ ὡς ἓν τῶν γεννητῶν. Item ibid. Seguer. Gobler. Basil. Reg. Felckm. 1, 4 et 5, Ταὐτὸν γάρ. Cæteri et editi, Αὐτὸν γάρ. Ibidem Seguer. Reg. Basil. Anglican. Felckm. 4 et 5, τὸ γέννημα. Editi et alii, γέννμα. Mox mss. omnes γεννηθέντα. Editi, γενηθέντα.

(52) Anglic. Gobler. et Felckm. 1, ὑπερέχει.

(53) Seguer. Reg. Basil. Anglic. Gobler. Felckm. 1 et 4, ἕτερα ἑτέρων. Cæteri et editi omittunt ἑτέρων. Ibidem Basil. et Felckm. 4, ἀστὴρ γάρ. Item ibid. Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 4, διαφέρει ἐν δόξῃ· τά τε ἄλλα ἕκαστα. Alii vero et editi, ὑπερέχει ἐν δόξῃ· τὰ δὲ ἄλλα ἕκαστα.

(54) Felckm. 4, Ἡ δὲ πᾶσα γῆ.

(55) Seguer. Reg. Felckm. 4 et 5, ἴδιος. Alii et editio Commel., ἀΐδιος.

(56) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, δείκνυσι. Cæteri et editi, δεικνύει.

(57) Mss. omnes, ἐργάσεται. Editi, ἐργάζεται. Seguer. ibid., καὶ αὐτὸς ἑαυτόν. In aliis et editis deest αὐτός. Regius vero sic habet, αὐτὸ ἑαυτὸν ἐργάσεται, καὶ ἑαυτὸ ἔσται κτίζον.

(58) Seguer., μὴ ὁ αὐτός. Editi et alii, μὴ οὐτός.

(59) Felckm. 5, αὐτό.

possit producere creaturam : certe idem de singulis creaturis erit intelligendum, nempe illas quoque creare posse. Quod si a vobis conceditur, quid Verbo opus fuit, cum inferiores a superioribus effici queant : vel saltem cum res singulæ factæ potuerint a Deo initio audire, Fias, et, Efficere, atque ita fuissent productæ. Verum neque id scriptum est, neque fieri potuit. Nulla enim rerum quæ fiunt causa est efficiens : nam omnia per Verbum facta sunt, quod sane non fecisset omnia, si ipsum quoque Verbum e rebus creatis esset. Nec enim vel angeli possunt creare, cum ipsi sint creati, licet ita senserint Valentinus, Marcion et Basilides, quorum vos æmulatores estis ; nec sol, ut pote creatus, quod non est faciet ut sit ; nec homo hominem formabit, nec lapis effinget lapidem, nec ligno lignum dabit incrementum. Sed Deus ipse est qui hominem in utero format, qui montes collocat, qui lignum producit : ipse autem homo, qui scientiæ capax est, istam materiam varie formet et componit, atque ea quæ sunt, uti didicit, effingit et figurat ; satisque illi est quod sint facta : tum vero naturæ non ignarus suæ, si re aliqua indigeat, a Deo id novit esse poscendum.

A μιουργεῖν ; Εἰ δὲ κτίσμα ὢν δημιουργεῖ καὶ αὐτὸς κτίσμα (60)· ἔσται καὶ ἐφ' ἑκάστου κτίσματος τὸ αὐτὸ νοούμενον, ὥστε δύνασθαι καὶ αὐτὰ (61) δημιουργεῖν. Καὶ εἰ τοῦτο οὕτω βούλεσθε, τίς ἡ χρεία τοῦ Λόγου, δυναμένων τῶν ὑποβεβηκότων παρὰ τῶν ὑπερεχόντων γίνεσθαι ; ἢ ὅλως δυναμένου καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἑκάστου τῶν γενομένων ἀκοῦσαι παρὰ τοῦ Θεοῦ· Γενοῦ, καὶ, Ποιήθητι· καὶ οὕτως ἂν ἕκαστον ἐδημιουργεῖτο. Ἀλλ' οὐδὲ γέγραπται τοῦτο, οὔτε δυνατὸν ἦν (62). Τῶν γὰρ γινομένων οὐδέν ἐστι ποιητικὸν αἴτιον· πάντα γὰρ διὰ τοῦ Λόγου γέγονεν· οὐκ ἂν ἐργασαμένου καὶ αὐτοῦ τὰ πάντα, εἰ καί αὐτὸς ὁ Λόγος τῶν κτισμάτων ἦν· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἄγγελοι δημιουργεῖν δυνήσονται, κτίσματα (63) ὄντες καὶ αὐτοί, κἂν Οὐαλεντῖνος καὶ Μαρκίων καὶ Βασιλείδης τοιαῦτα φρονῶσι,

B καὶ ὑμεῖς ἐκείνων ζηλωταὶ τυγχάνητε (64)· οὐδὲ ὁ ἥλιος, κτίσμα ὤν, ποιήσει ποτὲ τὸ μὴ ὂν εἰς τὸ εἶναι· οὐδὲ ἄνθρωπος ἄνθρωπον πλάσει (65), οὐδὲ λίθος λίθον ἐπινοήσει, οὐδὲ ξύλον ξύλον αὐξήσει· ἀλλ' ὁ Θεὸς μέν ἐστιν ὁ πλάσσων ἐν κοιλίᾳ ἄνθρωπον, καὶ ὄρη τιθεὶς, καὶ ξύλον μηκύνων· ὁ δὲ ἄνθρωπος ἐπιστήμης ὢν δεκτικός, ταύτην (66) τὴν ὕλην συντίθησι καὶ μεταρρυθμίζει, καὶ τὰ ὄντα ἐργάζεται, ὡς ἔμαθε·

καὶ ἀγαπᾷ, ὅτι μόνον γέγονε· τήν τε φύσιν ἐπιγινώσκων τὴν (67) ἑαυτοῦ, ἐάν τινος δέηται, τὸν Θεὸν οἶδεν αἰτεῖν.

22. Itaque si Deus quoque ipse ex materia res facere et componere dicatur : hæc sane sententia Gentilium est, artifexque, non autem effector erit Deus. Materiam tamen hoc modo Verbum Deo jubenti ministrans efficiat. Sed si ea quæ non sunt, per proprium Verbum vocat ut sint : certe Verbum non est inter ea quæ non sunt et vocantur, ne aliud nobis quærendum sit Verbum, per quod istud vocatum

C fuerit. Nam Verbo omnia facta sunt. Quod si per Verbum Deus res creat et facit, ipsum profecto non est e rebus creatis et factis, sed potius Dei creantis Verbum est, quod etiam ex Patris operibus, quæ ipsum Verbum facit, cognoscitur, quoniam ipsum est in Patre, et Pater in eo, et qui ipsum vidit, vidit Patrem [12], ob naturæ scilicet proprietatem summamque Filii in omnibus **387** cum Patre similitudinem. Quomodo itaque res per ipsum creat, nisi ejus sit Verbum et Sapientia ? Quomodo vero Verbum et Sapientia possit esse, si ejus naturæ non sit fetus proprius, sed ex nihilo quoque factus ipse sit ?

22. Εἰ μὲν οὖν καὶ ὁ Θεὸς ἐξ ὕλης ἐστὶν ἐργαζόμενος καὶ συντιθεὶς, Ἑλληνικὸν μὲν (68) τὸ φρόνημα, καὶ τεχνίτης, οὐ ποιητὴς ἂν κληθείη ὁ Θεός. Ἐργαζέσθω (69) δὲ ὅμως οὕτω τὴν ὕλην ὁ Λόγος προστατούμενος καὶ ὑπουργῶν τῷ Θεῷ. Εἰ δὲ τὰ οὐκ ὄντα καλεῖ διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου εἰς τὸ εἶναι, οὐκ ἔστι τῶν μὴ ὄντων καὶ καλουμένων ὁ Λόγος, ἵνα μὴ καὶ ἕτερον Λόγον ζητῶμεν, δι' οὗ καὶ οὗτος (70) ἐκλήθη· Λόγῳ γὰρ τὰ οὐκ ὄντα γέγονε. Καὶ εἰ δ' αὐτῷ κτίζει καὶ ποιεῖ, οὐκ ἔστι τῶν κτιζομένων καὶ ποιουμένων αὐτός· ἀλλὰ μᾶλλον τοῦ κτίζοντος Θεοῦ λόγος ἐστὶν, ὅστις καὶ ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Πατρὸς, ὧν (71) αὐτὸς ὁ Λόγος ἐργάζεται, γινώσκεται, ὅτι αὐτὸς ἐν τῷ Πατρί ἐστι, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν αὐτῷ, καὶ ἑωρακὼς αὐτὸν ἑώρακε τὸν Πατέρα, διὰ τὸ ἴδιον τῆς οὐσίας καὶ τὴν κατὰ πάντα ὁμοιότητα τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα. Πῶς οὖν δι' αὐτοῦ κτίζει, εἰ μὴ ὁ Λόγος ἐστὶν αὐτοῦ καὶ ἡ Σοφία (72) ; Πῶς δὲ Λόγος ἂν εἴη καὶ Σοφία, εἰ μὴ ἴδιον γέννημα τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ἀλλ' ἐξ οὐκ ὄντων καὶ αὐτὸς ἐγένετο ;

[12] Joan. XIV, 10, 9.

(60) Felckm. 4, κτίσματα.

(61) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 4. At alii et editi, δύνασθαί ποτε καὶ αὐτά.

(62) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 4. Cæteri vero et editi, οὔτε γέγραπται τοῦτο, οὔτε δυνατὸν ἦν.

(63) Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 4, κτίσματα. Alii et editi, κτίσμα.

(64) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 4. At alii et editi, τυγχάνετε.

(65) Felckm. 4, πλάσσει. Mox Seguer., ἀλλ' ὁ Θεὸς μέν ἐστιν ὁ πλάσσων ἐκ κοιλίᾳ ἄνθρωπον. Alii et editi, ἀλλὰ Θεὸς μέν ἐστιν ὁ πλάσσων ἐκ κοιλίας τὸν ἄνθρωπον.

(66) Felckm. 4, ταύτῃ.

(67) Seguer. τήν omittit. Idem ibidem et Gobler., Felckm. 1 et 4, ἐάν τινος δέηται. Editi et alii, ἄν τι-

D νος, etc., ubi mendose editio Commel., δέκται pro δέηται. Mox Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1, 4 et 5, Εἰ μὲν οὖν καὶ ὁ Θεός. In aliis et editis deest καί.

(68) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi μέν omittunt.

(69) Basil., ἐργάζεσθαι. Hæc autem verba, Ἐργαζέσθω δὲ ὅμως οὕτω τὴν ὕλην ὁ Λόγος προστατούμενος καὶ ὑπουργῶν τῷ Θεῷ, deleta sunt in ms. Seguerian.

(70) Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 4, οὗτος. Editi et alii, αὐτός. Mox mss., καὶ εἰ δι' αὐτοῦ κτίζει. Editio Commel. εἰ omittit.

(71) Seguer., ὧν, mendose.

(72) Seguerian. Reg. Felc. 5, καὶ Σοφία. Alii et editi, καὶ ἡ Σοφία.

Πῶς δὲ πάντων (73) ἐξ οὐκ ὄντων καὶ κτισμάτων ὄντων, καὶ τοῦ Υἱοῦ κατ' ἐκείνους ἑνὸς ὄντος τῶν κτισμάτων, καὶ τῶν οὐκ ὄντων ποτὲ, μόνος οὗτος ἀποκαλύπτει τὸν Πατέρα ; καὶ οὐδεὶς ἄλλος εἰ μὴ μόνος αὐτὸς γινώσκει τὸν Πατέρα ; Εἰ γὰρ δυνατὸν ποίημα (74) ὄντα τοῦτον γινώσκειν τὸν Πατέρα, γινωσκέσθω καὶ παρὰ πάντων κατ' ἀναλογίαν τῶν ἑκάστου μέτρων· ποιήματα γὰρ πάντα (75), ὥσπερ καὶ αὐτός. Εἰ δὲ οὐ δυνατὸν τοῖς γενητοῖς οὔτε βλέπειν οὔτε γινώσκειν, ἀλλ' ὑπερβαίνει πάντας (76) ἥ τε ὄψις καὶ ἡ περὶ τούτου γνῶσις· καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς μὲν ὁ Θεὸς εἶπεν· Οὐδεὶς ὄψεται τὸ πρόσωπόν μου, καὶ ζήσεται· ὁ δὲ Υἱὸς εἴρηκεν · Οὐδεὶς γινώσκει τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός· ἄλλος ἂν εἴη τῶν γεννητῶν ὁ Λόγος, μόνος γινώσκων καὶ μόνος βλέπων τὸν (77) Πατέρα, ὡς εἶπεν, Οὐχ ὅτι τὸν Πατέρα τις ἑώρακεν εἰ μὴ ὁ ὢν παρὰ τοῦ Πατρός (78)· καὶ, Οὐδεὶς γινώσκει τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός · κἂν Ἀρείῳ μὴ δοκῇ. Πῶς οὖν ἔγνω μονος, εἰ μὴ μόνος ἦν ἴδιος αὐτοῦ ; Πῶς δ' ἂν ἦν ἴδιος (79), εἰ κτίσμα ἦν, καὶ μὴ Υἱὸς ἦν ἀληθινὸς ἐξ αὐτοῦ ; (80) Τὰ αὐτὰ γὰρ λέγειν καὶ πολλάκις περὶ εὐσεβείας οὐκ ὀκνητέον. Ἀσεβὲς ἄρα τὸ φρονεῖν ἕνα τῶν πάντων εἶναι τὸν Υἱὸν (81)· βλάσφημον δὲ καὶ ἀνόητον τὸ λέγειν κτίσμα, ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν τῶν κτισμάτων· καὶ ποίημα, ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν τῶν ποιημάτων· γέννημα (82), ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν τῶν γεννημάτων. Πῶς γὰρ οὐχ ὡς ἓν τούτων, εἴ γε κατ' αὐτοὺς οὐκ ἦν, πρὶν γενηθῇ ; Ἴδιον γὰρ τῶν κτισμάτων καὶ ποιημάτων τὸ μὴ εἶναι πρὶν γενέσθαι, καὶ ἐξ οὐκ ὄντων (83) ὑφίστασθαι, κἂν τῇ δόξῃ τῶν ἄλλων ὑπερέχῃ· τοῦτο γὰρ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἄλλοις κτίσμασι πρὸς ἑαυτὰ διαφέροντα εὑρεθήσεται, ὥσπερ καὶ βλεπόμενα δείκνυται (84).

23. Ἀλλ' εἴπερ κατὰ τοὺς αἱρετικοὺς κτίσμα μὲν ἦ ποίημα ἦν, οὐχ ὡς ἓν δὲ τῶν κτισμάτων, διὰ τὸ ἐν δόξῃ διαφέρειν αὐτῶν, ἔδει (85) πρὸς τὰ ἄλλα ποιήματα τῇ κατὰ τὸ βέλτιον συγκρίσει σημαίνεσθαί τε

A Deinde qui fit ut cum omnia ex nihilo producta sint et creata, Filiusque, ut volunt, una sit e rebus creatis et quæ aliquando non fuerunt, solus tamen iste Patrem revelet, nullusque alius, præter illum, Patrem cognoscat? Nam si fieri potest ut ille, qui opus est, Patrem cognoscat, quidni ob omnibus quoque pro uniuscujusque dignitate ac facultate cognoscatur? omnia siquidem opera sunt, uti et ipse. Quod si fieri nequit ut res factæ Patrem vel videant vel cognoscant, sed ejus visio et cognitio omnes superet : namque ipse Deus ait, *Nemo videbit faciem meam et vivet*, [13], et Filius, *Nemo*, inquit, *novit Patrem nisi Filius* [14] : fatendum sane est Verbum aliud esse a rebus factis, utpote a quo solo Pater videatur et cognoscatur, ut hæc ejus verba ostendunt : ***Non quod Patrem quis vidit, nisi is qui apud Patrem est*** [15], B ***nemoque Patrem cognoscit nisi Filius*** [16], quidquid repugnet Arius. Quomodo ergo solus cognosceret, nisi solus proprius ejus esset? Quomodo vero proprius ejus esset, si esset creatus, non autem verus ex ipso Filius? Nec enim grave debet esse eadem sæpius pietatis causa dicere. Itaque impium est sentire Filium unum ex omnibus esse. Nefarium vero et stultum est eum creatum dicere, sed non ut unam e creatis rebus ; factum, sed non ut unam e factis rebus ; genitum, sed non ut unam e rebus genitis. Nam qui fieri potest ut non sit sicut una ex hisce rebus, si, ut illi quidem opinantur, non erat antequam esset genitus? Siquidem rerum creatarum et factarum proprium est non esse antequam fiant, at- C que ex nihilo procreari, licet aliæ aliis gloria præcellant. Ut enim res aspectabiles inter se differre cernimus, sic idem etiam in omnibus aliis rebus creatis licet deprehendere.

23. Atqui si, ut putant hæretici, Filius res creata esset vel facta, sed non ut una ex rebus creatis, quia scilicet gloria ab illis differat : sane id debuisset significare Scriptura, ipsumque cum aliis rebus fa-

[13] Exod. xxxiii, 20. [14] Matth. xi, 27. [15] Joan. vi, 46. [16] Matth. xi, 27.

(73) Basili. Reg. Goblerian. Felc. 1 et 5, Καὶ πῶς δὲ πάντων. Ibidem Felc. 4, ἐξ οὐκ ὄντων ὄντων. Mox Seguer. Basili. Reg. Anglic. et Felc. 4, καὶ τῶν οὐκ ὄντων ποτέ. Alii et editio Commel., καὶ οὐ τῶν ὄντων ποτέ.

(74) Seguerian. Basili. Anglic. Gobler. Felc. 1 et 5, Πατέρα ; Εἰ γαρ δυνατὸν ποίημα, etc., omissis intermediis.

(75) Πάντα abest a Felc. 4. Mox idem et Felc. 5, γεννητοῖς. D

(76) Sic Seguerian. Gobler. Felc. 1 et 4. Regius autem et Felc 5, γινώσκειν ὑπερβαίνει πάντας . Editi et alii, γινώσκειν· ὑπερβαινει γὰρ πάντας . Mox Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, ἡ περὶ τούτου γνῶσις. Editi aliique, ἡ περὶ αὐτοῦ γνῶσις. Ibidem Seguerian. καὶ γαρ αὐτὸς μέν, etc. Gobler. et Felc. 1, Καὶ γὰρ ὁ Θεός φησιν· Οὐδείς, etc. Editi et alii, Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς μὲν, etc.

(77) Sic Seguerian. Reg. Basili. Anglican. Felc. 4 et 5. Editi vero et alii, γινώσκων τὸν Πατέρα καὶ μόνος βλέπων αὐτόν.

(78) Goblerian. et Felc. 1, περὶ Πατρός, et paulo post κἂν Ἀρείῳ μὴ δοκεῖ.

(79) Sic Seguerian. Reg. Basili. Anglic. Gobler. Felc. 1, 4 et 5. At cæteri et editi, μόνος ἴδιος ὢν αὐτοῦ ; Πῶς δ' ἂν ἦ ἴδιος. Ibidem Seguerian. Basil. Anglican. Goblerian. et cæteri mss. omnes Felc., εἰ κτίσμα ἦν. Editi, ἂν κτίσμα ἦν. Reg. εἰ et ἄν omittit. Item ibidem Seguerian. Gobler. Felc. 1 et 4, Υἱὸς ἦν ἀληθινὸς ἐξ αὐτοῦ. Alii et editi, Υἱὸς ἀληθινὸς, ὁ ἐξ αὐτοῦ.

(80) Felc. 2, et editi, ταῦτα. Ibid. mss. omnes περὶ εὐσέβειαν. Editi, περὶ ἀσεβείας. Item ibidem. Seguerianus, Goblerian. et Felc. 1 et 4, οὐκ ὀκνητέον. Editi et alii, οὐκ ὀκνηρόν.

(81) Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1 et 5, τὸν Υἱόν. Cæteri et editi, τὸν Θεόν. Mox Seguerian. et Felc. 5, ἀλλ' οὐχ ὡς. Editi et alii, καὶ οὐχ ὡς.

(82) Goblerian. et Felc. 1, καὶ γένημα Ibidem Seguerian. Reg et Felc. 1, γέννημα et γεννημάτων. Cæteri et editio Commel., γένημα et γενημάτων. Item ibidem Seguerian., Πῶς γὰρ οὐχ ὡς ἓν. In aliis et editis deest ὡς. Mox Reg. et editi, πρὶν γενηθῇ. Alii mss , πρὶν γεννηθῇ.

(83) Reg. et Basili., καὶ οὐκ ἐξ οὐκ ὄντων, mendose.

(84) Felc. 4, πρὸς ἑαυτὰ διαφέρουσιν εὑρεθήσεται, ὥσπερ βλεπόμενα.

(85) Seguerian. Anglic. Goblerian. et Felc. 1, πρὸς τὰ ἄλλα. Editi et alii, πρὸς ἀλλα. Mox Segue-

ctis, ratione præstantiæ, comparando, ostendere quonam modo major archangelis, thronis honoratior, sole et luna splendidior, cœlisque amplior dicendus sit. Nihil autem tale de illo habetur, sed Pater eum solum et proprium sui Filium esse his verbis declarat: *Filius meus es tu* [17]; et, *hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui.* Hinc quoque angeli ei ministrabant [18] tanquam qui alius ab illis esset, eumque adorant non ut gloria majorem, sed ut alium tum ab omnibus rebus creatis tum a seipsis, atque ut solum **388** Patris propriumque et natura Filium. Nam si eum tanquam gloria præcellentem adorarent, singulæ res inferiores eas, quæ superiores et præstantiores sunt, deberent adorare. Sed non ita se res habet. Nec enim res creata aliam creatam adorat: sed servus Dominum, et res creata Deum adorat. Unde Petrus apostolus Cornelium se adorare volentem his verbis retinet: *Ego etiam homo sum* [19]. Similiter angelus Joannem se in Apocalypsi volentem adorare hoc modo arcet: *Vide ne feceris: conservus enim tuus sum, et fratrum tuorum prophetarum, et eorum qui servant sermones hujus libri. Deum adora* [20]. Itaque solus Deus adorandus est, noruntque ipsi angeli, etiamsi res alias gloria superent, se tamen omnes esse res creatas, nec in eorum esse numero qui adorantur, sed qui Dominum adorant. Hinc angelus Manue Samsonis patrem, qui sibi sacrificium volebat offerre, his dictis coercuit: *Non mihi, sed Deo offer* [21]. Porro Dominus ab angelis adoratur; scriptum enim est: *Et adorent eum omnes angeli Dei* [22]; ab omnibus item gentibus adoratur, ut ait Isaias: *Laboravit Ægyptus et negotiatio Æthiopum, et Sabaim viri sublimes ad te transibunt, et tibi servi erunt:* deinde, *et te adorabunt teque precabuntur, quia in te est Deus, et non est Deus præter te* [23]. Præterea discipulos seipsum adorantes laudat, hisque verbis eos hac de re confirmat: *Nonne vos vocatis me, Domine et magister, et bene dicitis: sum etenim* [24]. Thomam quoque ipsi dicen-

A παρὰ τῆς Γραφῆς καὶ δείκνυσθαι αὐτὸν, οἷον ἔδει λέγεσθαι αὐτὸν μείζονα (86) ἀρχαγγέλων· ἔδει ἐντιμότερον τῶν θρόνων, καὶ λαμπρότερον μὲν ἡλίου καὶ σελήνης, μείζονα δὲ τῶν οὐρανῶν. Νῦν δὲ οὕτω μὲν αὐτὸς οὐ σημαίνεται· Υἱὸν δὲ αὐτὸν ἴδιον καὶ μόνον δείκνυσιν ἑαυτοῦ (87) ὁ Πατὴρ, λέγων· Υἱός μου εἶ σύ· καὶ, Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, ἐν ᾧ ηὐδόκησα· διὸ καὶ διηκόνουν αὐτῷ οἱ ἄγγελοι, ὡς ἄλλῳ παρ' αὐτοὺς ὄντι· καὶ προσκυνεῖται παρ' αὐτῶν, οὐχ ὡς τῇ δόξῃ μείζων, ἀλλ' ὡς ἄλλος παρὰ πάντα τὰ κτίσματα καὶ παρ' ἐκείνους ὤν, μόνος (88) δὲ τοῦ Πατρὸς ἴδιος ὢν κατ' οὐσίαν Υἱός. Εἰ γὰρ ὡς ὑπερέχων τῇ δόξῃ προσεκυνεῖτο, ἔδει καὶ ἕκαστον τῶν ὑποβεβηκότων τὸν ὑπερέχοντα προσκυνεῖν. Ἀλλ' οὐκ ἔστιν οὕτω· κτίσμα γὰρ κτίσματι (89) οὐ προσκυνεῖ, ἀλλὰ δοῦλος δεσπότῃ, καὶ κτίσμα Θεόν. Πέτρος μὲν B οὖν ὁ ἀπόστολος προσκυνῆσαι θέλοντα τὸν Κορνήλιον κωλύει, λέγων, ὅτι Κἀγὼ ἄνθρωπός εἰμι (90)· ἄγγελος δὲ θέλοντα προσκυνῆσαι τὸν Ἰωάννην ἐν τῇ Ἀποκαλύψει κωλύει, λέγων· Ὅρα μή. Σύνδουλός σου εἰμὶ, καὶ τῶν ἀδελφῶν σου τῶν προφητῶν, καὶ τῶν τηρούντων τοὺς λόγους τοῦ βιβλίου τούτου. Τῷ Θεῷ προσκύνησον. Οὐκοῦν Θεοῦ ἐστι μόνου τὸ προσκυνεῖσθαι· καὶ τοῦτο ἴσασι καὶ αὐτοὶ οἱ ἄγγελοι, ὅτι κἂν ἄλλων (91) ταῖς δόξαις ὑπερέχωσιν, ἀλλὰ κτίσματα πάντες εἰσὶ, καὶ οὐκ εἰσὶ των προσκυνουμένων, ἀλλὰ τῶν προσκυνούντων τὸν Δεσπότην. Τὸν γοῦν πατέρα τοῦ Σαμψὼν τὸν Μανωὲ, θέλοντα θυσίαν προσενεγκεῖν τῷ ἀγγέλῳ, ἐκώλυσεν ὁ ἄγγελος λέγων ὅτι, Μὴ ἐμοὶ (92), ἀλλὰ τῷ Θεῷ προσένεγκε. Ὁ δὲ Κύριος καὶ παρ' ἀγγέλων προσκυνεῖται· γέγραπται γάρ· Καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ· καὶ παρὰ πάντων δὲ (93) τῶν ἐθνῶν, ὡς ὁ Ἡσαΐας φησίν· Ἐκοπίασεν Αἴγυπτος καὶ ἐμπορία Αἰθιόπων, καὶ οἱ Σαβαεὶμ ἄνδρες ὑψηλοὶ ἐπὶ σὲ διαβήσονται, καὶ σοι ἔσονται δοῦλοι· εἶτα ἐξῆς· Καὶ προσκυνήσουσί σοι, καὶ ἐν σοὶ προσεύξονται (94)· ὅτι ἐν σοὶ ὁ Θεός ἐστι, καὶ οὐκ ἔστι Θεὸς πλὴν σοῦ. Τούς τε μαθητὰς πρε-

[17] Psal. II, 7. [18] Matth. III, 17; IV, 11. [19] Act. X, 26. [20] Apocal. XXII, 9. [21] Judic. XIII, 16. [22] Psal. XCVI, 7; Hebr. I, 6. [23] Isa. XLV, 14. [24] Joan. XIII, 13.

rian., σημαίνεσθαί τε τῆς. Gobler. Felc. 1 et 4, σημαίνεσθαι παρά τε τῆς. Editi, σημαίνεσθαί τε παρὰ τῆς. In Felc. 5. τε plane deest.

(86) Fel. 5, αὐτὸν μείζονα, οἷον ἔδει. Mox Goblerianus et Felc. 1, καὶ λαμπρότερον ἡλίου.

(87) Reg.. ἑαυτῷ. Felc. 4, αὐτοῦ. Mox Seguerianus, Regius, Basiliensis. Anglican., Felc. 1 et 4, ὁ ἀγαπητός. In aliis et editis ὁ deest.

(88) Seguerianus, Goblerian. Felc. 1 et 4, μόνου. Alii et editi, μόνος. Ibidam mss. κατ' οὐσίαν. Editio Commel. κατ' οὐσίας. Seguerian. ibid. pro Εἰ γάρ, habet Οὐ γάρ.

(89) Felckman. 5, κτίσμα γὰρ κτίσμα.

(90) Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1, λέγων· Ὅρα μή. Σύνδουλός σου εἰμὶ, omissis intermediis.

(91) Sic Seguerian. et Felc. 4, qui tamen ultimus habet, τῶν ἄλλων. Editi et alii, κἂν ἀλλήλους δόξαις ὑπερέχωσιν. Mox Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, κτίσματα πάντες. Felc. 4, κτίσματα πάντοτε. Alii et editi, κτίσματα πάντα.

(92) Seguerian. Goblerian. Felck. 1 et 4, ὅτι μὴ ἐμοί. In aliis et editis deest ὅτι. **Seguerian.** ibid. Anglican. et Felck. 4, προσένεγκε. **Reg. et Fel.** 5, προσένεγκαι. Editi et alii, προσένεγκον. **Ibidem** Seguerian., ὁ δὲ Κύριος καὶ παρ' ἀγγέλων. **At καί** abest ab aliis et editis.

(93) Seguerian. Anglican. **Goblerian. Felc.** 1 et 4, πάντων δέ. In aliis et editis δέ **omittitur.** Ibidem Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, **καθὼς pro ὡς,** ut alii et editi habent, ubi etiam **Seguerian.** ὁ omittit. Mox Seguerian. Gobler. Felckm. **1 et 4,** καὶ αἱ ἐμπορίαι. Anglican., καὶ ἐμπορίαι. **Editi et alii,** ut et Scriptura. καὶ ἐμπορία. Ibidem **Seguerianus,** Goblerian. Felckm. 1 et 4, Σαβαεὶμ, **ut Scriptura.** Alii vero et editi, Σεβωείμ.

(94) Goblerian. et Felckman. 1, **προσεύξονται,** ἐν σοὶ προσεύξονται, καὶ οὐκ ἔστι **Θεὸς πλὴν σοῦ.** Seguerian., προσκυνοῦσι, καὶ ἐν **σοί, etc.** Idem et Felckm. 4, ὅτι ἐν σοὶ ὁ Θεός ἐστι, **καὶ οὐκ, etc.,** ut Scriptura. Editi omittunt, ἐν σοὶ **ὁ Θεός ἐστι.** Editio autem Commel. sic mendose **habet,** ὅτι ἐν σοὶ Θεὸς πλὴν σοῦ.

κυνοῦντας δέχεται, καὶ πληροφορεῖ τούτους, ὅστις ἐστὶ λέγων· Οὐχ ὑμεῖς λέγετέ με, ὁ Κύριος καὶ ὁ διδάσκαλος; καὶ καλῶς λέγετε· εἰμὶ γὰρ (95). Καὶ τὸν Θωμᾶν δὲ λέγοντα αὐτῷ, Ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου, συγχωρεῖ λέγειν, καὶ μᾶλλον ἀποδέχεται, μὴ κωλύων αὐτόν. Ἔστι γὰρ αὐτὸς, ὡς οἵ τε ἄλλοι (97) προφῆται λέγουσι, καὶ Δαβὶδ ψάλλει, Κύριος τῶν δυνάμεων, Κύριος Σαβαὼθ, ὁ ἑρμηνεύεται, Κύριος τῶν στρατιῶν (98), καὶ Θεὸς ἀληθινὸς καὶ παντοκράτωρ, κἂν τὶ Ἀρειανοὶ ἐν τούτῳ διαῤῥηγνύωσιν ἑαυτούς.

A tem, *Dominus meus et Deus meus* [25], ita loqui sinit, nec prohibet, sed potius comprobat. Ipse enim est, ut alii prophetæ testantur, et canit David, *Dominus virtutum* [26] *et Dominus Sabaoth* (96) [27], id est *Dominus exercituum*, ac Deus verus et omnipotens, hic licet disrumpantur Ariani.

24. Οὐκ ἂν δὲ οὐδὲ αὐτὸς προσεκυνήθη, οὐδὲ ταῦτ' ἐλέγετο περὶ αὐτοῦ, εἰ ὅλως τῶν κτισμάτων ἦν. Νῦν δὲ ἐπειδὴ οὐκ ἔστι κτίσμα, ἀλλ' ἴδιον τῆς οὐσίας τοῦ προσκυνουμένου Θεοῦ γέννημα, καὶ φύσει Υἱός ἐστι· διὰ τοῦτο προσκυνεῖται, καὶ Θεὸς πιστεύεται, καὶ Κύριος στρατιῶν καὶ ἐξουσιαστὴς καὶ παντοκράτωρ ἐστὶν, ὡς ὁ Πατήρ· αὐτὸς γὰρ εἴρηκε (99)· Πάντα, B ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ ἐμά ἐστιν· Υἱοῦ γὰρ ἴδιον τὰ τοῦ Πατρὸς ἔχειν (1), καὶ τοιοῦτον αὐτὸν εἶναι, ὡς ἐν αὐτῷ θεωρεῖσθαι τὸν Πατέρα· καὶ δι' αὐτοῦ τὰ πάντα πεποιῆσθαι, καὶ ἐν αὐτῷ τὴν σωτηρίαν τῶν πάντων γίνεσθαί τε καὶ συνίστασθαι (2)· ἐπεὶ καλὸν αὐτοὺς ἔρεσθαι καὶ τοῦτο, ἵν' ἔτι μᾶλλον ὁ ἔλεγχος τῆς αἱρέσεως αὐτῶν φαίνηται· Διὰ τί πάντων ὄντων κτισμάτων, καὶ πάντων ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἐχόντων τὴν σύστασιν (3), τοῦ τε Υἱοῦ καὶ αὐτοῦ ὄντος ναθ' ὑμᾶς κτίσματος καὶ ποιήματος, καὶ ἑνὸς τῶν οὐκ ὄντων ποτὲ (4), δι' αὐτοῦ μόνου τὰ πάντα πεποίηκε, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν; Ἢ διὰ τί, ὅταν μὲν τὰ πάντα λέγηται, οὐ τὸν Υἱόν τις ἐν τοῖς πᾶσι σημαίνεσθαι νοεῖ, ἀλλὰ τὰ γενητά (5); ὅταν δὲ περὶ τοῦ Λόγου λέγωσιν αἱ Γραφαὶ, οὐκ ἐκ τῶν πάντων πάλιν αὐτὸν ὄντα νοοῦσιν, ἀλλὰ τῷ Πατρὶ συντάττουσιν αὐτὸν ἐν ᾧ τὴν πάντων πρόνοιαν καὶ σωτηρίαν ἐργάζεται καὶ ποιεῖ ὁ Πατήρ· καὶ μάλιστα δυναμένων τῶν πάντων τῷ αὐτῷ προστάγματι, ᾧ κἀκεῖνος παρὰ μόνου τοῦ Θεοῦ γέγονε, γενέσθαι; Οὐ γὰρ κάμνει ὁ Θεὸς προστάττων· οὐδὲ ἀσθενεῖ πρὸς τὴν τῶν πάντων ἐργασίαν; Ἵνα τὸν μὲν Υἱὸν μόνος μόνον κτίσῃ (6), εἰς δὲ τὴν τῶν ἄλλων δημιουργίαν ὑπουργοῦ καὶ βοηθοῦ χρείαν ἔχῃ τοῦ Υἱοῦ. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ὑπέρθεσιν ἔχει, ὅπερ ἂν ἐθελήσῃ (7) γενέσθαι· ἀλλὰ

24. Atqui ipse non certe adoratus fuisset, nec ista de eo dicerentur, si prorsus e numero esset rerum creatarum. Quia vero non est creatus, sed proprius est substantiæ Dei adorandi fetus ac naturalis Filius, idcirco adoratur et Deus creditur, estque Dominus exercituum, dominator atque omnipotens, sicuti ipse Pater. Siquidem ipse dixit : *Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt* [28]. Filii enim proprium est ea quæ Patris sunt habere, ac talem esse ut in ipso Pater conspiciatur et per eum omnia facta fuerint, in eoque fiat et constet omnium salus. Nam hoc ab illis inquirere haud abs re erit, quo magis sit perspicua illorum hæresis refutatio : Quare nimirum cum res omnes sint creatæ, atque ex nihilo exstiterint, ipseque Filius **389** secundum vos sit creatus et ex earum rerum numero quæ aliquando non fuerunt, omnia tamen per ipsum fecit Deus et sine illo factum est nihil [29]? Vel quare cum, *omnia*, dicitur, Filium inter omnia significari nemo intelligit; cum vero de Verbo loquuntur Scripturæ, non ipsum e numero omnium esse intelligunt, sed cum Patre collocant, omniumque conservationi et saluti in eo providet ac C prospicit Pater : maxime cum omnia eodem imperio, quo ipse a solo Deo factus est, fieri possint? Nec enim Deus jubendo defatigatur, vel ad omnia creanda est imbecillior, ut solus solum Filium creet, quo adjutore et ministro indigeat ad res alias producendas. Nam nulla interponitur mora ut ea quæ voluerat fiant; sed satis fuit eum velle, statimque omnia exstiterunt, nemoque ejus restitit voluntati. Quare igitur non a solo Deo omnia eodem jussu facta sunt, quo Filius factus est? Vel si factus ipse est, dicant

[25] Joan. xx, 28. [26] Psal. xlvii, 9. [27] Psal. xxiii, 10. [28] Joan. xvi, 15. [29] Joan. i, 3.

(95) Sic Seguerian. Felc. 4, et Scriptura, iidemque et Gobler. ac Felc. 1, εἰμὶ γάρ. Editi et alii, *καὶ* omisso, καλῶς λέγετε· καὶ γὰρ εἰμί. Ibidem Seguerian. Anglican. Goblerian. Felc. 1 et 4, Θωμᾶν δὲ λέγοντα. At δέ abest ab aliis et editis. Mox Seguer. .Reg. Gobler. Felc. 1, 4 et 5, ut et Scriptura, κἀὶ ὁ Θεός μου. Alii et editi, καὶ Θεός μου.

(96) In Hebræo textu habetur יהוה צבאות. ubi Græca versio, Κύριος τῶν δυνάμεων : et Vulgata, *Dominus virtutum*.

(97) Ἄλλος abest a Felc. 5. Mox Seguerian. et Felc. 4, τῶν δυνάμεων καὶ Σαβαώθ.

(98) Felc· 4, στρατιωτῶν. Mox Basiliensis, καὶ οἱ Ἀρειανοὶ ἐν τούτῳ διαῤῥηγνύουσιν. Ibidem Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, οὐκ ἂν δὲ αὐτός. Editi et alii, οὐκ ἂν δὲ οὐδὲ αὐτός. Mss. ibid., οὐδὲ ταῦτ' ἐλέγετο. Editio Commel., οὐ ταῦτ' ἐλέγετο.

(99) Seguerian. et Felckman. 4, εἶπεν. Mox Seguerian. Goblerian. Felc. 1, Υἱοῦ γὰρ ἴδιον. Editi et alii, Υἱοῦ δὲ ἴδιον.

(1) Anglic., ἔχειν, καὶ δι' αὐτοῦ τὰ πάντα, omissis intermediis.

(2) Sic Seguerian. Goblerian. Felckman. 2 et 4, Solus tamen Seguerian. habet τε. Alii et editi omittunt καὶ συνίστασθαι. Ibidem Felc. 2 et editi, πάλιν ἐπεί. In aliis deest πάλιν.

(3) Sic Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1 et 4. Editi vero et alii, ὑπόστασιν. Ibidem Seguerian., ὄντος καθ' ὑμᾶς. At cæteri et editi ὄντος omittunt. Item ibid. καὶ ποιήματος deest in Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4.

(4) Sic mss. omnes. Editi vero, πῶς.

(5) Sic Seguerianus. Regius, Basiliensis et Anglican. At Gobler. Felc. 1, 4 et 5, ἀλλὰ τὰ γεννητά. Editi νοεῖ; ὅταν δέ, etc

(6) Sic Seguer. At alii et editi τῶν omittunt. Ibidem Seguer. Regius Basiliensis, Gobler. Felc. 1, 4 et 5, μόνος μόνον κτίσῃ. In aliis et editis deest μόνον.

(7) Seguer. ὅπερ ἂν ἐθελήσῃ. Reg. ὅπερ ἂν θελήσῃ. Editi et alii, ὅπερ ἐὰν θελήσῃ.

velim quare omnia per ipsum facta sunt?sane nihil nisi perabsurdum habent quod respondeant. Hæc sunt nihilominus quæ hac de re effutiunt. « Cum Deus, inquiunt, factam naturam vellet creare,vidit meræ manus Patris ejusqus creationis seu actionis participem fieri non posse:quam ob causam primo solus solum unum creavit,quem Filium et Verbum appellavit,ut illo intermedio facto,ita deinceps omnia per ipsum possent fieri. » Hæc non tantum dixere, sed etiam scribere ausi sunt Eusebius et Arius, atque Asterius qui idolis immolavit.

25. Annon igitur ex his summæ sunt merito condemnandi impietatis,quam insigni cum amentia conjungentes, non erubescunt contra veritatem tam impudenter bacchari? Nam si aiunt Deum procreasse solum Filium, quod ipse impar erat ad res alias efficiendas : adversus illos tanquam indigna de Deo loquentes reclamabit universa rerum creatarum natura, nec non Isaias qui hæc scribit : *Deus æternus, qui terminos terræ construxit, non esuriet neque laborabit, nec est investigatio sapientiæ ejus* [80] Quod si Deus res alias a se fieri indignum se arbitratus, solum produxit Filium, cætera autem Filio veluti adjutori dimisit : hoc ipsum perfecto valde indignum est Deo. Nec enim ulla in Deo est superbia. Verumtamen illos quoque, si ita senserint, silere coget Dominus, cujus nimirum hæc sunt verba : *Nonne duo passeres asse veneunt, et unus ex illis non cadet super terram sine Patre vestro, qui in cœlis est* [81]? Et rursus : *Ne solliciti sitis animæ vestræ quid manducetis, neque corpori vestro quid induamini. Nonne anima plus est quam esca, et corpus plus quam vestimentum? Respicite volatilia cœli, quoniam non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea : et Pater vester cœlestis pascit illa. Nonne vos illis præstantiores estis? Quis vero ex vobis sollicite cogitans potest adjicere ad staturam suam cubitum unum? Et de vestimento quid solliciti estis? Considerate lilia agri quomodo crescunt : non laborant* **390** *neque nent. Dico autem vobis, quia nec Salomon in omni gloria sua coopertus est sicut*

[80] Isa. XL, 28. [81] Matth. X, 29,

μόνον ἠθέλησε, καὶ ὑπίστη τὰ πάντα, καὶ τῷ βουλήματι αὐτοῦ οὐδεὶς ἀνθέστηκε. Τίνος οὖν ἕνεκα οὐ γέγονε τὰ πάντα παρὰ μόνου τοῦ Θεοῦ τῷ προστάγματι, ᾧ γέγονε καὶ ὁ Υἱός; Ἢ διὰ τί τούτου πάντα γέγονε, καίτοι καὶ αὐτοῦ γεννητοῦ τυγχάνοντος, λεγέτωσαν. Ἀλογία μὲν οὖν (8) πᾶσα παρ' αὐτοῖς· φασὶ δὲ ὅμως περὶ τούτου, ὡς ἄρα « Θέλων ὁ Θεὸς τὴν γενητὴν κτίσαι φύσιν, ἐπειδὴ ἐώρα μὴ δυναμένην αὐτὴν μετασχεῖν τῆς τοῦ Πατρὸς (9) ἀκράτου χειρὸς, καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ δημιουργίας, ποιεῖ καὶ κτίζει πρώτως μόνος μόνον ἕνα, καὶ καλεῖ τοῦτον Υἱὸν καὶ Λόγον, ἵνα, τούτου μέσου γενομένου (10), οὕτω λοιπὸν καὶ τὰ πάντα δι' αὐτοῦ γενέσθαι δυνηθῇ. » Ταῦτα οὐ μόνον εἰρήκασιν, ἀλλὰ καὶ γράψαι τετολμήκασιν Εὐσέβιός τε καὶ Ἄρειος, καὶ ὁ θύσας Ἀστέριος·

25. Ἐπὶ τούτοις οὐκ ἄν τις αὐτῶν ἐκ τούτων τέλεον καταγνοίη τῆς ἀσεβείας, ἣν, μετὰ πολλῆς τῆς ἀφροσύνης ἑαυτοῖς κεράσαντες, οὐκ ἐρυθριῶσιν οὕτω καταμεθύοντες τῆς ἀληθείας. Εἰ μὲν γὰρ, διὰ τὸ κάμνειν τὸν Θεὸν πρὸς τὴν τῶν ἄλλων ἐργασίαν, φήσουσι μόνον αὐτὸν πεποιηκέναι τὸν Υἱόν· καταβοήσει μὲν τούτων πᾶσα ἡ κτίσις, οὐκ ἄξια σθεγγομένων περὶ τοῦ Θεοῦ· ἐγγράφως δὲ ὁ Ἡσαΐας λέγων· Θεὸς αἰώνιος, ὁ κατασκευάσας τὰ ἄκρα τῆς γῆς, οὐ πεινάσει, οὐδὲ κοπιάσει, οὐδέ ἐστιν ἐξεύρεσις τῆς φρονήσεως αὐτοῦ. Εἰ δὲ, ὡς ἀπαξιῶν ὁ Θεὸς τὰ ἄλλα ἐργάσασθαι, τὸν μὲν Υἱὸν μόνον εἰργάσατο, τὰ δὲ ἄλλα τῷ Υἱῷ (11) ἐνεχείρισεν ὡς βοηθῷ· καὶ τοῦτο μὲν ἀνάξιον Θεοῦ· οὐκ ἐστι γὰρ ἐν Θεῷ τῦφος· ἐντρέψει δὲ αὐτοὺς ὅμως ὁ Κύριος λέγων· Οὐχὶ δύο στρουθία ἀσσαρίου πωλεῖται; καὶ ἓν ἐξ αὐτῶν οὐ πεσεῖται ἐπὶ τὴν γῆν ἄνευ τοῦ Πατρὸς ὑμῶν (12) τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς; καὶ πάλιν· Μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν, τί φάγητε, μηδὲ τῷ σώματι ὑμῶν, τί ἐνδύσησθε. Οὐχὶ ἡ ψυχὴ πλεῖόν ἐστι τῆς τροφῆς, καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἐνδύματος; Ἐμβλέψατε εἰς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι οὐ σπείρουσιν, οὐδὲ θερίζουσιν, οὐδὲ συνάγουσιν εἰς τὰς ἀποθήκας (13)· καὶ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ ὡράνιος τρέφει αὐτά· Οὐχ ὑμεῖς μᾶλλον διαφέρετε αὐτῶν; Τίς δὲ ἐξ ὑμῶν, μεριμνῶν, δύναται προσθεῖναι ἐπὶ τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ πῆχυν ἕνα; Καὶ περὶ ἐνδύματος (14) τί μεριμνᾶτε; Καταμάθετε τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ, πῶς αὐξάνουσιν· οὐ κοπιῶσιν, οὐδὲ νήθουσι. Λέγω δὲ ὑμῖν (15), ὅτι οὐδὲ Σολο-

(8) Sic Seguer. Gobler. et Felckman 1. In aliis et editis deest οὖν. Paulo post Seguer. Reg.Gobler. Felc. 4 et 5, θέλων ὁ Θεός.Alii et editi, θέλων ὁ τῶν ὅλων Θεός. Ibidem Seguer. Gobler. et Felc. 1, τὴν γενητήν Felc. 5, τὴν γεννητήν. Alii et editio Commel. τὴν γενετήν. Item ibid. Felc. 4, ἐπὶ δὲ ἐώρα.

(9) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4. Alii et editi, τοῦ Θεοῦ. Ibid. Seguer. et Felc. 1. καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ. Cæteri et editi, καὶ παρ' αὐτοῦ. Mox Reg. et Felc. 5, κτίζει πρώτως. Alii et editi, πρῶτος.

(10) Seguer. Reg. Basiliens. et Felc. 4, γενομένου. Cæteri et alii, γινομένου. Ibidem mss. καὶ τὰ πάντα, præter Felc.2, in quo ut in editis deest καί.

(11) Felc. 2, et editi, τῷ ἔργῳ. Alii omnes mss. τῷ Υἱῷ. Ibidem Seguer. ἐνεχείρησεν. Idem et Gobler. Felc. 1 et 4. ὡς βοηθῷ. Editi et alii ὡς omittunt. Felc. 4, ibidem,καὶ αὐτὸ μέν. Idem et Seguer. ac Gobler., ἀνάξιον Θεοῦ. Editi et cæteri, ἀνάξιον Θεῷ.

(12) Sic mss. Editio autem Commel., ἄνευ Πατρός. Ibidem Seguer. Basili. Anglic. et Felc. 4, ὑμῶν, ut et Scriptura habet· Reg. et Felc. 5, ἡμῶν. Alii et editi, μοῦ. Mox Gobler. et Felc. 1, φάγητε. Ibidem Basili. Anglic. Reg. et Felck. 5, τί ἐνδύσησθε.

(13) Felc. 5, εἰς ἀποθήκας. Paulo post Seguerian. Basil. Anglic. et Felc. 4, οὐχ ὑμεῖς μᾶλλον. Alii et editi, οὐχ ἡμεῖς, mendose.

(14) Goblerian. et Felckman. 1, προσθῆναι ἐπὶ τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ πῆχυν ἕνα, καὶ τὰ ἑξῆς Εἰ γὰρ οὐκ ἀνάξιον, etc. omissis intermediis.

(15) Δὲ ὑμῖν abest a Felc. 5. Ibidem idem et Seguer., ἐν πάσῃ τῇ δόξῃ, ut et Matth. VI, 29, legitur. Editi et alii, ἐν ὅλῃ τῇ δόξῃ. Ibidem pro αὐτοῦ, ut Seguer. Reg. Basiliensis, Anglican. Felc. 4 et 5, habent. Felc. 2 habet αὐτῶν : editio autem Commel., αὐτοῦ, ut Scriptura. Felc. 4, ibidem, περιεβάλλετο.

μὼν ἐν πάσῃ τῇ δόξῃ αὐτοῦ περιεβάλετο, ὡς ἓν τούτων. Εἰ δὲ τὸν χόρτον τοῦ ἀγροῦ σήμερον ὄντα, καὶ αὔριον εἰς κλίβανον βαλλόμενον, ὁ Θεὸς οὕτως ἀμφιέννυσιν· οὐ πολλῷ μᾶλλον ὑμᾶς, ὀλιγόπιστοι ; Εἰ γὰρ οὐκ ἀνάξιον Θεοῦ προνοεῖσθαι καὶ μέχρι τῶν οὕτω μικρῶν (16), τριχὸς κεφαλῆς, καὶ στρουθίου, καὶ τοῦ χόρτου τοῦ ἀγροῦ, οὐκ ἀνάξιον ἦν αὐτοῦ καὶ ταῦτα ἐργάσασθαι. Ὧν γὰρ τὴν πρόνοιαν ποιεῖται, τούτων καὶ ποιητής ἐστι διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου. Ἄλλως τε καὶ μεῖζον ἄτοπον τοῖς τοῦτο (17) λέγουσιν ἁπανταχῇ· διαιροῦσι γὰρ τὰ κτίσματα καὶ τὴν δημιουργίαν· καὶ τὸ μὲν τοῦ Πατρὸς ἔργον, τὰ δὲ τοῦ Υἱοῦ διδόασιν ἔργα· δέον ἦ καὶ τὰ πάντα (18) μετὰ τοῦ Υἱοῦ παρὰ τοῦ Πατρὸς γίνεσθαι, ἢ εἰ διὰ τοῦ Υἱοῦ πάντα τὰ γενητὰ γίνεται, μὴ λέγειν αὐτὸν ἕνα τῶν γενητῶν εἶναι (19).

A *unum ex istis. Si autem fenum agri quod hodie est, et cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit : nonne multo magis vos modicæ fidei* [32] ? Si ergo non indignum Deo videtur res tantulas, ut capitis crinem, passerem, agrique fenum sua complecti providentia, certe nec ipsas creare indignum ei fuit. Quibus enim Deus providentia sua consulit, eorum per proprium Verbum est effector. Præterea, qui hæc audent dicere, turpiorem in errorem incidunt. Illi enim res creatas et creationem dividunt, ita ut hanc velint Patris opus esse, illas autem Filii esse opera : cum necesse sit vel omnia cum Filio a Patre fieri, vel, si res omnes factæ, per Filium fiant, non affirmare eum unam e rebus factis esse.

26. Ἔπειτα δὲ κἀκείνως ἐλέγξειεν ἄν τις αὐτῶν τὴν ἄνοιαν. Εἰ καὶ ὁ Λόγος τῆς γενητῆς φύσεώς ἐστι, πῶς, ταύτης (20) ἀδυνάτου τυγχανούσης χωρεῖν τὴν τοῦ Θεοῦ αὐτουργίαν, μόνος αὐτὸς ἐκ πάντων ἠδυνήθη παρὰ τῆς ἀγενήτου καὶ ἀκραιφνεστάτης οὐσίας τοῦ Θεοῦ γενέσθαι (21), ὡς ὑμεῖς λέγετε ; Ἀνάγκη γὰρ ἢ τούτου δυναμένου καὶ πᾶσαν δύνασθαι· ἢ πάσης ἀδυνάτου τυγχανούσης, μὴ δύνασθαι μηδὲ τὸν Λόγον· εἷς γάρ ἐστι τῶν γενητῶν (22) καὶ οὗτος καθ' ὑμᾶς. Πάλιν δὲ (23), εἰ, διὰ τὸ ἀδύνατον εἶναι τὴν γενητὴν φύσιν μετασχεῖν τῆς τοῦ Θεοῦ αὐτουργίας, μεσίτου χρεία γέγονεν· ἀνάγκη πᾶσα, γενητοῦ καὶ κτίσματος ὄντος τοῦ Λόγου, μέσου χρείαν εἶναι καὶ ἐπὶ τῆς τούτου δημιουργίας, διὰ τὸ εἶναι ἕνα καὶ αὐτὸν τῆς γενητῆς φύσεως, τῆς μὴ δυναμένης μετασχεῖν τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐργασίας, ἀλλὰ μέσου δεομένης· κἂν ἐκείνου δέ τις εὑρεθῇ μέσος, πάλιν ἑτέρου χρεία μεσίτου δι' ἐκεῖνον, καὶ οὕτω τις ἐπαναβαίνων καὶ διερευνῶν τῷ λογισμῷ, εὑρήσει πολὺν ὄχλον ἐπιῤῥεόντων (24) μεσιτῶν, καὶ οὕτως ἀδύνατον ὑποστῆναι τὴν κτίσιν ἀεὶ τοῦ μεσίτου δεομένην, καὶ τοῦ μέσου μὴ δυναμένου γενέσθαι χωρὶς ἑτέρου μεσίτου, διὰ τὸ πάντας εἶναι (25) τῆς γενητῆς φύσεως, τῆς μὴ δυναμένης μετασχεῖν τῆς παρὰ μόνου τοῦ Θεοῦ ἐργασίας, ὡς ὑμεῖς λέγετε. Πόσης τοίνυν ἀφροσύνης εἰσὶ πλήρεις, δι' ἣν καὶ τὰ ἤδη γενόμενα νομίζουσιν ἀδύνατον εἶναι γενέσθαι ; Ἢ τάχα οὐδὲ γεγενῆσθαι αὐτὰ φαντάζονται, ζητοῦντες ἔτι τὸν μεσίτην. Κατὰ γὰρ τὴν

B 26. Insuper hoc etiam pacto redargui potest illorum inscitia. Si ipsum quoque Verbum factæ est naturæ, qui fieri potest ut cum ipsa Dei actionem sustinere non queat, solum Verbum ex omnibus a non facta et purissima Dei natura fieri potuerit, uti vos asseveratis ? Nam necesse est, si possit Verbum, res omnes similiter posse : aut si nulla possit, nec Verbum item posse, utpote quod secundun vos una sit e factis rebus. Rursus si, ideo quod facta natura non possit actionis ipsius Dei esse particeps, intermedii alicujus opus fuit, sane cum Verbum factum sit et creatum, ut possit creari, necessarius omnino fuerit aliquis item intermedius, quandoquidem ipsum quoque est ex numero factarum naturarum, quæ actionis Dei C participes esse non queunt, sed intermedio indigent aliquo. Quod si intermedius aliquis inter illum intermedium et Deum reperiatur, alio iterum intermedio propter istum opus erit, itaque quis progrediendo et mente indagando, maximam confluentium intermediorum turbam offendet, ac proinde nulla res creata poterit exsistere et constitui, cum semper intermedio aliquo indigeat, unusque intermedius sine alio intermedio non possit fieri, ideo quia omnes factæ sunt naturæ, quæ actionis solius Dei, ut vos contenditis, particeps esse non potest. Quanta igitur illorum est dementia, ex qua res jam factas fieri non potuisse arbitrari illos

[32] Matth. VI, 25-30.

(16) Sic Seguer. et Reg. Felc. 4 omittit, τῶν οὕτω μικρῶν. Editi et alii, μέχρι τῶν οὕτω μικρῶν, μέχρι τριχός, etc. Ibidem Seguer. Reg. et Felc. 4, καὶ τοῦ χόρτου. Cæteri et editi, καὶ χόρτου.

(17) Sic Seguer. Basil. Reg. Anglic. Felc. 4 et 5. At editi et alii, οἰκείου. Ibidem Seguer., μεῖζον ἄτοπον τοῖς τοῦτο. Editi, μεῖζον τὸ τοῖς ἀτόπημα τοῖς τοῦτο.

(18) Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἢ καὶ πάντα. Paulo post Felc. 5, εἰ post ἦ omittit. Ibidem Seguer. et Reg. δι' Υἱοῦ. Felc. 4, ibid. γεννητά.

(19) Seguer. Gobler. et Felc., τῶν γενητων εἶναι. Felc. 4, τῶν γεννητῶν εἶναι. Alii et editi, τῶν ποιημάτων εἶναι. Paulo post Seguer. et Felc. 4, αὐτῶν τὴν ἀνοιαν. Editi et alii, αὐτῶν τὴν ἀνομίαν.

(20) Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, ταύτης. Cæteri D et editi, αὐτῆς. Mox Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, μόνος αὐτός. Alii et editi, μόνος οὗτος.

(21) Seguer. Gobler. et Felc. 1, γίνεσθαι. Cæteri et editi, γενέσθαι. Mox Goblerian. et Felckman. 1. Ἀνάγκη γὰρ εἰ τούτου. Ibidem iidem et Seguer. Anglic. Felckm. 4 et 5, καὶ πᾶσαν δύνασθαι. Alii et editi, καὶ πάντα δύνασθαι. Item ibid. mss. omnes, ἢ πάσης. Editi, πλάσης, perperam.

(22) Felc. 4 et 5, γεννητῶν. Ibidem καὶ abest et Gobler. Felc. 1 et 4.

(23) Seguerian., πάλιν τε.

(24) Seguer. et Felc. 4, ἐπεισρεόντων.

(25) Seguerian. Goblerian. Felckman. 1 et 4, πάντας εἶναι. Alii et editi, πάντα εἶναι. Ibidem Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1 et 5, τῆς γενητῆς τῆς φύσεως. Cæteri et editi, τῆς γενητῆς τῆς φύσεως.

necesse est. An vero necdum factas esse opinantur, intermediumque aliquem adhuc quæsierunt? Nam juxta impiam hanc et stultam illorum sententiam, minime exsisterent etiam ea quæ exsistunt, cum intermedius non reperiatur.

A οὕτως ἀσεβῆ καὶ μωρὰν διάνοιαν αὐτῶν, οὐδ' ἂν ὑπ, ἔστι τὰ ὄντα (26), μὴ εὑρισκομένου τοῦ μέσου.

27. At vero quid objiciant videamus. Ecce, inquiunt, Deus per Moysem populum deduxit ex Ægypto, per eumdem legem dedit, tametsi homo ipse erat: ac proinde similia per simile possunt fieri. Utique maxime decuit hæc eos latenter loqui, ne summo afficerentur pudore. Nec enim Moyses missus est ad creandum, neque ut ea, quæ non **391** sunt, vocaret ut sint, neque ut homines similes formaret, sed tantum ut apud populum et apud regem Pharaonem sermonum esset administer: quæ profecto multum inter se differunt. Nam ministrare rerum factarum est tanquam servorum: res vero producere et creare solius Dei est propriique B ejus Verbi et sapientiæ. Hinc nemo alius in rebus creandis occurrit præter solum Dei Verbum: omnia siquidem in sapientia facta sunt [33], et sine Verbo factum est nihil [34]. Quod autem ad eos qui ministrant spectat, non unus certe, sed ex omnibus plurimi sunt, quos nimirum Domino placuerit mittere. Etenim multi archangeli, multi throni et potestates ac dominationes milliaque millium et decies millies dena millia ministrant ac præsto sunt ad missionem [35]. Multi quoque sunt prophetæ: duodecim sunt item apostoli, et Paulus. Et vero ipse Moyses non solus, sed Aaron cum eo, ac deinde alii septuaginta sancto Spiritu repleti sunt [36]: ac Moysi Jesus filius Nave successit, cui successere judices, judicibus vero non unus sed multi reges. Si igitur C creatus et factus esset Filius, multos quoque hujusmodi filios esse oporteret, ut multos pariter ejus generis ministros haberet Deus, quemadmodum aliorum magna est multitudo. Quod si id verum non est, sed res quidem creatæ multæ sunt, unum autem est Verbum; quis non inde perspicit Filium ab omnibus differre, nec res creatas illi esse æquales, sed eum proprium esse Patris? Unde non multa sunt Verba, sed solum unum unius Patris Verbum, unaque unius Dei imago est. Atqui, inquiunt, etiam sol unus est, et terra una. Addant insani unam aquam unumque ignem esse, ut deinde audiant, quamlibet quidem rerum factarum unam

27. Ἀλλ' ἐκεῖνο φάσκουσιν· Ἰδοὺ δὴ καὶ διὰ Μωϋσέως ἐξήγαγε τὸν λαὸν ἐξ Αἰγύπτου καὶ δι' αὐτοῦ τὸν νόμον δέδωκε (27), καίτοι καὶ αὐτοῦ τυγχάνοντος ἀνθρώπου· ὥστε δυνατὸν διὰ τοῦ ὁμοίου τὰ ὅμοια γίνεσθαι. Τοῦτο δὲ λέγειν αὐτοὺς ἐγκαλυπτομένους ἔπρεπεν, ἵνα μὴ πολλὴν αἰσχύνην ἀπενέγκωνται. Μωϋσῆς γὰρ οὐ δημιουργεῖν ἐπέμπετο, οὐδὲ τὰ μὴ ὄντα (28) εἰς τὸ εἶναι καλέσαι, καὶ πλάσαι τοὺς ὁμοίους ἀνθρώπους, ἀλλὰ διακονῆσαι μόνον ῥήματα πρὸς τὸν λαὸν καὶ πρὸς τὸν βασιλέα (29) Φαραώ. Ἔχει δὲ τοῦτο πολλὴν τὴν διαφοράν, ὅτι τὸ μὲν διακονεῖν τῶν γενητῶν ὡς δούλων ἐστί· τὸ δημιουργεῖν δὲ καὶ κτίζειν μόνου τοῦ Θεοῦ ἐστι, καὶ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ Λόγου καὶ τῆς σοφίας. Διὰ τοῦτο γοῦν ἐπὶ μὲν τοῦ δημιουργεῖν οὐκ ἄν τις ἄλλον εὕροι, ἢ μόνον (30) τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον· πάντα γὰρ ἐν σοφίᾳ γέγονε, καὶ χωρὶς τοῦ Λόγου ἐγένετο οὐδὲ ἕν. Πρὸς δὲ τὰς διακονίας οὐχ εἷς, ἀλλ' ἐκ πάντων πολλοί εἰσιν, οὓς ἐὰν θέλῃ πέμπειν ὁ Κύριος. Πολλοὶ μὲν γὰρ ἀρχάγγελοι (31), πολλοὶ δὲ θρόνοι καὶ ἐξουσίαι, καὶ κυριότητες, χίλιαί τε χιλιάδες, καὶ μύριαι μυριάδες παρεστήκασι λειτουργούντων καὶ ἑτοίμων εἰς τὸ ἀποστέλλεσθαι (32). Καὶ προφῆται μὲν πολλοί, καὶ ἀπόστολοι δὲ δέκα καὶ δύο, καὶ ὁ Παῦλος (33)· καὶ Μωϋσῆς δὲ αὐτὸς οὐ μόνος, ἀλλὰ καὶ Ἀαρὼν σὺν αὐτῷ, καὶ μετὰ ταῦτα ἕλλοι ἑβδομήκοντα Πνεύματος ἐπλησθησαν ἁγίου· καὶ Μωϋσῆν διεδέξατο Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, κἀκείνων οἱ κριταί, κἀκείνους οὐχ εἷς, ἀλλὰ πλεῖστοι βασιλεῖς. Εἴπερ οὖν καὶ κτίσμα (34) ἦν καὶ τῶν γενητῶν ὁ Υἱός, ἔδει καὶ πολλοὺς εἶναι τοιούτους υἱοὺς, ἵνα καὶ πολλοὺς τοιούτους διακόνους ἔχῃ ὁ Θεὸς, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων πλῆθός ἐστιν. Εἰ δὲ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἰδεῖν, ἀλλὰ τὰ μὲν κτίσματα πολλὰ, ὁ δὲ Λόγος εἷς ἐστι· τίς οὐ συνορᾷ καὶ ἐκ τούτων (35), ὅτι ὁ Υἱὸς διέστηκε τῶν πάντων, καὶ οὐ πρὸς τὰ κτίσματα τὴν ἐξίσωσιν ἔχει, ἀλλὰ πρὸς τὸν Πατέρα τὴν ἰδιότητα; Ὅθεν οὐδὲ πολλοὶ Λόγοι, ἀλλὰ μόνος εἷς τοῦ ἑνὸς Πατρὸς Λόγος καὶ μία τοῦ ἑνὸς Θεοῦ (36) εἰκών ἐστιν. Ἀλλ' ἰδοὺ, φασὶ, καὶ ἥλιος μόνος εἷς καὶ ἡ γῆ μία. Ἄφρονες εἰπάτωσαν ὅτι καὶ ὕδωρ ἕν, καὶ πῦρ ἕν, ἵνα ἀκούσωσιν, ὅτι τῶν γενομένων (37) ἕκαστον

[33] Psal. CIII, 24. [34] Joan. I, 3. [35] Daniel. VII, 10. [36] Num. XI, 25.

(26) Seguerian. Goblerian. et Felckman. 1, τὰ ὄντα. Editi et alii, τὰ γενητά. Ibidem Seguerian. Gobler. Felc. 1 et 4, τοῦ μέσου. Editi et alii, τοῦ μεσίτου. Mox Felc. 4, Ἰδοὺ δὲ καί.

(27) Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἔδωκε. Cæteri et editi, ἔδωκε.

(28) Seguerian. Reg. Goblerian. et Felc. 1, οὐδὲ τὰ μὴ ὄντα. Alii et editi, οὐδὲ μὴ ὄντα. Mox, καὶ πλάσαι, deest in Seguer.

(29) Seguerian., πρὸς βασιλέα.

(30) Goblerian et Felckman. 1, ἢ μὴ μόνον.

(31) Sic Seguerian. Reg. Basili. Gobler. Felc. 1 et 4. Alii et editi, χαὶ omittunt. Ibidem Felc. 4, ἀγγελοι.

(32) Sic Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4. At alii et editi, λειτουργῶν καὶ ἑτοίμων εἰς τὸ ἐξαποστέλλεσθαι.

(33) Sic Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4. At alii et editi, καὶ Παῦλος. Ibidem Gobler. et Felc. 1. αὐτὸς καὶ Ἀαρών.

(34) Seguerian., καὶ κτίσμα, et mox, ἔδει καὶ πολλούς. In aliis et editis, καὶ utrobique deest.

(35) Seguerian., ἐκ τούτου.

(36) Seguerian., τοῦ ἑνὸς Θεοῦ. Editi et alii omittunt ἑνὸς. Seguer. ibid., καὶ ἥλιος μόνος εἷς ἐστι, καὶ γῆ μία. Editi, καὶ ὁ ἥλιος εἷς, ἡ γῆ μία.

(37) Felc. 1, et Goblerian., γινομένων.

ἓν μὲν ἔστι κατὰ τὴν ἰδίαν οὐσίαν, πρὸς δὲ τὴν ἐγ- A χειριζομένην διακονίαν καὶ λειτουργίαν οὐκ ἔστιν ἕκαστον ἱκανὸν καὶ μόνον αὔταρκες (38). Εἶπε γὰρ ὁ Θεός· Γενηθήτωσαν φωστῆρες ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ εἰς φαῦσιν τῆς γῆς, καὶ διαχωρίζειν ἀνὰ μέσον τῆς ἡμέρας, καὶ ἀνὰ μέσον τῆς νυκτός· καὶ ἔστωσαν εἰς σημεῖα καὶ εἰς καιροὺς, καὶ εἰς ἡμέρας, καὶ εἰς ἐνιαυτούς. Εἶτά φησιν· Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοὺς δύο φωστῆρας, τοὺς μεγάλους, τὸν φωστῆρα τὸν μέγαν εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας, καὶ τὸν φωστῆρα τὸν ἐλάσσω εἰς ἀρχὰς τοὺς ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ, ὥστε φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἄρχειν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός.

esse secundum propriam naturam, sed singulas non solas sufficere ad officium et munus commissum. Hinc enim dixit Deus: *Fiant luminaria in firmamento cœli ad illuminandam terram et ad separandum diem a nocte, et sint in signa et in tempora et in dies et in annos* [37]. Deinde sequitur: *Et fecit Deus duo luminaria magna, luminare majus ut præesset diei, et luminare minus ut præesset nocti, et stellas, et posuit eas in firmamento cœli, ut lucerent super terram, et præessent diei ac nocti* [38].

28. Ἰδοὺ πολλοὶ φωστῆρες (39), καὶ οὐ μόνος ὁ B ἥλιος, οὐδὲ σελήνη μόνη, ἀλλ' ἕκαστον μὲν ἓν ἐστι κατ' οὐσίαν, μία δὲ καὶ κοινὴ πάντων ἐστὶν ἡ λειτουργία· καὶ τὸ ἑκάστου λεῖπον (40) παρὰ τοῦ ἑτέρου πληροῦται· καὶ τοῦ φωτίζειν ἡ χρεία παρὰ πάντων γίνεται. Ἥλιος γοῦν τοῦ μεθ' ἡμέραν (41) μόνου διαστήματος φαίνειν ἔχει τὴν ἐξουσίαν, καὶ ἡ σελήνη τὴν νύκτα· οἱ δὲ ἀστέρες μετὰ τούτων τοὺς καιροὺς καὶ ἐνιαυτοὺς ἐκτελοῦσι, καὶ ἕκαστος εἰς σημεῖα γίνεται πρὸς τὴν (42) ἀπαιτοῦσαν χρείαν. Οὕτω καὶ ἡ γῆ οὐκ εἰς πάντα, ἀλλ' εἰς μόνους τοὺς καρποὺς, καὶ βάσιν εἶναι τῶν ἐν αὐτῇ ζώων· τό τε στερέωμα διαχωρίζειν ἀνὰ μέσον ὕδατος, καὶ ὕδατος, καὶ ἡ θέσις τῶν φωστήρων ἐν αὐτῷ ἐστιν· οὕτω (43) καὶ τὸ πῦρ καὶ τὸ ὕδωρ, μετὰ τῶν ἄλλων πάντων γέγονε, εἰς τὴν τῶν σωμάτων σύστασιν· καὶ ὅλως οὐδὲ ἓν μόνον, C ἀλλ' ἕκαστον τῶν γενομένων, ὥσπερ ἀλλήλων ὄντα μέλη, ἓν καθάπερ σῶμα, τὸν κόσμον ἀποτελοῦσιν. Εἰ τοίνυν οὕτω καὶ τὸν Υἱὸν ὑπολαμβάνουσιν εἶναι, βαλλέσθωσαν παρὰ πάντων, μέρος νομίζοντες εἶναι τῶν πάντων τὸν Λόγον, καὶ μέρος οὐχ ἱκανὸν ἄνευ τῶν ἄλλων πρὸς τὴν ἐγχειρισθεῖσαν αὐτῷ λειτουργίαν. Εἰ δὲ τοῦτο ἐκ φανεροῦ δυσσεβές ἐστιν, ἐπιγνώτωσαν, ὅτι μὴ τῶν γενητῶν ἐστιν ὁ Λόγος, ἀλλὰ τοῦ μὲν Πατρὸς μόνος ἴδιος Λόγος, τῶν δὲ γενητῶν δημιουργός (44). Ἀλλ' εἰρήκασι· Κτίσμα μὲν ἔστι, καὶ τῶν γενητῶν· ὡς δὲ παρὰ διδασκάλου καὶ τεχνίτου μεμάθηκε τὸ δημιουργεῖν, καὶ οὕτως ὑπηρέτησε τῷ διδάξαντι Θεῷ. Ταῦτα γὰρ καὶ Ἀστέριος ὁ σοφιστὴς, ὡς μαθὼν ἀρνεῖσθαι τὸν Κύριον, γράψαι τετόλμηκεν, οὐ συνορῶν τὴν ἐκ τούτων ἀλογίαν. Εἰ γὰρ διδακτόν ἐστι τὸ δημιουργεῖν, σκοπείτωσαν μὴ καὶ αὐτὸν τὸν D

28. En multa luminaria, nec solus sol vel sola luna, sed unumquodque est quidem natura unum, unum tamen et commune omnium est officium, atque id, quod uni deest, ab alio suppletur, cunctisque sua est illuminandi utilitas et necessitas. Sol enim per solum diem apparendi habet potestatem, luna vero per noctem, ac stellæ cum illis tempora et annos efficiunt, singulæque in signa ad usus vitæ necessarios fiunt. Sic etiam terra non ad omnia apta est, sed ad solos fructus proferendos, et ad sustentanda animalia a quibus incolitur. Firmamentum vero aquas ab aquis dividit, in eoque collocata sunt luminaria. Ita similiter et ignis et aqua cum **392** omnibus aliis facti sunt ad constituenda corpora. Uno verbo nihil solum est, sed singulæ res factæ, veluti totidem membra, mundum tanquam unum corpus perficiunt. Si ergo similia de Filio suspicantur, digni sunt qui ab omnibus lapidentur, quippe qui putent Verbum partem esse universitatis, partem, inquam, quæ ad commissum sibi munus obeundum sine aliis non sit idonea. Quod cum aperte impium sit, agnoscant igitur Verbum inter res factas non habere locum, sed solum proprium Patris Verbum esse, et rerum factarum opificem. At reponunt creatum quidem eum esse et unam e factis rebus, sed artem creandi tanquam a magistro et artifice didicisse, atque ita ipsi Deo, quem magistrum habuit, ministrasse. Hæc enim Asterius sophista, utpote Christum doctus negare, ausus est scribere, minime ad ea quæ inde sequuntur absurda attendens. Nam si ars creandi potest doceri, videant ne ipsum etiam

[37] Genes. I, 14. [38] ibid. 16, 17.

(38) Sic Seg. Reg. Basili. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi, αὐτάρκως. Ibid. Seguer. Felc. 4, Καὶ εἶπε γάρ, etc.

(39) Sic Seguer. Reg. Basili. Goblerian. Felc. 1 et 5. Cæteri vero et editi, Ἰδοὺ πάλιν φωστῆρες. Ibid. Seguer. Gobler. Felc. 1 et 5, μόνος ὁ ἥλιος, οὐδὲ σελήνη μόνη· ἀλλ' ἕκαστον μὲν ἓν ἐστι. Editi et alii, μόνος ἥλιος, οὐδὲ σελήνη, ἀλλ' ἕκαστον μὲν ἔστι.

(40) Seguerianus, Goblerianus et Felc. 1, τὸ ἑκάστου λεῖπον. Editi, τὰ ἑκάστῳ λείποντα.

(41) Sic mss. omnes præter Felc. 2, qui, ut et editi, habet mendose, οὐ μεθ' ἡμέραν. Paulo post Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, οἵ τε ἀστέρες· Felc. 4, οὕτω ἀστέρες. Editi et alii, οἱ δὲ ἀστέρες.

(42) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. At editi et alii, γίνεται, καὶ πρὸς τήν. Paulo post Seguer. Reg. Gobler. et Felc. 1 et 5, εἰς μόνους τοὺς καρποὺς, καὶ βάσιν. Alii et editi, εἰς μόνους καρποὺς καὶ βλάστη. Ibidem Seguer. Reg. Basili. et Felc. 4, τῶν ἐν αὐτῇ. Felc. 5, τῶν ἐν αὐτοῖς. Editi et alii, τῶν ἐν αὐτῷ.

(43) Sic Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1, 4 et 5. Alii autem et editi, ἔστιν· καὶ οὕτω.

(44) Sic Seguerianus, Goblerian. Felc. 1 et 4. Alii vero et editio Commel., ὁ Λόγος, τῶν δὲ γενητῶν δημιουργός. Ibid. Felc. 4 statim subdit, ὡς δὲ παρὰ διδασκάλου, omissis intermediis.

Deum non natura sed arte opificem esse dicant, ita ut ea facultate privari possit. Deinde, si Dei Sapientia facultatem creandi, discendo, comparavit: quomodo sapientia appellari potest, quæ doctrina indigeat? Quid vero ipsa erat antequam disceret? Nec enim sapientia erat, quæ doctrina opus habuit. Inanis nempe et vacua res aliqua fuit, non autem substantialis sapientia, sed sapientiæ nomen proficiendo obtinuit, quæ tandiu futura est sapientia, quandiu quod didicit conservatura est. Nam quod aliquis non natura sed studio consecutus est, id aliquando potest dediscere. Hæc autem de Dei Verbo dicere, non profecto Christianorum sed gentilium est.

29. Etenin si facultas creandi doctrina comparari queat, invidiam vel etiam imbecillitatem stulte in Deum inducunt: invidiam quidem, quia non multos docuerit creandi artem, ut quemadmodum multi circa illum sunt archangeli et angeli, ita et multi essent creatores: imbecillitatem vero, quia non solus res potuerit facere, sed adjutore et administro opus habuerit: quanquam factam naturam a solo Deo fieri posse ostensum jam est, quandoquidem Filius qui, ut putant, est factus, a Deo solo potuit fieri. Verum nulla re certe opus habet Deus: absit. Ipse enim dixit: *Plenus sum* [39]. Nec item Verbum discendo factus est creator: sed cum sit imago et sapientia Patris, ea quæ sunt Patris efficit. Nec etiam Filium creavit, rerum factarum efficiendarum causa: namque quamvis existat Filius, Pater nihilominus agit, ut ipse Dominus his verbis docet: *Pater meus usque modo operatur, et ego operor* [40]. Quod si, ut putatis, idcirco Filius factus est, ut ea quæ post illum existunt, produceret; et ipse tamen Pater post editum Filium operatur: supervacua sane est hujusmodi Filii procreatio. Præterea cur, quæso, cum nos creare vellet, intermedium aliquem quæsivit administrum, quasi scilicet non sufficeret ejus voluntas ad ea efficienda quæ ipse voluerit? Clamant quippe Scripturæ: *Omnia quæcunque voluit, fecit* [41]; et: *Voluntati enim ejus quis resistit* [42]? Si porro sola ejus voluntas sufficit ad res omnes producendas, inutilis secundum vos erit intermedii illius adjutoris opera. Illa **393** enim Moysis, solis et lunæ exempla quæ adduxistis, futilia esse

A Θεὸν εἴπωσι μὴ φύσει, ἀλλ' ἐπιστήμῃ δημιουργὸν εἶναι, ὥστε καὶ δυνατὸν μεταπίπτειν ἀπ' αὐτοῦ. Ἔπειτα εἰ ἡ Σοφία τοῦ Θεοῦ ἐκ διδασκαλίας ἐκτήσατο τὸ δημιουργεῖν, πῶς ἔτι σοφία ἐστὶ, δεομένη μαθημάτων; Τί δὲ ἦν καὶ πρὸ τοῦ μαθεῖν; Σοφία γὰρ οὐκ ἦν λειπομένη διδασκαλίας. Κενὸν ἄρα τι πρᾶγμα (45) ἦν, καὶ οὐκ ἔστιν οὐσιώδης σοφία· ἀλλ' ἐκ προκοπῆς ἔσχε τὸ ὄνομα τῆς σοφίας, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἔσται σοφία, ἕως ἂν ὃ μεμάθηκε φυλάττῃ (46). Ὁ γὰρ μὴ φύσει τινὶ, ἀλλ' ἐκ μαθήσεως προσγέγονε, δυνατόν ἐστι καὶ ἀπομαθεῖν ποτε. Τοιαῦτα δὲ λέγειν περὶ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, οὐ Χριστιανῶν, ἀλλὰ Ἑλλήνων ἐστί.

B 29. Καὶ γὰρ εἰ ἐκ διδασκαλίας τὸ δημιουργεῖν τινι (47) προσγίνεται, φθόνον καὶ ἀσθένειαν περὶ τὸν Θεὸν εἰσάγουσιν οἱ ἄφρονες· φθόνον μὲν, ὅτι μὴ πολλοὺς δημιουργεῖν (48) ἐδίδαξεν, ἵν' ὥσπερ πολλοὶ ἀρχάγγελοι καὶ ἄγγελοι, οὕτω καὶ πολλοὶ δημιουργοὶ περὶ αὐτὸν ὦσιν· ἀσθένειαν δὲ, ὅτι μὴ μόνος ἠδυνήθη ποιῆσαι, συνεργοῦ δὲ ἢ ὑπουργοῦ χρείαν ἔσχε· καίτοι δειχθείσης καὶ τῆς γενητῆς φύσεως δυνατῆς οὔσης γίνεσθαι (49) παρὰ μόνου τοῦ Θεοῦ, εἴ γε κατ' αὐτοὺς ὁ Υἱὸς γενητὸς ὢν ἠδυνήθη παρὰ μόνου τοῦ Θεοῦ γενέσθαι. Ἀλλ' οὐδενός ἐστιν ἐνδεὴς ὁ Θεός· μὴ γένοιτο! αὐτὸς γὰρ εἶπε· Πλήρης εἰμί. Οὐδὲ ἐκ διδασκαλίας γέγονε δημιουργὸς ὁ Λόγος· ἀλλ' εἰκὼν καὶ σοφία ὢν τοῦ Πατρὸς, τὰ τοῦ Πατρὸς ἐργάζεται. Οὐδὲ τῆς τῶν γενητῶν ἕνεκεν ἐργασίας τὸν Υἱὸν πεποίηκεν (50)· ἰδοὺ γὰρ καὶ τοῦ Υἱοῦ ὄντος, φαίνεται πάλιν ἐργα ζόμενος ὁ Πατήρ, ὡς αὐτὸς ὁ Κύριός φησιν· Ὁ Πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, κἀγὼ ἐργάζομαι. Εἰ δὲ καθ' ὑμᾶς διὰ τοῦτο γέγονεν ὁ Υἱὸς (51), ἵνα τὰ μετ' αὐτὸν ἐργάσηται· φαίνεται δὲ ὁ Πατὴρ καὶ μετὰ τὸν Υἱὸν ἐργαζόμενος· περιττὴ, καθ' ὑμᾶς καὶ κατὰ τοῦτο ἡ τοῦ τοιούτου Υἱοῦ (52) ποίησις. Ἄλλως τε διὰ τί ὅλως, θέλων ἡμᾶς κτίσαι, ζητεῖ τὸν μεσίτην, ὡς οὐκ ἀρκουμένου τοῦ βουλήματος αὐτοῦ συστῆσαι περὶ ὧν ἂν αὐτῷ (53) δοκῇ; Καὶ μὴν αἱ Γραφαὶ λέγουσι· Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησε· καὶ· Τῷ γὰρ βουλήματι αὐτοῦ τίς ἀνθέστηκεν; Εἰ δὲ καὶ τὸ βούλημα μόνον ἱκανόν ἐστιν αὐτοῦ πρὸς τὴν τῶν πάντων δημιουργίαν· περιττὴ πάλιν καθ' ὑμᾶς ἡ τοῦ μεσίτου χρεία. Καὶ γὰρ καὶ τὸ παράδειγμα τὸ περὶ τοῦ Μωϋσέως (54) καὶ τοῦ ἡλίου καὶ

[39] Isa. I, 11. [40] Joan. V, 17. [41] Psal. CXIII, 11 [42] Rom. IX, 19.

(45) Anglican., κενόν ἄρτι πρᾶγμα.

(46) Seguer. Anglic. Felc. 5, διαφυλάττῃ.

(47) Sic mss. præter Felc. 2, qui, ut et edit. Commel. omittit τινί. Mox Seguerian., φθόνον ἢ καὶ ἀσθένειαν.

(48) Sic Regius et Felc. 4. At alii et editi, δημιουργούς. Ibidem Seguerian. Anglic. Goblerian. Felc. 1 et 4, πολλοὶ ἀρχάγγελοι καὶ ἄγγελοι. Alii et editio Commel., πολλοὶ ἄγγελοι.

(49) Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1, 4 et 5, γίνεσθαι. Ceteri et editi, γενέσθαι. Paulo post Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, αὐτὸς γὰρ εἶπε. Alii et editi, αὐτὸς εἶπε.

(50) Seguerian. et Felc. 4, ποίησε ν.

(51) Seguerian., γέγονεν Υἱός.

D (52) Υἱοῦ abest ab Anglic. Mox Felc. 4 et Seguerian., θέλων ἡμᾶς κτίσαι. Alii et editi, θέλων κτίσαι.

(53) Seguerian. Reg. Gobler. et Felc. 1, ἂν αὐτῷ. Editi et alii, ἐὰν αὐτῷ. Paulo post Seguer., ἐποίησε καὶ τῷ γὰρ βουλήματι. Gobler. Felc. 1 et 4, ἐποίησε τῷ γὰρ βουλήματι. Alii et editio Commel., ἐποίησε καί, Τῷ βουλήματι. Ibidem Goblerian. et Felc. 1, Ἰδοὺ καὶ τῷ βουλήματι αὐτοῦ ἱκανόν ἐστι μόνον. Ibidem Basili., Ἱκανόν ἐστιν αὐτῷ.

(54) Seguer. Gobler. et Felc. 1, καὶ γὰρ τὸ παράδειγμα τὸ περὶ Μωσέως. Ibid. Seguerian. Reg. Basil. Anglic. Gobler. Felc. 1 et 4, ἡλίου καὶ σελήνης ὑμῶν δέδεικται. Editio Commel., ἡλίου καὶ πάνυ παρ' ἡμῶν. Mox Seguer. Gobler. et Felc. 1, κἀκεῖνο δέ. In aliis et editis deest δέ.

σελήνης ὑμῶν δέδεικται σαθρόν. Κἀκεῖνο δὲ πάλιν ὑμᾶς ἐντρέψει. Εἰ θέλων ὁ Θεὸς τὴν γενητὴν (55) κτίσαι φύσιν, περὶ δὲ ταύτης βουλευσάμενος, ἐπινοεῖ καὶ κτίζει τὸν Υἱὸν καθ' ὑμᾶς, ἵνα δι' αὐτοῦ ἡμᾶς δημιουργήσῃ· σκοπεῖτε πόσην ἀσέβειαν φθέγγεσθαι τετολμήκατε.

30. Πρῶτον μέν, ὅτι φαίνεται μᾶλλον αὐτὸς ὁ Υἱὸς δι' ἡμᾶς γεγονὼς, καὶ οὐχ ἡμεῖς δι' αὐτόν· οὐ γὰρ δι' αὐτὸν ἐκτίσθημεν (56), ἀλλ' αὐτὸς δι' ἡμᾶς πεποίηται· ὥστε χάριν αὐτόν ἡμῖν μᾶλλον ἐχειν, καὶ μὴ ἡμᾶς αὐτῷ, καθάπερ (57) καὶ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρί. Οὐ γὰρ ἐκτίσθη, φησὶν ἡ Γραφὴ, ἀνὴρ διὰ τὴν γυναῖκα, ἀλλὰ γυνὴ διὰ τὸν ἄνδρα. Ἆρ' οὖν ὥσπερ ὁ μὲν ἀνὴρ εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχει, ἡ δὲ γυνὴ δόξα ἀνδρός ἐστιν· οὕτως ἡμεῖς μὲν τοῦ Θεοῦ εἰκὼν, καὶ εἰς δόξαν αὐτοῦ γεγόναμεν· ὁ δὲ Υἱὸς ἡμῶν ἐστιν εἰκὼν καὶ εἰς ἡμῶν δόξαν ὑπέστη. Καὶ μεῖς μὲν εἰς τὸ εἶναι γεγόναμεν. ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγος καθ' ὑμᾶς, οὐκ εἰς τὸ εἶναι, ἀλλ' εἰς τὴν ἡμῶν χρείαν, ὡς ὄργανον πεποίηται· ὥστε μὴ ἡμᾶς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' αὐτὸν ἐκ τῆς ἡμῶν χρείας συνίστασθαι (58). Καὶ πῶς οὐ πᾶσαν ἄνοιαν ὑπερβάλλουσιν οἱ ταῦτα καὶ μόνον ἐνθυμούμενοι: Καὶ γὰρ εἰ δι' ἡμᾶς γέγονεν ὁ Λόγος, οὐκ ἔστιν οὐδὲ πρῶτος ἡμῶν παρὰ τῷ Θεῷ. Οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνον ἔχων ἐν ἑαυτῷ περὶ ἡμῶν (59, βουλεύεται· ἀλλ' ἡμᾶς ἔχων ἐν ἑαυτῷ, βουλεύεται, ὡς ἐκεῖνοί φασι, περὶ τοῦ ἑαυτοῦ Λόγου. Εἰ δὲ τοῦτό ἐστι, τάχα οὐδὲ ὅλως ἤθελε (60) τὸν Υἱὸν ὁ Πατήρ· οὐ γὰρ θέλων αὐτὸν ἔκτισεν· ἀλλ' ἡμᾶς θέλων, δι' ἡμᾶς αὐτὸν ἐδημιούργησε· μεθ' ἡμᾶς γὰρ αὐτὸν ἐπενόησεν· ὥστε κατὰ τοὺς ἀσεβοῦντας περιττὸν εἶναι λοιπὸν τὸν Υἱὸν τὸν γενόμενον ὡς ὄργανον, γενομένων ὧν ἕνεκα καὶ ἐκτίσθη. [Εἰ δὲ ὡς (61) δυνατὸς ὁ Υἱὸς μόνος παρὰ μόνου τοῦ Θεοῦ γέγονεν, ἡμεῖς δὲ ὡς ἀδύνατοι παρὰ τοῦ Λόγου γεγόναμεν· διὰ τί μὴ καὶ πρῶτον, ὡς δυνατοῦ ὄντος αὐτοῦ (62), περὶ ωὐτοῦ βουλεύεται, ἀλλὰ περὶ ἡμῶν; Ἢ διὰ τί τὸν δυνατὸν οὐ προκρίνει **τῶν ἀσθενῶν**; Ἢ διὰ τί **πρῶτον αὐτὸν ποιῶν**, οὐχὶ καὶ περὶ (63) τοῦ πρώτου αὐτοῦ βουλεύεται; Ἢ διὰ τί περὶ ἡμῶν πρῶτον βουλευόμενος, οὐ πρώτους ἡμᾶς ἐργάζεται, ἱκανοῦ ὄντος τοῦ βουλήματος αὐτοῦ πρὸς τὴν τῶν πάντων (64)

probatum est. Verumtamen sic etiam vos possumus refellere. Si factam naturam volens Deus creare, deque ipsa facienda deliberans, Filium secundum vos excogitat et creat, ut nos per ipsum postea producat, quantam proferre audetis impietatem animadvertite.

30. Primo enim inde sequitur, ut ipse Filius nostri potius causa factus fuerit, quam nos propter ipsum. Nec enim nos propter eum creati sumus, sed ipse propter nos factus est, ita ut ille nobis potius habeat gratiam, quam nos illi, ut et mulier viro. *Etenim*, ut ait Scriptura, *non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum* [43]. Igitur quemadmodum *vir imago et gloria Dei est, mulier autem gloria viri est* [44], ita nos Dei imago et ad ejus gloriam facti sumus: Filius autem nostri imago et ad nostram gloriam factus dicendus erit. Deinde nos quidem facti sumus ut existeremus: at Dei Verbum non ut existeret, sed nostri gratia, instar instrumenti, factum est; proindeque non nos propter illud, sed ipsum propter nos exsistit. An non vero qui hæc vel tantum cogitant, omnium dementissimi sunt habendi? Nam si propter nos factum est Verbum, nobis certe prius non est apud Deum. Neque enim cum illud in se ipse haberet, de nobis creandis deliberavit Deus; sed potius cum nos in se ipse haberet, de suo Verbo, ut illi dictitant, producendo deliberavit. Quod si verum est, forte nec omnino Pater Filium voluit. Nam non ipsum volens, creavit, sed nos volens, ipsum propter nos creavit. Siquidem eum post nos excogitavit, adeo ut jam, ex impia illorum sententia, inutilis sit Filius, quem instar instrumenti factum esse volunt, quandoquidem ea sunt effecta, quorum causa creatus ipse est. Quod si Filius a solo Patre factus est, quia solus potuit ab illo fieri, nos autem quia non potuerimus, a Verbo facti fuimus: cur non de illo, quippe qui ab ipso posset fieri, sed de nobis creandis primum deliberavit? Vel cur eum qui ab ipso fieri poterat his qui non poterant non anteposuit? Vel quare cum primum eum fecerit, de illo non primum deliberavit? Aut denique cur cum de nobis primum deliberavit, non tamen primum nos

[43] I Cor. xi, 9. [44] Ibid. 7.

(55) Reg. et Basil. τὴν γενετήν. Ibidem Seguer. et Felc. 4, περί τε ταύτης. Alii et editi, περὶ δὲ ταύτης.

(56) Sic Seguer. et Reg. Gobler. Felc. 4 et 5, δι' αὐτόν· οὐ γὰρ ἡμεῖς δι' αὐτὸν ἐκτίσθημεν. Cæteri et editi, καὶ οὐχ ἡμεῖς δι' αὐτὸν ἐκτίσθημεν, omissis intermediis. Mox Seguerian. Gobler. et Felc. 1, χάριν αὐτὸν ἡμῶν. Alii et editi, χάριν αὐτὸν ἡμῖν. Ibid. Seguerian. Reg. Basili. Anglic. Felckm. 4 et 5, μὴ ἡμᾶς αὐτῷ. Editi, μὴ ἡμεῖς αὐτῷ.

(57) Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4, καθάπερ. Editi et alii, ὥσπερ. Mox Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, ἡ Γραφή, ἀνὴρ διὰ τὴν γυναῖκα ἀλλὰ γυνή, etc. Editi et alii, ἡ Γραφή, ὁ ἀνὴρ διὰ τὴν γυναῖκα, ἀλλ' ἡ γυνή Ibidem Seguer. Basili. Anglican. Goblerian. et Felc. 1, ἄρ' οὖν. Cæteri et editi, ἄρ' οὖν.

(58) Felc. 4, παρίστασθαι. Paulo post Seguerian. κἂν μόνον. Alii et editi, καὶ μόνον. Ibidem Anglican., Καὶ εἰ δι' ἡμᾶς.

(55) Basil. et Felc. 2, omittunt περὶ ἡμῶν. Ibid. Seguer. Goblerian. Felc. 1 et 4, ἀλλ' ἡμᾶς βουλεύεται.

(60) Reg. οὐδ' ἤθελε.

(61) Seguerian. Εἰ δὲ καὶ ὡς. Mox idem et Reg. Goblerian. et Felc. 1, ἡμεῖς δέ. Alii et editio Commel., ὑμεῖς δέ. Anglic. et Felc. 2, ibid., δυνατοί. Reg. et Felc. 5, δυνατοῦ. Ibid. Seguerian., παρὰ τοῦ Λόγου. Alii et editi διὰ τοῦ Λόγου.

(62) Sic Seguerian. Reg. Basil. Anglic. et Felc. 4. At editi et alii, δυνατοῦ ὄντος περὶ αὐτοῦ.

(63) Felc. 4, ὡς περί. Ibidem Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, περὶ πρώτου βουλεύεται. Reg. Basil. Felc. 4 et 5, περὶ πρώτου αὐτοῦ βουλεύεται. Alii et editi, περὶ τοῦ πρώτου αὐτοῦ βουλεύεται. Mox Seguerian. Reg. Gobler. Felc. 1, 4 et 5, βουλευόμενος. Alii et editi, βουλευσάμενος.

(64) Seguerianus, Gobler. Felc. 1 et 4, τῶν πάντων. Alii et editi, τῶν ὄντων.

fecit, eum ad res omnes procreandas satis sit eum velle ? Equidem primum illum creare dicitur Deus : sed tamen de nobis primum deliberat, nosque prius vult quam ipsum intermedium : ac nos quidem creare volens, et de nobis deliberans, res creatas vocat : illum vero, quem nostri causa creat, Filium atque Λογεῖον nominat. Atqui nos prius quorum gratia Illum facit, Filios oportuit appellari : vel certe Illum, qui Filius est, prius debuit cogitare et velle, propter quem nolliet etiam nos omnes facit. Hæc sunt quæ evomunt et effutientes nauseant hæretici.

A

204 31. **Non est autem silentio prætermittendum quæ sit veritatis sententia, sed ea potius ample declaranda est. Igitur Verbum Dei propter nos non est factum, sed potius nos propter ipsum facti sumus, atque *omnia in ipso creata sunt* [45]. Neque vero quia nos ab ipso Deo fieri non possumus, ille autem possit, ideireo a solo Patre est factus, ut nos per ipsum, tanquam per organum, crearet ; absit : non ita se res habet. Nam etiamsi Deo placuisset nullas res factas producere, Verbum nihilominus esset apud Patrem, atque in ipso esset Pater. At vero res factæ non poterant sine Verbo fieri ; quæ causa est cur per ipsum factæ fuerint, et merito quidem. Quia enim Verbum natura est proprius substantiæ Dei Filius, estque ex eo et in eo, ut ipse dixit : liquet sane res creatas non potuisse non per ipsum fieri. Ut enim lux omnia splendore illuminat, nihilque sine splendore potest illuminari : ita et Pater, veluti per manum, omnia in Verbo effecit, nihilque sine illo facit. Itaque Deus, ut narrat Moyses, dixit : *Fiat lux*, et, *Congregetur aqua*, et, *Producat terra*, et, *Faciamus hominem* [46] ; atque ut canit beatus David : *Ipse dixit et facta sunt, ipse præcepit et creata sunt* [47]. Dixit, inquam, non ut, quemadmodum apud homines fieri solet, tanquam minister aliquis audiret, ac ubi loquentis didicisset voluntatem, ad opus peragendum properaret. Hoc enim rerum creatarum proprium est, quod de Verbo co-**

31. Οὐ μὴν τό γε τῆς ἀληθείας φρόνημα δεῖ σιωπᾷ, ἀλλὰ μάλιστα τοῦτο καὶ μεγαληγορεῖν πρέπει. Τὸ τοῦ Θεοῦ γὰρ Λόγος οὐ δι' ἡμᾶς γέγονεν, ἀλλὰ μᾶλλον ἡμεῖς δι' αὐτὸν γεγόναμεν, καὶ ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα· οὐδὲ διὰ τὴν ἡμῶν ἀσθένειαν οὗτος, ὁ δυνατὸς (67), ὑπὸ μόνου τοῦ **Πατρὸς γέγονεν**, ἵν' ἡμεῖς δι' αὐτοῦ ὡς δι' ὀργάνου δημιουργήσῃ. μὴ γένοιτο· οὐκ ἔστιν οὕτως. Καὶ γὰρ καὶ εἰ **δόξαν** ἦν (68) τῷ Θεῷ μὴ ποιῆσαι τὰ γενητά, ἀλλ' ἦν οὐδὲν ἧττον ὁ Λόγος πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ἐν αὐτῷ ἦν ὁ Πατήρ. Ἀμήνητοι γενητὰ ἀδύνατον ἦν χωρὶς τοῦ Λόγου γενέσθαι· οὕτω γὰρ καὶ γέγονε δι' αὐτοῦ, καὶ εἰκός. Ἐπειδὴ γὰρ Λόγος ἐστὶν ἴδιος φύσει τῆς οὐσίας Θεοῦ ὁ Υἱός (69), ἐξ αὐτοῦ τέ ἐστι, καὶ ἐν αὐτῷ ἐστιν, ὡς εἶπεν αὐτός· οὐκ ἠδύνατο μὴ δι' αὐτοῦ γενέσθαι τὰ δημιουργήματα. Καθάπερ γὰρ τὸ φῶς τῇ ἀπαυγάσματι τὰ πάντα (70) φωτίζει, καὶ ἀνευ τοῦ ἀπαυγάσματος οὐκ ἄν τι φωτισθείη· οὕτω καὶ ὁ Πατήρ, ὡς διὰ χειρὸς, ἐν τῷ **Λόγῳ εἰργάσατο** τὰ πάντα (71), καὶ χωρὶς αὐτοῦ οὐδὲν **ποιεῖ**. Εἶπε γὰρ ὁ Θεός, ὡς καὶ Μωϋσῆς ἐμνημόνευσε· **Γενηθήτω φῶς**, καὶ, Συναχθήτω τὸ ὕδωρ, καὶ, Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ· καὶ· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον· ὡς (72) καὶ ὁ ἅγιος **ἐφθέγξατο** Δαυίδ· Αὐτὸς εἶπε, καὶ **ἐγενήθησαν**· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. Εἶπε δὲ οὐχ ὡς ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ὑπουργόν τις ἀκούσῃ, καὶ μάθῃ τὸ βούλημα τοῦ λέγοντος ἐπελθὼν ἐργάσηται [73]. Τοῦτο γὰρ τῶν μὲν κτισμάτων ἴδιον, ἐπὶ δὲ τοῦ Λόγου

B

C

D

[45] Coloss. I, 16. [46] Genes. I. 3, 9, 11, 26. [47] Psal. XXXII, 9.

(65) **Seguerian.** Anglic. Goblerian. Felckm. 1 et 4. Ἴδιον κληρονόμον. Alii et editio Commel., Ἴδιον καὶ κληρονόμον. Paulo post Seguer. Anglic. Felckman. 1, et Gobler. ὀηλονότι. Cæteri et editi, δῆλον ὅτι. Ibidem Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1 et 4, τοῦτον προενθυμεῖσθαι. Editi et alii, τοῦτον καὶ προενθυμεῖσθαι.

(66) Sic Seguerian. Reg. Basil. Anglic. Goblerian. Felc. 1 et 4. At τῶν in aliis et editis deest. Mox Seguerian. Gobler. Felc. 1 et 4, ναῦσαι. Anglican., νωσίαι. Editi et alii, ναυσίαι. Paulo post Felc. 5, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ τοῦτο μεγαληγορεῖν. Ibidem Felckm. 4, ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος.

(67) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. Alii vero et editio Commel., οὗτος ὡς δυνατός.

(68) Sic Seguerian. At Goblerian. Felckman. 1 et 4, Καὶ γὰρ καὶ δόξα ἦν. Felc. 5, Καὶ γὰρ ἡ δόξα ἦν. Alii et editi, Καὶ γὰρ εἰ δόξα ἦν.

(69) Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, Θεοῦ ὁ Υἱός. Editi et alii, Θεοῦ Υἱός. Mox Seguer. et Felc. 4, καὶ ἐπ' αὐτῷ. Cæteri et editi, καὶ ἐν αὐτῷ. Ibidem Gobler. Felc. 1 et Anglic., οὐκ ἠδύνατο δι' αὐτοῦ γενέσθαι.

(70) Seguerian. Felc. 5, τὰ πάντα. Gobler. et Felckm. 1, πάντα. Editi et alii, πάντας. Ibidem Seguer. Reg. et editio Commel., ἄνευ τοῦ ἀπαυγάσματος. Alii, ἄνευ ἀπαυγάσματος. Item ibid. Seguer. et Felc. 4, οὐκ ἄν τι φωτισθείη. Basili. Anglic. Felc. 5, et Reg., οὐδείς ἂν τις φωτισθείη. Editi et alii, οὐδεὶς ἂν φωτισθείη.

(71) Seguerian. Felc. 4, τὰ πάντα. In aliis et editis τά deest. Mox Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4. εἶπεν οὖν. Alii et editi, εἶπε γοῦν. Ibidem Goblerian. Felc. 1 et 5, ὡς Μωϋσῆς.

(72) Ὡς abest a Gobler. et Felc. 1, qui habent, καὶ Δαυὶδ ψάλλει. Ibidem Seguer. et Felc. 4, ὁ μακάριος ψάλλει, etc. Mox ante ἐνετείλατο, deest αὐτός in Seguer. et Felc. 4.

(75) Felc. 4, ἐπελθὼν ἐργάσεται.

τοῦτο νοεῖν (74) ἢ λέγειν ἀπρεπές. Ἔστι γὰρ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ δημιουργὸς, καὶ ποιητικὸς, καὶ αὐτός ἐστιν ἡ τοῦ Πατρὸς βουλή. Διὰ τοῦτο γοῦν οὐκ εἶπεν ἡ θεία Γραφὴ, ὅτι ἤκουσε καὶ ἀπεκρίνατο ὁ ἀκούων, πῶς ἢ ποῖα (75) βούλεται τὰ γινόμενα γενέσθαι· ἀλλὰ μόνον εἶπεν ὁ Θεὸς, Γενηθήτω· καὶ ἐπήγαγε, Καὶ ἐγένετο οὕτω. Τὸ γὰρ δόξαν καὶ βουληθὲν εὐθὺς ἐγίνετο (76) τῷ Λόγῳ καὶ ἀπηρτίζετο. Ὅταν μὲν γὰρ ὁ Θεὸς ἄλλοις ἢ ἀγγέλοις ἐντέλληται, ἢ τῷ Μωϋσεῖ ὁμιλῇ, ἢ τῷ Ἀβραὰμ ἐντέλληται· τότε ὁ ἀκούων ἀποκρίνεται· καὶ ὁ μὲν λέγει· Κατὰ τί γνώσομαι; ὁ δὲ· Προχείρισαι ἄλλον· καὶ πάλιν· Ἐὰν ἐρωτήσωσί με, Τί ὄνομα αὐτῷ; τί ἐρῶ πρὸς αὐτούς; Καὶ ὁ ἄγγελος (77) τῷ μὲν Ζαχαρίᾳ ἔλεγε· Τάδε λέγει Κύριος· τὸν δὲ Κύριον ἠρώτα· Κύριε παντόκρατορ (78), ἕως τίνος οὐ μὴ ἐλεήσῃς τὴν Ἱερουσαλήμ; καὶ ἐκδέχεται ἀκοῦσαι λόγους καλοὺς καὶ παρακλητικούς. Ἔχει γὰρ τούτων ἕκαστος (79) τὸν μεσίτην Λόγον, καὶ τὴν Σοφίαν τοῦ Θεοῦ τὴν γνωρίζουσαν τὸ βούλημα τοῦ Πατρός. Ὅταν δὲ ἐργάζηται αὐτὸς, καὶ κτίζῃ ὁ Λόγος, οὐκ ἔστιν ἐκεῖ ἐρώτησις καὶ ἀπόκρισις· ἐν αὐτῷ γάρ ἐστιν ὁ Πατὴρ, καὶ ὁ Λόγος ἐν τῷ Πατρί· ἀλλ' ἀρκεῖ (80) τὸ βούλεσθαι, καὶ τὸ ἔργον γίνεται· ἵνα τοῦ μὲν βουλήματος ᾖ γνώρισμα δι' ἡμᾶς τὸ, Εἶπε, τὸ δὲ, Καὶ ἐγένετο οὕτω, τό τε ἔργον σημαίνηται τὸ διὰ τοῦ Λόγου καὶ τῆς Σοφίας, ἐν ᾗ καὶ ἡ βούλησίς ἐστι τοῦ Πατρός. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ, Εἶπεν ὁ Θεὸς, ἐν τῷ Λόγῳ γνωρίζεται· Πάντα γὰρ, φησὶν, ἐν Σοφίᾳ ἐποίησας· καὶ, Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ, Εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ.

A gitare vel dicere valde dedecet. Siquidem Verbum Dei opifex est, et efficiens, ipsumque est Patris consilium [48]. Hinc sane divina Scriptura non dixit ipsum audivisse atque respondisse, quonam modo vel quales vellet esse res factas, sed dixit tantum Deus, *Fiat*; deindeque subditur: *Et factum est ita* [49]. Quod enim Deus fieri voluit, statim Verbo factum et absolutum est. Quando autem aliis vel angelis præcipit, aut cum Moyse loquitur, aut promittit Abrahamo, tunc qui audit respondet; atque hic quidem ait: *Unde scire possum* [50]? Ille vero: *Alium elige* [51]: Et rursus: *Si me interrogaverint quod est nomen ejus, quid dicam eis* [52]? Ait quoque ad Zachariam angelus: *Hæc dicit Dominus* [53]. At idem ipse Dominum ita interrogaverat: *Domine omnipotens, usquequo non misereberis Jerusalem* [54]? Exspectatque ut bonos et consolatorios sermones audiat. Illi nempe singuli intermedium habebant Dei Verbum et Sapientiam, quæ Patris voluntatem declarabat. Cum autem ipsum Verbum agit et creat, nulla ibi est interrogatio, nulla responsio; in illo enim est Pater, et Verbum in Patre: sed ut opus fiat, voluisse satis est; ita ut hoc verbum, *Dixit*, sit nostri gratia divinæ voluntatis indicium, his autem verbis, *Et factum est ita*, opus per Verbum et Sapientiam **395** factum significetur, qua quidem in Sapientia est etiam Patris voluntas. Itaque istud, *Dixit Deus*, in Verbo cognoscitur. Namque *omnia*, inquit, *in Sapientia fecisti* [55]; et, *Verbo Domini cœli firmati sunt* [56]; et, *Unus Dominus Jesus Christus per quem omnia, et nos per ipsum* [57].

B

C

32. Ἀπὸ δὴ τούτων (81) ἔστι συνορᾶν, ὡς οὐ πρὸς ἡμᾶς ἔχουσιν τὴν μάχην οἱ Ἀρειανοὶ περὶ τῆς αἱρέσεως, ἀλλὰ σχηματίζονται (82) μὲν πρὸς ἡμᾶς, πρὸς αὐτὴν δὲ τὴν Θεότητα μάχονται. Εἰ μὲν γὰρ ἡμῶν ἦν ἡ φωνὴ ἡ λέγουσα (83)· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου, μικρὰ ἦν αὐτοῖς ἡ παρ' ἡμῶν μέμψις· εἰ δὲ τοῦ Πατρός ἐστιν ἡ φωνὴ, καὶ οἱ μὲν μαθηταὶ ἤκουσαν, αὐτὸς δὲ ὁ Υἱὸς περὶ ἑαυτοῦ (84) λέγει· Πρὸ δέ πάν-

32. Ex quibus perspicuum certe est Arianos hac sua hæresi bellum nobis minime inferre, sed potius contra nos quidem simulate pugnare; revera autem contra ipsam Divinitatem. Si enim nostrum esset vox illa: *Hic est Filius meus* [58], nonnulla illis esset de nobis conquerendi causa. Sed si vox est Patris, et a discipulis audita, et ab ipso etiam confirmata Filio qui de se ipse ait: *Ante omnes colles*

[48] Isa. IX, 6. [49] Genes. I, 3, 7, 9, 11, 15. [50] Genes. XV, 8. [51] Exod. IV, 13. [52] Exod. III, 13. [53] Zach. I, 17. [54] ibid. 12. [55] Psal. CIII, 24. [56] Psal. XXXII, 6. [57] I Cor. VIII, 6. [58] Matth. XVII, 5.

(74) Seguerianus, Goblerian. et Felckman. 1, ἐπὶ τοῦ Λόγου τὸ νοεῖν. Reg. ἐπὶ τοῦ Λόγου καὶ νοεῖν.

(75) Seguer., ὁποῖα. Ibidem Anglic. Reg. Felc. 4 et Seguer., γινόμενα. Editi et alii, γενόμενα. Paulo post Seguer., γενηθήτω καὶ ἐποίησε, καὶ ἐγένετο οὕτως. Felc. 4, γενηθήτω· καὶ ἐπήγαγε, καὶ ἐποίησε, καὶ ἐγένετο, etc. Editi et alii, γενηθήτω· καὶ ἐπήγαγε· καὶ ἐγένετο, etc.

(76) Anglic. et Felc. 5, ἐγένετο. Ibid. mss. addunt τῷ Λόγῳ quod deest in edit. Commel. Mox Seguer. Gobl. et Felc. 1, ἐντέλλεται.

(77) Seguer., ἄγγελος δέ. Editi et alii δέ omittunt.

(78) Reg. Anglic. Gobler. Felc. 1, 4 et 5, παντοκράτωρ, itaque habetur Zachar. I, 12. Editi vero et alii, παντόκρατορ. Mox Reg. et Anglican. ἐλεήσῃς.

(79) Seguer. Reg. Basil. Anglic. et Felc. 4, ἕκαστος. Editi et alii, ἕκαστα. Ibid. Seguerian. et Felc. 4, τὸν μεσίτην, ut et legendum esse in margine Anglicani mss. notatur. Cæteri et editi, τὸν μεσιτεύοντα. Mox Seguer., τοῦ Θεοῦ τὴν γνωρίζουσαν. Editi et alii τήν omittunt.

(80) Seguer. Reg. Felc. 4 et 5, ἀλλ' ἀρκεῖ. Alii et editi, καὶ ἀρκεῖ. Mox Reg. Anglic. et Felc. 5, ἦν γνώρισμα. Ibidem Seguerian., τῷ εἰπεῖν τὸν Πατέρα. Gobler. Felc. 1 et 4, τὸ εἰπεῖν τὸν Πατέρα. Item ibid. Seguer. Gobler. Felc. 1 et 5, σημαίνηται. Alii et editi, σημαίνεται.

(81) Felc. 4, ἀπὸ δὲ τούτων. Reg., ἀπὸ τούτων.

(82) Felc. 4, ἀλλὰ καὶ σχηματίζονται. Ibid. πρός deest in Reg. Basili. Anglic. et Felc. 5.

(83) Seguer. omittit ἡ λέγουσα.

(84) Felc. 4, περὶ αὐτοῦ. Ibid. Seguer. Reg. Gobler. et Felc. 1, ut et Scriptura, πάντων βουνῶν. Cæteri et editi, πάντων τῶν βουνῶν.

pugnæ me [64] : nonne et ipsi, more gigantum quos fabulæ, bellare cum Deo dicendi sunt, qui impia, ut cum Psalmista loquar, tanquam gladio arrepto [65], pro asserenda impietate utuntur? Siquidem nec Patris vocem nec Salvatoris verba sunt reverili : nec sanctis fidem habent, quorum unus quidem sic scribit : *Qui cum sit splendor gloriæ et figura substantiæ ejus* [61] ; et : *Christus Dei virtus et Dei sapientia* [62] ; alius vero ita psallit : *Quia apud te est fons vitæ, in lumine tuo videbimus lumen* [63], et : *Omnia in sapientia fecisti* [64]. Prophetæ item aiunt : *Et factum est Verbum Domini ad me* [66]. Et Joannes : *In principio erat Verbum* [66]. Et Lucas : *Sicut tradiderunt nobis, qui ab initio ipsi viderunt, et ministri Verbi fuerunt* [67]. David etiam dicit : *Misit Verbum suum, et sanavit eos* [68]. Hæc enim omnia Arianam ubique profligant hæresim, Verbique asserunt æternitatem, nec ipsum alienum, sed naturæ Patris proprium esse. Quis enim unquam lucem absque splendore vidit? Vel quis characterem substantiæ audebit alienum ejus esse dicere? Aut qui is non maxime insanit, qui vel cogitat Deum aliquando sine Verbo sive Ratione et Sapientia fuisse? Namque ideo hujusce modi exempla ac imagines proposuit Scriptura, ut quoniam res divinas comprehendere hominum non valet natura, saltem ex his aliqua ex parte et obscure, pro nostris viribus, intelligere possemus. Ac quemadmodum ipsa rerum natura satis ex se ad probandum Deum et providentiam esse : *Siquidem ex magnitudine et pulchritudine rerum creaturum, illarum Creator convenienter conspicitur* [69] ; nec verba exigimus ut discamus, sed et Scripturis auditis credimus, et huncce omnium rerum ordinem ac concentum contemplantes, illum intelligimus omnium opificem, Dominum ac Deum esse, ejusque in res omnes providentiam admirabilem et gubernationem agnoscimus ; ita similiter cum ea, quæ hactenus dicta sunt, plane sufficiant ad Filii probandam divinitatem, vanum, imo stultissimum fuerit hac de re dubitare, atque hæretice interrogare, quomodo Filius potuit esse ab æternitate, vel quomodo ex Patris est substantia, nec tamen ejus pars, cum id quidem, **396** quod ex ali-

A των βουνῶν γεννᾷ με· πῶς οὐ κατὰ τοὺς μυθευομένους γίγαντας καὶ αὐτοὶ νῦν θεομαχοῦσι, τὴν γλῶτταν ἔχοντες, ὡς εἶπεν ὁ ψάλλων (85), μάχαιραν ὀξεῖαν εἰς ἀσέβειαν; Οὔτε γὰρ τὴν φωνὴν τοῦ Πατρὸς ἐφοβήθησαν, οὔτε τοῦ Σωτῆρος ἠδέσθησαν (86) τὰ ῥήματα· ἀλλ' οὐδὲ τοῖς ἁγίοις ἐπείσθησαν, τοῦ μὲν γράφοντος· Ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ (87)· καί· Χριστὸς Θεοῦ (88) δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία· τοῦ δὲ ψάλλοντος· Ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, ἐν τῷ φωτί σου ὀψόμεθα φῶς, καί· Πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας· καὶ τῶν μὲν προφητῶν λεγόντων· Καὶ ἐγένετο Λόγος Κυρίου πρὸς μέ· τοῦ δὲ Ἰωάννου, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· καὶ τοῦ Λουκᾶ, Καθὼς παρέδωκαν (89) ἡμῖν οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρέται γενόμενοι τοῦ Λόγου· ὡς καὶ πάλιν Δαυὶδ λέγει (90)· Ἀπέστειλε τὸν Λόγον αὐτοῦ, καὶ ἰάσατο αὐτούς. Ταῦτα γὰρ πάντα τὴν μὲν Ἀρειανὴν αἵρεσιν στηλιτεύει πανταχοῦ, τὴν δὲ τοῦ Λόγου ἀϊδιότητα σημαίνει, καὶ ὅτι οὐ ξένος, ἀλλ' ἴδιος (91) τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἐστί. Πότε γὰρ εἶδέ τις φῶς χωρὶς τοῦ ἀπαυγάσματος; Ἢ τίς τολμᾷ λέγειν ἀλλότριον εἶναι τὸν χαρακτῆρα τῆς ὑποστάσεως; Ἢ πῶς οὐ μαίνεται πλέον ὁ κἂν ἐνθυμούμενος ἄλογον καὶ ἀσοφόν ποτε τὸν Θεόν; Τοιαῦτα γὰρ τὰ παραδείγματα (92) καὶ τοιαύτας τὰς εἰκόνας ἔθηκεν ἡ Γραφή, ἵν' ἐπειδὴ ἀδύνατός ἐστιν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις περὶ Θεοῦ καταλαβεῖν, κἂν ἐκ τούτων ὀλιγοστῶς πως καὶ ἀμυδρῶς, ὡς ἐφικτόν ἐστι, διανοεῖσθαι δυνηθῶμεν. Καὶ ὥσπερ περὶ τοῦ εἶναι Θεὸν (93) καὶ πρόνοιαν αὐτάρκης ἡ κτίσις πρὸς τὴν γνῶσιν· Ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται· καὶ οὐ φωνὰς ἀπαιτοῦντες παρ' αὐτῶν μανθάνομεν, ἀλλ' ἀκούοντες μὲν τῶν Γραφῶν πιστεύομεν, καὶ αὐτὴν δὲ τὴν τάξιν τῶν πάντων θεωροῦντες καὶ τὴν ἁρμονίαν, ἐπιγινώσκομεν τοῦτον εἶναι πάντων ποιητὴν καὶ Δεσπότην καὶ Θεόν, τούτου τε (94) τὴν εἰς πάντα πρόνοιάν τε θαυμαστὴν καὶ ἡγεμονίαν καταλαμβάνομεν· τὸν αὐτὸν τρόπον περὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ θεότητος ἱκανῶν ὄντων τῶν προειρημένων ῥητῶν, περιττὸν, μᾶλλον δὲ καὶ μανίας πλέον ἐστὶν ἀμφιβάλλειν, καὶ αἱρετικῶς πυνθάνεσθαι, πῶς οὖν δύναται ἀϊδίως εἶναι ὁ Υἱός (95); ἢ πῶς δύναται ἐκ τῆς οὐ-

[64] Prov. VIII, 25. [60] Psal. LVI, 5. [61] Hebr. I. 3. [62] I Cor. I, 24. [63] Psal. XXXV, 10. [64] Psal. CIII, 24. [65] Jerem. II, 1. [66] Joan. I, 1. [67] Luc. I, 2. [68] Psal. CVI, 20. [69] Sapient. XIII, 5.

(85) Gobler. et Felc. 1, εἶπεν ὁ ψαλμός.

(86) Felc. 4, ἐφοβήθησαν ἢ ἐφοβήθησαν. Ibid. Felc. 5, mendose, τὰ τοῦ Πατρὸς ἠδέσθησαν.

(87) Αὐτοῦ abest a Seguerian.

(88) Seguer., καὶ Χριστὸς δὲ Θεοῦ, etc. Mox Gobler. et Felc. 2, τοῦ δὲ ψαλμῳδοῦ.

(89) Sic Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1 et 4. Editi vero et alii, καθὼς καὶ παρέδωκαν.

(90) Gobler. et Felc. 1 ὡς et λέγει omittunt.

(91) Sic Seguer. At Anglic. ἀλλὰ, ἀΐδιος. Cæteri et editi, ἀλλὰ ἴδιος. Paulo post Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, χωρὶς τοῦ ἀπαυγάσματος. Alii et editi, χωρὶς ἀπαυγάσματος.

(92) Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1, τοιαῦτα. γὰρ τὰ ... τα. Ibid. Seguer., τοιαύτας εἰκόνας· Τοιαῦτα γὰρ παραδείγματα καὶ τοιαύτας τὰς εἰκόνας. Paulo post Seguer. Gobler. et Felc. 1, ὀλιγοστῶς. Cæteri et editi, ὀλίγως.

(93) Seguer., τὸν Θεόν. Mox idem et Reg., Ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως. Reg. habet, τῶν κτισμάτων. Gobler. Felc. 1 et 5, ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλονῆς καὶ κτισμάτων ἀναλόγως. Felc. 4, Ἐκ γὰρ μεγάλης καλλονῆς καὶ μεγέθους καὶ κτισμάτων ἀναλόγως. Editi vero et alii, Ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλονῆς καὶ κτίσεως κόσμου ἀναλόγως. Ibid. Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, γενεσιουργὸς αὐτῶν. Alii et editi omittunt αὐτῶν.

(94) Seguer. Regius, Basiliensis Anglicanus, Goblerian. et Felc. 1, τούτου τε. Editi et alii, τούτου δὲ. Ibid. Seguerianus, Goblerian. et Felckman. 1, πρόνοιάν τε. At in aliis et editis deest τε.

(95) Felckman. 4, εἶναι Υἱός.

σίας εἶναι τοῦ Πατρὸς, καὶ μὴ μέρος εἶναι ; τὸ γὰρ ἔκ τινος εἶναι (96) λεγόμενον μέρος ἐστὶν αὐτοῦ· τὸ δὲ μεριζόμενον οὐκ ἔστιν ὁλόκληρον ;

33. Ταῦτα γὰρ τῶν ἑτεροδόξων ἐστὶ τὰ σοφὰ κακουργήματα. Καὶ εἰ καὶ φθάσαντες (97) ἐν τοῖς ἔμπροσθεν διηλέγξαμεν τὴν ἐν τούτοις αὐτῶν κενολογίαν· ὅμως καὶ τούτων τῶν ῥητῶν ἡ ἀκρίβεια, καὶ τῶν (98) παραδειγμάτων ἡ διάνοια διελέγχει τὴν σκιαγραφίαν τοῦ μιαροῦ δόγματος αὐτῶν. Ὁρῶμεν γὰρ τὸν Λόγον ἀεὶ ὄντα, καὶ ἐξ αὐτοῦ ὄντα, καὶ τῆς οὐσίας ἴδιον, οὗ καὶ ἔστιν ὁ Λόγος (99), καὶ μὴ ἔχοντα τὸ πρότερον καὶ τὸ ὕστερον. Ὁρῶμεν καὶ τὸ ἀπαύγασμα ἐκ τοῦ ἡλίου ἴδιόν τε αὐτοῦ ὂν (1), καὶ μὴ διαιρουμένην μηδὲ μειουμένην τὴν οὐσίαν τοῦ ἡλίου· ἀλλ' αὐτήν τε ὁλόκληρον οὖσαν, καὶ τὸ ἀπαύγασμα τέλειον καὶ ὁλόκληρον, καὶ μὴ μειοῦν τὴν οὐσίαν τοῦ φωτὸς, ἀλλ' ὡς γέννημα ἀληθινὸν ἐξ αὐτοῦ (2). Συνορῶμεν καὶ τὸν Υἱὸν οὐκ ἔξωθεν, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννώμενον. καὶ ὁλόκληρον μένοντα τὸν Πατέρα, τὸν δὲ χαρακτῆρα τῆς ὑποστάσεως ἀεὶ ὄντα, ἐμφέρειάν τε καὶ εἰκόνα ἀπαράλλακτον σώζοντα πρὸς τὸν Πατέρα, ὡς τὸν ἰδόντα (3) τοῦτον, ὁρᾷν ἐν αὐτῷ καὶ τὴν ὑπόστασιν, ἧς καὶ χαρακτήρ ἐστιν. Ἔκ τε τῆς ἐνεργείας τοῦ χαρακτῆρος διανοούμεθα τὴν τῆς ὑποστάσεως ἀληθῶς θεότητα· τοῦτο γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ διδάσκων ἔλεγεν· Ὁ μένων ἐν ἐμοὶ, αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ· καί· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν· καί· Ἐγὼ (4) ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. Οὐκοῦν ἡ χριστομάχος αἵρεσις πειρασάτω πρῶτον τὰ ἐν τοῖς γενητοῖς (5) παραδείγματα διελεῖν καὶ εἰπεῖν· ἦν ποτε ὁ ἥλιος χωρὶς τοῦ ἀπαυγάσματος· ἢ, ὅτι τοῦτο οὐκ ἔστι τῆς τοῦ φωτὸς οὐσίας ἴδιον· ἢ, ἴδιον μὲν ἔστι, κατὰ διαίρεσιν δὲ μέρος ἐστὶ τοῦτο τοῦ φωτός· καὶ πάλιν διελέτω τὸν Λόγον, καὶ εἰπάτω τοῦτον ἀλλότριον εἶναι τοῦ νοῦ· ἢ, ὅτι ποτὲ οὐκ ἦν, ἢ, οὐκ ἔστιν ἴδιος τῆς οὐσίας αὐτοῦ· ἢ, ὅτι μέρος κατὰ διαίρεσίν ἐστιν οὗτος ἐκείνου. Περὶ δὲ τοῦ (6) χαρακτῆρος καὶ τοῦ φωτὸς καὶ τῆς δυνάμεως οὕτω διελέτω ὡς ἐπὶ τοῦ Λόγου καὶ τοῦ ἀπαυγάσματος· καὶ τότε περὶ ὧν ἐὰν θελήσῃ (7) φανταζέσθω. Εἰ δὲ ἀδύνατος αὐτοῖς ἐκείνοις ἡ τόλμα, πῶς οὐ μαίνονται μεγάλως (8), εἰς τὰ ὑπερέκεινα τῶν γενητῶν καὶ τῆς ἑαυτῶν φύσεως μάτην ἐπεκτείνοντες ἑαυτοὺς καὶ ἀδυνάτοις ἐπιχειροῦντες ;

A quo esse dicitur, ejus pars sit, id autem, quod dividitur, integrum non sit?

33. Hæ sunt enim flagitiosæ hæreticorum argutiæ, quarum futilitatem tametsi supra confutavimus, nihilominus accurata dictorum illorum explicatio, rectaque perceptio exemplorum, nefariæ eorum sententiæ vanam speciem repellet. Quippe videmus semper esse Verbum, ex illoque esse et ejus proprium esse naturæ cujus est Verbum, nihilque in eo vel prius vel posterius esse. Videmus item splendorem ex sole esse, illiusque esse proprium, nec tamen idcirco dividi aut minui naturam solis, sed et eam integram manere, et splendorem integrum et perfectum esse, neque ab eo lucis naturam imminui, sed tanquam verum fetum ex illa esse. Similiter intelligimus Filium non extrinsecus sed ex Patre esse genitum, simulque tum Patrem integrum permanere, tum substantiæ figuram [70] semper esse, ac perfectam absque ulla varietate cum Patre servare similitudinem et imaginem, adeo ut qui hunc viderit, in ipso quoque naturam et substantiam, cujus figura est, contueatur. Ex efficientia item figuræ, veram substantiæ divinitatem percipimus, quemadmodum Salvator ipse his verbis docuit: *Qui manet in me, ipse faciet opera quæ ego facio* [71]; et: *Ego et Pater unum sumus* [72]; et: *Ego in Patre, et Pater in me est* [73]. Itaque impia et Christo inimica hæresis primum tentet res factas, quæ in exemplum proponuntur, dividere, ac dicere: Fuit aliquando sol sine splendore; vel, splendor non est proprius naturæ lucis; vel, splendor lucis proprius quidem est, sed divisione pars ipse est lucis; ac postea Verbum illi separent, affirmentque alienum esse a mente, aut aliquando non fuisse, vel substantiæ divinæ mentis proprium non esse, aut denique ejus partem divisione esse. Figuram quoque, lucem, et virtutem eodem modo separent ac Verbum et splendorem, atque tunc quod ipsis collibitum fuerit opinentur. At si talia nullo modo audere queunt, an non vehementer insanire sunt existimandi, qui se in res illas inferant quæ ipsorum natura et creatis rebus adeo sunt superiores, quique ea aggrediantur quæ omnino fieri non possunt?

[70] Hebr. i, 3. [71] Joan. xiv, 12. [72] Joan. x, 30. [73] Joan. xiv, 10.

(96) Seguer. ἔκ τινος εἶναι. In aliis et editis deest εἶναι. Mox Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4. οὐκ ἔστιν ὁλόκληρον. Reg. οὐκέτι ἐστὶν αὐτοῦ. Editi et alii, οὐκέτι ἐστὶν ὁλόκληρον.

(97) Sic Seguer. Reg. Gobler. et Felc. 1. At Felc. 4 et 5, καὶ εἰ φθάσαντες. Editi et alii, καὶ φθάσαντες.

(98) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. Cæteri vero et editi, καὶ πάντων τῶν.

(99) Sic Reg. Basili. Gobler. Felc. 1, 4 et 5. At Seguer., οὗ καὶ ἔστι Λόγος. Editio Commel., οὗ ἐστιν ὁ Λόγος.

(1) Seguer., ὄντα. Mox idem addit μηδὲ μειουμένην. Reg. vero, καὶ μειουμένην, quæ desunt in aliis et editis.

(2) Sic Seguer. Anglic. Gobler. Felc. 1 et 4. At alii et editi, καὶ ἐξ αὐτοῦ. Ibidem Seguer. Gobler. Felc. 1, 4 et 5, συνορῶμεν. Editi et alii, ἐξ αὐτοῦ συνὸν ὁρῶμεν. Paulo post Seguer. Gobler. et Felc. 1, μένοντα τὸν Πατέρα. Cæteri et editi, μὲν ὄντα τὸν Πατέρα. Ibidem Seguer., τόν τι χαρακτῆρα.

(3) Seguerian. ὁρῶντα.

(4) Sic Seguer. Reg. Gobler. Felck. 1 et 4. Cæteri autem et editi, κἀγώ.

(5) Seguer. Reg. et Felc. 4, ἐν γενητοῖς. Mox Seguer. Gobler. Reg. Felc. 1 et 4, Ἦν ποτε ὁ ἥλιος. Alii et editio Commel., Εἰ ποτε ὁ ἥλιος.

(6) Felc. 4, περί τε. Ibidem Seguer χαρακτῆρος καὶ τοῦ φωτός, ut et Nannius legit. Alii et editi καί omittunt.

(7) Seguer., ἂν θελήσῃ. Editi et alii, ἐὰν θελήσῃ.

(8) Sic Seguer. et Felc. 4, ut et videtur legisse Nannius, qui vertit *magnifice*. Editi et alii. πολλάκις. Paulo post Seguer. Reg. Basili. et Felc. 4, ἐπεκτείνοντες. Cæteri et editi, ἀπεκτείνοντες.

34. Namque si in factis his et corporeis rebus quidam reperiuntur fetus, qui naturarum, unde sunt exorti, partes non sint, nec patibili producti sint modo, neque parentum minuerint naturam ; nonne rursus dementes sunt, qui in vero et incorporeo Deo partes ac patiendi modos quærant et suspicentur, eique qui immutabilis est nec aliquid pati potest, attribuant divisiones,ut scilicet simplicium aures hac ratione conturbent atque a veritate avertant? Quis enim audiendo nomen Filii, non statim intelligat quod Patris naturæ proprium est? Quis vero, cum primis Christianæ religionis elementis informaretur, Deo Filium esse audiens, omniaque cum proprio Verbo **397** fecisse, id non eo sensu perceperit quo nos nunc intelligimus? Quis cum impura Arianorum hæresis nata est,non continuo audita illorum sententia obstupuit,utpote aliena loquentium,aliamque superseminantium doctrinam ab ea quæ ab initio seminata est? Doctrina siquidem quæ primum in qualibet anima est seminata, hujusmodi est, Deo Filium esse qui ejus sit Verbum,sapientia et virtus, hæcque ejus esse imaginem et splendorem : ex quibus ultro sequitur Filium semper esse,ex Patre esse,similem illius esse, æternumque naturæ esse fetum, nihil denique hic factum aut creatum debere cogitari. At ubi inimicus homo dormientibus hominibus hasce de Filio opiniones superseminavit[74], nempe eum creatum esse, aliquando fuisse cum non esset, et quomodo igitur id fieri potest? tunc veluti zizanium facta est perversa Christi inimicorum hæresis, qui illico, tanquam omni recto sensu destituti, furum instar, circumire cœperunt,eoque devenerunt temeritatis ut hæc dicerent : « Qui fieri potest ut Filius semper cum Patre fuerit? Namque apud homines post aliquod duntaxat tempus ex hominibus filii nascuntur, ita ut verbi gratia pater triginta sit annorum,cum genitus filius ortum accipit:omninoque quivis hominis filius non prius existit quam genitus est.»Rursus vero ita murmurant : «Qui fieri potest ut Verbum sit Filius et imago Dei? nam hominum verbum ex syllabis compositum, loquentis voluntatem solummodo indicat, posteaque desinit et evanescit. »

34. Εἰ γὰρ καὶ ἐπὶ τούτων τῶν γενητῶν καὶ σωματικῶν εὑρίσκεται τὰ γεννήματα (9) μὴ μέρη ὄντα τῶν οὐσιῶν ἐξ ὧν εἰσι, μηδὲ παθητικῶς ὑφιστάμενα, μηδὲ μειοῦντα τὰς οὐσίας τῶν γονέων· πῶς πάλιν οὐ μαίνονται ἐπὶ τοῦ (10) ἀσωμάτου καὶ ἀληθινοῦ Θεοῦ, ζητοῦντες καὶ ὑπονοοῦντες μέρη καὶ πάθη, διαιρέσεις δὲ προσάπτοντες τῷ ἀπαθεῖ καὶ ἀναλλοιώτῳ Θεῷ, ἵνα τὰς ἀκοὰς ἐν τούτοις ταράσσωσι τῶν ἀκεραιοτέρων (11), καὶ διαστρέψωσιν ἀπὸ τῆς ἀληθείας ; Τίς γὰρ ἀκούων Υἱὸν, οὐκ ἐνθυμεῖται τὸ ἴδιον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ; Τίς δὲ (12), ἀκούσας, ὅτε κατηχεῖτο κατὰ τὴν ἀρχὴν, ὅτι ὁ Θεὸς Υἱὸν ἔχει, καὶ τῷ ἰδίῳ Λόγῳ τὰ πάντα πεποίηκεν, οὐχ οὕτως ἐδέξατο κατὰ τὴν διάνοιαν ὡς νῦν ἡμεῖς φρονοῦμεν ; Τίς, ὅτε γέγονεν ἡ μιαρὰ τῶν Ἀρειανῶν αἵρεσις, οὐκ εὐθὺς, ἀκούσας ἃ λέγουσιν, ἐξενίσθη, ὡς ἀλλότρια λεγόντων αὐτῶν, καὶ παρὰ τὸν ἐξ ἀρχῆς (13) σπαρέντα λόγον ἐπισπειρόντων ; Τὸ μὲν γὰρ σπειρόμενόν ἐστιν ἐξ ἀρχῆς ἑκάστῃ ψυχῇ, ὅτι (14) ὁ Θεὸς Υἱὸν τὸν Λόγον, τὴν σοφίαν, τὴν δύναμιν ἔχει, καὶ ταῦτα ἐστιν αὐτοῦ εἰκὼν καὶ ἀπαύγασμα· φύεται δὲ εὐθὺς ἐκ τῶν ῥηθέντων τὸ ἀεὶ, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς, τὸ ὅμοιον, τὸ ἀΐδιον τοῦ γεννήματος τῆς οὐσίας (15)· καὶ οὐδεμία περὶ κτίσματος ἢ ποιήματος ἐν τούτοις ἔννοια. Ὅτε δὲ ἐχθρὸς ἄνθρωπος κοιμωμένων τῶν ἀνθρώπων ἐπέσπειρε τὸ, κτίσμα, καὶ τὸ, ἦν ποτε (16) ὅτε οὐκ ἦν, καὶ τὸ, πῶς οὖν δύναται· τότε λοιπὸν ὡς ζιζάνιον γέγονεν ἡ κακοῦργος αἵρεσις τῶν χρστομάχων· καὶ εὐθὺς, ὡς ἐρημωθέντες πάσης ὀρθῆς φρονήσεως, δίκην λῃστῶν περιεργάζονται καὶ λέγειν τολμῶσι· « Πῶς οὖν δύναται (17) ὁ Υἱὸς ἀϊδίως συνυπάρχειν τῷ Πατρί ; Καὶ γὰρ οἱ ἄνθρωποι μετὰ χρόνον ἐξ ἀνθρώπων υἱοὶ γίνονται· καὶ ὁ μὲν πατὴρ τριάκοντα ἐτῶν ἐστιν· ὁ δὲ υἱὸς ἀρχὴν ἔχει τότε γεννηθείς· καὶ ὅλως (18) πᾶς υἱὸς ἀνθρώπου οὐκ ἦν, πρὶν γεννηθῇ. » Πάλιν τε ψιθυρίζουσι· « Πῶς δύναται ὁ Υἱὸς Λόγος εἶναι, ἢ ὁ Λόγος εἰκὼν τοῦ Θεοῦ ; Ὁ γὰρ ἀνθρώπων Λόγος ἐκ συλλαβῶν συγκείμενος, μόνον ἐσήματε τὸ βούλημα τοῦ λαλήσαντος, καὶ εὐθὺς πέπαυται καὶ ἠφάνισται. »

[74] Matth. XIII, 25.

(9) Anglic. γενήματα.Paulo post mss. omnes,ὑφιστάμενα. Editio Commel., ἀφιστάμενα. mendose.

(10) Gobler. et Felc. 1, περὶ τοῦ. Mox iidem et Seguer. ac Felc. 4, πάθη, διαιρέσεις δὲ προσάπτοντες. Alii et editi, πάθη καὶ διαιρέσεις προσάπτοντες.

(11) Sic Seguer. Anglic. Gobler. Felc. 1 et 4, Cæteri et editi, ἀκεραίων. Ibidem Seguer., καὶ διαστρέψωσιν.

(12) Sic Seguer. Reg. et Anglic. In aliis et editis deest δὲ. Ibidem Felc. 4, παρὰ τὴν ἀρχήν. Idem paulo post, Λόγῳ πάντα πεποίηκεν.

(13) Sic Seguerian. Reg. Basili. Anglic. Felc. et 5. At alii et editi, παρ' αὐτὸν ἐξ ἀρχῆς.

(14) Basili., ψυχῇ, σπαρέντα λόγον, ὅτι. Alii mss. ψυχῇ, ὅτι. Editi, ψυχῇ καὶ ἀΐδιον, ὅτι. Paulo post Gobler. et Felc. 1, τὴν σοφίαν, καὶ τὴν δύναμιν.

(15) Sic Seguerian. At Gobler. Felc. 1 et 4, τὸ ὅμοιον καὶ ἀΐδιον τοῦ γεννήματος **τῆς οὐσίας.** Felc. 5, τὸ ὅμοιον καὶ ἀΐδιον τῆς οὐσίας τοῦ γεννήματος· Reg., τὸ ὅμοιον καὶ ἀΐδιον τῆς οὐσίας τοῦ γεννήματος. Felc. 2. τὸ ὅμοιον καὶ ἀΐδιον τῆς **οὐσίας** γεννήσαντος, *similem cum et proprium esse naturæ genitoris.* Editi et alii, τὸ ὁμοιον τῆς **οὐσίας** τοῦ γεννήσαντος, *similem cum esse naturæ genitoris.* Nannius, ἀΐδιον quoque legerat. Mox pro **ἔννοια, Basil.,** ἐπίνοια.

(16) Seguerian. Goblerian. Felc. **1 et 4, καὶ τὸ ἦν** ποτε, iidemque et Reg. ac Felc. 5, **πῶς οὖν δύναται.** Cæteri et editi omittunt τό et οὖν.

(17) Οὖν abest a Basili. Ibidem **Felc. 4, δύναται** Υἱός. Idem ibid. et Seguerian. **Goblerian. Felc. 1,** ὑπάρχειν τῷ Θεῷ ; Καὶ γὰρ ἄνθρωποι.

(18) Felckman. 4, καὶ ὅλως πῶς. **Mox Goblerian.** et Felc. 1, Πάλιν γε.

B **C** **D**

B **C** **D**

B **C** **D**

35. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν, ὥσπερ ἐπιλαθόμενοι (19) τῶν προλεχθέντων κατ' αὐτῶν ἐλέγχων, τοιούτοις πάλιν ἑαυτοὺς δεσμοῖς ἀσεβείας περιπείροντες διαλογίζονται τοιαῦτα· ὁ δὲ τῆς ἀληθείας λόγος ἐλέγχει τούτους οὕτως (20). Εἰ μὲν περὶ ἀνθρώπου τινὸς διαλογίζονται, ἀνθρωπίνως καὶ περὶ τοῦ λόγου αὐτοῦ καὶ τοῦ υἱοῦ (21) αὐτοῦ λογιζέσθωσαν· εἰ δὲ περὶ τοῦ Θεοῦ τοῦ κτίσαντος τοὺς ἀνθρώπους, μηκέτι ἀνθρωπίνως, ἀλλὰ ἀλλως ὑπὲρ τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν (22) διανοείσθωσαν. Ὁποῖος γὰρ ἂν ᾖ ὁ γεννῶν, τοιοῦτον ἀνάγκη καὶ τὸ γέννημα εἶναι· καὶ ὁποῖος ἂν ᾖ ὁ τοῦ Λόγου Πατὴρ, τοιοῦτος ἂν εἴη καὶ ὁ Λόγος αὐτοῦ. Ὁ μὲν οὖν ἄνθρωπος ἐν χρόνῳ γεννώμενος (23), ἐν χρόνῳ καὶ αὐτὸς γεννᾷ τὸ τέκνον· καὶ ἐπειδὴ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γέγονε, διὰ τοῦτο καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ παύεται, καὶ οὐ μένει· ὁ δὲ Θεὸς οὐχ ὡς ἄνθρωπός ἐστι· τοῦτο γὰρ εἶπεν ἡ Γραφή· ἀλλ' ὢν ἐστι καὶ ἀεί ἐστι (24)· διὰ τοῦτο καὶ ὁ Λόγος αὐτοῦ ὢν ἐστι καὶ ἀϊδίως ἐστὶ μετὰ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἀπαύγασμα φωτός. Καὶ ὁ μὲν τῶν ἀνθρώπων λόγος ἐκ συλλαβῶν ἐστι συγκείμενος, καὶ οὔτε ζῇ, οὔτε τι ἐνεργεῖ, ἀλλὰ μόνον (25) ἐστὶ σημαντικὸς τῆς τοῦ λαλοῦντος διανοίας, καὶ μόνον ἐξῆλθε καὶ παρῆλθε μηκέτι φαινόμενος, ἐπειδὴ οὐδὲ ἦν ὅλως, πρὶν λαληθῇ· διὸ οὔτε ζῇ, οὔτε τι ἐνεργεῖ, οὔτε ὅλως ἄνθρωπός ἐστιν ὁ τῶν ἀνθρώπων λόγος· πάσχει δὲ τοῦτο, καθὰ προεῖπον, ἐπεὶ (26) καὶ ὁ τοῦτον γεννῶν ἄνθρωπος ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἔχει τὴν φύσιν· ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγος οὐχ, ὡς ἄν τις εἴποι, προφορικός ἐστιν, οὐδὲ ψόφος ῥημάτων, οὐδὲ τὸ προστάξει Θεὸν, τοῦτό ἐστιν ὁ Υἱός (27)· ἀλλ' ὡς φωτὸς ἀπαύγασμα, οὕτως ἐστὶ γέννημα τέλειον ἐκ τελείου. Διὸ καὶ Θεός ἐστιν εἰκὼν (28) τοῦ Θεοῦ· καὶ Θεὸς γὰρ ἦν, φησὶν, ὁ Λόγος. Καὶ οἱ μὲν λόγοι τῶν ἀνθρώπων οὐδέν εἰσιν εἰς ἐνέργειαν· διὸ οὐδὲ διὰ λόγων, ἀλλὰ διὰ χειρῶν ἄνθρωπος ἐργάζεται, ὅτι αὗται μὲν ὑπάρχουσιν, ὁ δὲ Λόγος αὐτῶν οὐχ ὑφίσταται (29). Ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, ζῶν ἐστιν ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ ἐνεργὴς, καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον, καὶ διικνούμενος ἄχρι μερισμοῦ (30) ψυχῆς καὶ πνεύματος, ἁρμῶν τε καὶ μυελῶν, καὶ κριτικὸς ἐνθυμήσεων καὶ ἐννοιῶν καρδίας. καὶ οὐκ ἔστι κτίσις ἀφανὴς ἐνώπιον αὐτοῦ, πάντα δὲ γυμνὰ καὶ τετραχηλισ-

35. Sic illi, quasi jam argumentorum, quæ adversus eos supra allata sunt, obiti, iterum sese his impietatis constringunt vinculis. Verum ita eos ipsa confutat veritas. Si de aliquo homine sermo illis est, humana etiam de ejus verbo et filio cogitent: sed si de Deo hominum creatore disputant, nihil humani, sed potius nihil nisi supra hominum naturam concipiant. Nam qualis est genitor, talem et genitum esse necesse est; et qualis est Verbi Pater, tale quoque ejus debet esse Verbum. Itaque homo quidem qui in tempore gignitur, ipse quoque in tempore gignit filium; et quia ex nihilo est factus, idcirco ejus verbum desinit, nec permanet. Deus autem non ut homo est, quemadmodum testatur Scriptura [75]: sed is est qui est [75]; ac proinde vere pariter est ejus Verbum, semperque est cum Patre, tanquam lucis splendor. Præterea verbum hominum ex syllabis est compositum, nec vivit, nec quid efficit, sed loquentis tantum mentem significat, statimque ut exiit evanescit, quippe cum nullum esset omnino antequam proferretur, hinc nec vivit nec quid efficit, nec denique homo est hominum verbum. Cujus utique rei ea est ratio quam diximus, quia scilicet hominis, qui illud gignit, natura est ex nihilo. At Dei Verbum, non est aliquid quod proferatur, ut forte dixerit **398** aliquis, nec vocis sonus est, nec quod Deus præceperit, hoc Filius est: sed ut lucis splendor, sic ille perfectus est ex perfecto fetus. Hinc item Deus est ipsa imago Dei. Nam, *Deus*, inquit, *erat Verbum* [76]. Insuper, verba hominum nihil ad efficiendum valent, unde homo non verbis sed manibus agit, quia hæ quidem existunt, at verbum illorum nihil est consistens. Verbum autem Dei, ut ait Apostolus, *vivens et efficax est Dei Verbum et penetrabilius omni gladio ancipiti, et pertingens usque ad divisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, et judex est meditationum et cogitationum cordis, nec ulla res creata illi occulta est, sed omnia nuda et aperta sunt oculis ejus, ad quod nobis est sermo* [77]. Opifex igitur est et sine ipso factum est nihil, nec aliquid absque illo potest fieri.

[75] Judith. VIII, 15. [75] Exod. III, 14. [76] Joan. I, 1. [77] Hebr. IV, 12, 13.

(19) Seguerian., ἐπιλανθανόμενοι. Felc. 4, λανθανόμενοι. Paulo post Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4. περιπείραντες. Basili. et Anglican., περισπείραντες. Cæteri et editi, περιπείροντες.

(20) Sic Seguerian. Gobler. Felc. 1 et 4. At alii et editi ὄντως.

(21) Gobler. et Felc. 1, καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ. Iidem, Reg. ac Seguer., Υἱοῦ αὐτοῦ. At αὐτοῦ ab aliis et editis abest. Mox Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 8, περὶ Θεοῦ. Alii et editi, περὶ τοῦ Θεοῦ.

(22) Seguerian. Gobler. Felc. 1 et 4, τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Mox iidem, præter Felc. 4, γὰρ ᾖ, ubi Anglic. et Felc. 4, ἦν. Paulo post Seguer. et Felc. 4, ὁποῖος ἂν ᾖ. Alii et editi, ὁποῖος ἂν εἴη.

(23) Seguerianus, Reg. Anglican. Felc. 4 et 5, ἐν χρόνῳ γεννώμενος, quæ in aliis et editis desunt.

(24) Sic Seguerian Reg. Anglic. Goblerian. Felc. 1 et 5. Alii vero et editi, ἀλλ' ὢν ἐστι, καὶ ἀϊδίως, omissis interjectis.

(25) Felc. 4, οὔτε ἐνεργεῖ, ἀλλὰ μόνος. Paulo post Seguerian., ἐπεὶ μηδὲ ἦν. Goblerian. Felc. 1 et 4, ἐπειδὴ μηδὲ ἦν. Cæteri et editi, ἐπειδὴ οὐδὲ ἦν. Mox Seguerian., οὔτε ἐνεργεῖ.

(26) Seguerian. et Reg., ἐπειδή.

(27) Reg., τοῦτό ἐστιν Υἱός. Ibidem Seguerian. et Felc. 4, ὡς φωτὸς ἀπαύγασμα. Alii et editi, ὡς φῶς καὶ ἀπαύγασμα. Item ibid. Seguerian. et Reg., οὕτως ἐστί. Editi et alii, οὗτός ἐστι.

(28) Reg. Basili. Anglican. et Felc. 5, ἐστὶ καὶ εἰκών. Paulo post Seguer. Reg. Basili. Anglic. Gobler. Felc. 1 et 4, οὐδέν εἰσιν. Cæteri et editi, οὐδέν ἐστιν. Ibidem Seguerian., διὸ οὐδὲ διὰ λόγων. Editi er alii, διὸ καὶ οὐδέ, etc.

(29) Seguerianus, Goblerian. Felc. 1 et 4, ὑφίστηκεν. Editi aliique, ὑφίσταται. Mox Reg. Felc. 4 et 5, ζῶν ἐστι καὶ ἐνεργής, omissis ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ.

(3) Seguerian., μερισμῶν. Basiliens. paulo post pro μυελῶν, habet μελῶν.

necesse est. An vero necdum factas esse opinantur, intermediumque aliquem adhuc quærunt? Nam juxta impiam hanc et stultam illorum sententiam, minime exsisterent etiam ea quæ exsistunt, cum intermedius non reperiatur.

A οὕτως ἀσεβῆ καὶ μωρὰν διάνοιαν αὐτῶν, οὐδ' ἂν ὑπ, ἐστι τὰ ὄντα (26), μὴ εὑρισκομένου τοῦ μέσου.

27. At vero quid objiciant videamus. Ecce, inquiunt, Deus per Moysem populum deduxit ex Ægypto, per eumdem legem dedit, tametsi homo ipse erat: ac proinde similia per simile possunt fieri. Utique maxime decuit hæc eos latenter loqui, ne summo afficerentur pudore. Nec enim Moyses missus est ad creandum, neque ut ea, quæ non **391** sunt, vocaret ut sint, neque ut homines similes formaret, sed tantum ut apud populum et apud regem Pharaonem sermonum esset administer: quæ profecto multum inter se differunt. Nam ministrare rerum factarum est tanquam servorum: res vero producere et creare solius Dei est propriique B ejus Verbi et sapientiæ. Hinc nemo alius in rebus creandis occurrit præter solum Dei Verbum: omnia siquidem in sapientia facta sunt [33], et sine Verbo factum est nihil [34]. Quod autem ad eos qui ministrant spectat, non unus certe, sed ex omnibus plurimi sunt, quos nimirum Domino placuerit mittere. Etenim multi archangeli, multi throni et potestates ac dominationes milliaque millium et decies millies dena millia ministrant ac præsto sunt ad missionem [35]. Multi quoque sunt prophetæ: duodecim sunt item apostoli, et Paulus. Et vero ipse Moyses non solus, sed Aaron cum eo, ac deinde alii septuaginta sancto Spiritu repleti sunt [36]: ac Moysi Jesus filius Nave successit, cui successere judices, judicibus vero non unus sed multi reges. Si igitur C creatus et factus esset Filius, multos quoque hujusmodi filios esse oporteret, ut multos pariter ejus generis ministros haberet Deus, quemadmodum aliorum magna est multitudo. Quod si id verum non est, sed res quidem creatæ multæ sunt, unum autem est Verbum; quis non inde perspicit Filium ab omnibus differre, nec res creatas illi esse æquales, sed eum propriam esse Patris? Unde non multa sunt Verba, sed solum unum unius Patris Verbum, unaque unius Dei imago est. Atqui, inquiunt, etiam sol unus est, et terra una. Addant insani unam aquam unumque ignem esse, ut deinde audiant, quamlibet quidem rerum factarum unam

27. Ἀλλ' ἐκεῖνο φάσκουσιν· Ἰδοὺ δὴ καὶ διὰ Μωϋσέως ἐξήγαγε τὸν λαὸν ἐξ Αἰγύπτου καὶ δι' αὐτοῦ τὸν νόμον δέδωκε (27), καίτοι καὶ αὐτοῦ τυγχάνοντος ἀνθρώπου· ὥστε δυνατὸν διὰ τοῦ ὁμοίου τὰ ὅμοια γίνεσθαι. Τοῦτο δὲ λέγειν αὐτοὺς ἐγκαλυπτομένους ἔπρεπεν, ἵνα μὴ πολλὴν αἰσχύνην ἀπενέγκωνται. Μωϋσῆς γὰρ οὐ δημιουργεῖν ἐπέμπετο, οὐδὲ τὰ μὴ ὄντα (28) εἰς τὸ εἶναι καλέσαι, καὶ πλάσαι τοὺς ὁμοίους ἀνθρώπους, ἀλλὰ διακονῆσαι μόνον ῥήματα πρὸς τὸν λαὸν καὶ πρὸς τὸν βασιλέα (29) Φαραώ. Ἔχει δὲ τοῦτο πολλὴν τὴν διαφοράν, ὅτι τὸ μὲν διακονεῖν τῶν γενητῶν ὡς δούλων ἐστί· τὸ δημιουργεῖν δὲ καὶ κτίζειν μόνου τοῦ Θεοῦ ἐστι, καὶ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ Λόγου καὶ τῆς σοφίας. Διὰ τοῦτο γοῦν ἐπὶ μὲν τοῦ δημιουργεῖν οὐκ ἂν τις ἄλλον εὕροι, ἢ μόνον (30) τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον· πάντα γὰρ ἐν σοφίᾳ γέγονε, καὶ χωρὶς τοῦ Λόγου ἐγένετο οὐδὲ ἕν. Πρὸς δὲ τὰς διακονίας οὐχ εἷς, ἀλλ' ἐκ πάντων πολλοί εἰσιν, οὓς ἐὰν θέλῃ πέμπειν ὁ Κύριος. Πολλοὶ μὲν γὰρ ἀρχάγγελοι (31), πολλοὶ δὲ θρόνοι καὶ ἐξουσίαι, καὶ κυριότητες, χίλιαί τε χιλιάδες, καὶ μύριαι μυριάδες παρεστήκασι λειτουργούντων καὶ ἑτοίμων εἰς τὸ ἀποστέλλεσθαι (32). Καὶ προφῆται μὲν πολλοί, καὶ ἀπόστολοι δὲ δέκα καὶ δύο, καὶ ὁ Παῦλος (33)· καὶ Μωϋσῆς δὲ αὐτὸς οὐ μόνος, ἀλλὰ καὶ Ἀαρὼν σὺν αὐτῷ, καὶ μετὰ ταῦτα ἄλλοι ἑβδομήκοντα Πνεύματος ἐπληρώθησαν ἁγίου· καὶ Μωϋσῆν διεδέξατο Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, κἀκείνων οἱ κριταί, κἀκείνους οὐχ εἷς, ἀλλὰ πλεῖστοι βασιλεῖς. Εἴπερ οὖν καὶ κτίσμα (34) ἦν καὶ τῶν γενητῶν ὁ Υἱός, ἔδει καὶ πολλοὺς εἶναι τοιούτους υἱοὺς, ἵνα καὶ πολλοὺς τοιούτους διακόνους ἔχῃ ὁ Θεὸς, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων πλῆθός ἐστιν. Εἰ δὲ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἰδεῖν, ἀλλὰ τὰ μὲν κτίσματα πολλὰ, ὁ δὲ Λόγος εἷς ἐστι· τίς οὐ συνορᾷ καὶ ἐκ τούτων (35), ὅτι ὁ Υἱὸς διέστηκε τῶν πάντων, καὶ οὐ πρὸς τὰ κτίσματα τὴν ἐξίσωσιν ἔχει, ἀλλὰ πρὸς τὸν Πατέρα τὴν ἰδιότητα; Ὅθεν οὐδὲ πολλοὶ Λόγοι, ἀλλὰ μόνος εἷς τοῦ ἑνὸς Πατρὸς Λόγος καὶ μία τοῦ ἑνὸς Θεοῦ (36) εἰκών ἐστιν. Ἀλλ' ἰδοὺ, φασὶ, καὶ ἥλιος μόνος εἷς καὶ ἡ γῆ μία. Ἄφρονες εἰπάτωσαν ὅτι καὶ ὕδωρ ἕν, καὶ πῦρ ἕν, ἵνα ἀκούσωσιν, ὅτι τῶν γενομένων (37) ἕκαστον

[33] Psal. CIII, 24. [34] Joan. I, 3. [35] Daniel. VII, 10. [36] Num. XI, 25.

(26) Seguerian. Goblerian. et Felckman. 1, τὰ ὄντα. Editi et alii, τὰ γενητά. Ibidem Seguerian. Gobler. Felc. 1 et 4, τοῦ μέσου. Editi et alii, τοῦ μεσίτου. Mox Felc. 4, ἰδοὺ δὲ καί.

(27) Seguer. Gobler. et Felc. 1, δέδωκε. Cæteri et editi, ἔδωκε.

(28) Seguerian. Reg. Goblerian. et Felc. 1, οὐδὲ τὰ μὴ ὄντα. Alii et editi, οὐδὲ μὴ ὄντα. Mox, καὶ πλάσαι, deest in Seguer.

(29) Seguerian., πρὸς βασιλέα.

(30) Goblerian et Felckman. 1, ἢ μὴ μόνον.

(31) Sic Seguerian. Reg. Basili. Gobler. Felc. 1 et 4. Alii et editi γὰρ omittunt. Ibidem Felc. 4, ἄγγελοι.

(32) Sic Seguerian. Goblerian. **Felc. 1 et 4.** At alii et editi, λειτουργῶν καὶ ἑτοίμων εἰς τὸ ἐξαποστέλλεσθαι.

(33) Sic Seguerian. Goblerian. **Felc. 1 et 4.** At alii et editi, καὶ Παῦλος. Ibidem **Gobler. et Felc. 1,** αὐτὸς καὶ Ἀαρών.

(34) Seguerian., καὶ κτίσμα, **et mox, ἔδει καὶ** πολλούς. In aliis et editis, **καὶ utrobique deest.**

(35) Seguerian., ἐκ τούτου.

(36) Seguerian., τοῦ ἑνὸς **Θεοῦ. Editi et alii omittunt** ἑνός. Seguer. ibid., καὶ ἥλιος **μόνος εἷς ἐστι,** καὶ γῆ. μία. Editi, καὶ ὁ ἥλιος εἷς, ἡ γῆ **μία.**

(37) Felc. 1, et Goblerian., γινομένων.

ἓν μὲν ἔστι κατὰ τὴν ἰδίαν οὐσίαν, πρὸς δὲ τὴν ἐγ- A χειριζομένην διακονίαν καὶ λειτουργίαν οὐκ ἔστιν ἕκαστον ἱκανὸν καὶ μόνον αὐτάρκες (38). Εἶπε γὰρ ὁ Θεός· Γενηθήτωσαν φωστῆρες ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ εἰς φαῦσιν τῆς γῆς, καὶ διαχωρίζειν ἀνὰ μέσον τῆς ἡμέρας, καὶ ἀνὰ μέσον τῆς νυκτός· καὶ ἔστωσαν εἰς σημεῖα καὶ εἰς καιροὺς, καὶ εἰς ἡμέρας, καὶ εἰς ἐνιαυτούς. Εἶτά φησιν· Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοὺς δύο φωστῆρας, τοὺς μεγάλους, τὸν φωστῆρα τὸν μέγαν εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας, καὶ τὸν φωστῆρα τὸν ἐλάσσω εἰς ἀρχὰς τῆς νυκτὸς, καὶ τοὺς ἀστέρας· καὶ ἔθετο αὐτοὺς ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ, ὥστε φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἄρχειν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός.

esse secundum propriam naturam, sed singulas non solas sufficere ad officium et munus commissum. Hinc enim dixit Deus: *Fiant luminaria in firmamento cœli ad illuminandam terram et ad separandum diem a nocte, et sint in signa et in tempora et in dies et in annos* [37]. Deinde sequitur: *Et fecit Deus duo luminaria magna, luminare majus ut præesset diei, et luminare minus ut præesset nocti, et stellas, et posuit eas in firmamento cœli, ut lucerent super terram, et præessent diei ac nocti* [38].

28. Ἰδοὺ πολλοὶ φωστῆρες (39), καὶ οὐ μόνος ὁ B ἥλιος, οὐδὲ σελήνη μόνη, ἀλλ' ἕκαστον μὲν ἕν ἐστι κατ' οὐσίαν, μία δὲ καὶ κοινὴ πάντων ἐστὶν ἡ λειτουργία· καὶ τὸ ἑκάστου λεῖπον (40) παρὰ τοῦ ἑτέρου πληροῦται· καὶ τοῦ φωτίζειν ἡ χρεία παρὰ πάντων γίνεται. Ἥλιος γοῦν τοῦ μεθ' ἡμέραν (41) μόνου διαστήματος φαίνειν ἔχει τὴν ἐξουσίαν, καὶ ἡ σελήνη τὴν νύκτα· οἱ δὲ ἀστέρες μετὰ τούτων τοὺς καιροὺς καὶ ἐνιαυτοὺς ἐκτελοῦσι, καὶ ἕκαστος εἰς σημεῖα γίνεται πρὸς τὴν (42) ἀπαιτοῦσαν χρείαν. Οὕτω καὶ ἡ γῆ οὐκ εἰς πάντα, ἀλλ' εἰς μόνους τοὺς καρποὺς, καὶ βάσιν εἶναι τῶν ἐν αὐτῇ ζώων· τό τε στερέωμα διαχωρίζειν ἀνὰ μέσον ὕδατος, καὶ ὕδατος, καὶ ἡ θέσις τῶν φωστήρων ἐν αὐτῷ ἐστιν· οὕτω (43) καὶ τὸ πῦρ καὶ τὸ ὕδωρ, μετὰ τῶν ἄλλων πάντων γέγονε, εἰς τὴν τῶν σωμάτων σύστασιν· καὶ ὅλως οὐδὲ ἓν μόνον, C ἀλλ' ἕκαστον τῶν γενομένων, ὥσπερ ἀλλήλων ὄντα μέλη, ἓν καθάπερ σῶμα, τὸν κόσμον ἀποτελοῦσιν. Εἰ τοίνυν οὕτω καὶ τὸν Υἱὸν ὑπολαμβάνουσιν εἶναι, βαλλέσθωσαν παρὰ πάντων, μέρος νομίζοντες εἶναι τῶν πάντων τὸν Λόγον, καὶ μέρος οὐχ ἱκανὸν ἄνευ τῶν ἄλλων πρὸς τὴν ἐγχειρισθεῖσαν αὐτῷ λειτουργίαν. Εἰ δὲ τοῦτο ἐκ φανεροῦ δυσσεβές ἐστιν, ἐπιγνώτωσαν, ὅτι μὴ τῶν γενητῶν ἐστιν ὁ Λόγος, ἀλλὰ τοῦ μὲν Πατρὸς μόνος ἴδιος Λόγος, τῶν δὲ γενητῶν δημιουργός (44). Ἀλλ' εἰρήκασι· Κτίσμα μὲν ἔστι, καὶ τῶν γενητῶν· ὡς δὲ παρὰ διδασκάλου καὶ τεχνίτου μεμάθηκε τὸ δημιουργεῖν, καὶ οὕτως ὑπηρέτησε τῷ διδάξαντι Θεῷ. Ταῦτα γὰρ καὶ Ἀστέριος ὁ σοφιστὴς, ὡς μαθὼν ἀρνεῖσθαι τὸν Κύριον, γράψαι τετόλμηκεν, οὐ συνορῶν τὴν ἐκ τούτων ἀλογίαν. Εἰ γὰρ διδακτόν ἐστι τὸ δημιουργεῖν, σκοπείτωσαν μὴ καὶ αὐτὸν τὸν D

28. En multa luminaria, nec solus sol vel sola luna, sed unumquodque est quidem natura unum, unum tamen et commune omnium est officium, atque id, quod uni deest, ab alio suppletur, cunctisque sua est illuminandi utilitas et necessitas. Sol enim per solum diem apparendi habet potestatem, luna vero per noctem, ac stellæ cum illis tempora et annos efficiunt, singulæque in signa ad usus vitæ necessarios fiunt. Sic etiam terra non ad omnia apta est, sed ad solos fructus proferendos, et ad sustentanda animalia a quibus incolitur. Firmamentum vero aquas ab aquis dividit, in eoque collocata sunt luminaria. Ita similiter et ignis et aqua cum **392** omnibus aliis facti sunt ad constituenda corpora. Uno verbo nihil solum est, sed singulæ res factæ, veluti totidem membra, mundum tanquam unum corpus perficiunt. Si ergo similia de Filio suspicantur, digni sunt qui ab omnibus lapidentur, quippe qui putent Verbum partem esse universitatis, partem, inquam, quæ ad commissum sibi munus obeundum sine aliis non sit idonea. Quod cum aperte impium sit, agnoscant igitur Verbum inter res factas non habere locum, sed solum proprium Patris Verbum esse, et rerum factarum opificem. At reponunt creatum quidem eum esse et unam e factis rebus, sed artem creandi tanquam a magistro et artifice didicisse, atque ita ipsi Deo, quem magistrum habuit, ministrasse. Hæc enim Asterius sophista, utpote Christum doctus negare, ausus est scribere, minime ad ea quæ inde sequuntur absurda attendens. Nam si ars creandi potest doceri, videant ne ipsum etiam

[37] Genes. I, 14. [38] ibid. 16, 17.

(38) Sic Seg. Reg. Basili. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi, αὐτάρκως. Ibid. Seguer. Felc. 4, Καὶ εἶπε γάρ, etc.

(39) Sic Seguer. Reg. Basili. Goblerian. Felc. 1 et 5. Cæteri vero et editi, Ἰδοὺ πάλιν φωστῆρες. Ibid. Seguer. Gobler. Felc. 1 et 5, μόνος ὁ ἥλιος, οὐδὲ σελήνη μόνη· ἀλλ' ἕκαστον μὲν ἕν ἐστι. Editi et alii, μόνος ἥλιος, οὐδὲ σελήνη, ἀλλ' ἕκαστον μὲν ἔστι.

(40) Seguerianus, Goblerianus et Felc. 1, τὸ ἑκάστου λεῖπον. Editi, τὰ ἑκάστῳ λείποντα.

(41) Sic mss. omnes præter Felc. 2, qui, ut et editi, habet mendose, οὐ μεθ' ἡμέραν. Paulo post Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, οἵ τε ἀστέρες· Felc. 4, οὕτω ἀστέρες. Editi et alii, οἱ δὲ ἀστέρες.

(42) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. At editi et alii, γίνεται, καὶ πρὸς τήν. Paulo post Seguer. Reg. Gobler. et Felc. 1 et 5, εἰς μόνους τοὺς καρποὺς, καὶ βάσιν. Alii et editi, εἰς μόνους καρποὺς καὶ βλάστη. Ibidem Seguer. Reg. Basili. et Felc. 4, τῶν ἐν αὐτῇ. Felc. 5, τῶν ἐν αὐτοῖς. Editi et alii, τῶν ἐν αὐτῷ.

(43) Sic Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1, 4 et 5. Alii autem et editi, ἔστιν· καὶ οὕτω.

(44) Sic Seguerianus, Goblerian. Felc. 1 et 4. Alii vero et editio Commel., ὁ Λόγος, τῶν δὲ γενητῶν δημιουργός. Ibid. Felc. 4 statim subdit, ὡς δὲ παρὰ διδασκάλου, omissis intermediis.

Deum non natura sed arte opificem esse dicant, ita ut ea facultate privari possit. Deinde, si Dei Sapientia facultatem creandi, discendo, comparavit: quomodo sapientia appellari potest, quæ doctrina indigeat? Quid vero ipsa erat antequam disceret? Nec enim sapientia erat, quæ doctrina opus habuit. Inanis nempe et vacua res aliqua fuit, non autem substantialis sapientia, sed sapientiæ nomen proficiendo obtinuit, quæ tandiu futura est sapientia, quandiu quod didicit conservatura est. Nam quod aliquis non natura sed studio consecutus est, id aliquando potest dediscere. Hæc autem de Dei Verbo dicere, non profecto Christianorum sed gentilium est.

29. Etenin si facultas creandi doctrina comparari queat, invidiam vel etiam imbecillitatem stulte in Deum inducunt: invidiam quidem, quia non multos docuerit creandi artem, ut quemadmodum multi circa illum sunt archangeli et angeli, ita et multi essent creatores: imbecillitatem vero, quia non solus res potuerit facere, sed adjutore et administro opus habuerit: quanquam factam naturam a solo Deo fieri posse ostensum jam est, quandoquidem Filius qui, ut putant, est factus, a Deo solo potuit fieri. Verum nulla re certe opus habet Deus: absit. Ipse enim dixit: *Plenus sum* [39]. Nec item Verbum discendo factus est creator: sed cum sit imago et sapientia Patris, ea quæ sunt Patris efficit. Nec etiam Filium creavit, rerum factarum efficiendarum causa: namque quamvis existat Filius, Pater nihilominus agit, ut ipse Dominus his verbis docet: *Pater meus usque modo operatur, et ego operor* [40]. Quod si, ut putatis, idcirco Filius factus est, ut ea quæ post illum existunt, produceret; et ipse tamen Pater post editum Filium operatur: supervacua sane est hujusmodi Filii procreatio. Præterea cur, quæso, cum nos creare vellet, intermedium aliquem quæsivit administrum, quasi scilicet non sufficeret ejus voluntas ad ea efficienda quæ ipse voluerit? Clamant quippe Scripturæ: *Omnia quæcunque voluit, fecit* [41]; et: *Voluntati enim ejus quis resistit* [42]? Si porro sola ejus voluntas sufficit ad res omnes producendas, inutilis secundum vos erit intermedii illius adjutoris opera. Illa **393** enim Moysis, solis et lunæ exempla quæ adduxistis, futilia esse

Θεὸν εἶπωσι μὴ φύσει, ἀλλ' ἐπιστήμῃ δημιουργὸν εἶναι, ὥστε καὶ δυνατὸν μεταπίπτειν ἀπ' αὐτοῦ. Ἔπειτα εἰ ἡ Σοφία τοῦ Θεοῦ ἐκ διδασκαλίας ἐκτήσατο τὸ δημιουργεῖν, πῶς ἔτι σοφία ἐστί, δεομένη μαθημάτων; Τί δὲ ἦν καὶ πρὸ τοῦ μαθεῖν; Σοφία γὰρ οὐκ ἦν λειπομένη διδασκαλίας. Κενὸν ἄρα τι πρᾶγμα (45) ἦν, καὶ οὐκ ἔστιν οὐσιώδης σοφία· ἀλλ' ἐκ προκοπῆς ἔσχε τὸ ὄνομα τῆς σοφίας, καὶ ἔσται τοῦτο ἕως ἂν ὁ μεμάθηκε φυλάττῃ (46). Ὁ γὰρ μὴ φύσει τινί, ἀλλ' ἐκ μαθήσεως προσγέγονε, δυνατόν ἐστι καὶ ἀπομαθεῖν ποτε. Τοιαῦτα δὲ λέγειν περὶ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, οὐ Χριστιανῶν, ἀλλὰ Ἑλλήνων ἐστί.

20. Καὶ γὰρ εἰ ἐκ διδασκαλίας τὸ δημιουργεῖν τινι (47) προσγίνεται, φθόνον καὶ ἀσθένειαν περὶ τὸν Θεὸν εἰσάγουσιν οἱ ἄρρονες· φθόνον μέν, ὅτι μὴ πολλοὺς δημιουργεῖν (48) ἐδίδαξεν, ἵν' ὥσπερ πολλοὶ ἀρχάγγελοι καὶ ἄγγελοι, οὕτω καὶ πολλοὶ δημιουργοὶ περὶ αὐτὸν ὦσιν· ἀσθένειαν δὲ, ὅτι μὴ μόνος ἠδυνήθη ποιῆσαι, συνεργοῦ δὲ ἡ ὑπουργοῦ χρείαν ἔσχε· καίτοι δειχθείσης καὶ τῆς γενητῆς φύσεως δυνατῆς οὔσης γίνεσθαι (49) παρὰ μόνου τοῦ Θεοῦ, εἴ γε κατ' αὐτοὺς ὁ Υἱὸς γενητὸς ὢν ἠδυνήθη παρὰ μόνου τοῦ Θεοῦ γενέσθαι. Ἀλλ' οὐδενός ἐστιν ἐνδεὴς ὁ **Θεός**· μὴ γένοιτο! αὐτὸς γὰρ εἶπε· Πλήρης εἰμί. Οὐδὲ ἐκ διδασκαλίας γέγονε δημιουργὸς ὁ Λόγος· ἀλλ' εἰκὼν καὶ σοφία ὢν τοῦ Πατρὸς, τὰ τοῦ Πατρὸς ἐργάζεται. Οὐδὲ τῆς τῶν γενητῶν ἕνεκεν ἐργασίας τὸν Υἱὸν ἐποίησεν (50)· ἰδοὺ γὰρ καὶ τοῦ Υἱοῦ ὄντος, φαίνεται πάλιν ἐργα ζόμενος ὁ Πατήρ, ὡς αὐτὸς ὁ Κύριός φησιν· Ὁ Πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, κἀγὼ ἐργάζομαι. Εἰ δὲ καθ' ὑμᾶς διὰ τοῦτο γέγονεν ὁ Υἱὸς (51), ἵνα τὰ μετ' αὐτὸν ἐργάσηται· φαίνεται δὲ ὁ Πατὴρ καὶ μετὰ τὸν Υἱὸν ἐργαζόμενος· περιττὴ καθ' ὑμᾶς καὶ κατὰ τοῦτο ἡ τοῦ τοιούτου Υἱοῦ (52) ποίησις. Ἄλλως τε διὰ τί ὅλως, θέλων ἡμᾶς κτίσαι, ζητεῖ τὸν μεσίτην, ὡς οὐκ ἀρκουμένου τοῦ βουλήματος αὐτοῦ συστῆσαι περὶ ὧν ἂν αὐτῷ (53) δοκῇ; Καὶ μὴν αἱ Γραφαὶ λέγουσι· Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησε· καὶ· Τῷ γὰρ βουλήματι αὐτοῦ τίς ἀνθέστηκεν; Εἰ δὲ καὶ τὸ βούλημα μόνον ἱκανόν ἐστιν αὐτοῦ πρὸς τὴν τῶν πάντων δημιουργίαν· περιττὴ πάλιν καθ' ὑμᾶς ἡ τοῦ μεσίτου χρεία. Καὶ γὰρ καὶ τὸ παράδειγμα τὸ περὶ τοῦ Μωσέως (54) καὶ τοῦ ἡλίου καὶ

[39] Isa. I, 11. [40] Joan. V, 17. [41] Psal. CXIII, 11 [42] Rom. IX, 19.

(45) Anglican., κενὸν ἄρτι πρᾶγμα.

(46) Seguer. Anglic. Felc. 5, διαφυλάττῃ.

(47) Sic mss. præter Felc. 2, qui, ut et edit. Commel. omittit τινί. Mox Seguerian., φθόνον ἢ καὶ ἀσθένειαν.

(48) Sic Regius et Felc. 4. At alii et editi, δημιουργούς. Ibidem Seguerian. Anglic. Goblerian. Felc. 1 et 4, πολλοὶ ἀρχάγγελοι καὶ ἄγγελοι. Alii et editio Commel., πολλοὶ ἀγγελοι.

(49) Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1, 4 et 5, γίνεσθαι. Cæteri et editi, γενέσθαι. Paulo post Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, αὐτὸς γὰρ εἶπε. Alii et editi, αὐτὸς εἶπε.

(50) Seguerian. et Felc. 4, ἐποίησεν.

(51) Seguerian., γέγονεν Υἱός.

(52) Υἱοῦ abest ab Anglic. **Mox Felc. 4 et Seguerian.**, θέλων ἡμᾶς κτίσαι. Alii et editi, θέλων κτίσαι.

(53) Seguerian. Reg. Gobler. et **Felc. 1**, ἂν αὐτῷ. Editi et alii, ἐὰν αὐτῷ. Paulo post **Seguer.**, ἐποίησε καὶ τῷ γὰρ βουλήματι. Gobler. Felc. 1 et 4, ἐποίησε τῷ γὰρ βουλήματι. Alii et editio Commel., ἐποίησε καί, Τῷ βουλήματι. Ibidem Goblerian. et Felc. 1, Ἰδοὺ καὶ τῷ βουλήματι αὐτοῦ ἱκανόν ἐστι μόνον. Ibidem Basili., ἱκανόν ἐστιν αὐτῷ.

(54) Seguer. Gobler. et Felc. 1, καὶ γὰρ τὸ παράδειγμα τὸ περὶ Μωσέως. Ibid. **Seguerian. Reg.** Basil. Anglic. Gobler. Felc. 1 et 4, ἡλίου καὶ σελήνης ὑμῶν δέδεικται. Editio Commel., ἡλίου καὶ πάνυ παρ' ἡμῶν. **Mox Seguer. Gobler. et Felc. 1**, κἀκεῖνο δέ. In aliis et editis deest δέ.

σελήνης ὑμῶν δέδεικται σαθρόν. Κἀκεῖνο δὲ πάλιν ὑμᾶς ἐντρέψει. Εἰ θέλων ὁ Θεὸς τὴν γενητὴν (55) κτίσαι φύσιν, περὶ δὲ ταύτης βουλευσάμενος, ἐπινοεῖ καὶ κτίζει τὸν Υἱὸν καθ' ὑμᾶς, ἵνα δι' αὐτοῦ ἡμᾶς δημιουργήσῃ· σκοπεῖτε πόσην ἀσέβειαν φθέγγεσθαι τετολμήκατε.

30. Πρῶτον μέν, ὅτι φαίνεται μᾶλλον αὐτὸς ὁ Υἱὸς δι' ἡμᾶς γεγονὼς, καὶ οὐχ ἡμεῖς δι' αὐτόν· οὐ γὰρ δι' αὐτὸν ἐκτίσθημεν (56), ἀλλ' αὐτὸς δι' ἡμᾶς πεποίηται· ὥστε χάριν αὐτόν ἡμῖν μᾶλλον ἐχειν, καὶ μὴ ἡμᾶς αὐτῷ, καθάπερ (57) καὶ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρί. Οὐ γὰρ ἐκτίσθη, φησὶν ἡ Γραφὴ, ἀνὴρ διὰ τὴν γυναῖκα, ἀλλὰ γυνὴ διὰ τὸν ἄνδρα. Ἆρ' οὖν ὥσπερ ὁ μὲν ἀνὴρ εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχει, ἡ δὲ γυνὴ δόξα ἀνδρός ἐστιν· οὕτως ἡμεῖς μὲν τοῦ Θεοῦ εἰκὼν, καὶ εἰς δόξαν αὐτοῦ γεγόναμεν· ὁ δὲ Υἱὸς ἡμῶν ἐστιν εἰκὼν καὶ εἰς ἡμῶν δόξαν ὑπέστη. Καὶ μεῖς μὲν εἰς τὸ εἶναι γεγόναμεν. ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγος καθ' ὑμᾶς, οὐκ εἰς τὸ εἶναι, ἀλλ' εἰς τὴν ἡμῶν χρείαν, ὡς ὄργανον πεποίηται· ὥστε μὴ ἡμᾶς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' αὐτὸν ἐκ τῆς ἡμῶν χρείας συνίστασθαι (58). Καὶ πῶς οὐ πᾶσαν ἄνοιαν ὑπερβάλλουσιν οἱ ταῦτα καὶ μόνον ἐνθυμούμενοι: Καὶ γὰρ εἰ δι' ἡμᾶς γέγονεν ὁ Λόγος, οὐκ ἔστιν οὐδὲ πρῶτος ἡμῶν παρὰ τῷ Θεῷ. Οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνον ἔχων ἐν ἑαυτῷ περὶ ἡμῶν (59) βουλεύεται· ἀλλ' ἡμᾶς ἔχων ἐν ἑαυτῷ, βουλεύεται, ὡς ἐκεῖνοί φασι, περὶ τοῦ ἑαυτοῦ Λόγου. Εἰ δὲ τοῦτό ἐστι, τάχα οὐδὲ ὅλως ἤθελε (60) τὸν Υἱὸν ὁ Πατήρ· οὐ γὰρ θέλων αὐτὸν ἔκτισεν· ἀλλ' ἡμᾶς θέλων, δι' ἡμᾶς αὐτὸν ἐδημιούργησε· μεθ' ἡμᾶς γὰρ αὐτὸν ἐπενόησεν· ὥστε κατὰ τοὺς ἀσεβοῦντας περιττὸν εἶναι λοιπὸν τὸν Υἱόν τὸν γενόμενον ὡς ὄργανον, γενομένων ὧν ἕνεκα καὶ ἐκτίσθη. [Εἰ δὲ ὡς (61) δυνατὸς ὁ Υἱὸς μόνος παρὰ μόνου τοῦ Θεοῦ γέγονεν, ἡμεῖς δὲ ὡς ἀδύνατοι παρὰ τοῦ Λόγου γεγόναμεν· διὰ τί μὴ καὶ πρῶτον, ὡς δυνατοῦ ὄντος αὐτοῦ (62), περὶ ωὐτοῦ βουλεύεται, ἀλλὰ περὶ ἡμῶν; Ἢ διὰ τί τὸν δυνατὸν οὐ προκρίνει **τῶν ἀσθενῶν; Ἢ διὰ τί πρῶτον αὐτὸν ποιῶν**, οὐχὶ καὶ περὶ (63) τοῦ πρώτου αὐτοῦ βουλεύεται; Ἢ διὰ τί περὶ ἡμῶν πρῶτον βουλευόμενος, οὐ πρώτους ἡμᾶς ἐργάζεται, ἱκανοῦ ὄντος τοῦ βουλήματος αὐτοῦ πρὸς τὴν τῶν πάντων (64)

A probatum est. Verumtamen sic etiam vos possumus refellere. Si factam naturam volens Deus creare, deque ipsa facienda deliberans, Filium secundum vos excogitat et creat, ut nos per ipsum postea producat, quantam proferre audetis impietatem animadvertite.

30. Primo enim inde sequitur, ut ipse Filius nostri potius causa factus fuerit, quam nos propter ipsum. Nec enim nos propter eum creati sumus, sed ipse propter nos factus est, ita ut ille nobis potius habeat gratiam, quam nos illi, ut et mulier viro. *Etenim*, ut ait Scriptura, *non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum* [43]. Igitur quemadmodum *vir imago et gloria Dei est, mulier autem gloria viri est* [44], ita nos Dei imago et ad ejus gloriam facti sumus: Filius autem nostri imago et B ad nostram gloriam factus dicendus erit. Deinde nos quidem facti sumus ut existeremus: at Dei Verbum non ut existeret, sed nostri gratia, instar instrumenti, factum est; proindeque non nos propter illud, sed ipsum propter nos exsistit. An non vero qui hæc vel tantum cogitant, omnium dementissimi sunt habendi? Nam si propter nos factum est Verbum, nobis certe prius non est apud Deum. Neque enim cum illud in se ipse haberet, de nobis creandis deliberavit Deus; sed potius cum nos in se ipse haberet, de suo Verbo, ut illi dictitant, producendo deliberavit. Quod si verum est, forte nec omnino Pater Filium voluit. Nam non ipsum volens, creavit, sed nos volens, ipsum propter nos creavit. Siquidem eum post nos excogitavit, adeo ut jam, ex impia illorum sententia, **inutilis sit Filius, quem instar instrumenti factum esse** C volunt, quandoquidem ea sunt effecta, quorum causa creatus ipse est. Quod si Filius **a solo** Patre factus est, quia solus potuit ab illo fieri, nos autem quia non potuerimus, **a Verbo facti** fuimus: cur non de **illo, quippe qui ab ipso posset** fieri, sed de nobis creandis primum deliberavit? Vel cur eum qui ab ipso fieri poterat his qui non poterant non anteposuit? Vel quare cum primum eum fecerit, de illo non primum deliberavit? Aut denique cur cum de nobis primum deliberavit, non tamen primum nos

[43] I Cor. xi, 9. [44] Ibid. 7.

(55) Reg. et Basil. τὴν γενετήν. Ibidem Seguer. et Felc. 4, περί τε ταύτης. Alii et editi, περὶ δὲ ταύτης.

(56) Sic Seguer. et Reg. Gobler. Felc. 4 et 5, δι' αὐτόν· οὐ γὰρ ἡμεῖς δι' αὐτὸν ἐκτίσθημεν. Cæteri et D editi, καὶ οὐχ ἡμεῖς δι' αὐτὸν ἐκτίσθημεν, omissis intermediis. Mox Seguerian. Gobler. et Felc. 1, χάριν αὐτὸν ἡμῶν. Alii et editi, χάριν αὐτὸν ἡμῖν. Ibid. Seguerian. Reg. Basili. Anglic. Felckm. 4 et 5, μὴ ἡμᾶς αὐτῷ. Editi, μὴ ἡμεῖς αὐτῷ.

(57) Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4, καθάπερ. Editi et alii, ὥσπερ. Mox Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, ἡ Γραφή, ἀνὴρ διὰ τὴν γυναῖκα ἀλλὰ γυνή, etc. Editi et alii, ἡ Γραφή, ὁ ἀνὴρ διὰ τὴν γυναῖκα, ἀλλ' ἡ γυνή Ibidem Seguer. Basili. Anglican. Goblerian. et Felc. 1, ἄρ' οὖν. Cæteri et editi, ἄρ' οὖν.

(58) Felc. 4, παρίστασθαι. Paulo post Seguerian. κἂν μόνον. Alii et editi, καὶ μόνον. Ibidem Anglican., Καὶ εἰ δι' ἡμᾶς.

(55) Basil. et Felc. 2, omittunt περὶ ἡμῶν. Ibid. Seguer. Goblerian. Felc. 1 et 4, ἀλλ' ἡμᾶς βουλεύεται.

(60) Reg. οὐδ' ἤθελε.

(61) Seguerian. Εἰ δὲ καὶ ὡς. Mox idem et Reg. Goblerian. et Felc. 4, ἡμεῖς δέ. Alii et editio Commel., ὑμεῖς δέ. Anglic. et Felc. 2, ibid., δυνατοί. Reg. et Felc. 5, δυνατοῦ. Ibid. Seguerian., παρὰ τοῦ Λόγου. Alii et editi διὰ τοῦ Λόγου.

(62) Sic Seguerian. Reg. Basil. Anglic. et Felc. 4. At editi et alii, δυνατοῦ ὄντος περὶ αὐτοῦ.

(63) Felc. 4, ὡς περί. Ibidem Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, περὶ πρώτου βουλεύεται. Reg. Basil. Felc. 4 et 5, περὶ πρώτου αὐτοῦ βουλεύεται. Alii et editi, περὶ τοῦ πρώτου αὐτοῦ βουλεύεται. Mox Seguerian. Reg. Gobler. Felc. 1, 4 et 5, βουλευόμενος. Alii et editi, βουλευσάμενος.

(64) Seguerianus, Gobler. Felc. 1 et 4, τῶν πάντων. Alii et editi, τῶν ὄντων.

fecit, cum ad res omnes procreandas satis sit eum velle? Equidem primum illum creare dicitur Deus: sed tamen de nobis primum deliberat, nosque prius vult quam ipsum intermedium: ac nos quidem creare volens, et de nobis deliberans, res creatas vocat: illum vero, quem nostri causa creat, Filium atque hæredem nominat. Atqui nos prius quorum gratia illum facit, filios oportuit appellari: vel certe illum, qui Filius est, prius debuit cogitare et velle, propter quem scilicet etiam nos omnes facit. Hæc sunt quæ evomunt et effutientes nauseant hæretici.

A σύστασιν; Ἀλλ' ἐκεῖνον μὲν πρῶτον κτίζει, περὶ δὲ ἡμῶν πρῶτον βουλεύεται, καὶ πρώτους ἡμᾶς θέλει τοῦ μεσίτου· καὶ ἡμᾶς μὲν θέλων κτίσαι, καὶ περὶ ἡμῶν βουλευόμενος, κτίσματα καλεῖ· ἐκείνου δὲ, ὃν δι' ἡμᾶς δημιουργεῖ, Υἱὸν καλεῖ καὶ ἴδιον κληρονόμον (65). Ἔδει δὲ ἡμᾶς, ὧν ἕνεκα καὶ τοῦτον ποιεῖ, υἱοὺς μᾶλλον καλεῖσθαι· ἢ δηλονότι τοῦτον Υἱὸν ὄντα, τοῦτον καὶ προενθυμεῖσθαι καὶ θέλειν δι' ὃν καὶ πάντας ἡμᾶς ποιεῖ. Ταῦτα μὲν οὖν τῶν αἱρετικῶν ἔμετοι καὶ ναυτίαι (66).

394 31. Non est autem silentio prætermittendum quæ sit veritatis sententia, sed ea potius ample declaranda est. Igitur Verbum Dei propter nos non est factum, sed potius nos propter ipsum facti sumus, atque *omnia in ipso creata sunt* [45]. Neque vero quia nos ab ipso Deo fieri non possumus, ille autem posset, idcirco a solo Patre est factus, ut nos per ipsum, tanquam per organum, crearet; absit: non ita se res habet. Nam etiamsi Deo placuisset nullas res factas producere, Verbum nihilominus esset apud Patrem, atque in ipso esset Pater. At vero res factæ non poterant sine Verbo fieri; quæ causa est cur per ipsum factæ fuerint, et merito quidem. Quia enim Verbum natura est proprius substantiæ Dei Filius, estque ex eo et in eo, ut ipse dixit: liquet sane res creatas non potuisse non per ipsum fieri. Ut enim lux omnia splendore illuminat, nihilque sine splendore potest illuminari: ita et Pater, veluti per manum, omnia in Verbo effecit, nihilque sine illo facit. Itaque Deus, ut narrat Moyses, dixit: *Fiat lux*, et, *Congregetur aqua*, et, *Producat terra*, et, *Faciamus hominem* [46]; atque ut canit beatus David: *Ipse dixit et facta sunt, ipse præcepit et creata sunt* [47]. Dixit, inquam, non ut, quemadmodum apud homines fieri solet, tanquam minister aliquis audiret, ac ubi loquentis didicisset voluntatem, ad opus peragendum properaret. Hoc enim rerum creatarum proprium est, quod de Verbo co-

B 31. Οὐ μὲν τό γε τῆς ἀληθείας φρόνημα δεῖ σιωπᾷν, ἀλλὰ μάλιστα τοῦτο καὶ μεγαληγορεῖν πρέπει. Ὁ τοῦ Θεοῦ γὰρ Λόγος οὐ δι' ἡμᾶς γέγονεν, ἀλλὰ μᾶλλον ἡμεῖς δι' αὐτὸν γεγόναμεν, καὶ ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα· οὐδὲ διὰ τὴν ἡμῶν ἀσθένειαν οὗτος, ὢν δυνατὸς (67), ὑπὸ μόνου τοῦ Πατρὸς γέγονεν, ἵν' ἡμᾶς δι' αὐτοῦ ὡς δι' ὀργάνου δημιουργήσῃ. μὴ γένοιτο! οὐκ ἔστιν οὕτως. Καὶ γὰρ καὶ εἰ δόξαν ἦν (68) τῷ Θεῷ μὴ ποιῆσαι τὰ γενητά, ἀλλ' ἦν οὐδὲν ἧττον ὁ Λόγος πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ ἐν αὐτῷ ἦν ὁ Πατήρ. Τὰ μέντοι γενητὰ ἀδύνατον ἦν χωρὶς τοῦ Λόγου γενέσθαι· οὕτω γὰρ καὶ γέγονε δι' αὐτοῦ, καὶ εἰκότως. Ἐπειδὴ γὰρ Λόγος ἐστὶν ἴδιος φύσει τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ ὁ Υἱὸς (69), ἐξ αὐτοῦ τέ ἐστι, καὶ ἐν αὐτῷ ἐστιν, ὡς εἶπεν αὐτός· οὐκ ἠδύνατο μὴ δι' αὐτοῦ γενέσθαι τὰ δημιουργήματα. Καθάπερ γὰρ τὸ φῶς τῇ ἀπαυγάσματι τὰ πάντα (70) φωτίζει, καὶ ἄνευ τοῦ ἀπαυγάσματος οὐκ ἄν τι φωτισθείη· οὕτω καὶ ὁ Πατὴρ, ὡς διὰ χειρὸς, ἐν τῷ Λόγῳ εἰργάσατο τὰ C πάντα (71), καὶ χωρὶς αὐτοῦ οὐδὲν ποιεῖ. Εἶπε γοῦν ὁ Θεὸς, ὡς καὶ Μωϋσῆς ἐμνημόνευσε· Γενηθήτω φῶς, καὶ, Συναχθήτω τὸ ὕδωρ, καὶ, Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ, καὶ· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον· ὡς (72) καὶ ὁ ἅγιος ψάλλει Δαυίδ· Αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. Εἶπε δὲ οὐχ ἵνα ὡς ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ὑπουργός τις ἀκούσῃ, καὶ μαθὼν τὸ βούλημα τοῦ λέγοντος ἀπελθὼν ἐργάσηται (73)· Τοῦτο γὰρ τῶν μὲν κτισμάτων ἴδιον, ἐπὶ δὲ τοῦ Λόγου

[45] Coloss. I, 16. [46] Genes. I. 3, 9, 11, 26. [47] Psal. XXXII, 9.

(65) Seguerian. Anglic. Goblerian. Felckm. 1 et 4. ἴδιον κληρονόμον. Alii et editio Commel., ἴδιον καὶ κληρονόμον. Paulo post Seguer. Anglic. Felckman. 1, et Gobler. δηλονότι. Cæteri et editi, δῆλον ὅτι. Ibidem Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1 et 4, τοῦτον προενθυμεῖσθαι. Editi et alii, τοῦτον καὶ προενθυμεῖσθαι.

(66) Sic Seguerian. Reg. Basil. Anglic. Goblerian. Felc. 1 et 4. At τῶν in aliis et editis deest. Mox Seguerian. Gobler. Felc. 1 et 4, ναῦσαι. Anglican., ναυσίαι. Editi et alii, ναυτίαι. Paulo post Felc. 5, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ τοῦτο μεγαληγορεῖν. Ibidem Felckm. 4, ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος.

(67) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. Alii vero et editio Commel., οὗτος ὡς δυνατός.

(68) Sic Seguerian. At Goblerian. Felckman. 1 et 4, Καὶ γὰρ καὶ δόξα ἦν. Felc. 5, Καὶ γὰρ ἡ δόξα ἦν. Alii et editi, Καὶ γὰρ εἰ δόξα ἦν.

(69) Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, Θεοῦ ὁ Υἱός. Editi et alii, Θεοῦ Υἱός. Mox Seguer. et Felc. 4, καὶ ἐπ' αὐτῷ. Cæteri et editi, καὶ ἐν αὐτῷ. Ibidem Gobler. Felc. 1 et Anglic., οὐκ ἠδύνατο δι' αὐτοῦ γενέσθαι.

(70) Seguerian. Felc. 5, τὰ πάντα. Gobler. et Felckm. 1, πάντα. Editi et alii, πάντας. Ibidem Seguer. Reg. et editio Commel., ἄνευ τοῦ ἀπαυγάσματος. Alii, ἄνευ ἀπαυγάσματος. Item ibid. Seguer. et Felc. 4, οὐκ ἂν τι φωτισθείη. Basili. Anglic. Felc. 5, et Reg., οὐδείς ἂν τις φωτισθείη. Editi et alii, οὐδεὶς ἂν φωτισθείη.

(71) Seguerian. Felc. 4, τὰ πάντα. In aliis et editis τά deest. Mox Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4. εἶπεν οὖν. Alii et editi, εἶπε γοῦν. Ibidem Goblerian. Felc. 1 et 5, ὡς Μωσῆς.

(72) Ὡς abest a Gobler. et Felc. 1, qui habent, καὶ Δαυὶδ ψάλλει. Ibidem Seguer. et Felc. 4, ὁ μακάριος ψάλλει, etc. Mox ante ἐνετείλατο, deest αὐτός in Seguer. et Felc. 4.

(75) Felc. 4, ἐπελθὼν ἐργάσεται.

τοῦτο νοεῖν (74) ἢ λέγειν ἁπρεπές. Ἔστι γὰρ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ δημιουργὸς, καὶ ποιητικὸς, καὶ αὐτός ἐστιν ἡ τοῦ Πατρὸς βουλή. Διὰ τοῦτο γοῦν οὐκ εἶπεν ἡ θεία Γραφὴ, ὅτι ἤκουσε καὶ ἀπεκρίνατο ὁ ἀκούων, πῶς ἢ ποῖα (75) βούλεται τὰ γινόμενα γενέσθαι· ἀλλὰ μόνον εἶπεν ὁ Θεὸς, Γενηθήτω· καὶ ἐπήγαγε, Καὶ ἐγένετο οὕτω. Τὸ γὰρ δόξαν καὶ βουληθὲν εὐθὺς ἐγίνετο (76) τῷ Λόγῳ καὶ ἀπηρτίζετο. Ὅταν μὲν γὰρ ὁ Θεὸς ἄλλοις ἢ ἀγγέλοις ἐντέλληται, ἢ τῷ Μωϋσεῖ ὁμιλῇ, ἢ τῷ Ἀβραὰμ ἐντέλληται· τότε ὁ ἀκούων ἀποκρίνεται· καὶ ὁ μὲν λέγει· Κατὰ τί γνώσομαι; ὁ δὲ· Προχείρισαι ἄλλον· καὶ πάλιν· Ἐὰν ἐρωτήσωσί με, Τί ὄνομα αὐτῷ; τί ἐρῶ πρὸς αὐτούς; Καὶ ὁ ἄγγελος (77) τῷ μὲν Ζαχαρίᾳ ἔλεγε· Τάδε λέγει Κύριος· τὸν δὲ Κύριον ἠρώτα· Κύριε παντόκρατορ (78), ἕως τίνος οὐ μὴ ἐλεήσῃς τὴν Ἱερουσαλήμ; καὶ ἐκδέχεται ἀκοῦσαι λόγους καλοὺς καὶ παρακλητικούς. Ἔχει γὰρ τούτων ἕκαστος (79) τὸν μεσίτην Λόγον, καὶ τὴν Σοφίαν τοῦ Θεοῦ τὴν γνωρίζουσαν τὸ βούλημα τοῦ Πατρός. Ὅταν δὲ ἐργάζηται αὐτὸς, καὶ κτίζῃ ὁ Λόγος, οὐκ ἔστιν ἐκεῖ ἐρώτησις καὶ ἀπόκρισις· ἐν αὐτῷ γάρ ἐστιν ὁ Πατὴρ, καὶ ὁ Λόγος ἐν τῷ Πατρί· ἀλλ' ἀρκεῖ (80) τὸ βούλεσθαι, καὶ τὸ ἔργον γίνεται· ἵνα τοῦ μὲν βουλήματος ᾖ γνώρισμα δι' ἡμᾶς τὸ, Εἶπε, τὸ δὲ, Καὶ ἐγένετο οὕτω, τό τε ἔργον σημαίνηται τὸ διὰ τοῦ Λόγου καὶ τῆς Σοφίας, ἐν ᾗ καὶ ἡ βούλησίς ἐστι τοῦ Πατρός. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ, Εἶπεν ὁ Θεὸς, ἐν τῷ Λόγῳ γνωρίζεται· Πάντα γὰρ, φησὶν, ἐν Σοφίᾳ ἐποίησας· καὶ, Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ, Εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ.

32. Ἀπὸ δὴ τούτων (81) ἔστι συνορᾷν, ὡς οὐ πρὸς ἡμᾶς ἔχουσιν τὴν μάχην οἱ Ἀρειανοὶ περὶ τῆς αἱρέσεως, ἀλλὰ σχηματίζονται (82) μὲν πρὸς ἡμᾶς, πρὸς αὐτὴν δὲ τὴν θεότητα μάχονται. Εἰ μὲν γὰρ ἡμῶν ἦν ἡ φωνὴ ἡ λέγουσα (83)· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου, μικρὰ ἦν αὐτοῖς ἡ παρ' ἡμῶν μέμψις· εἰ δὲ τοῦ Πατρός ἐστιν ἡ φωνὴ, καὶ οἱ μὲν μαθηταὶ ἤκουσαν, αὐτὸς δὲ ὁ Υἱὸς περὶ ἑαυτοῦ (84) λέγει· Πρὸ δέ πάντος. Editi et alii, ἕκαστα. Ibid. Seguerian. et Felc. 4, τὸν μεσίτην, ut et legendum esse in margine Anglicani mss. notatur. Cæteri et editi, τὸν μεσιτεύοντα. Mox Seguer., τοῦ Θεοῦ τὴν γνωρίζουσαν. Editi et alii τήν omittunt.

(80) Seguer. Reg. Felc. 4 et 5, ἀλλ' ἀρκεῖ. Alii et editi, καὶ ἀρκεῖ. Mox Reg. Anglic. et Felc. 5, ἦν γνώρισμα. Ibidem Seguerian., τῷ εἰπεῖν τὸν Πατέρα. Gobler. Felc. 1 et 4, τὸ εἰπεῖν τὸν Πατέρα. Item ibid. Seguer. Gobler. Felc. 1 et 5, σημαίνηται. Alii et editi, σημαίνεται.

(81) Felc. 4, ἀπὸ δὲ τούτων. Reg., ἀπὸ τούτων.

(82) Felc. 4, ἀλλὰ καὶ σχηματίζονται. Ibid. πρός deest in Reg. Basili. Anglic. et Felc. 5.

(83) Seguer. omittit ἡ λέγουσα.

(84) Felc. 4, περὶ αὐτοῦ. Ibid. Seguer. Reg. Gobler. et Felc. 1, ut et Scriptura, πάντων βουνῶν. Cæteri et editi, πάντων τῶν βουνῶν.

A gitare vel dicere valde dedecet. Siquidem Verbum Dei opifex est, et efficiens, ipsumque est Patris consilium [48]. Hinc sane divina Scriptura non dixit ipsum audivisse atque respondisse, quonam modo vel quales vellet esse res factas, sed dixit tantum Deus, *Fiat*; deindeque subditur: *Et factum est ita* [49]. Quod enim Deus fieri voluit, statim Verbo factum et absolutum est. Quando autem aliis vel angelis præcipit, aut cum Moyse loquitur, aut promittit Abrahamo, tunc qui audit respondet; atque hic quidem ait: *Unde scire possum* [50]? Ille vero: *Alium elige* [51]: Et rursus: *Si me interrogaverint quod est nomen ejus, quid dicam eis* [52]? Ait quoque ad Zachariam angelus: *Hæc dicit Dominus* [53]. At idem ipse Dominum ita interrogaverat: *Domine omnipotens, usquequo non misereberis Jerusalem* [54]? Exspectatque ut bonos et consolatorios sermones audiat. Illi nempe singuli intermedium habebant Dei Verbum et Sapientiam, quæ Patris voluntatem declarabat. Cum autem ipsum Verbum agit et creat, nulla ibi est interrogatio, nulla responsio; in illo enim est Pater, et Verbum in Patre: sed ut opus fiat, voluisse satis est; ita ut hoc verbum, *Dixit*, sit nostri gratia divinæ voluntatis indicium, his autem verbis, *Et factum est ita*, opus per Verbum et Sapientiam **395** factum significetur, qua quidem in Sapientia est etiam Patris voluntas. Itaque istud, *Dixit Deus*, in Verbo cognoscitur. Namque *omnia*, inquit, *in Sapientia fecisti* [55]; et, *Verbo Domini cœli firmati sunt* [56]; et, *Unus Dominus Jesus Christus per quem omnia, et nos per ipsum* [57].

32. Ex quibus perspicuum certe est Arianos hac sua hæresi bellum nobis minime inferre, sed potius contra nos quidem simulate pugnare; revera autem contra ipsam Divinitatem. Si enim nostrum esset vox illa: *Hic est Filius meus* [58], nonnulla illis esset de nobis conquerendi causa. Sed si vox est Patris, et a discipulis audita, et ab ipso etiam confirmata Filio qui de se ipse ait: *Ante omnes colles*

[48] Isa. IX, 6. [49] Genes. I, 3, 7, 9, 11, 15. [50] Genes. XV, 8. [51] Exod. IV, 13. [52] Exod. III, 13. [53] Zach. I, 17. [54] ibid. 12. [55] Psal. CIII, 24. [56] Psal. XXXII, 6. [57] I Cor. VIII, 6. [58] Matth. XVII, 5.

(74) Seguerianus, Goblerian. et Felckman. 1, ἐπὶ τοῦ Λόγου τὸ νοεῖν. Reg. ἐπὶ τοῦ Λόγου καὶ νοεῖν.

(75) Seguer., ὁποῖα. Ibidem Anglic. Reg. Felc. 4 et Seguer., γινόμενα. Editi et alii, γενόμενα. Paulo post Seguer., γενηθήτω καὶ ἐποίησε, καὶ ἐγένετο οὕτως. Felc. 4, γενηθήτω· καὶ ἐπήγαγε, καὶ ἐποίησε, καὶ ἐγένετο, etc. Editi et alii, γενηθήτω· καὶ ἐπήγαγε· καὶ ἐγένετο, etc.

(76) Anglic. et Felc. 5, ἐγένετο. Ibid. mss. addunt τῷ Λόγῳ quod deest in edit. Commel. Mox Seguer. Gobl. et Felc. 1, ἐντέλλεται.

(77) Seguer., ἄγγελος δέ. Editi et alii δέ omittunt.

(78) Reg. Anglic. Gobler. Felc. 1, 4 et 5, παντοκράτωρ, itaque habetur Zachar. I, 12. Editi vero et alii, παντόκρατορ. Mox Reg. et Anglican. ἐλεήσῃς.

(79) Seguer. Reg. Basil. Anglic. et Felc. 4, ἕκα-

gignit me [59]; nonne et ipsi, more gigantum quos A celebrant fabulæ, bellare cum Deo dicendi sunt, qui lingua, ut cum Psalmista loquar, tanquam gladio acuto [60], pro asserenda impietate utuntur? Siquidem nec Patris vocem nec Salvatoris verba sunt reveriti : nec sanctis fidem habent, quorum unus quidem sic scribit : *Qui cum sit splendor gloriæ et figura substantiæ ejus* [61]; et : *Christus Dei virtus et Dei sapientia* [62]; alius vero ita psallit : *Quia apud te est fons vitæ, in lumine tuo videbimus lumen* [63], et : *Omnia in sapientia fecisti* [64]. Prophetæ item aiunt : *Et factum est Verbum Domini ad me* [65]. Et Joannes : *In principio erat Verbum* [66]. Et Lucas : *Sicut tradiderunt nobis, qui ab initio ipsi viderunt, et ministri Verbi fuerunt* [67]. David etiam dicit : *Misit Verbum suum, et sanavit eos* [68]. Hæc enim omnia Arianam B ubique profligant hæresim, Verbique asserunt æternitatem, nec ipsum alienum, sed naturæ Patris proprium esse. Quis enim unquam lucem absque splendore vidit? Vel quis characterem substantiæ audebit alienum ejus esse dicere? Aut qui is non maxime insanit, qui vel cogitat Deum aliquando sine Verbo sive Ratione et Sapientia fuisse? Namque ideo hujusce modi exempla ac imagines proposuit Scriptura, ut quoniam res divinas comprehendere hominum non valet natura, saltem ex his aliqua ex parte et obscure, pro nostris viribus, intelligere possemus. Ac quemadmodum ipsa rerum natura satis ex se ad probandum Deum et providentiam esse : *Siquidem ex magnitudine et pulchritudine rerum creatarum, illarum Creator convenienter conspicitur* [69]; nec verba exigimus ut discamus; sed et C Scripturis auditis credimus, et huncce omnium rerum ordinem ac concentum contemplantes, illum intelligimus omnium opificem, Dominum ac Deum esse, ejusque in res omnes providentiam admirabilem et gubernationem agnoscimus; ita similiter cum ea, quæ hactenus dicta sunt, plane sufficiant ad Filii probandam divinitatem, vanum, imo stultissimum fuerit hac de re dubitare, atque hæretice interrogare, quomodo Filius potuit esse ab æternitate, vel quomodo ex Patris est substantia, nec tamen ejus pars, cum id quidem, **396** quod ex ali-

των βουνῶν γεννᾷ με· πῶς οὐ κατὰ τοὺς μυθευομένους γίγαντας καὶ αὐτοὶ νῦν θεομαχοῦσι, τὴν γλῶτταν ἔχοντες, ὡς εἶπεν ὁ ψάλλων (85), μάχαιραν ὀξεῖαν εἰς ἀσέβειαν; Οὔτε γὰρ τὴν φωνὴν τοῦ Πατρὸς ἐφοβήθησαν, οὔτε τοῦ Σωτῆρος ἠδέσθησαν (86) τὰ ῥήματα· ἀλλ' οὐδὲ τοῖς ἁγίοις ἐπείσθησαν, τοῦ μὲν γράφοντος· Ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ (87)· καί· Χριστὸς Θεοῦ (88) δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία· τοῦ δὲ ψάλλοντος· Ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, ἐν τῷ φωτί σου ὀψόμεθα φῶς, καί· Πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας· καὶ τῶν μὲν προφητῶν λεγόντων· Καὶ ἐγένετο Λόγος Κυρίου πρὸς μέ· τοῦ δὲ Ἰωάννου, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· καὶ τοῦ Λουκᾶ, Καθὼς παρέδωκαν (89) ἡμῖν οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρέται γενόμενοι τοῦ Λόγου· ὡς καὶ πάλιν Δαυὶδ λέγει (90)· Ἀπέστειλε τὸν Λόγον αὐτοῦ, καὶ ἰάσατο αὐτούς. Ταῦτα γὰρ πάντα τὴν μὲν Ἀρειανὴν αἵρεσιν στηλιτεύει πανταχοῦ, τὴν δὲ τοῦ Λόγου ἀϊδιότητα σημαίνει, καὶ ὅτι οὐ ξένος, ἀλλ' ἴδιος (91) τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἐστί. Πότε γὰρ εἶδέ τις φῶς χωρὶς τοῦ ἀπαυγάσματος; Ἢ τίς τολμᾷ λέγειν ἀλλότριον εἶναι τὸν χαρακτῆρα τῆς ὑποστάσεως; Ἢ πῶς οὐ μαίνεται πλέον ὁ κἂν ἐνθυμούμενος ἄλογον καὶ ἄσοφόν ποτε τὸν Θεόν; Τοιαῦτα γὰρ τὰ παραδείγματα (92) καὶ τοιαύτας τὰς εἰκόνας ἔθηκεν ἡ Γραφή, ἵν' ἐπειδὴ ἀδύνατός ἐστιν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις περὶ Θεοῦ καταλαβεῖν, κἂν ἐκ τούτων ὀλιγοστῶς πως καὶ ἀμυδρῶς, ὡς ἐφικτόν ἐστι, διανοεῖσθαι δυνηθῶμεν. Καὶ ὥσπερ περὶ τοῦ εἶναι Θεὸν (93) καὶ πρόνοιαν αὐτάρκης ἡ κτίσις πρὸς τὴν γνῶσιν· Ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται· καὶ οὐ φωνὰς ἀπαιτοῦντες παρ' αὐτῶν μανθάνομεν, ἀλλ' ἀκούοντες μὲν τῶν Γραφῶν πιστεύομεν, καὶ αὐτὴν δὲ τὴν τάξιν τῶν πάντων θεωροῦντες καὶ τὴν ἁρμονίαν, ἐπιγινώσκομεν τοῦτον εἶναι πάντων ποιητὴν καὶ Δεσπότην καὶ Θεόν, τούτου τε (94) τὴν εἰς πάντα πρόνοιάν τε θαυμαστὴν καὶ ἡγεμονίαν καταλαμβάνομεν· τὸν αὐτὸν τρόπον περὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ Θεότητος ἱκανῶν ὄντων τῶν προειρημένων ῥητῶν, περιττὸν, μᾶλλον δὲ καὶ μανίας πλέον ἐστὶν ἀμφιβάλλειν, καὶ αἱρετικῶς πυνθάνεσθαι, πῶς οὖν δύναται ἀϊδίως εἶναι ὁ Υἱός (95); ἢ πῶς δύναται ἐκ τῆς οὐ-

[59] Prov. VIII, 25. [60] Psal. LVI, 5. [61] Hebr. I. 3. [62] I Cor. I, 24. [63] Psal. XXXV, 10. [64] Psal. CIII, 24. [65] Jerem. II, 1. [66] Joan. I, 1. [67] Luc. I, 2. [68] Psal. CVI, 20. [69] Sapient. XIII, 5.

(85) Gobler. et Felc. 1, εἶπεν ὁ ψαλμός.

(86) Felc. 4, ἐφοβήθησαν ἢ ἐφοβήθησαν. Ibid. Felc. 5, mendose, τὰ τοῦ Πατρὸς ἠδέσθησαν.

(87) Αὐτοῦ abest a Seguerian.

(88) Seguer., καὶ Χριστὸς δὲ Θεοῦ, etc. Mox Gobler. et Felc. 2, τοῦ δὲ ψαλμῳδοῦ.

(89) Sic Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1 et 4. Editi vero et alii, καθὼς καὶ παρέδωκαν.

(90) Gobler. et Felc. 1 ὡς et λέγει omittunt.

(91) Sic Seguer. At Anglic. ἀλλὰ, ἀΐδιος. Cæteri et editi, ἀλλὰ ἴδιος. Paulo post Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, χωρὶς τοῦ ἀπαυγάσματος. Alii et editi, χωρὶς ἀπαυγάσματος.

(92) Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1, τοιαῦτα. γὰρ τὰ παραδείγματα. Ibid. Seguer., τοιαύτας εἰκόνας· Editi et alii, Τοιαῦτα γὰρ παραδείγματα καὶ τοιαύτας τὰς εἰκόνας. Paulo post Seguer. Gobler. et Felc. 1, ὀλιγοστῶς. Cæteri et editi, ὀλίγως.

(93) Seguer., τὸν Θεόν. Mox idem et Reg., Ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως. Reg. habet, τῶν κτισμάτων. Gobler. Felc. 1 et 5, ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλονῆς καὶ κτίσματων ἀναλόγως. Felc. 4, Ἐκ γὰρ μεγάλης καλλονῆς καὶ μεγέθους καὶ κτισμάτων ἀναλόγως. Editi vero et alii, Ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλονῆς καὶ κτίσεως κόσμου ἀναλόγως. Ibid. Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, γενεσιουργὸς αὐτῶν. Alii et editi omittunt αὐτῶν.

(94) Seguer. Regius, Basiliensis Anglicanus, Goblerian. et Felc. 1, τούτου τε. Editi et alii, τούτου δὲ. Ibid. Seguerianus, Goblerian. et Felckman. 1, πρόνοιάν τε. At in aliis et editis deest τε.

(95) Felckman. 4, εἶναι Υἱός.

σίας εἶναι τοῦ Πατρὸς, καὶ μὴ μέρος εἶναι ; τὸ γὰρ ἔκ A quo esse dicitur, ejus pars sit, id autem, quod di-
τινος εἶναι (96) λεγόμενον μέρος ἐστὶν αὐτοῦ· τὸ δὲ viditur, integrum non sit ?
μεριζόμενον οὐκ ἔστιν ὁλόκληρον ;

33. Ταῦτα γὰρ τῶν ἑτεροδόξων ἐστὶ τὰ σοφὰ κακουργήματα. Καὶ εἰ καὶ φθάσαντες (97) ἐν τοῖς ἔμπροσθεν διηλέγξαμεν τὴν ἐν τούτοις αὐτῶν κενολογίαν· ὅμως καὶ τούτων τῶν ῥητῶν ἡ ἀκρίβεια, καὶ τῶν (98) παραδειγμάτων ἡ διάνοια διελέγχει τὴν σκιαγραφίαν τοῦ μιαροῦ δόγματος αὐτῶν. Ὁρῶμεν γὰρ τὸν Λόγον ἀεὶ ὄντα, καὶ ἐξ αὐτοῦ ὄντα, καὶ τῆς οὐσίας ἴδιον, οὗ καὶ ἔστιν ὁ Λόγος (99), καὶ μὴ ἔχοντα τὸ πρότερον καὶ τὸ ὕστερον. Ὁρῶμεν καὶ τὸ ἀπαύγασμα ἐκ τοῦ ἡλίου ἴδιόν τε αὐτοῦ ὂν (1), καὶ μὴ διαιρουμένην μηδὲ μειουμένην τὴν οὐσίαν τοῦ ἡλίου· ἀλλ' αὐτήν τε ὁλόκληρον οὖσαν, καὶ τὸ ἀπαύγασμα τέλειον καὶ ὁλόκληρον, καὶ μὴ μειοῦν τὴν οὐσίαν τοῦ B φωτὸς, ἀλλ' ὡς γέννημα ἀληθινὸν ἐξ αὐτοῦ (2). Συνορῶμεν καὶ τὸν Υἱὸν οὐκ ἔξωθεν, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννώμενον. καὶ ὁλόκληρον μένοντα τὸν Πατέρα, τὸν δὲ χαρακτῆρα τῆς ὑποστάσεως ἀεὶ ὄντα, ἐμφέρειάν τε καὶ εἰκόνα ἀπαράλλακτον σώζοντα πρὸς τὸν Πατέρα, ὡς τὸν ἰδόντα (3) τοῦτον, ὁρᾷν ἐν αὐτῷ καὶ τὴν ὑπόστασιν, ἧς καὶ χαρακτήρ ἐστιν. Ἔκ τε τῆς ἐνεργείας τοῦ χαρακτῆρος διανοούμεθα τὴν τῆς ὑποστάσεως ἀληθῶς θεότητα· τοῦτο γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ διδάσκων ἔλεγεν· Ὁ μένων ἐν ἐμοὶ, αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ· καί· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν· καί· Ἐγὼ (4) ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. Οὐκοῦν ἡ χριστομάχος αἵρεσις πειρασάτω πρῶτον τὰ ἐν τοῖς γενητοῖς (5) παραδείγματα διελεῖν καὶ εἰπεῖν· ἦν ποτε ὁ ἥλιος χωρὶς τοῦ ἀπαυγάσματος· ἢ, ὅτι τοῦτο οὐκ ἔστι τῆς τοῦ φωτὸς οὐσίας ἴδιον· ἢ, C ἴδιον μὲν ἔστι, κατὰ διαίρεσιν δὲ μέρος ἐστὶ τοῦτο τοῦ φωτός· καὶ πάλιν διελέτω τὸν Λόγον, καὶ εἰπάτω τοῦτον ἀλλότριον εἶναι τοῦ νοῦ· ἢ, ὅτι ποτὲ οὐκ ἦν, ἢ, οὐκ ἔστιν ἴδιος τῆς οὐσίας αὐτοῦ· ἢ, ὅτι μέρος κατὰ διαίρεσίν ἐστιν οὗτος ἐκείνου. Περὶ δὲ τοῦ (6) χαρακτῆρος καὶ τοῦ φωτὸς καὶ τῆς δυνάμεως οὕτω διελέτω ὡς ἐπὶ τοῦ Λόγου καὶ τοῦ ἀπαυγάσματος· καὶ τότε περὶ ὧν ἐὰν θελήσῃ (7) φανταζέσθω. Εἰ δὲ ἀδύνατος αὐτοῖς ἐκείνοις ἡ τόλμα, πῶς οὐ μαίνονται μεγάλως (8), εἰς τὰ ὑπερέκεινα τῶν γενητῶν καὶ τῆς ἑαυτῶν φύσεως μάτην ἐπεκτείνοντες ἑαυτοὺς καὶ ἀδυνάτοις ἐπιχειροῦντες ;

33. Hæ sunt enim flagitiosæ hæreticorum argutiæ, quarum futilitatem tametsi supra confutavimus, nihilominus accurata dictorum illorum explicatio, rectaque perceptio exemplorum, nefariæ eorum sententiæ vanam speciem repellet. Quippe videmus semper esse Verbum, ex illoque esse et ejus proprium esse naturæ cujus est Verbum, nihilque in eo vel prius vel posterius esse. Videmus item splendorem ex sole esse, illiusque esse proprium, nec tamen idcirco dividi aut minui naturam solis, sed et eam integram manere, et splendorem integrum et perfectum esse, neque ab eo lucis naturam imminui, sed tanquam verum fetum ex illa esse. Similiter intelligimus Filium non extrinsecus sed ex Patre esse genitum, simulque tum Patrem integrum permanere, tum substantiæ figuram [70] semper esse, ac perfectam absque ulla varietate cum Patre servare similitudinem et imaginem, adeo ut qui hunc viderit, in ipso quoque naturam et substantiam, cujus figura est, contueatur. Ex efficientia item figuræ, veram substantiæ divinitatem percipimus, quemadmodum Salvator ipse his verbis docuit : *Qui manet in me, ipse faciet opera quæ ego facio* [71] ; et : *Ego et Pater unum sumus* [72] ; et : *Ego in Patre, et Pater in me est* [73]. Itaque impia et Christo inimica hæresis primum tentet res factas, quæ in exemplum proponuntur, dividere, ac dicere : Fuit aliquando sol sine splendore ; vel, splendor non est proprius naturæ lucis ; vel, splendor lucis proprius quidem est, sed divisione pars ipse est lucis ; ac postea Verbum illi separent, affirmentque alienum esse a mente, aut aliquando non fuisse, vel substantiæ divinæ mentis proprium non esse, aut denique ejus partem divisione esse. Figuram quoque, lucem, et virtutem eodem modo separent ac Verbum et splendorem, atque tunc quod ipsis collibitum fuerit opinentur. At si talia nullo modo audere queunt, an non vehementer insanire sunt existimandi, qui se in res illas inferant quæ ipsorum natura et creatis rebus adeo sunt superiores, quique ea aggrediantur quæ omnino fieri non possunt ?

[70] Hebr. i, 3. [71] Joan. xiv, 12. [72] Joan. x, 30. [73] Joan. xiv, 10.

(96) Seguer. ἔκ τινος εἶναι. In aliis et editis deest εἶναι. Mox Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, οὐκ ἔστιν ὁλόκληρον. Reg. οὐκέτι ἐστὶν αὐτοῦ. Editi et alii, οὐκέτι ἐστὶν ὁλόκληρον.

(97) Sic Seguer. Reg. Gobler. et Felc. 1. At Felc. 4 et 5, καὶ εἰ φθάσαντες. Editi et alii, καὶ φθάσαντες.

(98) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. Cæteri vero et editi, καὶ πάντων τῶν.

(99) Sic Reg. Basili. Gobler. Felc. 1, 4 et 5. At Seguer., οὗ καὶ ἔστι Λόγος. Editio Commel., οὗ ἐστιν ὁ Λόγος.

(1) Seguer., ὄντα. Mox idem addit μηδὲ μειουμένην. Reg. vero, καὶ μειουμένην, quæ desunt in aliis et editis.

(2) Sic Seguer. Anglic. Gobler. Felc. 1 et 4. At alii et editi, καὶ ἐξ αὐτοῦ. Ibidem Seguer. Gobler. Felc. 1, 4 et 5, συνορῶμεν. Editi et alii, ἐξ αὐτοῦ συνὸν ὁρῶμεν. Paulo post Seguer. Gobler. et Felc. 1, μένοντα τὸν Πατέρα. Cæteri et editi, μὲν ὄντα τὸν Πατέρα. Ibidem Seguer., τόν τι χαρακτῆρα.

(3) Seguerian. ὁρῶντα.

(4) Sic Seguer. Reg. Gobler. Felck. 1 et 4. Cæteri autem et editi, κἀγώ.

(5) Seguer. Reg. et Felc. 4, ἐν γενητοῖς. Mox Seguer. Gobler. Reg. Felc. 1 et 4, Ἦν ποτε ὁ ἥλιος. Alii et editio Commel., Εἰ ποτε ὁ ἥλιος.

(6) Felc. 4, περί τε. Ibidem Seguer χαρακτῆρος καὶ τοῦ φωτός, ut et Nannius legit. Alii et editi καί omittunt.

(7) Seguer., ἂν θελήσῃ. Editi et alii, ἐὰν θελήσῃ.

(8) Sic Seguer. et Felc. 4, ut et videtur legisse Nannius, qui vertit *magnifice*. Editi et alii. πολλάκις. Paulo post Seguer. Reg. Basili. et Felc. 4, ἐπεκτείνοντες. Cæteri et editi, ἀπεκτείνοντες.

34. Namque si in factis his et corporeis rebus quidam reperiuntur fetus, qui naturarum, unde sunt exorti, partes non sint, nec patibili producti sint modo, neque parentum minuerint naturam ; nonne rursus dementes sunt, qui in vero et incorporeo Deo partes ac patiendi modos quærant et suspicentur, eique qui immutabilis est nec aliquid pati potest, attribuant divisiones,ut scilicet simplicium aures hac ratione conturbent atque a veritate avertant ? Quis enim audiendo nomen Filii, non statim intelligat quod Patris naturæ proprium est? Quis vero, cum primis Christianæ religionis elementis informaretur, Deo Filium esse audiens, omniaque cum proprio Verbo **397** fecisse, id non eo sensu perceperit quo nos nunc intelligimus? Quis cum impura Arianorum hæresis nata est,non continuo audita illorum sententia obstupuit,utpote aliena loquentium,aliamque superseminantium doctrinam ab ea quæ ab initio seminata est? Doctrina siquidem quæ primum in qualibet anima est seminata, hujusmodi est, Deo Filium esse qui ejus sit Verbum,sapientia et virtus, hæcque ejus esse imaginem et splendorem : ex quibus ultro sequitur Filium semper esse,ex Patre esse,similem illius esse, æternumque naturæ esse fetum, nihil denique hic factum aut creatum debere cogitari. At ubi inimicus homo dormientibus hominibus hasce de Filio opiniones superseminavit [74], nempe eum creatum esse, aliquando fuisse cum non esset, et quomodo igitur id fieri potest? tunc veluti zizanium facta est perversa Christi inimicorum hæresis, qui illico, tanquam omni recto sensu destituti, furum instar, circumire cœperunt,eoque devenerunt temeritatis ut hæc dicerent : « Qui fieri potest ut Filius semper cum Patre fuerit ? Namque apud homines post aliquod duntaxat tempus ex hominibus filii nascuntur, ita ut verbi gratia pater triginta sit annorum,cum genitus filius ortum accipit:omninoque quivis hominis filius non prius existit quam genitus est.»Rursus vero ita murmurant : «Qui fieri potest ut Verbum sit Filius et imago Dei? nam hominum verbum ex syllabis compositum, loquentis voluntatem solummodo indicat, posteaque desinit et evanescit. »

34. Εἰ γὰρ καὶ ἐπὶ τούτων τῶν γενητῶν καὶ σωματικῶν εὑρίσκεται τὰ γεννήματα (9) μὴ μέρη ὄντα τῶν οὐσιῶν ἐξ ὧν εἰσι, μηδὲ παθητικῶς ὑφιστάμενα, μηδὲ μειοῦντα τὰς οὐσίας τῶν γονέων· πῶς πάλιν οὐ μαίνονται ἐπὶ τοῦ (10) ἀσωμάτου καὶ ἀληθινοῦ Θεοῦ, ζητοῦντες καὶ ὑπονοοῦντες μέρη καὶ πάθη, διαιρέσεις δὲ προσάπτοντες τῷ ἀπαθεῖ καὶ ἀναλλοιώτῳ Θεῷ, ἵνα τὰς ἀκοὰς ἐν τούτοις ταράσσωσι τῶν ἀκεραιοτέρων (11), καὶ διαστρέψωσιν ἀπὸ τῆς ἀληθείας ; Τίς γὰρ ἀκούων Υἱὸν, οὐκ ἐνθυμεῖται τὸ ἴδιον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ; Τίς δὲ (12), ἀκούσας, ὅτε κατηχεῖτο κατὰ τὴν ἀρχὴν, ὅτι ὁ Θεὸς Υἱὸν ἔχει, καὶ τῷ ἰδίῳ Λόγῳ τὰ πάντα πεποίηκεν, οὐχ οὕτως ἐδόξατο κατὰ τὴν διάνοιαν ὡς νῦν ἡμεῖς φρονοῦμεν ; Τίς, ὅτε γέγονεν ἡ μιαρὰ τῶν Ἀρειανῶν αἵρεσις, οὐκ εὐθὺς, ἀκούσας ἃ λέγουσιν, ἐξενίσθη, ὡς ἀλλότρια λεγόντων αὐτῶν, καὶ παρὰ τὸν ἐξ ἀρχῆς (13) σπαρέντα λόγον ἐπισπειρόντων ; Τὸ μὲν γὰρ σπειρόμενόν ἐστιν ἐξ ἀρχῆς ἑκάστῃ ψυχῇ, ὅτι (14) ὁ Θεὸς Υἱὸν τὸν Λόγον, τὴν σοφίαν, τὴν δύναμιν ἔχει, καὶ ταῦτά ἐστιν αὐτοῦ εἰκὼν καὶ ἀπαύγασμα· φύεται δὲ εὐθὺς ἐκ τῶν ῥηθέντων τὸ ἀεὶ, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς, τὸ ὅμοιον, τὸ ἀΐδιον τοῦ γεννήματος τῆς οὐσίας (15)· καὶ οὐδεμία περὶ κτίσματος ἢ ποιήματος ἐν τούτοις ἔννοια. Ὅτε δὲ ἐχθρὸς ἄνθρωπος κοιμωμένων τῶν ἀνθρώπων ἐπέσπειρε τὸ, κτίσμα, καὶ τὸ, ἦν ποτε (16) ὅτε οὐκ ἦν, καὶ τὸ, πῶς οὖν δύναται· τότε λοιπὸν ὡς ζιζάνιον γέγονεν ἡ κακοῦργος αἵρεσις τῶν χρστομάχων· καὶ εὐθὺς, ὡς ἐρημωθέντες πάσης ὀρθῆς φρονήσεως, δίκην λῃστῶν περιεργάζονται καὶ λέγειν τολμῶσι· « Πῶς οὖν δύναται (17) ὁ Υἱὸς ἀϊδίως συνυπάρχειν τῷ Πατρί ; Καὶ γὰρ οἱ ἄνθρωποι μετὰ χρόνον ἐξ ἀνθρώπων υἱοὶ γίνονται· καὶ ὁ μὲν πατὴρ τριάκοντα ἐτῶν ἐστιν· ὁ δὲ υἱὸς ἀρχὴν ἔχει τότε γενηθείς· καὶ ὅλως (18) πᾶς υἱὸς ἀνθρώπου οὐκ ἦν, πρὶν γεννηθῇ. » Πάλιν τε ψιθυρίζουσι· « Πῶς δύναται ὁ Υἱὸς Λόγος εἶναι, ἢ ὁ Λόγος εἰκὼν τοῦ Θεοῦ ; Ὁ γὰρ ἀνθρώπων Λόγος ἐκ συλλαβῶν συγκείμενος, μόνον ἐσήματε τὸ βούλημα τοῦ λαλήσαντος, καὶ εὐθὺς πέπαυται καὶ ἠφάνισται. »

[74] Matth. XIII, 25.

(9) Anglic. γεννήματα.Paulo post mss. omnes,ὑφιστάμενα. Editio Commel., ἀφιστάμενα. mendose.

(10) Gobler. et Felc. 1, περὶ τοῦ. Mox iidem et Seguer. ac Felc. 4, πάθη, διαιρέσεις δὲ προσάπτοντες. Alii et editi, πάθη καὶ διαιρέσεις προσάπτοντες.

(11) Sic Seguer. Anglic. Gobler. Felc. 1 et 4, Cæteri et editi, ἀκεραίων. Ibidem Seguer., καὶ διαστρέψωσιν.

(12) Sic Seguer. Reg. et Anglic. In aliis et editis deest δέ. Ibidem Felc. 4, παρὰ τὴν ἀρχήν. Idem paulo post, Λόγῳ πάντα πεποίηκεν.

(13) Sic Seguerian. Reg. Basili. Anglic. Felc. et 5. At alii et editi, παρ' αὐτὸν ἐξ ἀρχῆς.

(14) Basili., ψυχῇ σπαρέντα λόγον, ὅτι. Alii mss. ψυχῇ, ὅτι. Editi, ψυχῇ καὶ ἀΐδιον, ὅτι. Paulo post Gobler. et Felc. 1, τὴν σοφίαν, καὶ τὴν δύναμιν.

(15) Sic Seguerian. At Gobler. Felc. 1 et 4, τὸ ὅμοιον καὶ ἀΐδιον τοῦ γεννήματος **τῆς οὐσίας.** Felc. 5, τὸ ὅμοιον καὶ ἀΐδιον τῆς οὐσίας τοῦ **γεννήματος** Reg., τὸ ὅμοιον καὶ ἀΐδιον τῆς οὐσίας τοῦ γεννήσαντος. Felc. 2. τὸ ὅμοιον καὶ ἀΐδιον **τῆς οὐσίας** γεννήσαντος, *similem eum et proprium esse naturæ genitoris.* Editi et alii, τὸ ὅμοιον τῆς οὐσίας τοῦ γεννήσαντος, *similem eum esse naturæ genitoris.* Nannius, ἀΐδιον quoque legerat. Mox pro ἔννοια, Basil., ἐπίνοια.

(16) Seguerian. Goblerian. Felc. **1 et 4,** καὶ τὸ ἦν ποτε, iidemque et Reg. ac Felc. 5, πῶς οὖν δύναται. Cæteri et editi omittunt τό et οὖν.

(17) Οὖν abest a Basili. Ibidem **Felc. 4,** δύναται Υἱός. Idem ibid. et Seguerian. **Goblerian. Felc. 1,** ὑπάρχειν τῷ Θεῷ ; Καὶ γὰρ ἄνθρωποι.

(18) Felckman. 4, καὶ ὅλως πῶς. **Mox Goblerian.** et Felc. 1, Πάλιν γε.

35. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν, ὥσπερ ἐπιλαθόμενοι (19) τῶν προλεχθέντων κατ' αὐτῶν ἐλέγχων, τοιούτοις πάλιν ἑαυτοὺς δεσμοῖς ἀσεβείας περιπείροντες διαλογίζονται τοιαῦτα· ὁ δὲ τῆς ἀληθείας λόγος ἐλέγχει τούτους οὕτως (20). Εἰ μὲν περὶ ἀνθρώπου τινὸς διαλογίζονται, ἀνθρωπίνως καὶ περὶ τοῦ λόγου αὐτοῦ καὶ τοῦ υἱοῦ (21) αὐτοῦ λογιζέσθωσαν· εἰ δὲ περὶ τοῦ Θεοῦ τοῦ κτίσαντος τοὺς ἀνθρώπους, μηκέτι ἀνθρωπίνως, ἀλλὰ ἀλλως ὑπὲρ τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν (22) διανοείσθωσαν. Ὁποῖος γὰρ ἂν ᾖ ὁ γεννῶν, τοιοῦτον ἀνάγκη καὶ τὸ γέννημα εἶναι· καὶ ὁποῖος ἂν ᾖ ὁ τοῦ Λόγου Πατήρ, τοιοῦτος ἂν εἴη καὶ ὁ Λόγος αὐτοῦ. Ὁ μὲν οὖν ἄνθρωπος ἐν χρόνῳ γεννώμενος (23), ἐν χρόνῳ καὶ αὐτὸς γεννᾷ τὸ τέκνον· καὶ ἐπειδὴ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γέγονε, διὰ τοῦτο καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ παύεται, καὶ οὐ μένει· ὁ δὲ Θεὸς οὐχ ὡς ἄνθρωπός ἐστι· τοῦτο γὰρ εἶπεν ἡ Γραφή· ἀλλ' ὢν ἐστι καὶ ἀεί ἐστι (24)· διὰ τοῦτο καὶ ὁ Λόγος αὐτοῦ ὢν ἐστι καὶ ἀϊδίως ἐστὶ μετὰ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἀπαύγασμα φωτός. Καὶ ὁ μὲν τῶν ἀνθρώπων λόγος ἐκ συλλαβῶν ἐστι συγκείμενος, καὶ οὔτε ζῇ, οὔτε τι ἐνεργεῖ, ἀλλὰ μόνον (25) ἐστὶ σημαντικὸς τῆς τοῦ λαλοῦντος διανοίας, καὶ μόνον ἐξῆλθε καὶ παρῆλθε μηκέτι φαινόμενος, ἐπειδὴ οὐδὲ ἦν ὅλως, πρὶν λαληθῇ· διὸ οὔτε ζῇ, οὔτε τι ἐνεργεῖ, οὔτε ὅλως ἄνθρωπός ἐστιν ὁ τῶν ἀνθρώπων λόγος· πάσχει δὲ τοῦτο, καθὰ προεῖπον, ἐπεὶ (26) καὶ ὁ τοῦτον γεννῶν ἄνθρωπος ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἔχει τὴν φύσιν· ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγος οὐχ, ὡς ἄν τις εἴποι, προφορικός ἐστιν, οὐδὲ ψόφος ῥημάτων, οὐδὲ τὸ προστάξει Θεὸν, τοῦτό ἐστιν ὁ Υἱός (27)· ἀλλ' ὡς φωτὸς ἀπαύγασμα, οὕτως ἐστὶ γέννημα τέλειον ἐκ τελείου. Διὸ καὶ Θεός ἐστιν εἰκὼν (28) τοῦ Θεοῦ· καὶ Θεὸς γὰρ ἦν, φησὶν, ὁ Λόγος. Καὶ οἱ μὲν λόγοι τῶν ἀνθρώπων οὐδέν εἰσιν εἰς ἐνέργειαν· διὸ οὐδὲ διὰ λόγων, ἀλλὰ διὰ χειρῶν ἄνθρωπος ἐργάζεται, ὅτι αὗται μὲν ὑπάρχουσιν, ὁ δὲ Λόγος αὐτῶν οὐχ ὑφίσταται (29). Ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, ζῶν ἐστιν ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ ἐνεργής, καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον, καὶ δικνούμενος ἄχρι μερισμοῦ (30) ψυχῆς καὶ πνεύματος, ἁρμῶν τε καὶ μυελῶν, καὶ κριτικὸς ἐνθυμήσεων καὶ ἐννοιῶν καρδίας. καὶ οὐκ ἔστι κτίσις ἀφανὴς ἐνώπιον αὐτοῦ, πάντα δὲ γυμνὰ καὶ τετραχηλισ-

35. Sic illi, quasi jam argumentorum, quæ adversus eos supra allata sunt, obiti, iterum sese his impietatis constringunt vinculis. Verum ita eos ipsa confutat veritas. Si de aliquo homine sermo illis est, humana etiam de ejus verbo et filio cogitent: sed si de Deo hominum creatore disputant, nihil humani, sed potius nihil nisi supra hominum naturam concipiant. Nam qualis est genitor, talem et genitum esse necesse est; et qualis est Verbi Pater, tale quoque ejus debet esse Verbum. Itaque homo quidem qui in tempore gignitur, ipse quoque in tempore gignit filium; et quia ex nihilo est factus, idcirco ejus verbum desinit, nec permanet. Deus autem non ut homo est, quemadmodum testatur Scriptura [75]: sed is est qui est [75]; ac proinde vere pariter est ejus Verbum, semperque est cum Patre, tanquam lucis splendor. Præterea verbum hominum ex syllabis est compositum, nec vivit, nec quid efficit, sed loquentis tantum mentem significat, statimque ut exiit evanescit, quippe cum nullum esset omnino antequam proferretur, hinc nec vivit nec quid efficit, nec denique homo est hominum verbum. Cujus utique rei ea est ratio quam diximus, quia scilicet hominis, qui illud gignit, natura est ex nihilo. At Dei Verbum, non est aliquid quod proferatur, ut forte dixerit **398** aliquis, nec vocis sonus est, nec quod Deus præceperit, hoc Filius est: sed ut lucis splendor, sic ille perfectus est ex perfecto fetus. Hinc item Deus est ipsa imago Dei. Nam, *Deus*, inquit, *erat Verbum* [76]. Insuper, verba hominum nihil ad efficiendum valent, unde homo non verbis sed manibus agit, quia hæ quidem existunt, at verbum illorum nihil est consistens. Verbum autem Dei, ut ait Apostolus, *vivens et efficax est Dei Verbum et penetrabilius omni gladio ancipiti, et pertingens usque ad divisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, et judex est meditationum et cogitationum cordis, nec ulla res creata illi occulta est, sed omnia nuda et aperta sunt oculis ejus, ad quod nobis est sermo* [77]. Opifex igitur est et sine ipso factum est nihil, nec aliquid absque illo potest fieri.

[75] Judith. VIII, 15. [75] Exod. III, 14. [76] Joan. I, 1. [77] Hebr. IV, 12, 13.

(19) Seguerian., ἐπιλανθανόμενοι. Felc. 4, λανθανόμενοι. Paulo post Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4. περιπείραντες. Basili. et Anglican., περισπείραντες. Cæteri et editi, περιπείροντες.

(20) Sic Seguerian. Gobler. Felc. 1 et 4. At alii et editi ὄντως.

(21) Gobler. et Felc. 1, καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ. Iidem, Reg. ac Seguer., Υἱοῦ αὐτοῦ. At αὐτοῦ ab aliis et editis abest. Mox Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 8, περὶ Θεοῦ. Alii et editi, περὶ τοῦ Θεοῦ.

(22) Seguerian. Gobler. Felc. 1 et 4, τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Mox iidem, præter Felc. 4, γὰρ ᾖ, ubi Anglic. et Felc. 4, ἦν. Paulo post Seguer. et Felc. 4, ὁποῖος ἂν ᾖ. Alii et editi, ὁποῖος ἂν εἴη.

(23) Seguerianus, Reg. Anglican. Felc. 4 et 5, ἐν χρόνῳ γεννώμενος, quæ in aliis et editis desunt.

(24) Sic Seguerian Reg. Anglic. Goblerian. Felc. 1 et 5. Alii vero et editi, ἀλλ' ὢν ἐστι, καὶ ἀϊδίως, omissis interjectis.

(25) Felc. 4, οὔτε ἐνεργεῖ, ἀλλὰ μόνος. Paulo post Seguerian., ἐπεὶ μηδὲ ἦν. Goblerian. Felc. 1 et 4, ἐπειδὴ μηδὲ ἦν. Cæteri et editi, ἐπειδὴ οὐδὲ ἦν. Mox Seguerian., οὔτε ἐνεργεῖ.

(26) Seguerian. et Reg., ἐπειδή.

(27) Reg., τοῦτό ἐστιν Υἱός. Ibidem Seguerian. et Felc. 4, ὡς φωτὸς ἀπαύγασμα. Alii et editi, ὡς φῶς καὶ ἀπαύγασμα. Item ibid. Seguerian. et Reg., οὕτως ἐστί. Editi et alii, οὕτός ἐστι.

(28) Reg. Basili. Anglican. et Felc. 5, ἐστὶ καὶ εἰκών. Paulo post Seguer. Reg. Basili. Anglic. Gobler. Felc. 1 et 4, οὐδέν εἰσιν. Cæteri et editi, οὐδέν ἐστιν. Ibidem Seguerian., διὸ οὐδὲ διὰ λόγων. Editi er alii, διὸ καὶ οὐδέ, etc.

(29) Seguerianus, Goblerian. Felc. 1 et 4, ὑφέστηκεν. Editi aliique, ὑφίσταται. Mox Reg. Felc. 4 et 5, ζῶν ἐστι καὶ ἐνεργής, omissis ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ.

(3) Seguerian., μερισμῶν. Basiliens. paulo post pro μυελῶν, habet μελῶν.

[illegible] ἐστὶ, πῶς ἐν ἡμῖν ὁ λόγος. Δημιουργὸς οὖν ἐστι (31), καὶ **χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν,**
[illegible] χωρὶς αὐτοῦ.

Nec enim quæritur est ratio cur Dei Verbum [illegible] quandoquidem non [illegible] quæsitum, ut jam diximus. Nec etiam [illegible] quomodo Verbum ex Deo est, quove modo egressum sit Dei, aut quomodo gignit Deus, ejusve sit Dei gignendi modus. Insanus quidem [illegible] existimandus, qui ista scrutari non vereatur, quippe qui existimet rem inexplicabilem [illegible] propriam naturæ, soli Deo ac Filio cognitam, posse verbis exprimi. Idem enim est profecto ac si ipse quæreret ubinam quove modo sit Deus, et qualis sit Pater. Ut ergo de istis rebus sciscitari, [illegible] Impiorum et Deum ignorantium est: ita talia de Filii Dei generatione audere indagare, Deumque ac ejus sapientiam nostra natura et infirmitate metiri, prorsus nefas est. Non idcirco tamen quid præter veritatem cogitare licet, nec si quis in his exquirendis defecerit, debet etiam fidem Scripturæ derogare. Siquidem præstat hæsitantes silere et credere, quam nolle credere quia hæsitaverimus. Nam is qui hæsitat, veniam aliquo modo potest consequi, propterea quod, tametsi scrutatus est, tamen conquievit. Qui autem quia ipse hæsitat, ea quæ minime decent audet comminisci, atque indigna Deo loquitur, nullam is profecto temeritatis suæ veniam obtinebit. Namque in hisce difficultatibus potest solatium aliquod ex divinis haurire Scripturis, ita ut quæ scripta sunt recte intelligat, nostrumque verbum habeat instar exempli et imaginis. Ut enim verbum nostrum ex nobis est, nec aliquod est opus extra nos factum, ita et Dei Verbum proprium ex illo est, nec opus aliquod est, nec etiam velut hominum verbum. Alioquin Deum hominem esse omnino esset intelligendum. Etenim plurima et diversa hominum verba quotidie prætereunt, quia priora non manent, sed evanescunt. Cujus rei hæc causa est, quod illorum patres, cum homines sint, fluxas habent ætates, aliasque aliis succedentes cogitationes, ac qualia ipsi cogitant et meditantur, talia et loquuntur: quo fit ut multa habeant verba, nullumque tamen illorum postea supersit. Cum enim his, qui loquitur siluerit, **399** eorum statim deficit verbum. Dei autem Verbum unum et idem est, et, ut scriptum est, Verbum Dei in sæculum permanet [78], nec mutatur,

A 36. Οὐ δεῖ δὲ ζητεῖν, διὰ τί μὴ τοιοῦτος ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος οἷος καὶ ὁ ἡμέτερος· ἐπεὶ μὴ τοιοῦτος ὁ Θεὸς οἷοι καὶ ἡμεῖς, ὡς προείρηται (32)· ἀλλ' οὐδὲ πρέπει ζητεῖν πῶς ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστιν ὁ Λόγος, ἢ πῶς ἀπαύγασμά ἐστι τοῦ Θεοῦ, ἢ πῶς γεννᾷ ὁ Θεὸς, καὶ τίς ὁ τρόπος τῆς τοῦ Θεοῦ γεννήσεως· μαίνοιτο γὰρ ἂν τις τοιαῦτα τολμῶν, ὅτι πράγμα ἄῤῥητον καὶ φύσεως ἴδιον Θεοῦ, μόνῳ τε αὐτῷ καὶ τῷ Υἱῷ γινωσκόμενον, ἀξιοῖ λόγοις αὐτὸ (33) ἑρμηνευθῆναι· ἴσον γὰρ ἐστὶ τοὺς τοιούτους ζητεῖν, ποῦ ὁ Θεὸς, καὶ πῶς ἐστιν ὁ Θεὸς, καὶ ποταπὸς (34) ἐστιν ὁ Πατήρ. Ἀλλ' ὥσπερ τὸ τοιοῦτο ἐρωτᾶν ἀσεβές ἐστι, καὶ ἀγνοούντων τὸν Θεὸν, οὕτω καὶ οὐ θέμις οὐδὲ περὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ γεννήσεως τοιαῦτα τολμᾶν, οὐδὲ τῇ ἑαυτῶν φύσει καὶ ἀσθενείᾳ συμμετρεῖν τὸν Θεὸν καὶ τὴν τούτου σοφίαν· ἀλλ' οὐδὲ διὰ τοῦτο (35) B καὶ παρὰ τὴν ἀλήθειαν νοεῖν προσήκει· οὐδὲ εἴ τις ἀπορεῖ τις ζητῶν περὶ τούτων, ὀφείλει καὶ ἀπιστεῖν τοῖς γεγραμμένοις (36). Βέλτιον γὰρ ἀπορούντας σιωπᾶν καὶ πιστεύειν, ἢ ἀπιστεῖν διὰ τὸ ἀπορεῖν (37)· διότι ὁ μὲν ἀπορῶν δύναταί πως καὶ συγγνώμην ἔχειν, ὅτι ὅλως κἂν ζητήσας ἠρέμησεν· ὁ δὲ διὰ τὸ ἀπορεῖν (38) ἐπινοῶν ἑαυτῷ τὰ μὴ δέοντα, καὶ τὰ μὴ ἄξια περὶ Θεοῦ φθεγγόμενος, ἀσύγγνωστον ἕξει τῆς τόλμης τὴν δίκην. Δύναται γὰρ καὶ τῶν τοιούτων ἀποριῶν ἔχειν τινὰ παραμυθίαν ἐκ τῶν θείων Γραφῶν, ὥστε λαμβάνειν μὲν καλῶς τὰ γεγραμμένα, νοεῖν δὲ ὡς ἐν παραδείγματι τὸν ἡμέτερον λόγον· ὥσπερ οὗτος ἴδιος ἐξ ἡμῶν ἐστι, καὶ οὐκ ἔξωθεν ἡμῶν (39) ἔργον, οὕτω καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἴδιος ἐστιν ἐξ αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἔστι ποίημα οὐδὲ ὡς ἐπὶ C ἀνθρώπων λόγος· ἐπεὶ καὶ τὸν Θεὸν ἀνάγκη μὴ ἄνθρωπον. Ἰδοὺ γὰρ πάλιν τῶν μὲν ἀνθρώπων πολλοὶ καὶ διάφοροι λόγοι καθ' ἡμέραν παρέρχονται, διὰ τὸ τοὺς πρώτους μὴ μένειν, ἀλλ' ἀφανίζεσθαι. Γίνεται δὲ πάλιν (40) τοῦτο, ἐπεὶ καὶ οἱ τούτων πατέρες, ἄνθρωποι ὄντες, παρερχομένας μὲν ἔχουσι τὰς ἡλικίας, τὰ δὲ νοήματα ἐπερχόμενα· καὶ πρὸς ἃ λογίζονται καὶ ἐπιλογίζονται (41), τοιαῦτα καὶ φθέγγονται· ὥστε καὶ πολλοὺς λόγους ἔχειν, καὶ μετὰ τοὺς πολλοὺς μηδένα τούτων ὅλως· πέπαυται γὰρ ὁ λαλῶν, καὶ ὁ λόγος εὐθὺς ἀνήλωται. Ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγος εἷς ἐστι καὶ ὁ αὐτὸς, καὶ, ὡς γέγραπται, ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ (42) εἰς τὸν αἰῶνα διαμένει, μὴ ἀλλοιούμενος,

[78] Psal. CXVIII, 89.

(31) Seguerian. et Felc. 4, γοῦν. Iidem paulopost et Reg, οὐδὲ δυνατόν τι γενέσθαι. Felc. 4, ibid., οὐδὲ ζητεῖν.

(32) Seguerian. et Felc. 4, ὥσπερ εἴρηται. Mox Seguerian., καὶ πῶς ἀπαύγασμα.

(33) Seguerian., λόγοις αὐτό. Goblerian. Felc. 1 et 4, λόγοις αὐτῷ. Editi et alii, λόγῳ αὐτῷ.

(34) Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4, ποδαπός.

(35) Seguerian., ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο.

(36) Felc. 5, τοῖς γενομένοις.

(37) Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1 et 4, διὰ τὸ ἀπορεῖν. Editi vero et alii, διὰ τὸ μὴ ἀπορεῖν.

(38) Seguerian. Reg. Felc. 4 et 5, διὰ τὸ ἀπορεῖν. D Alii et editi, διὰ τὸ μὴ ἀπορεῖν.

(39) Goblerian. et Felc 1, ἔξωθεν ἐξ ἡμῶν.

(40) Seguerian. Basili. Anglic. **Goblerian.** Felc. 1 et 4, γίνεται δὲ πάλιν· **Cæteri et editi,** γίνεται πάλιν.

(41) Sic Seguerian. Anglic. **Goblerian. Felc. 1 et 4.** At alii et editi omittunt καὶ ἐπιλογίζονται.

(42) Goblerian. et Felc· 1 **omittunt** ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ. Ibidem et Seguer. ac Felc. 4, διαμένει, μὴ ἀλλοιούμενος. Editi et alii, διαμένει, καὶ μὴ ἀλλοιούμενος. Mox ἑτέρου deest in **Seguerian. Goblerian.** et Felc. 1.

cata ulciscenda divinitus immissam, non virtutem tantum, sed magnam virtutem a Deo ipso testatur appellari [81]. Beatus item David non tantum angelos,sed etiam virtutes ad Deum laudandum hortatur [82]. »

38. Hæc cum illi vel tantum loqui audent, nonne omnium odio dignissimi sunt?Si enim, ut ipsi quidem putant, Filius est, non quia ex Patre genitus est, nec propter naturæ proprietatem; **400** sed Verbum dicitur,sive Ratio ob res ratione præditas, et sapientia, propter illos qui sapientes fiunt; potentia seu virtus,eorum causa qui potentes redduntur; denique Filius,eos propter qui filii efficiuntur; fortasse quoque ob res quæ existunt sola cogitatione existit.Quid ergo tandem futurus ille est?Nihil enim illorum esse dici possit ipse,si hæc mera ejus sunt nomina, solaque cogitatione dicendus est exsistere, cum nostri tantum causa hujusmodi ornetur nominibus.Sane ipsi potius censendi sunt diabolica aut etiam deteriore agitari insania, quippe qui se quidem vere existere velint, Dei autem Verbum solo nomine putent existere. An non vero monstra dicunt,cum affirmant sapientiam simul cum Patre exsistere,eamque Christum esse negant,sed multas aiunt virtutes creatas et sapientias esse, quarum una sit Dominus, quem cum eruca et locusta conferre non dubitant? An non etiam dolose agunt, qui cum a nobis audiunt Verbum una cum Patre exsistere,continuo his obmurmurant verbis: Igitur duo non facta (53) dicitis : cum autem ipsi aiunt non factam ejus esse sapientiam, non vident contra se ipso vanam hanc factitare accusationem ? Enimvero an non etiam valde stulta est hæc illorum sententia, nempe non factam illam sapientiam,simulque cum Deo exsistentem, ipsum esse Deum? Nam quod simul existit, non secum, sed cum aliquo simul existit, ut de Domino narrant Evangelistæ,eum nempe simul cum discipulis fuisse.Nec enim secum,sed cum discipulis simul erat. Nisi forte Deum velint dicere compositum,eumque permixtam habere sapientiam vel quæ sit suæ naturæ complementum, quæ ipsa

A ται δικαίως· οἷον ὁ μὲν προφήτης τὴν ἀκρίδα, δίκην τῶν ἀνθρωπίνων ἁμαρτημάτων θεήλατον γινομένην, οὐ δύναμιν μόνον, ἀλλὰ καὶ μεγάλην φησὶν ὑπ' αὐτοῦ προσαγορεύεσθαι τοῦ Θεοῦ· ὁ δέ γε μακάριος Δαυὶδ ἐν πλείοσι τῶν ψαλμῶν οὐκ ἀγγέλοις μόνον, ἀλλὰ καὶ δυνάμεσιν αἰνεῖν παρακελεύεται τὸν Θεόν. »

38. Τοῦτο δὲ καὶ μόνον φθεγξάμενοι, πῶς οὐκ ἄξιοι παντὸς μίσους εἰσίν (52); Εἰ γὰρ, ὡς αὐτοὶ νομίζουσιν, οὐ διὰ τὴν ἐκ Πατρὸς γέννησιν καὶ τὸ ἴδιον τῆς οὐσίας Υἱός ἐστιν (53), ἀλλὰ διὰ τὰ λογικὰ Λόγος, καὶ διὰ τὰ σοφιζόμενα σοφία, καὶ διὰ τὰ δυναμούμενα δύναμις λέγεται· πάντων που καὶ διὰ τοὺς υἱοποιουμένους (54) Υἱὸς ἐκλήθη· καὶ τάχα διὰ τὰ ὄντα ἔχει καὶ τὸ εἶναι κατ' ἐπίνοιαν. Τί οὖν ἄρα λοιπόν ἐστιν αὐτός; Οὐδὲν γὰρ ἂν εἴη τούτων αὐτὸς, εἰ ὀνόματα B μόνον ἐστὶν αὐτοῦ ταῦτα, καὶ μόνην τοῦ εἶναι φαντασίαν ἔχει, δι' ἡμᾶς καὶ τοῖς ὀνόμασι τούτοις καλλωπιζόμενος. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο (55) διαβολικὴ μᾶλλόν ἐστιν ἀπόνοια, τάχα δὲ καὶ πλεῖον, ὅτι ἑαυτοὺς μὲν ἀληθῶς ὑφεστάναι θέλουσι, τὸν δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγον ὀνόματι μόνον εἶναι νομίζουσιν. Πῶς δὲ οὐ τερατολογία αὐτῶν καὶ ταῦτα, λέγειν μὲν σοφίαν συνυπάρχουσαν τῷ Πατρὶ, μὴ λέγειν δὲ ταύτην εἶναι τὸν Χριστὸν (56), ἀλλὰ πολλὰς κτιστὰς δυνάμεις καὶ σοφίας εἶναι, τούτων δὲ μίαν εἶναι τὸν Κύριον, τὸν καὶ τῇ κάμπῃ καὶ τῇ ἀκρίδι παραβαλλόμενον παρ' αὐτῶν; Πῶς δὲ καὶ οὐ πανοῦργοι (57), ὅτι, παρ' ἡμῶν μὲν ἀκούοντες συνυπάρχειν τὸν Λόγον τῷ Πατρὶ, γογγύζουσιν εὐθὺς φάσκοντες· Οὐκοῦν δύο ἀγέννητα (58) λέγετε; αὐτοὶ δὲ λέγοντες τὸ, Ἡ ἀγέννητος αὐτοῦ σοφία, οὐχ ὁρῶσι κατ' αὐτῶν φθάνουσαν, ἣν αἰτιῶνται C ματαίαν μέμψιν; Καὶ γὰρ κἀκείνη (59) πάλιν εἰκὸς ἡ διάνοια πῶς οὐ πάνυ μωρὰ, λέγειν τὴν ἀγέννητον συνυπάρχουσαν τῷ Θεῷ σοφίαν αὐτὸν εἶναι τὸν Θεόν; Τὸ γὰρ συνυπάρχον οὐχ ἑαυτῷ, τινὶ δὲ συνυπάρχει, ὡς περὶ τοῦ Κυρίου λέγουσιν οἱ εὐαγγελισταί, ὅτι συνῆν τοῖς μαθηταῖς· οὐ γὰρ ἑαυτῷ, ἀλλὰ τοῖς μαθηταῖς συνῆν· εἰ μὴ ἄρα (60) σύνθετον εἴποιεν τὸν Θεὸν, ἔχοντα συμπεπλεγμένην ἢ συμπληρωτικὴν τῆς οὐσίας ἑαυτοῦ σοφίαν, ἀγέννητον (61) οὖσαν καὶ αὐτὴν, ὄντινα καὶ δημιουργὸν αὐτοὶ ἀντεισάγουσι τοῦ κόσμου, ἵνα καὶ τοῦ δημιουργεῖν τὸν Υἱὸν ἀφέλωνται.

[81] Joel. II, 25. [82] Psal. CII, 21.

(52) Sic mss. At εἰσὶν abest ab editione Commel. Ibid. Seguerian. Gobler. et Felc. 1, Εἰ γὰρ ὡς αὐτοί. Alii et editi, Εἰ γὰρ καὶ ὡς αὐτοί. Mox Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4, καὶ τὸ ἴδιον. Alii et editio Commel., καὶ τὸ ἀΐδιον.

(53) Vel, si aliis magis arridet, *ingenita*, et mox, *ingenitam*. ac deinceps.

(54) Sic Seguer. At alii et editi, διὰ τοὺς ποιουμένους.

(55) Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, ἀλλὰ καὶ τοῦτο. Cæteri et editi, ἀλλὰ τοῦτο. Mox Basili., pro ἀπόνοια, habet ἐπίνοια. Ibid. Seguer., πλέον, ὅτι αὐτούς.

(56) Seguer. ταύτην εἶναι τὸν Χριστόν. In aliis et editis deest εἶναι.

(57) Sic Seguerian. Goblerian. Felckman. 1 et 4. At alii et editi, πῶς δὲ καὶ πανοῦργοι. Ibid. Seguerian. Reg. et Felckman. 5, παρ' ἡμῶν μέν. Cæteri D et editi, παρ' ἡμῶν εἰ μέν.

(58) Seguerian. Basili. et Anglic., ἀγέννητα, et mox, ἡ ἀγένητος. Editi vero et alii, ἀγέννητα, et ἀγέννητος. Ibidem Seguerian. et Reg. τό addunt. quod in aliis et editis deest.

(59) Seguerian. Reg. Goblerian. Felckman. 1, 4 et 5, Καὶ γὰρ κἀκείνη. Editi et alii, Καὶ γὰρ ἐκείνη. Mox Seguerian. et Reg., ἐγειν τὴν ἀγένητον. Basili. Anglican. et Felckman. 2, λέγειν καὶ ἀγέννητον. Gobler. Felc. 1 et 5, λέγειν τὴν ἀγεννητον. Editi et alii, λέγειν μονογένητον.

(60) Felc. 4, εἰ μὲν ἄρα.

(61) Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, ἀγένητον. Editi et alii, ἀγέννητον. Mox Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, αὐτοί. Editio Commel., αὐτήν. Ibidem Gobler. et Felc. 1, συνεισάγουσι.

Πάντα γὰρ βιάζονται λέγειν, ἵνα μὴ περὶ τοῦ Κυρίου φρονήσωσιν ἐν ἀληθείᾳ. A

quoque non facta sit, quam et inducunt mundi creatricem, ut Filium rerum creatione spolient. Nihil enim non movent, ut ne de Domino secundum veritatem sentiant.

39. Ποῦ γὰρ ὅλως εὗρον παρὰ τῇ θείᾳ Γραφῇ λεγόμενον, ἢ παρὰ τίνος ἤκουσαν, ὡς ὄντος ἄλλου Λόγου καὶ ἄλλης Σοφίας παρὰ τοῦτον τὸν Υἱόν, ἵνα καὶ τοιαῦτα ἑαυτοῖς ἀναπλάσσωνται; Δέγραπται μὲν γάρ· Οὐχ οἱ λόγοι μου, ὥσπερ πῦρ, ἢ πέλυξ κόπτων πέτραν (62); καὶ ἐν ταῖς Παροιμίαις· Διδάξω δὲ ὑμᾶς ἐμοὺς λόγους. Ἀλλὰ ταῦτα ἐντολαὶ καὶ προστάγματά εἰσιν, ἃ διὰ τοῦ ἰδίου καὶ μόνου ἀληθινοῦ Λόγου τοῖς ἁγίοις λελάληκεν ὁ Θεὸς περὶ ὧν ἔλεγεν ὁ ψάλλων· Ἐκ πάσης ὁδοῦ πονηρᾶς ἐκώλυσα τοὺς πόδας μου, ὅπως ἂν φυλάξω τοὺς λόγους σου. Τὰ γοῦν τοιαῦτα σημαίνων ἄλλα παρ' ἑαυτὸν εἶναι ὁ Σωτὴρ, καὶ δι' ἑαυτοῦ εἴρηκε (63)· Τὰ ῥήματα, ἃ ἐγὼ λελάληκα ὑμῖν. Οὐ γὰρ δὴ οἱ τοιοῦτοι λόγοι γεννήματα ἢ υἱοί εἰσιν, οὐδὲ τοσοῦτοι δημιουργοὶ λόγοι, οὐδὲ τοσαῦται εἰκόνες τοῦ ἑνὸς Θεοῦ (64), οὐδὲ τοσοῦτοί εἰσιν οἱ γενόμενοι ἄνθρωποι ὑπὲρ ἡμῶν, οὐδὲ ὡς ἐκ πολλῶν τοιούτων εἷς ἐστιν ὁ γενόμενος κατὰ τὸν Ἰωάννην σάρξ· ἀλλ' ὡς μόνος ὢν τοῦ Θεοῦ Λόγος, εὐηγγελίσθη παρὰ τοῦ Ἰωάννου. Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ, Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Διὸ καὶ περὶ αὐτοῦ μόνου (65) τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ περὶ τῆς πρὸς τὸν Πατέρα ἑνότητος αὐτοῦ γέγραπται καὶ δείκνυται τὰ μαρτύρια, τοῦ μὲν Πατρὸς σημαίνοντος ἕνα εἶναι τὸν Υἱόν, τῶν δὲ ἁγίων μαθόντων (66) τοῦτο, καὶ λεγόντων ἕνα τὸν Λόγον εἶναι καὶ τοῦτον εἶναι Μονογενῆ· τά τε ἔργα τὰ δι' αὐτοῦ δείκνυται· πάντα γὰρ τά τε ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα δι' αὐτοῦ γέγονε, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν. Περὶ δὲ ἑτέρου (67) ἢ ἄλλου τινὸς οὐ φαντάζονται, καὶ ἀναπλάσσονται ἑαυτοῖς λόγους ἢ σοφίας, ὧν οὔτε ὄνομα, οὔτε ἔργον σημαίνεται ἀπὸ τῆς Γραφῆς, ἢ παρά μόνων τούτων ὀνομάζεται. Τούτων γάρ ἐστιν ἐξεύρεμα (68) καὶ χριστομάχος ὑπόνοια, καὶ τῷ μὲν ὀνόματι τοῦ Λόγου καὶ τῆς Σοφίας καταχρῶνται, ἕτερα δὲ ἑαυτοῖς ἀναπλάττοντες, ἀρνοῦνται (69) τὸν ἀληθινὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, καὶ τὴν ὄντως καὶ μόνην Σοφίαν τοῦ Πατρὸς (70), καὶ Μανιχαίους λοιπὸν ζηλοῦσιν οἱ ἄθλιοι. Κἀκεῖνοι γὰρ, τὰ μὲν ἔργα τοῦ Θεοῦ βλέποντες, ἀρνοῦνται αὐτὸν τὸν μόνον ὄντα καὶ ἀληθινὸν Θεὸν, ἕτερον δὲ ἑαυτοῖς (71) ἀναπλάσσουσιν, οὗ μήτε ἔργον, μήτε τινὰ μαρτυρίαν ἀπὸ τῶν θείων λογίων δεικνύειν δύνανται.

39. Quod enim in loco divinæ Scripturæ repererunt, vel a quonam audierunt aliud Verbum aliamve esse Sapientiam præter huncce Filium, ut ista sibi confingant? Scriptum quidem est: *Numquid non verba mea sunt quasi ignis et quasi securis incidens petram* [83]? et in Proverbiis: *Docebo vos verba mea* [84]. Verum hæc præcepta et mandata sunt, quæ per proprium ac solum verum Verbum Deus sanctis edixit, de quibus sic loquitur Psalmista: *Ab omni via mala prohibui pedes meos, ut custodium verba tua* [85]. Quæ quidem verba alia a se esse ipse Salvator his dictis docuit: *Verba quæ locutus sum vobis* [86]. Nec enim B hujusmodi verba fetus sunt aut filii, neque tot sunt creantia verba, neque tot Dei imagines, neque tot sunt pro nobis homines facti, neque quasi ex multis talibus unum est, quod secundum Joannem caro factum est, sed de eo, ut de solo Dei Verbo a Joanne dictum est: *Verbum caro factum est* [87], et *Omnia per ipsum facta sunt* [87]. Itaque de solo hoc Domino nostro Jesu Christo et de ejus cum Patre unitate et scripta sunt et exhibentur testimonia. Ipse enim Pater unum esse Filium declarat: **401** quod idem didicere viri sancti, qui unum Verbum esse ipsumque esse Unigenitum affirmant: idipsum quoque probant opera per ipsum facta. Siquidem res prorsus omnes sive quæ videntur, sive quæ non videntur, per ipsum factæ sunt, et sine illo factum est nihil. Nihil C autem de altero aut de aliquo alio cogitant, nec alia sibi fiugunt verba aliasve sapientias, quarum nec nomen nec opus ullum indicat Scriptura, sed illi tantum memorant. Hoc enim eorum commentum est, et mentis Christo inimicæ fetus. Scilicet Verbi et Sapientiæ nomine abutuntur, aliaque verba aliasve comminiscuntur sapientias, ut verum Dei Verbum, veramque ac unam Patris Sapientiam negent: quo utique facto Manichæos miseri imitantur. Illi enim Dei cernentes opera, eum qui solus et verus est Deus negant, aliumque sibi ipsi fingunt, cujus nec opus nec testimonium aliquod ex divinis Scripturis queunt proferre

[83] Jerem. XXIII, 29. [84] Prov. I, 23. [85] Psal. CXVIII, 101. [86] Joan. VI, 64. [87] Joan. I, 14, [87] ibid. 3.

(62) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4. At alii et editio Commel. omittunt ἢ πέλυξ κόπτων πέτραν. Ibidem Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, Διδάξω δὲ ὑμᾶς. In aliis et editis deest δέ. D

(63) Seguer. Reg. Anglic. Gobler. Felc. 1 et 4, ἔλεγε. Editi et alii, εἴρηκε.

(64) Seguer. Gobl. et Felc. 1, τοῦ ἑνὸς Θεοῦ. Alii et editi, τοῦ Θεοῦ.

(65) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4. At cæteri et editi, περὶ τούτου μόνου.

(66) Sic Seguerian. Reg. Basil. Anglic. Goblerian. Felckman. 1, 4 et 5. Alii autem et editi, μαθητῶν. Mox Seguer. τά τε ἔργα τὰ δι' αὐτοῦ. Alii et editi, τά τε ἔργα δι' αὐτοῦ.

(67) Sic Seguer. Anglican., Gobler. et Felc. 1. Editi vero et alii, ἑτέρων. Ibidem Felc. 4 et Seguer., ἢ ἄλλου τινὸς φαντάζονται καὶ ἀναπλάττουσιν· Idem ibidem et Reg. ac Felc. 5, λόγους, ubi alii et editio Commel., Λόγου. Item ibidem Seguer. Reg. Gobler. et Felc. 1, 4 et 5, ων οὔτε. Alii et editi ὧν omittunt.

(68) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1 et 5. At alii et editi ἐξεύρημα.

(69) Felckman. 5, καὶ ἀρνοῦνται.

(70) Seguer. et Felc. 4, τοῦ Πατρός. Editi et alii, τοῦ Θεοῦ. Ibidem λοιπόν habent omnes mss., quod in editione Commel, deest.

(71) Seguerian. Goblerian. et Felckman. 1, ἑαυτοῖς. Cæteri et editi, αὐτοῖς. Mox Seguerian. Gobler. Felckm. 1, 4, 5, et Reg. τῶν θείων λογίων. Alii et editio Commel., τῶν λογίων.

40. Igitur si in sacris litteris nulla alia præter A ipsum Filium reperitur sapientia, si nihil hujuscemodi a patribus audivimus, si contra ipsi patres confessi sunt ac scriptum reliquerunt Sapientiam simul cum Patre existere, nec factam esse, sed propriam ejus esse, et mundi effectricem ; sane nihil aliud esse potest nisi Filius, qui et, ut iidem ipsi sentiunt, ab æternitate simul cum Patre existit. Siquidem ipse est opifex, uti scriptum est : *Omnia in sapientia fecisti* [88]. Namque ipse quoque Asterius, veluti eorum oblitus quæ prius scripserat, contra gentiles postea disputans, non secus ac Caiphas, invitus, non jam multas sapientias nec erucam commemorat, sed unam esse sapientiam his verbis scribit : « Unus quidem Deus Verbum sive Ratio est, sed res multæ ratione sunt præditæ : una item Sapientiæ substantia et natura est, B sed res multæ sapientes et bonæ sunt. » Et paucis interjectis hæc addit : « Quinam fuerint quos Dei filios appellari dignos arbitrantur? Nec enim verba quoque illios esse, nec multas contendent existere sapientias. Nam fieri nequit ut, cum unum sit Verbum, unamque ostensum sit esse Sapientiam, filiorum multitudini attribuatur natura Verbi, nomenque Sapientiæ concedatur.» Nihil ergo mirum videri debet, si Ariani cum veritate pugnent, quandoquidem secum ipsi invicem confligunt. Modo enim complures esse sapientias asseverant, modo unam declarant esse, modo cum eruca collocant sapientiam, modo eam simul eum Patre existere, propriamque ejus esse fatentur : modo solum Patrem docent non factum esse, modo ejusdem sapientiam C ac virtutem non factam **402** quoque esse concedunt. Nobis Dei Verbum semper esse affirmantibus repugnant illi quidem, sed iidem tamen propriæ sententiæ obliti, Sapientiam simul cum Deo existere nec factam esse consentiunt. Ita illi in omnibus laborant vertigine, veraque rejecta Sapientia, aliam quæ nulla est excogitant, non secus ac Manichæi, qui Deum qui vere est negantes, alium sibi ipsi fingunt.

40. Οὐκοῦν εἰ μήτε ἐν τοῖς θείοις λογίοις (72) εὑρίσκεται ἄλλη σοφία παρὰ τοῦτον τὸν Υἱόν, μήτε παρὰ τῶν πατέρων ἠκούσαμέν τι τοιοῦτον· ὡμολόγηται (73) δὲ καὶ γέγραπται παρὰ τούτων ἀγενήτως ἡ Σοφία συνυπάρχουσα τῷ Πατρὶ, ἰδία αὐτοῦ οὖσα (74), καὶ κόσμου δημιουργός· αὐτὸς ἂν εἴη ὁ Υἱὸς ὁ καὶ κατ' αὐτοὺς ἀϊδίως συνυπάρχων τῷ Πατρί. Αὐτὸς γάρ ἐστι καὶ δημιουργός, ὡς γέγραπται· Πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς Ἀστέριος, ὥσπερ ἐπιλαθόμενος ὧν πρότερον ἔγραψεν, ὕστερον κατὰ τὸν Καϊάφαν ἄκων καὶ αὐτὸς πρὸς Ἕλληνας ἐνιστάμενος, οὐκέτι μὲν πολλὰς σοφίας, οὐδὲ τὴν κάμπην ὀνομάζει, μίαν δὲ λοιπὸν ὁμολογεῖ (75), γράφων οὕτως· « Εἷς μὲν ὁ Θεὸς (76) Λόγος, πολλὰ δὲ τὰ λογικά· καὶ μία μὲν τῆς Σοφίας οὐσία τε καὶ φύσις, πολλὰ δὲ τὰ σοφὰ καὶ καλά. » Καὶ μετ' ὀλίγα πάλιν λέγει· « Τίνες ἂν εἶεν οὓς παῖδας Θεοῦ προσαγορεύειν ἀξιοῦσιν ; Οὐ γὰρ δὲ λόγους (77) τε καὶ τούτους ὑπάρχειν φήσουσιν, οὐδὲ σοφίας εἶναι πλείονας ἐροῦσιν. Οὐ γὰρ δυνατὸν, ἑνὸς ὄντος τοῦ Λόγου, καὶ μιᾶς ἀποδειχθείσης τῆς Σοφίας, τῷ πλήθει τῶν παίδων τοῦ Λόγου τὴν οὐσίαν ἐπινέμειν (78), καὶ τῆς Σοφίας χαρίζεσθαι τὴν ἐπωνυμίαν. » Θαυμαστὸν τοίνυν οὐδὲν, εἰ πρὸς τὴν ἀλήθειαν οἱ Ἀρειανοὶ μάχονται, ὅπου γε καὶ τοῖς ἑαυτῶν προσκόπτοντες (79) ἀλλήλοις συμπίπτουσι, ποτὲ μὲν λέγοντες πολλὰς εἶναι σοφίας, ποτὲ δὲ μίαν ἀποφαινόμενοι· καί ποτε μὲν τῇ κάμπῃ συνάπτουσι (80) τὴν σοφίαν, ποτὲ δὲ συνυπάρχειν τῷ Πατρὶ καὶ ἰδίαν αὐτοῦ λέγουσι· καὶ ἄλλοτε μὲν ἀγένητον μόνον τὸν Πατέρα· ἄλλοτε δὲ καὶ τὴν σοφίαν αὐτοῦ καὶ τὴν δύναμιν ἀγένητον (81). Καὶ μάχονται μὲν ἡμῖν λέγουσιν ἀεὶ εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, αὐτοὶ δὲ λέγοντες ἀγενήτως (82) συνυπάρχειν τῷ Θεῷ τὴν Σοφίαν, ἐπιλανθάνονται τῶν ἰδίων Οὕτω πρὸς πάντα σκοτοδινιῶσι, τὴν μὲν ἀληθινὴν Σοφίαν ἀρνούμενοι, καὶ τὴν μὴ οὖσαν ἐξευρίσκοντες, ὡς οἱ (83) Μανιχαῖοι πλάττοντες ἑαυτοῖς ἕτερον, καὶ τὸν ὄντα Θεὸν ἀρνούμενοι.

[88] Psal. CIII, 24.

(72) Anglic. et Felc. 4, ἐν τοῖς θείοις λογίοις. Gobler. et Felc. 1, ἐν τοῖς λόγοις. Reg. et Basili. ἐν θείοις λόγοις. Alii et editi, ἐν τοῖς λογίοις. Mox Seguer. Goblerian. et Felc. 1, παρ' αὐτὸν τὸν Υἱόν. Editi et alii. παρὰ τούτου τὸν Υἱόν.

(73) Seguer. Goblerian. et Felc. 1, ὁμολογεῖται. D Editi et alii, ὡμολογηται. Mox Reg. et Felc. 5, ἀγεννήτως. Cæteri cum editione Commel., ἀγενήτως.

(74) Seguer. Reg. et Felc. 5, ἰδία αὐτοῦ. Alii et editi. ἰδίᾳ αὐτῷ.

(75) Sic Seguer, Reg. Gobler. Felc. 1 et 5. At cæteri et editio Commel., ὁμολογεῖν, male.

(79) Seguer., εἷς μὲν Θεός. Ibidem Reg. et Felc. 5, πολλὰ δὲ τὰ λόγια. Item ibid. Seguer., καὶ μία μὲν ἡ τῆς Σοφίας. Felc. 4, ibid., οὐσία καὶ φύσις.

(77) Sic Seguer. Reg. Gobler. et Felc. 1. At editio Commel., Εἰ γὰρ δὴ λόγους. Paulo post Felc. 2 et editi, Οὐδὲ γὰρ δυνατόν. Alii mss. Οὐ γὰρ δυνατόν.

(78) Seguer. et Reg., ἐπινέμειν. Editi et alii, ἐπινέμουν, mendose.

(79) Felc. 5, προκόπτοντες. Mox Felc. 4, πολλὰς μὲν λέγοντες πολλὰς εἶναι.

(80) Seguer. et Felc. 4 et 5, συγκρίνουσι. Alii et editi, συνάπτουσι. Mox Seguer. Reg. Felc. 4 et 5, καὶ ἄλλοτε. In aliis et editis deest καί. Ibidem Reg. et Felc. 5, ἀγέννητον. Alii et editi, ἀγένητον. Item ibid. Seguer. Felc. 1 et 5 omittunt καί ante μόνον, iidemque et Gobl. ac Felc. 1 habent μόνον τὸν Πατέρα. Cæteri et editi, καὶ μόνον Πατέρα. Mss. omnes ibid., ἀλλοτε δὲ καὶ, etc. Editio Commel., ἀλλοτε καί.

(81) Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1, δύναμιν ἀγέννητον. Reg. Felc. 4 et 5, δύναμιν ἀγέννητον. Alii et editio Commel., δύναμιν αὐτοῦ γενητὴν. Ibid. Felc. 4, Καὶ μάχονται ἡμῖν. Item ibid. Seguer. Gobler. Felc. 1, 4 et 5. εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον· Reg., εἶναι τοῦ Θεοῦ Λόγον· Editi et alii, εἶναι τὸν Θεοῦ Λόγον.

(82) Anglic. ἀγενήτῳ. Reg. et Felc. 5, ἀγεννήτως. Alii et editi, ἀγενήτως.

(83) Sic Seguer. Reg. Anglic. Gobler. et Felc. 1, 4 et 5. At οἱ abest ab editione Commel.

41. Ἀλλ' ἀκουέτωσαν μὲν αἱ ἄλλαι αἱρέσεις καὶ Μανιχαῖοι, ὅτι εἷς ἐστιν ὁ τοῦ μὲν Χριστοῦ (84) Πατὴρ, τῆς δὲ κτίσεως δεσπότης καὶ ποιητὴς διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου· ἀκουέτωσαν δὲ ἰδίᾳ καὶ Ἀρειομανῖται, ὅτι εἷς ἐστιν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ μόνος ἴδιος καὶ γνήσιος ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ὢν Υἱός, καὶ ἀχώριστον ἔχων πρὸς τὸν Πατέρα (85) ἑαυτοῦ τὴν ἑνότητα τῆς θεότητος, ὡς πολλάκις εἴπομεν, μαθόντες παρ' αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος. Ἐπεὶ εἰ μὴ οὕτως ἔχει, διὰ τί δι' αὐτοῦ κτίζει ὁ Πατὴρ, καὶ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται οἷς ἐὰν θέλῃ, καὶ φωτίζει τούτους; Ἢ διὰ τί καὶ ἐν (86) τῇ τελειώσει τοῦ βαπτίσματος συγκατονομάζεται τῷ Πατρὶ ὁ Υἱός; Εἰ μὲν γὰρ αὐτάρκης οὐκ ἔστιν ὁ Πατὴρ, ἀσεβὴς ἡ φωνή· εἰ δὲ αὐτάρκης, τοῦτο γὰρ θέμις εἰπεῖν, τίς ἡ χρεία τοῦ Υἱοῦ ἢ εἰς τὴν δημιουργίαν ἢ εἰς τὸ ἅγιον λουτρόν; Ποία γὰρ κοινωνία τῷ κτίσματι πρὸς τὸν κτίστην (87); Ἢ διὰ τί τὸ πεποιημένον συναριθμεῖται τῷ ποιήσαντι εἰς τὴν τῶν πάντων τελείωσιν; Ἢ διὰ τί καθ' ἡμᾶς ἡ πίστις εἰς ἕνα κτίστην (88) καὶ εἰς ἓν κτίσμα παραδίδοται; Εἰ μὲν γὰρ ἵνα συναφθῶμεν τῇ θεότητι, τίς χρεία τοῦ κτίσματος; εἰ δὲ ἵνα ἑνωθῶμεν τῷ Υἱῷ κτίσματι ὄντι, περιττὴ καθ' ὑμᾶς ἡ ἐν τῷ βαπτίσματι τοῦ Υἱοῦ ὀνομασία. Ὁ γὰρ αὐτὸν υἱοποιήσας Θεὸς ἱκανός ἐστι καὶ ἡμᾶς υἱοποιῆσαι. Ἄλλως τε εἰ κτίσμα ἐστὶν ὁ Υἱὸς, μιᾶς οὔσης τῆς φύσεως (89) τῶν λογικῶν κτισμάτων, οὐδεμία παρὰ κτίσματος κτίσμασι βοήθεια γενήσεται, διὰ τὸ πάντας δεῖσθαι τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ (90) χάριτος. Ὀλίγα μὲν οὖν προλαβόντες εἴπομεν ὡς ἀκολούθως δι' αὐτοῦ γέγονε τὰ πάντα· ἐπειδὴ δὲ καὶ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος ἡ ἀκολουθία (91) πεποίηκεν ἡμᾶς μνημονῦσαι, ἀναγκαῖον, ὡς γε νοῶ καὶ πεπίστευκα, λέγειν, οὐχ ὡς μὴ αὐτάρκους ὄντος τοῦ Πατρὸς, συνονομάζεται καὶ ὁ Υἱὸς, οὐδὲ ἁπλῶς καὶ ὡς ἔτυχεν· ἀλλ' ἐπειδὴ Λόγος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ ἰδία σοφία, ἀπαύγασμά τε ὢν αὐτοῦ (92), ἀεί ἐστι μετὰ τοῦ Πατρὸς, διὰ τοῦτο ἀδύνατον, παρέχοντος τοῦ Πατρὸς, μὴ ἐν τῷ Υἱῷ δίδοσθαι τὴν χάριν· ἐν τῷ Πατρὶ γάρ ἐστιν ὁ Υἱὸς, ὡς τὸ ἀπαύγασμα ἐν τῷ φωτί. Οὐ γὰρ ὡς ἐνδεὴς ὁ Θεὸς, ἀλλ' ὡς Πατὴρ (93) τῇ ἑαυτοῦ σοφίᾳ τεθεμελίωκε τὴν γῆν, καὶ τῷ ἐξ αὐτοῦ Λόγῳ τὰ πάντα πεποίηκε, τό τε ἅγιον λουτρὸν ἐν τῷ Υἱῷ βεβαιοῖ. Ἔνθα γὰρ ὁ Πατὴρ, ἐκεῖ καὶ ὁ Υἱός ἐστιν· ὡς ἔνθα τὸ φῶς, ἐκεῖ καὶ τὸ ἀπαύγασμα. Καὶ

41. Verum audiant cum Manichæi tum alii hæretici unum esse Christi Patrem, qui rerum creatarum Dominus est et effector per proprium Verbum. Audiant vero speciatim Ariani unum esse Dei Verbum, ipsumque solum, proprium et genuinum ex ejusdem natura ortum Filium esse, atque individuam divinitatis cum suo Patre unitatem habere, uti sæpe diximus, idque ab ipso didicimus Salvatore. Alioquin si non ita sit, quare per ipsum creat Pater, seque in ipso quibus voluerit patefacit, illosque illuminat? Vel quare in baptismo una cum Patre nominatur Filius? Nam si respondeant Patrem minime sufficere, impia est responsio. Si vero sufficere dicatur, quod utique fas est dicere, quid, quæso, opus est Filio sive in rerum creatione sive in sancto lavacro? Ecqua enim rei creatæ cum Creatore communitas? Aut quare id quod factum est, cum ipso effectore conjungitur in omnium initiatione? Vel cur tandem fides secundum vos in nomine unius Creatoris uniusque rei creatæ traditur? Si enim id ita fit, ut cum divinitate conjungamur: quid re creata opus est? Si vero, ut cum Filio qui res est creata ineamus societatem: inutiliter secundum vos Filii nomen adhibetur in baptismo; siquidem Deus qui Filium illum effecit, nos quoque similiter filios potest efficere. Quanquam si Filius res creata est, cum rerum creatarum, quæ ratione sunt præditæ, una sit natura, nullum auxilium rebus creatis ferre poterit res creata, quippe cum omnes gratia Dei indigeant. Paucis quidem antea explicavimus quam congruenter omnia per ipsum facta fuerint: quando vero nostra oratione incidimus in baptismi mentionem, necesse est respondere, ut ego quidem sentio et credo, non idcirco Filium cum Patre nominari, quasi ipse non sufficeret Pater; neque id temere et fortuito fieri: sed quia Dei Verbum est propriaque ejus sapientia, semperque est cum Patre, tanquam ejus splendor; hinc fieri nequit ut, Patre præbente, non detur in Filio gratia. Namque in Patre est Filius, ut splendor in luce. Nec enim Deus quasi indigens, sed ut Pater, sua ipsius sapientia terram fundavit[89], et omnia Verbo, quod ex se est, fecit, sanctumque lavacrum in Filio

[89] Prov. III, 19.

(84) Sic Seguer. Reg. Anglic. Gobler. Felc. 1, 4 et 5. Alii vero et editio Commel. ὅτι εἷς ἐστιν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ μόνος, etc., intermediis omissis.

(85) Seguer. ἔχων πρὸς τὸν Πατέρα. Cæteri et editi, ἔχων τὴν πρὸς τὸν Πατέρα.

(86) Sic Seguer. Reg. et Felc. 4. In aliis et editis ἐν deest. Ibid. Felc. 4 et 5, τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Υἱός.

(87) Sic Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1 et 4. At editi et alii, πρὸς κτίστην. Ibidem Seguer. Basili. Reg. et Felc. 4, ἢ διὰ τί. At ἢ abest ab aliis et editione Commel. Mox Seguer. Gobler. et Felc. 1, εἰς τὸν πάντων.

(88) Felc. 2 et editi, εἰς κτίστην. Cæteri mss. εἰς ἕνα κτίστην. Ibid. Seguer. Anglic. Gobler. Felc. 1 et 4, καὶ εἰς ἓν κτισμα. Editi, καὶ ἓν κτίσμα. Mox Seguer. Reg. Anglic. Gobler. Felc. 1 et 8, συναφθῶμεν. Cæteri et editio Commel. συναφθῶσι. Ibidem, Seguer. et Felc. 4, τίς χρεία. Alii et editi, τίς ἡ χρεία.

(89) Seguer. οὔσης τῆς φύσεως. Gobler. et Felc. 1 et 4, οὔσης τῆς κτίσεως. Editi et alii, οὔσης φύσεως. Mox Seguerianus, Gobler. Felc. 1 et 5, γίνεται. Anglic. γένηται. Cæteri et editi, γενήσεται.

(90) Seguer. Gobler. Felc. 1 et 5, παρὰ τοῦ Θεοῦ. Alii et editi, παρὰ Θεοῦ.

(91) Felc. 2 et editi, ἡ ἀλήθεια. Cæteri omnes mss., ἡ ἀκολουθία. Mox Felc. 2 et editio Commel., ὡς γε νοῦν, mendose. Alii et editi, ως γε νοῶ.

(92) Gobler. et Felc. 1, ὢν ἐξ αὐτοῦ. Basili. ibid. ἀεί ἐστι μετὰ τοῦ Πατρὸς, φαμὲν ἐν Υἱῷ δίδοσθαι. Ibidem Seguerian. Gobler. et Felc. 1, ἐν τῷ Υἱῷ. Alii et editi, ἐν Υἱῷ.

(93) Felc. 4, ἀλλ' ὥσπερ ὁ Πατήρ. Paulo post mss., ἐν τῷ Υἱῷ βεβαιοῖ. Editio Commel. ἐν omittit.

[illegible] Pater est, illic est et Filius, [illegible] ubi lux est, ibi quoque est splendor. Ac sicut ea quæ Pater efficit, per Filium effi[illegible] quæ quidem ipse Dominus his verbis testatur: Quæ videt Patrem facientem, hæc et ego facio [90]; ita cum confertur baptismus, quem Pater **403** baptizat, hunc Filius baptizat; et quem Filius baptizat, idem in Spiritu sancto initiatur. Præterea, quemadmodum lucente sole recte dici potest splendor illuminare; cum una et eadem sit lux quæ nec dividi nec discindi possit: ita ubi Pater est vel nominatur, ibi omnino est item Filius. Quocirca cum Pater in baptismo nominetur, in eo etiam Filius necesse est nominari.

A ὥσπερ ἃ ὁ Πατὴρ ἐργάζεται, διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐργάζεται, κ
λέγει αὐτὸς ὁ Κύριος· Ἃ βλέπω τὸν Πατέρα ποιοῦν
ταῦτα κἀγὼ ποιῶ· οὕτω καὶ (94*) τοῦ βαπτίσματος
δομένου, ὃν βαπτίζει ὁ Πατὴρ, τοῦτον· καὶ ὃν ὁ Υἱὸς β
πτίζει, ὁ Υἱὸς βαπτίζει, οὗτος ἐν Πνεύματι ἁγίῳ
λειοῦται. Πάλιν τε ὥσπερ τοῦ ἡλίου φαίνοντος, λέγο
ἂν τις καὶ τὸ ἀπαύγασμα φωτίζειν· ἓν γάρ ἐστι
φῶς, καὶ οὐκ ἔστι διελεῖν, οὐδὲ ἀποσχίσαι· οὕτως ἐ
πάλιν ὁ Πατὴρ ἐστιν ἡ ὀνομάζεται, ἐκεῖ πάντως
ὁ Υἱὸς ὑπάρχει· ὀνομάζεται δὲ ἐν τῷ βαπτίσματι
Πατήρ, ἀνάγκη καὶ τὸν Υἱὸν συγκατονομάζεσθαι.

42. Eapropter cum ipse bona sanctis promitteret, sic ait: *Veniemus ego et Pater, et mansionem apud eum faciemus* [91]. Et rursus: *Ut sicut ego et tu unum sumus, sic et illi unum sint in nobis* [92]. Una similiter est gratia, quæ a Patre in Filio datur, ut in omnibus Epistolis scribit Paulus: *Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo* [93]. Necessum enim est lucem una cum splendore esse, et splendorem cum propria luce videri. Qua de causa Judæi qui Filium cum istis negant, nec ipsi etiam Patrem habent. Nam cum fontem sapientiæ, ut illis exprobrat Baruch [94], dereliquerint, sapientiam quoque ex fonte ipso promanantem, quæ est Dominus noster Jesus Christus, a se tunc projecerunt, cum dixerunt: *Non habemus regem nisi Cæsarem* [95]. *Christus enim*, inquit Apostolus, *Dei virtus et Dei sapientia est* [96]. Judæi itaque dignas impiæ negationis persolvunt pœnas: rationem enim una cum urbe sua amiserunt. Isti autem in periculum veniunt amittendæ mysterii (de baptismo loquor) integritatis (94). Nam si in Patris et Filii nomine initiamur, illi autem verum non pronuntiant Patrem, utpote qui id, quod ex ipso est, ejusque na-

42. Διὰ τοῦτο καὶ τοῖς ἁγίοις ἐπαγγελλόμενος
οὕτως ἔλεγεν· Ἐλευσόμεθα ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ, κα
μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν· καὶ πάλιν. Ἵν' ὡς
ἐγὼ καὶ σὺ ἓν ἐσμεν (96), κἀκεῖνοι ἓν ὦσιν ἐν ἡμ
Καὶ ἡ διδομένη δὲ χάρις μία ἐστὶ παρὰ τοῦ Πατ
ἐν Υἱῷ διδομένη, ὡς ὁ Παῦλος διὰ πάσης ἐπιστο
λῆς (97) γράφει· Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ θεο
Πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Δεῖ γὰ
τὸ φῶς εἶναι μετὰ τῆς αὐγῆς, καὶ τὸ ἐπέρασμα
συνορᾶσθαι (98) μετὰ τοῦ ἰδίου φωτός. Ὅθεν Ἰου
δαῖοι μετὰ τούτων ἀρνούμενοι τὸν Υἱὸν, οὐκ ἴσασι
οὐδὲ τὸν Πατέρα· καταλείψαντες γὰρ τὴν (99) πη
τῆς σοφίας, ὡς ἀνειδίζων αὐτοὺς εἶπεν ὁ Βαρ
ἀπέβαλον ἀφ' ἑαυτῶν καὶ τὴν ἐκ ταύτης σοφίαν τὸ
Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν· Χριστὸς γάρ, φησὶ
ὁ Ἀπόστολος, θεοῦ δύναμις καὶ θεοῦ σοφία λέ
γοντες· Οὐκ ἔχομεν βασιλέα εἰ μὴ Καίσαρα.
Ἰουδαῖοι μὲν οὖν ἔχουσι τῆς ἀρνήσεως τὰ ἐπίχειρα
τῆς ἐπιτιμίας· ἀπώλεσαν γὰρ σὺν τῇ πόλει καὶ τὸν
λογισμόν. Οὗτοι δὲ κινδυνεύουσι λοιπὸν καὶ περὶ τὸ
τὸ πλήρωμα τοῦ μυστηρίου· φημὶ δὴ τὸ βάπτισμα.
Εἰ γὰρ εἰς ὄνομα (1) Πατρὸς καὶ Υἱοῦ δίδοται ἡ
τελείωσις, οὐ λέγουσι δὲ Πατέρα ἀληθινὸν, διὰ τ

[90] Joan. v, 19. [91] Joan. xiv, 23. [92] Joan. xvii, 22. [93] Rom. i, 7; I Cor. i, 3; Ephes. i, 2. [94] Baruch iii, 12. [95] Joan. xix, 16. [96] I Cor. i, 24.

(94) Ex hoc loco contendunt nonnulli fuisse sancti Athanasii sententiam, baptisma hæreticorum plane irritum esse, iterumque esse baptizandos qui ex hæreticis ad Ecclesiam catholicam convertuntur. Verum id claro non probant sancti doctoris verba, qui forte ea tantum ratione vacuum et inutile esse docet hæreticorum baptisma, quatenus nihil proficit ad pietatem sive verum Dei cultum, qui in sola catholica exhibetur Ecclesia. Nec vero inepte ait eos, qui hæreticorum asperguntur aqua, fœdari potius impietate, quam redimi; quippe cum illi, baptisma ab hæreticis accipiendo, in eorum ascribantur numerum, fiantque et ipsi hoc pacto hæretici, ac proinde veram extra religionem et salutis viam. Similia passim habet Augustinus ipse contra Donatistas. Exempli gratia lib. *De unico baptismo contra Petilianum*, n. 8, ait baptismum non solum nihil prodesse hæreticis ad salutem, sed etiam obesse ad damnationem. Verba sancti Augustini sunt: *Sicut nihil eis proderat ad salutem qui Verbum Deum ignorantes, eum tamen colebant, imo et oberat ad perniciem, quod falsos deos simul colentes, eidem vero Deo sacrilegam injuriam faciebant: sic nihil prodest hæreticis ad salutem quod extra Ecclesiam verum baptismum per ignorantiam et tradunt et tenent; imo et obest ad damnationem, qui in sacrilega iniquitate erroris humani, etiam divini sacramenti non per quam mundentur, sed per quam reatus judicentur, detinent veritatem.* Hæc ille. Vide Præfationem generalem.

(94*) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4. At in aliis et editis deest καί.

(95) Seguer. λέγοιεν.

(96) Seguer. Gobler. et Felck. 1, ποιησόμεθα, κα
πάλιν· Ἵνα ὅπου ἐγὼ καὶ σὺ ἐσμεν, καὶ ἡ διδομέν
χάρις. Ibid. Seguer. παρὰ Πατρὸς ἐν Υἱῷ. Gobler et Felck. 1, παρὰ τοῦ Πατρὸς Υἱῷ. Basil. Anglic Reg. Felck. 4 et 5, ἵνα ὥσπερ ἐγώ, etc. Editi et alii ἵν' ὡς ἐγώ, etc.

(97) Διὰ πάσης ἐπιστολῆς abest a Goblerian. e Felck. 1.

(98) Seguer. Gobler. Felck. 1 et 4, ὁρᾶσθαι. Ibid Seguer. μετὰ τοῦ ἀϊδίου φωτός. Gobler. Felck. 1 c 5, ibid. ὅθεν οἱ Ἰουδαῖοι.

(99) Seguer. et Felck. 5, καταλείψαντές τε τὴν Gobler. et Felck. 1, καταλείψαντες γὰρ τὴν. Cæt et editio Commel. καταλείψαντες δὲ τὴν.

(1) Seguer. et Reg. et Felck. 3, Εἰ γὰρ εἰς ὄνομ Alii et editio Commel. εἰς γὰρ ὄνομα.

corpus similiter specio, non vere habuisse; denique hominem visum duntaxat fuisse, eo modo quo visa somniantibus occurrunt. Ariani autem aperte in ipsum Patrem impii sunt, cujus divinitatem, quam in Filio tanquam in imagine Scripturis testatam audiunt, blasphemiis audent impugnare, eam creatam esse affirmantes, et quocunque se contulerint, voculam hanc, *non erat*, veluti cœnum in pera secum circumferunt, sicque, ut serpens virus, evomunt. Deinde vero quando illorum sententia nauseam parit omnibus, continuo humanum præsidium auctoritatemque, labantis hæresis fulciendæ causa, substituunt et supponunt, ut ejus aspectu aut metu, quam noxia sit impia ipsorum doctrina non intelligant incautiores. An non igitur miseratione digni sunt qui ita decipiuntur? An non eos æquum est deflere, qui præsenti mendacique voluptatum specie victi, suum produnt commodum, et futura spe cadunt? Qui enim in nomine ejus, qui nullus est, baptismum videntur accipere, nihil certe accipient, sed rei creatæ con)uncti, nullum ab ea consequentur auxilium. Cum item in rem natura a Patre alienam et dissimilem iidem credant, nullam quoque cum eo conjunctionem sunt habituri, quippe qui proprium et natura ex Patre genitum non habeant Filium, qui et ipse in Patre est, et in quo est similiter Pater, ut idem testatur Filius [99]; sed infelices, illorum circumventi improbitate, nudi plane et destituti Divinitate permanent. Nec enim ipsos morientes sequentur fallacia terræ bona, nec cum Dominum, quem negaverunt, in throno Patris **405** sui sedentem viderint, vivosque ac mortuos judicantem, aliquem illorum, a quibus circumventi sunt, in sui auxilium licebit eis advocare. Nam illos quoque judicari, et omnium, quæ inique et impie egerint, videbunt pœnitere.

A φαίνεσθαι, ὡς ἐν ὀνείρῳ φαντασίας· οὗτοι δὲ εἰς αὐτὸν τὸν Πατέρα φανερως ἀσεβοῦσι. Τὴν γὰρ θεότητα αὐτοῦ εἰς τὸν Υἱὸν ὡς ἐν εἰκόνι μαρτυρουμένην ἀκούοντες ἀπὸ τῶν Γραφῶν, βλασφημοῦσι, λέγοντες αὐτὴν εἶναι κτίσμα καὶ πανταχοῦ (14) περὶ αὐτῆς τὸ, οὐκ ἦν, ὡς ἐν πήρᾳ βόρβορον, τὸ λεξείδιον τοῦτο περιφέρουσι, καὶ ὡς ὄφις (15) τὸν ἰὸν, τοῦτο προβάλλονται. Εἶτα, ἐπειδὴ ναυσηρὸν παρὰ πᾶσι τὸ παρ' αὐτοῖς ἐστι δόγμα, εὐθὺς ὥσπερ ἔρεισμα (16) τῷ πτώματι τῆς αἱρέσεως, τὴν ἀνθρωπίνην προστασίαν ὑποτιθέσι, ἵνα ταύτην βλέπων ὁ ἁπλούστερος, ἢ καὶ δεδιὼς, μὴ κατανοῇ (17) τὸ βλαβερὸν τῆς κακοφροσύνης αὐτῶν. Πῶς οὖν οὐκ ἄξιον οἰκτείρειν τοὺς παρ' αὐτῶν ἀπατωμένους; Ἢ πῶς οὐκ ἐπὶ τούτοις δακρῦσαι καλὸν, ὅτι τῇ παραυτίκα διὰ τὰς B ἡδονὰς (18) φαντασίᾳ προδιδόασι τὸ ἑαυτοῖς συμφέρον, καὶ ἐκπίπτουσι τῆς μελλούσης ἐλπίδος; Εἰς γὰρ τὸν οὐκ ὄντα δοκοῦντες λαμβάνειν, οὐδὲν εἰληφότες ἔσονται· κτίσματί τε συντασσόμενοι, οὐδεμίαν παρὰ τῆς κτίσεως ἕξουσι βοήθειαν. Καὶ εἰς ἀνόμοιον δὲ καὶ ἀλλότριον κατ' οὐσίαν τοῦ Πατρὸς πιστεύοντες, οὐ συναφθήσονται τῷ Πατρὶ, μὴ ἔχοντες τὸν ἴδιον καὶ ἐξ αὐτοῦ φύσει Υἱὸν, τὸν ὄντα ἐν τῷ Πατρὶ (19), ἐν ᾧ καὶ ὁ Πατήρ ἐστιν, ὡς αὐτὸς εἴρηκεν· ἀλλὰ πλανηθέντες παρὰ τούτων, ἔρημοι καὶ γυμνοὶ λοιπὸν ἀπομένουσι τῆς θεότητος οἱ ἄθλιοι. Οὐδὲ γὰρ ἀκολουθήσει (20) τούτοις ἀποθνήσκουσιν ἡ τῶν ἐπὶ γῆς φαντασία· οὐδ' ὅταν ἴδωσιν, ὃν ἠρνήσαντο, Κύριον καθήμενον ἐπὶ τὸν θρόνον (21) τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, καὶ κρίνοντα ζῶντας καὶ νεκροὺς, δυνήσεταί τις εἰς βοήθειαν ἐπικαλέσασθαί (22) τινα τῶν νῦν ἀπατησάντων. Κρι- C νομένους γὰρ καὶ αὐτοὺς ὄψονται καὶ μεταμελομένους ἐφ' οἷς ἠδίκησαν καὶ ἠσέβησαν.

44. Hæc psrro, loci Proverbiorum explicandi gratia, hactenus præmisimus, absurdisque illorum refellendis commentis institimus; ut perspectum habentes, Filium Dei dici creatum non debere, recte legere discant illum Proverbiorum locum, cujus sana utique est sententia. Itaque scriptum quidem est: *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua* [1]; verum quia proverbia illa sunt, idque instar proverbii est dictum; hæc idcirco verba non, ut nude jacent, sunt explicanda, sed attendendum est ad personam, itaque congruenter

44. Ταῦτα πρὸ τοῦ ῥητοῦ τῶν Παροιμιῶν τέως διελάβομεν, ἐνιστάμενοι πρὸς τὰς ἀλόγους ἐκ καρδίας αὐτῶν μυθοπλαστίας· ἵνα γνόντες, ὡς οὐχ ἁρμόζει λέγειν κτίσμα τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, μάθωσι καλῶς ἐκλαμβάνειν καὶ αὐτοὶ τὸ ἐν ταῖς Παροιμίαις ῥητὸν, ὀρθὴν ἔχον καὶ αὐτὸ τὴν διάνοιαν. Γέγραπται μὲν γάρ· Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ· ἀλλ' ἐπειδὴ παροιμίαι εἰσὶ, καὶ παροιμιωδῶς ἐλέχθη, οὐ δεῖ τὴν πρόχειρον λέξιν ἁπλῶς οὕτως ἐκλαμβάνειν, ἀλλὰ τὸ πρόσωπον (23) ζητεῖν D καὶ οὕτω μετ' εὐσεβείας τὸν νοῦν ἐφαρμόζειν αὐτῷ.

[99] Joan. XIV, 10. [1] Prov. VIII, 22.

(14) Felck. 4, ἀπὸ τῶν Γραφῶν μαρτυροῦσι, λέγοντες αὐτὴν εἶναι κτίσμα, καὶ βλασφημοῦσι, καὶ πανταχοῦ, etc.

(15) Reg. et Felck. 5, ὡς ὄφεις. Iidem et Felck. 4, τοῦτου προβάλλονται.

(16) Felck. 2 et editio Commel. εὐθὺς ἔρεισμα. Cæteri mss εὐθὺς ὥσπερ ἔρεισμα.

(17) Seguer. et Felck. 1, κατανοεῖ.

(18) Seguer. Gobler. Felck. 1 et 4, διὰ τὰς ἡδονάς Editi et alii, διὰ τῆς ἡδονῆς. Mox Anglic. Οἱ γὰρ τὸν οὐκ ὄντα, ut et legit Nannius. Alii vero mss. omnes et editio Commel. Εἰς γὰρ τὸν οὐκ ὄντα, etc.

(19) Seguer. Reg. Gobler. Felck. 1 et 5, ὄντα ἐν τῷ Πατρί. Alii et editio Commel. ὄντα τῷ Πατρί. Mox Seguer. Reg. Gobler. Felck. 1 et 5, παρὰ τούτων. Editi et alii, ἀπὸ τούτων. Ibidem Basili. λοιπὸν ἀπομένωσι.

(20) Seguer. οὐδὲ ἀκολουθήσει. Ibidem Felck. 5, τούτους.

(21) Reg. et Felck. 5, ἐπὶ τοῦ θρόνου. Seguer. ibid. Πατρὸς ἑαυτοῦ. Felck. 4, αὐτοῦ. Alii et editi, αὐτοῦ.

(22) Seguer. et Felc. 4, ἐπικαλέσασθαι. Ibidem Seguer. et Regius, τῶν νῦν ἀπατησάντων. Basil. Anglican. Gobler. Felc. 1 et 5, τῶν ἀπατησάντων. Editi, ἐπικαλεῖσθαί τινα· κρινομένους γάρ, etc. Ibid. Gobler. Felc. 1 et 4, κρινομένους γὰρ αὐτούς.

(23) Gobler. et Felc. 1, ἀλλὰ πρόσωπον.

Τὰ γὰρ ἐν παροιμίαις λεγόμενα, οὐκ ἐκ φανεροῦ λέγεται, ἀλλὰ κεκρυμμένως ἀπαγγέλλεται, ὡς αὐτὸς ὁ Κύριος ἐδίδαξεν (24) ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ λέγων· Ταῦτα ἐν παροιμίαις λελάληκα ὑμῖν, ἀλλ' ἔρχεται ὥρα, ὅτε οὐκέτι ἐν παροιμίαις λαλήσω ὑμῖν, ἀλλὰ παῤῥησίᾳ. Οὐκοῦν ἀποκαλύπτειν χρὴ τὸν νοῦν τοῦ ῥητοῦ, ὡς κεκρυμμένον τε τοῦτον ζητεῖν, καὶ μὴ ὡς ἐν παῤῥησίᾳ εἰρημένον ἁπλῶς ἐκλαμβάνειν, ἵνα μὴ παρεξηγούμενοι πλανηθῶμεν ἀπὸ τῆς ἀληθείας. Εἰ μὲν οὖν περὶ ἀγγέλου ἢ ἑτέρου τινὸς τῶν γενητῶν (25) ἐστι τὸ γεγραμμένον, ὡς περὶ ἑνὸς ἡμῶν τῶν ποιημάτων, ἔστω λεγόμενον τὸ, ἔκτισέ με· εἰ δὲ ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ ἐστιν, ἐν ᾗ πάντα τὰ γενητὰ δεδημιούργηται, ἡ περὶ ἑαυτῆς (26) λέγουσα· τί δεῖ νοεῖν ἢ ὅτι τὸ, ἔκτισε, φάσκουσα, οὐκ ἐναντίον τῷ, ἐγέννησε, λέγει; οὐδὲ ὡς ἐπιλαθομένη, ὅτι κτίζουσά ἐστι καὶ δημιουργὸς, ἢ ἀγνοοῦσα τὴν διαφορὰν τοῦ κτίζοντος, καὶ τῶν κτισμάτων, ἐν τοῖς κτίσμασιν ἑαυτὴν συναριθμεῖ· ἀλλά τινα νοῦν, ὡς ἐν παροιμίαις. οὐ παῤῥησίᾳ, κεκρυμμένον δὲ σημαίνει· ὃν τοῖς μὲν ἁγίοις ἐνέπνεε προφητεύειν, αὐτὴ δὲ (27) μετ' ὀλίγα ἐκ παραλλήλου τὸ, ἔκτισεν, ἐν ἑτέραις λέξεσι σημαίνουσά φησιν· Ἡ Σοφία ᾠκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον. Δῆλον δέ ἐστιν οἶκον εἶναι τῆς σοφίας τὸ ἡμέτερον σῶμα, ὅπερ ἀναλαβὼν γέγονεν ἄνθρωπος· καὶ εἰκότως παρὰ μὲν Ἰωάννου λέγεται· Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο· διὰ δὲ Σολομῶνος (28) περὶ ἑαυτῆς ἡ Σοφία μετὰ παρατηρήσεώς φησιν, οὐχ ὅτι Κτίσμα εἰμὶ, ἀλλὰ μόνον ὅτι Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, ἀλλ' οὐκ εἰς τὸ εἶναί με ἔκτισεν, οὐδὲ ὅτι κτίσματος ἀρχὴν καὶ γένεσιν ἔχω.

45. Καὶ ἐνταῦθα γὰρ οὐ τὴν οὐσίαν τῆς θεότητος αὐτοῦ (29), οὐδὲ τὴν ἐκ Πατρὸς ἀΐδιον ἑαυτοῦ καὶ γνησίαν γέννησιν ὁ Λόγος σημαίνων, διὰ Σολομῶνος (30) εἴρηκεν, ἀλλὰ πάλιν τὸ ἀνθρώπινον καὶ τὴν εἰς ἡμᾶς οἰκονομίαν αὐτοῦ. Διὸ καὶ, καθὼς (31) προεῖπον, οὐκ εἶπε, Κτίσμα εἰμὶ, ἢ, Κτίσμα ἐγενόμην, ἀλλὰ μόνον, ἔκτισε. Τὰ μὲν γὰρ κτίσματα, κτιστὴν ἔχοντα τὴν οὐσίαν, τῶν γενητῶν ἐστι (32), καὶ λέγεται κτίζεσθαι, καὶ πάντως τὸ κτίσμα κτίζεται· ἡ δὲ τοῦ, ἔκτισε, μόνη λέξις λεγομένη οὐ πάντως τὴν οὐσίαν ἢ τὴν γέννησιν σημαίνει, ἀλλά τι ἕτερον δῆλοι γίνεσθαι περὶ ἐκεῖνον (33) περὶ οὗ λέγει· καὶ οὐ πάντως τὸ

A pietati ea par est intelligere. Nam quæ proverbiorum instar dicuntur, non clare et aperte, sed obscure enuntiantur, ut ipse Dominus in Evangelio secundum Joannem his verbis docet: *Hæc in proverbiis locutus sum vobis. Sed venit hora cum jam non in proverbiis loquar vobis, sed palam*? Itaque opus est ut dicti illius evolvamus sensum, et tanquam abditum investigemus: nec verba illa quasi perspicue enuntiata, uti jacent, debemus excipere, ne a veritate, falsa interpretatione, aberremus. Igitur si de angelo vel de aliqua alia re facta, uti nos sumus, scripta sunt: hæc dictio *creavit*, per me licet, proprie usurpetur. Sed si Sapientia Dei, in qua res factæ omnes productæ sunt, hic de se ipsa loquitur: quid cogitare convenit quam eam, cum verbo, *creavit*, usa est, nihil contrarium vocabulo, B *genuit*, dicere, neque oblitam se creatricem et effectricem esse, aut ignaram quid inter creantem et creata intersit, seipsam inter res creatas annumerasse, sed sensum aliquem non apertum, sed abstrusum, proverbiorum more, significare, secundum quem sanctos ad vaticinandum excitarit, ipsaque paulo post eadem significatione vocem, *creavit*, hisce aliis denotarit verbis: *Sapientia ædificavit sibi ipsi domum* [3]? Certum est autem Sapientiæ domum, nostrum esse corpus, quo assumpto factus homo est, unde jure merito a Joanne dicitur: *Verbum caro factum est* [4]; et Sapientia ipsa de se per Salomonem haud inconsulte ait, non, Ego sum creata, sed tantum, *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua*, non autem C ut essem me creavit, neque quod simile habeam rerum creatarum principium aut originem.

45. Non enim Verbum hoc in loco naturam suæ divinitatis vel æternum germanumque sui ipsius ex Patre ortum, Salomonis verbis significavit: sed solam humanitatem et susceptam nostri gratia dispensationem intellexit. Hinc, ut jam monui, non dixit: Res sum creata, vel, Creatura facta sum, sed tantum, *creavit*. Siquidem res creatæ, quia creatam habent naturam, e numero rerum factarum sunt, et creari dicuntur, omninoque creatura creatur. At sola dictio, *creavit*, non necessario naturam 406 vel ortum significat, sed aliquid aliud circa

[3] Joan. xvi, 25. [3] Prov. ix, 1. [4] Joan. i, 14.

(24) Gobler. et Felc. 1, ὁ Κύριος ἔφη· Ταῦτα ἐν παροιμίαις. Ibidem Seguer. Εὐαγγελίῳ λέγων. Editi et alii omittunt, λέγων. Mox Seguer. et Felc. 4, λελάληκα ὑμῖν· ἔρχεται. D

(25) Felc. 5, γεννητῶν. Mox Seguer. Reg. Anglican. Basili. Gobler. Felc. 1 et 4, ἡμῶν τῶν ποιημάτων. Alii et editi, ἡμῶν ποιημάτων. Ibid. in Seguerian. et Reg. deest μέ post ἔκτισε.

(26) Goblerian. Felc. 1 et 4, περὶ αὐτῆς. Paulo post, Seguer. οὐδὲ ἐπιλαθομένη.

(27) Seguerian. Basil. et Anglic., αὐτὴ δέ. Editio Commel. αὐτὴν δέ, mendose. Mox Seguer. ἐν omittit ante ἑτέραις. Ibidem Felc. 5, ᾠκοδόμησεν αὐτῇ οἶκον.

(28) Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, Σολομῶνος. Cæteri et editi, Σολομῶντος. Paulo post, Seguer. Reg. et Felc. 4, κτίσμα εἰμί. Ibid. Seguer., ἀλλὰ μόνον ὅτι Κύριος. Felckm. 4. ἀλλὰ μόνον ὅτι ὁ Κύριος Reg., ἀλλ' ὅτι Κύριος.

(29) Seguer., ἑαυτοῦ.

(30) Seguer. Reg. Goblerian. Felc. 1 et 5, Σολομῶνος. Anglican. et Felc. 4, Σαλομῶνος. Alii et editi, Σολομῶντος. Ibid. Seguer. ἔλεγεν pro εἴρηκεν.

(31) Seguer. et Reg. Διὸ καθώς. Alii et editi, Διὸ καὶ καθώς.

(32) Felc. 5, γεννητῶν. Ibidem Basili. et Reg. λέγεται κτίζεσθαι. Angl. Felc. 4 et 5, λέγεται καὶ κτίζεσθαι. Cæteri et editio Commel. λέγεται καὶ κτίζεται.

(33) Anglican. ἐκεῖνο. Mox Seguerian. ἤδη καὶ τῇ φύσει. Editi, ἤδη τῇ φύσει.

rem de qua loquitur, fieri innuit; nec proinde id quod dicitur creari, etiam natura et substantia creatum est. Quod quidem discrimen non ignotum est divinæ Scripturæ, quæ de creatis rebus ait: *Implela est terra creatura tua* [5]; et: *Ipsa creatura congemit et condolescit* [6]. In Apocalypsi quoque scribitur: *Et mortua est tertia pars creaturarum quæ erant in mari, animas habentium* [7]. Ait item Paulus: *Omnis creatura Dei bona est, nihil rejiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur.* [8] Et in libro Sapientiæ legitur: *Et sapientia constituisti hominem, ut dominaretur creaturis quæ a te factæ sunt* [9]. Quod autem res istæ quæ creaturæ sunt, creari dicantur, id rursus a Domino licet discere, cujus nempe hæc sunt verba: *Qui autem ab initio homines creavit, masculum et feminam fecit eos* [10]. Idem quoque confirmat Moyses, qui in Cantico ita loquitur: *Interrogate dies, quæ priores te factæ sunt, a die qua Deus hominem creavit in terra, et ad summum cœlum* [11]. Et Paulus Epistole ad Colossenses sic scribit: *Qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ; quoniam in ipso creata sunt omnia quæ in cœlis sunt et quæ in terra, visibilia et invisibilia sive throni sive dominationes, sive principatus, sive potestates; omnia per ipsum et in ipso creata sunt, et ipse est ante omnia* [12].

46. Itaque ea, quæ ex natura sua substantiam habent creatam, creaturas dici, et vere creari, satis ex his patet, quæ commonefaciendi gratia attulimus, cum alioquin hujusmodi testimoniis plena sit Scriptura. Quod vero sola dictio, *creavit*, non semper naturam significet vel originem, liquet ex Davide, qui in Psalmis ait: *Scribantur hæc in generationem alteram et populus qui creabitur, laudabit Dominum* [13]; et rursus: *Cor mundum crea in me, Deus* [14]. Paulus item Epistola ad Ephesios scribit: *Legem mandatorum in decretis abrogans, ut duos in semetipso in unum novum hominem crearet* [15]; et iterum: *Induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia et sanctitate veritatis* [16]. Neque enim David de populo aliquo,

A λεγόμενον κτίζεσθαι ἤδη καὶ τῇ φύσει καὶ τῇ οὐσίᾳ κτίσμα ἐστί. Καὶ ταύτην τὴν διαφορὰν οἶδεν ἡ θεία Γραφή περὶ μὲν τῶν (34) κτισμάτων λέγουσα· Ἐπληρώθη ἡ γῆ τῆς κτίσεώς σου· καί· Αὐτὴ ἡ κτίσις συστενάζει καὶ συνωδίνει· ἐν δὲ τῇ Ἀποκαλύψει φησί· Καὶ ἀπέθανε τὸ τρίτον μέρος τῶν κτισμάτων τῶν ἐν τῇ θαλάσσῃ, τὰ ἔχοντα ψυχάς· καθὼς καὶ ὁ Παῦλος (35) λέγει· Πᾶν κτίσμα Θεοῦ καλὸν, καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον μετὰ εὐχαριστίας λαμβανόμενον· ἐν δὲ τῇ Σοφίᾳ (36) γέγραπται· Καὶ τῇ σοφίᾳ σου κατεσκεύασας τὸν ἄνθρωπον, ἵνα δεσπόζῃ τῶν ὑπὸ σοῦ γενομένων (37) κτισμάτων. Καὶ ὅτι ταῦτα κτίσματα ὄντα λέγει κτίζεσθαι, οὕτω πάλιν ἔστιν ἀκοῦσαι τοῦ μὲν Κυρίου (38) λέγοντος· Ἀπ' ἀρχῆς δὲ ὁ κτίσας, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς. Μωϋσέως δὲ ἐν τῇ ὨΙδῇ γράφοντος· Ἐπερωτήσατε ἡμέρας τὰς γενομένας προτέρας (39) σου ἀπὸ τῆς ἡμέρας, ἧς ἔκτισεν ὁ Θεὸς ἄνθρωπον ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐπὶ τὸ ἄκρον τοῦ οὐρανοῦ· ὁ δὲ Παῦλος (40) ἐν τῇ πρὸς Κολασσαεῖς φησιν· Ὃς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, πρωτότοκος πάσης κτίσεως· ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα τὰ ἐν τοις οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς (41), τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαί, εἴτε ἐξουσίαι· τὰ πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται, καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων.

B

46. Ὅτι μὲν οὖν τὰ φύσει τὴν οὐσίαν ἔχοντα κτιστὴν κτίσματα λέγεται καὶ κτίζεται (42), ἀρκεῖ ταῦτα πρὸς ὑπόμνησιν εἰρῆσθαι, πλήρους οὔσης τῆς Γραφῆς· ὅτι δὲ ἡ τοῦ, ἔκτισε, μόνη λέξις λεγομένη

C οὐ πάντως τὴν οὐσίαν καὶ τὴν γένεσιν σημαίνει, ὁ μὲν Δαυὶδ ψάλλει· Γραφήτω αὕτη (43) εἰς γενεὰν ἑτέραν, καὶ λαὸς ὁ κτιζόμενος αἰνέσει τὸν Κύριον· καὶ πάλιν· Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ Θεός· ὁ δὲ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίους (44) φησί· Τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας, ἵνα τοὺς δύο κτίστῃ ἐν ἑαυτῷ εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον· καὶ πάλιν· Ἐνδύσασθε τὸν καινὸν ἄνθρωπον, τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότητι τῆς ἀληθείας. Οὔτε γὰρ ὁ Δαυὶδ λαόν τινα κατ' οὐσίαν κτιζόμενον ἔλεγεν,

[5] Psal. CIII, 24. [6] Rom. VIII, 22. [7] Apocal. VIII, 9. [8] I Tim. IV, 4. [9] Sap. IX, 2. [10] Marc. X, 6. [11] Deuter. IV, 32. [12] Coloss. I, 15 16. [13] Psal. CI, 19. [14] Psal. L, 12. [15] Ephes. II, 15. [16] Ephes. IV, 24.

(34) Seguerian. Goblerian. Felckman. 1 et 4, περὶ μὲν τῶν. Editi et alii, περὶ τῶν. Paulo post Seguerian. et Reg. συνωδίνει, ut habet Scriptura. Alii et editi, συνωδύνει.

(35) Seguerian., καθὼς καὶ ὁ Παῦλος. Alii et editi, καθὼς καὶ Παῦλος.

(36) Seguerian. καὶ ἐν τῇ Σοφίᾳ. Ibid. idem et Felckman. 4 et 5, κατεσκεύασας ἄνθρωπον.

(37) Segueriad. et Felckm. 4, γεγενημένων. Mox Seguerian. et Reg., λέγει καὶ κτίζεσθαι. Editi et alii, καί omittunt.

(38) Goblerian. et Felckm. 1, τοῦ Κυρίου. Iidem et Seguer. et Felc. 4, Ἀπ' ἀρχῆς δὲ ὁ κτίσας. Editi et alii, Ἀπ' ἀρχῆς γὰρ ὁ κτίσας. Sic autem habetur Marci x, 6, Ἀπὸ δὲ ἀρχῆς κτίσεως. Vulgata, *Ab initio autem creaturæ*.

(39) Προτέρας deest in Goblerian. Felckm. 1 et 4.

D At Reg., προτέρας τὰς γενομένας προτέρας σου.

(40) Goblerian. et Felckman. 1, καὶ ὁ Παῦλος. Iidem mox et Seguerian. Basili. Anglican. et Felckman. 4, τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου. Editi, τοῦ Θεοῦ ἀοράτου.

(41) Seguerian., τά τε ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς.

(42) Seguerian. et Felckman. 4, καὶ κτίζεσθαι. Mox Seguerian. et Felc. 5, πλήρης οὔσης, mendose.

(43) Seguerian., αὐτῇ.

(44) Goblerian. et Felc. 1, καὶ πρὸς Ἐφεσίους Παῦλός φησιν. Mox iidem et Seguerian. ac Reg., εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον. Editi et alii, εἰς ἕνα καὶ καινὸν ἄνθρωπον. Ibid, hæc verba, καὶ πάλιν· Ἐνδύσασθε τὸν καινὸν ἄνθρωπον, desunt in Basil. Goblerian. et Felckman. 1.

οὔτε καρδίαν ἑτέραν ἠύχετο λαβεῖν, παρ' ἣν εἶχεν· ἀλλὰ τὴν κατὰ Θεὸν ἀνανέωσιν καὶ ἀνακαίνισιν (46) ἐσήμαινεν. Οὔτε δὲ ὁ Παῦλος κατ' οὐσίαν κτιζομένους ἐν τῷ Κυρίῳ δύο τινὰς ἐδήλου, ἀλλ' οὐδὲ ἄλλον τινὰ ἐνδύσασθαι ἡμᾶς ἄνθρωπον συνεβούλευεν (47)· ἀλλὰ τὸν μὲν κατὰ Θεὸν ἄνθρωπον, τὸν κατ' ἀρετὴν βίον ἔλεγε, τοὺς δὲ κτιζομένους ἐν Χριστῷ τοὺς ἀνακαινιζομένους ἐν αὐτῷ δύο λαοὺς ἐσήμαινε. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ λεγόμενον παρὰ τῷ Ἱερεμίᾳ· Ἔκτισε Κύριος σωτηρίαν καινὴν εἰς καταφύτευσιν, ἐν ᾗ σωτηρίᾳ περιελεύσονται ἄνθρωποι (48)· τοῦτο δὲ λέγων οὐκ οὐσίαν τινὰ κτίσματος σημαίνει, ἀλλὰ τὴν ἐν ἀνθρώποις ἀνακαινιζομένην σωτηρίαν προφητεύει, τὴν γενομένην ἐν Χριστῷ πρὸς ἡμᾶς. Τοιαύτης δὴ (49) οὔσης καὶ τῆς διαφορᾶς, περί τε τῶν κτισμάτων καὶ τοῦ λεγομένου μόνον ἔκτισεν, εἰ μὲν εὕρητέ (50) που τὸν Κύριον λεγόμενον ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ κτίσμα, δείξατε καὶ μάχεσθε· εἰ δὲ μὴ γέγραπταί που κτίσμα εἶναι αὐτὸν, λέγει δὲ αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ ἐν Παροιμίαις· Κύριος (51) ἔκτισέ με, ἐντράπησε ὑπὸ τῆς προειρημένης διαφορᾶς, καὶ τῶν παροιμιωδῶς εἰρημένων· καὶ λοιπὸν τὸ, ἔκτισε, μὴ (52) κτίσμα ἀκούετε, ἀλλὰ τὸ περὶ αὐτὸν γενόμενον ἀνθρώπινον· τούτου γὰρ ἴδιόν ἐστι καὶ τὸ κτίζεσθαι. Ἐπεὶ πῶς οὐκ ἀδικεῖτε, ὅτι παρὰ μὲν τοῦ Δαυὶδ καὶ τοῦ Παύλου ἀκούοντες τὸ, ἔκτισεν, οὐ τὴν οὐσίαν καὶ τὴν γένεσιν νοεῖτε, ἀλλὰ τὴν ἀνανέωσιν· παρὰ δὲ τοῦ Κυρίου ἀκούοντες τὸ, ἔκτισε, τὴν οὐσίαν αὐτοῦ τοῖς κτισμασι συναριθμεῖτε; πάλιν τε ἀκούοντες, Ἡ Σοφία ᾠκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον, καὶ ὑπήρετισε στύλους ἑπτὰ, τὸν μὲν οἶκον ἀλληγορεῖτε (53), τὸ δὲ, ἔκτισεν, οὕτω λαμβάνοντες μεταποιεῖτε αὐτὸ εἰς κτίσμα· καὶ οὔτε τὸ εἶναι αὐτὸν δημιουργὸν ἐδυσώπησεν ὑμᾶς, οὔτε τὸ εἶναι αὐτὸ μόνον ἴδιον γέννημα (54) τοῦ Πατρὸς ἐφοβήθητε· ἀλλὰ ἁπλῶς, ὡς πρὸς αὐτὸν ἀπογραψάμενοι, μάχεσθε, ἐλάττονά τε περὶ αὐτοῦ μᾶλλον ἢ περὶ ἀνθρώπων νοεῖτε.

A qui secundum substantiam crearetur, sermonem habebat, nec orabat ut cor acciperet aliud ab eo quod jam haberet : sed eam, quæ secundum Deum est, renovationem significabat et instaurationem. Nec item Paulus duos aliquos intelligebat, qui secundum substantiam in Domino crearentur, neque nos hortabatur ut alium quemdam indueremus hominem : verum per hominem, qui secundum Deum est, vitam virtute ornatam, et per eos qui in Christo creantur, duos populos qui in illo renovantur indicabat. Nec ab hac loquendi forma alienum est istud Jeremiæ : *Creavit Dominus salutem novam in plantationem, qua in salute circuibunt homines* [17] (45): quibus verbis non significat substantiam aliquam creaturæ, sed renovandam in hominibus salutem quæ nobis B **407** in Christo facta est, prædicit. Cum igitur tantum differat rem creatam esse, et dictionem, *creavit*, de aliquo tantummodo usurpari : si aliquo in loco divinæ Scripturæ Dominum creaturam appellari reperistis, exhibete et contendite. Sin vero nusquam scriptum est illum esse creaturam, sed solum ipse de se in Proverbiis ait, *Dominus creavit me :* erubescite itaque cum ob hujusmodi differentiam, tum quod illa proverbiorum instar sint dicta : nec jam amplius ex hoc vocabulo, *creavit*, Dominum creatum esse colligite, sed id de ejus humana natura interpretamini, cujus scilicet proprium est creari. Alioquin an non iniquissime agitis, qui cum hanc dictionem, *creavit*, a Davide vel a Paulo usurpari auditis, non naturam et originem intelligitis, C sed renovationem : cum vero eodem vocabulo, *creavit*, utentem Dominum auditis, ejus naturam inter res creatas audetis annumerare? Cum rursus hæc auditis verba, *Sapientia ædificavit sibi ipsi domum, et erexit columnas septem* [18] : domum quidem istam allegorice explicatis : vocem autem, *creavit*, ut jacet, accipitis, atque ad significationem creaturæ transferre nihil dubitatis. Nec aliquid vero apud vos valet quod ille creator sit et opifex : nihilque formidinis vobis injicit quod idem solus proprius sit Patris fetus : sed temere, veluti nomine contra illum dato, pugnatis, viliusque de eo quam de hominibus, sentitis.

47. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸ τὸ ῥητὸν δείκνυσιν ὑμῶν (55) μόνον εὕρημα εἶναι τὸ λέγειν κτίσμα τὸν Κύριον. τὴν γὰρ οὐσίαν ἑαυτοῦ γινώσκων ὁ Κύριος μονογενὴ σοφίαν καὶ γέννημα τοῦ Πατρὸς, καὶ ἄλλην οὖσαν (56) παρὰ τὰ γενητὰ καὶ τὰ φόσει κτίσματα, φιλανθρώπως νῦν λέγει· Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν D

47. Namque hoc ex ipso loco convincitur merum vestrum commentum esse, quod Dominum creatum esse affirmatis. Quippe Dominus sciens suam naturam esse unigenitam Sapientiam, Patrisque fetum, et aliam a factis et ex natura creatis rebus, nunc perhumaniter dicit : *Dominus creavit me ini-*

[17] Jerem. xxxi, 22. [18] Prov. ix, 1.

(45) Eadem vide t. I, in Athanasii *Expositione fidei*, num 3, init.

(46) Seguerian.. ἀνακαίνωσιν.

(47) Sic Seguerian. Reg. et Felc. 4. Editi, συνεβούλευσεν.

(48) Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4, περιελεύσονται ἄνθρωποι, ut et legitur apud Jeremiam. Cæteri et editi, περιελεύσεται ἄνθρωπος.

(49) Reg. et Felck. 4, Τοιαύτης δέ. Ibid. Seguer. Gobler. et Felck. 1, οὔσης δὲ τῆς. Editi et alii, οὐσης τῆς.

(50) Seguer. et Felck. 4, εὕρατε.

(51) .Seguer. Ὅτι Κύριος.

(52) Felck. 4, ἔκτισέ με.

(53) Sic Seguer., Reg. Anglic. Gobler. Felck. 1 et 4. At alii et editi, τὸ μὲν ἀλληγορεῖτε. Mox Basil. οὕτω ἀναλαμβάνοντες.

(54) Seguer. εἶναι μόνον ἴδιον γέννημα, ut et legit Nannius. Felck. 4, εἶναι αὐτὸν μόνον ἴδιον γέννημα. Editi et alii, εἶναι αὐτὸν μόνον ἴδιον Λόγον. Ibidem Seguer. ἀλλ' ἁπλῶς ὡς πρὸς αὐτόν. Alii et editi, ἀλλὰ ἁπλῶς πρὸς αὐτόν. Ibidem Felck. 4, μάχεσθαι. Item ibidem Seguer. ἐλάττονα περὶ αὐτοῦ.

(55) Seguer. ὑμῖν.

(56) Seguer. Reg. Basil. et Felck. 4, ἄλλην οὖσαν. Alii et editi, ἄλλην οὐσίαν. Mox Seguer. Reg. Gobler. Felck. 4 et 5, φιλανθρώπως νῦν λέγει. In aliis et editis deest νῦν.

tium viarum suarum, quasi scilicet diceret : Pater corpus mihi perfecit[19]: et me ad homines pro hominum salute creavit. Quemadmodum enim cum a Joanne audimus, *Verbum caro factum est* [20], non totum Verbum carnem esse, sed carnem tantummodo induisse factumque esse hominem intelligimus : cum item audimus, *Christus pro nobis factus est maledictum* [21] ; et, *Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit* [22]; non etiam totum ipsum intelligimus maledictum et peccatum factum esse, sed nostram maledictionem duntaxat suscepisse, ut Apostolus his verbis docet, *Redemit nos de maledictione* [23], nostraque portasse peccata, ut ait Isaias [24], atque ea, ut scribit Petrus [25], corpore in lignum sustulisse. Similiter ergo si vocem *creavit* in Proverbiis audierimus, non totum Verbum creaturam esse, sed creatum induisse corpus intelligendum est, Deumque pro nobis ipsum creasse, et illi creatum corpus, nostri causa, uti scriptum est, perfecisse [26], ut in ipso renovari diique effici possemus. Quid igitur vos, o insani, adeo fefellit, ut Creatorem creaturam diceretis ? Aut unde novum hoc commentum vobis ipsis comparastis, in eoque triumphatis ? **408** Proverbia quidem dictionem, *creavit*, habent : at Filium non creatum sed genitum esse aiunt, et juxta vocis, *creavit* et *creaturæ* differentiam, quam paulo antea ex Scripturis explicavimus, illum agnoscunt Sapientiam esse unigenitam et rerum creatarum opificem, quod quidem naturæ Filii proprium est. Cum autem vocem, *creavit*, usurpant, non de ejus loquuntur natura, sed eum multarum viarum principium fieri significant, ita ut vox *creavit*, voci, fetus, opponatur : quod autem principium viarum dicitur, ipsi Verbo opponitur quatenus est unigenitum.

48. Nam si genitus est, quare illum creatum dicitis ? Nemo enim quæ creat gignere dicit, nec proprios fetus vocat creaturas. Rursus, si unigenitus est, quomodo fit ipse viarum principium ? Nam si principium omnium ipse est creatus, necesse est non jam amplius unum esse, quippe qui alios post se habeat. Siquidem Ruben qui principium fuit

A αὐτοῦ· ἴσον τῷ εἰπεῖν· Ὁ Πατὴρ σῶμά μοι κατηρτίσατο (57) καὶ εἰς ἀνθρώπους με ἔκτισεν, ὑπὲρ τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας. Καὶ γὰρ ὥσπερ Ἰωάννου ἀκούοντες, Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, οὐκ αὐτὸν (58) ὅλον σάρκα νοοῦμεν τὸν Λόγον, ἀλλὰ σάρκα ἐνδυσάμενον, καὶ γενόμενον ἄνθρωπον· ἀκούοντές τε, Χριστὸς (59) γέγονεν ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα, καὶ Τὸν μὴ γνόντα ἁμαρτίαν ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησεν, οὐκ αὐτὸ τοῦτο ὅλον κατάραν καὶ ἁμαρτίαν αὐτὸν νοοῦμεν γεγενῆσθαι, ἀλλ' ὅτι τὴν μὲν καθ' ἡμῶν (60) κατάραν ἀνεδέξατο, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, Ἐξηγόρασεν (61) ἡμᾶς ἐκ τῆς κατάρας· τὰς δὲ ἁμαρτίας ἡμῶν, ὡς μὲν ὁ Ἡσαΐας εἶπεν, ἐβάστασεν (62), ὡς δὲ ὁ Πέτρος ἔγραψεν, ἀνήνεγκεν αὐτὰς τῷ σώματι ἐπὶ τὸ ξύλον. Οὕτως ἐὰν
B ἀκούωμεν (63) ἐν ταῖς Παροιμίαις τὸ, Ἔκτισεν, οὐ δεῖ κτίσμα τῇ φύσει ὅλον νοεῖν τὸν Λόγον, ἀλλ' ὅτι τὸ κτιστὸν ἐνεδύσατο σῶμα, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἔκτισεν αὐτὸν ὁ Θεὸς, εἰς ἡμᾶς τὸ κτιστὸν αὐτῷ (64) καταρτίσας, ὡς γέγραπται, σῶμα, ἵν' ἐν αὐτῷ ἀνακαινισθῆναι καὶ θεοποιηθῆναι δυνηθῶμεν. Τί τοίνυν ὑμᾶς ἠπάτησεν, ὦ ἀνόητοι, εἰπεῖν τὸν κτίστην κτίσμα; Ἢ πόθεν (65) ἠγοράσατε ἑαυτοῖς τὸ καινὸν φρόνημα τοῦτο, καὶ ἐν αὐτῷ πομπεύετε; Αἱ γὰρ Παροιμίαι λέγουσι τὸ, ἔκτισεν (66)· ἀλλ' οὐ λέγουσι κτίσμα τὸν Υἱόν, ἀλλὰ γέννημα, καὶ κατὰ τὴν προειρημένην δὲ ἐκ τῶν Γραφῶν διαστολήν (67), λέγω τοῦ ἔκτισε καὶ τοῦ κτίσματος, τὸ μὲν ἴδιον φύσει τοῦ Υἱοῦ μονογενῆ Σοφίαν αὐτὸν καὶ δημιουργὸν τῶν κτισμάτων γινώσκουσι· τὸ δὲ, ἔκτισε, λέγουσαι, οὐκ ἐπὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ λέγουσιν, ἀλλὰ
C πολλῶν ὁδῶν ἀρχὴν αὐτὸν γίνεσθαι σημαίνουσιν (68), ὡς εἶναι ἐναντίον τό μὲν ἔκτισε τῷ γεννήματι, τὸ λεγόμενον ἀρχὴν ὁδῶν τῷ εἶναι αὐτῶν μονογενῆ Λόγον.

48. Εἰ γὰρ γέννημά ἐστι, πῶς κτίσμα λέγετε αὐτόν ; Οὐδεὶς γὰρ, ἅπερ κτίζει, λέγει γεννᾷν, οὐδὲ τὰ ἴδια γεννήματα καλεῖ κτίσματα. Πάλιν τε εἰ μονογενής ἐστι, πῶς ἀρχὴ τῶν ὁδῶν αὐτὸς γίνεται (69) ; Ἀνάγκη γὰρ, αὐτὸν ἀρχὴν τῶν πάντων κτισθέντα, μηκέτι μόνον εἶναι, ἔχοντα τοὺς μετ' αὐτὸν γενομένους. Καὶ γὰρ καὶ Ῥουβὴμ, ἀρχὴ τῶν τέκνων

[19] Hebr. x, 5. [20] Joan. i, 14. [21] Galat. v, 18. [22] II Cor. v, 21. [23] Galat. iii, 13. [24] Isa. liii, 4. [25] I Petr. ii, 24. [26] Hebr. x, 5.

(57) Sic Seguer. Reg. Felck. 2 et 4. At Gobler. et Felck. 1, κατηρτήσατο. Editi et alii, κατειργάσατο.

(58) Seguer. Gobler. et Felck. 1, οὐκ αὐτό.

(59) Seguer. ἀκούοντες δὲ ὅτι Χριστός. Editi et alii, ἀκούοντές τε Χριστός. Mox Anglican. τὸν μὴ ὄντα ἁμαρτίαν.

(60) Sic Seguer. Reg. Gobler. Felck. 1. At alii et editi, τὴν καθ' ἡμῶν. Mox Gobler. et Felck. 1, ὥς φησιν ὁ Ἀπόστολος.

(61) Seguer. et Reg. ἐξαγοράσας.

(62) Seguer. Gobler. Felck. 1 et 4, ἐβάσταξεν. Editi et alii ἐβάστασεν. Ibidem Seguer. ὁ Πέτρος ἔγραψεν. Felck. 4. ὁ Πέτρος ἔγραφεν. Gobler. Felck. 1 et 5, ὁ Πέτρος φησίν. Editi et alii, ὁ Πέτρος εἶπεν.

(63) Sic Seguer. Gobler. Felck. 1 et 4. At alii et editi, ἀκούσωμεν. Gobler. et Felck. 1, ibid. εἰ ἀκούσωμεν. Mox Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1, 4 et 5, οὐ δεῖ κτίσμα τῇ φύσει ὅλον νοεῖν. Alii et editio Commel. οὐδεὶς κτίσμα τῇ φύσει ὅλον νοεῖ.

(64) Sic Seguer. ut et Nannius legit. At alii et editi, ὁ Θεὸς εἰς ἡμᾶς, τὸ κτιστὸν αὐτῷ, virgula post ἡμᾶς.

(65) Seguer. Ἢ πότε. Gobler. et Felck. 1, Εἰ πότε. Reg. Καὶ πόθεν. Mox Seguer. καινόν, ut legit quoque Nannius. Alii et editio Commel. κενόν.

(66) Seguer. λέγουσι μὲν ἔκτισεν. Editi et alii, λόγουσι τὸ ἔκτισεν.

(67) Sic Seguer. Basil. Reg. Gobler. Felck. 1, 4 et 5. At editi et alii, τὴν διαστολήν.

(68) Sic Seguer. Gobler. Felck. 1 et 4. In aliis et editis decst, σημαίνουσιν.

(69) Seguer. αὐτοῦ. Mox idem et Reg. αὐτὸν πρῶτον τῶν πάντων.

γενόμενος, οὐκ ἦν μονογενὴς, ἀλλὰ τῷ μὲν χρόνῳ πρῶτος, τῇ δὲ φύσει καὶ τῇ συγγενείᾳ εἷς ὢν τῶν μετ' αὐτὸν ἐτύγχανεν. Οὐκοῦν εἰ καὶ ὁ Λόγος ἀρχὴ τῶν ὁδῶν ἐστι, καὶ αὐτὸς ἂν εἴη οἷαι καὶ αἱ ὁδοὶ, αἵ τε ὁδοὶ τοιαῦται (70) ἂν εἶεν οἷός ἐστι καὶ ὁ Λόγος, κἂν πρῶτος αὐτῶν τῷ χρόνῳ κτίζηται. Καὶ γὰρ καὶ πόλεως (71) ἡ ἀρχὴ τοιαύτη ἐστὶν, οἷα καὶ τὰ ἄλλα μέρη τῆς πόλεώς ἐστι, αὐτά τε τὰ μέρη, συναπτόμενα τῇ ἀρχῇ, ὁλόκληρον καὶ μίαν τὴν πόλιν ἀποτελεῖ, ὡς ἑνὸς σώματος (72) πολλὰ μέλη· καὶ οὐ τὸ μὲν αὐτῆς τῶν ποιούντων ἐστὶ, τὸ δὲ τῶν γινομένων, καὶ ὑπόκειται τῷ ἑτέρῳ μέρει, ἀλλὰ πᾶσα παρὰ τοῦ πεποιηκότος ἐπίσης ἔχει τὴν ἐπιμέλειαν καὶ συνέστηκεν. Εἰ τοίνυν καὶ ὁ Κύριος οὕτως ἀρχὴ τῶν πάντων (73) κτίζεται, ἀνάγκη μετὰ πάντων αὐτὸν μίαν τὴν κτίσιν ἀποτελεῖν, καὶ μήτε (74) διαφέρειν τῶν ἄλλων, κἂν ἀρχὴ τῶν πάντων γένηται, μήτε κύριον εἶναι τῶν ἄλλων μερῶν τῆς κτίσεως, κἂν τῷ χρόνῳ πρεσβύτερος ὢν τυγχάνῃ· μετὰ πάντων γὰρ καὶ αὐτὸς ἕνα τὸν τῆς δημιουργίας ἔχει λόγον καὶ δεσπότην. Πῶς δὲ ὅλως, εἰ κτίσμα (75) καθ' ὑμᾶς ἐστι, δύναται μόνος καὶ πρῶτος κτίζεσθαι, ὥστε καὶ ἀρχὴν εἶναι πάντων, δήλου ὄντος ἐκ τῶν προειρημένων, ὅτι ἐν τοῖς κτίσμασιν οὐδὲν ἐστιν ἔμμονον καθ' ἑαυτὸ (76) καὶ πρῶτον γενόμενον, ἀλλὰ μετὰ πάντων ἅμα τὴν γένεσιν ἔχει, κἂν τῇ δόξῃ διαφέρῃ τῶν ἄλλων; Οὐ γὰρ ἕκαστος τῶν ἀστέρων, οὐδὲ τῶν μεγάλων φωστήρων ὁ μὲν πρῶτος ὁ δὲ δεύτερος ἐφάνη, ἀλλὰ μιᾷ ἡμέρᾳ καὶ τῷ αὐτῷ προστάγματι οἱ πάντες ἐκλήθησαν εἰς τὸ εἶναι. Οὕτω καὶ τῶν τετραπόδων καὶ πετεινῶν, καὶ νηκτῶν, καὶ κτηνῶν (77) καὶ τῶν φυτῶν ἡ γένεσις ἐπλάσθη· οὕτω καὶ τὸ κατ' εἰκόνα γένος γέγονε τῶν ἀνθρώπων· εἰ γὰρ καὶ ὁ Ἀδὰμ ἐκ γῆς μόνος ἐπλάσθη, ἀλλ' ἐν αὐτῷ ἦσαν οἱ λόγοι τῆς διαδοχῆς παντὸς τοῦ γένους.

filiorum, non unigenitus erat, sed ætate quidem erat primus, natura autem et cognatione unus illorum erat, qui post ipsum nati fuere. Igitur si Verbum principium est viarum, tale profecto est quales sunt viæ: et vicissim tales sunt viæ quale ipsum est Verbum, licet tempore primum illarum creetur. Namque tale est alicujus urbis principium, qualcs sunt aliæ urbis partes, quæ partes cum ioso principio conjunctæ integram et unam urbem perficiunt, non secus ac unius corporis membra: nec vero una ejus pars inter res condentes est, alia inter conditas, alterique parti subjicitur, sed omnes simul æquali architecti cura reguntur et consistunt. Si ergo hoc etiam modo Dominus principium omnium creatur, necesse est ipsum simul cum omnibus unam perficere creatam naturam, neque ab aliis differre, etiamsi omnium sit principium, neque aliarum naturæ creatæ partium esse dominum, licet sit tempore antiquior: quippe cum ipse quoque cum aliis omnibus unam creationis rationem et dominum habeat. Porro si secundum vos creatus est, qui fieri potest ut solus et primus creetur, omniumque sit principium, cum ex his quæ dicta sunt, constet nihil per se stabile esse et primum factum, sed unamquamque rem una cum omnibus ortum habuisse, quamvis aliæ aliis præstent. Nec enim singula astra, nec majorum luminarium aliud primum, aliud secundum apparuit: sed cuncta uno die eodemque imperio vocata sunt ut essent [27]. Talis etiam quadrupedum, avium, et piscium, et plantarum origo fuit, ut et generis hominum qui ad imaginem Dei facti sunt. Nam tametsi Adam solus e terra est formatus: tamen in ipso inerant propagationis humani generis rationes et semina.

49. Ἀπὸ δὲ τῆς φαινομένης κτίσεως τοῦ κόσμου τὰ ἀόρατα αὐτοῦ τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορῶμεν, ὅτι κἀκεῖ οὐ καθ' ἕνα ἕκαστον ὁρῶμεν (78)· οὐδὲ τὸ μὲν πρῶτον, τὸ δὲ δεύτερον, ἀλλὰ ὁμοῦ πάντα κατὰ γένος συνέστη. Οὐ γὰρ ἕκαστον ἠρίθμησεν ὁ Ἀπόστολος, ὥστε εἰπεῖν, εἴτε ἄγγελος, εἴτε θρόνος, εἴτε κυριότης, καὶ ἐξουσία· ἀλλ' ὁμοῦ πάντα κατὰ τὴν τάξιν λέγει (79)· Εἴτε ἄγγελοι, εἴτε ἀρχάγγελοι, εἴτε ἀρχαί· τῶν γὰρ κτισμάτων τοιαύτη ἡ γένεσις (80). Εἴπερ οὖν, καθὰ προεῖπον,

49. Caterum ex his mundi rebus quas videmus, perspicimus quoque ejus invisibilia, operibus intellecta [28], nec singula seorsum exsistere. Non enim aliud primum aut aliud secundum, sed simul omnia secundum suum genus exstitere. Nam non singulos recensuit Apostolus, ita ut diceret, sive angelus **409** sive thronus, sive dominatio, et potestas, sed simul omnes ex ordine enumerat hujusmodi verbis: *Sive angeli, sive archangeli, sive principatus* [29]. Propria scilicet ea est rerum creatarum origo.

[27] Rom. IV, 17. [28] Rom. I, 20. [29] Coloss. I, 16.

(70) Seguer. αἵ τε ὅλαι τοιαῦται. Alii mss. αἵ τε ὁδοὶ τοιαῦται. Editi omittunt, αἵ τε ὁδοί. Ibid. Basil. Λόγος δὲ πρῶτος αὐτῶν.

(71) Seguer. Reg. Gobler. et Felc. 1, Καὶ γὰρ καὶ πόλεως. Iidem et Felck. 4, præter Regium, ἡ ἀρχή. Editi et alii, Καὶ γὰρ πόλεως ἀρχή. Paulo post, Seguer. Gobler. et Felck. 1, αὐτά τε τὰ μέρη. Reg. Basil. et Anglic. ταῦτα τὰ μέρη. Editi et alii, αὐτά τε μέρη.

(72) Felck. 2 et editi, ὡς ἄνθρωπος ἑνὸς σώματος, etc. In aliis vero mss. omnibus deest ἄνθρωπος.

(73) Seguer. Reg. Gobler. Felck. 1 et 4, ἀρχὴ πάντων. Editi aliique, ἀρχὴ τῶν πάντων. Ibid. Seguer. κτίζηται.

(74) Seguer. Gobler. Anglic. Felck. 1 et 4, μήτε. Editi et alii, μή. Paulo post, Seguer. γίνηται.

(75) Sic Seguer. Reg. Basil. Anglic. Felck. 4 et 5. At alii et editio Commel. Πῶς δὲ ὅλως εἰς κτίσμα, etc., mendose. Mox Basil. πρῶτος γίνεσθαι.

(76) Sic Seguer. Gobler. et Felck. 1. At alii et editio Commel. οὐδέ ἐστιν ἓν μόνον καθ' ἑαυτό, etc.

(77) Seguer. omittit καὶ κτηνῶν.

(78) Ὁρῶμεν abest a Seguer.

(79) Sic Seguer. Gobler. et Felck. 1. In aliis et editis deest λέγει.

(80) Seguer. τοιαύτη γένεσις.

Igitur si, ut dixi, Verbum creatum esset, non prius sed una cum aliis virtutibus factum fuisset, quantumvis iisdem gloria antecellat. Ita enim se res habet in cæteris, quæ nempe simul factæ fuerunt, nullaque inter illas prima est vel secunda, licet gloria inter se differant, ita ut aliæ quidem a dextris, aliæ circum, aliæ a sinistris, sed tamen omnes simul Deum laudent, et Domino ministrent. Quocirca si Verbum creatum est, nec primum nec principium aliorum esse potest. Si vero ante res omnes est, uti revera est, ipsumque solum primum est et Filius est : non igitur secundum naturam omnium est principium. Nam inter omnia etiam omnium principium numeratur. Quod si principium non est ; nec etiam creatum est, sed patet ipsum substantia et natura a rebus quidem creatis differre, aliudque ab illis esse, solius autem et veri Dei similitudinem esse et imaginem, solum denique et ipsum exsistere. Hinc ipsum inter res creatas non colloc ant Scripturæ. Imo David eos, qui id vel agere cogitant, his verbis arguit : *Quis similis tui in diis, Domine* [30] ? et : *Quis similis erit Domino in filiis Dei* [31] ? Et Baruch : *Hic est Deus noster, non æstimabitur alius adversus eum* [32]. Enimvero hic creat, illa autem creantur. Proprium ille est naturæ Patris Verbum et Sapientia : res vero factæ, cum antea non essent, per ipsum Verbum fuerunt productæ.

50. Hæc igitur quæ tam crebro jactitatis verba, Filius res est creata, vera nullo modo sunt, sed merum vestræ mentis commentum est, vosque Salomon ipse increpat quod sæpe illius auctoritate false abusi fueritis. Neque enim docuit Filium rem creatam esse, sed fetum et sapientiam Dei, ut ex his ejus verbis clarum est : *Deus sapientia fundavit terram* [33] ; et : *Sapientia ædificavit sibi ipsi domum* [34]. Quin etiam locus, quem hic expendimus, vestram plane confutat impietatem. Nam scriptum est : *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua* [35]. Igitur si ipse est ante omnia, dicit autem, *creavit me*, non ut opera faciam, sed *in opera* : vel id, quod ista voce, *creavit*, significatur, ipso est posterius vel ipse operibus posterior videbitur, quippe qui illa, cum creatur ipse, jam ante se exsistentia reperiat, et quorum causa idem ipse creetur. Quæ si vera sunt, qui potest fieri, ut ipse

A κτίσμα ἦν ὁ Λόγος, ἔδει μὴ πρῶτον αὐτῶν, ἀλλὰ μετὰ τῶν ἄλλων (81) δυνάμεων ἅμα γίνεσθαι, κἂν τῇ δόξῃ πλέον τῶν ἄλλων ὑπερέχῃ· οὕτω γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων εὑρεῖν ἔστιν, ὅτι ἅμα μὲν γεγόνασι, καὶ οὐκ ἔστι πρῶτος ἢ δεύτερος, διαφέρουσι δὲ ἀλλήλων ἐν δόξῃ, καὶ οἱ μὲν ἐκ δεξιῶν, οἱ δὲ κύκλῳ, καὶ ἄλλοι ἐξ ἀριστερῶν, καὶ πάντες ὑμνοῦσιν, ἅμα, καὶ παρεστήκασι λειτουργοῦντες τῷ Κυρίῳ. Οὐκοῦν εἰ κτίσμα ἐστὶν ὁ Λόγος, οὐ πρῶτος ἂν εἴη, οὐδὲ ἀρχὴ τῶν ἄλλων· εἰ δὲ πρὸ πάντων ἐστὶν, ὥσπερ οὖν καὶ ἔστι, καὶ μόνος αὐτὸς πρῶτος καὶ Υἱός ἐστιν, οὐκ ἄρα οὐδὲ ἀρχὴ τῶν πάντων (82) τῇ οὐσίᾳ ἐστίν· ἐν γὰρ τοῖς πᾶσι καὶ ἡ ἀρχὴ τῶν πάντων συναριθμεῖται. Εἰ δὲ μὴ ἀρχή ἐστιν, οὐδὲ κτίσμα ἐστὶν, ἀλλ' εὔδηλον ἂν εἴη, ὡς τῇ οὐσίᾳ καὶ τῇ φύσει τῶν μὲν κτισμάτων διέστηκε, καὶ
B ἄλλος ἐστὶν αὐτῶν· τοῦ δὲ μόνου καὶ ἀληθινοῦ Θεοῦ ὁμοίωσις καὶ εἰκών ἐστι, μόνος καὶ αὐτὸς ὑπάρχων. Διὰ τοῦτο γοῦν οὐδὲ τοῖς κτίσμασιν αὐτὸν συντάττουσιν αἱ Γραφαί· ἀλλ' ὁ μὲν Δαυὶδ (83) ἐπιπλήττει τοῖς τοιοῦτον αὐτὸν κἂν ἐνθυμεῖσθαι τολμῶσι, λέγων· Τίς ὁμοιός σοι ἐν θεοῖς, Κύριε ; καὶ· Τίς ὁμοιωθήσεται τῷ Κυρίῳ ἐν υἱοῖς Θεοῦ ; Ὁ δὲ Βαρούχ. Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν. Ὁ μὲν γὰρ κτίζει, τὰ δὲ κτίζεται· καὶ ὁ μὲν τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἴδιός ἐστι Λόγος καὶ Σοφία· τὰ δὲ γενόμενα, οὐκ ὄντα πρότερον (84), δι' αὐτοῦ τοῦ Λόγου πεποίηται.

50. Τὸ ἄρα πολυθρύλλητον παρ' ὑμῶν εἰρημένον, Κτίσμα ἐστὶν ὁ Υἱὸς, οὐκ ἔστιν ἀληθὲς, ἀλλ' ὑμῶν
C φαντασία μόνη, καὶ κατηγορεῖσθε παρὰ τοῦ (85) Σολομῶνος, ὅτι πολλάκις αὐτοῦ κατεψεύσασθε. Οὐ γὰρ εἴρηκεν αὐτὸν κτίσμα, ἀλλὰ γέννημα καὶ σοφίαν Θεοῦ, λέγων. Ὁ Θεὸς τῇ σοφίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν· καὶ· Ἡ Σοφία ᾠκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ῥητὸν (86) ἐξεταζόμενον ἐλέγχει τὴν δυσσέβειαν ὑμῶν· γέγραπται γάρ· Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Οὐκοῦν εἰ πρὸ πάντων ἐστὶν αὐτὸς, λέγει δὲ, ἔκτισέ με, οὐχ ἵνα ποιήσω τὰ ἔργα, ἀλλ' εἰς τὰ ἔργα, ἤ δεύτερόν ἐστιν αὐτοῦ τὸ ἔκτισεν, ἢ φανήσεται δεύτερος αὐτὸς τῶν ἔργων, εὑρίσκων αὐτὰ κτιζόμενος ἤδη πρὸ αὐτοῦ ὑφεστῶτα (87), ἐφ' ἃ καὶ γίνεται. Εἰ δὲ τοῦτο, πῶς ἔτι πρὸ πάντων ἐστὶν αὐτός ; Πῶς δὲ καὶ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ἐν αὐτῷ συνέστηκεν ; Ἰδοὺ γὰρ καθ' ὑμᾶς καὶ πρὸ αὐτοῦ συνεστήκει τὰ ἔργα, εἰς ἃ

[30] Psal. LXXXII, 2 ; LXXXV, 8. [31] Psal. LXXXVIII, 7. [32] Baruch III, 36. [33] Prov. III, 19. [34] Prov. IX, 1. [35] Prov. VIII, 22.

(81) Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1, 4 et 5. At alii et editi, μετ' ἄλλων. Paulo post, editi, ἐπὶ τῶν ἄλλων κτισμάτων. In Seguer. recte deest vox κτισμάτων, nec eam videtur legisse Nannius : vertit enim : *Ita enim se rem habere etiam in aliis inveneris*. Porro τῶν ἄλλων referendum esse ad vocem δυνάμεων, patet ex his quæ ibidem sequuntur. Nec obstat quod masculinum genus ibi usurpetur : nam notum est sæpe Athanasium rationem generis non habere, sed rerum duntaxat.

(82) Gobler. et Felc. 1. καὶ Υἱός ἐστιν· ἐν γὰρ τοῖς πᾶσι, etc., male, omissis intermediis.

(83) Sic Seguer, Gobler. Felc. 1 et 4. Alii et
D editi, ἀλλὰ μὴν καὶ ὁ Δαυὶδ. Mox Seguer. Gobler. et Felck. 1, καὶ· Τίς ὁμοιωθήσεται, ut et Psalmista habet. Item Felck. 5, anonym. ὁμοιωθήσεται. Editi et alii, ἢ τίς ὅμοιος.

(84) Reg. et Felck. 5, πρῶτον. Mox Seguer. Gobler. Felck. 1 et 5, πολυτρύλητον.

(85) Τοῦ deest in Gobler. et Felck. 1. Iidem et Seguerian. Reg. Felck. 4 et 5, Σολομῶνος. Alii et editio Commel. Σαλομῶνος.

(86) Sic Seguer. Reg. Gobler. Felck. 1 et 5. At alii et editio Commel. αὐτὸ δὲ ῥητόν.

(87) Reg. Gobler. Felck. 1 et 4, συνεστῶτα.

κτίζεται καὶ ἀποστέλλεται. Ἀλλ' οὐκ ἔστιν οὕτω. A sit ante omnia? Quomodo porro omnia per ipsum
μὴ γένοιτο ! Ψευδὴς ἐστι τῶν αἱρετικῶν (88) ἡ διάνοια. Οὐ γὰρ κτίσμα ἐστὶν, ἀλλὰ κτίστης μέν ἐστιν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος· τότε δὲ λέγει παροιμιωδῶς, ἔκτισέ με, ὅτε τὴν κτιστὴν ἐνεδύσατο σάρκα. Καὶ τοῦτο πάλιν δυνατόν ἐστι καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ῥητοῦ διανοεῖσθαι. Υἱὸς γὰρ ὢν καὶ Πατέρα τὸν Θεὸν ἔχων, αὐτοῦ γὰρ ἴδιόν ἐστι γέννημα, ὅμως Κύριον νῦν (89) ὀνομάζει τὸν Πατέρα· οὐχ ὅτι δοῦλος ἦν, ἀλλ' ὅτι τὴν τοῦ δούλου μορφὴν (90) ἀνέλαβεν. Ἔπρεπε γὰρ αὐτὸν, ὥσπερ ὄντα Λόγον ἐκ τοῦ Πατρὸς, Πατέρα τὸν Θεὸν καλεῖν· τοῦτο γὰρ ἴδιον (91) υἱοῦ πρὸς πατέρα· οὕτως ἐλθόντα τελειῶσαι τὸ ἔργον, καὶ δούλου λαβόντα μορφὴν, Κύριον ὀνομάζειν τὸν Πατέρα. Καὶ ταύτην τὴν διαφορὰν αὐτὸς ἐδίδαξε μετὰ καλῆς τῆς διαστολῆς, λέγων ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις· Ἐξομολογοῦμαί σοι, Πάτερ· εἶτα· Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. Ἑαυτοῦ μὲν γὰρ εἶναι Πατέρα τὸν Θεὸν λέγει, τῶν δὲ κτισμάτων αὐτὸν Κύριον ὀνομάζει· ὡς ἐκ τούτου δείκνυσθαι λευκῶς, ὅτι, ἡνίκα τὸ κτιστὸν (92) ἐνεδύσατο, τότε τὸν Πατέρα καλεῖ Κύριον. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τῇ προσευχῇ τοῦ Δαυὶδ τὴν αὐτὴν διαφορὰν σημαίνει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, διὰ τῶν Ψαλμῶν λέγον· Διὸς τὸ κράτος σου τῷ παιδί σου, καὶ σῶσον τὸν υἱὸν τῆς παιδίσκης σου. Ἄλλος γάρ ἐστιν ὁ φύσει καὶ ἀληθινὸς παῖς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἄλλα τὰ τῆς παιδίσκης τέκνα, ἥτις ἐστὶ τῶν γενητῶν ἡ φύσις (93). Διὸ καὶ ὁ μὲν, ὡς Υἱὸς, ἔχει τὸ πατρικὸν κράτος, τὰ δὲ, σωτηρίας ἐστὶ δεόμενα.

facta sunt [36] et in ipso constituta [37]? Namque secundum vos ante eum exstiterunt opera, quorum causa ipse est creatus, et ad quæ missus fuit. Verum non ita se res habet: absit. Falsa hæc est hæreticorum sententia. Nec enim Dei Verbum res est creata, sed creator ipse est: tunc autem proverbii instar ait, *Dominus creavit me*, cum creatam induit carnem, ut etiam ex hoc ipso loco potest intelligi. Tametsi enim Filius est, et Deum habet Patrem, cum proprius ejus sit fetus: tamen Patrem hoc in loco Dominum appellavit, non quia servus esset, sed quia 410 servi formam accepit. Quippe quemadmodum, quatenus Verbum est ex Patre, Deum convenienter Patrem appellat: namque id proprium filii est erga patrem: ita cum opus venit absoluturus, et servi formam accepit, Patrem Dominum dicere eum omnino decuit. Hujusmodi porro discrimen suos ipse discipulos distincte admodum hisce Evangelii verbis docuit: *Confiteor tibi, Pater*; deinde: *Domine cœli et terræ* [38]. Namque et Deum sui ipsius Patrem esse testatur, et eumdem rerum creatarum Dominum appellat: ita ut ex hoc loco perspicuum sit eum, cum naturam creatam accepit, tunc Patrem appellasse Dominum. Quin etiam idem discrimen in Davidis oratione sanctus declarat Spiritus, sic in Psalmis loquens: *Da imperium tuum puero tuo, et salvum fac filium ancillæ tuæ* [39]. Siquidem alius est naturalis et verus Dei Filius, et alii sunt ancillæ liberi, qualis est videlicet rerum factarum natura. Hinc ille tanquam Filius, paterno gaudet imperio: hæ autem, salute opus habent.

51. Εἰ δ' ὅτι παῖς ἐκλήθη, φλυαροῦσι, γινωσκέτωσαν, ὅτι καὶ Ἰσαὰκ παῖς ὠνομάσθη τοῦ Ἀβραὰμ, καὶ ὁ υἱὸς τῆς Σουμανίτιδος (94) παιδάριον ἐκλήθη. Εἰκότως ἄρα, δούλων ἡμῶν ὄντων, ὅτε γέγονεν ὡς ἡμεῖς (95), Κύριον τὸν Πατέρα καλεῖ καὶ αὐτὸς, ὡς ἡμεῖς· καὶ τοῦτο δὲ φιλανθρωπευόμενος οὕτω πεποίηκεν, ἵνα καὶ ἡμεῖς, δοῦλοι κατὰ φύσιν ὄντες, καὶ δεξάμενοι τὸ πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, θαῤῥήσωμεν τὸν φύσει Κύριον ἑαυτῶν, τοῦτον τῇ χάριτι Πατέρα καλεῖν, Ἀλλ' ὥσπερ ἡμεῖς τὸν Κύριον Πατέρα καλοῦντες, οὐκ ἀρνούμεθα τὴν κατὰ φύσιν δουλείαν· αὐτοῦ γάρ ἐσμεν ἔργα, καὶ αὐτὸς ἐποίησεν ἡμᾶς καὶ οὐχ ἡμεῖς οὕτως ὅταν ὁ Υἱὸς τὴν τοῦ δούλου (96) μορφὴν λαμβάνων λέγῃ, Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, μὴ ἀρνείσθωσαν τὴν ἀϊδιότητα τῆς τούτου θεότητος,

51. Quod si idcirco quod puer sit vocatus, nugari velint et rixari, discant Isaac puerum quoque Abrahæ appellatum esse [40], et filium Sunamitidis puerulum fuisse dictum [41]. Merito itaque cum nos servi simus, ille nostri factus similis, Patrem quoque Dominum, sicuti nos, vocat: quod profecto summæ suæ erga nos benignitatis argumentum voluit esse, ut scilicet nos, qui natura servi sumus, spiritu Filii accepto, illum qui natura noster est Dominus, gratia Patrem appellare auderemus. Verum quemadmodum nos cum Dominum Patrem appellamus, non tamen inficiamur servos nos natura esse; ejus siquidem opera sumus, ipseque fecit nos et non ipsi nos [42]: ita cum Filius forma servi accepta ait, *Dominus creavit me initium viarum suarum*, non idcirco

[36] Joan. I, 3. [37] Coloss. I, 17. [38] Matth. XI, 25. 18. [42] Psal. XCIX, 3.
[39] Psal. LXXXV, 16. [40] Genes. XXI, 8. [41] IV Reg. IV,

(88) Editi et Felck. 2, τῶν γὰρ αἱρετικῶν. Alii mss. τῶν αἱρετικῶν.

(89) Sic Seguer. Anglic. et Felck. 4. At νῦν abest ab aliis et editis.

(90) Seguer. τὴν δούλου μορφήν. Editi et alii, τὴν τοῦ δούλου.

(91) Sic Seguer. Gobler. Felck. 1 et 4. Editi vero et alii, τοῦτο γὰρ καὶ ἴδιον. Ibid. Felck. 2, et editio Commel. ἴδιον Υἱοῦ μορφὴν λαβόντα, Κύριον ὀνομάζειν, etc. Cæteri mss. ut in textu habetur.

(92) Anglic. et Reg. τὸν κτιστόν. Mox Seguer. et Reg. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τῇ. Editi et alii, Καὶ γὰρ ἐν τῇ. Ibid. Seguer. Reg. Felck. 4 et 5, τὴν αὐτὴν διαφοράν. Cæteri et editi, αὐτὴν τὴν διαφοράν.

(93) Seguer. γενητῶν φύσις. Ibid. idem, Reg. Gobler. et Felck. 1, Διὸ καὶ ὁ μὲν, ὡς Υἱός. Alii et editio Commel. Διὸ καὶ ὁ μὲν Υἱός.

(94) Mss. omnes, Σουμανίτιδος. Editi Σουναμίτιδος. Apud Scripturam legitur Reg. 4, Σωμανίτις. Vulgata habet, *Sunamitis*, juxta Hebræum textum.

(95) Gobler. et Felck. 1, ὡς ἡμεῖς καὶ τοῦτο, omiss. intermediis. Ibidem Seguer. Anglic. et Felc. 4, καὶ τοῦτο δὲ φιλανθρωπευόμενος. In aliis et editis δὲ deest.

(96) Seguer. ὅταν Υἱὸς τὴν δούλου. Mox idem, Gobler. Felck. 1 et 5, ἔκτισέ με, μὴ ἀρνείσθωσαν.

ejus divinitatis æternitatem negare debent, vel in principio Verbum fuisse, omniaque per ipsum esse facta, et in ipso creata omnia esse. Hac autem Proverbiorum sententia, non Verbi natura, uti jam dixi, sed humanitas significatur. Nam si in opera se creatum esse dicit, manifestum est eum hisce verbis nolle suam indicare naturam, sed suam tantummodo in opera administrationem, quod quidem posterius est quam esse. Res enim creatæ primo ac præcipue ea de causa sunt factæ ut sint et exsistant, secundo vero habent ut agant quæcunque imperaverit Verbum, ut in omnibus licet perspicere. Siquidem Adam creatus est, non ut ageret, sed ut primum esset homo; nam postea agendi præceptum accepit. Noe similiter non propter arcam creatus est, sed ut primum esset et fieret homo : nam postea arcam jussus est fabricari : idemque in aliis singulis quisque potest animadvertere. Etenim magnus ille Moyses primum factus homo est, deinde populi imperium illi est concreditum. Idem ergo hic pariter licet intelligere. Vides enim Filium non creari ut sit : **411** sed *in principio* quidem *erat Verbum*, postea vero in opera eorumque administrationem mittitur. Etenim antequam facta essent opera, semper erat Filius, necdum tamen necesse erat eum creari. Postquam autem creata sunt opera, ac deinde administratione ad illa restauranda opus fuit : tunc etiam seipsum obtulit Verbum, eoque sese domisit, ut operum simile fieret : quod utique per vocem, *creavit*, nobis voluit significare. Simile item aliquid per Isaiam prophetam his verbis docet : *Et nunc hæc dicit Dominus, qui me ex utero servum sibi formavit, ut Jacob et Israel ad ipsum congregarem, congregabor et glorificabor coram Domino* [43].

52. Ecce etiam hic non ut esset formatur, sed ut tribus congregaret, quæ antequam ipse formaretur exsistebant. Nam ut illic scriptum est, *creavit*, ita hic, *formavit*, dicitur ; et ut illic additur, *in opera*, ita hic sequitur, *ut congregarem*. Quocirca clarissi-

[43] Isa. XLIX, 3.

A καὶ ὅτι ἐν ἀρχῇ μὲν ἦν ὁ Λόγος, καὶ πάντα δι' αὐτοῦ γέγονε, καὶ ἐν αὐτῷ τὰ πάντα ἐκτίσθη. Τὸ δὲ ἐν ταῖς Παροιμίαις ῥητὸν, καθὰ προεῖπον, οὐ τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινον τοῦ Λόγου σημαίνει· εἰ γὰρ εἰς ἔργα φησὶν ἐκτίσθαι, φαίνεται μὴ τὴν οὐσίαν ἑαυτοῦ (97) σημαίνει θέλων, ἀλλὰ τὴν εἰς τὰ ἔργα αὐτοῦ οἰκονομίαν γενομένην, ὅπερ δεύτερόν ἐστι τοῦ εἶναι. Τὰ γὰρ γινόμενα καὶ κτιζόμενα προηγουμένως ἕνεκα τοῦ εἶναι καὶ τοῦ ὑπάρχειν (98) πεποίηται, καὶ δεύτερον ἔχουσι τὸ ποιεῖν, περὶ ὧν ἂν αὐτοῖς ὁ Λόγος προστάττῃ, ὡς ἐπὶ πάντων ἔστιν ἰδεῖν τὸ τοιοῦτον. Ἀδὰμ γὰρ ἐκτίσθη, οὐχ ἵνα ἐργάζηται, ἀλλ' ἵνα πρῶτον ὑπάρχῃ (99) ἄνθρωπος· μετὰ ταῦτα γὰρ ἔλαβε τὴν ἐντολὴν τοῦ ἐργάζεσθαι. Νῶε δὲ ἐκτίσθη οὐ διὰ τὴν κιβωτὸν, ἀλλ' ἵνα πρῶτον

B ὑπάρχῃ καὶ ἄνθρωπος γένηται· μετὰ ταῦτα γὰρ ἔλαβεν ἐντολὴν κατασκευάσαι (1) τὴν κιβωτόν· καὶ ἐφ' ἑκάστου δὲ ζητῶν ταῦτα εὕροι τις. Καὶ γὰρ καὶ Μωϋσῆς ὁ μέγας πρῶτον ἄνθρωπος γέγονε (2), καὶ δεύτερον τὴν ἡγεμονίαν τοῦ λαοῦ πεπίστευται. Οὐκοῦν καὶ ἐνταῦθα τοῦτο νοεῖν ἔξεστιν· ὁρᾷς γὰρ, ὅτι οὐκ εἰς τὸ εἶναι κτίζεται, ἀλλ' ἐν ἀρχῇ μὲν ἦν ὁ Λόγος, μετὰ ταῦτα δὲ εἰς τὰ ἔργα πέμπεται, καὶ τὴν τούτων οἰκονομίαν· καὶ γὰρ πρὶν γενέσθαι τὰ ἔργα (3), ἦν μὲν ἀεὶ ὁ Υἱὸς, οὔπω δὲ χρεία ἦν αὐτὸν καὶ κτισθῆναι. Ὅτε δὲ ἐκτίσθη τὰ ἔργα, καὶ χρεία μετὰ ταῦτα (4) γέγονε τῆς εἰς διόρθωσιν αὐτῶν οἰκονομίας· τότε δὴ καὶ ὁ Λόγος δέδωκεν ἑαυτὸν εἰς τὸ συγκαταδῆναι καὶ ὁμοιωθῆναι τοῖς ἔργοις· ὅπερ διὰ μὲν τῆς,

C ἔκτισε, λέξεως, ἡμῖν δεδήλωκε (5), διὰ δὲ τοῦ προφήτου Ἡσαΐου τὸ ὅμοιον σημαίνει θέλων, πάλιν λέγει· Καὶ νῦν οὕτω λέγει Κύριος, ὁ πλάσας με ἐκ κοιλίας δοῦλον ἑαυτῷ, (6), τοῦ συναγαγεῖν τὸν Ἰακὼβ πρὸς αὐτὸν, καὶ Ἰσραὴλ· συναχθήσομαι καὶ δοξασθήσομαι ἐναντίον Κυρίου.

52. Ἰδοὺ καὶ ἐνταῦθα οὐκ εἰς τὸ εἶναι πλάττεται, ἀλλ' ἕνεκα τοῦ συναγαγεῖν τὰς φυλὰς, τὰς καὶ πρὸ τοῦ πλασθῆναι τοῦτον ὑπαρχούσας. Ὥσπερ (7) γὰρ ἐκεῖ τὸ, ἔκτισεν, οὕτως ὧδε τὸ, ἔπλασε· καὶ ὡς ἐκεῖ, εἰς τὰ ἔργα, οὕτως ὧδε, εἰς τὸ συναγαγεῖν· ὥστε

(97) Seguer. et Reg. αὐτοῦ. Mox iidem et Felck. 5, εἰς τὰ ἔργα αὐτοῦ. Editi et alii τά et αὐτοῦ omittunt.

(98) Seguer. καὶ ὑπάρχειν. Ibid. mss. καὶ δεύτερον. In editis et aliis καὶ deest. Mox Seguer. et Reg. περὶ ὧν ἂν αὐτοῖς ὁ Λόγος προστάττῃ. Cæteri mss. περὶ ὧν ἂν ὁ Λόγος αὐτῶν προστάττῃ. Editio Commel. περὶ ὧν ἂν ὁ Λόγος αὐτῶν προστάττῃ.

(99) Sic Seguer. Reg. Felck. 4 et 5, sed Seguer. ὑπάρχοι. At editi, ὑπάρχῃ καὶ ἄνθρωπος γένηται. Mox Seguer. Νῶέ τε.

(1) Gobler. et Felck. 1, ἐντολὴν τοῦ ἐργάζεσθαι καὶ κατασκευάσαι. Ibidem iidem, καὶ ἐφ' ἑκάστου ζητῶν τοῦτο εὕροι τις ἂν. Καὶ γάρ, etc. Felck. 4, ζητῶν τοῦτ' ἂν εὕροι τις ἀν· καὶ γάρ, etc.

(2) Seguer. Gobler. Felck. 1 et 4, ἄνθρωπος γέγονε. Alii et editi, ἄνθρωπος γεγένηται. Mox Seguer. Reg. Gobler. Felck. 1 et 4, ἡγεμονίαν τοῦ λαοῦ, ut et Nannius legit. Editi et alii, ἡγεμονίαν τοῦ Λόγου. Ibidem mss. τοῦτο νοεῖν. Editio Commel. τοῦτον νοεῖν.

(3) Sic Seguer. Reg. Goblerian. et Felc. 1, et mox, οὔπω δὲ χρεία. Cæteri et editi, καὶ γὰρ καὶ

D πρὶν γενέσθαι... οὕτω δὲ χρεία. In Felc. 4, deest τὰ ἔργα.

(4) Sic Seguer Gobler. Felc. 1 et 4 ut et legendum esse monet Anglic. in margine. Alii et editi, τὰ πάντα.

(5) Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4, δέδωκε, mendose. Paulo post Seguerian. et Felc. 4, πάλιν ἔλεγε.

(6) Basil. ἑαυτοῦ. Mox Seguer. ut et Scriptura, πρὸς αὐτὸν, καὶ Ἰσραήλ. Reg. vero et editio Commel. πρὸς Ἰσραήλ. Ibid. Seguerian. Felc. 4, ἐναντίον Κυρίου. Editi et alii, ἔναντι Κυρίου. Item ibid. Felc. 2 et editio Commel. Ἰδοὺ ἐνταῦθα.

(7) Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 5, ὥσπερ. Iidemque et Reg. ac Felc. 4, οὕτως ὧδε. Editi et alii, ὡς γὰρ ἐκεῖ τὸ ἔκτισεν, ὧδε, etc.

πανταχόθεν φαίνεσθαι τοῦ εἶναι τὸν Λόγον δεύτερον λέγεσθαι τὸ, ἔκτισε, καὶ τὸ, ἔπλασε (8). Καὶ γὰρ ὥσπερ πρὸ τῆς πλάσεως ὑπῆρχον αἱ φυλαὶ δι' ἃς καὶ ἐπλάσθη· οὕτως ὑπάρχειν καὶ τὰ ἔργα φαίνεται, εἰς ἃ καὶ ἐκτίσθη. Καὶ ὅτε μὲν ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, οὕπω ἦν τὰ ἔργα, καθὰ προεῖπον· ὅτε δὲ τὰ ἔργα γέγονε, καὶ ἡ χρεία ἀπῄτησε, τότε τὸ, ἔκτισεν, εἴρηται. Καὶ ὥσπερ ἂν εἴ τις (9) υἱὸς, παραπολομένων κτημάτων καὶ παρὰ πολεμίοις ὄντων, ἐξ ἀμελείας αὐτῶν, χρείαζ τε (10) καταλαβούσης εἰ πέμποιτο παρὰ τοῦ πατρὸς συλλαβέσθαι καὶ συναγαγεῖν αὐτά· καὶ οὕτος ἀπερχόμενος, ἐπενδιδύσκοιτο τὴν ὁμοίαν ἐκείνων ἐσθῆτα, καὶ σχηματίζοι ἑαυτὸν, ὡς ἐκεῖνοι, ἵνα μὴ ὡς δεσπότην αὐτὸν ἐπιγνόντες (11) οἱ κατέχοντες φύγωσι, καὶ κωλυθῇ κατελθεῖν καὶ πρὸς τοὺς ὑπὸ γῆν κρυπτομένους παρ' ἐκείνων· εἶτα εἴ τις πυνθάνοιτο τούτου (12)· Διὰ τί οὕτως ; ὁ τοιοῦτος εἶπεν ἄν (13)· Ὁ πατὴρ οὕτω με ἔπλασε καὶ κατήρτισεν εἰς τὰ ἔργα αὐτοῦ· λέγων τε οὕτως, οὔτε δοῦλον ἑαυτὸν οὔτε ἕνα τῶν ἔργων εἶναι (14) σημαίνει· οὔτε δὲ τὴν ἀρχὴν τῆς γενέσεως αὐτοῦ λέγει, ἀλλὰ τὴν ὕστερον αὐτῷ δοθεῖσαν εἰς τὰ ἔργα φροντίδα· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ Κύριος, ἐπενδυσάμενος (15) τὴν ἡμετέραν σάρκα, καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, εἰ ἐρωνηθείη παρὰ τῶν οὕτως αὐτὸν ὁρώντων καὶ θαυμαζόντων, εἴποι ἄν (16)· Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ· καί· Ἔπλασέ με τοῦ συναγαγεῖν τὸν Ἰσραήλ. Τοῦτο δὲ πάλιν καὶ τὸ Πνεῦμα προσημαῖνον ἐν Ψαλμοῖς ἔλεγε· Κατέστησας αὐτὸν ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου· ὅπερ καὶ περὶ ἑαυτοῦ σημαίνων αὐτὸς (17) ὁ Κύριός φησιν· Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ Σιὼν ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ· ὥσπερ δὲ, ὅτε ἐπέλαμψε σωματικῶς τῇ Σιὼν, οὐκ ἀρχὴν εἶχεν (18) εἶναι οὐδὲ τοῦ βασιλεύειν· ἀλλὰ ὢν Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ ἀίδιος βασιλεὺς, κατηξίωσεν ἀνθρωπίνως ἐπιλάμψαι τὴν βασιλείαν ἑαυτοῦ (19) καὶ ἐν τῇ Σιὼν, ἵνα, ἀπὸ τῆς βασιλευούσης ἐν αὐτοῖς ἁμαρτίας λυτρωσάμενος αὐτούς τε καὶ ἡμᾶς, ποιήσῃ ὑπὸ τὴν πατρικὴν βασιλείαν ἑαυτοῦ· οὕτω καθιστάμενος εἰς τὰ ἔργα, οὐκ εἰς τὰ μηδέπω ὄντα, ἀλλ' εἰς τὰ ἤδη ὄντα καὶ δεόμενα διορθώσεως καθίσταται.

53. Τὸ ἄρα, ἔκτισε, καὶ τὸ, ἔπλασε, καὶ τὸ, κατ-

A mum undelibet est nonnisi posterius quam fuerit Verbum, hæc verba, *creavit*, et *formavit* de illo enuntiari. Nam quemadmodum antequam Filius formaretur, tribus exsistebant, propter quas formatus ipse est: sic etiam opera, quorum causa creatus est, prius patet exstitisse. Præterea cum in principio esset Verbum, nondum, ut dixi, erant opera: cum autem facta sunt opera, et exegit necessitas, tunc dictum est, *creavit*. Ac quemadmodum si aliquis filius, servis perditis et apud hostes ipsorum negligentia detentis, cogente necessitate a patre mitteretur, ut illos adjuvaret et reduceret, illeque in itinere similem illorum indueret vestem, eodemque ac illi se appellaret nomine, ne forte hi, qui servos retinerent, ipso ut domino agnito, fugerent,

B ipseque hoc pacto prohiberetur ad servos subter terram ab illis occultatos accedere: si quis deinde ab eo sciscitaretur, quare ita egisset, recte responderet: Sic me formavit et comparavit pater in opera sua: quibus quidem verbis neque se servum aut unum ex operibus esse significaret; nec etiam sui ortus indicaret principium, sed tantum commissam sibi postea operum curam. Simili ratione si Dominus, nostra induta carne [44], et figura inventus ut homo, ab his interrogaretur qui ipsum eo in statu suspiciunt et admirantur, responderet: *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua*, et: *Formavit me ut congregarem Israel*. Idem autem ipse quoque Spiritus in Psalmis prænuntians aiebat: *Constituisti eum super opera manuum*

C *tuarum* [45]: quod et Dominus de seipso his confirmat verbis: *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus* [46]. Porro quemadmodum cum monti Sion corpore illuxit, tunc non incœpit esse aut regnare: sed cum esset ipse Verbum et rex sempiternus, humaniter voluit suum regnum illucere quoque in Sion, ut scilicet et nos et illos a peccato, quod in eis regnabat, 112 redimeret, et in paternum sui imperium redigeret: qua utique ratione in opera est constitutus, non quæ nondum essent, sed quæ jam exsisterent, et emendatione indigerent.

53. Igitur hæ dictiones, *creavit*, *formavit*, et

[44] Philipp. II, 8. [45] Psal. VIII, 7. [46] Psal. II, 6.

(8) Seguerian. Goblerian. Felc. 1, πεπλάσθαι. Alii et editi, ἔπλασε.

(9) Sic Seguer. Anglic. Gobler. Felc. 1 et 4. At editi et alii, ὥσπερ ἄν τις. Ibid. Seguer. Gobler. Felc. 1 et 5, παραπολομένων. Felc. 4, παραπολλυμένων.

(10) Seguer. et Felc. 4, χρείας δέ. Editi et alii, χρείας τε. Ibid. mss. omnes, εἰ πέμποιτο. Editio Commel. omittit εἰ.

(11) Seguerian. αὐτὸν ἐπιγνόντες. Cæteri et editi, ἑαυτῶν ἐπιγινώσκοντες. Mox Seguer. Goblerian. et Felc. 1, ὑπὸ γῆν. Editi et alii, ἐπὶ γῆν.

(12) Seguerian. ἐπυνθάνετο. Ibid. idem et Reg. διὰ τί οὕτως, ὁ τοιοῦτος, etc. In editis vero nulla interponitur distinctio. Edit. Commel. mendose præterea habet, διὰ τὸ οὕτως.

(13) Sic Seguerian. Reg. Gobler. Felc. 1 et 4. D Editi, εἴποιεν. Ibid. Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, κατήρτησεν. Felc. 4, κατήγαγεν.

(14) Εἶναι, deest in Seguer. qui mox, τῆς γενέσεως ἑαυτοῦ.

(15) Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4, ἐπενδυσάμενος.

(16) Seguer. et Felc. 4, εἴποιεν ἄν. Editi et alii, εἴποι ἄν.

(17) Αὐτὸν abest a Seguerian.

(18) Sic Seguerian. Goblerian. Felc. 1, 4 et 5, qui ultimus, ὢν ὁ Λόγος. Alii et editio Commel. οὐκ ἀρχὴν εἶχεν, ἀλλὰ ὢν ὁ Λόγος.

(19) Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, ἑαυτοῦ. Cæteri et editi, αὐτοῦ. Ibid. Seguer. καὶ ἐν τῇ Σιών. Gobler. Felc. 1 et 4, καὶ ἐν γῇ Σιών. Editi vero et alii, αὐτοῦ καὶ τῇ Σιών.

constituit, eamdem habent significationem, nec ullo modo probant, vel eum incœpisse esse, vel creatam ejus esse naturam, sed intelligendæ sunt de renovatione, qua nos singulari beneficio refecit. Itaque licet hæc ejus sint verba, ipse nihilominus se ante res illas docuit exsistere cum ait : *Antequam Abraham fieret, ego sum* [47] ; et : *Cum cœlos præparabat, aderam illi* [48] ; et : *Apud illum eram res apte componens* [49]. Quemadmodum vero ipse erat, antequam fieret Abraham, Israel autem post Abraham factus est, certumque est ipsum cum prius exsisteret, postea formatum esse, idque non ejus exsistendi principium, sed humanam ob eo naturam assumptam significare, in qua videlicet tribus Israel congregat : ita cum ipse semper sit cum Patre, rerum creatarum est quoque opifex, palamque est opera ipso esse posteriora, et voce, *creavit*, non ostendi eum esse cœpisse, sed operum administrationem, quam in carne gessit, suscepisse. Quippe decuit ipsum, qui alius ab operibus, imo qui creator illorum erat, eorum quoque in se suscipere renovationem : ut ipse nostri causa creatus, omnia in seipso recrearet ac reficeret. Hinc ubi dixit, *creavit*, statim causam, nempe, *opera*, addidit, ut scilicet his verbis, *in opera creari*, significaretur illum hominem fieri ad ipsa opera instauranda. Namque ea est consuetudo Scripturæ divinæ, quæ toties de Verbi ortu secundum carnem loquitur, causam subjungit propter quam homo factus est. Cum autem vel ipse vel ejus famuli de ejus divinitate verba faciunt ; omnia simplici dictione absolutaque sententia, et nulla implicita causa proferuntur. Nempe Patris est splendor ; ut autem Pater non est ob aliquam causam, ita nec ejus splendoris causa est inquirenda. Itaque scriptum est : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* [50] : cujus quidem rei nulla affertur causa. Cum autem *Verbum caro factum est* [51], tunc causæ propter quam factum est, his verbis indicatur, *et habitavit in nobis* [52]. Similiter Apostolus cum ait : *Qui cum in forma Dei esset* [53], causam non protulit nisi post

A ἔστησε (20), τὴν αὐτὴν ἔχοντα διάνοιαν, οὐκ τὴν ἀρχὴν τοῦ εἶναι αὐτὸν, οὐδὲ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ κτιστὴν δείκνυσιν (21), ἀλλὰ τὴν εἰς ἡμᾶς αὐτοῦ κατ' εὐεργεσίαν γενομένην ἀνανέωσιν. Ταῦτα γοῦν λέγων, ἐδίδασκεν ὅμως (22) καὶ πρὸ τούτων ὑπάρχειν ἑαυτὸν, ὅτε ἔλεγε· Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγώ εἰμι· καί· Ἡνίκα τὸν οὐρανὸν ἡτοίμαζε, συμπαρήμην αὐτῷ· καί· Ἥμην παρ' αὐτῷ (23) ἁρμόζουσα. Ὥσπερ δὲ ἦν αὐτὸς πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ὁ δὲ Ἰσραὴλ μετὰ τὸν Ἀβραὰμ γέγονε, καὶ δῆλόν ἐστιν, ὅτι προϋπάρχων ὕστερον πλάττεται, καὶ ἡ πλάσις οὐ τὴν ἀρχὴν τοῦ εἶναι, ἀλλὰ τὴν ἀνανθρώπησιν σημαίνει, ἐν ᾗ καὶ ἐπισυνάγει τὰς φυλὰς τοῦ Ἰσραήλ· οὕτως ἄρα ἀεὶ συνὼν τῷ Πατρὶ, αὐτὸς (24) τῆς κτίσεως δημιουργός ἐστι, καὶ δῆλόν ἐστι ὅτι δεύτερά

B ἐστιν αὐτοῦ τὰ ἔργα, καὶ τὸ, ἔκτισεν, οὐκ ἀρχὴν τοῦ εἶναι αὐτὸν, ἀλλὰ τὴν εἰς τὰ ἔργα γενομένην οἰκονομίαν, ἣν ἐν τῇ σαρκὶ πεποίηκε, γνωρίζει. Ἔπρεπε γὰρ, ἄλλον αὐτὸν ὄντα τῶν ἔργων, καὶ μᾶλλον δημιουργὸν αὐτῶν ὄντα αὐτὸν, καὶ τὴν τούτων ἀνανέωσιν εἰς ἑαυτὸν ἀναδέξασθαι, ἵνα, αὐτοῦ κτιζομένου εἰς ἡμᾶς, τὰ πάντα εἰς ἑαυτὸν (25) ἀνακτίσηται. Καὶ γὰρ λέγων, ἔκτισεν, εὐθὺς καὶ τὴν αἰτίαν ἐπήγαγε, λέγων, τὰ ἔργα, ἵνα τὸ, εἰς τὰ ἔργα κτίζεσθαι, τὸ γίνεσθαι ἄνθρωπον δηλώσῃ εἰς τὴν τούτων ἀνανέωσιν. Καὶ τοῦτο ἔθος ἐστὶ τῇ θείᾳ Γραφῇ· ὅταν μὲν γὰρ σημαίνῃ τὴν κατὰ σάρκα γένεσιν τοῦ Λόγου, τίθησι καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν γέγονεν ἄνθρωπος· ὅταν δὲ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ αὐτός τε λέγῃ (26), καὶ οἱ τούτου θεράποντες ἀπαγγέλλωσι, πάντα ἁπλῇ τῇ λέξει, ἀπολελυμένῃ τε τῇ

C διανοίᾳ, καὶ οὐδὲν μετὰ συμπεπλεγμένης αἰτίας λέγεται. Τοῦ γὰρ Πατρός ἐστιν ἀπαύγασμα· ὥσπερ οὖν ὁ Πατὴρ οὐ διά τινα αἰτίαν ἐστὶν, οὕτως οὐδὲ τοῦ ἀπαυγάσματος τούτου χρὴ ζητεῖν τὴν αἰτίαν (27). Ἐν ἀρχῇ οὖν ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, γέγραπται· καὶ οὐκ ἔχει (28) τὸ διὰ τί· ὅτε δὲ, Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, τότε καὶ τὴν αἰτίαν τίθησι, δι' ἣν γέγονε, λέγων· Καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. Πάλιν τε ὁ Ἀπόστολος λέγων, Ὅς, ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐκ ἔθηκε (29) τὴν αἰτίαν εἰ μὴ, ὅτε Τὴν

[47] Joan. VIII, 58. [48] Prov. VIII, 27. [49] ibid. 30. [50] Joan. I, 1. [51] ibid. 14. [52] ibid. [53] Philipp. II, 6.

(20) Seguerian. et Reg. καὶ τὸ κατέστησε. Editi et alii, καὶ κατέστησε. Ibid. Seguer. τὴν αὐτὴν ἔχον· Cæteri et editi τὴν αὐτὴν ἔχοντα.

(21) Seguer. et Reg. δείκνυσιν. Alii et editi, δεικνύουσιν.

(22) Felc. 4, ὅπως. Ibid. Anglic. πρὸ τούτου. Idemque cum Seguer. Gobler. et Felc. 1 et 4, ὑπάρχειν ἑαυτόν. Editi et alii, ὑπάρχειν αὐτον.

(23) Sic Seguer. Felc. 4, et Scriptura. Alii et editi, σὺν αὐτῷ. Paulo post Segber. Gobler. Felc. 1 et 4, μετὰ τὸν Ἀβραάμ. Alii et editi τόν omittunt.

(24) Basili. ἄρα σὺν τῷ Πατρὶ συνὼν, αὐτός. Reg. ἄρα ἀεὶ σὺν τῷ Πατρὶ αὐτός. Mox Seguer. Anglic. Gobler. Felc. 1 et 5, addunt, καὶ δῆλόν ἐστιν, quæ absunt ab aliis et editione Commel.

(25) Seguer. εἰς αὐτόν. Ibid. Gobler. et Felc. 1, ἀνακτήσηται. Καὶ γὰρ καὶ λέγων. Mox Anglic. λέγων τὸ εἰς ἔργα.

D (26) Seguer. Gobler. et Felc. 1, αὐτός τε λέγῃ. In aliis et editis deest τε. Mox Seguer. et Reg. ἀπαγγέλλουσι. Gobl. et Felc. 1, ἐπαγγέλλουσι. Alii, ἐπαγγέλλωσι. Ibid. Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, ἁπλῇ τῇ λέξει. Alii et editi, ἁπλῇ λέξει. Item ibid. Seguer. ἀπολελυμένῃ τε τῇ διανοίᾳ. In editione Commel. deest τε.

(27) Sic Seguer. Reg. Basil. Gobl. Felc. 1 et 4, Cæteri autem et editi, τούτου χρήζει τὴν αἰτίαν. Ibid. Seg. Gobl. Felc. 1 et 4, Ἐν ἀρχῇ γοῦν, φησί, ἦν ὁ Λόγος. Basil. et Reg. Ἐν ἀρχῇ οὖν ἦν ὁ Λόγος. Cæteri et editi, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος.

(28) Felc. 2 et editio Commel. ἔχοι, et paulo post, δι' ἣς γέγονε. Cæteri vero, ἔχει et δι' ἣν γέγονε.

(29) Basil. καὶ οὐκ ἔθηκεν. Ibidem τὴν deest in Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4.

μορφὴν ἔλαβε τοῦ δούλου· τότε (30) γὰρ ἐπιφέρει λέγων· Ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ· διὰ ταῦτα γὰρ καὶ σὰρξ γέγονε καὶ μορφὴν ἔλαβε δούλου.

54. Αὐτός τε ὁ Κύριος (31) πολλὰ μὲν ἐν παροιμίαις λελάληκε, περὶ δὲ αὐτοῦ σημαίνων, ἀπολελυμένως εἴρηκεν· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· καὶ· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν· καὶ, Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα· καί· Ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου· καί· Ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια· οὐ τιθεὶς ἐφ' ἑκάστου τὴν αἰτίαν, οὐδὲ τὸ διὰ τί, ἵνα μὴ δεύτερος ἐκείνων εἶναι φαίνηται, ὧν χάριν καὶ γέγονεν. Ἀνάγκη γὰρ προηγεῖσθαι τὴν αἰτίαν τούτου, ἧς ἄνευ οὐκ ἂν οὐδ' αὐτὸς ἐγεγόνει. Παῦλον γοῦν ἀφωρισμένος ἀπόστολος εἰς Εὐαγγέλιον, ὃ προεπηγγείλατο ὁ Κύριος διὰ τῶν προφητῶν, εἶχε πρὸ ἑαυτοῦ τὸ Εὐαγγέλιον, οὗ καὶ γέγονε διάκονος· καὶ ὁ Ἰωάννης μὲν (32), προχειρισθεὶς εἰς τὸ προοδεῦσαι τοῦ Κυρίου, πρὸ ἑαυτοῦ εἶχε τὸν Κύριον· ὁ δὲ Κύριος οὐκ ἔχων πρὸ ἑαυτου (33) αἰτίαν τοῦ εἶναι Λόγος, ἢ μόνον ὅτι τοῦ Πατρός ἐστι γέννημα καὶ σοφία μονογενὴς, ὅταν ἄνθρωπος (34) γίνεται, τότε καὶ τὴν αἰτίαν τίθησι, δι' ἣν μέλλει σάρκα φορεῖν. Προηγεῖται γὰρ τοῦ γενέσθαι αὐτὸν ἄνθρωπον ἡ τῶν ἀνθρώπων χρεία, ἧς ἄνευ οὐκ ἂν ἐνεδύσατο σάρκα. Τίς δὲ ἡ χρεία, δι' ἣν γέγονεν ἄνθρωπος αὐτὸς μὲν ὁ Κύριος σημαίνων ταύτην ἔλεγε· Καταβέβηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ἵνα ποιήσω (35) τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με. Τοῦτο δὲ ἐστι τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με, ἵνα πᾶν, ὃ δέδωκέ μοι μὴ ἀπολέσω ἐξ αὐτοῦ, ἀλλὰ ἀναστήσω αὐτὸ (36) ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ θέλημα τοῦ Πατρός μου, ἵνα πᾶς ὁ θεωρῶν τὸν Υἱὸν καὶ πιστεύων εἰς αὐτὸν ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον καὶ ἐγὼ ἀναστήσω αὐτὸν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. Καὶ πάλιν· Ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ ἐν τῇ σκοτίᾳ μὴ μείνῃ. Καὶ πάλιν (37) φησίν· Ἐγὼ εἰς τοῦτο γεγέννημαι, καὶ εἰς τοῦτο ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον, ἵνα μαρτυρήσω τῇ ἀληθείᾳ. Ὁ δὲ Ἰωάννης ἔγραψεν (38)· Εἰς τοῦτο ἐφανερώθη ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἵνα λύσῃ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου.

55. Διὰ τὸ μαρτυρῆσαι ἄρα, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἀναδέξασθαι (39) θάνατον, καὶ διὰ τὸ ἀναστῆσαι τοὺς ἀνθρώπους, καὶ λῦσαι τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου ἐλήλυθεν ὁ

A hæc verba, *formam servi accepit :* tunc enim subjecit : *Humiliavit semetipsum usque ad mortem, mortem autem crucis.* Hæc enim causa est cur Verbum caro factum est et servi accepit formam.

54. Ipse etiam Dominus multa quidem in proverbiis elocutus est, sed cum de seipso loquitur, absolute dicit : *Ego in Patre et Pater in me est* [54]; et : *Ego et Pater unum sumus* [54*], et : *Qui vidit me, vidit Patrem* [55] ; et : *Ego sum lux mundi* [56]; et : *Ego sum veritas* [57] : quibus in locis nulla causa recensetur, nec affertur ratio cur ita sit, ne illis esse videretur posterior, quorum causa factus est. Siquidem necesse est causam illo priorem esse sine qua nec etiam ipse factus fuisset. Paulus quidem segregatus apostolus in Evangelium,
B **413** quod ante promiserat Dominus per prophetas [58], Evangelium cujus administer factus est, prius se habuit. Joannes autem cui Domino præeundi munus fuerat commissum, priorem quoque se habuit Dominum. At Dominus qui nullam causam cur sit Verbum agnoscit, nisi tantum quod Patris et fetus et sapientia est unigenita; cum fit homo tunc causam indicat, propter quam carnem gestare debeat. Illi enim facto homini antecedit hominum necessitas, sine qua carnem minime induisset. Quæ autem illa sit necessitas, propter quam factus homo est, ipse Dominus his verbis exponit : *Descendi de cœlo non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me. Hæc est autem voluntas ejus qui misit me, ut omne quod dedit mihi non perdam ex eo, sed resuscitem illud in novissimo die. Hæc est enim vo-*
C *luntas Patris mei, ut omnis qui videt Filium et credit in eum, habeat vitam æternam, et ego resuscitabo eum in novissimo die* [59]. Et rursus : *Ego lux in mundum veni, ut omnis qui credit in me, in tenebris non maneat* [60]. Et, *Ego in hoc natus sum, et ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati* [61]. Scribit quoque Joannes : *In hoc apparuit Filius Dei, ut dissolvat opera diaboli* [62].

55. Itaque idcirco venit Salvator ut testimonium perhiberet, et mortem pro nobis susciperet, homi-
D nesque ad vitam revocaret, ac diaboli opera diseol-

[54] Joan. XIV, 10. [54*] Joan. X. 30. [55] Joan. XIV, 9. [56] Joan. VIII, 12. [57] Joan. XIV, 6. [58] Rom. I, 1. [59] Joan. VI, 38, 40. [60] Joan. XII, 46. [61] Joan. XVIII, 37. [62] I Joan. III, 8.

(30) Editio Commel. τόδε. Mss τότε.

(31) Seguer. et Reg. Αὐτός τὸ ὁ Κύριος. Alii et editi, Αὐτός δὲ ὁ Κύριος. Mox Seguer. et Felc. 5, ἐν παροιμίαις ἐλάλησεν.

(32) Seguer. καὶ Ἰωάννης δέ. Ibidem Felc. 2, et edit. Commel. προχειρισθεὶς, οὗ καὶ γέγονεν, εἰς τό, etc. In cæteris omittitur οὗ καὶ γέγονεν.

(33) Mss. omnes, πρὸ ἑαυτοῦ. Editi, πρὸς ἑαυτοῦ. Ibid. Seg. Reg. Gobl. Felc. 1 et 5, τοῦ εἶναι Λόγος, ut et Nannius vidctur legisse, qui nempe vertit, *non habuit causam ut esset Verbum.* Cæteri et editi, τοῦ εἶναι αὐτόν.

(34) Seguer. Gobler. Felck. 1 et 4, ὅταν δὲ ἄνθρωπος. Alii et editio Commel. ὅταν ἄνθρωπος. Ibidem Seguer. γίνεται. Alii et editi, γένηται.

(35) Seguer. ποιῶ.

(36) Seguer. Reg. et Felck. 4, αὐτό. Editi et alii, αὐτόν. Ibid. Seguer. αὐτὸ τῇ ἐσχάτῃ. .Ibid. Seguer. Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ θέλημα τοῦ Πάτρος μου, ἵνα πᾶς ὁ θεωρῶν. . . καὶ ἐγὼ ἀναστήσω, etc. Hunc item versum habent Reg. Basil. Anglic Felck. 4 et 5. Sed in Reg. deest ἐστι τὸ θέλημα : in aliis deest tantum ἐστι et ὁ. Versum autem integrum omittunt cæteri et editio Commel.

(37) Sic Seguer. At Gobler. Felck. 1 et 4, Καὶ πάλιν· Ἐγὼ εἰς. Alii et editi, Καὶ πάλιν ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην φησίν· Ἐγὼ εἰς. Ibidem Seguer. et Felck. 5, γεγέννημαι. Cæteri et editi, γεγέννημαι.

(38) Gobler. et Felck. 1, φησίν.

(39) Basil. δέξασθαι.

veret. Hæc causa est cur carne assumpta ad nos advenerit. Nec enim esse potuisset resurrectio, nisi mors antecessisset. Quomodo vero mors antecessisset, nisi mortale habuisset corpus? Id sane ab eo didicerat Paulus, cujus nempe hæc sunt verba : *Quia ergo pueri sanguinis et carnis participes facti sunt, ipse quoque similiter eorumdem participes factus ut per mortem, diabolum qui mortis imperium habet, destrueret, et liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant servituti* [63], et : *Quoniam enim per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum* [64] : et iterum : *Nam quod impossibile erat legi, in quo per carnem infirma erat, Deus sui ipsius misso Filio sub specie carnis peccati, etiam de peccato condemnavit peccatum in carne, ut legis justitia in nobis impleretur qui non secundum carnem, sed secundum spiritum ambulamus* [65] Joannes vero scribit : *Nec enim misit Deus Filium suum in mundum ut judicet mundum, sed ut mundus per ipsum salvetur* [66]. Rursus quoque per seipsum ita locutus est Salvator : *Ego in judicium in hunc mundum veni, ut qui non vident videant, et qui vident cæci fiant* [67]. Non ergo propter seipsum venit, sed propter nostram salutem, necnon ut mortem 414 destrueret, peccatum condemnaret, cæci viderent, omnesque e mortuis excitarentur. Quod si non propter seipsum sed propter nos venit : non igitur sui sed nostri causa creatur; non ergo ipse est creatus, sed nostra assumpta carne hæc ille ait. Quod autem is sit Scripturarum sensus licet ab Apostolo discere, qui Epistola ad Ephesios ita scribit : *Qui medium septi parietem diruit, cum inimicitiam in carne sua, legem mandatorum in decretis abrogavit, ut duos crearet in semetipso in unum novum hominem, faciens pacem* [68]. Quod si duo in illo creantur, qui et sint in ipsius corpore : non immerito igitur, duos in se ferens, ipse quoque quasi creatus est. Namque creatos in seipso conjunxit, et ipse in illis erat, veluti illi. Sic porro duobus in illo creatis dicere maxime ei convenit : *Dominus creavit*

A Σωτὴρ. καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ αἰτία τῆς ἐνσάρκου παρουσίας αὐτοῦ. Ἄλλως γὰρ ἀνάστασις οὐκ ἂν ἐγένετο, εἰ μὴ θάνατος ἐγεγόνει (40)· θάνατος δὲ πῶς ἂν ἐγεγόνει εἰ μὴ τὸ ἀποθνῆσκον ἐσχήκει σῶμα ; Τοῦτο παρ' αὐτοῦ μαθὼν καὶ ὁ Ἀπόστολος (41) ἔλεγεν. Ἐπεὶ οὖν τὰ παιδία κεκοινώνηκεν αἵματος καὶ σαρκὸς, καὶ αὐτὸς παραπλησίως μετέσχε τῶν αὐτῶν, ἵνα διὰ τοῦ θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, ὃν διάβολον, καὶ ἀπαλλάξῃ τούτους, ὅσοι φόβῳ θανάτου (42) διὰ παντὸς τοῦ ζῆν ἔνοχοι ἦσαν δουλείας· καί· Ἐπειδὴ γὰρ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου, ἀνάστασις νεκρῶν· καὶ πάλιν. Τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκὸς, ὁ Θεὸς τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν πέμψας ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, καὶ περὶ
B ἁμαρτίας κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σάρκι· ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου (43) πληρωθῇ ἐν ἡμῖν, τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα. Καὶ ὁ δὲ Ἰωάννης φησὶν (44). Οὐ γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ. Πάλιν δὲ καὶ ὁ Σωτὴρ δι' ἑαυτοῦ ἔλεγεν (45) Εἰς κρῖμα ἐγὼ ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται. Οὐ δι' ἑαυτὸν ἄρα, ἀλλὰ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν (46) καὶ διὰ τὸ καταργηθῆναι τὸν θάνατον, καὶ διὰ τὸ κατακριθῆναι τὴν ἁμαρτίαν, καὶ διὰ τὸ ἀναβλέψαι τυφλοὺς, καὶ διὰ τὸ ἀναστῆναι πάντας ἐκ νεκρῶν ἐλήλυθεν. Εἰ δὲ μὴ δι' ἑαυτὸν ἐλήλυθεν,
C ἀλλὰ δι' ἡμᾶς, οὐ δι' ἑαυτὸν ἄρα, ἀλλα δι' ἡμᾶς κτίζεται (47). Εἰ δὲ οὐ δι' ἑαυτὸν κτίζεται, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς, οὐκ ἔστιν ἄρα αὐτὸς κτίσμα, ἀλλὰ τὴν ἡμῶν ἐνδυσάμενος σάρκα, ταῦτα λέγει. Καὶ ὅτι ταύτην τὴν διάνοιαν ἔχουσιν αἱ Γραφαὶ, ἐξὸν παρὰ τοῦ Ἀποστόλου μαθεῖν· φησὶ γὰρ ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίους (48)· Τὸ μεσότοιχον οοῦ φραγμοῦ λύσας, τὴν ἔχθραν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ, τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας, ἵνα τοὺς δύο κτίσῃ ἐν ἑαυτῷ (49) εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον, ποιῶν εἰρήνην. Εἰ δὲ ἐν αὐτῷ

[63] Hebr. II, 14, 15. [64] I Cor. XV, 21. [65] Rom. VIII, 3, 4. [66] Joan. III, 17. [67] Joan. IX, 29. [68] Ephes. II, 14, 15.

(40) **Sic Seguer.** et Reg. At alii et editi, ἐγέγονεν, **mendose.** Ibid. Seguer. Gobler. Felck. 1 et 4, πῶς ἂν ἐγεγόνει. In aliis et editis ἂν omittitur.

(41) **Seguer.** καὶ ὁ Παῦλος. Felck. 4, ὁ καὶ ὁ Παῦλος. Gobler. et Felck. 1, καὶ Παῦλος. Editi et alii, καὶ ὁ Ἀπόστολος. Ibidem οὖν abest a Seguer. Gobl. Felck. 1 et 4, qui iidem mox omittunt δὲ αὐτός.

(42) Seguer. Reg. Gobler. et Felck. 1, φόβῳ θανάτου. Editi et alii, φόοῳ τοῦ θανάτου. Mox δὲ deest in Felck, 4 et 5. Ibid.. Seguer. Gobler. Felck. 1 et 4, Ἐπειδὴ γάρ. Alii et editi γὰρ omittunt. Item ibid. Seguer. et Felck. 4, ὁ θάνατος. In aliis et editis ὁ deest. Mox Seguer. Gobler. Felck. 1 et 4. ἀνάστασις νεκρῶν. At alii et editi νεκρῶν omittunt.

(43) Τοῦ νόμου deest in Seguer.

(44) Seguer. δὲ ὁ Ἰωάννης δὲ φησιν. Gobler. et Felck. 1. Δὲ Ἰωάννης. Οὐ γάρ. editi et alii, καὶ Ἰωάννης φησίν. Οὐ γὰρ, etc.

(46) Sic Seguer. Gobler. Felck. 1 et 4. At Basil. ὁ Σωτὴρ δι' αὐτοῦ ἔλεγεν. Alii et editi, ὁ Σωτὴρ ἔλεγεν. Mox Seguer. et Felck. 4 addunt τοῦτον post κόσμον, alii et editi omittunt.

(46) Felck. 4, οὐ δι' αὐτὸν ἄρα, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς καὶ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν. Ibidem Seguer. τὸν θάνατον καὶ διὰ τὸ κατακριθῆναι τὴν ἁμαρτίαν. **Sic etiam Gobler. et Felck. 1, sed διὰ τό omittunt Cæteri et editi,** διὰ τὸ καταργηθῆναι τὴν ἁμαρτίαν, **omissis intermediis.** Felck. 4, ibid. καταργῆσαι. **Item ibidem** Gobler. et Felc. 1, καὶ ἀναβλέψαι. **Seguer. ibid.** ἀναολέψαι τυφλοὺς, καὶ διὰ τὸ ἀναστῆναι, **etc. Editi** et alii, ἀναβλέψαι τοὺς τυφλοὺς, καὶ ἀναστῆναι.

(47) Sic Seger. Reg. Basil. Anglic. **et Felck. 5.** In Seguer. tamen omittitur κτίζεται **ante** Εἰ δὲ οὐ δι' ἑαυτὸν κτίζεται. Reg. sic item initio **habet,** Κτίζεται ἄρα οὐ δι' ἑαυτὸν, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς. **Cæteri** et editi, ἐλήλυθεν· εἰ δὲ μὴ δι' ἑαυτὸν **κτίζεται, ἀλλὰ** δι' ἡμᾶς, οὐκ ἔστιν ἄρα.

(48) Gobler. et Felck. primus **anonymus omittunt** ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίους.

(49) Seguer. ἐν αὐτῷ. Idem mox et Anglic. Gobler. Felck. 1 et 4 addunt ποιῶν εἰρήνην, quod in aliis et editione Commel. deest.

κτίζονται οἱ δύο, καὶ οὗτοί εἰσιν ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ, εἰκότως ἄρα φορῶν (50) τοὺς δύο ἐν αὐτῷ, ὡς αὐτός ἐστι κτισθείς· τοὺς γὰρ κτισθέντας ἐν ἑαυτῷ ἥνωσε, καὶ ἦν αὐτὸς ἐν αὐτοῖς, ὡς ἐκεῖνοι. Οὕτω δὲ τῶν δύο κτισθέντων (51) ἐν αὐτῷ, ἁρμοζόντως ἂν λέγοι· Κύριος ἔκτισέ με. Ὥσπερ γὰρ τὰς ἡμῶν ἀσθενείας δεχόμενος, λέγεται αὐτὸς ἀσθενεῖν, καίτοι μὴ ἀσθενῶν αὐτός, δύναμις γάρ ἐστι τοῦ Θεοῦ, ἁμαρτία τε ὑπὲρ ἡμῶν γέγονε καὶ κατάρα, καίτοι μὴ ἁμαρτήσας αὐτός, ἀλλ' ὅτι τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν καὶ τὴν κατάραν ἐβάστασεν (52) αὐτός, οὕτως ἡμᾶς ἐν αὐτῷ κτίζων, λεγέτω ὅτι καὶ Ἔκτισέ με εἰς ἔργα, καίτοι κτίσμα μὴ ὢν αὐτός.

A *me*[69]. Ut enim nostris infirmitatibus susceptis ipse infirmus esse dicitur, quamvis infirmus non sit, quippe qui sit Dei virtus : ut item peccatum et maledictio pro nobis factus est, licet ipse non peccaverit, sed quia ipse peccata nostra et maledictionem portavit : ita nos in seipso creans, recte dixerit : *Creavit me in opera*[70], licet ipse creatus non sit.

56. Ἐπεὶ εἰ κατ' ἐκείνους, ὡς κτιστῆς οὔσης τῆς οὐσίας τοῦ Λόγου, λέγει, Κύριος ἔκτισέ με, κτίσμα ὤν· οὐ δι' ἡμᾶς ἐκτίσθη. Δι' ἡμᾶς δὲ μὴ κτισθέντος αὐτοῦ, οὐκ ἐκτίσθημεν ἐν αὐτῷ· μὴ κτισθέντες δὲ ἐν αὐτῷ, οὐκ εἴχομεν αὐτὸν ἐν ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἔξωθεν εἴχομεν, εἰ ἄρα παρ' αὐτοῦ (53) τὴν μάθησιν ὡς παρὰ διδασκάλου ἐδεξάμεθα. Οὕτω δὲ ἡμῶν ὄντων, οὐδὲν ἧττον πάλιν ἡ ἁμαρτία τῆς σαρκὸς ἐβασίλευσεν ἐμμένουσα (54), καὶ μὴ ἐκβληθεῖσα ἐξ αὐτῆς. Ἀλλὰ ὁ Ἀπόστολος ἐναντιοῦται τούτοις πρὸ ὀλίγων τούτων φάσκων· Αὐτοῦ γάρ ἐσμεν ποίημα, κτισθέντες ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Εἰ δὲ ἐν Χριστῷ (55) ἡμεῖς ἐκτίσθημεν, οὐκ ἔστιν ἄρα αὐτὸς ὁ κτιζόμενος, ἀλλ' ἡμεῖς ἐσμεν ἐν αὐτῷ κτιζόμενοι (56)· καὶ δι' ἡμᾶς ἐστιν ἡ τοῦ, Ἔκτισε, φωνή. Διὰ γὰρ τὴν ἡμῶν χρείαν, καίτοι κτίστης ὢν ὁ Λόγος, ὑπέμεινε, καὶ τὴν τῶν κτιζομένων φωνὴν (57)· καὶ οὐκ ἔστιν αὐτοῦ, ᾗ Λόγος ἐστίν, ἰδία ἡ φωνή· ἀλλ' ἡμῶν τῶν ἐν αὐτῷ κτιζομένων ἐστὶ τὸ, ἔκτισε. Καὶ ὥσπερ Πατρὸς ὄντος ἀεί, ἀεί ἐστι καὶ ὁ τούτου Λόγος, καὶ ὢν ἀεί, λέγει· Ἐγὼ ἦμην, ᾗ προσέχαιρε· καθ' ἡμέραν δὲ εὐφραινόμην ἐν προσώπῳ αὐτοῦ· καὶ, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρί, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· οὕτως ὅτε διὰ τὴν ἡμῶν χρείαν γέγονεν ἄνθρωπος, ἀκολούθως τὰ ἡμῶν, ὡς ἡμεῖς, αὐτὸς λέγει (58)· Κύριος ἔκτισέ με· ἵνα, αὐτοῦ ἐνοικήσαντος ἐν τῇ σαρκί, τελείως ἡ ἁμαρτία ἐξωσθῇ τῆς σαρκὸς, καὶ ἡμεῖς ἐλεύθερον ἔχωμεν τὸ φρόνημα. Τί δὲ ἔδει γενόμενον αὐτὸν ἄνθρωπον εἰπεῖν ; Ἐν ἀρχῇ ἦμην ἄνθρωπος ; ἀλλ' οὔτε γε ἥρμοζεν (59) αὐτῷ τοῦτο, οὔτε ἀληθὲς ἦν. Ὥσπερ δὲ τοῦτο οὐκ ἔπρεπεν εἰπεῖν, οὕτως οἰκεῖον καὶ ἴδιον ἐπ' ἀνθρώπου ἐστὶ λέγειν τὸ (60), Ἔκτισε, καί, ἐποίησεν αὐτόν. Διὰ τοῦτο γοῦν καὶ ἡ αἰτία τοῦ, Οὕτω δὴ ἡμῶν. Cæteri mss., Οὕτω δὲ ἡμῶν.

B 56. Nam si, ut illi sentiunt, quasi natura Verbi creata esset, dicit, *Dominus creavit me*, utpote qui sit creatus : sane non propter nos creatus erit dicendus. Si vero ille propter nos non non est creatus : in ipso non creati sumus : quod si in illo creati non sumus, eum igitur non in nobis sed extra nos haberemus, ut si nimirum doctrinam ab eo tanquam a magistro accepissemus. Quod si ita de nobis se res habet, proculdubio carnis peccatum, nihilominus quam antea, regnare perseverat, nec ex illa expulsum est. Verum his adversatur Apostolus, qui paulo ante ita ait : *Ipsius enim opus sumus creati in Christo Jesu*[71]. Si ergo nos in Christo creati sumus, non igitur ille est qui creatur, sed nos ipsi sumus qui in illo creamur, nostrique causa vox illa, *creavit* scripta est. Nam nostram ob necessitatem Verbum, etiamsi sit creator, vocem tamen rerum creatarum non renuit, nec ista vox ejus propria est, quatenus est Verbum, sed nostrum est istud vocabulum, *creavit*, qui nempe in eo creamur. Ac quemadmodum ut Pater est semper, ita etiam ejus Verbum semper est, et quatenus est semper dicit : *Ergo eram quæ delectabatur : ego vero per singulos dies ante faciem ejus lætabar*[72] ; et : *Ego in Patre et Pater in me est*[73] : sic cum nostræ necessitatis causa factus est homo, conveniente admodum, ut nos, quæ nostra sunt usurpat ipse, nempe, *Dominus creavit me*, ut eo in carne habitante, peccatum ex carne penitus exterminaretur, et nos liberum sensum haberemus. Ecquid vero illum hominem factum loqui decebat? In principio eram homo? At minime hoc ei congruebat, nec verum erat. Ut autem cum ita loqui dede-

C

[69] Prov. VIII, 22. [70] ibid. [71] Ephes. II, 10. [72] Prov. VIII, 30. [73] Joan. XIV, 18.

(50) Sic Seguer. Reg. Gobler. Felck. 1 et 5. At Basil. et Anglic., ἄρα λέγεται φορῶν. Omnes mss. ibidem habent ὡς αὐτός ἐστι. Editi, ἄρα λέγεται ὡς φορῶν τοὺς δύο ἐν αὐτῷ, αὐτός ἐστι κτισθείς. Anglic. et Reg. ibid., ἐν ἑαυτῷ.

(51) Sic Seguer. et Reg. At Felck. 2, et editio Commel., Οὕτω δύο κτισθέντων. Cæteri, οὕτω τῶν δύο, etc. Mox Seguer. Reg. Felck. 1 et 4, λέγοιτο· Κύριος.

(52) Seguer. Reg. Basil. Anglic. Gobler. Felck. 1 et 4, ἐβάπταξεν. Cæteri et editi, ἐβάστασεν. Ibidem Seguer., ἐν ἑαυτῷ. Item ibidem Seguer. Gobler. Felck. 1 et 4, λεγέτω. Reg., λέγει. Editi et alii, λέγεται. Ὅτι ibidem deest in Reg. et Felck. 5. Seguer. item ibid., εἰς ἔργα.

(53) Sic Seguer. Gobler. Felck. 1, 4, 5, et Reg. Sed Reg. et Felck. 5, εἰ ἄρα αὐτοῦ. Editio Commel., εἴχομεν ἄρα αὐτῷ τὴν μάθησιν ὡς παρὰ διδασκάλου. Οὕτω δὴ ἡμῶν. Seguer. et Felck. 2, habent item

D

(54) Seguer., ἐβασίλευε μένουσα. Ibidem iidem et Gobler. Felck. 1 et 4, ἀπ' αὐτῆς.

(55) Seguer., ἐν τῷ Χριστῷ.

(56) Seguer. Gobler. Felck. 1 et 4, οἱ κτιζόμενοι.

(57) Sic Seguer. Gobler. et Felck. 1. At alii et editi, ἰδίαν φωνήν. Quæ sequuntur ibidem, exstant in Seguer. Gobler. Felck. 1 et 4. At in aliis et editis sic legitur, ἰδίαν φωνὴν, τὸ ἔκτισεν. Ὥσπερ δὲ τοῦ Πατρὸς ὄντος ἀεί, ἔστι δὲ ὁ τούτου Λόγος ὢν ἀεὶ, καὶ ὢν ἀεὶ, λέγει. Seguer. ibidem habet Λόγος καὶ ὢν ἀεὶ λέγει.

(58) Basil., αὐτὰ λέγει. Ibidem Anglic. omittit Κύριος ἔκτισέ με.

(59) Seguer., οὔτε ἥρμοζεν.

(60) Sic Seguerianus et Felck. 4. In aliis et editis deest ἐστί.

cebat, sic proprium est et, conveniens de homine dici, *creavit*, et *fecit ipsum*. Hinc etiam causa cur hujusmodi dictio, *creavit*, adhibeatur, adjuncta est, quæ nempe operum est necessitas. Ubi porro adjecta causa est, ea lectionis difficultatem penitus tollit. Namque hic causam, cur vox, *creavit*, sit adhibita, *opera* assignat. At cum de ejus ex Patre generatione sermo aperte habetur, mox subditur : *Ante omnes colles gignit me*[74]. Causa utique hic non additur, ut in voce, *creavit*, ubi subjungitur, *in opera* : sed absolute dicitur, *gignit me*, ut et illud, *In principio erat Verbum* [75]. Nam etiamsi nulla fuissent creata opera, nihilominus Verbum Dei erat, et Deus erat Verbum. Ipsum autem Verbum nequaquam homo factus esset, nisi causa fuisset hominum necessitas. Itaque Filius res creata non est : nam si res creata esset, non dixisset, *Gignit me* : cum res creatæ externa sint effectoris opera, res autem genitæ non sint quid externum, ut opus, sed sunt ex Patre, cujus naturæ sunt quid proprium. Hinc illæ. res sunt creatæ ; hic vero Verbum Dei et Filius Unigenitus est.

A ἔκτισε, πρόσκειται, ἥτις ἐστὶ τῶν ἔργων ἡ χρεία. Ἔνθα δὲ ἡ αἰτία πρόσκειται, αὐτὴ ἡ αἰτία πάντως διαλύει τὸ ἀνάγνωσμα καλῶς. Καὶ γὰρ καὶ ἐνταῦθα ἐν μὲν τῷ, ἔκτισε (61), τὴν αἰτίαν τίθησι τὰ ἔργα· τὴν δὲ ἐκ τοῦ Πατρὸς γέννησιν ἀπολελυμένως σημαίνων, εὐθὺς ἐπήγαγε· Πρὸ δὲ πάντων βουνῶν (62) γεννᾷ με· οὐ διά τί, ὥσπερ ἐπὶ τοῦ, ἔκτισέ με, προσέθηκε λέγων, εἰς ἔργα, ἀλλὰ ἀπολελυμένως, γεννᾷ με, ὥσπερ τὸ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος (63)· καὶ γὰρ καὶ εἰ μὴ τὰ ἔργα ἔκτιστο, ἀλλ' ἦν ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Τὸ δὲ γενέσθαι αὐτὸν ἄνθρωπον οὐκ ἂν ἐγένετο, εἰ μὴ τῶν ἀνθρώπων ἡ χρεία γέγονεν αἰτία. Οὐκ ἔστιν ἄρα κτίσμα ὁ Υἱός· εἰ γὰρ κτίσμα ἦν, οὐκ ἂν εἶπε, Γεννᾷ με· ὅτι τὰ μὲν κτίσματα ἔξωθέν ἐστιν ἔργα τοῦ ποιοῦντος, τὸ δὲ γέννημα οὐκ ἔξωθεν, ὡς
B ἔργον, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρός ἐστιν ἴδιον τῆς οὐσίας. Διόπερ τὰ μὲν κτίσματα, ὁ δὲ Λόγος (64) τοῦ Θεοῦ Υἱὸς μονογενής.

57. Sane Moyses de rebus creatis non dixit, In principio genuit, neque, In principio erat, sed, *In principio Deus fecit cœlum et terram* [76]. Nec item David canebat, *Manus tuæ* genuerunt me, sed, *fecerunt me et formaverunt me* [77]; qui idem ubique de rebus creatis loquens, verbo *fecit* utitur, non autem, ubi de Filio illi est sermo. Nec enim dixit *feci*, sed *genui* [78], et *gignit me*, et *Eructavit cor meum Verbum bonum* [79]. Igitur de rebus creatis dicitur, *In principio fecit* [80], de Filio autem, *In principio erat Verbum* [81]. Id porro est discrimis, quod res creatæ
C sub principio sunt factæ, habentque exsistendi principium temporis distinctum intervallis, ita ut hæc verba, *In principio fecit*, idem valeant ac si diceretur *A principio fecit*, quemadmodum Dominus, qui quod fecerat, recte ipse noverat; docuit, cum Pharisæos his confutavit verbis, *Qui illos a principio creavit, masculum et feminam fecit eos* [82]. Res enim factæ ab aliquo principio, cum aliquando non essent, et conditæ sunt et creatæ, quod ipse Spiritus sanctus ita in psalmis declaravit, *Et tu secundum principia, Domine, terram fundasti* [83]; et iterum :

57. Ἀμέλει ἐπὶ μὲν τῆς κτίσεως οὐκ εἴρηκε Μωσῆς· Ἐν ἀρχῇ ἐγέννησεν, οὐδὲ, Ἐν ἀρχῇ ἦν· ἀλλ', Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· οὐδὲ ὁ Δαβὶδ ἔψαλεν (65)· Αἱ χεῖρές σου ἐγέννησάν με, ἀλλ', ἐποίησάν με καὶ ἔπλασάν με, πανταχοῦ τὸ, ἐποίησεν, ἐπὶ τῶν κτισμάτων λέγων· ἐπὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ τὸ ἔμπαλιν· οὐ γὰρ εἴρηκεν, ἐποίησα (66), ἀλλ', ἐγέννησα, καὶ, γεννᾷ με, καὶ, Ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου Λόγον ἀγαθόν· καὶ ἐπὶ μὲν τῆς κτίσεως, Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν, ἐπὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. Διαφέρει δὲ τοῦτο, ὅτι τὰ μὲν κτίσματα ὑπὸ τὴν ἀρχὴν πεποίηται, καὶ διαστηματικὴν ἀρχὴν τοῦ εἶναι ἔχει (67)· διόπερ καὶ τὸ λεγόμενον ἐπ' αὐτῶν, Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν, ἴσον ἐστὶ τῷ εἰπεῖν πάλιν ἐπ' αὐτῶν τὸ, Ἀπ' ἀρχῆς ἐποίησεν, ὥσπερ ὁ Κύριος, εἰδὼς ὅπερ ἐποίησεν, ἐδίδαξεν, ὅτε τοὺς Φαρισαίους ἐνέτρεπε λέγων· Ἀπ' ἀρχῆς δὲ ὁ κτίσας (68) αὐτοὺς, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς. Ἀπὸ γὰρ ἀρχῆς τινος τοῦ μὴ εἶναί ποτε γέγονε καὶ ἐκτίσθη τὰ γενητά (69). Τοῦτο καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐσήμαινεν ἐν ψαλμοῖς λέγον· Καὶ σὺ κατ' ἀρχάς, Κύριε, τὴν γῆν ἐθεμελίωσας· καὶ πάλιν (70)· Μνήσθητι τῆς συναγωγῆς

[74] Prov. VIII, 25. [75] Joan. I, 1. [76] Genes. I, 1. [77] Psal. CXVIII, 73. [78] Psal. II, 7; CIX, 3. [79] Psal. XLIV, 2. [80] Genes. I, 1. [83] Matth. XIX, 4. [83] Psal. CI, 26.

(61) Seguerianus, Regius, Felc. 4 et 5, τῷ ἔκτισε. Gobler. et Felck. 1, τὸ ἔκτισε. Editi et alii, τῷ κτίσαι. Mox Seguerian. et Reg., ἐκ Πατρός.

(62) Sic Seguerianus, Regius, Anglic. Felc. 4 et 5, ut et Scriptura. Cæteri et editi, πάντων τῶν βουνῶν. Mox Seguerianus, Goblerian. Felc. 1 et 4, εἰς ἔργα. Editi et alii, εἰς τὰ ἔργα.

(63) Felc. 2, et editio Commel., γεννᾷ με· ὥσπερ τό· ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. Τὸ δὲ γενέσθαι αὐτὸν ἄνθρωπον.

(64) Seguerian. Beg, Anglican. Goblerian. Felck. 1, 4 et 5, ὁ δὲ Λόγος. Basil., τὸ δὲ Λόγος. Cæteri et editi, τὰ δὲ Λόγος. Mox Seguerian. et Felc. 4, οὐκ εἶπε Μωσῆς. Ibidem Goblerian. et Felc. 1, omittunt, οὐδὲ ἐν ἀρχῇ ἦν.

(65) Seguerian., οὐδὲ Δαβὶδ δὲ ἔψαλλεν. Ibidem idem et Goblerian. Felc. 1 et 4 addunt, καὶ ἔπλασε, quæ in aliis et editis desunt. Item ibidem Seguerian. et Reg., ἐποίησεν ἐπὶ τῶν, etc. Alii et
D editi, ἐποίησέ με ἐπὶ τῶν.

(66) Sic Seguerian. Gobleri. Felck. 1 et 4. At Reg., ὅτι ἐποίησα. Editi et alii, ὅτι καὶ ἐποίησα.

(67) Seguerian. et Basil., τοῦ εἶναι ἔχει τὸ, Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν. Ἴσον γάρ ἐστι τῷ εἰπεῖν. Goblerian. et Felc. 1, τοῦ εἶναι ἔχει τὸ, Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν, ἐπὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, ἴσον ἐστὶ τῷ εἰπεῖν. Ibid. Felc. 4, τὸ λεγόμενον ἐπ' αὐτοῖς. Mox Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4, ὥσπερ ὁ Κύριος. Editio Commel., ὅπερ.

(68) Seguerian., ἀπ' ἀρχῆς ὁ κτίσας.

(69) Felc. 5, γεννητά. Ibid. Seguerian., τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐσήμαινεν. Goblerian. et Felc. 1, Πνεῦμα διὰ τοῦ Δαβὶδ ἔφη, καὶ σὺ κατ' ἀρχάς. Editi, Πνεῦμα ἐσήμανεν, etc.

(70) Goblerian. et Felc. 1, πάλιν omittunt. Idem ibidem, Anglican. et Felc. 4, ἧς ἐκτίσω.

σου, ἧς ἐκτήσω ἀπ' ἀρχῆς. Δῆλον δέ ἐστιν ὅτι τὸ κατ' ἀρχὰς γινόμενοτ ἀρχὴν ἔχει τοῦ κτίζεσθαι, καὶ ὅτι τὴν συναγωγὴν ἀπό τινος ἀρχῆς ἐκτήσατο (71) ὁ Θεός. Ὅτι δὲ τὸ, Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν, ἐκ τοῦ λέγειν, ἐποίησεν, τὸ ἤρξατο ποιεῖν ἐστιν, αὐτὸς Μωσῆς τοῦτο δηλοῖ μετὰ τὴν (72) τῶν πάντων τελεσιουργίαν λέγων· Καὶ εὐλόγησεν ὁ Θεὸς τὴν ἡμέραν τὴν ἑβδόμην, καὶ ἡγίασεν αὐτὴν, ὅτι ἐν αὐτῇ κατέπαυσεν ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὧν ἤρξατο ὁ Θεὸς ποιῆσαι. Οὐκοῦν τὰ μὲν κτίσματα ἤρξατο (73) γίνεσθαι· ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγος, οὐκ ἔχων ἀρχὴν τοῦ εἶναι, εἰκότως οὐκ ἤρξατο τοῦ εἶναι, οὐδὲ ἤρξατο γίνεσθαι, ἀλλ' ἦν ἀεί. Καὶ τὰ μὲν ἔργα ἀρχὴν ἐν τῷ ποιεῖσθαι ἔχει, καὶ προάγει τῶν γινομένων ἡ ἀρχή· ὁ δὲ Λόγος, οὐκ ὢν τῶν γινομένων, μᾶλλον τῶν ἀρχὴν (74) ἐχόντων αὐτὸς δημιουργὸς γίνεται. Καὶ τῶν μὲν γενητῶν τὸ εἶναι ἐν τῷ γίνεσθαι μετρεῖται, καὶ ἀπό τινος ἀρχῆς ἄρχεται ταῦτα διὰ τοῦ Λόγου (75) ποιεῖν ὁ Θεὸς, ἵνα καὶ τὸ μὴ εἶναι, πρὶν γενέσθαι, ταῦτα γινώσκηται· ὁ δὲ Λόγος τὸ εἶναι οὐκ ἐν ἄλλῃ ἀρχῇ ἔχει, ἀλλ' ἐν τῷ Πατρὶ, τῷ καὶ κατ' ἐκείνους (76) ἀνάρχῳ, ἵνα καὶ αὐτὸς ἀνάρχως ὑπάρχῃ ἐν τῷ Πατρὶ, γέννημα καὶ οὐ κτίσμα τυγχάνων αὐτοῦ.

A *Memor esto congregationis tuæ quam possedisti a principio*[84]. Manifestum autem est id quod fit *secundum principia*, principium habere ex quo creatur, et Deum congregationem ab aliquo possedisse principio. Jam quod hæc verba, *In principio fecit*, ex eo quod dicitur, *fecit*, idem sit ac *cœpit facere*, ipse docet Moyses, qui post absolutam rerum omnium creationem sic loquitur : *Et benedixit Deus diei septimo, et sanctificavit illum, quia in ipso cessaverat ab omnibus operibus suis quæ cœpit Deus facere*[85]. Itaque res creatæ **416** fieri cœperunt. At Dei verbum cum principium, ex quo sit, nullum habeat, merito nec esse nec fieri cœpit, sed semper fuit. Opera igitur principium, cum fiunt, habent, quod quidem principium rebus, quæ fiunt, prius est : Verbum autem cum non sit ex numero rerum quæ fiunt, ipse potius rerum principium B habentium effector est. Deinde, ipsum esse sive natura rerum factarum, in eo ipso quod fiant, modum et mensuram habet, easque Deus ab aliquo principio per Verbum facere incepit, ut nempe esset perspicuum illas non fuisse priusquam fierent. At Verbum non in alio principio habet ut sit quam solo in Patre, qui, ut illi etiam consentiunt, principii est expers, ut ipse quoque Filius sine principio exsistat in Patre, a quo genitus est, non autem creatus.

58. Οὕτως ἄρα ἡ θεία Γραφὴ τὴν διαφορὰν τοῦ γεννήματος οἶδε καὶ τῶν ποιημάτων, καὶ τὸ μὲν γέννημα Υἱὸν, οὐκ ἀπό τινος ἀρχῆς ἀρξάμενον, ἀλλ' ἀΐδιον δείκνυσι· τὸ δὲ ποίημα, ὡς ἔξωθεν ἔργον τοῦ πεποιηκότος τυγχάνον, ἀρξάμενον τοῦ γίνεσθαι σημαίνει (77). Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Ἰωάννης, περὶ τοῦ Υἱοῦ θεολογῶν, καὶ γινώσκων τὴν τῶν λέξεων διαφορὰν, οὐκ εἶπεν· Ἐν C ἀρχῇ γέγονεν, ἢ πεποίηται, ἀλλ', Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· ἵνα τὸ γέννημα τῷ, ἦν (78), συνεξακούηται, καὶ μὴ ἐν διαστάσει τις λογίσηται, ἀλλ' ἀεὶ καὶ ἀϊδίως ὑπάρχοντα τὸν Υἱὸν πιστεύῃ. Τούτων δὲ οὕτω δεικνυμένων, πῶς, ὦ Ἀρειανοὶ (79), μὴ νοήσαντες τὰ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ ῥητὰ καὶ ἐν τούτῳ πάλιν ἀσεβεῖν εἰς τὸν Κύριον ἐτολμήσατε (80) λέγοντες, ποίημα, ἢ κτίσμα, ἤτοι γέννημα εἶναι αὐτόν ; Ταὐτὸν γὰρ τὸ γέννημα καὶ τὸ ποίημα σημαίνειν φάσκετε· καὶ ἐντεῦθεν γὰρ οὐδὲν ἧττον ἀπαίδευτοι καὶ ἀσεβεῖς γνωσθήσεσθε. Τὸ μὲν γὰρ πρῶτον ῥητόν ἐστι τοῦτο· Οὐκ αὐτὸς οὗτός σου Πατὴρ ἐκτήσατό (81) σε, καὶ ἐποίησέ σε, καὶ ἔκτισέ σε ; καὶ μετ' ὀλίγα ἐν τῇ αὐτῇ Ὠδῇ φησί· Θεὸν τὸν γεννήσαντά σε ἐγκατέλιπες, καὶ ἐπελάθου (82)

58. Id igitur inter eum qui genitus est et res factas discrimen novit divina Scriptura, quæ et eum qui genitus est, Filium esse nec ab aliquo cœpisse principio, sed æternum esse declarat ; rem autem factam, tanquam opus extra effectorem exsistens, fieri incepisse docet. Hinc enim Joannes de Filio disserens nec horum vocabulorum ignorans differentiam, non dixit : In principio factus aut formatus est, sed, *In principio erat Verbum*, ut per hanc vocem, *erat*, genitus esse agnosceretur, nullusque temporum fingeret intervalla, sed semper et ab æternitate Filium exstitisse crederemus. Quæ cum ita esse probatum sit, qui fit, o Ariani, ut his, quæ in Deuteronomio habentur, non intellectis, rursus impii in Dominum esse audeatis, cum dicitis illum factum vel creatum sive genitum esse ? Contenditis enim rem genitam et rem factam idem significare ? At nihilo secius ex hoc ipso loco, imperitiæ et impietatis convincemini. Itaque hic est primus, de quo agitur, locus : *Nunquid non hic ipse Pater tuus possedit te, et fecit te, et creavit te*[86] ? Et paulo post in

[84] Psal. LXXIII, 2. [85] Genes. II, 3. [86] Deut. XXXII, 6.

(71) Anglican. Gobler. Felc. 1 et 5, ἐκτίσατο.

(72) Sic Seguerian. In aliis et editis τῶν deest.

(73) Seguer. et Reg., ἤρξατο. Editi et alii, ἤρξαντο. Paulo post Seguer., ἤρξατο εἶναι. Felc. 4, ἤρξατο οὐδέ, etc.

(74) Seguer. Gobler. et Felc. 1, τῶν ἀρχήν. Editi et alii, τῶν τὴν ἀρχήν.

(75) Felc. 2, editio Commel. omittunt διὰ τοῦ Λόγου. Ibid. Seguer., ἵνα καὶ τὸ μὴ εἶναι. In aliis et editis deest καί.

(76) Seguer.. τῷ καὶ κατ' ἐκείνους. Editi et alii, τῷ κατ' ἐκείνους. Ibidem Seguer. et Regius, αὐτὸς ἀνάρχως. Cæteri et editi, αὐτὸς ἀναρχος.

(77) Gobler. et Felc. 1, γίνεσθαι τυγχάνειν σημαίνει. Ibid. Seguer., Οὕτως γὰρ καί. Alii et editi, D οὕτως καί.

(78) Sic Seguer. et Felc. 4. At editi et alii, Ἵνα τῷ γεννήματι τὸ, Ἦν.

(79) Sic Seguer. At alii et editi ὦ omittunt. Mox Seguer., ῥητά. Cæteri et editi, ῥήματα.

(80) Reg. et Felc. 5, ἐτόλμησαν. Ibid. Seguer. et Felc. 4, λέγοντες ποίημα. Alii et editi, λέγοντες ἢ ποίημα· Item ibidem Seguer. et Felc. 4, ἤτοι γέννημα, quanquam iidem cum aliis mox habent, Ταὐτὸν γὰρ τὸ γέννημα.

(81) Regius et Felckman. 5, ἐκτίσατο, quod item vertit Nannius.

(82) Sic Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1 4 et 5. At alii et editi, ἀπελάθου. Mox Seguer., τυγχανουσά ἐστι.

eodem Cantico : *Deum qui te genuit dereliquisti, et oblitus es Dei te nutrientis* [87] ? Quorum quidem verborum sententia admirabilis plane est. Nec enim primum dixit : *genuit*, ne id vocabulum idem posset significare ac *fecit*, indeque ansam illi haberent ita loquendi : Moyses quidem narravit Deum a principio dixisse, *Faciamus hominem* [88] : idem autem post hæc dixit : *Deum qui te genuit dereliquisti* [89], utpote cum hæ voces utrumque promiscue significent : siquidem idem est res genita ac facta. Verum post verba, *possedit*, et, *fecit*, addidit verbum, *genuit*, ut oratio suam secum interpretationem haberet. Nam dictione, *fecit*, vere id quod naturæ hominum proprium est significat, eos nempe facta esse opera : at dictione, *genuit*, summam Dei erga homines benignitatem postquam illos creavit indicat, in quam quia se præbuerunt ingratos, eos merito objurgat Moyses. Hinc primo ait : *Hæccine Domino rependitis ?* Deinde subjungit : *Nunquid non hic ipse Pater tuus possedit te, fecit te, et creavit te* [90] ? **417** Postea vero pergit : *Immolaverunt dæmoniis et non Deo, diis quos ignorabant. Novi recentesque venerunt quos non coluerunt patres eorum. Deum qui te genuit dereliquisti* [91].

59. Deus enim non tantum hominem creavit, sed etiam filios vocavit, tanquam si illos genuisset. Nam vox, *genuit*, filium indicat, uti per prophetam dicit, *Filios genui et exaltavi* [92]. Quocirca quoties Scriptura de Filio loquitur, non vocem, *creavi*, usurpat, sed vocem, *genui*. Id videtur Joannes his verbis significare [93] : *Dedit eis potestatem filios Dei fieri his qui credunt in nomen ejus, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo geniti sunt* : quæ verba e re fuerit observare. Siquidem verbum, *fieri*, adhibet quia non natura, sed adoptione filii esse dicuntur : dictione autem, *geniti sunt*, usus postea est, quia illi quoque nomen filii acceperunt. Sed populus, ut ait propheta [94], repulit benefactorem. Hæc est autem Dei benignitas,

A Θεοῦ τοῦ τρέφοντος σε. Ἡ δὲ διάνοια πάνυ θαυμαστή, τυγχάνει οὖσα. Οὐ γὰρ εἴρηκε πρῶτον, τὸ ἐγέννησεν (83), ἵνα μὴ ἀδιάφορος ἡ λέξις ᾖ πρὸς τὸ, ἐποίησε, καὶ πρόφασιν εὔρωσιν οὗτοι λέγειν (84)· **Μωσῆς** ἐξ ἀρχῆς μὲν εἶπεν εἰρηκέναι τὸν **Θεόν· Ποιήσωμεν** ἄνθρωπον· αὐτὸς δὲ μετὰ ταῦτα ἔφησε· Θεὸν τὸν γεννήσαντά σε ἐγκατέλιπες· ὡς ἀδιαφόρων τῶν λέξεων οὐσῶν· ταὐτὸν γὰρ τὸ γεννημα (85) καὶ ποίημά ἐστιν. Ἀλλὰ μετὰ τὸ, ἐκτήσατο, καὶ, ἐποίησε, λοιπὸν ὕστερον τὸ, ἐγέννησεν, ἐπήγαγε, ἵνα καὶ ἑρμηνείαν ὁ Λόγος ἔχων φανῇ. Ἐν μὲν γὰρ τῷ, ἐποίησεν, ἀληθῶς σημαίνει τῶν ἀνθρώπων τὸ κατὰ φύσιν, ὅτι ἔργα τέ ἐστι καὶ ποιήματα· ἐν δὲ τῷ, ἐγέννησε, δηλοῖ τὴν τοῦ Θεοῦ γενομένην εἰς ἀνθρώπους μετὰ τὸ κτίσαι αὐτοὺς φιλανθρωπίαν· καὶ ἐπειδὴ (86) ἀχάριστοι γεγόνασιν ἐπὶ ταύτῃ, λοιπὸν **Μωσῆς** ὀνειδίζων B αὐτοὺς πρῶτον μέν φησι· Ταῦτα Κυρίῳ (87) ἀνταποδίδοτε; εἶτα ἐπάγει. Οὐκ αὐτὸς οὗτός σου **Πατὴρ** ἐκτήσατό σε, καὶ ἐποίησέ σε, καὶ ἔκτισέ σε ; Καὶ δεύτερον πάλιν λέγει· Ἔθυσαν δαιμονίοις καὶ οὐ **Θεῷ**, θεοῖς οἷς οὐκ ᾔδεισαν. Καινοὶ πρόσφατοι ἥκασιν, οὓς οὐκ ᾔδεισαν (88) οἱ πατέρες αὐτῶν· Θεὸν τὸν γεννήσαντά σε ἐγκατέλιπες.

59. Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς οὐ μόνον ἀνθρώπους αὐτοὺς ἔκτισεν, ἀλλὰ καὶ υἱοὺς ἐκάλεκεν, ὡς γεννήσας αὐτούς. Τοῦ γὰρ υἱος (89), καὶ ὧδε σημαντικόν ἐστι τὸ ἐγέννησεν· ὡς καὶ διὰ τοῦ προφήτου φησίν· Υἱοὺς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα· καὶ ὅλως ὅτε ἡ **Γραφὴ** υἱὸν σημᾶναι βούλεται, οὐ διὰ τῆς, ἔκτισα, **ἀλλὰ πάντως** διὰ τῆς, ἐγέννησα, λέξεως σημαίνει· **Καὶ** τοῦτο πάλιν Ἰωάννης φαίνεται λέγων (90)· **Ἔδωκεν** αὐτοῖς C ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, οἱ οὐκ ἐξ αἱμάτων, **οὐδὲ** ἐκ θελήματος σαρκὸς, οὐδὲ ἐκ θελήματος **ἀνδρὸς**, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν· πάνυ καλῶς **ἐχούσης** καὶ (91) ἐνταῦθα τῆς παρατηρήσεως. **Τὸ μὲν** γὰρ, **γενέσθαι**, διὰ τὸ μὴ φύσει, ἀλλὰ θέσει αὐτοὺς (92) λέγεσθαι υἱούς φησι· τὸ δὲ, **ἐγεννήθησαν**, διὰ τὸ

[87] Deut. xxxii, 18. [88] Genes. i, 26. [89] Deut. xxxii, 18. [90] ibid. 6. [91] ibid. 17, 18. [92] **Isa.** i, 2. [93] **Joan.** i, 12, 13. [94] Isa. i, 3.

(83) Seguer. Reg. et Felc. 4, ἐγέννησεν. Editi et alii, **ἐγέννησα**.

(84) Sic Seguer., Gobler. Felc. 1 et 4. At editi et alii, καὶ λέγωσι. Μωσῆς μὲν ἐξ ἀρχῆς οὕτως εἶπεν **εἰρηκέναι**. Mox Seguer Reg. Gobler. Felc. 1, 4 et 5, αὐτὸς δὲ μετὰ ταῦτα. Editi et alii, αὐτὸς καὶ μετὰ ταῦτα. Seguer. ibid., πάλιν ἔφησε.

(85) Seguer., τὸ γέννημα. Gobler. Felc. 1 et 4, τὸ γέννημα. In aliis et editione Commel., deest τό. Mox pro, ἐκτήσατο, ut habent editio Commel. et mss. aliquot : Seguer. Anglic. Gobler. Felc. 1 et 5, habent, ἐκτίσατο Ibid. Reg. ὕστερον ἐπάγει.

(86) Felc. 4, καὶ λοιπὸν ἐπειδή.

(87) Regius, Basili. et Anglic., ταῦτα τῷ κυρίῳ. Ibid. Seguer. Anglic. Gobler et Felc. 1 et 4. εἶτα ἐπάγει· Οὐκ αὐτός, etc. At alii et editio Commel. omittunt, εἶτα ἐπάγει. Item ibid. Gobler. Felc. 1 et 4, ἐκτίσατό σε. Ibidem Seguer. Felc. 4, καὶ ἐποίησέ σε· καὶ δεύτερον, etc. Felc. 5, ἐποίησέ σε· καὶ ἔπλασέ σε. Καὶ μετ' ὀλίγα ἐν τῇ αὐτῇ Ὠδῇ φήσιν, Ἔθυον· Gobler. et Felc. 1, ἐποίησέ σε. Καὶ πάλιν· Ἔθυον. Seguer. ibid. et Scriptura, ἔθυσαν. Alii et editi, Ἔθυον.

(88) Sic Seguer. Gobler. **Felc. 1 et 4. Anglic.** et Reg. quarum tres ultimi habent **καινοί, et, οὓς οὐκ ᾔδεισαν.** Sed alii et editi sic hunc locum habent, **θεοῖς οἷς οὐκ ᾔδεισαν** οἱ πατέρες αὐτῶν, aliis omissis. **Ibidem Felc. 4,** post ἐγκατέλιπες, addit καὶ ἐπελάθου τοῦ **τρέφοντός** σε. D

(89) Reg. Gobler. Felc. 1, Τὸ γὰρ **Υἱός.**

(90) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4. **Alii vero** et editi, οἷόν Ἰωάννης λέγων. **Mox Seguer. Gobler.** Felc. 1 et 4, addunt, τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ **ὄνομα** αὐτοῦ, quæ in aliis et editione **Commel. desunt.** Solus Seguer. ibidem habet, **οὐδὲ ἐκ θελήματος** σαρκός.

(91) Sic Seguer. Reg. Basili. **Anglic. Felc.** quartus et quintus. At in aliis et editis **deest καί. Mox** Seguer. et Felc. 4, Τὸ μὲν γὰρ **γενέσθαι**, Editio Commel. et alii mss., Τὸ μὲν **γενέσθαι.**

(92) Sic Seguer. Reg. Basili. **et Felc. 4. At alii et** editio Commel., αὐτοῦ.

ὅλως ὄνομα υἱοῦ καὶ αὐτοὺς εἰληφέναι, εἴρηκεν. Ἀλλ' ὁ λαὸς, ὡς ὁ προφήτης φησὶν, ἠθέτησαν τὸν εὐεργέτην. Αὕτη δὲ (93) τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπία ἐστὶν, ὅτι ὧν ἐστι ποιητὴς, τούτων καὶ πατὴρ κατὰ χάριν ὕστερον γίνεται· γίνεται δὲ, ὅταν οἱ κτισθέντες ἄνθρωποι, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, λάβωσιν εἰς τὰς καρδίας ἑαυτῶν τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ κρᾶζον (94), Ἀββᾶ, ὁ Πατήρ. Οὗτοι δέ εἰσιν ὅσοι, δεξάμενοι τὸν Λόγον, ἔλαβον ἐξουσίαν παρ' αὐτοῦ τέκνα Θεοῦ γενέσθαι· ἄλλως γὰρ οὐκ ἂν (95) γένοιτο υἱοὶ, ὄντες φύσει κτίσματα, εἰ μὴ τοῦ ὄντος φύσει καὶ ἀληθινοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ὑποδέξονται. Διὸ, ἵνα τοῦτο γένηται, ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἵνα τὸν ἄνθρωπον δεκτικὸν θεότητος ποιήσῃ (96). Ταύτην τὴν διάνοιαν καὶ παρὰ Μαλαχίου τοῦ προφήτου μαθεῖν ἔξεστι λέγοντος· Οὐχὶ Θεὸς εἷς ἔκτισεν ὑμᾶς; Οὐχὶ πάντων ὑμῶν εἷς πατήρ; Καὶ ἐνταῦθα γὰρ πάλιν πρῶτον τὸ, ἔκτισε, καὶ δεύτερον τὸ, πατὴρ, ἔθηκεν, ἵνα δείξῃ καὶ αὐτὸς (97), ὅτι ἐξ ἀρχῆς μὲν κατὰ φύσιν ἐσμὲν κτίσματα, καὶ κτίστης ἡμῶν ἐστιν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Λόγου, ὕστερον δὲ υἱοποιούμεθα, καὶ λοιπὸν ὁ κτίστης Θεὸς γίνεται καὶ πατὴρ ἡμῶν. Οὐκοῦν τὸ, Πατὴρ, τοῦ Υἱοῦ ἐστιν ἴδιον (98), καὶ οὐ τὸ κτίσμα ἀλλὰ τὸ, Υἱὸς, τοῦ Πατρός ἐστιν ἴδιον. Ὥστε καὶ ἐκ τούτου δείκνυσθαι μὴ εἶναι ἡμᾶς φύσει υἱοὺς, ἀλλὰ τὸν ἐν ἡμῖν Υἱόν· καὶ μὴ εἶναι πάλιν ἡμῶν (99) φύσει πατέρα τὸν Θεὸν, ἀλλὰ τοῦ ἐν ἡμῖν Λόγου, ἐν ᾧ καὶ δι' ὃν κράζομεν, Ἀββᾶ, ὁ Πατήρ. Ὥσπερ δὲ τοῦτο, οὕτως ὁ Πατὴρ ἐν οἷς ἐὰν βλέπῃ τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν, τούτους καὶ αὐτὸς υἱοὺς καλεῖ, καὶ λέγει, ἐγέννησα· ἐπειδήπερ τὸ μὲν, γεννᾷν, σημαντικόν ἐστιν Υἱοῦ (1), τὸ δὲ, ποιεῖν, δηλωτικόν ἐστι τῶν ἔργων. Διὰ τοῦτο γοῦν ἡμεῖς οὐ πρῶτον γεννώμεθα, ἀλλὰ ποιούμεθα· γέγραπται γάρ· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον· ὕστερον δὲ, δεξάμενοι τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν, λεγόμεθα τό τε λοιπὸν καὶ γεννᾶσθαι. Ἀμέλει καὶ ἐν τῇ Ὠδῇ Μωσῆς ὁ μέγας μετὰ διανοίας καλῆς πρῶτον τὸ, ἐκτήσατο (2), καὶ ὕστερον τὸ, ἐγέννησεν, εἴρηκεν, ὑπὲρ τοῦ μὴ, ἀκούσαντας τὸ, ἐγέννησεν, ἐπιλαθέσθαι αὐτοὺς τῆς ἐξ ἀρχῆς ἑαυτῶν φύσεως, ἀλλ' ἵνα γινώσκωσιν, ὅτι ἐξ ἀρχῆς μέν εἰσι κτίσματα, ὅταν δὲ κατὰ χάριν λέγωνται γεννᾶσθαι, ὡς υἱοὶ, ἀλλ' οὐδὲν ἧττόν εἰσι πάλιν οἱ ἄνθρωποι ποιήματα κατὰ φύσιν.

60. Ὅτι δὲ οὐ ταὐτόν ἐστι κτίσμα καὶ γέννημα, ἀλλὰ διεστήκασιν ἀλλήλων τῇ τε φύσει καὶ τῇ ἐκ τῶν λέξεων σημασίᾳ, αὐτὸς ὁ Κύριος ἐν αὐταῖς ταῖς Παρ-

A quod quorum effector est, horum etiam pater gratia postea fiat, quod tunc contingit cum creati homines, ut ait Apostolus [95], Spiritum Filii ejus clamantem, *Abba*, *Pater*, in suis cordibus suscipiunt. Hi porro sunt qui, suscepto Verbo, potestatem ab eo accepere filios Dei fieri. Nec enim alio modo filii possunt fieri cum ex natura sua sint creati, nisi Spiritum ejus qui naturalis et verus est Filius acceperint. Quod ut fieret, Verbum caro factum est [96], ut hominem ad divinitatem recipiendam idoneum redderet. Eamdem hanc sententiam licet discere ex Malachia propheta ita loquente : ***Nunquid non unus Deus creavit vos? Nunquid non pater unus omnium vestrum*** [97]? Hic enim primum posuit, ***creavit***, deinde, *pater*, ut nempe ostenderet nos a principio natura creatos esse, Deumque creatorem nostrum esse per Verbum, postea B vero nos filios adoptione effici, cumque Deum creatorem, nostrum etiam fieri patrem. Itaque Pater proprius est Filii, nec aliquid creatum, sed Filius est quoque Patris proprius. Quocirca inde perspicuum etiam est nos non natura filios esse, sed Filium qui in nobis est; nec vicissim Deum, patrem nostrum natura esse, sed Verbi quod in nobis est, in quo et per quod clamamus, *Abba*, *Pater*. Similiter Pater illos in quibus suum Filium viderit, filios vocat, et dicit, *genui*, quandoquidem Verbum *gignere* Filium significat, ut verbum *facere* ad opera refertur. Hinc nos non primum gignimur, sed fimus, unde scriptum est : *Faciamus hominem* [98]. Postea vero gratia Spiritus accepta, gigni dicimur. Certe magnus Moyses in Cantico optime priore in loco C dixit *possedit*, deinde *genuit*, ne, audientes ***genuit***, nostræ naturæ qualis ab initio fuit oblivisceremur, sed ut disceremus nos ab initio creatos **418** esse, atque cum gigni gratia dicitur, nihilominus nos ex natura homines factos esse.

60. Quod autem non idem sit res creata et genita, sed inter se et natura et verborum significatione differant, ipse Dominus in iisdem Proverbiis decla-

[95] Galat. IV, 6. [96] Joan. I, 14. [97] Malach. II, 10. [98] Genes. I, 26.

(93) Sic Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1 et 5. Editi vero et alii, αὐτὴ δέ. Mox Seguer. Gobler. et Felc. 1, omittunt, καὶ Πατήρ.

(94) Sic Seguer. et Felc. 4. At Basili. Anglic. et Reg., τοῦ Υἱοῦ κρᾶζον. Alii et editi, τοῦ Θεοῦ κρᾶζον.

(95) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. Editi vero et alii, ἄλλως δὲ οὐκ ἄν.

(96) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4. Editi vero et alii, ἵνα τὸ ἀνθρώπινον δεκτικὸν θεότητος ποιήσῃ, καὶ υἱὸν καλέσῃ. Ibidem omnes mss., ταύτην τὴν διάνοιαν. Editi, ταύτην διάνοιαν. Item ibidem Gobler. et Felc. 1, καὶ Μαλαχίας διδάσκει· Οὐχί. Iidem ibidem et Seguer. Reg. Basil. et Anglic., εἷς post Θεός addunt: alii et editi omittunt. Ibidem Seguerian. Basil. Anglic. et Felc. 4, ὑμᾶς. Editi et alii, ἡμᾶς. Gobler. et Felc. 1, ibid., ἡμῶν. Cæteri et editi, ὑμῶν. Mox πάλιν deest in Seguer. et Felc. 4.

(97) Sic Seguer. Reg. Basil. Anglic. Felc. 4 et 5. At alii et editio Commel., καὶ αὐτά.

(98) Basil., ἀΐδιον. Ibidem Seguer. Anglican. et Felc. 4, addunt, καὶ οὐ τὸ κτίσμα, ἀλλὰ τὸ Υἱὸς τοῦ Πατρός ἐστιν ἴδιον, quæ in aliis et editis desiderantur.

(99) Reg., ἡμᾶς, mendose. Editio Commel., ὑμῶν. Cæteri omnes, ἡμῶν.

(1) Seguer. Reg. Basil. Anglic. Felc. 4 et 5, ἐστὶν Υἱοῦ. Editi et alii, ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ. Seguer. ibid. omittit, δηλωτικόν ἐστι.

(2) Seguer., πάλιν Μωσῆς. Gobler. et Felc. 1, ἐν τῇ Ὠδῇ, πρῶτον τὸ ἐκτίσατο. Ibid. Seguer. Basil. Anglic. et Felc. 4, ἐκτήσατο. Editi et alii, ἐκτίσατο.

rat. Nam postquam dixit : *Dominus creavit me initium viarum suarum* [99], subdidit : *Ante omnes colles gignit me*. Quod si Verbum natura et substantia creatum esset, nihilque rem genitam inter et creatam differret, non subjunxisset *gignit me*, sed satis habuisset dictionem *creavit* usurpare, quippe quæ idem ac, *genuit*, significaret. Verum ubi dixit : *Creavit me initium viarum suarum in opera sua*, non simpliciter addidit *genuit me*, sed cum conjunctione *vero*, ut hoc modo dictionem *creavit* confirmaret, cum dicit : *Ante omnes vero colles gignit me*. Nam verbum *creavit*, cum vocabulo *gignit me* conjunctum, unam perficit sententiam, indicatque aliquam ob causam dictum esse, *creavit*, ut et, *gignit me*, esse ante *creavit*. Quemadmodum enim si rursus dixisset, *Dominus gignit me*, deindeque addidisset *ante omnes vero colles creavit me*, profecto, *creavit*, prius esset quam *genuit* : ita quandoquidem primum dixit, *creavit*, deinde subjunxit, *ante omnes vero gignit me* [1], necessario ostendit *genuit* prius esse quam *creavit*. Namque dicendo, *ante omnes vero gignit me*, se alium ab omnibus esse declarat, cum ex supra dictis constet, nullam e rebus creatis prius altera factam esse, sed res omnes factas uno eodemque mandato simul exstitisse. Hinc nec eadem adjuncta sunt dictionibus *creavit*, et *gignit me* : sed post, *creavit*, additur, *principium viarum* : at non dixit principium gignit me, sed, *ante omnes gignit me*. Atqui is qui ante omnes est, non est omnium principium, sed alius est ab omnibus. Quod si alius est ab omnibus, inter quæ ipsum quoque principium omnium comprehenditur : haud dubium est quin alius sit a rebus creatis. Et proinde cum Verbum aliud sit ab omnibus, atque ante omnia exsistat, evidens est ipsum postea, humana assumpta natura, creari principium viarum in opera, ut, quemadmodum ait Apostolus [2], ille qui principium et primogenitus est ex mortuis, idem ipse in omnibus primatum teneat.

61. Quapropter cum id discriminis intercedat inter, *creavit*, et, *gignit me*, atque, *principium viarum*, et, *ante omnes*, concludendum est Deum qui hominum creator est, per suum Verbum, quod in illis habitat, eorumdem Patrem postea fieri. De Verbo autem contraria omnino est ratio. Siquidem Deus,

[99] Prov. VIII, 22. [1] ibid. 25. [2] Coloss. I, 18.

οιμίαις δείκνυσιν. Εἰρηκὼς γὰρ τὸ (3), Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, ἐπήγαγε· Πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με. Εἰ μὲν οὖν ἦν φύσει καὶ τῇ οὐσίᾳ κτίσμα ὁ Λόγος, καὶ διαφορὰ ἦν τοῦ γεννήματος πρὸς τὸ κτίσμα, οὐκ ἂν ἐπήγαγε τὸ, γεννᾷ με, ἀλλ' ἤρκειτο τῷ, ἔκτισεν, ὡς τῆς λέξεως ταύτης σημαινούσης τὸ, ἐγέννησε· νῦν δὲ εἰρηκὼς, Ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, ἐπήγαγεν οὐχ ἁπλῶς τὸ, γεννᾷ με (4), ἀλλὰ μετὰ συμπλοκῆς τοῦ, δὲ, συνδέσμου, ὡς ἀσφαλιζόμενος ἐν τούτῳ τὴν τοῦ, ἔκτισε, λέξιν, λέγων· Πρὸ δὲ πάντων βουνῶν (5) γεννᾷ με. Τὸ γὰρ, γεννᾷ με, τῷ, ἔκτισε, συμπεπλεγμένως ἐπιφερόμενον μίαν ποιεῖ τὴν διάνοιαν καὶ δείκνυσιν, ὅτι τὸ μὲν, ἔκτισε, διά τι εἴρηται· τὸ δὲ γεννᾷ με, πρὸ τοῦ, ἔκτισεν, ἐστίν. Ὥσπερ γὰρ εἰ ἔμπαλιν εἰρήκει, Κύριος γεννᾷ με, καὶ ἐπέφερε· Πρὸ δὲ πάντων βουνῶν ἔκτισέ με (6), πάντως προηγεῖτο τοῦ, ἐγέννησε, τὸ, ἔκτισεν· οὕτως εἰρηκὼς πρῶτον, ἔκτισεν, εἶτα ἐπαγαγὼν, πρὸ δὲ πάντων γεννᾷ με, ἐξ ἀνάγκης δείκνυσι προηγεῖσθαι τὸ, ἐγέννησε (7), τοῦ, ἔκτισε. Καὶ γὰρ καὶ λέγων, πρὸ πάντων γεννᾷ με, ἄλλον ἑαυτὸν εἶναι τῶν πάντων σημαίνει, δειξάσης ἐν τοῖς πρὸ τούτων τῆς ἀληθείας, ὅτι περὶ (8) τῶν κτισμάτων οὐδὲν ἕτερον τοῦ ἑτέρου προγέγονεν, ἀλλ' ἀθρόως ἅμα παντα τὰ γενητὰ (9) ἑνὶ καὶ τῷ αὐτῷ προστάγματι ὑπέστη. Διὰ τοῦτο γοῦν οὐδὲ τὰ ἐπὶ τοῦ, ἔκτισε, ταῦτα καὶ ἐπὶ τοῦ, γεννᾷ με, κεῖται· ἀλλ' ἐπὶ μὲν τοῦ, ἔκτισε, κεῖται, ἀρχὴν ὁδῶν· ἐπὶ δὲ τοῦ, γεννᾷ με, οὐκ εἶπεν, ἀρχὴν γεννᾷ με, ἀλλὰ, πρὸ πάντων γεννᾷ με. Ὁ δὲ (10) πρὸ πάντων ὢν οὐκ ἔστιν ἀρχὴ τῶν πάντων ἀλλ' ἄλλος ἐστὶ τῶν πάντων. Εἰ δὲ ἄλλος ἐστὶ τῶν πάντων, ἐν οἷς καὶ ἡ ἀρχὴ τῶν πάντων σημαίνεται, δῆλον ὅτι ἄλλος ἐστὶ τῶν κτισμάτων· καὶ συνίσταται φανερῶς, ὅτι (11) ἄλλος ὢν ὁ Λόγος τῶν πάντων καὶ πρὸ πάντων ὤν, ὕστερον κτίζεται ἀρχὴ τῶν ὁδῶν εἰς ἔργα διὰ (12) τὴν ἐνανθρώπησιν, ἵνα, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, ὃς ἐστιν ἀρχὴ πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν, ἵνα γένηται ἐν πᾶσιν αὐτὸς πρωτεύων (13).

61. Τοιαύτης τοίνυν οὔσης τῆς διαφορᾶς τοῦ, ἔκτισε, καὶ τοῦ, γεννᾷ με, καὶ, τῆς ἀρχῆς ὁδῶν, καὶ τοῦ, πρὸ πάντων· τῶν μὲν ἀνθρώπων κτίστης ὢν ὁ Θεὸς, οὕτως (14), ὥσπερ εἰρηται, γίνεται καὶ ὕστερον Πατὴρ, διὰ τὸν ἐν αὐτοῖς οἰκοῦντα Λόγον αὐτοῦ. Ἐπὶ δὲ τοῦ Λόγου τὸ ἔμπαλιν· Πατὴρ γὰρ (15) ὢν αὐτοῦ

(3) Sic Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4. In aliis et editis τό deest. Mox Seguerian. Reg. et Felc. 5, πάντων βουνῶν. Alii et editi, πάντων τῶν βουνῶν.

(4) Seguerian., ἁπλῶς, γεννᾷ με.

(5) Seguerian. Reg et Felc. 5, πάντων βουνῶν. Editi et alii, πάντων τῶν βουνῶν. Ibid. Seguerian., Τῷ γὰρ γεννᾷ με τὸ ἔκτισε. Felckman. 2, et editio Commel., βουνῶν γεννᾷ με, τὸ ἔκτισε συμπεπλεγμένως.

(6) Seguerian., πάντων ἐκτισέ με. Reg. Basil. Anglic. et Felc. 4, πάντων βουνῶν ἐκτισέ με. Alii et editi, πάντων τῶν βουνῶν ἐκτισέ με. Ibid. Seguer., τὸ ἔκτισε τοῦ ἐγέννησεν. Editi, τὸ τοῦ ἐγέννησε, etc. Cæteri mss. ut in textu.

(7) Seguerian., τὸ, ἐγέννησε. Editi et alii, τὸ γέννημα.

(8) Seguerian., ὅτι τῶν.

(9) Seguerianus, Reg. et Felc. 5, τὰ γενητά. Cæteri et editi, τὰ γένη.

(10) Seguer. omittit ὁ δέ. Mox idem et Reg. Gobler. Felc. 1, 4 et 5, addunt, Εἰ δὲ ἄλλος ἐστὶ τῶν πάντων, quæ in aliis et editis desiderantur. Goblerian. et Felc. 1, ἄλλως.

(11) Sic Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1 et 4. At alii et editi, δηλονότι.

(12) Seguerianus et Felc. 1, εἰς ἔργα. Cæteri et editi, εἰς τὰ ἔργα.

(13) Goblerian. et Felc. 1, γένηται πᾶσιν πρωτεύων. Mox Seguerian. et Reg., οὔσης διαφορᾶς.

(14) Sic mss. At editi, οὕτος.

(15) Sic Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4. Alii vero et editi, γάρ omittunt.

φύσει ὁ Θεὸς, γίνεται μετὰ ταῦτα καὶ κτίστης αὐτοῦ καὶ ποιητὴς, ὅταν τὴν κτισθεῖσαν καὶ ποιηθεῖσαν ἐνδύσηται σάρκα ὁ Λόγος, καὶ γένηται ἄνθρωπος. Ὥσπερ γὰρ οἱ ἄνθρωποι λαμβάνοντες τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, γίνονται τέκνα δι' αὐτοῦ· οὕτως ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὅτε καὶ αὐτὸς ἐνεδύσατο τῶν ἀνθρώπων τὴν σάρκα, τότε λέγεται καὶ κτίζεσθαι καὶ πεποιῆσθαι. Εἰ μὲν οὖν ἡμεῖς κατὰ φύσιν υἱοὶ, δῆλον ὅτι κἀκεῖνος κατὰ φύσιν κτίσμα καὶ ποίημα· εἰ δὲ ἡμεῖς θέσει καὶ κατὰ χάριν γινόμεθα υἱοὶ, δῆλον ὅτι (16) καὶ ὁ Λόγος διὰ τὴν εἰς ἡμᾶς χάριν γενόμενος ἄνθρωπος εἴρηκε· Κύριος ἔκτισέ με. Εἶτα ἐπειδὴ τὸ κτιστὸν ἐνδυσάμενος γέγονεν ἡμῖν ὅμοιος κατὰ τὸ σῶμα, διὰ τοῦτο εἰκότως (17) καὶ ἀδελφὸς ἡμῶν καὶ πρωτότοκος ἐκλήθη. Εἰ γὰρ καὶ μεθ' ἡμᾶς δι' ἡμᾶς (18) γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ ἀδελφὸς ἡμῶν διὰ τὴν τοῦ σώματος ὁμοίωσιν, ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ πρωτότοκος (19) λέγεται καὶ ἔστιν ἡμῶν, ἐπειδὴ, πάντων τῶν ἀνθρώπων ἀπολλυμένων κατὰ τὴν παράβασιν τοῦ Ἀδὰμ, πρώτη τῶν ἄλλων ἐσώθη καὶ ἠλευθερώθη ἡ ἐκείνου σὰρξ, ὡς αὐτοῦ τοῦ Λόγου σῶμα γενομένη, καὶ λοιπὸν ἡμεῖς, ὡς σύσσωμοι τυγχάνοντες, κατ' ἐκεῖνο σωζόμεθα. Ἐν ἐκείνῳ γὰρ ἡμῶν καὶ ὁδηγὸς ὁ Κύριος εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, καὶ πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα γίνεται, λέγων· Ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ θύρα, καὶ δι' ἐμοῦ δεῖ πάντας εἰσελθεῖν. Ὅθεν καὶ πρωτότοκος λέγεται πάλιν ἐκ τῶν νεκρῶν, οὐχ ὅτι πρῶτος ἡμῶν ἀπέθανε· προετεθνήκειμεν γὰρ ἡμεῖς· ἀλλ' ὅτι τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀναδεξάμενος θάνατον, καὶ τοῦτον καταργήσας, ἀνέστη πρῶτος (20), ὡς ἄνθρωπος, ὑπὲρ ἡμῶν ἀναστήσας τὸ ἑαυτοῦ σῶμα. Λοιπὸν γὰρ ἀναστάντος ἐκείνου, καθεξῆς καὶ ἡμεῖς ἀπ' ἐκείνου καὶ δι' ἐκεῖνον ἐκ τῶν νεκρῶν ἐγειρόμεθα.

A qui Verbi Pater natura est, ejus post hæc creator et effector factus est, cum scilicet Verbum creatam et factam carnem induit, et homo factus est. Nam sicut homines, Spiritu Filii accepto, filii per ipsum efficiuntur : ita Dei Verbum cum humanam carnem induit, tunc et creari et factum esse dicitur. Itaque si nos natura filii sumus, fatendum quoque est Verbum natura et creatum et factum esse. Sed si nos adoptione tantum et gratia filii efficimur, clarum pariter est Verbum propter gratiam nobis donandam factum hominem dixisse, *Dominus creavit me.* Deinde quandoquidem creato corpore assumpto, nostri secundum corpus **419** similis factus est, ideo non immerito et frater noster et primogenitus appellatus est. Nam tametsi post nos homo propter B nos factus est, ac proinde frater noster, ob corporis similitudinem : verum ea ratione dicitur et est noster primogenitus, quatenus omnibus hominibus Adæ peccato perditis, ejus caro, utpote Verbi corpus facta, prima omnium servata est et liberata, indeque nos, ut qui cum Verbo corpore sumus conjuncti, per idem ejus corpus salvi efficimur. In illo siquidem nobis Dominus ad regnum cœlorum et ad suum Patrem se ducem præbuit, cum ait : *Ego sum via et janua, ac per me omnes introire oportet* [2]. Quapropter primogenitus ex mortuis dicitur, non quod primus nostrum mortuus est, non enim prius mortui fueramus : sed quia morte pro nobis suscepta et destructa, primus, ut homo, revixit, cum suum corpus pro nobis ex mortuis excitavit. Hinc enim postquam revixit ille, jam nos deinceps et ab C illo et propter illum revocamur quoque ad vitam.

62. Εἰ δὲ καὶ (21) πρωτότοκος τῆς κτίσεως λέγεται, ἀλλ' οὐχ ὡς ἐξισούμενος τοῖς κτίσμασι, καὶ πρῶτος αὐτῶν κατὰ χρόνον, πρωτότοκος λέγεται· (πῶς γὰρ, ὅπου γε Μονογενής ἐστιν αὐτός ;) ἀλλὰ διὰ τὴν πρὸς τὰ κτίσματα **συγκατάβασιν** τοῦ **Λόγου**, καθ' ἣν καὶ **πολλῶν γέγονεν ἀδελφός**. Ὁ γάρ τοι μονογενὴς, οὐκ ὄντων ἄλλων ἀδελφῶν, μονογενής ἐστιν· ὁ δὲ πρωτότοκος διὰ τοὺς ἄλλους (22) ἀδελφοὺς πρωτότοκος λέγεται. Διὰ τοῦτο γοῦν οὐδαμοῦ τῶν Γραφῶν εἴρηται, πρωτότοκος τοῦ Θεοῦ, οὐδὲ, κτίσμα τοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ τὸ, Μονογενὴς, καὶ τὸ, Υἱὸς, καὶ, ὁ Λόγος, καὶ, ἡ Σοφία, εἰς τὸν Πατέρα τὴν ἀναφορὰν ἔχει καὶ τὴν ἰδιότητα (23). Ἐθεασάμεθα γὰρ τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πα- D τρός· καὶ, Ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν Μονογενῆ· καὶ, Εἰς τὸν αἰῶνα, Κύριε, ὁ Λόγος

62. Quod si *primogenitus creaturæ* dicitur [4] : non veluti rerum creatarum æqualis, aut iisdem prior tempore, hoc appellatur nomine (qui enim id fieri posset, cum ipse sit Unigenitus ?) : sed ob singularem Verbi erga res creatas benignitatem, qua etiam multorum factus est frater. Siquidem is unigenitus dicitur, cui nulli sunt fratres : is autem dicitur primogenitus, cui alii sunt fratres. Hinc nullo in loco Scripturarum legitur *primogenitus Dei*, aut *creatura Dei* : sed ista, *Unigenitus*, *Filius*, *Verbum*, et *Sapientia*, ad Patrem referuntur, ad quem tanquam quid proprium pertinent *Vidimus* enim *gloriam ejus*, *gloriam quasi Unigeniti a Patre* [5] Et, *Misit Deus Filium suum Unigenitum* [6]. Et *In sæculum*, *Domine*, *Verbum tuum permanet* [7]. Et *In principio erat Verbum*, *et Verbum erat apud Deum* [8]. Et : *Christus Dei*

[3] Joan. XIV, 6; X, 7, 1. [4] Coloss. I, 15. [5] Joan. I, 14. [6] I Joan. IV, 9. [7] Psal. CXVIII, 89. [8] Joan. I, 1.

(16) Seguerian., φανερὸν ὅτι.

(17) Sic Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4. Alii vero et editi, σῶμα τοῦτο, εἰκότως.

(18) Sic Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1. At alii et editi omittunt δι' ἡμᾶς.

(19) Seguerian.. Reg. et Felc. 4, πρωτότοκος. Cæteri et editi, πρῶτος.

(20) Seguerian. πρῶτον. Alii et editi, πρῶτος.

(21) Sic Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1 et 5. In aliis et editis καὶ deest.

(22) Seguerian. πολλούς. Paulo post idem, τῶν γραφῶν λέγεται. Mox idem, κτίσμα Θεοῦ.

(23) Basiliensis, ἀϊδιότητα.

virtus et Dei sapientia [9]. Et: *Hic est Filius meus dilectus* [10]. Et: *Tu es Christus Filius Dei viventis* [11]. *Primogenitus* autem appellatur ex summa sua erga creatam naturam humanitate : ejus quippe dictus etiam est primogenitus. Dictione autem, *creavit* [12], significatur gratia quam in opera contulit : namque in illa creatur. Si ergo Unigenitus est uti revera est, vox ista, *primogenitus*, est sane explicanda. Sed si primogenitus est, Unigenitus dici non debet. Idem enim non potest Unigenitus et primogenitus esse, nisi ad diversa respiciat, ita ut Unigenitus quidem dicatur, quatenus ex Patre genitus est, quemadmodum dictum est : primogenitus vero, quatenus singulari erga creatam naturam benignitate usus est, multosque sibi fratres reddidit. Certe, cum duo illa nomina inter se sint contraria, haud immerito possit affirmari nomen Unigeniti proprie magis Verbo convenire quandoquidem nullum aliud est Verbum, nulla alia sapientia, sed solus ipse verus est Patris Filius. Etenim, ut supra observavimus, nulla adjuncta causa, sed absolute de illo dictum est, *Unigenitus Filius qui est in sinu Patris* [13]. At cum *primogenitus* dicitur, causa annecitur, creata nempe natura, ut Paulus ipse his indicat verbis, *Quia in ipso creata sunt* **420** *omnia* [14]. Si porro universæ res creatæ, in illo sunt creatæ, alius certe est a rebus creatis, nec ipse res est creata, sed rerum creatarum creator.

63. Non ergo primogenitus vocatus est, quia ex Patre est genitus, sed quia in illo factæ sunt res creatæ. Quocirca quemadmodum antes res creatas ipse erat Filius per quem res creatæ factæ sunt : ita antequam primogenitus omnium rerum creatarum dictus est, nihilominus ipsum Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Verum ea impii cum non intelligant, hæc dictitando circumcursant; Si omnium rerum creatarum primogenitus est, profecto ipse quoque una est e rebus creatis. Stulti! nam contra, si omnium plane rerum creatarum primogenitus est, ergo alius est a rebus omnibus creatis. Nec enim dixit, primogenitus aliarum rerum creatarum, ne tanquam una e rebus creatis esse putaretur ; sep scriptum est *omnium rerum creatarum*, ut allius ab illis esse ostenderetur. Hinc

σου διαμένει· καὶ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος (24)· καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν· καὶ, Χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία · καὶ, Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός· καὶ, Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ζῶντος. Τὸ δὲ, πρωτότοκος, εἰς τὴν κτίσιν ἐχει τὴν συγκατάβασιν (25)· αὐτῆς γὰρ καὶ πρωτότοκος ἐλέχθη. Καὶ τὸ, ἔκτισε, δὲ εἰς τὰ ἔργα τὴν χάριν ἔχει· εἰς αὐτὰ γὰρ καὶ κτίζεται. Εἰ μὲν οὖν Μονογενής ἐστιν (26), ὥσπερ οὖν καὶ ἔστιν, ἑρμηνευέσθω τὸ, πρωτότοκος · εἰ δὲ πρωτότοκός ἐστι, μὴ ἔστω Μονογενής. Οὐ δύναται γὰρ ὁ αὐτὸς Μονογενής τε καὶ πρωτότοκος εἶναι, εἰ μὴ ἄρα πρὸς ἄλλο καὶ ἄλλο· ἵνα Μονογενὴς μὲν διὰ τὴν ἐκ Πατρὸς γέννησιν, ὥσπερ εἴρηται, πρωτότοκος δὲ διὰ τὴν εἰς τὴν κτίσιν συγκατάβασιν, καὶ τὴν τῶν πολλῶν ἀδελφοποίησιν (27). Ἀμέλει, τῶν δύο τούτων ῥητῶν ἀντικειμένων ἀλλήλοις, κρατεῖν ἂν τις εἴποι δικαίως ἐπὶ τοῦ Λόγου τὸ τοῦ Μονογενοῦς μᾶλλον ἴδίωμα, διὰ τὸ μὴ εἶναι ἕτερον Λόγον, ἢ ἄλλην σοφίαν, ἀλλὰ τοῦτον μόνον ἀληθινὸν Υἱὸν εἶναι τοῦ Πατρός. Καὶ γὰρ, ὥσπερ ἔμπροσθεν εἴρηται, οὐ μετά τινος συμπεπλεγμένης αἰτίας, ἀλλὰ ἀπολελυμένως μὲν (28) εἴρηται ἐπ' αὐτοῦ τὸ, Ὁ Μονογενὴς Υἱὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρός· τὸ δὲ, πρωτότοκος, συμπεπλεγμένην ἔχει πάλιν τὴν τῆς κτίσεως αἰτίαν, ἣν ἐπήγαγεν ὁ Παῦλος λέγων· Ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα. Εἰ δὲ πάντα τὰ κτίσματα (29) ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη, ἄλλος ἐστὶ τῶν κτισμάτων, καὶ κτίσμα μὲν οὐκ ἔστι, κτίστης δὲ τῶν κτισμάτων (30).

63. Οὐ διὰ τὸ ἐκ Πατρὸς ἄρα πρωτότοκος ἐκλήθη, ἀλλὰ διὰ τὸ ἐν αὐτῷ γεγενῆσθαι τὴν κτίσιν. Καὶ ὥσπερ πρὸ τῆς κτίσεως ἦν αὐτὸς ὁ Υἱὸς, δι' οὗ γέγονεν ἡ κτίσις· οὕτω καὶ πρὸ τοῦ κληθῆναι (31) πρωτότοκος πάσης τῆς κτίσεως, ἦν οὐδὲν ἧττον αὐτὸς ὁ Λόγος πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο μὴ νοήσαντες οἱ δυσσεβεῖς, περιέρχονται λέγοντες· Εἰ πρωτότοκός ἐστι πάσης κτίσεως, δῆλον ὅτι καὶ αὐτὸς εἷς ἐστι τῆς κτίσεως. Ἄφρονες! εἰ ὅλως πάσης τῆς κτίσεως (32) πρωτότοκός ἐστιν, ἄρα πάσης τῆς κτίσεως ἄλλος ἐστίν. Οὐ γὰρ εἴρηκε, πρωτότοκός ἐστι τῶν ἄλλων (33) κτισμάτων, ἵνα μὴ ὡς εἷς τῶν κτισμάτων εἶναι νομισθῇ· ἀλλὰ πάσης τῆς κτίσεως γέγραπται, ἵνα ἄλλος τῆς κτίσεως εἶναι δειχθῇ. Ὁ γοῦν Ῥουβὴν (34) οὐκ εἴρηται πρωτότοκος πάντων τῶν τέκνων τοῦ Ἰακώβ, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ Ἰακὼβ καὶ τῶν ἀδελ-

[9] I Cor. I, 24. [10] Matth. III, 17; XVII, 5. [11] Matth. XVI, 16. [12] Prov. VIII, 22. [13] Joan. I, 18. [14] Coloss. I, 16.

(24) Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, omittunt καὶ ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, nec ea legit Nannius.

(25) Felc. 2 et editi, κατάοασιν. Alii mss., συγκατάβασιν.

(26) Sic Seguerian. Reg. Anglic. et Felc. 4. Sed Anglic. τό omittit ante πρωτότοκος. Felc. 2, Μονογενής ἐστιν, ἑρμηνευέσθω πρωτότοκος. Alii et editio Commel., εἰ μὲν οὖν Μονογενής ἐστιν, μὴ ἔστω πρωτότοκος.

(27) Seguerian. Reg. Goblerian. et Felc. 1, 4 et 5, addunt, καὶ τὴν τῶν πολλῶν ἀδελφοποίησιν, quæ in aliis et in editione Commel. desunt.

(28) Sic Seguerian. Basili. et Felc. 4. In aliis et editis μέν deest. Ibid. Seguerian. et Felc. 4, τὸ Μονογενής.

(29) Anglican., κτιστά.

(30) Seguerian. et Reg., τῶν πάντων. Editi et alii, τῶν κτισμάτων.

(31) Seguerian. Felckman. 2 et 4, πρὸ τοῦ κληθῆ. Ibid. Seguerian. Goblerianus, Felckmanni. 1 et 4, πάσης τῆς κτίσεως. Editi et alii, πάσης κτίσεως.

(32) Seguerian. Goblerian. Felckm. 1 et 4, ὅλως πάσης τῆς κτίσεως. Basilicus. item, πάσης τῆς κτίσεως. Editi et alii, εἰ ὅλως ἄρα πάσης κτίσεως.

(33) Goblerian. Felc. 1. πάντων τῶν ἄλλων. Ibid. Seguer., μὴ ὡς εἷς τῶν κτισμάτων εἶναι γομισθῇ. Editi, μὴ εἷς τῶν κτισμάτων νομισθῇ.

(34) Regius, Basil. et Felc. 1, Ῥουβίν.

φῶν, ἵνα μὴ ἄλλος παρὰ τὰ τέκνα (35) τοῦ Ἰακὼβ εἶναι νομισθῇ. Ἀλλὰ καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ὁ Ἀπόστολος οὐκ εἴρηκεν, Ἵνα γένηται πρωτότοκος πάντων, ἵνα μὴ ἄλλο (36) παρὰ τὸ ἡμῶν σῶμα φορεῖν νομισθῇ, ἀλλ' ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς διὰ τὴν ὁμοιότητα τῆς σαρκός. Εἰ τοίνυν καὶ ὁ Λόγος εἷς ἦν τῶν κτισμάτων, εἶπεν ἂν ἡ Γραφὴ καὶ περὶ αὐτοῦ, ὅτι πρωτότοκος τῶν ἄλλων κτισμάτων ἐστί· νῦν δὲ, λεγόντων τῶν ἁγίων, ὅτι πρωτότοκός ἐστι πάσης τῆς κτίσεως (37), ἄντικρυς δείκνυται ἄλλος ὢν πάσης τῆς κτίσεως, καὶ μὴ κτίσμα ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός. Εἰ γὰρ κτίσμα ἐστὶν, ἔσται καὶ αὐτὸς (38) ἑαυτοῦ πρωτότοκος. Πῶς οὖν δύναται, ὦ Ἀρειανοὶ, καὶ πρῶτος ἑαυτοῦ καὶ δεύτερος εἶναι; Ἔπειτα εἰ κτίσμα ἐστὶ, καὶ πᾶσα ἡ κτίσις δι' αὐτοῦ γέγονε, καὶ ἐν αὐτῷ συνέστηκε, πῶς δύναται καὶ κτίζειν τὴν κτίσιν, καὶ εἷς (39) εἶναι τῶν ἐν αὐτῷ συνεστηκότων; Ἀτόπου δὲ τῆς τοιαύτης αὐτῶν ἐπινοίας φαινομένης, ἐλέγχονται παρὰ τῆς ἀληθείας, ὅτι πρωτότοκος μὲν ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς ἐκλήθη διὰ τὴν τῆς σαρκὸς συγγένειαν· πρωτότοκος δὲ ἐκ τῶν νεκρῶν, διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτὸν εἶναι τὴν τῶν νεκρῶν ἀνάστασιν· πρωτότοκος δὲ πάσης κτίσεως διὰ τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ Πατρὸς δι' ἣν ἐν τῷ Λόγῳ αὐτοῦ οὐ μόνον τὰ πάντα συνέστηκεν (40), ἀλλ' ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις, περὶ ἧς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος· **Ἀπεκδεχομένη** τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν (41) τοῦ **Θεοῦ, ἐλευθερωθήσεταί** ποτε ἀπὸ τῆς δουλείας **τῆς** φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν **τέκνων** τοῦ Θεοῦ. Οὕτω δὲ αὐτῆς ἐλευθερωθείσης, ἔσται καὶ αὐτῆς μετὰ καὶ πάντων (42) τῶν τεκνοποιηθέντων πρωτότοκος ὁ Κύριος, ἵν' ἐν τῷ λέγεσθαι πρῶτον (43) αὐτὸν, τὰ μετ' αὐτὸν διαμείνῃ ὥσπερ ἔκ τινος ἀρχῆς τοῦ Λόγου συνημμένα.

A Ruben non dictus est primogenitus omnium liberorum Jacob, sed ipsius Jacobet fratrum [15]. ne aliue a liberis Jacob esse existimaretur. Qnin etiam de ipso Domino non dixit Apostolus. Ut fiat primogenitus omnium, ne aliud corpus a nostro habere crederetur, sed, *in multis fratribus* [16], ob suæ carnis cum nostra similitudinem. Igitur si etiam Verbum una esset e rebus creatis, sane Scriptura dixisset ipsum esse aliarum rerum creatarum primogenitum. Verum cum sancti dicant primogenitum illum esse rerum omnium creatarum, evidens profecto est Filium Dei alium esse ab omnibus creatis rebus, non autem creatum esse. Alioquin si creatus esset, ipse sui ipsius esset primogenitus. Qui ergo fieri potest, Ariani, ut idem ipse seipso prior et posterior sit? Insuper, si creatus est, resque universæ creatæ

B per ipsum factæ sunt, et in ipso consistunt, quomodo et res creatas creare et una ex rebus quæ in ipso consistunt potest esse? Quæ illorum commenta cum absurda esse luculenter pateat, certo a veritate ipsa convincuntur, quæ quidem nos docet, illum primogenitum in multis fratribus ob carnis cognationem vocatum fuisse, primogenitum vero ex mortuis, quia ex ipso et post ipsum mortuorum est resurrectio, denique primogenitum omnis creaturæ, propter Patris in homines benignitatem, per quam non solum omnia in ipsius Verbo constituta sunt, verum ipsa etiam creatura, quæ, ut ait Apostolus, *revelationem filiorum Dei exspectans, liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei* [17]. Cujus hoc pacto liberatæ nec non

C omnium, qui filii facti fuerint, Dominus primogenitus futurus est, ut cum ipse primus dicitur, ea quæ post ipsum sunt perseverent, utpote quæ e Verbo tanquam ex aliquo principio pendeant.

64. Ἡγοῦμαι δὲ καὶ τοὺς ἀσεβεῖς αὐτοὺς ἐντραπήσεσθαι ἐκ τῆς τοιαύτης διανοίας· εἰ γὰρ μὴ οὕτως ἔχοι, ὥσπερ εἴπομεν (44), ἀλλ' ὡς τῇ οὐσίᾳ κτίσμα ἐν κτίσμασι πρωτότοκον αὐτὸν θελήσουσιν εἶναι πάσης τῆς κτίσεως, σκοπείτωσαν, ὅτι καὶ τῶν αλό-

421 64. Sane nec ego dubitem quin ipsos etiam impios pudeat suæ hujusmodi sententiæ. Nisi enim ita se res habeat, uti supra diximus, sed eum, natura creatum, inter res creatas velint esse rerum omnium creatarum primogenitum, animadvertant

[15] Genes. xxxv, 25. [16] Rom. viii, 29. [17] ibid. 19, 21.

(35) Felck. 2, παρὰ τέκνα. Goblerian. et Felc. 1, παρὰ τὰ τέκνα νομισθῇ. Seguerian., παρὰ τὰ τέκνα τοῦ Ἰακὼβ νομισθῇ.

(36) Regius et Felc. 5, ἄλλος. Ibidem Seguerianus, Goblerian. Felc. 1 et 4. σῶμα φορεῖν νομισθῇ. Reg. Basil. Anglican. et Felc. 5, σῶμα εἶναι νομισθῇ. Editio Commel., σῶμα εἶναι νομισθείη. Paulo post Seguerian., Εἰ τοίνυν καὶ ὁ Λόγος εἷς, et mox, Γραφὴ καὶ περὶ αὐτοῦ. Editi et alii, Εἰ τοίνυν εἷς, et. Γραφὴ περὶ αὐτοῦ.

(37) Seguerian. Gobler. et Felc. 1, πάσης τῆς κτίσεως. In cæteris et editis deest τῆς. Ibid. Seguerian. Gobler. Reg. Anglic. Felc. 1, 4 et 5, addunt ἄντικρυς δείκνυται ἄλλος ὢν πάσης τῆς κτίσεως, quæ in aliis et editione Commeliniana desunt. Anglicanus ibidem πάσης κτίσεως.

(28) Sic Seguerianus, Goblerianus, et Felckmanni 1. In aliis et editis deest αὐτός. Mox Goblerianus et Felc. 1, Πῶς οὖν δύναται, ὦ οὗτοι.

(39) Εἷς abest a Felc. 2 et 4. Ibid. Seguerian., τῶν ἐν αὐτῷ. Alii et editi, τῶν ἐν αὐτῇ.

(40) Seguer. Goblerian. Felc. 1 et 4, συνέστηκεν.

(41) Seguerian. et Felckman. 4, τῶν υἱῶν, ut et habet Scriptura. Editi et alii, τῶν τέκνων. Ibid., ποτέ abest a Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4.

(42) Gobler. et Felc. 1, Ἔσται αὐτῆς μετὰ πάντων. Felc. 5, ἔσται καὶ αὐτῆς μετὰ δὲ πάντων.

(45) Felckman. 5, πρωτότοκον. Ibid. Seguerian. Goblerian. Felckman. 1 et 4 τὰ μετ' αὐτὸν διαμείνῃ, ὥσπερ ἔκ τινος ἀρχῆς τοῦ Λόγου συνημμένα. Felckman. 1, mendose τὰ μὴ ἐν αὐτόν, pro τὰ μετ' αὐτόν. Basil. vero, τὰ μετ' αὐτὸν ὥσπερ ἔκ τινος ἀρχῆς αὐτοῦ τοῦ Λόγου συνημμένα. Felckman. 5, τὰ μετ' αὐτὸν συνημμένα ὥσπερ ἔκ τινος ἀρχῆς αὐτοῦ τοῦ Λόγου διαμείνῃ. Regius, πρῶτον αὐτὸν, συνημμένα ὥσπερ ἔκ τινος ἀρχῆς αὐτοῦ τοῦ Λόγου διαμείνῃ. Alii et editi, τὰ μετὰ ταῦτα διαμείνῃ, ὥσπερ ἔκ τινος ἀρχῆς αὐτοῦ τοῦ Λόγου συνημμένα.

(44) Seguer. Goblerian. Felc. 1 et 5, ὡς προείπομεν. Cæteri et editi, ὥσπερ εἴπομεν Paulo post Felc, 4, θέλουσιν, idemque et Seguerian. ac Felc. 5, πάσης τῆς κτίσεως. Editi et alii, πάσης κτίσεως.

se eo progresseuros ut illum brutarum animantium rerumque inanimatarum fratrem et similem esse opinentur. Siquidem hæ quoque partes sunt rerum omnium creatarum. Necesse est autem primogenitum solo tempore primum esse, genere vero et similitudine eumdem esse ac omnes quorum est primogenitus. An non porro, cum hæc dicunt, omnem prætergrediuntur impietatem? Quis vero hæc illos dicentes ferat? aut potius quis vel talia cogitantes odio non prosequetur? Palam enim omnibus est neque eum propter se, tanquam si creatus esset, neque ob aliquam cognationem quam secundum naturam cum omnibus rebus creatis habeat, earum esset primogenitum appellatum: sed quatenus Verbum, cum res creatas initio effecit, se ad eos benigne accommodavit, ut fieri possent. Nec enim ejus naturam, quæ purus et paternus est splendor, ferre potuisseut, nisi se ad illas paterna benignitate accommodasset, iisdemque naturam ut essent dedisset. Alia autem ratio est, quod ejusdem Verbi benignitate, res creatæ filiorum dignitatem per ipsum consequuntur, ut illarum, sicuti diximus, modis omnibus primogenitus fieret, tum cum eas creat, tum cum ipse in orbem terrarum, omnium causa, introducitur. Namque ita scriptum est, *Cum introducit primogenitum in orbem terræ, dicit: Et adorent eum omnes angeli Dei* [18]. Audiant Christi inimici, seque ipsi discerpant, quod nimirum ejus in orbem terrarum ingressus, causa est cur omnium primogenitus sit appellatus. Quocireu Patris quidem Unigenitus est Filius, quoniam solus ipse ex illo est: est autem rerum creatarum primogemitus, quia omnes adoptione filii efficiuntur. Ut porro inter fratres primogenitus est, idemque ex mortuis, primitiæ eorum qui dormierunt [19], revixit: ita quia eum in omnibus primum locum decebat obtinere, ideo etiam principium viarum creatur, ut per illud incedentes, et per Filium qui ait: *Ego sum via et janua* [20], ingressi, factique cognitionis Patris participes, nos etiam audiamus: *Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini* [21]; et *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt* [22].

γων καὶ τῶν ἀψύχων αὐτὸν (45) ἀδελφὸν καὶ ὅμοιον ὑπονοήσουσιν εἶναι. Πάσης γὰρ τῆς κτίσεως καὶ ταῦτα μέρη τυγχάνει ὄντα· ἀνάγκη δὲ τὸν πρωτότοκον μόνῳ μὲν τῷ χρόνῳ πρῶτον εἶναι, τῷ δὲ γένει καὶ τῇ ὁμοιότητι τὸν αὐτὸν εἶναι πρὸς πάντας. Πῶς οὖν, καὶ τοῦτο λέγοντες, οὐ πᾶσαν ἀσέβειαν ὑπερβάλλουσιν; Ἢ τίς ἀνέξεται τούτων ταῦτα (46) λεγόντων; ἢ πῶς καὶ μόνον αὐτοὺς ἐνθυμουμένους τοιαῦτα οὐ μισήσειεν ἄν τις; Πᾶσι γάρ ἐστι δῆλον ὅτι οὔτε δι' ἑαυτὸν (47), ὡς κτίσμα ὤν, οὔτε διὰ τὸ συγγένειάν τινα κατ' οὐσίαν πρὸς πᾶσαν τὴν κτίσιν ἔχειν, πρωτότοκος αὐτῆς (48) ἐκλήθη· ἀλλ' ὅτι καὶ κατ' ἀρχὴν μὲν δημιουργῶν ὁ Λόγος τὰ κτίσματα, συγκαταβέβηκε τοῖς γεννητοῖς, ἵνα γενέσθαι ταῦτα δυνηθῇ. Οὐκ ἂν γὰρ ἤνεγκεν (49) αὐτοῦ τὴν φύσιν ἄκρατον καὶ πατρικὴν οὖσαν λαμπρότητα, εἰ μὴ φιλανθρωπίᾳ πατρικῇ συγκαταβὰς ἀντελάβετο, καὶ κρατήσας αὐτὰ εἰς οὐσίαν ἤνεγκε. Καὶ δεύτερον δὲ πάλιν, ὅτι καὶ συγκαταβάντος (50) τοῦ Λόγου, υἱοποιεῖται καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις δι' αὐτοῦ· ἵνα καὶ αὐτῆς, καθάπερ εἴρηται, πρωτότοκος κατὰ πάντα γένηται, ἔν τε τῷ κτίζειν, καὶ ἐν τῷ εἰσάγεσθαι ὑπὲρ πάντων εἰς αὐτὴν (51) τὴν οἰκουμένην. Οὕτω γὰρ γέγραπται· Ὅταν δὲ εἰσαγάγῃ τὸν πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην, λέγει· Καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ. Ἀκουέτωσαν (52) οἱ χριστομάχοι, καὶ σπαραττέτωσαν ἑαυτούς, ὅτι τὸ εἰσελθεῖν αὐτὸν εἰς τὴν οἰκουμένην ἐποίησε καὶ πρωτότοκον πάντων κληθῆναι· ὥστε τοῦ μὲν Πατρὸς εἶναι Μονογενῆ τὸν Υἱόν, διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ μόνον αὐτὸν (63) εἶναι, τῆς δὲ κτίσεως πρωτότοκον διὰ τὴν τῶν πάντων υἱοποίησιν. Ὡς δὲ ἐν ἀδελφοῖς πρωτότοκος, καὶ ἐκ νεκρῶν ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων ἀνέστη· οὕτως, ἐπειδήπερ ἔπρεπεν ἐν πᾶσιν αὐτὸν πρωτεύειν, διὰ τοῦτο καὶ ἀρχὴ ὁδῶν κτίζεται· ἵνα, ταύτης (54) ἐπιβάντες καὶ εἰσελθόντες δι' αὐτοῦ λέγοντος, Ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ θύρα, μεταλαβόντες τε τῆς περὶ τοῦ Πατρὸς γνώσεως, ἀκούσωμεν καὶ ἡμεῖς· Μακάριοι οἱ ἄμωμοι ἐν ὁδῷ (55), καὶ, Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται.

[18] Hebr. I, 6. [19] I Cor. XV, 20. [20] Joan. XIV. 6; X, 7. [21] Psal. CXVIII, 1. [22] Matth. V, 8.

(45) Felc. 2, et editi, ἀψύχων αὐτῶν. Cæteri mss., ἀψύχων αὐτόν. Ibid. Seguerian. Reg. Basil. Anglic. Felc. 4 et 5, ὑπονοήσουσιν. Editi et alii, ὑπονοοῦσιν.

(46) Sic Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4. At alii et editi, τοιαῦτα.

(47) Seguerianus, Goblerian. Felc. 1 et 4, οὔτε δι' ἑαυτόν. Reg. et Felc. 5, οὐ δ' ἑαυτόν. Basil. et Anglic., οὐδὲ δι' αὐτόν. Cæteri et editi, οὐδὲ δι' ἑαυτόν.

(48) Seguerian., et Reg. αὐτῆς. Alii et editi, αὐτός.

(49) Seguerian. ἤνεγκαν.

(50) Seguerianus, Goblerian. Felc. 1 et 4, ὅτι καὶ συγκαταβάντος. In aliis et editis καὶ deest. Ibid. Reg., υἱοποιεῖται ἡ κτίσις ἵνα καί, etc. Mox Seguerian. Goblerian. Felc. 1, καθάπερ εἴρηται. Felc. 4, καθὰ εἴρηται. Editi et alii, καθὰ προείρηται. Ibidem, Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1 et 4, κατὰ πάντα γένηται. Alii et editi, κατὰ πάντα γεγένηται.

(51) Felckm. 2, et editi, εἰς τήν, etc. Cæteri mss., εἰς αὐτὴν τήν, etc. Ibid. Felc. 5, οὕτω γέγραπται. Item ibid· Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4, ὅταν εἰσαγάγῃ.

(52) Seguerian., ἀκουστάτωσαν. Alii et editi, ἀκουέτωσαν.

(53) Αὐτόν abest a Felck. 4. Ibidem, Felckman. 2 et editi, τῆς δὲ κτίσεως πρωτότοκος. Cæteri mss. habent πρωτότοκον.

(54) Basil. et Felc. 5, ταύτῃ. Mox Felc. 2, et editio Commel., Ἐγώ εἰμι ὁ Λόγος, pro Ἐγώ εἰμι ἡ ὁδός, ut habent alii mss. Ibid. Seguer., μεταλαβόντες τῆς τοῦ Πατρός, etc. Gobler. Felc. 1 et 4, μεταλαβόντες τῆς περὶ τοῦ Πατρός, etc. Edit. et alii, μεταλαβόντες τε τῆς περὶ τοῦ Πατρός, etc. Item ibid. Seguer., ἀκούσωμεν. Gobler. Felc. 1 et 4, ἀκούομεν. Ibidem Reg., ποτὲ καὶ ἡμεῖς. Felc. 5, ποτὲ ἡμεῖς.

(55) Felckm. 5, addit, οἱ πορευόμενοι ἐν νόμῳ Κυρίου, quæ desuut in aliis et editione Commel. Ibidem, Goblerian. et Felckm. 1 omittunt ὅτι αὐ-

65. Τῆς ἀληθείας τοίνυν δειξάσης μὴ εἶναι κατὰ φύσιν κτίσμα τὸν Λόγον, ἀκόλουθον λοιπὸν εἰπεῖν, πῶς καὶ ἀρχὴ τῶν ὁδῶν εἴρηται. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ πρώτη ἡ διὰ τοῦ Ἀδὰμ ὁδὸς ἀπώλετο, καὶ ἀντὶ τοῦ παραδείσου ἐξεκλίναμεν εἰς τὸν θάνατον, ἠκούσαμέν τε, Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, διὰ τοῦτο ὁ φιλάνθρωπος τοῦ Θεοῦ Λόγος βουλήσει τοῦ Πατρὸς ἐνδιδύσκεται τὴν κτισθεῖσαν σάρκα, ἵνα ἣν ἐνέκρωσεν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος διὰ τῆς παραβάσεως, ταύτην αὐτὸς ἐν τῷ αἵματι του ἰδίου σώματος ζωοποιήσῃ, καὶ ἐγκαινίσῃ ἡμῖν ὁδὸν πρόσφατον καὶ ζῶσαν, ὡς εἴρηκεν ὁ Ἀπόστολος (56), διὰ τοῦ καταπετάσματος, τουτέστι διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ. Ὅπερ καὶ ἐν ἑτέρῳ σημαίνων, φησίν· Ὥστε εἴ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις, τὰ (57) ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καινά. Εἰ δὲ καινὴ κτίσις γέγονεν, ἔδει ταύτης τῆς κτίσεως πρῶτόν τινα εἶναι· ἄνθρωπος μὲν οὖν ψιλὸς καὶ μόνον χοϊκὸς, οἷοι γεγόναμεν ἡμεῖς ἐκ τῆς παραβάσεως, οὐκ ἠδύνατο εἶναι. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τῇ πρώτῃ κτίσει ἄπιστοι γεγόνασιν οἱ ἄνθρωποι, καὶ δι' αὐτῶν ἀπώλετο ἡ πρώτη· χρεία δὲ ἦν ἄλλου τοῦ ἀνανεοῦντος καὶ τὴν πρώτην, καὶ τὴν καινὴν γενομένην διατηροῦντος. Οὐκοῦν φιλανθρώπως (58) οὐχ ἕτερός τις, ἀλλ' ὁ Κύριος, ἀρχὴ τῆς καινῆς κτίσεως κτίζεται ὁδὸς, καὶ εἰκότως λέγει· Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ (59), ἵνα μηκέτι κατὰ τὴν πρώτην ἐκείνην ὁ ἄνθρωπος πολιτεύηται, ἀλλ' ὡς ἀρχῆς οὔσης καινῆς κτίσεως, καὶ τὸν Χριστὸν ἔχοντες (60) ταύτης ἀρχὴν ὁδῶν, τούτῳ λοιπὸν ἀκολουθῶμεν λέγοντι· Ἐγώ εἰμι ἡ ὁδός. Τοῦτο γὰρ διδάσκων καὶ ὁ μακάριος (61) Ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Κολοσσαεῖς, ἔλεγεν· Αὐτός ἐστιν ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας, ὅς ἐστιν ἀρχὴ πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν, ἵνα γένηται ἐν πᾶσιν αὐτὸς πρωτεύων.

66. Εἰ γὰρ, καθάπερ εἴρηται, διὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν (62) λέγεται καὶ διὰ ταύτην αὐτὸς ἀρχὴ, τότε δὲ γέγονεν ἀνάστασις, ὅτε τὴν ἡμετέραν σάρκα φερῶν δέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν τῷ θανάτῳ· φανερὸν ἂν εἴη, ὅτι καὶ τὸ λεγόμενον ὑπ' αὐτοῦ, Ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν (63), οὐ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ἀλλὰ τῆς ἐνσωμάτου παρουσίας αὐτοῦ σημαντικόν ἐστι. Τοῦ γὰρ σώματος ἴδιον (64) ἦν ὁ θάνατος· καὶ ὥσπερ

65. Cum igitur ipsa declaret veritas Verbum natura non esse creatum, consequens est ut jam explicemus, quare principium viarum appellatum fuerit. Nempe quoniam perierat prima per Adamum via, nec amplius in paradisum tendebamus, sed ad mortem deflexeramus audieramusque, *Terra es, et in terram reverteris* [23], idcirco clementissimum Dei Verbum, volente Patre, creatam carnem induit, ut quam primus homo, violata lege, morte affecerat, eidem, 422 sui corporis sanguine, vitam redderet, *nobisque viam novam et viventem per velamen*, ut ait Apostolus [24], id est, per carnem suam innovaret. Quod idem alibi his verbis significat, *Si qua in Christo nova creatura, vetera transierunt, ecce omnia nova facta sunt* [25]. Si porro nova creatura facta est, sane inter novas has res creatas primum aliquem esse oportuit: atqui merus homo et tantummodo terrestris, quales nos post violatam legem facti sumus, is esse non poterat. Namque in prima creatione infideles facti sunt homines, ac per eos prima illa periit creatura, et proinde opus alio erat qui et primam renovaret, et novam factam conservaret. Itaque non aliquis alius, sed Dominus mira benignitate principium novæ creaturæ creatur via, unde jure merito ait, *Dominus creavit me principium viarum suarum in opera sua* [26], ut non jam secundum priorem illam vivat homo, sed ut exsistente jam principio novæ creaturæ, Christumque ejus viarum principium habentes, ipsum deinceps sequamur dicentem: *Ego sum via* [27]. Id ipse beatus Apostolus Epistola ad Colossenses his verbis docet: *Ipse est caput corporis Ecclesiæ, qui est principium, primogenitus ex mortuis, ut sit in omnibus ipse primatum tenens* [28].

66. Namque si, uti dictum est, ob resurrectionem ex mortuis ipse principium appellatur: tunc autem facta est resurrectio, cum nostra indutus carne se ipse pro nobis morti tradidit: planum utique fuerit his ejus verbis, *Dominus creavit me initium viarum*, non ipsius naturam sed corporeum adventum significari. Mors enim ejus fuit propria corporis, ac proinde quemadmodum mors

[23] Genes. III, 19. [24] Hebr. X, 20. [25] II Cor. V, 17. [26] Prov. VIII, 22. [27] Joan. XIV, 6. [28] Coloss. I, 18.

τοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται. In Felckm. 4, deest tantum τὸν Θεόν.

(56) Goblerianus et Felckman. 1, omittunt ὡς εἴρηκεν ὁ Ἀπόστολος. Mox idem, et Seguerian. habent τουτέστι τῆς σάρκος.

(57) Sic mss. At editi, καὶ τά etc. Mox τὰ πάντα deest in Seguer. Ibid. Felckman. 5, εἰ δὲ καὶ καινά.

(58) Sic Seguerianus, Goblerian. Felckman. 1 et 4. At editi et alii, Οὐκοῦν ὁ φιλάνθρωπος.

(59) Seguerian. Goblerian. Felckm. 1 et 4, addunt, εἰς ἔργα αὐτοῦ, quæ in aliis et editione Commel. desiderantur. Mox Seguerian. Goblerian. Felckm. 1 et 4, ἄνθρωπος πολιτεύηται. In aliis et editis ὁ deest.

(60) Seguer. et Reg., ἔχοντες. Editi mendose ἔχοντος.

(61) Seguerian. et Felckman. 4, διδάσκων ὁ μακάριος. Goblerian. et Felc. 1, διδάσκων ὁ Ἀπόστολος. Alii vero et editi, διδάσκων καὶ ὁ μακάριος.

(62) Basiliensis, ἀνάστασιν, ὅτε τὴν ἡμετέραν, omissis intermediis. Mox mss., φανερὸν ὅτι καί. Editio Commel., φανερὸν καὶ ὅτι.

(63) Sic Seguerianus, Regius, Basiliensis, Goblerianus, Felckmanni 1, 4 et 5. Alii autem et editi, ὁδῶν αὐτοῦ. Mox αὐτοῦ abest a Felckman. 5.

(64) Seguerian., ἰδιος. Editi, ἴδιον. In Basiliensi hæc desiderantur verba, ἴδιος ἦν ὁ θάνατος, καὶ ὥσπερ τοῦ σώματος.

est corporis propria, ita corporeæ præsentiæ propria sunt illa verba, *Dominus creavit me initium viarum suarum*. Cum enim Salvator hac ratione secundum carnem creatus sit, eorumque qui recreantur factus fuerit principium, ac nostrum habeat primitias, humanam scilicet carnem quam assumpsit; convenienter post ipsum futurus creatur populus, de quo ait David : *Scribantur hæc in generationem alteram, et populus qui creabitur, laudabit Dominum* [29]. et rursus psalmo vicesimo primo, *Annuntiabitur Domino generatio ventura, et annuntiabunt justitiam ejus populo qui nascetur, quem fecit Dominus* [30]. Nec enim amplius audituri sumus, *Quacunque die comederitis ex eo, morte moriemini* [31] : sed, *ubi sum ego, et vos eritis* [32] : adeo ut jam dicere liceat : *Ipsius enim factura sumus creati in operibus bonis* [33]. Præterea postquam opus Dei, id est homo, perfectus creatus, prævaricatione inops effectus est, et peccato mortuus; cum item dedeceret Dei opus imperfectum remanere, unde fit ut omnes sancti psalmo centesimo trigesimo septimo Deum hac de re ita precentur, *Domine, retribues pro me : Domine, opera* **423** *manuum tuarum ne despicias* [34] : idcirco perfectum Dei Verbum, corpus imperfectum induit; atque in opera creari dicitur, ut pro nobis debito soluto, ea quæ homini deerant, per seipsum expleret atque perficeret. Deerant autem homini immortalitas et via ad paradisum. Hoc ipsum Salvator his verbis indicat : *Ego te glorificavi in terra : opus perfeci quod faciendum mihi dedisti* [35]. Et iterum : *Opera quæ Pater mihi perficienda dedit : ipsa opera qua facio, testimonium perhibent de me* [36]. Opera porro quæ sibi Patrem perficienda dedisse declarat, ipsa illa sunt in quæ creatur, ut in Proverbiis ait : *Dominus creavit me principium viarum suarum in opera sua* [37]. Nam idem est dicere, *dedit mihi Pater opera*, et, *creavit me Dominus in opera*.

τοῦ σώματος ἴδιός ἐσοιν ὁ θάνατος, οὕτω τῆς σωματικῆς παρουσίας (65) ἴδιον ἂν εἰη τὸ λεγόμενον· Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ. Τοῦ γὰρ Σωτῆρος οὕτω κατὰ σάρκα κτισθέντος, καὶ ἀρχῆς γενομένου (66) τῶν ἀνακτιζομένων, καὶ ἔχοντος ἡμῶν τὴν ἀπαρχὴν, ἣν προσέλαβεν ἀνθρωπίνην σάρκα, ἀκολούθως μετ' αὐτὸν καὶ ὁ μελλων λαὸς κτίζεται, λέγοντος τοῦ Δαβίδ· Γραφήτω αὕτη (67) εἰς γενεὰν ἑτέραν, καὶ λαὸς ὁ κτιζόμενος αἰνέσει τὸν Κύριον· καὶ πάλιν (68) ἐν τῷ εἰκοστῷ πρώτῳ ψαλμῷ· Ἀναγγελήσεται τῷ Κυρίῳ γενεὰ ἡ ἐρχομένη· καὶ ἀναγγελοῦσι τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ λαῷ τῷ τεχθησομένῳ, ὃν ἐποίησεν ὁ Κύριος. Οὐκέτι γὰρ ἀκουσόμεθα, Ἣ δ' ἂν ἡμέρᾳ φάγητε (69) ἀπ' αὐτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε· ἀλλὰ, Ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθε· ὥστε λέγειν ἡμᾶς· Αὐτοῦ γάρ ἐσμεν ποίημα κτισθέντες ἐπ' ἔργοις (70) ἀγαθοῖς. Πάλιν τε, ἐπειδὴ τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, τουτέστιν ὁ ἄνθρωπος, τέλειος κτισθεὶς, ἐλλιπὴς γέγονε διὰ τῆς παραβάσεως, καὶ γέγονε τῇ ἁμαρτίᾳ νεκρὸς, ἀπρεπὲς δὲ ἦν μένειν τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ ἀτελές· διὸ καὶ ἐδέοντο πάντες οἱ ἅγιοι περὶ τούτου λέγοντες (71) ἐν τῷ ἑκατοστῷ τριακοστῷ καὶ ἑβδόμῳ ψαλμῷ, Κύριε, ἀνταποδώσεις ὑπὲρ ἐμοῦ· Κύριε, τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου μὴ παρίδῃς· διὰ τοῦτο (72) ὁ τέλειος τοῦ Θεοῦ Λόγος τὸ ἀτελὲς περιτίθεται σῶμα, καὶ λέγεται εἰς τὰ ἔργα κτίζεσθαι, ἵνα, ἀν' ἡμῶν τὴν ὀφειλὴν ἀποδιδοὺς (73), τὰ λείποντα τῷ ἀνθρώπῳ δι' ἑαυτοῦ τελειώσῃ. Ἔλειπε δὲ αὐτῷ ἡ ἀθανασία, καὶ ἡ εἰς τὸν παράδεισον ὁδός. Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ λεγόμενον παρὰ τοῦ Σωτῆρος· Ἐγώ σε ἐδόξασα ἐπὶ τῆς γῆς· τὸ ἔργον ἐτελείωσα, ὃ δέδωκάς μοι, ἵνα ποιήσω· καὶ πάλιν (74)· Τὰ ἔργα, ἃ δέδωκέ μοι ὁ Πατὴρ, ἵνα τελειώσω αὐτὰ, αὐτὰ τὰ ἔργα (75), ἃ ποιῶ, μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ· ἃ δὲ λέγει ἐνταῦθα ἔργα δεδωκέναι αὐτῷ τὸν Πατέρα εἰς τελείωσιν, ταῦτά ἐστι, εἰς ἃ κτίζεται, λέγων ἐν ταῖς Παροιμίαις· Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ· ἴσον γάρ ἐστι τὸ εἰπεῖν (76), Ἔδωκέ μοι ὁ Πατὴρ τὰ ἔργα, καὶ, Ἔκτισέ με Κύριος (77) εἰς ἔργα.

[29] Psal. ci, 19. [30] Psal. xxi, 32. [31] Genes. ii, 17. [32] Joan. xiv, 3. [33] Ephes. ii, 10. [34] Psal. cxxxvii, 8. [35] Joan. xvii, 4. [36] Joan. v, 36. [37] Prov. viii, 22.

(65) Seguerian., παρουσίας. Editi et alii, οὐσίας, Mox Κύριος deest in Seguerian. et Felc. 1.

(66) Seguerian. et Reg., γενομένου. Editi, γινομένου.

(67) Seguerian., αὐτή.

(68) Goblerian. et Felck. 1, καὶ πάλιν, ἀναγγελήσεται.

(69) Sic Seguerian. et Basil. ut et habetur Genes. 2, 17. Reg., φάγησθε· Felc. 4, φάγητε, mendose. Editi et alii, φάγεσθε.

(70) Sic Seguerian. At alii et editi, κτισθέντες ὑπ' αὐτοῦ ἐπ' ἔργοις. Mox Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4, Πάλιν τε. Cæteri et editi, πάλιν δέ. Paulo post Goblerian. et Felc. 4, παραβάσεως, γέγονε.

(71) Sic Seguerian. Reg. et Anglican. At Goblerian. et Felc. 1, λέγοντος Δαβίδ. Editi λέγοντες Δαβίδ. Ibidem mss., cum edit. Commel. et Parisiensi habent, ἐδέοντο. Editio autem Coloniensis, ὀγδόῳ, nulla auctoritate, quod et passim aliis in Psalmorum locis commisit, secuta videlicet distinctionem Psalmorum quæ hodie in Græcis Scripturæ codicibus habent. At Athanasius Psalmos solet numerare, prout in Vulgata notantur. Item ibid. Seguer. Goblerian. et Felc. 1, Κύριε, ἀνταποδώσεις. Alii et editi, Κύριος ἀνταποδώσει.

(72) Seguer. διὰ τοι τοῦτο. Alii et editi, διὰ τοῦτο.

(73) Seguer., Gobler. Felc. 1 et 4, ἀποδιδούς, et paulo post, ἔλειπε. Cæteri et editi, ἀποδούς, et ἔλιπε.

(74) Πάλιν deest in Gobler. et Felc. 1.

(75) Seguer. Gobler. et Felc. 1, αὐτὰ τὰ ἔργα. Basil. Reg. et Anglic., ταῦτα τὰ ἔργα. Editi, ταῦτα ἔργα. Mox Seguer. Gobler. et Felc. 1, δεδωκέναι αὐτῷ. In aliis et editis deest αὐτῷ.

(76) Seguer. Basil. et Felc. 5, τῷ εἰπεῖν. At in Seg. τό supra τῷ ascriptum est· Anglic. Gobler. et Felc. 1, τὸ εἰπεῖν. Felc. 5, εἰπεῖν tantum. Editi vere et alii, εἰ εἶπεν. Ibid. Basil., τὰ ἔργα εἰς τὸ τελειῶσαι, καὶ ἔκτισέ με.

(77) Felc. 5, omittit Κύριος.

67. Πότε οὖν ἔλαβε τὰ ἔργα εἰς τὸ τελειῶσαι, ὦ θεομάχοι; Ἐκ γὰρ τούτου καὶ τὸ, ἔκτισε, γνωσθήσεται. Κατὰ μὲν οὖν τὴν ἀρχὴν, ὅτε ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι αὐτὰ ἐποίει (78), ἐὰν εἴπητε, ψεῦδός ἐστιν· οὔπω γὰρ ἦν γενόμενα· φαίνεται δὲ λέγων, ὡς τὰ ἤδη ὄντα λαμβάνων. Ἀλλ' οὐδὲ τὸν πρὸ τοῦ γένηται ὁ Λόγος σὰρξ χρόνον εἰπεῖν εὐαγὲς, ἵνα μὴ περιττὴ λοιπὸν αὐτοῦ ἡ ἐπιδημία φανῇ· τούτων γὰρ χάριν καὶ ἡ ἐπιδημία ἐγένετο (79). Οὐκοῦν λείπει λοιπὸν εἰπεῖν, ὅτι· ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος, τότε ἔλαβε τὰ ἔργα· τότε γὰρ αὐτὰ καὶ ἐτελείωσεν, ἰασάμενος τὸ τραύματα ἡμῶν, καὶ χαρισάμενος ἡμῖν (80) τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν. Εἰ δὲ ὅτε γέγονεν ὁ Λόγος σὰρξ, τότε ἐδόθη αὐτῷ τὰ ἔργα, δῆλον, ὅτι (81), ὅτε γέγονε ἄνθρωπος, τότε καὶ εἰς τὰ ἔργα κτίζεται. Οὐκ ἄρα τῆς οὐσίας αὐτοῦ σημαντικόν ἐστι τὸ, ἔκτισεν, ὥσπερ πολλάκις εἴρηται, ἀλλὰ τῆς σωματικῆς αὐτοῦ γενέσεως. Τότε γὰρ διὰ τὸ γεγενῆσθαι ἀπὸ τῆς παραβάσεως ἀτελῆ καὶ χωλὰ τὰ ἔργα, λέγεται σωματικῶς, ὅτι κτίζεται, ἵνα τελειώσας αὐτὰ καὶ ὁλόκληρα ποιήσας, παραστήσῃ τῷ Πατρὶ τὴν Ἐκκλησίαν, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος· Μὴ ἔχουσαν σπῖλον ἢ ῥυτίδα, ἤ τι τῶν τοιούτων, ἀλλ' ἵνα ᾖ ἁγία καὶ ἄμωμος. Τετελείωται οὖν ἐν αὐτῷ καὶ ἀποκατεστάθη, ὥσπερ ἦν καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν γεγονὸς (82), τὸ ἀνθρώπινον γένος, καὶ μείζονι μᾶλλον χάριτι· ἀναστάντες γὰρ ἐκ νεκρῶν, οὐκέτι φοβούμεθα θάνατον, ἀλλ' ἐν Χριστῷ βασιλεύσομεν ἀεὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Τοῦτο δὲ γέγονεν, ἐπειδὴ αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἴδιος καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὢν ἐνεδύσατο τὴν σάρκα, καὶ γέγονεν ἄνθρωπος. Εἰ γὰρ κτίσμα ὢν ἐγεγόνει ἄνθρωπος, ἔμενεν οὐδὲν ἧττον ὁ ἄνθρωπος (83), ὥσπερ καὶ ἦν, οὐ συναφθεὶς τῷ Θεῷ. Πῶς γὰρ ἂν ποίημα ὢν, διὰ ποιήματος συνήπτετο τῷ κτίστῃ (84); Ἡ ποία βοήθεια παρὰ τῶν ὁμοίων τοῖς ὁμοίοις γένοιτ' ἄν, δεομένων καὶ αὐτῶν τῆς αὐτῆς βοηθείας; Πῶς δὲ, εἴπερ κτίσμα ἦν ὁ Λόγος (85) τὴν ἀπόφασιν τοῦ Θεοῦ λῦσαι δυνατὸς ἦν, καὶ ἀφεῖναι τὴν ἁμαρτίαν γεγραμμένου (86) παρὰ τοῖς προφήταις, ὅτι τοῦτο Θεοῦ ἐστι; Τίς γὰρ Θεὸς ὥσπερ σὺ ἐξαίρων ἁμαρτίας, καὶ ὑπερβαίνων ἀνομίας; Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς εἶπε· Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ· οἱ δὲ ἄνθρωποι γεγόνασι θνητοί· Πῶς τοίνυν (87) οἷόν τε ἦν παρὰ τῶν γενητῶν λυθῆναι τὴν ἁμαρτίαν; ἀλλ' ἔλυσέ γε αὐτὸς ὁ Κύριος, ὡς εἶπεν αὐτὸς, Ἐὰν μὴ ὁ Υἱὸς ὑμᾶς (88) ἐλευθερώσῃ· καὶ ἔδειξεν ἀληθῶς ὁ Υἱὸς ὁ ἐλευθερώσας, ὡς οὐκ ἔστι κτίσμα, οὐδὲ τῶν γενη-

A 67. Quandonam igitur opera perficienda suscepit, o Dei hostes? Hinc enim quid dictio *creavit* significet, facile intelligetur. Si respondetis principio suscepisse opera perficienda, cum illa e nihilo fecit ut essent: falsum id utique est; necdum enim facta erant. Atqui de his tanquam quæ jam essent apparet eum loqui. Neque etiam fas est istud de tempore intelligere quod prius fuit quam Verbum caro fieret, ne inutilis ejus videatur adventus, cum hujusce rei causa advenerit. Itaque jam restat ut fateamur tunc accepisse opera cum homo factus est. Siquidem tunc illa perfecit, cum nostra sanavit vulnera, nobisque ex mortuis resurgere concessit. Quod si cum Verbum caro factum est, tunc ei data sunt opera, liquet ipsum, cum homo factus est,

B tunc quoque in opera esse creatum. Non ergo hoc verbo, *creavit*, ejus natura significatur, uti sæpius dictum est, sed ortus ipsius corporeus. Tunc enim, quod opera imperfecta et mutila peccato facta fuerant, creari secundum corpus dicitur, ut illis perfectis atque in integrum statum restitutis, Ecclesiam Patri exhiberet *non habentem maculam*, ut ait Apostolus, *aut rugam, aut aliquid hujusmodi, sed ut sit sancta et immaculata* [38]. In illo ergo perfectum est hominum genus, qualeque initio factum fuerat, vel potius ampliore cum gratia restitutum atque reparatum est. Siquidem ex mortuis excitati, mortem non amplius pertimescimus, sed in Christo semper in cœlis sumus regnaturi. Quod ideo consequimur, quod ipsum Dei Verbum proprium atque ex Patre genitum carnem induit factusque homo

C est. Nam si creatam cum haberet naturam, factus postea fuisset homo: idem profecto quod antea mansisset hominum genus, neque cum Deo conjunctum fuisset. Qui enim res facta per rem factam cum Creatore conjungi posset? Aut quid auxilii similibus posset dari a similibus, cum ipsa eodem auxilio indigeant? Qui vero, si Verbum res creata esset, posset Dei sententiam abrogare, peccatumque dimittere, cum hoc Dei proprium esse scripserint prophetæ? Nam, *Quis Deus, similis tui, qui aufers peccata, et transcendis iniquitates* [39]? Siquidem Deus dixit: *Terra es, et in terram reverteris* [40], eaque causa est cur homines facti mortales fuerint. Quomodo igitur peccatum possent 424 res factæ solvere? Verum ipse solvit Dominus, ut idem ipse

[38] Ephes. v, 27. [39] Mich. vii, 18. [40] Genes. iii, 19.

(78) Reg. et Felc. 5, ἐποίησεν.
(79) Seguer., ἐγίνετο.
(80) Seguerian. Goblerian. Felckman. 1 et 4, ἡμῖν. Editi et alii, πᾶσιν.
(81) Sic Seguerian. Reg. Anglic. et Felc. 4. At editio Commel., δηλονότι ὅτε, etc.
(82) Seguer. Reg. Basil. Anglic. Felc. 2, 4 et 5, γεγονός. Gobler. et Felc. 1, γεγονώς. Editi, γεγονε.
(83) Seguer., ἔμενεν ἂν οὐδὲν ἧττον ἄνθρωπος, et mox συναφθεὶς Θεῷ.
(84) Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, τῷ κτίστῃ. Anglican., τῷ κτίσματι, mendose. Alii et editi τῷ κτίσαντι. Paulo post Seguer., Gobler., Anglican. et

D Felc. 1, δεόμενα καὶ αὐτὰ τῆς αὐτῆς Editi et alii, δεομένων καὶ αὐτῶν τῆς αὐτῆς.
(85) Felckman. 2, et editio Commel., ἦν Λόγος. Alii mss., ἦν ὁ Λόγος.
(86) Seguer. et Reg., γεγραμμένον.
(87) Seguer. et Reg., Πῶς τοίνυν. Editi, Πῶς γάρ.
(88) Seguer. et Felc. 4, ἡμᾶς. Ibid. Im Seguerian., Regius, Goblerian., Felc. 1. 4 et 5, ἀληθῶς ὁ Υἱὸς ὁ ἐλευθερώσας, ὡς οὐκ ἔστι κτίσμα. Alii et editi, ἀληθῶς ὡς Υἱὸς ὁ ἐλευθερώσας, ὅτι οὐκ ἔστι κτίσμα. Ibid. Felc. 5, γεννητῶν.

sit, *Nisi Filius vos liberaverit*[41], vereque ostendit Filius liberator se nec creatum nec factum esse, sed naturæ Patris, qui sententiam illam initio tulerat, solusque peccata condonat, proprium esse Verbum et imaginem. Cum enim in Verbo dictum fuerit, *Terra es, et in terram reverteris*, valde congruenter per idem ipsum Verbum atque in ipso libertas et solutio damnationis facta est.

A τῶν, ἀλλὰ ἴδιος Λόγος, καὶ εἰκὼν τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, τοῦ καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἀποφηναμένου καὶ ἀφιέντος μόνου τὰς ἁμαρτίας. Ἐπειδὴ γὰρ εἴρηται ἐν τῷ Λόγῳ, Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, ἀκολούθως δι' αὐτοῦ τοῦ Λόγου καὶ ἐν αὐτῷ ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ λύσις (89) τῆς κατακρίσεως γεγένηται.

68. Atqui, inquiunt, etiamsi Salvator creatus esset, poterat Deus tantummodo dicere, atque ita solvere maledictionem. At simili modo ipsis ita occurri possit: Etiam sine ullo ejus adventu poterat Deus tantummodo dicere, atque ita solvere maledictionem. Verum attendere oportet quid sit hominibus utile, non autem quid in omnibus possit Deus. Namque etiam ante Noe arcam, homines qui B peccaverant poterat interimere: tamen id nonnisi post arcam fecit. Poterat quoque absque Moyse, solummodo dicere, populumque educere ex Ægypto: at id per Moysem fieri conveniebat. Poterat item Deus populum sine judicibus conservare: verum e re populi erat judices pro tempore habere. Quin etiam ipse Salvator poterat ab initio advenire; vel postquam advenit, poterat non tradi Pilato: attamen in fine sæculorum advenit, et quæsitus dixit, *Ego sum*[42]. Quod enim ille facit, id hominibus expedit, nec aliter fieri decuit: quod autem et expedit et decet, id ipse curat et providet. Venit itaque non ut illi ministraretur, sed ut ipse ministraret[43], et nobis restitueret salutem. Certe tametsi legem e cœlo poterat enuntiare, vidit tamen hominibus conducere C eam e monte Sina proferri: quod quidem fecit ut et Moyses posset ascendere, et illi, verba propius audiendo, facilius crederent. Verumtamen quanta cum ratione id factum fuerit, ex his perspicere licet. Si Deus pro sua potentia dixisset, solutaque esset maledictio: apparuisset quidem jubentis potestas, talisque factus fuisset homo qualis fuit Adam ante peccatum, qui nimirum gratiam extrinsecus acciperet, nec eam corpori connexam haberet. Enimvero cum istiusmodi esset Adam, in paradiso est collocatus: imo vero forte pejor factus est, quippe qui peccare didicerit. Quod si, cum talis fuisset, contigisset quoque ut a serpente deciperetur, Deum iterum jubere et maledictionem solvere opus fuisset, eoque modo nullum finem consecuta

68. Ἀλλ' ἠδύνατο, φασί, καὶ κτίσματος ὄντος τοῦ Σωτῆρος, μόνον εἰπεῖν ὁ Θεὸς καὶ λῦσαι τὴν κατάραν. Τὸ αὐτὸ δι' ἂν ἀκούσαιεν καὶ αὐτοὶ παρ' ἑτέρου λέγοντος. Ἠδύνατο καὶ μηδ' ὅλως ἐπιδημήσαντος αὐτοῦ, μόνον εἰπεῖν ὁ Θεὸς καὶ λῦσαι τὴν κατάραν. Ἀλλὰ σκοπεῖν δεῖ τὸ τοῖς ἀνθρώποις λυσιτελοῦν καὶ μὴ ἐν πᾶσι τὸ δυνατὸν τοῦ Θεοῦ λογίζεσται· ἐπεὶ (90) ἠδύνατο καὶ πρὸ τῆς Νῶε κιβωτοῦ τοὺς τότε παραβάντας ἀνθρώπους ἀπολέσαι· ἀλλὰ μετὰ τὴν κιβωτὸν πεποίηκεν. Ἠδύνατο καὶ χωρὶς Μωσέως καὶ μόνον εἰπεῖν, καὶ ἐξαγαγεῖν τὸν λαὸν ἐξ Αἰγύπτου· ἀλλὰ συνέφερε διὰ Μωσέως. Ἠδύνατο καὶ χωρὶς τῶν κριτῶν σώζειν τὸν λαὸν ὁ Θεός· ἀλλὰ συνέφερε τοῖς λοῖς (91) κατὰ καιρὸν ἐγείρεσθαι κριτὴν αὐτοῖς. Ἠδύνατο καὶ ἐξ ἀρχῆς ὁ Σωτὴρ ἐπιδημῆσαι, ἢ ἐλθὼν μὴ παραδοθῆναι Πιλάτῳ· ἀλλὰ καὶ ἐπὶ (92) συντελείᾳ τῶν αἰώνων ἦλθε, καὶ ζητούμενος εἶπεν. Ἐγώ εἰμι· ὃ γὰρ ποιεῖ, τοῦτο καὶ συμφέρει τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ἄλλος οὐκ ἔπρεπε γενέσθαι· καὶ ὅπερ δὲ συμφέρει καὶ πρέπει, τούτου καὶ πρόνοιαν ποιεῖται. Ἦλθε γοῦν, οὐχ ἵνα διακονηθῇ, ἀλλ' ἵνα διακονήσῃ, καὶ τὴν ἡμῶν ἐργάσηται σωτηρίαν. Ἀμέλει δυνάμενος (93) ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ λαλῆσαι τὸν νόμον, εἶδεν, ὅτι λυσιτελεῖ τοῖς ἀνθρώποις ἀπὸ τοῦ Σινᾶ λαλῆσαι, καὶ τοῦτο πεποίηκεν, ἵνα καὶ Μωσῆς ἀναβῆναι δυνηθῇ, κἀκεῖνοι (94) τὸν λόγον ἐγγύθεν ἀκούοντες· μᾶλλον πιστεῦσαι δυνηθῶσι. Πλὴν καὶ τὸ εὔλογον τοῦ γενομένου θεωρεῖν ἔξεσθιν ἐντεῦθεν· Εἰ διὰ τὸ ὀτνατὸν εἰρῆκει, καὶ ἐλέλυτο (95) ἡ κατάρα· τοῦ μὲν κελεύσαντος ἡ δύναμις ἐπεδείκνυτο, ὁ μέντοι ἄνθρωπος τοιοῦτος ἐγίνετο, οἷος ἦν καὶ ὁ Ἀδὰμ (96) πρὸ τῆς παραβάσεως, ἔξωθεν λαβὼν τὴν χάριν, καὶ μὴ συνερμοσμένην ἔχων αὐτὴν τῷ σώματι· τοιοῦτος γὰρ ὢν καὶ τότε τέθειτο ἐν τῷ παραδείσῳ· τάχα δὲ καὶ χείρων ἐγίνετο, ὅτι (97) καὶ παραβαίνειν μεμάθηκεν. Ὢν τοίνυν τοιοῦτος, εἰ καὶ παραπέπειστο ὑπὸ τοῦ ὄφεως, ἐγίνετο πάλιν χρεία· προστάξαι τὸν Θεὸν καὶ λῦσαι τῆν κατάραν· καὶ οὕτως εἰς ἄπειρον ἐγίνετο ἡ χρεία, καὶ οὐδὲν ἧττον οἱ ἄν-

[41] Joan. VIII, 36. [42] Joan. XVIII, 5. [43] Matth. XX, 28.

(89) Seguerianus et Felckm. 4, λύσις. Alii et editi, λύτρωσις.

(90) Seguer., ἐπεί, et ibidem, πρὸ τῆς Νῶε κιβωτοῦ. Alii et editi, ἐπειδή, et πρὸ τῆς κιβωτοῦ.

(91) Seguer., Basil., Gobler., Felc. 1 et 4, τοῖς λαοῖς. Alii et editi, τοῖς ἄλλοις.

(92) Seguer., Reg. et Felc. 4, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ. Editi et alii, ἀλλὰ ἐπί.

(93) Felckman. 2, et editio Commel., ἀμέλει καὶ δυνάμενος. Alii mss., ἀμέλει δυνάμενος. Mox Seguerian., Reg., Anglican., Goblerian., Felckman. 1, 4 et 5, εἶδεν. Cæteri et editi, οἶδεν.

(94) Sic mss. At editio Commel., κἀκεῖνον.

(95) Seguer., Gobler.. et Felckman. 1, et 9, ἐλέλυτο. Alii et editi, λέλυτο. Mox Seguer., Reg., Anglic. et Felc. 2, ἐδείκνυτο. Cæteri et editi, ἐπεδείκνυτο. Seguer. paulo post, τοιοῦτος ἐγένετο.

(96) Seguer., Gobler., Felc. 1 et 4, οἷος ἦν καὶ Ἀδάμ. Reg., Basil., Anglic. et Felc. 5, οἷος ἦν καὶ ὁ Ἀδάμ. Editio Commel., οἷος ἦν ὁ Ἀδὰμ Mox Seguerian. et Reg., καὶ μὴ συνηρμοσμένην. Alii et editi, καὶ μὴ συγχωρουμένην.

(97) Seguer., ὅτι, alii et editi, ὅτε. Mox Seguer., Anglican., Gobler. Felc. 1 et 4, εἰ καὶ παραπέπειστο. In aliis et editis deest καί.

θρωποι ἔμενον ὑπεύθυνοι, δουλεύοντες τῇ ἁμαρτίᾳ· ἀεὶ δὲ ἁμαρτάνοντες, ἀεὶ ἐδέοντο τοῦ συγχωροῦντος, καὶ οὐδέποτε ἠλευθεροῦντο (98), σάρκες ὄντες καθ' ἑαυτοὺς, καὶ ἀεὶ ἡττώμενοι τῷ νόμῳ διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκός.

A esset necessitas, hominesque nihilominus rei mansissent, ac peccato serviissent. Ita autem semper peccando, semper condonante opus habuissent, ac proinde nunquam fuissent liberati, cum ex se toti sint carnei, atque ob carnis infirmitatem legi semper succumbant.

69. Ἁλίν τε εἰ κτίσμα ἦν ὁ Υἱὸς, ἔμενεν ὁ ἄνθρωπος οὐδὲν ἧττον θνητὸς, μὴ συναπτόμενος τῷ Θεῷ (99)· οὐ γὰρ κτίσμα συνῆπτε τὰ κτίσματα τῷ Θεῷ, ζητοῦν καὶ αὐτὸ τὸν συνάπτοντα· οὐδὲ τὸ μέρος τῆς κτίσεως σωτηρία τῆς κτίσεως ἂν εἴη, δεόμενον καὶ αὐτὸ σωτηρίας. Ἵνα οὖν μηδὲ τοῦτο γένηται (1), πέμπει τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν, καὶ γίνεται υἱὸς ἀνθρώπου, τὴν κτιστὴν σάρκα λαβών· Ἵν', ἐπειδὴ πάντες εἰσὶν ὑπεύθυνοι τῷ θανάτῳ, ἄλλος ὢν τῶν πάντων, αὐτὸς ὑπὲρ πάντων τὸ ἴδιον σῶμα τῷ θανάτῳ προσενέγκῃ, καὶ λοιπὸν, ὡς πάντων δι' αὐτοῦ ἀποθανόντων, ὁ μὲν λόγος τῆς ἀποφάσεως πληρωθῇ (πάντες γὰρ ἀπέθανον ἐν Χριστῷ((2)· πάντες δὲ δι' αὐτοῦ γένωνται λοιπὸν ἐλεύθεροι μὲν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς δι' αὐτὴν κατάρας, ἀληθῶς δὲ διαμείνωσιν (3) εἰσαεὶ ἀναστάντες ἐκ νεκρῶν, καὶ ἀθανασίαν καὶ ἀφθαρσίαν ἐνδυσάμενοι. Τοῦ γὰρ Λόγου ἐνδυσαμένου τὴν σάρκα, καθὼς πολλάκις δέδεικται, πᾶν μὲν ὄῆγμα τοῦ ὄφεως δι' ὅλου κατεσθέννυτο ἀπ' αὐτῆς· εἴ τι ἐκ τῶν σαρκικῶν κινημάτων ἀνεφύετο κακὸν, ἐξενόπτετο, καὶ συναναῃρεῖτο (4) τούτοις ὁ τῆς ἁμαρτίας ἀκόλουθος θάνατος, ὡς αὐτὸς ὁ Κύριός φησιν· Ἔρχεται ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου, καὶ οὐδὲν εὑρίσκει (5) ἐν ἐμοί· καὶ, Εἰς τοῦτο γὰρ ἐφανερώθη, ὡς ἔγραψεν ὁ Ἰωάννης, ἵνα λύσῃ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου. Τούτων δὲ (6) λυθέντων ἀπὸ τῆς σαρκὸς, πάντες οὕτω κατὰ τὴν συγγένειαν τῆς σαρκὸς ἠλευθερώθημεν, καὶ λοιπὸν συνήφθημεν καὶ ἡμεῖς τῷ Λόγῳ. Συναφθέντες δὲ τῷ Θεῷ, οὐκέτι μὲν ἐπὶ γῆς ἀπομένομεν (7), ἀλλ' ὡς αὐτὸς εἶπεν, ὅπου αὐτὸς, καὶ ἡμεῖς ἐσόμεθα· καὶ λοιπὸν οὔτε τὸν ὄφιν ἔτι φοβηθησόμεθα· κατηργήθη γὰρ ἐν τῇ σαρκὶ διωχθεὶς παρὰ τοῦ Σωτῆρος, καὶ ἀκούσας· Ὕπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ· καὶ οὕτως ἔξω τοῦ παραδείσου τυγχάνει βαλλόμενος εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον· οὔτε δὲ (8) γυναῖκα παραπείθουσαν φυλαξόμεθα· Ἐν γὰρ τῇ ἀναστάσει οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε γαμίζονται, ἀλλ' εἰσὶν ὡς ἄγγελοι (9)· καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ καινὴ κτίσις ἔσται· καὶ οὔτε ἄρσεν, οὔτε θῆλυ, ἀλλὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσιν

69. Præterea si Filius res creata esset, homo nihilominus mortalis remaneret, utpote minime cum Deo copulatus. Nec enim res aliqua creata res alias creatas cum Deo potest conjungere, cum ipsa conjungentem aliquem quærat. Neque pars aliqua creatæ naturæ salutem illi posset afferre **425** cum ipsa salute quoque indigeat. Quod ne fieret, Deus sui ipsius Filium misit, qui creata carne assumpta factus est filius hominis, ut quoniam omnes rei essent mortis, ille qui alius est ab omnibus, proprium corpus pro omnibus morti offerret, atque ita omnibus veluti per ipsum mortuis, et sententia adversum nos lata compleretur (omnes enim in Christo mortui sunt), et omnes deinceps a peccato et maledictione, quæ ex eo secuta est, per ipsum fierent liberi, vereque in perpetuum permanerent, immortalitate et incorruptione, postquam resurrexissent, induti. Namque postquam Verbum carnem induit, ut sæpe dictum est, ab ea exstinctus penitus est serpentis morsus, et quidquid mali exoriebatur ex carnis motibus, præcisum omnino est, ac denique ipsa mors peccati comes fuit simul interempta, ut ipse Dominus hujusmodi verbis declarat: *Venit princeps hujus mundi, et nihil in me invenit* [44]. Et: *In hoc enim apparuit*, uti scripsit Joannes, *ut dissolvat opera diaboli* [45]. His autem carne dissolutis, omnes propter carnis cognationem liberati sumus, Jamque nos etiam cum Verbo copulati fuimus. Porro cum Deo conjuncti, non amplius in terra remanebimus, sed, ut ipse dixit [46], ubi ille erit, nos quoque erimus, nec serpentem amplius sumus formidaturi. Profligatus enim ille est a Salvatore eum in sua carne persequente ac dicente, *Vade post me, Satana* [47]: atque ita extra paradisum in ignem æternum est dejectus. Nec etiam ullæ muliebres illecebræ cavendæ nobis erunt: *In resurrectione enim nec nubent nec nubentur, sed sunt sicut angeli* [48]. Et in Christo Jesu nova creatura erit [49], neque masculus aut femina, sed omnia et in omnibus erit Christus [50].

[44] Joan. XIV, 30. [45] I Joan. III, 8. [46] Joan. XIV, 3. [47] Matth. IV, 10. [48] Matth. XXII, 30. [49] Galat VI, 15. [50] Galat. III, 28, ; I Cor. XV, 28.

(98) Seguer., ἐλευθεροῦντος ἀρκεσθέντες. Gobler., Felc. 1, 4 et 5, ἠλευθεροῦντο ἀρκεσθέντες. Cæteri et editi, ἠλευθεροῦντο, σάρκες ὄντες. Ibid. καὶ deest in Gobler. et Felc. 1.

(99) Seguer. et Felc. 4, συναπτόμενος Θεῷ.

(1) Seguer. Ἵν' οὖν τοῦτο μὴ γένηται. Gobler. Felc. 1 et 4. Ἵνα οὖν μὴ τοῦτο, etc. Editi et alii, Ἵνα οὖν μηδὲ τοῦτο, etc.

(2) Seguer., ἀπέθανεν Χριστῷ. Paulo post Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1 et 5, δι' αὐτοῦ γεννῶνται. Anglic. et Felc. 4, δι' αὐτοῦ γένωνται. Alii et editio Commel., πάντες δὲ γένωνται.

(3) Seguer., διαμένωσιν.

(4) Seguer., Gobler., Felc. 1 et 4, συναναῃρεῖτο. Basili., Anglic., Reg., Felc. 2 et 5, συναναῄρητο. Editi et alii, συναρήρητο.

(5) Gobler., Felc. 1 et 4, εὑρήσει. Ibid. Gobler. et Felc. 1, ἐν ἐμοί. Εἰς τοῦτο γάρ, etc.

(6) Seguer, Gobler., Felc. 1 et 4, τούτων δέ. Alii et editi, τούτων οὖν.

(7) Gobler. et Felc. 1, ἀπομένωμεν. Paulo post, Seguer., Gobler., Felc. 1 et 4, καὶ λοιπόν. Ibid. Seguer., οὐδέ. Editi et alii καί omittunt.

(8) Sic Seguer., Gobler., Felc. 1 et 4. At in aliis et editis δέ deest.

(9) Felckman. 5, ὡς οἱ ἄγγελοι.

Ubi autem Christus adest, quis timor vel quid periculi possit accidere?

70. Id autem factum minime fuisset, si quid creatum esset Verbum. Nam diabolus, qui et ipse creatura est, perpetuum cum creatura gessisset bellum, et homo quicunque fuisset intermedius, morti semper subjectus fuisset, quippe qui nihil haberet in quo et per quod cum Deo conjunctus liber fieret ab omni metu. Quocirca ipsa Veritas ostendit Verbum non esse e factis rebus, sed illarum potius esse auctorem. Ita enim corpus factum et humanum assumpsit, ut illud tanquam opifex reficeret, et divinum in scipso redderet, atque hoc pacto nos omnes ad illius similitudinem in cœlum introduceret. Atqui homo cum re creata conjunctus non potuisset divinus effici, nisi Filius verus Deus esset, nequo homo se Patri sistere ausus esset, nisi is qui corpus induit, naturale et verum ejus esset Verbum. Ac quemadmodum nunquam a peccato et a maledictione liberati fuissemus, nisi caro, quam induit Verbum, natura humana esset; ita nunquam homo divinus effectus fuisset, nisi is qui caro factus est, natura esset verum et proprium Patris Verbum. Namque idcirco hujusmodi **426** copulatio facta est, ut eum, qui natura homo est, cum illo, qui natura Deus est, conjungeret, hocque pacto stabilis et firma esset ejus salus et, ut ita loquar, deificatio. Qui ergo Filium natura esse ex Patre aut ejus substantiæ proprium esse inficiantur, negent quoque eum veram humanam carnem ex Maria semper virgine accepisse. Nihil enim nobis hominibus profuisset, si nec Verbum verus et naturalis Dei Filius esset, nec vera esset caro quam assumpsit. Sed profecto veram accepit carnem, quantumvis fuerat Valentinus. Erat item et natura et verum Dei Verbum, insaniant licet Ariani: atque in ea carne nostrum novæ creationis fuit principium, homo pro nobis creatus, qui et nobis viam illam, ut dictum est, renovavit.

(10) Seguer. Gobler. Felc.. 1 et 4, addunt ἔσται, quod in aliis et editis deest.

(11) Sic mss. At editio Commel., Πρὸς γὰρ κτίσμα ὢν καὶ ὁ διάβολος.

(12) Anglic., γενήσεται.

(13) Seguer Basil. Reg. Anglican. Gobler. Felc. 1 et 4, αὐτοῦ Λόγος. Cæteri et editi, αὐτοῦ ὁ Λόγος.

(14) Theodoretus Dialogo 2, qui ἀσύγχυτος, id est, *inconfusus*, inscribitur, hunc locum affert cum hoc titulo, τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας, ἐκ τοῦ πρὸς τὰς αἱρέσεις λόγου δευτέρου. Exstat quoque in concilio Chalcedonensi parte III, cap. 1, pag. 829 postremæ editionis, ubi generatim inscribitur, τοῦ μακαρίου Ἀθανασίου ἐκ τοῦ κατὰ αἱρέσεων λόγου.

(15) Sic Seguer. Reg. Gobler, Felc. 1 et 4, et Theodoretus. At concil. Chalced. omittit, τῆς κατάρας. Alii et editi habent, καὶ ἀπὸ τῆς κατάρας.

(16) Felc. 5, ἀΐδιος. Ibid. Seguer. Theodoret. et concil. Chalcedon., αὐτοῦ ἦν ὁ Λόγος. Editi et alii, ἦν αὐτοῦ Λόγος.

(17) Seguer. Felc. 4. Theodoret. et concil. Chalcedon., τῷ κατὰ φύσιν. Alii et editi, τὸ κατὰ φύσιν. Sic autem hunc locum vertit interpres concilii Chalcedonensis: *Idcirco namque talis est facta connexio, ut ei, qui juxta naturam divinitatis est, illum hominem, qui est humanæ naturæ, conjungeret.* Ibique desinit hic locus.

(18) Seguer., Reg. et Theodor, γένηται ἡ σωτηρία. Alii et editi, γένηται σωτηρία. **Mox Seguer.**, Gobler. et Felc. 1, οὐκοῦν ἀρνούμενοι. **Idem ibidem** et Theodoretus: ἀρνούμενοι ἐκ τοῦ Πατρός. **Alii et** editi, ἀρνούμενοι μὴ ἐκ τοῦ Πατρός.

(19) Sic Seguer. Reg. **Theodoret. Gobler. Felc. 1 et 5. At alii et editi, τῆς ἰδίας οὐσίας. Ibidem Felckm. 4, αὐτοῦ Υἱόν. Rursus ibid. Gobler. Felckm. 1, et Theodor.. ἀρνησάσθωσαν. Item Theodoret ibid., ἀρνησάσθωσαν ἀληθινὴν σάρκα καὶ ἀνθρωπίνην. Editio Commel. et alii mss., ἀρνείσθωσαν καὶ ἀληθινὴν σάρκα ἀνθρωπίνην.**

(20) Theodoret., Παρθένου. **Ibique locus desinit.** Ibid. κέρδος abest a Felc. 2, et editione Commel.

(21) Seguer., ἀληθινὸς ἦν καὶ φύσει ἦν Υἱός, **etc.**

(22) Sic Seguer. Anglican. **Gobler. et Felc. 1** et 4. At cæteri et editi, ἡμῶν ἀρχή.

(23) Seguerianus, Goblerianus, **Felckmanni 1 et** 4, ac Regius, ἐγκαινίσας. Editi et **alii, ἀνακαινίσας.** Sed Felckm. 5, sic habet ὑπὲρ ἡμῶν **ὥσπερ εἴρηται,** omissis intermediis. Idem ibidem, **οὔτε κτίσμα.**

A ἔσται (10) ὁ Χριστός. Ἔνθα δὲ ὁ Χριστὸς, ποῖος φόβος ἢ ποῖος κίνδυνος ἔτι γενήσεται;

70. Τοῦτο δὲ οὐκ ἂν ἐγεγόνει, εἰ κτίσμα ἦν ὁ Λόγος. Πρὸς γὰρ κτίσμα, κτίσμα ὢν καὶ ὁ διάβολος (11), εἶχεν ἀεὶ τὴν μάχην· καὶ μέσος ὢν ὁ ἄνθρωπος, ὑποπτος ἦν ἀεὶ τῷ θανατῳ, μὴ ἔχων ἐν ᾧ καὶ δι' οὗ συναφθεὶς τῷ Θεῷ ἐλεύθερος παντὸς φόβου γένηται (12). Ὅθεν ἡ ἀλήθεια δείκνυσι μὴ εἶναι τῶν γενητῶν τὸν Λόγον, ἀλλὰ μᾶλλον τούτων αὐτὸν δημιουργόν· οὕτω γὰρ καὶ προσελάβετο τὸ γενητὸν καὶ ἀνθρώπινον σῶμα, ἵνα, τοῦτο ὡς δημιουργὸς ἀνακαινίσας, ἐν ἑαυτῷ θεοποιήσῃ, καὶ οὕτως εἰς βασιλείαν οὐρανῶν εἰσαγάγῃ πάντας ἡμᾶς καθ' ὁμοιότητα ἐκείνου. Οὐκ ἂν δὲ πάλιν ἐθεοποιήθη κτίσματι συναφθεὶς ὁ ἄνθρωπος, εἰ μὴ Θεὸς ἦν ἀληθινὸς ὁ Υἱός· καὶ οὐκ ἂν παρέστη τῷ B Πατρὶ ὁ ἄνθρωπος, εἰ μὴ φύσει καὶ ἀληθινὸς ἦν αὐτοῦ Λόγος (13) ὁ ἐνδυσάμενος τὸ σῶμα (14). Καὶ ὥσπερ οὐκ ἂν ἠλευθερώθημεν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς κατάρας (15), εἰ μὴ φύσει σὰρξ ἦν ἀνθρωπίνη, ἣν ἐνεδύσατο ὁ Λόγος· οὐδὲν γὰρ κοινὸν ἦν ἡμῖν πρὸς τὸ ἀλλότριον· οὕτως οὐκ ἂν ἐθεοποιήθη ὁ ἄνθρωπος, εἰ μὴ φύσει ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἀληθινὸς καὶ ἴδιος (16) αὐτοῦ ἦν ὁ Λόγος, ὁ γενόμενος σάρξ. Διὰ τοῦτο γὰρ τοιαύτη γέγονεν ἡ συναφή, ἵνα τῷ κατὰ φύσιν (17) τῆς θεότητος συνάψῃ τὸν φύσει ἄνθρωπον, καὶ βεβαία γένηται ἡ σωτηρία (18) καὶ ἡ θεοποίησις αὐτοῦ. Οὐκοῦν οἱ ἀρνούμενοι ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι φύσει καὶ ἴδιον αὐτοῦ τῆς οὐσίας (19) τὸν Υἱὸν ἀρνείσθωσαν καὶ ἀληθινὴν σάρκα ἀνθρωπίνην αὐτὸν εἰληφέναι ἐκ Μαρίας τῆς ἀειπαρθένου (20). Οὐδὲν γὰρ πλέων ἡμῖν κέρδος τοῖς ἀνθρώποις ἦν, εἰ μήτε ἀληθινὸς καὶ φύσει ἦν Υἱὸς (21) τοῦ C Θεοῦ ὁ Λόγος, μήτε ἀληθινὴ σὰρξ ἦν, ἣν προσελάβετο. Ἀλλ' ἔλαβέ γε ἀληθινὴν σάρκα, κἂν μαίνηται Οὐαλεντῖνος· ἦν γὰρ καὶ φύσει καὶ ἀληθινὸς Θεὸς ὁ Λόγος, κἂν μαίνωνται οἱ Ἀρειομανῖται· καὶ ἐν ἐκείνῃ γέγονεν ἡμῶν ἡ ἀρχὴ (22) τῆς καινῆς κτίσεως, κτισθεὶς ἄνθρωπος ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ τὴν ὁδὸν ἡμῖν ἐκείνην ἐγκαινίσας (23), ὥσπερ εἴρηται.

71. Οὔτε οὖν κτίσμα ἐστὶν ὁ Λόγος, οὔτε ἔργον· A ταὐτὸν γὰρ ἐστι κτίσμα καὶ ποίημα, καὶ ἔργον· καὶ εἴπερ κτίσμα καὶ ποίημα ἦν ἂν καὶ ἔργον. Διὰ τοῦτο γοῦν οὐδὲ εἴρηκεν· Ἔκτισέ με ἔργον· οὐδὲ, Σὺν τοῖς ἔργοις ἐποίησεν, ἵνα μὴ τῇ φύσει (24) καὶ τῇ οὐσίᾳ κτίσμα εἶναι δόξῃ· οὔτε ὅτι, Διὰ τὸ ποιῆσαί με ἔργα, ἔκτισεν, ἵνα μὴ πάλιν κατὰ τὴν κακόνοιαν τῶν ἀσεβῶν ὡς ὄργανον δι' ἡμᾶς γενόμενος νομισθῇ· ἀλλ' οὐδ' ὅτι Πρὸ τῶν ἔργων ἔκτισέ με, ἀνήγγειλεν, ἵνα μὴ, ὥσπερ ἐστὶ γέννημα ὢν πρὸ πάντων, οὕτω καὶ κτιζόμενος πρὸ τῶν ἔργων, ταὐτὸν ποιήσῃ (25) νομίζεσθαι τὸ, γέννημα, καὶ τὸ, ἔκτισεν· ἀλλὰ μετὰ παρατηρήσεως ἀκριβοῦς, εἰς ἔργα, εἴρηκεν· ἴσον τῷ εἰπεῖν, Εἰς σάρκα με (26) πεποίηκεν ὁ Πατὴρ γενέσθαι ἄνθρωπον· ὥστε καὶ ἐκ τούτου πάλιν δείκνυσθαι, μὴ εἶναι ἔργον αὐτὸν, ἀλλὰ γέννημα. Ὡς γὰρ ὁ εἰσερχόμενος (27) εἰς οἰκίαν οὐκ ἔστι μέρος τῆς οἰκίας, B ἀλλὰ ἄλλος ἐστὶ παρὰ τὴν οἰκίαν· οὕτως ὁ εἰς τὰ ἔργα κτιζόμενος ἄλλος ἂν εἴη τὴν φύσιν παρὰ τὰ ἔργα· ἐπεὶ εἰ καθ' ὑμᾶς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἔργον ἐστὶν, ὦ Ἀρειανοὶ, ἐν (28) ποίᾳ ἄρα χειρὶ καὶ σοφίᾳ γέγονε καὶ αὐτός; Πάντα γὰρ τὰ γενόμενα, ἐν τῇ χειρὶ καὶ ἐν σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ γέγονε, λέγοντος μὲν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ· Ἡ χείρ μου ἐποίησε ταῦτα πάντα (29)· τοῦ δὲ Δαβὶδ ψάλλοντος· Καὶ σὺ κατ' ἀρχὰς, Κύριε, τὴν γῆν ἐθεμελίωσας, καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσὶν οἱ οὐρανοί· καὶ πάλιν ἐν τῷ ἑκατοστῷ τεσσαρακοστῷ δευτέρῳ ψαλμῷ· Ἐμνήσθην ἡμερῶν ἀρχαίων, καὶ (30) ἐμελέτησα ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις σου, ἐν ποιήμασι τῶν χειρῶν σου ἐμελέτων. Οὐκοῦν εἰ ἐν χειρὶ τοῦ Θεοῦ (31) τὰ ποιήματα εἰργάσθη, γέγραπται δὲ, ὅτι Πάντα διὰ τοῦ Λόγου ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐ- C τοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν· καὶ πάλιν, Εἷς Κύριος Ἰησοῦς, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ὅτι· Ἐν αὐτῷ τὰ πάντα συνέστηκεν· εὔδηλον, ὡς οὐκ ἂν εἴη ὁ Υἱὸς ἔργον, ἀλλ' αὐτός ἐστιν ἡ χεὶρ τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ σοφία. Τοῦτο γινώσκοντες καὶ οἱ (32) ἐν Βαβυλῶνι γενόμενοι μάρτυρες, Ἀνανίας, Ἀζαρίας, Μισαὴλ, ἐλέγχουσι τὴν Ἀρειανὴν ἀσέβειαν. Εἰπόντες γὰρ (33)· Εὐλογεῖτε

71. Itaque Verbum nec res est creata, nec opus. Nam idem est res creata et facta, atque opus: unde si res creata et facta esset, esset quoque opus. Hinc non dixit: Creavit me opus, neque, Cum operibus fecit, ne natura et substantia res creata esse videretur: neque, Creavit me ad opera facienda, ne rursus eum tanquam organum nostri causa factum esse arbitraremur, quæ prava est impiorum sententia: neque etiam dixit: Ante opera creavit me, ne quemadmodum est ante omnia genitus, ita quoque, si ante opera creatus diceretur, inde colligeretur idem significari vocabulis, *genitus*, et, *creavit*: verum cautissime addit, *in opera*, quod idem est ac si diceret: In carnem me fecit Pater, ut homo fierem. Unde ex hoc etiam loco evidens sit illum non opus, sed genitum esse. Nam ut qui domum ingreditur, non est pars domus, sed alius est a domo: ita qui in opera creatur, alius sane est ab operibus. Alioquin si, ut putatis, o Ariani, Dei Verbum opus est, quanam, amabo, in manu et sapientia factum est? Nam omnia quæ facta sunt, in manu et sapientia Dei facta sunt, ut Deus ipse ait: ***Manus mea fecit hæc omnia*** [51]; et David: ***Et tu initio, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt cæli*** [52]; et rursus psalmo centesimo quadragesimo secundo: ***Memor fui dierum antiquorum, et meditatus sum in omnibus operibus tuis; in factis manuum tuarum meditabar*** [53]. Itaque si in manu Dei facta sunt opera, scriptum autem est: *Omnia per Verbum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* [54]; et rursus: *Unus Dominus Jesus, per quem omnia* [55]; et: *In ipso omnia constituta sunt* [56]: clarum utique est Filium non esse opus, sed Dei manum et sapientiam. Quod cum non 427 ignorarent Babylonis martyres Ananias, Azarias et Misael, Arianam, et ipsi impietatem redarguunt. Namque postquam dixissent, ***Benedicite, omnia opera Domini, Domino*** [57], ea quidem quæ cum in cœlis tum in terra exsistunt, atque universas res creatas tanquam opera recensuerunt: at

[51] Isa. LXVI, 22. [52] Psal. CI, 26. [53] Psal. CXLII, 5. [54] Joan. I, 3. [55] I Cor. VIII, 6. [56] Coloss. I, 17. [57] Dan. III, 57.

(24) Seguer. Gobler. Felckman. 1 et 4, μὴ τῇ φύσει. Alii et editi, μὴ φύσει. Paulo post Reg. Basili. Anglic. et Felc. 5, ποιῆσαί με ἔργα. Seg. Gobler. Felc. 1 et 4, ποιῆσαί με τὰ ἔργα, mendose scilicet pro, ποιῆσαι μετὰ ἔργα. Alii vero et editi, ποιῆσαι μὲν ἔργα.

(25) Seguerian. Goblerian. Felckman. 1 et 4, ποιῆσαι.

(26) Seguer. εἰς σάρκα με. In aliis et editis με deest. Editio Commel. ibi mendose, εἰ σάρκα. Paulo post Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, ὥστε καὶ ἐν τοῦτου. Alii et editi, ὥστε καὶ ἐκ τοῦ τοιούτου.

(27) Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, ὁ εἰσερχόμενος. Basil. ὁ ἐργαζόμενος. Alii et editi, ὁ ἐρχόμενος, Paulo post, Felc. 4, ἀλλὰ ἄλλο.

(28) Sic Seguer., Felc. 2 et editi. At in cæteris mss. ἐν deest. Mox Felc. 2 et editi γέγονεν αὐτός. Alii mss. γέγονε καὶ αὐτός. Ibidem Seguerian. et Basiliens. Πάντα γὰρ τὰ γενόμενα, ἐν τῇ χειρὶ καὶ ἐν σοφίᾳ. Anglican. Πάντα ἃ γέγονε, ἐν τῇ χειρὶ καὶ ἐν σοφίᾳ. Reg. Goblerian. Felc. 1, 4 et 5, Πάντα γὰρ τὰ γενομενα ἔργα ἐν χειρὶ καὶ ἐν σοφίᾳ. Alii et D editi, Πάντα γὰρ ἔργα ἃ γέγονε, τῇ χειρὶ καὶ σοφίᾳ.

(29) Gobler. et Felc. 1, τὰ πάντα. Paulo post Leguer. καὶ ἔργα τῶν χειρῶν. Ibidem Gobler. et Felckman. 1, καὶ αὖθις· Ἐμνήσθην ἡμερῶν. Vox ψαλμῷ ibidem deest in Seguer. et Felc. 4.

(30) Καί abest a Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4.

(31) Seguer. χειρὶ Θεοῦ. Mox idem et Gobler., Felc. 1 et 4, γέγραπται δὲ, ὅτι Πάοτα διὰ τοῦ Λόγου ἐγένετο. Alii et editi, γέγραπται γὰρ, ὅτι Πάννα διὰ τοῦ Λόγου γέγονε.

(32) Seguerian. et Reg. καὶ οἱ. In aliis et editis deest καί. Ib. Goblerian. et Felckman. 1, γενόμενοι παῖδες ἐλέγχουσι.

(33) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4. At alii et editio Commel. γάρ omittunt. Ibidem Seguerian. Reg. et Felckman. 4, τὰ ἔργα Κυρίου τὸν Κύριον. Alii vero et editi, τὰ ἔργα τὸν Κύριον. Item ibidem, Seguer. et Felc. 4, τὰ μὲν ἐν οὐρανῷ. At μέν abest ab aliis et ed. Commel. Ibidem Seguerian. Basiliens. Gobler. Felc. 1 et 4, καὶ ἐπὶ γῆς.

Filium prætermiserunt. Nec enim dixere : Benedic, Verbum, et lauda, sapientia : nempe ut ostenderent res alias omnes et laudantes et opera esse, Verbum autem nec opus nec e laudantium esse numero, sed una cum Patre laudari, adorari, et Deum agnosci, atque ejus quidem Verbum et sapientiam esse, operum vero creatorem. Id etiam Spiritus in Psalmis dilucide admodum distinxit his verbis : *Rectum est Verbum Domini et omnia opera ejus in fide* [58] ; et alibi : *Quam magnificata sunt opera tua, Domine ! omnia in sapientia fecisti* [59].

A πάντα τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν Κύριον· τὰ μὲν ἐν οὐρανῷ καὶ τὰ ἐπὶ γῆς, καὶ πᾶσαν τὴν κτίσιν, ὡς ἔργα κατέλεξαν· τὸν δὲ Υἱὸν οὐκ ὠνόμασαν· οὐ γὰρ εἰρήκασιν (34)· Εὐλόγει, Λόγε, καὶ ὕμνει, σοφία· ἵνα δείξωσιν, ὅτι τὰ μὲν ἄλλα πάντα ὑμνοῦντά ἐστι, καὶ ἔργα ἐστί· ὁ δὲ Λόγος οὐκ ἔστιν ἔργον οὐδὲ τῶν ὑμνούντων, ἀλλὰ σὺν τῷ Πατρὶ ὑμνούμενος, καὶ προσκυνούμενός (35) ἐστι καὶ θεολογούμενος, Λόγος μὲν αὐτοῦ καὶ σοφία ὤν, τῶν δὲ ἔργων δημιουργός. Τοῦτο καὶ τὸ Πνεῦμα ἐν Ψαλμοῖς (36) μετὰ καλλίστης διαστολῆς εἴρηκεν, ὅτι Εὐθὺς ὁ Λόγος τοῦ Κυρίου, καὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν πίστει· καθάπερ καὶ ἐν ἑτέρῳ φησίν· Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε· πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας.

72. Atqui si Verbum opus esset, absque dubio in sapientia quoque fuisset factum, nec ipsum Scriptura ab operibus discriminasset, neque illa quidem opera : hoc autem, Verbum et propriam Dei sapientiam appellasset. Cum autem Scriptura ipsum ab operibus secernat, docet profecto sapientiam esse operum effectricem, non vero opus. Eadem distinctione usus est Paulus Epistola ad Hebræos, ubi hæc scribit : *vivus enim est verbum Dei et efficax et acutius omni gladio ancipiti, et pertingit usque ad divisionem animæ et spiritus, compagum quoque ac medullarum, et judex cogitationum et meditationum cordis, nec ulla est creatura invisibilis in conspectu ejus : omnia autem nuda et aperta sunt oculis ejus, ad quod nobis est sermo* [60]. Ecce res quidem factas, *creaturam*, appellat : Filium vero Verbum Dei esse novit, utpote qui alius sit a rebus creatis. Cum item addit : *Omnia autem nuda et aperta sunt oculis ejus, ad quod nobis est sermo*, alium certe eum ab omnibus esse significat. Hinc ille quidem judicat : singulæ vero res creatæ ei rationem referre tenentur. Ex eo etiam loco, ubi universa creatura nobiscum una dicitur congemere ut liberetur a servitute corruptionis [61], Filium alium a rebus creatis esse ostenditur. Enimvero si creatus esset, unus et ipse esset gementium, qui alio pariter opus haberet, a quo simul ipse cum omnibus filius efficeretur et liberaretur. Si porro res omnis creata congemit ut liberetur a corruptione servitutis, ipse autem Filius non unus est gementium, nec indigentium libertate, sed ipse est qui omnes et filios efficit et liberos reddit. ut olim

72. Εἰ δὲ ἔργον ἦν ὁ Λόγος, πάντως ἂν (37) καὶ αὐτὸς ἐν σοφίᾳ ἐγεγόνει, καὶ οὔτ' ἂν διέστελλεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν ἔργων ἡ Γραφή, οὔτε τὰ μὲν ἔργα ὠνόμαζε, τὸν δὲ Λόγον καὶ σοφίαν ἰδίαν τοῦ Θεοῦ εὐηγγελίζετο. Νῦν δὲ, διαστέλλουσα τῶν ἔργων αὐτὸν ἡ Γραφὴ, δείκνυσιν, ὅτι τῶν ἔργων δημιουργός ἐστιν ἡ σοφία, καὶ οὐκ ἔργον. Ταύτῃ τῇ διαστολῇ καὶ ὁ Παῦλος κέχρηται γράφων Ἑβραίοις· Ζῶν γὰρ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐνεργὴς, καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον, καὶ διικνούμενος ἄχρι (38) μερισμοῦ ψυχῆς καὶ πνεύματος, ἁρμῶν τε καὶ μυελῶν, καὶ κριτικὸς ἐνθυμήσεων καὶ ἐννοιῶν καρδίας, καὶ οὐκ ἔστι κτίσις ἀφανὴς ἐνώπιον αὐτοῦ, πάντα δὲ γυμνὰ καὶ τετραχηλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ, πρὸς ὃν ἡμῖν ὁ λόγος. Ἰδοὺ γὰρ τὰ μὲν γενητὰ κτίσιν ὠνόμασε (39)· τὸν δὲ Υἱὸν Λόγον οἶδεν ὄντα τοῦ Θεοῦ, ὡς ἄλλου ὄντος αὐτοῦ παρὰ τὰ κτίσματα. Πάλιν δὲ λέγων· Πάντα δὲ (40) γυμνὰ καὶ τετραχηλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ, πρὸς ὃν ἡμῖν ὁ λόγος· ἄλλον αὐτὸν εἶναι σημαίνει τῶν πάντων. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ μὲν κρίνει, τῶν δὲ γενητῶν πάντων ἕκαστος ὑπεύθυνός ἐστιν αὐτῷ διδόναι λόγον. Οὕτως ἄρα καὶ τῆς κτίσεως πάσης συστεναζούσης ἡμῖν εἰς τὸ ἐλευθερωθῆναι ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς, ἄλλος τῶν κτισμάτων δείκνυται εἶναι (41) ὁ Υἱός. Εἰ γὰρ ἦν κτίσμα, εἷς ἦν καὶ αὐτὸς τῶν στεναζόντων, καὶ δεόμενος τοῦ υἱοποιοῦντος καὶ ἐλευθεροῦντος καὶ αὐτὸν μετὰ πάντων. Εἰ δὲ πᾶσα μὲν ἡ κτίσις συστενάζει ἐλευθερίας χάριν τῆς ἀπὸ τῆς φθορᾶς τῆς δουλείας, ὁ δὲ Υἱὸς οὐκ ἔστι τῶν στεναζόντων, οὐδὲ τῶν δεομένων ἐλευθερίας, ἀλλ' αὐτός ἐστιν ὁ υἱοποιῶν (42) καὶ ἐλευθερῶν τὰ πάντα, λέγων τοῖς τότε Ἰουδαίοις· Ὃ δὲ

[58] Psal. xxxii, 4. [59] Psal. ciii, 24. [60] Hebr. iv, 12, 13. [61] Rom. viii, 21, 22.

(34) Seguer. Anglican. et Felc. 4, οὐ γὰρ εἰρήκασιν. Goblerian. et Felc. 1, οὐ γὰρ εἶπασιν. Alii et editi utrumque omittunt.

(35) Καὶ προσκυνούμενος deest in Basil. Gobler. et Felckman. 1.

(36) Seguer. Reg. et Felc. 4 addunt, ἐν Ψαλμοῖς, quod in aliis et editis deest. Ibid. Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, μετὰ καλλίστης τῆς Basil. ibid. ὁ Λόγος ὁ τοῦ Κυρίου.

(37) Felc. 5 ἂν omittit. Mox Felc. 4, καὶ οὐκ ἂν διέστελλεν.

(38) Seguer. et Felc. 4, μέχρι. Basil. ibid. μελῶν. Paulo post, Seguerian. Gobler. Felc. 1 et 4, omittunt καὶ ἐννοιῶν καρδίας.

(39) Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, τὰ γενητὰ κτίσιν ὀνομάζει. Paulo post. Felc. 2 et editio Commel. ὄντες τοῦ παρά. Cæteri mss. ὄντος αὐτοῦ παρά.

(40) Seguer. Reg. Anglic. Gobler. Felc. 1, 2 et 4. Πάντα δὲ Editi, Πάντα καί. Basil. omittit δέ et καί. Ibidem Felc. 2 et editio Commel. τῷ ὀφθαλμῷ. Alii mss. τοῖς ὀφθαλμοῖς. Mox Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, αὐτὸν εἶναι σημαίνει. In aliis et editis deest εἶναι.

(41) Sic Seguer. Reg. Gobler. et Felc. 1. At editi et alii εἶναι omittunt.

(42) Seguer. ἐστιν ὁ υἱοποιῶν. Cæteri et editi, ἐστιν υἱοποιῶν. Basil. ibid. δῆλον, ὡς αὐτός ἐστιν υἱοποιῶν. Mox Seguerian., ὁ δοῦλος.

δοῦλος οὐ μένει ἐν τῇ οἰκίᾳ εἰς τὸν αἰῶνα· ὁ δὲ υἱὸς μένει εἰς τὸν αἰῶνα· ἐὰν οὖν ὁ Υἱὸς ὑμᾶς ἐλευθερώσῃ, ὄντως ἐλεύθεροι ἔσεσθε· λευκότερον φωτὸς ἀποδείκνυται καὶ ἐκ τούτων, ὅτι οὐκ ἔστι κτίσμα ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἀλλ' Υἱὸς ἀληθινὸς καὶ φύσει γνήσιος τοῦ Πατρός. Περὶ μὲν οὖν τοῦ, Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν, εἰ καὶ δι' ὀλίγων, ἀλλ' ἱκανά ἐστιν, ὡς γε νομίζω, πρόφασιν παρασχεῖν ταῦτα τοῖς λογιωτέροις πλείονα κατασκευάζειν εἰς ἀναίρεσιν τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως· ἐπειδὴ δὲ καὶ (43) τὸν ἑξῆς στίχον ἀναγινώσκοντες οἱ αἱρετικοὶ, κακῶς καὶ περὶ τούτου ἐνθυμούμενοι νομίζουσιν, ἐπειδὴ γέγραπται, Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με, εἰς τὴν θεότητα τοῦ Λόγου καὶ μὴ εἰς τὴν ἔνσαρκον αὐτοῦ παρουσίαν εἰρῆσθαι καὶ ταῦτα (44), ἀναγκαῖον, καὶ τοῦτον τὸν στίχον διαλύοντας, δεῖξαι τὴν πλάνην ἐκείνων.

73. Γέγραπται· Ὁ Θεὸς τῇ σοφίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν· εἰ τοίνυν τῇ σοφίᾳ ἡ γῆ τεθεμελίωται (45), πῶς ὁ θεμελιῶν θεμελιοῦται; Ἀλλὰ παροιμιωδῶς ἐστιν εἰρημένον καὶ τοῦτο· καὶ δεῖ καὶ τούτου τὸν νοῦν (46) ζητεῖν, ἵνα γινώσκωμεν, ὅτι τῇ μὲν σοφίᾳ ὁ Πατὴρ δημιουργεῖ, καὶ θεμελιοῖ τὴν γῆν εἰς τὸ εἶναι ἑδραίαν καὶ διαμένειν αὐτήν· αὐτὴ δὲ ἡ σοφία ἐθεμελιοῦτο (47) εἰς ἡμᾶς, ἵνα ἀρχὴ καὶ θεμέλιος τῆς καινῆς ἡμῶν κτίσεως καὶ ἀνακαινίσεως γένηται. Οὐκ εἴρηκε γοῦν οὐδὲ ἐν τούτοις (48), Πρὸ τοῦ αἰῶνος Λόγον ἢ Υἱόν με πεποίηκεν, ἵνα μὴ ὡς ἀρχὴν ἔχῃ τοῦ ποιεῖσθαι· τοῦτο γὰρ πρὸ πάντων δεῖ ζητεῖν, εἰ Υἱός ἐστι, καὶ περὶ τούτου τὰς Γραφὰς προηγουμένως ἐρευνᾶν. Τοῦτο γὰρ (49) καὶ τῶν ἀποστόλων ἐρωτηθέντων ὁ Πέτρος ἀπεκρίνατο λέγων· Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος (50)· τοῦτο γὰρ καὶ ὁ πατὴρ τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως ἐν πρώτοις ἠρώτησεν, Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ. Ἤδει γὰρ, ὅτι τοῦτό ἐστιν ἡ ἀλήθεια, καὶ τὸ κύριον τῆς πίστεως ἡμῶν· καὶ ὅτι, ἐὰν μὲν αὐτὸς ᾖ ὁ Υἱὸς (51), τέλος ἕξει ἡ διαβολικὴ τυραννὶς· ἐὰν δὲ κτίσμα ᾖ, εἰς ὅστι καὶ αὐτὸς τῶν ἐκ τοῦ Ἀδὰμ τοῦ ἐπατηθέντος παρ' αὐτοῦ (51*), καὶ οὐδεμία φροντὶς ἦν αὐτῷ. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ τότε Ἰουδαῖοι ἠγανάκτουν, ὅτι ὁ Κύριος Υἱὸν Θεοῦ ἑαυτὸν καὶ Πατέρα ἴδιον ἔλεγεν ἑαυτοῦ (52) εἶναι τὸν Θεόν. Εἰ γὰρ ἦν ἑαυτὸν ἕνα τῶν κτισμάτων εἰρηκὼς, ἢ ὅτι Ποίημά εἰμι, οὐκ ἐξενίζοντο ἀκούοντες, οὐδὲ βλασφημίαν ἐνόμιζον τὰ τοιαῦτα ῥήματα, εἰδότες καὶ ἀγγέλων ἐπιδημίαν γενομένην πρὸς τοὺς πατέρας· ἀλλ' ἐπειδὴ Υἱὸν ἑαυτὸν ἔλεγεν (53), ἐθεώ-

A Judæis aiebat ipse: *Servus non manet in domo in æternum: filius autem manet in æternum. Si ergo Filius vos liberaverit, vere liberi eritis* [62]: ex his profecto luce ipsa clarius est Dei Verbum non creatum esse, sed verum et natura proprium Patris Fillium. Hæc quæ de loco illo Proverbiorum, *Dominus creavit me initium viarum* [63], licet paucis disseruimus, tamen, ut equidem reor, ampliorem doctioribus dicendi copiam adversus Arianam hæresim queunt suppeditare. Quando vero hæretici etiam sequentem hunc versum **428** male interpretantur, *Ante ævum fundavit me* [64], quæ scilicet verba de divinitate, non de ejus adventu corporeo dicta esse autumant: necesse omnino est ut hunc etiam versum explicemus, illorumque errorem patefaciamus.

B

73. Scriptum est: *Dominus sapientia fundavit terram* [65]. Si igitur sapientia terram fundavit, qui fieri potest ut is qui fundat, fundetur? Verum id etiam proverbii instar dictum est, ejusque nobis quærenda significatio est, ut cognoscamus Patrem sapientia creare et fundare terram, ut firma et stabilis permaneat: ipsam vero sapientiam nostri causa esse fundatam, ut videlicet nostræ novæ creationis et renovationis principium fieret et fundamentum. Hinc nec eo in loco ait: Ante ævum Verbum vel Filium me fecit, ne quasi initium, quo fieri cœpisset, habere crederetur. Namque id ante omnia quærendum est, si nempe Filius ipse est, eaque de re Scripturæ sunt præcipue scrutandæ. Id enim cum interrogarentur et ipsi apostoli, Petrus C ita respondit: *Tu es Christus, Filius Dei viventis* [66]. Idem vero et ipse pater Arianæ hæresis in primis percunctatus est, *Si Filius Dei es* [67]. Hoc enim veritatem et præcipuum nostræ fidei fundamentum esse non ignorabat, et, si ipse esset Filius, finem habituram esse diabolicam tyrannidem: sin autem creatus esset, unum quoque eum esse ex Adæ posteris quem olim decepit, proindeque nihil hoc curandum esse. Ea similiter de causa Judæi indignabantur, quod Dominus se Filium Dei, et Deum sui proprium Patrem diceret. Nam si se unam e creatis rebus vel factum esse dixisset, nihil illos perturbassent hujusmodi verba, nec impia esse judicassent, utpote quibus non latebat angelos olim ad

[62] Joan. VIII, 55. [63] Prov. VIII, 22. [64] ibid. 23. [65] Prov. III, 19, [66] Matth. XVI, 16. [67] Matth. IV, 6.

(43) Anglican. ἐπειδὴ καί. Ibid. mss. οἱ αἱρετικοί. Editi vero omittunt articulum οἱ. Item ibid. Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4, περὶ τούτου ἐνθυμούμενοι. Alii et editi, περὶ τούτου διανοούμενοι.

(44) Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, καὶ ταῦτα. Editi, καὶ ταύτην. Ibidem Felc. 4, ἀναγκαῖον τοῦτον.

(45) Seguer. τὴν γῆν τεθεμελίωκε.

(46) Sic mss. At editio Commel. τοῦτον τὸν νοῦν.

(47) Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, ἐθεμελιοῦτο. Alii et editi, θεμελιοῦται. Paulo post Seguer. Reg. Basil. Goblerian. Felc. 1 et 4, ἀνακαινίσεως. Editi et alii, ἀνακαινώσεως.

D (48) Felc. 2 et editio Commel. omittunt ἐν τούτοις. At in aliis legitur. Mox Seguer. Υἱόν με πεποίηκεν. In aliis et editis deest με.

(49) Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, Τοῦτο γάρ. Alii et editi, Τοῦτο δέ.

(50) Sic Seguer. Reg. Gobler. et Felc. 1 et 4. Alii vero et editi, Θεοῦ ζῶντος.

(51) Regius et Felc. quintus, ἐὰν μὲν οὗτος ᾖ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Mox Seguer. διαβολικὴ τυραννία ἂν δὲ κτίσμα ᾖ, εἷς ἐστι καὶ αὐτὸς ἐκ τοῦ Ἀδάμ.

(51*) Gobler. et Felc. 1, ὑπ' αὐτοῦ.

(52) Felc. 4, ἑαυτῷ.

(53) Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, ἀλλ' ἐπειδὴ Υἱὸν ἑαυτὸν ἔλεγεν. Alii et editio Commel. Ἐπειδὴ οὖν Υἱὸν Θεοῦ ἑαυτὸν ἔλεγεν.

suos patres accessisse. Verum quia se Filium dicebat, id non rei creatæ sed divinitatis ac paternæ naturæ notam esse perspiciebant.

74. Par itaque erat Arianos saltem suum imitari patrem diabolum, quidque rei esset inquirere, ita ut, si dixisset quidem, Verbum vel Filium me fundavit, idem sentirent atque nunc sentiunt: at si non hæc ejus essent verba, ea quoque quæ non essent non comminiscerentur. Nec enim dixit, Ante ævum Verbum vel filium me fundavit, sed tantum, *fundavit me*, ut nimirum indicaret, quemadmodum jam observavi, non propter se, sed propter illos qui super ipsum ædificantur, hæc, proverbii instar, locutum esse. Id optime intelligebat Apostolus cum ita scripsit: ***Fundamentum aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Jesus Christus. Unusquisque autum videat quomodo superædificet*** [68]. Porro necesse est ut tale sit fundamentum qualia sunt quæ super ipsum ædificantur, ut inter se possint apte congruere. Atqui ut Verbum, tales, qualis **429** et ipse est, qui secum conveniant habere non potest, quippe, cum sit unigenitus. At factus homo similes habet, quorum videlicet similem carnem assumpsit. Itaque secundum naturam humanam fundatur, ut et nos tanquam lapides pretiosi super ipsum ædificari possimus, et templum efficiamur sancti Spiritus in nobis habitantis. Cæterum ut ipse fundamentum est, nos autem sumus qui super ipsum ædificamur: ita etiam idem ipse vitis est, nos autem veluti palmites cohærentes, non quidem secundum divinitatis naturam, nam hoc fieri nequit, sed secundum naturam humanam (necesse enim est vitis similes esse palmites), quia nos scilicet secundum carnem similes illius sumus. Quoniam vero hæretici nihil nisi humanum sapiunt, haud abs re fuerit eos humanis exemplis eodem ex loco depromptis confutare. Itaque non dixit, Fundamentum me fecit, ne inde cum rem factam esse atque ortus principium habuisse suspicati hæretici, impietatis stabiliendæ

[68] I Cor. III, 11, 10.

A ρουν μὴ κτίσματος εἶναι τὸ τοιοῦτον γνωρισμα, ἀλλὰ θεότητος (54) καὶ φύσεως πατρικῆς.

74. Ἔδει τοίνυν τοὺς Ἀρειανοὺς, κἂν τὸν πατέρα ἑαυτῶν τὸν διάβολον μιμουμένους, περιεργάζεσθαι· καὶ εἰ μὲν εἴρηκε, Λόγον ἢ Υἱόν με (55) ἐθεμελίωσε, φρονεῖν, ὡς φρονοῦσιν· εἰ δὲ μὴ οὕτως εἴρηκε, μὴ ἐπινοεῖν ἑαυτοῖς (56) τὰ μὴ ὄντα. Οὐ γὰρ εἴρηκε, Πρὸ τοῦ αἰῶνος Λόγον ἢ Υἱόν με ἐθεμελίωσεν· ἀλλ' ἁπλῶς, ἐθεμελίωσέ με, ἵνα δείξῃ πάλιν, καθάπερ εἶπον, ὅτι οὐ δι' ἑαυτὸν, διὰ δὲ τοὺς ἐποικοδομουμένους (57) ἐπ' αὐτὸν παροιμιωδῶς καὶ τοῦτο λέγει. Τοῦτο γὰρ εἰδὼς καὶ ὁ Ἀπόστολος γράφει (58)· Θεμέλιον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὅς ἐστιν Ἰησοῦς Χριστός. Ἕκαστος δὲ B βλεπέτω, πῶς ἐποικοδομεῖ (59). Ἀνάγκη δὲ τὸν θεμέλιον τοιοῦτον εἶναι, οἷα καὶ τὰ ἐποικοδομούμενά ἐστιν, ἵνα καὶ συναρμολογεῖσθαι δυνηθῇ. Λόγος μὲν οὖν ὢν, ᾗ Λόγος ἐστὶν, οὐκ ἔχει τοιούτους, οἵὸς ἐστι καὶ αὐτὸς (60), τοὺς συναρμολογουμένους αὐτῷ· μονογενὴς, γάρ ἐστιν· ἄνθρωπος δὲ γενόμενος ἔχει τοὺς ὁμοίους, ὧν καὶ τὴν ὁμοίαν ἐνεδύσατο (61) σάρκα. Οὐκοῦν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον θεμελιοῦται, ἵνα καὶ ἡμεῖς ἐπ' αὐτὸν ὡς λίθοι τίμοι ἐποικοδομεῖσθαι δυνηθῶμεν, καὶ γενώμεθα ναὸς τοῦ ἐν ἡμῖν (62) οἰκοῦντος ἁγίου Πνεύματος. Ὥσπερ δὲ θεμέλιος αὐτὸς, ἡμεῖς δὲ λίθοι ἐποικοδομούμενοι ἐπ' αὐτόν· οὕτως αὐτὸς πάλιν ἄμπελός ἐστιν, ἡμεῖς δὲ ὡς κλήματα (63) συνημμένα, οὐ κατὰ τὴν οὐσίαν τῆς θεότητος· ἀδύνατον γὰρ τοῦτό γε· ἀλλὰ πάλιν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον· ὅμοια γὰρ εἶναι δεῖ τὰ κλήματα τῇ ἀμπέλῳ· ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς ὅμοιοι C κατὰ τὴν σάρκα τυγχάνομεν ὄντες αὐτοῦ (64). Ἄλλως τε ἀνθρώπινα φρονοῦντας τοὺς αἱρετικοὺς, ἀνθρωπίνοις παραδείγμασι διελέγχειν προσήκει διὰ τῶν αὐτῶν λόγων. Οὐκ εἴρηκε γοῦν, ὅτι Θεμέλιόν (65) με πεποίηκεν, ἵνα μὴ, ὡς ποιήματος καὶ ἀρχὴν ἔχοντος αὐτοῦ τοῦ γίνεσθαι, κἂν ἐν τούτῳ πρόφασιν εὕρωσιν ἀναίσχυντον πρὸς ἀσέβειαν· ἀλλ' ὅτι Ἐθεμελίωσέ με. Τὸ δὲ θεμελιούμενον θεμελιοῦται μὲν διὰ τοὺς ἐπιβαλλομένους ἐπ' αὐτὸ (66) λίθους· γίνεται δὲ οὐχ, ἁπλῶς,

(54) Seguer. ἀλλὰ θεότητος. Alii vero et editi, ἀλλὰ καὶ θεότητος. Ibidem in codice Basiliensi hæc exstat nota, ὅτι τὴν φύσιν τοῦ Υἱοῦ ἤτοι τὴν οὐσίαν οὐ λέγει ὑϊκὴν, ἀλλὰ πατρικήν· καὶ ὧδε καὶ πρὸ τούτου ἐκάλεσεν αὐτὴν πατρικὴν, ἵνα μὴ τρεῖς φύσεις ἤ οὐσίας τις τὴν ἁγίαν καὶ ὁμοούσιον Τριάδα νομίσῃ εἶναι ἢ τρεῖς θεότητας ὅλως· id est: *Filii naturam sive essentiam non dicit filialem sed paternam: ipsamque hic et antea paternam appellavit, ne quis tres naturas vel essentias sanctam et consubstantialem Trinitatem esse vel tres omnino divinitates existimet.*

(55) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4. At alii et editi, εἴρηκεν ὁ Λόγος, Υἱόν, με etc.

(56) Mss. ἑαυτοῖς, præter Felc. 2, qui, ut et editi, αὐτοῖς.

(57) Sic Seguerian. et Reg. Editi et alii, ἐποικοδομημένους.

(58) Seguer. γράφει λέγων. Gobler. et Felc. 1, φησιν. Editi et alii, γράφει, tantum. Ibidem Seguer. Gobler. et Felckman. 1, Θεμέλιον ἄλλον. Alii et editi, Θεμέλιον γὰρ ἄλλον.

(59) Seguer. Gobler. Felck. 1 et 4, ἐποικοδομεῖ, ut et habet Scriptura. Alii et editi, οἰκοδομεῖ.

(60) Basiliensis, οἵὸς ἐστι καὶ αὐτός. **Hæc autem** verba desunt in Seguer· Gobler. **Felc. 1 et 4.** In editis et aliis καὶ deest. Ibid. **Seguer.**, συναρμοζομένους. Alii et editi, συναρμολογουμένους.

(61) Seguerian. ἀνεδέξατο. **Editi et alii,** ἐνεδύσατο.

(62) Seguerian. ἐνοικοῦντος ἐν ἡμῖν.

(63) Seguerian. ὡς κλήματα. **In aliis et editis** deest ὡς.

(64) Sic Seguerian. Goblerian. **Felc. 1 et 4.** At Basili. τυγχάνομεν αὐτῷ. Alii et editi, τυγχάνομεν αὐτοῦ. Ibid. Seguer. Goblerian. **Felc. 1 et 4,** ἀνθρώπινα. Alii et editi, ἀνθρωπίνως. **Mox Goblerian.** et Felc. 1, ἐλέγχειν.

(65) Sic Seguerian. Goblerian. **Felc. 1 et 4.** At Reg. Οὐκ εἴρηκε, Θεμέλιον. Editi et alii, **Οὐκ εἴρηκε** γοῦν, Θεμέλιον.

(66) Seguerianus, Goblerianus, **Felc. 1 et 5,** ἐπ' αὐτῷ. Reg. Basiliens. Anglican. **Felc. 2 et 5,** ἐπ' αὐτό. Alii et editi, ἐπ' αὐτόν.

ἀλλ' ὅταν ἐξ ὄρους μετενεχθῇ λίθος, καὶ εἰς τὸ βάθος τῆς γῆς κατατεθῇ. Καὶ ἕως μὲν ἐν τῷ ὄρει λίθος ἐστὶν, οὔπω τεθεμελίωται· ἐπειδὰν δὲ ἡ χρεία ἀπαιτῇ, καὶ μετενεχθῇ (67), καὶ περιβάληται τὸ βάθος τῆς γῆς· τότε λοιπὸν, εἰ λάβοι φωνὴν ὁ λίθος, εἴποι ἄν· Νῦν ἐθεμελίωσέ με, (68) ὁ ἐξ ὄρους ὧδε μεταθείς. Οὐκοῦν οὐχ ὁ Κύριος καὶ ὅτε τεθεμελίωται, ἀρχὴν ἔχει τοῦ εἶναι (ἦν γὰρ καὶ πρὸ τούτου Λόγος)· ἀλλ' ὅτε τὸ ἡμέτερον ἐνεδύσατο σῶμα, ὅπερ ἐκ Μαρίας τμηθὲν ἔλαβε, τότε φησὶν, (69) Ἐθεμελίωσέ με· ἴσον τῷ εἰπεῖν· Λόγον ὄντα με περιέβαλε γηΐνῳ σώματι. Οὕτω γὰρ δι' ἡμᾶς θεμελιοῦται, τὰ ἡμῶν ἀναδεχόμενος, ἵνα ἡμεῖς, ὡς σύσσωμοι συναρμολογούμενοι καὶ συνδεθέντες ἐν αὐτῷ (70) διὰ τῆς ὁμοιώσεως τῆς σαρκὸς, εἰς ἄνδρα τέλειον καταντήσαντες, ἀθάνατοι καὶ ἄφθαρτοι διαμείνωμεν.

A occasionem impudenter arriperent; sed dixit: *Fundavit me.* Porro quod fundatur, lapidibus super ipsum projectis fundatur, quod quidem non quovis modo perficitur, sed cum lapis e monte translatus, in imis terris collocatur. Nam quandiu lapis est in monte, nondum positus est in fundamentum. Cum vero exigente causa, translatus fuerit, et terræ profundo coopertus, tunc si vox lapidi daretur, hæc utique posset dicere: Qui me huc transtulit, nunc fundavit me. Igitur ipse quoque Dominus, non tunc esse cœpit, cum fundatus est (siquidem antea erat Verbum), sed postquam nostrum induit corpus, quod ex Maria desectum accepit, tunc dixit, *Fundavit me*: quod idem est ac si diceret: Me, qui sum Verbum: terreno corpore cooperuit. Sic enim ille, qui nostra suscipit, nostri causa fundatur, ut nos, qui simile habemus corpus, carnis similitudine in illo aptati et colligati, in virum perfectum occurramus [69], immortalesque et incorrupti maneamus.

75. Τὸ δὲ, Πρὸ τοῦ αἰῶνος, καὶ, Πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι, καὶ, Πρὸ τοῦ ὄρη ἑδρασθῆναι, μηδένα ταραττέτω (71)· πάνυ γὰρ καὶ τοῦτο καλῶς συνῆψε τῷ, ἐθεμελίωσε, καὶ τῷ, ἔκτισε· τοῦτο γὰρ πάλιν τῆς κατὰ σάρκα οἰκονομίας ἅπτεται. Ἡ γὰρ παρὰ τοῦ Σωτῆρος εἰς ἡμᾶς γενομένη χάρις, ἄρτι μὲν ἐπεφάνη, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, καὶ γέγονεν ἐπιδημήσαντος αὐτοῦ· προητοίμαστο δὲ αὕτη καὶ πρὶν γενέσθαι ἡμᾶς, μᾶλλον δὲ καὶ πρὸ (72) τῆς καταβολῆς τοῦ κόσμου· καὶ ἡ αἰτία χρηστὴ καὶ θαυμαστή πώς ἐστιν. Οὐκ ἔπρεπε τὸν Θεὸν ὕστερον περὶ ἡμῶν βουλεύεσθαι, ἵνα μὴ ὡς ἀγνοῶν τὰ καθ' ἡμᾶς φαίνηται. Κτίζων τοίνυν ἡμᾶς διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου ὁ τῶν ὅλων Θεὸς, καὶ εἰδὼς τὰ ἡμῶν ὑπὲρ ἡμᾶς, προγινώσκων τε, ὅτι, καλοὶ γενόμενοι, ὕστερον παραβάται τῆς ἐντολῆς ἐσόμεθα, καὶ ἐκ τοῦ παραδείσου ἐκβληθησόμεθα διὰ τὴν παρακοὴν (73), φιλάνθρωπος καὶ ἀγαθὸς ὢν, προετοιμάζει ἐν (74) τῷ ἰδίῳ Λόγῳ, δι' οὗ καὶ ἔκτισεν ἡμᾶς, τὴν περὶ τῆς σωτηρίας ἡμῶν οἰκονομίαν, ἵνα, κἂν ἀπατηθέντες **παρὰ τοῦ ὄφεως ἐκπέσωμεν**, μὴ τέλεον **ἀπομείνωμεν** νεκροὶ, ἀλλ' ἔχοντες ἐν τῷ Λόγῳ τὴν προητοιμασμένην ἡμῖν λύτρωσίν τε καὶ σωτηρίαν, πάλιν ἀναστάντες, ἀθάνατοι διαμείνωμεν, ὅταν αὐτὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἀρχὴ τῶν ὁδῶν κτισθῇ, καὶ ὁ πρωτότοκος τῆς κτίσεως γένηται πρωτότοκος ἀδελφῶν, καὶ αὐτὸς ἀπαρχὴ τῶν νεκρῶν ἀναστῇ. Τοῦτο Παῦλος ὁ μακάριος ἀπόστολος (75) γράφων διδάσκει· τὸ

B 75. Nemo vero his etiam loquendi modis conturbetur: *Ante ævum*, et, *Priusquam terram faceret*, et, *Antequam montes collocarentur* [70]. Recte enim ista conjunxit cum verbis, *fundavit*, et *creavit*. Namque hæc ejus secundum carnem dispensationem spectant. Etenim gratia quæ nobis a Salvatore donata est, modo quidem apparuit, ut ait Apostolus [71], exortaque est postquam ipse advenit: verum antequam nos nasceremur, vel potius ante mundi constitutionem præparata fuit, cujus hæc causa et recta est et admiranda. Deum de nobis posterius deliberare minime decebat, ne res nostras ignorare videretur. Quodcirca cum nos rerum universarum Deus per proprium Verbum crearet, et ea, quæ ad nos pertinent, supra nos prospiceret, prænosceretque nos postquam boni facti fuissemus, C legem violaturos, atque idcirco e paradiso expellendos: ille qui parhumanus et benignus est, in proprio Verbo, per quod nos creavit, **430** nostræ salutis dispensationem præparavit, ut videlicet, etiamsi contingeret ut a dæmone circumventi caderemus, ne mortui penitus remaneremus, sed ut redemptionem et salutem in Verbo nobis præparatam habentes, reviviscceremus et immortales essemus, postquam ipse pro nobis principium viarum est creatus, et qui creaturæ primogenitus est, fratrum factus fuit primogenitus, et ipse, mortuorum

[69] Ephes. IV, 13. [70] Prov. VIII, 23-25. [71] Tit. II, 11.

(67) Seguerian. omittit καὶ μετενεχθῇ.

(68) Sic Seguerian. Gobl. Felc. 1 et 4. In editis vero et aliis ὁ deest. Ibidem Seguerianus, Gobl. et Felc. 1, Οὐκ οὖν καὶ ὁ Κύριος οὐχ ὅτε τεθεμελίωται. Felc. 4, οὐκοῦν ὁ Κύριος οὐχ ὅτι τεθεμελίωται. Cæteri et editi, Οὐκοῦν ὅτε ὁ Κύριος ὅτε θεμελιοῦται.

(69) Sic Seguerian. Reg. Basil. Anglican. Goblerian. Felc. 1, 4 et 5, et mox περιέβαλε. Alii vero et editi, τότε λοιπὸν ἐθεμελίωσέ με, et, περιέβαλλε.

(70) Seguerian. Goblerian. Felckm. 1 et 4, ἐν αὐτῷ. In aliis et editis ἐν deest.

(71) Anglicanus, μηδένα μηδὲν ταραττέτω. Paulo post, Seguerian. et Felck. 4, καὶ τῷ ἔκτισε. Alii et editi, καὶ ἔκτισε.

D (72) Reg. μᾶλλον δὲ πρὸ, etc. Editio Commel. μᾶλλον καὶ πρό, etc. Cæteri mss. μᾶλλον δὲ καὶ πρό, etc. Ibid. Seguerianus, Goblerianus, Felckm. 1 et 4, πρὸ καταβολῆς. Editi et alii, πρὸ τῆς καταβολῆς.

(73) Sic Seguerianus, Goblerianus, Felc. 1 et 4. At alii et editio Commel. διὰ τῆς παρακοῆς.

(74) Felc. 5 ἐν omittit. Mox Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1 et 4, ἡμᾶς, τὴν περὶ τῆς σωτηρίας ἡμῶν οἰκονομίαν. Alii et editi, ἡμᾶς περὶ τῆς σωτηριώδους ἡμῶν οἰκονομίας. Ibidem Seguerianus, Goblerian. Felckm. 1 et 4, ἀπατηθέντες παρὰ τοῦ ὄφεως. Editi et alii, ἀπατηθέντες ἐν τοῦ ὄφεως.

(75) Goblerian. et Felc. 1 omittunt ὁ μακάριος ἀπόστολος. Iidem mox, διερμηνεύων φησὶ Τιμοθέῳ, Reg. φησὶ πρὸς τὸν Τιμόθεον.

primitiæ, revixit. Hæc ipsa est beati apostoli Pauli doctrina, qui illa Proverbiorum verba, *ante ævum*, et, *antequam terra fieret*, ita Epistola ad Timotheum interpretatur [72]; *Collabora Evangelio secundum Dei virtutem, qui salvos nos fecit et vocavit vocatione sancta, non secundum opera nostra, sed secundum proprium propositum et gratiam, quæ nobis data est in Christo Jesu ante æterna tempora, et nunc apparuit per adventum Salvatoris nostri Jesu Christi, qui mortem quidem destruxit, vitam autem illuminavit.* Et ad Ephesios: *Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, qui benedixit nobis in omni benedictione spirituali, in cœlestibus, in Christo Jesu, sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti et immaculati in conspectu ejus in charitate, qui prædestinavit nos in adoptionem per Jesum Christum in ipsum* [73].

76. Quomodo ergo nos elegit antequam essemus, nisi, ut ipse dixit, in ipso fuissemus præsignati? Qui vero fieri potuit, ut nos, priusquam homines crearentur, in adoptionem prædestinaverit, nisi ipse Filius ante ævum fundatus esset, suscepta, nostri gratia, dispensatione? Vel quomodo, ut subjicit Apostolus, *sorte sumus prædestinati* [74], nisi ipse Dominus ante ævum fundatus fuisset, ita ut ipsi propositum fuerit omnem judicii adversum nos lati sortem carne suscipere, quo nos deinceps filii in ipso efficeremur? Quomodo item nos, qui nondum eramus, sed tempore exstitimus, ante æterna tempora accepimus, nisi gratia, quæ ad nos pervenit, in Domino fuisset reposita? Hinc ille in judicio, cum unusquisque pro suis factis mercedem est accepturus, dicet *Venite, benedicti Patris mei: possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi* [75]. Quomodo igitur, vel in quo, antequam essemus, paratum est, nisi in Domino, qui ante ævum eam ob causam fundatus est, ut nos super ipsum tanquam ædificati, vitæ et gratiæ quæ ab illo oritur, velut apti lapides, participes essemus? Id autem eo factum est, quantum pie potest cogitari, ut, quemadmodum dixi, a morte temporaria excitati, perpetuo vivere possimus, quod nobis nequaquam licuisset qui terreni sumus

A γὰρ ἐν ταῖς Παροιμίαις, Πρὸ τοῦ αἰῶνος, καὶ, Πρὸ τοῦ τὴν γῆν γενέσθαι, διερμηνεύων, οὕτω φησὶ πρὸς μὲν Τιμόθεον· Συγκακοπάθησον τῷ Εὐαγγελίῳ, κατὰ δύναμιν Θεοῦ τοῦ σώσαντος ἡμᾶς καὶ καλέσαντος κλήσει ἁγίᾳ· οὐ κατὰ τὰ ἔργα ἡμῶν (76), ἀλλὰ κατὰ τὴν ἰδίαν πρόθεσιν καὶ χάριν, τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ πρὸ χρόνων αἰωνίων, φανερωθεῖναν δὲ νῦν διὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καταργήσαντος μὲν τὸν θάνατον, φωτίσαντος δὲ τὴν (77) ζωήν. Πρὸς δὲ τοὺς Ἐφεσίους· Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ εὐλογήσας ἡμᾶς ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ (78)· καθὼς ἐξελέξατο ἡμᾶς ἐν αὐτῷ πρὸ καταβολῆς κόσμου εἶναι ἡμᾶς
B ἁγίους καὶ ἀμώμους κατ' ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν ἀγάπῃ, προορίσας ἡμᾶς εἰς υἱοθεσίαν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς αὐτόν (79).

76. Πῶς οὖν ἐξελέξατο, πρὶν γενέσθαι ἡμᾶς εἰ μή, ὡς αὐτὸς εἴρηκεν, ἐν αὐτῷ ἦμεν προτετυπωμένοι; Πῶς δὲ ὅλως, πρὶν ἀνθρώπους κτισθῆναι, ἡμᾶς προώρισεν εἰς υἱοθεσίαν (80), εἰ μὴ αὐτὸς ὁ Υἱὸς πρὸ τοῦ αἰῶνος τεθεμελίωτο, ἀναδεξάμενος τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίαν; Ἢ πῶς, ὡς ἐπιφέρει λέγων ὁ Ἀπόστολος, ἐκληρώθημεν προορισθέντες, εἰ μὴ αὐτὸς ὁ Κύριος, πρὸ τοῦ αἰῶνος ἦν θεμελιωθείς, ὥστε αὐτὸν πρόθεσιν ἔχειν ὑπὲρ ἡμῶν πάντα τὸν καθ' ἡμῶν κλῆρον τοῦ κρίματος (81) ἀναδέξασθαι διὰ τῆς σαρκὸς, καὶ λοιπὸν ἡμᾶς ἐν αὐτῷ υἱοποιηθῆναι; Πῶς δὲ καὶ πρὸ χρόνων αἰωνίων ἐλαμβάνομεν, μήπω γεγονότες, ἀλλ' ἐν
C χρόνῳ γεγονότες (82), εἰ μὴ ἐν τῷ Χριστῷ (83) ἦν ἀποκειμένη ἡ εἰς ἡμᾶς φθάνουσα χάρις; διὸ καὶ ἐν τῇ κρίσει, ὅταν ἕκαστος κατὰ τὴν πρᾶξιν (84) ἀπολαμβάνῃ, φησί· Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρός μου· κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Πῶς οὖν ἦ ἐν τίνι, πρὶν γενέσθαι ἡμᾶς, ἡτοιμάσθη, εἰ μὴ ἐν τῷ Κυρίῳ τῷ πρὸ αἰῶνος εἰς τοῦτο θεμελιωθέντι, ἵν' ἡμεῖς ὡς ἐπ' αὐτὸν ἐποικοδομούμενοι (85), μεταλάβωμεν, ὡς λίθοι εὐάρμοστοι, τῆς παρ' αὐτοῦ ζωῆς τε καὶ χάριτος. Τοῦτο δὲ γέγονεν, ὡς γε μετρίως (86) ἐπέρχεταί τινι νοεῖν εὐσεβῶς, ἵνα καθὰ προεῖπον, ἀναστάντες ἀπὸ τοῦ πρὸς ὀλίγον θανάτου, αἰωνίως ζῆσαι (87) δυνηθῶμεν, οὐκ ἂν δυνηθέντες ἄνθρωποι τυγχάνοντες ἀπὸ

[72] II Tim. I, 8-10. [73] Ephes, I, 3-5. [74] Ibid. 11. [75] Matth. XXV, 34.

(76) Regius et Felc. 5 omittunt, οὐ κατὰ τὰ ἔργα ἡμῶν, ἀλλὰ. Ibidem, pro ἰδίαν, Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4, habent οἰκείαν. Seguerian. præterea τὴν omittit.

(77) In Seguerian. τὴν deest, et in Græco Scripturæ textu.

(78) Ἰησοῦ abest a Seguerian. et Scriptura. Mox Seguerianus, Goblerian. Felc. 1 et 4, cum Scriptura, ἐν αὐτῷ. Editi et alii, ἑαυτῷ.

(77) Seguerian. Basil. Goblerian. et Felc. 1, cum Scriptura, αὐτόν. Alii et editi, ἑαυτόν.

(80) Felc. 2 et editio Commel. omittunt εἰς υἱοθεσίαν, quod habent alii mss. Paulo post, Goblerian. et Felc. 1, Ἢ πῶς, ὡς φησιν Ἀπόστολος.

(81) Goblerianus et Felckm. 1, Πνεύματος. Mox D iidem et Seguerian. Reg. Felc. 4 et 5, ἐν αὐτῷ υἱοποιηθῆναι. Cæteri et editi, ἐν αὐτῷ ζωοποιηθῆναι.

(82) Hæc verba, ἀλλ' ἐν χρόνῳ γεγονότες, desunt in Seguerian. Goblerian. Felck. 1 et 4.

(83) Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4, Κυρίῳ. Editi et alii, Χριστῷ.

(84) Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, τάξιν. Basil. κρίσιν. Alii et editi, πρᾶξιν.

(85) Seguerianus et Reg. ἐποικοδομούμενοι. Alii et editi, οἰκοδομούμενοι.

(86) Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4, ὥς γε μετρίως, In aliis et editis, γε deest. Ibidem Gobler. et Felc. 1, ἐπέρχεσθαι.

(87) Sic mss. At editi, ζῶσαι, mendose.

γῆς, εἰ μὴ πρὸ τοῦ αἰῶνος ἦν προετοιμασθεῖσα ἡμῖν ἐν Χριστῷ ἡ τῆς ζωῆς καὶ (88) σωτηρίας ἐλπίς. Οὐκοῦν εἰκότως ἐπιβαίνων ὁ Λόγος εἰς τὴν ἡμετέραν σάρκα, καὶ ἐν αὐτῇ κτιζόμενος ἀρχὴ ὁδῶν εἰς ἔργα αὐτοῦ, θεμελιοῦται οὕτως, ὥσπερ ἦν ἐν αὐτῷ τὸ βούλημα τοῦ Πατρὸς, καθάπερ εἴρηται (89), πρὸ τοῦ αἰ[illegible]νος, καὶ πρὸ τοῦ τὴν γῆν γενέσθαι, καὶ πρὸ τοῦ ὄρη ἑδρασθῆναι, καὶ πρὸ τοῦ τὰς πηγὰς προελθεῖν· ἵνα κἂν ἡ γῆ, καὶ τὰ ὄρη, καὶ τὰ σχήματα τῶν φαινομένων παρέλθῃ ἐν τῇ συντελείᾳ τοῦ ἐνεστῶτος (90) αἰῶνος, μὴ κατ' αὐτὰ παλαιωθῶμεν καὶ ἡμεῖς· ἀλλὰ δυνηθῶμεν καὶ μετὰ ταῦτα ζῆν, ἔχοντες τὴν πρὸ τούτων ἑτοιμασθεῖσαν ἡμῖν ἐν αὐτῷ τῷ Λόγῳ, κατ' ἐκλογὴν, ζωήν τε καὶ εὐλογίαν πνευματικήν. Οὕτω γὰρ δυνησόμεθα μὴ πρόσκαιρον ἔχειν ζωὴν (91), ἀλλὰ μετὰ ταῦτα διαμεῖναι ζῶντες ἐν Χριστῷ· ἐπειδὴ καὶ πρὸ τούτων, ἡ ζωὴ ἡμῶν ἐτεθεμελίωτο καὶ ἡτοίμαστο ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ (92).

A homines, nisi ante ævum nobis spes vitæ et salutis in Christo esset præparata. Itaque jure merito Verbum in nostram veniens carnem, in eaque principium viarum in opera sua creatum, hac ratione, ut erat in ipso Patris voluntas, fundatur, sicuti commemoratum est, ante ævum, et antequam terra fieret, et montes collocarentur, fontesque scaturirent [76], ne scilicet, cum terra, montes **431** rerumque apparentium figuræ in fine præsentis ævi præterierint, nos, similiter, ut illa, vetustate conficeremur; sed potius ut etiam postea vivere valeremus, utpote qui nobis ante res illa præparatam in ipso Verbo habeamus secundum electionem vitam et benedictionem spiritualem. Sic enim vitam minime fluxam licebit consequi, constanterque in Christo vivemus, quoniam ante illa omnia vita nostra in Christo Jesu fundata et parata fuerit.

B

77. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἐν ἄλλῳ θεμελιωθῆναι τὴν ζωὴν ἡμῶν ἔπρεπεν ἢ ἐν τῷ Κυρίῳ τῷ πρὸ αἰώνων ὄντι, δι' οὗ καὶ οἱ αἰῶνες γεγόνασιν, ἵν' ὡς ἐν αὐτῷ αὐτῆς οὔσης, δυνηθῶμεν καὶ ἡμεῖς αἰώνιον κληρονομῆσαι ζωήν. Ἀγαθὸς γὰρ ὁ Θεός· ἀγαθὸς δὲ ὢν ἀεὶ, τοῦτο (93) βεβούληται, γινώσκων τὴν ἡμετέραν ἀσθενῆ φύσιν χρῄζουσαν τῆς παρ' αὐτοῦ βοηθείας τε καὶ σωτηρίας. Καὶ ὥσπερ ἂν εἴ τις ἀρχιτέκτων σοφὸς, προθέμενος οἰκίαν οἰκοδομεῖν, βουλεύεται ἅμα, ἵνα, ἐάν ποτε καὶ φθαρῇ μετὰ τὸ γενέσθαι ταύτην (94), πάλιν ἀνανεώσηται, τοῦτο δὲ βουλευόμενος προετοιμάζει, καὶ δίδωσι τῷ ἐργασαμένῳ τὴν εἰς ἀνανέωσιν (95) παρασκευὴν, καὶ γίνεται πρὸ τῆς οἰκίας ἡ τῆς ἀνανεώσεως προπαρασκευή· τὸν αὐτὸν τρόπον πρὸ ἡμῶν ἡ τῆς ἡμετέρας (96) σωτηρίας ἀνανέωσις θεμελιοῦται ἐν τῷ Χριστῷ, ἵν' ἐν αὐτῷ καὶ ἀνακτισθῆναι (97) δυνηθῶμεν. Καὶ ἡ μὲν βουλὴ καὶ ἡ πρόθεσις πρὸ τοῦ αἰῶνος ἡτοιμάσθη· τὸ δὲ ἔργον γέγονεν, ὅτε ἡ χρεία ἀπήτησε, καὶ ἐπεδήμησεν ὁ Σωτὴρ· αὐτὸς γὰρ ὁ Κύριος **ἀντὶ πάντων ἡμῖν ἐν τοῖς** οὐρανοῖς **γενήσεται**, προσλαμβάνων (98) ἡμᾶς εἰς τὴν αἰώνιον ζωήν. Ἥρκει μὲν οὖν ταῦτα πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ μὴ εἶναι κτίσμα τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, ἀλλὰ καὶ ὀρθὴν εἶναι τὴν τοῦ ῥητοῦ διάνοιαν. Ἐπειδὴ δὲ διερευνώμενον τὸ ῥητὸν (99), ὀρθὸν ἔχει πανταχόθεν

C

77. Nec enim in alio quam in Domino qui est ante sæcula, et per quem facta sunt sæcula [77], vitam nostram fundari par erat, ut cum illa in ipso veluti esset nos etiam æternæ vitæ hæredes esse possemus. Bonus enim est Deus: proindeque cum sit semper bonus, id profecto voluit, quippe qui infirmam nostram naturam ejus auxilio et salute opus habere cognosceret. Ac quemadmodum si quis sapiens architectus domum statueret ædificare, simulque in animo haberet eamdem, si forte postea destruatur, reficere: ille utique prius præpararet daretque artifici ea quæ ad instaurationem essent necessaria, itaque fieret ante domum ipsam ejus instaurationis præparatio: haud aliter nostræ salutis renovatio in Christo ante nos fundata est, ut in ipso quoque refici possemus. Qua propter consilium et propositum ante ævum est paratum: tunc autem effectum opus est, cum exegit necessitas et Salvator advenit. Namque ipse Dominus instar omnium nobis in cœlis erit, cum nos in æternam vitam admittet. Hæc profecto sufficere possint ad ostendendum Dei Verbum creatum non esse, rectamque Scripturæ esse sententiam. Verum quandoquidem accurate expensa illa verba rectum quaqua ex parte sensum includere comperiuntur,

[76] Prov. VIII, 23-25. [77] Hebr. I, 2.

(88) Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4, omittunt ζωῆς καί. Ibidem Seguerian. εἰ οὕτως.

(89) Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, καθὰ προείρηται. Alii et editi, καθάπερ εἴρηται.

(90) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1, 4 et 5. At Reg. ἑνὸς ἑστῶτος. Alii et editio Commel. συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος. Seguer. ibidem, κατὰ ταῦτα.

(91) Sic Seguer. Gobler. Felck. 1 et 4. At alii et editi, ἔχειν τὴν ζωήν. Ibid. Seguer. Gobler. et Felck 1, ἀλλὰ μετά, etc. Alii et editi, ἀλλὰ καὶ μετά, etc.

(92) Seguer. et Felck 4, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. In aliis et editis deest Ἰησοῦ. Ibidem Gobler. et Felck. 1, οὐδὲ γὰρ ἐν ἄλλῳ. Mox iidem et Seguer. ac Felck. 4, ἢ ἐν τῷ Κυρίῳ. Alii et editi, εἰ μὴ ἐν τῷ Κυρίῳ.

(93) Gobler. et Felck. 1, Ἀγαθὸς γὰρ ὁ Θεὸς ὢν ἀεὶ, τοῦτο.

(94) Felck. 4, τοιαύτην. Mox idem et Seguer. Gobler. ac Felck. 1, τοῦτο δὲ βουλόμενος. Editi et alii, τοῦτο δὲ βουλευόμενος.

(95) Seguer. Anglic. Gobler. Felck. 1 et 4, τὴν εἰς ἀνανέωσιν. In aliis et editis εἰς deest. Ibidem Seguer. Gobler. Felck. 1 et 4, παρασκευήν. Alii autem et editi, προπαρασκευήν. Mox Seguer. ἀνανεώσεως προπαρασκευή. Gobler. Felck. 1 et 4, ἀνακαινίσεως παρασκευή. Basil. Reg. et Felck. 5, habent item ἀνακαινίσεως. Editi et alii, ἀνακαινώσεως προπαρασκευή.

(96) Seguer. τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας. Mox idem et Gobler. Felck. 1 et 4, ἐν τῷ Χριστῷ. Editi et alii, ἐν Χριστῷ.

(97) Felck. 4, ἀνακαινισθῆναι. Seguer. Gobler. Felck. 1, ἀνακριθῆναι.

(98) Seguer. προλαμβάνων, et paulo post, μήτε εἶναι κτίσμα.

(99) Seguer. τὸ ῥητόν. Alii e editi, τὸ ῥῆμα. Paulo post, Felck. 5, ἵν' ἴσως.

e re esse videtur nec istum roticere : forte accidet ut multis afferendis pudore afficiantur insani. His autem quæ jam tractata sunt opus nobis est : hic enim de eodem proverbio de eademque sapientia agitur. Non dixit Verbum se natura esse creatum, sed in Proverbiis dixit, *Dominus creavit me* [78]. Manifestum est autem hic sensum aliquem non obvium sed latentem significari, quem quidem consequemur, si proverbii velum detrahamus. Ecquis enim opificem Sapientiam dicentem audiens, *Dominus creavit me principium viarum suarum* [79], non continuo sensum exquirat, secumque cogitet quomodo creatrix creari possit? Quis unigenitum Dei Filium se viarum principium creari aientem audiens, non qua ratione id dixerit investiget, admireturque, qui fieri queat ut unigenitus. Filius multorum aliorum sit principium? Ænigma sane illud est. Verum *vir intelligens*, inquit Scriptura, *intelliget parabolam et obscurum sermonem, verbaque et ænigmata sapientum* [80].

78. Unigenita igitur ipsaque Dei sapientia, omnium creatrix est et effectrix. *Omnia* enim, inquit, *in sapientia fecisti* [81], et : **432** *Impleta est terra creatione tua* [82]. Ut autem res factæ non tantum exsisterent, sed etiam bene existerent, placuit Deo ut sua Sapientia se ad res creatas accommodaret, ut formam speciemque aliquam ipsius imaginis cum in omnibus simul tum in singulis imprimeret, quo nimirum perspicuum fieret et sapientia ornatas esse res factas, et digna Deo esse opera. Ut enim nostrum verbum, Verbi, qui Dei est Filius est imago : ita sapientia in nobis facta ejusdem Verbi, quæ ipsa est Sapientia, imago quoque est, in qua cum vim sciendi et intelligendi habeamus, idonei efficimur qui creatricem Sapientiam recipiamus, ejusdemque Patrem per ipsam possumus cognoscere. Nam *qui habet Filium*, inquit, *habet et Patrem* [83], et, *Qui me recipit, recipit cum qui misit me* [84]. Quoniam ergo hujusmodi Sapientiæ forma creata in nobis et in omnibus est, non immerito vera et opifex Sapientia ea quæ suæ formæ propria sunt sibi ipsi asciscens ait, *Dominus creavit me in opera sua*. Quippe ea quæ sapientia, quæ in nobis est, loquitur, hæc ipse Dominus tanquam propria usurpat. Quocirca non ille creatur qui creator est, sed propter suam imaginem in ipsis

A τὸν νοῦν, ἀκόλουθον καὶ τοῦτον τὸν νοῦν εἰπεῖν· ἴσως ἐκ πολλῶν ἐντραπῶσιν οἱ ἀνόητοι. Χρεία δὲ πάλιν τῶν προειρημένων· περὶ γὰρ τῆς αὐτῆς παροιμίας καὶ τῆς αὐτῆς σοφίας ἐστὶ τὸ προκείμενον. Οὐκ εἴρηκεν ἑαυτὸν εἶναι τῇ φύσει κτίσμα ὁ Λόγος, ἀλλ' ἐν Παροιμίαις εἴρησε τὸ, Κύριος ἔκτισέ με· καὶ δῆλόν ἐστιν ὅτι νοῦν τινα οὐ παῤῥησίᾳ, ἀλλὰ τοῦτον κεκρυμμένον σημαίνει, ὄντινα καὶ ἡμᾶς δυνατὸν εὑρεῖν, εἰ Περιέλοιμεν τὸ κάλυμμα τῆς παροιμίας. Τίς γὰρ ἀκούων τῆς δημιουργοῦ σοφίας, Κύριος (1) ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, φασκούσης, οὐκ εὐθὺς ζητεῖ τὴν διάνοιαν, λογιζόμενος πῶς δύναται ἡ κτίζουσα κτίζεσθαι; Τίς, ἀκούσας τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ λέγοντος, ἀρχὴν ὁδῶν ἑαυτὸν κτίζεσθαι, οὐκ ἐρευνᾷ τὸν νοῦν, θαυμάζων, πῶς δύναται ὁ μονογενὴς Υἱὸς ἄλλων (2) πολλῶν ἀρχὴ γίνεσθαι; Αἴνιγμα
B μὲν ἔστιν· Ὁ δὲ νοήμων, φησὶ, νοήσει παραβολὴν καὶ σκοτεινὸν λόγον, ῥήσεις τε σοφῶν καὶ αἰνίγματα.

78. Ἡ μὲν οὖν μονογενὴς καὶ αὐτοσοφία τοῦ Θεοῦ κτίζουσα καὶ δημιουργός ἐστι τῶν πάντων· Πάντα γὰρ, φησὶν, ἐν σοφίᾳ ἐποίησας, καὶ (3), Ἐπληρώθη ἡ γῆ τῆς κτίσεώς σου. Ἵνα δὲ μὴ μόνον ὑπάρχῃ τὰ γενόμενα, ἀλλὰ καὶ καλῶς ὑπάρχῃ, ηὐδόκησεν ὁ Θεὸς συγκαταβῆναι τὴν ἑαυτοῦ Σοφίαν τοῖς κτίσμασιν· ὥστε τύπον τινὰ καὶ φαντασίαν εἰκόνος αὐτῆς (4) ἐν πᾶσί τε κοινῇ καὶ ἑκάστῳ ἐνθεῖναι, ἵνα καὶ σοφὰ τὰ γενόμενα, καὶ ἄξια τοῦ Θεοῦ ἔργα δείκνυται. Ὡς γὰρ Λόγου ὄντος τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ εἰκών ἐστιν ὁ ἡμέτερος λόγος, οὕτως ὄντος αὐτοῦ Σο-
C φίας (5) εἰκὼν πάλιν ἐστὶν ἡ ἐν ἡμῖν γενομένη σοφία· ἐν ᾗ τὸ εἰδέναι καὶ τὸ φρονεῖν ἔχοντες, δεκτικοὶ γινόμεθα τῆς δημιουργοῦ Σοφίας, καὶ δι' αὐτῆς γινώσκειν δυνάμεθα τὸν αὐτῆς Πατέρα. Ὁ γὰρ ἔχων, φησὶ, τὸν Υἱὸν, ἔχει καὶ τὸν Πατέρα· καὶ, Ὁ δεχόμενός με (6), δέχεται τὸν ἀποστείλαντά με. Τοιούτου τοίνυν τύπου τῆς Σοφίας κτισθέντος ἐν ἡμῖν τε καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις ὄντος, εἰκότως ἡ ἀληθινὴ καὶ δημιουργὸς Σοφία, τὰ τοῦ τύπου ἑαυτῆς εἰς ἑαυτὴν ἀναλαμβάνουσα, φησὶ τὸ, Κύριος ἔκτισέ με εἰς ἔργα αὐτοῦ. Ἃ γὰρ ἡ ἐν ἡμῖν σοφία εἶπε, ταῦτα αὐτὸς ὁ Κύριος ὡς ἴδια λέγει (7)· καὶ οὐκ ἔστι μὲν αὐτὸς κτιζόμενος κτίστης ὤν, διὰ δὲ τὴν ἐν τοῖς ἔργοις εἰκόνα κτισθεῖσαν αὐτοῦ, ταῦτα αὐτὸς ὡς περὶ ἑαυτοῦ λέγει. Καὶ ὥσπερ αὐτὸς ὁ Κύριος εἴρηκεν· Ὁ δεχό-

[78] Prov. VIII, 22. [79] ibid. [80] Prov. I, 5, 6· [81] Psal. CIII, 24. [82] ibid. [83] I Joan. II, 23. [84] Matth. X. 40.

(1) Felck. 4, τὸ, Κύριος. Ibidem idem et Seguer. ἔκτισέ με εἰς ἔργα αὐτοῦ. Alii et editio Commel. ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ. Ibid. Seguer. et Felck. 4, omittunt φασκούσης. Item mss. et editio Commel. ibidem habent οὐκ εὐθύς. Editio Parisiensis, παρευθὺς οὐ ζητεῖ. Mox Seguer. Reg. Anglic. Gobler, Felck. 1, 4 et 5, ἡ κτίζουσα. In aliis et editis ἡ deest.

(2) Seguer. et Reg. μονογενὴς ὡς ἄλλων. Felck. 5, ibid, ἀλλως. Mox Seguer. Ὁ γὰρ νοήμων.

(3) Sic Seguer. Reg. Gobler Felck. 1, 4 et 5. Editi vero et alii καὶ omittunt. Paulo post Seguer. Basil. Gobler. Felck. 1 et 4, τὰ γενόμενα. In aliis D et editis τά deest.

(4) Seguer. Gobler. Felck. 1 et 4, αὐτός. Cæteri et editi, αὐτῆς. Ibid. Seguer. ἐν πάσῃ.

(5) Seguer. ὄντος αὐτοῦ Σοφίας. Editi et alii, ὄντος τῆς Σοφίας αὐτοῦ. Paulo post Seguer. καὶ τὸ φρονεῖν. Editi et alii, καὶ φρονεῖν. Ibidem Gobler. et Felck. 1, δεκτικοὶ γενόμεθα

(6) Seguer. δεχόμενος ἐμέ. Paulo post, idem, Τοιούτου τοίνυν τῆς Σοφίας, omisso τύπου.

(7) Felck. 2 et editio Commel. Κύριος ἴδια λέγει. Cæteri mss. Κύριος ὡς ἴδια λέγει. Mox Seguer. διὰ δὲ τὴν ἐν αὐτοῖς τοῖς ἔργοις.

μενος ὑμᾶς ἐμὲ δέχεται, διὰ τὸ τὸν τύπον (8) αὐτοῦ ἐν ἡμῖν εἶναι· οὕτως, καίτοι μὴ ὢν τῶν κτιζομένων, ὅμως διὰ τὸ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ καὶ τύπον ἐν τοῖς ἔργοις κτίζεσθαι, ὡς αὐτὸς ὢν (9), λέγει· Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Οὕτω δὲ γέγονεν ὁ ἐν τοῖς ἔργοις τῆς σοφίας τύπος, ἵνα, καθὰ προεῖπον, ὁ κόσμος ἐν αὐτῇ γινώσκῃ τὸν ἑαυτοῦ δημιουργὸν Λόγον, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα. Καὶ τοῦτο ἐστιν ὃ ἔλεγεν (10) ὁ Παῦλος· Διότι τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ φανερόν ἐστι ἐν αὐτοῖς· ὁ γὰρ Θεὸς αὐτοῖς ἐφανέρωσε. Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται. Ὥστε οὐκ ἔστι (11) κτίσμα τῇ οὐσίᾳ ὁ Λόγος, ἀλλὰ περὶ τῆς ἐν ἡμῖν οὔσης καὶ λεγομένης σοφίας, ἐστὶ τὸ ἐν ταῖς Παροιμίαις ῥητόν.

A operibus creatam, ista velut de se ipse ait. Hinc quemadmodum ipse Dominus dixit, *Qui vos recipit me recipit* [85], eo quod ejus forma in nobis est : sic etiamsi inter res creatas non annumeretur, tamen quia ejus forma et imago in operibus creatur, quasi ipse esset, ait : *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua* [86]. Porro idcirco sapientiæ forma in operibus facta est, ut, quemadmodum supra memini, mundus in ipsa Verbum, suum opificem, et Patrem per Verbum agnosceret. Enimvero hoc ipsum est quod Paulus docet : *Quia quod notum est Dei, manifestum est in illis ; Deus enim illis manifestum fecit. Invisibilia enim ipsius ex creatione mundi operibus intellecta conspiciuntur* [87]. Quapropter Verbum natura nequaquam est creatum, sed ille Proverbiorum locus de sapientia, quæ in nobis et vere est et esse dicitur, est intelligendus.

79. Εἰ δὲ καὶ τούτοις ἀπιστοῦσι, λεγέτωσαν ἡμῖν αὐτοὶ εἰ ἔστι τις σοφία ἐν τοῖς κτίσμασι, ἢ οὐκ ἔστιν ; Εἰ μὲν οὖν οὐκ ἔστι, πῶς ὁ Ἀπόστολος αἰτιᾶται· λέγων· Ἐπειδὴ γὰρ (12) ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν Θεὸν ; Ἢ πῶς, εἰ μή ἐστι σοφία, πλῆθος σοφῶν ἐν τῇ Γραφῇ εὑρίσκεται ; Καί, Σοφὸς γὰρ (13) φοβηθεὶς ἐξέκλινεν ἀπὸ κακοῦ· καὶ, Μετὰ σοφίας οἰκοδομεῖται οἶκος. Ὁ δὲ Ἐκκλησιαστὴς λέγει (14)· Σοφία ἀνθρώπου φωτιεῖ πρόσωπον αὐτοῦ· καὶ μέμφεται τοῖς προπετευομένοις, λέγων· Μὴ εἴπῃς· Τί ἐγένετο, ὅτι αἱ ἡμέραι αἱ πρότερον ἦσαν (15) ἀγαθαὶ ὑπὲρ ταύτας ; Ὅτι οὐκ ἐν σοφίᾳ ἠρώτησας περὶ τούτου. Εἰ δέ ἐστιν, ὥσπερ οὖν καὶ ὁ τοῦ Σιράχ φησιν· Ἐξέχεεν αὐτὴν ἐπὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ μετὰ πάσης σαρκὸς κατὰ τὴν δόσιν αὐτοῦ, καὶ ἐχορήγησεν αὐτὴν τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. Ἡ δὲ τοιαύτη (16) ἔκχυσις οὐ τῆς οὐσίας τῆς Αὐτοσοφίας καὶ μονογενοῦς ἐστι γνώρισμα, ἀλλὰ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ ἐξεικονισθείσης· τί ἄπιστον εἰ αὐτὴ ἡ δημιουργὸς καὶ ἀληθινὴ Σοφία, ἧς τύπος ἐστὶν ἡ ἐν κόσμῳ ἐκχυθεῖσα σοφία καὶ ἐπιστήμη, ὡς περὶ ἑαυτῆς (17) ἐστι, καθὰ προεῖπον, λέγουσα· Κύριος ἔκτισέ με εἰς ἔργα αὐτοῦ. Οὐ γὰρ ἡ ἐν κόσμῳ σοφία κτίζουσά ἐστιν, ἀλλ' ἡ (18) ἐγκτιζομένη τοῖς ἔργοις, καθ' ἣν οἱ μὲν οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ, ποίησιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα. Οἱ δὲ ἄνθρωποι, εἰ ταύτην ἐν ἑαυτοῖς φέροιεν, ἐπιγνώσονται τὴν ἀληθινὴν τοῦ Θεοῦ Σοφίαν·

B 79. Verumtamen si his fidem habere noluerint, ipsi nobis respondeant, utrum in rebus creatis aliqua sit sapientia, vel non ? Si nulla sit, quare Apostolus his verbis conqueritur : *Nam quia in Dei sapientia non cognovit mundus per sapientiam Deum* [88] ? Vel si nulla est sapientia, cur multitudo sapientum in Scriptura memoratur [89] ? Namque, *Sapiens perterritus declinat a malo* [90], et, *Cum sapientia ædificatur domus* [91]. Ecclesiastes quoque dicit : *Sapientia hominis illuminabit vultum ejus* [92] : idemque temerarios his verbis increpat : *Ne dixeris: Quid factum est, quod priora tempora his præsentibus meliora fuerunt ? Nec enim in sapientia istud sciscitatus es* [93]. Quod si in rebus creatis est sapientia, ut hisce verbis testatur filius Sirachi : *Effudit illam in omnia opera sua cum omni carne secundum donationem suam, et præbuit illam diligentibus se* [94] ; quæ quidem effusio minime significat naturam Sapientiæ quæ per se ipsa est atque unigenita, sed illius quæ expressa in mundo est : quid ergo incredibile videtur, si ipsa opifex et vera Sapientia, cujus forma seu figura est sapientia ac scientia quæ in mundum effusa est, tanquam de seipsa dicat, *Dominus creavit me in opera sua?* Nec enim sapientia quæ in mundo est, creatrix est, sed in operibus est creata, secundum quam *cæli enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat firmamentum* [95]. Eam si homines in seipsis habuerint, veram Dei Sapientiam

[85] Matth. 10, 40. [86] Prov. VIII, 22. [87] Rom. I, 19, 20. [88] I Cor. I, 21. [89] Sap. VI, 26, [90] Prov. XIV, 16. [91] Prov. XXIV, 5. [92] Eccle. VIII, 1. [93] Eccle. VII, 11. [94] Eccli. I, 10. [95] Psal. XVIII, 2.

(8) Seguer. Gobler. Felck. 1 et 4, διὰ τὸ τὸν τύπον. Basil. διὰ τὸ τύπον. Cæteri et editi, διὰ τὸν τύπον.

(9) Gobler. et Felck. 1, ὡσαύτως ὢν. Cæteri mss. et editio Commel. ὡς αὐτὸς ὤν. Mox mss. addunt, εἰς ἔργα αὐτοῦ, quæ ab editis absunt.

(10) Sic Seguer. Reg. Basil. Anglic. Felck. 4 et 5. At Gobler. et Felck. 1, ὃ λέγει, qui iidem ibidem, ὅτι τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ φανερόν ἐστι τοῖς ἀνθρώποις.

(11) Gobler. et Felck. 1, οὐκ ἔτι. Mox iidem περὶ omittunt.

(12) Seguer. et Felck. 4, Ἐπειδὴ γάρ, ut et habet

D Scriptura. Alii et editi, Ἐπειδήπερ.

(13) Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, Καὶ σοφὸς γάρ. In aliis et editis deest γάρ.

(14) Λέγει abest a Gobler. et Felck. 1. Mox iidem et Seguer. et Felck. 4, φωτιεῖ πρόσωπον. Alii et editi, φωτιεῖ τὸ πρόσωπον.

(15) Seguer. πρότεροο οὐκ ἦσαν. Paulo post, Gobler et Felck, 1, Εἰ δέ ἐστιν, ὡς καὶ Σιράχ φησί.

(16) Gobler. Felck. 1 et 4, εἰ δὲ ἡ τοιαύτη. Iidem paulo post, ἐν κόσμῳ.

(27) Seguer. Peg. Gobler. Felck. 1, 4 et 5, περὶ ἑαυτῆς. Alii et editi, περὶ αὐτῆς.

(18) Ἡ deest in Seguer.

agnoscent, patebitque illos ad imaginem Dei factos esse. Quemadmodum enim si quis imperatoris filius, patre urbem aliquam ædificare cupiente, suum nomen singulis ædificiis securitatis causa inscriberet, ut nempe ædificia, sui ob nominis speciem singulis impressi, possent persistere, eoque ex nomine cum sui ipsius tum patris meminisse : si is, inquam, urbe ædificata interrogaretur, quonam modo facta esset, recte responderet : Tute est ædificata ; mea quippe imago, sicut voluit pater, in singulis expressa est ædificiis ; meum enim nomen creatum in illis est. His autem ille verbis non suam sane naturam, sed suam duntaxat figuram suo nomine creatam esse significaret. Eodem plane modo juxta id exempli, his qui sapientiam, quæ in rebus creatis exsistit, admirantur, respondet vera Sapientia : *Dominus creavit me in opera.* Mea enim figura in illis est, et ego sic me ad res efficiendas accommodavi.

80. Nec vero mirum videatur, si Filius de sua quæ in nobis est figura, tanquam de seipso loquatur, cum (idem enim repetere nihil est reformidandum) Saulo Ecclesiam, in qua ejus figura et imago erat, persequente, quasi ipse esset quem ille persequeretur, dixerit, *Saule, quid me persequeris* [96] ? Ut ergo nemini mirum videretur, uti diximus, si sapientiæ forma, quæ in operibus est, diceret, *Dominus creavit me in opera ;* ita si ipsa vera et creatrix Sapientia, quod et unigenitum Dei est Verbum, ea quæ suæ propria sunt imaginis usurpaverit, ac velut de se ipsa dixerit, *Creavit me in opera,* nemo dimissa sapientia, quæ in mundo et operibus creata est, arbitretur verbum istud, *creavit*, de natura Sapientiæ quæ per se ipsa est dictum esse, ne vinum cum aqua miscens [97], veritatem subripere videatur. Namque illa creatrix et opifex est sapientia : ejus autem forma in operibus creatur tanquam imaginis similitudo. Hujusmodi porro sapientia *principium viarum* esse dicitur, quia quoddam est principium et elementum cognitionis Dei. Eam enim quis primam veluti viam ingressus, et timore Dei custodiens, ut dixit Salomon, *principium sapientiæ timor Domini* [98], deindeque mente progrediens, et creatricis Sapientiæ, quæ in rebus creatis apparet, cognitionem assecutus, in ipsa ejus quoque Patrem haud dubie contemplaturus

A καὶ γνωσθήσονται, ὅτι ὄντος (19) κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγόνασι. Καὶ ὥσπερ ἂν εἴ τις βασιλέως υἱὸς, θέλοντος πατρὸς οἰκοδομῆσαι πόλιν, καὶ ποιῶν ἐν ἑκάστῳ τῶν γινομένων ἔργων ἐγγραφῆναι τὸ ἑαυτοῦ ὄνομα (20), ἀσφαλείας τε χάριν τοῦ διαμένειν τὰ ἔργα διὰ τὴν ἐν ἑκάστῳ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ φαντασίαν· καὶ ἵν' ἐκ τοῦ ὀνόματος ἀναμιμνήσκεσθαι αὐτοῦ τε καὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ δύνωνται· τελειώσας δὲ (21) εἰ ἐρωτηθείη περὶ τῆς πόλεως, πῶς γέγονεν, εἴποι ἂν· Ἀσφαλῶς γέγονε· κατὰ γὰρ τὸ βούλημα τοῦ πατρὸς, ἐν ἑκάστῳ ἔργῳ ἐξεικονίσθην (22)· τὸ γὰρ ἐμὸν ὄνομα ἐν τοῖς ἔργοις ἐνεκτίστη. Τοῦτο δὲ λέγων, οὐ τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν κτισθεῖσαν σημαίνει, ἀλλὰ τὸν ἑαυτοῦ τύπον διὰ τοῦ ὀνόματος· τὸν αὐτὸν τρόπον κατὰ τὴν ὁμοιότητα τοῦ παραδείγματος τοῖς θαυμάζουσι τὴν ἐν τοῖς κτίσμασι σοφίαν ἀποκρίνεται ἡ B ἀληθινὴ Σοφία· Κύριος ἔκτισέ με εἰς ἔργα· ἐμοῦ γὰρ τύπους ἐστὶν ὁ ἐν αὐτοῖς· κἀγὼ οὕτω συγκατέβην τῇ δημιουργίᾳ.

80. Οὐ δεῖ δὲ πάλιν ξενίζεσθαι, εἰ τὸν ἐν ἡμῖν τύπον ὄντα ὡς περὶ ἑαυτοῦ ἐστι λέγων ὁ Υἱὸς ὅπου γε (τὸ αὐτὸ γὰρ λέγειν (23) οὐκ ὀκνητέον)· καὶ Σαύλου τότε διώκοντος τὴν Ἐκκλησίαν, ἐν ᾗ τύπος ἦν αὐτοῦ καὶ εἰκὼν, ὡς αὐτὸς διωκόμενος ἔλεγε· Σαῦλε, τί με διώκεις ; Οὐκοῦν ὥσπερ εἴρηται, εἰ ἔλεγεν αὐτὸς ὁ τύπος τῆς σοφίας ὁ ὢν ἐν τοῖς ἔργοις τὸ, Κύριος ἔτισέ με εἰς ἔργα, οὐκ ἂν τις ἐξενίσθη· οὕτως ἐὰν καὶ αὐτὴ ἡ ἀληθινὴ καὶ δημιουργὸς Σοφία, ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος (24), λέγῃ τὰ τῆς εἰκόνος ἑαυτοῦ ὡς περὶ ἑαυτοῦ τὸ, Κύριος ἔκτισέ με εἰς ἔργα, μηδεὶς ἀφεὶς τὴν ἐν κόσμῳ καὶ τοῖς ἔργοις ἐγκατισθεῖσαν, νομιζέτω περὶ τῆς οὐσίας τῆς Αὐτοσοφίας C εἰρῆσθαι τὸ, ἔκτισεν, ἵνα μὴ, τὸν οἶνον ὕδατι μίσγων, κλέπτειν δοκῇ τὴν ἀλήθειαν. Αὕτη (25) μὲν γὰρ κτίζουσα καὶ δημιουργός ἐστιν· ὁ δὲ ταύτης τύπος ἐγκτίζεται τοῖς ἔργοις, ὥσπερ καὶ τῆς εἰκόνος τό κατ' εἰκόνα. Ἀρχὴν δὲ ὁδῶν λέγει, ἐπειδὴ ἡ τοιαύτη σοφία, ἀρχή τις καὶ ὥσπερ στοιχείωσις τῆς ἐπὶ Θεὸν γνώσεως γίνεται· ταύτῃ γὰρ πρώτῃ ὥσπερ ἐπιβὰς (26) τις τῇ ὁδῷ, καὶ ταύτην φυλάττων τῷ φόβῳ τοῦ Θεοῦ, ὡς εἶπεν ὁ Σολομὼν, Ἀρχὴ σοφίας φόβος Κυρίου, εἶτα ἐπαναβαίνων τῇ διανοίᾳ, καὶ νοήσας τὴν ἐν τῇ κτίσει δημιουργὸν Σοφίαν, νοήσει ἐν αὐτῇ καὶ τὸν αὐτῆς Πατέρα (27), ὡς αὐτὸς ὁ Κύριος εἴρηκεν· Ὁ ἐμὲ ἑωρακὼς, ἑώρακε τὸν Πατέρα· Καὶ ὡς ὁ

[96] Act. IX, 4. [97] Isa. I, 22. [98] Prov. I, 7.

(19) Sic Basil. Reg. et Felc. 5. In editis autem D deest ὄντως. Seguerian. Gobler. Felc. 1 et 4, καὶ γνωσθήσονται ἀληθῶς, ὅτι ὄντως τέκνα Θεοῦ γεγόνασι.

(20) Seguerian. γινομένων ἐν γραφῇ τὸ αὐτοῦ ὄνομα.

(21) Seguer. τελειώσας τε. Mox Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, ut et legit Nannius, πῶς γέγονεν. Alii et editio Commel. εἰ γέγονεν. Ibid. Felc. 4, ἀσφαλῶς γεγονέναι.

(22) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi, ἐξεικονίσθη.

(23) Seguer. τὸ αὐτὸ γὰρ λέγειν. Reg. Gobler. Felc. 1, 4 et 5, τὸ γὰρ αὐτὸ λέγειν. At in aliis et editis deest γάρ.

(24) Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, δημιουργὸς τοῦ Θεοῦ Σοφία ὁ μονογενὴς αὐτοῦ Λόγος. Mox Seguer. Reg. Felc. 4 et 5, ἑαυτοῦ ὡς περὶ ἑαυτοῦ τὸ, ἔκτισέ με. At Gobler. et Felc. 1, αὐτοῦ ὡς περὶ ἑαυτοῦ τό, etc. Alii et editi, εἰκόνος ἑαυτοῦ τό, etc.

(25) Seguerian. Reg. Gobler. Felc. 1, 4 et 5, αὕτη. Alii autem et editi, αὐτή.

(26) Sic Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4. At alii et editi, πρῶτον ὥσπερ καὶ ἐπιβάς. Ibid. Seguerian. τις ὁδῷ.

(27) Anglic. ἐν ἀρχῇ. Ibid. Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, τὸν ταύτης Πατέρα· Alii autem et editi, τὸν αὐτῆς Πατέρα.

Ἰωάννης (28) γράφει· Ὁ ὁμολογῶν τὸν Υἱὸν, καὶ τὸν Πατέρα ἔχει. Πρὸ τοῦ αἰῶνος δὲ, φησὶν, ἐθεμελίωσέ με, ἐπειδὴ ἐν τῷ αὐτῆς τύπῳ (29) ἑδραῖα καὶ ἀεὶ μένει τὰ ἔργα. Εἶτα ἵνα μή τις, ἀκούων (30) περὶ τῆς οὕτως ἐν τοῖς ἔργοις κτισθείσης σοφίας, νομίσῃ τὴν ἀληθινὴν Σοφίαν τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱὸν εἶναι τῇ φύσει κτίσμα, ἀναγκαίως ἐπήγαγε Πρὸ τοῦ ὄρη, καὶ, πρὸ τοῦ τὴν γῆν, καὶ, πρὸ τῶν ὑδάτων, καὶ, πρὸ πάντων βουνῶν (31) γεννᾷ με· ἵνα ἐν μὲν τῷ λέγειν πρὸ πάσης κτίσεως (τὴν γὰρ πᾶσαν κτίσιν ἐν τούτοις ἐδήλωσε·) δείξῃ, ὅτι μὴ κατ' οὐσίαν συνεκτίσθη τοῖς ἔργοις. Εἰ γὰρ εἰς τὰ ἔργα ἐκτίσθη, πρὸ δὲ τῶν ἔργων ἐστὶ, δῆλον, ὅτι καὶ πρὸ τοῦ ἐκτίσθαι (32) ἐστίν. Οὐκ ἄρα τῇ φύσει καὶ οὐσίᾳ κτίσμα ἐστὶν, ἀλλ', ὡς αὐτὸς ἐπήγαγε, γέννημά ἐστι. Τί δὲ διαφέρει ἢ πῶς διέστηκε τὴν φύσιν (33) κτίσμα γεννήματος, δέδεικται ἐν τοῖς ἔμπροσθεν.

81. Ἐπειδὴ δὲ ἐπάγει λέγουσα, ἡνίκα ἡτοίμαζε τὸν οὐρανὸν, συμπαρήμην αὐτῷ, εἰδέναι χρὴ, ὅτι οὐχ ὡς μὴ δι' αὐτῆς ἑτοιμάζοντος τὸν οὐρανὸν (34) τοῦ Πατρὸς, ἢ τὰ ἄνω νέφη, ταῦτά φησιν· οὐ γὰρ ἀμφίβολον, ὅτι πάντα ἐν Σοφίᾳ ἐκτίσθη, καὶ χωρὶς αὐτῆς (35) ἐγένετο οὐδὲ ἕν· ἀλλὰ τοῦτό ἐστιν ὃ λέγει· Πάντα μὲν ἐν ἐμοὶ καὶ δι' ἐμοῦ γέγονε· χρείας δὲ οὔσης ἐγκτίζεσθαι (36) σοφίαν τοῖς ἔργοις, τὴν μὲν οὐσίαν ἤμην σὺν τῷ Πατρὶ, τῇ δὲ πρὸς τὰ γενητὰ συγκαταβάσει, ἥμην ἁρμόζουσα τὸν παρ' ἐμοὶ τύπον τοῖς ἔργοις, ὥστε καὶ ὡς ἐνὶ σώματι (37) πάντα τὸν κόσμον μὴ στασιάζειν, ἀλλ' ὁμονοεῖν πρὸς ἑαυτόν. Ὅσοι μὲν οὖν ὀρθῇ τῇ διανοίᾳ κατὰ τὴν ἑαυτοῖς δοθεῖσαν (38) σοφίαν θεωροὶ τῶν κτισμάτων γίνονται, δύνανται λέγειν καὶ αὐτοί· Τῇ διατάξει σου διαμένει τὰ πάντα· οἱ δὲ τούτου κατολιγωρήσαντες ἀκούσονται· Φάσκοντες (39) εἶναι σοφοὶ, ἐμωράνθησαν· τὸ γὰρ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς. Ὁ Θεὸς γὰρ αὐτοῖς ἐφανέρωσε· τὰ γὰρ (40) ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου, τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἥ τε ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης, εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους, διότι, γνόντες τὸν Θεὸν, οὐχ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν, ἀλλ' ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα

est, ut ipse Dominus his verbis testatur : *Qui vidit me vidit Patrem* [99]. Joannes item scribit : *Qui confitetur Filium, Patrem quoque habet* [1]. Ait autem : *Ante ævum fundavit me* [2], quia in ejus forma sive figura constanter et semper manent opera. Præterea ne quis, his de sapientia hoc modo in operibus creata auditis, Dei Filium qui vera est Sapientia, creatum esse existimaret, necessario addidit, *antequam montes*, et *antequam terram*, et *ante aquas*, et *ante colles gignit me* [3], ut, cum dicit, ante res universas creatas (universam siquidem creatam naturam his verbis comprehendit) ostenderet se non natura una cum operibus creatam esse. Namque si in opera creata est, et ante opera est, patet utique eam fuisse antequam creata est. Non ergo natura et substantia creata est, sed, ut ibidem subjicitur, genita est. Quid porro differentiæ et discriminis sit inter rem natura creatam et genitam antea exposuimus.

81. Quia vero addidit, *Quando præparabat cœlos cum illo aderam* [4], sciendum est hæc eam dicere, non quod Pater cœlos et superiores nubes per ipsam non paraverit. Nec enim dubium est quin omnia in Sapientia creata sint, nihilque sine ipsa factum sit. Verum hæc sunt quæ hisce verbis illa significat : Omnia quidem in me et per me facta sunt : quia autem opus erat ut sapientia in operibus crearetur, ego quidem secundum naturam cum Patre aderam, me vero ad res factas benigne accommodans, meam figuram in illis apte imprimebam, ut universus mundus tanquam in uno corpore non secum discordaret sed concordaret. Quotquot igitur recta mente pro data sibi sapientia res creatas contemplantur, ipsis quoque licet dicere : Dispositione tua permanent omnia [5]. Qui vero ista negligunt et contemnunt, ad illos hæc spectant verba : *Cum se sapientes esse dicerent, stulti facti sunt* [6]. Nam *quod notum Dei est, manifestum est in illis. Deus enim illis patefecit. Invisibilia enim ipsius, ex creatione mundi, operibus intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque ejus virtus et divinitas, adeo ut careant excusatione, quippe qui cum Deum cognoscerent, non ut Deum coluerunt, sed rebus creatis potius servierunt quam omnium crea-*

[99] Joan. XIV, 9. [1] I Joan. II, 23. [2] Prov. VIII, 22. [3] ibid. 25, 26. [4] ibid. 27. [5] Psal. CXVIII, 91. [6] Rom. I, 22.

(28) Sic Seguerian. Gobler. Felc. 1 et 4. At Felc. 5, καὶ ὁ Ἰωάννης. Alii et editi, καὶ ὡς Ἰωάννης.

(29) Seguerian. ἐν τῷ οὕτω τύπῳ.

(30) Seguerian. Εἶτα ἵνα οὕτως ἀκούων. Gobler. et Felc. 1, Εἶτα οὕτως ἀκούων περὶ τῆς οὕτω τοῖς ἔργοις. Iidem ibidem et Seguerian. ἐγκτισθείσης, Alii et editi, κτισθείσης. Seguerian. item ibidem, ἀληθινὴν τοῦ Θεοῦ Σοφίαν τὸν Υἱόν.

(31) Seguerian. Goblerian. et Felck. 1, πρὸ τῶν βουνῶν. Paulo post, Seguerian. πρὸ πάσης τῆς κτίσεως.

(32) Seguer. et Felc. 4, ἐκτίσθαι. Cæteri et editi, ἐκτίσθη. Seguerian. mox καὶ τῇ οὐσίᾳ.

(33) Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4, καὶ τί διέστηκε τῇ φύσει. Alii et editi, ἢ πῶς διέστηκε τὴν φύσιν. Mox Gobler. Felc. 1 et 5, ἐπειδὴ ἐπάγει.

(34) Seguerian. χρὴ, ὡς μὴ δι' οὗ ὡς μὴ δι' αὐτῆς ἑδράζοντος τοῦ Πατρὸς τὸν οὐρανόν. Editi et alii, χρὴ, ὅτι οὐχ ὡς μὴ δι' αὐτῆς ἑτοιμάζοντος τὸν οὐρανὸν τοῦ Πατρός. Ibidem Seguerian. Goblerian. Felckm· 1 et 4, ἢ τὰ ἄνω νέφη. Reg. et Felckm. 5, ἢ τὰ ἐν τῷ οὐρανῷ νέφη. Alii et editi, ἢ τὰ ἐν οὐρανῷ νέφη.

(35) Seguer. ἐκτίσθησαν καὶ χωρὶς αὐτοῦ.

(36) Seguerianus, Gobler. Felckm. 1 et 4, ἐγκτίζεσθαι. Alii et editi, ἐκτίσθαι. Mox Seguerian. τὴν μὲν οὐσίαν ἤμην σὺν τῷ Πατρί. Editi et alii, τῇ μὲν οὐσίᾳ ἤμην ἐν τῷ Πατρί. Ibidem. Seguerian. Goblerian. et Felck. 1, πρὸς τὰ γεννητά. Felckm. 4, πρὸς τὰ γεννητά. Alii et editi, πρὸς τὰ γενόμενα.

(37) Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 4, τύπον τοῖς ἔργοις, ὥστε καὶ ὡς ἐνὶ σώματι. Alii et editi, τύπον ἐν τοῖς ἔργοις, ὥστε καὶ ἐνὶ σώματι.

(38) Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4, ἐν αὐτοῖς δεδομένην. Cæteri et editi, ἑαυτοῖς δοθεῖσαν.

(39) Felckman. 4, καὶ φάσκοντες.

(40) Felckman. 2 et editio Commel. γάρ omittunt, quod cæteri habent.

tori, qui est benedictus in sæcula. Amen [7]. Pudore quoque certe afficientur, hæc audientes : *Nam quia in sapientia Dei*, prout explicavimus, *mundus Deum per sapientiam non cognovit, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos fecere credentes* [8]. Nec enim jam amplius, ut superioribus temporibus, Deus per imaginem et umbram sapientiæ quæ in rebus creatis est, cognosci voluit, sed placuit ipsi ut ipsa vera Sapientia carnem assumeret, homo fieret, et crucis mortem pateretur, ut per fidem quæ in ea consistit omnes deinceps credentes salvi esse possent. Ipsa ergo Sapientia Dei est, quæ antea per suam imaginem in rebus creatis impressam (quam ob causam creari dicitur), et seipsam, et per se suum Patrem notum reddebat. Postea vero eadem ipsa, quæ et Verbum est, caro facta est, ut ait Joannes [9], destructaque morte, ac nostro genere liberato, et se et per se patrem clarius patefecit : unde hæc ejus verba : *Da eis ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum* [10].

82. Itaque universa terra cognitione ejus repleta est. Siquidem una est Patris per Filium, et Filii ex Patre cognitio : ipso gaudet Pater, eodemque gaudio Filius in Patre delectatur dicens : *Ego eram quo delectabatur, per singulos dies in conspectu ejus delectabar* [11]. Hæc procul dubio rursus probant Filium non alienum, sed proprium naturæ Patris esse. Ecce enim non propter nos, ut impii dictitant, factus est, neque omnino e nihilo est, neque Deus sibi auctorem gaudii comparavit extrinsecus ; sed illæ voces aliquid, quod proprium sit et simile significant. Quando ergo contigit ut Pater non gauderet ? Quod si semper gavisus est, semper fuerit necesse est is in quo gaudebat. In quo porro gaudet et lætatur Pater, quam cum se ipse cernit in propria imagine, quæ Verbum suum est ? Quod si etiam post perfectum mundum filiis hominum delectabatur, ut ibidem scriptum est, nec id utique alio modo intelligendum est. Ita enim delectabatur, non quasi gaudium ipsi accidisset, sed quatenus opera ad suam imaginem facta intuebatur. Illa proinde Dei oblectatio suam imaginem causam habet. Et ipse vero Filius an alio oblectatur modo, quam cum se ipse in Patre contemplatur ? Idem enim hisce ejus verbis declaratur : *Qui vidit me, vidit Patrem* [12] : et, *Ego*

[7] Rom. I, 19, 21, 25. [8] I Cor. I, 21. [9] Joan. I, 14. [10] Joan. XVII, 3. [11] Prov. VIII, 30. [12] Joan. XIV, 9.

(41) Felck. 5, omittit τὰ πάντα. Mox Seguerian. καὶ ἐντραπήσονταί γε ἀκούοντες. Gobler. et Felc. 1, καὶ ἐντραπήσονται οἱ ἀκούοντες. Felc. 4, καὶ ἐντραπήσονταί γε οἱ ἀκούοντες. Cæteri et editi, καὶ ἐντραπήσονται καί γε οἱ ἀκούοντες. Ibidem Seguerian. Reg. Anglic. Gobl. Felc. 1, 4 et 5, Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ. In aliis et editis deest γάρ.

(42) Sic Seguerianus, Reg. Goblerian. Felc. 1, 4 et 5. At alii et editi, ἀλλ' ἠὐδόκησεν.

(43) Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 4, αὐτῆς. Alii et editi, ἑαυτῆς.

(44) Goblerian. et Felck. 1, ὡς φησιν Ἰωάννης. Ibidem Seguerian. μετὰ τοῦ καταργῆσαι. Mox idem, et Gobler. Felc. 1 et 4, πλέον. Reg. Basil. et Anglic. πλεῖον. Editi et alii, πλείονα. Seguer. ibidem. αὐτόν τὰ πάντα (41), ὅς ἐστιν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν. Καὶ ἐντραπήσονταί γε ἀκούοντες· Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸν προειρημένον τρόπον, οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν Θεὸν, ηὐδόκησεν (42) ὁ Θεὸς διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σῶσαι τοὺς πιστεύοντας. Οὐκέτι γὰρ, ὡς ἐν τοῖς προτέροις χρόνοις, δι' εἰκόνος καὶ σκιᾶς τῆς σοφίας, τῆς ἐν τοῖς κτίσμασιν οὔσης, ἠθέλησε γινώσκεσθαι ὁ Θεός· ἀλλ' αὐτὴν τὴν ἀληθινὴν Σοφίαν ἐποίησε σάρκα λαβεῖν, καὶ γενέσθαι ἄνθρωπον, θάνατόν τε ὑπομεῖναι σταυροῦ, ἵνα διὰ τῆς ἐν τούτῳ πίστεως πάντες λοιπὸν οἱ πιστεύοντες σώζεσθαι δύνωνται. Ἡ αὐτὴ μέντοι Σοφία τοῦ Θεοῦ ἐστιν, ἥτις πρότερον μὲν διὰ τῆς ἐν τοῖς κτίσμασιν εἰκόνος ἑαυτῆς (43), δι' ἣν καὶ λέγεται κτίζεσθαι, ἐφανέρου ἑαυτὴν, καὶ δι' ἑαυτῆς τὸν ἑαυτῆς Πατέρα· ὕστερον δὲ αὐτὴ, οὖσα Λόγος, γέγονε σὰρξ, ὡς εἶπεν ὁ Ἰωάννης (44), καὶ μετὰ τὸ καταργῆσαι τὸν θάνατον καὶ σῶσαι τὸ γένος ἡμῶν ἔτι καὶ πλέον ἀπεκάλυψεν ἑαυτόν τε καὶ δι' ἑαυτοῦ τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα, λέγων (45)· Διὸς αὐτοῖς, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν, καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν.

82. Ἐπληρώθη γοῦν πᾶσα ἡ γῆ τῆς γνώσεως αὐτοῦ· μία γὰρ γνῶσις Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐστι, καὶ Υἱοῦ παρὰ Πατρὸς, καὶ χαίρει τούτῳ ὁ Πατήρ· καὶ τῇ χαρᾷ ταύτῃ εὐφραίνεται ἐν τῷ Πατρὶ ὁ Υἱὸς, λέγων· Ἐγὼ ἤμην, ᾗ προσέχαιρε· καθ' ἡμέραν δὲ ηὐφραινόμην ἐν προσώπῳ αὐτοῦ. Ταῦτα δὲ δείκνυσι πάλιν μὴ εἶναι τὸν Υἱὸν ἀλλότριον, ἀλλ' ἴδιον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας. Ἰδοὺ γὰρ οὐ δι' ἡμᾶς, ὡς οἱ ἀσεβεῖς λέγουσι, γέγονεν, οὐδὲ ὅλως ἐξ οὐκ ὄντων ἐστίν· οὐδὲ γὰρ ἔξωθεν ἑαυτῷ ὁ Θεὸς περιεποιήσατο χαρᾶς ποιητικόν· ἀλλ' ἰδίου καὶ ὁμοίου γνώρισμά ἐστι τὸ λεγόμενον. Πότε οὖν ἦν ὅτε οὐκ ἔχαιρεν ὁ Πατήρ ; Εἰ δὲ ἀεὶ ἔχαιρεν, ἀεὶ ἦν ἐν ᾧ ἔχαιρεν (46). Ἐν τίνι δὲ ὁ Πατὴρ χαίρει, ἢ βλέπων ἑαυτὸν ἐν τῇ ἰδίᾳ εἰκόνι, ἥτις ἐστὶν ὁ Λόγος αὐτοῦ ; Εἰ δὲ καὶ ἐν υἱοῖς ἀνθρώπων ηὐφραίνετο τὴν οἰκουμένην συντελέσας, ὡς ἐν αὐταῖς ταῖς (47) Παροιμίαις γέγραπται, ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὴν αὐτὴν ἔχει διάνοιαν. Ηὐφραίνετο (48) γὰρ καὶ οὕτως, οὐκ ἐπιγενομένης αὐτῷ χαρᾶς, ἀλλὰ πάλιν βλέπων κατὰ τὴν ἑαυτοῦ εἰκόνα γενόμενα τὰ ἔργα· ὥστε καὶ τὸ οὑτω χαίρειν τὸν Θεὸν τῆς εἰκόνος (49) αὐτοῦ τὴν πρόφασιν εἶναι. Πῶς δὲ καὶ ὁ Υἱὸς εὐφραίνεται, ἢ βλέπων ἑαυτὸν ἐν τῷ Πατρί ; Ἴσον γάρ ἐστι καὶ τοῦτο τῷ λέγειν· Ὁ ἐμὲ ἑωρακὼς, ἑώρακε τὸν Πατέρα, καὶ, Ἐγὼ (50) ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί.

(45) Sic Seguerian. Reg. Gobler. Felc. 1, 4 et 5. In aliis vero et editione Commel. deest λέγων.

(46) Seguerian. ἐν ᾧ ἔχαιρεν. Alii et editi, ἐν ᾧ καὶ ἔχαιρεν.

(47) Seguer. et Felc. 4, ἐν αὐταῖς ταῖς. Alii et editi, ἐν ταῖς.

(48) Seguer. et Felc. 4, ηὐφραίνετο. Editi et alii, εὐφραίνεται· Mox Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, γενόμενα τὰ ἔργα, ὥστε καὶ τὸ οὕτως. Reg. item habet ὥστε καὶ τὸ οὕτως. Cæteri et editio Commel. γινόμενα ἔργα, ὥστε καὶ οὕτως.

(49) Sic Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1, 4 et 5. At alii et editi, Θεὸν ἐν τῷ τῆς εἰκόνος.

(50) Seguerian. et Felc. 4, κἀγώ.

Πατρι, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. Κενὸν ὑμῶν ἄρα τὸ καύχημα πανταχόθεν δέδεικται, ὦ χριστομάχοι (51), καὶ μάτην ἐνεπομπεύσατε καὶ τεθρυλήκατε παντα- χοῦ τὸ, Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, παρ- εξηγούμενοι τὴν διάνοιαν αὐτοῦ καὶ μᾶλλον τὴν ἑαυτῶν ἐπίνοιαν, ἢ τὸν νοῦν τοῦ Σολομῶνος, (52) ἀπαγγέλλοντες. Ἰδοὺ γὰρ τὸ μὲν ὑμῶν φρόνημα δέδεικται μόνον φαντασία· τὸ δὲ ἐν ταῖς Παροιμίαις ῥητὸν; καὶ πάντα τὰ προειρημένα δείκνυσι μὴ εἶναι τῇ φύσει καὶ τῇ οὐσίᾳ κτίσμα τὸν Υἱόν, ἀλλ' ἴδιον γέννημα τοῦ Πατρὸς (53), σοφίαν καὶ Λόγον ἀληθι- νὸν, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγέ- νετο οὐδὲ ἕν.

A *in Patre, et Pater in me est* [13]. Probatum itaque omni ex parte est vanum et futile esse quod tantopere jatitatis, o Christi hostes. Frustra illa undique circumfertis et pervulgatis verba, *Dominus creavit me principium viarum suarum* [21], quæ nimirum perverse interpretamini, vestraque vos ipsi potius commenta quam Salomonis mentem proponitis. Jam enim ostendimus fictum totum esse quod ipsi quidem sentitis: at ille Proverbiorum locus, et quæcunque supra disputata sunt, probant profecto Filium non esse natura et substantia creatum, sed proprie ex Patre genitum, ejusque esse sapientiam et Verbum verum, per quod omnia facta sunt, et sine quo factum est nihil [18].

(54) ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΚΑΤΑ ΑΡΕΙΑΝΩΝ ΛΟΓΟΣ ΤΡΙΤΟΣ.

EJUSDEM CONTRA ARIANOS ORATIO TERTIA.

1. Οἱ Ἀρειομανῖται, ὡς ἔοικε, κρίναντες ἅπαξ ἀποστάται γενέσθαι καὶ παρηβάται τῆς ἀληθείας, φιλονεικοῦσιν εἰς ἑαυτοὺς ἑλκῦσαι τὸ γεγραμμένον· Ὅταν ἔλθῃ ἀσεβὴς εἰς βάθος κακῶν, καταφρονεῖ· οὔτε γὰρ ἐλεγχόμενοι παύονται, οὔτε ἀποροῦντες ἐντρέπονται· ἀλλ' ὡς πόρνης (55) ὄψις, ἀπηναισχύν- θησαν πρὸς πάντας ἐν ταῖς ἀσεβείαις. Καὶ γὰρ ὧν προεφασίζοντο ῥητῶν, τοῦ, Κύριος ἔκτισέ με, καὶ τοῦ (56), Κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων, καὶ τοῦ, Πρωτότοκος, καὶ τοῦ, Πιστὸν ὄντα τῷ ποιή- σαντι αὐτὸν, ὀρθὴν ἐχόντων τὴν διάνοιαν, καὶ δει- κνύντων (57) τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν, οὐκ οἶδ' ὅπως πάλιν αὐτοὶ ὡς περιχυθέντες τὸν τοῦ ὄφεως ἰὸν, καὶ μὴ βλέποντες ἃ δεῖ βλέπειν, μηδὲ νοοῦντες ἃ ἀναγινώσκουσιν, ὥσπερ ἐκ βάθους τῆς ἀσεβοῦς αὐ- τῶν καρδίας (58) ἐρευγόμενοι, ἤρξαντο λοιπὸν καὶ διασύρειν τὸ ὑπὸ τοῦ Κυρίου λεγόμενον, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· λέγοντες· Πῶς δύναται οὗτος ἐν ἐκείνῳ, κἀκεῖνος ἐν τούτῳ χωρεῖν; Ἢ πῶς ὅλως δύναται ὁ Πατὴρ, μείζων ὤν, ἐν τῷ Υἱῷ ἐλάττο- νι ὄντι χωρεῖν; Ἢ τί θαυμαστὸν (59), εἰ ὁ Υἱὸς ἐν

B 1. Quandoquidem semel Ariani, ut videtur, animum induxerunt a veritate desciscere, in seipsos attrahere contendunt hæc Scripturæ verba: *Impius cum in profundum malorum venerit, contemnit* [16]. Neque enim convicti quiescunt, nec hærentes erubescunt: sed veluti frontem gerentes meretricis [17], omnem pudorem exuerunt ut suam adversus omnes defendant impietatem. Postque enim probatum a nobis est illorum Scripturæ locorum, nempe, *Dominus creavit me* [18], et, *Tanto præstantior factus angelis* [19], et, *Primogenitus* [20], et, *Qui fidelis est ei qui fecit eum* [21], rectam esse significationem, iisdemque veram in Christum pietatem edoceri: nescio quonam pacto illi tanquam serpentis veneno perfusi, nec videntes quæ videnda sunt, nec ea quæ legunt intelligentes, sed tanquam ex impii sui cordis **436** profundo ructantes, jam hæc Domini verba, *Ego in Patre et Pater in me est* [22], exagitare cœperunt. Quomodo, inquiunt, iste in illo et ille in isto contineri potest? Vel qua prorsus ratione Pater, qui major est, in Filio qui minor est, poteat

C

[13] Joan. XIV, 10. [14] Prov. VIII, 22. [15] Joan. I, 3. [16] Prov. XVIII, 3. [17] Jerem. III, 3. [18] Prov. VIII, 22. [19] Hebr. I, 4. [20] Rom. VIII, 29; Coloss I, 15. [21] Hebr. III, 2. [22] Joan. XIV, 10.

(51) Felc. 5, ὦ Ἀρειανοὶ καὶ χριστομάχοι. Ibid. Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1, 4 et 5, ἐνεπομ- πεύσατε. Alii et editi, ἐπομπεύσατε. Seguerian. et Felc. 4, ibid. τεθρυλήκατε πανταχοῦ. Alii et editi, τεθρυλλήκατε ἀπανταχοῦ.

(52) Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, Σολομῶν- τος. Reg. et Felc. 5, Σαλομῶνος. Alii et editi, Σο- λομῶνος. Mox Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, μόνον φαντασία. Reg. πάση φαντασία. Cæteri et editi, μόνη φαντασία.

(53) Felc. 5, τοῦ ἀοράτου Πατρός.

(54) Sic Regius codex, cujus hactenus meminimus in his adversus Arianos Orationibus. In alio item codice Regio optimæ notæ, ubi hæc et sequens Oratio contra Arianos exstat, inscribitur similiter λό- γος τρίτος, in indice codicis. Nam ante ipsam Orationem nullus præfixus est titulus: sed initio tantum paginæ hæc legitur inscriptio, Βιβλίον δογμα- τικὸν τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου τοῦ μεγάλου κατὰ Ἀρειανῶν, id est: *Liber dogmaticus sancti Patris nostri magni Athanasii contra Arianos.* Hunc codicem, quia præstantior est, Reg. 1 appellabimus: alterum vero, Reg. 2. In Basiliensi quoque codice hæc Oratio inscribitur, λόγος τρίτος· in aliis vero, λόγος τέταρτος. Editi consuetum præferunt titulum, τοῦ ἐν ἁγίοις, etc., λόγος τέταρτος.

(55) Goblerianus et Felc. 1, ὅψιν. Mox Reg. 1 et Seguer. προεφασίζοντο. Editi et alii, ἐπροφασίζοντο.

(56) Reg. 1 et Seguerian. καὶ τοσούτῳ. Mox Seguerian. καὶ τὸ, πρωτότοκος, καὶ τὸ, Πιστόν.

(57) Regius primus et Seguer. δεικνυόντων. Ibid. Seguer. τὴν εἰς Χριστὸν ἀσέβειαν. Mox Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, πάλιν αὐτοί. Alii et ed., πάλιν οὗτοι.

(58) Reg. 1, Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, καρ- δίας. Alii et editi, καρδίας. Ibidem Reg. 1 et Seguerian. λοιπὸν καὶ διασύρειν. In aliis et editis deest καί.

(59) Regius primus et Seguerian. ἢ τί θαυμα- στόν. At alii et editi, καίτοι τί θαυμαστόν.

comprehendi? Aut quid mirum est Filium in Patre esse, quandoquidem etiam de nobis scriptum est, *In ipso enim vivimus, et movemur et sumus* [23]? Sane hoc illis merito pro sua perversitate accidit, ut Deum corpus esse existiment, nec intelligant quid sint verus Pater et verus Filius, quid lux invisibilis et æterna, ejusque invisibilis splendor, quid invisibilis item substantia, quid figura et imago non corporea [24]? Namque si cognoscerent, non profecto tam impie Dominum gloriæ derideren, neque res, quæ corporeæ non sunt, tanquam corporeas cogitantes, ea quæ recte dicta sunt ipsi prave interpretarentur. Par erat utique illos his vel solum auditis, utpote Christi verbis, credere, cum simplex fides curiosa eloquentia sit præstantior. Verum quoniam hoc quoque Scripturæ loco ad suam confirmandam hæresim profana temeritate abuti conantur; necessarium duximus et illorum convincere improbitatem, et quæ vera sit hujus loci interpretatio, ad fidelium securitatem patefacere. Non enim, ut illi opinantur, his verbis, *Ego in Patre et Pater in me est*, significatur eos in se invicem immitti, seseque, veluti vacua quædam vasa, invicem implere, ita ut Pater Filii, et Filius Patris vacuitatem repleat, neuterque illorum plenus et perfectus sit. Siquidem id proprium est corporum, nec absque summa impietate vel etiam dici queat. Plenus enim et perfectus est Pater, et ipse Filius plenitudo est Patris. Nec vero eodem modo quo Deus est in sanctis ut eos corroboret, ita est et in Filio. Ipse enim virtus est sive robur et sapientia Patris : ejusque communione, res factæ in Spiritu sanctificantur : ipse autem Filius non alicujus communione filius est, sed proprius est Patris fetus. Nec item Filius est in Patre eadem ratione quam indicant hæc verba, *In ipso vivimus, et movemur, et sumus*. Nam ipse ex Patre exsistit tanquam ex fonte vita, in qua omnia cum vitam accipiunt tum consistunt. Non enim vita in vita vivit, alioquin vita non esset : sed potius vitam ipse omnibus impertit.

A τῷ Πατρὶ, ὅπουγε καὶ περὶ ἡμῶν γέγραπται· Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καί ἐσμεν; Πάσχουσι δὲ τοῦτο ἀκολούθως τῇ κακονοίᾳ ἑαυτῶν, σῶμα νομίζοντες εἶναι τὸν Θεὸν, καὶ μὴ νοοῦντες μήτε τί ἐστιν (60) ἀληθινὸς Πατὴρ, καὶ ἀληθινὸς Υἱὸς, μήτε τί ἐστι φῶς ἀόρατον, καὶ ἀΐδιον, καὶ ἀπαύγασμα αὐτοῦ ἀόρατον, μήτε τί ἐστιν ἀόρατος (61) ὑπόστασις, καὶ χαρακτὴρ ἀσώματος, καὶ εἰκὼν ἀσώματος. Εἰ γὰρ ἐγίνωσκον, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης μετὰ γέλωτος ἐδυσφήμουν, οὔτε (62) τὰ ἀσώματα σωματικῶς ἐκλαμβάνοντες, τὰ καλῶς λεγόμενα παρεξηγοῦντο. Ἤρκει μὲν οὖν καὶ μόνον ἀκούοντας (63) ταῦτα, λέγοντος τοῦ Κυρίου, πιστεύειν· ἐπεὶ καὶ ἡ τῆς ἁπλότητος πίστις βελτίων ἐστὶ τῆς ἐκ περιεργίας πιθανολογίας· ἐπειδὴ δὲ καὶ τοῦτο βεβηλοῦν ἐπεχείB ρησαν πρὸς τὴν ἰδίαν αἵρεσιν, ἀναγκαῖον τὴν μὲν ἐκείνων κακόνοιαν διελέγξαι, τὴν δὲ τῆς ἀληθείας διάνοιαν δεῖξαι ἕνεκά γε τῆς τῶν πιστῶν ἀσφαλείας. Οὐ γὰρ, ὡς ἐκεῖνοι νομίζουσιν, ἀντεμβιβαζόμενοι εἰς ἀλλήλους εἰσὶν, ἐν τῷ λέγεσθαι, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοὶ, ὥσπερ ἐν ἀγγείοις κενοῖς ἐξ ἀλλήλων πληρούμενοι (64)· ὥστε τὸν μὲν Υἱὸν πληροῦν τὸ κενὸν τοῦ Πατρὸς, τὸν δὲ Πατέρα πληροῦν τὸ κενὸν τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἑκάτερον αὐτῶν μὴ εἶναι πλήρη καὶ τέλειον· σωμάτων μὲν ἴδιον τοῦτό γε· διὸ καὶ τὸ μόνον εἰπεῖν τοῦτο πλέον ἐστὶν ἀσεβείας· πλήρης γὰρ καὶ τέλειός ἐστιν ὁ Πατὴρ, καὶ πλήρωμα θεότητός ἐστιν ὁ Υἱός. Οὐδ' αὖ πάλιν, ὥσπερ ἐν τοῖς ἁγίοις γινόμενος ὁ Θεὸς, ἐνδυναμοῖ (65) αὐτοὺς, οὕτως ἐστὶ καὶ ἐν τῷ Υἱῷ· αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ τοῦ Πατρὸς δύναμις καὶ σοφία· καὶ τὰ μὲν γενητὰ μετοχῇ C τούτου ἐν Πνεύματι ἁγιάζεται· αὐτὸς δὲ ὁ Υἱὸς οὐ μετουσίᾳ υἱός ἐστιν, ἀλλὰ γέννημα τοῦ Πατρὸς ἴδιόν ἐστιν. Οὐκ ἔστι δὲ πάλιν οὕτως ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, ὡς τὸ, Ἐν αὐτῷ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμεν· αὐτὸς γὰρ ὡς ἐκ πηγῆς τοῦ Πατρός ἐστιν ἡ ζωὴ, ἐν ᾗ τὰ πάντα ζωογονεῖταί τε καὶ συνέστηκεν (66)· οὐ γὰρ ἡ ζωὴ ἐν ζωῇ ζῇ· ἐπεὶ οὐκ ἂν εἴη ζωὴ· ἀλλ' αὐτὸς μᾶλλον ζωογονεῖ τὰ πάνα.

2. Jam vero argutias quoque Asterii sophistæ, hæresis patroni, si placet, dispicianius. Hic enim Judæos æmulatus, ea quæ sequuntur scripsit. « Perspicuum enim est, inquit, illum idcirco di-

2. Ἴδωμεν δὲ καὶ τὰ τοῦ συνηγόρου τῆς αἱρέσεως Ἀστερίου τοῦ σοφιστοῦ· γέγραφε γὰρ καὶ αὐτὸς, εἰς τοῦτο ζηλώσας τοὺς Ἰουδαίους, ταῦτα· « Εὔδηλον γὰρ, ὅτι διὰ τοῦτο εἴρηκεν ἑαυτὸν μὲν (67) ἐν τῷ

[23] Act. XVII, 28. [24] Hebr. I, 3.

(60) Sic Regius primus, Seguerian., Gobl. et Felc. 1. At Basiliensis et Anglican. μήτε τίς ἐστιν. Alii vero et editi, καὶ μὴ νοοῦντες τίς ἐστιν, etc. Ibid. D Regius primus et Seguerian. μήτε τί ἐστι φῶς. Cæteri et editi, μήτε τίς ἐστι φῶς. Mox Regius primus, Seguerian. Anglican. Gobler. et Felc. 1, ἀΐδιον καὶ ἀπαύγασμα. Editio Commel. ἰδιον ἀπαύγασμα.

(61) Sic Reg. 1, Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, ut et legit Nannius. At alii et editio Commel. ἀσώματος. Mox Reg. 1 et Seguerian. εἰκὼν ἀσώματος. Εἰ γάρ, etc. Editi, εἰκὼν αὐτῆς. Εἰ γάρ, etc. Goblerian. vero et Felc. 1, χαρακτὴρ ἀσώματος. Εἰ γάρ.

(62) Regius primus, Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, δόξης μετὰ γέλωτος ἐδυσφήμουν, οὔτε. Editi aliique, δόξης οὕτω μετὰ γέλωτος ἐδυσφήμουν, οὐδέ.

(63) Reg. 1 et Seguerian. ἀκούοντας. Goblerian. et Felc. 1, ἀκούοντες. Cæteri et editi, ἀκούσαντας. Paulo post, Reg. 1 et Seguer. ἐκ περιεργίας. Alii et editi, ἐκ περιεργασίας.

(64) Sic Reg. 1 et Seguerian. At editi et alii, πληρουμένοις. Mox Reg. 1 et Seguerian. τὸ κενὸν τοῦ Πατρὸς... τὸ κενὸν τοῦ Υἱοῦ. Reg. 2, τὸ κενὸν τοῦ Πατρὸς... τὸ κοῖλον τοῦ Υἱοῦ. Editi vero, τὸ κοῖλον τοῦ Πατρὸς... τὸ κοῖλον τοῦ Υἱοῦ.

(65) Sic Reg. 1, Seguerian. Goblerian. et Felc. 1. Alii autem et editio Commel. ἐνεδυνάμου.

(66) Sic Reg. 1 et Seguerian. At alii et editi, ἐστι ζωὴ, ἐν ᾧ τὰ πάντα ζωογονεῖται καὶ συνέστηκεν. Reg. 2 tamen habet ζωογονεῖταί τε καὶ συνέστηκεν.

(67) Sic Regius primus et Seguerian. At alii et editi, διὰ τοῦτο εἴρηκε μὲν ἑαυτόν. Basiliens, mox πάλιν omittit. Ibidem Reg. 1, Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, μήτε τὸν λόγον. Alii et editi, μηδὲ τὸν

Πατρὶ, ἐν ἑαυτῷ δὲ πάλιν τὸν Πατέρα, ἐπεὶ μήτε τὸν λόγον, ὃν διεξήρχετο, ἑαυτοῦ φησιν εἶναι, ἀλλὰ τοῦ Πατρὸς, μήτε οἰκεῖα τὰ ἔργα, ἀλλὰ τοῦ Πατρὸς δεδωκότος τὴν δύναμιν. » Τοῦτο δὲ εἰ καὶ παιδάριον ἦν (68) ἁπλῶς εἰρηκὸς, συγγνώμην εἶχεν ἐκ τῆς ἡλικίας ἐπειδὴ δὲ ὁ καλούμενος σοφιστὴς, καὶ πάντα γινώσκειν ἐπαγγελλόμενος, ἔστιν ὁ γράψας, πόσης ἀξιος καταγνώσεως ὁ τοιοῦτος ; Πῶς δὲ καὶ οὐκ ἀλλότριον ἑαυτὸν τοῦ Ἀποστόλου δείκνυσιν, ἐπαιρόμενος ἐν πειθοῖς σοφίας λόγοις (69) καὶ νομίζων ἐν τούτοις ἐξαπατᾷν δύνασθαι, μὴ νοῶν αὐτὸς ἃ λέγει, μήτε περὶ τίνων (70) διαβεβαιοῦται. Ἃ γὰρ ὁ Υἱὸς ἴδια καὶ ἁρμόζοντα μόνῳ Υἱῷ, Λόγῳ καὶ Σοφίᾳ ὄντι, καὶ εἰκόνι τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας εἴρηκε, ταῦτα οὗτος εἰς πάντα τὰ κτίσματα καταφέρει, καὶ κοινὰ τῷ τε Υἱῷ καὶ τούτοις ταῦτα ποιεῖ· τὴν δὲ δύναμιν (71) τοῦ Πατρὸς λέγει λαμβάνειν δύναμιν ὁ παράνομος, ἵνα ἀκολουθήσῃ υἱῇ δυσσεβείᾳ αὐτοῦ εἰπεῖν ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς ἐν Υἱῷ (72) υἱοποιήθη, καὶ ὁ Λόγος ἔλαβε Λόγου ἐξουσίαν· καὶ οὐκ ἔτι μὲν αὐτὸν, ὡς Υἱὸν, θέλει εἰρηκέναι ταῦτα, ὡς δὲ μαθόντα καὶ αὐτὸν ὁμοίως συντάσσει πᾶσι τοῖς ποιήμασιν. Εἰ γὰρ διὰ τὸ μὴ εἶναι τὰ ῥήματα τοῦ Υἱοῦ, ἃ διεξήρχετο, ἀλλ' ὅτι τοῦ Πατρὸς ἦν, καὶ τὰ ἔργα, ἔλεγεν (73)· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· καὶ ὁ μὲν Δαβὶδ λέγει · Ἀκούσομαι τί λαλήσει ἐν ἐμοὶ Κύριος ὁ Θεός (74)· ὁ δὲ Σολομών· Οἱ ἐμοὶ λόγοι εἴρηνται ὑπὸ Θεοῦ· καὶ ὁ μὲν Μωσῆς τοὺς παρὰ τοῦ Θεοῦ διηκόνει λόγους, ἕκαστος δὲ (75) τῶν προφητῶν οὐ τὰ ἴδια, ἀλλὰ τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἔλεγε, Τάδε λέγει Κύριος· καὶ τὰ ἔργα, ἃ ἐποίουν οἱ ἅγιοι, οὐκ ἴδια, ἀλλὰ τοῦ δεδωκότος τὴν δύναμιν Θεοῦ (76) ἔλεγον εἶναι· ὡς ὁ μὲν Ἠλίας καὶ Ἐλισσαῖος ἐπικαλούμενοι τὸν Θεὸν, ἵνα τοὺς νεκροὺς αὐτὸς ἐγείρῃ· ὅτε καὶ τῷ Ναιεμὰν λέγει ὁ Ἐλισσαῖος, καθαρίσας αὐτὸν ἀπὸ τῆς λέπρας· Ἵνα γνῷς, ὅτι ἐστὶ Θεὸς ἐν Ἰσραήλ· ὁ δὲ Σαμουὴλ καὶ αὐτὸς ἐν ἡμέραις θερισμοῦ ηὔξετο τὸν Θεὸν δοῦναι ὑετόν· οἵ τε ἀπόστολοι ἔλεγον, οὐκ ἰδίᾳ δυνάμει ποιεῖν τὰ σημεῖα, ἀλλὰ τῇ τοῦ Κυρίου χάριτι· δῆλον, ὅτι κατ' αὐτὸν κοινὴ ἂν εἴη πάντων καὶ ἡ τοιαύτη φωνὴ, ὥστε καὶ ἕκαστον λέγειν δύνασθαι· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· καὶ λοιπὸν μηκέτι ἕνα εἶναι τοῦτον Υἱὸν Θεοῦ καὶ

A xisse seipsum in Patre et Patrem in seipso esse, quod nec ipsum quidem sermonem quem proferebat sui esse diceret, sed Patris, nec propria item sui esse opera, sed Patris, a quo videlicet agendi virtutem acceperat. » Profecto si puerulus ista loqueretur, veniam ex ætate posset consequi. Cum autem hæc ille scribat qui sophista vocatur, et omnia se profitetur cognoscere; qua, quæso, damnatione dignus esse censendus est? Annon etiam seipsum ab Apostolo alienum probat, quippe qui persuasibilibus **437** sapientiæ sermonibus glorietur [25], quibus et alios se decipere posse confidit, cum tamen nec ipse ea quæ dicit, nec de quibus contendit, intelligat [26].Ea enim quæ Filius soli Filio, qui Verbum et Sapientia, ac Patris naturæ B imago est, convenire et propria esse docuit, iste rebus omnibus creatis attribuit, illisque cum Filio pugnat esse communia : quin etiam virtutem virtuti Patris impertiri impius asseverat, ut ex impia ejus doctiina efficiatur,Filium in Filio factum esse Filium, et Verbum potentiam Verbi accepisse. Nec item eum ut Filium ista vult dixisse, sed ipsum, ut qui ea quoque didicerit, una cum aliis operibus collocat. Si enim propterea quod verba quæ proferebat Filius, non ejus essent sed Patris, ut et opera, idcirco dicebat, *Ego in Patre, et Pater in me est :* cum ipse quoque David dicat : *Audiam quid loquatur in me Dominus Deus* [27] : et Salomon : *Sermones mei a Deo dicti sunt* [28] : cum similiter Moyses sermonum Dei administer fuerit, singulique prophetæ non propria, sed Dei verba annuntiaverint, unde aiebant, *Hæc dicit Dominus* : cum C item opera ipsa quæ sancti effecere, non sua esse, sed Dei virtutem suppeditantis affirmarint, ut ex Elia et Eliseo patet qui Deum invocavere ut mortuos ipse excitaret : unde idem Eliseus postquam Naamani lepram sanasset, ei dixit : *Ut scias esse Deum in Israel :* Samuel quoque messis tempore Deum ut pluviam daret oravit : apostoli denique se non propria virtute sed Dei gratia signa et prodigia facere fatebantur : ex his,inquam, dilucide secundum illum sequitur vocem hujusmodi omnium quoque esse communem singulosque posse dicere,

[25] I Cor. II, 4. [26] I Timoth. I, 7. [27] Psal. LXXXIV, 9. [28] III Reg. VIII, 59 ; X, 24.

λόγον. Item ibidem Reg. 1 et Seguerian. φησιν εἶναι, ἀλλὰ τοῦ Πατρὸς, μήτε. At alii et editi, φησιν, ἀλλὰ τοῦ Πατρὸς εἶναι, μηδέ. D

(68) Felc. 2 et editi, ᾖ. Cæteri mss. ἦν.

(69) Reg. 1, ἐν πειθοῖς σοφίας λόγοις, ut et habet Scriptura. Felck. 5, ἐν πειθοῖ σοφίας λόγου. Editi, ἐν πειθεῖ σοφίας λόγοις.

(70) Reg. 1 et Seguerian. τίνων, iideinque mox ἴδια. Alii et editi, τίνος, et οἰκεῖα.

(71) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler et Felck. 1. At alii et editio Commel. τήν τε δύναμιν.

(72) Sic Reg. 1 et Seguer. At alii et editi, ἐν τῷ Υἱῷ. Mox Reg. 1 et Seguer. ἔλαβε Λόγου ἐξουσίαν. Editio Commel. et aliquot mss. λόγον ἐξουσίαν.

(75) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1. At Reg. 2, Basil. Anglic. et Felck. 5, ἦν τὰ ἔργα, καὶ τὰ ἔργα, πῶς ἔλεγεν. Alii et editi, ἦν τὰ ἔργα, πῶς ἔλεγεν....

(74) Sic Reg. 1 et 2, Seguer. Gobler. et Felck. 1. At alii et editi, ὁ Κύριος Θεός. Ibid. Reg. 1, Seguer. Basil. Gobler. et Felck. 1, Σολομῶν. Alii et editi, Σαλομῶν.

(75) Reg. 1, ἕκαστός τε. Mox idem et Regius 2, Seguerian. Gobler. Felck. 1, τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ. In aliis et editione Commel. τά deest.

(76) Sic Reg. 1 et Seguer. Gobler. Felck. 1 et 5. At cæteri et editi, δύναμιν τοῦ Θεοῦ. Paulo post, Reg. 1 et Seguer. αὐτὸς ἐγείρῃ· ὅτε δὲ τῷ Ναιεμὰν λέγει. Alii et editi, αὐτοῖς ἐγείρῃ· ὅτε δὲ τῷ Νεεμὰν ἔλεγεν. Porro quæ sequuntur Elisæi verba ad Naaman, non habentur in Scriptura : sed ipse Naaman sanatus et ad Elisæum reversus ait : Ἰδοὺ ἔγνωκα, ὅτι οὐκ ἔστι Θεὸς ἐν πάσῃ τῇ γῇ, ὅτι ἀλλ' ἢ ἐν τῷ Ἰσραήλ. *Vere scio quod non sit alius Deus in universa terra, nisi tantum in Israel* (*IV Reg.* V, 15).

Ego in Patre, et Pater in me est, nec proinde jam unum hunc esse Dei Filium et Verbum ac Sapientiam, sed eum unum quoque ex multis esse.

3. Atqui si hæc esset verbornm Domini sententia, non ita eum loqui oportuisset, *Ego in Patre, et Pater in me est*, sed potius : Ego etiam sum in Patre, et Pater in me etiam est; ut videlicet nihil se proprium et singulare apud Patrem, tanquam Filium, habere, sed communi cum omnibus gratia gaudere significaret. Verum non ita se res habet, ut opinantur illi, qui cum eum verum ex Patre Filium esse non sentiant, falsa de vero fingunt, cui soli dicere convenit, *Ego in Patre, et Pater in me est*. Filius enim in Patre est, quantum licet telligere, quia totum quod est Filius, hoc naturæ Patris proprium est, eo modo quo ex luce splendor, et ex fonte fluvius exoritur, adeo ut qui Filium videt, id quod proprium est Patris videat, intelligatque Filium idcirco in Patre esse quia ex Patre habet ut sit; et vicissim Patrem in Filio esse, quia Filius est id quod proprium est ex Patre, sicuti sol est in splendore, mens in verbo, et fons in fluvio. Ita enim qui Filium contemplatur, id quod naturæ Patris proprium est simul contemplatur, Patremque in Filio **488** esse intelligit. Nam cum forma et divinitas Patris hoc ipsum sit quod est Filius, omnino sequitur ut Filius sit in Patre, et Pater in Filio. Quocirco cum antea dixisset, *Ego et Pater unum sumus* [29], hic recte ait, *Ego in Patre et Pater in me est* [30], ut scilicet eamdem amborum divinitatem unamque naturam esse doceret.

4. Unum enim illi sunt, non quod unum in duas partes sit divisum, quæ nihil sint præter unum; neque quod unum bis nominetur, ita ut idem aliquando Pater, aliquando sui Filius fiat; quæ cum sentiret Sabellius, hæreticus est judicatus. Verum duo quidem sunt, quia Pater Pater est, nec ipse est Filius; et vicissim Filius est Filius, nec ipse Pater est. Una vero illorum natura est : nec enim genitoris genitus est dissimilis, cum imago ejus sit, et omnia quæ Patri sunt, sint quoque Filii. Hinc Filius alius non est Deus, quia non extrinsecus effictus est: alioquin complures diis inducerentur, si extranea excogitaretur divinitas præter Patris divinitatem. Tametsi enim (88) aliud est Filius, ut

[29] Joan. x, 20. [30] Joan. xiv, 10.

A Λόγον (77) καὶ Σοφίαν, ἀλλ' ἐκ πολλων ἕνα καὶ τοῦτον τυγχάνειν.

3. Ἀλλ' εἴπερ ἦν οὕτως ὁ Κύριος εἰρηκὼς, ἔδει (78) μὴ εἰπεῖν αὐτόν· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· ἀλλὰ μᾶλλον· Κἀγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ δὲ καὶ ἐν ἐμοί (79) ἐστιν, ἵνα μηδὲ ἴδιον καὶ ἐξαίρετον ἔχῃ πρὸς τὸν Πατέρα ὡς Υἱὸς, κοινὴν δὲ μετὰ πάντων ἔχῃ τὴν αὐτὴν χάριν. Ἀλλ' οὐκ ἔστιν, ὡς νομίζουσιν ἐκεῖνοι· μὴ φρονοῦντες γὰρ Υἱὸν εἶναι γνήσιον ἐκ Πατρὸς, καταψεύδονται τοῦ γνησίου, ᾧ μόνῳ ἁρμόζει λέγειν· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. Ἔστι γὰρ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, ὥς γε νοεῖν ἔξεστιν, ἐπειδὴ σύμπαν τὸ εἶναι τοῦ Υἱοῦ, τοῦτο τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἴδιόν ἐστιν, B ὡς ἐκ φωτὸς ἀπαύγασμα, καὶ ἐκ πηγῆς (80) ποταμὸς, ὥστε τὸν ὁρῶντα τὸν Υἱὸν ὁρᾷν τὸ τοῦ Πατρὸς ἴδιον, καὶ νοεῖν, ὅτι τοῦ Υἱοῦ τὸ εἶναι, ἐκ τοῦ Πατρὸς ὄν, οὕτως (81) ἐν τῷ Πατρί ἐστιν. Ἔστι δὲ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ, ἐπειδὴ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἴδιον, τοῦτο ὁ Υἱὸς τυγχάνει ὤν, ὡς ἐν τῷ ἀπαυγάσματι ὁ ἥλιος (82), καὶ ἐν τῷ λόγῳ ὁ νοῦς, καὶ ἐν τῷ ποταμῷ ἡ πηγή· οὕτω γὰρ ὁ θεωρῶν τὸν Υἱὸν, θεωρεῖ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας τὸ ἴδιον, καὶ νοεῖ, ὅτι ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ ἐστι. Τοῦ γὰρ εἴδους (83) καὶ τῆς θεότητος τοῦ Πατρὸς οὔσης τὸ εἶναι τοῦ Υἱοῦ ἀκολούθως ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρί ἐστι, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ εἰκότως (84) εἰρηκὼς πρότερον· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν, ἐπήγαγε τό· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· ἵνα τὴν μὲν ταὐτότητα τῆς θεότητος, τὴν δὲ ἑνότητα (85) τῆς οὐσίας δείξῃ.

C 4. Ἓν γάρ εἰσιν, οὐχ ὡς ἑνὸς πάλιν εἰς δύο μέρη διαιρεθέντος, καὶ μηδὲν ὄντων πλὴν ἑνός· οὐδὲ ὡς τοῦ ἑνὸς δὶς ὀνομαζομένου, ὥστε (86) τὸν αὐτὸν ἄλλοτε μὲν Πατέρα, ἄλλοτε δὲ Υἱὸν ἑαυτοῦ γίνεσθαι· τοῦτο γὰρ Σαβέλλιος φρονήσας, αἱρετικὸς ἐκρίθη. Ἀλλὰ δύο μέν εἰσιν, ὅτι ὁ Πατὴρ Πατήρ ἐστι, καὶ οὐχ ὁ αὐτὸς Υἱός ἐστι· καὶ ὁ Υἱὸς Υἱός ἐστι, καὶ οὐχ ὁ αὐτὸς Πατήρ ἐστι. Μία δὲ ἡ φύσις· οὐ γὰρ ἀνόμοιον τὸ γέννημα τοῦ γεννήσαντος· εἰκὼν γάρ ἐστιν αὐτοῦ, καὶ πάντα τὰ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ ἐστι. Διὸ οὐδὲ ἄλλος Θεὸς ὁ Υἱὸς (87)· οὐ γὰρ ἔξωθεν ἐπενοήθη· ἐπεὶ πάντως καὶ πολλοὶ, ξένης παρὰ τὴν τοῦ Πατρὸς ἐπινοουμένης θεότητος· εἰ γὰρ καὶ ἕτερόν ἐστιν ὡς γέννημα ὁ Υἱὸς, ἀλλὰ ταὐτόν ἐστιν ὡς Θεός· καὶ ἓν

(77) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1. Editi autem et alii, εἶναι τὸν τοῦ Πατρὸς Υἱον καὶ Λόγον. Mox Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1, ἀλλ' εἴπερ. Editi et alii, ἀλλ' ἐπείπερ.

(78) Sic Reg. 1 et Seguer. At alii et editi, ἦν οὕτος ὁ Κύριος, ἔδει, etc.

(79) Felck. 2 et editi, δὲ ἐν ἐμοί. Cæteri mss. δὲ καὶ ἐν ἐμοί. Mox Reg. 1 et 2, et Seguer. πρὸς τὸν Πατέρα ὡς Υἱός. At alii et editi, πρὸς τὸν Πατέρα ὁ Υἱός.

(88) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1, ἐκ πηγῆς. Alii et editio Commel ὡς πηγῆς.

(81) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1, οὕτως. Cæteri et editi, οὗτος

(82) Reg. 1 et Seguer. ὁ ἥλιος. In aliis et editis, ὁ deest. Ibid. Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1, καὶ D τῷ Λόγῳ. Alii et editi, καὶ ἐν τῷ Λόγῳ.

(83) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1, εἴδους. In Anglic. quoque margine notatur, γρ. εἴδους. Cæteri et editio Commel. ἰδίου.

(84) Reg. 1, Seguer. γὰρ εἰκότως. Alii et editi, γὰρ καὶ εἰκότως.

(85) Seguer. τὴν ἑνότητα.

(86) Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felck. 1. At alii et editi, οὐδὲ ὥστε. Paulo post, Felck. 5, Σαβέλιος.

(87) Reg. 1 et 2, Seguer. Basil. Anglic. Gobler. Felck. 1 et 5, Θεὸς ὁ Υἱός. Editi et alii, Θεὸς Υἱός.

(88) Ita vertimus, textum Græcum secuti, licet vulgo doceant theologi Filium non *aliud*, sed *alium* esse a Patre. Verum ista dictione, *aliud*, idem hic significat sanctus Athanasius, quod theologi dictione, *alius*, ut patet.

εἶσιν αὐτὸς καὶ ὁ Πατὴρ τῇ ἰδιότητι καὶ οἰκειότητι τῆς φύσεως, καὶ τῇ ταὐτότητι τῆς μιᾶς θεότητος, ὥσπερ εἴρηται. Καὶ γὰρ καὶ τὸ (89) ἀπαύγασμα φῶς ἐστιν, οὐ δεύτερον τοῦ ἡλίου, οὐδὲ ἕτερον φῶς, οὐδὲ κατὰ μετουσίαν αὐτοῦ, ἀλλ' ὅλον ἴδιον αὐτοῦ γέννημα. Τὸ δὲ τοιοῦτον γέννημα ἐξ ἀνάγκης ἓν (90) ἐστι φῶς· καὶ οὐκ ἄν. τις εἴποι δύο φῶτα εἶναι ταῦτα, ἀλλὰ δύο μὲν ἥλιον καὶ ἀπαύγασμα, ἓν δὲ τὸ ἐξ ἡλίου φῶς ἐν τῷ ἀπαυγάσματι φωτίζον τὰ πανταχοῦ. Οὕτω καὶ ἡ τοῦ Υἱοῦ θεότης τοῦ Πατρός ἐστιν· ὅθεν καὶ ἀδιαίρετός ἐστι· καὶ οὕτως εἷς Θεός, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος πλὴν αὐτοῦ. Οὕτω γοῦν ἓν αὐτῶν ὄντων, καὶ μιᾶς αὐτῆς οὔσης (91) τῆς θεότητος, τὰ αὐτὰ λέγεται περὶ τοῦ Υἱοῦ, ὅσα λέγεται καὶ περὶ τοῦ Πατρὸς, χωρὶς τοῦ λέγεσθαι Πατήρ· οἷον τὸ Θεός (92)· Καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· τὸ Παντοκράτωρ· Τάδε λέγει ὁ ἦν, καὶ ὁ ὤν, καὶ ὁ ἐρχόμενος (93) ὁ Παντοκράτωρ· τὸ Κύριος· Εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός· τὸ εἶναι φῶς· Ἐγώ εἰμι τὸ φῶς· τὸ ἐξαλείφειν ἁμαρτίας. Ἵνα δὲ, φησὶν, εἰδῆτε, ὅτι ἔχει ἐξουσίαν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς ἀφιέναι ἁμαρτίας (94)· καὶ ὅσα ἄλλα ἂν εὕροις. Πάντα γὰρ, φησὶν αὐτὸς ὁ Υἱὸς, ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμά ἐστι (95)· καὶ πάλιν, Τὰ ἐμὰ σά ἐστιν.

5. Ὁ δὲ ἀκούων τὰ τοῦ Πατρὸς λεγόμενα ἐφ' Υἱοῦ ὄψεται καὶ οὕτω τὸν Πατέρα ἐν τῷ Υἱῷ· θεωρήσει δὲ καὶ τὸν Υἱὸν ἐν τῷ Πατρὶ, ὅταν τὰ λεγόμενα ἐφ' Υἱοῦ ταῦτα λέγηται καὶ ἐπὶ Πατρός (96). Διὰ τί δὲ τὰ τοῦ Πατρὸς ἐφ' Υἱοῦ λέγεται, ἢ ὅτι ἐξ αὐτοῦ γέννημά ἐστιν ὁ Υἱός; Διὰ τί (97) δὲ καὶ τὰ τοῦ Υἱοῦ ἴδιά ἐστι τοῦ Πατρὸς, ἢ ὅτι πάλιν τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἴδιόν ἐστι (98) γέννημα ὁ Υἱός ; Τῆς δὲ οὐσίας τοῦ Πατρὸς ἴδιον ὢν γέννημα ὁ Υἱὸς, εἰκότως καὶ τὰ τοῦ Πατρὸς λέγει ἑαυτοῦ εἶναι· ὀθνεπρεπόντως καὶ ἀκολούθως τῷ μὲν λέγειν, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν, ἐπήγαγεν· Ἵνα γνῶτε, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· τούτῳ δὲ πάλιν προσείρηκεν· (99)· Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα · καὶ ἔστιν εἷς καὶ ὁ αὐτὸς νοῦς

genitus : attamen idem est, ut Deus : atque adeo ipse et Pater unum sunt cum naturæ proprietate, tum eadem et una divinitate, quemadmodum dictum est. Enimvero ipse quoque splendor lux est, nec sole posterior, neque alia lux, neque quatenus ejus fit particeps, sed totus proprius ejus est fetus. Hujusmodi porro fetus necessario lux una est, nec dici potest duas illas esse luces, sed duo quidem esse solem et splendorem, unam vero ex sole ortam lucem esse, quæ in splendore orbem illuminat universum. Ita similiter Filii divinitas, est quoque ipsa Patris, quam quidem ob causam individua est, atque hoc pacto unus est Deus, nec alius est præter illum. Quia ergo unum illi sunt, unaque ipsa est divinitas, idcirco eadem de Filio quæ de Patre dicuntur, Patris excepto nomine. Sic ergo Filius dicitur Deus : *Et Deus erat Verbum*[31] ; item Omnipotens, *Hæc dicit qui erat, et qui est, et qui venturus est Omnipotens*[32]; similiter Dominus, *Unus Dominus Jesus Christus*[33] ; lux quoque esse dicitur, *Ego sum lux*[34] ; nec non peccata delere : *Ut autem sciatis*, inquit, *quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata*[35] ; et quæcunque alia similia inveneris. Nam *omnia*, inquit ipse Filius, *quæcunque habet Pater, mea sunt*[36] ; et rursus, *mea tua sunt*[37].

5. Porro is qui ea quæ Patris sunt Filio attribui audierit, hac ratione Patrem in Filio videbit ; Filiumque similiter intuebitur in Patre, cum illa quæ de Filio dicuntur, eadem quoque de Patre dicantur. Cur vero ea quæ Patris sunt, Filio attribuuntur, nisi quia Filius ex illo genitus est? Cur item quæ Filii sunt eadem propria sunt Patris, nisi quia Filius ejus naturæ proprius est fetus ? Quare cum Filius proprius sit naturæ Patris fetus, jure merito ea, quæ Patris sunt, sui esse **439** asseverat. Quapropter bene ac congruenter post hæc verba, *Ego et Pater unum sumus*[38], subjecit, *Ut cognoscatis quia Pater in me est, et ego in Patre*[39] ; post quæ rursus addidit : *Qui vidit me, vidit Patrem*[40], quorum utique trium locorum

[31] Joan. I, 1. [32] Apocal. I, 8. [33] I Cor. VIII, 6. [34] Joan. VIII, 12. [35] Luc. V, 24. [36] Joan. XVI, 15. [37] Joan. XVII, 10. [38] Joan. X, 30. [39] Joan. X, 38. [40] Joan. XIV, 9.

(89) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1, καὶ γὰρ τό. Alii et editi, καὶ γὰρ καὶ τό. Paulo post Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felck. 1, ἀλλ' ὅλον ιδιον. Editi et alii, ἀλλ' ὃν ιδιον.

(90) Sic Regius primus et Seguerianus. In editis vero et aliis, ἓν deest.

(91) Regius primus et Seguerianus, μιᾶς αὐτῆς οὔσης. Alii et editi, μιᾶς οὔσης

(92) Seguer. Reg. 2, Gobler. et Felckm. 1, οἷον Θεός· καὶ Θεὸς, etc. Sic etiam in Reg. 1, prima manu ; sed altera manu scribitur, οἷον το Θεὸς· καὶ Θεὸς, etc. Cæteri autem et editi, οἷον Θεός· τὸ, Καὶ Θεὸς, etc.

(93) Sic Reg. 1 et 2, et Seguer. In Reg. 2, tamen habetur. τὸ Κύριος εἷς· εἷς Κύριος· At alii et editi, ὁ ἐρχόμενος· τὸ Κύριος εἷς· εἷς Κύριος. Ibidem Χριστός abest a Reg. 1 et Seguer.

(94) Sic Regius primus et secundus, Seguerianus et Scriptura. Alii et editi, τὰς ἁμαρτίας.

(95) Sic Regius primus et Seguerianus At Reg. 2 et editio Commeliniana, ἐμά ἐστιν· ὁ δὲ ἀκούων, omissis intermediis. Ibidem Regius primus et Seguerianus, τὰ τοῦ Πατρὸς Υἱοῦ λεγόμενα ἐπόψεται οὕτω τὸν Πατέρα.

(96) Regius primus et Seguerianus, λέγῃ ταῦτα καὶ ἐπὶ Πατρός. Goblerianus et Felckmanni primus, λέγηται καὶ ἐπὶ Πατρός. Alii et editio Commeliniana, λέγηται ἐπὶ Πατρός.

(97) Regius primus et Seguerianus, ἐστι γέννημα· διὰ τί. Iidem ibidem et Reg. 2, Basil. Gobler. Felckm· 1 et 5, τὰ τοῦ Υἱοῦ, etc. In aliis vero et editione Commeliniana τά decst. Item ibidem Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ἢ ὅτι πάλιν. Alii et editio Commeliniana ἢ omittunt.

(98) Ἐστι deest in Segueriano et Regio primo qui ultimus habet, γέννημα ὁ Υἱὸς, εἰκότως, omissis intermediis. Seguer. ibidem et Gobler. Felckm. 1 ac Joannes Damascenus qui hunc locum citat, Oratione tertia de imaginibus, ἴδιον ὢν γέννημα. Editi et alii, ἴδιον ὂν γέννημα.

(99) Reg. 1 et Seguer. τούτῳ δὲ πάλιν προσείρηκεν. Editi et alii, τοῦτο δὲ πάλιν προείρηκεν. Mox Reg. 1 et Seguer. εἷς δὲ ὁ αὐτὸς νοῦς. At alii et editi, εἷς καὶ ὁ αὐτὸς νοῦς.

una eademque est sententia. Qui enim ita scit unum esse Filium et Patrem, novit certe eum in Patre, et Patrem in Filio esse. Divinitas enim Filii, Patris quoque ipsa est, eademque est in Filio : quod qui comprehenderit, is persuasum facile habebit, eum qui Filium vidit Patrem vidisse : quippe cum Patris divinitas in Filio conspiciatur. Id autem facilius, imaginis imperatoris exemplo, poterit intelligi. Nempe in imagine species quidem et forma imperatoris est, in imperatore autem eadem species est quæ in imagine videtur. Perfecta enim similitudo est in imperatoris imagine, ita ut et is qui imaginem viderit, in ipsa imperatorem intueatur, et vicissim qui imperatorem viderit, agnoscat illum ipsum esse qui in imagine conspicitur. Ex eo autem quod nulla discrepent dissimilitudine, si quis post imaginem, vellet imperatorem videre, recte illi imago diceret : Ego et imperator unum sumus ; ego enim in illo sum, et ille in me : quodque in me vides, idem in illo aspicis, et quod in illo vidisti, idem in me cernis. Itaque qui imaginem adorat, in ea quoque imperatorem adorat : imago siquidem ejus species et forma est. Cum igitur Filius imago quoque sit Patris ; intelligere necesse est divinitatem et proprietatem Patris, hoc ipsum esse quod est Filius. Hoc autem est quod his verbis significatur, *Qui in forma Dei exsistens* [41] ; et, *Pater in me* [42].

6. Cæterum non ex parte tantum divinitatis forma est, sed hoc quod est Filius, plenitudo est divinitatis Patris, ita ut Filius totus sit Deus. Hinc cum æqualis Deo esset, non rapinam arbitratus est Deo æqualem esse [43]. Similiter, quia Filii divinitas et species seu forma nullius alius quam Patris est, hoc ipsum est quod dixit, *Ego in Patre* [44]. Sic *Deus in Christo erat mundum reconcilians sibi* [45]. Namque naturæ Patris proprius est Filius, in quo natura creata cum Deo reconciliatur. Sic ea quæ Filius agebat opera Patris erant, quia Filius species seu forma erat Patris divinitatis, quæ ipsa opera efficiebat. Sic qui videt Filium, Patrem simul videt, quia in paterna divinitate et est et cernitur Filius ; paternaque species quæ in illo est, Patrem in eodem exhibet, atque hoc modo Pater est in Filio. Proprietas autem et divinitas, quæ ex Patre in Filio exsistit, Filium in Patre commonstrat, eumdemque ab eo dividi nunquam posse osten-

A ἐν τοῖς τρισὶ τούτοις ῥητοῖς. Ὁ γὰρ οὕτως ἐγνωκὼς, ὅτι ἓν ἐ'στιν ὁ Υἱὸς καὶ ὁ Πατὴρ, οἶδεν, ὅτι αὐτὸς ἐν τῷ Πατρί ἐστι, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ· ἡ γὰρ τοῦ Υἱοῦ θεότης τοῦ Πατρός ἐστι, καὶ αὐτὴ (1) ἐν τῷ Υἱῷ ἐστι· καὶ ὁ τοῦτο δὲ καταλαβὼν πέπεισται, ὅτι ὁ ἑωρακὼς τὸν Υἱὸν ἑώρακε τὸν Πατέρα· ἐν γὰρ τῷ Υἱῷ ἡ τοῦ Πατρὸς θεότης θεωρεῖται. Τοῦτο δὲ καὶ (2) ἀπὸ τοῦ παραδείγματος τῆς εἰκόνος τοῦ βασιλέως προσεχέστερόν τις κατανοεῖν δυνήσεται. Ἐν γὰρ τῇ εἰκόνι τὸ εἶδος καὶ ἡ μορφὴ τοῦ βασιλέως ἐστὶ, καὶ ἐν τῷ βασιλεῖ δὲ τὸ ἐν τῇ εἰκόνι εἶδός ἐστιν. Ἀπαράλλακτος γάρ ἐστιν ἡ ἐν τῇ εἰκόνι τοῦ βασιλέως ὁμοιότης· ὥστε τὸν ἑνορῶντα τῇ εἰκόνι (3) ὁρᾷν ἐν αὐτῇ τὸν βασιλέα, καὶ τὸν πάλιν ὁρῶντα τὸν βασιλέα ἐπιγινώσκειν, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ ἐν τῇ εἰκόνι. Ἐκ δὲ

B τοῦ μὴ διαλλάττειν τὴν ὁμοιότητα, τῷ θέλοντι μετὰ τὴν εἰκόνα θεωρῆσαι τὸν βασιλέα εἰπεῖ ἂν ἡ εἰκών· Ἐγὼ καὶ ὁ βασιλεὺς ἓν ἐσμεν (4) ἐγὼ γὰρ ἐν ἐκείνῳ εἰμὶ, κἀκεῖνος ἐν ἐμοί· καὶ ὃ ὁρᾷς ἐν ἐμοὶ, τοῦτο ἐν ἐκείνῳ βλέπεις· καὶ ὃ ἑώρακας ἐν ἐκείνῳ, τοῦτο βλέπεις ἐν ἐμοί. Ὁ γοῦν προσκυνῶν (5) τὴν εἰκόνα, ἐν αὐτῇ προσκυνεῖ καὶ τὸν βασιλέα· ἡ γὰρ ἐκείνου μορφὴ καὶ τὸ εἶδός ἐστιν (6) ἡ εἰκών. Ἐπεὶ τοίνυν καὶ ὁ Υἱὸς εἰκὼν ἐστι τοῦ Πατρὸς, ἐξ ἀνάγκης ἐστὶ νοεῖν, ὅτι ἡ θεότης καὶ ἡ ἰδιότης τοῦ Πατρὸς τὸ εἶναι τοῦ Υἱοῦ ἐστι. Καὶ τοῦτό ἐστιν, Ὃς (7) ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων, καὶ, Ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί.

6. Οὐκ ἐκ μέρους δὲ ἡ τῆς θεότητος μορφὴ, ἀλλὰ τὸ πλήρωμα τῆς τοῦ Πατρὸς θεότητός ἐστι τὸ εἶναι τοῦ Υἱοῦ, καὶ ὅλος (8) Θεός ἐστιν ὁ Υἱός. Διὰ τοῦτο καὶ ἵνα Θεῷ ὢν, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα C Θεῷ· καὶ πάλιν ἐπειδὴ τοῦ Υἱοῦ ἡ θεότης καὶ τὸ εἶδος οὐδενὸς ἄλλου, ἢ τοῦ Πατρός ἐστι, τοῦτό ἐστιν, ὅπερ εἶπε τὸ (9), Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρί· Οὕτω Θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ κόσμον ἑαυτῷ καταλλάσσων· τὸ γὰρ ἴδιον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἐστὶν ὁ Υἱὸς, ἐν ᾧ ἡ κτίσις πρὸς τὸν Θεὸν κατηλλάσσετο. Οὕτως ἃ εἰργάζετο (10) ὁ Υἱὸς, τοῦ Πατρός ἐστιν ἔργα· τὸ γὰρ εἶδος τῆς τοῦ Πατρὸς θεότητός ἐστιν ὁ Υἱὸς, ἥτις εἰργάζετο τὰ ἔργα· οὕτω δὲ ὁ βλέπων τὸν Υἱὸν ὁρᾷ τὸν Πατέρα· ἐν γὰρ τῇ πατρῴᾳ θεότητί ἐστι καὶ θεωρεῖται ὁ Υἱός· καὶ τὸ ἐν αὐτῷ πατρικὸν εἶδος δείκνυσιν ἐν αὐτῷ (11) τὸν Πατέρα· καὶ οὕτως ἐστὶν ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ. Καὶ ἡ ἐκ τοῦ Πατρὸς δὲ ἐν Υἱῷ ἰδιότης καὶ θεότης δείκνυσι τὸν Υἱὸν ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ τὸ ἀεί (12)

[41] Philip. II, 6. [42] Joan. XIV, 10. [43] Philip. II, 6. [44] Joan. XIV, 10. [45] II Cor. V, 19.

(1) Reg. et Seguer. αὐτή. Cæteri et editi, αὕτη. D Mox Reg. 1 et Seguer. πέπιστται. Damasc. ἐπίσταται. Cæteri et editi, πεπίστευκεν

(2) Sic mss. Damasc. et concilium secundum Nicænum, act 4, ubi hic locus affertur. Editio vero Commel. τοῦτο καί.

(3) Concil. Nicæn. ἑνορῶντα τὴν εἰκόνα. Damasc., ὁρῶντα τὴν εἰκόνα. Mox Gobler. Felck. 1 et concil. Nicæn., καὶ πάλιν τὸν ὁρῶντα.

(4) Damasc. εἴποι ἂν τούτῳ ἡ εἰκών, ἐγὼ καὶ βασιλεὺς ἓν τί ἐσμεν.

(5) Damasc. Ὁ γὰρ προσκυνῶν. Mox Reg. 1 et Seguer. προσκυνεῖ καὶ τόν. In alius et editis, deest καί.

(6) Damasc. τὸ εἶδος αὐτοῦ ἐστιν, etc.

(7) Sic Reg. 1, Seguer. et Anglic. ut et habet Scriptura. Alii autem et editi, ὅ.

(8) Anglic. ὅλως. Reg. 2, καὶ ὁ Λόγος Θεός ἐστιν ὁ Υἱός. Felck. 5, καὶ ὁ Λόγος ἐστὶν ὁ Υἱός.

(9) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1, εἴπομεν. Alii et editi, εἶπε Ibid. post Πατρί, Felck 5, addit, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί.

(10) Reg. 1, et Seguer. εἰργάζετο, et paulo post ἥτις εἰργάζετο. Cæteri et editi, ἐργάζεται et ὅστις ἐργάζεται.

(11) Sic Reg. 1 et Seguer. At alii et editi, δείκνυσιν ἑαυτῷ.

(12) Basil. et Anglic., καὶ τὸ ἀεί, etc. Alii et editio Commel., καὶ ἀεί. Ibidem in codice Seguer. abscissum est folium integrum.

ἀδιαίρετον αὐτοῦ· καὶ ὁ ἀκούων δὲ καὶ βλέπων τὰ λεγόμενα περὶ τοῦ Πατρὸς, ταῦτα λεγόμενα περὶ τοῦ Υἱοῦ, οὐ κατὰ χάριν ἢ μετοχὴν ἐπιγενόμενα (13) τῇ οὐσίᾳ αὐτοῦ, ἀλλ' ὅτι αὐτὸ τὸ εἶναι τοῦ Υἱοῦ ἴδιον τῆς πατρικῆς οὐσίας ἐστὶ γέννημα, νοήσει καλῶς τὸ εἰρημένον, καθὰ προεῖπον, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· καὶ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν. Ἔστι γὰρ ὁ Υἱὸς, οἷος ὁ Πατὴρ, τῷ πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς ἔχειν· διὸ καὶ μετὰ τοῦ Πατρὸς σημαίνεται. Πατέρα γὰρ οὐκ ἄν τις εἴποι, μὴ ὑπάρχοντος Υἱοῦ. Ὁ μέντοι ποιητὴν λέγων τὸν Θεὸν, οὐ πάντως καὶ τὰ γενόμενα (14) δηλοῖ· ἔστι γὰρ καὶ πρὸ τῶν ποιημάτων ποιητής· ὁ δὲ Πατέρα λέγων εὐθὺς μετὰ τοῦ Πατρὸς (15) σημαίνει καὶ τὴν τοῦ Υἱοῦ ὕπαρξιν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱὸν εἰς τὸν Πατέρα πιστεύει· εἰς γὰρ τὸ ἴδιον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας πιστεύει (16)· καὶ οὕτω μία ἐστὶν ἡ πίστις εἰς ἕνα Θεόν· καὶ ὁ προσκυνῶν δὲ καὶ τιμῶν τὸν Υἱὸν ἐν Υἱῷ προσκυνεῖ καὶ τιμᾷ τὸν Πατέρα. Μία γάρ ἐστιν ἡ θεότης· καὶ διὰ τοῦτο μία τιμὴ καὶ μία ἐστὶ προσκύνησις ἡ ἐν Υἱῷ (17) καὶ δι' αὐτοῦ γινομένη τῷ Πατρί· καὶ ὁ οὕτω προσκυνῶν ἕνα Θεὸν προσκυνεῖ· εἷς γὰρ Θεός ἐστι, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος πλὴν αὐτοῦ. Ὅτε γοῦν μόνος λέγεται ὁ Πατὴρ Θεός· καὶ ὅτι εἷς Θεός ἐστι, καὶ τὸ, Ἐγώ εἰμι, καὶ, Πλὴν ἐμοῦ (18) οὐκ ἔστι Θεός· καὶ τὸ, Ἐγὼ πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα, καλῶς λέγεται· εἷς γὰρ Θεὸς καὶ μόνος καὶ πρῶτός ἐστιν. Οὐκ εἰς ἀναίρεσιν δὲ τοῦ Υἱοῦ λέγεται. Μὴ γένοιτο· ἔστι γὰρ καὶ αὐτὸς ἐν τῷ ἑνὶ, καὶ πρώτῳ, καὶ μόνῳ, ὡς τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου καὶ πρώτου καὶ μόνος Λόγος (19), καὶ σοφία, καὶ ἀπαύγασμα ὤν. Ἔστι δὲ καὶ πρῶτος (20) καὶ αὐτὸς, πλήρωμα τῆς τοῦ πρώτου καὶ μόνου θεότητος, ὅλος καὶ πλήρης ὢν Θεός. Οὐκοῦν οὐ δι' αὐτὸν εἴρηται, ἀλλ' εἰς ἀναίρεσιν τοῦ μὴ εἶναι ἕτερον, οἷός ἐστιν ὁ Πατὴρ, καὶ ὁ τούτου Λόγος· καὶ ἔστι μὲν αὐτὸς ὁ νοῦς (21) τοῦ προφήτου φανερὸς καὶ πᾶσι πρόδηλος.

7. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἀσεβεῖς καὶ ταῦτα φέροντες δυσφημοῦσι μὲν τὸν Κύριον, ὀνειδίζουσι δὲ ἡμῖν λέγοντες· Ἰδοὺ εἷς, καὶ μόνος, καὶ πρῶτος λέγεται ὁ Θεὸς, πῶς ὑμεῖς λέγετε τὸν Υἱὸν εἶναι Θεόν (22); Εἰ γὰρ ἦν Θεὸς, οὐκ ἂν ἔλεγεν, Ἐγὼ μόνος, οὐδὲ ὅτι εἷς ἐστιν ὁ Θεός· ἀναγκαῖον τὸν νοῦν καὶ τούτων (23)

A dit. Quocirca qui audit et videt ea, quæ de Patre dicuntur, de Filio quoque dici, non quod hæc per gratiam ejus accidant naturæ, aut quatenus sit horum particeps, sed quia hoc ipso quod est Filius, proprius est naturæ Patris fetus : ille, procul dubio optime, ut jam dixi, hæc verba intelliget, *Ego in Patre et Pater in me est*[46]; et, *Ego et Pater unum sumus*[47]. Talis siquidem est Filius qualis Pater, eo quod **440** omnia habent quæ Patris sunt : quo fit ut et ipse una cum Patre significetur. Nemo enim Patrem appellaverit, nisi exsistat Filius. Nec vero qui Deum effectorem dicit, idcirco res effectas necessario significat ; siquidem opifex etiam est ante opera. Sed qui Patrem dicit omnino cum Patre Filium quoque exsistere significat. Unde qui credit in Filium, in Patrem credit, quippe qui in eum credat, B qui proprius est naturæ Patris : atque hoc pacto una est fides in unum Deum : et ille vero qui Filium adorat et honorat, in Filio adorat et honorat Patrem, quia una est amborum divinitas. Qua de causa unus est honor, unaque adoratio, qua Pater in Filio et per Filium colitur, et qui ita adorat, unum Deum adorat, quia unus est Deus, nec alius est præter eum. Cum ergo solus Pater dicitur Deus : cum item dicitur unus esse Deus, et, *Ego sum*[48]; et, *Præter me non est Deus*[49]; et, *Ego primus, et ego post hæc*[50] : hæc, inquam, omnia recte dicuntur, quia unus et solus et primus est Deus. Nec vero hujusmodi verbis excluditur Filius. Absit. Ipse enim est in uno, primo et solo, tanquam unius, solius et primi solum item Verbum, sapientia et splendor. Ipse item primus est, quippe qui divinitatis primi et solius C plenitudo sit, totusque et plenus Deus. Itaque non ejus causa illa dicta sunt, sed ad declarandum non esse alium qualis est Pater ejusque Verbum : eamque prophetæ mentem esse clarum manifestumque est ab omnibus.

7. Verum quandoquidem impii hæc circumferentes, impie de Domino loquuntur, nobisque hujusmodi verbis obtrectant : Ecce unus et solus et primus dicitur Deus, quare ergo vos Filium Deum quoque esse contenditis? si enim esset Deus, non diceret, *Ego solus*[51], neque quod, *unus est Deus*[52] :

[46] Joan. XIV, 10. [47] Joan. X, 30. [48] Exod. III, 14. [49] Deut. XXXII, 39. [50] Isa. XLI, 6. [51] Deut. XXXII, 39. [52] Deut. VI, 4.

(13) Reg. 1, ἐπιγενόμενα. Editi ἐπιγινόμενα. Mox mss., αὐτὸ τὸ εἶναι. Editio vero Comin., αὐτὸ εἶναι.

(14) Regius primus, τὰ λεγόμενα, ut et Nannius legit. Alii et editi, τὰ γενόμενα.

(15) Reg. 1, μετὰ τοῦ Πατρός. Editi, μετὰ Πατρός.

(16) Hæc verba, εἰς γὰρ τὸ ἴδιον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας πιστεύει, desunt in Gobler. et Felck. 1.

(17) Reg. 1, ἡ ἐν Υἱῷ. Editi ἡ omittunt. Paulo post Reg. 1, Ὅτε γοῦν μόνος λέγεται. Editi, Ὅτε γοῦν καὶ μόνος, etc.

(18) Reg. 1, Goblerian., Felck. 1, καὶ πλὴν ἐμοῦ. Editi, καὶ τὸ, πλὴν ἐμοῦ. Ibidem Reg. 1, οὐκ εστι Θεός. Editi, οὐκ ἔστιν ἄλλος Θεός. Item Reg. 1, ibid., καὶ ἐκὼ μετὰ ταῦτα. Editi, καὶ τὸ, ἐγὼ μετὰ ταῦτα.

(19) Sic Reg. 1. At Reg. 2, λέγει ταῦτα· μὴ γέ- D νοιτο ! ἔστι δὲ καί αὐτὸς ἐν τῷ ἑνὶ καὶ μόνῳ καὶ πρώτῳ, ὡς τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου καὶ πρώτου μόνος Λόγος, etc. Editi, λέγει ταῦτα. μὴ γένοιτο ! ἔστι δὲ καὶ πρῶτος αὐτὸς ἐν τῷ ἑνὶ καὶ μόνῳ καὶ πρώτῳ, ὡς τοῦ ἑνὸς καὶ πρώτου καὶ μόνου μόνος Λόγος.

(20) Felck. 2 et editi, Ἔστι καὶ πρῶτος. Cæteri mss., ἔστι δὲ καὶ πρῶτος. Paulo post Anglic., Gobler. et Felck. 1, ὅλως καὶ πλήρης. Sic etiam in Reg. 1, prima manu scriptum erat, sed altera emendatum est.

(21) Sic Reg. 1, Goblerian. et Felck. 1. At alii et editi, οὗτος ὁ νοῦς.

(22) Reg. 1, τὸν Χριστόν.

(23) Reg. 1, τὸν νοῦν καὶ τούτων. Goblerian. et Felck. 1, τὸν νοῦν καὶ περὶ τούτων. Editi, τοίνυν καὶ περὶ τούτων. Ibidem Reg. 1, ὡς δυνατὸν, εἰπεῖν.

eam ob rem operæ pretium est, etiam de hujusmodi dictis pro nostra facultate disserere, ut inde omnibus pateat vere Arianos Dei hostes esse. Si igitur Filio contentio esset cum Patre, non immerito hujusmodi ille audiret voces ; et si quemadmodum David de Adonia et Absalone audivit, ita Pater Filium videret, recte item hæc verba sibi ipsi diceret et proferret, ne forte Filius, seipsum Deum dicendo, aliquos a Patre abduceret. Sed si contra se res habet, illeque qui Filium cognoscit, Patrem melius cognoscit, quem nempe illi Filius ipse patefacit : si, inquam, melius quoque in Verbo, uti dictum est, videbit Patrem : si item postquam advenit Filius, non seipsum sed Patrem honoravit, unde cuidam ad se accedenti ait, *Quid me dicis bonum? Nemo bonus, nisi solus Deus* [53] ; et interroganti quodnam majus mandatum esset in lege, respondit, *Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Dominus unus est* [54] : turbis similiter ait : *Ego de cœlo descendi, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem Patris qui misit me* [55] : sic quoque docebat discipulos, *Pater meus major me est* [56] ; et, *Qui me honorat, honorat eum qui misit me* [57]. Quod si Filius talem se erga Patrem præbet, quid illic est contrarium, ut quis illa Scripturæ loca hoc modo velit intelligere? In primis vero, si Verbum Filius est Patris, quis præter Dei hostes adeo demens sit, ut suspicetur Deum hæc locutum esse, quo suum Verbum calumniaretur et tolleret. Non est hæc Christianorum sententia : absit! Nec enim propter Filium ista scripta sunt, sed ad falsorum deorum, qui ab hominibus ficti sunt, eversionem : idque haud absque recta ratione.

8. Quia enim qui falsis diis sunt addicti, a vero Deo recedunt : ideo Deus qui bonus est curamque hominum habet, cum errantes revocat, ait : *Ego Deus solus* [58] ; et, *Ego sum* [59] ; et, *Præter me non est Deus* [60], aliaque id genus, cum ut ea quæ nulla sunt exploderet, tum ut omnes ad seipsum converteret. Ac quemadmodum si quis per diem et sole lucente lignum temere pingeret, in quo ne species quidem esset luminis, diceretque hanc imaginem causam esse lucis : quod sol animadvertens si diceret, Ego

τῶν ῥητῶν, ὡς δυνατόν ἐστιν, εἰπεῖν, ἵνα πάντες γνῶσι καὶ ἐκ τούτων, ὅτι ὄντως εἰσὶν οἱ Ἀρειανοὶ θεομάχοι. Εἰ μὲν οὖν ἄμιλλα τῷ Υἱῷ ἐστι πρὸς τὸν Πατέρα, τοιαύτας ἀκουέτω φωνάς· καὶ εἰ ὥσπερ Δαβὶδ (24) ἤκουσε περὶ τοῦ Ἀδωνίου καὶ τοῦ Ἀβεσσαλὼμ, οὕτω καὶ ὁ Πατὴρ βλέπει τὸν Υἱόν· πρὸς ἑαυτὸν λεγέτω καὶ προφερέτω τοιαῦτα ῥήματα, μήποτε ὁ Υἱὸς, λέγων ἑαυτὸν Θεὸν, ἀποστήσῃ τινὰς ἀπὸ τοῦ Πατρός· εἰ δὲ ὁ γινώσκων τὸν Υἱὸν γινώσκει μᾶλλον τὸν (25) Πατέρα, ἀποκαλύπτοντος τοῦτον αὐτῷ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἐν τῷ Λόγῳ ὄψεται μᾶλλον τὸν Πατέρα, καθάπερ εἴρηται· ἐλθὼν δὲ ὁ Υἱὸς, οὐχ ἑαυτὸν, ἀλλὰ τὸν Πατέρα ἐδόξασε, λέγων μὲν τῷ προστερχομένῳ· Τί με λέγεις ἀγαθόν ; Οὐδεὶς ἀγαθὸς, εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός· ἀποκρινόμενος δὲ τῷ ἐρωτῶντι, ποία (26) ἐντολὴ ἐν τῷ νόμῳ μείζων, ὅτι, Ἄκουε Ἰσραὴλ, Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἷς ἐστι· καὶ τοῖς μὲν ὄχλοις λέγων· Ἐγὼ ἐκ τοῦ (27) οὐρανοῦ καταβέβηκα οὐχ ἵνα ποιήσω τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με Πατρός (28)· τοὺς δὲ μαθητὰς διδάσκων, ὅτι, Ὁ Πατήρ μου μείζων μού ἐστι· καὶ, Ὁ ἐμὲ τιμῶν τιμᾷ τὸν πέμψαντά με. Καὶ εἰ τοιοῦτός ἐστιν ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα, ποία ἐναντιότης, ἵνα καὶ τοιαύτην τις ὑπόνοιαν λάβῃ (29) περὶ τῶν τοιούτων ῥητῶν ; Ἄλλως τε εἰ Λόγος ἐστὶ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, τίς οὕτως ἐστὶν ἄφρων, πλὴν τῶν χριστομάχων, ὡς νομίζειν ὅτι, τὸν ἑαυτοῦ Λόγον διαβάλλων καὶ ἀναιρῶν, τὰ τοιαῦτα λελάληκεν ὁ Θεός ; Οὐκ ἔστιν οὗτος ὁ νοῦς Χριστιανῶν· μὴ γένοιτο! Οὐ γὰρ διὰ (30) τὸν Υἱὸν ταῦτα γέγραπται, ἀλλ' εἰς ἀναίρεσιν τῶν πλασθέντων παρὰ τῶν ἀνθρώπων ψευδωνύμων θεῶν· καὶ ἡ διάνοια τῶν τοιούτων ῥητῶν ἔχει τὴν αἰτίαν εὔλογον.

8. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ προσκείμενοι τοῖς ψευδωνύμοις θεοῖς ἀφίστανται τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, διὰ τοῦτο ἀγαθὸς ὢν καὶ κηδόμενος (31) τῶν ἀνθρώπων ὁ Θεὸς, ἀνακαλούμενος τοὺς πλανηθέντας, φησίν· Ἐγὼ Θεὸς μόνος· καὶ, Ἐγώ εἰμι· καὶ (32), Πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἔστι Θεός· καὶ ὅσα τοιαῦτά ἐστι ῥητά· ἵνα τὰ μὲν μὴ ὄντα διαβάλῃ, ἐπιστρέψῃ δὲ πάντας εἰς ἑαυτόν. Καὶ ὥσπερ ἂν εἴ τις ἡμέρας οὔσης καὶ ἡλίου φαίνοντος ζωγραφοίη ξύλον ἁπλῶς, οὐδὲ κἂν φαντασίαν ἔχον φωτὸς, καὶ λέγοι τὴν εἰκόνα ταύτην αἰτίαν εἶναι

[53] Luc. XVIII, 19. [54] Marc. XII, 29, 30. [55] Joan. VI, 38. [56] Joan. XIV, 28. [57] Joan. V, 23. [58] Deut. XXXII, 39. [59] Exod. III, 15. [60] Deut. VI, 4.

(24) Reg. 1, ἀκουέτω φωνάς· καὶ εἰ ὥσπερ ὁ Δαβὶδ, etc. Editi, ἀκουέτωσαν φωνάς· καὶ εἰ ὡς Δαβὶδ, etc. Ibidem Aug. 1, Gobleriau. et Felck. 1, Ἀβεσσαλώμ. Reg. 2, Basil. et Anglican., Ἀβεσαλώμ. Editi, Ἀβσαλώμ. Item ibidem Reg. 1, Gobler. et Felck. 1, οὕτως καὶ ὁ Πατὴρ βλέπει. Editio Commel., καὶ ὁ Πατὴρ οὕτω βλέπει. Reg. 1, ibidem πρὸς ἑαυτὸν λεγέτω. Editi, πρὸς αὐτὸν λεγέτω.

(25) Sic Reg. 1, Gobler. et Felck. 1. Editi vero, μᾶλλον καὶ τόν.

(26) Reg. 1, ἀποκρινόμενος δὲ τῷ ἐρωτῶντι ποία, etc. Editi, ἀποκρινάμενος δὲ τῷ ἐρωτῶντι αὐτὸν, ποία.

(27) Sic Reg. 1 et Anglic. At Gobler. et Felck. 1, λέγων, ὅτι Ἐγὼ ἐκ τοῦ. Editi, λέγον, ἐκ τοῦ.

(28) Sic Reg. 1 et 2, Gobler., Felck. 1 et 4. At in editione Commel. deest Πατρός.

(29) Reg. 1, Seguer. et Basil., λαβῇ. Ibidem Reg. 1 et Seguer., ῥητῶν. Alii et editi, λάβοι, et ῥημάτων.

(30) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1. At alii et editi, οὐδὲ διά.

(31) Sic Reg. 1 et Seguer. Cæteri autem et editi, ὢν κηδόμενος.

(32) Sic Reg. 1 et 2, Seguer. Basil. Anglicin. et Felck. 5. In aliis vero et editis καί deest. Mox Reg. 1, et Seguer. διαβάλῃ : alii et editi, διαπάλλῃ. Ibidem Reg. 1 et 2, Seguer., πάντας εἰς ἑαυτόν. Editi, πάντα εἰς ἑαυτόν. Item ibidem Reg. 1 et Seguer., Ὥσπερ ἂν εἴ τις ἡμέρας. Alii et editi, Ὥσπερ ἂν τῆς ἡμέρας.

τοῦ φωτός (33)· ὁ δὲ ἥλιος τοῦτο βλέπων εἰ λέγοι· Ἐγὼ μόνος εἰμὶ τὸ φῶς τῆς ἡμέρας, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλο φῶς τῆς ἡμέρας πλὴν ἐμοῦ· οὐ πρὸς τὸ ἑαυτοῦ ἀπαύγασμα βλέπων ταῦτα λέγει, ἀλλὰ πρὸς τὴν πλάνην διὰ τὴν εἰκόνα τοῦ ξύλου καὶ ἀνομοιότητα τῆς ματαίας, φαντασίας· οὕτως ἐστὶ καὶ τὸ, Ἐγώ εἰμι, καὶ, Ἐγὼ μόνος (34) Θεὸς, καὶ, Οὐκ ἔστιν ἄλλος πλὴν ἐμοῦ· ἵνα τῶν ψευδωνύμων ἀποστήσῃ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ μάθωσιν αὐτὸν λοιπὸν τὸν ἀληθινὸν Θεόν. Ἀμέλει ταῦτα λέγων ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Λόγου ἑαυτοῦ ἔλεγεν· εἰ μὴ ἄρα καὶ τοῦτο προσθῶσιν οἱ νῦν Ἰουδαῖοι, ὅτι μὴ διὰ τοῦ Λόγου ταῦτα λελάληκεν· ἀλλ' οὕτως εἴρηται, κἂν μαίνωνται οἱ διαβολικοί. Ἐγένετο γὰρ Λόγος (35) Κυρίου πρὸς τὸν προφήτην, καὶ ταῦτα ἠκούετο. Εἰ δὲ αὐτοῦ ἦν ὁ Λόγος, καὶ δι' αὐτοῦ ταῦτ' ἐλέγετο· καὶ οὐκ ἔστι τι ὁ λέγει καὶ ποιεῖ ὁ Θεὸς, ὁ μὴ ἐν τῷ Λόγῳ λέγει (36) καὶ ποιεῖ οὐκ ἄρα δι' αὐτὸν εἴρηται, ὦ Θεομάχοι, ἀλλὰ διὰ τὰ ἀλλότρια καὶ μὴ ὄντα παρ' αὐτοῦ. Καὶ γὰρ καὶ κατὰ (37) τὴν εἰρημένην εἰκόνα, καὶ ὁ ἥλιος εἰ τὰς φωνὰς ἔλεγεν ἐκείνας, οὐκ ἐκτὸς ἔχων τὸ ἑαυτοῦ ἀπαύγασμα, ἀλλ' ἐν τῷ ἀπαυγάσματι δεικνὺς ἑαυτοῦ τὸ φῶς ἤλεγχε τὴν πλάνην (38), καὶ εἶπεν ἂν τοιαῦτα. Οὐκοῦν οὐκ εἰς ἀναίρεσιν τοῦ Υἱοῦ, οὐδὲ δι' αὐτόν ἐστι τὰ τοιαῦτα ῥητὰ, ἀλλ' εἰς ἀθέτησιν τοῦ ψεύδους. Ἐξ ἀρχῆς γοῦν ὁ Θεὸς οὐκ εἶπε τῷ Ἀδὰμ τὰς τοιαύτας φωνὰς, καίτοι ὄντος τοῦ Λόγου σὺν αὐτῷ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο· οὐ γὰρ ἦν χρεία, μήπω γενομένων εἰδώλων. Ὅτε δὲ ἀντῆραν ἄνθρωποι κατὰ τῆς ἀληθείας καὶ ὠνόμασαν ἑαυτοῖς οὓς ἤθελον θεούς, τότε δὴ καὶ τοιούτων χρεία γέγονε ῥημάτων εἰς ἀναίρεσιν τῶν μὴ ὄντων θεῶν. Ἐγὼ δ' ἂν εἴποιμὶ πρὸς θεὶς, ὅτι καὶ πρὸς τὴν τῶν χριστομάχων ἀφροσύνην προείρηται τὰ τοιαῦτα ῥητὰ (39), ἵνα γνῶσιν, ὅτι ὃν ἂν ἔξωθεν τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ἐπινοήσωσι Θεὸν, οὗτος οὐκ ἔστιν ἀληθινὸς, οὐδὲ τοῦ μόνου (40) καὶ πρώτου εἰκὼν καὶ υἱός.

9. Ἐὰν τοίνυν καὶ μόνος **ἀληθινὸς Θεὸς** ὁ Πατὴρ λέγηται, οὐκ εἰς **ἀθέτησιν** τοῦ λέγοντος, Ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια, εἴρηται, ἀλλ' εἰς ἀναίρεσιν πάλιν (41) τῶν μὴ πεφυκότων εἶναι ἀληθινῶν, οἵός ἐστιν ὁ Πατὴρ καὶ ὁ τούτου Λόγος. Οὕτω γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος εὐθὺς συνῆψε, Καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν

A solus sum lux diei, nec est alia lux præter me; nemo profecto hæc a sole dicta esse arbitretur, ut suum excluderet splendorem, sed tantum illius erroris tollendi causa, qui in lignea imagine inanisque figuræ dissimilitudine objiceretur: ita similiter dixit Deus, *Ego sum;* et, *Ego solus Deus*; et, *Non est alius præter me*, ut homines a falsis diis averteret, indeque discerent verum eum esse Deum. Cæterum cum hæc Deus diceret, ea sine dubio per suum Verbum ipse dicebat, nisi forte hodierni Judæi addunt ista Deum minime per suum Verbum locutum fuisse. Verum ita illa dicta sunt, quantumvis furant diabolici viri. Nam Verbum Domini factum est ad prophetam, hæcque audita sunt. Quod si ejus erat Verbum, ac per ipsum hæc dicebantur, nihilque est quod dicat vel faciat Deus, nisi in Verbo: non igitur propter B ipsum dicta ista sunt, o Dei hostes, sed propter aliena et quæ ab ipso non sunt. Etenim, ut in eodem insistamus exemplo, si sol illa verba protulisset, non his utique dictis indicasset se splendorem suum extra se habere, sed potius lumen suum in splendore esse ostendens, errorem illum refellisset. Nec ergo pariter dicta illa sunt ad excludendum Filium, neque propter illum, sed ad confutandum mendacium. Hinc Deus initio mundi nusquam illis est usus vocibus, cum Adamo loqueretur, quamvis Verbum, per quod omnia facta suut, cum illo esset. Nec enim tum his opus erat, cum nondum idola fuerant inventa. Postea autem quam homines a veritate defecerunt, sibique deos ad arbitrium confinxerunt, tunc ad falsos deos exterminandos verba hujusce- C modi fuere necessaria. Mihi vero licet etiam addere, illa ante hæreticorum insaniam dicta esse, ut inde exploratum haberent, eum quem extra Patris naturam Deum fingunt, non esse verum Deum, neque solius primique imaginem et Filium.

9. Quocirca etsi Pater solus verus Deus dicitur, non profecto dicitur ad repudiandum eum qui dicit, *Ego* **ἀλήθεια** *sum veritas* [61], sed ad illos rejiciendos qui natura veri non sunt, qualis ipse est Pater ejusque Verbum. Sic enim Dominus ipse statim conjunxit, *Et quem misisti Jesum Christum* [62]. Qui si res esset

[61] Joan. XIV, 6. [62] Joan. XVII, 3.

(33) Hæc verba, καὶ λέγοι τὴν εἰκόνα ταύτην αἰτίαν εἶναι τοῦ φωτός, desunt in Basil. Ibidem Reg. 1, et Seguer., βλέπων εἰ λέγοι. Alii et editi, βλέπων λέγοι. Paulo post Reg. 1 et 2, Seguer. Gobler. Felck. 1 et 5, ἄλλο φῶς, et post pauca, τὸ ἑαυτοῦ ἀπαύγασμα. Alii et editi, ἄλλο τὸ φῶς, et, τὸ αὐτοῦ ἀπαύγασμα.

(34) Reg. 1, et Seguer., καὶ, Ἐγὼ μόνος. Gobler. et Felckm. 1, καὶ μόνος. Editi et alii, καὶ τὸ, Ἐγὼ μόνος.

(35) Reg. 1, ἐγένετο Λόγος. Seguer. Goblerian. et Felck. 1, Ἐγένετο γὰρ Λόγος. Editi, Ἐγένετο γὰρ ὁ Λογος.

(36) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1, qui paulo post, Λόγῳ λέγει. Alii et editi, διὰ τοῦ Λόγου, et Λόγῳ καὶ λέγει.

(37) Reg. 1 et Seguer., Καὶ γὰρ καὶ κατά. Alii et D editi, Καὶ γὰρ κατά. Mox Seguer., εἰς τὰς φωνάς, mendose. Ibidem Reg. 1, Seguer, Gobler. et Felck. 1, ἔλεγεν ἐκείνας. Editi et alii, εἰκόνας. Gobler. et Felck. 1, ibidem pro ἔχων, habent, ἔσχον.

(38) Gobler. et Felckm. 1, ἔλεγε καὶ τὴν πλάνην. Iidem ibidem et Reg. 1, ac Seguer. ἂν τοιαῦτα Alii et editio Commel., ἂν τὰ τοιαῦτα.

(39) Reg. 1 et Seguer., ῥητά. Editi et alii, ῥήματα.

(40) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1. At alii et editi, οὔτε δὲ τοῦ μόνου. Mox Reg. 1 et Seguer., ἀληθινὸς Θεὸς ὁ Πατήρ. In aliis et editis deest Θεός.

(41) Sic Regius primus et Seguerianus. At alii et editi πάλιν omittunt. Paulo post Reg 1, et Seguerian., Οὕτω γὰρ αὐτός. Alii et editi, Οὕτω γὰρ καὶ αὐτός.

creatam non vere conjunxisse nec se cum suo Creatore numerasset. Quæ enim societas vere cum non vero? Cum igitur se cum Patre conjunxerit, utique hoc facto declaravit se naturæ Patris esse, neque occulte vere se ex vero Patre esse genitum. Idem docuit Joannes, ut et ipse quoque didicerat, sic in Epistola scribens: *Et sumus in vero, in Filio eius Jesu Christo: ipse est verus Deus et vita æterna* [43]. Cum item propheta de creatione dicit: *Qui solus extendit cœlos* [44]; cumque Deus ipse ait: *Ego solus cœlos extendi* [45]: perspicuum sane omnino est in solo solius quoque Verbum, in quo omnia facta sunt et sine quo factum est nihil, significari. Igitur si per Verbum facti sunt cœli, dicit tamen Deus, *Ego solus*, sed cum solo intelligitur Filius, per quem facti sunt cœli: similiter ergo etiamsi dicatur, *Unus Deus*, et, *Ego solus*, et, *Ego primus*, in uno, solo et primo simul esse Verbum, ut in luce splendorem, haud dubie est intelligendum: quod quidem de nullo alio præterquam de Verbo intelligi potest. Namque res cæteræ omnes per Filium e nihilo sunt factæ, multumque ab illo natura differunt: ipse autem Filius vere et naturaliter est ex Patre genitus. Hæc proinde verba, *Ego primus* [46], quæ stultis adhibere visum est suæ hæreseos propugnandæ causa, ipsorum impietatem magis redarguunt. *Ego*, inquit Deus, *primus et ego postea*. Quod si igitur velint eum, inter res se posteriores numerari, earumque primum dici, ut et illæ ipso sint posteriores, inde certe efficietur ut ipse opera solo tempore antecedat: quod quidem unum omnem superat impietatem. Sin autem hæc verba, *Ego primus*, protulit, ut se non esse ex aliquo, nec aliquem ante se fuisse, sed se omnium esse principium et causam ostenderet, atque ut gentilium exploderet fabulas; perspicuum quoque est Filium primogenitum appellari, non quod inter res creatas numeretur, sed ad judicandum omnium creatorem adoptionem per Filium esse effectam. Siquidem quemadmodum Pater primus est, ita et ipse primus est, quatenus nimirum imago primi est, et in eo est primus, ipseque ex Patre est genitus, in quo item omnis natura creata cum creatur tum adoptatur.

Α Χ. στον. Εἰ δὲ κτίσμα 42, ἦν, οὐκ ἂν συνῆψε, καὶ τὸν ἑαυτοῦ ἴδιον τῷ κτίσματι αὐτόν. Ποία γὰρ κοινωνία τῷ ἀληθινῷ καὶ τῷ μὴ ἀληθινῷ; Νῦν δέ, συνάπτας ἑαυτὸν τῷ Πατρὶ, ἔδειξε, ὅτι τῆς φύσεως τοῦ Πατρός ἐστι, καὶ ἔδωκεν ἡμῖν 43 γινώσκειν, ὅτι τοῦ ἀληθινοῦ Πατρὸς ἀληθινὸς ἐστι γέννημα. Τοῦτο καὶ Ἰωάννης μαθὼν ἐδίδαξε γράφων ἐν τῇ Ἐπιστολῇ· Καί ἐσμεν ἐν τῷ ἀληθινῷ, ἐν τῷ Υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ. Οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεὸς καὶ ζωὴ αἰώνιος. Καὶ τοῦ μὲν προσήκοντος περὶ τῆς κτίσεως λόγου, Ὁ τανύσας τὸν οὐρανὸν μόνος· τοῦ δὲ Θεοῦ· Ἐγὼ μόνος τὸν οὐρανὸν ἐξέτεινα· παντὶ δῆλον γέγονεν, ὅτι ἐν τῷ μόνῳ καὶ ὁ τοῦ μόνου σημαίνεται Λόγος, ἐν ᾧ τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν. Οἴκοθεν εἰ διὰ τοῦ Λόγου γέγονε, φησὶ δὲ, Ἐγὼ μόνος, νοεῖται δὲ σὺν τῷ μόνῳ καὶ Β ὁ Υἱὸς, δι' οὗ γέγονεν ὁ οὐρανός 45) οὕτως ἄρα καὶ ἐὰν λέγηται· Εἷς Θεός, καὶ, Ἐγὼ μόνος, καὶ, Ἐγὼ πρῶτος, ἐν τῷ 46 ἑνὶ καὶ μόνῳ καὶ πρώτῳ συνὼν νοεῖται ὁ Λόγος, ὥσπερ ἐν τῷ φωτὶ τὸ ἀπαύγασμα. Τοῦτο δὲ οὐκ ἂν ἐπί ἄλλου (47) νοηθείη, εἰ μὴ ἐπὶ μόνου τοῦ Λόγου. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα πάντα ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ὑπέστη διὰ τοῦ Υἱοῦ, καὶ πολλὴν ἔχει τῇ φύσει τὴν διάστασιν· αὐτὸς δὲ ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρός ἐστι φύσει καὶ ἀληθινὸν γέννημα· διὸ καὶ ὃ προφέρειν ἐδόξαν οἱ ἀνόητοι ῥητόν, τὸ, Ἐγὼ πρῶτος, εἰς ἀπολογίαν τῆς αἱρέσεως αὐτῶν, τοῦτο μᾶλλον ἐλέγχει αὐτῶν τὴν κακόνοιαν. Φησὶν ὁ Θεός· Ἐγὼ πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα. Εἰ μὲν οὖν ὡς συναριθμούμενος τοῖς μετ' αὐτὸν λέγεται τούτων πρῶτος, ἵνα κἀκεῖνα δεύτερα τούτου (48) ᾖ, ἔσται καθ' ὑμᾶς τῶν ποιημάτων καὶ αὐτὸς μόνῳ τῷ χρόνῳ προάγων· ἀλλὰ τοῦτο C μόνον πᾶσαν ἀσέβειαν ὑπερβάλλει. Εἰ δὲ εἰς ἀπόδειξιν τοῦ μὴ εἶναι αὐτὸν ἔκ τινος, μηδὲ πρὸ αὐτοῦ τινα, ἀλλ' αὐτὸν εἶναι τῶν πάντων ἀρχὴν καὶ αἴτιον, καὶ εἰς ἀναίρεσιν τῶν παρ' Ἕλλησι μύθων εἴρηκεν, Ἐγὼ πρῶτος· δῆλον, ὅτι (49, καὶ τὸ λέγεσθαι τὸν Υἱὸν πρωτότοκον, οὐ διὰ τὸ συναριθμεῖσθαι αὐτὸν τῇ κτίσει, λέγεται πρωτότοκος, ἀλλ' εἰς ἀπόδειξιν τῆς τῶν πάντων διὰ τοῦ Υἱοῦ δημιουργίας καὶ υἱοποιήσεως. Καὶ γὰρ ὥσπερ ὁ Πατὴρ πρῶτός ἐστιν, οὕτω καὶ αὐτὸς πρῶτος μέν ἐστιν, ὡς εἰκὼν τοῦ πρώτου, καὶ ἐν αὐτῷ ὄντος τοῦ πρώτου, γέννημα δὲ ἐκ τοῦ Πατρός· καὶ ἐν αὐτῷ πᾶσα ἡ κτίσις κτίζεται καὶ υἱοποιεῖται.

[43] Joan. v, 20. [44] Job ix, 8. [45] Isa. xliv, 24. [46] Isa. xlv, 6.

(42) Reg. 1, Seguer. Goblerian. et Felckm. 1, Εἰ κτίσμα. Editi et alii, εἰ δὲ κτίσμα.

(43) Regius primus et Seguerianus, δέδωκεν ἡμῖν. Reg. 2, Basiliensis et Anglic., ἔδωκεν ἡμῖν. At alii cum editione Commel. ἡμῖν omittunt. Ibidem Reg. 1 et Seguer., ὅτι ἀληθινοῦ. Editi et alii, ὅτι τοῦ ἀληθινοῦ. Mox Regius primus et Seguerianus, τοῦτο καὶ Ἰωάννης μαθὼν ἐδίδαξε. Goblerian. et Felck. 1, Τοῦτο καὶ Ἰωάννης ἐδίδαξεν ἐν τῇ Ἐπιστολῇ. Alii et editio Commel., τοῦτο μαθὼν Ἰωάννης.

(44) Reg. 2, et Felckm. 5, ἀληθινὸς Χριστός, ut et in Basiliensi prima manu scriptum fuerat. Ibid. Reg. 1 et Seguerian., καὶ ζωὴ, αἰώνιος. Editi et alii, καὶ ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος. Mox Reg. 1 et 2 et Seguerian., περὶ τῆς κτίσεως. Alii et editi, περὶ τῆς κτίσεως, mox

D (45) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, νοεῖται δὲ σὺν τῷ μόνῳ καὶ ὁ Υἱὸς, δι' οὗ γέγονεν ὁ οὐρανός. Alii et editi, νοεῖται σὺν τῷ μόνῳ καὶ ὁ Υἱὸς, δι' οὗ γέγονε καὶ οὐρανός.

(46) Reg. 1 et Seguer., καὶ ἐν τῷ. In aliis et editis deest καί.

(47) Seguerian., ἐπ' ἄλλου, forte pro ἐπ' ἄλλων.

(48) Reg. 1. τούτῳ. Seguer. Gobler. et Felck. 1, τούτων. Ibidem Reg. 1, et Seguer. ἔστω καθ' ὑμᾶς. Mox Reg. 1 et Seguerian., μόνον τῷ Χριστῷ. Iidem ibidem, ἀλλὰ τοῦτο πᾶσαν.

(49) Reg. 1 et 2, et Felckm. 5, δῆλον, ὅτι. Alii et editi, δηλονότι. Seguer., ibidem λέγεσθαι καὶ τόν. In aliis et editis, deest καί. Mox Reg. 1, et Seguerian. συναριθμεῖσθαι. Editi et alii, συναριθμῆσαι.

10. Ἀλλὰ καὶ πρὸς (50) ταῦτα πάλιν ἐπιχειροῦσι φιλονεικεῖν ταῖς ἰδίαις μυθοπλάστιαις, λέγοντες μὴ οὕτως εἶναι τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα ἕν, μηδὲ ὅμοιον, ὡς ἡ Ἐκκλησία (51) κηρύσσει, ἀλλ' ὡς αὐτοὶ θέλουσι. Φασὶ γάρ. Ἐπεὶ ἃ θέλει ὁ Πατὴρ, ταῦτα θέλει καὶ ὁ Υἱός, καὶ οὔτε τοῖς νοήμασιν οὔτε τοῖς κρίμασιν ἀντίκειται, ἀλλ' ἐν πᾶσίν ἐστι σύμφωνος αὐτῷ, τὴν ταὐτότητα τῶν δογμάτων καὶ τὸν ἀκόλουθον καὶ συνηρτημένον (52) τῇ τοῦ Πατρὸς διδασκαλίᾳ ἀποδιδοὺς λόγον· διὰ τοῦτο αὐτὸς καὶ ὁ Πατὴρ ἕν εἰσι. Ταῦτα γὰρ οὐ μόνον εἰπεῖν, ἀλλὰ καὶ γράψαι τινὲς ἐξ αὐτῶν τετολμήκασι. Τούτου δὲ τί ἂν τις ἀτοπώτερον ἢ ἀλογώτερον εἴποι; Εἰ γὰρ διὰ ταῦτα ἕν εἰσιν ὁ Υἱὸς καὶ ὁ Πατὴρ, καὶ εἰ οὕτως ὅμοιός ἐστιν ὁ Λόγος τῷ Πατρί (53)· ὥρα καὶ τοὺς ἀγγέλους, καὶ τὰ ἄλλα ἡμῶν τὰ ὑπερκείμενα, ἀρχάς τε καὶ ἐξουσίας, καὶ θρόνους καὶ κυριότητας, καὶ τὰ φαινόμενα, ἥλιόν τε καὶ σελήνην, καὶ τοὺς ἀστέρας εἶναι καὶ αὐτοὺς, ὡς τὸν Υἱὸν (54), υἱούς· λέγεσθαι δὲ καὶ περὶ τούτων, ὅτι αὐτοὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν εἰσι· καὶ ἕκαστος εἰκὼν καὶ Λόγος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ (55)· Ἃ γὰρ θέλει ὁ Θεὸς, ταῦτα θέλουσι καὶ αὐτοί· καὶ οὔτε τοῖς κρίμασιν οὔτε τοῖς δόγμασι διαφωνοῦσιν (56), ἀλλ' ἐν πᾶσιν εἰσιν ὑπήκοοι τῷ πεποιηκότι. Οὐκ ἂν γὰρ ἔμειναν ἐν τῇ ἰδίᾳ δόξῃ, εἰ μὴ, ἅπερ ἤθελεν ὁ Πατὴρ, ταῦτα καὶ αὐτοὶ ἠβούλοντο. Ὁ γοῦν μὴ μείνας (57), ἀλλὰ παραφρονήσας ἤκουσε· Πῶς ἐξέπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὁ Ἑωσφόρος, ὁ πρωὶ ἀνατέλλων; πῶς οὖν, τούτων οὕτως ὄντων, μόνος οὗτος Υἱὸς (58) μονογενὴς καὶ Λόγος καὶ Σοφία ἐστίν; ἢ πῶς, τοσούτων ὄντων ὁμοίων τῷ Πατρὶ, μόνος οὗτος εἰκών ἐστι; Καὶ γὰρ καὶ ἓν ἀνθρώποις εὑρεθήσονται πολλοὶ ὅμοιοι τῷ Πατρὶ, πλεῖστοι μὲν μάρτυρες (59) γενόμενοι, καὶ πρὸ αὐτῶν οἱ ἀπόστολοι καὶ προφῆται, καὶ πάλιν πρὸ τούτων οἱ πατριάρχαι· πολλοί τε καὶ νῦν ἐφύλαξαν (60) τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐντολὴν, γενόμενοι οἰκτίρμονες, ὡς ὁ Πατὴρ ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τηρήσαντες τὸ, Γίνεσθε οὖν μιμηταὶ τοῦ Θεοῦ, ὡς τέκνα (61) ἀγαπητά· καὶ περιπατεῖτε ἐν ἀγάπῃ, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς. Μιμηταὶ δὲ γεγόνασι καὶ τοῦ Παύλου πολλοὶ, ὡς κἀκεῖνος τοῦ Χριστοῦ· καὶ ὅμως οὐδεὶς τούτων οὔτε Λόγος (62), οὔτε Σοφία, οὔτε μονογενὴς Υἱός,

10. Verum ista illi propriis commentis conantur dissolvere. Aiunt itaque Filium et Patrem non ita unum et quid simil esse, ut Ecclesia prædicat, sed ut ipsi docent. Quia enim, inquiunt, quæ vult Pater, eadem etiam vult Filius, ejusque cogitationibus et judiciis non adversatur, sed in omnibus plane cum illo consensit, eaque sermonibus suis docet quæ Patris dogmatis et doctrinæ sunt admodum consentientia : idcirco ipse et Pater unum sunt. Hæc illa sunt quæ nonnulli eorum non tantum dicere, sed etiam scribere ausi sunt, quibus quid, quæso absurdius et ineptius dici queat? Namque si propterea Pater et Filius unum **443** sunt, hocque modo Patris simile est Verbum, sequitur profecto ut etiam angeli, aliique nobis superiores spiritus, Principatus Potestates, Throni, Dominationes, res item aspectabiles, sal, lunaque et stellæ sint filii uti Filius, ac de iisdem dicatur illos et Patrem unum esse, singulosque Dei esse verbum. quæ enim vult Deus eadem et illi volunt, nec ab ejus sententia et judicio dissentiunt, sed in omnibus Creatori obediunt. Siquidem in propria gloria non permanssissent, nisi quæ Pater voluit, illi quoque voluissent. Hinc ille qui non permansit, sed mente depravatus est, hæc audivit : *Quomodo cecidit e cælo Lucifer, ille qui mane oriebatur* [67]? Cum igitur tales sint, quare solus iste, Filius unigenitus, Verbum et Sapientia est? Vel cur si tot sunt Patris similes, solus iste imago est? Namque inter ipsos etiam homines multi reperientur qui Patris sint similes, plurimi scilicet martyres et, ante martyres, apostoli et prophetæ, atque ante istos patriarchæ. Quinetiam complures quoque hobie Salvatoris mandatum servant, fluntque misericordes ut Pater cœlestis [68], atque hisce monitis obsequuntur, *Estote itaque imitatores Dei sicut Filii dilecti : et ambulate in dilectione, sicut et Christus dilexit nos* [69] multi etiam Pauli imitatores effecti sunt ut et ille Christi. Atqui nemo tamen illorum vel Verbum aut Sapientia, vel unigenitus Filius, vel imago est, nec ausus est dicere, *Ego et Pater unum sumus* [70], vel, *Ego in Patre et Pater in me est* [71] : sed hominum quidem nomine dictum est, *Quis similis tui in diis, Do-*

[67] Isa. xiv. 12. [68] Luc. vi, 36. [69] Ephes. v, 1, 2. [70] Joan. x, 30. [71] Joan. xiv, 10.

(50) Reg. 1 et Seguer., ἀλλὰ καὶ πρός. Alii et editi, ἀλλὰ πρός.

(51) Reg. 1 et 2, Seguer. Basil. et Felokm. 5, ὡς ἡ Ἐκκλησία. Alii et editi, ὡς Ἐκλλησία.

(52) Goblerian. et Felckm. 1, συνηρτισμένων.

(53) Sic Reg. 1, et Seguerian. At editi, ἓν εἰσιν ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱος, καὶ οὕτως ὁμοιός ἐστιν ὁ Υἱός τῷ Πατρί.

(54) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1. Cæteri vero et editi, ὡς καὶ τὸν Υἱόν. Mox Reg. 1. Seguer Gobler. et Felc. 1, ὅτι αὐτοί. Reg. 2, ὅτι καὶ αὐτός. Alii et editi, ὅτι καὶ αὐτοί.

(55) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, τοῦ Θεοῦ. Alii et editi, τοῦ Πατρός.

56) Gobler. Felc. 1, et Reg. 2, διαφέρουσιν. Felc. 5, διαφθονοῦσιν. Alii et editio Commel., διαφώνοῦσιν. Paulo post uterque Reg. Seguer. Anglic. et Felc. 5, ἔμειναν. Editio Commel., ἔμεινεν, male.

(57) Sic Reg. 1, et Seguer. At alii et editi, ἐβούλοντο. Οὐκοῦν μὴ μείνας.

(58) Sic Reg. 1, et Seguer. At alii et editi, οὗτος ὁ Υἱός. Ibid. Reg. uterque, Basil. Gobler. Felc. 1 et 5, Μονογενὴς καὶ Λόγος. Alii et editio Commel., μόνον γέννημα καὶ Λόγος.

(59) Sic Reg. 1, et Seguer. At Felc. 2, et editio Commel., ὅμοιοι τῷ Πατρὶ, ἄριστοι μὲν μάρτυρες. Alii, ὅμοιοι τῷ Πατρὶ, πλεῖστοι μὲν μάρτυρες. Mox Reg. 1. et Seguer., οἱ ἀπόστολοι καὶ προφῆται. Reg. 2, Felc. 5, Basil., οἱ προφῆται καὶ ἀπόστολοι. Editi, οἱ προφῆται καὶ οἱ ἀπόστολοι.

(60) Sic uterque Reg. Basil. Gobler. et Felc. 1. At alii et editio Commel., πολλοί τε καὶ ἄλλοι ἐφύλαξαν.

(61) Sic Reg. 1 et 2, Seguer. Basil. Gobler. et Felc. 1, ut et Scriptura. Alii vero et editio Comm., μιμηταί μου ὡς τέκνα. Mox uterque Reg. Seguer. Basil. Anglic. et Scriptura, ἠγάπησεν ὑμᾶς. Alii et editi, ἠγάπησεν ὑμᾶς.

(62) Sic mss. At editio Commel. omittit οὔτε Λόγος. Paulo post Gobler. et Felc. 1, ἐπετόλμησεν.

mine[72]; et, *Quis similis erit Domino in filiis Dei* [73]? ille autem solus vera et naturalis imago Patris esse dicitur. Nam tametsi ad imaginem quoque Dei facti fuimus, Deique imago et gloria appellamur [74] at non nostri causa hujusmodi nomen sumus consecuti,sed propter inhabitantem in nobis imaginem veramque Dei gloriam, quæ ejus Verbum est, quod propter nos caro postea est factum.

A οὔτε εἰκών ἐστιν, οὔτε τις τούτων ἀπετόλμησεν εἰπεῖν· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν, ἦ, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. Ἀλλὰ περὶ μὲν πάντων (63) εἴρηται. Τίς ὅμοιός σοι ἐν θεοῖς, Κύριε; καὶ, Τίς ὁμοιωθήσεται τῷ Κυρίῳ ἐν υἱοῖς Θεοῦ; περὶ δὲ αὐτοῦ, ὅτι μόνος εἰκὼν ἀληθινὴ καὶ φύσει τοῦ Πατρός ἐστιν. Εἰ γὰρ καὶ κατ' εἰκόνα γεγόναμεν. καὶ εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ἐχρηματίσαμεν, ἀλλ' οὐ δι' ἑαυτοὺς πάλιν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐνοικήσασαν ἐν ἡμῖν (64) εἰκόνα καὶ ἀληθῆ δόξαν τοῦ Θεοῦ, ἥτις ἐστὶν ὁ Λόγος αὐτοῦ, ὁ δι' ἡμᾶς ὕστερον γενόμενος, σὰρξ, ταύτην αἷς κλήσεως ἔχομεν τὴν χάριν.

11. Cum igitur ex his dilucidum sit adeo ineptam et absurdam esse illorum sententiam, certe similitudo illa et unitas ad Filii naturam est necessario referenda. Nisi enim ita intelligatur,nihil ille supra res factas habiturus est, uti diximus, neque Patris futurus est similis, sed Patris dogmatum duntaxat: imo ab ipso Patre differet, quandoquidem Pater est Pater, dogmata autem et doctrina, B Patris sunt. Si igitur Filius secundum dogmata et doctrinam Patri est similis; profecto ex illorum sententia Pater solo nomine Pater futurus est, nec Filius simillima ejus imago erit: imo nullam plane proprietatem,nullam Patris similitudinem 444 habere videbitur. Quæ enim similitudo vel quæ proprietas Patris in illo esse potest, qui diversus est a Patre? Namque Paulus ipse qui doctrinæ Salvatoris consimilia docebat, similis eidem natura non fuit. Errant igitur qui ita sentiunt: vereque unum sunt Filius Pater, quemadmodum supra dictum est: atque ita Filius, Patris est similis et ex ipso Patre genitus, qualem videlicet intelligimus et cernimus filium se habere erga patrem et splendorem erga solem.Quia enim hoc modo se habet Filius,idcirco cum agit Filius, Pater similiter agit, et cum Filius C ad sanctos accedit, Pater quoque ad illos in Filio accedit; ut ipse hisce pollicitus est verbis, *Ego et Pater veniemus et mansionem apud eum faciemus* [75]. Siquidem Pater in imagine cernitur et in luce splendor exsistit. Hinc, ut paulo ante diximus, cum Pater dat gratiam et pacem, eamdem pariter dat Filius

11. Ἀπρεποῦς δὴ οὖν καὶ ἀλόγου καὶ τῆς τοιαύτης φρονήσεως ἐκείνων φαινομένης, ἀνάγκη τὴν ὁμοίωσιν καὶ τὴν ἑνότητα ἐπ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ φέρειν· εἰ γὰρ μὴ οὕτω τις λάβοι (65) οὔτε πλέον τι τῶν γενητῶν ἔχων φανήσεται, ὥσπερ εἴρηται, οὔτε τοῦ Πατρὸς ὅμοιος ἔσται, ἀλλὰ τῶν τοῦ Πατρὸς ὅμοιος ἔσται δογμάτων· καὶ τοῦ Πατρὸς διαφέρει ὅτι ὁ μὲν (66) Πατὴρ πατήρ ἐστι, τὰ δὲ δόγματα καὶ ἡ διδασκαλία τοῦ Πατρός ἐστιν. Εἰ τοίνυν κατὰ τὰ δόγματα καὶ τὴν διδασκαλίαν ὅμοιός ἐστιν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ (67), ὁ μὲν Πατὴρ κατ' αὐτοὺς ὀνόματι μόνον Πατὴρ ἔσται, ὁ δὲ Υἱὸς οὐκ ἀπαράλλακτος εἰκών, μᾶλλον οὐδὲ ὅλως ἰδιότητα ἢ ὁμοίωσίν τινα τοῦ Πατρὸς ἔχων φανήσεται. Ποία γὰρ ὁμοίωσις καὶ ἰδιότης τῷ παρεξηλλαγμένῳ παρὰ τὸν Πατέρα (68); Καὶ γὰρ καὶ ὁ Παῦλος ὅμοια τῷ Σωτῆρι διδάσκων, οὐκ ἦν κατ' οὐσίαν ὅμοιος αὐτῷ. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν, τοιαῦτα φρονοῦντες, ψεύδονται· ὁδέ γε Υἱὸς (69) καὶ ὁ Πατὴρ οὕτως εἰσὶν ἕν, καθάπερ εἴρηται· καὶ οὕτως ἐστὶν ὁ Υἱὸς ὅμοιος καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἔστιν ἰδεῖν καὶ νοεῖν υἱὸν πρὸς πατέρα, καὶ ὡς ἔστιν ἰδεῖν τὸ ἀπαύγασμα (70) πρὸς τὸν ἥλιον. Διὰ γὰρ τὸ οὕτως εἶναι (71) τὸν Υἱὸν, ἐργαζομένου τοῦ Υἱοῦ, ὁ Πατήρ ἐστιν ὁ ἐργαζόμενος, καὶ ἐρχομένου τοῦ Υἱοῦ πρὸς τοὺς ἁγίους, ὁ Πατὴρ ἐστιν ὁ ἐρχόμενος ἐν τῷ Υἱῷ, ὡς αὐτὸς ἐπηγγείλατο λέγων· Ἐλευσόμεθα ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν (72). Ἐν γὰρ τῇ εἰκόνι θεωρεῖται ὁ Πατὴρ, καὶ ἐν τῷ ἀπαυγάσματί ἐστι τὸ φῶς. Διὰ τοῦτο, καθάπερ μικρῷ πρόσθεν εἴπομεν, καὶ διδόντος (73) Πατρὸς χάριν

[72] Psal. LXXXV, 8. [73] Psal. LXXXVIII, 7. [74] I. Cor. XI, 7. [75] Joan. XIV, 23.

(63) Reg. 1, et Seguer., παρὰ μὲν πάντων. Alii et editi, περὶ μὲν πάντων. Mox Reg. 1 et Seguer., Καὶ τίς ὁμοιωθήσεται τῷ Κυρίῳ ἐν υἱοῖς; Cæteri et editi, Ἢ τίς ὁμοιωθήσετα σοι ἐν υἱοῖς;

(64) Reg. 1, et Seguer. ἀλλὰ διὰ τὴν ἐνοικήσασαν ἐν ἡμῖν Reg. 2, item, ἐν ἡμῖν. Alii et editi, διὰ δὲ τὴν ἐνοικήσασαν ἡμῖν. Mox Reg. 1, et Seguer. Λόγος αὐτοῦ. Alii et editi, Λογος τοῦ Θεοῦ. Ibid. mss., δι' ἡμᾶς. Editio Commel., δι' ἡμῶν.

(65) Sic Reg. 1, et Seguer. At cæteri et editi, οὕτω τις λέγοι. Ibidem Felc. 1, πλέον τι τῶν γεννητῶν.

(65) Reg. 1, et Seguer. ἀλλὰ τῶν τοῦ Πατρός. Διαφέρει δέ τι, ὅτι ὁ μέν, etc. Sic item Gobler. et Felc. 1, sed omittunt τι post δέ. Felc. 2 omittit ibidem, ἀλλὰ τῶν τοῦ Πατρὸς ὅμοιος ἔσται.

(67) Sic Reg. 1, et Seguer. At alii et editi, τοῦ Πατρός. Mox Regius primus et Seguer., ὀνόματι μόνον Πατὴρ ἔσται. Gobler. et Felc. 1, ὀνόματι μόνον Πατήρ ἐστι. Alii et editio Commel., ὀνόματι Πατήρ ἐστι. Ibidem Reg. 1, et Seguer., ἀπαραλλάκτως εἰκών, μᾶλλον δὲ ὅλως οὐδὲ ἰδιότητα.

(68) Sic Regius primus et Seguerian. Editi vero, παρὰ τοῦ Πατρός. Felc. 2, et editio Commel. mendose habent παρεξαλλαγμένῳ. Ibid. Reg. 1, et Seguer., Καὶ γὰρ καὶ ὁ Παῦλος. Alii et editi, Καὶ γαρ ὁ Παῦλος.

(69) Sic Reg. 1, et Seguer. At alii et editi, ὁ δὲ Υἱός.

(70) Sic uterque Regius et Seguer, Gobler. Felc. 1 et 5. Cæteri autem et editi, καὶ ἀπαύγασμα.

(71) Gobler. et Felc. 1, Διὰ γὰρ τοῦτο εἶναι. Mox Reg. 1, et Seguer., ἐστιν ὁ ἐργαζόμενος. Editi et alii, ἐστιν ἐργαζόμενος.

(72) Reg. 1, Seguer. et Scriptura, ποιήσομεν. Alii et editi, ποιησόμεθα.

(73) Reg. 1, et Seguer., καὶ διδόντος, et mox, αὐτὸν καὶ ὁ Υἱός Alii et editi, διδόντος, ταύτην ὁ Υἱός. Ibidem Gobler. et Felc. 1, ἐπισημαίνεται ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς γράφων.

καὶ εἰρήνην, αὐτὴν καὶ ὁ Υἱὸς δίδωσιν, ὡς ὁ Παῦλος ἐπισημαίνεται διὰ πάσης ἐπιστολῆς γράφων· Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Μία γὰρ καὶ ἡ αὐτὴ χάρις ἐστὶ παρὰ Πατρὸς ἐν Υἱῷ, ὡς ἔστιν ἓν τὸ φῶς τοῦ ἡλίου καὶ τοῦ ἀπαυγάσματος (74), καὶ τὸ φωτίζειν τοῦ ἡλίου διὰ τοῦ ἀπαυγάσματος γίνεται. Οὕτω γοῦν πάλιν ἐπευχόμενος Θεσσαλονικεῦσι καὶ λέγων· Αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἡμῶν, καὶ ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς (75) κατευθύναι τὴν ὁδὸν ἡμῶν πρὸς ὑμᾶς, τὴν ἑνότητα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐφύλαξεν· οὐ γὰρ εἶπε, κατευθύνοιεν, ὡς παρὰ δύο διδομένης, παρὰ τούτου καὶ τούτου, διπλῆς χάριτος, ἀλλὰ, κατευθύναι, ἵνα δείξῃ, ὅτι ὁ Πατὴρ δι' Υἱοῦ δίδωσι ταύτην· ἐξ ὧν κἂν ἐρυθριᾷν οἱ ἀσεβεῖς δυνάμενοι, οὐ βούλονται (76).

A uti Paulus in omnibus suis Epistolis significat, dum ita scribit: *Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo* [76]. Una enim eademque est gratia quæ a Patre in Filio datur, quemadmodum una est lux solis et splendoris, et sol nonnisi per suam lucem illuminat. Sic item Thessalonicensibus precatur: *Ipse autem Deus et Pater noster et Dominus Jesus Christus dirigat viam nostram ad vos* [77], quibus verbis Patris et Filii unitatem servavit. Nam non dixit, *dirigant*, quasi duplex gratia a duobus, nempe ab illo et illo daretur, sed, *dirigat*, ut illam a Patre per Filium dari significaret: quæ quidem impios cogerent saltem erubescere, nisi erubescere nollent.

B

12. Εἰ γὰρ μὴ ἦν ἑνότης καὶ ἴδιον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας γέννημα ὁ Λόγος, ὡς τὸ ἀπαύγασμα τοῦ φωτὸς, ἀλλὰ διειστήκει τῇ φύσει ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρός (77)· ἤρκει τὸν Πατέρα δοῦναι μόνον, οὐδενὸς τῶν γενητῶν ἐπικοινωνοῦντος πρὸς τὸν πεποιηκότα ἐν τοῖς διδομένοις· νῦν δὲ ἡ τοιαύτη (78) ὅσις δείκνυσι τὴν ἑνότητα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Οὐκ ἂν γοῦν εὔξαιτό τις λαβεῖν παρὰ τοῦ Θεοῦ (79) καὶ τῶν ἀγγέλων, ἢ παρά τινος τῶν ἄλλων κτισμάτων, οὐδ' ἂν εἴποι τις, Δῴη σοι ὁ Θεὸς καὶ ὁ ἄγγελος (80), ἀλλὰ παρὰ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ διὰ τὴν ἑνότητα καὶ τὴν ἑνοειδῆ δόσιν. Διὰ γὰρ τοῦ Υἱοῦ δίδοται τὰ διδόμενα· οὐδὲν δέ ἐστιν, ὃ μὴ δι' Υἱοῦ ἐνεργεῖ ὁ Πατήρ· οὕτω γὰρ καὶ ὁ λαβὼν ἀσφαλῆ τὴν χάριν ἔχει. Εἰ δὲ ὁ πατριάρχης Ἰακὼβ, εὐλογῶν τοὺς ἐγγόνους Ἐφαὶμ καὶ Μανασσῆ ἔλεγεν. Ὁ Θεὸς ὁ τρέφων με ἐκ νεότητός C μου ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης· ὁ ἄγγελος ὁ ῥυόμενός με (81) ἐκ πάντων τῶν κακῶν, εὐλογήσαι τὰ παιδία ταῦτα· οὐ τῶν κτισθέντων καὶ τὴν φύσιν ἀγγέλων ὄντων ἕνα συνῆπτε (83) τῷ κτίσαντι αὐτοὺς Θεῷ. οὐδὲ ἀφεὶς τὸν τρέφοντα αὐτὸν Θεὸν παρ' ἀγγέλου τὴν εὐλογίαν ᾔτει τοῖς ἐγγόνοις, ἀλλ' εἰρηκὼς, Ὁ ῥυόμενός με ἐκ πάντων τῶν κακῶν, ἔδειξε μὴ τῶν κτισθέντων τινὰ ἀγγέλων, ἀλλὰ τὸν Λόγον εἶναι τοῦ Θεοῦ, ὃν' τῷ Πατρὶ συνάπτων ηὔχετο, δι' οὗ καὶ οὓς ἐὰν θέλῃ, ῥύεται ὁ Θεός. Τοῦτον γὰρ καὶ μεγάλης βουλῆς Ἄγγελον τοῦ Πατρὸς εἰδὼς καλούμενον, οὐκ

12. Namque si non esset unitas, nec Verbum naturæ Patris proprius esset fetus, ut lucis splendor, sed Filius a Patre natura differret, satis certe esset si solus Pater daret, cum nullam rem creatam in dandis gratiis sociam habeat Creator. Quapropter hic dandi modus signum est unitatis Patris et Filii. (80) Nemo igitur quid a Deo et ab angelis aut aliqua alia re creata precatus fuerit, nemoque cuiquam dixerit, Det tibi Deus et angelus: sed quæ precamur, a Patre et Filio precamur, ob eorum unitatem unicamque donationem. Quæ enim dantur, per Filium dantur, nihilque omnino est quod non per Filium efficiat Pater: hincque certa et secura est gratia quam accipimus. Quod si patriarcha Jacob suis nepotibus Ephraim et Manasse benedicens dixit, *Deus qui pascit me a juventute mea usque in præsentem diem: Angelus qui eruit me de cunctis malis, benedicat pueris istis* [78]: nequaquam ex hisce verbis aliquem ex creatis et qui natura sunt angeli, cum Deo, a quo creati sunt, conjunxisse existimandus est, neque Deo altore suo dimisso benedictionem pro nepotibus ab angelo poposcisse, sed his dictis, *Qui eruit me de cunctis malis*, ostendit non aliquem ex creatis angelis, sed Dei esse Verbum, quod cum Patre in oratione consociavit, quia per ipsum **445** Deus quos voluerit liberat. Nam cum nescitus non

[76] Rom. I, 7; I Cor. I, 3; Ephes. I, 2, etc. [77] I Thess. III, 11. [78] Genes. XLVIII, 15, 16.

(74) Sic Reg. 1, Seguer. Angl. Gobler. et Felc. 1. At editi, Ἓν τοι φῶς τοῦ ἡλίου καὶ τοῦ ἀπαυγάσματος γίνεται οὕτω. Ibidem Auglic., Οὕτω δὲ πάλιν.

(75) Reg. 1, et Seguer., ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἡμῶν καὶ ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστός. Alii et editi, ὁ Θεὸς ἡμῶν καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός.

(76) Sic Reg. 1. Seguer. Gobler et Felc. 1; sed duo ultimi pro κἂν, habent καί. Anglic., καὶ ἐρυθριᾷν οἱ κατὰ Σαβέλλιον καὶ Ἄρειον ἀσεβεῖς ὀφείλουσι, καὶ δυνάμενοι οὐ βούλονται. Sic item alii et editi, sed omissis his verbis, κατὰ Σαβέλλιον καὶ Ἄρειον. Ibidem Reg. 1, et Seguer, Εἰ γὰρ μὴ ἦν. Editi, Εἰ γὰρ καὶ μὴ ἦν.

(77) Reg. 1, Seguer., ἀπὸ τοῦ Πατρός. In aliis et editis deest ἀπό.

D (78) Reg. 1, et Seguer., ἡ αὐτή. Editi et alii, ἡ τοιαύτη.

(79) Reg. 1, et Seguer., τοῦ Θεοῦ. Editi, et alii, τοῦ Πατρός.

(80) Nemo hæc S. Athanasii verba putet officere sanctorum invocationi. Namque cum angelos aut sanctos invocamus, non ab illis, sed a Deo bonorum omnium auctore quæ petimus, ipsis intercedentibus, obtenturos speramus.

(81) Uterque Regius et Seguer., καὶ ὁ ἄγγελος. Cæteri et editi, καὶ ἄγγελος. Mox Regius 1, et Seguer., καὶ ἑνοειδῆ. Editi et alii, καὶ τὴν ἑνοειδῆ.

(82) Reg, 1, Seg. et Græcus Scripturæ textus, ὁ ῥυόμενός με. Editi et alii, ὁ ῥυσαμενός με.

(83) Sic uterque Regius et Seguer. At alii et editi, συνῆπται, mendose.

esset illum magni consilii Angelum Patris vocari [79], non alium præter ipsum esse significavit, qui et benediceret et de malis erueret. Nec enim arbitrandum est eum voluisse, ut sibi quidem Deus, nepotibus vero angelus benediceret: sed quem ipse ita rogabat, *Non te dimittam, nisi mihi benedixeris* [80] (is porro Deus erat, ut idem testatur, *Vidi Deum facie ad faciem*), eumdem precabatur ut filiis Joseph benediceret. Proprium quidem angeli est Deo imperanti ministrare: hincque multoties scribitur prævisse ut Amorrhæum expelleret, missusque fuisse ut populum in itinere tueretur [82]. Verum nec ista ejus sunt opera, sed Dei imperantis et mittentis, cujus est liberare quos voluerit: qua de causa non alius quam ipse Dominus Deus illi apparuit et ait: *Ecce, ego tecum ero, ad te custodiendum quocunque ieris* [83]. Nec item alius quam ipse Deus apparuit Laban, ejusque cohibuit insidias, cui et jussit ut ne verbis asperis cum Jacob ageret. Ipse autem Jacob non alium sane quam Deum his verbis invocabat, *Erue me de manu fratris mei Esau, quia eum timeo* [84]. Hæc etiam ad uxores dixit: *Deus non permisit Laban ut mihi noceret* [85].

13. Non alium quoque præter Deum precabatur David ut se liberaret: *Ad te, Domine, cum affligerer, clamavi, et exaudisti me. Domine, libera animam meam a labiis iniquis et a lingua dolosa* [86]. Eidem rursus gratias agens, hæc psalmi decimi septimi verba cecinit, die qua Dominus eum de manu omnium inimicorum eruit: *Diligam te, Domine, fortitudo mea, Dominus firmamentum meum et refugium meum et liberator meus* [87]. Paulus etiam multas passus vexationes non alii quam Deo gratias hoc modo agebat, *Ex omnibus eripuit me Dominus, et ereptus est, in quem speravimus.* Nec item alius quam Deus Abrahæ atque Isaac benedixit. Ipse autem Isaac Deum his verbis pro Jacob orabat, *Deus autem meus benedicat tibi, et crescere te faciat atque multiplicet, ut sis in turbas populorum, et det tibi benedictionem Abrahæ patris mei* [89]. Si porro nullius

[79] Isa. IX, 6, *sec.* LXX. [80] Genes. XXXII, 26. [81] Ibid. 30. [82] Numer. XXI, 24; Deuter. II, 26; Amos II, 9. [83] Gen. XXVIII, 15. [84] Gen. XXXII, 11. [85] Gen. XXXI, 44. [86] Psal. CIX, 1, 2. [87] Psal. XVII, 23. [88] II Cor. I, 10. [89] Gen. XXVIII, 3, 4.

A ἄλλον ἢ αὐτὸν (84) εἶναι τὸν εὐλογοῦντα, καὶ ῥυόμενον ἐκ τῶν κακῶν ἔλεγεν. Οὐ γὰρ αὐτὸς μὲν παρὰ Θεοῦ ἠξίου εὐλογεῖσθαι, τοὺς δὲ ἐκγόνους ἤθελε παρ' ἀγγέλου· ἀλλ' ὃν αὐτὸς παρεκάλει λέγων, Οὐ μή σε ἀποστείλω, ἐὰν μή με εὐλογήσῃς (Θεὸς δὲ ἦν οὗτος, ὡς αὐτός φησιν Εἶδον Θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον), τοῦτον εὐλογῆσαι καὶ τοὺς υἱοὺς τοῦ Ἰωσὴφ (85) ηὔχετο. Ἀγγέλου μὲν οὖν ἴδιον τὸ διακονεῖν τῇ τοῦ Θεοῦ προστάξει· πολλάκις δὲ καὶ προπορεύεται ἐκβάλλειν (86) τὸν Ἀμορῥαῖον, καὶ πέμπεται φυλάξαι τὸν λαὸν ἐν τῇ ὁδῷ· ἀλλὰ καὶ ταῦτα οὐκ ἔστιν αὐτοῦ, τοῦ δὲ προστάξαντος καὶ ἀποστείλαντος αὐτὸν Θεοῦ, οὗ καὶ τὸ ῥύεσθαι ἔστιν, οὓς ἂν αὐτὸς θελήσῃ ῥύεσθαι (87)· διὰ τοῦτο οὐκ ἄλλος ἢ αὐτὸς Κύριος ὁ Θεὸς ὁ ὀφθεὶς εἶπεν αὐτῷ· Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ B μετὰ σοῦ, διαφυλάσσων σε ἐν τῇ ὁδῷ πάσῃ, οὗ ἂν πορευθῇς· καὶ οὐκ ἄλλος, ἀλλὰ πάλιν ὁ Θεὸς ὁ ὀφθεὶς ἐπέσχε τοῦ Λάβαν τὴν ἐπιβουλήν, κελεύσας αὐτῷ μὴ λαλῆσαι πονηρὰ τῷ Ἰακώβ· καὶ αὐτὸς δὲ οὐκ ἄλλον ἢ τὸν Θεὸν παρεκάλει λέγων· Ἐξελοῦ με (88) ἐκ χειρὸς τοῦ ἀδελφοῦ μου Ἡσαῦ, ὅτι φοβοῦμαι αὐτόν· καὶ γὰρ καὶ ταῖς γυναιξὶν ὁμιλῶν ἔλεγεν, ὅτι (89) Οὐκ ἔδωκεν ὁ Θεὸς τῷ Λάβαν κακοποιῆσαί με.

13. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Δαβὶδ οὐκ ἄλλον ἢ αὐτὸν τὸν Θεὸν παρεκάλει περὶ τοῦ ῥυσθῆναι. Πρὸς σὲ, Κύριε, ἐν τῷ θλίβεσθαί με, ἐκέκραξα, καὶ ἐπήκουσάς μου· Κύριε, ῥῦσαι τὴν ψυχήν μου ἀπὸ χειλέων ἀδίκων, καὶ ἀπὸ γλώσσης δολίας· τούτῳ καὶ τὴν χάριν ἀνατιθεὶς ἐλάλησε (90) καὶ τοὺς λόγους τῆς ᾠδῆς ἐν τῷ ἑπτακαιδεκάτῳ ψαλμῷ, ἐν ᾗ ἡμέρᾳ C ἐῤῥύσατο αὐτὸν ὁ Κύριος ἐκ χειρὸς πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, καὶ ἐκ χειρὸς Σαοὺλ, καὶ εἶπεν· Ἀγαπήσω σε, Κύριε, ἡ ἰσχύς μου, Κύριος στερέωμά μου καὶ καταφυγή μου, καὶ (91) ῥύστης μου. Ὁ δὲ Παῦλος, πολλοὺς διωγμοὺς ὑπομείνας, οὐκ ἄλλῳ ἢ τῷ Θεῷ ηὐχαρίστει λέγων· Ἐκ πάντων (92) με ἐῤῥύσατο ὁ Κύριος, καὶ ῥύσεται, εἰς ὃν ἠλπίκαμεν· καὶ οὐκ ἄλλος δὲ ἢ ὁ Θεὸς ηὐλόγησε τὸν Ἀβραὰμ καὶ τὸν Ἰσαάκ· καὶ ὁ Ἰσαὰκ δὲ ἐπευχόμενος τῷ Ἰακὼβ (93) ἔλεγεν. Ὁ Θεός μου εὐλογήσαι σε,

(84) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi, ἄλλον ἀλλ' ἢ αὐτόν. Paulo post Reg. 1, et Seguer., παρὰ Θεοῦ ἠξίου εὐλογεῖσθαι, τοὺς δὲ ἐκγόνους. Cæteri et editi, ἠξίου παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐλογεῖσθαι, τοὺς δὲ ἐγγόνους.

(85) Regius 1, et Seguer., τοῦ Ἰωσήφ. Editi τοῦ omittunt. Ibid. uterque Regius, Seguer. Gobler. et Felc. 1 et 5, Ἀγγέλου μὲν οὖν. In aliis et editis οὖν deest. Reg. 1, et Seguer. ibid., τὸ διακονεῖν. Ab aliis τό abest.

(86) Reg. 1, et Seguer., ἐκβάλλειν. Alii et editi, ἐκβαλεῖν.

(87) Reg. 1, et Seguer., οὓς ἂν αὐτὸς θελήσῃ ῥύεσθαι. Gobler. item et Felc. 1, ῥύεσθαι. Editi et alii, οὓς ἂν θέλῃ ῥύσασθαι. Mox ut et infra Reg. 1, et Seguerian., ὁ Θεὸς ὁ ὀφθείς. Editi et alii, ὁ Θεὸς ὁ ὀφθείς.

(88) Sic mss. At editio Commel., ἐξελοῦ μου, mendose.

(89) Ὅτι deest in Reg. 1, et Seguerian. D

(90) Gobler. et Felc. 1, δολίας. καὶ πάλιν· Ἀγαπήσω σε, etc., omissis intermediis. Ibid. Regius 1, et Seguer., ἐλάλησε καὶ τοὺς λόγους τῆς ᾠδῆς ἐν τῷ ἑπτακαιδεκάτῳ ψαλμῷ ἐν ᾗ ἡμέρᾳ ἐῤῥύσατο αὐτὸν Κύριος. Cæteri autem, ἐλάλησε τοὺς λόγους τῆς ᾠδῆς ἐν τῷ ἑπτακαιδεκάτῳ ψαλμῷ ἐν ἡμέρα ᾗ ἐῤῥύσατο αὐτὸν ὁ Κύριος.

(91) Sic mss. At editio Commel. καὶ omittit.

(92) Reg. 1, et Seguer., λέγων· ἐκ πάντων. Alii et editi, λέγων· ἀλλ' ἐκ πάντων. Mox Reg. 1, et Seguer., ἠλπίκαμεν· καὶ οὐκ ἄλλος ἢ ὁ Θεός. Editi et alii, ἠλπισα· καὶ οὐκ ἄλλος δὲ ἢ Θεός.

(93) Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1, omittunt καὶ τὸν Ἰακώβ, quæ alii et editi habent ante καὶ ὁ Ἰσαὰκ δέ, etc. Mox Regius primus et Seguer., ut et Scripturæ Græcus textus, Ὁ δὲ Θεός.

καὶ αὐξήσαι σε καὶ πληθυνεῖ σε, καὶ ἔσῃ εἰς συναγωγὰς ἐθνῶν, καὶ δῴη σοι τὴν εὐλογίαν Ἀβραὰμ τοῦ πατρός μου. Εἰ δὲ οὐκ ἄλλου τινός ἐστι τὸ εὐλογεῖν καὶ τὸ ῥύεσθαι (94), ἢ τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐκ ἄλλος τις ἦν ὁ ῥυόμενος τὸν Ἰακὼβ ἢ αὐτὸς ὁ Κύριος, τὸν δὲ ῥυόμενον αὐτὸν ὁ πατριάρχης ἐπεκαλεῖτο ἐπὶ τοὺς ἐκγόνους (95)· δῆλόν ἐστιν, ὡς οὐκ ἄλλον ἐν τῇ εὐχῇ συνῆπτε τῷ Θεῷ ἢ τὸν τούτου Λόγον, ὃν διὰ τοῦτο καὶ ἄγγελον ἐκάλεσεν, ὅτι μόνος οὗτός ἐστιν ὁ ἀποκαλύπτων τὸν Πατέρα· Ὅπερ καὶ ὁ Ἀπόστολος ἐποίει λέγων· Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ· οὕτω γὰρ καὶ ἀσφαλὴς (96) ἦν ἡ εὐλογία διὰ τὸ ἀδιαίρετον τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ ὅτι μία καὶ ἡ αὐτή ἐστιν ἡ διδομένη χάρις. Κἂν γὰρ ὁ Πατὴρ δῴη, διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐστι τὸ διδόμενον (97)· κἂν ὁ Υἱὸς λέγηται χαρίζεσθαι, ὁ Πατήρ ἐστιν ὁ διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ ἐν τῷ Υἱῷ παρέχων· Εὐχαριστῶ γὰρ, φησὶν ὁ Ἀπόστολος γράφων Κορινθίοις, τῷ Θεῷ μου πάντοτε περὶ ὑμῶν ἐπὶ τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ (98) τῇ δοθείσῃ ὑμῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ φωτὸς καὶ ἀπαυγάσματος ἄν τις ἴδοι· καὶ γὰρ ὅπερ φωτίζει τὸ φῶς, τοῦτο τὸ ἀπαύγασμα καταυγάζει· ὅπερ δὲ καταυγάζει τὸ ἀπαύγασμα, ἐκ τοῦ φωτός ἐστιν ὁ φωτισμός. Οὕτω καὶ βλεπομένου τοῦ Υἱοῦ, βλέπεται ὁ Πατήρ· τοῦ γὰρ Πατρός ἐστι τὸ ἀπαύγασμα· καὶ οὕτως ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἕν εἰσι.

A alius quam Dei est benedicere et liberare, si nullus præter ipsum Dominum, Jacob liberavit, quem liberatorem ipse patriarcha pro nepotibus invocabat: perspicuum inde est eum nullum alium cum Deo in sua oratione conjunxisse præter Verbum quod idcirco Angelum appellavit, quod solum ipsum Patris impertiat cognitionem. Simile item est quod scribit Apostolus, *Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo* [90]. Ita enim tuta erat benedictio cum ob individuam Filii et Patris naturam, tum quia una et eadem erat data gratia. Nam licet dederit Pater, quod tamen datur, per Filium datur. similiter licet Filius dare dicatur, Pater est qui per Filium et in Filio dat. Hinc Apostolus ad Corinthios scribit, *Gratias ago Deo meo semper pro vobis pro* 446 *Dei gratia, quæ vobis in Christo Jesu est data* [91].
B Quin etiam idem istud in luce et splendore animadvertere est. Nam quod lux illuminat, idem quoque splendor illuminat, et vicissim quod splendor illuminat, hoc lux quoque illuminat. Sic Pater videtur, cum videtur Filius, quin ipse Patris est splendor, atque hoc pacto Pater et Filius unum sunt.

14. Τοῦτο δὲ ἐπὶ τῶν γενητῶν καὶ κτισμάτων (99) οὐκ ἄν τις εἴποι. Οὔτε γὰρ, ἐργαζομένου τοῦ Πατρὸς, ἐργάζεταί τις αὐτὰ τῶν ἀγγέλων, ἢ ἄλλος τις τῶν κτισμάτων· οὐδὲν γὰρ τούτων ποιητικὸν αἰτιόν ἐστιν, ἀλλὰ τῶν γινομένων εἰσίν· ἄλλως τε καὶ κεχωρισμένοι, καὶ διεστηκότες (1) τοῦ μόνου, καὶ ἄλλο τὴν φύσιν ὄντες, καὶ ἔργα τυγχάνοντες, οὔτε ἅπερ ἐργάζεται ὁ Θεὸς, δύνανται ἐργάζεσθαι, οὔτε, καθὰ προεῖπον, χαριζομένου τοῦ Θεοῦ, συγχαρίζεσθαι· οὔτε βλεπομένου ἀγγέλου, εἴποι ἄν τις ἑωρακέναι τὸν Πατέρα. Ἄγγελοι μὲν γὰρ, ὡς γέγραπται, λειτουργικὰ πνεύματά εἰσιν εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενοι (2), καὶ τὰς παρ' αὐτοῦ διὰ τοῦ Λόγου δωρεὰς διδομένας ἀπαγγέλλοντές εἰσι τοῖς λαμβάνουσι. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ἄγγελος, ὁρώμενος, ὁμολογεῖ ἀπεστάλθαι παρὰ τοῦ Δεσπότου, ὡς ἐπὶ Ζαχαρίου ὁ Γαβριὴλ, καὶ ἐπὶ τῆς Θεοτόκου Μαρίας ὁ αὐτὸς (3) ὡμολόγησε. Καὶ ὁ βλέπων δὲ ἀγγέλων ὀπτασίαν οἶδεν, ὅτι τὸν ἄγγελον εἶδε, καὶ οὐ τὸν Θεόν. Εἶδε γὰρ Ζαχαρίας ἄγγελον· εἶδε καὶ

14. Idem autem de factis et creatis rebus nequit dici. Neque enim Patre aliquid efficiente, id etiam angelus aliquis aut alia res creata efficit, cum nihil horum causa sit efficiens, sed omnes omnino sint res factæ ab eo qui solus est, separatæ et disjunctæ, quæ et aliam ab ipso naturam habent, et opera sunt,
C neque ea quæ Deus efficit, possunt efficere, neque uti supra dixi, Deo gratiam impertiente, eam cum illo impertire queunt: nec quis, si angelum videret, se Patrem vidisse recte posset dicere. Nam angeli, ut scriptum est [92], ministratores sunt spiritus ad ministrandum missi, qui dona, quæ ab ipso per Verbum dantur, his annuntiant qui ea accipiunt. Hinc ipse apparens angelus, se a Domino missum esse fatetur, uti Gabriel Zachariæ et Deiparæ Mariæ confessus est. Hinc etiam qui angelum vidit, se angelum non Deum vidisse novit. Vidit enim angelum Zacharias, vidit vero Isaias Dominum; angelum vidit Manue pater Samsonis, Deum autem Moyses intui-

[90] Rom. I, 7. [91] I. Cor. I, 4. [92] Hebr. I, 14.

μου. Editi et alii, Ὁ Θεός μου. Ibidem post αὐξήσαι σε, Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1, addunt καὶ πληθυνεῖ σε, quæ in aliis et editis desunt.

(94) Regius 1. et Seguer., ἐστιν εὐλογεῖν καὶ ῥύεσθαι.

(95) Regius primus et Seguer., ἐγκόνους. Alii autem et editi, ἐγγόνους.

(96) Gobler. et Felc. 1, γὰρ ἀσφαλής. Paulo post uterque Regius et Seguer., μία καὶ ἡ αὐτή. Alii et editi, μία καὶ αὐτή.

(97) Regius uterque, Seguer. Gobler. Felc. 1 et 5, ἐστι τὸ διδόμενον. In aliis et editis deest τό. Mox Reg. 1. et Seguer., λέγηται χαρίζεσθαι. Cæteri et editi, λέγῃ χαρίζεσθαι. Paulo post Reg. 1, et Seg., ἐν τῷ Υἱῷ. Cæteri et editi, ἐν Υἱῷ.

(98) Sic mss. præter Felc. 2, qui, ut et editio Commel., omittit τοῦ Θεοῦ.

(99) Felc. 5, γεννητῶν κτισμάτων.

(1) Seguer., διεστῶτες. Ibid. Reg. 1 et 2. Basil. Anglic. et Felc. 5, τοῦ μόνου, καὶ ἄλλο. Editi, τοῦ μόνου, ἄλλο. Mox Gobler. et Felc. 1, οὔτε ἃ ἐργάζεται. Reg. 1, οὔτε ὥσπερ ἐργάζεται. Ibid. post δύνανται ἐργάζεσθαι, addunt editi et plerique mss., ἐπεὶ καὶ αὐτοὺς ἐργάσεσθαι δόξωσιν. Seguerian. et Reg. 1, δόξουσιν. Sed hæc desunt in Reg. 1, et videntur prorsus inutilia.

(2) Regius primus et Seguer., ἀποστελλόμενοι. Alii et editi, ἀποστελλόμενα.

(3) Hæc verba, Μαρίας ὁ αὐτός, desunt in Gobler. et Felc. 1. Paulo post pro εἶδε, Regius 1, ubique habet, εἶδεν, idemque habet, οὐ τὸν Θεόν. Editi, οὐ Θεόν.

tus est, Gedeon angelum aspexit, at Abrahæ Deus ipse apparuit : atque adeo nec qui Deum videbat, is cernebat angelum : nec qui videbat angelum is se Deum videre existimabat. Multum siquidem, imo se totis a Deo creatore res factæ natura differunt. Quod si aliquando apparente angelo, is qui spectator erat Dei audit vocem, ut in rubo evenit : namque *Angelus Domini e rubo apparuit instar flammæ ignis, et vocavit Dominus Moysem de rubo dicens : Ego sum Deus patris tui, Deus Abraham, Deus Isaac et Deus Jacob* [93]. Atqui non erat angelus, Deus Abraham : sed Deus erat qui in angelo loquebatur : unde quod quidem apparebat, angelus erat, Deus autem in illo loquebatur. Ut enim in tabernaculo Moysi loquebatur in columna nubis, ita etiam Deus in angelis loquens apparet : qua quidem ratione cum Jesu filio Nave per angelum loquebatur [94]. Quæ porro loquitur Deus, manifestum est ea illum, per Verbum non vero per alium aliquem loqui. Verbum autem, quod a Patre nec separatum est, nec Patris naturæ dissimile est aut alienum, quidquid efficit, ea ipsa sunt Patris opera, ita ut idem et unum opus efficiat, et quæ dat Filius, Patris sint quoque munera. Qui item vidit Filium, novit se, cum illum vidit, non angelum, neque aliquem angelis majorem, neque prorsus rem aliquam creatam vidisse, sed Patrem. Similiter qui Verbum audit, se Patrem audire novit, non secus ac ille qui splendore illuminatus, a sole se illuminari non ignorat.

A Ἡσαΐας τὸν Κύριον· εἶδε Μανωὲ ὁ πατὴρ τοῦ Σαμψὼμ ἄγγελον· ἐθεώρησε δὲ καὶ Μωϋσῆς (4) τὸν Θεόν· εἶδε Γεδεὼν ἄγγελον· ὤφθη δὲ καὶ τῷ Ἀβραὰμ ὁ Θεὸς· καὶ οὔτε ὁ τὸν Θεὸν ὁρῶν (5), ἄγγελον ἔβλεπεν, οὔτε ὁ (6) τὸν ἄγγελον ὁρῶν ἐνόμιζε τὸν Θεὸν ὁρᾶν· πολὺ γὰρ, μᾶλλον δὲ τὸ ὅλον διέστηκε τῇ φύσει τὰ γενητὰ πρὸς τὸν κτίσαντα Θεόν. Εἰ δὲ καί ποτε (7) ὀφθέντος ἀγγέλου, ὁ ὁρῶν φωνῆς ἤκουε Θεοῦ, ὡς ἐπὶ τῆς βάτου γέγονεν· Ὤφθη γὰρ ἄγγελος Κυρίου ἐν φλογὶ πυρὸς ἐκ τῆς βάτου· καὶ ἐκάλεσε Κύριος Μωϋσῆν ἐκ τῆς βάτου λέγων· Ἐγώ εἰμι ὁ Θεὸς τοῦ πατρός σου, ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ, καὶ ὁ Θεὸς (8) Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ. Ἀλλ' οὐκ ἦν ὁ ἄγγελος, ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ, ἐν δὲ ἀγγέλῳ λαλῶν ἦν ὁ Θεός. Καὶ ὁ μὲν φαινόμενος ἦν ἄγγελος· ὁ δὲ Θεὸς ἐν αὐτῷ ἐλάλει. Ὡς γὰρ ἐν στύλῳ νεφέλης ἐλάλει τῷ Μωϋσῇ B ἐν τῇ σκηνῇ, οὕτω καὶ ἐν ἀγγέλοις (9) φαίνεται λαλῶν ὁ Θεός· οὕτω καὶ τῷ τοῦ Ναυῆ δι' ἀγγέλου ἐλάλει. Ἃ δὲ λαλεῖ ὁ Θεὸς, πρόδηλον, ὅτι διὰ τοῦ Λόγου λαλεῖ, καὶ οὐ δι' ἄλλου. Ὁ δὲ Λόγος οὐ κεχωρισμένος τοῦ Πατρὸς (10), οὐδὲ ἀνόμοιος καὶ ξένος τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς τυγχάνων, ἃ ἐργάζεται, ταῦτα τοῦ Πατρός ἐστιν ἔργα, καὶ μίαν ποιεῖ τὴν δημιουργίαν (11)· καὶ ἃ δίδωσιν ὁ Υἱὸς, ταῦτα τοῦ Πατρός ἐστιν ἡ δόσις. Καὶ ὁ ἑωρακὼς τὸν Υἱὸν, οἶδεν, ὅτι, τοῦτον ἑωρακὼς, οὐκ ἄγγελον, οὐδὲ μείζονά τινα τῶν ἀγγέλων, οὐδὲ ὅλως τινὰ τῶν (12) κτισμάτων, ἀλλ' αὐτὸν ἑώρακε τὸν Πατέρα· καὶ ὁ τοῦ Λόγου ἀκούων, οἶδεν, ὅτι τοῦ Πατρὸς ἀκούει· ὥσπερ καὶ ὁ τῷ ἀπαυγάσματι καταυγαζόμενος (13) οἶδεν, ὅτι καὶ ὑπὸ ἡλίου φωτίζεται.

447 15. Idcirco enim divina Scriptura nobis hujusmodi exempla suppeditavit, ut rem ita intelligeremus, sicuti supra docuimus. Ex quibus certe cum proditores Judæos confutare, tum gentilium calumnias facile est refellere, qui, quoniam Trinitatem colimus, multos a nobis deos agnosci aiunt et arbitrantur. Nec enim, ut etiam ex allato exemplo constat, tria principia vel tres patres inducimus, uti Marcionistæ et Manichæi : quandoquidem nec tres soles in exemplum proposuerimus, sed solem et

C 15. Οὕτω γὰρ ἡμᾶς βουλομένη νοεῖν ἡ θεία Γραφὴ, τοιαῦτα τὰ παραδείγματα δέδωκεν, ὡς καὶ ἐν τοῖς πρότερον (14) εἰρήκαμεν, ἐξ ὧν καὶ τοὺς προδότας Ἰουδαίους δυσωπεῖν δυνάμεθα, καὶ τὴν Ἑλλήνων διαλύειν κατηγορίαν, φασκόντων καὶ νομιζόντων διὰ τὴν Τριάδα λέγειν καὶ ἡμᾶς πολλοὺς θεούς. Οὐδὲ γὰρ, ὥσπερ καὶ τὸ παράδειγμα δείκνυσι, τρεῖς ἀρχὰς ἢ τρεῖς πατέρας εἰσάγομεν, ὡς οἱ περὶ Μαρκίωνα καὶ Μανιχαῖον· ἐπεὶ μηδὲ τριῶν (15) ἡλίων ὑπεθέμεθα τὴν εἰκόνα, ἀλλὰ ἥλιον καὶ ἀπαύγασμα, καὶ ἓν τὸ

[93] Exod. III, 2, 6. [94] Josue I, 2, 9.

(4) Regius 1, et Seguer., τοῦ Σαμψὼν ἄγγελον· ἐθεώρησε καὶ Μωσῆς. Felc. 1, et Gobler., Μανωὲ ἄγγελον· εἶδε δὲ καὶ Μωσῆς, iidemque mox post ὤφθη, omittunt δὲ καί.

(5) Reg. 1, et Seg., ὁρῶν. Editi et alii, θεωρῶν. D

(6) Sic uterque Regius, Basil. Gobler. et Felc. 1. At in aliis et editis ὁ deest.

(7) Regius 1, et Seguer., κτίσαντα Θεόν. Εἰ δὲ καί ποτε. Alii vero et editi, κτίσαντα αὐτὰ Θεόν. Εἰ δέ ποτε Mox Regius 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἤκουε. Editi et alii, ἤκουσε. Reg. 1, et Seguer. ibid., ὡς ἐπί. Editi, aliique, ὥσπερ ἐπί. Regius 1, hic et mox habet, τοῦ βάτου.

(8) Regius 1, et Seguer., τοῦ πατρός σου Ἀβραὰμ, καὶ ὁ Θεός. Gobler. et Felckm. 1, τοῦ πατρός σου Ἀβραὰμ, Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβ. Ἀλλ' οὐκ ἦν ἄγγελος Θεὸς αὐτῶν.

(9) Sic mss. At editio Commel., οὕτω δὲ ἐν ἀγγέλοις. Paulo post Reg. 1, et Seguer., δι' ἀγγέλου λαλεῖ.

(10) Τοῦ Πατρός abest a Gobler. et Felc. 1, qui mox iidem omittunt τῆς οὐσίας τοῦ Πατρός. In Reg. 1, autem et Seguer. deest tantum, τοῦ Πατρός.

(11) Gobler. et Felc. 1, καὶ μιᾷ τῇ δημιουργίᾳ. Ibid. Reg. 1, et Seguer., καὶ ἃ δίδωσιν ὁ Υἱὸς, του Πατρός ἐστιν ἡ δόσις. Ibidem editio Commel., καὶ ἑωρακώς. Mss. vero, καὶ ὁ ἑωρακώς.

(12) Regius primus et Seguer., ὅλως τινὰ τῶν. Alii et editi τινὰ omittunt.

(13) Sic Reg. 1, Gobler. et Felc. 1. At cæteri et editi, ὡς καὶ τῷ ἀπαυγάσματι ὁ καταυγαζόμενος. Gobler. et Felc. 1, ibidem, οἶδεν, ὅτι ὑπό.

(14) Sic Regius primus et Seguerianus. Alii et editi, τοιαῦτα παραδείγματα ἔδωκεν· ὡς καὶ ἐν τοῖς πρὸ τούτων. Regius secundus mendose, παρὰ τούτων.

(15) Anglican. et Felckm. 5, ἐπειδὴ οὐδὲ τριῶν. Paulo post Goblerian. et Felckm. 1, ἐξ ἡλίου ἀπαυγάσματι φῶς.

ἐξ ἡλίου ἐν τῷ ἀπαυγάσματι φῶς· οὕτω μίαν ἀρχὴν A splendorem, unamque lucem ex sole in splendore exsistentem. Ita unum agnoscimus principium : nec opifici Verbo diversum aliquem divinitatis modum, sed ipsam solius Dei divinitatem attribuimus, eo quod ex ipso natum sit. Verum multo æquius Ariani accusari possent multos vel etiam nullos deos admittere, quippe qui inepte contendant et Filium externum creatumque esse, et Spiritum sanctum e nihilo esse. Vel enim Verbum non esse Deum fateantur necesse est : vel si Deum esse, quia id scriptum est, inficiari non audeant, ipsumque velint naturæ Patris esse alienum : planum est multos deos propter diversam illorum naturam ab illis induci, nisi forte Deum illum nonnisi communicatione esse, uti res alias omnes, dicere non vereantur. Verum si hæc illorum est sententia, non minus impii sunt habendi, qui nempe Verbum inter res cæteras collocent ; quod absit ut nobis unquam in mentem veniat. Siquidem una est divinitatis forma quæ eadem est quoque in Verbo. Unus, inquam, est Deus Pater, in seipso exsistens, cum in omnibus est : in Filio autem apparens, cum per res omnes pervadit : itemque in Spiritu, cum in omnibus per Verbum in ipso Spiritu agit. Sic enim unum per Trinitatem Deum esse confitemur : quæ quidem nostra sententia longe melius cum pietate congruit, quam multiformis multiplexque hæreticorum divinitas, cum unam in Trinitate divinitatem propugnemus.

οἴδαμεν· τόν τε δημιουργόν Λόγον (16) φάσκομεν οὐχ ἕτερόν τινα τρόπον ἔχειν θεότητος ἢ τὴν τοῦ μόνου Θεοῦ, διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ πεφυκέναι. Μᾶλλον μὲν οὖν εἰ Ἀρειομανῖται δικαίως ἂν σχοῖεν (17) τὸ ἔγκλημα τῆς πολυθεότητος ἢ καὶ ἀθεότητος, ὅτι ἔξωθεν τὸν Υἱὸν κτίσμα, καὶ πάλιν τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ μὴ ὄντος βαττολογοῦσιν. Ἢ γὰρ (18) οὐκ εἶναι Θεὸν τὸν Λόγον φήσουσιν· ἢ λέγοντες Θεὸν μὲν διὰ τὸ γεγραμμένον, μὴ ἴδιον δὲ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, πολλοὺς ἂν εἰσάγοιεν διὰ τὸ ἑτεροειδὲς αὐτῶν· εἰ μὴ ἄρα κατὰ μετοχὴν, ὥσπερ καὶ τὰ πάντα, Θεὸν λέγεσθαι καὶ αὐτὸν λέγειν τολμήσουσιν (19)· Ἀλλὰ καὶ τοῦτο νομίζοντες ὁμοίως ἀσεβοῦσιν, ἕνα τῶν πάντων λέγοντες εἶναι τὸν Λόγον. Ἡμῶν δὲ τοῦτο μηδὲ εἰς τὸν νοῦν (20) ποτε εἰσέλθοι! Ἓν γὰρ εἶδος θεότητος, B ὅπερ ἐστὶ καὶ ἐν τῷ Λόγῳ· καὶ εἷς Θεὸς ὁ Πατὴρ, ἐφ' ἑαυτῷ ὢν (21) κατὰ τὸ ἐπὶ πάντων εἶναι· καὶ ἐν τῷ Υἱῷ δὲ φαινόμενος κατὰ τὸ διὰ πάντων διήκειν, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι δὲ κατὰ τὸ ἐν ἅπασι (22) διὰ τοῦ Λόγου ἐν αὐτῷ ἐνεργεῖν. Οὕτω γὰρ καὶ ἕνα διὰ τῆς Τριάδος ὁμολογοῦμεν εἶναι τὸν Θεὸν, καὶ πολὺ μᾶλλον εὐσεβέστερον λέγομεν (23) τῆς πολυειδοῦς καὶ πολυμερους τῶν αἱρετικῶν θεότητος, ὅτι τὴν μίαν ἐν τριάδι θεότητα φρονοῦμεν.

16. Εἰ γὰρ μὴ οὕτως ἔχει, ἀλλ' ἐξ οὐκ ὄντων ἐστὶ κτίσμα καὶ ποίημα ὁ Λόγος ἢ οὐκ ἔστι Θεὸς ἀληθινὸς, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἕνα τῶν κτισμάτων· ἢ εἰ Θεὸν αὐτὸν ὀνομάζουσιν ἐντρεπόμενοι παρὰ τῶν Γραφῶν, C ἀνάγκη λέγειν αὐτοὺς δύο θεοὺς, ἕνα μὲν κτίστην, τὸν δὲ ἕτερον κτιστόν· καὶ δύο κυρίοις λατρεύειν, ἑνὶ μὲν ἀγενήτῳ (24), τῷ δὲ ἑτέρῳ γενητῷ καὶ κτίσματι· δύο τε πίστεις ἔχειν, μίαν μὲν εἰς τὸν ἀληθινὸν Θεὸν, ἑτέραν δὲ εἰς τὸν ποιηθέντα καὶ πλασθέντα παρ' αὐτῶν (25) καὶ λεχθέντα Θεόν. Ἀνάγκη δὲ αὐτοὺς, οὕτω τυφλωθέντας, ὅτε μὲν προσκυνοῦσι τῷ ἀγενήτῳ (26), κατανωτίζεσθαι τὸν γενητὸν, ὅτε δὲ προσέρχονται τῷ κτίσματι ἀποστρέφεσθαι τὸν κτίστην. Οὐ γὰρ ἔστιν ἰδεῖν τοῦτον ἐν ἐκείνῳ, διὰ τὸ ξένας καὶ διαφόρους αὐτῶν (27) εἶναι τάς τε φύσεις καὶ τὰς ἐνεργείας. Οὕτω δὲ φρονοῦντες, πάντως καὶ πλείονας

16. Namque si non ita se res habet, sed Verbum e nihilo factum et creatum est : vel ergo non est Deus verus, cum sit una e rebus creatis ; vel si Scripturis refragari non audentes, Deum illum appellant, igitur necesse est ut duos deos admittant, unum creatorem, creatum alium, ac duobus proinde dominis serviant, uni non facto, alii facto et creato, hocque pacto duas habeant fides, unam in verum Deum, aliam in factum ab ipsisque fictum et dictum Deum. Necesse est autem eos adeo obcæcatos a facto recedere, cum nonfactum adorant, et vicissim se a creatore avertere, cum ad creatum accedunt. Nec enim hic in illo videri potest, quippe cum alienæ et diversæ sint amborum cum naturæ tum effectus. Si igitur hæc illorum est sententia, complures profecto deos agnoscunt : hunc enim de-

(16) Regius 1 et Seguer., δημιουργὸν Λόγον. In aliis et editis deest Λόγον.

(17) Regius primus et Seguerianus σχοεῖν. Cæteri et editi, ἔχοιεν. Mox Reg. 1 et Seguer., ἢ καὶ ἀθεότητος. Cæteri et editi ἢ omittunt, et præterea Anglican. καὶ ἀθεότητος.

(18 Regius primus et Seguerianus, Ἢ γάρ. Editi et alii, Εἰ γάρ.

(19) Regius primus omittit λέγειν. Mox idem et Seguer. Goblerian. et Felckm. 1, ὁμοίως ἀσεβοῦσιν. Alii et editi, μειζόνως ἀσεβοῦσιν. Ibidem Regius primus, pro ἕνα τῶν πάντων, habet ἐκ τῶν πάντων.

(20) Sic Reg. 1 et 2, Seguer. Gobler. et Felck. 1, At alii et editi, μὴ εἰς τὸν νοῦν. Ibidem Reg. 1, et Seguer. ἔλθοι. Cæteri et editi, εἰσέλθοι.

(21) Regius primus et Seguerianus ἐφ' ἑαυτὸν ὤν. Cæteri et editi, ἐφ' ἑαυτῷ ὢν.

(22) Regius primus et Seguerianus addunt, ἐν D ἅπασιν, quod in aliis et editis deest. Mox Reg. 1, Seguer. Goblerian. et Felckm. 1, Οὕτω γὰρ καὶ ἕνα. Editi et alii, οὕτω καὶ ἕνα.

(23) Seguerianus λεγόμενον. Sic item in Regio primo, scriptum erat, sed ον deletum est.

(24) Reg. 1, Seguer. Anglic. Gobler. Felckm. 1 et 5, ἀγενήτῳ. Cæteri et editi, ἀγεννήτῳ, Mox Goblerian. et Felckm. 1, γενητῷ καὶ κτιστῷ. Reg. 2, ibidem γεννητῷ.

(25) Basiliensis, παρ' αὐτοῦ.

(26) Reg. 1, Seguer. Anglic, Gobler. et Felckm. primus, ἀγενήτῳ. Editi et alii, ἀγεννήτω Ibidem Reg, 1, Seguer. et Anglic. κατανωτίζεσθαι τὸν γενητόν. Felckm. 5, κατανωτίζεσθαι τὸ γενητῷ. Alii et editio Commel., κατανωτίζεσθαι τὸ γενητόν.

(27) Sic Regius primus et Seguerianus. In aliis et editis deest αὐτῶν.

venit eorum impietas qui ab uno Deo descisount. Cur ergo Ariani ita sententies **448** seipsos cum gentilibus non annumerant, cum ipsi perinde ac gentiles rei creatæ potius serviant quam Deo omnium creatori? Verum ut credulos et simplices possint circumvenire, nomen quidem gentilis fugiunt, sed tamen similem acculte tuentur sententiam. Siquidem acutum illud dictum quod usurpare solent, Non confitemur duo nonfacta, nonnisi ad simplicium animos in errorem inducendos excogitavere. Nam cum dicunt, Non confitemur duo nonfacta, duos utique confitentur deos, qui diversas habeant naturas, hic factam, ille nonfactam. Quod si gentiles uni nonfacto et multis factis serviunt, illi autem nonfacto et uni facto : non eos idcirco a gentibus credendum est dissidere. Enimvero hic quem factum dicunt, unus est ex multis : et multi quos gentiles venerantur, eamdem, ac iste unus, habent naturam, cum et iste et illi similiter sint creati. Miseri sane illi eoque magis quod tam perverse de Christo sentiendo non leve sibi ipsi damnum intulerint, utpote qui a veritate desciverint, et Christum negantes, ipsam Judæorum proditionem suam superarint impietate, ita ut Deo invisi jam cum gentilibus volutentur, rei creatæ diisque diversis servientes. Unus enim est Deus, non multi ; unum item ejus est Verbum, non multa ; nam Deus est Verbum [95], quod et solum paternam speciem habet. Hinc cum talis esset Salvator, Judæos his verbis coarguebat : *Qui misit me Pater, ille testimonium perhibuit de me : neque vocem ejus unquam audistis, neque speciem ejus vidistis, et Verbum ejus non habetis in vobis manens : quia quem misit ille, huic vos non creditis* [96]. Bene ille Verbum cum specie conjunxit, ut ostenderet Dei Verbum, imaginem, figuram et speciem sui Patris esse, Judæosque Verbum ipsum, quod Dei species est, non recepisse, cum eum qui illis loquebatur recipere noluerunt. Hunc ipsum cum vidisset Jacob patriarcha, benedictus est, et pro Jacob, Israel ab eo est appellatus, quemadmodum divina Scriptura his

A συνάψουσι θεούς· τοῦτο γὰρ τῶν ἐκπεσόντων ἀπὸ τοῦ ἑνὸς Θεοῦ τὸ ἐπιχείρημα. Διὰ τί οὖν οἱ Ἀρειανοὶ (28), τοιαῦτα λογιζόμενοι καὶ νοοῦντες, οὐ συναριθμοῦσιν ἑαυτοὺς μετὰ τῶν Ἑλλήνων ; καὶ γὰρ κἀκεῖνοι. ὥσπερ καὶ οὗτοι (29), τῇ κτίσει λατρεύουσι παρὰ τὸν κτίσαντα τὰ πάντα Θεόν. Ἀλλὰ τὸ μὲν ὄνομα τὸ Ἑλληνικὸν φεύγουσι διὰ τὴν τῶν ἀνοήτων ἀπάτην, τὴν δὲ ὁμοίαν ἐκείνοις διάνοιαν ὑποκρίνονται. Καὶ γὰρ καὶ τὸ σοφὸν αὐτῶν, ὥσπερ εἰώθασι λέγειν. Οὐ λέγομεν δύω ἀγένητα (30) φαίνονται πρὸς ἀπάτην τῶν ἀκεραίων λέγοντες· φάσκοντες γὰρ, Οὐ λέγομεν δύο ἀγένητα, λέγουσι δύο θεούς, καὶ τούτους διαφορους ἔχοντας τὰς φύσεις, τὸν μὲν γενητὴν, τὸν δὲ ἀγένητον (31). Εἰ δὲ οἱ μὲν Ἕλληνες ἑνὶ ἀγενήτῳ καὶ πολλοῖς γενητοῖς λατρεύουσιν, οὗτοι δὲ ἑνὶ ἀγενήτῳ
B καὶ ἑνὶ γενητῷ (32)· οὐδ' οὕτω διαφέρουσιν Ἑλλήνων. Ὅ τε γὰρ παρ' αὐτῶν λεγόμενος γενητὸς εἷς ἐκ πολλῶν ἐστι· καὶ οἱ πολλοὶ δὲ πάλιν τῶν Ἑλλήνων τὴν αὐτὴν τῷ ἑνὶ τούτῳ φύσιν ἔχουσι· καὶ οὗτος (33) γὰρ κἀκεῖνοι κτίσματά εἰσιν. Ἄθλιοι, καὶ πλεῖον ὅσον ἐβλάβησαν κατὰ Χριστοῦ φρονήσαντες. Ἐξέπεσαν γὰρ τῆς ἀληθείας, καὶ τὴν μὲν Ἰουδαίων προδοσίαν ὑπερέβησαν ἀρνούμενοι τὸν Χριστὸν, τοῖς δὲ Ἕλλησι συγκυλίονται, κτίσματι (34) καὶ διαφόροις θεοῖς λατρεύοντες οἱ θεοστυγεῖς. Εἷς γὰρ Θεός ἐστι, καὶ οὐ πολλοὶ, καὶ εἷς ὁ τούτου Λόγος, καὶ οὐ πολλοὶ· Θεὸς γάρ ἐστιν ὁ Λόγος, καὶ μόνος αὐτὸς ἔχει τὸ πατρικὸν εἶδος· ὥσπερ ὢν αὐτὸς ὁ Σωτὴρ, ἐδυσώπει τοὺς Ἰουδαίους λέγων. Ὁ πέμψας με Πατὴρ,
C ἐκεῖνος μεμαρτύρηκε περὶ ἐμοῦ· οὔτε φωνὴν αὐτοῦ πώποτε ἀκηκόατε, οὔτε εἶδος αὐτοῦ (35) ἑωράκατε· καὶ τὸν Λόγον αὐτοῦ οὐκ ἔχετε ἐν ὑμῖν μένοντα· ὅτι ὃν ἀπέστειλεν ἐκεῖνος, τούτῳ ὑμεῖς οὐ πιστεύετε. Τὸν δὲ Λόγον συνῆψε τῷ εἴδει καλῶς, ἵνα δείξῃ, ὅτι ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, αὐτὸς καὶ εἰκὼν καὶ χαρακτὴρ καὶ εἰδὸς ἐστι (36) τοῦ Πατρὸς ἑαυτοῦ· καὶ ὅτι οἱ τὸν λαλοῦντα μὴ δεξάμενοι Ἰουδαῖοι οὐκ ἐδέξαντο τὸν Λόγον, ὅσπερ (37) ἐστὶ τὸ εἶδος τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο καὶ ὁ πατριάρχης Ἰακὼβ ἑωρακὼς ηὐλογήθη, καὶ ἀντὶ Ἰακὼβ Ἰσραὴλ ἐκλήθη παρ' αὐτνῦ, ὡς ἡ

[95] Joan. I, 1. [96] Joan. V, 37, 38.

(28) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, Ἀρειανοί. Editi et alii, Ἀρειομανῖται· sed Basil. et Reg. 2, acuunt penultimam, ut etiam solent aliis in locis Regius primus et Seguerianus. Ibidem Goblerian. et Felckm. 1, λογιζόμενοι καὶ φρονοῦντες.

(29) Regius primus et Seguerianus, ὥσπερ καὶ D οὗτοι. Alii et editi, ὥσπερ οὗτοι.

(30) Reg. 2, et Felckm. 5, ἀγένητα. Mox Reg. 1, Seguer. Anglic. Gobler. Felckm. 1 et 4, ἀγέννητα. Alii et editio Commel., ἀγέννητα.

(31) Regius primus et Seguerianus, ἔχοντας τὰς φύσεις, τὸν μὲν γενητὴν, τὸν δὲ ἀγένητον. Alii et editi, ἔχοντας, φύσεις, τὸν μὲν γενητὸν, τὸν δὲ ἀγένητον. Reg. 2, ἀγέννητον.

(32) Sic Regius primus et Seguerianus. At cæteri mss., ἑνὶ γενητῷ καὶ ἑνὶ ἀγενήτῳ. Editi, ἑνὶ γενητῷ καὶ ἀγενήτῳ. Mox Seguer., Ὅ τε γὰρ ὁ παρ' αὐτῶν. Ibidem idem et Regius primus, λεγόμενος γενητὸς εἷς ἐκ πολλῶν. Basiliensis et Felckmanianus primus omittunt εἷς. Alii et editi, λεγόμενος εἷς γενητὸς, ἐκ πολλῶν. Item ibidem Gobler. Felckm. 1, et Reg. 2, καὶ οἱ πολλοὶ πάλιν.

(33) Uterque Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, οὗτος. At alii et editi, οὕτως. Mox Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, πλεῖον. Alii editique, πλέον. Ibidem Regius primus et Seguerianus, φρονήσαντες· Cæteri et editi, φρονοῦντες.

(34) Regius primus et Seguerianus, κτίσματι. Alii et editi, κτίσμασι. Mox Regius primus et Seguerianus, Εἷς γὰρ Θεός ἐστι, iidemque ibidem et Anglic. Gobler. Felckm. 1 et 5, καὶ εἷς ὁ τούτου Λόγος. Alii vero et editio Commel., Εἷς γάρ ἐστι, καὶ οὐ πολλοί, καὶ Θεός ἐστιν ὁ Λόγος· μόνος γὰρ οὗτος ἔχει. At Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, Θεὸς γάρ ἐστιν ὁ Λόγος, καὶ μόνος αὐτὸς ἐχει.

(35) Αὐτοῦ deest in Regio primo et Segueriano.

(36) Regius primus et Seguerianus omittunt καὶ εἰδὸς ἐστι, iidemque et Reg. 2, Gobler. Felckm. 1, τοῦ Πατρὸς ἑαυτοῦ. Editi et alii, τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ.

(37) Regius uterque et Seguerianus, ὥσπερ. Editi et alii, ὅπερ. Mox Regius primus et Seguerianus, τοῦτο καί, etc. Editi aliique, τοῦτον καί, etc.

θεία Γραφὴ μαρτυρεῖ λέγουσα· Ἀνέτειλε δὲ ὁ ἥλιος αὐτῷ, ἡνίκα παρῆλθε τὸ εἶδος τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο δὲ ἦν ὁ λέγων· Ὁ ἐμὲ ἑωρακὼς ἑώρακε τὸν Πατέρα· καὶ, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί ἐστι (38)· κἀγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν· οὕτω γὰρ εἷς ἐστιν ὁ Θεὸς, καὶ μία ἡ εἰς τὸν Πατέρα καὶ Υἱὸν πίστις. Καὶ γὰρ τοῦ Λόγου ὄντος Θεοῦ, πάλιν Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν Κύριος εἷς ἐστι (39). Τοῦ γὰρ ἑνὸς ἴδιος καὶ ἀδιαίρετός ἐστιν ὁ Υἱὸς κατὰ τὴν ἰδιότητα καὶ οἰκειότητα τῆς οὐσίας.

17. Ἀλλ' οὐδ' οὕτως ἐντραπέντες οἱ Ἀρειανοί φασιν· « Οὐχ ὡς ὑμεῖς λέγετε, ἀλλ' ὡς ἡμεῖς θέλομεν· ἀνατρεπόντων γὰρ (40) ὑμῶν τὰς προτέρας ὑμῶν ἐπινοίας, ἐφεύρομεν καινοτέραν καὶ λέγομεν· Οὕτως ἐστὶν ὁ Υἱὸς καὶ ὁ Πατὴρ ἕν, καὶ οὕτως ἐστὶν ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ, καὶ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, ὡς ἂν καὶ ἡμεῖς ἐν αὐτῷ γενοίμεθα (41)· τοῦτο γὰρ ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ γέγραπται, ὅπερ περὶ ἡμῶν ὁ Χριστὸς ἠξίου λέγων· Πάτερ ἅγιε, τήρησον αὐτοὺς ἐν τῷ ὀνόματί σου, ᾧ δέδωκάς (42) μοι, ἵνα ὦσιν ἕν, καθὼς καὶ ἡμεῖς· καὶ πάλιν μετ' ὀλίγα· Οὐ περὶ τούτων δὲ ἐρωτῶ μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν πιστευόντων διὰ τοῦ λόγου αὐτῶν εἰς ἐμέ· ἵνα πάντες ἓν ὦσι (43), καθὼς σὺ, Πάτερ, ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν σοὶ, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἓν ὦσιν· ἵνα ὁ κόσμος πιστεύσῃ, ὅτι σύ με ἀπέστειλας· κἀγὼ τὴν δόξαν (44), ἣ δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς, ἵνα ὦσιν ἕν, καθὼς καὶ ἡμεῖς ἕν ἐσμεν, ἐγὼ ἐν αὐτοῖς, καὶ σὺ ἐν ἐμοί· ἵνα ὦσι τετελειωμένοι εἰς ἕν, καὶ ἵνα γινώσκῃ ὁ κόσμος (45), ὅτι σύ με ἀπέστειλας. » Εἶτα ὥσπερ εὑρόντες πρόφασιν, ἐπιλέγουσιν οἱ δόλιοι ταῦτα· « Εἰ ὥσπερ ἡμεῖς ἐν τῷ Πατρὶ γινόμεθα ἕν, οὕτω καὶ αὐτὸς καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐστι, καὶ οὕτως ἐν τῷ Πατρί (46) ἐστι καὶ αὐτός· πῶς ὑμεῖς ἐκ τοῦ λέγειν αὐτὸν, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν, καὶ, Ἐγὼ ἐν

A verbis memorat, *Sol autem ipsi exortus est, quando transivit* (47) *speciem Dei* [97]. Hæc porro ille erat qui dicebat. *Qui vidit me, vidit Patrem* [98]; et, *Ego in Patre et Pater in me est* [99]; et, *Ego et Pater unum sumus* [1]. Ita enim Deus unus est [2], unaque est fides in Patrem et Filium. Quocirca cum Verbum sit Deus, rursus sequitur ut Dominus Deus noster, Dominus unus sit, quippe qui secundum naturæ proprietatem proprius et individuus sit unius Filius.

17. Verum nec his frangitur Arianorum impudentis, sed sic illi respondent: « Non uti vos dicitis, sed ut nos volumus. Nam etsi ea quæ a nobis primo fuerant excogitata evertistis : attamen recentius aliquid invenimus, quod hujusmodi est. Ita scilicet Pater et Filius unum sunt, et ita Pater est in Filio, B et Filius in 449 Patre, quemadmodum nos quoque in illo exsistimus. Hoc enim in Joannis Evangelio scriptum est, ubi Christus hæc pro nobis postulare non est gravatus : *Pater sancte, serva eos in nomine tuo, quos dedisti mihi, ut sint unum, sicut et nos* [3]. Et rursus paulo post: *Non pro eis autem rogo tantum, sed et pro eis qui credunt per verbum eorum in me, ut omnes unum sint sicut tu, Pater, in me et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint : ut mundus credat quia tu me misisti, et ego gloriam quam dedisti mihi, dedi eis, ut sint unum, sicut et nos unum sumus, ego in eis et tu in me, ut sint perfecti in unum et ut cognoscat mundus, quia tu me misisti* [4]. » Quibus illi innixi verbis, sic subdole assumunt: « Si quemadmodum nos in Patre unum efficimur, ita et ille et Pater unum C sunt, hocque modo ipse est in Patre; cur vos ex his ejus verbis, *Ego et Pater unum sumus* [5], et, *Ego in Patre et Pater in me est* [6], eum proprium et similem naturæ Patris esse concluditis? Siquidem necesse est vel nos etiam naturæ Patris proprios esse,

[97] Genes. XXXII, 21. [98] Joan. XIV, 9. [99] Joan. XIV, 10. [1] Joan. X, 30. [2] Deuter. VI, 4. [3] Joan. XVII, 11. [4] Joan. XVII, 20-23. [5] Joan. IV, 30. [6] Joan. XIV, 10.

(38) Regius primus et Seguerianus, ἐμοί ἐστι. In aliis et editis ἐστι deest. Mox Reg. 1, Seguerian. Gobler. et Felckm. 1, εἷς ἐστιν ὁ Θεός. Editi et alii, εἷς Θεός ἐστι. Ibidem Regius primus et Seguerianus, καὶ εἰς Υἱὸν πίστις.

(39) Reg. 1, et Seguer. Gobler. et Felckm. 1, Κύριος εἷς ἐστι. Cæteri et editi, Κύριός ἐστι.

(40) Sic uterque Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At in aliis et editis deest γάρ. Mox Seguerian. ἐφεύρομεν καινότερον. Regius primus, καινοτέραν. Editi et alii, καινότερα. D

(41) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, γενοίμεθα. Regius secundus, γενώμεθα. Cæteri et editi, γινόμεθα. Paulo post Regius primus et Seguerianus, ὅπερ περὶ ἡμῶν ὁ Χριστός. Editi, ὁ περὶ ἡμῶν ὁ Κύριος.

(42) Sic Reg. 1 et 2, Seguer. Anglic. Goblerian. Felckm. 1 et 2, ut et in Oxoniensi editione Novi Testamenti habent multi mss., ubi ms. Cantabrig. et versio Gothica ὅ habent. Editio vero et alii, οὓς δέδωκας, etc. Ibidem Reg. 1, Seguer. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 1, καθὼς καὶ ἡμεῖς. Alii et editio Commel. καθὼς ἡμεῖς Post ἡμεῖς editi et aliquot mss. addunt ὄν. At abest a Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, nec legit Nannius, nec exstat in Joannis Evangelio. Item ibidem Regius primus et Seguerianus, καὶ πάλιν μετ' ὀλίγα. In aliis et editis deest πάλιν.

(43) Regius primus. ἓν ὦσιν, ἵνα ὁ κόσμος, omissis intermediis. Seguer. item Gobler. Felckm. 1, necnon Scriptura, ἵνα ὁ κόσμος. Cæteri et editi, ἵνα καὶ ὁ κόσμος. Item ibidem Anglicanus post ἐν ἡμῖν, omittit ἕν, quod etiam abest a ms. Cantabrig.

(44) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, κἀγὼ τὴν δόξαν. At alii et editio Commel. καὶ τὴν δόξαν. Sed hæc verba et sequentia usque ad ἀπέστειλας desunt in Basiliensi. Paulo post Regius uterque, Seguer. Anglican. Gobler. Felckm. 1 et 5, καθὼς καὶ ἡμεῖς. Cæteri et editio Commel. καθὼς ἡμεῖς. Ibidem Reg. 1 et 2, Anglic. Gobler. et Felck. 1, post ἕν omittunt ἐσμεν, quod in aliis et editis habetur.

(45) Καί deest in utroque Regio, Segueriano et ms. Cantabrig. Paulo post Gobler. et Felckm. 1, ἵνα ὥσπερ εὑρόντες. Ibidem Regius primus et Seguer. ἐπιλέγουσιν οἱ δόλιοι, ut et legit Nannius. Cæteri et editi, ἐπιλέγουσιν οἱ ἀθλιοι.

(46) Regius primus et Seguerianus, καὶ αὐτὸς καὶ ὁ Πατήρ ἐστιν ἕν, καὶ οὕτως ἐν τῷ Πατρί, atque ita legit Nannius. Alii et editi, καὶ αὐτὸς ὁ Πατὴρ ἕν ἐστι, καὶ οὕτως ἓν ἐν τῷ Πατρί.

(47) Sic vertimus, non vero, *Species Dei*. Nam nomen loci est quem pertransivit Jacob oriente sole. In Vulgata legitur, *Phanuel*, et in Hebræo, פנואל, et versu 30, פנואל, id est *facies* sive *species Dei*.

vel illum alienum esse, sicuti nos alieni sumus. » Et quæ illi effutiunt. Ego vero nihil aliud in tanta illorum perversitate perspicio, præter inconsideratissimam temeritatem diabolicamque dementiam. Videntur enim perinde ac diabolus dicere, In cœlum ascendemus, similes Altissimo erimus [7] : quippe qui ea, quæ gratis donantur hominibus, donantis divinitati velint esse æqualia. Quia enim homines filios appellari audierunt, se etiam vero et naturali filio æquales esse arbitrati sunt : qui iidem his Salvatoris verbis auditis, *ut sint unum sicut et nos*, se iterum decipiunt, sicque se ipsos futuros esse arroganter existimant, ut Filius in Patre et Pater in Filio est : nec attendunt hujusmodi cogitationem causam casus et ruinæ sui patris diaboli fuisse.

A τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοὶ, ἴδιον καὶ ὅμοιον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας αὐτὸν φάσκετε ; Ἀνάγκη γὰρ ἢ καὶ ἡμᾶς ἰδίους εἶναι τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, ἢ κἀκεῖνον ἀλλότριον εἶναι, ὥσπερ καὶ ἡμεῖς ἐσμεν ἀλλότριοι. » Ταῦτα μὲν ἐκεῖνοι ληροῦντες φλυαροῦσιν· ἐγὼ δὲ οὐδὲν ἕτερον ἐν τῇ τοιαύτῃ (48) αὐτῶν κακονοίᾳ βλέπω ἢ ἀλόγιστον τόλμαν καὶ διαβολικὴν ἀπόνοιαν, λεγόντων καὶ αὐτῶν κατ' ἐκεῖνον, Εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβησόμεθα, ἐσόμεθα ὅμοιοι τῷ Ὑψίστῳ· τὰ γὰρ κατὰ χάριν διδόμενα τοῖς ἀνθρώποις, ταῦτα θέλουσιν ἴσα τῆς τοῦ διδόντος εἶναι θεότητος. Ἀκούοντες γοῦν υἱοὺς χρηματίζοντας (49) τοὺς ἀνθρώπους, ἐνόμισαν καὶ ἑαυτοὺς ἴσους εἶναι τοῦ ἀληθινοῦ καὶ φύσει Υἱοῦ· καὶ νῦν πάλιν ἀκούοντες τοῦ Σωτῆρος, Ἵνα ὦσιν ἓν, καθὼς καὶ ἡμεῖς, πλανῶσιν ἑαυτοὺς, καὶ θρασυνόμενοι νομίζουσιν οὕτως ἔσεσθαι ἑαυτοὺς (50), ὡς ἔστιν ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ· οὐχ ὁρῶντες τὸ ἐκ τῆς τοιαύτης οἰήσεως γενόμενον τοῦ πατρὸς αὐτῶν τοῦ διαβόλου πτῶμα.

18. Itaque, ut sæpe diximus, si Dei Verbum idem ac nos est, nihilque a nobis differt nisi solo tempore : per me licet, esto nostri similis, eumdemque locum apud Patrem occupet quem nos obtinemus : nec unigenitus, nec solum Verbum vel Patris Sapientia appelletur, sed idem quoque nobis omnibus, utpote similibus, concedatur nomine. Par enim est horum commune esse nomen, quorum una est natura, etiamsi ætate inter se differant. Hinc homo est Adam, homo similiter Paulus, homo item qui modo gignitur : nec intervallis temporum immutari potest natura generis. Quocirca si etiam solo tempore a nobis differt Verbum, necesse omnino est nos similes ejus esse. Verum neque nos Verbum aut Sapientia sumus, neque Verbum creatum est aut factum. Alioquin si omnes **450** ex uno facti sumus, quare ipsum solum est Verbum ? Sed si talia eos loqui decet, nos certe illorum impietates vel solum cogitare dedecet. Etsi vero nihil opus est verba illa curiosis expendere, cum tam aperte nihil nisi pium significent, rectaque sit nostra fides : ut tamen inde etiam impios illos esse appareat, age, ex hoc ipso loco breviter, ut a Patribus edocti sumus, eorum hæresim refutare ne gravemur. Mos est divinæ Scri-

B 18. Εἰ μὲν οὖν, ὡς πολλάκις εἴπομεν, ὁ αὐτός ἐστιν ἡμῖν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ οὐδὲν ἡμῶν διαφέρει ἡ χρόνῳ (51)· ἔστω ἡμῖν ὅμοιος, καὶ τὴν αὐτὴν ἐχέτω χώραν παρὰ τῷ Πατρὶ, ἣν καὶ ἡμεῖς ἔχομεν· καὶ μήνε μονογενὴς, μήτε μόνος Λόγος, ἢ Σοφία (52) τοῦ Πατρὸς λεγέσθω· ἀλλὰ κοινὸν ἔστω κατὰ πάντων ἡμῶν τῶν ὁμοίων τὸ αὐτὸ ὄνομα. Δίκαιον γὰρ, ὧν ἐστι φύσις (53) μία, τούτων εἶναι καὶ τὸ ὄνομα κοινὸν, κἂν τοῖς χρόνοις ἀλλήλων διαφέρωσιν. Ἄνθρωπος γὰρ ὁ Ἀδὰμ, ἄνθρωπος δὲ καὶ ὁ Παῦλος (54), ἄνθρωπος δὲ καὶ ὁ νῦν γενόμενος· καὶ οὐχ ὁ χρόνος ἀλλοιοῖ τὴν φύσιν τοῦ γένους. Εἰ τοίνυν καὶ ὁ Λόγος χρόνῳ μόνον ἡμῶν διαφέρει, ἔδει καὶ ἡμᾶς ὡς ἐκεῖνον εἶναι. Ἀλλ' οὔτε ἡμεῖς Λόγος ἢ Σοφία, οὔτε ἐκεῖνος κτίσμα ἢ ποίημα (55) τυγχάνει ὤν· ἐπεὶ διὰ τί οἱ πάντες ἐκ τοῦ ἑνὸς γεγόναμεν, καὶ μόνος ἐστὶν αὐτὸς Λόγος ; Ἀλλὰ γὰρ, εἰ καὶ ἐκείνους λέγειν (56) τοιαῦτα πρέπει, ἀλλ' ἡμῖν ἐνθυμεῖσθαι τὰς ἐκείνων βλασφημίας. Καὶ εἰ δὲ οὐδὲ (57) περιεργάζεσθαί τι τῶν ῥητῶν ἐχρῆν πρὸς τὴν οὕτω φανερὰν καὶ εὐσεβῆ διάνοιαν, καὶ τὴν ἐν ἡμῖν ὀρθὴν πίστιν· ὅμως ἵνα καὶ ἐντεῦθεν δειχθῶσιν ἀσεβεῖς, φέρε συντόμως, ὡς παρὰ τῶν Πατέρων μεμαθήκαμεν, ἐκ τοῦ ῥητοῦ τὴν ἑτεροδοξίαν ἐκείνων ἐλέγξωμεν. Ἔθος τῇ θείᾳ (58)

[7] Isa. xiv, 13.

48) Sic uterque Regius et Seguerianus. At alii et editi, ἐν τοιαύτῃ. Mox Reg. 1 et 2, Goblerian. et Felckm. 1, ἢ ἀλόγιστον τόλμαν. Cæteri et editio Commel. ἢ, ἀλόγιστον πόλεμον. Ibidem Reg. 1, Seguer. Goblerian. et Felckm. 1, λεγόντων καὶ αὐτῶν. Alii et editi, λεγόντων αὐτῶν. Item ibidem Regius primus et Seguerianus omittunt εἰς τὸν οὐρανόν.

(49) Reg. 1, Seguer., Gobler. et Felckm. 1, χρηματίζοντας. Editi, χρηματίζειν.

(50) Regius primus et Seguerianus, ἑαυτούς. Alii et editi, αὐτούς.

(51) Reg. 1, Seguer. Goblerian. et Felckm. 1, ἢ χρόνῳ. Cæteri et editi, ἢ μόνῳ χρόνῳ.

(52) Felckm. 5, μήτε Σοφία.

(53) Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ἐστι φύσις. Editi et alii, ἐστιν ἡ φύσις. Mox Regius primus et Seguerianus, κἂν τοῖς χρόνοις, iidemque et Gobler. et Felckm. 1, ἀλλήλων διαφέρωσιν. Alii et editi, εἰ καὶ τοῖς χρόνοις ἀλλήλων διαφέρουσιν.

(54) Δέ hic et mox post ἄνθρωπος deest in Gobler. et Felckm. 1.

(55) Regius primus et Seguerianus, κτίσμα ἢ ποίημα. Editi et alii, κτίσμα καὶ ποίημα. Ibidem uterque Regius et Seguerianus, ἐπεὶ διὰ τί οἱ πάντες. Felck. 2 et editio Commel., ἐπεὶ διὰ τί οὐ πάντες. Item ibidem Regius primus et Seguerianus, ἐκ τοῦ ἑνός. Alii et editi, διὰ τοῦ ἑνός.

(56) Uterque Regius et Felckm. 5, ἀκούειν. Alii et editi, λέγειν.

(57) Sic Regius primus et Seguerianus. At Regius secundus. Καὶ εἰ οὐδέ. Alii et editi, βλασφημίας. Οὐδὲ περιεργάζεσθαι, etc.

(58) Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 2. At alii et editi, omittunt θείᾳ. Mox ante εἰκόνας, in editione Commel. εἰς deest. Eadem editio cum mss. Regio secundo, Gobler. et Felckm. 1 et 2, λαμβάνει. Reg. 1 vero, Seguer. Basil. Anglic. et Felck. 5, λαμοάνειν.

Γραφῇ τὰ κατὰ φύσιν ὄντα πράγματα, ταῦτα τοῖς ἀνθρώποις εἰς εἰκόνας καὶ παραδείγματα λαμβάνειν· τοῦτο δὲ ποιεῖ, ἵν' ἐκ τῶν κατὰ φύσιν ἐκείνων τὰ ἐκ προαιρέσεως φαίνηται τῶν ἀνθρώπων κινήματα· καὶ οὕτως ἢ φαῦλος ἢ δίκαιος ὁ τούτων δείκνυται τρόπος. Ἐπὶ μὲν οὖν (59) τῶν φαύλων, ὡς ἐὰν παραγγέλῃ· Μὴ γίνεσθε ὡς ἵππος καὶ ἡμίονος, οἷς οὐκ ἔστι σύνεσις· ἢ καὶ ὅταν, μεμφόμενος τοὺς οὕτω γενομένους, λέγῃ· Ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὢν οὐ συνῆκε· παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὡμοιώθη αὐτοῖς· καὶ πάλιν· Ἵπποι θηλυμανεῖς ἐγενήθησαν. Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ, τὸν μὲν (60) Ἡρῴδην δεικνὺς ὁποῖός ἐστιν, ἔλεγεν· Εἴπατε τῇ ἀλώπεκι ταύτῃ· τοῖς δὲ μαθηταῖς παρήγγελλεν· Ἰδοὺ ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων· γίνεσθε οὖν φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις, καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστεραί. Ἔλεγε δὲ τοῦτο, οὐχ ἵνα τῇ φύσει γενώμεθα κτήνη, ἢ γενώμεθα ὄφεις (61) καὶ περιστεραί· οὐ γὰρ οὕτως ἡμᾶς αὐτὸς πεποίηκε· διὸ οὐδὲ τοῦτο οἶδεν ἡ φύσις· ἀλλ' ἵν' ἡμεῖς τῶν μὲν τὰς ἀλόγους ὁρμὰς φεύγωμεν, τοῦ δὲ τὸ φρόνιμον ἵνα γινώσκοντες (62), μὴ ἀπατώμεθα παρ' αὐτοῦ, καὶ τῆς περιστερᾶς τὸ πρᾶον ἀναλάβωμεν.

A plures res naturales hominibus in similitudinem et exemplum proponere, ut nimirum ex illis motus hominum, qui ex voluntate oriuntur, fiant manifesti, atque hoc pacto eorum mores vel malos vel bonos esse ostendatur. Hinc malos mores perstringit cum ait, *Nolite fieri sicut equus et mulus, quibus non est intellectus* [8]: vel cum eos qui tales jam sunt effecti, his objurgat verbis: *Homo cum in honore esset, non intellexit, comparatus est cum jumentis intellectu destitutis, et similis factus est illis* [9]; et rursus, *Equi salaces facti sunt* [10]. Salvator quoque, qualis esset Herodes hisce verbis indicavit, *Dicite vulpi illi* [11]. Hæc item ad discipulos aiebat, *Ecce mitto vos sicut oves in medio luporum. Estote ergo prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ* [12]: quibus utique verbis non nos hortabatur ut pecora, serpentes, B vel columbæ natura efficeremur, cum ipse nos tales non fecerit, ac proinde id natura fieri non queat; sed ut ferinos illorum devitaremus impetus, et cognita serpentis prudentia, nos ab ipso non sineremus decipi, ac denique ut columbæ mansuetudinem amplecteremur.

19. Ἐπὶ δὲ τῶν θείων πάλιν εἰκόνας τοῖς ἀνθρώποις (63) λαμβάνων, φησὶν ὁ Σωτήρ· Γίνεσθε οἰκτίρμονες, ὡς ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς οἰκτίρμων ἐστί· καὶ, Ἔσεσθε ὑμεῖς τέλειοι, ὡς ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τέλειός ἐστιν. Ἔλεγε δὲ καὶ τοῦτο, οὐχ ἵνα γινώμεθα πάλιν ὡς ὁ Πατήρ· γενέσθαι γὰρ ἡμᾶς ὡς ὁ Πατὴρ ἀδύνατον, κτίσμα ὄντας, καὶ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι (64) γενομένους· ἀλλ' ὥσπερ οὐχ ἵνα μὴ γενώμεθα κτήνη, παρήγγειλε, C Μὴ γίνεσθε ὡς ἵππος, ἵνα δὲ μὴ τὸ ἄλογον ἐκείνων μιμησώμεθα· οὕτως οὐχ ἵνα γενώμεθα ὡς ὁ Θεὸς, ἔλεγε, Γίνεσθε οἰκτίρμονες ὡς ὁ Πατὴρ, ἀλλ' ἵνα πρὸς τὰς εὐεργεσίας ἐκείνου βλέποντες, ἃ ποιοῦμεν καλὰ, μὴ δι' ἀνθρώπους, ἀλλὰ δι' αὐτὸν ποιῶμεν (65), ὥστε παρ' αὐτοῦ, καὶ μὴ παρ' ἀνθρώπων τὸν μισθὸν ἔχειν. Ὡς γὰρ ἑνὸς ὄντος Υἱοῦ φύσει, καὶ ἀληθινοῦ, καὶ μονογενοῦς, γινόμεθα καὶ ἡμεῖς υἱοὶ, οὐχ ὡς ἐκεῖνος φύσει καὶ ἀληθείᾳ, ἀλλὰ κατὰ χάριν τοῦ καλέσαντος· καὶ ἄνθρωποι τυγχάνοντες ἀπὸ γῆς, θεοὶ χρη-

19. Ex rebus similiter divinis exempla hominibus proponit Salvator. *Estote*, inquit, *misericordes, sicut Pater vester cœlestis misericors est* [13]: et, *Eritis vos perfecti, sicut Pater vester cœlestis perfectus est* [14]. Hæc autem dicebat, non ut nos tales efficeremur qualis est Pater: nam id fieri nequit, cum et creati et ex nihilo facti simus. Verum quemadmodum cum ait, *Nolite fieri sicut equus*, non nos cavere jussit ne C jumenta efficeremur, sed ne eorum imitaremur feritatem: ita non ut Dei similes efficeremur, dixit: *Estote misericordes sicut Pater*, sed ut ad ejus beneficia attendentes, quæ agimus bona, non propter homines sed propter ipsum agamus, atque ita ab ipso non ab hominibus mercedem consequamur. Ut enim tametsi unus ipse est natura Filius, verus, et unigenitus, nos tamen filii quoque efficimur, non ut ille quidem re et natura, sed vocantis duntaxat gratia: ut item quamvis homines terreni simus, dii nihilominus appellamur, non quidem sicut verus

[8] Psal. xxxi, 9. [9] Psal. xlviii, 13. [10] Jerem. v, 8. [11] Luc. xiii, 32. [12] Matth. x, 16. [13] Luc. vi, 36. [14] Matth. v, 48.

(59) Sic Regius primus et Seguerianus. In aliis autem et editis deest ουν.

(60) Goblerianus et Felckmanni primus μέν omittunt. Mox Regius primus et Seguerianus, τοῖς δὲ μαθηταῖς παρήγγελλεν. Goblerianus et Felckmanni primus, τοῖς δὲ μαθηταῖς ἔλεγεν.

(61) Sic Regius primus et Seguerianus. At Goblerianus et Felckmanni primus, γινώμεθα κτήνη ἢ ὄφεις. Sic item Anglicanus, sed recte habet γενώμεθα. Alii et editi, γινώμεθα ὄφεις καὶ περιστεραί.

(62) Seguerianus, τοῦ δὲ τὸ φρόνιμον ἀναγινώσκοντες.

(63) Reg. 1 et Felckm. 5, τοὺς ἀνθρώπους. Paulo post Regius primus et Seguerianus, Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος οἰκτίρμων. Gobler. et Felckm. 1, ibidem, οἰκτίρμων ἐστίν. Ἔλεγε δὲ τοῦτο, omissis intermediis. Iidem ibidem et uterque Regius et Seguerian., οὐχ ἵνα γενώμεθα. Editi, γινώμεθα.

D (64) Regius primus et Seguerianus omittunt, εἰς τὸ εἶναι. Iidem ibidem et Goblerianus et Felckmanni primus, ἀλλ' ἵν' ωσπερ. Alii et editi, ἀλλ· ὥσπερ. Mox Seguerianus et Regius secundus, μὴ γίνεσθαι. Ibidem Reg. 2, Gobler. et Felckm. 1, ἵνα μὴ τό. Anglicanus, ἀλ ' ἵνα μὴ τό. Cæteri et editi, ἵνα δὲ μὴ τό. Paulo post Regius primus et Seguerianus, γενώμεθα ὡς ὁ Θεός. Editi et alii, γινώμεθα ὡς ὁ Θεός.

(65) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, δι' αὐτὸν ἐκεῖνον. In aliis et editis deest, ἐκεῖνον. Ibid m Seguerianus, ποιοῦμεν. Paulo post Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ὄντος Υἱοῦ. Alii et editi, ὄντως τοῦ Υἱοῦ. Mox editio Commel., γινώμεθα καὶ ἡμεῖς. Mss. vero, γινόμεθα, etc.

Deus ejusque Verbum, sed ut Deo id donanti visum est: ita etiam, sicut Deus, misericordes efficimur, non quidem ipsi Deo exæquati, vel natura et revera benefici facti, cum non nostrum sed Dei sit benefacere; sed ut ea, quæ Deus gratis nobis tribuit, aliis absque delectu **451** impertiamur, in omnesque prorsus beneficentiam extendamus. Siquidem ea tantum ratione, non alia, possumus ejus esse quodammodo imitatores, cum ipsius dona nobis invicem subministramus. Ut igitur ista hoc modo recte et bene intelliguntur, sic locus ex Joanne allatus aliud nihil significat. Nec enim ait, ut Filius est in Patre, ita nos in illo esse. Qui enim id fieri queat, cum ille sit Verbum et sapientia Dei, nos autem ex terra formati sumus: cum, inquam, ille natura et substantia sit Verbum et Deus verus, uti scribit Joannes, *Scimus quoniam Filius Dei venit, et dedit nobis sensum ut cognoscamus verum Deum; et sumus in vero, in Filio ejus Jesu Christo: hic est verus Deus et æterna vita* [15]: nos autem nonnisi adoptione et gratia ejusdem Spiritus facti participes, filii per ipsum efficiamur? *Quotquot* enim, inquit, *receperunt eum, dedit illis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomen ejus* [16]. Hinc ille quidem est veritas, ut testatur ipse: *Ego sum veritas* [17], qui idem Patrem alfoquens ait: *Pater, sanctifica eos in veritate: Verbum tuum veritas est* [18]; nos vero sola tantum imitatione cum præditi virtute, tum filii efficimur.

A μετέζομεν, οὐχ ὡς ὁ ἀληθινὸς Θεὸς (66), ἢ ὁ τούτου Λόγος, ἀλλ' ὡς ἠθέλησεν ὁ τοῦτο χαρισάμενος Θεός· οὕτω καὶ ὡς ὁ Θεὸς οἰκτίρμονες γινόμεθα (67), οὐκ ἐξισούμενοι τῷ Θεῷ, οὐδὲ φύσει καὶ ἀληθινοὶ εὐεργέται γινόμενοι· οὐ γὰρ ἡμῶν εὕρεμα τὸ εὐεργετεῖν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ· ἵνα δὲ τὰ παρ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ κατὰ χάριν εἰς ἡμᾶς γενόμενα, ταῦτα καὶ ἡμεῖς μεταδιδῶμεν εἰς ἑτέρους, μὴ διακρινόμενοι, ἁπλῶς δὲ εἰς πάντας ἐκτείνοντες τὴν εὐποιΐαν· κατὰ τοῦτο γὰρ μόνον δυνάμεθά πως αὐτοῦ μιμηταὶ γενέσθαι (68), καὶ οὐκ ἄλλως, ὅτι τὰ παρ' αὐτοῦ διακονοῦμεν ἀλλήλοις. Ὥσπερ δὲ ταῦτα καλῶς καὶ ὀρθῶς διανοούμεθα, οὕτω καὶ τὸ κατὰ Ἰωάννην ἀνάγνωσμα τὴν αὐτὴν ἔχει διάνοιαν. Οὐ γὰρ ὡς ἔστιν ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, οὕτως ἵνα καὶ ἡμεῖς γενώμεθά φησι (69)· πόθεν, ὅπου γε ὁ μὲν Λόγος καὶ σοφία τοῦ Θεοῦ ἐστιν, ἡμεῖς B δὲ ἐκ γῆς ἐπλάσθημεν, καὶ ὁ μὲν φύσει καὶ τῇ οὐσίᾳ Λόγος καὶ Θεὸς ἀληθινός ἐστιν· οὕτω γὰρ καὶ ὁ Ἰωάννης (70) φησίν· Οἴδαμεν, ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἥκει, καὶ ἔδωκεν ἡμῖν διάνοιαν, ἵνα γινώσκωμεν τὸν ἀληθινὸν Θεόν· καί ἐσμεν ἐν τῷ ἀληθινῷ, ἐν τῷ Υἱῷ αὐτοῦ, Ἰησοῦ Χριστῷ· οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεὸς, καὶ ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος· ἡμεῖς δὲ θέσει καὶ χάριτι υἱοποιούμεθα δι' αὐτοῦ, μετέχοντες τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ; Ὅσοι γάρ, φησὶν, ἔλαβον αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Διὸ καὶ αὐτὸς μὲν ἔστιν ἡ ἀλήθεια, λέγων· Ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια (71)· ὅτε καὶ τῷ Πατρὶ αὐτοῦ προσομιλῶν ἔλεγεν· Ἁγίασον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου· ὁ Λόγος ὁ σὸς ἀλήθειά ἐστιν· ἡμεῖς δὲ κατὰ μίμησιν γινόμεθα ἐνάρετοι καὶ υἱοί.

20. Non ergo ut sui similes efficeremur, ait, *Ut unum sint, sicut et nos* [19], sed ut quemadmodum ille, tanquam Verbum, est in proprio Patre, ita et nos secundum aliquam similitudinem, in ipsumque intuentes, unum inter nos animorum concordia et consensu efficiamur, nec dissideamus ab invicem, ut Corinthii, sed idem omnino sentiamus, ut in Actibus de quinque illis millibus legitur, qui omnes veluti unus erant [20]. Hinc dicitur, ut filii, non ut Filius; et dii, non ut ipse: misericordes ut Pater, non vero ut Pater. Verum ita unum, quemadmodum

C 20. Οὐκοῦν οὐχ ἵνα ὡς αὐτὸς γινόμεθα (72), ἔλεγεν, Ἵνα ὦσιν ἓν, καθὼς καὶ ἡμεῖς, ἀλλ' ἵνα ὥσπερ ἐκεῖνος Λόγος ὢν ἔστιν ἐν τῷ ἰδίῳ Πατρὶ, οὕτως ἵνα καὶ ἡμεῖς, τύπον τινὰ λαβόντες, καὶ εἰς ἐκεῖνον βλέποντες, γενώμεθα ἓν πρὸς ἀλλήλους τῇ ὁμοψυχίᾳ, καὶ τῇ τοῦ πνεύματος ἑνότητι, μὴ διαφωνῶμέν (73) τε, ὡς οἱ Κορίνθιοι, τὸ αὐτὸ δὲ φρονῶμεν, ὡς οἱ ἐν ταῖς Πράξεσι πεντακισχίλιοι, οἵτινες ὡς εἷς ἐτύγχανον ὄντες. Ὡς γὰρ υἱοί, οὐχ ὡς ὁ Υἱός (74)· καὶ θεοί, οὐχ ὡς αὐτός· καὶ οἰκτίρμονες ὡς ὁ Πατὴρ, οὐχ ὡς ὁ Πατήρ. Ἀλλ' ὥσπερ εἴρηται, οὕτω γινόμενοι ἓν, καθ-

[15] I Joan. v, 20. [16] Joan. i, 12. [17] Joan. xiv, 6. [18] Joan. xvii, 17. [19] ibid. 21. [20] Act. iv, 32.

(66) Sic uterque Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. In aliis autem et editis deest Θεός.

(67) Regius primus et Seguerianus, ἐγινόμεθα Felckm. 5, γινώμεθα. Cæteri et editi, γινόμεθα. Mox Reg. 1, Seguer. Goblerian. et Felckm. 1, εὕρεμα τὸ εὐεργετεῖν, etc., ut in contextu habetur. At alii et editio Commel., εὕρημα τὸ εὐεργετεῖν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ εἰς ἡμᾶς κατὰ χάριν γενόμενον· ἵνα δὲ τὰ παρ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ταῦτα καὶ ἡμεῖς μεταδιδῶμεν, etc. Ibidem Regius primus et Seguerianus habent γινόμενα, et καὶ εἰς ἑτέρους: alii et editi, γενόμενα, qui et καί omittunt.

(68) Regius primus et Seguerianus, γίνεσθαι. Editi et alii, γενέσθαι.

(69) Goblerianus et Felckmanni primus, οὕτω καὶ ἡμεῖς γενόμεθά φησι. Ibidem iidem et Regius primus ac Seguerianus, ὅπου γε ὁ μὲν Λόγος. Regius secundus, ὅπου ὁ μὲν Λόγος. Cæteri et editi, ὅπου ὁ μὲν ὁ Λόγος.

(70) Regius primus et Seguerianus, οὕτω γὰρ ὁ Ἰωάννης. Alii et editi, οὕτω γὰρ καὶ ὁ Ἰωάννης. Paulo post Regius secundus, Basiliensis et Anglicanus, καὶ δέδωκεν ἡμῖν. Ibidem in Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felkm. 1, post ἀληθινόν, deest Θεόν, ut et quæ mox sequuntur verba, οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεὸς καὶ ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος.

(71) Sic uterque Regius et Seguerianus. In aliis et editis ἡ deest. Mox Reg 1, Seguer. Goblerian. et Felckm. primus, προσομιλῶν. Alii et editi συνομιλῶν.

(72) Regius primus et Seguerianus, γινώμεθα, et mox, καθὼς καὶ ἡμεῖς. At alii et editi, γενώμεθα, et, καθὼς ἡμεῖς.

(73) Anglic. Felckm. 2 et 5, διαφωνοῦμεν, iidemque ibidem et Regius primus et Seguerianus, ὡς Κορίνθιοι.

(74) Reg. 2, Gobler. et Felckm. 1, οὐχ ὡς Υἱός. Ibidem Gobler. et Felckm. 2, οὐχ ὡς ὁ αὐτός.

ὡς ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς, οὐχ οὕτως ἐσόμεθα, ὡς ἔστι ρύσει ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ, καὶ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, ἀλλ' ὡς ἔχομεν φύσεως, καὶ δυνατὸν ἡμῖν ἐστιν ἐκεῖθεν τυπωθῆναι καὶ μαθεῖν, πῶς ὀφείλομεν ἓν γενέσθαι (75), ὥσπερ καὶ τὸ οἰκτείρειν ἐμάθομεν. Τὰ γὰρ ὅμοια πρὸς τὰ ὅμοια πέφυκε τὴν ἕνωσιν ἔχειν· ἐπειδὴ καὶ πᾶσα σὰρξ κατὰ γένος συνάγεται. Ἡμῶν μὲν οὖν ἀνόμοιός ἐστιν ὁ Λόγος, τοῦ δὲ Πατρὸς ὅμοιος· διὰ τοῦτο ἐκεῖνος μὲν ἔστι φύσει (76) καὶ ἀληθείᾳ ἓν μετὰ τοῦ ἑαυτοῦ Πατρός· ἡμεῖς δὲ ἀλλήλων ὄντες ὁμογενεῖς (ἐκ γὰρ ἑνὸς οἱ πάντες γεγόναμεν, καὶ μία πάντων ἀνθρώπων ἡ φύσις [77]), ἓν πρὸς ἀλλήλους τῇ διαθέσει γινόμεθα, ἔχοντες ὑπογραμμὸν τὴν τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα φυσικὴν ἑνότητα· καθάπερ γὰρ τὴν πραότητα ἐξ ἑαυτοῦ (78) ἐδίδασκε λέγων· Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρᾶός εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ· οὐχ ἵνα ἐξισωθῶμεν αὐτῷ· ἀδύνατον γάρ· ἀλλ' ἵνα βλέποντες εἰς ἐκεῖνον διαμείνωμεν (79) πρᾶοι διὰ παντός· οὕτω καὶ ἐνταῦθα θέλων ἡμᾶς ἀληθῆ καὶ βεβαίαν καὶ ἀδιάλυτον τὴν διάθεσιν ἔχειν πρὸς ἀλλήλους, ἐξ ἑαυτοῦ λαμβάνει τὸ παράδειγμα, καὶ φησιν· Ἵνα ὦσιν ἕν, καθὼς καὶ ἡμεῖς· ἀδιαίρετος δέ ἐστιν (80) ἡ ἐν ἡμῖν ἑνότης· οὕτως ἵνα καὶ αὐτοὶ μαθόντες ἐξ ἡμῶν τὴν ἀδιαίρετον φύσις, οὕτω καὶ τὴν πρὸς ἀλλήλους συμφωνίαν διαφυλάττωσιν· ἀσφαλεστέρα δὲ ἡ μίμησις ἐκ τῶν κατὰ φύσιν λαμβάνεται τοῖς ἀνθρώποις, ὥσπερ εἴρηται (81). Ἐπειδὴ γὰρ ταῦτα μὲν μένει, καὶ οὔποτε μεταβάλλεται, ὁ δὲ τῶν ἀνθρώπων τρόπος εὐμετάβλητος τυγχάνει· δύναται, πρὸς τὸ ἀμετάβλητον τῇ φύσει (82) βλέπων, τὰ μὲν φαῦλα φεύγειν, ἐν δὲ τοῖς βελτίστοις ἑαυτὸν ἀνατυποῦν. Καὶ γὰρ οὕτω (83) καὶ τὸ λεγόμενον, Ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἓν ὦσιν, ὀρθὴν πάλιν ἔχει τὴν διάνοιαν.

A dictum est, sicut Pater et Filius effecti, non eo modo erimus quo Pater est natura in Filio, et Filius in Patre, sed quantum per naturam et vires nobis licet aliquam inde exprimere similitudinem, discerequo quanam ratione unum esse debeamus, quemadmodum misericordes esse didicimus. Res enim similes cum similibus unitate quadam copulantur. Hinc universa caro genere conjungitur. At Verbum nostri est dissimile, Patris vero simile, proindeque natura et revera unum est cum suo Patre. Nos autem, qui ejusdem sumus generis, cum ex uno omnes facti fuerimus, unaque sit omnium hominum natura, unum inter nos charitate efficimur, qua in re Filii et Patris unitas nobis est exemplar. Ut enim cum mansuetudinem doceret, se ipsum in exemplum his verbis proposuit. *Discite a me, quia mitis sum e humilis corde* [21], non quidem ut ei exæquaremur, cum id fieri nequeat, sed ut in illum intuentes semper mansueti permaneremus; ita quoque, cum hic vellet veram, firmam et indissolubilem charitatem inter nos esse, se ipse in exemplum proponit, et ait, *Ut unum sint sicut et nos*, utque in nobis individua est unitas, 452 sic et illi individuum naturam ex nobis ediscentes, concordiam inter se servent. Tutior autem est illarum rerum imitatio quæ ad ipsam naturam pertinent, uti dictum est. Nam cum illæ perseverent et nunquam mutentur, mores autem hominum facile sint mutabiles: sane possumus ad rem natura immutabilem contuentes, perversa fugere, atque in bonis sectandis nos ipsos optime conformare. Sic enim horum verborum, *Ut et ipsi in nobis unum sint*, recta omnino est sententia.

B

C

21. Εἰ γοῦν δυνατὸν ἦν γενέσθαι ἡμᾶς ὡς ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, ἔδει λέγειν, Ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν σοὶ ἓν ὦσιν, ὥσπερ ἐστὶν ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρί· νῦν δὲ τοῦτο (84) μὲν οὐκ εἴρηκε· λέγων δὲ τὸ, ἐν ἡμῖν, ἔδειξε τὴν διάστασιν καὶ τὴν διαφοράν· ὅτι αὐτὸς μὲν μόνος ἐν μόνῳ τῷ Πατρί ἐστιν, ὡς μόνος Λόγος καὶ Σοφία, ἡμεῖς δὲ ἐν Υἱῷ, καὶ δι' αὐτοῦ τῷ Πατρί.

21. Si igitur fieri posset, ut nos eo modo in Patre essemus quo ipse est Filius, dicendum fuisset: Ut et illi in te unum sint, quemadmodum Filius est in Patre. Atqui hoc nequaquam dixit, sed cum ait, *in nobis*, discrimen et differentiam rei indicavit, ipsum nempe in solo Patre ut solum Verbum et Sapientiam esse, nos vero in Filio, et per ipsum in Patre esse.

[21] Matth. xi, 29.

(95) Felckm. 2, et editi, ἔσεσθαι. Cæteri mss., γενέσθαι.

(76) Regius primus et Seguerianus, καὶ ἐκεῖνος μὲν ἔστω φύσει. Goblerianus et Felckmanni primus, κἀκεῖνος μὲν ἐστι φύσει. At alii et editio Commel. ut in contextu.

(77) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, πάντων λογικῶν ἡ φύσις. Basiliensis, πάντων ἡ φύσις. Cæteri et editi, πάντων ἀνθρώπων ἡ φύσις.

(78) Reg. 1, Seguer. Basil. et Anglic. ἐξ ἑαυτοῦ. Alii et editi, ἐξ αὐτοῦ. Mox Reg. 2, Basil. et Anglic. ὅτι πρᾶός εἰμι, iidemque et Felckm. 5, infra, πραεῖς διὰ παντός.

(79) Regius primus et Seguerianus, διαμείνωμεν, iidemque mox, ἡμᾶς ἀληθῆ. Alii et editi, διαμένομεν, et ἡμᾶς καὶ ἀληθῆ.

(80) Ἔστιν deest in Gobler. et Felckm. 1. Ibidem Regius primus et Seguerianus, ἡ ἐν ἡμῖν ἡ ἑνότης. Paulo post iidem, οὕτω τὴν πρὸς ἀλλήλους. Cæteri et editi, οὕτω καὶ τήν, etc. Seguerianus ibidem, διαφυλάττουσιν.

D (81) Reg. 1, Seguer. Gobler. Felckm. 1, ὥσπερ εἴρηται. At alii et editi, καθάπερ εἴρηται. Ibidem Regius 1 et Seguerianus, ταῦτα μὲν μένει καὶ Goblerianus et Felckmanni primus, ταῦτα μένει μὲν καί. In aliis et editis μέν deest. Mox mss., τρόπος εὐμετάβλητος. Editio autem Commel., τρόπος ἀμετάβλητος.

(82) Regius primus et Seguerianus, τῇ φύσει. Cæteri et editi, τῆς φύσεως.

(83) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, Καὶ γὰρ οὕτως. Alii et editi, Καὶ γὰρ καὶ οὕτως. Mox uterque Regius et Seguerianus, αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἓν ὦσιν. Cæteri et editi, αὐτοὶ ἓν ἐν ἡμῖν ὦσιν.

(84) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. Felck. 1, et ita legit Nannius. At alii et editio Commel., γενέσθαι ἡμᾶς ὡς ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρί· νῦν δὲ τοῦτο, etc., omissis quæ interposita sunt.

Quibus utique dictis nihil aliud voluit significare quam hujusmodi sententiam : Ita illi nostra unitate unum sint inter se, ut nos natura et revera unum sumus : non possunt autem unum inter se esse, nisi in nobis discant unitatem. Hanc porro nostram expositionem Paulus his verbis confirmat : *Hæc autem transfiguravi in me et Apollo, ut in nobis discatis non supra quod scriptum est inflari* [22]. Illa ergo dictione, *in nobis*, minime significatur nos esse in Patre, quemadmodum in ipso est Filius, sed exemplum et specimen proponitur, idemque est ac si deceretur : Ex nobis discant. Ut enim Paulus Corinthiis, sic Patris et Filii unitas norma est omnibus et regula, juxta quam, naturalem Patris et Filii unitatem contemplantes, possunt discere, quonam et ipsi modo unum inter se esse animorum consensu debeant. Quod si etiam aliter hunc Scripturæ locum defendere oporteat, hæ voces, *in nobis*, idem valent ac si diceretur, virtute Patris et Filii ut unum fiant, idipsum dicentes [23]. Id enim sine Deo fieri nullo modo potest. Hanc autem interpretationem possumus aliis Scripturæ locis comprobare, istis, exempli causa, *In Deo faciemus virtutem* [24] ; et, *In Deo transgrediar murum* [25] ; et, *In te inimicos nostros ventilabimus cornu* [26]. Clarum est igitur nos in nomine Patris et Filii unum effectos, firmum charitatis vinculum habere posse. Hinc Dominus, eamdem dilatans sententiam, ait : *Et ego gloriam quam dedisti mihi, dedi eis, ut sint unum, sicut et nos unum sumus* [27]. Apposite hic quoque non dixit, Ut sint in te sicuti ego sum, sed, *sicut nos sumus* ; qua quidem particula, *sicut*, aperte ostendit, non identitatem, ut ita loquar, significari, sed imaginem et exemplar proponi.

22. Itaque Verbum quidem vere eamdem naturam habet ac Pater : nobis autem id duntaxat licet imitari, sicuti dictum est ; unde continuo subjunxit, *Ego in eis, et tu in me, ut sint perfecti in unum* [28]. Quibus verbis majus et perfectius aliquid pro nobis poscit. Constat enim Verbum in nobis factum **453** esse, quippe cum nostrum induerit corpus. *Et tu in me, Pater* : siquidem tuum ego sum Verbum, et pro-

Τοῦτο δὲ λέγων, οὐδὲν ἕτερον ἐσήμανεν (85), ἢ ὅτι τῇ ἡμῶν ἑνότητι γένοιντο καὶ αὐτοὶ ἓν πρὸς ἀλλήλους οὕτως, ὡς ἡμεῖς ἕν ἐσμεν φύσει καὶ ἀληθείᾳ· ἄλλως δὲ οὐκ ἂν γένοιντο ἕν, εἰ μὴ ἐν ἡμῖν μάθωσι τὴν ἑνότητα· καὶ ὅτι τὸ, ἐν ἡμῖν, ταύτην ἔχει τὴν σημασίαν, ἀκοῦσαι Παύλου λέγοντος ἔστι· Ταῦτα δὲ μετεσχημάτισα εἰς ἐμαυτὸν καὶ Ἀπολλῶ, ἵνα ἐν ἡμῖν μάθητε τὸ μὴ ὑπὲρ ἃ γέγραπται φυσιοῦσθαι. Τὸ ἄρα, ἐν ἡμῖν, οὐκ ἔστιν ἐν τῷ Πατρὶ, ὡς ἔστιν ὁ Υἱὸς ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ παράδειγμα καὶ εἰκών, ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν, Ἐξ ἡμῶν μαθέτωσαν. Ὡς γὰρ ὁ Παῦλος τοῖς Κορινθίοις, οὕτως ἡ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς ἑνότης, τοῖς πᾶσιν ὑπογραμμὸς καὶ μάθησίς ἐστι, καθ' ἣν δύνανται μανθάνειν (86), βλέποντες εἰς τὴν κατὰ φύσιν ἑνότητα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, πῶς καὶ αὐτοὶ ὀφείλουσιν ἓν πρὸς ἀλλήλους γίνεσθαι τῇ φρονήματι. Εἰ δὲ δεῖ καὶ ἑτέρως ἀπολογήσασθαι περὶ τοῦ ῥητοῦ, δύναται πάλιν τὸ, ἐν ἡμῖν, ἴσον εἶναι τῷ λέγειν, τῇ δυνάμει τοῦ Πατρὸς (87) καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἵνα ἓν γένωνται, τὸ αὐτὸ λέγοντες· ἄνευ γὰρ Θεοῦ τοῦτο γενέσθαι ἀδύνατον (88)· καὶ τοῦτο πάλιν ἔστιν εὑρεῖν ἐν τοῖς θείοις λόγοις, ὡς τὸ, Ἐν τῷ Θεῷ ποιήσομεν δύναμιν, καὶ, Ἐν σοὶ τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν κερατιοῦμεν. Οὐκοῦν δῆλον, ὅτι ἐν ὀνόματι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ δυνάμεθα, τὸ ἓν γενόμενοι, βέβαιον ἔχειν τῆς ἀγάπης τὸν σύνδεσμον. Πάλιν γὰρ, τὴν αὐτὴν διάνοιαν (89) ἐπεκτείνων, φησὶν ὁ Κύριος· Κἀγὼ τὴν δόξαν, ἣν δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς, ἵνα ὦσιν ἕν, καθὼς ἡμεῖς (90) ἕν. Καλῶς καὶ ἐνταῦθα οὐκ εἶπεν, ἵνα ὦσιν ἐν σοὶ, ὡς κἀγώ εἰμι· ἀλλὰ, καθὼς ἡμεῖς, εἶπεν· ὁ δὲ λέγων, καθως, οὐ ταυτότητα δείκνυσιν, ἀλλ' εἰκόνα καὶ παράδειγμα τοῦ λεγομένου.

22. Ὁ μὲν οὖν Λόγος τὴν ὄντως καὶ ἀληθῶς ταυτότητα τῆς φύσεως τῷ Πατρὶ ἔχει· ἡμῖν δὲ ἄρα (91) τὸ μιμεῖσθαι πρόσεστιν, ὥσπερ εἴρηται· καὶ γὰρ εὐθὺς ἐπήγαγε, λέγων· Ἐγὼ ἐν αὐτοῖς, καὶ σὺ ἐν ἐμοὶ ἵνα ὦσι τετελειωμένοι εἰς ἕν. Ἐνταῦθα λοιπὸν (92) μεῖζόν τι καὶ τελειότερον περὶ ἡμῶν ὁ Κύριος αἰτεῖ, δῆλον γὰρ, ὡς ἐν ἡμῖν γέγονεν ὁ Λόγος· τὸ γὰρ ἡμέτερον ἐνεδύσατο σῶμα. Καὶ (93) σὺ δὲ

[22] I Cor. IV, 6. [23] I Cor. I, 10. [24] Psal. LIX, 14. [25] Psal. XVII, 30. [26] Psal. XLIII, 6. [27] Joan. XVII, 22. [28] Ibid. 23.

(85) Uterque Regius, τοῦτο δὲ οὐδὲν ἕτερον λέγων ἐσήμανεν. Seguerianus, ἐσήμαινεν, Regius primus et Seguerianus ibidem, γένοιντο καὶ αὐτοὶ πρὸς ἀλλήλους. Deest item ἓν in Gotter. et Felckm. Ut et mox post ἡμεῖς, itemque post γένοιντο. Regius primus et Seguerianus omittunt quidem ἓν post γένοιντο et ἡμεῖς, sed habent post ἀληθείᾳ.

(86) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, μανθάνειν, iidemque paulo post, γίνεσθαι. Cæteri et editi, μαθεῖν et γενέσθαι.

(87) Regius primus et Seguerianus. δύναται τὸ, ἐν ἡμῖν, πάλιν ἴσον εἶναι τῇ δυνάμει τῷ λέγειν τοῦ Πατρός, etc.

(88) Regius primus et Seguerianus. οὐ δύναται. Gobler. et Felckm. 1, οὐ δυνατόν· καὶ τοῦτο πάλιν ἔστιν ἰδεῖν ἐν τοῖς. Ibidem Regius primus et Seguerianus, λογίοις. Cæteri et editi, λόγοις. Item ibidem Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ὡς τὸ ἐν τῷ, etc. Alii et editi τό omittunt. Anglicanus ibidem, ποιήσομεν· Basil. et Felckm. 5, ποιήσομαι, Mss. ibidem, καὶ ἐν τῷ Θεῷ In editis καί deest.

(89) Gobler. et Felckmanni primus, τὴν αὐτὴν αἰτίαν. Ibidem Regius primus et Seguerianus ἐπεκτείνων. Cæteri et editi, ἐκτείνων.

(90) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, καθὼς ἡμεῖς. Cæteri et editi, καθὼς καὶ ἡμεῖς.

(91) Uterque Reg. Seguer. Gobler. Felck. 1 et 5, εἰ ἄρα.

(92) Λοιπὸν abest a Felckm. 5. Mox Regius primus et Seguerianus, καὶ θειότερον pro τελειότερον, iidemque et Goblerianus et Felckm. 1 addunt περὶ ἡμῶν, quod in aliis et editione Commel. deest.

(93) Καὶ deest in Gobler. et Felc. 1. Ibidem Reg. 1, ἐν ἐμοὶ· περὶ σοῦ γάρ εἰμι Λόγος. Mox Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, καὶ διὰ σέ, etc. Alii et editi καί omittunt.

ἐν ἐμοὶ, Πάτερ· σοῦ γάρ εἰμι Λόγος, καὶ ἐπειδὴ σὺ μὲν ἐν ἐμοὶ, ὅτι σοῦ Λόγος εἰμὶ, ἐγὼ δὲ ἐν αὐτοῖς διὰ τὸ σῶμα, καὶ διὰ σὲ τετελείωται ἐν ἐμοὶ τῶν ἀνθρώπων ἡ σωτηρία, ἐρωτῶ ἵνα καὶ αὐτοὶ γένωνται ἓν, κατὰ τὸ ἐν ἐμοὶ σῶμα, καὶ κατὰ τὴν αὐτοῦ τελείωσιν· ἵνα καὶ αὐτοὶ (94) γένωνται τέλειοι, ἔχοντες πρὸς τοῦτο τὴν ἑνότητα, καὶ εἰς αὐτὸ ἓν γενόμενοι· ἵνα, ὡς ἂν πάντες φορεσθέντες παρ' ἐμοῦ, πάντες ὦσιν ἓν σῶμα καὶ ἓν πνεῦμα, καὶ εἰς ἄνδρα τέλειον καταντήσωσιν. Οἱ γὰρ πάντες, ἐκ τοῦ αὐτοῦ μεταλαμβάνοντες, ἓν (95) γινόμεθα σῶμα, τὸν ἕνα Κύριον ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς. Ταύτην ἔχοντος τοῦ ῥητοῦ τὴν διάνοιαν, μᾶλλον ἐλέγχεται ἡ ἀλλοδοξία τῶν χριστομάχων· πάλιν γὰρ ἐπαναλαμβάνων φημί· Εἰ μὲν ἁπλῶς καὶ ἀπολελυμένως εἴρηκεν, Ἵνα ὦσιν ἐν σοὶ ἓν, ἦ, Ἵνα (96) αὐτοὶ κἀγὼ ἐν σοὶ ἓν ὦμεν, εἶχον κἂν ἀναίσχυντον πρόφασιν οἱ θεομάχοι· νῦν δὲ οὐχ ἁπλῶς εἶπεν, ἀλλὰ, Καθὼς σὺ, Πάτερ, ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν σοὶ, ἵνα πάντες ἓν ὦσι. Λέγων δὲ πάλιν, καθὼς, πόρρωθεν δείκνυσι τοὺς γινομένους, ὡς αὐτός ἐστιν ἐν τῷ Πατρὶ, πόρρωθεν δέ ἐστιν (97), οὐ τόπῳ, ἀλλὰ τῇ φύσει· οὐδὲν γὰρ τόπῳ μακρὰν τοῦ Θεοῦ. ἀλλὰ μόνῃ τῇ φύσει πάντα μακράν ἐστιν αὐτοῦ· καὶ, καθὰ προεῖπον, οὐ ταυτότητα, οὐδὲ ἰσότητα δείκνυσιν ὁ λέγων τὸ, καθὼς, ἐπίῤῥημα, ἀλλὰ παράδειγμα τοῦ λεγομένου κατά τι (98) θεωρούμενον.

23. Καὶ τοῦτο πάλιν παρ' αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος ἔστι μαθεῖν λέγοντος· Καθὼς γὰρ ἦν Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, οὕτως ἔσται καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς. Οὔτε δὲ Ἰωνᾶς ἦν ὥσπερ ὁ Σωτὴρ, οὔτε Ἰωνᾶς εἰς τὸν ᾅδην κατῆλθεν· οὔτε τὸ κῆτος ἦν ὁ ᾅδης· ἀλλ' οὐδὲ καταποθεὶς ὁ Ἰωνᾶς, ἀνήγαγε τοὺς προκαταποθέντας (99) ὑπὸ τοῦ κήτους, ἀλλὰ μόνος προσταχθέντος τοῦ κήτους ἐξῆλθεν. Οὐκοῦν οὐδεμία ταυτότης οὐδὲ ἰσότης ἐν τῇ, καθὼς, λέξει σημαίνεται, ἀλλὰ ἄλλο μὲν καὶ ἄλλο· ὁμοιότητα δέ πως (1)

A inde cum tu in me sis, quia tuum sum Verbum: cum item sim in illis, proter corpus, cumque propter te in me hominum salus perfecta fuerit, rogo ut et ipsi unum fiant, corporis scilicet quod in me est ejusque perfectionis communione, quo et ipsi unitatem cum eo habentes, unumque in ipso effecti, perfecti reddantur, ut omnes a me veluti gestati unum sint corpus et unus spiritus, occurantque in virum perfectum [29]. Omnes enim ipsius facti participes unum efficimur corpus, qui nempe unum Dominum in nobis ipsis habemus. Cum igitur ea sit vera hujusce loci Scripturæ interpretatio, magis profecto inde redarguitur hæretica Christi hostium sententia. Nam, ut quæ fuse a nobis sunt dicta, breviter repetam, si simpliciter et absolute dixisset, Ut sint in te unum, vel, Ut ipsi et ego in te unum simus,
B aliquam saltem ex hujusmodi verbis causam habuissent, quam et absque pudore potuissent proferre. Verum non ita locutus est, sed hæc sunt ejus verba, *Sicut tu, Pater, in me, et ego in te, ut omnes unum sint.* Qua particula, *sicut*, procul illos abesse significat a modo quo ipse est in Patre; procul, inquam, non loco, sed natura. Siquidem nihil loco procul est a Deo: sed sola natura procul ab ipso sunt res universæ. Quocirca, ut supra docui, particula, *sicut*, non identitatem vel æqualitatem significat, sed nota est alicujus similitudinis cum re de qua agitur.

23. Quin etiam idem discere possumus ex his Salvatoris verbis, *Sicut enim fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus: sic erit Filius hominis in corde terræ* [30]. Neque enim Jonas talis fuit
C qualis Salvator: neque Jonas in infernum descendit, neque cetus fuit infernus: præterea neque absorptus Jonas eos quos cetus absorpserat reduxit, sed solus ex ceto, Deo jubente, egressus est. Non ergo identitatem aut æqualitatem, sed aliud et aliud particula, *sicut*, significat, similitudinemque duntaxat aliquam ob illud triduum denotat. Nec igitur

[29] Ephes. IV, 4, 13. [30] Matth. XII, 40.

(94) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1. ἵνα καὶ αὐτοί. Alii et editi, ἵνα αὐτοί. Mox Reg. 1, et Seg., εἰς αὐτό. Cæteri et editi, εἰς αὐτόν. Ibidem Reg. 1, et Seguerian., ὡς ἂν πάντες φορεσθέντες παρ' ἐμοῦ. Editi, ὡς πάντες φορεσθέντες παρ' ἐμοί. Gobler. et Felc. 1 habent item ἄν et παρ' ἐμοῦ.

(95) Reg. 1, Seguerianus, Goblerianus et Felc. 1, μεταλαμβάνοντες, ἕν, etc. Alii vero et editi, λαμβάνομεν καὶ ἕν, etc.
D

(96) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἓν ᾖ ἵνα. Cæteri et editio Commel. ᾖ omittunt. Mox Gobler. et Felc. 1, εἶχον ἄν. Cæteri et editio Commel., εἶχον, κἂν. Porro quod sequitur, ἀναίσχυντον πρόφασιν, significat causam quæ sit pudoris expers, sive quæ absque pudore possit proferri, non autem quæ sit impudens.

(97) Sic Reg. et Seguer. At alii et editi omittunt ἐστιν. Mox uterque Reg. Anglican. Basil. Gobler. et Felc. 1. μακρὰν τοῦ Θεοῦ. Cæteri et editi μακρὰν, ἀπὸ τοῦ Θεοῦ.

(98) Regius primus et Seguerianus, καθότι.

(99) Regius primus et Seguerianus, τοὺς προκαταποθέντας. Cæteri et editi, τοῦς καταποθέντας. Mox uterque Regius et Seguerianus, προσταχθέντος τοῦ κήτους. In aliis et editis τοῦ deest.

(1) Sic Regius 1, Seguerian. Goblerian. et Felc. 1. At alii et editi, πως omittunt. Paulo post Reg. 1 et Seguerian., οὔτε ὡς ὁ Υἱὸς γινόμεθα ἐν τῷ Πατρί. In editis et aliis ὁ et τῷ desunt. Ibidem in Basiliens. et Anglican. post καθώς hæc addita sunt: Ἡ ἁγία καὶ ὁμοούσιος Τριάς. Ἡμεῖς δὲ, εἰ καὶ ὁμοούσιοί ἐσμεν κατὰ πάντα, ἀλλὰ διαιρούμεθα καὶ τόπῳ καὶ χρόνῳ καὶ ἐνεργείᾳ καὶ βουλήσει καὶ τοῖς ἄλλοις πᾶσι. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἀγγέλων. Id est, *Sancta et consubstantialis Trinitas. Nos vero tametsi sumus in omnibus consubstantiales, attamen dividimur loco, tempore, efficientia, voluntate, omnibusque aliis. Idem etiam de angelis dicendum.* Sed hæc ex margine in textum irrepsisse perspicuum est. Hinc in margine Felc. 2 et 5, atque etiam Basil. hæc ibidem exstat integrior observatio: Ὅτι φυσικὴ ἕνωσις τέλειος ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος μόνη ἐστίν. Οὐ μόνον γὰρ μία φύσις ἡ τοιαύτη οὐσία ἡ ἁγία Τριὰς, ἀλλὰ καὶ μία βούλησις καὶ δύναμις καὶ ἐνέργεια καὶ θέλημα· διὰ τοῦτο καὶ εἷς Θεὸς κυρίως ἁγία (Felc. 5, κύριος καὶ ἁγία) καὶ ὁμοούσιος Τριάς. Ἡμεῖς δὲ, εἰ καὶ ὁμοούσιοί ἐσμεν, ἀλλὰ κατὰ πάντα τὰ ἄλλα διαιρούμεθα καὶ τόπῳ καὶ χρόνῳ καὶ δυνάμει καὶ ἐν

ex hac Domini voce, *sicut* intelligendum est nos ita esse posse, ut est Filius in Patre et Pater in Filio. Nos enim, sicut Pater et Filius, unum efficimur sententiarum et animorum concordia : Salvator vero sicut Jonas erit in terra. Sed ut Jonas Salvator non fuit, sic nec Salvator, quemadmodum absorptus est Jonas, ita ad inferos descendit : sed res omnium diversa est. Sic etiam 4 5 4 tametsi nos unum efficimur sicut Filius est in Patre, tamen non tales futuri sumus qualis est Filius, neque pares illicrimus : aliud quippe et aliud sumus. Quocirca particula, *sicut*, hic ubi de nobis sermo habetur, usus est quia res natura diversæ cum ad aliquid aliud referuntur, fiunt sicut illud. Quamobrem ipse quidem Filius absolute, nullaque addita conjunctione, in Patre esse dicitur, quia hoc illi ex natura est : nos autem qui id ex natura non habemus, imagine et exemplo indigemus ut de nobis dicat : *Sicut tu in me, et ego in te* [31]. Cum autem, inquit, illi ita perfecti fuerint, tunc cognoscet mundus quia tu me misisti. Nisi enim venissem et eorum corpus gestassem, nullus sane illorum perfectus fuisset : sed omnes corrupti permansissent. Operare ergo in illis, Pater, et sicut mihi hoc corpus gestandum dedisti, tuum illis impertire Spiritum, ut in illo unum fiant, et in me perfecti evadant. Nam illorum perfectio argumento est Verbum tuum advenisse : ita ut mundus eos perfectos Deoque plenos videns, omnino crediturus sit me a te missum esse et advenisse. Unde enim illis perfectio accedere posset, nisi ego tuum Verbum, ipsorum corpore assumpto, homo essem factus, et opus quod mihi dedisti, Pater, perfecissem? Opus autem perfectum est, quia homines a peccato redempti, jam amplius mortui non manent, sed divini effecti, in nos intuentes, vinculum mutuæ inter se charitatis in nobis habent.

[31] Joan. XVII, 21.

A δείκνυσι τοῦ Ἰωνᾶ διὰ τὸ τριήμερον. Οὕτως ἄρα καὶ ἡμεῖς, λέγοντος τοῦ Κυρίου, καθὼς, οὔτε ὡς ὁ Υἱὸς γινόμεθα ἐν τῷ Πατρὶ, οὔτε ὡς ὁ Πατήρ ἐστιν ἐν τῷ Υἱῷ, οὕτω γινόμεθα. Ἡμεῖς μὲν γὰρ, καθὼς ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς, οὕτω γινόμεθα (2) ἓν τῷ φρονήματι καὶ τῇ τοῦ πνεύματος συμφωνίᾳ· ὁ δὲ Σωτὴρ, καθὼς Ἰωνᾶς, ἔσται ἐν τῇ γῇ· ὥσπερ δὲ οὐκ ἔστιν Ἰωνᾶς ὁ Σωτήρ (3), οὐδὲ ὡς ἐκεῖνος κατεπόθη, οὕτω καὶ ὁ Κύριος κατῆλθεν εἰς τὸν ᾅδην· ἀλλὰ ἄλλο καὶ ἄλλο ἐστίν. Οὕτως ἐὰν (4) καὶ ἡμεῖς γενώμεθα ἕν, καθὼς ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, οὐκ ἐσόμεθα ὥσπερ ὁ Υἱὸς, οὐδὲ ἴσοι αὐτῷ· ἄλλο γὰρ καὶ ἄλλο ἐσμέν· διὰ τοῦτο γὰρ ἐφ' ἡμῶν τὸ, καθὼς, πρόκειται, ἐπὶ τὰ μὴ κατὰ φύσιν (5) ὄντα πρὸς ἄλλο τι βλέποντα γίνεται ὥσπερ ἐκεῖνα. Ὅθεν αὐτὸς μὲν ὁ Υἱὸς, ἁπλῶς καὶ χωρὶς

B συμπλοκῆς τινός ἐστιν (6) ἐν τῷ Πατρί· φύσει γὰρ ὑπάρχει τοῦτ' αὐτῷ· ἡμεῖς δὲ, οὐκ ἔχοντες τὸ κατὰ φύσιν, δεόμεθα εἰκόνος καὶ παραδείγματος (7), ἵνα περὶ ἡμῶν εἴπῃ· Καθὼς σὺ ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν σοί. Ὅταν δὲ, φησὶν, οὗτοι (8) τελειωθῶσιν οὕτω, τότε γινώσκει ὁ κόσμος, ὅτι σύ με ἀπέστειλας· εἰ γὰρ μὴ ἦμην ἐλθὼν καὶ φορέσας τὸ τούτων σῶμα, οὐδεὶς ἂν αὐτῶν ἐτελειώθη, ἀλλ' ἔμενον οἱ πάντες φθαρτοί. Ἐνέργησον τοίνυν ἐν αὐτοῖς, Πάτερ· καὶ ὥσπερ δέδωκάς μοι τοῦτο φορέσαι, δὸς αὐτοῖς (9) τὸ Πνεῦμά σου, ἵνα καὶ οὗτοι ἐν τούτῳ ἓν γένωνται, καὶ τελειωθῶσιν ἐν ἐμοί. Ἡ γὰρ τούτων τελείωσις δείκνυσιν ἐπιδημίαν γεγενῆσθαι τοῦ σοῦ Λόγου· καὶ ὁ κόσμος δὲ, βλέπων τούτους τελείους καὶ θεοφορουμένους (10),

C πιστεύσει πάντως, ὅτι σύ με ἀπέστειλας, καὶ ἐπεδήμησα. Πόθεν γὰρ τούτοις ἡ τελείωσις, εἰ μὴ ἐγὼ ὁ σὸς Λόγος, τὸ σῶμα τούτων λαβών, ἐγενόμην ἄνθρωπος, καὶ ἐτελείωσα τὸ ἔργον ὃ δέδωκάς μοι, Πάτερ ; Τετελείωται δὲ τὸ ἔργον (11), ὅτι, λυτρωθέντες ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας οἱ ἄνθρωποι, οὐκέτι μένουσι νεκροί (12)· ἀλλὰ καὶ θεοποιηθέντες ἔχουσιν, ἓν ἡμῖν βλέποντες, ἓν ἀλλήλοις τὸν σύνδεσμον τῆς ἀγάπης.

γείᾳ καὶ βουλήσει καὶ τοῖς ἄλλοις πᾶσι. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ ἀγγέλων. Id est, *Naturalis unio perfecta sola est in sancta Trinitate. Nec enim tantum una natura est ejusmodi substantia sancta Trinitas, sed etiam una est voluntas, virtus, efficientia, et arbitrium, unde unus Deus proprie est sancta et consubstantialis Trinitas. Nos autem tametsi sumus consubstantiales, attamen in aliis omnibus dividimur loco, tempore, virtute, efficientia, voluntate, aliisque omnibus : quod idem de angelis dicendum.*

(2) Sic Seguerianus, Goblerianus et Felc. primus. At in codice Regio primo hæc desunt verba, Ἡμεῖς γὰρ, καθὼς ὁ Πατὴρ καὶ Υἱὸς, οὕτω γινόμεθα. Cæteri et editi μέν tantum omittunt. Ibidem codex Regius secundus, ἓν τῷ φρονήματι, recte. Alii et editi, ἐν τῷ φρονήματι.

(3) Sic Regius primus, Seguerianus, Goblerianus et Felckm. 1. Editi vero et alii, ἐγένετο ἐν τῇ γῇ· ὡς δὲ οὐκ ἔστιν Ἰωνᾶς ὁ Σωτήρ. Goblerianus et Felc. 1 habent ibidem, ὁ Ἰωνᾶς. Mox Reg. 1 et 2, Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, οὕτως ὁ Κύριος. Alii et editi, οὕτω καὶ ὁ Κύριος.

(4) Sic Regius primus et Seguerianus. At Reg. 2, Goblerian et Felck. 1, Οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐάν. Alii et editio Commel., Οὕτως ἡμεῖς, ἐάν. Mox Reg. 2 et Basil. ὥσπερ Υἱός.

(5) Regius 1 et Seguer, ἐπεὶ μὴ κατὰ φύσιν. Et paulo post, ὥσπερ ἐκεῖνο. Alii et editi, ἐπεὶ τὰ μὴ κατὰ φύσιν, et, ὥσπερ ἐκεῖνα.

(6) Reg. 1, Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1, ἐστιν. Editio Commel., ἔστοι. Mox Felc. 2 et editio Commel., τοῦτο αὐτοῖς. Cæteri mss., τοῦτο αὐτῷ. Regius 1 et Seguerianus, τοῦτ' αὐτῷ.

(7) Reg. 2, Basil. et Felc. 5, παραδειγμάτων.

(8) Uterque Regius et Seguer. addunt οὗτοι, quod in aliis et editis deest. Ibidem Regius primus et Seguer., γινώσκει ὁ κόσμος. Alii et editi, γινώσκει καὶ ὁ κόσμος.

D (9) Reg. 1 et Seguer., δὸς αὐτοῖς. Alii, δὸς καὶ αὐτοῖς. Mox Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, οὗτοι ἐν τούτῳ. Alii et editi, αὐτοὶ ἐν τούτῳ.

(10) Regius primus et Seguer., θεοφορουμένους, ut et legit Nannius. Editi aliique, διαφορουμένους.

(11) Sic uterque Regius, Gobler. Felck. 1 et 5. At alii et editio Commel., Πατήρ. Ibidem hæc verba, τετελείωται δὲ τὸ ἔργον, desunt in Gobler. et Felc. 1. Editi cum Regio 2 mendose habent, τελείωται. Paulo post uterque Regius, Gobler. et Felc. 1, οἱ ἄνθρωποι. In aliis et ceitis, οἱ deest.

(12) Νεκροὶ abest ab Anglic. Ibid. Reg. 1 et Seguerian., θεοποιηθέντες ἔχουσιν ἐν ἡμῖν βλέποντες ἐν ἀλλήλοις. Cæteri et editi, θεοποιηθέντες, ἓν ὦσιν ἐν ἡμῖν βλέποντες πρὸς ἀλλήλους.

24. Ἡμεῖς μὲν οὖν, ὅσον αὐτὰς τὰς λέξεις τοῦ ῥητοῦ δυνατὸν ἦν ἁπλούστερον θεωρῆσαι, ταῦτα διὰ πολλῶν εἰρήκαμεν· ὁ δὲ μακάριος Ἰωάννης (13) ἐκ τῆς Ἐπιστολῆς ἐν ὀλίγοις καὶ τελειώτερον μᾶλλον ἡμῶν δείξει τῶν γεγραμμένων τὸν νοῦν, καὶ διελέγξει μὲν τὴν τῶν ἀσεβῶν διάνοιαν, διδάξει δὲ πῶς τε ἡμεῖς (14) ἐν τῷ Θεῷ γινόμεθα, καὶ ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν· καὶ πῶς πάλιν ἡμεῖς μὲν ἐν αὐτῷ γινόμεθα ἓν, πόσον δὲ διέστηκε τὴν φύσιν (15) ὁ Υἱὸς ἀφ' ἡμῶν· καὶ παύσει λοιπὸν τοὺς Ἀρειανοὺς μηκέτι νομίζειν ἑαυτοὺς ἔσεσθαι ὡς τὸν Υἱὸν, ἵνα μὴ καὶ αὐτοὶ ἀκούσωσι· Σὺ δὲ εἶ ἄνθρωπος καὶ οὐ Θεός· καὶ, Μὴ συμπαρεκτείνου πένης ὢν πλουσίῳ. Γράφει τοίνυν ὁ Ἰωάννης οὕτω λέγων (16)· Ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι ἐν αὐτῷ μένομεν, καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ δέδωκεν ἡμῖν. Οὐκοῦν διὰ τὴν δεδομένην ἡμῖν τοῦ Πνεύματος χάριν ἡμεῖς τε ἐν αὐτῷ γινόμεθα, καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν· καὶ ἐπειδὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐστι, διὰ τούτου γινομένου ἐν ἡμῖν εἰκότως καὶ ἡμεῖς, ἔχοντες τὸ Πνεῦμα, νομιζόμεθα ἐν τῷ Θεῷ γενέσθαι (17)· καὶ οὕτως ἐστὶν ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν. Οὐκ ἄρα ὡς ἔστιν ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, οὕτω καὶ ἡμεῖς γινόμεθα ἐν τῷ Πατρὶ (18)· οὐ γὰρ καὶ ὁ Υἱὸς μετέχων ἐστὶ τοῦ Πνεύματος, ἵνα διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῷ Πατρὶ γένηται· οὐδὲ λαμβάνων ἐστὶ τὸ (19) Πνεῦμα, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς τοῖς πᾶσι τοῦτο χορηγεῖ· καὶ οὐ τὸ Πνεῦμα τὸν Λόγον συνάπτει τῷ Πατρὶ, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Λόγου λαμβάνει. Καὶ ὁ μὲν Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ ἐστιν, ὡς Λόγος ἴδιος καὶ ἀπαύγασμα αὐτοῦ· ἡμεῖς δὲ χωρὶς μὲν τοῦ Πνεύματος ξένοι καὶ μακρὰν ἐσμεν τοῦ Θεοῦ· τῇ δὲ τοῦ Πνεύματος μετοχῇ συναπτόμεθα τῇ θεότητι· ὥστε τὸ εἶναι ἡμᾶς ἐν τῷ Πατρὶ μὴ ἡμέτερον εἶναι, ἀλλὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἐν ἡμῖν ὄντος καὶ ἐν ἡμῖν μένοντος, ἕως αὐτὸ τῇ ὁμολογίᾳ φυλάττομεν ἐν ἡμῖν, λέγοντος πάλιν (20) τοῦ Ἰωάννου· Ὃς ἂν ὁμολογήσῃ, ὅτι Ἰησοῦς ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ μένει, καὶ αὐτὸς ἐν τῷ Θεῷ. Ποία τοίνυν (21) ὁμοιότης καὶ ποία ἰσότης ἡμῶν πρὸς τὸν Υἱόν; Ἢ πῶς οὐκ ἐλέγχονται πανταχόθεν οἱ Ἀρειανοὶ, καὶ μάλιστα παρὰ τοῦ Ἰωάννου, ὅτι ἄλλως μὲν ὁ Υἱός ἐστιν ἐν τῷ Πατρὶ, ἄλλως δὲ ἡμεῖς ἐν αὐτῷ γινόμεθα· καὶ οὔτε ἡμεῖς ὡς ἐκεῖνος ἐσόμεθά ποτε, οὔτε ὁ Λόγος ὡς ἡμεῖς τυγχάνει ὤν, εἰ μὴ ἄρα τολμήσουσιν, ὡς ἐν πᾶσι, καὶ νῦν εἰπεῖν (22),

A

B

C

24. Nos itaque, quatenus allata Scripturæ verba, licuit simplicius perpendere, hæc fuse disseruimus. Beatus autem Joannes breviter et longe nobis accuratius quæ sit illius loci sententia, ex Epistola sua declaraturus est, qua et pravam impiorum interpretationem refutabit, et simul docebit, quomodo nos in Deo esse possumus, et Deus in nobis: quo item pacto nos unum in ipso efficimur, et quantum Filius natura a nobis differat: tandemque Arianos coercebit, quominus amplius sperent se ut Filium futuros aliquando esse, ne ipsos quoque hæc verba respiciant: *Tu autem homo es et non Deus* [32]; et, *Ne tu, qui pauper es, te diviti æquaveris* [33]. Hæc sunt ergo quæ scribit Joannes: *In hoc cognoscimus quoniam in eo manemus, et ipse in nobis: quoniam de Spiritu suo dedit nobis* [34]. Itaque propter Spiritus gratiam, quæ nobia data est, et nos in illo sumus, et ille est in nobis: ac proinde cum Dei ille Spiritus sit, idcirco quando ille in nobis adest, nos, qui eumdem Spiritum habemus, jure merito in Deo esse existimamur: eaque ratione Deus est in nobis. Non igitur ut est Filius in Patre, ita et nos in Patre sumus. Namque Filius non fit Spiritus particeps ut sit in Patre, neque ipse Spiritum accipit, sed eum potius omnibus impertit. Nec item Spiritus Verbum cum Patre conjungit, sed potius Spiritus hoc a Verbo accipit. Denique Filius in Patre [455 est tanquam proprium ejus Verbum et splendor: nos autem, siquidem absit Spiritus, alieni et procul a Deo sumus; sed Spiritus participes effecti, cum ipsa conjungimur divinitate, ac proinde non nostrum est nos esse in Patre, sed Spiritus qui in nobis est et in nobis manet, quandiu scilicet eum in nobis confessione servabimus, ut idem Joannes his verbis docet: *Quisquis confessus fuerit Jesum esse Filium Dei, Deus in eo manet, et ipse in Deo* [35] Quæ ergo nobis similitudo vel æqualitas est cum Filio? Vel potius, annon undique maximeque a Joanne convincuntur Ariani, aliter Filium in Patre esse, et aliter nos in eodem esse, neque nos unquam sicut illum futuros, neque Verbum sicut nos esse, nisi forte, ut mos illis est, hic quoque temere contendant etiam Filium ipsum, nonnisi Spiritus participem effectum et recte factis meruisse ut in Patre esset, quod certe vel solum cogitari absque summa impietate non potest.

[32] Ezech. XXVIII, 2. [33] Prov. XXIII, 4. [34] I Joan. IV, 13. [35] ibid. 15.

(13) Gobler et Felc. 1, ὁ δὲ ἀπόστολος Ἰωάννης.

(14) Sic uterque Regius et Seguerian. At Basil. Gobl. Felc. 1 et 5, διδάξει δὲ πῶς ἡμεῖς. Cæteri et editio Commel., διδάξει τε πῶς ἡμεῖς. Mox Reg. 1 et Seguer. ἡμεῖς μὲν ἐν αὐτῷ. In aliis et editis μέν deest.

(15) Basil., κατὰ φύσιν. Anglic., τῇ φύσει.

(17) Gobler. et Felc. 1, τοίνυν Ἰωάννης λέγων.

(17) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, γεγενῆσθαι.

(18) Sic Reg. 1, Seguerian. Anglican. Gobler. et Felc. 1, atque ita legit Nannius. At in aliis et editione Commel. hæc desunt verba, οὕτω καὶ ἡμεῖς γινόμεθα ἐν τῷ Πατρί.

D

(19) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi τό omittunt. Ibid. hæc quæ sequuntur verba, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς τοῖς πᾶσι τοῦτο χορηγεῖ, καὶ οὐ τὸ Πνεῦμα συνάπτει τὸν Λόγον τῷ Πατρί, desunt in Gobler. et Felc. 1. Ibidem Reg. 2, Felc. 5, et Anglic., παρὰ τοῦ Λόγου τοῦτο λαμβάνει. In aliis et editis deest τοῦτο.

(20) Regius primus et Seguer., λέγοντος πάλιν. Cæteri et editi, λέγοντος δὲ πάλιν.

(21) Sic Reg. 1 et Seguer. In aliis et editis deest τοίνυν. Mox Reg. 1 et Seguer., ἐλέγχονται πάντοθεν.

(22) Sic Reg. 1 et Seguer. At Gobler. et Felc. 1 τολμῶσι ἐν πᾶσι καὶ νῦν εἰπεῖν. Cæteri et editio Commel., τολμῶσιν ἐν πᾶσι καὶ νῦν εἰς τὸ εἰπεῖν.

Namque, ut dictum est, ipse dat Spiritui, et quæcunque Spiritus habet, hæc a Verbo habet. τοῦτο πάλιν ὑπερλίαν ἐστὶν ἀσεβὲς κἂν ὅλως εἰς ἐνθύμησιν λαβεῖν. Λύτὸς γὰρ, ὥσπερ εἴρηται, τῷ Πνεύματι (24) δίδωσι, καὶ ὅσα ἔχει τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Λόγου ἔχει.

A ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς μετοχῇ τοῦ Πνεύματος καὶ βελτιώσει πράξεως γέγονε καὶ αὐτὸς ἐν τῷ Πατρί. Ἀλλὰ καὶ

3g. Cum igitur de nobis dixit Salvator, *Sicut tu, Pater, in me, et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint* [36], non nos eosdem ac seipsum fore significavit, ut ex Joræ exemplo probavimus : sed est postulatio qua Patrem precatur, uti scribit Joannes, ut Spiritum per se impertiat credentibus, per quem videmur et in Deo esse, et per eumdem in ipso conjungi. Quia enim Verbum est in Patre, et Spiritus ex Verbo datur, nos idcirco Spiritum cupit accipere, ut cum eum acceperimus, tunc Spiritum Verbi in Patre exsistentis habentes, etiam nos ipsi per B Spiritum, unum in Verbo et per Verbum in Patre effecti esse videamur. Id autem quod ait, *ut nos*, nihil aliud indicat quam, ut hujusmodi Spiritus gratia in discipulos infusa, stabilis et irrevocabilis reddatur. Nempe, ut supra explicavi, id quod Verbo in Patre natura inest, hoc nobis per Spiritum ita vult dari ut sit irrevocabile. Quod cum non ignoraret Apostolus, ait: *Quis nos separabit a charitate Christi* [37]? *Nam Dei dona et gratia vocationis* (23) *irrevocabilia sunt* [38]. Itaque Spiritus est qui in Deo exsistit, non autem nos secundum nos. Unde quemadmodum filii et dii efficimur ob Verbum quod in nobis habemus : ita in Filio et in Patre erimus, unumque in iisdem effecti esse existimabimur, propterea quod in nobis sit Spiritus qui in Verbo C est, quod ipsum Verbum est in Patre. Quocirca cum aliquis vitio aliquo a Spiritu defecerit, illa quidem gratia apud eos qui voluerint irrevocabilis permanet, si modo ipsos, postquam ceciderint, pœniteat : verumtamen illo qui cecidit, non amplius in Deo est, eo quod sanctus et paracletus Spiritus, qui in Deo est, ab ipso recesserit ; sed hujusmodi peccator in Illo erit cui sese ipse subjecit, quod utique Sauli venit, a quo nimirum discessit Dei Spiritus, quemque malus spiritus vexavit [39]. Profecto his auditis erubescere deberent Dei hostes, nec se amplius Deo æquales fingere. Verum nec intelligunt ; nam, *Impius*, **456** inquit, *scientiam non intelli-*

25. Οὐκοῦν ὁ Σωτὴρ λέγων περὶ ἡμῶν τὸ, Καθὼς σὺ, Πάτερ, ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν σοὶ, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἓν ὦσιν, οὐ τὴν ταυτότητα ἡμᾶς αὐτῷ μέλλοντας (25) ἔχειν σημαίνει· ἐδείχθη γὰρ ἐκ τοῦ κατὰ τὸν Ἰωνᾶν παραδείγματος καὶ τοῦτο· ἀλλὰ ἀξίωσις ἐστι πρὸς τὸν Πατέρα, ὡς ὁ Ἰωάννης ἔγραψεν (26), ἵνα τὸ Πνεῦμα χαρίσηται δι' αὐτοῦ τοῖς πιστεύουσι, δι' οὗ καὶ δοκοῦμεν ἐν τῷ Θεῷ γίνεσθαι, καὶ κατὰ τοῦτο συνάπτεσθαι ἐν αὐτῷ. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ Λόγος ἐστὶν ἐν τῷ Πατρὶ, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Λόγου (27) δίδοται, θέλει λαβεῖν ἡμᾶς τὸ Πνεῦμα, ἵνα, ὅταν ἐκεῖνο λάβωμεν, τότε ἔχοντες τὸ Πνεῦμα τοῦ Λόγου τοῦ ὄντος ἐν τῷ Πατρὶ, δόξωμεν καὶ ἡμεῖς διὰ τὸ Πνεῦμα ἓν γίνεσθαι (28) ἐν τῷ Λόγῳ, καὶ δι' αὐτοῦ τῷ Πατρί. Τὸ δὲ, ὡς ἡμεῖς, ἐὰν λέγῃ, οὐδὲν ἕτερον πάλιν ἐστὶν, ἢ ἵνα ἡ γινομένη τοιαύτη τοῦ Πνεύματος χάρις εἰς τοὺς μαθητὰς ἀδιάπτωτος καὶ ἀμεταμέλητος (29) γένηται. Τὸ γὰρ κατὰ φύσιν, ὡς προεῖπον, ὑπάρχον τῷ Λόγῳ ἐν τῷ Πατρὶ, τοῦτο ἡμῖν ἀμεταμελήτως διὰ τοῦ Πνεύματος δοθῆναι βούλεται· ὅπερ ὁ Ἀπόστολος γιγνώσκων, ἔλεγε· Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ ; Ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ χαρίσματα τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ χάρις τῆς κλήσεως. Τὸ ἄρα Πνεῦμά ἐστι (30) τὸ ἐν τῷ Θεῷ τυγχάνον, καὶ οὐχ ἡμεῖς καθ' ἑαυτούς· καὶ ὥσπερ υἱοὶ καὶ θεοὶ διὰ τὸν ἐν ἡμῖν Λόγον, οὕτως ἐν τῷ Υἱῷ καὶ ἐν τῷ Πατρὶ ἐσόμεθα, καὶ νομισθησόμεθα ἐν Υἱῷ καὶ ἐν Πατρὶ (31) ἐν γεγενῆσθαι διὰ τὸ ἐν ἡμῖν εἶναι Πνεῦμα, ὅπερ ἐστὶν ἐν τῷ Λόγῳ τῷ ὄντι ἐν τῷ Πατρί. Ὅτε γοῦν ἐκπίπτει τις ἀπὸ τοῦ Πνεύματος διά τινα κακίαν, ἡ μὲν χάρις ἀμεταμέλητος διαμένει (32) τοῖς βουλομένοις, κἂν τις ἐκπεσὼν μετανοῇ· οὐκέτι δὲ ἐν τῷ Θεῷ ἐστιν ἐκεῖνος ὁ πεσὼν, διὰ τὸ ἀποστῆναι ἀπ' αὐτοῦ τὸ ἐν τῷ Θεῷ ἅγιον καὶ παράκλητον Πνεῦμα, ἀλλ' ἐν ἐκείνῳ (33) ἔσται ᾧ ἑαυτὸν ὑπέταζεν ὁ ἁμαρτάνων, ὡς ἐπὶ τοῦ Σαοὺλ γέγονεν· ἀπέστη γὰρ ἀπ' αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔβλιβεν αὐτὸν πνεῦμα πονηρόν. Ταῦτα ἀκούοντας τοὺς θεομάχους ἔδει λοιπὸν ἐντρέπεσθαι, καὶ μηκέτι ἑαυτοὺς ἀναπλάπτειν

[36] Joan. XVIII, 21. [37] Rom. VIII, 35. [38] Rom. XI, 23. [39]. I Reg. XVI, 14.

(23) Ita commode vertimus. Vulgata habet, *Sine pœnitentia enim sunt dona et vocatio Dei*, id est, Ejusmodi sunt, ut Deum non pœniteat illa dedisse, nec ea revocet, quod idem omnino est.

(24) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, τῷ Πνεύματι. Alii et editi, τὸ Πνεῦμα.

(25) Sic Regius primus Seguerian. Goblerian. et Felc. 1. Alii et editio Commel., οὐ τὴν ταυτότητα ἡμᾶς μένοντας (mss. μέλλοντας) ἐν αὐτῷ ἔχειν σημαίνει. Mox Reg. 1 et Seguer., ἐκ τοῦ κατὰ τὸν Ἰωνᾶν. Alii et editi τὸν omittunt.

(26) Gobler. et Felc. 1, φησίν.

(27) Felc. 5, διὰ τοῦ Λόγου. Cæteri et editi, ἐκ τοῦ Λόγου.

(28) Regius primus et Seguer., γεγενῆσθαι. Iidem paulo post et alter Regius, ἢ ἵνα ἡ γινομένη. In aliis et editis deest ἢ. Ibidem Basil. et Felc. 5, γενομένη.

(29) Basiliensis hic et mox, ἀμεταβλήτως.

(30) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1. At alii et editio Commel., Τὸ γὰρ Πνεῦμα ἐστι.

(31) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, ut et legit Nannius. In aliis et editis desunt hæc verba, ἐν Υἱῷ καὶ ἐν Πατρί. Mox Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, εἶναι Πνεῦμα· Basil. Anglic. Reg. 2 et Felc. 5, εἶναι τὸ Πνεῦμα. Cæteri et editi, εἶναι καὶ Πνεῦμα.

(32) Reg. 1 et Seguer., διαμένει. Alii et editi, μένει.

(33) Reg. 1 et Seguer., ἀλλ' ἐκείνῳ.

ἴσα Θεῷ. Οὔτε δὲ νοοῦσιν. Ὁ γὰρ ἀσεβὴς, φησιν, οὐ νοεῖ (34) γνῶσιν· οὔτε λόγων εὐσεβῶν ἀνέχονται· βαρεῖς γὰρ αὐτοῖς εἰσι καὶ λεγόμενοι.

26. Ἰδοὺ γὰρ, ὥσπερ οὐκ ἀποκάμνοντες ἐν ταῖς δυσσεβείαις, ἀλλὰ κατὰ τὸν Φαραὼ σκληρυνόμενοι, τὰ ἀνθρώπινα πάλιν τοῦ Σωτῆρος ἀκούοντες καὶ βλέποντες ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις, ἐπελάθοντο τέλεον κατὰ τὸν Σαμωσατέα τῆς πατρικῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ, καὶ τολμηρᾷ τῇ γλώσσῃ θρασυνόμενοι, λέγουσι· « Πῶς δύναται ὁ Υἱός (35) ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι φύσει καὶ ὅμοιος αὐτῷ κατ' οὐσίαν, ὁ λέγων· Ἐδόθη μοι πᾶσα (36) ἐξουσία· καὶ, Ὁ Πατὴρ οὐδένα κρίνει, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ· καὶ, Ὁ Πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν Υἱὸν, καὶ πέντα δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ. Ὁ πιστεύων (37) εἰς τὸν Υἱὸν, ἔχει ζωὴν αἰώνιον· καὶ πάλιν· Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Πατρός μου· καὶ οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, καὶ ᾧ ἐὰν θέλῃ (38) ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι· καὶ πάλιν· Πᾶν ὃ δέδωκέ μοι ὁ Πατὴρ, πρὸς ἐμὲ ἥξει. Εἶτα ἐπιλέγουσιν· Εἰ ἦν, ὡς λέγετε, Υἱὸς (39) κατὰ φύσιν, οὐ χρείαν εἶχε λαβεῖν, ἀλλ' εἶχε κατὰ φύσιν ὡς υἱός. Ἢ πῶς δύναται δύναμις εἶναι φύσει καὶ ἀληθινὴ τοῦ Πατρὸς, ὁ παρὰ τὸν καιρὸν (40) τοῦ πάθους λέγων· Νῦν ἡ ψυχή μου τετάρακται· καὶ τί εἴπω; Πάτερ, σῶσόν με ἐκ τῆς ὥρας ταύτης· ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἦλθον εἰς τὴν ὥραν ταύτην. Πάτερ, δόξασόν σου τὸ ὄνομα (40*). Ἦλθεν οὖν φωνὴ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· Καὶ ἐδόξασα, καὶ πάλιν δοξάσω. Πάλιν τε τὸ ὅμοιον ἔλεγε. Πάτερ, εἰ δυνατὸν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο· καὶ, Ταῦτα εἰπὼν ὁ (41) Ἰησοῦς ἐταράχθη τῷ Πνεύματι, καὶ ἐμαρτυρησε, καὶ εἶπεν· Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, εἷς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με. Καὶ (42) ἐπὶ τούτοις δέ φασιν οἱ κακόφρονες· Εἰ δύναμις ἦν, οὐκ ἂν ἐδειλίασεν, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ (43) ἑτέροις τὸ δύνασθαι παρεῖχεν. Εἶτά φασιν· Εἰ σοφία ἦν φύσει ἡ ἀληθινὴ καὶ ἰδία τοῦ Πατρὸς, πῶς γέγραπται· Καὶ Ἰησοῦς (44) προέκοπτε σοφίᾳ, καὶ ἡλικίᾳ, καὶ χάριτι παρὰ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις· καὶ ἐαθών εἰς μὲν τὰ μέρη (45) Καισαρείας τῆς Φιλίπ-

A *git* [40] : nec pios illi perferunt sermones, sed vel solo auditu ipsis sunt graves.

26. Ecce enim illi veluti impietatibus nusquam defessi, sed non secus ac Pharao indurati, humana Salvatoris acta in Evangeliis cernentes et audientes, Samosatensem imitati, paternæ Filii divinitatis penitus obliti sunt, temerariaque lingua fidentes, hæc rursus objiciunt : « Qui fieri potest, inquiunt, ut Filius sit natura ex Patre, vel Patri secundum naturam similis, cum ipse dicat, *Data est mihi omnis potestas* [41] ; et, *Pater neminem judicat, sed omne judicium dedit Filio* [42] ; et, *Pater diligit Filium et omnia tradidit in manu ejus. Qui credit in Filium, habet vitam æternam* [43]. Et iterum : B *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo : et nemo novit Patrem nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare* [44]. Et rursus, *Omne quod dedit mihi Pater, ad me veniet* [45]. Tum ita ratiocinantur : Si talis natura esset Filius, qualem vos affirmatis, nequaquam illi opus fuisset ista accipere, sed ea natura ut filius habuisset. Qui item naturalis et vera Patris virtus esse potest is qui, ubi patiendi tempus advenit, ait, *Nunc anima mea turbata est : et quid dicam? Pater, serva me ex hac hora : sed propterea veni in horam hanc. Pater, glorifica nomen tuum. Venit ergo vox de cœlo, Et glorificavi, et iterum glorificabo* [46]. Similia rursus alibi profert : *Pater, si fieri potest, transeat calix iste* [47] ; et, *Cum hæc dixisset Jesus turbatus est spiritu, et contestatus est, et dixit, Amen, amen dico vobis, unus ex vobis me* C *traditurus est* [48]. Ex quibus ita perversi concludunt : Si virtus ille sive potentia fuisset, non profecto timuisset sed ipse potius aliis vim et potentiam præbuisset. Addunt item : Si natura vera et propria Patris sapientia erat, cur igitur scriptum est, *Et Jesus proficiebat sapientia, et ætate, et gratia apud Deum et homines* [49] : idemque cum venisset in partes Cæsareæ Philippi, interrogavit discipulos, quem se esse dicerent homines [50] : cum item in Bethaniam

[40] Prov. XXIX, 7. [41] Matth. XXVIII, 18. [42] Joan. V, 22. [43] Joan. III, 35. [44] Luc. X, 22. [45] Joan. VI, 37. [46] Joan. XII, 27, 28. [47] Matth. XXVI, 30. [48] Joan. XIII, 21. [49] Luc. II, 52. [50] Matth. XVI, 13.

(34) Reg. 1, Seguer. et Scriptura νοεῖ. Cæteri et editi, νοήσει. Paulo post Regius 1, et Seguerian., ὥσπερ οὐκ ἀποκαμνόντες. Alii et editi, ὥσπερ οὐκ ἀποκάμνοντες.

(35) Reg. 1, Seguer., δύναται Υἱός.

(36) Uterque Regius et Seguer. omittunt πᾶσα.

(37) Sic Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi, καὶ ὁ πιστεύων. Mox πάλιν abest a Gobler. et Felc. 1.

(38) Goblerian. et Felck. 1, βουληθῇ. Paulo post Reg. 1 et Seguer., ut et Græcus Scripturæ textus, πρὸς ἐμὲ ἥξει. Editi et alii, πρὸς μὲ ἥξει.

(39) Reg. 1 et Seguer. ὁ Υἱός. Iidem ibidem et Reg. 1, Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1 omittunt κατὰ φύσιν. Item ibid. Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, οὐ χρείαν εἶχε λαβεῖν, ἀλλ' εἶχε κατὰ φύσιν ὡς Υἱός. Anglic., οὐ χρείαν εἶχε λαβεῖν, ἀλλ' εἶχεν ὡς κατὰ φύσιν· οὐ χρείαν εἶχεν ὡς Υἱός. Cæteri et editio Comm., οὐ χρείαν εἶχεν ὡς Υἱός. Ἢ πῶς, etc.

(40) Gobler. et Felc. 1, ὁ ἐπὶ τὸν καιρόν.

(40*) Regius 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1, τὸ ὄνομα. Cæteri et editi, τὸν Υἱόν, ut et habet versio Coptica Novi Testamenti. Paulo post hæc verba, Πάλιν τε τὸ ὅμοιον ἔλεγε, absunt a Goblerian. et Felc. 1.

D (41) Sic uterque Regius et Seguer., ut et habet Scriptura. Cæteri et editi, ὁ Υἱός· Mox Regius 1 et Seguer. semel tantum habent, Ἀμήν.

(42) Καί abest a Gobler. et Felc. 1, iidemque ibidem et Reg. 1, Seguer. et Anglic. habent, ἐπὶ τούτοις. Reg. 2, ἐπὶ τοῦτο. Alii et editi, ἐπὶ τούτῳ. Pro δέ ibidem Gobler. et Felc. 1 habent οὖν.

(43) Καί deest in Gobler. et Felc. 1. Paulo post Regius 1 et Seguer., φύσει ἡ ἀληθινή. In aliis et editis ἡ deest.

(44) Reg. 1 et Seguer., καὶ Ἰησοῦς, ut et Scriptura. Alii et editi, Ὁ δὲ Ἰησοῦς.

(45) Reg. 1 et Seguer. εἰς μὲν τὰ μέρη. Cæteri et editi μέν omittunt. Mox Reg. 1, Seguer., ἐπυνθάνετο τῶν μαθητῶν. Alii et editi, ἐπυνθάνετο παρὰ τῶν, etc.

advenisset, sciscitatus est ubinam jaceret Lazarus [51] : præterea discipulis ait : *Quot panes habetis* [52] ? Qui igitur, inquiunt, fieri potest, ut ille sit sapientia, qui in sapientia proficit, et ea nescit quæ ab aliis optat discere? Id etiam iidem dicunt : Qui potest ille proprium Patris Verbum esse, sine quo non fuit aliquando Pater, et per quod omnia efficit, ut vestra est sententia, qui in cruce clamabat : *Deus meus, quare dereliquisti me* [53] ? Sic etiam precatus erat, *Glorifica nomen tuum* [54] : et, *Glorifica me, Pater, 457 gloria quam habui apud te, priusquam mundus fieret* [55]. Precatus item est in solitudine : discipulosque est hortatus ad orandum, ne intrarent in tentationem. Et *Spiritus quidem*, aiebat, *promptus est, caro autem infirma* [56]. Et *De die et hora illa nemo novit, neque angeli, neque Filius* [57]. Ex quibus locis ita improbi argumentantur : Si, ut vos putatis, semper Filius apud Patrem exstitisset, diem illum minime ignoraret, sed tanquam Verbum cognosceret : nec item a Patre derelinqueretur, qui una cum ipso exsisteret, nec gloriam postularet, quam in Patre haberet, nec denique prorsus precaretur, quippe qui, ut Verbum, nulla omnino re indigeret. Verum quia et creatus erat et una e rebus factis, hinc ita loquebatur, hisque indigebat quæ non ipse habebat. Siquidem rerum creatarum proprium est his indigere quæ non habent. »

27. Hæc igitur sunt quæ impii insaniendo proferunt. Qui quidem, cum res hujusmodi cogitent, possent etiam audacius interrogare, Quare omnino Verbum caro factum sit ; tumque subjungere : Quomodo enim ille qui Deus erat, homo potuit fieri ? Vel quomodo ille qui corporis expers est, corpus potuit gestare ? Imo quin Judæos potius imitentur et cum Caipha clament, Cur Christus, qui

A

B

C

που, ἐπυνθάνετο τῶν μαθητῶν, τίνα λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι αὐτὸν εἶναι· εἰς δὲ τὴν Βηθανίαν παραγενόμενος ἠρώτα (46) ποῦ Λάζαρος κεῖται· ἔλεγε δὲ μετὰ ταῦτα τοῖς μαθηταῖς· Πόσους ἄρτους ἔχετε ; Πῶς οὖν, φασὶν, οὗτος σοφία, ὁ ἐν σοφίᾳ (47) προκόπτων, ἃ μὴ ἀγνοῶν ἃ παρ' ἑτέρων μανθάνειν ἠξίου ; Ἔστι δὲ καὶ τοῦτο παρ' αὐτῶν λεγόμενον. Πῶς δύναται ὁ Λόγος (48) ἴδιος εἶναι τοῦ Πατρὸς, οὗ ἄνευ οὐκ ἦν ὁ Πατὴρ ποτε, δι' οὗ τὰ πάντα ποιεῖ (49), ὡς ὑμεῖς φρονεῖτε, ὁ ἐπὶ μὲν τοῦ σταυροῦ λέγων· Θεέ μου Θεέ μου, ἵνα τί με ἐγκατέλιπες ; πρὸ δὲ τούτων εὐχόμενος· Δόξασόν σου τὸ ὄνομα· καὶ, Δόξασόν με σὺ (50), Πάτερ, τῇ δόξῃ, ἣ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί. Πῦχετο δὲ ἐν ταῖς ἐρήμοις, καὶ παρήγγελλε τοῖς μαθηταῖς προσεύχεσθαι μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν· καὶ, Τὸ Πνεῦμα πρόθυμον, ἔλεγεν, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής· καὶ, Περὶ τῆς ἡμέρας ἢ τῆς ὥρας ἐκείνης οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι, οὐδὲ ὁ Υἱός (51). Εἶτα πάλιν φασὶν ἐπὶ τούτοις οἱ δείλαιοι· Εἰ ἦν κατὰ τὴν ὑμετέραν διάνοιαν ἀΐδίως ὑπάρχων ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Θεὸν, οὔτ' ἂν ἠγνόησε περὶ τῆς ἡμέρας, ἀλλ' ἐγίνωσκεν ὡς Λόγος οὔτ' ἂν ἐγκατελείπετο ὁ συνυπάρχων, οὔτε δόξαν ἤτει λαβεῖν, ἔχων αὐτὴν ἐν τῷ Πατρὶ, οὔτε ὅλως ηὔχετο· οὐδενὸς γὰρ Λόγος ὢν (52) ἐδέετο· ἀλλ' ἐπειδὴ κτίσμα ἐστὶ καὶ εἷς τῶν γενητῶν, διὰ τοῦτο τοιαῦτα ἔλεγε, καὶ ἐδέετο ὧν οὐκ εἶχε· κτισμάτων γὰρ ἴδιον τὸ χρῄζειν καὶ δέεσθαι ὧν οὐκ ἔχουσιν. »

27. Τοιαῦτα μὲν οὖν οἱ ἀσεβεῖς ἐξάγονται λαλοῦντες· ἔδει δὲ ταῦτα διαλογιζομένους (53) εἰπεῖν καὶ τολμηρότερον· Διὰ τί ὅλως ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο ; καὶ πάλιν ἐπειπεῖν· Πῶς γὰρ ἠδύνατο Θεὸς ὢν γενέσθαι ἄνθρωπος ; Ἢ πῶς ἠδύνατο ὁ (54) ἀσώματος σῶμα φορέσαι ; ἢ καὶ Ἰουδαϊκώτερον κατὰ τὸν Καϊάφαν εἰπεῖν· Διὰ τί ὅλως, ἄνθρωπος ὢν ὁ Χριστὸς, θεὸν ἑαυτὸν ἐποίει (55) ; ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τούτοις

[51] Joan. xi, 18. [52] Marc. vi, 38. [53] Matth. xxvii, 46. [54] Joan. xii, 28. [55] Joan. xvii, 5. [56] Matth. xxvi, 41. [57] Marc. xiii, 32.

(46) Sic Reg. 1 et Seguer. At alii et editi, ἐρωτᾷ. Mox Reg. 1, Seguer. et Anglic., ἔλεγε δὲ μετὰ ταῦτα τοῖς μαθηταῖς. Gobler. et Felc. 1, ἔλεγε δὲ τοὺς μαθητάς, forte, πρὸς τοὺς μαθητάς. Cæteri et editi, ἔλεγε δὲ ταῦτα τοῖς μαθηταῖς.

(47) Reg. 1, Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1, ὁ ἐν σοφίᾳ. In aliis et editis ὁ deest. Mox Seguer., ἃ παρ' ἑτέρου. Idemque et Regius primus, μαθεῖν.

(48) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, δύναται ὁ Λόγος. Cæteri et editi, δύναται Λόγος. Mox Reg. 1 et Seguer., ἦν ὁ Πατὴρ ποτε. Alii et editi, ἦν ποτε Πατήρ.

(49) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, ποιεῖ. Editi aliique, ἐποίει. Ibidem Gobler. et Felc. 1, ὡς ὑμεῖς φατε, ὁ ἐπὶ μὲν τοῦ σταυροῦ φάσκων. At μέν ibidem abest a Reg. 1 et Seguer., qui item habent ἐγκατέλιπας ; πρὸ δὲ τούτου.

(50) Σύ abest a Regius 1 et Seguer., qui iidem paulo post habent, ηὔχετό τε, εἰ, παρήγγελλε, et, προσεύχεσθαι. Cæteri et editi, ηὔχετο δὲ, ε', παρήγγειλε. Reg. 2, εὔχεσθαι. Gobler. et Felc. 1, προσεύχεσθε. Alii et editi, εὔχεσθε.

(51) Sic Reg. 1 et Seguer. Cæteri vero et editi, καὶ τῆς ὥρας οὐδεὶς οἶδεν, οὔτε οἱ ἄγγελοι, οὔτε. Paulo post Reg. 1, Seguer. Basil. Anglic. Gobler. et Felc. 1, κατὰ τὴν ὑμετέραν διάνοιαν, ubi alii et editio Commel., ἡμετέραν, mendose. Ibid. Reg. 1, Seguer., ὑπάρχων ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Θεὸν, οὔτ' ἂν ἠγνόησε περὶ τῆς ἡμέρας, ἀλλ' ἐγίνωσκεν ὡς Λόγος, οὔτ' ἂν ἐγκατελείπετο ὁ συνυπάρχων. Editi, διάνοιαν ὑπάρχων πρὸς τὸν Θεὸν. οὔτ' ἂν ἠγνόησε περὶ τῆς ἡμέρας, ἀλλ' ἐγίνωσκεν ὁ Λόγος, οὐκ ἂν ἐγκατελίπετο ὡς συνυπάρχων. Reg. 2 habet, ὁ Υἱὸς post διάνοιαν, idemque et Gobl. et Felc. 1 habent, ἐγίνωσκεν ὡς Λόγος. Felc. 5, ἐγίνωσκεν ὡς Λόγος.

(52) Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1, γὰρ Λόγος ὤν. Editi et alii, γὰρ ὡς Λόγος ὤν. Ibidem Regius primus et Seguer, ἐπειδή. Alii et editi, ἐπεί.

(53) Reg. 1 et Seguer., διαλογιζομένους. Cæteri et editi, λογιζομένους. Ibid. Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, εἰπεῖν καί. Alii et editi, εἰπεῖν αὐτοὺς καί.

(54) Sic Reg. 1, et Seguer. At alii et editi ὁ omittunt.

(55) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1. Alii autem et editio Commel., ποιεῖ. Paulo post uterque Regius, Anglic. et Felc. 5, μὲν Ἰουδαῖοι. Alii et editi, μὲν οἱ Ἰουδαῖοι.

παραπλήσια τότε μὲν Ἰουδαῖοι βλέποντες ἐγόγγυζον, A homo est, seipsum Deum fecit[58]? his enim et si-
νῦν δὲ ἀναγινώσκοντες οἱ Ἀρειομανῖται ἀπιστοῦσι, milibus sermonibus Judæi olim obstrepebant, cum
καὶ εἰς βλασφημίας ἐκπεπτώκασιν. Εἴ τις (56) οὖν ἐκ hæc viderent, quæ nunc Ariani legentes, nolunt
παραλλήλου τὰ τούτων κἀκείνων ἐξετάζοι ῥήματα, credere, sed ad blasphemias delapsi sunt. Si quis
εὑρήσει πάντως εἰς τὴν αὐτὴν αὐτοὺς συναντῶντας igitur Judæorum et Arianorum verba inter se velit
ἀπιστίαν, καὶ ἴσην αὐτῶν (57) τὴν τῆς ἀσεβείας τόλ- conferre, is facile perspiciet illos in eamdem omni-
μαν, καὶ κοινὴν αὐτῶν οὖσαν τὴν πρὸς ἡμᾶς μάχην. no infidelitatem incurrere, paremque eorum impie-
Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ ἔλεγον· Πῶς, ἄνθρωπος ὢν, δύναται tatem et audaciam, ac communem illis contra nos
Θεὸς εἶναι; Ἀρειανοὶ δέ. Εἰ Θεὸς ἦν (58) ἀληθινὸς ἐκ esse pugnam. Nam Judæi quidem aiebant : Qui
τοῦ Θεοῦ, πῶς ἠδύνατο ἄνθρωπος γενέσθαι; Καὶ Ἰου- fieri potest ut ille qui homo est, Deus sit? Ariani
δαῖοι μὲν ἐσκανδαλίζοντο, καὶ ἐχλεύαζον λέγοντες· vero : Si Deus verus est ex Deo, quo pacto potuit
Οὐκ ἂν οὗτος, εἰ ἦν Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὑπέμεινε στα- fieri homo? Judæi præterea scandalum patiebantur,
ρόν· Ἀρειανοὶ δὲ εἰς τὸ κατ' ἀντικρὺ στήκοντες αὐ- hujusmodique cavillabantur verbis : Si Filius Dei
τῶν, φάσκουσιν ἡμῖν· Πῶς τολμᾶτε λέγειν (59) Λόγον esset iste, crucem non tolerasset. Ex adversa autem
ἴδιον εἶναι τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας τὸν ἔχοντα σῶμα, parte Ariani hæc non interrogant : Quare asseve-
ὥστε τοῦτο ὑπομεῖναι; Εἶτα τῶν Ἰουδαίων ζητούντων B rare audetis illum proprium naturæ Patris Verbum
ἀποκτεῖναι τὸν Κύριον, ὅτι Πατέρα ἴδιον ἔλεγε τὸν esse, qui corpus quod pati possit habet? Judæi item
Θεὸν (60), καὶ ἴσον ἑαυτὸν ἐποίει, ἐργαζόμενος ἃ ἐρ- Dominum necandum quærebant, quod Deum,
γάζεται ὁ Πατήρ, ἔμαθον οἱ Ἀρειανοὶ λέγειν καὶ αὐ- suum esse Patrem diceret, eique se parem faceret,
τοί, ὅτι οὔτε ἴσος τῷ Θεῷ ἐστιν (61), οὔτε Πατὴρ cum se ea agere quæ ille agit testaretur. Eadem
ἴδιός ἐστι καὶ φύσει τοῦ Λόγου ὁ Θεός· ἀλλὰ καὶ τοὺς quoque est Arianorum doctrina, illum nempe neque
ταῦτα φρονοῦντας ζητοῦσιν ἀποκτεῖναι. Πάλιν τε τῶν parem esse Deo, neque Deum proprium ac naturalem Verbi Patrem esse : quinetiam illos, qui ita
Ἰουδαίων λεγόντων· Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ sentiunt, ad necem perquirunt. Insuper is erat
Ἰωσὴφ (62), οὗ ἡμεῖς οἴδαμεν τὸν πατέρα καὶ τὴν etiam Judæorum sermo : *Nonne hic est Filius Joseph, cujus nos patrem et matrem novimus? Quomodo igitur dicit, Priusquam Abraham fieret, ego sum, et de cœlo descendi*[59]. Judæis consentiunt
μητέρα; Πῶς οὖν λέγει· Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, Ariani, atque ista pariter decantant : Qui fieri po-
ἐγώ εἰμι, καὶ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβέβηκα; οἱ test ut ille sit Verbum vel Deus, qui dormit, ut
Ἀρειανοὶ καὶ αὐτοὶ (63) ἐπακούουσιν ἐξ ἴσου λέγον- homo, qui flet et interrogat? **458** Scilicet utrique
τες· Πῶς δύναται Λόγος εἶναι ἢ Θεὸς ὁ κοιμώμενος C humanas propter affectiones, quibus pro carnis,
ὡς ἄνθρωπος, καὶ κλαίων, καὶ πυνθανόμενος; Ἀμφό- quam induit, conditione se subjecit Salvator, Verbi proprietatem et divinitatem rejiciunt.
τεροι γὰρ (64) ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων, ὧν ὑπέμεινεν ὁ
Σωτὴρ δι' ἣν εἶχε σάρκα, ἀρνοῦνται τὴν ἀϊδιότητα καὶ
θεότητα τοῦ Λόγου.

28. Ἰουδαϊκῆς τοίνυν οὔσης, καὶ Ἰουδαϊκῆς τῆς ἐκ τοῦ (65) προδότου Ἰούδα τῆς τοιαύτης παρανοίας, ἢ ἐκ φανεροῦ πάλιν ὁμολογείτωσαν ἑαυτοὺς τοῦ Καϊάφα καὶ Ἡρῴδου μαθητὰς εἶναι, μὴ σκέπτοντες τὸν Ἰουδαϊσμὸν τῷ τοῦ Χριστιανισμοῦ ὀνόματι, καὶ ἀρνείσθωσαν τέλεον, καθὰ καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρήκαμεν (66), τὴν τοῦ Σωτῆρος ἔνσαρκον παρουσίαν· τοῦτο

28. Cum igitur stulta ejusmodi doctrina tota sit Judaica, atque ex proditore Juda exorta : vel ergo palam illi fateantur se Caiphæ et Herodis discipulos esse, nec Judaismum Christianismi titulo occultent, sed corporeum Salvatoris adventum penitus, ut supra diximus, negent : ea enim est propria illorum hæresis sententia : vel si, tum ut Constan-

[58] Joan. x, 33. [59] Joan. vi, 42 ; viii, 58.

(56) Reg. 1 et Seguer., ἄν τις. Gobler. Felc. 1, ἐάν τις οὖν ἐκ παραλλήλου τούτων καὶ τὰ κἀκείνων ἐξετάζει. Reg. 2, εἴ τις οὖν ἐκπαραλλήλων τὰ τούτων τε κἀκείνων, etc. Ibid. mss., εὑρήσει πάντως, ubi editio Commel., πάντας, ut et videtur legisse Nannius, qui in editione Commel. vertit, *omnes*. D

(57) Sic primus codex Regius et Seguerianus. In aliis et editis τὴν deest.

(58) Reg. 1 et Seguer. ἦν omittunt, iidemque mox post Ἰουδαῖοι addunt μέν, quod in aliis et editis deest. Paulo post uterque Reg. Seguer. Basil. Anglic. et Felc. 5, sic habent, οὐκ ἂν οὗτος εἰ ἦν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὑπέμεινε, etc. Gobler. et Felck. 1, Εἰ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἦν οὗτος, οὐκ ἂν ὑπέμεινε. Cæteri et editio Commel., οὐκ ἂν οὗτος ἦν Υἱὸς Θεοῦ, ὑπέμεινε, mendose.

(59) Λέγειν abest a Reg. 1 et Seguer

(60) Sic Reg. 1 et Seguer. At alii et editi, Πατέρα τὸν Θεὸν ἔλεγεν ἴδιον εἶναι.

(61) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἴσα Alii et editi, ἴσος. Mox Reg. 1 et Seguer., καὶ τοὺς ταῦτα. Cæteri et editi, καὶ τοὺς τὰ τοιαῦτα.

(62) Sic Reg. 1, Seguer., Gobler. Felc. 1. At Basil. Anglic. Felc. 5 et Reg. 2, ἐστιν Ἰησοῦς ὁ υἱὸς Ἰωσήφ. Alii et editi, ἐστιν ὁ υἱὸς Ἰωσήφ. Paulo post Reg. 1 et Seguer., πῶς νῦν λέγει. Cæteri et editi, πῶς οὖν λέγει.

(63) Καὶ αὐτοί abest a Basil. Ibid. Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc 1, ἐπακούουσιν. Alii et editi, ἐπακολουθοῦσιν.

(64) Sic Regius primus et Seguerian. In aliis autem et editis deest γάρ. Paulo post Regius primus, Seguerian. Goblerian. et Felckmanni 1. τὴν ἰδιότητα καὶ θεότητα. Alii et editi, τὴν ἀϊδιότητα καὶ θεότητα.

(65) Reg. 2 et Felckm. 2, cum editis, Ἰουδαϊκῆς ἐκ τοῦ. Cæteri mss., Ἰουδαϊκῆς τῆς ἐκ τοῦ. Ibid. Reg. 1 et Seguer., τοιαύτης παρανοίας, ubi Gobler. et Felckm. 1, παροινίας, alii et editi, παρανομίας.

(66) Sic Reg. 1 et Seguerian. At alii et editi, καθάπερ καὶ ἔμπροσθεν εἴπομεν.

tis non displiceant, tum illorum gratia quos decesperunt, Judæorum ritus palam amplecti et circumcidi non audent, desinant ergo eadem ac Judæi loqui. Convenit enim eos ab illorum mente discedere, quorum nomen refugiunt. Enimvero nos Christiani sumus, o Ariani, nos, inquam, Christiani sumus. propriumque nostrum est Evangelia de Salvatore recte intelligere, non autem eum cum Judæis lapidibus percutere, si ipsum de sua divinitate et æternitate loquentem audiamus, neque scandalum vobiscum pati, ob humilia verba quibus ut homo utitur. Quapropter si vos Christiani quoque esse optatis, Arii insaniam deponite, vestrasque aures impiis maledictis sordidatas, piis abluite sermonibus, exploratumque sit vobis, statim atque Ariani esse destiteritis, Judæorum quoque perversitatem dimissuros, foreque ut tenebris dissipatis lux veritatis vobis continuo affulgeat, nec nos jam amplius calumniaturi sitis, quasi duo æterna agnoscamus : vos quippe ipsi intelligetis Dominum verum et naturalem Dei Filium esse, nec tantummodo æternum esse agnosci, sed etiam simul cum æternitate Patris exsistere. Alia siquidem sunt quæ æterna quoque dicuntur, quorum tamen ipse effector est : nam psalmo vicesimo tertio scriptum est, *Attollite portas, principes, vestras, et elevamini, portæ æternæ* [60]. Verum est autem hæc ab illo facta esse : quapropter si ille rerum æternarum opifex est, quis nostrum jam in dubium vocaverit ipsum esse ante res hujusmodi æternas? At vero non tam ob æternitatem cognoscitur Dominus, quam quod Dei Filius est. Quia enim est Filius, hinc a Patre separabilis non est, neque fuit unquam cum non esset, sed semper fuit, cumque sit imago et splendor Patris, æternitatem quoque Patris possidet. Itaque qua quidem ratione convicti fuerint male illa Scripturæ loca intelligere quæ obtendebant, ex his quæ supra paucis disputata sunt disci potest : quod autem etiam ea, quæ nunc et Evangeliis opponunt, futilia admodum ac levia sint, facile perspicere est, si in primis quis sit

[60] Psal. XXIII, 7.

A γὰρ τῆς αἱρέσεως αὐτῶν οἰκεῖον τὸ φρόνημα· ἢ εἰ δεδοίκασιν Ἰουδαΐζειν ἐκ φανεροῦ, καὶ περιτέμνεσθαι, διὰ τὴν πρὸς Κωνστάντιον ἀρέσκειαν (67) καὶ τοὺς ἀπατηθέντας παρ' αὐτῶν, μηδὲ λεγέτωσαν τὰ τῶν Ἰουδαίων· δίκαιον γὰρ ὧν τὰ ὀνόματα παραιτοῦνται, τούτων ἀποστρέφεσθαι καὶ τὸ φρόνημα. Χριστιανοὶ γάρ (68) ἐσμεν, ὦ Ἀρειανοί, Χριστιανοί ἐσμεν ἡμεῖς· ἡμῶν τε ἴδιον καλῶς τὰ Εὐαγγέλια νοεῖν περὶ τοῦ Σωτῆρος, καὶ μήτε μετὰ Ἰουδαίων λιθάζειν αὐτὸν, ἐὰν περὶ τῆς θεότητος καὶ τῆς ἀϊδιότητος ἀκούωμεν αὐτοῦ, μήτε μεθ' ὑμῶν σκανδαλίζεσθαι, ἐφ' οἷς ἂν (69), ὡς ἄνθρωπος, ὑπὲρ ἡμῶν ταπεινοῖς φθέγγοιτο ῥήματιν. Εἰ θέλετε γοῦν καὶ ὑμεῖς γενέσθαι Χριστιανοί, ἀπόθεσθε τὴν Ἀρείου μανίαν, τήν τε ἀκοὴν ὑμῶν τὴν ῥυπωθεῖσαν ἀπὸ τῶν βλασφήμων

B ῥημάτων ἀπονίψασθε τοῖς τῆς εὐσεβείας λόγοις (70)· γινώσκοντες, ὡς παυόμενοι τοῦ εἶναι Ἀρειανοί, παύσεσθε καὶ τῆς τῶν νῦν Ἰουδαίων κακοφροσύνης, εὐθύς τε ὡς ἀπὸ σκότους ἡ ἀλήθεια ὑμῖν λάμψει· καὶ οὐκέτι μὲν ἡμῖν ὀνειδίσετε, ὡς δύο ἀΐδια λέγουσιν, ἐπιγνώσεσθε δὲ (71) καὶ ὑμεῖς, ὅτι τε ἀληθινὸς καὶ φύσει Υἱός ἐστι τοῦ Θεοῦ ὁ Κύριος, καὶ οὐχ ἁπλῶς ἀΐδιος, ἀλλὰ τῇ τοῦ Πατρὸς ἀϊδιότητι (72) συνὼν γινώσκεται. Ἔστι γὰρ λεγόμενα ἀΐδια, ὧν αὐτὸς δημιουργός ἐστιν· ἐν γὰρ τῷ κγ' ψαλμῷ γέγραπται· Ἄρατε πύλας, οἱ ἄρχοντες, ὑμῶν, καὶ ἐπάρθητε, πύλαι αἰώνιοι. Δῆλον δέ ἐστιν (73), ὅτι δι' αὐτοῦ καὶ ταῦτα γέγονεν· εἰ δὲ καὶ τῶν αἰωνίων αὐτός ἐστι δημιουργὸς, τίς ἡμῶν ἔτι λοιπὸν ἀμφιβάλλειν δυνήσεται, ὅτι καὶ τούτων τῶν ἀϊδίων ἀνώτερός ἐστι ; Καὶ

C οὐ τοσοῦτον ἐκ τοῦ ἀϊδίου γνωρίζεται Κύριος (74), ὅσον ὅτι Υἱός ἐστι τοῦ Θεοῦ· Υἱὸς γὰρ ὤν, ἀχώριστός ἐστι τοῦ Πατρὸς, καὶ οὐκ ἦν ὅτε οὐκ ἦν, ἀλλ' ἀεὶ ἦν· καὶ εἰκὼν καὶ ἀπαύγασμα ὢν τοῦ Πατρὸς, ἔχει καὶ τὴν ἀϊδιότητα τοῦ Πατρός (75). Ὅπως μὲν οὖν ἠλέγχθησαν κακῶς νοοῦντες ἃ προεφασίζοντο ῥητὰ, δυνατὸν πως ἐκ τῶν ἔμπροσθεν δι' ὀλίγων εἰρημένων καταμαθεῖν· ὅτι δὲ καὶ ἐν οἷς πάλιν προφασίζονται νῦν ἐκ τῶν Εὐαγγελίων (76), γνωρίζονται σαθρὰν ἔχοντες τὴν διανοιαν, ῥᾴδιόν ἐστι συνιδεῖν, ἐὰν μάλιστα

(67) Goblerian. et Felc. 1, ἀσέβειαν, male. Ibid. in margine Felc. 2, hæc habetur nota : Σκόπει πῶς ἀδεῶς τοῦ Κωνσταντίου μέμνηται ὁ Πατήρ. *Vide quam secure Constantii meminit Pater.*

(68) Sic Reg. 2 et Seguerian. At alii et editi γάρ omittunt. Paulo post Reg. 1 et Seguer., καὶ μήτε μετά, etc. Cæteri et editi, καὶ μὴ μετά, etc.

(69) Sic uterque Reg. et Seguer. At alii et editi ἄν omittunt.

(70) Sic mss., atque ita legit Nann. Editio Commel., ἀσεβείας, mendose. Paulo post Reg. 1 et Seguerian., τῶν νοῦν Ἰουδαίων κακοφροσύνης. Cæteri et editi, τῶν Ἰουδαίων τῶν νῦν κακοφροσύνης.

(71) Reg 1 et Seguerian. ἐπιγνώσεσθέ τε. Goblerian. et Felc. 1, ἐπιγινώσκεσθέ τε.

(72) Gobler. et Felc. 1, ἰδιότητι. Cæteri et editio Commel., ἀϊδιότητι. Paulo post Reg. 1 et Seguerian. αὐτὸς δημιουργός ἐστιν· ἐν γὰρ τῷ κγ' ψαλμῷ γέγραπται. Gobler. et Felc 1, αὐτὸς ὡς δημιουργὸς Κύριός ἐστι. Καὶ γὰρ Δαβὶδ φησιν. Alii et editi, αὐτὸς ὡς δημιουργὸς Κύριός ἐστιν· ἐν γὰρ Ψαλμοῖς γέγραπται.

(73) Reg. 1 et Seguerian., Δῆλον δέ ἐστιν. In aliis et editis deest δέ. Paulo post Reg. 1 et Seguerian., τίς ἡμῶν ἔτι λοιπόν, etc. Goblerian. et Felc. 1, τίς ὑμῶν ἔτι λοιπόν, etc. Alii et editio Commel., τίς ὑμῶν ἔτι ἀμφιβάλλειν.

D (74) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi, οὐ τοσοῦτον ἁπλῶς ἐκ τοῦ ἀϊδίου γνωρίζεται ὁ Κύριος. Anglic. ibid., ἐκ τῶν ἀϊδίων. Item ibid. Reg. et Seguer., ὅτι υἱός ἐστι. Cæteri et editi, ὅτι ὁ Υἱός ἐστι.

(75) Hæc verba, ἔχει καὶ τὴν ἀϊδιότητα τοῦ Πατρός, absunt a Goblerian. et Felc. 1, nec vertit interpres in editione Commel. Ibidem Regius primus, Seguerian. Anglican. Goblerian. et Felc. 1, ὅπως μὲν οὖν. In aliis et editione Commel., οὖν deest. Mox Reg. 1, Seguer. Goblerian. et Felc. 1, προεφασίζοντο. Alii et editio Commel., ἐπροφασίζοντο.

(76) Reg. 1 Seg., προφασίζονται, ἐκ τῶν Εὐαγγελίων δείκνυται. Alii et editi, προσφασίζονται νῦν, ἐκ τῶν Εὐαγγελίων γνωρίζονται. Mox Reg. 1 et Seguerian. post ῥᾴδιον, omittunt ἐστί.

καὶ νῦν τὸ σκοπὸν τῆς καθ' ἡμᾶς τοὺς Χριστιανοὺς πίστεως λάβωμεν, καὶ τούτῳ ὥσπερ κανόνι χρησάμενοι, προσέχωμεν, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, τῇ ἀναγνώσει τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς. Οἱ γὰρ χριστομάχοι, τοῦτον ἀγνοήσαντες, ἐπλανήθησαν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀληθείας, καὶ προσέκοψαν (77) τῷ λίθῳ τοῦ προσκόμματος, φρονοῦντες παρ' ὃ δεῖ φρονεῖν.

39. Σκοπὸς τοίνυν οὗτος καὶ χαρακτὴρ τῆς ἁγίας Γραφῆς, ὡς πολλάκις εἴπομεν, διπλῆν εἶναι τὴν περὶ τοῦ Σωτῆρος ἐπαγγελίαν (78) ἐν αὐτῇ· ὅτι τε ἀεὶ Θὸς ἦν καὶ Υἱός ἐστι, Λόγος ὢν καὶ ἀπαύγασμα καὶ σοφία τοῦ Πατρός· καὶ ὅτι ὕστερον, δι' ἡμᾶς σάρκα λαβὼν ἐκ Παρθένου τῆς Θεοτόκου (79) Μαρίας, ἄνθρωπος γέγονε. Καὶ ἔστι μὲν τοῦτο εὑρεῖν διὰ πάσης τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς σημαινόμενον, ὡς αὐτὸς ὁ Κύριος εἰρηκεν. Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφὰς, ὅτι αὐταί εἰσιν (80) αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ· ἵνα δὲ μὴ, πάντα τὰ ῥητὰ συνάγων (81) πολὺς ἐν τῷ γράφειν γένωμαι, ἀρκεσθῶμεν ὡς πάντων μνημονεῦσαι, τοῦ μὲν Ἰωάννου λέγοντος· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν. Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν. Εἶτά (82). Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ Πατρός· τοῦ δὲ Παύλου γράφοντος. Ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ· ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβὼν ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος (83), καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος. Ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν, γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. Ἀπὸ τούτων γὰρ, τῇ αὐτῇ διανοίᾳ διερχόμενός τις πᾶσαν τὴν Γραφὴν, ὄψεται πῶς ἐν ἀρχῇ μὲν εἶπε τούτῳ ὁ Πατὴρ· Γενηθήτω φῶς,

A Christianæ fidei scopus perceperimus, eoque tanquam regula utentes, lectioni Scripturæ divinitus inspiratæ, ut **459** monet Apostolus, attenderimus [61], Hunc enim cum ignorarent Dei hostes, a via veritatis aberravere, et in lapidem offensionis offendere [62], ea sapientes quæ sapere non oportet.

29 Hic igitur scopus et character est sanctæ Scripturæ, uti sæpe diximus, nempe ut duo de Salvatore demonstret, ilium scilicet Deum semper fuisse, et Filium esse, quippe cum sit Patris Verbum splendorque et sapientia, ipsumque postea propter nos, carne ex Virgine Deipara Maria assumpta, hominem factum esse. Atque hunc quidem scopum per universam divinitus inspiratam Scripturam inculcari deprehendere est, quemadmodum B testatur ipse Dominus his verbis : *Scrutamini Scripturas, quia illæ sunt quæ testimonium perhibent de me* [63]. Verum ne, omnia loca adducendo, multus hac in re probanda videar, ea quæ sequuntur, vice omnium afferre satis fuerit. Hæc igitur sunt Joannis verba : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum : hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* [64]. Deinde : *Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis, et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre* [65]. Paulus autem ita scribit : *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accepta, in similitudinem hominum factus, et figura inventus* C *ut homo. Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis* [66]. Ex his porro, si quis eadem ratione universam Scripturam perlustrare voluerit, clare percipiet quare ini-

[61] II Tim. III, 16. [62] Rom. IX, 33. [63] Joan. V, 39. [64] Joan. I, 1-3. [65] ibid. 14. [66] Philip. II, 6-8.

(77) Seguerian., προσέχοντες, Mox, Σκοπὸς τοίνυν, etc., ad ἄνθρωπος γέγονε, habentur in *Concilior.* tom. III, p. 22, in concil. Ephesino, epistola Cyrilli Alexandrini *ad monachos Ægypti*, num. 4, itemque apud Cassianum lib. VII *De incarnatione*, cap. 29. Hæc sunt Cyrilli notanda verba : Ὁ τῆς ἀοιδίμου μνήμης Πατὴρ ἡμῶν Ἀθανάσιος τῆς Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίας κατακοσμήσας τὸν θρόνον ἐφ' ὅλοις ἔτεσι τεσσαράκοντα καὶ ἓξ τὸν ἀριθμὸν, καὶ ταῖς τῶν ἀνοσίων αἱρετικῶν εὑρεσιλογίαις ἀμαχόν τινα καὶ ἀποστολικὴν ἀντιτάττων σύνεσιν, καὶ οἷον εὐσμοτάτῳ τινὶ μύρῳ τοῖς ἰδίοις συγγράμμασι κατευφραίνων τὴν ὑπ' οὐρανὸν, καὶ ἐπ' ὀρθότητι καὶ εὐσεβείᾳ δογμάτων παρὰ πάντων μαρτυρούμενος, τὸ περὶ τῆς ἁγίας ἡμῖν καὶ ὁμοουσίου Τριάδος συντιθεὶς βιβλίον, ἐν τῷ τρίτῳ λόγῳ, ἄνω τε καὶ κάτω Θεοτόκον ἀποκαλεῖ τὴν ἁγίαν Παρθένον. Id est, *Percelebris memoriæ Pater noster Athanasius, qui totos sex et quadraginta annos Ecclesiæ Alexandrinæ sedem ornavit, quique ineptis impiorum hæreticorum commentis invictam planeque apostolicam opposuit sapientiam, ac suis libris, veluti unguento flagrantissimo, totum orbem recreavit, cujus tum rectam doctrinam, tum in dogmatis pietatem testantur omnes, de sancta et consubstantiali Trinitate librum nobis composuit, in cujus tertia oratione supra infraque Deiparam appellat sanctam Virginem.* Hæc ille, qui deinde Athanasii refert verba Ibid. Reg. 1, Seguer. et Cyrillus, τῆς ἁγίας Γραφῆς, ut et legit Cassianus. In aliis et editis ἁγίας deest.

(78) Regius primus, Seguer. et Cyrillus, ἐπαγγελίαν. Cæteri et editi, ἀπαγγελίαν. Cassianus vero sic habet, *Duplicem esse in eodem Salvatore significationem.* Ibid. Reg. 1 et Seguer., καὶ Υἱός ἐστι Λόγος ὢν καὶ, etc. Alii et editi ac Cyrillus, καὶ ἔστιν ὁ Υἱὸς Λόγος ὢν καὶ, etc Cassianus, *Et est Filius, Verbum et lumen et sapientia Patris.*

(79) Gobler. et Felc. 1 omittunt τῆς Θεοτόκου, nec vertit Nannius in editione Commel. At legitur in omnibus aliis mss. et editis, eamque tantum ob vocem hic locus adducitur a Cyrillo et Cassiano. D Mox Reg. 1, τοῦτο, secunda manu v deleto. Ibidem in Reg. 1 et Seguer. deest, τῆς θεοπνεύστου.

(80) Anglic. Gobler. et Felc. 1 et 5, αὗταί εἰσιν. Græcus Scripturæ textus, ἐκεῖναί εἰσιν.

(81) Reg. 1 et Seguer., τὰ ῥητὰ συνάγων. iidemque mox, ἀρχεσθῶμεν ὡς πάντων. At alii et editi, τὰ ῥήματα συναγαγών, et, ἀρχεῖ νῦν ὡς πάντων.

(82) Reg. 4, Seguer. Gobler. et Felc. 1, addunt ὃ γέγονεν ἐν αὐτῷ, ut et legit Nannius. Anglican. et Felc. 5, ὃ γέγονεν. Mox Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, hæc habent, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ Πατρός, quæ in aliis et edit. Commel. desunt. Ibid. Gobler. et Felc. 1, ἀπὸ τοῦ Πατρός· ὁ δὲ Παῦλος· Ὃς ἐν, etc.

(83) Hæc verba, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, absunt a Reg. 1 et Seguer.

... Fiat ... Fiat ..., et, *Fiat firmamentum* [60], et, *Faciamus hominem* [61]: cur item eum in fine sæculorum in mundum miserit, non ut mundum judicaret, sed ut mundus per ipsum salvus fieret [62]: similiter cum scriptum sit: *Ecce Virgo concipiet et pariet Filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum, Nobiscum Deus* [63].

30. Qui igitur divinam Scripturam legerit, discat quidem verba ex Vetere Testamento, sed ex Evangelio attendat Dominum hominem factum esse. Nam, *Verbum*, inquit *caro factum est, et habitavit in nobis* [64]. Homo, inquam, factus est, non autem in hominem venit. Id enim scire etiam necesse est, ne forte in hujus modi sententiam deflectentes impii, aliquos decipiant, illique existiment, quemadmodum olim Verbum in unumquemque sanctorum descendit, ita etiam in hominem venisse, ut eum sanctum redderet, et in ipso appareret, uti in aliis contingit. Si enim ita se res haberet, et in homine tantummodo apparuisset: nihil sane esset quod admirationem posset movere, nec qui eum **460** videbant, obstupefacti dixissent: Undenam iste est [72]? et, Cur tu homo cum sis, te ipsum facis Deum [73]? Audire siquidem illi consueverant: Factum est Verbum Domini ad singulos prophetas. Nunc autem postquam Dei Verbum, per quod omnia facta sunt, etiam filius hominis fieri non renuit, seque ipsum humiliavit, servi forma accepta: idcirco crux Christi Judæis est scandalum, nobis autem Christus Dei virtus et Dei sapientia est [74]. Nam *Verbum*, ut ait Joannes, *caro factum est* [75]. Siquidem mos est Scripturæ sacræ hominem carnem appellare. Hinc apud Joelem prophetam dicitur: *Effundam de Spiritu meo in omnem carnem* [76]. Item Daniel Astyagi dixit: *Ego idola manufacta non colo, sed Deum viventem, qui cœlum et terram creavit, et in omnem carnem dominatum habet* [77]. Hic enim, ut et Joel, hominum genus carnis nomine significat.

31. Olim igitur ad singulos sanctos factum est Verbum, eosque, qui ipsum digne susceperunt, effecit sanctos: nec tamen cum illi nascerentur, dictum est ipsum hominem factum esse, nec cum paterentur, passum esse. Cum autem in fine sæculorum ad destruendum peccatum ex Maria prodiit (ita enim Patri visum est suum mittere Filium factum

A καὶ, Γενηθήτω στερέωμα, καὶ, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον, ἐπὶ δὲ συντελείᾳ τῶν αἰώνων ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς τὸν κόσμον, οὐχ ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ, 84 ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ· καὶ γεγραπται· Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει, καὶ τέξεται Υἱόν· καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ, ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός.

30. Ὁ τοίνυν ἐντυγχάνων τῇ θείᾳ Γραφῇ, ἀπὸ μὲν τῶν Παλαιῶν τὰ ῥητὰ καταμανθανέτω (85). ἀπὸ δὲ τῶν Εὐαγγελίων θεωρείτω τὸν Κύριον γενόμενον ἄνθρωπον. Ὁ Λόγος γάρ, φησι, σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. Ἄνθρωπος δὲ γέγονε, καὶ οὐκ εἰς ἄνθρωπον ἦλθε· καὶ τοῦτο γὰρ ἀναγκαῖον εἰδέναι· μήποτε καὶ, εἰς τοῦτο πεσόντες οἱ ἀσεβεῖς, ἀπατήσωσί τινας, κἀκεῖνοι νομίσωσιν (86), ὅτι, B ὥσπερ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν χρόνοις εἰς ἕκαστον τῶν ἁγίων ἐγίνετο, οὕτω καὶ νῦν εἰς ἄνθρωπον ἐπεδήμησεν ὁ Λόγος ἁγιάζων καὶ τοῦτον, καὶ φανερούμενος ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις. Εἰ γὰρ οὕτως ἦν, καὶ μόνον ἐν ἀνθρώπῳ τινὶ ἦν, οὐδὲν ἦν παράδοξον (87), οὔτε οἱ ὁρῶντες ἐξενίζοντο λέγοντες· Ποταπὸς ἄρα ἐστὶν οὗτος; καὶ, Διὰ τί σὺ, ἄνθρωπος ὤν, ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν; Εἶχον γὰρ τὴν συνήθειαν ἀκούοντες· Καὶ ἐγένετο Λόγος Κυρίου πρὸς ἕκαστον τῶν προφητῶν. Νῦν δὲ, ἐπειδὴ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, διὸ οὗ γέγονε τὰ πάντα, ὑπέμεινε καὶ Υἱὸν ἀνθρώπου γενέσθαι, καὶ ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν, λαβὼν δοῦλου μορφήν· διὰ τοῦτο Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλόν ἐστιν ὁ τοῦ Χριστοῦ σταυρός, ἡμῖν δὲ Χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία· Ὁ Λόγος γάρ, ὡς εἶπεν ὁ Ἰωάννης, σὰρξ ἐγένετο· C τῆς Γραφῆς ἔθος ἐχούσης λέγειν σάρκα τὸν ἄνθρωπον, ὡς διὰ Ἰωὴλ τοῦ προφήτου φησίν· Ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα· καὶ ὡς (88) Δανιὴλ εἶπε τῷ Ἀστυάγῃ· Οὐ σέβομαι εἰδώλα χειροποίητα, ἀλλὰ τὸν ζῶντα Θεὸν, τὸν κτίσαντα τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ ἔχοντα πάσης σαρκὸς κυρείαν· σάρκα γὰρ καὶ οὗτος καὶ Ἰωὴλ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος λέγουσιν.

31. Πάλαι μὲν οὖν πρὸς ἕκαστον (89) τῶν ἁγίων ἐγίνετο, καὶ ἡγίαζε μὲν τοὺς γνησίως δεχομένους αὐτόν· οὔτε δὲ, γεννωμένων ἐκείνων, εἴρηται, ὅτι αὐτὸς γεγένηται ἄνθρωπος, οὔτε, πασχόντων ἐκείνων, εἴρηται· Πέπονθεν αὐτός. Ὅτε δὲ ἐκ Μαρίας ἐπεδήμησεν ἅπαξ (90) ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων εἰς ἀθέτησιν ἁμαρτίας (οὕτω γὰρ εὐδοκήσας ὁ Πατὴρ D

[60] Gen. i, 3. [61] Ibid. 6. [62] Ibid. 26. [63] Joan. iii. 17. [70] Matth. i, 25. [71] Joan i, 14. [72] Joan. xix. 9. [73] Joan. x, 33. [74] 1 Cor. i, 24. [75] Joan. i, 14. [76] Joel ii, 28. [77] Dan. xiv, 4.

(84) Gobler. et Felc. 1. εἰς τὸν κόσμον, ἵνα σωθῇ.

(85) Reg. 1 et Seguer., τὰ ῥητὰ καταμανθανέτω. Cæteri et editi, τὰ σήματα μανθανέτω.

(86) Reg. 1 et Seguer., νομίσουσιν.

(87) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1. At in aliis et editis ἦν deest.

(88) Ita absit a Gobler. et Felc. 1. Ibid. uterque Reg. et Seguer., Ἀστυάγῃ. Alii et editi, Ἀστυάγει. Porro non ad Astyagem, qui jam decesserat, sed ad Cyrum ejus successorem hæc a Daniele dicta esse memorat Scriptura. Item ibid. Felc. 2 et editi, οὐ σέομαι. At cæteri mss. et Scriptura, οὐ σέομαι.

(89) Regius primus et Seguer., μὲν οὖν πρὸς ἕκαστον. Gobler., Felc. 1, μὲν οὖν εἰς ἕκαστον. Alii et editio Commel., μὲν εἰς ἕκαστον. Paulo post mss., γεννωμένων ἐκείνων. Editio autem Commel., γεκωμένων ἐκείνων. Ibid. uterque Reg. et Seguer., γεγέννηται. Alii mss, γεγένηται. Editio Commel., γέννηται.

(90) Basil. et Anglic., ὅτε. Ibid. Reg. 1 et Seguer., ἐπεδήμησεν ἅπαξ. Alii et editi, ἐπεδήμησεν ἄνθρωπος ἅπαξ. Nannius non legit quoque ἄνθρωπος. Mox Reg. 1 et Seguer., ἀθέτησιν ἁμαρτίας. Alii et editi, ἀθέτησιν τῆς ἁμαρτίας.

ἔπεμψε τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν γενόμενον (91) ἐκ γυναικὸς, γενόμενον ὑπὸ νόμον), τότε εἴρηται, ὅτι σάρκα προσλαβὼν γεγένηται ἄνθρωπος, καὶ ἐν ταύτῃ πέπονθεν ὑπὲρ ἡμῶν, ὡς εἶπεν ὁ Πέτρος· Χριστοῦ οὖν παθόντος ὑπὲρ ἡμῶν (92) σαρκί· ἵνα δειχθῇ, καὶ πάντες πιστεύσωμεν, ὅτι, ἀεὶ ὢν Θεὸς, καὶ ἁγιάζων, πρὸς οὓς ἐγένετο, διακοσμῶν τε κατὰ τὸ βούλημα τοῦ Πατρὸς τὰ πάντα, ὕστερον καὶ (93) δι' ἡμᾶς γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ σωματικῶς, ὡς φησιν ὁ Ἀπόστολος, κατῴκησεν ἡ θεότης ἐν τῇ σαρκί· ἴσον τῷ φάναι, Θεὸς ὤν, ἴδιον ἔσχε σῶμα, καὶ τούτῳ χρώμενος ὀργάνῳ, γέγονεν ἄνθρωπος δι' ἡμᾶς (94). Καὶ διὰ τοῦτο τὰ μὲν ἴδια ταύτης αὐτοῦ λέγεται, ἐπειδὴ ἐν αὐτῇ ἦν, οἷά ἐστι τὸ πεινῆν, τὸ διψῆν, τὸ πάσχειν, τὸ κοπιᾶν, καὶ τὰ ὅμοια, ὧν ἐστιν ἡ σὰρξ δεκτική· τὰ δὲ αὐτοῦ τοῦ Λόγου ἴδια ἔργα, οἷά ἐστι, τὸ ἐγείρειν νεκροὺς, καὶ τυφλοὺς ποιεῖν ἀναβλέπειν, καὶ τὴν αἱμορρόουσαν ἰᾶσθαι αὐτὸν (95), διὰ τοῦ ἰδίου σώματος αὐτὸς ἐποίει· καὶ ὁ μὲν Λόγος τὰς τῆς σαρκὸς ἐβάσταζεν ἀσθενείας, ὡς ἰδίας· αὐτοῦ γὰρ ἦν ἡ σάρξ (96)· καὶ ἡ σὰρξ δὲ ὑπούργει τοῖς τῆς θεότητος ἔργοις, ὅτι ἐν αὐτῇ ἐγένετο (97)· Θεοῦ γὰρ ἦν σῶμα. Διὸ δὲ ὁ προφήτης εἴρηκεν, ἐβάσταξε· καὶ οὐκ εἴρηκε, Τὰς ἀσθενείας ἡμῶν αὐτὸς ἐθεράπευσεν, ἵνα μὴ, ὡς ἐκτὸς ὢν τοῦ σώματος, καὶ μόνον αὐτὸ (98) ἰασάμενος, ὡς ἀεὶ πεποίηκεν, ὑπευθύνους πάλιν τοῦ θανάτου τοὺς ἀνθρώπους καταλείψῃ. Τὰς δὲ ἀσθενείας ἡμῶν βαστάζει (99), καὶ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν αὐτὸς φέρει, ἵνα δειχθῇ ὅτι τε ἄνθρωπος δι' ἡμᾶς γέγονε, καὶ σῶμα τὸ ἐν αὐτῷ φέρον αὐτὰς (1) αὐτοῦ ἴδιόν ἐστι· καὶ αὐτὸς μὲν οὐδὲν ἐβλάπτετο ἀναφέρων τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἐπὶ τὸ ξύλον τῷ σώματι αὐτοῦ, ὡς εἶπεν ὁ Πέτρος· ἡμεῖς δὲ οἱ ἄνθρωποι, ἀπὸ μὲν τῶν ἰδίων παθῶν ἐλυτρούμεθα, τῆς δὲ τοῦ Λόγου δικαιοσύνης ἐπληρούμεθα (2).

ex muliere, factum sub lege[78]), tunc dictum est ipsum carne assumpta hominem factum esse, atque pro nobis in ea esse passum, ut ait Petrus: *Christo igitur pro nobis passo in carne*[79], ut scilicet planum fieret, omnesque crederemus eum ipsum, qui semper Deus fuit, et eos, ad quos accessit, sanctos effecit, omniaque juxta Patris voluntatem administrat, propter nos hominem postea factum fuisse atque, ut loquitur Apostolus, divinitatem corporaliter in carne habitasse[80], quod idem est ac si diceret, Cum Deus esset, proprium habuit corpus, quo ut instrumento utens, homo propter nos factus est. Hinc, quæ carnis sunt propria, illi attribuuntur, quia nempe in ea exsistebat: sic ergo dicitur esurire, sitire, pati, laborare, et similia quæ ad carnem pertinent. At quæ propria Verbi erant opera, ut mortuos ad vitam revocare, cæcis visum restituere, hæmorrhoissam sanare, per proprium præstabat corpus. Proinde Verbum proprias carnis infirmitates portabat, quia caro sua erat: et vicissim caro divinitatis operibus faciendis inserviebat quia in illa erat, quippe quæ Dei corpus esset. Apte autem prophetæ voce, *portavit*[81], usus est, nec dixit, Infirmitates nostras sanavit, ne extra corpus esse, illudque duntaxat sanare, uti semper fecit, videretur, atque iterum homines morti obnoxios relinqueret. Verum nostras infirmitates nostraque peccata ipse portat, ut omnibus evidens sit, et hominem propter nos eum esse factum, et corpus, quod in illo nostra peccata portabat, proprium ipsius esse. Nihil autem ei nocuit peccata nostra suo corpore in lignum tulisse, ut ait Petrus[82], at nos homines **461** propriis affectionibus liberati sumus, et Verbi justitia repleti.

32. Ὅθεν τῆς σαρκὸς πασχούσης, οὐκ ἦν ἐκτὸς ταύτης ὁ Λόγος· διὰ τοῦτο γὰρ αὐτοῦ λέγεται καὶ τὸ πάθος· καὶ θεϊκῶς δὲ ποιοῦντος αὐτοῦ τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς, οὐκ ἦν ἔξωθεν αὐτοῦ ἡ σάρξ· ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ σώματι ταῦτα πάλιν ὁ Κύριος ἐποίει· διὰ τοῦτο

32. Hinc cum caro pateretur, extra eam non erat Verbum, quæ causa est cur ejus esse passio dicatur. Cum item ipse Patris opera divine efficeret, extra ipsum non erat caro, sed in ipso corpore hæc efficiebat Dominus. Idcirco enim factus homo aie-

[78] Galat. IV. 4. [79] I Petr. IV, 1. [80] Coloss. III, 9. [81] Isa. LII, 4; Matth. VIII, 17. [82] I Petr. II, 24.

(91) Regius primus, Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1, γεννώμενον.

(92) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1 omittunt ὑπὲρ ἡμῶν. Ibid. Reg. 1 et Seguer., πιστεύσομεν. Mox uterque Regius cum Seguer. πρὸς οὓς ἐγίνετο, διακοσμῶν τε κατὰ τὸ βούλημα. Reg. 2, κατὰ βούλημα, ut alii et editi, qui item habent πρὸς οὓς ἐγένετο.

(93) Καί deest in Gobler. et Felc. 1. Hic locus exstat in concilio Lateranensi sub Martino I, t. VI *Concilior.*, p. 301, diciturque esse ἐκ τοῦ κατὰ Ἀρειανῶν λόγου γ', *ex oratione tertia contra Arianos*: pro ὕστερον καί, ibi habetur, ὕστερον γάρ.

(94) Reg. 1 et Seguer. et Lateran. concil. omittunt δι' ἡμᾶς.

(95) Regius 1 et Seguer., ἰᾶσθαι. Alii et editi. ἰάσασθαι. Mox Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, αὐτὸς ἐποίει. Concil. Lateran. omittit αὐτός, habetque item ἐποίει, ubi desinit locus. Alii et editi, ποιεῖ. Paulo post Anglic., ἐβάσταξεν.

(96) Gobler. et Felc. 1, ἡ σάρξ· ἡ δὲ σάρξ, etc.

(97) Regius primus et Seguer., ἐγίνετο. Idem mox et Reg. 2, Anglic. Gobler. Felc. 1 et 5, ἐβάσταξε. Scriptura, ἐβάστασεν. Cæteri et editi, ἐβάσταζε.

(98) Regius 1, Seguer et Anglic. addunt αὐτό, quod in aliis et editis deest. Paulo post Basil., πάλιν τῷ θανάτῳ. Alii et editio Commel., πάλιν τοῦ θανάτου.

(99) Regius 1 et Seguer., αὐτὸς βαστάζει. Mox Felc. 2 et editi, ὅτι καὶ ἄνθρωπος. Cæteri mss., ὅτι τε ἄνθρωπος.

(1) Felc. 2 et editio Commel., αὐτός. Alii mss., αὐτάς.

(2) Hæc verba, τῆς δὲ τοῦ Λόγου δικαιοσύνης ἐπληρούμεθα, absunt a Goblerian. et Felc. 1, nec vertit Nannius in editione Commel. At habentur in utroque Regio, Seguerian. Basil. Anglic. Felc. 2, 5, et in editis.

bat : *Si Patris mei opera non facio, mihi credere nolite : si autem facio, si mihi credere nolitis, operibus saltem credite, ut cognoscatis Patrem in me esse, et me in illo*[83]. Certe cum opus fuit socrum Petri febri laborantem curare[84], humano quidem more manum extendit, sed morbum divinitus repressit. Similiter cum cæcum natum sanavit, humanum sputum e carne emisit, sed per lutum oculos ejus divino aperuit. In Lazaro quoque a mortuis excitando humanam quidem vocem, ut homo, edidit : sed divine, ut Deus, Lazarum ad vitam revocavit. Hæc autem idcirco ita palam fiebant, quod non specie sed revera corpus haberet. Nempe decebat Dominum, humanam carnem induentem, totam eam cum propriis affectionibus induere, ut quemadmodum proprium ejus esse corpus dicimus, ita etiam corporis affectiones, ejusdem solum propriæ esse dicerentur, tametsi ejus non attingebant divinitatem. Itaque si alterius esset corpus, illius etiam esse affectiones dicerentur, sed si Verbi caro est (*Verbum* enim *caro factum est*[85]), necesse est carnis affectiones illius dici cujus ipsa caro est: Cujus porro dicuntur affectiones, quales in primis sunt, condemnari, flagellis cædi, sitire, cruci affigi, mori, aliæque corporis infirmitates, ejusdem quoque sunt tum præclare gesta tum gratia. Eam igitur ob rem congruenter et convenienter hujusmodi affectiones non alterius, sed Domini esse dicuntur, ut et gratia ab illo sit, et nullius alius, sed vere Dei cultores essemus, quippe qui nullam e rebus factis nec vulgarem aliquem hominem, sed verum et natura ex Deo genitum Filium invocemus, qui idem tametsi factus est homo, nihilominus et Dominus et Deus et Salvator est.

A γὰρ καὶ ἄνθρωπος γενόμενος ἔλεγεν· Εἰ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ Πατρός μου, μὴ πιστεύετέ μοι· εἰ δὲ ποιῶ, κἂν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις πιστεύετε, ἵνα γινώσκητε (3), ὅτι ἐν ἐμοὶ ὁ Πατὴρ, κἀγὼ ἐν αὐτῷ. Ἀμέλει ὅτε χρεία γέγονε τὴν πενθερὰν τοῦ Πέτρου πυρέσσουσαν ἐγεῖραι, ἀνθρωπίνως μὲν ἐξέτεινε τὴν χεῖρα, θεϊκῶς δὲ ἦν παύων τὴν νόσον. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ ἐκ γενετῆς (4) τυφλοῦ ἀνθρώπινον ἀπὸ τῆς σαρκὸς, ἤφιει τὸ πτύσμα, θεϊκῶς δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἤνοιγε διὰ τοῦ πηλοῦ· ἐπὶ δὲ τοῦ Λαζάρου φωνὴν μὲν, ὡς ἄνθρωπος, ἀνθρωπίνην ἤφιεί· θεϊκῶς δὲ, ὡς Θεὸς, τὸν Λάζαρον ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν. Ταῦτα δὲ οὕτως ἐγίνετο (5), καὶ ἐδείκνυτο, ὅτι μὴ φαντασίᾳ ἀλλὰ ἀληθῶς ἦν ἔχων σῶμα· ἔπρεπε δὲ τὸν Κύριον, ἐνδιδυσκόμενον ἀνθρωπίνην σάρκα, ταύτην μετὰ τῶν ἰδίων παθῶν αὐτῆς ὅλην (6) ἐνδύσασθαι, ἵνα, ὥσπερ ἴδιον αὐτοῦ λέγομεν εἶναι τὸ σῶμα, οὕτω καὶ τὰ τοῦ σώματος πάθη ἴδια μόνου αὐτοῦ λέγηται, εἰ καὶ μὴ ἥπτετο (7) κατὰ τὴν θεότητα αὐτοῦ. Εἰ μὲν οὖν ἑτέρου ἦν τὸ σῶμα, ἐκείνου ἂν λέγοιτο καὶ τὰ πάθη· εἰ δὲ τοῦ Λόγου ἡ σὰρξ (ὁ γὰρ Λόγος σὰρξ ἐγένετο), ἀνάγκη (8) καὶ τὰ τῆς σαρκὸς πάθη λέγεσθαι αὐτοῦ, οὗ καὶ ἡ σάρξ ἐστιν. Οὗ δὲ λέγεται τὰ πάθη, οἷά ἐστι μάλιστα (9) τὸ κατακριθῆναι, τὸ μαστιγωθῆναι, τὸ διψᾷν, καὶ ὁ σταυρὸς, καὶ ὁ θάνατος, καὶ αἱ ἄλλαι τοῦ σώματος ἀσθένειαι, τούτου καὶ τὸ κατόρθωμα καὶ ἡ χάρις ἐστί. Διὰ τοῦτο τοίνυν ἀκολούθως καὶ πρεπόντως οὐκ ἄλλου, ἀλλὰ τοῦ Κυρίου λέγεται τὰ τοιαῦτα πάθη, ἵνα καὶ ἡ χάρις παρ' αὐτοῦ ᾖ καὶ μὴ ἄλλου λάτραι γινώμεθα (10), ἀλλὰ ἀληθῶς θεοσεβεῖς, ὅτι μηδένα τῶν γενητῶν, μηδὲ κοινόν τινα ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸν ἐκ τοῦ Θεοῦ φύσει καὶ ἀληθινὸν Υἱὸν (11) τοῦτον καὶ γενόμενον ἄνθρωπον, οὐδὲν ἧττον Κύριον αὐτὸν καὶ Θεὸν καὶ Σωτῆρα ἐπικαλούμεθα.

[83] Joan. x, 37, 38. [84] Matth. VIII, 14. [85] Joan. I, 14.

(3) Sic Regius primus et Seguerian. Gobler. et Felc. 1, habent item, ἵνα γινώσκητε. Cæteri et editi, τοῖς ἔργοις μου πιστεύσατε καὶ γινώσκετε. At in Anglican. desunt hæc verba, εἰ δὲ ποιῶ, κἂν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις μου πιστεύσατε. Mox Seguer. Gobler. et Felc. 1, ὅτε omittunt post Ἀμέλει, et secunda manu est in Reg. 1. Ibid. Reg. 1 et Seg., πενθερὰν Πέτρου.

(4) Goblerian. et Felc. 1, ἐκ γενητῆς. Felc. 5, ἐκ γεννητῆς. Mox Reg. 1 et Seguer., ἤφιει πτύσμα.

(5) Regius uterque et Seguer., ἐγίνετο. Cæteri et editi, ἐγένετο. Quæ sequuntur ibidem, citat Cyrillus in defensione XI et XII anathematismi contra Orientales episcopos, concilii Ephesini pag. 887 et 879, aitque verba esse Athanasii ἐν τῷ Περὶ τῆς Τριάδος λόγῳ. Hinc in codicibus Basil. Felc. 2 et 5, hæc ad hunc locum exstat observatio : Ταῦτα προστίγαγεν ὁ μακάριος Κύριλλος κατὰ Ἀνδρέου ὑπὲρ τοῦ ιθ' κεφαλαίου. Ἀρμόζει δὲ κατὰ Νεστορίου καὶ Εὐτυχέως καὶ Ἰουλιανοῦ καὶ Δοκητῶν. Id est, *Hæc adduxit B. Cyrillus contra Andream pro defensione* 12 *capitis. Optime autem conveniunt contra Nestorium, Eutychem, Julianum et Docitas.* Ubi recte monet Felckmannus, Julianum Halicarnassæum hic indicari, cujus meminit Liberatus in *Breviario* cap. 19. Ibid. Reg. 1 et Cyrillus, ἀλλὰ ἀληθῶς, Seguer., ἀλλ' ἀληθῶς. Alii et editi, ἀλλὰ ἀληθείᾳ.

(6) Cyrillus in defensione anathemat. XII, παθῶν ὅλην αὐτήν. At altero in loco habet ut editi et mss. Ibidem uterque Regius, Seguer. Gobler. Felc. 1 et Cyrillus, ἴδιον αὐτοῦ. Cæteri et editi, ἴδιον αὐτῷ.

(7) Felc. 2 et editio Commel., εἰ καὶ ἥπτετο. At cæteri mss. et Cyrillus, εἰ καὶ μὴ ἥπτετο. Ibidem post αὐτοῦ desinit hic locus in defens. anathemat. XI. Ibidem omnes mss. et Cyrillus in defens. anathemat. XII, αὐτοῦ. Εἰ μέν, ut et interpres legit. Editi vero αὐτοῦ. Οὐχ εἰ μέν, etc. Item ibid. ἦν, post ἑτέρου, deest in Reg. 1, Seguer. et Cyrillo.

(8) Sic Reg. 1, Seguer. Anglic. Gobler. Felc. 1, et Cyrillus, ut et interpres legit. Alii autem et editi, τοῦ Λόγου ἡ σὰρξ ἐγένετο, ἀνάγκη.

(9) Reg. 1, Seguer. Gobler. Felc. 1 et Cyrillus addunt μάλιστα, quod in aliis et editis deest. Ibidem Gobler. et Felc. 1, τὸ διψᾷν, ὁ σταυρὸς, ὁ θάνατος.

(10) Sic uterque Regius et Seguer. Cyrillus vero, παρ' αὐτοῦ εἴη, καὶ μὴ εἰδωλολάτραι γινώμεθα, ubi Felc. legit γενώμεθα. Alii et editi, παρ' αὐτοῦ, καὶ μὴ ἄλλου λάτραι γενώμεθα. Ibidem Gobler. et Felc. primus, ὅτι δὲ μηδένα. In aliis et editione Commel. δὲ deest.

(11) Uterque Regius, Seguer. Anglican. Gobler. et Felc. primus et quintus, ἐκ τοῦ Θεοῦ. Iidem ibidem cum Cyrillo, καὶ ἀληθινὸν Υἱόν. Alii et editi, ἐκ Θεοῦ φύσει καὶ ἀληθινὸν Θεὸν Υἱόν. Mox post ἐπικαλούμεθα, desinit hic locus apud Cyrillum.

33. Τοῦτο δὲ τίς οὐκ ἂν θαυμάσειεν ; ἢ τίς οὐκ ἂν σύνθοιτο θεῖον ἀληθῶς εἶναι τὸ πρᾶγμα ; Εἰ γὰρ τὰ τῆς θεότητος τοῦ Λόγου ἔργα μὴ διὰ τοῦ σώματος ἐγίνετο, οὐκ ἂν ἐθεοποιήθη ἄνθρωπος· καὶ πάλιν, εἰ τὰ ἴδια τῆς σαρκὸς οὐκ ἐλέγετο τοῦ Λόγου, οὐκ ἂν ἠλευθερώθη παντελῶς ἀπὸ τούτων ὁ (12) ἄνθρωπος· ἀλλ' εἰ ἄρα πρὸς ὀλίγον μὲν ἀνεπαύετο, ὡς προεῖπον, πάλιν δὲ ἔμενεν (13) ἡ ἁμαρτία ἐν αὐτῷ καὶ ἡ φθορὰ, ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἔμπροσθεν ἀνθρώπων γέγονε, καὶ τοῦτο δείκνυται. Πολλοὶ γοῦν ἅγιοι γεγόνασι καὶ καθαροὶ πάσης ἁμαρτίας (14). Ἱερεμίας δὲ καὶ ἐκ κοιλίας ἡγιάσθη· καὶ Ἰωάννης ἔτι (15) κυοφορούμενος ἐσκίρτησεν ἐν ἀγαλλιάσει ἐπὶ τῇ φωνῇ τῆς Θεοτόκου Μαρίας· καὶ ὅμως Ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωσέως, καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἁμαρτήσαντας, ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως. Ἀδὰμ· καὶ οὕτως ἔμενον οὐδὲν ἧττον οἱ ἄνθρωποι θνητοὶ καὶ φθαρτοὶ, δεκτικοὶ τῶν ἰδίων τῆς φύσεως παθῶν. Νῦν δὲ τοῦ Λόγου γενομένου (16) ἀνθρώπου, καὶ ἰδιοποιουμένου τὰ τῆς σαρκὸς, οὐκέτι ταῦτα τοῦ σώματος ἅπτεται διὰ τὸν ἐν αὐτῷ γενόμενον Λόγον· ἀλλ' ὑπ' αὐτοῦ μὲν ἀνήλωται (17), λοιπὸν δὲ οἱ ἄνθρωποι οὐκέτι κατὰ τὰ ἴδια πάθη μένουσιν ἁμαρτωλοὶ καὶ νεκροὶ, ἀλλὰ κακὰ τὴν τοῦ Λόγου δύναμιν ἀναστάντες, ἀθάνατοι καὶ ἄφθαρτοι ἀεὶ διαμένουσιν, Ὅθεν καὶ γεννωμένης (18) τῆς σαρκὸς ἐκ τῆς Θεοτόκου Μαρίας, αὐτὸς λέγεται γεγεννῆσθαι, ὁ τοῖς ἄλλοις γένεσιν εἰς τὸ εἶναι παρέχων· ἵνα τὴν ἡμῶν εἰς ἑαυτὸν μεταθῇ γένεσιν (19), καὶ μηκέτι ὡς γῆ μόνη ὄντες εἰς γῆν ἀπέλθωμεν, ἀλλ' ὡς τῷ ἐξ οὐρανοῦ Λόγου συναφθέντες, εἰς οὐρανοὺς (20-21) ἀναχθῶμεν παρ' αὐτοῦ. Οὐκοῦν οὕτω καὶ τὰ ἄλλα πάθη τοῦ σώματος οὐκ ἀπεικότως εἰς ἑαυτὸν μετέθηκεν· ἵνα μηκέτι ὡς ἄνθρωποι, ἀλλ' ὡς ἴδιοι τοῦ Λόγου, τῆς αἰωνίου ζωῆς μετάσχωμεν. Οὐκέτι γὰρ κατὰ τὴν προτέραν γένεσιν ἐν τῷ Ἀδὰμ ἀποθνήσκομεν· ἀλλὰ λοιπὸν τῆς γενέσεως ἡμῶν καὶ πάσης τῆς σαρκικῆς ἀσθενείας μετατεθέντων εἰς τὸν Λόγον, ἐγειρόμεθα

33. Cui porro id admirabile non videbitur, vel quis rem vere divinam esse non consenserit? Nisi enim divinitatis Verbi opera per corpus essent facta, nunquam homo divinus effectus fuisset : et vicissim nisi quæ carnis propria sunt, Verbi esse dicerentur, ab his homo non penitus fuisset liberatus. Verum si aliquod tempus, ut supra dixi, cessassent, rursus tamen in homine peccatum et corruptio 462 remansisset, uti antea contigit hominibus : neque id probatu est difficile. Multi nempe sancti et ab omni peccato puri exstitere : quinetiam Jeremias ab utero sanctus est effectus [86], et Joannes cum in matris utero adhuc gestaretur, ad Deiparæ Mariæ vocem lætitia exsultavit [87]. Verumtamen *Regnavit mors ab Adam usque ad Moysen, etiam in eos, qui non peccaverunt, in similitudinem prævaricationis Adæ* [88], atque ita homines nihilominus mortales et corrupti propriisque naturæ affectionibus subjecti permansere. Jam vero postquam Verbum homo factus est, et quæ carnis sunt, propria sibi esse voluit, hæc non amplius corpus attingunt, ob Verbum quod in ipso factum est, sed consumpta ab illo sunt, nec jam homines suas propter affectiones peccatores et mortui manent, sed Verbi virtute reviviscentes, immortales atque incorrupti perpetuo durant. Quocirca cum caro ex Deipara Maria nascitur, ipse tamen natus esse dicitur, quo donante alii nascuntur ut sint, ut scilicet nostrum ipse ortum in se transferat, hincque nos non jam, ut terra sola, in terram revertamur, sed tanquam cum cœlesti Verbo conjuncti, in cœlos ab ipso perducamur. Similiter igitur haud absque ratione alias corporis affectiones in seipsum transtulit, ut videlicet, non jam ut homines, sed ut proprie ad ipsum Verbum pertinentes, æternæ vitæ participes redderemur. Nec enim deinceps, ut in priori origine, in Adam morimur, sed nostra origine omnibusque carnis infirmitatibus in Verbum ipsum trans-

[86] Jerem. I, 5. [87] Luc. I, 44. [88] Rom. V, 14.

(12) Sic Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1. In aliis autem et editis ὁ deest.

(13) .Felck. 5, ἔμεινεν. Cæteri et editi, ἔμενεν.

(14) Hic locus citatur a Cyrillo Epistola ad monachos Ægypti, concilii Ephesini pag. 24, itemque a Cassiano lib. VII *De incarnatione*, cap. 29, apud quem ut et apud Cyrillum desinit post ἐπὶ τῇ φωνῇ τῆς Θεοτόκου Μαρίας. Habetur item Actione 1, concilii Ephesini pag. 507 cum hoc titulo, Ἀθανασίου τοῦ ἁγιωτάτου γενομένου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας ἐκ τοῦ κατὰ Ἀρειανῶν βιβλίου, *Athanasii sanctissimi episcopi Alexandriæ ex libro contra Arianos*, eademque omnino Latine habentur in Actione 1, concilii Chalcedonensis pag. 286. Ad hunc item locum hæc exstat nota in codicibus Basiliensi et Felc. 2, Ταῦτα ἡ ἁγία σύνοδος ἡ ἐν Ἐφέσῳ πρώτη προσήγαγε κατὰ Νεστορίου καὶ τῶν αὐτοῦ, ἀποδεικνύουσα, ὅτι Θεός ἐστιν ὁ Χριστὸς, καὶ Θεοτόκος ἡ ἁγία Μαρία τεκοῦσα αὐτὸν κατὰ σάρκα. Id est : *Sancta prima Ephesina synodus ista adduxit contra Nestorium ejusque asseclas ostendens et Deum esse Christum : et Deiparam, sanctam Mariam quæ ipsum secundum carnem peperit.* Ibidem, καὶ ante καθαροὶ deest in utroque Regio et Seguerian. Sed in aliis et in editis habetur ut et in concilio Ephesino, et Chalcedonensi, atque etiam apud Cyrillum et Cassianum.

(15) Reg. 1, et Seguerian., καὶ Ἰωάννης δὲ ἔτι.

(16) Regius primus et Seguerianus, γινομένου. Ibidem Basiliensis, ἰδιοποιησαμένου.

(17) Sic Regius primus, Seguerianus et concil. Ephesinum. At Anglicanus, ἀπ' αὐτοῦ μὲν ἀνήλωται. Cæteri et editi, ἀλλ' ὑπ' αὐτοῦ μὲν ἀνήλωτο.

(18) Hæc item exstant apud Cyrillum in defensione Anathemat. 1, in concilio Ephesino pag. 835. Mox Regius primus et concil. Ephes., γεγεννῆσθαι. Cæteri et editi, γεγενῆσθαι.

(19) Cyrillus et concil. Ephesin., γένησιν, ibique apud Cyrillum desinit locus. Mox Regius primus, Seguerianus, Gobler. Felck. 1, et concil. Ephesin., γῇ μόνῃ. Alii et editi, γῇ μόνον. Paulo post Regius primus. Seguer. concil. Ephes., τῷ ἐξ οὐρανοῦ Λόγῳ. Cæteri editique, τῷ ἐξ οὐρανῶν Λόγῳ.

(20-21) Regius primus et Seguerianus, εἰς οὐρανούς. Alii et editi, εἰς οὐρανόν. Ibid. concil. Ephesinum, ἀναχθῶμεν δι' αὐτοῦ.

latis, e terra excitamur, soluta peccati maledictione, ejus merito, qui in nobis, nostri gratia, maledictio factus est, idque admodum convenienter. Nam quemadmodum nos omnes, ut qui ex terra sumus, in Adam morimur : ita ex aqua et spiritu sursum regenerati, omnes in Christo vita donamur, quasi caro non jam terrestris, sed Verbum et ipsa effecta esset ob ipsum Dei Verbum, quod nostri causa caro factum est.

34. Ut autem accuratius cognosci possit naturam Verbi pati nihil posse, carnisque infirmitates propter carnem ipsi attribui, haud absre erit beatum Petrum audire : dignus siquidem testis est cui de Salvatore dicenti fides habeatur. Sic ergo in Epistola scribit : *Christo igitur pro nobis carne passo* [89]. Proinde cum esurire dicitur et sitire, laborare, ignorare, dormire, flere, postulare, fugere, nasci, calicem deprecari, ac denique quæcunque carnis propria sunt, de singulis recte dici possit : Christo igitur, carne pro nobis, esuriente et sitiente, seque ignorare dicente, colaphis cæso, et laborante pro nobis carne : exaltato item, nascente, crescente, carne ; timente et latente, carne ; ac dicente, similiter, *Si fieri potest*, **463** *transeat a me calix iste* [90], vapulante et accipiente pro nobis carne : in cæteris demum similibus rite addi queat, *pro nobis carne*. Idcirco enim et ipse Apostolus dicit, *Christo igitur passo*, non divinitate, sed *pro nobis carne*, ut illæ affectiones non propriæ Verbi naturæ, sed carnis natura propriæ esse agnoscerentur. Nemini igitur hæc humana sint scandalo, sed omnes potius agnoscamus Verbum quidem pro naturæ suæ conditione nihil pati posse, sed propter carnem quam induit ista illi attribui, quia nempe hæc carnis propria sunt ipsumque corpus Salvatoris est proprium. Quocirca ille quidem, nullis ex natura sua obnoxius affectionibus, sicuti est permanet, nec ab his læditur, sed eas potius delet et exterminat : homines autem, ipsis affectionibus in illum, qui earum expers est, veluti translatis et deletis, iis et ipsi liberi pariter in perpetuum fiunt, quemadmodum his verbis Joannes docet : *Et scitis quod ille apparuit, ut peccata nostra tolleret, et pec-*

[89] I Petr. IV, 1. [90] Matth. XXVI, 39.

ἀπὸ γῆς, λυθείσης τῆς δι' ἁμαρτίαν (22) κατάρας διὰ τὸν ἐν ἡμῖν ὑπὲρ ἡμῶν γενόμενον κατάραν· καὶ εἰκότως γε. Ὥσπερ γὰρ ἐκ γῆς ὄντες πάντες ἐν τῷ Ἀδὰμ ἀποθνήσκομεν, οὕτως ἄνωθεν ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος ἀναγεννηθέντες, ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιούμεθα, οὐκέτι ὡς γηΐνης, ἀλλὰ λοιπὸν λογωθείσης τῆς σαρκὸς διὰ τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον (23), ὃς δι' ἡμᾶς ἐγένετο σάρξ.

34. Ἵνα δὲ καὶ τὸ ἀπαθὲς τῆς τοῦ Λόγου φύσεως, καὶ τὰς διὰ τὴν σάρκα λεγομένας ἀσθενείας αὐτοῦ γινώσκειν τις ἀκριβέστερον ἔχῃ (24), καλὸν ἀκοῦσαι τοῦ μακαρίου Πέτρου· ἀξιόπιστος γὰρ οὗτος γένοιτ' ἂν μάρτυς περὶ τοῦ Σωτῆρος· γράφει τοίνυν ἐν τῇ Ἐπιστολῇ λέγων. Χριστοῦ (25) οὖν παθόντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί. Οὐκοῦν καὶ ὅταν λέγηται πεινᾶν, καὶ διψᾶν, καὶ κάμνειν, καὶ μὴ εἰδέναι, καὶ καθεύδειν (26), καὶ κλαίειν, καὶ αἰτεῖν, καὶ φεύγειν, καὶ γεννᾶσθαι, καὶ παραιτεῖσθαι τὸ ποτήριον, καὶ ἁπλῶς πάντα τὰ τῆς σαρκὸς, λεχθείη ἂν ἀκολούθως ἐφ' ἑκάστου· Χριστοῦν οὖν πεινῶντος καὶ διψῶντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί· καὶ μὴ εἰδέναι λέγοντος (37) καὶ ῥαπιζομένου, καὶ κάμνοντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί· καὶ ὑψουμένου πάλιν, καὶ γεννωμένου, καὶ αὐξάνοντος σαρκί· καὶ φοβουμένου, καὶ κρυπτομένου σαρκί· καὶ λέγοντος, Εἰ δυνατὸν, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ (28) τὸ ποτήριον τοῦτο, καὶ τυπτομένου, καὶ λαμβάνοντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί· καὶ ὅλως πάντα τὰ τοιαῦτα (29) ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ Ἀπόστολος διὰ τοῦτ' εἰρηκε, Χριστοῦ οὖν παθόντος οὐ θεότητι, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν σαρκὶ, ἵνα μὴ αὐτοῦ τοῦ Λόγου ἴδια κατὰ φύσιν, ἀλλ' αὐτῆς τῆς σαρκὸς ἴδια φύσει τὰ πάθη ἐπιγνωσθῇ. Μὴ τοίνυν ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων τις σκανδαλιζέσθω, ἀλλὰ μᾶλλον γινωσκέτω, ὡς τὴν φύσιν αὐτὸς ὁ Λόγος ἀπαθής ἐστι, καὶ ὅμως (30) δι' ἣν ἐνεδύσατο σάρκα, λέγεται περὶ αὐτοῦ ταῦτα, ἐπειδὴ τῆς μὲν σαρκὸς ἴδια ταῦτα, τοῦ δὲ Σωτῆρος ἴδιον αὐτὸ τὸ σῶμα. Καὶ αὐτὸς μὲν ἀπαθὴς τὴν φύσιν, ὡς ἔστι (31), διαμένει, μὴ βλαπτόμενος ἀπὸ τούτων, ἀλλὰ μᾶλλον ἐξαφανίζων καὶ ἀπολλύων αὐτά· οἱ δὲ ἄνθρωποι, ὡς (32) εἰς τὸν ἀπαθῆ μεταβάντων αὐτῶν τῶν παθῶν καὶ

(22) Sic Regius primus, Seguerian. et concilium Ephesinum. Alii vero cum editis, δι' ἁμαρτίας. Mox post γενόμενον κατάραν desinit locus in concilio Ephesino et Chalcedonensi.

(23) Reg. 2, et Basil., διὰ τὸν Θεὸν Λόγον.

(24) Regius primus, Seguerianus, Goblerianus et Felckman. 1, γινώσκῃ τις ἀκριβέστερον ἔχειν.

(25) Gobler. et Felc. 1, περὶ τοῦ Σωτῆρος γράφων οὕτως· Χριστοῦ, etc,

(26) Καὶ καθεύδειν deest in Goblerian et Felc. 1, iidemque ibid. et Reg. 1, ac Seguer. omittunt καὶ αἰτεῖν.

(27) Hæc verba, μὴ εἰδέναι λέγοντος, et mox ὑπὲρ ἡμων σαρκί, absunt a Goblerian. et Felck. 1. Mox Regius primus, Seguer. et Anglican., αὐξάνοντος σάρκί. At σαρκί deest in aliis et editis Gobler. et Felc. 1, omittunt item σαρκί post κρυπτομένου.

(28) Ἀπ' ἐμοῦ deest in Reg. 1 et Seguer. Iidemque ibidem et Gobler. ac Felckm. 1 omittunt, τοῦτο, καὶ τυπτομένου.

(29) Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 2 omittunt καὶ ὅλως πάντα τὰ τοιαῦτα. At in utroque Regio, Basiliens. Anglic. et Felckm. 5, præter illa verba additur ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί, quod in aliis et editis deest. Mox Regius primus et Seguerianus, διὰ τοῦτ' εἰρηκε· Χριστοῦ οὖν παθόντος οὐ θεότητι. Goblerianus et Felckmanni primus, διὰ τοῦτο εἴρηκε· Χριστοῦ παθόντος οὐ θεότητι. Alii et editio Commel., διὰ τοῦτο οὐκ εἴρηκε· Χριστοῦ παθόντος θεότητι.

(30) Reg. 2 et editio Commel. καὶ ὅλως. Mox Basil. post περὶ αὐτοῦ omittit ταῦτα.

(31) Reg. 1, Seguer. Gobler. Felck. 1 omittunt ὡς ἔστι.

(32) Sic Regius primus et Seguerianus. At in aliis et editis deest ὡς. Mox Anglicanus, καὶ ἀπολειμμένων, mendose. At Regius primus, Seguerianus et editio Commeliniana, καὶ ἀπηλειμμένων.

ἀπηλειμμένων, ἀπαθεῖς καὶ ἐλεύθεροι τούτων λοιπὸν καὶ αὐτοὶ εἰς τοὺς αἰῶνας γίγνονται, καθὼς ἐδίδαξεν ὁ Ἰωάννης λέγων· Καὶ οἴδατε, ὅτι ἐκεῖνος ἐφανερώθη, ἵνα τὰς ἁμαρτίας (33) ἡμῶν ἄρῃ· καὶ ἁμαρτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστι. Τούτου δὲ οὕτως ὄντος, οὐκ ἐγκαλέσει τις αἱρετικὸς, Διὰ τί ἀνίσταται ἡ σὰρξ φύσει θνητὴ τυγχάνουσα (34); Εἰ δὲ καὶ ἀνίσταται, διὰ τί μὴ πάλιν πεινᾷ καὶ διψᾷ, καὶ πάσχει, καὶ μένει θνητή; Ἐκ γὰρ τῆς γῆς γέγονε, καὶ τὸ κατὰ φύσιν πῶς ἂν ἀπ' αὐτῆς παύσοιτο; Δυναμένης τότε τῆς σαρκὸς ἀποκρίνεσθαι (35) πρὸς τὸν οὕτω φιλόνεικον αἱρετικόν, Εἰμὶ μὲν ἐκ γῆς κατὰ φύσιν θνητὴ, ἀλλ' ὕστερον τοῦ Λόγου γέγονα σὰρξ, καὶ αὐτὸς ἐδάσταξέ (36) μου τὰ πάθη, καίτοι ἀπαθὴς ὤν· ἐγὼ δὲ γέγονα τούτων ἐλευθέρα, οὐκ ἀφιεμένη δουλεύειν ἔτι τούτοις διὰ τὸν ἐλευθερώσαντά με Κύριον ἀπὸ τούτων. Εἰ γὰρ ἐγκαλεῖς, ὅτι τῆς κατὰ φύσιν ἀπηλλάγην φθορᾶς, ὅρα (37) μὴ ἐγκαλέσῃς, ὅτι ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος τὴν ἐμὴν τῆς δουλείας ἔλαβε μορφήν (38). Ὡς γὰρ ὁ Κύριος, ἐνδυσάμενος τὸ σῶμα, γέγονεν ἄνθρωπος, οὕτως ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι παρὰ τοῦ Λόγου τε θεοποιούμεθα (39) προσληφθέντες διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ λοιπὸν ζωὴν αἰώνιον κληρονομοῦμεν.

35. (40) Ταῦτα ἀναγκαίως προεξητάσαμεν, ἵνα, ἐὰν ἴδωμεν αὐτὸν δι' ὀργάνου τοῦ ἰδίου σώματος θεϊκῶς πράττοντά τι ἢ λέγοντα, γινώσκωμεν, ὅτι Θεὸς ὢν, ταῦτα ἐργάζεται· καὶ πάλιν, ἐὰν ἴδωμεν αὐτὸν ἀνθρωπίνως λαλοῦντα, ἢ πάσχοντα, μὴ ἀγνοῶμεν, ὅτι σάρκα φορῶν γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ οὕτω ταῦτα ποιεῖ καὶ λαλεῖ. Ἑκάστου γὰρ τὸ ἴδιον γινώσκοντες, καὶ ἀμφότερα ἐξ ἑνὸς πραττόμενα βλέποντες καὶ νοοῦντες, ὀρθῶς πιστεύομεν, καὶ οὐκ ἄν ποτε (41) πλανηθησόμεθα. Ἐὰν δέ τις, θεϊκῶς τὰ παρὰ τοῦ Λόγου γινόμενα βλέπων, ἀρνήσηται τὸ σῶμα, ἢ καὶ τὰ τοῦ σώματος ἴδια βλέπων, ἀρνήσηται τὴν τοῦ Λόγου (42) ἔνσαρκον παρουσίαν, ἢ ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων τἀπεινὰ περὶ τοῦ Λόγου φρονήσῃ (43), ὁ τοιοῦτος, ὡς μὲν Ἰουδαϊκὸς κάπηλος μίσγων τὸν οἶνον ὕδατι, σκάνδαλον νομίσει (44) τὸν σταυρὸν, ὡς δὲ Ἕλλην, μωρίαν.

A *catum in eo non est* [91]. Quæ cum ita sint, nullus certe locus hæretico relinquitur hoc modo obtrectandi: Quare caro quæ natura mortalis est reviviscit? Quod si reviviscit, cur non iterum esurit et sitit, et patitur, mortalisque manet cum ex terra sit facta? Quomodo vero quod illi naturale est ab ea discessit? Tunc enim caro ad hujusmodi nugacem hæreticum posset respondere: Ego quidem ex terra sum secundum naturam mortalis, sed postea Verbi caro facta sum, quod meas affectiones, tametsi earum expers, portavit, hisque ipsa libera effecta sum, nec jam deinceps illis servio ob Dominum qui me ab iisdem liberavit. Num si me reprehendis quod a naturali corruptione fuerim liberata: vide ne etiam reprehendas, quod Dei Verbum meam servitutis formam acceperit. Ut enim Dominus, induto corpore, homo est factus; ita nos homines per Verbi carnem assumpti, divini ab eo efficimur, æternæque vitæ hæredes in posterum sumus.

35. Hæc primum expendere necesse fuit, ut si Dominum viderimus, sui corporis instrumento, aliquid divine agentem aut dicentem, meminerimus eum cum Deus sit, ista efficere. Si vero rursus eumdem viderimus humano more loqui et pati, non ignoremus illum, carne induta, factum esse hominem, sicque illa et agere et loqui. Si enim quod utriusque proprium est perceperimus, et utraque ab uno agi consideraverimus et intellexerimus, recta profecto erit fides nostra, nec unquam futurum est ut erremus. At si quis, his quæ a Verbo divine fiunt conspectis, ejus corpus negaverit: vel si ea quæ corporis propria sunt intuitus, 464 corporeum Verbi adventum tusus fuerit inficiari, aut ex humanis gestis abjecte de Verbo senserit, isti non secus ac Judaico cauponi, vinum cum aqua miscenti [92], crux scandalum erit, idemque gen-

[91] I Joan. III, 5. [92] Isa. I, 22.

(33) Felc. 2 et editio Commeliniana, τῆς ἁμαρτίας, mendose.

(34) Sic primus codex Regius et Seguerianus. Alii autem et editi, ὑπάρχουσα.

(35) Sic primus codex Regius et Seguerianus. At cæteri et editi, ἀποκρίνασθαι.

(36) Sic primus codex Regius, Seguerianus, Goblerianus et Felckmanni primus. At Felck. 5 et Regius secundus, οὗτος ἐδάσταξε. Cæteri et editi, οὕτος ἐδάσταζε.

(37) Felckm. 2 et editio Commeliniana, ὥρα. Cæteri mss., ὅρα, ut et legit Nannius. Ibidem uterque Regius et Seguerianus, ὅτι ὁ τοῦ Θεοῦ. In aliis et editis ὁ deest.

(38) Hic locus citatur in synodo VI, œcumenica, actione 15, in epistola Agathonis papæ, p. 655, ubi in Latino textu ita habetur: *Sanctus vero Athanasius adæque Christi confessor in libro tertio* adversus Arianos, etc. In Græco autem, ὁ ἅγιος δὲ Ἀθανάσιος ὁμοίως ὁ ὁμολογητὴς τοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ τετάρτῳ λόγῳ κατὰ Ἀρειανῶν, etc.

(39) Sic Regius primus et Seguerianus. At Regius secundus, synodus VI, τεθεοποιήμεθα. Alii et editi, θεοποιούμεθα.

(40) Hæc citat Cyrillus in Defensione anathematismi XI, in concilio Ephesino, p. 879, habenturque Latine in concilio Lateranensi sub Martino I, p. 301. Ibidem uterque Regius et Seguerianus, προεξητάσαμεν, ut et legit interpres apud concilium Lateranens.; nam sic habet: *Hæc antea necessario examinavimus.* Alii autem et editio Commeliniana, προεζητήσαμεν. Item ibidem Cyrillus, ὡς δι' ὀργάνου... πράττοντα ἢ λέγοντα. Concil. Lateran. legit quoque ὡς: habet enim *eum tanquam per organum proprium corpus*, etc. Mox post ἐργάζεται, desinit hic locus apud Cyrillum.

(31) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi, καὶ οὔποτε. Ibidem post πλανηθησόμεθα, desinit hic locus in synodo VI, et in concilio Lateranensi. Mox Regius primus et Seguerianus, γινόμενα βλέπων. Cæteri et editi, γενόμενα βλέπων.

(42) Regius primus et Seguerianus, ἢ τὴν τοῦ Λόγου. In aliis et editis deest ἢ. Mox Reg. 1 Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ἢ ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων. Alii et editi, ἢ καὶ ἐκ τῶν, etc.

(43) Regius primus codex et Seguerianus, φρονήσει. Alii et editi, φρονήσῃ.

(44) Regius primus et Seguerianus, νομίσῃ. Cæteri et editi, νομίσει. Ibidem Regius primus et Seguerianus, ὡς δὲ Ἕλλην μωρίαν. Alii et editi, ὡς δὲ

tili similis, prædicationem stultitiam esse censebit [92], quod jam Dei hostibus Arianis accidit, qui nimirum ob humanos Salvatoris actus, creatum eum esse arbitrati sunt. Quidni igitur etiam ob divina illius opera, ejus corporis procreationem negaverint secoque deinceps Manichæis adjunxerint? Verum vel saltem sero illi quidem discant Verbum carnem esse factum : nos autem fidei scopum retinentes, agnoscamus eorum, quæ male illi intelligunt, rectam esse significationem. Nam hæc dicta, *Pater diligit Filium et omnia dedit in manu ejus* [94]; et, *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo* [95]; et, *Non possum ego a meipso facere quidquam, sed sicut audio, judico* [96], aliaque id genus nequaquam demonstrant Filium aliquando ista non habuisse (49). Qui enim fieri possit, ut ea quæ Pater habet, ille non semper habuerit, qui solus natura Verbum et Sapientia Patris est : cujus item hæc sunt verba : *Omnia quæ habet Pater, mea sunt* [97], et, quæ mea sunt, Patris etiam sunt [98]? Si enim quæ Patris sunt, sunt quoque Filii, hæcque semper Pater habet, perspicuum sane est, ea quæ Filius habet, cum eadem sint Patris, semper in illo esse. Non igitur ista commemorabat, quasi ea aliquando non habuerit : sed quod Filius, qui ea quæ habet, semper habet, ipsa a Patre habet.

36. Ne quis enim Filium omnia quæ habet Pater, habere intelligens, ex summa illa similitudine, quæ absque ulla est differentia, et ex identitate, ut hoc verbo utar, eorum quæ habet, eo impietatis cum Sabellio errans deveniret, ut ipsum esse Patrem arbitraretur : idcirco his est usus vocibus, *Data est mihi* [99], *accepi* [1], *tradita sunt mihi* [2], ut id solum ostenderet, se videlicet Patrem non esse, sed Patris Verbum æternumque esse Filium, qui ob suam quidem cum Patre similitudinem semper habet quæ ab eo habet; quia vero Filius idem ipse est, idcirco ex Patre habet quæ semper habet. Quod enim hæc verba, *data est, tradita sunt*, aliaque similia, Filii divinitatem non minuant, sed potius eum vere Filium esse argumento sint, ex iisdem illis vocabulis licet discere. Nam si omnia illi tradita sunt, primum

A μωρίαν ἠγήσεται τὸ κήρυγμα, οἷα δὴ καὶ οἱ θεομάχοι Ἀρειανοὶ πεπόνθασι. Τὰ γὰρ ἀνθρώπινα βλέποντες τοῦ Σωτῆρος, ἐνόμισαν αὐτὸν εἶναι κτίσμα. Οὐκοῦν ἔδει καὶ τὰ θεϊκὰ βλέποντας αὐτοὺς ἔργα τοῦ Λόγου 45), ἀρνήσασθαι τοῦ σώματος αὐτοῦ τὴν γένεσιν, καὶ λοιπὸν καὶ Μανιχαίοις ἑαυτοὺς συγκαταριθμεῖν. Ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν κἂν ὀψέ ποτε (46) μανθανέτωσαν, ὅτι ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο· ἡμεῖς δὲ, τὸν σκοπὸν τῆς πίστεως ἔχοντες, ἐπιγινώσκωμεν (47) ἃ διανοοῦνται οὗτοι κακῶς, ὀρθὴν ἔχοντα τὴν διάνοιαν. Τὸ γὰρ, Ὁ Πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν Υἱὸν, καὶ, πάντα δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ· καὶ τὸ, Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Πατρός μου· καὶ τὸ, Οὐ δύναμαι ἐγὼ ποιεῖν ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐδέν (48)· ἀλλὰ καθὼς ἀκούω, κρίνω· καὶ ὅσα τοιαῦτά ἐστι ῥητὰ, οὐ

B τὸ μὴ ἐσχηκέναι ποτὲ τὸν Υἱὸν ταῦτα δείκνυσι. Πῶς γὰρ ἃ ἔχει ὁ Πατὴρ, οὐκ εἶχεν ἀϊδίως ὁ μόνος κατ' οὐσίαν τοῦ Πατρὸς Λόγος καὶ Σοφία, ὁ (50) καὶ λέγων· Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμά ἐστι· καὶ, τὰ ἐμὰ τοῦ Πατρός ἐστιν ; Εἰ γὰρ τὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ ἐστιν, ἀεὶ δὲ ταῦτα ἔχει ὁ Πατήρ, δῆλον (51) ὅτι ἃ ἔχει ὁ Υἱὸς, ταῦτα ὄντα τοῦ Πατρὸς, ἀεί ἐστιν ἐν αὐτῷ. Οὐ διὰ τὸ μὴ ἐσχηκέναι οὖν ποτε ταῦτα ἔλεγεν· ἀλλ' ὁ ἔχων ἀϊδίως ὁ Υἱὸς ἃ ἔχει (52), παρὰ τοῦ Πατρὸς ἔχει.

36. Ἵνα γὰρ μή τις, βλέπων τὸν Υἱὸν ἔχοντα πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐκ τῆς ἀπαραλλάκτου ὁμοιότητος καὶ ταυτότητος (53) ὧν ἔχει, πλανηθεὶς κατὰ Σαβέλλιον ἀσεβήσῃ, νομίσας αὐτὸν εἶναι τὸν Πατέρα· διὰ τοῦτο τὸ, ἐδόθη μοι, καὶ τὸ, ἔλαβον, καὶ τὸ, παρεδόθη (54) μοι, εἴρηκεν ὑπὲρ τοῦ μόνον

C δεῖξαι ὅτι οὐκ ἔστιν αὐτὸς ὁ Πατὴρ, ἀλλὰ τοῦ Πατρὸς ὁ Λόγος, καὶ ὁ ἀΐδιος Υἱός ἐστι, διὰ μὲν τὴν ὁμοιότητα τοῦ Πατρὸς ἔχων ἀϊδίως ἅπερ ἔχει παρ' αὐτοῦ· διὰ δὲ τὸ εἶναι αὐτὸν Υἱὸν (55), ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχει ἅπερ ἀϊδίως ἔχει. Ὅτι γὰρ τὸ, ἐδόθη, καὶ τὸ, παρεδόθη, καὶ τὰ ὅμοια τούτοις, οὐκ ἐλαττοῖ τὴν θεότητα τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον δεικνυσιν αὐτὸν ἀληθῶς Υἱὸν, ἔξεστι καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν ῥητῶν (56) καταμαθεῖν. Εἰ γὰρ πάντα αὐτῷ παρεδόθη· πρῶτον μὲν ἄλλος ἐστὶ τῶν πάντων, ὧν παρέλαβεν· ἔπειτα, πάν-

[92] I Cor. I, 23. [94] Joan. III, 35. [95] Matth. XI, 27. [96] Joan. V, 30. [97] Joan. XVI, 15. [98] Joan. XVII, 10. [99] Matth. XXVIII, 18. [1] Joan. X, 18. [2] Matth. XI, 27.

Ἑλλὴν ὢν μωρίαν. Mox Regius primus et Seguerianus, Ἀρειομανῖται πεπόνθασι.

(45) Sic Regius primus et Seguerianus. At alii et editi omittunt τοῦ Λόγου. Mox Regius primus et Seguerianus, καὶ λοιπὸν καὶ Μανιχαίοις. Cæteri et editi, καὶ λοιπὸν Μανιχαίοις.

(46) Regius primus et Seguerianus, ἐκεῖνοι κἂν ὀψέ ποτε. Alii et editi, ἐκεῖνοι μὲν καὶ ὀψέ ποτε.

(47) Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1, ἐπιγινώσκομεν. Cæteri et editi, ἐπιγινώσκωμεν. Mox Basil. Gobler. et Felckm. 1, ὁρθὴν ἔχοντες.

(48) Sic Regius primus, Seguerianus et Græcus Scripturæ textus. Alii vero et editi, οὐ δύναμαι ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιεῖν οὐδέν. Paulo post, Regius primus et Seguerianus, ταῦτα δείκνυσι. Cæteri et editi, ταῦτα δεικνύουσι.

(49) Vide supra, p. 82.

(50) Sic Reg. 1 Seguer. Gobler. et Felckm. 1. In aliis autem et editis deest ὁ.

D (51) Sic Basil. Reg. 2, Gobler. Felckm. 1 et 5. At alii et editio Commeliniana, δηλονότι.

(52) Goblerianus et Felckmanni primus mendose, ὅτι ἔχων ἀϊδίως ὁ Θεὸς ἥτουν ὁ Υἱὸς ἃ ἔχει, ut forte etiam legit Nannius, cujus hæc est versio, *sed quæ possidet ut Deus ea postulat ut Filius.* Ibidem Reg. 1 Seguer., Gobler. et Felckm. 1, Ἵνα γὰρ μή τις. Cæteri et editi, Ἵνα οὖν μή τις.

(53) Regius primus et Seguerianus omittunt καὶ ταυτότητος.

(54) Sic primus codex Regius et Seguerianus. At alii et editi, καὶ παρεδόθη.

(55) Sic Regius primus et Seguerianus. Cæteri vero et editi, εἶναι τὸν Υἱόν. Mox Regius uterque. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ἅπερ ἀϊδίως ἔχει. Alii et editio Commeliniana, ἅπερ ἰδίως ἔχει.

(56) Basiliensis, τῶν ῥημάτων.

των ὧν κληρονόμος, μόνος ὁ Υἱός ἐστι καὶ (57) ἴδιος κατ' οὐσίαν τοῦ Πατρός. Εἰ γὰρ εἷς ἦν τῶν πάντων, οὐ πάντων ἦν αὐτὸς κληρονόμος· ἀλλὰ καὶ ἕκαστος ἐλάμβανεν, ὡς ἤθελε καὶ ἐδίδου ὁ Πατήρ. Νῦν δὲ, πάντα λαμβάνων αὐτὸς, ἄλλος ἐστὶ τῶν πάντων καὶ μόνος ἴδιος τοῦ Πατρός. Ὅτι δὲ πάλιν τὸ, ἐδόθη, καὶ, παρεδόθη (58), οὐ τό ποτε μὴ ἔχειν αὐτὸν δείκνυσι, δυνατὸν ἐκ τοῦ ὁμοίου ῥητοῦ καὶ περὶ πάντων συνιδεῖν τὸ τοιοῦτον. Φησὶ γὰρ αὐτὸς ὁ Σωτήρ· Ὥσπερ ὁ Πατὴρ ζωὴν ἔχει ἐν ἑαυτῷ, οὕτως καὶ τῷ Υἱῷ δέδωκε ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ (59). Ἐκ μὲν γὰρ τοῦ λέγειν, δέδωκε, σημαίνει ἑαυτὸν μὴ εἶναι τὸν Πατέρα· ἐν δὲ τῷ λέγειν, οὕτως, δείκνυσι τὴν πρὸς τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ φυσικὴν ὁμοιότητα καὶ ἰδιότητα. Εἰ μὲν οὖν ἦν ποτε ὅτε οὐκ εἶχεν ὁ Πατὴρ, δῆλον, ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς ἦν ὅτε οὐκ εἶχεν. Ὡς (60) γὰρ ὁ Πατὴρ, οὕτως καὶ ὁ Υἱὸς ἔχει. Εἰ δὲ ἀσεβὲς μὲν τοῦτο λέγειν, εὐσεβὲς δὲ μᾶλλόν ἐστιν εἰπεῖν, ὅτι ἀεὶ ἔχει ὁ Πατήρ· πῶς οὐκ ἄτοπον τοῦ Υἱοῦ λέγοντος, ὅτι, ὡς ὁ Πατὴρ ἔχει, οὕτως καὶ ὁ Υἱὸς ἔχει, τούτους λέγειν μὴ οὕτως ἔχειν, ἀλλ' ἄλλως ἔχειν ; Μᾶλλον οὖν ὁ Λόγος πιστός ἐστι, καὶ πάντα, ἃ λέγει εἰληφέναι, ἀεὶ ἔχων, αὐτὰ ἔχει (61) παρὰ τοῦ Πατρός· καὶ ὁ μὲν Πατὴρ οὐ παρά τινος, ὁ δὲ Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς ἔχει. Ὡς γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ ἀπαυγάσματος, εἰ αὐτὸ τὸ ἀπαύγασμα λέγοι· Πάντα τόπον δέδωκέ μοι τὸ φῶς φωτίζειν· καὶ οὐκ ἀπ' ἐμαυτοῦ φωτίζω, ἀλλ' ὡς τὸ φῶς βούλεται· τοῦτο δὲ λέγον (62), οὐ τό ποτε μὴ ἔχειν ἑαυτὸ δείκνυσιν, ἀλλ' ὅτι τοῦ φωτὸς ἴδιόν εἰμι, καὶ τὰ ἐκείνου πάντα ἐμά ἐστιν. Οὕτως καὶ πλέον (63) ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ νοεῖν ἔξεστι. Καὶ γὰρ πάντα δεδωκὼς ὁ Πατὴρ τῷ Υἱῷ, πάντα πάλιν ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ ἔχει· καὶ τοῦ Υἱοῦ δὲ ἔχοντος, πάλιν ὁ Πατὴρ αὐτὰ ἔχει (64). Ἡ γὰρ τοῦ Υἱοῦ θεότης τοῦ Πατρὸς θεότης ἐστί· καὶ οὕτως ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ τῶν πάντων τὴν πρόνοιαν ποιεῖται.

A sequitur eum alium esse ab omnibus quæ accepit. Deinde, cum omnium sit hæres, certe solus ipse quoque, Filius et proprius est Patris secundum naturam. Si enim e numero omnium esset, non omnium profecto esset hæres : sed quilibet etiam accepisset, uti voluisset ac dedisset Pater. Quapropter cum omnia in ipse accipiat, alius utique est ab omnibus, solusque est proprius Patris. Quod vero his verbis *data est*, et, *tradita sunt*, non significetur eum his aliquando caruisse, ex simili loco perspicere cæteraque inde licet intelligere. **465** Ait nempe Salvator ipse : *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio vitam habere in semetipso* [3]. Nam cum dicit, *dedit*, se non esse Patrem declarat : particula autem, *sic*, utitur, ut naturalem Filii cum Patre similitudinem et proprietatem significet. Si igitur fuit B aliquando cum Pater non haberet ea quæ habet : nullum dubium est quin etiam fuerit aliquando Filius, cum illa non haberet. Nam ut Pater habet, ita et Filius. Verum si id impium dictu est, e contrario autem pium est affirmare, semper Patrem habuisse, an non perabsurdum est, Filio asseverante quemadmodum Pater habet ita et Filium habere, illos nihilominus contendere non ita sed aliter habere ? Utique Verbum magis fide dignum est, proindeque omnia quæ se a Patre accepisse testatur, ea semper habens, a Patre habet. Porro Pater illa a nemine habet, sed Filius habet a Patre. Nam ut splendoris exemplo utar, si ipse splendor ita loqueretur : Omnem locum mihi lux ad illuminandum dedit, neque ex meipso illumino, sed ut luci placet : sane hisce C verbis non indicaret se aliquando non habuisse, sed potius ea esset sententia : Ego lucis sum proprius, ejusque omnia mea sunt. Idem similiter et multo magis de Filio intelligendum est. Omnia enim Pater Filio dedit, et rursus idem Pater omnia in Filio habet. Filio item habente, eadem quoque Pater habet. Siquidem Filii divinitas, Patris est divinitas, atque ita Pater in Filio res omnes providentia gerit et administrat.

37. Τῶν μὲν οὖν τοιούτων ῥητῶν τοιοῦτος ὁ νοῦς· περὶ δὲ τῶν ἀνθρωπίνως λεγομένων περὶ τοῦ (65) Σωτῆρος, καὶ ταῦτα πάλιν εὐσεβῆ τὴν διάνοιαν ἔχει. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ (66) προεξητάσαμεν τὰ τοιαῦτα, ἵνα, ἐὰν ἀκούσωμεν ἐπερωτῶντος αὐτοῦ, ποῦ Λάζαρος κεῖται, καὶ ὅταν εἰς τὰ μέρη Καισαρείας ἐλθὼν

37. Hæc igitur est illorum verborum sententia, Quæ pariter de Salvatore humano more dicuntur, eorum quoque pia est significatio. Idcirco enim illa prius examinare visum est, ut, si Dominum interrogantem audierimus, ubi Lazarus jaceat [4] : et cum, ubi in partes Cæsareæ venit percunctatur, *Quem me*

[3] Joan. v, 26. [4] Joan. xi, 34.

(57) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi, κληρονόμος αὐτὸς ὁ Υἱὸς, ἔστι καί, etc. D

(58) Basiliensis omittit καὶ παρεδόθη.

(59) Hæc verba, οὕτως καὶ τῷ Υἱῷ δέδωκε ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ, desunt in Reg. 1 et Seguer. Ibidem Basiliensis, ἐκ μὲν τοῦ λέγειν. Item ibidem Regius primus et Seguerianus, σημαίνει ἑαυτόν. Alii et editi, σημαίνει αὐτόν.

(60) Basiliensis, Ὥσπερ. Cæteri et editio Commeliniana, ὡς. Mox Regius primus et Seguerianus, ἀσεβὲς τοῦτο λέγειν, omisso μέν. Ibidem Regius primus, ἀσεβὲς δὲ μᾶλλόν ἐστιν εἰπεῖν, ὅτι μὴ ἀεὶ ἔχει, sed μή habet secunda manu.

(61) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, αὐτὰ ἔχει. Alii et editi, ταῦτα ἔχει.

(62) Regius primus, λέγον. Cæteri et editi, λέγων. Ibidem Seguer. Reg. 1, prima manu, μὴ ἔχειν ἑαυτὸ δείκνυσι. Regius secundus, μὴ ἔχειν ἑαυτοὺς δείκνυσι. Alii et editi, μὴ ἔχειν ἑαυτῷ δείκνυσι.

(63) Καὶ πλέον deest in Basiliensi. Mox Regius primus et Seguerianus, πάντα δέδωκεν. Alii et editi, πάντα δεδωκώς.

(64) Sic Reg. 1 et Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At in editione Commel. et in Felckm. 2 desunt hæc verba, καὶ τοῦ Υἱοῦ δὲ ἔχοντος, πάλιν ὁ Πατὴρ αὐτὰ ἔχει.

(65) Felckm. 5, παρὰ τοῦ, etc. Ibidem καί abest a Gobleriano et Felckman. primo.

(66) Καί deest in Gobleriano et Felckman. primo. Ibidem Regius primus et Seguerianus, προεξητάσαμεν. Cæteri et editi, προεζητήσαμεν.

homines esse dicunt [5]? et, *Quot panes habetis* [6]? et *Quid vultis ut faciam vobis* [7]? ex his quæ explicavimus, ista etiam recte possimus intelligere, minimeque, ut Dei hostes Ariani, scandalum patiamur. Itaque primum ab impie sentientibus requirendum est, undenam eum ignorare arbitrentur? Nec enim eum, qui interrogat, necesse est ignore de quibus interrogat : verum licet etiam scientem de his quæ cognoscit sciscitari. Certe ipse Joannes Christum interrogantem, *Quot panes habetis*, non nescientem sed scientem agnoscit, hinc enim ait : *Hoc autem dicebat tentans Philippum : ipse enim sciebat quid esset facturus* [8]. Quod si noverat quid faceret, non igitur nescens sed sciens interrogabat. Hoc autem ex loco alia possumus intelligere. Nec enim ignorans Dominus interrogabat, ubinam jaceret Lazarus, neque, quem ipsum homines dicerent, sed hoc ipsum quod interrogabat cognoscens, sciensque quid esset facturus : atque ita facillime **466** acutum illorum sophisma diluitur. Quod si in eo, quod interrogare dicitur, velint insistere, audiant nullam in divinitate ignorantiam esse, sed proprium esse carnis ignorare, uti dictum est. Quod quidem verum esse comperies, si observes quo pacto Dominus qui interrogavit ubi jaceret Lazarus, ipse non præsens sed procul absens dixerit Lazarum mortuum esse, quove in loco mortuus esset. Et vero ille ipse, quem ignarum esse exsistimant, is est qui cogitationes prænoscit discipulorum, et quæ in singulorum corde geruntur, quidque sit in homine accurate novit : et quod majus est, solus ipse Patrem cognoscit et dicit: *Ego in Patre, et Pater in me est* [9].

38. Itaque omnibus perspicuum est ignorationem ad carnem pertinere, ipsum autem Verbum, quatenus Verbum est, omnia prius etiam quam oriantur cognoscere. Nec enim eo quod homo factus sit, Deus esse desiit : neque quia Deus est, id quod humanum est fugit : absit; sed potius Deus cum esset, carnem assumpsit, et cum esset in carne, carnem ipsam

A πυνθάνεται (67), Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι· καὶ, Πόσους ἔχετε ἄρτους · καὶ, Τί θέλετε ἵνα ποιήσω ὑμῖν· γινώσκωμεν ἐκ τῶν προειρημένων τὴν ὀρθὴν τῶν ῥητῶν διάνοιαν, καὶ μὴ σκανδαλιζώμεθα κατὰ τοὺς χριστομάχους Ἀρειανούς. Πρῶτον μὲν οὖν (68) τοῖς ἀσεβοῦσι τοῦτο ῥητέον, πόθεν νομίζουσιν ἀγνοεῖν αὐτόν ; Οὐ γὰρ ὁ ἐπερωτῶν πάντως καὶ ἀγνοῶν ἐπερωτᾷ· ἀλλ' ἔξεστι τὸν εἰδότα καὶ ἐρωτᾷν (69), περὶ ὧν ἐπίσταται. Ἀμέλει καὶ ὁ Ἰωάννης ἐπερωτῶντα τὸν Χριστὸν, Πόσους ἄρτους ἔχετε, οἶδε μὴ ἀγνοοῦντα, ἀλλὰ γινώσκοντα· φησὶ γὰρ, Τοῦτο δὲ ἔλεγε πειράζων τὸν Φίλιππον · αὐτὸς γὰρ ᾔδει, τί ἔμελλε ποιεῖν. Εἰ δὲ ᾔδει ὅπερ ἐποίει, οὐκ ἄρα ἀγνοῶν, ἀλλὰ γινώσκων ἐπερωτᾷ (70)· Ἀπὸ δὲ τούτου καὶ τὰ ὅμοια νοεῖν ἔξεστιν, ὅτι, ὅταν ἐρωτᾷ ὁ Κύριος (71), οὐκ ἀγνοῶν, ποῦ Λάζαρος κεῖται, οὐδὲ B τίνα λέγουσιν αὐτὸν εἶναι οἱ ἄνθρωποι, ἐπερωτᾷ, ἀλλὰ γινώσκων ὅπερ ἠρώτα αὐτός, εἰδὼς τί μέλλει ποιεῖν· καὶ ταχέως μὲν αὐτῶν οὕτω τὸ σοφὸν ἐκβάλλεται. Ἂν δὲ φιλονεικῶσιν (72) ἔτι διὰ τὸ ἐπερωτᾷν, ἀκουέτωσαν, ὅτι ἐν μὲν τῇ θεότητι οὐκ ἔστιν ἄγνοια, τῆς δὲ σαρκὸς ἴδιόν ἐστι τὸ ἀγνοεῖν, καθάπερ εἴρηται. Καὶ ὅτι τοῦτο ἀληθές ἐστιν, ὅρα πῶς ὁ Κύριος (73) ὁ πυνθανόμενος, ποῦ Λάζαρος κεῖται, αὐτὸς εἶπε μὴ παρὼν, ἀλλὰ καὶ μακρὰν ὤν, Λάζαρος ἀπέθανε, καὶ ποῦ ἀπέθανεν. Ὁ δὲ κατ' αὐτοὺς νομιζόμενος ἀγνοεῖν, αὐτός ἐστιν ὁ τοὺς διαλογισμοὺς τῶν μαθητῶν προγινώσκων, καὶ εἰδὼς τὰ ἐν τῇ ἑκάστου καρδίᾳ, καὶ τί ἐστιν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ· καὶ τό γε μεῖζον, αὐτὸς μόνος γινώσκει τὸν Πατέρα, καὶ λέγει· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ (74) ἐν ἐμοί.

C

38. Οὐκοῦν παντὶ τοῦτο δῆλόν ἐστιν, ὅτι τῆς μὲν σαρκός ἐστι τὸ ἀγνοεῖν, αὐτὸς δὲ ὁ Λόγος, ᾗ Λόγος ἐστὶ, τὰ πάντα καὶ πρὶν γενέσεως γινώσκει. Οὐδὲ γὰρ (75), ἐπειδὴ γέγονεν ἄνθρωπος, πέπαυται τοῦ εἶναι Θεός· οὐδὲ, ἐπειδὴ Θεός ἐστι, φεύγει τὸ ἀνθρώπινον· μὴ γένοιτο ! ἀλλὰ μᾶλλον Θεὸς ὢν, προσλέμβανε (76) τὴν σάρκα, καὶ ἐν σαρκὶ ὢν ἐθεοποίει τὴν

[5] Matth. XVI, 13. [6] Marc. VI, 38. [7] Matth. XX, 32. [8] Joan. VI, 6. [9] Joan. XIV, 10.

(67) Sic uterque Regius et Seguerianus. At Goblerianus et Felckmanni primus, ἐρωτωντος αὐτοῦ, ποῦ Λάζαρος κεῖται, καὶ πυνθανομένου. Alii et editi, καὶ πυνθανομένου ὅταν εἰς τὰ μέρη Καισαρείας ἔλθῃ. Ibidem uterque Reg. Seguer. Anglic. et Basil., τίνα με λέγουσιν. Gobler. et Felckm. 1, τίνα αὐτὸν λέγουσιν. Cæteri et editio Commeliniana, τίνα λέγουσιν.

(68) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. In aliis autem et editione Commel οὖν deest.

(69) Regius primus et Seguerianus, ἐπερωτᾷν. Alii et editi, ἐρωτᾷν. Ibidem Regius primus et Seguerianus, Ἀμέλει καὶ ὁ Ἰωάννης. Basiliensis, ἀμέλει ὁ Ἰωάννης. Goblerianus et Felckmanni primus, ἀμέλει καὶ Ἰωάννης. Alii et editi, Ἀμέλει Ἰωάννης. Ibidem Regius primus, ἐπερωτῶντα τὸν Κύριον.

(70) Regius primus et Seguerianus, ἐπερώτα. Ibidem Goblerianus et Felckmanni primus, ἀπὸ δὲ τούτου.

(71) Regius primus et Seguerianus, ἐρωτᾷ Κύριος· Mox iidem λέγουσιν αὐτὸν οἱ ἄνθρωποι. Iidem ibidem et Goblerianus et Felckmanni primus, ἐπηρώτα. Alii et editi, ἐπερωτᾷ. Ibidem hæc verba, ἀλλὰ γινώσκων ὅπερ ἠρώτα αὐτός, habent Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1 et 5, Basil. Anglican. eaque legit Nannius. At in aliis et editione Commel. desiderantur. Goblerianus et Felckmanni primus omittunt ibidem ὅπερ.

(72) Sic Regius primus et Seguerianus. Alii autem et editi, Ἂν δὲ καὶ φιλονεικῶσιν.

D (73) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. In aliis et editis ὁ deest. Ibidem Goblerianus et Felckmanni primus Λάζαρος κεῖται, μακρὰν ὢν εφη. Regius primus et Seguerianus ibidem, ἀλλὰ καὶ μακρὰν ὢν. Alii et editi, ἀλλὰ μακρὰν ἀπών. Mox Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, Ὁ δὲ κατ' αὐτούς. Cæteri et editio Commeliniana, Ὁ δὲ κατὰ τοὺς.

(74) Sic uterque Reg. Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1. Alii et editio Commeliniana, καὶ πατήρ. Ibidem Regius primus et Seguerianus, παντὶ τῷ δῆλόν ἐστιν· Cæteri et editi, παντὶ τοῦτο δῆλόν ἐστιν.

(75) Regius primus et Seguerianus, Οὐ γάρ.

(76) Regius primus et Seguerianus, προσλαμβάνει. Ibidem Felckm. 2 et editio Commelianiana omittunt καὶ ἐν σαρκὶ ὢν ἐθεοποίει τὴν σάρκα

σάρκα. Καὶ γὰρ ὥσπερ ἐν αὐτῇ ἐπυνθάνετο, οὕτω καὶ ἐν αὐτῇ τὸν νεκρὸν ἤγειρε· καὶ πᾶσιν ἔδειξεν, ὅτι ὁ νεκροὺς (77) ζωοποιῶν καὶ τὴν ψυχὴν ἀνακαλούμενος, πολλῷ μᾶλλον τὰ κρυπτὰ πάντων ἐπιγινώσκει, καὶ ἐγίνωσκε ποῦ κεῖται Λάζαρος· ἀλλ' ἐπυνθάνετο· ἐποίει γὰρ (78) καὶ τοῦτο ὁ πανάγιος τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ πάντα δι' ἡμᾶς ὑπομείνας, ἵνα καὶ οὕτω τὴν ἄγνοιαν ἡμῶν βαστάξας, χαρίσηται γινώσκειν τὸν μόνον ἑαυτοῦ ἀληθινὸν Πατέρα, καὶ ἑαυτὸν τὸν δι' ἡμᾶς (79) ἐπὶ σωτηρίᾳ πάντων ἀποσταλέντα, ἧς μεῖζων οὐκ ἂν γένοιτο χάρις. Ὅταν τοίνυν καὶ περὶ ὧν προφασίζονται ῥητῶν λέγῃ ὁ Σωτὴρ, Ἐδόση μοι ἐξουσία, καὶ, Δόξασόν σου τὸν Υἱόν, λέγῃ τε ὁ Πέτρος, Ἐδόθη αὐτῷ ἐξουσία, τῇ αὐτῇ διανοίᾳ ταῦτα πάντα γινώσκομεν (80), ὅτι ἀνθρωπίνως διὰ τὸ σῶμα ταῦτα πάντα λέγει. Οὐ γὰρ χρείαν ἔχων, ὅμως αὐτὸς ὡς εἰληφὼς λέγεται (81) ἅπερ ἐλάμβανεν ἀνθρωπίνως· ἵνα πάλιν, ὡς τοῦ Κυρίου λαβόντος, καὶ ὡς εἰς αὐτὸν ἀναπαυομένης τῆς δόσεως, βεβαία ἡ χάρις διαμείνῃ (82). Ἄνθρωπος μὲν γὰρ μόνος λαμβάνων δυνατὸν ἔχει καὶ τὸ ἀφαιρεθῆναι· καὶ τοῦτο ἐπὶ τοῦ Ἀδὰμ ἐδείχθη· λαβὼν γὰρ ἀπώλεσεν. Ἵνα δὲ ἀναφαίρετος ἡ χάρις γένηται, καὶ βεβαία φυλαχθῇ τοῖς ἀνθρώποις, διὰ τοῦτο αὐτὸς ἰδιοποιεῖται τὴν δόσιν, καὶ λέγει ἐξουσίαν εἰληφέναι, ὡς ἄνθρωπος, ἣν ἀεὶ ἔχει ὡς Θεός· καὶ λέγει, Δόξασόν με, ὁ ἄλλους δοξάζων, ἵνα δείξῃ, ὅτι σάρκα χρῄζουσαν ἔχει τούτων (83). Διὸ κἀκείνης λαβούσης, ἐπειδὴ ἡ λαβοῦσα ἐν αὐτῷ ἐστι, καὶ προσλαβών αὐτὴν ἄνθρωπος γέγονεν, ὡς αὐτὸς εἰληφὼς λέγεται.

39. Εἰ μὲν οὖν, ὡς πολλάκις εἴρηται, οὐ γέγονεν ἄνθρωπος ὁ Λόγος, ἔστω τοῦ Λόγου καθ' ὑμᾶς (84) τὸ λαβεῖν, καὶ τὸ χρῄζειν δόξης, καὶ τὸ ἀγνοεῖν (85)· εἰ δὲ γέγονεν ἄνθρωπος· γέγονε γάρ· ἀνθρώπου δέ ἐστι τὸ λαβεῖν, καὶ τὸ χρῄζειν, καὶ τὸ ἀγνοεῖν· διὰ τί τὸν διδόντα ὡς λαμβάνοντα νομίζομεν, καὶ τὸν ἄλλοις χορηγοῦντα χρείαν ἔχειν ὑπονοοῦμεν, καὶ τὸν μὲν Λόγον διαιροῦμεν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἀτελῆ καὶ χρείαν ἔχοντα, τὴν δὲ ἀνθρωπότητα τῆς χάριτος ἐρημοῦμεν; Εἰ γὰρ αὐτὸς ὁ Λόγος, ᾗ Λόγος ἐστὶ, δι' ἑαυτόν ἐστι λαβὼν καὶ δοξασθεὶς, καὶ εἰ ἐκεῖνος (86) κατὰ τὴν θεότητά ἐστιν ὁ ἁγιασθεὶς καὶ ἀναστὰς ποία τοῖς ἀνθρώποις ἐστὶν ἐλπίς; Μένουσι γὰρ,

A divinam reddidit. Nam quemadmodum in ipsa interrogabat: ita in eadem mortuum excitavit, omnibusque aperte indicavit eum qui mortuis vitam et animam restituit, multo magis res omnes occultas optime nosse. Sciebat igitur ubi jaceret Lazarus, sed tamen sciscitatus est. Id autem fecit sanctissimum Dei Verbum, quod omnia nostri causa sustinuit, cum ut hoc modo nostram ignorantiam portans, nobis solius veri sui Patris cognitionem impertiret, tum ut nos doceret seipsum propter nos ad omnium salutem missum esse, qua gratia nulla certe major possit esse. Illa igitur Salvatoris verba quæ Ariani objiciunt, *Data est mihi potestas* [10], et *Glorifica Filium tuum* [11], ut et hunc Petri locum, *Data est illi potestas*, eadem prorsus ratione explicamus. Dicimus nempe ista omnia propter corpus B eum humano more loqui. Nam licet nulla re indigeret, accepisse tamen dicitur quæ ut homo accepit, ut nimirum tanquam Domino accipiente, et dono in ipso considente, stabilis gratia permaneret. Purus enim homo his quæ accepit spoliari potest, ut ex Adamo clarum est, qui scilicet quæ acceperat perdidit. Quocirca ut gratia auferri non posset eamque constanter homines conservarent, proprium ille sibi vult esse collatum in nos beneficium; seque, ut hominem potestatem accepisse testatur, quam semper habet ut Deus, et ait, *Glorifica me*, qui alios glorificat, ut nimirum carnem his rebus egentem se habere significaret. Unde illa accipiente, quandoquidem ipse accipiens in eo est, qua assumpta factus est homo, idcirco quasi ipse esset qui acciperet, dicitur accipere.

C

39. Si igitur, ut sæpius dictum est, Verbum homo non factum est: esto secundum vos proprium Verbi accipere, gloria egere, et ignorare. Sed si Verbum **467** factum est homo, uti revera est, propriumque sit hominis accipere, egere et ignorare, cur dantem quasi accipientem cogitamus? cur illum, qui aliis necessaria suppeditat, indigere suspicamur? cur denique Verbum a Patre ut imperfectum et egens dividimus, humanumque genus gratia privare audemus? Enimvero si ipsum Verbum quatenus Verbum est, per se ipsum accepisset et glorificatum fuisset: si item secundum divinitatem, sanctitatem esset adeptum, ac revixisset; quæ spes, quæso, hominibus

[10] Matth. xxviii, 18. [11] Joan. xvii, 1.

(77) Seguerianus, ὁ νεκρός, mendose. Mox idem et Seguer. Gobler. et Felckm. 1, πάντων γινώσκει. Alii et editi πάντων ἐπιγινώσκει.

(78) Uterque Regius et Seguerianus, ἐποίει γάρ. Alii et editi, ἐποίει δέ.

(79) Sic Regius primus et Seguerianus. Cæteri vero et editi, ἀληθινὸν αὐτοῦ Πατέρα, καὶ αὐτὸν δι' ἡμᾶς. Mox editio Commeliniana, πάντων ἀποσταλέντων, mendose. Ibidem Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 4, ἧς μείζων. Alii et editi, ἧς τις μείζων.

(80) Regius primus et Seguerianus, γινώσκωμεν. Iidem mox, διὰ τὸ σῶμα πάντα λαλεῖ. Goblerianus et Felckmanni primus habent item λαλεῖ.

(81) Sic uterque Reg. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. At editio Commeliniana λέγηται. Mox D Goblerianus et Felckmanni primus, λαβόντος, ὡς εἰς αὐτόν.

(82) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, διαμείνῃ. Ibidem iidem et Seguerianus, ἄνθρωπος μὲν γὰρ μόνος, ubi alii et editio Commeliniana, μονον.

(83) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi, διὰ τοῦτο.

(84) Basiliensis καθ' ἡμᾶς, mendose.

(85) Sic Reg 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Alii vero et editio Commeliniana, καὶ τὸ ἀγνοεῖν διὰ τί τὸν διδόντα, etc., omissis intermediis.

(86) Sic Regius primus et Seguerianus. Alii et editi, ἐστι λαμβάνων, καὶ δοξασθεὶς ἐκεῖνος, etc. At Goblerianus et Felckmanni primus omittunt, ἐκεῖνος κατὰ τὴν θεότητά ἐστιν ὁ ἁγιασθείς.

homines esse dicunt [5]? et, *Quot panes habetis* [6]? et *Quid vultis ut faciam vobis* [7]? ex his quæ explicavimus, ista etiam recte possimus intelligere, minimeque, ut Dei hostes Ariani, scandalum patiamur. Itaque primum ab impie sentientibus requirendum est, undenam cum ignorare arbitrentur? Nec enim eum, qui interrogat, necesse est ignore de quibus interrogat : verum licet etiam scientem de his quæ cognoscit sciscitari. Certe ipse Joannes Christum interrogantem, *Quot panes habetis*, non nescientem sed scientem agnoscit, hinc enim ait : *Hoc autem dicebat tentans Philippum : ipse enim sciebat quid esset facturus* [8]. Quod si noverat quid faceret, non igitur nescens sed sciens interrogabat. Hoc autem ex loco alia possumus intelligere. Nec enim ignorans Dominus interrogabat, ubinam jaceret Lazarus, neque, quem ipsum homines dicerent, sed hoc ipsum quod interrogabat cognoscens, sciensque quid esset facturus : atque ita facillime 466 acutum illorum sophisma diluitur. Quod si in eo, quod interrogare dicitur, velint insistere, audiant nullam in divinitate ignorantiam esse, sed proprium esse carnis ignorare, uti dictum est. Quod quidem verum esse comperies, si observes quo pacto Dominus qui interrogavit ubi jaceret Lazarus, ipse non præsens sed procul absens dixerit Lazarum mortuum esse, quove in loco mortuus esset. Et vero ille ipse, quem ignarum esse exsistimant, is est qui cogitationes prænoscit discipulorum, et quæ in singulorum corde geruntur, quidque sit in homine accurate novit : et quod majus est, solus ipse Patrem cognoscit et dicit: *Ego in Patre, et Pater in me est* [9].

38. Itaque omnibus perspicuum est ignorationem ad carnem pertinere, ipsum autem Verbum, quatenus Verbum est, omnia prius etiam quam oriantur cognoscere. Nec enim eo quod homo factus sit, Deus esse desiit : neque quia Deus est, id quod humanum est fugit : absit; sed potius Deus cum esset, carnem assumpsit, et cum esset in carne, carnem ipsam

A πυνθάνεται (67), Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι· καὶ, Πόσους ἔχετε ἄρτους · καὶ, Τί θέλετε ἵνα ποιήσω ὑμῖν· γινώσκωμεν ἐκ τῶν προειρημένων τὴν ὀρθὴν τῶν ῥητῶν διάνοιαν, καὶ μὴ σκανδαλιζώμεθα κατὰ τοὺς χριστομάχους Ἀρειανούς. Πρῶτον μὲν οὖν (68) τοῖς ἀσεβοῦσι τοῦτο ῥητέον, πόθεν νομίζουσιν ἀγνοεῖν αὐτόν ; Οὐ γὰρ ὁ ἐπερωτῶν πάντως καὶ ἀγνοῶν ἐπερωτᾷ· ἀλλ' ἔξεστι τὸν εἰδότα καὶ ἐρωτᾶν (69), περὶ ὧν ἐπίσταται. Ἀμέλει καὶ ὁ Ἰωάννης ἐπερωτῶντα τὸν Χριστὸν, Πόσους ἄρτους ἔχετε, οἶδε μὴ ἀγνοοῦντα, ἀλλὰ γινώσκοντα· φησὶ γὰρ, Τοῦτο δὲ ἔλεγε πειράζων τὸν Φίλιππον · αὐτὸς γὰρ ᾔδει, τί ἔμελλε ποιεῖν. Εἰ δὲ ᾔδει ὅπερ ἐποίει, οὐκ ἄρα ἀγνοῶν, ἀλλὰ γινώσκων ἐπερωτᾷ (70)· Ἀπὸ δὲ τούτου καὶ τὰ ὅμοια νοεῖν ἔξεστιν, ὅτι, ὅταν ἐρωτᾷ ὁ Κύριος (71), οὐκ ἀγνοῶν, ποῦ Λάζαρος κεῖται, οὐδὲ

B τίνα λέγουσιν αὐτὸν εἶναι οἱ ἄνθρωποι, ἐπερωτᾷ, ἀλλὰ γινώσκων ὅπερ ἠρώτα αὐτὸς, εἰδὼς τί μέλλει ποιεῖν· καὶ ταχέως μὲν αὐτῶν οὕτω τὸ σοφὸν ἐκβάλλεται. Ἂν δὲ φιλονεικῶσιν (72) ἔτι διὰ τὸ ἐπερωτᾶν, ἀκουέτωσαν, ὅτι ἐν μὲν τῇ θεότητι οὐκ ἔστιν ἄγνοια, τῆς δὲ σαρκὸς ἴδιόν ἐστι τὸ ἀγνοεῖν, καθάπερ εἴρηται. Καὶ ὅτι τοῦτο ἀληθές ἐστιν, ὅρα πῶς ὁ Κύριος (73) ὁ πυνθανόμενος, ποῦ Λάζαρος κεῖται, αὐτὸς εἶπε μὴ παρὼν, ἀλλὰ καὶ μακρὰν ὤν, Λάζαρος ἀπέθανε, καὶ ποῦ ἀπέθανεν. Ὁ δὲ κατ' αὐτοὺς νομιζόμενος ἀγνοεῖν, αὐτός ἐστιν ὁ τοὺς διαλογισμοὺς τῶν μαθητῶν προγινώσκων, καὶ εἰδὼς τὰ ἐν τῇ ἑκάστου καρδίᾳ, καὶ τί ἐστιν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ· καὶ τό γε μεῖζον,

C αὐτὸς μόνος γινώσκει τὸν Πατέρα, καὶ λέγει· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ (74) ἐν ἐμοί.

38. Οὐκοῦν παντὶ τοῦτο δῆλόν ἐστιν, ὅτι τῆς μὲν σαρκός ἐστι τὸ ἀγνοεῖν, αὐτὸς δὲ ὁ Λόγος ἐστὶ, τὰ πάντα καὶ πρὶν γενέσεως γινώσκει. Οὐδὲ γὰρ (75), ἐπειδὴ γέγονεν ἄνθρωπος, πέπαυται τοῦ εἶναι Θεός· οὐδὲ, ἐπειδὴ Θεός ἐστι, φεύγει τὸ ἀνθρώπινον· μὴ γένοιτο ! ἀλλὰ μᾶλλον Θεὸς ὢν, προσλέβανε (76) τὴν σάρκα, καὶ ἐν σαρκὶ ὢν ἐθεοποίει τὴν

[5] Matth. xvi, 13. [6] Marc. vi, 38. [7] Matth. xx, 32. [8] Joan. vi, 6. [9] Joan. xiv, 10.

(67) Sic uterque Regius et Seguerianus. At Goblerianus et Felckmanni primus, ἐρωτωντος αὐτοῦ, ποῦ Λάζαρος κεῖται, καὶ πυνθανομένου. Alii et editi, καὶ πυνθανομένου ὅταν εἰς τὰ μέρη Καισαρείας ἔλθῃ. Ibidem uterque Reg. Seguer. Anglic. et Basil., τίνα με λέγουσιν. Gobler. et Felckm. 1, τίνα αὐτὸν λέγουσιν. Cæteri et editio Commeliniana, τίνα λέγουσιν.

(68) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. In aliis autem et editione Commel οὖν deest.

(69) Regius primus et Seguerianus, ἐπερωτᾷν. Alii et editi, ἐρωτᾷν. Ibidem Regius primus et Seguerianus, Ἀμέλει καὶ ὁ Ἰωάννης. Basiliensis, ἀμέλει ὁ Ἰωάννης. Goblerianus et Felckmanni primus, ἀμέλει καὶ Ἰωάννης. Alii et editi, Ἀμέλει Ἰωάννης. Ibidem Regius primus, ἐπερωτῶντα τὸν Κύριον.

(70) Regius primus et Seguerianus, ἐπερώτα. Ibidem Goblerianus et Felckmanni primus, ἀπὸ δὲ τούτου.

(71) Regius primus et Seguerianus, ἐρωτᾷ Κύριος· Mox iidem λέγουσιν αὐτὸν οἱ ἄνθρωποι. Iidem ibidem et Goblerianus et Felckmanni primus, ἐπηρώτα. Alii et editi, ἐπερωτᾷ. Ibidem hæc verba, ἀλλὰ γινώσκων ὅπερ ἠρώτα αὐτός, habent Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1 et 5, Basil. Anglican. eaque legit Nannius. At in aliis et editione Commel. desiderantur. Goblerianus et Felckmanni primus omittunt ibidem ὅπερ.

(72) Sic Regius primus et Seguerianus. Alii autem et editi, Ἂν δὲ καὶ φιλονεικῶσιν.

D (73) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. In aliis et editis ὁ deest. Ibidem Goblerianus et Felckmanni primus Λάζαρος κεῖται, μακρὰν ὢν εφη. Regius primus et Seguerianus ibidem, ἀλλὰ καὶ μακρὰν ὤν. Alii et editi, ἀλλὰ μακρὰν ἀπών. Mox Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, Ὁ δὲ κατ' αὐτούς. Cæteri et editio Commeliniana, Ὁ δὲ κατὰ τοὺς.

(74) Sic uterque Reg. Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1. Alii et editio Commeliniana, καὶ πατήρ. Ibidem Regius primus et Seguerianus, παντὶ τῷ δῆλόν ἐστιν· Cæteri et editi, παντὶ τοῦτο δῆλόν ἐστιν.

(75) Regius primus et Seguerianus, Οὐ γάρ.

(76) Regius primus et Seguerianus, προσλαμβάνει. Ibidem Felckm. 2 et editio Commelianiana omittunt καὶ ἐν σαρκὶ ὢν ἐθεοποίει τὴν σάρκα

σάρκα. Καὶ γὰρ ὥσπερ ἐν αὐτῇ ἐπυνθάνετο, οὕτω καὶ ἐν αὐτῇ τὸν νεκρὸν ἤγειρε· καὶ πᾶσιν ἔδειξεν, ὅτι ὁ νεκροὺς (77) ζωοποιῶν καὶ τὴν ψυχὴν ἀνακαλούμενος, πολλῷ μᾶλλον τὰ κρυπτὰ πάντων ἐπιγινώσκει, καὶ ἐγίνωσκε ποῦ κεῖται Λάζαρος· ἀλλ' ἐπυνθάνετο· ἐποίει γὰρ (78) καὶ τοῦτο ὁ πανάγιος τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ πάντα δι' ἡμᾶς ὑπομείνας, ἵνα καὶ οὕτω τὴν ἄγνοιαν ἡμῶν βαστάξας, χαρίσηται γινώσκειν τὸν μόνον ἑαυτοῦ ἀληθινὸν Πατέρα, καὶ ἑαυτὸν τὸν δι' ἡμᾶς (79) ἐπὶ σωτηρίᾳ πάντων ἀποσταλέντα, ἧς μείζων οὐκ ἂν γένοιτο χάρις. Ὅταν τοίνυν καὶ περὶ ὧν προφασίζονται ῥητῶν λέγῃ ὁ Σωτήρ, Ἐδόση μοι ἐξουσία, καὶ, Δόξασόν σου τὸν Υἱόν, λέγῃ τε ὁ Πέτρος, Ἐδόθη αὐτῷ ἐξουσία, τῇ αὐτῇ διανοίᾳ ταῦτα πάντα γινώσκομεν (80), ὅτι ἀνθρωπίνως διὰ τὸ σῶμα ταῦτα πάντα λέγει. Οὐ γὰρ χρείαν ἔχων, ὅμως αὐτὸς ὡς εἰληφὼς λέγεται (81) ἅπερ ἐλάμβανεν ἀνθρωπίνως· ἵνα πάλιν, ὡς τοῦ Κυρίου λαβόντος, καὶ ὡς εἰς αὐτὸν ἀναπαυομένης τῆς δόσεως, βεβαία ἡ χάρις διαμείνῃ (82). Ἄνθρωπος μὲν γὰρ μόνος λαμβάνων δυνατὸν ἔχει καὶ τὸ ἀφαιρεθῆναι· καὶ τοῦτο ἐπὶ τοῦ Ἀδὰμ ἐδείχθη· λαβὼν γὰρ ἀπώλεσεν. Ἵνα δὲ ἀναφαίρετος ἡ χάρις γένηται, καὶ βεβαία φυλαχθῇ τοῖς ἀνθρώποις, διὰ τοῦτο αὐτὸς ἰδιοποιεῖται τὴν δόσιν, καὶ λέγει ἐξουσίαν εἰληφέναι, ὡς ἄνθρωπος, ἣν ἀεὶ ἔχει ὡς Θεός· καὶ λέγει, Δόξασόν με, ὁ ἄλλους δοξάζων, ἵνα δείξῃ, ὅτι σάρκα χρῄζουσαν ἔχει τούτων (83). Διὸ κἀκείνης λαβούσης, ἐπειδὴ ἡ λαβοῦσα ἐν αὐτῷ ἐστι, καὶ προσλαβὼν αὐτὴν ἄνθρωπος γέγονεν, ὡς αὐτὸς εἰληφὼς λέγεται.

39. Εἰ μὲν οὖν, ὡς πολλάκις εἴρηται, οὐ γέγονεν ἄνθρωπος ὁ Λόγος, ἔστω τοῦ Λόγου καθ' ὑμᾶς (84) τὸ λαβεῖν, καὶ τὸ χρῄζειν δόξης, καὶ τὸ ἀγνοεῖν (85)· εἰ δὲ γέγονεν ἄνθρωπος· γέγονε γάρ· ἀνθρώπου δέ ἐστι τὸ λαβεῖν, καὶ τὸ χρῄζειν, καὶ τὸ ἀγνοεῖν· διὰ τί τὸν διδόντα ὡς λαμβάνοντα νομίζομεν, καὶ τὸν ἄλλοις χορηγοῦντα χρείαν ἔχειν ὑπονοοῦμεν, καὶ τὸν μὲν Λόγον διαιροῦμεν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἀτελῆ καὶ χρείαν ἔχοντα, τὴν δὲ ἀνθρωπότητα τῆς χάριτος ἐρημοῦμεν; Εἰ γὰρ αὐτὸς ὁ Λόγος, ἤ Λόγος ἐστὶ, δι' ἑαυτόν ἐστι λαβὼν καὶ δοξασθείς, καὶ εἰ ἐκεῖνος (86) κατὰ τὴν θεότητά ἐστιν ὁ ἁγιασθεὶς καὶ ἀναστὰς ποία τοῖς ἀνθρώποις ἐστὶν ἐλπίς; Μένουσι γὰρ,

A divinam reddidit. Nam quemadmodum in ipsa interrogabat: ita in eadem mortuum excitavit, omnibusque aperte indicavit eum qui mortuis vitam et animam restituit, multo magis res omnes occultas optime nosse. Sciebat igitur ubi jaceret Lazarus, sed tamen sciscitatus est. Id autem fecit sanctissimum Dei Verbum, quod omnia nostri causa sustinuit, cum ut hoc modo nostram ignorantiam portans, nobis solius veri sui Patris cognitionem impertiret, tum ut nos doceret seipsum propter nos ad omnium salutem missum esse, qua gratia nulla certe major possit esse. Illa igitur Salvatoris verba quæ Ariani objiciunt, *Data est mihi potestas* [10], et *Glorifica Filium tuum* [11], ut et hunc Petri locum, *Data est illi potestas*, eadem prorsus ratione explicamus. Dicimus nempe ista omnia propter corpus
B eum humano more loqui. Nam licet nulla re indigeret, accepisse tamen dicitur quæ ut homo accepit, ut nimirum tanquam Domino accipiente, et dono in ipso considente, stabilis gratia permaneret. Purus enim homo his quæ accepit spoliari potest, ut ex Adamo clarum est, qui scilicet quæ acceperat perdidit. Quocirca ut gratia auferri non posset eamque constanter homines conservarent, proprium ille sibi vult esse collatum in nos beneficium; seque, ut hominem potestatem accepisse testatur, quam semper habet ut Deus, et ait, *Glorifica me*, qui alios glorificat, ut nimirum carnem his rebus egentem se habere significaret. Unde illa accipiente, quandoquidem ipso accipiens in eo est, qua assumpta factus est homo, idcirco quasi ipse esset qui acciperet, di-
C citur accipere.

39. Si igitur, ut sæpius dictum est, Verbum homo non factum est: esto secundum vos proprium Verbi accipere, gloria egere, et ignorare. Sed si Verbum **407** factum est homo, uti revera est, propriumque sit hominis accipere, egere et ignorare, cur dantem quasi accipientem cogitamus? cur illum, qui aliis necessaria suppeditat, indigere suspicamur? cur denique Verbum a Patre ut imperfectum et egens dividimus, humanumque genus gratia privare audemus? Enimvero si ipsum Verbum quatenus Verbum est, per se ipsum accepisset et glorificatum fuisset: si item secundum divinitatem, sanctitatem esset adeptum, ac revixisset; quæ spes, quæso, hominibus

[10] Matth. xxviii, 18. [11] Joan. xvii, 1.

(77) Seguerianus, ὁ νεκρός, mendose. Mox idem et Seguer. Gobler. et Felckm. 1, πάντων γινώσκει. Alii et editi πάντων ἐπιγινώσκει.

(78) Uterque Regius et Seguerianus, ἐποίει γάρ. Alii et editi, ἐποίει δέ.

(79) Sic Regius primus et Seguerianus. Cæteri vero et editi, ἀληθινὸν αὐτοῦ Πατέρα, καὶ αὐτὸν δι' ἡμᾶς. Mox editio Commeliniana, πάντων ἀποσταλέντων, mendose. Ibidem Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 4, ἧς μείζων. Alii et editi, ἧς τις μείζων.

(80) Regius primus et Seguerianus, γινώσκωμεν. Iidem mox, διὰ τὸ σῶμα πάντα λαλεῖ. Goblerianus et Felckmanni primus habent item λαλεῖ.

(81) Sic uterque Reg. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. At editio Commeliniana λέγηται. Mox
D Goblerianus et Felckmanni primus, λαβόντος, ὡς εἰς αὐτόν.

(82) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, διαμείνῃ. Ibidem iidem et Seguerianus, ἄνθρωπος μὲν γὰρ μόνος, ubi alii et editio Commeliniana, μονον.

(83) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi, διὰ τοῦτο.

(84) Basiliensis καθ' ἡμᾶς, mendose.

(85) Sic Reg 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Alii vero et editio Commeliniana, καὶ τὸ ἀγνοεῖν διὰ τί τὸν διδόντα, etc., omissis intermediis.

(86) Sic Regius primus et Seguerianus. Alii et editi, ἐστι λαμβάνων, καὶ δοξασθεὶς ἐκεῖνος, etc. At Goblerianus et Felckmanni primus omittunt, ἐκεῖνος κατὰ τὴν θεότητά ἐστιν ὁ ἁγιασθείς.

homines esse dicunt [5]? et, *Quot panes habetis* [6]? et *Quid vultis ut faciam vobis* [7]? ex his quæ explicavimus, ista etiam recte possimus intelligere, minimeque, ut Dei hostes Ariani, scandalum patiamur. Itaque primum ab impie sentientibus requirendum est, undenam eum ignorare arbitrentur? Nec enim eum, qui interrogat, necesse est ignore de quibus interrogat : verum licet etiam scientem de his quæ cognoscit sciscitari. Certe ipse Joannes Christum interrogantem, *Quot panes habetis*, non nescientem sed scientem agnoscit, hinc enim ait : *Hoc autem dicebat tentans Philippum : ipse enim sciebat quid esset facturus* [8]. Quod si noverat quid faceret, non igitur nescens sed sciens interrogabat. Hoc autem ex loco alia possumus intelligere. Nec enim ignorans Dominus interrogabat, ubinam jaceret Lazarus, neque, quem ipsum homines dicerent, sed hoc ipsum quod interrogabat cognoscens, sciensque quid esset facturus : atque ita facillime **466** acutum illorum sophisma diluitur. Quod si in eo, quod interrogare dicitur, velint insistere, audiant nullam in divinitate ignorantiam esse, sed proprium esse carnis ignorare, uti dictum est. Quod quidem verum esse comperies, si observes quo pacto Dominus qui interrogavit ubi jaceret Lazarus, ipse non præsens sed procul absens dixerit Lazarum mortuum esse, quove in loco mortuus esset. Et vero ille ipse, quem ignarum esse exsistimant, is est qui cogitationes prænoscit discipulorum, et quæ in singulorum corde geruntur, quidque sit in homine accurate novit : et quod majus est, solus ipse Patrem cognoscit et dicit: *Ego in Patre, et Pater in me est* [9].

38. Itaque omnibus perspicuum est ignorationem ad carnem pertinere, ipsum autem Verbum, quatenus Verbum est, omnia prius etiam quam oriantur cognoscere. Nec enim eo quod homo factus sit, Deus esse desiit : neque quia Deus est, id quod humanum est fugit : absit; sed potius Deus cum esset, carnem assumpsit, et cum esset in carne, carnem ipsam

A πυνθάνεται (67), Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι· καὶ, Πόσους ἔχετε ἄρτους · καὶ, Τί θέλετε ἵνα ποιήσω ὑμῖν· γινώσκωμεν ἐκ τῶν προειρημένων τὴν ὀρθὴν τῶν ῥητῶν διάνοιαν, καὶ μὴ σκανδαλιζώμεθα κατὰ τοὺς χριστομάχους Ἀρειανούς. Πρῶτον μὲν οὖν (68) τοῖς ἀσεβοῦσι τοῦτο ῥητέον, πόθεν νομίζουσιν ἀγνοεῖν αὐτόν ; Οὐ γὰρ ὁ ἐπερωτῶν πάντως καὶ ἀγνοῶν ἐπερωτᾷ· ἀλλ' ἔξεστι τὸν εἰδότα καὶ ἐρωτᾶν (69), περὶ ὧν ἐπίσταται. Ἀμέλει καὶ ὁ Ἰωάννης ἐπερωτῶντα τὸν Χριστὸν, Πόσους ἄρτους ἔχετε, οἶδε μὴ ἀγνοοῦντα, ἀλλὰ γινώσκοντα· φησὶ γὰρ, Τοῦτο δὲ ἔλεγε πειράζων τὸν Φίλιππον · αὐτὸς γὰρ ᾔδει, τί ἔμελλε ποιεῖν. Εἰ δὲ ᾔδει ὅπερ ἐποίει, οὐκ ἄρα ἀγνοῶν, ἀλλὰ γινώσκων ἐπερωτᾷ (70)· Ἀπὸ δὲ τούτου καὶ τὰ ὅμοια νοεῖν ἔξεστιν, ὅτι, ὅταν ἐρωτᾷ ὁ Κύριος (71), οὐκ ἀγνοῶν, ποῦ Λάζαρος κεῖται, οὐδὲ B τίνα λέγουσιν αὐτὸν εἶναι οἱ ἄνθρωποι, ἐπερωτᾷ, ἀλλὰ γινώσκων ὅπερ ἠρώτα αὐτὸς, εἰδὼς τί μέλλει ποιεῖν· καὶ ταχέως μὲν αὐτῶν οὕτω τὸ σοφὸν ἐκβέλλεται. Ἂν δὲ φιλονεικῶσιν (72) ἔτι διὰ τὸ ἐπερωτᾶν, ἀκουέτωσαν, ὅτι ἐν μὲν τῇ θεότητι οὐκ ἔστιν ἄγνοια, τῆς δὲ σαρκὸς ἴδιόν ἐστι τὸ ἀγνοεῖν, καθάπερ εἴρηται. Καὶ ὅτι τοῦτο ἀληθές ἐστιν, ὅρα πῶς ὁ Κύριος (73) ὁ πυνθανόμενος, ποῦ Λάζαρος κεῖται, αὐτὸς εἶπε μὴ παρὼν, ἀλλὰ καὶ μακρὰν ὤν, Λάζαρος ἀπέθανε, καὶ ποῦ ἀπέθανεν. Ὁ δὲ κατ' αὐτοὺς νομιζόμενος ἀγνοεῖν, αὐτός ἐστιν ὁ τοὺς διαλογισμοὺς τῶν μαθητῶν προγινώσκων, καὶ εἰδὼς τὰ ἐν τῇ ἑκάστου καρδίᾳ, καὶ τί ἐστιν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ· καὶ τό γε μεῖζον, αὐτὸς μόνος γινώσκει τὸν Πατέρα, καὶ λέγει· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ (74) ἐν ἐμοί.

C

38. Οὐκοῦν παντὶ τοῦτο δῆλόν ἐστιν, ὅτι τῆς μὲν σαρκός ἐστι τὸ ἀγνοεῖν, αὐτὸς δὲ ὁ Λόγος, ἢ Λόγος ἐστὶ, τὰ πάντα καὶ πρὶν γενέσεως γινώσκει. Οὐδὲ γὰρ (75), ἐπειδὴ γέγονεν ἄνθρωπος, πέπαυται τοῦ εἶναι Θεός· οὐδὲ, ἐπειδὴ Θεός ἐστι, φεύγει τὸ ἀνθρώπινον· μὴ γένοιτο ! ἀλλὰ μᾶλλον Θεὸς ὤν, προσλέμβανε (76) τὴν σάρκα, καὶ ἐν σαρκὶ ὢν ἐθεοποίει τὴν

[5] Matth. xvi, 13. [6] Marc. vi, 38. [7] Matth. xx, 32. [8] Joan. vi, 6. [9] Joan. xiv, 10.

(67) Sic uterque Regius et Seguerianus. At Goblerianus et Felckmanni primus, ἐρωτωντος αὐτοῦ, ποῦ Λάζαρος κεῖται, καὶ πυνθανομένου. Alii et editi, καὶ πυνθανομένου ὅταν εἰς τὰ μέρη Καισαρείας ἔλθῃ. Ibidem uterque Reg. Seguer. Anglic. et Basil., τίνα με λέγουσιν. Gobler. et Felckm. 1, τίνα αὐτὸν λέγουσιν. Cæteri et editio Commeliniana, τίνα λέγουσιν.

(68) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. In aliis autem et editione Commel οὖν deest.

(69) Regius primus et Seguerianus, ἐπερωτᾶν. Alii et editi, ἐρωτᾶν. Ibidem Regius primus et Seguerianus, Ἀμέλει καὶ ὁ Ἰωάννης. Basiliensis, ἀμέλει ὁ Ἰωάννης. Goblerianus et Felckmanni primus, ἀμέλει καὶ Ἰωάννης. Alii et editi, Ἀμέλει Ἰωάννης. Ibidem Regius primus, ἐπερωτῶντα τὸν Κύριον.

(70) Regius primus et Seguerianus, ἐπερώτα. Ibidem Goblerianus et Felckmanni primus, ἀπὸ δὲ τούτου.

(71) Regius primus et Seguerianus, ἐρωτᾷ Κύριος· Mox iidem λέγουσιν αὐτὸν οἱ ἄνθρωποι. Iidem ibidem et Goblerianus et Felckmanni primus, ἐπηρώτα. Alii et editi, ἐπερωτᾷ. Ibidem hæc verba, ἀλλὰ γινώσκων ὅπερ ἠρώτα αὐτός, habent Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1 et 5, Basil. Anglican. eaque legit Nannius. At in aliis et editione Commel. desiderantur. Goblerianus et Felckmanni primus omittunt ibidem ὅπερ.

(72) Sic Regius primus et Seguerianus. Alii autem et editi, Ἂν δὲ καὶ φιλονεικῶσιν.

D (73) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. In aliis et editis ὁ deest. Ibidem Goblerianus et Felckmanni primus Λαζαρος κεῖται, μακρὰν ὢν εφη. Regius primus et Seguerianus ibidem, ἀλλὰ καὶ μακρὰν ὤν. Alii et editi, ἀλλὰ μακρὰν ἀπών. Mox Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, Ὁ δὲ κατ' αὐτούς. Cæteri et editio Commeliniana, Ὁ δὲ κατὰ τοὺς.

(74) Sic uterque Reg. Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1. Alii et editio Commeliniana, καὶ πατήρ. Ibidem Regius primus et Seguerianus, παντὶ τῷ δῆλόν ἐστιν· Cæteri et editi, παντὶ τοῦτο δῆλόν ἐστιν.

(75) Regius primus et Seguerianus, Οὐ γάρ.

(76) Regius primus et Seguerianus, προσλαμβάνει. Ibidem Felckm. 2 et editio Commelianiana omittunt καὶ ἐν σαρκὶ ὢν ἐθεοποίει τὴν σάρκα

σάρκα. Καὶ γὰρ ὥσπερ ἐν αὐτῇ ἐπυνθάνετο, οὕτω καὶ ἐν αὐτῇ τὸν νεκρὸν ἤγειρε· καὶ πᾶσιν ἔδειξεν, ὅτι ὁ νεκροὺς (77) ζωοποιῶν καὶ τὴν ψυχὴν ἀναλούμενος, πολλῷ μᾶλλον τὰ κρυπτὰ πάντων ἐπιγινώσκει, καὶ ἐγίνωσκε ποῦ κεῖται Λάζαρος· ἀλλ' ἐπυνθάνετο· ἐποίει γὰρ (78) καὶ τοῦτο ὁ πανάγιος τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ πάντα δι' ἡμᾶς ὑπομείνας, ἵνα καὶ οὕτω τὴν ἄγνοιαν ἡμῶν βαστάξας, χαρίσηται γινώσκειν τὸν μόνον ἑαυτοῦ ἀληθινὸν Πατέρα, καὶ ἑαυτὸν τὸν δι' ἡμᾶς (79) ἐπὶ σωτηρίᾳ πάντων ἀποσταλέντα, ἧς μείζων οὐκ ἂν γένοιτο χάρις. Ὅταν τοίνυν καὶ περὶ ὧν προφασίζονται ῥητῶν λέγῃ ὁ Σωτὴρ, Ἐδόθη μοι ἐξουσία, καὶ, Δόξασόν σου τὸν Υἱὸν, λέγῃ τε ὁ Πέτρος, Ἐδόθη αὐτῷ ἐξουσία, τῇ αὐτῇ διανοίᾳ ταῦτα πάντα γινώσκομεν (80), ὅτι ἀνθρωπίνως διὰ τὸ σῶμα ταῦτα πάντα λέγει. Οὐ γὰρ χρείαν ἔχων, ὅμως αὐτὸς ὡς εἰληφὼς λέγεται (81) ἅπερ ἐλάμβανεν ἀνθρωπίνως· ἵνα πάλιν, ὡς τοῦ Κυρίου λαβόντος, καὶ ὡς εἰς αὐτὸν ἀναπαυομένης τῆς δόσεως, βεβαία ἡ χάρις διαμείνῃ (82). Ἄνθρωπος μὲν γὰρ μόνος λαμβάνων δυνατὸν ἔχει καὶ τὸ ἀφαιρεθῆναι· καὶ τοῦτο ἐπὶ τοῦ Ἀδὰμ ἐδείχθη· λαβὼν γὰρ ἀπώλεσεν. Ἵνα δὲ ἀναφαίρετος ἡ χάρις γένηται, καὶ βεβαία φυλαχθῇ τοῖς ἀνθρώποις, διὰ τοῦτο αὐτὸς ἰδιοποιεῖται τὴν δόσιν, καὶ λέγει ἐξουσίαν εἰληφέναι, ὡς ἄνθρωπος, ἣν ἀεὶ ἔχει ὡς Θεός· καὶ λέγει, Δόξασόν με, ὁ ἄλλους δοξάζων, ἵνα δείξῃ, ὅτι σάρκα χρῄζουσαν ἔχει τούτων (83). Διὸ κἀκείνης λαβούσης, ἐπειδὴ ἡ λαβοῦσα ἐν αὐτῷ ἐστι, καὶ προσλαβών αὐτὴν ἄνθρωπος γέγονεν, ὡς αὐτὸς εἰληφὼς λέγεται.

39. Εἰ μὲν οὖν, ὡς πολλάκις εἴρηται, οὐ γέγονεν ἄνθρωπος ὁ Λόγος, ἔστω τοῦ Λόγου καθ' ὑμᾶς (84) τὸ λαβεῖν, καὶ τὸ χρῄζειν δόξης, καὶ τὸ ἀγνοεῖν (85)· εἰ δὲ γέγονεν ἄνθρωπος· γέγονε γάρ· ἀνθρώπου δέ ἐστι τὸ λαβεῖν, καὶ τὸ χρῄζειν, καὶ τὸ ἀγνοεῖν· διὰ τί τὸν διδόντα ὡς λαμβάνοντα νομίζομεν, καὶ τὸν ἄλλοις χορηγοῦντα χρείαν ἔχειν ὑπονοοῦμεν, καὶ τὸν μὲν Λόγον διαιροῦμεν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἀτελῆ καὶ χρείαν ἔχοντα, τὴν δὲ ἀνθρωπότητα τῆς χάριτος ἐρημοῦμεν; Εἰ γὰρ αὐτὸς ὁ Λόγος, ἢ Λόγος ἐστὶ, δι' ἑαυτόν ἐστι λαβὼν καὶ δοξασθεὶς, καὶ εἰ ἐκεῖνος (86) κατὰ τὴν θεότητά ἐστιν ὁ ἁγιασθεὶς καὶ ἀναστὰς ποία τοῖς ἀνθρώποις ἐστὶν ἐλπίς; Μένουσι γὰρ,

A divinam reddidit. Nam quemadmodum in ipsa interrogabat: ita in eadem mortuum excitavit, omnibusque aperte indicavit eum qui mortuis vitam et animam restituit, multo magis res omnes occultas optime nosse. Sciebat igitur ubi jaceret Lazarus, sed tamen sciscitatus est. Id autem fecit sanctissimum Dei Verbum, quod omnia nostri causa sustinuit, cum ut hoc modo nostram ignorantiam portans, nobis solius veri sui Patris cognitionem impertiret, tum ut nos doceret seipsum propter nos ad omnium salutem missum esse, qua gratia nulla certe major possit esse. Illa igitur Salvatoris verba quæ Ariani objiciunt, *Data est mihi potestas* [10], et *Glorifica Filium tuum* [11], ut et hunc Petri locum, *Data est illi potestas*, eadem prorsus ratione explicamus. Dicimus nempe ista omnia propter corpus B eum humano more loqui. Nam licet nulla re indigeret, accepisse tamen dicitur quæ ut homo accepit, ut nimirum tanquam Domino accipiente, et dono in ipso considente, stabilis gratia permaneret. Purus enim homo his quæ accepit spoliari potest, ut ex Adamo clarum est, qui scilicet quæ acceperat perdidit. Quocirca ut gratia auferri non posset eamque constanter homines conservarent, proprium ille sibi vult esse collatum in nos beneficium; seque, ut hominem potestatem accepisse testatur, quam semper habet ut Deus, et ait, *Glorifica me*, qui alios glorificat, ut nimirum carnem his rebus egentem se habere significaret. Unde illa accipiente, quandoquidem ipso accipiens in eo est, qua assumpta factus est homo, idcirco quasi ipse esset qui acciperet, di- C citur accipere.

39. Si igitur, ut sæpius dictum est, Verbum homo non factum est': esto secundum vos proprium Verbi accipere, gloria egere, et ignorare. Sed si Verbum **467** factum est homo, uti revera est, propriumque sit hominis accipere, egere et ignorare, cur dantem quasi accipientem cogitamus? cur illum, qui aliis necessaria suppeditat, indigere suspicamur? cur denique Verbum a Patre ut imperfectum et egens dividimus, humanumque genus gratia privare audemus? Enimvero si ipsum Verbum quatenus Verbum est, per se ipsum accepisset et glorificatum fuisset: si item secundum divinitatem, sanctitatem esset adeptum, ac revixisset; quæ spes, quæso, hominibus

[10] Matth. xxviii, 18. [11] Joan. xvii, 1.

(77) Seguerianus, ὁ νεκρός, mendose. Mox idem D et Seguer. Gobler. et Felckm. 1, πάντων γινώσκει. Alii et editi πάντων ἐπιγινώσκει.

(78) Uterque Regius et Seguerianus, ἐποίει γάρ. Alii et editi, ἐποίει δέ.

(79) Sic Regius primus et Seguerianus. Cæteri vero et editi, ἀληθινὸν αὐτοῦ Πατέρα, καὶ αὐτὸν δι' ἡμᾶς. Mox editio Commeliniana, πάντων ἀποσταλέντων, mendose. Ibidem Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 4, ἧς μείζων. Alii et editi, ἧς τις μείζων.

(80) Regius primus et Seguerianus, γινώσκωμεν. Iidem mox, διὰ τὸ σῶμα πάντα λαλεῖ. Goblerianus et Felckmanni primus habent item λαλεῖ.

(81) Sic uterque Reg. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. At editio Commeliniana λέγηται. Mox Goblerianus et Felckmanni primus, λαβόντος, ὡς εἰς αὐτόν.

(82) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, διαμείνῃ. Ibidem iidem et Seguerianus, ἄνθρωπος μὲν γὰρ μόνος. ubi alii et editio Commeliniana, μονον.

(83) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi, διὰ τοῦτο.

(84) Basiliensis καθ' ἡμᾶς, mendose.

(85) Sic Reg 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Alii vero et editio Commeliniana, καὶ τὸ ἀγνοεῖν διὰ τί τὸν διδόντα, etc., omissis intermediis.

(86) Sic Regius primus et Seguerianus. Alii et editi, ἐστι λαμβάνων, καὶ δοξασθεὶς ἐκεῖνος, etc. At Goblerianus et Felckmanni primus omittunt, ἐκεῖνος κατὰ τὴν θεότητά ἐστιν ὁ ἁγιασθείς.

posset esse?¿Nudi enim profecto, timidique et mortui, quales erant, remanerent, nullamque eorum quæ Filio data sunt haberent communionem. Quid porro Verbum advenit et caro factum est? Si ut hæc acciperet quæ accepisss dicit:vacuum igitur his antea erat,omninoque futurum est ut potius ipsi corpori maximas habeat gratias,quo videlicet assumpto, ista a Patre acceperit, quæ antequam in carnem advenisset,´non habuit; ac proinde Verbum videbitur melius propter corpus effectum esse, quam corpus propter ipsum. Verum tota Judaica est ejusmodi sententia. At si Verbum venit ut hominum genus redimeret, atque ut sanctos illos et divinos redderet caro factum est (hujus enim gratia caro factum est): cui nondum exploratum est ea quæ cum caro factum est, se accepisse testatur, non propter seipsum, sed propter carnem se accepisse significare? Siquidem gratiæ per ipsum a Patre datæ ad illam pertinebant carnem, in qua ille ipse erat qui ista loquebatur.Videamus autem quænam petebat,et quæ tandem illa sunt quæ se accepisse dixit, ut saltem ita illi erubescant.Gloriam igitur petebat [21],aiebatque,*Omnia mihi tradita sunt* [13]:post suam item resurrectionem se omnem accepisse potestatem affirmat [14]. Atqui antequam dixit, *Omnia mihi tradita sunt*, omnium erat dominus: quippe cum omnia per ipsum facta sint [15],et unus esset Dominus,per quem omnia [16]. Similiter cum gloriam postularet, Dominus utique gloria et erat et est,uti Paulus testatur: *Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent* [17]. Habebat siquidem quam hujusmodi poscebat verbis [18]: *Gloria quam habui, priusquam mundus esset, apud te*.

A ὥσπερ ἦσαν, γυμνοὶ, καὶ δείλαιοι, καὶ νεκροὶ, οὐδὲν κοινὸν ἔχοντες πρὸς τὰ δοθέντα τῷ Υἱῷ. Τί δὲ καὶ ἐπεδήμει, καὶ ἐγίνετο (87) σὰρξ ὁ Λόγος ; Εἰ μὲν ἵνα λάβῃ ταῦτα, ἅπερ λέγει εἰληφέναι· κενὸς ἦν τούτων πρὸ τούτου, ἐξ ἀνάγκης δὲ καὶ χάριν ὁμολογήσει μᾶλλον αὐτὸς τῷ σώματι, ὅτι, ὅτε γέγονεν εἰς αὐτὸ, τότε λαμβάνει ταῦτα παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἃ μὴ εἶχε πρὸ τῆς εἰς τὴν σάρκα καθόδου. Καὶ γὰρ ἐκ τούτου βελτιωθεὶς φαίνεται μᾶλλον αὐτὸς διὰ τὸ σῶμα ἢ τὸ σῶμα βελτιωθὲν δι' αὐτόν. Ἀλλὰ τοῦτο Ἰουδαϊκόν ἐστι τὸ φρόνημα. Εἰ δ' ἵνα λυτρώσηται (88) τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, ἐπεδήμησεν ὁ Λόγος, καὶ ἵνα αὐτοὺς ἁγιάσῃ, καὶ θεοποιήσῃ, γέγονεν ὁ Λόγος σὰρξ (τούτου γὰρ (89) χάριν καὶ γέγονε)· τίνι λοιπὸν οὐκ ἔστι φανερὸν, ὅτι ταῦθ' ἅπερ εἰληφέναι λέγει , ὅτε γέγονε σὰρξ, οὐ δι' ἑαυτὸν, ἀλλὰ διὰ τὴν σάρκα λέγει ; ἐν ᾗ γὰρ ἦν λέγων, ταύτης ἦν καὶ τὰ διδόμενα χαρίσματα δι' αὐτοῦ παρὰ τοῦ Πατρός. Τίνα δὲ ἦν ἃ ἠτεῖτο, ἴδωμεν, καὶ τίνα ἦν ὅλως (90), ἃ ἔλεγεν εἰληφέναι, ἵνα κἂν οὕτως αἰσθέσθαι δυνηθῶσιν ἐκεῖνοι. Δόξαν τοίνυν ἠτεῖτο, καὶ ἔλεγε· Πάντα μοι παρεδόθη · καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐξουσίαν πᾶσάν φησιν εἰληφέναι. Ἀλλὰ καὶ πρὶν εἴπῃ, Πάντα μοι παρεδόθη, πάντων ἦν Κύριος· πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο· καὶ εἷς Κύριος ἦν, δι' οὗ τὰ πάντα· καὶ δόξαν μὲν αἰτῶν, Κύριος τῆς δόξης ἦν καὶ ἔστιν, ὡς Παῦλός φησιν (91)· Εἰ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν. Εἶχε γὰρ ἦν ἠτεῖτο λέγων· Τῇ δόξῃ ᾗ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί.

B

40. Potestatem pariter, quam post resurrectionem accepisse dicit, habuit etiam priusquam eam acciperet, suamque ante resurrectionem. Etenim ipse per se ipsum Satanam sic increpabat, *Recede a me, Satana* [19]; suis item discipulis potestatem adversus illum dedit [20], cum illis reversis ait, *Videbam Satanam sicut fulgur de cœlo cadentem* [21]. Verum iterum ostenditur illud quod accepisse dicit, etiam habuisse priusquam acciperet. Siquidem dæmones abigebat, et quæ ligaverat Satanas, ipse solvebat, ut patet in illa Abrahæ filia [22]. Peccata idem condonavit, cum paralytico et mulieri quæ ipsius unxit pedes, dixit :

C

40. Καὶ τὴν ἐξουσίαν δὲ ἣν ἔλεγε μετὰ τὴν ἀνάστασιν εἰληφέναι, ταύτην εἶχε καὶ πρὸ τοῦ λαβεῖν, καὶ πρὸ τῆς ἀναστάσεως. Αὐτὸς μὲν γὰρ ἐπετίμα δι' ἑαυτοῦ τῷ Σατανᾷ (92) λέγων, Ὕπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ· τοῖς δὲ μαθηταῖς ἐδίδου κατ' αὐτοῦ τὴν ἐξουσίαν, ὅτε ναὶ , ὑποστρεψάντων αὐτῶν , ἔλεγεν· Ἐθεώρουν τὸν Σατανᾶν ὡς ἀστραπὴν , πεσόντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Ἀλλὰ καὶ πάλιν (93), ὅπερ ἔλεγεν εἰληφέναι, τοῦτο καὶ πρὸ τοῦ λαβεῖν ἔχων δείκνυται· τούς τε γὰρ δαίμονας ἀπήλαυνε· καὶ ἅπερ ἔδησεν (94) ὁ Σατανᾶς, ἔλυεν αὐτὸς, ὡς ἐπὶ τῆς Ἀβραμιαίας θυγατρὸς ἐποίησε· καὶ ἁμαρτίας ἠφίει, λέγων τῷ πα-

[18] Joan. xvii, 1. [13] Luc. x, 22. [14] Matth. xxviii, 18. [15] Joan. i, 3. [16] I Cor. viii, 6. [17] I Cor. ii, 8. [18] Joan. xvii, 5. [19] Matth. iv, 10. [20] Luc. x, 19, [21] ibid. 18. [22] Luc. xiii, 16.

(87) Regius primus et Seguerianus, ἐγίνετο. Cæteri et editi, ἐγένετο. Mox Regius primus et Seguerianus, ἅπερ λέγει εἰληφέναι· κενὸς ἦν, etc. Goblerianus item et Felckmanni primus, εἰληφέναι· κενὸς ἦν, etc. Alii et editi, ἃ λέγει εἰληφέναι· καὶ κενὸς ἦν.

(88) Regius primus et Seguerianus, τὸ φρόνημα. Εἰ δ' ἵνα λυτρώσηται. Goblerianus et Felckmanni primus ibidem, λυτρώσηται τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων. Alii et editi ἐστι φρόνημα. Εἰ δὲ ἵνα λυτρωθῇ τὸ γένος τὸ ἀνθρώπινον.

(89) Sic Regius primus et Seguerianus. In aliis et editis deest γάρ.Mox Goblerianus et Felckmanni primus, ταῦτα, ἅπερ καὶ γέγονεν, εἰληφέναι λέγει.

D (98) Regius primus et Seguerianus, Τίνα δὲ ἴδωμεν ἃ ἠτεῖτο, ἢ τίνα ἦν, etc. Ibidem Goblerianus et Felckmanni primus, Ἢ τίν' ἦν ὅλως ἔλεγεν.

(91) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi, καὶ ὡς ὁ Παῦλός φησιν.

(92) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editio Commeliniana omittunt τῷ Σατανᾷ.

(93) Goblerianus et Felckmanni primus, ἀλλὰ πάλιν.

(94) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ἅπερ ἔδησεν. Alii vero et editi, ἅπερ ἦν δήσας. Ibidem uterque Regius et Seg., ἔλυεν. Cæteri et editi, ἔλυσεν.

ρλυτικῷ, καὶ τῇ τοῦς πόδας ἀλειψάσῃ γυναικί· Ἀφέωνταί σου (95) αἱ ἁμαρτίαι. Καὶ νεκροὺς μὲν ἤγειρε, τοῦ δὲ τυφλοῦ τὴν γένεσιν ἀποκαθίστα, χαριζόμενος αὐτῷ τὸ βλέπειν. Καὶ ταῦτα ἐποίει, οὐ μέλλων (96), ἕως λάθῃ, ἀλλ' ἐξουσιαστὴς ὤν. Ὡς ἐκ τούτων δῆλον εἶναι, ὅτι ἃ εἶχε Λόγος ὤν, ταῦτα καὶ γενόμενος ἄνθρωπος, καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ἀνθρωπίνως εἰληφέναι λέγει (97), ἵνα δι' αὐτὸν οἱ ἄνθρωποι, ἐπὶ μὲν τῆς γῆς ὡς κοινωνοὶ γενόμενοι θείας φύσεως, λοιπὸν ἐζουσίαν (98) ἔχωσι κατὰ δαιμόνων, ἐν δὲ τοῖς οὐρανοῖς, ὡς ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τῆς φθορᾶς, αἰωνίως βασιλεύσωσι. Καθόλου γὰρ τοῦτο χρὴ γινώσκειν, ὅτι οὗδὲν ὢν λέγει εἰληφέναι, ὡς μὴ ἔχων ἔλαβεν· εἶχε γὰρ αὐτὰ ἀεὶ Θεὸς ὢν ὁ Λόγος. Λέγεται δὲ νῦν ἀνθρωπίνως, ὅτι ἔλαβεν, ἵνα, τῆς σαρκὸς ἐν αὐτῷ λαμβανούσης, λοιπὸν ἐξ ἐκείνης καὶ εἰς ἡμᾶς (99) διαμείνῃ βεβαίως. Καὶ γὰρ καὶ τὸ παρὰ τοῦ Πέτρου λεγόμενον· ὅτι Λαβὼν παρὰ Θεοῦ τιμὴν καὶ δόξαν, ὑποταγέντων αὐτῷ ἀγγέλων, τοιοῦτον ἔχει τὸν νοῦν. Ὡς ἐπυνθάνετο ἀνθρωπίνως (1), ἤγειρε δὲ θεϊκῶς τὸν Λάζαρον· οὕτω τὸ μὲν, ἔλαβεν, ἀνθρωπίνως εἴρηται· ἡ δὲ τῶν ἀγγέλων ὑποταγὴ τὴν θεότητα τοῦ Λόγου δείκνυσιν.

41. Παύσασθε τοιγαροῦν (2), ὦ θεοστυγεῖς, καὶ μὴ ταπεινοῦτε τὸν Λόγον· μηδὲ παραιρεῖσθε τὴν θεότητα αὐτοῦ, ἥτις ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, ὡς δεομένου, ἢ ἀγνοοῦντος· ἵνα μὴ τὰ ἑαυτῶν ἐπιῤῥίπτητε τῷ Χριστῷ (3), ὡς οἱ τότε λιθάζοντες αὐτὸν ἐποίουν Ἰουδαῖοι. Οὐ γὰρ τοῦ Λόγου, ἢ Λόγος ἐστὶ, ταῦτα τυγχάνει ὄντα, ἀλλὰ τῶν ἀνθρώπων ἐστὶν ἴδια ταῦτα. Καὶ ὥσπερ πτύσαντος αὐτοῦ, καὶ ἐκτείναντος τὴν (4) χεῖρα, καὶ φωνήσαντος Λάζαρον, οὐκ ἐλέγομεν ἀνθρώπινα εἶναι τὰ κατορθώματα, εἰ καὶ διὰ τοῦ σώματος ἐγίνετο, ἀλλὰ Θεοῦ (5)· οὕτως ἐὰν τὰ ἀνθρώπινα λέγηται περὶ τοῦ Σωτῆρος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, πάλιν εἰς τὴν φύσιν τῶν λεγομένων ἐνορῶντες, καὶ ὡς ἀλλότρια ταῦτα Θεοῦ τυγχάνει ὄντα, μὴ τῇ (6) θεότητι τοῦ Λόγου ταῦτα λογιζώμεθα, ἀλλὰ τῇ ἀνθρωπότητι αὐτοῦ. Εἰ γὰρ καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἀλλὰ τῆς σαρκὸς ἴδια τὰ πάθη· καὶ εἰ ἡ σὰρξ θεοφορεῖται ἐν

A *Remittuntur tibi peccata* [23]. Mortuis præterea vitam reddidit, visumque cæco nato restituit: quæ quidem omnia effecit non præstolatus donec ea agendi acciperet potestatem, sed ut hujusmodi potestate **468** jam præditus. Ex quibus dilucidum est quæ, ut Verbum habuit, eadem et factum hominem et postquam revixit se accepisse dicere: nempe ut homines in terris quidem, tanquam divinæ naturæ participes per ipsum effecti, potestatem adversus dæmones consequerentur, in cœlis vero, tanquam corruptione liberati, perpetuo regnare possint. Id enim generatim sciendum est, nihil eorum quæ accepisse dicit, quasi ea non haberet accepisse: nam Verbum utpote Deus, illa semper habuit. Verum secundum humanam naturam accepisse nunc dicitur, ut, carne

B in ipso accipiente, inde in nobis quæ data sunt constanter permanerent. Nam et illud quod a Petro dictum est, *qui accepit a Deo gloriam et honorem, subjectis ipsis angelis* [24], eodem modo est interpretandum. Quemadmodum enim, ut homo, sciscitabatur, et Lazarum, ut Deus, a mortuis excitabat: ita hæc vox, *accepit*, de humana natura dicta est: angelorum autem subjectio, Verbi divinitatem demonstrat.

41. Tandem ergo quiescite, o Deo invisi, Verbumque deprimere desinite, neve ejus divinitatem quæ eadem est Patris, adimere velitis, utpote quem indigentem esse et ignorantem existimatis, ne vestra commenta, ut olim Judæi lapides, in Christum jaciatis. Nec enim ista ad Verbum, quatenus Verbum est pertinent, sed hominum propria sunt. Enimvero quemadmodum illo conspuente, manum

C extendente, et Lazarum vocante, ipsa miracula, tametsi per corpus fierent, non hominis, sed Dei esse dicimus: ita cum humana in Evangelio de Salvatore narrantur, debemus ad naturam eorum quæ referuntur attendere, perspicereque hæc Dei verba aliena esse, nec proinde ejus divinitati sed humanitati esse attribuenda. Nam etsi Verbum caro factum est, propriæ nihilominus sunt carnis affectiones: et vicissim quamvis caro in Verbo divine ge-

[23] Matth. IX, 5; Luc. VII, 48. [24] II Petr. I, 17; I Petr. III, 22.

(95) Goblerianus et Felckmanni primus, ἀλειψάσῃ· Γυνὴ, ἀφέωνται ὑμῖν. Ibidem Regius primus, Seguerianus, σου αἱ ἁμαρτίαι. Alii et editi, σοι αἱ, etc. Mox Goblerianus et Felckmanni primus, τυφλοῦ τὴν ὅρασιν. Ibidem Reg. 2, Basil. et Felckm. 5, ἀποκαθιστᾷ.

(96) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, οὐ μέλλων. Cæteri et editi, οὐ μένων. Mox Regius primus et Seguerianus, ὡς ἐκ τούτου. Alii editique, ὡς ἐκ τούτων.

(97) Regius primus et Seguerianus, λέγει. Cæteri et editi, λέγεται.

(98) Sic uterque Reg. Seguer. Basil. Anglican. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi, ἐξουσίας. Ibidem Regius primus et Seguerianus, κατὰ δαιμόνων, et mox, βασιλεύσωσι. Cæteri et editi, κατὰ τῶν δαιμόνον, et βασιλεύσωσι.

(99) Regius primus et Seguerianus, εἰς ἡμᾶς. Alii et editi, ἐφ' ἡμᾶς· Ibidem uterque Reg. Seguer. Basil. et Felckm. 5, διαμείνῃ. Alii et editi, διαμένῃ. Ibidem Regius et Seguerianus, Καὶ γὰρ καὶ τό. etc. Alii et editi, Καὶ γὰρ τό, etc. Mox Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ὅτι λαβών. Regius primus et Seguerianus, παρὰ Θεοῦ. Alii et editi, ὅτι ὁ λαβὼν παρὰ τοῦ Θεοῦ. In Basiliensi deletum item est ὁ. Editio Commeliniana ibidem, ὑποταγέντων ἀγγέλων. At mss., ὑποταγέντων αὐτῷ ἀγγέλων.

D (1) Sic Reg. 1, Seguer. Goblerian. et Felckm. 1. Alii et editio Commeliniana, Ὥσπερ γὰρ πυνθανόμενος. Ibidem Regius primus et Seguerianus, ἤγειρε δέ. Alii et editi, καὶ ἤγειρε.

(2) Sic Regius primus et Seguerianus. At alii et editi, Παύσασθε οὖν. Mox Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, μηδὲ παραιρεῖσθε Alii et editi, καὶ μὴ παραιρεῖσθε.

(3) Regius primus et Seguerianus, τῷ Χριστῷ. Cæteri et editi, τῷ Κυρίῳ.

(4) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At in aliis et editis deest τήν.

(5) Ἀλλὰ Θεοῦ deleta sunt in Basiliensi.

(6) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi, ὁρῶντες, καὶ ὡς ἀλλότρια τοῦ Θεοῦ τυγχάνοντα μὴ τῇ· Ibidem Goblerianus et Felckmanni primus, λογιζόμεθα.

statur.gratia tamen et virtus Verbi est.Itaque Patris opera per carnem efficiebat, sed nihilominus carnis affectiones in illo exhibebantur, ut cum sciscitatus est,et Lazarum ad vitam revocavit : cum item matrem hisce verbis increpavit, *Nondum venit hora* [25], et tamen continuo aquam in vinum convertit. Siquidem verus Deus in carne, et vera caro erat in Verbo. Idcirco ex operibus quidem se Filium Dei, suumque ostendebat Patrem : sed ex carnis affectionibus se verum corpus habere, illudque proprium sui esse probabat.

42.Quæ cum ita sint, jam, si placet, hunc locum expendamus, *De die autem illo vel hora nemo scit, neque angeli neque Filius* [26]. Illi enim hisce in verbis,quanquam hic ignari admodum et cæci,certissimum suæ hæresis argumentum consistere arbitrantur. Ego vero cum hæreticos hæc obtendere, iisdemque sese instruere conspicio, gigantes mihi videre videor qui **469** rursum bellum Deo inferre audeant. Nempe cœli et terræ Dominus, per quem omnia facta sunt, ab illis de die et hora illa judicatur : et Verbum cui omnia nota sunt,ab illis accusatur tanquam qui diem illum ignoret : Filius denique qui Patrem ipsum cognoscit,diei horam nescire dicitur ; quibus quid stultius dici,vel quæ par insania possit esse ? Per Verbum omnia facta sunt, tempora, tempestates, nox, dies, res omnes creatæ : et tamen opifex, opus dicitur ignorare ? Certe ipsa lectionis series horam et diem illam a Filio Dei cognosci docet,quantumvis Arianos præcipites agat sua insciția. Siquidem ille qui dixit, *neque Filius*,idem ipse discipulis quæ diem illum antecedere debeant enarravit ejusmodi verbis [27]: Hæc et hæc futura sunt, deinde sequetur finis. Atqui ille qui ea quæ diei illi præcurrunt novit, diem quoque ipsum,qui prædicta est secuturus, sine dubio cognitum habet. Namque si horam illam non nosset, neque ea quæ ipsam antecedunt posset significare,utpote ignarus quandonam futura illa hora esset.Enimvero quemadmodum si quis domum vel urbem aliquam ignorantibus indicare volens, ea quæ ante domum vel

A τῷ Λόγῳ, ἀλλ' ἡ χάρις καὶ ἡ δύναμίς ἐστι τοῦ Λόγου. Τὰ γοῦν ἔργα τοῦ Πατρὸς διὰ τῆς σαρκὸς ἐποίει· καὶ οὐδὲν ἧττον πάλιν τὰ πάθη τῆς σαρκὸς ἐδείκνυτο ἐν αὐτῷ· οἷον ἐπυνθάνετο καὶ ἤγειρε Λάζαρον, ἐπέπληττε τῇ μητρὶ, λέγων· Οὔπω ἥκει (7) ἡ ὥρα μου, καὶ εὐθὺς τὸ ὕδωρ οἶνον ἐποίει· Ἀληθινὸς γὰρ θεὸς ἦν ἐν τῇ σαρκὶ, καὶ ἀληθὴς σὰρξ ἦν τῷ Λόγῳ. Διὰ τοῦτο ἐκ μὲν τῶν ἔργων ἐγνώριζεν ἑαυτὸν Υἱόν τε τοῦ Θεοῦ (8), καὶ τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα· ἐκ δὲ τῶν τῆς σαρκὸς παθῶν ἐδείκνυεν, ὅτι ἀληθὲς ἐφόρει σῶμα, καὶ ἴδιον ἦν αὐτοῦ τοῦτο.

42. Τούτων οὕτως ὄντων, φέφε καὶ τὸ, Περὶ δὲ τῆς ἡμέρας καὶ τῆς ὥρας οὐδεὶς (9) οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι, οὐδὲ ὁ Υἱὸς, διερευνήσωμεν. Τοῦτο μὲν γὰρ μεγάλως μάλιστα ἀγνοήσαντες, καὶ ἐν τούτῳ σκοτοδινιῶντες, μεγάλην νομίζουσιν ἔχειν ἐν τούτῳ B πρόφασιν τῆς αἱρέσεως αὐτῶν. Ἐγὼ δὲ καὶ τοῦτο προφασιζομένους αὐτοὺς (10), καὶ ἐν τούτῳ παρασκευαζομένους τοὺς αἱρετικοὺς, ὡς τοὺς γίγαντας, πάλιν θεομαχοῦντας αὐτοὺς ὁρῶ. Ὁ γὰρ οὐρανοῦ καὶ γῆς Κύριος, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονε, κρίνεται παρ' αὐτοῖς περὶ ἡμέρας καὶ ὥρας· καὶ ὁ τὰ πάντα (11) γινώσκων Λόγος κατηγορεῖται παρ' αὐτῶν, ὡς ἀγνοῶν περὶ ἡμέρας· καὶ ὁ γινώσκων Υἱὸς τὸν Πατέρα λέγεται ἀγνοεῖν ἡμέρας ὥραν· ὧν τί ἂν τις ἀφρονέστερον εἴποι (12), ἢ ποίαν τίς τούτοις ἐξισώσοι μανίαν ; Διὰ τοῦ Λόγου γέγονε τὰ πάντα, καὶ χρόνοι, καὶ καιροὶ, καὶ νὺξ, καὶ ἡμέρα, καὶ πᾶσα ἡ κτίσις, καὶ ἀγνοεῖν ὁ δημιουργὸς τὸ ποίημα λέγεται ; καὶ αὐτὸς μὲν οὖν ὁ εἰρμὸς τοῦ ἀναγνώσματος δείκνυσιν εἰδέναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὴν ὥραν, καὶ C τὴν ἡμέραν, κἂν οἱ Ἀρειανοὶ τῇ ἀγνοίᾳ καταπίπτωσιν. Εἰρηκὼς γὰρ, οὐδὲ ὁ Υἱὸς, διηγεῖται τοῖς μαθηταῖς τὰ πρὸ τῆς ἡμέρας, λέγων. Τάδε ἔσται καὶ τάδε, εἶτα τὸ τέλος. Ὁ δὲ τὰ πρὸ τῆς ἡμέρας λέγων οἶδε πάντως καὶ τὴν ἡμέραν, ἥτις μετὰ τὰ προειρημένα φανήσεται. Εἰ δὲ μὴ ᾔδει τὴν ὥραν, οὐκ ἂν τὰ (13) πρὸ αὐτῆς ἐσήμανεν, οὐκ εἰδὼς πότε ἔσται ἡ ὥρα. Καὶ ὥσπερ ἄν τις οἰκίαν ἢ πόλιν τοῖς ἀγνοοῦσι σημᾶναι θέλων, τὰ μὲν πρὸ τῆς οἰκίας ἢ τῆς πόλεως (14) διεξίοι· ἐπειδὰν δὲ πάντα σημάνῃ

[25] Joan. II, 4. [26] Marc. XIII, 32. [27] Matth. XXIV.

(7) Sic Regius primus et Seguerianus, ut et habetur in textu Græco Scripturæ. Alii et editi,ἦλθεν. Mox uterque Reg Seguer. Gobler. et Felck. 1. ἀλην θὴς σὰρξ ἦν ἐν τῷ Λόγῳ. Cæteri et editi, ἀληθὴς ἦ ἡ σὰρξ ἐν τῷ.

(8) Regius primus, Υἱὸν τοῦ Θεοῦ.

(9) Sic primus codex Regius et Seguerianus, ut et Nannius legit. Alii editique,Περὶ δὲ τῆς ὥρας οὐδείς. Mox Regius primus et Seguerianus,Τοῦτο μὲν γὰρ μεγάλως μάλιστα, Alii et editi, Τοῦτο γὰρ μάλιστα μεγάλως.

(10) Regius primus et Seguerianus, Ἐγὼ δὲ καὶ τοῦτο προφασιζομένους τοὺς αἱρετικούς, omissis intermediis Anglicanus autem, Ἐγὼ δὲ καὶ ἐν τούτῳ παρασκευαζομένους,omissis item intermediis. Cæteri et editi, Ἐγὼ δὲ καὶ ἐν τούτῳ προφασιζομένους, etc.

(11) Sic uterque Regius et Seguerianus. Alii vero et editi, καὶ ὁ πάντα.

(12) Sic uterque Regius et Seguerianus. At in Segueriano post εἰποι, additur, τούτων, quod in Regio primo deletum est, et in altero deest. Ibidem Regius primus et Seguerianus, ἢ ποίαν τίς τούτοις ἐξισώσοι μανίαν. Anglicanus ὅτι ἂν τις ἀφρονέστερον εἴποι τούτων ; Ποίαν τίς τούτοις ἐξισώσει μανίαν. Goblerianns et Felckmanni primus, ὧν τί ἂν τίς τούτοις ἐξισώσει μανίαν. Alii et editi, ὧ τι ἂν τις ἀφρονέστερον εἴποι τούτων ; Ποίας τίς τούτοις ἐξισώσει μανίαν ;

(13 Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi, ᾔδει τὴν ὥραν, οὐκ ἂν τά, etc. Ibidem Regius primus et Seguerianus, ἐσήμαινεν. Cæteri et editi ἐσήμανεν.

(14) Regius primus et Seguerianus ἢ τῆς πόλεως, iidemque ibidem et Goblerianus ac Felckmanni primus, διεξῄοι. Alii et editi, καὶ τῆς πόλεως διεξίοι. Mox Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, λέγοι, εἶτ' εὐθὺς ἡ πόλις ἢ οἰκία. Regius primus, ἢ ἡ οἰκία. Reg. 2, Basil· Anglic. et Felck. 5, εὐθὺς ἡ πόλις καὶ ἡ οἰκία. At editio Commeliniana sic hunc locum habet, ἐπειδὰν δὲ πάντα σημάνας,καὶ ὅπως ἐγγὺς ἡ πόλις καὶ ἡ οἰκία.

λέγοι, Εἶτ' εὐθὺς ἡ πόλις ἢ ἡ οἰκία· οἶδε πάντως ὁ σημαίνων, ποῦ τε (15) ἡ οἰκία ἢ ἡ πόλις ἐστίν· οὐκ ἂν γὰρ εἰ μὴ ἐγίνωσκεν, ἐσήμανε τὰ πρὸ ἐκείνων. μή ποτε δι' ἄγνοιαν ἢ μακρὰν ἀποστήσῃ τοὺς ἀκούοντας, ἢ αὐτὸς λέγων, λάθῃ καὶ ὑπερβῇ τὸ σημαινόμενον· οὕτω λέγων ὁ Κύριος τὰ πρὸ τῆς ἡμέρας καὶ τῆς ὥρας, οἶδεν ἀκριβῶς, καὶ οὐκ ἀγνοεῖ, πότε ἡ ὥρα καὶ ἡ ἡμέρα ἐνίσταται (16).

A urbem occurrunt referret, omnibusque enarratis diceret ; Deinde statim urbs vel domus occurret ; haud dubie nosset ille ubinam domus vel urbs exstaret. Nisi enim cognosceret, nec illa, quæ ante ipsas occurrunt audoret indicare, ne videlicet locorum ignoratione audientibus procul divertendi causa foret, vel ipse in re significanda insciens erraret. Ita quandoquidem Dominus ea quæ diei illi et horæ præcurrent, edicit, fatendum sane est accurate illum nosse, nulloque modo ignorare quandonam illa hora diesve immineat.

43. Τίνος οὖν ἕνεκεν γινώσκων, οὐκ εἶπε φανερῶς τότε τοῖς μαθηταῖς, οὐδενός ἐστι περιεργάσασθαι, ἃ σεσιώπηκεν αὐτός. Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου ; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο ; Τίνος δὲ χάριν γινώσκων ἔλεγεν, ὅτι οὐδὲ ὁ Υἱὸς οἶδεν, οὐδένα τῶν πιστῶν (17) ἀγνοεῖν οἶμαι, ὅτι καὶ τοῦτο οὐδὲν ἧττον διὰ τὴν σάρκα ὡς ἄνθρωπος ἔλεγεν. Οὐδὲ μὰρ οὐδὲ B τοῦτο ἐλάττωμα τοῦ Λόγου ἐστίν, ἀλλὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἧς ἐστιν ἴδιον καὶ τὸ ἀγνοεῖν (18). Καὶ τοῦτο πάλιν ἂν τις ἴδοι καλῶς, ἐὰν καὶ τὸν καιρὸν ἐξετάζῃ (19) μετὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς, πότε καὶ τίσιν ἔλεγε ταῦτα ὁ Σωτήρ. Οὐ τοίνυν ὅτε ὁ οὐρανὸς δι' αὐτοῦ ἐγένετο, οὐδ' ὅτε ἦν παρ' αὐτῷ τῷ Πατρὶ ὁ Λόγος ἁρμόζων τὰ πάντα, οὐδὲ πρὸ τοῦ γενέσθαι ἄνθρωπος (20) ἔλεγε ταῦτα· ἀλλ' ὅτε ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο· Διὰ τοῦτο καὶ πάντα, ὅσα μετὰ τὸ γενέσθαι ἄνθρωπος, ἀνθρωπίνως λέγει (21), ταῦτα τῇ ἀνθρωπότητι δίκαιον ἀνατιθέναι. Τοῦ μὲν γὰρ Λόγου ἴδιόν ἐστιν εἰδέναι τὰ πεποιημένα, καὶ τούτων τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος μὴ ἀγνοεῖν· αὐτοῦ γάρ ἐστιν ἔργα· καὶ οἶδεν ὁπόσα, καὶ ἕως τίνος τὴν σύστασιν αὐτῶν εἰργάσατο. Εἰδὼς δὲ τὴν ἀρχὴν ἑκάστου καὶ τὸ τέλος, C οἶδε πάντως καὶ τὸ καθόλου καὶ κοινὸν (22) πάντων τέλος. Ἀμέλει λέγων ἐν νῷ Εὐαγγελίῳ περὶ τοῦ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ, Πάτερ, ἐλήλυθεν ἡ ὥρα, δόξασόν σου τὸν Υἱόν, δῆλός ἐστιν, ὅτι καὶ τὴν περὶ τοῦ πάντων (23) τέλους ὥραν, ὡς μὲν Λόγος, γινώσκει, ὡς δὲ ἄνθρωπος, ἀγνοεῖ· ἀνθρώπου γὰρ

43. Cur autem quod probe sciebat, tunc non aperte dixerit discipulis, curiosius inquirere nemo debet, cum ille tacuerit. *Quis enim cognovit sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit* [36] ? Cur vero, cum sciret, dixit nihilominus, *Neque Filius novit*, neminem fidelium arbitror ignorare, eum propter carnem ut hominem ita esse locutum. Nec enim hujusmodi defectus ad Verbum pertinet, sed ad humanam naturam cujus ignorantia propria est. Quod quidem facile intelligi poterit, si quis sincero animo, quandonam quibusve hæc dixerit Salvator, velit perpendere. Non scilicet ista dixit, quando cœli per ipsum facti sunt, non quando Verbum apud ipsum Patrem omnia componebat [39], neque priusquam homo fieret, sed cum Verbum caro factum est. Quapropter omnia quæ ipse postquam factus est homo, humano more loquitur, ea humanæ naturæ æquum est ascribere. Nimirum Verbi proprium est res factas cognoscere, earumque tum principium tum finem non ignorare, quippe cum ejus sint opera. Novit 470 proinde quot quamque diuturna cuncta effecerit, cumque singulorum principium et finem noscat, novit omnino generalem et communem omnium finem. Certe cum in Evangelio de se ut homine ita loquitur, *Pater, venit hora, glorifica Filium tuum* [39*], clare demonstrat se ipsam quoque horam, qua omnium rerum finis est futurus, ut Verbum, cognoscere, sed (24) ut hominem ignorare. Hominis enim pro-

[36] Rom. XI, 24. [39] Prov. VIII, 30. [39*] Joan. XVII, 1.

(15) Sic primus codex Regius et Seguerianus. Est item, ποῦ τε in Regio secundo. Cæteri et editi, ὅπου τε ἡ πόλις καὶ ἡ οἰκία. Paulo post uterque Regius et Seguerianus, μακρὰν ἀποστήσῃ. Alii et editi μακρὰν ἀποστήσει.

(16) Sic primus codex Regius, Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editio Commeliniana omittunt, καὶ ἡ ἡμέρα ἐνίσταται. Ibid. Reg. 1, Seguer. Goblerian. et Felckm. 1, Τίνος οὖν. Alii et editi, Τίνος μὲν οὖν. D

(17) Seguerianus, ἀπίστων, mendose.

(18) Sic Regius primus et Seguerianus. At alii et editi, Οὐδὲ γὰρ τοῦτο ἐλάττωμά ἐστι τοῦ Λόγου· ἀλλὰ τῆς ἀνθρωπίνης ἐστὶ φύσεως ἴδιον καὶ τὸ ἀγνοεῖν, In Basil. καὶ deest.

(19) Regius primus, ἐξετάζοι. Seguerianus, ἐξαγοράζοι. Goblerianus et Felckmanni primus, ἐξαγοράζει. Alii et editi, ἐξετάζῃ. Paulo post, Regius primus et Seguerianus, ταῦτα ὁ Σωτήρ. In aliis et editis deest ὁ Σωτήρ. Mox Reg. 1, Seguer. Anglican. Gobler. et Felckm. 1, ἐγένετο, οὐδ' ὅτε ἦν παρ' αὐτῷ τῷ Πατρὶ ὁ Λόγος ἁρμόζων. Cæteri et editio Commeliniana, ἐγίνετο, οὐδὲ ὅτε ἦν παρ' αὐτῷ ἁρμόζων.

(20) Regius primus et Seguerianus, οὐδὲ πρὸ τοῦ γενέσθαι ἄνθρωπον. Goblerianus et Felckmanni primus habent item ἄνθρωπον. Alii et editi. οὐδὲ γὰρ πρὸ τοῦ γενέσθαι ἄνθρωπος.

(21) Sic Goblerianus et Felckmanni primus. At primus codex Regius et Seguerianus, ἀνθρωπίνως λέγεται. Alii et editio Commeliniana, ἄνθρωπος λέγει, omissa voce, ἀνθρωπίνως. Paulo post Regius primus et Seguerianus, τούτων τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος. Alii et editi, τούτων ἀρχὴν καὶ τέλος.

(22) Regius primus et Seguerianus, κοινόν. Alii et editi, κοινῇ. Paulo post, Regius primus et Seguerianus, αὐτοῦ φησι· Πάτερ. In aliis et editis deest φησι.

(23) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ibidemque Regius primus et Seguerianus, τὴν περὶ τοῦ πάντων. Goblerianus et Felckmanni primus, τὴν τοῦ πάντων Cæteri autem et editi, δῆλόν ἐστιν, ὅτι καὶ τὴν τοῦ παντὸς τέλους, etc.

(24) Multa in hanc rem possent disseri, sed satius duximus huc ea tantum adducere, quæ habet Eulogius patriarcha Alexandrinus contra Agnoetas quæque magnopere laudat Gregorius Magnus, epistola ad ipsum scripta. Sic igitur ille apud Photium codice 240, de his scriptoribus, qui Christo, ut homini, ignorantiam tribuerunt, non indocte disputat.

prium est ignorare, maximeque res hujusmodi. Verum hoc ipsum singularis Salvatoris benevolentiæ et benignitatis est effectus. Quoniam enim homo factus est, idcirco propter carnem ignorantem dicere non erubescit, *Nescio*, ut scilicet ostendat se ut Deum scire, at secundum carnem ignorare. Itaque non dixit, Neque Filius Dei novit, ne divinitas ignorare videretur; sed tantummodo, ***neque Filius***, ut nimirum ignoratio, Filii ex hominibus nati esse intelligeretur.

A ἴδιον τὸ ἀγνοεῖν, καὶ μάλιστα ταῦτα. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο τῆς φιλανθρωπίας ἴδιον τοῦ Σωτῆρος. Ἐπειδὴ γὰρ γέγονεν ἄνθρωπος, οὐκ ἐπαισχύνεται (25) διὰ τὴν σάρκα τὴν ἀγνοοῦσαν εἰπεῖν, Οὐκ οἶδα, ἵνα δείξῃ, ὅτι, εἰδὼς ὡς θεὸς, ἀγνοεῖ σαρκικῶς. Οὐκ εἴρηκε γοῦν (26). Οὐδὲ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ οἶδεν, ἵνα μὴ ἡ Θεότης ἀγνοοῦσα φαίνηται· ἀλλ' ἁπλῶς, Οὐδὲ ὁ Υἱός· ἵνα τοῦ ἐξ ἀνθρώπων γενομένου (27) Υἱοῦ ἡ ἄγνοια ᾖ.

44. Hinc etiam cum de angelis asseveraret, non ultra progressus dixit, neque Spiritus sanctus : sed id reticuit. Quo quidem facto duo significavit, primum si Spiritus novit, multo magis Verbum, quatenus Verbum est, nosse, utpote a quo Spiritus ipse accipit : alterum, se, de Spiritu tacendo, aperte ostendisse de humana sua administratione se dixisse, ***neque Filius***. Cujus quidem rei argumentum est, quod cum secundum humanam naturam dixisset, ***neque Filius***, se tamen secundum divinam naturam omnia cognoscere ostenderit. Namque ab hoc ipso Filio, cui diem illam ignotam esse ait, Patrem cognosci declarat. *Nemo* enim, inquit, *Patrem cognoscit* nisi *Filius* [30]. Atqui nemo est præter Arianos, qui non fateatur eum qui Patrem cognoscit, multo magis quidquid res creatas spectat, quod et earum finem comprehendit, compertum habere. Quod si

44. Διὰ τοῦτο καὶ περὶ ἀγγέλων λέγων, οὐκ εἴρηκεν ἐπαναβαίνων, ὅτι οὐδὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀλλ' ἐσιώπησε, δεικνὺς κατὰ δύο ταῦτα (28), ὅτι, εἰ τὸ Πνεῦμα οἶδεν, πολλῷ μᾶλλον ὁ Λόγος, ᾧ Λόγος ἐστὶν, οἶδε παρ' οὗ καὶ τὸ Πνεῦμα λαμβάνει· καὶ ὅτι, περὶ τοῦ Πνεύματος σιωπήσας, φανερὸν πεποίηκεν, ὅτι περὶ B τῆς ἀνθρωπίνης αὐτοῦ λειτουργίας ἔλεγεν, οὐδὲ ὁ Υἱός. Καὶ τούτου (29) τεκμήριον, ὅτι, ἀνθρωπίνως εἰρηκὼς, οὐδὲ ὁ Υἱὸς οἶδε, δείκνυσιν ὅμως θεϊκῶς ἑαυτὸν τὰ πάντα εἰδότα. Ὃν γὰρ λέγει (30) Υἱὸν τὴν ἡμέραν μὴ εἰδέναι, τοῦτον εἰδέναι λέγει τὸν Πατέρα· Οὐδεὶς γὰρ, φησὶ, γινώσκει τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός. Πᾶς δὲ πλὴν τῶν Ἀρειανῶν συνομολογήσειεν (31) ὡς ὁ τὸν Πατέρα γινώσκων πολλῷ μᾶλλον οἶδε τῆς κτίσεως τὸ ὅλον· ἐν δὲ τῷ ὅλῳ καὶ τὸ τέλος ἐστὶ ταύτης (32). Καὶ εἰ ἤδη δὲ ὥρισται ἡ ἡμέρα καὶ ἡ ὥρα παρὰ τοῦ Πατρὸς, δῆλόν ἐστιν, ὅτι διὰ τοῦ

[30] Matth. xi, 27.

Ἔνιοι δέ φασιν αὐτὸν (Χριστὸν) ἀγνοεῖν φάναι τὴν ἐσχάτην ἡμέραν, τὸ ἰδίως πρὸς τὸν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει γνώρισμα δεικνύοντά τε καὶ ἐμφανίζοντα· οὐχ ὡς αὐτοῦ ἀγνοοῦντος. Ἄπαγε! (οὔτε γὰρ κατὰ τὴν θεότητα, οὔτε κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα τὴν ἄγνοιαν λέγειν ἐπ' αὐτοῦ, θράσους ἐπισφαλοῦς ἠλευθέρωται) ἀλλ' ἐπειδὴ, ὡς ὁ μακάριος Κύριλλός φησιν, ἐν ἰσχναῖς διαιροῦντες ἐννοίαις ἤτοι νοῦ φαντασίαις, τῷ τρόπῳ τῆς θεωρίας, ἑκατέρας φύσεως ὁρῶμεν ἴδια καὶ καθ' ἑαυτὰ γνωρίσματα· ᾗ καὶ, ὡς ὁ θεολόγος Γρηγόριος, ἡνίκα αἱ φύσεις διίστανται ταῖς ἐπινοίαις, συνδιαιρεῖται καὶ τὰ ὀνόματα. Ἴδιον δὲ γνώρισμα ψιλῆς ἀνθρωπότητος ἡ ἄγνοια· κατὰ τοῦτο ῥηθείη ἂν ἐπὶ τῆς κατὰ Χριστὸν ἀνθρωπότητος ὡς ἁπλῶς ἀνθρωπότητος θεωρεῖσθαι τὴν ἀγνοιαν. Καὶ τοῦτο καὶ ὁ Θεολόγος ἐτράνωσεν εἰπών. Γινώσκει ὡς Θεὸς ἀγνοεῖ δὲ ὡς ἄνθρωπος, ἄν τις τὸ φαινόμενον χωρίσῃ τοῦ νοουμένου. Ταῦτα εἰπὼν ἐπάγει· Ὡς εἰ καὶ τινες τῶν Πατέρων τὴν ἀγνοιαν ἐπὶ τῆς κατὰ τὸν Σωτῆρα παρεδέξαντες ἀνθρωπότητος. οὐχ ὡς δόγμα τοῦτο προήνεγκαν, ἀλλὰ πρὸς τὴν τῶν Ἀρειανῶν μανίαν ἀντιφερόμενοι, οἳ καὶ τὰ ἀνθρώπινα πάντα ἐπὶ τὴν θεότητα τοῦ Μονογενοῦς μετέφερον, ὡς ἂν κτίσμα τὸν ἄκτιστον Λόγον τοῦ Θεοῦ παραστήσωσιν· οἰκονομικώτερον ἐδοκίμασαν ἐπὶ τῆς ἀνθρωπότητος ταῦτα φέρειν, ἢ παραγωρεῖν ἐκείνους μεθέλκειν ταῦτα κατὰ τῆς θεότητος. Id est, *Nonnulli vero ipsum Christum aiunt dicere se diem ultimam ignorare, ut propriam naturæ humanæ notam ostenderet et indicaret, non autem quasi ipse ignoraret; absit : (nec enim absque periculosa temeritate ascribi illi ignorantia potest, sive secundum divinitatem, sive secundum humanitatem) sed quod, ut ait beatus Cyrillus, mera cogitatione mentisque perceptione, quodam contemplandi modo, utriusque naturæ propria et singularia consideremus indicia : vel quod, ut docet theologus Gregorius, cum naturæ cogitatione discernuntur, distinguantur et nomina. Proprium autem puræ humanitatis indicium est ignorantia. Hac, inquam, ratione potest ignorantia humanitati Christi attribui, ut est mera humanitas.* Et certe

id dilucide declaravit Theologus ipse cum ait : ***Novit ut Deus, ignorat vero ut homo, si quis videlicet id quod apparet ab eo quod intelligitur discriminet.*** His dictis Eulogius subdit : ***Quod si alicui e Patribus ignorantiam in Salvatore ex parte humanitatis admiserunt, non id ut dogma protulerunt, sed ut Arianorum insaniam repellerent, qui nimirum humana omnia in divinitatem transferebant, ut increatum Dei Verbum probarent esse creatum : cautius nempe existimaverunt illi hæc humanitati ascribere, quam sinere illos ea in ipsam divinitatem pertrahere.*** Hæc ille, ut exstant apud Photium. Addere **fortasse** liceat hujusmodi sententiam in nemine videri **damnatam** olim fuisse, nisi cum alio errore **conjunctam**.

(25) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ἐπαισχύνεται. Cæteri et editi, ἐπῃσχύνετο.

(26) Goblerianus et Felckmanni primus, Οὐκ εἴρηκε δ' οὖν. Ibidem Reg. 1, Seguer. et Anglican. ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ οἶδεν, ἵνα. Goblerianus et Felckmanni primus, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἵνα.

(27) Regias primus, γινομένου. Mox Regius primus et Seguerianus post ἀγγέλων, addunt λέγων, quod ab aliis et editis abest.

(28) Uterque Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, κατὰ δύο ταῦτα. Alii et editi, τὰ δύο ταῦτα. Paulo post, hæc verba, ᾧ Λόγος ἐστίν, desunt in Anglican.

(29) Regius primus et Seguerianus, τούτου. Alii et editi, τοῦτο. Mox Regius primus, εἰρηκώς· Ὁ Υἱὸς οὐκ οἶδε.

(30) Regius primus et Seguerianus, λέγει. Cæteri et editi, λέγουσιν.

(31) Sic uterque Reg. Seguer. Basil. Anglican. Gobler. et Felckm. 1. In Felckm. 5 legitur quoque συνομολογήσειεν. Alii editique, συνομολογήσει, ὡς τὸν Πατέρα. Mox οἶδε abest a Basil.

(32) Regius primus, τέλος ἔσται ταύτης. Seguerianus, τέλος ἐστὶ ταύτης. Ibidem iidem, et Anglic. Gobler. et Felckm. 1, Καὶ εἰ ἤδη δὲ ὥρισται. Alii et editi, καὶ τὸ τέλος ταύτης· εἰ δὴ ἤδη ὥρισται.

Υἱοῦ ὥρισται, καὶ οἶδεν αὐτὸς τὸ δι' αὐτοῦ ὁρισθέν. Οὐδὲν γάρ ἐστιν, ὃ μὴ διὰ Υἱοῦ γέγονέ τε καὶ ὥρισται· οὐκοῦν αὐτὸς δημιουργὸς ὢν τοῦ παντὸς, οἶδεν ὁποῖον καὶ ὁπόσον, καὶ ἕως τίνος αὐτὸ γενέσθαι βεβούληται ὁ Πατήρ· ἐν δὲ τῷ πόσῳ καὶ μέχρι τίνος ἐστὶν ἡ τούτων ἀλλαγή (33). Πάλιν τε εἰ πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ ἐστι· τοῦτο γὰρ αὐτὸς εἴρηκε· τοῦ δὲ Πατρός ἐστι τὸ εἰδέναι τὴν ἡμέραν, δῆλον ὅτι (34) καὶ ὁ Υἱὸς οἶδεν, ἴδιον ἔχων καὶ τοῦτο ἐκ τοῦ Πατρός. Καὶ πάλιν, εἰ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ, οἶδε δὲ ὁ Πατὴρ τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν· φανερὸν, ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ ὢν καὶ εἰδὼς τὰ ἐν τῷ Πατρὶ, οἶδε καὶ αὐτὸς τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν. Εἰ δὲ καὶ εἰκών ἐστιν ἀληθινὴ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, οἶδε δὲ ὁ Πατὴρ τὴν ἡμέραν (35) καὶ τὴν ὥραν, δῆλον, ὅτι καὶ τοῦ εἰδέναι (36) ταῦτα τὴν ὁμοιότητα τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς ἔχει. Καὶ οὐ θαυμαστὸν, εἰ δι' οὗ τὰ πάντα γέγονε, καὶ ἐν ᾧ συνέστηκε τὰ ὅλα, οἶδεν αὐτὸς τὰ γενόμενα, καὶ πότε τούτων ἑκάστου καὶ κοινῇ τὸ τέλος· ἀλλ' ὅτι καὶ αὕτη (37) ἡ προπέτεια, πρέπουσα τῇ μανίᾳ τῶν Ἀρειομανιτῶν οὖσα, εἰς τοσαύτην ἡμᾶς ἀπολογίαν ἠνάγκασεν ἐλθεῖν. Συναριθμοῦντες γὰρ τοῖς γενητοῖς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν ἀΐδιον Λόγον, κατ' ὀλίγον καὶ αὐτὸν τὸν Πατέρα ἐλάττονα τῆς κτίσεως μελετῶσι λέγειν (38). Εἰ γὰρ ὁ τὸν Πατέρα γινώσκων οὐκ οἶδε τὴν ἡμέραν οὐδὲ τὴν ὥραν, φοβοῦμαι μὴ μείζων ἔσται, ὡς ἂν ἐκεῖνοι μανέντες εἴποιεν, ἡ περὶ τῆς κτίσεως, μᾶλλον δὲ ἡ περὶ τοῦ ἐλάττονος μέρους τῆς κτίσεως γνῶσις, τῆς περὶ τοῦ Πατρὸς γνώσεως.

A dies illa et hora a Patre jam sit definita, perspicuum est eam per Filium fuisse definitam, eumque proinde quod ipse definierit cognoscere. Nihil enim est quod non per Filium factum sit et definitum. Ille igitur cum sit rerum omnium effector, novit profecto quales et quotas quamque diuturnas esse voluerit 471 Pater. Atqui illarum et numero et diuturnitate comprehenditur futura ipsarum mutatio[31]. Præterea quæcunque Patris sunt, sunt etiam Filii, ut testatus ipse est, proindeque si Patris est diem illum cognitum habere, dubium non est quin Filio quoque perspectus sit, idque etiam ex Patre proprium ille habeat. Insuper, Filius est in Patre, et Pater in Filio : unde si Pater diem et horam illam cognoscit, clarum est Filium, qui in Patre est, et quæ Patris sunt novit, hanc item et diem et horam B non ignorare. Rursus, si Filius vera est imago Patris, ipse autem Pater diem et horam illam novit : plane liquet Filium hac quoque in re Patris esse similem. Nec vere mirum est illum per quem omnia facta sunt [32], et in quo omnia constant [33], res factas earumque cum proprium, tum communem finem cognoscere : sed mirum potius est me hujusmodi illorum procitate, quæ quidem Arianorum insaniæ admodum est consentanea, coactum hanc veritatis defensionem suscepisse. Cum enim Dei Filium, æternum Verbum, inter res creatas numerant, parum certe abest quin ipsum etiam Patrem rebus creatis inferiorem dicere meditentur. Nam si is qui Patrem novit, diem et horam illam non novit, veimo minimæ rerum creatarum partis cognitio, reor ne (quod insani illi dixerint), rerum creatarum major sit ipsa Pater cognitione.

45. Ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν, οὕτως εἰς τὸ Πνεῦμα βλασφημοῦντες, προσδοκάτωσαν (39) μὴ λαμβάνειν ποτὲ τῆς ἀσεβείας ταύτης ἄφεσιν, ὡς ὁ Κύριος εἰρηκεν· οἱ δὲ φιλόχριστοι καὶ χριστοφόροι γινώσκομεν. ὡς οὐκ ἀγνοῶν ὁ Λόγος, ἢ Λόγος ἐστὶν, ἔλεγεν (40), Οὐκ οἶδα· οἶδε γάρ· ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινον δεικνὺς, ὅτι τῶν ἀνθρώπων ἴδιόν ἐστι τὸ ἀγνοεῖν, καὶ ὅτι σάρκα (41) ἀγνοοῦσαν ἐνεδύσατο, ἐν ᾗ ὢν, σαρκικῶς ἔλεγεν· Οὐκ οἶδα. Τότε γοῦν εἰρηκὼς, ὅτι Οὐδὲ (42) ὁ Υἱὸς οἶδε, καὶ τῶν κατὰ Νῶε ἀνθρώπων τὴν ἄγνοιαν παραθεὶς, εὐθὺς ἐπήγαγε· Γρηγορεῖτε οὖν, ὅτι οὐκ οἴδατε οὐδὲ ὑμεῖς, ποίᾳ ὥρᾳ (43) ὁ Κύ-

C 45. Verum illi quidem qui adeo impia in Spiritum proferunt, tantæ impietatis veniam exspectent nullam, uti præmonuit Dominus [34] : nos autem qui Christum et amamus et in nobis gerimus, agnoscamus Verbum non quasi ignorans, quatenus est Verbum, dixisse, *Nescio*, noverat quippe ; sed id quod humanum est exhibens ; quia scilicet et homninum proprium est ignorare, et ipse ignorantem induerat carnem, in qua cum esset, secundum eam dicebat, *Nescio*. Itaque postquam dixerat, *Neque Filius novit*, adduxeratque in exemplum ignorantiam hominum, qui Noe ætate degebant, continuo addidit : *Vigilate*

[31] Joan. xvi, 15. [32] Joan. i, 3. [33] Coloss. i, 17. [34] Matth. xii, 32.

(33) Sic Regius primus et Seguerianus. Alii autem et editi, πόσον καὶ ἕως τίνος οὕτως αὐτὸ γενέσθαι βούληται ὁ Πατήρ. ἐν δὲ τῷ πόσῳ ἐστὶ καὶ μέχρι τίνος ἡ τούτων ἀλλαγή.

(34) Sic uterque Reg. Seguer. Basil. et Felckm. 5. At alii et editi, δηλονότι.

(35) Sic uterque Regius et Seguerianus. Alii autem et editi, καὶ τὴν ἡμέραν.

(36) Sic Reg. 1 et 2. Seguer. Basil. Anglican. Gobler. et Felckm. 1. Alii autem et editi, καὶ εἰδέναι. Mox, pro δι' οὗ, Goblerianus et Felckmanni primus, δι' Υἱοῦ.

(37) Sic omnes mss. præter Felckm. 2, qui, ut et editi habet, αὐτή. Ibidem Regius secundus et editi, ἡ προπέτεια πρέπουσα τῇ μανίᾳ. Alii mss., ἡ προπέτεια ἀπρεπεστάτη μανία. Mox Regius primus et Seguerianus, εἰς τοιαύτην ἡμᾶς ἀπολογίαν. Regius D secundus et editi habent εἰς τοσαύτην ἡμᾶς ἀπολογίαν. Alii mss., εἰς τοσαύτην ἡμᾶς μανίαν.

(38) Basiliensis, τῆς κτίσεως οὕτως λέγειν. Mox Regius primus et Seguerianus, οὐδὲ τὴν ὥραν. Alii et editi, καὶ τὴν ὥραν.

(39) Goblerianus et Felckmanni primus, προσδοκάσθωσαν.

(40) Sic Regius primus et Seguerianus. At alii et editi, γινώσκομεν, ὡς οὐκ ἀγνοῶν, ἢ Λόγος ἐστὶν, ἔλεγεν.

(41) Regius primus et Seguerianus, καὶ ὅτι σάρκα. Cæteri et editi omittunt ὅτι.

(42) Regius primus et Seguerianus, ὅτι οὐδέ. In aliis et editis deest ὅτι.

(43) Regius primus et Seguerianus, ποίᾳ ἡμέρᾳ. Iidem ibidem omittunt sequentia verba, καὶ πάλιν ἢ οὐ δοκεῖτε ὥρᾳ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται.

itaque, quia vos nescitis qua die Dominus vester ventu-
rus sit [35]; et rursus : *Qua non putatis hora, Filius*
hominis venturus est [36]. Ego enim similis vobis propter vos effectus, dixi : *Neque Filius*. Atqui si secundum divinam naturam ignorasset, dicendum illi erat : Vigila e itaque, quia nescio; et, qua non puto hora: quod cum non dixerit, sed, *vos nescitis*, et, *qua non putatis*, profecto demonstravit hominum esse ignorare, propter quos, simili ipse carne assumpta, et factus homo, dicebat, *neque Filius novit*. Nec enim carne noverat, licet, ut Verbum, cognosceret. Exemplum porro Noe Christi hostium impudentiam penitus confringit. Nec enim illic dixit, Non cognovi, sed, *Non cognoverunt donec venit diluvium* [37]. Enimvero homines quidem non cognoverunt : at ille qui dilivium induxit, qui et ipse Salvator erat, diem et horam noverat, qua cœli caractaractas aperuit disrupitque abyssos et Noe dixit : *Ingredere tu et filii tui in arcam* [38]. Quod si 47? ignorasset, non antea Noe his verbis denuntiasset : *Post septem dies ego adducam diluvium in terram* [39]. Quocirca si in die illo significando, Noe exemplo utitur, ipseque diluvii noverat diem; certe sui quoque adventus non ignorat diem.

A ριος ὑμῶν ἔρχεται· καὶ πάλιν, ᾗ οὐ δοκεῖτε ὥρᾳ, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται· δι' ὑμᾶς γὰρ κἀγὼ γενόμενος ὡς ὑμεῖς, εἶπον· Οὐδὲ ὁ Υἱός. Ἔδει δὲ, εἴπερ ἦν ἀγνοῶν ᾗπερ ἐγὼ, εἰπεῖν· Γρηγορεῖτε οὖν, ὅτι οὐκ οἶδα· καὶ, ᾗ οὐ δοκῶ ὥρᾳ· νῦν δὲ, τοῦτο μὲν οὐκ εἶπεν· εἰρηκὼς δὲ, ὅτι (44) οὐκ οἴδατε ὑμεῖς, καὶ, ᾗ οὐ δοκεῖτε, ἔδειξεν, ὅτι τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ τὸ ἀγνοεῖν· δι' οὓς καὶ αὐτὸς, τὴν ὁμοίαν αὐτῶν (45) ἔχων σάρκα, καὶ ἄνθρωπος γενόμενος, ἔλεγεν, οὐδὲ ὁ Υἱὸς οἶδεν· οὐκ οἶδε γὰρ σαρκὶ, καίπερ ὡς Λόγος γινώσκων. Καὶ τὸ κατὰ Νῶε δὲ παράδειγμα πάλιν ἐλέγχει τὴν ἀναίδειαν τῶν χριστομάχων· καὶ γὰρ κἀκεῖ οὐκ εἶπεν· Οὐκ ἔγνων, ἀλλ', Οὐκ ἔγνωσαν, ἕως ἦλθεν ὁ κατακλυσμός. Οἱ μὲν γὰρ ἄνθρωποι οὐκ ἐγίνωσκον· ὁ δὲ τὸν κατακλυσμὸν ἐπαγαγὼν (46) (αὐτὸς δὲ ἦν ὁ Σωτὴρ·) ἐγίνωσκε τὴν ἡμέραν καὶ B τὴν ὥραν, ἐν ᾗ τοὺς (47) καταῤῥάκτας τοῦ οὐρανοῦ ἤνοιγε, καὶ τὰς ἀβύσσους ἐῤῥήγνυε, καὶ τῷ Νῶε εἴρηκεν· Εἴσελθε σὺ καὶ οἱ υἱοί σου εἰς τὴν κιβωτόν. Εἰ δὲ (48) ἦν ἀγνοῶν, οὐκ ἂν προέλεγε τῷ Νῶε· Ἔτι γὰρ ἡμερῶν ἑπτὰ, ἐγὼ ἐπάγω τὸν κατακλυσμὸν ἐπὶ τὴν γῆν. Εἰ δὲ ἐκ τῆς εἰκόνος τῆς κατὰ τὸν Νῶε σημαίνει τὴν ἡμέραν (49), ἔγνω δὲ τὴν ἡμέραν τοῦ κατακλυσμοῦ, οἶδεν ἄρα καὶ τὴν ἡμέραν τῆς ἑαυτοῦ παρουσίας.

46. Quinetiam in fine parabolæ virginum apertius declaravit, quinam sint qui diem et horam illam ignorent, cum dixit, *Vigilate itaque quia nescitis diem neque horam* [40]. Is nempe qui paulo ante dixerat, *nemo novit neque Filius* [41], nunc non ait : Ego nescio, sed, Vos nescitis. Similiter igitur discipulis de fine sciscitantibus, recte tunc secundum C carnem propter corpus dixit, *Neque Filius*, ut nempe doceret se, ut hominem, non nosse. Hominum quippe proprium est ignorare. Et vero si Verbum ille est, si idem ipse venturus est, si judex et sponsus est, novit utique quando et qua hora venturus et dicturus est, *Surge qui dormis, et exsurge a mortuis, et illucescet tibi Christus* [42]. Nam quemadmodum factus homo, cum hominibus esurit, sitit et patitur :

46. Καὶ τὴν κατὰ τὰς παρθένους δὲ (50) ὁμοίωσιν εἰρηκὼς, φανερώτερον πάλιν ἔδειξε, τίνες εἰσὶν οἱ ἀγνοοῦντες τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν, λέγων, Γρηγορεῖτε οὖν, ὅτι οὐκ οἴδατε τὴν ἡμέραν ᾗ τὴν ὥραν, ὁ πρὸ ὀλίγου λέγων (51), Οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ ὁ Υἱὸς, νῦν οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἐγὼ οὐκ οἶδα, ἀλλ' ὅτι Ὑμεῖς οὐκ οἴδατε. Οὕτως ἄρα πυνθανομένων τῶν μαθητῶν περὶ τοῦ τέλους, καλῶς εἶπε τότε καὶ τὸ, Οὐδὲ ὁ Υἱὸς (52), σαρκικῶς διὰ τὸ σῶμα, ἵνα δείξῃ, ὅτι, ὡς ἄνθρωπος, οὐκ οἶδεν· ἀνθρώπων γὰρ ἴδιον τὸ ἀγνοεῖν. Εἰ μέντοι Λόγος ἐστὶ, καὶ αὐτός ἐστιν ὁ ἐρχόμενος, καὶ αὐτὸς κριτὴς, καὶ αὐτὸς ὁ νυμφίος (53), οἶδε πότε καὶ ποίᾳ ὥρᾳ ἔρχεται, καὶ πότε μέλλει λέγειν· Ἔγειραι (54), ὁ καθεύδων, καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιφαύσει σοι ὁ Χριστός.

[35] Matth. xxiv, 42. [36] ibid. 44. [37] ibid. 39. [38] Gen. vii, 1. [39] ibd. 4. [40] Matth. xxv, 13. [41] Matth. xxiv, 36; Marc. xiii, 32. [42] Ephes. v, 14.

(44) Ὅτι abest a Regio primo et Segueriano.

(45) Sic Reg. 1. Seguer. Felckm. 2 et editi. In aliis mss. deest αὐτῶν. Editio Commeliniana pro D αὐτός, mendose habet, αὐτούς.

(46) Sic primus codex Regius et Seguerianus. Cæteri et editi, ἐπάγων.

(47) Sic primus codex Regius et Seguerianus. Cæteri et editi, ἐν ᾗ καὶ τοὺς.

(48) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Alii autem et editio Commeliniana, Εἰ γὰρ ἦν. Mox Regius primus et Seguerianus, Ἔτι γὰρ ἡμερῶν ἑπτὰ, ἐγὼ ἐπάγω τὸν κατακλυσμόν. Editio vero Commeliniana, Ἐπὶ γὰρ ἡμερῶν ἑπτὰ ἐγὼ ἐπάγω ὕττόν.

(49) Sic uterque Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. At editio Commeliniana, κατὰ Νῶε σημαίνει, ὅτι ᾔδει τὴν ἡμέραν κατακλυσμοῦ, οἶδεν ἄρα.

(50) Ἀφ abest a Basil. Mox Regius primus et Seguer. omittunt πάλιν.

(51) Sic Regius primus et Seguerianus. At Anglic. Gobler. et Felckm. 1, καὶ τὴν ὥραν ὁ πρὸ ὀλίγων εἰπών. Mox Regius primus et Seguerianus, ἀλλ' ὅτι ὑμεῖς οὐκ οἴδατε. Goblerianus, Felckmanni primus et Anglicanus omittunt ὅτι. Cæteri autem et editio Commel. sic totum hunc locum habent : Γρηγορεῖτε οὖν, ὅτι οὐκ οἴδατε τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν. Οὕτως ἄρα πυνθανομένων, omiesis intermediis. Ibidem mss., περὶ τοῦ τέλους. Editi, περὶ τέλους.

(52) Regius primus et Seguerianus, τότε καὶ τὸ, οὐδὲ Υἱός, iidemque ibidem et Regius secundus, Basiliens. Anglican. Gobler. et Felckm. 1, σαρκικῶς διὰ τὸ σῶμα. Cæteri et editi, τότε, οὐδὲ Υἱὸς, διὰ τὸ σῶμα.

(53) Regius primus et Seguerianus, αὐτὸς ὁ νυμφίος. Alii et editi, αὐτὸς νυμφίος.

(54) Seguerianus, ἔγειρε, mendose. Mox idem et Regius primus omittunt hæc verba, καὶ ἐπιφαύσει σοι ὁ Χριστός.

Ὥσπερ γὰρ, ἄνθρωπος γενόμενος, μετὰ ἀνθρώπων πεινᾷ καὶ διψᾷ καὶ πάσχει, οὕτω μετὰ μὲν τῶν ἀνθρώπων (55), ὡς ἄνθρωπος, οὐκ οἶδε· θεϊκῶς δὲ, ἐν τῷ Πατρὶ ὢν Λόγος καὶ Σοφία, οἶδε, καὶ οὐδὲν ἐστιν, ὃ ἀγνοεῖ. Οὕτως καὶ περὶ Λαζάρου πάλιν ἀνθρωπίνως πυνθάνεται, ὁ (56) ἀπελθὼν ἐγεῖραι αὐτὸν, καὶ εἰδὼς πόθεν ἀνακαλέσηται τὴν Λαζάρου ψυχήν· μεῖζον δὲ τὸ εἰδέναι, ποῦ ἦν ἡ ψυχὴ (57), τοῦ εἰδέναι, ποῦ ἔκειτο τὸ σῶμα· ἀλλὰ ἀνθρωπίνως ἐπηρώτα (58), ἵνα θεϊκῶς ἀνεγείρῃ. Οὕτω καὶ τῶν μαθητῶν πυνθάνεται ἐλθὼν εἰς τὰ μέρη Καισαρείας, καίπερ εἰδὼς καὶ πρὶν ἀποκρίνασθαι τὸν Πέτρον. Εἰ γὰρ ὁ Πατὴρ ἀπεκάλυψε τῷ (59) Πέτρῳ περὶ ὧν ὁ Κύριος ἐπυνθάνετο, δῆλόν ἐστιν, ὅτι διὰ τοῦ Υἱοῦ γέγονεν ἡ ἀποκάλυψις· Οὐδεὶς γὰρ οἶδε τὸν Υἱὸν, φησὶν, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ, καὶ τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, καὶ ᾧ ἐὰν θέλῃ ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι (60). Εἰ δὲ δι' Υἱοῦ ἡ τε τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ γνῶσις ἀποκαλύπτεται, οὐκ ἀμφίβολον ὡς αὐτὸς ὁ πυνθανόμενος Κύριος, πρότερον ἀποκαλύψας τῷ Πέτρῳ παρὰ τοῦ (61) Πατρὸς, ὕστερον ἀνθρωπίνως ἐπυνθάνετο· ἵνα καὶ τοῦτο δείξῃ, ὅτι σαρκικῶς πυνθανόμενος, ᾔδει θεϊκῶς ἃ ἔμελλε λέγειν ὁ Πέτρος· οἶδεν ἄρα ὁ Υἱὸς, γινώσκων τὰ πάντα, καὶ γινώσκων τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα (62), ἧς γνώσεως οὔτε μεῖζον οὔτε τελειότερον ἄν τι γένοιτο.

47. Ἱκανὰ μὲν οὖν ταῦτα πρὸς ἔλεγχον αὐτῶν· ἐβουλόμην δὲ ἐρωτῆσαι (62*), ἵνα καὶ οὕτως ἐχθροὶ μᾶλλον τῆς ἀληθείας δεικνύωνται καὶ χριστομάχοι. Ὁ Ἀπόστολος ἐν τῇ δευτέρᾳ πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολῇ γράφων φησίν· Οἶδα ἄνθρωπον ἐν Χριστῷ (63) πρὸ ἐτῶν δεκατεσσάρων εἴτε ἐν σώματι, οὐκ οἶδα, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, οὐκ οἶδα· ὁ Θεὸς οἶδε. Τί τοίνυν φατέ; οἶδεν ὁ Ἀπόστολος ὃ πέπονθεν ἐν τῇ ὀπτασίᾳ, κἂν λέγῃ, οὐκ οἶδα, ἢ οὐκ οἶδεν; Εἰ μὲν οὖν οὐκ οἶδε, σκοπεῖτε, μὴ, μαθόντες πίπτειν, πέσητε καὶ εἰς τὴν τῶν Φρυγῶν (64) παρανομίαν τῶν λεγόντων μὴ εἰδέναι τοὺς προφήτας, μηδὲ τοὺς ἄλλους τοὺς διακονήσαντας τὸν Λόγον, μήτε ἃ ποιοῦσι, μήτε περὶ τίνων ἀπαγγέλλουσιν· εἰ δὲ οἶδε λέγων, οὐκ οἶδα· εἶχε γὰρ ἐν ἑαυτῷ τὸν Χριστὸν

ita pariter cum hominibus, ut homo, non novit : at cum sit in Patre Verbum et Sapientia, secundum divinitatem novit, nihilque prorsus est quod nesciat. Sic de Lazaro, ut homo interrogat, cum tamen ipse, ut eum a mortuis excitaret, progrederetur, sciretque undenam animam ejus revocaret : atqui majus aliquid est cognoscere ubinam sit anima quam ubi corpus jaceat. Verum, quatenus homo, percunctabatur, ut vitam Lazaro tanquam Deus redderet. Sic item, cum in partes Cæsareæ venisset, interrogavit discipulos, tametsi id de quo interrogabat, ante Petri responsum sciret. Etenim si Pater Petro ea quæ quærebat Filius patefecit, non dubium est quin per Filium fuerint patefacta. *Nemo* enim, inquit, *novit Filium nisi Pater, et Patrem nisi Filius, et cui Filius voluerit revelare* [43]. Proinde, si Patris et Filii cognitio per Filium habetur, nullus dubitandi locus est, quin ipse Dominus qui interrogabat, id prius Petro ex Patre revelaverit, deindeque ut homo interrogaverit, quo demonstraret ea, de quibus secundum carnem sciscitabatur, et quæ Petrus erat dicturus, se secundum divinitatem cognita habere. Fatendum ergo est illa cognovisse Filium, qui nempe omnia et suum Patrem novit, qua Patris cognitione nihil sane majus aut perfectius esse potest.

47. Et hæc quidem sufficiunt ad illos plene refellendos. Liberet tamen hæc ab illis requirere, quo evidentius sit eos et veritatis et Christi nefarios hostes esse : scilicet Apostolus secunda ad Corinthies Epistola ita scribit : *Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim sive in corpore, nescio sive extra corpus, nescio, Deus scit* [44]. Quid ergo hic dicitis? Novit Apostolus quid sibi in visione contigerit, licet dicat, nescio, vel non novit? Si non novisse **473** respondetis, videte ne erroribus assueti, in Phrygum quoque impietatem incidatis (65), quorum nempe sententia est prophetas et alias Verbi administros ignorare tum ea quæ agunt, tum quæ annuntiant. Quod si nosset cum dixit, *nescio*, quippe qui Christum in seipso sibi omnia patefacientem

[43] Luc. x, 22. [44] II Cor. xii, 2.

(5) Regius primus et Seguerianus, τῶν ἀνθρώπων. In aliis et editis deest τῶν. Paulo post, Regius primus et Seguerianus, θεϊκῶς δὲ, ἐν τῷ Πατρὶ ὢν Λόγος. Alii et editi, θεϊκῶς δὲ, ὢν ἐν τῷ Πατρὶ ὡς Λόγος.

(56) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1 omittunt ὁ. Mox Regius primus et Seguerianus, ἀνακαλέσηται. Alii et editi, ἀνακαλέσεται.

(57) Felckmanni secundus et editio Commel., ποῦ ἡ ψυχή. Mox Regius primus et Seguerianus, ἔκειτο τὸ σῶμα. At alii et editi, ἔκειτο σῶμα.

(58) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi, ἐπερωτᾷ. Ibidem Regius primus et Seguerianus, ἵνα καὶ θεϊκῶς. Mox Goblerianus et Felckmanni primus, παρὰ τῶν μαθητῶν.

(59) Sic uterque Regius et Seguerianus. At alii et editi τῷ omittunt.

(60) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ᾧ ἂν ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψῃ. Editi, ᾧ ἐὰν θέλῃ ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι.

(61) Sic primus codex Regius et Seguerianus. At alii et editi, τὰ παρὰ τοῦ.

(62) Sic Reg. 1, Seguer., Gobler. et Felckm. 1. At alii et editio Commeliniana οἶδεν ἄρα ὁ Υἱὸς γινώσκων τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα.

(62*) Sic primus codex Regius et Seguerianus. Editi autem et Felckm. 2, δὲ αὐ ἐρωτῆσαι. Alii mss. δὲ αὐτοὺς ἐρωτῆσαι. Mox primus codex Regius, Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1, δεικνύωνται. Felckmanni secundus, δεικνύσωνται. Felckm. 5, δειχθήτωσαν. Alii et editi, δειχθήσονται.

(63) Regius primus et Seguerianus omittunt, ἐν Χριστῷ.

(64) Reg. 1 et Seguer., μαθόντες πίπτειν πεσεῖτε καὶ εἰς τὴν τῶν Φρυγῶν. Cæteri et editi, μανθάνοντες πίπτειν, πέσητε καὶ εἰς τὴν Φρυγῶν.

(65) Vide Epiph., hæres. 48.

haberet : annon revera perversus et damnatione per se dignissimus est Dei hostium animus, qui apostolum dicentem, *nescio*, scire aiunt, et Dominum similiter dicentem, *nescio*, nescire contendunt? Nam si co quod Christus in illo esset, scivit Paulus eo quæ se nescio ait : annou multo magis scit Christus, licet se nescire dicat? Itaque Christo patefaciente, noverat Apostolus quid sibi evenisset : siquidem idcirco ipse ait, *Scio hominem in Christo* [45]. Nam qui hominem noverat non sane ignorabat quonam modo raptus fuisset ille homo. Elisæus item qui Eliam in cœlum rapi vidit, noverat sane quomodo assumptus esset : attamen quamvis id non ignoraret, filiis prophetarum arbitrantibus Eliam in aliquem montium a Spiritu projectum fuisse, ille, inquam, qui initio noverat quod viderat, eaque de re illos fecerat certiores, iisddm importune urgentibus et cogentibus, contibuit, et abire sivit [46]. Num ergo quia conticuit, nescivit? Certe scivit : sed eos quasi rem ipse nesciret, dimisit ut tandem persuasi non amplius de Eliæ assumptione ambigerent. Multo igitur magis Paulus, ipse raptus, noverat etiam quonam modo raptus fuisset. Namque id ipsi Eliæ minime latuit, ita ut si quis eum hac de re interrogasset, potuisset utique narrare, quonam modo fuisset assumptus. Sed tamen Paulus se nescire testatur, duas, ut ego quidem reor ob causas. Primo, ut ipse dixit, ne quis visionum excellentia, majorem eam putaret esse quam quod videret. Deinde, quandoquidem Salvator se nescire dixerat, idem illum decebat dicere, ne servus supra dominum et discipulus supra magistrum esse xistimaretur.

48. Qui igitur Paulo dederat ut sciret, ipse multo magis sciebat. Qui enim ea quæ illi diei præcurrunt enuntiat, novit certe, quemadmodum dixi, quandonam illa dies et hora ventura sit : et tamen, licet cognosceret, dicit, *neque Filius novit*. Cujus ergo gratia tunc dixit, *Nescio*, quæ ipse, ut Dominus, noverat? Sane si conjectura uti licet, nostræ utilitatis causa, ut reor, id fecit. Faxit autem ipse ut hoc quod opinor verum sit! Utrobique Salvator ad no-

A ἀποκαλύπτοντα (65*) αὐτῷ τὰ πάντα· πῶς οὐκ ἀληθῶς ἐξεστραμμένη τῶν θεομάχων καὶ αὐτοκατάκριτος ἐστιν αὐτῶν ἡ καρδία ; τὸν μὲν ἀπόστολον λέγοντα, οὐκ οἶδα, λέγουσιν (66) εἰδέναι, τὸν δὲ Κύριον λέγοντα, οὐκ οἶδα, λέγουσι μὴ εἰδέναι ; Εἰ γὰρ, ἐπειδὴ (67) Χριστὸς ἦν ἐν αὐτῷ, οἶδεν ὁ Παῦλος ἅπερ λέγει, οὐκ οἶδα· πῶς οὐχὶ μᾶλλον αὐτὸς ὁ Χριστὸς οἶδε, κἂν λέγῃ, οὐκ οἶδα ; Ὁ μὲν οὖν Ἀπόστολος ἀποκαλύπτοντος αὐτῷ τοῦ Κυρίου (68) οἶδεν ὃ πέπονθε· διὰ τοῦτο γὰρ καί φησιν, Οἶδα ἄνθρωπον ἐν Χριστῷ· εἰδὼς δὲ τὸν ἄνθρωπον, οἶδε καὶ πῶς (69) ὁ ἄνθρωπος ἡρπάγη. Ὁ γοῦν Ἐλισσαῖος, βλέπων τὸν Ἠλίαν, οἶδε καὶ πῶς ἀνελήφθη· ἀλλὰ καίπερ γινώσκων, ὅμως τῶν υἱῶν τῶν προφητῶν νομιζόντων τὸν Ἠλίαν εἰς ἓν τῶν ὀρέων ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἐρ-

B ῥίφθαι, αὐτὸς τὴν μὲν (70) ἀρχὴν γινώσκων ὃ ἑώρακεν, ἔπειθε τοὺς ἄνδρας· βιαζομένων δὲ ἐκείνων, σεσιώπηκε καὶ συνεχώρησεν ἀπελθεῖν. Ἆρ' οὖν, ἐπειδὴ σεσιώπηκεν, οὐκ ἐγίνωσκεν ; Ἐγίνωσκε μὲν οὖν· ἀλλ' ὡς οὐκ εἰδὼς συνεχώρησεν, ἵν' ἐκεῖνοι, πεισθέντες, μηκέτι διστάζωσι (71) περὶ τῆς ἀναλήψεως Ἠλίου. Οὐκοῦν πολλῷ μᾶλλον ὁ Παῦλος, αὐτὸς ὢν ὁ ἁρπαγείς, οἶδε καὶ πῶς ἡρπάγη. Καὶ γὰρ Ἠλίας (72) ἐγίνωσκε· καὶ εἰ ἐπυνθάνετό τις, εἶπεν ἂν πῶς ἀνελήφθη. Λέγει δὲ ὅμως ὁ Παῦλος, Οὐκ οἶδα, δύο τούτων

C χάριν, ὡς γε νομίζω, ἑνὸς μὲν, ὡς αὐτὸς εἶπεν, ἵνα μὴ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῶν ἀποκαλύψεων ἕτερόν τις αὐτὸν λογίσηται, ὑπὲρ ὃ (73) βλέπει· ἑτέρου δὲ, ὅτι, τοῦ Σωτῆρος εἰπόντος, Οὐκ οἶδα, ἔπρεπε καὶ αὐτὸν εἰπεῖν, Οὐκ οἶδα, ἵνα μὴ φαίνηται δοῦλος ὢν ὑπὲρ τὸν Κύριον αὐτοῦ, καὶ μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον.

48. Οὐκοῦν ὁ τῷ Παύλῳ δεδωκὼς εἰδέναι πολλῷ μᾶλλον αὐτὸς οἶδε. Καὶ γὰρ καὶ λέγων (74) τὰ πρὸ τῆς ἡμέρας, οἶδε, καθὰ προεῖπον, καὶ πότε ἡ ἡμέρα καὶ πότε ἡ ὥρα· καὶ ὅμως εἰδὼς, λέγει, **οὐδὲ ὁ Υἱὸς οἶδε. Τίνος** μὲν οὖν χάριν τότε εἶπεν, **οὐκ οἶδα**, ἃ **αὐτὸς** (75), ὡς **Δεσπότης**, οἶδεν ; **Ὡς διερευνῶντα στοχάζεσθαι χρὴ**, τῆς ἡμῶν **ἕνεκα λυσιτελείας**, **ὃς** γε νομίζω, τοῦτο πεποίηκε· παράσχοι (76) **δὲ αὐτὸς** τῇ προθέσει τὸν νοῦν τῆς ἀληθείας ! **Ἐν** ἀμφοτέροις

[45] II Cor. xii, 2. [46] IV Reg. ii, 12, 15-18

(65*) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1. Editi vero, ἐν αὐτῷ τὸν Χριστὸν τὸν ἀποκαλύπτοντα. Paulo post Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, θεομάχων. Cæteri et editi, χριστομάχων.

(66) Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1, φάσκουσιν. Alii et editi, λέγουσιν.

(67) Regius primus et Seguer., ἐπειδή, et mox, ἅπερ λέγει. Alii et editi, ἐπεί, et, ὅπερ λέγει. Paulo post, Reg. 1 et Seguer., αὐτὸς ὁ Χριστός. Alii et editi, αὐτὸ ὁ Χριστός.

(68) Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1, τοῦ Κυρίου. Cæteri et editi τοῦ Υἱοῦ. Mox Reg. 1 et Seguer., γὰρ καί φησιν. Alii et editi, γάρ φησιν.

(69) Regius primus et Seguer., οἶδε πῶς.

(70) Μὲν abest a Basil.

(71) Basil. Anglic. et Felc 5, διστάσωσι. Paulo post uterque Regius, Seguer. Basil. Gobler. et Felc. 1 et 5, ὢν ὁ ἁρπαγείς. In aliis et editis ὁ deest.

(72) Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. καὶ γὰρ καὶ Ἠλίας. Paulo post, hæc verba, **ἂν πῶς ἀνελήφθη. Λέγει δὲ ὅμως ὁ Παῦλος, desunt in Basil.**

D (75) Regius primus. Seguer. Gobler. et Felc. 1, ὑπὲρ ὅν. Ibidem Reg. 1 et Seguer., βλέπῃ.

(74) Anglic. Gobler. et Felc. 1, Καὶ γὰρ λέγων. Ibid. Anglic., τὰ περὶ τῆς ἡμέρας. Paulo post, uterque Regius et Seguer. addunt καὶ πότε ἡ ὥρα, quæ absunt ab aliis et editis. Mox item uterque Regius et Seguer., Τίνος μὲν οὖν. Alii et editi οὖν omittunt.

(75) Sic Regius primus et Seguer., Gobler. et Felc. 1 ; sed duo ultimi omittunt αὐτός, et, pro διερευνῶντα, habent διερευνῶντας. Cæteri vero et editi, οὐκ οἶδα ; αὐτὸς ὡς Δεσπότης οἶδεν· ὡς δὲ διερευνῶντας.

(76) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, παράσχοι, ut et Anglicanus in margine. Cæteri et editi, παρέχει. Paulo post, Regius primus, Seguer. Gobl. et Felc. 1, Ἐν ἀμφοτέροις ἡμῖν. Alii et editi, Ἐν ἀμφοτέροις δὲ ἡμῖν.

ἡμῖν τὸ χρήσιμον ἐφύλαξεν ὁ Σωτήρ· εἰ γὰρ τὰ μὲν πρὸ τοῦ τέλους ἁπαντῶντα δεδήλωκεν, ἵνα μὴ, ὡς εἶπεν αὐτὸς, ξενισθῶμεν, μηδὲ θροηθῶμεν (77-78), γινομένων αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τούτων τὸ μετὰ ταῦτα τέλος προσδοκῶμεν· περὶ δὲ τῆς ἡμέρας καὶ τῆς ὥρας οὐκ ἠθέλησε θεϊκῶς εἰπεῖνν ὅτι Οἶδα (79). ἀλλὰ σαρκικῶς διὰ τὴν σάρκα τὴν ἀγνοοῦσαν, καθὰ προεῖπον, εἶπεν, ὅτι Οὐκ οἶδα· ἵνα μηκέτι ἐπερωτήσωσιν αὐτὸν, καὶ λοιπὸν ἢ μὴ εἰρηκὼς (80) λυπήσῃ τότε τοὺς μαθητὰς, ἢ εἰρηκὼς, παρὰ τὸ συμφέρον αὐτοῖς καὶ πᾶσιν ἡμῖν ποιήσῃ. Ὃ γὰρ ἂν ποιῇ (81), τοῦτο πάντως ὑπὲρ ἡμῶν ἐστιν, ἐπειδὴ καὶ δι' ἡμᾶς ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. Δι' ἡμᾶς τοίνυν εἶπε καὶ τὸ, Οὐδὲ ὁ Υἱὸς οἶδε· καὶ οὔτε ἐψεύσατο (82) τοῦτο εἰρηκώς (ἀνθρωπίνως γὰρ εἶπεν, ὡς ἄνθρωπος, Οὐκ οἶδα), οὔτε ἀφῆκε τοὺς μαθητὰς αὐτὸν βιάσασθαι εἰπεῖν (83)· εἰρηκὼς γὰρ, Οὐκ οἶδα, ἔστησε κἀκείνων τὴν ἐρώτησιν. Ἐν γοῦν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων ἐστὶ γεγραμμένον, ἡνίκα ἐπέβη τοῖς ἀγγέλοις, ἀναβαίνων ὡς ἄνθρωπος, καὶ ἀναφέρων εἰς τὸν οὐρανὸν ἣν ἐφόρει σάρκα· ὅτε καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦτο βλέποντες, πάλιν ἠρώτων. Πότε τὸ τέλος ἔσται, καὶ, Πότε σὺ παραγίνῃ, εἶπεν (84) αὐτοῖς φανερώτερον· Οὐκ ὑμῶν ἐστι γνῶναι χρόνους ἢ καιροὺς οὓς ὁ Πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ. Καὶ οὐκ εἶπε (85) τότε, Οὐδὲ ὁ Υἱὸς, ὥσπερ εἶπεν πρὸ τούτου ἀνθρωπίνως, ἀλλ' Ὑμῶν οὐκ ἔστι γνῶναι. Λοιπὸν γὰρ ἦν ἡ σὰρξ ἀναστᾶσα, καὶ ἀποθεμένη τὴν νέκρωσιν καὶ θεοποιηθεῖσα· καὶ οὐκέτι ἔπρεπε σαρκικῶς αὐτὸν ἀποκρίνασθαι ἀνερχόμενον εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ἀλλὰ λοιπὸν θεϊκῶς διδάξαι, ὅτι Οὐχ ὑμῶν ἐστι γνῶναι χρόνους ἢ καιροὺς (86), οὓς ὁ Πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ· ἀλλὰ λήψεσθε δύναμιν (87). Τίς δὲ ἡ δύναμις τοῦ Πατρὸς ἢ ὁ Υἱός; Χριστὸς γὰρ Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ Σοφία.

49. Οἶδεν ἄρα ὁ Υἱὸς Λόγος ὢν· τοῦτο γὰρ (88) λέγων ἐσήμαινεν, ὅτι Ἐγὼ οἶδα, ἀλλὰ οὐκ ἔστιν ὑμῶν γνῶναι· δι' ὑμᾶς γὰρ καὶ ἐν τῷ ὄρει καθήμενος σαρκικῶς εἶπον, Οὐδὲ ὁ Υἱὸς οἶδε, διὰ τὸ ὑμῶν καὶ πάντων συμφέρον· συμφέρει γὰρ ὑμῖν καὶ περὶ τῶν ἀγγέλων καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ (89) οὕτως ἀκοῦσαι, διὰ τοὺς ἐσομένους μετὰ ταῦτα πλάνους, ἵνα κἂν ὡς ἄγγελοι μετασχηματίσωνται (90) δαίμονες, καὶ περὶ τῆς συντελείας ἐπιχειρήσωσι λέγειν, μὴ πιστεύσητε, ὡς ἀγνοούντων αὐτῶν. Ἂν δὲ καὶ ὁ Ἀντίχρι-

A strum attendit commodum. Nam quæ ante finem occurrent indicavit, ne, ut dixit ipse, stupore perculsi his accidentibus turbaremur, sed potius ex his secuturum finem præstolaremur. Noluit porro de illa die et hora secundum divinitatem dicere, Novi: sed, ut jam exposui, secundum carnem, quæ nempe id ignorabat, ait, Non novi; ne rursus eum discipuli interrogarent, eosque ille, si reticeret, dolore 474 afficeret, vel si diceret, præter illorum et nostrum commodum ageret. Quidquid enim facit, id totum nostri gratia est, quandoquidem et ipsum Verbum propter nos caro factum est. Propter nos igitur dixit: *Neque Filius novit.* Nec vero hoc mendacium fuit: siquidem pro humana conditione, ut homo, dixit, Nescio, nec permisit ut discipuli se dicere cogerent, quippe cum hujusmodi verbo, *Nescio* B illorum represserit percontationes. Præterea scriptum est in actibus apostolorum, cum angelis inveheretur, ut homo ascendens, et carnem, quam gestabat, in cœlum efferens, idque videntes discipuli hæc iterum ab eo quærerent, quandonam finis futurus esset, et, Quando tu venturus es, ipsum apertius ita illis respondisse: *Non est vestrum nosse tempora et momenta quæ Pater posuit in sua potestate* [47]. Non tunc, ut antea, tanquam homo dixit, *Neque Filius*, sed, *Vestrum non est scire.* Jam siquidem revixerat caro, de posueratque mortalitatem et divina effecta erat, ac proinde eum in cœlos ascendentem jam non decebat secundum carnem respondere, sed ut Deum docere et dicere: *Non est vestrum nosse tempora vel momenta quæ Pater posuit in sua potestate*: C *sed accipietis virtutem* [48]. Quæ autem virtus Patris præter Filium? *Christus* enim *Dei virtus et Dei Sapientia* [49].

49. Noverat itaque Filius, utpote qui Verbum erat; unde mihi videtur illorum verborum is esse sensus: Ego quidem novi, sed vestrum non est nosse. Idcirco enim cum in monte sederem, secundum carnem dixi, *Neque Filius novit*, quia id vobis atque omnibus utile erat. Hæc siquidem et de angelis et de Filio audire vobis conducit propter futuros impostores, ut, si ipsi dæmones, angeli specie simulata, de fine mundi disseruerint, eis non credatis, quippe qui illum ignorent. Si item Antichristus, se

[47] Act. 1, 7. [48] ibid. 7, 8. [49] I Cor. 1, 24.

(77-78) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, At alii et edltio Commel. omittunt μηδὲ θροηθῶμεν. D

(79) Basil. et Felc. 5' θεϊκῶς εἰπεῖν, ὅτι Οὐκ οἶδα.

(80) Reg. 1 et Seguer., μὴ κατερωτήσωσιν αὐτὸν καὶ λοιπὸν μὴ εἰρηκώς. Hæc autem quæ sequuntur verba, λυπήσῃ τότε τοὺς μαθητὰς, ἢ εἰρηκώς. absunt a Basil.

(81) Primus codex Regius et Seguer., ποιήσῃ. Regius secundus, ποιεῖ. Editi, ποιῇ, quod verbum, ut et ὃ γὰρ ἂν, deest in Gobler. et Felc. 1.

(82) Regius primus et Seguer., οὐκ.

(83) Primus codex Regius et Seguer. addunt εἰπεῖν, quod in aliis et editis deest.

(84) Reg. 1, Seguer. et Felc. 5, καὶ εἶπεν, quod in aliis et editis legitur.

(85) Hæc verba, καὶ οὐκ, etc., usque ad ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ inclusive desunt in Seguer. Gobler. et Felc. 1. Mox uterque Regius, Basil. et Anglic., εἶπε πρὸ τούτου. Alii et editi, πρὸ τούτων.

(86) Anglic., οὐκ ὑμῶν ἐπιγνῶναι χρόνους καὶ καιρούς.

(87) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. Felc. 1, ut et legit Nannius. At alii et editio Commel. omittunt ἀλλὰ λήψεσθε δύναμιν Mox Reg. 1 et Seguer., ἢ ὁ Υἱός. Editi et alii, ἢ ὁ Χριστός.

(88) Γάρ abest a Reg. 2 et Felc. 5. Ibid. Reg. 1 et Seguer., ἐσήμανεν.

(89) Regius 1 et Seguer., περὶ ἀγγέλων καὶ περὶ Υἱοῦ.

(90) Sic uterque Reg· Seguer. Basil. et Felc. 1. At alii et editi μετασχήματίζωνται.

haberet : annon revera perversus et damnatione per se dignissimus est Dei hostium animus, qui apostolum dicentem, *nescio*, scire aiunt, et Dominum similiter dicentem, *nescio*, nescire contendunt? Nam si eo quod Christus in illo esset, scivit Paulus eo quæ se nescio ait : annou multo magis scit Christus, licet se nescire dicat? Itaque Christo patefaciente, noverat Apostolus quid sibi evenisset : siquidem idcirco ipse ait, *Scio hominem in Christo* [45]. Nam qui hominem noverat non sane ignorabat quonam modo raptus fuisset ille homo. Elisæus item qui Eliam in cœlum rapi vidit, noverat sane quomodo assumptus esset : attamen quamvis id non ignoraret, filiis prophetarum arbitrantibus Eliam in aliquem montium a Spiritu projectum fuisse, ille, inquam, qui initio noverat quod viderat, eaque de re illos fecerat certiores, iisddm importune urgentibus et cogentibus, contibuit, et abire sivit [46]. Num ergo quia conticuit, nescivit? Certe scivit : sed eos quasi rem ipse nesciret, dimisit ut tandem persuasi non amplius de Eliæ assumptione ambigerent. Multo igitur magis Paulus, ipse raptus, noverat etiam quonam modo raptus fuisset. Namque id ipsi Eliæ minime latuit, ita ut si quis eum hac de re interrogasset, potuisset utique narrare, quonam modo fuisset assumptus. Sed tamen Paulus se nescire testatur, duas, ut ego quidem reor ob causas. Primo, ut ipse dixit, ne quis visionum excellentia, majorem eam putaret esse quam quod videret. Deinde, quandoquidem Salvator se nescire dixerat, idem illum decebat dicere, ne servus supra dominum et discipulus supra magistrum essee xistimaretur.

48. Qui igitur Paulo dederat ut sciret, ipse multo magis sciebat. Qui enim ea quæ illi diei præcurrunt enuntiat, novit certe, quemadmodum dixi, quandonam illa dies et hora ventura sit : et tamen, licet cognosceret, dicit, *neque Filius novit*. Cujus ergo gratia tunc dixit, *Nescio*, quæ ipse, ut Dominus, noverat? Sane si conjectura uti licet, nostræ utilitatis causa, ut reor, id fecit. Faxit autem ipse ut hoc quod opinor verum sit! Utrobique Salvator ad no-

A ἀποκαλύπτοντα (65*) αὐτῷ τὰ πάντα· πῶς οὐκ ἀληθῶς ἐξεστραμμένη τῶν θεομάχων καὶ αὐτοκατάκριτὸς ἐστιν αὐτῶν ἡ καρδία ; τὸν μὲν ἀπόστολον λέγοντα, οὐκ οἶδα, λέγουσιν (66) εἰδέναι, τὸν δὲ Κύριον λέγοντα, οὐκ οἶδα, λέγουσι μὴ εἰδέναι ; Εἰ γὰρ, ἐπειδὴ (67) Χριστὸς ἦν ἐν αὐτῷ, οἶδεν ὁ Παῦλος ἅπερ λέγει, οὐκ οἶδα· πῶς οὐχὶ μᾶλλον αὐτὸς ὁ Χριστὸς οἶδε, κἂν λέγῃ, οὐκ οἶδα ; Ὁ μὲν οὖν Ἀπόστολος ἀποκαλύπτοντος αὐτῷ τοῦ Κυρίου (68) οἶδεν ὃ πέπονθε· διὰ τοῦτο γὰρ καί φησιν, Οἶδα ἄνθρωπον ἐν Χριστῷ· εἰδὼς δὲ τὸν ἄνθρωπον, οἶδε καὶ πῶς (69) ὁ ἄνθρωπος ἡρπάγη. Ὁ γοῦν Ἐλισσαῖος, βλέπων τὸν Ἠλίαν, οἶδε καὶ πῶς ἀνελήφθη· ἀλλὰ καίπερ γινώσκων, ὅμως τῶν υἱῶν τῶν προφητῶν νομιζόντων τὸν Ἠλίαν εἰς ἓν τῶν ὀρέων ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἐρ-

B ῥίφθαι, αὐτὸς τὴν μὲν (70) ἀρχὴν γινώσκων ὃ ἑώρακεν, ἔπειθε τοὺς ἄνδρας· βιαζομένων δὲ ἐκείνων, σεσιώπηκε καὶ συνεχώρησεν ἀπελθεῖν. Ἆρ' οὖν, ἐπειδὴ σεσιώπηκεν, οὐκ ἐγίνωσκεν ; Ἐγίνωσκε μὲν οὖν· ἀλλ' ὡς οὐκ εἰδὼς συνεχώρησεν, ἵν' ἐκεῖνοι, πεισθέντες, μηκέτι δισταζωσι (71) περὶ τῆς ἀναλήψεως Ἠλίου. Οὐκοῦν πολλῷ μᾶλλον ὁ Παῦλος, αὐτὸς ὢν ὁ ἁρπαγείς, οἶδε καὶ πῶς ἡρπάγη. Καὶ γὰρ Ἠλίας (72) ἐγίνωσκε· καὶ εἰ ἐπυνθάνετό τις, εἶπεν ἂν πῶς ἀνελήφθη. Λέγει δὲ ὅμως ὁ Παῦλος, Οὐκ οἶδα, δύο τούτων χάριν, ὡς γε νομίζω, ἑνὸς μέν, ὡς αὐτὸς εἶπεν, ἵνα μὴ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῶν ἀποκαλύψεων ἕτερόν τις αὐτὸν λογίσηται, ὑπὲρ ὃ (73) βλέπει· ἑτέρου δὲ, ὅτι, τοῦ Σωτῆρος εἰπόντος, Οὐκ οἶδα, ἔπρεπε καὶ αὐτὸν εἰπεῖν, Οὐκ οἶδα, ἵνα μὴ φαίνηται δοῦλος ὢν ὑπὲρ τὸν Κύριον αὐτοῦ, καὶ μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδά-

C σκαλον.

48. Οὐκοῦν ὁ τῷ Παύλῳ δεδωκὼς εἰδέναι πολλῷ μᾶλλον αὐτὸς οἶδε. Καὶ γὰρ καὶ λέγων (74) τὰ πρὸ τῆς ἡμέρας, οἶδε, καθὰ προεῖπον, καὶ πότε ἡ ἡμέρα καὶ πότε ἡ ὥρα· καὶ ὅμως εἰδὼς, λέγει, **οὐδὲ ὁ Υἱὸς οἶδε. Τίνος** μὲν οὖν χάριν τότε εἶπεν, **οὐκ οἶδα, ἃ αὐτὸς** (75), **ὡς Δεσπότης, οἶδεν ; Ὡς διερευνῶντα στοχάζεσθαι χρὴ, τῆς ἡμῶν ἕνεκα λυσιτελείας, ὃς** γε νομίζω, τοῦτο πεποίηκε· παράσχοι (76) **δὲ αὐτὸς** τῇ προθέσει τὸν νοῦν τῆς ἀληθείας ! Ἐν ἀμφοτέροις

D

[45] II Cor. xii, 2. [46] IV Reg. ii, 12, 15-18

(65*) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1. Editi vero, ἐν αὐτῷ τὸν Χριστὸν τὸν ἀποκαλύπτοντα. Paulo post Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, Θεομάχων. Cæteri et editi, χριστομάχων.

(66) Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1, φάσκουσιν. Alii et editi, λέγουσιν.

(67) Regius primus et Seguer., ἐπειδή, et mox, ἅπερ λέγει. Alii et editi, ἐπεί, et, ὅπερ λέγει. Paulo post, Reg. 1 et Seguer., αὐτὸς ὁ Χριστός. Alii et editi, αὐτὸ ὁ Χριστός.

(68) Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1, τοῦ Κυρίου. Cæteri et editi τοῦ Υἱοῦ. Mox Reg. 1 et Seguer., γὰρ καί φησιν. Alii et editi, γάρ φησιν.

(69) Regius primus et Seguer., οἶδε πῶς.

(70) Μὲν abest a Basil.

(71) Basil. Anglic. et Felc 5, διστάσωσι. Paulo post uterque Regius, Seguer. Basil. Gobler. et Felc. 1 et 5, ὢν ὁ ἁρπαγείς. In aliis et editis ὁ deest.

(72) Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. καὶ γὰρ καὶ Ἠλίας. Paulo post, hæc verba, **ἂν πῶς ἀνελήφθη.** Λέγει δὲ ὅμως ὁ Παῦλος, **desunt in Basil.**

(75) Regius primus. Seguer. Gobler. et Felc. 1, ὑπὲρ ὅν. Ibidem Reg. 1 et Seguer., βλέπῃ.

(74) Anglic. Gobler. et Felc. 1, Καὶ γὰρ λέγων. Ibid. Anglic., τὰ περὶ τῆς ἡμέρας. Paulo post, uterque Regius et Seguer. addunt καὶ πότε ἡ ὥρα, quæ absunt ab aliis et editis. Mox item uterque Regius et Seguer., Τίνος μὲν οὖν. Alii et editi οὖν omittunt.

(75) Sic Regius primus et Seguer., Gobler. et Felc. 1 ; sed duo ultimi omittunt αὐτός, et, pro διερευνῶντα, habent διερευνῶντας. Cæteri vero et editi, οὐκ οἶδα ; αὐτὸς ὡς Δεσπότης οἶδεν· ὡς δὲ διερευνῶντας.

(76) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, παράσχοι, ut et Anglicanus in margine. Cæteri et editi, παρέχει. Paulo post, Regius primus, Seguer. Gobl. et Felc. 1, Ἐν ἀμφοτέροις ἡμῖν. Alii et editi, Ἐν ἀμφοτέροις δὲ ἡμῖν.

ἡμῖν τὸ χρήσιμον ἐφύλαξεν ὁ Σωτήρ· εἰ γὰρ τὰ μὲν πρὸ τοῦ τέλους ἁπαντῶντα δεδήλωκεν, ἵνα μὴ, ὡς εἶπεν αὐτὸς, ξενισθῶμεν, μηδὲ θροηθῶμεν (77-78), γινομένων αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τούτων τὸ μετὰ ταῦτα τέλος προσδοκῶμεν· περὶ δὲ τῆς ἡμέρας καὶ τῆς ὥρας οὐκ ἠθέλησε θεϊκῶς εἰπεῖνν ὅτι Οἶδα (79). ἀλλὰ σαρκικῶς διὰ τὴν σάρκα τὴν ἀγνοοῦσαν, καθὰ προεῖπον, εἶπεν, ὅτι Οὐκ οἶδα· ἵνα μηκέτι ἐπερωτήσωσιν αὐτὸν, καὶ λοιπὸν ἢ μὴ εἰρηκὼς (80) λυπήσῃ τότε τοὺς μαθητὰς, ἢ εἰρηκὼς, παρὰ τὸ συμφέρον αὐτοῖς καὶ πᾶσιν ἡμῖν ποιήσῃ. Ὃ γὰρ ἂν ποιῇ (81), τοῦτο πάντως ὑπὲρ ἡμῶν ἐστιν, ἐπειδὴ καὶ δι' ἡμᾶς ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. Δι' ἡμᾶς τοίνυν εἶπε καὶ τὸ, Οὐδὲ ὁ Υἱὸς οἶδε· καὶ οὔτε ἐψεύσατο (82) τοῦτο οἰρηκώς (ἀνθρωπίνως γὰρ εἶπεν, ὡς ἄνθρωπος, Οὐκ οἶδα), οὔτε ἀφῆκε τοὺς μαθητὰς αὐτὸν βιάσασθαι εἰπεῖν (83)· εἰρηκὼς γὰρ, Οὐκ οἶδα, ἔστησε κἀκείνων τὴν ἐρώτησιν. Ἐν γοῦν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων ἐστὶ γεγραμμένον, ἡνίκα ἐπέβη τοῖς ἀγγέλοις, ἀναβαίνων ὡς ἄνθρωπος, καὶ ἀναφέρων εἰς τὸν οὐρανὸν ἣν ἐφόρει σάρκα· ὅτε καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦτο βλέποντες, πάλιν ἠρώτων. Πότε τὸ τέλος ἔσται, καὶ, Πότε σὺ παραγίνῃ, εἶπεν (84) αὐτοῖς φανερώτερον· Οὐκ ὑμῶν ἐστι γνῶναι χρόνους ἢ καιροὺς οὓς ὁ Πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ. Καὶ οὐκ εἶπε (85) τότε, Οὐδὲ ὁ Υἱὸς, ὥσπερ εἶπεν πρὸ τούτου ἀνθρωπίνως, ἀλλ' Ὑμῶν οὐκ ἔστι γνῶναι. Λοιπὸν γὰρ ἦν ἡ σὰρξ ἀναστᾶσα, καὶ ἀποθεμένη τὴν νέκρωσιν καὶ θεοποιηθεῖσα· καὶ οὐκέτι ἔπρεπε σαρκικῶς αὐτὸν ἀποκρίνασθαι ἀνερχόμενον εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ἀλλὰ λοιπὸν θεϊκῶς διδάξαι, ὅτι Οὐχ ὑμῶν ἐστι γνῶναι χρόνους ἢ καιροὺς (86), οὓς ὁ Πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ· ἀλλὰ λήψεσθε δύναμιν (87). Τίς δὲ ἡ δύναμις τοῦ Πατρὸς ἢ ὁ Υἱός; Χριστὸς γὰρ Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ Σοφία.

49. Οἶδεν ἄρα ὁ Υἱὸς Λόγος ὢν· τοῦτο γὰρ (88) λέγων ἐσήμαινεν, ὅτι Ἐγὼ οἶδα, ἀλλὰ οὐκ ἔστιν ὑμῶν γνῶναι· δι' ὑμᾶς γὰρ καὶ ἐν τῷ ὄρει καθήμενος σαρκικῶς εἶπον, Οὐδὲ ὁ Υἱὸς οἶδε, διὰ τὸ ὑμῶν καὶ πάντων συμφέρον· συμφέρει γὰρ ὑμῖν καὶ περὶ τῶν ἀγγέλων καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ (89) οὕτως ἀκοῦσαι, διὰ τοὺς ἐσομένους μετὰ ταῦτα πλάνους, ἵνα κἂν ὡς ἄγγελοι μετασχηματίσωνται (90) δαίμονες, καὶ περὶ τῆς συντελείας ἐπιχειρήσωσι λέγειν, μὴ πιστεύσητε, ὡς ἀγνοούντων αὐτῶν. Ἂν δὲ καὶ ὁ Ἀντίχρι-

A utrum attendit commodum. Nam quæ ante finem occurrent indicavit, ne, ut dixit ipse, stupore perculsi his accidentibus turbaremur, sed potius ex his secuturum finem præstolaremur. Noluit porro de illa die et hora secundum divinitatem dicere, Novi: sed, ut jam exposui, secundum carnem, quæ nempe id ignorabat, ait, Non novi; ne rursus eum discipuli interrogarent, eosque ille, si reticeret, dolore 474 afficeret, vel si diceret, præter illorum et nostrum commodum ageret. Quidquid enim facit, id totum nostri gratia est, quandoquidem et ipsum Verbum propter nos caro factum est. Propter nos igitur dixit: *Neque Filius novit.* Nec vero hoc mendacium fuit: siquidem pro humana conditione, ut homo, dixit, Nescio, nec permisit ut discipuli se dicere cogerent, quippe cum hujusmodi verbo, *Nescio*

B illorum represserit percontationes. Ptæterea scriptum est in actibus apostolorum, cum angelis inveheretur, ut homo ascendens, et carnem, quam gestabat, in cœlum efferens, idque videnies discipuli hæc iterum ab eo quærerent, quandonam finis futurus esset, et, Quando tu venturus es, ipsum apertius ita illis respondisse: *Non est vestrum nosse tempora et momenta quæ Pater posuit in sua potestate* [47]. Non tunc, ut antea, tanquam homo dixit, *Neque Filius*, sed, *Vestrum non est scire.* Jam siquidem revixerat caro, de posueratque mortalitatem et divina effecta erat, ac proinde eum in cœlos ascendentem jam non decebat secundum carnem respondere, sed ut Deum docere et dicere: *Non est vestrum nosse tempora vel momenta quæ Pater posuit in sua potestate*:

C *sed accipietis virtutem* [48]. Quæ autem virtus Patris præter Filium? *Christus* enim *Dei virtus et Dei Sapientia* [49].

49. Noverat itaque Filius, utpote qui Verbum erat; unde mihi videtur illorum verborum is esse sensus: Ego quidem novi, sed vestrum non est nosse. Idcirco enim cum in monte sederem, secundum carnem dixi, *Neque Filius novit*, quia id vobis atque omnibus utile erat. Hæc siquidem et de angelis et de Filio audire vobis conducit propter futuros impostores, ut, si ipsi dæmones, angeli specie simulata, de fine mundi disseruerint, eis non credatis, quippe qui illum ignorent. Si item Antichristus, se

[47] Act. 1, 7. [48] ibid. 7, 8. [49] I Cor. 1, 24.

(77-78) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, At alii et edltio Commel. omittunt μηδὲ θροηθῶμεν.

(79) Basil. et Felc. 5' θεϊκῶς εἰπεῖν, ὅτι Οὐκ οἶδα.

(80) Reg. 1 et Seguer., μὴ κατερωτήσωσιν αὐτὸν καὶ λοιπὸν μὴ εἰρηκώς. Hæc autem quæ sequuntur verba, λυπήσῃ τότε τοὺς μαθητὰς, ἢ εἰρηκώς. absunt a Basil.

(81) Primus codex Regius et Seguer., ποιήσῃ. Regius secundus, ποιεῖ. Editi, ποιῇ, quod verbum, ut et ὃ γὰρ ἂν, deest in Gobler. et Felc. 1.

(82) Regius primus et Seguer., οὐκ.

(83) Primus codex Regius et Seguer. addunt εἰπεῖν, quod in aliis et editis deest.

(84) Reg. 1, Seguer. et Felc. 5, καὶ εἶπεν, quod in aliis et editis legitur.

D (85) Hæc verba, καὶ οὐκ, etc., usque ad ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ inclusive desunt in Seguer. Gobler. et Felc. 1. Mox uterque Regius, Basil. et Anglic., εἶπε πρὸ τούτου. Alii et editi, πρὸ τούτων.

(86) Anglic., οὐκ ὑμῶν ἐπιγνῶναι χρόνους καὶ καιρούς.

(87) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. Felc. 1, ut et legit Nannius. At alii et editio Commel. omittunt ἀλλὰ λήψεσθε δύναμιν Mox Reg. 1 et Seguer., ἢ ὁ Υἱός. Editi et alii, ἢ ὁ Χριστός.

(88) Γάρ abest a Reg. 2 et Felc. 5. Ibid. Reg. 1 et Seguer., ἐσήμανεν.

(89) Regius 1 et Seguer., περὶ ἀγγέλων καὶ περὶ Υἱοῦ.

(90) Sic uterque Reg· Seguer. Basil. et Felc. 1. At alii et editi μετασχήματίζωνται.

ipse ementitus, dicat, Ego sum Christus, atque de die illo et fine loqui aggrediatur, ut audientes decipiat, vos meæ hujusce vocis, *Neque Filius*, memores fidem illi denegetis. Præterea valde hominibus utile est finem et diem finis ignorare, ne, si eum cognoscerent, intermedium negligerent tempus, diesque fini proximos exspectarent, ut tunc solum sibi vacarent et vigilarent. Quocirca tempus mortis singulorum reticuit, ne hujusmodi cognitione inflati homines, maximam temporis partem negligenter agerent. Utrumque ergo et omnium rerum et singulorum finem nos celavit Verbum (nam singulorum finis, omnium quoque finis est, cum omnium finis in singulorum fine contineatur) : ut, quandoquidem incertus ille est et semper a nobis exspectatur, quotidie velut vocati proficiamus, ad ea quæ sunt priora nosmetipsos extendentes et quæ retro sunt obliviscentes [50]. Quis enim die extremi finis cognito non intermedium differret tempus ? E contrario autem quis, illo ignorato, non se quotidie debeat parare ? Hinc subdidit Salvator : *Vigilate ergo, quia neque vos nostis qua hora* **475** *Dominus vester venturus sit* [51]; et, *Qua non putatis hora Filius hominis venict* [52]. Itaque ob utillitatem, quæ ex hac oritur ignorantia ita est locutus. His enim verbis nos hortatur ut semper parati simus. Vos enim, inquit, nescitis : ego vero Dominus novi, quando venturus sum, quamvis Ariani me, qui Patris sum Verbum, non exspectent.

A στος μεταποιήσας ἑαυτὸν (91) λέγῃ· Ἐγώ εἰμι ὁ Χριστὸς, καὶ πειράσῃ καὶ αὐτὸς περὶ τῆς ἡμέρας καὶ συντελείας λέγειν, πρὸς τὸ πλανῆσαι τοὺς ἀκούοντας· ἔχοντες ὑμεῖς παρ' ἐμοῦ τὴν φωνὴν, ὅτι Οὐδὲ ὁ Υἱὸς, μηδὲ ἐκείνῳ πιστεύσητε. Ἄλλως τε οὐδὲ εἰδέναι πάλιν πότε τὸ τέλος, ἢ πότε τοῦ τέλους ἡ ἡμέρα, συμφέρει τοῖς ἀνθρώποις, ἵνα μὴ, γνόντες, καταφρονηταὶ τοῦ μεταξὺ χρόνου γένωνται, περιμένοντες τὰς ἐγγὺς τοῦ τέλους ἡμέρας· τότε γὰρ μόνον ἑαυτῶν ἐπιμελεῖσθαι προφασίσονται (92). Διὰ τοῦτο καὶ τὸ ἑκάστου τέλος τοῦ θανάτου σεσιώπηκεν, ἵνα μὴ προφάσει τῆς γνώσεως φυσιωθέντες οἱ ἄνθρωποι, ἀμελεῖν ἑαυτῶν τὸ πλεῖστον ἄρξωνται τοῦ χρόνου. Ἀμφότερα δὴ οὖν καὶ τὸ καθόλου τέλος, καὶ τὸ ἑκάστου πέρας ἔκρυψεν (93) ἀφ' ἡμῶν ὁ Λόγος (καὶ γὰρ καὶ ἐν καθόλου τὸ ἑκάστου τέλος ἐστὶ, καὶ ἐν τῷ B ἑκάστου τέλει τὸ καθόλου συνάγεται), ἵνα, ἀδήλου αὐτοῦ ὄντος (94) καὶ ἀεὶ προσδοκωμένου, καθ' ἡμέραν ὡς καλούμενοι προκόπτωμεν, τοῖς ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενοι, τῶν δὲ ὄπισθεν ἐπιλανθανόμενοι. Τίς γὰρ, γινώσκων μὲν τὴν ἡμέραν τοῦ τέλους, οὐχ ὑπερτίθεται τὸν μεταξὺ χρόνον· ἀγνοῶν δὲ, οὐ καθ' ἡμέραν ἕτοιμος γίνεται ; Διὰ τοῦτο γὰρ ἐπὶ τούτοις ἐπέφερεν ὁ Σωτὴρ, λέγων· Γρηγορεῖτε οὖν, ὅτι οὐκ οἴδατε οὐδὲ ὑμεῖς, ποίᾳ ὥρᾳ (95) ὁ Κύριος ὑμῶν ἔρχεται· καὶ, Ἣ οὐ δοκεῖτε ὥρᾳ, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται· διὰ τὸ συμφέρον ἄρα τὸ (96) ἐκ τῆς ἀγνοίας τοῦτο εἴρηκε. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο λέγων, βούλεται διὰ παντὸς ἡμᾶς ἑτοίμους γενέσθαι (97)· Ὑμεῖς γὰρ, φησὶν, οὐκ οἴδατε· ἐγὼ δὲ ὁ Κύριος οἶδα πότε ἔρχομαι, κἂν οἱ Ἀρειανοί με μὴ (98) προσδοκῶσι Λόγον ὄντα τοῦ Πατρός.

58. Sic ergo Dominus, qui quid nobis expediret, melius quam nos noverat, suos discipulos firmavit ac munivit, illique hujusmodi instructi admonitione, emendaverunt Thessalonicenses [52], ea in re alioquin erraturos. Quando vero neque his cedunt Christi hostes, tametsi non me fugit durius illis cor esse quam Pharaoni, placet tamen illos iterum ea de re interrogare. Deus in paradiso percontatur, *Adam, ubi es* [54] ? Cainum quoque ipse interrogat : *Ubi est Abel frater tuus* [53] ? Quid hic itaque respondetis ? Nam si eum nescire existimatis, et idcirco sciscitari : cum Manichæis profecto consentitis, qui vide-

C 50. Ὁ μὲν οὖν Κύριος, τὸ ἡμῶν συμφέρον ὑπὲρ ἡμᾶς γινώσκων, οὕτως ἠσφαλίσατο τοὺς μαθητὰς· καὶ αὐτοὶ ταῦτα (99) μαθόντες, διωρθώσαντο μέλλοντας ἐν τούτῳ πλανᾶσθαι τοὺς ἀπὸ Θεσσαλονίκης (1). Ἐπειδὴ δὲ οἱ Χριστομάχοι οὐδ' οὕτω καταδύονται, βούλομαι, καίπερ εἰδὼς σκληροτέραν ἔχοντας αὐτοὺς τοῦ Φαραὼ (2) τὴν καρδίαν, ἐρωτῆσαι πάλιν καὶ περὶ τούτου. Ἐν τῷ παραδείσῳ πυνθάνεται ὁ Θεὸς λέγων· Ἀδὰμ, ποῦ εἶ ; Ἐξετάζει δὲ καὶ τὸν Κάϊν· Ποῦ (3) Ἄβελ ὁ ἀδελφός σου ; Τί τοίνυν καὶ περὶ τούτου φατέ ; Εἰ γὰρ ἀγνοεῖν αὐτὸν νομίζετε, καὶ διὰ τοῦτο πυνθάνεσθαι (4)· Μαιχαίοις μὲν

[50] Philipp. III, 13. [51] Matth. XXIV, 42. [52] Luc. XII, 40. [53] II Thessal. II, 2. [54] Gen. III, 9. [55] Gen. IV, 9.

(91) Uterque Regius, Seguer. Basil. et Anglic., ἑαυτόν. Cæteri et editi, αὐτόν. Mox Regius primus, περὶ τῆς ἡμέρας τῆς συντελείας Seguer., περὶ τῆς D ἡμέρας καὶ τῆς συντελείας. Cæteri et editi, περὶ τῆς συντελείας.

(92) Seguer., προφασίζονται. Mox idem et uterque Regius, τὸ ἑκάστου τέλος. Editi, τὸ ἑκάστου τέλους, mendose.

(93) Sic Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1. Alii autem et editio Commel., τὸ ἑκάστου ἀπέκρυψεν. Mox Reg. 1 et Seguer., καὶ γὰρ καὶ ἐν τῷ. Alii et editi, καὶ γὰρ ἐν τῷ.

(94) Regius primus prima manu et Seguer., τοῦ ὄντος. Sed Regius 1, secunda manu, τούτου ὄντος.

(75) Sic Regius primus et Seguer. atque ita legit Nannius. Alii et editi, ποίᾳ ἡμέρᾳ.

(96) Reg. et Seguer. τὸ omittunt. Mox iidem, et Gobler. et Felc. 1, Καὶ γαρ καὶ τοῦτο. Cæteri et editio Commel., Καὶ γὰρ τοῦτο.

(97) Regius 1 et Seguerian., διὰ παντὸς ἑτοίμους γίνεσθαι.

(98) Reg. 1 et Seguer., Ἀρειομανίται. Gobler. et Felc. 1, Ἀρειομανῖται. Cæteri et editi, Ἀρειανοί.

(99) Sic primus codex Regius et Seguerianus. In cæteris et editis deest ταῦτα.

(1) Sic uterque Regius et Seguerianus. At alii et editi, ἀπὸ τῆς Θεσσαλονίκης.

(2) Sic Reg. 1, Seguer. Basil. Anglic. et Felc. 5. At alii et editi, Φαραῶ, circumflexa ultima. Mox uterque Regius et Seguer., ἐν τῷ παραδείσῳ. Cæteri et editi, ἐν δὲ τῷ παραδείσῳ. Ibid. Regius primus et Seguer., πυνθάνεται ὁ Θεὸς λέγων. Alii et editi πυνθάνεται ὁ Θεὸς τοῦ Ἀδὰμ λέγων.

(3) Sic Regius primus, Seguerian. Goblerian. et Felc. 1. At alii et editi, λέγων· Ποῦ, etc.

(4) Seguer. et Reg. 2, πυνθάνεσθε, mendose.

ἤδη προσετέθητε· αὐτῶν γὰρ τὸ τοιοῦτον τόλμημα· εἰ δὲ, φοβούμενοι φανερῶς ὀνομασθῆναι Μανιχαῖοι (5), βιαζεσθε ἑαυτοὺς εἰπεῖν, ὅτι γινώσκων πυνθάνεται· τί ἄτοπον ἢ τί ξένον ὁρῶντες, οὕτω πεπτώκατε, εἰ ὁ Υἱὸς, ἐν ᾧ τότε ἐπυνθάνετο ὁ Θεὸς, ὁ αὐτὸς Υἱὸς καὶ νῦν σάρκα περιβεβλημένος (6) πυνθάνεται τῶν μαθητῶν ὡς ἄνθρωπος; εἰ μὴ ἄρα Μανιχαῖοι γενόμενοι μέμφεσθαι θελήσητε (7) καὶ τὴν τότε γενομένην πρὸς τὸν Ἀδὰμ ἐρώτησιν, ἵνα μόνον καὶ ὑμεῖς νεανιεύσησθε ἐν ταῖς κακονοίαις. Καὶ γὰρ ἐν πᾶσιν ἐλεγχόμενοι, τονθορύζετε (8) πάλιν διὰ τὸ εἰρημένον παρὰ τοῦ Λουκᾶ, ὃ καλῶς μὲν εἴρηται, κακῶς δὲ ὑμεῖς διανοεῖσθε. Τί δὲ τοῦτό ἐστιν, ἀναγκαῖον παραθέσθαι, ἵνα καὶ οὕτως αὐτῶν ἡ διεφθαρμένη διάνοια δειχθῇ.

A licet ista audent docere. Sin autem veriti ne Manichæi palam audiatis, vel inviti conceditis eum scientem interrogare; quid, quæso, absurdum aut quid mirum vobis videtur, si Filius in quo tunc Deus interrogabat, idem, inquam, ipe Filius carne circumdatus discipulos tanquam homo interroget? nisi forte Manichæi jam facti, illum Scripturæ locum ubi Deus Adamum interrogat [56], velitis reprehendere idque eo tantum animo, ut nova improbe excogitetis et audeatis. Hinc enim in omnibus convicti, Lucæ verba jam insusurratis, quæ quidem recte sunt dicta, sed a vobis perverse intelliguntur. Quænam autem illa sint afferre necesse est, ut hac etiam ratione pateat quam corruptam illi habeant mentem.

51. Φησὶ τοίνυν ὁ Λουκᾶς· Καὶ Ἰησοῦς προέκοπτε σοφίᾳ, καὶ ἡλικίᾳ, καὶ χάριτι παρὰ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις. Τὸ μὲν οὖν ῥητόν ἐστι τοῦτο· ἐπειδὴ δὲ καὶ ἐν τούτῳ προσκόπτουσιν, ἀναγκαῖον πάλιν αὐτοὺς ὡς τοὺς Φαρισαίους καὶ τοὺς Σαδδουκαίους (9) ἐρωτῆσαι, περὶ οὗ φησιν ὁ Λουκᾶς. Ἔστι δὲ οὕτως· Ἰησοῦς Χριστὸς ἄνθρωπός ἐστιν, ὡς οἱ ἄλλοι πάντες ἄνθρωποι, ἢ Θεός ἐστι σάρκα φορῶν; Εἰ μὲν οὖν κοινὸς ἄνθρωπος κατὰ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους καὶ αὐτός ἐστιν, ἔστω πάλιν ὡς ἄνθρωπος προκόπτων. Τοῦτο μέντοι τοῦ Σαμοσατέως (10) ἐστὶ τὸ φρόνημα, ὃ τῇ μὲν δυνάμει καὶ ὑμεῖς φρονεῖτε, τῷ δὲ ὀνόματι μόνον ἀρνεῖσθε διὰ τοὺς ἀνθρώπους. Εἰ δὲ Θεός ἐστι σάρκα φορῶν, ἐπειδὴ καὶ τοῦτό ἐστιν ἀληθῶς, καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ Θεὸς ὢν ἐπὶ γῆς κατῆλθε· ποίαν εἶχε (11) προκοπὴν ὁ ἴσα Θεῷ ὑπάρχων; ἢ ποῦ εἶχεν αὐξάνειν ὁ Υἱὸς ἀεὶ ὢν (12) ἐν τῷ Πατρί; Εἰ γὰρ ὁ ἀεὶ ὢν ἐν τῷ Πατρὶ προκόπτει, τί ἄρα ἐστὶν ἐπέκεινα τοῦ Πατρὸς, ἵν' ἀπὸ τούτου καὶ προκόψῃ (13); Ἔπειτα ὡς ἐπὶ τοῦ λαβεῖν καὶ δοξασθῆναι τὰ αὐτὰ καλὸν εἰπεῖν· Εἰ ἄνθρωπος γενόμενος προέκοπτε, δῆλόν ἐστιν, ὡς, πρὸ τοῦ γενέσθαι ἄνθρωπος, ἀτελὴς ἦν· καὶ μᾶλλον ἡ σὰρξ αἰτία τῆς τελειώσεως αὐτοῦ γέγονεν, ἢ αὐτὸς τῆς σαρκός. Πάλιν τε εἰ Λόγος ὢν προκόπτει, τί μεῖζον ἔχει (15) γενέσθαι Λόγου καὶ Σοφίας, καὶ Υἱοῦ, καὶ Θεοῦ δυνάμεως; ταῦτα γάρ ἐστιν ὁ Λόγος, ὢν εἴ τις ὡς ἀκτῖνα μετασχεῖν πως δύναιτο (16), ὁ τοιοῦτος παντέλειος ἐν ἀνθρώποις,

B 51. Hæc igitur sunt Lucæ verba: *Et Jesus proficiebat sapientia, et ætate, et gratia apud Deum et homines* [57]. Hic, inquam, ille locus est, ad quem quoniam offendunt, ab illis nan secus ac a Sadducæis et Pharisæis sciscitandum est, quo de loquatur Lucas. Si autem illos aggrediamur: Jesus Christus homone est ut alii omnes homines, an vero Deus est carnem gestans? Si purus homo est ut cæteri homines; utique ut homo proficiat: quæ quidem est Samosatensis sententia, quam toto vos animo amplectimini, sed nomine tenus præ metu hominum negatis. Si vero Deus est carnem gestans, uti revera est, et Verbum caro factum est, isque qui Deus erat, in terram descendit: quos progressus queat ille habere qui æqualis Deo existit, aut quo modo crescere possit Filius qui semper est in Patre? Nam C si is qui est in Patre, proficere potest, quid, quæso, est, ultra Patrem, ut inde possit proficere? Deinde e re fuerit eadem hic dicere quæ supra disseruimus (14) cum explicaremus quonam sensu aliquid accepisse et gloriam adeptus esse diceretur. Nimirum, si homo factus profecit, ergo antequam fieret homo, perfectus non erat, ac proinde ejus perfectionis causa fuit potius caro, quam ipse carnis. Insuper 476 si ille qui Verbum est proficit, quid majus potest fieri quam Verbum, Sapientia, Filius, et Dei virtus? hæc siquidem sunt ipsum Verbum, quorum si quis veluti radium posset accipere, is sane

[56] Gen. III, 9. Luc. II, 52.

(5) Reg. 1, Seguer., Gobler. et Felc. 1, Ἰουδαῖοι.

(6) Sic Regius primus et Seguer. Alii autem et editi, περιβαλλόμενος. Ibidem Basil. et Felc. 5, pro D τῶν μαθητῶν, habent αὐτῶν.

(7) Sic Regius primus, ut et emendatum est in Seguer. At alii et editi, θελήσετε.

(8) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. At Reg. 1, τονθρύζετε. Anglic., ὑποτονθορύζετε. Reg. 2, θορυβεῖτε. Alii et editio Commel., θορυβίζετε. Ibidem, πάλιν deest in Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felc. 1. Item ibid. Reg. 1, παρὰ τῷ Λουκᾷ. Felc. 5 ibid., ὅτι ὁ καλῶς.

(9) Sic primus codex Regius et Seguer. Legitur item Σαδδουκαίους in Reg. 2, Gobler. et Felc. 1. Alii et editio Commel.. τοὺς Σαδουκαίους καὶ Φαρισαίους. Mox Reg. 1 et Seguer., Ἰησοῦς ὁ Χριστός.

(10) Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1, Τοῦ μέντοι Σαμοσατέως,

(11) Sic Reg. 1 et Seguer. At alii et editi, ἔχει.

(12) Sic Reg. 1 et Seguer. At Reg. 2, Anglic. Basil. et Felc. 5, ὁ Υἱὸς ὁ ἀεὶ ὢν, etc. Præterea Reg. 2, Anglic. Gobler. et Felc. 1, habent item, Εἰ γὰρ ὁ ἀεὶ ων ἐν τῷ Πατρὶ προκόπτει. Cæteri et editi, ὁ Υἱὸς ὁ ἀεὶ ἐν τῷ Πατρί; Ἀεὶ γὰρ ὢν ἐν τῷ Πατρὶ οὐ προκόπτει. Ibidem Basil., Τί γὰρ ἐστιν.

(13) Sic Regius primus, Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1. In aliis et editis καί deest.

(14) Vide supra, num. 35.

(15) Seguer. Regius 1, Gobler. et Felc. 1, εἶχε. Felc. 5, ἔχειν. Alii et editi, ἔχει. Mox Regius 1 et Seguer., καὶ Θεοῦ δυνάμεως. Alii et editi omittunt Θεοῦ.

(16) Reg. 1 et Seguer., ὢν εἴ τις ὡς ἀκτῖνα μετασχεῖν πως δύναιτο. At alii et editi, οὗ εἴ τις ὡς ἀκτῖνος μετασχεῖν δύναται πως. Aliqui, πως δύναται.

summe perfectus inter homines esset, angelisque fieret æqualis. Etenim angeli ipsi atque archangeli, dominationes virtutesque omnes et throni, Verbi participes effecti, faciem Patris ejus perpetuo vident. Qui ergo fieri potest ut ille qui aliis impertit perfectionem, ipse post illos proficiat? Angeli namque humanam ejus administraverunt nativitatem, et Lucæ verba post hujusmodi angelorum administrationem prolata sunt. Qui igitur possit id vel in mentem hominis prorsus venire? Quomodo, inquam, Sapientia in sapientia profecit? Quomodo qui aliis dat gratiam (uti Paulus suis in omnibus Epistolis, hisce verbis agnoscit, *Gratia Domini nostri Jesu Christi sit cum omnibus vobis* [58]), ipse in gratia profecit? Vel enim Apostolum mentiri contendant, vel Filium non esse sapientiam audeant affirmare. Vel si est Sapientia, ut dixit Salomon, et Paulus scripsit, *Christus Dei virtus et Dei sapientia* [59]: quem, quæso, progressum accepit Sapientia?

A καὶ ἴσος ἀγγέλοις γίνεται. Καὶ γὰρ καὶ ἄγγελοι, καὶ ἀρχάγγελοι (17), καὶ κυριότητες, καὶ πᾶσαι αἱ δυνάμεις, καὶ θρόνοι, τοῦ Λόγου μετέχοντες, βλέπουσι διαπαντὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ. Πῶς οὖν ὁ ἄλλοις τὴν τελειότητα παρασχὼν (18), αὐτὸς μετ' ἐκείνους προκόπτει; Ἄγγελοι γὰρ καὶ τὴν ἀνθρωπίνην αὐτοῦ γένεσιν διηκόνησαν· καὶ τὸ λεγόμενον παρὰ τοῦ Λουκᾶ μετὰ τὴν διακονίαν τῶν ἀγγέλων εἰρηται. Πῶς οὖν ὅλως κἂν εἰς ἐνθύμησιν ἐλθεῖν ἀνθρώπου δύναται; Ἢ πῶς ἡ Σοφία ἐν σοφίᾳ προέκοπτεν; Ἢ πῶς ὁ ἄλλοις χάριν διδοὺς (καθὼς ὁ Παῦλος (19), διὰ πάσης ἐπιστολῆς δι' αὐτοῦ δίδοσθαι τὴν χάριν γινώσκων, φησίν· Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν), αὐτὸς ἐν χάριτι προέκοπτεν; Ἢ γὰρ ψεύδεσθαι τὸν Ἀπόστολον λεγέτωσαν, ἢ μηδὲ Σοφίαν εἶναι τὸν Υἱὸν λέγειν τολμάτωσαν. Ἢ εἰ Σοφία ἐστὶν, ὡς εἶπεν ὁ Σολομών, καὶ ὁ Παῦλος ἔγραψε (20), Χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία· ποίαν ἡ Σοφία (21) προκοπὴν ἐπεδέχετο;

B

52. Homines quidem, utpote creati, in virtute progredi et proficere possunt. Hinc Enoch translatus est, Moysesque crescendo proficiebatur, et Isaac proficiendo magnus est effectus; Apostolus item ad ea quæ priora sunt se testatur in dies extendere [60]. Singuli scilicet ulteriorem ante se gradum quo progrederentur habuere. At Dei Filius, quidem solus ipse est, quonam se potest extendere? Omnia siquidem, in eum contuendo, proficiunt: ipse vero cum solus sit in solo est Patre, a quo non ultra progreditur, sed semper in eo manet. Itaque hominum est proficere: at Dei Filius, quia nihil quo progrederetur haberet, cum in Patre sit perfectus, seipsum pro nobis humiliavit, ut nos in ejus humilitate magis crescere possemus. Aliud autem nihil est incrementum nostrum quam ut a rebus quæ sensus movent recedamus, et ad ipsum accedamus Verbum: quandoquidem et ejus humilitas nihil aliud est quam quod carnem nostram accepit. Non ergo Verbum, ut Verbum, proficit, cum perfectum sit ex perfecto Patre, nullaque omnino re egeat, sed potius aliis proficiendi sit causa. Verum hic etiam humano more dictus est proficere, quoniam hominum sit proficere. Hinc caute

52. Ἄνθρωποι μὲν γὰρ, κτίσματα τυγχάνοντες, ἐπεκτείνεσθαί πως καὶ προκόπτειν ἐν ἀρετῇ δύνανται· Ἐνὼχ γοῦν οὕτω μετετέθη· καὶ Μωσῆς αὐξάνων ἐτελειοῦτο· Ἰσαὰκ δὲ προκόπτων ἐγίνετο μέγας (22)· καὶ ὁ Ἀπόστολος ἐπεκτείνεσθαι καθ' ἡμέραν τοῖς ἔμπροσθεν ἔλεγεν· εἶχε γὰρ ἕκαστος ποῦ προκόψει (23), βλέπων εἰς τὸν ἔμπροσθεν αὐτοῦ βαθμόν· ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, ὁ μόνος ὢν, ποῦ εἶχεν ἐπεκτείνεσθαι; Πάντα γὰρ εἰς αὐτὸν βλέποντα προκόπτει· αὐτὸς δὲ μόνος ὢν, ἐν τῷ μόνῳ Πατρί ἐστιν, ἀφ' οὗ οὐδὲ ἐπεκτείνεται, ἀλλ' ἐν αὐτῷ μένων ἐστὶν ἀεί.

C

Ἀνθρώπων μὲν οὖν ἐστι τὸ προκόπτειν· ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, ἐπεὶ προκόπτειν οὐκ εἶχε, τέλειος (24) ὢν ἐν τῷ Πατρὶ, ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα ἐν τῷ ἐκείνου ταπεινῷ μᾶλλον ἡμεῖς αὐξῆσαι δυνηθῶμεν. Ἡ δὲ αὔξησις ἡμῶν οὐκ ἄλλη τίς ἐστιν ἢ τὸ ἀφίστασθαι μὲν τῶν αἰσθητῶν, εἰς αὐτὸν δὲ τὸν Λόγον γενέσθαι· ἐπεὶ καὶ τὸ ἐκείνου ταπεινὸν οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ τὸ λαβεῖν τὴν ἡμετέραν σάρκα. Οὐκ ἄρα ὁ Λόγος ἦν (25), ἦ Λόγος ἐστὶν, ὁ προκόπτων, ὁ τέλειος ἐκ τελείου ὢν τοῦ Πατρὸς, ὁ μηδενὸς δεόμενος, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους εἰς προκοπὴν ἀνάγων. Ἀλλὰ ἀνθρωπίνως εἴρηται καὶ ἐνταῦθα τὸ (26) προ-

D

[58] II Thessal. III, 18, et alibi. [59] I Cor. I, 24. [60] Philipp. III, 13.

(17) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1. At in Reg. 2 deest καὶ ἀρχάγγελοι. Cæteri item et editi καί omittunt. Mox uterque Regius, Seguer. Basil. Gobler. Felc. 1 et 5, πᾶσαι αἱ δυνάμεις. Alii et editi, πᾶσαι δυνάμεις.

(18) Regius primus et Seguer., παρασχών. Alii et editi, παρέχων. Mox Reg. 1 et Seguer., τὴν ἀνθρωπίνην αὐτοῦ γένεσιν. Editi et alii, τῇ ἀνθρωπίνῃ γενέσει αὐτοῦ. Ibid. Reg. 1, Seguer. Basil. et Felc. 5, παρὰ τοῦ Λουκᾶ. Alii et editi, παρὰ τῷ Λουκᾷ.

(19) Sic primus codex Regius, Seguer. Gobler. et Felc. 1. Cæteri vero et editi, ὁ ἄλλοις τὴν χάριν διδούς· ὁ γὰρ Παῦλος, etc.

(20) Sic Regius primus et Seguerian. At ὁ in editis deest. Ibidem Gobler. et Felc. 1, καὶ Παῦλος γράφει.

(21) Sic Regius primus, Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1, ut et Nannius legit. Alii et editio Commel, omisso ποίαν ἡ Σοφία, habent προκοπὴν οὐκ ἐπεδέχετο.

(22) Sic uterque Regius, Seguer. Basil. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi, Ἰσαάκ τε. Ibidem Felc. 5, ἐγένετο.

(23) Basiliensis, προκόψειν. Regius primus prima manu, προκόψῃ, sed secunda, προκόψει, ut cæteri et editi. Mox Regius primus et Seguer., ἑαυτοῦ βαθμόν. Reg. 2, αὐτῶν βαθμον. Editi et alii, αὐτοῦ βαθμόν.

(24) Sic Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi, οὐκ εἶχεν, ἐπεὶ τέλειος. Ibid. Reg. 2, Basil. et Felc. 5, ἦν ἐν τῷ Πατρί. Editi atque alii, ὢν ἐν τῷ Πατρί.

(25) Ὢν deletum est in Reg. 1.

(26) Sic Regius primus et Seguer. In aliis et editis τό deest. Mox Reg. 1 et Seguer., Καὶ γὰρ ὁ εὐαγγελιστής.

κόπτειν· ἐπεὶ καὶ τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ πάλιν ἡ προκοπή. Καὶ γὰρ καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς οὕτω μετὰ ἀκριβοῦς τῆς παρατηρήσεως λέγων, τῇ προκοπῇ συνῆψε τὴν ἡλικίαν· Λόγος δὲ καὶ Θεὸς ἡλικίᾳ οὐ μετρεῖται (27), ἀλλὰ τῶν σωμάτων εἰσὶν αἱ ἡλικίαι. Τοῦ σώματος ἄρα ἐστὶν ἡ προκοπή· αὐτοῦ γὰρ προκόπτοντος, προέκοπτεν ἐν αὐτῷ καὶ ἡ φανέρωσις τῆς θεότητος τοῖς ὁρῶσιν· ὅσῳ δὲ ἡ θεότης ἀπεκαλύπτετο, τοσούτῳ πλεῖον ἡ χάρις ηὔξανεν ὡς ἀνθρώπου (28) παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις. Παιδίον μὲν γὰρ ἐβαστάζετο παῖς δὲ γενόμενος, ἀπέμενεν ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ τοὺς ἱερεὰς ἀνέκρινε περὶ τοῦ νόμου· κατ' ὀλίγον δὲ τοῦ σώματος αὐξάνοντος, καὶ τοῦ Λόγου φανεροῦντος ἑαυτὸν ἐν αὐτῷ (29), ὁμολογεῖται λοιπὸν παρὰ μὲν Πέτρου πρῶτον, εἶτα καὶ παρὰ πάντων, ὅτι ἀληθῶς Υἱὸς Θεοῦ ἐστιν οὗτος· εἰ καὶ Ἰουδαῖοι οἵ τε παλαιοὶ καὶ οἱ νέοι οὗτοι (30) θέλοντες καμμύουσι τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἵνα μὴ βλέπωσιν, ὅτι τὸ, ἐν σοφίᾳ προκόπτειν, οὐκ ἔστι τὴν Σοφίαν αὐτὴν προκόπτειν, ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινον μᾶλλον ἐν αὐτῇ προκόπτειν (31). Καὶ Ἰησοῦς γὰρ προέκοπτε σοφίᾳ καὶ χάριτι· εἰ χρὴ δὲ καὶ πιθανῶς μετὰ τοῦ ἀληθοῦς εἰπεῖν, αὐτὸς ἐν ἑαυτῷ προέκοπτε. Ἡ Σοφία γὰρ ᾠκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον (32), καὶ ἐν ἑαυτῇ τὸν οἶκον προκόπτειν ἐποίει.

A admodum evangelista ætatem cum progressione conjunxit : siquidem nulla est Verbi et Dei ætas, sed ætates ad corpora pertinent. Ad corpus igitur spectat hujusmodi progressus : eo enim proficiente, in ipso pariter cernentium oculis proficiebat patefactio divinitatis. Quanto porro manifestius divinitas se explicabat, tanto magis apud omnes homines gratia ejus tanquam hominis crescebat. Nam infans quidem gestabatur ; puer autem factus remansit in templo, ipsosque sacerdotes de lege interrogavit. Sensim autem 477 crescente corpore, et Verbo se ipsum in eo patefaciente, primo Petrus, deindeque alii eum vere Filium Dei esse confitentur, quantumvis Judæi cum veteres tum novi isti ultro claudant oculos, ne videant quod hic, in sapientia proficere, non significet ipsam Sapientiam proficere, B sed humanam tantum naturam in ea proficere. Siquidem *Jesus proficiebat sapientia et gratia* [61] ; vel potius, ut apposite simul et vere loquamur, ipse in seipso proficiebat. Nam *Sapientia ædificavit sibi domum* [62], fecitque ut domus in seipsa proficeret.

53. Τίς δέ ἐστιν ἡ λεγομένη προκοπὴ ἤ, καθὰ προεῖπον, ἡ (33) παρὰ τῆς Σοφίας μεταδιδομένη τοῖς ἀνθρώποις θεοποίησις καὶ χάρις, ἐξαφανιζομένης ἐν αὐτοῖς τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς ἐν αὐτοῖς φθορᾶς κατὰ τὴν ὁμοιότητα καὶ συγγένειαν τῆς σαρκὸς τοῦ Λόγου ; Οὕτω γὰρ αὐξάνοντος ἐν ἡλικίᾳ τοῦ σώματος, συνεπεδίδοτο ἐν αὐτῷ καὶ ἡ τῆς (34) θεότητος φανέρωσις, καὶ ἐδείκνυτο παρὰ πᾶσιν, ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστι, καὶ Θεὸς ἦν ἐν τῷ σώματι. Ἐὰν δὲ φιλονεικῶσιν, ὅτι Ἰησοῦς ἐκλήθη ὁ Λόγος γενόμενος σὰρξ, καὶ εἰς αὐτὸν ἀναφέρουσι (35) τὸ λεγόμενον, προέκοπτεν· ἀκουέτωσαν, ὅτι οὐδὲ τοῦτο μὲν ἑαυτοῦ τὸ πατρικὸν φῶς· τοῦτο γάρ ἐστιν ὁ Υἱός· δείκνυσι δὲ πάλιν, ὅτι (36) γέγονεν ἄνθρωπος ὁ Λόγος, καὶ ἀληθινὴν **ἐφόρεσε σάρκα.** Καὶ ὥσπερ **εἴπομεν,** ὅτι **σαρκὶ πέπονθε,** καὶ (37) **σαρκὶ ἐπεῖνα,** καὶ σαρκὶ **ἐκοπίασεν**· οὕτω καὶ εἰκότως ἂν λέγοιτο, ὅτι σαρκὶ προέκοπτεν. Οὐδὲν γὰρ οὐδὲ ἔξωθεν ὄντος τοῦ Λόγου ἐγίνετο ἡ προκοπὴ, οἷα ἐστὶν,

53. Cæterum quænam illa est progressio, quam, uti supra dixi, gratia et divinitas hominibus a Sapientia impertita, destructo in illis peccato et corruptione, propter ipsorum cum carne Verbi similitudinem et cognationem ? Ita enim corpore ætate crescente, in illo quoque crescebat major divinitatis explicatio, omnibusque ostendebatur templum Dei ipsum esse, et Deum esse in corpore. Quod si rixari velint in eo quod *Verbum caro factum* [63] C Jesus sit appellatus, ad eumque illud dictum, *proficiebat*, referant : audiant neque ea re imminui paternam lucem, quæ Filius ipse est. Verum id rursus ostendit Verbum hominem esse factum, veramque carnem habuisse. Unde, quemadmodum diximus eum carne passum esse, carne esuriisse, carne defatigatum esse : ita, et merito quidem, affirmare licet eum carne profecisse. Neque enim illa, qualemcumque diximus, progressio fiebat, qua-

[61] Luc. II, 52. [62] Prov. IX, 1. [63] Joan. I, 14.

(27) Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1, μετρεῖται Editi aliique, μεμέτρηται.

(28) Sic uterque Regius, Seguer. Gobler. Felc. 1 et 5. At alii et editio Commel., ἀνθρώπῳ.

(29) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc 1, ἑαυτὸν ἐν D αὐτῷ. Felc. 5, ἑαυτὸν αὐτὸν. Cæteri et editi, ἑαυτόν ἑαυτῷ.

(30) Reg. 1, et Seguer., καὶ οἱ νέοι οὗτοι. Gobler. et Felc. 1. καὶ νέοι οὗτοι. Alii et editi, καὶ νέοι οὕτω. Paulo post Reg. 1, ὅτι ἐν σοφίᾳ προκόπτειν. Mox idem et Seguer., τὴν Σοφίαν αὐτὴν προκόπτειν. In aliis et editis deest, αὐτήν.

(31) Regius primus, Seguer.Gobler.et Felc.1,προκόπτειν. Alii et editi, προκόπτει. Ibid. Reg. 1, Seguerian. Gobler. et Felc. 1, Καὶ Ἰησοῦς γὰρ προέκοπτε σοφίᾳ. Editi, Καὶ γὰρ Ἰησοῦς προέκοπτεν ἐν σοφίᾳ.

(32) Goblerian. et Felc. 1, ἐν αὐτῇ. Iidem ibidem et Reg. ac Seguerian., καὶ ἐν ἑαυτῇ. Alii et editi, καὶ ἐν αὐτῇ.

(33) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1. At alii et editio Commel., προκοπὴ, καθὰ προεῖπον, ἡ, etc.

(24) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1. At alii et editio Commel., συνεπιδίδοται ἐν αὐτῷ ἡ τῆς.

(35) Sic primus codex Regius, Seguer. Gobler. et Felc. 1, ut et legit Nannius. Cæteri vero et editi, Ἰησοῦς ἐκλήθη σὰρξ γενόμενος, καὶ εἰς αὐτὸν ἀναφέρουσιν. Basiliensis habet, ὅτι ὁ Ἰησοῦς.

(36) Sic mss. In editione autem Commel. deest ὅτι. Mox Reg. 1, Seguerian. Gobler. et Felc.1, ἐφόρεσε σάρκα. Alii et editio Commel., ἐφόρει σάρκα.

(37) Uterque Regius, Seguerian. Gobler. et Felc. 1, addunt, καί. quod in aliis et editis deest.Ibidem Reg. 1, et Seguerian., ἐπείνασε, et ἐκοπία. Item iidem et Goblerian. ac Felc. 1, καὶ τοῦτο εἰκότως ἂν λέγοιτο, σαρκὶ προέκοπτεν. Ibidem uterque Regius, Seguer. et Basil., Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἔξωθεν. Gobler. Felc. 1 et 5, Οὐδὲ γὰρ ἔξωθεν. Editio Commel. Οὐ γὰρ οὐδὲ ἔξωθεν.

si Verbum extrinsecus exsisteret : sed in illo erat et ejus dicitur caro proficiens, ut scilicet hominum progressus, propter ipsorum cum Verbo societatem, stabilis posset perseverare. Nec ergo Verbum proficiebat, nec caro erat Sapientia, sed caro facta est Sapientiæ corpus. Quocirca, uti docuimus, non Sapientia, quatenus est Sapientia, ipsa per seipsam proficiebat ; sed sola humanitas in Sapientia proficiebat, humanam paulatim transcendens naturam, divina reddita, ipsiusque Sapientiæ facta et omnibus apparens instrumentum, quo ad agendum et elucendum ipsa uteretur Divinitas. Hinc nequaquam dixit, Verbum proficiebat, sed, Jesus, quod quidem nomen Dominus factus homo accepit ; ita ut ad humanam naturam progressus ille pertineat, eo quo supra explicavimus modo.

A ἦν εἰρήκαμεν. Ἐν αὐτῷ γὰρ ἦν ἡ σὰρξ ἡ προκόπτουσα καὶ αὐτοῦ λέγεται· καὶ τοῦτο ἵνα πάλιν ἡ τῶν ἀνθρώπων προκοπὴ ἄπτωτος διὰ τὸν συνόντα Λόγον διαμείνῃ. Οὔτ' οὖν τοῦ Λόγου ἡ προκοπή, οὔτε ἡ σὰρξ ἦν ἡ Σοφία, ἀλλὰ τῆς Σοφίας σῶμα γέγονεν ἡ σάρξ. Διὰ τοῦτο, ὡς προείπομεν (38), οὐχ ἡ Σοφία, ἥ Σοφία ἐστὶν, αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν προέκοπτεν· ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινον ἐν τῇ Σοφίᾳ προέκοπτεν, ὑπεραναβαῖνον κατ' ὀλίγον τὴν (39) ἀνθρωπίνην φύσιν, καὶ θεοποιούμενον, καὶ ὄργανον αὐτῆς πρὸς τὴν ἐνέργειαν τῆς Θεότητος καὶ τὴν ἔκλαμψιν αὐτῆς γινόμενον καὶ φαινόμενον πᾶσι. Διὸ οὐδὲ εἶπεν, Ὁ Λόγος προέκοπτεν, ἀλλ', Ὁ Ἰησοῦς (40), ὅπερ ὅμοια γενόμενος ἄνθρωπος ὁ Κύριος ἐκλήθη· ὡς εἶναι τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν προκοπὴν οὕτως ὡς (41) ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴπομεν.

54. Itaque quemadmodum, carne proficiente, ipse proficere dicitur ob suam cum corpore conjunctionem : ita quæ illi tempore mortis accidisse legimus, ut turbari, flere, eadem ratione interpretari oportet. Enimvero illi in omnes sese vertunt partes, suamque hæresim ex his veluti commendantes ac confirmantes, hisce nos verbis adoriuntur. Ecce, inquiunt, flevit et dixit : *Nunc anima mea turbata est* [64] : rogavit item ut calix transiret [65] : qui ergo fieri potest ut is, qui hæc **478** dixit, Deus sit et Verbum Patris ? Ita sane, o Dei hostes, scriptum est eum flevisse, et dixisse, Turbatus sum, illa quoque verba in cruce pronuntiasse, *Eloi, Eloi, lamma sabacthani*, id est, *Deus meus, Deus meus, quare dereliquisti me* [66] ? Rogavit etiam ut transiret calix : namque hæc fatemur scripta esse. Verum vos similiter velim vicissim respondere : necesse enim est idem ad singula quæ objicitis retorquere. Si purus homo est qui loquitur, lacrymetur utique et mortem reformidet, ut homo. Sed si Verbum est in carne (nam eadem semper dicere, grave esse minime debet), quem ille qui Deus est timere potuit ? Vel quare ille, qui vita est et alios ex morte eripit, mortem ipse pertimesceret ? Vel qui fieri potuit ut is qui aiebat, *Nolite timere eum qui occidit corpus* [67], timore ipse corriperetur ?

B 54. Οὐκοῦν ὥσπερ, προκοπτούσης τῆς σαρκὸς, λέγεται αὐτὸς προκόπτειν διὰ τὴν πρὸς τὸ σῶμα ἰδιότητα· οὕτω καὶ τὰ περὶ τὸν καιρὸν τοῦ θανάτου λεγόμενα, τὸ ταραχθῆναι, τὸ κλαῦσαι, χρὴ λαμβάνειν τῇ αὐτῇ διανοίᾳ. Ἄνω γάρ καὶ κάτω περιιόντες, καὶ ὥσπερ ἐκ τούτων τὴν αἵρεσιν πάλιν συνιστῶντες (42), φάσκουσιν· Ἰδοὺ ἔκλαυσε καὶ εἶπε· Νῦν ἡ ψυχή μου τετάρακται· καὶ παρεκάλεσε παρελθεῖν τὸ ποτήριον· πῶς οὖν, εἰ ταῦτα εἴρηκε, Θεός ἐστι καὶ Λόγος τοῦ Πατρός ; Ναὶ γέγραπται (43), ὅτι ἔκλαυσεν, ὦ Θεομάχοι, καὶ ὅτι εἶπεν, Ἐταράχθην, καὶ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ εἶπεν, Ἐλωΐ, Ἐλωΐ λιμασαβαχθανί, ὅ ἐστι, Θεέ μου, Θεέ μου, ἵνα τί με ἐγκατέλιπες ; Καὶ παρεκάλεσε δὲ τοῦ παρελθεῖν (44) τὸ ποτήριον· γέγραπται γὰρ ταῦτα. Ἀλλ' ἠβουλόμην πάλιν ὑμᾶς C ἀποκρίνασθαι· τὸ αὐτὸ (45) γὰρ ἑφ' ἑκάστου τῶν παρ' ὑμῶν προτεινομένων ἀντικρούειν ἀνάγκη. Εἰ μὲν ἄνθρωπος ψιλός ἐστιν ὁ λαλῶν, κλαιέτω καὶ φοβείσθω τὸν θάνατον, ὡς ἄνθρωπος· εἰ δὲ Λόγος ἐστὶν ἐν σαρκὶ (τὰ αὐτὰ γὰρ λέγειν ἀεὶ οὐκ ὀκνητέον), τίνα Θεὸς ὢν εἶχε (46) φοβεῖσθαι ; Ἢ διὰ τί τὸν θάνατον ἐφοβεῖτο ζωὴ ὢν αὐτὸς, καὶ ἄλλους ἐκ τοῦ θανάτου ῥυόμενος ; Ἢ πως λέγων, Μὴ φοβεῖσθε (47) τὸν ἀποκτείνοντα τὸ σῶμα, αὐτὸς ἐφοβεῖτο ; Πῶς δὲ ὁ τῷ Ἀβραὰμ λέγων, Μὴ φοβοῦ, ὅτι (48) μετὰ σοῦ εἰμι· καὶ τὸν Μωσῆν παραθαρσύνων κατὰ τοῦ Φα-

[64] Joan. XII, 27. [65] Matth. XXVI. 39. [66] Marc. XV, 34. [67] Matth. X, 28 ; Luc. XII, 4.

(38) Regius primus et Seguerian., Διὰ τοῦθ' ὡς προεῖπον.

(39) Sic uterque Regius, Seguer. Basiliensis, Anglic. Gobler. et Felc. 1. At in aliis et editis deest τήν. Mox, post ὄργανον αὐτῆς, Regius primus et Seguerian. omittunt γινόμενον, quod hic alii et editi habent, sed infra transponunt post ἔκλαμψιν αὐτῆς, iidemque habent, καὶ φαινόμενον πᾶσι, ubi alii et editi, φαῖνον ἐν πᾶσι.

(40) Sic primus codex Regius, Gobler. et Felc. 1. At cæteri et editi, ἀλλὰ Ἰησοῦς.

(41) Regius primus et Seguerian., ὥσπερ καὶ ἐν. Gobler. et Felc. 1, ὥσπερ ἐν. Alii et editi, ὡς ἐν.

(42) Regius primus, συνιστάντες.

(43) Gobler. et Felc. 1, ναὶ omittunt. Regius secundus et Basil. habent, καὶ γέγραπται. Mox Gobler. et Felc. 1, καὶ ὅτι ἐταράχθη, καὶ, Θεέ μου, etc. omissis intermediis. Ibidem, Regius primus et Seguer., καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. . . . . λειμὰ σαβαχθανί. Iidem ibidem Regius secundus, Basil. et Anglic., ἐγκατέλιπες. Cæteri et editi, κατέλιπες.

(44) Regius primus et Seguer. τοῦ omittunt. At Gobler. et Felc. primus, sic habent, καὶ παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο· γέγραπται.

(45) Regius primus et Seguer., τὸ αὐτό. Alii et editi τοῦτο.

(46) Regius primus et Seguer., Θεὸς ὢν εἶχε. In aliis et editis ὢν deest.

(47) Uterque Regius et Seguer., μὴ φοβεῖσθαι. Mox primus codex Regius et Seguer., Πῶς δὲ ὁ τῷ Ἀβραάμ. Alii et editi, ὁ omittunt.

(48) Seguer. addit ὅτι, quod in aliis et editis deest. Genes. XXVI, 24, habetur, Μὴ φοβοῦ· μετὰ σοῦ γάρ εἰμι. Ibidem Regius primus et Seguer., καὶ τὸν Μωσῆν ὅ τε. In Reg. tamen τε deletum est, et ὁ relictum.

ραὼ, καὶ τῷ τοῦ Ναυῆ (49) λέγων, Ἴσχυε καὶ ἀνδρίζου, αὐτὸς ἐδειλία τὸν Ἡρώδην καὶ τὸν Πιλᾶτον (50); Εἶτα, ἄλλοις γινόμενος βοηθὸς εἰς τὸ μὴ φοβεῖσθαι (Κύριος γὰρ, φησὶν, ἐμοὶ βοηθός· οὐ φοβηθήσομαι (51) τί ποιήσει μοι ἄνθρωπος), αὐτὸς ἡγεμόνας θνητοὺς ἀνθρώπους ἐφοβεῖτο; αὐτὸς (52) ἐλθὼν κατὰ τοῦ θανάτου, ἐδειλία τὸν θάνατον; Πῶς δὲ οὐκ ἄτοπον καὶ δυσσεβὲς, λέγειν τοῦτον δειλιᾷν τὸν θάνατον ἢ (53) τὸν ᾅδην, ὃν οἱ πυλωροὶ τοῦ ᾅδου βλέποντες ἔπτηξαν; Εἰ δὲ καθ' ὑμᾶς ἐδειλία ὁ Λόγος, διὰ τί πρὸ πολλοῦ λέγων περὶ τῆς ἐπιβουλῆς τῶν Ἰουδαίων οὐκ ἔφευγεν (54), ἀλλὰ καὶ ζητούμενος ἔλεγεν· Ἐγώ εἰμι; Καὶ γὰρ ἠδύνατο μὴ ἀποθανεῖν, ὡς ἔλεγεν· Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχήν μου· καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν (55) λαβεῖν αὐτήν· καὶ, Οὐδεὶς αἴρει αὐτὴν ἀπ' ἐμοῦ.

55. Ἀλλ' οὐκ ἦν ἴδια φύσει τοῦ Λόγου ταῦτα, ἦ Λόγος ἦν· ἐν δὲ τῇ τοιαῦτα πασχούσῃ (56) σαρκὶ ἦν ὁ Λόγος, ὦ Χριστομάχοι καὶ ἀχάριστοι Ἰουδαῖοι. Καὶ γὰρ οὐκ εἴρηται ταῦτα πρὸ τῆς σαρκός· ἀλλ' ὅτε ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ γέγονεν (57) ἄνθρωπος, τὸ τηνικαῦτα καὶ ἀνθρωπίνως εἰρῆσθαι γέγραπται ταῦτα. Ἀμέλει, περὶ οὗ γέγραπται ταῦτα, αὐτὸς ἤγειρε τὸν Λάζαρον (58) ἐκ νεκρῶν, καὶ τὸ ὕδωρ οἶνον πεποίηκε, καὶ τῷ ἐκ γενετῆς τυφλῷ ἐχαρίσατο τὸ βλέπειν, καὶ εἶπεν· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν. Εἴπερ οὖν ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων προφασίζονται ταπεινὰ νοεῖν περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· μᾶλλον δὲ ἄνθρωπον αὐτὸν ὅλον ἐκ γῆς, καὶ οὐκ ἐξ οὐρανοῦ (59) νομίζουσι· διὰ τί μὴ καὶ (60) ἐκ τῶν θείκῶν ἔργων ἐπιγινώσκουσι τὸν ἐν τῷ Πατρὶ Λόγον, καὶ λοιπὸν ἀρνοῦνται τὴν ἰδίαν ἀσέβειαν; Ἔξεστι γὰρ αὐτοὺς (61) ὁρᾷν, πῶς ὁ τὰ ἔργα ποιῶν ὁ αὐτός ἐστιν ὁ καὶ τὸ σῶμα παθητὸν δεικνὺς ἐν τῷ ἀφιέναι κλαίειν καὶ πεινᾷν αὐτὸν (62), καὶ τὰ ἴδια τοῦ σώματος ἐν αὑτῷ φαίνεσθαι. Ἐκ μὲν γὰρ τῶν τοιούτων ἐγνώριζεν, ὅτι, τοιαῦτα παρασχούσῃ. Paulo post Basil., Καὶ γὰρ οὐκ εἴρηκε.

A Quonam pacto ille qui Abrahæ dicebat, *Noli timere, quia ego tecum sum* [68] : ille qui Moysem adversus Pharaonem corroborabat : qui filio Nave aiebat, *Fortiter et viriliter age* [69] : quomodo, inquam, ipse Herodem et Pilatum potuit metuere? Præterea, illene qui alios ad non timendum adjuvat (nam, *Dominus*, inquit, *mihi adjutor, non timebo quid faciat mihi homo* [70]), ipse præsides mortales homines metuebat? illene qui contra mortem venit, mortem timuit? Annon absurdum et impium est contendere, eum mortem et inferos extimuisse, quo conspecto inferorum janitores tremuerunt? Enimvero si secundum vos Verbum timuit, cur cum longe ante Judæorum prædixisset insidias, non aufugit, sed quæsitus dixit, *Ego sum* [71]? Siquidem poterat
B non mori, uti his verbis docet : *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam* [72] : et, *Nemo tollit eam a me* [73].

55. Verum hæc non naturæ Verbi, quatenus Verbum est, propria erant : sed Verbum, o Christi hostes et ingrati Judæi, in carne hæc patiente exsistebat. Hinc ista non ante carnem assumptam dicta sunt : sed postquam Verbum caro et homo est factum, hæc de humana natura dicta esse scriptum est. Certe ille, de quo ista scripta sunt, Lazarum a mortuis excitavit, aquam convertit in vinum, cæco nato visum restituit, et dixit : *Ego et Pater unum sumus* [74]. Quocirca si ex humanis ejus gestis occasionem captant humiliter et abjecte de Dei Filio sentiendi ; imo vero hominem eum totum e terra non autem e cœlo esse arbitrantur : cur non etiam
C ex divinis factis Verbum in Patre exsistens agnoscunt, propriamque deponunt impietatem? Illis enim licet perspicere eumdem omnino esse qui illorum operum auctor est, et qui patibile corpus se habere ostendit, cum illud flere, esurire, et quæ corporis propria sunt, in eo apparere permisit. Hujusmodi quippe corporis affectionibus demon-

[68] Genes. xxvi, 24. [69] Josue i, 6. [70] Psal. cxvii, 6. [71] Joan. xviii, 5. [72] Joan. x, 18. [73] ibid. [74] ibid. 30.

(49) Editio Commel., τῷ Ἰησοῦ Ναυῆ. Mss., τῷ τοῦ Ναυῆ.

(50) Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1, Πιλᾶτον. Alii et editi, Ηόντιον.

(51) Sic Reg. 1 prima manu, Seguer. Gobler. et Felc. 1. At Basiliensis, οὐ μὴ φοβηθήσομαι. Editi et alii, καί οὐ φοβηθήσομαι. Mox Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, αὐτὸς ἡγεμόνας. Cæteri editique, οὗτος ἡγεμόνας.

(52) Regius primus et Seguer., ἀλλ' αὐτός.

(53) Gobler. et Felc. 1 addunt τὸν θάνατον ἦ, quæ item legit Nannius : alii et editio Commel. omittunt.

(54) Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἔφευγεν. Cæteri et editi, ἔφυγεν. Ibidem Gobler. et Felc. 1, ἀλλὰ ζητούμενος. Mox primus codex Regius, Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἠδύνατο μὴ ἀποθανεῖν. Alii et editi, ἠδύνατο καὶ μὴ ἀποθανεῖν. Ibidem, Reg. 1, et Seguer., ὡς ἔλεγεν, pro quo alii habent tantum λέγων.

(55) Πάλιν deest in Reg. 1, et Seguerian.

(56) Sic Gobler. Felc. 1, et uterque Regius Seguer autem, τοιαύτῃ πασχούσῃ. Editio Commel.,

(57) Sic Reg. 1 et Seguer. At alii et editi, καὶ ὅτε γέγονεν. Mox Reg. 1 Seguer., εἰρῆσθαι γέγραπται ταῦτα. Gobler. et Felckm. 1, γέγραπται ταύτα εἴρῆσθαι.

(58) Regius primus et Seguer., ἤγειρε καὶ Λάζαρον. Idem mox et Anglican. Basil. ac Felc. 5, ἐχάρίσατο. Editi Commel., ἐχειρίσατο.

(59) Uterque Regius, καὶ οὐκ ἐξ οὐρανοῦ. At alii et editi οὐκ omittunt.

(60) Uterque Regius et Seguer., μὴ καὶ ἐκ. In aliis et editis καί deest.

(61) Sic uterque Regius et Seguer. At editi et alii, αὐτοῖς. Utrumque autem abest a Felc. 5. Quæ ibidem sequuntur, sic exstant in Felc. 2, et in editis. In aliis autem mss. ita legitur πῶς ὁ αὐτός ἐστιν ὅ καὶ τὰ ἔργα ποιῶν, ὁ αὐτὸς ἐστιν ὁ καὶ τὸ σῶμα.

(62) Seguer. Gobler. et Felc. 1, αὐτόν. Sic item prima manu in Reg. 1, at secunda manu, αὐτό, ut in aliis et editis. Ibidem Felc. 2, cum editis, καὶ ἴδια. Cæteri mss,, καὶ τὰ ἴδια.

strabat se, cum Deus esset impassibilis, passibilem assumpsisse carnem : at ex operibus palam faciebat se, cum Dei Verbum esset, hominem postea factum esse, unde aiebat : *Si mihi*, utpote quem humano corpore amictum cernitis, *credere non vultis*, saltem *operibus credite, ut cognoscatis me in Patre et Patrem in me esse*[75]. Plane impudentes et impii admodum esse mihi videntur Christi adversarii, qui nimirum ubi audierint, *Ego et Pater unum sumus*[76], sensum verborum adulterare, et Patris ac Filii unitatem dividere totis conantur viribus : cum autem flevisse, sudasse, passum esse audiunt, non corpus aspectant, sed ex his inter res creatas eum, per quem factæ illæ sunt, audent annumerare. Quid ergo adhuc illos inter et Judæos interest ? Ut enim illi Dei opera impie Beelzebuli ascribebant ; ita isti, quia Dominum operum illorum auctorem inter res creatas collocant, easdem ac illi pœnas pendent inexpiabiles.

56. Atqui æquum fuisset illos ex his verbis, *Ego et Pater unum sumus*, unam divinitatem et naturæ Patris proprietatem percipere ; ex hac autem voce, *lacrymatus est*, et similibus, ea corporis propria esse agnoscere, maxime cum utrobique consentaneæ rationes illis suppetant, quippe cum illa quidem de eo ut de Deo, hæc autem propter humanum ejusdem corpus scripta sint. Nec enim in eo, qui corporis expers esset, corporis proprietates fuissent, nisi corpus corruptioni obnoxium ac mortale assumpsisset. Mortalis siquidem fuit sancta Maria ex qua ejus productum corpus est; ac proinde, quoniam in corpore patiente, lacrymante, et laborante esset, necesse fuit ut isthæc, quæ carnis propria sunt, de eo una cum corpore dicerentur. Sive igitur flevit et perturbatus est, non Verbum, ut Verbum flebat et pertubabatur, sed id pertinebat ad carnem : sive oravit ut transiret calix, non ipsa divinitas reformidabat, sed illa affectio erat humanitatis propria, ut et voces istæ : *Utquid dereliquisti me*[77] ? quæ ejus esse eodem, quo supra explicavimus, modo sunt intelligenda. Nam tametsi nihil patiebatur, cum Verbum patibilem non habeat naturam, perinde tamen ac si vere pateretur, hæc ab evange-

A Θεὸς (63) ὢν ἀπαθὴς, σάρκα παθητὴν ἔλαβεν· ἐκ δὲ τῶν ἔργων ἐδείκνυεν ἑαυτὸν Λόγον ὄντα τοῦ Θεοῦ· καὶ ὕστερον γενόμενον ἄνθρωπον, λέγων· Κἂν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, βλέποντες ἀνθρώπινόν με περιβεβλημένον σῶμα, ἀλλὰ κἂν τοῖς ἔργοις πιστεύσατε (64), ἵνα γνῶτε, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. Πάνυ δέ μοι δοκοῦσιν ἀναισχυντίαν ἐσχηκέναι καὶ βλασφημίαν οἱ Χριστομάχοι. Ἀκούοντες μὲν γὰρ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν, βιάζονται τὴν διάνοιαν παρεξηγεῖσθαι, καὶ διαιρεῖν τὴν ἑνότητα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ· ἀκούοντες δὲ, ὅτι ἔκλαυσεν, ἑώρωτε πέπονθεν, οὐκ ἐνορῶσι τῷ σώματι, ἀλλ' ἐκ τούτων τῇ κτίσει συναριθμοῦσι τὸν δι' οὗ γέγονεν ἡ κτίσις. Τί οὖν ἔτι λοιπὸν οὗτοι τῶν Ἰουδαίων διαφέρουσιν ; Ὡς γὰρ ἐκεῖνοι τὰ τοῦ Θεοῦ ἔργα τῇ Βεελζεβοὺλ ἐλογίζοντο βλασφημοῦντες· οὕτω καὶ οὗτοι, τὸν ταῦτα B ἐργασάμενον Κύριον τοῖς κτίσμασι συναριθμοῦντες τὴν αὐτὴν ἐκείνοις ἀσυγγνωστον ὑποίσονται (65) κατα δίκην.

56. Ἔδει δὲ ἀκούοντας μὲν αὐτοὺς, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν, μίαν ὁρᾷν τὴν θεότητα καὶ τὸ ἴδιον (66) τῆς οὐσίας τοῦ Πατρός· ἀκούοντας δὲ τὸ, ἔκλαυσε, καὶ τὰ ὅμοια, ταῦτα τοῦ σώματος ἴδια λέγειν, μάλιστα ὅτι ἐν ἑκατέρῳ τούτων ἔχουσι τὴν ἀφορμὴν εὔλογον, ὅτι τὰ μὲν (67) ὡς περὶ Θεοῦ γέγραπται, τὰ δὲ διὰ τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ σῶμα λέγεται. Οὐδὲ γὰρ ἐν ἀσωμάτῳ τὰ τοῦ σώματος ἂν ἐγεγόνει, εἰ μὴ σῶμα λαβὼν ἦν φθαρτὸν καὶ θνητόν· θνητὴ γὰρ ἦν ἡ ἁγία (68) Μαρία, ἐξ ἧς ἦν καὶ τὸ σῶμα. Διὸ καὶ ἀνάγκη ἐν πάσχοντι σώματι, καὶ κλαίοντι, καὶ κάμνοντι γενομένου αὐτοῦ, αὐτοῦ λέγεσθαι μετὰ τοῦ σώματος C καὶ ταῦτα, ἅπερ ἐστὶν ἴδια τῆς σαρκός. Εἴ τε τοίνυν (69) ἔκλαυσε, καὶ ἐταράχθη, οὐκ ἦν ὁ Λόγος, ἢ Λόγος ἐστὶν ὁ κλαίων καὶ ταρασσόμενος, ἀλλὰ τῆς σαρκὸς ἴδιον ἦν τοῦτο· εἰ δὲ καὶ παρεκάλεσε παρελθεῖν τὸ ποτήριον, οὐκ ἦν ἡ θεότης ἡ (70) δειλιῶσα, ἀλλὰ τῆς ἀνθρωπότητος ἦν ἴδιον καὶ τοῦτο τὸ πάθος, καὶ τὸ λέγειν. Ἵνα τί με ἐγκατέλιπες ; ὡς αὐτοῦ μέντοι πάλιν, κατὰ τὰ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρημένα, καίτοι μηδὲν πάσχοντος, ἀπαθὴς γὰρ ἦν ὁ Λόγος (71), εἰρήκασιν ὅμως οἱ εὐαγγελισταὶ ταῦτα· ἐπεὶ καὶ ἄνθρωπος γέγονεν ὁ Κύριος (72), καὶ ὡς παρὰ ἀνθρώπου γίνεται καὶ λέγεται ταῦτα, ἵνα καὶ, ταῦτα τὰ

[75] Joan. x, 38. [76] ibid. 30. [77] Marc. xv, 34.

(63) Seguer. Gobler. et Felc. 1, ὅτι τε Θεός. Mox D Reg. 1 et Seguer, ἐδείκνυεν αὐτόν.

(64) Primus codex Regius et Seguer., κἂν ἐμοὶ, βλέποντες ἀνθρώπινον, περιβεβλημένῳ σῶμα μὴ, μιστεύητε· ἀλλὰ κἂν τοῖς ἔργοις πιστεύετε.

(65) Reg. 1 et Seguer., ἀποίσονται.

66(Regius primus et Seguer. καὶ τὸ ἴδιον. Cæteri et editi, κατὰ τὸ ἴδιον.

(67) Primus codex Regius, Seguer. Gobler. et Felc. primus, τὸ μέν, et mox primus codex Regius et Seguer., τὸ δὲ διὰ τό, etc. Ibidem iidem, αὐτοῦ σῶμα γέγραπται. Οὐ γὰρ ἐν.

(68) Primus codex Regius, Seguerian. Goblerian. et Felc. 4, ἦν ἡ Μαρία. Regius secundus, Basiliensis et Anglicanus, ἦν ἡ ἁγία Μαρία. Ibidem Regius primus et Seguer., Διὸ καὶ ἀνάγκη. In aliis et editis deest καί.

(69) Sic Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi, Εἰ τοίνυν.

(70) Sic Regius primus et Seguer. Alii autem et editi ἡ omittunt. Mox Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἦν ἴδιον. In cæteris et editis ἦν decst. Goblerian. et Felckm.1 omittunt ibidem καὶ τοῦτο.

(71) Regius primus et Seguer., ἀπαθὴς γὰρ ὁ Λόγος. Idemque ibidem et Gobler., ac Felc. 1, εἰρήκασιν ὁμοίως.

(72) Regius primus et Seguer., γέγονεν ὁ Κύριος. In aliis et editis decst ὁ Κύριος. Ibidem pro γίνεται, Basil. habet γέγονε. Mox Regius secundus et Basil., κουφίσας αὐτοῖς. Felc. 5, κουφίσας αὐτῆς. Ibidem Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἐλευθερίαν αὐτὴν τούτων κατασκευάσῃ.

παθήματα τῆς σαρκὸς κουφίσας αὐτὸς, ἐλευθέραν αὐ- A
τῶν ταύτην κατασκευάσῃ. Ὅθεν οὐδὲ ἐγκαταλείπεσθαι δύναται παρὰ τοῦ Πατρὸς ὁ Κύριος ὁ ἐν αὐτῷ ὢν ἀεὶ (73), καὶ πρὸ τοῦ εἰπεῖν, καὶ ὅτε ταύτην ἠφίει τὴν φωνήν. Ἀλλ' οὐδὲ θέμις πάλιν εἰπεῖν δειλιᾷν τὸν Κύριον, ὃν οἱ πυλωροὶ τοῦ ᾅδου πτήξαντες ἐξαφῆκαν τὸν ᾅδην· καὶ τὰ μὲν μνήματα ἀνέῳγε, πολλὰ δὲ (74) σώματα τῶν ἁγίων ἀνέστησαν, καὶ ἐνεφανίσθησαν τοῖς ἰδίοις. Φιμούσθω τοίνυν πᾶς αἱρετικὸς, καὶ φοβείσθω λέγειν δειλιᾷν τὸν Κύριον, ὃν ὁ θάνατος, ὡς δράκων, φεύγει, ὃν τρέμουσι δαίμονες, καὶ φοβεῖται θάλασσα· δι' ὃν οἱ οὐρανοὶ σχίζονται, καὶ πᾶσαι αἱ δυνάμεις σαλεύονται (75)· ἰδοὺ γὰρ λέγοντος αὐτοῦ, Ἵνα τί με ἐγκατέλιπες ; ἐδείκνυεν ὁ Πατὴρ, ὡς ἀεὶ καὶ τότε ἦν ἐν αὐτῷ. Ἡ γὰρ γῆ, γινώσκουσα τὸν λαλοῦντα Δεσπότην, εὐθὺς ἔτρεμε, καὶ B
τὸ καταπέτασμα ἐσχίζετο, ὁ ἥλιός τε (76) ἐκρύπτετο, καὶ αἱ πέτραι διερρήγνυντο, καὶ τὰ μὲν μνημεῖα, ὡς προεῖπον. ἠνοίγετο, οἱ δὲ ἐν αὐτοῖς νεκροὶ ἠγείροντο· καὶ τό γε θαυμαστὸν, οἱ τότε παρόντες (77) καὶ ἀρνούμενοι πρότερον αὐτὸν, ὕστερον ταῦτα βλέποντες, ὁμολογοῦσιν ἀληθῶς τοῦτον εἶναι τοῦ Θεοῦ τὸν Υἱόν (78).

listis scripta sunt, quia scilicet Dominus factus homo est, ac proinde ista tanquam ab homine et fiunt et dicuntur, ut videlicet ipse levatis hujusmodi carni affectionibus, eam his redderet liberam. Quapropter nec a Patre derelinqui potuit Dominus, utpote qui in illo semper exstiterit, tuum antequam hæc diceret, tum cum has emitteret voces. Neque etiam fas est dicere Dominum timore perculsum fuisse, cujus metu perterriti inferorum janitores, captivos dimisere; hincque monumenta aperta sunt, et multa sanctorum corpora revixere, suisque apparuere[78]. Taceant igitur omnes hæretici, nec affirmare audeant Dominum timuisse, quem mors ipsa, ut draco, fugit, quem dæmones metuunt, quem mare 480 veretur, cujus causa scinduntur cœli, omnesque concutintur potestates. Ecce enim illo dicente, *Ulquid dereliquisti me?* demonstravit Pater se et semper, et tunc in eo fuisse. Terra enim Dominum loquentem agnoscens, statim tremuit, velum scissum est, sese sol abscondit, diruptæ petræ sunt, monumenta, ut jam dixi, sunt aperta, quique in illis jacebant mortui revixerunt: eumque prius nagaverant, postea his conspectis et quod in primis mirum est, qui tum aderant vere eum Filium Dei esse sunt confessi.

57. Περὶ δὲ τοῦ λέγειν αὐτὸν, Εἰ δυνατὸν, παρελθέτω τὸ ποτήριον, μάθετε πῶς ταῦτα εἰρηκὼς ἐπετίμα τῷ Πέτρῳ, λέγων· Οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων (79). Ἤθελε γὰρ ὃ παρητεῖτο, καὶ διὰ τοῦτ' ἦν ἐλθών· ἀλλὰ τοῦ μὲν ἦν τὸ θέλειν· ἐπὶ τοῦτο γὰρ ἦλθε· τῆς δὲ σαρκὸς ἦν τὸ δειλιᾷν· διὸ καὶ ὡς ἄνθρωπος ἔλεγε τὴν τοιαύτην φωνήν. Καὶ ἀμφότερα πάλιν παρὰ τοῦ αὐτοῦ ἐλέγετο (80), Ἵνα δείξῃ, ὅτι Θεὸς ἦν θέλων μὲν αὐτὸς, γενόμενος δὲ ἄνθρωπος εἶχε δειλιῶσαν τὴν σάρκα, δι' ἣν συνεκέρασε τὸ ἑαυτοῦ θέλημα τῇ ἀνθρωπίνῃ ἀσθενείᾳ, Ἵνα καὶ τοῦτο πάλιν ἀφανίσας, θαῤῥαλέον τὸν ἄνθρωπον πάλιν (81) πρὸς τὸν θάνατον κατασκευάσῃ. Ἰδοὺ γοῦν πρᾶγμα παράδοξον ἀληθῶς· ὃν ὡς κατὰ δειλίαν λαλεῖν (82) νομίζουσιν οἱ Χριστομάχοι, οὗτος τῇ νομιζομένῃ δειλίᾳ θαῤῥαλέους καὶ ἀφόβους τοὺς ἀνθρώπους κατεσκεύαζεν (83). Οἱ γοῦν μα- C

57. Quod autem ad id spectat quod dixit, *Si fieri potest, transeat calix*[79], discite quomodo Petrum eadem dicentem his increpaverit verbis: *Non sapis quæ Dei sunt, sed quæ hominum*[80]. Siquidem hoc ipsum volebat ille quod deprecabatur et refugiebat, quippe eam ob rem venisset: verum ejus quidem erat id velle, ad quod scilicet ipse venerat, sed carnis crat pavere. Unde ut homo has voces protulit, ipseque utrumque dixit, ut se ostenderet et Deum esse qui vellet, et factum hominem carnem paventem habuisse, cujus gratia suam ipse voluntatem humanæ miscuit infirmitati, ut ea absumpta fidentem et audacem hominem adversus mortem redderet. En igitur rem plane admirabilem: ille nimirum quem Christi hostes præ timidate loqui arbitrantur, hujusmodi ipse timiditate homines intrepidos et fortes reddit. Hinc beati apostoli hisce post eum

[78] Matth. xxvii, 53. [79] Matth. xxvi, 39. [80] Marc. viii, 33.

(73) Regius primus et Seguer., ὁ Κύριος ὁ ἐν αὐτῷ. At alii et editi, ὁ Κύριος ἐν αὐτῷ.

(74) Regius primus et Seguer., πολλά τε. Iidem ibidem et Gobler. ac Felc. 1, ἀνέστη, καὶ ἐφανίσθησαν τοῖς ἰδίοις. Alii, ἀνέστησαν καὶ ἐφανίσθησαν τοῖς ἀνθρώποις. D

(75) Sic primus codex Regius, Seguer. Gobler. et Felc. 1. At cæteri et editi, πᾶσα δύναμις σαλεύεται.

(76) Seguer. καὶ ὁ ἥλιος δέ. Reg. habet item δέ. Alii autem et editi, ὁ ἥλιός τε. Mox Gobler. et Felc. 1, διερρήγνυντο, καὶ οἱ ἐν αὐτοῖς νεκροί, omissis intermediis. Reg. 1, ibid. et Seguer. pro ἠνοίγετο, habent ἠνοίγοντο.

(77) Regius primus et Seguer., καίτοι, iidemque mox, ὕστερον ταῦτα λέγοντες. Basilensis ibidem addit δέ post ὕστερον.

(78) Primus codex Regius et Seguer. τοῦ Θεοῦ τὸν Υἱόν, et mox, μάθετε πῶς. Cæteri et editi, εἶναι Θεοῦ Υἱὸν, et, μαθέτωσαν πῶς.

(79) Primus codex Regius et Seguer. addunt, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων, quæ in aliis et editis desunt. Quæ mox sequuntur, ita exstant in Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, ubi Reg· 1, secunda manu, ἐπὶ τούτῳ, non male. At in aliis et editione Commel. sic legitur, καὶ διὰ τοῦτο ἦν ἐλθών, ἀλλ' αὐτοῦ μὲν ἦν τὸ δειλιᾷν· διὸ καὶ ὡς ἄνθρωπος, etc.

(80) Sic primus codex Regius Seguer. Gobler. et Felc. 1. Cæteri autem et editi, ἐλέγοντο.

(81) Πάλιν, abest a Regio primo et Seguer., qui iidem paulo post habent, Ἰδοὺ γοῦν πρᾶγμα, ubi alii et editi, Ἰδοὺ γὰρ πρᾶγμα.

(82) Primus codex Regius et Seguer., λαλεῖν. Alii editique, λαλοῦντα.

(83) Regius primus, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, κάτεσκεύαζεν. Alii et editi, κατασκευάζει. Paulo post Reg. 1 et Seguer., ἐκ τῶν φωνῶν τούτων.

animati vocibus, mortem contempsere, ut etiam nihil de judicibus curarent suis, sed audacter dicerent: *Obedire oportet Deo magis quam hominibus*[81]. Alii item sancti martyres tanta fuere fidentia et fortitudine, ut se potius in vitam migrare quam mortem pati existimarent. Nonne igitur perquam absurdum est servorum Verbi constantiam admirari, ipsi autem Verbo ascribere timiditatem, per quod mortem illi despexerunt? Proinde ex invicta sanctorum martyrum animi magnitudine clarum est non divinitatem ipsam timuisse, sed nostram timiditatem fuisse a Salvatore sublatam. Ut enim morte mortem, et humanis factis humana omnia delevit: ita illa sua timiditate nostram prostravit timiditatem, fecitque ut homines mortem non amplius reformidarent. Itaque omnia illa simul et aiebat et efficiebat. Humanæ enim naturæ erant hujusmodi voces: *Transeat calix*, et, *Utquid me dereliquisti?* sed ipse divine efficiebat ut sol deficeret et mortui reviviscerent. Si item ut homo aiebat, *Nunc anima mea turbata est*[82]; dixit pariter, ut Deus: *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam*[83]. Perturbari enim carnis proprium est: sed potestatem habere animam suo arbitrio ponendi et sumendi, id utique non hominum, sed potentiæ Verbi proprium est. Nec enim homo sua potestate, sed naturæ necessitate invitusque moritur (84). At Dominus, qui ipse quidem immortalis est, sed mortalem assumpserat **481** carnem, potestatem habuit, ut Deus, discedendi a corpore, illudque iterum assumendi, cum voluerit. Qua de re ita cecinit David: *Non derelinques animam meam in inferno neque dabis Sanctum tuum videre corruptionem*[84]. Siquidem decebat carnem, quæ corruptioni erat obnoxia, non amplius pro natura sua mortalem manere, sed propter Verbum, quod illam induerat, corruptionis expertem esse. Nam ut ipse, nostro accepto corpore, nostra est imitatus: ita nos, suscepto Verbo, immortalitatis ejusdem participes efficimur.

58. Frustra ergo scandalum pati simulant, et vilia de Verbo sentiunt Ariani, quod ipsum perturbatum fuisse et flevisse scriptum sit. Hinc enim ne humanum quidem sensum habere videntur, quippe qui hominum ignorent naturam et proprietates, ob quas certe eo magis admirationi esse debuit, quod

A κάριοι ἀπόστολοι μετ' αὐτὸν οὕτως ἐκ τῶν τοιούτων φωνῶν κατεφρόνουν τοῦ θανάτου, ὡς μηδὲ φροντίζειν τῶν ἀνακρινόντων αὐτούς, ἀλλὰ λέγειν· Πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις· οἵ τε ἄλλοι (84*) ἅγιοι μάρτυρες οὕτως ἐθάρρουν, ὡς μᾶλλον νομίζειν αὐτοὺς εἰς ζωὴν μεταβαίνειν, ἢ θάνατον ὑπομένειν. Πῶς οὖν οὐκ ἄτοπον τῶν μὲν θεραπόντων τοῦ Λόγου θαυμάζειν τὴν ἀνδρείαν, αὐτὸν δὲ τὸν Λόγον λέγειν δειλιᾷν, δι' ὃν κἀκεῖνοι τοῦ θανάτου (85) κατεφρόνησαν; Ἐκ δὲ τῆς τῶν ἁγίων μαρτύρων καρτερικωτάτης προθέσεως καὶ ἀνδρείας δείκνυται, ὡς οὐκ ἦν ἡ θεότης δειλιῶσα, ἀλλὰ τὴν ἡμῶν δειλίαν ἦν ἀφαιρούμενος ὁ Σωτήρ. Ὡς γὰρ τὸν θάνατον θανάτῳ κατήργησε, καὶ ἀνθρωπίνως πάντα τὰ ἀνθρώπινα, οὕτω τῇ (86) νομιζομένῃ δειλίᾳ τὴν ἡμῶν δειλίαν ἀφῃρεῖτο, B καὶ πεποίηκε μηκέτι φοβεῖσθαι τοὺς ἀνθρώπους τὸν θάνατον. Ἔλεγεν οὖν ταῦτα καὶ ἅμα ἐποίει. Ἀνθρώπινα μὲν γὰρ ἦν τὸ λέγειν· Παρελθέτω τὸ ποτήριον, καί, Ἵνα τί με ἐγκατέλιπες; θεϊκῶς δὲ ὁ αὐτὸς ἐποίει τὸν ἥλιον ἐκλείπειν, καὶ τοὺς νεκροὺς ἐγείρεσθαι· Πάλιν τε λέγων ἀνθρωπίνως, Νῦν ἡ ψυχή μου τετάρακται· ἔλεγε καὶ (87) θεϊκῶς· Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχήν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν· Τὸ μὲν γὰρ ταράττεσθαι τῆς σαρκὸς ἴδιον ἦν (88), τὸ δὲ ἐξουσίαν ἔχειν θεῖναι καὶ λαβεῖν, ὅτε βούλεται, τὴν ψυχήν, οὐκέτι τοῦτο ἴδιον ἀνθρώπων, ἀλλὰ τῆς τοῦ Λόγου δυνάμεώς ἐστιν. Ἄνθρωπος γὰρ οὐ κατ' ἰδίαν ἐξουσίαν, ἀλλ' ἀνάγκῃ φύσεως καὶ μὴ θέλων ἀποθνήσκει· ὁ δὲ Κύριος, ἀθάνατος αὐτὸς ὢν (89), σάρκα δὲ θνητὴν ἔχων, ἐπ' ἐξουσίας εἶχεν, ὡς Θεός, ἀπὸ τοῦ σώματος χωρισθῆναι, C καὶ τοῦτο πάλιν ἀναλαβεῖν, ὅτε βούλεται. Περὶ τούτου καὶ Δαβὶδ ψάλλει· Οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχήν μου εἰς ᾅδην (90), οὐδὲ δώσεις τὸν Ὅσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν. Ἔπρεπε γὰρ, φθαρτὴν οὖσαν τὴν σάρκα, μηκέτι κατὰ τὴν ἑαυτῆς φύσιν μένειν θνητὴν, ἀλλὰ διὰ τὸν ἐνδυσάμενον αὐτὴν Λόγον ἄφθαρτον διαμένειν. Ὡς γὰρ αὐτὸς, γενόμενος ἐν τῷ ἡμῶν σώματι (91), τὰ ἡμῶν ἐμιμήσατο, οὕτως ἡμεῖς, δεξάμενοι αὐτὸν, τῆς παρ' ἐκείνου μεταλαμβάνομεν ἀθανασίας.

58. Μάτην τοίνυν σκανδαλίζεσθαι προσποιοῦνται, καὶ μικρὰ νοοῦσιν οἱ Ἀρειομανῖται περὶ τοῦ Λόγου, εἰ γέγραπται, ἐταράχθη, καὶ ἔκλαυσεν. Ἔοικασι γὰρ μηδὲ ἀνθρωπίνην αἴσθησιν ἔχειν, ἀγνοοῦντες τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν καὶ τὰ τούτων ἴδια· δι' ἃ μᾶλλον (92) ἔδει θαυμάζειν, ὅτι ἐν τοιαύτῃ πασχούσῃ

[81] Act. v, 29. [82] Joan. xii, 27. [83] Joan. x, 18. [84] Psal. xv, 10.

(84) Vide admonitionem in orationem *contra gentes*.

(84*) Reg. 1 et Seguer., οἵ τε ἄλλοι. Alii et editi, οἱ δὲ ἄλλοι. Mox Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, νομίζειν αὐτούς. Alii et editi, νομίζειν ἑαυτούς.

(85) Gobler. et Felc. 1 omittunt τοῦ θανάτου.

(86) Reg. 1 et Seguerianus, οὕτως τῇ. Cæteri et editi, οὕτω καὶ τῇ.

(87) Sic Reg. 1 et Seguer. In aliis et editis καί deest.

(88) Ἦν abest a Reg. 1 et Seguer.

(89) Sic Reg. 1 et Seguer., ut et videtur legisse Nannius, qui nempe habet. *Dominus contra ipse quidem immortalis.* Alii autem et editi, ὁ Κύριος ἀθάνατος ὤν.

(90) Reg. 1 et Seguerian., εἰς τὸν ᾅδην. Cæteri et editi, εἰς ᾅδην.

(91) Regius primus et Seguer., ἐν τῷ αὐτῷ σώματι. Iidem mox et Reg. 2, Anglican. Goblerian. Felc. 1 et 5, δεξάμενοι τοῦτον. Alii editique, δεξάμενοι αὐτόν.

(92) Primus codex Regius et Seguer., δι' ἃ μᾶλλον. Cæteri et editi, διὸ καὶ μᾶλλον. Paulo post, Regius primus et Seguer., οὔτε ἐκώλυε. Alii et editi, οὔτε ἐκώλυσε.

σαρκὶ ἦν ὁ Λόγος. καὶ οὔτε ἐκώλυε τοὺς ἐπιβουλεύοντας, οὔτε ἐξεδίκει κατὰ τῶν ἀναιρούντων, καίπερ δυνάμενος, ὁ ἄλλους κωλύσας ἀποθανεῖν, καὶ ἀποθανόντας ἐγείρας ἐκ τῶν νεκρῶν· ἀλλ' ἠνείχετο πάσχειν τὸ ἴδιον σῶμα. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ (93) ἐλήλυθεν, ὡς προεῖπον, ἵνα σαρκὶ πάθῃ, καὶ λοιπὸν καὶ ἀπαθὴς καὶ ἀθάνατος ἡ σὰρξ κατασκευασθῇ· καὶ ἵνα, καθὼς πολλάκις εἴπομεν, ὡς εἰς αὐτὸν τῆς ὕβρεως (94) καὶ τῶν γινομένων φθανόντων, μηκέτι τῶν ἀνθρώπων ἅπτηται ταῦτα, ἀλλ' ἐξαφανισθῇ παντελῶς παρ' αὐτοῦ· καὶ λοιπὸν δι' αἰῶνος ἄφθαρτοι (95), ὡς ναὸς τοῦ Λόγου, διαμείνωσι. Ταῦτα εἰ οὕτως καὶ οἱ Χριστομάχοι διενοοῦντο, τόν τε (96) σκοπὸν τὸν ἐκκλησιαστικὸν ὡς ἄγκυραν τῆς πίστεως ἐπεγίνωσκον, οὔτ' ἂν ἐναυάγησαν περὶ τὴν πίστιν, οὔτε (97) τοσοῦτον ἠναισχύντουν, ὡς ἀνθίστασθαι καὶ τοῖς βουλομένοις πεπτωκότας αὐτοὺς ἐγεῖραι, καὶ μᾶλλον ἐχθροὺς ἡγεῖσθαι τοὺς νουθετοῦντας αὐτοὺς εἰς εὐσέβειαν. Ἀλλ' ὡς ἔοικε, πονηρὸν (98) ὁ αἱρετικὸς ἀληθῶς, καὶ πανταχόθεν ἐστὶν ἔχων διεφθαρμένην τὴν καρδίαν εἰς ἀσέβειαν. Ἰδοὺ γὰρ ἐπὶ πᾶσιν ἐλεγχόμενοι, καὶ δεικνύμενοι πάσης συνέσεως (99) ἔρημοι, οὐκ αἰσχύνονται· ἀλλ' ὥσπερ ἡ λεγομένη παρὰ τοῖς Ἕλλησιν μύθοις ὕδρα τὸ θηρίον, ἀναιρουμένων τῶν προτέρων ὄφεων, ὤδινεν ἑτέρους ὄφεις, φιλονεικοῦσα πρὸς τὸν ἀναιροῦντα τῇ τῶν ἑτέρων προβολῇ· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οἱ Θεομάχοι (1) καὶ οἱ Θεοστυγεῖς, ὥσπερ ὕδραι, τὴν ψυχὴν πίπτοντες ἐφ' οἷς προβάλλονται, ἄλλας ἐφευρίσκουσιν Ἰουδαϊκὰς καὶ μωρὰς ἑαυτοῖς ἐκζητήσεις· καὶ ὥσπερ ἔχθραν (2) τὴν ἀλήθειαν ἔχοντες, ἐπινοοῦσι καινότερα, ὅπως μᾶλλον Χριστομάχους ἑαυτοὺς διὰ πάντων ἐπιδείξωσιν.

A Verbum in hujumodi carne fuerit, nec prohibuerit insidiatores, nec interfectores ultum sit, quamvis id facile ille potuisset, qui ab aliis mortem prohibet, et mortuos ad vitam revocat. Verum corpus suum pati permisit, quandoquidem, ut supra dixi, idcirco venerat ut carne pateretur, eoque pacto caro in posterum impassibilis redderetur et immortalis, atque, quemadmodum sæpe diximus, ut injurias cæteraque velut illo patiente, ea ad homines jam non amplius auderent accedere, sed ab ipso penitus delerentur, illique deinceps perpetuo incorrupti, tanquam templum Verbi, permanerent. Si hæc secum Christi hostes cogitassent ecclesiasticumque scopum tanquam fidei anchoram agnovissent, neutiquam circa fidem fecissent naufragium[85], neque adeo essent impudentes, ut his resi-
B sterent qui se lapsos conantur erigere; nec illos sibi infensos haberent, qui se ad veram pietatem amplectandam cohortantur. Sed enim, ut videtur, mala perfecto res est hæreticus, penitusque corruptum et ad impietatem proclive cor habet. En namque tametsi illos quavis ex parte refellimus, ostendimusque omni prorsus intelligentia vacuos esse; tamen nullo modo erubescunt: sed quemadmodum hydra, Græcorum fabulis celebra fera, novos, dicitur serpentes, occisis prioribus, peperisse, aliisque semper producendis cum interfectore contendisse: ita illi Deo infensi et invisi, non secus ac hydræ, anima emorientes in his quæ prætendunt argumentis, Judaicas alias stultasque sibi effingunt quæstiones, ac veluti inimicam ipsam ha-
C bentes veritatem, nova semper excogitant, ut eo magis se Christi hostes esse nullis non declarent modis.

59. Μετὰ γὰρ τοὺς τοσούτους κατ' αὐτῶν ἐλέγχους, ἐφ' οἷς καὶ ὁ διάβολος (3) αὐτὸς ὁ τούτων πατὴρ ἐντραπεὶς ἂν ἀπῆλθεν ὀπίσω, πάλιν ὡς ἀπὸ στρεβλῆς τῆς καρδίας αὐτῶν ἐπινοοῦντες γογγύζουσι, καὶ τοῖς μὲν ψιθυρίζουσι, τοῖς δὲ, ὡς κώνωπες, περιβομβοῦσι λέγοντες· Ἔστω, ταῦτα οὕτως ἑρμηνεύετε, καὶ νικᾶτε τοῖς λογισμοῖς καὶ ταῖς ἀποδείξεσιν· ἀλλὰ δεῖ λέγειν βουλήσει καὶ θελήσει γεγενῆσθαι (4) τὸν Υἱὸν ὑπὸ τοῦ Πατρός. Καὶ ἐν τούτῳ γὰρ πολλοὺς ἀπατῶσι προβαλλόμενοι τὸ βούλημα καὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο δὲ εἰ μέν τις τῶν ὀρθῶς πιστευόντων ἁπλού-

59. Post tot enim contra ipsos allata argumenta, quæ vel ipsum diabolum eorum patrem cogerent erubescere et retro recedere, ecce nova iterum alia commenta tortuoso ex corde suo eructant, aliisque illi obstrepunt, aliis hujusmodi verba, instar culicum, insusurrant. Per nos licet, inquiunt, ita hæc se habeant, uti vos interpretamini; rationibus et argumentis, vincite: sed tamen fatendum est Filium a Patre, voluntate et arbitrio, factum esse. Sic **482** illi, voluntatis] et arbitrii nomine objecto, multos seducunt: quæ quidem siquis e recte cre-

[85] I Tim. I, 19.

(93) Regius primus et Seguer., Διὰ τοῦτο γὰρ καί. In aliis et editis γάρ deest. Paulo post, Regius primus et Seguer., καὶ λοιπὸν καὶ ἀπαθής. Alii et editi, καὶ λοιπὸν ἀπαθής.

(94) Regius primus et Seguerian., εἰς αὐτὸν τῆς ὕβρεως. Cæteri et editi, εἰς αὐτὸν καὶ τῆς.

(95) Ἄφθαρτοι abest a Basil. Reg. 2 et Felc. 5. Ibid. Reg. 1 et Seguer., ὡς ναὸς τοῦ Λόγου. Alii et editi, ναὸς τοῦ Θεοῦ. Mox Basil., οὕτως οἱ Χριστομάχοι.

(96) Uterque Regius et Seguerian. τόν τε. Alii et editi τόν δέ. Mox Reg. 1 et Seguer., ἐπεγίνωσκον. Alii et editi, ἐγίνωσκον.

(97) Reg. 1 et Seguerian., οὔτε. Cæteri et editi, οὐδέ.

(98) Seguer., πονηράν.

(99) Reg. 1 et Seguer., συνειδήσεως. Ibidem paulo post, παρὰ τοῖς Ἑλλήνων μύθοις, et Reg. 2, παρα τοῖς Ἕλλησιν ὕυρα. Alii et editi, παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἐν μύθοις, etc.

(1) Reg. 1 et Seguer. omittunt καὶ οἱ Θεομάχοι. Iidem paulo post habent, εὑρίσκουσιν Ἰουδαϊκάς, etc.

(2) Uterque Regius et Seguerian, ὥσπερ ἔχθραν. Cæteri et editi, ὡς πρὸς ἔχθραν. Mox Regius 1 et Seguer., ὅπως μᾶλλον, etc., ut et Nannius legit. Editi et alii, ὅπως μόνον. Ibidem, διὰ πάντων abest a Gobler. et Felc. 1.

(3) Reg. 1 et Seguer., καὶ διάβολος. Iidem mox addunt, πάλιν ὡς ἀπό, quæ in aliis et editis desunt.

(4) Anglicanus et Regius secundus, γεγεννῆσθαι, ut et videtur Nannius legisse; nam vertit, *genitum esse*. Alii et editi, γεγενῆσθαι.

dentibus paulo simplicius diceret, nullus esset suspicionis locus, sed recta mente corrigerentur verba simplicius prolata. Quando vero hæc vox hæreticorum est, quorum verba merito suspecta sunt, et, ut scriptum est, *Impii vero dolos administrant*[86], et, *Sermones eorum dolosi*[87], etiamsi aliquid tantum innuerint, quippe cum corruptum cor habeant: age, istud quoque quod aiunt dispiciamus, ne forte omni ex parte convicti, vocabulum aliud recentius, velut hydræ, comminiscatur, ut subtili hujusmodi dicendi artificio et dolo suam alia iterum ratione disseminent impietatem. Siquidem ille idem omnino significat qui ait, Voluntate factus est Filius, ac qui dicit, Fuit aliquando cum non esset, et, Ex nihilo factus est Filius, et res creata est. Verum quia hæc dixisse illos jam pudet, aliis idem verbis significare subdole et versute conantur, nobisque voluntatis vocabulum, non secus ac sepiæ atramentum, objiciunt, ut et simplicium animis offundant tenebras, et ne ipsos suæ hæresis capiat oblivio. Nobis enim velim patefaciant, unde tandem illa voluntatis et arbitrii erucrint vocabula, vel quonam ex Scripturæ loco ea exprompserint impietatis inventores, quorum utique verba suspecta non absque causa habemus. Sane Pater nobis Verbum suum e cœlo hujusmodi vocibus revelavit, *Hic est Filius meus dilectus*[88]. Sic item per Davidem loquitur, *Eructavit cor meum Verbum bonum*[89]. Joanni quoque dicere præcepit, *In principio erat Verbum*[90]. Ita etiam psallit David, *Apud te est fons vitæ, et in lumine tuo videmus lumen*[91]. Denique Apostolus scribit, *Qui cum sit splendor gloriæ*[92]: et rursus, *Qui cum in forma Dei esse*[93]: et, *Qui est imago Dei invisibilis*[94].

60. Ubique omnes quid sit Verbum docent, nemoque prorsus ipsum vel ex voluntate esse, vel omnino factum esse ait. Illi vero ubinam, quæso, repererunt voluntatem et arbitrium Verbo Dei antecedere; nisi forte missis Scripturis, Valentini impietatem amplexi, simulatione utantur? Nam Pto-

στερον ἔλεγεν, οὐδὲν ἦν ὑποπτεῦσαι περὶ τοῦ λεγομένου, νικώσης τῆς ὀρθοδόξου διανοίας (5-6) τὴν ἁπλουστέραν τῶν ῥημάτων προφοράν· ἐπειδὴ δὲ παρ' αἱρετικῶν ἐστιν ἡ φωνή, ὕποπτα δὲ τῶν αἱρετικῶν τὰ ῥήματα, καὶ, ὡς γέγραπται, Κυβερνῶσι δὲ ἀσεβεῖς (7) δόλους, καὶ, Οἱ λόγοι αὐτῶν εἰσι δόλιοι, κἂν μόνον νεύσωσι, διεφθαρμένην γὰρ ἔχουσι τὴν καρδίαν· φέρε, καὶ τοῦτο τὸ λεγόμενον ἐξετάσωμεν (8), μήπως, ἐπὶ πᾶσιν ἐλεγχθέντες, λοιπὸν, ὡς ὕδραι, καινότερον ἐπενόησαν λεξείδιον, ἵνα (9) διὰ τῆς τοιαύτης κομψολογίας καὶ πιθανῆς ὑφαρπαγῆς τὴν ἑαυτῶν ἀσέβειαν πάλιν ἄλλως ἐπισπείρωσι. Ταὐτὸν γὰρ σημαίνει ὁ λέγων, Βουλήσει γέγονεν ὁ Υἱὸς, καὶ ὁ λέγων, Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, καὶ, Ἐξ οὐκ ὄντων γέγονεν ὁ Υἱὸς, καὶ κτίσμα (10) ἐστίν. Ἀλλ' ἐπὶ ταῦτα λέγοντες ᾐσχύνθησαν, ἑτέρως αὐτὰ πάλιν σημαίνειν ἐπεχείρησαν οἱ δόλιοι (11), βούλησιν προβαλλόμενοι, ὡς τὸ μέλαν αἱ σηπίαι, ἵν' ἐν τούτῳ τοὺς μὲν ἀκεραίους σκοτίζωσιν, αὐτοὶ δὲ τῆς ἰδίας αἰρέσεως μὴ ἐπιλάθωνται. Πόθεν γὰρ τὸ βουλήσει καὶ θελήσει, ἢ ἐκ ποίας (12) Γραφῆς τὰ τοιαῦτα πάλιν προφέρουσιν, εἰπάτωσαν οἱ τοῖς ῥήμασιν ὕποπτοι, καὶ τῆς ἀσεβείας ἐφευρεταί. Ὁ μὲν γὰρ Πατὴρ ἀποκαλύπτων ἀπ' οὐρανοῦ τὸν ἑαυτοῦ Λόγον, ἐδείκνυεν, ὅτι Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός· καὶ διὰ μὲν τοῦ Δαβὶδ ἔλεγεν· Ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου Λόγον ἀγαθόν· τῷ δὲ Ἰωάννῃ εἰπεῖν ἐνετείλατο· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· καὶ ὁ Δαβὶδ δὲ ψάλλων φησὶν (13), ὅτι Παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, καὶ ἐκ τῷ φωτί σου ὀψόμεθα φῶς· ὅ τε Ἀπόστολος γράφει· Ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης· καὶ πάλιν· Ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων· καὶ, Ὃς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου.

60. Πανταχοῦ τὸ εἶναι τοῦ Λόγου πάντες καὶ οὐδαμοῦ ἐκ βουλήσεως αὐτὸν οὐδὲ ὅλως πεποῆσθαι λέγουσιν. αὐτοὶ δὲ ποῦ ἄρα βούλησιν ἢ θέλησιν προηγουμένην εὗρον τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, εἰ μὴ ἄρα, τὰς Γραφὰς ἀφέντες, ὑποκρίνονται καὶ τὴν Οὐαλεντίνου κακόνοιαν; Πτολεμαῖς γὰρ ὁ (14) Οὐαλεντίνου ἑπ

[86] Prov. XII, 5. [87] ibid. [88] Matth. III, 17. [89] Psal. XLIV, 2. [90] Joan. I, 1. [91] Psal. I, XXXV, 10. [92] Hebr. I, 3. [93] Philip. II, 6. [94] Coloss, I, 15.

(5-6) Basiliensis, τῆς ὀρθῆς διανοίας.

(7) Regius primus et Seguerianus, κυβερνῶσιν ἀσεβεῖς. Iidem ibidem et Goblerian. Felckman. 1, λόγοι τῶν ἀσεβῶν. Cæteri et editi, λόγοι αὐτῶν. Item Reg. 1 et Seguerianus, νεύουσι. Goblerianus et Felckman. 1, νεύουσι. Alii et editi, νεύσωσι. Reg. 1. et Seguer. Rursus ibidem, διεφθαρμένην ἔχουσι τὴν διανοιαν. Alii editique, διεφθαρμένην γὰρ ἔχουσι τὴν καρδίαν.

(8) Regius primus, Seguer. Gobler. et Felckm. 1 τοῦτο ἐξετάσωμεν. At Reg. 2 et Felc. 5, τοῦτο τὸ λεγόμενον, etc. Cæteri et editi, τοῦτο λεγόμενον.

(9) Sic uterque Regius, Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 5. At in aliis et in editis deest ἵνα. Mox Regius primus, Seguerian. Anglican. Goblerian. et Felck. 1, πάλιν ἄλλως. At editio Commel., omisso πάλιν, habet ἄλλοις. Ibidem Regius primus, Seguerianus, Goblerianus et Felckman. 1, Ταὐτὸν γὰρ σημαίνειν ὁ λέγων. Alii autem et editi post σημαίνειν addunt πάλιν.

(10) Reg. 1 et Seguerian., γέγονε, καὶ κτίσμα.

(11) Sic primus codex Regius, Seguer. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi, οἱ δεῖλαιοι.

(12) Sic Reg. 1 et Seguerian. In Goblerian. et Felc. 1 legitur quoque καὶ θέλησι. Cæteri et editi, ἐπιλανθάτωνται. Πόθεν γὰρ τὸ βουλήσει ἢ θελήσει· ἐκ ποίας.

(13) Goblerian. et Felck. 1, διὰ δὲ Ἰωάννου· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· καὶ πάλιν Δαβὶδ, ὅτι παρὰ σοί, etc. Ibidem Reg. 1 et Seguerian. καὶ Δαβὶδ δέ. Alii et editi, καὶ ὁ Δαβὶδ δέ. Mox Reg. 1, Seguer. Felc. 2 et editio Commel. πηγὴ ζωῆς, ἐν τῷ φωτί. Ibidem. uterque Regius, Seguer. et Felc. 5, ὅ τε Ἀπόστολος. Goblerian. et Felc. 1, καὶ Παῦλος· Ὁ ὢν ἀπαύγασμα. Alii et editi, ὅτι ὁ Ἀπόστολος, etc. Mox Gobler. et Felc. primus, καὶ, Ὃς ἐν μορφῇ.

(14) Reg. 1 ὁ omittit. Ibidem pro ζυγούς. Cottelerius, in notis ad Patres primi sæculi pag. 311, suspicatur legendum συζύγους, ut habet Epiphanius hæresi 33. Verum integra stat sententia cum voce ζυγούς, ideoque retinenda, cum ita legatur in mss. omnibus. Item iSid. Reg. 1, Anglic. et Felc. 5, τὸν

δύο ζυγοὺς ἔχειν τὸν ἀγέννητον, ἔννοιαν καὶ θέλησιν· καὶ πρῶτον ἐνενόησεν, εἶτα ἠθέλησε· καὶ ἅπερ ἐνενόει, οὐκ ἠδύνατο προβάλλειν (15), εἰ μὴ ὅτε καὶ ἡ τοῦ θελήματος δύναμις ἐπεγένετο. Ἔνθεν οἱ Ἀρειανοὶ μαθόντες, θέλημα καὶ βούλησιν προηγεῖσθαι θέλουσι τοῦ Λόγου. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν τὰ Οὐαλεντίνου ζηλούτωσαν· ἡμεῖς δὲ, ἐντυχόντες (16) τοῖς θείοις λόγοις, ἐπὶ μὲν τοῦ Υἱοῦ τὸ, ἦν, εὕρομεν· καὶ αὐτὸν μόνον ἠκούσαμεν ὄντα ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ εἰκόνα τοῦ Πατρός· ἐπὶ δὲ μόνων τῶν γενητῶν, ἐπεὶ καὶ τῇ φύσει οὐκ ἦν ποτε ταῦτα, ἀλλ' ἐπιγέγονε, προηγουμένην βούλησιν καὶ θέλησιν ἀνέγνωμεν, τοῦ Δαβὶδ ψάλλοντος ἐν μὲν τῷ (17) ἑκατοστῷ δεκάτῳ τρίτῳ ψαλμῷ οὕτως· Ὁ δὲ Θεὸς ἡμῶν ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἐν τῇ γῇ πάντα (18), ὅσα ἠθέλησεν, ἐποίησεν· ἐν δὲ τῷ ἑκατοστῷ δεκάτῳ· Μεγάλα τὰ ἔργα Κυρίου, ἐξεζητημένα εἰς πάντα τὰ θελήματα αὐτοῦ· καὶ πάλιν ἐν τῷ ἑκατοστῷ τριακοστῷ τετάρτῳ· Πάντα, ὅσα ἠθέλησεν ὁ Κύριος, ἐποίησεν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῇ καὶ (19) ἐν ταῖς θαλάσσαις καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἀβύσσοις. Εἰ μὲν οὖν ἔργον καὶ ποίημα, καὶ εἷς τῶν πάντων ἐστὶ, λεγέσθω καὶ αὐτὸς βουλήσει γενόμενος (20)· οὕτω γὰρ ἐδειξεν ἡ Γραφὴ τὰ ποιήματα γίγνεσθαι. Καὶ Ἀστέριος δὲ ὁ συνήγορος τῆς αἱρέσεως, τούτῳ συντιθέμενος, οὕτως γράφει· « Εἴτε γὰρ ἀνάξιον τοῦ Δημιουργοῦ τὸ θέλοντα ποιεῖν, ἐπὶ πάντων ὁμοίως ἀνηρήσθω τὸ θέλειν, ἵνα ἀκέραιον (21) αὐτῷ σώζηται τὸ ἀξίωμα· εἴτε προσῆκον τῷ Θεῷ τὸ βούλεσθαι, καὶ ἐπὶ τοῦ πρώτου γεννήματος ὑπαρχέτω τὸ κρεῖττον. Οὐ γὰρ δὴ δυνατὸν ἑνί τε καὶ τῷ αὐτῷ Θεῷ τὸ θέλειν ἐπὶ τῶν ποιουμένων (22) ἁρμόττειν, καὶ τὸ μὴ βούλεσθαι προσήκειν. » Πλείστην ὅσην ἀσέβειαν ἐν τοῖς ῥήμασιν ἑαυτοῦ συνθεὶς ὁ σοφιστὴς, ὅτι τέ τὸ γέννημα καὶ τὸ ποίημα ταὐτόν ἐστι, καὶ εἷς ἐκ πάντων τῶν ὄντων (23) γεννημάτων ἐστὶν ὁ Υἱὸς, εἰς τοῦτο συνέκλεισεν, ὅτι τὰ ποιήματα βουλήματι καὶ θελήματι προσήκει λέγειν.

A lemæus Valentini discipulus docuit (24) non facto duo esse paria, cogitationem scilicet et voluntatem, primumque cogitasse, deinde voluisse, nec quæ cogitaverit potuisse proferre, nisi cum voluntatis virtus accessisset. Hinc certe suam doctrinam mutuati, Ariani, voluntatem et arbitrium Verbo volunt antecedere. Verum illi quidem Valentini propugnent errores: nos autem qui divina evolvimus oracula, dictionem, *erat*, de Filio scriptam invenimus, 483 audivimusque solum eum in Patre esse et Patris imaginem esse. Didicimus vero solis rebus factis voluntatem et arbitrium antecedere, quippe cum illæ natura aliquando non essent. Hæc nos docet David psalmo centesimo decimo tertio, ubi ita canit: *Deus autem noster in cælo, et in terra omnia quæcunque voluit fecit*, [95]: et centesimo decimo psalmo: *Magna opera Domini, exquisita in omnes voluntates ejus* [96]: et psalmo centesimo tricesimo quarto: *Omnia quæcunque voluit Dominus fecit in cælo et in terra, in mari et in omnibus abyssis* [97]. Itaque si opus ille est et res facta atque unus ex omnibus, ipse quoque voluntate factus dicatur: ita enim opera fieri docet Scriptura. Ipse etiam Asterius, hæresis patronus, huic sententiæ assentitur sic scribens: « Nam si Creatore indignum est eum volentem agere, ejus ergo voluntas ab omnibus similiter amoveatur, ut integra illi servetur dignitas. Sin vero Deo velle convenit, sit igitur etiam in primogenito id quod præstantius est. Nec enim potest fieri ut uni eidemque Deo conveniat velle et nolle in rerum procreatione. » Quibus sophista verbis summam complexus impietatem, cum nempe rem factam et genitam confundit. Filiumque unam esse ex omnibus rebus genitis asseverat, postea concludit congruenter dici opera voluntate et arbitrio facta esse.

[95] Psal. cxiii, 11. [96] Psal. cx, 2. [97] Psal. cxxxiv, 6.

ἀγέννητον. Alii et editio Commel., τὸν ἀγέννητον Ibidem rursus Reg. 1 sic habet, Ἔννοιαν καὶ θέλησιν νόει, οὐκ ἠδύνατο.

(15) Regius primus et Seguer., προβάλλειν. Gobl. Felc. 1 et Anglican., προσαλεῖν, ut et emendatum est in Basil. Sic item habet Epiphanius hæresi 33. Irenæus lib. 1 *Contra hæreses* cap. 5, verbum, *emittere*, hic usurpat. Felc. 2 et editio Commel., παραβαλεῖν, ut et prima manu legebatur in Basiliensi. Reg. 2 et Felc. 5, παραγαγεῖν, Mox Reg. 1, Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1, δύναμις ἐπεγένετο, ut et habet Epiphanius. Hæc sunt item Irenæi verba, *cum autem voluntatis virtus advenit*. Editi aliique, δύναμις ἐγίνετο. Ibidem Regius primus et Seguer., Ἔνθεν οἱ Ἀρειανοί. Goblerian. et Felc. 1, Ἔνθεν καὶ οἱ. Cæteri et editi, Ὅθεν καὶ οἱ.

(15) Regius primus et Seguer., ἐντυχόντες. Alii et editi, ἐντυγχάνοντες. Ibidem Regius primus, τοῖς θείοις λογίοις. Mox post ἠκούσαμεν, Felckm. 2 et editio Commel., omittant ὄντα, quod in aliis mss. legitur.

(17) Sic primus codex Regius et Seguer. At alii et editi, τοῦ μὲν Δαοὶδ ψάλλοντος ἐν τῷ. Ibidem Regius secundus, Basiliensis et Felc. 5, δεκάτῳ τρίτῳ· Regius primus et Seguer. ριγ'. Editio Commel. et Parisiensis, τρισκαιδεκάτῳ. Edit. autem Coloniensis nulla, ut solet, autoritate, habet, πεντεκαιδεκάτῳ. Ibidem pro ψάλλοντος, Goblerian. et Felc. 1 habent λέγοντος, iidemque οὕτως omittunt. Regius primus et Seguer. ibidem, Ὁ δὲ Θεός. In aliis et editis δέ deest·

(18) Sic uterque Regius, Seguer. Gobler. et Felc. primus. At alii et editi omittunt πάντα. Mox πάλιν abest a Gobler. et Felc. 1.

(19) Καί abest a Reg. 1 et Seguer. qui iidem ibid. et Reg. 2 habent καὶ ἐν πάσαις ταῖς. Alii et editi, καὶ ἐν ταῖς.

(20) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, γενόμενος. Alii et editi, γιγνόμενος. Mox Gobler. et Felc. 1 καὶ omittunt ante Ἀστέριος.

(21) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, Ἵνα καὶ ῥᾷον.

(22) Felc. 2 et editi πραττομένων. Cæteri autem mss., ποιουμένων. Paulo post Reg. 1, et Seguer., ῥήμασιν ἑαυτοῦ. Alii editique, ῥήμασιν αὐτοῦ.

(23) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1. In aliis autem et editis deest ὄντων. Angl. ibid., γενημάτων. Ibidem Reg. 1 et Seguer., εἰς τοῦτο. Alii mss., εἰς τοσοῦτον. Mox Reg. 1 et Seguer., βουλήσει καὶ θελήματι.

(24) Vide Irenæum libro 1, *Contra hæreses*, cap. 6, et Epiphanium hæresi XXXIII.

61. Itaque si Filius alius est a rebus omnibus, A uti antea probatum est, potiusque opera per eum facta sunt; absit ut voluntate dicatur exstitisse, ne ipse eodem modo fiat, quo ea, quæ per ipsum facta sunt, prodierunt. Namque Paulus per voluntatem Dei apostolus postea factus est [98], cum id antea non esset. Vocatio item nostra, cum aliquando non fuerit, nunc autem facta sit, antecedentem habet Dei voluntatem, et, ut idem Paulus loquitur [99], secundum propositum ejus voluntatis facta est. Præterea, quod per Moysem dicitur, *Fiat lux* [1], et, *Producat terra* [2], et, *Faciamus hominem* [3], signa reor esse, quemadmodum supra dictum est, voluntatis Creatoris. Nam ea quidem, quæ aliquando non erant, sed extrinsecus postea fiunt, facere Creator deliberat: cum autem Verbum suum ex seipso B natura gignit, præviam nullam adhibet deliberationem. Siquidem in eo Pater alia, quæcunque producere statuit, facit et creat: uti nos etiam Jacobus apostolus his verbis docet, *Volens genuit nos Verbo veritatis* [4]. Itaque Dei voluntas, quæ sive illos qui regenerantur, sive ea quæ semel fiunt spectat, in Verbo est, in quo res, prout sibi placuerit, facit et regenerat, ut Apostolus ad Thessalonicenses his verbis scribit, *Hæc est enim voluntas Dei in Christo Jesu erga vos* [5]. Porro si is, in quo res Deus facit, idem est in quo ejus voluntas est; si item in Christo voluntas Patris est: qui fieri potest ut ipse voluntate et **484** arbitrio factus sit? Nam si ipse secundum vos voluntate factus est, necesse est ut voluntas eum creandi in alio quodam verbo, per quod et ipse fiat, constituatur. Siquidem ostendi- C mus Dei voluntatem non in rebus quæ fiunt, sed in illo esse per quem et in quo res fiunt. Præterea quandoquidem idem est dicere voluntate aliquem factum esse, et fuisse aliquando cum non esset; satis illis sit affirmare fuisse aliquando cum non esset, ut pudore suffusi, quod hujusmodi Verbis tempora significentur, intelligant se, cum Filius voluntate factum esse dicunt, tempora similiter ante Filium exstitisse significare. His enim, quæ aliquando non fuerunt, ut omnibus rebus creatis, omnino antecedit deliberatio. Si vero Verbum rerum creatarum est opifex, atque una cum Patre exsistit: qui illi, qui ab æternitate existit, quasi ipse antea non

61. Οὐκοῦν εἰ ἄλλος ἐστι τῶν πάντων ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς (24*) πρὸ τούτων ἐδείχθη, καὶ μᾶλλον τὰ ἔργα δι' αὐτοῦ γέγονε, μὴ λεγέσθω βουλήσει, ἵνα μὴ καὶ αὐτὸς οὕτως γίνηται, ὥσπερ καὶ τὰ δι' αὐτοῦ γενόμενα σνέστη. Καὶ γὰρ ὁ μὲν Παῦλος, οὐκ ὢν πρότερον, ὕστερον ὅμως διὰ θελήματος Θεοῦ ἀπόστολος γέγονεν· ἡ δὲ κλῆσις ἡμῶν, ὡς ποτε καὶ αὐτὴ, μὴ οὖσα, νῦν δὲ ἐπιγενομένη, προηγουμένην ἔχει τὴν βούλησιν (25), καὶ ὡς αὐτὸς πάλιν ὁ Παῦλός φησι, κατὰ τὴν εὐδοκίαν τοῦ θελήματος αὐτοῦ γέγονε. Τό τε (25*) διὰ Μωσέως λεγόμενον, Γενηθήτω φῶς, καὶ, Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ, καὶ, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον, ἡγοῦμαι (26), καθὰ καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται, τῆς βουλήσεως τοῦ ποιοῦντος εἶναι τοῦτο σημαντικόν. Τὰ μὲν γὰρ μὴ ὄντα ποτὲ, ἀλλ' ἔξωθεν ἐπιγινόμενα, ὁ Δημιουργὸς βουλεύεται ποιῆσαι (27)· τὸν δὲ ἴδιον Λόγον ἐξ αὐτοῦ φύσει γεννώμενον οὐ προβουλεύεται· ἐν τούτῳ γὰρ ὁ Πατὴρ τὰ ἄλλα, ὅσα βουλεύεται, ποιεῖ, καὶ δημιουργεῖ ἐν τούτῳ· καθὼς καὶ Ἰάκωβος ὁ ἀπόστολος διδάσκων ἔλεγε· Βουληθεὶς ἀπεκύησεν ἡμᾶς Λόγῳ ἀληθείας. Οὐκοῦν ἡ περὶ πάντων τῶν τε ἀναγεννωμένων (28) καὶ τῶν ἅπαξ γινομένων τοῦ Θεοῦ βούλησις ἐν τῷ Λόγῳ ἐστὶν, ἐν ᾧ καὶ τὰ δόξαντα ποιεῖ καὶ ἀναγεννᾷ. Καὶ τοῦτο γὰρ πάλιν (29) ὁ Ἀπόστολος σημαίνει, γράφων εἰς Θεσσαλονίκην· Τοῦτο γὰρ θέλημα Θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ εἰς ὑμᾶς (30). Εἰ δὲ, ἐν ᾧ ποιεῖ, ἐν αὐτῷ καὶ ἡ βούλησίς ἐστι, καὶ ἐν Χριστῷ ἐστι τὸ θέλημα τοῦ Πατρός· πῶς δύναται καὶ αὐτὸς ἐν βουλήσει (31) καὶ θελήματι γίνεσθαι; Εἰ γὰρ καὶ αὐτὸς ἐν βουλήσει καθ' ὑμᾶς γέγονεν, ἀνάγκη καὶ τὴν περὶ αὐτοῦ βούλησιν ἐν ἑτέρῳ τινὶ λόγῳ συνίστασθαι, δι' οὗ καὶ αὐτὸς γίνεται· δέδεικται γὰρ ἡ τοῦ Θεοῦ βούλησις οὐκ ἐν τοῖς γινομένοις οὖσι, ἀλλ' ἐν τῷ δι' οὗ καὶ ἐν ᾧ γίνεται τὰ ποιήματα πάντα (32). Ἔπειτα ἐπειδὴ ταὐτόν ἐστιν εἰπεῖν βουλήσει, καὶ, Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, ἀρκείσθωσαν τῷ λέγειν, Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν· ἵνα, αἰσχυνόμενοι διὰ τὸ ἐκ τούτου χρόνους (33) σημαίνεσθαι, γνῶσιν, ὅτι καὶ βουλήσει λέγοντες χρόνους πρὸ Υἱοῦ σημαίνουσι· τῶν γάρ ποτε μὴ ὄντων προηγεῖται τὸ βουλεύεσθαι (34), ὡς ἐπὶ πάντων τῶν κτισμάτων. Εἰ δὲ ὁ Λόγος τῶν μὲν κτισμάτων ἐστὶ δημιουργὸς, τὸς δὲ συνυπάρχει τῷ Πατρί· πῶς δύναται τοῦ ἀϊδίως ὄντος, ὡς μὴ ὄντος, προηγεῖσθαι τὸ βουλεύεσθαι; Εἰ γὰρ προηγεῖται βουλὴ, πῶς δι' αὐτοῦ τὰ πάντα;

[98] I Cor. 1, 1. [99] Ephes. 1, 5. [1] Gen. 1, 3. [2] ibid. 11. [3] ibid. 26. [4] Jac. 1, 18. [5] I Tess. v, 17.

(24) Sic Reg. 1 et Seguer. At alii et editi, ὥσπερ οὖν ἐν τοῖς. Infra, post ὥσπερ, deest καί in Reg. 1 et Seguer.

(25) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1. At in aliis et editis deest τήν.

(25*) Regius primus et Seguer., Τὸ δέ.

(26) Gobler. et Felc. 1, ἡγούμεθα.

(27) Sic primus codex Regius et Seguer. hic et paulo post, iidemque mox γεννώμενον. Alii autem et editi, βουλεται et γεννῶν

(28) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, τῶν ἀναγ. Alii et editio Commel., τῶν τε ἀναγ.

(29) Regius primus et Seguerian., Καὶ τοῦτο γὰρ πάλιν. In aliis et editis deest γάρ.

(30) Reg. 2, εἰς ἡμᾶς Cæteri mss. et editio Commel. εἰς ὑμᾶς. Ibid. Felc. 5, Εἰ οὖν ἐν ᾧ ποιεῖ.

(51) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1. In Reg. 2, Basil. et Felc. 5, habetur quoque γίνεσθαι. Alii et editi, ἐν θελήσει καὶ βουλήματι γενέσθαι. Ibidem Reg. 1 et Seguer., ἐν βουλήσει. Editi aliique, ἐν βουλήματι.

(32) Πάντα abest a Reg. 1 et Seguer. et ἔπειτα a Gobler. et Felc 1.

(33) Sic Regius primus, Seguerian. Goblerian. et Felc. 1. At Felc. 5, ἐκ τοῦ χρόνους. Cæteri et editi, ἐκ τοῦ χρόνου. Ibidem Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, ὅτι καὶ βουλήσει. In aliis et editis καί deest,

(34) Regius primus et Seguer. hic et paulo post, βουλεύεσθαι. Alii et editi, βούλεσθαι.

Μᾶλλον γὰρ εἷς τῶν πάντων (35) ἐστὶ βουλήσει καὶ αὐτὸς ἀποκυηθεὶς Υἱός, ὥσπερ καὶ ἡμεῖς Λόγῳ ἀληθείας γεγόναμεν υἱοί· καὶ λοιπὸν ἡμᾶς ἀνάγκη ζητεῖν, ὥσπερ εἴρηται, ἄλλον Λόγον, δι' οὗ καὶ οὗτος γέγονε, καὶ ἀπεκυήθη μετὰ πάντων, ὧν ἠθέλησεν ὁ Θεός.

A fuisset, queat deliberatio antecedere? Si enim antecedit deliberatio, quomodo per ipsum omnia facta sunt? Quin potius ipse quoque Filius inter res omnes numerandus erit, utpote voluntate procreatus, quemadmodum et nos Verbo veritatis facti sumus filii; ac proinde necesse est, uti dictum est, aliud quæramus Verbum, per quod istud quoque sit factum, et cum omnibus, quæ Deus producere voluit, procreatum.

62. Εἰ μὲν οὖν ἐστιν ἕτερος τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἔστω καὶ οὗτος Δόγῳ γεγονώς· εἰ δὲ μὴ ἔστιν ἄλλος (οὐκ ἔστι γάρ), ἀλλὰ πάντα δι' αὐτοῦ γέγονεν, ἅπερ ὁ Πατὴρ βεβούληται (36)· πῶς οὐ δείκνυται τούτων πολυκέφαλος πανουργία; Ὅτι καταισχυνθέντες ἐπὶ τῷ λέγειν ποίημα καὶ κτίσμα, καὶ, Οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῇ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἄλλως πάλιν κτίσμα λέγουσιν αὐτὸν εἶναι, βούλήσιν προβαλλόμενοι καὶ λέγοντες· Εἰ μὴ βουλήσει γέγονεν, οὐκοῦν ἀνάγκῃ καὶ μὴ θέλων ἔσχεν ὁ Θεὸς Υἱόν. Καὶ τίς ὁ τὴν ἀνάγκην ἐπιβαλὼν αὐτῷ, πονηρότατοι, καὶ (37) πάντα πρὸς τὴν αἵρεσιν ἑαυτῶν ἕλκοντες; Τὸ μὲν γὰρ ἀντικείμενον τῇ βουλήσει ἑωράκασι· τὸ δὲ μεῖζον καὶ ὑπερκείμενον οὐκ ἐθεώρησαν. Ὥσπερ γὰρ ἀντίκειται τῇ βουλήσει τὸ παρὰ γνώμην, οὕτως ὑπέρκειται καὶ προηγεῖται τοῦ βουλεύεσθαι (38) τὸ κατὰ φύσιν. Οἰκίαν μὲν οὖν τις βουλευόμενος κατασκευάζει, υἱὸν δὲ γεννᾷ κατὰ φύσιν· καὶ τὸ μὲν βουλήσει κατασκευαζόμενον ἤρξατο γίνεσθαι, καὶ ἔξωθέν ἐστι τοῦ ποιοῦντος· ὁ δὲ υἱὸς ἴδιόν ἐστι τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς γέννημα, καὶ οὐκ ἔστιν ἔξωθεν αὐτοῦ (39)· διὸ οὐδὲ βουλεύεται περὶ αὐτοῦ, ἵνα μὴ καὶ περὶ ἑαυτοῦ δοκῇ βουλεύεσθαι. Ὅσῳ οὖν τοῦ κτίσματος ὁ υἱὸς ὑπέρκειται, τοσούτῳ καὶ τῆς βουλήσεως τὸ κατὰ φύσιν· καὶ ἔδει αὐτοὺς, ἀκούοντας, οὐ βουλήσει λογίζεσθαι τὸ κατὰ φύσιν. Οἱ δὲ ἐπιλαθόμενοι (40), ὅτι περὶ Υἱοῦ Θεοῦ ἀκούουσι, τολμῶσιν ἀνθρωπίνας ἀντιθέσεις λέγειν ἐπὶ Θεοῦ, ἀνάγκην (41) καὶ παρὰ γνώμην, ἵνα τὸ εἶναι Υἱὸν ἀληθινὸν ἀρνήσωνται τοῦ Θεοῦ· ἐπεὶ εἰπάτωσαν ἡμῖν αὐτοί· Τὸ ἀγαθὸν εἶναι καὶ οἰκτίρμονα τὸν Θεὸν ἐκ βουλήσεως πρόσεστιν αὐτῷ, ἢ οὐ βουλήσει (42); Εἰ μὲν οὖν ἐκ βουλήσεως, σκοπεῖν δεῖ, ὅτι ἤρξατο μὲν εἶναι ἀγαθὸς, καὶ τὸ μὴ εἶναι δὲ αὐτὸν ἀγαθὸν (43) ἐνδεχόμενόν ἐστι. Τὸ γὰρ βουλεύεσθαι καὶ προαιρεῖσθαι εἰς ἑκάτερα τὴν ῥοπὴν ἔχει, καὶ λογικῆς φύσεώς ἐστι τοῦτο πάθος (44). Εἰ δὲ διὰ τὸ ἐκ τούτων ἄτοπον οὐκ ἐκ βουλήσεως ἀγαθὸς καὶ οἰκτίρμων ἐστὶν, ἀκου-

62. Si igitur est aliud Dei Verbum: concedo Verbum Verbo esse factum. At si aliud nullum est, uti se res habet, sed omnia per ipsum facta sunt, quæ Pater fieri voluit: annon inde liquet multiformem esse illorum versutiam? Namque veriti Verbum Dei factum et creatum dicere, vel non fuisse priusquam genitum est, ipsum alia ratione creatum esse conantur ostendere, cum voluntatis nomen prætendunt, et hæc dictitant: Si voluntate non factum est, ergo necessitate et nolens Deus Filium habuit. Ecquis igitur necessitatem illi potest imponere, o sceleratissimi, qui omnia ad vestram hæresim attrahitis? Scilicet viderunt quidem quod voluntati opponitur: at quod majus et superius est, minime intellexerunt. Ut enim voluntati opponitur id quod est præter mentem: sic deliberationi antecellit et præit id quod ex natura est. Itaque domum quisque deliberans ædificat, sed filium ex natura gignit: unde id quidem quod voluntate ædificatur, fieri incipit, atque aliunde quam ab architecto est; at filius proprius est naturæ patris fetus, neque aliunde quam ab ipso est: quapropter nec de illo deliberat, ne etiam de se ipse deliberare videatur. Quanto igitur filius re creata superior est, tanto etiam id, quod ex natura est, rei illi præstat quæ est ex voluntate. Certe æquum erat eos his auditis id quod ex natura est voluntati non ascribere. Illi vero obliti sermonem hic esse de Filio Dei, humanas oppositiones, necessitatem scilicet et quod præter mentem est, in Deum inducunt, ut videlicet verum Dei Filium esse infitientur. Cæteroquin nobis ipsi respondeant: Deum bonum et misericordem esse, num ipsi ex voluntate est vel non ex voluntate? Si ex voluntate; ergo cœpit bonus esse, fierique potest ut bonus non sit. Siquidem deliberandi et eligendi facultas utramque in partem propendendi vim habet, estque rationalis

B

C

(35) Reg. 1 Seguer., τῶν πάντων, et mox, ἀποκυηθεὶς Υἱός. Alii et editi, τῶν ἀπάντων, et, ἀποκυηθεὶς ὁ Υἱός.

(36) Gobler. et Felc. 1, βούληται.

(37) Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1, καὶ omittunt. Paulo post, Reg. 1 et Seguerian., οὐκ ἐθεώρησαν. Alii et editi, οὐ τεθεωρήκασιν.

(38) Regius primus et Seguerianus, βουλεύεσθε. Cæteri et editi, βούλεσθαι. Ibidem Reg. 1 et Seguer., Οἰκίαν μὲν οὖν τίς βουλευόμενος. Gobler. et Felc. 1 Οἰκίαν μὲν βουλόμενος οὗτος. Alii et editi, Οἰκίαν γοῦν τις βουλόμενος.

(39) Gobler. et Felc. 1, ἔξωθεν περὶ αὐτοῦ. Mox iidem et Reg. 1 ac Seguer., ἵνα μὴ καὶ περὶ ἑαυτοῦ. Alii autem et editio Commel., ἵνα μηδὲ περὶ ἑαυτοῦ.

D

(40) Sic Reg. 1 et Seguer. At alii et editi, ἐπιλανθανόμενοι. Ibid. mss., περὶ Υἱοῦ Θεοῦ. In editione Commel. deest Θεοῦ.

(41) Sic Reg. 1 et Seguerianus. At alii et editi, ἀνάγκῃ.

(42) Sic uterque Regius, Seguer. Anglic. Gobler. Felc. 1 et 5. In aliis et editis deest βουλήσει.

(43) Αὐτόν abest a Reg. 1 et Seguerian. Mox iidem et Reg. 2, Τὸ γὰρ βουλεύεσθαι. Cæteri et editi, Τὸ γὰρ βούλεσθαι.

(44) Sic primus codex Regius et Seguerian. Alii autem et editi, τὸ πάθος τοῦτο. Paulo post Reg. 1 et Seguerian., ἀκουέτωσαν. Cæteri et editi, ἀκουσάτωσαν.

485 naturæ affectio. Quod si, quia id absurdum sit, dici non potest Deus ex voluntate misericors et bonus esse, audiant quid ex ipsorum verbis sequatur : ergo necessitate et nolens bonus est. Quis igitur necessitatem Deo imposuit? Quod si perabsurdum est necessitatem Deo attribuere, proindeque dicendus est natura esse bonus: multo magis et verius fatendum est natura non voluntate Patrem Filii esse.

A σάτωσαν ἅπερ εἰρήκασιν αὐτοί· οὐκοῦν ἀνάγκῃ καὶ μὴ θέλων ἐστὶν ἀγαθός. Καὶ τίς ὁ τὴν ἀνάγκην ἐπιβαλὼν αὐτῷ; Εἰ δὲ ἄτοπόν (45) ἐστι λέγειν ἐπὶ Θεοῦ ἀνάγκην, καὶ διὰ τοῦτο φύσει ἀγαθός ἐστιν· εἴη ἂν πολλῷ μᾶλλον καὶ ἀληθέστερον τοῦ Υἱοῦ φύσει καὶ οὐκ ἐκ βουλήσεως Πατήρ.

63. Id præterea nobis velim edisserant (nam ad illorum contundendam impudentiam, eos rursus placet interrogare, audacius quidem, sed tamen tuendæ piæ fidei gratia; tu autem, Domine, mihi sis, quæso, propitius): Num Pater prius deliberavit, deinde postea quam voluit, ita exsistit, vel num antequam deliberaret? Par est enim eos qui talia B de Filio non dubitant dicere, eadem de Patre audire, ut intelligant se sua hac temeritate ipsum quoque Patrem impetere. Quod si hanc suam de voluntate sententiam propugnare ipsi deliberantes et statuentes, Patrem ex voluntate exstitisse responderint: quid igitur erat antequam deliberaret, vel quid amplius habuit, uti vos dicitis, postquam deliberavit? Quod si absurda et valde futilis est hujusmodi quæstio (nec ista fas est omnino dicere, cum satis sit vel solum nomen Dei audire ut sciamus et intelligamus eum esse qui est), annon pariter absurdum est talia de Dei Verbo cogitare, voluntatemque et arbitrium nobis objectare? Siquidem satis est vel solum Verbi nomen audire, ad sciendum et percipiendum Deum, qui non ex voluntate exsistit, nec C item voluntate sed natura proprium habere Verbum. Annon porro omnem insaniam is superat qui vel cogitet Deum deliberare, consultare, eligere, seque ipsum ad volendum adhortari, ut non sine Verbo et Sapientia sit, sed ut Verbum et Sapientiam habeat? Namque de seipso consultare videtur, qui de eo quod suæ naturæ proprium est deliberat. Cum igitur valde impia sit hujusmodi sententia, congruenter pietati dicendum est res quidem factas, Dei proposito et voluntate esse procreatas, Filium vero non voluntatis opus esse, ut res creatas, sed natura proprium esse substantiæ fetum. Cum enim

63. Εἰπάτωσαν δὲ πάλιν ἡμῖν καὶ τοῦτο (πρὸς γὰρ τὴν ἀναισχυντίαν αὐτῶν ἐρώτησιν αὐτοῖς ἐπαγαγεῖν ἔτι βούλομαι (46), τολμηροτέραν μὲν, βλέπουσαν δὲ ὅμως εἰς εὐσέβειαν· ἱλάσθητι, Δέσποτα)· Ὁ Πατὴρ αὐτὸς, βουλευσάμενος πρότερον, εἶτα θελήσας, οὕτως ὑπάρχει (47), ἢ καὶ πρὸ τοῦ βουλεύσασθαι; Χρὴ γὰρ, καὶ περὶ τοῦ Λόγου τοιαῦτα τολμῶντας αὐτοὺς, τοιαῦτα καὶ ἀκούειν, ἵνα γνῶσιν, ὅτι ἡ τοιαύτη αὐτῶν προπέτεια καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Πατέρα φθάνει. Ἐὰν μὲν οὖν εἴπωσιν, ἅπαξ βουλευσάμενοι περὶ βουλήσεως, ὅτι καὶ αὐτὸς ἐκ βουλήσεως· τί οὖν ἦν πρὸ τοῦ (48) βουλεύσασθαι, ἢ τί πλέον ἔσχεν, ὡς ὑμεῖς λέγετε, μετὰ τὸ βουλεύσασθαι; Εἰ δὲ ἄτοπος καὶ ἀσύστατός ἐστιν ἡ τοιαύτη ἐρώτησις, καὶ οὐ θέμις ὅλως τοιαῦτα λέγειν (ἀρκεῖ γὰρ καὶ μόνον ἀκούοντας ἡμᾶς περὶ Θεοῦ εἰδέναι καὶ νοεῖν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ ὤν), πῶς οὐκ ἄλογον (49) ἂν εἴη περὶ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ τοιαῦτα ἐνθυμεῖσθαι, καὶ βούλησιν. καὶ θέλησιν προβάλλεσθαι; Ἀρκεῖ γὰρ καὶ μόνον ἀκούοντας ἡμᾶς καὶ περὶ τοῦ Λόγου εἰδέναι καὶ νοεῖν, ὅτι ὁ μὴ ἐκ (50) βουλήσεως ὑπάρχων Θεὸς οὐ βουλήσει, ἀλλὰ φύσει τὸν ἴδιον ἔχει Λόγον. Πῶς δὲ οὐχ ὑπερβάλλει πᾶσαν μανίαν, τὸ καὶ μόνον ἐνθυμεῖσθαι, ὅτι αὐτὸς ὁ Θεὸς βουλεύεται (51) καὶ σκέπτεται, καὶ προαιρεῖται, καὶ θέλειν ἑαυτὸν προτρέπεται, ἵνα μὴ ἄλογος καὶ ἄσοφος ᾖ, ἀλλὰ Λόγον καὶ Σοφίαν ἔχῃ (52); Περὶ ἑαυτοῦ γὰρ δοκεῖ σκέπτεσθαι ὁ περὶ τοῦ ἰδίου τῆς οὐσίας ἑαυτοῦ βουλευόμενος. Πολλῆς τοίνυν δυσφημίας οὔσης ἐν τῇ τοιαύτῃ φρονήσει, εὐσεβῶς ἂν λεχθείη, ὅτι τὸ μὲν γενητὰ εὐδοκίᾳ καὶ βουλήσει γέγονεν, ὁ δὲ Υἱὸς οὐ θελήματός ἐστι δημιούργημα (53) ἐπιγεγονώς, καθάπερ ἡ κτίσις, ἀλλὰ φύσει τῆς οὐσίας ἴδιον γέννημα. Καὶ γὰρ ἴδιος ὢν Λόγος τοῦ Πατρὸς (54), οὐκ ἐξ πρὸ ἑαυτοῦ λογίσασθαί τινα βά-

(45) Reg. 1 et Seguerian., ἄτοπον. Alii et editi, ἄλογον.

(46) Gobler. et Felc. 1, αὐτὸς ἐπάγειν βούλομαι. Reg. 1, et Seguerian. ibid., ἐπαγαγεῖν. Alii et editi, ἐπάγειν.

(47) Sic mss. omnes. Editi vero, ὑπάρχειν. Ibid. Reg. 1 Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, πρὸ τοῦ βουλεύσηται. Reg. 1 et Seguer. item ibid., Χρὴ γὰρ περὶ τοῦ. Item Goblerian. et Felck. 1, ibid., τολμᾷν αὐτούς.

(48) Sic Regius primus et Seguerianus. At Reg. 2, Basil. Goblerian. Felc. 1 et 5, τί οὖν πρὸ τοῦ. Alii et editi, τι ἦν πρὸ τοῦ. Ibidem Regius primus, Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, βουλεύσηται.

(49) Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1, πῶς οὐκ ἄλογον. Ibid. Reg. 1 et Seguer., ἂν εἴν περὶ τοῦ. Alii et editi, πῶς οὖν οὐκ ἄλογον ἂν εἴη καὶ περὶ τοῦ.

(50) Regius primus, Seguer., ὅτι μὴ ἐκ.

(51) Uterque Regius et Seguerianus, βουλεύεται. Alii et editi, βούλεται.

(52) Reg. 1, Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1 ἔχῃ. Alii et editi, σχῇ. Mss. ibid., περὶ ἑαυτοῦ. Editio Commel., περὶ αὐτοῦ. Mox uterque Regius et Seguer., οὐσίας αὐτοῦ. Ibidem Basil., βουλευσάμενος.

(53) Uterque Regius, Seguer. Basil. et Felck. 5, ἐστι δημιούργημα. Ibidem uterque Reg. et Seguer., ἐπιγεγονώς. Cæteri et editi, ἐστι τὸ δημιούργημα ἐπιγεγονός.

(54) Regius primus, Seguer. Basil., ὢν Λόγος. Alii et editi, ὢν ὁ Λόγος. Mox Reg. 1, Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, πρὸ ἑαυτοῦ. Cæteri et editi, πρὸ αὐτοῦ.

Λησιν, αὐτὸς ὢν βουλὴ ζῶσα τοῦ Πατρὸς, καὶ (55) δύναμις, καὶ δημιουργὸς τῶν δοκούντων τῷ Πατρί. Καὶ ταῦτα αὐτὸς ἐν ταῖς Παροιμίαις περὶ ἑαυτοῦ φησιν· Ἐμὴ βουλὴ καὶ ἀσφάλεια, ἐμὴ φρόνησις, ἐμὴ δὲ ἰσχύς. Ὡς γὰρ αὐτὸς ὢν ἡ φρόνησις, ἐν ᾗ τοὺς οὐρανοὺς ἡτοίμασε (56), καὶ αὐτὸς ὢν ἰσχὺς καὶ δυναμις· Χριστὸς γὰρ Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία· νῦν παρακλίνων εἶπεν, Ἐμὴ φρόνησις, καὶ ἐμὴ ἰσχύς· οὕτω λέγων. Ἐμὴ βουλὴ, αὐτὸς ἂν εἴη τοῦ Πατρὸς ἡ ζῶσα βουλὴ, καθὼς καὶ παρὰ τοῦ προφήτου μεμαθήκαμεν, ὅτι αὐτὸς τῆς μεγάλης βουλῆς Ἄγγελος γίνεται, καὶ θέλημα τοῦ Πατρὸς αὐτὸς ἐκλήθη. Χρὴ γὰρ οὕτω διελέγχειν αὐτοὺς (57), ἀνθρώπινα περὶ τοῦ Θεοῦ διανοουμένους.

A sit proprium Patris Verbum, non sinit aliquam ante se cogitari voluntatem, utpote cum ipse sit vivens Patris consilium et virtus, eorumque effector quæ Patri placent, quemadmodum de se ipse in Proverbiis ait, *Meum est consilium et securitas, mea est prudentia, mea est fortitudo* [6]. Ut enim quatenus est prudentia in qua cœlos præparavit [7], et ut item quatenus est fortitudo et virtus (nam *Christus Dei virtus* [8] *et Dei sapientia*), nunc paulum variato loquendi modo dixit, *Mea est prudentia, et mea est fortitudo:* ita cum dixit, *Meum est consilium*, se Patris vivens esse consilium significat, quemadmodum etiam a propheta didicimus, eum magni consilii angelum fieri [9], et **486** voluntatem Patris appellatum esse. Scilicet ita eos æquum est refellere qui humana de Deo cogitant.

64. Οὐκοῦν εἰ καὶ ποιήματα βουλήσει καὶ εὐδοκίᾳ ὑπέστη, καὶ ἡ κτίσις πᾶσα θελήματι γέγονεν (58)· ὅ τε Παῦλος διὰ θελήματος Θεοῦ ἀπόστολος ἐκλήθη, καὶ ἡ κλῆσις ἡμῶν εὐδοκίᾳ καὶ θελήματι γέγονε, πάντα δὲ διὰ τοῦ Λόγου γέγονεν· ἐκτός ἐστιν οὗτος τῶν βουλήσει γεγονότων, καὶ μᾶλλον αὐτός ἐστιν ἡ ζῶσα βουλὴ τοῦ Πατρὸς, ἐν ᾗ ταῦτα πάντα γέγονεν· ἐν ᾗ καὶ ὁ ἅγιος Δαβὶδ εὐχαριστῶν ἔλεγεν ἐν τῷ ἑβδομηκοστῷ δευτέρῳ ψαλμῷ· Ἐκράτησας (59) τῆς χειρὸς τῆς δεξιᾶς μου· καὶ ἐν τῇ βουλῇ σου ὡδήγησάς με. Πῶς οὖν δύναται βουλὴ καὶ θέλημα τοῦ Πατρὸς ὑπάρχων ὁ Λόγος γίνεσθαι καὶ αὐτὸς θελήματι καὶ βουλήσει, ὡς (60) ἕκαστος, εἰ μὴ, καθὰ προεῖπον, μανέντες πάλιν εἴπωσιν αὐτὸν δι' ἑαυτοῦ γεγονέναι, ἢ δι' ἑτέρου τινός; Τίς οὖν ἐστι, δι' οὗ γέγονε; Πλασάσθωσαν ἕτερον Λόγον, καὶ ἅτε Οὐαλεντίνου ζηλώσαντες, Χριστὸν ἕτερον ὀνομασάτωσαν· οὐ γὰρ γέγραπται. Ἀλλὰ κἂν πλάσωνται, πάντως κἀκεῖνος διά τινος γίνεται· καὶ λοιπὸν οὕτως ἐπιλογιζομένων ἡμῶν, καὶ ἀνακρινόντων τὴν ἀκολουθίαν (61), εὑρίσκεται τῶν ἀθέων ἡ πολυκέφαλος αἵρεσις εἰς πολυθεότητα πίπτουσα καὶ ἄμετρον μανίαν, ἐν ᾗ κτίσμα καὶ ἐξ οὐκ ὄντων θέλοντες εἶναι τὸν Υἱὸν, ἑτέρως τὰ αὐτὰ (62) σημαίνουσι, βούλησιν καὶ θέλησιν προβαλλόμενοι, ἃ μάλιστα ἐπὶ τῶν γενητῶν (63) καὶ κτιστῶν ταῦτα εὐλόγως ἂν λέγοιτο. Πῶς οὖν οὐκ ἀσεβὲς τὰ τῶν γενητῶν ἐπὶ τὸν Δημιουργὸν ἀναφέρειν (64); Ἢ πῶς οὐ βλάσφημον λέγειν βούλησιν πρὸ τοῦ Λόγου

64. Itaque si res factæ voluntate ac proposito conditæ sunt: si universa creata natura voluntate facta est: si item Paulus per Dei voluntatem vocatus est Apostolus [10]: si denique nostra vocatio proposito et voluntate est facta [11]; omnia autem per Verbum facta sunt: haud dubie ipsum Verbum extra eorum numerum est quæ voluntate facta sunt, vel potius vivens est Patris consilium, in quo omnia illa facta sunt; in quo et sanctus David psalmo septuagesimo secundo gratias his verbis agebat, *Tenuisti manum dexteram meam, et in consilio tuo deduxisti me* [12]. Qui igitur fieri potest ut Verbum, quod consilium et voluntas Patris est, ipsum quoque voluntate et arbitrio sit productum, uti res aliæ singulæ? nisi forte, ut jam dixi, rursus insanientes contendant ipsum per seipsum vel per aliquid aliud esse factum. Quid nam ergo tandem illud est per quod factum est? Aliud illi confingant Verbum, et Valentini commenta amplexati (65), Christum alium nominent. Nihil enim ejusmodi habent Scripturæ. Verum si alium ipsi excogitaverint, certe ille quoque per aliquem fieri dicendus erit: atque adeo nobis ita ratiocinantibus, quidque ex illorum sententia sequatur excutientibus, multiformis esse deprehenditur impiorum hæresis, quæ et deorum inducit multitudinem, et in summam incidit insaniam, qua Filium et creatum et ex nihilo esse pugnantes, hanc suam impietatem aliis verbis con-

[6] Prov. VIII, 14. [7] Prov. III, 19. [8] I Cor. I, 24. [9] Isa. IX, 6. [10] I Timoth. I, 1. [11] Ephes. I, 5. [12] Psal. LXXII, 24.

(55) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1. In aliis et editione Commel. καί deest.

(56) Sic primus codex Regius, Seguerian. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi, ἐποίησε. Mox Reg. 1 et Seguer. omittunt. καὶ Θεοῦ σοφία.

(57) Sic primus codex Regius et Seguerian. At alii et editi, αὐτὸς ὁ τῆς μεγάλης. Paulo post Reg. 1 et Seguerian., διελέγχειν τοὺς ἀνθρώπινα.

(58) Sic Reg. 1, Seguer. Anglic. Gobl. et Felc. 1, ut et Nannius legit. Cæteri autem et editio Commel., γέγονε· πάντα δὲ διὰ τοῦ Λόγου γέγονεν, omissis intermediis.

(59) Gobl. et Felc. 1, ὡς Λαβὶδ εὐχαριστῶν φησι. Ἐκράτησας.

(60) Sic Reg. primus et Seguer. Habetur item in Gobler. et Felc. 1, ὡς ἕκαστος, εἰ μή. Editi, Πῶς οὖν

D βουλὴ καὶ θέλημα τοῦ Πάτρὸς ὑπαρχων ὁ Λογος δύναται γίγνεσθαι καὶ αὐτὸς βουλήσει καὶ θελήσει; ἐκτὸς εἰ μή.

(61) Regius primus et Seguerianus τὴν ἀκολουθίαν. Alii et editi, τὴν ἀλήθειαν.

(62) Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1, ταῦτα.

(63) Felckm. 5, hic et paulo post, γεννητῶν. Mox Reg. 1, λέγοιτο. Seguerian., λέγοιντο. Alii et editi γένοιτο.

(64) Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἀναφέρειν. Cæteri et editi, μεταφέρειν. Paulo post uterque Regius, Seguer. Basil. et Anglic., εἶναι ἐν τῷ Πατρί. Alii et editi, εἶναι ἐν Θεῷ Πατρί.

(65) Vide Irenæum lib. I *Adversus hæreses*, cap. 1, et Epiphanium hæresi XXXI.

tegunt, cum voluntatis et arbitrii prætendunt nomina, quæ quidem, cum de factis et creatis rebus sermo est, recte adhibentur. Annon ergo impium est ea, quæ rerum factarum propria sunt, ipsi ascribere Creatori? Annon nefas dictu est voluntatem ante Verbum in Patre esse? Si enim voluntas in Patre præcedit, non ergo verum dicit Filius cum ait, *Ego in Patre* [13]; aut si ipse quoque in Patre est, certe secundus in illo esse existimabitur, nec eum convenit dicere, *Ego in Patre*, cum voluntas in qua omnia facta sunt, et in qua ipse secundum vos fuit productus, prior ipso sit. Nam etiamsi gloria differat, nihilominus unus est ex his quæ voluntate efficiuntar. Porro, ut ante diximus, si ita se res habet, quare igitur ille Dominus est, res autem aliæ in servorum numero habentur? Nimirum Dominus ille est, quia Patris dominationi est unitus: res autem creatæ in servorum sunt numero, quia extra Patris unitatem exsistunt, et factæ sunt cum aliquando non essent.

A εἶναι ἐν τῷ Πατρί; Εἰ γὰρ προηγεῖται βούλησις ἐν τῷ Πατρὶ, οὐκ ἀληθεύει λέγων ὁ Υἱός, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρί· ἢ εἰ καὶ αὐτὸς (66) ἐν τῷ Πατρί ἐστιν, ἀλλὰ δεύτερος λογισθήσεται, καὶ οὐκ ἔπρεπε λέγειν αὐτὸν, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, οὔσης βουλήσεως πρὸ αὐτοῦ, ἐν ᾗ τὰ πάντα γέγονε (67), καὶ αὐτὸς ὑπέστη καθ' ὑμᾶς. Κἂν γὰρ τῇ δόξῃ διαφέρῃ, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον εἷς ἐστι τῶν ἐκ βουλήσεως γινομένων. Ὡς δὲ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρήκαμεν, εἰ οὕτως ἐστὶ, πῶς ὁ μὲν Κύριος, τὰ δὲ δοῦλα; Πάντων (68) δὲ Κύριος τυγχάνει οὗτος, ὅτι τῇ τοῦ Πατρὸς κυριότητι ἥνωται· καὶ πάντως ἡ κτίσις δούλη, ἐπεὶ ἐκτὸς τῆς τοῦ Πατρὸς ἑνότητός B ἐστι, καὶ οὐκ οὖσά ποτε γέγονε (69).

65. Certe cum Filium volunt voluntate factum esse, quidni etiam prudentia factum esse asseverent? Nam idem esse arbitror voluntatem et prudentiam. De quo enim quis consultat, hoc idem prudentia perpendit: vicissimque, quod quis prudentia perpendit, de hoc eodem consultat et deliberat. Hinc illa Salvator mutua inter se ratione veluti germana simul his verbis copulavit: *Meum est consilium et securitas, mea est prudentia, mea est fortitudo* [14]. Nam ut fortitudo et securitas idem est, cum eadem sit virtus et potentia: ita idem est prudentia et consilium, quæ ipse **487** Dominus est. At nolunt impii Filium Verbum et vivens consilium esse: sed prudentiam, consilium et sapientiam velut habitum quemdam Deo, humano more, modo adesse, modo abesse fingunt, omnemque lapidem C movent, ac Valentini prætendunt cogitationem et voluntatem, ea tantum mente ut Filium separent a Patre, nec proprium illum Patris Verbum sed rem creatam esse fateantur. Hæc itaque illos audire convenit similia his, quæ olim ad Simonem Magum dicta sunt [15]: Impietas Valentini vobiscum sit in interitum! Quisque autem Salomoni potius credat Verbum sapientiam et prudentiam esse dicenti, cujus hæc nimirum sunt verba: *Dominus sapientia fundavit terram, et cœlos in prudentia paravit* [16]. Ut vero hic cœlos in prudentia, ita in Psalmis: *Verbo*

65. Ἔδει δὲ αὐτοὺς, λέγοντας βουλήσει τὸν Υἱὸν, εἰπεῖν, ὅτι καὶ φρονήσει γέγονε· ταὐτὸν γὰρ ἡγοῦμαι φρόνησιν (70) καὶ βούλησιν εἶναι. Ὁ γὰρ βουλεύεταί τις, τοῦτο πάντως καὶ φρονεῖ· καὶ ὃ φρονεῖ, τοῦτο καὶ βουλεύεται. Αὐτὸς γοῦν (71) ὁ Σωτὴρ ὡς ἀδελφὰ ταῦτα τῇ ἀναλογίᾳ συνῆψεν ἅμα λέγων· Ἐμὴ βουλὴ καὶ ἀσφάλεια, ἐμὴ φρόνησις, ἐμὴ δὲ ἰσχύς. Ὡς γὰρ ἰσχὺς καὶ ἀσφάλεια ταὐτόν ἐστιν, ἡ αὐτὴ γὰρ δύναμίς ἐστιν· οὕτω ταὐτόν ἐστιν εἰπεῖν τὴν φρόνησιν καὶ τὴν βουλὴν (72) εἶναι, ἅπερ ἐστὶν ὁ Κύριος. Ἀλλ' οἱ ἀσεβεῖς οὐ θέλουσι μὲν Λόγον καὶ βουλὴν ζῶσαν εἶναι τὸν Υἱόν· περὶ δὲ τὸν Θεὸν φρόνησιν καὶ βουλὴν καὶ σοφίαν ὡς ἔξιν συμβαίνουσαν καὶ ἀποσυμβαίνουσαν ἀνθρωπίνως γίνεσθαι μυθολογοῦσι, καὶ πάντα κινοῦσι, καὶ τὴν Οὐαλεντίνου ἔννοιαν καὶ θέλησιν προβάλλονται, ἵνα μόνον διαστήσωσι τὸν Υἱὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, καὶ μὴ εἴπωσιν ἴδιον αὐτὸν τοῦ Πατρὸς εἶναι Λόγον, ἀλλὰ κτίσμα. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν ἀκουέτωσαν, ὡς Σίμων ὁ Μάγος ἤκουσεν· Ἡ ἀσέβεια Οὐαλεντίνου σὺν ὑμῖν εἰη εἰς ἀπώλειαν! Ἕκαστος δὲ Σολομῶνι (73) μᾶλλον πειθέσθω λέγοντι αὐτὸν εἶναι σοφίαν καὶ φρόνησιν τὸν Λόγον. Φησὶ γάρ· Ὁ Θεὸς τῇ σοφίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν (74)· ἡτοίμασε δὲ οὐρανοὺς ἐν φρονήσει (75)· ὡς δὲ ὧδε ἐν φρονήσει, οὕτως ἐν Ψαλμοῖς· Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν. Ὡς δὲ τῷ Λόγῳ οἱ οὐρανοὶ, οὕτω πάντα, ὅσα (76) ἠθέλησεν, ἐποίησε· καὶ ὡς ὁ Ἀπο-

[13] Joan. XIV, 10. [14] Prov. VIII, 14. [15] Act. VIII, 20. [16] Prov. III, 19.

(66) Felc. 2 et editi, ἢ εἰ μὴ αὐτός. Alii mss., ἢ εἰ καὶ αὐτός. Mox Reg. 1, Seg., λογισθήσεται. Cæteri et editi, νομισθήσεται.

(67) Sic Reg. 1 et Seguer. At alii et editi, ἐν ᾗ πάντα. Paulo post Reg. 1, Seguer. Gobl. et Felc. 1 τῶν ἐκ βουλήσεως γινομένων, ubi alii et editi γενομένων.

(68) Sic prrimus codex Regius et Seguer. In Anglic. habetur item πάντων, ut et Nannius legerat. Goblerian. et Felc. 1, τὰ δὲ δοῦλα τυγχάνει; οὗτος, ὅτι. Cæteri autem et editi sic habent: τὰ δὲ δοῦλα τυγχάνει; Πάντως δὲ Κύριος οὗτος, etc.

(69) Reg. 1, Seguer., γέγονεν. Editi et alii, ἐπιγέγονεν.

(70) Regius primus, Seguer, Gobler. et Felc. 1, φρόνημα. Iidem mox, τοῦτο πάντως καὶ φρονεῖ. Alii D et editi, τοῦτο καὶ φρονεῖ.

(71) Regius primus. Seguer. Gobler. et Felc. 1, γοῦν, et mox, ταῦτα τῇ ἀναλογίᾳ συνῆψεν, Alii et editi οὖν, et, ταῦτα συνῆψεν

(72) Regius primus et Seguer. hic et paulo post. βουλήν. Cæteri et editi, βούλησιν.

(73) Sic Reg. 1. Seguer. Basil. Gobler. et Felck. 1. At alii et editio Commeliniana, Σαλομῶνι·

(74) Goblerianus et Felckmanni primus, τῇ σοφίᾳ ᾠκοδόμησεν, ἤγουν ἐθεμελίωσε τὴν γῆν.

(75) Sic Reg. 1, Seguer. Anglic. atque ita legit Nannius. Goblerianus et Felckmanni primus, φρονήσει. Καὶ Δαβὶδ, Τῷ Λόγῳ. Alii et editio Commeliniana, φρονήσει οὕτως ἐν Ψαλμοῖς, Τῷ Λόγῳ.

(75) Sic primus codex Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At cæteri et editi, ἐστερεώθησαν· οὕτω

στολος γράφει Θεσσαλονικεῦσι· Τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐστιν. Ὁ ἄρα τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, αὐτός ἐστιν ὁ Λόγος καὶ ἡ σοφία, αὐτὸς ἡ φρόνησις καὶ ἡ ζῶσα βουλὴ· καὶ ἐν αὐτῷ τὸ θέλημα τοῦ Πατρός ἐστιν· αὐτὸς ἀλήθεια, καὶ φῶς, καὶ δύναμις τοῦ Πατρός ἐστιν. Εἰ δὲ ἡ βούλησις τοῦ Θεοῦ, ἡ σοφία ἐστὶ καὶ ἡ φρόνησις, ὁ δὲ Υἱός ἐστιν ἡ σοφία ὁ ἄρα λέγων (77) βουλήσει τὸν Υἱὸν ἴσον λέγει τῷ τὴν Σοφίαν ἐν Σοφίᾳ γεγονέναι, καὶ τὸν Υἱὸν ἐν Υἱῷ πεποιῆσθαι, καὶ διὰ τοῦ Λόγου τὸν Λόγον ἐκτίσθαι. Τοῦτο δὲ καὶ τῷ Θεῷ μάχεται, καὶ ταῖς παρ' αὐτοῦ (78) Γραφαῖς ἐναντιοῦται· καὶ γὰρ καὶ ὁ Ἀπόστολος οὐ βουλήσεως, ἀλλα αὐτῆς τῆς πατρικῆς (79) οὐσίας ἴδιον ἀπαύγασμα καὶ χαρακτῆρα τὸν Υἱὸν κηρύττει, λέγων· Ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ. Εἰ δὲ, ὡς προειρήκαμεν, (80), ἐκ βουλήσεως οὐκ ἔστιν ἡ πατρικὴ οὐσία καὶ ὑπόστασις, εὔδηλον, ὡς οὔτε τὸ ἴδιον τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως ἐκ βουλήσεως ἂν εἴη. Ὁποία γὰρ ἦ καὶ ὡς ἐὰν ᾖ ἡ μακαρία (81) ἐκείνη ὑπόστασις, τοιοῦτον καὶ οὕτως εἶναι καὶ τὸ ἴδιον ἐξ αὐτῆς γέννημα δεῖ. Καὶ αὐτὸς γοῦν ὁ Πατὴρ οὐκ εἶπεν· Οὗτός ἐστιν ὁ βουλήσει μου γεγονὼς Υἱὸς, οὐδὲ, Ὃν κατ' εὐδοκίαν ἔσχον Υἱόν· ἀλλ' ἁπλῶς, Ὁ Υἱός μου (82), καὶ μᾶλλον, Ἐν ᾧ ηὐδόκησα· δεικνὺς ἐκ τούτων, ὅτι, Φύσει μὲν οὗτός ἐστιν Υἱὸς, ἐν αὐτῷ δὲ τῶν ἐμοὶ δοκούντων ἡ βούλησις ἀπόκειται.

A *Domini firmatus esse* [17] dicitur. Ut porro Verbo cœli firmati sunt, sic quæcunque voluit fecit [16], et ut Apostolus ad Thessalonicenses scribit, *Voluntas Dei in Christo Jesu est* [19]. Igitur Dei Filius ipse est Verbum et sapientia, ipse prudentia et vivens est consilium, atque in eo voluntas Patris est. Ipse veritas, lux et virtus est Patris. Quod si voluntas Dei est sapientia et prudentia, si item Filius ipsa sit sapientia: igitur qui contendit Filium voluntate factum esse, idem omnino est ac si diceret Sapientiam in Sapientia factam esse, et Filium in Filio esse effectum, ac Verbum per Verbum creatum esse; quæ utique Deo divinisque ejus Scripturis maxime repugnant. Enimvero Apostolus Filium non voluntatis, sed proprium paternæ naturæ splendorem et figuram esse his verbis prædicat: *Qui cum*
B *sit splendor gloriæ et figura substantiæ ejus* [20]. Si ergo, ut supra diximus, paterna natura et substantia ex voluntate non est, liquet neque id, quod paternæ substantiæ proprium est, ex voluntate esse posse. Siquidem qualis cujusvemodi fuerit beata illa natura, talem et ejusmodi necesse est esse proprium ex ipsa ortum fetum. Hinc Pater non dixit: Hic est voluntate mea factus Filius, neque, Quem meo arbitrio habui Filium, sed simpliciter, *Filius meus*, et potius, *In quo mihi complacui* [21]; quorum quidem verborum significatio ejusmodi est: Hic est natura Filius, in quo omnium quæ mihi placent voluntas reposita est.

66. Ἆρ' οὖν ἐπεὶ φύσει καὶ μὴ ἐκ βουλήσεώς ἐστιν ὁ Υἱὸς, ἤδη καὶ ἀθέλητός ἐστι τῷ Πατρὶ, καὶ μὴ βουλομένου τοῦ Πατρός ἐστιν ὁ Υἱός; Οὐμενοῦν· ἀλλὰ καὶ
C θελόμενός ἐστιν (83) ὁ Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ, ὡς αὐτός φησιν, Ὁ Πατὴρ φιλεῖ τὸν Υἱὸν, καὶ πάντα δείκνυσιν αὐτῷ. Ὡς γὰρ τὸ εἶναι (84) ἀγαθὸς οὐκ ἐκ βουλήσεως μὲν ἤρξατο, οὐ μὴν ἀβουλήτως καὶ ἀθελήτως ἐστὶν ἀγαθός· ὃ γάρ ἐστι, τοῦτο καὶ θελητόν ἐστιν αὐτῷ· οὕτω καὶ τὸ εἶναι τὸν Υἱὸν, εἰ καὶ μὴ ἐκ βουλήσεως ἤρξατο, ἀλλ' οὐκ ἀθέλητον, οὐδὲ παρὰ γνώμην ἐστὶν αὐτῷ. Ὥσπερ γὰρ τῆς ἰδίας ὑποστάσεώς ἐστι θελητὴς, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς, ἴδιος ὢν αὐτοῦ τῆς οὐσίας, οὐκ ἀθέλητός ἐστιν αὐτῷ. Θελέσθω καὶ φιλείσθω τοίνυν ὁ Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρός· καὶ οὕτω τὸ θέλειν καὶ

66. Num ergo, quia ex natura non autem ex voluntate sit Filius, præter voluntatem Patris et nolente Patre est Filius? Minime vero. Sed potius Pater vult Filium, atque, ut ipse loquitur, *Pater diligit Filium, et omnia ostendit illi* [22]. Ut enim non ex voluntate bonus esse cœpit, nec tamen contra mentem et sententiam est bonus; namque hoc ipse vult quod est: ita licet Filius ex voluntate esse non inceperit, non tamen præter voluntatem et mentem Patris est. Nam quemadmodum suam vult ipse substantiam, sic cum Filius proprius sit ejus naturæ, non præter voluntatem ejus est. Filium ergo velit et diligat Pater, eaque ratione pie quis cogitet Deum non nolle, sed velle. Etenim Filius ea-

[17] Psal. xxxii, 6. [18] Psal. cxxxiv, 6. I [19] Thessal. v, 18. [20] Hebr. i, 3. [21] Matth. iii, 17. [22] Joan. iii, 35.

πάντα ὅσα. Ibidem post ἠθέλησεν, Regius primus et Seguerianus omittunt ὁ Κύριος, quod in aliis et in editis legitur.

D

(77) Sic primus codex Reg. Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1, atque ita legit Nannius. Alii et editio Commeliniana, ὅρα μὴ ὁ λέγων.

(70) Reg. 1, Seguer. Basil. et Anglic., παρ' αὐτοῦ. Cæteri et editi, παρ' αὐτῳ. Mox Regius primus et Seguerianus, καὶ γὰρ καὶ ὁ Ἀπόστολος. Alii et editi, καί posterius omittunt.

(79) Sic Regius primus et Seguerianus. At alii et editi, τῆς οὐσίας τῆς πατρικῆς. Mox Regius primus et Seguerianus, τὸν Υἱὸν κηρύττει. Cæteri et editi τὸν Κύριον κηρύττει.

(80) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi, ὡς προεῖπον. Ibidem Regius primus et Seguerianus, ἐκ βουλήσεως οὐκ ἔστιν. Basil. Gobler. Felckm. 1 et Reg. 2, οὐκ ἐκ βουλησεώς ἐστιν Alii et editi, οὐ βουλήσεώς ἐστι. Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ὡς οὔτε. Reg. 2, Basil. Anglic. Felckm. 1 et 5, ὡς οὐδέ. Cæteri et editi, ὅτι οὐδέ.

(81) Sic uterque Reg. Seguer. Basil. Anglican. Felckm. 2 et 5. At Goblerianus et Felckm. 1, Ὁποία γαρ ἂν ᾖ η μακαρία. Cæteri et editi, Ὁποία γὰρ ᾖ καὶ ἕως ἂν ᾖ ἡ μακαρία. Mox Felckmanni secundus et editio Commeliniana omittunt καί post οὕτως εἶναι.

(82) Regius primus et Seguerianuc μου omittunt.

(83) Uterque Regius et Seguerianus, θελόμενός ἐστιν. Alii et editi, στελλόμενός ἐστιν, ut et legit Nannius.

(84) Regius primus et Seguerianus, τὸ εἶναι. Idem ibidem et Regius secundus, οὐκ ἐκ βουλήσεως, ut item legit Nannius. Alii et editi, τοῦ εἶναι ἀγαθὸς ἐκ βουλήσεως μὲν ἤρξατο.

dem voluntate, **448** qua eum vult Pater, Patrem ipse amat, vult et honorat, unaque est voluntas quæ ex Patre in Filio exsistit, ita ut inde Filius in Patre et Pater in Filio conspiciatur. Nemo igitur ex Valentini sententia antecedentem inducat voluntatem, nulliusque deliberationis obtentu seipsum medium inter solum Patrem solumque Filium audeat intrudere. Siquidem insanus ille fuerit qui voluntatem et deliberationem inter Patrem et Filium collocaverit. Enimvero aliud est si dicas, Voluntate factus est, et aliud si dixeris, Eum Pater diligit et vult, utpote qui natura proprius sui sit Filius. Nam qui dixit, Ex voluntate factus est, primo illum aliquando non fuisse significat. Deinde voluntas in utramque partem propendendi vim habet, uti supra dictum est, ac proinde cogitare liceret, Patrem potuisse nolle Filium. Atqui dicere, Filium potuisse non esse, summa certe impietas et audacia est, quæ ipsam Patris naturam lacessat, si nimirum id quod proprium ejus est potuerit non esse. Idem enim est ac si diceretur Patrem potuisse non esse bonum. Verum quemadmodum et semper et natura bonus est Pater, ita semper natura est generans. Hic autem loquendi modus, Pater vult Filium, et, Verbum vult Patrem, non antecedentem denotat voluntatem, sed naturæ germanitatem, essentiæque proprietatem ac similitudinem designat. Ut enim de splendore et luce dici potest: Splendor non habet voluntatem in luce antecedentem, sed est naturalis ejus fetus, quem vult lux a qua gignitur, non voluntatis deliberatione, sed natura et veritate; ita de Patre et Filio recte dici possit: Pater amat et vult Filium, et, Filius amat et vult Patrem.

67. Ne igitur voluntatis opus appelletur Filius, nec Valentini error in Ecclesiam inducatur; sed vivens ille consilium verusque et naturalis Patris fetus esse dicatur, ut lucis splendor. Sic enim Pater ipse est locutus, *Eructavit cor meum Verbum bonum* [23]: cui Filius his verbis concinit, *Ego in Patre, et Pater in me est* [24]. Itaque si Verbum est in corde, ubi est voluntas? Similiter si Filius est in Patre, ubi est arbitrium? Deinde, si ipse est vo-

[23] Psal. XLIV, 2, [24] Joan. XIV, 10.

τὸ μὴ ἀβούλητον τοῦ Θεοῦ τις εὐσεβῶς λογιζέσθω. Καὶ γὰρ ὁ Υἱὸς τῇ θελήσει ᾗ θέλεται (85) παρὰ τοῦ Πατρὸς, ταύτῃ καὶ αὐτὸς ἀγαπᾷ, καὶ θέλει, καὶ τιμᾷ τὸν Πατέρα· καὶ ἓν ἐστι θέλημα τὸ ἐκ Πατρὸς ἐν Υἱῷ, ὡς καὶ ἐκ τούτου θεωρεῖσθαι τὸν Υἱὸν ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ τὸν Πατέρα ἐν τῷ Υἱῷ. Μὴ μέντοι κατὰ Οὐαλεντῖνον προηγουμένην τις (86) βούλησιν ἐπεισαγέτω· μηδὲ μέσον τις ἑαυτὸν ὠθείτω τοῦ μόνου Πατρὸς πρὸς τὸν μόνον Λόγον, προφάσει τοῦ βουλεύεσθαι (87). Μαίνοιτο γὰρ ἂν τις μεταξὺ τιθεὶς Πατρὸς καὶ Υἱοῦ βούλησιν καὶ σκέψιν. Καὶ γὰρ ἕτερόν ἐστι λέγειν, Βουλήσει γέγονεν, ἕτερον δὲ, ὅτι Ἴδιον ὄντα φύσει τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἀγαπᾷ καὶ θέλει αὐτόν. Τὸ μὲν γὰρ λέγειν, Ἐκ βουλήσεως γέγονε, πρῶτον μὲν τὸ μὴ εἶναί ποτε τοῦτον σημαίνει· ἔπειτα δὲ, καὶ τὴν ἐπ' ἄμφω ῥοπὴν ἔχει, καθάπερ εἴρηται· ὥστε δύνασθαί τινα νοεῖν, ὅτι ἠδύνατο καὶ μὴ βούλεσθαι τὸν Υἱόν. Ἐπὶ Υἱοῦ δὲ λέγειν, Ἠδύνατο καὶ μὴ εἶναι, δυσσεβές ἐστι καὶ φθάνον εἰς τὴν τοῦ Πατρὸς οὐσίαν τὸ τόλμημα· εἴγε τὸ ἴδιον αὐτῆς ἠδύνατο (88) μὴ εἶναι. Ὅμοιον γὰρ ὡς εἰ ἐλέγετο, Ἠδύνατο καὶ μὴ εἶναι ἀγαθὸς ὁ Πατήρ. Ἀλλ' ὥσπερ ἀγαθὸς ἀεὶ καὶ τῇ φύσει, οὕτως ἀεὶ γεννητικὸς τῇ φύσει ὁ Πατήρ· τὸ δὲ λέγειν, Ὁ Πατὴρ θέλει τὸν Υἱὸν, καὶ, Ὁ Λόγος θέλει τὸν Πατέρα, οὐ βούλησιν προηγουμένην δείκνυσιν, ἀλλὰ φύσεως γνησιότητα, καὶ οὐσίας ἰδιότητα καὶ ὁμοίωσιν γνωρίζει. Ὡς γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ (89) ἀπαυγάσματος ἄν τις εἴποι καὶ τοῦ φωτὸς, ὅτι τὸ ἀπαύγασμα οὐκ ἔχει μὲν βούλησιν προηγουμένην ἐν τῷ φωτί· ἔστι δὲ φύσει αὐτοῦ γέννημα θελόμενον παρὰ τοῦ φωτὸς του καὶ γεννήσαντος (90) αὐτὸ, οὐκ ἐν σκέψει βουλήσεως, ἀλλὰ φύσει καὶ ἀληθείᾳ· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ὀρθῶς ἂν τις εἴποι, ὅτι ὁ Πατὴρ ἀγαπᾷ καὶ θέλει τὸν Υἱὸν, καὶ ὁ Υἱὸς ἀγαπᾷ καὶ θέλει τόν Πατέρα.

67. Οὐκοῦν μὴ λεγέσθω θελήματος δημιούργημα ὁ Υἱὸς, μηδὲ τὰ (91) Οὐαλεντίνου ἐπεισαγέσθω τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἀλλὰ βουλὴ ζῶσα, καὶ ἀληθῶς φύσει γέννημα, ὡς τοῦ φωτὸς τὸ ἀπαύγασμα. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ μὲν Πατὴρ εἴρηκεν, Ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου Λόγον ἀγαθόν· ὁ δὲ Υἱὸς ἀκολούθως, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. Εἰ δὲ ὁ (92) Λόγος ἐν καρδίᾳ, ποῦ ἡ βούλησις; Καὶ εἰ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, ποῦ ἡ θέλησις; Καὶ εἰ ἡ βούλησις αὐτὸς, πῶς ἐν βουλήσει

(83) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, θελεῖται. Regius primus, τέλυται.

(86) Basil. τήν πέο τις habet. Mox post μέσον. Regius primus et Seguerianus addunt τις, quod in aliis et editis deest.

(87) Uterque Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, βουλεύεσθαι. Cæteri et editio Commeliniana, βούλεσθαι.

(88) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Sed Goblerianus et Felckmanni primus habent ὡς εἰ ἔλεγεν, iidemque et Regius primus, ἠδύνατο. At alii et editi sic hunc locum habent, εἴγε τὸ ἴδιον αὐτῆς λέγοιτο. ἠδύνατο μὴ εἶναι ἀγαθός, etc. Paulo post Regius primus et Seguerianus, ut et legit Nannius, οὕτως ἀεὶ γεννητικὸς τῇ φύσει ὁ Πατήρ. Regius secundus, οὕτω καὶ ἀεὶ καὶ τῇ φύσει γεννητικὸς ὁ Πατήρ. Alii autem et editi, ἀγαθὸς ἀεὶ καὶ τῇ φύσει γεννητικὸς ὁ Πατήρ. Ibidem Regius primus, Seguer. Goblerian. et Felckm. 1, τὸ δὲ λέγειν. At in cæteris et editis deest λέγειν.

(86) Regius primus et Seguerianus, Ὡς γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ. Alii et editi, Ὥσπερ ἐπὶ τοῦ.

(90) Regius primus et Seguerianus, τοῦ καὶ γεννήσαντος. Alii et editi καὶ omittunt Paulo post uterque Regius et Seguerianus ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Cæteri et editi, ἐπὶ τοῦ Πατρός καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ Ibidem Regius primus, Seguer. Goblerian. et Felckm. primus, εἴποι, ὅτι. Alii et editi, εἴποι τοῦτο, ὅτι.

(91) Regius primus et Seguerianus, τά. Alii et editi τό. Mox Basil., ἀλλὰ καὶ βουλή.

(92) Sic primus codex Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At in aliis et editis ὁ deest.

ἡ βουλή ; Ἄτοπον γάρ· Ἵνα μὴ καὶ ἐν Λόγῳ ὁ Λόγος, καὶ ὁ Υἱὸς ἐν Υἱῷ, καὶ ἡ Σοφία ἐν Σοφίᾳ γίνηται (93), καθάπερ πολλάκις εἴρηται. Πάντα γάρ ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρός· καὶ οὐδὲν ἐν τῷ Πατρὶ πρὸ τοῦ Λόγου· ἀλλ' ἐν τῷ Λόγῳ καὶ ἡ βούλησις· καὶ δι' αὐτοῦ τὰ τοῦ βουλήματος εἰς ἔργον τελειοῦται, ὡς ἔδειξαν (94) αἱ θεῖαι Γραφαί. Ἐβουλόμην δὲ τοὺς ἀσεβεῖς οὕτως εἰς ἀλογίαν πεπτωκότας, καὶ περὶ βουλήσεως σκεπτομένους, νῦν ἐρωτῆσαι μηκέτι τὰς τικτούσας αὐτῶν γυναῖκας, ἃς οὗτοι (95) πρότερον ἠρώτων λέγοντες, Εἰ εἶχες υἱὸν, πρὶν γεννήσῃς ; ἀλλὰ τοὺς πατέρας, καὶ εἰπεῖν αὐτοῖς· Πότερον βουλευόμενοι γίνεσθε πατέρες, ἢ κατὰ φύσιν καὶ τῆς ὑμῶν βουλήσεως ; Ἢ τῆς φύσεως καὶ οὐσίας ὑμῶν ἐστιν ὅμοια τὰ τέκνα ; Ἵνα κἂν παρὰ τῶν γονέων ἐντραπῶσι, παρ' ὧν τὸ λῆμμα τῆς γενέσεως ἀπήτησαν, καὶ παρ' ὧν ἤλπισαν ἔχειν τὴν γνῶσιν. Ἀποκριθήσονται γὰρ αὐτοῖς, ὅτι (96) Ἃ γεννῶμεν, οὐ τοῦ θελήματος, ἀλλ' ἡμῶν ἐστιν ὅμοια· οὐδὲ προβουλευσάμενοι γινόμεθα γονεῖς, ἀλλὰ τῆς φύσεως ἰδιόν ἐστι τὸ γεννᾷν· ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς τῶν τεκόντων (97) ἐσμὲν εἰκόνες. Ἢ τοίνυν καταγινωσκέτωσαν ἑαυτῶν, καὶ παυέσθωσαν πυνθανόμενοι γυναικῶν περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἢ μανθανέτωσαν παρ' αὐτῶν (98), ὅτι οὐ βουλήσει γεννᾶται ὁ υἱὸς, ἀλλὰ φύσει καὶ ἀληθείᾳ. Πρέπων δὲ καὶ ἁρμόζων τούτοις ὁ ἐξ ἀνθρώπων ἔλεγχος, ἐπειδὴ καὶ ἀνθρώπινα περὶ τῆς θεότητος διαλογίζονται οἱ κακόφρονες. Τί τοίνυν ἔτι (99) μαίνονται οἱ Χριστομάχοι ; Καὶ τοῦτο γὰρ αὐτῶν ὥσπερ οὖν καὶ τὰ ἄλλα προβλήματα δέδεικται καὶ ἠλέγχθη φαντασία καὶ μυθοπλαστία (1) μόνον ὄντα· καὶ διὰ τοῦτο ὀφείλουσι, κἂν ὀψέ ποτε θεωρήσαντες εἰς ὅσον ἀφροσύνης πεπτώκασι κρημνὸν, ἀναδῦναι καὶ φύγειν (2) ἀπὸ τῆς τοῦ διαβόλου παγίδος, νουθετούμενοι παρ' ἡμῶν. Φιλάνθρωπος γὰρ ἡ ἀλήθεια κράζουσα διαπαντός· Εἰ ἐμοὶ μὴ πιστεύετε (3) διὰ τὴν τοῦ σώματος περιβολὴν, κἂν τοῖς ἔργοις πιστεύσατε· ἵνα γνῶτε, ὅτι **ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί**· καὶ, Ἐγὼ (4) καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν· καὶ, Ὁ ἑωρακώς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα. Ἀλλ' ὁ μὲν Κύριος συνήθως φιλανθρωπεύεται, καὶ θέλει πάντας ἀνορθοῦσθαι τοὺς κατερράγμένους, ὡς ἡ αἴνεσις λέγει τοῦ Δαβὶδ (5)· οἱ δὲ ἀσεβεῖς οὐ θέλοντες ἀκούειν Κυριακῆς φωνῆς, οὐδὲ φέροντες ὁρᾷν τὸν

luntas, quomodo consilium sive voluntas in voluntate est? Valde enim hoc absurdum est: ne scilicet Verbum in Verbo, Filius in Filio, et Sapientia in Sapientia fieri existimetur, uti sæpius dictum est. Namque Filius omnia ipse est quæ Patris sunt, nihilque ante Verbum est in Patre: sed in Verbo etiam est voluntas, et per ipsum ea, quæ voluntatis sunt, opere perficiuntur, ut ex divina Scriptura didicimus. Vellem vero ut impii qui eo devenerunt amentiæ, et de voluntate disputant, vellem, inquam, ut non jam interrogarent mulieres, quas ita prius percontabantur, Habuistine filium priusquam genuisses? verum patres potius hoc modo interrogent: An deliberando patres efficimini, an vero secundum naturam vestræ etiam voluntatis? An liberi similes sunt vestræ naturæ et substantiæ? Hæc igitur inquirant a parentibus, ut ab his ipsis confutentur, **489** a quibus quæ elicienda esset ex sua de nascendi modo quæstione conclusio tam impense flagitarunt, speraruntque rem ex ipsis plane cognituros. Hæc scilicet illi sunt responsuri: Ea quæ gignimus, non voluntatis sunt, sed nostri sunt similia: neque prius deliberando patres efficimur, sed gignere proprium est naturæ, quandoquidem nos quoque ipsi parentum sumus imagines. Vel ergo seipsos condemnent, et mulieres de Filio Dei desinant interrogare: vel certe ab ipsis discant non voluntate, sed natura et revera filium gigni. Æquum enim est eos argumentis ex hominum natura petitis refelli, qui humana de divinitate improbe cogitant. Quid igitur adhuc insaniunt Christi hostes? Nam hanc illorum rationem ut et alias omnes ostendimus ac convicimus nihil nisi fabulas et mera commenta esse. Sero igitur saltem animadvertant in quantam insipientiæ voraginem seso præcipitaverint, ac nostris monitionibus excitati, tandem inde festinent emergere, seque ex diaboli laqueis expedire. Siquidem benigna est veritas quæ assidue clamat: *Si mihi* ob corporis amictum *non creditis, operibus* saltem *credite, ut cognoscatis, quia ego in Patre, et Pater in me est* [25], et, *Ego et Pater unum sumus* [26], et, *Qui vidit me, vidit Patrem* [27]. Verum Dominus quidem pro more suo clementer

[25] Joan. x, 38. [26] ibid. 30. [27] Joan. xiv, 9.

(93) Sic Regius primus et Seguerianus. At editi, γίνηται.

(94) Sic primus codex Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Cæteri autem et editi, ἐδίδαξαν Ibidem Regius primus et Seguerianus, Ἐβουλόμην δὲ τούς. Regius secundus, Ἐβουλόμην οὖν τούς. Alii et editi Ἐβουλόμην τούς.

(95) Primus codex Regius et Seguerianus, ἑαυτῶν γυναῖκας ἃς αὐτοί. Ibidem πότερον abest a Gobleriano et Felckm. primo, pro quo Anglic., πρότερον. Item ibidem Regius primus et Seguerianus, βουλευόμενοι, et mox, καὶ τῆς ὑμῶν. Alii editique, βουλόμενοι. iidemque καί omittunt.

(96) Reg. 1 et Seguer. addunt ὅτι, quod in aliis et editis deest. Ibid. Felc. 2 et editio Commel., οὐ θελήματος ἡμῶν ἐστιν ὅμοια.

(97) Sic Regius primus, Seguerian. Goblerian. et Felc. 1. At alii et editio Commel., τέκνων. Mox Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, παυέσθωσαν. Alii et editi, παυσάσθωσαν.

(98) Sic primus codex Regius, Seguer. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi, καὶ παρ' αὐτῶν.

(99) Ἔτι et mox καί absunt a Reg. 1 et Seguer.

(1) Sic primus codex Regius, Seguer. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi, μυθοπλασία.

(2) Regius 1, Seguerian., φυγεῖν. Cæteri et editi, φεύγειν.

(3) Regius primus, Seguerian., Εἰ ἐμοὶ μὴ πιστεύετε, et mox, κἂν τοῖς ἔργοις. Gobler. et Felc. 1, item πιστεύετε. Alii et editi, Ἐὰν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, et omittunt κἂν.

(4) Regius primus et Seguer., κἀγώ.

(5) Gobler. et Felc. 1, ὡς αἶνεῖ Δαβίδ.

dem voluntate, 448 qua eum vult Pater, Patrem ipse amat, vult et honorat, unaque est voluntas quæ ex Patre in Filio exsistit, ita ut inde Filius in Patre et Pater in Filio conspiciatur. Nemo igitur ex Valentini sententia antecedentem inducat voluntatem, nulliusque deliberationis obtentu seipsum medium inter solum Patrem solumque Filium audeat intrudere. Siquidem insanus ille fuerit qui voluntatem et deliberationem inter Patrem et Filium collocaverit. Enimvero aliud est si dicas, Voluntate factus est, et aliud si dixeris, Eum Pater diligit et vult, utpote qui natura proprius sui sit Filius. Nam qui dixit, Ex voluntate factus est, primo illum aliquando non fuisse significat. Deinde voluntas in utramque partem propendendi vim habet, uti supra dictum est, ac proinde cogitare liceret, Patrem potuisse nolle Filium. Atqui dicere, Filium potuisse non esse, summa certe impietas et audacia est, quæ ipsam Patris naturam lacessat, si nimirum id quod proprium ejus est potuerit non esse. Idem enim est ac si diceretur Patrem potuisse non esse bonum. Verum quemadmodum et semper et natura bonus est Pater, ita semper natura est generans. Hic autem loquendi modus, Pater vult Filium, et, Verbum vult Patrem, non antecedentem denotat voluntatem, sed naturæ germanitatem, essentiæque proprietatem ac similitudinem designat. Ut enim de splendore et luce dici potest: Splendor non habet voluntatem in luce antecedentem, sed est naturalis ejus fetus, quem vult lux a qua gignitur, non voluntatis deliberatione, sed natura et veritate; ita de Patre et Filio recte dici possit: Pater amat et vult Filium, et, Filius amat et vult Patrem.

67. Ne igitur voluntatis opus appelletur Filius, nec Valentini error in Ecclesiam inducatur; sed vivens ille consilium verusque et naturalis Patris fetus esse dicatur, ut lucis splendor. Sic enim Pater ipse est locutus, *Eructavit cor meum Verbum bonum* [23]: cui Filius his verbis concinit, *Ego in Patre, et Pater in me est* [24]. Itaque si Verbum est in corde, ubi est voluntas? Similiter si Filius est in Patre, ubi est arbitrium? Deinde, si ipse est vo-

[23] Psal. XLIV, 2, [24] Joan. XIV, 10.

τὸ μὴ ἀβούλητον τοῦ Θεοῦ τις εὐσεβῶς λογιζέσθω. Καὶ γὰρ ὁ Υἱὸς τῇ θελήσει ᾗ θέλεται (85) παρὰ τοῦ Πατρὸς, ταύτῃ καὶ αὐτὸς ἀγαπᾷ, καὶ θέλει, καὶ τιμᾷ τὸν Πατέρα· καὶ ἓν ἐστι θέλημα τὸ ἐκ Πατρὸς ἐν Υἱῷ, ὡς καὶ ἐκ τούτου θεωρεῖσθαι τὸν Υἱὸν ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ τὸν Πατέρα ἐν τῷ Υἱῷ. Μὴ μέντοι κατὰ Οὐαλεντῖνον προηγουμένην τις (86) βούλησιν ἐπεισαγέτω· μηδὲ μέσον τις ἑαυτὸν ὠθείτω τοῦ μόνου Πατρὸς πρὸς τὸν μόνον Λόγον, προφάσει τοῦ βουλεύεσθαι (87). Μαίνοιτο γὰρ ἄν τις μεταξὺ τιθεὶς Πατρὸς καὶ Υἱοῦ βούλησιν καὶ σκέψιν. Καὶ γὰρ ἕτερόν ἐστι λέγειν, Βουλήσει γέγονεν, ἕτερον δὲ, ὅτι Ἴδιον ὄντα φύσει τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἀγαπᾷ καὶ θέλει αὐτόν. Τὸ μὲν γὰρ λέγειν, Ἐκ βουλήσεως γέγονε, πρῶτον μὲν τὸ μὴ εἶναί ποτε τοῦτον σημαίνει· ἔπειτα δὲ, καὶ τὴν ἐπ' ἄμφω ῥοπὴν ἔχει, καθάπερ εἴρηται· ὥστε δύνασθαί τινα νοεῖν, ὅτι ἠδύνατο καὶ μὴ βούλεσθαι τὸν Υἱόν. Ἐπὶ Υἱοῦ δὲ λέγειν, Ἠδύνατο καὶ μὴ εἶναι, δυσσεβές ἐστι καὶ φθάνον εἰς τὴν τοῦ Πατρὸς οὐσίαν τὸ τόλμημα· εἶγε τὸ ἴδιον αὐτῆς ἠδύνατο (88) μὴ εἶναι. Ὅμοιον γὰρ ὡς εἰ ἐλέγετο, Ἠδύνατο καὶ μὴ εἶναι ἀγαθὸς ὁ Πατήρ. Ἀλλ' ὥσπερ ἀγαθὸς ἀεὶ καὶ τῇ φύσει, οὕτως ἀεὶ γεννητικὸς τῇ φύσει ὁ Πατὴρ τὸ δὲ λέγειν, Ὁ Πατὴρ θέλει τὸν Υἱὸν, καὶ, Ὁ Λόγος θέλει τὸν Πατέρα, οὐ βούλησιν προηγουμένην δείκνυσιν, ἀλλὰ φύσεως γνησιότητα, καὶ οὐσίας ἰδιότητα καὶ ὁμοίωσιν γνωρίζει. Ὡς γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ (89) ἀπαυγάσματος ἄν τις εἴποι καὶ τοῦ φωτὸς, ὅτι τὸ ἀπαύγασμα οὐκ ἔχει μὲν βούλησιν προηγουμένην ἐν τῷ φωτί· ἔστι δὲ φύσει αὐτοῦ γέννημα θελόμενον παρὰ τοῦ φωτὸς του καὶ γεννήσαντος (90) αὐτὸ, οὐκ ἐν σκέψει βουλήσεως, ἀλλὰ φύσει καὶ ἀληθείᾳ· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ὀρθῶς ἄν τις εἴποι, ὅτι ὁ Πατὴρ ἀγαπᾷ καὶ θέλει τὸν Υἱὸν, καὶ ὁ Υἱὸς ἀγαπᾷ καὶ θέλει τόν Πατέρα.

67. Οὐκοῦν μὴ λεγέσθω θελήματος δημιούργημα ὁ Υἱὸς, μηδὲ τὰ (91) Οὐαλεντίνου ἐπεισαγέσθω τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἀλλὰ βουλὴ ζῶσα, καὶ ἀληθῶς φύσει γέννημα, ὡς τοῦ φωτὸς τὸ ἀπαύγασμα. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ μὲν Πατὴρ εἴρηκεν, Ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου Λόγον ἀγαθόν· ὁ δὲ Υἱὸς ἀκολούθως, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. Εἰ δὲ ὁ (92) Λόγος ἐν καρδίᾳ, ποῦ ἡ βούλησις; Καὶ εἰ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, ποῦ ἡ θέλησις; Καὶ εἰ ἡ βούλησις αὐτὸς, πῶς ἐν βουλήσει

(83) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, θελεῖται. Regius primus, τέλυται.

(86) Basil. τὴν péo τις habet. Mox post μέσον. Regius primus et Seguerianus addunt τις, quod in aliis et editis deest.

(87) Uterque Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, βουλεύεσθαι. Cæteri et editio Commeliniana, βούλεσθαι.

(88) Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Sed Goblerianus et Felckmanni primus habent ὡς εἰ ἔλεγεν, iidemque et Regius primus, ἐδύνατο. At alii et editi sic hunc locum habent, εἶγε τὸ ἴδιον αὐτῆς λέγοιτο. ἠδύνατο μὴ εἶναι ἀγαθὸς, etc. Paulo post Regius primus et Seguerianus, ut et legit Nannius, οὕτως ἀεὶ γεννητικὸς τῇ φύσει ὁ Πατήρ. Regius secundus, οὕτω καὶ ἀεὶ καὶ τῇ φύσει γεννητικὸς ὁ Πατήρ. Alii autem et editi, ἀγαθὸς ἀεὶ καὶ τῇ φύσει γεννητικὸς ὁ Πατήρ. Ibidem Regius primus, Seguer. Goblerian. et Felckm. 1, τὸ δὲ λέγειν. At in cæteris et editis deest λέγειν.

(86) Regius primus et Seguerianus, Ὡς γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ. Alii et editi, Ὥσπερ ἐπὶ τοῦ.

(90) Regius primus et Seguerianus, τοῦ καὶ γεννήσαντος. Alii et editi καὶ omittunt Paulo post uterque Regius et Seguerianus ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Cæteri et editi, ἐπὶ τοῦ Πατρός καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ Ibidem Regius primus, Seguer. Goblerian. et Felckm. primus, εἴποι, ὅτι. Alii et editi, εἴποι τοῦτο, ὅτι.

(91) Regius primus et Seguerianus, τά. Alii et editi τό. Mox Basil., ἀλλὰ καὶ βουλή.

(92) Sic primus codex Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At in aliis et editis ὁ deest.

ἡ βουλή ; Ἄτοπον γάρ· ἵνα μὴ καὶ ἐν Λόγῳ ὁ Λόγος, καὶ ὁ Υἱὸς ἐν Υἱῷ, καὶ ἡ Σοφία ἐν Σοφίᾳ γίνηται (93), καθάπερ πολλάκις εἴρηται. Πάντα γάρ ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρός· καὶ οὐδὲν ἐν τῷ Πατρὶ πρὸ τοῦ Λόγου· αλλ' ἐν τῷ Λόγῳ καὶ ἡ βούλησις· καὶ δι' αὐτοῦ τὰ τοῦ βουλήματος εἰς ἔργον τελειοῦται, ὡς ἔδειξαν (94) αἱ θεῖαι Γραφαί. Ἐβουλόμην δὲ τοὺς ἀσεβεῖς οὕτως εἰς ἀλογίαν πεπτωκότας, καὶ περὶ βουλήσεως σκεπτομένους, νῦν ἐρωτῆσαι μηκέτι τὰς τικτούσας αὐτῶν γυναῖκας, ἃς οὗτοι (95) πρότερον ἠρώτων λέγοντες, Εἰ εἶχες υἱὸν, πρὶν γεννήσῃς ; ἀλλὰ τοὺς πατέρας, καὶ εἰπεῖν αὐτοῖς· Πότερον βουλευόμενοι γίνεσθε πατέρες, ἢ κατὰ φύσιν καὶ τῆς ὑμῶν βουλήσεως ; Ἢ τῆς φύσεως καὶ οὐσίας ὑμῶν ἐστιν ὅμοια τὰ τέκνα ; ἵνα κἂν παρὰ τῶν γονέων ἐντραπῶσι, παρ' ὧν τὸ λῆμμα τῆς γενέσεως ἀπήτησαν, καὶ παρ' ὧν ἤλπισαν ἔχειν τὴν γνῶσιν. Ἀποκριθήσονται γὰρ αὐτοῖς, ὅτι (96) Ἃ γεννῶμεν, οὐ τοῦ θελήματος, ἀλλ' ἡμῶν ἐστιν ὅμοια· οὐδὲ προβουλευσάμενοι γινόμεθα γονεῖς, ἀλλὰ τῆς φύσεως ἰδιόν ἐστι τὸ γεννᾷν· ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς τῶν τεκόντων (97) ἐσμὲν εἰκόνες. Ἢ τοίνυν καταγινωσκέτωσαν ἑαυτῶν, καὶ παυέσθωσαν πυνθανόμενοι γυναικῶν περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἢ μανθανέτωσαν παρ' αὐτῶν (98), ὅτι οὐ βουλήσει γεννᾶται ὁ υἱὸς, ἀλλὰ φύσει καὶ ἀληθείᾳ. Πρέπων δὲ καὶ ἁρμόζων τούτοις ὁ ἐξ ἀνθρώπων ἔλεγχος, ἐπειδὴ καὶ ἀνθρώπινα περὶ τῆς θεότητος διαλογίζονται οἱ κακόφρονες. Τί τοίνυν ἔτι (99) μαίνονται οἱ Χριστομάχοι ; Καὶ τοῦτο γὰρ αὐτῶν ὥσπερ οὖν καὶ τὰ ἄλλα προβλήματα δέδεικται καὶ ἠλέγχθη φαντασία καὶ μυθοπλαστία (1) μόνον ὄντα· καὶ διὰ τοῦτο ὀφείλουσι, κἂν ὀψέ ποτε θεωρήσαντες εἰς ὅσον ἀφροσύνης πεπτώκασι κρημνὸν, ἀναδῦναι καὶ φύγειν (2) ἀπὸ τῆς τοῦ διαβόλου παγίδος, νουθετούμενοι παρ' ἡμῶν. Φιλάνθρωπος γὰρ ἡ ἀλήθεια κράζουσα διαπαντός· Εἰ ἐμοὶ μὴ πιστεύετε (3) διὰ τὴν τοῦ σώματος περιβολὴν, κἂν τοῖς ἔργοις πιστεύσατε· ἵνα γνῶτε, ὅτι **ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί**· καὶ, Ἐγὼ (4) καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν· καὶ, Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα. Ἀλλ' ὁ μὲν Κύριος συνήθως φιλανθρωπεύεται, καὶ θέλει πάντας ἀνορθοῦσθαι τοὺς κατερράγμένους, ὡς ἡ αἴνεσις λέγει τοῦ Δαβὶδ (5)· οἱ δὲ ἀσεβεῖς οὐ θέλοντες ἀκούειν Κυριακῆς φωνῆς, οὐδὲ φέροντες ὁρᾷν τὸν

A luntas,quomodo consilium sive voluntas in voluntate est? Valde enim hoc absurdum est: ne scilicet Verbum in Verbo, Filius in Filio, et Sapientia in Sapientia fieri existimetur,uti sæpius dictum est. Namque Filius omnia ipse est quæ Patris sunt, nihilque ante Verbum est in Patre: sed in Verbo etiam est voluntas, et per ipsum ea, quæ voluntatis sunt, opere perficiuntur, ut ex divina Scriptura didicimus. Vellem vero ut impii qui eo devenerunt amentiæ,et de voluntate disputant, vellem,inquam, ut non jam interrogarent mulieres, quas ita prius percontabantur, Habuistine filium priusquam genuisses? verum patres potius hoc modo interrogent: An deliberando patres efficimini,an vero secundum naturam vestræ etiam voluntatis? An liberi similes sunt vestræ naturæ et substantiæ? Hæc igitur inquirant a parentibus, ut ab his ipsis confutentur, **489** a quibus quæ elicienda esset ex sua de nascendi modo quæstione conclusio tam impense flagitarunt, speraruntque rem ex ipsis plane cognituros. Hæc scilicet illi sunt responsuri: Ea quæ gignimus,non voluntatis sunt,sed nostri sunt similia: neque prius deliberando patres efficimur, sed gignere proprium est naturæ, quandoquidem nos quoque ipsi parentum sumus imagines. Vel ergo seipsos condemnent, et mulieres de Filio Dei desinant interrogare: vel certe ab ipsis discant non voluntate,sed natura et revera filium gigni. Æquum enim est eos argumentis ex hominum natura petitis refelli, qui humana de divinitate improbe cogitant. Quid igitur adhuc insaniunt Christi hostes? Nam hanc illorum rationem ut et alias omnes ostendimus ac convicimus nihil nisi fabulas et mera commenta esse. Sero igitur saltem animadvertant in quantam insipientiæ voraginem sese præcipitaverint, ac nostris monitionibus excitati, tandem inde festinent emergere, seque ex diaboli laqueis expedire. Siquidem benigna est veritas quæ assidue clamat: *Si mihi* ob corporis amictum *non creditis, operibus* saltem *credite, ut cognoscatis, quia ego in Patre, et Pater in me est* [25], et, *Ego et Pater unum sumus* [26], et, *Qui vidit me, vidit Patrem* [27]. Verum Dominus quidem pro more suo clementer

[25] Joan. x, 38. [26] ibid. 30. [27] Joan. xiv, 9.

(93) Sic Regius primus et Seguerianus. At editi, γένηται.

(94) Sic primus codex Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Cæteri autem et editi, ἐδίδαξαν Ibidem Regius primus et Seguerianus, Ἐβουλόμην δὲ τούς. Regius secundus, Ἐβουλόμην οὖν τούς. Alii et editi Ἐβουλόμην τούς.

(95) Primus codex Regius et Seguerianus, ἑαυτῶν γυναῖκας ἃς αὐτοί. Ibidem πότερον abest a Gobleriano et Felckm. primo, pro quo Anglic., πρότερον. Item ibidem Regius primus et Seguerianus, βουλευόμενοι, et mox, καὶ τῆς ὑμῶν. Alii editique, βουλόμενοι. iidemque καί omittunt.

(96) Reg. 1 et Seguer. addunt ὅτι, quod in aliis et editis deest. Ibid. Felc. 2 et editio Commel., οὐ θελήματος ἡμῶν ἐστιν ὅμοια.

(97) Sic Regius primus, Seguerian. Goblerian. et Felc. 1. At alii et editio Commel., τέκνων. Mox Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, παυέσθωσαν. Alii et editi, παυσάσθωσαν.

(98) Sic primus codex Regius, Seguer. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi, καὶ παρ' αὐτῶν.

(99) Ἔτι et mox καί absunt a Reg. 1 et Seguer.

(1) Sic primus codex Regius, Seguer. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi, μυθοπλασία.

(2) Regius 1, Seguerian., φυγεῖν. Cæteri et editi, φεύγειν.

(3) Regius primus, Seguerian., Εἰ ἐμοὶ μὴ πιστεύετε, et mox, κἂν τοῖς ἔργοις. Gobler. et Felc. 1, item πιστεύετε. Alii et editi, Ἐὰν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, et omittunt κἂν.

(4) Regius primus et Seguer., κἀγώ.

(5) Gobler. et Felc. 1, ὡς αἰνεῖ Δαβίδ.

agit, et omnes elisos erigit, ut ait David [28]: at impii Dominicam vocem nolentes audire, nec ferentes Dominum, Deum et Dei Filium palam ab omnibus agnosci, veluti scarabæi, cum suo patre diabolo miseri circumeunt, ut nova impietatis confirmandæ reperiant argumenta. Quid igitur ultra vel unde invenire possint, nisi a Judæis et Caipha impia mutuentur maledicta, et cum gentilibus verum Deum negent? Siquidem clausæ illis sunt divinæ Scripturæ, ex quibus videlicet et stulti et Christi hostes esse omni ex parte sunt convicti.

A Κύριον (6) ὑπὸ πάντων ὁμολογούμενον Θεὸν, καὶ Θεοῦ Υἱὸν, περιέρχονται οἱ ἄθλιοι, ὡς (7) οἱ κάνθαροι, μετὰ τοῦ πατρὸς ἑαυτῶν τοῦ διαβόλου προφάσεις εἰς ἀσέβειαν ζητοῦντες. Ποίας οὖν ἄρα μετὰ ταῦτα πάλιν (8), ἢ πόθεν εὑρεῖν δυνήσονται, εἰ μὴ ἄρα παρὰ μὲν Ἰουδαίων καὶ τοῦ Καϊάφα (9) δανείσωνται τὰς δυσφημίας, παρ' Ἑλλήνων δὲ λάβωσι τὴν ἀθεότητα; αἱ γὰρ θεῖαι Γραφαὶ τούτοις ἐκλείσθησαν, καὶ πανταχόθεν ἐξ αὐτῶν ἠλέγχθησαν ἄφρονες καὶ Χριστομάχοι.

—

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΛΟΓΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ (10).

EJUSDEM ORATIO QUARTA.

1. Ex Deo Deus est Verbum: namque *Deus erat Verbum* [29]; et rursus: *Quorum patres, et ex quibus Christus qui est super omnia Deus benedictus in sæcula. Amen* [30]. Quia porro ex Deo Deus est, et Dei Verbum, Sapientia, Filius et Virtus est Christus; idcirco unus Deus in divinis Scripturis annuntiatur. Cum enim Verbum unius Dei sit Filius, ad illum cujus est refertur, ita ut duo quidem sint Pater et Filius, unitas vero divinitatis individua sit nulloque modo separabilis: ac proinde dicendum est unum esse divinitatis principium, non duo principia: unde proprie et monarchia est. Ex ipso autem principio Verbum Filius natura existit, non ut aliud principium per seipsum subsistens, neque aliunde quam ex ipso uno principio natus, nedyarchiam et polyarchiam, id est duo vel plurima principia diversitas inducat, sed unius principii proprius est Filius, propria sapientia, propriumque Verbum ex eo **490** exsistens. Nam, ut docet Joannes, *in* isto *principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum* [31]. Deus enim principium est. Unde quia ex hoc principio est, idcirco etiam *Deus erat Verbum* [31]. Porro quemadmodum unum est principium, et proinde unus Deus, ita quæ verissime est essentia et substantia, una est quæ dicit: *Ego sum qui sum* [32], non autem duæ, ne scilicet duo sint principia. Ex una autem illa substantia exsistit natura et vere Filius, Verbum, sapientia, propriaque ejus virtus, nec ab ea separabilis. Ut vero non alia est essentia seu substantia, ne duo sint principia: sic Verbum quod ex una exsistit, nihil fluxum, nec

B 1. Ἐκ Θεοῦ Θεός ἐστιν ὁ Λογος· καὶ Θεὸς γὰρ ἦν ὁ Λόγος· καὶ πάλιν· Ὧν οἱ πατέρες, καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. Καὶ (11) ἐπειδὴ ἐκ Θεοῦ Θεός ἐστι, καὶ τοῦ Θεοῦ Λόγος, Σοφία, Υἱὸς, καὶ δύναμίς ἐστιν ὁ Χριστὸς, διὰ τοῦτο εἷς Θεὸς ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς καταγγέλλεται. Τοῦ ἑνὸς γὰρ Θεοῦ Υἱὸς ὢν ὁ Λόγος, εἰς αὐτὸν, οὗ καὶ ἔστιν, ἀναφέρεται· ὥστε δύο μὲν εἶναι Πατέρα καὶ Υἱὸν, μονάδα δὲ θεότητος ἀδιαίρετον καὶ ἄσχιστον. Λεχθείη δ' ἂν καὶ (12) οὕτω μία ἀρχὴ θεότητος, καὶ οὐ δύο ἀρχαί· ὅθεν κυρίως καὶ μοναρχία ἐστίν. Ἐξ αὐτῆς δὲ τῆς ἀρχῆς ἐστι φύσει Υἱὸς ὁ Λόγος, οὐχ ὡς ἀρχὴ ἑτέρα καθ' ἑαυτὸν ὑφεστὼς οὐδ' ἔξωθεν ταύτης γεγονὼς, ἵνα μὴ τῇ ἑτερότητι δυαρχία καὶ πολυαρχία γένηται, ἀλλὰ τῆς μιᾶς
C ἀρχῆς ἴδιος Υἱὸς, ἰδία σοφία (13), ἴδιος Λόγος, ἐξ αὐτῆς ὑπάρχων. Κατὰ γὰρ τὸν Ἰωάννην, ἐν ταύτῃ τῇ ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν· Θεὸς γάρ ἐστιν ἡ ἀρχή· καὶ ἐπειδὴ ἐξ αὐτῆς ἐστι, διὰ τοῦτο καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Ὥσπερ δὲ μία ἀρχή· καὶ κατὰ τοῦτο εἷς Θεός· οὕτως ἡ τῷ ὄντι καὶ ἀληθῶς καὶ ὄντως οὖσα οὐσία καὶ ὑπόστασις μία ἐστὶν ἡ λέγουσα, Ἐγώ εἰμι ὁ ὤν, καὶ οὐ δύο, ἵνα μὴ δύο ἀρχαί. Ἐκ δὲ τῆς μιᾶς φύσει καὶ ἀληθῶς Υἱὸς, ὁ Λόγος, ἡ σοφία, ἡ δύναμις ἰδία ὑπάρχουσα αὐτῆς, καὶ ἐξ αὐτῆς ἀχώριστος. Ὥσπερ δὲ οὐκ ἄλλη, ἵνα μὴ δύο ἀρχαί. οὕτως ὁ ἐκ τῆς μιᾶς Λόγος οὐ διαλελυμένος (14), ἢ ἁπλῶς φωνὴ σημαντικὴ, ἀλλὰ οὐσιώδης Λόγος καὶ οὐσιώδης σοφία, ἥτις ἐστὶν ὁ Υἱὸς ἀληθῶς. Εἰ γὰρ δὴ μὴ οὐσιώδης εἴη, ἔσται ὁ Θεὸς λαλῶν εἰς ἄφρα, καὶ σῶμα οὐδὲν πλέον ἔχων τῶν ἀνθρώπων. Ἐπειδὴ δὲ

[28] Psal. CXLV, 8. [29] Joan. I, 1. [30] Rom. IX, 5. [31] Joan. I, 1. [31*] ibid. [32] Exod. III, 14.

(6) Reg. 1 et Seg., Κύριον. Alii et ed., Χριστόν.

(7) Sic Reg. 1 et Seguer. At in Gobler. et Felc. 1 deest ὡς, in aliis autem et editis οἱ. Ibid. Reg. 1 et Seguer., πατρὸς ἑαυτῶν. Cæt. et ed., πατρὸς αὐτῶν.

(8) Πάλιν abest a Reg. 1 et Seguer.

(9) Sic Gobler. et Felc. 1. At Regius primus, παρὰ μὲν Ἰουδαίων τοῦ Καϊάφα. Seguer., παρὰ μὲν τῶν Ἰουδαίων τῶν τοῦ. Alii et editio Gommel., παρὰ Ἰουδαίων καὶ τοῦ· Ibidem Seguer., δανείσωνται. Alii et editi, δανείσονται.

(10) Seguerianus hunc habet titulum Τοῦ αὐτοῦ λόγος ε'. Regius quem primum Orationem superiore

D appellabamus, τοῦ αὐτοῦ, tantum, sed idem in Indice addit λόγος τέταρτος. Hæc autem Oratio in altero Regio deest Gobler. et Felc. 1, κατὰ Ἀρειανῶν λόγος ε'. Basiliensis κατὰ Ἀρειανῶν λόγος ἕκτος. Vide Admonitionem p. 318, num. 2. Anglic., κατὰ Ἀρειανῶν λόγος, nullo addito numero.

(11) Gobler. et Felc. 1, καί omittunt.

(12) Καί abest ab Anglic.

(13) Sic mss. At editio Commel., Υἱὸς ἴδιος, Υἱὸς ἰδία, etc.

(15) Sic Seguer. Basil. et Anglic. At alii et editi διαλελυμένως.

οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος· οὐκ ἂν εἴη οὐδὲ ὁ Λόγος αὐτοῦ κατὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀσθένειαν. Ὥσπερ (15) γὰρ μία οὐσία ἡ ἀρχὴ, οὕτως εἷς οὐσιώδης καὶ ὑφεστὼς ὁ ταύτης Λόγος καὶ ἡ σοφία. Ὡς γὰρ ἐκ Θεοῦ Θεός ἐστι, καὶ ἐκ σοφοῦ σοφία, καὶ ἐκ λογικοῦ Λόγος, καὶ ἐκ Πατρὸς Υἱός· οὕτως ἐξ ὑποστάσεως ὑπόστατος (16), καὶ ἐξ οὐσίας οὐσιώδης καὶ ἐνούσιος, καὶ ἐξ ὄντος ὤν. A vox tantum significans est, sed essentiale Verbum et essentialis est sapientia, quæ vere Filius est. Nam nisi essentiale Verbum esset, sequeretur Deum verba sua per aerem effundere, corpusque, ut homines, habere. Quoniam vero homo non est, nec item ejus Verbum quidquam hominum infirmitati simile habet. Ut enim principium una est essentia, ita unum est essentiale et subsistens ejus Verbum et sapientia. Nam ut ex Deo Deus est, ex sapiente sapientia, ex rationali mente Ratio seu Verbum, et ex Patre Filius : ita ex substantia substantialis est, ex essentia essentialis, ac denique vere est ut qui sit ab eo qui est.

2. Ἐπεὶ εἰ μὴ οὐσιώδης σοφία, καὶ ἐνούσιος Λόγος, καὶ ὢν Υἱὸς, ἀλλὰ ἁπλῶς σοφία, καὶ Λόγος, καὶ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρί· εἴη ἂν αὐτὸς ὁ Πατὴρ σύνθετος ἐκ σοφίας καὶ Λόγου. Εἰ δὲ τοῦτο, ἀκολουθήσει τὰ προειρημένα ἄτοπα· ἔσται δὲ καὶ αὐτὸς ἑαυτοῦ Πατὴρ, καὶ ὁ Υἱὸς αὐτὸς ἑαυτὸν γεννῶν, καὶ γεννώμενος ὑφ' ἑαυτοῦ· ἢ ὄνομα μόνον ἐστὶ Λόγος, καὶ Σοφία, καὶ Υἱὸς, οὐχ ὑφέστηκε δὲ, καθ' οὗ λέγεται ταῦτα, μᾶλλον δὲ ὅς ἐστι ταῦτα. Εἰ οὖν οὐχ ὑφέστηκεν, ἀργὰ ἂν εἴη καὶ κενὰ τὰ ὀνόματα, ἐκτὸς εἰ μὴ ἄν τις εἴποι αὐτοσοφίαν εἶναι καὶ Αὐτολόγον τὸν Θεόν. Ἀλλ' εἰ τοῦτο, εἴη ἂν αὐτὸς ἑαυτοῦ Πατὴρ καὶ Υἱός· Πατὴρ μὲν, ὅτε σοφὸς, Υἱὸς δὲ, ὅτε σοφία (17). Ἀλλὰ μὴ ὡς ποιότης τις ταῦτα ἐν τῷ Θεῷ· ἄπαγε ! ἀπρεπὲς τοῦτο· εὑρεθήσεται γὰρ σύνθετος ὁ Θεὸς ἐξ οὐσίας καὶ ποιότητος. Πᾶσα γὰρ ποιότης ἐν οὐσίᾳ ἐστί. Κατὰ τοῦτο δὲ ἡ θεία μονὰς, ἀδιαίρετος οὖσα, σύνθετος φανήσεται, τεμνομένη εἰς οὐσίαν καὶ συμβεβηκός. Ψευστέον οὖν τῶν προπετῶν· Ὁ Υἱὸς σοφία καὶ Λόγος ἐκρύχθη τοῦ Θεοῦ· πῶς τοίνυν ἐστίν ; Εἰ μὲν ὡς ποιότης, ἐδείχθη τὸ ἄτοπον· εἰ δὲ αὐτοσοφία ὁ Θεὸς, καὶ τὸ ἐκ τούτου ἄτοπον εἴρηται παρὰ Σαβελλίῳ. Οὐκοῦν ὡς γέννημα κυρίως ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς, κατὰ τὸ τοῦ φωτὸς παράδειγμα. Ὡς γὰρ ἀπὸ πυρὸς φῶς. οὕτως ἐκ Θεοῦ Λόγος, καὶ σοφία ἐκ σοφοῦ, καὶ ἐκ Πατρὸς Υἱός (18). Ταύτῃ γὰρ καὶ ἡ μονὰς ἀδιαίρετος καὶ ὁλόκληρος μένει, καὶ ὁ ταύτης Υἱὸς Λόγος οὐκ ἀνούσιος, οὐδὲ οὐχ ὑφεστὼς, ἀλλ' οὐσιώδης ἀληθῶς. Ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, εἴη ἂν πάντα, ἃ λέγεται, κατ' ἐπίνοιαν καὶ ἁπλῶς λεγόμενα. Εἰ δὲ φευκτέον τὸ ἐκ τῆς ἐπινοίας ἄτοπον, ἄρα ἀληθὴς Λόγος οὐσιώδης ἐστίν. Ὥσπερ γὰρ ἀληθῶς Πατὴρ, οὕτως ἀληθῶς Σοφία. Κατὰ τοῦτο οὖν δύο μὲν, ὅτι μὴ κατὰ Σαβέλλιον ὁ αὐτὸς Πατὴρ καὶ Υἱὸς, ἀλλὰ ὁ Πατὴρ Πατὴρ, καὶ ὁ Υἱὸς Υἱός· ἓν δὲ, ὅτι Υἱὸς τῆς οὐσίας τοῦ Πατρός ἐστι φύσει, ἴδιος ὑπάρχων Λόγος αὐτοῦ. Τοῦτο ὁ Κύριος ἔλεγεν, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν. Οὔτε γὰρ ὁ Λόγος κεχώρισται τοῦ Πατρὸς, οὔτε ὁ Πατὴρ ἄλογος πώποτε ἦν ἢ ἐστι. Καὶ ὁ Λόγος οὖν Θεὸς, καὶ ὁ Πατὴρ οὐκ ἄλογος· διὰ τοῦτο, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοὶ, εἴρηκεν.

2. Alioquin nisi essentialis esset sapientia Verbumque essentiale, et Filius qui vere sit, sed simpliciter sapientia, Verbum, et Filius in Patre, sane ipse Pater ex sapientia et Verbo esset compositus. Quod quidem si verum est, supra allata absurda sequentur necessario : ipse autem suimet Pater et Filius futurus est, ipse seipsum est geniturus, et a seipso gignetur : vel certe merum nomen erit Verbum, Sapientia et Filius ; ille autem, de quo hæc dicuntur, vel potius qui hæc omnia est, nihil erit subsistens. Si itaque nihil est subsistens, vana igitur et inutilia sunt illa nomina, nisi forte quis dicat ipsum Deum sapientiam ipsam et Verbum ipsum esse. Quod si concedatur : vere ipse suimet Pater et Filius erit ; Pater videlicet cum sapiens dicitur : Filius, cum sapientia. Atqui ea in Deo non sunt ut qualitas. Apage igitur ! id indignum Deo. Ex his enim efficitur Deum ex essentia et qualitate compositum esse. Siquidem omnis qualitas in essentia est : ac proinde divina unitas, quæ individua est, composita videbitur, utpote in essentiam et accidens divisa. Sic itaque temerarios hosce homines interrogemus : Filius sapientia et Verbum Dei esse prædicatus est : quonam igitur modo id ipse est ? Si ut qualitas ; id absurdum esse jam ostendimus. Si vero ipse Deus sapientia ipsa est : certe quod inde absurdi sequitur, dictum a Sabellio est. Quamobrem fatendum est eum tanquam fetum proprie ex ipso Patre esse, juxta lucis exemplum. Ut enim ab igne lux oritur : ita Verbum ex Deo est, sapientia ex sapiente, et ex Patre Filius. Hac enim ratione unitas individua et integra manet, ejusque Filius Verbum non aliquid est essentia vacuum vel non subsistens, sed vere essentiale est. Alioquin nisi hæc ita esse concedatur, sana quidquid ipse dicitur, cogitatione et verbo tenus exsistet : quæ sententia si est repudianda, igitur verum Verbum essentiale est. Namque ut vere Pater est, ita vere est Sapientia Unde efficitur ut duo sint Pater et Filius, non vero idem, ut contendit Sabellius : sed Pater, Pater est ; et Filius, Filius. Unum autem sunt, quia Filius essentiæ Patris natura Filius est, propriumque ejus Verbum exsistit. Id Dominus ipse aiebat. *Ego et Pater unum sumus*[33]. Nec enim Verbum separatum a Patre est, nec unquam Pater sine Ratione **491** sive Verbo fuit vel est. Verbum igitur Deus est, nec Pater sine Verbo est : unde dixit : *Ego in Patre, et Pater in me est*[33].

[33] Joan. x, 30. [33a] Joan. xiv, 10.

(15) Anglicanus, Εἴπερ.
(16) Reg. et Seguer., ὑποστατὸς, ultima gravi.
(17) Regius, Seguer. Basil. Anglic, Gobler. et Felc. 1, ὅτε σοφὸς, Υἱὸς δὲ, ὅτε σοφία. Alii et editi, ὅτι σοφὸς, Υἱὸς δὲ, ὅτι σοφία.
(18) Sic mss. At Com., καὶ Σοφία ἐκ Πατρὸς Υἱός.

3. Præterea Christus Verbum Dei est : num ergo ex seipso exstitit, deindeque exsistens cum Patre est copulatus ? An vero Deus ipsum fecit, et sui ipsius Verbum appellavit ? Si primum concedatur, id est, si seipso exstitit et est Deus, duo igitur erunt principia, nec ille Patris proprius erit, et merito quidem, utpote qui non ipsius Patris, sed sui ipsius sit. Quod si extrinsecus factus est, res creata certe erit. Restat itaque ut eum ex ipso Deo esse dicamus : quod si verum est, aliud (19) sane fuerit id quod est ex aliquo, et aliud id ex quo est : ac proinde fatendum est duo esse. Nam si duo non fuerint, sed hæc de eodem dicantur : idem igitur sui causa et effectus erit, idem quod gignitur et gignit ; quod quidem absurdum ex Sabellii errore manare ostensum est. Quod si ex ipso quidem est, nec tamen aliud ab eo : sequitur ut idem sit et gignens et non gignens ; gignens, quia ex se illud profert ; non gignens, quia aliud ab eo non est. Quod postremum si admittatur, colligitur eumdem cogitatione tantum, Patrem et Filium dici. Sed si id absurdum est, igitur duo erunt Pater et Filius. Unum item iidem erunt, quia Filius non extrinsecus, sed ex Deo genitus est. Si quis autem Verbum, fetum sive genitum dicere reformidat, ipsumque cum Deo exsistere putat tantummodo dicendum : caveat ille ne nomine Scripturæ usitato uti refugiens, in absurdam incidat opinionem, qua Deum duplicis naturæ inducat. Si enim non concedit Verbum ex unitate esse, sed tantum cum Patre fuisse copulatum, duas certe admittit essentias, quarum neutra alterius parens est. Idem etiam de virtute sive potentia dicendum est. Id autem facilius poterit intelligi, si in Patre spectetur. Unus enim est Pater, non duo, sed ex uno est Filius. Ut ergo non sunt duo Patres, sed unus : ita non duo principia sunt, sed unum, et ex uno essentialis exsistit Filius. Rursus vero Arianos interrogemus. Nam quod ad Sabellii sectatores attinet, illi ex Filii notitia refellendi sunt : Ariani vero, ex Patris notione.

A B C D

3. Καὶ πάλιν ὁ Χριστὸς Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐστι. Πότερον οὖν ἀφ' ἑαυτοῦ ὑπέστη, καὶ ὑποστὰς προσκεκόλληται τῷ Πατρί ; ἢ ὁ Θεὸς αὐτὸν πεποίηκε καὶ ὠνόμασεν (20) ἑαυτοῦ Λόγον ; Εἰ μὲν οὖν τὸ πρῶτον, λέγω δή, τὸ, ἑαυτῷ ὑπέστη (21) καὶ Θεός ἐστι, δύο ἂν εἶεν ἀρχαί, οὐκ ἔσται δὲ εἰκότως οὐδὲ τοῦ Πατρὸς ἴδιος, διὰ τὸ μὴ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ἑαυτοῦ εἶναι· εἰ δὲ ἔξωθεν πεποίηται, εἴη ἂν κτίσμα. Λείπεται δὴ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ λέγειν αὐτόν· εἰ δὲ τοῦτο, ἄλλο ἂν εἴη τὸ ἔκ τινος, καὶ ἄλλο τὸ ἐξ οὗ ἐστι· κατὰ τοῦτο ἄρα δύο. Εἰ δὲ μὴ δύο εἴη, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ λέγοιτο, ἔσται τὸ αὐτὸ αἴτιον (22) καὶ αἰτιατὸν, καὶ γεννώμενον καὶ γεννῶν, ὅπερ ἄτοπον ἐπὶ Σαβελλίου δέδεικται. Εἰ δὲ ἐξ αὐτοῦ μὲν ἔστιν, οὐκ ἄλλο δέ· ἔσται καὶ γεννῶν, καὶ μὴ γεννῶν· γεννῶν μὲν, ὅτι ἐξ αὐτοῦ προφέρει, μὴ γεννῶν δὲ, ὅτι μὴ ἄλλο αὐτοῦ ἐστιν. Εἰ δὲ τοῦτο, εἴη ἂν κατ' ἐπίνοιαν λεγόμενος ὁ αὐτὸς Πατὴρ καὶ Υἱός. Εἰ δὲ ἀπρεπὲς οὕτως, εἴη ἂν δύο, Πατὴρ καὶ Υἱός· ἓν δὲ, ὅτι ὁ Υἱὸς οὐκ ἔξωθεν, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγέννηται (23). Εἰ δὲ φεύγει τις τὸ λέγειν γέννημα, μόνον δὲ λέγει ὑπάρχειν τὸν Λόγον σὺν τῷ Θεῷ· φοβηθήτω ὁ τοιοῦτος μὴ, φεύγων τὸ ὑπὸ τῆς Γραφῆς λεγόμενον, ἐμπέσῃ εἰς ἀτοπίαν, διφυῆ τινα εἰσάγων τὸν Θεόν· μὴ διδοὺς γὰρ ἐν τῇ μονάδος εἶναι τὸν Λόγον, ἀλλ' ἁπλῶς κεχολλῆσθαι τῷ Πατρὶ Λόγον, δυάδα οὐσίας εἰσάγει, μηδετέρατ τῆς ἑτέρας Πατέρα τυγχάνουσαν. Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ περὶ δυνάμεως. Φανερώτερον δ' ἂν τις ἴδοι τοῦτο, εἰ ἐπὶ Πατρὸς λάβοι· εἷς γὰρ Πατὴρ, καὶ οὐ δύο, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἑνὸς ὁ Υἱός. Ὥσπερ οὖν οὐ δύο Πατέρες, ἀλλ' εἷς, οὕτως οὐ δύο ἀρχαί, ἀλλὰ μία, καὶ ἐκ τῆς μιᾶς οὐσιώδης ὁ Υἱός. Πρὸς Ἀρειανοὺς δὲ ἀνάπαλιν ἐρωτητέον· τοὺς μὲν γὰρ Σαβελλίζοντας ἀπὸ τῆς περὶ Υἱοῦ ἐννοίας ἐλεγκτέον, τοὺς δὲ Ἀρειανοὺς ἀπὸ τῆς περὶ Πατρός.

4. Sic igitur disserendum est : Vel Deus est sapiens, nec sine Verbo sive Ratione ; vel contra, sine sapientia est et Verbo seu Ratione. Si secundum admittitur, id per se absurdum esse liquet : si primum conceditur, rursus sciscitandum est, quonam modo sit sapiens, nec sine Verbo seu Ratione : extrinsecusne sapientiam et Verbum, an vero ex seipso habeat ? Si extrinsecus habet : aliquis igitur prius illi dedit, ipseque, antequam acciperet, sine sapientia et Verbo sive Ratione erat. Quod si ex seipso habet Verbum, palam igitur est ipsum ex nihilo non esse, neque fuisse aliquando cum non esset. Siquidem semper fuit, quippe cum ille, cujus imago est, semper exsistat. At si responderint Deum sapientem quidem esse nec sine Verbo sive Ratione,

4. Λεκτέον οὖν· Ὁ Θεὸς σοφὸς καὶ οὐκ ἄλογός ἐστιν, ἢ τοὐναντίον ἄσοφος καὶ ἄλογος. Εἰ μὲν οὖν τὸ δεύτερον, αὐτόθεν ἔχει τὴν ἀτοπίαν· εἰ δὲ τὸ πρῶτον, ἐρωτητέον, πῶς ἐστι σοφὸς, καὶ οὐκ ἄλογος· πότερον ἔξωθεν ἐσχηκὼς τὸν Λόγον καὶ τὴν σοφίαν, ἢ ἐξ ἑαυτοῦ ; Εἰ μὲν οὖν ἔξωθεν, ἔσται τις ὁ προδεδωκὼς (24) αὐτῷ, καὶ πρὶν λαβεῖν ἄσοφος καὶ ἄλογος· εἰ δὲ ἐξ αὐτοῦ, δῆλον ὅτι (25) οὐκ ὄντων, οὐδ' ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν· ἀεὶ γὰρ ἦν· ἐπεὶ καὶ οὗ ἐστιν εἰκὼν, ἀεὶ ὑπάρχει. Ἐὰν δὲ λέγωσιν, ὅτι σοφὸς μὲν ἔστι καὶ οὐκ ἄλογος, ἴδιαν δὲ ἔχει ἐν ἑαυτῷ σοφίαν καὶ ἴδιον Λόγον, οὐ τὸν Χριστὸν δὲ· ἀλλ' ἐν ᾧ καὶ τὸν Χριστὸν ἐποίησε· λεκτέον, ὅτι, εἰ ὁ Χριστὸς ἐν ἐκείνῳ τῷ Λόγῳ γέγονε, δῆλον ὅτι καὶ τὰ πάντα· καὶ αὐτὸς ἂν εἴη, περὶ οὗ λέγει Ἰωάννης, Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο·

(19) Sic hic et mox, Græcum secuti, reddimus, non *alius*, ut solent loqui in scholis Theologi. Vide supra, pag. 438, num. 4.

(20) Regius et Seguer., ὠνόμακεν.

(21) Regius, Gobler. et Felck. 1, ὑπέστη. Seguer. Basil. et Anglic., ὑφέστη. Editi, ὑφέστηκε. Paulo post Regius, Basil. et Anglic., μὴ αὐτοῦ τοῦ Πατρός. In aliis et editione Commeliniana, τοῦ deest.

(22) Regius primus et Seguerian,, τὸ αὐτὸ αὐτοαίτιον.

(23) Basiliensis, γεγένηται.

(24) Regius, προσδεδωκώς.

(25) Regius et Seguer., δηλονότι.

καὶ ὁ Ψαλμῳδὸς δὲ, Πάντα (26) ἐν σοφίᾳ ἐποίησας. Εὑρεθήσεται δὲ ὁ Χριστὸς ψευδόμενος, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, ὄντος ἑτέρου ἐν τῷ Πατρί. Καὶ, Ὁ Λόγος δὲ σὰρξ ἐγένετο, οὐκ ἀληθὲς κατ' αὐτούς· εἰ γὰρ, ἐν ᾧ τὰ πάντα ἐγένετο, αὐτὸς ἐγένετο σὰρξ, ὁ δὲ Χριστὸς οὐκ ἔστιν ἐν τῷ Πατρὶ Λόγος, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο· ἆρα ὁ Χριστὸς (27) οὐ γέγονε σὰρξ, ἀλλ' ἵσως ὠνομάσθη Λόγος ὁ Χριστός. Καὶ εἰ τοῦτο, πρῶτον μὲν ἄλλος ἂν εἴη παρὰ τὸ ὄνομα· ἔπειτα οὐ δι' αὐτοῦ ἐγένετο τὰ πάντα, ἀλλ' ἐν ἐκείνῳ, ἐν ᾧ καὶ ὁ Χριστός. Εἰ δὲ φήσαιεν, ὡς ποιότητα εἶναι ἐν τῷ Πατρὶ τὴν σοφίαν, ἢ αὐτοσοφίαν εἶναι· ἀκολουθήσει τὰ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἄτοπα εἰρημένα. Ἔσται γὰρ σύνθετος, καὶ αὐτὸς ἑαυτοῦ Υἱὸς καὶ Πατὴρ γινόμενος (28). Πλὴν ἐλεγκτέον καὶ δυσωπητέον αὐτούς, ὅτι ὁ ἐν τῷ Θεῷ Λόγος, οὐκ ἂν εἴη κτίσμα, οὐδὲ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος· ὄντος δὲ ἅπαξ ἐν Θεῷ Λόγου, αὐτὸς ἂν εἴη ὁ Χριστὸς ὁ λέγων, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί, ὁ διὰ τοῦτο καὶ μονογενὴς ὢν, ἐπειδὴ οὐκ ἄλλος τις ἐξ αὐτοῦ ἐγεννήθη. Εἷς οὗτος Υἱὸς (29), ὃς ἐστι Λόγος, σοφία, δύναμις· οὐ γὰρ σύνθετος ἐκ τούτων ὁ Θεὸς, ἀλλὰ γεννητικός. Ὥσπερ γὰρ τὰ κτίσματα Λόγῳ δημιουργεῖ, οὕτω κατὰ φύσιν τῆς ἰδίας οὐσίας ἔχει γέννημα τὸν Λόγον, δι' οὗ καὶ δημιουργεῖ, καὶ κτίζει, καὶ οἰκονομεῖ τὰ πάντα. Τῷ γὰρ Λόγῳ καὶ τῇ σοφίᾳ τὰ πάντα γέγονε, καὶ τῇ διατάξει αὐτοῦ διαμένει τὰ σύμπαντα. Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ περὶ Υἱοῦ· εἰ ἄγονος, καὶ ἀνενέργητος ὁ Θεός· γέννημα γὰρ αὐτοῦ ὁ Υἱὸς (30) δι' οὗ ἐργάζεται. Εἰ δὲ μὴ, αἱ αὐταὶ ἐρωτήσεις καὶ τὰ αὐτὰ ἄτοπα τοῖς ἀναισχυντοῦσιν ἀκολουθήσει.

A sed propriam in seipso habere sapientiam, proprium Verbum, non autem Christum, sed in quo ipsum etiam Christum fecerit : dicendum quod, si Christus in illo Verbo factus sit, sine dubio omnia quoque in eodem facta sunt, ipsumque illud est Verbum de quo Joannes dicit : *Omnia per ipsum facta sunt* [34] ; et Psalmista, *Omnia in sapientia fecisti* [35]. Quin et ipse Christus mentitus esse reperietur cum ait, *Ego in Patre*, quandoquidem alius est in Patre. Falsum item ex illorum sententia erit quod dicitur, *Verbum caro factum est* [36]. Namque si illud Verbum caro factum **492** est in quo omnia facta sunt, nec Christus est in Patre Verbum per quod omnia facta sunt : igitur Christus non factus est caro, sed forte Christus Verbum appellatus est. Quod quidem si verum est, primo, B alius erit quam qui nomine significatur : deinde, non per eum omnia facta erunt, sed in illo, in quo Christus quoque ipse factus est. Si autem dixerint sapientiam in Patre instar qualitatis esse, vel eum sapientiam ipsam esse ; quæ supra recensuimus absurda, necessario consequentur, videlicet eum compositum esse, suique ipsius esse Patrem et Filium. Verum coarguendi illi sunt et confutandi. Siquidem Verbum, quod in Deo est, nec creatum, nec ex nihilo potest esse. Si item Verbum in Deo est ; ipse certe Christus fuerit, qui ait, *Ego in Patre, et Pater in me est* [37] ; qui idem idcirco unigenitus est, quia nullus alius ex eo sit genitus. Unus hic est Filius, qui et Verbum, sapientia et virtus sive potentia est. Nec enim ex his est compositus Deus, sed horum est genitor. Namque quemadmodum res creatas Verbo producit, ita secundum propriæ essentiæ naturam Verbum gignit, per quod omnia efficit, creat et administrat. Siquidem omnia Verbo et sapientia facta sunt, ejusque imperio universa perseverant [38]. Idem autem de Filio dicendum : nimirum si nihil gignit Deus, nihil item agit sive efficit : nam ejus fetus est Filius per quem agit. Sin minus : ad easdem interrogationes eademque absurda impudentes hi homines revolventur.

5. Ἐκ τοῦ Δευτερονομίου· Ὑμεῖς δὲ οἱ προσκείμενοι Κυρίῳ τῷ Θεῷ ὁμῶν, ζῆτε (31) πάντες ἐν τῇ σήμερον. Ἐκ τούτου δυνατὸν εἰδέναι τὴν διαφορὰν, καὶ γνῶναι, ὅτι οὐκ ἔστι κτίσμα ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ὁ μὲν (32) γὰρ Υἱὸς λέγει, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν· καὶ, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· τὰ δὲ γενητὰ, ὅτ' ἂν προκόπτῃ, πρόσκειται τῷ Κυρίῳ. Ὁ μὲν γὰρ Λόγος, ὡς ἴδιος, ἐν τῷ Πατρί ἐστι· τὰ δὲ γενητὰ, ἔξωθεν ὄντα, πρόσκειται, ὡς τῇ μὲν φύσει ἀλλότρια, τῇ δὲ προαιρέσει προσκείμενα.

C 5. Ex Deuteronomio : *Vos autem, qui adhæretis Domino Deo vestro, vivitis universi hodierna die* [39]. Ex his verbis discrimen Filii et rerum creatarum licet perspicere, intelligereque Filium Dei creatum minime esse. Enimvero Filius dicit, *Ego et Pater unum sumus* [40], et, *Ego in Patre, et Pater in me est :* res autem factæ cum proficiunt, Domino adhærent. Nempe Verbum, tanquam proprium, est in Patre : at res factæ, utpote quæ extrinsecus exsistunt, adhærent : nimirum natura alienæ sunt, voluntate

[34] Joan. I, 3. [35] Psal. CIII, 24. [36] Joan. I, 14. [37] Joan. XIV, 10. [38] Psal. CXVIII, 91. [39] Deut. IV, 4. [40] Joan. X, 30.

(26) Sic Regius, Seguer. Basil. et Anglic. At alii et editi, καὶ Δαβὶδ· πάντα, etc.

(27) Sic Reg. Seguer. Basil. Anglic. At Gobler., ἆρ' ὁ Χριστός.

(28) Gobler. et Felck. 1, γενόμενος.

(29) Regius, Seguer. Basil. et Anglic., οὗτος Υἱός. Alii et editi, οὗτος ὁ Υἱός.

(30) Gobler. et Felck. 1, ὁ Θεός. Mox Regius et Seguer., αὐταὶ αἱ ἐρωτήσεις.

(31) Sic Seguer. Basil. Anglic., ut et habetur Deuteron. IV, 4. At alii et editi, ἡμῶν. Ibidem mss. omnes, ζῆτε. Editi, ζητεῖτε, male. Totum autem hunc locum perperam intellexit Nannius, cujus hæc est versio in editione Commel. : *Quod si illud non admittes, eædem controversiæ similesque importunitates impudentibus illis occurrent. Nos autem qui Deo appositi addictique sumus, quæramus eum in hoc ipso die.* In aliis item editionibus non minus male emendatum est hoc modo : *Quod si illud*, etc., *impudentibus istis occurrent, ex illo Deuteronomii :* Vos autem qui Deo appositi addictique estis, quærite eum in hoc ipso die.

(32) Sic Reg. et Seguer. At alii et editi, μέν omittunt.

autem adhærent. Etenim filius qui natura est, unum est cum genitore : qui vero extrinsecus adoptatur, generi adjungitur sive adhæret. Hinc statim subdit : *Quæ natio magna, cui Deus appropinquat* [41] ? Et alibi : *Deus appropinquans ego* [42]. Nam rebus factis appropinquat, quippe cum illæ sint ipsi externæ : at Filio, utpote proprio, non appropinquat, sed in eo est : nec adhæret Filius, sed una cum Patre est. Unde rursus Moyses in eodem Deuteronomio sic loquitur : *Vocem ejus audietis, et ipsi vos adjungemini* [43]. Quod autem adjungitur, extrinsecus adjungitur.

A Καὶ γὰρ καὶ υἱὸς (33) μὲν ὁ φύσει, ἓν ἐστι μετὰ τοῦ γεννῶντος· ὁ δὲ ἔξωθεν υἱοποιούμενος προσκείσεται τῷ γένει. Διὰ τοῦτο καὶ εὐθὺς ἐπιφέρει, ὅτι Ποῖον (34) ἔθνος μέγα, ᾧ ἐστιν αὐτῷ Θεὸς ἐγγίζων ; καὶ ἀλλαχοῦ· Θεὸς ἐγγίζων ἐγώ· τοῖς γὰρ γενητοῖς ἐγγίζει, ὡς ξένοις αὐτοῦ οὖσι· τῷ δὲ Υἱῷ, ὡς ἰδίῳ (35), οὐκ ἐγγίζει, ἀλλ' ἐν αὐτῷ ἐστι· καὶ ὁ Υἱὸς οὐ πρόσκειται, ἀλλὰ σύνεστι τῷ Πατρί. Ὅθεν καὶ πάλιν λέγει Μωσῆς ἐν αὐτῷ τῷ Δευτερονομίῳ (36)· Τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσεσθε, καὶ αὐτῷ προστεθήσεσθε. Τὸ δὲ προστιθέμενον ἔξωθεν προστίθεται.

6. Jam quod pertinet ad levem et humanam Arianorum opinationem, qua nempe Dominum egenum fuisse ex his ipsius verbis suspicantur, *Data est mihi* [44], *accepi*, ut et ex his Pauli locis, *Idcirco exaltavit illum* [45], et, *Sedit a dextris* [46], aliisque similibus ; respondendum est Dominum nostrum, qui idem Verbum et Filius Dei est, corpus gestasse, et Filium quoque hominis factum **493** fuisse, ut medius Deum inter et homines effectus, quæ Dei sunt, nobis subministraret : quæ nostri, Deo offerret. Quocirca cum esurire, flere, defatigari et clamare Eloi, Eloi, dicitur, quæ quidem humanæ nostræ sunt affectiones et miseriæ, eas a nobis accipit ac Patri offert, et pro nobis intercedit, ut in ipso penitus deleantur. His autem verbis, *Data est mihi potestas* [47], et, *accepi* [48], et, *Idcirco exaltavit eum Deus* [49], munera in nos a Deo per illum collata significantur. Nec enim indigens erat Verbum vel unquam factum est : nec rursus homines idonei erant qui ista sibi compararent : sed per Verbum nobis donata sunt ; unde illa tanquam ipsi donata, nobis impertiuntur. Siquidem eam ob rem homo factus est, ut illa velut sibi data, in nos transferrentur. Nec enim purus homo dignus unquam fuisset qui hæc acciperet ; nec item purum Verbum his posset indigere : conjunctum igitur nobis est Verbum, tuncque nos potestatis participes reddidit et exaltavit. Verbum siquidem in homine exsistens, hominem exaltavit : et Verbo item in homine exsistente accepit homo. Quia ergo Verbo in carne exsistente, exaltatus homo est, potestatemque accepit, idcirco ista ad Verbum referuntur, quandoquidem propter ipsum data sunt. Hæc enim dona propter Verbum in homine exsistens concessa sunt. Unde quemadmodum

6. Πρὸς δὲ τὴν ἀσθενῆ καὶ ἀνθρωπίνην ἔννοιαν τῶν Ἀρειανῶν, διὰ τὸ ὑπονοεῖν τὸν Κύριον ἐνδεᾶ (37), ὅταν λέγῃ, Ἐδόθη μοι, καὶ, ἔλαβον· καὶ ἐὰν λέγῃ ὁ Παῦλος, Διὰ τοῦτο ὑπερύψωσεν αὐτὸν, καὶ, Ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ, καὶ τὰ τοιαῦτα, λεκτέον, ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν, Λόγος ὢν Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἐφόρεσε σῶμα, καὶ γέγονε καὶ (38) Υἱὸς ἀνθρώπου, ἵνα, μεσίτης γενόμενος Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, τὰ μὲν Θεοῦ ἡμῖν, τὰ δὲ ἡμῶν τῷ Θεῷ διακονῇ. Ὅταν οὖν λέγηται πεινᾷν, καὶ δακρύειν, καὶ κοπιᾷν, καὶ Ἐλωΐ, Ἐλωΐ, ἀνθρώπινα ὄντα, καὶ ἡμέτερα πάθη (39), δέχεται παρ' ἡμῶν, καὶ τῷ Πατρὶ ἀναφέρει, πρεσβεύων ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα ἐν αὐτῷ ἐξαφανισθῇ· ὅταν δὲ, ὅτι Ἐδόθη μοι ἐξουσία, καὶ, ἔλαβον, καὶ, Διὰ τοῦτο ὑπερύψωσεν αὐτὸν (40) ὁ Θεὸς, τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ εἰς ἡμᾶς ἐστι χαρίσματα δι' αὐτοῦ διδόμενα. Οὐ γὰρ ὁ Λόγος ἐνδεὴς ἦν ἢ γέγονε πώποτε· οὐδὲ πάλιν οἱ ἄνθρωποι ἱκανοὶ ἦσαν ἑαυτοῖς διακονῆσαι ταῦτα· διὰ δὲ τοῦ Λόγου δίδοται ἡμῖν· διὰ τοῦτο, ὡς αὐτῷ διδόμενα, ἡμῖν μεταδίδοται (41)· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐνηνθρώπησεν, ἵνα, ὡς αὐτῷ διδόμενα, εἰς ἡμᾶς διαβῇ. Ἄνθρωπος γὰρ ψιλὸς οὐκ ἂν ἠξιώθη τούτων· Λόγος δὲ πάλιν μόνος, οὐκ ἂν ἐδεήθη τούτων. Συνῆφθη οὖν ἡμῖν ὁ Λόγος, καὶ τότε ἐξουσίαν ἡμῖν μετέδωκε, καὶ ὑπερύψωσεν. Ἐν ἀνθρώπῳ γὰρ ὢν ὁ Λόγος (42) ὑπερύψωσε τὸν ἄνθρωπον· καὶ ἐν ἀνθρώπῳ ὄντος τοῦ Λόγου, ἔλαβεν ὁ ἄνθρωπος. Ἐπεὶ οὖν τοῦ Λόγου ὄντος ἐν σαρκὶ, ὑψώθη ὁ ἄνθρωπος, καὶ ἔλαβεν ἐξουσίαν· διὰ τοῦτο εἰς τὸν Λόγον ἀναφέρεται ταῦτα, ἐπειδὴ δι' αὐτὸν ἐδόθη· διὰ γὰρ τὸν ἐν ἀνθρώπῳ Λόγον ἐδόθη ταῦτα τὰ χαρίσματα. Καὶ ὥσπερ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος τὰ διὰ τοῦ Λόγου εἴληφε. Πάντα γὰρ ὅσα ὁ ἄνθρωπος εἴληφεν, ὁ Λόγος (43) λέγεται εἰληφέναι· ἵνα δειχθῇ, ὅτι οὐκ ἄξιος

[41] Deut. IV, 7. [42] Jer. XXIII, 23. [43] Deut. XIII, 4. [44] Matth. XXVIII, 18. [45] Philipp. II, 9. [46] Coloss. II, 1. [47] Matth. XXVIII, 18. [48] Joan. X, 18. [49] Philipp. II, 9.

(33) Regius, Καὶ γὰρ Υἱός. Seguer., Καὶ γὰρ καὶ Υἱός. Cæteri et editi, Καὶ γὰρ καὶ ὁ Υἱός. Mox Felck. 2 et editio Commel., ὁ δὲ ἔξωθεν, mendose.

(34) Sic manuscripti codices. At editi, ποιῶν, perperam. Nannius item vertit, *Qui fecit gentem magnam, cui appropinquat Deus.*

(35) Sic Regius, Seguer. Basil. et Anglic. At alii et editi, οἰκείῳ.

(36) Sic Regius, Seguer. Basil. et Anglic. At Gobler. et Felck. primus, καί φησιν ἐν Δευτερονομίῳ. Editio Commel., καὶ ἔφη ἐν Δευτερονομίῳ.

(37) Gobler. et Felck. 1, ἐνδεῆ. Mox διὰ τοῦτο abest a Gobler. et Felck. 1.

(38) Sic Regius, Seguer. Basil. In aliis et editis καί deest.

(39) Sic Regius codex et Seguer. At alii et editi, τὰ πάθη.

(40) Sic Regius, Seguer. et Basil. Cæteri autem et editi, ἑαυτόν.

(41) Sic mss. omnes. Editi vero, δίδοται. Ibidem Reg. et Seguer., καὶ ἐνηνθρώπησεν. In aliis et editis καί deest.

(42) Sic Reg. et Seguer. At Basil., τότε ἐξουσίας, Alii et editi, τότε ἡ τῆς ἐξουσίας, mendose.

(43) Sic Regius et Seguer. Editi vero, εἴληφεν· ὅσα γὰρ ὁ ἄνθρωπος εἴληφε, πάντα ὁ Λόγος, etc.

ὧν ὁ ἄνθρωπος λαβεῖν, ὅσον ἦκεν εἰς τὴν αὐτοῦ φύσιν, ὅμως διὰ τὸν γενόμενον σάρκα Λόγον εἴληφεν. Ὅθεν ἐάν τι λέγηται δίδοσθαι τῷ Κυρίῳ, ἢ τι τοιοῦτον νοεῖν δεῖ μὴ αὐτῷ ὡς χρῄζοντι δίδοσθαι (44), ἀλλὰ τῷ ἀνθρώπῳ διὰ τοῦ Λόγου, Καὶ γὰρ πᾶς πρεσβεύων ὑπὲρ ἄλλοκ αὐτὸς τὴν χάριν λαμβάνει, οὐ χρῄζων, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑπὲρ οὗ πρεσβεύει.

A Verbum caro factum est : ita et homo quæ accepit, per Verbum accepit. Omnia enim quæ homo accepit, Verbum accepisse dicitur : ut videlicet ostenderetur, quoniam homo pro suæ naturæ conditione dignus non esset, qui illa acciperet, per Verbum carnem factum, ea illum accepisse. Quocirca si quid Domino datum esse, vel aliquid hujuscemodi dicitur, intelligendum est non ei tanquam indigenti fuisse datum, sed homini per ipsum Verbum. Etenim quisquis pro alio intercedit, gratiam ipse accipit, non quia indigeat, sed propter illum cujus causa intercedit.

7. Ὥσπερ γὰρ τὰς ἀσθενείας (45) ἡμῶν λαμβάνει οὐκ ἀσθενῶν, καὶ πεινᾷ οὐ πεινῶν, ἀλλὰ τὰ ἡμῶν ἀναπέμπει εἰς τὸ ἐξαλειφθῆναι. οὕτω τὰς ἀντὶ τῶν ἀσθενειῶν (46) παρὰ Θεοῦ δωρεὰς πάλιν αὐτὸς δέχεται, ἵνα συναφθεὶς ἄνθρωπος μεταλαβεῖν δυνηθῇ. Λέγει γοῦν ὁ Κύριος· Πάντα ὅσα δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς· καὶ πάλιν, Ὑπὲρ αὐτῶν ἐρωτῶ. Ἱρώτα γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν τὰ ἡμῶν ἀναδεχόμενος, καὶ ἐδίδου ἃ ἐλάμβανεν. Ἐπειδὴ οὖν, συναφθέντος τοῦ Λόγου τῷ ἀνθρώπῳ, εἰς τὸν Λόγον ἀποβλέπων ἐχαρίζετο ὁ Πατὴρ τῷ ἀνθρώπῳ τὸ ὑψωθῆται, τὸ ἔχειν πᾶσαν ἐξουσίαν, καὶ ὅσα τοιαῦτα· διὰ τοῦτο αὐτῷ τῷ Λόγῳ πάντα ἀναφέρεται, καὶ ὡς αὐτῷ διδόμενά ἐστιν, ἃ δι' αὐτοῦ ἡμεῖς λαμβάνομεν. Ὡς γὰρ δι' ἡμᾶς ἐνηνθρώπησεν αὐτὸς, οὕτως ἡμεῖς δι' αὐτὸν ὑψούμεθα. Οὐδὲν οὖν ἄτοπον, εἰς, ὥσπερ δι' ἡμᾶς ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν, καὶ δι' ἡμᾶς (47) λέγεται ὑπερυψῶσθαι. Ἐχαρίσατο οὖν αὐτῷ, ἀντὶ τοῦ, ἡμῖν δι' αὐτὸν, καὶ ὑπερύψωσεν, ἀντὶ τοῦ, ἡμᾶς ἐν αὐτῷ. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Λόγος, ἡμῶν ὑψουμένων, καὶ λαμβανόντων, καὶ βοηθουμένων, ὡς αὐτὸς ὑψούμενος, καὶ λαμβάνων, καὶ βοηθούμενος, εὐχαριστεῖ τῷ Πατρὶ, τὰ ἡμέτερα εἰς ἑαυτὸν ἀναφέρων καὶ λέγων· Πάντα ὅσα δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς.

7. Nimirum quemadmodum nostras infirmitates ipse non infirmus suscepit, et esurivit quamvis non esuriens, ut nostra Patri offerens deleret : ita pro infirmitatibus, dona a Deo ipse accipit, ut homo ipsi conjunctus horum particeps esse queat. Hinc ipse ait : *Omnia quæcunque dedisti mihi, dedi eis* [50] : B et iterum, *Pro eis rogo* [51]. Pro nobis nempe rogabat, his quæ nostra sunt susceptis, et dabat quæ ipse accipiebat. Quoniam igitur Verbo conjuncto cum homine, Pater propter ipsum Verbum homini dabat ut exaltaretur, omnemque potestatem haberet, et alia hujusmodi : idcirco omnia ascribuntur ipsi Verbo, cui et veluti dantur quæcunque nos per ipsum accipimus. Ut enim propter nos homo factus est : ita nos propter eum exaltamur. Nihil igitur absurdi est si, quemadmodum seipsum propter nos humiliavit, ita et propter nos exaltari dicatur. Itaque *donavit illi*, id est, nobis propter ipsum, et *exaltavit*, id est, nos in ipso. Verbum porro, cum nos exaltamur, accipimus, et adjuvamur, quasi ipsum exaltaretur, acciperet et adjuvaretur, gratias C agit Patri, nostraque in seipsum transfert, et ait : *Omnia quæcunque dedisti mihi, dedi eis* [52].

8. Οἱ περὶ Εὐσέβιον οἱ (48) Ἀρειομανῖται, ἀρχὴν τοῦ εἶναι τῷ Υἱῷ διδόντες, προσποιοῦνται μὴ βούλεσθαι ἀρχὴν αὐτὸν ἔχειν βασιλείας. Ἔστι δὲ γελοῖον. Ὁ γὰρ ἀρχὴν τοῦ εἶναι διδοὺς τῷ Υἱῷ, πρόδηλον, ὅτι καὶ τοῦ βασιλεύειν ἀρχὴν δίδωσιν αὐτῷ ὥστε ὁμολογοῦντες ὃ ἀρνοῦνται τυφλώττουσι. Καὶ πάλιν οἱ λέγοντες μόνον ὄνομα εἶναι Υἱοῦ, ἀνούσιον δὲ καὶ ἀνυπόστατον εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τουτέστι τὸν Λόγον τοῦ Πατρὸς, προσποιοῦνται (49) ἀγανακτεῖν κατὰ τῶν λεγόντων, Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν. Ἔστι δὲ καὶ τοῦτο γελοῖον, Οἱ γὰρ ὅλως τὸ εἶναι αὐτῷ μὴ διδόντες, ἀγανακτοῦσι κατὰ τῶν κἂν χρόνῳ διδόντων. Καὶ οὗτοι οὖν ὅπερ ἀρνοῦνται, διὰ τοῦ ἐπιτιμᾶν τοῖς ἄλλοις, ὁμολογοῦσι· Πάλιν τε οἱ περὶ Εὐ- D σέβιον Υἱὸν ὁμολόγοῦντες, ἀρνοῦται αὐτὸν εἶναι φύσει Λόγον, καὶ κατ' ἐπίνοιαν Λόγον λέγεσθαι τὸν Υἱὸν βούλονται· οἱ δὲ ἕτεροι, Λόγον ὁμολογοῦντες,

8. Ariani, Eusebii gregales, cum Filio principium exsistendi tribuunt, simulant se nolle eum regni principium habere. Atqui istud 494 ridiculum fuerit. Siquidem qui Filio dat exsistendi principium, manifeste principium quoque regnandi illi dat ; ac proinde fatendo quod negant, se cæcos ipsi esse produnt. Qui item aiunt merum nomen Filii esse, Filium autem Dei, id est, Verbum Patris, essentia et substantia vacuum esse, fingunt se adversus illos indignari qui dicunt, Fuit aliquando cum non esset. Atqui id etiam ridiculum est. Nam qui illum ne esse quidem volunt, illis succensent, qui eum saltem in tempore esse concedunt. Itaque hi etiam confitentur quod negant, cum alios reprehendunt. Præterea, Eusebiani qui Filium confitentur, eum natura Verbum esse negant, solaque cogitatione Verbi nomen Filio volunt concedi : alii vero qui Verbum

[50] Joan. XVII, 7. [51] ibid. 9. [52] ibid. 7.

(44) Sic Regius, Seguer. et editio Commel. At alii, δεδόσθαι.

(45) Anglicanus, τὴν ἀσθένειαν.

(46) Sic Reg. et Seguer. At alii et editi, ἀσθενῶν.

(47) In Reg. et Seguer. desunt hæc verba, ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν οὕτω καὶ δι' ἡμᾶς.

(48) Sic Reg. et Seguer. At in aliis et editis οἱ deest. Ibid. Reg. Seguer. Basil. Anglic., ἀρχὴν τοῦ εἶναι. Alii et editi, ἀρχὴν εἶναι. Paulo post Seguer., μὴ βουλεύεσθαι ἀρχήν, etc.

(49) Sic Reg. et Seguerian. At alii et editi, προποιοῦνται.

tegunt, cum voluntatis et arbitrii prætendunt nomina, quæ quidem, cum de factis et creatis rebus sermo est, recte adhibentur. Annon ergo impium est ea, quæ rerum factarum propria sunt, ipsi ascribere Creatori? Annon nefas dictu est voluntatem ante Verbum in Patre esse? Si enim voluntas in Patre præcedit, non ergo verum dicit Filius cum ait, *Ego in Patre* [13]; aut si ipse quoque in Patre est, certe secundus in illo esse existimabitur, nec eum convenit dicere, *Ego in Patre*, cum voluntas in qua omnia facta sunt, et in qua ipse secundum vos fuit productus, prior ipso sit. Nam etiamsi gloria differat, nihilominus unus est ex his quæ voluntate efficiuntur. Porro, ut ante diximus, si ita se res habet, quare igitur ille Dominus est, res autem aliæ in servorum numero habentur? Nimirum Dominus ille est, quia Patris dominationi est unitus: res autem creatæ in servorum sunt numero, quia extra Patris unitatem exsistunt, et factæ sunt cum aliquando non essent.

A εἶναι ἐν τῷ Πατρί; Εἰ γὰρ προηγεῖται βούλησις ἐν τῷ Πατρὶ, οὐκ ἀληθεύει λέγων ὁ Υἱὸς, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρί· ἢ ει καὶ αὐτὸς (66) ἐν τῷ Πατρί ἐστιν, ἀλλὰ δεύτερος λογισθήσεται, καὶ οὐκ ἔπρεπε λέγειν αὐτὸν, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, οὔσης βουλήσεως πρὸ αὐτοῦ, ἐν ᾗ τὰ πάντα γέγονε (67), καὶ αὐτὸς ὑπέστη καθ' ὑμᾶς. Κἂν γὰρ τῇ δόξῃ διαφέρῃ, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον εἷς ἐστι τῶν ἐκ βουλήσεως γινομένων. Ὡς δὲ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρήκαμεν, εἰ οὕτως ἐστὶ, πῶς ὁ μὲν Κύριος, τὰ δὲ δοῦλα; Πάντων (68) δὲ Κύριος τυγχάνει οὗτος, ὅτι τῇ τοῦ Πατρὸς κυριότητι ἥνωται· καὶ πάντως ἡ κτίσις δούλη, ἐπεὶ ἐκτὸς τῆς τοῦ Πατρὸς ἑνότητός B ἐστι, καὶ οὐκ οὖσά ποτε γέγονε (69).

65. Certe cum Filium volunt voluntate factum esse, quidni etiam prudentia factum esse asseverent? Nam idem esse arbitror voluntatem et prudentiam. De quo enim quis consultat, hoc idem prudentia perpendit: vicissimque, quod quis prudentia perpendit, de hoc eodem consultat et deliberat. Hinc illa Salvator mutua inter se ratione veluti germana simul his verbis copulavit: *Meum est consilium et securitas, mea est prudentia, mea est fortitudo* [14]. Nam ut fortitudo et securitas idem est, cum eadem sit virtus et potentia: ita idem est prudentia et consilium, quæ ipse **487** Dominus est. At nolunt impii Filium Verbum et vivens consilium esse: sed prudentiam, consilium et sapientiam velut habitum quemdam Deo, humano more, modo adesse, modo abesse fingunt, omnemque lapidem C movent, ac Valentini prætendunt cogitationem et voluntatem, ea tantum mente ut Filium separent a Patre, nec proprium illum Patris Verbum sed rem creatam esse fateantur. Hæc itaque illos audire convenit similia his, quæ olim ad Simonem Magum dicta sunt [15]: Impietas Valentini vobiscum sit in interitum! Quisque autem Salomoni potius credat Verbum sapientiam et prudentiam esse dicenti, cujus hæc nimirum sunt verba: *Dominus sapientia fundavit terram, et cœlos in prudentia paravit* [16]. Ut vero hic cœlos in prudentia, ita in Psalmis: *Verbo*

65. Ἔδει δὲ αὐτοὺς, λέγοντας βουλήσει τὸν Υἱὸν, εἰπεῖν, ὅτι καὶ φρονήσει γέγονε· ταὐτὸν γὰρ ἡγοῦμαι φρόνησιν (70) καὶ βούλησιν εἶναι. Ὁ γὰρ βουλεύεταί τις, τοῦτο πάντως καὶ φρονεῖ· καὶ ὃ φρονεῖ, τοῦτο καὶ βουλεύεται. Αὐτὸς γοῦν (71) ὁ Σωτὴρ ὡς ἀδελφὰ ταῦτα τῇ ἀναλογίᾳ συνῆψεν ἅμα λέγων· Ἐμὴ βουλὴ καὶ ἀσφάλεια, ἐμὴ φρόνησις, ἐμὴ δὲ ἰσχύς. Ὡς γὰρ ἰσχὺς καὶ ἀσφάλεια ταὐτόν ἐστιν, ἡ αὐτὴ γὰρ δύναμίς ἐστιν· οὕτω ταὐτόν ἐστιν εἰπεῖν τὴν φρόνησιν καὶ τὴν βουλὴν (72) εἶναι, ἅπερ ἐστὶν ὁ Κύριος. Ἀλλ' οἱ ἀσεβεῖς οὐ θέλουσι μὲν Λόγον καὶ βουλὴν ζῶσαν εἶναι τὸν Υἱόν· περὶ δὲ τὸν Θεὸν φρόνησιν καὶ βουλὴν καὶ σοφίαν ὡς ἔξιν συμβαίνουσαν καὶ ἀποσυμβαίνουσαν ἀνθρωπίνως γίνεσθαι μυθολογοῦσι, καὶ πάντα κινοῦσι, καὶ τὴν Οὐαλεντίνου ἔννοιαν καὶ θέλησιν προβάλλονται, ἵνα μόνον διαστήσωσι τὸν Υἱὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, καὶ μὴ εἴπωσιν ἴδιον αὐτὸν τοῦ Πατρὸς εἶναι Λόγον, ἀλλὰ κτίσμα. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν ἀκουέτωσαν, ὡς Σίμων ὁ Μάγος ἤκουσεν· Ἡ ἀσέβεια Οὐαλεντίνου σὺν ὑμῖν εἴη εἰς ἀπώλειαν! Ἕκαστος δὲ Σολομῶνι (73) μᾶλλον πειθέσθω λέγοντι αὐτὸν εἶναι σοφίαν καὶ φρόνησιν τὸν Λόγον. Φησὶ γάρ· Ὁ Θεὸς τῇ σοφίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν (74)· ἡτοίμασε δὲ οὐρανοὺς ἐν φρονήσει (75)· ὡς δὲ ὧδε ἐν φρονήσει, οὕτως ἐν Ψαλμοῖς· Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν. Ὡς δὲ τῷ Λόγῳ οἱ οὐρανοὶ, οὕτω πάντα, ὅσα (76) ἠθέλησεν, ἐποίησε· καὶ ὡς ὁ Ἀπο-

[13] Joan. XIV, 10. [14] Prov. VIII, 14. [15] Act. VIII, 20. [16] Prov. III, 19.

(66) Felc. 2 et editi, ἢ εἰ μὴ αὐτός. Alii mss., ἢ εἰ καὶ αὐτός. Mox Reg. 1, Seg., λογισθήσεται. Cæteri et editi, νομισθήσεται.

(67) Sic Reg. 1 et Seguer. At alii et editi, ἐν ᾗ πάντα. Paulo post Reg. 1, Seguer. Gobl. et Felc. 1 τῶν ἐκ βουλήσεως γινομένων, ubi alii et editi γενομένων.

(68) Sic prrimus codex Regius et Seguer. In Anglic. habetur item πάντων, ut et Nannius legerat. Goblerian. et Felc. 1, τὰ δὲ δοῦλα τυγχάνει; οὗτος, ὅτι. Cæteri autem et editi sic habent: τὰ δὲ δοῦλα τυγχάνει; Πάντως δὲ Κύριος οὗτος, etc.

(69) Reg. 1, Seguer., γέγονεν. Editi et alii, ἐπιγέγονεν.

(70) Regius primus, Seguer, Gobler. et Felc. 1, φρόνημα. Iidem mox, τοῦτο πάντως καὶ φρονεῖ. Alii D et editi, τοῦτο καὶ φρονεῖ.

(71) Regius primus. Seguer. Gobler. et Felc. 1, γοῦν, et mox, ταῦτα τῇ ἀναλογίᾳ συνῆψεν, Alii et editi οὖν, et, ταῦτα συνῆψεν

(72) Regius primus et Seguer. hic et paulo post. βουλήν. Cæteri et editi, βούλησιν.

(73) Sic Reg. 1. Seguer. Basil. Gobler. et Felck. 1. At alii et editio Commeliniana, Σαλομῶνι·

(74) Goblerianus et Felckmanni primus, τῇ σοφίᾳ ᾠκοδόμησεν, ἤγουν ἐθεμελίωσε τὴν γῆν.

(75) Sic Reg. 1, Seguer. Anglic. atque ita legit Nannius. Goblerianus et Felckmanni primus, φρονήσει. Καὶ Δαβὶδ, Τῷ Λόγῳ. Alii et editio Commeliniana, φρονήσει οὕτως ἐν Ψαλμοῖς, Τῷ Λόγῳ.

(75) Sic primus codex Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At cæteri et editi, ἐστερεώθησαν· οὕτω

στολος γράφει Θεσσαλονικεῦσι· Τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐστιν. Ὁ ἄρα τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, αὐτός ἐστιν ὁ Λόγος καὶ ἡ σοφία,αὐτὸς ἡ φρόνησις καὶ ἡ ζῶσα βουλή· καὶ ἐν αὐτῷ τὸ θέλημα τοῦ Πατρός ἐστιν· αὐτὸς ἀλήθεια, καὶ φῶς, καὶ δύναμις τοῦ Πατρός ἐστιν. Εἰ δὲ ἡ βούλησις τοῦ Θεοῦ, ἡ σοφία ἐστὶ καὶ ἡ φρόνησις, ὁ δὲ Υἱός ἐστιν ἡ σοφία ὁ ἄρα λέγων (77) βουλήσει τὸν Υἱὸν ἴσον λέγει τῷ τὴν Σοφίαν ἐν Σοφίᾳ γεγονέναι, καὶ τὸν Υἱὸν ἐν Υἱῷ πεποιῆσθαι, καὶ διὰ τοῦ Λόγου τὸν Λόγον ἐκτίσθαι. Τοῦτο δὲ καὶ τῷ Θεῷ μάχεται, καὶ ταῖς παρ' αὐτοῦ (78) Γραφαῖς ἐναντιοῦται· καὶ γὰρ καὶ ὁ Ἀπόστολος οὐ βουλήσεως, ἀλλα αὐτῆς τῆς πατρικῆς (79) οὐσίας ἴδιον ἀπαύγασμα καὶ χαρακτῆρα τὸν Υἱὸν κηρύττει, λέγων· Ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ. Εἰ δὲ, ὡς προειρήκαμεν, (80), ἐκ βουλήσεως οὐκ ἔστιν ἡ πατρικὴ οὐσία καὶ ὑπόστασις, εὔδηλον, ὡς οὔτε τὸ ἴδιον τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως ἐκ βουλήσεως ἂν εἴη. Ὁποία γὰρ ἦ καὶ ὡς ἐὰν ᾖ ἡ μακαρία (81) ἐκείνη ὑπόστασις, τοιοῦτον καὶ οὕτως εἶναι καὶ τὸ ἴδιον ἐξ αὐτῆς γέννημα δεῖ. Καὶ αὐτὸς γοῦν ὁ Πατὴρ οὐκ εἶπεν· Οὗτός ἐστιν ὁ βουλήσει μου γεγονὼς Υἱὸς, οὐδὲ, Ὃν κατ' εὐδοκίαν ἔσχον Υἱόν· ἀλλ' ἁπλῶς, Ὁ Υἱός μου (82), καὶ μᾶλλον, Ἐν ᾧ ηὐδόκησα· δεικνὺς ἐκ τούτων, ὅτι, Φύσει μὲν οὗτός ἐστιν Υἱὸς, ἐν αὐτῷ δὲ τῶν ἐμοὶ δοκούντων ἡ βούλησις ἀπόκειται.

A *Domini firmatus esse* [17] dicitur. Ut porro Verbo cœli firmati sunt, sic quæcunque voluit fecit [16], et ut Apostolus ad Thessalonicenses scribit, *Voluntas Dei in Christo Jesu est* [19]. Igitur Dei Filius ipse est Verbum et sapientia, ipse prudentia et vivens est consilium, atque in eo voluntas Patris est. Ipse veritas, lux et virtus est Patris. Quod si voluntas Dei est sapientia et prudentia,si item Filius ipsa sit sapientia: igitur qui contendit Filium voluntate factum esse, idem omnino est ac si diceret Sapientiam in Sapientia factam esse, et Filium in Filio esse effectum, ac Verbum per Verbum creatum esse ; quæ utique Deo divinisque ejus Scripturis maxime repugnant.Enimvero Apostolus Filium non voluntatis, sed proprium paternæ naturæ splendorem et figuram esse his verbis prædicat : *Qui cum* B *sit splendor gloriæ et figura substantiæ ejus* [20]. Si ergo, ut supra diximus, paterna natura et substantia ex voluntate non est, liquet neque id, quod paternæ substantiæ proprium est, ex voluntate esse posse. Siquidem qualis cujusvemodi fuerit beata illa natura, talem et ejusmodi necesse est esse proprium ex ipsa ortum fetum. Hinc Pater non dixit: Hic est voluntate mea factus Filius, neque, Quem meo arbitrio habui Filium, sed simpliciter, *Filius meus*, et potius, *In quo mihi complacui* [21] ; quorum quidem verborum significatio ejusmodi est : Hic est natura Filius, in quo omnium quæ mihi placent voluntas reposita est.

66. Ἆρ' οὖν ἐπεὶ φύσει καὶ μὴ ἐκ βουλήσεώς ἐστιν C ὁ Υἱὸς, ἤδη καὶ ἀθέλητός ἐστι τῷ Πατρὶ, καὶ μὴ βουλομένου τοῦ Πατρός ἐστιν ὁ Υἱός ; Οὐμενοῦν· ἀλλὰ καὶ θελόμενός ἐστιν (83) ὁ Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ, ὡς αὐτός φησιν, Ὁ Πατὴρ φιλεῖ τὸν Υἱὸν, καὶ πάντα δείκνυσιν αὐτῷ. Ὡς γὰρ τὸ εἶναι (84) ἀγαθὸς οὐκ ἐκ βουλήσεως μὲν ἤρξατο, οὐ μὴν ἀβουλήτως καὶ ἀθελήτως ἐστὶν ἀγαθός· ὃ γάρ ἐστι, τοῦτο καὶ θελητόν ἐστιν αὐτῷ· οὕτω καὶ τὸ εἶναι τὸν Υἱὸν, εἰ καὶ μὴ ἐκ βουλήσεως ἤρξατο, ἀλλ' οὐκ ἀθέλητον, οὐδὲ παρὰ γνώμην ἐστὶν αὐτῷ. Ὥσπερ γὰρ τῆς ἰδίας ὑποστάσεώς ἐστι θελητὴς, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς, ἴδιος ὢν αὐτοῦ τῆς οὐσίας, οὐκ ἀθέλητός ἐστιν αὐτῷ. Θελέσθω καὶ φιλεέσθω τοίνυν ὁ Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρός· καὶ οὕτω τὸ θέλειν καὶ

66. Num ergo, quia ex natura non autem ex voluntate sit Filius, præter voluntatem Patris et nolente Patre est Filius? Minime vero. Sed potius Pater vult Filium, atque, ut ipse loquitur, *Pater diligit Filium, et omnia ostendit illi* [22]. Ut enim non ex voluntate bonus esse cœpit, nec tamen contra mentem et sententiam est bonus ; namque hoc ipse vult quod est: ita licet Filius ex voluntate esse non inceperit, non tamen præter voluntatem et mentem Patris est. Nam quemadmodum suam vult ipse substantiam, sic cum Filius proprius sit ejus naturæ, non præter voluntatem ejus est. Filium ergo velit et diligat Pater, eaque ratione pie quis cogitet Deum non nolle, sed velle. Etenim Filius ea-

[17] Psal. xxxii, 6. [18] Psal. cxxxiv, 6. I [19] Thessal. v, 18. [20] Hebr. i, 3. [21] Matth. iii, 17. [22] Joan. iii, 35.

πάντα ὅσα. Ibidem post ἠθέλησεν, Regius primus et Seguerianus omittunt ὁ Κύριος, quod in aliis et in editis legitur. D

(77) Sic primus codex Reg. Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1, atque ita legit Nannius. Alii et editio Commeliniana, ὁρα μὴ ὁ λέγων.

(70) Reg. 1, Seguer. Basil. et Anglic., παρ' αὐτοῦ. Cæteri et editi, παρ' αὐτῳ. Mox Regius primus et Seguerianus, καὶ γὰρ καὶ ὁ Ἀπόστολος. Alii et editi, καί posterius omittunt.

(79) Sic Regius primus et Seguerianus. At alii et editi, τῆς οὐσίας τῆς πατρικῆς. Mox Regius primus et Seguerianus, τὸν Υἱὸν κηρύττει. Cæteri et editi τὸν Κύριον κηρύττει.

(80) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi, ὡς προεῖπον. Ibidem Regius primus et Seguerianus, ἐκ βουλήσεως οὐκ ἔστιν. Basil. Gobler. Felckm. 1 et Reg. 2, οὐκ ἐκ βουλήσεώς ἐστιν Alii et editi, οὐ βουλήσεώς ἐστι. Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ὡς οὔτε. Reg. 2, Basil. Anglic. Felckm. 1 et 5, ὡς οὐδέ. Cæteri et editi, ὅτι οὐδέ.

(81) Sic uterque Reg. Seguer. Basil. Anglican. Felckm. 2 et 5. At Goblerianus et Felckm. 1, Ὁποία γαρ ἂν ᾖ η μακαρία. Cæteri et editi, Ὁποία γὰρ ᾖ καὶ ἕως ἂν ᾖ ἡ μακαρία. Mox Felckmanni secundus et editio Commeliniana omittunt καί post οὕτως εἶναι.

(82) Regius primus et Seguerianuc μου omittunt.

(83) Uterque Regius et Seguerianus, θελόμενός ἐστιν. Alii et editi, στελλόμενός ἐστιν, ut et legit Nannius.

(84) Regius primus et Seguerianus, τὸ εἶναι. Idem ibidem et Regius secundus, οὐκ ἐκ βουλήσεως, ut item legit Nannius.Alii et editi, τοῦ εἶναι ἀγαθὸς ἐκ βουλήσεως μὲν ἤρξατο.

dem voluntate, **448** qua eum vult Pater, Patrem ipse amat, vult et honorat, unaque est voluntas quæ ex Patre in Filio exsistit, ita ut inde Filius in Patre et Pater in Filio conspiciatur. Nemo igitur ex Valentini sententia antecedentem inducat voluntatem, nulliusque deliberationis obtentu seipsum medium inter solum Patrem solumque Filium audeat intrudere. Siquidem insanus ille fuerit qui voluntatem et deliberationem inter Patrem et Filium collocaverit. Enimvero aliud est si dicas, Voluntate factus est, et aliud si dixeris, Eum Pater diligit et vult, utpote qui natura proprius sui sit Filius. Nam qui dixit, Ex voluntate factus est, primo illum aliquando non fuisse significat. Deinde voluntas in utramque partem propendendi vim habet, uti supra dictum est, ac proinde cogitare liceret, Patrem potuisse nolle Filium. Atqui dicere, Filium potuisse non esse, summa certe impietas et audacia est, quæ ipsam Patris naturam lacessat, si nimirum id quod proprium ejus est potuerit non esse. Idem enim est ac si diceretur Patrem potuisse non esse bonum. Verum quemadmodum et semper et natura bonus est Pater, ita semper natura est generans. Hic autem loquendi modus, Pater vult Filium, et, Verbum vult Patrem, non antecedentem denotat voluntatem, sed naturæ germanitatem, essentiæque proprietatem ac similitudinem designat. Ut enim de splendore et luce dici potest: Splendor non habet voluntatem in luce antecedentem, sed est naturalis ejus fetus, quem vult lux a qua gignitur, non voluntatis deliberatione, sed natura et veritate; ita de Patre et Filio recte dici possit: Pater amat et vult Filium, et, Filius amat et vult Patrem.

67. Ne igitur voluntatis opus appelletur Filius, nec Valentini error in Ecclesiam inducatur; sed vivens ille consilium verusque et naturalis Patris fetus esse dicatur, ut lucis splendor. Sic enim Pater ipse est locutus, *Eructavit cor meum Verbum bonum* [23]: cui Filius his verbis concinit, *Ego in Patre, et Pater in me est* [24]. Itaque si Verbum est in corde, ubi est voluntas? Similiter si Filius est in Patre, ubi est arbitrium? Deinde, si ipse est vo-

[23] Psal. XLIV, 2, [24] Joan. XIV, 10.

τὸ μὴ ἀβούλητον τοῦ Θεοῦ τις εὐσεβῶς λογιζέσθω. Καὶ γὰρ ὁ Υἱὸς τῇ θελήσει ᾗ θέλεται (85) παρὰ τοῦ Πατρὸς, ταύτῃ καὶ αὐτὸς ἀγαπᾷ, καὶ θέλει, καὶ τιμᾷ τὸν Πατέρα· καὶ ἓν ἐστι θέλημα τὸ ἐκ Πατρὸς ἐν Υἱῷ, ὡς καὶ ἐκ τούτου θεωρεῖσθαι τὸν Υἱὸν ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ τὸν Πατέρα ἐν τῷ Υἱῷ. Μὴ μέντοι κατὰ Οὐαλεντῖνον προηγουμένην τις (86) βούλησιν ἐπεισαγέτω· μηδὲ μέσον τις ἑαυτὸν ὠθείτω τοῦ μόνου Πατρὸς πρὸς τὸν μόνον Λόγον, προφάσει τοῦ βουλεύεσθαι (87). Μαίνοιτο γὰρ ἂν τις μεταξὺ τιθεὶς Πατρὸς καὶ Υἱοῦ βούλησιν καὶ σκέψιν. Καὶ γὰρ ἕτερόν ἐστι λέγειν, Βουλήσει γέγονεν, ἕτερον δὲ, ὅτι Ἴδιον ὄντα φύσει τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἀγαπᾷ καὶ θέλει αὐτόν. Τὸ μὲν γὰρ λέγειν, Ἐκ βουλήσεως γέγονε, πρῶτον μὲν τὸ μὴ εἶναί ποτε τοῦτον σημαίνει· ἔπειτα δὲ, καὶ τὴν ἐπ' ἄμφω ῥοπὴν ἔχει, καθάπερ εἴρηται· ὥστε δύνασθαί τινα νοεῖν, ὅτι ἠδύνατο καὶ μὴ βούλεσθαι τὸν Υἱόν. Ἐπὶ Υἱοῦ δὲ λέγειν, Ἠδύνατο καὶ μὴ εἶναι, δυσσεβές ἐστι καὶ φθάνον εἰς τὴν τοῦ Πατρὸς οὐσίαν τὸ τόλμημα· εἴγε τὸ ἴδιον αὐτῆς ἠδύνατο (88) μὴ εἶναι. Ὅμοιον γὰρ ὡς εἰ ἐλέγετο, Ἠδύνατο καὶ μὴ εἶναι ἀγαθὸς ὁ Πατήρ. Ἀλλ' ὥσπερ ἀγαθὸς ἀεὶ καὶ τῇ φύσει, οὕτως ἀεὶ γεννητικὸς τῇ φύσει ὁ Πατήρ· τὸ δὲ λέγειν, Ὁ Πατὴρ θέλει τὸν Υἱὸν, καὶ, Ὁ Λόγος θέλει τὸν Πατέρα, οὐ βούλησιν προηγουμένην δείκνυσιν, ἀλλὰ φύσεως γνησιότητα, καὶ οὐσίας ἰδιότητα καὶ ὁμοίωσιν γνωρίζει. Ὡς γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ (89) ἀπαυγάσματος ἄν τις εἴποι καὶ τοῦ φωτὸς, ὅτι τὸ ἀπαύγασμα οὐκ ἔχει μὲν βούλησιν προηγουμένην ἐν τῷ φωτί· ἔστι δὲ φύσει αὐτοῦ γέννημα θελόμενον παρὰ τοῦ φωτὸς του καὶ γεννήσαντος (90) αὐτὸ, οὐκ ἐν σκέψει βουλήσεως, ἀλλὰ φύσει καὶ ἀληθείᾳ· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ὀρθῶς ἂν τις εἴποι, ὅτι ὁ Πατὴρ ἀγαπᾷ καὶ θέλει τὸν Υἱὸν, καὶ ὁ Υἱὸς ἀγαπᾷ καὶ θέλει τόν Πατέρα.

67. Οὐκοῦν μὴ λεγέσθω θελήματος δημιούργημα ὁ Υἱὸς, μηδὲ τὰ (91) Οὐαλεντίνου ἐπεισαγέσθω τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἀλλὰ βουλὴ ζῶσα, καὶ ἀληθῶς φύσει γέννημα, ὡς τοῦ φωτὸς τὸ ἀπαύγασμα. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ μὲν Πατὴρ εἴρηκεν, Ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου Λόγον ἀγαθόν· ὁ δὲ Υἱὸς ἀκολούθως, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. Εἰ δὲ ὁ (92) Λόγος ἐν καρδίᾳ, ποῦ ἡ βούλησις; Καὶ εἰ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, ποῦ ἡ θέλησις; Καὶ εἰ ἡ βούλησις αὐτὸς, πῶς ἐν βουλήσει

(85) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, θελεῖται. Regius primus, τέλυται.

(86) Basil. τὴν péo τις habet. Mox post μέσον. Regius primus et Seguerianus addunt τις, quod in aliis et editis deest.

(87) Uterque Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, βουλεύεσθαι. Cæteri et editio Commeliniana, βούλεσθαι.

(88) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Sed Goblerianus et Felckmanni primus habent ὡς εἰ ἔλεγεν, iidemque et Regius primus, ἠδύνατο. At alii et editi sic hunc locum habent, εἴγε τὸ ἴδιον αὐτῆς λέγοιτο. ἠδύνατο μὴ εἶναι ἀγαθός, etc. Paulo post Regius primus et Seguerianus, ut et legit Nannius, οὕτως ἀεὶ γεννητικὸς τῇ φύσει ὁ Πατήρ. Regius secundus, οὕτω καὶ ἀεὶ καὶ τῇ φύσει γεννητικὸς ὁ Πατήρ. Alii autem et editi, ἀγαθὸς ἀεὶ καὶ τῇ φύσει γεννητικὸς ὁ Πατήρ. Ibidem Regius primus, Seguer. Goblerian. et Felckm. 1, τὸ δὲ λέγειν. At in cæteris et editis deest λέγειν.

(86) Regius primus et Seguerianus, Ὡς γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ. Alii et editi, Ὥσπερ ἐπὶ τοῦ.

(90) Regius primus et Seguerianus, τοῦ καὶ γεννήσαντος. Alii et editi καί omittunt Paulo post uterque Regius et Seguerianus ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Cæteri et editi, ἐπὶ τοῦ Πατρός καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ Ibidem Regius primus, Seguer. Goblerian. et Felckm. primus, εἴποι, ὅτι. Alii et editi, εἴποι τοῦτο, ὅτι.

(91) Regius primus et Seguerianus, τά. Alii et editi τό. Mox Basil., ἀλλὰ καὶ βουλή.

(92) Sic primus codex Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At in aliis et editis ὁ deest.

ἡ βουλή ; Ἄτοπον γάρ· Ἵνα μὴ καὶ ἐν Λόγῳ ὁ Λόγος, καὶ ὁ Υἱὸς ἐν Υἱῷ, καὶ ἡ Σοφία ἐν Σοφίᾳ γίνηται (93), καθάπερ πολλάκις εἴρηται. Πάντα γάρ ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρός· καὶ οὐδὲν ἐν τῷ Πατρὶ πρὸ τοῦ Λόγου· αλλ' ἐν τῷ Λόγῳ καὶ ἡ βούλησις· καὶ δι' αὐτοῦ τὰ τοῦ βουλήματος εἰς ἔργον τελειοῦται, ὡς ἔδειξαν (94) αἱ θεῖαι Γραφαί. Ἐβουλόμην δὲ τοὺς ἀσεβεῖς οὕτως εἰς ἀλογίαν πεπτωκότας, καὶ περὶ βουλήσεως σκεπτομένους, νῦν ἐρωτῆσαι μηκέτι τὰς τικτούσας αὐτῶν γυναῖκας, ἃς οὗτοι (95) πρότερον ἠρώτων λέγοντες, Εἰ εἶχες υἱὸν, πρὶν νεννήσῃς ; ἀλλὰ τοὺς πατέρας, καὶ εἰπεῖν αὐτοῖς· Πότερον βουλευόμενοι γίνεσθε πατέρες, ἢ κατὰ φύσιν καὶ τῆς ὑμῶν βουλήσεως ; Ἢ τῆς φύσεως καὶ οὐσίας ὑμῶν ἐστιν ὅμοια τὰ τέκνα ; Ἵνα κἂν παρὰ τῶν γονέων ἐντραπῶσι, παρ' ὧν τὸ λῆμμα τῆς γενέσεως ἀπήτησαν, καὶ παρ' ὧν ἤλπισαν ἔχειν τὴν γνῶσιν. Ἀποκριθήσονται γὰρ αὐτοῖς, ὅτι (96) Ἃ γεννῶμεν, οὐ τοῦ θελήματος, ἀλλ' ἡμῶν ἐστιν ὅμοια· οὐδὲ προβουλευσάμενοι γινόμεθα γονεῖς, ἀλλὰ τῆς φύσεως ἰδιόν ἐστι τὸ γεννᾷν· ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς τῶν τεκόντων (97) ἐσμὲν εἰκόνες. Ἢ τοίνυν καταγινωσκέτωσαν ἑαυτῶν, καὶ παυέσθωσαν πυνθανόμενοι γυναικῶν περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἢ μανθανέτωσαν παρ' αὐτῶν (98), ὅτι οὐ βουλήσει γεννᾶται ὁ υἱὸς, ἀλλὰ φύσει καὶ ἀληθείᾳ. Πρέπων δὲ καὶ ἁρμόζων τούτοις ὁ ἐξ ἀνθρώπων ἔλεγχος, ἐπειδὴ καὶ ἀνθρώπινα περὶ τῆς θεότητος διαλογίζονται οἱ κακόφρονες. Τί τοίνυν ἔτι (99) μαίνονται οἱ Χριστομάχοι ; Καὶ τοῦτο γὰρ αὐτῶν ὥσπερ οὖν καὶ τὰ ἄλλα προβλήματα δέδεικται καὶ ἠλέγχθη φαντασία καὶ μυθοπλαστία (1) μόνον ὄντα· καὶ διὰ τοῦτο ὀφείλουσι, κἂν ὀψέ ποτε θεωρήσαντες εἰς ὅσον ἀφροσύνης πεπτώκασι κρημνὸν, ἀναδῦναι καὶ φύγειν (2) ἀπὸ τῆς τοῦ διαβόλου παγίδος, νουθετούμενοι παρ' ἡμῶν. Φιλάνθρωπος γὰρ ἡ ἀλήθεια κράζουσα διαπαντός· Εἰ ἐμοὶ μὴ πιστεύετε (3) διὰ τὴν τοῦ σώματος περιβολὴν, κἂν τοῖς ἔργοις πιστεύσατε· ἵνα γνῶτε, ὅτι **ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί**· καὶ, Ἐγὼ (4) καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν· καὶ, Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα. Ἀλλ' ὁ μὲν Κύριος συνήθως φιλανθρωπεύεται, καὶ θέλει πάντας ἀνορθοῦσθαι τοὺς κατερράγμένους, ὡς ἡ αἴνεσις λέγει τοῦ Δαβὶδ (5)· οἱ δὲ ἀσεβεῖς οὐ θέλοντες ἀκούειν Κυριακῆς φωνῆς, οὐδὲ φέροντες ὁρᾷν τὸν

luntas, quomodo consilium sive voluntas in voluntate est? Valde enim hoc absurdum est: ne scilicet Verbum in Verbo, Filius in Filio, et Sapientia in Sapientia fieri existimetur, uti sæpius dictum est. Namque Filius omnia ipse est quæ Patris sunt, nihilque ante Verbum est in Patre: sed in Verbo etiam est voluntas, et per ipsum ea, quæ voluntatis sunt, opere perficiuntur, ut ex divina Scriptura didicimus. Vellem vero ut impii qui eo devenerunt amentiæ, et de voluntate disputant, vellem, inquam, ut non jam interrogarent mulieres, quas ita prius percontabantur, Habuistine filium priusquam genuisses? verum patres potius hoc modo interrogent: An deliberando patres efficimini, an vero secundum naturam vestræ etiam voluntatis? An liberi similes sunt vestræ naturæ et substantiæ? Hæc igitur inquirant a parentibus, ut ab his ipsis confutentur, **489** a quibus quæ elicienda esset ex sua de nascendi modo quæstione conclusio tam impense flagitarunt, speraruntque rem ex ipsis plane cognituros. Hæc scilicet illi sunt responsuri: Ea quæ gignimus, non voluntatis sunt, sed nostri sunt similia: neque prius deliberando patres efficimur, sed gignere proprium est naturæ, quandoquidem nos quoque ipsi parentum sumus imagines. Vel ergo seipsos condemnent, et mulieres de Filio Dei desinant interrogare: vel certe ab ipsis discant non voluntate, sed natura et revera filium gigni. Æquum enim est eos argumentis ex hominum natura petitis refelli, qui humana de divinitate improbe cogitant. Quid igitur adhuc insaniunt Christi hostes? Nam hanc illorum rationem ut et alias omnes ostendimus ac convicimus nihil nisi fabulas et mera commenta esse. Sero igitur saltem animadvertant in quantam insipientiæ voraginem sese præcipitaverint, ac nostris monitionibus excitati, tandem inde festinent emergere, seque ex diaboli laqueis expedire. Siquidem benigna est veritas quæ assidue clamat: *Si mihi* ob corporis amictum *non creditis, operibus* saltem *credite, ut cognoscatis, quia ego in Patre, et Pater in me est* [25], et, *Ego et Pater unum sumus* [26], et, *Qui vidit me, vidit Patrem* [27]. Verum Dominus quidem pro more suo clementer

[25] Joan. x, 38. [26] ibid. 30. [27] Joan. xiv, 9.

(93) Sic Regius primus et Seguerianus. At editi, γένηται.

(94) Sic primus codex Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Cæteri autem et editi, ἐδίδαξαν Ibidem Regius primus et Seguerianus, Ἐβουλόμην δὲ τούς. Regius secundus, Ἐβουλόμην οὖν τούς. Alii et editi Ἐβουλόμην τούς.

(95) Primus codex Regius et Seguerianus, ἑαυτῶν γυναῖκας ἃς αὐτοί. Ibidem πότερον abest a Gobleriano et Felckm. primo, pro quo Anglic., πρότερον. Item ibidem Regius primus et Seguerianus, βουλευόμενοι, et mox, καὶ τῆς ὑμῶν. Alii editique, βουλόμενοι. iidemque καί omittunt.

(96) Reg. 1 et Seguer. addunt ὅτι, quod in aliis et editis deest. Ibid. Felc. 2 et editio Commel., οὐ θελήματος ἡμῶν ἐστιν ὅμοια.

(97) Sic Regius primus, Seguerian. Goblerian. et Felc. 1. At alii et editio Commel., τέκνων. Mox Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, παυέσθωσαν. Alii et editi, παυσάσθωσαν.

(98) Sic primus codex Regius, Seguer. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi, καὶ παρ' αὐτῶν.

(99) Ἔτι et mox καί absunt a Reg. 1 et Seguer.

(1) Sic primus codex Regius, Seguer. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi, μυθοπλασία.

(2) Regius 1, Seguerian., φυγεῖν. Cæteri et editi, φεύγειν.

(3) Regius primus, Seguerian., Εἰ ἐμοὶ μὴ πιστεύετε, et mox, κἂν τοῖς ἔργοις. Gobler. et Felc. 1, item πιστεύετε. Alii et editi, Ἐὰν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, et omittunt κἂν.

(4) Regius primus et Seguer., κἀγώ.

(5) Gobler. et Felc. 1, ὡς αἶνεῖ Δαβίδ.

agit, et omnes elisos erigit, ut ait David [28]: at impii Dominicam vocem nolentes audire, nec ferentes Dominum, Deum et Dei Filium palam ab omnibus agnosci, veluti scarabæi, cum suo patre diabolo miseri circumeunt, ut nova impietatis confirmandæ reperiant argumenta. Quid igitur ultra vel unde invenire possint, nisi a Judæis et Caipha impia mutuentur maledicta, et cum gentilibus verum Deum negent? Siquidem clausæ illis sunt divinæ Scripturæ, ex quibus videlicet et stulti et Christi hostes esse omni ex parte sunt convicti.

A Κύριον (6) ὑπὸ πάντων ὁμολογούμενον Θεὸν, καὶ Θεοῦ Υἱὸν, περιέρχονται οἱ ἄθλιοι, ὡς (7) οἱ κάνθαροι, μετὰ τοῦ πατρὸς ἑαυτῶν τοῦ διαβόλου προφάσεις εἰς ἀσέβειαν ζητοῦντες. Ποίας οὖν ἄρα μετὰ ταῦτα πάλιν (8), ἢ πόθεν εὑρεῖν δυνήσονται, εἰ μὴ ἄρα παρὰ μὲν Ἰουδαίων καὶ τοῦ Καϊάφα (9) δανείσωνται τὰς δυσφημίας, παρ' Ἑλλήνων δὲ λάβωσι τὴν ἀθεότητα; αἱ γὰρ θεῖαι Γραφαὶ τούτοις ἐκλείσθησαν, καὶ πανταχόθεν ἐξ αὐτῶν ἠλέγχθησαν ἄφρονες καὶ Χριστομάχοι.

—

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΛΟΓΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ [10].

EJUSDEM ORATIO QUARTA.

1. Ex Deo Deus est Verbum: namque *Deus erat Verbum* [29]; et rursus: *Quorum patres, et ex quibus Christus qui est super omnia Deus benedictus in sæcula. Amen* [30]. Quia porro ex Deo Deus est, et Dei Verbum, Sapientia, Filius et Virtus est Christus; idcirco unus Deus in divinis Scripturis annuntiatur. Cum enim Verbum unius Dei sit Filius, ad illum cujus est refertur, ita ut duo quidem sint Pater et Filius, unitas vero divinitatis individua sit nulloque modo separabilis: ac proinde dicendum est unum esse divinitatis principium, non duo principia: unde proprie et monarchia est. Ex ipso autem principio Verbum Filius natura existit, non ut aliud principium per seipsum subsistens, neque aliunde quam ex ipso uno principio natus, ne dyarchiam et polyarchiam, id est duo vel plurima principia diversitas inducat, sed unius principii proprius est Filius, propria sapientia, propriumque Verbum ex eo **490** exsistens. Nam, ut docet Joannes, *in* isto *principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum* [31]. Deus enim principium est. Unde quia ex hoc principio est, idcirco etiam *Deus erat Verbum* [31]. Porro quemadmodum unum est principium, et proinde unus Deus, ita quæ verissime est essentia et substantia, una est quæ dicit: *Ego sum qui sum* [32], non autem duæ, ne scilicet duo sint principia. Ex una autem illa substantia exsistit natura et vere Filius, Verbum, sapientia, propriaque ejus virtus, nec ab ea separabilis. Ut vero non alia est essentia seu substantia, ne duo sint principia: sic Verbum quod ex una exsistit, nihil fluxum, nec

B 1. Ἐκ Θεοῦ Θεός ἐστιν ὁ Λογος· καὶ Θεὸς γὰρ ἦν ὁ Λόγος· καὶ πάλιν· Ὧν οἱ πατέρες, καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. Καὶ (11) ἐπειδὴ ἐκ Θεοῦ Θεός ἐστι, καὶ τοῦ Θεοῦ Λόγος, Σοφία, Υἱὸς, καὶ δύναμίς ἐστιν ὁ Χριστὸς, διὰ τοῦτο εἷς Θεὸς ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς καταγγέλλεται. Τοῦ ἑνὸς γὰρ Θεοῦ Υἱὸς ὢν ὁ Λόγος, εἷς αὐτὸν, οὗ καὶ ἔστιν, ἀναφέρεται· ὥστε δύο μὲν εἶναι Πατέρα καὶ Υἱὸν, μονάδα δὲ θεότητος ἀδιαίρετον καὶ ἄσχιστον. Λεχθείη δ' ἂν καὶ (12) οὕτω μία ἀρχὴ θεότητος, καὶ οὐ δύο ἀρχαί· ὅθεν κυρίως καὶ μοναρχία ἐστίν. Ἐξ αὐτῆς δὲ τῆς ἀρχῆς ἐστι φύσει Υἱὸς ὁ Λόγος, οὐχ ὡς ἀρχὴ ἑτέρα καθ' ἑαυτὸν ὑφεστὼς οὐδ' ἔξωθεν ταύτης γεγονὼς, ἵνα μὴ τῇ ἑτερότητι δυαρχία καὶ πολυαρχία γένηται, ἀλλὰ τῆς μιᾶς
C ἀρχῆς ἴδιος Υἱὸς, ἰδία σοφία (13), ἴδιος Λόγος, ἐξ αὐτῆς ὑπάρχων. Κατὰ γὰρ τὸν Ἰωάννην, ἐν ταύτῃ τῇ ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν· Θεὸς γάρ ἐστιν ἡ ἀρχή· καὶ ἐπειδὴ ἐξ αὐτῆς ἐστι, διὰ τοῦτο καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Ὥσπερ δὲ μία ἀρχή· καὶ κατὰ τοῦτο εἷς Θεός· οὕτως ἡ τῷ ὄντι καὶ ἀληθῶς καὶ ὄντως οὖσα οὐσία καὶ ὑπόστασις μία ἐστὶν ἡ λέγουσα, Ἐγώ εἰμι ὁ ὤν, καὶ οὐ δύο, ἵνα μὴ δύο ἀρχαί. Ἐκ δὲ τῆς μιᾶς φύσει καὶ ἀληθῶς Υἱὸς, ὁ Λόγος, ἡ σοφία, ἡ δύναμις ἰδία ὑπάρχουσα αὐτῆς, καὶ ἐξ αὐτῆς ἀχώριστος. Ὥσπερ δὲ οὐκ ἄλλη, ἵνα μὴ δύο ἀρχαί. οὕτως ὁ ἐκ τῆς μιᾶς Λόγος οὐ διαλελυμένος (14), ἢ ἁπλῶς φωνὴ σημαντική, ἀλλὰ οὐσιώδης Λόγος καὶ οὐσιώδης σοφία, ἥτις ἐστὶν ὁ Υἱὸς ἀληθῶς. Εἰ γὰρ δὴ μὴ οὐσιώδης εἴη, ἔσται ὁ Θεὸς λαλῶν εἰς ἀέρα, καὶ σῶμα οὐδὲν πλέον ἔχων τῶν ἀνθρώπων. Ἐπειδὴ δὲ

[28] Psal. CXLV, 8. [29] Joan. I, 1. [30] Rom. IX, 5. [31] Joan. I, 1. [31a] ibid. [32] Exod. III, 14.

(6) Reg. 1 et Seg., Κύριον. Alii et ed., Χριστόν.

(7) Sic Reg. 1 et Seguer. At in Gobler. et Felc. 1 deest ὡς, in aliis autem et editis οἱ. Ibid. Reg. 1 et Seguer., πατρὸς ἑαυτῶν. Cæt. et ed., πατρὸς αὐτῶν.

(8) Πάλιν abest a Reg. 1 et Seguer.

(9) Sic Gobler. et Felc. 1. At Regius primus, παρὰ μὲν Ἰουδαίων τοῦ Καϊάφα. Seguer., παρὰ μὲν τῶν Ἰουδαίων τῶν τοῦ. Alii et editio Gommel., παρὰ Ἰουδαίων καὶ τοῦ· Ibidem Seguer., δανείσωνται. Alii et editi, δανείσονται.

(10) Seguerianus hunc habet titulum Τοῦ αὐτοῦ λόγος ε'. Regius quem primum Oratione superiore

D appellabamus, τοῦ αὐτοῦ, tantum, sed idem in Indice addit λόγος τέταρτος. Hæc autem Oratio in altero Regio deest Gobler. et Felc. 1, κατὰ Ἀρειανῶν λόγος ε'. Basiliensis κατὰ Ἀρειανῶν λόγος ἕκτος. Vide Admonitionem p. 318, num. 2. Anglic., κατὰ Ἀρειανῶν λόγος, nullo addito numero.

(11) Gobler. et Felc. 1, καί omittunt.

(12) Καί abest ab Anglic.

(13) Sic mss. At editio Commel., Υἱὸς ἴδιος, Υἱὸς ἰδία, etc.

(15) Sic Seguer. Basil. et Anglic. At alii et editi διαλελυμένως.

οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος· οὐκ ἂν εἴη οὐδὲ ὁ Λόγος αὐτοῦ κατὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀσθένειαν. Ὥσπερ (15) γὰρ μία οὐσία ἡ ἀρχὴ, οὕτως εἷς οὐσιώδης καὶ ὑφεστὼς ὁ ταύτης Λόγος καὶ ἡ σοφία. Ὡς γὰρ ἐκ Θεοῦ Θεός ἐστι, καὶ ἐκ σοφοῦ σοφία, καὶ ἐκ λογικοῦ Λόγος, καὶ ἐκ Πατρὸς Υἱός· οὕτως ἐξ ὑποστάσεως ὑπόστατος (16), καὶ ἐξ οὐσίας οὐσιώδης καὶ ἐνούσιος, καὶ ἐξ ὄντος ὤν. A vox tantum significans est, sed essentiale Verbum et essentialis est sapientia, quæ vere Filius est. Nam nisi essentiale Verbum esset, sequeretur Deum verba sua per aerem effundere, corpusque, ut homines, habere. Quoniam vero homo non est, nec item ejus Verbum quidquam hominum infirmitati simile habet. Ut enim principium una est essentia, ita unum est essentiale et subsistens ejus Verbum et sapientia. Nam ut ex Deo Deus est, ex sapiente sapientia, ex rationali mente Ratio seu Verbum, et ex Patre Filius: ita ex substantia substantialis est, ex essentia essentialis, ac denique vere est ut qui sit ab eo qui est.

2. Ἐπεὶ εἰ μὴ οὐσιώδης σοφία, καὶ ἐνούσιος Λόγος, καὶ ὢν Υἱὸς, ἀλλὰ ἁπλῶς σοφία, καὶ Λόγος, καὶ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρί· εἴη ἂν αὐτὸς ὁ Πατὴρ σύνθετος ἐκ σοφίας καὶ Λόγου. Εἰ δὲ τοῦτο, ἀκολουθήσει τὰ προειρημένα ἄτοπα· ἔσται δὲ καὶ αὐτὸς ἑαυτοῦ Πατὴρ, καὶ ὁ Υἱὸς αὐτὸς ἑαυτὸν γεννῶν, καὶ γεννώμενος ὑφ' ἑαυτοῦ· ἡ ὄνομα μόνον ἐστὶ Λόγος, καὶ Σοφία, καὶ Υἱὸς, οὐχ ὑφέστηκε δὲ, καθ' οὗ λέγεται ταῦτα, μᾶλλον δὲ ὅς ἐστι ταῦτα. Εἰ οὖν οὐχ ὑφέστηκεν, ἀργὰ ἂν εἴη καὶ κενὰ τὰ ὀνόματα, ἐκτὸς εἰ μὴ ἄν τις εἴποι αὐτοσοφίαν εἶναι καὶ Αὐτολόγον τὸν Θεόν. Ἀλλ' εἰ τοῦτο, εἴη ἂν αὐτὸς ἑαυτοῦ Πατὴρ καὶ Υἱός· Πατὴρ μὲν, ὅτε σοφὸς, Υἱὸς δὲ, ὅτε σοφία (17). Ἀλλὰ μὴ ὡς ποιότης τις ταῦτα ἐν τῷ Θεῷ· ἄπαγε! ἀπρεπὲς τοῦτο· εὑρεθήσεται γὰρ σύνθετος ὁ Θεὸς ἐξ οὐσίας καὶ ποιότητος. Πᾶσα γὰρ ποιότης ἐν οὐσίᾳ ἐστί. Κατὰ τοῦτο δὲ ἡ θεία μονὰς, ἀδιαίρετος οὖσα, σύνθετος φανήσεται, τεμνομένη εἰς οὐσίαν καὶ συμβεβηκός. Ψευστέον οὖν τῶν προπετῶν· Ὁ Υἱὸς σοφία καὶ Λόγος ἐκηρύχθη τοῦ Θεοῦ· πῶς τοίνυν ἐστίν; Εἰ μὲν ὡς ποιότης, ἐδείχθη τὸ ἄτοπον· εἰ δὲ αὐτοσοφία ὁ Θεὸς, καὶ τὸ ἐκ τούτου ἄτοπον εἴρηται παρὰ Σαβελλίῳ. Οὐκοῦν ὡς γέννημα κυρίως ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς, κατὰ τὸ τοῦ φωτὸς παράδειγμα. Ὡς γὰρ ἀπὸ πυρὸς φῶς. οὕτως ἐκ Θεοῦ Λόγος, καὶ σοφία ἐκ σοφοῦ, καὶ ἐκ Πατρὸς Υἱός (18). Ταύτῃ γὰρ καὶ ἡ μονὰς ἀδιαίρετος καὶ ὁλόκληρος μένει, καὶ ὁ ταύτης Υἱὸς Λόγος οὐκ ἀνούσιος, οὐδὲ οὐχ ὑφεστὼς, ἀλλ' οὐσιώδης ἀληθῶς. Ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, εἴη ἂν πάντα, ἃ λέγεται, κατ' ἐπίνοιαν καὶ ἁπλῶς λεγόμενα. Εἰ δὲ φευκτέον τὸ ἐκ τῆς ἐπινοίας ἄτοπον, ἄρα ἀληθὴς Λόγος οὐσιώδης ἐστίν. Ὥσπερ γὰρ ἀληθῶς Πατὴρ, οὕτως ἀληθῶς Σοφία. Κατὰ τοῦτο οὖν δύο μὲν, ὅτι μὴ κατὰ Σαβέλλιον ὁ αὐτὸς Πατὴρ καὶ Υἱὸς, ἀλλὰ ὁ Πατὴρ Πατὴρ, καὶ ὁ Υἱὸς Υἱός· ἓν δὲ, ὅτι Υἱὸς τῆς οὐσίας τοῦ Πατρός ἐστι φύσει, ἴδιος ὑπάρχων Λόγος αὐτοῦ. Τοῦτο ὁ Κύριος ἔλεγεν, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν. Οὔτε γὰρ ὁ Λόγος κεχώρισται τοῦ Πατρὸς, οὔτε ὁ Πατὴρ ἄλογος πώποτε ἦν ἢ ἐστι. Καὶ ὁ Λόγος οὖν Θεὸς, καὶ ὁ Πατὴρ οὐκ ἄλογος· διὰ τοῦτο, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοὶ, εἴρηκεν.

2. Alioquin nisi essentialis esset sapientia Verbumque essentiale, et Filius qui vere sit, sed simpliciter sapientia, Verbum, et Filius in Patre, sane ipse Pater ex sapientia et Verbo esset compositus. Quod quidem si verum est, supra allata absurda sequentur necessario: ipse autem suimet Pater et B Filius futurus est, ipse seipsum est geniturus, et a seipso gignetur: vel certe merum nomen erit Verbum, Sapientia et Filius; ille autem, de quo hæc dicuntur, vel potius qui hæc omnia est, nihil erit subsistens. Si itaque nihil est subsistens, vana igitur et inutilia sunt illa nomina, nisi forte quis dicat ipsum Deum sapientiam ipsam et Verbum ipsum esse. Quod si concedatur: vere ipse suimet Pater et Filius erit; Pater videlicet cum sapiens dicitur: Filius, cum sapientia. Atqui ea in Deo non sunt ut qualitas. Apage igitur! id indignum Deo. Ex his enim efficitur Deum ex essentia et qualitate compositum esse. Siquidem omnis qualitas in essentia est: ac proinde divina unitas, quæ individua est, composita videbitur, utpote in essentiam et acci- dens divisa. Sic itaque temerarios hosce homines C interrogemus: Filius sapientia et Verbum Dei esse prædicatus est: quonam igitur modo id ipse est? Si ut qualitas; id absurdum esse jam ostendimus. Si vero ipse Deus sapientia ipsa est: certe quod inde absurdi sequitur, dictum a Sabellio est. Quamobrem fatendum est eum tanquam fetum proprie ex ipso Patre esse, juxta lucis exemplum. Ut enim ab igne lux oritur: ita Verbum ex Deo est, sapientia ex sapiente, et ex Patre Filius. Hac enim ratione unitas individua et integra manet, ejusque Filius Verbum non aliquid est essentia vacuum vel non subsistens, sed vere essentiale est. Alioquin nisi hæc ita esse concedatur, sana quidquid ipse dicitur, cogitatione et verbo tenus exsistet: quæ D sententia si est repudianda, igitur verum Verbum essentiale est. Namque ut vere Pater est, ita vere est Sapientia Unde efficitur ut duo sint Pater et Filius, non vero idem, ut contendit Sabellius: sed Pater, Pater est; et Filius, Filius. Unum autem sunt, quia Filius essentiæ Patris natura Filius est, propriumque ejus Verbum exsistit. Id Dominus ipse aiebat. *Ego et Pater unum sumus* [33]. Nec enim Verbum separatum a Patre est, nec unquam Pater sine Ratione **491** sive Verbo fuit vel est. Verbum igitur Deus est, nec Pater sine Verbo est: unde dixit: *Ego in Patre, et Pater in me est* [33].

[33] Joan. x, 30. [33a] Joan. xiv, 10.

(15) Anglicanus, Εἶπερ.

(16) Reg. et Seguer., ὑποστατὸς, ultima gravi.

(17) Regius, Seguer. Basil. Anglic, Gobler. et Felc. 1, ὅτε σοφὸς, Υἱὸς δὲ, ὅτε σοφία. Alii et editi, ὅτι σοφὸς, Υἱὸς δὲ, ὅτι σοφία.

(18) Sic mss. At Com., καὶ Σοφία ἐκ Πατρὸς Υἱός.

3. Præterea Christus Verbum Dei est : num ergo ex seipso exstitit, deindeque exsistens cum Patre est copulatus ? An vero Deus ipsum fecit, et sui ipsius Verbum appellavit ? Si primum concedatur, id est, si seipso exstitit et est Deus, duo igitur erunt principia, nec ille Patris proprius erit, et merito quidem, utpote qui non ipsius Patris, sed sui ipsius sit. Quod si extrinsecus factus est, res creata certe erit. Restat itaque ut eum ex ipso Deo esse dicamus : quod si verum est, aliud (19) sane fuerit id quod est ex aliquo, et aliud id ex quo est : ac proinde fatendum est duo esse. Nam si duo non fuerint, sed hæc de eodem dicantur : idem igitur sui causa et effectus erit, idem quod gignitur et gignit ; quod quidem absurdum ex Sabellii errore manare ostensum est. Quod si ex ipso quidem est, nec tamen aliud ab eo : sequitur ut idem sit et gignens et non gignens ; gignens, quia ex se illud profert ; non gignens, quia aliud ab eo non est. Quod postremum si admittatur, colligitur eumdem cogitatione tantum, Patrem et Filium dici. Sed si id absurdum est, igitur duo erunt Pater et Filius. Unum item iidem erunt, quia Filius non extrinsecus, sed ex Deo genitus est. Si quis autem Verbum, fetum sive genitum dicere reformidat, ipsumque cum Deo exsistere putat tantummodo dicendum : caveat ille ne nomine Scripturæ usitato uti refugiens, in absurdam incidat opinionem, qua Deum duplicis naturæ inducat. Si enim non concedit Verbum ex unitate esse, sed tantum cum Patre fuisse copulatum, duas certe admittit essentias, quarum neutra alterius parens est. Idem etiam de virtute sive potentia dicendum est. Id autem facilius poterit intelligi, si in Patre spectetur. Unus enim est Pater, non duo, sed ex uno est Filius. Ut ergo non sunt duo Patres, sed unus : ita non duo principia sunt, sed unum, et ex uno essentialis exsistit Filius. Rursus vero Arianos interrogemus. Nam quod ad Sabellii sectatores attinet, illi ex Filii notitia refellendi sunt : Ariani vero, ex Patris notione.

4. Sic igitur disserendum est : Vel Deus est sapiens, nec sine Verbo sive Ratione ; vel contra, sine sapientia est et Verbo seu Ratione. Si secundum admittitur, id per se absurdum esse liquet : si primum conceditur, rursus sciscitandum est, quonam modo sit sapiens, nec sine Verbo seu Ratione : extrinsecusne sapientiam et Verbum, an vero ex seipso habeat ? Si extrinsecus habet : aliquis igitur prius illi dedit, ipseque, antequam acciperet, sine sapientia et Verbo sive Ratione erat. Quod si ex seipso habet Verbum, palam igitur est ipsum ex nihilo non esse, neque fuisse aliquando cum non esset. Siquidem semper fuit, quippe cum ille, cujus imago est, semper exsistat. At si responderint Deum sapientem quidem esse nec sine Verbo sive Ratione,

3. Καὶ πάλιν ὁ Χριστὸς Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐστι. Πότερον οὖν ἀφ' ἑαυτοῦ ὑπέστη, καὶ ὑποστὰς προσκολλήται τῷ Πατρί ; ἢ ὁ Θεὸς αὐτὸν πεποίηκε καὶ ὠνόμασεν (20) ἑαυτοῦ Λόγον ; Εἰ μὲν οὖν τὸ πρῶτον, λέγω δή, τὸ, ἑαυτῷ ὑπέστη (21) καὶ Θεός ἐστι, δύο ἂν εἶεν ἀρχαὶ, οὐκ ἔσται δὲ εἰκότως οὐδὲ τοῦ Πατρὸς ἴδιος, διὰ τὸ μὴ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ἑαυτοῦ εἶναι· εἰ δὲ ἔξωθεν πεποίηται, εἴη ἂν κτίσμα. Λείπεται δὴ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ λέγειν αὐτόν· εἰ δὲ τοῦτο, ἄλλο ἂν εἴη τὸ ἔκ τινος, καὶ ἄλλο τὸ ἐξ οὗ ἐστι· κατὰ τοῦτο ἄρα δύο. Εἰ δὲ μὴ, δύο εἴη, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ λέγοιτο, ἔσται τὸ αὐτὸ αἴτιον (22) καὶ αἰτιατὸν, καὶ γεννώμενον καὶ γεννῶν, ὅπερ ἄτοπον ἐπὶ Σαβελλίου δέδεικται. Εἰ δὲ ἐξ αὐτοῦ μὲν ἔστιν, οὐκ ἄλλο δέ· ἔσται καὶ γεννῶν, καὶ μὴ γεννῶν· γεννῶν μὲν, ὅτι ἐξ αὐτοῦ προφέρει, μὴ γεννῶν δὲ, ὅτι μὴ ἄλλο αὐτοῦ ἐστιν. Εἰ δὲ τοῦτο, εἴη ἂν κατ' ἐπίνοιαν λεγόμενος ὁ αὐτὸς Πατὴρ καὶ Υἱός. Εἰ δὲ ἀπρεπὲς οὕτως, εἴη ἂν δύο, Πατὴρ καὶ Υἱός· ἓν δὲ, ὅτι ὁ Υἱὸς οὐκ ἔξωθεν, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγέννηται (23). Εἰ δὲ φεύγει τις τὸ λέγειν γέννημα, μόνον δὲ λέγει ὑπάρχειν τὸν Λόγον σὺν τῷ Θεῷ· φοβηθήτω ὁ τοιοῦτος μὴ, φεύγων τὸ ὑπὸ τῆς Γραφῆς λεγόμενον, ἐμπέσῃ εἰς ἀτοπίαν, διφυῆ τινα εἰσάγων τὸν Θεόν· μὴ διδοὺς γὰρ ἐν τῇ μονάδος εἶναι τὸν Λόγον, ἀλλ' ἁπλῶς κεκολλῆσθαι τῷ Πατρὶ Λόγον, δυάδα οὐσίας εἰσάγει, μηδετέραν τῆς ἑτέρας Πατέρα τυγχάνουσαν. Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ περὶ δυνάμεως. Φανερώτερον δ' ἄν τις ἴδοι τοῦτο, εἰ ἐπὶ Πατρὸς λάβοι· εἷς γὰρ Πατὴρ, καὶ οὐ δύο, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἑνὸς ὁ Υἱός. Ὥσπερ οὖν οὐ δύο Πατέρες, ἀλλ' εἷς, οὕτως οὐ δύο ἀρχαὶ, ἀλλὰ μία, καὶ ἐκ τῆς μιᾶς οὐσιώδης ὁ Υἱός. Πρὸς Ἀρειανοὺς δὲ ἀνάπαλιν ἐρωτητέον· τοὺς μὲν γὰρ Σαβελλίζοντας ἀπὸ τῆς περὶ Υἱοῦ ἐννοίας ἐλεγκτέον, τοὺς δὲ Ἀρειανοὺς ἀπὸ τῆς περὶ Πατρός.

4. Λεκτέον οὖν· Ὁ Θεὸς σοφὸς καὶ οὐκ ἄλογός ἐστιν, ἢ τοὐναντίον ἄσοφος καὶ ἄλογος. Εἰ μὲν οὖν τὸ δεύτερον, αὐτόθεν ἔχει τὴν ἀτοπίαν· εἰ δὲ τὸ πρῶτον, ἐρωτητέον, πῶς ἐστι σοφὸς, καὶ οὐκ ἄλογος· πότερον ἔξωθεν ἐσχηκὼς τὸν Λόγον καὶ τὴν σοφίαν, ἢ ἐξ ἑαυτοῦ ; Εἰ μὲν οὖν ἔξωθεν, ἔσται τις ὁ προδεδωκὼς (24) αὐτῷ, καὶ πρὶν λαβεῖν ἄσοφος καὶ ἄλογος· εἰ δὲ ἐξ αὐτοῦ, δῆλον ὅτι (25) οὐκ ὄντων, οὐδ' ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν· ἀεὶ γὰρ ἦν· ἐπεὶ καὶ οὗ ἐστιν εἰκὼν, ἀεὶ ὑπάρχει. Ἐὰν δὲ λέγωσιν, ὅτι σοφὸς μὲν ἔστι καὶ οὐκ ἄλογος, ἴδιαν δὲ ἔχει ἐν ἑαυτῷ σοφίαν καὶ ἴδιον Λόγον, οὐ τὸν Χριστὸν δὲ· ἀλλ' ἐν ᾧ καὶ τὸν Χριστὸν ἐποίησε· λεκτέον, ὅτι, εἰ ὁ Χριστὸς ἐν ἐκείνῳ τῷ Λόγῳ γέγονε, δῆλον ὅτι καὶ τὰ πάντα· καὶ αὐτὸς ἂν εἴη, περὶ οὗ λέγει Ἰωάννης, Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο·

(19) Sic hic et mox, Græcum secuti, reddimus, non *alius*, ut solent loqui in scholis Theologi. Vide supra, pag. 438, num. 4.

(20) Regius et Seguer., ὠνόμακεν.

(21) Regius, Gobler. et Felck. 1, ὑπέστη. Seguer. Basil. et Anglic., ὑφέστη. Editi, ὑφέστηκε. Paulo t Regius, Basil. et Anglic., μὴ αὐτοῦ τοῦ Πατρός. In aliis et editione Commeliniana, τοῦ deest.

(22) Regius primus et Seguerian,, τὸ αὐτὸ αὐτοαίτιον.

(23) Basiliensis, γεγένηται.

(24) Regius, προσδεδωκώς.

(25) Regius et Seguer., δηλονότι.

καὶ ὁ Ψαλμῳδὸς δὲ, Πάντα (26) ἐν σοφίᾳ ἐποίησας. Εὑρεθήσεται δὲ ὁ Χριστὸς ψευδόμενος, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, ὄντος ἑτέρου ἐν τῷ Πατρί. Καὶ, Ὁ Λόγος δὲ σὰρξ ἐγένετο, οὐκ ἀληθὲς κατ' αὐτούς· εἰ γὰρ, ἐν ᾧ τὰ πάντα ἐγένετο, αὐτὸς ἐγένετο σὰρξ, ὁ δὲ Χριστὸς οὐκ ἔστιν ἐν τῷ Πατρὶ Λόγος, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο· ἆρα ὁ Χριστὸς (27) οὐ γέγονε σὰρξ, ἀλλ' ἴσως ὠνομάσθη Λόγος ὁ Χριστός. Καὶ εἰ τοῦτο, πρῶτον μὲν ἄλλος ἂν εἴη παρὰ τὸ ὄνομα· ἔπειτα οὐ δι' αὐτοῦ ἐγένετο τὰ πάντα, ἀλλ' ἐν ἐκείνῳ, ἐν ᾧ καὶ ὁ Χριστός. Εἰ δὲ φήσαιεν, ὡς ποιότητα εἶναι ἐν τῷ Πατρὶ τὴν σοφίαν, ἢ αὐτοσοφίαν εἶναι· ἀκολουθήσει τὰ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἄτοπα εἰρημένα. Ἔσται γὰρ σύνθετος, καὶ αὐτὸς ἑαυτοῦ Υἱὸς καὶ Πατὴρ γινόμενος (28). Ἱλὴν ἐλεγκτέον καὶ δυσωπητέον αὐτούς, ὅτι ὁ ἐν τῷ Θεῷ Λόγος, οὐκ ἂν εἴη κτίσμα, οὐδὲ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος· ὄντος δὲ ἅπαξ ἐν Θεῷ Λόγου, αὐτὸς ἂν εἴη ὁ Χριστὸς ὁ λέγων, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί, ὁ διὰ τοῦτο καὶ μονογενὴς ὢν, ἐπειδὴ οὐκ ἄλλος τις ἐξ αὐτοῦ ἐγεννήθη. Εἷς οὗτος Υἱὸς (29), ὅς ἐστι Λόγος, σοφία, δύναμις· οὐ γὰρ σύνθετος ἐκ τούτων ὁ Θεὸς, ἀλλὰ γεννητικός. Ὥσπερ γὰρ τὰ κτίσματα Λόγῳ δημιουργεῖ, οὕτω κατὰ φύσιν τῆς ἰδίας οὐσίας ἔχει γέννημα τὸν Λόγον, δι' οὗ καὶ δημιουργεῖ, καὶ κτίζει, καὶ οἰκονομεῖ τὰ πάντα. Τῷ γὰρ Λόγῳ καὶ τῇ σοφίᾳ τὰ πάντα γέγονε, καὶ τῇ διατάξει αὐτοῦ διαμένει τὰ σύμπαντα. Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ περὶ Υἱοῦ· εἰ ἄγονος, καὶ ἀνενέργητος ὁ Θεός· γέννημα γὰρ αὐτοῦ ὁ Υἱὸς (30) δι' οὗ ἐργάζεται. Εἰ δὲ μὴ, αἱ αὐταὶ ἐρωτήσεις καὶ τὰ αὐτὰ ἄτοπα τοῖς ἀναισχυντοῦσιν ἀκολουθήσει.

A sed propriam in seipso habere sapientiam, propriumque Verbum, non autem Christum, sed in quo ipsum etiam Christum fecerit : dicendum quod, si Christus in illo Verbo factus sit, sine dubio omnia quoque in eodem facta sunt, ipsumque illud est Verbum de quo Joannes dicit : *Omnia per ipsum facta sunt* [34] ; et Psalmista, *Omnia in sapientia fecisti* [35]. Quin et ipse Christus mentitus esse reperietur cum ait, *Ego in Patre*, quandoquidem alius est in Patre. Falsum item ex illorum sententia erit quod dicitur, *Verbum caro factum est* [36]. Namque si illud Verbum caro factum **492** est in quo omnia facta sunt, nec Christus est in Patre Verbum per quod omnia facta sunt : igitur Christus non factus est caro, sed forte Christus Verbum appellatus est. Quod quidem si verum est, primo, B alius erit quam qui nomine significatur : deinde, non per eum omnia facta erunt, sed in illo, in quo Christus quoque ipse factus est. Si autem dixerint sapientiam in Patre instar qualitatis esse, vel eum sapientiam ipsam esse ; quæ supra recensuimus absurda, necessario consequentur, videlicet eum compositum esse, suique ipsius esse Patrem et Filium. Verum coarguendi illi sunt et confutandi. Siquidem Verbum, quod in Deo est, nec creatum, nec ex nihilo potest esse. Si item Verbum in Deo est ; ipse certe Christus fuerit, qui ait, *Ego in Patre, et Pater in me est* [37] ; qui idem idcirco unigenitus est, quia nullus alius ex eo sit genitus. Unus hic est Filius, qui et Verbum, sapientia et virtus sive potentia est. Nec enim ex his est compositus Deus, sed horum est genitor. Namque quemadmodum res creatas Verbo producit, ita secundum propriæ essentiæ naturam Verbum gignit, per quod omnia efficit, creat et administrat. Siquidem omnia Verbo et sapientia facta sunt, ejusque imperio universa perseverant [38]. Idem autem de Filio dicendum : nimirum si nihil gignit Deus, nihil item agit sive efficit : nam ejus fetus est Filius per quem agit. Sin minus : ad easdem interrogationes eademque absurda impudentes hi homines revolventur.

5. Ἐκ τοῦ Δευτερονομίου· Ὑμεῖς δὲ οἱ προσκείμενοι Κυρίῳ τῷ Θεῷ ὑμῶν, ζῆτε (31) πάντες ἐν τῇ σήμερον. Ἐκ τούτου δυνατὸν εἰδέναι τὴν διαφορὰν, καὶ γνῶναι, ὅτι οὐκ ἔστι κτίσμα ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ὁ μὲν (32) γὰρ Υἱὸς λέγει, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν· καὶ, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· τὰ δὲ γενητὰ, ὅτ' ἂν προκόπτῃ, πρόσκειται τῷ Κυρίῳ. Ὁ μὲν γὰρ Λόγος, ὡς ἴδιος, ἐν τῷ Πατρί ἐστι· τὰ δὲ γενητὰ, ἔξωθεν ὄντα, πρόσκειται, ὡς τῇ μὲν φύσει ἀλλότρια, τῇ δὲ προαιρέσει προσκείμενα.

C 5. Ex Deuteronomio : *Vos autem, qui adhæretis Domino Deo vestro, vivitis universi hodierna die* [39]. Ex his verbis discrimen Filii et rerum creatarum licet perspicere, intelligereque Filium Dei creatum minime esse. Enimvero Filius dicit, *Ego et Pater unum sumus* [40], et, *Ego in Patre, et Pater in me est :* res autem factæ cum proficiunt, Domino adhærent. Nempe Verbum, tanquam proprium, est in Patre : at res factæ, utpote quæ extrinsecus exsistunt, adhærent : nimirum natura alienæ sunt, voluntate

[34] Joan. I, 3. [35] Psal. CIII, 24. [36] Joan. I, 14. [37] Joan. XIV, 10. [38] Psal. CXVIII, 91. [39] Deut. IV, 4. [40] Joan. X, 30.

(26) Sic Regius, Seguer. Basil. et Anglic. At alii et editi, καὶ Δαβὶδ· πάντα, etc.

(27) Sic Reg. Seguer. Basil. Anglic. At Gobler., ἆρ' ὁ Χριστός.

(28) Gobler. et Felck. 1, γενόμενος.

(29) Regius, Seguer. Basil. et Anglic., οὗτος Υἱός. Alii et editi, οὗτος ὁ Υἱός.

(30) Gobler. et Felck. 1, ὁ Θεός. Mox Regius et Seguer., αὐταὶ αἱ ἐρωτήσεις.

(31) Sic Seguer. Basil. Anglic., ut et habetur Deuteron. IV, 4. At alii et editi, ἡμῶν. Ibidem mss. omnes, ζῆτε. Editi, ζητεῖτε, male. Totum autem hunc locum perperam intellexit Nannius, cujus hæc est versio in editione Commel. : *Quod si illud non admittes, eædem controversiæ similesque importunitates impudentibus illis occurrent. Nos autem qui Deo appositi addictique sumus, quæramus eum in hoc ipso die.* In aliis item editionibus non minus male emendatum est hoc modo : *Quod si illud*, etc., *impudentibus istis occurrent, ex illo Deuteronomii :* Vos autem qui Deo appositi addictique estis, quærite eum in hoc ipso die.

(32) Sic Reg. et Seguer. At alii et editi, μέν omittunt.

autem adhærent. Etenim filius qui natura est, unum est cum genitore : qui vero extrinsecus adoptatur, generi adjungitur sive adhæret. Hinc statim subdit : *Quæ natio magna, cui Deus appropinquat* [41] ? Et alibi : *Deus appropinquans ego* [42]. Nam rebus factis appropinquat, quippe cum illæ sint ipsi externæ : at Filio, utpote proprio, non appropinquat, sed in eo est : nec adhæret Filius, sed una cum Patre est. Unde rursus Moyses in eodem Deuteronomio sic loquitur : *Vocem ejus audietis, et ipsi vos adjungemini* [43]. Quod autem adjungitur, extrinsecus adjungitur.

6. Jam quod pertinet ad levem et humanam Arianorum opinationem, qua nempe Dominum egenum fuisse ex his ipsius verbis suspicantur, *Data est mihi* [44], *accepi*, ut et ex his Pauli locis, *Idcirco exaltavit illum* [45], et, *Sedit a dextris* [46], aliisque similibus ; respondendum est Dominum nostrum, qui idem Verbum et Filius Dei est, corpus gestasse, et Filium quoque hominis factum **493** fuisse, ut medius Deum inter et homines effectus, quæ Dei sunt, nobis subministraret : quæ nostri, Deo offerret. Quocirca cum esurire, flere, defatigari et clamare Eloi, Eloi, dicitur, quæ quidem humanæ nostræ sunt affectiones et miseriæ, eas a nobis accipit ac Patri offert, et pro nobis intercedit, ut in ipso penitus deleantur. His autem verbis, *Data est mihi potestas* [47], et, *accepi* [48], et, *Idcirco exaltavit eum Deus* [49], munera in nos a Deo per illum collata significantur. Nec enim indigens erat Verbum vel unquam factum est : nec rursus homines idonei erant qui ista sibi compararent : sed per Verbum nobis donata sunt ; unde illa tanquam ipsi donata, nobis impertiuntur. Siquidem eam ob rem homo factus est, ut illa velut sibi data, in nos transferrentur. Nec enim purus homo dignus unquam fuisset qui hæc acciperet ; nec item purum Verbum his posset indigere : conjunctum igitur nobis est Verbum, tuncque nos potestatis participes reddidit et exaltavit. Verbum siquidem in homine exsistens, hominem exaltavit : et Verbo item in homine exsistente accepit homo. Quia ergo Verbo in carne exsistente, exaltatus homo est, potestatemque accepit, idcirco ista ad Verbum referuntur, quandoquidem propter ipsum data sunt. Hæc enim dona propter Verbum in homine exsistens concessa sunt. Unde quemadmodum

A Καὶ γὰρ καὶ υἱὸς (33) μὲν ὁ φύσει, ἕν ἐστι μετὰ τοῦ γεννῶντος· ὁ δὲ ἔξωθεν υἱοποιούμενος προσκείσεται τῷ γένει. Διὰ τοῦτο καὶ εὐθὺς ἐπιφέρει, ὅτι Ποῖον (34) ἔθνος μέγα, ᾧ ἐστιν αὐτῷ Θεὸς ἐγγίζων ; καὶ ἀλλαχοῦ· Θεὸς ἐγγίζων ἐγώ· τοῖς γὰρ γενητοῖς ἐγγίζει, ὡς ξένοις αὐτοῦ οὖσι· τῷ δὲ Υἱῷ, ὡς ἰδίῳ (35), οὐκ ἐγγίζει, ἀλλ' ἐν αὐτῷ ἐστι· καὶ ὁ Υἱὸς οὐ πρόσκειται, ἀλλὰ σύνεστι τῷ Πατρί. Ὅθεν καὶ πάλιν λέγει Μωσῆς ἐν αὐτῷ τῷ Δευτερονομίῳ (36)· Τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσεσθε, καὶ αὐτῷ προστεθήσεσθε. Τὸ δὲ προστιθέμενον ἔξωθεν προστίθεται.

6. Πρὸς δὲ τὴν ἀσθενῆ καὶ ἀνθρωπίνην ἔννοιαν τῶν Ἀρειανῶν, διὰ τὸ ὑπονοεῖν τὸν Κύριον ἐνδεᾶ (37), ὅταν λέγῃ, Ἐδόθη μοι, καί, ἔλαβον· καὶ ἐὰν λέγῃ B ὁ Παῦλος, Διὰ τοῦτο ὑπερύψωσεν αὐτὸν, καὶ, Ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ, καὶ τὰ τοιαῦτα, λεκτέον, ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν, Λόγος ὢν Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἐφόρεσε σῶμα, καὶ γέγονε καὶ (38) Υἱὸς ἀνθρώπου, ἵνα, μεσίτης γενόμενος Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, τὰ μὲν Θεοῦ ἡμῖν, τὰ δὲ ἡμῶν τῷ Θεῷ διακονῇ Ὅταν οὖν λέγηται πεινᾷν, καὶ δακρύειν, καὶ κοπιᾷν, καὶ Ἐλωΐ, Ἐλωΐ, ἀνθρώπινα ὄντα, καὶ ἡμέτερα πάθη (39), δίχεται παρ' ἡμῶν, καὶ τῷ Πατρὶ ἀναφέρει, πρεσβεύων ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα ἐν αὐτῷ ἐξαφανισθῇ· ὅταν δὲ, ὅτι Ἐδόθη μοι ἐξουσία, καὶ, ἔλαβον, καὶ, Διὰ τοῦτο ὑπερύψωσεν αὐτὸν (40) ὁ Θεὸς, τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ εἰς ἡμᾶς ἐστι χαρίσματα δι' αὐτοῦ διδόμενα. Οὐ γὰρ ὁ Λόγος ἐνδεὴς ἦν ἢ γέγονε πώποτε· οὐδὲ πάλιν οἱ ἄνθρωποι ἱκανοὶ ἦσαν ἑαυτοῖς διακονῆσαι ταῦτα· διὰ δὲ τοῦ Λόγου δίδοται ἡμῖν· διὰ τοῦτο, ὡς αὐτῷ διδόμενα, C ἡμῖν μεταδίδοται (41)· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐνηνθρώπησεν, ἵνα, ὡς αὐτῷ διδόμενα, εἰς ἡμᾶς διαβῇ. Ἄνθρωπος γὰρ ψιλὸς οὐκ ἂν ἠξιώθη τούτων· Λόγος δὲ πάλιν μόνος, οὐκ ἂν ἐδεήθη τούτων. Συνῆφθη οὖν ἡμῖν ὁ Λόγος, καὶ τότε ἐξουσίαν ἡμῖν μετέδωκε, καὶ **ὑπερύψωσεν**. Ἐν ἀνθρώπῳ γὰρ ὢν ὁ Λόγος (42) ὑπερύψωσε τὸν ἄνθρωπον· καὶ ἐν ἀνθρώπῳ **ὄντος** τοῦ Λόγου, ἔλαβεν ὁ ἄνθρωπος. Ἐπεὶ οὖν τοῦ **Λόγου** ὄντος ἐν σαρκὶ, ὑψώθη ὁ ἄνθρωπος, καὶ ἔλαβεν ἐξουσίαν· διὰ τοῦτο εἰς τὸν Λόγον ἀναφέρεται ταῦτα, ἐπειδὴ δι' αὐτὸν ἐδόθη· διὰ γὰρ τὸν ἐν ἀνθρώπῳ Λόγον ἐδόθη ταῦτα τὰ χαρίσματα. Καὶ ὥσπερ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος τὰ διὰ τοῦ Λόγου εἴληφε. Πάντα γὰρ ὅσα ὁ ἄνθρωπος εἴληφεν, ὁ Λόγος (43) λέγεται εἰληφέναι· ἵνα δειχθῇ, ὅτι οὐκ ἄξιος

[41] Deut. IV, 7. [42] Jer. XXIII, 23. [43] Deut. XIII, 4. [44] Matth. XXVIII, 18. [45] Philipp. II, 9. [46] Coloss. II, 1. [47] Matth. XXVIII, 18. [48] Joan. X, 18. [49] Philipp. II, 9.

(33) Regius, Καὶ γὰρ Υἱός. Seguer., Καὶ γὰρ καὶ Υἱός. Cæteri et editi, Καὶ γὰρ καὶ ὁ Υἱός. Mox Felck. 2 et editio Commel., ὃ δὲ ἔξωθεν, mendose. D

(34) Sic manuscripti codices. At editi, ποιῶν, perperam. Nannius item vertit, *Qui fecit gentem magnam, cui appropinquat Deus.*

(35) Sic Regius, Seguer. Basil. et Anglic. At alii et editi, οἰκείῳ.

(36) Sic Regius, Seguer. Basil. et Anglic. At Gobler. et Felck. primus, καί φησιν ἐν Δευτερονομίῳ. Editio Commel , καὶ ἔφη ἐν Δευτερονομίῳ.

(37) Gobler. et Felck. 1, ἐνδεῆ. Mox διὰ τοῦτο abest a Gobler. et Felck. 1.

(38) Sic Regius, Seguer. Basil. In aliis et editis καί deest.

(39) Sic Regius codex et Seguer. At alii et editi, τὰ πάθη.

(40) Sic Regius, Seguer. et Basil. Cæteri autem et editi, ἑαυτόν.

(41) Sic mss. omnes. Editi vero, δίδοται. Ibidem Reg. et Seguer., καὶ ἐνηνθρώπησεν. In aliis et editis καί deest.

(42) Sic Reg. et Seguer. At Basil., τότε ἐξουσίας, Alii et editi, τότε ἡ τῆς ἐξουσίας, mendose.

(43) Sic Regius et Seguer. Editi vero, εἰληφεν· ὅσα γὰρ ὁ ἄνθρωπος εἴληφε, πάντα ὁ Λόγος, etc.

ὧν ὁ ἄνθρωπος λαβεῖν, ὅσον ἦκεν εἰς τὴν αὐτοῦ φύσιν, ὅμως διὰ τὸν γενόμενον σάρκα Λόγον εἴληφεν. Ὅθεν ἐάν τι λέγηται δίδοσθαι τῷ Κυρίῳ, ἢ τι τοιοῦτον νοεῖν δεῖ μὴ αὐτῷ ὡς χρῄζοντι δίδοσθαι (44), ἀλλὰ τῷ ἀνθρώπῳ διὰ τοῦ Λόγου, Καὶ γὰρ πᾶς πρεσβεύων ὑπὲρ ἄλλοκ αὐτὸς τὴν χάριν λαμβάνει, οὐ χρῄζων, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑπὲρ οὗ πρεσβεύει. A Verbum caro factum est : ita et homo quæ accepit, per Verbum accepit. Omnia enim quæ homo accepit, Verbum accepisse dicitur : ut videlicet ostenderetur, quoniam homo pro suæ naturæ conditione dignus non esset, qui illa acciperet, per Verbum carnem factum, ea illum accepisse. Quocirca si quid Domino datum esse, vel aliquid hujuscemodi dicitur, intelligendum est non ei tanquam indigenti fuisse datum, sed homini per ipsum Verbum. Etenim quisquis pro alio intercedit, gratiam ipse accipit, non quia indigeat, sed propter illum cujus causa intercedit.

7. Ὥσπερ γὰρ τὰς ἀσθενείας (45) ἡμῶν λαμβάνει οὐκ ἀσθενῶν, καὶ πεινᾷ οὐ πεινῶν, ἀλλὰ τὰ ἡμῶν ἀναπέμπει εἰς τὸ ἐξαλειφθῆναι. οὕτω τὰς ἀντὶ τῶν ἀσθενειῶν (46) παρὰ Θεοῦ δωρεὰς πάλιν αὐτὸς δέχεται, ἵνα συναφθεὶς ἄνθρωπος μεταλαβεῖν δυνηθῇ. Λέγει γοῦν ὁ Κύριος· Πάντα ὅσα δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς· καὶ πάλιν, Ὑπὲρ αὐτῶν ἐρωτῶ. B Ἱρώτα γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν τὰ ἡμῶν ἀναδεχόμενος, καὶ ἐδίδου ἃ ἐλάμβανεν. Ἐπειδὴ οὖν, συναφθέντος τοῦ Λόγου τῷ ἀνθρώπῳ, εἰς τὸν Λόγον ἀποβλέπων ἐχαρίζετο ὁ Πατὴρ τῷ ἀνθρώπῳ τὸ ὑψωθῆναι, τὸ ἔχειν πᾶσαν ἐξουσίαν, καὶ ὅσα τοιαῦτα· διὰ τοῦτο αὐτῷ τῷ Λόγῳ πάντα ἀναφέρεται, καὶ ὡς αὐτῷ διδόμενά ἐστιν, ἃ δι' αὐτοῦ ἡμεῖς λαμβάνομεν. Ὡς γὰρ δι' ἡμᾶς ἐνηνθρώπησεν αὐτὸς, οὕτως ἡμεῖς δι' αὐτὸν ὑψούμεθα. Οὐδὲν οὖν ἄτοπον, εἰς, ὥσπερ δι' ἡμᾶς ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν, καὶ δι' ἡμᾶς (47) λέγεται ὑπερυψῶσθαι. Ἐχαρίσατο οὖν αὐτῷ, ἀντὶ τοῦ, ἡμῖν δι' αὐτὸν, καὶ ὑπερύψωσεν, ἀντὶ τοῦ, ἡμᾶς ἐν αὐτῷ. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Λόγος, ἡμῶν ὑψουμένων, καὶ λαμβανόντων, καὶ βοηθουμένων, ὡς αὐτὸς ὑψούμενος, καὶ λαμβάνων, καὶ βοηθούμενος, εὐχαριστεῖ τῷ Πατρὶ, τὰ ἡμέτερα εἰς ἑαυτὸν ἀναφέρων καὶ λέγων· Πάντα ὅσα δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς.

7. Nimirum quemadmodum nostras infirmitates ipse non infirmus suscepit, et esurivit quamvis non esuriens, ut nostra Patri offerens deleret : ita pro infirmitatibus, dona a Deo ipse accipit, ut homo ipsi conjunctus horum particeps esse queat. Hinc ipse ait : *Omnia quæcunque dedisti mihi, dedi eis* [50] : et iterum, *Pro eis rogo* [51]. Pro nobis nempe rogabat, his quæ nostra sunt susceptis, et dabat quæ ipse accipiebat. Quoniam igitur Verbo conjuncto cum homine, Pater propter ipsum Verbum homini dabat ut exaltaretur, omnemque potestatem haberet, et alia hujusmodi : idcirco omnia ascribuntur ipsi Verbo, cui et veluti dantur quæcunque nos per ipsum accipimus. Ut enim propter nos homo factus est : ita nos propter eum exaltamur. Nihil igitur absurdi est si, quemadmodum seipsum propter nos humiliavit, ita et propter nos exaltari dicatur. Itaque *donavit illi*, id est, nobis propter ipsum, et *exaltavit*, id est, nos in ipso. Verbum porro, cum nos exaltamur, accipimus, et adjuvamur, quasi ipsum exaltaretur, acciperet et adjuvaretur, gratias agit Patri, nostraque in seipsum transfert, et ait : *Omnia quæcunque dedisti mihi, dedi eis* [52].

8. Οἱ περὶ Εὐσέβιον οἱ (48) Ἀρειομανῖται, ἀρχὴν τοῦ εἶναι τῷ Υἱῷ διδόντες, προσποιοῦνται μὴ βούλεσθαι ἀρχὴν αὐτὸν ἔχειν βασιλείας. Ἔστι δὲ γελοῖον. Ὁ γὰρ ἀρχὴν τοῦ εἶναι διδοὺς τῷ Υἱῷ, πρόδηλον, ὅτι καὶ τοῦ βασιλεύειν ἀρχὴν δίδωσιν αὐτῷ ὥστε ὁμολογοῦντες ὃ ἀρνοῦνται τυφλώττουσι. Καὶ πάλιν οἱ λέγοντες μόνον ὄνομα εἶναι Υἱοῦ, ἀνούσιον δὲ καὶ ἀνυπόστατον εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τουτέστι τὸν Λόγον τοῦ Πατρὸς, προσποιοῦνται (49) ἀγανακτεῖν κατὰ τῶν λεγόντων, Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν. Ἔστι δὲ καὶ τοῦτο γελοῖον, Οἱ γὰρ ὅλως τὸ εἶναι αὐτῷ μὴ διδόντες, ἀγανακτοῦσι κατὰ τῶν κἂν χρόνῳ διδόντων. Καὶ οὗτοι οὖν ὅπερ ἀρνοῦνται, διὰ τοῦ ἐπιτιμᾶν τοῖς ἄλλοις, ὁμολογοῦσι· Πάλιν τε οἱ περὶ Εὐ- D σέβιον Υἱὸν ὁμολόγοῦντες, ἀρνοῦται αὐτὸν εἶναι φύσει Λόγον, καὶ κατ' ἐπίνοιαν Λόγον λέγεσθαι τὸν Υἱὸν βούλονται· οἱ δὲ ἕτεροι, Λόγον ὁμολογοῦντες,

8. Ariani, Eusebii gregales, cum Filio principium exsistendi tribuunt, simulant se nolle eum regni principium habere. Atqui istud 494 ridiculum fuerit. Siquidem qui Filio dat exsistendi principium, manifeste principium quoque regnandi illi dat ; ac proinde fatendo quod negant, se cæcos ipsi esse produnt. Qui item aiunt merum nomen Filii esse, Filium autem Dei, id est, Verbum Patris, essentia et substantia vacuum esse, fingunt se adversus illos indignari qui dicunt, Fuit aliquando cum non esset. Atqui id etiam ridiculum est. Nam qui illum ne esse quidem volunt, illis succensent, qui eum saltem in tempore esse concedunt. Itaque hi etiam confitentur quod negant, cum alios reprehendunt. Præterea, Eusebiani qui Filium confitentur, eum natura Verbum esse negant, solaque cogitatione Verbi nomen Filio volunt concedi : alii vero qui Verbum

[50] Joan. XVII, 7. [51] ibid. 9. [52] ibid. 7.

(44) Sic Regius, Seguer. et editio Commel. At alii, δεδόσθαι.

(45) Anglicanus, τὴν ἀσθένειαν.

(46) Sic Reg. et Seguer. At alii et editi, ἀσθενῶν.

(47) In Reg. et Seguer. desunt hæc verba, ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν οὕτω καὶ δι' ἡμᾶς.

(48) Sic Reg. et Seguer. At in aliis et editis οἱ deest. Ibid. Reg. Seguer. Basil. Anglic., ἀρχὴν τοῦ εἶναι. Alii et editi, ἀρχὴν εἶναι. Paulo post Seguer., μὴ βουλεύεσθαι ἀρχήν, etc.

(49) Sic Reg. et Seguerian. At alii et editi, προποιοῦνται.

tegunt, cum voluntatis et arbitrii prætendunt nomina, quæ quidem, cum de factis et creatis rebus sermo est, recte adhibentur. Annon ergo impium est ea, quæ rerum factarum propria sunt, ipsi ascribere Creatori? Annon nefas dictu est voluntatem ante Verbum in Patre esse? Si enim voluntas in Patre præcedit, non ergo verum dicit Filius cum ait, *Ego in Patre* [13]; aut si ipse quoque in Patre est, certe secundus in illo esse existimabitur, nec eum convenit dicere, *Ego in Patre*, cum voluntas in qua omnia facta sunt, et in qua ipse secundum vos fuit productus, prior ipso sit. Nam etiamsi gloria differat, nihilominus unus est ex his quæ voluntate efficiuntur. Porro, ut ante diximus, si ita se res habet, quare igitur ille Dominus est, res autem aliæ in servorum numero habentur? Nimirum Dominus ille est, quia Patris dominationi est unitus: res autem creatæ in servorum sunt numero, quia extra Patris unitatem exsistunt, et factæ sunt cum aliquando non essent.

A εἶναι ἐν τῷ Πατρί; Εἰ γὰρ προηγεῖται βούλησις ἐν τῷ Πατρὶ, οὐκ ἀληθεύει λέγων ὁ Υἱὸς, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρί· ἢ ει καὶ αὐτὸς (66) ἐν τῷ Πατρί ἐστιν, ἀλλὰ δεύτερος λογισθήσεται, καὶ οὐκ ἔπρεπε λέγειν αὐτὸν, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, οὔσης βουλήσεως πρὸ αὐτοῦ, ἐν ᾗ τὰ πάντα γέγονε (67), καὶ αὐτὸς ὑπέστη καθ' ὑμᾶς. Κἂν γὰρ τῇ δόξῃ διαφέρῃ, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον εἷς ἐστι τῶν ἐκ βουλήσεως γινομένων. Ὡς δὲ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρήκαμεν, εἰ οὕτως ἐστὶ, πῶς ὁ μὲν Κύριος, τὰ δὲ δοῦλα; Πάντων (68) δὲ Κύριος τυγχάνει οὗτος, ὅτι τῇ τοῦ Πατρὸς κυριότητι ἥνωται· καὶ πάντως ἡ κτίσις δούλη, ἐπεὶ ἐκτὸς τῆς τοῦ Πατρὸς ἑνότητός B ἐστι, καὶ οὐκ οὖσά ποτε γέγονε (69).

65. Certe cum Filium volunt voluntate factum esse, quidni etiam prudentia factum esse asseverent? Nam idem esse arbitror voluntatem et prudentiam. De quo enim quis consultat, hoc idem prudentia perpendit: vicissimque, quod quis prudentia perpendit, de hoc eodem consultat et deliberat. Hinc illa Salvator mutua inter se ratione veluti germana simul his verbis copulavit: ***Meum est consilium et securitas, mea est prudentia, mea est fortitudo*** [14]. Nam ut fortitudo et securitas idem est, cum eadem sit virtus et potentia: ita idem est prudentia et consilium, quæ ipse **487** Dominus est. At nolunt impii Filium Verbum et vivens consilium esse: sed prudentiam, consilium et sapientiam velut habitum quemdam Deo, humano more, modo adesse, modo abesse fingunt, omnemque lapidem C movent, ac Valentini prætendunt cogitationem et voluntatem, ea tantum mente ut Filium separent a Patre, nec proprium illum Patris Verbum sed rem creatam esse fateantur. Hæc itaque illos audire convenit similia his, quæ olim ad Simonem Magum dicta sunt [15]: Impictas Valentini vobiscum sit in interitum! Quisque autem Salomoni potius credat Verbum sapientiam et prudentiam esse dicenti, cujus hæc nimirum sunt verba: ***Dominus sapientia fundavit terram, et cœlos in prudentia paravit*** [16]. Ut vero hic cœlos in prudentia, ita in Psalmis: *Verbo*

65. Ἔδει δὲ αὐτοὺς, λέγοντας βουλήσει τὸν Υἱὸν, εἰπεῖν, ὅτι καὶ φρονήσει γέγονε· ταὐτὸν γὰρ ἡγοῦμαι φρόνησιν (70) καὶ βούλησιν εἶναι. Ὁ γὰρ βουλεύεταί τις, τοῦτο πάντως καὶ φρονεῖ· καὶ ὃ φρονεῖ, τοῦτο καὶ βουλεύεται. Αὐτὸς γοῦν (71) ὁ Σωτὴρ ὡς ἀδελφὰ ταῦτα τῇ ἀναλογίᾳ συνῆψεν ἅμα λέγων· Ἐμὴ βουλὴ καὶ ἀσφάλεια, ἐμὴ φρόνησις, ἐμὴ δὲ ἰσχύς. Ὡς γὰρ ἰσχὺς καὶ ἀσφάλεια ταὐτόν ἐστιν, ἡ αὐτὴ γὰρ δύναμίς ἐστιν· οὕτω ταὐτόν ἐστιν εἰπεῖν τὴν φρόνησιν καὶ τὴν βουλὴν (72) εἶναι, ἅπερ ἐστὶν ὁ Κύριος. Ἀλλ' οἱ ἀσεβεῖς οὐ θέλουσι μὲν Λόγον καὶ βουλὴν ζῶσαν εἶναι τὸν Υἱόν· περὶ δὲ τὸν Θεὸν φρόνησιν καὶ βουλὴν καὶ σοφίαν ὡς ἕξιν συμβαίνουσαν καὶ ἀποσυμβαίνουσαν ἀνθρωπίνως γίνεσθαι μυθολογοῦσι, καὶ πάντα κινοῦσι, καὶ τὴν Οὐαλεντίνου ἔννοιαν καὶ θέλησιν προβάλλονται, ἵνα μόνον διαστήσωσι τὸν Υἱὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, καὶ μὴ εἴπωσιν ἴδιον αὐτὸν τοῦ Πατρὸς εἶναι Λόγον, ἀλλὰ κτίσμα. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν ἀκουέτωσαν, ὡς Σίμων ὁ Μάγος ἤκουσεν· Ἡ ἀσέβεια Οὐαλεντίνου σὺν ὑμῖν εἴη εἰς ἀπώλειαν! ἕκαστος δὲ Σολομῶνι (73) μᾶλλον πειθέσθω λέγοντι αὐτὸν εἶναι σοφίαν καὶ φρόνησιν τὸν Λόγον. Φησὶ γάρ· Ὁ Θεὸς τῇ σοφίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν (74)· ἡτοίμασε δὲ οὐρανοὺς ἐν φρονήσει (75)· ὡς δὲ ὧδε ἐν φρονήσει, οὕτως ἐν Ψαλμοῖς· Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν. Ὡς δὲ τῷ Λόγῳ οἱ οὐρανοὶ, οὕτω πάντα, ὅσα (76) ἠθέλησεν, ἐποίησε· καὶ ὡς ὁ Ἀπο-

[13] Joan. XIV, 10. [14] Prov. VIII, 14. [15] Act. VIII, 20. [16] Prov. III, 19.

(66) Felc. 2 et editi, ἢ εἰ μὴ αὐτός. Alii mss., ἢ εἰ καὶ αὐτός. Mox Reg. 1, Seg., λογισθήσεται. Cæteri et editi, νομισθήσεται.

(67) Sic Reg. 1 et Seguer. At alii et editi, ἐν ᾗ πάντα. Paulo post Reg. 1, Seguer. Gobl. et Felc. 1 τῶν ἐκ βουλήσεως γινομένων, ubi alii et editi γενομένων.

(68) Sic prrimus codex Regius et Seguer. In Anglic. habetur item πάντων, ut et Nannius legerat. Goblerian. et Felc. 1, τὰ δὲ δοῦλα τυγχάνει; οὗτος, ὅτι. Cæteri autem et editi sic habent: τὰ δὲ δοῦλα τυγχάνει; Πάντως δὲ Κύριος οὗτος, etc.

(69) Reg. 1, Seguer., γέγονεν. Editi et alii, ἐπιγέγονεν.

(70) Regius primus, Seguer, Gobler. et Felc. 1, φρόνημα. Iidem mox, τοῦτο πάντως καὶ φρονεῖ. Alii D et editi, τοῦτο καὶ φρονεῖ.

(71) Regius primus. Seguer. Gobler. et Felc. 1, γοῦν, et mox, ταῦτα τῇ ἀναλογίᾳ συνῆψεν, Alii et editi οὖν, et, ταῦτα συνῆψεν

(72) Regius primus et Seguer. hic et paulo post. βουλήν. Cæteri et editi, βούλησιν.

(73) Sic Reg. 1. Seguer. Basil. Gobler. et Felck. 1. At alii et editio Commeliniana, Σαλομῶνι·

(74) Goblerianus et Felckmanni primus, τῇ σοφίᾳ ᾠκοδόμησεν, ἤγουν ἐθεμελίωσε τὴν γῆν.

(75) Sic Reg. 1, Seguer. Anglic. atque ita legit Nannius. Goblerianus et Felckmanni primus, φρονήσει. Καὶ Δαβὶδ, Τῷ Λόγῳ. Alii et editio Commeliniana, φρονήσει οὕτως ἐν Ψαλμοῖς, Τῷ Λόγῳ.

(75) Sic primus codex Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At cæteri et editi, ἐστερεώθησαν· οὕτω

στολος γράφει Θεσσαλονικεῦσι· Τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐστιν. Ὁ ἄρα τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, αὐτός ἐστιν ὁ Λόγος καὶ ἡ σοφία, αὐτὸς ἡ φρόνησις καὶ ἡ ζῶσα βουλή· καὶ ἐν αὐτῷ τὸ θέλημα τοῦ Πατρός ἐστιν· αὐτὸς ἀλήθεια, καὶ φῶς, καὶ δύναμις τοῦ Πατρός ἐστιν. Εἰ δὲ ἡ βούλησις τοῦ Θεοῦ, ἡ σοφία ἐστὶ καὶ ἡ φρόνησις, ὁ δὲ Υἱός ἐστιν ἡ σοφία ὁ ἄρα λέγων (77) βουλήσει τὸν Υἱὸν ἴσον λέγει τῷ τὴν Σοφίαν ἐν Σοφίᾳ γεγονέναι, καὶ τὸν Υἱὸν ἐν Υἱῷ πεποιῆσθαι, καὶ διὰ τοῦ Λόγου τὸν Λόγον ἐκτίσθαι. Τοῦτο δὲ καὶ τῷ Θεῷ μάχεται, καὶ ταῖς παρ' αὐτοῦ (78) Γραφαῖς ἐναντιοῦται· καὶ γὰρ καὶ ὁ Ἀπόστολος οὐ βουλήσεως, ἀλλα αὐτῆς τῆς πατρικῆς (79) οὐσίας ἴδιον ἀπαύγασμα καὶ χαρακτῆρα τὸν Υἱὸν κηρύττει, λέγων· Ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ. Εἰ δὲ, ὡς προειρήκαμεν, (80), ἐκ βουλήσεως οὐκ ἔστιν ἡ πατρικὴ οὐσία καὶ ὑπόστασις, εὔδηλον, ὡς οὔτε τὸ ἴδιον τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως ἐκ βουλήσεως ἂν εἴη. Ὁποία γὰρ ἦ καὶ ὡς ἐὰν ᾖ ἡ μακαρία (81) ἐκείνη ὑπόστασις, τοιοῦτον καὶ οὕτως εἶναι καὶ τὸ ἴδιον ἐξ αὐτῆς γέννημα δεῖ. Καὶ αὐτὸς γοῦν ὁ Πατὴρ οὐκ εἶπεν· Πῶτός ἐστιν ὁ βουλήσει μου γεγονὼς Υἱὸς, οὐδὲ, Ὃν κατ' εὐδοκίαν ἔσχον Υἱόν· ἀλλ' ἁπλῶς, Ὁ Υἱός μου (82), καὶ μᾶλλον, Ἐν ᾧ ηὐδόκησα· δεικνὺς ἐκ τούτων, ὅτι, Φύσει μὲν οὗτός ἐστιν Υἱὸς, ἐν αὐτῷ δὲ τῶν ἐμοὶ δοκούντων ἡ βούλησις ἀπόκειται.

A *Domini firmatus esse* [17] dicitur. Ut porro Verbo cœli firmati sunt, sic quæcunque voluit fecit [18], et ut Apostolus ad Thessalonicenses scribit, *Voluntas Dei in Christo Jesu est* [19]. Igitur Dei Filius ipse est Verbum et sapientia, ipse prudentia et vivens est consilium, atque in eo voluntas Patris est. Ipse veritas, lux et virtus est Patris. Quod si voluntas Dei est sapientia et prudentia, si item Filius ipsa sit sapientia: igitur qui contendit Filium voluntate factum esse, idem omnino est ac si diceret Sapientiam in Sapientia factam esse, et Filium in Filio esse effectum, ac Verbum per Verbum creatum esse; quæ utique Deo divinisque ejus Scripturis maxime repugnant. Enimvero Apostolus Filium non voluntatis, sed proprium paternæ naturæ splendorem et figuram esse his verbis prædicat: *Qui cum sit splendor gloriæ et figura substantiæ ejus* [20]. Si ergo, ut supra diximus, paterna natura et substantia ex voluntate non est, liquet neque id, quod paternæ substantiæ proprium est, ex voluntate esse posse. Siquidem qualis cujusvemodi fuerit beata illa natura, talem et ejusmodi necesse est esse proprium ex ipsa ortum fetum. Hinc Pater non dixit: Hic est voluntate mea factus Filius, neque, Quem meo arbitrio habui Filium, sed simpliciter, *Filius meus*, et potius, *In quo mihi complacui* [21]; quorum quidem verborum significatio ejusmodi est: Hic est natura Filius, in quo omnium quæ mihi placent voluntas reposita est.

B

66. Ἆρ' οὖν ἐπεὶ φύσει καὶ μὴ ἐκ βουλήσεώς ἐστιν ὁ Υἱὸς, ἤδη καὶ ἀθέλητός ἐστι τῷ Πατρὶ, καὶ μὴ βουλομένου τοῦ Πατρός ἐστιν ὁ Υἱός; Οὐμενοῦν· ἀλλὰ καὶ θελόμενός ἐστιν (83) ὁ Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ, ὡς αὐτός φησιν, Ὁ Πατὴρ φιλεῖ τὸν Υἱὸν, καὶ πάντα δείκνυσιν αὐτῷ. Ὡς γὰρ τὸ εἶναι (84) ἀγαθὸς οὐκ ἐκ βουλήσεως μὲν ἤρξατο, οὐ μὴν ἀβουλήτως καὶ ἀθελήτως ἐστὶν ἀγαθός· ὃ γάρ ἐστι, τοῦτο καὶ θελητόν ἐστιν αὐτῷ· οὕτω καὶ τὸ εἶναι τὸν Υἱὸν, εἰ καὶ μὴ ἐκ βουλήσεως ἤρξατο, ἀλλ' οὐκ ἀθέλητον, οὐδὲ παρὰ γνώμην ἐστὶν αὐτῷ. Ὥσπερ γὰρ τῆς ἰδίας ὑποστάσεώς ἐστι θελητὴς, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς, ἴδιος ὢν αὐτοῦ τῆς οὐσίας, οὐκ ἀθέλητός ἐστιν αὐτῷ. Θελέσθω καὶ φιλεέσθω τοίνυν ὁ Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρός· καὶ οὕτω τὸ θέλειν καὶ

C

66. Num ergo, quia ex natura non autem ex voluntate sit Filius, præter voluntatem Patris et nolente Patre est Filius? Minime vero. Sed potius Pater vult Filium, atque, ut ipse loquitur, *Pater diligit Filium, et omnia ostendit illi* [22]. Ut enim non ex voluntate bonus esse cœpit, nec tamen contra mentem et sententiam est bonus; namque hoc ipse vult quod est: ita licet Filius ex voluntate esse non inceperit, non tamen præter voluntatem et mentem Patris est. Nam quemadmodum suam vult ipse substantiam, sic cum Filius proprius sit ejus naturæ, non præter voluntatem ejus est. Filium ergo velit et diligat Pater, eaque ratione pie quis cogitet Deum non nolle, sed velle. Etenim Filius ea-

[17] Psal. xxxii, 6. [18] Psal. cxxxiv, 6. I [19] Thessal. v, 18. [20] Hebr. i, 3. [21] Matth. iii, 17. [22] Joan. iii, 35.

πάντα ὅσα. Ibidem post ἠθέλησεν, Regius primus et Seguerianus omittunt ὁ Κύριος, quod in aliis et in editis legitur.

D

(77) Sic primus codex Reg. Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1, atque ita legit Nannius. Alii et editio Commeliniana, ὅρα μὴ ὁ λέγων.

(70) Reg. 1, Seguer. Basil. et Anglic., παρ' αὐτοῦ. Cæteri et editi, παρ' αὐτῳ. Mox Regius primus et Seguerianus, καὶ γὰρ καὶ ὁ Ἀπόστολος. Alii et editi, *καί* posterius omittunt.

(79) Sic Regius primus et Seguerianus. At alii et editi, τῆς οὐσίας τῆς πατρικῆς. Mox Regius primus et Seguerianus, τὸν Υἱὸν κηρύττει. Cæteri et editi τὸν Κύριον κηρύττει.

(80) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi, ὡς προεῖπον. Ibidem Regius primus et Seguerianus, ἐκ βουλήσεως οὐκ ἔστιν. Basil. Gobler. Felckm. 1 et Reg. 2, οὐκ ἐκ βουλήσεώς ἐστιν Alii et editi, οὐ βουλήσεώς ἐστι. Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ὡς οὔτε. Reg. 2, Basil. Anglic. Felckm. 1 et 5, ὡς οὐδέ. Cæteri et editi, ὅτι οὐδέ.

(81) Sic uterque Reg. Seguer. Basil. Anglican. Felckm. 2 et 5. At Goblerianus et Felckm. 1, Ὁποία γαρ ἂν ᾖ η μακαρία. Cæteri et editi, Ὁποία γὰρ ᾖ καὶ ἕως ἂν ᾖ ἡ μακαρία. Mox Felckmanni secundus et editio Commeliniana omittunt *καί* post οὕτως εἶναι.

(82) Regius primus et Seguerianuc μου omittunt.

(83) Uterque Regius et Seguerianus, θελόμενός ἐστιν. Alii et editi, στελλόμενός ἐστιν, ut et legit Nannius.

(84) Regius primus et Seguerianus, τὸ εἶναι. Idem ibidem et Regius secundus, οὐκ ἐκ βουλήσεως, ut item legit Nannius. Alii et editi, τοῦ εἶναι ἀγαθὸς ἐκ βουλήσεως μὲν ἤρξατο.

dem voluntate, 448 qua cum vult Pater, Patrem ipse amat, vult et honorat, unaque est voluntas quæ ex Patre in Filio exsistit, ita ut inde Filius in Patre et Pater in Filio conspiciatur. Nemo igitur ex Valentini sententia antecedentem inducat voluntatem, nulliusque deliberationis obtentu seipsum medium inter solum Patrem solumque Filium audeat intrudere. Siquidem insanus ille fuerit qui voluntatem et deliberationem inter Patrem et Filium collocaverit. Enimvero aliud est si dicas, Voluntate factus est, et aliud si dixeris, Eum Pater diligit et vult, utpote qui natura proprius sui sit Filius. Nam qui dixit, Ex voluntate factus est, primo illum aliquando non fuisse significat. Deinde voluntas in utramque partem propendendi vim habet, uti supra dictum est, ac proinde cogitare liceret, Patrem potuisse nolle Filium. Atqui dicere, Filium potuisse non esse, summa certe impietas et audacia est, quæ ipsam Patris naturam lacessat, si nimirum id quod proprium ejus est potuerit non esse. Idem enim est ac si diceretur Patrem potuisse non esse bonum. Verum quemadmodum et semper et natura bonus est Pater, ita semper natura est generans. Hic autem loquendi modus, Pater vult Filium, et, Verbum vult Patrem, non antecedentem denotat voluntatem, sed naturæ germanitatem, essentiæque proprietatem ac similitudinem designat. Ut enim de splendore et luce dici potest: Splendor non habet voluntatem in luce antecedentem, sed est naturalis ejus fetus, quem vult lux a qua gignitur, non voluntatis deliberatione, sed natura et veritate; ita de Patre et Filio recte dici possit: Pater amat et vult Filium, et, Filius amat et vult Patrem.

67. Ne igitur voluntatis opus appelletur Filius, nec Valentini error in Ecclesiam inducatur; sed vivens ille consilium verusque et naturalis Patris fetus esse dicatur, ut lucis splendor. Sic enim Pater ipse est locutus, *Eructavit cor meum Verbum bonum* [23]: cui Filius his verbis concinit, *Ego in Patre, et Pater in me est* [24]. Itaque si Verbum est in corde, ubi est voluntas? Similiter si Filius est in Patre, ubi est arbitrium? Deinde, si ipse est vo-

A τὸ μὴ ἀβούλητον τοῦ Θεοῦ τις εὐσεβῶς λογιζέσθω. Καὶ γὰρ ὁ Υἱὸς τῇ θελήσει ᾗ θέλεται (85) παρὰ τοῦ Πατρὸς, ταύτῃ καὶ αὐτὸς ἀγαπᾷ, καὶ θέλει, καὶ τιμᾷ τὸν Πατέρα· καὶ ἓν ἐστι θέλημα τὸ ἐκ Πατρὸς ἐν Υἱῷ, ὡς καὶ ἐκ τούτου θεωρεῖσθαι τὸν Υἱὸν ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ τὸν Πατέρα ἐν τῷ Υἱῷ. Μὴ μέντοι κατὰ Οὐαλεντῖνον προηγουμένην τις (86) βούλησιν ἐπεισαγέτω· μηδὲ μέσον τις ἑαυτὸν ὠθείτω τοῦ μόνου Πατρὸς πρὸς τὸν μόνον Λόγον, προφάσει τοῦ βουλεύεσθαι (87). Μαίνοιτο γὰρ ἄν τις μεταξὺ τιθεὶς Πατρὸς καὶ Υἱοῦ βούλησιν καὶ σκέψιν. Καὶ γὰρ ἕτερόν ἐστι λέγειν, Βουλήσει γέγονεν, ἕτερον δὲ, ὅτι Ἴδιον ὄντα φύσει τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἀγαπᾷ καὶ θέλει αὐτόν. Τὸ μὲν γὰρ λέγειν, Ἐκ βουλήσεως γέγονε, πρῶτον μὲν τὸ μὴ εἶναί ποτε τοῦτον σημαίνει· ἔπειτα δὲ, καὶ τὴν

B ἐπ' ἄμφω ῥοπὴν ἔχει, καθάπερ εἴρηται· ὥστε δύνασθαί τινα νοεῖν, ὅτι ἠδύνατο καὶ μὴ βούλεσθαι τὸν Υἱόν. Ἐπὶ Υἱοῦ δὲ λέγειν, Ἠδύνατο καὶ μὴ εἶναι, δυσσεβές ἐστι καὶ φθάνον εἰς τὴν τοῦ Πατρὸς οὐσίαν τὸ τόλμημα· εἴγε τὸ ἴδιον αὐτῆς ἠδύνατο (88) μὴ εἶναι. Ὅμοιον γὰρ ὡς εἰ ἐλέγετο, Ἠδύνατο καὶ μὴ εἶναι ἀγαθὸς ὁ Πατήρ. Ἀλλ' ὥσπερ ἀγαθὸς ἀεὶ καὶ τῇ φύσει, οὕτως ἀεὶ γεννητικὸς τῇ φύσει ὁ Πατήρ· τὸ δὲ λέγειν, Ὁ Πατὴρ θέλει τὸν Υἱὸν, καὶ, Ὁ Λόγος θέλει τὸν Πατέρα, οὐ βούλησιν προηγουμένην δείκνυσιν, ἀλλὰ φύσεως γνησιότητα, καὶ οὐσίας ἰδιότητα καὶ ὁμοίωσιν γνωρίζει. Ὡς γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ (89) ἀπαυγάσματος ἄν τις εἴποι καὶ τοῦ φωτὸς, ὅτι τὸ ἀπαύγασμα οὐκ ἔχει μὲν βούλησιν προηγουμένην ἐν τῷ φωτί· ἔστι δὲ φύσει αὐτοῦ γέννημα θελόμενον παρὰ τοῦ φωτὸς του καὶ γεννήσαντος (90) αὐτὸ, οὐκ ἐν

C σκέψει βουλήσεως, ἀλλὰ φύσει καὶ ἀληθείᾳ· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ὀρθῶς ἄν τις εἴποι, ὅτι ὁ Πατὴρ ἀγαπᾷ καὶ θέλει τὸν Υἱὸν, καὶ ὁ Υἱὸς ἀγαπᾷ καὶ θέλει τόν Πατέρα.

67. Οὐκοῦν μὴ λεγέσθω θελήματος δημιούργημα ὁ Υἱὸς, μηδὲ τὰ (91) Οὐαλεντίνου ἐπεισαγέσθω τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἀλλὰ βουλὴ ζῶσα, καὶ ἀληθῶς φύσει γέννημα, ὡς τοῦ φωτὸς τὸ ἀπαύγασμα. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ μὲν Πατὴρ εἴρηκεν, Ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου Λόγον ἀγαθόν· ὁ δὲ Υἱὸς ἀκολούθως, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. Εἰ δὲ ὁ (92) Λόγος ἐν καρδίᾳ, ποῦ ἡ βούλησις; Καὶ εἰ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, ποῦ ἡ θέλησις; Καὶ εἰ ἡ βούλησις αὐτὸς, πῶς ἐν βουλήσει

[23] Psal. XLIV, 2, [24] Joan. XIV, 10.

(83) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, θελεῖται. Regius primus, τέλυται.

(86) Basil. τὴν péo τις habet. Mox post μέσον. Regius primus et Seguerianus addunt τις, quod in aliis et editis deest.

(87) Uterque Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, βουλεύεσθαι. Cæteri et editio Commeliniana, βούλεσθαι.

(88) Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Sed Goblerianus et Felckmanni primus habent ὡς εἰ ἔλεγεν, iidemque et Regius primus, ἐδύνατο. At alii et editi sic hunc locum habent, εἴγε τὸ ἴδιον αὐτῆς λέγοιτο. ἠδύνατο μὴ εἶναι ἀγαθός, etc. Paulo post Regius primus et Seguerianus, ut et legit Nannius, οὕτως ἀεὶ γεννητικός τῇ φύσει ὁ Πατήρ. Regius secundus, οὕτω καὶ ἀεὶ καὶ τῇ φύσει γεννητικὸς ὁ Πατήρ. Alii autem et editi, ἀγαθὸς ἀεὶ καὶ τῇ

D φύσει γεννητικὸς ὁ Πατήρ. Ibidem Regius primus, Seguer. Goblerian. et Felckm. 1, τὸ δὲ λέγειν. At in cæteris et editis deest λέγειν.

(86) Regius primus et Seguerianus, Ὡς γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ. Alii et editi, Ὥσπερ ἐπὶ τοῦ.

(90) Regius primus et Seguerianus, τοῦ καὶ γεννήσαντος. Alii et editi καί omittunt Paulo post uterque Regius et Seguerianus ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Cæteri et editi, ἐπὶ τοῦ Πατρός καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ Ibidem Regius primus, Seguer. Goblerian. et Felckm. primus, εἴποι, ὅτι. Alii et editi, εἴποι τοῦτο, ὅτι.

(91) Regius primus et Seguerianus, τά. Alii et editi τό. Mox Basil., ἀλλὰ καὶ βουλή.

(92) Sic primus codex Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At in aliis et editis ὁ deest.

ἡ βουλή ; Ἄτοπον γάρ· ἵνα μὴ καὶ ἐν Λόγῳ ὁ Λόγος, καὶ ὁ Υἱὸς ἐν Υἱῷ, καὶ ἡ Σοφία ἐν Σοφίᾳ γίνηται (93), καθάπερ πολλάκις εἴρηται. Πάντα γάρ ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρός· καὶ οὐδὲν ἐν τῷ Πατρὶ πρὸ τοῦ Λόγου· αλλ' ἐν τῷ Λόγῳ καὶ ἡ βούλησις· καὶ δι' αὐτοῦ τὰ τοῦ βουλήματος εἰς ἔργον τελειοῦται, ὡς ἔδειξαν (94) αἱ θεῖαι Γραφαί. Ἐβουλόμην δὲ τοὺς ἀσεβεῖς οὕτως εἰς ἀλογίαν πεπτωκότας, καὶ περὶ βουλήσεως σκεπτομένους, νῦν ἐρωτῆσαι μηκέτι τὰς τικτούσας αὐτῶν γυναῖκας, ἃς οὗτοι (95) πρότερον ἠρώτων λέγοντες, Εἰ εἶχες υἱὸν, πρὶν νεννήσῃς ; ἀλλὰ τοὺς πατέρας, καὶ εἰπεῖν αὐτοῖς· Πότερον βουλευόμενοι γίνεσθε πατέρες, ἢ κατὰ φύσιν καὶ τῆς ὑμῶν βουλήσεως ; Ἢ τῆς φύσεως καὶ οὐσίας ὑμῶν ἐστιν ὅμοια τὰ τέκνα ; ἵνα κἂν παρὰ τῶν γονέων ἐντραπῶσι, παρ' ὧν τὸ λῆμμα τῆς γενέσεως ἀπήτησαν, καὶ παρ' ὧν ἤλπισαν ἔχειν τὴν γνῶσιν. Ἀποκριθήσονται γὰρ αὐτοῖς, ὅτι (96) Ἃ γεννῶμεν, οὐ τοῦ θελήματος, ἀλλ' ἡμῶν ἐστιν ὅμοια· οὐδὲ προβουλευσάμενοι γινόμεθα γονεῖς , ἀλλὰ τῆς φύσεως ἰδιόν ἐστι τὸ γεννᾷν· ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς τῶν τεκόντων (97) ἐσμὲν εἰκόνες. Ἢ τοίνυν καταγινωσκέτωσαν ἑαυτῶν, καὶ παυέσθωσαν πυνθανόμενοι γυναικῶν περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἢ μανθανέτωσαν παρ' αὐτῶν (98), ὅτι οὐ βουλήσει γεννᾶται ὁ υἱὸς, ἀλλὰ φύσει καὶ ἀληθείᾳ. Πρέπων δὲ καὶ ἁρμόζων τούτοις ὁ ἐξ ἀνθρώπων ἔλεγχος, ἐπειδὴ καὶ ἀνθρώπινα περὶ τῆς θεότητος διαλογίζονται οἱ κακόφρονες. Τί τοίνυν ἔτι (99) μαίνονται οἱ Χριστομάχοι ; Καὶ τοῦτο γὰρ αὐτῶν ὥσπερ οὖν καὶ τὰ ἄλλα προβλήματα δέδεικται καὶ ἠλέγχθη φαντασία καὶ μυθοπλαστία (1) μόνον ὄντα· καὶ διὰ τοῦτο ὀφείλουσι, κἂν ὀψέ ποτε θεωρήσαντες εἰς ὅσον ἀφροσύνης πεπτώκασι κρημνὸν, ἀναδῦναι καὶ φύγειν (2) ἀπὸ τῆς τοῦ διαβόλου παγίδος, νουθετούμενοι παρ' ἡμῶν. Φιλάνθρωπος γὰρ ἡ ἀλήθεια κράζουσα διαπαντός· Εἰ ἐμοὶ μὴ πιστεύετε (3) διὰ τὴν τοῦ σώματος περιβολὴν, κἂν τοῖς ἔργοις πιστεύσατε· ἵνα γνῶτε, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· καὶ, Ἐγὼ (4) καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν· καὶ, Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα. Ἀλλ' ὁ μὲν Κύριος συνήθως φιλανθρωπεύεται, καὶ θέλει πάντας ἀνορθοῦσθαι τοὺς κατερράγμένους, ὡς ἡ αἴνεσις λέγει τοῦ Δαβὶδ (5)· οἱ δὲ ἀσεβεῖς οὐ θέλοντες ἀκούειν Κυριακῆς φωνῆς, οὐδὲ φέροντες ὁρᾷν τὸν

A luntas,quomodo consilium sive voluntas in voluntate est? Valde enim hoc absurdum est: ne scilicet Verbum in Verbo, Filius in Filio, et Sapientia in Sapientia fieri existimetur,uti sæpius dictum est. Namque Filius omnia ipse est quæ Patris sunt, nihilque ante Verbum est in Patre: sed in Verbo etiam est voluntas, et per ipsum ea, quæ voluntatis sunt, opere perficiuntur, ut ex divina Scriptura didicimus. Vellem vero ut impii qui eo devenerunt amentiæ,et de voluntate disputant, vellem,inquam, ut non jam interrogarent mulieres, quas ita prius percontabantur, Habuistine filium priusquam genuisses? verum patres potius hoc modo interrogent: An deliberando patres efficimini,an vero secundum naturam vestræ etiam voluntatis? An liberi similes sunt vestræ naturæ et substantiæ? Hæc igitur inquirant a parentibus, ut ab his ipsis confutentur, **489** a quibus quæ elicienda esset ex sua de nascendi modo quæstione conclusio tam impense flagitarunt, speraruntque rem ex ipsis plane cognituros. Hæc scilicet illi sunt responsuri: Ea quæ gignimus,non voluntatis sunt,sed nostri sunt similia: neque prius deliberando patres efficimur, sed gignere proprium est naturæ, quandoquidem nos quoque ipsi parentum sumus imagines. Vel ergo seipsos condemnent, et mulieres de Filio Dei desinant interrogare: vel certe ab ipsis discant non voluntate,sed natura et revera filium gigni. Æquum enim est eos argumentis ex hominum natura petitis refelli, qui humana de divinitate improbe cogitant. Quid igitur adhuc insaniunt Christi hostes? Nam hanc illorum rationem ut et alias omnes ostendimus ac convicimus nihil nisi fabulas et mera commenta esse. Sero igitur saltem animadvertant in quantam insipientiæ voraginem sese præcipitaverint, ac nostris monitionibus excitati, tandem inde festinent emergere, seque ex diaboli laqueis expedire. Siquidem benigna est veritas quæ assidue clamat: *Si mihi* ob corporis amictum *non creditis, operibus* saltem *credite, ut cognoscatis, quia ego in Patre, et Pater in me est* [24], et, *Ego et Pater unum sumus* [26], et, *Qui vidit me, vidit Patrem* [27]. Verum Dominus quidem pro more suo clementer

[24] Joan. x, 38. [26] ibid. 30. [27] Joan. xiv, 9.

(93) Sic Regius primus et Seguerianus. At editi, γένηται.

(94) Sic primus codex Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Cæteri autem et editi, ἐδίδαξαν Ibidem Regius primus et Seguerianus, Ἐβουλόμην δὲ τούς. Regius secundus, Ἐβουλόμην οὖν τούς. Alii et editi Ἐβουλόμην τούς.

(95) Primus codex Regius et Seguerianus, ἑαυτῶν γυναῖκας ἃς αὐτοί. Ibidem πότερον abest a Gobleriano et Felckm. primo, pro quo Anglic., πρότερον. Item ibidem Regius primus et Seguerianus, βουλευόμενοι, et mox, καὶ τῆς ὑμῶν. Alii editique, βουλόμενοι. iidemque καί omittunt.

(96) Reg. 1 et Seguer. addunt ὅτι, quod in aliis et editis deest. Ibid. Felc. 2 et editio Commel., οὐ θελήματος ἡμῶν ἐστιν ὅμοια.

(97) Sic Regius primus, Seguerian. Goblerian. et Felc. 1. At alii et editio Commel., τέκνων. Mox Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, παυέσθωσαν. Alii et editi, παυσάσθωσαν.

(98) Sic primus codex Regius, Seguer. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi, καὶ παρ' αὐτῶν.

(99) Ἔτι et mox καί absunt a Reg. 1 et Seguer.

(1) Sic primus codex Regius, Seguer. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi, μυθοπλασία.

(2) Regius 1, Seguerian., φυγεῖν. Cæteri et editi, φεύγειν.

(3) Regius primus, Seguerian., Εἰ ἐμοὶ μὴ πιστεύετε, et mox, κἂν τοῖς ἔργοις. Gobler. et Felc. 1, item πιστεύετε. Alii et editi, Ἐὰν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, et omittunt κἂν.

(4) Regius primus et Seguer., κἀγώ.

(4) Gobler. et Felc. 1, ὡς αἰνεῖ Δαβίδ.

agit, et omnes elisos erigit, ut ait David [28]: at impii Dominicam vocem nolentes audire, nec ferentes Dominum, Deum et Dei Filium palam ab omnibus agnosci, veluti scarabæi, cum suo patre diabolo miseri circumeunt, ut nova impietatis confirmandæ reperiant argumenta. Quid igitur ultra vel unde invenire possint, nisi a Judæis et Caipha impia mutuentur maledicta, et cum gentilibus verum Deum negent? Siquidem clausæ illis sunt divinæ Scripturæ, ex quibus videlicet et stulti et Christi hostes esse omni ex parte sunt convicti.

A Κύριον (6) ὑπὸ πάντων ὁμολογούμενον Θεὸν, καὶ Θεοῦ Υἱὸν, περιέρχονται οἱ ἄθλιοι, ὡς (7) οἱ κάνθαροι, μετὰ τοῦ πατρὸς ἑαυτῶν τοῦ διαβόλου προφάσεις εἰς ἀσέβειαν ζητοῦντες. Ποίας οὖν ἄρα μετὰ ταῦτα πάλιν (8), ἢ πόθεν εὑρεῖν δυνήσονται, εἰ μὴ ἄρα παρὰ μὲν Ἰουδαίων καὶ τοῦ Καϊάφα (9) δανείσωνται τὰς δυσφημίας, παρ' Ἑλλήνων δὲ λάβωσι τὴν ἀθεότητα; αἱ γὰρ θεῖαι Γραφαὶ τούτοις ἐκλείσθησαν, καὶ πανταχόθεν ἐξ αὐτῶν ἠλέγχθησαν ἄφρονες καὶ Χριστομάχοι.

—

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΛΟΓΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ (10).

EJUSDEM ORATIO QUARTA.

1. Ex Deo Deus est Verbum: namque *Deus erat Verbum* [29]; et rursus: *Quorum patres, et ex quibus Christus qui est super omnia Deus benedictus in sæcula. Amen* [30]. Quia porro ex Deo Deus est, et Dei Verbum, Sapientia, Filius et Virtus est Christus; idcirco unus Deus in divinis Scripturis annuntiatur. Cum enim Verbum unius Dei sit Filius, ad illum cujus est refertur, ita ut duo quidem sint Pater et Filius, unitas vero divinitatis individua sit nulloque modo separabilis: ac proinde dicendum est unum esse divinitatis principium, non duo principia: unde proprie et monarchia est. Ex ipso autem principio Verbum Filius natura existit, non ut aliud principium per seipsum subsistens, neque aliunde quam ex ipso uno principio natus, ne dyarchiam et polyarchiam, id est duo vel plurima principia diversitas inducat, sed unius principii proprius est Filius, propria sapientia, propriumque Verbum ex eo **490** exsistens. Nam, ut docet Joannes, *in* isto *principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum* [31]. Deus enim principium est. Unde quia ex hoc principio est, idcirco etiam *Deus erat Verbum* [31]. Porro quemadmodum unum est principium, et proinde unus Deus, ita quæ verissime est essentia et substantia, una est quæ dicit: *Ego sum qui sum* [32], non autem duæ, ne scilicet duo sint principia. Ex una autem illa substantia exsistit natura et vere Filius, Verbum, sapientia, propriaque ejus virtus, nec ab ea separabilis. Ut vero non alia est essentia seu substantia, ne duo sint principia: sic Verbum quod ex una exsistit, nihil fluxum, nec

B 1. Ἐκ Θεοῦ Θεός ἐστιν ὁ Λογος· καὶ Θεὸς γὰρ ἦν ὁ Λόγος· καὶ πάλιν· Ὧν οἱ πατέρες, καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. Καὶ (11) ἐπειδὴ ἐκ Θεοῦ Θεός ἐστι, καὶ τοῦ Θεοῦ Λόγος, Σοφία, Υἱὸς, καὶ δύναμίς ἐστιν ὁ Χριστὸς, διὰ τοῦτο εἷς Θεὸς ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς καταγγέλλεται. Τοῦ ἑνὸς γὰρ Θεοῦ Υἱὸς ὢν ὁ Λόγος, εἷς αὐτὸν, οὗ καὶ ἔστιν, ἀναφέρεται· ὥστε δύο μὲν εἶναι Πατέρα καὶ Υἱὸν, μονάδα δὲ θεότητος ἀδιαίρετον καὶ ἄσχιστον. Λεχθείη δ' ἂν καὶ (12) οὕτω μία ἀρχὴ θεότητος, καὶ οὐ δύο ἀρχαί· ὅθεν κυρίως καὶ μοναρχία ἐστίν. Ἐξ αὐτῆς δὲ τῆς ἀρχῆς ἐστι φύσει Υἱὸς ὁ Λόγος, οὐχ ὡς ἀρχὴ ἑτέρα καθ' ἑαυτὸν ὑφεστὼς οὐδ' ἔξωθεν ταύτης γεγονὼς, ἵνα μὴ τῇ ἑτερότητι δυαρχία καὶ πολυαρχία γένηται, ἀλλὰ τῆς μιᾶς
C ἀρχῆς ἴδιος Υἱὸς, ἰδία σοφία (13), ἴδιος Λόγος, ἐξ αὐτῆς ὑπάρχων. Κατὰ γὰρ τὸν Ἰωάννην, ἐν ταύτῃ τῇ ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν· Θεὸς γάρ ἐστιν ἡ ἀρχή· καὶ ἐπειδὴ ἐξ αὐτῆς ἐστι, διὰ τοῦτο καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Ὥσπερ δὲ μία ἀρχὴ· καὶ κατὰ τοῦτο εἷς Θεός· οὕτως ἡ τῷ ὄντι καὶ ἀληθῶς καὶ ὄντως οὖσα οὐσία καὶ ὑπόστασις μία ἐστὶν ἡ λέγουσα, Ἐγώ εἰμι ὁ ὤν, καὶ οὐ δύο, ἵνα μὴ δύο ἀρχαί. Ἐκ δὲ τῆς μιᾶς φύσει καὶ ἀληθῶς Υἱὸς, ὁ Λόγος, ἡ σοφία, ἡ δύναμις ἰδία ὑπάρχουσα αὐτῆς, καὶ ἐξ αὐτῆς ἀχώριστος. Ὥσπερ δὲ οὐκ ἄλλη, ἵνα μὴ δύο ἀρχαί. οὕτως ὁ ἐκ τῆς μιᾶς Λόγος οὐ διαλελυμένος (14), ἢ ἁπλῶς φωνὴ σημαντική, ἀλλὰ οὐσιώδης Λόγος καὶ οὐσιώδης σοφία, ἥτις ἐστὶν ὁ Υἱὸς ἀληθῶς. Εἰ γὰρ δὴ μὴ οὐσιώδης εἴη, ἔσται ὁ Θεὸς λαλῶν εἰς ἄερα, καὶ σῶμα οὐδὲν πλέον ἔχων τῶν ἀνθρώπων. Ἐπειδὴ δὲ

[28] Psal. CXLV, 8. [29] Joan. I, 1. [30] Rom. IX, 5. [31] Joan. I, 1. [31a] ibid. [32] Exod. III, 14.

(6) Reg. 1 et Seg., Κύριον. Alii et ed., Χριστόν.

(7) Sic Reg. 1 et Seguer. At in Gobler. et Felc. 1 deest ὡς, in aliis autem et editis οἱ. Ibid. Reg. 1 et Seguer., πατρὸς ἑαυτῶν. Cæt. et ed., πατρὸς αὐτῶν.

(8) Πάλιν abest a Reg. 1 et Seguer.

(9) Sic Gobler. et Felc. 1. At Regius primus, παρὰ μὲν Ἰουδαίων τοῦ Καϊάφα. Seguer., παρὰ μὲν τῶν Ἰουδαίων τῶν τοῦ. Alii et editio Gommel., παρὰ Ἰουδαίων καὶ τοῦ· Ibidem Seguer., δανείσωνται. Alii et editi, δανείσονται.

(10) Seguerianus hunc habet titulum Τοῦ αὐτοῦ λόγος ε'. Regius quem primum Orationem superiore

D appellabamus, τοῦ αὐτοῦ, tantum, sed idem in Indice addit λόγος τέταρτος. Hæc autem Oratio in altero Regio deest Gobler. et Felc. 1, κατὰ Ἀρειανῶν λόγος ε'. Basiliensis κατὰ Ἀρειανῶν λόγος ἕκτος. Vide Admonitionem p. 318, num. 2. Anglic., κατὰ Ἀρειανῶν λόγος, nullo addito numero.

(11) Gobler. et Felc. 1, καί omittunt.

(12) Καί abest ab Anglic.

(13) Sic mss. At editio Commel., Υἱὸς ἴδιος, Υἱὸς ἰδία, etc.

(15) Sic Seguer. Basil. et Anglic. At alii et editi διαλελυμένως.

οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος· οὐκ ἂν εἴη δὲ καὶ ὁ Λόγος αὐτοῦ κατὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀσθένειαν. Ὥσπερ (15) γὰρ μία οὐσία ἡ ἀρχὴ, οὕτως εἷς οὐσιώδης καὶ ὑφεστὼς ὁ ταύτης Λόγος καὶ ἡ σοφία. Ὡς γὰρ ἐκ Θεοῦ Θεός ἐστι, καὶ ἐκ σοφοῦ σοφία, καὶ ἐκ λογικοῦ Λόγος, καὶ ἐκ Πατρὸς Υἱός· οὕτως ἐξ ὑποστάσεως ὑπόστατος (16), καὶ ἐξ οὐσίας οὐσιώδης καὶ ἐνούσιος, καὶ ἐξ ὄντος ὤν. ita unum est essentiale et subsistens ejus Verbum et sapientia. Nam ut ex Deo Deus est, ex sapiente sapientia, ex rationali mente Ratio seu Verbum, et ex Patre Filius : ita ex substantia substantialis est, ex essentia essentialis, ac denique vere est ut qui sit ab eo qui est.

A vox tantum significans est, sed essentiale Verbum et essentialis est sapientia, quæ vere Filius est. Nam nisi essentiale Verbum esset, sequeretur Deum verba sua per aerem effundere, corpusque, ut homines, habere. Quoniam vero homo non est, nec item ejus Verbum quidquam hominum infirmitati simile habet. Ut enim principium una est essentia,

2. Ἐπεὶ εἰ μὴ οὐσιώδης σοφία, καὶ ἐνούσιος Λόγος, καὶ ὢν Υἱὸς, ἀλλὰ ἁπλῶς σοφία, καὶ Λόγος, καὶ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρί· εἴη ἂν αὐτὸς ὁ Πατὴρ σύνθετος ἐκ σοφίας καὶ Λόγου. Εἰ δὲ τοῦτο, ἀκολουθήσει τὰ προειρημένα ἄτοπα· ἔσται δὲ καὶ αὐτὸς ἑαυτοῦ Πατὴρ, καὶ ὁ Υἱὸς αὐτὸς ἑαυτὸν γεννῶν, καὶ γεννώμενος ὑφ' ἑαυτοῦ· ἢ ὄνομα μόνον ἐστὶ Λόγος, καὶ Σοφία, καὶ Υἱὸς, οὐχ ὑφέστηκε δὲ, καθ' οὗ λέγεται ταῦτα, μᾶλλον δὲ ὅς ἐστι ταῦτα. Εἰ οὖν οὐχ ὑφέστηκεν, ἀργὰ ἂν εἴη καὶ κενὰ τὰ ὀνόματα, ἐκτὸς εἰ μὴ ἄν τις εἴποι αὐτοσοφίαν εἶναι καὶ Αὐτολόγον τὸν Θεόν. Ἀλλ' εἰ τοῦτο, εἴη ἂν αὐτὸς ἑαυτοῦ Πατὴρ καὶ Υἱός· Πατὴρ μὲν, ὅτε σοφὸς, Υἱὸς δὲ, ὅτε σοφία (17). Ἀλλὰ μὴ ὡς ποιότης τις ταῦτα ἐν τῷ Θεῷ· ἄπαγε! ἀπρεπὲς τοῦτο· εὑρεθήσεται γὰρ σύνθετος ὁ Θεὸς ἐξ οὐσίας καὶ ποιότητος. Πᾶσα γὰρ ποιότης ἐν οὐσίᾳ ἐστί. Κατὰ τοῦτο δὲ ἡ θεία μονὰς, ἀδιαίρετος οὖσα, σύνθετος φανήσεται, τεμνομένη εἰς οὐσίαν καὶ συμβεβηκός. Ψευστέον οὖν τῶν προπετῶν· Ὁ Υἱὸς σοφία καὶ Λόγος ἐκρύχθη τοῦ Θεοῦ· πῶς τοίνυν ἐστίν; Εἰ μὲν ὡς ποιότης, ἐδείχθη τὸ ἄτοπον· εἰ δὲ αὐτοσοφία ὁ Θεὸς, καὶ τὸ ἐκ τούτου ἄτοπον εἴρηται παρὰ Σαβελλίῳ. Οὐκοῦν ὡς γέννημα κυρίως ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς, κατὰ τὸ τοῦ φωτὸς παράδειγμα. Ὡς γὰρ ἀπὸ πυρὸς φῶς. οὕτως ἐκ Θεοῦ Λόγος, καὶ σοφία ἐκ σοφοῦ, καὶ ἐκ Πατρὸς Υἱός (18). Ταύτῃ γὰρ καὶ ἡ μονὰς ἀδιαίρετος καὶ ὁλόκληρος μένει, καὶ ὁ ταύτης Υἱὸς Λόγος οὐκ ἀνούσιος, οὐδὲ οὐχ ὑφεστὼς, ἀλλ' οὐσιώδης ἀληθῶς. Ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, εἴη ἂν πάντα, ἃ λέγεται, κατ' ἐπίνοιαν καὶ ἁπλῶς λεγόμενα. Εἰ δὲ ψευκτέον τὸ ἐκ τῆς ἐπινοίας ἄτοπον, ἆρα ἀληθὴς Λόγος οὐσιώδης ἐστίν. Ὥσπερ γὰρ ἀληθῶς Πατὴρ, οὕτως ἀληθῶς Σοφία. Κατὰ τοῦτο οὖν δύο μὲν, ὅτι μὴ κατὰ Σαβέλλιον ὁ αὐτὸς Πατὴρ καὶ Υἱὸς, ἀλλὰ ὁ Πατὴρ Πατὴρ, καὶ ὁ Υἱὸς Υἱός· ἓν δὲ, ὅτι Υἱὸς τῆς οὐσίας τοῦ Πατρός ἐστι φύσει, ἴδιος ὑπάρχων Λόγος αὐτοῦ. Τοῦτο ὁ Κύριος ἔλεγεν, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν. Οὔτε γὰρ ὁ Λόγος κεχώρισται τοῦ Πατρὸς, οὔτε ὁ Πατὴρ ἄλογος πώποτε ἦν ἢ ἐστι. Καὶ ὁ Λόγος οὖν Θεὸς, καὶ ὁ Πατὴρ οὐκ ἄλογος· διὰ τοῦτο, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοὶ, εἴρηκεν.

2. Alioquin nisi essentialis esset sapientia Verbumque essentiale, et Filius qui vere sit, sed simpliciter sapientia, Verbum, et Filius in Patre, sane ipse Pater ex sapientia et Verbo esset compositus. Quod quidem si verum est, supra allata absurda sequentur necessario : ipse autem suimet Pater et B Filius futurus est, ipse seipsum est geniturus, et a seipso gignetur : vel certe merum nomen erit Verbum, Sapientia et Filius ; ille autem, de quo hæc dicuntur, vel potius qui hæc omnia est, nihil erit subsistens. Si itaque nihil est subsistens, vana igitur et inutilia sunt illa nomina, nisi forte quis dicat ipsum Deum sapientiam ipsam et Verbum ipsum esse. Quod si concedatur : vere ipse suimet Pater et Filius erit ; Pater videlicet cum sapiens dicitur : Filius, cum sapientia. Atqui ea in Deo non sunt ut qualitas. Apage igitur ! id indignum Deo. Ex his enim efficitur Deum ex essentia et qualitate compositum esse. Siquidem omnis qualitas in essentia est : ac proinde divina unitas, quæ individua est, composita videbitur, utpote in essentiam et acci- C dens divisa. Sic itaque temerarios hosce homines interrogemus : Filius sapientia et Verbum Dei esse prædicatus est : quonam igitur modo id ipse est ? Si ut qualitas ; id absurdum esse jam ostendimus. Si vero ipse Deus sapientia ipsa est : certe quod inde absurdi sequitur, dictum a Sabellio est. Quamobrem fatendum est eum tanquam fetum proprie ex ipso Patre esse, juxta lucis exemplum. Ut enim ab igne lux oritur : ita Verbum ex Deo est, sapientia ex sapiente, et ex Patre Filius. Hac enim ratione unitas individua et integra manet, ejusque Filius Verbum non aliquid est essentia vacuum vel non subsistens, sed vere essentiale est. Alioquin nisi hæc ita esse concedatur, sana quidquid ipse dicitur, cogitatione et verbo tenus exsistet : quæ D sententia si est repudianda, igitur verum Verbum essentiale est. Namque ut vere Pater est, ita vere est Sapientia Unde efficitur ut duo sint Pater et Filius, non vero idem, ut contendit Sabellius : sed Pater, Pater est ; et Filius, Filius. Unum autem sunt, quia Filius essentiæ Patris natura Filius est, propriumque ejus Verbum exsistit. Id Dominus ipse aiebat. *Ego et Pater unum sumus* [33]. Nec enim Verbum separatum a Patre est, nec unquam Pater sine Ratione **491** sive Verbo fuit vel est. Verbum igitur Deus est, nec Pater sine Verbo est : unde dixit : *Ego in Patre, et Pater in me est* [33].

[33] Joan. x, 30. [33*] Joan. xiv, 10.

(15) Anglicanus, Εἴπερ.
(16) Reg. et Seguer., ὑποστατὸς, ultima gravi.
(17) Regius, Seguer. Basil. Anglic, Gobler. et Felc. 1, ὅτε σοφὸς, Υἱὸς δὲ, ὅτε σοφία. Alii et editi, ὅτι σοφὸς, Υἱὸς δὲ, ὅτι σοφία.
(18) Sic mss. At Com., καὶ Σοφία ἐκ Πατρὸς Υἱός.

3. Præterea Christus Verbum Dei est: num ergo ex seipso exstitit, deindeque exsistens cum Patre est copulatus? An vero Deus ipsum fecit, et sui ipsius Verbum appellavit? Si primum concedatur, id est, si seipso exstitit et est Deus, duo igitur erunt principia, nec ille Patris proprius erit, et merito quidem, utpote qui non ipsius Patris, sed sui ipsius sit. Quod si extrinsecus factus est, res creata certe erit. Restat itaque ut eum ex ipso Deo esse dicamus: quod si verum est, aliud (19) sane fuerit id quod est ex aliquo, et aliud id ex quo est: ac proinde fatendum est duo esse. Nam si duo non fuerint, sed hæc de eodem dicantur: idem igitur sui causa et effectus erit, idem quod gignitur et gignit; quod quidem absurdum ex Sabellii errore manare ostensum est. Quod si ex ipso quidem est, nec tamen aliud ab eo: sequitur ut idem sit et gignens et non gignens; gignens, quia ex se illud profert; non gignens, quia aliud ab eo non est. Quod postremum si admittatur, colligitur eumdem cogitatione tantum, Patrem et Filium dici. Sed si id absurdum est, igitur duo erunt Pater et Filius. Unum item iidem erunt, quia Filius non extrinsecus, sed ex Deo genitus est. Si quis autem Verbum, fetum sive genitum dicere reformidat, ipsumque cum Deo exsistere putat tantummodo dicendum: caveat ille ne nomine Scripturæ usitato uti refugiens, in absurdam incidat opinionem, qua Deum duplicis naturæ inducat. Si enim non concedit Verbum ex unitate esse, sed tantum cum Patre fuisse copulatum, duas certe admittit essentias, quarum neutra alterius parens est. Idem etiam de virtute sive potentia dicendum est. Id autem facilius poterit intelligi, si in Patre spectetur. Unus enim est Pater, non duo, sed ex uno est Filius. Ut ergo non sunt duo Patres, sed unus: ita non duo principia sunt, sed unum, et ex uno essentialis exsistit Filius. Rursus vero Arianos interrogemus. Nam quod ad Sabellii sectatores attinet, illi ex Filii notitia refellendi sunt: Ariani vero, ex Patris notione.

A

B

C

3. Καὶ πάλιν ὁ Χριστὸς Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐστι. Πότερον οὖν ἀφ' ἑαυτοῦ ὑπέστη, καὶ ὑποστὰς προσκεκόλληται τῷ Πατρί; ἢ ὁ Θεὸς αὐτὸν πεποίηκε καὶ ὠνόμασεν (20) ἑαυτοῦ Λόγον; Εἰ μὲν οὖν τὸ πρῶτον, λέγω δή, τὸ, ἑαυτῷ ὑπέστη (21) καὶ Θεός ἐστι, δύο ἂν εἶεν ἀρχαί, οὐκ ἔσται δὲ εἰκότως οὐδὲ τοῦ Πατρὸς ἴδιος, διὰ τὸ μὴ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ἑαυτοῦ εἶναι· εἰ δὲ ἔξωθεν πεποίηται, εἴη ἂν κτίσμα. Λείπεται δὴ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ λέγειν αὐτόν· εἰ δὲ τοῦτο, ἄλλο ἂν εἴη τὸ ἔκ τινος, καὶ ἄλλο τὸ ἐξ οὗ ἐστι· κατὰ τοῦτο ἄρα δύο. Εἰ δὲ μὴ δύο εἴη, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ λέγοιτο, ἔσται τὸ αὐτὸ αἴτιον (22) καὶ αἰτιατὸν, καὶ γεννώμενον καὶ γεννῶν, ὅπερ ἄτοπον ἐπὶ Σαβελλίου δέδεικται. Εἰ δὲ ἐξ αὐτοῦ μὲν ἔστιν, οὐκ ἄλλο δέ· ἔσται καὶ γεννῶν, καὶ μὴ γεννῶν· γεννῶν μὲν, ὅτι ἐξ αὐτοῦ προφέρει, μὴ γεννῶν δὲ, ὅτι μὴ ἄλλο αὐτοῦ ἐστιν. Εἰ δὲ τοῦτο, εἴη ἂν κατ' ἐπίνοιαν λεγόμενος ὁ αὐτὸς Πατὴρ καὶ Υἱός. Εἰ δὲ ἀπρεπὲς οὕτως, εἴη ἂν δύο, Πατὴρ καὶ Υἱός· ἓν δὲ, ὅτι ὁ Υἱὸς οὐκ ἔξωθεν, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγέννηται (23). Εἰ δὲ φεύγει τις τὸ λέγειν γέννημα, μόνον δὲ λέγει ὑπάρχειν τὸν Λόγον σὺν τῷ Θεῷ· φοβηθήτω ὁ τοιοῦτος μὴ, φεύγων τὸ ὑπὸ τῆς Γραφῆς λεγόμενον, ἐμπέσῃ εἰς ἀτοπίαν, διφυῆ τινα εἰσάγων τὸν Θεόν· μὴ διδοὺς γὰρ ἐν τῇ μονάδος εἶναι τὸν Λόγον, ἀλλ' ἁπλῶς κεκολλῆσθαι τῷ Πατρὶ Λόγον, δυάδα οὐσίας εἰσάγει, μηδετέρας τῆς ἑτέρας Πατέρα τυγχάνουσαν. Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ περὶ δυνάμεως. Φανερώτερον δ' ἂν τις ἴδοι τοῦτο, εἰ ἐπὶ Πατρὸς λάβοι· εἷς γὰρ Πατὴρ, καὶ οὐ δύο, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἑνὸς ὁ Υἱός. Ὥσπερ οὖν οὐ δύο Πατέρες, ἀλλ' εἷς, οὕτως οὐ δύο ἀρχαί, ἀλλὰ μία, καὶ ἐκ τῆς μιᾶς οὐσιώδης ὁ Υἱός. Πρὸς Ἀρειανοὺς δὲ ἀνάπαλιν ἐρωτητέον· τοὺς μὲν γὰρ Σαβελλίζοντας ἀπὸ τῆς περὶ Υἱοῦ ἐννοίας ἐλεγκτέον, τοὺς δὲ Ἀρειανοὺς ἀπὸ τῆς περὶ Πατρός.

4. Sic igitur disserendum est: Vel Deus est sapiens, nec sine Verbo sive Ratione; vel contra, sine sapientia est et Verbo seu Ratione. Si secundum admittitur, id per se absurdum esse liquet: si primum conceditur, rursus sciscitandum est, quonam modo sit sapiens, nec sine Verbo seu Ratione: extrinsecusne sapientiam et Verbum, an vero ex seipso habeat? Si extrinsecus habet: aliquis igitur prius illi dedit, ipseque, antequam acciperet, sine sapientia et Verbo sive Ratione erat. Quod si ex seipso habet Verbum, palam igitur est ipsum ex nihilo non esse, neque fuisse aliquando cum non esset. Siquidem semper fuit, quippe cum ille, cujus imago est, semper exsistat. At si responderint Deum sapientem quidem esse nec sine Verbo sive Ratione,

D

4. Λεκτέον οὖν· Ὁ Θεὸς σοφὸς καὶ οὐκ ἄλογός ἐστιν, ἢ τοὐναντίον ἄσοφος καὶ ἄλογος. Εἰ μὲν οὖν τὸ δεύτερον, αὐτόθεν ἔχει τὴν ἀτοπίαν· εἰ δὲ τὸ πρῶτον, ἐρωτητέον, πῶς ἐστι σοφὸς, καὶ οὐκ ἄλογος· πότερον ἔξωθεν ἐσχηκὼς τὸν Λόγον καὶ τὴν σοφίαν, ἢ ἐξ ἑαυτοῦ; Εἰ μὲν οὖν ἔξωθεν, ἔσται τις ὁ προδεδωκὼς (24) αὐτῷ, καὶ πρὶν λαβεῖν ἄσοφος καὶ ἄλογος· εἰ δὲ ἐξ αὐτοῦ, δῆλον ὅτι (25) οὐκ ὄντων, οὐδ' ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν· ἀεὶ γὰρ ἦν· ἐπεὶ καὶ οὗ ἐστιν εἰκὼν, ἀεὶ ὑπάρχει. Ἐὰν δὲ λέγωσιν, ὅτι σοφὸς μὲν ἔστι καὶ οὐκ ἄλογος, ἰδίαν δὲ ἔχει ἐν ἑαυτῷ σοφίαν καὶ ἴδιον Λόγον, οὐ τὸν Χριστὸν δὲ· ἀλλ' ἐν ᾧ καὶ τὸν Χριστὸν ἐποίησε· λεκτέον, ὅτι, εἰ ὁ Χριστὸς ἐν ἐκείνῳ τῷ Λόγῳ γέγονε, δῆλον ὅτι καὶ τὰ πάντα· καὶ αὐτὸς ἂν εἴη, περὶ οὗ λέγει Ἰωάννης, Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο·

(19) Sic hic et mox, Græcum secuti, reddimus, non *alius*, ut solent loqui in scholis Theologi. Vide supra, pag. 438, num. 4.

(20) Regius et Seguer., ὠνόμακεν.

(21) Regius, Gobler. et Felck. 1, ὑπέστη. Seguer. Basil. et Anglic., ὑφέστη. Editi, ὑφέστηκε. Paulo post Regius, Basil. et Anglic., μὴ αὐτοῦ τοῦ Πατρός. In aliis et editione Commeliniana, τοῦ deest.

(22) Regius primus et Seguerian,, τὸ αὐτὸ αὐτοαίτιον.

(23) Basiliensis, γεγένηται.

(24) Regius, προσδεδωκώς.

(25) Regius et Seguer., δηλονότι.

καὶ ὁ Ψαλμῳδὸς δὲ, Πάντα (26) ἐν σοφίᾳ ἐποίησας. Εὑρεθήσεται δὲ ὁ Χριστὸς ψευδόμενος, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, ὄντος ἑτέρου ἐν τῷ Πατρί. Καὶ, Ὁ Λόγος δὲ σὰρξ ἐγένετο, οὐκ ἀληθὲς κατ' αὐτούς· εἰ γὰρ, ἐν ᾧ τὰ πάντα ἐγένετο, αὐτὸς ἐγένετο σὰρξ, ὁ δὲ Χριστὸς οὐκ ἔστιν ἐν τῷ Πατρὶ Λόγος, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο· ἄρα ὁ Χριστὸς (27) οὐ γέγονε σὰρξ, ἀλλ' ὥσως ὠνομάσθη Λόγος ὁ Χριστός. Καὶ εἰ τοῦτο, πρῶτον μὲν ἄλλος ἂν εἴη παρὰ τὸ ὄνομα· ἔπειτα οὐ δι' αὐτοῦ ἐγένετο τὰ πάντα, ἀλλ' ἐν ἐκείνῳ, ἐν ᾧ καὶ ὁ Χριστός. Εἰ δὲ φήσαιεν, ὡς ποιότητα εἶναι ἐν τῷ Πατρὶ τὴν σοφίαν, ἢ αὐτοσοφίαν εἶναι· ἀκολουθήσει τὰ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἄτοπα εἰρημένα. Ἔσται γὰρ σύνθετος, καὶ αὐτὸς ἑαυτοῦ Υἱὸς καὶ Πατὴρ γινόμενος (28). Ἱλὴν ἐλεγκτέον καὶ δυσωπητέον αὐτούς, ὅτι ὁ ἐν τῷ Θεῷ Λόγος, οὐκ ἂν εἴη κτίσμα, οὐδὲ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος· ὄντος δὲ ἅπαξ ἐν Θεῷ Λόγου, αὐτὸς ἂν εἴη ὁ Χριστὸς ὁ λέγων, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοὶ, ὁ διὰ τοῦτο καὶ μονογενὴς ὢν, ἐπειδὴ οὐκ ἄλλος τις ἐξ αὐτοῦ ἐγεννήθη. Εἷς οὗτος Υἱὸς (29), ὅς ἐστι Λόγος, σοφία, δύναμις· οὐ γὰρ σύνθετος ἐκ τούτων ὁ Θεὸς, ἀλλὰ γεννητικός. Ὥσπερ γὰρ τὰ κτίσματα Λόγῳ δημιουργεῖ, οὕτω κατὰ φύσιν τῆς ἰδίας οὐσίας ἔχει γέννημα τὸν Λόγον, δι' οὗ καὶ δημιουργεῖ, καὶ κτίζει, καὶ οἰκονομεῖ τὰ πάντα. Τῷ γὰρ Λόγῳ καὶ τῇ σοφίᾳ τὰ πάντα γέγονε, καὶ τῇ διατάξει αὐτοῦ διαμένει τὰ σύμπαντα. Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ περὶ Υἱοῦ· εἰ ἄγονος, καὶ ἀνενέργητος ὁ Θεός· γέννημα γὰρ αὐτοῦ ὁ Υἱὸς (30) δι' οὗ ἐργάζεται. Εἰ δὲ μὴ, αἱ αὐταὶ ἐρωτήσεις καὶ τὰ αὐτὰ ἄτοπα τοῖς ἀναισχυντοῦσιν ἀκολουθήσει.

A sed propriam in seipso habere sapientiam, proprium*que* Verbum, non autem Christum, sed in quo ipsum etiam Christum fecerit : dicendum quod, si Christus in illo Verbo factus sit, sine dubio omnia quoque in eodem facta sunt, ipsumque illud est Verbum de quo Joannes dicit : *Omnia per ipsum facta sunt* [34] ; et Psalmista, *Omnia in sapientia fecisti* [35]. Quin et ipse Christus mentitus esse reperietur cum ait, *Ego in Patre*, quandequidem alius est in Patre. Falsum item ex illorum sententia erit quod dicitur, *Verbum caro factum est* [36]. Namque si illud Verbum caro factum **492** est in quo omnia facta sunt, nec Christus est in Patre Verbum per quod omnia facta sunt : igitur Christus non factus est caro, sed forte Christus Verbum appellatus est. Quod quidem si verum est, primo, B alius erit quam qui nomine significatur : deinde, non per eum omnia facta erunt, sed in illo, in quo Christus quoque ipse factus est. Si autem dixerint sapientiam in Patre instar qualitatis esse, vel eum sapientiam ipsam esse ; quæ supra recensuimus absurda, necessario consequentur, videlicet eum compositum esse, suique ipsius esse Patrem et Filium. Verum coarguendi illi sunt et confutandi. Siquidem Verbum, quod in Deo est, nec creatum, nec ex nihilo potest esse. Si item Verbum in Deo est ; ipse certe Christus fuerit, qui ait, *Ego in Patre, et Pater in me est* [37] ; qui idem idcirco unigenitus est, quia nullus alius ex eo sit genitus. Unus hic est Filius, qui et Verbum, sapientia et virtus sive potentia est. Nec enim ex his est compositus Deus, sed horum est genitor. Namque quemadmodum res creatas Verbo producit, ita secundum propriæ essentiæ naturam Verbum gignit, per quod omnia efficit, creat et administrat. Siquidem omnia Verbo et sapientia facta sunt, ejusque imperio universa perseverant [38]. Idem autem de Filio dicendum : nimirum si nihil gignit Deus, nihil item agit sive efficit : nam ejus fetus est Filius per quem agit. Sin minus : ad easdem interrogationes eademque absurda impudentes hi homines revolventur.

5. Ἐκ τοῦ Δευτερονομίου· Ὑμεῖς δὲ οἱ προσκείμενοι Κυρίῳ τῷ Θεῷ ὑμῶν, ζῆτε (31) πάντες ἐν τῇ σήμερον. Ἐκ τούτου δυνατὸν εἰδέναι τὴν διαφορὰν, καὶ γνῶναι, ὅτι οὐκ ἔστι κτίσμα ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ὁ μὲν (32) γὰρ Υἱὸς λέγει, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν· καὶ, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· τὰ δὲ γενητὰ, ὅτ' ἂν προκόπτῃ, πρόσκειται τῷ Κυρίῳ. Ὁ μὲν γὰρ Λόγος, ὡς ἴδιος, ἐν τῷ Πατρί ἐστι· τὰ δὲ γενητὰ, ἔξωθεν ὄντα, πρόσκειται, ὡς τῇ μὲν φύσει ἀλλότρια, τῇ δὲ προαιρέσει προσκείμενα.

C 5. Ex Deuteronomio : *Vos autem, qui adhæretis Domino Deo vestro, vivitis universi hodierna die* [39]. Ex his verbis discrimen Filii et rerum creatarum licet perspicere, intelligereque Filium Dei creatum minime esse. Enimvero Filius dicit, *Ego et Pater unum sumus* [40], et, *Ego in Patre, et Pater in me est :* res autem factæ cum proficiunt, Domino adhærent. Nempe Verbum, tanquam proprium, est in Patre : at res factæ, utpote quæ extrinsecus exsistunt, adhærent : nimirum natura alienæ sunt, voluntate

[34] Joan. I, 3. [35] Psal. CIII, 24. [36] Joan. I, 14. [37] Joan. XIV, 10. [38] Psal. CXVIII, 91. [39] Deut. IV, 4. [40] Joan. X, 30.

(26) Sic Regius, Seguer. Basil. et Anglic. At alii et editi, καὶ Δαβὶδ· πάντα, etc.

(27) Sic Reg. Seguer. Basil. Anglic. At Gobler., ἆρ' ὁ Χριστός.

(28) Gobler. et Felck. 1, γενόμενος.

(29) Regius, Seguer. Basil. et Anglic., οὗτος Υἱός. Alii et editi, οὗτος ὁ Υἱός.

(30) Gobler. et Felck. 1, ὁ Θεός. Mox Regius et Seguer., αὐταὶ αἱ ἐρωτήσεις.

(31) Sic Seguer. Basil. Anglic., ut et habetur Deuteron. IV, 4. At alii et editi, ἡμῶν. Ibidem mss. omnes, ζῆτε. Editi, ζητεῖτε, male. Totum autem hunc locum perperam intellexit Nannius, cujus hæc est versio in editione Commel. : *Quod si illud non admittes, eædem controversiæ similesque importunitates impudentibus illis occurrent. Nos autem qui Deo appositi addictique sumus, quæramus eum in hoc ipso die.* In aliis item editionibus non minus male emendatum est hoc modo : *Quod si illud*, etc., *impudentibus istis occurrent, ex illo Deuteronomii :* Vos autem qui Deo appositi addictique estis, quærite eum in hoc ipso die.

(32) Sic Reg. et Seguer. At alii et editi, μέν omittunt.

autem adhærent. Etenim filius qui natura est, unum est cum genitore : qui vero extrinsecus adoptatur, generi adjungitur sive adhæret. Hinc statim subdit : *Quæ natio magna, cui Deus appropinquat* [41] ? Et alibi : *Deus appropinquans ego* [42]. Nam rebus factis appropinquat, quippe cum illæ sint ipsi externæ : at Filio, utpote proprio, non appropinquat, sed in eo est : nec adhæret Filius, sed una cum Patre est. Unde rursus Moyses in eodem Deuteronomio sic loquitur : *Voce ejus audietis, et ipsi vos adjungemini* [43]. Quod autem adjungitur, extrinsecus adjungitur.

6. Jam quod pertinet ad levem et humanam Arianorum opinationem, qua nempe Dominum egenum fuisse ex his ipsius verbis suspicantur, *Data est mihi* [44], *accepi*, ut et ex his Pauli locis, *Idcirco exaltavit illum* [45], et, *Sedit a dextris* [46], aliisque similibus ; respondendum est Dominum nostrum, qui idem Verbum et Filius Dei est, corpus gestasse, et Filium quoque hominis factum **493** fuisse, ut medius Deum inter et homines effectus, quæ Dei sunt, nobis subministraret : quæ nostri, Deo offerret. Quocirca cum esurire, flere, defatigari et clamare Eloi, Eloi, dicitur, quæ quidem humanæ nostræ sunt affectiones et miseriæ, eas a nobis accipit ac Patri offert, et pro nobis intercedit, ut in ipso penitus deleantur. His autem verbis, *Data est mihi potestas* [47], et, *accepi* [48], et, *Idcirco exaltavit eum Deus* [49], munera in nos a Deo per illum collata significantur. Nec enim indigens erat Verbum vel unquam factum est : nec rursus homines idonei erant qui ista sibi compararent : sed per Verbum nobis donata sunt ; unde illa tanquam ipsi donata, nobis impertiuntur. Siquidem eam ob rem homo factus est, ut illa velut sibi data, in nos transferrentur. Nec enim purus homo dignus unquam fuisset qui hæc acciperet ; nec item purum Verbum his posset indigere : conjunctum igitur nobis est Verbum, tuncque nos potestatis participes reddidit et exaltavit. Verbum siquidem in homine exsistens, hominem exaltavit : et Verbo item in homine exsistente accepit homo. Quia ergo Verbo in carne exsistente, exaltatus homo est, potestatemque accepit, idcirco ista ad Verbum referuntur, quandoquidem propter ipsum data sunt. Hæc enim dona propter Verbum in homine exsistens concessa sunt. Unde quemadmodum

A Καὶ γὰρ καὶ υἱὸς (33) μὲν ὁ φύσει, ἕν ἐστι μετὰ τοῦ γεννῶντος· ὁ δὲ ἔξωθεν υἱοποιούμενος προσκείσεται τῷ γένει. Διὰ τοῦτο καὶ εὐθὺς ἐπιφέρει, ὅτι Ποῖον (34) ἔθνος μέγα, ᾧ ἐστιν αὐτῷ Θεὸς ἐγγίζων ; καὶ ἀλλαχοῦ· Θεὸς ἐγγίζων ἐγώ· τοῖς γὰρ γενητοῖς ἐγγίζει, ὡς ξένοις αὐτοῦ οὖσι· τῷ δὲ Υἱῷ, ὡς ἰδίῳ (35), οὐκ ἐγγίζει, ἀλλ' ἐν αὐτῷ ἐστι· καὶ ὁ Υἱὸς οὐ πρόσκειται, ἀλλὰ σύνεστι τῷ Πατρί. Ὅθεν καὶ πάλιν λέγει Μωσῆς ἐν αὐτῷ τῷ Δευτερονομίῳ (36)· Τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσεσθε, καὶ αὐτῷ προστεθήσεσθε. Τὸ δὲ προστιθέμενον ἔξωθεν προστίθεται.

6. Πρὸς δὲ τὴν ἀσθενῆ καὶ ἀνθρωπίνην ἔννοιαν τῶν Ἀρειανῶν, διὰ τὸ ὑπονοεῖν τὸν Κύριον ἐνδεᾶ (37), ὅταν λέγῃ, Ἐδόθη μοι, καί, Ἔλαβον· καὶ ἐὰν λέγῃ B ὁ Παῦλος, Διὰ τοῦτο ὑπερύψωσεν αὐτὸν, καί, Ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ, καὶ τὰ τοιαῦτα, λεκτέον, ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν, Λόγος ὢν Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἐφόρεσε σῶμα, καὶ γέγονε καὶ (38) Υἱὸς ἀνθρώπου, ἵνα, μεσίτης γενόμενος Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, τὰ μὲν Θεοῦ ἡμῖν, τὰ δὲ ἡμῶν τῷ Θεῷ διακονῇ. Ὅταν οὖν λέγηται πεινᾷν, καὶ δακρύειν, καὶ κοπιᾷν, καὶ Ἐλωΐ, Ἐλωΐ, ἀνθρώπινα ὄντα, καὶ ἡμέτερα πάθη (39), δέχεται παρ' ἡμῶν, καὶ τῷ Πατρὶ ἀναφέρει, πρεσβεύων ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα ἐν αὐτῷ ἐξαφανισθῇ· ὅταν δὲ, ὅτι Ἐδόθη μοι ἐξουσία, καὶ, Ἔλαβον, καὶ, Διὰ τοῦτο ὑπερύψωσεν αὐτὸν (40) ὁ Θεὸς, τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ εἰς ἡμᾶς ἐπὶ χαρίσματα δι' αὐτοῦ διδόμενα. Οὐ γὰρ ὁ Λόγος ἐνδεὴς ἦν ἢ γέγονε πώποτε· οὐδὲ πάλιν οἱ ἄνθρωποι ἱκανοὶ ἦσαν ἑαυτοῖς διακονῆσαι ταῦτα· διὰ δὲ τοῦ Λόγου δίδοται ἡμῖν· διὰ τοῦτο, ὡς αὐτῷ διδόμενα, C ἡμῖν μεταδίδοται (41)· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐνηνθρώπησεν, ἵνα, ὡς αὐτῷ διδόμενα, εἰς ἡμᾶς ἥκῃ. Ἄνθρωπος γὰρ ψιλὸς οὐκ ἂν ἠξιώθη τούτων Λόγος ἦ πάλιν μόνος, οὐκ ἂν ἐδεήθη τούτων. Συνῆφθη οὖν ἡμῖν ὁ Λόγος, καὶ τότε ἐξουσίαν ἡμῖν μετέδωκε, καὶ ὑπερύψωσεν. Ἐν ἀνθρώπῳ γὰρ ὢν ὁ Λόγος (42) ὑπερύψωσε τὸν ἄνθρωπον· καὶ ἐν ἀνθρώπῳ ὄντος τοῦ Λόγου, ἔλαβεν ὁ ἄνθρωπος. Ἐπεὶ οὖν τοῦ Λόγου ὄντος ἐν σαρκὶ, ὑψώθη ὁ ἄνθρωπος, καὶ ἔλαβεν ἐξουσίαν· διὰ τοῦτο εἰς τὸν Λόγον ἀναφέρεται ταῦτα, ἐπειδὴ δι' αὐτὸν ἐδόθη· διὰ γὰρ τὸν ἐν ἀνθρώπῳ Λόγον ἐδόθη ταῦτα τὰ χαρίσματα. Καὶ ὥσπερ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος τὰ διὰ τοῦ Λόγου εἴληφε. Πάντα γὰρ ὅσα ὁ ἄνθρωπος εἴληφεν, ὁ Λόγος (43) λέγεται εἰληφέναι· ἵνα δειχθῇ, ὅτι οὐκ ἦς

[41] Deut. IV, 7. [42] Jer. XXIII, 23. [43] Deut. XIII, 4. [44] Matth. XXVIII, 18. [45] Philipp. II, 9. [46] Coloss. II, 1. [47] Matth. XXVIII, 18. [48] Joan. X, 18. [49] Philipp. II, 9.

(33) Regius, Καὶ γὰρ Υἱός. Seguer., Καὶ γὰρ καὶ Υἱός. Cæteri et editi, Καὶ γὰρ καὶ ὁ Υἱός. Mox Felck. 2 et editio Commel., ὁ δὲ ἔξωθεν, mendose.

(34) Sic manuscripti codices. At editi, ποιῶν, perperam. Nannius item vertit, *Qui fecit gentem magnam, cui appropinquat Deus.*

(35) Sic Regius, Seguer. Basil. et Anglic. At alii et editi, οἰκείῳ.

(36) Sic Regius, Seguer. Basil. et Anglic. At Gobler. et Felck. primus, καί φησιν ἐν Δευτερονομίῳ. Editio Commel , καὶ ἔφη ἐν Δευτερονομίῳ.

(37) Gobler. et Felck. 1, ἐνδεῆ. Mox διὰ τοῦτο abest a Gobler. et Felck. 1.

D (38) Sic Regius, Seguer. Basil. In aliis et editis καὶ deest.

(39) Sic Regius codex et Seguer. At alii et editi, τὰ πάθη.

(40) Sic Regius, Seguer. et Basil. Cæteri autem et editi, ἑαυτόν.

(41) Sic mss. omnes. Editi vero, δίδοται. Ibidem Reg. et Seguer., καὶ ἐνηνθρώπησεν. In aliis et editis καί deest.

(42) Sic Reg. et Seguer. At Basil., τότε ἐξουσίας, Alii et editi, τότε ἦ τῆς ἐξουσίας, mendose.

(43) Sic Regius et Seguer. Editi vero, εἴληφεν· ὅσα γὰρ ὁ ἄνθρωπος εἴληφε, πάντα ὁ Λόγος, etc.

ὧν ὁ ἄνθρωπος λαβεῖν, ὅσον ἦκεν εἰς τὴν αὐτοῦ φύσιν, ὅμως διὰ τὸν γενόμενον σάρκα Λόγον εἴληφεν. Ὅθεν ἐάν τι λέγηται δίδοσθαι τῷ Κυρίῳ, ἢ τι τοιοῦτον νοεῖν δεῖ μὴ αὐτῷ ὡς χρῄζοντι δίδοσθαι (44), ἀλλὰ τῷ ἀνθρώπῳ διὰ τοῦ Λόγου, Καὶ γὰρ πᾶς προσβεύων ὑπὲρ ἄλλοκ αὐτὸς τὴν χάριν λαμβάνει, οὐ χρῄζων, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑπὲρ οὗ πρεσβεύει. A Verbum caro factum est : ita et homo quæ accepit, per Verbum accepit. Omnia enim quæ homo accepit, Verbum accepisse dicitur : ut videlicet ostenderetur, quoniam homo pro suæ naturæ conditione dignus non esset, qui illa acciperet, per Verbum carnem factum, ea illum accepisse. Quocirca si quid Domino datum esse, vel aliquid hujuscemodi dicitur, intelligendum est non ei tanquam indigenti fuisse datum, sed homini per ipsum Verbum. Etenim quisquis pro alio intercedit, gratiam ipse accipit, non quia indigeat, sed propter illum cujus causa intercedit.

7. Ὥσπερ γὰρ τὰς ἀσθενείας (45) ἡμῶν λαμβάνει οὐκ ἀσθενῶν, καὶ πεινᾷ οὐ πεινῶν, ἀλλὰ τὰ ἡμῶν ἀναπέμπει εἰς τὸ ἐξαλειφθῆναι. οὕτω τὰς ἀντὶ τῶν ἀσθενειῶν (46) παρὰ Θεοῦ δωρεὰς πάλιν αὐτὸς δέχεται, ἵνα συναφθεὶς ἄνθρωπος μεταλαβεῖν δυνηθῇ. Λέγει γοῦν ὁ Κύριος· Πάντα ὅσα δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς· καὶ πάλιν, Ὑπὲρ αὐτῶν ἐρωτῶ. B Ἠρώτα γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν τὰ ἡμῶν ἀναδεχόμενος, καὶ ἐδίδου ἃ ἐλάμβανεν. Ἐπειδὴ οὖν, συναφθέντος τοῦ Λόγου τῷ ἀνθρώπῳ, εἰς τὸν Λόγον ἀποβλέπων ἐχαρίζετο ὁ Πατὴρ τῷ ἀνθρώπῳ τὸ ὑψωθῆναι, τὸ ἔχειν πᾶσαν ἐξουσίαν, καὶ ὅσα τοιαῦτα· διὰ τοῦτο αὐτῷ τῷ Λόγῳ πάντα ἀναφέρεται, καὶ ὡς αὐτῷ διδόμενά ἐστιν, ἃ δι' αὐτοῦ ἡμεῖς λαμβάνομεν. Ὡς γὰρ δι' ἡμᾶς ἐνηνθρώπησεν αὐτὸς, οὕτως ἡμεῖς δι' αὐτὸν ὑψούμεθα. Οὐδὲν οὖν ἄτοπον, εἰς, ὥσπερ δι' ἡμᾶς ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν, καὶ δι' ἡμᾶς (47) λέγεται ὑπερυψῶσθαι. Ἐχαρίσατο οὖν αὐτῷ, ἀντὶ τοῦ, ἡμῖν δι' αὐτὸν, καὶ ὑπερύψωσεν, ἀντὶ τοῦ, ἡμᾶς ἐν αὐτῷ. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Λόγος, ἡμῶν ὑψουμένων, καὶ λαμβανόντων, καὶ βοηθουμένων, ὡς αὐτὸς ὑψούμενος, καὶ λαμβάνων, καὶ βοηθούμενος, εὐχαριστεῖ τῷ Πατρὶ, τὰ ἡμέτερα εἰς ἑαυτὸν ἀναφέρων καὶ λέγων· Πάντα ὅσα δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς. C

7. Nimirum quemadmodum nostras infirmitates ipse non infirmus suscepit, et esurivit quamvis non esuriens, ut nostra Patri offerens deleret : ita pro infirmitatibus, dona a Deo ipse accipit, ut homo ipsi conjunctus horum particeps esse queat. Hinc ipse ait : *Omnia quæcunque dedisti mihi, dedi eis* [50] : et iterum, *Pro eis rogo* [51]. Pro nobis nempe rogabat, his quæ nostra sunt susceptis, et dabat quæ ipse accipiebat. Quoniam igitur Verbo conjuncto cum homine, Pater propter ipsum Verbum homini dabat ut exaltaretur, omnemque potestatem haberet, et alia hujusmodi : idcirco omnia ascribuntur ipsi Verbo, cui et veluti dantur quæcunque nos per ipsum accipimus. Ut enim propter nos homo factus est : ita nos propter eum exaltamur. Nihil igitur absurdi est si, quemadmodum seipsum propter nos humiliavit, ita et propter nos exaltari dicatur. Itaque *donavit illi*, id est, nobis propter ipsum, et *exaltavit*, id est, nos in ipso. Verbum porro, cum nos exaltamur, accipimus, et adjuvamur, quasi ipsum exaltaretur, acciperet et adjuvaretur, gratias agit Patri, nostraque in seipsum transfert, et ait : *Omnia quæcunque dedisti mihi, dedi eis* [52].

8. Οἱ περὶ Εὐσέβιον οἱ (48) Ἀρειομανῖται, ἀρχὴν τοῦ εἶναι τῷ Υἱῷ διδόντες, προσποιοῦνται μὴ βούλεσθαι ἀρχὴν αὐτὸν ἔχειν βασιλείας. Ἔστι δὲ γελοῖον. Ὁ γὰρ ἀρχὴν τοῦ εἶναι διδοὺς τῷ Υἱῷ, πρόδηλον, ὅτι καὶ τοῦ βασιλεύειν ἀρχὴν δίδωσιν αὐτῷ ὥστε ὁμολογοῦντες ὃ ἀρνοῦνται τυφλώττουσι. Καὶ πάλιν οἱ λέγοντες μόνον ὄνομα εἶναι Υἱοῦ, ἀνούσιον δὲ καὶ ἀνυπόστατον εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τουτέστι τὸν Λόγον τοῦ Πατρὸς, προσποιοῦνται (49) ἀγανακτεῖν κατὰ τῶν λεγόντων, Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν. Ἔστι δὲ καὶ τοῦτο γελοῖον, Οἱ γὰρ ὅλως τὸ εἶναι αὐτῷ μὴ διδόντες, ἀγανακτοῦσι κατὰ τῶν κἂν χρόνῳ διδόντων. Καὶ οὗτοι οὖν ὅπερ ἀρνοῦνται, διὰ τοῦ ἐπιτιμᾶν τοῖς ἄλλοις, ὁμολογοῦσι· Πάλιν τε οἱ περὶ Εὐ- D σέβιον Υἱὸν ὁμολογοῦντες, ἀρνοῦται αὐτὸν εἶναι φύσει Λόγον, καὶ κατ' ἐπίνοιαν Λόγον λέγεσθαι τὸν Υἱὸν βούλονται· οἱ δὲ ἕτεροι, Λόγον ὁμολογοῦντες,

8. Ariani, Eusebii gregales, cum Filio principium exsistendi tribuunt, simulant se nolle eum regni principium habere. Atqui istud 494 ridiculum fuerit. Siquidem qui Filio dat exsistendi principium, manifeste principium quoque regnandi illi dat ; ac proinde fatendo quod negant, se cæcos ipsi esse produnt. Qui item aiunt merum nomen Filii esse, Filium autem Dei, id est, Verbum Patris, essentia et substantia vacuum esse, fingunt se adversus illos indignari qui dicunt, Fuit aliquando cum non esset. Atqui id etiam ridiculum est. Nam qui illum ne esse quidem volunt, illis succensent, qui eum saltem in tempore esse concedunt. Itaque hi etiam confitentur quod negant, cum alios reprehendunt. Præterea, Eusebiani qui Filium confitentur, eum natura Verbum esse negant, solaque cogitatione Verbi nomen Filio volunt concedi : alii vero qui Verbum

[50] Joan. XVII, 7. [51] ibid. 9. [52] ibid. 7.

(44) Sic Regius, Seguer. et editio Commel. At alii, δεδόσθαι.

(45) Anglicanus, τὴν ἀσθένειαν.

(46) Sic Reg. et Seguer. At alii et editi, ἀσθενῶν.

(47) In Reg. et Seguer. desunt hæc verba, ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν οὕτω καὶ δι' ἡμᾶς.

(48) Sic Reg. et Seguer. At in aliis et editis οἱ deest. Ibid. Reg. Seguer. Basil. Anglic., ἀρχὴν τοῦ εἶναι. Alii et editi, ἀρχὴν εἶναι. Paulo post Seguer., μὴ βουλεύεσθαι ἀρχήν, etc.

(49) Sic Reg. et Seguerian. At alii et editi, προποιοῦνται.

confitentur, negant ipsum esse Filium, solaque cogitatione nomen Filii Verbo tribui volunt : vano utrique conatu.

9. *Ego et Pater unum sumus*[35]. Vel duo vos unum esse dicitis, vel unum duplici nomine ornatum esse, vel unum in duo esse divisum. Si unum in duo divisum est, necesse est corpus esse id quod divisum est, neutrumque esse perfectum, quippe cum utrumque pars sit, non vero totum. Sed si unum est duplici ornatum nomine : hæc Sabellii sententia est, qui Patrem et Filium eumdem esse docet, et utrumque tollit, Patrem quidem, cum Filius est ; Filium vero, cum est Pater. Quod si duo unum sint, necesse est illos duos quidem esse, unum vero secundum divinitatem, et quatenus Filius Patri est consubstantialis, et ex ipso Patre Verbum est : ita ut duo quidem sint, quia Pater est et Filius, quod est Verbum ; unum autem, quia Deus unus est. Nam nisi ita sit, dicendum certe illi erat : Ego sum Pater, vel Ego et Pater sum. Nunc vero ista voce, *Ego*, Filium significat ; genitorem autem, cum subdit, *et Pater :* denique dictione, *unum*, unam divinitatem suamque designat consubstantialitatem. Nec enim, ut gentiles putant, idem est sapiens et sapientia, vel idem Pater et Verbum ; absurdum enim est eumdem sui ipsius patrem esse : verum divina doctrina Patrem et Filium novit, sapientem et sapientiam, Deum et Verbum : maxime autem cavet ne quid dividuum, dissolubile vel separabile omnino in Deo admittat.

10. Cæterum si quis duos esse Patrem et Filium audiens, non calumnietur quasi qui duos deos inducamus (nonnulli enim id sibi fingunt, statimque nos his verbis irridenti, Vos duos deos asseritis), hujusmodi hominibus sic respondendum est : Si is, qui Patrem et Filium agnoscit, duos deos dicit : necesse est igitur ut Filio repudiato, a Sabellio stet qui unum esse credit. Namque si is qui duos dicit, gentilis est : igitur ille, qui unum dicit, Sabellianus est. Verum non ita se res habet ; absit ! sed quemadmodum is, qui Patrem et Filium duos esse agnoscit, unum Deum esse confitetur : ita ille qui Deum unum credit, Patrem et Filium duos credat esse, sed unum divinitate, et quatenus ex Patre natum Verbum, ab ipso Patre nec separari nec dividi nec sejungi potest. Humano, si placet, utamur exemplo. Ignis et splendor ex eo ortus, duo quidem sunt quatenus exsistunt et cernuntur : unum vero sunt, quatenus splendor ab igne est, nec ab eo dividi potest.

[35] Joan. x, 30.

A ἀρνοῦνται αὐτὸν εἶναι Υἱὸν, καὶ κατ' ἐπίνοιαν Υἱὸν λέγεσθαι τὸν Λόγον βούλονται, ἐξ ἴσου κενοβατοῦντες.

B 9. (50) Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν. Τὰ δύο ἓν εἶναί φατε, ἢ τὸ ἓν διώνυμον, ἢ πάλιν τὸ ἓν εἰς δύο διῃρῆσθαι. Εἰ μὲν οὖν τὸ ἓν εἰς δύο διῄρηται, ἀνάγκη σῶμα εἶναι τὸ διαιρεθὲν, καὶ μηδέτερον τέλειον (51), μέρος γὰρ ἑκάτερον καὶ οὐχ ὅλον· εἰ δὲ τὸ ἓν διώνομον, Ἀαβελλίου τὸ ἐπιτήδευμα, τὸν αὐτὸν Υἱὸν καὶ Πατέρα λέγοντος, καὶ ἑκάτερον ἀναιροῦντος, ὅτε μὲν Υἱὸς, τὸν Πατέρα, ὅτε δὲ Πατὴρ, τὸν Υἱόν. Εἰ δὲ τὰ δύο ἕν, ἀνάγκη δύο μὲν εἶναι, ἓν δὲ (52) κατὰ τὴν θεότητα, καὶ κατὰ τὸ ὁμοούσιον εἶναι τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸν Λόγον· ὥστε δύο μὲν εἶναι, ὅτι Πατήρ (53) ἐστι καὶ Υἱὸς, ὃ ἐστι Λόγος, ἓν δὲ, ὅτι εἷς Θεός. Εἰ γὰρ μὴ οὕτως ἐστὶν, ἔδει εἰπεῖν, Ἐγώ εἰμι ὁ Πατὴρ ἢ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ εἰμι. Νῦν δὲ ἐν τῷ, Ἐγὼ (54), τὸν Υἱὸν σημαίνει· ἐν δὲ τῷ, καὶ ὁ Πατὴρ, τὸν γεννήσαντα· ἐν δὲ τῷ, ἕν, τὴν μίαν θεότητα καὶ τὸ ὁμοούσιον αὐτοῦ. Οὐ γὰρ καθ' Ἕλληνας ὁ αὐτὸς σοφὸς καὶ σοφία ἐστὶν, ἢ ὁ αὐτὸς Πατὴρ καὶ Λόγος ἐστίν· ἁπρεπὲς γὰρ αὐτὸν ἑαυτοῦ πατέρα εἶναι· ἡ δὲ θεία διδασκαλία οἶδε Πατέρα καὶ Υἱὸν, καὶ σοφὸν καὶ σοφίαν, καὶ Θεὸν καὶ Λόγον· καθόλου μέντοι φυλάττει (55) ἀδιαίρετον, καὶ ἀδιάσπαστον, καὶ ἀμέριστον κατὰ πάντα.

C 10. Ἐὰν δὲ, ὅτι δύο ἐστὶν ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς, ἀκούων τις διαβάλλοι, ὡς δύο θεῶν καταγγελλομένων (τοιαῦτα γάρ τινες ἑαυτοῖς ἀναπλάττονται, καὶ εὐθέως γελῶσιν, ὅτι Δύο θεοὺς λέγετε)· λεκτέον πρὸς τοὺς τοιούτους· Εἰ ὁ Πατέρα καὶ Υἱὸν γινώσκων δύο θεοὺς λέγει (56), ὥρα καὶ τὸν λέγοντα ἕνα, ἀναιρεῖν τὸν Υἱὸν, καὶ Σαβελλίζειν. Εἰ γὰρ ὁ λέγων δύο Ἑλληνίζει, οὐκοῦν ὁ λέγων ἕν (57) Σαβελλίζει. Τοῦτο δὲ οὐκ ἔστι· μὴ γένοιτο ! ἀλλ' ὥσπερ ὁ λέγων Πατέρα καὶ Υἱὸν δύο ἕνα Θεὸν λέγει, οὕτως ὁ λέγων ἕνα Θεὸν δύο φρονείτω (58) Πατέρα καὶ Υἱὸν, ἓν ὄντας τῇ θεότητι, καὶ τῷ ἐξ αὐτοῦ ἀμέριστον καὶ ἀδιαίρετον καὶ ἀχώριστον εἶναι τὸν Λόγον ἀπὸ τοῦ Πατρός. Ἔστι δὲ παράδειγμα ἀνθρώπινον, τὸ πῦρ καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ ἀπαύγασμα, δύο μὲν τῷ εἶναι καὶ ὁρᾶσθαι, ἓν δὲ τῷ ἐξ αὐτοῦ (59) καὶ ἀδιαίρετον εἶναι τὸ ἀπαύγασμα αὐτοῦ.

D

(50) Hic in Basil. et Anglic. interseritur hujusmodi titulus, et quidem miniatis litteris in Basil., Τοὺς Σαβελλίζοντας καὶ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας ὄντας ἐρέσθαι οὕτως, id est, *Sabellizantes et alios, qui Gentiles sunt, sic interrogare.* Quæ item habentur ad marginem in Regio, Seguer. Gobler. et Felck. 1. Mox Reg. et Seguer., ἢ πάλιν τὸ ἕν, etc. Cæteri et editi, εἰ πάλιν, etc.

(51) Basil. et Anglic., καὶ μὴ ἕτερον τέλειον.

(52) Regius δὲ omittit.

(53) Regius, ὅτι ὁ Πατήρ.

(54) Sic Regius, Seguer. et Anglican. At alii et editi, νῦν δὲ τὸ ἐγώ.

(55) Basil. et Anglic., φυλάττειν. Ibidem Regius, Seguer. Gobler. et Felck. 1, καὶ ἀδιάστατον. Alii et editi, καὶ ἀδιάσπατον.

(56) Regius et Seguer., λέγων. Sed in Seguer. emendatum est, λέγει, ut et alii et editi habent.

(57) Anglicanus, ἕνα.

(58) Sic Reg. et Seguer. At Gobl. et Felck. 1, φρονεῖ, τὸν Πατέρα. Alii et editio Commel., φρονεῖ τῷ Πατέρα. Mox Reg. Gobler. et Felck. 1, τὸ ἐξ αὐτοῦ. Cæteri et editio Commel., τῷ ἐξ αὐτοῦ.

(59) Regius et Seguer., τὸ ἐξ αὐτοῦ. Mox ante,

11. Εἰς τὴν αὐτὴν μὲν ἄνοιαν τοῖς Ἀρειανοῖς πίπτουσι· κἀκεῖνοι γάρ φασι δι' ἡμᾶς αὐτὸς ἐκτίσθαι (60), ἵνα ἡμᾶς κτίσῃ, ὥσπερ τοῦ Θεοῦ περιμένοντος τὴν ἡμετέραν κτίσιν, ἵνα ἢ προβάληται κατ' ἐκείνους, ἢ κτίσῃ κατὰ τούτους. Ἀρειανοὶ μὲν οὖν πλέον ἡμῖν ἢ τῷ Υἱῷ χαρίζονται· οὐ γὰρ ἡμεῖς δι' ἐκεῖνον, φασὶν (61), ἀλλ' ἐκεῖνος δι' ἡμᾶς γέγονεν· εἴγε διὰ τοῦτο ἐκτίσθη καὶ ὑπέστη, ἵνα ἡμᾶς δι' αὐτοῦ κτίσῃ ὁ Θεός. Οὗτοι δὲ, ἐξ ἴσου ἢ καὶ μειζόνως ἀσεβοῦντες, ἔλαττον τῷ Θεῷ ἢ ἡμῖν διδόασιν. Ἡμεῖς γὰρ πολλάκις καὶ (62) σιωπῶντες μὲν, ἐνθυμούμενοι δὲ ἐνεργοῦμεν, ὥστε τὰ ἐκ τῆς ἐνθυμήσεως καὶ εἰδωλοποιεῖσθαι· τὸν δὲ Θεὸν, σιωπῶντα μὲν ἀνενέργητον, λαλοῦντα δὲ ἰσχύειν αὐτὸν βούλονται· εἴγε σιωπῶν μὲν οὐκ ἠδύνατο ποιεῖν, λαλῶν δὲ κτίζειν ἤρξατο. Ἐρέσθαι (63) γὰρ αὐτοὺς δίκαιον, εἰ ὁ Λόγος, ἐν τῷ Θεῷ ὢν, τέλειος ἦν, ὥστε καὶ ποιεῖν δύνασθαι. Εἰ μὲν οὖν (64) ἀτελὴς ἦν, ἐν Θεῷ ὢν, γεννηθεὶς δὲ τέλειος γέγονεν· ἡμεῖς αἴτιοι τῆς τελειότητος αὐτοῦ, εἴγε δι' ἡμᾶς γεγέννηται, δι' ἡμᾶς γὰρ καὶ (65) τὸ δύνασθαι ποιεῖν προσείληφεν· εἰ δὲ τέλειος ἦν ἐν Θεῷ, ὥστε καὶ ποιεῖν δύνασθαι, περιττὴ ἡ γέννησις αὐτοῦ· ἐδύνατο γὰρ, καὶ ἐν Πατρὶ ὢν, δημιουργεῖν· ὥστε ἢ οὐ γεγέννηται, ἢ γεγέννηται οὐ δι' ἡμᾶς, ἀλλ' ὅτι ἀεὶ ἐκ τοῦ Πατρός ἐστιν. Ἡ γὰρ γέννησις αὐτοῦ οὐ τὴν ἡμῶν κτίσιν δείκνυσιν, ἀλλὰ τὸ ἐκ Θεοῦ εἶναι· ἦν γὰρ καὶ πρὸ τῆς κτίσεως ἡμῶν.

A **495** 11. Sane illi in eamdem dementiam incidunt ac Ariani. Nam et ipsi Verbum aiunt propter nos creatum esse, ut nos videlicet crearet, quasi Deus nostram exspectasset creationem, ut vel secundum illos ipsum emitteret, vel secundum istos crearet. Plus igitur nobis tribuunt Ariani quam Filio. Nec enim nos propter illum, inquiunt, sed ille propter nos factus est: si nempe idcirco creatus est et exsistit, ut nos Deus per eum crearet. Hi autem pari vel etiam majori impietate minus Deo quam nobis concedunt. Nos enim sæpe vel silentes et solum cogitantes agimus, ita ut ea quæ cogitamus, etiam imaginibus et simulacris exprimantur; hi vero Deum silentem nihil agere, sed tantum loquentem vim habere volunt, si utique silens nihil potuerit efficere, sed loquens creare inceperit. Enimvero æquum est nos ab illis quærere, num Verbum, cum esset in Deo, perfectum fuerit, ita ut posset agere? Si imperfectum erat, cum in Deo esset, tuncque perfectum est, cum est genitum; nos ergo ejus perfectionis causa sumus, si nempe propter nos genitum fuerit. Ita enim propter nos agendi potestatem acceperit. Si vero perfectum erat, cum in Patre esset, ita ut etiam potuerit agere, frustra certe genitum est, siquidem creare poterat, cum adhuc in Patre esset: ac proinde, vel non genitum est; vel non propter nos genitum est, sed quia semper est ex Patre. Ejus enim ortus non nostri creationem, sed ipsum ex Deo esse significat: erat siquidem etiam antequam crearemur.

B

12. Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς τολμῶντες φανήσονται. Εἰ γὰρ σιωπῶν οὐκ ἠδύνατο ποιεῖν, ἀνάγκη προσειληφέναι αὐτὸν δύναμιν γεννήσαντα, ὅ ἐστι, λαλήσαντα. Καὶ πόθεν προσείληφε; καὶ διὰ τί; Εἰ δὲ ἠδύνατο, ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν Λόγον, ποιεῖν, περιττῶς γεννᾷ, δυνάμενος καὶ σιωπῶν ποιεῖν. Ἔπειτα, εἰ πρὸ τοῦ γεννηθῆναι (66), ἐν τῷ Θεῷ ἦν ὁ Λόγος, ἄρα γεννηθεὶς ἐκτὸς καὶ ἔξω τοῦ Θεοῦ ἐστιν. Εἰ δὲ τοῦτο, πῶς νῦν λέγει· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί; Εἰ δὲ νῦν ἐν τῷ Πατρὶ ἐστιν, ἄρα ἀεὶ (67) ἦν ἐν τῷ Πατρὶ, ὥσπερ καὶ νῦν ἐστι, καὶ περιττὸν τὸ λέγειν, Δι' ἡμᾶς γεγέννηται, καὶ μεθ' ἡμᾶς ἀνατρέχει, ἵνα ᾖ ὥσπερ ἦν. Οὐ γὰρ ἦν ὅπερ οὐκ ἔστι νῦν, οὐδέ ἐστιν ὅπερ οὐκ ἦν· ἀλλ' ἔστιν (68) ὥσπερ ἦν ἀεὶ, καὶ ὡσαύτως· καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ ἔχων· ἐπεὶ ἀτελὴς καὶ τρεπτὸς φανήσεται. Εἰ γὰρ, ὅπερ ἦν,

C

12. Quin etiam idem profecto audebunt de Patre ipso dicere. Namque si silens agere non potuit, necesse est ut gignendo, id est, loquendo, virtutem acceperit. At unde et per quid accepit? Quod si Verbum in se habens, potuit agere, inutiliter ergo gignit, cum silens possit agere. Deinde, si Verbum priusquam genitum est, in Deo erat; igitur genitum foris et extra Deum est. Quod si verum est, quare ergo nunc dicit: *Ego in Patre, et Pater in me est* [54]. Si porro nunc est in Patre, ergo semper fuit in Patre, uti nunc quoque est, futileque dictu est ipsum propter nos genitum fuisse, ac post nos recurrere, ut sit quemadmodum erat. Nec enim erat quod nunc non est: nec nunc est quod non erat: sed est quemadmodum erat semper, idemque ac eodem modo semper est. Alioquin imperfectum

D

[54] Joan. XIV, 10.

εἰς τὴν αὐτήν, etc. Basil. et Anglic. hæc verba, instar tituli, interserunt: Πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι ἦν ὁ Λόγος ἐν τῷ Θεῷ σιωπώμενος· ὕστερον δὲ προβέβληται δι' ἡμᾶς, ἵνα ἡμεῖς κτισθῶμεν. Id est, *Adversus eos qui dicunt Verbum in Deo fuisse tacite sive silentio, postea autem propter nos, ut scilicet crearemur, emissum seu prolatum fuisse.* Quæ item exstant ad marginem Regii, Seguerian. Gobler. et Felck. 1.

(60) Anglicanus, κτίζεσθαι. Paulo post Regius et Seguerianus, προβάλληται. Alii et editi, προβάλληται.

(61) Regius, φησίν. Paulo post Anglicanus, ἐξ ἴσου καὶ μειζόνως.

(62) Sic Regius et Seguerianus. At in aliis et editis deest καί.

(63) Regius et Seguerianus. ἐρέσθαι, acuta penultima. Alii et editi, ἔρεσθαι.

(64) Οὖν abest a Basil. et Anglicano.

(65) Regius et Seguerianus, Δι' ἡμᾶς γὰρ καί. Alii et editi. Δι' ἡμᾶς δὲ καί. Paulo post Basil. et Anglic., ἦν ἐν τῷ Θεῷ.

(66) Regius et Seguerianus, γεννηθῇ.

(67) Regius et Seguerianus, ἄρα εἰ, mendose, pro ἄρ' ἀεί.

(68) Sic mss. At editio Commeliniana omittit ἔστιν.

et mutabile esse videretur. Si enim quod erat, id postea erit, quasi nunc non id ipsum esset; igitur nunc non est quod erat et erit. Rem clarius expono. Si in Deo antea erat, et postea rursus erit: perspicuum est Verbum nunc in Deo non esse. Verum revincuntur hac Domini voce: *Ego in Patre, et Pater in me est.* Sic enim nunc est, uti fuit semper. Si porro nunc est uti fuit semper: non igitur aliquando gignebatur, et aliquando non gignebatur; nec item aliquando in Deo silentium et quies fuit, aliquando autem idem locutus est: sed semper est Pater, et Filius ejus Verbum, qui Filius non solo nomine Verbum est, nec Verbum cogitatione est Filius, sed Patri consubstantialis exsistit: nec ille propter nos est genitus, sed nos propter illum facti sumus. Cæteroqui si propter nos genitus est, et nos tunc, cum est genitus, creati sumus, ejusque ortu constitutæ sunt res creatæ, ac deinde recurrit ipse ut sit quod prius erat; primum **496** inde efficitur ut genitus, rursus non generetur. Nam si eum procedere, ipsum est gigni: igitur cum revertitur, gigni desinit. Postquam enim ad Deum reverterit, Deus rursus silebit. Atqui si silebit, erit quod eo silente erat, nempe quies, non autem rerum creatio, quæ proinde finem habebit. Nam ut procedente Verbo, factæ sunt ei exstiterunt res creatæ: ita recurrente Verbo, jam non amplius exsistent res creatæ. Quid igitur eas fieri opus fuit, si esse desinent? Vel, quare locutus est Deus, ut post hæc sileret? Cur vero protulit quem deinde revocat? Cur eum gignit, cujus generationem finem voluit habere? Incertum autem est quid iterum erit. Vel enim semper taciturus est, vel rursus est geniturus, aliasque res creandas cogitaturus; nec enim easdem est effecturus, quippe quas factas permansisse satius fuisset: sed alias producturus est, quas delebit similiter, aliasque iterum cogitabit, idque infinite.

A τοῦτ' ἔσται μετὰ ταῦτα, ὡς νῦν οὐκ ὤν· δῆλον, ὅτι (70) οὐκ ἔστι νῦν, ὅπερ ἦν καὶ ἔσται. Λέγω δέ Εἰ ἐν Θεῷ ἦν πρότερον, καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν ἔσται· δῆλον, ὅτι οὐκ ἔστι νῦν ἐν τῷ Θεῷ ὁ Λόγος. Ἀλλ' ἐλέγχει τούτους ὁ Κύριος λέγων· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· οὕτω γάρ ἐστι νῦν, ὥσπερ ἦν ἀεί. Εἰ δὲ οὕτω νῦν ἐστιν, ὥσπερ ἦν ἀεί· δῆλον, ὅτι οὐ ποτὲ μὲν ἐγεννᾶτο, ποτὲ δὲ οὔ· οὐδὲ ποτέ μὲν ἐν Θεῷ ἡσυχία ἦν, ποτὲ δὲ ἐλάλει· ἀλλ' ἔστιν ἀεὶ Πατὴρ, καὶ Υἱὸς ὁ τούτου Λόγος, οὐκ ὀνόματι μόνον Λόγος, οὐδὲ κατ' ἐπίνοιαν Υἱὸς ὁ Λόγος (71), ἀλλ' ὑπάρχων ὁμοούσιος τῷ Πατρί· οὐ δι' ἡμᾶς γεννηθείς· ἡμεῖς γὰρ δι' ἐκεῖνον γεγόναμεν. Ἐπεὶ εἰ δι' ἡμᾶς ἐγεννήθη, καὶ ἐν τῷ γεγεννῆσθαι αὐτὸν ἐκτίσθημεν (72), καὶ τῇ γεννήσει αὐτοῦ συνέστηκεν ἡ κτίσις, ἀνατρέχει δὲ ἵνα ᾖ ὅπερ πρότερον ἦν· πρῶτον μὲν ἔσται πάλιν μὴ γεννωμενος ὁ γεννηθείς. Εἰ γὰρ ἡ πρόοδος αὐτοῦ γέννησίς ἐστιν, ἡ ἀναδρομὴ πάλιν παῦλα τῆς γεννήσεως· γενομένου γὰρ αὐτοῦ ἐν τῷ Θεῷ, σιωπήσει πάλιν ὁ Θεός. Εἰ δὲ σιωπήσει, ἔσται ὅπερ ἦν, σιωπῶντος αὐτοῦ, ἡσυχία, καὶ οὐ κτίσις· παύσεται ἄρα ἡ κτίσις. Ὥσπερ γὰρ προελθόντος τοῦ Λόγου, γέγονεν ἡ κτίσις, καὶ ὑπῆρξεν· οὕτω παλινδρομοῦντος τοῦ Λόγου, οὐχ ὑπάρξει ἡ κτίσις (73). Τίς οὖν χρεία τοῦ γενέσθαι, εἰ παύσεται; Ἢ τί καὶ ἐλάλει ὁ Θεὸς, ἵνα μετὰ ταῦτα σιωπήσῃ; Τί δὲ προεβάλλετο, ὃν ἀνακαλεῖται; Τί δὲ καὶ ἐγέννα, οὗ τὴν γέννησιν παύσειν ἤθελε; Τί δὲ πάλιν ἔσται, ἄδηλον. Ἢ γὰρ σιωπήσει ἀεὶ, ἢ πάλιν γεννήσει, καὶ ἑτέραν κτίσιν ἐπινοήσει· οὐ γὰρ τὴν αὐτὴν ποιήσει· ἢ γὰρ ἂν διέμεινεν ἡ γενομένη (74)· ἀλλ' ἑτέραν· ἀκολούθως δὲ καὶ ταύτην παύσει, καὶ ἑτέραν ἐπινοήσει, καὶ τοῦτο εἰς ἄπειρον.

B

C

13. Forte autem hujusmodi opinio ex Stoicorum schola emanavit (69), qui nempe Deum putant contrahi rursusque cum rebus creatis dilatari, infiniteque quiescere. Quod enim dilatatur, contractum dilatatur; et quod extenditur, contractum extenditur: atque idem quidem est, nihil autem aliud præter affectionem quamdam patitur. Itaque si Unitas dilatata, facta est Trinitas, si item Unitas est Pater, Trinitas vero est Pater, Filius, et Spiritus san-

13. Τοῦτο δὲ ἴσως ἀπὸ τῶν Στωϊκῶν ὑπέλαβε, διαβεβαιουμένων συστέλλεσθαι καὶ πάλιν ἐκτείνεσθαι τὸν Θεὸν μετὰ τῆς κτίσεως, καὶ ἀπείρως παύεσθαι. Τὸ γὰρ πλατυνόμενον ἀπὸ στενότητος πλατύνεται· καὶ τὸ ἐκτεινόμενον συνεσταλμένον ἐκτείνεται· καὶ αὐτὸ μὲν ἔστι, πλέον δὲ οὐδὲν ἢ πάθος ὑπομένει. Εἰ τοίνυν ἡ Μονὰς, πλατυνθεῖσα, γέγονε Τριάς· ἡ δὲ Μονάς ἐστιν ὁ Πατὴρ, Τριὰς δὲ Πατὴρ, Υἱὸς, ἅγιον (75) Πνεῦμα· πρῶτον μὲν πλατυνθεῖσα ἡ

D

(69) Stoicorum sententiam sic explicat Diogenes Laertius in *Zenone*, prout legit Justus Lipsius *Physiologiæ Stoicorum* lib. XI, dissertat. 6: Λέγουσι δὲ κόσμον τριχῶς· αὐτόν τε τὸν Θεὸν τὸν τῆς ἁπάσης οὐσίας ἰδιοποιὸν, ὃς δὴ ἄφθαρτός ἐστι καὶ ἀγέννητος, δημιουργὸς ὢν τῆς διακοσμήσεως, κατὰ χρόνων ποιὰς περιόδους ἀναλίσκων εἰς ἑαυτὸν τὴν ἅπασαν οὐσίαν, καὶ πάλιν ἐξ ἑαυτοῦ γεννῶν. Id est, *Mundum vero tripliciter dicunt: primo ipsum Deum, universæ essentiæ proprium effectorem, qui sane corruptionis expers est et ingenitus, ordinis et dispositionis rerum opifex, per certas temporum periodos universam in seipsum absumens essentiam, iterumque ex seipso gignens.* Suidas habet, Θεὸν, καὶ τὸν ἁπάσης, etc. In editione Henrici Stephani ann. 1570, mendose habetur, τὸν ἐκ τῆς ἁπάσης οὐσιας ποιόν, vel ut in notis emendatur, ἰδίως ποιόν.

(70) Goblerianus et Felckmanni primus hic et infra, δηλονότι.

(71) Regius et Seguerianus addunt ὁ Λόγος, quod in aliis et editis deest.

(72) Sic mss. et editio Commel.

(73) Goblerianus et Felckmanni primus, ὑπῆρξεν. Ibidem Reg. Basil. Anglic., Τίς οὖν ἡ χρεία. Alii et editio Commeliniana, Τίς οὖν χρεία. Item ibidem Gobler. et Felckm. 1, τούτου γενέσθαι.

(74) Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglic. At cæteri et editi, καὶ γάρ, etc. Mox ad marginem Reg. Seg. Basil. Gobl. et Felck. 1 hæc leguntur, τὰ περὶ σαββάτων καὶ περιτομῆς (Basil. τολμῆς) ὧδε ἔκειντο. Id est, *Tractatus de sabbatis et circumcisione hic exstabat.* De eo agemus suo loco.

(75) Sic Regius et Seguerian. At alii et editi, καὶ ἅγιον.

Μονὰς, πάθος ὑπέμεινε, καὶ γέγονεν ὅπερ οὐκ ἦν· ἐπλατύνθη γὰρ οὐκ οὖσα πλατεῖα· ἔπειτα εἰ αὐτὴ ἡ Μονὰς ἐπλατύνθη εἰς Τριάδα, Τριὰς δέ ἐστι Πατὴρ καὶ Υἱὸς (76) καὶ ἅγιον Πνεῦμα· ὁ αὐτὸς ἄρα Πατὴρ γέγονε καὶ Υἱὸς καὶ Πνεῦμα κατὰ Σαβέλλιον. ἐκτὸς εἰ μὴ ἡ λεγομένη παρ' αὐτῷ Μονὰς (77) ἄλλο τί ἐστι παρὰ τὸν Πατέρα. Οὐκ ἔτι οὖν πλατύνεσθαι ἔδει λέγειν (78), ἀλλ' ἡ Μονὰς τριῶν ποιητική, ὥστε εἶναι Μονάδα. εἶτα καὶ Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ Πνεῦμα. Εἰ γὰρ ἐπλατύνθη αὕτη, καὶ ἐξέτεινεν ἑαυτήν, αὐτὴ ἂν εἴη, ὅπερ ἐξετάθη. Καὶ Τριὰς μὲν πλατυνθεῖσα οὐκ ἔτι Μονὰς ἐστι· Μονὰς δὲ οὖσα οὔπω ἦν Τριάς. Καὶ ὁ Πατὴρ ἄρα ὢν οὔπω ἦν Υἱὸς καὶ Πνεῦμα· γενόμενος δὲ ταῦτα, οὐκ ἔτι Πατὴρ μόνον ἐστί· Ταῦτα δὲ καταψευδόμενος ἂν τις εἴποι, τοῦ Θεοῦ σῶμα καὶ παθητὸν αὐτὸν εἰσάγων· τί γάρ ἐστι πλατύνεσθαι ἢ πάθος τοῦ πλατυνομένου; Ἢ τί ἐστι τὸ πλατυνόμενον (79), ἢ τὸ πρότερον μὴ τοιοῦτον, ἀλλὰ στενὸν τυγχανον; ταὐτὸν γάρ ἐστι χρόνῳ μόνον διαφέρον ἑαυτοῦ (80),

A ctus: primo sequitur ut dilatata Unitas aliquam passa sit affectionem, factaque sit quod non erat: siquidem dilatata est quæ lata non erat. Deinde, si ipsa Unitas in Trinitatem dilatata est, Trinitasque Pater est et Filius et Spiritus sanctus: ipse ergo Pater factus est et Filius et Spiritus, ut sentit Sabellius; nisi forte Unitas quam ille propugnat, aliquid sit aliud præter Patrem. Igitur non jam Unitas dilatari dicenda erat, sed trium potius esse effectrix, ita ut primo sit Unitas, deinde et Pater, et Filius et Spiritus. Nam si ipsa dilatata est, seque ipsam extendit, ipsa sane fuerit id quod extensum est. Dilatata proinde Trinitas, non amplius est Unitas, quæ cum esset Unitas, nondum Trinitas erat: igitur cum item Pater esset, nondum erat Filius et

B Spiritus, qui Pater postquam ista factus est, non jam tantum Pater est. Verum nemo hæc dixerit, nisi qui corpus Deo false affingat, eumque patibilem naturam habere arbitretur. Quid enim est dilatari quam passio seu affectio rei dilatatæ? Vel quid est res dilatata, quam quæ antea non hujusmodi, sed contracta erat? Eadem quippe est, soloque temporis spatio a seipsa differt.

14. Τοῦτο καὶ ὁ θεῖος γινώσκει Ἀπόστολος πρὸς Κορινθίους ἐπιστέλλων· Μὴ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν, πλατύνθητε δὲ καὶ ὑμεῖς, Κορίνθιοι. Τοὺς γὰρ αὐτοὺς ἀπὸ στενότητος εἰς πλατυσμὸν μεταβάλλειν συμβουλεύει. Ὥσπερ δὲ εἰ (81) ἐπλατύνθησαν πάλιν Κορίνθιοι καὶ στενοχωρούμενοι, οὐκ ἄλλοι ἐτύγχανον, ἀλλὰ πάλιν ἦσαν Κορίνθιοι· οὕτως εἰ ὁ Πατὴρ ἐπλατύνθη εἰς Τριάδα, ἡ Τριὰς πάλιν ἐστὶν ὁ Πατὴρ μόνος. Τὸ αὐτὸ δὲ πάλιν φησὶν Ἡ καρδία ἡμῶν πεπλάτυνται (82)· καὶ ὁ Νῶε λέγει, Πλατύναι ὁ Θεὸς τῷ Ἰαφεθ· ἡ αὐτὴ γὰρ καρδία καὶ ὁ αὐτὸς Ἰάφεθ ἐστὶν ἐν τῷ πλατυσμῷ· Εἰ μὲν οὖν ἡ Μονὰς ἐπλάτυνεν, ἄλλοις ἂν ἐπλάτυνεν· εἰ δὲ αὐτὴ (83) ἐπλάτυνεν (85), αὐτὴ ἂν εἴη, ὅπερ ἐπλατύνθη. Τί δέ ἐστιν ἡ ὁ Υἱὸς καὶ Πνεῦμα ἅγιον; Ἐρέσθαι δὲ (85) αὐτὸν τοιαῦτα λέγοντα, καλόν· Τίς ἡ ἐνέργεια τοῦ τοιούτου πλατυσμοῦ; ἦ, ὡς ἐπ' αὐτῆς ἀληθείας, διὰ τί ὅλως ἐπλατύνθη; Τὸ γὰρ μὴ μένον

15. Id non ignorabat divinus Apostolus qui ita ad Corinthios scribit: *Non coangustamini in nobis: dilatamini vero, et vos Corinthii*[54]. Illos scilicet hortabatur ut ab angustia in latitudinem se transferrent. Ut autem si coangustati Corinthii, dilatati postea essent, non alii **497** sed Corinthii semper fuissent; ita si Pater in Trinitatem dilatatus est, certe Trinitas solus rursus est Pater. Idem iterum ait, *Cor nostrum dilatatum est*[56]. Noe item dicit, *Dilatet Deus Japhet*[57]. Siquidem idem cor, idemque

C est Japhet in dilatatione. Si ergo Unitas dilatavit, ea sane fuerit idipsum quod dilatatum est. Quid vero illud est præter Filium et spiritum sanctum? Non abs re autem erit eum qui ita sentit interrogare, quinam sit hujusmodi dilatationis effectus, vel potius (ipsa veluti coram veritate), cum omnino dilatata Unitas sit? Quod enim non idem manet, sed postea dilatatur, causam habeat necesse est per

[54] II Cor. VI, 12. [56] ibid. 11. [57] Gen. IX, 27.

(76) Regius et Seguerianus, καὶ Υἱός. In aliis et editis deest *καί*. Ibidem Reg. Seg. Gobler. ὁ αὐτὸς ἄρα. Cæteri et editi ὁ omittunt,

(77) Regius et Seguerianus, παρ' αὐτῷ. Cæteri et editi, παρ' αὐτῶν. Nannius videtur legisse, παρ' αὐτῷ· nam vertit, *apud Deum*, sed male: hic enim Sabellius indicatur.

D

(78) Sic Reg. Seg. Basil. et Anglican. At alii et editi, λόγον, mendose. Paulo post Basil. et Anglic., καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα.

(79) Sic Regius et Seguerianus. At in aliis et editis deest τό. Ibidem. ante πρότερον, Basil. et Anglic. τό omittunt.

(80) Reg. Seguer. Basil. Anglican. addunt μόνον, Goblerianus μόνῳ, utrumque autem abest ab aliis et editis. Ibidem Regius et Seguerianus, ἑαυτοῦ. Goblerianus, αὐτῷ. Cæteri et editi, αὐτοῦ. Quæ ibidem sequuntur, ita exstant in Reg. Seg. Basil. Anglic. et Felckm. 1, ubi Seg., στενοχωρῆσθε. Cæteri vero et editi sic habent, Τοῦτο καὶ ὁ Ἀπόστολος Κορινθίοις ἐπιστέλλων ἔφη. Goblerianus, φησί.

(81) Sic Regius et Seguerianus. At alii et editi, εἰ omittunt.

(82) Sic mss. et editio Commeliniana ut Scripturæ textus. Editio autem Paris et Colon., ὑμῶν ἐπλατύνθη. Mox Regius et Seguerianus, τῷ Ἰάφεθ, ut et habet Versio Septuaginta Interpret. juxta Hebræum textum, יפת אלהים ליפת. Cæteri vero mss. et editi, τὸν Ἰάφεθ. Verum cum iidem mox habeant, ἄλλοις ἂν ἐπλάτυνεν, non, ἄλλους· legendum idcirco τῷ Ἰάφεθ. Recte tamen per accusativum redditur: hunc enim casum regit verbum πλατύνω, et, *dilato*. Ibidem Regius et Seguerianus, ἡ αὐτὴ γὰρ καρδία Alii et editi, ἡ αὐτοῦ γὰρ καρδία.

(83) Lege αὐτοῦ.

(84) Basiliensis et Anglicanus, εἰ δὲ τήν. Cæteri mss. et editio Commeliniana habent αὐτή. Sed αὐτῇ legendum, ut antea legitur τῷ Ἰάφεθ, et ἄλλοις. Ibidem Basil. et Anglicanus, αὕτη ἂν εἴη. Forte aliter hunc locum legit Nannius, cujus hæc est versio post ἐν τῷ πλατυσμῷ: *Ergo si Unitas se dilatavit, eadem fuerit jam dilatata, quæ ante dilatationem fuerat.*

(85) Sic Reg. et Seg. At alii et editi, ἔρεσθαι. Infra Regius, ἀνάγκη δεῖ.

quam dilatetur. Si ut Verbum et Spiritus cum illo esset, præposterum est dicere Unitatem : deinde, dilatatam esse. Nec enim posterius est Verbum et Spiritus, sed semper, ne videlicet Deus sine Verbo seu ratione esse putetur, uti sentiunt Ariani. Quocirca, si semper fuit Verbum et Spiritus, semper quoque dilatata fuit, non autem primum fuit Unitas. Quod si posterius dilatata est, posterius igitur est Verbum. Si vero propter humanæ naturæ assumptionem dilatata est, tuncque facta est Trinitas : igitur ante naturam humanam assumptam nondum erat Trinitas. Inde item sequetur ut Pater caro factus sit, nempe ipse, qui Unitas erat, hominem assumendo dilatatus est : qui et idem fortassis Unitas postea erit, et caro, et, quod tertium est, Spiritus, si nempe ipse est qui dilatatus est : ad proinde solo nomine Trinitas futura est. Quod si ad creandum dilatata dicatur, id quoque absurdum est. Fieri enim poterat ut ipsa manens Unitas, omnia efficeret. Nec enim dilatatione indigebat Unitas, nec infirma erat priusquam dilataretur. Nam absurdum et impium est id de Deo sentire et dicere. Aliud insuper absurdum inde consequetur. Si enim rerum creatarum gratia dilatata est ; si quandiu erat Unitas, nullæ erant res creatæ : cum post absolutam creationem, rursus e dilatata fieri debeat Unitas ; utique delebuntur quoque res creatæ. Ut enim creandi causa dilatata est ; ita cum dilatata esse desinet, exsistere similiter desinent res creatæ.

15. Hæc itaque absurda ex illa orientur opinione, qua Unitas in Trinitatem dilatari dicitur. Quando vero qui ita sentiunt, Verbum et Filium dividere audent, contenduntque aliud esse Verbum, et alium Filium, prius Verbum esse, deinde Filium : age, ista quoque, si placet, perpendamus. Varia autem illorum est temeritas. Alii enim hominem, quem Salvator assumpsit, Filium esse volunt : alii utrumque, nempe hominem et Verbum, tunc Filium factum fuisse putant, cum inter se copulati sunt. Alii autem arbitrantur ipsum Verbum tunc Filium factum esse, cum homo factus est : Siquidem ex Verbo, inquiunt, factus est Filius, qui antea non Filius, sed duntaxat Verbum erat. Porro uterque error Stoicorum est, quo et Deus dilatari dicitur, et Filius **498** negatur. Valde autem illud ineptum est quod, cum Verbum agnoscant et nominent, ipsum Filium esse infitiantur. Enimvero si Verbum ex Deo non esset, haud immerito ipsum Filium esse negarent. At si ex Deo est, cur non perspiciunt id, quod ex aliquo exsistit, filium ejus esse ex quo est ? Deinde, si Verbi Deus Pater est, quidni Ver-

A τὸ αὐτὸ, ἀλλ' ὕστερον πλατυνόμενον, ἔχειν ἀνάγκη δεῖ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν καὶ ἐπλατύνθη. Εἰ μὲν οὖν ἵνα Λόγος καὶ Πνεῦμα συνῇ αὐτῷ, περιττὸν τὸ λέγειν, Μονάς (86)· εἶτα, ἐπλατύνθη. Οὐ γὰρ ὕστερον Λόγος καὶ Πνεῦμα, ἀλλ' ἀεὶ, ἵνα μὴ ἄλογος ὁ Θεὸς κατὰ τοὺς Ἀρειανούς. Ὥστε, εἰ ἀεὶ ἦν Λόγος καὶ Πνεῦμα, ἀεὶ πλατεῖα, καὶ οὐ πρῶτον Μονάς. Εἰ δὲ ὕστερον ἐπλατύνθη, ὕστερον καὶ Λόγος. Εἰ δὲ διὰ τὴν ἀνθρώπησιν ἐπλατύνθη, καὶ γέγονε τότε Τριάς· ἆρα πρὸ τῆς ἀνθρωπήσεως οὔπω ἦν Τριάς. Φανήσεται δὲ ὁ Πατὴρ (87) καὶ γεγονὼς σὰρξ, εἴγε αὐτὸς, Μονὰς ὤν, ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐπλατύνθη· καὶ τάχα λοιπὸν Μονὰς ἔσται καὶ σὰρξ, καὶ, τὸ τρίτον, Πνεῦμα· εἴτε αὐτὸς ἐπλατύνθη· ἔσται δὲ καὶ ὀνόματι μόνον Τριάς. Εἰ δὲ διὰ τὸ κτίσαι ἐπλατύνθη, ἄτοπον. Δυνατὸν γὰρ ἦν, καὶ Μονάδα μένουσαν αὐτὴν (88). πάντα ποιεῖν·

B οὐ γὰρ ἐνδεὴς ἦν πλατυσμοῦ ἡ Μονὰς, οὐδὲ ἀσθενὴς ἦν πρὸ (89) τοῦ πλατυνθῆναι. Ἄτοπον γὰρ καὶ ἀπόβες τοῦτό γε ἐπὶ Θεοῦ νοεῖν καὶ λέγειν. Ἀκολουθήσει δὲ καὶ ἄλλο ἄτοπον. Εἰ γὰρ (90) διὰ τὴν κτίσιν ἐπλατύνθη, ἕως δὲ Μονὰς ἦν, οὐκ ἦν ἡ κτίσις· πάλιν δὲ (91) ἔσται μετὰ τὴν συντέλειαν Μονὰς ἀπὸ πλατυσμοῦ· ἀναιρεθήσεται καὶ ἡ κτίσις. Ὥσπερ γὰρ διὰ τὸ κτίσαι ἐπλατύνθη, οὕτω· παυομένου τοῦ πλατυσμοῦ, παύσεται καὶ ἡ κτίσις.

15. Τοιαῦτα μὲν οὖν ἄτοπα ἐκ τοῦ πλατύνεσθαι λέγειν εἰς Τριάδα τὴν Μονάδα ἀπαντήσει. Ἐπειδὴ δὲ οἱ (92) τοῦτο λέγοντες τολμῶσι διαιρεῖν Λόγον καὶ Υἱὸν, καὶ λέγειν ἄλλον μὲν εἶναι τὸν Λόγον, ἕτερον

C δὲ τὸν Υἱὸν, καὶ πρότερον μὲν εἶναι τὸν Λόγον, εἶτα τὸν Υἱόν (93)· φέρε, καὶ περὶ τούτων ἴδωμεν. Ἔστι δὲ τούτων διάφορος ἡ τόλμα. Οἱ μὲν γὰρ τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἀνέλαβεν ὁ Σωτὴρ, αὐτὸν εἶναι τὸν Υἱὸν λέγουσιν· οἱ δὲ τὸ συναμφότερον, τόν τε ἄνθρωπον καὶ τὸν Λόγον, Υἱὸν τότε γεγενῆσθαι, ὅτε συνήφθησαν. Ἄλλοι δέ εἰσιν οἱ λέγοντες, αὐτὸν τὸν Λόγον τότε Υἱὸν γεγενῆσθαι, ὅτε ἐνηνθρώπησεν. Ἀπὸ γὰρ Λόγου, φασὶ, γέγονεν Υἱὸς, οὐκ ὢν πρότερον Υἱὸς, ἀλλὰ Λόγος μόνον. Στωϊκὰ μὲν οὖν ἀμφότερα, τό τε πλατύνεσθαι λέγειν τὸν Θεὸν, καὶ ἀρνεῖσθαι τὸν Υἱόν. Κατὰ περιττὸν δὲ ἀνόητον, ὅτι ὀνομάζοντες Λόγον, ἀρνοῦνται αὐτὸν Υἱὸν εἶναι. Εἰ μὲν γὰρ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ ὁ Λόγος, εἰκότως ἂν αὐτὸν ἀρνοῖντο εἶναι Υἱόν· εἰ δ' ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστι, διὰ τί μὴ συνορῶσιν, ὅτι τὸ ἐκ τινος

D ὑπάρχον υἱός ἐστιν ἐκείνου, ἐξ οὗ καὶ ἔστιν ; Εἰ δὲ εἷ τοῦ Λόγου Πατήρ ἐστιν ὁ Θεὸς, διὰ τί μὴ καὶ ὁ Λόγος Υἱὸς ἂν εἴη τοῦ ἑαυτοῦ Πατρός ; Πατὴρ γὰρ

(86) Regius et Seguerianus, Μονάς· εἶτα, etc., puncto inter Μονάς et εἶτα interposito. Alii et editi, Μονὰς εἶτα, etc., conjunctim. Paulo post Reg. Seg. et Gobl. ἄλογος ὁ Θεός· Alii et editi ὁ omittunt. Ibid. Reg. Seg. Gobl. Basil. et Anglican., ἦν Λόγος. Cæteri et editi, ἦν ὁ Λόγος.

(87) Sic Regius codex et Seguerianus. At alii cum editis, καὶ δὲ ὁ Πατήρ.

(88) Sic Basiliensis et Anglicanus atque ita emendatum in Regio. At alii et editio Commeliniana, μὲν οὖσαν.

(89) Sic mss. In editione autem Commel. τὸ deest.

(90) Γὰρ abest a Basil. et Anglicano ; qui Anglic. mox habet, καὶ ὡς δὲ Μονὰς ἦν.

(91) Sic Regius et Seguerianus aliique mss. præter Felckm. primum. In aliis et editis deest δὲ.

(92) Reg. Seg. et Anglic., Ἐπειδὴ δὲ οἱ. Cæteri editi Ἐπεὶ δὲ οἱ.

(93) Basiliensis et Anglicanus, εἶτα δὲ τὸν Υἱόν.

τίς ἐστι καὶ λέγεται, οὗ ἐστιν ὁ υἱός· καὶ υἱός τίς ἐστι καὶ λέγεται ἐκείνου, ου ἐστιν ὁ πατήρ. Εἰ τοίνυν τοῦ Χριστοῦ οὐκ ἔστι Πατὴρ ὁ Θεὸς, οὐδὲ ὁ Λόγος Υἱὸς ἂν εἴ· εἰ δὲ Πατὴρ ὁ Θεὸς (94), εἰκότως ἂν εἴη καὶ ὁ Λόγος Υἱός. Εἰ δὲ ὕστερον μὲν Πατὴρ καὶ πρῶτον Θεὸς, Ἀρειανῶν μὲν (95) τό φρόνημα· ἔπειτα ἄτοπον μεταβάλλεσθαι τὸν Θεόν· σωματικὸν γάρ· εἰ δὲ ὥσπερ ἐπὶ τῆς κτίσεως ὕστερον ποιητὴς, ἱστέον, ὅτι τῶν γινομένων (96) ὕστερόν ἐστιν ἡ μεταβολὴ, οὐχὶ τοῦ Θεοῦ.

creatarum factus est opifex, scire operæ pretium est fiunt, pertinere.

16. Εἰ μὲν οὖν ποίημα καὶ ὁ Υἱὸς (97), καλῶς ἂν ὕστερον Πατὴρ καὶ ἐπ' αὐτοῦ· εἰ δὲ οὐ ποίημα ὁ Υἱὸς, ἀεὶ ἄρα ὁ Πατὴρ, ἀεὶ καὶ ὁ Υἱός. Εἰ δὲ ἀεὶ ὁ Υἱὸς (98), αὐτὸς ἂν εἴη ὁ Λόγος. Εἰ γὰρ μὴ Υἱὸς εἴη ὁ Λόγος, καὶ τοῦτό τις ἀποτολμῶν εἴποι· ἢ τὸν Λόγον Πατέρα λέγει, ἢ τὸν Υἱὸν κρείττονα τοῦ Λόγου. Τοῦ γὰρ Υἱοῦ ἐν κόλποις ὄντος τοῦ Πατρὸς, ἀνάγκη ἢ μὴ εἶναι πρὸ Υἱοῦ τὸν (99) Λόγον· οὐδὲν γάρ ἐστι πρὸ τοῦ ὄντος ἐτ τῷ Πατρί· ἢ εἰ ὁ Λόγος ἄλλος ἐστὶ παρὰ τὸν Υἱὸν, ὁ Λόγος ἂν εἴη ὁ Πατὴρ, ἐτ ᾧ ἐστιν ὁ Υἱός. Εἰ δὲ οὐκ ἔστιν ὁ Λόγος Πατὴρ, ἀλλὰ Λόγος, ἐκτὸς ἂν εἴη ὁ Λόγος τοῦ Πατρὸς, ὄντος τοῦ Υἱοῦ ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρός. Οὐ γὰρ ἀμφότερα, ὅ τε Λόγος καὶ ὁ Υἱὸς, ἐν τοῖς κόλποις, ἀλλ' ἕνα εἶναι δεῖ, καὶ τοῦτον τὸν Υἱὸν, ὃς ἐστι μονογενής. Καὶ πάλιν, εἰ ἄλλος ἐστὶν ὁ Λόγος (1), καὶ ἄλλος ὁ Υἱὸς, κρείττων εὑρεθήσεται ὁ Υἱὸς τοῦ Λόγου· οὐδεὶς γὰρ γινώσκει τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, οὐχ ὁ Λόγος. Ἡ τοίνυν οὐκ οἶδεν ὁ Λόγος, ἢ εἰ οἶδε ψεῦδος τὸ, Οὐδεὶς γινώσκει. Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ, Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα, καὶ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν· Υἱοῦ γάρ εἰσι φωναὶ, καὶ οὐ Λόγου κακ' αὐτούς· δῆλον δὲ ἀπὸ τῶν Εὐαγγελίων. Κατὰ γὰρ τὸν Ἰωάννην (2), λέγοντος τοῦ Κυρίου, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν, ἐβάστασαν λίθους οἱ Ἰουδαῖοι, ἵνα λιθάσωσιν αὐτόν. Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Πολλὰ ἔργα καλὰ ἔδειξα ὑμῖν ἐκ τοῦ Πατρός· διὰ ποῖον αὐτῶν (3) ἔργον ἐμὲ λιθάζετε ; Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι· Περὶ καλοῦ ἔργου οὐ λιθάζομέν σε, ἀλλὰ περὶ βλασφημίας, καὶ (4) ὅτι σὺ, ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν. Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Οὐκ ἔστι γεγραμμένον ἐν τῷ νόμῳ ὑμῶν, ὅτι ἐγὼ εἶπα, Θεοί ἐστε ; Εἰ ἐκείνους εἶπε θεοὺς, πρὸς οὓς ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο, καὶ οὐ δύναται λυθῆναι ἡ Γραφή· ὃν ὁ Πατὴρ ἡγίασε καὶ ἀπέστειλεν εἰς

bum, sui Patris Filius fuerit ? siquidem pater ille est et dicitur ejus, qui suus est filius : et similiter filius ille est et dicitur ejus, qui suus est pater. Quapropter si Deus non est Christi Pater, nec Verbum Filius esse potest. Sed si Pater est Deus, vere et Verbum Filius est. Quod si postea Pater esse dicatur, cum primum Deus esset, hæc ipsa est Arianorum doctrina. Sed præterea absurdum est Deum mutari : nam id corporeum est. Si vero respondeant Patrem Filii factum esse, ut postea rerum mutationem non ad Deum, sed ad ea, quæ postea

16. Quapropter si Filius esset opus ; recte quoque Pater ejus postea efficeretur. Sed si Filius non est opus, semper ergo Pater, semper et Filius est. Si porro semper est Filius, ipsum sane fuerit Verbum. Nisi enim Verbum Filius fuerit : qui id audebit negare, fateri eum necesse est vel Verbum Patrem esse ; vel Filium Verbo esse præstantiorem. Nam cum Filius sit in sinu Patris [58], necesse est vel Verbum ante Filium non esse ; nihil enim est ante eum qui in Patre est : vel si Verbum aliud est præter Filium, sequitur ut Verbum sit ipse Pater in quo est Filius. Quod si Verbum non est Pater, sed Verbum : igitur Verbum est extra Patrem, quippe cum Filius in sinu Patris sit. Nec enim ambo, nempe Verbum et Filius in sinu Patris sunt, sed unum esse oportet, eumque Filium, qui est Unigenitus. Rursus, si aliud est Verbum et alius Filius, Filius Verbo præstantior erit. Nemo enim Patrem cognoscit nisi Filius [59], non autem Verbum. Vel igitur Patrem non novit Verbum ; vel si novit, false dicitur, *Nemo novit*. Quod idem urgendum est de hisce verbis, *Qui vidit me, vidit Patrem* [60], et, *Ego et Pater unum sumus* [61]. Namque hæ voces Filii sunt, non Verbi, ut putant illi, idque ex Evangeliis dilucidum est. Nam Domino, ut narrat Joannes, dicente, *Ego et Pater unum sumus, sustulerunt lapides Judæi, ut lapidarent eum. Respondit eis Jesus : Multa opera bona ostendi vobis ex Patre, propter quod bonum opus me lapidatis ? Responderunt ei Judæi : De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, et quia tu homo cum sis, facis teipsum Deum. Respondit eis Jesus : Nonne scriptum est in lege vestra, quia ego dixi, Dii estis ? Si illos dixit deos ad quos Verbum Dei factum est, et non potest solvi Scriptura : quem Pater sanctificavit et misit in*

[58] Joan. I, 18. [59] Matth. XI, 27. [60] Joan. XIV, 9. [61] Joan. X, 30.

(94) Regius, εἰ δὲ ὁ Πατὴρ ὁ Θεός.

(95) Basiliensis et Anglicanus, Ἀρειανὸν μέν, etc.

(96) Reg. Seg. Basil. et Anglic. γινομένων. Alii vero et editi, γενομένων.

(97) Sic Reg. Seg. et Gobler. In aliis et editis ὁ deest.

(98) Regius et Seguerianus ἀεὶ Υἱός. Cæteri et editi, ἀεὶ ὁ Υἱός.

(99) Basiliensis et Anglicanus, πρὸ τοῦ Υἱοῦ.

(1) Regius et Seguerianus ἐστὶν omittunt. Iidem ibidem Basil et Anglic. καὶ ἄλλος Υἱός.

(2) Reg. Seg. Basil. Anglican. addunt Κατὰ γὰρ τὸν Ἰωάννην, quæ absunt ab aliis et editis Mox Reg. Seg. Basil. Anglic. ἐβάστασαν λίθους. Cæteri et editi ἐοάστασαν γὰρ λίθους.

(3) Sic Regius codex, Seg. Basil. et Anglic. In aliis et editis deest αὐτῶν.

(4) Sic Regius et Seguerianus. At alii et editi, καὶ omittunt. Quæ ibidem sequuntur, ita exstant in Reg. Seg. Basil. et Anglic. sed in Anglic. et Basil abest ὅτι ante ἐγώ εἶπα. Cæteri et editi sic habent, ὅτι σὺ, ἄνθρωπος ὤν. ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν· Καὶ ὁ Ἰησοῦς λέγει· Ἐν τῷ νόμῳ ὑμῶν γέγραπται, Ἐγὼ εἶπα.

mundum, vos dicitis quia Blasphemas, quia dixi, Filius Dei sum? Si non facio opera Patris, nolite credere mihi. Sin autem facio, et si mihi non vultis credere, operibus credite, ut scialis et cognoscatis quia Pater in me est, et ego in Patre [63]. Atqui, prout sonant ipsa verba, non dixit, Deus sum, vel, Filius Dei sum, sed, *Ego et Pater unum sumus.*

499 17. Judæi quidem hac dictione, *unum*, eum se esse Patrem dixisse arbitrabantur, quemadmodum sentit Sabellius : at Salvator noster peccatum illorum coarguit hujusmodi ratiocinio : Etiamsi me Deum dixissem, vos tamen scriptum meminisse oportebat: *Ego dixi, Dii estis.* Deinde hæc verba, *Ego et Pater unum sumus*, explanans, mutuam Filii et Patris unitatem eisdem indicari docet, cum ait, *Quia dixi, Filius Dei sum.* Nam tametsi verbis id non expressit, tamen quod his vocibus, *unum sumus*, significatur, ad ipsum retulit Filium. Nihil unum est cum Patre, nisi quod ex ipso Patre est. Quid porro ex ipso Patre fuerit præter Filium ? Itaque concludit, *Ut cognoscatis quia ego in Patre, et Pater in me est.* Nec enim quid *unum* istud esset explicans, dixit in eo esse quod idem illud sit quocum unum est : sed in eo quod ipse sit in Patre, et Pater in Filio, qua videlicet ratione inter se sunt conjuncti, nec a se separari queunt. Namque ipsum quoque Sabellii hoc in loco evertit errorem, quippe qui non dixerit, Ego sum Pater, sed, *Filius Dei sum.* Arium pariter profligat cum ait, *Unum sumus.* Quocirca si aliud est Filius, et aliud est Verbum, non Verbum unum est cum Patre, sed Filius : neque qui Verbum vidit, vidit Patrem, sed qui Filium vidit. Præterea, vel Filius major est Verbo, vel Verbum nihil amplius habet quam Filius. Ecquid enim majus vel perfectius esse possit, quam quod significatur hisce dictionibus, *Unum* [63], *Ego in Patre, et Pater in me est : Qui vidit me, vidit Patrem* [64] ? Hæ enim voces Filii sunt. Ait ergo idem Joannes : *Qui vidit me, vidit eum qui misit me* [65]. Et, *Qui me recipit, recipit eum qui misit me* [66]. Et, *Ego lux in mundum veni, ut omnis qui credit in me, in tenebris non maneat.* Et, *Si quis audierit verba mea, et non custodierit, ego non judico eum. Non enim veni ut judicem mundum, sed ut salvum faciam mundum : sed sermo quem audit, ille judicabit eum in novissimo die : quia ego ad Patrem vado* [67]. Eum, qui mandatum non servaverit, prædicatione judicandum esse declarat. *Nisi* enim, in-

A τὸν κόσμον, ὑμεῖς λέγετε, ὅτι βλασφημεῖς, ὅτι εἶπον, Υἱὸς τοῦ Θεοῦ εἰμι ; Εἰ οὐ ποιῶν τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς, μὴ (5) πιστεύετέ μοι· εἰ δὲ ποιῶ, κἂν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις πιστεύσατε, ἵνα γνῶτε καὶ γινώσκητε, ὅτι ἐν ἐμοὶ ὁ Πατὴρ, κἀγὼ ἐν τῷ Πατρί. Καίτοι, ὅσον ἐκ τοῦ προφανοῦς δεῖ νοεῖν, οὔθ' ὅτι Θεός εἰμι, οὐδ' ὅτι Υἱὸς Θεοῦ εἰμι, εἶπεν, ἀλλ', Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν.

17. Οἱ μὲν οὖν Ἰουδαῖοι ἐν τῷ ἀκοῦσαι, ἓν, ἐνόμιζον κατὰ Σαβέλλιον αὐτὸν εἰρηκέναι εἶναι τὸν Πατέρα· ὁ δὲ γε Σωτὴρ ἡμῶν συλλογίζεται μὲν αὐτῶν τὴν ἁμαρτίαν ὅτι· Εἰ καὶ Θεὸν εἶπον, ἔδει ὑμᾶς εἰδέναι τὸ γεγραμμένον, Ἐγὼ εἶπα (6), Θεοί ἐστε· εἶτα τὸ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν, σαφηνίζων, ἐν τῷ Υἱῷ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἑνότητα ἀποδίδωκε λέγων, Ὅτι εἶπον· Υἱός εἰμι τοῦ Θεοῦ (7). Εἰ γὰρ τῇ λέξει οὐκ B εἶπεν, ἀλλὰ τὴν διάνοιαν τοῦ, ἓν ἐσμεν, ἀποδίδωκε τῷ Υἱῷ (8). Οὐδὲν γὰρ ἐν πρὸς τὸν Πατέρα, εἰ μὴ τὸ ἐξ αὐτοῦ. Τί δ' ἂν εἴη τὸ ἐξ αὐτοῦ ἢ ὁ Υἱός ; Ἐπιφέρει γοῦν, Ἵνα γινώσκητε, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. Τὸ γὰρ ἓν ἐπεξηγούμενος, οὐκ ἐν τῷ αὐτὸ εἶναι (9) ἐκεῖνο πρὸς ὃ ἓν ἐστιν εἶπεν, ἀλλ' ἐν τῷ αὐτὸν ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ τὸν Πατέρα ἐν τῷ Υἱῷ, τὴν συνάφειαν, καὶ τὸ ἀχώριστον. Καὶ γὰρ καὶ Σαβέλλιον ἐν τούτῳ ἀνατρέπει, ἐν τῷ εἰπεῖν οὐχ, Ὁ Πατήρ εἰμι, ἀλλὰ, Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· καὶ Ἄρειον ἐν τῷ εἰπεῖν, Ἕν ἐσμεν. Εἰ τοίνυν ὁ Υἱὸς ἄλλο, καὶ ὁ Λόγος ἄλλο, οὐχ ὁ Λόγος ἓν ἐστι πρὸς τὸν Πατέρα, ἀλλ' ὁ Υἱός· οὐδὲ ὁ τὸν Λόγον ἑωρακὼς ἑώρακε τὸν Πατέρα, ἀλλ' ὁ τὸν Υἱόν. Τούτων δὲ δεικνυμένων, ἢ μείζων ὁ Υἱὸς τοῦ Λόγου, ἢ πλεῖον οὐδὲν ὁ Λόγος τοῦ C Υἱοῦ ἔχει. Τί γὰρ μεῖζον ἢ τελειότερον τοῦ, Ἓν (10), καὶ τοῦ, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί, καὶ τοῦ, Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα ; Καὶ γὰρ καὶ (11) αὗται αἱ φωναὶ τοῦ Υἱοῦ εἰσι. Φησὶ γοῦν ὁ αὐτὸς Ἰωάννης· Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν πέμψαντά με· καὶ, Ὁ ἐμὲ δεχόμενος, δέχεται τὸν ἀποστείλαντά με· καὶ, Ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ ἐν τῇ σκοτίᾳ μὴ μείνῃ· καὶ, Ἐάν τίς μου ἀκούσῃ τῶν λόγων, καὶ μὴ φυλάξῃ, ἐγὼ οὐ κρίνω αὐτόν· οὐ γὰρ ἦλθον ἵνα κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσω τὸν κόσμον. Ὁ λόγος δὲ ὃν ἀκούει (12), ἐκεῖνος κρινεῖ αὐτὸν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ· ὅτι ἐγὼ πρὸς τὸν Πατέρα πορεύομαι. Τὸ κήρυγμα δέ φησι κρίνειν τὸν μὴ φυλάξαντα τὴν ἐντολήν. Εἰ γάρ φησι, μὴ ἦλθον, καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον· νῦν δὲ πρόφασιν οὐχ ἕξουσιν, φησὶ, ἀκηκοότες μου τῶν,

[63] Joan. x, 30-38. [64] ibid. 30. [65] Joan. xiv, 9, 10. [66] Matth. x, 40. [67] Joan. xii 46-48 ; xiv, 12.

(5) Basiliensis et Anglicanus τοῦ Πατρός μου, Ibidem Regius et Seguerianus hic et mox μὴ πιστεύετε, et γινώσκετε. Alii et editi μὴ πιστεύητε, et γινώσκητε.

(6) Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglic. At alii et editi, ὅτι Ἐγὼ εἶπα, Θεοί ἐστε καὶ υἱοὶ, εἶτα, etc.

(7) Reg. Seguerian. Basil. et Anglican. τοῦ Θεοῦ. In aliis et editis deest τοῦ. Ibidem Regius, Εἰ γὰρ καὶ τῇ.

(8) Sic Reg. Seg. Basil. et Anglic. At alii et editi, ἀποδίδωκε τῷ Θεῷ ἤτοι τῷ Υἱῷ.

(9) Regius et Seguerianus, ἐν τῷ αὐτὸ εἶναι. Cæteri et editi, ἐν τῷ αὐτῷ εἶναι.

(10) Sic mss. et editio Commeliniana. At editio et Colon. ἕν ἐσμεν.

(11) Sic Regius et Seguerianus. In aliis et editis καὶ deest. Ibidem Reg. Seguer. Basil. et Anglican. Φησὶ γοῦν ὁ αὐτὸς Ἰωάννης, pro quo alii et editi habent καὶ πάλιν. Ibidem post ἑώρακε, editi addunt τὸν Πατέρα, quod abest a Regio et Seguerian.

(12) Basil. et Anglic. ἀκούεις.

ρημάτων, δι' ὧν σωτηρίαν καρπίζονται οἱ φυλάσσοντες.

18. Ἴσως μὲν οὖν ἂν εἴποιεν ἀναιδῶς, μὴ Υἱοῦ, ἀλλὰ Λόγου εἶναι τὴν φωνὴν ταύτην. Ἀλλ' ἐν τοῖς ἀνωτέρω λεχθεῖσι δῆλον ἐγένετο (13), ὅτι Υἱός ἐστιν ὁ λέγων. Ὁ γὰρ λέγων ἐνταῦθα, Οὐκ ἦλθον κρῖναι τὸν κόσμον, ἀλλὰ σῶσαι, δείκνυται οὐκ ἄλλος εἶναι ἢ ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Φησὶ (14) γὰρ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ὁ αὐτὸς (15) Ἰωάννης· Οὕτω γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον. Οὐ γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ. Ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν οὐ κρίνεται· ὁ δὲ μὴ πιστεύων ἤδη κέκριται, ὅτι μὴ πεπίστευκεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Αὕτη δέ ἐστιν ἡ κρίσις, ὅτι τὸ φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἠγάπησαν οἱ ἄνθρωποι μᾶλλον τὸ σκότος ἢ τὸ φῶς· ἦν γὰρ αὐτῶν πονηρὰ τὰ ἔργα. Εἰ ὁ λέγων, Οὐ γὰρ (16) ἦλθον, ἵνα κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσω αὐτὸν, αὐτός ἐστιν ὁ λέγων, Ὁ θεωρῶν ἐμὲ, θεωρεῖ τὸν πέμψαντά με· ὁ δὲ ἐλθὼν (17) σῶσαι τὸν κόσμον, καὶ μὴ κρῖναι αὐτὸν, ὁ μονογενὴς ἐστιν Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· δῆλον ὅτι ὁ αὐτὸς Υἱὸς ἐστιν ὁ λέγων, Ὁ θεωρῶν ἐμὲ, θεωρεῖ τὸν πέμψαντά με. Καὶ γὰρ ὁ λέγων, Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, καί, Ἐάν τίς μου ἀκούσῃ (18) τῶν ῥημάτων, ἐγὼ οὐ κρίνω αὐτὸν, αὐτός ἐστιν ὁ Υἱὸς, περὶ οὗ ταῦτά φησιν (19), Ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν οὐ κρίνεται· ὁ δὲ μὴ πιστεύων ἤδη κέκριται, ὅτι μὴ πεπίστευκεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Καὶ πάλιν, Καὶ αὕτη (20) ἐστὶν ἡ κρίσις τοῦ μὴ πιστεύοντος εἰς τὸν Υἱὸν, ὅτι τὸ φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον. καὶ οὐκ ἐπίστευσαν αὐτῷ, δηλονότι τῷ Υἱῷ (21). Αὐτὸς γὰρ ἂν εἴη τὸ φῶς τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον τὸν ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον· καὶ ὅσον χρόνον ἐπὶ γῆς (22) ὑπῆρχε κατὰ τὴν ἐνανθρώπησιν, φῶς εἰς τὸν κόσμον ἦν, ὡς ἔφη αὐτός· Ἕως τὸ φῶς ἔχετε, πιστεύετε εἰς τὸ φῶς, ἵνα υἱοὶ φωτὸς γένησθε. Ἐγὼ γὰρ φῶς, φησὶν (23), εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα.

19. Καὶ τούτου τοίνυν δειχθέντος, δῆλον ὅτι Υἱός ἐστιν ὁ Λόγος. Εἰ δὲ ὁ Υἱὸς ἐστι τὸ φῶς τὸ εἰς τὸν κόσμον ἐληλυθὸς, ἀναντιῤῥήτως διὰ τοῦ Υἱοῦ ὁ κόσμος

A quit, *venissem et locutus fuissem eis, peccatum non haberent. Nunc autem excusationem nullam habebunt* [68], cum verba mea audierunt, quibus salutem percipiunt qui ea custodiunt.

18. Verum fortassis eo impudentiæ devenient, ut contendant has voces non Filii sed Verbi esse. At ex supradictis perspicuum est ea Filii esse verba. Qui enim hic dicit, *Non veni ut judicem, sed ut salvum faciam mundum*, alius certe non est quam unigenitus Dei Filius. Sic enim antea loquitur idem Joannes : *Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum dederit, ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Non enim misit Deus Filium in mundum, ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum. Qui credit in eum, non judicatur : qui autem non credit, jam judicatus* B *est, quia non credidit in nomen unigeniti Filii Dei. Hoc est autem judicium, quia lux venit in mundum, et dilexerunt homines magis tenebras quam lucem : erant enim eorum mala opera* [69]. Itaque si ille qui dicit, *Non enim veni ut judicem mundum, sed ut salvum faciam* eum, ipse est qui etiam dicit, *Qui videt me, videt eum qui misit me :* si item ille, qui venit ut mundum salvum 500 faciat, non judicet, Unigenitus est Dei Filius; utique manifestum est ipsum esse Filium qui dicit, *Qui videt me, videt eum qui misit me.* Etenim is qui dicit, *Qui credit in me*, et, *Si quis audierit verba mea, ego non judico eum*, ipse est Filius de quo hæc dicit, *Qui credit in eum, non judicatur : qui autem non credidit, jam judicatus est, quia non credidit in nomen unigeniti Filii Dei;* et C rursus, *Hoc est judicium ejus qui non credit in Filium, quia lux venit in mundum, nec crediderunt ei* [70], nempe Filio. *Lux* enim certe ipse est, *quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum* [71]; qui quidem quandiu secundum humanam naturam in terris mansit, lux erat in mundo, ut ipse ait : *Dum lucem habetis, credite in lucem, ut filii lucis sitis. — Ego enim lux*, inquit, *in mundum veni* [72].

19. Quibus ita probatis perspicuum sane est Filium esse ipsum Verbum. Porro si Filius lux est, quæ venit in mundum; sine ulla controversia se-

[68] Joan. xv, 22. [69] Joan. III, 16-19. [70] ibid. 19. [71] Joan. I, 9. [72] Joan. XII, 36, 46.

(13) Reg. Seg. Basil. et Anglic. γενήσεται. Cæteri et editi ἐλέγετο.

(14) Sic Regius et Seguerianus, Alii vero et editi, ἔφη.

(15) Regius Seguerianus Basiliensis et Anglicanus addunt ὁ αὐτός, quod abest ab aliis et editis.

(16) Sic Regius et Seguerianus. At in aliis et editis deest γάρ.

(17) Hæc verba, ὁ δὲ ἐλθών, etc., ad πέμψαντά με inclusive, desunt in Gobl. et Felckm. 1. Ibid. pro ὁ μονογενὴς ἐστιν, Basil. Anglican. et editio Commeliniana habent, ὁμογενὴς ἐστιν. Mox Seguerianus, δηλονότι.

(18 Reg. Seg. Basil. et Anglic., ἀκούσῃ. Cæteri et editi, ἀκούσηται.

(19) Reg. Seg. Basil. et Anglican. ταῦτά φησιν. D Alii et editi, ταῦτα ἔφη.

(20) Sic Reg. Seg. Basil. et Anglican. In aliis et editis καί deest Ibid. Basil. αὐτή.

(21) Reg. Seg. Basil. et Anglic. ὁ Υἱός. Ibidem Basil. et Anglic. δῆλον, ὅτι. Mox Regius et Seguerianus τὸν ἐρχόμενον. In aliis et editis τόν deest.

(22) Basiliensis et Anglicanus ἐπὶ τῆς γῆς. Mox iidem et Regius ac Seguerianus, ὡς φησιν. Ibidem Regius et Seguerianus, ὡς τὸ φῶς ἔχετε. Item ibidem iidem Reg. Seg. Basil. et Anglic. πιστεύετε εἰς τὸ φῶς. Editi et alii, πιστεύετε εἰς αὐτό·

(23) Regius et Seguerianus φησίν addunt : alii et editi omittunt. Paulo post Seguerianus Basil. δειχθέντος, ὅτι Υἱός ἐστιν ὁ λέγων. Anglicanus omittit quoque δῆλον.

quitur ut per Filium factus fuerit mundus. Sic enim evangelista initio Evangelii ita de Joanne Baptista loquitur : *Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine* [74]. Nempe, ut antea diximus, ipse Christus *lux vera* est, *quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum* [74]. Namque si in mundo ipse erat, et mundus per eum factus est : necesse igitur est ipsum Dei Verbum esse, per quod omnia facta fuisse idem testatur. Vel enim duos mundos admittere cogentur, ut unus per Filium, et alius per Verbum factus sit : vel si unus est mundus, et una creata natura, sequitur et unum et eumdem Filium ac Verbum ante omnem creatam naturam exstitisse, quippe quæ per ipsum facta fuerit. Quocirca, si quemadmodum per Verbum, ita et per Filium omnia facta sunt, nihil contrarium esse apparebit, sed potius idem omnino erit dicere, *In principio erat Verbum*, et, In principio erat Filius. Sed si, eo quod non dixerit Joannes, In principio erat Filius, negant Filio convenire quæ Verbi propria sunt, similiter igitur Verbo non conveniunt quæ propria sunt Filii. Atqui demonstratum est ad Filium hæc pertinere verba, *Ego et Pater unum sumus* [75], ipsumque esse, *qui est in sinu Patris* [76] ; has similiter voces ejus esse, *qui videt me, videt eum qui misit me* [77] : Verbo item et Filio commune esse quod dicitur, mundum nempe per ipsum factum esse : ex quibus evidens sit Filium ante mundum exstitisse, siquidem necesse est opificem ante opera esse. Deinde ex illorum sententia sequitur id quod ad Philippum dictum est, non ad Verbum, sed ad Filium pertinere. Nam, ut narrat evangelista, dixit Jesus : *Tanto tempore vobiscum sum, nec cognovisti me, Philippe? Qui vidit me, vidit Patrem. Et quomodo tu dicis, Ostende nobis Patrem? Non credis, quia ego in Patre et Pater in me est? Verba, quæ ego loquor vobis, a me ipso non loquor : Pater autem* **501** *qui in me manet, ipse facit opera. Credite mihi quod ego in Patre sum, et Pater in me. Alioquin propter opera ipsa credite mihi. Amen, amen dico vobis, qui credit in me, opera quæ ego facio et ipse faciet, et majora his faciet, quia ego ad Patrem vado. Et quodcunque petieritis in nomine meo, hoc faciam, ut glorificetur Pater in Filio* [78]. Itaque si Pater in Filio glorificatur, Filius sine dubio fuerit qui ait : *Ego in Patre, et Pater in me est*, et, *Qui me vidit*,

A ἐγένετο. Ἐν γὰρ τῇ ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου περὶ τοῦ Βαπτιστοῦ λέγων Ἰωάννου (24) ὁ Εὐαγγελιστής φησιν· Οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, ἀλλ' ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός. Ἦν γὰρ, ὡς προέφημεν, τὸ φῶς αὐτὸς ὁ Χριστὸς τὸ ἀληθινὸν, τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον τὸν ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον (25). Εἰ γὰρ ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, ἀνάγκη οὖν αὐτὸν εἶναι τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, περὶ οὗ καὶ πάντα δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι ἔφησεν. Ἢ γὰρ δύο κόσμους ἀναγκασθήσονται λέγειν, ἵν' ὁ μὲν δι' Υἱοῦ, ὁ δὲ διὰ τοῦ Λόγου εἴη γεγονώς· ἤ, εἰ εἷς ἐστιν ὁ κόσμος καὶ μία ἡ κτίσις, ἀκόλουθον καὶ (26) ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν Υἱὸν καὶ Λόγον πρὸ πάσης κτίσεως· δι' αὐτοῦ γὰρ γέγονεν. Οὐκοῦν εἰ ὡς (27) διὰ τοῦ Λόγου, οὕτω καὶ διὰ Υἱοῦ τὰ πάντα γέγονεν, οὐδὲν ἐναντίον φανήσεται,

B ἀλλὰ καὶ ταὐτὸν εἴη ἂν εἰπεῖν, ὡς, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Υἱός. Εἰ δὲ, ὅτι μὴ εἶπεν ὁ Ἰωάννης, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Υἱὸς, οὐχ ἁρμόζειν φήσουσι τῷ Υἱῷ τὰ τοῦ Λόγου, ὥρα καὶ τὰ τοῦ Υἱοῦ μὴ ἁρμόζειν τῷ Λόγῳ. Τοῦ δὲ Υἱοῦ ἐδείχθη τὸ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν, καὶ τὸ (28), ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς, ὑπάρχειν αὐτόν· καὶ τὸ, Ὁ θεωρῶν ἐμὲ, θεωρεῖ τὸν πέμψαντά με· κοινὸν μέντοι πρός τε τὸν Λόγον καὶ τὸν Υἱὸν τὸν κόσμον δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι· ὡς ἐκ τούτου δείκνυσθαι πρὸ τοῦ κόσμου εἶναι τὸν Υἱόν. Ἀνάγκη γὰρ τὸν δημιουργὸν

C πρὸ τῶν γινομένων (29) εἶναι. Καὶ τὸ πρὸς Φίλιππον δὲ λεγόμενον οὐ τοῦ Λόγου κατ' αὐτοὺς ἂν εἴη ἀλλὰ τοῦ Υἱοῦ. Εἶπε γὰρ, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς (30)· Τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με, Φίλιππε ; Ἢ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα. Καὶ πῶς σὺ λέγεις, Δεῖξον ἡμῖν τὸν Πατέρα (31) ; Οὐ πιστεύεις, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί ἐστι ; Τὰ ῥήματα, ἃ ἐγὼ λαλῶ ὑμῖν, ἀφ' ἑαυτοῦ οὐ λαλῶ· ὁ δὲ Πατὴρ, ὁ ἐν ἐμοὶ μένων, αὐτὸς (32) ποιεῖ τὰ ἔργα. Πιστεύετέ μοι, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. Εἰ δὲ μὴ, διὰ τὰ ἔργα αὐτὰ πιστεύετέ μοι. Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, τὰ ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ, κἀκεῖνος ποιήσει, καὶ μείζονα τούτων ποιήσει, ὅτι ἐγὼ πρὸς τὸν Πατέρα πορεύομαι. Καὶ ὅ τι ἂν αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματί μου, τοῦτο ποιήσω, ἵνα δοξασθῇ ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ. Οὐκοῦν εἰ ὁ Πατὴρ δοξάζεται ἐν τῷ Υἱῷ, ὁ Υἱὸς ἂν εἴη ὁ λέγων· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· αὐτὸς καὶ τὸ, Ὁ ἐμὲ ἑώρακὼς, ἑώρακε τὸν Πατέρα. Αὐτὸς γὰρ ὁ ταῦτα λέγων

[74] Joan. I, 8. [74] ibid. 9. [75] Joan. X, 30. [76] Joan. I, 18. [77] Joan. XII, 45. [78] Joan. XIV, 9-13.

(24) Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglican. ; sed duo ultimi Ἰωάννης pro Ἰωάννου habent. At cæteri et et editi, ὡς ὁ Ἰωάννης ἔφη περὶ Βαπτιστοῦ· Οὐκ ἦν, etc.

(25) Sic Regius et Seguerianus. In aliis et editis τὸν deest Ibidem Reg. Seguer. Basil. et Anglican. κόσμον. Ἐν γὰρ τῷ κόσμῳ, etc. Sic item Gobl. sed γάρ omisso.

(26) Gobl. et Felckm. 1 καί omittunt.

(27) Ὡς abest ab Anglicano.

(28) Τό abest ab Anglicano. Mox Reg. Seg. et Basil. addunt ὑπάρχειν αὐτ omittunt·

D (29) Reg. Seg. et Gobl. γινομένων. Cæteri et editi, γενομένων.

(30) Sic Reg. Seg. Basil et Anglic. ; sed duo ultimi, pro Ἰησοῦς, habent Ἰωάννης. Cæteri et editi, Τοσοῦτον γὰρ, ἔφη, χρόνον.

(31) Editio Carmeliniana et aliquot mss. τὸν Πατέρα, καὶ τὰ ἑξῆς. Εἰ μὲν οὖν τὸν ἄνθρωπον, etc., omissis intermediis quæ in Reg. Seg. Basil. et Anglic exstant. Sed in Seg. post ἵνα δοξασθῇ ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ, desunt quæ sequuntur ante Εἰ μὲν οὖν τὸν ἄνθρωπον.

(32) Basil. et Anglic. ὁ et αὐτός, omittunt ut et αὐτά infra post τὰ ἔργα.

Υἱὸν ἑαυτὸν δείκνυσιν ἐπάγων, ἵνα δοξασθῇ ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ.

20. Εἰ μὲν οὖν τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἐφόρεσεν ὁ Λόγος, αὐτὸν εἶναι λέγουσι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ, καὶ μὴ τὸν Λόγον Υἱόν· ὁ ἄνθρωπος ἂν εἴη ἀκολούθως ὁ ἐν τῷ Πατρὶ, ἐν ᾧ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν αὐτῷ (33)· καὶ ὁ ἄνθρωπος ἂν εἴη, ὁ ἐν ὢν αὐτὸς καὶ ὁ Πατὴρ, καὶ ὁ ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς, καὶ τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν. Ἀναγκασθήσονται δὲ καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου εἰπεῖν τὸν κόσμον γεγενῆσθαι, καὶ τὸν ἄνθρωπον εἶναι τὸν ἐλθόντα μὴ κρῖναι τὸν κόσμον, ἀλλὰ σῶσαι αὐτόν· αὐτὸν δὲ εἶναι καὶ πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι. Ἰησοῦς γὰρ, φησὶν (34), εἶπεν αὐτοῖς· Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγώ εἰμι. Καὶ πῶς οὐκ ἄτοπον κατ' αὐτοὺς τὸν ἐκ σπέρματος Ἀβραὰμ μετὰ δύο καὶ τεσσαράκοντα γενεὰς γενόμενον (35) λέγειν, πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ὑπάρχειν; Πῶς δὲ οὐκ ἄτοπον, εἰ ἡ (36) σὰρξ, ἣν ἐφόρεσεν ὁ Λόγος, αὕτη ἐστὶν ὁ Υἱὸς, λέγειν τὴν ἐκ Μαρίας σάρκα ταύτην εἶναι, δι' ἧς ὁ κόσμος ἐγένετο; Πῶς δὲ φήσουσι καὶ τὸ, Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν; Τὸ γὰρ πρὸ τῆς κατὰ σάρκα γενέσεως τοῦ Υἱοῦ σημαίνων ὁ εὐαγγελιστὴς, ἐπήγαγε τέγων, Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν. Πῶς δὲ εἰ μὴ ὁ Λόγος Υἱός ἐστιν, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος Υἱὸς, δύναται τὸν κόσμον σῶσαι, εἷς ὢν καὶ αὐτὸς τοῦ κόσμου; Εἰ δὲ ἀναισχυντοῖεν ἐπὶ τούτοις, ποῦ ἔσται ὁ Λόγος, τοῦ ἀνθρώπου ὄντος ἐν τῷ Πατρί; Πόστος (37) δὲ ἔσται ὁ Λόγος πρὸς τὸν Πατέρα, τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ Πατρὸς ἓν ὄντων; Εἰ δὲ ὁ ἄνθρωπος μονογενής ἐστι, πόστος ἔσται ὁ Λόγος; Ἤ γὰρ δεύτερον εἶναι αὐτὸν λέξειέ τις· ἢ εἰ (38) ὑπὲρ τὸ Μονογενές ἐστιν, αὐτὸς ἂν εἴη ὁ Πατήρ. Ὥσπερ γὰρ εἷς ἐστιν ὁ Πατὴρ, οὕτως ἓν καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ Μονογενές. Τί δὲ καὶ πλέον ὁ Λόγος ἔχει τοῦ ἀνθρώπου, εἴ γε οὐχ ὁ Λόγος Υἱός ἐστι; Διὰ μὲν γὰρ Υἱοῦ καὶ τοῦ Λόγου ὁ κόσμος γεγενῆσθαι γέγραπται, καὶ κοινόν ἐστι τῷ τε Λόγῳ καὶ τῷ Υἱῷ τὸ δημιουργεῖν τὸν κόσμον· τὸ δὲ ὁρᾶν τὸν Πατέρα οὐκ ἔτι ἐν τῷ Λόγῳ γέγραπται, ἀλλ' ἐν νῷ Υἱῷ· καὶ τὸ σώζειν τὸν κόσμον οὐκέτι διὰ τοῦ Λόγου ἐλέχθη, ἀλλὰ διὰ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ. Εἶπε γὰρ, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς· Τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με, Φίλιππε; Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα. Καὶ τὸν Πατέρα δὲ οὐχ ὁ Λόγος γέγραπται γινώσκειν, ἀλλ' ὁ Υἱός· ὁρᾶν (39) δὲ τὸν Πατέρα οὐχ ὁ Λόγος εἴρηται, ἀλλ' ὁ μονογενὴς Υἱὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρός.

21. Τί δὲ πλέον εἰς σωτηρίαν ἡμῶν ὁ Λόγος συμβάλλεται μᾶλλον τοῦ Υἱοῦ, εἴ γε κατ' αὐτοὺς ἄλλος ἐστὶν ὁ Υἱὸς, καὶ ἄλλος ὁ Λόγος; Πιστεύειν γὰρ ἡμᾶς οὐκ εἰς τὸν Λόγον, ἀλλ' εἰς τὸν Υἱὸν πρόσταξίς ἐστι.

A *vidit Patrem.* Qui enim hæc loquitur, seipsum Filium esse probat, cum addit, *ut glorificetur Pater in Filio.*

20. Si igitur contendunt hominem, quem gestavit Verbum, Filium Dei unigenitum esse, non autem Verbum : sequitur ut homo sit ille qui in Patre est, et in quo Pater est : homo item ille fuerit qui unum ipse et Pater est, quique in sinu est Patris, et lux vera est. Hinc fateri cogentur mundum per hominum factum esse, et hominem eum esse qui venit non ut judicaret, sed ut mundum salvum faceret : ipsum denique esse prius quam Abraham fieret. *Jesus* enim, inquit, *dixit illis : Amen, amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum* [79]. An non vero perabsurdum dictu est eum exsistere, antequam fieret Abraham, quem ex semine Abrahæ post quadraginta duas ætates natum esse volunt? B Si item caro, quam Verbum gestavit, Filius est : an non vehementer repugnat contendere hanc ipsam carnem, quam ex Maria accepit, esse per quam mundus factus est? Quid vero de his verbis dicturi sunt, *In mundo erat?* Namque evangelista, ut significaret exstitisse Filium, priusquam secundum carnem nasceretur, hæc subjecit verba, *In mundo erat* [80]. Porro si non Verbum est Filius, sed homo est Filius, quomodo mundum possit servare, cum ipse quoque sit ex mundo? Quod si nec his rationibus, eorum comprimetur impudentia, respondeant ubinam futurum sit Verbum, si homo est in Patre? Quotum autem Verbum erit cum Patre, cum homo et Pater unum sint? Quod si homo unigenitus est; quotum, quæso, erit Verbum? Vel enim secundum C esse respondebit aliquis : vel si supra Unigenitum est, ipse certe Pater fuerit. Quemadmodum enim unus est Pater, ita Unigenitus ex eo natus, unus est. Quid præterea Verbum homine amplius habet, si Verbum Filius non sit? Mundum quidem per Filium et Verbum factum esse scriptum est, communeque est Verbo et Filio mundum creare : at Patrem non a Verbo sed a Filio videri declarat Scriptura; nec item mundus per Verbum, sed per unigenitum Filium salvus fieri dicitur. Namque, inquit, *Dixit Jesus : Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovisti me, Philippe? Qui vidit me, vidit Patrem* [81]. Nec etiam a Verbo, sed a Filio Patrem cognosci legimus : uti nec Verbum videre Patrem dicitur, sed Unigenitus Filius qui est in sinu D Patris.

21. Ecquid porro Verbum ad nostram salutem amplius possit conferre quam Filius, si nempe, ut arbitrantur, alius est Filius, et aliud Verbum? Nos enim non in Verbum, sed in Filium credere jube-

[79] Joan. VIII, 58. [80] Joan. I, 10. [81] Joan. XIV, 9.

(33) Sic mss. omnes. Editio Commeliniana, ὁ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν αὐτῷ.

(34) Sic Reg. Seg. Basil. et Anglican. At alii et editi, Ἀμὴν γὰρ, ἔφη ὁ Ἰησοῦς, λέγω, etc.

(35) Basiliensis et Anglicanus, γενόμενον. Regius et Seguerianus, λεγόμενον. Alii editique utrumque omittunt.

(36) Sic Regius et Seguerianus, ut et Nannius legit. Alii et editi, εἴη, mendose.

(37) Goblerianus hic et mox, πόσος.

(38) Sic Reg. Seg. Basil. et Anglic. At in aliis et editis deest εἰ.

(39) Basiliensis et Anglicanus, καὶ ὁρᾶν.

mur, ut Joannes his verbis declarat : *Qui credit in Filium, habet vitam æternam : qui autem Filio non credit, non videbit vitam* [82]. Insuper sanctum baptisma in quo totius nostræ fidei posita est constitutio, non in Verbum, sed in Patrem et Filium et sanctum Spiritum datur. Quapropter **502** si secundum illos aliud est Verbum, et alius Filius, nec Verbum est Filius : nihil sane ad Verbum baptisma pertinet. Quomodo igitur Verbum secundum illos una est cum Patre, cum in baptismi donatione una cum eo non sit ? At forte responsuri sunt Verbum in Patris nomine contineri. Quidni ergo et Spiritus ? An vero extra Patrem exsistit Spiritus ? Deinde, si Verbum non est Filius, homo igitur post Patrem nominandus erit, et Spiritus post hominem nec jam unitas ex illorum sententia in trinitatem dilatabitur, sed in quaternitatem, nempe in Patrem, Verbum, Filium, et Spiritum sanctum. Verum hic eos pudor in aliud cogit confugere deverticulum. Aiunt igitur non hominem seorsum, quem gestavit Dominus, sed utrumque, Verbum scilicet et hominem, esse Filium : ambo enim simul conjuncti, ut inquiunt, Filius appellantur. Quis igitur amborum, causa alterius est ? Uter utrum effecit Filium ? Vel, ut planius loquar, num Verbum Filius est propter carnem ? an vero caro propter Verbum Filius dicitur ? Anne potius neutrum alteri causa est cur Filius appelletur, sed solus amborum congressus ? Quod si Verbum propter carnem, Filium esse responderint, certe carnem, Filium esse necesse est: quo ex responso omnia illa absurda consequentur quæ ex illorum superius dictum est oriri sententia, qui hominem Filium esse affirmant. Si vero propter Verbum caro Filius dicitur, igitur Verbum etiam ante carnem Filius erat. Nam qui fieri potest ut alios ille filios reddat, qui ipse filius non est, præsertim patre exsistente ? Profecto, si sibi ipse filios efficit, Pater dicendus est : si Patri, ipse sit quoque Filius, vel potius ipse verus sit Filius necesse omnino est, propter quem scilicet alii filii efficiuntur.

22. Cæteroquin, si ille non sit Filius, et nos filii sumus, utrique non illius sed nostri Pater erit Deus. Qui ergo id sibi tanquam proprium his verbis vindicat, *Pater meus* [83], et *Ego ex Patre* [84] ? Si enim communis omnium Pater est, non ejus solius est Pater, neque solus ille ex Patre exivit. Interdum autem nostrum etiam Patrem dici docet, ob suam scilicet cum nostra carne communionem. Ideo enim Verbum caro factum est, ut, quoniam Verbum est Filius, propter Filium in nobis habitantem noster quoque Pater appellaretur. Nam, inquit, *misit Spi-*

A Φησὶ γὰρ ὁ Ἰωάννης (40)· Ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱὸν ἔχει ζωὴν αἰώνιον· ὁ δὲ ἀπειθῶν τῷ Υἱῷ οὐκ ὄψεται ζωήν. Καὶ τὸ ἅγιον δὲ βάπτισμα, ἐν ᾧ πάσης πίστεως ἡμῶν ἡ σύστασις ὁρμεῖ, οὐκ εἰς Λόγον, ἀλλ' εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα δίδοται. Εἴπερ οὖν κατ' αὐτοὺς ἄλλος ἐστὶν ὁ Λόγος, καὶ ἄλλος ὁ Υἱὸς, καὶ οὐκ ἔστιν Υἱὸς ὁ Λόγος, οὐδὲν πρὸς τὸν Λόγον τὸ βάπτισμα. Πῶς οὖν σύνεστιν ὁ Λόγος κατ' αὐτοὺς τῷ Πατρὶ, οὐ συνὼν αὐτῷ ἐν τῇ τοῦ βαπτίσματος δόσει ; Ἀλλ' ἴσως ἂν εἴποιεν. Ἐν τῷ τοῦ Πατρὸς ὀνόματι περιέχεται καὶ ὁ Λόγος. Διὰ τί (41) οὖν οὐχὶ καὶ τὸ Πνεῦμα ; Ἢ ἐκτὸς τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα ; Καὶ ἄνθρωπος μὲν, εἴπερ οὐκ ἔστιν Υἱὸς ὁ Λόγος, μετὰ τὸν Πατέρα ὀνομάζεται, τὸ δὲ Πνεῦμα μετὰ τὸν ἄνθρωπον· οὐκ ἔτι δὲ οὐδὲ εἰς τριάδα κατ' αὐτοὺς ἡ μονὰς πλατύνεται, ἀλλ' εἰς τετράδα, Πατέρα, καὶ Λόγον (42), καὶ Υἱὸν, καὶ Πνεῦμα ἅγιον. Ἐν τούτοις δὴ αἰσχυνόμενοι, εἰς ἕτερον καταφεύγουσι, καί φασι μὴ τὸν ἄνθρωπον καθ' ἑαυτὸν, ὃν ἐφόρεσεν ὁ Κύριος, ἀλλὰ τὸ συναμφότερον, τόν τε Λόγον καὶ τὸν ἄνθρωπον, εἶναι Υἱόν· συνημμένα γὰρ ἀμφότερα Υἱὸς, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν, ὀνομάζεται. Τί τοίνυν τίνος αἴτιον, καὶ πότερος πότερον Υἱὸν κατεσκεύασεν ; Ἵνα, ἵνα λευκότερον εἴποιμι, ἄρα (43) διὰ τὴν σάρκα ὁ Λόγος Υἱός ; ἢ διὰ τὸν Λόγον ἡ σὰρξ Υἱὸς λέγεται ; Ἢ οὐδ' ὁπότερον τούτων, ἀλλ' ἡ (44) ἀμφοῖν σύνοδος ; Εἰ μὲν οὖν ὁ Λόγος διὰ τὴν σάρκα, ἀνάγκη τὴν σάρκα εἶναι Υἱὸν, καὶ ἀκολουθεῖ τὰ ἄτοπα, ὅσα προείρηται ἐκ τοῦ λέγειν τὸν ἄνθρωπον Υἱόν· εἰ δὲ διὰ τὸν Λόγον ἡ σὰρξ Υἱὸς λέγεται, καὶ πρὸ τῆς σαρκὸς πάντων ὁ Λόγος ὢν Υἱὸς ἦν. Πῶς γὰρ οἷόν τε υἱοποιεῖν τινα ἑτέρους, μὴ ὄντα αὐτὸν υἱὸν, ὄντος μάλιστα πατρός ; Εἰ μὲν οὖν ἑαυτῷ υἱοποιεῖ, Πατὴρ αὐτὸς ἂν εἴη· εἰ δὲ τῷ Πατρὶ, ἀνάγκη αὐτὸν εἶναι Υἱὸν, μᾶλλον δὲ αὐτὸν εἶναι τὸν Υἱὸν (45), δι' ὃν καὶ οἱ ἄλλοι υἱοποιοῦνται.

22. Ἐπεὶ εἰ, μὴ ὄντος αὐτοῦ Υἱοῦ, ἡμεῖς υἱοὶ ἐσμεν, ἡμῶν ἂν εἴη ὁ Θεὸς Πατὴρ, καὶ οὐκ αὐτοῦ. Πῶς οὖν ἰδιοποιεῖται μᾶλλον λέγων, Ὁ Πατήρ μου, καὶ, Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρός ; Εἰ γὰρ κοινὸς πάντων Πατὴρ, οὐ μόνου αὐτοῦ Πατὴρ, οὐδὲ μόνος αὐτὸς ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ Πατρός. Λέγει δέ ποτε καὶ ἡμῶν αὐτὸν λέγεσθαι Πατέρα, διὰ τὸ αὐτὸν κεκοινωνηκέναι τῇ ἡμετέρᾳ σαρκί. Διὰ τοῦτο γὰρ γέγονεν ὁ Λόγος σὰρξ, ἵν', ἐπειδὴ ὁ Λόγος ἐστὶν Υἱὸς, διὰ τὸν ἐνοικοῦντα ἐν ἡμῖν Υἱὸν λέγηται (46) καὶ ἡμῶν Πατήρ. D Ἀπέστειλε γὰρ, φησὶ, τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐ-

[82] Joan. III, 36. [83] Joan. V, 17. [84] Joan. XVI, 28.

(40) Sic Reg. Seg. et Basil. Alii autem et editi ὁ omittunt.

(41) Sic Reg. Seg. Basil. Anglic. et Gobl. At editio Commeliniana, Διότι.

(42) Regius, Seguerianus, Basiliensis et Anglicanus recte addunt καὶ Λόγον, quod alii et editi omittunt.

(43) Basiliensis et Goblerianus, ἄρα. Cæteri et editio Commeliniana, ἄρα.

(44) Sic Regius et Seguerianus. In aliis et editis ἡ deest.

(45) Regius et Seguerianus addunt, μᾶλλον δὲ αὐτὸν εἶναι τὸν Υἱόν, quæ cæteri et editi omittunt.

(46) Sic Reg. Seg. Basil. et Anglican. At alii et editi, λέγεται.

τοῦ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν, κράζον, Ἀββᾶ, ὁ Πατήρ. Οὐκοῦν ὁ ἐν ἡμῖν Υἱὸς, τὸν ἴδιον Πατέρα ἐπικαλούμενος, καὶ ἡμῶν αὐτῶν ποιεῖ Πατέρα λέγεσθαι. Ἀμέλει ὧν οὐκ ἔστιν εἰς τὰς καρδίας ὁ Υἱὸς, τούτων οὐδὲ Πατὴρ ὁ Θεὸς ἂν λεχθείη, Εἴπερ οὖν διὰ τὸν Λόγον ὁ ἄνθρωπος λέγεται Υἱὸς, ἀνάγκη πᾶσα, λεγομένων καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως τῶν παλαιῶν υἱῶν, εἶναι καὶ πρὸ τῆς ἐπιδημίας τὸν Λόγον Υἱόν. Υἱοὺς γὰρ, φησὶν (47) ἐγέννησα· καὶ ἐπὶ Νῶε· Ἰδόντες οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ· καὶ ἐν τῇ Ὠδῇ· Οὐκ αὐτὸς οὗτός σου Πατήρ; Οὐκοῦν ἦν καὶ ὁ ἀληθῶς Υἱὸς, δι' ὃν κἀκεῖνοι υἱοί. Εἰ δὲ κατ' ἐκείνους πάλιν οὐδ' ὁπότερον τούτων Υἱὸς, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀμφοτῖν σύνοδον, ἀνάγκη μηδ' ὁπότερον εἶναι Υἱόν φημι δὴ, μήτε τὸν Λόγον, μήτε τὸν ἄνθρωπον, ἀλλά τινα αἰτίαν, δι' ἣν καὶ συνήφθησαν· καὶ οὕτω δὲ (48) προηγήσεται ἡ αἰτία τῆς συνάψεως ἥτις Υἱὸν ποιεῖ. Οὐκοῦν καὶ κατὰ (49) τοῦτο πρὸ τῆς σαρκὸς προῆν ὁ Υἱός. Τούτων δὴ λεγομένων, εἰς ἕτερον καταφεύξονται, λέγοντες μὴ τὸν ἄνθρωπον εἶναι Υἱὸν, μηδὲ τὸ συναμφότερον, ἀλλὰ τὸν Λόγον ἐν ἀρχῇ μὲν εἶναι Λόγον ἁπλῶς· ὅτε δὲ ἐνηνθρώπησε, τότε ὠνομάσθαι Υἱόν. πρὸ γὰρ τῆς ἐπιφανείας μὴ εἶναι Υἱὸν, ἀλλὰ Λόγον μόνον, καὶ ὥσπερ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, οὐκ ὢν πρότερον σὰρξ, οὕτως ὁ Λόγος Υἱὸς γέγονεν, οὐκ ὢν πρότερον Υἱός. Ταῦτα μὲν ἐκείνων τὰ φλυαρήματα· ἔχει δὲ τὸν ἔλεγχον ἐναργῆ (50).

A *ritum Filii sui in corda nostra clamantem, Abba, Pater* [88]. Itaque Filius, qui in nobis est proprium suum Patrem invocans, nostrum etiam Patrem a nobis appellari concedit. Verumtamen in quorum cordibus Filius non est, nec etiam Deus eorum Pater dici potest. Igitur, si homo propter Verbum Filius dicitur, cum veteres, antequam Verbum humanam assumpsisset naturam, filii sint appellati, omnino necesse est Verbum etiam ante suum adventum Filium fuisse. Hinc illa Scripturæ verba, *Filios genui* [86]; et in historia Noe: *Videntes Filii Dei* [87]; et in Cantico: *Nunquid non ipse est Pater tuus* [89]? Erat ergo et verus Filius, propter quem illi filii dicuntur. Quod si secundum illos neutrum horum est Filius, sed amborum congressu constituitur, necesse omnino est neutrum esse Filium; B id est, nec Verbum nec hominem Filium esse, sed quamdam causam propter quam copulati sunt: ac proinde causa illa quæ Filium efficit, copulatione prior erit. Ergo ex hoc item responso sequitur Filium ante **503** carnem exstitisse. Verum his ita demonstratis, aliud quærunt effugium: nempe aiunt non hominem Filium esse, neque utrumque simul, sed Verbum, quod quidem in principio fuit duntaxat Verbum; cum autem homo factus est, tunc Filius est nominatus. Nam antequam advenisset, inquiunt, non erat Filius, sed tantummodo Verbum: ac proinde ut Verbum caro factum est, cum antea caro non esset, ita Verbum Filius factum est, cum prius Filius non esset. Hæ illorum sunt ineptiæ, quas refutare haud est difficile.

23. Εἰ γὰρ ὅλως ἐνανθρωπήσας γέγονεν Υἱὸς, ἡ ἐνανθρώπησις αἰτία. Καὶ εἰ ὁ ἄνθρωπος αἴτιος τοῦ εἶναι αὐτὸν Υἱὸν, ἢ τὸ συναμφότερον, καὶ (51) τὰ αὐτὰ ἄτοπα ἀπαντήσει. Ἔπειτα, εἰ πρῶτον Λόγος, καὶ ὕστερον Υἱὸς, φανήσεται ὕστερον ἐγνωκὼς τὸν Πατέρα, καὶ οὐ πρότερον. Οὐ γὰρ ᾗ (52) Λόγος γινώσκει, ἀλλ' ᾗ Υἱός. Οὐδεὶς γὰρ γινώσκει τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ Υἱός. Ἀπαντήσει δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι ὕστερον ἐν κόλποις τοῦ Πατρὸς γέγονε, καὶ ὕστερον αὐτὸς καὶ ὁ Πατὴρ ἕν γεγόνασι, καὶ ὕστερον, τὸ, Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα. Ταῦτα γὰρ πάντα ἐπὶ Υἱοῦ ἐλέχθη. Ἐκ δὴ τούτων ἀναγκασθήσονται εἰπεῖν· Οὐδὲν ἦν ὁ Λόγος, ἀλλ' ὄνομα μόνον, Οὔτε γὰρ ἐν ἡμῖν μετὰ τοῦ Πατρὸς, οὔτε ὁ (53) τὸν Λόγον ἑωρακὼς ἔβλεπε τὸν Πατέρα, οὔτε ὅλως τινὶ ἐγνώσθη ὁ Πατήρ· διὰ γὰρ Υἱοῦ γινώσκεται ὁ Πατήρ· οὕτω γὰρ καὶ γέγραπται, Καὶ ᾧ ἂν ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψῃ. Μήπω δὲ ὄντος τοῦ Λόγου Υἱοῦ, οὐδέπω τις ἐγίνωσκε τὸν Πατέρα, Πῶς οὖν Μωσεῖ, πῶς τοῖς πατράσιν ὤφθη; Αὐτὸς γὰρ ἐν ταῖς Βασιλείαις φησίν. Ἀποκαλυφθεὶς ἀπεκαλύφθην πρὸς πάντας τοὺς πατέρας ὑμῶν. Εἰ δὲ ἀπεκαλύφθη Θεὸς, δῆ-

C 23. Nam si Verbum, humana accepta natura, Filius est factus: igitur naturæ humanæ assumptio causa ejus rei est. Quapropter si homo causa est cur Verbum sit Filius, vel utrumque (54): eadem certe absurda occurent. Deinde, si prius Verbum est, et posterius Filius, sequitur ut Patrem posterius, non prius cognoverit. Nec enim eum novit quatenus Verbum est, sed quatenus Filius. *Nemo* enim *novit Patrem, nisi Filius* [90]. Sequitur item nonnisi posterius contigisse ut in sinu Patris fuerit, ipseque et Pater unum facti sint, eveneritque id quod dixit: *Qui vidit me, vidit Patrem* [90]. Nam hæc omnia de Filio dicta sunt. Insuper ex his cogentur fateri Verbum nihil fuisse præter merum nomen. Neque enim in nobis cum Patre erat, nec qui Verbum videbat, Patrem videbat, nec cuiquam omnino D notus erat Pater: quippe qui per Filium cognoscatur: sic enim scriptum est, *Et cui Filius revelaverit* [91]. Unde cum Verbum nondum esset Filius, nondum quoque Pater cognoscebatur. Quomodo igitur Moysi et patribus apparuit? Ipse enim in libris Regnorum ita loquitur: *Revelatus sum omnibus*

[86] Galat. IV, 6. [87] Isa. I, 2. [88] Gen. VI, 2. [89] Deuter. XXXII, 6. [90] Matth. XI, 27. [90] Joan. XIV, 9. [91] Matth. XI, 27.

(47) Φησὶν abest a codice Regio et Segueriano, Basiliensi et Anglicano.

(48) Regius et Seguerianus δέ addunt, quod alii et editi omittunt.

(49) Regius et Seguerianus, καὶ κατά. In aliis et editis καί deest.

(50) Anglicanus, ἐν ἀρχῇ.

(51) Basiliensis et Anglicanus καί omittunt.

(52) Regius et Seguer. hic et mox, ᾗ pro ᾗ.

(53) Sic Reg. Seguer. Basil. et Gobler. At alii et editi ὁ omittunt.

(54) Id est, vel si Verbum et homo, sive conjunctio Verbi cum homine, causa est cur Verbum sit Filius.

patribus vestris [92]. Proinde si revelatus est Deus, certe Filius revelavit, ut ipse testatur, *Et cui Filius revelaverit*. Itaque impium et stultum dictu est, aliud esse Verbum et alium esse Filium. Nec vero abs re erit inquirere undenam hujusmodi hauserint opinionem. Aiunt igitur, cum in Veteri Testamento nulla Filii sed solius Vorbi fiat mentio, idcirco se opinari Filium Verbo juniorem esse, quippe cum nihil de ipso dictum sit in Veteri Testamento, sed tantum in Novo. Hæc sunt quæ illi proferunt, sed impie. Nam primo Testamenta dividere, ita ut unum cum alio non cohæreat, Manichæorum atque Judæorum est, quorum nimirum alii Veteri, alii Novo Testamento adversantur. Deinde si, ut putant ea quæ in Veteri exstant Testamento, tempore antecedunt, ea autem, quæ in Novo Testamento continentur, recentiora sunt, velintque ex divinis Litteris tempora æstimari, necesse sane est ista esse recentiora, nempe, *Ego et Pater unum sumus* [93], *Unigenitus* [94], *Qui vidit me, vidit Patrem* [95]. Non enim ex Veteri Testamento, sed ex Novo hæc testimonia proferuntur.

24. Atqui non ita est sed etiam revera in Veteri Testamento multa de Filio occurrunt, ut in psalmo secundo : *Filius meus es tu, ego hodie genui te* [96]; et in nono inscriptio, *In finem pro occultis Filii, psalmus David* [97] : et in quadragesimo quarto, *In finem pro iis qui commutabuntur, filiis Core, ad intellectum, canticum pro Dilecto* [98] : et apud Isaiam, *Cantabo dilecto canticum Dilecti vineæ meæ.* **504** *Vinea facta est Dilecto* [99]. Quis autem Dilectus est præter Filium unigenitum? ut in psalmo centesimo nono habetur, *Ex utero ante luciferum genuit te* [1], de quo postea dicendi locus erit; et in Proverbiis, *Ante omnes colles gignit me* [2] : et apud Danielem, *Et species quarti, similis Filio Dei* [3], pluraque alia. Si ergo ex Veteri Testamento petitur antiquitas, fatendum utique est antiquum Filium esse, cum multis in locis Veteris Testamenti commemoretur. Ita est, inquiunt, sed ista prophetice dicta sunt : ergo et illa pariter de Verbo prophetice memorata sunt. Nec enim unum prophetice est dictum, aliud vero non prophetice. Nam si hæc verba, *Filius meus es tu*, futurum aliquid significent, idem etiam de illis verbis dicendum est, *Verbo Domini cœli firmati*

A λον ὅτι (55) ἦν ὁ ἀποκαλύπτων Υἱὸς, ὡς αὐτός φησι Καὶ ᾧ ἐὰν ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψῃ. Ἀσεβὲς μὲν οὖν κ ἀνόητον τὸ λέγειν ἄλλον εἶναι τὸν Λόγον, καὶ ἄλλο εἶναι (56) τὸν Υἱόν. Πόθεν δὲ ἄρα τὴν τοιαύτην ὑπο νοιαν ἐσχήκασιν, ἐρέσθαι καλόν. Φασὶ δή, διὰ τὸ μ εἰρῆσθαι ἐν τῇ Παλαιᾷ περὶ Υἱοῦ, ἀλλὰ περὶ Λόγο καὶ (57) διὰ τοῦτο νεώτερον ὑπονοεῖν τοῦ Λόγου τὸ Υἱὸν διαβεβαιοῦνται, ὅτι μὴ ἐν τῇ Παλαιᾷ, ἀλλ' ἐ τῇ Καινῇ μόνῃ περὶ αὐτοῦ (58) ἐλέχθη. Ταῦτ' ἐκ νοι ἀσεβῶς φθέγγονται. Πρῶτον μὲν γὰρ διαιρεῖν τὰ Διαθήκας καὶ μὴ τὴν ἑτέραν τῆς ἑτέρας ἔχεσθαι (59 Μανιχαίων καὶ Ἰουδαίων τὸ ἐπιτήδευμα, τῶν μὲν τ Παλαιᾷ, τῶν δὲ τῇ Νέᾳ ἀντιλεγόντων· ἔπειτα κα αὐτοὺς, εἰ τὰ ἐν τῇ Παλαιᾷ κείμενα προάγει τῷ χρόνῳ, τὰ δὲ ἐν τῇ Νέᾳ νεώτερά ἐστι, καὶ ἐν τ

B γραμμάτων οἱ χρόνοι κρίνονται· ἀνάγκη πάλιν νε τερα εἶναι τὸ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν· τὸ π Μονογενής· καὶ τὸ, Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέ ρα· οὐ γὰρ ἐκ τῆς Παλαιᾶς, ἀλλ' ἐκ τῆς Καινῆς μαρτυρεῖται.

24. Οὐ μὴν δὲ, ἀλλ' ἀληθῶς καὶ ἐν τῇ (60) Π λαιᾷ περὶ Υἱοῦ πολλὰ λέγεται· οἷον ἐν τῷ δεκάτ ψαλμῷ τὸ, Υἱός μου εἶ σὺ (61), ἐμὲ σήμερον γ γέννηκά σε· καὶ ἐν τῷ ἐννάτῳ ἡ ἐπιγραφὴ, Εἰ τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν κρυφίων τοῦ Υἱοῦ, ψαλμὸ τῷ Δαυίδ· καὶ ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ τετάρτῳ, Εἰ τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων, τοῖς υἱοῖ Κορὲ, εἰς σύνεσιν, ᾠδὴ ὑπὲρ τοῦ Ἀγαπητοῦ· κ ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ, Ἄσω δὴ τῷ ἠγαπημένῳ ᾆσμα τ Ἀγαπητοῦ τῷ ἀμπελῶνί μου. Ἀμπελὼν ἐγεν τῷ ἠγαπημένῳ. Τὸ δὲ Ἀγαπητὸς τίς ἂν εἴη ἢ Υἱ μονογενής ; ὡς καὶ ἐν τῷ· ἑκατοστῷ ἐννάτῳ, Ἐ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε, περ ὕστερον λεχθήσεται· καὶ ἐν Παροιμίαις δὲ (62) Ἐ δὲ πάντων τῶν βουνῶν γεννᾷ με· καὶ ἐν τ νιῷ, Καὶ (63) ἡ ὅρασις τοῦ τετάρτου ὁμοία Θεοῦ, καὶ ἄλλα πλείονα. Εἰ τοίνυν ἐκ τῆς Καινῆ ἀρχαιότης, ἀρχαῖος ἂν εἴη καὶ ὁ Υἱὸς, ὃν ἐν Παλαιᾷ (64) ἐν πολλοῖς σαφηνιζόμενος. Ἀλλὰ φασὶ, κεῖται μὲν, προφητικῶς δὲ ἔστω· οὐκοῦν περὶ τοῦ Λόγου προφητικῶς εἰρῆσθαι λεχθήσ ὈΟὐ γὰρ τὸ μὲν, τὸ δὲ (65). Εἰ γάρ τὸ, Υἱός μ σὺ, ἐπὶ μέλλοντος, δῆλον ὅτι καὶ τὸ, Τῷ Λόγῳ Κ

[92] I Reg. VIII, 27. [93] Joan. X, 30. [94] Joan. I, 18. [95] Joan. XIV, 9. [96] Psal. II, 7. [97] Psal. IX, 1. [98] Psal. XLIV, 1. [99] Isa. V, 1. [1] Psal. CIX, 3. [2] Prov. VIII, 25. [3] Dan. III, 92.

(55) Goblerian., δηλονότι. Mox Anglican. ᾧ ἂν ὁ Υἱός.

(56) Reg. et Seguer. addunt εἶναι, quod abest ab aliis et editis. Mox Reg. et Seguer. ἐρέσθαι. Cæteri et editi, ἔρεσθαι.

(57) Sic Reg. Seguer., Basil. et Anglic. In aliis et editis deest καί.

(58) Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglic. At alii et editi omittunt περὶ αὐτοῦ. Mox Gobler. ἐκεῖνοι οἱ ἀσεβεῖς. Anglic. ibidem, διαιρεῖν τὴν Διαθήκην.

(59) Sic in Regio emendatum est. Alii et editi, δέχεσθαι, ut et prius exstabat in Regio.

(60) Sic Reg. Seguer. Gobler. et Felck. 1. At alii et editi, ἀλλ' ἀληθῶς δὲ ἐν τῇ.

(61) Reg. et Seguer. τὸ, Υἱός μου. In aliis et editis deest τό. Mox Reg. Seguer. Basil. et Anglic. καὶ ἐν τῷ ἐννάτῳ ἡ ἐπιγραφή. Cæteri et editi, καὶ ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ ἐννάτου ψαλμοῦ.

(62) Reg. Seguer. Basil. et Anglic. addunt καί, quod ab aliis et editis abest. Ibid. Reg. et Seguer. δέ omittunt, habentque, πάντων βουνῶν.

(63) Sic Regius et Seguer. In aliis et editis deest καί.

(64) Regius et Seguer. ὁ Υἱὸς, ἐν τῇ.

(65) Οὐ post τὸ δέ subintelligendum. Id est: *Nec enim istud prophetice est dictum; illud autem non prophetice. Nam si*, etc.

ρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν. Οὐ γὰρ εἶπεν, ἐγένοντο, οὐδὲ, ἐποίησεν. Ὅτι δὲ τὸ, ἐστερέωσεν, ἐπὶ μέλλοντος, φησίν· Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν· εἶτα· Καὶ γὰρ ἐστερέωσε τὴν οἰκουμένην, ἥτις οὐ σαλευθήσεται. Καὶ εἰ τὸ (66) ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ τετάρτῳ. Ὑπὲρ τοῦ Ἀγαπητοῦ, ἐπὶ μέλλοντος, δῆλον ὅτι καὶ τὸ ἐπιφερόμενον τὸ Ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου Λόγον ἀγαθόν. Καὶ εἰ τὸ, Ἐκ γαστρὸς, ἐπὶ ἀνθρώπου, ἄρα καὶ τὸ, ἐκ καρδίας. Εἰ γὰρ ἡ γαστὴρ ἀνθρώπινον, καὶ ἡ καρδία (67) σωματικόν, Εἰ δὲ τὸ ἐκ καρδίας, ἄϊδιον, καὶ τὸ ἐκ γαστρὸς, ἀΐδιον· καὶ εἰ ὁ Μονογενὴς ἐν κόλποις, καὶ ὁ Ἀγαπητὸς ἐν κόλποις. Ταὐτὸν γάρ ἐστι τό τε Μονογενὲς καὶ τὸ Ἀγαπητὸν, ὡς τὸ, Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός. Οὐ γὰρ δὴ τὴν εἰς αὐτὸν (68) ἀγάπην σημᾶναι θέλων, εἶπε τὸ, Ἀγαπητὸς, ἵνα μὴ τοὺς ἄλλους μισεῖν δόξῃ· ἀλλὰ τὸ Μονογενὰς ἐδήλου, ἵνα τὸ μόνον ἐξ αὐτοῦ εἶναι αὐτὸν δείξῃ. Καὶ τῷ Ἀβραὰμ γοῦν (69) σημᾶναι θέλων ὁ Λόγος τὸ μονογενὲς, φησί· Προσένεγκε τὸν υἱόν σου τὸν ἀγαπητόν. Παντὶ δὲ δῆλον ἐκ τῆς Σάῤῥας μόνον εἶναι τὸν Ἰσαάκ. Ἔστιν ἄρα ὁ Λόγος Υἱὸς, οὐκ ἄρτι γεγονὼς ἢ ὀνομασθεὶς Υἱὸς, ἀλλ' ἀεὶ Υἱός. Εἰ γὰρ μὴ Υἱὸς, οὐδὲ Λόγος· καὶ εἰ μὴ Λόγος, οὐδὲ Υἱός. Τὸ γὰρ ἐκ τοῦ Πατρὸς Υἱός ἐστι. Τί δέ ἐστιν ἐκ τοῦ Πατρὸς εἰ μὴ Λόγος (70) ὁ ἐκ καρδίας προελθὼν καὶ ἐκ γαστρὸς γεννηθείς; Οὐ γὰρ ὁ Πατὴρ Λόγος ἐστίν· οὐδὲ ὁ Λόγος Πατήρ ἐστιν· ἀλλ' ὁ μὲν Πατὴρ, ὁ δὲ Υἱός· καὶ ὁ μὲν γεννᾷ, ὁ δὲ γεννᾶται.

A *sunt* [4]. Nec enim dixit, *facti sunt*, vel *fecit*. Quod autem vocabulum, *firmavit*, de futuro intelligendum sit, conjicere licet ex his verbis : *Dominus regnavit*; deinde, *Etenim firmavit orbem terræ, qui non commovebitur* [5]. Si item ea, quæ in psalmo quadragesimo quarto *pro Dilecto* [6] narrantur, ad futurum tempus pertinent; idem quoque erit dicendum de his quæ sequuntur, *Eructavit cor meum Verbum bonum* [7]. Similiter, si hæc verba, *Ex utero* [8], hominem denotant; ergo et quod ex corde eructari dicitur. Namque si uterus humanum quid est, cor etiam corporea res est. Sed si quod ex corde profunditur, æternum est, illud etiam quod ex utero nascitur, æternum esse intelligendum est. Similiter si Unigenitus est in sinu, Dilectus quoque in sinu est. Idem enim est Unigenitus et Dilectus, ut ex his liquet verbis, *Hic est Filius meus dilectus* [9]. Nec enim ut suam in eum charitatem significaret, Dilectum ipsum appellavit, ne alios odio habere videatur : sed Unigenitum indicabat esse, ut solum eum ex seipso esse doceret. Hinc Verbum ipsum, cum unigenitum Abrahæ filium vellet designare, ait : *Offer filium tuum dilectum* [10]. Nemini autem dubium est solum Isaac ex Sara genitum hic intelligi. Itaque Verbum est Filius, non recens factus vel nominatus Filius, sed semper Filius. Nam si Filius non est, nec Verbum esse potest. Et vicissim, si Verbum non est, nec Filius potest esse. Siquidem quod ex Patre est, Filius utique est. Quid porro est ex Patre, nisi Verbum, quod ex corde progressum est, et ex utero genitum? ¦Nec enim Pater Verbum est, aut Verbum Pater est : sed ille, Pater; hic, Filius est : ille gignit, hic gignitur.

B

25. Μαίνεται μὲν οὖν Ἄρειος ἐξ οὐκ ὄντων εἶναι λέγων τὸν Υἱὸν, καὶ ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν, Μαίνεται δὲ καὶ Σαβέλλιος λέγων τὸν Πατέρα εἶναι Υἱὸν, καὶ ἔμπαλιν τὸν Υἱὸν εἶναι Πατέρα, ὑποστάσει μὲν ἕν, ὀνόματι δὲ δύο· μαίνεται δὲ καὶ (71) παραδείματι χρώμενος τῇ τοῦ Πνεύματος χάριτι· φησὶ γὰρ (72), Ὥσπερ διαιρέσεις χαρισμάτων εἰσὶ, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα· οὕτω καὶ ὁ Πατὴρ ὁ αὐτὸς μὲν ἔστι, πλατύνεται δὲ εἰς Υἱὸν καὶ Πνεῦμα. Ἔστι δὲ τοῦτο μερτὸν ἀτοπίας. Εἰ γὰρ ὡς ἐπὶ τοῦ Πνεύματος, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ (63) ἐστιν· ἔσται ὁ Πατὴρ Λόγος καὶ Πνεῦμα ἅγιον, ᾧ μὲν γινόμενος (74) Πατὴρ ᾧ δὲ Λόγος, ᾧ δὲ Πνεῦμα πρὸς τὴν χρείαν ἑκάστου ἁρμοζόμενος· καὶ ὀνόματι μὲν Υἱὸς καὶ Πνεῦμα, τῷ δὲ ὄντι Πατὴρ μόνον· ἀρχὴν μὲν ἔχων τὸ γίνεσθαι Υἱὸς, παυόμενος δὲ τοῦ λέγεσθαι Πατήρ· καὶ (75) ἐνανθρωπήσας μὲν ὀνόματι, τῇ δὲ ἀληθείᾳ μηδὲ ἐπιδημήσας·

C

25. Quocirca insanit profecto Arius, cum ait Verbum ex nihilo esse, fuisseque aliquando cum non esset. Insanit pariter Sabelius, cum Patrem Filium esse, et Filium Patrem esse docet, unum quidem hypostasi, sed nomine duos; cum, ut suum confirmet errorem, dementer et perperam exemplo gratiæ Spiritus utitur. Ait enim : Quemadmodum *divisiones sunt gratiarum, idem autem Spiritus* [11] : ita et Pater idem quidem est, sed in Filium et Spiritum dilatatur. Sane id perabsurdum est. Si enim eadem est ratio Dei et Spiritus : sequitur ut Pater, Verbum sit et Spiritus sanctus; ita ut sese ad cujusque necessitatem accommodans, modo sit Pater modo Verbum, modo Spiritus : atque adeo nomine tenus Filius erit et Spiritus, re autem vera tantummodo Pater, qui, quatenus est Filius, principium habeat, ac Pater appellari desinat : **505** qui solo

D

[4] Psal. xxxii, 6. [5] Psal. xcii, 1. [6] Psal. xliv. 1. [7] ibid. 2. [8] Psal. cix, 3. [9] Matth. iii, 17. [10] Gen. xxii, 2. [11] I Cor. xii, 4.

(66) Regius, εἰ ἐν τῷ. Mox idem et Seguer. Basil. et Anglican. τὸ ἐπιφερόμενον τὸ. Ἐξηρεύξατο. Alii et editi, τὸ ἐπιφερόμενον, Ἐξηρεύξατο.

(67) Reg. Seguer. Gobler. Basil. et Anglic. καὶ ἡ καρδία. Cæteri et editi, καὶ καρδία. Ibid. Gobler. σωματική.

(68) Reg. Seguer. Basil. Anglic. et Gobler. τὴν εἰς αὐτόν. Alii et editi, τῷ εἰς αὐτόν.

(69) Reg. Seguer. Anglic. Gobler. et Basil. φησί, et mox, Σάῤῥας. Cæteri et editi, ἔφη, et Σάρας.

(70) Reg. Seguer. Basil. et Anglic. εἰ μὴ Λόγος. Cæteri et editi, εἰ μὴ ὁ Λόγος.

(71) Regius et Seguerianus addunt καί, quod in aliis et editis deest.

(72) Reg. Seguer. Basil. Anglic. Gobler. φησὶ γάρ, etc. Alii et editi, ἔφη γάρ.

(73) Regius et Seguer. ἐπὶ Θεοῦ.

(74) Anglicanus, γενόμενος.

(75) Sic Regius, Seguer. Basil. et Anglic. At alii et editi καί omittunt.

et mutabile esse videretur. Si enim quod erat, id postea erit, quasi nunc non id ipsum esset; igitur nunc non est quod erat et erit. Rem clarius expono. Si in Deo antea erat, et postea rursus erit: perspicuum est Verbum nunc in Deo non esse. Verum revincuntur hac Domini voce: *Ego in Patre, et Pater in me est.* Sic enim nunc est, uti fuit semper. Si porro nunc est uti fuit semper: non igitur aliquando gignebatur, et aliquando non gignebatur; nec item aliquando in Deo silentium et quies fuit, aliquando autem idem locutus est: sed semper est Pater, et Filius ejus Verbum, qui Filius non solo nomine Verbum est, nec Verbum cogitatione est Filius, sed Patri consubstantialis exsistit: nec ille propter nos est genitus, sed nos propter illum facti sumus. Cæteroqui si propter nos genitus est, et nos tunc, cum est genitus, creati sumus, ejusque ortu constitutæ sunt res creatæ, ac deinde recurrit ipse ut sit quod prius erat; primum **496** inde efficitur ut genitus, rursus non generetur. Nam si eum procedere, ipsum est gigni: igitur cum revertitur, gigni desinit. Postquam enim ad Deum reverterit, Deus rursus silebit. Atqui si silebit, erit quod eo silente erat, nempe quies, non autem rerum creatio, quæ proinde finem habebit. Nam ut procedente Verbo, factæ sunt ei exstiterunt res creatæ: ita recurrente Verbo, jam non amplius exsistent res creatæ. Quid igitur eas fieri opus fuit, si esse desinent? Vel, quare locutus est Deus, ut post hæc sileret? Cur vero protulit quem deinde revocat? Cur eum gignit, cujus generationem finem voluit habere? Incertum autem est quid iterum erit. Vel enim semper taciturus est, vel rursus est geniturus, aliasque res creandas cogitaturus; nec enim easdem est effecturus, quippe quas factas permansisse satius fuisset: sed alias producturus est, quas delebit similiter, aliasque iterum cogitabit, idque infinite.

A τοῦτ' ἔσται μετὰ ταῦτα, ὡς νῦν οὐκ ὤν· δῆλον, ὅτι (70) οὐκ ἔστι νῦν, ὅπερ ἦν καὶ ἔσται. Λέγω δέ Εἰ ἐν Θεῷ ἦν πρότερον, καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν ἔσται· δῆλον, ὅτι οὐκ ἔστι νῦν ἐν τῷ Θεῷ ὁ Λόγος. Ἀλλ' ἐλέγχει τούτους ὁ Κύριος λέγων· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· οὕτω γάρ ἐστι νῦν, ὥσπερ ἦν ἀεί. Εἰ δὲ οὕτω νῦν ἐστιν, ὥσπερ ἦν ἀεί· δῆλον, ὅτι οὐ ποτὲ μὲν ἐγεννᾶτο, ποτὲ δὲ οὔ· οὐδὲ ποτέ μὲν ἐν Θεῷ ἡσυχία ἦν, ποτὲ δὲ ἐλάλει· ἀλλ' ἔστιν ἀεὶ Πατὴρ, καὶ Υἱὸς ὁ τούτου Λόγος, οὐκ ὀνόματι μόνον Λόγος, οὐδὲ κατ' ἐπίνοιαν Υἱὸς ὁ Λόγος (71), ἀλλ' ὑπάρχων ὁμοούσιος τῷ Πατρί· οὐ δι' ἡμᾶς γεννηθείς· ἡμεῖς γὰρ δι' ἐκεῖνον γεγόναμεν. Ἐπεὶ εἰ δι' ἡμᾶς ἐγεννήθη, καὶ ἐν τῷ γεγεννῆσθαι αὐτὸν ἐκτίσθημεν (72), καὶ τῇ γεννήσει αὐτοῦ συνέστηκεν ἡ κτίσις, ἀνατρέχει δὲ ἵνα ᾖ ὅπερ πρότερον ἦν· πρῶτον μὲν ἔσται πάλιν μὴ γεννωμενος ὁ γεννηθείς. Εἰ γὰρ ἡ πρόοδος αὐτοῦ γέννησίς ἐστιν, ἡ ἀναδρομὴ πάλιν παῦλα τῆς γεννήσεως· γενομένου γὰρ αὐτοῦ ἐν τῷ Θεῷ, σιωπήσει πάλιν ὁ Θεός. Εἰ δὲ σιωπήσει, ἔσται ὅπερ ἦν, σιωπῶντος αὐτοῦ, ἡσυχία, καὶ οὐ κτίσις· παύσεται ἄρα ἡ κτίσις. Ὥσπερ γὰρ προελθόντος τοῦ Λόγου, γέγονεν ἡ κτίσις, καὶ ὑπῆρξεν· οὕτω παλινδρομοῦντος τοῦ Λόγου, οὐχ ὑπάρξει ἡ κτίσις (73). Τίς οὖν χρεία τοῦ γενέσθαι, εἰ παύσεται; Ἢ τί καὶ ἐλάλει ὁ Θεὸς, ἵνα μετὰ ταῦτα σιωπήσῃ; Τί δὲ προεβάλλετο, ὃν ἀνακαλεῖται; Τί δὲ καὶ ἐγέννα, οὗ τὴν γέννησιν παύσειν ἤθελε; Τί δὲ πάλιν ἔσται, ἄδηλον. Ἢ γὰρ σιωπήσει ἀεὶ, ἢ πάλιν γεννήσει, καὶ ἑτέραν κτίσιν ἐπινοήσει· οὐ γὰρ τὴν αὐτὴν ποιήσει· ἢ γὰρ ἂν διέμεινεν ἡ γενομένη (74)· ἀλλ' ἑτέραν· ἀκολούθως δὲ καὶ ταύτην παύσει, καὶ ἑτέραν ἐπινοήσει, καὶ τοῦτο εἰς ἄπειρον.

B

C

13. Forte autem hujusmodi opinio ex Stoicorum schola emanavit (69), qui nempe Deum putant contrahi rursusque cum rebus creatis dilatari, infiniteque quiescere. Quod enim dilatatur, contractum dilatatur; et quod extenditur, contractum extenditur: atque idem quidem est, nihil autem aliud præter affectionem quamdam patitur. Itaque si Unitas dilatata, facta est Trinitas, si item Unitas est Pater, Trinitas vero est Pater, Filius, et Spiritus san-

13. Τοῦτο δὲ ἴσως ἀπὸ τῶν Στωϊκῶν ὑπέλαβε, διαβεβαιουμένων συστέλλεσθαι καὶ πάλιν ἐκτείνεσθαι τὸν Θεὸν μετὰ τῆς κτίσεως, καὶ ἀπείρως παύεσθαι. Τὸ γὰρ πλατυνόμενον ἀπὸ στενότητος πλατύνεται· καὶ τὸ ἐκτεινόμενον συνεσταλμένον ἐκτείνεται· καὶ αὐτὸ μὲν ἔστι, πλέον δὲ οὐδὲν ἡ πάθος ὑπομένει. Εἰ τοίνυν ἡ Μονὰς, πλατυνθεῖσα, γέγονε Τριάς· ἡ δὲ Μονάς ἐστιν ὁ Πατὴρ, Τριὰς δὲ Πατὴρ, Υἱὸς, ἅγιον (75) Πνεῦμα· πρῶτον μὲν πλατυνθεῖσα ἡ

(69) Stoicorum sententiam sic explicat Diogenes Laertius in *Zenone*, prout legit Justus Lipsius *Physiologiæ Stoicorum* lib. xi, dissertat. 6: Λέγουσι δὲ κόσμον τριχῶς· αὐτόν τε τὸν Θεὸν τὸν τῆς ἀπάσης οὐσίας ἰδιοποιὸν, ὃς δὴ ἄφθαρτός ἐστι καὶ ἀγέννητος, δημιουργὸς ὢν τῆς διακοσμήσεως, κατὰ χρόνων ποιὰς περιόδους ἀναλίσκων εἰς ἑαυτὸν τὴν ἅπασαν οὐσίαν, καὶ πάλιν ἐξ ἑαυτοῦ γεννῶν. Id est, *Mundum vero tripliciter dicunt: primo ipsum Deum, universæ essentiæ proprium effectorem, qui sane corruptionis expers est et ingenitus, ordinis et dispositionis rerum opifex, per certas temporum periodos universam in seipsum absumens essentiam, iterumque ex seipso gignens.* Suidas habet, Θεὸν, καὶ τὸν ἀπάσης, etc. In editione Henrici Stephani ann. 1570, mendose habetur, τὸν ἐκ τῆς ἀπάσης οὐσιας ποιόν, vel ut in notis emendatur, ἰδίως ποιόν.

D

(70) Goblerianus et Felckmanni primus hic et infra, δηλονότι.

(71) Regius et Seguerianus addunt ὁ Λόγος, quod in aliis et editis deest.

(72) Sic mss. et editio Commel.

(73) Goblerianus et Felckmanni primus, ὑπῆρξεν. Ibidem Reg. Basil. Anglic., Τίς οὖν ἡ χρεία. Alii et editio Commeliniana, Τίς οὖν χρεία. Item ibidem Gobler. et Felckm. 1, τούτου γενέσθαι.

(74) Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglic. At cæteri et editi, καὶ γάρ, etc. Mox ad marginem Reg. Seg. Basil. Gobl. et Felck. 1 hæc leguntur, τὰ περὶ σαββάτων καὶ περιτομῆς (Basil. τολμῆς) ὧδε ἔκειντο. Id est, *Tractatus de sabbatis et circumcisione hic exstabat.* De eo agemus suo loco.

(75) Sic Regius et Seguerian. At alii et editi, καὶ ἅγιον.

Μονὰς, πάθος ὑπέμεινε, καὶ γέγονεν ὅπερ οὐκ ἦν· ἐπλατύνθη γὰρ οὐκ οὖσα πλατεῖα· ἔπειτα εἰ αὐτὴ ἡ Μονὰς ἐπλατύνθη εἰς Τριάδα, Τριὰς δέ ἐστι Πατὴρ καὶ Υἱὸς (76) καὶ ἅγιον Πνεῦμα· ὁ αὐτὸς ἄρα Πατὴρ γέγονε καὶ Υἱὸς καὶ Πνεῦμα κατὰ Σαβέλλιον. ἐκτὸς εἰ μὴ ἡ λεγομένη παρ' αὐτῷ Μονὰς (77) ἄλλο τί ἐστι παρὰ τὸν Πατέρα. Οὐκ ἔτι οὖν πλατύνεσθαι ἔδει λέγειν (78), ἀλλ' ἡ Μονὰς τριῶν ποιητικὴ, ὥστε εἶναι Μονάδα. εἶτα καὶ Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ Πνεῦμα. Εἰ γὰρ ἐπλατύνθη αὕτη, καὶ ἐξέτεινεν ἑαυτὴν, αὐτὴ ἂν εἴη, ὅπερ ἐξετάθη. Καὶ Τριὰς μὲν πλατυνθεῖσα οὐκ ἔτι Μονὰς ἐστι· Μονὰς δὲ οὖσα οὔπω ἦν Τριάς. Καὶ ὁ Πατὴρ ἄρα ὢν οὔπω ἦν Υἱὸς καὶ Πνεῦμα· γενόμενος δὲ ταῦτα, οὐκ ἔτι Πατὴρ μόνον ἐστί· Ταῦτα δὲ καταψευδόμενος ἂν τις εἴποι, τοῦ Θεοῦ σῶμα καὶ παθητὸν αὐτὸν εἰσάγων· τί γὰρ ἐστι πλατύνεσθαι ἢ πάθος τοῦ πλατυνομένου; Ἢ τί ἐστι τὸ πλατυνόμενον (79), ἢ τὸ πρότερον μὴ τοιοῦτον, ἀλλὰ στενὸν τυγχανον; ταὐτὸν γάρ ἐστι χρόνῳ μόνον διαφέρον ἑαυτοῦ (80), tari quam passio seu affectio rei dilatatæ? Vel quid sed contracta erat? Eadem quippe est, soloque temporis spatio a seipsa differt.

A ctus: primo sequitur ut dilatata Unitas aliquam passa sit affectionem, factaque sit quod non erat: siquidem dilatata est quæ lata non erat. Deinde, si ipsa Unitas in Trinitatem dilatata est, Trinitasque Pater est et Filius et Spiritus sanctus: ipse ergo Pater factus est et Filius et Spiritus, ut sentit Sabellius; nisi forte Unitas quam ille propugnat, aliquid sit aliud præter Patrem. Igitur non jam Unitas dilatari dicenda erat, sed trium potius esse effectrix, ita ut primo sit Unitas, deinde et Pater, et Filius et Spiritus. Nam si ipsa dilatata est, seque ipsam extendit, ipsa sane fuerit id quod extensum est. Dilatata proinde Trinitas, non amplius est Unitas, quæ cum esset Unitas, nondum Trinitas erat: igitur cum item Pater esset, nondum erat Filius et Spiritus, qui Pater postquam ista factus est, non B jam tantum Pater est. Verum nemo hæc dixerit, nisi qui corpus Deo false affingat, eumque patibilem naturam habere arbitretur. Quid enim est dilatata, quam quæ antea non hujusmodi,

14. Τοῦτο καὶ ὁ θεῖος γινώσκει Ἀπόστολος πρὸς Κορινθίους ἐπιστέλλων· Μὴ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν, πλατύνθητε δὲ καὶ ὑμεῖς, Κορίνθιοι. Τοὺς γὰρ αὐτοὺς ἀπὸ στενότητος εἰς πλατυσμὸν μεταβάλλειν συμβουλεύει. Ὥσπερ δὲ εἰ (81) ἐπλατύνθησαν πάλιν Κορίνθιοι καὶ στενοχωρούμενοι, οὐκ ἄλλοι ἐτύγχανον, ἀλλὰ πάλιν ἦσαν Κορίνθιοι· οὕτως εἰ ὁ Πατὴρ ἐπλατύνθη εἰς Τριάδα, ἡ Τριὰς πάλιν ἐστὶν ὁ Πατὴρ μόνος. Τὸ αὐτὸ δὲ πάλιν φησὶν Ἡ καρδίᾳ ἡμῶν πεπλάτυνται (82)· καὶ ὁ Νῶε λέγει, Πλατύναι ὁ Θεὸς τῷ Ἰαφεθ· ἡ αὐτὴ γὰρ καρδία καὶ ὁ αὐτὸς Ἰάφεθ ἐστὶν ἐν τῷ πλατυσμῷ· Εἰ μὲν οὖν ἡ Μονὰς ἐπλάτυνεν. ἄλλοις ἂν ἐπλάτυνεν· εἰ δὲ αὐτὴ (83) ἐπλάτυνεν (85), αὐτὴ ἂν εἴη, ὅπερ ἐπλατύνθη. Τί δέ ἐστιν ἡ ὁ Υἱὸς καὶ Πνεῦμα ἅγιον; Ἐρέσθαι δὲ (85) αὐτὸν τοιαῦτα λέγοντα, καλόν· Τίς ἡ ἐνέργεια τοῦ τοιούτου πλατυσμοῦ; ἢ, ὡς ἐπ' αὐτῆς ἀληθείας, διὰ τί ὅλως ἐπλατύνθη; Τό γὰρ μὴ μένον

15. Id non ignorabat divinus Apostolus qui ita ad Corinthios scribit: *Non coangustamini in nobis: dilatamini vero, et vos Corinthii*[55]. Illos scilicet hortabatur ut ab angustia in latitudinem se transferrent. Ut autem si coangustati Corinthii, dilatati postea essent, non alii 487 sed Corinthii semper fuissent; ita si Pater in Trinitatem dilatatus est, certe Trinitas solus rursus est Pater. Idem iterum ait, *Cor nostrum dilatatum est*[56]. Noe item dicit, *Dilatet Deus Japhet*[57]. Siquidem idem cor, idemque C est Japhet in dilatatione. Si ergo Unitas dilatavit, ea sane fuerit idipsum quod dilatatum est. Quid vero illud est præter Filium et spiritum sanctum? Non abs re autem erit eum qui ita sentit interrogare, quinam sit hujusmodi dilatationis effectus, vel potius (ipsa veluti coram veritate), cum omnino dilatata Unitas sit? Quod enim non idem manet, sed postea dilatatur, causam habeat necesse est per

[55] II Cor. VI, 12. [56] ibid. 11. [57] Gen. IX, 27.

(76) Regius et Seguerianus, καὶ Υἱός. In aliis et editis deest καί. Ibidem Reg. Seg. Gobler. ὁ αὐτὸς ἄρα. Cæteri et editi ὁ omittunt.

(77) Regius et Seguerianus, παρ' αὐτῷ. Cæteri et editi, παρ' αὐτῶν. Nannius videtur legisse, παρ' αὐτῷ· nam vertit, *apud Deum*, sed male: hic enim Sabellius indicatur. D

(78) Sic Reg. Seg. Basil. et Anglican. At alii et editi, λόγον, mendose. Paulo post Basil. et Anglic., καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα.

(79) Sic Regius et Seguerianus. At in aliis et editis deest τό. Ibidem. ante πρότερον, Basil. et Anglic. τό omittunt.

(80) Reg. Seguer. Basil. Anglican. addunt μόνον, Goblerianus μόνῳ, utrumque autem abest ab aliis et editis. Ibidem Regius et Seguerianus, ἑαυτοῦ. Goblerianus, αὐτῷ. Cæteri et editi, αὐτοῦ. Quæ ibidem sequuntur, ita exstant in Reg. Seg. Basil. Anglic. et Felckm. 1, ubi Seg., στενοχωρῆσθε. Cæteri vero et editi sic habent, Τοῦτο καὶ ὁ Ἀπόστολος Κορινθίοις ἐπιστέλλων ἔφη. Goblerianus, φησί.

(81) Sic Regius et Seguerianus. At alii et editi, εἰ omittunt.

(82) Sic mss. et editio Commeliniana ut Scripturæ textus. Editio autem Paris et Colon., ὑμῶν ἐπλατύνθη. Mox Regius et Seguerianus, τῷ Ἰάφεθ, ut et habet Versio Septuaginta Interpret. juxta Hebræum textum, יפת אלהים ליפת. Cæteri vero mss. et editi, τὸν Ἰάφεθ. Verum cum iidem mox habeant, ἄλλοις ἂν ἐπλάτυνεν, non, ἄλλους· legendum idcirco τῷ Ἰάφεθ. Recte tamen per accusativum redditur: hunc enim casum regit verbum πλατύνω, et, *dilato*. Ibidem Regius et Seguerianus, ἡ αὐτὴ γὰρ καρδία. Alii et editi, ἡ αὐτοῦ γὰρ καρδία.

(83) Lege αὐτοῦ.

(84) Basiliensis et Anglicanus, εἰ δὲ τήν. Cæteri mss. et editio Commeliniana habent αὐτή. Sed αὐτῇ legendum, ut antea legitur τῷ Ἰάφεθ, et ἄλλοις. Ibidem Basil. et Anglicanus, αὕτη ἂν εἴη. Forte aliter hunc locum legit Nannius, cujus hæc est versio post ἐν τῷ πλατυσμῷ: *Ergo si Unitas se dilatavit, eadem fuerit jam dilatata, quæ ante dilatationem fuerat.*

(85) Sic Reg. et Seg. At alii et editi, ἔρεσθαι. Infra Regius, ἀνάγκη δεῖ.

quam dilatetur. Si ut Verbum et Spiritus cum illo esset, præposterum est dicere Unitatem : deinde, dilatatam esse. Nec enim posterius est Verbum et Spiritus, sed semper, ne videlicet Deus sine Verbo seu ratione esse putetur, uti sentiunt Ariani. Quocirca, si semper fuit Verbum et Spiritus, semper quoque dilatata fuit, non autem primum fuit Unitas. Quod si posterius dilatata est, posterius igitur est Verbum. Si vero propter humanæ naturæ assumptionem dilatata est, tuncque facta est Trinitas : igitur ante naturam humanam assumptam nondum erat Trinitas. Inde item sequetur ut Pater caro factus sit, nempe ipse, qui Unitas erat, hominem assumendo dilatatus est : qui et idem fortassis Unitas postea erit, et caro, et, quod tertium est, Spiritus, si nempe ipse est qui dilatatus est : ad proinde solo nomine Trinitas futura est. Quod si ad creandum dilatata dicatur, id quoque absurdum est. Fieri enim poterat ut ipsa manens Unitas, omnia efficeret. Nec enim dilatatione indigebat Unitas, nec infirma erat priusquam dilataretur. Nam absurdum et impium est id de Deo sentire et dicere. Aliud insuper absurdum inde consequetur. Si enim rerum creatarum gratia dilatata est ; si quandiu erat Unitas, nullæ erant res creatæ : cum post absolutam creationem, rursus e dilatata fieri debeat Unitas ; utique delebuntur quoque res creatæ. Ut enim creandi causa dilatata est ; ita cum dilatata esse desinet, exsistere similiter desinent res creatæ.

A τὸ αὐτό, ἀλλ' ὕστερον πλατυνόμενον, ἔχειν ἀνάγκη δεῖ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν καὶ ἐπλατύνθη. Εἰ μὲν οὖν ἵνα Λόγος καὶ Πνεῦμα συνῇ αὐτῷ, περιττὸν τὸ λέγειν, Μονάς (86)· εἶτα, ἐπλατύνθη. Οὐ γὰρ ὕστερον Λόγος καὶ Πνεῦμα, ἀλλ' ἀεί, ἵνα μὴ ἄλογος ὁ Θεὸς κατὰ τοὺς Ἀρειανούς. Ὥστε, εἰ ἀεὶ ἦν Λόγος καὶ Πνεῦμα, ἀεὶ πλατεῖα, καὶ οὐ πρῶτον Μονάς. Εἰ δὲ ὕστερον ἐπλατύνθη, ὕστερον καὶ Λόγος. Εἰ δὲ διὰ τὴν ἐνανθρώπησιν ἐπλατύνθη, καὶ γέγονε τότε Τριάς· ἄρα πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως οὔπω ἦν Τριάς. Φανήσεται δὲ ὁ Πατὴρ (87) καὶ γεγονὼς σὰρξ, εἴγε αὐτὸς, Μονὰς ὤν, ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐπλατύνθη· καὶ τάχα λοιπὸν Μονὰς ἔσται καὶ σὰρξ, καὶ, τὸ τρίτον, Πνεῦμα· εἴγε αὐτὸς ἐπλατύνθη· ἔσται δὲ καὶ ὀνόματι μόνον Τριάς. Εἰ δὲ διὰ τὸ κτίσαι ἐπλατύνθη, ἄτοπον. Δυνατὸν γὰρ

B ἦν, καὶ Μονάδα μένουσαν αὐτὴν (88). πάντα ποιεῖν· οὐ γὰρ ἐνδεὴς ἦν πλατυσμοῦ ἡ Μονὰς, οὐδὲ ἀσθενὴς ἦν πρὸ (89) τοῦ πλατυνθῆναι. Ἄτοπον γὰρ καὶ ἀσεβὲς τοῦτό γε ἐπὶ Θεοῦ νοεῖν καὶ λέγειν. Ἀκολουθήσει δὲ καὶ ἄλλο ἄτοπον. Εἰ γὰρ (90) διὰ τὴν κτίσιν ἐπλατύνθη, ἕως δὲ Μονὰς ἦν, οὐκ ἦν ἡ κτίσις· πάλιν δὲ (91) ἔσται μετὰ τὴν συντέλειαν Μονὰς ἀπὸ πλατυσμοῦ· ἀναιρεθήσεται καὶ ἡ κτίσις. Ὥσπερ γὰρ διὰ τὸ κτίσαι ἐπλατύνθη, οὕτω· παυομένου τοῦ πλατυσμοῦ, παύσεται καὶ ἡ κτίσις.

15. Hæc itaque absurda ex illa orientur opinione, qua Unitas in Trinitatem dilatari dicitur. Quando vero qui ita sentiunt, Verbum et Filium dividere audent, contenduntque aliud esse Verbum, et alium Filium, prius Verbum esse, deinde Filium : age, C ista quoque, si placet, perpendamus. Varia autem illorum est temeritas. Alii enim hominem, quem Salvator assumpsit, Filium esse volunt : alii utrumque, nempe hominem et Verbum, tunc Filium factum fuisse putant, cum inter se copulati sunt. Alii autem arbitrantur ipsum Verbum tunc Filium factum esse, cum homo factus est : Siquidem ex Verbo, inquiunt, factus est Filius, qui antea non Filius, sed duntaxat Verbum erat. Porro uterque error Stoicorum est, quo et Deus dilatari dicitur, et Filius **498** negatur. Valde autem illud ineptum est quod, cum Verbum agnoscant et nominent, ipsum Filium esse infitiantur. Enimvero si Verbum ex Deo non esset, haud immerito ipsum Filium esse negarent. At si ex Deo est, cur non perspiciunt D id, quod ex aliquo exsistit, filium ejus esse ex quo est ? Deinde, si Verbi Deus Pater est, quidni Ver-

15. Τοιαῦτα μὲν οὖν ἄτοπα ἐκ τοῦ πλατύνεσθαι λέγειν εἰς Τριάδα τὴν Μονάδα ἀπαντήσει. Ἐπειδὴ δὲ οἱ (92) τοῦτο λέγοντες τολμῶσι διαιρεῖν Λόγον καὶ Υἱὸν, καὶ λέγειν ἄλλον μὲν εἶναι τὸν Λόγον, ἕτερον δὲ τὸν Υἱὸν, κἀὶ πρότερον μὲν εἶναι τὸν Λόγον, εἶτα τὸν Υἱόν (93)· φέρε, καὶ περὶ τούτων ἴδωμεν. Ἔστι δὲ τούτων διάφορος ἡ τόλμα. Οἱ μὲν γὰρ τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἀνέλαβεν ὁ Σωτὴρ, αὐτὸν εἶναι τὸν Υἱὸν λέγουσιν· οἱ δὲ τὸ συναμφότερον, τόν τε ἄνθρωπον καὶ τὸν Λόγον, Υἱὸν τότε γεγενῆσθαι, ὅτε συνήφθησαν. Ἄλλοι δέ εἰσιν οἱ λέγοντες, αὐτὸν τὸν Λόγον τότε Υἱὸν γεγενῆσθαι, ὅτε ἐνηνθρώπησεν. Ἀπὸ γὰρ Λόγου, φασὶ, γέγονεν Υἱὸς, οὐκ ὢν πρότερον Υἱὸς, ἀλλὰ Λόγος μόνον. Στωϊκά μὲν οὖν ἀμφότερα, τό τε πλατύνεσθαι λέγειν τὸν Θεὸν, καὶ ἀρνεῖσθαι τὸν Υἱόν. Κατὰ περιττὸν δὲ ἀνόητον, ὅτι ὀνομάζοντες Λόγον, ἀρνοῦνται αὐτὸν Υἱὸν εἶναι. Εἰ μὲν γὰρ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ ὁ Λόγος, εἰκότως ἂν αὐτὸν ἀρνοῖντο εἶναι Υἱόν· εἰ δὲ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστι, διὰ τί μὴ συνορῶσιν, ὅτι τὸ ἐκ τινος ὑπάρχον υἱός ἐστιν ἐκείνου, ἐξ οὗ καὶ ἔστιν ; Εἶτα εἰ τοῦ Λόγου Πατήρ ἐστιν ὁ Θεὸς, διὰ τί μὴ καὶ ὁ Λόγος Υἱὸς ἂν εἴη τοῦ ἑαυτοῦ Πατρός ; Πατὴρ γὰρ

(86) Regius et Seguerianus, Μονάς· εἶτα, etc., puncto inter Μονάς et εἶτα interposito. Alii et editi, Μονὰς εἶτα, etc., conjunctim. Paulo post Reg. Seg. et Gobl. ἄλογος ὁ θεός· Alii et editi ὁ omittunt. Ibid. Reg. Seg. Gobl. Basil. et Anglican., ἦν Λόγος. Cæteri et editi, ἦν ὁ Λόγος.

(87) Sic Regius codex et Seguerianus. At alii cum editis, καὶ δὲ ὁ Πατήρ.

(88) Sic Basiliensis et Anglicanus atque ita emendatum in Regio. At alii et editio Commeliniana, μὲν οὖσαν.

(89) Sic mss. In editione autem Commel. πρὸ deest.

(90) Γὰρ abest a Basil. et Anglicano ; qui Anglic. mox habet, καὶ ὡς δὲ Μονὰς ἦν.

(91) Sic Regius et Seguerianus aliique mss. præter Felckm. primum. In aliis et editis deest δέ.

(92) Reg. Seg. et Anglic., Ἐπειδὴ δὲ οἱ. Cæteri et editi Ἐπεὶ δὲ οἱ.

(93) Basiliensis et Anglicanus, εἶτα δὲ τὸν Υἱόν.

τίς ἐστι καὶ λέγεται, οὗ ἐστιν ὁ υἱός· καὶ υἱός τίς ἐστι καὶ λέγεται ἐκείνου, ου ἐστιν ὁ πατήρ. Εἰ τοίνυν τοῦ Χριστοῦ οὐκ ἔστι Πατὴρ ὁ Θεὸς, οὐδὲ ὁ Λόγος Υἱὸς ἂν εἴ· εἰ δὲ Πατὴρ ὁ Θεὸς (94), εἰκότως ἂν εἴη καὶ ὁ Λόγος Υἱός. Εἰ δὲ ὕστερον μὲν Πατὴρ καὶ πρῶτον Θεὸς, Ἀρειανῶν μὲν (95) τό φρόνημα· ἔπειτα ἄτοπον μεταβάλλεσθαι τὸν Θεόν· σωματικὸν γάρ· εἰ δὲ ὥσπερ ἐπὶ τῆς κτίσεως ὕστερον ποιητὴς, ἱστέον, ὅτι τῶν γινομένων (96) ὕστερόν ἐστιν ἡ μεταβολὴ, οὐχὶ τοῦ Θεοῦ.

A bum, sui Patris Filius fuerit? siquidem pater ille est et dicitur ejus, qui suus est filius : et similiter filius ille est et dicitur ejus, qui suus est pater. Quapropter si Deus non est Christi Pater, nec Verbum Filius esse potest. Sed si Pater est Deus, vere et Verbum Filius est. Quod si postea Pater esse dicatur, cum primum Deus esset, hæc ipsa est Arianorum doctrina. Sed præterea absurdum est Deum mutari : nam id corporeum est. Si vero respondeant Patrem Filii factum esse, ut postea rerum

creatarum factus est opifex, scire operæ pretium est

mutationem non ad Deum, sed ad ea, quæ postea fiunt, pertinere.

16. Εἰ μὲν οὖν ποίημα καὶ ὁ Υἱὸς (97), καλῶς ἂν ὕστερον Πατὴρ καὶ ἐπ' αὐτοῦ· εἰ δὲ οὐ ποίημα ὁ Υἱὸς, ἀεὶ ἄρα ὁ Πατὴρ, ἀεὶ καὶ ὁ Υἱός. Εἰ δὲ ἀεὶ ὁ Υἱὸς (98), αὐτὸς ἂν εἴη ὁ Λόγος. Εἰ γὰρ μὴ Υἱὸς εἴη ὁ Λόγος, καὶ τοῦτό τις ἀποτολμῶν εἴποι· ἢ τὸν Λόγον Πατέρα λέγει, ἢ τὸν Υἱὸν κρείττονα τοῦ Λόγου. Τοῦ γὰρ Υἱοῦ ἐν κόλποις ὄντος τοῦ Πατρὸς, ἀνάγκη ἢ μὴ εἶναι πρὸ B Υἱοῦ τὸν (99) Λόγον· οὐδὲν γάρ ἐστι πρὸ τοῦ ὄντος ἐν τῷ Πατρί· ἢ εἰ ὁ Λόγος ἄλλος ἐστὶ παρὰ τὸν Υἱὸν, ὁ Λόγος ἂν εἴη ὁ Πατὴρ, ἐν ᾧ ἐστιν ὁ Υἱός. Εἰ δὲ οὐκ ἔστιν ὁ Λόγος Πατὴρ, ἀλλὰ Λόγος, ἐκτὸς ἂν εἴη ὁ Λόγος τοῦ Πατρὸς, ὄντος τοῦ Υἱοῦ ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρός. Οὐ γὰρ ἀμφότερα, ὅ τε Λόγος καὶ ὁ Υἱὸς, ἐν τοῖς κόλποις, ἀλλ' ἕνα εἶναι δεῖ, καὶ τοῦτον τὸν Υἱὸν, ὃς ἐστι μονογενής. Καὶ πάλιν, εἰ ἄλλος ἐστὶν ὁ Λόγος (1), καὶ ἄλλος ὁ Υἱὸς, κρειττων εὑρεθήσεται ὁ Υἱὸς τοῦ Λόγου· οὐδεὶς γὰρ γινώσκει τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, οὐχ ὁ Λόγος. Ἡ τοίνυν οὐκ οἶδεν ὁ Λόγος, ἢ εἰ οἶδε ψεῦδος τὸ, Οὐδεὶς γινώσκει. Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ, Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα, καὶ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν· Υἱοῦ γάρ εἰσι φωναὶ, καὶ οὐ Λόγου κακ' αὐτούς· δῆλον δὲ ἀπὸ τῶν C Εὐαγγελίων. Κατὰ γὰρ τὸν Ἰωάννην (2), λέγοντος τοῦ Κυρίου, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν, ἐβάστασαν λίθους οἱ Ἰουδαῖοι, ἵνα λιθάσωσιν αὐτόν. Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Πολλὰ ἔργα καλὰ ἔδειξα ὑμῖν ἐκ τοῦ Πατρός· διὰ ποῖον αὐτῶν (3) ἔργον ἐμὲ λιθάζετε ; Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι· Περὶ καλοῦ ἔργου οὐ λιθάζομέν σε, ἀλλὰ περὶ βλασφημίας, καὶ (4) ὅτι σὺ, ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν. Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Οὐκ ἔστι γεγραμμένον ἐν τῷ νόμῳ ὑμῶν, ὅτι ἐγὼ εἶπα, Θεοί ἐστε ; Εἰ ἐκείνους εἶπε θεοὺς, πρὸς οὓς ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο, καὶ οὐ δύναται λυθῆναι ἡ Γραφή· ὃν ὁ Πατὴρ ἡγίασε καὶ ἀπέστειλεν εἰς

16. Quapropter si Filius esset opus; recte quoque Pater ejus postea efficeretur. Sed si Filius non est opus, semper ergo Pater, semper et Filius est. Si porro semper est Filius, ipsum sane fuerit Verbum. Nisi enim Verbum Filius fuerit : qui id audebit negare, fateri eum necesse est vel Verbum Patrem esse ; vel Filium Verbo esse præstantiorem. Nam cum Filius sit in sinu Patris [58], necesse est vel Verbum ante Filium non esse; nihil enim est ante eum qui in Patre est: vel si Verbum aliud est præter Filium, sequitur ut Verbum sit ipse Pater in quo est Filius. Quod si Verbum non est Pater, sed Verbum : igitur Verbum est extra Patrem, quippe cum Filius in sinu Patris sit. Nec enim ambo, nempe Verbum et Filius in sinu Patris sunt, sed unum esse oportet, eumque Filium, qui est Unigenitus. Rursus, si aliud est Verbum et alius Filius, Filius Verbo præstantior erit. Nemo enim Patrem cognoscit nisi Filius [59], non autem Verbum. Vel igitur Patrem non novit Verbum ; vel si novit, false dicitur, *Nemo novit.* Quod idem urgendum est de hisce verbis, *Qui vidit me, vidit Patrem* [60], et, *Ego et Pater unum sumus* [61]. Namque hæ voces Filii sunt, non Verbi, ut putant illi, idque ex Evangeliis dilucidum est. Nam Domino, ut narrat Joannes, dicente, *Ego et Pater unum sumus, sustulerunt lapides Judæi, ut lapidarent eum. Respondit eis Jesus : Multa opera bona ostendi vobis ex Patre, propter quod bonum opus me lapidatis? Responderunt ei Judæi : De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, et quia tu homo cum sis, facis teipsum Deum. Respondit eis Jesus : Nonne scriptum est in lege vestra, quia ego dixi, Dii estis? Si illos dixit deos ad quos Verbum Dei factum est, et non potest solvi Scriptura : quem Pater sanctificavit et misit in*

[58] Joan. I, 18. [59] Matth. XI, 27. [60] Joan. XIV, 9. [61] Joan. X, 30.

(94) Regius, εἰ δὲ ὁ Πατὴρ ὁ Θεός.

(95) Basiliensis et Anglicanus, Ἀρειανὸν μέν, etc.

(96) Reg. Seg. Basil. et Anglic. γινομένων. Alii vero et editi, γενομένων.

(97) Sic Reg. Seg. et Gobler. In aliis et editis ὁ deest.

(98) Regius et Seguerianus ἀεὶ Υἱός. Cæteri et editi, ἀεὶ ὁ Υἱός.

(99) Basiliensis et Anglicanus, πρὸ τοῦ Υἱοῦ.

(1) Regius et Seguerianus ἐστὶν omittunt. Iidem ibidem Basil et Anglic. καὶ ἄλλος Υἱός.

(2) Reg. Seg. Basil. Anglican. addunt Κατὰ γὰρ D τὸν Ἰωάννην, quæ absunt ab aliis et editis Mox Reg. Seg. Basil. Anglic. ἐβάστασαν λίθους. Cæteri et editi ἐσάστασαν γὰρ λίθους.

(3) Sic Regius codex, Seg. Basil. et Anglic. In aliis et editis deest αὐτῶν.

(4) Sic Regius et Seguerianus. At alii et editi, καὶ omittunt. Quæ ibidem sequuntur, ita exstant in Reg. Seg. Basil. et Anglic. sed in Anglic. et Basil abest ὅτι ante ἐγὼ εἶπα. Cæteri et editi sic habent, ὅτι σὺ, ἄνθρωπος ὤν. ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν· Καὶ ὁ Ἰησοῦς λέγει· Ἐν τῷ νόμῳ ὑμῶν γέγραπται, Ἐγὼ εἶπα.

mundum, vos dicitis quia Blasphemas, quia dixi, Filius Dei sunt? Si non facio opera Patris, nolite credere mihi. Sin autem facio, et si mihi non vultis credere, operibus credite, ut sciatis et cognoscatis quia Pater in me est, et ego in Patre [62]. Atqui, prout sonant ipsa verba, non dixit, Deus sum, vel, Filius Dei sum, sed, *Ego et Pater unum sumus.*

A τὸν κόσμον, ὑμεῖς λέγετε, ὅτι βλασφημεῖς, ὅτι εἶπον, Υἱὸς τοῦ Θεοῦ εἰμι; Εἰ οὐ ποιῶν τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς, μὴ (5) πιστεύετέ μοι· εἰ δὲ ποιῶ, κἂν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις πιστεύσατε, ἵνα γνῶτε καὶ γινώσκητε, ὅτι ἐν ἐμοὶ ὁ Πατὴρ, κἀγὼ ἐν τῷ Πατρί. Καίτοι, ὅσον ἐκ τοῦ προφανοῦς δεῖ νοεῖν, οὔθ' ὅτι Θεός εἰμι, οὐδ' ὅτι Υἱὸς Θεοῦ εἰμι, εἶπεν, ἀλλ', Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν.

499 17. Judæi quidem hac dictione, *unum*, eum se esse Patrem dixisse arbitrabantur, quemadmodum sentit Sabellius: at Salvator noster peccatum illorum coarguit hujusmodi ratiocinio: Etiamsi me Deum dixissem, vos tamen scriptum meminisse oportebat: *Ego dixi, Dii estis.* Deinde hæc verba, *Ego et Pater unum sumus*, explanans, mutuam Filii et Patris unitatem eisdem indicari docet, cum ait, *Quia dixi, Filius Dei sum.* Nam tametsi verbis id non expressit, tamen quod his vocibus, *unum sumus*, significatur, ad ipsum retulit Filium. Nihil unum est cum Patre, nisi quod ex ipso Patre est. Quid porro ex ipso Patre fuerit præter Filium? Itaque concludit, *Ut cognoscatis quia ego in Patre, et Pater in me est.* Nec enim quid *unum* istud esset explicans, dixit in eo esse quod idem illud sit quocum unum est: sed in eo quod ipse sit in Patre, et Pater in Filio, qua videlicet ratione inter se sunt conjuncti, nec a se separari queunt. Namque ipsum quoque Sabellii hoc in loco evertit errorem, quippe qui non dixerit, Ego sum Pater, sed, *Filius Dei sum.* Arium pariter profligat cum ait, *Unum sumus.* Quocirca si aliud est Filius, et aliud est Verbum, non Verbum unum est cum Patre, sed Filius: neque qui Verbum vidit, vidit Patrem, sed qui Filium vidit. Præterea, vel Filius major est Verbo, vel Verbum nihil amplius habet quam Filius. Ecquid enim majus vel perfectius esse possit, quam quod significatur hisce dictionibus, *Unum* [63], *Ego in Patre, et Pater in me est: Qui vidit me, vidit Patrem* [64]? Hæ enim voces Filii sunt. Ait ergo idem Joannes: *Qui vidit me, vidit eum qui misit me* [65]. Et, *Qui me recipit, recipit eum qui misit me* [66]. Et, *Ego lux in mundum veni, ut omnis qui credit in me, in tenebris non maneat.* Et, *Si quis audierit verba mea, et non custodierit, ego non judico eum. Non enim veni ut judicem mundum, sed ut salvum faciam mundum: sed sermo quem audit, ille judicabit eum in novissimo die: quia ego ad Patrem vado* [67]. Eum, qui mandatum non servaverit, prædicatione judicandum esse declarat. *Nisi* enim, in-

17. Οἱ μὲν οὖν Ἰουδαῖοι ἐν τῷ ἀκοῦσαι, ἓν, ἐνόμιζον κατὰ Σαβέλλιον αὐτὸν εἰρηκέναι εἶναι τὸν Πατέρα· ὁ δὲ γε Σωτὴρ ἡμῶν συλλογίζεται μὲν αὐτῶν τὴν ἁμαρτίαν ὅτι· Εἰ καὶ Θεὸν εἶπον, ἔδει ὑμᾶς εἰδέναι τὸ γεγραμμένον, Ἐγὼ εἶπα (6), Θεοί ἐστε· εἶτα τὸ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν, σαφηνίζων, ἐν τῷ Υἱῷ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἑνότητα ἀποδείκνυσι λέγων, Ὅτι εἶπον· Υἱός εἰμι τοῦ Θεοῦ (7). Εἰ γὰρ τῇ λέξει οὐκ εἶπεν, ἀλλὰ τὴν διάνοιαν τοῦ, ἓν ἐσμεν, ἀποδείκνυσι τῷ Υἱῷ (8). Οὐδὲν γὰρ ἓν πρὸς τὸν Πατέρα, εἰ μὴ τὸ ἐξ αὐτοῦ. Τί δ' ἂν εἴη τὸ ἐξ αὐτοῦ ἢ ὁ Υἱός; Ἐπιφέρει γοῦν, Ἵνα γινώσκητε, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. Τὸ γὰρ ἓν ἐπεξηγούμενος, οὐκ ἐν τῷ αὐτὸ εἶναι (9) ἐκεῖνο πρὸς ὃ ἓν ἐστιν εἶπεν, ἀλλ' ἐν τῷ αὐτὸν ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ τὸν Πατέρα ἐν τῷ Υἱῷ, τὴν συνάφειαν, καὶ τὸ ἀχώριστον. Καὶ γὰρ καὶ Σαβέλλιον ἐν τούτῳ ἀνατρέπει, ἐν τῷ εἰπεῖν οὐχ, Ὁ Πατήρ εἰμι, ἀλλὰ, Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· καὶ Ἄρειον ἐν τῷ εἰπεῖν, Ἕν ἐσμεν. Εἰ τοίνυν ὁ Υἱὸς ἄλλο, καὶ ὁ Λόγος ἄλλο, οὐχ ὁ Λόγος ἓν ἐστι πρὸς τὸν Πατέρα, ἀλλ' ὁ Υἱός· οὐδὲ ὁ τὸν Λόγον ἑωρακὼς ἑώρακε τὸν Πατέρα, ἀλλ' ὁ τὸν Υἱόν. Τούτων δὲ δεικνυμένων, ἢ μείζων ὁ Υἱὸς τοῦ Λόγου, ἢ πλεῖον οὐδὲν ὁ Λόγος τοῦ Υἱοῦ ἔχει. Τί γὰρ μεῖζον ἢ τελειότερον τοῦ, Ἵν (10), καὶ τοῦ, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί, καὶ τοῦ, Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα; Καὶ γὰρ καὶ (11) αὗται αἱ φωναὶ τοῦ Υἱοῦ εἰσι. Φησὶ γοῦν ὁ αὐτὸς Ἰωάννης· Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν πέμψαντά με· καὶ, Ὁ ἐμὲ δεχόμενος, δέχεται τὸν ἀποστείλαντά με· καὶ, Ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ ἐν τῇ σκοτίᾳ μὴ μείνῃ· καὶ, Ἐάν τίς μου ἀκούσῃ τῶν λόγων, καὶ μὴ φυλάξῃ, ἐγὼ οὐ κρίνω αὐτόν· οὐ γὰρ ἦλθον ἵνα κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσω τὸν κόσμον. Ὁ λόγος δὲ ὃν ἀκούει (12), ἐκεῖνος κρινεῖ αὐτὸν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ· ὅτι ἐγὼ πρὸς τὸν Πατέρα πορεύομαι. Τὸ κήρυγμα δέ φησι κρίνειν τὸν μὴ φυλάξαντα τὴν ἐντολήν. Εἰ γάρ φησι, μὴ ἦλθον, καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον· νῦν δὲ πρόφασιν οὐκ ἔξουσιν, φησὶ, ἀκηκοότες μου τῶν,

[62] Joan. x, 30-38. [63] ibid. 30. [64] Joan. xiv, 9, 10. [65] Joan. xii, 45. [66] Matth. x, 40. [67] Joan. xii 46-48; xiv, 12.

(5) Basiliensis et Anglicanus τοῦ Πατρός μου, Ibidem Regius et Seguerianus hic et mox μὴ πιστεύετε, et γινώσκετε. Alii et editi μὴ πιστεύητε, et γινώσκητε.

(6) Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglic. At alii et editi, ὅτι Ἐγὼ εἶπα, Θεοί ἐστε καὶ υἱοὶ, εἶτα, etc.

(7) Reg. Seguerian. Basil. et Anglican. τοῦ Θεοῦ. In aliis et editis deest τοῦ. Ibidem Regius, Εἰ γὰρ καὶ τῇ.

(8) Sic Reg. Seg. Basil. et Anglic. At alii et editi, ἀποδέδωκε τῷ Θεῷ ἤτοι τῷ Υἱῷ.

(9) Regius et Seguerianus, ἐν τῷ αὐτὸ εἶναι. Cæteri et editi, ἐν τῷ αὐτῷ εἶναι.

(10) Sic mss. et editio Commeliniana. At editio et Colon. ἓν ἐσμεν.

(11) Sic Regius et Seguerianus. In aliis et editis καὶ deest. Ibidem Reg. Seguer. Basil. et Anglican. Φησὶ γοῦν ὁ αὐτὸς Ἰωάννης, pro quo alii et editi habent καὶ πάλιν. Ibidem post ἑώρακα, editi addunt τὸν Πατέρα, quod abest a Regio et Seguerian.

(12) Basil. et Anglic. ἀκούεις.

ρημάτων, δι' ὧν σωτηρίαν καρπίζονται οἱ φυλάσσοντες.

A quit, *venissem et locutus fuissem eis, peccatum non haberent. Nunc autem excusationem nullam habebunt* [68], cum verba mea audierunt, quibus salutem percipiunt qui ea custodiunt.

18. Ἴσως μὲν οὖν ἂν εἴποιεν ἀναιδῶς, μὴ Υἱοῦ, ἀλλὰ Λόγου εἶναι τὴν φωνὴν ταύτην. Ἀλλ' ἐν τοῖς ἀνωτέρω λεχθεῖσι δῆλον ἐγένετο (13), ὅτι Υἱός ἐστιν ὁ λέγων. Ὁ γὰρ λέγων ἐνταῦθα, Οὐκ ἦλθον κρῖναι τὸν κόσμον, ἀλλὰ σῶσαι, δείκνυται οὐκ ἄλλος εἶναι ἢ ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Φησὶ (14) γὰρ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ὁ αὐτὸς (15) Ἰωάννης· Οὕτω γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον. Οὐ γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ. Ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν οὐ κρίνεται· ὁ δὲ B μὴ πιστεύων ἤδη κέκριται, ὅτι μὴ πεπίστευκεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Αὕτη δέ ἐστιν ἡ κρίσις, ὅτι τὸ φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἠγάπησαν οἱ ἄνθρωποι μᾶλλον τὸ σκότος ἢ τὸ φῶς· ἦν γὰρ αὐτῶν πονηρὰ τὰ ἔργα. Εἰ ὁ λέγων, Οὐ γὰρ (16) ἦλθον, ἵνα κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσω αὐτὸν, αὐτός ἐστιν ὁ λέγων, Ὁ θεωρῶν ἐμὲ, θεωρεῖ τὸν πέμψαντά με· ὁ δὲ ἐλθὼν (17) σῶσαι τὸν κόσμον, καὶ μὴ κρῖναι αὐτὸν, ὁ μονογενὴς ἐστιν Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· δῆλον ὅτι ὁ αὐτὸς Υἱὸς ἐστιν ὁ λέγων, Ὁ θεωρῶν ἐμὲ, θεωρεῖ τὸν πέμψαντά με. Καὶ γὰρ ὁ λέγων, Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, καὶ, Ἐάν τίς μου ἀκούσῃ (18) τῶν ῥημάτων, ἐγὼ οὐ κρίνω αὐτὸν, αὐτός ἐστιν ὁ Υἱὸς, περὶ οὗ ταῦτά φησιν (19), Ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν οὐ κρίνεται· ὁ δὲ μὴ πι- C στεύων ἤδη κέκριται, ὅτι μὴ πεπίστευκεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Καὶ πάλιν, Καὶ αὕτη (20) ἐστὶν ἡ κρίσις τοῦ μὴ πιστεύοντος εἰς τὸν Υἱὸν, ὅτι τὸ φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον. καὶ οὐκ ἐπίστευσαν αὐτῷ, δηλονότι τῷ Υἱῷ (21). Αὐτὸς γὰρ ἂν εἴη τὸ φῶς τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον τὸν ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον· καὶ ὅσον χρόνον ἐπὶ γῆς (22) ὑπῆρχε κατὰ τὴν ἐνανθρώπησιν, φῶς εἰς τὸν κόσμον ἦν, ὡς ἔφη αὐτός· Ἕως τὸ φῶς ἔχετε, πιστεύετε εἰς τὸ φῶς, ἵνα υἱοὶ φωτὸς γένησθε. Ἐγὼ γὰρ φῶς, φησὶν (23), εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα.

18. Verum fortassis eo impudentiæ devenient, ut contendant has voces non Filii sed Verbi esse. At ex supradictis perspicuum est ea Filii esse verba. Qui enim hic dicit, *Non veni ut judicem, sed ut salvum faciam mundum*, alius certe non est quam unigenitus Dei Filius. Sic enim antea loquitur idem Joannes : *Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum dederit, ut omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam. Non enim misit Deus Filium in mundum, ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum. Qui credit in eum, non judicatur : qui autem non credit, jam judicatus est, quia non credidit in nomen unigeniti Filii Dei. Hoc est autem judicium, quia lux venit in mundum, et dilexerunt homines magis tenebras quam lucem : erant enim eorum mala opera* [69]. Itaque si ille qui dicit, *Non enim veni ut judicem mundum, sed ut salvum faciam* eum, ipse est qui etiam dicit, *Qui videt me, videt eum qui misit me :* si item ille, qui venit ut mundum salvum **500** faciat, non judicet, Unigenitus est Dei Filius; utique manifestum est ipsum esse Filium qui dicit, *Qui videt me, videt eum qui misit me.* Etenim is qui dicit, *Qui credit in me*, et, *Si quis audierit verba mea, ego non judico eum*, ipse est Filius de quo hæc dicit, *Qui credit in eum, non judicatur : qui autem non credidit, jam judicatus est, quia non credidit in nomen unigeniti Filii Dei;* et rursus, *Hoc est judicium ejus qui non credit in Filium, quia lux venit in mundum, nec crediderunt ei* [70], nempe Filio. *Lux* enim certe ipse est, *quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum* [71]; qui quidem quandiu secundum humanam naturam in terris mansit, lux erat in mundo, ut ipse ait : *Dum lucem habetis, credite in lucem, ut filii lucis sitis. — Ego enim lux*, inquit, *in mundum veni* [72].

19. Καὶ τούτου τοίνυν δειχθέντος, δῆλον ὅτι Υἱός ἐστιν ὁ Λόγος. Εἰ δὲ ὁ Υἱός ἐστι τὸ φῶς τὸ εἰς τὸν κόσμον ἐληλυθὸς, ἀναντιῤῥήτως διὰ τοῦ Υἱοῦ ὁ κόσμος

19. Quibus ita probatis perspicuum sane est Filium esse ipsum Verbum. Porro si Filius lux est, quæ venit in mundum; sine ulla controversia se-

[68] Joan. xv, 22. [69] Joan. III, 16-19. [70] ibid. 19. [71] Joan. I, 9. [72] Joan. XII, 36, 46.

(13) Reg. Seg. Basil. et Anglic. γενήσεται. Cæteri et editi ἐλέγετο.

(14) Sic Regius et Seguerianus, Alii vero et editi, ἔφη.

(15) Regius Seguerianus Basiliensis et Anglicanus addunt ὁ αὐτός, quod abest ab aliis et editis.

(16) Sic Regius et Seguerianus. At in aliis et editis deest γάρ.

(17) Hæc verba, ὁ δὲ ἐλθών, etc., ad πέμψαντά με inclusive, desunt in Gobl. et Felckm. 1. Ibid. pro ὁ μονογενὴς ἐστιν, Basil. Anglican. et editio Commeliniana habent, ὁμογενὴς ἐστιν. Mox Seguerianus, δηλονότι.

(18 Reg. Seg. Basil. et Anglic., ἀκούσῃ. Cæteri et epiti, ἀκούσηται.

(19) Reg. Seg. Basil. et Anglican. ταῦτά φησιν. D Alii et editi, ταῦτα ἔφη.

(20) Sic Reg. Seg. Basil. et Anglican. In aliis et editis καί deest Ibid. Basil. αὐτή.

(21) Reg. Seg. Basil. et Anglic. ὁ Υἱός. Ibidem Basil. et Anglic. δῆλον, ὅτι. Mox Regius et Seguerianus τὸν ἐρχόμενον. In aliis et editis τόν deest.

(22) Basiliensis et Anglicanus ἐπὶ τῆς γῆς. Mox iidem et Regius ac Seguerianus, ὡς φησιν. Ibidem Regius et Seguerianus, ὡς τὸ φῶς ἔχετε. Item ibidem iidem Reg. Seg. Basil. et Anglic. πιστεύετε εἰς τὸ φῶς. Editi et alii, πιστεύετε εἰς αὐτό·

(23) Regius et Seguerianus φησίν addunt : alii et editi omittunt. Paulo post Seguerianus Basil. δειχθέντος, ὅτι Υἱός ἐστιν ὁ λέγων. Anglicanus omittit quoque δῆλον.

quitur ut per Filium factus fuerit mundus. Sic enim evangelista initio Evangelii ita de Joanne Baptista loquitur : *Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine* [73]. Nempe, ut antea diximus, ipse Christus *lux vera* est, *quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum* [74]. Namque si in mundo ipse erat, et mundus per eum factus est : necesse igitur est ipsum Dei Verbum esse, per quod omnia facta fuisse idem testatur. Vel enim duos mundos admittere cogentur, ut unus per Filium, et alius per Verbum factus sit : vel si unus est mundus, et una creata natura, sequitur et unum et eumdem Filium ac Verbum ante omnem creatam naturam exstitisse, quippe quæ per ipsum facta fuerit. Quocirca, si quemadmodum per Verbum, ita et per Filium omnia facta sunt, nihil contrarium esse apparebit, sed potius idem omnino erit dicere, *In principio erat Verbum*, et, In principio erat Filius. Sed si, eo quod non dixerit Joannes, In principio erat Filius, negant Filio convenire quæ Verbi propria sunt, similiter igitur Verbo non conveniunt quæ propria sunt Filii. Atqui demonstratum est ad Filium hæc pertinere verba, *Ego et Pater unum sumus* [75], ipsumque esse, *qui est in sinu Patris* [76] ; has similiter voces ejus esse, *qui videt me, videt eum qui misit me* [77] : Verbo item et Filio commune esse quod dicitur, mundum nempe per ipsum factum esse : ex quibus evidens sit Filium ante mundum exstitisse, siquidem necesse est opificem ante opera esse. Deinde ex illorum sententia sequitur id quod ad Philippum dictum est, non ad Verbum, sed ad Filium pertinere. Nam, ut narrat evangelista, dixit Jesus : *Tanto tempore vobiscum sum, nec cognovisti me, Philippe? Qui vidit me, vidit Patrem. Et quomodo tu dicis, Ostende nobis Patrem? Non credis, quia ego in Patre et Pater in me est? Verba, quæ ego loquor vobis, a me ipso non loquor : Pater autem qui in me manet,* **501** *ipse facit opera. Credite mihi quod ego in Patre sum, et Pater in me. Alioquin propter opera ipsa credite mihi. Amen, amen dico vobis, qui credit in me, opera quæ ego facio et ipse faciet, et majora his faciet, quia ego ad Patrem vado. Et quodcunque petieritis in nomine meo, hoc faciam, ut glorificetur Pater in Filio* [78]. Itaque si Pater in Filio glorificatur, Filius sine dubio fuerit qui ait : *Ego in Patre, et Pater in me est*, et, *Qui me vidit,*

A ἐγένετο. Ἐν γὰρ τῇ ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου περὶ
Βαπτιστοῦ λέγων Ἰωάννου (24) ὁ Εὐαγγελιστὴς φη
Οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, ἀλλ' ἵνα μαρτυρήσῃ
τοῦ φωτός. Ἦν γὰρ, ὡς προέφημεν, τὸ φῶς α
ὁ Χριστὸς τὸ ἀληθινὸν, τὸ φωτίζον πάντα ἄνθ
πον τὸν ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον (25). Εἰ γὰ
τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, ἀν
οὖν αὐτὸν εἶναι τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, περὶ οὗ καὶ
τα δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι ἔφησεν. Ἢ γὰρ δύο κόσ
ἀναγκασθήσονται λέγειν, ἵν' ὁ μὲν δι' Υἱοῦ, ὁ δὲ
τοῦ Λόγου εἴη γεγονώς· ἢ, εἰ εἷς ἐστιν ὁ κόσμος
μία ἡ κτίσις, ἀκόλουθον καὶ (26) ἕνα καὶ τὸν α
Υἱὸν καὶ Λόγον πρὸ πάσης κτίσεως· δι' αὐτοῦ
γέγονεν. Οὐκοῦν εἰ ὡς (27) διὰ τοῦ Λόγου, οὕτω
διὰ Υἱοῦ τὰ πάντα γέγονεν, οὐδὲν ἐναντίον φανήσ
B ἀλλὰ καὶ ταὐτὸν εἴη ἂν εἰπεῖν, ὡς, Ἐν ἀρχῇ
Λόγος, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Υἱός. Εἰ δὲ, ὅτι μὴ εἶπεν ὁ
ἄννης, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Υἱὸς, οὐχ ἁρμόζειν φή
τῷ Υἱῷ τὰ τοῦ Λόγου, ὥρα καὶ τὰ τοῦ Υἱοῦ μὴ
μόζειν τῷ Λόγῳ. Τοῦ δὲ Υἱοῦ ἐδείχθη τὸ, Ἐγὼ
ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν, καὶ τὸ (28), ὁ ὢν ἐν τοῖς
ποις τοῦ Πατρὸς, ὑπάρχειν αὐτόν· καὶ τὸ, Ὁ
ρῶν ἐμὲ, θεωρεῖ τὸν πέμψαντά με· κοινὸν μ
πρός τε τὸν Λόγον καὶ τὸν Υἱὸν τὸν κόσμον δ
τοῦ γεγενῆσθαι· ὡς ἐκ τούτου δείκνυσθαι πρὸ
κόσμου εἶναι τὸν Υἱόν. Ἀνάγκη γὰρ τὸν δημιο
πρὸ τῶν γινομένων (29) εἶναι. Καὶ τὸ πρὸς Φίλ
δὲ λεγόμενον οὐ τοῦ Λόγου κατ' αὐτοὺς ἂν εἴη
τοῦ Υἱοῦ. Εἶπε γὰρ, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς (30)· Τ
τον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἔγνωκάς
Φίλιππε ; Ἢ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα.
C πῶς σὺ λέγεις, Δεῖξον ἡμῖν τὸν Πατέρα (31)
πιστεύεις, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴ
ἐμοί ἐστι ; Τὰ ῥήματα, ἃ ἐγὼ λαλῶ ὑμῖν, ἀπ' ἐμ
τοῦ οὐ λαλῶ· ὁ δὲ Πατὴρ, ὁ ἐν ἐμοὶ μένων,
τὸς (32) ποιεῖ τὰ ἔργα. Πιστεύετέ μοι, ὅτι ἐγὼ
τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. Εἰ δὲ μὴ, δι
ἔργα αὐτὰ πιστεύετέ μοι. Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑ
ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, τὰ ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ, κ
νος ποιήσει, καὶ μείζονα τούτων ποιήσει, ὅτι
πρὸς τὸν Πατέρα πορεύομαι. Καὶ ὅ τι ἂν αἰτή
ἐν τῷ ὀνόματί μου, τοῦτο ποιήσω, ἵνα δοξ
ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ. Οὐκοῦν εἰ ὁ Πατὴρ δοξάζετ
τῷ Υἱῷ, ὁ Υἱὸς ἂν εἴη ὁ λέγων· Ἐγὼ ἐν τῷ Π
καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· αὐτὸς καὶ τὸ, Ὁ ἐμὲ ἑ
κὼς, ἑώρακε τὸν Πατέρα. Αὐτὸς γὰρ ὁ ταῦτα λ

[73] Joan. I, 8. [74] ibid. 9. [75] Joan. X, 30. [76] Joan. I, 18. [77] Joan. XII, 45. [78] Joan. XIV, 9-13.

(24) Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglican. ; sed duo ultimi Ἰωάννης pro Ἰωάννου habent. At cæteri et et editi, ὡς ὁ Ἰωάννης ἔφη περὶ Βαπτιστοῦ· Οὐκ ἦν, etc.

(25) Sic Regius et Seguerianus. In aliis et editis τόν deest Ibidem Reg. Seguer. Basil. et Anglican. κόσμον. Ἐν γὰρ τῷ κόσμῳ, etc. Sic item Gobl. sed γάρ omisso.

(26) Gobl. et Felckm. 1 καί omittunt.

(27) Ὡς abest ab Anglicano.

(28) Τό abest ab Anglicano. Mox Reg. Seg. et Basil. addunt ὑπάρχειν αὐτ omittunt·

D (29) Reg. Seg. et Gobl. γινομένων. Cæteri et ti, γενομένων.

(30) Sic Reg. Seg. Basil et Anglic. ; sed duo timi, pro Ἰησοῦς, habent Ἰωάννης. Cæteri et e Τοσοῦτον γὰρ, ἔφη, χρόνον.

(31) Editio Cormeliniana et aliquot mss. τὸν τέρα, καὶ τὰ ἑξῆς. Εἰ μὲν οὖν τὸν ἄνθρωπον, omissis intermediis quæ in Reg. Seg. Basil. et glic exstant. Sed in Seg. post ἵνα δοξασθῇ ὁ Πα ἐν τῷ Υἱῷ, desunt quæ sequuntur ante Εἰ μὲν τὸν ἄνθρωπον.

(32) Basil. et Anglic. ὁ et αὐτός, omittunt ut αὐτά infra post τὰ ἔργα.

Υἱὸν ἑαυτὸν δείκνυσιν ἐπάγων, ἵνα δοξασθῇ ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ.

20. Εἰ μὲν οὖν τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἐφόρεσεν ὁ Λόγος, αὐτὸν εἶναι λέγουσι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ, καὶ μὴ τὸν Λόγον Υἱόν· ὁ ἄνθρωπος ἂν εἴη ἀκολούθως ὁ ἐν τῷ Πατρὶ, ἐν ᾧ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν αὐτῷ (33)· καὶ ὁ ἄνθρωπος ἂν εἴη, ὁ ἐν ὢν αὐτὸς καὶ ὁ Πατὴρ, καὶ ὁ ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς, καὶ τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν. Ἀναγκασθήσονται δὲ καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου εἰπεῖν τὸν κόσμον γεγενῆσθαι, καὶ τὸν ἄνθρωπον εἶναι τὸν ἐλθόντα μὴ κρῖναι τὸν κόσμον, ἀλλὰ σῶσαι αὐτόν· αὐτὸν δὲ εἶναι καὶ πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι. Ἰησοῦς γὰρ, φησὶν (34), εἶπεν αὐτοῖς· Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγώ εἰμι. Καὶ πῶς οὐκ ἄτοπον κατ' αὐτοὺς τὸν ἐκ σπέρματος Ἀβραὰμ μετὰ δύο καὶ τεσσαράκοντα γενεὰς γενόμενον (35) λέγειν, πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ὑπάρχειν; Πῶς δὲ οὐκ ἄτοπον, εἰ ἡ (36) σὰρξ, ἣν ἐφόρεσεν ὁ Λόγος, αὕτη ἐστὶν ὁ Υἱὸς, λέγειν τὴν ἐκ Μαρίας σάρκα ταύτην εἶναι, δι' ἧς ὁ κόσμος ἐγένετο; Πῶς δὲ φήσουσι καὶ τὸ, Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν; Τὸ γὰρ πρὸ τῆς κατὰ σάρκα γενέσεως τοῦ Υἱοῦ σημαίνων ὁ εὐαγγελιστὴς, ἐπήγαγε τέγων, Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν. Πῶς δὲ εἰ μὴ ὁ Λόγος Υἱός ἐστιν, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος Υἱὸς, δύναται τὸν κόσμον σῶσαι, εἰς ὢν καὶ αὐτὸς τοῦ κόσμου; Εἰ δὲ ἀναισχυντοῖεν ἐπὶ τούτοις, ποῦ ἔσται ὁ Λόγος, τοῦ ἀνθρώπου ὄντος ἐν τῷ Πατρί; Πόστος (37) δὲ ἔσται ὁ Λόγος πρὸς τὸν Πατέρα, τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ Πατρὸς ἓν ὄντων; Εἰ δὲ ὁ ἄνθρωπος μονογενής ἐστι, πόστος ἔσται ὁ Λόγος; Ἢ γὰρ δεύτερον εἶναι αὐτὸν λέξειέ τις· ἢ εἰ (38) ὑπὲρ τὸ Μονογενές ἐστιν, αὐτὸς ἂν εἴη ὁ Πατήρ. Ὥσπερ γὰρ εἷς ἐστιν ὁ Πατὴρ, οὕτως ἓν καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ Μονογενές. Τί δὲ καὶ πλέον ὁ Λόγος ἔχει τοῦ ἀνθρώπου, εἴ γε οὐχ ὁ Λόγος Υἱός ἐστι; Διὰ μὲν γὰρ Υἱοῦ καὶ τοῦ Λόγου ὁ κόσμος γεγενῆσθαι γέγραπται, καὶ κοινόν ἐστι τῷ τε Λόγῳ καὶ τῷ Υἱῷ τὸ δημιουργεῖν τὸν κόσμον· τὸ δὲ ὁρᾷν τὸν Πατέρα οὐκ ἔτι ἐν τῷ Λόγῳ γέγραπται, ἀλλ' ἐν νῷ Υἱῷ· καὶ τὸ σώζειν τὸν κόσμον οὐκέτι διὰ τοῦ Λόγου ἐλέχθη, ἀλλὰ διὰ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ. Εἶπε γὰρ, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς· Τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με, Φίλιππε; Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα. Καὶ τὸν Πατέρα δὲ οὐχ ὁ Λόγος γέγραπται γινώσκειν, ἀλλ' ὁ Υἱός· ὁρᾷν (39) δὲ τὸν Πατέρα οὐχ ὁ Λόγος εἴρηται, ἀλλ' ὁ μονογενὴς Υἱὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρός.

21. Τί δὲ πλέον εἰς σωτηρίαν ἡμῶν ὁ Λόγος συμβάλλεται μᾶλλον τοῦ Υἱοῦ, εἴ γε κατ' αὐτοὺς ἄλλος ἐστὶν ὁ Υἱὸς, καὶ ἄλλος ὁ Λόγος; Πιστεύειν γὰρ ἡμᾶς οὐκ εἰς τὸν Λόγον, ἀλλ' εἰς τὸν Υἱὸν πρόσταξίς ἐστι.

A *vidit Patrem.* Qui enim hæc loquitur, seipsum Filium esse probat, cum addit, *ut glorificetur Pater in Filio.*

20. Si igitur contendunt hominem, quem gestavit Verbum, Filium Dei unigenitum esse, non autem Verbum : sequitur ut homo sit ille qui in Patre est, et in quo Pater est : homo item ille fuerit qui unum ipse et Pater est, quique in sinu est Patris, et lux vera est. Hinc fateri cogentur mundum per hominnm factum esse, et hominem eum esse qui venit non ut judicaret, sed ut mundum salvum faceret : ipsum denique esse prius quam Abraham fieret. *Jesus* enim, inquit, *dixit illis : Amen, amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum* [79]. An non vero perabsurdum dictu est eum exsistere, antequam fieret Abraham, quem ex semine Abrahæ post quadraginta duas ætates natum esse volunt? B Si item caro, quam Verbum gestavit, Filius est : an non vehementer repugnat contendere hanc ipsam carnem, quam ex Maria accepit, esse per quam mundus factus est? Quid vero de his verbis dicturi sunt, *In mundo erat?* Namque evangelista, ut significaret exstitisse Filium, priusquam secundum carnem nasceretur, hæc subjecit verba, *In mundo erat* [80]. Porro si non Verbum est Filius, sed homo est Filius, quomodo mundum possit servare, cum ipse quoque sit ex mundo? Quod si nec his rationibus, eorum comprimetur impudentia, respondeant ubinam futurum sit Verbum, si homo est in Patre? Quotum autem Verbum erit cum Patre, cum homo et Pater unum sint? Quod si homo unigenitus est; quotum, quæso, erit Verbum? Vel enim secundum C esse respondebit aliquis : vel si supra Unigenitum est, ipse certe Pater fuerit. Quemadmodum enim unus est Pater, ita Unigenitus ex eo natus, unus est. Quid præterea Verbum homine amplius habet, si Verbum Filius non sit? Mundum quidem per Filium et Verbum factum esse scriptum est, communeque est Verbo et Filio mundum creare : at Patrem non a Verbo sed a Filio videri declarat Scriptura; nec item mundus per Verbum, sed per unigenitum Filium salvus fieri dicitur. Namque, inquit, *Dixit Jesus : Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovisti me, Philippe? Qui vidit me, vidit Patrem* [81]. Nec etiam a Verbo, sed a Filio Patrem cognosci legimus : uti nec Verbum videre Patrem dicitur, sed Unigenitus Filius qui est in sinu D Patris.

21. Ecquid porro Verbum ad nostram salutem amplius possit conferre quam Filius, si nempe, ut arbitrantur, alius est Filius, et aliud Verbum? Nos enim non in Verbum, sed in Filium credere jube-

[79] Joan. VIII, 58. [80] Joan. I, 10. [81] Joan. XIV, 9.

(33) Sic mss. omnes. Editio Commeliniana, ὁ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν αὐτῷ.

(34) Sic Reg. Seg. Basil. et Anglican. At alii et editi, Ἀμὴν γὰρ, ἔφη ὁ Ἰησοῦς, λέγω, etc.

(35) Basiliensis et Anglicanus, γενόμενον. Regius et Seguerianus, λεγόμενον. Alii editique utrumque omittunt.

(36) Sic Regius et Seguerianus, ut et Nannius legit. Alii et editi, εἴη, mendose.

(37) Goblerianus hic et mox, πόσος.

(38) Sic Reg. Seg. Basil. et Anglic. At in aliis et editis deest εἰ.

(39) Basiliensis et Anglicanus, καὶ ὁρᾷν.

mur, ut Joannes his verbis declarat : *Qui credit in Filium, habet vitam æternam : qui autem Filio non credit, non videbit vitam* [83]. Insuper sanctum baptisma in quo totius nostræ fidei posita est constitutio, non in Verbum, sed in Patrem et Filium et sanctum Spiritum datur. Quapropter **502** si secundum illos aliud est Verbum, et alius Filius, nec Verbum est Filius : nihil sane ad Verbum baptisma pertinet.Quomodo igitur Verbum secundum illos una est cum Patre,cum in baptismi donatione una cum eo non sit ? At forte responsuri sunt Verbum in Patris nomine contineri. Quidni ergo et Spiritus? An vero extra Patrem exsistit Spiritus? Deinde, si Verbum non est Filius,homo igitur post Patrem nominandus erit,et Spiritus post hominem nec jam unitas ex illorum sententia in trinitatem dilatabitur,sed in quaternitatem,nempe in Patrem, Verbum, Filium, et Spiritum sanctum. Verum hic eos pudor in aliud cogit confugere deverticulum. Aiunt igitur non hominem seorsum, quem gestavit Dominus, sed utrumque, Verbum scilicet et hominem, esse Filium : ambo enim simul conjuncti, ut inquiunt;Filius appellantur. Quis igitur amborum, causa alterius est ? Uter utrum effecit Filium ? Vel, ut planius loquar, num Verbum Filius est propter carnem ? an vero caro propter Verbum Filius dicitur ? Anne potius neutrum alteri causa est cur Filius appelletur, sed solus amborum congressus ? Quod si Verbum propter carnem, Filium esse responderint, certe carnem, Filium esse necesse est: quo ex responso omnia illa absurda consequentur quæ ex illorum superius dictum est oriri sententia, qui hominem Filium esse affirmant. Si vero propter Verbum caro Filius dicitur, igitur Verbum etiam ante carnem Filius erat.Nam qui fieri potest ut alios ille filios reddat, qui ipse filius non est, præsertim patre exsistente ? Profecto, si sibi ipse filios efficit, Pater dicendus est : si Patri, ipse sit quoque Filius, vel potius ipse verus sit Filius necesse omnino est, propter quem scilicet alii filii efficiuntur.

22. Cæteroquin, si ille non sit Filius, et nos filii sumus,utrique non illius sed nostri Pater erit Deus. Qui ergo id sibi tanquam proprium his verbis vindicat, *Pater meus* [84], et *Ego ex Patre* [84] ? Si enim communis omnium Pater est, non ejus solius est Pater, neque solus ille ex Patre exivit. Interdum autem nostrum etiam Patrem dici docet, ob suam scilicet cum nostra carne communionem.Ideo enim Verbum caro factum est, ut, quoniam Verbum est Filius, propter Filium in nobis habitantem noster quoque Pater appellaretur. Nam, inquit, *misit Spi-*

A Φησὶ γὰρ ὁ Ἰωάννης (40)· Ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱὸν ἔχει ζωὴν αἰώνιον· ὁ δὲ ἀπειθῶν τῷ Υἱῷ οὐκ ὄψεται ζωήν. Καὶ τὸ ἅγιον δὲ βάπτισμα, ἐν ᾧ πάσης πίστεως ἡμῖν ἡ σύστασις ὁρμεῖ, οὐκ εἰς Λόγον, ἀλλ' εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα δίδοται. Εἴπερ οὖν κατ' αὐτοὺς ἄλλος ἐστὶν ὁ Λόγος, καὶ ἄλλος ὁ Υἱὸς, καὶ οὐκ ἔστιν Υἱὸς ὁ Λόγος, οὐδὲν πρὸς τὸν Λόγον τὸ βάπτισμα. Πῶς οὖν σύνεστιν ὁ Λόγος κατ' αὐτοὺς τῷ Πατρὶ, οὐ συνὼν αὐτῷ ἐν τῇ τοῦ βαπτίσματος δόσει ; Ἀλλ' ἴσως ἂν εἴποιεν. Ἐν τῷ τοῦ Πατρὸς ὀνόματι περιέχεται καὶ ὁ Λόγος. Διὰ τί (41) οὖν οὐχὶ καὶ τὸ Πνεῦμα ; Ἢ ἐκτὸς τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα ; Καὶ ἄνθρωπος μὲν, εἴπερ οὐκ ἔστιν Υἱὸς ὁ Λόγος, μετὰ τὸν Πατέρα ὀνομάζεται, τὸ δὲ Πνεῦμα μετὰ τὸν ἄνθρωπον· οὐκ ἔτι δὲ οὐδὲ εἰς τριάδα κατ' αὐτοὺς ἡ μονὰς πλατύνεται, ἀλλ' εἰς τετράδα, Πατέρα, καὶ Λόγον (42), καὶ Υἱὸν, καὶ Πνεῦμα ἅγιον. Ἐν τούτοις δὴ αἰσχυνόμενοι, εἰς ἕτερον καταφεύγουσι, καί φασι μὴ τὸν ἄνθρωπον καθ' ἑαυτὸν, ὃν ἐφόρεσεν ὁ Κύριος, ἀλλὰ τὸ συναμφότερον, τόν τε Λόγον καὶ τὸν ἄνθρωπον, εἶναι Υἱόν· συνημμένα γὰρ ἀμφότερα Υἱὸς, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν, ὀνομάζεται. Τί τοίνυν τίνος αἴτιον, καὶ πότερος πότερον Υἱὸν κατεσκεύασεν; Ἵ, ἵνα λευκότερον εἴποιμι, ἄρα (43) διὰ τὴν σάρκα ὁ Λόγος Υἱός; ἢ διὰ τὸν Λόγον ἡ σὰρξ Υἱὸς λέγεται ; Ἢ οὐδ' ὁπότερον τούτων, ἀλλ' ἡ (44) ἀμφοῖν σύνοδος ; Εἰ μὲν οὖν ὁ Λόγος διὰ τὴν σάρκα, ἀνάγκη τὴν σάρκα εἶναι Υἱὸν, καὶ ἀκολουθεῖ τὰ ἄτοπα, ὅσα προείρηται ἐκ τοῦ λέγειν τὸν ἄνθρωπον Υἱόν· εἰ δὲ διὰ τὸν Λόγον ἡ σὰρξ Υἱὸς λέγεται, καὶ πρὸ τῆς σαρκὸς πάντων ὁ Λόγος ὢν Υἱὸς ἦν. B Πῶς γὰρ οἷόν τε υἱοποιεῖν τινα ἑτέρους, μὴ ὄντα αὐτὸν υἱὸν, ὄντος μάλιστα πατρός ; Εἰ μὲν οὖν ἑαυτῷ υἱοποιεῖ, Πατὴρ αὐτὸς ἂν εἴη· εἰ δὲ τῷ *Πατρὶ*, ἀνάγκη αὐτὸν εἶναι Υἱὸν, μᾶλλον δὲ αὐτὸν εἶναι τὸν Υἱὸν (45), δι' ὃν καὶ οἱ ἄλλοι υἱοποιοῦνται.

22. Ἐπεὶ εἰ, μὴ ὄντος αὐτοῦ Υἱοῦ, ἡμεῖς υἱοὶ ἐσμεν, ἡμῶν ἂν εἴη ὁ Θεὸς Πατὴρ, καὶ οὐκ αὐτοῦ. Πῶς οὖν ἰδιοποιεῖται μᾶλλον λέγων, Ὁ Πατήρ μου, καὶ, Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρός ; Εἰ γὰρ κοινὸς πάντων Πατὴρ, οὐ μόνου αὐτοῦ Πατὴρ, οὐδὲ μόνος αὐτὸς ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ Πατρός. Λέγει δέ ποτε καὶ ἡμῶν αὐτὸν λέγεσθαι Πατέρα, διὰ τὸ αὐτὸν κεκοινωνηκέναι τῇ ἡμετέρᾳ σαρκί. Διὰ τοῦτο γὰρ γέγονεν ὁ Λόγος σὰρξ, ἵν', ἐπειδὴ ὁ Λόγος ἐστὶν Υἱὸς, διὰ τὸν ἐνοικοῦντα ἐν ἡμῖν Υἱὸν λέγηται (46) καὶ ἡμῶν Πατήρ. D Ἀπέστειλε γὰρ, φησὶ, τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐ-

[83] Joan. III, 36. [84] Joan. v, 17. [84] Joan. XVI, 28.

(40) Sic Reg. Seg. et Basil. Alii autem et editi ὁ omittunt.

(41) Sic Reg. Seg. Basil. Anglic. et Gobl. At editio Commeliniana, Διότι.

(42) Regius, Seguerianus, Basiliensis et Anglicanus recte addunt καὶ Λόγον, quod alii et editi omittunt.

(43) Basiliensis et Goblerianus, ἄρα. Cæteri et editio Commeliniana, ἄρα.

(44) Sic Regius et Seguerianus. In aliis et editis ἡ deest.

(45) Regius et Seguerianus addunt, μᾶλλον δὲ αὐτὸν εἶναι τὸν Υἱόν, quæ cæteri et editi omittunt.

(46) Sic Reg. Seg. Basil. et Anglican. At alii et editi, λέγεται.

τοῦ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν, κράζον, Ἀββᾶ, ὁ Πατήρ. Οὐκοῦν ὁ ἐν ἡμῖν Υἱὸς, τὸν ἴδιον Πατέρα ἐπικαλούμενος, καὶ ἡμῶν αὐτῶν ποιεῖ Πατέρα λέγεσθαι. Ἀμέλει ὧν οὐκ ἔστιν εἰς τὰς καρδίας ὁ Υἱὸς, τούτων οὐδὲ Πατὴρ ὁ Θεὸς ἂν λεχθείη, Εἴπερ οὖν διὰ τὸν Λόγον ὁ ἄνθρωπος λέγεται Υἱὸς, ἀνάγκη πᾶσα, λεγομένων καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως τῶν παλαιῶν υἱῶν, εἶναι καὶ πρὸ τῆς ἐπιδημίας τὸν Λόγον Υἱόν. Υἱοὺς γὰρ, φησὶν (47) ἐγέννησα· καὶ ἐπὶ Νῶε· Ἰδόντες οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ· καὶ ἐν τῇ Ὠδῇ· Οὐκ αὐτὸς οὗτός σου Πατήρ; Οὐκοῦν ἦν καὶ ὁ ἀληθῶς Υἱὸς, δι' ὃν κἀκεῖνοι υἱοί. Εἰ δὲ κατ' ἐκείνους πάλιν οὐδ' ὁπότερον τούτων Υἱὸς, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀμφονῖν σύνοδον, ἀνάγκη μηδ' ὁπότερον εἶναι Υἱόν φημι δή, μήτε τὸν Λόγον, μήτε τὸν ἄνθρωπον, ἀλλά τινα αἰτίαν, δι' ἣν καὶ συνήφθησαν· καὶ οὕτω δὲ (48) προηγήσεται ἡ αἰτία τῆς συνάψεως ἥτις Υἱὸν ποιεῖ. Οὐκοῦν καὶ κατὰ (49) τοῦτο πρὸ τῆς σαρκὸς προῆν ὁ Υἱός. Τούτων δὴ λεγομένων, εἰς ἕτερον καταφεύξονται, λέγοντες μὴ τὸν ἄνθρωπον εἶναι Υἱὸν, μηδὲ τὸ συναμφότερον, ἀλλὰ τὸν Λόγον ἐν ἀρχῇ μὲν εἶναι Λόγον ἁπλῶς· ὅτε δὲ ἐνηνθρώπησε, τότε ὠνομάσθαι Υἱόν. πρὸ γὰρ τῆς ἐπιφανείας μὴ εἶναι Υἱὸν, ἀλλὰ Λόγον μόνον, καὶ ὥσπερ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, οὐκ ὢν πρότερον σὰρξ, οὕτως ὁ Λόγος Υἱὸς γέγονεν, οὐκ ὢν πρότερον Υἱός. Ταῦτα μὲν ἐκείνων τὰ φλυαρήματα· ἔχει δὲ τὸν ἔλεγχον ἐναργῆ (50).

A *ritum Filii sui in corda nostra clamantem, Abba, Pater* [85]. Itaque Filius, qui in nobis est proprium suum Patrem invocans, nostrum etiam Patrem a nobis appellari concedit. Verumtamen in quorum cordibus Filius non est, nec etiam Deus eorum Pater dici potest. Igitur, si homo propter Verbum Filius dicitur, cum veteres, antequam Verbum humanam assumpsisset naturam, filii sint appellati, omnino necesse est Verbum etiam ante suum adventum Filium fuisse. Hinc illa Scripturæ verba, *Filios genui* [86]; et in historia Noe: *Videntes Filii Dei* [87]; et in Cantico: *Nunquid non ipse est Pater tuus* [88]? Erat ergo et verus Filius, propter quem illi filii dicuntur. Quod si secundum illos neutrum horum est Filius, sed amborum congressu constituitur, necesse omnino est neutrum esse Filium; B id est, nec Verbum nec hominem Filium esse, sed quamdam causam propter quam copulati sunt: ac proinde causa illa quæ Filium efficit, copulatione prior erit. Ergo ex hoc item responso sequitur Filium ante **503** carnem exstitisse. Verum his ita demonstratis, aliud quærunt effugium: nempe aiunt non hominem Filium esse, neque utrumque simul, sed Verbum, quod quidem in priucipio fuit duntaxat Verbum; cum autem homo factus est, tunc Filius est nominatus. Nam antequam advenisset, inquiunt, non erat Filius, sed tantummodo Verbum: ac proinde ut Verbum caro factum est, cum antea caro non esset, ita Verbum Filius factum est, cum prius Filius non esset. Hæ illorum sunt ineptiæ, quas refutare haud est difficile.

23. Εἰ γὰρ ὅλως ἐνανθρωπήσας γέγονεν Υἱὸς, ἡ ἐνανθρώπησις αἰτία. Καὶ εἰ ὁ ἄνθρωπος αἴτιος τοῦ εἶναι αὐτὸν Υἱὸν, ἢ τὸ συναμφότερον, καὶ (51) τὰ αὐτὰ ἄτοπα ἀπαντήσει. Ἔπειτα, εἰ πρῶτον Λόγος, καὶ ὕστερον Υἱὸς, φανήσεται ὕστερον ἐγνωκὼς τὸν Πατέρα, καὶ οὐ πρότερον. Οὐ γὰρ ᾗ (52) Λόγος γινώσκει, ἀλλ' ᾗ Υἱός. Οὐδεὶς γὰρ γινώσκει τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ Υἱός. Ἀπαντήσει δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι ὕστερον ἐν κόλποις τοῦ Πατρὸς γέγονε, καὶ ὕστερον αὐτὸς καὶ ὁ Πατὴρ ἕν γεγόνασι, καὶ ὕστερον, τὸ, Ὃ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα. Ταῦτα γὰρ πάτα ἐπὶ Υἱοῦ ἐλέχθη. Ἐκ δὴ τούτων ἀναγκασθήσονται εἰπεῖν· Οὐδὲν ἦν ὁ Λόγος, ἀλλ' ὄνομα μόνον, Οὔτε γὰρ ἐν ἡμῖν μετὰ τοῦ Πατρὸς, οὔτε ὁ (53) τὸν Λόγον ἑωρακὼς ἔβλεπε τὸν Πατέρα, οὔτε ὅλως τινὶ ἐγνώσθη ὁ Πατήρ· διὰ γὰρ Υἱοῦ γινώσκεται ὁ Πατήρ· οὕτω γὰρ καὶ γέγραπται, Καὶ ᾧ ἂν ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψῃ. Μήπω δὲ ὄντος τοῦ Λόγου Υἱοῦ, οὐδέπω τις ἐγίνωσκε τὸν Πατέρα, Πῶς οὖν Μωσεῖ, πῶς τοῖς πατράσιν ὤφθη; Αὐτὸς γὰρ ἐν ταῖς Βασιλείαις φησίν. Ἀποκαλυφθεὶς ἀπεκαλύφθην πρὸς πάντας τοὺς πατέρας ὑμῶν. Εἰ δὲ ἀπεκαλύφθη Θεὸς, δῆ-

C 23. Nam si Verbum, humana accepta natura, Filius est factus: igitur naturæ humanæ assumptio causa ejus rei est. Quapropter si homo causa est cur Verbum sit Filius, vel utrumque (54): eadem certe absurda occurent. Deinde, si prius Verbum est, et posterius Filius, sequitur ut Patrem posterius, non prius **cognoverit**. Nec enim eum novit quatenus Verbum est, sed quatenus Filius. *Nemo* enim *novit Patrem, nisi Filius* [89]. Sequitur item nonnisi posterius contigisse ut in sinu Patris fuerit, ipseque et Pater unum facti sint, eveneritque id quod dixit: *Qui vidit me, vidit Patrem* [90]. Nam hæc omnia de Filio dicta sunt. Insuper ex his cogentur fateri Verbum nihil fuisse præter merum nomen. Neque enim in nobis cum Patre erat, nec qui Verbum videbat, Patrem videbat, nec cuiquam omnino D notus erat Pater: quippe qui per Filium cognoscatur: sic enim scriptum est, *Et cui Filius revelaverit* [91]. Unde cum Verbum nondum esset Filius, nondum quoque Pater cognoscebatur. Quomodo igitur Moysi et patribus apparuit? Ipse enim in libris Regnorum ita loquitur: *Revelatus sum omnibus*

[85] Galat. IV, 6. [86] Isa. I, 2. [87] Gen. VI, 2. [88] Deuter. XXXII, 6. [89] Matth. XI, 27. [90] Joan. XIV, 9. [91] Matth. XI, 27.

(47) Φησὶν abest a codice Regio et Seguerianο, Basiliensi et Anglicano.

(48) Regius et Seguerianus δέ addunt, quod alii et editi omittunt.

(49) Regius et Seguerianus, καὶ κατά. In aliis et editis καί deest.

(50) Anglicanus, ἐν ἀρχῇ.

(51) Basiliensis et Anglicanus καί omittunt.

(52) Regius et Seguer. hic et mox, ἤ pro ᾗ.

(53) Sic Reg. Seguer. Basil. et Gobler. At alii et editi ὁ omittunt.

(54) Id est, vel si Verbum et homo, sive conjunctio Verbi cum homine, causa est cur Verbum sit Filius.

patribus vestris [92]. Proinde si revelatus est Deus, certe Filius revelavit, ut ipse testatur, *Et cui Filius revelaverit.* Itaque impium et stultum dictu est, aliud esse Verbum et alium esse Filium. Nec vero abs re erit inquirere undenam hujusmodi hauserint opinionem. Aiunt igitur,cum in Veteri Testamento nulla Filii sed solius Vorbi fiat mentio, idcirco se opinari Filium Verbo juniorem esse, quippe cum nihil de ipso dictum sit in Veteri Testamento, sed tantum in Novo. Hæc sunt quæ illi proferunt, sed impie. Nam primo Testamenta dividere, ita ut unum cum alio non cohæreat, Manichæorum atque Judæorum est, quorum nimirum alii Veteri, alii Novo Testamento adversantur. Deinde si, ut putant ea quæ in Veteri exstant Testamento, tempore antecedunt, ea autem, quæ in Novo Testamento continentur, recentiora sunt, velintque ex divinis Litteris tempora æstimari, necesse sane est ista esse recentiora, nempe, *Ego et Pater unum sumus* [93], *Unigenitus* [94], *Qui vidit me, vidit Patrem* [95]. Non enim ex Veteri Testamento, sed ex Novo hæc testimonia proferuntur.

24. Atqui non ita est sed etiam revera in Veteri Testamento multa de Filio occurrunt, ut in psalmo secundo : *Filius meus es tu, ego hodie genui te* [96]; et in nono inscriptio, *In finem pro occultis Filii, psalmus David* [97] : et in quadragesimo quarto, *In finem pro iis qui commutabuntur, filiis Core, ad intellectum, canticum pro Dilecto* [98] : et apud Isaiam, *Cantabo dilecto canticum Dilecti vineæ meæ.* **504** *Vinea facta est Dilecto* [99]. Quis autem Dilectus est præter Filium unigenitum? ut in psalmo centesimo nono habetur, *Ex utero ante luciferum genuit te* [1], de quo postea dicendi locus erit; et in Proverbiis, *Ante omnes colles gignit me* [2] : et apud Danielem, *Et species quarti, similis Filio Dei* [3], pluraque alia. Si ergo ex Veteri Testamento petitur antiquitas, fatendum utique est antiquum Filium esse, cum multis in locis Veteris Testamenti commemoretur. Ita est, inquiunt, sed ista prophetice dicta sunt : ergo et illa pariter de Verbo prophetice memorata sunt. Nec enim unum prophetice est dictum, aliud vero non prophetice. Nam si hæc verba, *Filius meus es tu*, futurum aliquid significent; idem etiam de illis verbis dicendum est, *Verbo Domini cœli firmati*

A λον ὅτι (55) ἦν ὁ ἀποκαλύπτων Υἱός, ὡς αὐτός φησι, Καὶ ᾧ ἐὰν ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψῃ. Ἀσεβὲς μὲν οὖν καὶ ἀνόητον τὸ λέγειν ἄλλον εἶναι τὸν Λόγον, καὶ ἄλλον εἶναι (56) τὸν Υἱόν. Πόθεν δὲ ἄρα τὴν τοιαύτην ὑπονοιαν ἐσχήκασιν, ἐρέσθαι καλόν. Φασὶ δή, διὰ τὸ μὴ εἰρῆσθαι ἐν τῇ Παλαιᾷ περὶ Υἱοῦ, ἀλλὰ περὶ Λόγου, καὶ (57) διὰ τοῦτο νεώτερον ὑπονοεῖν τοῦ Λόγου τὸν Υἱὸν διαβεβαιοῦνται, ὅτι μὴ ἐν τῇ Παλαιᾷ, ἀλλ' ἐν τῇ Καινῇ μόνῃ περὶ αὐτοῦ (58) ἐλέχθη. Ταῦτ' ἐκεῖνοι ἀσεβῶς φθέγγονται. Πρῶτον μὲν γὰρ διαιρεῖν τὰς Διαθήκας καὶ μὴ τὴν ἑτέραν τῆς ἑτέρας ἔχεσθαι (59), Μανιχαίων καὶ Ἰουδαίων τὸ ἐπιτήδευμα, τῶν μὲν τῇ Παλαιᾷ, τῶν δὲ τῇ Νέᾳ ἀντιλεγόντων· ἔπειτα κατ' αὐτοὺς, εἰ τὰ ἐν τῇ Παλαιᾷ κείμενα προάγει τῷ χρόνῳ, τὰ δὲ ἐν τῇ Νέᾳ νεώτερά ἐστι, καὶ ἐν τῶν

B γραμμάτων οἱ χρόνοι κρίνονται· ἀνάγκη πάλιν νεώτερα εἶναι τὸ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν· τό τε, Μονογενής· καὶ τὸ, Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα· οὐ γὰρ ἐκ τῆς Παλαιᾶς, ἀλλ' ἐκ τῆς Καινῆς ταῦτα μαρτυρεῖται.

24. Οὐ μὴν δὲ, ἀλλ' ἀληθῶς καὶ ἐν τῇ (60) Παλαιᾷ περὶ Υἱοῦ πολλὰ λέγεται· οἷον ἐν τῷ δευτέρῳ ψαλμῷ τὸ, Υἱός μου εἶ σὺ (61), ἐμὲ σήμερον γεγέννηκά σε· καὶ ἐν τῷ ἐννάτῳ ἡ ἐπιγραφὴ, Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν κρυφίων τοῦ Υἱοῦ, ψαλμὸς τῷ Δαυίδ· καὶ ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ τετάρτῳ, Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων, τοῖς υἱοῖς Κορὲ, εἰς σύνεσιν, ᾠδὴ ὑπὲρ τοῦ Ἀγαπητοῦ· καὶ ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ, Ἄσω δὴ τῷ ἠγαπημένῳ ᾆσμα τοῦ

C Ἀγαπητοῦ τῷ ἀμπελῶνί μου. Ἀμπελὼν ἐγενήθη τῷ ἠγαπημένῳ. Τὸ δὲ Ἀγαπητὸς τίς ἂν εἴη ἢ Υἱὸς μονογενής; ὡς καὶ ἐν τῷ· ἑκατοστῷ ἐννάτῳ, Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε, περὶ οὗ ὕστερον λεχθήσεται· καὶ ἐν Παροιμίαις δὲ (62), Πρὸ δὲ πάντων τῶν βουνῶν γεννᾷ με· καὶ ἐν τῷ Δανιὴλ, Καὶ (63) ἡ ὅρασις τοῦ τετάρτου ὁμοία Υἱῷ Θεοῦ, καὶ ἄλλα πλείονα. Εἰ τοίνυν ἐκ τῆς Παλαιᾶς ἡ ἀρχαιότης, ἀρχαῖος ἂν εἴη καὶ ὁ Υἱὸς, ὃ ἐν τῇ Παλαιᾷ (64) ἐν πολλοῖς σαφηνιζόμενος. Ἀλλὰ ναὶ, φασὶ, κεῖται μέν, προφητικῶς δὲ ἔστω· οὐκοῦν καὶ περὶ τοῦ Λόγου προφητικῶς εἰρῆσθαι λεχθείη ἂν. Οὐ γὰρ τὸ μὲν, τὸ δέ (65). Εἰ γάρ τὸ, Υἱός μου εἶ σὺ, ἐπὶ μέλλοντος, δῆλον ὅτι καὶ τὸ, Τῷ Λόγῳ Κυ-

[92] I Reg. VIII, 27. [93] Joan. X, 30. [94] Joan. I, 18. [95] Joan. XIV, 9. [96] Psal. II, 7. [97] Psal. IX, 1 [98] Psal, XLIV, 1. [99] Isa. V, 1. [1] Psal. CIX, 3. [2] Prov. VIII, 25. [3] Dan. III, 92.

(55) Goblerian., δηλονότι. Mox Anglican. ᾧ ἂν ὁ Υἱός. D

(56) Reg. et Seguer. addunt εἶναι, quod abest ab aliis et editis. Mox Reg. et Seguer. ἐρέσθαι. Cæteri et editi, ἔρεσθαι.

(57) Sic Reg. Seguer., Basil. et Anglic. In aliis et editis deest καί.

(58) Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglic. At alii et editi omittunt περὶ αὐτοῦ. Mox Gobler. ἐκεῖνοι οἱ ἀσεβεῖς. Anglic. ibidem, διαιρεῖν τὴν Διαθήκην.

(59) Sic in Regio emendatum est. Alii et editi, διέχεσθαι, ut et prius exstabat in Regio.

(60) Sic Reg. Seguer. Gobler. et Felck. 1. At alii et editi, ἀλλ' ἀληθῶς δὲ ἐν τῇ.

(61) Reg. et Seguer. τὸ, Υἱός μου. In aliis et editis deest τό. Mox Reg. Seguer. Basil. et Anglic. καὶ ἐν τῷ ἐννάτῳ ἡ ἐπιγραφή. Cæteri et editi, καὶ ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ ἐννάτου ψαλμοῦ.

(62) Reg. Seguer. Basil. et Anglic. addunt καί, quod ab aliis et editis abest. Ibid. Reg. et Seguer. δέ omittunt, habentque, πάντων βουνῶν.

(63) Sic Regius et Seguer. In aliis et editis deest καί.

(64) Regius et Seguer. ὁ Υἱὸς, ἐν τῇ.

(65) Οὐ post τὸ δέ subintelligendum. Id est : *Nec enim istud prophetice est dictum; illud autem non prophetice. Nam si*, etc.

ρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν. Οὐ γὰρ εἶπεν, ἐγένοντο, οὐδὲ, ἐποίησεν. Ὅτι δὲ τὸ, ἐστερέωσεν, ἐπὶ μέλλοντος, φησίν· Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν· εἶτα· Καὶ γὰρ ἐστερέωσε τὴν οἰκουμένην, ἥτις οὐ σαλευθήσεται. Καὶ εἰ τὸ (66) ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ τετάρτῳ. Ὑπὲρ τοῦ Ἀγαπητοῦ, ἐπὶ μέλλοντος, δῆλον ὅτι καὶ τὸ ἐπιφερόμενον τὸ Ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου Λόγον ἀγαθόν. Καὶ εἰ τὸ, Ἐκ γαστρὸς, ἐπὶ ἀνθρώπου, ἄρα καὶ τὸ, ἐκ καρδίας. Εἰ γὰρ ἡ γαστὴρ ἀνθρώπινον, καὶ ἡ καρδία (67) σωματικόν, Εἰ δὲ τὸ ἐκ καρδίας, ἀΐδιον, καὶ τὸ ἐκ γαστρὸς, ἀΐδιον· καὶ εἰ ὁ Μονογενὴς ἐν κόλποις, καὶ ὁ Ἀγαπητὸς ἐν κόλποις. Ταὐτὸν γάρ ἐστι τό τε Μονογενὲς καὶ τὸ Ἀγαπητὸν, ὡς τὸ, Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός. Οὐ γὰρ δὴ τὴν εἰς αὐτὸν (68) ἀγάπην σημᾶναι θέλων, εἶπε τὸ, Ἀγαπητὸς, ἵνα μὴ τοὺς ἄλλους μισεῖν δόξῃ· ἀλλὰ τὸ Μονογενὰς ἐδήλου, ἵνα τὸ μόνον ἐξ αὐτοῦ εἶναι αὐτὸν δείξῃ. Καὶ τῷ Ἀβραὰμ γοῦν (69) σημᾶναι θέλων ὁ Λόγος τὸ μονογενὲς, φησί· Προσένεγκε τὸν υἱόν σου τὸν ἀγαπητόν. Παντὶ δὲ δῆλον ἐκ τῆς Σάρρας μόνον εἶναι τὸν Ἰσαάκ. Ἔστιν ἄρα ὁ Λόγος Υἱὸς, οὐκ ἄρτι γεγονὼς ἢ ὀνομασθεὶς Υἱὸς, ἀλλ' ἀεὶ Υἱός. Εἰ γὰρ μὴ Υἱὸς, οὐδὲ Λόγος· καὶ εἰ μὴ Λόγος, οὐδὲ Υἱός. Τὸ γὰρ ἐκ τοῦ Πατρὸς Υἱός ἐστι. Τί δέ ἐστιν ἐκ τοῦ Πατρὸς εἰ μὴ Λόγος (70) ὁ ἐκ καρδίας προελθὼν καὶ ἐκ γαστρὸς γεννηθείς; Οὐ γὰρ ὁ Πατὴρ Λόγος ἐστίν· οὐδὲ ὁ Λόγος Πατήρ ἐστιν· ἀλλ' ὁ μὲν Πατὴρ, ὁ δὲ Υἱός· καὶ ὁ μὲν γεννᾷ, ὁ δὲ γεννᾶται.

A *sunt* [4]. Nec enim dixit, *facti sunt*, vel *fecit*. Quod autem vocabulum, *firmavit*, de futuro intelligendum sit, conjicere licet ex his verbis : *Dominus regnavit*; deinde, *Etenim firmavit orbem terræ, qui non commovebitur* [5]. Si item ea, quæ in psalmo quadragesimo quarto *pro Dilecto* [6] narrantur, ad futurum tempus pertinent; idem quoque erit dicendum de his quæ sequuntur, *Eructavit cor meum Verbum bonum* [7]. Similiter, si hæc verba, *Ex utero* [8], hominem denotant; ergo et quod ex corde eructari dicitur. Namque si uterus humanum quid est, cor etiam corporea res est. Sed si quod ex corde profunditur, æternum est, illud etiam quod ex utero nascitur, æternum esse intelligendum est. Similiter si Unigenitus est in sinu, Dilectus quoque in sinu est. Idem enim est Unigenitus et Dilectus, ut ex his liquet verbis, *Hic est Filius meus dilectus* [9]. Nec enim ut suam in eum charitatem significaret, Dilectum ipsum appellavit, ne alios odio habere videatur : sed Unigenitum indicabat esse, ut solum eum ex seipso esse doceret. Hinc Verbum ipsum, cum unigenitum Abrahæ filium vellet designare, ait : *Offer filium tuum dilectum* [10]. Nemini autem dubium est solum Isaac ex Sara genitum hic intelligi. Itaque Verbum est Filius, non recens factus vel nominatus Filius, sed semper Filius. Nam si Filius non est, nec Verbum esse potest. Et vicissim, si Verbum non est, nec Filius potest esse. Siquidem quod ex Patre est, Filius utique est. Quid porro est ex Patre, nisi Verbum, quod ex corde progressum est, et ex utero genitum? Nec enim Pater Verbum est, aut Verbum Pater est : sed ille, Pater; hic, Filius est : ille gignit, hic gignitur.

B

25. Μαίνεται μὲν οὖν Ἄρειος ἐξ οὐκ ὄντων εἶναι λέγων τὸν Υἱὸν, καὶ ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν, Μαίνεται δὲ καὶ Σαβέλλιος λέγων τὸν Πατέρα εἶναι Υἱὸν, καὶ ἔμπαλιν τὸν Υἱὸν εἶναι Πατέρα, ὑποστάσει μὲν ἕν, ὀνόματι δὲ δύο· μαίνεται δὲ καὶ (71) παραδείγματι χρώμενος τῇ τοῦ Πνεύματος χάριτι· φησὶ γὰρ (72), Ὥσπερ διαιρέσεις χαρισμάτων εἰσὶ, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα· οὕτω καὶ ὁ Πατὴρ ὁ αὐτὸς μὲν ἔστι, πλατύνεται δὲ εἰς Υἱὸν καὶ Πνεῦμα. Ἔστι δέ τοῦτο μερτὸν ἀτοπίας. Εἰ γὰρ ὡς ἐπὶ τοῦ Πνεύματος, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ (63) ἐστιν· ἔσται ὁ Πατὴρ Λόγος καὶ Πνεῦμα ἅγιον, ᾧ μὲν γινόμενος (74) Πατὴρ ᾧ δὲ Λόγος, ᾧ δὲ Πνεῦμα πρὸς τὴν χρείαν ἑκάστου ἁρμοζόμενος· καὶ ὀνόματι μὲν Υἱὸς καὶ Πνεῦμα, τῷ δὲ ὄντι Πατὴρ μόνον· ἀρχὴν μὲν ἔχων τὸ γίνεσθαι Υἱὸς, παυόμενος δὲ τοῦ λέγεσθαι Πατήρ· καὶ (75) ἐνανθρωπήσας μὲν ὀνόματι, τῇ δὲ ἀληθείᾳ μηδὲ ἐπιδημήσας·

C

25. Quocirca insanit profecto Arius, cum ait Verbum ex nihilo esse, fuisseque aliquando cum non esset. Insanit pariter Sabelius, cum Patrem Filium esse, et Filium Patrem esse docet, unum quidem hypostasi, sed nomine duos; cum, ut suum confirmet errorem, dementer et perperam exemplo gratiæ Spiritus utitur. Ait enim : Quemadmodum *divisiones sunt gratiarum, idem autem Spiritus* [11] : ita et Pater idem quidem est, sed in Filium et Spiritum dilatatur. Sane id perabsurdum est. Si enim eadem est ratio Dei et Spiritus : sequitur ut Pater, Verbum sit et Spiritus sanctus; ita ut sese ad cujusque necessitatem accommodans, modo sit Pater modo Verbum, modo Spiritus : atque adeo nomine tenus Filius erit et Spiritus, re autem vera tantummodo Pater, qui, quatenus est Filius, principium habeat, ac Pater appellari desinat : 505 qui solo

D

[4] Psal. xxxii, 6. [5] Psal. xciii, 1. [6] Psal. xliv. 1. [7] ibid. 2. [8] Psal. cix, 3. [9] Matth. iii, 17. [10] Gen. xxii, 2. [11] I Cor. xii, 4.

(66) Regius, εἰ ἐν τῷ. Mox idem et Seguer. Basil. et Anglican. τὸ ἐπιφερόμενον τὸ. Ἐξηρεύξατο. Alii et editi, τὸ ἐπιφερόμενον, Ἐξηρεύξατο.

(67) Reg. Seguer. Gobler. Basil. et Anglic. καὶ ἡ καρδία. Cæteri et editi, καὶ καρδία. Ibid. Gobler. σωματική.

(68) Reg. Seguer. Basil. Anglic. et Gobler. τὴν εἰς αὐτόν. Alii et editi, τῷ εἰς αὐτόν.

(69) Reg. Seguer. Anglic. Gobler. et Basil. φησί, et mox, Σάρρας. Cæteri et editi, ἔφη, et Σάρας.

(70) Reg. Seguer. Basil. et Anglic. εἰ μὴ Λόγος. Cæteri et editi, εἰ μὴ ὁ Λόγος.

(71) Regius et Seguerianus addunt καί, quod in aliis et editis deest.

(72) Reg. Seguer. Basil. Anglic. Gobler. φησὶ γάρ, etc. Alii et editi, ἔφη γάρ.

(73) Regius et Seguer. ἐπὶ Θεοῦ.

(74) Anglicanus, γενόμενος.

(75) Sic Regius, Seguer. Basil. et Anglic. At alii et editi καί omittunt.

nomine homo factus sit, vere autem ne advenerit quidem : qui denique false dixerit, *Ego et Pater*, cum revera ipse sit Pater ; cæteraque absurda quæ Sabellii errorem subsequuntur. Necessario item evanescet Filii et Spiritus nomen, ejus expleto usu : ac proinde nihil nisi ludus erit quæ acta sunt, cum non vere sed nomine tenus exstiterint. Deleto autem, ex illorum sententia, Filii nomine, evanescet quoque baptismi gratia, quippe qui in Filium datus sit. Quid vero inde sequetur, nisi rerum creatarum interitus? Nam si ut nos creaiemur, Verbum prodiit, eoque prodeunte, exsistimus : certe ipso in Patrem, uti aiunt, redeunte, existere desinemus. Sic enim ille erit, ut antea erat : sic item nos nihil jam erimus, quemadmodum nihil prius eramus. Eo quippe non amplius prodeunte, nulla futura est res creata.

26. Verum hæc quidem absurdissima sunt. Quod autem Filius principium exsistendi nullum habuerit, sed semper et ante humanam naturam assumptam apud Patrem exstiterit, patet ex his verbis primæ Joannis Epistolæ : *Quod fuit ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, et manus nostræ contrectaverunt de Verbo vitæ, et vita manifestata est, et vidimus, et testamur, et annuntiamus vobis vitam æternam, quæ erat apud Patrem, et apparuit nobis* [12]. Hic cum dicat Joannes vitam non factam esse sed fuisse apud Patrem, idem in fine ejus Epistolæ Filium vitam ipsam esse his declarat verbis : *Et sumus in vero, in Filio ejus Jesu Christo. Hic est verus Deus et vita æterna* [13]. Itaque si Filius est vita, quæ sit apud Patrem, cum idem Joannes dicat, *Et Verbum erat apud Deum* [14] ; sequitur ut Filius revera sit Verbum quod semper apud Patrem est. Ut autem Filius, Verbum est : ita Deus, ipse est Pater. Cæterum Filius secundum Joannem non solum Deus, sed Deus verus est. Nam ut idem Joannes ait, *Et Deus erat Verbum* [15] : Filius item dicit, *Ego sum vita* [15*]. Itaque Filius Verbum et vita est apud Patrem exsistens. Præterea quod apud eumdem Joannem legitur, *Unigenitus Filius qui est in sinu Patris* [16], argumento est Filium semper fuisse. Quem enim Joannes Filium appellat, eumdem David manum vocat his psalmi verbis : *Ut quid avertis manum tuam et dexteram tuam de medio sinu tuo* [17]? Quamobrem, si manus sit in sinu, et

A καὶ ψευδόμενος μὲν τῷ λέγειν (76), Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ, τῷ δὲ ὄντι αὐτὸς ὢν ὁ Πατήρ· καὶ ὅσα ἀλλὰ ἐπὶ Σαβελλίου ἄτοπα ἀπαντᾷ (77). Ἀνάγκη δὲ καὶ παυθήσεσθαι τὸ ὄνομα τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, τῆς χρείας πληρωθείσης· καὶ ἔσται λοιπὸν ἄχρι παιδιᾶς τὰ γινόμενα, ὅτι μὴ ἀληθείᾳ ἀλλ' ὀνόματι ἐπεδείχθη. Παυομένου δὲ τοῦ ὀνόματος τοῦ Υἱοῦ κατ' αὐτοὺς, παύσεται καὶ τοῦ βαπτίσματος ἡ χάρις· εἰς γὰρ Υἱὸν ἐδόθη. Καὶ τί ἀκολουθήσει ἢ ἀφανισμὸς τῆς κτίσεως ; Εἰ γὰρ, ἵνα ἡμεῖς κτισθῶμεν προῆλθεν, ὁ Λόγος, καὶ προελθόντος αὐτοῦ ἐσμεν· δῆλον (78) ὅτι, ἀναχωροῦντος αὐτοῦ εἰς τὸν Πατέρα, ὡς φασιν, οὐκ ἔτι ἐσόμεθα. Οὕτω γὰρ ἔσται, ὥσπερ ἦν· οὕτως οὐκ ἔτ' ἐσόμεθα, ὥσπερ οὖν οὐκ ἦμεν (79). Οὐκ ἔτι γὰρ προελθόντος, οὐκ ἔτι ἡ κτίσις ἔσται.

26. Ἄτοπα μὲν οὖν ταῦτα. Ὅτι δὲ ὁ Υἱὸς οὐκ ἀρχὴν ἔχει τοῦ εἶναι, ἀλλ' ἀεὶ καὶ πρὸ τῆς ἀνθρωπήσεως παρὰ τῷ Πατρί ἐστι, δηλοῖ ὁ Ἰωάννης (80) ἐν τῇ πρώτῃ Ἐπιστολῇ λέγων οὕτως· Ὃ ἦν ἀπ' ἀρχῆς ὃ ἀκηκόαμεν, ὃ ἑωράκαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, ὃ ἐθεασάμεθα, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν περὶ τοῦ Λόγου τῆς ζωῆς· καὶ ἡ ζωὴ ἐφανερώθη, καὶ ἑωράκαμεν, καὶ μαρτυροῦμεν, καὶ ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον, ἥτις ἦν πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ ἐφανερώθη ἡμῖν. Ἐνταῦθα λέγων, ὅτι ἡ ζωὴ οὐ γέγονεν, ἀλλ' ἦν πρὸς τὸν Πατέρα, ἐν τῷ τέλει τῆς Ἐπιστολῆς τὸν Υἱὸν εἶναί φησι (81) τὴν ζωήν· γράφει δ' οὖν· Καὶ ἐσμεν ἐν τῷ ἀληθινῷ, ἐν τῷ Υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ. C Οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεὸς, καὶ ζωὴ αἰώνιος. Εἰ δὲ ὁ Υἱός ἐστιν ἡ ζωὴ, καὶ αὕτη πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ εἰ ὁ Υἱὸς ἦν πρὸς τὸν Πατέρα, λέγει δὲ ὁ αὐτὸς, Καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν· ὁ Υἱὸς ἂν εἴη ὁ Λόγος ὁ ἀεὶ ὢν πρὸς τὸν Πατέρα. Ὥσπερ δὲ ὁ Υἱὸς Λόγος ἐστὶν, οὕτως ὁ Θεὸς, ὁ αὐτὸς ἂν εἴη ὁ Πατήρ. Ὁ μέντοι Υἱὸς κατὰ (82) τὸν Ἰωάννην Θεὸς οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ἀληθινὸς Θεός ἐστι. Καὶ γὰρ κατὰ τὸν αὐτὸν τοῦτον, Καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· ἔλεγέ τε ὁ Υἱὸς, Ἐγώ εἰμι ἡ ζωή. Οὐκοῦν ὁ Υἱὸς Λόγος ἐστὶ (83) καὶ ζωὴ ἡ οὖσα παρὰ τῷ Πατρί. Πάλιν δὲ τὸ ἐν αὐτῷ τῷ Ἰωάννῃ εἰρημένον, Ὁ μονογενὴς Υἱὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, δείκνυσι τὸν Υἱὸν ἀεὶ εἶναι. Ὃν γὰρ λέγει ὁ Ἰωάννης (84) Υἱὸν, τοῦτον χεῖρα ὁ Δαβὶδ ψάλλει λέγων· Ἵνα τί ἀποστρέφεις

[12] I Joan. I, 1, 2. [13] I Joan. v, 20. [14] Joan. I, 1. [15] ibid. [15*] Joan. XIV, 6. [16] Joan. I, 18. [17] Psal. LXXIII, 12.

(76) Reg. et Seguer. τῷ λέγειν. Cæteri et editi, τὸ λέγειν. Paulo post, Reg. et Seguer. ὢν ὁ Πατὴρ, καὶ ὅσα. In aliis et editis ὁ deest.

(77) Basiliensis, ἁπαντᾷ. Cæteri ἅπαντα.

(78) Reg. Seguer et Gobler. δηλονότι.

(79) Sic Regius, Seguer. Gobler. et Felc. 1. At Anglic. οὖν omittit. Cæteri et editi, οὐκ οὖν ἦμεν.

(80) Regius, Seguer. δηλοῖ ὁ Ἰωάννης. At ὁ abest ab aliis et editis. Mox Regius, Seguer. Basil. et Anglic. οὕτως ὃ ἦν. Alii et editi οὕτως omittunt.

(81) Sic Regius et Seguer. At alii et editi, ἔφη.

(82) Regius et Seguer. καὶ κατά. Cæteri et editi καί omittunt. Mox Anglic. οὐχ ἁπλῶς, ἀληθινός. Ibid. Reg. et Seguer. Θεός ἐστι. Καὶ γὰρ κατ' αὐ- D τὸν τοῦτον. Basil. Θεός ἐστι. Καὶ γὰρ κατὰ τὸν τοῦτον. Anglic. Θεός ἐστι. Καὶ γὰρ κατὰ τὸν αὐτόν. Alii et editi, ἔστι κατὰ τὸν αὐτόν.

(83) Anglic. ἡ ζωή. Καὶ γὰρ κατ' αὐτὸν τοῦτον ὁ Υἱὸς Λόγος ἐστί, etc. Ibid. Reg. et Seguer. καὶ ζωὴ ἡ οὖσα. In aliis autem et editis ἡ deest. Item ibid. Reg. et Seguer. Πάλιν δὲ τὸ ἐν αὐτῷ τῷ Ἰωάννῃ εἰρημένον. Sic etiam Basil. et Anglic., sed omisso πάλιν. Alii et editi, καὶ ὁ αὐτὸς Ἰωάννης πάλιν.

(84) Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglic. Alii vero et editi, λέγει Ἰωάννης. Ibid. Reg. et Seguer. ψάλλει λέγων. Cæteri editique, λέγει.

τὴν χεῖρά σου καὶ τὴν δεξιάν σου ἐκ μέσου τοῦ κόλπου σου; Οὐκοῦν εἰ ἡ χεὶρ ἐν τῷ κόλπῳ, καὶ ὁ Υἱὸς ἐν κόλπῳ, ὁ Υἱὸς ἂν εἴη ἡ χεὶρ, καὶ ὁ χεὶρ ἂν εἴη ὁ Υἱὸς, δι' οὗ ἐποίησε τὰ πάντα ὁ Πατήρ. Ἡ χεὶρ σου γὰρ, φησὶν, ἐποίησε ταῦτα πάντα, καὶ, τῇ χειρὶ ἐξήγαγε (85) τὸν λαὸν οὐκοῦν διὰ τοῦ Υἱοῦ. Εἰ δὲ καὶ αὕτη ἡ (86) ἀλλοίωσις τῆς δεξιᾶς τοῦ Ὑψίστου· καὶ πάλιν, εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων, ᾠδὴ ὑπὲρ τοῦ Ἀγαπητοῦ· ὁ Ἀγαπητὸς ἄρα ἐστὶν ἡ χεὶρ ἀλλοιωθεῖσα, περὶ οὗ καὶ λέγει ἡ θεία φωνή· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ Οὗτος (87) ὁ Υἱός μου.

A Filius similiter sit in sinu; ipse igitur Filius est manus,et manus vicissim est Filius, per quem Pater omnia fecit. Nam *manus tua*, inquit, *fecit hæc omnia* [18], et *manu eduxit populum* [19], nempe per Filium. Rursus si *hæc mutatio dexteræ Excelsi* [20], et, *in finem pro iis qui commutabuntur, canticum pro Dilecto* [21] : vere ergo ipse Dilectus, manus est quæ mutata est, de quo divina quoque vox ait:*Hic est Filius meus dilectus* [22]. Idem igitur est, *manus mea*, et, *Hic est Filius meus.*

27. Ἐπειδὴ δέ τινες τῶν ἀπαιδεύτων, ἀναιροῦντες τὸ εἶναι Υἱὸν, εὐτελίζουσι τὸ, Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε, ὡς ἂν ἐπὶ τῆς Μαρίας ἁρμόζοντος τούτου, φάσκοντες πρὸ τοῦ ἑωθινοῦ ἀστέρος γεγεννῆσθαι (88) αὐτὸν ἀπὸ Μαρίας· μὴ γὰρ ἂν ἐπὶ Θεοῦ ἁρμόζειν γαστέρα λέγειν· ὀλίγα εἰπεῖν ἀνάγκη. Εἰ μὲν οὖν, ὅτιἡ γαστὴρ ἀνθρώπινόν ἐστι, διὰ τοῦτο ἀλλότριον Θεοῦ· δῆλον ὅτι (89) καὶ ἡ καρδία ἀνθρώπινον ἔχει τὸ σημαινόμενον. Ἀκολουθεῖ γὰρ τὸν καρδίαν ἔχοντα (90) ἔχειν καὶ γαστέρα. Ἀμφοτέρων δὴ ἀνθρωπίνων ὄντων, ἢ ἀναιρεῖν ἑκάτερον ἀνάγκη, ἢ ἀμφοτέρων τὴν διάνοιαν ζητεῖν χρή. Ὡς γὰρ ἐκ καρδίας Λόγος, οὕτως ἐκ γαστρὸς γέννημα. Καὶ ὥσπερ, καρδίας Θεοῦ λεγομένης, οὐκ ἀνθρωπίνην νοοῦμεν αὐτήν· οὕτως ἐὰν, ἐκ γαστρὸς ἡ Γραφὴ λέγῃ (91), οὐ σωματικὴν δεῖ ταύτην ἐκδέχεσθαι. Ἔθος γὰρ τῇ θείᾳ Γραφῇ ἀνθρωπίνως τὰ ὑπὲρ ἄνθρωπον λαλεῖν καὶ σημαίνειν. Ἀμέλει περὶ τῆς κτίσεως διηγούμενός φησιν· Αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με, καὶ ἔπλασάν με· καὶ, Ἡ χεὶρ μου ἐποίησε ταῦτα πάντα· καὶ, Αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. Ἁρμοζόντως ἄρα περὶ ἑκάστου σημαίνει, τοῦ μὲν Υἱοῦ τὸ ἴδιον καὶ τὸ γνήσιον, τῆς δὲ κτίσεως τὴν ἀρχὴν τοῦ εἶναι. Τὰ μὲν γὰρ ποιεῖ καὶ κτίζει, **τὸν δὲ γεννᾷ ἐξ ἑαυτοῦ Λόγον, σοφίαν. Γαστὴρ γὰρ καὶ καρδίᾳ τὸ ἴδιον καὶ γνήσιον δηλοῦσι.** Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς τὸ μὲν γνήσιον ἐκ γαστρὸς ἔχομεν, τὰ δὲ ἔργα διὰ χειρὸς ποιοῦμεν.

B 27. Porro quia nonnull imperiti Filium esse negantes, parvipendunt ista verba, *Ex utero ante luciferum genui te*,quæ nimirum de Maria volunt **506** intelligi, aiuntque eum ex Maria ante matutinum sidus esse genitum, nec Deo attribui posse uterum; pauca de his dicere visum est necessarium. Itaque si, eo quod uterus humanum quiddam est, Dei alienum esse volunt : haud dubie cor item aliquid humanum significat. Qui enim cor habet, uterum quoque sive ventrem habeat necesse est. Quæ duo utique hominum membra sunt : ac proinde vel utrumque est tollendum, vel quinam sit utriusque sensus investigandum est. Ut enim ex corde prodit Verbum, ita ex utero fetus oritur. Quapropter quemadmodum cum cor Deo attribuitur, nihil humanum cogitamus; ita si Scriptura hac dictione, *ex utero*, C utitur, nihil hic corporeum intelligendum est. Nempe mos est divinæ Scripturæ ea, quæ supra hominem sunt,humano more efferre et significare. Hinc de creatione sic loquitur : ***Manus tuæ fecerunt me et formaverunt me*** [23];et,***Manus mea fecit hæc omnia*** [24]; et, ***Ipe mandavit, et creata sunt*** [25]. Scilicet aptissime singula denotat, cum et id quod Filii proprium et germanum est exprimit, et res creatas indicat esse incœpisse. Nam has quidem facit et creat; Filium autem ex seipso Verbum et Sapientiam gignit. Uterus enim et cor proprium et verum fetum significant. Siquidem nos verum fetum producimus ex utero : opera autem manu efficimus.

28. Τί οὖν, φασὶ, καὶ τὸ, πρὸ (92) τοῦ ἑωσφόρου; Ἐγὼ δ' ἂν εἴποιμι, εἰ τὸ πρὸ τοῦ ἑωσφόρου τούτου θαυμαστὴν δείκνυσι τὴν ἐκ Μαρίας γέννησιν, πολλοὶ καὶ ἄλλοι πρὸ τῆς (93) τοῦ ἀστέρος ἀνατολῆς ἐγεννήθησαν. Τί οὖν θαυμαστὸν ἐπὶ τούτου εἴρηται, ὅτι ὡς ἐξαιρέτου τινὸς αὐτοῦ μνημονεύει, κοινοῦ ὄντος καὶ ἐπὶ πολλῶν; Ἔπειτα διαφέρει τὸ γεννῆσαι τοῦ ἐξαγαγεῖν. Τὸ μὲν γὰρ γεννῆσαι ἀρχὴν ἔχει καταβολῆς· τὸ δὲ ἐξαγαγεῖν οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ τὸ ὑπάρχον προαγαγεῖν. Εἰ τοίνυν ἐπὶ τοῦ σώματος

28. Quid velint igitur, inquiunt, hujusmodi verba, *ante luciferum?* Quibus ego quidem respondeD rim, si hisce verbis, *ante luciferum*,ejus mirabilem ex Maria ortum significari putent, complures alios ante sideris ortum fuisse genitos. Quid igitur hic admiratione dignum occurrit,ubi tamen veluti singularis et insignis alicujus rei fit mentio, cum id plurimis sit commune? Deinde, aliud est gignere, aliud educere. Nam gignere incipere est aliquid procreare : educere autem nihil aliud est quam

[18] Isa. LXVI, 2. [19] Deut. VII, 8. [20] Psal. LXXVI, 11. [21] Psal. XLIV, 1. [22] Matth. III, 17. [23] Psal. CXVIII, 73. [24] Isa. LXVI, 2. [25] Psal. CXLVIII, 5.

(85) Sic Regius et Seguer. At alii et editi, ἐξήγαγες.

(86) Ἡ abest ab Anglican.

(87) Regius, τὸ, Οὗτος.

(88) Basil. et Anglic. γεννῆσθαι, mendose. Alii et editio Commel. γεγεννῆσθαι.

(89) Reg. Seguer. et Gobler. δηλονότι.

(90) Reg. et Seguer. τὸν καρδίαν ἔχοντα. Alii et editi, τὴν καρδίαν ἔχοντα.

(91) Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglic. Cæteri autem et editi, λέγει.

(92) Πρό abest a Reg. Seguer. Basil. et Anglic.

(93) Sic Reg. et Seguer. At alii et editi, περὶ τῆς. Mox Reg. et Seguer. Τί οὖν τὸ θαυμαστόν.

quod jam exsistit producere. Quocirca si hæc dictio ad corpus refertur, sciendum est eum non tunc gigni incœpisse, cum nocte pastoribus annuntiatus est, sed cum angelus ad Virginem est locutus. Tunc autem temporis nox non erat, cum id non dictum sit : at nox erat, cum ex utero prodiit. Id discriminis ipsa observat Scriptura, quæ primum quidem significat, cum eum ante luciferum genitum dicit ; alterum vero indicat, cum exitum ex utero nominat, uti psalmo vicesimo primo habetur : *Tu es qui extraxisti me ex utero* [26]. Præterea observandum est dictum non esse, ante ortum luciferi, sed tantum, *ante luciferum*. Unde si de corpore locus hic intelligendus est, necesse est corpus ante Adamum fuisse, cum ante Adamum sidera exstiterint : vel certe quidnam hæc significet dictio indagandum nobis est. Id sane possumus a Joanne discere, ita in Apocalypsi loquente : *Ego sum alpha et omega, et primus ac novissimus, et principium ac finis. Beati qui dilatant vestes suas, ut sit potestas eorum in ligno vitæ, et per portas intrent in civitatem. Foris canes, et venefici, scortatores et homicidæ, et idololatræ, et omnis qui facit et amat mendacium. Ego Jesus misi angelum meum, ut hæc vobis in Ecclesiis testificaretur. Ego sum radix et genus David, stella splendida et matutina. Et Spiritus et sponsa dicunt, Veni. Et qui audit, dicat,* **507** *Veni ; et qui sitit, veniat : qui vult, accipiat aquam vitæ gratis* [27]. Itaque si genus David est stella illa splendida et matutina, liquet profecto Salvatorem ipsum, quatenus caro est, luciferum appellari, ante quem scilicet exstiterit, quatenus ex Deo est genitus ; ut is psalmi sit sensus : Ex meipso te genui antequam in carne appareres. Siquidem hæc verba, *ante luciferum* idem valent ac ista, ante Verbi incarnationem.

29. Aperte igitur Vetus quoque Testamentum Filii meminit. Verum de his contendere supervacaneum omnino est. Namque si ea, quæ in Veteri Testamento non habentur, recentiora velint esse, respondeant illi adeo pertinaces homines, quonam in loco Veteris Testamenti facta fuerit mentio de Paracleto Spiritu? Meminit quidem Spiritus sancti : at nusquam Paracleti. Num ergo alius est Spiritus sanctus, et alius Paracletus, Jesque junior, quando-

[26] Psal. xxi, 10. [27] Apoc. xxii, 13-18.

A ἀρμόζει ἡ φωνὴ, ἰστέον, ὅτι οὐ τότε ἀρχὴν γενέσεως εἴληφεν, ὅτε τοῖς ποιμέσιν εὐηγγελίσθη νυκτὸς, ἀλλ' ὅτε ὁ ἄγγελος ἐλάλησε πρὸς τὴν Παρθένον. Οὐκ ἦν δὲ τότε νύξ· οὐ γὰρ εἴρηται· νὺξ δὲ ἦν, ὅτε (94) ἐξῆλθεν ἀπὸ τῆς γαστρός. Ταύτην τὴν διαφορὰν τίθησιν ἡ Γραφὴ, καὶ τὸ μὲν γεγεννῆσθαι (95) πρὸ ἑωσφόρου φησί· τὸ δὲ ἐκ γαστρὸς πρόοδον ὀνομάζει, ὡς ἐν εἰκοστῷ πρώτῳ ψαλμῷ· Σὺ εἶ ὁ ἐκσπάσας με ἐκ γαστρός. Ἄλλως τε οὐκ εἶπε, πρὸ ἀνατολῆς ἑωσφόρου, ἀλλ' ἁπλῶς πρὸ ἑωσφόρου (96). Εἰ τοίνυν ἐπὶ τοῦ σώματος ληπτέον τὸ ῥητὸν, ἀνάγκη ἦ πρὸ τοῦ Ἀδὰμ εἶναι τὸ σῶμα· πρὸ τοῦ Ἀδὰμ γὰρ τὰ ἄστρα (97)· ἢ ζητεῖο τὸν νοῦν τοῦ γράμματος, ὃ παρὰ Ἰωάννου ἐκλαβεῖν δυνατόν· ἐν γὰρ τῇ Ἀποκαλύψει φησίν· Ἐγὼ τὸ Α, καὶ τὸ Ω, καὶ ὁ πρῶτος καὶ
B ὁ ἔσχατος, καὶ ἡ ἀρχὴ (98) καὶ τὸ τέλος. Μακάριοι οἱ πλατύνοντες τὰς στολὰς αὐτῶν, ἵνα ἔσται ἡ ἐξουσία αὐτῶν ἐπὶ τοῦ ξύλου (99) τῆς ζωῆς, καὶ τοῖς πυλῶσιν εἰσέλθωσιν εἰς τὴν πόλιν. Ἔξω οἱ κύνες, καὶ οἱ φαρμακοὶ, καὶ οἱ πόρνοι, καὶ οἱ φονεῖς, καὶ οἱ εἰδωλολάτραι, καὶ πᾶς ποιῶν καὶ φιλῶν ψεῦδος. Ἐγὼ Ἰησοῦς ἔπεμψα τὸν ἄγγελόν μου, μαρτυρῆσαι ὑμῖν ταῦτα ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις. Ἐγώ εἰμι ἡ ῥίζα καὶ τὸ γένος Δαβὶδ, ὁ ἀστὴρ ὁ λαμπρὸς, ὁ πρωϊνός. Καὶ τὸ Πνεῦμα καὶ ἡ νύμφη λέγουσι, Ἔρχου· καὶ ὁ ἀκούων εἰπάτω, Ἔρχου· καὶ ὁ διψῶν ἐρχέσθω· ὁ θέλων λαβέτω ὕδωρ ζωῆς δωρεάν. Εἰ τοίνυν τὸ γένος Δαβὶδ ἐστιν ὁ ἀστὴρ, ὁ λαμπρὸς, ὁ πρωϊνὸς, δῆλόν ἐστι τὸ κατὰ σάρκα τοῦ Σωτῆρος ἑωσφόρον εἰρῆσθαι,
C οὗ προϋπῆρχε τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ γέννημα· ὡς εἶναι τοιοῦτον τὸ ἐν τῷ ψαλμῷ· Ἐξ ἐμαυτοῦ σε γεγέννηκα πρὸ τῆς κατὰ σάρκα ἐπιφανείας. Τὸ γὰρ, πρὸ ἑωσφόρου ἴσον ἐστὶ τῷ, πρὸ τῆς σαρκώσεως τοῦ Λόγου.

29. Ἔστιν ἄρα καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ φανερῶς περὶ Υἱοῦ κείμενα (1), εἰ καὶ περιττόν ἐστι περὶ τούτων ἀμφισβητεῖν. Εἰ γὰρ τὰ μὴ κείμενα ἐν τῇ Παλαιᾷ νεώτερά ἐστι, λεγέτωσαν οἱ οὕτω φιλονεικοῦντες, ποῦ τῆς Παλαιᾶς περὶ τοῦ Παρακλήτου Πνεύματος (2) εἴρηται ; Περὶ Πνεύματος μὲν γὰρ ἁγίου ἐλέχθη, περὶ Παρακλήτου δὲ οὐδαμῶς. Ἆρ' οὖν (3) ἕτερόν ἐστι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἕτερος ὁ Παράκλητος, καὶ νεώτερος ὁ Παράκλητος (4), ἐπεὶ μὴ ἐν τῇ Παλαιᾷ

(94) Anglicanus, ὅταν.

(95) Reg. Seguer. et Gobler. γεγεννῆσθαι. Cæteri et editi, γεγενῆσθαι.

(96) Sic Reg. et Seguer. In aliis autem et editis deest πρό. Paulo post. Basil. et Anglic. ἀνάγκη ἦ. πρὸ τοῦ, etc. Cæteri et editi, ἀνάγκη ἦν πρὸ τοῦ.

(97) Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglic. At alii et editi, οἱ ἀστέρες.

(98) Regius et Seguer. hic et ante ἡ ἀρχή, addunt καί, quod alii et editi omittunt. Mox mss. omnes cum editione Commel. οἱ πλατύνοντες τὰς στολὰς αὐτῶν. Editio Paris. et Colon. οἱ πλύνοντες τὰς στολὰς αὐτῶν, *qui lavant stolas suas*. Sic etiam habet ms. codex Alexandrinus Novi Testamenti, qui et addit, ut Vulgata, ἐν τῷ αἵματι τοῦ Ἀρνίου,
D *in sanguine Agni*. Alii vero Græci codices Novi Testamenti mss. et editi habent, οἱ ποιοῦντες τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, *qui faciunt præcepta ejus*. Ibidem Regius et Seguer. ἵνα ἔσται. Alii, ἵν' ἔσται.

(99) Sic mss. cum editione Commel. At editio Paris. et Colon. ἐπὶ τὸ ξύλον.

(1) Sic Regius et Seguer. At alii et editi, Ἔστι δὲ ἄρα καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ φανερῶς καὶ περὶ Υἱοῦ.

(2) Sic Regius et Seguer. Cæteri vero et editi, τοῦ Πνεύματος. Mox Regius et Seguer. μὲν γὰρ ἁγίου. In aliis et editis deest γάρ.

(3) Regius, Seguer. Basil. et Gobler. Ἆρ' οὖν. Alii et editio Commel. Ἄρα οὖν.

(4) Regius, Seguer. Basil. et Anglic. addunt ὁ Παράκλητος, et mox, Ἀλλὰ μὴ γένοιτο ἦ νεώτερον

κεῖται ; Ἀλλὰ μὴ γένοιτο ἢ νεώτερον εἰπεῖν τὸ Πνεῦμα, ἢ διελεῖν καὶ ἕτερον εἰπεῖν τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ ἕτερον τὸν Παράκλητον. Ἓν γὰρ καὶ ταὐτόν ἐστι τὸ Πνεῦμα, καὶ τότε καὶ νῦν ἁγιάζον καὶ παρακαλοῦν τοὺς δεκτικοὺς αὐτοῦ· ὡς εἷς καὶ αὐτὸς Λόγος Υἱὸς εἰς υἱοθεσίαν ἄγων καὶ τότε τοὺς ἀξίους. Ἦσαν γὰρ καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ υἱοί, οὐ δι' ἄλλου ἀλλ' ἢ διὰ τοῦ Υἱοῦ τεκνοποιούμενοι. Εἰ γὰρ μὴ ἦν καὶ πρὸ τῆς Μαρίας Υἱὸς ὁ τοῦ Θεοῦ, πῶς πρὸ πάντων ἐστὶν, ὄντων πρὸ αὐτοῦ υἱῶν ; Πῶς δὲ καὶ πρωτότοκος, δεύτερος μετὰ πολλοὺς εὑρισκόμενος ; Ἀλλ' οὔτε δεύτερος ὁ Παράκλητος· πρὸ πάντων γὰρ ἦν· οὔτε νεώτερος ὁ Υἱός : Ἐν ἀρχῇ γὰρ ἦν ὁ Λόγος· καὶ ὡς ταυτὸν τὸ Πνεῦμα καὶ Παράκλητος, οὕτω ταυτὸν ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος· καὶ ὥς φησιν ὁ Σωτὴρ περὶ τοῦ Πνεύματος (5)· Ὁ δὲ Παράκλητος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ πέμψει ὁ Πατὴρ ἐκ τῷ ὀνόματί μου, ταυτὸν λέγων καὶ οὐ διαιρῶν· οὕτως ὁ Ἰωάννης τὸ ὅμοιον διηγούμενος λέγει, Καὶ ὁ Λόγος σαρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρός. Καὶ ἐνταῦθα (6) γὰρ οὐ διεῖλεν, ἀλλὰ τὴν ταυτότητα ἀπήγγειλε. Καὶ οὐχ ὡς ἄλλος (7) Παράκλητος, καὶ ἄλλο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' ἓν καὶ ταυτόν· οὕτως οὐκ ἄλλος Λόγος, καὶ ἄλλος Υἱὸς, ἀλλ' ὁ Λόγος Μονογενής ἐστι. Δόξαν γὰρ οὐκ αὐτῆς εἶπε τῆς σαρκὸς, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ Λόγου (8). Ὁ τοίνυν τολμῶν διαιρεῖν Λόγον καὶ Υἱὸν διαιρείτω καὶ Πνεῦμα καὶ Παράκλητον. Εἰ δὲ ἀδιαίρετον τὸ Πνεῦμα, ἀδιαίρετος καὶ ὁ Λόγος, ὁ αὐτὸς ὢν Υἱὸς, καὶ σοφία, καὶ δύναμις. Τὸ δὲ ἀγαπητὸν καὶ Ἕλληνες ἴσασιν οἱ δεινοὶ περὶ τὰς λέξεις, ὅτι ἴσον ἐστὶ τῷ εἰπεῖν Μονογενής. Φησὶ γὰρ Ὅμηρος ἐπὶ Τηλεμάχου, τοῦ υἱοῦ (9) Ὀδυσσέως μονογενοῦς ὄντος, ταῦτα ἐν τῇ δευτέρᾳ τῆς Ὀδυσσείας

A quidem nihil de illo exstet in Vetere Testamento? Verum absit ut vel Spiritus junior dicatur, vel dividatur, ita ut alius sit Spiritus, sanctus, et alius Paracletus. Unus enim idemque est Spiritus, qui ut tunc sic et nunc eos, qui ipsum recipiunt, sanctificat et consolatur; quemadmodum unus et idem Verbum Filius etiam tunc eos qui digni erant, ad filiorum provehebat conditionem. Nam erant quoque filii in Veteri Testamento, qui quidem non per alium quam per Filium dignitatem hujusmodi consequebantur. Si enim Dei Filius ante Mariam non exstitit, quomodo, quæso, ante omnes est, cum ante eum sint filii? Quomodo item primogenitus est, cum multus posterior reperiatur? Verum neque Paracletus posterior est, quippe qui ante omnes sit: neque junior est Filius: nam *In principio erat Verbum* [28]: atque ut Spiritus et Paracletus idem est, ita idem est Filius et Verbum. Præterea ut Salvator de Spiritu hæc ait, *Paracletus Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo* [29], quibus quidem verbis eumdem illum esse declarat, nec ipsum dividit: sic Joannes pariter dicit, *Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis, et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre* [30]. Nec enim Joannes hic ipsum divisit, sed eumdem esse est testatus. Atque ut non alius est Paracletus, et alius Spiritus sanctus, sed unus idemque: sic nec aliud est Verbum et alius Filius, sed Verbum est Unigenitus. Nec enim carnis sed Verbi *gloriam* dixit. Quapropter qui Verbum et Filium audet separare, Spiritum quoque et Paracletum separet. Sin autem individuus est Spiritus, individuum pariter Verbum esse fatendum est, qui idem Filius est et sapientia et virtus. Cæterum norunt ipsi gentiles litterarum periti dilectum idem esse ac unigenitum. Nam Homerus de Telemacho Ulyssis filio unigenito ita secunda *Odyssea* loquitur:

B

C

Quid tu, care, tuo volvis sub pectore, fili?
Quid multas terræ partes peragrare peroptas,
Qui solus dilectus es? at divinus Ulysses
Ignotas inter gentes, patriisque remotus
Sedibus, interiit.

Τίπτε δέ τοι, φίλε τέκνον (10), ἐνὶ φρεσὶ τοῦτο νόημα Ἕπλετο ; πῇ δὲ θέλεις ἰέναι πολλὴν ἐπὶ γαῖαν, Μοῦνος ἐὼν ἀγαπητός ; Ὁ δ' ὤλετο τηλόθι πάτρης Διογενὴς Ὀδυσεὺς (11), ἀλλογνώτων ἐνὶ δήμῳ.

Ὁ ἄρα μόνος ὢν τῷ πατρὶ ἀγαπητὸς λέγεται.

Igitur qui solus est patri, is dilectus appellatur.

30. Τινὲς τῶν ἀπὸ τοῦ Σαμοσατέως, διαιροῦντες τὸν Λόγον ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ, φάσκουσι τὸν μὲν Υἱὸν εἶναι τὸν Χριστὸν, τὸν δὲ Λόγον ἄλλον εἶναι· καὶ τούτου πρόφασιν λαμβάνουσιν ἀπὸ τῶν Πράξεων, ὃ κα-

508 30. Quidam ex Samosatensis sectatoribus Verbum a Filio separant, aiuntque Filium esse Christum, aliud autem esse Verbum, His autem errandi occasio fuere illa Actuum verba, quæ qui-

D

[28] Joan. I, 1. [29] Joan. XIV, 26. [30] Joan. I, 14.

εἰπεῖν τὸ Πνεῦμα, quæ absunt ab aliis et editis. Ibidem Regius, Seguer. Basil. et Anglic. εἰπεῖν τὸ ἅγιον, etc. Cæteri et editi, εἰπεῖν δεῖ τὸ ἅγιον, etc.

(5) Sic Regius, Seguer. Basil. et Anglic. At alii et editi ὁ omittunt· Ibidem Regius, Seguer. Basil. et Anglic. καὶ Λόγος· καὶ ὥς φησιν ὁ Σωτὴρ περὶ τοῦ Πνεύματος Gobler. habet item φησίν. Cæteri et editi, καὶ Λόγος· ὡς ἔφη ὁ Σωτήρ. Ὁ δέ, etc. Item ibidem, Reg. Seguer. Basil. et Anglic. τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ut et habet Scriptura. Alii vero cum editis, τὸ Πνεῦμα ἀληθείας.

(7) Regius, Seguer. Basil. et Anglic. Καὶ ἐνταῦθα. In aliis et editis καί deest.

(7) Sic mss. et editio Commel. At editio Paris. et Colon., ἄλλο.

(8) Sic Regius, Seguer. Basil. et Anglic. At alii et editi, ἀλλὰ τοῦ Λόγου.

(9) Regius et Seguer., τῷ εἰπεῖν, et, Φησὶ γὰρ Ὅμηρος ἐπὶ Τηλεμαχου τοῦ υἱοῦ. Cæteri et editi, τὸ εἰπεῖν, et, Φησὶ γοῦν ὁ Ὅμηρος ἐπὶ Τηλεμάχου υἱοῦ Mox Regius, ταῦτα ἐν τῇ. Seguer., ταῦταμὲν τῇ. Alii editique, ταῦτα μὲν ἐν τῇ.

(10) Regius et Gobler., φίλον τέκνον. Seguer., φίλον τέκος.

(11) Basil., Anglic. et Gobler. Ὀδυσσεύς. Ibid. in Homeri editis legitur ἀλλογνώτω.

dem recte protulit Petrus, sed perverse ipsi interpretantur; sunt autem hujusmodi : *Verbum misit Deus filiis Israel, annuntians pacem per Jesum Christum. Hic est omnium Dominus* [31]. Nempe aiunt Verbum ita per Christum locutum esse, ac per prophetas aientes, *Hæc dicit Dominus :* alium enim fuisse prophetam, et alium Dominum. Verum ad id possumus reponere hæc verba primæ Epistolæ ad Corinthios : *Exspectantes revelationem Domini nostri Jesu Christi, qui et confirmabit vos usque in finem sine crimine, in die Domini nostri Jesu Christi* [32]. Ut enim non alius Christus alterius Christi diem confirmat, sed ipse in sui ipsius die exspectantes confirmat : ita Pater misit Verbum carnem factum, ut homo factus per seipsum prædicaret. Hinc recte subdit, *Hic est omnium Dominus :* atqui omnium Dominus Verbum est.

A λῶς μὲν ὁ Πέτρος εἶπεν, αὐτοὶ δὲ κακῶς ἐκδέχονται. Ἔστι δὲ τοῦτο· Τὸν Λόγον ἀπέστειλε τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, εὐαγγελιζόμενος εἰρήνην διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οὗτός ἐστι πάντων Κύριος. Φασὶ γὰρ, ὡς τοῦ Λόγου διὰ Χριστοῦ λαλήσαντος, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν προφητῶν, Τάδε λέγει Κύριος· ἄλλος μὲν ἦν ὁ προφήτης, ἄλλος δὲ ὁ Κύριος. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ὅμοιόν ἐστιν ἀντιτιθέναι (12) τὸ ἐν τῇ πρώτῃ πρὸς Κορινθίους· Ἀπεκδεχομένους (13) τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ὃς καὶ βεβαιώσει ὑμᾶς ἕως τέλους ἀνεγκλήτους ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὡς γὰρ οὐκ ἄλλος Χριστὸς ἑτέρου Χριστοῦ τὴν ἡμέραν βεβαιοῖ, ἀλλ' αὐτὸς (14) ἐν τῇ ἑαυτοῦ ἡμέρᾳ βεβαιοῖ τοὺς ἀπεκδεχομένους· οὕτω τὸν Λόγον ἀπέστειλεν B ὁ Πατὴρ σάρκα γενόμενον, ἵνα δι' ἑαυτοῦ ἄνθρωπος γενόμενος κηρύξῃ. Εὐθέως γοῦν (15) ἐπάγει· Οὗτός ἐστι πάντων Κύριος· Κύριος δὲ πάντων ὁ Λόγος ἐστί.

31. *Et dixit Moyses ad Aaron : Accede ad altare, et fac sacrificium pro peccato tuo, et offer holocaustum tuum, et deprecare pro te et pro domo tua, et fac dona populi, et deprecare pro illis, sicut præcepit Dominus Moysi* [33]. Ecce hic quamvis unus sit Moyses, tamen ipse Moyses velut de alio Moyse dicit, *Sicut præcepit Dominus Moysi.* Sic ergo etiamsi beatus Petrus divinum Verbum filiis Israel per Jesum Christum missum esse dicat, non idcirco existimandum est aliud esse Verbum et alium esse Christum, sed unum eumdemque esse, propter suam nempe cum humana natura, quam divina plane benignitate et clementia assumpsit conjunctionem : qui si etiam dupliciter intelligatur, non ita tamen ut Verbum separatum concipiatur, sicuti docet divinus Joannes cum ait, *Et verbum caro factum est, et habitavit in nobis* [34]. Itaque quandoquidem id, quod præclare ac recte a beato Petro dictum est, male ac perverse intelligunt Samosatensis discipuli, patet illos in veritate non stare [35]. Namque Christus in Scriptura sacra utrumque esse significatur, ut cum dicitur, *Christus Dei virtus et Dei sapientia* [36]. Quocirca cum Petrus ait Verbum per Jesum Christum missum esse ad filios Israel, hoc indicare intelligatur, nempe Verbum carnem factum filiis Israel apparuisse, ut Joanni consonet dicenti, *Et Verbum caro factum est* [37]. Si vero dictum illud aliter exponant, Verbumque divinum esse, uti

31. Καὶ εἶπε Μωσῆς πρὸς Ἀαρών· Πρόσελθε πρὸς τὸ θυσιαστήριον, καὶ ποίησον τὸ περὶ τῆς ἁμαρτίας σου, καὶ τὸ ὁλοκαύτωμά σον, καὶ ἐξίλασαι (16) περὶ σεαυτοῦ καὶ τοῦ οἴκου σου, καὶ ποίησον τὰ δῶρα τοῦ λαοῦ, καὶ ἐξίλασαι (17) περὶ αὐτῶν, καθάπερ ἐνετείλατο Κύριος τῷ Μωσεῖ. Ἰδοὺ τοίνυν ἐνταῦθα, καίπερ ἑνὸς ὄντος τοῦ Μωσέως, ὡς περὶ ἑτέρου Μωσέως αὐτὸς Μωσῆς λέγων ἐστὶ, Καθάπερ ἐνετείλατο Κύριος τῷ Μωσεῖ. Οὕτω τοίνυν καὶ περὶ τοῦ θείου Λόγου, ἐὰν λέγῃ ὁ μακάριος (18) Πέτρος, ἀποταλέντος τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὐ χρὴ ἕτερον μὲν τὸν Λόγον, ἕτερον δὲ Χριστὸν νοεῖν, ἀλλ' ἵνα καὶ τὸν αὐτὸν διὰ τὴν ἕνωσιν τὴν προὸς τνὴν θείαν αὐτοῦ καὶ φιλάνθρωπον συγκατάβασίν τε καὶ ἐνανθρώπησιν. Εἰ δὲ καὶ νοοῖτο διχῶς, ἀλλ' οὐχ ὡς τοῦ Λόγου κεχωρισμένου, κατὰ τὸν θεσπέσιον Ἰωάννην, Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, εἰρηκότα, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. Τὸ ἄρα καλῶς καὶ ὀρθῶς εἰρημένον πρὸς τοῦ μακαρίου Πέτρου, κακῶς καὶ στρεβλῶς νοοῦντες οἱ τοῦ Σαμοσατέως, ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἵστανται. Χριστὸς γὰρ τὸ συναμφότερον νοεῖται παρὰ τῇ θείᾳ Γραφῇ (19), ὡς ὅταν λέγῃ, Χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία. Εἰ τοίνυν λέγει ὁ Πέτρος (20) τὸν Λόγον διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπεσταλθαι τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, τοῦτο σημαίνων νοείσθω, τὸν Λόγον σαρκωθέντα τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴ πεφανερῶσθαι, ἵν ᾗ συφδὸν τῷ, Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. Εἰ δὲ ἑτέρως D

[31] Act. x, 36. [32] I Cor. I, 7, 8. [33] Levit. IX, 7. [34] Joan. I, 14. [35] Joan. VIII, 44. [36] I Cor. I, 24. [37] Joan. I, 14.

(12) Sic mss. At editi, ἀντιθναι, mendose.

(13) Ita Regius, Seguer. et Scriptura. Alii autem et editi, ἀπεκδεχόμενοι.

(14) Regius, Seguer. Basil. et Anglic. αὐτός. Cæteri et editi, αὐτούς. Ibidem Regius et Seguer. ἐν τῇ ἑαυτοῦ. Alii cum editis, ἐν τῇ αὐτοῦ.

(15) Sic Regius codex, Seguer. Basil. et Agelic. At alii et editi, οὖν.

(16) Hic ad marginem Regii, Seguer. Gobler. et Felck. 1, hæc leguntur, ἀπόδειξις ἀπὸ τοῦ Λευϊτικοῦ περὶ τῆς ἐφ' ἑνὶ πράγματι διαφόρου ὀνομασίας. Id est, *Probatur ex Levitico rem eamdem diverse appellari :* quæ verba in Basil. et Anglic. ante καὶ εἶπε, in ipso contextu habentur.

(17) Regius codex et Seguer. hic et mox, ἐξίλασαι, ut exstat Levit. IX, 7.

(18) Gobler. et Felk. 1 omittunt ὁ μακάριος.

(19) Regius et Seguerianus addunt παρὰ τῇ θείᾳ Γραφῇ, quod abest ab aliis et editis.

(20) Regius et Seguerianus, ὁ Πέτρος. In aliis et editis ὁ deest.

ἐκεῖνο νοοῦσι, καὶ τὸν Λόγον μὲν, καθὼς καὶ ἔστι, θεῖον ὁμολογοῦντες, τὸν πρὸς αὐτοῦ ληφθέντα, ᾧ καὶ ἠνῶσθαι πιστεύεται, ἄνθρωπον ἀπ' αὐτοῦ χωρίζουσι, λέγοντες διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ αὐτὸν (21) ἀπεστάλθαι, ἑαυτοῖς ἐναντία φθεγγόμενοι οὐ νοοῦσιν· Οἱ γὰρ (22) ἐνταῦθα χωρίζοντες τῆς θείας σαρκώσεως θεῖον νοοῦσι, σμικρύνουσιν ἄρα ἀκούοντες αὐτὸν σάρκα γεγενῆσθαι, καὶ τὰ Ἑλλήνων φρονοῦσιν, ὥσπερ οὖν καὶ φρονοῦσι, τροπὴν τοῦ Λόγου τὴν σάρκωσιν τὴν θείαν ὑπολαμβάνοντες.

32. Ἀλλ' οὐκ ἐστι τοῦτο, μὴ γένοιτο! Ὃν τρόπον γὰρ ἐνταῦθα τὴν ἀνέκφραστον ἕνωσιν ὁ Ἰωάννης (23) κηρύσσει, καταποθέντος τοῦ θνητοῦ ὑπὸ τῆς ζωῆς, καὶ αὐτοζωῆς ὄττος, κανὰ πρὸς τὴν Μάρθαν ὁ Κύριος ἔφη, Ἐγώ εἰμι ἡ ζωή (24)· οὕτω καὶ ὅταν λέγῃ ὁ μακάριος Πέτρος τὸ, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπεστάλθαι τὸν Λόγον, τὴν θείαν ἕνωσιν σημαίνει· Ὡς γὰρ ἀκούων τις τὸ, Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, οὐκ ἂν νομίσοι (25) μηκέτι οὖν εἶναι Λόγον, ὅπερ ἄτοπον, ὡς προείρηται· οὕτω καὶ Λόγον ἀκούων τὸν συναφθέντα τῇ σαρκὶ, τὸ θεῖον ἓν καὶ ἁπλοῦν νοείτω (26) μυστήριον. Σαφέστερον δὲ καὶ ἀναμφισβήτητον παντὸς λογισμοῦ τὸ πρὸς αὐτὴν τὴν Θεοτόκον (27) πρὸς τοῦ ἀρχαγγέλου ῥηθὲν. τὴν ἑνότητα τοῦ θείου Λόγου καὶ ἀνθρώπου δείξειε. Φησὶ (28) γάρ· Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σὲ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι· διὸ καὶ τὸ γεννώμενον (29) ἅγιον κληθήσεται Υἱὸς Θεοῦ. Ἀφρόνως οὖν οἱ τοῦ Σαμοσατέως τὸν Λόγον χωρίζουσι, σαφῶς ἀποδειχθέντα ἠνῶσθαι τῷ ἐκ Μαρίας ἀνθρώπῳ. Οὐκ ἄρα ἀπεστάλη δι' αὐτοῦ· ἀπέστελλε (30) δὲ ἐν αὐτῷ, λέγων· Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη.

33. Ἔθος δὲ τοῦτο τῇ Γραφῇ ἀπεριέργως καὶ ἁπλῶς τὰς λέξεις ἐκφράζειν. Οὕτω γὰρ καὶ ἐν τοῖς Ἀριθμοῖς τις εὑρήσει. Εἶπε γάρ, φησὶ, Μωσῆς τῷ Ῥαγουὴλ τῷ Μαδιανίτῃ, γαμβρῷ Μωσῆ (31). Οὐ γὰρ ἄλλος Μωσῆς ὁ λέγων, καὶ ἄλλος οὗ ἦν γαμβρὸς ὁ Ῥαγουὴλ, ἀλλὰ εἷς ἦν ὁ Μωσῆς (32)· Εἰ γὰρ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ σοφία ὁμοίως χρηματίζει καὶ δύναμις, καὶ δεξιὰ, καὶ βραχίων, καὶ ὅσα τοιαῦτα· ἤνωται (33) δὲ φιλανθρώπως ἡμῖν, τὴν ἀπαρχὴν ἡμῶν περιθέμενος, καὶ ταύτῃ ἀνακραθείς· ἄρα αὐτὸς ὁ Λόγος καὶ τὰ λοιπὰ εἰκότως εἴληχεν ὀνόματα. Τὸ γὰρ εἰρηκέναι τὸν Ἰωάννην (34) ἐν ἀρχῇ μὲν

A revera est, confitentes, assumptum ab ipso hominem, cui conjunctum esse creditur, ab eo velint separare, ipsum aientes per Jesum Christum missum esse, sane se pugnantia loqui non attendunt. Qui enim hoc in loco divinum Verbum a divina incarnatione sejungunt, idem ipsum imminutum putant cum audiunt carnem factum esse; proindeque idem omnino sentiunt ac gentiles, uti sane sentiunt, cum divinam incarnationem mutationem Verbi esse suspicantur.

42. Verum non ita est: absit! Quemadmodum enim inexplicabilem unionem hic prædicat Joannes, absorpto videlicet mortali a vita **509** et ab eo qui ipsa per se est vita, ut ipse ad Martham ait, *Ego sum vita*[38]: ita cum beatus Petrus Verbum B per Jesum Christum missum esse dixit, divinam ejus significavit unionem. Nam ut is qui audit, *Verbum caro factum est*, non idcico arbitratur Verbum amplius non esse, quod certe perabsurdum est, ut diximus: ita qui Verbum cum carne conjunctum esse audit, divinum unum simplexque intelligat mysterium. Verum luculentius certiusque quovis ratiocinio ea, quæ ab archangelo ad ipsam Deiparam dicta sunt, divini Verbi et hominis unitatem demonstraverint: ejus hæc sunt verba: *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi, ideoque et quod nascetur sanctum, vocabitur Filius Dei*[39]. Stulte igitur Samosatenses Verbum dividunt, cum his ex verbis clarum sit ipsum unitum fuisse homini ex Maria assumpto. Non ergo Verbum per Christum est missum, sed potius in C Christo misit, ait, *Ite, docete omnes gentes*[40].

33. Scilicet is est mos Scripturæ simpliciter et sine exornatione verba efferre. Sic exempli gratia in libro Numerorum hæc legimus: *Dixit Moyses Ragueli Madianitæ genero Moysis*[41]. Nec enim alius erat Moyses qui loquebatur, et alius, cujus gener erat Raguel: sed unus erat Moyses. Quapropter si pariter Verbum Dei, sapientia, virtus, dextera, brachium, similiaque appellatur; si item sese nobis clementer conjunxit, nostrasque induit primitias, quibuscum sesecommiscuit: ergo etiam idem Verbum cætera nomina jure merito sortitum est. Hæc enim Joannis verba quibus Verbum in principio

[38] Joan. xi, 25. [39] Luc. i, 35. [40] Matth. xxviii, 19. [41] Num. x, 29.

(21) Ric Regius et Seguer. At alii et editi omittunt αὐτόν. Mox Regius et Seguer., φθεγγόμενοι οὐ νοοῦσιν. Οἱ γάρ, etc. Alii et editi οὐ omittunt ante νοοῦσιν. Gobler. autem et Felck. 1 habent ibidem, Οἱ γάρ, etc. Basil. et Anglic., Ὃν γάρ, etc. Cæteri et editi, Οὐ γάρ, etc. D

(22) Forte οἳ γάρ.

(23) Sic Regius et Seguer. At alii et editi, τὴν ἀνέκφραστον γέννησιν ἐνταῦθα Ἰωάννης.

(24) Regius et Seguer., πρὸς τὴν Μάρθαν αὐτός. Ἐγώ εἰμι ἡ ζωὴ. λέγων.

(25) Gobler. νομίσῃ. Mox Seguer. ὥσπερ ἄτοπον.

(26) Reg. et Seguer. νοείσθω.

(27) Regius codex et Seguerian. Θεοτόκον. Editi, Θεοτόκου, mendose.

(28) Sic Regius, Seguer. Basil. et Anglic. At alii cum editis ἔφη.

(29) Regius γενόμενον.

(30) Reg. Seguer. Basilien. Anglican. et Gobler. ἀπέστελλε. Alii et editi ἀπέστειλε.

(31) Seg. Μωσεῖ. Alii et editi Μωσῆ. Scriptura, Μωϋσῆ.

(42) Regius codex, Seguer. et Basiliens. adduut ὁ Μωσῆς, quod omittunt alii editique. Mox Regius et Seguerian., χρηματίζοι. Cæteri et editi, χρηματίζει.

(33) Basiliensis et Anglic. ἥνωτε.

(34) Sic Regius et Seguer. At alii et editi omittunt τὸν Ἰωάννην. Ibidem Busil. et Anglic. μὲν ἦν εἶναι.

fuisse, et apud Deum ac Deum fuisse, omniaque per ipsum facta esse, nihilque sine ipso esse factum dicitur [42], aperte profecto ostendunt ipsum quoque hominem Dei Verbi opus esse. Itaque si eum, postquam corruptus est, in se suscepit, ut ipsum stabili et firma sui renovatione perpetuo permansurum reficeret, quam quidem ob causam eidem se conjunxit, ut illum in sortem conditionemve diviniorem proveheret: qui fieri potest ut Verbum per hominem qui ex Maria assumptus sit, missum esse dicatur, ipseque apostolorum Dominus inter cæteros apostolos, nempe prophetas, ab eodem missos numeretur? An vero purus homo possit vocari Christus? Minime certe: at Verbo conjunctus, jure merito Christus et Filius Dei potest appellari, teste propheta qui jam olim paternam substantiam manifeste illi attribuit, cum ait, *Et mittam Filium meum Christum.* Apud Jordanem audita item hæc vox est, *Hic est Filius meus dilectus* [43]. Siquidem impletis promissis, recte his verbis indicavit illum esse quem se misisse dixerat.

34. Utrumque ergo Christum esse intelligamus, Verbum scilicet divinum, homini ex Maria assumpto in Maria conjunctum. Verbum enim sibi ipsi domum in ejus utero fabricavit, quemadmodum olim Adamum ex terra formaverat, imo diviniore certo modo, quo de Salomon, qui Verbum optime noverat sapientiam appellari, sic loquitur. *Sapientia ædificavit sibi domum* [44]: quam interpretans Apostolus ait, *cujus nos domus* **510** *sumus* [45], alibique *templum* [46] appellat: quatenus nempe Deo decet in templo habitare; cujus figuram antiquis patribus per Salomonem jusserat ex lapidibus ædificandam: unde exorta veritate, figura evanuit. Namque cum perfidi Judæi figuram vellent veritatem ipsam esse, verumque evertere ædificium, quod nos Verbi cum natura humana conjunctionem esse fidenter credimus, nihil illis minatus est Dominus: sed cum probe sciret illorum temeritatem in ipsos recidere hæc ad eos dixit: *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud* [47]. Quibus verbis clare ostendit Salvator sponte et ex se dissolvi hominum opera. Nisi enim Dominus ædificaverit domum, et custodierit civitatem, frustra laborant ædificantes, et vigilant custodientes [48]. Itaque quæ quidem Judæorum erant, penitus sunt dissoluta, quippe cum nonnisi umbra essent: firmata autem est Ecclesia, utpote quæ in petra fundata est; neque portæ inferi

A εἶναι τὸν Λόγον, καὶ τοῦτον πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ αὐτὸν Θεὸν, καὶ πάντα δι' αὐτοῦ, καὶ χωρὶς αὐτοῦ γενῆσθαι (35) μηδὲν, πλάσμα τοῦ Θεοῦ Λόγου σαφῶς καὶ τὸν ἄνθρωπον δείκνυσιν ὑπάρχειν. Εἰ τοίνυν, τοῦτον σαθρωθέντα (36) εἰς ἑαυτὸν λαβόμενος, πάλιν ἀνακαινίζει διὰ τῆς βεβαίας αὐτοῦ ἀνανεώσεως πρὸς διαμονὴν ἀτελεύτητον, καὶ διὰ τοῦτο ἑνοῦται εἰς θειοτέραν ἀνάγων (37) αὐτὸν λῆξιν· πῶς οἷόν τε λέγειν διὰ τοῦ ἐκ Μαρίας ἀνθρώπου τὸν Λόγον ἀπεστάλθαι καὶ τοῖς λοιποῖς ἀποστολοις, λέγω δὴ (38) προφήταις, ἀποσταλεῖσι παρ' αὐτοῦ συναριθμεῖν τὸν τῶν ἀποστόλων Κύριον; Πῶς δὲ καὶ (39) κληθείη Χριστὸς ψιλὸς ἄνθρωπος! Ἡνωμένος δὲ τῷ Λόγῳ, εἰκότως χρηματίζοι Χριστὸς, καὶ Υἱὸς Θεοῦ, ἄνωθεν τοῦ (40) προφήτου σαφῶς ἐκβοήσαντος τὴν πατρικὴν ὑπόστασιν περὶ αὐτοῦ, καὶ εἰπόντος· Καὶ ἀποστελῶ τὸν Υἱόν μου B τὸν Χριστὸν· καὶ ἐν τῷ Ἰορδάνῃ· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός. Ἐκπληρώσας γὰρ τὴν ὑπόσχεσιν, εἰκότως ὑπέδειξεν, ὡς οὗτός ἐστιν ὃν εἶπεν (41) ἀποστεῖλαι.

34. Τὸ τοίνυν συναμφότερον νοῶμεν Χριστὸν, Λόγον τὸν θεῖον ἡνωμένον τῷ ἐκ Μαρίας ἐν τῇ Μαρίᾳ. Ἐν γὰρ τῇ ταύτης νηδύϊ ὁ Λόγος ἑαυτῷ τὸν οἶκον διεπλάσατο, ὃν τρόπον ἐξ ἀρχῆς τὸν Ἀδὰμ ἐκ τῆς γῆς· μᾶλλον δὲ θειοτέρως περὶ οὗ καὶ Σολομὼν φησι (42), τὸν Λόγον εἰδὼς καὶ σοφίαν χρηματίζουσαν φανερῶς. Ἡ Σοφία ᾠκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον· ὃν καὶ ὁ Ἀπόστολος ἑρμηνεύων λέγει, οὗ (43) οἶκός ἐσμεν ἡμεῖς· καὶ ἀλλαχοῦ δὲ ναὸν προσαγορεύει, καθότι πρέπον Θεῷ ἐν ναῷ κατοικεῖν, οὗ καὶ εἰκόνα τὴν ἐκ C λίθων τοῖς παλαιοῖς κτίζειν διὰ Σολομῶντος προσέταξεν (44)· ὅθεν τῆς ἀληθείας φανείσης, πέπαυται ἡ εἰκών. Βουληθεῖσι γὰρ τοῖς ἀγνώμοσι τὴν εἰκόνα δεῖξαι ἀλήθειαν, τὴν δὲ ἀλήθειαν οἰκῆσιν, ἣν καὶ ἕνωσιν σαφῶς πιστεύομεν, καθελεῖν, οὐκ ἐπέλησεν· ἀλλ' εἰδὼς, ὡς αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν τολμῶσι, φησὶν αὐτοῖς (45)· Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν· σαφῶς δεικνὺς ὁ ἡμέτερος Σωτὴρ, ὡς τὰ πρὸς ἀνθρώπων σπουδαζόμενα, τοῦτόθεν ἔχει τὴν διάλυσιν. Ἐὰν γὰρ μὴ Κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον, καὶ φυλάξῃ πόλιν, εἰς μάτην ἐκοπίασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, καὶ ἠγρύπνησαν οἱ φυλάσσοντες. Τὰ τοίνυν τῶν (46) Ἰουδαίων λέλυται· σκιὰ γὰρ ἦν· τὰ δὲ τῆς Ἐκκλησίας ἥδρασται· τεθεμελίωται γὰρ ἐπὶ τὴν πέτραν, καὶ πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. Ἐκείνων ἦν τὸ λέγειν, Πῶς σὺ, ἄνθρωπος ὤν, ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν; τούτων μαθητὴς

[42] Joan. I, 1-3. [43] Matth. III, 17. [44] Prov. IX, 1. [45] Hebr. III, 6. [46] I Cor. III, 16. [47] Joan. II, 19. [48] Psal. CXXVI, 1.

(35) Regius, Seguerian. Basil. Anglic. et Gobler. γεγενῆσθαι. Cæteri cum editione Commel. γεγενῆσθαι.

(36) Ita Regius, Seguer. Basil. et Anglic. In aliis et editis καὶ deest. Mox mss. omnes, τοῦτον σαθρωθέντα. Editi, τοῦτο σαρκωθέντα mendose.

(37) Anglican. ἀνάγοι.

(38) Anglic, δὲ.

(39) Sic Regius et Seguer. In aliis et editis deest καί.

(40) Τοῦ abest a Reg. et Seguer.

(41) Regius et Seguer. ὃν εἶπον.

(42) Ita Regius, Seguer. Basil. et Anglican. δέ autem cum editis ἔφη. Ibid. Anglican. omittit τὸν post εἰδώς.

(43) Basil, et Anglican. ὅς. Paulo posti dem Anglic. καθάπερ πρέπον.

(44) Regius et Seguer. προσέταττεν.

(45) Reg. et Seguer. φησὶν αὐτοῖς Alii et edit. ἔφη αὐτοῖς.

(46) Sic Regius et Seguer. In aliis et editis τῶν deest.

Σαμοσατεὺς ὑπάρχει · ὅθεν εἰκότως τὰ παρ' αὐτοῦ τοῖς αὐτοῦ ἀπαγγέλλει. Ἀλλ' ἡμεῖς οὐχ οὕτως ἐμάθομεν τὸν Χριστόν, εἴγε αὐτὸν ἠκούσαμεν, καὶ παρ' αὐτοῦ ἐδιδάχθημεν ἀποθέμενοι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον τὸν φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης, ἀναλαβόντες δὲ τὸν νέον τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότητι τῆς ἀληθείας (47). Χριστὸς τοιγαροῦν τὸ συναμφότερον εὐσεβῶς νοείσθω. A

adversus eam prævalebunt [48]. Illorum erat dicere : *Quare, homo tu cum sis, facis teipsum Deum* [50] ? horum discipulus est Samosatensis, unde non immerito sua suos docet : nos autem non ista de Christo didicimus, si tamen eum audivimus et ab ipso edocti sumus, ut vetere homine, qui corrumpitur secundum desideria erroris, deposito, induamus novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia et sanctitate veritatis [51]. Christus igitur utrumque esse pie intelligatur.

35. Εἰ δὲ καὶ τὸ σῶμα καλεῖ πολλαχοῦ ἡ Γραφὴ Χριστόν, ὡς ὅταν λέγῃ ὁ μακάριος Πέτρος πρὸς Κορνήλιον (48), διδάσκων Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρὲτ, ὃν ἔχρισεν ὁ Θεὸς Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πάλιν πρὸς Ἰουδαίους, Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρὲτ, ἄνδρα ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀποδεδειγμένον εἰς ὑμᾶς . καὶ πάλιν ὁ μακάριος (49) Παῦλος πρὸς Ἀθηναίους, Ἐν ἀνδρὶ, ᾧ ὥρισε, πίστιν παρασχὼν πᾶσιν, ἀναστήσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν · ταὐτὸν δὲ τῇ χρίσει πολλαχόσε τὴν ἀνάδειξιν καὶ τὴν ἀποστολὴν (50) εὑρίσκομεν· ἐξ ὧν μανθάνειν ἔξεστι τῷ βουλομένῳ, ὡς οὐ διαφωνία τις ἐν τοῖς ῥήμασι τῶν ἁγίων, ἀλλὰ διαφόρως τὴν πρὸς τὸν ἐκ Μαρίας ἄνθρωπον τοῦ Θεοῦ (51) Λόγου ἕνωσιν γενομένην, ὀνομάζουσι· ποτὲ μὲν χρίσιν, ποτὲ δὲ ἀποστολὴν, ἄλλοτε δὲ (52) ἀνάδειξιν. Τὸ τοίνυν λεγόμενον ὑπὸ τοῦ μακαρίου Πέτρου ὀρθὸν (53) καὶ εἰλικρινῆ τὴν θεότητα τοῦ Μονογενοῦς κηρύσσει, οὐ τὴν ὑπόστασιν χωρίζον τοῦ Θεοῦ Λόγου ἀπὸ τοῦ ἐκ Μαρίας ἀνθρώπου · μὴ γένοιτο ! Πῶς γὰρ ὁ ἀκούσας πολλαχῶς τὸ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν, καὶ, Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα ; Δι' οὗ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, τὸ αὐτὸ, κεκλεισμένων τῶν θυρῶν, εἰσερχόμενον πρὸς πᾶσαν τῶν ἀποστόλων τὴν ξυνωρίδα, καὶ · εἴ τι (54) παρῆν ἐκ τούτου δυσπειθὲς, διαλύσαντα τῷ εἰπεῖν, Ψηλαφήσατέ με, καὶ βλέπετε , ὅτι πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστέα (55) οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα. Καὶ οὐκ εἶπε, Τόνδε, ἤ, τὸν ἄνθρωπόν μου, ὃν ἀνείληφα, ἀλλ' ἐμέ. Ὅθεν οὐδεμίαν συγγνώμην εὑρεῖν δυνήσεται ὁ Σαμοσατεὺς, ἐκ τοσούτων τὴν ἕνωσιν τοῦ Θενῦ Λόγου, διελεγχθεὶς · καὶ ἀπ' αὐτοῦ δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγου, ἄρτι μὲν πρὸς πάντας τὴν πεῦσιν προσάγοντος, καὶ πληρνφορῶν ἀπό τε τοῦ φαγεῖν καὶ τὴν ψηλάφησιν ἐπιτρέψαι, ἢ δὴ καὶ γεγένηται. Πάντως γὰρ ὁ διδοὺς τὴς τροφὴν, ἢ οἱ διδόντες ἥψαντο τῶν χειρῶν. Ἐπέδωκαν γὰρ, φησὶν, αὐτῷ ἰχθύος ὀπτοῦ μέρος, καὶ ἀπὸ μελισσίου κηρίου (56) καὶ φαγὼν ἐνώπιον αὐτῶν, λαβὼν τὰ B C D

35. Cæterum si sæpe Scriptura Christum appellet ipsius corpus, ut cum beatus Petrus ad Cornelium ait, *Jesum a Nazareth quem unxit* [*Deus Spiritu sancto* [52] ; et ad Judæos, *Jesum Nazarenum, virum approbatum a Deo in vobis* [53] ; beatus item Paulus hæc ad Athenienses loquitur, *In viro quem destinarat, fide omnibus impertita, eo a mortuis excitato* [54] : ita sæpe quoque ostensionem et missionem idem esse ac unctionem reperimus. Ex quibus cuivis licet discere nihil in verbis sanctorum esse dissonum ; sed variis tantum nominibus conjunctionem Dei Verbi cum homine ex Maria assumpto illos designare, cum eam modo unctionem appellant, modo missionem, modo ostensionem. Rectum est igitur quod ait beatus Petrus, qui veram Unigeniti prædicat divinitatem, nec Dei Verbi hypostasim disjungit ab homine ex Maria assumpto : quod omnino absit ! Qui enim id ille auderet, qui frequenter audiit, *Ego et Pater unum sumus* [55], et, *Qui vidit me, vidit Patrem* [56] ? Hinc etiam post resurrectionem idem corpus, januis clausis, ad universum apostolorum cœtum ingressum est ; quod ne cui incredibile videretur, ipse difficultatem removit, cum ait, *Contrectate me et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere* [57]. Ubi advertendum est eum non dixisse : Hunc, vel, hominem meum, quem assumpsi, contrectate, sed, *contrectate me*. Nulla proinde venia Samosatensi speranda est, quippe qui, tot convictus argumentis, negare non possit Verbi Dei conjunctionem : quam nimirum ipsum Dei Verbum asseruit, cum, ut modo vidimus, omnes est allocutum, quibus et se resurrexisse confirmavit, tum **511** comedendo, tum se ipsum contrectandum permittendo, uti factum est. Nam sive cum ipse illis cibum impertiret, sive cum illi, ipsi, omnino manus ejus contrectaverunt. Siquidem *Illi*, inquit, *obtulerunt partem piscis assi et favum mellis* : *et cum manducasset co-*

[48] Matth. XVI, 18. [50] Joan. X, 33. [51] Ephes. IV, 20-24. [52] Act. X, 38. [53] Act. II, 22. [54] Act. XVII, 31. [55] Joan. X, 30. [56] Joan. XIV, 9. [57] Luc. XXIV, 39.

(47) Regius, Seguer. et Scriptura, τῆς ἀληθείας. Alii et editi τῆς omittunt.

(48) Ita Regius codex, Seguer. Basil et Anglic. At Gobler., Πέτρος Κορνηλίῳ. Alii et editio Commel., Πέτρος Κορνήλιον.

(49) Gobler. et Felc. 1 omittunt πάλιν ὁ μακάριος. Ibid. Reg. et Seguerian., πρὸς Ἀθηναίους. Cæteri et editi, Ἀθηναίοις. Item ibid. post ἐν ἀνδρί, deficit Anglic. codex.

(50) Regius et Seguerian., ἀποστολήν. Alii et editi ἀποστόλων, mendose.

(51) Sic Reg. et Seguer. In aliis et ed. Θεοῦ deest.

(52) Ita Regius et Seguerian. At alii et editi δὲ omittunt.

(53) Reg., ὀρθόν, recte. Cæteri et editi, ὀρθήν.

(54) Res. Seguer. et Gobler., τὴν ξυνωρίδα, καὶ εἴ τι. Gobler. habet item καὶ εἴ τι. In aliis et editis deest τήν et καὶ.

(55) Reg. et Seguer., ὀστᾶ.

(56) Regius et Seguer., κηρίον. Iidem ibid. et Basiliens, addunt, καὶ φαγὼν ἐνώπιον αὐτῶν, λαβὼν τὰ ἐπίλοιπα ἀπέδωκεν αὐτοῖς, quæ alii et editi om.

ram eis, acceptas reliquias dedit eis [58]. En igitur, si non ut se erga Thomam gessit, certe alia ratione fecit eos de sui resurrectione certiores, cum se illis contrectandum præbuit. Quod si ipsas etiam cicatrices cupis cernere, disce a Thoma, cui videlicet ait Dominus, *Infer manum tuam, et mitte in latus meum, et infer digitum tuum, et vide manus meas* [59]. Suum latus suasque manus Deus Verbum appellat, seque totum hominem simul et Deum esse ostendit: quod quidem ipso etiam sensu, ut inteliigere est, voluit Verbum sanctos experiri, cum suum corpus, januis clausis, ingressum est in cubiculum [60], ac repente astans cum corpore, eos de rei veritate persuasos reddidit. Hæc autem fidelibus quidem ad confirmationem, infidelibus vero ad emendationem, satis dicta sint.

26. Suum itaque errorem etiam corrigat Paulus Samosatensis, divina Salvatoris voce audita dicentis, *Corpus meum* [61], non autem, Christum qui alius est a me qui sum Verbum, sed qui idem mecum est, et ego cum eo. Ego enim Verbum, sum unguentum: quod autem a me unctum est, homo est; quapropter Unctus sive Christus sine me minime dicatur, sed qui mecum est, et in quo ego sum. Itaque missio illa Verbi significata ejus indicat conjunctionem cum Jesu [ex Maria assumpto, qui Salvator dicitur, non aliam sane ob rationem quam quod cum Deo Verbo sit conjunctus. Idem proinde locus ille significat atque hæc verba, *Qui misit me Pater* [62] et, *A me ipso non veni, sed Pater me misit* [63]. Scilicet suam cum homine conjunctionem, quocum invisibilis natura per visibilem nota hominibus esse poterat, missionem appellavit. Nec enim loca mutavit Deus (uti nos qui locis abscondimur) cum nostræ prævitatis accepta figura in carne exstitit et apparuit. Quomodo enim id illi posset accidere qui cœlum et terram implet? Verum justi propter ejus in carne præsentiam, missionis vocem usurpavere. Ipse igitur est Deus Verbum: igitur Christus est Deus homo ex Maria natus. Non alius, inquam, aliquis est Christus, sed unus et idem est, qui ante sæcula ex Patre, et in ultimis diebus ex Virgine exortus est: qui idem antea ipsis etiam sanctis virtutibus in cœlis erat invisibilis, nunc autem ob suam cum visibili homine conjunctionem visibilis est effectus; visibilis, inquam, non invisi-

A ἐπίλοιπα, ἀπέδωκεν αὐτοῖς. Ἰδοὺ τοίνυν, εἰ καὶ οὐχ ὡς ὁ Θωμᾶς, ἀλλ' ὅμως δι' ἑτέρας μεθόδου τὴν πληροφορίαν αὐτοῖς παρέσχε ψηλαφηθείς. Εἰ δὲ καὶ τοὺς μώλωπας ἰδεῖν θέλοις (57), παρὰ Θωμᾶ μάθε· Φέρε γάρ σου, φησὶ, τὴν χεῖρα καὶ βάλε εἰς τὴν πλευράν μου, καὶ φέρε τὸν δάκτυλόν σου, καὶ βλέπε τὰς χεῖράς μου (58). Πλευρὰν ἰδίαν καὶ χεῖρας ὀνομάζων ὁ Θεὸς Λόγος, καὶ ὅλον αὐτὸν ἄνθρωπόν τε (59) καὶ Θεὸν ὁμοῦ, ἅρτι μὲν τοῦ Λόγου καὶ τὴν αἴσθησιν τοῖς ἁγίοις διὰ σώματος, ὡς ἔστι νοεῖν, παρέχοντος τῷ εἰσελθεῖν, τῶν θυρῶν κεκλεισμένων· παρευθὺ δὲ σὺν τῷ σώματι παρεστὼς, καὶ τὴν πληροφορίαν παρέχων. Ταῦτα τοῖς πιστοῖς εἰς βεβαίωσιν, καὶ τοῖς ἀπίστοις εἰς διόρθωσιν εἰρήσθω συμμέτρως.

B 36. Διορθούσθω τοιγαροῦν καὶ Παῦλος (60) Σαμοσατεὺς, τῆς θείας κατ᾽κοος γεγενημένος φωνῆς, Τὸ σῶμά μου, λέγοντος, καὶ οὐχὶ τὸν Χριστὸν ἕτερον (61) παρ' ἐμὲ τὸν Λόγον, ἀλλὰ σὺν ἐμοὶ αὐτὸν, καὶ ἐμὲ σὺν αὐτῷ. Τὸ γὰρ χρίσμα ἐγὼ ὁ Λόγος, τὸ δὲ χρισθὲν ὑπ' ἐμοῦ ὁ ἄνθρωπος· οὐ χωρὶς οὖν ἐμοῦ Χριστὸς κληθείη ἂν (62), ἀλλὰ σὺν ἐμοὶ ὢν καὶ ἐμοῦ ἐν αὐτῷ. Τὸ τοίνυν ἀποστολὴν τοῦ Λόγου σημαίνεσθαι ἕνωσιν δηλοῖ τὴν πρὸς τὸν ἐκ Μαρίας Ἰησοῦν, ὃς ἑρμηνεύεται Σωτὴρ, οὐ δι' ἕτερόν τι, ἀλλ' ἢ διὰ τὸ τῷ (63) Θεῷ Λόγῳ ἡνῶσθαι. Ταὐτὸ σημαίνεται τὸ ῥητὸν τοῦτο τῷ, Ὁ πέμψας με Πατὴρ, καὶ Ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐκ ἐλήλυθα, ἀλλ' ὁ Πατήρ με ἀπέστειλε. Τὴν γὰρ πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἕνωσιν, σὺν ᾧ γνωρισθῆναι ἀνθρώποις ἦν δυνατὸν τὴν ἀόρατον φύσιν διὰ τῆς ὁρωμένης, ἀποστολὴν ὠνόμασεν. C Οὐ γὰρ δὴ Θεὸς τόπους ἀμείβει (64), καθ' ἡμᾶς τοὺς ἐν τόποις κρυπτομένους, τῷ τῆς μικρότητος ἡμῶν σχήματι τῆς ὑπάρξεως τῆς ἐν σαρκὶ ἐπιδεικνύμενος (65)· πῶς γὰρ ὁ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν πληρῶν; Ἀλλὰ τῆς ἐν σαρκὶ παρουσίας ἕνεκα τὴν ἀποστολὴν οἱ δίκαιοι ὠνόμασαν. Εἶτα οὖν (66) καὶ αὐτὸς ὁ Θεὸς Λόγος. Χριστὸς οὖν ὁ ἐκ Μαρίας Θεὸς ἄνθρωπος· οὐχ ἕτερός τις Χριστὸς, ἀλλ' εἷς καὶ ὁ αὐτός· οὗτος πρὸ αἰώνων ἐκ Πατρὸς, οὗτος ἐπ' ἐσχάτων ἐκ τῆς Παρθένου. ἀόρατος τὸ (67) πρὶν καὶ ταῖς ἐν οὐρανῷ δυνάμεσιν ἁγίαις, ὁρατὸς νυνὶ διὰ τὴν πρὸς τὸν ὁρώμενον ἄνθρωπον ἕνωσιν· ὁρώμενος D δὲ, φημὶ, οὐ τῇ ἀοράνῳ θεότητι, ἀλλὰ τῇ τῆς θεότητος ἐνεργείᾳ διὰ τοῦ ἀνθρωπίνου (68) σώματος καὶ ὅλου

[58] Luc. xxiv, 42, 43. [59] Joan. xx, 27. [60] ibid. 19. [61] Matth. xxvi, 26. [62] Joan. viii, 10. [63] ibid. 42.

(57) Regius, Seguerianus et Basiliensis θέλοις. Cæteri et editi, θέλεις.

(58) Sic Regius codex, Seguer. et Basiliens.; sed Basiliensis habet βλέπε εἰς χεῖράς μου. Alii editique, καὶ τὸν δάκτυλόν σου βάλε εἰς τὰς χεῖράς μου. Mox Regius et Seguer., ὁ Θεὸς Λόγος. Cæteri, cum editis, ὁ Θεὸς λεγει.

(59) Sic Reg. et Seg. In aliis et editis deest τε.

(60) Regius et Seguer. addunt καὶ Παῦλος, quod alii et editi omittunt.

(61) Ita Regius codex et Seguer. In aliis vero et editis deest ἕτερον.

(62) Regius, Seguer. Goblerian. et Basil., κληθείη ἄν. At alii et editi ἂν omittunt. Ibidem Reg. Seg. et Gobler., καὶ ἐμοῦ. In aliis et editis καὶ deest.

(63) Τῷ abest a codice Regio et Seguerian. Iidem ibidem ταὐτὸν σημαίνεσθαι. Item ibidem Goblerianus et Felckmanni 1, τὸ ῥητὸν τοῦτο τό.

(64) Regius et Seguerian., ἀμείβει. Alii et editi, ἀμοίβει.

(65) Goblerian. ἐπιδεικνυμένοις.

(66) Regius codex, Seguer. et Basiliens., εἶτα οὖν. Alii cum editis, εἶτα οὖν.

(67) Τό a Goblerian. et Felckm. 1.

(68) Regius codex, Seguerianus et Basiliensis, ἀνθρωπείου. Cæteri et editi, ἀνθρωπίνου. Ibidem Goblerian. et Felckm. 1 omittunt καὶ ὅλου ἀνθρώπου.

ἀνθρώπου, ὃν ἀνεκαίνισε τῇ οἰκειώσει τῇ πρὸς ἑαυτόν. Αὐτῷ τὸ σέβας καὶ ἡ προσκύνησις, ὡς ἦν (69) πρώην καὶ νῦν, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

A bili divinitate, sed ipsa divinitate per humanum corpus totumque hominem agente, quem totum hominem ejusdem secum conjunctione renovavit. Ipsi honor et adoratio qui antea, et nunc et semper est in sæcula. Amen.

(69) Basilienses., ὡς ἦν. Ibidem Seguer., πρὸ ἦν. Regius, προῆν. In fine Regius et Seguerian. addunt Ἀμήν, quod abest ab aliis et editis.

MONITUM

IN SEQUENTES SANCTI ATHANASII AD SERAPIONEM EPISTOLAS.

512-515. I. *Quæ sequuntur S. Athanasii ad Serapionem Thmuitanum episcopum epistolæ, invitante et flagitante ipso Serapione, a sancto Doctore in eremo conscriptæ sunt, ut ex prima patet epistola, num.* 1 *et* 33, *et quidem post* Orationes contra Arianos, *ut conjicere est ex his primæ epistolæ verbis, num.* 2 : Τῶν μὲν οὖν Ἀρειανῶν οὐκ ἀλλότριον καὶ τοῦτο ἐνθύμημα. Ἅπαξ γὰρ ἀρνούμενοι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, εἰκότως τὰ αὐτὰ καὶ κατὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ δυσφημοῦσι. Διὸ καὶ οὐ χρὴ πλέον τι πρὸς αὐτοὺς εἰπεῖν· ἀρκεῖ γὰρ τὰ πρὸ τούτων εἰρημένα κατ' αὐτῶν. Itaque Arianorum quidem nequaquam aliena est hujusmodi sententia. Postquam enim semel Dei Verbum negare ausi sunt, merito eadem quoque de ejus Spiritu impie mentiuntur. Quocirca nec plura adversus illos necesse est dicere : nam satis esse debent quæ antea contra ipsos dicta sunt. *In his itaque epistolis contra quosdam disputat S. Athanasius, qui ab Arianis quidem discesserant, fatebanturque Filium vere Deum esse, sed iidem de Spiritu sancto impie sentiebant, quem nimirum rem creatam esse vellent, et unum ex administris spiritibus, soloque gradu ab angelis differre, ut numero* 1 *primæ epistolæ habetur. Unde optime ait Athanasius fictam illorum esse cum Arianis pugnam, at revera eos piæ fidei adversari. Utrumque enim errorem propugnabant Ariani, et Filium videlicet et Spiritum rem creatam esse, uti modo vidimus, passimque alibi declarat S. Doctor, verbi gratia.* Oratione III contra Arianos, *pag.* 447, *num.* 15. *Inde autem effectum est ut illi et ab Arianis odio habiti sint, quod Filium nollent rem creatam esse, quemadmodum num.* 32 *ejusdem primæ epistolæ narratur, nec ab orthodoxis fuerint admissi, quod Spiritum sanctum negarent Deum vere esse.* Tropici *porro dicti iidem sunt, uti sæpe eos vocat S. Athanasius, ut numeris* 10 *et* 32 *primæ epistolæ, quod nempe sacræ Scripturæ loca, quibus in vindicanda sancti Spiritus divinitate utebantur orthodoxi, metaphoris et tropis vellent esse interpretanda. Cæterum hi non iidem videntur esse qui Macedoniani. Illo enim recte de Filio sentire numero* 1 *et alibi indicatur : at Macedoniani nolebant Filium Patri esse consubstantialem, sed similem duntaxat, ut refert Thodoretus* Hæreticarum fabularum *lib.* IV, *numero* 5, *et* Historiæ ecclesiaticæ *lib.* II, *c.* 6.

II. *Perturbato admodum et præpostero ordine exstant illæ epistolæ in editis antea operibus S. Athanasii. Nam quæ prima esse debet, secunda est ; quæ contra secunda debet esse, primum occupat locum. Imo parssecundæ epistolæ posterior in secundo exstat tomo, cum pars ejusdem prior sit in primo tomo. Similiter pars ultimæ epistolæ posterior in primo collocata est tomo, pars autem prior in secundo. Sed codicum manuscriptorum ope singulas in proprium restituimus ordinem, prout sequitur. Prima nempe ea est quæ incipit,* Τὰ γράμματα τῆς σῆς, *etc., quam cum nonnulli fratrum cuperent in epitomen redigi, petiit ab Athanasio Serapion. ut id efficere non gravaretur. Hæcque causa fuit sancto Doctori secundam ad eumdem scribendi epistolam, cujus initium,* Ἐγὼ μὲν ἐνόμιζον. *etc. Hujus in priori parte breviter contra Arianos Verbi divinitatem tuetur : in altera autem parte, quam his verbis exorditur,* Ἴσως θαυμάσεις. *etc., primam contrahit epistolam. Videtur enim omnino non diversas esse epistolas, sed duas duntaxat ejusdem epistolæ partes, quas postmodum distinctas veluti epistolas divisere amanuenses. Nec enim posteriorem partem quasi aliam epistolam exorditur : sed se excusat quod, rogatus ut primam de Spiritu sancto epistolam contraheret, prius de Filii divinitate disseruerit. Præterea secundæ epistolæ initio se in ea præstitisse scribit quod postulaverat Serapion, ut scilicet primam, quæ paulo fusior videbatur, verbis paucioribus vellet comprehendere : quod cum nonnisi in hac, quam dicimus, secunda parte præstiterit, clarum est ipsam non novam esse epistolam, sed partem tantum secundæ epistolæ posteriorem. Hinc etiam in plerisque et præstantioribus manuscriptis codicibus, secundæ epistolæ initio eam primæ esse epitomen adnotatur, quod sane veri esset alienum, si pars ejus altera distincta esset epistola.*

III. *Nec vero soli secundæ accidit epistolæ ut in duas disjungeretur, sed idem quoque in ultima contigit, quæ*

videlicet in codicibus Globeriano et Felckmanni primo in duas pariter distracta est epistolas. Verum etiamsi exploratum nobis videatur ita se rem habere, tamen cum in omnibus, quos vidimus, manuscriptis codicibus secunda epistola in duas veluti epistolas distincta sit, non ausi sumus simul conjungere, sed eam prout in ipsis manuscriptis habetur, divisimus.

IV. *Felckmannus secundam epistolam, sive primam ejus partem, quæ de Filio disserit* (70), *synopsin esse* Orationum contra Arianos *est arbitratus. At huic opinioni refragantur cum manuscripti codices, qui eam epitomen esse primæ ad Serapionem epistolæ observant, tum vero ipsum ejusdem exordium, ubi primæ tantum meminit S. Athanasius, quam se ait in secunda ista, rogatu Serapionis, nullisque optantibus fratribus, contraxisse. Non diffitemur tamen præcipua quæ in* Orationibus contra Arianos *fusius exponuntur argumenta, strictim hic presseque tractari: at contendimus illud opus, quod secundæ epistolæ principio, ait se in epitomen redegisse, aliud nullum esse quam epistolam primam ad Serapionem.*

V. *Ultima denique epistola ita orditur,* Ἐνέτυχον καὶ τῇ, *ect. Hujus autem pars postrema, sive veluti appendix est tractatus in Matthæi verba,* Quicunque dixerit[44], *etc., qui male in hactenus editis ab illa est divulsus. Siquidem non solum in omnibus manuscriptis codicibus hanc statim subsequitur epistolam, sed etiam in optimæ notæ Regio et Segueriano recte cum ipsa absque ullo titulo conjungitur, tantumque in margine verba ipsa Matthæi afferuntur, uti fit et aliis in locis. In Gobleriano autem et Felckmanni primo hæc novæ quasi epistolæ præponitur inscriptio,* Πρὸς τὸν αὐτὸν Σεραπίωνα. *Nempe cum in prima epistola,* **516** *num.* 3, *et in fine partis posterioris secundæ hæc Evangelii verba contra adversarios adduxisset S. Athanasius, ipsum rogavit Serapion, ut locum illum interpretaretur, explicaretque cur qui in Spiritum sanctum peccaverit, gravius puniendus sit quam qui in Filium; cui postulationi, multum licet, ut scribit, reluctans, in fine ultimæ hujus epistolæ satisfecit.*

VI. *Non multum immorabimur in refellendo præcipiti et iniquo admodum Erasmi de prima ad Serapionem epistola judicio.* Salvo, *inquit ille,* et integro doctorum judicio, ego censeo hoc opus esse hominis otiosi nulloque ingenio prædíti, qui voluerit imitari divi Athanasii libellos ad Serapionem. Hic mira congeries locorum et rationum confusio, molestissimaque semel dictorum iteratio. *Eidem sententiæ temere subscribunt Scultetus et Rivetus, nullis aliis adductis argumentis, nisi quod addat Rivetus citari ea epistola locum Michææ, qui nusquam reperitur, nimirum,* Domus Jacob exacerbavit Spiritum Domini *Verum valde ille hallucinatur: nam is est versus septimus capitis secundi Michææ juxta Grecam versionem.*

VII. *Quam vana et temeraria sit hujusmodi illorum opinatio ex omnibus omnino manuscriptis codicibus convincitur, in quibus videlicet, magno consensu, S. Athanasio attribuitur. Præterea qui in lectione S. Athanasii vel paulum versatus fuerit, ea in epistola methodum, dictiones, verbaque ipsa S. Doctoris facile agnoscet. Nec enim aliter hic disserit quam aliis in operibus, verbi gratia, in* Orationibus contra Arianos, *in quibus Scripturæ testimonia undique accumulat, ut Filii divinitatem tueatur. Cum enim et Ariani et Tropici easdem admitterent Scripturas ac orthodoxi, undenam, quæso, validiora posset proferre argumenta quam ex divinis his libris? Nec etiam crebrius hic eadem repetit quam alibi, quod quidem molestum nemini esse debere ipse solet præmonere. Denique cum iidem illi secundæ epistolæ partem posteriorem, quæ primæ est epitome, Athanasii esse consentiant, permirum sane est quod hanc audeant repudiare. Sed de his satis superque. Ita enim perspicuum est vere Athanasii esse primam hanc epistolam, ut nemini rem serio examinanti ulla possit oboriri suspicio id in dubium revocandi.*

VIII. *Cardinalis Perronius lib.* II De Eucharistia, *aliique nonnulli postremam quoque partem sive appendicem epistolæ ultimæ, nempe Tractatum in verba Matthæi,* Quicunque dixerit, *etc., negarant verum esse S. Athanasii opus. At germanum ejus fetum esse, ea quæ paulo ante, num.* III *et* V, *dicta sunt, apertissime ostendunt. Adde in Concilio Lateranensi sub Martino I, pag.* 304, *tres locos ex hoc tractatu, tanquam ex vero S. Athanasii opere, adduci.*

[44] Matth. XVIII, 32.

(70) Vide item pag. 267, n. 3

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΠΡΟΣ ΣΕΡΑΠΙΩΝΑ ΘΜΟΥΕΩΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ (71)

Κατὰ τῶν βλασφημούντων καὶ λεγόντων κτίσμα εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

—

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

EPISTOLA AD SERAPIONEM THMUITANUM EPISCOPUM

Contra illos qui blasphemant et dicunt Spiritum sanctum rem creatam esse.

—

1. Τὰ γραμματα τῆς σῆς ἱερᾶς διαθέσεως ἀπεδόθη μοι (72) ἐν τῇ ἐρήμῳ. Καὶ εἰ καὶ πικρός τις ἦν ὁ καθ' ἡμῶν διωγμὸς ἐπικείμενος, καὶ πολλὴ ἔρευνα τῶν ζητούντων ἡμᾶς ἀνελεῖν· ἀλλ' « ὁ Πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως, » παρεκάλεσεν ἡμᾶς καὶ ἐν τοῖς γράμμασί σου. Ἀναμιμνησκόμενος γὰρ τῆς σῆς διαθέσεως καὶ πάντων τῶν γνησίων, ἔδοξα τούτους σὺν ἐμοὶ τότε παρεῖναι. Ἐπιπολὺ μὲν οὖν ἔχαιρον κατέχων τὰ γράμματα· ὡς δὲ τούτοις ἐνέτυχον, ἠρξάμην πάλιν ἀθυμεῖν διὰ τοὺς ἅπαξ μελετήσαντας μάχεσθαι πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ἔγραφες γὰρ, ἀγαπητὲ καὶ ἀληθῶς ποθεινότατε, λυπούμενος καὶ αὐτὸς, ὡς ἐξελθόντων μέν τινων ἀπὸ τῶν Ἀρειανῶν (65) διὰ τὴν κατὰ τοῦ Υἱοῦ

A **517** 1. Litteras sacræ tuæ charitatis in eremo accepi. Nam tametsi acerba adversum nos persecutio instabat, et multa perquisitio eorum qui necem nobis moliebantur: tamen « Pater misericordiarum et Deus totius consolationis [65], » tuis nos litteris est consolatus. Tuæ enim et omnium sincere amicorum benevolentiæ recordatus, illos tunc mecum præsentes videre mihi videbar. Itaque acceptis tuis litteris valde gavisus sum: sed vixdum illas perlegeram, cum rursus vehementer dolere incepi, eorum pervicacia motus, qui contra veritatem pugnare semel in animum induxerunt. Siquidem tute ipse, dilecte vereque optatissime, non sine dolore
B mihi significasti, quosdam impiam Arianorum in

[65] II Cor. I, 3.

(71) Sic primus codex Regius, Seguerianus, Goblerianus et Felckmanni primus; sed duo postremi habent Σεραπιωνα. In Regio secundo, in quo hæc una ad Serapionem exstat epistola, is est titulus. Τοῦ αὐτοῦ μεγάλου Ἀθανασίου ἐπιστολὴ πρὸς Σεραπίωνα ἐπίσκοπον περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. In codice manuscripto eminentissimi D. cardinalis Ottoboni, ac in Basil. Anglic. et Felckm. secundo, Ἐπιστολὴ πρὸς Σεραπίωνα ἐπίσκοπον περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Sed in Felckm. 2 deest ἐπίσκοπον. In titulum Commelinianæ editionis, quo Parisina item editio utitur, sic habentem. Ἐπιστολὴ πρὸς Σεραπίωνα τὸν ἐπίσκοπον, κατὰ τῶν λέγοντων ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κτίσμα ἐστίν, hæc notat Felckm.: *Titulus porro in G. et I.* ἐπιστολὴ πρὸς Σεραπίωνα ἐπίσκοπον Ομουέως κατὰ τῶν βλασφημούντων καὶ λεγόντων κτίσμα εἶναι
D τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. *Unde Interpres reddidit:* Epistola ad Serapionem episcopum Thmueos, contra eos qui dicunt Sp. S., etc. *Verum cum ineptus nescio quis emendator in codice II, quem operæ secutæ sunt, hæc solummodo inveniret, quæ etiam in Basiliensi et Anglicano totidem verbis habentur:* Ἐπιστολὴ πρὸς Σεραπίωνα περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, *ipse satis audacter eum qui nunc præfixus legitur ex suo cerebro titulum excudit et præposuit.*

(72) Eminent. cardin. Ottoboni codex, ἀπεδόθησάν μοι. Ibidem uterque Regius καὶ εἰ καί. Cæteri et editi καὶ εἰ tantum. Ibidem Ottobon., ὁ καθ' ἡμᾶς διωγμός. Paulo post, manuscripti omnes nostri, ἀλλ' ὁ Πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν, etc. Manuscripti vero Felckmanni, ἀλλ' ὁ Πατὴρ τῆς παρακλήσεως, omissis intermediis. Mox καί ante ἐν τοῖς deest in Gobl. et Felckm. 1.

(73) Anglicanus, ἐκ τῶν Ἀρειανῶν. Macedonianos et Pneumatomachos ab Arianis ortum duxisse vulgaris et trita omnium sententia est, Macedoniumque esse Pneumatomachorum antesignanum. Quamobrem miretur fortasse quispiam nullam in hisce disputationibus Macedonii mentionem occurrere. Verum ut quid hac de re sentiam paucis efferam;

Dei Filium hæresin detestantes, ab illis quidem discessisse, 518 sed eosdem de Spiritu sancto prave sentire, contendereque illum non tantum rem creatam, sed etiam unum ex administris spiritibus esse [66], soloque gradu ab angelis differre. Et hæc simulata quidem pugna cum Arianis, sed vera est cum pia fide certatio. Nam ut illi Filium negantes, negant et Patrem : ita et isti, indigna de Spiritu sancto loquentes, indigna quoque de Filio loquantur necesse est. Ita ambæ illæ sectæ bellum veritati indictum divisere, ut illi contra Filium, et isti contra Spiritum sanctum perversa sentientes, ejusdem in sanctam Trinitatem blasphemiæ simul rei sint. Cum igitur hæc perspicerem multaque mecum cogitarem, in gravem incidi luctum, quod iterum diabolus ludificandi ansam apud illos nactus esset, qui ejus insaniam et furorem imitari nihil verentur. Hinc ego hoc temporis silere decreveram. Verumtamen, cum ut tuæ sanctitatis cohortationi cederem, tum ut pravam illorum opinionem et satanicam audaciam propulsarem, vix tandem paucis hanc potui scribere epistolam, ut tu, occasione inde accepta, pro tua qua polles prudentia, ea quæ desunt suppleas, atque adeo plene refellatur impia hæresis.

2. Itaque Arianorum quidem nequaquam aliena est hujusmodi sententia. Postquam enim semel Dei Verbum negare ausi sunt, merito eadem de ejus Spiritu impie mentiuntur. Quocirca nec plura adversus illos dicere necesse est, sed satis esse debent quæ antea contra ipsos dicta sunt. Quod autem ad illos spectat, qui falsa de Spiritu sancto errantes opinantur, ipsis quodam modo sive (74) tropo, ut iidem loquuntur, convenit respondere. Mira enim profecto videatur ipsorum amentia, quod scilicet ii qui Filium Dei rem creatam esse nolunt, (qua

A τοῦ Θεοῦ βλασφημίαν, φρονούντων δὲ κατὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ λεγόντων αὐτὸ μὴ μόνον κτίσμα, ἀλλὰ καὶ τῶν λειτουργικῶν (75) πνευμάτων ἓν αὐτὸ εἶναι καὶ βαθμῷ μόνον αὐτὸ διαφέρειν τῶν ἀγγέλων. Τοῦτο δέ ἐστι πρὸς μὲν τοὺς Ἀρειανοὺς προσποιητὸς μάχη· ἀληθὴς δὲ ἀντιλογία πρὸς τὴν εὐσεβῆ πίστιν. Ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνοι, ἀρνούμενοι τὸν Υἱὸν, ἀρνοῦνται καὶ τὸν Πατέρα· οὕτω καὶ οὗτοι, δυσφημοῦντες (76) εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, δυσφημοῦσι καὶ εἰς τὸν Υἱόν. Καὶ ἀμφότερα τὰ μέρη διείλοντο τὴν πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀντίστασιν, ἵν' οἱ μὲν κατὰ τοῦ Λόγου, οἱ δὲ κατὰ τοῦ Πνεύματος φρονοῦντες, τὴν αὐτὴν ἔχωσιν εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα βλασφημίαν. Ταῦτ' οὖν συνορῶν καὶ πολλὰ λογιζόμενος, ἐν ἀθυμίᾳ γέγονα, ὅτι πάλιν εὗρε παίζειν ὁ διάβολος ἐν τοῖς ὑποκρινομένοις τὴν μανίαν αὐτοῦ· καὶ κρίνας μὴν ἥμην σιωπᾷν (77) ἐν B τοιούτῳ καιρῷ· διὰ δὲ τὴν προτροπὴν τῆς σῆς ὁσιότητος, ἕνεκά τε τῆς ἐκείνων ἀλλοδοξίας καὶ σατανικῆς προπετείας, δι' ὀλίγων ἔγραψα τὴν ἐπιστολήν, μόγις καὶ ταῦτα δυνηθείς, ἵνα μόνον καὶ σὺ, πρόφασιν ἐκ τούτων λαβὼν, κατὰ τὴν προτοῦσάν σοι σύνεσιν τὰ λείποντα (78) προσθῇς, καὶ πλήρης ὁ κατὰ τῆς δυσσεβοῦς αἱρέσεως ἔλεγχος γένηται.

2. Τῶν μὲν οὖν Ἀρειανῶν οὐκ ἀλλότριον καὶ τοῦτο ἐνθύμημα. Ἅπαξ γὰρ ἀρνούμενοι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον εἰκότως τὰ αὐτὰ καὶ κατὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ δυσφημοῦσι. Διὸ καὶ οὐ χρὴ πλέον τι πρὸς αὐτοὺς εἰπεῖν· ἀρκεῖ γὰρ τὰ πρὸ τούτων εἰρημένα κατ' C αὐτῶν. Πρὸς δὲ τοὺς περὶ τοῦ Πνεύματος ἀπατηθέντας, τρόπῳ τινὶ, ὡς ἂν αὐτοὶ φαῖεν, προσήκει διερευνῶντας εἰπεῖν (79)· Τούτων γὰρ καὶ θαυμάσειεν ἄν τις τὴν ἄνοιαν, ὅτι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ μὴ θέλοντες κτίσμα εἶναι, καὶ καλῶς γε κατὰ τοῦτο φρονοῦντες (80), πῶς οὐ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ κτίσμα κἂν ἀκοῦ-

[66] Hebr. I, 14.

non videtur de Macedonio hic agi. Etenim ille inter Arianorum primipilares annumerabatur, atque, ut videtur, Filium semper pro re creata habuit. Contra vero isti, quos oppugnat Athanasius, Arianos quidem impugnabant; verum sanam de Filio doctrinam vindicantes, in Spiritum sanctum debacchabantur, unde conjectandum relinquitur hanc Pneumatomachorum familiam disparem a Macedoniana esse, quod tamen augurando dicitur; nam lucifugarum hujusmodi initia obscuriora sunt, quam ut possit de iis certa et indubitata ferri sententia. Et alioquin mirum quanta varietas sententiarum in hæresum initiis suboriatur, aliis aliud aprehendentibus atque ex iisdem principiis diversa colligentibus. Nimirum solemne hæreticis est ut, amisso semel veritatis tramite, hac illac oberrent ac ne secum quidem ipsi consistere possint, scilicet

Πάντη μαινόμενος καὶ ἀμήχανος ἀμφαλάλητται.

Ibidem Regii ambo codices manuscripti, Seguerianus et Basiliensis, κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Cæteri autem cum editis. κατὰ τοῦ Θεοῦ solum : prior lectio præstat, ut ex consequentibus propalam est. Ibidem Regius primus et Seguerianus, δυσφημίαν· alii, cum editis, βλασφημίαν.

(74) Tropis nimirum illi et metaphoris depravabant ea sacræ Scripturæ loca, quibus orthodoxi Spiritum sanctum probabant Deum esse : hinc Tropici dicti sunt. Vide infra num. 10.

(75) Ita Regii ambo manuscripti, Seguerianus item, Basil. Gobl. et Felckm. secundus, atque eodem modo legitur in Epistola divi Pauli ad Hebræos I, 14. Alii et editi, λειτουργῶν. Βαθμῷ μόνῳ. Paulo post, Anglicanus codex solus, προσποιητὸς ἡ μάχη.

(76) Hic et infra post δυσφημοῦσι particula καί in manuscripto Regio primo et Seguerianо omnium D optimis codicibus legitur, in aliis omittitur. Iidem mox, διείλαντο. Editi, διείλοντο. Ibidem Basiliensis codex manuscriptus solus, πρὸς τῆς ἀληθείας.

(77) In editis et in quibusdam manuscriptis hic perperam legebatur σιωπῶν. Verum Regii ambo codices, Anglicanus item et Basiliensis, σιωπᾷν recte habent. Mox aliqui codices cum editis habent ὁσιότητος, ἕνεκά τε. Regius autem primus, Seg. Basil. Gobl. et Felckm. primus habent γνησιότητος ἕνεκα γε. Nannius quoque γνησιότητος legit : nam vertit *sinceritatis*; tantilli momenti res est.

(78) Regius primus et Seguerianus, λειπόμενα.

(79) Regius et Seguerianus, ὀλίγα προσήκει διερωτῶντας αὐτοὺς εἰπεῖν. Ibidem mox εὐθὺς post ἄν τις addunt.

(80) Sic Reg. 1, Seg. Anglic. Gobl. et Felckm. 1. Cæteri vero et editi κατά omittunt. Mox Ottobon., τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ.

σαι ἠνέσχοντο; Καὶ γὰρ εἰ διὰ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα τοῦ Λόγου ἑνότητα, οὐ θέλουσιν εἶναι τῶν γενητῶν αὐτὸν τὸν Υἱόν, ἀλλ' ὅπερ ἐστὶν ἀληθῶς, δημιουργὸν αὐτὸν εἶναι (81) τῶν ποιημάτων φρονοῦσι· διὰ τί τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ τὴν αὐτὴν ἔχον ἑνότητα πρὸς τὸν Υἱόν, ἣν αὐτὸς ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα, κτίσμα λέγουσι, καὶ ἠγνόησαν, ὅτι, ὥσπερ μὴ διαιροῦντες τὸν Υἱὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, σώζουσι τὸ (82) ἕνα Θεὸν εἶναι, οὕτω, διαιροῦντες ἀπὸ τοῦ Λόγου τὸ Πνεῦμα, οὐκέτι μίαν τὴν ἐν Τριάδι θεότητα σώζουσι, σχίζοντες αὐτὴν καὶ ἐπιμίσγοντες αὐτῇ ἀλλοτρίαν καὶ ἑτεροειδῆ φύσιν, καὶ τοῖς κτίσμασι συνεξισοῦντες αὐτήν; Τοῦτο δὲ πάλιν οὐκέτι ἓν εἶναι δείκνυσι τὴν Τριάδα, ἀλλὰ ἐκ δύο καὶ διαφόρων φύσεων συγκειμένην αὐτὴν, διὰ τὸ ἑτεροούσιον τοῦ Πνεύματος, ὡς αὐτοὶ ἑαυτοῖς ἀνεπλάσαντο (83). Ποία οὖν αὕτη θεολογία ἐκ δημιουργοῦ καὶ κτίσματος συγκειμένη; Ἡ γὰρ οὐ Τριάς ἐστιν, ἀλλὰ δυάς, καὶ λοιπὸν ἡ κτίσις, ἥ, εἰ (84) Τριάς ἐστιν, ὥσπερ οὖν καί ἐστι, πῶς τοῖς μετὰ τὴν Τριάδα κτίσμασι συντάττουσι τὸ τῆς Τριάδος Πνεῦμα; Τοῦτο γάρ ἐστι πάλιν διαιρεῖν καὶ διαλύειν τὴν Τριάδα. Οὐκοῦν, κακῶς φρονοῦντες περὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου (85), οὐδὲ περὶ τοῦ Υἱοῦ καλῶς φρονοῦσιν (86). Εἰ γὰρ ἐφρόνουν ὀρθῶς περὶ τοῦ Λόγου, ἐφρόνουν ὑγιῶς καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ τοῦ Υἱοῦ ἴδιον ὄν, παρ' αὐτοῦ (87) δίδοται τοῖς μαθηταῖς καὶ πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν. Οὕτω δὲ πλανώμενοι, οὐδὲ περὶ τοῦ Πατρὸς ὑγιῆ τὴν πίστιν ἔχουσιν. Οἱ γὰρ ἀντικείμενοι τῷ Πνεύματι, ὡς εἶπεν ὁ μέγας μάρτυς Στέφανος, οὗτοι καὶ τὸν Υἱὸν ἀρνοῦνται. Τὸν δὲ Υἱὸν ἀρνούμενοι, οὐδὲ τὸν Πατέρα ἔχουσι.

A quidem in re recte sentiunt,) Spiritum Filii rem creatam esse vel etiam audire patiantur. Si enim propter Verbi cum Patre unitatem nolunt Filium esse e rebus factis: sed, quod quidem verum est, ipsum rerum factarum opificem esse sentiunt; quare Spiritum sanctum, qui eamdem habet cum Filio unitatem quam Filius cum Patre, rem creatam esse audent dicere? Cur ignorant quod quemadmodum Filium a Patre non dividendo, Dei unitatem servant, ita dividendo Spiritum a Verbo, non amplius unam in Trinitate servant divinitatem, quam nempe diffindunt, et cui alienam ac diversam naturam admiscent, quam denique inter res creatas collocant? Id sane probat non jam rem unam esse Trinitatem, sed ipsam ex duabus ac diversis naturis constare, ob diversam videlicet Spiritus substantiam, quam illi sibi ipsis commenti sunt. Quænam ergo ista tandem est theologia ex creatore et re creata conflata? Vel enim non est Trinitas sed dualitas, ac deinde res creata: vel si Trinitas est, uti vere est, quomodo cum rebus creatis quæ post Trinitatem exsistunt, Trinitatis Spiritum audent collocare? Id enim rursus est dividere ac dissolvere Trinitatem. Itaque si male de Spiritu sancto sentiant, bene de **519** Filio sentire non queunt. Nam si recte de Verbo sentirent, recte quoque de Spiritu sancto qui a Patre procedit sentirent, qui cum Filii sit proprius, ab illo discipulis omnibusque in eum credentibus datur. Quinetiam qui in hujusmodi errore versantur, neque in Patrem sanam fidem habere possint. Nam qui Spiritui resistunt, uti insignis martyr Stephanus dixit [67], iidem et Filium negant. Filium autem negantes, neque Patrem profecto habuerint [68].

B

C

[67] Act. VII, 51. [68] I Joan. II, 23.

(81) Regius secundus, αὐτὸν εἶναι. Cæteri et editi εἶναι omittunt. Ibidem Reg. 1, Seg. Anglican., φρονοῦσι. Alii vero et editi, φρονοῦντες.

(82) Sic Reg. 1, Seg., Basil. Alii vero et editi, τόν.

(83) Sic Reg. 1, Seg. et mox δηλιουργοῦ. Cæteri et editi, ἐπλάσαντο et δημιουργίου.

(84) Sic Reg. 1 et 2, Seg. Gobl. et Felckm. 1. In Reg. 2 tamen εἰ deest. Alii et editi, ἡ κτίσις, εἰς Τριάδα ἐστὶν, ὅπερ οὐκ ἔστι, καὶ πῶς, etc.

(85) Hæc verba usque ad καλῶς inclusive desunt in Reg. 2.

(86) Ne pigeat annotare, in hæc verba: Εἰ γὰρ ἐφρόνουν ὀρθῶς περὶ τοῦ Λόγου, ἐφρόνουν ὑγιῶς καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος, hæc observari a Felckm.: *Est in Bibliotheca Archipalatina codex manuscriptus Græcus, in quo præter illos V Dialogos Athanasii, quos supra tom. II habes* (jam vero infra tom. II). *tum Maximi illius magni Monotheletarum adversarii, tum D. Augustini Soliloquia et Damasceni quædam: tum denique nescio cujus alterius monachi complura opuscula, qui circa annum Domini 1170 vixit. Siquidem fol.* 214, *col.* 3, *exstat ejus quoddam opusculum ad Manuelem Commenum imperatorem de astrologia, ubi fol.* 2, *col*, 2, *Judæos refutans inquit:* Λέγει λοιπὸν, ὦ Ἰουδαῖε, τίς ἡ αἰτία δι' ἣν νῦν ἐν αἰσχμαλωσίᾳ διατρίβεις τοσοῦτον καιρόν; Ἰδοὺ γὰρ ὡσεὶ χίλια πρὸς τοῖς ἑκατὸν ἔτη διῆλθοσαν, καὶ ὁ νῦν ὑμῶν κατὰ τὴν τοῦ Δαβὶδ προρρήσιν ἔτι συγκάμπτεται. *Hoc est:* Dic igitur, o Judæe, quæ causa est quod nunc in captivitate verseris et quidem a tam diuturno tempore? Enimvero ab annis circiter centum supra mille qui præterierunt, dorsum vestrum, juxta Davidis prophetiam, adhuc incurvatur. *Hic ergo quisquis est in opusculo*, Quod Spiritus sanctus a solo Patre procedat, *ad Maximum Smeniotam scribens, et fol.* 179, *col.* 3, *præsentem hunc locum citans, sic præfatur:* Αὐτίκα γὰρ ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ὅθεν τε τὴν ὕπαρξιν κέκτηται, καὶ τίνα τρόπον ἐκλάμπει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ὅπως τοῖς ἀξίας (sic mss., forte ἀξίοις) αὐτοῦ διαδίδοται, ἐν τῇ πρὸς Σαραπίωνα ἐπίσκοπον ἐπιστολῇ σαφῶς οὕτω διείληφεν. Εἰ καλῶς ἐφρόνουν περὶ τοῦ Λόγου, ὑγιῶς ἂν ἐφρόνουν καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. *Hoc est:* Enimvero magnus ille Athanasius opportune in Epistola ad Serapionem episcopum, ac disertis verbis edisserit, undenam Spiritus sanctus exsistentiam mutuetur, et qua ratione illucescat, necnon quo pacto detur iis qui digni sunt, his verbis: Si recte de Verbo sentirent, sanam quoque doctrinam tenerent de Spiritu sancto qui ex Patre procedit. Hæc Felckm.

D

(87) Sic Reg. 1, Seg. Gobl. Felckm. 1, Ottobon. et incertus auctor qui hunc locum citat epistola ad Maximum Smeniotam ex mss. Græc. biblioth. Archipal., ut testatur Felckm. Alii et editi, ὃ παρ' αὐτοῦ. Mox Regius 2, πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Mox item omnes mss. περὶ τοῦ Πατρός habent: editi male, περὶ τοῦ Πνεύματος.

3. Undenam ergo tantæ vobis temeritatis causa, A ut nec illud a Salvatore dictum vereamini : « Qui blasphemaverit in Spiritum sanctum, non habebit remissionem neque in hoc sæculo neque in futuro [69] ? » Ariani quidem, etsi corpoream Verbi præsentiam, et quæ ejus causa dicta sunt, non intelligerent, ex his tamen occasionem suæ comminiscendæ hæresis improbissime nacti, Dei hostes esse et vere de terra [70] inania loqui convicti sunt. Vos vero undenam, quæso, in errorem inducti estis ? Quis vos ita docuit, vel quis tandem modus vestri erroris ? Legimus, inquiunt, in propheta Amos hæc Dei verba : « Quia ecce ego firmans tonitru, et creans spiritum, et annuntians ad homines Christum ejus, faciens diliculum et nebulam, et gradiens super excelsa terræ : Dominus Deus omnipotens, nomen B ipsi [71]. » Inde adducti fuimus ut Arianis, qui Spiritum sanctum rem creatam esse docent, assentiremur. An ergo quod apud Amos exstat legistis : quod autem in Proverbiis dicitur : Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua [72], » an legistis necne ? Ergone istud Proverbiorum ex veritate interpretamini, ne videlicet Verbum rem creatam dicatis : illud autem prophetæ nulla interpretatione explicatis, sed voce « spiritus » tantummodo audita, Spiritum sanctum rem creatam dici existimatis ? Atqui in Proverbiis Sapientia aperte dicit : « Creavit me. » Verumtamen recte vos dictum illud ita excipitis, ut non creatricem Sapientiam rebus creatis annumeretis. Sic igitur vox illa prophetæ non Spiritum sanctum denotat, sed tantum de spiritu dicitur. Cum ergo multa sit in Scri- C pturis spirituum differentia, rectumque sensum habere possit iste Scripturæ locus, cur vos velut litigiosi aut serpentis Ariani morsu ulcerati, de Spiritu sancto prophetam 520 Amos loqui arbitramini, ne scilicet credere desistatis Spiritum sanctum rem creatam esse ?

4. Dicite, amabo, an in aliquo divinæ Scripturæ loco Spiritum sanctum simpliciter spiritum dici reperiatis, sine addita voce vel Dei, vel Patris, vel

3. Πόθεν τοίνυν ὑμῖν, ω ουτοι, τῆς (88) τοσαύτης τόλμης ἡ πρόφασις, ὥστε μὴ φοβηθῆναι τὸ ὑπὸ τοῦ Κυρίου εἰρημένον· « Ὃς δ' ἂν βλασφημήσῃ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἔχει ἄφεσιν οὔτε ἐν τῷ αἰῶνι (89) τούτῳ, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι ; » Οἱ μὲν γὰρ Ἀρειανοὶ, καίτοι τὴν ἔνσαρκον παρουσίαν τοῦ Λόγου καὶ τὰ δι' αὐτὴν εἰρημένα μὴ νοήσαντες, ὅμως ἐξ αὐτῶν πρόφασιν λαβόντες εἰς τὴν ἑαυτῶν αἵρεσιν, καὶ οὕτως ἠλέγχθησαν θεομάχοι καὶ ὡς ἀληθῶς ἀπὸ γῆς κενολογοῦντες (90). Ὑμεῖς δὲ πόθεν ἠπατήθητε ; παρὰ τίνων ἀκούσαντες, ἢ τίς ὁ τρόπος τῆς τοιαύτης ὑμῶν πλάνης ; Ἀνέγνωμεν, φασὶν, ἐν τῷ προφήτῃ Ἀμὼς, λέγοντος τοῦ Θεοῦ, « Ὅτι Ἰδοὺ ἐγὼ στερεῶν βροντὴν, καὶ κτίζων πνεῦμα, καὶ ἀπαγγέλλων εἰς ἀνθρώπους τὸν Χριστὸν αὐτοῦ· ποιῶν ὄρθρον καὶ ὁμίχλην, καὶ ἐπιβαίνων ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ τῆς (91) γῆς, Κύριος ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ ὄνομα αὐτῷ. » Καὶ ἔνθεν ἐπείσθημεν τοῖς Ἀρειανοῖς λέγουσι κτίσμα εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Εἶτα τὸ μὲν παρὰ τῷ Ἀμὼς (92) ἀνέγνωτε· τὸ δὲ ἐν ταῖς Παροιμίαις λεγόμενον, « Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, » οὐκ ἀνέγνωτε, ἢ ἀνέγνωτε ; Καὶ τοῦτο μὲν (93), ὡς ἔχει ἀληθείας, ἑρμηνεύετε, ἵνα μὴ εἴπητε κτίσμα τὸν Λόγον· τὸ δὲ ἐν τῷ προφήτῃ οὐχ ἑρμηνεύετε, ἀλλὰ ἁπλῶς ἀκούοντες « πνεῦμα, » ἐνομίσατε λέγεσθαι κτίσμα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ; Καίτοι ἐν μὲν ταῖς Παροιμίαις φανερῶς (94) ἡ Σοφία λέγουσά ἐστι τὸ, « ἔκτισέ με· » καὶ ὅμως καλῶς γε ποιοῦντες, ἑρμηνεύετε τὸ ῥητὸν, ἵνα μὴ τὴν δημιουργὸν Σοφίαν ἐν (95) τοῖς κτίσμασι συναριθμῆτε. Τὸ δὲ ἐν τῷ προφήτῃ ῥητὸν οὐκ ἔχει γνώρισμα περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύ- C ματος, ἀλλ' ἁπλῶς εἴρηται περὶ πνεύματος. Πῶς οὖν, καίτοι πλείστης οὔσης διαφορᾶς ἐν ταῖς *Γραφαῖς* περὶ πνευμάτων (96), καὶ δυναμένου τοῦ *ῥητοῦ* τὴν ἰδίαν διάνοιαν ἔχειν ὀρθὴν, ὑμεῖς, ὡς φιλονεικοῦντες ἢ ὡς ὑπὸ δήγματος τοῦ Ἀρειανοῦ ὄφεως βλαβέντες, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰρῆσθαι παρὰ τοῦ Ἀμὼς νομίζετε, ἵνα μόνον τοῦ φρονεῖν **κτίσμα μὴ** ἐπιλάθησθε ;

4. Εἴπατε γοῦν εἴ που τῆς θείας Γραφῆς εὑρίσκετε (97) τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἁπλῶς εἰρημένον πνεῦμα, χωρὶς προσθήκης τοῦ λέγεσθαι ἢ τοῦ Θεοῦ, ἢ τοῦ

[69] Matth. XII, 32. Marc. III, 29. [70] Joan. III, 31. [71] Amos IV. 13. [72] Prov. VIII, 22.

(88) Sic Reg. 1, Seg. Anglic. Gobl. Felckm. 1. D Cæteri autem et editi, τοιαύτης. Regius primus et Seguerianus mox pro Κυρίου, habent Σωτῆρος.

(89) Regius secundus, ἐν τῷ νῦν αἰῶνι. Ibidem Gobl. et Felckm. primus pro μέλλοντι, habent ἐρχομένῳ. Mox Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus, Ἀρειανοὶ, καίτοι. Cæteri et editi καίτοι omittunt. Mox item Regius primus, Seguer., ὅμως ἐξ αὐτῶν, et paulo post, καὶ οὕτως ἠλέγχθησαν. Alii et editi, et καὶ ὅμως, οὕτως omittunt.

(90) Sic Regius primus et Seguerianus. At Goblerianus et Felckmanni primus, κενοφωνοῦντες. Cæteri et editi, καινολογοῦντες. Mox Reg. 1, Seg. Gobl. et Felckm. 1 sic habent : ἠπατήθητε παρ' αὐτῶν ; Τί ἀκούσαντες, ἢ τίς ὁ τρόπος τῆς τοιαύτης ὑμῶν πλανης ; Ἀλλ' ὡς γραφείσαν αὐτὴν φασὶν ἐν τῷ, etc. Regius et Seguerianus αὐτὴν omittunt. Ibidem iidem habent διότι εγω.

(91) Reg. 1, Seg. Gobl. Felckm. 1, τὰ ὄψη. Quæ sequuntur καὶ ἔνθεν usque ad τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, desunt in ms. Basil.

(92) Regius secundus, παρὰ τοῦ Ἀμώς. Mox Seg., ὁ Κύριος ἔκτισε, etc.

(93) Sic primus codex Regius. Cæteri vero et editi, Τὸ δὲ ἐν ταῖς Παροιμίαις λεγόμενον, τοῦτο μέν. Item mox primus codex Reg. Anglican. Gobl. et Felckm. 1, ὡς ἔχει ἀληθείας. Alii et editi, ὡς ἔχει ἡ ἀλήθεια.

(94) Sic Reg. 1 et 2, Seg. Basil. Anglican. et Ottobon. Cæteri et editi, φανερόν. Mox Reg. 2, ἔκτισέ με. Alii et editi με omittunt.

(95) Ἐν abest a Gobl. et Felckm. 1.

(96) Sic Regius primus. Cæteri et editi, Πνεύματος.

(97) Sic Reg. 1, Seg. Gobl. Alii et editi, εὑρίσκεται.

Πατρὸς, ἢ ὅτι ἐμοῦ, ἢ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ (98) καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἢ παρ' ἐμοῦ, ὅ ἐστι παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἢ μετὰ τοῦ ἄρθρου, ἵνα μὴ ἁπλῶς λέγηται πνεῦμα, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα (99)· ἢ αὐτὸ τοῦτο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἢ Παράκλητον, ἢ ἀληθείας, ὅ ἐστι τοῦ Υἱοῦ, τοῦ λέγοντος (1), « Ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια· » ἵνα, ἀκούσαντες ἁπλῶς « πνεῦμα, » ὑπονοήσητε εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ; Ἐξῃρήσθωσαν δὲ τοῦ Λόγου νῦν οἵτινες ἤδη λαβόντες, πάλιν ὀνομάζονται, καὶ ὅσοι, προμαθόντες περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὕστερον ὡς ἐν ἐπαναλήψει (2) καὶ ὑπομνήσει, καὶ μόνον λεγομένου « τοῦ πνεύματος, » οὐκ ἀγνοοῦσι περὶ τίνος ἀκούουσι· καὶ μάλιστα, ὅτι καὶ οὕτω μετὰ τοῦ ἄρθρου λέγεται. Καὶ ὅλως ἄνευ τοῦ ἄρθρου, ἢ τῆς προειρημένης προσθήκης, οὐκ ἂν εἴη σημαινόμενον (3) τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· οἷά ἐστιν ἃ γράφει Παῦλος τοῖς Γαλάταις· « Τοῦτο μόνον θέλω μαθεῖν ἀφ' ὑμῶν, ἐξ ἔργων νόμου τὸ Πνεῦμα ἐλάβετε, ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως ; » Ποῖον δὲ ἦσαν λαβόντες ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ διδόμενον τοῖς πιστεύουσι καὶ ἀναγεννωμένοις διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας ; Καὶ Θεσσαλονικεῦσι δὲ γράφων (4)· « Τὸ Πνεῦμα μὴ σβέννυτε· » εἰδόσι καὶ αὐτοῖς ὅπερ ἔλαβον ἔλεγεν, ἵνα μὴ σβέσωσιν ἐξ ἀμελείας τὴν ἐν αὐτοῖς ἀναφθεῖσαν τοῦ Πνεύματος χάριν. Ἐν δὲ τοῖς Εὐαγγελίοις περὶ τοῦ Σωτῆρος ἀνθρωπίνως διὰ τὴν σάρκα ἣν προσέλαβεν, ἐὰν λέγωσιν οἱ εὐαγγελισταὶ (5), « Ἰησοῦς δὲ, πλήρης (6) Πνεύματος ὢν, ὑπέστρεψεν ἀπὸ τοῦ Ἰορδάνου· » καὶ τὸ, « Τότε ὁ Ἰησοῦς ἀνήχθη ὑπὸ τοῦ Πνεύματος εἰς τὴν ἔρημον· » τὸν αὐτὸν ἔχει νοῦν. Προείρητο γὰρ ὑπὸ τοῦ Λουκᾶ· « Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ βαπτισθῆναι ἅπαντα τὸν λαὸν, καὶ Ἰησοῦ βαπτισθέντος, καὶ προσευχομένου, ἀνεωχθῆναι (6*) τὸν οὐρανὸν, καὶ καταβῆναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον σωματικῷ εἴδει, ὡσεὶ (7) περιστερὰν, ἐπ' αὐτόν. » Καὶ δῆλον ἦν, ὅτι, λεγομένου τοῦ Πνεύματος, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἦν σημαινόμενον. Οὕτω μὲν οὖν παρ' οἷς ἐστι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κἂν μόνον τὸ Πνεῦμα λέγηται χωρὶς τῆς ἐπ' αὐτῷ προσθήκης (8), οὐκ ἀμφίβολον, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον σημαίνεται, ἔχον μάλιστα τὸ ἄρθρον.

mei, vel ipsius Christi et Filii, vel a me, quod est a Deo, vel nisi cum articulo, ita ut non spiritus solum dicatur, sed vel ille Spiritus, vel Spiritus sanctus, vel Paracletus, vel veritatis, id est Filii dicentis scilicet : « Ego sum veritas [73] ;» ut vos, nuda voce « spiritus » audita, sanctum Spiritum esse suspicaremini ? Ex hac tamen regula eos velim excipi, qui cum Spiritum sanctum jam accepissent, de iisdem fit postea iterum mentio, vel qui cum prius quid de Spiritu sancto credendum sit didicerint, deinde repetitionis et commonitionis ergo mera voce « spiritus » prolata, quis ille intelligendus sit non ignorant, maxime quia sic etiam cum articulo exprimatur. Denique sine articulo vel prædicto additamento nunquam Spiritum sanctum significari inveneritis. Hujusmodi sunt ea quæ Paulus ad Galatas scribit : « Hoc solum a vobis volo discere : Ex operibus legis Spiritum accepistis, an ex auditu fidei [74] ? » Quem vero alium acceperant, quam Spiritum sanctum qui credentibus et per regenerationis lavacrum renascentibus datur ? Ad Thessalonicenses autem scribit : « Spiritum nolite exstinguere [75]. » Nempe eos, qui utique noverant quem acceperant Spiritum, admonebat, ne accensam in ipsis Spiritus gratiam ex negligentia exstinguerent. Quod si evangelistæ in Evangeliis de Salvatore humano more, propter carnem ab eo assumptam hæc habent : « Jesus autem plenus Spiritu regressus a Jordane [76] ; » et : « Tunc Jesus ductus est in desertum a Spiritu [77] ; » idem quoque sensus hic observandus est. Siquidem prius a Luca dictum fuerat : « Factum est autem cum baptizaretur omnis populus, et Jesu baptizato et orante, apertum est cœlum : et descendit Spiritus sanctus corporali specie sicut columba in ipsum [78]. » Quocirca patet ipsum Spiritum sanctum, Spiritus vocabulo illic significari. Similiter apud quos est Spiritus sanctus, licet sine additamento Spiritus tantum dicatur, non dubitandum tamen est quin Spiritus sanctus denotetur, præsertim si adsit articulus.

5. Ὑμεῖς δὲ εἴπατε τὸ προταθὲν ὑμῖν (9), εἰ εὑρήκατέ που τῆς θείας Γραφῆς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον

5. Vos autem ostendite quod vobis proposuimus, si nempe alicubi in Scriptura divina Spiritum san-

[73] Joan. XIV, 6. [74] Galat. III, 2. [75] I Thess. V, 19. [76] Luc. IV, 1. [77] Matth. IV, 1. [78] Luc. III, 21, 22

(98) Reg. 1, Seg., ἢ τοῦ Χριστοῦ, etc.

(99) Regius secundus omittit, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα. Ibidem τό bis mox seq. deest in Reg. 1 et Seg.

(1) Regii et Seg., τοῦ λέγοντος. Cæteri et editi τοῦ omittunt. Mox Ottobon., ὑπονοῆτε τὸ Πνεῦμα.

(2) Sic Reg. 1 et Seguerian. Cæteri et editi, ἀναλήψει.

(3) Sic Regii et Seg. Cæteri vero et editi, σημαῖνον. Mox Regius secundus et Seguerian., ὁ Παῦλος. Ibid. τοῖς abest a Gobl. et Felckm. 1.

(4) Sic Regii et Seguer. Cæteri et editi καὶ omittunt. Ibid. Goblerian. et Felckm. 1, δὲ πάλιν γράφων.

(5) Gobler. et Felckm. 1, προσέλαβεν λέγουσιν εὐαγγελισταί.

(6) Luc. IV, 1, ex omnibus etiam mss. edit. Oxon., ann. 1675, legitur, Ἰησοῦς δὲ Πνεύματος ἁγίου πλήρης. At vocem ἁγίου non legisse Athanasium ex hoc loco patet. Mox ibid. Reg. et Seg. habent τὸ τότε. Gobl. et Felckm. 1. καὶ ὁ Ἰησοῦς. Alii et editi, καὶ τό τε. Mox item Reg. et Seg. habent προείρητο, ut et Anglican. et Felckm. 1, et Ottobon. Alii vero, προείρηται. Item ibid. Reg. 1, Seg., ὅτι ἐγένετο δέ, etc.

(6*) Forte leg. ἀνεφχθῆναι. EDIT. PATROL.

(7) Reg. 1, Seg., ὡς Ibid. quæ sequuntur verba, καὶ δῆλον usque ad σημαινόμενον, absunt a Reg. 2, Gobl, et Felckm. 1, Anglic., ἦν item deest in Reg. 1.

(8) Sic primus codex Regius, Seg. Goblerian. et Felckm. 1, Cæteri et editi, κἂν ὅταν. Mox Reg. 1, Seg., τῆς ἐν αὐτῷ προσθήκης. Paulo post Anglican. Basil., ἔχον. Cæteri et editi, ἔχων.

(9) Seg., προταθέν. Reg. 1, προσταθέν. Reg. 2, προτεθέν. Alii et editi, προστεθέν. Mox Reg. 1, Seg., ηὕρετε. Reg. 2, γὰρ ηὕρατε, item Anglican. Basil. sed sine particul. γάρ. Paulo post, ἐπ' deest in Regio 2, πλὴν a Gobl. et Felckm. 1, et γε a Reg. 1, Seg.

ctum invenistis tantummodo Spiritum appellari sine prædicto additamento et observatione cujus meminimus. Id certe nunquam præstare potueritis; siquidem nunquam ita scriptum vobis occurret. Sed contra in Genesi scriptum est: « Et Spiritus Dei ferebatur super aquas [79]. » Et paulo post: « Non permanebit Spiritus meus in hominibus his, quia carnes sunt [80]. » Et in Numeris dicit Moyses ad filium Nave: « Ne mihi æmuleris. Quis tribuerit populum Domini esse prophetas, cum dederit Dominus Spiritum suum **suum** super eos [81] ? » Et in Judicum libris de Othoniel dicitur: « Et factus est super eum Spiritus Domini, et judicavit Israel [82]. » Et iterum: « Et factus est super Jephthe Spiritus Domini [83]. » Et de Samsone: « Crevit, inquit, puer, et benedixit ei Dominus, cœpitque Spiritus Domini ire cum illo [84]. » Et, « Irruit in eum Spiritus Domini [85]. » David item psallit: « Spiritum sanctum tuum ne auferas a me [86]. » Et rursus in Psalmo centesimo quadragesimo secundo: « Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam; propter nomen tuum, Domine, vivificabis me [87]. » In Isaia quoque scriptum legimus: « Spiritus Domini super me, propterea unxit me [88]. » Ante quæ verba dictum erat: « Væ, filii desertores. Hæc dicit Dominus: Fecistis consilium non per me: et pacta, sed non per Spiritum meum, ad peccata peccatis addenda [89]. » Et iterum: « Audite hæc: Non a principio in abscondito locutus sum. Cum fieret, illic eram: et nunc Dominus misit me, et Spiritus ejus [90]. » Deinde paucis interjectis addit: « Hoc fœdus meum cum ipsis, dixit Dominus: Spiritus meus, qui est in te [91]. » Et in his quæ sequuntur rursus ait: « Non legatus, nec angelus, sed ipse Dominus servavit eos, quia illos diligebat et ipsis parcebat, ipse redemit eos et assumpsit eos, et elevavit eos cunctis diebus sæculi. Ipsi vero repugnaverunt et ad ira-

A λεγόμενον ἁπλῶς Πνεῦμα, χωρὶς τῆς προειρημένης ἐπ' αὐτῷ προσθήκης, καὶ πλὴν τῆς παρατηρήσεως ἧς γε ἐμνημονεύσαμεν. Ἀλλ' οὐκ ἂν ἐποιτε· οὐ γὰρ εὑρήσετε γεγραμμένον. Ἀλλ' ἐν μὲν τῇ Γενέσει γέγραπται, « Καὶ Πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος· » καὶ μετ' ὀλίγα· « Οὐ μὴ καταμείνῃ τὸ Πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις (10), διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας· » ἐν δὲ τοῖς Ἀριθμοῖς λέγει Μωϋσῆς πρὸς τὸν τοῦ Ναυῆ (11), « Μὴ ζηλοῖς σὺ ἐμέ· καὶ τίς ἂν δῷ τὸν λαὸν Κυρίου προφήτας, ὅταν δῷ Κύριος τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ ἐπ' αὐτούς, » Καὶ ἐν τοῖς Κριταῖς ἐπὶ μὲν Γοθονιὴλ· « Καὶ ἐγένετο ἐπ' αὐτὸν Πνεῦμα Κυρίου, καὶ ἔκρινε (12) τὸν Ἰσραήλ. » Καὶ πάλιν· « Καὶ ἐγένετο ἐπὶ Ἰεφθάε Πνεῦμα Κυρίου. » Περὶ δὲ Σαμψών· « Ἠδρύνθη, φησὶ, τὸ παιδάριον καὶ ηὐλόγησεν (13) αὐτὸ Κύριος· » Καὶ, « Ἤρξατο B Πνεῦμα Κυρίου συνεκπορεύεσθαι αὐτῷ· » Καὶ, « Ἥλατο ἐπ' αὐτὸν Πνεῦμα Κυρίου. » Καὶ ὁ μὲν Δαβὶδ ψάλλει· « Τὸ Πνεῦμά (14) σου τὸ ἅγιον μὴ ἀντανέλῃς ἀπ' ἐμοῦ. » Καὶ πάλιν ἐν τῷ ἑκατοστῷ τετταρακοστῷ δευτέρῳ ψαλμῷ· « Τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἀγαθὸν ὁδηγήσει με ἐν γῇ εὐθείᾳ, ἕνεκεν τοῦ ὀνόματός σου, Κύριε, ζήσεις με. » Ἐν δὲ τῷ Ἡσαΐᾳ γέγραπται (15)· « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με. » Ἐλέγετο δὲ πρὸ τούτου· « Οὐαὶ, τέκνα ἀποστάται. Τάδε λέγει Κύριος· Ἐποιήσατε βουλὴν οὐ δι' ἐμοῦ, καὶ συνθήκας οὐ διὰ τοῦ Πνεύματός μου, προσθεῖναι ἁμαρτίας (16) ἐφ' ἁμαρτίαις· » καὶ πάλιν· « Ἀκούσατε ταῦτα· Οὐκ ἀπ' ἀρχῆς ἐν κρυφῇ λελάληκα· ἡνίκα ἐγένετο, ἐκεῖ ἤμην· καὶ νῦν Κύριος ἀπέστειλέ με, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ (17). » Μετ' ὀλίγα δὲ οὕτω φησί· « Καὶ αὕτη C αὐτοῖς ἡ παρ' ἐμοῦ διαθήκη, εἶπε Κύριος, τὸ Πνεῦμα τὸ ἐμὸν, ὃ ἐστιν ἐπὶ σοί· » καὶ αὖθις ἐν τοῖς ἑξῆς ἐπιφέρει λέγων· « Οὐ πρέσβυς, οὐδὲ ἄγγελος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ἔσωσεν αὐτούς, διὰ τὸ ἀγαπᾶν αὐτοὺς, καὶ φείδεσθαι αὐτῶν· αὐτὸς ἐλυτρώσατο αὐτοὺς, καὶ ἀνέλαβεν αὐτοὺς (18), καὶ ὕψωσεν αὐτοὺς πάσας τὰς

[79] Gen. I, 2. [80] Gen. VI, 3. [81] Num. XI, 29. [82] Judic. III, 10. [83] Judic. XI, 29. [84] Judic. XIII, 24, 25 [85] Judic. XV, 14. [86] Psal. L, 13. [87] Psal. CXLII, 10. [88] Isa. LXI, 1. [89] Isa. XXX, 1. [90] Isa. XLVIII, 16. [91] Isa. LIX, 21.

(10) Τούτοις omittit Reg.

(11) Τοῦ deest in Reg. 1, Seg. Gobl. et Felckm. 1. Ibid. Seg., σύ με. Item ibid. Gobl. et Felckm. 1. Μὴ ζηλοῦ. Mox ἄν abest a Reg. 1, Seg., nec legitur num. 11, 29. Iidem et Gobl. et Felckm. 1, δῴη. Seg. Gobl. et Felckm. 1, ibie., τῷ λαῷ. Artic. τόν, quem Regii habent, ab aliis et editis abest. Ibidem mox, αὐτοῦ Reg. 2 omittit.

(12) Goblerian. et Felck. 1, Καὶ ἐν τοῖς Κριταῖς, Ἐγένετο Πνεῦμα Κυρίου ἐπὶ Γοθονιὴλ, καὶ ἔκρινε, etc. Ibid. pro ἐπ' αὐτόν, Reg. 2 habet ἐπὶ Γοθονιήλ. In Seguerian. et Regiis deest ἐπ' αὐτόν, et καὶ ante ἐγένετο in Seguer. et Regio 1, ut et mox seq. καὶ πάλιν. Ibid. mox Gobler. et Felc. 1, Ἰέφθ.

(13) Seguer. Gobl. et Felc. 1, ἐπί. Et paulo post, iidem et Regius 1, ηὐλόγησεν αὐτό, ut legitur quoque Jud. XIII, 24. Alii et editi, αὐτόν. Ibid. Gobler. et Felc. 1, συμπορεύεσθαι.

(14) Gobl. et Felc. 1, καὶ Δαβὶδ· Τὸ Πνεῦμα, etc., et mox, καὶ πάλιν· Τὸ Πνεῦμά σου, etc. Vox ψαλμῷ deest in Reg. 2. Editi post vocem ψαλμῷ, addunt, λέγει, καί, quod a Regiis mss. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, abest. Ibid. omnes mss., γῇ εὐθείᾳ, ubi editi, τῇ εὐθείᾳ, ut apud LXX legitur. Sequentia verba usque ad ζήσεις με desunt in Gobl. et Felc. 1. Hæc ultima, ζήσεις με, exstant tantum in Reg. 1, Seguer.

(15) Γέγραπται deest in Gobl. et Felc. 1; iidem omittunt, Ἐλέγετο δὲ πρὸ τούτου, cujus loco part. καί habent. Mox καί ante οὐ δι' ἐμοῦ, et διὰ Πνεύ- D ματός μου, addunt Anglic. Basil. Felc. 2, et editi. Ibid. Reg. 2, δι' ἐμέ.

(16) Sic Reg. 1, Seguer. et Græcus Scripturæ textus. Editi, ἁμαρτίαν. Mox Reg. 1, Seguer. Gobl. Felc. 1, Ottob. et textus Scripturæ Græcus, ἀκούσατε ταῦτα. Cæteri et oditi, ἀκούσατε πάντα ταῦτα. Mox item ὑμῖν post λελάληκα addunt editi, sed abest a mss. Regiis et Seguer., ut et a Græco Scripturæ textu, in quo item mox et in Reg. 1, Seguer. legitur ἀπέστειλε. In aliis vero et editis, ἀπέσταλκε.

(17) Reg. 2, καί hic addit. Idem mox habet αὕτη ἐστὶν ἡ παρ' ἐμοῦ, etc. Paulo post Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, et Græcus Scripturæ textus, τὸ Πνεῦμα τὸ ἐμὸν, ὃ ἐστιν ἐπὶ σοί, etc. Cæteri et editi ὅ omittunt. Ibid. Goblerianus, καὶ πάλιν· Οὐ πρέσβυς, etc.

(18) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. Felc. 1, et Græcus Script. textus. Alii et editi omittunt καὶ ἀνέλα-

ἡυέρας τοῦ αἰῶνος· αὐτοὶ δὲ ἠπείθησαν, καὶ παρ- A
ώξυναν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτοῦ, καὶ ἐστράφη αὐτοῖς
εἰς ἔχθραν. » Ἰεζεχιὴλ (19) δὲ οὕτω λέγει. « Καὶ
ἀνέλαβέ με Πνεῦμα, καὶ ἦγαγέ με εἰς γῆν Χαλδαίων
εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν, ἐν ὁράσει, ἐν Πνεύματι Θεοῦ. »
Ἐν δὲ τῷ Δανιὴλ· « Ἐξήγειρεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ
ἅγιον παιδαρίου νεωτέρου, ᾧ ὄνομα Δανιὴλ, καὶ ἀνε-
βόησε φωνῇ μεγάλῃ· Καθαρὸς ἐγὼ ἀπὸ τοῦ αἵματος
ταύτης (20). » Καὶ ὁ μὲν Μιχαίας φησίν· « Οἶκος
Ἰακὼβ παρώξυνε Πνεῦμα Κυρίου. » Καὶ διά τοῦ Ἰωὴλ
ὁ Θεός φησι· « Καὶ ἔσται μετά ταῦτα, καὶ ἐκχεῶ ἀπὸ
τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα. » Καὶ διὰ τοῦ
Ζαχαρίου δὲ πάλιν (21), Θεοῦ φωνή ἐστι λέγοντος·
« Πλὴν τοὺς λόγους μου καὶ τὰ νόμιμά μου δέχεσθε,
ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι ἐν Πνεύματί μου τοῖς δούλοις
μου, τοῖς προφήταις. » Ὅτε καὶ αἰτεώμενος ὁ προ- B
φήτης τὸν λαὸν, μετ' ὀλίγα ἔλεγε· « Καὶ τὴν καρδίαν
αὐτῶν ἔταξαν ἀπειθῆ τοῦ μὴ εἰσακούειν τοῦ νόμου
μου, καὶ τοὺς λόγους οὓς (22) ἐξαπέστειλε Κύριος
παντοκράτωρ ἐν Πνεύματι αὐτοῦ ἐν χερσὶ τῶν προ-
φητῶν τῶν ἔμπροσθεν. » Καὶ ταῦτα μὲν ἐκ τῶν Πα-
λαιῶν ἀναλέξαντες, εἰρήκαμεν ὀλίγα.

6. Ἐρωτήσατε δὲ καὶ ὑμεῖς περὶ τῶν ἐν τοῖς Εὐαγ-
γελίοις, καὶ ὧν ἔγραψαν οἱ ἀπόστολοι (23), καὶ ἀκού-
σεσθε πῶς κἀκεῖ, πλείστης οὔσης διαφορᾶς πνευμά-
των, κατ' ἐξαίρετον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐχ ἁπλῶς
Πνεῦμα, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης, ἧς εἴπομεν, ὀνομά-
ζεται. Ὁ μὲν οὖν Κύριος ἡνίκα, καθὰ πρεῖπον, ἀν-
θρωπίνως ἐβαπτίζετο, δι' ἣν ἐφόρει σάρκα, λέγεται
καταβεβηκέναι ἐπ' αὐτὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· τοῦτο
διδοὺς μὲν (24) τοῖς μαθηταῖς, ἔλεγε· « Λάβετε Πνεῦ-
μα ἅγιον· » ἐδίδασκε δὲ αὐτούς· « Ὁ Παράκλητος τὸ C
Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅ πέμψει ὁ Πατὴρ ἐν τῷ ὀνόματί
μου, ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα. » Καὶ μετ' ὀλίγα
περὶ τοῦ αὐτοῦ ἔλεγεν· « Ὅταν ἔλθῃ ὁ Παράκλη-
τος (25), ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς, τὸ
Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὅ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύε-
ται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ· » καὶ πάλιν·
« Οὐ γὰρ ὑμεῖς (26) ἐστε οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦ-

cundiam provocaverunt Spiritum sanctum ejus, et conversum est eis in inimicitiam [92]. » Hæc sunt etiam Ezechielis verba : « Et levavit me Spiritus adduxitque in terram Chaldæorum, in captivitatem, in visione, in Spiritu Dei [93]. » Et apud Danielem : « Suscitavit Deus Spiritum sanctum pueri junioris, cujus nomen Daniel ; et exclamavit voce magna : Mundus ego sum a sanguine hujus [94]. » Michæas item dicit : « Domus Jacob irritavit Spiritum Domini [95]. » Et per Joelem Deus dicit : Et erit post ea : effundam de Spiritu meo super omnem carnem [96]. » Per Zachariam similiter ita loquitur Deus : « Verumtamen verba mea et legitima mea suscipite, quæcunque ego præcipio in Spiritu meo servis meis prophetis [97]. » Cum item propheta populum increparet, paulo post ait : « Et cor suum obstinatum constituerunt, ne audirent legem meam, et verba quæ misit Dominus omnipotens in Spiritu suo per manum prophetarum priorum [98]. » Hæc pauca ex Vetere Testamento collegimus.

6. Jam vos Evangelia et quæ apostoli conscripserunt, si lubet, consulite, atque illic etiam audituri estis, cum plurima sit spirituum differentia, speciatim tamen Spiritum sanctum non simpliciter Spiritum, sed cum memorato additamento nominari. Itaque cum **522** Dominus, ut supra dixi, humanitus baptizaretur, propter assumptam carnem, dicitur super eum descendisse Spiritus sanctus [99] : quem ipse cum discipulis daret dicebat : « Accipite Spiritum sanctum [1]. » Eos item docebat : « Paracletus Spiritus sanctus quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia [2]. Et post pauca de eodem subjicit : « Cum venerit Paracletus quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me [3]. » Et iterum : « Non enim vos estis, qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis [4]. »

[92] Isa. LXIII, 9, 10. [93] Ezech. XI, 24. [94] Dan. XIII, 45. [95] Mich. II, 7. [96] Joel II, 28, [97] Zachar. I, 6. [98] Zachar. VII, 12. [99] Joan. I, 32. [1] Joan. XX, 22. [2] Joan. XIV, 26. [3] Joan. XV, 26. [4] Matth. X, 20.

δεν αὐτούς. Paulo post iidem, τὸ ἅγιον αὐτοῦ. Ab aliis et editis vox αὐτοῦ abest. Ibid. Reg. 2, ἀνεστράφη.

(19) Sic Reg. 1, Seguer. In Gobler. autem et Felckm. 1, Καὶ Ἰεζεχιὴλ καὶ ἀνέλαοε, etc. Alii et D editi, Καὶὁ Ἐζεχιὴλ οὕτω λέγει etc. Mox Gobler. et Felck. 1, ἀνήγαγε. Mox item Regli mss. et Seg. edit. Commel. nec non Græcus Script. textus, γῆν Χαλδαίων. Alii τήν pro γῆν. Iidem Regii Seguer. et Græcus Script. textus, εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν, quæ omittunt Reg. 2, Ottob. et edit. Commel. Ab aliis solus art. τήν abest.

(20) Sic Reg. 1, Seguer. Basil. et Græcus Script. textus : cæteri et editi, αὐτῆς. Mox Reg. 1, μέν omittit : Gobler. et Felckm. 1, ὁ μέν. Ibid. Græc. Script. textus, παρώργισε. Paulo post. Reg. 1, Seguer. Gobl. Felc. 1, Græcus Scripturæ textus, καὶ ἐκχεῶ. Alii et editi καὶ omittunt.

(21) Sic Reg. 1, Seguer. At Gobler. et Felc. 1 δέ omittunt, et Reg. 2, τοῦ. Alii autem et editi, Διὰ δὲ τοῦ Ζαχαρίου πάλιν. Paulo post has voces ἐν Πνεύματί μου habent Reg. Seguer. Gobler. Felck. 1, et Græcus Scripturæ textus : alii et editi omittunt.

Ibid. ὅτε et μοι μετ' ὀλίγα desunt in Goblerian. et Felckm. 1.

(22) Sic Reg. 1 et 2, Seguer Gobler. Felckm. 1. Græcus Scripturæ textus. Cæteri et editi, σου.

(23) Sic Reg. 1 Seg. Gobl., Felc. 1. At Reg. 2, καὶ τῶν Εὐάγγελίων καὶ ὧν, etc. Ottob. ἐκ τῶν Εὐαγγελίων καὶ ὧν. Alii et editi περὶ τῶν Εὐαγγελίων ὧν, etc.

(24) Μέν abest a Gobler. et Felckm. 1, qui iidem paulo post, ἐδίδασκε δὲ λέγων· Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκεῖνο, etc.

(25) Sic Reg. 1, Seguer. Alii et editi ἔλεγεν omittunt. Ibid. pro μετ' ὀλίγα, Gobl. et Felck. 1, habent πάλιν. Item hæc verba ὅταν ἔλθῃ, etc., usque ad παρὰ τοῦ Πατρός, habent Reg. 1, Seguer. Gobler. Felck. 1, Anglic. omittunt vero alii et ed. Commel. Ibid. Anglic. addit καὶ ante τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας.

(26) Reg. 1, Seg., οὐχ ὑμεῖς. Hæc autem verba, καὶ πάλιν· Οὐ γὰρ ὑμεῖς, etc., usque ad sequentia ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, in mss. Reg. 1, Seguer. Gobl. Felc. 1, exstant post ista quæ infra sequuntur, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Et paulo post: « Si autem ego in Spiritu Dei ejicio dæmonia igitur pervenit in vos regnum Dei [5]. » Universam item theologiam nostrique initiationem in qua scilicet nos sibi ipsi et per seipsum Patri conjunxit, in eodem complens, discipulis hæc præcipiebat: « Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti [6]. » Præterea cum se illis eum missurum promisit, « præcepit ab Jerosolymis ne discederent [7], » ac paucis diebus interjectis, « Cum compleretur dies Pentecostes, erant omnes pariter in eodem loco: et factus est repente de cœlo sonus tanquam advenientis spiritus vehementis, et replevit totam domum ubi erant sedentes: et apparuerunt illis dispertitæ linguæ tanquam ignis, sederuntque supra singulos eorum: et repleti sunt omnes Spiritu sancto, et cœperunt loqui variis linguis, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis [8]. » Hinc postea impositione manuum apostolorum Spiritus sanctus renascentibus dabatur [9]. Quidam insuper Agabus in eodem vaticinatus est, aiens: « Hæc dicit Spiritus sanctus [10]. » Et Paulus: « In quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos, regere Ecclesiam Dei, quam acquisivit proprio sanguine [11]. » Et eunucho baptizato: « Spiritus Domini rapuit Philippum [12]. » Scripsit quoque Petrus: « Reportantes finem fidei salutem animarum. De qua salute exquisierunt atque scrutati sunt prophetæ, qui de futura in vobis gratia prophetaverunt, scrutantes in quod vel quale tempus significaretur in eis Spiritus Christi, prænuntians eas quæ in Christo sunt passiones et posteriores glorias [13]. » Joannes item scribit: « In hoc cognoscimus quoniam in eo manemus, et ipse in nobis: quoniam de Spiritu suo dedit nobis [14]. » Paulus similiter hæc ad Romanos scribit: « Vos autem in carne non estis, sed in spiritu, si tamen Spiritus Dei habitat in vobis. Si quis autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus. Si autem Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus vero vita est propter justitiam. Quod si Spiritus ejus qui suscitat Christum Jesum a mortuis, habitat in vobis: qui suscitavit Jesum Christum a mortuis,

μα τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν· » καὶ μετ' ὀλίγα· « Εἰ δὲ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐγὼ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς (27) ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. » Καὶ τὴν μὲν πᾶσαν θεολογίαν καὶ τὴν ἡμῶν τελείωσιν, ἐν ᾗ συνῆπτεν ἡμᾶς ἑαυτῷ καὶ δι' ἑαυτοῦ τῷ Πατρὶ, ἐν τούτῳ συμπληρῶν, παρήγγειλε τοῖς μαθηταῖς· « Πορευθέντες (28), μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· » ἐπαγγειλάμενος δὲ αὐτοῖς αὐτὸ πέμψειν (29), « παρήγγειλεν ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι· » καὶ μεθ' ἡμέρας ὀλίγας, « Ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς, ἦσαν πάντες ὁμοῦ ἐπὶ τὸ αὐτό (30)· καὶ ἐγένετο ἄφνω ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἦχος, ὥσπερ φερομένης πνοῆς βιαίας, καὶ ἐπλήρωσεν ὅλον τὸν οἶκον, οὗ ἦσαν καθήμενοι· καὶ ὤφθησαν αὐτοῖς διαμεριζόμεναι γλῶσσαι ὡσεὶ πυρὸς, καὶ ἐκάθισαν (31) ἐφ' ἕνα ἕκαστον αὐτῶν· καὶ ἐπλήσθησαν ἅπαντες Πνεύματος ἁγίου, καὶ ἤρξαντο λαλεῖν ἑτέραις γλώσσαις, καθὼς τὸ Πνεῦμα ἐδίδου ἀποφθέγγεσθαι αὐτοῖς. » Ἔνθεν οὖν καὶ διὰ μὲν τῆς (32) ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τῶν ἀποστόλων ἐδίδοτο τοῖς ἀναγεννωμένοις τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Ἄγαβός δέ τις προεφήτευσεν ἐν τούτῳ λέγων· « Τάδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· » ὁ δὲ Παῦλος· « Ἐν ᾧ ὑμᾶς (33) τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔθετο ἐπισκόπους, ποιμαίνειν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ (34), ἣν περιεποιήσατο διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος· » τοῦ τε εὐνούχου βαπτισθέντος, « Ἥρπασε Πνεῦμα Κυρίου (35) τὸν Φίλιππον. » Καὶ Πέτρος ἔγραψε· « Κομιζόμενοι τὸ τέλος τῆς πίστεως, σωτηρίαν ψυχῶν· περὶ ἧς σωτηρίας ἐξεζήτησαν καὶ ἐξηρεύνησαν προφῆται, οἱ περὶ τῆς εἰς ὑμᾶς (36) χάριτος προφητεύσαντες, ἐρευνῶντες εἰς τίνα ἢ ποῖον καιρὸν ἐδήλου τὸ ἐν αὐτοῖς Πνεῦμα Χριστοῦ (37), προμαρτυρόμενον τὰ εἰς Χριστὸν παθήματα, καὶ τὰς μετὰ ταῦτα δόξας. » Καὶ ὁ μὲν Ἰωάννης ἐπέστειλεν· « Ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι ἐν αὐτῷ μένομεν, καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ ἔδωκεν ἡμῖν· » ὁ δὲ Παῦλος γράφει Ῥωμαίοις μέν· « Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστε ἐν σαρκὶ, ἀλλ' ἐν πνεύματι, εἴπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν (38). Εἰ δέ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν

[5] Luc. XI, 20. [6] Matth. XXVIII, 19. [7] Act. I, 4. [8] Act. II, 1-5. [9] Act. VIII, 17. [10] Act. XXI, 11. [11] Act. XX, 28. [12] Act. VIII, 39. [13] I Petr. I, 9-11. [14] I Joan. IV, 13.

(27) Sic Regii, Seguer. Ottob. editi autem et alii, ἡμᾶς.

(28) Regii et Seguerian., μαθητὰς τά· Πορευθέντες, etc.

(29) Reg. 1, Seguer. τοῖς μαθηταῖς. Hæc autem verba ἐπαγγειλάμενος usque ad μεθ' ἡμέρας ὀλίγας omittunt Gobler. et Felckm. 1, quorum loco solam partic. καί hoc modo habent: καὶ ἐν τῷ συμπληροῦσθαι. etc.

(30) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1 ὁμοθυμαδὸν.

(31) Reg. 1, Seguer. ἐκάθισεν, qui iidem mox, πάντες.

(32) Reg. 1, Seguerianus, Ἔνθεν λοιπὸν μὲν διὰ τῆς, etc.

(33) Ἐν ᾧ ὑμᾶς omittunt Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1.

(34) Reg. 1, Κυρίου. At Seguer. Gobl. et Felc. 1, Χριστοῦ.

(35) Κυρίου abest a Reg. 2. Mox idem et Reg. 1, Seg., ἔγραφε.

(36) Regii et Seguer., ἡμᾶς.

(37) Sic omnes mss. præter Felc. 2 et Reg. 2, qui, ut Græcus Scripturæ textus, ἐδήλου τὸ ἐν αὐτοῖς. Mox Regii Seguer. Gobler et Felck. 1, προμαρτυρούμενον. Ibid. Gobler. et Felc. 1, παθήματα. Καὶ Ἰωάννης· Ἐν τούτῳ, etc. Item ibidem Basilii., ἐπέστελλεν.

(38) Basiliensis, Anglic., ἐνοικεῖ. Quæ ibidem sequuntur usque ad Χριστὸς ἐν ὑμῖν habent Regii, Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1, et vertit Nannius: cæteri et editi omittunt. Ibid. mox Regii et Seguer. nec non Græcus Scripturæ textus, δι' ἁμαρτίαν.. Alii et editi, διὰ τὴν ἁμαρτίαν.

δι' ἁμαρτίαν, τὸ δὲ πνεῦμα ζωὴ διὰ δικαιοσύνην. Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ ἐγείραντος (39) Ἰησοῦν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὁ ἐγείρας Χριστὸν Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν· » Κορινθίοις δέ· « Τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. Τίς γὰρ οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα (40) τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ; οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ἔγνωκεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ (41) τοῦ Θεοῦ, ἵνα εἰδῶμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν· » καὶ μετ' ὀλίγα· « Οὐκ οἴδατε (42), ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; » Καὶ πάλιν· « Ἀλλ' ἀπελούσασθε, ἀλλ' ἡγιάσθητε, ἀλλ' ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ὀνόματι (43) τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι Θεοῦ ἡμῶν· » καὶ πάλιν (44)· « Ταῦτα δὲ πάντα ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ καθὼς βούλεται· » καὶ πάλιν (45)· « Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν· οὗ δὲ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία. » Ὅρα δὲ πῶς καὶ Γαλάταις ἐπιστέλλει λέγων· « Ἵνα ἡ εὐλογία τοῦ Ἀβραὰμ γένηται ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἵνα τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πνεύματος λάβωμεν, διὰ τῆς πίστεως· » καὶ πάλιν (46)· « Ὅτι δέ ἐστε υἱοί, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν (47), κράζον· Ἀββᾶ ὁ Πατήρ. Ὥστε οὐκέτι εἶ δοῦλος, ἀλλὰ υἱός. Εἰ δὲ υἱός, καὶ κληρονόμος Θεοῦ διὰ Χριστοῦ. » Τοῖς δὲ Ἐφεσίοις οὕτως ἔλεγε· Καὶ μὴ λυπεῖτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ, ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως. » καὶ πάλιν· « Σπουδάζοντες τηρεῖν τὴν ἑνότητα τοῦ Πνεύματος, ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης. » Πρὸς δὲ Φιλιππησίους ἐπαῤῥησιάζετο γράφων· « Τί (48) γάρ; πλὴν ὅτι παντὶ τρόπῳ εἴτε προφάσει, εἴτε ἀληθείᾳ Χριστὸς καταγγέλλεται, καὶ ἐν τούτῳ χαίρω, ἀλλὰ καὶ χαρήσομαι. Οἶδα γὰρ, ὅτι τοῦτό μοι ἀποβήσεται εἰς σωτηρίαν. διὰ τῆς ὑμῶν δεήσεως καὶ ἐπιχορηγίας τοῦ Πνεύματος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὴν ἀποκαραδοκίαν (49) καὶ ἐλπίδα μου, ὅτι ἐν οὐδενὶ

A vivificabit et mortalia corpora vestra propter inhabitantem Spiritum ejus in vobis [15]. » Et ad Corinthios : « Spiritus enim omnia scrutatur, etiam **523** profunda Dei. Quis enim scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est? ita et quæ Dei sunt nemo cognovit, nisi Spiritus Dei. Nos autem non spiritum mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est, ut sciamus quæ a Deo donata sunt nobis [16]. » Et post pauca : « Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis [17]? » Et : « Sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi et in Spiritu Dei nostri [18]. » Et rursus : « Hæc autem omnia operatur unus et idem Spiritus, dividens proprie singulis, prout vult [19]. »

B Et, « Dominus autem Spiritus est ; ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas [20]. » Vide etiam quomodo ad Galatas his verbis scribat : « Ut benedictio Abrahæ fieret in Christo Jesu, ut pollicitationem Spiritus accipiamus per fidem [21]. » Et iterum : « Quoniam autem estis filii, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra clamantem : Abba, Pater. Itaque jam non est servus, sed filius. Quod si filius, et hæres Dei per Christum [22]. » Hæc quoque ejus sunt ad Ephesios verba : « Et nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in diem redemptionis [23]. » Et rursus : « Solliciti servare unitatem Spiritus in vinculo pacis [24]. » Ad Philippenses vero hæc confidentissime scribit : « Quid enim? dum omni modo sive per occasionem, sive per veritatem Christus annuntietur, et in hoc gau-

C deo, sed et gaudebo. Scio enim quia hoc mihi proveniet ad salutem, per vestram orationem et subministrationem Spiritus Jesu Christi, secundum exspectationem et spem meam, quia in nullo confundar [25]. » Et, « Nos enim sumus circumcisio, qui Spiritui Dei servimus et gloriamur in Christo Jesu [26]. » Et ad Thessalonicenses : « Itaque qui spernit, non hominem spernit, sed Deum qui dat Spi-

[15] Rom. VIII, 9-11. [16] I Cor. II, 10-12. [17] I Cor. III, 16. [18] I Cor. VI, 11. [19] I Cor. XII, 11. [20] II Cor. III, 17. [21] Galat. III, 14. [22] Galat. IV, 6, 7. [23] Ephes. IV, 30. [24] ibid. 3. [25] Philipp. I, 18-20. [26] Philipp. III, 3.

(39) Sic Regii, Seguer. Basiliensis, Anglic. nec non Græcus Scripturæ textus : alii et edit. Commel., ἐγείροντος. Ibid. Basil., ἐνοικεῖ. Mox Ἰησοῦν abest a Reg. 1, Seguer.

(40) Reg. 1, Seguer. Τίς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ, etc. Hæc autem usque ad ἐν αὐτῷ absunt a Gobler. et Felc. 1.

(41) Τὸ ἐκ deest in Reg. 1, Seguer.

(42) Hæc quæ sequuntur Οὐκ οἴδατε usque ad Θεοῦ ἡμῶν, καὶ πάλιν, omittunt Regius 2, Ottob. Felck. 2, Basil. et editio Commel. ; sed ea habent Regius 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1. Leguntur quoque in Anglic. usque ad οἰκεῖ ἐν ὑμῖν.

(43) Seguer. Gobler. et Felck. 1, ὀνόματι, ut etiam habet Regius 1, sed emendatum est, Πνεύματι.

(44) Regius 1, μετ' ὀλίγα.

(45) Καὶ πάλιν, etc., usque ad Ὅρα δὲ πῶς, absunt a Gobler. et Felck. 1, qui ibid. habent καὶ Γαλάταις πάλιν· Ἵνα, etc. Ibid. pro his verbis, οὗ δὲ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, Regius 2 habet οὗ δὲ Κύριος. Item ibid. Regius 1 et Seguer. ἐκεῖ omittunt. Mox iidem,

D Ὅρα δὲ πῶς. Alii et editi, Ὁρᾶτε πῶς.

(46) Καὶ πάλιν abest a Regio 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1. Ibid. Regius 2, ἐστε νήπιοι.

(47) Regius 2, ἡμῶν. Ibid. Gobler. et Felck. 1, ὁ Πατήρ. Καὶ πάλιν Ἐφεσίοις· Μὴ λυπῆτε, etc. Ibid. εἶ abest ab Anglic. Mox Regius 2, Anglic., διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Paulo post Seguer. Gobler. et Felck. 1, λυπῆτε.

(48) Gobl. et Felck. 1, Καὶ Φιλιππησίοις· τί, etc. Ibidem iidem et Regius 1, Seguer., Τί γάρ ; πλὴν ὅτι, ut et Græcus Scripturæ textus. Ottob., Τί γὰρ ὅτι. Alii et editi, τί δὲ ὅτι, etc. Mox Goblerianus et Felck. 1, Seguer. ἀληθείᾳ· Χριστὸς γὰρ καταγγέλλεται.

(49) Sic Regius 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1, Anglic. At Regius 2, Basil. Felck. 2, καραδοκίαν. Editi, παραδοκίαν. Mox hæc verba, ὅτι ἐν οὐδενὶ αἰσχυνθήσομαι, desunt in Gobler. et Felck. 1, qui iidem infra habent : Καὶ Θεσσαλονικεῦσι· Ὁ δὲ ἀθετῶν, etc. Ottob. mox, οἱ ἐν Πνεύματι Θεοῦ. Ibid., δέ ante διαμαρτυρεῖται, et post τοιγαροῦν abest a Regio 1, Seguer.

ritum sanctum suum in vobis[27]. » Hæc item ad Hebræos scribit : « Hoc significante Spiritu sancto nondum propalatam esse sanctorum viam, adhuc priore tabernaculo habente statum [28]. » Et rursus : « Quanto, putatis, deteriori afficietur supplicio, qui Filium Dei conculcaverit, et sanguinem testamenti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est, et Spiritui gratiæ contumeliam fecerit [29]? » Et iterum : « Si enim sanguis taurorum et hircorum, et cinis vitulæ aspersus, inquinatos sanctificat ad emundationem carnis : quanto magis sanguis Christi, qui per Spiritum sempiternum, semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis [30] ? » Et ad Thessalonicenses : « Et tunc revelabitur ille iniquus, quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui, et destruet adventu præsentiæ suæ [31]. »

A αἰσχυνθήσομαι· » καὶ πάλιν· « Ἡμεῖς γάρ ἐσμεν ἡ περιτομή, οἱ Πνεύματι Θεοῦ λατρεύοντες, καὶ καυχώμενοι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Καὶ Θεσσαλονικεῦσι δὲ διαμαρτυρεῖται· « Τοιγαροῦν ὁ ἀθετῶν οὐκ ἄνθρωπον ἀθετεῖ, ἀλλὰ τὸν Θεὸν τὸν διδόντα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτοῦ εἰς ὑμᾶς· » καὶ πρὸς Ἑβραίους δὲ οὕτω (50)· « Δηλοῦντος τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου μήπω πεφανερῶσθαι τὴν τῶν ἁγίων ὁδόν, ἔτι τῆς πρώτης σκηνῆς ἐχούσης στάσιν· » καὶ πάλιν· « Πόσῳ δοκεῖτε χείρονος ἀξιωθήσεται τιμωρίας ὁ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καταπατήσας, καὶ τὸ αἷμα τῆς Διαθήκης κοινὸν ἡγησάμενος, ἐν ᾧ ἡγιάσθη, καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς χάριτος ἐνυβρίσας ; » Καὶ πάλιν· « Εἰ γὰρ τὸ αἷμα ταύρων καὶ τράγων, καὶ σποδὸς δαμάλεως ῥαντίζουσα τοὺς κεκοινωμένους ἁγιάζει πρὸς τὴν τῆς σαρκὸς καθαρότητα· πόσῳ μᾶλλον τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ, ὃς διὰ Πνεύματος αἰωνίου ἑαυτὸν προσήνεγκεν ἄμωμον τῷ Θεῷ, καθαρίσει τὴν συνείδησιν ἡμῶν (51) ἀπὸ νεκρῶν ἔργων ; » καὶ πρὸς Θεσσαλονικεῖς δέ· » Καὶ τότε ἀποκαλυφθήσεται ὁ ἄνομος, ὃν ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἀνελεῖ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ (52), καὶ καταργήσει τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς παρουσίας αὐτοῦ. »

B

524 7. Ecce quo pacto Spiritus sanctus per omnes divinæ Scripturæ paginas indicatur. Quid ergo vos his simile in propheta animadvertistis ? Nec enim vel etiam articulum adjunctum habet *spiritus* de quo ille loquitur, ut saltem aliqua vobis ratio subesset. Vos vero perperam vobis ipsis tropos fingere audetis, nec veremini asserere, *spiritum*, qui creari dicitur, ipsum esse Spiritum sanctum, quamvis a peritis viris spirituum differentiam vobis discere liceret. Nam et ipsius quoque hominis spiritus dicitur, uti canit David : « Nocte cum corde meo meditabar, et tristis erat spiritus meus [32]. » Baruch item his verbis precatur : « Anima in angustiis et spiritus anxius clamat ad te [33]. » Et in hymno trium puerorum : « Benedicite, spiritus » et « animæ justerum, Domino [34]. » Ita etiam scribit Apostolus : « Ipse Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei. Si autem filii, et hæredes [35]. » Et rursus

7. Ἰδοὺ πῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν πάσῃ τῇ θείᾳ Γραφῇ γνωρίζεται. Τί τοίνυν ὑμεῖς τοιοῦτον ἐν τῷ προφήτῃ ἐθεωρήσατε ; Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ κἂν τὸ ἄρθρον ἔχει τὸ παρὰ τοῦ προφήτου λεγόμενον νῦν (53) « πνεῦμα, » ἵνα κἂν πρόφασιν ἔχητε. Ἀλλ' ἁπλῶς ἐτολμήσατε τρόπους ἑαυτοῖς ἐπινοεῖν, καὶ εἰπεῖν τὸ λεγόμενον κτίζεσθαι πνεῦμα, αὐτὸ εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καίτοι δυνάμενοι μαθεῖν καὶ παρὰ φιλολόγων ἀνδρῶν περὶ διαφορᾶς πνευμάτων. Λέγεται γὰρ καὶ ἀνθρώπου πνεῦμα, ὡς ψάλλει Δαβίδ· « Νυκτὸς μετὰ τῆς καρδίας μου ἠδολέσχουν, καὶ ἤσχαλλε τὸ πνεῦμά μου. » Ὁ δὲ Βαρούχ ἐπευχόμενός φησι· « Ψυχὴ ἐν στενοῖς καὶ πνεῦμα ἀκηδιῶν κέκραγε πρὸς σέ. » Καὶ ἐν μὲν τῇ ᾠδῇ τῶν τριῶν παίδων (54)· « Εὐλογεῖτε, πνεύματα » καὶ « ψυχαὶ δικαίων, τὸν Κύριον. » Ὁ δὲ Ἀπόστολος γράφει· « Αὐτὸ τὸ Πνεῦμα συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν, ὅτι ἐσμὲν τέκνα Θεοῦ. Εἰ δὲ τέκνα, καὶ κληρονόμοι· » καὶ πάλιν· « Οὐδεὶς οἶδε τὰ τοῦ

C

D

[27] I Thess. IV. 8. [28] Hebr. IX, 8. [29] Hebr. X, 29. [30] Hebr. IX, 13, 14. [31] II Thess. II, 8. [32] Psal. LXXVI, 7. [33] Baruch III, 1. [34] Dan. III, 86. [35] Rom. VIII, 16, 17.

(50) Regius 1, Seguer., τοῦτο. Paulo post pro ἔτι, Reg. 2 et Basil., ἐπί. Item paulo post Regius 1, Seguer., ἀξιωθήσεσθαι.

(51) Regius 1, Seguer., καθαρίσει τὴν συνείδησιν ὑμῶν.

(52) Sic Regii mss. et Ottob. Seguer. Gobler. et Felck. 1. Ita etiam legitur in cod. ms. Alexandr. Novi Testamenti ex edit. Oxon. 1675. Alii et editi, ἀποκτενεῖ. Cæteri autem mss. Novi Testamenti edit. Oxon., ἀναλώσει, qui et vocem Ἰησοῦς omittunt. Basil., Ἰησοῦς Χριστὸς ἀποκτενεῖ, ad quem locum Δοξαπατρὸς hæc notat : Σημ. Ὅτι τὸ ῥητὸν οὐ κεῖται νῦν οὕτως ἐν τῷ Ἀποστόλῳ, ἀλλ', Ὁ Κύριος ἀνελεῖ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ. Ἔοικε δὲ ὑπό τινων τὸ, Ἰησοῦς Χριστὸς, ἐκβεβλῆσθαι, οὐκ οἶδ' ὅ τι βουλομένων. Τοῦ δ' οὕτως ἐξ ἀρχῆς παρὰ τοῦ Ἀποστόλου γεγράφθαι σημεῖόνεστι ἐναργὲς τά τε ἐνταῦθα παρὰ τοῦ ἁγίου τούτου Πατρὸς εἰρημένα, καὶ τὸ ὁμοίως προσενεγκεῖν τὸ ῥητὸν τοῦτο τόν τε θεῖον Χρυσόστομον ἐν τῇ πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολῇ, καὶ τὸν μέγαν Βασίλειον ἐν τῷ κ' λόγῳ τῶν Ἀσκητικῶν. Ἀλλὰ καὶ παρὰ Ῥωμαίοις οὕτω κεῖται τὸ ῥητὸν ἐν τῷ ὄρει τῆς θείας Γραφῆς. Ὅρα δὲ, ὅτι καὶ ἐφ' αὐτοῦ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὸ ῥητὸν ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐδέξατο, ἀλλ' οὐκ ἐπί τινος τῶν ἄλλων πνευμάτων. Nota hunc locum ita nunc non exstare apud Apostolum, sed, *Dominus interficiet Spiritu oris sui*. Videtur vero has voces, *Jesus Christus*, nescio qua ratione, ab aliquibus rejectas esse. Quod autem ita ab initio scripserit Apostolus, argumento sunt tum quæ hic a sancto Patre sunt dicta, tum quod hunc locum similiter proferant divus Chrysostomus in Epist. ad Thessalonicenses, et magnus Basilius libro primo Asceticorum. Verum etiam apud Latinos sic exstat hic locus in contextu divinæ Scripturæ. Attende porro magnum Athanasium hunc locum intellexisse de ipso sancto Spiritu, non autem de aliquo aliorum spirituum.

(53) Sic Regii et Ottobon. Seguer. Ibid. Gobler. et Felck. 1, hæc verba, παρὰ τοῦ προφήτου λεγόμενον νῦν, omittunt. Alii et editi, οὐκ ἂν τὸ ἄρθρον ἔχῃ.

(54) Primus codex Regius, ἐν τῷ Δανιὴλ γέγραπται. Gobler. et Felc. 1, καὶ Δανιήλ. Iidem mox, Ὁ δὲ Ἀπόστολος· αὐτό, etc. Ibidem Regii et Seg. Gobler. et Felck. 1, αὐτὸ τὸ Πνεῦμα. Cæteri et editi τό omittunt.

ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ. » A 'Εν δὲ τῇ πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολῇ ἐπευχόμενος λέγει· « 'Ολόκληρον ὑμῶν τὸ Πνευμα, καὶ ἡ ψυχὴ, καὶ τὸ σῶμα ἀμέμπτως ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν (55) 'Ιησοῦ Χριστοῦ τηρηθείη. » Λέγεται δὲ καὶ ἀνέμων μνεύματα οὕτως ἐν μὲν τῇ γενέσει· « Καὶ ἐπήγαγεν ὁ Θεὸς πνεῦμα ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἐκόπασε τὸ ὕδωρ· » ἐπὶ δὲ τοῦ 'Ιωνᾶ· « Καὶ Κύριος ἐξήγειρε πνεῦμα ἐπὶ τὴν θάλασσαν, καὶ ἐγένετο κλύδων μέγας ἐν τῇ θαλάσσῃ· καὶ τὸ πλοῖον ἐκινδύνευε τοῦ συντριβῆναι (56). » Καὶ ἐν μὲν τῷ ἑκατοστῷ Ἕκτῳ ψαλμῷγέγραπται· « Εἶπε, καὶ ἔστη πνεῦμα καταιγίδος, καὶ ὑψώθη τὰ κύματα αὐτῆς. » 'Εν δὲ τῷ ἑκατοστῷ τεσσαρακοστῷ ὀγδόῳ ψαλμῷ· « Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῆς γῆς, δράκοντες καὶ πᾶσαι ἄβυσσοι, πῦρ, χάλαζα, χιὼν, κρύσταλλος, πνεῦμα καταιγίδος, τὰ ποιοῦντα τὸν λόγον αὐτοῦ· » καὶ ἐν τῷ 'Ιεζεχιῇ ἐπὶ τοῦ θρήνου Σόρ (57)· » 'Εν καρδίᾳ θαλάσσης, ἐν ὕδατι πολλῷ ἦγόν σε οἱ κωπηλάται σου· τὸ πνεῦμα τοῦ νότου συνέτριψέ σε. » B

« Nemo scit quæ sunt hominis,nisi spiritus hominis qui in ipso est [36]. » Et Epistola ad Thessalonicenses hæc precatur : « Integer spiritus vester et anima et corpus sine querela in adventu Domini nostri Jesu Christi servetur [37]. » Dicitur etiam ventorum spiritus sicuti in Genesi scriptum est : « Et adduxit Deus spiritum super terram, et imminutæ sunt aquæ [38]. » De Jona item : « Et excitavit Dominus spiritum in mare, et facta est tempestas magna in mari, et navis periclitabatur conteri [39]. » Et in centesimo sexto psalmo : « Dixit et venit spiritus procellæ, etexaltati sunt fluctus ejus [40]. » Et in contesimo quadragesimo octavo psalmo : « Laudate Dominum de terra, dracones et omnes abyisi, ignis grando, nix, glacies, spiritus procellarum, quæ faciunt verbum ejus [41]. » Et apud Ezechielem, in lamenta Tyri : « In corde maris, in aquis multis adduxerunt te remiges tui : spiritus austri contrivit te [42]. »

8. 'Εντυγχάνοντες δὲ καὶ ὑμεῖς ταῖς ἁγίαις (58) Γραφαῖς, εὑρήσετε λεγόμενον πνεῦμα καὶ τὸν ἐν αὐτοῖς τοῖς θείοις λόγοις νοῦν, γράφοντος τοῦ Παύλου· « Ὅς (59) καὶ ἱκάνωσεν ἡμᾶς διακόνους Καινῆς Διαθήκης, οὐ γράμματος, ἀλλὰ πνεύματος· Τὸ γὰρ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ. » Τὸ μὲν γαρ ῥητὸν γράμματι κεχάρακται· ὁ δὲ νοῦς ὁ ἐν αὐτῳ πνεῦμα λέγεται. Οὕτως καὶ « ὁ νόμος πνευματικός ἐστιν, » ἵν' ὡς πάλιν εἴρηκε (60), μὴ δουλεύωμεν ἐν παλαιότητι γράμματος, ἀλλ' ἐν καινότητι πνεύματος. Καὶ αὐτὸς μὲν εὐχαριστῶν ἔλεγεν· « Ἄρα οὖν αὐτὸς ἐγὼ τῷ μὲν νοΐ δουλεύω νόμῳ Θεοῦ, τῇ δὲ σαρκὶ νόμιφ ἁμαρτίας· οὐδὲν νῦν ἄρα (61) κατάκριμα τοῖς ἐν Χριστῷ 'Ιησοῦ. Ὁ γὰρ νόμος τοῦ πνεύματος τῆς ζωῆς ἐν Χριστῷ 'Ιησοῦ ἠλευθέρωσέ με ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας· » ὁ δὲ Φίλιππος, τὸν εὐνοῦχον ἀπὸ τοῦ γράμματος εἰς τὸ πνεῦμα θέλων ἐπιστρέφειν, ἔλεγεν· « Ἆρά γε γινώσκεις ἃ ἀναγιώσκεις; » τοιοῦτον ἐσχηκὼς μαρτυρεῖται καὶ ὁ Χάλεβ (62) ἐν τοῖς 'Αριθμοῖς, τοῦ Θεοῦ λέγοντος· « Ὁ δὲ παῖς μου Χάλεβ, ὅτι ἐγενήθη ἕτερον πνεῦμα ἐν αὐτῷ, καὶ ἐπηκολούθησέ μοι· εἰσάξω αὐτὸν εἰς τὴν γῆν εἰς ἣν εἰσῆλθεν ἐκεῖ (63). » Ἄλλῃ γὰρ διανοίᾳ παρὰ τὴν ἐκείνων αὐτὸς λαλήσας, εὐάρεστος τῷ Θεῷ γεγονε. Τοιαύτην ἔχειν προέτρεψεν ὁ Θεὸς τὸν λαὸν καρδίαν διὰ 'Ιεζε- C

8. Quin etiam si vobis sanctas Litteras legere lubeat,ipsum divinorum verborum sensum, spiritum quoque appellari reperietis. Sic enim Paulus scribit : « Qui et idoneos nos fecit ministros Novi Testamenti, non litteræ, sed spiritus. Littera enim occidit, spiritus autem vivificat [43]. » Siquidem dictum, littera exaratum est : sensus vero quem continet, spiritus dicitur. Ita et « lex spiritualis est [44], » ut, quemadmodum idem dixit, non serviamus in vetustate litteræ, sed in novitate spiritus. Idem quoque gratias agens dicebat [45] : « Igitur ego ipse mente servio legi Dei : carne autem, legi peccati. Nihil ergo nunc damnationis est iis qui sunt in Christo Jesu. Lex enim spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit me a lege peccati [46]. » Philippus etiam eunuchum a littera ad spiritum convertere volens aiebat : « Intelligis quæ legis [48] ? » Talem quoque spiritum Caleb habuisse ex Numeris constat, Deo dicente : « Servus meus Caleb, quia factus est alius spiritus in eo, et secutus est me,inducam ipsum in terram in quam illic ingressus est [48]. » Nempe quia ille alia ab illis mente locutus sit, Deo fuit acceptus. Tale item cor populum habere jussit Deus per Ezechielem : « Facite 525 vobis cor novum et spiritum novum [49]. » Quæ cum ita sint, et tanta sit, ut

[36] I Cor. II, 11. [37] I Thess. v, 23· [38] Gen. VIII, 1. [39] Jon. I, 4. [40] Psal. CVI, 25. [41] Psal. CXLVIII, 7, 8. [42] Ezech. XXVII, 25. [43] I Cor. III, 6. [44] Rom. VII, 14. [45] ibid. 6. [46] ibid. 25; VIII, 1, 2. [47] Act. VIII. 39. [48] Num. XIV, 24. [49] Ezech. XVIII, 31.

(55) Sic primus codex Regius, Seguer. et Græcus Scripturæ textus in omnibus mss. edit. Oxon. Alii et editi, ὑμῶν. Ibidem Seguer. omittit 'Ιησοῦ Χριστοῦ. Mox idem Seguer., pro πνεύματα, habet Πνεῦμα. Paulo post Regius 2, τὸ Πνεῦμα.

(56) Τοῦ deest in mss. Regiis et Seguer. Ibidem Reg. 1, ἐκινδύνευσε. Paulo post Regius 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1. Græcus Scripturæ textus, εστη. Cæteri et editi, ἦλθε.

(57) Sic Regius 1, Seguer. At alii et editi, male, Ορόνου σου. Ibid. Reg. 1, καρδίαις θαλασσῶν.

(58) Sic Regius 1, Seguer. Cæteri vero et editi, Θείαις. Mox Regius 2, πνεῦμα καὶ τὸ ἐν αὐτοῖς.

(59) Ὅς abest a Gobler. Felck. 1. Paulo post Regius 1, Seguer., ἀποκτένει, forte pro ἀποκτενεῖ, ut habet Regius 2. Ibidem γάρ deest in Gobleriano et Felck. 1. D

(60) Sic primus codex Regius, Seguer. Gobler. et Felck. 1. Alii vero et editi ὡς solum habent. Mox iidem ἐν παλαιότητι habent : cæteri et editi ἐν omittunt.

(61) Seguer., pro νῦν ἄρα, οὖν habet. Paulo post Regius 2, τῆς ζωῆς τῆς ἐν Χριστῷ.

(62) Sic Regius 1, Seguer. Anglic. Gobler. et Felck. 1. Editi, Ὁ δὲ παῖς Χαλὲβ, ὅτι, etc., aliis omissis.

(63) Sic Regius 1, Seguerian. et LXX. Cæteri et editi, ἐκλήθη.

ostendimus, spirituum differentia, æquius profecto ageretis, si,ubi de creato spiritu mentio facta fuerit, id de aliquo prædictorum spirituum intelligeretis. Hujusmodi ille est de quo apud Isaiam legitur : « Consensit Aram cum Ephraim, et obstupuit anima ejus, et anima populi ejus, quemadmodum in silva arbor a spiritu concutitur [50]. » Idem item his verbis indicatur : « Excitavit Dominus spiritum in mare [51], » propter Jonam. Tonitru siquidem sequuntur spiritus ventorum, uti contigit in pluvia quæ contra Achab cecidit, quemadmodum scriptum est : « Et factus est usque huc et usque huc, et cœli obscurati sunt nubibus et spiritu [52]. »

9. Verum quia Christi, inquiunt, meminit Scriptura, hinc fit ut spiritus de quo hic est quæstio, nullus alius intelligendus sit præter Spiritum sanctum. Itane ergo Spiritum sanctum una quidem cum Christo nominari attendistis? at ubinam illum natura a Filio dividi et separari intellexistis, qui Christum quidem rem creatam non esse, sed Spiritum sanctum rem creatam esse audetis dicere? Absurdam sane fuerit ea quæ natura dissimilia sunt simul nominare eademque gloria celebrare. Quæ enim communio vel quæ similitudo rei creatæ cum Creatore? Profecto si ita est, nihil aliud superest quam ut Filio res quas ipse creavit annumeretis et conjungatis. Itaque satis quidem esse videbatur quod apud prophetam scriptum est de spiritu ventorum, ut jam dictum est, intelligere. Verum quandoquidem factam ibidem de Christo mentionem objicitis, accurate res est nobis explicanda, si forte quid melius de isto spiritu, qui creari dicitur, ostendere possimus. Quid est igitur annuntiare inter homines Christum ejus [53], quam ipsum hominem fieri,idemque esse ac illud: « Ecce virgo in utero habebit, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel [54], » et alia quæ de ejus adventu scripta sunt? Cum igitur eo loci Verbi in carnem adventus annuntietur,qualem creatum spiritum intelligere debemus, præter hominum spiritum qui efficitur et renovatur, quemamodum Deus

A κιὴλ λέγων· « Ποιήσατε ἑαυτοῖς καρδίαν καινὴν καὶ πνεῦμα καινόν. » Τούτων τοίνυν οὕτως ὄντων, καὶ τοσαύτης διαφορᾶς περὶ τῶν πνευμάτων δεικνυμένης, βελτίους ἂν ἦτε (64), εἰ, περὶ κτιζομένου πνεύματος ἀκούοντες, περὶ ἑνὸς τῶν προειρημένων ἐφρονεῖτε, οἷον ἦν περὶ οὗ ἐν Ἡσαΐᾳ, γέγραπται· « Συνεφώνησεν Ἀρὰμ πρὸς τὸν Ἐφραὶμ, καὶ ἐξέστη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ὃν τρόπον (65) ἐν ὄρυμῷ ξύλον ὑπὸ πνεύματος σαλευθῇ. » Τοιοῦτον δὲ ἦν καὶ, « Ὃ ἐξέγειρε Κύριος πνεῦμα ἐπὶ τὴν θάλασσαν » διὰ τὸν Ἰωνᾶν· Ἀκολουθεῖ γὰρ τῇ βροντῇ καὶ τὰ τῶν ἀοράτων πνεύματα, ὡς ἐπὶ τοῦ ὑετοῦ τοῦ (66) κατὰ τὸν Ἀχαάβ, ὡς γέγραπται· « Καὶ ἐγένετο ὧδε, καὶ ἕως ὧδε, καὶ ὁ οὐρανὸς συνεσκότασε νεφέλαις καὶ πνεύματι. »

B 9. Ἀλλ' ἐπείπερ Χριστοῦ, φησὶ (67), μνημονεύει τὸ Λόγιον, ἀκολούθως καὶ τὸ λεγόμενον πνεῦμα οὐδὲν ἕτερον ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον χρὴ νοεῖν (68)· Εἶτα τὸ μὲν (69) συνονομάζεσθαι τῷ Χριστῷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐθεωρήσατε· τὸ δὲ διαιρεῖν αὐτὸ τῇ φύσει, καὶ ἀποξενίζειν ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ ποῦ κατενοήσατε, ὅτι τὸν μὲν Χριστὸν λέγετε μὴ εἶναι κτίσμα, τὸ δὲ ἅγιον (70) Πνεῦμα κτίσμα λέγετε ; Καὶ ἄτοπόν ἐστι τὰ ἀνόμοια τῇ φύσει συνονομάζειν, καὶ συνδοξάζειν. Ποία γὰρ κοινωνία, ἢ ποία ὁμοιότης τῷ κτίσματι πρὸς τὸν κτίστην ; Ἐπεὶ ὥρα ὑμᾶς καὶ τῷ Υἱῷ συναριθμεῖν καὶ συνάπτειν τὰ δι' αὐτοῦ γενόμενα κτίσματα. Ἤρκει μὲν οὖν (71) περὶ πνεύματος ἀνέμων νοεῖν τὸ γεγραμμένον, ὥσπερ εἴρηται· ἐπειδὴ δὲ προφασίζεσθε τὴν ἐν τῷ ῥητῷ περὶ τοῦ Χριστοῦ μνήμην, ἀναγκαῖον ἰδεῖν ἀκριβῶς τὸ λεγόμενον, μὴ ἄρα καὶ περὶ τοῦ λεγομένου κτίζεσθαι πνεύματος οἰκειοτέραν εὕρωμεν τὴν διάνοιαν. Τί τοίνυν ἐστὶ τὸ ἀπαγγέλλειν εἰς ἀνC θρώπους τὸν Χριστὸν αὐτοῦ, ἢ τὸ γίνεσθαι αὐτὸν ἄνθρωπον, καὶ ἴσον εἶναι τοῦτο τῷ (72) φάναι· « Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει, καὶ τέξεται υἱόν· καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ· » καὶ τὰ ἄλλα, ὅτα περὶ τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ γέγραπται ; τῆς δὲ ἐνσάρκου παρουσίας ἀπαγγελλομένης περὶ τοῦ λόγου, ποῖον χρὴ πνεῦμα κτιζόμενον νοεῖν, εἰ μὴ τὸ (73) ἀνακτιζόμενον τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀνακαινιζόμενον πνεῦμα ; Τοῦτο γὰρ καὶ διὰ Ἰεζεκιὴλ ἐπεγγέλλατο ὁ Θεὸς λέγων· « Καὶ δώσω ὑμῖν καρδίαν καινὴν, καὶ

[50] Isa. VII, 2. [51] Jon. I, 4. [52] III Reg. XVIII, 45. [53] Amos. IV, 13. [54] Isa. VII, 14.

(64) Sic Regius 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1. At alii et editi, εἴητε. Paulo post iidem, οἷον ἦν, περὶ οὗ ἐν Ἡσαΐᾳ. Cæteri et editi, οἷον ἦν ὅπερ ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ.

(65) Primus codex Regius, Seguer. hic addunt ὅταν. Mox Reg. 1 et 2, Seguer. Gobler. et Felck. 1, Τοιοῦτον δὲ ἦν καὶ ὅ, οἷο. Alii et editi, Τοιοῦτο δὲ ἦν καὶ τό, etc.

(66) Sic Regius 1, Seguer. Cæteri et editi τοῦ omittunt. Mox iidem, Gobler. et Felck. 1, nec non Græcus Scripturæ textus habent. ἕως ὧδε καὶ ἕως ὧδε. Alii et editi semel tantum ἕως ὧδε. Ibidem primus codex Regius, Seguer. et Græcus Scripturæ textus, συνεσκότασε νεφέλαις. Alii et editi, συνεσκότασεν ἐν νεφέλαις.

(67) Regius 1, Seguer., ἐπεὶ περὶ, φασί, etc.

(68) Quæ sequuntur χρὴ νοεῖν, etc., usque ad τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, habent primus codex Regius, Seguer. Gobler. et Felck. 1 ; **desunt vero in aliis** et editis.

(69) Αὐτό post ἀποξενίζειν **abjiciunt Regii et Seguer. Basil. Anglic., at alii et editi habent. Mox** primus Regius, Seguer. **Gobler. et Felck. 1,** οὐ κατενοήσατε, ὅτι, etc.

(70) Ἅγιον et mox λέγετε **desunt in Regio 1,** Seguer. Paulo post iidem, **Gobler. et Felck. 1.** Anglic. Reg. 2, συνδοξάζειν **addunt. Alii et editio** Commel. abjiciunt.

(71) Post οὖν, Reg. 1 et **Seguer. καί addunt.**

(72) Sic Reg. 1, Seguer. **At Gobler. et Felck. 1,** τοῦτο τὸ (forte pro τῷ) φάναι· Ἰδού, **etc. Anglic.,** τοῦτῳ φάναι τὸ, Ἰδού, **etc. Edit. Commel. et Reg. 2,** τούτῳ φάναι· Ἰδού, etc. **Paulo post pro** ἐπιδημίας Felck. 2 et editio Commel., δημιουργίας.

(73) Primus codex Regius, **Seguer, ἢ τό, etc.**

πνεῦμα καινὸν δώσω ὑμῖν· καὶ ἀφελῶ τὴν καρδίαν τὴν λιθίνην ἐκ τῆς σαρκὸς ὑμῶν· καὶ δώσω ὑμῖν καρδίαν σαρκίνην· καὶ τὸ Πνεῦμά μου δώσω ἐν ὑμῖν. » Πότε δὴ τοῦτο (74) πεπλήρωται, εἰ μὴ ὅτε παραγενόμενος ὁ Κύριος ἀνεκαίνισε τὰ πάντα τῇ χάριτι ; Ἰδοὺ γὰρ καὶ ἐν τῷ ῥητῷ τούτῳ ἡ διαφορὰ τῶν πνευμάτων δείκνυται· καὶ τὸ μὲν πνεῦμα τὸ ἡμῶν ἀνακαινιζόμεῦμα, ἀλλ' ἑαυτοῦ (75) φησιν αὐτὸ εἶναι ὁ Θεὸς, ἐν πνεῦμα, ἀλλ' ἑαυτοῦ (75) φησιν αὐτὸ εἶναι ὁ Θεὸς, ἐν ᾧ καὶ τὰ ἡμῶν ἀνακαινίζεται· ὡς καὶ ὁ ψάλλων ἐν τῷ ἑκατοστῷ καὶ τρίτῳ ψαλμῷ λέγει· « Ἀντανελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν, καὶ ἐκλείψουσι, καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν. Ἐξαποστελεῖς τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. » Εἰ δὲ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἀνακαινιζόμεθα· οὐκ ἄρα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστι τὸ νῦν λεγόμενον πνεῦμα κτίζεσθαι, ἀλλὰ τὸ ἡμέτερον. Καὶ εἴπερ, διὰ τὸ πάντα γενέσθαι (76) διὰ τοῦ Λόγου, φρονεῖτε καλῶς μὴ εἶναι κτίσμα τὸν Υἱόν· πῶς οὐ βλάσφημόν ἐστι λέγειν ὑμᾶς κτίσμα τὸ Πνεῦμα, ἐν ᾧ τὰ πάντα ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Λόγου τελειοῖ καὶ ἀνακαινίζει ; Καὶ εἰ, διὰ τὸ γεγράφθαι ἁπλῶς πνεῦμα κτίζεσθαι, ἀνεπλάσαντο ἑαυτοῖς εἶναι τοῦτο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. πεισθῆναι λοιπὸν ὀφείλουσιν, (77) ὅτι μὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἁγιόν ἐστι τὸ κτιζόμενον, ἀλλὰ τὸ ἡμέτερόν ἐστι τὸ ἐν αὐτῷ ἀνακαινιζόμενον· περὶ οὗ καὶ ὁ (78) Δαβὶδ ηὔχετο ψάλλων · « Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοὶ, ὁ Θεὸς (79), καὶ πνεῦμα εὐθὲς ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου. » Ὧδε μὲν γὰρ λέγεται κτίζειν· πρότερον δὲ ἔπλασεν, ὁ Ζαχαρίας φησίν· « Ἐκτείνων τὸν οὐρανὸν, καὶ θελειῶν τὴν γῆν, καὶ πλάσσων πνεῦμα ἀνθρώπου ἐν αὐτῷ· » ὅ γὰρ πρότερον ἔπλασε, τοῦτο πεπτωκὸς ἀνέκτισε (80), γενόμενος αὐτὸς ἐν τῷ κτίσματι, ὅτε ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, « ἵνα, » ὡς ὁ Ἀπόστολος εἶπε, « τοὺς δύο κτίσῃ εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον, τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότητι τῆς ἀληθείας. » Οὐ γὰρ **ὡς ἑτέρου** δημιουργηθέντος **παρὰ τὸν ἐξ ἀρχῆς κατ'** εἰκόνα γενόμενον **ἄνθρωπον** ἔλεγεν (81)· ἀλλὰ τὸν ἐν Χριστῷ κτισθέντα καὶ ἀνακαιοισθέντα νοῦν συνεβούλευεν ἀναλαβεῖν· ὅπερ καὶ διὰ Ἰεζεκιὴλ πάλιν δηλοῦται, λέγοντος αὐτοῦ· « Ποιήσατε ἑαυτοῖς καρδίαν καινὴν καὶ πνεῦμα καινόν· καὶ ἵνα τί ἀποθνήσκετε, οἶκος Ἰσραήλ ; Διότι οὐ θέλω τὸν θάνατον τοῦ ἀποθνήσκοντος, λέγει Ἀδωναὶ Κύριος. »

A per Ezechielem pollicitus est, dicens : « Et dabo vobis cor novum, et spiritum novum dabo vobis : et auferam cor lapideum de carne vestra, et dabo vobis cor carneum, et Spiritum meum dabo in vobis [55]. » Quando ergo id impletum est, nisi cum advenit Dominus, et sua gratia omnia renovavit? Porro hoc etiam in loco spirituum differentia ostenditur. Nam spiritus noster, is est qui renovatur : sed Spiritum sanctum, non simpliciter spiritum, sed suum esse Spiritum Deus declarat, in quo scilicet spiritus noster renovatur, uti Psalmista psalmo centesimo tertio luculenter docet : « Auferes spiritum eorum et deficient, et in pulverem suum revertentur. Emittes Spiritum tuum et creabuntur, et renovabis faciem terræ [56]. » Quod si in Spiritu Dei renovamur : non ergo Spiritus sanctus is est B qui creari dicitur, sed noster spiritus. Si **526** item quia omnia per Verbum facta sunt, recte sentitis Filium non esse rem creatam : an non itidem impium est vos Spiritum sanctum, in quo Pater per Verbum omnia perficit et renovat, contendere rem esse creatam? Si igitur quod simpliciter scriptum sit spiritum creari, illum idcirco Spiritum sanctum esse sibi ipsis finxere : jam persuasum illis esse debet, non Spiritum sanctum illum esse qui creatur, sed nostrum esse qui in eo renovatur; qua de re et ipse David hoc modo precabatur : « Cor mundum crea in me, Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis [57]. » Etenim hoc in loco spiritum creare dicitur, quem antea finxerat, ut ait Zacharias : « Extendens cœlum, et fundans terram, C et finges spiritum hominis in ipso [58]. » Quem enim antea finxerat, eumdem postea lapsum denuo creavit, factus ipse in re creata, nempe cum Verbum caro factum est, « ut, » quemadmodum Apostolus ait, « duos condat in unum novum hominem, qui **secundum Deum creatus** est in justitia et sanctitate veritatis [59]. » Id enim non dixit tanquam creatus sit alius ab illo homine qui initio ad imaginem factus fuit, sed ad creatam et renovatam in Christo mentem suscipiendam fideles hortabatur; quod idem his verbis præstat Ezechiel : « Facite vobis cor novum et spiritum novum : et quare morimini, domus Israel? Quia nolo mortem morientis, dicit Adonai Dominus [60]. »

10. Οὐκοῦν τοῦ κτιζομένου πνεύματος τοιαύτην

10. Cum igitur ita sententiendum sit de illo spiritu

[55] Ezech. XXXVI, 26. [56] Psal. CIII, 29, 30. [57] Psal. I, 12. [58] Zachar. XII, 1. [59] Ephes. II, 15; IV, 24. [60] Ezech. XVIII, 31, 32.

(74) Anglic., Πότε δὲ τοῦτο. Paulo post Regius 1 et 2, Seguer. Basil. Gobler. Felck· 1, ὁ Κύριος... ἡ διαφορά. Alii et editi omittunt ὁ, iidemque cum Basil., ἡ. Ibid., ante ἐν τῷ ῥητῷ, καὶ absit a Basil.

(75) Sic Regius 1 et 2, Seguer. Gobler. Felck. 1. Alii, αὐτοῦ. Ibid. Reh. 1 et 2, Seguer., αὐτὸ εἶναι. Cæteri et editi αὐτοῦ omittunt.

(76) Primus codex Regius. Seguer., γεγενῆσθαι.

(77) Sic Regius 1, Anglic. At alii et editio Commel., γνώτωσαν ὅτι, etc. Ibidem quæ sequuntur, ista exstant in Regio 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1, At cæteri et editi, τὸ ἅγιον Πνεῦμα οὐκ ἔστι κτιζόμενον.

D (78) Gobler. et Felck. primus, Regius primus, Seguer. ὁ omittunt. Gobler. et Felck. primus, ibidem ηὔχετο λέγων.

(79) Regius 1 et 2, Seguer. addunt ὁ Θεός : alii et editi omittunt.

(80) Primus codex Regius, Seguer., ἀνέστησε.

(81) Sic Regius 1, Seguer. Cæteri et editi omittunt ἔλεγεν. Ibidem quæ sequuntur, ita jacent in Regio 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1. Alii autem et editio Commel. omittunt, καὶ ἀνακαινισθέντα νοῦν. Vox συνεβούλευεν abest a Gobler. et Felck. 1. At Ottob. habet συνεβούλευσεν.

qui creatur, congruenter quoque intelligi potest tonitru, quod firmari ibidem dicitur, fidelis sermo et immobilis lex spiritus : cujus cum Jacobum et Joannem ministros esse vellet Dominus, illos Boanerges nominavit, quod est, filii tonitrui [61]. Hinc Joannes vere e cœlis clamat : « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum [62]. » Lex quippe prius umbram futurorum bonorum habuit. Cum autem Christus hominibus annuntiatus est; et ipse adfuit dicens : « Ipse qui loquor adsum [63]; tunc, ut dixit Paulus, « ejus vox terram concussit, cum id prius pollicitus esset : Adhuc semel ego movebo non solum terram, sed et cœlum. Quod autem adhuc semel dicit, declarat mobilium translationem, ut maneant ea quæ sunt immobilia. Itaque regnum immobile suscipientes, habemus gratiam, per quam servimus placentes Deo [64]. » Quod autem hic immobile regnum dicit, idem firmatum canit David : « Dominus regnavit, decorem induit, induit Dominus fortitudinem et ea præcinxit se. Etenim firmavit orbem terræ, qui non commovebitur [65]. Itaque quod a propheta dictum est, Salvatoris adventum significat, in quo et nos renovati sumus, et lex spiritus immobilis perseverat. Sed illi vere tropici seu versatiles fœdere cum Arianis inito, ac inter se impietate adversus Divinitatem divisa, ut videlicet illi Filium, ipsi Spiritum rem creatam esse pugnent; tropos, ut iidem loquuntur, effingere, atque illud etiam quod recte ad Timotheum scripsit Apostolus, male interpretari ausi sunt : « Testor, » inquit Paulus, « coram Deo et Christo Jesu, et electis angelis, ut hæc **527** custodias sine præjudicio, nihil faciens ex invitatione [66]. » Ex quibus illi concludunt, quod cum Deum et Christum nominaverit, deinque angelos, necesse est spiritum inter angelos annumerari, eumque ex illorum esse ordine, atque angelum aliis majorem esse. Primo, hoc impii Valentini inventum est, neque latet ipsos eadem ac illum loqui. Ille siquidem dixit, quod misso Paracleto, una cum illo coævi ejus angeli missi fuerint. Deinde, dum Spiritum ad

A ἔχοντος τὴν διάνοιαν, πρεπόντως ἂν νοηθείη καὶ ἡ στερεουμένη βροντὴ ὁ πιστὸς λόγος, καὶ ἀσάλευτος τοῦ πνεύματος ὁ νόμος. Τούτου γὰρ ὑπηρέτας εἶναι θέλων τὸν Ἰακὼβ καὶ τὸν Ἰωάννην, ἐκάλεσεν ὁ Κύριος Βοανεργὲς, ὅ ἐστιν, υἱοὶ βροντῆς· ὅ γ' οὖν Ἰωάννης ἀληθῶς ἀπ' οὐρανοῦ βοᾷ· « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. » Πρότερον μὲν γὰρ σκιὰν εἶχεν ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν· ὅτε δὲ ὁ Χριστὸς ἀπηγγέλη τοῖς ἀνθρώποις καὶ παρεγένετο λέγων· « Αὐτὸς ὁ λαλῶν πάρειμι· τότε, » ὡς εἶπεν ὁ Παῦλος, « ἡ τούτου φωνὴ τὴν γῆν ἐσάλευσεν, ἐπαγγειλαμένου πρότερον· Ἔτι ἅπαξ ἐγὼ σείσω (82) οὐ μόνον τὴν γῆν, ἀλλὰ καὶ τὸν οὐρανόν. Τὸ δὲ ἔτι ἅπαξ δηλοῖ τῶν σαλευομένων τὴν μετάθεσιν, ἵνα μείνῃ τὰ μὴ σαλευόμενα. Διὸ βασιλείαν ἀσάλευτον παραλαμβάνοντες, ἔχομεν χάριν, δι' ἧς λατρεύομεν εὐαρέστως (83) τῷ Θεῷ. » Ἣν δὲ λέγει βασιλείαν οὗτος ἀσάλευτον, ταύτην στερεωθεῖσαν ψάλλει Δαβίδ· « Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο· ἐνεδύσατο Κύριος δύναμιν καὶ περιεζώσατο. Καὶ γὰρ ἐστερέωσε τὴν οἰκουμένην, ἥτις οὐ σαλευθήσεται. » Τὸ ἄρα παρὰ τῷ προφήτῃ ῥητὸν τὴν ἐπιδημίαν τοῦ Σωτῆρος σημαίνει, ἐν ᾗ καὶ ἡμεῖς ἀνεκαινίσθημεν καὶ ὁ νόμος τοῦ πνεύματος (84) ἀσάλευτος διαμένει. Ἀλλ' οἱ τῷ ὄντι τροπικοὶ (85), συνθέμενοι τοῖς Ἀρειανοῖς, καὶ μερισάμενοι μετ' αὐτῶν τὴν εἰς τὴν θεότητα βλασφημίαν, ἵνα ἐκεῖνοι μὲν τὸν Υἱὸν, οὗτοι δὲ τὸ Πνεῦμα κτίσμα λέγωσιν· ἐτόλμησαν, ὡς αὐτοί φασι, τρόπους πάλιν ἑαυτοῖς ἐφευρεῖν καὶ παρεξηγεῖσθαι καὶ τὸ τοῦ Ἀποστόλου ῥητὸν, ὃ καλῶς μὲν αὐτὸς (86) ἔγραφε Τιμοθέῳ λέγων· « Διαμαρτύρομαι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ (87) καὶ τῶν ἐκλεκτῶν ἀγγέλων, ἵνα ταῦτα φυλάξῃς χωρὶς προκρίματος, μηδὲν ποιῶν κατὰ πρόσκλησιν (88). » Ἐκεῖνοι δὲ φάσκουσιν, ἐπειδὴ τὸν Θεὸν καὶ τὸν Χριστὸν ὠνόμασεν, εἶτα τοὺς ἀγγέλους, ἀνάγκη τοῖς ἀγγέλοις συναριθμεῖσθαι τὸ Πνεῦμα, τῆς τε αὐτῶν εἶναι συστοιχίας καὶ αὐτὸ (89), καὶ ἄγγελον εἶναι μείζονα τῶν ἄλλων. Πρῶτον μὲν οὖν τῆς ἀσεβείας ἐστὶν Οὐαλεντίνου τοῦτο τὸ εὕρημα· καὶ οὐκ ἄληθον οὗτοι τὰ ἐκείνου (90) φθεγγόμενοι. Ἐκεῖνος γὰρ ἔφη-

B

C

[61] Marc. III, 17. [62] Joan. I, 1. [63] Joan. IV, 26. [64] Agg. II, 7; Hebr. XII, 26-28. [65] Psal. XCII, 1. [66] I Timoth. V, 21.

(82) Primus codex Regius, Seguer., σείω.

(83) Regius 2, εὐαρεστοῦντες. Mox Regius primus, Seguer. Basil., ἀσάλευτον, et Regius 1. Seguer., οὗτος. Alii et editi αὐτὸς ἀτελεύτητον. Ibidem Regius 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1, στερεωθεῖσαν. Cæteri et editi, ἐστερῶθαι οὖσαν.

(84) Sic Regii et Seguer., ut et legit Nannius. At alii et editi, Πατρός.

(85) Ad hanc vocem, τροπικοί. in cod. ms. Basil. Δοξαπατρῆς hæc non inepte notat : Σημείωσαι, ὅτι, διὰ τὸ ἐρεῖν ἑαυτοὺς τρόπους ἐφευρίσκειν παρεξηγήσεων, ἐκλήθησαν οἱ Πνευματομάχοι τροπικοὶ ἐν ἀρχῇ· ὕστερον δὲ ἀπὸ Μακεδονίου Μακεδονιανοί. Id est : *Nota S. Spiritus hostes, quia varios tropos in pravis suis interpretationibus se excogitare dicerent, initio vocatos fuisse tropicos : postea vero a Macedonio, Macedonianos.* Vide p. 516.

(86) Sic Regius 1, Seguer. Anglican. Gobler. et Felck. 1. Cæteri vero et editi αὐτὸς omittunt, et habent ἔγραψε. Reg. 2 tamen ἔγραφε quoque habet.

(87) Sic Regius 1 et Seguer. In Gobl. et Felck. 1 ita legitur, τοῦ Θεοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ. In Anglic., τοῦ Θεοῦ καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Editio Commel. et Regius 2, τοῦ Θεοῦ καὶ Χριστοῦ Ἰησοῦ.

(88) Sic omnes mss. et edit. Commel., uti etiam habent 4 mss. codices Novi Testamenti edit. Oxon. 1675. At alii πρόσκλισιν, quemadmodum quoque legit interpres Latinus, *in alteram partem declinando.* Ibid. Regii et Ottobon. Seg. Basil. Anglic. φάσκουσιν. Alii et editi, φάσκουσιν.

(89) Sic Regii et Seg. Ottobon. Basil. Anglican. Goblerian. et Felckm. 1. Editi vero et alii καὶ ante αὐτό omittunt.

(90) Gobl. et Felckm. primus, Seg. Ottobon.. τὰ ἐκείνων. Paulo post Reg. 3 et 2, Basil. Seg. Gobl. et Felckm. 1, ἔφησεν. Alii et editi, φησίν.

σεν, ὅτι, πεμφθέντος τοῦ Παρακλήτου, συναπεστάλησαν αὐτῷ οἱ ἡλικιῶται αὐτοῦ ἄγγελοι· ἔπειτα δὲ τὸ Πνεῦμα κατάγοντες (91) εἰς τοὺς ἀγγέλους εἰς τὴν Τριάδα συντάσσοντες. Εἰ γὰρ μετὰ Πατέρα καὶ Υἱὸν κατ' αὐτοὺς οἱ ἄγγελοι, δηλονότι τὴν Τριάδος εἰσὶν οἱ (92) ἄγγελοι, καὶ οὐκ ἔτι « λειτουργικὰ πνεύματα εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενοι, » οὐδὲ ἁγιαζόμενοι, ἀλλ' αὐτοὶ μᾶλλον ἁγιάζοντες ἄλλους ἂν εἶεν.

A angelorum naturam deducunt, non advertunt se angelos in Trinitate collocare. Nam si secundum illos post Patrem et Filium sequuntur angeli : certe e Trinitate sunt angeli, nec jam sunt « administratores spiritus in ministerium missi [77],» nec ipsi sancti efficiuntur,sed potius alios sanctos efficiunt.

11. Τί οὖν ἡ τοσαύτη τούτων ἀπόνοια ; Ποῦ τῶν Γραφῶν πάλιν εὗρον ἄγγελον (93) τὸ Πνεῦμα λεγόμενον ; Τὰ αὐτὰ δέ μοι τοῖς προειρημένοις εἰπεῖν ἀνάγκη. Παράκλητος ἐλέχθη καὶ πνεῦμα υἱοθεσίας, καὶ πνεῦμα ἁγιασμοῦ, καὶ πνεῦμα Θεοῦ, καὶ πνεῦμα Χριστοῦ ἐλέχθη· οὐδαμοῦ δὲ ἄγγελος, οὐδὲ ἀρχάγγελος, οὐδὲ πνεῦμα διακονίας, οἷοί (94) εἰσιν οἱ ἄγγελοι· ἀλλὰ μᾶλλον σὺν τῷ Υἱῷ καὶ αὐτὸ διακονεῖται παρὰ τοῦ Γαβριὴλ λέγοντος τῇ Μαρίᾳ · « Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ· καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι » Τῶν δὲ Γραφῶν μὴ λεγουσῶν ἄγγελον τὸ Πνεῦμα, ποία τούτοις ἀπολογία γένοιτ' ἂν τῆς τοσαύτης ἀλογίστου τόλμης ; ὅπου γε καὶ ὁ τὴν τοιαύτην αὐτοῖς κακόνοιαν ἐπισπείρας Οὐαλεντῖνος τὸ μὲν Παράκλητον (95), τοὺς δὲ ἀγγέλους ὠνόμασεν· εἰ καὶ ἐν τῷ ἴσῳ χρόνῳ, ἡλικιώτην τοῖς ἀγγέλοις συντάσσει καὶ αὐτὸς τὸ Πνεῦμα ὁ ἀφρονέστατος. Ἀλλ' ἰδοὺ, φασὶν, ἐν τῷ προφήτῃ Ζαχαρίᾳ (96) γέγραπται· « Τάδε λέγει ὁ ἄγγελος, ὁ λαλῶν ἐν ἐμοί. » Καὶ δῆλόν ἐστιν, ὅτι ἄγγελον εἶναι τὸ Πνεῦμα σημαίνει τὸν ἐν αὐτῷ λαλοῦντα. Τοῦτο δὲ οὐκ ἂν εἶπον, εἰ τῇ ἀναγνώσει προσέχοντες ἦσαν. Αὐτὸς γὰρ ὁ Ζαχαρίας, ἡνίκα τὴν ὀπτασίαν περὶ τῆς λυχνίας ἑώρακε, φησί· « Καὶ ἀπεκρίθη ὁ ἄγγελος ὁ λαλῶν ἐν ἐμοὶ, καὶ εἶπεν· Οὐ γινώσκεις τί ἐστι ταῦτα ; Καὶ εἶπον (97)· Οὐχὶ Κύριε. Καὶ ἀπεκρίθη, καὶ εἶπε πρὸς μὲ λέγων· Οὗτος ὁ λόγος Κυρίου πρὸς Ζοροβάβελ, λέγων· Οὐκ ἐν δυνάμει μεγάλῃ, οὐδὲ ἐν ἰσχύϊ, ἀλλ' ἐν (98) Πνεύματί μου , λέγει Κύριος παντοκράτωρ. » Εὔδηλον (99) οὖν, ὡς ὁ λαλῶν ἄγγελος τῷ προφήτῃ οὐκ ἦν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' αὐτὸς μὲν ἄγγελος, τὸ δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐστι τοῦ παντοκράτορος (1)· καὶ διακονεῖται μὲν παρ' ἀγγέλου, ἀδιαίρετον δὲ τῆς θεότητός ἐστι, καὶ ἴδιον τοῦ λόγου (2). Ἐπεὶ εἰ τὸ ἀποστολικὸν προφαίζονται ῥητὸν, διὰ τὸ εἰρῆσθαι μετὰ

11. Quænam tandem hæc tam absurda illorum dementia est? Quo in loco rursus Scripturæ sacræ invenerunt Spiritum angelum dici? Eadem enim quæ jam dixi, mihi repetere necesse est. Paracletus dictus est et spiritus adoptionis, spiritus sanctimoniæ, et Christi spiritus. At nunquam vel angelus aut archangelus,aut spiritus ministerii quales B sunt angeli, appellatus est. Quin imo eidem et Filio ministrat Gabriel cum Mariæ ait : « Spiritus sanctus superveniet in te,et virtus Altissimi obumbrabit tibi [68]. » Cum igitur Scripturæ Spiritum angelum non appellent. qui excusationis habere possint in tanta tamque absurda temeritate, maxime cum ipse Valentinus,qui impiam hanc mentem illis inseruit, illum quidem, Paracletum, hos vero, angelos nominaverit, licet idem stultissimus Spiritum angelis coætaneum eodemque duntaxat tempore ac illos exstitisse senserit. Sed ecce, inquiunt, apud prophetam Zachariam scriptum est : « Hæc dicit angelus qui loquitur in me [69]. » Atqui perspicuum est hic spiritus nomine angelum in ipso loquentem significari. Verum id minime dicerent, si quod legunt vellent attendere. Nam Zacharias in candelabri visione ait : « Et respondit angelus qui loquebatur in me, et dixit : Nunquid nescis qui sunt hæc? Et dixi : Non, Domine. Et respondit,et ait ad me, dicens : Hoc est verbum Domini ad Zorobabel dicens : Non in virtute magna, nec in robore, sed in Spiritu meo, dicit Dominus omnipotens [70]. » Ex quibus liquet angelum qui prophetæ loquebatur, non fuisse Spiritum sanctum, sed illum quidem esse angelum,hunc autem esse Spiritum Dei omnipotentis, cui et angelus ministrat, quippe a divinitate dividi nequit, ac verbi proprius est. Quod si Apostoli verba nobis opposuerint, qui scilicet post

[67] Hebr. I, 14. [68] Luc. I, 35. [69] Zach. IV, [70] ibid. 5, 6.

(91) Sic Regii et Seguerian. Editi et alii, κατ-αγαγόντες.

(92) Regius secundus οἱ omittit, qui idem infra habet ἀποστελλόμενα, ut et Ottobon.. ac ἁγιαζόμενα.

(93) Sic primus codex Regius, Seg. Basil. Anglican. Gobl. et Felckm. 1, sed Anglican. ἄγγελος habet. Alii et editi, ποῦ τῶν Γραφῶν ηὗρον λεγόμενον κτίσμα τὸ Πνεῦμα.

(94) Sic omnes mss. Editi vero, οἵ.

(95) Regius, primus, Seg. Basil. Anglican., τὸ μὲν, Παράκλητον. Alii et editi, τὸν μέν, etc. Mox Regius primus, Seg., εἰ καί, etc. Cæteri autem et editi εἰ omittunt. Paulo post Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus, συντάσσει καὶ αὐτός, etc. At alii et editi καὶ αὐτός non habent.

(96) Gobl. et Felckm. primus, φασὶν, παρὰ τῷ Ζαχαρίᾳ. Iidem mox et Regius primus, Seg., δῆλόν ἐστιν, ὅτι. Anglican. Regius 2, δῆλον ὅτι. Cæteri et editi, δηλονότι.

(97) Primus codex Regius, Seg., εἶπα.

(98) Regius primus, Seg. Gobl. Felckm. 1, ἀλλ' ἢ ἐν, etc.

(99) Sic mss. omnes. Editio Commel. male ἄδηλον. Ibid. Regius primus, Seg.. οὖν omittunt.

(1) Sic Regius primus, Seg. Gobl. Anglic. Felck. primus. Attamen Gobl. Felckm. primus τοῦ omittunt. Alii et editi, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστι τὸ Πνεῦμα τοῦ παντοκράτορος.

(2) Sic Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus. Cæteri vero et editi, ἰσχύος τοῦ λόγου. Ibid. Regius primus, Seg., Ἐπεὶ, εἰ τό, etc. Gobl. et Felckm. primus, Ἐπειδὴ, εἰ τό, etc. Alii et editi, Ἐπειδὴ δὲ τό, etc.

Christum electos angelos nominavit; dicant quinam ex illis omnibus Trinitati adjungendus sit? Nec enim omnes unus sunt numero. Aut quis illorum in columbæ specie in Jordanem descendit? Nam millia millium et decies millies dena millia ministrant ei [71]. Vel quare cœlis apertis non dictum est, Et descendit aliquis ex electis angelis, sed, Spiritus sanctus? Vel quare ipse Dominus de fine temporum cum discipulis disserens, **328** distincte ait : « Mittet Filius hominis angelos suos [72] »Item et antea dictum fuerat : « Angeli ministrabant ei [73]. » Iterum quoque dixit : « Exibunt angeli [74], » Cum vero discipulis sanctum Spiritum daret, ait : « Accipite Spiritum sanctum [75]. » Rursus et cum eosdem ad prædicandum misit : « Euntes, inquit, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti [76]. » Nec enim angelum cum divinitate copulavit, neque nos sibi ipsi et Patri in re creata conjunxit, sed in Spiritu sancto, quem cum promitteret, non ait se angelum mittere, sed « Spiritum veritatis quia Patre procedit, [77] » qui idem ex ipso accipit et datur.

12. Moyses quoque qui angelos quidem res creatas esse, Spiritum autem sanctum Filio et Patri conjunctum noverat, Deo ipsi dicente : « Vade, ascende de loco isto tu et populus tuus quem eduxisti de terra Ægypti, in terram quam juravi Abraham, Isaac et Jacob, dicens : Semini vestro dabo eam : et mittam ante faciem tuam angelum meum, et ejiciet Chananæum [78]; » id recusavit, ita respondens : « Nisi ipse proficiscaris nobiscum, ne me ex isto loco educas [79]. » Nolebat nempe populum a re creata duci, ne rei creatæ potius quam Deo omnium Creatori servire discerent. Certe idem ille qui angelum ducem habere renuerat, Deum ipsum ut sui dux esset rogavit. Quod cum Deus pollicitus ipsi responderit : « Et istud verbum tuum, quod locutus es, faciam : invenisti enim gratiam coram me, et novi te præ omnibus [80] : » cum item inde in Isaia scriptum legamus : « Qui e terra eduxit pastorem ovium : ubi est qui posuit in

A τὸν Χριστὸν τοὺς ἐκλεκτοὺς ἀγγέλους, εἰπάτωσαν τίς ἐκ πάντων τούτων ἐστὶν ὁ τῇ (3) Τριάδι συνταττόμενος ; Οὐ γὰρ δὴ πάντες εἰς εἰσι τῷ ἀριθμῷ· ἢ τίς αὐτῶν ἐστιν ὁ κατελθὼν εἰς τὸν Ἰορδάνην ἐν εἴδει περιστερᾶς ; Χίλιαι γὰρ χιλιάδες εἰσὶ καὶ μύριαι μυριάδες οἱ λειτουργοῦντες. Ἢ διὰ τί, ἀνοιγομένων τῶν οὐρανῶν, οὐκ εἴρηται, Καὶ κατῆλθεν ἐκ τῶν ἐκλεκτῶν ἀγγέλων, ἀλλὰ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ; Ἢ διὰ τί αὐτὸς ὁ Κύριος περὶ μὲν τῆς συντελείας διαλεγόμενος τοῖς μαθηταῖς, διαστέλλων μὲν ἔλεγεν· « Ἀποστελεῖ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ ; » Καὶ πρὸ τούτων εἴρητο· « Οἱ ἄγγελοι διηκόνουν αὐτῷ. » Καὶ πάλιν αὐτὸς λέγει· « Ἐξελεύσονται οἱ ἄγγελοι. » Τοῖς δὲ μαθηταῖς δίδους ἔλεγε « Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον· » ἀποστέλλων τε αὐτοὺς ἔλεγε· « Πορευθέντες μαθητεύσατε (4) πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες B αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Οὐ γὰρ ἄγγελον συνέταξε τῇ θεότητι, οὐδὲ ἐν κτίσματι συνῆψεν ἡμᾶς ἑαυτῷ τε καὶ τῷ Πατρὶ, ἀλλ' ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ, ὅπερ αὐτὸς ἐπαγγελλόμενος (5), οὐκ εἴρηκεν ἄγγελον ἀποστέλλειν, ἀλλὰ « τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ λαμβάνει καὶ δίδοται.

12. Καὶ Μωσῆς γ' οὖν, γινώσκων τοὺς μὲν ἀγγέλους κτίσματα, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἡνωμένον τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πατρὶ, λέγοντος αὐτῷ τοῦ Θεοῦ· « Πορεύου, ἀνάβηθι ἐντεῦθεν σὺ (6) καὶ ὁ λαός σου, οὓς ἐξήγαγες ἐκ γῆς Αἰγύπτου εἰς τὴν γῆν, ἣν ὤμοσα τῷ Ἀβραὰμ, καὶ τῷ Ἰσαὰκ, καὶ τῷ Ἰακὼβ λέγων· Τῷ σπέρματι ὑμῶν δώσω αὐτήν· καὶ συναποστελῶ C πρὸ προσώπου σου τὸν ἄγγελόν μου, καὶ ἐκβαλεῖ τὸν Χαναναῖον· » παραιτεῖται (7) λέγων· « Εἰ μὴ αὐτὸς συμπορεύῃ μεθ' ἡμῶν, μὴ με ἀναγάγῃς ἐντεῦθεν. » Οὐκ ἐβούλετο γὰρ κτίσμα (8) προηγεῖσθαι τοῦ λαοῦ. Ἵνα μὴ μάθωσι λατρεύειν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα τὰ πάντα Θεόν. Ἀμέλει, τὸν ἄγγελον παραιτησάμενος, παρακάλει αὐτὸν τὸν Θεὸν καθηγεῖσθαι αὐτῶν. Τοῦ δὲ Θεοῦ ἐπαγγειλαμένου καὶ εἰπόντος πρὸς αὐτόν (9)· « Καὶ τοῦτόν σου τὸν λόγον, ὃν εἴρηκας, ποιήσω· εὗρηκας γὰρ χάριν ἐνώπιόν μου, καὶ οἶδά σε παρὰ πάντας· » γέγραπται ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ· « Ὁ ἀναβιβάσας ἐκ τῆς γῆς τὸν ποιμένα τῶν προβάτων· καὶ

[71] Dan. VII, 10. [72] Matth. XIII, 41. [73] Matth. IV, 11. [74] Matth. XIII, 49. [75] Joan. XX, 22. [76] Matth. XXVIII, 19, [77] Joan. XV, 26; XVI, 14. [78] Exod. XXXIII, 1, 2. [79] ibid. 15. [80] ibid. 17, 18.

(3) Sic Regii 1 et 2. Seg. Gobl. et Felckm. primus. Cæteri autem et editi, ἐν τῇ, etc.

(4) Gobl. et Felckm. primus, Πνεῦμα ἅγιον, καὶ, πορευθέντες μαθητεύσατε, etc.

(5) Sic Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus. Alii et editi, ἐπαγγειλάμενος. Ibid. Regii 1 et 2, Seg. Gobl. Felckm. primus, Anglic. Basil. Ottob., οὐκ εἴρηκεν ἄγγελον ἀποστέλλειν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα, etc., nisi tamen Basil., ἐπιστέλλειν. Cæteri et editi, mendose, οὐκ εἴρηκε Πνεῦμα ἀποστέλλειν. Mox ibid. Gobl. et Felckm. primus, Regius primus, Seg., ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ λαμβάνει, etc. in Gobl. et Felckm. primo καὶ deest post δίδοται. Anglicanus, ἐκπορεύεται. Καὶ Μωσῆς γ' οὖν γινώσκων. Cæteri et editi, ἐκπορεύεται. Καὶ γινώσκων,

D etc. Ibid. Regii 1 et 2, Seg., κτίσματα. Alii et editi, κτίσμα.

(6) Seg., ἐντεῦθεν σὺ, etc. Mox Ottobon., ἐκ τῆς Αἰγύπτου.

(7) Primus codex Regius, Seg., παραιτεῖται. Gobl. et Felckm. primus, Ottobon., παραιτεῖτο. Editi et alii, παρητήσατο. Mox Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus, συμπορεύῃ ut et LXX. Alii et editi, συμπορεύσῃ.

(8) Sic Regii 1 et 2, Seg. Basil. Anglican. Gobl. Felckm. primus, Ottobon. Cæteri et editi, κτίσματα.

(9) Regius 2 et Felckm. 2, cum editis, πρὸς αὐτούς.

ἐστιν ὁ θεὶς ἐν αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὁ ἀναγαγὼν (10) τῇ δεξιᾷ Μωσῆν; » καὶ μετ' ὀλίγα φησί· « Κατέβη Πνεῦμα παρὰ Κυρίου καὶ ὡδήγησεν αὐτούς. Οὕτως ἤγαγες τὸν λαόν σου ποιήσας (11) σεαυτῷ ὄνομα δόξης· » τίς ἐκ τούτων οὐ συνορᾷ τὴν ἀλήθειαν; Τοῦ γὰρ Θεοῦ ἐπαγγειλαμένου καθηγεῖσθαι, ἰδοὺ οὐκ ἔτι ἄγγελον ἐπαγγέλλεται πέμπειν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ, ὅ ἐστιν ὑπὲρ τοὺς ἀγγέλους, καὶ αὐτὸ καθηγούμενόν ἐστι τοῦ λαοῦ. Καὶ δείκνυται, ὅτι οὐ τῶν κτισμάτων, οὐδὲ ἄγγελός ἐστι τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ ἄνω τῆς κτίσεώς ἐστιν (12), ἡνωμένον τῇ θεότητι τοῦ Πατρός. Αὐτὸς γὰρ ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Λόγου ἐν Πνεύματι καθηγεῖτο τοῦ λαοῦ· ὅθεν καὶ διὰ πάσης τῆς Γραφῆς φησιν· « Ἐγὼ ἀνήγαγον (13) ὑμᾶς ἐκ γῆς Αἰγύπτου· μάρτυρες ὑμεῖς ἐστε, εἰ Θεὸς ἦν ἀλλότριος ἐν ὑμῖς πλὴν ἐμοῦ. » Καὶ οἱ ἅγιοι δὲ προσφωνοῦσι τῷ Θεῷ· « Ὡδήγησας ὡς πρόβατα τὸν λαόν σου· » καὶ, « Ὡδήγησεν αὐτοὺς Κύριος ἐπ' ἐλπίδι (14), καὶ οὐκ ἐδειλίασαν. » Τούτῳ καὶ τὸν ὕμνον ἀνατιθέασι λέγοντες· « Τῷ διαγαγόντι τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. » Ὁ δὲ μέγας Μωσῆς συνεχῶς διηγεῖται (15)· « Κύριος ὁ Θεὸς ὁ προπορευόμενος πρὸ προσώπου ὑμῶν. » Τὸ ἄρα τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα οὐκ ἂν εἴη ἄγγελος, οὐδὲ κτίσμα, ἀλλ' ἴδιον τῆς θεότητος αὐτοῦ. Τοῦ γὰρ Πνεύματος ὄντος ἐν τῷ λαῷ, ὁ Θεὸς δι' Υἱοῦ ἐν Πνεύματι ἦν ἐν αὐτοῖς.

ipsis Spiritum sanctum, qui Moysen dextera deduxit [81]? » et paulo post : « Descendit Spiritus a Domino et ductor illorum fuit. Sic duxisti populum tuum, ut faceres tibi nomen gloriæ [82] : » quis ex his veritatem non perspicit? Num cum Deus se ducem populi fore esset pollicitus, ecce non jam angelum, sed suum Spiritum, qui angelis superior est, ductorem populi se missurum promittit. Quare patet Spiritum non ex rebus creatis neque angelum esse, sed rebus omnibus creatis superiorem et Patris divinitati conjunctum esse. Namque ipse Deus per Verbum in Spiritu populum ducebat; unde per totam Scripturam testatur : « Ego eduxi vos de terra Ægypti : testes vos estis, si Deus alienus erat in vobis præter me [83]. » Sancti quoque ita Deo loquuntur : « Deduxisti sicut oves populum tuum [84]. » Et : « Deduxit eos Dominus in spe, et non timuerunt [85]. » Huic eidem hymnum offerunt qui aiunt : « Qui traduxit populum suum per desertum, quoniam in sæculum misericordia ejus [86]. » Magnus vero Moyses identidem repetit : « Dominus Deus qui præit ante faciem vestram [87]. » Itaque Dei Spiritus non est angelus neque res creata, sed ejus divinitatis est proprius. Nam cum Spiritus in populo esset, Deus per Filium in Spiritu in iisdem erat.

13. Ἀλλ' ἔστω ταῦτα, φασὶ καὶ αὐτοί· διὰ τί οὖν ὁ Ἀπόστολος μετὰ τὸν Χριστόν οὐκ ὠνόμασε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ τοὺς ἐκλεκτοὺς ἀγγέλους; Τὸ αὐτὸ δ' ἄν τις αὐτοὺς ἐρωτήσειε· Διὰ τί μὴ ἀρχαγγέλους, μηδὲ (16) χερουβίμ, μηδὲ σεραφίμ, μηδὲ κυριότητας, μηδὲ θρόνους, μηδὲ ἕτερόν τι, ἀλλ' ἐκλεκτοὺς μόνους ἀγγέλους ὠνόμασεν ὁ Παῦλος; Ἆρ' οὖν, ἐπεὶ μὴ οὕτως ὠνόμασεν, οἱ ἄγγελοι ἀρχάγγελοί εἰσιν, ἢ μόνοι ἄγγελοί εἰσι, καὶ οὔτε σεραφίμ, ἢ χερουβίμ, οὐκ ἀρχάγγελοι, οὐδὲ κυριότητες, οὐ θρόνοι, οὐκ ἀρχαί, οὐχ ἕτερόν τι ἐστίν; Ἀλλὰ τοῦτό ἐστιν ἀνάγκην μὲν ἐπιβάλλειν τῷ Ἀποστόλῳ, διὰ τί μὴ οὕτως, ἀλλ' οὕτως ἔγραψεν, ἀγνοεῖν δὲ τὰς θείας Γραφάς, καὶ διὰ τοῦτο πλανᾶσθαι περὶ (17) τὴν ἀλήθειαν. Ἰδοὺ γὰρ παρὰ μὲν τῷ Ἡσαΐᾳ γέγραπται· « Προσαγάγετε πρός μὲ, καὶ ἀκούσατε ταῦτα· Οὐκ ἀπ' ἀρχῆς ἐν κρυφῇ

13. Verum hæc ita sint, inquiunt illi : cur igitur Apostolus post Christum, non Spiritum **529** sanctum, sed electos angelos nominavit? Atqui idem ab illis merito quis sciscitetur : Quare non archangelos, neque cherubim, neque seraphin, neque dominationes, neque thronos, neque quid aliud, sed solos electos angelos Paulus nominavit? Num ergo, quia non ita nominavit, angeli sunt archangeli, aut soli angeli exsistunt, nullique sunt seraphim aut cherubim, nulli archangeli et dominationes, nulli throni et principatus, nihil denique aliud exsistit? Verum id inquirere nihil aliud est, quam Apostolo necessitatem hoc vel illo modo scribendi imponere, nec non divinas Scripturas ignorare, ac proinde a veritate aberrare. Ecce enim apud Isaiam scriptum legimus : « Accedite ad me et audite hæc : Non ab

[81] Isa. LXIII, 11, 12. [82] ibid 14. [83] Levit. XI, 45; Deut. XXXII, 39; Isa. XLV, 21; Ose. XIII, 4. [84] Psal. LXXVI, 21. [85] Psal. LXXVII, 53. [86] Psal. CXXXV, 16. [87] Deut. I, 30, 33.

(10) Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. 1, ἀγαγών.

(14) Regius primus, Seg., ποιῆσαι. Ibid. iidem et Gobl. et Felckm. primus, σεαυτῷ. Alii et editi, ἑαυτῷ.

(12) Sic Regii 1 et 2. Seg. Cæteri et editi ἐστίν omittunt.

(13) Gobl. Felckm. primus, ὅθεν καί φησιν· Ἐγὼ ἀνηγαγον, etc. Ibid. iidem et Regius primus, Seg. Basil. ὑμᾶς addunt, quæ vox ab aliis et editis abest.

(14) Sic Regius primus, Seg. Anglican. Gobl. et Felckm. primus. Alii autem et editi vocem Κύριος omittunt, habentque ἐν ἐλπίδι. Paulo post pro λέγοντες, Regius primus, Seg. habent, ψάλλοντες. Ottobon., λέγοντα.

(15) Συνεχῶς διηγεῖται omittunt Gobl. et Felckm. primus. Mox ibid. iidem et Regii 1 et 2, Seg., ὑμῶν. Alii et editi, ἡμῶν. Item paulo post, Regius primus, Seg. habent, ἀλλ' ἴδιον τῆς θεότητος, etc. At cæteri et editi, ἀλλὰ μᾶλλον τῆς θεότητος.

(16) Pro μηδέ et in sequentib. Gobl. et Felckm. primus ἤ habent. Ibid. Regius primus, Seg., ἐκλεκτοὺς μόνους ἀγγέλους. Editi vero et alii vocem μόνους omittunt. Mox vox Παῦλος deest in Gobl. et Felckm. 1, qui iidem paulo post, ἄγγελοί εἰσι, καὶ οὔτε αἱ προειρημέναι δυνάμεις εἰσίν. Ἀλλὰ τοῦτό ἐστι, etc.

(17) Sic Regius primus, Seg. Alii autem et editi, παρά. Paulo post iidem Reg. et Seguer., προσάγαγε.

initio in abscondito locutus sum; cum fieret, ibi eram : et nunc Dominus misit me et Spiritus ejus [88]. » Et apud Aggæum : « Et nunc confortare, Horobabel, dicit Dominus, et confortare, Jesu fili Josedec, sacerdos magne, et confortetur omnis populus terræ, dicit Dominus, et facite, quoniam ego vobiscum sum, dicit Dominus omnipotens. Et Spiritus meus stetit in medio vestri [89]. » Hic apud utrumque prophetam, solius Domini et Spiritus fit mentio : quid igitur ad id dicturi sunt ? Nam si eo quod Paulus Christi mentionem faciens, de Spiritu tacuerit,et electorum angelorum meminerit; si, inquam, eam ob causam Spiritum inter angelos collocare nihil verentur : restat ut ex his propheticis verbis, iidem de illo qui ibi silentio omittitur audacius disputent.Nam si dicant Dominum esse,idem esse ac Filium esse : quid de Patre dicturi sunt ? Si vero illud de Patre intelligant, quid dicturi sunt de Filio? Procul autem absit vel a sola cogitatione,ea quæ ex iillorum sententia consequitur impietas. Nempe illos respondere necesse est, vel nullum illum esse, vel, quod silentio prætermissus sit, eum inter res creatas annumerare.

14. Quid item dicturi sunt, si ipsum etiam Dominum dicentem audierint : « Judex quidam erat in quadam civitate, qui Deum non timebat, et hominem non reverebatur [90]. » Nunquid quia post Deum hominem nominavit, ille homo est Filius quem injustus judex non reveretur ? An forte quia post Deum, hominem subdiderit, tertius est Filius post hominem, et quartus Spiritus sanctus ? Quid, si Apostolum eadem Epistola rursus dicentem audiant « Præcipio tibi coram Deo, qui vivificat omnia, et Christo Jesu, qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato bonam confessionem, ut serves mandatum sine macula, irreprehensibile [91] » ? Num quia hic de angelis et Spiritu siluit, de Spiritu et de angelis utrum sint dubitant ? Ita sane dubitaverint, quandiu hæc adeo impia contra Spiritum meditabuntur. Si præterea ad hæc libri Exodi verba attendant, « Timuit autem populus Dominum, et crediderunt Deo et Moysi servo ejus [92], » an Moy-

λελάληκα· ἡνίκα ἐγένετο, ἐκεῖ ἤμην· καὶ νῦν Κύριος ἀπέσταλκέ με, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ· » παρὰ δὲ τῷ Ἀγγαίῳ· « Καὶ νῦν (18) κατίσχυε Ζοροβάβελ, λέγει Κύριος, καὶ κατίσχυε Ἰησοῦ ὁ τοῦ Ἰωσεδὲκ, ὁ ἱερεὺς ὁ μέγας, λέγει Κύριος. Καὶ κατισχυέτω πᾶς ὁ λαὸς τῆς γῆς, λέγει Κύριος· καὶ ποιεῖτε, διότι μεθ' ὑμῶν ἐγώ εἰμι, λέγει Κύριος παντοκράτωρ, καὶ τὸ Πνεῦμά μου ἐφέστηκεν ἐν μέσῳ ὑμῶν. » Καὶ παρ' ἀμφοτέροις τοῖς προφήταις περὶ μόνου τοῦ Κυρίου καὶ τοῦ Πνεύματος μνήμη γέγονε. Τί τοίνυν καὶ περὶ τούτου (19) φήσουσιν ; Εἰ γὰρ, ἐπειδὴ τοῦ Χριστοῦ μνημονεύσας ὁ Παῦλος περὶ μὲν τοῦ Πνεύματος ἐσιώπησε, τῶν δὲ ἐκλεκτῶν ἀγγέλων ἐμνημόνευσε, διὰ τοῦτο ἐν ἀγγέλοις τὸ Πνεῦμα συντάττουσιν· ὥρα, καὶ τοῖς προφητικοῖς τούτοις ἐντυγχάνοντας (20), τολμηρότερον αὐτοὺς διαλογίζεσθαι καὶ περὶ τοῦ σεσιωπημένου. Ἄν τε γὰρ τὸν Κύριον εἶναι, φήσουσιν εἶναι τὸν Υἱὸν, τί ἂν εἴποιεν περὶ τοῦ Πατρός ; ἄν τε τὸν Πατέρα εἰπωσι, τί ἂν εἴποιεν περὶ τοῦ Υἱοῦ ; Τὴν γὰρ ἀκολουθοῦσαν κατ' ἐκείνους δυσφημίαν μηδὲ λογίσασθαί τινα γένοιτο· ἀνάγκη γὰρ αὐτοὺς εἰπεῖν, ἢ ὅτι οὐκ ἔστιν, ἢ τοῖς ποιήμασι συναριθμεῖν τὸ σεσιωπημένον.

14. Τί δ' Ἂν εἴποιεν (21), ἐὰν ἀκούσουσι καὶ τοῦ Κυρίου λέγοντος· « Κριτής τις ἦν ἔν τινι χώρᾳ, τὸν Θεὸν μὴ φοβούμενος, καὶ ἄνθρωπον μὴ ἐντρεπόμενος. » Ἆρα, ἐπειδὴ μετὰ τὸν Θεὸν ὠνόμασεν (22) ἄνθρωπον, ὁ Υἱός ἐστιν οὗτος ὁ ἄνθρωπος, ὃν οὐκ ἐν ετράπη ὁ ἄδικος κριτής; Ἢ ἐπειδὴ μετὰ τὸν Θεὸν ὠνόμασε τὸν ἄνθρωπον, τρίτος ἐστὶν ὁ Υἱὸς μετὰ τὸν ἄνθρωπον, καὶ τέταρτον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ; Τί δὲ ἄρα, ἐὰν καὶ τοῦ Ἀποστόλου ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ πάλιν λέγοντος ἀκούσωσι· « Παραγγέλλω σοι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ τοῦ ζωογονοῦντος τα ἀάντα, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ μαρτυρήσαντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, τὴν καλὴν ὁμολογίαν, τηρῆσαί σε τὴν ἐντολὴν ἄσπιλον, ἀνεπίληπτον ; Ἆρα οὖν, ἐπειδὴ σεσιώπηκε νῦν περὶ ἀγγέλων καὶ Πνεύματος, ἀμφιβάλλουσι περὶ Πνεύματος, εἰ ἔστι (23), καὶ περὶ ἀγγέλων, εἰ εἰσι ; Ναὶ ἀμφιβάλλουσιν ἕως τοιαῦτα δυσφημεῖν περὶ τοῦ Πνεύματος μεμελετήκασιν. Ἐὰν δὲ ἀκούσωσι τῆς Γραφῆς λεγούσης ἐν (24) τῇ Ἐξόδῳ, « Ἐφοβήθη

[88] Isa. XLVIII, 16. [89] Agg. II, 5, 6. [90] Luc. XVIII, 2. [91] I Tim. VI, 13. [92] Exod. XIV, 31.

(18) Gobl. et Felckm. primus, καὶ Ἀγγαῖος· καὶ νῦν, etc. Mox καί seq. habent Regii 1 et 2, Seg. Editi et alii omittunt. Item abest a Reg. 1, Seg., λέγει Κύριος.

(19) Regius primus. Seg., περὶ τούτων.

(20) Sic Regii 1 et 2, Seg. Alii et editi mendose, ἐντυγχάνοντες. Paulo post Regius primus, Seg., habent, τὸν Κύριον εἶναι φήσουσιν εἶναι τὸν Υἱόν. Alii et editi, τὸν Κύριον φήσωσιν εἶναι τὸν Υἱόν. Regius 2, Gobl. et Felckm. primus habent tamen φήσουσιν. Quæ mox sequuntur τί ἂν εἴποιεν usque ad περὶ τοῦ Υἱοῦ desunt in Seg. Ibid. mox Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus, καὶ ἐκείνους et λογίσασθαι. Alii et editi, κατ' ἐκείνου et λογίζεσθαι. Ἔτι sequens abest a Reg. 1, Seg.

(21) Sic Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus, ubi tamen Seg., ἀκούσωσι. Cæteri et editi. τί δ' ἂν εἴποιεν οἱ κατ' ἐκείνους· Κριτής τις ἦν ἔν τινι πόλει.

(22) Verbum ὠνόμασεν habent Regii 1 et 2, Seg. Gobl. Felckm. primus, Ottobon.; omittunt vero alii et editi. Mox Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus addunt καὶ τέταρτον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, quæ in aliis et editis deficiunt. Paulo post iidem post πάλιν addunt λέγοντος, quam vocem alii et editi omittunt.

(23) Sic primus codex Reg. Seg. Cæteri et editi omittunt εἰ ἔστι. Mox iidem et Gobl., Felckmanni primus, post ἀμφιβάλλουσιν, habent ut hic sequitur. Anglicanus vero et Ottobon., Τοιαῦτα γὰρ δυσφημεῖν περὶ τοῦ Πνεύματος μεμελετήκασιν. Alii et editi, Τοιαῦτα γὰρ μεμελετήκασιν. Gobl. et Felckman. primus pro ναί habent καί.

(24) Primus codex Regius, λεγούσης καί. Gobl. et Felckm. primus, Ἐὰν δὲ ἀκούσωσι τὸ ἐν Ἐξόδῳ· ἐφοβήθη, etc. Paulo post iidem Gobl. et Felckm. primus, Τί δὲ, ἐὰν ἀκούσωσι τοῦ Ἰακώβ, etc.

δὲ ὁ λαὸς τὸν Κύριον, καὶ ἐπιστευσαν τῷ Θεῷ, καὶ Μωσῇ, τῷ θεραπόντι αὐτοῦ, » ἆρα συναριθμήσουσι τῷ Θεῷ τὸν Μωσῆν, καὶ μετὰ τὸν Θεὸν οὐ νοήσουσι τὸν Υἱὸν, ἀλλὰ μόνον τὸν Μωσῆν ; Τί δὲ. ἐὰν ἀκούσωσι καὶ τοῦ πατριάρχου Ἰακὼβ εὐλογοῦντος τὸν Ἰωσὴφ καὶ λέγοντος· « Ὁ Θεὸς ὁ τρέφων με ἐκ νεότητός μου ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης· ὁ ἄγγελος ὁ ῥυομενός με ἐκ πάντων τῶν κακῶν εὐλογήσαι (25) τὰ παιδία ταῦτα » ; Ἆρα, ἐπειδὴ μετὰ τὸν Θεὸν ὠνόμασεν ἄγγελον, πρῶτός ἐστιν (26) ὁ ἄγγελος τοῦ Υἱοῦ, ἢ ἀγγέλοις συναριθμεῖται ὁ Υἱός ; Ναὶ, πάλιν οὕτω νοήσουσι, διεφθαρμένην ἔχοντες τὴν καρδίαν. Ἀλλ' οὐχ ἡ ἀποστολικὴ πίστις ἐστὶ τοιαύτη, οὐδ' ὅλως Χριστιανὸς ἀνάσχοιτο ἂν τούτων. Ἡ γὰρ ἁγία καὶ μακαρία Τριὰς, ἀδιαίρετος καὶ ἡνωμένη πρὸς ἑαυτήν ἐστι· καὶ λεγομένου τοῦ Πατρὸς, πρόσεστι (27) καὶ ὁ τούτου Λόγος καὶ τὸ ἐν τῷ Υἱῷ Πνεῦμα. Ἐὰν δὲ καὶ ὁ Υἱὸς ὀνομάζηται, ἐν τῷ Υἱῷ ἐστιν ὁ Πατὴρ, καὶ τὸ Πνεῦμα οὐκ ἔστιν ἐκτὸς τοῦ Λόγου. Μία γάρ ἐσυιν ἐκ τοῦ Πατρὸς χάρις δι' Υἱοῦ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ πληρουμένη· λαὶ μία θεότης ἐστὶ, καὶ εἷς Θεός ἐστιν (28) ὁ ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Παῦλος, εἰρηκὼς, « Διαμαρτύρομαι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ, » ἐγίνωσκεν, ὅτι οὐ διῃρεῖτο τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' ἐν Χριστῷ ἦν καὶ αὐτὸ, ὥσπερ ὁ Υἱοῦ ἐν τῷ Πατρί. τοὺς δὲ ἐκλεκτοὺς ἀγγέλους συνεπήγαγεν εἰκότως, ἵνα, ἐπειδὴ διαμαρτυρία ἦν τῷ μαθητῇ λεγομένη, γινώσκων, ὡς (29) τὰ μὲν λεγόμενα παρὰ Θεοῦ διὰ Χριστοῦ ἐν Πνεύματι λελάληται, οἱ δὲ ἄγγελοι διακονοῦσι τὰ παρ' ἡμῶν, ἐπισκοποῦντες τὰς ἑκάστου πράξεις, φυλάψῃ τὰς τοῦ διδασκάλου παραινέσεις (30), ὡς ἔχων τοὺς ἐφορῶντας τῶν λεγομένων μάρτυρας. Ἡ τάχα καὶ διὰ τοὺς διὰ παντὸς θεωροῦντας τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς, τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, διαμαρτύρεται νῦν (31) ἀγγέλους, ἕνεκά γε τῶν ἐν τῇ κηδεμόνας τῶν λαῶν, μὴ ἀμελήσῃ τῶν παραινέσεων τοῦ Ἀποστόλου.

15. Τῶο μὲν οὖν θείων λογίων τοιοῦτος ὁ νοῦς ἐμοὶ φαίνεται, διελέγχων τὴν τῶν ἀλόγων κατὰ τοῦ Πνεύματος δυσφημίαν· αὐτοὶ δὲ τὴν φιλονεικίαν ἔμμονον ἔχοντες πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ὡς γράφεις, οὐκέτι μὲν ἀπὸ τῶν Γραφῶν (οὐχ εὑρίσκουσι γὰρ), ἀπὸ δὲ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας τῆς ἰδίας ἐρευγόμενοι, πάλιν φάσκουσιν· Εἰ μὴ κτίσμα ἐστὶ, μηδὲ τῶν ἀγγέλων εἷς ἐστιν, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται·

A sem Deo annumeraturi sunt, neque post Deum, Filium sed solum Moysem sunt intellecturi? Quid si etiam patriarcham Jacob Josepho **530** his verbis benedicere meminerint « Deus qui pascit me ab adolescentia mea usque in præsentem diem ; angelus, qui eruit me de cunctis malis, benedicat pueris istis[93] »? Num quia post Deum angelum nominavit, prior est angelus Filio, aut Filius inter angelos annumeratur? Ita profecto senserint, quippe quibus cor corruptum sit. Verum non hæc est apostolica fides, neque ea ferre licet Christiano. Nam sancta et beata Trinitas individua atque ipsa secum unita est, ita ut ubi Patris mentio fiat, ejusdem statim Verbum, ac in Filio Spiritus debeat intelligi. Quod si Filius nominetur, similiter in B Filio est Pater, nec extra Verbum est Spiritus sanctus. Siquidem una est Patris gratia quæ per Filium in Spiritu sancto completur. Una pariter divinitas et unus Deus est qui est super omnia, et per omnia, atque in omnibus. Namque ipse etiam Paulus cujus hæc sunt verba. « Testificor coram Deo et Jesu Christo[94], » Spiritum a Filio neutiquam dividi, sed ipsum in Christo esse, quemadmodum Filius in Patre est, optime noverat. Convenienter tamen electos angelos una adjunxit, ut quoniam hæc ad discipulum scribebat, ille cui minime latebat ea quæ a Deo dicta sunt per Christum in Spiritu dicta esse, et angelos res nostras administrare, singulorumque actus speculari, magistri exhortationes custodiret, ut cui persuasum esset omnium quæ dicerat ipsos angelos speculatores testes habere. C An forte angelos qui semper vident faciem Patris, qui in cœlis est, propter Ecclesiæ pusillos, testes appellat, ut discipulus, cognitis populorum curatoribus, Apostoli admonitiones non negligeret.

15. Itaque is mihi videtur esse sensus Scripturæ sacræ, quo plane illorum adversus Spiritum impietas validissime refutatur. Verum iidem illi veritati adversari pergunt, ut scribis, non jam ex Scripturis, quippe qui nihil ibi inveniant, sed ex proprii cordis redundantia hæc rursus eructant: Si Spiritus res creata non est, neque unus ex angelis, sed ex Patre procedit: igitur Filius quoque ipse dicendus

[93] Gen. XLVIII, 15. [94] II Timoth. IV, 1.

(25) Sic Regius primus, Seg. et LXX. Editi vero D et alii, εὐλογήσει. Porro supra oratione tertia contra Arianos, pag. 444, num. 12, hoc in Scripturæ loco, angeli nomine, Verbum Dei indicari docet. At cum ea observatio nihil hic ad rem pertineat, ad sola attendit Scripturæ verba.

(26) Primus codex Regius, Seg., ἐστιν addunt : alii et editi omittunt. Mox Gobl. et Felckm. 1, συναριθμεῖται ὁ Θεὸς καὶ Υἱός. Ibid. pro ναί Regius primus et Seguerian. habent καί, et Regius primus præterea νοήσωσι, et paulo post διάνοιαν pro καρδίαν.

(27) Seg., συνίστη. Regius primus, Anglicanus, σύνεστι

(28) Ἐστιν deest in Regio primo et Seg.

(29) Felckm. 2 et editi. γινώσκοντι, ὅτι. Reg. 2 et Ottobon, habent γινώσκων ὅτι. Alii ut hic exstat.

(30) Basil., παρατήρήσεις. Paulo post διά post τάχα καί omittunt Reg. 1 et 2, et Seg. Ibid., pro θεωροῦντας, Basil., ἐφορῶντας.

(31) Sic Regius primus, Seg. Basil. Gobl. et Felckm. primus. Cæteri et editi νῦν omittunt, habentque art. τούς. Ibid. Regius primus, Seg., ἕνεκά γε. Particul. γε in aliis et editis deest, Paulo post Regius primus, Seg. Anglic. Gobl. et Felckm. primus, κηδομένους.

est, proindeque duo sunt fratres, ipse scilicet et Verbum. Quod si frater est, qui fieri potest ut unigenitum sit Verbum, vel ut æquales non sint, sed hic post Patrem, ille post Filium nominetur? Si item ex Patre est, cur non et ipse genitus, aut Filius esse, sed simpliciter Spiritus sanctus dicitur? Denique, si Filii dicatur esse Spiritus: Pater ergo avus est Spiritus sancti. Hæc turpissimi homines cavillando effutiunt, qui curiosius profunda Dei scrutari conantur, quæ nemo novit nisi Spiritus Dei, de quo illi tam impie sentiunt, quibus nihil amplius respondere æquum sane esset; sed secundum Apostoli præceptum [95], post prædictam admonitionem, tanquam hæretici vitandi essent: vel certe ut nos interrogant, sic eos a nobis interrogari operæ pretium fuerit, idemque nos ab illis responsum efflagitare, quod illi a nobis exigunt. Respondeant igitur, utrum Pater ex patre sit, et num alius cum illo **531** genitus fuerit, sintque ex uno fratres, qualeque nomen illis sit? Quis item eorum pater et avus, qui proavi? Atqui nullos esse respondebunt. Quare ergo Pater ab illis dicitur, qui idem ex Patre non sit ortus? Vel qui Filium habere potuit, qui ipse prius Filius non fuit genitus? Equidem non me fugit ista inquirere nefas omnino esse. Verum haud ab re fuerit ita illudentibus vicissim illudere, ut saltem ex hujusmodi absurda et impia interrogatione propriam insipientiam percipere valeant. Nec enim illa ullo modo sunt: absit! neque hæc de divinitate sciscitari decet. Siquidem non est Deus similis hominum, ut ista humana de illo percontari quis audeat.

16. Itaque, ut jam monui, silentium in his quæstionibus servare, et hujusmodi illorum argutias dissimulare satius certe fuerit. Verumtamen ne nostrum silentium majoris ipsis fiat impudentiæ occasio, hæc illis reponere non gravabor. Nempe quemadmodum Patris patrem dicere non possumus, ita nec Filii fratrem. Namque Patris, ut antea dictum est, alius Deus nullus fuit: nec ullus similiter alius est filius: unigenitus enim est. Proinde et solus et unus Pater, solius et unius Filii est Pater, atque adeo in sola divinitate semper et est et fuit Pater ac Filius. Nam tametsi inter homines

οὐκοῦν Υἱός ἐστι καὶ οὐτὸ (32), καὶ δύο ἀδελφοί εἰσιν αὐτό τε καὶ ὁ Λόγος. Καὶ εἰ ἀδελφός ἐστι, πῶς μονογενὴς ὁ Λόγος, ἢ πῶς οὐκ ἴσοι, ἀλλ' ὁ μὲν μετὰ τὸν Πατέρα, τὸ δὲ μετὰ τόν Υἱὸν ὀνομάζεται (33); Πῶς δὲ, εἰ ἐκ τοῦ Πατρός ἐστιν, οὐ λέγεται καὶ αὐτὸ γεγεννῆσθαι, ἢ ὅτι Υἱός ἐστιν, ἀλλ' ἁπλῶς Πνεῦμα ἅγιον; Εἰ δὲ τοῦ Υἱοῦ ἐστι τὸ Πνεῦμα (34), οὐκοῦν πάππος ἐστὶν ὁ Πατὴρ τοῦ Πνεύματος. Τοιαῦτα παίζουσιν οἱ ἄτιμοι, περιεργαζόμενοι καὶ θέλοντες ἐρευνᾶν τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ, ἃ μηδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὸ δμσφημούμενον ὑπ' αὐτῶν (35). Ἔδει μὲν οὖν μηκέτι τούτοις ἀποκρίνασθαι, κατὰ δὲ τὴν ἀποστολικὴν παραγγελίαν, μετὰ τὴν ἐκ τῶν προειρημένων νουθεσίαν ὡς αἱρετικοὺς αὐτοὺς παραιτεῖσθαι, ἢ ἀξια ὧν ἐρωτῶσιν ἐρωτᾶν αὐτοὺς, καὶ ἀπαιτεῖν παρ' αὐτῶν ἀπόκρισιν, οἵαν (36) αὐτοι παρ' ἡμῶν ἀπαιτοῦσιν, Εἰπάτωσαν τοίνυν· εἰ ὁ Πατὴρ ἐκ πατρός ἐστι, καὶ εἰ ἄλλος σὺν αὐτῷ γεγέννηται, καί εἰσιν ἀδελφοὶ ἐξ ἑνὸς, καὶ τί ὄνομα αὐτοῖς (37), καὶ τίς ὁ καὶ τούτων Πατὴρ καὶ πάππος, κἀκείνων οἱ πρόγονοι; Ἀλλ' οὐκ εἶναι φήσουσι. Πῶς οὖν Πατὴρ, λεγέτωσαν, αὐτὸς μὴ γενόμενος (38) ἐκ Πατρός; Ἢ πῶι ἠδυνήθη Υἱὸν ἔχειν, μὴ πρότερον αὐτὸς Υἱὸς γεννηθείς; Οἶδα, ὅτι ἀσεβὴς ἡ ἐρώτησις· ἀλλὰ τοιαῦτα παίζοντας αὐτοὺς παίζειν δίκαιον, ἵνα καὶν ἐκ τῆς τοιαύτης ἀτοπίας καὶ ἀσεβοῦς ἐρωτήσεως αἴσθάνεσθαι τῆς ἰδίας ἀφροσύνης δύνωνται, Οὐκ ἔστι γὰρ ταῦτα· μὴ γένοιτο! οὐδ' οὕτως ἐρωτᾶν μερὶ τῆς θεότητος πρέπει. Οὐκ ἔστι γὰρ ὡς ἄνθρωπος ὁ Θεός, ἵνα καὶ ἀνθρώπινα περὶ αὐτοῦ τις τολμήσῃ ἐρωτᾶν.

16. Σιωπᾶν μὲν οὖν, ὡς προεῖπον, ἐπὶ τούτοις, καὶ μὴ προσποιεῖσθαι τοὺς τοιούτους εἶδεναι· ἵνα δὲ μὴ ἡ ἡμῶν σιωπὴ πρόφασιν ἀναισχυντίας αὐτοῖς ἐμποιήσῃ, ἀκουέτωσαν· Ὥσπερ οὐκ ἔστιν ἐπὶ τοῦ Πατρὸς εἰπεῖν πατέρα, οὕτως οὐκ ἔστιν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ εἰπεῖν ἀδελφόν. Τοῦ μὲν γὰρ Πατρὸς, ὡς γέγραπται ἔμπροσθεν, ἄλλος· Θεος οὐ γέγονεν· Υἱὸς δὲ οὐκ ἔστιν ἄλλος· μονογενὴς γάρ ἐστι· διὸ καὶ μόνος καὶ εἷς ὁ Πατὴρ (39), μόνου καὶ ἑνὸς Υἱοῦ Πατήρ ἐστι· καὶ ἐπὶ μόνης τῆς θεότητος τὸ Πατὴρ καὶ τὸ Υἱὸς ἔστηκεν ἀεὶ καί ἔστι. Τῶν μὲν γὰρ ἀνθρώπων εἰ πατὴρ λέγεταί τις, ἀλλ' ἑτέρου γέγονεν υἱός·

[95] Tit. III, 10.

(32) Sic Regius primus, Gobl. et Felckm. primus. Mox iidem et Seg. αὐτό similiter habent. Editi et alii in utroque loco et Seg. in priori, αὐτός.

(33) Sic Regius primus, Seg. At Anglic. ἀλλ' ὁ μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεγέννηται, ut et vertit Nannius. Alii vero et editi, ἀλλ' ὁ μὲν μετὰ τὸν Πατέρα γεγέννηται.

(34) Regius primus, Seg., τὸ Πνεῦμα. Articulum τό alii et editi omittunt.

(35) Sic Regius primus, Seg. Basil. Gobl. Felck. primus. Editi et alii, ὑπὸ τούτων. Reg. 2 ibid., omissis ἃ μηδεὶς οἶδεν εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, habet τὸ δυσφημούμενον ὑπὸ τούτων οἶδεν αὐτά.

(36) Sic Regius primus. Seg. Basil. Anglicanus. Editi et alii, ὡς ἄν. Gobl. vero et Felckm. primus hæc usque ad ἀπαιτοῦσιν omittunt. Mox Regius primus Seg. Anglican. Gobl. et Felckm. primus, ἐκ Πατρός ἐστι. Cæteri et editi, ἐκ τοῦ Πατρός, omisso verbo ἐστί. Ibid. Ottobon., καὶ ἄλλος ἐξ αὐτοῦ, καί εἰσιν.

(37) Regius primus, Seg. Basil. Anglican., τούτοις et mox τούτου. Editi et alii αὐτοῖς et τούτων.

(38) Regius primus, Seg.. γεννώμενος. Mox iidem et Basil. Anglic. Ottobon., πρότερον. Alii et editi, πρότερος. Paulo post Regius primus et Seg. τοιαῦτα habent: alii et edili, τοσαῦτα.

(39) Sic Regius primus, Seg. et paulo post, μόνης τῆς θεότητος. Cæteri et editi articul. ὁ et τῆς abjiciunt. Mox Anglicanus, ἔστηκεν ἀεὶ καὶ ἔστι ἀεί. Τις seq. abest a Regio primo et Seg.

καὶ εἰ υἱὸς λέγεται, ἀλλ' ἑτέρου γέγονε (40) πατήρ· ὥστε ἐπ' ἀνθρώπων μὴ σώζεσθαι κυρίως τὸ πατρὸς καὶ υἱοῦ ὄνομα. Ἀβραὰμ γοῦν, υἱὸς ὢν τοῦ Θάρρου, πατὴρ γέγονε τοῦ Ἰσαάκ· καὶ Ἰσαὰκ, υἱὸς ὢν τοῦ Ἀβραὰμ, πατὴρ γέγονε τοῦ Ἰακώβ· καὶ τοῦτον τὸν τρόπον ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων ἔχει· μέρη γὰρ εἰσιν ἀλλήλων· καὶ ἕκαστος γεννώμενος ἔχει τοῦ πατρὸς μέρος, ἵνα καὶ αὐτὸς ἑτέρου γένηται πατήρ. Ἐπὶ δὲ τῆς θεότητος οὐκ ἔστιν οὕτως. Οὐ γὰρ ὡς ἄνθωρπος ὁ Θεὸς, οὐδὲ μεριζομένην ἔχει φύσιν· διὸ (41) οὐδὲ γεννᾷ Υἱὸν μεριζόμενος, ἵνα καὶ αὐτὸς γένηται Πατὴρ ἑτέρου, ἐπεὶ μηδ' αὐτός ἐστιν ἐκ Πατρός· οὔτε ὁ Υἱὸς δὲ μέρος ἐστὶ τοῦ Πατρός· διὸ καὶ (42) οὐδὲ γεννᾷ, ὥσπερ γεγέννηται αὐτὸς, ἀλλὰ ὅλος ἐστὶν ὅλου εἰκὼν καὶ ἀπαύγασμα· καὶ ἐπὶ τῆς θεότητος μόνης ὁ Πατὴρ κυρίως ἐστὶ Πατήρ· καὶ ὁ Υἱὸς, κυρίως Υἱός ἐστιν· καὶ ἐπὶ τούτων ἔστηκε τὸ Πατὴρ ἀεὶ Πατὴρ, καὶ τὸ Υἱὸς (43) ἀεὶ Υἱός. Καὶ ὥσπερ οὐκ ἂν εἴη ποτὲ ὁ Πατὴρ Υἱὸς, οὕτως οὐκ ἄν ποτε γένοιτο ὁ Υἱὸς Πατήρ. Καὶ ὥσπερ οὐ παύσεταί ποτε ὁ Πατὴρ μόνος ὢν Πατὴρ, οὕτως οὐ παύσεταί ποτε ὁ Υἱὸς μόνος ὢν Υἱός. Μανία ἄρα κἂν ὅλως ἐνθυμεῖσθαι καὶ λέγειν ἐπὶ μὲν Υἱοῦ ἀδελφὸν, ἐπὶ δὲ Πατρὸς τὸ πάππου (44) ὄνομα. Οὐδὲ γὰρ ὠνομάσθη ἐν ταῖς Γραφαῖς υἱὸς τὸ Πνεῦμα, ἵνα μὴ ἀδελφὸς νομισθῇ· οὐδὲ υἱὸς τοῦ Υἱοῦ, ἵνα μὴ πάππος νοοῖτο (45) ὁ Πατήρ· ἀλλ' ὁ Υἱὸς, τοῦ Πατρὸς υἱὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς πνεῦμα εἴρηται· καὶ οὕτως τῆς ἁγίας Τριάδος μία ἡ θεότης καὶ πίστις ἐστίν.

A pater aliquis dicitur, tamen idem alterius filius fuit. Tametsi similiter filius quis dicitur, tamen idem alterius est pater. Unde non proprie in hominibus patris et filii nomen servatur. Sic Abraham qui fuit filius Tharæ, idem fuit pater Isaac. Similiter Isaac qui filius erat Abrahæ, fuit pater Jacob, eaque est humanæ naturæ conditio. Nam sibi invicem sunt partes, et quisquis gignitur, patris partem habet, ut et ipse alterius fiat pater. At non ita se res habet in divinitate. Nec enim hominum similis est Deus, nec divisam habet naturam. Quapropter neque sui divisione filium generat, ut et ipse alterius pater fiat, cum neque ipse sit ex patre, neque Filius pars sit Patris. Itaque Filius non generat, ut ipse genitus est, sed totus est totius imago et splendor: atque in sola divinitate Pater proprie est Pater, et B Filius proprie est Filius: qui Pater semper fuit Pater, et Filius pariter semper fuit Filius. Quemadmodum item nunquam Pater futurus est Filius, sic nunquam Filius futurus est Pater. Et ut nunquam Pater desinet solus esse Pater: ita Filius nunquam desinet esse solus Filius. Nemo igitur nisi mente captus dixerit vel cogitaverit fratrem esse Filio, et nomen avi Patri convenire. Hinc enim nusquam in Scripturis sacris Spiritus filius dictus est, ne frater esse existimaretur: uti nec filius Filii, ne Pater avus crederetur. Sed Filius, Patris est filius; et Spiritus, Patris spiritus dictus est, atque ita una Trinitatis divinitas et fides est.

17. Οὐκοῦν καὶ κατὰ τοῦτο μανία τὸ λέγειν αὐτὸ κτίσμα. Εἰ γὰρ κτίσμα ἦν, οὐ συνετάσσετο τῇ Τριάδι. C Ὅλη γὰρ εἷς Θεός ἐστι. Καὶ ἀρκεῖ γινώσκειν, ὅτι μὴ κτίσμα ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, μηδὲ τοῖς ποιήμασι συναριθμεῖται· οὐ γὰρ ἀλλότριον ἐπιμίγνυται τῇ Τριάδι, ἀλλ' ἀδιαίρετός ἐστι καὶ ὁμοία (46) ἑαυτῇ. Ἀρκεῖ ταῦτα τοῖς πιστοῖς· μέχρι τούτων ἐν ἀνθρώποις ἡ γνῶσις φθάνει· ἕως τούτων τὰ χερουβὶμ καλύπτει ταῖς πτέρυξιν. Ὁ δὲ περιττὰ τούτων ζητῶν καὶ θέλων ἐρευνᾷν παρακούει τοῦ λέγοντος· « Μὴ σοφίζου περισσὰ (47), ἵνα μὴ ἐκπλαγῇς. » Τὰ γὰρ πίστει παραδοθέντα, ταῦτα οὐκ ἐν ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ, ἀλλ' ἐν ἀκοῇ πίστεως διανοεῖσθαι πρέπει. Ποῖος γὰρ

17. Quocirca eam quoque ob rationem insania sine dubio fuerit contendere rem creatam illum esse. Nam si res creata esset, Trinitati non adjungeretur. Nam tota unus Deus est. Satis ergo fuerit cognoscere Spiritum rem creatam non esse, nec rebus creatis annumerari. Siquidem nihil alienum Trinitati admiscetur, sed 532 individua et sibi ipsi similis est. Hæc, inquam, fidelibus satis esse debent: huc usque humana cognitio pervenire potest: hic cherubim alis faciem velant. Qui autem his plura quærit et investigare cupit, refragatur dicenti: « Ne plus sapias quam necesse est, ne obstupescas [96]. » Quæ enim fide tradita sunt, hæc

[96] Eccle. VII, 17,

(40) Regius primus, Seg., γέγονε. Editi et alii, λέγεται. Quæ sequuntur, ὥστε, etc., ad υἱοῦ ὄνομα, desunt in Ottobon. Reg. 2 et Felckm. 2. Ibid Regius primus, Seg., habent υἱοῦ ονομα. Editi et alii, Κυρίου ὄνομα. Mox ibid. Anglic., τοῦ Θάρρα. Gobl. et Felckm. 1, Reg. 1, τοῦ Ναχώρ.

(41) Hæc verba, οὐδὲ μεριζομένην ἔχει φύσιν, διό, desunt in editione Commeliniana.

(42) Καί abest a Regio primo, Seg Bas. Ibidem Gobl. et Felckm. primus, ὅλως. Ottobon., ὁ Λόγος. Paulo post Reg. 1, Seg. Bas. Gobl. et Felckm. 1, τῆς θεότητος μόνης. Cæteri et editi μόνης omittunt. Ibid. Reg. 2, θείας φύσεως pro θεότητος.

(43) Sic Regius 1, Seg. Bas. Gobl. et Felckm. 1. At alii et editi, ἔστηκεν ὁ Πατὴρ ἀεὶ πατὴρ, καὶ ὁ Υἱός, etc. Mox Regius primus, Seg., post εἴη, et παύσεται, ποτέ addunt: alii et editi omittunt.

(44) Sic Regius primus, Seg. Basil. Gobl. et Felckm. primus. Cæteri et editi, πάππος.

(45) Νοοῖτο abest a Regio primo, Seg. Bas. Gobl. et Felckm. primus. Ibid. Regius primus, Seg., ἀλλ' ὁ Υἱὸς, τοῦ Πατρὸς υἱός. Gobl. et Felckm. primus articul. ὁ omittunt. Editi et alii, ἀλλ' υἱὸς τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός. Et mox Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus, καὶ τὸ Πνεῦμα, τοῦ Πατρὸς πνεῦμα εἴρηται. Cæteri et editi, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, τοῦ Υἱοῦ Πνεῦμα εἴρηται. Ibid. Regius primus, Seg., μία post οὕτως habent, et vocem ἁγίας omittunt.

(46) Regius primus, ὁμοουσία. Mox Regius primus, Seg., ἀπίστοις. Alii et editi, πιστοῖς. Mox Gobl. et Felckm. primus omittunt ἐν ἀνθρώποις.

(47) Sic Regius primus et Græcus Scripturæ textus. Cæteri et editi, πολλά.

non humana sapientia expendere, sed fidei auditu excipere convenit. Quæ enim oratio ea quæ creatam naturam transcendunt digne possit explicare? Vel quænam, quæso, aures capere possint quæ hominibus nec audire nec loqui licet? Sic enim Paulus de his quæ ipse audivit testatus est; de Deo autem hæc dicit: « Quam investigabiles viæ ejus! Quis enim cognovit sensum Domini? Aut quis consiliarius ejus fuit [97]? » Hinc Abraham nihil curiose inquisivit, nec loquentis verba discussit, sed « credidit Deo et reputatum est ei ad justitiam [98]. » Sic Moyses fidelis famulus appellatus est [99]. Quod si Ariani, quia in malevolam ipsorum animam non ingredietur sapientia, individuam et sanctam Trinitatem nec intelligere nec credere queunt: ne idcirco veritatem adulterent, nec quæ ipsi percipere non possunt, hæc non posse esse contendant. Perabsurda enim res est, quod, cum concipere non valeant, qui fieri possit ut individua sit sancta Trinitas, Ariani idcirco Filium, et tropici Spiritum sanctum inter res creatas numerent. Nempe æquum erat vel ista non intelligentes, prorsus silere, nec illos Filium, nec istos Spiritum sanctum inter res creatas collocare: vel certe quod scriptum est agnoscere, Filiumque cum Patre conjungere, nec Spiritum a Filio dividere, ut scilicet individua ac ejusdem vere particeps naturæ permaneret sancta Trinitas. Quibus utique cognitis non eo audaciæ prorumpere debebant, ut dubitantes inquirerent quonam pacto hæc se habeant, ne si interrogatus in respondendo hæreret, ipsi pravos sibi ipsis sensus comminiscerentur. Hæc enim est rerum omnium factarum inprimisque hominum conditio, ut de rebus quæ verbis exprimi non queunt, digne loqui non possimus. Major autem sane temeritas fuerit, si ad hæc eadem explicanda, nova vocabula aliaque a Scripturis excogitemus. Imo vero insanus admodum ille censendus sit, qui hisce de rebus interroganti vel tantum cogitet respondere: quandoquidem nec is mentis compos esse æstimabitur, qui hæc eadem de rebus factis fuerit percontatus.

18. Nam vel tandem illi qui de re nulla dubitant, respondere audeant, quomodo et ex qua materia cœli constituti sint, vel quænam illorum sit admistio, quove modo sol et singula astra composita fuerint? Verum quid mirum, si ex superioribus sive cœlestibus rebus, illorum amentiam convincamus, cum neque ipsis pateat quænam sit rerum inferio-

A λόγος ἐπαξίως διερμηνεῦσαι δυνήσεται τά ὑπὲρ τὴν γενητὴν ὄντα φύσιν; Ἤ ποία τις ὅλως ἀκοὴ συνιέναι (48) δύναται, ἃ μὴ ἔξεστιν ἀνθρώποις μήτε ἀκούειν, μήτε λαλεῖν; Περὶ μὲν οὖν ὧν ἤκουσεν ὁ Παῦλος, οὕτως εἴρηκε· περὶ δὲ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ· « Ὡς ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ! Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου; Ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; » Ὁ γοῦν Ἀβραὰμ οὔτε περιειργάσατο, οὐδὲ ἀνέκρινε τὸν λαλοῦντα, ἀλλ' « ἐπίστευσε, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην· » οὕτω Μωσῆς πιστὸς ἐκλήθη θεράπων· Εἰ δὲ οἱ τὰ (49) Ἀρείου φρονοῦντες, ἐπεὶ εἰς

B τὴν κακότεχνον αὐτῶν ψυχὴν οὐκ εἰσελεύσεται σοφία, οὐ δύνανται νοεῖν οὐδὲ πιστεύειν περὶ τῆς ἀδιαιρέτου, καὶ ἁγίας Τριάδος, μὴ διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἀλήθειαν (50) παρεξηγείσθωσαν, μηδὲ ἅπερ αὐτοὶ μὴ δύνανται νοεῖν, ταῦτα λεγέτωσαν μηδὲ εἶναι δύνασθαι. Πρᾶγμα γὰρ πάσχουσιν ἀτοπώτατον· ὅτι, μὴ δυνάμενοι νοεῖν, πῶς ἀδιαίρετός ἐστιν ἡ ἁγία Τριάς, ποιοῦσιν οἱ μὲν Ἀρειανοὶ ἓν (51) τὸν Υἱὸν μετὰ τῆς κτίσεως· οἱ δὲ τροπικοὶ τὸ Πνεῦμα καὶ αὐτοὶ τοῖς κτίσμασι συναριθμοῦσιν. Ἔδει δὲ αὐτοὺς ἢ καθόλου μὴ νοοῦντας σιωπᾷν, καὶ μὴ συντάσσειν, μήτε ἐκείνους τὸν Υἱὸν, μήτα τούτους τὸ Πνεῦμα τοῖς κτίσμασιν· ἢ τὸ γεγραμμένον ἐπιγινώσκειν, καὶ τῷ Πατρὶ συνάπτειν τὸν Υἱὸν, καὶ τὸ Πνεῦμα μὴ διαιρεῖν ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ, ἵνα τὸ ἀδιαίρετον καὶ ὁμοφυὲς ἀληθῶς τῆς

C ἁγίας Τριάδος διαμείνῃ. Ταῦτα μαθόντας αὐτοὺς ἔδει μὴ τολμᾷν, μηδ' ἀμφιβάλλοντας ἐρωτᾷν, πῶς ταῦτα γένοιτο, ἵνα, κἂν ὁ ἐρωτώμενος ἀπορῇ λέγειν, μὴ ἐπινοῶσιν αὐτοὶ κακονοίας ἑαυτοῖς. Ἔστι μὲν γὰρ πᾶσι τοῖς γενητοῖς, μάλιστα δὲ ἡμῖν τοῖς ἀνθρώποις ἀδύνατον ἐπαξίως εἰπεῖν περὶ τῶν ἀπορρήτων (52). Τολμηρότερον δὲ πάλιν, μὴ δυναμένους λέγειν, ἐπινοεῖν ἐπὶ τούτων καινοτέρας λέξεις παρὰ τὰς τῶν Γραφῶν. Ἄλλως τε καὶ μανιώδης ἡ τοιαύτη ἐπιχείρησις τοῦ τε ἐρωτῶντος καὶ τοῦ κἂν ὅλως (53) ἐνθυμουμένου ἀποκρίνασθαι. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ περὶ τῶν γενητῶν οὕτω τις ἐρωτῶν νομισθείη νοῦν ἔχειν ὀρθόν.

18. Ἢ τολμησάτωσαν ἀποκρίνασθαι οἱ πάντα λέγοντες εὐχερῶς, πῶς ὁ οὐρανὸς συνέστη, καὶ ἐκ ποίας ὕλης, καὶ (54) τίς ἡ τούτου μίξις, ἢ πῶς ὁ ἥλιος, καὶ ἕκαστος τῶν ἀστέρων; Τί δὲ θαυμαστὸν ἐκ τῶν

D ὑπερκειμένων, αὐτῶν ἐλέγχειν τὴν ἀφροσύνην, ὅπου γε οὐδὲ πῶς τῶν ὧδε κάτω ξύλων ἡ φύσις, καὶ τῶν ὑδάτων τὰ συστήματα, πῶς τε τῶν ζώων ἡ πλάσις

[97] Rom. xi, 33. [98] Rom. iv, 3. [99] Hebr. iii, 5.

(48) Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus, συνεῖναι.

(49) Sic Regius primus. Alii vero et editi, οἱ δὲ τά, etc., omissa particul. εἰ. Idem Regius primus paulo post ut et Seg Bas. Gobl. et Felckm. 1. σοφία, οὐ δύνανται νοεῖν οὐδὲ πιστεύειν περὶ τῆς, etc. Editi vero et alii, σοφία, οὐδὲ πιστεύουσιν περὶ τῆς, etc.

(50) Reg. 2, ἀληθινὴν ὁδόν. Ibid. Regius primus, Seg. Basil., μηδέ. Alii et editi, μήτε. Mox post λεγέτωσαν, Regius primus, Seg. Gobl. et Felckmanni primus. μηδὲ, ubi alii et editi, μή.

(51) Sic Regius primus, Seg. Gobl. et Felckman. primus. Editi et alii, ἕνα. Paulo post Gobl. et Felc. primus, μετὰ τοῖς κτίσμασι.

(52) Sic Regius primus, Seg. Gobl. Felckm. primus et Basil.; sed Basil. habet ἀῤῥήτων. Alii et editi habent ἀῤῥήτων et τολμηρόν.

(53) Reg. 2 et Felckm. primus, τοῦ τε ὅλως, etc.

(54) Regius primus, Seg., ἤ.

καὶ ἡ σύστασις, γινώσκεται, Ἀλλ' οὐκ ἂν (55) εἴ- A
ποιεν, ὅπου γε καὶ Σολομὼν, ὁ περισσότερον πάντων
σοφίας μετασχὼν, ὁρῶν ἀδύνατον ἀνθρώποις περὶ
τούτων εὑρεῖν, ἔλεγε· « Καί γε σύμπαντα τὸν αἰῶνα
ἔδωκεν ἐν καρδίᾳ αὐτῶν, ὅπως μὴ εὕρῃ ἄνθρωπος
τὸ ποίημα, ὃ ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἀπ' ἀρχῆς καὶ μέχρι
τέλους. » Ἆρ' οὖν, ἐπει μὴ δύνανται εὑρεῖν (56),
οὐδὲ εἶναι αὐτὰ ὁμολογοῦσι ; Ναὶ ὁμολογήσουσιν
ἐφθαρμένην ἔχοντες τὴν διάνοιαν. Οὐκοῦν εἰκότως
ἄν τις αὐτοῖς εἶποι· Ὦ ἀνόητοι καὶ πάντα τολμηροὶ,
διὰ τί μὴ μᾶλλον ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος παύεσθε
περιεργαζόμενοι, καὶ μόνον πιστεύετε (57), ὅτι ἔστιν·
ἔχοντες εἰς τοῦτο διδάσκαλον τὸν Ἀπόστολον λέγοντα·
« Πιστεῦσαι γὰρ δεῖ πρῶτον Θεῷ, ὅτι ἔστι, καὶ τοῖς
ἐκζητοῦσιν αὐτὸν μισθαποδότης γίνεται ; » Οὐ γὰρ,
πῶς ἐστιν, εἴρηκεν, ἀλλὰ μόνον, « ὅτι ἔστιν. » Εἰ δὲ B
μηδὲ οὕτω καταδύονται, εἰπάτωσαν πῶς ἐστιν ὁ Πα-
τὴρ, ἵν' οὕτω μάθωσι, πῶς ἐστι καὶ ὁ τούτου Λό-
γος. Ἀλλ' ἄτοπον, φήσουσι, περὶ τοῦ Πατρὸς οὕτως
ἐρωτᾶν. Ἄτοπον, οὖν (58) ἀκουέτωσαν καὶ περὶ τοῦ
Λόγου αὐτοῦ οὕτως ἐρωτᾶν.

rum, verbi causa, lignorum natura, quomodo consistant aquæ, quænam sit animalium conformatio ac compositio? Hæc enim profecto nunquam illi explicaverint, quando ipse Salomon, qui sapientiæ cumulatius fuit particeps quam alii omnes, ista ab homine inveniri non posse perspiciens ait: « Et quidem universum sæculum dedit in corde eorum, ut non inveniat homo opus quod fecit Deus ab initio et usque in finem[1]. » An ergo quia hæc omnia nosse nequeunt, idcirco contendent **533** non exsistere? Nullus utique dubito quin id contenderint, quippe qui mentem penitus corruptam habeant. Jure igitur merito eos ita alloqui liceat: O stulti atque ad omnia audaces et præcipites, quare non potius sanctam Trinitatem curiose scrutari desinitis, eamque esse duntaxat creditis, magistrum Apostolum hac in re imitati, cujus hæc sunt verba « Credere enim oportet primum Deo, quia est, et inquirentibus se remunerator sit[2] »? Nec enim dixit, quomodo est, sed tantum, « quia est. » Quod si nec sic quidem erubescunt, dicant ergo quomodo sit Pater, ut hoc pacto discant quomodo quoque ejus sit Verbum. Sed absurdum est, inquient, hæc de Patre inquirere. Audiant igitur absurdum quoque esse idem de ejus Verbo sciscitari.

19. Περιττῆς τοιγαροῦν καὶ πλέον μανίας οὔσης
τῆς τοιαύτης ἐπιχειρήσεως, μηκέτι τοιαῦτά τις ἐρω-
τάτω, ἢ μόνον τὰ ἐν ταῖς Γραφαῖς μανθανέτω. Αὐτ-
άρκη γὰρ καὶ ἱκανὰ τὰ ἐν ταύταις (59) κείμενα
περὶ τούτου παραδείγματα. Πηγὴ τοίνυν καὶ φῶς
λέγεται ὁ Πατήρ· « Ἐμὲ » γὰρ, φησὶν, « ἐγκατέλι-
πον πηγὴν ὕδατος ζῶντος. » Καὶ πάλιν ἐν τῷ Βα-
ρούχ· « Τί ἐστιν, Ἰσραὴλ, ὅτι ἐν τῇ γῇ τῶν ἐχθρῶν
εἶ (60) ; ἐγκατέλιπες τὴν πηγὴν τῆς σοφίας· » καὶ
κατὰ τὸν Ἰωάννην· « Ὁ Θεὸς ἡμῶν φῶς ἐστι. » Λέ-
γεται δὲ καὶ ὁ Υἱὸς ὡς μὲν πρὸς τὴν πηγὴν ποτα-
μός· « Ὁ ποταμὸς » γὰρ « τοῦ Θεοῦ ἐπλήρώθη ὑδά-
των· » πρὸς δὲ τὸ φῶς ἀπαύγασμα, λέγοντος τοῦ
Παύλου· « Ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρα-
κτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ. » Τοῦ τοίνυν Πατρὸς
φωτὸς ὄντος (61), τοῦ δὲ Υἱοῦ ἀπαυγάσματος αὐτοῦ
(τὰ αὐτὰ γὰρ περὶ τούτων μάλιστα οὐκ ὀκνητέον
λέγειν πολλάκις), ἔξεστιν ὁρᾷν καὶ ἐν τῷ Υἱῷ τὸ
Πνεῦμα, ἐν ᾧ φωτιζόμεθα· « Ἵνα » γὰρ, φησὶ, « δῴη
ὑμῖν Πνεῦμα σοφίας καὶ ἀποκαλύψεως ἐν ἐπιγνώ-
σει αὐτοῦ, πεφωτισμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρ-
δίας. » Τῷ δὲ Πνεύματι (62) φωνιζομένων ἡμῶν, ὁ
Χριστός ἐστιν ὁ ἐν αὐτῷ φωτίζων· « Ἦν » γὰρ,
φησὶ, « τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν, ὃ φωτίζει πάντα ἄν-
θρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. » Πάλιν τε τοῦ D
Πατρὸς ὄντος πηγῆς, τοῦ δὲ Υἱοῦ ποταμοῦ λεγομέ-
νου, πίνειν λεγόμεθα τὸ Πνεῦμα· γέγραπται γὰρ,

19. Itaque cum inutilis et stultus sit hujusmodi conatus, nemo jam amplius de his percontari audeat, sed ea tantum quæ Scripturis continentur, discere satis habeant. Siquidem omnino sufficiunt quæ in hanc rem profert exempla. Nempe fons et lux Pater dicitur: « Me » enim, inquit, « dereliquerunt fontem aquæ viventis[3]. » Et iterum apud Baruch: « Quid est, Israel, quod in terra inimicorum es? dereliquisti fontem sapientiæ[4]. » Et secundum Joannem, « Deus noster lux est[5]. » Filius vero, cum refertur ad fontem, dicitur fluvius: namque « flumen Dei repletum est aquis[6]. » Cum autem idem ad lucem refertur, splendor appellatur, dicente Paulo: « Qui cum sit splendor gloriæ et figura substantiæ ejus[7]. » Cum ergo Pater sit lux, et Filius ejus sit splendor (nam eadem sæpe, præsertim de hujusmodi rebus, dicere nemini grave videri debet), licet quoque in Filio perspicere Spiritum sanctum, in quo nempe illuminamur. Hinc enim Apostolus: « Ut det vobis, » inquit, « Spiritum sapientiæ et revelationis, in agnitione ejus, illuminatos oculos cordis[8]. » Porro cum Spiritu illuminamur, Christus ipse est qui nos in illo illuminat, ut hæc verba testantur: « Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum[9]. » Similiter ut Pater est fons, et Filius fluvius appellatur, ita Spiritum bibere dicimur. Nam scriptum est: « Omnes

[1] Eccle. III, 11. [2] Hebr. XI, 6. [3] Jerem. II, 13. [4] Baruch III, 10. 12. [5] I Joan. I, 5. [6] Psal. LXIV, 10. [7] Hebr, I, 3. [8] Ephes. I, 17. [9] Joan. I, 9.

(55) Ἀλλ' οὐκ ἄν deest in Reg. 2, Felckm. 2 et editione Gommel.

(56) Regius primus et Anglicanus, λέγειν.

(57) Sic Regius primus, Seg. Basil. Gobl. et Felckm. primus. Cæteri, πιστεύοντες.

(58) Οὖν abest a Regio primo, Seg. Gobler. et Felckm. primo, Basil.

(59) Sic Regius primus, Seg. Gobl. et Felckman primus. Alii autem et editi, αὐταῖς. Ibid. Regius primus, περὶ τούτου τοῦ παραδείγματος.

(60) Sic Anglicanus et Græcus Scripturæ textus, Editi et cæteri εἶ omittunt. Reg. 2 vero habet, εἶναι ; εἰ ἐγκατέλιπες, etc.

(61) Ὄντος deest in Anglicano et edit. Commel.

(62) Regius primus, Πατρί.

unum Spiritum bibimus [10]. » Rursus cum Spiritum bibimus, Christum una bibimus. Namque « bibebant de spiritali consequente petra. Petra autem erat Christus [11]. » Præterea ut Christus verus est Filius, ita nos Spiritum accipientes, filii efficimur. « Non enim, » inquit, « accepistis spiritum servitutis iterum in timore : sed accepistis Spiritum adoptionis [12]. » Cum autem Spiritu filii Dei efficimur, manifestum est nos in Christo filios Dei appellari. Nam « Quotquot receperunt eum, dedit illis potestatem filios Dei fieri [13]. » Deinde quemadmodum Pater, uti docet Paulus, solus est sapiens, sic ejus Filius est sapientia : « Christus » enim « Dei virtus et Dei sapientia [14]. » Ut item Filius est sapientia, ita nos Spiritu sapientiæ accepto, Filium habemus, et in eodem sapientes efficimur. Sic enim scriptum est in psalmo centesimo quadragesimo quinto : « Dominus solvit compeditos, Dominus cæcos sapientes efficit [15]. » Cum insuper Spiritus nobis datur (« Accipite » enim « Spiritum sanctum, » inquiebat Salvator [16]), Deus ita in nobis est : sic enim scripsit Joannes : « Si diligamus invicem, Deus in nobis manet. In hoc cognoscimus quoniam in eo manemus, et ipse in nobis, quoniam de Spiritu suo dedit nobis [17]. » Cumque Deus in nobis est, Filius certe itidem in nobis est, ipso Filio dicente : « Ego et Pater veniemus et mansionem apud eum faciemus [18]. » **534** Similiter ut Filius est vita eodem testante, « Ego sum vita [19] ; » sic etiam in Spiritu vivificari dicimur quemadmodum Paulus ait : « Qui suscitavit Jesum Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra per inhabitantem ejus Spiritum in vobis [20]. » Nobis porro in Spiritu vitam accipientibus, ipse Christus in nobis vivere dicitur, ut ex his verbis patet : « Christo confixus sum cruci. Vivo autem, jam non ego : vivit vero in me Christus [21]. » Et rursus, quemadmodum Filius quæ faciebat opera, Patrem suum facere ita testabatur : « Pater in me manens, ipse facit opera. Credite mihi, quia ego in Patre et Pater in me est. Alioquin propter opera ipsa credite mihi [22] : » sic quæ in virtute Spiritus Paulus efficiebat, Christi opera esse docebat : « Non enim audebo, » inquit, « aliquid loqui eorum quæ per me non efficit Christus in obedientiam gentium, verbo et opere, in virtute signorum et prodigiorum, in virtute Spiritus sancti [23]. »

20. Cum igitur ea sit in sancta Trinitate conjunctio et unitas : quis jam vel Filium a Patre, vel

A ὅτι « Ἡμεῖς πάντες ἓν Πνεῦμα ἐποτίσθημεν. » Τὸ δὲ Πνεῦμα ποτιζόμενοι, τὸν Χριστὸν πίνομεν· « Ἔπινον » γὰρ « ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας· ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. » Καὶ πάλιν τοῦ Χριστοῦ ὄντος ἀληθινοῦ Υἱοῦ, ἡμεῖς τὸ Πνεῦμα λαμβάνοντες, υἱοποιούμεθα· « Οὐ γὰρ ἐλάβετε, » φησί, « Πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον· ἀλλ' ἐλάβετε Πνεῦμα υἱοθεσίας. » Υἱοποιούμενοι δὲ τῷ Πνεύματι, δῆλον, ὅτι (63) ἐν τῷ Χριστῷ χρηματίζομεν τέκνα Θεοῦ· Ὅσοι » γὰρ « ἔλαβον αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι. » Εἶτα τοῦ Πατρὸς, ὡς ὁ Παῦλος εἶπε, μόνου σοφοῦ ὄντος, ὁ Υἱός (64) ἐστιν ἡ σοφία αὐτοῦ. « Χριστὸς » γὰρ « Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία. » Τοῦ δὲ Υἱοῦ ὄντος, ὁ τῆς σοφίας, ἡμεῖς Πνεῦμα σοφίας λαμβάνοντες, τὸν Υἱὸν ἔχομεν, καὶ ἐν αὐτῷ σοφοὶ γινόμεθα. Οὕτω γὰρ καὶ (65) γέγραπται ἐν τῷ ἑκατοστῷ τεσσαρακοστῷ πέμπτῳ ψαλμῷ· « Κύριος λύει πεπεδημένους· Κύριος σοφοῖ τυφλούς. » Καὶ τοῦ Πνεύματος δὲ (66) διδομένου εἰς ἡμᾶς (« Λάβετε γὰρ Πνεῦμα ἅγιον, » ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ), ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν ἐστιν· οὕτω γὰρ ὁ Ἰωάννης ἔγραψεν · « Ἐὰν ἀγαπῶμεν ἀλλήλους, ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν μένει. Ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι ἐν αὐτῷ μένομεν, καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ ἔδωκεν ἡμῖν. » Τοῦ δὲ Θεοῦ ὄντος ἐν ἡμῖν, ἔστι καὶ ὁ Υἱὸς ἐν ἡμῖν, λέγοντος αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ· « Ἐλευσόμεθα ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν. » Ἔπειτα ζωῆς οὔσης τοῦ Υἱοῦ, « Ἐγὼ » γὰρ, φησὶν, « εἰμὶ ἡ ζωὴ, » ζωοποιεῖσθαι λεγόμεθα ἐν τῷ Πνεύματι· « Ὁ » γὰρ « ἐγείρας, φησὶ, « Χριστὸν Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ B σώματα ἡμῶν διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν. » Ζωοποιουμένων δὲ ἡμῶν ἐν τῷ Πνεύματι, ζῆν αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἐν ἡμῖν λέγεται. « Χριστῷ » γὰρ, φησὶ, « συνεσταύρωμαι (67). Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγὼ· ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. » Καὶ πάλιν ὥσπερ ὁ Υἱὸς, ἅπερ ἐποίει ἔργα, ἔλεγε τὸν Πατέρα ἐργάζεσθαι· « Ὁ Πατὴρ » γὰρ, φησὶν, « ὁ μένων ἐν ἐμοὶ, αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα. Πιστεύετέ μοι, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. Εἰ δὲ μὴ, διὰ τὰ ἔργα αὐτὰ (68) πιστεύετέ μοι. » Οὕτως, ἅπερ ἐν δυνάμει Πνεύματος εἰργάζετο ὁ Παῦλος, ἔλεγε τοῦ Χριστοῦ εἶναι τὰ ἔργα· « Οὐ γὰρ τολμήσω τι λαλεῖν, ὧν οὐ κατειργάσατο Χριστὸς δι' ἐμοῦ εἰς ὑπακοὴν ἐθνῶν ἐν (69) λόγῳ καὶ ἔργῳ, ἐν δυνάμει σημείων καὶ τεράτων, ἐν δυνάμει Πνεύματος ἁγίου. »

D 20. Τοιαύτης δὲ συστοιχίας καὶ ἑνότητος τῆς ἐν τῇ ἁγίᾳ Τριάδι (70) οὔσης, τίς ἂν διέλοι ἢ τὸν Υἱὸν

[10] I Cor. XII, 13. [11] I Cor. X, 4. [12] Rom. VIII, 15. [13] Joan. I, 12. [14] I Cor. I, 24. [15] Psal. CXLV, 7. [16] Joan. XX, 22. [17] I Joan. IV, 12, 13. [18] Joan. XIV, 23. [19] ibid. 6. [20] Rom. VIII, 11. [21] Galat. II, 19, 20. [22] Joan. XIV, 10, 12. [23] Rom. XV, 18, 19.

(63) Sic Regius primus, Seg. Anglicanus. Alii et editi, δηλονότι.

(64) Sic Regius primus, Seg. Cæteri et editi hic vocem Θεοῦ addunt. Mox Seg. omittit δύναμις καὶ Θεοῦ.

(65) Sic Reg. 1 et 2, Seg. Basil. Anglican. Editi et alii καί adjiciunt. Ibid. sic habent Gobl. et Felc. primus, οὕτω γάρ φησι Δαβίδ· Κύριος, etc.

(66) Δέ hic habent Regius primus, Seg. Alii et editi omittunt. Paulo post Gobl. et Felckm. 1, οὕτω γὰρ καὶ Ἰωάννης γράφει· Ἐὰν γὰρ ἀγαπῶμεν. etc.

(67) Reg. 2, συσταυροῦμαι.

(68) Sic Reg. 2 et Græcus Scripturæ textus. Regius primus. Seguerian. et editi. αὐτοῦ. Ibid. Regius primus Seg., paulo ante, post ἔργα, addunt item. αὐτοῦ.

(69) Ἐν abest a Regio primo. Segueriano.

(70) Regius primus, Seg., habent ἐν τῇ ἁγίᾳ Τριά-

ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, ἢ τὸ Πνεῦμα ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ, ἢ αὐ- A
τοῦ τοῦ Πατρός ; ἢ τίς οὕτω τολμηρὸς, ὡς εἰπεῖν
ἀνόμοιον καὶ ἑτερουσίου τὴν Τριάδα πρὸς ἑαυτὴν, ἢ
ἀλλοτριοούσιον τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν, ἢ ξένον τὸ
Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ ; Πῶς δὲ ταῦτά ἐστιν ; ἄν τις πά-
λιν ἐρωτήσειε ζητῶν· πῶς τοῦ Πνεύματος ὄντος ἐν
ἡμῖν, λέγεται ὁ Υἱὸς εἶναι ἐν ἡμῖν, τοῦ τε Υἱοῦ ὄντος
ἐν ἡμῖν, λέγεται ὁ Πατὴρ εἶναι ἐν ἡμῖν ; ἢ πῶς
ὅλως (71) Τριάδος οὔσης, ἐν ἑνὶ σημαίνεται ἡ Τριάς ;
ἢ πῶς τοῦ ἑνὸς ὄντος ἐν ἡμῖν, ἡ Τριὰς ἐν ἡμῖν λέ-
γεται ; διελέτω πρῶτον αὐτὸς τὸ ἀπαύγασμα τοῦ φω-
τὸς (72), ἢ τὴν σοφίαν τοῦ σοφοῦ· ἢ εἰπάτω, πῶς ἐστι
ταῦτα. Εἰ δὲ μὴ τοῦτο δύναται, πολλῷ πλέον περὶ
Θεοῦ τοιαῦτα ζητεῖν μαινομένων ἐστὶ τὸ τόλμημα·
ἡ γὰρ θεότης οὐκ ἐν ἀποδείξει λόγων, ὥσπερ εἴρη-
ται, παραδίδοται, ἀλλ' ἐν πίστει καὶ εὐσεβεῖ λογισμῷ B
μετ' εὐλαβείας. Εἰ γὰρ καὶ τὰ περὶ τοῦ σωτηριώ-
δους σταυροῦ, « οὐκ ἐν σοφίᾳ λόγων, ἀλλ' ἐν ἀποδεί-
ξει πνεύματος καὶ δυνάμεως, » ἐκήρυττεν ὁ Παῦλος,
« καὶ ἀῤῥήτων δὲ ῥημάτων (73) ἤκουσεν » ἐν τῷ παρα-
δείσῳ, « ἃ μὴ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι· » περὶ αὐτῆς
τῆς ἁγίας Τριάδος τίς ἐξειπεῖν δύναται ; Ὅμως δ'
οὖν τὴν τοιαύτην ἀπορίαν δυνήσεταί τις θεραπεύειν
προηγουμένως μὲν τῇ πίστει, ἔπειτα δὲ καὶ ἐκ τῶν
προειρημένων, φημὶ δὴ (74), τῆς εἰκόνος καὶ τοῦ
ἀπαυγάσματος, καὶ πηγῆς, καὶ ποταμοῦ, καὶ ὑπο-
στάσεως, καὶ χαρακτῆρος. Ὥσπερ γὰρ ἐν ἰδίᾳ εἰ-
κόνι ἐστὶν ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πνεύματι (75), οὕτω καὶ ὁ
Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ. Καὶ γὰρ τὸ ἀδύνατον τῆς διὰ λό-
γων ἑρμηνείας, καὶ τοῦ καταλαβεῖν τὰ τοιαῦτα πα-
ραμυθουμένη ἡ θεία Γραφὴ, τοιαῦτα καὶ τὰ παρα-
δείγματα δέδωκεν (76) ἡμῖν, ἵν' οὕτω διὰ τὴν ἀπι- C
στίαν τῶν τολμηρῶν λέγειν ἁπλούστερον, καὶ λέγειν
ἀκινδύνως, καὶ μετὰ συγγνώμης νοεῖν ἐξῇ (77), καὶ
πιστεύειν ἕνα εἶναι τὸν ἁγιασμὸν, τὸν ἐκ Πατρὸς δι'
Υἱοῦ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ γινόμενον. Καὶ γὰρ ὥσπερ
μονογενὴς ὁ Υἱός ἐστιν· οὕτω καὶ **τὸ Πνεῦμα παρὰ**

Spiritum a Filio aut ab ipso Patre separare audeat? vel quis eo temeritatis deveniet,ut dissimilis et diversæ naturæ Trinitatem esse, aliamque a Patre substantiam Filium habere, ac denique Spiritum Filio externum esse contendat? Si quis vero rursus sciscitetur quonam modo hæc esse possint, ut scilicet cum Spiritus in nobis est,Filius in nobis esse dicatur ; et similiter cum Filius in nobis est, Pater in nobis esse itidem dicatur ; vel quomodo,cum sit Trinitas,in uno tamen significetur Trinitas ; quomodo item cum unus in nobis est,Trinitas in nobis esse dici queat : quisquis,inquam, ita interrogaverit,vel prius ipse splendorem a luce et sapientiam a sapiente dividat,vel quomodo hæc sint edisserat, Quod si præstare non valeat, multo magis hæc de Deo inquirere summæ temeritatis et insaniæ esse fatendum est. Siquidem divinitas, uti dictum est, non argumentis traditur, sed fide necnon ratione cum pietate conjuncta. Nam si quæ ad salutarem crucem pertinent, « non in sapientia verbi, sed in ostensione spiritus et virtutis » prædicavit Paulus[24], « et audivit arcana verba » in paradiso, « quæ non licet homini loqui [25] : » quis de sancta Trinitate disserere poterit? Verumtamen hujusmodi hæsitatio cum præsertim fide sanari poterit, tum etiam prædictis exemplis imaginis, splendoris, fontis, fluvii, substantiæ, et figuræ. Quemadmodum enim Filius in Spiritu tanquam in propria imagine est : ita et Pater in Filio. Scilicet divina Scriptura, ut nostram infirmitatem levaret, per quam nobis res tantas haud licet comprehendere et sermone explicare, nobis ista exempla subministravit, ut hoc modo propter petulantium hominum infidelitatem simplicius et extra periculum de his loqui possemus,liceretque sine culpa resistas arduas intelligere, **535** ac denique credere unam esse sanctificationem ex Patre per Filium in Spiritu sancto pro-

[24] I Cor. I, 17; II, 4. [25] II Cor. XII, 4.

δι. Alii et editi vocem ἁγίᾳ omittunt. Mox ibid. Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus habent ut hic exstat. Basil., Τίς ἂν διελοίη λοιπὸν τὸν Υἱόν, etc. Anglicanus, Τίς ἂν διελ, cum spatio vacuo, ἢ τὸν Υἱόν, etc. Alii et editi, Τίς ἂν εἴη λοιπὸν τον Υἱὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, ἢ τὸ Πνεῦμα ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ, ἢ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς χωρίζων ; Gobl. et Felckm. primus ibid., ἢ ἀπὸ τοῦ Πατρός.

(71) Sic Regius primus, Seg. Basil. Editi et alii, οὕτως. Sed utrumque abest a Reg. 2.

(72) Sic Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus, Basil.. qui et infra habent εἰπάτω, et δύναται. Editi vero et alii sic habent : ἡ Τριὰς λέγεται ; ἢ διελέτωσαν πρῶτον αὐτοὶ τοῦ ἀπαυγάσματος τὸ φῶς, et infra, εἰπάτωσαν et δύνανται. Tamen Basil. Gobl. et Felckm. primus, pro αὐτός, habent αὐτό, et Seg., pro τοῦτο ante δύναται, habet ταῦτα.

(73) Anglicanus, ἀῤῥητα δὲ ῥήματα. Hic item Gobl. et Felckm. primus δὲ omittunt. Paulo post Regius primus, Seg. Basil. Gobl. et Felckm. primus habent, περὶ αὐτῆς τῆς ἁγίας Τριάδος τίς ἐξειπεῖν δύναται ; Cæteri et editi, πῶς περὶ αὐτῆς τῆς ἁγίας Τριάδος τις ἐξειπεῖν δυνήσεται ; In Goblerian. Felckman. primus et Basil. vox ἁγίας deest. Item Gobl. et Felckm. primus, δυνήσεται. Anglic. autem cum Regio primo, Seg. Basil., δύναται. Mox Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus, θεραπεύειν. Alii et editi, θεραπεῦσαι.

(74) Regius primus, Seg., φημὶ δέ, etc.

(75) Sic Reg. primus, Seg. Alii vero et editi, Πατρὶ, sed mendose, ut evidens est. Nec enim Pater sed Spiritus sanctus imago est Filii, ut ipse Filius imago est Patris, idque passim docet sanctus Athanasius. D

(76) Sic Regius primus, Seg. Anglicanus. Iidem Regius primus, Seg., ibid., δέδωκεν. Item iidem et Basil. mox, ἵν' οὕτως. Alii et editi articul. τά et ἵν' omittunt, habentque ἔδωκεν.

(77) Sic Regius primus, Anglicanus. At Basil. et Felckm. 2, ἐξ ἧς. Utrumque abest a Gobl. et Felc. primus. Editi vero et alii, ἐξῆς. Paulo post Regius primus, Seg., habent ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ. Editi et alii, ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Item iidem et Basil. ibid. γινόμενον. Alii et editi, γενόμενον. Mox item Seg. Gobl. et Felckm. primus habent μονογενὴς ὁ Υἱός. Alii et editi, γέννημα μονογενὲς ὁ Υἱός.

ductam. Nam quemadmodum unigenitus est Filius : sic et Spiritus, qui a Filio datur et mittitur, unus item est,non multi, neque ex multis unus, sed solus ipse Spiritus est. Quia enim unus est Filius qui et vivens est Verbum : unam quoque esse necesse est perfectam et plenam, sanctificantem et illuminantem, viventem ejus efficaciam et donum quod ex Patre procedere dicitur, quia ex Verbo, quod ex Patre esse conceditur, effulget, et ab eodem mittitur,ac datur.Filium quidem a Patre mitti verissimum est, ut ipse his Verbis testatur : « Sic Deus dilexit mundum,ut Filium suum unigenitum mitteret [26]. » Sic etiam Filius Spiritum mittit. « Si » enim, inquit, « ego abiero, mittam Paracletum [27]. » Filius similiter Patrem honorat, ut ipse ait : « Ego te clarificavi [28]. » Spiritus item Filium honorat, ut idem Filius dixit : « Ille me clarificabit [29]. » Filius præterea dicit : « Quæ audivi a Patre, hæc loquor in mundo [30]. » Spiritus autem ex Filio quoque accipit. « De meo, » inquit, « accipiet et annuntiabit vobis [31].» Rursus, Filius in nomine Patris venit.Ita etiam « Spiritus sanctus, » inquit Filius, « quem mittet Pater in nomine meo [32]. »

21.Cum igitur eumdem ordinem eamdemque naturam habeat Spiritus erga Filium, qualem Filius erga Patrem, qua, quæso, ratione is qui Spiritum sanctum rem creatam esse contendit, non idem necessario de Filio sentiet? Nam si Filii Spiritus res est creata, consequens est ut et Verbum Patris rem creatam esse fateantur. Hæc nempe opinati Ariani in Caiphæ Judaismum delapsi sunt. Si porro hi qui de Spiritu hæc audent dicere, Arii sententiam tueri nolint, ejus ergo verba quoque fugiant, nec impii sint in Spiritum sanctum Nam ut Filius, qui in Patre est, in quo etiam est Pater, non est res creata, sed Patris substantiæ proprius est, quod et vos asseveratis : ita et Spiritum sanctum,qui in Filio est, et in quo Filius est, inter res creatas collocare, aut a Verbo dividere,atque ita imperfectam Trinitatem reddere nefas omnino fuerit.Sed satis sit hactenus Tropicorum impietatem ex ignorantia ortam coarguisse, quo videlicet prophetæ et Apostoli verba explicaremus,quorum illi sensum adulterantes,seipsos in errorem induxerunt. Jam vero scorsim inspicia-

A τοῦ Υἱοῦ διδόμενον καὶ πεμπόμενον, καὶ αὐτὸ ἓν ἐστι (78) καὶ οὐ πολλὰ, οὐδὲ ἐκ πολλῶν ἓν, ἀλλὰ μόνον αὐτὸ Πνεῦμα. Ἑνὸς γὰρ ὄντος τοῦ Υἱοῦ (79), τοῦ ζῶντος Λόγου, μίαν εἶναι δεῖ τελείαν καὶ πλήρη τὴν ἁγιαστικὴν καὶ φωτιστικὴν ζῶσαν ἐνέργειαν αὐτοῦ καὶ δωρεάν, ἥτις ἐκ Πατρὸς λέγεται ἐκπορεύεσθαι, ἐπειδὴ παρὰ τοῦ Λόγου τοῦ ἐκ Πατρὸς ὁμολογουμένου ἐκλάμπει, καὶ ἀποστέλλεται, καὶ δίδοται. Ἀμέλει ὁ μὲν Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς ἀποστέλλεται· « Οὕτω » γὰρ, φησὶν, « ὁ Θεὸς ἠγάπησε τὸν κόσμον, ὥστε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἀπέστειλεν (80). » Ὁ δὲ Υἱὸς τὸ Πνεῦμα ἀποστέλλει· « Ἐὰν » γὰρ, φησὶν, « ἐγὼ ἀπέλθω, ἀποστελῶ τὸν Παράκλητον. » Καὶ ὁ μὲν Υἱὸς τὸν Πατέρα δοξάζει, λέγων· « Πάτερ, ἐγώ σε ἐδόξασα· » τὸ δὲ Πνεῦμα δοξάζει τὸν Υἱόν· « Ἐκεῖνος » γὰρ, φησὶν, « ἐμὲ δοξάσει. » Καὶ ὁ μὲν Υἱός φησιν· « Ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς, ταῦτα καὶ λαλῶ εἰς τὸν κόσμον· » τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνει· « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ » γὰρ « λήψεται (81) καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν, » φησί. Καὶ ὁ μὲν Υἱὸς ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς ἦλθε· « Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, » φησὶν ὁ Υἱὸς (82), « ὃ πέμψει ὁ Πατὴρ ἐν τῷ ὀνόματί μου. »

B

21. Τοιαύτην δὲ τάξιν καὶ φύσιν ἔχοντος τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Υἱὸν (83), οἵαν ὁ Υἱὸς ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα, πῶς ὁ τοῦτο κτίσμα λέγων οὐ τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ ἐξ ἀνάγκης φρονήσει ; Εἰ γάρ ἐστι τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ κτίσμα, ἀκόλουθον ἂν εἴη (84) λέγειν αὐτοὺς καὶ τὸν Λόγον τοῦ Πατρὸς εἶναι κτίσμα. Τοιαῦτα γὰρ οἱ Ἀρειανοὶ φαντασθέντες, εἰς τὸν κατὰ Καϊάφαν Ἰουδαϊσμὸν πεπτώκασιν. Εἰ δὲ τὰ Ἀρείου μὴ προσποιοῦνται φρονεῖν (85) οἱ περὶ τοῦ Πνεύματος τοιαῦτα λέγοντες, φευγέτωσαν καὶ τὰ ἐκείνου ῥήματα, καὶ μὴ ἀσεβείτωσαν εἰς τὸ Πνεῦμα. Ὥσπερ γὰρ ὁ Υἱὸς, ὁ (86) ἐν τῷ Πατρὶ ὢν, ἐν ᾧ καὶ ὁ Πατήρ ἐστιν, οὐκ ἔστι κτίσμα, ἀλλ' ἴδιος τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας (τοῦτο γὰρ καὶ ὑμεῖς προσποιεῖσθε λέγειν)· οὕτως καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐν τῷ Υἱῷ, ἐν ᾧ καὶ ὁ Υἱός ἐστιν, οὐ θέμις τοῖς κτίσμασι συντάσσειν, οὐδὲ διαιρεῖν αὐτὸ ἀπὸ τοῦ Λόγου, καὶ ἀτελῆ τὴν Τριάδα κατασκευάζειν. Τῶν μὲν οὖν ῥητῶν τοῦ τε προφητικοῦ καὶ τοῦ ἀποστολικοῦ χάριν, ὧν τὴν διάνοιαν παραποιοῦντες, ἠπάτησαν ἑαυτοὺς, ἀρκεῖ διὰ τούτων διελέγξαι τὴν ἐκ τῆς ἀμαθίας τῶν τροπικῶν δυσφη-

C

[26] Joan. III, 16. [27] Joan. XVI, 7. [28] Joan. XVII, 4. [29] Joan. XVI, 14. [30] Joan. VIII, 26. [31] Joan. XVI, 14. [32] Joan. XIV, 26.

(78) Verbum ἐστι restituimus ex Regio primo, Seg. Ibid. iidem et Reg. 2, Basil., αὐτὸ Πνεῦμα. Alii et editi, αὐτὸ τὸ Πνεῦμα.

(79) Τοῦ Υἱοῦ, deest in Regio primo, Seg. Paulo post iidem et Basil. Gobl. et Felckm. primus habent, ζῶσαν. Editi et alii, ζωὴν, οὖσαν. Τε item particul. post ἥτις ab aliis et editis addita, ab iisdem abest.

(80) Sic Regius primus, Seguer. Basil. Gobl. et Felckm. primus. Editi et alii ἔδωκεν.

(81) Regius primus, Seg. omittunt ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, qui iidem ibidem, Ἀναγγελεῖ γὰρ, φησὶν, ὑμῖν.

(82) Sic Regius primus, Seguer. Basil. Gobl. et Felckm. primus. Cæteri et editi ὁ Υἱὸς omittunt.

D

(83) Regius secundus, Πατρός, et mox πρὸς τὸ Πνεῦμα.

(84) Regius primus, Seg. Basil. Anglicanus εἴη habent : alii et editi omittunt.

(85) Sic Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus, qui tamen Gobl. et Felckm. primus φωνεῖν pro φρονεῖν habent. Alii vero et editi sic habent : Οἱ μὲν τὰ Ἀρείου μὲν προσποιούμενοι μὴ φρονεῖν, περὶ δὲ τοῦ Πατρὸς τὰ αὐτὰ λέγοντες, etc. Regius 2, pro Πατρός, bene habet, Πνεύματος. Anglican. item et Regius 2, pro τὰ αὐτὰ, habent τοιαῦτα. Ibid. Regius primus, Seg., et infra, ῥήματα.

(86) Sic Regius primus, Seg. In aliis autem et editis articul. ὁ deest.

μίαν (87)· Ἴδωμεν δὲ λοιπὸν καὶ αὐτὰ καθ' αὐτὰ τὰ ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς περὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου λεγόμενα, καὶ ὡς δόκιμοι τραπεζῖται διακρίνωμεν, εἰ ἴδιόν τι πρὸς τὰ κτίσματα ἔχει νὸ Πνεῦμα, ἢ ἴδιον τοῦ Θεοῦ ἐστιν, ἵνα ἢ κτίσμα αὐτὸ εἴπωμεν, ἢ ἄλλο μὲν τῶν κτισμάτων, ἴδιον δὲ καὶ ἓν (88) τῆς ἐν Τριάδι θεότητος. Τάχα κἂν οὕτως ἐντραπῶσι, μαθόντες, ὅσον ἀπᾴδει τῶν θείων λογίων τὰ ἐφευρεθέντα παρ' αὐτῶν τῆς βλασφημίας ῥήματα.

22. Τὰ κτίσματα τοίνυν ἐξ οὐκ ὄντων γέγονεν, ἀρχὴν ἔχοντα τοῦ γίνεσθαι· ἐν ἀρχῇ γὰρ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς. Ἐκ δὲ τοῦ Θεοῦ λέγεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· « Οὐδεὶς » γὰρ, φησὶν, « οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τοῦ ἐν αὐτῷ· οὕτως καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ Πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ (89) Θεοῦ. » Ποία τοίνυν ἐκ τῶν προειρημένων συγγένεια τῷ Πνεύματι πρὸς τὰ κτίσματα; Τὰ μὲν γὰρ κτίσματα οὐκ ἦν· ὁ δὲ Θεὸς ὢν ἐστιν, ἐξ οὗ καὶ τὸ Πνεῦμα. Τὸ δὲ ἐκ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἂν εἴη ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, οὐδὲ κτίσμα, ἵνα μὴ κατ' ἐκείνους καὶ ὁ (90) ἐξ οὗ ἐστι τὸ Πνεῦμα, κτίσμα εἶναι νομισθῇ. Τίς οὖν τῶν τοιούτων ἀφρόνων ἀνέξεται, λεγόντων καὶ αὐτῶν ἐν καρδίᾳ μὴ εἶναι Θεόν; Καὶ γὰρ εἰ (91) ὥσπερ οὐδεὶς οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐν αὐτῷ, οὕτως καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ εἰ μὴ τὸ ἐν αὐτῷ Πνεῦμα· πῶς οὐ δύσφημον ἂν εἴη λέγειν κτίσμα τὸ ἐν τῷ Θεῷ Πνεῦμα, τὸ καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ ἐρευνῶν; Μαθήσεται γὰρ ἐκ τούτων εἰπεῖν ὁ τοιοῦτος τὸ μὲν τοῦ ἀνθρώπου πνεῦμα ἔξωθεν αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι, τὸν δὲ ἐν τῷ Πατρὶ Λόγον (92) εἶναι κτίσμα. Πάλιν τε Πνεῦμα ἁγιωσύνης καὶ ἀνακαινώσεώς (93) ἐστί τε καὶ λέγεται τὸ Πνεῦμα· γράφει γὰρ ὁ Παῦλος· « Τοῦ ὁρισθέντος Υἱοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει κατὰ Πνεῦμα ἁγιωσύνης ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. » Καὶ πάλιν φησίν· « Ἀλλ' ἡγιάσθητε, ἀλλ' ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν· » ὅτε καὶ πρὸς Τίτον

A mus quænam in divinis Scripturis de Spiritu sancto dicta fuerint, ac velut probi mensarii discernamus, num proprium aliquid habeat Spiritus cum rebus creatis, vel an proprius sit Dei, ut eum vel rem creatam, vel alium a rebus creatis, propriumque divinitatis Trinitatis et unum ex ea esse dicamus. Forsan enim hoc pacto erubescent illi, ubi didicerint, quantum impietatis verba quæ commenti sunt, a divinis oraculis discrepent.

22. Itaque res creatæ ex nulla re factæ sunt, habentque exsistendi principium. Siquidem in principio fecit Deus cœlum et terram et omnia quæ in eis sunt [33]. At Spiritus sanctus ex Deo esse dicitur. « Nemo » enim, inquit, « scit quæ sunt hominis, nisi spiritus **536** hominis, qui in ipso est : ita et quæ B Dei sunt nemo cognovit, nisi Spiritus Dei. Nos autem non spiritum mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est [34]. » Quænam igitur cognatio Spiritus cum rebus creatis ex his esse videtur? Etenim res creatæ non erant : at Deus is est qui est, ex quo et ipse Spiritus est. Quod autem ex Deo est, non potest esse ex nihilo, neque res creata, ne secundum eos ille quoque ex quo Spiritus sanctus est, res creata esse putetur. Quis ergo hujusmodi insipientes ferre possit, qui et ipsi in corde suo dicunt non esse Deum [35]? Nam si quemadmodum nemo novit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est, ita et quæ sunt Dei nemo novit nisi Spiritus qui in ipso est : an non summæ impietatis fuerit dicere rem creatam esse Spiritum qui in Deo est, et qui profunda Dei scrutatur? Nam qui ea mente est, fateri utique cogetur spiritum hominis extra hominem C esse, et Verbum quod est in Patre, rem item creatam esse. Præterea, Spiritus et est et dicitur Spiritus sanctitatis et renovationis. Scribit siquidem Paulus : « Qui prædestinatus est Filius Dei in virtute secundum Spiritum sanctitatis ex resurrectione mortuorum [36] (94) Jesus Christus Dominus noster. » Et iterum dicit : « Sed sanctificati estis, sed justificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi et

[33] Gen. I, 1. [34] I Cor. II, 11, 12. [35] Psal. XIII, 1. [36] Rom. I, 4.

(87) Regius primus, τροπικὴν δυσφημίαν. Mox Regius primus, Seg. Basil., αὐτὰ καθ' αὐτὰ τὰ ἐν ταῖς, etc. Anglicanus, Regius 2 et Ottobon., τὰ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ τά, etc. Editi et cæteri, αὐτὰ τὰ ἐν ταῖς. Paulo post Gobl. et Felckm. primus, διακρινόμενοι pro διακρίνωμεν.

(88) Sic Regius primus, Seg. Gobl. et Felc. 1, ἓν item legitur in Basil. Cæteri vero et editi, ἴδιον καὶ ἐν τῇ ἀγεννήτῳ (Regius 2. ἀγενήτῳ) Τριάδι τῆς θεότητος.

(89) Sic Reg. 1 et 2, Seg. Gobl. et Felckm. primus, sed Gobl. et Felckm. primus articul. τοῦ omittunt. In aliis et editione Commel. non habetur ἐκ τοῦ. Ibid. Regius primus, Seg. Gobl. et Felckmanni primus. Ποία νῦν. Paulo post Regius 2 sic habet, ὁ δὲ Θεὸς ὢν ἐστιν, ἐξ οὐκ ὄντων τὰ πάντα παραγαγών. Ὧν ἐστι, φημὶ, ἐξ οὗ καί, etc.

(90) Ὁ abest a Regio primo et Seg.

(91) Sic Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus. Cæteri et editi εἰ abjiciunt. Mox iidem et Reg. 2, Basil., habent ut hic exstat. Alii et editi omittunt οὕτως καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ, εἰ μὴ τὸ ἐν αὐτῷ Πνεῦμα. Ibid. Regius primus, Seg. Basil. Anglican. particulam οὖν abjiciunt, quam alii et editi post vocem πῶς addunt. Item ibid., pro οὐ δύσφημον, Regius primus, οὐκ ἄνουν. Abest quoque ab Anglican. ἂν εἴη.

D

(92) Sic Regius primus, Seg. Alii autem et editi hic post Λόγον addunt καὶ τὸ Πνεῦμα. Ibid. Regius primus, Seg. et Reg. 2 mox, κτίσμα. Alii autem et editi, κτίσματα.

(93) Gobl. et Felckm. 1, Seg., hic et infra, ἀνακαινισεως.

(94) In Vulgata habetur, *Jesu Christi Domini nostri* : quæ quo referenda sint, varia est auctorum sententia. Plerique tamen hæc verba Ἰησοῦ Χριστοῦ, etc., ad illa referri volunt v. 3. περὶ τοῦ Υἱοῦ. Sed hic non posse commode referri nisi ad hæc verba, τοῦ ὁρισθέντος Υἱοῦ, cuivis perspicuum est.

in Spiritu Dei nostri [37]. » Hæc quoque ad Titum scribit : « Cum autem benignitas et humanitas apparuit Salvatoris nostri Dei, non ex operibus justitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti, quem effudit in nos abunde per Jesum Christum Salvatorem nostrum, ut justificati gratia ipsius, hæredes simus secundum spem vitæ æternæ [38]. » At quod res creatas spectat, ipsæ sanctæ efficiuntur et renovantur : « Emittes » enim « Spiritum tuum et creabuntur, et renovabis faciem terræ [39]. » Et Paulus : « Impossibile est enim eos qui semel sunt illuminati, gustaverunt etiam donum cœleste et participes facti sunt Spiritus sancti [40]. »

23. Itaque qui non ab alio sanctus efficitur, neque sanctimoniæ fit particeps, sed ipse alios participes reddit, in quo et res universæ creatæ, sanctæ efficiuntur; qui, inquam, fieri potest ut is locum inter res omnes habeat, vel proprius illorum sit qui ipsius fiunt participes? Nam qui hæc ita esse pugnaverint, eos etiam concedere necesse sit Filium per quem res omnes factæ sunt, unam tamen illarum esse. Spiritus item vivificus dicitur : Qui suscitavit, » inquit, « Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra per inhabitantem ejus Spiritum in vobis [41]. » Et Dominus quidem ipsa est vita et « auctor vitæ, » ut ait Petrus [42]. Idem tamen Dominus ait : « Aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam [43]. Hoc autem dixit de Spiritu quem accepturi erant credentes in eum [44]. » Res autem creatæ, uti dictum est, vitam per ipsum accipiunt. Qui **537** igitur vitæ non fit particeps, sed ipse alios participes facit, et vitam rebus creatis impertit, qualem, quæso, cognationem cum rebus factis habere potest? Aut qua tandem ratione inter res creatas censendus sit, cum ipsæ in illo vitam a Verbo accipiant? Unctio quoque Spiritus dicitur, et est item sigillum; unde Joannes scribit : « Et vos unctionem quam accepistis ab eo manet in vobis. Et non necesse habetis, ut aliquis doceat vos : sed sicut unctio ejus, » nempe ejus Spiritus, « docet vos de omnibus [45]. » Et apud Isaiam prophetam legitur : « Spiritus Domini super me, cujus causa unxit me [46]. » Paulus etiam ait : « In quo et

A γράφων ἔλεγεν· « Ὅτε δὲ ἡ χρηστότης καὶ ἡ φιλανθρωπία ἐπεφάνη τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ, οὐκ ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ ὧν (95) ἐποιήσαμεν ἡμεῖς, ἀλλὰ κατὰ τὸ αὐτοῦ ἔλεος ἔσωσεν ἡμᾶς διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας καὶ ἀνακαινώσεως Πνεύματος ἁγίου, οὗ ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ἵνα, δικαιωθέντες τῇ ἐκείνου χάριτι, κληρονόμοι (96) κατ' ἐλπίδα γενηθῶμεν ζωῆς αἰωνίου. » Τὰ δὲ κτίσματα ἁγιαζόμενά ἐστι καὶ ἀνακαινιζόμενα. « Ἐξαποστελεῖς » γὰρ « τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. » Καὶ ὁ Παῦλος δέ φησιν· « Ἀδύνατον γὰρ τοὺς ἅπαξ φωτισθέντας, γευσαμένους τε τῆς δωρεᾶς τῆς ἐπουρανίου, καὶ μετόχους γενηθέντας Πνεύματος ἁγίου. »

B 23. Τὸ τοίνυν μὴ ἁγιαζόμενον παρ' ἑτέρου, μηδὲ μετέχον (97) ἁγιασμοῦ, ἀλλ' αὐτὸ μεθεκτὸν ὄν, ἐν ᾧ καὶ τὰ κτίσματα πάντα ἁγιάζεται, πῶς ἂν εἴη ἓν τῶν πάντων, ἴδιον τῶν μετεχόντων αὐτοῦ ; Ἀνάγκη γὰρ τοῖς τοῦτο λέγουσιν εἰπεῖν καὶ τὸν Υἱὸν, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονεν ἕνα τῶν πάντων εἶναι. Πνεῦμα ζωοποιὸν (98) λέγεται· « Ὁ ἐγείρας » γὰρ, φησὶν, « Ἰησοῦν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ ὑμῶν σώματα διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν. » Καὶ ὁ μὲν Κύριός ἐστιν ἡ αὐτοζωὴ, καὶ « ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς, » ὡς εἶπεν ὁ Πέτρος· ἔλεγε δὲ αὐτὸς (99) ὁ Κύριος· » Τὸ ὕδωρ, ὃ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἁλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. Τοῦτο δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ Πνεύματος, οὗ ἔμελλον λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν. » Τὰ δὲ κτίσματα, ὡς (1) εἴρηται, ζωοποιούμενά ἐστι δι' C αὐτοῦ. Τὸ δὲ μὴ μετέχον ζωῆς, ἀλλ' αὐτὸ μετεχόμενον καὶ ζωοποιοῦν τὰ κτίσματα, ποίαν ἔχει συγγένειαν πρὸς τὰ γενητά ; Ἢ πῶς ὅλως ἂν εἴη τῶν κτισμάτων, ἅπερ ἐν ἐκείνῳ παρὰ τοῦ Λόγου ζωοποιεῖται ; Χρίσμα λέγεται τὸ Πνεῦμα, καὶ ἔστι σφραγίς. Ὁ μὲν γὰρ Ἰωάννης γράφει· « Καὶ ὑμεῖς τὸ χρίσμα ὃ ἐλάβετε παρ' αὐτοῦ, μένει ἐν ὑμῖν. Καὶ οὐ χρείαν ἔχετε, ἵνα τίς διδάσκῃ ὑμᾶς· ἀλλ' ὡς τὸ αὐτοῦ χρίσμα, » τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ, « διδάσκει ὑμᾶς περὶ πάντων (2). » Ἐν δὲ τῷ προφήτῃ Ἡσαΐᾳ γέγραπται· « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με. » Ὁ δὲ Παῦλός φησιν· « Ἐν ᾧ καὶ πιστεύσαντες, ἐσφραγίσθητε εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως. » Τὰ δὲ κτίσματα (3) τούτῳ σφραγίζεται καὶ χρίεται, καὶ

[37] I Cor. VI, 11. [38] Tit. III, 4. [39] Psal. CIII, 30. [40] Hebr. VI, 4. [41] Rom. VIII, 11. [42] Act. III, 15. [43] Joan. IV, 14. [44] Joan. VII, 39. [45] I Joan. II, 27. [46] Isa. LXI, 1.

(95) Regius primus, Seg. Basil. Gobl. et Felckm. primus, ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ ὧν, etc. Anglicanus, ἐξ ἔργων τῶν ἐκ δικαιοσύνης ὧν, etc. Editi vero et cæteri, ἐξ ἔργων δικαιοσύνης ἃ ἐποιήσαμεν.

(96) Vox κληρονόμοι abest a Regio primo, Seg. Ibid. Seg., γεννηθῶμεν. Item mox Regius primus, τὰ ἁγιαζόμενα. Cæteri et editi τά omittunt. Mox item hæc verba, καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, desunt in Reg. 2, Felckm. 2 et editione Commeliniana.

(97) Sic Regius primus et Anglicanus. At Gobl. *et Felckm. primus*, μετέχων. Alii vero et editi, μέτοχον. Regius primus, Seg., mox, ἁγιάζονται.

(98) Reg. 2, Felckm. 2 et editi, ζωοποιοῦν. Mox Regius primus, Seg., vocem Ἰησοῦν **omittunt.**

(99) Sic Regius primus. Seg. Basil. **Alii et editi,** αὐτοῖς.

(1) Regius primus, Seg. Gobl. **et Felckm.** primus, ὥσπερ. Item Regius primus, **Seg., post** εἴρηται, addunt καί.

(2) Sic Regius primus, Seg. **Basil. Anglicanus.** In aliis autem et editis hæc ἀλλ' ὡς **usque ad** περὶ πάντων desunt. Basiliens. ibid. **habet ἀλλὰ** τοῦ αὐτοῦ, etc.

(3) Sic Regius primus, **Seguer. Basil. Gobl. et**

περὶ πάντων διδάσκεται. Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα χρίσμα καὶ σφραγὶς ἐστιν ἐν ᾧ χρίει καὶ σφραγίζει πάντα ὁ Λόγος ποία ὁμοιότης ἢ ἰδιότης τοῦ χρίσματος καὶ τῆς ἀφραγῖδος πρὸς τὰ χριόμενα καὶ σφραγιζόμενα ; Οὐκοῦν καὶ κατὰ τοῦτο οὐκ ἄν εἴη τῶν πάντων αὐτό (4). Οὐ γὰρ ἂν εἴη ἡ σφραγὶς ἐκ τῶν σφραγιζομένων, οὐδὲ τὸ χρίσμα ἐκ τῶν χρεομένων· ἀλλ' ἴδιόν ἐστι τοῦτο τοῦ χρίοντος καὶ σφραγίζοντος Λόγου. Τὸ μὲν γὰρ χρίσμα τὴν εὐωδίαν καὶ πνοὴν τοῦ χρίοντος ἔχει. καὶ οἱ χριόμενοι τούτου μεταλαμβάνοντες λέγουσι· « Χριστοῦ εὐωδία ἐσμέν· » ἡ δὲ σφραγὶς τὴν μορφὴν (5) Χριστοῦ τοῦ σφραγίζοντος ἔχει, καὶ ταύτης οἱ σφραγιζόμενοι μετέχουσι, μορφούμενοι κατ' αὐτὴν, λέγοντος τοῦ Ἀποστόλου· « Τεκνία μου, οὓς πάλιν ὠδίνω (6), ἄχρις οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. » Οὕτω δὲ σφραγιζόμενοι, εἰκότως καὶ κοινωνοὶ θείας φύσεως γινόμεθα, ὡς εἶπεν ὁ Πέτρος, καὶ οὕτω μετέχει πᾶσα ἡ κτίσις τοῦ Λόγου ἐν τῷ Πνεύματι.

A credentes signati estis in diem redemptionis [47]. » At res creatæ illo signantur et unguntur, ac de omnibus docentur. Si igitur Spiritus unctio sive unguentum et sigillum est, in quo omnia ungit et signat Verbum : quænam similitudo aut convenientia unguenti et sigilli esse potest cum his rebus quæ unguntur et signantur? Nequit proinde fieri ut ipse inter res omnes numeretur. Nec enim aliquis ex his qui signantur, sigillum ipse dicendus sit : nec similiter aliquis ex his qui unguntur, unguentum idem erit. Sed id proprium est ungentis et signantis Verbi. Unguentum quidem ungentis suavitatem et odorem retinet, cujus participes facti qui unguntur, dicunt : « Christi bonus odor sumus [48]. » Sigillum vero signantis Christi effigiem servat, cujus qui signantur B participes effecti, ad eam conformantur, ut ait Apostolus : « Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis [49]. » Hoc autem modo signati, convenienter divinæ naturæ consortes reddimur, uti docet Petrus [50] : atque ita universæ res creatæ Verbi in Spiritu fiunt participes.

24. Καὶ διὰ τοῦ Πνεύματος λεγόμεθα πάντες μέτοχοι τοῦ Θεοῦ· « Οὐκ οἴδατε, γάρ φησιν, ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐν ὑμῖν οἰκεῖ ; Εἴ τις τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθείρει φθερεῖ τοῦτον ὁ Θεός. Ὁ γὰρ ναὸς τοῦ Θεοῦ ἅγιός ἐστιν, οἵτινές ἐστε ὑμεῖς. » Εἰ κτίσμα δὲ ἦν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἄν τις ἐν αὐτῷ μετουσία τοῦ Θεοῦ γένοιτο ἡμῖν (7)· ἀλλ' ἦ ἄρα κτίσματι μὲν συνηπτόμεθα, ἀλλότριοι δὲ τῆς θείας φύσεως ἐγινόμεθα, ὡς κατὰ μηδὲν αὐτῆς (8) μετέχοντες. Νῦν δὲ, ὅτε λεγόμεθα μέτοχοι Χριστοῦ καὶ μέτοχοι Θεοῦ, δείκνυται τὸ ἐν ἡμῖν χρίσμα καὶ ἡ σφραγὶς μὴ οὖσα τῆς τῶν γενητῶν φύσεως, ἀλλὰ τῆς (9) τοῦ Υἱοῦ, διὰ τοῦ ἐν αὐτῷ Πνεύματος συνάπτοντος ἡμᾶς τῷ Πατρί. Τοῦτο γὰρ ὁ Ἰωάννης, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται, διδάσκων ἔγραψεν· « Ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι ἐν τῷ Θεῷ μένομεν, καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ αὐτὸς ἔδωκεν ἡμῖν. » Εἰ δὲ τῇ τοῦ Πνεύματος μετουσίᾳ γινόμεθα κοινωνοὶ θείας φύσεως, μαίνοιτ' ἄν τις λέγων τὸ Πνεῦμα τῆς κτιστῆς φύσεως, καὶ μὴ

24. Omnes similiter per Spiritum Dei participes dicimur. « Nescitis, inquit, quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis? Si quis templum Dei violaverit, disperdet illum Deus. Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos [51]. » Sed si Spiritus sanctus res creata esset, nulla sane Dei communicatio nobis in ipso esset ; sed rei creatæ conjungeremur, et divinæ naturæ alieni essemus, utpote nulla in parte ejus facti participes. Nunc vero cum Christi et Dei participes dicamur, utique constat unguentum et sigC illum, quod in nobis est, non ad rerum factarum, sed ad Filii naturam pertinere, qui nos per Spiritum, qui in ipso est, Patri conjungit. Idipsum nos Joannes, uti supra dictum est, his verbis docet : « In hoc cognoscimus quia in Deo manemus, et ipse in nobis; quoniam de Spiritu suo dedit nobis [52]. » Si porro Spiritus communicatione divinæ naturæ consortes efficimur, nemo certe nisi insanus dixerit Spiritum non Dei, sed creatæ esse naturæ. Nec enim alia de causa hi in quibus ille est, dii efficiuntur. Quod si

[47] Ephes. I, 13. [48] II Cor. II, 15. [49] Galat. IV, 19. [50] II Petr. I, 4. [51] I Cor. III, 16, 17. [52] Joan. IV, 13.

Felckm. primus. Cæteri et editi, Εἰ δὲ τὰ μὲν κτίσματα, etc. Paulo post Regius primus Seg. Gobl. et Felckm. primus, Ottobon. Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα χρίσμα καί, etc. Alii et editi, Τὸ δὲ Πνεῦμα καὶ χρίσμα καί, etc. Regius 2 tamen et Anglicanus, καί ante χρίσμα omittunt. Mox Regius primus Seg. πάντα ὁ Λόγος. Editi et alii, ὁ Λόγος τὰ πάντα.

(4) Regius 2, Felckm. 2 et editi, αὐτός. Mox Regius primus, Seg.. ἡ σφραγίς, etc., ut hic exstat. In aliis ἡ ante σφραγὶς et ἐκ post χρίσμα deest ; præterea Regius 2 et Felckm. 2, Ottobon. et editio Commeliniana omittunt, οὐδὲ τὸ χρίσμα ἐκ τῶν χριομένων.

(5) Felckm. 2 vocem μορφὴν omittit, et pro ἔχει habet ἐστί.

(6) Regius, 2, ὥδινον. Ibid. Regius primus, Seg. Basil., μέχρις οὗ.

(7) Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. 1, μετουσία τοῦ Υἱοῦ ἐλίνετο ἐν ὑμῖν. Gobl. et Felckm. primus, ἡμῖν. Mox μέν seq. deest in Seg. Ibidem Anglicanus, ἀλλ' ἦ ἄρα, etc. Alii et editi ἀλλ' εἰ ἄρα. D

(8) Regius, primus Seg., αὐτοῦ Mox Regius, primus, Seg. Basil. Gobl. et Felckm. primus, ὅτε. Cæteri et editi ὁπότε.

(9) Sic Regius primus, Seg. Bas. Anglican. Alii et editi articul. τῆς omittunt. Ibid. Regius primus, Seg. Basil., pro ἐν αὐτῷ, habent ἐν αὐτῇ. Item Regius primus, Seg. vocem Πνεύματος abjiciunt. Mox iidem et Regius 2, Basil· Anglicanus, ἡμᾶς τῷ Πατρί. Ottobon., τῷ Πνεύματι. Alii et editi, ἡμᾶς Πατρί. Iidem, Anglican. excepto, articul. ὁ ante Ἰωάννης habent. Regius primus, Seg. εἴρηται omittunt, et habent : ἔγραφε. Gobl. et Felckm. primus sic habent : Ἰωάννης γράφει· Ἐντούτῳ, etc. Paulo post Reg. 1 et 2, Seg. Basil. Gobl. et Felckm. 1, αὐτὸς ἐν ἡμῖν. Editi et alii. ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν.

deos efficit, dubium non est, quin ejus natura Dei sit. Quod item centesimo tertio psalmo habetur, clarius adhuc argumentum ad hancce hæresim evertendam nobis suppeditat, ut jam monuimus : « Auferes spiritum eorum, **538** et deficient, et in pulverem suum revertentur. Emittes Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ [53]. » Et Paulus hæc Tito scribit : « Per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti, quem effudit in nos abunde per Jesum Christum [54]. » Si igitur Pater omnia per Verbum in Spiritu creat et renovat : quæ similitudo aut cognatio creantis cum rebus creatis? Vel qui omnino fieri queat ut ille res sit creata in quo omnia creantur? Sane cum impia hac sententia illa cohæret quæ Filii divinitatem impugnat, ita ut qui Spiritum rem creatam esse contenderint, eosdem fateri necesse sit Verbum, per quod omnia creantur, rem quoque creatam esse. Addam Spiritum imaginem Filii et dici et esse. Nam, « Quos præscivit et prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui [55]. » Itaque cum ipsi fateantur Filium rem creatam non esse, nec etiam ejus imago res creata censenda est. Qualis enim fuerit imago, talem necesse est eum esse cujus imago fuerit. Unde quemadmodum jure merito ac convenienter Verbum res creata esse negatur, quia est imago Patris : ita qui Spiritum inter res creatas collocare non dubitaverit, non potest quin Filium cum iisdem annumeret : ac proinde ad ipsum Patrem refertur quidquid impie de hujus imagine senserit dixeritve.

25. Itaque manifestum est Spiritum alium omnino esse a rebus creatis, eumque ostendimus proprium Filii esse, non autem a Deo alienum. Namque quod ad hancce acutam illorum interrogationem spectat : Si Spiritus ex Deo est, quare non ipse quoque Filius dicitur? Hanc, inquam, quæstiunculam audacem et temerariam esse supra jam ostensum est; sed idem nihilominus rursus ostendere non gravabimur. Tametsi enim Spiritus in Scripturis Filius non dicitur, sed Spiritus Dei, tamen in ipso Deo, et ex ipso Deo esse dictus est, uti scripsit Aposto-

A τῆς τοῦ Θεοῦ Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐν οἷς γίνεται, οὗτοι θεοποιοῦνται (10)· εἰ δὲ θεοποιεῖ, οὐκ ἀμφίβολον, ὅτι ἡ τούτου φύσις Θεοῦ ἐστι. Καὶ ἔτι δὲ (11) φανερώτερον εἰς ἀναίρεσιν τῆς αἱρέσεως ταύτης ἐν τῷ ἑκατοστῷ τρίτῳ ψαλμῷ ἄδεται, ὡς ἔμπροσθεν εἴπομεν· « Ἀντανελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν, καὶ ἐκλείψουσι, καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν. Ἐξαποστελεῖς τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. » Ὁ δὲ Παῦλος γράφει Τίτῳ (12)· « Διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας καὶ ἀνακαινώσεως Πνεύματος ἁγίου, οὗ ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Εἰ δὲ ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Λόγου ἐν Πνεύματι ἁγίῳ (13) κινίζει τὰ πάντα, καὶ ἀνακαινίζει· ποία ὁμοιότης ἢ συγγένεια τῷ κτίζοντι πρὸς τὰ κτίσματα ; Ἢ ὅλως πῶς ἂν εἴη, ἐν ᾧ κτίζεται τὰ πάντα, κτίσμα ; Ἀκολουθεῖ γὰρ τῇ τοιαύτῃ δυσφημίᾳ καὶ ἡ εἰς τὸν Υἱὸν βλασφημία (14)· ὥστε τοὺς λέγοντας τὸ Πνεῦμα κτίσμα εἰπεῖν, ὅτι καὶ ὁ Λόγος, δι' οὗ τὰ πάντα κτίζεται, κτίσμα ἐστίν. Εἰκὼν τοῦ Υἱοῦ λέγεται καὶ ἔστι τὸ Πνεῦμα· « Οὓς » γὰρ « προέγνω καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ (15). » Οὐκοῦν τοῦ Υἱοῦ καὶ κατ' ἐκείνους B ὁμολογουμένου μὴ εἶναι κτίσματος, οὐκ ἂν εἴη οὐδὲ ἡ τούτου εἰκὼν κτίσμα. Ὁποία γὰρ ἂν εἴη ἡ εἰκών, τοιοῦτον ἀνάγκη καὶ τὸν, οὗ ἐστιν ἡ εἰκών, εἶναι. Ὅθεν εἰκότως καὶ πρεπόντως ὁ Λόγος ὁμολογεῖται μὴ ὢν κτίσμα, εἰκὼν τοῦ Πατρὸς ὑπάρχων· ὁ ἄρα τοῖς κτίσμασι συναριθμῶν τὸ Πνεῦμα (16) πάντως που καὶ τὸν Υἱὸν ἐν τούτοις συναριθμήσει, δυσφημῶν ἐν τούτῳ καὶ τὸν Πατέρα διὰ τὴν εἰς τὴν εἰκόνα τούτου (17) δυσφημίαν.

C 25. Ἄλλο ἄρα τῶν κτισμάτων ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ δίδεικται μᾶλλον ἴδιον εἶναι τοῦ Υἱοῦ, καὶ οὐ ξένον τοῦ Θεοῦ. Καὶ γὰρ κἀκεῖνο τὸ σοφὸν αὐτῶν ἐρώτημα· Εἰ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστι τὸ Πνεῦμα, διὰ τί μὴ λέγεναι καὶ αὐτὸ Υἱός (18) ; Δέδεικται μὲν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἤδη προπετὲς καὶ τολμηρὸν, δείκνυται δὲ καὶ νῦν οὐδὲν ἧττον. Εἰ γὰρ καὶ μὴ **Υἱὸς ἀλλαχοῦ** ἐν ταῖς Γραφαῖς, ἀλλὰ Πνεῦμα τοῦ **Θεοῦ** (19), **ἐν αὐτῷ** τῷ Θεῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ εἴρηται, ὡς ὁ Ἀπόστολος ἔγραψεν. Εἰ δὲ ὁ Υἱὸς, ἐπειδὴ ἐκ τοῦ Πατρός ἐστιν, ἴδιος τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἐστιν (20), ἀνάγκη

[53] Psal. CIII, 29, 30. [54] Tit. III, 5. [55] Rom. VIII, 29.

(10) **Ita** Regius, primus, Seg. Basil. Gobl. et **Felckm.** primus. Sic autem Anglicanus habet καὶ ἐν ἀνθρώποις γίνεται, καὶ ἐν οἷς γίνεται, οὗτοι θεοποιοῦνται. Cæteri et editio Commel., καὶ ἐν ἀνθρώποις γίνεται, καὶ δι' αὐτοῦ θεοποιοῦνται.

(11) Δὲ deest in Reg. 2, Felckman. 2 et edit. Commel. Mox Gobl. et Felckm. primus, ἐν τῷ ψαλμῷ ἄδεται· Ἀνατελεῖς, etc.

(12) Regius primus, Seg., ἔγραφε. Gobl. et Felc. primus, καὶ Παῦλος Τίτῳ. Mox Seg. Gobl. et Felc. primus, ἀνακαινίσεως. Paulo post, πλουσίως abest a Gobler. et Felckm. primo.

(13) Regius primus, Seg., ἁγίῳ omittunt.

(14) Sic Regius primus, Seg. Alii et editi ἡ tollunt. Regius secundus, ἡ τοιαύτη δυσφημία καὶ εἰς τὸν Υἱόν.

(15) Sic Regius primus, Seg. Basil. Gobler. et *Felckm. primus.* Cæteri et editio Commelin. ἔγνω.

Paulo post καί ante κατ' ἐκείνους **habent Regius** primus. Seg., **omittunt vero alii et editi.** D

(16) Ὁ post κτίσμασιν **habent Regius 2, Felck** primus et editio Commel.

(17) Regius primus Seg. Basil., τούτου. Alii vero et editi, αὐτοῦ. Mox Regius primus, Seg. Basil. Gobl. et Felckm. primus : Ἄλλο ἄρα τῶν κτισμάτων. Cæteri et editi, Ἄρα οὖν οὐ τῶν κτισμάτων.

(18) Sic Regius primus, Seguer. Alii et editi, αὐτός.

(19) Sic Regius primus, Seg. In aliis et editis τοῦ deest.

(20) Sic Regius primus, Seg. Gobl. Felckm. primus et Basil. At Anglicanus, ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός ἐστιν. Ottobon. Ὁ δὲ Υἱος ἐπειδὴ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστιν. Cæteri et editio Commeliniana. ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστιν.

τὸ Πνεῦμα, ἐκ τοῦ Θεοῦ λεγόμενον, ἴδιον εἶναι κατ' A οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ· Ἀμέλει τοῦ Κυρίου ὄντος Υἱοῦ, αὐτὸ τὸ (21) Πνεῦμα εἴρηται Πνεῦμα υἱοθεσίας. Καὶ πάλιν τοῦ Υἱοῦ ὄντος σοφίας καὶ ἀληθείας, γέγραπται τὸ Πνεῦμα εἶναι Πνεῦμα σοφίας καὶ ἀληθείας. Πάλιν τε ὁ μὲν Υἱὸς ἐστι δύναμις Θεοῦ, καὶ Κύριος τῆς δόξης· τὸ δὲ Πνεῦμα λέγεται Πνεῦμα δυνάμεως (22), καὶ Πνεῦμα τῆς δόξης, οὕτως ἐφ' ἑκάστου τῆς Γραφῆς λεγούσης· τοῦ μὲν Παύλου γράφοντος Κορινθίοις· « Εἰ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν· » καὶ ἐν ἑτέροις· « Οὐ γὰρ ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον· ἀλλ' ἐλάβετε Πνεῦμα υἱοθεσίας· » καὶ αὖθις· « Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν (23), κράζον· Ἀββᾶ, ὁ Πατήρ. » Ὁ δὲ Πέτρος ἔγραφεν· « Εἰ ὀνειδίζεσθε ἐν ὀνόματι Χριστοῦ, μακάριοι· ὅτι τὸ τῆς δόξης καὶ δυνάμεως καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα ἐφ' ὑμᾶς ἀναπέπαυται. » Ὁ δὲ Κύριος εἰρηκε Πνεῦμα τῆς ἀληθείας καὶ Παράκλητον εἶναι τὸ Πνεῦμα· ἐξ οὗ δείκνυται τελείαν εἶναι ἐν τούτῳ τὴν Τριάδα (24). Ἐν τούτῳ γ' οὖν ὁ Λόγος τὴν κτίσιν δοξάζει, θεοποιῶν δὲ καὶ υἱοποιῶν προσάγει τῷ Πατρί. Τὸ δὲ συνάπτον τῷ Λόγῳ τὴν κτίσιν οὐκ ἂν εἴη αὐτὸ τῶν κτισμάτων· καὶ τὸ υἱοποιοῦν δὲ τὴν κτίσιν, οὐκ ἂν εἴη ξένον τοῦ Υἱοῦ· εἰπεῖ ζητεῖν ἕτερον ἀνάγκη Πνεῦμα, ἵνα καὶ τοῦτο ἐν ἐκείνῳ συναφθῇ τῷ Λόγῳ (25). Ἀλλ' ἄτοπον τοῦτο. Οὐκ ἄρα τῶν γενητῶν ἐστι τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' ἴδιον τῆς τοῦ Πατρὸς θεότητος, ἐν ᾧ καὶ τὰ γενητὰ ὁ Λόγος θεοποιεῖ. Ἐν ᾧ δὲ θεοποιεῖται ἡ κτίσις, οὐκ ἂν εἴη ἐκτὸς αὐτὸ τῆς τοῦ Πατρὸς θεότητος.

lus [56]. Porro si Filius quia est ex Patre, proprius idcirco ejusdem substantiæ est; necesse est similiter Spiritum qui ex Deo esse dicitur, proprium quoque Filii esse secundum substantiam. Certe quemadmodum Dominus est Filius, ita ipse Spiritus spiritus adoptionis dictus est. Ut item Filius est sapientia et veritas; sic etiam scriptum est Spiritum esse spiritum sapientiæ [57] et veritatis [58]. Filius est etiam virtus Dei [59] et Dominus gloriæ [60]. Similiter Spiritus dicitur Spiritus virtutis et Spiritus gloriæ, de quibus singulis sic loquitur Scriptura, nempe ubi Paulus ad Corinthios scribit: « Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent [61]; » et alibi: « Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis Spiritum adoptionis [62]; » et iterum: « Misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra, clamantem: Abba, Pater [63]. » Petrus item scribit: « Si exprobramini in nomine Christi, beati, quoniam gloriæ et virtutis et Dei Spiritus super vos requievit [64]. » Ipse autem Dominus Spiritum veritatis Spiritum et Paracletum esse aperte testatur [65]. Ex quibus patet perfectam in illo esse Trinitatem. **539** In illo itaque Verbum res creatas glorificat, hominesque deos et filios efficiens Patri adducit. Atqui is qui res creatas cum Verbo conjungit, ipse certe res creata esse non potest. Qui item res creatas filios efficit, non potest a Filio alienus esse. Alioquin alium Spiritum quærere necesse esset, ut iste in illo cum Verbo conjungi posset. Verum id perabsurdum est. Quapropter fatendum est non ex rebus factis esse Spiritum, sed divinitatis Patris proprium esse, in quo et ipsum Verbum res factas divinæ naturæ consortes reddit. Atqui is in quo natura creata divinitatis fit particeps, extra Patris divinitatem ipse esse non potest.

B

26. Ὅτι δὲ ἄνω τῆς κτίσεώς ἐστι τὸ Πνεῦμα, καὶ C ἄλλο μὲν παρὰ τὴν τῶν γενητῶν φύσιν, ἴδιον δὲ τῆς θεότητος, ἔξεστι καὶ ἐκ τούτου (26) πάλιν συνιδεῖν. Ἄτρεπτον καὶ ἀναλλοίωτόν ἐστι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· « Ἅγιον, γάρ φησι, Πνεῦμα παιδείας φεύξεται δόλον, καὶ ἀπαναστήσεται ἀπὸ λογισμῶν ἀσυνέτων. » Καὶ ὁ μὲν Πέτρος φησίν· « Ἐν τῷ ἀφθάρτῳ τοῦ πραέος καὶ ἡσυχίου (27) Πνεύματος· » καὶ πάλιν ἐν τῇ Σοφίᾳ· « Τὸ γὰρ ἄφθαρτόν σου Πνεῦμά ἐστιν ἐν πᾶσι· » καὶ

26. Cæterum ex his quoque percipere licet Spiritum rebus creatis superiorem aliumque a rebus factis esse. Nempe immutabilis et varietatis expers est Spiritus sanctus: « Spiritus sanctus, inquit, disciplinæ fugiet dolum, et auferet se a cogitationibus quæ sunt sine intellectu [66]. » Et Petrus ait: « In incorruptibilitate quieti et modesti Spiritus [67]. » Et iterum in Sapientia legitur: « Tuus enim incorruptus Spiritus est in omnibus [68]. » Item si « nemo

[56] I Cor. II, 12. [57] Isa. XI, 2. [58] Joan. XV, 26. [59] I Cor. I, 24. [60] I Cor. II, 8. [61] ibid. [62] Rom. VIII, 15. [63] Galat. IV, 6. [64] I Petr. IV, 14. [65] Joan. XIV, 16. [66] Sap. I, 5. [67] I Petr. III, 4. [68] Sap. XII, 1.

(21) Sic Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus. Cæteri et editi τό abjiciunt.

(22) In editione Commel. et Felckm. 2, pro δυνάμεως, legitur Θεοῦ.

(23) Regii mss. et Seg., ἡμῶν. Paulo post Regius primus, Seg. Basil. habent ὀνειδίζεσθε ut et in Græco Scripturæ textu legitur. Editi et alii, ὀνειδιζόμεθα. Ibid. post δυνάμεως, Regius primus, Seg. addunt καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ, quæ verba ab aliis et editis absunt. Item iidem ibid. habent ὑμᾶς· alii et editi· ἡμᾶς.

(24) Sic Reg. 1 et 2, Seg. Anglic. Basil. Gobl. et Felckm. primus. Editi vero et alii omittunt ἐν τούτῳ. Mox Reg. 2, δοξάζων. Idem et Seg. δέ seq. omittunt. Basil. Anglic. Gobl. et Felckm. primus sic habent: δοξάζει θεοποιῶν· καὶ υἱοποιῶν δέ, etc. Ibid. pro συνάπτον, in Anglic. Reg. 1 et Felckm. 2, Ottobon. legitur συνδοξάζον. Reg. 2, mendose habet συνδοξάζων.

(25) Regius 2, Ottobon., ἐν Χριστῷ συνάψῃ τῷ Θεῷ. Mox ante τῶν γενητῶν, Anglic. Felckm. 2 et editi ἓν addunt: Regius 2 post γενητῶν. Paulo post hæc sequentia desunt in Reg. 2, Felckm. 2 et editis, ἐν ᾧ καὶ τὰ γενητὰ ὁ Λόγος θεοποιεῖ.

(26) Sic Regius primus, Seg. Basiliens, Gobl. et Felckm. primus. Alii vero et editi, ἐκ τούτων. Paulo post iidem mss. Regius primus, Seg. Basil. Gobl. et Felckm. primus, ut et Græcus Scripturæ textus, habent, παιδείας. Alii et editi, σοφίας.

(27) Anglic. Basil. Reg. 2, Felckm. 2, et editi hic addunt καὶ ἡσυχίῳ, quod ab aliis et Seg. ac Scripturæ textu abest; seq. πάλιν deest in Gobl. et Felckm. primo.

cognovit quæ sunt Dei, nisi Spiritus Dei, qui est in ipso [69]; » non est autem apud Deum, ut docet Jacobus, « transmutatio nec vicissitudinis obumbratio [70] : » jure ac merito Spiritus sanctus, qui in Deo est, immutabilis et incorruptus omnisque vicissitudinis expers esse censendus est. At rerum factarum et creatarum natura mutabilis est, utpote quæ sit extra Dei substantiam, et e nihilo exstiterit. Siquidem « omnis homo, inquit, mendax [71]. » Et, « omnes peccaverunt et egent gloria Dei [72]. Angelos vero qui non servaverunt suum principatum, sed dereliquerunt suum domicilium, in judicium magni diei, vinculis æternitatis sub caligine reservavit [73]. » Et apud Job : « Si sanctis angelis suis non fidit, sed contra angelos pravum quid cogitavit [74]; stellæ vero non sunt mundæ in conspectu ejus [75]. » Paulus autem scribit : « Nescitis quoniam angelos judicabimus? quanto magis sæcularia [76]? Quin etiam audivimus diabolum, qui in medio cherubim stabat, et signaculum similitudinis erat, e cœlo quasi fulgur cecidisse [77]. Si porro ea est rerum creatarum natura, et hæc de angelis scripta sunt; si contra Spiritus idem semper et omnis mutationis expers est, qui et Filii immutabilitatis particeps, cum ipso semper immutabilis manet : quænam, amabo, similitudo immutabilis cum mutabilibus? Hinc enim perspicuum est, neque rem creatam esse, neque ad angelorum, utpote qui mutabiles sint, naturam pertinere, sed Verbi imaginem et Patris proprium esse. Præterea Spiritus Domini universum orbem replevit. Ita enim David cecinit : « Quo ibo a Spiritu tuo [78]? » Et in Sapientia scriptum est : « Tuus enim incorruptus Spiritus est in omnibus [79]. » Atqui universæ res factæ in divisis locis exsistunt, verbi gratia, sol, luna et astra, in firmamento, et nubes in aere. In hominibus quoque nationum terminos constituit [80]. Angeli similiter in ministeria mittuntur : « Et venerunt angeli Dei ut assisterent coram Domino, » uti in Job legimus [81]. Et, « somniavit Jacob patriarcha. Et ecce scala innixa in terra, cujus cacumen 5.40 ad cœlum perveniebat : et angeli Dei ascendebant et descendebant per ipsam [82]. » Si igitur Spiritus omnia implet, et in Verbo præsens est in medio omnium; si contra angeli hac in re illi cedunt, atque illic tantum

εἰ « οὐδεὶς οἶδε τὰ τοῦ Θεοῦ (28), εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὸ ἐν αὐτῷ. » οὐκ ἔστι δὲ παρὰ τῷ Θεῷ, ὡς εἶπεν ὁ Ἰάκωβος, « παραλλαγὴ ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα· » ἐν τῷ Θεῷ οὖν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰκότως ἂν εἴη ἄτρεπτον καὶ ἀπαράλλακτον καὶ ἄφθαρτον. Ἡ δὲ τῶν γενητῶν καὶ τῶν κτιστῶν φύσις ἐστὶ τρεπτή, ἅτε δὴ ἔξωθεν (29), οὖσα τῆς τοῦ Θεοῦ οὐσίας, καὶ ἐξ οὐκ ὄντων ὑποστᾶσα· « πᾶς » μὲν γὰρ « ἄνθρωπος, » φησί, « ψεύστης. » Καί, « πάντες ἥμαρτον, καὶ ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. Ἄγγέλους δὲ (30) τοὺς μὴ τηρήσαντας τὴν ἑαυτῶν ἀρχήν, ἀλλ' ἀπολιπόντας τὸ ἴδιον οἰκητήριον, εἰς κρίσιν μεγάλης ἡμέρας δεσμοῖς ἀϊδίοις ὑπὸ ζόφον τετήρηκεν. » Ἐν δὲ τῷ Ἰώβ· « Εἰ κατὰ ἁγίων ἀγγέλων (31) αὐτοῦ οὐ πιστεύει, κατὰ δὲ ἀγγέλων αὐτοῦ σκολιόν τι ἐπενόησεν· ἄστρα δὲ οὐ καθαρὰ ἐνώπιον αὐτοῦ· » ὁ δὲ Παῦλος γράφει· « Οὐκ οἴδατε, ὅτι ἀγγέλους κρινοῦμεν, μήτιγε βιωτικά; » Ἀλλὰ γὰρ καὶ ἠκούσαμεν, ὅτι ὁ διάβολος (32), ἐν μέσῳ τῶν χερουβὶμ ὢν, καὶ ἀποστράγισμα ὁμοιώσεως γενόμενος, ἐξέπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὡς ἀστραπή. Εἰ δὲ τὰ μὲν κτίσματα τοιαύτην ἔχει φύσιν (33), καὶ γέγραπται περὶ ἀγγέλων τοιαῦτα· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ αὐτό ἐστι καὶ ἀναλλοίωτον, καὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ ἀτρεψίας ἐστί, μένον ἀεὶ σὸν αὐτῷ ἄτρεπτον· ποία ὁμοιότης τῷ ἀτρέπτῳ πρὸς τὰ τρεπόμενα; Δῆλον γὰρ ἂν εἴη, ὡς οὔτε κτίσμα ἐστὶν, οὔτε ὅλως τῆς τῶν ἀγγέλων οὐσίας ἐστὶ, διὰ τὸ ἐκείνους εἶναι τρεπτούς· ἀλλ' εἰκὼν τοῦ Λόγου, καὶ τοῦ Πατρὸς ἴδιόν ἐστι. Πάλιν τε τὸ μὲν Πνεῦμα Κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Δαβὶδ ψάλλει· « Ἰδοὺ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός σου; » Καὶ πάλιν ἐν τῇ Σοφίᾳ γέγραπται· « Τὸ γὰρ ἄφθαρτόν σου Πνεῦμά ἐστιν ἐν πᾶσι. » Τὰ δὲ γενητὰ πάντα ἐν μεμερισμένοις τόποις εἰσὶν, ἥλιος μὲν, καὶ σελήνη, καὶ ἀστέρες ἐν τῷ στερεώματι, νεφέλαι δὲ ἐν τῷ ἀέρι· καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἔστησεν ὅρια ἐθνῶν· οἵ τε ἄγγελοι ἀποστέλλονται εἰς διακονίας· « Καὶ ἦλθον οἱ ἄγγελοι παραστῆναι ἐνώπιον τοῦ Κυρίου, » ὡς ἐν τῷ Ἰώβ γέγραπται· καὶ, « ἐνυπνιάσθη δὲ Ἰακὼβ ὁ πατριάρχης· καὶ, ἰδοὺ κλίμαξ ἐστηριγμένη ἐν τῇ γῇ, ἧς ἡ κεφαλὴ ἀφικνεῖτο εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἀνέβαινον καὶ κατέβαινον ἐπ' αὐτῆς. » Εἰ δὲ τὰ μὲν Πνεῦμα πάντα πληροῖ, καὶ ἐν ἑῷ Λόγῳ πάρεστιν ἐν μέσῳ πάντων (34), οἱ δὲ ἄγγελοι ἐλαττοῦνται

[69] I Cor. II, 11. [70] Jac. I, 17. [71] Psal. CXV, 11. [72] Rom. III, 23. [73] Jud. 6. [74] Job IV, 18. [75] Job XXV, 5. [76] I Cor. VI, 3. [77] Ezech. XXVIII, 12. [78] Psal. CXXXVIII, 7. [79] Sap. XII, 1. [80] Act. XVII, 26. [81] Job I, 6. [82] Genes. XXVIII, 12.

(28) Sic Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus. Alii vero et editi εἰ omittunt. Paulo post pro τροπῆς, Seg. habet τροπικῆς, Ottobon., πρωτοτροπῆς. Mox Regius primus, Seg. post ἐν τῷ Θεῷ omittunt τοίνυν quod in aliis et editis legitur.

(29) Felckm. 2 et edit. Commel. mendose, οὐδὲ δὴ ἔξωθεν.

(30) Sic Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. Alii vero et editi, ἀγγέλους τε. Mox pro ἑαυτῶν, Felckm. 2, et editi habent ἰδίαν.

(31) Regius 2, ἀγγέλων omittit. Basil. post πιστεύει habet. Felckm. 2 et editio Commel. sic habet : εἰ κατὰ ἁγίων αὐτοῦ οὐ πιστεύει, ἄστρα δέ, etc., intermediis omissis.

(32) Sic Regius primus, Seg. et Basil. At Gobl. et Felckm. primus, ἀλλὰ καὶ ὁ διάβολος Anglicanus et Regius 2, Ἀλλὰ γὰρ καὶ ὁ διάβολος. Alii et editi, Ἀλλὰ γὰρ ὁ διάβολος. Paulo post iidem, Regius primus, Seg. et Basil. habent ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Cæteri et editi, ἐκ τῶν οὐρανῶν.

(33) Regius primus et Seg., τρεπτὴν ἔχει τὴν φύσιν. Mox iidem et Basil. ac Anglicanus, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ αὐτό ἐστι καί, etc. Gobl et Felckm. primus, anonymus, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτό ἐστι καί, etc. Alii et editi, τὸ δὲ Πνεῦμα ἓν ἐστι καί, etc.

(34) Sic Regius primus, Seg. Basil. Goblerian. et Felckm. primus. Cæteri et editi, ἐστίν. Mox iidem mss. habent ἐλαττοῦνται τούτῳ. Cæteri et editi, ἐλάττους ὄντες ἐν τόπῳ εἰσί. Iidem item manuscripti codices particulam οὖν, quam alii et editi habent

τούτῳ, καὶ ἔνθα ἀποστέλλονται, ἐκεῖ πάρεισιν · οὐκ ἀμφίβολον οὖν, ὅτι οὔτε τῶν γενητῶν, οὔτε ὅλως ἄγγελός ἐστιν, ὡς ὑμεῖς λέγετε, τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' ἄνω τῆς τῶν ἀγγέλων φύσεώς ἐστιν.

27. Πάλιν γὰρ καὶ ἐκ τούτων ἄν τις ἴδοι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς μεθεκτόν ἐστι καὶ οὐ μετέχον (τὰ αὐτὰ γὰρ λέγειν οὐκ ὀκνητέον). « Ἀδύνατον γὰρ, » φησὶ (35), « τοὺς ἅπαξ φωτισθέντας, γευσαμένους τε τῆς δωρεᾶς τῆς ἐπουρανίου, καὶ μετόχους Πνεύματος ἁγίου γενομένους (36), καὶ καλὸν γευσαμένους Θεοῦ ῥῆμα, » καὶ τὰ ἑξῆς. Οἱ δὲ ἄγγελοι, καὶ τὰ ἄλλα κτίσματα μετέχοντά ἐστιν αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος· διὰ τοῦτο γὰρ ταῦτα μὲν καὶ ἐκπίπτειν οὗ μετέσχον δύναται (37)· τὸ δὲ Πνεῦμα ἀεὶ τὸ αὐτό ἐστιν· οὐ γὰρ (38) τῶν μετεχόντων ἐστὶν, ἀλλ' αὐτοῦ τὰ πάντα μετέχει. Εἰ δὲ τοῦτο μὲν ἀεὶ τὸ αὐτό ἐστι καὶ μεθεκτὸν, τὰ δὲ κτίσματα μετέχοντά ἐστιν αὐτοῦ· οὐκ ἂν εἴη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὔτε ἄγγελος, οὔτε ὅλως κτίσμα, ἀλλ' ἴδιον τοῦ Λόγου, παρ' οὗ διδόμενον μετέχεται παρὰ τῶν κτισμάτων· ἐπεὶ ὥρα λέγειν αὐτοὺς καὶ τὸν Υἱὸν κτίσμα, οὗ πάντες ἐν τῷ Πνεύματι μέτοχοι γεγόναμεν. Καὶ πάλιν ἓν ἐστι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· τὰ δὲ κτίσματα πολλά. Ἄγγελοι μὲν γὰρ χίλιαι χιλιάδες καὶ μύριαι μυριάδες· φωστῆρες δὲ πολλοὶ, καὶ θρόνοι (39), καὶ κυριότητες, καὶ οὐρανοὶ, καὶ χερουβὶμ, καὶ σεραφὶμ, καὶ ἀρχάγγελοι πολλοί· καὶ ἁπλῶς οὐκ ἔστι τὰ κτίσματα ἓν, ἀλλὰ πάντα πολλὰ καὶ διάφορα. Εἰ δὲ τὸ μὲν Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἓν ἐστι, τὰ δὲ κτίσματα πολλὰ, καὶ ἄγγελοι πολλοί· ποία ὁμοιότης τῷ Πνεύματι πρὸς τὰ γενητά; Καὶ οὐκ ἄδηλον, ὅτι οὐκ ἔστι τῶν πολλῶν τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' οὐδὲ ἄγγελος, ἀλλ' ἓν ὂν (40), μᾶλλον δὲ τοῦ Λόγου ἑνὸς ὄντος ἴδιον, καὶ τοῦ Θεοῦ ἑνὸς ὄντος ἴδιον καὶ ὁμοούσιόν ἐστι. Ταῦτα μὲν οὖν καὶ μόνα καθ' ἑαυτὰ λεγόμενα περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δείκνυσιν αὐτὸ μηδὲν κοινὸν μηδὲ ἴδιον ἔχειν τι τῇ φύσει καὶ **τῇ οὐσίᾳ πρὸς τὰ κτίσματα, ἀλλ' ἄλλο μὲν εἶναι τῶν γενητῶν, ἴδιον** δὲ καὶ οὐ ξένον τῆς τοῦ Υἱοῦ οὐσίας καὶ θεότητος, δι' ἣν καὶ τῆς ἁγίας Τριάδος ὂν, καταισχύνει τὴν ἐκείνων ἀναισθησίαν.

28 Ἴδωμεν δὲ ὅμως καὶ πρὸς τούτοις (41) καὶ αὐτὴν τὴν ἐξ ἀρχῆς παράδοσιν καὶ διδασκαλίαν καὶ πίστιν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἣν ὁ μὲν Κύριος ἔδωκεν, οἱ δὲ ἀπόστολοι ἐκήρυξαν, καὶ οἱ πατέρες

A adsunt quo mittuntur : dubium utique non est, quin Spiritus nec res facta nec angelus sit, uti contendere audetis, sed angelorum natura superior certe censendus est.

27. Enimvero rursus ex his quæ subjicimus Scripturæ verbis evidens fuerit Spiritum sanctum alios sui participes facere, non vero participem aliorum fieri (nam eadem repetere ne sit molestum). Nempe, « Impossibile est enim eos qui semel sunt illuminati, gustaverunt etiam donum cœleste et participes facti sunt Spiritus sancti, gustaveruntque bonum Dei verbum[83], » et cætera. At angeli et cæteræ res creatæ ipsius Spiritus fiunt participes. Hæc enim ipsa est ratio cur ab eo cujus sunt participes possint excidere. Spiritus vero idem profecto semper est, quippe qui non ex

B illis rebus sit quæ participes redduntur, sed potius cujus res omnes fiant participes. Jam vero si Spiritus idem semper est, aliosque sui participes facit : si contra res creatæ ejus fiunt participes, sane Spiritus sanctus, neque angelus, neque alia res creata, sed proprius Verbi esse existimandus est, cujus ab ipso Verbo dati res creatæ fiunt participes. Cæterequin Filium quoque rem creatam dicere iisdem necesse esset, cujus nempe omnes in Spiritu participes facti sumus. Insuper, unus est Spiritus sanctus, multæ autem sunt res creatæ. Nam millia millium decies dena milia sunt angelorum : multa pariter sunt luminaria, multi throni, multæ dominationes, multi cœli, multi cherubim, seraphim et archangeli ac denique res creatæ non sunt quid unum, sed omnes multæ et diversæ sunt. Quod si igitur Spi-

C ritus sanctus unus est, si contra res creatæ multæ, et multi sunt angeli ; quænam similitudo Spiritus cum rebus factis? Constat proinde Spiritum non esse ex multis, neque etiam angelum, sed unum esse, **vel potius Verbi quod unum est**, Dei qui item unus est proprium et consubstantialem esse. Hæc certe vel sola, quæ de Spiritu sancto dicimus, si seorsim etiam considerentur, palam faciunt nihil illum commune aut proprium natura et substantia cum rebus creatis habere : sed vere alium eum esse a rebus factis, propriumque nec alienum Filii substantiæ et divinitatis esse, propter quam cum sit sanctæ Trinitatis, illos vel invitos pudore suffundit.

28. Verumtamen haud abs re fuerit veterem insuper traditionem, doctrinamque ac fidem catholicæ

D Ecclesiæ investigare, quam scilicet Dominus tradidit, apostoli prædicavere, et patres servavere. In ea

[83] Hebr. VI, 4.

post ἀμφίβολον omittunt : iidemque post οὔτε sequens addunt ὅλως, quæ vox ab aliis et editis abest.

(35) Sic Regius primus et Seg. In Gobl. et Felck. primo deest particula γάρ. Alii et editi pro φησί, habent ἐστί. Regius 2 et ἐστί et φησί omittit.

(36) Sic omnes manuscripti codices præter Regium 2 et Felckm. 2, qui habent γενηθέντας. Mox Reg. 1 et 2, Seg. Gobl. et Felck. primus habent Οἱ δὲ ἄγγελοι. Alii vero et editi, εἰ δὲ οἱ ἄγγελοι.

(37) Sic omnes manuscripti, quorum tamen tres, nempe Regius 2, Seg. et Felckm. 2 anonymus, ού sic mendose scribunt. Editi sic habent ταῦτα μὲν ἐκπίπτειν μετέχοντα δύναται. Regius quoque secundus μετέχοντα habet.

(38) Sic Regius primus, Seg. Anglican. Gobl. et Felckm. primus, quæ etiam vertit Nannius. Alii et editio Combel omittunt οὐ γάρ, etc., usque ad τὸ αὐτό ἐστι.

(39) Particul. καί hic et in sequent. deest in Gobler. et Felckm. primo, anonymo, ἁπλῶς ibid. abest a Regio 2 et Felck. 2, anonymo.

(40) Sic Regius, Seg. Bas. Gobl. et Felckm. primus. Iidem mox et Anglicanus habent ut hic extat, Alii et editi ὂν omittunt, et, τοῦ Θεοῦ ἑνὸς ὄντος ἴδιον καί.

(41) Καὶ πρὸς τούτοις desunt in Regio secundo, καί in Regio primo et Seg.

enim Ecclesia fundata est, a qua si quis exciderit, is nec esse nec amplius dici Christianus ulla ratione poterit. Itaque Trinitas sancta et perfecta est, quæ in Patre et Filio et Spiritu sancto agnoscitur, nihilque alienum vel extrinsecus admistum habet, neque ex creatore et re creata constat, sed tota **541** creandi efficiendi vi prædita est : sibi quoque similis et individua est natura, unaque ejus est efficacia et actio. Nam Pater per Verbum in Spiritu sancto omnia facit, eoque modo sanctæ Trinitatis unitas servatur. Ita unus Deus in Ecclesia prædicatur, qui est « super omnia, et per omnia, et in omnibus [84]. » « Super omnia » quidem ut Pater, ut principium et fons : « per omnia » vero, nempe per Verbum : « in omnibus » denique, in Spiritu sancto. Porro Trinitas non nomine tenus et sola verborum specie est Trinitas, sed vere et reipsa exsistit Trinitas. Nam sicuti vere est Pater, ita et vere est ejus Verbum quod et ipsum super omnia est Deus. Nec item Spiritus sanctus non exsistit, sed utique vere est et existit. Nec his minus aliquid sentit catholica Ecclesia, nec hodiernos Judæos Caiphæ haud absimiles et Sabellium sequatur, nec his item plus aliquid comminiscitur, ne in multitudinem deorum gentilium devolvatur. Sed ut hanc esse fidem Ecclesiæ intelligant, eos discere operæ pretium est, quonam modo Dominus mittens apostolos, iisdem præceperit ut istud fundamentum in Ecclesia jacerent : « Euntes, inquit, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti [85]. » Profecti vero apostoli, ita sine dubio docuerunt, atque hæc ipsa prædicatio in universam Ecclesiam quæ sub cœlo est, permanavit.

29. Cum igitur istud fidei fundamentum habeat Ecclesia, nobis iterum illi respondere ne graventur : Trinitasne est, an dualitas? Si dualitas est : per me licet, Spiritus rebus creatis adjungite. At si ita est, fides vestra jam non est in Deum unum, qui sit « super omnia, per omnia et in omnibus. » Nec enim « in omnibus » habebitis, si Spiritum a divinitate separetis et ab ea alienum faciatis. Vestra item initiatio, quam peragere arbitramini, si ita sentitis, non tota et integra fiet in divinitatis nomen : quippe cum rem creatam ipsi admisceatis, et veluti Ariani

A ἐφύλαξαν. Ἐν ταύτῃ γὰρ ἡ Ἐκκλησία τεθεμελίωται, καὶ ὁ ταύτης ἐκπίπτων οὔτ' ἂν εἴη, οὔτ' (42) ἂν ἔτι λέγοιτο Χριστιανός. Τριὰς τοίνυν ἁγία καὶ τελεία ἐστὶν, ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι θεολογουμένη, οὐδὲν ἀλλότριον ἢ ἔξωθεν ἐπιμιγνύμενον (43) ἔχουσα, οὐδὲ ἐκ δημιουργοῦ καὶ γενητοῦ συνισταμένη, ἀλλ' ὅλη τοῦ κτίζειν καὶ δημιουργεῖν οὖσα· ὁμοία δὲ ἑαυτῇ καὶ ἀδιαίρετός ἐστι τῇ φύσει, καὶ μία ταύτης ἡ ἐνέργεια. Ὁ γὰρ Πατὴρ διὰ τοῦ Λόγου ἐν Πνεύματι ἁγίῳ τὰ πάντα ποιεῖ· καὶ οὕτως ἡ ἑνότης τῆς ἁγίας Τριάδος σώζεται· καὶ οὕτως εἰς Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ κηρύττεται, « ὁ ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν. » « Ἐπὶ πάντων » μὲν ὡς Πατήρ, ὡς ἀρχὴ, καὶ πηγή· « διὰ πάντων » δὲ διὰ τοῦ Λόγου· « ἐν πᾶσι » δὲ ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ. Τριὰς δέ ἐστιν

B οὐχ ἕως ὀνόματος μόνον (44) καὶ φαντασίας λέξεως ἀλλὰ ἀληθείᾳ καὶ ὑπάρξει Τριάς. Ὥσπερ γὰρ ὁ ὢν ἐστιν ὁ Πατὴρ, οὕτως ὁ ὢν ἐστι (45) καὶ ἐπὶ πάντων Θεὸς ὁ τούτου Λόγος. Καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἀνύπαρκτόν ἐστιν, ἀλλ' ὑπάρχει καὶ ὑφέστηκεν ἀληθῶς. Καὶ (46) οὔτε ἔλαττον τούτων φρονεῖ ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία, ἵνα μὴ εἰς τοὺς νῦν κατὰ Καϊάφαν Ἰουδαίους καὶ εἰς Σαβέλλιον ἐμπέσῃ (47)· οὔτε πλεῖον ἐπινοεῖ, ἵνα μὴ εἰς τὴν Ἑλλήνων πολυθεότητα κυλισθῇ. Καὶ ὅτι αὕτη ἡ πίστις τῆς Ἐκκλησίας ἐστὶ, μαθέτωσαν πῶς ὁ μὲν Κύριος ἀποστέλλων τοὺς ἀποστόλους παρήγγειλε τοῦτον θεμέλιον τιθέναι τῇ Ἐκκλησίᾳ λέγων· « Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ (48) ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Οἱ δὲ ἀπόστολοι, πορευθέντες, οὕτως ἐδίδαξαν· καὶ τοῦτό

C ἐστιν εἰς πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανὸν Ἐκκλησίαν τὸ κήρυγμα.

29. Οὐκοῦν τοῦτον ἐχούσης τῆς Ἐκκλησίας τὸν θεμέλιον τῆς πίστεως, εἰπάτωσαν πάλιν ἡμῖν ἐκεῖνοι καὶ ἀποκρινάσθωσαν· Τριάς ἐστιν, ἢ δυάς ; Εἰ μὲν οὖν δυάς ἐστι, συναριθμείσθω παρ' ὑμῶν (49) τοῖς κτίσμασι τὸ Πνεῦμα. Οὐκ ἔστι μὲν τὸ τοιοῦτον ὑμῶν φρόνημα εἰς ἕνα Θεὸν, τὸν « ἐπὶ πάντων, » καὶ « διὰ πάντων, » καὶ « ἐν πᾶσι. » Τὸ γὰρ, « ἐν πᾶσιν, » οὐκ ἔχετε, διαιροῦντες καὶ ἀποξενοῦντες (50) ἀπὸ τῆς Θεότητος τὸ Πνεῦμα· καὶ ἡ τελείωσις δὲ ὑμῶν, ἣν νομίζετε ποιεῖν, οὕτω φρονοῦντες, οὐκ ἔστιν ὁλόκληρος εἰς Θεότητα γινομένη. Ἐπιμίγνυται γὰρ τού-

[84] Ephes. IV, 6. [85] Matth. XXVIII, 19.

(42) Sic Regius primus et Seg. Cæteri et editi ἔτι omittunt.

(43) Regius secundus et Ottobon., ἐπισυναγμένον.

(44) Sic Reg. 1 et 2, Seg. Basil. Gobl. et Felck. primus, Basil. tamen et Seg. habent μόνου. Alii et editi habent et μόνου et φαντασίᾳ.

(45) Sic Regius primus et Seg. qui ibid. ὁ ante ὢν omittunt. Ab aliis et editis καὶ abest.

(46) Sic Regius primus, Seg. Basil. Gobl. et Felckm. primus. Alii cum editis καὶ omittunt. Ibid. Reg. 1 et 2. Seg. Gobl. et Felckm. 1 habent τούτων. Ottobonus, τοῦτο. Alii vero et editi habent τι.

(47) Sic Regius primus, Seg. Basil. Goblerian. et Felckm. primus, qui iidem infra habent κυλισθῇ. Editi et alii, περιπέσῃ, et infra, κατακυλισθαιῇ. Ibid. Regius primus et Seg. πλέον habent : alii et editi πλεῖον. Regius secundus pro πολυθεότητα, habet πολυθείαν.

(48) Articulos τό et τοῦ ter sequentes omittunt Regius et Seg.

(49) Basil., παρ' ὑμῖν. Mox idem et Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus habent τὸ τοιοῦτον ὑμῶν, etc. Alii autem et editi, τοι οὕτω τὸ ὑμῶν, etc. Regius 2, ὑμέτερον pro ὑμῶν.

(50) Sic Regius primus. Seg. Basil. Goblerian. et Felckm. primus. At alii et editi, ἀποξενίζοντες. Paulo post iidem ὁλόκληρος habent : alii et editi, ὁλοκλήρως.

τῃ (51) κτίσμα· καὶ θεολογεῖτε καὶ ὑμεῖς, ὡς οἱ A ac gentiles,rem creatam una cum Deo,qui eam per
Ἀρειανοὶ καὶ Ἕλληνες, νὴν κτίριν μετὰ τοῦ κτί- proprium Verbum creavit, conjungatis.Quæ autem
σαντος αὐτὴν Θεοῦ διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου. Οὕτω δὲ δια- vobis ita sentientibus spes esse possit ? Vel quis vos
κείμενοι, ποίας ἐλπίδος ἐστέ ; Ἢ τίς ὑμᾶς συνάψει cum Deo conjunget, qui non ipsius Dei, sed rei
τῷ Θεῷ (52), μὴ ἔχοντας τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, creatæ spiritum habetis? Quæ tandem vestra est te-
ἀλλὰ τὸ τῆς κτίσεως ; Ποῖα δὲ ὑμῶν τόλμα καὶ meritas et inconsiderantia,qui Patrem et ejus Ver-
ἀπροσεξία, ὅτι τὸν Πατέρα καὶ τὸν τούτου Λόγον εἰς bum ad res usque creatas deprimitis, rursusque
τὰ κτίσματα κατάγετε (53), καὶ πάλιν τὸ κτίσμα rem creatam Deo exæquatis? Id siquidem agitis,cum
συνεξισοῦτε τῷ Θεῷ ; Τοῦτο γὰρ ποιεῖτε φανταζόμε- de Spiritu non secus ac de re creata cogitatis, et
νοι περὶ τοῦ Πνεύματος ὡς κτίσματος, καὶ συντάσ- illum nihilominus in Trinitate collocare non vere-
σοντες αὐτὸ εἰς Τριάδα. Τί δὲ καὶ τὸ μανιῶδες ὑμῶν, mini.Quis tantus ille vester furor,ut tam iniqua de
ὥστε φρονεῖν ἀδικίαν κατὰ τοῦ Θεοῦ, ὅτι μὴ πάντες Deo sentiatis,qui scilicet non omnes res creatas vel
ἄγγελοι, ἢ πάντα τὰ κτίσματα, ἀλλ' εἷς ἐκ τούτων omnes angelos, sed unum duntaxat ex illis, Deo
συναριθμεῖται τῷ Θεῷ καὶ τῷ Λόγῳ αὐτοῦ ; Ἔδει γὰρ ejusque Verbo annumeretis ? Postquam enim semel
καθ' ὑμᾶς, ἅπαξ ἀγγέλου καὶ κτίσματος ὄντος τοῦ Spiritum rem creatam esse censuistis,eique locum
Πνεύματος, καὶ συντασσομένου εἰς Τριάδα, μὴ ἕνα, in Trinitate assignastis,non unum certe sed omnes
ἀλλὰ καὶ (54) πάντας τοὺς κτισθέντας ἀγγέλους συν- B creatos angelos in illa quoque collocare oportuit,
τάσσεσθαι ταύτῃ· καὶ μηκέτι Τριάδα, ἀλλὰ πληθύν nec amplius Trinitatem esse, sed innumerabilem
τινα θεότητος ἀναρίθμητον εἶναι· Ἵνα καὶ ἡ ἐν τούτῳ quamdam divinitatis multitudinem : ut et vestra
πάλιν δοκοῦσα τελείωσις ὑμῶν γίνεσθαι, διαιρουμένη initiatio quæ in ea fieri videtur,huc et illuc distra-
ὧδε κἀκεῖσε, ἀοίδαιος τῇ ποικιλίᾳ γένηται. Τοιαῦτα cta, instabilis 542 tanta diversitate redderetur.
λὰρ τὰ τέλη ὑμῶν τε (55) καὶ τῶν Ἀρειανῶν λογι- Namque ejusmodi sunt vestra et Arianorum myste-
ζομένων κατὰ τῆς θεότητος, καὶ τῇ κτίσει λατρευόν- ria, qui tam impia adversus divinitatem commini-
των παρὰ τὸν κτίσαντα τὰ πάντα Θεόν. scimini,et rebus creatis potius quam Deo omnium
creatori servitis.

30. Τοιαῦτα μὲν οὖν ὑμῖν (56) ἄτοπα ἐκ τοῦ δυάδα 30. En ergo quæ vobis absurda ex dualitate oc-
λέγειν ἀπαντᾷ. Εἰ δὲ Τριάς ἐστιν, ὥσπερ οὖν καὶ currunt. Quod si Trinitas sit, uti reipsa est, quæ
ἔστι, δέδεικται δὲ ἀδιαίρετος οὖσα καὶ οὐκ ἀνόμοιος· quidem,ut ostendemus,individua nec dissimilis est,
ἀνάγκη μίαν ταύτης εἶναι τὴν ἁγιότητα, καὶ μίαν necesse est unam ejus esse sanctitatem,unam æter-
ταύτης τὴν ἀϊδιότητα, καὶ τὴν τῆς ἀτρεψίας φύσιν. nitatem, immutabilemque naturam. Ut enim fides
Ὥσπερ γὰρ ἡ ὡς αὐτὴν (57) παραδεδομένη πίστις quam ejus nomine accepimus una est, et nos cum
μία ἐστὶ, καὶ αὕτη συνάπτει τῷ Θεῷ, ὁ δὲ ὑπεξαιρού- C Deo conjungit : ut item qui aliquid de Trinitate de-
μενός τι τῆς Τριάδος, καὶ ἐν μόνῳ τῷ τοῦ Πατρὸς trahit,et in solo Patris vel Filii nomine baptizatur,
ὀνόματι βαπτιζόμενος, ἢ ἐν μόνῳ τῷ ὀνόματι τοῦ aut sine Spiritu, in Patre et Filio, nihil accipit,sed
Υἱοῦ, ἢ χωρίς γε τοῦ Πνεύματος ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ, vacuus nec initiatus ipse et is qui dare videtur,
οὐδὲν (58) λαμβάνει, ἀλλὰ κενος καὶ ἀτελὴς αὐτός τε manet ; siquidem initiatio nonnisi in Trinitate sita
καὶ ὁ δοκῶν διδόναι διαμένει· ἐν τῇ Τριάδι γὰρ ἡ est : ita qui Filium a Patre dividit,vel Spiritum ad
τελείωσίς ἐστιν· αὕτως ὁ διαιρῶν τὸν Υἱὸν ἀπὸ τοῦ res usque creatas deprimit,nec Filium nec Patrem
Πατρὸς, ἢ τὸ Πνεῦμα κατάγων εἰς τὰ κτίσματα, οὔτε habet,sed est impius et infideli deterior,quidvisque
τὸν Υἱὸν ἔχει οὔτε τὸν Πατέρα, ἀλλ' ἔστιν ἄθεος καὶ potius quam Christianus merito ac jure putandus
ἀπίστου χείρων, καὶ πάντα μᾶλλον ἢ Χριστιανός· καὶ est.Quemadmodum enim unum est baptisma quod
δικαίως γε (59). Καθάπερ γὰρ ἐν ἐστι τὸ βάπτισμα in Patre et Filio et Spiritu sancto datur : ut una si-
ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι διδόμενον, καὶ militer fides est in eamdem Trinitatem,quemadmo-
μία πίστις ἐστὶν εἰς αὐτὴν, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος. dum docet Apostolus [86] : ita sancta Trinitas,quæ ea-

[86] Ephes. IV, 5.

(51) Sic Regius primus Seg. Gobl. et Felckm. D particul. τε omittunt.
primus.Alii autem et editi, αὐτῇ.

(52) Sic Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus. Editi vero et alii articul. τῷ omittunt, qui et iidem mox habent αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. At Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus habent ut hic exstat.

(53) Sic Regius primus, Seg. Basil. Goblerian. et Felckm. primus. Cæteri vero cum editis, κατηγάγετε. Mox Reg. 2 συνεξισοῦται.

(54) Regius primus, Seg. Gobl. et Felkm. primus, anonymus, particulam καί hic addunt et paulo post ταύτῃ habent : alii vero et editi partic. καί omittunt, et pro ταύτῃ habent τῇ θεότητι.

(55) Sic Regius primus et Seg. Editi vero et alii

(56) In Seg. Gobl. et Felckm. primo, vox ὑμῖν abest· Iidem et Regius primus post τοιαῦτα particulam μέν addunt, quæ ab aliis, et editis abest.

(57) Regius primus, Seg, Gobl. et Felckm. 1 ἡ εἰς ταύτην (Gobl. et Felckm. primus, αὐτήν) παραδιδομένη φύσις. Regius 2 et Ottobon. sic habent, ἡ εἰς αὐτὴν παραδεδομένη πίστις συνάπτει τῷ Θεῷ. Ibid. Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus, anonymus. habent ὑπεξαιρούμενος. Alii vero et editi, ὑφαιρούμενος. Mox pro καί Regius 2 ἡ habet.

(58) Gobl. et Felckm. primus οὐδέν omittunt.

(59) Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. 1, εἰκότως. Paulo post pro διδόμενον, Basil. habet διαδιδόμενον, et Regius, 2 τελειούμενον.

dem in seipsa est, et secum ipsa conjuncta est, nihil in se rerum factarum habet; hæcque Trinitatis unitas individua est, unaque in eadem fides est. Quod si uti vos, Tropici, commenti estis, non ita se res habet, sed, ut somniastis, Spiritus sanctus res creata a vobis dicitur : jam non una est fides vestra, non unum baptisma, sed duo : unum scilicet in Patrem et Filium, aliud in angelum qui res creata est; nihilque jam vobis firmum, nihil verum superfuerit. Quæ enim communio inter rem factam et ejus effectorem? Vel quæ societas inter res inferiores creatas et Verbum a quo productæ sunt? Certe beatus Paulus, qui ista minime ignorabat, non ut vos, Trinitatem dividit, sed ejus unitatem luculenter docet cum de spiritualibus rebus ad Corinthios scribit et omnia ad unum Deum Patrem tanquam ad caput hoc pacto reducit : « Divisiones vero gratiarum sunt, idem autem Spiritus : et divisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus : et divisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus [87]. » Quæ enim Spiritus singulis distribuit, ea a Patre per Verbum dantur. Nam omnia quæ Patris sunt, item Filii : unde ea quæ a Filio in Spiritu dantur, vera sunt Patris munera. Similiter cum Spiritus in nobis est, Verbum, a quo illum accipimus, in nobis etiam est, et in Verbo est quoque Pater, atque ita fit istud : « Veniemus ego et Pater, et mansionem apud eum faciemus [88], » uti jam dictum est. Ubi enim lux est, illic et splendor quoque est : ubi item splendor est, ibi similiter et ejus efficientia et splendida est gratia. Quod idem Paulus in secunda Epistola ad Corinthios his verbis docet : « Gratia Domini nostri Jesu Christi, et charitas Dei, et communicatio sancti Spiritus sit cum omnibus vobis [89]. » Gratia **543** enim et donum quod in Trinitate datur, datur a Patre per Filium in Spiritu sancto. Nam quemadmodum ex Patre per Filium datur gratia, ita in nobis fieri non potest doni communicatio nisi in Spiritu sancto. Hujus siquidem participes effecti, Patris charitatem, Filii gratiam et ipsius Spiritus communicationem habemus.

31. Ex his igitur una Trinitatis efficientia esse ostenditur. Nec enim diversa et divisa dari a singulis significat Apostolus, sed ea quæ dantur, in Tri-

A οὕτως ἡ ἁγία Τριὰς, ἡ αὐτὴ οὖσα ἐαυτῇ (60) καὶ ἡνωμένη πρὸς ἑαυτὴν, οὐδὲν ἔχει ἐν ἑαυτῇ τῶν γενητῶν· καὶ αὕτη τῆς Τριάδος ἡ ἀδιαίρετος ἑνότης (61), καὶ μία ἡ εἰς ταύτην πίστις ἐστίν. Εἰ δὲ κατὰ τὴν ὑμῶν τῶν Τροπικῶν ἐπεξεύρεσιν οὐχ οὕτως ἐστὶν, ἀγλ' ἐνυπνιάσθητε κτίσμα (62) λέγειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· οὐκέτι μία πίστις ἐστὶν ὑμῶν, οὐδὲ ἓν βάπτισμα, ἀλλὰ δύο· ἓν μὲν εἰς Πατέρα καὶ Υἱόν· ἕτερον δὲ εἰς ἄγγελον κτίσμα ὄντα· καὶ οὐδὲν λοιπὸν ὑμῶν ἀσφαλὲς οὐδὲ ἀληθές. Ποία γὰρ κοινωνία γενητῷ καὶ δημιουργῷ; Ἢ ποία ἑνότης τοῖς κάτω κτίσμασι καὶ τῷ ταῦτα δημιουργήσαντι Λόγῳ; Τοῦτο εἰδὼς ὁ μακάριος Παῦλος, οὐ διαιρεῖ τὴν Τριάδα, ὥσπερ ὑμεῖς, ἀλλὰ τὴν ἑνότητα ταύτης διδάσκων ἔγραψε Κορινθίοις περὶ τῶν πνευματικῶν, καὶ τὰ πάντα εἰς ἕνα Θεὸν τὸν Πατέρα ἀνακεφαλαιοῖ

B λέγων· « Διαιρέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσὶ, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα· καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος (63)· καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσὶν, ὁ δὲ αὐτὸς Θεὸς ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. » Ἃ γὰρ τὸ Πνεῦμα ἑκάστῳ διαιρεῖ, ταῦτα παρὰ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Λόγου χορηγεῖται. Πάντα γὰρ τὰ τοῦ Πατρὸς, τοῦ Υἱοῦ ἐστι· διὸ καὶ τὰ παρὰ τοῦ Υἱοῦ ἐν Πνεύματι διδόμενα τοῦ Πατρός ἐστι χαρίσματα. Καὶ τοῦ Πνεύματος δὲ ὄντος ἐν ἡμῖν, καὶ ὁ Λόγος ὁ τοῦτο διδοὺς ἐστιν ἐν ἡμῖν (64), καὶ ἐν τῷ Λόγῳ ἐστὶν ὁ Πατήρ, καὶ οὕτως ἐστὶ τὸ, « Ἐλευσόμεθα ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν, » καθάπερ εἴρηται. Ἔνθα γὰρ τὸ φῶς, ἐκεῖ καὶ (65) τὸ ἀπαύγασμα· καὶ ἔνθα τὸ ἀπαύγασμα, ἐκεῖ καὶ ἡ τούτου ἐνέργεια καὶ αὐγοειδὴς χάρις. Καὶ τοῦτο πάλιν διδάσκων ὁ Παῦλος ἔλραφεν αὖθις (66) Κορινθίοις καὶ

C ἐν τῇ δευτέρᾳ Ἐπιστολῇ λέγων· « Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος, μετὰ πάντων ὑμῶν. » Ἡ γὰρ διδομένη χάρις καὶ δωρεὰ ἐν Τριάδι δίδοται παρὰ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. Ὥσπερ γὰρ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐστι δι' Υἱοῦ (67) ἡ διδομένη χαρὶς, οὕτως οὐκ ἂν γένοιτο κοινωνία τῆς δόσεως ἐν ἡμῖν, εἰ μὴ ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ. Τούτου γὰρ μετέχοντες, ἔχομεν τοῦ Πατρὸς τὴν ἀγάπην, καὶ τοῦ Υἱοῦ τὴν χάριν, καὶ αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος τὴν κοινωνίαν.

31. Μία ἄρα καὶ ἐκ τούτων ἡ τῆς Τριάδος ἐνεργεια δείκνυται. Οὐ γὰρ ὡς παρ' ἑκάστου διάφορα καὶ διηρημένα τὰ διδόμενα σημαίνει ὁ Ἀπόστολος· ἀλλ'

[87] I Cor. XII, 4-6. [88] Joan. XIV, 23. [89] II Cor. XIII, 13.

(60) Sic Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus. Cæteri vero et editi, ἡ ἁγία Τριὰς ἐν αὐτῇ οὖσα, καί, etc.

(61) Gobl et Felckm. primus, ἕνωσις. Mox Regius primus et Seg., ταύτην. Alii et editi, αὐτήν.

(62) Ex mss. Reg. 1 et 2, necnon Seg. vocem κτίσμα in aliis et editis omissam restituimus.

(63) Reg. 1, Seg, Anglic. Gobl. et Felckm. 1, καὶ ὁ αὐτὸς Κύριος.

(64) Sic Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus· Editi autem et alii, Καὶ τοῦ Πνεύματος δὲ ὄντος ἐν ἡμῖν, καὶ ἐν τούτῳ αὐτῷ ἐστιν ὁ Πατήρ, omissis quæ intermedia sunt. Ibid. art. ὁ ante Πατήρ Basil. ms et editi omittunt. D

(65) Sic Reg. et Seg. Editi vero et alii καί omittunt.

(66) Sic Regius, Seg. Gobl. et Felckm. primus. Attamen hi duo ultimi omittunt, πάλιν, αὖθις et καί. Alii et editi, Ἀπόστολος διδάσκων ἔγραψεν. Regius 2, ἔγραφεν. Ibid. Basil. Felckm. 2 et editio Commel. vocem ἡμῶν omittunt. Gobl et Felckm. primus, anonymus, post Θεοῦ addunt. καὶ Πατρὸς, et post Πνεύματος, εἴη.

(67) Sic Regius primus et secundus, Basil. Gobl. et Felc primus anonymus. Alii autem et editi ἐπὶ δὲ Υἱοῦ.

ὅτι τὰ διδόμενα (68) ἐν Τριάδι δίδοται, καὶ τὰ πάντα ἐξ ἑνὸς Θεοῦ ἐστι. Τὸ τοίνυν μὴ ὂν κτίσμα, ἀλλ' ἡνωμένον τῷ Υἱῷ, ὡς ὁ Υἱὸς ἥνωται τῷ Πατρὶ, τὸ συνδοξαζόμενον Πατρὶ καὶ Υἱῷ, καὶ θεολογούμενον μετὰ τοῦ Λόγου, ἐνεργοῦν τε ἅπερ ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐργάζεται, πῶς ὁ λέγων κτίσμα οὐκ ἄντικρυς εἰς αὐτὸν τὸν Υἱὸν ἀσεβεῖ ; Οὐδὲν γάρ ἐστιν ὃ μὴ διὰ τοῦ Λόγου ἐν τῷ Πνεύματι γίνεται καὶ ἐνεργεῖται. Τοῦτο καὶ ἐν Ψαλμοῖς ᾄδεται· « Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν· » καὶ ἐν τῷ ἑκατοστῷ τεσσαρακοστῷ ἑβδόμῳ ψαλμῷ· « Ἀποστελεῖ (69) τὸν Λόγον αὐτοῦ, καὶ τήξει αὐτά· πνεύσει τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ ῥυήσεται ὕδατα. » Καὶ ἐδικαιώθημεν δὲ, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, « ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. » Ἀδιαίρετον γάρ ἐστι τοῦ Λόγου τὸ Πνεῦμα. Ἀμέλει λέγοντος τοῦ Κυρίου (70), « Ἐλευσόμεθα ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ, » συνεισέρχεται τὸ Πνεῦμα οὐχ ἄλλως ἢ ὡς ὁ Υἱὸς (71) ἐν ἡμῖν οἰκήσων, γράφοντος Ἐφεσίοις τοῦ Παύλου· « Ἵνα δῴη ὑμῖν κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ, δυνάμει κραταιωθῆναι διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον, κατοικῆσαι τὸν Χριστόν » Τοῦ δὲ Υἱοῦ ἐν ἡμῖν ὄντος, ἔτι καὶ ὁ Πατὴρ, λέγοντος τοῦ Υἱοῦ· « Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. » Διὸ καὶ, γινομένου τοῦ Λόγου ἐν τοῖς προφήταις, ἐν αὐτῷ τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ προφητεύουσι. Τῆς γοῦν Γραφῆς λεγούσης, « Καὶ (72) ἐγένετο Λόγος Κύριου » πρὸς τόνδε τὸν προφήτην, δείκνυται προφητεύων ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ. Ἐν μὲν γὰρ (73) τῷ Ζαχαρίᾳ γέγραπται· « Πλὴν τοὺς λόγους μου καὶ τὰ νόμιμά μου δέχεσθε, ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι ἐν Πνεύματί μου τοῖς δούλοις μου τοῖς προφήταις· » ὅτε καὶ μετ' ὀλίγα αἰτιώμενος τὸν λαὸν ἔλεγε· « Καὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν ἔταξαν ἀπειθῆ, τοῦ μὴ εἰσακούειν τοὺς νόμους (74) μου καὶ τοὺς λόγους· οὓς ἐξαπέστειλε Κύριος παντοκράτωρ ἐν Πνεύματι αὐτοῦ ἐν χερσὶ τῶν προφητῶν αὐτοῦ τῶν (75) ἔμπροσθεν· » ὁ δὲ Πέτρος ἐν ταῖς Πράξεσιν ἔλεγεν· « Ἄνδρες ἀδελφοὶ, ἔδει πληρωθῆναι τὴν Γραφὴν, ἣν προεῖπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. » Καὶ κοινῇ δὲ οἱ ἀπόστολοι ἑβόων οὕτως· « Δέσποτα, ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, ὁ τοῦ πατρὸς ἡμῶν διὰ Πνεύματος ἁγίου στό-

A nitate dari, omniaque ex uno Deo esse. Ille igitur qui res creata non est, sed cum Filio non secus conjunctus est, ac ipse Filius cum Patre : qui item cum Patre et Filio honoratur, et cum verbo Deus agnoscitur, necnon ea ipsa agit quæ per Verbum Pater efficit ; qui res creata dici possit, nisi ab eo plane qui in Filium ipsum impius fuerit? Siquidem nihil prorsus est, quod non per Verbum fiat et agatur in Spiritu : quemadmodum etiam in Psalmis canitur : « Verbo Domini cœli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum [90] ; » et in centesimo quadragesimo septimo psalmo : « Emittet Verbum suum, et liquefaciet ea ; flabit Spiritus ejus, et fluent aquæ [91]. » Et, ut ait Apostolus, « justificati sumus in nomine Domini nostri Jesu Christi et in Spi-
B ritu Dei nostri [92]. » Namque Spiritus a Verbo nequit dividi. Profecto cum Christus ait, « Veniemus ego et Pater [93], » una quoque intrat Spiritus non alio modo quam Filius in nobis habitaturus, ut Paulus ad Ephesios scribit : « Ut det vobis secundum divitias gloriæ suæ, virtute corroborari per Spiritum ejus in interiorem hominem, Christum habitare [94]. » Porro cum Filius in nobis est, Pater quoque simul est, ut Filius ipse ita testatur : « Ego in Patre, et Pater in me [95]. » Hinc cum Verbum in prophetis adest, illi in ipso Spiritu sancto vaticinantur. Unde cum Scriptura dicit, « Et factum est Verbum » ad talem prophetam, illum in Spiritu sancto vaticinari significat. Nam in Zacharia scriptum est : « Verumtamen verba mea et legitima mea susci-
C pite, quæ ego mando in Spiritu meo servis meis prophetis [96]. » Paulo post etiam populum his verbis objurgat : « Et cor suum obstinatum statuerunt, ne audirent legem meam, et verba quæ misit Dominus omnipotens in Spiritu suo in manibus prophetarum ejus priorum [97]. » Petrus item in Actis ita loquitur : « Viri fratres, oportebat impleri Scripturam quam prædixit Spiritus sanctus [98]. » Simul vero sic clamabant apostoli : « Domine, qui fecisti cœlum et terram, et mare et omnia quæ in eis sunt, qui Spiritu santo per os patris nostri David, pueri 544 tui, dixisti [99]. » Paulus quoque cum Romæ versaretur, Judæis ad se venientibus fidenter aiebat : « Bene Spiritus sanctus locutus est per Isaiam prophetam

[90] Psal. XXXII, 6. [91] CXLVII, 18. [92] I Cor. VI, 11. [93] Joan. XIV, 23. [94] Ephes. V, 16. [95] Joan. XIV, 10. [96] Zach. I, 6. [97] Zach. VII, 12. [98] Act. I, 16. [99] Act. IV, 24, 25.

(68) Regius primus, Seguer. et Anglic. τὸ διδόμενον. Mox Regius primus, et Seguer. habent Θεοῦ ἐστι. Alii et editi, Θεοῦ εἰσι.

(69) Gobler. et Felc. 1, καὶ αὖθις· Ἀποστελεῖ τὸν Λόγον αὐτοῦ, etc. Regius item primus et secundus, Seguer. Basiliensis et Anglic. habent ἀποστελεῖ. Cæteri et editi, ἐξαποστελεῖ. Mox Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1, ῥυήσεται, ubi alii et ed. ῥυήσονται. Mox item Regius 2 et edit. Commel. omittunt Ἰησοῦ Χριστοῦ.

(70) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi, τοῦ Χριστοῦ.

(71) Art. ὁ ante Υἱός deest in Seguer. Ibidem, Reg. 1, Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1, necnon catena ms. in Lucam, cujus meminit Felc. habent, οἰκήσει. Videtur tamen legendum, οἰκήσων, ut in

D aliis et editis exstat. Mox Reg. 1, Seguer. Gobler et Felc. 1, et catena ms. habent, δῷ. Reg. 2, δώσῃ. Editi vero et alii, δώῃ, ut et legitur in Græco Scripturæ textu. Ibid. Anglic. et Basil. habent κατὰ τὸ πλοῦτος, ut et legitur in ms. Alexandrino Novi Testamenti. Editi Oxon. 1675. Basil. præterea pro τῆς δόξης, habet, τῆς χάριτος.

(72) Καὶ abest a Gobler. et Felc. 1.

(73) Regius primus, et Seguer. γάρ hic addunt : alii et editi omittunt. Iidem Regius 1, et Seguer. paulo post omittunt, τοῖς δούλοις μου.

(74) Regius primus, et Seguer. ut et Græcus Scripturæ textus, τοῦ νόμου.

(75) Αὐτοῦ τῶν deest in Regio secundo, Basil. et Felc. 2, anon. Mox ἄνδρες ἀδελφοὶ omittunt Gobl. et Fel. 1, anon.

ad patres vestros [1]. » Et ad Timotheum hæc scribit: « Spiritus autem manifeste dicit, quia in novissimis temporibus discedent quidem a sana fide, attendentes spiritibus erroris [2]. » Quocirca cum Spiritus dicitur in aliquo esse. Verbum in ipso dans Spiritum intelligitur. Hinc cum impleretur prophetia, quæ dicit: « Effundam de Spiritu meo super omnem carnem [3], » Paulus ait, « Secundum subministrationem Spiritus Jesu Christi in me [4]. » Et ad Corinthios idem scribit: « An experimentum quæritis ejus qui in me loquitur Christus [5]? » Si porro Christus erat qui in eo loquebatur, manifestum est Christi fuisse Spiritum qui in illo loquebatur. Etenim cum Christus in Actis in ipso loqueretur, rursus ille dicebat: « et nunc ecce alligatus ego Spiritu, vado in Jerusalem, quæ in ea ventura sunt mihi ignorans, nisi quod Spiritus sanctus per civitates protestatur migi dicens, quoniam vincula et tribulationes me manent [6]. » Unde cum sancti dicunt, *Hæc dicit Dominus*, non aliter sane quam in Spiritu sancto loquuntur; et in Spiritu loquentes, in Christo hæc eadem loquuuntur. Quod si Agabus in Actis dicat, « Hæc dicit Spiritus sanctus [7], » non aliter item intelligendus est quam quod, cum ad ipsum factum fuisset Verbum, Spiritus suggerebat quæ in eo loqueretur, ut et quæ Paulo Jerosolymis ventura erant denuntiaret. Profecto cum Spiritus Paulo iterum protestaretur, ipse Christus in eo loquebatur; ita ut Spiritus testimonium sit quoque Verbi testimonium. Sic etiam cum Verbum in sanctam virginem Mariam advenit, simul quoque affuit Spiritus, et Verbum in Spiritu sibi ipsi

[1] Act. xxviii, 25. [2] 1 Tim. iv, 1. [3] Joel ii, 28. [4] Philipp. i, 19. [5] II Cor. xiii, 3. [6] Act. xx, 22, 23. [7] Act. xxi, 11.

A ματος (76) Δαβὶδ τοῦ παιδός σου εἰπών. » Καὶ ὁ Παῦλος, ἐν μὲν (77) τῇ Ῥώμῃ γένομενος, ἐπαῤῥησιάζετο τοῖς ἐλθοῦσι πρὸς αὐτὸν Ἰουδαίοις· « Καλῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλάλησε διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν. » Τιμοθέῳ δὲ ἔγραφε (78)· « Τὸ δὲ Πνεῦμα ῥητῶς λέγει, ὅτι ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀποστήσονταί τινες τῆς ὑγιαινούσης πίστεως, προσέχοντες πνεύμασι πλάνης (79). » Διὸ καὶ ὅταν λέγηται ἓν τισι τὸ Πνεῦμα γενέσθαι, νοεῖται ὁ Λόγος ἐν αὐτῷ διδοὺς τὸ Πνεῦμα. Τῆς γοῦν προφητείας πληρουμένης, « Ἐχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, » ὁ Παῦλος ἔλεγε (80)· « Κατὰ τὴν ἐπιχορηγίαν τοῦ Πνεύματος Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ἐμέ· » καὶ πρὸς Κορινθίους δὲ ἔγραφεν· « Ἢ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ; » Εἰ δὲ Χριστὸς ἦν ὁ λαλῶν

B ἐν αὐτῷ, δῆλον, ὅτι (81) Χριστοῦ ἦν τὸ Πνεῦμα τὸ λαλοῦν ἐν αὐτῷ· καὶ γὰρ τοῦ Χριστοῦ λαλοῦντος ἐν αὐτῷ ἐν ταῖς Πράξεσιν ἔλεγε πάλιν· « Καὶ νῦν ἰδοὺ δεδεμένος ἐγὼ (82) τῷ Πνεύματι, πορεύομαι εἰς Ἱερουσαλήμ, τὰ ἐν αὐτῇ συναντήσοντά μοι (83) μὴ εἰδώς· πλὴν ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ πόλιν διαμαρτύρεταί μοι λέγον, ὅτι δεσμὰ καὶ θλίψεις μένουσί με. » Ὅθεν, ἐὰν οἱ ἅγιοι λέγωσι· Τάδε λέγει Κύριος, οὐκ ἄλλως ἢ ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ λαλοῦσι· καὶ ἐν τῷ Πνεύματι λαλοῦντες, ἐν Χριστῷ ταῦτα (84) λέγουσιν· ἐὰν δὲ καὶ ὁ Ἄγαβος ἐν ταῖς Πράξεσι λέγῃ· « Τάδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· » οὐκ ἄλλως ἢ τοῦ Λόγου γενομένου πρὸς αὐτὸν, τὸ Πνεῦμα ἐχορήγει λαλεῖν ἐν αὐτῷ (85) καὶ διαμαρτύρασθαι τὰ μέλλοντα τὸν Παῦλον εἰς Ἱερουσαλήμ. Ἀμέλει, τοῦ Πνεύματος πάλιν διαμαρτυρουμένου τῷ

C Παύλῳ, ὁ αὐτὸς Χριστὸς ἐλάλει ἐν αὐτῷ (86), ὡς

(76) Sic Reg. 1, Seguer. Basil. Gobler. Felc. 1, quibus consonant mss. codices Novi Testamenti Alexandrinus et Oxoniensis unus. **Videtur tamen** corruptus esse locus, transpositaque verba, ac omissa præpositio διά, forteque possit ita restitui: ὁ διὰ Πνεύματος ἁγίου διὰ στόματος τοῦ πατρὸς ἡμῶν Δαβὶδ, etc. Mira autem hoc in loco est varietas mss. codicum Novi Testamenti, ut patet ex editione Oxoniensi 1675· Alii enim sic habent: ὁ Πνεύματι ἁγίῳ διὰ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Δαβὶδ, etc. Alii ὁ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ διὰ στόματος Δαβὶδ τοῦ παιδός σου, etc. Alii post παιδός σου habent, ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. Cantabrigiensis, ὁ διὰ Πνεύματος ἁγίου διὰ τοῦ στόματος λαλήσας Δαβὶδ τοῦ παιδός σου. Vulgata versio habet ut hic vertimus. Ottobon. sic habet ἐν αὐτοῖς, ἡμῶν διὰ Πνεύματος ἁγίου στόματος Δαβὶδ

D παιδός σου. Cæterum alii mss. et editi hunc S. Athanasii locum sic exhibent: ὁ διὰ στόματος Δαβὶδ παιδός σου εἰπών. Aliam autem lectionem, licet paulum corrupta videatur, selegimus, cum quia plures et melioris notæ mss. codices eam habent; tum quia constat S. Athanasium nomen *S. Spiritus* hic non omisisse, cum hunc ipsum locum afferat ad probandum Deum in prophetis per Spiritum S. locutum fuisse. Reg. 1, Seguerian. et Basil. ante παιδός, art, τοῦ omittunt.

(77) Primus codex Regius et Seguerianus, μέν post ἐν habent: alii et editi minus bene post ὁ. Ibid. Goblerian. et Felc. 1, anon. προσελθοῦσι Ἰουδαίοις λέγων.

(78) Sic primus codex Regius, Seguerianus, Goblerianus. et Felc. 1. Alii vero et editi, γράφων. Ibidem Reg. 2, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

(79) Regius primus et Seguerianus, πλάνοις.

(80) Sic Regius primus, Seguerianus, Anglican. Goblerian. et Felc. 1, et quidem recte. Alii autem et editi, καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγε Κορινθίοις. Ibid. Reg. 2, χορηγίαν. Mox iidem illi sex mss. sic habent: καὶ πρὸς Κορινθίους δὲ ἔγραφεν. Editi vero et alii, καὶ πάλιν πρὸς αὐτοὺς ὁ αὐτὸς ἔγραφεν. Ibidem Regius primus et Seguerianus habent ἢ δοκιμήν, ut et legisse videtur Vulgatæ Novi Testamenti versionis auctor, Alii et editi, εἰ δοκιμήν. Græcus vero Novi Testamenti textus, ἐπεὶ δοκιμήν, sine ulla mss. edit. Oxon. discrepantia.

(81) Sic Regius secundus, Seguerianus et Anglicanus. Cæteri et editi, δηλονότι.

(82) Sic Regius primus, Seguerian. Anglic. et Felc. 1. At Reg. 2 et Basiliens., ἐγὼ omittunt. Alii et editi habent, δεδεμένος ἐν τῷ Πνεύματι.

(83) Regius primus, et Seguerian., συμοησόμενά μοι. Mox Reg. 2, ὅτι omittit. Paulo post Regius primus, et Seguer., διεμαρτύρατό μοι, ut et legitur in ms. codice Alexand. Novi Testamenti editionis Oxoniensis. Mox iidem Regius primus, et Seguer., ἐάν habent: alii et editi ἄν.

(84) Reg. 1, Goblerian. et Felc. 1, τὰ αὐτοῦ.

(85) Sic Seguerianus, Anglicanus, Goblerianus et Felck. 1. At Regius primus, ἐχορήγει λαλεῖν αὐτῷ. Regius secundus, ἐπιχορηγεῖ καὶ λαλεῖ αὐτῷ. Basil., ἀποχορηγεῖν καὶ λαλεῖν αὐτῷ. Alii et editi, ἀποχορηγεῖ καὶ λαλεῖν ἐν αὐτῷ. Paulo post Reg. 1 et Seguer., διαμαρτυρομένου τῷ Παύλῳ.

(86) Sic Reg. 1, et Seguer. qui et infra habent,

εἶναι τοῦ Λόγου τὴν ἐκ τοῦ Πνεύματος γινομένην διαμαρτυρίαν. Οὕτω καὶ ἐπὶ τὴν ἁγίαν Παρθένον Μαρίαν ἐπιδημοῦντος τοῦ Λόγου, συνεισήρχετο τὸ Πνεῦμα, καὶ Λόγος ἐν τῷ Πνεύματι ἔπλαττε καὶ ἥρμοζεν ἑαυτῷ τὸ σῶμα, συνάψαι θέλων καὶ προσενεγκεῖν δι' ἑαυτοῦ τὴν κτίσιν τῷ Πατρὶ, καὶ ἀποκαταλλάξαι τὰ πάντα ἐν αὐτῷ, « εἰρηνοποιήσας τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. »

A corpus formavit et aptavit, res creatas per seipsum Patri conjungere et offerre, omniaque in illo reconcilinre cupiens, « pacificans sive quæ in cœlis sive quæ in terris sunt[a]. »

32. Συμφώνως ἄρα ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν δείκνυται μὴ εἶναι κτίσμα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ ἴδιον τοῦ Λόγου καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς θεότητος· οὕτω γὰρ τῶν μὲν ἁγίων ἡ διδασκαλία εἰς τὴν ἁγίαν καὶ ἀδιαίρετον Τριάδα συνάγεται, καὶ μία πίστις αὕτη τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐστί (87)· τῶν δὲ Τροπικῶν ἡ ἀλόγιστος μυθοπλαστία διαφωνεῖ μὲν πρὸς τὰς Γραφὰς, συμφωνεῖ δὲ τῇ τῶν Ἀρειομανιτῶν ἀλογίᾳ· καὶ εἰκὸς αὐτοὺς (88) οὕτως ὑποκρίνασθαι ἀπάτης ἕνεκεν τῶν ἀκεραίων. Ἀλλὰ χάρις τῷ Κυρίῳ, ὅτι, ὡς γράφεις, οὐκ ἔλαθον σκέπτοντες ἑαυτοὺς τῇ πρὸς τοὺς Ἀρειανοὺς προσποιήτῳ ἀντιλογίᾳ· καὶ γὰρ καὶ παρ' ἐκείνων ἐμισήθησαν (89), ὅτι μόνον τὸ Πνεῦμα καὶ οὐχὶ καὶ τὸν Λόγον κτίσμα λέγουσι· καὶ παρὰ πάντων δὲ κατεγνώσθησαν, ὡς τῷ ὄντι πνευματομαχοῦντες, καὶ μετ' ὀλίγον γινόμενοι (90) νεκροὶ, ἔρημοι καὶ κενοὶ τοῦ Πνεύματος ὄντες. Κατὰ γὰρ τὸν μακάριον Ἀπόστολον, ψυχικοὶ ἄνθρωποι ὄντες οὐκ ἠδυνήθησαν δέξασθαι τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ, ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνοντο· οἱ δὲ τὰ τῆς ἀληθείας φρονοῦντες ἀνακρίνουσι μὲν τὰ πάντα, αὐτοὶ δὲ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνονται, ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς τὸν Κύριον ἀποκαλύπτοντα αὐτοῖς ἐν τῷ Πνεύματι ἑαυτόν τε καὶ δι' ἑαυτοῦ τὸν Πατέρα.

32. Itaque ex divinarum Scripturarum consensu evidens est Spiritum sanctum rem creatam non esse, sed proprium esse Verbi et Patris divinitatis. Sic enim sanctorum doctrina ad sanctam et individuam Trinitatem astruendam conspirat, eaque una est catholicæ Ecclesiæ fides. At absurdæ Tropicorum fabulæ a Scripturis valde dissentiunt, consentiuntque omnino cum Arianorum hæresi : unde verisimile sit illos non alia de causa ita dissimulare, nisi quo facilius simplices deciperent. Sed gratiæ Domino B habendæ, quod, ut scribis, fictam suam cum Arianis contentionem obtegere non potuerint. Siquidem et illorum odium in se ipsos concitaverunt, ut qui solum Spiritum non autem Verbum rem creatam esse dicant : et ab aliis omnibus reprobantur, quod liqueat vere eos bellum contra sanctum Spiritum gerere, ac proinde brevi fore mortuos, utpote Spiritu vacuos et destitutos. Nempe quia sunt animales homines, non potuerunt, **5-15** ut docet beatus Apostolus[a*], percipere quæ sunt Spiritus Dei, utpote qui spiritualiter dijudicaretur. At qui ea quæ sunt veritatis sapiunt, omnia quidem dijudicant, ipsi vero a nemine dijudicantur, quandoquidem Dominum in seipsis habent, qui illis et seipsum et per seipsum Patrem in Spiritu patefacit.

33. Ἐγὼ μὲν οὖν καίπερ ἐν ἐρήμῳ διάγων, διὰ τοῦτο τὴν ἀναίδειαν τῶν ἐκτραπέντων ἀπὸ τῆς ἀληθείας, οὐ φροντίσας τῶν γελᾶν ἐθελόντων διὰ τὸ ἀσθενὲς καὶ ταπεινὸν τῆς διὰ τῶν λόγων ἀποδείξεως, δι' ὀλίγων γράψας, ἀπέστειλα τῇ σῇ (91) εὐλαβείᾳ, πολλὰ παρακαλῶν, ἵνα, ἐντυγχάνων τούτοις, τὰ μὲν διορθώσῃ, ἐπὶ δὲ τοῖς ἀσθενῶς εἰρημένοις συγγινώσκῃς. Κατὰ γὰρ τὴν παραδοθεῖσαν ἡμῖν παρὰ τῶν Πατέρων ἀποστολικὴν πίστιν παρέδωκα, μηδὲν ἔξωθεν ἐπινοήσας (92), ἀλλ' ὅπερ ἔμαθον ἐνεχάραξα συμφώνως ταῖς ἁγίαις Γραφαῖς. Σύμφωνον γὰρ καὶ τοῦτο τοῖς προαποπεφασμένοις πρὸς βεβαίωσιν ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν. Καὶ οὐκ, ἔξωθεν ἐπινενόηται, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς δι' αὐτοῦ ἐδίδασκε τὴν Σαμαρεῖτιν, καὶ δι' αὐτῆς ἡμᾶς, τὴν τῆς ἁγίας Τριάδος τελειότητα, ἀδιαίρετον ὑπάρχουσαν καὶ D μίαν Θεότητα (93). Αὐτὴ ἡ ἀλήθεια μαρτυρεῖ, ὡς φησι τῇ Σαμαρείτιδι· « Πίστευέ μοι, γύναι, ὅτι ἔρ-

C 33. Ego itaque, tametsi in solitudine degens, tamen propter eorum impudentiam qui a veritate deflexerunt, nihil omnino de illis curans, quibus forte meæ ratiocinationes infirmæ et humiles atque adeo irridendæ videbuntur, hæc pauca quæ scripsi, ad tuam pietatem placuit mittere, teque vehementer rogo, ut in his legendis, alia quidem emendes, alia vero quæ infirma occurrent, mihi condones. Siquidem nihil ipse tradidi nisi secundum apostolicam fidem, prout ea nobis a Patribus tradita est, nihilque externum sum commentus, sed quod didici, juxta mentem sanctarum Scripturarum his litteris exaravi. Id enim optime cum his congruit, quæ ad veritatis confirmationem ex sanctis Scripturis adduximus. Non ergo extrinsecus accersita est hæc nostra doctrina : sed ipse Dominus Jesus Christus per seipsum quidem Samaritanam ac nos per illam deinde docuit, quam perfecta et absoluta sit sancta

[a] Coloss. I, 20. [a*] I Cor. II, 14.

συνεισήρχετο. Alii et editi, λαλεῖ, et infra, συνήρχετο.

(87) Reg. 1, et Seguer., ἐστί addunt : alii cum editis omittunt. Mox iidem Reg. 1, et Seguerian. necnon Gobler. et Felck. 1, habent ἀλόγιστος. Cæteri vero et editi, ἀλλόπιστος.

(88) Sic Reg. 1, et Seguerian. Alii vero et editi, εἰκότως.

(89) Hunc locum in restituimus ex mss. Reg. 1 Seguerian. Goblerian. et Felc. 1. In aliis et editis desunt ὅτι μόνον, usque ad κατεγνώσθησαν.

(90) Seguerian. Basil. et Anglic., γενόμενοι.

(91) Sic Regius primus. et Ottob. Seguerian. necnon Regius 2, qui tamen τῇ σου habet. Cæteri et editi, τῇ σῇ et τῇ σου et πολλά omittunt.

(92) Regius 1, et Seguerian., ἐπινοῶν, et mox ἅπερ.

(93) Regius secundus, τῇ μιᾷ Θεότητι.

Trinitas, eamque individuam ac unam Divinitatem exsistere. Id, inquam, ipsa testatur veritas, ubi Samaritanæ ait: « Crede mihi, mulier, quia venit hora, et nunc est, cum veri adoratores adorabunt Patrem in Spiritu et veritate. Nam et Pater tales quærit qui adorent eum. Spiritus est Deus, et eos qui adorant eum, in Spiritu et veritate oportet adorare [9]. » Inde enim perspicuum est veritatem ipsum esse Filium, ut ipse ait, « Ego sum veritas [9*], » quem et Propheta David his verbis invocabat: « Emitte lucem tuam et veritatem tuam [10]. » Veri igitur adoratores Patrem quidem adorabunt, sed in Spiritu et veritate, Filium videlicet et in Filio Spiritum confitendo. Nam a Filio separari non potest Spiritus, uti nec a Patre Filius, quemadmodum ipsa Veritas his verbis docet: « Mittam vobis Paracletum, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, quem mundus non potest accipere [11], » hoc est, qui eum ex Patre in Filio esse negant. Qui igitur voluerint veros imitari adoratores, eos veritatem confiteri et amplecti necesse omnino est. Quocirca illi, quos hic refellendos suscepi, si nec post hæc velint quod verum est dicere, nec intelligere possint; saltem impia proferre desinant, nec Trinitatem audeant separare, ne ipsi a vita separentur; nec Spiritum sanctum inter res creatas numerent, ne quemadmodum sancti Spiritus opera Pharisæi olim Beelzebuli attribuebant, sic et illi paris audaciæ rei, hic et in futura vita æterno supplio sine ulla spe veniæ cum illis afficiantur.

A χεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστιν, ὅτε οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ προσκυνήσουσι τῷ Πατρὶ ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ· καὶ γὰρ ὁ Πατὴρ τοιούτους ζητεῖ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτόν. Πνεῦμα ὁ Θεὸς (94), καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. » Δέδεικται τοίνυν ἐντεῦθεν, ὡς ἡ ἀλήθεια μὲν αὐτὸς ὁ Υἱός ἐστιν, ὡς αὐτός φησιν· « Ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια· » περὶ οὗ καὶ ὁ προφήτης Δαβὶδ ἐπεκαλεῖτο λέγων (95)· « Ἐξαπόστειλον τὸ φῶς σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου. » Οἱ ἀληθινοὶ τοίνον προσκυνηταὶ προσκυνοῦσι μὲν τῷ Πατρὶ, ἀλλ' ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ, ὁμολογοῦντες Υἱὸν καὶ ἐν αὐτῷ τὸ Πνεῦμα. Ἀχώριστον γὰρ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, ὡς ἀχώριστος ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρός. Αὐτὴ ἡ Ἀλήθεια μαρτυρεῖ (96) ἡ λέγουσα· « Πέμψω ὑμῖν τὸν Παράκλητον, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς B ἐκπορεύεται, ὃ ὁ κόσμος οὐ δύναται λαβεῖν, » τουτέστιν (97) οἱ ἀρνούμενοι αὐτὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐν τῷ Υἱῷ. Χρὴ τοίνυν κατὰ μίμησιν τῶν ἀληθινῶν ὁμολογεῖν καὶ προσδραμεῖν τῇ ἀληθείᾳ. Ἂν δ' ἄρα καὶ μετὰ ταῦτα μήτε μαθεῖν θέλωσι, μήτε νοεῖν δύνωνται· κἂν τῶν δυσφημιῶν παυέσθωσαν, καὶ μὴ διαιρείτωσαν τὴν Τριάδα, ἵνα μὴ διαιρεθῶσιν (98) ἀπὸ τῆς ζωῆς· μηδὲ τοῖς κτίσμασι συναριθμείτωσαν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵνα μὴ, ὡς οἱ τότε Φαρισαῖοι τῷ Βεελζεβοὺλ τὰ τοῦ Πνεύματος ἀνετίθεσαν, οὕτω καὶ οὗτοι, τὰ ἴσα τολμῶντες, ἀσύγγνωστον καὶ ὧδε καὶ μετὰ ταῦτα τὴν τιμωρίαν μετ' ἐκείνων (99) ὑπομείνωσιν.

546 *EJUSDEM AD EUMDEM EPISCOPUM SERAPIONEM ADVERSUS EOS QUI FILIUM REM CREATAM ESSE CONTENDUNT.*

C ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΣΕΡΑΠΙΩΝΑ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΛΕΓΟΝΤΩΝ ΚΤΙΣΜΑ ΤΟΝ ΥΙΟΝ (1).

1. Ego quidem pauca me ita scripsisse existimabam: atque adeo me ipse maximæ imbecillitatis accusabam, qui nec tantum scribere potuissem, quantum adversus eos qui in Spiritum sanctum impii sunt licet hominibus dicere. Quando vero, ut scribis, quidam ex fratribus postulaverunt ut hæc in compendium redigerentur, quo paratiores ac promptiores esse possint cum ad breviter respon-

1. Ἐγὼ μὲν ἐνόμιζον καὶ (2) οὕτως ὀλίγα γεγραφέναι· καὶ κατηγόρουν ἐμαυτοῦ πολλῆς ἀσθενείας, ὡς μὴ δυνηθέντος τοσοῦτον γράψαι, ὅσον ἀνθρώποις ἔξεστι λέγειν κατὰ τῶν ἀσεβούντων εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἐπειδὴ δὲ, ὡς γράφεις, τινὲς τῶν ἀδελφῶν ἠξίωσαν καὶ ταῦτα ἐπιτεμεῖν, ἵνα ἔχωσιν ἐξ ἑτοίμου καὶ δι' ὀλίγων ἀπολογεῖσθαι μὲν τοῖς ἐρωτῶσι περὶ τῆς ἐν ἡμῖν πίστεως, διελέγχειν δὲ τοὺς ἀσεβοῦντας·

[9] Joan. IV, 21, 22. [9*] Joan. XIV, 6. [10] Psal. XLII, 3. [11] Joan. XV, 26; XIV, 17.

(94) Reg. 2 et Felc. 2 addunt ὅτι. At hæc verba ὅτι Πνεῦμα ὁ Θεὸς, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτόν, desunt in Anglic. Basiliensi et edit. Commel.

(95) Gobler. et Felckm. 1, περὶ οὗ καὶ ὁ Δαοὶδ λέγων, etc. Mox post Οἱ ἀληθινοί, particula τοίνυν additur a Regio 1, Seguer. Goblerian. et Felc. 1, sed ab aliis et editis omittitur. Ibidem Regius 1, Gobl. et Felc. 1, προσκυνήσουσι.

(96) Verbum μαρτυρεῖ abest a Regio primo, Gobleriano, et Felc. 1, anonymo.

(97) Sic Regius primus, Seguer. Anglican. Gobl. et Felc. 1. At Ottob. ὃ ἐστι. Alii vero et edit. Commel. ὃς ἐστιν, sed mendose. Ib. Reg. 1, et Seguer., αὐτό habent: alii et editi, αὐτόν. Item pro ἐν τῷ Υἱῷ, ut legitur in Reg. 1, Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1; alii cum editis habent, ἐν τῷ Χριστῷ.

(98) Seguer. αἱρεθῶσιν. Goblerian. et Felckm. 1, διαιρείσθωσαν. Paulo post Reg. 1 et Seguerian. habent, οἱ τότε. Editi et alii οἵ ποτε.

(99) Editi et Felc. 2 omittunt μετ' ἐκείνων.

(1) Sic Ottobon. In Basil. et Anglican. inscribitur item, Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν αὐτὸν Σεραπίωνα κατὰ τῶν λεγόντων κτίσμα τὸν Υἱόν, et ad marginem· Ἐπιστολὴ δευτέρα. Regius nutem, Seguer. Gobler et Felc. 1, pro titulo hæc habent verba, Ταῦτα ἀ τῶν προειρημένων κατ' ἐπιτομὴν ἐγράφη κατ' αὐτῶν πάλιν τῶν λεγόντων κτίσμα εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. D Id est, *Hæc ex prædictis compendio scripta sunt contra eosdem qui dicunt Spiritum sanctum rem creatam esse.* Quæ item exstant in margine codicis Basiliensis. In omnibus porro mss. etiam in Felckm. 2, et numero secunda sive sequitur præcedentem. In editis autem primo loco sive ante præcedentem ponitur, cum hujusmodi titulo, Τοῦ ἐν ἁγίοις, κ. τ. λ. Ἐπιστολὴ πρὸς Σεραπίωνα τὸν ἐπίσκοπον κατὰ τῶν λεγόντων, ὅτι ὁ Υἱὸς κτίσμα ἐστίν. *Sancti patris*, etc. *Epistola ad Serapionem episcopum, contra eos qui dicunt Filium esse rem creatam.* Vide admonitionem pag. 516, num 2.

(2) Felckm. 2 καὶ omittit. Mox Basil. Anglican. et Felckm. 2, et editi, γεγραφηκέναι. Ibid. Gobler. et Felckm. 1, ἐκατηγόρουν. Item ibid. Anglicanus, πολλὴν ἀσθένειαν. Paulo post Reg. et Seguerianus, γράψαι. Alii et editi, γράφειν.

ἐποίησα, καὶ τοῦτο θαῤῥῶν, ὅτι συνείδησιν ἔχων ἀγαθὴν, εἴ τι καὶ ἐν τούτοις παραλέλειπται, ἀναπληρώσεις. Οἱ Ἀρειανοὶ, εἰς ἑαυτοὺς στραφέντες, καὶ μηδὲν πλέον ἢ ἔξωθεν ἑαυτῶν νοοῦντες κατὰ τοὺς Σαδδουκαίους, ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς ἐξεδέξαντο (3) τὴν θεόπνευστον Γραφήν. Ἀκούοντες γοῦν σοφίαν, καὶ ἀπαύγασμα, καὶ Λόγον εἶναι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν, εἰώθασιν ἐπιλέγειν· Πῶς δύναται τοῦτο εἶναι (4); ὥσπερ οὐ δυναμένου εἶναι, ὃ μὴ δύνανται αὐτοὶ νοεῖν. Ὥρα γὰρ αὐτοὺς καὶ περὶ τοῦ παντὸς τοιαῦτα διανοεῖσθαι· Πῶς δύναται ἡ κτίσις, μὴ οὖσά ποτε, γενέσθαι; ἢ πῶς δύναται χοῦς γῆς πλασθῆναι λογικὸς ἄνθρωπος; ἢ πῶς τὸ φθαρτὸν ἄφθαρτον γενέσθαι; ἢ πώς ἡ γῆ ἐπὶ θαλασσῶν τεθεμελίωται, καὶ ἐπὶ ποταμῶν ἡτοίμασεν αὐτὴν ὁ Θεός; Καὶ λοιπὸν ἐπιλέγειν αὐτοὺς ἑαυτοῖς· « Φάγωμεν καὶ πίωμεν· αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν (5)· » ἵνα δηλονότι, φθειρομένων αὐτῶν, συμφθαρῇ καὶ ἡ τῆς αἱρέσεως αὐτῶν μανία.

A dendum his qui ipsos de fide nostra interrogant, tum ad impios refutandos: id ergo eo majore fiducia suscepi, quod, cum recta sis præditus conscientia, si quid omissum fuerit, tu ipse non ægre supplebis. Ariani toti ad seipsos conversi, nihilque aliud neque quod extra ipsos positum est, more Sadducæorum, cogitantes, divinam Scripturam humanis ratiociniis expendunt. Cum igitur Filium, Patris sapientiam, splendorem, et Verbum esse audiunt, percontari solent, qui istud possit esse: Quasi id esse non possit quod ipsi intelligere non queunt. Certe idem peræque possumus de universo mundo inquirere: Quomodo res quæ aliquando non erat, potuit fieri? Quomodo pulvis terræ potuit effici homo ratione præditus? Quomodo quod corruptioni subjectum est, incorruptum fieri potest? Quomodo terra super maria funduta est, et super flumina præparavit eam Deus [12]? Denique nihil aliud supereet B quam ut ipsi sibi dicant, « Manducemus et bibamus; cras enim moriemur [13], » ut videlicet corruptis illis, simul corrumpatur insana eorum hæresis.

2. Τῶν μὲν οὖν Ἀρειανῶν θνητὸν καὶ φθαρτὸν τὸ τοιοῦτον φρόνημα· ὁ δὲ τῆς ἀληθείας λόγος, ὅνπερ ἔπρεπε καὶ αὐτοὺς διανοεῖσθαι, τοιοῦτός ἐστιν· Εἰ πηγὴ, καὶ φῶς, καὶ Πατήρ ἐστιν ὁ Θεὸς. οὐ θέμις εἰπεῖν οὔτε τὴν πηγὴν ξηράν, οὔτε τὸ φῶς χωρὶς αὐγῆς, οὔτε τὸν Θεὸν χωρὶς Λόγου, ἵνα μὴ ἄσοφος, καὶ ἄλογος, καὶ ἀφεγγὴς (6) ᾖ ὁ Θεός. Ἀϊδίου τοιγαροῦν ὄντος τοῦ Πατρὸς, ἀνάγκη καὶ τὸν Υἱὸν ἀΐδιον εἶναι· ἃ γὰρ ἂν ἐν τῷ Πατρὶ νοήσωμεν, ταῦτα καὶ ἐν τῷ Υἱῷ εἶναι οὐκ ἀμφίβολον, λέγοντος αὐτοῦ τοῦ Κυρίου· « Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμά ἐστι, » καὶ τά ἐμὰ πάντα τοῦ Πατρός ἐστιν (7). Αἰώνιος γοῦν ἐστιν ὁ Πατήρ· αἰώνιός ἐστι καὶ ὁ Υἱός· δι' αὐτοῦ γὰρ C οἱ αἰῶνες γεγόνασιν. Ὧν ἐστιν ὁ Πατὴρ (8)· ἀνάγκη (9) καὶ ὁ Υἱὸς, « ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμὴν, » ὡς εἶπεν ὁ Παῦλος. Οὐ θέμις εἰπεῖν ἐπὶ Πατρὸς, Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν· ἀθέμιτον εἰπεῖν ἐπὶ Υἱοῦ, Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν. Παντοκράτωρ ἐστὶν ὁ Πατήρ· παντοκράτωρ ἐστὶ καὶ (10) ὁ Υἱὸς, λέγοντος τοῦ Ἰωάννου· « Ὁ ὢν, ὁ ἦν, ὁ ἐρχόμενος, ὁ παντοκράτωρ. » Φῶς ἐστιν ὁ Πατὴρ, ἀπαύγασμα ὁ Υἱὸς καὶ φῶς ἀληθινόν, Ἀληθινόν, Θεὸς ὁ

2. Nihil igitur nisi mortale et corruptum est in hac Arianorum sententia. At veritatis sermo, quem utique illos meditari decebat, hujusmodi est: Si fons, si lux, si Pater est Deus, nefas certe dictu est, vel fontem aridum, vel lucem sine splendore, vel Deum sine Verbo sive ratione esse; ne videlicet sapientiæ, rationis et splendoris expers credatur Deus. Itaque quia æternus est Pater, necesse est Filium esse quoque æternum. Quæcunque enim in Patre esse intellexerimus, non est dubitandum quin hæc eadem sint in Filio, cum ipse Dominus dicat: « Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt [14], » et mea omnia Patris sunt. Itaque æternus est Pater: æternus item est Filius; siquidem per illum facta sunt sæcula [15]. Vere est Pater: vere quoque necessario est Filius, « qui est super omnia Deus benedictus in sæcula, Amen, » ut ait Paulus [16]. Non licet de Patre dicere, Fuit aliquando cum non esset: nefas similiter est de Filio dicere, Fuit aliquando cum non esset. Omnipotens est Pater: omnipotens etiam est Filius, 547 Joanne dicente: « Qui est, qui erat et qui venturus est, omnipo-

[12] Psal. xxiii, 2. [13] I Cor. xv, 32. [14] Joan. xvi, 15. [15] Hebr. i, 2. [16] Rom. ix, 5.

(3) Sic Regius et Seguerian. At alii et editi, διεδέξαντο.

(4) Gobler. et Felckm. 1, λέγειν. Mox hæc verba, ὥσπερ οὐ δυναμένου εἶσαι, absunt ab Anglican. et Ottob. D

(5) Regius ἀποθνήσκωμεν. Item ibidem Regius, Seguer. Goblerian. et Felckmanni 1, δηλονότι. Cæteri et editi, δῆλον ἂν εἴη, ὅτι. Mox Regius συμφθαρῇ. Alii editique, συμφθαρήσεται.

(6) Basiliens Felckm. 2 et editio Commel. ἀφεγγὴς omittunt. Ibidem ᾖ abest a Reg. et Seguer.

(7) Hæc verba, καὶ τὰ ἐμα πάντα τοῦ Πατρός ἐστι, quæ habent Reg. Seguerian. Anglican. Gobler. et Felc. 1, ac legit Nannius, desunt in aliis et editis. Paulo post καί abest a Reg et Seguerian.

(8) Hæc verba ὁ Πατήρ· ἀνάγκη καὶ ὁ Υἱὸς, ὁ ὤν, desunt in Regio et Seguer. Ibidem in Regio. Seguerianо, ac editis scribitur, ὧν ἐστι: sed mendum est, ut videtur, scribendumque, ὧν ἐστιν ὁ Πατήρ, ut exigit sensus. Mox Regius Seguerianus, Goblerianus et Felckmanni primus habent, ὡς εἶπεν ὁ Παῦλος. Alii et editi, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος. Ibidem post θέμις Regius, Seguerian. Gobler. et Felckm. primus, οὖν omittunt: at alii et editi, addunt. Mox item Regius. Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1, omittunt hæc verba, οὐδὲ ἐπὶ Υἱοῦ, quæ in aliis et editis habentur post, ἐπὶ Πατρός. Quæ sequuntur ibidem, ἀθέμιτον εἰπεῖν ἐπὶ Υἱοῦ, Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν ex ms. Regio restituimus.

(9) Forte ἀνάγκη.

(10) Καί deest in Reg. Seguerian. Goblerian. et Felc. 1. Ibidem Gobleria:us, et Felckmanni primus λέγοντος τοῦ Ἰωάννου, Ὁ ὤν, etc. Alii mss., λέγοντος τοῦ Ἰωάννου, τάδε λέγει, Ὁ ὤν, etc. Editi λέγοντος τοῦ Ἰωάννου· τόδε λέγει, etc.

coguovit quæ sunt Dei, nisi Spiritus Dei, qui est in ipso [69]; » non est autem apud Deum, ut docet Jacobus, « transmutatio nec vicissitudinis obumbratio [70] : » jure ac merito Spiritus sanctus, qui in Deo est, immutabilis et incorruptus omnisque vicissitudinis expers esse censendus est. At rerum factarum et creatarum natura mutabilis est, utpote quæ sit extra Dei substantiam, et e nihilo exstiterit. Siquidem « omnis homo, inquit, mendax [71]. » Et, « omnes peccaverunt et egent gloria Dei [72]. Angelos vero qui non servaverunt suum principatum, sed dereliquerunt suum domicilium, in judicium magni diei, vinculis æternitatis sub caligine reservavit [73]. » Et apud Job : « Si sanctis angelis suis non fidit, sed contra angelos pravum quid cogitavit [74]; stellæ vero non sunt mundæ in conspectu ejus [75]. » Paulus autem scribit : « Nescitis quoniam angelos judicabimus? quanto magis sæcularia [76]? Quin etiam audivimus diabolum, qui in medio cherubim stabat, et signaculum similitudinis erat, e cœlo quasi fulgur cecidisse [77]. Si porro ea est rerum creatarum natura, et hæc de angelis scripta sunt; si contra Spiritus idem semper et omnis mutationis expers est, qui et Filii immutabilitatis particeps, cum ipso semper immutabilis manet : quænam, amabo, similitudo immutabilis cum mutabilibus? Hinc enim perspicuum est, neque rem creatam esse, neque ad angelorum, utpote qui mutabiles sint, naturam pertinere, sed Verbi imaginem et Patris proprium esse. Præterea Spiritus Domini universum orbem replevit. Ita enim David cecinit : « Quo ibo a Spiritu tuo [78]? » Et in Sapientia scriptum est : « Tuus enim incorruptus Spiritus est in omnibus [79]. » Atqui universæ res factæ in divisis locis exsistunt, verbi gratia, sol, luna et astra, in firmamento, et nubes in aere. In hominibus quoque nationum terminos constituit [80]. Angeli similiter in ministeria mittuntur : « Et venerunt angeli Dei ut assisterent coram Domino, » uti in Job legimus [81]. Et, « somniavit Jacob patriarcha. Et ecce scala innixa in terra, cujus cacumen **5 40** ad cœlum perveniebat : et angeli Dei ascendebant et descendebant per ipsam [82]. » Si igitur Spiritus omnia implet, et in Verbo præsens est in medio omnium; si contra angeli hac in re illi cedunt, atque illic tantum

A εἰ « οὐδεὶς οἶδε τὰ τοῦ Θεοῦ (28), εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὸ ἐν αὐτῷ· » οὐκ ἔστι δὲ παρὰ τῷ Θεῷ, ὡς εἶπεν ὁ Ἰάκωβος, « παραλλαγὴ ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα· » ἐν τῷ Θεῷ ὂν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰκότως ἂν εἴη ἄτρεπτον καὶ ἀπαράλλακτον καὶ ἄφθαρτον. Ἡ δὲ τῶν γενητῶν καὶ τῶν κτιστῶν φύσις ἐστὶ τρεπτή, ἅτε δὴ ἔξωθεν (29) οὖσα τῆς τοῦ Θεοῦ οὐσίας, καὶ ἐξ οὐκ ὄντων ὑποστᾶσα· « πᾶς » μὲν γὰρ « ἄνθρωπος, » φησί, « ψεύστης. » Καί, « πάντες ἥμαρτον, καὶ ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. Ἀγγέλους δὲ (30) τοὺς μὴ τηρήσαντας τὴν ἑαυτῶν ἀρχήν, ἀλλ' ἀπολιπόντας τὸ ἴδιον οἰκητήριον, εἰς κρίσιν μεγάλης ἡμέρας δεσμοῖς ἀϊδίοις ὑπὸ ζόφον τετήρηκεν. » Ἐν δὲ τῷ Ἰώβ· « Εἰ κατὰ ἁγίων ἀγγέλων (31) αὐτοῦ οὐ πιστεύει, κατὰ δὲ ἀγγέλων αὐτοῦ σκολιόν τι ἐπενόησεν· ἄστρα δὲ οὐ καθαρὰ ἐνώπιον αὐτοῦ· » ὁ δὲ Παῦλος γράφει· « Οὐκ
B οἴδατε, ὅτι ἀγγέλους κρινοῦμεν, μήτιγε βιωτικά; » Ἀλλὰ γὰρ καὶ ἠκούσαμεν, ὅτι ὁ διάβολος (32), ἐν μέσῳ τῶν χερουβὶμ ὤν, καὶ ἀποσφράγισμα ὁμοιώσεως γενόμενος, ἐξέπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὡς ἀστραπή. Εἰ δὲ τὰ μὲν κτίσματα τοιαύτην ἔχει φύσιν (33), καὶ γέγραπται περὶ ἀγγέλων τοιαῦτα· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ αὐτό ἐστι καὶ ἀναλλοίωτον, καὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ ἀτρεψίας ἐστί, μένον ἀεὶ σὺν αὐτῷ ἄτρεπτον· ποία ὁμοιότης τῷ ἀτρέπτῳ πρὸς τὰ τρεπόμενα; Δῆλον γὰρ ἂν εἴη, ὡς οὔτε κτίσμα ἐστὶν, οὔτε ὅλως τῆς τῶν ἀγγέλων οὐσίας ἐστί, διὰ τὸ ἐκείνους εἶναι τρεπτούς· ἀλλ' εἰκὼν τοῦ Λόγου, καὶ τοῦ Πατρὸς ἴδιόν ἐστι. Πάλιν τε τὸ μὲν Πνεῦμα Κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Δαβὶδ ψάλλει· « Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός σου; » Καὶ πάλιν ἐν τῇ
C Σοφίᾳ γέγραπται· « Τὸ γὰρ ἄφθαρτόν σου Πνεῦμά ἐστιν ἐν πᾶσι. » Τὰ δὲ γενητὰ πάντα ἐν μεμερισμένοις τόποις εἰσὶν, ἥλιος μὲν, καὶ σελήνη, καὶ ἀστέρες ἐν τῷ στερεώματι, νεφέλαι δὲ ἐν τῷ ἀέρι· καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἔστησεν ὅρια ἐθνῶν· οἵ τε ἄγγελοι ἀποστέλλονται εἰς διακονίας· « Καὶ ἦλθον οἱ ἄγγελοι παραστῆναι ἐνώπιον τοῦ Κυρίου, » ὡς ἐν τῷ Ἰὼβ γέγραπται· καὶ, « ἐνυπνιάσθη δὲ Ἰακὼβ ὁ πατριάρχης· καὶ, ἰδοὺ κλίμαξ ἐστηριγμένη ἐν τῇ γῇ, ἧς ἡ κεφαλὴ ἀφικνεῖτο εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἀνέβαινον καὶ κατέβαινον ἐπ' αὐτῆς. » Εἰ δὲ τὸ μὲν Πνεῦμα πάντα πληροῖ, καὶ ἐν ἑῷ Λόγῳ πάρεστιν ἐν μέσῳ πάντων (34), οἱ δὲ ἄγγελοι ἐλαττοῦνται

[69] I Cor. II, 11. [70] Jac. I, 17. [71] Psal. CXV, 11. [72] Rom. III, 23. [73] Jud. 6. [74] Job IV, 18. [75] Job XXV, 5. [76] I Cor. VI, 3. [77] Ezech. XXVIII, 12. [78] Psal. CXXXVIII, 7. [79] Sap. XII, 1. [80] Act. XVII, 26. [81] Job I, 6. [82] Genes. XXVIII, 12.

(28) Sic Regius primus, Seg Gobl. et Felckm. primus. Alii vero et editi εἰ omittunt. Paulo post pro τροπῆς, Seg. habet τροπικὸς, Ottobon., προτροπῆς. Mox Regius primus, Seg. post ἐν τῷ Θεῷ omittunt τοίνυν quod in aliis et editis legitur.

(29) Felckm. 2 et edit Commel. mendose, οὐδὲ δὴ ἔξωθεν.

(30) Sic Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. Alii vero et editi, ἀγγέλους τε. Mox pro ἑαυτῶν, Felckm. 2, et editi habent ἰδίαν.

(31) Regius 2, ἀγγέλων omittit. Basil. post πιστεύει habet. Felckm. 2 et editio Commel. sic habet : εἰ κατὰ ἁγίων αὐτοῦ οὐ πιστεύει, ἄστρα δέ, etc., intermediis omissis

(32) Sic Regius primus, Seg. et Basil. At Gobl. et Felckm. primus, ἀλλὰ καὶ ὁ διάβολος Anglicanus et Regius 2, Ἀ λὰ γὰρ καὶ ὁ διάβολος. Alii et editi, Ἀλλὰ γὰρ ὁ διάβολος. Paulo post iidem, Regius primus, Seg. et Basil. habent ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Cæteri et editi, ἐκ τῶν οὐρανῶν.

(33) Regius primus et Seg., τρεπτὴν ἔχει τὴν φύσιν. Mox iidem et Basil. ac Anglicanus, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ αὐτό ἐστι καί, etc. Gobl et Felckm. primus, anonymus, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτό ἐστι καί, etc. Alii et editi, τὸ δὲ Πνεῦμα ἓν ἐστι καί, etc.

(34) Sic Regius primus, Seg. Basil. Goblerian. et Felckm. primus. Cæteri et editi, ἐστίν. Mox iidem mss. habent ἐλαττοῦνται τούτῳ. Cæteri et editi, ἐλάττους ὄντες ἐν τόπῳ εἰσί. Iidem item manuscripti codices particulam οὖν, quam alii et editi habent

τούτῳ, καὶ ἔνθα ἀποστέλλονται, ἐκεῖ πάρεισιν · οὐκ ἀμφίβολον οὖν, ὅτι οὔτε τῶν γενητῶν, οὔτε ὅλως ἄγγελός ἐστιν, ὡς ὑμεῖς λέγετε, τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' ἄνω τῆς τῶν ἀγγέλων φύσεώς ἐστιν.

27. Πάλιν γὰρ καὶ ἐκ τούτων ἄν τις ἴδοι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς μεθεκτόν ἐστι καὶ οὐ μετέχον (τὰ αὐτὰ γὰρ λέγειν οὐκ ὀκνητέον). « Ἀδύνατον γάρ, » φησὶ (35), « τοὺς ἅπαξ φωτισθέντας, γευσαμένους τε τῆς δωρεᾶς τῆς ἐπουρανίου, καὶ μετόχους Πνεύματος ἁγίου γενομένους (36), καὶ καλὸν γευσαμένους Θεοῦ ῥῆμα, » καὶ τὰ ἑξῆς. Οἱ δὲ ἄγγελοι, καὶ τὰ ἄλλα κτίσματα μετέχοντά ἐστιν αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος· διὰ τοῦτο γὰρ ταῦτα μὲν καὶ ἐκπίπτειν οὗ μετέσχον δύναται (37)· τὸ δὲ Πνεῦμα ἀεὶ τὸ αὐτό ἐστιν· οὐ γὰρ (38) τῶν μετεχόντων ἐστὶν, ἀλλ' αὐτοῦ τὰ πάντα μετέχει. Εἰ δὲ τοῦτο μὲν ἀεὶ τὸ αὐτό ἐστι καὶ μεθεκτὸν, τὰ δὲ κτίσματα μετέχοντά ἐστιν αὐτοῦ· οὐκ ἂν εἴη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὔτε ἄγγελος, οὔτε ὅλως κτίσμα, ἀλλ' ἴδιον τοὺ Λόγου, παρ' οὗ διδόμενον μετέχεται παρὰ τῶν κτισμάτων· ἐπεὶ ὥρα λέγειν αὐτοὺς καὶ τὸν Υἱὸν κτίσμα, οὗ πάντες ἐν τῷ Πνεύματι μέτοχοι γεγόναμεν. Καὶ πάλιν ἕν ἐστι τὸ Πνεύμα τὸ ἅγιον· τὰ δὲ κτίσματα πολλά. Ἄγγελοι μὲν γὰρ χίλιαι χιλιάδες καὶ μύριαι μυριάδες· φωστῆρες δὲ πολλοί, καὶ θρόνοι (39), καὶ κυριότητες, καὶ οὐρανοί, καὶ χερουβὶμ, καὶ σεραφὶμ, καὶ ἀρχάγγελοι πολλοί· καὶ ἁπλῶς οὐκ ἔστι τὰ κτίσματα ἓν, ἀλλὰ πάντα πολλὰ καὶ διάφορα. Εἰ δὲ τὸ μὲν Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἕν ἐστι, τὰ δὲ κτίσματα πολλὰ, καὶ ἄγγελοι πολλοί· ποία ὁμοιότης τῷ Πνεύματι πρὸς τὰ γενητά ; Καὶ οὐκ ἄδηλον, ὅτι οὐκ ἔστι τῶν πολλῶν τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' οὐδὲ ἄγγελος, ἀλλ' ἓν ὂν (40), μᾶλλον δὲ τοῦ Λόγου ἑνὸς ὄντος ἴδιον, καὶ τοῦ Θεοῦ ἑνὸς ὄντος ἴδιον καὶ ὁμοούσιόν ἐστι. Ταῦτα μὲν οὖν καὶ μόνα καθ' ἑαυτὰ λεγόμενα περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δείκνυσιν αὐτὸ μηδὲν κοινὸν μηδὲ ἴδιον ἔχειν τι τῇ φύσει καὶ **τῇ οὐσίᾳ πρὸς τὰ κτίσματα, ἀλλ' ἄλλο μὲν εἶναι τῶν** γενητῶν, ἴδιον δὲ καὶ οὐ ξένον τῆς τοῦ Υἱοῦ οὐσίας καὶ θεότητος, δι' ἣν καὶ τῆς ἁγίας Τριάδος ὂν, καταισχύνει τὴν ἐκείνων ἀναισθησίαν.

A adsunt quo mittuntur : dubium utique non est, quin Spiritus nec res facta nec angelus sit, uti contendere audetis, sed angelorum natura superior certe censendus est.

27. Enimvero rursus ex his quæ subjicimus Scripturæ verbis evidens fuerit Spiritum sanctum alios sui participes facere, non vero participem aliorum fieri (nam eadem repetere ne sit molestum). Nempe, « Impossibile est enim eos qui semel sunt illuminati, gustaverunt etiam donum cœleste et participes facti sunt Spiritus sancti, gustaveruntque bonum Dei verbum[83], » et cætera. At angeli et cæteræ res creatæ ipsius Spiritus fiunt participes. Hæc enim ipsa est ratio cur ab eo cujus sunt participes possint excidere. Spiritus vero idem profecto semper est, quippe qui non ex illis rebus sit quæ participes redduntur, sed potius cujus res omnes fiant participes. Jam vero si Spiritus idem semper est, aliosque sui participes facit : si contra res creatæ ejus fiunt participes, sane Spiritus sanctus, neque angelus, neque alia res creata, sed proprius Verbi esse existimandus est, cujus ab ipso Verbo dati res creatæ fiunt participes. Cæteroquin Filium quoque rem creatam dicere iisdem necesse esset, cujus nempe omnes in Spiritu participes facti sumus. Insuper, unus est Spiritus sanctus, multæ autem sunt res creatæ. Nam millia millium decies dena milia sunt angelorum : multa pariter sunt luminaria, multi throni, multæ dominationes, multi cœli, multi cherubim, seraphim et archangeli ac denique res creatæ non sunt quid unum, sed omnes multæ et diversæ sunt. Quod si igitur Spiritus sanctus unus est, si contra res creatæ multæ, et multi sunt angeli ; quænam similitudo Spiritus cum rebus factis? Constat proinde Spiritum non esse ex multis, neque etiam angelum, sed unum esse, **vel potius Verbi quod** unum est, Dei qui item unus est proprium et consubstantialem esse. Hæc certe vel sola, quæ de Spiritu sancto dicimus, si seorsim etiam considerentur, palam faciunt nihil illum commune aut proprium natura et substantia cum rebus creatis habere : sed vere alium eum esse a rebus factis, propriumque nec alienum Filii substantiæ et divinitatis esse, propter quam cum sit sanctæ Trinitatis, illos vel invitos pudore suffundit.

28 Ἴδωμεν δὲ ὅμως καὶ πρὸς τούτοις (41) καὶ αὐτὴν τὴν ἐξ ἀρχῆς παράδοσιν καὶ διδασκαλίαν καὶ πίστιν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἣν ὁ μὲν Κύριος ἔδωκεν, οἱ δὲ ἀπόστολοι ἐκήρυξαν, καὶ οἱ πατέρες

28. Verumtamen haud abs re fuerit veterem insuper traditionem, doctrinamque ac fidem catholicæ Ecclesiæ investigare, quam scilicet Dominus tradidit, apostoli prædicavere, et patres servavere. In ea

[83] Hebr. VI, 4.

post ἀμφίβολον omittunt : iidemque post οὔτε sequens addunt ὅλως, quæ vox ab aliis et editis abest.

(35) Sic Regius primus et Seg. In Gobl. et Felck. primo deest particula γάρ. Alii et editi pro φησί, habent ἐστί. Regius 2 et ἐστί et φησί omittit.

(36) Sic omnes manuscripti codices præter Regium 2 et Felckm. 2, qui habent γενηθέντας. Mox Reg. 1 et 2, Seg. Gobl. et Felck. primus habent Οἱ δὲ ἄγγελοι. Alii vero et editi, εἰ δὲ οἱ ἄγγελοι.

(37) Sic omnes manuscripti, quorum tamen tres, nempe Regius 2, Seg. et Felckm. 2 anonymus, οὐ sic mendose scribunt. Editi sic habent ταῦτα μὲν ἐκπίπτειν μετέχοντα δύναται. Regius quoque secundus μετέχοντα habet.

(38) Sic Regius primus, Seg. Anglican. Gobl. et Felckm. primus, quæ etiam vertit Nannius. Alii et editio Commel omittunt οὐ γάρ, etc., usque ad τὸ αὐτό ἐστι.

(39) Particul. καί hic et in sequent. deest in Gobler. et Felckm. primo, anonymo, ἁπλῶς ibid. abest a Regio 2 et Felck. 2, anonymo.

(40) Sic Regius, Seg. Bas. Gobl. et Felckm. primus. Iidem mox et Anglicanus habent ut hic extat, Alii et editi ὂν omittunt, et, τοῦ Θεοῦ ἑνὸς ὄντος ἴδιον καί.

(41) Καὶ πρὸς τούτοις desunt in Regio secundo, καί in Regio primo et Seg.

enim Ecclesia fundata est, a qua si quis exciderit, is nec esse nec amplius dici Christianus ulla ratione poterit. Itaque Trinitas sancta et perfecta est, quæ in Patre et Filio et Spiritu sancto agnoscitur, nihilque alienum vel extrinsecus admistum habet, neque ex creatore et re creata constat, sed tota **sui** creandi efficiendi vi prædita est : sibi quoque similis et individua est natura, unaque ejus est efficacia et actio. Nam Pater per Verbum in Spiritu sancto omnia facit, eoque modo sanctæ Trinitatis unitas servatur. Ita unus Deus in Ecclesia prædicatur, qui est « super omnia, et per omnia, et in omnibus [84]. » « Super omnia » quidem ut Pater, ut principium et fons : « per omnia » vero, nempe per Verbum : « in omnibus » denique, in Spiritu sancto. Porro Trinitas non nomine tenus et sola verborum specie est Trinitas, sed vere et reipsa exsistit Trinitas. Nam sicuti vere est Pater, ita et vere est ejus Verbum quod et ipsum super omnia est Deus. Nec item Spiritus sanctus non exsistit, sed utique vere est et existit. Nec his minus aliquid sentit catholica Ecclesia, ne hodiernos Judæos Caiphæ haud absimiles et Sabellium sequatur, nec his item plus aliquid comminiscitur, ne in multitudinem deorum gentilium devolvatur. Sed ut hanc esse fidem Ecclesiæ intelligant, eos discere operæ pretium est, quonam modo Dominus mittens apostolos, iisdem præceperit ut istud fundamentum in Ecclesia jacerent : « Euntes, inquit, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti [85]. » Profecti vero apostoli, ita sine dubio docuerunt, atque hæc ipsa prædicatio in universam Ecclesiam quæ sub cælo est, permanavit.

29. Cum igitur istud fidei fundamentum habeat Ecclesia, nobis iterum illi respondere ne graventur : Trinitasne est, an dualitas? Si **dualitas est : per me** licet, Spiritus rebus creatis adjungite. At si ita est, fides vestra jam non est in Deum unum, qui sit « super omnia, per omnia et in omnibus. » Nec enim « in omnibus » habebitis, si Spiritum a divinitate separetis et ab ea alienum faciatis. Vestra item initiatio, quam peragere arbitramini, si ita sentitis, non tota et integra fiet in divinitatis nomen : quippe cum rem creatam ipsi admisceatis, et veluti Ariani

A ἐφύλαξαν. Ἐν ταύτῃ γὰρ ἡ Ἐκκλησία τεθεμελίωται, καὶ ὁ ταύτης ἐκπίπτων οὔτ' ἂν εἴη, οὔτ' (42) ἂν ἔτι λέγοιτο Χριστιανός. Τριὰς τοίνυν ἁγία καὶ τελεία ἐστὶν, ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι θεολογουμένη, οὐδὲν ἀλλότριον ἢ ἔξωθεν ἐπιμιγνύμενον (43) ἔχουσα, οὐδὲ ἐκ δημιουργοῦ καὶ γενητοῦ συνισταμένη, ἀλλ' ὅλη τοῦ κτίζειν καὶ δημιουργεῖν οὖσα· ὁμοία δὲ ἑαυτῇ καὶ ἀδιαίρετός ἐστι τῇ φύσει, καὶ μία ταύτης ἡ ἐνέργεια. Ὁ γὰρ Πατὴρ διὰ τοῦ Λόγου ἐν Πνεύματι ἁγίῳ τὰ πάντα ποιεῖ· καὶ οὕτως ἡ ἑνότης τῆς ἁγίας Τριάδος σώζεται· καὶ οὕτως εἷς Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ κηρύττεται, « ὁ ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν. » « Ἐπὶ πάντων » μὲν ὡς Πατήρ, ὡς ἀρχὴ, καὶ πηγή· « διὰ πάντων » δὲ διὰ τοῦ Λόγου· « ἐν πᾶσι » δὲ ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ. Τριὰς δέ ἐστιν

B οὐχ ἕως ὀνόματος μόνον (44) καὶ φαντασίας λέξεως ἀλλὰ ἀληθείᾳ καὶ ὑπάρξει Τριάς. Ὥσπερ γὰρ ὁ ὢν ἐστιν ὁ Πατὴρ, οὕτως ὁ ὢν ἐστι (45) καὶ ἐπὶ πάντων Θεὸς ὁ τούτου Λόγος. Καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἀνύπαρκτόν ἐστιν, ἀλλ' ὑπάρχει καὶ ὑφέστηκεν ἀληθῶς. Καὶ (46) οὔτε ἔλαττον τούτων φρονεῖ ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία, ἵνα μὴ εἰς τοὺς νῦν κατὰ Καϊάφαν Ἰουδαίους καὶ εἰς Σαβέλλιον ἐμπέσῃ (47)· οὔτε πλεῖον ἐπινοεῖ, ἵνα μὴ εἰς τὴν Ἑλλήνων πολυθεότητα κυλισθῇ. Καὶ ὅτι αὕτη ἡ πίστις τῆς Ἐκκλησίας ἐστὶ, μαθέτωσαν πῶς ὁ μὲν Κύριος ἀποστέλλων τοὺς ἀποστόλους παρήγγειλε τοῦτον θεμέλιον τιθέναι τῇ Ἐκ-

C κλησίᾳ λέγων· « Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ (48) ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Οἱ δὲ ἀπόστολοι, πορευθέντες, οὕτως ἐδίδαξαν· καὶ τοῦτό ἐστιν εἰς πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανὸν Ἐκκλησίαν τὸ κήρυγμα.

29. Οὐκοῦν τοῦτον ἐχούσης τῆς Ἐκκλησίας τὸν θεμέλιον τῆς πίστεως, εἰπάτωσαν πάλιν ἡμῖν ἐκεῖνοι καὶ ἀποκρινάσθωσαν· Τριάς ἐστιν, ἢ δυάς ; Εἰ μὲν οὖν δυάς ἐστι, συναριθμείσθω παρ' ὑμῶν (49) τοῖς κτίσμασι τὸ Πνεῦμα. Οὐκ ἔστι μὲν τὸ **τοιοῦτον ὑμῶν** φρόνημα εἰς ἕνα Θεὸν, τὸν « ἐπὶ πάντων, » καὶ « διὰ πάντων, » καὶ « ἐν πᾶσι. » Τὸ γὰρ, « ἐν πᾶσιν, » οὐκ ἔχετε, διαιροῦντες καὶ ἀποξενοῦντες (50) ἀπὸ τῆς Θεότητος τὸ Πνεῦμα· καὶ ἡ τελείωσις δὲ ὑμῶν, ἣν νομίζετε ποιεῖν, οὕτω φρονοῦντες, οὐκ ἔστιν ὁλόκληρος εἰς Θεότητα γινομένη. Ἐπιμίγνυται γὰρ τού-

[84] Ephes. IV, 6. [85] Matth. XXVIII, 19.

(42) Sic Regius primus et Seg. Cæteri et editi ἔτι omittunt.

(43) Regius secundus et Ottobon., ἐπισυνηγμένον.

(44) Sic Reg. 1 et 2, Seg. Basil. Gobl. et Felck. primus, Basil. tamen et Seg. habent μόνου. Alii et editi habent et μόνου et φαντασίᾳ.

(45) Sic Regius primus et Seg. qui ibid. ὁ ante ὢν omittunt. Ab aliis et editis καὶ abest.

(46) Sic Regius primus, Seg. Basil. Gobl. et Felckm. primus. Alii cum editis καὶ omittunt. Ibid. Reg. 1 et 2. Seg. Gobl. et Felckm. 1 habent τούτων. Ottobonus, τοῦτο. Alii vero et editi habent τι.

(47) Sic Regius primus, Seg. Basil. Goblerian. et D Felckm. primus, qui iidem infra **habent** κυλισθῇ. Editi et alii, περιπέσῃ, et infra, κατακυλισθαιῇ. Ibid. Regius primus et Seg. πλέον **habent : alii et editi,** πλεῖον. Regius secundus pro πολυθεότητα, **habet** πολυθείαν.

(48) Articulos τό et τοῦ ter **sequentes omittunt** Regius et Seg.

(49) Basil., παρ' ὑμῖν. **Mox idem et Regius** primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus **habent** τὸ τοιοῦτον ὑμῶν, etc. Alii autem et editi, τοι οὕτω τὸ ὑμῶν, etc. Regius 2, ὑμέτερον pro ὑμῶν.

(50) Sic Regius primus. Seg. Basil. Goblerian. et Felckm. primus. At alii et editi, ἀποξενίζοντες. Paulo post iidem ὁλόκληρος **habent : alii et editi,** ὁλοκλήρως.

τῃ (51) κτίσμα· καὶ θεολογεῖτε καὶ ὑμεῖς, ὡς οἱ Ἀρειανοὶ καὶ Ἕλληνες, νὴν κτίριν μετὰ τοῦ κτίσαντος αὐτὴν Θεοῦ διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου. Οὕτω δὲ διακείμενοι, ποίας ἐλπίδος ἐστέ; Ἢ τίς ὑμᾶς συνάψει τῷ Θεῷ (52), μὴ ἔχοντας τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὸ τῆς κτίσεως; Ποία δὲ ὑμῶν τόλμα καὶ ἀπροσεξία, ὅτι τὸν Πατέρα καὶ τὸν τούτου Λόγον εἰς τὰ κτίσματα κατάγετε (53), καὶ πάλιν τὸ κτίσμα συνεξισοῦτε τῷ Θεῷ; Τοῦτο γὰρ ποιεῖτε φανταζόμενοι περὶ τοῦ Πνεύματος ὡς κτίσματος, καὶ συντάσσοντες αὐτὸ εἰς Τριάδα. Τί δὲ καὶ τὸ μανιῶδες ὑμῶν, ὥστε φρονεῖν ἀδικίαν κατὰ τοῦ Θεοῦ, ὅτι μὴ πάντες ἄγγελοι, ἢ πάντα τὰ κτίσματα, ἀλλ' εἷς ἐκ τούτων συναριθμεῖται τῷ Θεῷ καὶ τῷ Λόγῳ αὐτοῦ; Ἔδει γὰρ καθ' ὑμᾶς, ἅπαξ ἀγγέλου καὶ κτίσματος ὄντος τοῦ Πνεύματος, καὶ συντασσομένου εἰς Τριάδα, μὴ ἕνα, ἀλλὰ καὶ (54) πάντας τοὺς κτισθέντας ἀγγέλους συντάσσεσθαι ταύτῃ· καὶ μηκέτι Τριάδα, ἀλλὰ πληθύν τινα θεότητος ἀναρίθμητον εἶναι· ἵνα καὶ ἡ ἐν τούτῳ πάλιν δοκοῦσα τελείωσις ὑμῶν γίνεσθαι, διαιρουμένη ὧδε κἀκεῖσε, ἀσέβαιος τῇ ποικιλίᾳ γένηται. Τοιαῦτα λὰρ τὰ τέλη ὑμῶν τε (55) καὶ τῶν Ἀρειανῶν λογιζομένων κατὰ τῆς θεότητος, καὶ τῇ κτίσει λατρευόντων παρὰ τὸν κτίσαντα τὰ πάντα Θεόν.

30. Τοιαῦτα μὲν οὖν ὑμῖν (56) ἄτοπα ἐκ τοῦ δυάδα λέγειν ἁπαντᾷ. Εἰ δὲ Τριάς ἐστιν, ὥσπερ οὖν καὶ ἔστι, δέδεικται δὲ ἀδιαίρετος οὖσα καὶ οὐκ ἀνόμοιος· ἀνάγκη μίαν ταύτης εἶναι τὴν ἁγιότητα, καὶ μίαν ταύτης τὴν ἀϊδιότητα, καὶ τὴν τῆς ἀτρεψίας φύσιν. Ὥσπηρ γὰρ ἡ ὡς αὐτὴν (57) παραδεδομένη πίστις μία ἐστὶ, καὶ αὕτη συνάπτει τῷ Θεῷ, ὁ δὲ ὑπεξαιρούμενός τι τῆς Τριάδος, καὶ ἐν μόνῳ τῷ τοῦ Πατρὸς ὀνόματι βαπτιζόμενος, ἢ ἐν μόνῳ τῷ ὀνόματι τοῦ Υἱοῦ, ἢ χωρίς γε τοῦ Πνεύματος ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ, οὐδὲν (58) λαμβάνει, ἀλλὰ κενος καὶ ἀτελὴς αὐτός τε καὶ ὁ δοκῶν διδόναι διαμένει· ἐν τῇ **Τριάδι** γὰρ ἡ **τελείωσίς ἐστιν**· αὕτως ὁ διαιρῶν τὸν Υἱὸν ἀπὸ τοῦ **Πατρὸς**. ἢ τὸ Πνεῦμα κατάγων εἰς τὰ κτίσματα, οὔτε τὸν Υἱὸν ἔχει οὔτε τὸν Πατέρα, ἀλλ' ἔστιν ἄθεος καὶ ἀπίστου χείρων, καὶ πάντα μᾶλλον ἢ Χριστιανός· καὶ δικαίως γε (59). Καθάπερ γὰρ ἓν ἐστι τὸ βάπτισμα ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι διδόμενον, καὶ μία πίστις ἐστὶν εἰς αὐτὴν, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος.

ac gentiles, rem creatam una cum Deo, qui eam per proprium Verbum creavit, conjungatis. Quæ autem vobis ita sentientibus spes esse possit? Vel quis vos cum Deo conjunget, qui non ipsius Dei, sed rei creatæ spiritum habetis? Quæ tandem vestra est temeritas et inconsiderantia, qui Patrem et ejus Verbum ad res usque creatas deprimitis, rursusque rem creatam Deo exæquatis? Id siquidem agitis, cum de Spiritu non secus ac de re creata cogitatis, et illum nihilominus in Trinitate collocare non veremini. Quis tantus ille vester furor, ut tam iniqua de Deo sentiatis, qui scilicet non omnes res creatas vel omnes angelos, sed unum duntaxat ex illis, Deo ejusque Verbo annumeretis? Postquam enim semel Spiritum rem creatam esse censuistis, eique locum in Trinitate assignastis, non unum certe sed omnes creatos angelos in illa quoque collocare oportuit, nec amplius Trinitatem esse, sed innumerabilem quamdam divinitatis multitudinem: ut et vestra initiatio quæ in ea fieri videtur, huc et illuc distracta, instabilis **542** tanta diversitate redderetur. Namque ejusmodi sunt vestra et Arianorum mysteria, qui tam impia adversus divinitatem comminiscimini, et rebus creatis potius quam Deo omnium creatori servitis.

30. En ergo quæ vobis absurda ex dualitate occurrunt. Quod si Trinitas sit, uti reipsa est, quæ quidem, ut ostendemus, individua nec dissimilis est, necesse est unam ejus esse sanctitatem, unam æternitatem, immutabilemque naturam. Ut enim fides quam ejus nomine accepimus una est, et nos cum Deo conjungit: ut item qui aliquid de Trinitate detrahit, et in solo Patris vel Filii nomine baptizatur, aut sine Spiritu, in Patre et Filio, nihil accipit, sed vacuus nec initiatus ipse et is qui dare videtur, manet; siquidem initiatio nonnisi in Trinitate sita est: ita qui Filium a Patre dividit, vel Spiritum ad res usque creatas deprimit, nec Filium nec Patrem habet, sed est impius et infideli deterior, quidvisque potius quam Christianus merito ac jure putandus est. Quemadmodum enim unum est baptisma quod in Patre et Filio et Spiritu sancto datur: ut una similiter fides est in eamdem Trinitatem, quemadmodum docet Apostolus [86]: ita sancta Trinitas, quæ ea-

[86] Ephes. IV, 5.

(51) Sic Regius primus Seg. Gobl. et Felckm. primus. Alii autem et editi, αὐτῇ.

(52) Sic Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus. Editi vero et alii articul. τῷ omittunt, qui et iidem mox habent αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. At Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus habent ut hic exstat.

(53) Sic Regius primus, Seg. Basil. Goblerian. et Felckm. primus. Cæteri vero cum editis, κατηγάγετε. Mox Reg. 2 συνεξισοῦται.

(54) Regius primus, Seg. Gobl. et Felkm. primus, anonymus, particulam καί hic addunt et paulo post ταύτῃ habent: alii vero et editi partic. καί omittunt, et pro ταύτῃ habent τῇ θεότητι.

(55) Sic Regius primus et Seg. Editi vero et alii particul. τε omittunt.

(56) In Seg. Gobl. et Felckm. primo, vox ὑμῖν abest· iidem et Regius primus post τοιαῦτα particulam μέν addunt, quæ ab aliis, et editis abest.

(57) Regius primus, Seg, Gobl. et Felckm. 1 ἡ εἰς ταύτην (Gobl. et Felckm. primus, αὐτήν) παραδιδομένη φύσις. Regius 2 et Ottobon. sic habent, ἡ εἰς αὐτὴν παραδεδομένη, πίστις συνάπτει τῷ **Θεῷ**. Ibid. Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus, anonymus. habent ὑπεξαιρούμενος. Alii vero et editi, ὑφαιρούμενος. Mox pro καί Regius 2 ἢ habet.

(58) Gobl. et Felckm. primus οὐδὲν omittunt.

(59) Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. 1, εἰκότως. Paulo post pro διδόμενον, Basil. habet διαδιδόμενον, et Regius, 2 τελειούμενον.

dem in seipsa est, et secum ipsa conjuncta est, nihil in se rerum factarum habet; hæcque Trinitatis unitas individua est, unaque in eadem fides est. Quod si uti vos, Tropici, commenti estis, non ita se res habet, sed, ut somniastis, Spiritus sanctus res creata a vobis dicitur : jam non una est fides vestra, non unum baptisma, sed duo : unum scilicet in Patrem et Filium, aliud in angelum qui res creata est; nihilque jam vobis firmum, nihil verum superfuerit. Quæ enim communio inter rem factam et ejus effectorem? Vel quæ societas inter res inferiores creatas et Verbum a quo productæ sunt? Certe beatus Paulus, qui ista minime ignorabat, non ut vos, Trinitatem dividit, sed ejus unitatem luculenter docet cum de spiritualibus rebus ad Corinthios scribit et omnia ad unum Deum Patrem tanquam ad caput hoc pacto reducit : « Divisiones vero gratiarum sunt, idem autem Spiritus : et divisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus : et divisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus [87]. » Quæ enim Spiritus singulis distribuit, ea a Patre per Verbum dantur. Nam omnia quæ Patris sunt, item Filii : unde ea quæ a Filio in Spiritu dantur, vera sunt Patris munera. Similiter cum Spiritus in nobis est, Verbum, a quo illum accipimus, in nobis etiam est, et in Verbo est quoque Pater, atque ita fit istud : « Veniemus ego et Pater, et mansionem apud eum faciemus [88], » uti jam dictum est. Ubi enim lux est, illic et splendor quoque est : ubi item splendor est, ibi similiter et ejus efficientia et splendida est gratia. Quod idem Paulus in secunda Epistola ad Corinthios his verbis docet : « Gratia Domini nostri Jesu Christi, et charitas Dei, et communicatio sancti Spiritus sit cum omnibus vobis [89]. » Gratia **543** enim et donum quod in Trinitate datur, datur a Patre per Filium in Spiritu sancto. Nam quemadmodum ex Patre per Filium datur gratia, ita in nobis fieri non potest doni communicatio nisi in Spiritu sancto. Hujus siquidem participes effecti, Patris charitatem, Filii gratiam et ipsius Spiritus communicationem habemus.

31. Ex his igitur una Trinitatis efficientia esse ostenditur. Nec enim diversa et divisa dari a singulis significat Apostolus, sed ea quæ dantur, in Tri-

A οὕτως ἡ ἁγία Τριάς, ἡ αὐτὴ οὖσα ἑαυτῇ (60) καὶ ἡνωμένη πρὸς ἑαυτήν, οὐδὲν ἔχει ἐν ἑαυτῇ τῶν γενητῶν· καὶ αὕτη τῆς Τριάδος ἡ ἀδιαίρετος ἑνότης (61), καὶ μία ἡ εἰς ταύτην πίστις ἐστίν. Εἰ δὲ κατὰ τὴν ὑμῶν τῶν Τροπικῶν ἐπεξεύρεσιν οὐχ οὕτως ἐστὶν, ἀγλ' ἐνυπνιάσθητε κτίσμα (62) λέγειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· οὐκέτι μία πίστις ἐστὶν ὑμῶν, οὐδὲ ἓν βάπτισμα, ἀλλὰ δύο· ἓν μὲν εἰς Πατέρα καὶ Υἱόν· ἕτερον δὲ εἰς ἄγγελον κτίσμα ὄντα· καὶ οὐδὲν λοιπὸν ὑμῶν ἀσφαλὲς οὐδὲ ἀληθές. Ποία γὰρ κοινωνία γενητῷ καὶ δημιουργῷ; Ἢ ποία ἑνότης τοῖς κάτω κτίσμασι καὶ τῷ ταῦτα δημιουργήσαντι Λόγῳ; Τοῦτο εἰδὼς ὁ μακάριος Παῦλος, οὐ διαιρεῖ τὴν Τριάδα, ὥσπερ ὑμεῖς, ἀλλὰ τὴν ἑνότητα ταύτης διδάσκων ἔγραψε Κορινθίοις περὶ τῶν πνευματικῶν, καὶ τὰ πάντα εἰς ἕνα Θεὸν τὸν Πατέρα ἀνακεφαλαιοῖ

B λέγων· « Διαιρέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσὶ, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα· καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος (63)· καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσὶν, ὁ δὲ αὐτὸς Θεὸς ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. » Ἃ γὰρ τὸ Πνεῦμα ἑκάστῳ διαιρεῖ, ταῦτα παρὰ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Λόγου χορηγεῖται. Πάντα γὰρ τὰ τοῦ Πατρὸς, τοῦ Υἱοῦ ἐστι· διὸ καὶ τὰ παρὰ τοῦ Υἱοῦ ἐν Πνεύματι διδόμενα τοῦ Πατρός ἐστι χαρίσματα. Καὶ τοῦ Πνεύματος δὲ ὄντος ἐν ἡμῖν, καὶ ὁ Λόγος ὁ τοῦτο διδοὺς ἐστιν ἐν ἡμῖν (64), καὶ ἐν τῷ Λόγῳ ἐστὶν ὁ Πατήρ, καὶ οὕτως ἐστὶ τὸ, « Ἐλευσόμεθα ἐγὼ καὶ

C ὁ Πατὴρ, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν, » καθάπερ εἴρηται. Ἔνθα γὰρ τὸ φῶς, ἐκεῖ καὶ (65) τὸ ἀπαύγασμα· καὶ ἔνθα τὸ ἀπαύγασμα, ἐκεῖ καὶ ἡ τούτου ἐνέργεια καὶ αὐγοειδὴς χάρις. Καὶ τοῦτο πάλιν διδάσκων ὁ Παῦλος ἔλραφεν αὖθις (66) Κορινθίοις καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ Ἐπιστολῇ λέγων· « Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος, μετὰ πάντων ὑμῶν. » Ἡ γὰρ διδομένη χάρις καὶ δωρεὰ ἐν Τριάδι δίδοται παρὰ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. Ὥσπερ γὰρ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐστι δι' Υἱοῦ (67) ἡ διδομένη χαρίς, οὕτως οὐκ ἂν γένοιτο κοινωνία τῆς δόσεως ἐν ἡμῖν, εἰ μὴ ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ. Τούτου γὰρ μετέχοντες, ἔχομεν τοῦ Πατρὸς τὴν ἀγάπην, καὶ τοῦ Υἱοῦ τὴν χάριν, καὶ αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος τὴν κοινωνίαν.

31. Μία ἄρα καὶ ἐκ τούτων ἡ τῆς Τριάδος ἐνεργεια δείκνυται. Οὐ γὰρ ὡς παρ' ἑκάστου διάφορα καὶ διηρημένα τὰ διδόμενα σημαίνει ὁ Ἀπόστολος· ἀλλ'

[87] I Cor. XII, 4-6. [88] Joan. XIV, 23. [89] II Cor. XIII, 13.

(60) Sic Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus. Cæteri vero et editi, ἡ ἁγία Τριὰς ἐν αὐτῇ οὖσα, καί, etc.

(61) Gobl et Felckm. primus, ἕνωσις. Mox Regius primus et Seg., ταύτην. Alii et editi, αὐτήν.

(62) Ex mss. Reg. 1 et 2, necnon Seg. vocem κτίσμα in aliis et editis omissam restituimus.

(63) Reg. 1, Seg, Anglic. Gobl. et Felckm. 1, καὶ ὁ αὐτὸς Κύριος.

(64) Sic Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus· Editi autem et alii, Καὶ τοῦ Πνεύματος δὲ ὄντος ἐν ἡμῖν, καὶ ἐν τούτῳ αὐτῷ ἐστιν ὁ Πατήρ, omissis quæ intermedia sunt. Ibid. art. ὁ ante Πατήρ Basil. ms et editi omittunt.

D (65) Sic Reg. et Seg. Editi vero et alii καί omittunt.

(66) Sic Regius, Seg. Gobl. et Felckm. primus. Attamen hi duo ultimi omittunt, πάλιν, αὖθις et καί. Alii et editi, Ἀπόστολος διδάσκων ἔγραψεν. Regius 2, ἔγραφεν. Ibid. Basil. Felckm. 2 et editio Commel. vocem ἡμῶν omittunt. Gobl et Felckm. primus, anonymus, post Θεοῦ addunt. καὶ Πατρὸς, et post Πνεύματος, εἴη.

(67) Sic Regius primus et secundus, Basil. Gobl. et Felc. primus anonymus. Alii autem et editi ἐπὶ δὲ Υἱοῦ.

ὅτι τὰ διδόμενα (68) ἐν Τριάδι δίδοται, καὶ τὰ πάντα ἐξ ἑνὸς Θεοῦ ἐστι. Τὸ τοίνυν μὴ ὂν κτίσμα, ἀλλ' ἡνωμένον τῷ Υἱῷ, ὡς ὁ Υἱὸς ἥνωται τῷ Πατρὶ, τὸ συνδοξαζόμενον Πατρὶ καὶ Υἱῷ, καὶ θεολογούμενον μετὰ τοῦ Λόγου, ἐνεργοῦν τε ἅπερ ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐργάζεται, πῶς ὁ λέγων κτίσμα οὐκ ἀντικρυς εἰς αὐτὸν τὸν Υἱὸν ἀσεβεῖ ; Οὐδὲν γάρ ἐστιν ὃ μὴ διὰ τοῦ Λόγου ἐν τῷ Πνεύματι γίνεται καὶ ἐνεργεῖται. Τοῦτο καὶ ἐν Ψαλμοῖς ᾄδεται· « Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν· » καὶ ἐν τῷ ἑκατοστῷ τεσσαρακοστῷ ἑβδόμῳ ψαλμῷ· « Ἀποστελεῖ (69) τὸν Λόγον αὐτοῦ, καὶ τήξει αὐτά· πνεύσει τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ ῥυήσεται ὕδατα. » Καὶ ἐδικαιώθημεν δὲ, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, « ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. » Ἀδιαίρετον γάρ ἐστι τοῦ Λόγου τὸ Πνεῦμα. Ἀμέλει λέγοντος τοῦ Κυρίου (70), « Ἐλευσόμεθα ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ, » συνεισέρχεται τὸ Πνεῦμα οὐκ ἄλλως ἢ ὡς ὁ Υἱὸς (71) ἐν ἡμῖν οἰκήσων, γράφοντος Ἐφεσίοις τοῦ Παύλου· « Ἵνα δῴη ὑμῖν κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ, δυνάμει κραταιωθῆναι διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον, κατοικῆσαι τὸν Χριστόν » Τοῦ δὲ Υἱοῦ ἐν ἡμῖν ὄντος, ἔτι καὶ ὁ Πατὴρ, λέγοντος τοῦ Υἱοῦ· « Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. » Διὸ καὶ, γινομένου τοῦ Λόγου ἐν τοῖς προφήταις, ἐν αὐτῷ τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ προφητεύουσι . Τῆς γοῦν Γραφῆς λεγούσης, « Καὶ (72) ἐγένετο Λόγος Κύριον » πρὸς τόνδε τὸν προφήτην, δείκνυται προφητεύων ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ. Ἐν μὲν γὰρ (73) τῷ Ζαχαρίᾳ γέγραπται· « Πλὴν τοὺς λόγους μου καὶ τὰ νόμιμά μου δέχεσθε, ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι ἐν Πνεύματί μου τοῖς δούλοις μου τοῖς προφήταις· » ὅτε καὶ μετ' ὀλίγα αἰτιώμενος τὸν λαὸν ἔλεγε· « Καὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν ἔταξαν ἀπειθῆ, τοῦ μὴ εἰσακούειν τοὺς νόμους (74) μου καὶ τοὺς λόγους· οὓς ἐξαπέστειλε Κύριος παντοκράτωρ ἐν Πνεύματι αὐτοῦ ἐν χερσὶ τῶν προφητῶν αὐτοῦ τῶν (75) ἔμπροσθεν· » ὁ δὲ Πέτρος ἐν ταῖς Πράξεσιν ἔλεγεν· « Ἄνδρες ἀδελφοί, ἔδει πληρωθῆναι τὴν Γραφὴν, ἣν προεῖπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. » Καὶ κοινῇ δὲ οἱ ἀπόστολοι ἑβόων οὕτως· « Δέσποτα, ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, ὁ τοῦ πατρὸς ἡμῶν διὰ Πνεύματος ἁγίου στό-

A nitate dari, omniaque ex uno Deo esse. Ille igitur qui res creata non est, sed cum Filio non secus conjunctus est, ac ipse Filius cum Patre : qui item cum Patre et Filio honoratur, et cum verbo Deus agnoscitur, necnon ea ipsa agit quæ per Verbum Pater efficit ; qui res creata dici possit, nisi ab eo plane qui in Filium ipsum impius fuerit? Siquidem nihil prorsus est, quod non per Verbum fiat et agatur in Spiritu : quemadmodum etiam in Psalmis canitur : « Verbo Domini cœli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum [90] ; » et in centesimo quadragesimo septimo psalmo : « Emittet Verbum suum, et liquefaciet ea ; flabit Spiritus ejus, et fluent aquæ [91]. » Et, ut ait Apostolus, « justificati sumus in nomine Domini nostri Jesu Christi et in Spiritu Dei nostri [92]. » Namque Spiritus a Verbo nequit dividi. Profecto cum Christus ait, « Veniemus ego et Pater [93], » una quoque intrat Spiritus non alio modo quam Filius in nobis habitaturus, ut Paulus ad Ephesios scribit : « Ut det vobis secundum divitias gloriæ suæ, virtute corroborari per Spiritum ejus in interiorem hominem, Christum habitare [94]. » Porro cum Filius in nobis est, Pater quoque simul est, ut Filius ipse ita testatur : « Ego in Patre, et Pater in me [95]. » Hinc cum Verbum in prophetis adest, illi in ipso Spiritu sancto vaticinantur. Unde cum Scriptura dicit, « Et factum est Verbum » ad talem prophetam, illum in Spiritu sancto vaticinari significat. Nam in Zacharia scriptum est : « Verumtamen verba mea et legitima mea suscipite, quæ ego mando in Spiritu meo servis meis prophetis [96]. » Paulo post etiam populum his verbis objurgat : « Et cor suum obstinatum statuerunt, ne audirent legem meam, et verba quæ misit Dominus omnipotens in Spiritu suo in manibus prophetarum ejus priorum [97]. » Petrus item in Actis ita loquitur : « Viri fratres, oportebat impleri Scripturam quam prædixit Spiritus sanctus [98]. » Simul vero sic clamabant apostoli : « Domine, qui fecisti cœlum et terram, et mare et omnia quæ in eis sunt, qui Spiritu santo per os patris nostri David, pueri 544 tui, dixisti [99]. » Paulus quoque cum Romæ versaretur, Judæis ad se venientibus fidenter aiebat : « Bene Spiritus sanctus locutus est per Isaiam prophetam

B

C

[90] Psal. XXXII, 6. [91] CXLVII, 18. [92] I Cor. VI, 11. [93] Joan. XIV, 23. [94] Ephes. V, 16. [95] Joan. XIV, 10. [96] Zach. I, 6. [97] Zach. VII, 12. [98] Act. I, 16. [99] Act. IV, 24, 25.

(68) Regius primus, Seguer. et Anglic. τὸ διδόμενον. Mox Regius primus, et Seguer. habent Θεοῦ ἐστι. Alii et editi, Θεοῦ εἰσι.

(69) Gobler. et Felc. 1, καὶ αὖθις· Ἀποστελεῖ τὸν Λόγον αὐτοῦ, etc. Regius item primus et secundus, Seguer. Basiliensis et Anglic. habent ἀποστελεῖ. Cæteri et editi, ἐξαποστελεῖ. Mox Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1, ῥυήσεται, ubi alii et ed. ῥυήσονται. Mox item Regius 2 et edit. Commel. omittunt Ἰησοῦ Χριστοῦ.

(70) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi, τοῦ Χριστοῦ.

(71) Art. ὁ ante Υἱός deest in Seguer. Ibidem, Reg. 1, Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1, necnon catena ms. in Lucam, cujus meminit Felc. habent, οἰκήσει. Videtur tamen legendum, οἰκήσων, ut in

D aliis et editis exstat. Mox Reg. 1, Seguer. Gobler et Felc. 1, et catena ms. habent, δῷ. Reg. 2, δώσῃ. Editi vero et alii, δώῃ, ut et legitur in Græco Scripturæ textu. Ibid. Anglic. et Basil. habent κατὰ τὸ πλοῦτος, ut et legitur in ms. Alexandrino Novi Testamenti. Editi Oxon. 1675. Basil. præterea pro τῆς δόξης, habet, τῆς χάριτος.

(72) Καί abest a Gobler. et Felc. 1.

(73) Regius primus, et Seguer. γάρ hic addunt : alii et editi omittunt. Iidem Regius 1, et Seguer. paulo post omittunt, τοῖς δούλοις μου.

(74) Regius primus, et Seguer. ut et Græcus Scripturæ textus, τοῦ νόμου.

(75) Αὐτοῦ τῶν deest in Regio secundo, Basil. et Felc. 2, anon. Mox ἄνδρες ἀδελφοί omittunt Gobl. et Fel. 1, anon.

ad patres vestros [1]. » Et ad Timotheum hæc scribit: « Spiritus autem manifeste dicit, quia in novissimis temporibus discedent quidem a sana fide, attendentes spiritibus erroris [2]. » Quocirca cum Spiritus dicitur in aliquo esse. Verbum in ipso dans Spiritum intelligitur. Hinc cum impleretur prophetia, quæ dicit: « Effundam de Spiritu meo super omnem carnem [3], » Paulus ait, « Secundum subministrationem Spiritus Jesu Christi in me [4]. » Et ad Corinthios idem scribit: « An experimentum quæritis ejus qui in me loquitur Christus [5]? » Si porro Christus erat qui in eo loquebatur, manifestum est Christi fuisse Spiritum qui in illo loquebatur. Etenim cum Christus in Actis in ipso loqueretur, rursus ille dicebat: « et nunc ecce alligatus ego Spiritu, vado in Jerusalem, quæ in ea ventura sunt mihi ignorans, nisi quod Spiritus sanctus per civitates protestatur migi dicens, quoniam vincula et tribulationes me manent [6]. » Unde cum sancti dicunt, *Hæc dicit Dominus*, non aliter sane quam in Spiritu sancto loquuntur; et in Spiritu loquentes, in Christo hæc eadem loquuuntur. Quod si Agabus in Actis dicat, « Hæc dicit Spiritus sanctus [7], » non aliter item intelligendus est quam quod, cum ad ipsum factum fuisset Verbum, Spiritus suggerebat quæ in eo loqueretur, ut et quæ Paulo Jerosolymis ventura erant denuntiaret. Profecto cum Spiritus Paulo iterum protestaretur, ipse Christus in eo loquebatur; ita ut Spiritus testimonium sit quoque Verbi testimonium. Sic etiam cum Verbum in sanctam virginem Mariam advenit, simul quoque affuit Spiritus, et Verbum in Spiritu sibi ipsi

[1] Act. xxviii, 25. [2] 1 Tim. iv, 1. [3] Joel ii, 28. [4] Philipp. i, 19. [5] II Cor. xiii, 3. [6] Act. xx, *22, 23.* [7] Act. xxi, 11.

(76) Sic Reg. 1, Seguer. Basil. Gobler. Felc. 1, quibus consonant mss. codices Novi Testamenti Alexandrinus et Oxoniensis unus. Videtur tamen corruptus esse locus, transpositaque verba, ac omissa præpositio διά, forteque possit ita restitui: ὁ διὰ Πνεύματος ἁγίου διὰ στόματος τοῦ πατρὸς ἡμῶν Δαβίδ, etc. Mira autem hoc in loco est varietas mss. codicum Novi Testamenti, ut patet ex editione Oxoniensi 1675. Alii enim sic habent: ὁ Πνεύματι ἁγίῳ διὰ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Δαβίδ, etc. Alii ὁ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ διὰ στόματος Δαβὶδ τοῦ παιδός σου, etc. Alii post παιδός σου habent, ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. Cantabrigiensis, ὁ διὰ Πνεύματος ἁγίου διὰ τοῦ στόματος λαλήσας Δαβὶδ τοῦ παιδός σου. Vulgata versio habet ut hic vertimus. Ottobon. sic habet ἐν αὐτοῖς, ἡμῶν διὰ Πνεύματος ἁγίου στόματος Δαβὶδ παιδός σου. Cæterum alii mss. et editi hunc S. Athanasii locum sic exhibent: ὁ διὰ στόματος Δαβὶδ παιδός σου εἰπών. Aliam autem lectionem, licet paulum corrupta videatur, selegimus, cum quia plures et melioris notæ mss. codices eam habent; tum quia constat S. Athanasium nomen *S. Spiritus* hic non omisisse, cum hunc ipsum locum afferat ad probandum Deum in prophetis per Spiritum S. locutum fuisse. Reg. 1, Seguerian. et Basil. ante παιδός, art, τοῦ omittunt.

(77) Primus codex Regius et Seguerianus, μέν post ἐν habent: alii et editi minus bene post ὁ. Ibid. Goblerian. et Felc. 1, anon. προσελθοῦσι Ἰουδαίοις λέγων.

(78) Sic primus codex Regius, Seguerianus, Goblerianus. et Felc. 1. Alii vero et editi, γράφων.

A ματος (76) Δαβὶδ τοῦ παιδός σου εἰπών. » Καὶ ὁ Παῦλος, ἐν μὲν (77) τῇ Ῥώμῃ γένομενος, ἐπαρρήσιαζετο τοῖς ἐλθοῦσι πρὸς αὐτὸν Ἰουδαίοις· « Καλῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλάλησε διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν. » Τιμοθέῳ δὲ ἔγραφε λέγ· « Τὸ δὲ Πνεῦμα ῥητῶς λέγει, ὅτι ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀποστήσονταί τινες τῆς ὑγιαινούσης πίστεως, προσέχοντες πνεύμασι πλάνης (79). » Διὸ καὶ ὅταν λέγηται ἔν τισι τὸ Πνεῦμα γενέσθαι, νοεῖται ὁ Λόγος ἐν αὐτῷ διδοὺς τὸ Πνεῦμα. Τῆς γοῦν προφητείας πληρουμένης, « Ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, » ὁ Παῦλος ἔλεγε (80)· « Κατὰ τὴν ἐπιχορηγίαν τοῦ Πνεύματος Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ἐμέ· » καὶ πρὸς Κορινθίους δὲ ἔγραφεν· « Ἢ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ; » Εἰ δὲ Χριστὸς ἦν ὁ λαλῶν

B ἐν αὐτῷ, δῆλον, ὅτι (81) Χριστοῦ ἦν τὸ Πνεῦμα τὸ λαλοῦν ἐν αὐτῷ· καὶ γὰρ τοῦ Χριστοῦ λαλοῦντος ἐν αὐτῷ ἐν ταῖς Πράξεσιν ἔλεγε πάλιν· « Καὶ νῦν ἰδοὺ δεδεμένος ἐγὼ (82) τῷ Πνεύματι, πορεύομαι εἰς Ἰερουσαλὴμ, τὰ ἐν αὐτῇ συνατήσοντά μοι (83) μὴ εἰδώς· πλὴν ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ πόλιν διαμαρτύρεταί μοι λέγον, ὅτι δεσμὰ καὶ θλίψεις μένουσί με. » Ὅθεν, ἐὰν οἱ ἅγιοι λέγωσι· Τάδε λέγει Κύριος, οὐκ ἄλλως ἢ ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ λαλοῦσι· καὶ ἐν τῷ Πνεύματι λαλοῦντες, ἐν Χριστῷ ταῦτα (84) λέγουσιν· ἐὰν δὲ καὶ ὁ Ἄγαβος ἐν ταῖς Πράξεσι λέγῃ· « Τάδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· »

C οὐκ ἄλλως ἢ τοῦ Λόγου γενομένου πρὸς αὐτὸν, τὸ Πνεῦμα ἐχορήγει λαλεῖν ἐν αὐτῷ (85) καὶ διαμαρτύρασθαι τὰ μένοντα τὸν Παῦλον εἰς Ἰερουσαλήμ. Ἀμέλει, τοῦ Πνεύματος πάλιν διαμαρτυρουμένου τῷ Παύλῳ, ὁ αὐτὸς Χριστὸς ἐλάλει ἐν αὐτῷ *(86)*, ὡς

Ibidem Reg. 2, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

(79) Regius primus et Seguerianus, πλάνοις.

(80) Sic Regius primus, Seguerianus, Anglican. Goblerian. et Felc. 1, et quidem recte. Alii autem et editi, καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγε Κορινθίοις. Ibid. Reg. 2, χορηγίαν. Mox iidem illi sex mss. sic habent: καὶ πρὸς Κορινθίους δὲ ἔγραφεν. Editi vero et alii, καὶ πάλιν πρὸς αὐτοὺς ὁ αὐτὸς ἔγραφεν. Ibidem Regius primus et Seguerianus habent ἢ δοκιμήν, ut et legisse videtur Vulgatæ Novi Testamenti versionis auctor, Alii et editi, εἰ δοκιμήν. Græcus vero Novi Testamenti textus, ἐπεὶ δοκιμήν, sine ulla mss. edit. Oxon. discrepantia.

(81) Sic Regius secundus, Seguerianus et Anglicanus. Cæteri et editi, δηλονότι.

D (82) Sic Regius primus, Seguerian. Anglic. et Felc. 1. At Reg. 2 et Basiliens., ἐγὼ omittunt. Alii et editi habent, δεδεμένος ἐν τῷ Πνεύματι.

(83) Regius primus, et Seguerian., συμπησόμενά μοι. Mox Reg. 2, ὅτι omittit. Paulo post Regius primus, et Seguer., διεμαρτύρατό μοι, ut et legitur in ms. codice Alexand. Novi Testamenti editionis Oxoniensis. Mox iidem Regius primus, et Seguer., ἐάν habent: alii et editi ἄν.

(84) Reg. 1, Goblerian. et Felc. 1, τὰ αὐτοῦ.

(85) Sic Seguerianus, Anglicanus, Goblerianus et Felck. 1. At Regius primus, ἐχορήγει λαλεῖν αὐτῷ. Regius secundus, ἐπιχορηγεῖ καὶ λαλεῖ αὐτῷ. Basil., ἀποχορηγεῖν καὶ λαλεῖν αὐτῷ. Alii et editi, ἀποχορηγεῖ καὶ λαλεῖν ἐν αὐτῷ. Paulo post Reg. 1 et Seguer., διαμαρτυρομένου τῷ Παύλῳ.

(86) Sic Reg. 1, et Seguer. qui et infra habent,

εἶναι τοῦ Λόγου τὴν ἐκ τοῦ Πνεύματος γινομένην διαμαρτυρίαν. Οὕτω καὶ ἐπὶ τὴν ἁγίαν Παρθένον Μαρίαν ἐπιδημοῦντος τοῦ Λόγου, συνεισήρχετο τὸ Πνεῦμα, καὶ Λόγος ἐν τῷ Πνεύματι ἔπλαττε καὶ ἥρμοζεν ἑαυτῷ τὸ σῶμα, συνάψαι θέλων καὶ προσενεγκεῖν δι' ἑαυτοῦ τὴν κτίσιν τῷ Πατρὶ, καὶ ἀποκαταλλάξαι τὰ πάντα ἐν αὐτῷ, « εἰρηνοποιήσας τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. »

A corpus formavit et aptavit, res creatas per seipsum Patri conjungere et offerre, omniaque in illo reconciliare cupiens, « pacificans sive quæ in cœlis sive quæ in terris sunt [8]. »

32. Συμφώνως ἄρα ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν δείκνυται μὴ εἶναι κτίσμα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ ἴδιον τοῦ Λόγου καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς θεότητος· οὕτω γὰρ τῶν μὲν ἁγίων ἡ διδασκαλία εἰς τὴν ἁγίαν καὶ ἀδιαίρετον Τριάδα συνάγεται, καὶ μία πίστις αὕτη τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐστί (87)· τῶν δὲ Τροπικῶν ἡ ἀλόγιστος μυθοπλαστία διαφωνεῖ μὲν πρὸς τὰς Γραφὰς, συμφωνεῖ δὲ τῇ τῶν Ἀρειομανιτῶν ἀλογίᾳ· καὶ εἰκὸς αὐτοὺς (88) οὕτως ὑποκρίνασθαι ἀπάτης ἕνεκεν τῶν ἀκεραίων. Ἀλλὰ χάρις τῷ Κυρίῳ, ὅτι, ὡς γράφεις, οὐκ ἔλαθον σκέπτοντες ἑαυτοὺς τῇ πρὸς τοὺς Ἀρειανοὺς προσποιήτῳ ἀντιλογίᾳ· καὶ γὰρ καὶ παρ' ἐκείνων ἐμισήθησαν (89), ὅτι μόνον τὸ Πνεῦμα καὶ οὐχὶ καὶ τὸν Λόγον κτίσμα λέγουσι· καὶ παρὰ πάντων δὲ κατεγνώσθησαν, ὡς τῷ ὄντι πνευματομαχοῦντες, καὶ μετ' ὀλίγον γινόμενοι (90) νεκροὶ, ἔρημοι καὶ κενοὶ τοῦ Πνεύματος ὄντες. Κατὰ γὰρ τὸν μακάριον Ἀπόστολον, ψυχικοὶ ἄνθρωποι ὄντες οὐκ ἠδυνήθησαν δέξασθαι τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ, ὅτι πνευματικῶς ἀνεκρίνοντο· οἱ δὲ τὰ τῆς ἀληθείας φρονοῦντες ἀνακρίνουσι μὲν τὰ πάντα, αὐτοὶ δὲ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνονται, ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς τὸν Κύριον ἀποκαλύπτοντα αὐτοῖς ἐν τῷ Πνεύματι ἑαυτόν τε καὶ δι' ἑαυτοῦ τὸν Πατέρα.

32. Itaque ex divinarum Scripturarum consensu evidens est Spiritum sanctum rem creatam non esse, sed proprium esse Verbi et Patris divinitatis. Sic enim sanctorum doctrina ad sanctam et individuam Trinitatem astruendam conspirat, eaque una est catholicæ Ecclesiæ fides. At absurdæ Tropicorum fabulæ a Scripturis valde dissentiunt, consentiuntque omnino cum Arianorum hæresi : unde verisimile sit illos non alia de causa ita dissimulare, nisi quo faciliussimplices deciperent. Sed gratiæ Domino habendæ, quod, ut scribis, fictam suam cum Arianis contentionem obtegere non potuerint. Siquidem et illorum odium in se ipsos concitaverunt, ut qui solum Spiritum non autem Verbum rem creatam esse dicant : et ab aliis omnibus reprobantur, quod liqueat vere eos bellum contra sanctum Spiritum gerere, ac proinde brevi fore mortuos, utpote Spiritu vacuos et destitutos. Nempe quia sunt animales homines, non potuerunt, **545** ut docet beatus Apostolus [8*], percipere quæ sunt Spiritus Dei, utpote qui spiritualiter dijudicaretur. At qui ea quæ sunt veritatis sapiunt, omnia quidem dijudicant, ipsi vero a nemine dijudicantur, quandoquidem Dominum in seipsis habent, qui illis et seipsum et per seipsum Patrem in Spiritu patefacit.

33. Ἐγὼ μὲν οὖν καίπερ ἐν ἐρήμῳ διάγων, διὰ γοῦν τὴν ἀναίδειαν τῶν ἐκτραπέντων ἀπὸ τῆς ἀληθείας, οὐ φροντίσας τῶν γελᾶν ἐθελόντων διὰ τὸ ἀσθενὲς καὶ ταπεινὸν τῆς διὰ τῶν λόγων ἀποδείξεως, δι' ὀλίγων γράψας, ἀπέστειλα τῇ σῇ (91) εὐλαβείᾳ, πολλὰ παρακαλῶν, ἵνα, ἐντυγχάνων τούτοις, τὰ μὲν διορθώσῃ, ἐπὶ δὲ τοῖς ἀσθενῶς εἰρημένοις συγγινώσκῃς. Κατὰ γὰρ τὴν παραδοθεῖσαν ἡμῖν παρὰ τῶν Πατέρων ἀποστολικὴν πίστιν παρέδωκα, μηδὲν ἔξωθεν ἐπινοήσας (92), ἀλλ' ὅπερ ἔμαθον ἐνεχάραξα συμφώνως ταῖς ἁγίαις Γραφαῖς. Σύμφωνον γὰρ καὶ τοῦτο τοῖς προαποπεφασμένοις πρὸς βεβαίωσιν ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν. Καὶ οὐκ, ἔξωθεν ἐπινενόηται, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς δι' αὐτοῦ ἐδίδαξε τὴν Σαμαρεῖτιν, καὶ δι' αὐτῆς ἡμᾶς, τὴν τῆς ἁγίας Τριάδος τελειότητα, ἀδιαίρετον ὑπάρχουσαν καὶ μίαν Θεότητα (93). Αὐτὴ ἡ ἀλήθεια μαρτυρεῖ, ὡς φησι τῇ Σαμαρείτιδι· « Πίστευέ μοι, γύναι, ὅτι ἔρ-

33. Ego itaque, tametsi in solitudine degens, tamen propter eorum impudentiam qui a veritate deflexerunt, nihil omnino de illis curans, quibus forte meæ ratiocinationes infirmæ et humiles atque adeo irridendæ videbuntur, hæc pauca quæ scripsi, ad tuam pietatem placuit mittere, teque vehementer rogo, ut in his legendis, alia quidem emendes, alia vero quæ infirma occurrent, mihi condones. Siquidem nihil ipse tradidi nisi secundum apostolicam fidem, prout ea nobis a Patribus tradita est, nihilque externum sum commentus, sed quod didici, juxta mentem sanctarum Scripturarum his litteris exaravi. Id enim optime cum his congruit, quæ ad veritatis confirmationem ex sanctis Scripturis adduximus. Non ergo extrinsecus accersita est hæc nostra doctrina : sed ipse Dominus Jesus Christus per seipsum quidem Samaritanam ac nos per illam deinde docuit, quam perfecta et absoluta sit sancta

[8] Coloss. I, 20. [8*] I Cor. II, 14.

συνεισήρχετο. Alii et editi, λαλεῖ, et infra, συνήρχετο.

(87) Reg. 1, et Seguer., ἐστί addunt : alii cum editis omittunt. Mox iidem Reg. 1, et Seguerian. necnon Gobler. et Felck. 1, habent ἀλόγιστος. Cæteri vero et editi, ἀλλόπιστος.

(88) Sic Reg. 1, et Seguerian. Alii vero et editi, εἰκότως.

(89) Hunc locum in restituimus ex mss. Reg. 1 Seguerian. Goblerian. et Felc. 1. In aliis et editis desunt ὅτι μόνον, usque ad κατεγνώσθησαν.

(90) Seguerian. Basil. et Anglic., γενόμενοι.

(91) Sic Regius primus. et Ottob. Seguerian. necnon Regius 2, qui tamen τῇ σου habet. Cæteri et editi, τῇ σῇ et τῇ σου et πολλά omittunt.

(92) Regius 1, et Seguerian., ἐπινοῶν, et mox ἅπερ.

(93) Regius secundus, τῇ μιᾷ θεότητι.

Trinitas, eamque individuam ac unam Divinitatem exsistere. Id, inquam, ipsa testatur veritas, ubi Samaritanæ ait: « Crede mihi, mulier, quia venit hora, et nunc est, cum veri adoratores adorabunt Patrem in Spiritu et veritate. Nam et Pater tales quærit qui adorent eum. Spiritus est Deus, et eos qui adorant eum, in Spiritu et veritate oportet adorare [9]. » Inde enim perspicuum est veritatem ipsum esse Filium, ut ipse ait, « Ego sum veritas [9*], » quem et Propheta David his verbis invocabat: « Emitte lucem tuam et veritatem tuam [10]. » Veri igitur adoratores Patrem quidem adorabunt, sed in Spiritu et veritate, Filium videlicet et in Filio Spiritum confitendo. Nam a Filio separari non potest Spiritus, uti nec a Patre Filius, quemadmodum ipsa Veritas his verbis docet: « Mittam vobis Paraclctum, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, quem mundus non potest accipere [11], » hoc est, qui eum ex Patre in Filio esse negant. Qui igitur voluerint veros imitari adoratores, eos veritatem confiteri et amplecti necesse omnino est. Quocirca illi, quos hic refellendos suscepi, si nec post hæc velint quod verum est dicere, nec intelligere possint; saltem impia proferre desinant, nec Trinitatem audeant separare, ne ipsi a vita separentur; nec Spiritum sanctum inter res creatas numerent, ne quemadmodum sancti Spiritus opera Pharisæi olim Beelzebuli attribuebant, sic et illi paris audaciæ rei, hic et in futura vita æterno supplio sine ulla spe veniæ cum illis afficiantur.

A χεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστιν, ὅτε οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ προσκυνήσουσι τῷ Πατρὶ ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ· καὶ γὰρ ὁ Πατὴρ τοιούτους ζητεῖ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτόν. Πνεῦμα ὁ Θεὸς (94), καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. » Δέδεικται τοίνυν ἐντεῦθεν, ὡς ἡ ἀλήθεια μὲν αὐτὸς ὁ Υἱός ἐστιν, ὡς αὐτός φησιν· « Ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια· » περὶ οὗ καὶ ὁ προφήτης Δαβὶδ ἐπεκαλεῖτο λέγων (95)· « Ἐξαπόστειλον τὸ φῶς σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου. » Οἱ ἀληθινοὶ τοίνυν προσκυνηταὶ προσκυνοῦσι μὲν τῷ Πατρί, ἀλλ' ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ, ὁμολογοῦντες Υἱὸν καὶ ἐν αὐτῷ τὸ Πνεῦμα. Ἀχώριστον γὰρ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, ὡς ἀχώριστος ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρός. Αὐτὴ ἡ Ἀλήθεια μαρτυρεῖ (96) ἡ λέγουσα· « Πέμψω ὑμῖν τὸν Παράκλητον, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς B ἐκπορεύεται, ὃ ὁ κόσμος οὐ δύναται λαβεῖν, » τουτέστιν (97) οἱ ἀρνούμενοι αὐτὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐν τῷ Υἱῷ. Χρὴ τοίνυν κατὰ μίμησιν τῶν ἀληθινῶν ὁμολογεῖν καὶ προσδραμεῖν τῇ ἀληθείᾳ. Ἂν δ' ἄρα καὶ μετὰ ταῦτα μήτε μαθεῖν θέλωσι, μήτε νοεῖν δύνωνται· κἂν τῶν δυσφημιῶν παυέσθωσαν, καὶ μὴ διαιρείτωσαν τὴν Τριάδα, ἵνα μὴ διαιρεθῶσιν (98) ἀπὸ τῆς ζωῆς· μηδὲ τοῖς κτίσμασι συναριθμείτωσαν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵνα μὴ, ὡς οἱ τότε Φαρισαῖοι τῷ Βεελζεβοὺλ τὰ τοῦ Πνεύματος ἀνετίθεσαν, οὕτω καὶ οὗτοι, τὰ ἴσα τολμῶντες, ἀσύγγνωστον καὶ ὧδε καὶ μετὰ ταῦτα τὴν τιμωρίαν μετ' ἐκείνων (99) ὑπομείνωσιν.

546 *EJUSDEM AD EUMDEM EPISCOPUM SERAPIONEM ADVERSUS EOS QUI FILIUM REM CREATAM ESSE CONTENDUNT.*

C ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΣΕΡΑΠΙΩΝΑ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΛΕΓΟΝΤΩΝ ΚΤΙΣΜΑ ΤΟΝ ΥΙΟΝ (1).

1. Ego quidem pauca me ita scripsisse existimabam: atque adeo me ipse maximæ imbecillitatis accusabam, qui nec tantum scribere potuissem, quantum adversus eos qui in Spiritum sanctum impii sunt licet hominibus dicere. Quando vero, ut scribis, quidam ex fratribus postulaverunt ut hæc in compendium redigerentur, quo paratiores ac promptiores esse possint cum ad breviter respon-

1. Ἐγὼ μὲν ἐνόμιζον καὶ (2) οὕτως ὀλίγα γεγραφέναι· καὶ κατηγόρουν ἐμαυτοῦ πολλῆς ἀσθενείας, ὡς μὴ δυνηθέντος τοσοῦτον γράψαι, ὅσον ἀνθρώποις ἔξεστι λέγειν κατὰ τῶν ἀσεβούντων εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἐπειδὴ δέ, ὡς γράφεις, τινὲς τῶν ἀδελφῶν ἠξίωσαν καὶ ταῦτα ἐπιτεμεῖν, ἵνα ἔχωσιν ἐξ ἑτοίμου καὶ δι' ὀλίγων ἀπολογεῖσθαι μὲν τοῖς ἐρωτῶσι περὶ τῆς ἐν ἡμῖν πίστεως, διελέγχειν δὲ τοὺς ἀσεβοῦντας·

[9] Joan. IV, 21, 22. [9*] Joan. XIV, 6. [10] Psal. XLII, 3. [11] Joan. XV, 26; XIV, 17.

(94) Reg. 2 et Felc. 2 addunt ὅτι. At hæc verba ὅτι Πνεῦμα ὁ Θεὸς, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτόν, desunt in Anglic. Basiliensi et edit. Commel.

(95) Gobler. et Felckm. 1, περὶ οὗ καὶ ὁ Δαοὶδ λέγων, etc. Mox post Οἱ ἀληθινοί, particula τοίνυν additur a Regio 1, Seguer. Goblerian. et Felc. 1, sed ab aliis et editis omittitur. Ibidem Regius 1, Gobl. et Felc. 1, προσκυνήσουσι.

(96) Verbum μαρτυρεῖ abest a Regio primo, Goblerianο, et Felc. 1, anonymo.

(97) Sic Regius primus, Seguer. Anglican. Gobl. et Felc. 1. At Ottob. ὃ ἐστι. Alii vero et edit. Commel. ὃς ἐστιν, sed mendose. Ib. Reg. 1, et Seguer., αὐτό habent: alii et editi, αὐτόν. Item pro ἐν τῷ Υἱῷ, ut legitur in Reg. 1, Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1; alii cum editis habent, ἐν τῷ Χριστῷ.

(98) Seguer. αἱρεθῶσιν. Goblerian. et Felckm. 1, διαιρείσθωσαν. Paulo post Reg. 1 et Seguerian. habent, οἱ τότε. Editi et alii οἵ ποτε.

(99) Editi et Felc. 2 omittunt μετ' ἐκείνων.

(1) Sic Ottobon. In Basil. et Anglican. inscribitur item, Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν αὐτὸν Σεραπίωνα κατὰ τῶν λεγόντων κτίσμα τὸν Υἱόν, et ad marginem· Ἐπιστολὴ δευτέρα. Regius nutem, Seguer. Gobler et Felc. 1, pro titulo hæc habent verba, Ταῦτα ἐκ τῶν προειρημένων κατ' ἐπιτομὴν ἐγράφη κατ' αὐτῶν πάλιν τῶν λεγόντων κτίσμα εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. D Id est, *Hæc ex prædictis compendio scripta sunt contra eosdem qui dicunt Spiritum sanctum rem creatam esse.* Quæ item exstant in margine codicis Basiliensis. In omnibus porro mss. etiam in Felckm. 2, est numero secunda sive sequitur præcedentem. In editis autem primo loco sive ante præcedentem ponitur, cum hujusmodi titulo, Τοῦ ἐν ἁγίοις, κ.τ.λ. Ἐπιστολὴ πρὸς Σεραπίωνα τὸν ἐπίσκοπον κατὰ τῶν λεγόντων, ὅτι ὁ Υἱὸς κτίσμα ἐστίν. *Sancti patris*, etc. *Epistola ad Serapionem episcopum, contra eos qui dicunt Filium esse rem creatam.* Vide admonitionem pag. 516, num 2.

(2) Felckm. 2 καὶ omittit. Mox Basil. Anglican. et Felckm. 2, et editi, γεγραφηκέναι. Ibid. Gobler. et Felckm. 1, ἐκατηγόρουν. Item ibid. Anglicanus, πολλὴν ἀσθένειαν. Paulo post Reg. et Seguerianus, γράψαι. Alii et editi, γράφειν.

ἐποίησα, καὶ τοῦτο θαῤῥῶν, ὅτι συνείδησιν ἔχων ἀγαθὴν, εἴ τι καὶ ἐν τούτοις παραλέλειπται, ἀναπληρώσεις. Οἱ Ἀρειανοὶ, εἰς ἑαυτοῦς στραφέντες, καὶ μηδὲν πλέον ἢ ἔξωθεν ἑαυτῶν νοοῦντες κατὰ τοὺς Σαδδουκαίους, ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς ἐξεδέξαντο (3) τὴν θεόπνευστον Γραφήν. Ἀκούοντες γοῦν σοφίαν, καὶ ἀπαύγασμα, καὶ Λόγον εἶναι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν, εἰώθασιν ἐπιλέγειν· Πῶς δύναται τοῦτο εἶναι (4); ὥσπερ οὐ δυναμένου εἶναι, ὃ μὴ δύνανται αὐτοὶ νοεῖν. Ὥρα γὰρ αὐτοὺς καὶ περὶ τοῦ παντὸς τοιαῦτα διανοεῖσθαι· Πῶς δύναται ἡ κτίσις, μὴ οὖσά ποτε, γενέσθαι; ἢ πῶς δύναται χοῦς γῆς πλασθῆναι λογικὸς ἄνθρωπος; ἢ πῶς τὸ φθαρτὸν ἄφθαρτον γενέσθαι; ἢ πώς ἡ γῆ ἐπὶ θαλασσῶν τεθεμελίωται, καὶ ἐπὶ ποταμῶν ἡτοίμασεν αὐτὴν ὁ Θεός; Καὶ λοιπὸν ἐπιλέγειν αὐτοὺς ἑαυτοῖς· « Φάγωμεν καὶ πίωμεν· αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν (5) · » ἵνα δηλονότι, φθειρομένων αὐτῶν, συμφθαρῇ καὶ ἡ τῆς αἱρέσεως αὐτῶν μανία.

A dendum his qui ipsos de fide nostra interrogant, tum ad impios refutandos: id ergo eo majore fiducia suscepi,quod,cum recta sis præditus conscientia, si quid omissum fuerit, tu ipse non ægre supplebis. Ariani toti ad seipsos conversi, nihilque aliud neque quod extra ipsos positum est, more Sadducæorum, cogitantes, divinam Scripturam humanis ratiociniis expendunt. Cum igitur Filium, Patris sapientiam, splendorem, et Verbum esse audiunt,percontari solent,qui istud possit esse : Quasi id esse non possit quod ipsi intelligere non queunt. Certe idem peræque possumus de universo mundo inquirere : Quomodo res quæ aliquando non erat, potuit fieri? Quomodo pulvis terræ potuit effici homo ratione præditus? Quomodo quod corruptioni B subjectum est, incorruptum fieri potest? Quomodo terra super maria funduta est,et super flumina præparavit eam Deus [12]? Denique nihil aliud superest quam ut ipsi sibi dicant, « Manducemus et bibamus ; cras enim moriemur [13], » ut videlicet corruptis illis, simul corrumpatur insana eorum hæresis.

2. Τῶν μὲν οὖν Ἀρειανῶν θνητὸν καὶ φθαρτὸν τὸ τοιοῦτον φρόνημα· ὁ δὲ τῆς ἀληθείας λόγος, ὅπερ ἔπρεπε καὶ αὐτοὺς διανοεῖσθαι, τοιοῦτός ἐστιν· Εἰ πηγὴ, καὶ φῶς, καὶ Πατήρ ἐστιν ὁ Θεός. οὐ θέμις εἰπεῖν οὔτε τὴν πηγὴν ξηράν, οὔτε τὸ φῶς χωρὶς αὐγῆς, οὔτε τὸν Θεὸν χωρὶς Λόγου, ἵνα μὴ ἄσοφος, καὶ ἄλογος, καὶ ἀφεγγὴς (6) ᾖ ὁ Θεός. Ἀϊδίου τοιγαροῦν ὄντος τοῦ Πατρὸς, ἀνάγκη καὶ τὸν Υἱὸν ἀΐδιον εἶναι· ἃ γὰρ ἂν ἐν τῷ Πατρὶ νοήσωμεν, ταῦτα καὶ ἐν τῷ Υἱῷ εἶναι οὐκ ἀμφίβολον, λέγοντος αὐτοῦ τοῦ Κυρίου· « Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμά ἐστι, » καὶ τὰ ἐμὰ πάντα τοῦ Πατρός ἐστιν (7). Αἰώνιος γοῦν ἐστιν ὁ Πατήρ· αἰώνιός ἐστι καὶ ὁ Υἱός· δι' αὐτοῦ γὰρ C οἱ αἰῶνες γεγόνασιν. Ὧν ἐστιν ὁ Πατήρ (8)· ἀνάγκη (9) καὶ ὁ Υἱὸς, « ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμὴν, » ὡς εἶπεν ὁ Παῦλος. Οὐ θέμις εἰπεῖν ἐπὶ Πατρὸς, Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν· ἀθέμιτον εἰπεῖν ἐπὶ Υἱοῦ, Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν. Παντοκράτωρ ἐστὶν ὁ Πατήρ· παντοκράτωρ ἐστὶ καὶ (10) ὁ Υἱὸς, λέγοντος τοῦ Ἰωάννου· « Ὁ ὢν, ὁ ἦν, ὁ ἐρχόμενος, ὁ παντοκράτωρ. » Φῶς ἐστιν ὁ Πατήρ, ἀπαύγασμα ὁ Υἱὸς καὶ φῶς ἀληθινόν, Ἀληθινόν, Θεὸς ὁ

2. Nihil igitur nisi mortale et corruptum est in hac Arianorum sententia.At veritatis sermo, quem utique illos meditari decebat, hujusmodi est : Si fons, si lux, si Pater est Deus, nefas certe dictu est, vel fontem aridum, vel lucem sine splendore, vel Deum sine Verbo sive ratione esse; ne videlicet sapientiæ, rationis et splendoris expers credatur Deus. Itaque quia æternus est Pater, necesse est Filium esse quoque æternum.Quæcunque enim in Patre esse intellexerimus, non est dubitandum quin hæc eadem sint in Filio, cum ipse Dominus dicat : « Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt [14],» et mea omnia Patris sunt. Itaque æternus est Pater : æternus item est Filius ; siquidem per illum facta sunt sæcula [15]. Vere est Pater : vere quoque necessario est Filius,« qui est super omnia Deus benedictus in sæcula, Amen,» ut ait Paulus [16]. Non licet de Patre dicere, Fuit aliquando cum non esset : nefas similiter est de Filio dicere, Fuit aliquando cum non esset. Omnipotens est Pater : omnipotens etiam est Filius, 547 Joanne dicente : « Qui est, qui erat et qui venturus est, omnipo-

[12] Psal. xxiii, 2. [13] I Cor. xv, 32. [14] Joan. xvi, 15. [15] Hebr. i, 2. [16] Rom. ix, 5.

(3) Sic Regius et Seguerian. At alii et editi, διεδέξαντο.

(4) Gobler. et Felckm. 1, λέγειν. Mox hæc verba, ὥσπερ οὐ δυναμένου εἶσαι, absunt ab Anglican. et Ottob.

(5) Regius ἀποθνήσκωμεν. Item ibidem Regius, Seguer. Goblerian. et Felckmanni 1, δηλονότι. Cæteri et editi. δῆλον ἂν εἴη, ὅτι. Mox Regius συμφθαρῇ. Alii editique, συμφθαρήσεται.

(6) Basiliens Felckm. 2 et editio Commel. ἀφεγγὴς omittunt. Ibidem ᾖ abest a Reg. et Seguer.

(7) Hæc verba, καὶ τὰ ἐμὰ πάντα τοῦ Πατρός ἐστι, quæ habent Reg. Seguerian. Anglican. Gobler. et Felc. 1, ac legit Nannius, desunt in aliis et editis. Paulo post καί abest a Reg et Seguerian.

(8) Hæc verba ὁ Πατήρ· ἀνάγκη καὶ ὁ Υἱὸς, ὁ ὤν, desunt in Regio et Seguer. Ibidem in Regio. Seguerianо, ac editis scribitur, ὧν ἐστι : sed mendum est, ut videtur, scribendumque, ὧν ἐστιν ὁ Πατήρ, ut exigit sensus. Mox Regius Seguerianus, Goblerianus et Felckmanni primus habent, ὡς εἶπεν ὁ Παῦλος. Alii et editi, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος. Ibidem post θέμις Regius, Seguerian. Gobler. et Felckm. primus, οὖν omittunt : at alii et editi, addunt. Mox item Regius. Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1, omittunt hæc verba, οὐδὲ ἐπὶ Υἱοῦ, quæ in aliis et editis habentur post, ἐπὶ Πατρός. Quæ sequuntur ibidem, ἀθέμιτον εἰπεῖν ἐπὶ Υἱοῦ, Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν ex ms. Regio restituimus.

(9) Forte ἀνάγκη.

(10) Καί deest in Reg. Seguerian. Goblerian. et Felc. 1. Ibidem Goblerianus, et Felckmanni primus λέγοντος τοῦ Ἰωάννου, Ὁ ὤν, etc. Alii mss., λέγοντος τοῦ Ἰωάννου, τάδε λέγει, Ὁ ὤν, etc. Editi λέγοντος τοῦ Ἰωάννου· τόδε λέγει, etc.

tens [17]. » Lux est Pater : splendor et lux vera est Filius. Deus verus est Pater : Deus verus est quoque Filius. Ita enim scripsit Joannes : « Sumus in vero, in Filio ejus Jesu Christo. Hic est verus Deus et vita æterna [18].» Denique nihil habet Pater, quod non sit Filii. Idcirco enim Filius in Patre et Pater in Filio est,quia quæ sunt Patris,hæc in Filio sunt, et rursus eadem in Patre intelliguntur. Ita sane istud intelligi debet :« Ego et Pater unum sumus [19],» quia non alia sunt in Patre et alia in Filio,sed quæ in Patre sunt, eadem sunt in Filio. Unde quia quæ in Patre vides, vides quoque in Filio, recte illud intelligitur, « Qui videt me, videt Patrem [20]. »

3.His ergo ita confirmatis,impius sine dubio ille habendus est qui Filium rem creatam esse contendit. Hinc enim fateri cogetur rem creatam ipsum quoque esse fontem, unde emanat creata sapientia et Verbum in quo omnia, quæ Patris sunt, exsistunt. Præterea vel ex his comprehendi potest quam futilis sit Arianorum hæresis.Nempe quorum sumus similes, eamdem quoque quàm illi naturam habemus,atque adeo consubstantiales sumus. Quia igitur homines similes sumus et eadem nobis est natura : sumus idcirco invicem consubstantiales.Eadem enim omnibus est mortalis, corruptio, mutabilitas, et origo ex nihilo. Angeli pariter inter se aliaque omnia naturæ similitudine secum conveniunt. Scrutentur ergo homines plus æquo curiosi, si inter Filium et res creatas intersit aliqua similitudo, vel si ea, quæ in Filio sunt, in rebus factis reperire possint, quo illis liceat Verbum Dei rem creatam appellare. Verum id nunquam invenient viri perquam temerarii atque a vera pietate aberrantes. Nam in rebus creatis nihil est omnipotens, nullaque in alterius sed solius Dei est potestate. Siquidem « cæli enarrant gloriam Dei [21];» et,« Domini est terra et plenitudo ejus [22].Mare vidit et fugit [23]. » Omnia denique creatori famulantur, faciuntque verbum ejus [24], et ejus mandato obediunt. At Filius omnipotens est, ut Pater, quod utique et scriptum et ostensum est. Item nihil inter res creatas natura immutabile est. Siquidem quidam ex angelis ordinem suum non servaverunt [25],et,« stellæ non sunt mundæ in conspectu ejus [26] :» diabolus e cœlis cecidit, Adam prævaricatus est : postremo cunctæ res mutantur. Filius vero immutabilis est

A Πατὴρ, ἀληθινὸς Θεὸς ὁ Υἱός· οὕτω γὰρ ὁ Ἰωάννης ἔγραψεν · « Ἐσμὲν ἐν τῷ ἀληθινῷ, ἐν τῷ Υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ. Οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεὸς, καὶ ζωὴ ἡ (11) αἰώνιος. » Καὶ ὅλως οὐδέν ἐστιν, ὧ ἔχει ὁ Πατὴρ, ὃ μὴ τοῦ Υἱοῦ ἐστι. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ · ἐπειδὴ τὰ τοῦ Πατρὸς, ταῦτα ἐν τῷ Υἱῷ ἐστι, καὶ πάλιν ταῦτα ἐν τῷ Πατρὶ νοεῖται. Οὕτω νοεῖται καὶ τὸ (12), « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν. » ἐπειδὴ οὐκ ἄλλα ἐν τούτῳ, καὶ ἄλλα ἐν τῷ Υἱῷ · ἀλλὰ τὰ ἐν τῷ Πατρὶ, ταῦτα ἐν τῷ Υἱῷ ἐστι. Καὶ ἃ βλέπεις δὲ ἐν τῷ Πατρὶ, ἐπειδὴ (13) βλέπεις ἐν τῷ Υἱῷ, νοεῖται καλῶς τὸ, « Ὁ ἐμὲ ἑωρακὼς ἑώρακε τὸν Πατέρα. »

B 3. Τούτων δὲ οὕτω δεικνυμένων, ἀσεβής ἐστιν ὁ λέγων κτίσμα εἶναι (14) τὸν Υἱόν. Ἀναγκασθήσεται γὰρ εἰπεῖν κτίσμα καὶ τὴν πηγὴν βρύουσαν, κτίσμα τὴν σοφίαν, τὸν Λόγον, ἐν ᾧ ἐστι πάντα τὰ τοῦ Πατρός. Ἄλλως τε καὶ ἀπὸ τούτων ἄν τις ἴδοι τὸ (15) σαθρὸν τῆς αἱρέσεως τῶν Ἀρειομανιτῶν. Ὧν ἐσμεν ὅμοιοι, καὶ τὴν ταυτότητα ἔχομεν τούτων, καὶ ὁμοούσιοί ἐσμεν· ἄνθρωποι γοῦν ὅμοιοι καὶ ταυτότητα (16) ἔχοντες, ὁμοούσιοί ἐσμεν ἀλλήλων. Τὸ αὐτὸ γὰρ πᾶσι, τὸ θνητὸν, τὸ φθαρτὸν, τὸ τρεπτὸν, τὸ ἐκ μὴ ὄντων. Καὶ ἄγγελοι (17) δὲ πρὸς ἑαυτοὺς, καὶ τὰ ἄλλα πάντα, ὡσαύτως ὁμοιότῃ ἐστιν αλλήλων. Οὐκοῦν ἐρευνάτωσαν οἱ περίεργοι, εἴ ἔστι τις ὁμοιότης πρὸς τὸν Υἱὸν τοῖς κτίσμασιν· ἢ τὰ ἐν τῷ Υἱῷ δύνανται εὑρεῖν ἐν τοῖς γενητοῖς, ἵνα καὶ κτίσμα τολμήσωσιν εἰπεῖν τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον (18), Ἀλλ' οὐκ ἂν εὕροιεν οἱ πάντα προπετεῖς καὶ πλανώμενοι περὶ τὴν εὐσέβειαν. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς κτίσμασιν οὐδέν ἐστι παντοκράτωρ, καὶ C οὐδὲν παρὰ τοῦ ἑτέρου κρατεῖται. Ἕκαστον γὰρ αὐτοῦ (19)ἐστι τοῦ Θεοῦ. « Οἱ » μὲν γὰρ « εὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ· ἡ δὲ γῆ τοῦ Κυρίου ἐστὶ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς ἡ θάλασσα εἶδε καὶ ἔφυγε. » Καὶ τὰ πάντα δοῦλα τοῦ ποιητικότος ἐστὶ, ποιοῦντα τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ ὑπακούοντα τῷ προστάγματι αὐτοῦ. Ὁ δὲ Υἱὸς παντοκράτωρ ἐστὶν, ὡς ὁ Πατὴρ· καὶ τοῦτο γέγραπται, καὶ δέδεικται. Πάλιν τε (20) ἐν τοῖς κτίσμασιν οὐδέν ἐστιν ἄτρεπτον τῇ φύσει. Τῶν γὰρ ἀγγέλων τινὲς οὐκ ἐτήρησαν τὴν ἰδίαν τάξιν· καὶ « ἄστρα οὐ καθαρὰ ἐνώπιον αὐτοῦ · » καὶ ὁ μὲν διάβολος ἔπεσεν ἀπ' οὐρανοῦ · ὁ δὲ Ἀδὰμ παρέβη· καὶ πάντα ἀλλοιούμενά ἐστιν. Ὁ δὲ Υἱὸς ἄτρεπτός ἐστι καὶ ἀναλλοίωτος, ὡς ὁ Πατήρ. Καὶ τοῦτο ὁ Παῦλος ὑπέμνησεν ἐκ τοῦ ἑκατοστοῦ καὶ πρώτου ψαλμοῦ

D

[17] Apocal. I, 8. [18] I Joan. V, 20. [19] Joan. X, 30. [20] Joan. XIV, 9. [21] Psal. XVIII, 2. [22] Psal. XXIII, 1. [23] Psal. CXIII, 3. [24] Psal. CII, 20. [25] Jud. 6. [26] Job XXV, 5.

(11) Ἡ deest in Regio, Seguer. Gobler. et Felckmanni primo.

(12) Basil. Felckm. secundus anonymus, et editio Commeliniana καί omittunt.

(13) Sic Regius et Seguer. At alii et editi, δέ et ἐπειδή omittunt. Ibidem καί ante νοεῖται deest in Reg. Seguer. Gobler. et Felc. 1

(14) Εἶναι abest a Reg. Seguerian. Goblerian. et Felc. 1. Mox post εἰπεῖν, Reg. et Seguer. omittunt κτίσμα.

(15) Sic Regius et Seguer. At Ottobon., ἀπὸ τούτων ἴδοι τις, Cæteri et editi, ἀπὸ τούτων μάλιστα ἴδοι τό, etc. Ibidem Regius et Seguerian., αἱρέσεως τῶν Ἀρειανῶν.

(16) Felékm. 2, et editi, τὴν ταυτότητα. Mox τὸ φθαρτόν abest a Gobler. Felc. 1 Reg. et Seguer.

(17) Ita Regius Seguer. Gobl. et Felc. 1. At alii et editi, ἀγγέλοις. Ibid. Reg. et Seguer., τὰ ἄλλα πάντα. Cæteri et editi, τὰ ἄλλα δὲ πάντα.

(18) Regius et Seguer., Θεοῦ Υἱόν.

(19) Reg. Seguer. Anglican. Gobler. et Felck. 1, ἑαυτοῦ. Iidem (præter. Anglic.) omittunt τοῦ Θεοῦ.

(20) Sic Reg. et Seguer. In aliis vero et editis deest τε.

λέγων (21)· « Καὶ σὺ κατ' ἀρχάς, Κύριε, τὴν γῆν A ἐθεμελίωσας· καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσὶν οἱ οὐρανοί. Αὐτοὶ ἀπολοῦνται, σὺ δὲ διαμενεῖς· καὶ πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται, καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ἀλλάξεις αὐτούς, καὶ ἀλλαγήσονται· σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσι. » Καὶ πάλιν λέγει (22)· « Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον· ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. »

4. Καὶ πάλιν τὰ γενητὰ πάντα οὐκ ἦν, καὶ γέγονε. Τὴν γὰρ γῆν, ὡς οὐδὲν, ἐποίησε· καὶ, « ὁ καλῶν τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα· » καὶ (23) ποιήματα δέ ἐστι καὶ κτίσματα· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀρχὴν ἔχει τοῦ γενέσθαι. « Ἐν ἀρχῇ » γὰρ « ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, » καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς· καὶ πάλιν (24)· « Ἡ χείρ μου ἐποίησε ταῦτα πάντα. » Ὁ δὲ Υἱὸς ὢν ἐστι καὶ ἐπὶ πάντων Θεὸς, ὡς ὁ Πατήρ· καὶ B τοῦτο (25) οὕτω δέδεικται· καὶ οὐ ποιούμενός ἐστιν, ἀλλὰ ποιῶν· καὶ οὐ κτιζόμενος, ἀλλὰ κτίζων καὶ ποιῶν τὰ ἔργα τοῦ Πατρός. Δι' αὐτοῦ γὰρ οἱ αἰῶνες γεγόνασι· καὶ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο· καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν· ὡς δὲ Ἀπόστολος ἐδίδαξε τὸ ἐν τῷ ψαλμῷ (26), αὐτὸς κατ' ἀρχὰς τὴν γῆν ἐθεμελίωσε, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ εἰσιν οἱ οὐρανοί. Καὶ πάλιν τῶν κτισμάτων οὐδέν ἐστι τῇ φύσει Θεός· ἀλλ' ἕκαστον τῶν γενομένων ὃ καὶ γέγονε (27), τοῦτο καὶ ἐκλήθη· τὸ μὲν οὐρανὸς, ἄλλο δὲ γῆ (28)· καὶ οἱ μὲν φωστῆρες, τὰ δὲ ἄστρα· καὶ ἄλλα θάλασσα, καὶ ἄβυσσοι, καὶ τετράποδα· καὶ λοιπὸν, ἄνθρωπος· καὶ πρὸ τούτων ἄγγελοι, καὶ ἀρχάγγελοι (29), χερουβὶμ, σεραφὶμ, καὶ δυνάμεις, ἀρχαὶ, ἐξουσίαι, κυριότητες, παράδεισος· καὶ οὕτως ἕκαστον διαμένει. Εἰ δὲ καὶ θεοί τινες ἐκλήθησαν (30), ἀλλ' οὐ τῇ φύσει, ἀλλὰ C τῇ μετουσίᾳ τοῦ Υἱοῦ. Οὕτω γὰρ καὶ αὐτὸς εἶπεν. « Εἰ ἐκείνους εἶπεν θεοὺς, πρὸς οὓς ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο (31), » Διὸ, μὴ ὄντες τῇ φύσει θεοὶ, ἔστιν ὅτε τινὲς τρέπονται, ἀκούοντες· « Ἐγὼ εἶπα· Θεοί ἐστε καὶ υἱοὶ Ὑψίστου **πάντες** Ὑμεῖς δὲ, ὡς ἄνθρωποι, ἀποθνήσκετε. » Τοιοῦτος ἦν ὁ ἀκούσας· « Σὺ δὲ εἶ ἄνθρωπος, καὶ οὐ Θεός. » Ὁ δὲ Υἱὸς Θεὸς ἀληθινός ἐστιν, ὡς ὁ Πατήρ. Ἐν αὐτῷ γάρ ἐστιν, καὶ ὁ

ut Pater, idque Paulus ex centesimo primo psalmo his verbis docet [27]: « Et tu in principio, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt cœli : ipsi peribunt, tu autem permanebis : et omnes ut vestimentum veterascent, et velut amictum mutabis eos, et mutabuntur. Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient ;» et iterum [28] : « Jesus Christus heri et hodie : ipse et in sæcula. »

4. Præterea quidquid est factum, factum est cum antea nihil esset. Nam terram, quæ antea nihil erat, fecit. Et qui « vocat ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt [29]. » Atqui res factæ, sunt item creatæ. Idcirco enim initium **548** exsistendi habent. Nam « in principio fecit Deus cœlum et terram [30], » necnon omnia quæ in eis sunt. Et iterum : « Manus mea fecit hæc omnia [31]. » Filius autem, ut Pater, Deus est super omnia, quod quidem probatum est ; nec est res quæ fit, sed ipse res facit : nec denique creatur, sed ipse Patris opera creat et facit. Nam per ipsum et sæcula [32] et omnia facta sunt [33], et sine ipso factum est nihil : atque, ut Apostolus ex psalmo ostendit, ipse initio terram fundavit, et opera manuum ejus sunt cœli [34]. Insuper, nulla res creata natura Deus est, sed singulæ quod factæ sunt, idipsum appellatæ sunt : hinc alia, cœlum, alia terra dicta est : aliæ, luminaria ; aliæ, astra ; aliæ, maria, abyssi et quadrupedes, aliaque, homo : ut et ante res illas angeli, archangeli, cherubim, seraphim, virtutes, principatus, potestates, dominationes, paradisus : atque ita res illæ singulæ perseverant. Quod si nonnulli dii appellati sunt : certe non ex natura, sed quod Filii participes facti sint, id nomen sunt consecuti. Sic enim ipse ait : « Si illos dixit deos, ad quos sermo Dei **factus** est [35]. » Unde quia natura non sunt dii, fit aliquando ut quidam mutentur, hæcque audiant : Ego dixi : Dii estis et filii Excelsi omnes. **Vos** autem, sicut homines, morimini [36]. » Talis ille erat cui dictum est : « Tu vero homo es, et non Deus. » At Filius, Deus verus est, non secus ac Pater. In ipso siquidem est,

[27] Hebr. I, 10-12. [28] Hebr. XIII, 8. [29] Rom. IV, 17. [30] Genes. I, 1. [31] Isa. LXVI, 2. [32] Hebr. I, 2. [33] Joan. I, 3. [34] Hebr. I, 10 ; Psal. CI, 26. [35] Joan. X, 35. [36] Psal. LXXXI, 6.

(21) Gobler. et Felc. 1, ἐκ τοῦ Δαβὶδ λαβὼν τὴν χρῆσιν. Paulo post Reg. et Seguer., διαμενεῖς, et infra, ἀλλάξεις, ubi alii et editi, διαμένεις, et ἐλλείξεις.

(22) Reg. Seguer. Gobler. et Felck. 1, omittunt Καὶ πάλιν λέγει. Mox pro Καὶ πάλιν, Reg. et Seg. habent Πάλιν τε.

(23) Sic Reg. et Seguer. In Anglic. καί deest : alii et editi δέ omittunt. Mox ibid. Reg. et Seguer., τοῦ γίνεσθαι.

(24) Πάλιν deest in Gobleriano et Felckmanni primo. Ibidem Basil., ἐποίησε τὰ πάντα. Mox Reg. et Seguer., ὧν ἐστιν ἐπὶ πάντων Θεὸς, ὡς Πατήρ.

(25) Sic Reg. Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1. In aliis et editis deest τοῦτο. Ibid. Reg. et Seguer., καὶ οὐ ποιούμενος : alii et editi, ὡς οὐ, etc.

(26) Ita Reg. et Seguer. At Gobler. et Felck. 1, ὡς καὶ ὁ Ἀπόστολος ἔδειξε· Αὐτὸς κατ' ἀρχὰς, Κύριε. Alii et editi pro δέ, habent καί, et τά pro τό, et Κύριε post αὐτός, iidemque cum Goblerian. et Felc. 1, habent ἐθεμελίωσας et χειρῶν σου.

(27) Regius, Seguerianus, Goblerianus, et Felckmanni primus, καί omittunt.

(28) Sic Reg. et Seguer. Alii vero et editi. τὸ δὲ γῆ, οἱ δὲ φωστῆρες. Mox Reg. et Seguerian., θάλασσαι καὶ ἄβυσσος. Gobler. et Felckm. 1, ἄστρα καὶ θάλασσαι.

(29) Regius et Seguer. omittunt, καί et σεραφὶμ καί. In Ottob. autem deest, ἀρχάγγελοι et σεραφίμ.

(30) Sic Reg. Seguer. Goblerian. et Felc. 1, ut et legit Nannius. Alii vero et editi, Καὶ Θεοί δέ τινες. Mox Reg. et Seguer., τῇ μετουσίᾳ. At alii et editi, τῇ omittunt. Ibidem in Reg. et Seguer., καί ante αὐτός.

(31) Ita Regius et Seguerianus, ut et legitur Joan. X, 35. Cæteri et editi, τοῦ omittunt. Mox post Διό, Regius et Seguerian., καί addunt. Ibidem paulo post sic habent Basiliensis, Anglicanus, Regius et Ottobon.: ἔστιν ὅτε τινὲς τρέπονται ἀκούοντες. Gobl. vero et Felck. 1, ἔστιν ὅτε τινὲς τρέποντες ἀκούοντες. Sic item Seguerianus, sed ὅτι additum est secunda manu pro ὅτε, quod aberat. Editi, ἔστιν ὅτε τρέπονται ἀκούοντες.

et Pater in Filio, quemadmodum Joannes scripsit, uti ostensum est. David autem psallit : « Sedes tua, Deus, in sæculum sæculi. Virga æquitatis, virga regni tui [37]. » Et prophela Isaias clamat : « Laboravit Ægyptus, et negotiatio Æthiopiæ, et Sabaim viri excelsi ad te transibunt, et te sequentur vincti manicis, et adorabunt te,quia in te Deus est. Tu enim es Deus Israel, et nesciebamus [38]. » Quis vero Deus est, in quo est Deus, nisi Filius qui dicit : « Ego in Patre et Pater in me est [39] ? »

A Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ (32)· καὶ ὁ μὲν Ἰωάννης ἔγραψεν, ὡς δέδεικται· ὁ δὲ Δαβὶδ ψάλλει· « Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεὸς, εἰς αἰῶνα αἰῶνος (33)· ῥάβδος εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου· » καὶ ὁ προφήτης δὲ Ἡσαΐας βοᾷ (34)· « Ἐκοπίασεν Αἴγυπτος καὶ ἐμπορία Αἰθιόπων· καὶ οἱ Σαβαεὶμ ἄνδρες ὑψηλοὶ ἐπὶ σὲ διαβήσονται, καὶ ἀκολουθήσουσιν οἱ ὀπίσω σου δεδεμένοι χειροπέδαις, καὶ προσκυνήσουσί σοι, ὅτι ἐν σοὶ ὁ Θεός. Σὺ γὰρ εἶ ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ οὐκ ἤδειμεν· » Τίς δή ἐστιν ὁ Θεὸς, ἐν ᾧ ὁ Θεὸς, εἰ μὴ ὁ Υἱὸς ὁ λέγων· « Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί ἐστιν (35) ; »

5. Quæ cum ita se habeant ac conscripta sint, quis non videt Filium Patri esse consubstantialem, quandoquidem nihil simile habet cum rebus creatis, sed quæcunque sunt Patris, sunt etiam Filii ? Quemadmodum enim si quam cum rebus creatis similitudidem et cognationem haberet,illis consubstantialis esset : ita quia ab iisdem secundum substantiam alius est, propriumque Patris est Verbum, nec alius ab illo est : cum item omnia quæ Patris sunt, ejusdem propria sint ; verum sane est eum Patri consubstantialem esse. Hæc siquidem fuit mens et sententia Patrum, cum in Nicæna synodo Filium consubstantialem et ex substantia Patris esse confessi sunt. Recte enim perspexerunt nullam creatam substantiam posse unquam dicere : « Omnia quæcunque habet Pater,mea 549 sunt [40]. » Nam cum exsistendi initium habeat, eam et proprie esse et semper fuisse dici nequit. Ac proinde quia hæc Filio conveniunt, et omnia, quæ Patris esse dictum est, Filii quoque sunt ; necesse est Filii substantiam non esse creatam, sed Patri consubstantialem. Unde cum alias ob causas tum certe idcirco creata dici non potest substantia, quod proprietatum Dei capax sit. Proprietates autem ejus appello, ex quibus Deus cognoscitur,ut quod sit omnipotens, quod proprie sit, quod sit immutabilis, aliaque superius dicta, ne videlicet ipse Deus rebus creatis, uti volunt insipientes, consubstantialis esse videretur, ea nempe habens quæ illæ habere possent.

5. Τίς, τούτων ὄντων καὶ γεγραμμένων, οὐ συνορᾷ, ἐπεὶ (36) τῶν μὲν κτισμάτων οὐδὲν ὅμοιον ὁ Υἱὸς ἔχει, πάντα δὲ τὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ ἐστιν, ὅτι ὁμοούσιος ἂν εἴη ὁ Υἱὸς τῷ Πατρί ; Ὥσπερ γὰρ, εἰ τῶν κτισμάτων τινὰ εἶχεν ὁμοιότητα καὶ πρὸς αὐτά τινα εἶχε συγγένειαν, ὁμοούσιος ἂν αὐτοῖς ἦν· οὕτως ἀλλότριος μὲν ὢν κατ' οὐσίαν τῶν γενητῶν, ἴδιος δὲ τοῦ Πατρὸς Λόγος, οὐκ (37) ἄλλος ὢν οὗτος ἐκείνου· ἐπειδὴ καὶ αὐτοῦ ἐστιν ἴδια πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς, ὁμοούσιος εἰκότως ἂν εἴη τῷ Πατρί. Οὕτως γάρ καὶ οἱ Πατέρες νοήσαντες, ὡμολόγησαν ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ ὁμοούσιον καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν. Συνεῖδον γὰρ καλῶς, ὅτι κτιστὴ οὐσία οὐ δύναται ἂν ποτε εἰπεῖν (38)· « Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμά ἐστιν. » Ἀρχὴν γὰρ ἔχουσα τοῦ γίνεσθαι, οὐκ ἔχει τὸ ὢν, καὶ τὸ ἦν ἀΐδιος. Καὶ διὰ τοῦτο, ἐπειδὴ (39) ταῦτ' ἔχει ὁ Υἱὸς, καὶ πάντα δὲ τὰ προειρημένα τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ ἐστιν, ἀνάγκη μὴ (40) κτιστὴν εἶναι τὴν οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ' ὁμοούσιον τῷ Πατρί. Ἄλλως τε καὶ κατὰ τοῦτο οὐκ ἂν εἴη κτιστὴ οὐσία, δεκτικὴ τῶν ἰδίων τοῦ Θεοῦ. Ἴδια δὲ αὐτοῦ ἐστιν, ἐξ ὧν γινώσκεται ὁ (41) Θεὸς, οἷον τὸ παντοκράτωρ, τὸ ὢν, τὸ ἀναλλοίωτον, καὶ τὰ ἕτερα τὰ προειρημένα, ἵνα μὴ ὁμοούσιος τῶν κτισμάτων (42) αὐτὸς ὁ Θεὸς φαίνηται κατὰ τοὺς ἄφρονας, ἔχων ἅπερ καὶ τὰ κτίσματα ἔχειν δύναται.

6. Sic autem etiam refutari potest eorum impietas qui Dei Filium rem creatam esse pugnant.

6. Καὶ οὕτω δ' (43) ἄν τις διελέγξειε τὴν ἀσέβειαν τῶν λεγόντων κτίσμα εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον. Ἡ

[37] Psal. XLIV, 7. [38] Isa. XLV, 14, 15. [39] Joan. XIV, 10. [40] Joan. XVI, 15.

(32) Sic Regius, Seguer. Goblerian. et Felc. 1. At alii et editi, γάρ ἐστιν ὁ Πατὴρ, καὶ ὁ Πατήρ, etc.

(33 Ita Regius et Seguer. et Græcus Scripturæ textus. Cæteri et editi, τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος.

(34) Goblerian. et Felck. 1, καὶ ὁ Ἡσαΐας· Ἐκοπίασεν. Ibid. Basiliens. et Anglican., ἐμπορίαι. Mox Gobler. et Felckm. 1, Σαβαείμ, ut et habet Græcus Scripturæ textus. Reg. et Seguer. Σαοαείν. Alii et editi, Σαβαίν. Item mox Reg. et Seguer., ἀκολουθήσουσί σοι ὀπίσω.

(35) Ἔστιν deest in Reg. et Seguer.

(36) Regius Seguerian. Gobler. et Felckm. 1, ὅτι ἐπὶ μὲν τῶν, etc.

(3) Ita Regius et Seguerian. At alii et editi, οὐκ omittunt. Ibidem Gobler. Felc. 1, Anglic. Regius et Seguer., οὗτος ἐκείνου. Cæteri et editi, οὗτος ἐκείνων. Mox Regius et Seguerianus, πάντα τὰ τοῦ Πατρός. Alii et editi, τά omittunt.

(38) Sic Reg. et Seguer. At in aliis et editis, ἄν deest. Paulo post Reg. Seguer. Gobler. Felck. 1 et Anglican. habent τοῦ γίνεσθαι. Cæteri et editi, τοῦ γενέσθαι.

(39) Ita Regius, Seguer. Anglic, Gobler. et Felck. primus anonymus. At alii et editio Commel., ἀΐδιος· ὁ δὲ Υἱὸς διὰ τοῦτο ἀΐδιος. Ἐπειδή, etc. Mox Gobler. et Felck. primus anonymus, et Anglic. δέ omittunt post πάντα. Ibidem Regius et Seguer., προειρημένα τοῦ Πατρός. Alii et editi, προειρημένα περὶ τοῦ Πατρός.

(40) Sic Regius, Seguer. Gobler. Felck. primus anonymus et Anglic. At alii, οὖν μή. Paulo post Anglic., Ἄλλως τε δὲ καί, etc.

(42) Ita Reg. et Seguer. In aliis et editis ὁ deest.

(42) Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglic. At alii et editi, αὐτῶν τῶν κτισμάτων.

(43) Ita Reg. et Seguer. At alii et editi δέ omittunt. Mox Basil., τὸν τούτου Λόγον.

πίστις ἡμῶν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμά ἐστι (44), λέγοντος αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ τοῖς ἀποστόλοις· « Πορευθέντες, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Εἶπε δὲ οὕτως, ἵνα ἐξ ὧν οἴδαμεν, ἀπὸ τούτων νοῶμεν καὶ περὶ τῶν προειρημένων (45). Ὥσπερ οὖν οὐκ ἂν εἴποιμεν τοὺς πατέρας ποιητὰς, ἀλλὰ γεννήτορας καὶ αὐτοὺς δὲ ἡμᾶς οὐκ ἂν εἴποι τις κτίσμα πατέρων, ἀλλὰ υἱοὺς φύσει, καὶ ὁμοουσίους οὖν πατέρων· οὕτως, εἰ Πατὴρ ὁ Θεὸς, πάντως Υἱοῦ φύσει καὶ ὁμοουσίου ἐστὶ Πατήρ. Ἀβραὰμ γοῦν οὐκ ἔκτισε τὸν Ἰσαὰκ (46), ἀλλ' ἐγέννησε· Βεσελεὴλ δὲ καὶ Ἐλιὰβ οὐκ ἐγέννησαν, ἀλλ' ἐποίησαν πάντα τὰ ἔργα τὰ ἐν τῇ σκηνῇ. Καὶ ναυπηγὸς δὲ καὶ οἰκοδόμος οὐ γεννῶσιν ἃ ποιοῦσιν, ἀλλ' ἕκαστος ἐργάζεται, ὁ μὲν τὸ σκάφος, ὁ δὲ τὴν οἰκίαν. Ὁ μέντοι Ἰσαὰκ οὐ ποιεῖ, ἀλλὰ γεννᾷ φύσει καὶ ὁμοούσιον τὸν Ἰακώβ (47)· καὶ ὁ Ἰακὼβ δὲ οὕτως τὸν Ἰούδαν καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ. Ὥσπερ οὖν μαίνοιτ' ἄν τις λέγων τὴν οἰκίαν ὁμοούσιον τοῦ οἰκοδόμου, καὶ τὸ σκάφος τοῦ ναυπηγοῦ, οὕτως πρεπόντως ἄν τις εἴποι πάντα Υἱὸν ὁμοούσιον εἶναι τοῦ ἑαυτοῦ Πατρός. Εἰ τοίνυν Πατήρ ἐστι καὶ Υἱὸς, ἀνάγκη τὸν Υἱὸν φύσει καὶ ἀληθείᾳ εἶναι Υἱόν (48). Τοῦτο δέ ἐστι τὸ ὁμοούσιον εἶναι τῷ Πατρὶ. ὡς ἐκ πολλῶν ἐδείχθη. Ἀμέλει περὶ μὲν τῶν ποιημάτων· « Αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. » Περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ· « Ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου Λόγον ἀγαθόν. » Ὁ δὲ Δανιὴλ οἶδε Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, οἶδε καὶ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ· καὶ τὸν μὲν Υἱὸν εἶδε δροσίζοντα (49) τὴν κάμινον· περὶ δὲ τῶν ἔργων εἰρηκὼς, « Εὐλογεῖτε, πάντα τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν Κύριον, » ἕκαστον μὲν τῶν κτισμάτων κατέλεξε· τὸν δὲ Υἱὸν οὐ συνηρίθμησε τούτοις, εἰδὼς, ὅτι οὐκ ἔστιν ἔργον (50), ἀλλὰ δ' αὐτοῦ γέγονε μὲν τὰ ἔργα, ἐν Πατρὶ δὲ ὑμνούμενος καὶ ὑπερυψούμενός ἐστιν. Ὥσπερ (51) οὖν δι' αὐνοῦ ἀποκαλύπτεται ὁ Θεὸς τοῖς γινώσκουσιν, οὕτως δι' αὐτοῦ ἡ εὐλογία, καὶ ὁ ὕμνος, καὶ ἡ δόξα, καὶ τὸ κράτος ὁμολογεῖται τῷ Πατρὶ δι' αὐτοῦ καὶ (52) ἐν αὐτῷ, ἵνα καὶ εὐπρόσδεκτος ᾖ τοιαύτη ὁμολογία γένηται, ὡς αἱ Γραφαὶ λέγουσιν. Ἐκ πολλῶν μὲν οὖν καὶ ἐκ τούτων δέδεικται καὶ δείκνυται (53) ἀσεβὴς ὁ λέγων κτίσμα εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον.

A Nempe fides nostra est in Patrem, Filium et Spiritum sanctum, ipso Filio ad apostolos dicente : « Euntes, docete omne gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti [41]. » Quibus sane verbis usus est, ut ex his quæ novimus, ea quæ dicta sunt intelligeremus. Quemadmodum ergo patres non opifices sed genitores appellamus, ac proinde nemo nos a patribus creatos, sed patrum esse natura filios et consubstantiales dicere possit : ita, si Pater est Deus, profecto Pater est Filii qui sit natura filius ipsique proinde consubstantialis. Hinc Abraham non creavit sed genuit. Isaac. Beseleel autem et Eliab non genuerunt, sed fecerunt omnia opera quæ in tabernaculo erant [42]. Similiter navium et ædificiorum fabricatores non gignunt quæ faciunt : sed illi quidem navem, hi domum B construunt. Sic item Isaac non fecit, sed genuit sibi natura consubstantialem Jacob, ut et Jacob Judam ac fratres ejus. Quocirca ut is sana mente non esset, qui domum vel navem opifici esse consubstantialem diceret : its profecto fateri convenit omnem filium suo patri esse consubstantialem. Quapropter si vere et Pater et Filius est, necesse omnino est Filium natura et veritate Filium, hoc est Patri consubstantialem esse, quod quidem multis demonstratum est. Certe de operibus dicitur : « Ipse dixit, et facta sunt ; ipse mandavit, et creata sunt [43]. » De Filio autem : « Eructavit cor meum Verbum bonum [44] » Daniel quoque Filium Dei optime noverat : noverat et Dei opera. Itaque Filium quidem flammas fornacis rore irrigantem vi- C dit : at cum de operibus dixisset, « Benedicite, omnia opera Domini, Domino [45], » singulas quidem res creatas enumeravit : sed inter eas Filium minime collocavit : quippe qui non esset nescius, illum opus non esse, sed per ipsum facta esse opera, eumque in Patre laudari et superexaltari. Igitur quemadmonum Dei cognitio per ipsum Verbum habetur : ita per ipsum et in ipso benedictio, lausi gloria et potentia Patri concinitur, quo grata et accepta sit hujusmodi confessio, sicuti Scriptura testantur. Itaque cum ex multis rationibus, tum **550** ex istis perspicuum et evidens est impium eum esse quicunque Dei Verbum rem creatam esse contendit.

[41] Matth. XXVIII, 19. [42] Exod. XXXVI, 1. [43] Psal. CXLVIII, 5. [44] Psal. XLIV, 2. [45] Dan. III, 57.

(44) Sic Regius et Seguer. Cæteri vero et editi omittunt ἐστι. Mox hæc verba, τοῖς ἀποστόλοις, πορευθέντες, habentur in Regio, Seguer. Anglic. Gobler. et Felck. primo, et legit Nannius, sed desunt in aliis et editis. Ibidem Regius et Seguer., εἰς ὄνομα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου, etc.

(45) Regius et Seguer., εἰρημένων, iidemque mox et Gobler. ac Felck. primus anonymus, εἴποιμεν, ubi alii et editi, εἴπωμεν. Ibidem post πατέρας, Regius et Seguer. addunt ἑαυτῶν. Ibidem Gobler. et Felck. primus, οὐκ ἂν εἴποι κτίσμα.

(46) Ita Regius, et Seguer. Gobler. et Felck. primus, ut et legit Nannius ; at alii et editi, Υἱόν. Mox Regius et Seguer., καὶ Βεσελεὴλ δέ, etc.

(47) Sic Regius, Seguer. et Anglic. At Ottobon., φύσει τὸν Ἰακὼ υἱόν. Cæteri et editio Commel., καὶ τὸν Ἰακώβ. Mox ibid. Gobler. et Felck. 1, ὁ δὲ D τὸν Ἰούδα. Ὥσπερ οὖν, etc. Regius habet quoque τὸν Ἰούδα.

(48) Sic Regius, Seguer. Gobler. Felck. 1, et Anglic., sed a tribus postremis abest ἐστι. Cæteri et editi, Υἱὸν, τουτέστιν ὁμοούσιον.

(49) Ita Regius, Seguer. Gobler. Felck. 1 et Ottobon. Cæteri autem cum editione Commel., δροσίσαντα. Ibid. Regius et Seguer., εἶδε. Alii et editi, οἶδε.

(50) Felck. 2 et editi, οὐκ ἔστι μέν, et mox, γέγονε μὲν πάντα τὰ ἔργα.

(51) Felck. 2 et editio Commel., Ὥσπερ γαρ.

(52) Editio Commel. et Felck. 2 καὶ omittunt Mox Seguer., ἵνα εὐπρόσδεκτος.

(53) Ita Reg. Seguer. Basil. et Anglic. At alii et editi omittunt καὶ δείκνυται.

7. Verum cum maxime his Proverbiorum verbis niti videantur, « Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua [46], » atque ad hunc modum concludant. Ecce igitur creavit, ac proinde res est creata ; e re sane fuerit ex hoc etiam loco ostendere quantum illi hallucinentur, et a scopo divinæ Scripturæ aberrent. Enimvero si Filius est, res creata ne dicatur : sed si res est creata, Filius non appelletur. Namque supra probatum est, quantum esset rei creatæ et filii discrimen. Deinde, cum initiatio sive baptismus non in nomine creatoris et rei creatæ, sed in nomine Patris et Filii perficitur, necesse est Dominum non rem creatam sed Filium vocari. At, inquiunt, an non id scriptum est? Ita sane scriptum est et necessario dictum : sed hæretici quod bene dictum est, male profecto intelligunt. Si enim Christianismi formam et characterem intelligerent cognoscerentve, Dominum gloriæ rem creatam esse nequaquam dicerent, neque quod recte scriptum est, illis instar scopuli esset. Hi igitur « nescierunt neque intellexerunt [47], » quam ob rem, uti scriptum est, « in tenebris ambulant [48]. » Verumtamen rem explicare necesse est, cum ut illi etiam hoc in loco desipere convincantur, tum ne nos ipsi refutationem illorum impietatis prætermisisse videamur, ac denique fortasse ut iidem ipsi quoque resipiscant. Is est itaque Christianæ fidei character, Filium Dei, qui Verbum Deus est (nam, « in principio erat Verbum et Deus erat Verbum [49], ») qui sapientia et virtus Patris est (Christus enim Dei virtus et Dei sapientia [50]), in fine sæculorum hominem propter nostram salutem factum esse. Joannes enim qui dixit, « In principio erat Verbum : » mox subjecit, « Et Verbum caro factum est [51], » quod idem est ac si diceret, homo factus est. Quin etiam ipse Dominus de seipso aiebat : « Quid me quæritis interficere, hominem qui veritatem vobis locutus sum [52] » Paulus vero ab eodem doctus scribit : « Unus Deus, unus et mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus [53] : » homo, inquam, factus qui, rebus humanis optime administratis, et morte, cujus rei eramus, fugata ac destructa, jam ad dextram Patris sedet, in quo et ipse est, et Pater in ipso sicuti fuit et semper.

8. Hæc ergo vera est Christianæ fidei forma ex apostolis per Patres derivata. Cæterum qui Scripturæ lectioni vacat, perpendere et discernere debet, quandonam de divinitate Verbi loquatur, quando

A 7. Ἀλλ' ἐπειδὴ προφασίζονται τὸ ἐν ταῖς Παροιμίαις γεγραμμένον τὸ, « Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, » καὶ ἐπιλέγουσιν (54) ἑαυτοῖς· Ἰδοὺ ἔκτισε, καὶ κτίσμα ἐστίν· ἀναγκαῖόν ἐστι καὶ ἐκ τούτου δεῖξαι ὅσον πλανῶνται, μὴ εἰδότες τὸν σκοπὸν τῆς θείας Γραφῆς. Εἰ μὲν οὖν Υἱός ἐστι, μὴ λεγέσθω κτίσμα· εἰ δὲ κτίσμα, μὴ λεγέσθω Υἱός. Δέδεικται γὰρ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ὅση διαφορά ἐστι κτίσματος καὶ Υἱοῦ. Καὶ ἐπειδὴ ἡ τελείωσις οὐκ εἰς κτίστην καὶ κτίσμα (55), ἀλλ' εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν κρατεῖ, ἀνάγκη μὴ λέγεσθαι κτίσμα, ἀλλ' Υἱὸν τὸν Κύριον. Οὐ γέγραπται οὖν ; φησί. Ναὶ γέγραπται, καὶ ἀναγκαίως εἴρηται· ἀλλὰ κακῶς νοοῦσι τὸ καλῶς εἰρημένον οἱ αἱρετικοί. Εἰ γὰρ ἐνόουν καὶ ἐγίνωσκον τὸν χαρακτῆρα τοῦ Χριστιανισμοῦ, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἔλεγον κτίσμα εἶναι, οὐδὲ προσέκοπτον τῷ B γεγραμμένῳ καλῶς. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν « οὐκ ἔγνωσαν, οὐδὲ συνῆκαν· » διὰ τοῦτο, ὡς γέγραπται, « ἐν σκότῳ διαπορεύονται· » ἡμᾶς δὲ ὅμως ἀναγκαῖον εἰπεῖν, ἵν' ἐκεῖνοι μὲν καὶ ἐν τούτῳ δειχθῶσιν ἄφρονες, ἡμεῖς δὲ μὴ παραλίπωμεν τὸν κατὰ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν ἔλεγχον, ἴσως καὶ αὐτοὶ μεταγνῶσιν. Ὁ χαρακτὴρ τοίνυν τῆς ἐν Χριστῷ πίστεώς ἐστιν οὗτος, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, Λόγον ὄντα Θεόν (« Ἐν ἀρχῇ γὰρ ὁ Λόγος, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος »), σοφίαν ὄντα καὶ δύναμιν τοῦ Πατρός (Χριστὸς γὰρ Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία), τοῦτον ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων ἄνθρωπον γεγενῆσθαι (56) διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν. Αὐτὸς γὰρ ὁ Ἰωάννης, εἰκότως, « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, » μετ' ὀλίγα εἶπε· « καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο· » ἴσον τῷ εἰπεῖν, ἄνθρωπος γέγονε. Καὶ ὁ μὲν (57) Κύριος C περὶ ἑαυτοῦ ἔλεγε· « Τί με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι, ἄνθρωπον ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα ; » ὁ δὲ Παῦλος, παρ' αὐτοῦ μαθών, ἔλεγεν· « Εἷς Θεὸς (58), εἷς καὶ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἄνθρωπος Χριστὸς Ἰησοῦς· » ἄνθρωπος δὲ γενόμενος καὶ οἰκονομήσας τὰ ἀνθρώπινα, τροπώσας τε καὶ καταργήσας τὸν καθ' ἡμῶν (59) θάνατον, κάθηται νῦν ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, ἐν αὐτῷ ὢν, καὶ τοῦ Πατρὸς ὄντος ἐν αὐτῷ, ὥσπερ ἦν ἀεί, καὶ ἔστι διαπαντός.

8. Ὁ μὲν χαρακτὴρ οὗτος ἐκ τῶν ἀποστόλων διὰ τῶν Πατέρων· δεῖ δὲ λοιπὸν, ἐντυγχάνοντα τῇ Γραφῇ, δοκιμάζειν καὶ διακρίνειν, πότε μὲν περὶ τῆς θεότητος τοῦ Λόγου λέγει, πότε δὲ περὶ τῶν ἀνθρωπίνων αὐτοῦ·

[46] Prov. VIII, 22. [47] Psal. LXXXI, 5. [48] Joan. XII, 35. [49] Joan. I, 1. [50] I Cor. I, 24. [51] Joan. I, 14. [52] Joan. VII, 19 ; VIII, 40. [53] I Tim. II, 5.

(54) Sic Reg. Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1. Cæteri vero et editio Commel., ἐπεὶ λέγουσιν. Mox Reg. et Seguer., ἔκτισε. Alii et editio Commel., ἐκτίσθη. Editio autem Paris. et Colon., κτίστης. Ibidem post ἀναγκαῖον Regius et Seguer. omittunt ἐστί.

(55) Ita Regius, Seguer. Gobler. et Felc. 1. At Ottobon., ἐκτίσθη καί, etc. Alii et editio Commel., κτίσιν καὶ κτίσμα, male.

(56) Sic Regius, Seguer. Gobler. et Felc. 1. Alii et editio Commel., γενέσθαι. Mox post σωτηρίαν Reg. et Seguer. omittunt ἐδέησεν, quæ vox ibi D in aliis et editis habetur. Ibidem iidem Reg. et Seguer., Αὐτὸς γὰρ ὁ Ἰωάννης εἰρηκὼς, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, μετ' ὀλίγα, etc. Gobler. et Felck. 1, Ἰωάννης γάρ φησι..... καὶ μετ' ὀλίγα. Alii et editi, Οὕτως γὰρ Ἰωάννης εἰρηκεν..... καὶ μετ' ὀλίγα.

(57) Reg. Seguer. Gobler. et Felck. 1 μέν omittunt. Mox in Seguer. τήν deest ante ἀλήθειαν.

(58) Gobler. et Felck. 1, ὁ δὲ Παῦλός φησιν· Εἷς Θεός, etc. Ibid. καί abest ab editione Commel.

(59) Ottobon., τὸν καθ' ἡμᾶς. Ibid. Reg. et Seguer., κάθηται νῦν, etc. Alii et editio Commel. νῦν omittunt.

ἵνα μὴ ἕτερα ἀνθ' ἑτέρων νοοῦντες παραπαίωμεν (60), δῖα πεπόνθασιν οἱ Ἀρειανοί. Ὥσπερ τοίνυν, Λόγον αὐτὸν εἰδότες, οἴδαμεν, ὅτι « δι' αὐτοῦ τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν· » καὶ, « Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν· » καὶ, « Ἀποστέλλει (61) τὸν Λόγον αὐτοῦ, καὶ ἴᾶται τὰ πάντα· » καὶ σοφίαν δὲ αὐτὸν εἰδότες, οἴδαμεν, ὅτι ὁ Θεὸς τῇ σοφίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν, καὶ πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησεν ὁ Πατήρ· καὶ Θεὸν δὲ (62) αὐτὸν εἰδότες, πεπιστεύκαμεν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός· « Ὁ θρόνος σου » γὰρ, « ὁ Θεὸς, » ᾄδει Δαβίδ, « εἰς αἰῶνα αἰῶνος· ῥάβδος εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου. Ἠγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀδικίαν· διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεὸς, ὁ Θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. » Καὶ ἐν μὲν τῷ Ἡσαΐᾳ αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ λέγει· Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με. » Ὁ δὲ Πέτρος ὡμολόγησεν, ὅτι « Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. » οὕτως εἰδότες αὐτὸν ἄνθρωπον γενόμενον, οὐκ ἀρνούμεθα τὰ περὶ αὐτοῦ ἀνθρωπίνως λεγόμενα, οἷα ἐστὶ νὸ πεινᾷν, νὸ διψᾷν, τὸ ῥαπισθῆναι, τὸ δακρῦσαι, τὸ κοιμηθῆναι, καὶ τέλος τῷ σταυρῷ ἀναδέξασθαι (63) τὸν ὑπὲρ ἡμῶν θάνατον· ταῦτα γὰρ πάντα περὶ αὐτοῦ γέγραπται. Οὕτως καὶ τὸ, « ἔκτισεν, » ἀνθρώποις ἁρμόζον οὐκ ἀπέκρυκεν ἡ Γραφὴ, ἀλλ' εἴρηκεν. Ἐκτίσθημεν γὰρ καὶ πεποιήμεθα οἱ ἄνθρωποι· Ἀλλ' ὥσπερ ἀκούοντες, ἐπείνασεν, ἐκοιμήθη, ἐῤῥαπίσθη, οὐκ ἀρνούμεθα (64) αὐτοῦ τὴν θεότητα· οὕτως ἀκοὺοντας τὸ, « ἔκτισεν, » ἀκόλουθον ἂν εἴη μνημονεύειν, ὅτι, Θεὸς ὤν, ἐκτίσθη ἄνθρωπος. Ἀνθρώπων γὰρ ἴδιον τὸ κτίζεσθαι, ὥσπερ καὶ τὰ προειρημένα, τὸ πεινᾷν, καὶ τὰ ὅμοια.

9. Καὶ γὰρ κἀκεῖνο πάλιν τὸ καλῶς μὲν (65) εἰρημένον, κακῶς δὲ νοούμενον παρ' αὐτοῖς· φημὶ δὴ τὸ, « Περὶ τῆς ἡμέρας ἢ τῆς ὥρας ἐκείνης οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι, οὐδὲ ὁ Υἱὸς, » καλὸν ἔχει (66) τὸν νοῦν. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ νομίζουσιν ἐκ τοῦ λέγειν, « οὐδὲ ὁ Υἱὸς, » ὅτι ἀγνοῶν δηλοῖ, ὅτι κτίσμα ἐστιν, Οὐκ ἔστι δὲ οὕτως· μὴ γένοιτο! καὶ γὰρ ὥσπερ λέγων (67), « Ἔκτισέ

A vero de humanis ejus actis : ne alia pro aliis intelligendo hallucinemur, quod utique Arianis accidit. Quemadmodum igitur nos qui Verbum agnoscimus, novimus quoque quod « omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil [54] ; » et, « Verbo Domini cœli firmati sunt [55] ; » et, « Mittit Verbum suum et sanat omnia [56]. » Similiter illum sapientiam esse agnoscentes, Deum sapientia fundasse terram [57], et Patrem omnia in sapientia fecisse certum habemus [58]. Ipsum itidem Deum confitentes, Christum 551 esse credimus. Nam « Sedes tua, Deus, » canit Davit, « in sæculum sæculi. Virga æquitatis, virga regni tui. Delexisti justitiam et odisti iniquitatem. Propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis [59]. » Ipse vero in Isaia de seipso dicit : « Spiritus Domini B super me, cujus causa unxit me [60]. » Petrus autem confessus est, quia « Tu es Christus Filius Dei viventis [61]. « Ita, eum hominem factum esse scientes, non negamus quæ de illo humanitus sunt dicta, qualia sunt esurire, sitire, alapis percuti, lacrymari, dormire, ac demum mortem pro nobis in cruce suscipere. Hæc enim omnia de illo scripta sunt. Illud quoque verbum, « creavit, » quod quidem hominibus convenit, non reticuit Scriptura, sed expressit. Nos enim homines creati et facti sumus. Sed quemadmodum cum audimus, esurivit, dormivit, alapis percussus est, ejus divinitatem non negamus : sic cum hanc vocem, « creavit, » audimus, meminisse æquum est eum qui Deus erat, hominem creatum esse. Siquidem hominum proprium est creari, ut C et cætera supra allata, esurire et similia.

9. Istud quoque recte dictum est, quod male ab illis intelligitur, nempe, « De die autem illo vel hora nemo scit, neque angeli, neque Filius [62]. » Hæc, inquam, rectam continent sententiam. At illi ex his verbis, « neque Filius, » putant cum ille se ignorare asseverat, rem creatam se esse significare. Verum non ita est : absit! etenim quemadmodum cum

[54] Joan. I, 3. [55] Psal. XXXII, 6. [56] Psal. CVI, 20. [57] Prov. III, 19. [58] Psal. CIII, 24. [59] Psal. XLIV, 7, 8. [60] Isa. LXI, 1. [61] Matth. XVI, 16. [62] Marc. XIII, 32.

(60) Ita Regius et Seguer. Cæteri autem et editi, παραπτοαίωμεν. Ibidem Regius Seguer. Gobler. et Felck. 1, Ἀριανοί. Alii et edti, αἱρετικοί.

(61) Regius et Seguer., ἀποστελεῖ iidemque mox cum Gobler. et Felck. primo, ἰάσεται, et σοφίαν δὲ αὐτόν Alii et editi, ἀποστέλλει, ἴᾶται, et σοφίαν αὐτήν. Ibidem Gobler. et Felck. 1. ὅτι omisso, habent Ὁ Θεὸς γάρ, etc.

(62) Goblerian. et Felck. primus δέ omittunt, iidemque paulo post habent, Ὁ γὰρ θρόνος σου, φησὶ Δαυὶδ, εἰς αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ Ἡσαΐας· Πνεῦμα Κύριου ἐπ' ἐμέ. Ibidem sou deest in Seguer., idemque et Regius ψάλλει habet pro ᾄδει. Regius addit quoque φησί post γάρ. Item ibidem Regius et Seguer., βασιλείαι αὐαοῦ... καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν.

(63) Gobler. et Felck. primus, τὸν σταυρὸν ἀναδέξασθαι καὶ τόν, etc. Paulo post Regius et Seguer. ἔκρυψεν, et ἐκτίσμεθα.

(64) Ita Regius, Seguer., Gobler. et Felck. primus. In aliis et editis deest οὐ. Mox Gobler. et Felc. primus, ἐπείνασε καὶ τὰ λοιπὰ οὐκ ἀρνούμεθα. Paulo post Regius, Seguer. Gobler. Felck. primus et Anglic., ουτως ἀκούοντες. Alii cum editis, οὕτως ἀκούοντας.

(65) Sic Regius, Seguer., Gobler. et Felck. pri- D mus. At alii et editi μέν omittunt. Ibidem Gobler. et Felck. primus, εἴρηται. Item ibidem Regius et Seguer. ἐκείνης habent post ἡμέρας, non post ὥρας.

(66) Ita Regius, Seguer., Basil., et Anglic. At alii et editio Commel., ἔχειν. Ibidem post μέν Regius et Seguer. γάρ addunt : alii et editi omittunt. Mox pro δηλοῖ, ὅτι, Reg. Seguer. Gobler. et Felck. 1 et Anglic. habent δηλονότι.

(67) Sic Regius, Seguer. Gobler. et Felck. primus. At alii et editi, ὡς. Mox hæc verba, οὕτως λέγων, οὐδὲ Υἱὸς, ἀνθρωπίνως εἰρηκε, desunt in Basil. Felck. 2, et editione Commel,, ut ea quæ paulo post sequuntur, Οὐ γὰρ γινώσκουσινο, ἐὰν μὴ ἀκούσωσι καὶ μάθωσι. Vox autem, ἀκούσωσι, abest a Gobler. Felck. primo et Anglic. Hæc item verba, ὡς

ad patres vestros [1]. » Et ad Timotheum hæc scribit: « Spiritus autem manifeste dicit, quia in novissimis temporibus discedent quidem a sana fide, attendentes spiritibus erroris [2]. » Quocirca cum Spiritus dicitur in aliquo esse. Verbum in ipso dans Spiritum intelligitur. Hinc cum impleretur prophetia, quæ dicit: « Effundam de Spiritu meo super omnem carnem [3], » Paulus ait, « Secundum subministrationem Spiritus Jesu Christi in me [4]. » Et ad Corinthios idem scribit: « An experimentum quæritis ejus qui in me loquitur Christus [5]? » Si porro Christus erat qui in eo loquebatur, manifestum est Christi fuisse Spiritum qui in illo loquebatur. Etenim cum Christus in Actis in ipso loqueretur, rursus ille dicebat: « et nunc ecce alligatus ego Spiritu, vado in Jerusalem, quæ in ea ventura sunt mihi ignorans, nisi quod Spiritus sanctus per civitates protestatur migi dicens, quoniam vincula et tribulationes me manent [6]. » Unde cum sancti dicunt, *Hæc dicit Dominus*, non aliter sane quam in Spiritu sancto loquuntur; et in Spiritu loquentes, in Christo hæc eadem loquuuntur. Quod si Agabus in Actis dicat, « Hæc dicit Spiritus sanctus [7], » non aliter item intelligendus est quam quod, cum ad ipsum factum fuisset Verbum, Spiritus suggerebat quæ in eo loqueretur, ut et quæ Paulo Jerosolymis ventura erant denuntiaret. Profecto cum Spiritus Paulo iterum protestaretur, ipse Christus in eo loquebatur; ita ut Spiritus testimonium sit quoque Verbi testimonium. Sic etiam cum Verbum in sanctam virginem Mariam advenit, simul quoque affuit Spiritus, et Verbum in Spiritu sibi ipsi

[1] Act. xxviii, 25. [2] 1 Tim. iv, 1. [3] Joel ii, 28. [4] Philipp. i, 19. [5] II Cor. xiii, 3. [6] Act. xx, 22, 23. [7] Act. xxi, 11.

(76) Sic Reg. 1, Seguer. Basil. Gobler. Felc. 1, quibus consonant mss. codices Novi Testamenti Alexandrinus et Oxoniensis unus. Videtur tamen corruptus esse locus, transpositaque verba, ac omissa præpositio διά, forteque possit ita restitui: ὁ διὰ Πνεύματος ἁγίου διὰ στόματος τοῦ πατρὸς ἡμῶν Δαβὶδ, etc. Mira autem hoc in loco est varietas mss. codicum Novi Testamenti, ut patet ex editione Oxoniensi 1675. Alii enim sic habent: ὁ Πνεύματι ἁγίῳ διὰ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Δαβὶδ, etc. Alii ὃ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ διὰ στόματος Δαβὶδ τοῦ παιδός σου, etc. Alii post παιδός σου habent, ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. Cantabrigiensis, ὁ διὰ Πνεύματος ἁγίου διὰ τοῦ στόματος λαλήσας Δαβὶδ τοῦ παιδός σου. Vulgata versio habet ut hic vertimus. Ottobon. sic habet ἐν αὐτοῖς, ἡμῶν διὰ Πνεύματος ἁγίου στόματος Δαβὶδ παιδός σου. Cæterum alii mss. et editi hunc S. Athanasii locum sic exhibent: ὁ διὰ στόματος Δαβὶδ παιδός σου εἰπών. Aliam autem lectionem, licet paulum corrupta videatur, selegimus, cum quia plures et melioris notæ mss. codices eam habent; tum quia constat S. Athanasium nomen *S. Spiritus* hic non omisisse, cum hunc ipsum locum afferat ad probandum Deum in prophetis per Spiritum S. locutum fuisse. Reg. 1, Seguerian. et Basil. ante παιδός, art. τοῦ omittunt.

(77) Primus codex Regius et Seguerianus, μέν post ἐν habent: alii et editi minus bene post ὁ. Ibid. Goblerian. et Felc. 1, anon. προσελθοῦσι Ἰουδαίοις λέγων.

(78) Sic primus codex Regius, Seguerianus, Gob*lerianus. et* Felc. 1. Alii vero et editi, γράφων. Ibidem Reg. 2, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

(79) Regius primus et Seguerianus, πλάνοις.

(80) Sic Regius primus, Seguerianus, Anglican. Goblerian. et Felc. 1, et quidem recte. Alii autem et editi, καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγε Κορινθίοις. Ibid. Reg. 2, χορηγίαν. Mox iidem illi sex mss. sic habent: καὶ πρὸς Κορινθίους δὲ ἔγραφεν. Editi vero et alii, καὶ πάλιν πρὸς αὐτοὺς ὁ αὐτὸς ἔγραφεν. Ibidem Regius primus et Seguerianus habent ἢ δοκιμήν, ut et legisse videtur Vulgatæ Novi Testamenti versionis auctor, Alii et editi, εἰ δοκιμήν. Græcus vero Novi Testamenti textus, ἐπεὶ δοκιμήν, sine ulla mss. edit. Oxon. discrepantia.

(81) Sic Regius secundus, Seguerianus et Anglicanus. Cæteri et editi, δηλονότι.

(82) Sic Regius primus, Seguerian. Anglic. et Felc. 1. At Reg. 2 et Basilienss., ἐγώ omittunt. Alii et editi habent, δεδεμένος ἐν τῷ Πνεύματι.

(83) Regius primus, et Seguerian., συμοησόμενά μοι. Mox Reg. 2, ὅτι omittit. Paulo post Regius primus, et Seguer., διεμαρτύρατό μοι, ut et legitur in ms. codice Alexand. Novi Testamenti editionis Oxoniensis. Mox iidem Regius primus, et Seguer., ἐάν habent: alii et editi ἄν.

(84) Reg. 1, Goblerian. et Felc. 1, τὰ αὐτοῦ.

(85) Sic Seguerianus, Anglicanus, Goblerianus et Felck. 1. At Regius primus, ἐχορήγει λαλεῖν αὐτῷ. Regius secundus, ἐπιχορηγεῖ καὶ λαλεῖ αὐτῷ. Basil., ἀποχορηγεῖν καὶ λαλεῖν αὐτῷ. Alii et editi, ἀποχορηγεῖ καὶ λαλεῖν ἐν αὐτῷ. Paulo post Reg. 1 et Seguer., διαμαρτυρομένου τῷ Παύλῳ.

(86) Sic Reg. 1, et Seguer. qui et infra habent,

A

B

C

D

εἶναι τοῦ Λόγου τὴν ἐκ τοῦ Πνεύματος γινομένην διαμαρτυρίαν. Οὕτω καὶ ἐπὶ τὴν ἁγίαν Παρθένον Μαρίαν ἐπιδημοῦντος τοῦ Λόγου, συνεισήρχετο τὸ Πνεῦμα, καὶ Λόγος ἐν τῷ Πνεύματι ἔπλαττε καὶ ἥρμοζεν ἑαυτῷ τὸ σῶμα, συνάψαι θέλων καὶ προσενεγκεῖν δι' ἑαυτοῦ τὴν κτίσιν τῷ Πατρὶ, καὶ ἀποκαταλλάξαι τὰ πάντα ἐν αὐτῷ, « εἰρηνοποιήσας τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. »

A corpus formavit et aptavit, res creatas per seipsum Patri conjungere et offerre, omniaque in illo reconciliare cupiens, « pacificans sive quæ in cœlis sive quæ in terris sunt[8]. »

32. Συμφώνως ἄρα ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν δείκνυται μὴ εἶναι κτίσμα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ ἴδιον τοῦ Λόγου καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς θεότητος· οὕτω γὰρ τῶν μὲν ἁγίων ἡ διδασκαλία εἰς τὴν ἁγίαν καὶ ἀδιαίρετον Τριάδα συνάγεται, καὶ μία πίστις αὕτη τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐστί (87)· τῶν δὲ Τροπικῶν ἡ ἀλόγιστος μυθοπλαστία διαφωνεῖ μὲν πρὸς τὰς Γραφὰς, συμφωνεῖ δὲ τῇ τῶν Ἀρειομανιτῶν ἀλογίᾳ· καὶ εἰκὸς αὐτοὺς (88) οὕτως ὑποκρίνασθαι ἀπάτης ἕνεκεν τῶν ἀκεραίων. Ἀλλὰ χάρις τῷ Κυρίῳ, ὅτι, ὡς γράφεις, οὐκ ἔλαθον σκέπτοντες ἑαυτοὺς τῇ πρὸς τοὺς Ἀρειανοὺς προσποιήτῳ ἀντιλογίᾳ· καὶ γὰρ καὶ παρ' ἐκείνων ἐμισήθησαν (89), ὅτι μόνον τὸ Πνεῦμα καὶ οὐχὶ καὶ τὸν Λόγον κτίσμα λέγουσι· καὶ παρὰ πάντων δὲ κατεγνώσθησαν, ὡς τῷ ὄντι πνευματομαχοῦντες, καὶ μετ' ὀλίγον γινόμενοι (90) νεκροὶ, ἔρημοι καὶ κενοὶ τοῦ Πνεύματος ὄντες. Κατὰ γὰρ τὸν μακάριον Ἀπόστολον, ψυχικοὶ ἄνθρωποι ὄντες οὐκ ἠδυνήθησαν δέξασθαι τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ, ὅτι πνευματικῶς ἀνεκρίνοντο· οἱ δὲ τὰ τῆς ἀληθείας φρονοῦντες ἀνακρίνουσι μὲν τὰ πάντα, αὐτοὶ δὲ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνονται, ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς τὸν Κύριον ἀποκαλύπτοντα αὐτοῖς ἐν τῷ Πνεύματι ἑαυτόν τε καὶ δι' ἑαυτοῦ τὸν Πατέρα.

32. Itaque ex divinarum Scripturarum consensu evidens est Spiritum sanctum rem creatam non esse, sed proprium esse Verbi et Patris divinitatis. Sic enim sanctorum doctrina ad sanctam et individuam Trinitatem astruendam conspirat, eaque una est catholicæ Ecclesiæ fides. At absurdæ Tropicorum fabulæ a Scripturis valde dissentiunt, consentiuntque omnino cum Arianorum hæresi : unde verisimile sit illos non alia de causa ita dissimulare, nisi quo facilius simplices deciperent. Sed gratiæ Domino habendæ, quod, ut scribis, fictam suam cum Arianis contentionem obtegere non potuerint. Siquidem et illorum odium in se ipsos concitaverunt, ut qui solum Spiritum non autem Verbum rem creatam esse dicant : et ab aliis omnibus reprobantur, quod liqueat vere eos bellum contra sanctum Spiritum gerere, ac proinde brevi fore mortuos, utpote Spiritu vacuos et destitutos. Nempe quia sunt animales homines, non potuerunt, 545 ut docet beatus Apostolus[8*], percipere quæ sunt Spiritus Dei, utpote qui spiritualiter dijudicaretur. At qui ea quæ sunt veritatis sapiunt, omnia quidem dijudicant, ipsi vero a nemine dijudicantur, quandoquidem Dominum in seipsis habent, qui illis et seipsum et per seipsum Patrem in Spiritu patefacit.

33. Ἐγὼ μὲν οὖν καίπερ ἐν ἐρήμῳ διάγων, διὰ γοῦν τὴν ἀναίδειαν τῶν ἐκτραπέντων ἀπὸ τῆς ἀληθείας, οὐ φροντίσας τῶν γελᾷν ἐθελόντων διὰ τὸ ἀσθενὲς καὶ ταπεινὸν τῆς διὰ τῶν λόγων ἀποδείξεως, δι' ὀλίγων γράψας, ἀπέστειλα τῇ σῇ (91) εὐλαβείᾳ, πολλὰ παρακαλῶν, ἵνα, ἐντυγχάνων τούτοις, τὰ μὲν διορθώσῃ, ἐπὶ δὲ τοῖς ἀσθενῶς εἰρημένοις συγγινώσκῃς. Κατὰ γὰρ τὴν παραδοθεῖσαν ἡμῖν παρὰ τῶν Πατέρων ἀποστολικὴν πίστιν παρέδωκα, μηδὲν ἔξωθεν ἐπινοήσας (92), ἀλλ' ὅπερ ἔμαθον ἐνεχάραξα συμφώνως ταῖς ἁγίαις Γραφαῖς. Σύμφωνον γὰρ καὶ τοῦτο τοῖς προαποπεφασμένοις πρὸς βεβαίωσιν ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν. Καὶ οὐκ, ἔξωθεν ἐπινενόηται, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς δι' αὐτοῦ ἐδίδαξε τὴν Σαμαρεῖτιν, καὶ δι' αὐτῆς ἡμᾶς, τὴν τῆς ἁγίας Τριάδος τελειότητα, ἀδιαίρετον ὑπάρχουσαν καὶ μίαν Θεότητα (93). Αὐτὴ ἡ ἀλήθεια μαρτυρεῖ, ὡς φησι τῇ Σαμαρείτιδι· « Πίστευέ μοι, γύναι, ὅτι ἔρ-

33. Ego itaque, tametsi in solitudine degens, tamen propter eorum impudentiam qui a veritate deflexerunt, nihil omnino de illis curans, quibus forte meæ ratiocinationes infirmæ et humiles atque adeo irridendæ videbuntur, hæc pauca quæ scripsi, ad tuam pietatem placuit mittere, teque vehementer rogo, ut in his legendis, alia quidem emendes, alia vero quæ infirma occurrent, mihi condones. Siquidem nihil ipse tradidi nisi secundum apostolicam fidem, prout ea nobis a Patribus tradita est, nihilque externum sum commentus, sed quod didici, juxta mentem sanctarum Scripturarum his litteris exaravi. Id enim optime cum his congruit, quæ ad veritatis confirmationem ex sanctis Scripturis adduximus. Non ergo extrinsecus accersita est hæc nostra doctrina : sed ipse Dominus Jesus Christus per seipsum quidem Samaritanam ac nos per illam deinde docuit, quam perfecta et absoluta sit sancta

[8] Coloss. I, 20. [8*] I Cor. II, 14.

συνεισήρχετο. Alii et editi, λαλεῖ, et infra, συνήρχετο.

(87) Reg. 1, et Seguer., ἐστί addunt : alii cum editis omittunt. Mox iidem Reg. 1, et Seguerian. necnon Gobler. et Felck. 1, habent ἀλόγιστος. Cæteri vero et editi, ἀλλόπιστος.

(88) Sic Reg. 1, et Seguerian. Alii vero et editi, εἰκότως.

(89) Hunc locum in restituimus ex mss. Reg. 1 Seguerian. Goblerian. et Felc. 1. In aliis et editis desunt ὅτι μόνον, usque ad κατεγνώσθησαν.

(90) Seguerian. Basil. et Anglic., γενόμενοι.

(91) Sic Regius primus. et Ottob. Seguerian. necnon Regius 2, qui tamen τῇ σοῦ habet. Cæteri et editi, τῇ σῇ et τῇ σοῦ et πολλὰ omittunt.

(92) Regius 1, et Seguerian., ἐπινοῶν, et mox ἅπερ.

(93) Regius secundus, τῇ μιᾷ Θεότητι.

Trinitas, eamque individuam ac unam Divinitatem exsistere. Id, inquam, ipsa testatur veritas, ubi Samaritanæ ait : « Crede mihi, mulier, quia venit hora, et nunc est, cum veri adoratores adorabunt Patrem in Spiritu et veritate. Nam et Pater tales quærit qui adorent eum. Spiritus est Deus, et eos qui adorant eum, in Spiritu et veritate oportet adorare [9]. » Inde enim perspicuum est veritatem ipsum esse Filium, ut ipse ait, « Ego sum veritas [9*], » quem et Propheta David his verbis invocabat : « Emitte lucem tuam et veritatem tuam [10]. » Veri igitur adoratores Patrem quidem adorabunt, sed in Spiritu et veritate, Filium videlicet et in Filio Spiritum confitendo. Nam a Filio separari non potest Spiritus, uti nec a Patre Filius, quemadmodum ipsa Veritas his verbis docet : « Mittam vobis Paracletum, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, quem mundus non potest accipere [11], » hoc est, qui eum ex Patre in Filio esse negant. Qui igitur voluerint veros imitari adoratores, eos veritatem confiteri et amplecti necesse omnino est. Quocirca illi, quos hic refellendos suscepi, si nec post hæc velint quod verum est dicere, nec intelligere possint ; saltem impia proferre desinant, nec Trinitatem audeant separare, ne ipsi a vita separentur ; nec Spiritum sanctum inter res creatas numerent, ne quemadmodum sancti Spiritus opera Pharisæi olim Beelzebuli attribuebant, sic et illi paris audaciæ rei, hic et in futura vita æterno supplio sine ulla spe veniæ cum illis afficiantur.

A

B

546 *EJUSDEM AD EUMDEM EPISCOPUM SERAPIONEM ADVERSUS EOS QUI FILIUM REM CREATAM ESSE CONTENDUNT.*

1. Ego quidem pauca me ita scripsisse existimabam : atque adeo me ipse maximæ imbecillitatis accusabam, qui nec tantum scribere potuissem, quantum adversus eos qui in Spiritum sanctum impii sunt licet hominibus dicere. Quando vero, ut scribis, quidam ex fratribus postulaverunt ut hæc in compendium redigerentur, quo paratiores ac promptiores esse possint cum ad breviter respon-

C ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΣΕΡΑΠΙΩΝΑ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΛΕΓΟΝΤΩΝ ΚΤΙΣΜΑ ΤΟΝ ΥΙΟΝ (1).

1. Ἐγὼ μὲν ἐνόμιζον καὶ (2) οὕτως ὀλίγα γεγραφέναι· καὶ κατηγόρουν ἐμαυτοῦ πολλῆς ἀσθενείας, ὡς μὴ δυνηθέντος τοσοῦτον γράψαι, ὅσον ἀνθρώποις ἔξεστι λέγειν κατὰ τῶν ἀσεβούντων εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἐπειδὴ δέ, ὡς γράφεις, τινὲς τῶν ἀδελφῶν ἠξίωσαν καὶ ταῦτα ἐπιτεμεῖν, ἵνα ἔχωσιν ἐξ ἑτοίμου καὶ δι' ὀλίγων ἀπολογεῖσθαι μὲν τοῖς ἐρωτῶσι περὶ τῆς ἐν ἡμῖν πίστεως, διελέγχειν δὲ τοὺς ἀσεβοῦντας·

[9] Joan. IV, 21, 22. [9*] Joan. XIV, 6. [10] Psal. XLII, 3. [11] Joan. XV, 26 ; XIV, 17.

(94) Reg. 2 et Felc. 2 addunt ὅτι. At hæc verba ὅτι Πνεῦμα ὁ Θεὸς, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτόν, desunt in Anglic. Basiliensi et edit. Commel.

(95) Gobler. et Felckm. 1, περὶ οὗ καὶ ὁ Δαοὶδ λέγων, etc. Mox post Οἱ ἀληθινοί, particula τοίνυν additur a Regio 1, Seguer. Goblerian. et Felc. 1, sed ab aliis et editis omittitur. Ibidem Regius 1, Gobl. et Felc. 1, προσκυνήσουσι.

(96) Verbum μαρτυρεῖ abest a Regio primo, Gobleriano, et Felc. 1, anonymo.

(97) Sic Regius primus, Seguer. Anglican. Gobl. et Felc. 1. At Ottob. ὅ ἐστι. Alii vero et edit. Commel. ὅς ἐστιν, sed mendose. Ib. Reg. 1, et Seguer., αὐτό habent : alii et editi, αὐτόν. Item pro ἐν τῷ Υἱῷ, ut legitur in Reg. 1, Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1 ; alii cum editis habent, ἐν τῷ Χριστῷ.

(98) Seguer. αἱρεθῶσιν. Goblerian. et Felckm. 1, διαιρεισθωσαν. Paulo post Reg. 1 et Seguerian. habent, οἱ τότε. Editi et alii οἵ ποτε.

(99) Editi et Felc. 2 omittunt μετ' ἐκείνων.

(1) Sic Ottobon. In Basil. et Anglican. inscribitur item, Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν αὐτὸν Σεραπίωνα κατὰ τῶν λεγόντων κτίσμα τὸν Υἱόν, et ad marginem· Ἐπιστολὴ δευτέρα. Regius nutem, Seguer. Gobler et Felc. 1, pro titulo hæc habent verba, Ταῦτα ἐκ τῶν προειρημένων κατ' ἐπιτομὴν ἐγράφη κατ' αὐτῶν πάλιν τῶν λεγόντων κτίσμα εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Id est, *Hæc ex prædictis compendio scripta sunt contra eosdem qui dicunt Spiritum sanctum rem creatam esse.* Quæ item exstant in margine codicis Basiliensis. In omnibus porro mss. etiam in Felckm. 2, est numero secunda sive sequitur præcedentem. In editis autem primo loco sive ante præcedentem ponitur, cum hujusmodi titulo, Τοῦ ἐν ἁγίοις, κ.τ.λ. Ἐπιστολὴ πρὸς Σεραπίωνα τὸν ἐπίσκοπον κατὰ τῶν λεγόντων, ὅτι ὁ Υἱὸς κτίσμα ἐστίν. *Sancti patris*, etc. *Epistola ad Serapionem episcopum, contra eos qui dicunt Filium esse rem creatam.* Vide admonitionem pag. 516, num 2.

(2) Felckm. 2 καὶ omittit. Mox Basil. Anglican. et Felckm. 2, et editi, γεγραφηκέναι. Ibid. Gobler. et Felckm. 1, ἐκατηγόρουν. Item ibid. Anglicanus, πολλὴν ἀσθένειαν. Paulo post Reg. et Seguerianus, γράψαι. Alii et editi, γράφειν.

D

ἐποίησα, καὶ τοῦτο θαῤῥῶν, ὅτι συνείδησιν ἔχων ἀγα- A dendum his qui ipsos de fide nostra interrogant,
θὴν, εἴ τι καὶ ἐν τούτοις παραλέλειπται, ἀναπληρώ- tum ad impios refutandos : id ergo eo majore fidu-
σεις. Οἱ Ἀρειανοὶ, εἰς ἑαυτοὺς στραφέντες, καὶ μη- cia suscepi,quod,cum recta sis præditus conscien-
δὲν πλέον ἢ ἔξωθεν ἑαυτῶν νοοῦντες κατὰ τοὺς Σαδ- tia, si quid omissum fuerit, tu ipse non ægre sup-
δουκαίους, ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς ἐξεδέξαντο (3) τὴν plebis. Ariani toti ad seipsos conversi, nihilque
θεόπνευστον Γραφήν. Ἀκούοντες γοῦν σοφίαν, καὶ aliud neque quod extra ipsos positum est, more
ἀπαύγασμα, καὶ Λόγον εἶναι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν, Sadducæorum, cogitantes, divinam Scripturam hu-
εἰώθασιν ἐπιλέγειν· Πῶς δύναται τοῦτο εἶναι (4) ; manis ratiociniis expendunt. Cum igitur Filium,
ὥσπερ οὐ δυναμένου εἶναι, ὃ μὴ δύνανται αὐτοὶ νοεῖν. Patris sapientiam, splendorem, et Verbum esse au-
Ὥρα γὰρ αὐτοὺς καὶ περὶ τοῦ παντὸς τοιαῦτα δια- diunt,percontari solent,qui istud possit esse : Quasi
νοεῖσθαι· Πῶς δύναται ἡ κτίσις, μὴ οὖσά ποτε, γε- id esse non possit quod ipsi intelligere non queunt.
νέσθαι ; ἢ πῶς δύναται χοῦς γῆς πλασθῆναι λογικὸς Certe idem peræque possumus de universo mundo
ἄνθρωπος ; ἢ πῶς τὸ φθαρτὸν ἄφθαρτον γενέσθαι ; ἢ inquirere : Quomodo res quæ aliquando non erat,
πῶς ἡ γῆ ἐπὶ θαλασσῶν τεθεμελίωται, καὶ ἐπὶ ποτα- potuit fieri? Quomodo pulvis terræ potuit effici
μῶν ἡτοίμασεν αὐτὴν ὁ Θεός ; Καὶ λοιπὸν ἐπιλέγειν homo ratione præditus? Quomodo quod corruptioni
αὐτοὺς ἑαυτοῖς· « Φάγωμεν καὶ πίωμεν· αὔριον γὰρ B subjectum est, incorruptum fieri potest? Quomodo
ἀποθνήσκομεν (5) · » ἵνα δηλονότι, φθειρομένων αὐ- terra super maria funduta est,et super flumina præ-
τῶν, συμφθαρῇ καὶ ἡ τῆς αἱρέσεως αὐτῶν μανία. paravit eam Deus [12]? Denique nihil aliud superest
quam ut ipsi sibi dicant, « Manducemus et bibamus ; cras enim moriemur [13], » ut videlicet corruptis
illis, simul corrumpatur insana eorum hæresis.

2. Τῶν μὲν οὖν Ἀρειανῶν θνητὸν καὶ φθαρτὸν τὸ τοιοῦτον φρόνημα· ὁ δὲ τῆς ἀληθείας λόγος, ὅπερ ἔπρεπε καὶ αὐτοὺς διανοεῖσθαι, τοιοῦτός ἐστιν· Εἰ πηγὴ, καὶ φῶς, καὶ Πατὴρ ἐστιν ὁ Θεὸς. οὐ θέμις εἰπεῖν οὔτε τὴν πηγὴν ξηράν, οὔτε τὸ φῶς χωρὶς αὐγῆς, οὔτε τὸν Θεὸν χωρὶς Λόγου, ἵνα μὴ ἄσοφος, καὶ ἄλογος, καὶ ἀφεγγὴς (6) ᾖ ὁ Θεός. Ἀϊδίου τοιγαροῦν ὄντος τοῦ Πατρὸς, ἀνάγκη καὶ τὸν Υἱὸν ἀΐδιον εἶναι· ἃ γὰρ ἂν ἐν τῷ Πατρὶ νοήσωμεν, ταῦτα καὶ ἐν τῷ Υἱῷ εἶναι οὐκ ἀμφίβολον, λέγοντος αὐτοῦ τοῦ Κυρίου· « Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμά ἐστι, » καὶ τὰ ἐμὰ πάντα τοῦ Πατρός ἐστιν (7). Αἰώνιος γοῦν ἐστιν ὁ Πατήρ· αἰώνιός ἐστι καὶ ὁ Υἱός· δι' αὐτοῦ γὰρ C οἱ αἰῶνες γεγόνασιν. Ὢν ἐστιν ὁ Πατὴρ (8)· ἀνάγκη (9) καὶ ὁ Υἱὸς, « ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμὴν, » ὡς εἶπεν ὁ Παῦλος. Οὐ θέμις εἰπεῖν ἐπὶ Πατρὸς, Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν· ἀθέμιτον εἰπεῖν ἐπὶ Υἱοῦ, Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν. Παντοκράτωρ ἐστὶν ὁ Πατήρ· παντοκράτωρ ἐστὶ καὶ (10) ὁ Υἱὸς, λέγοντος τοῦ Ἰωάννου· « Ὁ ὢν, ὁ ἦν, ὁ ἐρχόμενος, ὁ παντοκράτωρ. » Φῶς ἐστιν ὁ Πατὴρ, ἀπαύγασμα ὁ Υἱὸς καὶ φῶς ἀληθινόν, Ἀληθινόν, Θεὸς ὁ

2. Nihil igitur nisi mortale et corruptum est in hac Arianorum sententia.At veritatis sermo, quem utique illos meditari decebat, hujusmodi est : Si fons, si lux, si Pater est Deus, nefas certe dictu est, vel fontem aridum, vel lucem sine splendore, vel Deum sine Verbo sive ratione esse ; ne videlicet sapientiæ, rationis et splendoris expers credatur Deus. Itaque quia æternus est Pater, necesse est Filium esse quoque æternum.Quæcunque enim in Patre esse intellexerimus, non est dubitandum quin hæc eadem sint in Filio, cum ipse Dominus dicat : « Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt [14],» et mea omnia Patris sunt. Itaque æternus est Pater : æternus item est Filius ; siquidem per illum facta sunt sæcula [15]. Vere est Pater : vere quoque necessario est Filius,« qui est super omnia Deus benedictus in sæcula, Amen,» ut ait Paulus [16]. Non licet de Patre dicere, Fuit aliquando cum non esset : nefas similiter est de Filio dicere, Fuit aliquando cum non esset. Omnipotens est Pater : omnipotens etiam est Filius, 547 Joanne dicente : « Qui est, qui erat et qui venturus est, omnipo-

[12] Psal. xxiii, 2. [13] I Cor. xv, 32. [14] Joan. xvi, 15. [15] Hebr. i, 2. [16] Rom. ix, 5.

(3) Sic Regius et Seguerian. At alii et editi, διεδέξαντο.

(4) Gobler. et Felckm. 1, λέγειν. Mox hæc verba, ὥσπερ οὐ δυναμένου εἶσαι, absunt ab Anglican. et Ottob. D

(5) Regius ἀποθνήσκωμεν. Item ibidem Regius, Seguer. Goblerian. et Felckmanni 1, δηλονότι. Cæteri et editi, δῆλον ἂν εἴη, ὅτι. Mox Regius συμφθαρῇ. Alii editique, συμφθαρήσεται.

(6) Basiliens Felckm. 2 et editio Commel. ἀφεγγὴς omittunt. Ibidem ᾖ abest a Reg. et Seguer.

(7) Hæc verba, καὶ τὰ ἐμα πάντα τοῦ Πατρός ἐστι, quæ habent Reg. Seguerian. Anglican. Gobler. et Felc. 1, ac legit Nannius, desunt in aliis et editis. Paulo post καί abest a Reg et Seguerian.

(8) Hæc verba ὁ Πατὴρ· ἀνάγκη καὶ ὁ Υἱὸς, ὁ ὢν, desunt in Regio et Seguer. Ibidem in Regio. Seguerianо, ac editis scribitur, ὢν ἐστι : sed mendum est, ut videtur, scribendumque, ὢν ἐστιν ὁ Πατήρ, ut exigit sensus. Mox Regius Seguerianus, Goblerianus et Felckmanni primus habent, ὡς εἶπεν ὁ Παῦλος. Alii et editi, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος. Ibidem post θέμις Regius, Seguerian. Gobler. et Felckm. primus, οὖν omittunt : at alii et editi, addunt. Mox item Regius. Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1, omittunt hæc verba, οὐδὲ ἐπὶ Υἱοῦ, quæ in aliis et editis habentur post, ἐπὶ Πατρός. Quæ sequuntur ibidem, ἀθέμιτον εἰπεῖν ἐπὶ Υἱοῦ, Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν ex ms. Regio restituimus.

(9) Forte ἀνάγκη.

(10) Καί deest in Reg. Seguerian. Goblerian. et Felc. 1. Ibidem Goblerianus, et Felckmanni primus λέγοντος τοῦ Ἰωάννου, Ὁ ὢν, etc. Alii mss., λέγοντος τοῦ Ἰωάννου, τάδε λέγει, Ὁ ὢν, etc. Editi λέγοντος τοῦ Ἰωάννου· τόδε λέγει, etc.

tens [17]. » Lux est Pater : splendor et lux vera est Filius. Deus verus est Pater : Deus verus est quoque Filius. Ita enim scripsit Joannes : « Sumus in vero, in Filio ejus Jesu Christo. Hic est verus Deus et vita æterna [18].» Denique nihil habet Pater, quod non sit Filii. Idcirco enim Filius in Patre et Pater in Filio est, quia quæ sunt Patris, hæc in Filio sunt, et rursus eadem in Patre intelliguntur. Ita sane istud intelligi debet :« Ego et Pater unum sumus [19],» quia non alia sunt in Patre et alia in Filio, sed quæ in Patre sunt, eadem sunt in Filio. Unde quia quæ in Patre vides, vides quoque in Filio, recte illud intelligitur, « Qui videt me, videt Patrem [20]. »

3. His ergo ita confirmatis, impius sine dubio ille habendus est qui Filium rem creatam esse contendit. Hinc enim fateri cogetur rem creatam ipsum quoque esse fontem, unde emanat creata sapientia et Verbum in quo omnia, quæ Patris sunt, exsistunt. Præterea vel ex his comprehendi potest quam futilis sit Arianorum hæresis. Nempe quorum sumus similes, eamdem quoque quam illi naturam habemus, atque adeo consubstantiales sumus. Quia igitur homines similes sumus et eadem nobis est natura : sumus idcirco invicem consubstantiales. Eadem enim omnibus est mortalis, corruptio, mutabilitas, et origo ex nihilo. Angeli pariter inter se aliaque omnia naturæ similitudine secum conveniunt. Scrutentur ergo homines plus æquo curiosi, si inter Filium et res creatas intersit aliqua similitudo, vel si ea, quæ in Filio sunt, in rebus factis reperire possint, quo illis liceat Verbum Dei rem creatam appellare. Verum id nunquam invenient viri perquam temerarii atque a vera pietate aberrantes. Nam in rebus creatis nihil est omnipotens, nullaque in alterius sed solius Dei est potestate. Siquidem « cæli enarrant gloriam Dei [21] ;» et, « Domini est terra et plenitudo ejus [22]. Mare vidit et fugit [23]. » Omnia denique creatori famulantur, faciuntque verbum ejus [24], et ejus mandato obediunt. At Filius omnipotens est, ut Pater, quod utique et scriptum et ostensum est. Item nihil inter res creatas natura immutabile est. Siquidem quidam ex angelis ordinem suum non servaverunt [25], et, « stellæ non sunt mundæ in conspectu ejus [26] :» diabolus e cœlis cecidit, Adam prævaricatus est : postremo cunctæ res mutantur. Filius vero immutabilis est

A Πατὴρ, ἀληθινὸς Θεὸς ὁ Υἱός· οὕτω γὰρ ὁ Ἰωάννης ἔγραψεν · « Ἐσμὲν ἐν τῷ ἀληθινῷ, ἐν τῷ Υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ. Οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεὸς, καὶ ζωὴ ἡ (11) αἰώνιος. » Καὶ ὅλως οὐδέν ἐστιν, ὃ ἔχει ὁ Πατὴρ, ὃ μὴ τοῦ Υἱοῦ ἐστι. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ · ἐπειδὴ τὰ τοῦ Πατρὸς, ταῦτα ἐν τῷ Υἱῷ ἐστι, καὶ πάλιν ταῦτα ἐν τῷ Πατρὶ νοεῖται. Οὕτω νοεῖται καὶ τὸ (12), « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν. » ἐπειδὴ οὐκ ἄλλα ἐν τούτῳ, καὶ ἄλλα ἐν τῷ Υἱῷ · ἀλλὰ τὰ ἐν τῷ Πατρὶ, ταῦτα ἐν τῷ Υἱῷ ἐστι. Καὶ ἃ βλέπεις δὲ ἐν τῷ Πατρὶ, ἐπειδὴ (13) βλέπεις ἐν τῷ Υἱῷ, νοεῖται καλῶς τὸ, « Ὁ ἐμὲ ἑωρακὼς ἑώρακε τὸν Πατέρα. »

B 3. Τούτων δὲ οὕτω δεικνυμένων, ἀσεβής ἐστιν ὁ λέγων κτίσμα εἶναι (14) τὸν Υἱόν. Ἀναγκασθήσεται γὰρ εἰπεῖν κτίσμα καὶ τὴν πηγὴν βρύουσαν, κτίσμα τὴν σοφίαν, τὸν Λόγον, ἐν ᾧ ἐστι πάντα τὰ τοῦ Πατρός. Ἄλλως τε καὶ ἀπὸ τούτων ἄν τις ἴδοι τὸ (15) σαθρὸν τῆς αἱρέσεως τῶν Ἀρειομανιτῶν. Ὧν ἐσμεν ὅμοιοι, καὶ τὴν ταυτότητα ἔχομεν τούτων, καὶ ὁμοούσιοί ἐσμεν· ἄνθρωποι γοῦν ὅμοιοι καὶ ταυτότητα (16) ἔχοντες, ὁμοούσιοί ἐσμεν ἀλλήλων. Τὸ αὐτὸ γὰρ πᾶσι, τὸ θνητὸν, τὸ φθαρτὸν, τὸ τρεπτὸν, τὸ ἐκ μὴ ὄντων. Καὶ ἄγγελοι (17) δὲ πρὸς ἑαυτοὺς, καὶ τὰ ἄλλα πάντα, ὡσαύτως ὁμοτυῆ ἐστιν ἀλλήλων. Οὐκοῦν ἐρευνάτωσαν οἱ περίεργοι, εἴ ἔστι τις ὁμοιότης πρὸς τὸν Υἱὸν τοῖς κτίσμασιν· ἢ τὰ ἐν τῷ Υἱῷ δύνανται εὑρεῖν ἐν τοῖς γενητοῖς, ἵνα καὶ κτίσμα τολμήσωσιν εἰπεῖν τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον (18), Ἀλλ' οὐκ ἂν εὕροιεν οἱ πάντα προπετεῖς καὶ πλανώμενοι περὶ τὴν εὐσέβειαν. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς κτίσμασιν οὐδέν ἐστι παντοκράτωρ, καὶ C οὐδὲν παρὰ τοῦ ἑτέρου κρατεῖται. Ἕκαστον γὰρ αὐτοῦ (19) ἐστι τοῦ Θεοῦ. « Οἱ » μὲν γὰρ « οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ· ἡ δὲ γῆ τοῦ Κυρίου ἐστὶ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς ἡ θάλασσα εἶδε καὶ ἔφυγε. » Καὶ τὰ πάντα δοῦλα τοῦ ποιητικότος ἐστὶ, ποιοῦντα τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ ὑπακούοντα τῷ προστάγματι αὐτοῦ. Ὁ δὲ Υἱὸς παντοκράτωρ ἐστὶν, ὡς ὁ Πατὴρ· καὶ τοῦτο γέγραπται, καὶ δέδεικται. Πάλιν τε (20) ἐν τοῖς κτίσμασιν οὐδέν ἐστιν ἄτρεπτον τῇ φύσει. Τῶν γὰρ ἀγγέλων τινὲς οὐκ ἐτήρησαν τὴν ἰδίαν τάξιν· καὶ « ἀστρα οὐ καθαρὰ ἐνώπιον αὐτοῦ · » καὶ ὁ μὲν διάβολος ἔπεσεν ἀπ' οὐρανοῦ · ὁ δὲ Ἀδὰμ παρέβη· καὶ πάντα ἀλλοιούμενά ἐστιν. Ὁ δὲ Υἱὸς ἄτρεπτός ἐστι καὶ ἀναλλοίωτος, ὡς ὁ Πατήρ. Καὶ τοῦτο ὁ Παῦλος ὑπέμνησεν ἐκ τοῦ ἑκατοστοῦ καὶ πρώτου ψαλμοῦ D

[17] Apocal. I, 8. [18] I Joan. V, 20. [19] Joan. X, 30. [20] Joan. XIV, 9. [21] Psal. XVIII, 2. [22] Psal. XXIII, 1. [23] Psal. CXIII, 3. [24] Psal. CII, 20. [25] Jud. 6. [26] Job XXV, 5.

(11) Ἡ deest in Regio, Seguer. Gobler. et Felckmanni primo.

(12) Basil. Felckm. secundus anonymus, et editio Commeliniana καί omittunt.

(13) Sic Regius et Seguer. At alii et editi, δέ et ἐπειδή omittunt. Ibidem καί ante νοεῖται deest in Reg. Seguer. Gobler. et Felc. 1.

(14) Εἶναι abest a Reg. Seguerian. Goblerian. et Felc. 1. Mox post εἰπεῖν, Reg. et Seguer. omittunt κτίσμα.

(15) Sic Regius et Seguer. At Ottobon., ἀπὸ τούτων ἴδοι τις, Cæteri et editi, ἀπὸ τούτων μάλιστα ἴδοι τό, etc. Ibidem Regius et Seguerian., αἱρέσεως τῶν Ἀρειανῶν.

(16) Felékm. 2, et editi, τὴν ταυτότητα. Mox τὸ φθαρτόν abest a Gobler. Felc. 1 Reg. et Seguer.

(17) Ita Regius Seguer. Gobl. et Felc. 1. At alii et editi, ἀγγέλοις. Ibid. Reg. et Seguer., τὰ ἄλλα πάντα. Cæteri et editi, τὰ ἄλλα δὲ πάντα.

(18) Regius et Seguer., Θεοῦ Υἱόν.

(19) Reg. Seguer. Anglican. Gobler. et Felck. 1, ἑαυτοῦ. Iidem (præter. Anglic.) omittunt τοῦ Θεοῦ.

(20) Sic Reg. et Seguer. In aliis vero et editis deest τε.

λέγων (21)· « Καὶ σὺ κατ' ἀρχάς, Κύριε, τὴν γῆν A ut Pater, idque Paulus ex centesimo primo psalmo his
ἐθεμελίωσας· καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσὶν οἱ οὐ- verbis docet [27]: « Et tu in principio, Domine, terram
ρανοί. Αὐτοὶ ἀπολοῦνται, σὺ δὲ διαμενεῖς· καὶ πάντες fundasti, et opera manuum tuarum sunt cœli : ipsi
ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται, καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον peribunt, tu autem permanebis : et omnes ut ve-
ἀλλάξεις αὐτούς, καὶ ἀλλαγήσονται· σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, stimentum veterascent, et velut amictum mutabis
καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσι. » Καὶ πάλιν λέγει (22)· eos, et mutabuntur. Tu autem idem ipse es, et
« Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον· ὁ αὐτὸς καὶ εἰς anni tui non deficient ;» et iterum [28] :« Jesus Chri-
τοὺς αἰῶνας. » stus heri et hodie : ipse et in sæcula. »

4. Καὶ πάλιν τὰ γενητὰ πάντα οὐκ ἦν, καὶ γέγονε. 4. Præterea quidquid est factum, factum est cum
Τὴν γὰρ γῆν, ὡς οὐδὲν, ἐποίησε· καί, « ὁ καλῶν τὰ antea nihil esset. Nam terram, quæ antea nihil
μὴ ὄντα ὡς ὄντα· » καὶ (23) ποιήματα δέ ἐστι καὶ erat, fecit. Et qui « vocat ea quæ non sunt, tanquam
κτίσματα· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀρχὴν ἔχει τοῦ γενέ- ea quæ sunt [29]. » Atqui res factæ, sunt item crea-
σθαι. « Ἐν ἀρχῇ » γὰρ « ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν tæ. Idcirco enim initium **548** exsistendi habent.
καὶ τὴν γῆν, » καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς· καὶ πάλιν (24)· Nam « in principio fecit Deus cœlum et terram [30], »
« Ἡ χείρ μου ἐποίησε ταῦτα πάντα. » Ὁ δὲ Υἱὸς necnon omnia quæ in eis sunt. Et iterum : « Ma-
ὢν ἐστι καὶ ἐπὶ πάντων Θεὸς, ὡς ὁ Πατήρ· καὶ nus mea fecit hæc omnia [31]. » Filius autem, ut Pa- B
τοῦτο (25) οὕτω δέδεικται· καὶ οὐ ποιούμενός ἐστιν, ter, Deus est super omnia, quod quidem probatum
ἀλλὰ ποιῶν· καὶ οὐ κτιζόμενος, ἀλλὰ κτίζων καὶ est ; nec est res quæ fit, sed ipse res facit : nec
ποιῶν τὰ ἔργα τοῦ Πατρός. Δι' αὐτοῦ γὰρ οἱ αἰῶνες denique creatur, sed ipse Patris opera creat et facit.
γεγόνασι· καὶ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο· καὶ χωρὶς Nam per ipsum et sæcula [32] et omnia facta sunt [33],
αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν· ὡς δὲ Ἀπόστολος ἐδίδαξε τὸ et sine ipso factum est nihil : atque, ut Apostolus
ἐν τῷ ψαλμῷ (26), αὐτὸς κατ' ἀρχὰς τὴν γῆν ἐθεμε- ex psalmo ostendit, ipse initio terram fundavit, et
λίωσε, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ εἶσιν οἱ οὐρανοί. opera manuum ejus sunt cœli [34]. Insuper, nulla res
Καὶ πάλιν τῶν κτισμάτων οὐδέν ἐστι τῇ φύσει Θεός· creata natura Deus est, sed singulæ quod **factæ**
ἀλλ' ἕκαστον τῶν γενομένων ὃ καὶ γέγονε (27), τοῦτο sunt, idipsum appellatæ sunt : hinc alia, cœlum, alia
καὶ ἐκλήθη· τὸ μὲν οὐρανὸς, ἄλλο δὲ γῆ (28)· καὶ terra dicta est : aliæ, luminaria ; aliæ, astra ; aliæ,
οἱ μὲν φωστῆρες, τὰ δὲ ἄστρα· καὶ ἄλλα θάλασσα, maria, abyssi et quadrupedes, aliaque, homo : ut et
καὶ ἄβυσσοι, καὶ τετράποδα· καὶ λοιπὸν, ἄνθρωπος· ante res illas angeli, archangeli, cherubim, seraphim,
καὶ πρὸ τούτων ἄγγελοι, καὶ ἀρχάγγελοι (29), χερου- virtutes, principatus, potestates, dominationes, pa-
βὶμ, σεραφὶμ, καὶ δυνάμεις, ἀρχαί, ἐξουσίαι, κυριό- radisus : atque ita res illæ singulæ perseverant.
τητες, παράδεισος· καὶ οὕτως ἕκαστον διαμένει. Εἰ δὲ Quod si nonnulli dii appellati sunt : certe non ex
καὶ θεοί τινες ἐκλήθησαν (30), ἀλλ' οὐ τῇ φύσει, ἀλλὰ C natura, sed quod Filii participes facti sint, id no-
τῇ μετουσίᾳ τοῦ Υἱοῦ. Οὕτω γὰρ καὶ αὐτὸς εἶπεν. men sunt consecuti. Sic enim ipse ait : « Si illos
« Εἰ ἐκείνους εἶπεν θεοὺς, πρὸς οὓς ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ dixit deos, ad quos sermo Dei **factus** est [35]. » Unde
ἐγένετο (31), » Διὸ, μὴ ὄντες τῇ φύσει θεοὶ, ἔστιν quia natura non sunt dii, fit aliquando ut quidam
ὅτε τινὲς τρέπονται, ἀκούοντες· « **Ἐγὼ εἶπα· Θεοί** mutentur, **hæcque audiant** : Ego dixi : Dii estis
ἐστε καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες· Ὑμεῖς δὲ, ὡς ἄν- et filii Excelsi omnes. Vos autem, sicut homines,
θρωποι, ἀποθνήσκετε. » Τοιοῦτος ἦν ὁ ἀκούσας· « Σὺ morimini [36]. » Talis ille erat cui dictum est : « Tu
δὲ εἶ ἄνθρωπος, καὶ οὐ Θεός. » Ὁ δὲ Υἱὸς Θεὸς ἀλη- vero homo es, et non Deus. » At Filius, Deus ve-
θινός ἐστιν, ὡς ὁ Πατήρ. Ἐν αὐτῷ γάρ ἐστιν, καὶ ὁ rus est, non secus ac Pater. In ipso siquidem est,

[27] Hebr. I, 10-12. [28] Hebr. XIII, 8. [29] Rom. IV, 17. [30] Genes. I, 1. [31] Isa. LXVI, 2. [32] Hebr. I, 2. [33] Joan. I, 3. [34] Hebr. I, 10 ; Psal. CI, 26. [35] Joan. X, 35. [36] Psal. LXXXI, 6.

(21) Gobler. et Felc. 1, ἐκ τοῦ Δαβὶδ λαβὼν τὴν χρῆσιν. Paulo post Reg. et Seguer., διαμενεῖς, et infra, ἀλλάξεις, ubi alii et editi, διαμένεις, et ἐλίξεις.

(22) Reg. Seguer. Gobler. et Felck. 1, omittunt Καὶ πάλιν λέγει. Mox pro Καὶ πάλιν, Reg. et Seg. habent Πάλιν τε.

(23) Sic Reg. et Seguer. In Anglic. καί deest : alii et editi δέ omittunt. Mox ibid. Reg. et Seguer., τοῦ γίνεσθαι.

(24) Πάλιν deest in Goblciano et Felckmanni primo. Ibidem Basil., ἐποίησε τὰ πάντα. Mox Reg. et Seguer., ὧν ἐστιν ἐπὶ πάντων Θεὸς, ὡς Πατήρ.

(25) Sic Reg. Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1. In aliis et editis deest τοῦτο. Ibid. Reg. et Seguer., καὶ οὐ ποιούμενος : alii et editi, ὡς οὐ, etc.

(26) Ita Reg. et Seguer. At Gobler. et Felck. 1, ὡς καὶ ὁ Ἀπόστολος ἔδειξε· Αὐτὸς κατ' ἀρχὰς, Κύριε. Alii et editi pro δέ, habent καί, et τά pro τό, et Κύριε post αὐτός, iidemque cum Goblerian. et Felc. 1, habent ἐθεμελίωσας et χειρῶν σου.

(27) Regius, Seguerianus, Goblerianus, et Felckmanni primus, καί omittunt.

(28) Sic Reg. et Seguer. Alii vero et editi. τὸ δὲ γῆ, οἱ δὲ φωστῆρες. Mox Reg. et Seguerian., θάλασσαι καὶ ἄβυσσος. Gobler. et Felckm. 1, ἄστρα καὶ θάλασσαι.

(29) Regius et Seguer. omittunt, καί et σεραφὶμ καί. In Ottob. autem deest, ἀρχάγγελοι et σεραφίμ.

(30) Sic Reg. Seguer. Goblerian. et Felc. 1, ut et legit Nannius. Alii vero et editi, Καὶ θεοί δέ τινες. Mox Reg. et Seguer., τῇ μετουσίᾳ. At alii et editi, τῇ omittunt. Ibidem in Reg. et Seguer., καί ante αὐτός.

(31) Ita Regius et Seguerianus, ut et legitur Joan. x, 35. Cæteri et editi, τοῦ omittunt. Mox post Διό, Regius et Seguerian., καί addunt. Ibidem paulo post sic habent Basiliensis, Anglicanus, Regius et Ottobon.: ἔστιν ὅτε τινὲς τρέπονται ἀκούοντες. Gobl. vero et Felck. 1, ἔστιν ὅτε τινὲς τρέποντες ἀκούοντες. Sic item Seguerianus, sed ὅτι additum est secunda manu pro ὅτε, quod aberat. Editi, ἔστιν ὅτε τρέπονται ἀκούοντες.

et Pater in Filio, quemadmodum Joannes scripsit, uti ostensum est. David autem psallit : « Sedes tua, Deus, in sæculum sæculi. Virga æquitatis, virga regni tui [37]. » Et prophela Isaias clamat : « Laboravit Ægyptus, et negotiatio Æthiopiæ, et Sabaim viri excelsi ad te transibunt, et te sequentur vincti manicis, et adorabunt te, quia in te Deus est. Tu enim es Deus Israel, et nesciebamus [38]. » Quis vero Deus est, in quo est Deus, nisi Filius qui dicit : « Ego in Patre et Pater in me est [39] ? »

5. Quæ cum ita se habeant ac conscripta sint, quis non videt Filium Patri esse consubstantialem, quandoquidem nihil simile habet cum rebus creatis, sed quæcunque sunt Patris, sunt etiam Filii? Quemadmodum enim si quam cum rebus creatis similitudidem et cognationem haberet, illis consubstantialis esset : ita quia ab Iisdem secundum substantiam alius est, propriumque Patris est Verbum, nec alius ab illo est : cum item omnia quæ Patris sunt, ejusdem propria sint ; verum sane est eum Patri consubstantialem esse. Hæc siquidem fuit mens et sententia Patrum, cum in Nicæna synodo Filium consubstantialem et ex substantia Patris esse confessi sunt. Recte enim perspexerunt nullam creatam substantiam posse unquam dicere : « Omnia quæcunque habet Pater, mea 549 sunt [40]. » Nam cum exsistendi initium habeat, eam et proprie esse et semper fuisse dici nequit. Ac proinde quia hæc Filio conveniunt, et omnia, quæ Patris esse dictum est, Filii quoque sunt ; necesse est Filii substantiam non esse creatam, sed Patri consubstantialem. Unde cum alias ob causas tum certe idcirco creata dici non potest substantia, quod proprietatum Dei capax sit. Proprietates autem ejus appello, ex quibus Deus cognoscitur, ut quod sit omnipotens, quod proprie sit, quod sit immutabilis, aliaque superius dicta, ne videlicet ipse Deus rebus creatis, uti volunt insipientes, consubstantialis esse videretur, ea nempe habens quæ illæ habere possent.

6. Sic autem etiam refutari potest eorum impietas qui Dei Filium rem creatam esse pugnant.

Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ (32)· καὶ ὁ μὲν Ἰωάννης ἔγραψεν, ὡς δέδεικται· ὁ δὲ Δαβὶδ ψάλλει· « Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεὸς, εἰς αἰῶνα αἰῶνος (33)· ῥάβδος εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου· » καὶ ὁ προφήτης δὲ Ἡσαΐας βοᾷ (34)· « Ἐκοπίασεν Αἴγυπτος καὶ ἐμπορία Αἰθιόπων· καὶ οἱ Σαβαεὶμ ἄνδρες ὑψηλοὶ ἐπὶ σὲ διαβήσονται, καὶ ἀκολουθήσουσιν οἱ ὀπίσω σου δεδεμένοι χειροπέδαις, καὶ προσκυνήσουσί σοι, ὅτι ἐν σοὶ ὁ Θεός. Σὺ γὰρ εἶ ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ οὐκ ἤδειμεν· » Τίς δή ἐστιν ὁ Θεὸς, ἐν ᾧ ὁ Θεὸς, εἰ μὴ ὁ Υἱὸς ὁ λέγων· « Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί ἐστιν (35) ; »

5. Τίς, τούτων ὄντων καὶ γεγραμμένων, οὐ συνορᾷ, ἐπεὶ (36) τῶν μὲν κτισμάτων οὐδὲν ὅμοιον ὁ Υἱὸς ἔχει, πάντα δὲ τὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ ἐστιν, ὅτι ὁμοούσιος ἂν εἴη ὁ Υἱὸς τῷ Πατρί ; Ὥσπερ γὰρ, εἰ τῶν κτισμάτων τινὰ εἶχεν ὁμοιότητα καὶ πρὸς αὐτά τινα εἶχε συγγένειαν, ὁμοούσιος ἂν αὐτοῖς ἦν· οὕτως ἀλλότριος μὲν ὢν κατ' οὐσίαν τῶν γενητῶν, ἴδιος δὲ τοῦ Πατρὸς Λόγος, οὐκ (37) ἄλλος ὢν οὗτος ἐκείνου· ἐπειδὴ καὶ αὐτοῦ ἐστιν ἴδια πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς, ὁμοούσιος εἰκότως ἂν εἴη τῷ Πατρί. Οὕτως γάρ καὶ οἱ Πατέρες νοήσαντες, ὡμολόγησαν ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ ὁμοούσιον καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν. Συνεῖδον γὰρ καλῶς, ὅτι κτιστὴ οὐσία οὐ δύναται ἂν ποτε εἰπεῖν (38)· « Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμά ἐστιν. » Ἀρχὴν γὰρ ἔχουσα τοῦ γίνεσθαι, οὐκ ἔχει τὸ ὢν, καὶ τὸ ἦν ἀϊδίως. Καὶ διὰ τοῦτο, ἐπειδὴ (39) ταῦτ' ἔχει ὁ Υἱὸς, καὶ πάντα δὲ τὰ προειρημένα τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ ἐστιν, ἀνάγκη μὴ (40) κτιστὴν εἶναι τὴν οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ' ὁμοούσιον τῷ Πατρί. Ἄλλως τε καὶ κατὰ τοῦτο οὐκ ἂν εἴη κτιστὴ οὐσία, δεκτικὴ τῶν ἰδίων τοῦ Θεοῦ. Ἴδια δὲ αὐτοῦ ἐστιν, ἐξ ὧν γινώσκεται ὁ (41) Θεὸς, οἷον τὸ παντοκράτωρ, τὸ ὢν, τὸ ἀναλλοίωτον, καὶ τὰ ἄλλα τὰ προειρημένα, ἵνα μὴ ὁμοούσιος τῶν κτισμάτων (42) αὐτὸς ὁ Θεὸς φαίνηται κατὰ τοὺς ἄφρονας, ἔχων ἅπερ καὶ τὰ κτίσματα ἔχειν δύναται.

6. Καὶ οὕτω δ' (43) ἄν τις διελέγξειε τὴν ἀσέβειαν τῶν λεγόντων κτίσμα εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον. Ἡ

[37] Psal. XLIV, 7. [38] Isa. XLV, 14, 15. [39] Joan. XIV, 10. [40] Joan. XVI, 15.

(32) Sic Regius, Seguer. Goblerian. et Felc. 1. At alii et editi, γάρ ἐστιν ὁ Πατὴρ, καὶ ὁ Πατήρ, etc.

(33 Ita Regius et Seguer. et Græcus Scripturæ textus. Cæteri et editi, τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος.

(34) Goblerian. et Felck. 1, καὶ ὁ Ἡσαΐας· Ἐκοπίασεν. Ibid. Basiliens. et Anglican., ἐμπορίαι. Mox Gobler. et Felckm. 1, Σαβαείμ, ut et habet Græcus Scripturæ textus. Reg. et Seguer. Σαοαείν. Alii et editi, Σαβαΐν. Item mox Reg. et Seguer., ἀκολουθήσουσί σοι ὀπίσω.

(35) Ἐστιν deest in Reg. et Seguer.

(36) Regius Seguerian. Gobler. et Felckm. 1, ὅτι ἐπεὶ μὲν τῶν, etc.

(3) Ita Regius et Seguerian. At alii et editi, οὐκ omittunt. Ibidem Gobler. Felc. 1, Anglic. Regius et Seguer., οὗτος ἐκείνου. Cæteri et editi, οὗτος ἐκείνων. Mox Regius et Seguerianus, πάντα τὰ τοῦ Πατρός. Alii et editi, τά omittunt.

(38) Sic Reg. et Seguer. At in aliis et editis, ἄν deest. Paulo post Reg. Seguer. Gobler. Felck. 1 et Anglican. habent τοῦ γίνεσθαι. Cæteri et editi, τοῦ γενέσθαι.

(39) Ita Regius, Seguer. Anglic, Gobler. et Felck. primus anonymus. At alii et editio Commel., ἀϊδίως· ὁ δὲ Υἱὸς διὰ τοῦτο ἀΐδιος. Ἐπειδή, etc. Mox Gobler. et Felck. primus anonymus, et Anglic. δέ omittunt post πάντα. Ibidem Regius et Seguer., προειρημένα τοῦ Πατρός. Alii et editi, προειρημένα περὶ τοῦ Πατρός.

(40) Sic Regius, Seguer. Gobler. Felck. primus anonymus et Anglic. At alii, οὖν μή. Paulo post Anglic., Ἄλλως τε δὲ καί, etc.

(42) Ita Reg. et Seguer. In aliis et editis ὁ deest.

(42) Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglic. At alii et editi, αὐτῶν τῶν κτισμάτων.

(43) Ita Reg. et Seguer. At alii et editi δέ omittunt. Mox Basil., τὸν τούτου Λόγον.

πίστις ἡμῶν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμά ἐστι (44), λέγοντος αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ τοῖς ἀποστόλοις· « Πορευθέντες, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Εἶπε δὲ οὕτως, ἵνα ἐξ ὧν οἴδαμεν, ἀπὸ τούτων νοῶμεν καὶ περὶ τῶν προειρημένων (45). Ὥσπερ οὖν οὐκ ἂν εἴποιμεν τοὺς πατέρας ποιητὰς, ἀλλὰ γεννήτορας, καὶ αὐτοὺς δὲ ἡμᾶς οὐκ ἂν εἴποι τις κτίσμα πατέρων, ἀλλὰ υἱοὺς φύσει, καὶ ὁμοουσίους οὖν πατέρων· οὕτως, εἰ Πατὴρ ὁ Θεὸς, πάντως Υἱοῦ φύσει καὶ ὁμοούσιός ἐστι Πατήρ. Ἀβραὰμ γοῦν οὐκ ἔκτισε τὸν Ἰσαὰκ (46), ἀλλ' ἐγέννησε· Βεσελεὴλ δὲ καὶ Ἐλιὰβ οὐκ ἐγέννησαν, ἀλλ' ἐποίησαν πάντα τὰ ἔργα τὰ ἐν τῇ σκηνῇ. Καὶ ναυπηγὸς δὲ καὶ οἰκοδόμος οὐ γεννῶσιν ἃ ποιοῦσιν, ἀλλ' ἕκαστος ἐργάζεται, ὁ μὲν τὸ σκάφος, ὁ δὲ τὴν οἰκίαν. Ὁ μέντοι Ἰσαὰκ οὐ ποιεῖ, ἀλλὰ γεννᾷ φύσει καὶ ὁμοούσιον τὸν Ἰακώβ (47)· καὶ ὁ Ἰακὼβ δὲ οὕτως τὸν Ἰούδαν καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ. Ὥσπερ οὖν μαίνοιτ' ἄν τις λέγων τὴν οἰκίαν ὁμοούσιον τοῦ οἰκοδόμου, καὶ τὸ σκάφος τοῦ ναυπηγοῦ, οὕτως πρεπόντως ἄν τις εἴποι πάντα Υἱὸν ὁμοούσιον εἶναι τοῦ ἑαυτοῦ Πατρός. Εἰ τοίνυν Πατήρ ἐστι καὶ Υἱὸς, ἀνάγκη τὸν Υἱὸν φύσει καὶ ἀληθείᾳ εἶναι Υἱόν (48). Τοῦτο δέ ἐστι τὸ ὁμοούσιον εἶναι τῷ Πατρὶ, ὡς ἐκ πολλῶν ἐδείχθη. Ἀμέλει περὶ μὲν τῶν ποιημάτων· « Αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. » Περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ· « Ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου Λόγον ἀγαθόν. » Ὁ δὲ Δανιὴλ οἶδε Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, οἶδε καὶ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ· καὶ τὸν μὲν Υἱὸν εἶδε δροσίζοντα (49) τὴν κάμινον· περὶ δὲ τῶν ἔργων εἰρηκὼς, « Εὐλογεῖτε, πάντα τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν Κύριον, » ἕκαστον μὲν τῶν κτισμάτων κατέλεξε· τὸν δὲ Υἱὸν οὐ συνηρίθμησε τούτοις, εἰδὼς, ὅτι οὐκ ἔστιν ἔργον (50), ἀλλὰ δ' αὐτοῦ γέγονε μὲν τὰ ἔργα, ἐν Πατρὶ δὲ ὑμνούμενος καὶ ὑπερυψούμενός ἐστιν. Ὥσπερ (51) οὖν δι' αὐνοῦ ἀποκαλύπτεται ὁ Θεὸς τοῖς γινώσκουσιν, οὕτως δι' αὐτοῦ ἡ εὐλογία, καὶ ὁ ὕμνος, καὶ ἡ δόξα, καὶ τὸ κράτος ὁμολογεῖται τῷ Πατρὶ δι' αὐτοῦ καὶ (52) ἐν αὐτῷ, ἵνα καὶ εὐπρόσδεκτος ἡ τοιαύτη ὁμολογία γένηται, ὡς αἱ Γραφαὶ λέγουσιν. Ἐκ πολλῶν μὲν οὖν καὶ ἐκ τούτων δέδεικται καὶ δείκνυται (53) ἀσεβὴς ὁ λέγων κτίσμα εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον.

A Nempe fides nostra est in Patrem, Filium et Spiritum sanctum, ipso Filio ad apostolos dicente : « Euntes, docete omne gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti [41]. » Quibus sane verbis usus est, ut ex his quæ novimus, ea quæ dicta sunt intelligeremus. Quemadmodum ergo patres non opifices sed genitores appellamus, ac proinde nemo nos a patribus creatos, sed patrum esse natura filios et consubstantiales dicere possit : ita, si Pater est Deus, profecto Pater est Filii qui sit natura filius ipsique proinde consubstantialis. Hinc Abraham non creavit sed genuit. Isaac. Beseleel autem et Eliab non genuerunt, sed fecerunt omnia opera quæ in tabernaculo erant [42]. Similiter navium et ædificiorum fabricatores non gignunt quæ faciunt : sed illi quidem navem, hi domum B construunt. Sic item Isaac non fecit, sed genuit sibi natura consubstantialem Jacob, ut et Jacob Judam ac fratres ejus. Quocirca ut is sana mente non esset, qui domum vel navem opifici esse consubstantialem diceret : its profecto fateri convenit omnem filium suo patri esse consubstantialem. Quapropter si vere et Pater et Filius est, necesse omnino est Filium natura et veritate Filium, hoc est Patri consubstantialem esse, quod quidem multis demonstratum est. Certe de operibus dicitur : « Ipse dixit, et facta sunt ; ipse mandavit, et creata sunt [43]. » De Filio autem : « Eructavit cor meum Verbum bonum [44] » Daniel quoque Filium Dei optime noverat : noverat et Dei opera. Itaque Filium quidem flammas fornacis rore irrigantem vidit : at cum de operibus dixisset, « Benedicite, C omnia opera Domini, Domino [45], » singulas quidem res creatas enumeravit : sed inter eas Filium minime collocavit : quippe qui non esset nescius, illum opus non esse, sed per ipsum facta esse opera, eumque in Patre laudari et superexaltari. Igitur quemadmonum Dei cognitio per ipsum Verbum habetur : ita per ipsum et in ipso benedictio, lausi gloria et potentia Patri concinitur, quo grata et accepta sit hujusmodi confessio, sicuti Scriptura testantur. Itaque cum ex multis rationibus, tum **550** ex istis perspicuum et evidens est impium eum esse quicunque Dei Verbum rem creatam esse contendit.

[41] Matth. XXVIII, 19. [42] Exod. XXXVI, 1. [43] Psal. CXLVIII, 5. [44] Psal. XLIV, 2. [45] Dan. III, 57.

(44) Sic Regius et Seguer. Cæteri vero et editi omittunt ἐστι. Mox hæc verba, τοῖς ἀποστόλοις, πορευθέντες, habentur in Regio, Seguer. Anglic. Gobler. et Felck. primo, et legit Nannius, sed desunt in aliis et editis. Ibidem Regius et Seguer., εἰς ὄνομα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου, etc.

(45) Regius et Seguer., εἰρημένων, iidemque mox et Gobler. ac Felck. primus anonymus, εἴποιμεν, ubi alii et editi, εἴπωμεν. Ibidem post πατέρας, Regius et Seguer. addunt ἑαυτῶν. Ibidem Gobler. et Felck. primus, οὐκ ἂν εἴποι κτίσμα.

(46) Ita Regius, et Seguer. Gobler. et Felck. primus, ut et legit Nannius ; at alii et editi, Υἱόν. Mox Regius et Seguer., καὶ Βεσελεὴλ δέ, etc.

(47) Sic Regius, Seguer. et Anglic. At Ottobon., φύσει τὸν Ἰακὼ υἱόν. Cæteri et editio Commel., καὶ τὸν Ἰακώβ. Mox ibid. Gobler. et Felck. 1, ὁ δὲ D τὸν Ἰούδα. Ὥσπερ οὖν, etc. Regius habet quoque τὸν Ἰούδα.

(48) Sic Regius, Seguer. Gobler. Felck. 1, et Anglic., sed a tribus postremis abest ἐστι. Cæteri et editi, Υἱὸν, τουτέστιν ὁμοούσιον.

(49) Ita Regius, Seguer. Gobler. Felck. 1 et Ottobon. Cæteri autem cum editione Commel., δροσίσαντα. Ibid. Regius et Seguer., εἶδε. Alii et editi, οἶδε.

(50) Felck. 2 et editi, οὐκ ἔστι μέν, et mox, γέγονε μὲν πάντα τὰ ἔργα.

(51) Felck. 2 et editio Commel., Ὥσπερ γαρ.

(52) Editio Commel. et Felck. 2 καὶ omittunt Mox Seguer., ἵνα εὐπρόσδεκτος.

(53) Ita Reg. Seguer. Basil. et Anglic. At alii et editi omittunt καὶ δείκνυται.

7. Verum cum maxime his Proverbiorum verbis A niti videantur, « Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua [46], » atque ad hunc modum concludant. Ecce igitur creavit, ac proinde res est creata ; e re sane fuerit ex hoc etiam loco ostendere quantum illi hallucinentur, et a scopo divinæ Scripturæ aberrent. Enimvero si Filius est, res creata ne dicatur : sed si res est creata, Filius non appelletur. Namque supra probatum est, quantum esset rei creatæ et filii discrimen. Deinde, cum initiatio sive baptismus non in nomine creatoris et rei creatæ, sed in nomine Patris et Filii perficitur, necesse est Dominum non rem creatam sed Filium vocari. At, inquiunt, an non id scriptum est? Ita sane scriptum est et necessario dictum : sed hæretici quod bene dictum est, male profecto intelligunt. Si enim Christianismi formam et characterem intelligerent cognoscerentve, Dominum gloriæ rem creatam esse nequaquam dicerent, neque quod recte scriptum est, illis instar scopuli esset. Hi igitur « nescierunt neque intellexerunt [47], » quam ob rem, uti scriptum est, « in tenebris ambulant [48]. » Verumtamen rem explicare necesse est, cum ut illi etiam hoc in loco desipere convincantur, tum ne nos ipsi refutationem illorum impietatis prætermisisse videamur, ac denique fortasse ut iidem ipsi quoque resipiscant. Is est itaque Christianæ fidei character, Filium Dei, qui Verbum Deus est (nam, « in principio erat Verbum et Deus erat Verbum [49], ») qui sapientia et virtus Patris est (Christus enim Dei virtus et Dei sapientia [50]), in fine sæculorum hominem propter nostram salutem factum esse. Joannes enim qui dixit, « In principio erat Verbum : » mox subjecit, « Et Verbum caro factum est [51], » quod idem est ac si diceret, homo factus est. Quin etiam ipse Dominus de seipso aiebat : « Quid me quæritis interficere, hominem qui veritatem vobis locutus sum [52] » Paulus vero ab eodem doctus scribit : « Unus Deus, unus et mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus [53] : » homo, inquam, factus qui, rebus humanis optime administratis, et morte, cujus rei eramus, fugata ac destructa, jam ad dextram Patris sedet, in quo et ipse est, et Pater in ipso sicuti fuit et semper.

8. Hæc ergo vera est Christianæ fidei forma ex apostolis per Patres derivata. Cæterum qui Scripturæ lectioni vacat, perpendere et discernere debet. quandonam de divinitate Verbi loquatur, quando

7. Ἀλλ' ἐπειδὴ προφασίζονται τὸ ἐν ταῖς Παροιμίαις γεγραμμένον τὸ, « Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, » καὶ ἐπιλέγουσιν (54) ἑαυτοῖς· Ἰδοὺ ἔκτισε, καὶ κτίσμα ἐστίν· ἀναγκαῖόν ἐστι καὶ ἐκ τούτου δεῖξαι ὅσον πλανῶνται, μὴ εἰδότες τὸν σκοπὸν τῆς θείας Γραφῆς. Εἰ μὲν οὖν Υἱός ἐστι, μὴ λεγέσθω κτίσμα· εἰ δὲ κτίσμα, μὴ λεγέσθω Υἱός. Δέδεικται γὰρ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ὅση διαφορά ἐστι κτίσματος καὶ Υἱοῦ. Καὶ ἐπειδὴ ἡ τελείωσις οὐκ εἰς κτίστην καὶ κτίσμα (55), ἀλλ' εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν κρατεῖ, ἀνάγκη μὴ λέγεσθαι κτίσμα, ἀλλ' Υἱὸν τὸν Κύριον. Οὐ γέγραπται οὖν ; φησί. Ναὶ γέγραπται, καὶ ἀναγκαίως εἴρηται· ἀλλὰ κακῶς νοοῦσι τὸ καλῶς εἰρημένον οἱ αἱρετικοί. Εἰ γὰρ ἐνόουν καὶ ἐγίνωσκον τὸν χαρακτῆρα τοῦ Χριστιανισμοῦ, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἔλεγον κτίσμα εἶναι, οὐδὲ προσέκοπτον τῷ B γεγραμμένῳ καλῶς. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν « οὐκ ἔγνωσαν, οὐδὲ συνῆκαν· » διὰ τοῦτο, ὡς γέγραπται, « ἐν σκότῳ διαπορεύονται· » ἡμᾶς δὲ ὅμως ἀναγκαῖον εἰπεῖν, ἵν' ἐκεῖνοι μὲν καὶ ἐν τούτῳ δειχθῶσιν ἄφρονες, ἡμεῖς δὲ μὴ παραλίπωμεν τὸν κατὰ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν ἔλεγχον, ἴσως καὶ αὐτοὶ μεταγνῶσιν. Ὁ χαρακτὴρ τοίνυν τῆς ἐν Χριστῷ πίστεώς ἐστιν οὗτος, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, Λόγον ὄντα Θεόν (« Ἐν ἀρχῇ γὰρ ὁ Λόγος, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος »), σοφίαν ὄντα καὶ δύναμιν τοῦ Πατρός (Χριστὸς γὰρ Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία), τοῦτον ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων ἄνθρωπον γεγενῆσθαι (56) διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν. Αὐτὸς γὰρ ὁ Ἰωάννης, εἰρηκὼς, « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, » μετ' ὀλίγα εἶπε· « καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο· » ἴσον τῷ εἰπεῖν, ἄνθρωπος γέγονε. Καὶ ὁ μὲν (57) Κύριος C περὶ ἑαυτοῦ ἔλεγε· « Τί με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι, ἄνθρωπον ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα ; » ὁ δὲ Παῦλος, παρ' αὐτοῦ μαθών, ἔλεγεν· « Εἷς Θεὸς (58), εἷς καὶ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἄνθρωπος Χριστὸς Ἰησοῦς· » ἄνθρωπος δὲ γενόμενος καὶ οἰκονομήσας τὰ ἀνθρώπινα, τροπώσας τε καὶ καταργήσας τὸν καθ' ἡμῶν (59) θάνατον, κάθηται νῦν ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, ἐν αὐτῷ ὢν, καὶ τοῦ Πατρὸς ὄντος ἐν αὐτῷ, ὥσπερ ἦν ἀεὶ, καὶ ἔστι διαπαντός.

8. Ὁ μὲν χαρακτὴρ οὗτος ἐκ τῶν ἀποστόλων διὰ ὧν Πατέρων· δεῖ δὲ λοιπὸν, ἐντυγχάνοντα τῇ Γραφῇ, δοκιμάζειν καὶ διακρίνειν, πότε μὲν περὶ τῆς θεότητος τοῦ Λόγου λέγει, πότε δὲ περὶ τῶν ἀνθρωπίνων αὐτοῦ·

[46] Prov. VIII, 22. [47] Psal. LXXXI, 5. [48] Joan. XII, 35. [49] Joan. I, 1. [50] I Cor. I, 24. [51] Joan. I, 14. [52] Joan. VII, 19 ; VIII, 40. [53] I Tim. II, 5.

(54) Sic Reg. Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1. Cæteri vero et editio Commel., ἐπεὶ λέγουσιν. Mox Reg. et Seguer., ἔκτισε. Alii et editio Commel., ἐκτίσθη. Editio autem Paris. et Colon., κτίστης. Ibidem post ἀναγκαῖον Regius et Seguer. omittunt ἐστί. D

(55) Ita Regius, Seguer. Gobler. et Felck. 1. At Ottobon., ἐκτίσθη καί, etc. Alii et editio Commel., κτίσιν καὶ κτίσμα, male.

(56) Sic Regius, Seguer. Gobler. et Felck. 1. Alii et editio Commel., γενέσθαι. Mox post σωτηρίαν Reg. et Seguer. omittunt ἐδέησεν, quæ vox ibi in aliis et editis habetur. Ibidem iidem Reg. et Seguer., Αὐτὸς γὰρ ὁ Ἰωάννης εἰρηκὼς, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, μετ' ὀλίγα, etc. Gobler. et Felck. 1, Ἰωάννης γάρ φησι..... καὶ μετ' ὀλίγα. Alii et editi, Οὕτως γὰρ Ἰωάννης εἰρηκεν..... καὶ μετ' ὀλίγα.

(57) Reg. Seguer. Gobler. et Felck. 1 μέν omittunt. Mox in Seguer. τήν deest ante ἀλήθειαν.

(58) Gobler. et Felck. 1, ὁ δὲ Παῦλός φησιν· Εἷς Θεός, etc. Ibid. καί abest ab editione Commel.

(59) Ottobon., τὸν καθ' ἡμᾶς. Ibid. Reg. et Seguer., κάθηται νῦν, etc. Alii et editio Commel. νῦν omittunt.

ἵνα μὴ ἕτερα ἀνθ' ἑτέρων νοοῦντες παραπαίωμεν (60), δῖα πεπόνθασιν οἱ Ἀρειανοί. Ὥσπερ τοίνυν, Λόγον αὐτὸν εἰδότες, οἴδαμεν, ὅτι « δι' αὐτοῦ τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν· » καὶ, « Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν· » καὶ, « Ἀποστέλλει (61) τὸν Λόγον αὐτοῦ, καὶ ἰᾶται τὰ πάντα · » καὶ σοφίαν δὲ αὐτὸν εἰδότες, οἴδαμεν, ὅτι ὁ Θεὸς τῇ σοφίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν, καὶ πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησεν ὁ Πατὴρ · καὶ Θεὸν δὲ (62) αὐτὸν εἰδότες, πεπιστεύκαμεν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός · « Ὁ θρόνος σου » γὰρ, « ὁ Θεὸς, » ᾄδει Δαβίδ, « εἰς αἰῶνα αἰῶνος· ῥάβδος εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου. Ἠγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀδικίαν · διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεὸς, ὁ Θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. » Καὶ ἐν μὲν τῷ Ἡσαΐᾳ αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ λέγει · Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με. » Ὁ δὲ Πέτρος ὡμολόγησεν, ὅτι « Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. » οὕτως εἰδότες αὐτὸν ἄνθρωπον γενόμενον, οὐκ ἀρνούμεθα τὰ περὶ αὐτοῦ ἀνθρωπίνως λεγόμενα, οἷα ἐστὶ νὸ πεινᾷν, νὸ διψᾷν, τὸ βαπισθῆναι, τὸ δακρῦσαι, τὸ κοιμηθῆναι, καὶ τέλος τῷ σταυρῷ ἀναδέξασθαι (63) τὸν ὑπὲρ ἡμῶν θάνατον· ταῦτα γὰρ πάντα περὶ αὐτοῦ γέγραπται. Οὕτως καὶ τὸ, « ἔκτισεν, » ἀνθρώποις ἁρμόζον οὐκ ἀπέκρυκεν ἡ Γραφὴ, ἀλλ' εἴρηκεν. Ἐκτίσθημεν γὰρ καὶ πεποιήμεθα οἱ ἄνθρωποι· Ἀλλ' ὥσπερ ἀκούοντες, ἐπείνασεν, ἐκοιμήθη, ἐῤῥαπίσθη, οὐκ ἀρνούμεθα (64) αὐτοῦ τὴν θεότητα· οὕτως ἀκούοντας τὸ, « ἔκτισεν, » ἀκόλουθον ἂν εἴη μνημονεύειν, ὅτι, Θεὸς ὤν, ἐκτίσθη ἄνθρωπος. Ἀνθρώπων γὰρ ἴδιον τὸ κτίζεσθαι, ὥσπερ καὶ τὰ προειρημένα, τὸ πεινᾷν, καὶ τὰ ὅμοια.

9. Καὶ γὰρ κἀκεῖνο πάλιν τὸ καλῶς μὲν (65) εἰρημένον, κακῶς δὲ νοούμενον παρ' αὐτοῖς · φημὶ δὴ τὸ, « Περὶ τῆς ἡμέρας ἢ τῆς ὥρας ἐκείνης οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι, οὐδὲ ὁ Υἱὸς, » καλὸν ἔχει (66) τὸν νοῦν. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ νομίζουσιν ἐκ τοῦ λέγειν, « οὐδὲ ὁ Υἱὸς, » ὅτι ἀγνοῶν δηλοῖ, ὅτι κτίσμα ἐστιν, Οὐκ ἔστι δὲ οὕτως · μὴ γένοιτο ! καὶ γὰρ ὥσπερ λέγων (67), « Ἔκτισέ

A vero de humanis ejus actis : ne alia pro aliis intelligendo hallucinemur, quod utique Arianis accidit. Quemadmodum igitur nos qui Verbum agnoscimus, novimus quoque quod « omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil [54] ; » et, « Verbo Domini cœli firmati sunt [55] ; » et, « Mittit Verbum suum et sanat omnia [56]. » Similiter illum sapientiam esse agnoscentes, Deum sapientia fundasse terram [57], et Patrem omnia in sapientia fecisse certum habemus [58]. Ipsum itidem Deum confitentes, Christum **551** esse credimus. Nam « Sedes tua, Deus, » canit Davit, « in sæculum sæculi. Virga æquitatis, virga regni tui. Delexisti justitiam et odisti iniquitatem. Propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis [59]. » Ipse vero in Isaia de seipso dicit : « Spiritus Domini B super me, cujus causa unxit me [60]. » Petrus autem confessus est, quia « Tu es Christus Filius Dei viventis [61]. « Ita, eum hominem factum esse scientes, non negamus quæ de illo humanitus sunt dicta, qualia sunt esurire, sitire, alapis percuti, lacrymari, dormire, ac demum mortem pro nobis in cruce suscipere. Hæc enim omnia de illo scripta sunt. Illud quoque verbum, « creavit, » quod quidem hominibus convenit, non reticuit Scriptura, sed expressit. Nos enim homines creati et facti sumus. Sed quemadmodum cum audimus, esurivit, dormivit, alapis percussus est, ejus divinitatem non negamus : sic cum hanc vocem, « creavit, » audimus, meminisse æquum est eum qui Deus erat, hominem creatum esse. Siquidem hominum proprium est creari, ut C et cætera supra allata, esurire et similia.

9. Istud quoque recte dictum est, quod male ab illis intelligitur, nempe, « De die autem illo vel hora nemo scit, neque angeli, neque Filius [62]. » Hæc, inquam, rectam continent sententiam. At illi ex his verbis, « neque Filius, » putant cum ille se ignorare asseverat, rem creatam se esse significare. Verum non ita est : absit ! etenim quemadmodum cum

[54] Joan. I, 3. [55] Psal. XXXII, 6. [56] Psal. CVI, 20. [57] Prov. III, 19. [58] Psal. CIII, 24. [59] Psal. XLIV, 7, 8. [60] Isa. LXI, 1. [61] Matth. XVI, 16. [62] Marc. XIII, 32.

(60) Ita Regius et Seguer. Cæteri autem et editi, παραπτοαίωμεν. Ibidem Regius Seguer. Gobler. et Felck. 1, Ἀρειανοί. Alii et edti, αἱρετικοί.

(61) Regius et Seguer., ἀποστελεῖ iidemque mox cum Gobler. et Felck. primo, ἰάσεται, et σοφίαν δὲ αὐτόν Alii et editi, ἀποστέλλει, ἰᾶται, et σοφίαν αὐτήν. Ibidem Gobler. et Felck. 1. ὅτι omisso, habent Ὁ Θεὸς γάρ, etc.

(62) Goblerian. et Felck. primus δέ omittunt, iidemque paulo post habent, Ὁ γὰρ θρόνος σου, φησὶ Δαυὶδ, εἰς αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ Ἡσαΐας· Πνεῦμα Κύριου ἐπ' ἐμέ. Ibidem σου deest in Seguer., idemque et Regius ψάλλει habet pro ᾄδει. Regius addit quoque φησί post γάρ. Item ibidem Regius et Seguer., βασιλείαι αὐαοῦ... καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν.

(63) Gobler. et Felck. primus, τὸν σταυρὸν ἀναδέξασθαι καὶ τόν, etc. Paulo post Regius et Seguer. ἔκρυψεν, et ἐκτίσμεθα.

(64) Ita Regius, Seguer., Gobler. et Felck. primus. In aliis et editis deest οὐ. Mox Gobler. et Felc. primus, ἐπείνασε καὶ τὰ λοιπὰ οὐκ ἀρνούμεθα. Paulo post Regius, Seguer. Gobler. Felck. primus et Anglic., οὑτως ἀκούοντες. Alii cum editis, οὕτως ἀκούοντας.

D (65) Sic Regius, Seguer., Gobler. et Felck. primus. At alii et editi μέν omittunt. Ibidem Gobler. et Felck. primus, εἴρηται. Item ibidem Regius et Seguer. ἐκείνης habent post ἡμέρας, non post ὥρας.

(66) Ita Regius, Seguer., Basil., et Anglic. At alii et editio Commel., ἔχειν. Ibidem post μέν Regius et Seguer. γάρ addunt : alii et editi omittunt. Mox pro δηλοῖ, ὅτι, Reg. Seguer. Gobler. et Felck. 1 et Anglic. habent δηλονότι.

(67) Sic Regius, Seguer. Gobler. et Felck. primus. At alii et editi, ὡς. Mox hæc verba, οὕτως λέγων, οὐδὲ Υἱὸς, ἀνθρωπίνως εἰρηκε, desunt in Basil. Felck. 2, et editione Commel., ut ea quæ paulo post sequuntur, Οὐ γὰρ γινώσκουσινο, ἐὰν μὴ ἀκούσωσι καὶ μάθωσι. Vox autem, ἀκούσωσι. abest a Gobler. Felck. primo et Anglic. Hæc item verba, ὡς

dixit, « Creavit me, » humanam naturam designabat : ita cum ait, « neque Filius, » eamdem humanam naturam denotabat. Et quidem causa cur ita locutus sit, valde consentanea est. Quia enim homo factus est, uti scriptum est, et hominum proprium sit ignorare, ut et esurire cæteraque id genus (namque nihil homines cognoscunt nisi audierint et didicerint), idcirco hominum ignorantiam, quatenus homo factus, præ se ferre voluit : primum quidem ut ostenderet se vere corpus humanum habere ; deinde ut hominum ignorantiam in corpore gerens, naturam humanan ab omnibus liberaret et purgaret, perfectamque ac sanctam Patri exhiberet. Quid igitur Arianis superest quod possint opponere? Quid novi ad obganniendum excogitabunt? Siquidem dilucide ostendimus eos has voces non intelligere, « Dominus creavit me in opera sua : » et, « De die autem illo nemo scit neque angeli, neque Filius. » Etenim ut hoc verbo, « creavit, » humanam naturam significat, quia vere homo factus et creatus est : ut item cum ait, « Ego et Pater unum sumus [63], » et, « Qui videt me, videt et Patrem [64], » et, « Ego in Patre et Pater in me [65], » suam æternitatem et consubstantialitatem cum Patre denotat ; ita hæc verba : « Nemo scit neque Filius, » tanquam homo usurpat, quia nempe proprium hominum sit ignorare. Enimvero ille qui dicit, « Nemo novit Patrem nisi Filius, **552** neque Filium nisi Pater [66], » multo magis res creatas idem noverit. Hinc discipuli apud Joannem Domino aiebant : « Nunc scimus quia scis omnia [67]. » Itaque manifestum est nihil plane esse quod Christus ignoret, cum ipse sit verbum per quod omnia facta sunt. Quocirca quia dies illa aliquid est ex omnibus, non dubium est quin per ipsum ipsa quoque futura sit, etiamsi Ariani præ sua ignorantia sexcenties dirumpantur.

με, » ἀνθρωπίνως εἴρηκεν · οὕτως λέγων, « οὐδὲ ὁ Υἱός, » ἀνθρωπίνως εἴρηκε. Καὶ τὸ αἴτιοδ τοῦ οὕτως εἰρηκέναι ἔχει τὸ εὔλογον, Ἐπειδὴ γὰρ ἄνθρωπος γέγονεν, ὡς γέγραπται, ἀνθρώπων δὲ ἴδιον τὸ ἀγνοεῖν, ὥσπερ καὶ τὸ πεινᾷν, καὶ τὰ ἄλλα (οὐ γὰρ γινώσκουσιν, ἐὰν μὴ ἀκούσωσι καὶ μάθωσι), διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἄγνοιαν τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἄνθρωπος γεγονὼς, ἐπιδείκνυται · πρῶτον μὲν, ἵνα δείξῃ, ὅτι ἀληθῶς ἀνθρώπινον ἔχει σῶμα· ἔπειτα δὲ, ἵνα καὶ, τὴν ἄγνοιαν τῶν ἀνθρώπων ἐν τῷ σώματι ἔχων, ἀπὸ πάντων λυτρωσάμενος καὶ καθαρίσας, τελείαν καὶ ἁγίαν παραστήσῃ τῷ Πατρὶ τὴν ἀνθρωπότητα (68). Ποίαν ἔτι πρόφασιν εὑρήσουσιν οἱ Ἀρειανοί ; Τί λοιπὸν ἐπινοήσαντες γογγύσουσι ; Κατεγνώσθηραν μὴ εἰδότες τὸ, « Κύριος ἔκτισέ με εἰς ἔργα αὐτοῦ (69) . » Καὶ ἐδείχθησαν μὴ νοοῦντες τὸ, » Περὶ δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης οὐδεὶς οἶδεν, οὐνὲ οἱ ἄγγελοι, οὐδὲ ὁ Υἱός. » Καὶ γὰρ ὥσπερ λέγων μὲν τὸ, « ἔκτισε, » τὸ ἀνθρώπινον σημαίνει, ὅτι ἄνθρωπος γέγονε καὶ ἐκτίσθη · λέγων δὲ, « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν, » καὶ, « Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα, » καὶ, « Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί, » τὴν ἀϊδιότητα καὶ τὸ πρὸς τὸν Πατέρα ὁμοούσιον σημαίνει · οὕτως λέγων, « Οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ ὁ Υἱὸς, » ὡς ἄνθρωπος πάλιν λέγει· ἀνθρώπων γὰρ ἴδιον τὸ ἀγνοεῖν. Λέγων δὲ, « Οὐδεὶς οἶδε τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, οὐδὲ τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατὴρ, » οἶδε πολλῷ πλέον τὰ γενητὰ (70). Οἱ μὲν οὖν μαθηταὶ ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην ἔλεγον τῷ Κυρίῳ · « Νῦν οἴδαμεν, ὅτι πάντα οἶδας. » Εὔδηλον (71) οὖν, ὅτι οὐδέν ἐστιν ὃ ἀγνοεῖ, Λόγος ὢν, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο. Τῶν δὲ πάντων οὖσα καὶ ἡ ἡμέρα ἐκείνη, πάντως δι' αὐτοῦ γενήσεται, κἂν διαῤῥαγῶσι μυριάκις τῇ (72) ἑαυτῶν ἀγνοίᾳ οἱ Ἀρειανοί.

EPISTOLA EJUSDEM AD EUMDEM SERAPIONEM EPISCOPUM, DE SPIRITU SANCTO.

1. Admirabere forsitan, quare cum jussus sim epistolam de sancto Spiritu in compendium redi-

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΝ ΣΕΡΑΠΙΩΝΑ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ (73).

1. Ἴσως θαυμάσεις, πῶς ἐντειλάμενον τὴν περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος γραφεῖσαν ἐπιστολὴν ἐπιτε-

[63] Joan. x, 30. [64] Joan. xiv, 9. [65] ibid. 10. [66] Matth. xi, 27. [67] Joan. xvi, 30.

(68) Sic Regius, Seguer. Gobler. et Felck 1. At alii et editio Commel. τέλειον καὶ ἅγιον παραστήσῃ τῷ Πατρὶ τὸν ἄνθρωπον.

(69) Regius et Seguer. omittunt, εἰς ἔργα αὐτοῦ, nec ea vertit Nannius. Mox iidem Regius et Seguer., Περὶ δὲ τῆς. In aliis et editis δὲ deest. Ibidem Basil. et Anglic., τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ τῆς ὥρας. Gobler. et Felck. primus ibidem οὐδὲ ὁ Υἱὸς οἶδε. Item ibidem Regius, Seguer. Anglic. Basil. Gobler. Felck. primus et Ottobon., ὥσπερ Cæteri et editi, ὡς. Rursus ibidem Seguer., λέγον μέν, Regius, λέγομεν, male pro λέγων μέν, ut habent Gobler. Felck. primus, qui iidem, ut et Anglic. et Basil. habent quoque, ἔκτισέ με. Alii et editi, λέγων τὸ, ἔκτισε, τό etc.

(70) Basil., γεννητά. Ibidem Anglic., ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ, quæ omnia desunt in Gobler. et Felck. 1.

(71) Sic manuscripti omnes. Editio Commel. male, ἄδηλον. Ibidem οὖν deest in Regio et Seguer. Mox Ottobon., Λόγος γὰρ ἐστι, δι, οὗ, etc.

(72) Regius Seguer. Gobler. et Felck. primus, ἐν τῇ. Cæteri et editi, ἐν omittunt. Ibidem Regius et Seguer., αὐτῶν.

(73) Hanc epistolam, ut monuimus supra, verisimile est esse præcedentis partem, esseque ambas unam ab amanuensibus divisam. Titulus in Regio et Seguer. : Ἐπιστολὴ τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτὸν Σαραπίωνα, περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Basiliensis et Gobler. item Σαραπίωνα. Vox Σέραπις, unde dednctum nomen, scribitur etiam Σάραπις apud Clement. *Strom.* I, p. 322, item apud Origen. *contra*

μεῖν (74), καὶ δι' ὀλίγων δηλῶσαι, ὁρᾷς ὥσπερ ἀφέντα με τὸν περὶ τούτου λόγον, καὶ γράφοντα κατὰ τῶν ἀσεβούντων εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ λεγόντων αὐτὸν κτίσμα· ἀλλ' οὐ μέμψῃ εὖ οἶδ' ὅτι, εἰ μάθοις (75) τὸ αἴτιον, ἀλλὰ καὶ ἀποδέξεταί σου ἡ εὐλάβεια, ὁρῶσα τὸ εὔλογον. Ἐπειδὴ γὰρ, ὡς αὐτὸς ὁ Κύριος εἶπεν· « Οὐ λαλήσει παρ' ἑαυτοῦ ὁ Παράκλητος· ἀλλ' ὅσα ἀκούσει, λαλήσει· ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν· » καὶ ἐμφυσήσας (76) δέδωκεν ἐξ αὐτοῦ τοῦτο τοῖς μαθηταῖς, καὶ οὕτως ἐξέχεεν αὐτὸ ὁ Πατὴρ ἐπὶ πᾶσαν σάρκα κατὰ τὸ γεγραμμένον· διά τοι τοῦτο εἰκότως (77) περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ πρῶτον εἴρηταί τε καὶ γέγραπται· ἵν' ἐκ τῆς περὶ τοῦ Υἱοῦ γνώσεως ἔχειν καὶ τὴν περὶ τοῦ Πνεύματος γνῶσιν καλῶς δυνηθῶμεν· οἵαν γὰρ ἔγνωμεν ἰδιότητα τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα, ταύτην ἔχειν τὸ Πνεῦμα πρὸς τὸν Υἱὸν εὑρήσομεν. Καὶ ὥσπερ ὁ Υἱὸς λέγει, « Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ ἐμά ἐστιν, » οὕτως ταῦτα πάντα διὰ τοῦ Υἱοῦ εὑρήσομεν ὄντα καὶ ἐν τῷ Πνεύματι. Καὶ ὡς ὁ Πατὴρ ἔδειξε τὸν Υἱὸν λέγων, « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, ἐν ᾧ ηὐδόκησα, » οὕτως τοῦ Υἱοῦ ἐστι τὸ Πνεῦμα· « Ἐξαπέστειλε γὰρ, » φησὶν ὁ Ἀπόστολος, « τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν κράζον· Ἀββᾶ, ὁ Πατήρ. » Καὶ τὸ παράδοξον, ὥσπερ ὁ Υἱὸς λέγει (78), Τὰ ἐμὰ τοῦ Πατρός ἐστιν, οὕτως τοῦ Πατρός ἐστι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅπερ τοῦ Υἱοῦ εἴρηται. Αὐτὸς μὲν γὰρ ὁ Υἱὸς λέγει· « Ὅταν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ· » ὁ δὲ Παῦλος γράφει (79)· « Οὐδεὶς οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ κατοικοῦν ἐν αὐτῷ· οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὸ ἐν αὐτῷ. Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ (80) Θεοῦ, ἵν' εἰδῶμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν. » Καὶ ἐν πάσῃ δὲ τῇ θείᾳ Γραφῇ εὑρήσεις, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λεγόμενον τοῦ Υἱοῦ, τοῦτο λέγεται τοῦ Θεοῦ εἶναι· καὶ τοῦτο (81) ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐγράψαμεν. Οὐκοῦν εἰ ὁ Υἱὸς διὰ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἰδιότητα, καὶ διὰ τὸ εἶναι αὐτοῦ τῆς οὐσίας ἴδιον γέννημα,

gere, remque paucis explicare, me videas tamen eam pertractare supersedentem adversus eos scribere qui de Filio Dei impie sentiunt, dicuntque rem creatam illum esse. At perspectum est mihi te nequaquam reprehensurum, ubi causam didiceris ; imo potius rem probatam fore pietati tuæ, cum viderit quam consentanea ratione ductus sim. Enimvero quia, ut ait ipse Dominus : « Paracletus non loqnetur a semetipso : sed quæcunque audiet loquetur, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis [68] ; » quia item cum insufflasset, ex seipso dedit illum discipulis [69] : eoque pacto illum Pater effudit super omnem carnem. sicut scriptum est [70] : idcirco jure ac merito ante a me de Filio Dei actum scriptumque est ; ut ex cognitione Filii, valeamus et Spiritus sancti rectam assequi notitiam. Qualem enim scimus proprietatem esse Filii ad Patrem, eamdem ad Filium habere Spiritum sanctum comperiemus. Et quemadmodum Filius dicit : « Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt [71], » ita hæc omnia per Filium, in Spiritu esse deprehendemus. Ac sicut Pater Filium his verbis indicat : « Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui [72] ; » ita quoque Filii est Spiritus : « Misit enim, ait Apostolus, Spiritum Filii sui in corda nostra clamantem, Abba. Pater [73]. » Et quod mirabile est, quemadmodum Filius dicit : Quæ mea sunt, Patris sunt ; sic Patris est Spiritus sanctus, qui dictus est esse Filii. Siquidem ipse Filius ait : « Cum venerit Paracletus quem ego mittam vobis a Patre, Spiritus veritatis qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me [74]. » Paulus autem scribit : « Nemo scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est : ita et quæ Dei sunt, nemo cognovit, nisi Spiritus Dei, qui est in ipso. Nos autem non spiritum hujus mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est, ut sciamus quæ a Deo donata sunt nobis [75]. » Quin et in tota divina Scriptura reperies, Spiritum sanctum qui dicitur Filii, eumdem dici esse Dei : quod in superioribus scriptum a nobis est. Proinde 553 si Filius, propter suam proprietatem ad Patrem, et quod sit ejus substantiæ proprius fetus, non est

[68] Joan. XVI, 13. [69] Joan. XX, 22. [70] Isai II, 29. [71] Joan. XVI, 15. [72] Matth. III, 17. [73] Galat. IV, 6. [74] Joan. XV, 26. [75] I Cor. II, 11, 12.

Celsum lib. v, p. 254, et alibi passim apud scriptores : in Gobler. et Felck. primo, ut et in Regio et Seguer., ἐπίσκοπον deest. Ad marginem Regii hic versus legitur, non quidem prima manu scriptus, sed paulo recentiore, Τὴν πίστιν ἡμῶν ἀκριβῶς ὦδ' (sic) ἂν μάθοις. *Fidem nostram hic accurate didiceris.*

(74) Sic editio Commeliniana, et omnes manuscripti. Editio Parisiensis, ἐπιτομεῖν.

(75) Gobler. et Felck. 1, μάθῃς. Paulo post iidem, Ἐπεὶ γὰρ ὡς ὁ Κύριος. Ibidem Regius et Seguer. εἶπεν. Cæteri et editi, ἔφη.

(76) Sic Regius, Seguer. Gobler. et Felck. 1, Basil., ἐμφυσήσας. Editi, εὐφυσήσας.

(77) Editio Paris., εἰκότος, male. Τε post εἴρηται deest in Gobler. et Felck. 1. Mox Regius et Seguer., ἵνα ἐκ τῆς. Ibidem, τοῦ ante Υἱοῦ deest in Gobler. et Felck. 1.

(78) Regius et Seguer., ἔλεγε. Paulo post, ὅπερ, sic omnes editi et mss. Erasmus legit ὥσπερ.

(79) Hæc, ὁ δὲ Παῦλος γράφει, absunt a Gobler. et Felck. primo, post quæ verba particula καί legebatur in editis et quibusdam mss., sed cum desit in Regio, Seguer. et Basiliensi, omissa est. Mox Gobler. et Felck. primo, τὸ Πνεῦμα τὸ κατοικοῦν ἐν αὐτῷ. Editi, τὸ πνεῦμα (τοῦ ἀνθρώπου) τὸ (κατοικοῦν) ἐν αὐτῷ. Reg. vero Seguer. et Basil., quos sequimur, τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ κατοικοῦν.

(80) Τοῦ deest in Seguer. Gobler. et Felck. primo. Mox Regius et Seguer., ἵνα εἰδῶμεν. Paulo post, καί ante ἐν πάσῃ deerat in editis et in quibusdam mss., sed legitur in Regio et Seguer.

(81) Sic Regius, Seguer. Basil. In quo tamen postremo deest, ἐν τοῖς. Editi, εἶναι· ὅπερ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν. Mox Regius, Seguer. Gobler. et Felck. primo, Οὐκοῦν εἰ ὁ Υἱός. Editi, Οὐκ οὖν ὥσπερ ὁ Υἱός.

dixit, « Creavit me, » humanam naturam designabat : ita cum ait, « neque Filius, » eamdem humanam naturam denotabat. Et quidem causa cur ita locutus sit, valde consentanea est. Quia enim homo factus est, uti scriptum est, et hominum proprium sit ignorare, ut et esurire cæteraque id genus (namque nihil homines cognoscunt nisi audierint et didicerint), idcirco hominum ignorantiam, quatenus homo factus, præ se ferre voluit : primum quidem ut ostenderet se vere corpus humanum habere ; deinde ut hominum ignorantiam in corpore gerens, naturam humanan ab omnibus liberaret et purgaret, perfectamque ac sanctam Patri exhiberet. Quid igitur Arianis superest quod possint opponere? Quid novi ad obganniendum excogitabunt ? Siquidem dilucide ostendimus eos has voces non intelligere, « Dominus creavit me in opera sua : » et, « De die autem illo nemo scit neque angeli, neque Filius. » Etenim ut hoc verbo, « creavit, » humanam naturam significat, quia vere homo factus et creatus est : ut item cum ait, « Ego et Pater unum sumus [63], » et, « Qui videt me, videt et Patrem [64], » et, « Ego in Patre et Pater in me [65], » suam æternitatem et consubstantialitatem cum Patre denotat ; ita hæc verba : « Nemo scit neque Filius, » tanquam homo usurpat, quia nempe proprium hominum sit ignorare. Enimvero ille qui dicit, « Nemo novit Patrem nisi Filius, 552 neque Filium nisi Pater [66], » multo magis res creatas idem noverit. Hinc discipuli apud Joannem Domino aiebant : « Nunc scimus quia scis omnia [67]. » Itaque manifestum est nihil plane esse quod Christus ignoret, cum ipse sit verbum per quod omnia facta sunt. Quocirca quia dies illa aliquid est ex omnibus, non dubium est quin per ipsum ipsa quoque futura sit, etiamsi Ariani præ sua ignorantia sexcenties dirumpantur.

A με, » ἀνθρωπίνως εἴρηκεν · οὕτως λέγων, « οὐδὲ ὁ Υἱός, » ἀνθρωπίνως εἴρηκε. Καὶ τὸ αἴτιοδ τοῦ οὕτως εἰρηκέναι ἔχει τὸ εὔλογον, Ἐπειδὴ γὰρ ἄνθρωπος γέγονεν, ὡς γέγραπται, ἀνθρώπων δὲ ἴδιον τὸ ἀγνοεῖν, ὥσπερ καὶ τὸ πεινᾷν, καὶ τὰ ἄλλα (οὐ γὰρ γινώσκουσιν, ἐὰν μὴ ἀκούσωσι καὶ μάθωσι), διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἄγνοιαν τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἄνθρωπος γεγονὼς, ἐπιδείκνυται · πρῶτον μὲν, ἵνα δείξῃ, ὅτι ἀληθῶς ἀνθρώπινον ἔχει σῶμα· ἔπειτα δὲ, ἵνα καὶ, τὴν ἄγνοιαν τῶν ἀνθρώπων ἐν τῷ σώματι ἔχων, ἀπὸ πάντων λυτρωσάμενος καὶ καθαρίσας, τελείαν καὶ ἁγίαν παραστήσῃ τῷ Πατρὶ τὴν ἀνθρωπότητα (68). Ποίαν ἔτι πρόφασιν εὑρήσουσιν οἱ Ἀρειανοί ; Τί λοιπὸν ἐπινοήσαντες γογγύσουσι ; Κατεγνώσθηραν μὴ εἰδότες τὸ, « Κύριος ἔκτισέ με εἰς ἔργα αὐτοῦ (69) . »

B Καὶ ἐδείχθησαν μὴ νοοῦντες τὸ, » Περὶ δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης οὐδεὶς οἶδεν, οὐνὲ οἱ ἄγγελοι, οὐδὲ ὁ Υἱός. » Καὶ γὰρ ὥσπερ λέγων μὲν τὸ, « ἔκτισε, » τὸ ἀνθρώπινον σημαίνει, ὅτι ἄνθρωπος γέγονε καὶ ἐκτίσθη · λέγων δὲ, « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν, » καὶ, « Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα, » καὶ, « Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί, » τὴν ἀϊδιότητα καὶ τὸ πρὸς τὸν Πατέρα ὁμοούσιον σημαίνει · οὕτως λέγων, « Οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ ὁ Υἱὸς, » ὡς ἄνθρωπος πάλιν λέγει· ἀνθρώπων γὰρ ἴδιον τὸ ἀγνοεῖν. Λέγων δὲ, « Οὐδεὶς οἶδε τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, οὐδὲ τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατὴρ, » οἶδε πολλῷ πλέον τὰ γενητά (70). Οἱ μὲν οὖν μαθηταὶ ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην ἔλεγον τῷ Κυρίῳ · « Νῦν οἴδαμεν, ὅτι πάντα οἶδας. » Εὔδηλον (71) οὖν, ὅτι οὐδέν ἐστιν ὃ ἀγνοεῖ, Λόγος ὢν, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο. Τῶν δὲ πάντων οὖσα καὶ ἡ ἡμέρα ἐκείνη, πάντως δι' αὐτοῦ γενήσεται, κἂν διαῤῥαγῶσι μυριάκις τῇ (72) ἑαυτῶν ἀγνοίᾳ οἱ Ἀρειανοί.

C

—

EPISTOLA EJUSDEM AD EUMDEM SERAPIONEM EPISCOPUM, DE SPIRITU SANCTO.

1. Admirabere forsitan, quare cum jussus sim epistolam de sancto Spiritu in compendium redi-

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΝ ΣΕΡΑΠΙΩΝΑ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ (73).

1. Ἴσως θαυμάσεις, πῶς ἐντειλάμενον τὴν περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος γραφεῖσαν ἐπιστολὴν ἐπιτε-

[63] Joan. x, 30. [64] Joan. xiv, 9. [65] ibid. 10. [66] Matth. xi, 27. [67] Joan. xvi, 30.

ἄνθρωπος γέγονὼς ἐπιδείκνυται, etc., usque ad ἐν τῷ σώματι χων exclusive, desunt in Gobler. et Felck. primo. Mox Regius et Seguer., καθαρίσας. Cæteri et editi, καθάρας.

(68) Sic Regius, Seguer. Gobler. et Felck 1. At alii et editio Commel. τέλειον καὶ ἅγιον παραστήσῃ τῷ Πατρὶ τὸν ἄνθρωπον.

(69) Regius et Seguer. omittunt, εἰς ἔργα αὐτοῦ, nec ea vertit Nannius. Mox iidem Regius et Seguer., Περὶ δὲ τῆς. In aliis et editis δὲ deest. Ibidem Basil. et Anglic., τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ τῆς ὥρας. Gobler. et Felck. primus ibidem οὐδὲ ὁ Υἱὸς οἶδε. Item ibidem Regius, Seguer. Anglic. Basil. Gobler. Felck. primus et Ottobon., ὥσπερ Cæteri et editi, ὡς. Rursus ibidem Seguer., λέγον μέν, Regius, λέγομεν, male pro λέγων μέν, ut habent Gobler. Felck. primus, qui iidem, ut et Anglic. et Basil. habent quoque, ἔκτισέ με. Alii et editi, λέγων τὸ, ἔκτισε, τό etc.

D (70) Basil., γεννητά. Ibidem Anglic., ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ, quæ omnia desunt in Gobler. et Felck. 1.

(71) Sic manuscripti omnes. Editio Commel. male, ἄδηλον. Ibidem ουν deest in Regio et Seguer. Mox Ottobon., Λόγος γάρ ἐστι, δι, οὗ, etc.

(72) Regius Seguer. Gobler. et Felck. primus, ἐν τῇ. Cæteri et editi, ἐν omittiunt. Ibidem Regius et Seguer., αὐτῶν.

(73) Hanc epistolam, ut monuimus supra, verisimile est esse præcedentis partem, esseque ambas unam ab amanuensibus divisam. Titulus in Regio et Seguer. : Ἐπιστολὴ τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτὸν Σαραπίωνα, περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Basiliensis et Gobler. item Σαραπίωνα. Vox Σέραπις, unde deductum nomen, scribitur etiam Σάραπις apud Clement. *Strom.* I, p. 322, item apud Origen. *contra*

μεῖν (74), καὶ δι' ὀλίγων δηλῶσαι, ὁρᾷς ὥσπερ ἀφέντα με τὸν περὶ τούτου λόγον, καὶ γράφοντα κατὰ τῶν ἀσεβούντων εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ λεγόντων αὐτὸν κτίσμα· ἀλλ' οὐ μέμψῃ εὖ οἶδ' ὅτι, εἰ μάθοις (75) τὸ αἴτιον, ἀλλὰ καὶ ἀποδέξεταί σου ἡ εὐλάβεια, ὁρῶσα τὸ εὔλογον. Ἐπειδὴ γὰρ, ὡς αὐτὸς ὁ Κύριος εἶπεν· « Οὐ λαλήσει παρ' ἑαυτοῦ ὁ Παράκλητος· ἀλλ' ὅσα ἀκούσει, λαλήσει· ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν· » καὶ ἐμφυσήσας (76) δέδωκεν ἐξ αὐτοῦ τοῦτο τοῖς μαθηταῖς, καὶ οὕτως ἐξέχεεν αὐτὸ ὁ Πατὴρ ἐπὶ πᾶσαν σάρκα κατὰ τὸ γεγραμμένον· διά τοι τοῦτο εἰκότως (77) περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ πρῶτον εἴρηταί τε καὶ γέγραπται· ἵν' ἐκ τῆς περὶ τοῦ Υἱοῦ γνώσεως ἔχειν καὶ τὴν περὶ τοῦ Πνεύματος γνῶσιν καλῶς δυνηθῶμεν· οἵαν γὰρ ἔγνωμεν ἰδιότητα τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα, ταύτην ἔχειν τὸ Πνεῦμα πρὸς τὸν Υἱὸν εὑρήσομεν. Καὶ ὥσπερ ὁ Υἱὸς λέγει, « Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ ἐμά ἐστιν, » οὕτως ταῦτα πάντα διὰ τοῦ Υἱοῦ εὑρήσομεν ὄντα καὶ ἐν τῷ Πνεύματι. Καὶ ὡς ὁ Πατὴρ ἔδειξε τὸν Υἱὸν λέγων, « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, ἐν ᾧ ηὐδόκησα, » οὕτως τοῦ Υἱοῦ ἐστι τὸ Πνεῦμα· « Ἐξαπέστειλε γὰρ, » φησὶν ὁ Ἀπόστολος, « τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν κράζον· Ἀββᾶ, ὁ Πατήρ. » Καὶ τὸ παράδοξον, ὥσπερ ὁ Υἱὸς λέγει (78), Τὰ ἐμὰ τοῦ Πατρός ἐστιν, οὕτως τοῦ Πατρός ἐστι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅπερ τοῦ Υἱοῦ εἴρηται. Αὐτὸς μὲν γὰρ ὁ Υἱὸς λέγει· « Ὅταν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ· » ὁ δὲ Παῦλος γράφει (79)· « Οὐδεὶς οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ κατοικοῦν ἐν αὐτῷ· οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὸ ἐν αὐτῷ. Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ (80) Θεοῦ, ἵν' εἰδῶμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν. » Καὶ ἐν πάσῃ δὲ τῇ θείᾳ Γραφῇ εὑρήσεις, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λεγόμενον τοῦ Υἱοῦ, τοῦτο λέγεται τοῦ Θεοῦ εἶναι· καὶ τοῦτο (81) ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐγράψαμεν. Οὐκοῦν εἰ ὁ Υἱὸς διὰ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἰδιότητα, καὶ διὰ τὸ εἶναι αὐτοῦ τῆς οὐσίας ἴδιον γέννημα,

gere, remque paucis explicare, me videas tamen eam pertractare supersedentem adversus eos scribere qui de Filio Dei impie sentiunt, dicuntque rem creatam illum esse. At perspectum est mihi te nequaquam reprehensurum, ubi causam didiceris ; imo potius rem probatam fore pietati tuæ, cum viderit quam consentanea ratione ductus sim. Enimvero quia, ut ait ipse Dominus : « Paracletus non loqnetur a semetipso : sed quæcunque audiet loquetur, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis [68] ; » quia item cum insufflasset, ex seipso dedit illum discipulis [69] : eoque pacto illum Pater effudit super omnem carnem. sicut scriptum est [70] : idcirco jure ac merito ante a me de Filio Dei actum scriptumque est ; ut ex cognitione Filii, valeamus et Spiritus sancti rectam assequi notitiam. Qualem enim scimus proprietatem esse Filii ad Patrem, eamdem ad Filium habere Spiritum sanctum comperiemus. Et quemadmodum Filius dicit : « Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt [71], » ita hæc omnia per Filium, in Spiritu esse deprehendemus. Ac sicut Pater Filium his verbis indicat : « Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui [72] ; » ita quoque Filii est Spiritus : « Misit enim, ait Apostolus, Spiritum Filii sui in corda nostra clamantem, Abba. Pater [73]. » Et quod mirabile est, quemadmodum Filius dicit : Quæ mea sunt, Patris sunt ; sic Patris est Spiritus sanctus, qui dictus est esse Filii. Siquidem ipse Filius ait : « Cum venerit Paracletus quem ego mittam vobis a Patre, Spiritus veritatis qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me [74]. » Paulus autem scribit : « Nemo scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est : ita et quæ Dei sunt, nemo cognovit, nisi Spiritus Dei, qui est in ipso. Nos autem non spiritum hujus mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est, ut sciamus quæ a Deo donata sunt nobis [75]. » Quin et in tota divina Scriptura reperies, Spiritum sanctum qui dicitur Filii, eumdem dici esse Dei : quod in superioribus scriptum a nobis est. Proinde 553 si Filius, propter suam proprietatem ad Patrem, et quod sit ejus substantiæ proprius fetus, non est

[68] Joan. XVI, 13. [69] Joan. XX, 22. [70] Isel II, 29. [71] Joan. XVI, 15. [72] Matth. III, 17. [73] Galat. IV, 6. [74] Joan. XV, 26. [75] I Cor. II, 11, 12.

Celsum lib. v, p. 234, et alibi passim apud scriptores : in Gobler. et Felck. primo, ut et in Regio et Seguer., ἐπίσκοπον deest. Ad marginem Regii hic versus legitur, non quidem prima manu scriptus, sed paulo recentiore, Τὴν πίστιν ἡμῶν ἀκριβῶς ὧδ' (sic) ἂν μάθοις. *Fidem nostram hic accurate didiceris.*

(74) Sic editio Commeliniana, et omnes manuscripti. Editio Parisiensis, ἐπιτομεῖν.

(75) Gobler. et Felck. 1, μάθης. Paulo post iidem, Ἐπεὶ γὰρ ὡς ὁ Κύριος. Ibidem Regius et Seguer. εἶπεν. Cæteri et editi, ἔφη.

(76) Sic Regius, Seguer. Gobler. et Felck. 1, Basil., ἐμφυσήσας. Editi, εὐφυσήσας.

(77) Editio Paris., εἰκότος, male. Τε post εἴρηται deest in Gobler. et Felck. 1. Mox Regius et Seguer., ἵνα ἐκ τῆς. Ibidem, τοῦ ante Υἱοῦ deest in Gobler. et Felck. 1.

(78) Regius et Seguer., ἔλεγε. Paulo post, ὅπερ, sic omnes editi et mss. Erasmus legit ὥσπερ.

(79) Hæc, ὁ δὲ Παῦλος γράφει, absunt a Gobler. et Felck. primo, post quæ verba particula καί legebatur in editis et quibusdam mss., sed cum desit in Regio, Seguer. et Basiliensi, omissa est. Mox Gobler. et Felck. primo, τὸ Πνεῦμα τὸ κατοικοῦν ἐν αὐτῷ. Editi, τὸ πνεῦμα (τοῦ ἀνθρώπου) τὸ (κατοικοῦν) ἐν αὐτῷ. Reg. vero Seguer. et Basil., quos sequimur, τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ κατοικοῦν.

(80) Τοῦ deest in Seguer. Gobler. et Felck. primo. Mox Regius et Seguer., ἵνα εἰδῶμεν. Paulo post, καί ante ἐν πάσῃ deerat in editis et in quibusdam mss., sed legitur in Regio et Seguer.

(81) Sic Regius, Seguer. Basil. In quo tamen postremo deest, ἐν τοῖς. Editi, εἶναι· ὅπερ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν. Mox Regius, Seguer. Gobler. et Felck. primus, Οὐκοῦν εἰ ὁ Υἱός. Editi, Οὐκ οὖν ὥσπερ ὁ Υἱός.

creatura, sed Patri consubstantialis, sic nec Spiritus sanctus fuerit creatura: quin etiam qui hoc dicit impius est, ob proprietatem scilicet ejus ad Filium; et quia ex ipso datur omnibus, et quæ habet ille Filii sunt.

2. Sat quidem hæc fuissent ad persuadendum vel cuivis contentioso, ne post hæc diceret creaturam esse Dei, eum qui est in Deo, quique profunda Dei scrutatur, et ex Patre per Filium datur: ne hinc adigeretur ut Filium quoque diceret creaturam, qui est Verbum, sapientia, figura, splendor: quem qui videt, videt et Patrem; ac ne deinceps audiret: « Qui negat Filium, neque Patrem habet [67]. » Ejusmodi quippe homo paulatim progrediens dicturus est ut ille insipiens: « Non est Deus [77]. » Attamen ut pluribus argumentis impii convincantur, operæ pretium fuerit, ex quibus Filius demonstratur non esse creata res, ex iisdem probare nec Spiritum sanctum esse rem creatam. Ex non exstantibus sunt res creatæ, et initium habent exsistendi: nam, « In principio fecit Deus cælum et terram [78], » et quæ in illis sunt. At Spiritus sanctus ex Deo est diciturque, ut ait Apostolus. Quod si Filius quia non est ex non exstantibus, sed ex Deo non potest esse creatura: ergo nec Spiritus sanctus est creatura: quandoquidem in confesso est eum ex Deo esse. Nam creaturæ sunt ex non exstantibus.

3. Rursum unctio et signaculum dicitur et est Spiritus sanctus. Scribit enim Joannes: « Et vos unctionem quam accepistis ab eo manet in vobis. Et non necesse habetis, ut aliquis doceat vos: sed sicut unctio ejus, spiritus ejus docet vos de omnibus [79]. » In Isaia vero propheta scriptum est: « Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me [80]: » Paulus autem sic scribit: « In quo et credentes signati estis [81]; » et iterum: « Nolite contristare Spiritum sanctum, in quo signati estis, in diem redemptionis [82]. » Creatæ autem res in hoc unguntur et signantur: quod si creatæ res in hoc unguntur et signantur, nequaquam creatura fuerit Spiritus: neque enim simile est quod ungit iis quæ unguntur. Etenim hæc unctio flatus est Filii; ut qui habet Spiritum dicat: « Christi bonus odor su-

A οὐκ ἔστι κτίσμα, ἀλλ' ὁμοούσιος τοῦ Πατρός· οὕτως οὐκ ἂν εἴη οὐδὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κτίσμα, ἀλλὰ καὶ ἀσεβὴς ὁ λέγων τοῦτο, διὰ τὴν πρὸς τὸν Υἱὸν ἰδιότητα αὐτοῦ, καὶ ὅτι ἐξ αὐτοῦ δίδοται πᾶσι, καὶ ἃ ἔχει τοῦ Υἱοῦ ἐστιν.

2. Ἱκανὰ μὲν οὖν καὶ ταῦτα πεῖσαι καὶ πάντα ὀντινοῦν (82) φιλόνεικον, μηκέτι λέγειν κτίσμα τοῦ Θεοῦ, τὸ ἐν τῷ Θεῷ, καὶ τὰ βάθη ἐρευνῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ διδόμενον· ἵνα μὴ ἐκ τούτων ἀναγκασθῇ καὶ τὸν Υἱὸν εἰπεῖν κτίσμα, τὸν Λόγον, τὴν σοφίαν, τὸν χαρακτῆρα, τὸ ἀπαύγασμα, ὃν ὁρῶν τις ὁρᾷ τὸν Πατέρα, καὶ λοιπὸν ἀκούσῃ (83)· « Ὁ ἀρνούμενος τὸν Υἱόν, οὐδὲ τὸν Πατέρα ἔχει. » Λέξει γὰρ κατ' ὀλίγον ὁ τοιοῦτος, ὡς ὁ ἄφρων· « Οὐκ ἔστι Θεός. » Ὅμως δὲ ὑπὲρ τοῦ ἐκ πλειόνων δειχθῆναι τὸν κατὰ τῶν ἀσεβῶν ἔλεγχον καλόν, ἐξ ὧν ὁ B Υἱὸς δείκνυται μὴ ὢν κτίσμα, ἐκ τούτων δεῖξαι καὶ τὸ Πνεῦμα μὴ εἶναι κτίσμα. Ἐξ οὐκ ὄντων ἐστὶ τὰ κτίσματα, καὶ (84) ἀρχὴν ἔχει τοῦ εἶναι· « Ἐν ἀρχῇ » γὰρ « ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, » καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστι, καὶ λέγεται, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος. Εἰ δὲ ὁ Υἱὸς, ἐπειδὴ (85) ἐξ οὐκ ὄντων οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ, εἰκότως οὐκ ἂν εἴη κτίσμα, ἀνάγκη μηδὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι κτίσμα· ἐπειδὴ ἐκ τοῦ Θεοῦ ὡμολόγηται. Τὰ γὰρ κτίσματα ἐξ οὐκ ὄντων ἐστίν.

3. Καὶ πάλιν χρίσμα καὶ σφραγὶς λέγεται καὶ ἔστι τὸ Πνεῦμα· ὁ μὲν (86) γὰρ Ἰωάννης γράφει· « Καὶ ὑμεῖς τὸ χρίσμα ὃ ἐλάβετε παρ' αὐτοῦ μένει ἐν ὑμῖν· καὶ οὐ χρείαν ἔχετε, ἵνα τις διδάσκῃ ὑμᾶς (87), ἀλλ' C ὡς τὸ αὐτοῦ χρίσμα, τὸ πνεῦμα αὐτοῦ διδάσκει ὑμᾶς περὶ πάντων· » ἐν δὲ τῷ προφήτῃ (88) Ἡσαΐᾳ γέγραπται· « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με· » καὶ ὁ Παῦλος δὲ γράφει· « Ἐν ᾧ καὶ πιστεύσαντες ἐσφραγίσθητε· » καὶ πάλιν· « Μὴ λυπεῖτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως. » Τὰ δὲ κτίσματα (89) ἐν τούτῳ χρίεται καὶ σφραγίζεται· εἰ δὲ τὰ κτίσματα ἐν τούτῳ χρίεται καὶ σφραγίζεται, οὐκ ἂν εἴη κτίσμα τὸ Πνεῦμα· οὐ γὰρ ὅμοιον τὸ χρίον τῶν χριομένων (90). Καὶ γὰρ τὸ χρίσμα τοῦτο πνοή ἐστι τοῦ Υἱοῦ· ὥστε τὸν ἔχοντα τὸ Πνεῦμα λέγειν· « Χριστοῦ εὐωδία ἐσμέν. »

[76] I Joan. II, 23. [77] Psal. XIII, 1. [78] Gen. I, 1. [79] I Joan. II, 27. [80] Isa. LXI, 1. [81] Ephes. I, 13. [82] Ephes. IV, 30.

(82) Seguerianus ὀντινοῦν. Regius mendose. D ὃ ante ἐλάβετε deest in Basil.
ὅτι οὖν. Mox post κτίσμα legebatur in editis τὸ Πνεῦμα, quod cum desit in Regio, Seguer. Gobler. et Felck. primo, et alioqui supervacaneum sit, omissum est. Ibidem editi, καὶ τὰ μὲν βάθη, sed in Reg. Seguer. et Basil. μέν deest. Mox Regius, διὰ Υἱοῦ.

(83) Seguer. et Basil. ἀκούσει.

(84) Γάρ deest in Reg. Seguer. et Basil. Mox editi post εἶναι habent Γέγραπται γὰρ ἐν ἀρχῇ. Regius Seguer. et Basil., Ἐν ἀρχῇ γάρ, omisso γέγραπται.

(85) Gobler. et Felck. 1, ἐπεί. Iidem paulo post δέ pro μηδέ.

(86) Μέν deest in Gobler. et Felck. 1. Paulo post

(87) Sic Regius et Seguer. Editi, διδάσκει. Ibidem editi, διδάσκει ὑμᾶς τὸ Πνεῦμα. Reg. et Seguer., τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ διδάσκει ὑμᾶς.

(88) In Gobleriano et Felckm. primo, deest vox προφήτῃ. Mox Regius et Seguerianus, οὗ εἵνεκεν. Editi, οὗ ἕνεκεν. Ibidem post ὁ Παῦλος, desunt hæc, δὲ γράφει, in editis et in quibusdam mss., sed habentur in Regio et Segueriano. Ibidem καί ante πιστεύσαντες deest in Gobler. et Felck. 1. Paulo post Seguer., λυπῆτε.

(89) Basil., χρίσματα. et sic mox.

(90) Sic Regius, Seguer. Basiliensis. Editi vero et cæteri, τοῦ χριομένου.

Καὶ (91) ἡ σφραγὶς δὲ τὸν Υἱὸν ἐκτυποῖ, ὡς τὸν σφραγιζόμενον ἔχειν τὴν τοῦ Χριστοῦ μορφὴν, λέγοντος τοῦ Ἀποστόλου · « Τεκνία μου, οὓς πάλιν ὠδίνω (92), μέχρις οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. » Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα εὐωδία καὶ μορφὴ τοῦ Υἱοῦ ἐστιν, εὔδηλον, ὡς οὐκ ἂν εἴη τὸ Πνεῦμα κτίσμα · ἐπειδὴ καὶ ὁ Υἱὸς, ἐν μορφῇ τοῦ Πατρὸς ὑπάρχων, οὐκ ἔστι κτίσμα. Καὶ γὰρ ὥσπερ ὁ ἑωρακὼς τὸν Υἱὸν ὁρᾷ τὸν Πατέρα, οὕτως ὁ τὸ Ποεῦμα τὸ ἅγιον ἔχων ἔχει τὸν Υἱὸν, καὶ ἔχων αὐτὸν (93), ναὸς τοῦ Θεοῦ ἐστι, γράφοντος τοῦ μὲν Παύλου· « Οὐκ οἴδατε, ὅτι ναὸς τοῦ Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν·» ὁ δὲ Ἰωάννης (94) φησίν · « Ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι ἐν τῷ Θεῷ μένομεν, καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ δέδωκεν ἡμῖν. » Εἰ δὲ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ ὤν, ἐν ᾧ ἐστι καὶ ὁ Πατὴρ, ὡμολογήθη μὴ εἶναι κτίσμα, ἀνάγκη πᾶσα μηδὲ τὸ Πνευμα εἶναι κτίσμα · ἐν αὐτῷ γάρ ἐστιν ὁ Υἱὸς, καὶ αὐτὸς ἐν τῷ Υἱῷ. Διὸ καὶ ὁ τὸ Πνεῦμα λαμβάνων ναὸς τοῦ Θεοῦ χρηματίζει. Πάλιν δὲ κἀκ τούτου (95) συνιδεῖν καλὸν, εἰ ἔστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὡς Πατὴρ εἷς ἐστιν. « Εἷς γὰρ Θεὸς, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός · » διὸ καὶ μονογενὴς Υἱὸς εἴρηται καὶ γέγραπται · τὰ δὲ κτίσματα πολλὰ καὶ διάφορα, ἄγγελοι, ἀρχάγγελοι, χερουβὶμ, ἀρχαὶ, ἐξουσίαι, καὶ τὰ ἄλλα, ὥσπερ εἴρηται. Εἰ δὲ, ὅτι οὐκ ἔστι τῶν πολλῶν ὁ Υἱὸς, ἀλλ' εἷς ἐστιν, ὡς Πατὴρ εἷς ἐστι, καὶ οὐκ ἔστι (96) κτίσμα, πάντως καὶ τὸ Πνεῦμα (χρὴ γὰρ ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνειν καὶ τὴν περὶ τοῦ Πνεύματος γνῶσιν) οὐκ ἂν εἴη κτίσμα. Οὐ γὰρ τῶν πολλῶν ἐστιν, ἀλλ' ἕν ἐστι καὶ αὐτό.

A mus [83]. Porro signaculum Filium exprimit, ita ut quod significatur Christi formam habeat, dicente Apostolo : « Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis [84]. » Quod si Spiritus bonus odor et forma Filii est, palam est Spiritum non esse creaturam, quandoquidem nec Filius, cum in forma Patris sit, est creatura. Sicut enim qui videt Filium videt Patrem; sic qui habet Spiritum sanctum, habet et Filium, et si habet illum, templum est Dei, ut Paulus scribit : « Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis [85]. » Joannes autem ait : « In hoc cognoscimus, quoniam in Deo manemus, et ipse in nobis : quoniam de Spiritu suo dedit nobis [86]. » Quod si Filium quia in Patre est, et Pater in ipso, confiteamur non esse creaturam; prorsus necesse, est, nec B Spiritum **554** esse creaturam : in ipso namque Filius est, et ipse in Filio. Quapropter qui Spiritum accipit, templum Dei est. Rursum hinc rem animadvertere licet, si Filius Dei Verbum est, unus est sicuti Pater. « Unus enim Deus ex quo omnia, et unus Dominus Jesus Christus [87] : « ideoque unigenitus Filius dictus scriptusque est : creaturæ autem multæ ac variæ sunt : angeli, archangeli, cherubim, principatus, et cætera, uti dictum est. Quod si quia Filius non est multorum, sed unus est, sicuti Pater est unus, non est creatura ergo nec Spiritus sanctus (oportet enim ex Filio Spiritus sancti assequi notitiam) creatura fuerit Non enim multorum est, sed unus est et ipse.

4. Καὶ τοῦτο οἶδεν ὁ Ἀπὸστολος λέγων · « Ταῦτα δὲ πάντα ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδιᾳ ἑκάστῳ καθὼς βούλεται · » καὶ μετ' ὀλίγα · « Ἐν ἑνὶ (97) Πνεύματι ἡμεῖς πάντες εἰς ἓν σῶμα ἐβαπτίσθημεν, καὶ πάντες ἓν Πνεῦμα ἐποτίσθημεν · » καὶ πάλιν. ἐπειδὴ ἐκ τοῦ Υἱοῦ δεῖ λαμβάνειν τὴν περὶ τοῦ Πνεύματος γνῶσιν, πρέπον ἂν εἴη ἐξ αὐτοῦ καὶ τὰς ἀποδείξεις προφέρειν. Πανταχοῦ τοίνυν ἐστὶν ὁ Υἱὸς, ἐν Πατρὶ γὰρ ὢν, καὶ τοῦ Πατρὸς ὄντος ἐν αὐτῷ. Πάντα γὰρ κρατεῖ καὶ συνέχει, καὶ γέγραπται (98), ὅτι « Ἐν αὐτῷ φυνέστηκε τὰ πάντα » εἴτε ὁρατὰ εἴτε ἀόρατα, « καὶ αὐτός ἐστι πρό πάντων, » Τὰ δὲ κτίσματα ἐν μεμερισμένοις τόποις ἐστίν (99) · ἥλιος μὲν καὶ σελήνη καὶ οἱ ἄλλοι φωστῆρες ἐν τῷ στερεώματι, ἐν οὐρανῷ δὲ ἄγγελοι, καὶ ἄνθρωποι ἐπὶ τῆς

C 4. Et hoc probe norat Apostolus qui ait : « Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult [88] : » et paulo post: «In uno Spiritu omnes nos in unum corpus baptizati sumus : et omnes uno Spiritu potati sumus [89]. » Ac rursum, quoniam ex Filio Spiritus cognitio accipienda est, convenit etiam ex ipso demonstrationes proferre. Igitur ubique Filius est cum in Patre sit, et Pater in ipso. Nam omnia tenet et complectitur : scriptumque est : «In ipso omnia constant,» cum visibilia tum invisibilia, « et ipse est ante omnes [90]. » Creaturæ autem in divisis sunt locis : sol quidem et luna cæteraque luminaria in firmamento, in cœlo angeli, et homines in terra. Quod si Filius cum non in divisis locis, sed in Patre sit

[83] II Cor. II, 15. [84] Galat. IV, 19. [85] I Cor. III, 16. [86] I Joan. IV, 13. [87] I Cor. VIII, 6. [88] I Cor. XII, 11. [89] ibid. 13. [90] Coloss. I, 17.

(91) Καί deest in Gobler. et Felck. 1. Mox editio Paris., mendose, σφράγη, at editio Commel. et omnes mss., σφραγίς.

(92) Basiliensis. ὠδίνα.

(93) Sic Regius, Seguerianus, Basiliensis. At editi, et alii, καὶ ὁ ἔχων, cum aliquo sententiæ discrimine. Mox μέν ante Παῦλον legitur in Regio et Segueriano, in cæteris et editis desideratur.

(94) Gobler. et Felckm. 1, ὁ δὲ Κύριος.

(95) Regius et Seguerian., καὶ ἐκ τούτου. Ibidem, Εἰ ἔστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ Λόγος ὡς Πατὴρ, εἷς ἐστιν. Sic Reg. Seguer, et alii. Editi vero Λόγου habent mendose. Hunc locum probe intellexit Erasmus, qui hoc modo vertit : ***Si Filius est Dei Verbum, unus est secuti Pater.*** Felckm. vero putavit legendum esse. Εἰ εἷς ἐστιν ὁ Υἱός. Sed locus bene habet, atque prout liquet ex serie, ut superius vertendus est Infra Reg , χερουβείμ. Ibid. hæc, ἄγγελοι, ἀρχάγγελοι, χερουβὶμ, ἀρχαὶ, ἐξουσίαι, καὶ τὰ ἄλλα, ὥσπερ εἴρηται. desunt in Gobler. et Felck. 1.

(96) Sic Reg. et Seguer. Editi perperam, οὐκ ἔστι.

(97) Seguerianus, πν. τι, mendose. Mox hæc, καὶ πάντες ἓν Πνεῦμα ἐποτίσθημεν, desunt in Regio solo. Paulo post Reg. et Seguer., λαμβάνειν.

(98) Sic omnes mss. et editio Commel. ; editio vero Paris., ὡς καὶ γέγραπται.

(99) Sic Regius et Seguer. Editi vero, εἰσίν.

ubique est, et cum extra omnia sit, non est creatura, consequenter nec Spiritus sanctus creatura fuerit. cum non sit in divisis locis, sed omnia impleat, ac extra omnia sit. Ita enim scriptum est : « Spiritus Domini replevit orbem terrarum [91] ; » Davidque canit : « Quo ibo a Spiritu tuo [92],» quasi non sit ipse in loco,sed extra omnia, atque in Filio, sit, sicut Filius est in Patre : ideo enim nec ipse creatura est,ut demonstratum fuit. Ad hæc omnia, hinc validius confutabitur Ariana hæresis, ac rursum ex Filio perspicua fiet Spiritus sancti cognitio. Creator itaque est Filius sicuti Pater : « Quæ enim inquit, video Patrem facientem, hæc et ego facio[93]. Omnia, » igitur,« per ipsum facta sunt,et sine ipso factum est nihil [94]. » Si vero Filius creator cum sit quemadmodum Pater,non est creatura : et si,quia omnia per ipsum creantur, non est ipse ex rebus creatis : ergo nec Spiritus sanctus creatura est. Quandoquidem de illo scriptum est psalmo centesimo tertio : « Auferes spiritum eorum et deficient, et in pulverem suum revertentur.Emittes Spiritum tuum et creabuntur. et renovabis faciem terræ [95].» τοστῷ τρίτῳ ψαλμῷ· « Ἀντανελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν, καὶ ἐκλείψουσι, καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν· ἐξαποστελεῖς τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. »

5. Cum hoc igitur ita scriptum sit, manifestum est Spiritum non esse creaturam, sed in creando adesse. Pater enim per Verbum in Spiritu creat omnia,quandoquidem ubi Verbum, illic et Spiritus et quæ per Verbum creantur, habent ex Spiritu per Filium vim exsistendi. Ita enim scriptum est tricesimo secundo psalmo : « Verbo Domini cœli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum [96].» Nimirum ita Spiritus indivisus est a Filio, ut ex 555 supra dictis nullus supersit dubitandi locus. Quando namque Verbum factum est ad prophetam, quæ a Verbo prodibant, in Spiritu loquebatur propheta. Sic enim scriptum est, in Actibus Petro dicente : « Viri fratres, oportebat impleri Scripturam, quam prædixit Spiritus sanctus [97] : » apud Zachariam vero cum Verbum ad illum factum esset, scriptum est : « Verumtamen verba mea, et legitima mea suscipite,quæcunque ego præcipio in Spiritu meo prophetis [98]. » Et paulo post populum coarguendo hæc ait : « Corsuum posuerunt inobsequens, ne audirent legem meam, et verba quæ

γῆς, Εἰ δὲ ὁ Υἱὸς, οὐκ ὢν ἐν μεμερισμένοις τόποις, ἀλλ' ἐν Πατρὶ ὢν, πανταχοῦ ἐστι, καὶ ἔξω τῶν (1) πάντων ὤν, οὐκ ἔστι κτίσμα, ἀκολούθως οὐκ ἂν εἴη οὐδὲ τὸ Πνεῦμα κτίσμα, μὴ ὂν ἐν μεμερισμένοις τόποις, ἀλλὰ πάντα πληροῦν καὶ ἔξω τῶν πάντων ὄν. Οὕτω λὰρ καὶ γέγραπται· « Πνεῦμα Κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην. » Καὶ Δαβὶδ κάλλει· « Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός σου, » ὡς μὴ ὄντος αὐτοῦ ἐν τόπῳ, ἀλλ' ἔξω μὲν τῶν πάντων, ἐν δὲ τῷ Υἱῷ ὄντος, ὥς ἐστι καὶ ὁ Υἱὸς ἐν τῳ Πατρί. Διὰ τοῦτο γὰρ οὐδ' αὐτὸ κτίσμα ἐστὶν, ὥσπερ δέδεικται. Πρὸς πᾶσι δὲ τούτοις ἔτι μᾶλλον ἐκ τούτου καταγνωσθήσεται μὲν ἡ Ἀριανὴ αἵρεσις, ἐπιγνωσθήσεται δὲ πάλιν ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἡ περὶ τοῦ Πνεύματος γνῶσις. Κτίστης τοίνυν ἐστὶν ὁ Υἱὸς ὡς ὁ Πατὴρ· « Ἃ γὰρ βλέπω, » φησὶ, « τὸν Πατέρα ποιοῦντα, ταῦτα κἀγὼ ποιῶ. Πάντα » γοῦν « δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν. » Εἰ δὲ, κτίστης ὢν, ὡς ὁ Πατὴρ, ὁ Υἱὸς, οὐκ ἔστι (2) κτίρμα· καὶ εἰ, ὅτι δι' αὐτοῦ κτίζεται τὰ πάντα, οὐκ ἔστι τῶν κτιζομένων· δηλονότι οὐδὲ τὸ Πνεῦμα κτίσμα ἐστίν· ἐπειδὴ καὶ περὶ αὐτοῦ γέγραπται ἐν τῷ ἑκατοστῷ τριτῳ ψαλμῷ· « Ἀντανελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν, καὶ ἐκλείψουσι, καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν· ἐξαποστελεῖς τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. »

5 Τούτου δὲ οὕτως γεγραμμένου, δῆλόν ἐστιν, ὡς οὐκ ἔστι κτίσμα τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' ἐν τῷ κτίζειν ἐστίν· ὁ γὰρ Πατὴρ διὰ τοῦ Λόγου ἐν τῷ Πνεύματι κτίζει τὰ πάντα, ἐπεὶ ἔνθα ὁ Λόγος, ἐκεῖ καὶ τὸ Πνεῦμα· καὶ τὰ διὰ τοῦ Λόγου κτιζόμενα ἔχει ἐκ τοῦ Πνεύματος (3) παρὰ τοῦ Λόγου τὴν τοῦ εἶναι ἰσχύν. Οὕτω γὰρ γέγραπται ἐν τῷ τριακοστῷ δευτέρῳ ψαλμῷ· « Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. » Ἀμέλει οὕτως ἐστὶ τὸ Πνεῦμα ἀδιαίρετον πρὸς τὸν Υἱὸν, ὡς μὴ ἀμφιβάλλειν ἐκ τοῦ λεγομένου. Ὅτε (4) γὰρ ὁ Λόγος ἐγίγνετο πρὸς τὸν προφήτην, τὰ παρὰ τοῦ Λόγου ἐν τῷ Πνεύματι ἐλάγει ὁ προφήτης. Οὕτω καὶ γέγραπται ἐν μὲν ταῖς Πράξεσι τοῦ Πέτρου λέγοντος· « Ἄνδρες ἀδελφοὶ, ἔδει πληρωθῆναι τὴν Γραφὴν, ἣν προεῖπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· » ἐν δὲ τῷ Ζαχαρίᾳ, τοῦ Λόγου γενομένου πρὸς αὐτὸν (5), γέγραπται· « Ἵλην τοὺς λόγους μου καὶ τὰ νόμιμά μου δέχεσθε, ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι ἐν Πνεύματί μου τοῖς προφήταις (6). » Καὶ μετ' ὀλίγα, αἰτιώμενος τὸν λαὸν,

[91] Sap. I, 7. [92] Psal. CXXXVIII, 7. [93] Joan. V, 19. [94] Joan. I, 3. [95] Psal. CIII, 29,30. [96] Psal. XXXII,6, [97] Act. I, 16. [98] Zach. I, 6.

(1) Τῶν deest in Gobler. et Felck. 1. Mox hæc verba absunt ab iisdem, ἀκολούθως οὐκ ἂν εἴη τὸ Πνεῦμα κτίσμα. Eodem loco in iisdem et in Seguer. ἐν desideratur. In ipsis item Gobleriano et Felckm. primo, mox, τῶν ante πάντων, particula καί ante γέγραπται, et paulo, post vox ψάλλει deest, incuria amanuensium omissa.

(2) Sic Regius et Seguer. Editi vero, οὐκέτι. Paulo post Regius, Seguer. Gobler. et Felck. primus, ἐπειδὴ καί. Editi, ἐπεὶ καί· Mox Gobler. et Felckm. primus, non habent hæc, ἐν τῷ ἑκατοστῷ τρίτῳ ψαλμῷ. Mox Regius, Seguerian. Goblerian. et Felckm. primus. τὸ Πνεῦμα αὐτῶν.

(3) Gobler. et Felckm. 1, παρὰ τοῦ Πατρός, minus recte, Mox Reg. Seguer. Basil., Οὕτω καὶ γέγραπται. Editi et cæteri, Οὕτω γὰρ γέγραπται. Mox hæc, ἐν τῷ τριακοστῷ δευτέρῳ ψαλμῷ, absunt a Gobler. et Felckm. 1.

(4) Sic editio Commel. et omnes mss. ; edit. vero Paris., ὅτι. Mox Regius quem sequi visum est, ἐγίγνετο, Alii et editi, ἐγένετο. Paulo post, καὶ γέγραπται abest a Gobler. et Felck. 1, et mox ab iisdem, μέν.

(5) Hæc τοῦ Λόγου γενομένου πρὸς αὐτόν, desunt in Gobler. et Felck. 1. Ibidem, γέγραπται, deest in editis, sed habetur in Reg. et Seguer.

(6) Gobler. et Felck. 2, τοῖς προφήταις καὶ τὴν καρδίαν, omissis intermediis. Ibid. Reg. et Seguer., ὅτε καὶ μετ' ὀλίγα. Paulo post Reg. et Seguer., τοῦ νόμου. Cæteri et editi, τοὺς νόμους

ἔλεγε· « Τὴν καρδίαν αὐτῶν ἔταξαν ἀπειθῆ τοῦ μὴ εἰσακούειν τοὺς νόμους μου, καὶ τοὺς λόγους, οὓς ἐξαπέστειλε Κύριος παντοκράτωρ ἐν Πνεύματι αὐτοῦ, ἐν χερσὶ τῶν προφητῶν τῶν ἔμπροσθεν. » Καὶ τοῦ Χριστοῦ (7) δὲ λαλοῦντος ἐν τῷ Παύλῳ, ὡς αὐτὸς εἶπεν· « Εἰ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ ; » οὐδὲν ἧττον τὸ Πνεῦμα εἶχεν ἐπιχορηγοῦν αὐτῷ τὸ λαλεῖν. Οὕτω γὰρ αὐτὸς γράφει· « Κατὰ τὴν ἐπιχορηγίαν τοῦ Πνεύματος Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ἐμέ. » Πάλιν τε τοῦ Χριστοῦ (8) ἐν αὐτῷ λαλοῦντος, ἔλεγε· « Πλὴν ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ πόλιν διαμαρτυρεῖταί μοι, λέγον (9), ὅτι δεσμὰ καὶ θλίψεις με μένουσιν. » Οὐ γὰρ ἐκτός ἐστι τοῦ Λόγου τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ, ἐν τῷ Λόγῳ ὂν, ἐν τῷ Θεῷ δι' αὐτοῦ ἐστιν· ὥστε τὰ χαρίσματα ἐν τῇ Τριάδι δίδοσθαι. Ἐν γὰρ τῇ τούτων διαιρέσει, ὡς Κορινθίοις γράφει, τὸ αὐτὸ Πνεῦμά ἐστι καὶ (10) ὁ αὐτὸς Κύριος, καὶ ὁ αὐτὸς Θεός ἐστιν ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. Αὐτὸς γὰρ ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Λόγου ἐν τῳ Πνεύματι ἐνεργεῖ καὶ δίδωσι τὰ πάντα (11).

A misit Dominus omnipotens, in Spiritu suo, per manus prophetarum priorum [97]. » Item Christo loquente in Paulo, ut ipse ait : « An experimentum quæritis ejus qui in me loquitur Christi [1] ? » Nihilo minus Spiritum sanctum habebat ille, qui sibi verba suppeditaret : sic enim ipse scribit : « Secundum subministrationem Spiritus Jesu Christi in me [2]. » Rursumque Christo in se loquente ait : « Nisi quod Spiritus sanctus per omnes civitates mihi protestatur dicens, quoniam vincula et tribulationes me manent [3].» Non enim extra Verbum est Spiritus ; sed cum sit in Verbo, per ipsum in Deo est, ita ut dona in Trinitate tribuantur. Nam in horum divisione, ut ad Corinthios scribit, idem Spiritus est, et idem Dominus, idemque Deus qui operatur omnia in omnibus [4]. Ipse namque Pater per Filium in Spiritu operatur et dat omnia.

B

6. Ἀμέλει, ἐπευχόμενος Κορινθίοις, ἐν τῇ Τριάδι' ηὔχετο λέγων· « Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος, μετὰ πάντων ὑμῶν. » Τοῦ γὰρ Πνεύματος μετέχοντες, ἔχομεν τὴν τοῦ Λόγου χάριν, καὶ ἐν αὐτῷ τὴν τοῦ Πατρὸς ἀγάπην. Ὡς δὲ μία τῆς Τριάδος ἡ χάρις, οὕτως ἀδιαίρετος ἡ Τριάς. Τοῦτο δ' ἄν τις ἴδοι καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς ἁγίας Μαρίας (12). Ὁ γὰρ ἄγγελος Γαβριὴλ, ἀποσταλεὶς ἀπαγγεῖλαι τὴν ἐπ' αὐτῆς ἐσομένην τοῦ Λόγου κάθοδον, » Πνεῦμα ἅγιον, » εἴρηκεν, « ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, » εἰδὼς, ὅτι ἐν τῷ Λόγῳ ἦν τὸ Πνεῦμα· εὐθὺς γοῦν συνῆψε· « Καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι. Χριστὸς γὰρ Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία. » Τοῦ δὲ Πνεύματος ὄντος ἐν τῷ Λόγῳ, δῆλον ἂν εἴη, ὡς καὶ ἐν τῷ Θεῷ ἦν διὰ τοῦ Λόγου τὸ Πνεῦμα. Οὕτω δὲ καὶ τοῦ Πνεύματος γενομένου ἐν ἡμῖν, ἐλεύσεται ὁ Υἱὸς, καὶ ὁ Πατὴρ, καὶ μονὴν ποιήσουσιν ἐν ἡμῖν (13). Ἀδιαίρετος γὰρ ἡ Τριὰς, καὶ μία ταύτης ἡ θεότης· καὶ εἷς Θεὸς ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν. Αὕτη τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἡ πίστις· ἐν Τριάδι γὰρ αὐτὴν ἐθεμελίωσε καὶ ἐρρίζωσεν ὁ Κύριος, εἰρηκὼς τοῖς μαθηταῖς· « Πορευθέντες, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη (14), βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς (15), καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Κτίσμα δὲ εἰ ἦν τὸ Πνεῦμα, οὐκ ἂν συνέταξεν αὐτὸ τῷ Πατρί· ἵνα μὴ ᾖ

6. Sane cum Corinthiis bene precaretur, in Trinitate precabatur, his verbis : « Gratia Domini Jesu Christi, et charitas Dei, et communicatio sancti Spiritus sit cum omnibus vobis [5].» Nam cum participes simus Spiritus, Verbi gratiam habemus, et in ipso, Patris charitatem. Porro ut una est Trinitatis gratia, sic indivisa est Trinitas : quod etiam videre est in ipsa sancta Maria. Angelus enim Gabriel missus ut annuntiaret illi Verbi descensum in illam fore : « Spiritus sanctus, « ait, « superveniet in te : » sciens in Verbo esse Spiritum, proindeque statim addidit : « Et virtus Altissimi obumbrabit tibi [6]. Christus enim Dei virtus et Dei sapientia est [7]. » Cum autem Spiritus sit in Verbo, palam est, etiam in Deo per Verbum esse Spiritum. Et ita Spiritu ad nos veniente, venient Filius et Pater, et mansionem apud nos facient [8]. Indivisa namque est Trinitas, et una ejus divinitas : et unus Deus super omnia, per omnia et in omnibus. Hæc est catholicæ Ecclesiæ fides. In Trinitate enim ipsam fundavit et radicavit Dominus, qui ait discipulis : « Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti [9].» Quod si Spiritus creatura esset, non eum cum Patre copulasset : ne Trinitas sibi ipsi dissimilis esset, si extraneum quidpiam et alienum ipsi adjungeretur.

C

[97] Zach. VII, 12. [1] II Cor. XIII, 3. [2] Philipp. I, 19. [3] Act. XX, 23. [4] I Cor. XII, 4-6. II Cor. XIII, 13. [5] Luc. I, 35. [7] I Cor. I, 24. [8] Joan. XIV, 23. [9] Matth. XXVIII, 19.

(7) Gobler. et Felck. 1, sic, καὶ Παῦλος· Εἰ δοκιμήν, intermediis omissis. Ibidem δέ post Χριστοῦ deerat in editis : sed legitur in Reg. et Seguer.

(8) Gobler. et Felck. 1, εἰς ἐμέ. Καὶ πάλιν τὸ Πνεῦμα, omissis interpositis.

(9) Ita Reg. et Seguer., recte. Editi, λέγων.

(10) Sic Regius Seguer. Basiliensis. Editi vero, ἐστὶν μὲν καί. At in Gobler. et Felck. 1 ἐστί deest. Basil. ibidem, καὶ ὁ αὐτὸς Θεός.

(11) Gobler. et Felck. 1, τὰ πάντα. Καὶ πάλιν Κορινθίοις, γράφει ἡ χάρις, etc., multis de more omissis. Ibid. post Κυρίου editi ἡμῶν, et post τοῦ Θεοῦ, hæc, καὶ Πατρός, habent : at desunt ea in Reg. Seguer. Gobler. et Felck. 1 : statim post μετὰ πάντων, editi habent, ἡμῶν, sed Regius et Seguer., ὑμῶν, rectius. D

(12) Ita Regius, Seguerianus, Basiliensis, et ita legit Erasmus, quorum tamen primus habet ἀρχάγγελος (ut legit Erasmus), Γαβριήλ· postremus vero, ἐπὶ τῆς ἁγίας Μαρίας. Editi sic, παρὰ τοῦ Γαβριὴλ τῇ Θεοτόκῳ λέγοντος· Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται, etc. Mox Reg. et Seguer., γοῦν. Editi, οὖν, quæ particula penitus abest a Gobler. et Felck. 1.

(13) Sic Reg. et Seguer. Editi et alii, παρ' ἡμῖν.

(14) Hæc, Πορευθέντες, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, desunt in Gobler. et Felck. 1.

(15) Reg. et Seguer., εἰς ὄνομα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος.

Quid enim Deo deerat, ut quidquam diversæ substantiæ assumeret, et cum illo glorificaretur? Absit! Non ita se res habet. « Plenus sum [10], » ait ipse. Idcirco ipse Dominus cum nomine Patris sui illum **556** copulavit; ut ostenderet, non ex diversis, id est ex creatore et creatura, sanctam trinitatem constare; sed unam ejus divinitatem esse. Hoc eum didicisset Paulus, docebat unam esse, quæ in ipsa (Trinitate) daretur, gratiam, dicens: « Unus Dominus, una fides, unum baptisma [11]. » Ut autem unum baptisma, sic et una fides. Qui enim credit in Patrem, novit in Patre Filium, et Spiritum non extra Filium: et ideo credit et in Filium et in Spiritum sanctum; quandoquidem una est Trinitatis divinitas, quæ ex uno Patre cognoscitur.

7. Hæc est catholicæ fidei forma. Qui autem blasphemant in Spiritum, et dicunt ipsum esse creaturam, si ex iis quæ dicta sunt non resipiscunt, vel ex iis quæ dicenda sunt pudore afficiantur. Si Trinitas est et in Trinitate sita est fides, dicant num semper Trinitas fuerit, vel an fuerit cum non esset Trinitas. Si itaque sempiterna est Trinitas, non ergo creata res est Spiritus, qui semper Verbo coexsistit in ipsoque est. Nam erat cum creaturæ non essent. Quod si creatura est, cum creaturæ sint ex non exstantibus, palam est fuisse cum non esset Trinitas, sed dualitas: quo quid magis impium quis dixerit? Ex mutatione et profectu dicunt constare Trinitatem, ac dualitatem quidem esse, sed exspectare creaturæ productionem, ut cum Patre et Filio copuletur et fiat Trinitas. Absit ut quid hujusmodi vel in mentem unquam Christianorum cadat. Quemadmodum enim Filius cum semper sit, non est creatura; sic quoniam semper est Trinitas, in ea nulla est creatura, atque adeo non est creatura Spiritus. Sicut enim semper fuit, ita et nunc est: et sicut nunc est, ita semper fuit, estque Trinitas, et in ipsa Pater, Filius, et Spiritus sanctus. Et unus est Deus Pater, qui est super omnia, et per omnia, et in omnibus; qui est benedictus in sæcula. Amen. Ego quidem, ut significasti, hæc paucis conscripta ad te misi. Tu vero prudens cum sis, si quid in his deerit, id, quæso, suppleas, et domesticis fidei legas; eos autem, qui per contentionem blasphemant, redarguito. Fortasse vel sero tandem resipiscentes, ante insitum errorem abstergent ab anima sua. E re enim fuerit eorum, ut scriptum est, resilire, nec comperendinare: ne si permaneant,

[10] Isa. I, 11. [11] Ephes. IV, 5.

A ἀνόμοιος ἑαυτῇ ἡ Τριάς, ξένου τινὸς καὶ ἀλλοτρίου συνταξομένου αὐτῇ. Τί γὰρ ἔλειπε (16) τῷ Θεῷ, ἵνα ἀλλοτριοούσιον προσλάβηται, καὶ σὺν αὐτῷ δοξάζηται; Μὴ γένοιτο! Οὐκ ἔστιν οὕτως. « Πλήρης, » αὐτὸς εἶπε, « εἰμί. » Διὰ τοῦτο αὐτὸς ὁ Κύριος τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς (17) αὐτὸ συνέταξεν· ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐκ ἐκ διαφόρων, τουτέστιν ἐκ κτίστου καὶ κτίσματος, συνέστηκεν ἡ ἁγία Τριάς· ἀλλὰ μία ταύτης ἡ θεότης ἐστί. Τοῦτο μαθὼν ὁ Παῦλος, ἐδίδασκε μίαν εἶναι τὴν ἐν αὐτῇ διδομένην χάριν, λέγων· « Εἷς Κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα. » Ὥσπερ δὲ ἓν βάπτισμα, οὕτως καὶ μία πίστις· ὁ γὰρ πιστεύων εἰς τὸν Πατέρα οἶδεν ἐν τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν, καὶ τὸ Πνεῦμα, οὐκ ἐκτὸς τοῦ Υἱοῦ· καὶ διὰ τοῦτο πιστεύει καὶ (18) εἰς τὸν Υἱὸν καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἐπειδὴ καὶ μία τῆς Τριάδος ἡ θεότης, ἐξ ἑνὸς τοῦ Πατρὸς γινωσκομένη.

B 7. Τῆς μὲν οὖν (19) καθολικῆς πίστεως ὁ χαρακτὴρ οὗτος. Οἱ δὲ δυσφημοῦντες εἰς τὸ Πνεῦμα, καὶ λέγοντες αὐτὸ κτίσμα, εἰ μὴ ἐκ τῶν εἰρημένων μεταγινώσκουσι, κἂν ἐκ τῶν λεχθησομένων αἰσχυνόμενοι καταδυέτωσαν. Εἰ Τριάς ἐστι, καὶ ἐν Τριάδι ἐστὶν ἡ πίστις, εἰπάτωσαν, εἰ ἀεὶ Τριάς ἐστιν, ἢ ἦν, ὅτε οὐκ ἦν Τριάς. Εἰ μὲν οὖν ἀΐδιός ἐστιν ἡ Τριάς, οὐκ ἔστι κτίσμα τὸ Πνεῦμα, ἀϊδίως συνὸν τῷ Λόγῳ καὶ ἐν αὐτῷ ὄν. Τὰ γὰρ κτίσματα ἦν, ὅτε οὐκ ἦν. Εἰ δὲ κτίσμα ἐστί, τὰ δὲ κτίσματα ἐξ οὐκ ὄντων ἐστί, δῆλον, ὅτι ἦν, ὅτε οὐκ ἦν Τριάς (20), ἀλλὰ δυάς. Καὶ τί τούτου ἀσεβέστερον ἄν τις εἴποι; Ἐκ μεταβολῆς καὶ προκοπῆς λέγουσι συνίστασθαι τὴν Τριάδα, καὶ δυάδα μὲν εἶναι, ἐκδέχεσθαι δὲ κτίσματος γένεσιν, ἵνα μετὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ συνταχθῇ καὶ γένηται ἡ Τριάς. Μὴ C γένοιτο κἂν εἰς νοῦν ποτε ἐλθεῖν Χριστιανῶν τὸ τοιοῦτον! Ὥσπερ γὰρ ἀεὶ ὢν ὁ Υἱὸς οὐκ ἔστι κτίσμα, οὕτως ἀεὶ οὔσης τῆς Τριάδος, οὐδέν ἐστιν ἐν αὐτῇ κτίσμα· διὸ οὐκ ἔστι κτίσμα τὸ Πνεῦμα. Ὡς γὰρ ἀεὶ ἦν, οὕτως ἐστὶ καὶ νῦν· καὶ ὡς νῦν ἐστιν, οὕτως ἀεὶ ἦν, καὶ ἔστιν ἡ Τριάς, καὶ ἐν αὐτῇ Πατήρ, καὶ Υἱὸς, καὶ Πνεῦμα ἅγιον. Καὶ εἷς Θεὸς (21) ὁ Πατὴρ ὁ ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσι, ὃς ἐστιν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. Ἐγὼ μὲν οὖν, ὡς ἐδήλωσας, δι' ὀλίγων καὶ ταῦτα καταγράψας (22) ἀπέστειλα· σὺ δὲ ὡς συνετὸς, εἴ τι καὶ ἐν τούτοις λείπει, θέλησον πληρῶσαι· καὶ τοῖς μὲν οἰκείοις τῆς πίστεως ἀνάγνωθι, τοὺς δὲ φιλονεικοῦντας δυσρημεῖν ἔλεγχε· τάχα κἂν ὀψέ ποτε μεταγνόντες, ἀπονίψωσιν ἀπὸ τῆς ψυχῆς ἑαυτῶν τὴν (23) προγενομένην ἐν αὐ- D τοῖς κακόνοιαν. Καλὸν γὰρ αὐτοὺς, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἀποπηδῆσαι καὶ μὴ ἐγχρονίσαι· ἵνα μὴ ἐπιμένοντες ἀκούσωσι τὸ εἰρημένον ὑπὸ τοῦ Κυρίου·

(16) Reg. et Seguer., ἔλειπε. Editi, ἔλιπε.

(17) Ita Reg. Seguer. et Basil., recte. Editi vero, αὐτοῦ. Paulo post editi cum quibusdam mss. habent τοῦ ante κτίστου, sed articulus deest in Regio, Segueriano et Basiliensi. Ibid. καὶ deest in Gobleriano et Felckm. primo.

(18) Sic Reg. et Seguer. In editis et aliis καὶ deest. Mox Regius et Seguer., ἐπειδή. Editi et alii, ἐπεί.

(19) Οὖν deest in Basiliensi, et mox articulus ὁ in Regio.

(20) In editis art. ἡ ante Τριάς legitur. Sed deest in Regio.

(21) Sic Gobler. et Felck. 1. In editis et cæteris mss., εἷς ὁ Θεός. Mox ὁ ante ἐπὶ πάντων desideratur in editis, sed habetur in Reg. et Seguer.

(22) Gobler. et Felck. 1, γράψας.

(23) Sic Regius, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Editi vero, αὐτῶν.

« Ὃς δ' ἂν εἴπῃ κατὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὔτε ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ (24), οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι.

audiant quod dictum est a Domino : « Quicunque dixerit verbum contra Spiritum sanctum non remittetur ei, neque in hoc sæculo, neque in futuro [12]. »

—

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΝ ΣΕΡΑΠΙΩΝΑ ΟΜΟΙΩΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ (25).

EJUSDEM AD EUMDEM SERAPIONEM EPISTOLA ITEM DE SANCTO SPIRITU.

Ἐνέτυχον καὶ τῇ νῦν γραφείσῃ παρὰ τῆς σῆς εὐλαβείας ἐπιστολῇ, καὶ πάνυ θαυμάσας τὴν ἀναίδειαν τῶν αἱρετικῶν, συνεῖδον, ὡς οὐδὲν οὕτως ἁρμόζει περὶ αὐτῶν εἰπεῖν ἢ τὸ τοῦ Ἀποστόλου παράγγελμα· « Αἱρετικὸν ἄνθρωπον μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νουθεσίαν παραιτοῦ, εἰδὼς ὅτι ἐξέστραπται ὁ τοιοῦτος, καὶ ἁμαρτάνει ὢν αὐτοκατάκριτος. » Διεστραμμένην γὰρ (26) ἔχων τὴν διάνοιαν, οὐχ ἵν' ἀκούσας πεισθῇ, οὐδ' ἵνα μαθὼν μεταγνῷ, πυνθάνεται, ἀλλ' ἕνεκά γε τῶν ἀπατηθέντων παρ' αὐτοῦ, μὴ ἄρα σιωπήσας καταγνωσθῇ καὶ παρ' αὐτῶν. Ἥρκει οὖν τὰ προειρημένα· ἤρκει, τοσαύτας ἀποδείξεις λαβόντας αὐτοὺς, παύσασθαι τῆς κατὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δυσφημίας. Ἀλλ' οὐκ ἠρκέσθησαν (27)· πάλιν δὲ ἀναιδεύονται, ἵνα δείξωσιν, ὅτι λογομαχεῖν μελετήσαντες, καὶ λοιπὸν Πνευματομαχοῦντες, ἔσονται μετ' ὀλίγον νεκροὶ τῇ ἀλογίᾳ. Ἀμέλει κἂν ἀποκρίνηταί τις καὶ πρὸς τὰς νῦν αὐτῶν ἐρωτήσεις, οὐδὲν ἧττον ἐφευρεταὶ κακῶν ἔσονται· μόνον ἵνα ζητοῦντες μὴ εὕρωσιν, ἢ ἀκούσαντες (24) μὴ νοήσωσιν. Οἷαι δὲ αὐτῶν αἱ σοφαὶ ἐρωτήσεις; Εἰ οὐκ ἔστι κτίσμα τὸ ἅγιον Πνεῦμα, οὐκοῦν, φασὶν, Υἱός ἐστι, καὶ ἀδελφοὶ δύο ὁ Λόγος καὶ αὐτός (29). Εἶτα ἐπιλέγουσιν, ὡς γράφεις. Εἰ ἐκ τοῦ Υἱοῦ λήψεται τὸ Πνεῦμα, καὶ παρ' αὐτοῦ δίδοται (οὕτως γὰρ γέγραπται), εὐθὺς ἐπάγουσιν· Οὐκοῦν πάππος ὁ Πατὴρ, καὶ ἔκγονόν (30) ἐστιν αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα.

1. Legi epistolam a tua pietate modo scriptam, vehementerque admiratus hæreticorum impudentiam, animadverti nihil æque illis convenire ac Apostoli præceptum : « Hæreticum hominem, post unam et secundam correctionem, devita; sciens quia subversus est, qui ejusmodi est, et delinquit, cum sit proprio judicio condemnatus [13]. » Perversam enim mentem cum habeat, non ideo sciscitatur ut cum audierit obtemperet, neque ut cum didicerit, resipiscat; sed eorum causa quos ipse decepit, ne scilicet, si taceat, ab ipsis quoque damnetur. Erant sane quæ prius dicta sunt satis : sufficiebant illa tot tantaque argumenta sibi opposita, ut finem facerent blasphemandi in Spiritum sanctum. Verum non sat illis fuit, sed rursum impudenter sese gerunt, ut hinc palam faciant se exercitatos ad pugnandum **557** cum verbo, tandemque Spiritum sanctum oppuguantes, brevi fore insipientia sua mortuos, Profecto etiam si quis ad hujusmodi rerum interrogationes respondeat, nihilo minus malis excogitandis incumbent, eo solum ut quærentes non inveniant, vel audientes non intelligant. Cujusmodo porro sunt callidæ ipsorum interrogationes? Si Spiritus sanctus non sit creatura, ergo, aiunt, Filius est, et fratres duo sunt Verbum atque ipse. Postea subsumunt, ut scribis : Si Spiritus sanctus a Filio accipiet, et ab ipso datur (ita enim scriptum est), et protinus inferunt : ergo avus est Pater, et nepos est Spiritus.

2. Τίς, τούτων ἀκούων, ἔτι Χριστιανοὺς, καὶ οὐ μᾶλλον Ἕλληνας αὐτοὺς νομίσει; Τοιαῦτα γὰρ Ἕλληνες καθ' ἡμῶν ὁμιλοῦσιν ἑαυτοῖς. Τίς ἀποκρίνασθαι θελήσει πρὸς τὴν τοιαύτην ἀφροσύνην αὐτῶν; Ἐγὼ γοῦν, πολλὰ λογισάμενος, καὶ ζητῶν ἁρμόζουσαν πρὸς αὐτοὺς ἀπόκρισιν, οὐδεμίαν εὗρον ἢ τὴν πρὸς τοὺς Φαρισαίους τότε γενομένην. Ὡς γὰρ ἐκείνους, κακοήθως ἐρωτήσαντας ἀντηρώτησεν ὁ Σωτὴρ, ἵν' αἴσθωνται τῆς ἰδίας κακονοίας, οὕτως, ἐπειδὴ καὶ οὗτοι (31) τοιαυτα ἐρωτῶσιν, εἰπάτωσαν ἡμῖν αὐτοὶ, μᾶλλον δὲ ἀποκρινάσθωσαν ἐρωτώμενοι ὡς ἐρωτῶσιν (32). Ἐπειδὴ γὰρ, λέγοντες, τὰς παρ' αὐτῶν ἐφευρέσεις οὐ νοοῦσι τάχα, κἂν ἀκούοντες, ἐπιγνῶσι τὴν ἑαυτῶν ἀφροσύ-

2. Quis hæc audiens, Christianos, et non potius paganos illos existimabit? Nam talis pagani adversum nos inter se colloquuntur. Quis volet ad ejusmodi illorum insaniam respondere? Mihi sane multa mecum reputanti, ac quærenti congruentem illis responsionem, nulla occurrit præter illam quæ tuno Pharisæis data est. Quemadmodum enim eos malo animo sciscitatos, vicissim Servator interrogavit, ut menti suæ perversitatem ipsi sentirent, sic quoniam et isti talia percontantur, dicant nobis ipsi, vel potius respondeant interrogati, quemadmodum ipsi interrogant. Quandoquidem enim, dum loquuntur, inventa non intelligunt sua, fortasse vel au-

[12] Matth. XII, 32. [13] Tit. III, 10.

(24) Τούτῳ deest in Basil.

(25) In titulo Regio et Seguer., Σαραπίωνα. Ibidem ὁμοίως abest a Basil.

(26) Sic Reg. et Basil., sed in editis γάρ deest.

(27) Ita Reg. Seguer. Basil. et Gobler. Editi vero, mendose, ἠρκίσθησαν.

(28) Basil., ἀκούοντες. Paulo post Reg. et Seg., τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Editi. τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

(29) Regius, Seguerian. Basili, καὶ αὐτός. Editi vero. καὶ τὸ Πνεῦμα.

(30) Ita Regius et editi. Seguer., ἔγγονον, Gobler. et Felc. 1, ἔγγονος.

(31) Οὗτοι deest in Gobler. et Felc. 1. Mox ante αὐτοί in editis οἱ legebatur, sed deest in Reg. Seg. Gobler. et Felc. 1.

(32) Sic Regius et Seguer. In editis vero et cæteris hæc, ὡς ἐρωτῶσιν, desiderantur. Mox Regius, Seguerianus, Basiliensis τὰς παρ' αὐτῶν. Editi, τὰς

dientes, insaniam suam agnoscent. Si Spiritus sanctus non est creatura, ut in superioribus demonstratum est, sed in Deo est,et ex Deo datur : ergo filius est ipse,et duo sunt fratres ipse et Filius : et si Filii est Spiritus, atque a Filio omnia accipit Spiritus,ut ait ipse, et : « Cum insufflasset dedit illum discipulis [14] : » nam et vos fatemini : ergo avus est Pater et nepos ejus est Spiritus. Quæ enim sciscitentes a nobis quæritis, de iisdem vos, et ex iisdem interrogari æquum est. Quod si quæ scripta sunt negatis, non ultra Christiani dicendi estis, et par est ut nos, utpote Christianos, interrogetis. Sin eadem quæ nos legitis, necesse est vos quoque de iisdem sic a nobis interrogari. Dicite igitur et ne cunctemini, an Filius est Spiritus, et avus Pater? Quod si ratiocinantes, ut Pharisæi illi, dixeritis apud vosmetipsos : Si dicamus, Filius est, auliemus : Ubinam id scriptum est? Sin dixerimus, Non est Filius,timemus ne dicant nobis : Cur ergo scriptum est « Nos non spiritum mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est [15] »? Sin autem apud vos ipsos decertantes, vos quoque dicatis : Nescimus; consentaneum est et eum quem de re ejusmodi interrogastis, silere, obtemperantem ei qui dicit : « Ne respondeas stulto juxta stultitiam suam, ne efficiaris ei similis : sed responde stulto juxta stultitiam suam, ne sibi sapiens esse videatur [16]. » Responsio autem quæ vobis maxime convenit, est silentium; ut vestram ignorantiam deprehendatis.

3. Rursum igitur æquum est ex iis quæ vos affertis,vos sic interrogare. Quandoquidem prophetæ in Spiritu Dei loquuntur, et in Isaia Spiritus sanctus prophetat, ut in superioribus demonstratum est : ergo Spiritus est Verbum Dei, duoque Verba sunt, Spiritus videlicet et Filius. Etenim prophetæ tunc prophetabant, quando Verbum Dei ad illos fiebat. Ad hæc, quandoquidem omnia per Verbum facta sunt, et sine **558** ipso factum est nihil [17], et : « Deus sapientia fundavit terram [18], » et omnia in sapientia facit [19] : scriptumque est (ut in superioribus declaratum est) : « Emittes Spiritum tuum et creabuntur [20] : » ergo aut Spiritus Verbum est aut in duobus fecit Deus omnia, in Sapientia et in Spiritu; et cur, quæso, Paulus ait : « Unus Deus ex quo omnia,et unus Dominus per quem omnia [21]? » Iterumque : « Cum Filius sit imago Patris invisi-

A νην (33). Εἰ μὴ κτίσμα ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν δέδεικται, ἀλλ' ἐν τῷ Θεῷ ἐστι, καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ δίδοται· οὐκοῦν υἱός ἐστι καὶ αὐτὸ, καὶ δύο ἀδελφοὶ, αὐτό τε καὶ ὁ Υἱός· καὶ εἰ τοῦ Υἱοῦ ἐστι τὸ Πνεῦμα, καὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ πάντα δέχεται τὸ Πνεῦμα, ὡς αὐτὸς εἴρηκε, καὶ « ἐμφυσήσας δέδωκεν αὐτὸ (34) τοῖς μαθηταῖς » (ὁμολογεῖτε γὰρ ταῦτα καὶ ὑμεῖς), οὐκοῦν πάππος ἐστὶν ὁ Πατὴρ, καὶ ἔκγονον αὐτοῦ ἐστι τὸ Πνεῦμα. Ἅπερ γὰρ ἐρωτῶντες ἀπαιτεῖτε παρ' ἡμῶν, τὰ αὐτὰ καὶ ὑμᾶς ἐκ τῶν αὐτῶν ἐρωτᾶσθαι δίκαιον. Εἰ μὲν οὖν ἀρνεῖσθε τὰ γεγραμμένα, οὐκ ἔτι μὲν (35) ὑμεῖς Χριστιανοὶ λεχθείητε ἂν· δίκαιον δὲ ἡμᾶς τοὺς Χριστιανοὺς ἐρωτᾶσθαι παρ' ὑμῶν· εἰ δὲ τὰ αὐτὰ ἡμῖν ἀναγινώσκετε, ἀνάγκη καὶ ὑμᾶς περὶ τῶν αὐτῶν οὕτως ἐρωτᾶσθαι παρ' ἡμῶν.

B Εἴπατε (36) τοίνυν, καὶ μὴ μέλλετε, εἰ Υἱός ἐστι τὸ Πνεῦμα, καὶ πάππος ὁ Πατήρ. Ἂν δὲ διαλογιζόμενοι, ὡς οἱ τότε Φαρισαῖοι πεποιήκασιν, εἴπητε καὶ ὑμεῖς πρὸς ἑαυτούς. Ἐὰν εἴπωμεν, ὅτι Υἱός ἐστιν, ἀκουσόμεθα· Ποῦ γέγραπται; ἐὰν δὲ εἴπωμεν· Οὐκ ἔστιν Υἱὸς, φοβούμεθα μὴ εἴπωσιν ἡμῖν. Πῶς οὖν γέγραπται « Ἡμεῖς οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα (37) τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ »; Τοιαῦτα δὲ διαμαχόμενοι πρὸς ἑαυτοὺς, ἐὰν εἴπητε καὶ ὑμεῖς. Οὐκ οἴδαμεν, ἀνάγκη καὶ τὸν ἐρωτώμενον τοιαῦτα παρ' ὑμῶν σιωπᾷν, πειθόμενον τῷ λέγοντι· « Μὴ ἀποκρίνου ἄφρονι πρὸς τὴν ἐκείνου ἀφροσύνην, ἵνα μὴ ὅμοιος γένῃ αὐτῷ (38)· ἀλλ' ἀποκρίνου ἄφρονι κατὰ τὴν ἀφροσύνην αὐτοῦ, ἵνα μὴ φαίνηται σοφὸς παρ' ἑαυτῷ. » Ἀπόκρισις δὲ ὑμῖν (39) ἁρμόζουσα μᾶλιστα ἡ σιωπή· ἵνα τὴν ἑαυτῶν ἄγνοιαν ἐπιγνῶτε.

C 3. Πάλιν οὖν ἐκ τῶν ὑμῶν δίκαιον ὑμᾶς οὕτως ἐρωτᾶσθαι. Ἐπειδὴ οἱ προφῆται ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ λαλοῦσι, καὶ ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον προφητεύει, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν δέδεικται, οὐκοῦν καὶ τὸ Πνεῦμα Λόγος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ (40) καὶ δύο εἰσὶ Λόγοι, τό τε Πνεῦμα καὶ ὁ Υἱός. Καὶ γὰρ οἱ προφῆται τότε ἐπροφήτευον, ὅτε ἐγίνετο ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτούς. Καὶ ἔτι πρὸς τούτοις, ἐπειδὴ (41) πάντα διὰ τοῦ Λόγου ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν, καὶ « ὁ Θεὸς τῇ σοφίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν, » καὶ πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησε (γέγραπται δὲ, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν δέδεικται· « Ἐξαποστελεῖς τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται), οὐκοῦν ἢ τὸ Πνεῦμα ὁ Λόγος ἐστὶν, ἢ ἐν δυσὶ πεποίηκεν ὁ Θεὸς τὰ πάντα, ἔν τε τῇ Σοφίᾳ καὶ τῷ Πνεύματι. Καὶ πῶς ὁ Παῦλός φησιν « Εἷς Θεός, D ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἷς Κύριος, δι' οὗ τὰ πάντα »; Καὶ πάλιν· « Ἐπειδὴ ὁ Υἱὸς εἰκών ἐστι τοῦ Πατρὸς τοῦ

[14] Joan. xx. 22. [15] I Cor. II, 12. [16] Prov. xxvi, 4. [17] Joan. I, 3. [18] Prov. III, 19. [19] Psal. CIII, 24. [20] ibid. 30. [21] I Cor. VIII, 6.

ἑαυτῶν. Infra Seguerianus quem sequimur οὐκοῦν. Editi vero et alii sic, οὐκ οὖν, et ita inferius aliquoties.

(33) Hæc confer cum superioribus Epist. 1,n.15.

(34) Αὐτὸ abest a Gobler. et Felc. 1. Mox Reg.et Seguer., ὑμεῖς, recte. Editi, ἡμεῖς. Paulo post Seguer. Basil. Gobler. et Felc. 1, ἔγγονον. Ibidem a Seguer. Goblerian. et Felc. 1 ἐστι abest.

(35) Μὲ deest in Oobler. et Felc. 1.

(36) Εἴπατε πρὸς αὐτούς· Ἐὰν εἴπ. Sic Gobler. et Felckm. 1, omissis intermediis. Mox in Regio ὅτι deest. Ibid. Seguerian., ὁ Υἱός ἐστιν.

(37) Τὸ Πνεῦμα deest in Gobler. et Felckm. 1.

(38) Sic Reg. et Seguer. Editi vero, αὐτοῦ. Ibid. Goblerian. et Felc. 1, ἀλλ' ἀκορίνου πρὸς τήν.

(39) Regius et Seguerian., ὑμῖν, recte. Editi vero ὑμῶν.

(40) Τοῦ Θεοῦ abest Gobler. et Felc. 1.

(41) Gobler. et Felc. 4, ἐπεί.

ἀοράτου, » ἔστι δὲ τὸ Πνεῦμα εἰκὼν τοῦ Υἱοῦ (γέγραπται γάρ· « Οὓς προέγνω καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ »), οὐκοῦν κατὰ τοῦτο πάππος ὁ Πατήρ. Καὶ ἐπειδὴ ὁ μὲν Υἱὸς ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς ἦλθε· « Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, » φησὶν ὁ Υἱὸς, « ὃ πέμψει ὁ Πατὴρ ἐν τῷ ὀνόματί μου· » οὐκοῦν καὶ οὕτω (42) πάππος ὁ Πατήρ. Τί πρὸς ταῦτα, καίτοι πάντα λέγοντες εὐχερῶς ; Τί διαλογίζεσθε πρὸς ἑαυτούς ; Ἢ ὁρῶντες ἑαυτοὺς ἀπορουμένους, μέμφεσθε (43) τὰς τοιαύτας ἐρωτήσεις ; Ἀλλὰ πρότερον ἑαυτῶν κατάγνωτε (ὑμεῖς γὰρ τοιαῦτα ἐρωτᾶν εἰώθατε), καὶ πείθεσθε ταῖς Γραφαῖς, καὶ ἀπορουμένοις εἰπεῖν, μάθετε λοιπόν· Υἱὸς μὲν ἐν ταῖς Γραφαῖς τὸ Πνεῦμα οὐκ ὠνομάσθη, ἀλλὰ Πνεῦμα ἅγιον καὶ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ὥσπερ δὲ οὐκ ὠνομάσθη Υἱὸς τὸ Πνεῦμα, οὕτως οὐδὲ περὶ τοῦ Υἱοῦ γέγραπται, ὅτι αὐτός ἐστι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἆρ' οὖν, ἐπειδὴ (44) οὐκ ὠνομάσθη Υἱὸς τὸ Πνεῦμα, οὐδ' ὅτι Υἱός ἐστι τὸ Πνεῦμα, διαφωνεῖ τῆς ἀληθείας ἡ πίστις; Μὴ γένοιτο! Ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἕκαστον τῶν σημαινομένων ἔχει τὴν ἰδίαν γνῶσιν. Καὶ γὰρ ὁ Υἱὸς ἴδιον τῆς οὐσίας καὶ τῆς φύσεως τοῦ Πατρός ἐστι γέννημα, καὶ τοῦτο ἔχει τὸ σημαινόμενον. Καὶ (45) τὸ Πνεῦμα δὲ λεγόμενον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ ὄν, οὐ ξένον ἐστὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ φύσεως, οὔτε τῆς τοῦ Πατρὸς θεότητος. Διὰ τοῦτο γὰρ ἐν Τριάδι, ἐν Πατρὶ, καὶ ἐν (45*) Υἱῷ, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ Πνεύματι, μία θεότης ἐστὶ, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Τριάδι ἓν ἐστι τὸ βάπτισμα, καὶ μία ἡ πίστις. Ἀμέλει τοῦ Πατρὸς πέμποντος τὸ Πνεῦμα, ὁ Υἱὸς ἐμφυσῶν δίδωσιν αὐτὸ τοῖς μαθηταῖς· ἐπειδὴ « πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, τοῦ Υἱοῦ ἐστι. » Καὶ (46) τοῦ Λόγου γινομένου ἐν τοῖς προφήταις, αὐτοὶ τῷ Πνεύματι ἐπροφήτευον, ὡς γέγραπται καὶ δέδεικται· « Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. »

4. Οὕτως οὐκ ἔστι κτίσμα τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' ἴδιον τῆς τοῦ Λόγου οὐσίας, ἴδιον καὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ λέγεται εἶναι. Πάλιν γὰρ τὰ αὐτὰ λέγειν οὐκ ὀκνητέον. Εἰ καὶ Υἱὸς οὐκ ὠνομάσθη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' οὐκ ἔστιν ἐκτὸς τοῦ Υἱοῦ· Πνεῦμα γὰρ υἱοθεσίας εἴρηται· καὶ ἐπειδὴ « Χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία, » ἀκολούθως εἴρηται περὶ τοῦ Πνεύματος· « Πνεῦμα σοφίας, καὶ Πνεῦμα δυνάμεώς ἐστι. » Τοῦ γὰρ Πνεύματος μετέχοντες, ἔχομεν τὸν Υἱὸν, καὶ τὸν Υἱὸν ἔχοντες, ἔχομεν τὸ Πνεῦμα, κράζον ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, » Ἀββᾶ ὁ Πατὴρ, « ὡς ὁ Παῦλος (47) εἴρηκεν. Εἰ δ' ὅτι τὸ Πνεῦμά ἐστι τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ εἶναι γέγραπται· « Τὰ τοῦ Θεοῦ γὰρ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὸ ἐν αὐτῷ· » καὶ ὁ Υἱὸς δὲ εἴρηκεν· « Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· » διὰ τί τὸ αὐτὸ ὄνομα οὐκ ἔστι τούτῳ (48)

bilis [22], » est autem Spiritus imago Filii, scriptum est enim : « Quos præscivit et prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui [23] : » igitur hac ratione avus est Pater. Et quoniam Filius quidem in nomine Patris venit : « Spiritus autem sanctus, » ait Filius, « quem mittet Pater in nomine meo [24]:» ergo et hoc quoque modo avus est Pater. Quid ad hæc responsuri estis, licet omnia temere dicatis? Quid ratiocinamini apud vosmetipsos ? An cum advertatis vos hæsitare, ejusmodi quæstiones reprehenditis ? Sed prius vos ipsos coarguite (nam talia quærere consuevistis) Scripturisque obtemperate, et cum non suppetant quæ respondeatis, discite posthac, Spiritum in Scripturis nunquam vocatum esse Filium, sed Spiritum sanctum, et Spiritum Dei. Quemadmodum autem Spiritus non vocatus est Filius; sic neque de Filio scriptum est : Ipse est Spiritus sanctus. Num igitur quia Spiritus non vocatus est Filius, et Filius non est Spiritus, ideo dissentit a veritate fides? Absit! Quin potius unumquodque eorum quæ indicantur, habet propriam significationem. Etenim Filius substantiæ ac naturæ Patris propria est proles, et hoc revera significat : item, Spiritus qui Dei dicitur, et in ipso est, non alienus est a Filii natura, nec a Patris divinitate. Ideo enim in Trinitate, scilicet in Patre et in Filio et in ipso Spiritu sancto una est divinitas, et in ipsa Trinitate unum est baptisma, et una fides. Nimirum Patre mittente Spiritum, Filius insufflans dat illum discipulis [25] : quoniam «Omnia quæcunque habet Pater, Filii sunt [26]. » Et cum Verbum in prophetis fieret, ipsi in Spiritu prophetabant, ut scriptum ac demonstratum est : « Verbo Domini cœli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum [27]. »

4. Itaque non creata res est Spiritus : sed Verbi substantiæ proprius, Dei item proprius, et in ipso esse dicitur. Rursum eadem ipsa dicere non pigeat. Tametsi Spiritus sanctus non vocatus est Filius, non tamen est extra Filium; Spiritus namque adoptionis dictus est; et quia « Christus Dei virtus et Dei sapientia est [28], » congruenter de Spiritu sancto dictum est, « Spiritus sapientiæ et Spiritus virtutis est [29]. » Cum enim participes sumus Spiritus, Filium habemus, et Filium habentes, habemus et Spiritum clamantem in cordibus nostris, « Abba Pater [30], » ut loquitur Paulus. Quod si quia Spiritus est Dei, et in ipso esse scriptum est : nam « Quæ Dei sunt, nemo cognovit, nisi Spiritus Dei, qui in ipso est [31]. » Filius item dixit : « Ego in Patre et Pater in me [32] : » quare non huic atque illi

[22] Coloss. I, 15. [23] Rom. VIII, 29. [24] Joan. XIV, 26. [25] Joan. XX, 22. [26] Joan. XVI, 15. [27] Psal. XXXII, 6. [28] I Cor. I, 24. [29] Isa. XI, 2. [30] Galat. IV, 6. [31] I Cor. II, 11. [32] Joan. XIV, 10.

(42) Ita Reg. et Seguer. Editi vero, οὕτως.
(43) Goblerian. et Felc. 1, μὴ μέμφεσθε.
(44) Goblerian. et Felc. 1, ἐπεί.
(45) In Goblerian. et Felc. 1, καί deest.
(45*) Ἐν deest in Gobleriano et Felckmanni 1, et inferius, ἐν αὐτῷ.
(46) Καί deest in edit. Paris., sed habetur in edit. Commel. et in omnibus codicibus. Infra καί ante τῷ Λόγῳ deest in Goblerian. et Felc. 1.
(47) Hæc, ὡς ὁ Παῦλος εἴρηκεν, desunt in Gobler. et Felc. primo.
(48) Sic Regius, Seguerianus, Basil., et ita legerat Nannius. Editi vero, οὐκ ἔστιν ἀμφοτέροις.

idem nomen est, sed hic quidem Filius, ille Spiritus dicitur? Si quis hoc modo sciscitetur is profecto insanierit, cum inscrutabilia scrutetur, et Apostolo non obtemperet, qui ait : « Quis enim novit sensum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit[34]? » Alioqui quibus Deus nomen indidit, quis nomen mutare audebit? alias rebus ille quoque creatis vocabula attribuat. Dicant, quodoquidem creatura eodem nutu facta est, **559** cur hic, sol; illud, cœlum; illud, terra, mare et aer? Sin insanis illis hoc impossibile videatur, singula enim manent ut facta sunt; multo magis quæ sunt supra creatas res, æternam habent perseverantiam : nec aliter sunt, quam ut Pater est Pater, et non avus : et Filius est Dei Filius, et non Pater Spiritus : et Spiritus sanctus est Spiritus sanctus, et non Patris nepos, nec Filii frater.

5. His ita commonstratis, is sane insanierit qui interrogarit, num Spiritus quoque sit Filius. Ne tamen quia ita scriptum non est, ideo quis eum ex Dei natura et proprietate eximat; sed uti scriptum est, credat et ne dicat : Quare sic et non sic? ne talia cogitans incipiat meditari ac dicere : Ubinam est ergo Deus, et quomodo est? ac postea audiat : « Dixit insipiens in corde suo : Non est Deus[35]. » Nam quæ fide traduntur, cognitionem habent non curiose perscrutandam. Certe cum discipuli audissent, « baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti[36], » non curiose inquirebant, cur secundo Filius, et tertio Spiritus, aut cur omnino Trinitas : sed prout audierant, crediderunt. Neque sciscitabantur sicuti vos : Ergone Spiritus est Filius? Neque cum Dominus post Filium nominaret Spiritum, interrogabant : Ergo avus est Pater? Non enim audierant, in nomine avi, sed in nomine Patris; hancque fidem probe ratiocinati prædicaverunt ubique. Non enim aliter loquendum fuit, quam dixerat Salvator : se quidem Filium, illum vero Spiritum sanctum. Neque immutandi erant, secus quam ordine juncti fuerant, ut neque Pater. Quemadmodum enim non licet aliter de illo loqui, quam quod Pater sit; ita impium fuerit interrogare, an Filius sit Spiritus, aut Spiritus Filius. Hac de causa Sabellius alienus ab Ecclesia judicatus est, ausus tribuere Patri nomen Filii, ac Filio nomen Patris. An itaque post hæc ausit quispiam audiens Filium et Spiritum dicere : Avus ergo est Pater, aut Filius est Spiritus? Imo audebunt Eunomii, Eudoxii et Eusebii. Cum

καὶ τούτῳ, ἀλλ' ὁ μὲν Υἱὸς, τὸ δὲ Πνεῦμα; Ἂν τις οὕτως ἐρωτᾷ, μαίνοιτο ἂν ὁ τοιοῦτος, ἐρευνῶν τὰ ἀνερεύνητα, καὶ παρακούων τοῦ Ἀποστόλου, λέγοντος· « Τίς γὰρ (49) ἔγνω νοῦν Κυρίου; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; » Ἄλλως τε ἃ ὁ Θεὸς ὠνόμασε, τίς μετονομάσαι τολμήσει; ἐπεὶ εἰς τὰ τῆς κτίσεως ἐπιχορηγείτω. Εἰπάτωσαν, ἐπειδὴ ἡ κτίσις τῷ αὐτῷ νεύματι γέγονε, διὰ τί ὁ μὲν ἥλιος, ὁ δὲ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ καὶ ἡ θάλασσα καὶ ἀὴρ (50); Εἰ δὲ ἀδύνατον τοῦτό γε τοῖς ἄφροσι (γένει γὰρ ἕκαστον, ὡς γέγονε), πολλῷ μᾶλλον τὰ ἄνω τῆς κτίσεως ἀΐδιον ἔχει τὴν διαμονὴν, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλως, ἢ ὡς ἐστιν ὁ Πατὴρ Πατὴρ, καὶ οὐ πάππος, καὶ ὁ Υἱὸς Υἱός ἐστι τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐ Πατὴρ τοῦ Πνεύματος, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἅγιον, καὶ οὐκ ἔγγονον (51) τοῦ Πατρὸς, οὐδὲ ἀδελφὸς τοῦ Υἱοῦ.

5. Τούτων οὕτω δεικνυμένων, μαίνοιτ' ἄν τις ἐρωτῶν, Υἱὸς οὖν ἐστι καὶ τὸ Πνεῦμα; Μηδὲ, ἐπειδὴ μὴ γέγραπται οὕτω, διὰ τοῦτο ἐξαιρείτω τις αὐτὸ τῆς τοῦ Θεοῦ φύσεως καὶ ἰδιότητος· ἀλλ' ὡς γέγραπται, πιστευέτω καὶ μὴ (52) λεγέτω· Διὰ τί οὕτως καὶ μὴ οὕτως; ἵνα μὴ τοιαῦτα διαλογιζόμενος, ἄρξηται μελετᾷν καὶ λέγειν· Ποῦ οὖν ἐστιν ὁ Θεὸς, καὶ πῶς ἐστι; καὶ λοιπὸν ἀκούσει· « Εἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἔστι Θεός· » Τὰ γὰρ τῇ πίστει παραδιδόμενα ἀπεριέργαστον ἔχει τὴν γνῶσιν. Οἱ γοῦν (53) μαθηταὶ, ἀκούσαντες, « βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, » οὐ περιειργάσαντο, διὰ τί δεύτερον ὁ Υἱὸς, καὶ τρίτον τὸ Πνεῦμα, ἢ διὰ τί ὅλως Τριάς· ἀλλ' ὡς ἤκουσαν, ἐπίστευσαν· καὶ οὐχ ὥσπερ ὑμεῖς ἠρώτησαν· Υἱὸς οὖν ἐστι τὸ Πνεῦμα; Οὐδὲ, εἰπόντος τοῦ Κυρίου μετὰ τὸν Υἱὸν τὸ Πνεῦμα, ἠρώτησαν· Πάππος οὖν ὁ Πατήρ; Οὐ γὰρ ἤκουσαν εἰς ὄνομα πάππου, ἀλλ' εἰς ὄνομα Πατρὸς (54), καὶ ταύτην τὴν πίστιν ἐκήρυξαν πανταχοῦ, λογισάμενοι ὀρθῶς. Οὐ γὰρ ἦν ἄλλως εἰπεῖν, ἢ ὡς εἴρηκεν ὁ Σωτὴρ· ἐαυτὸν μὲν Υἱὸν, τὸ δὲ Πνεῦμα ἅγιον· οὐδ' ἐναλλάξαι (55) θέμις ἢ ὡς συντέτακται, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρός. Ὡς γὰρ οὐκ ἔξεστιν ἄλλως εἰπεῖν περὶ αὐτοῦ, ἢ ὅτι Πατὴρ, οὕτως ἀσεβὲς ἐρωτᾷν, εἰ Υἱός (56) ἐστι τὸ Πνεῦμα, ἢ τὸ Πνεῦμα Υἱός. Διὰ τοῦτο Σαβέλλιος (57) ἀλλότριος τῆς Ἐκκλησίας ἐκρίθη, τολμήσας εἰπεῖν ἐπὶ τοῦ Πατρὸς το Υἱὸς, καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ τοῦ Πατρὸς (58) ὄνομα. Ἆρ' οὖν ἔτι μετὰ ταῦτα τολμήσει τις ἀκούων Υἱὸν καὶ Πνεῦμα εἰπεῖν· Πάππος οὖν ὁ Πατὴρ, ἢ Υἱὸς οὖν (59) τὸ Πνεῦμα; Ναὶ τολμήσουσιν

[34] Rom. xi, 34. [35] Psal. xiii, 1. [36] Matth. xxviii, 19.

(49) Γάρ deest in Goblerian. et Felc. 1.

(50) Gobler. et Felck. primus, ὁ δὲ οὐρανὸς, γῆ, θάλασσα, ἀὴρ. Mox Reg. et Seguer., τοῖς ἄφροσιν. Editi, ἔμφροσιν. Paulo post, ἀΐδιον deest in Gobler. et Felckmanni primo.

(51) Seguerian Gobler. et Felc. 1, ἔγγονον : alii, ἔκγονον.

(52) Μή deest in Basil.

(53) Sic Reg. et Seguer. Editi, Εἰ γοῦν, male.

(54) Sic Regius, Seguerian. Basil. Editi vero, τοῦ Πατρός.

(55) Ita Regius, et Seguer. Editi autem, οὐδὲν ἀλλάξαι. Paulo post Regius et Seguerian., οὐκ ἔξεστιν Editi, οὐκ ἔστιν.

(56) Sic Reg. Seguerian. et Basiliens. Editi vero, ἢ Υἱός.

(57) Reg. et Seguer. ad marg., περὶ Σαβελλίου.

(58) Regius et Seguerian., Πατρός. Editi, Πνεύματος. Mox ετι deest in Goblerian. et Felckm. 1.

(59) Οὖν deest in Seguer. solo. Ibidem Regius et Seguerian., Ναὶ τολμήσουσιν, recte. Editi, καὶ τολμήσουσιν. Mox καί ante Εὐδόξιοι deest in Goblerian. et Felckman. 1. Infra Reg. et Seguer., παύσουσι. Editi, παύσωσι. Ibidem Reg. et Seguer., γλῶτταν.

Εὐνόμιοι, καὶ Εὐδόξιοι, καὶ Εὐσέβιοι (60). Ἅπαξ γὰρ ὑποκρινόμενοι τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, οὐ μὴ παύσουσι τὴν ἑαυτῶν γλῶσσαν ἀπὸ ἀσεβείας. Τίς γὰρ αὐτοῖς παρέδωκε ταῦτα; Τίς ὁ διδάξας; Ἀλλ' οὐδεὶς ἐκ τῶν θείων Γραφῶν· ἐκ δὲ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας αὐτῶν ἐξῆλθεν ἡ τοιαύτη παραφροσύνη.

6. Εἰ γὰρ, ἐπεὶ μὴ κτίσμα ἐστὶ τὸ Πνεῦμα (τοῦτο γὰρ ἐδείχθη), ἐρωτᾶτε, Υἱὸς οὖν ἐστι τὸ Πνεῦμα; ὥρα, μαθόντας ὑμᾶς, ὅτι μὴ κτίσμα ἐστὶν ὁ Υἱὸς (διὰ τούτου (61) γὰρ τὰ γενητὰ ἐκτίσθη). ἐρωτᾷτε, Πατὴρ οὖν ἐστιν ὁ Υἱός; Ἢ καὶ οὕτως· Τὸ Πνεῦμα οὖν ἐστιν ὁ Υἱὸς, καὶ ὁ Υἱὸς αὐτός ἐστι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Τοιαῦτα δὲ λογιζόμενοι, ἔξω μὲν τῆς ἁγίας Τριάδος ἔσονται, ἄθεοι δὲ κριθήσονται (62), ἀλλάσσοντες τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· μεταφέροντές τε αὐτὸ, ὡς θέλουσιν, ἐν ὁμοιώματι γενέσεως ἀνθρωπίνης, ἔκγονα (63) καὶ πάππους ὀνομάζοντες, καὶ τὴν Ἑλλήνων θεογονίαν ἑαυτοῖς ἀναπλασσόμενοι. Οὐκ ἔστι δὲ αὕτη τῆς Ἐκκλησίας ἡ πίστις, ἀλλ' ὡς εἶπεν ὁ Σωτὴρ, εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα· Πατέρα μέντοι, οὐ δυνάμενον λέγεσθαι πάππον, καὶ Υἱὸν οὐ δυνάμενον λέγεσθαι Πατέρα, καὶ Πνεῦμα ἅγιον οὐκ ἄλλως ἢ οὕτως ὀνομαζόμενον. Ἐπὶ ταύτης τῆς πίστεως οὐκ ἔστιν ἐναλλὰξ εἰπεῖν· ἀλλ' ἀεὶ ὁ Πατὴρ Πατήρ ἐστι, καὶ ὁ (64) Υἱὸς ἀεὶ Υἱὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀεὶ Πνεῦμα ἅγιόν ἐστι καὶ λέγεται. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἀνθρωπίνων, οὐκ ἔστιν οὕτως, κἂν οἱ Ἀρειανοὶ τοιαῦτα φαντάζωνται (65). Ὡς γὰρ γέγραπται, « Οὐχ ὡς ἄνθρωπος ὁ Θεός, » οὕτως ἄν τις εἴποι, οὐχ ὡς Θεὸς οἱ ἄνθρωποι. Ἐπὶ γὰρ τῶν ἀνθρώπων, οὐκ ἔστιν ὁ πατὴρ ἀεὶ πατὴρ, οὐδὲ ὁ υἱὸς ἀεὶ υἱός. Ὁ γὰρ αὐτὸς πατὴρ μὲν υἱοῦ γίνεται, αὐτὸς δὲ ἑτέρου γέγονεν υἱὸς, καὶ ὁ υἱὸς πατρὸς ὢν υἱὸς, ἄλλου (66) γίνεται πατήρ. Ἀβραὰμ γοῦν υἱὸς ὢν τοῦ Ναχὼρ (67), πατὴρ γέγονε τοῦ Ἰσαάκ· καὶ Ἰσαὰκ δὲ υἱὸς ὢν τοῦ Ἀβραὰμ, πατὴρ γέγονε τοῦ Ἰακώβ. Ἕκαστος γὰρ, μέρος ὢν τοῦ γονέως, γεννᾶται μὲν υἱὸς, γίνεται δὲ καὶ αὐτὸς ἑτέρου πατήρ. Ἐπὶ δὲ τῆς θεότητος οὐχ οὕτως, ἐπεὶ μὴ ὡς ἄνθρωπος ὁ Θεός. Ὁ γοῦν Πατὴρ οὐκ ἐκ Πατρός ἐστι· διὸ οὐδὲ γεννᾷ τὸν γενησόμενον ἑτέρου Πατέρα· οὐδὲ ὁ Υἱὸς μέρος ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, διὸ οὐδὲ γέννημά ἐστιν εἰς τὸ γεννᾶν Υἱόν. Ὅθεν ἐπὶ τῆς θεότητος μόνης ὁ Πατὴρ κυρίως (68) καὶ μόνος Πατὴρ ὤν, ἔστι καὶ ἦν καὶ ἀεί ἐστι. Καὶ ὁ Υἱὸς κυρίως, καὶ μόνος Υἱός ἐστι Καὶ ἐπὶ τούτων ἔστηκε τὸ, ὁ Πατὴρ ἀεὶ Πατὴρ, καὶ τὸ, Υἱὸς ἀεὶ Υἱὸς, εἶναί τε καὶ λέγεσθαι· καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον ἀεί ἐστι· καὶ τοῦτο τοῦ Θεοῦ εἶναι, καὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ δίδοσθαι πεπιστεύκαμεν.

enim semel Arianæ hæresis histriones effecti sint, nunquam cohibebunt linguam suam ab impietate. Quis enim hæc ipsis tradidit? Quis docuit? Nemo sane ex divinis Scripturis. Sed ex abundantia cordis eorum hujusmodi stultitia prodiit.

6. Si enim, quoniam creatura non est Filius (illud enim commonstratum est), interrogatis, Ergone Filius est Spiritus? Restat vos qui didicistis Filium non esse creaturam (per eum namque creaturæ conditæ sunt) interrogare, Pater ergo est Filius? Aut sic: Spiritus ergo est Filius, et Filius ipse est Spiritus sanctus? Cum autem talia cogitent et extra sanctam Trinitatem erunt, et athei judicabuntur, quod immutent nomen Patris et Filii et Spiritus sancti, transferentque illud suo arbitratu in similitudinem generationis humanæ: quod nepotes avosque nominent, ac deorum generationem, quemadmodum gentiles, effingant. Non est autem hæc Ecclesiæ fides, sed ut ait Salvator, in Patrem et Filium et Spiritum sanctum: Patrem scilicet qui non possit avus vocari, Filium qui non possit dici Pater, et Spiritum sanctum non alio quam hoc nomine appellatum. De hac fide 560 non licet varie loqui: sed semper Pater Pater est, et Filius semper Filius, et Spiritus sanctus semper est diciturque Spiritus sanctus. In rebus enim humanis non ita se res habet, quamvis Ariani talia comminiscantur. Nam quemadmodum scriptum est, « Non ut homo, Deus [36], » ita dixerit aliquis, non ut Deus homines. Apud homines enim pater non semper pater est, neque filius semper filius. Nam ipse quidem filii pater efficitur, sed alterius ipse filius exstitit. Et filius cum sit patris filius alterius pater efficitur. Abraham igitur filius cum esset Nachoris, pater factus est Isaac; et Isaac cum esset filius Abrahæ, pater fuit Jacob. Unusquisque enim cum sit pars parentis, nascitur quidem filius, efficitur autem et ipse alterius pater. In divinitate vero non sic, quoniam non sicut homo Deus. Pater itaque non ex Patre est: ideoque non gignit eum qui futurus sit alterius Pater; neque Filius pars est Patris, quapropter non est fetus ad generandum filium. Unde in deitate sola, Pater proprie, solusque Pater cum sit, est et fuit et semper erit. Et Filius proprie et solus Filius est. In his enim constat illud, Patrem semper Patrem et Filium semper Filium esse ac dici; Spiritum sanctum semper Spiritum sanctum esse; et hunc Dei esse, et a Patre per Filium dari credimus. Sic enim sancta Trinitas invariabilis permanet, in una deitate cognita. Itaque qui interrogat: Ergone Filius est Spi-

[36] Num. XXIII, 19.

(60) Idem, περὶ Εὐνομίου, Εὐδοξίου, καὶ Εὐσεβίου.

(61) Seguerianus, διὰ τοῦτο. Mox idem et Reg., τὰ γονητά. Editi, τὰ γεννητά.

(62) Gobler. et Felc. 1, κριθοῖεν.

(63) Regius, Seguerian. Goblerian. et Felck. 1, ἔγγονα. Editi, ἔκγονα.

(64) Ὁ absest a Goblerian. et Felc. 1.

(65) Sic Regius, Seguer. et Basiliens. Editi, φαντάζονται.

(66) Sic Regius et Seguerian. Editi vero, ἀλλ' οὐ, male. Mox Regius et Seguerianus, γοῦν. Editi, οὖν. Paulo post δέ post Ἰσαάκ decst in editis, sed legitur in Reg. et Seguer.

(67) Memoriæ lapsu ponitur pro Thare Nachor.

(68) Κυρ.ως deest in Gobler. et Felckm. 1.

ritus? ita ille comminiscitur quasi nomen mutari possit, atque sua sponte insanit. Et qui interrogat : Ergone avus est Pater? nomen Patri excogitans, errat corde. Cæterum posthac ad hæreticorum impudentiam respondere non est tutum : id enim est pugnare adversus apostolicam anmonitionem [37] ; sed potius, ut præcipit ipse, consulere par est.

A Οὕτω γὰρ ἡ ἁγία Τριὰς ἀναλλοίωτος διαμένει, ἐν μιᾷ θεότητι γινωσκομένη. Οὐκοῦν ὁ ἐρωτῶν, Υἱὸς οὖν ἐστι τὸ Πνεῦμα ; ὡς δυναμένου τοῦ ὀνόματος ἀλλάσσεσθαι, φαντάζεται, καὶ μανίαν ἑαυτῷ περιποιεῖται. Καὶ ὁ ἐρωτῶν δὲ, πάππος οὖν ἐστιν ὁ Πατήρ, ἐπινοῶν ὄνομα τῷ Πατρὶ, πλανᾶται τῇ καρδίᾳ. Ἀποκρίνασθαι μὲν οὖν ἔτι πρὸς τὴν ἀναίδειαν τῶν αἱρετικῶν οὐκ ἀσφαλές· μάχεσθαι γάρ ἐστι (69) τῇ ἀποστολικῇ παραινέσει· συμβουλεύειν δὲ μᾶλλον, ὡς παρήγγειλεν αὐτὸς, καλόν.

7. Hæc sint ad vestram confutandam stultiloquentiam satis. Ne amplius illudatis deitati. Illudentibus enim mos est ea sciscitari quæ scripta non sunt, ac dicere : Ergone filius est Spiritus, et avus est Pater? Ita irrident episcopi Cæsareæ et Scythopolis. Sufficit vos credere Spiritum non esse creaturam, sed Spiritum esse Dei, et in ipso Trinitatem Patrem et Filium et Spiritum sanctum. Neque Patris nomine Filius vocandus est ; neque licet dicere Spiritum sanctum esse ipsum Filium; neque Filium esse ipsum Spiritum sanctum. Sed ita se res habet quemadmodum dictum est, et una est in hac Trinitate divinitas et una fides, et unum baptisma est quod in illa datur, et initiatio una in Christo Jesu Domino nostro per quem et cum quo Patri gloria et imperium cum sancto Spiritu in omnia sæcula sæculorum. Amen.

7. Ἀρκεῖ ταῦτα πρὸς ἔλεγχον τῆς μωρολογίας ὑμῶν. Μηκέτι παίζετε εἰς τὴν θεότητα. Παιζόντων γὰρ ἴδιον ἐρωτᾷν τὰ μὴ γεγραμμένα καὶ λέγειν· Οὐκοῦν Υἱός ἐστι τὸ Πνεῦμα καὶ πάππος ὁ Πατήρ ; Οὕτω γελῶσιν ὁ ἐν Καισαρείᾳ καὶ ὁ ἐν τῇ Σκυθοπόλει (70). Ἀρκεῖ πιστεύειν ὑμᾶς, ὅτι οὐκ ἔστι κτίσμα τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐστι, καὶ ἐν αὐτῷ B Τριὰς, Πατὴρ, καὶ Υἱὸς (71), καὶ Πνεῦμα ἅγιον. Καὶ οὔτε τὸ Πατὴρ ὄνομα ἐπὶ Υἱοῦ ὀνομάζειν χρὴ, οὔτε τὸ Πνεῦμα λέγειν ἔξεστιν αὐτὸ εἶναι τὸν Υἱὸν, οὔτε τὸν Υἱὸν αὐτὸ εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀλλ' οὕτως ἐστὶν, ὡς εἴρηται, καὶ μία ἡ ἐν ταύτῃ τῇ Τριάδι θεότης ἐστὶ, καὶ μία πίστις, καὶ ἓν βάπτισμά ἐστιν, ἐν αὐτῇ διδόμενον, καὶ ἡ τελείωσις μία, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ καὶ (72) μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

8. De quo autem scripsisti mihi evangelico dicto, veniam habe, dilecte, probo affectus animo. Vereor enim id vel ullatenus aggredi ; ne, si in dictum illud mentem quasi demersero, scrutarique cœpero, non valeam profundum ejus intellectum exhaurire. Tacere **561** igitur de illo omnino statueram, his prioribus contentus scriptis. At veritus ne iterum hac de re scribere contendas, vim mihi ipse intuli, ut vel mediocrem quam de illo didici sententiam perscriberem ; quod sperem, si scopum attingamus, docentis gratia, rem tibi probatam fore ; sin aberremus, non reprehensurum te, cui cum affectus no-

8. Περὶ δὲ (73) οὗ γράφων ἐδήλωσας εὐαγγελικοῦ ῥητοῦ, συγγίνωσκε, ἀγαπητὲ, συνείδησιν ἔχων ἀγαθήν. Δέδια γὰρ κἂν ὅλως προσελθεῖν αὐτῷ (74)· μὴ καὶ, δύνας εἰς αὐτὸ τῷ λογισμῷ, καὶ ἀρξάμενος ἐρευνᾶν, ἀτονήσω τὴν ἐν αὐτῷ βαθεῖαν διάνοιαν ἐλκῦσαι. Σιωπῆσαι γοῦν περὶ τούτου τέλεον ἐβουλόμην, C καὶ μόνον ἀρκεσθῆναι τούτοις τοῖς (75) ἔμπροσθεν γράμμασι. Στοχαζόμενος δὲ μὴ ἄρα καὶ δεύτερον περὶ τούτου γράψαι φιλονεικήσῃς, ἐβιασάμην ἐμαυτὸν, ἣν ἔχω μαθὼν (76), περὶ αὐτοῦ μετρίαν διάνοιαν γράψαι· θαρρῶν, ὡς, τυχόντας μὲν ἡμᾶς τοῦ σκοποῦ, ἀποδέξῃ διὰ τὸν διδάξαντα· μὴ τυχόντας δὲ, οὐ

[37] Tit. III, 10.

(69) Ἐστι deest in Gobler. et Felc. 1. Infra post ἀρκεῖ, in editis γάρ legitur, sed cum desit in Reg. Seguer. Basil., optimis scilicet mss., omissum est.

(70) Reg. et Seguer., περὶ Εὐσεβίου καὶ Πατροφίλου, male de Eusebio qui jamdiu obierat.

(71) Sic Regius et Seguerian. recte. Editi, ὁ Υἱός. D Infra iidem cum Basil., αὐτὸ εἶναι τὸν Υἱόν. Editi, αὐτόν, etc.

(72) Hæc, δι' οὗ, etc., ad finem usque absunt a Gobler. et Felc. 1, Paulo post Regius, εἰς τοὺς αἰῶνας, omisso σύμπαντας.

(73) Hæc, Περὶ δέ, etc., consequenter annecti debent, ut et codices Regius et Seguerianus habent, et particula adversativa δὲ suadetur. In editis primo tomo quasi peculiaris tractatus posita erant sub hoc titulo : Τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας εἰς τὸ ῥητὸν τοῦ Εὐαγγελίου· « Ὃς ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἀφεθήσεται αὐτῷ· ὃς δ' ἂν εἴπῃ κατὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὔτε ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι, » qui titulus iisdem verbis habetur in Basiliensi et Anglicano. Goblerianus et Felc. primus sic ad modum tituli habent Πρὸς τὸν αὐτὸν Σεραπίωνα. In Felc. secundo, nihil pro titulo habetur. Regius autem ad margine habet Περὶ εὐαγγελικοῦ ῥητοῦ. Seguerianus ad marginem item, Τοῦ αὐτοῦ περὶ τοῦ εὐαγγελικοῦ ῥητοῦ, ἤτοι τῆς εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημίας. Porro hæc subtexit Athanasius, ut Serapioni morem gereret, qui postularat ut dictum illud evangelicum, quo clauserat epistolam tertiam ad se scriptam, explanaret sibi.

(74) Sic edit. Commel. Regius, Seguer. Basiliens. Anglic. et Felckm. secundus. Edit. vero Paris. Gobler. et Felc. 1, δέδοικα. Paulo post, edit. Commel., μὴ καὶ, ἐνδύνας. Edit. Paris., μὴ ἐνδύνας. Regius et Seguerian., μὴ καὶ δύνας. Gobler. et Felc. 1, μὴ δύνας. Ibidem Reg. et Seguer. soli, εἰς αὐτά. Ibidem Gobler. et Felck. 1, τῷ λογικῷ. Mox Reg. et Seguerian., τὴν ἐν αὐτῷ διάνοιαν ἀνελκῦσαι. Gobler. et Felc. 1, τὴν ἑαυτῷ διάνοιαν ἀνελκῦσαι.

(75) Regius et Seguer., τούτοις τοῖς. Goblerian., τούτους τοῖς. In editis τοῖς solum.

(76) In Reg. et Seguer. μαθὼν deest.

μέμψῃ, γινώσκων τὴν ἡμετέραν προθυμίαν (77) τε καὶ ἀσθένειαν. Τὸ μὲν οὖν ῥητόν ἐστιν, ὅτε, Τοσούτων σημείων γινομένων ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, οἱ μὲν Φαρισαῖοι ἔλεγον· « Οὗτος οὐκ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια εἰ μὴ ἐν Βεελζεβοὺλ τῷ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων· ὁ δὲ Κύριος, εἰδὼς τὰς ἐνθυμήσεις αὐτῶν, εἶπεν αὐτοῖς· Πᾶσα βασιλεία μερισθεῖσα καθ' ἑαυτὴν ἐρημοῦται. » Καὶ εἰρηκώς· « Εἰ δὲ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐγὼ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ· » λοιπὸν ἐπιφέρει· « Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν (78), Πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται ὑμῖν τοῖς ἀνθρώποις· ἡ δὲ εἰς τὸ Πνεῦμα (79) βλασφημία οὐκ ἀφεθήσεται· καὶ ὃς ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἀφεθήσεται αὐτῷ· ὃς δ' ἂν εἴπῃ κατὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὔτε ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι. » Σὺ δὲ ἐζήτεις, τί δήποτε ἡ μὲν εἰς τὸν Υἱὸν βλασφημία ἀφίεται, ἡ δὲ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἔχει ἄφεσιν οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι (80);

A ster, tum nostra infirmitas non ignota est. Dictum igitur ejusmodi est : Cum post tot signa in Evangelio narrata, hæc Pharisæi loquerentur : « Hic non ejicit dæmonia nisi in Beelzebub principe dæmoniorum : Dominus sciens cogitationes eorum,dixit eis : Omne regnum divisum contra se desolabitur. » Et cum dixisset : « Si autem ego in Spiritu Dei ejicio dæmonia, igitur pervenit in vos regnum Dei ; » deinde infert : « Ideo dico vobis : Omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus, blasphemia autem in Spiritum non remittetur.Et quicunque dixerit verbum contra Filium hominis remittetur ei ; qui autem dixerit contra Spiritum sanctum non remittetur ei, neque in hoc sæculo, neque in futuro [38].» Tu autem percontabaris, cur blasphemia in Filium B dimittitur, blasphemia autem in Spiritum sanctum veniam non obtinet neque in præsenti sæculo, neque in futuro ?

9. Παλαιοὶ μὲν οὖν ἄνδρες, Ὠριγένης ὁ πολυμαθὴς καὶ φιλόπονος, καὶ Θεόγνωστος ὁ θαυμάσιος καὶ σπουδαῖος (τούτων γὰρ τοῖς περὶ τούτων συνταγματίοις ἐνέτυχον (81), ὅτε τὴν ἐπιστολὴν ἔγραψας), ἀμφότεροι γὰρ περὶ τούτου γράφουσι, ταύτην εἶναι τὴν εἰς τὸ ἅγιον (82) Πνεῦμα βλασφημίαν λέγοντες, ὅταν οἱ καταξιωθέντες ἐν τῷ βαπτίσματι τῆς δωρεᾶς (83) τοῦ ἁγίου Πνεύματος παλινδρομήσωσιν εἰς τὸ ἁμαρτάνειν. Διὰ τοῦτο γὰρ μηδὲ ἄφεσιν αὐτοὺς λήψεσθαί φασι· καθὰ καὶ ὁ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους λέγει· « Ἀδύνατον γὰρ τοὺς ἅπαξ φωτισθέντας, γευσαμένους τε τῆς δωρεᾶς τῆς ἐπουρανίου, καὶ (84) μετόχους γενηθέντας Πνεύματος ἁγίου, καὶ καλὸν γευσαμένους Θεοῦ ῥῆμα, δυνάμεις τε μέλλοντος αἰῶνος, καὶ παραπεσόντας, πάλιν ἀνακαινίζειν εἰς μετάνοιαν. » Ταῦτα δὲ κοινῇ μὲν λέγουσι (85), καὶ ἰδίαν δὲ ἕκαστος προστίθησι διάνοιαν.

9.Prisci certe viri, Origenes, eruditissimus et laboriosus scriptor, et Theognostus, admirandus ille et studiosus homo (horum enim opera legebam cum epistolam accepi tuam), ambo quippe eam rem pertractant,aiunt illam esse in Spiritum sanctum blasphemiam,cum ii quibus in baptismate donum Spiritus sancti tribuitur,ad peccata recidunt. Ideoque illos remissionem non consecuturos,aiunt: quomadmodum et Paulus in Epistola ad Hebræos ait : « Impossibile est enim eos qui semel sunt illuminati,gustaverunt etiam donum cœleste, et participes C facti sunt Spiritus sancti, et gustaverunt bonum Dei Verbum,virtutesque sæculi venturi,et prolapsi sunt rursus renovari ad pœnitentiam[39].» Et idipsum quidem ambo dicunt, sed suam singuli sententiam adjiciunt.

10. Ὁ μὲν γὰρ Ὠριγένης καὶ τὴν αἰτίαν τῆς κατὰ τῶν τοιούτων κρίσεως οὕτω λέγει· « Ὁ μὲν Θεὸς καὶ Πατὴρ εἰς πάντα διήκει (86) καὶ πάντα συνέχει, ἄψυχά τε καὶ ἔμψυχα, λογικά τε καὶ ἄλογα· τοῦ δὲ Υἱοῦ ἡ δύναμις εἰς τὰ λογικὰ μόνα διατείνει, ἐν οἷς εἰσι κατηχούμενοι καὶ Ἕλληνες, οἱ μηδέπω πιστεύσαντες· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰς μόνους ἐστὶ τοὺς

10. Nam Origenes quidem causam judicii contra ejusmodi homines lati sic explicat :« Deus et Pater in omnia penetrat, et omnia continet, animata et inanimata, rationalia et irrationalia : Filii autem potestas ad sola rationalia sese extendit ; in quibus continentur catechumeni et ethnici, qui nondum crediderunt. Spiritus vero sanctus in iis solis est

[38] Matth. XII, 24-32. [39] Hebr. VI, 4-6.

(77) Sic Regius et Seguerianus. Editi vero minus recte, ῥᾳθυμίαν. D

(78) Gobler. et Felc. 1, ὁ δὲ Κύριος εἶπεν· Πᾶσα βασιλεία μερισθεῖσα, καὶ τὰ ἑξῆς. Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, omissis intermediis.

(79) Ita Regius, Seguerian. Gobler. et Felc. 1. Editi vero, ἡ δὲ τοῦ Πνεύματος. Gobler. et Felck. 1, ibidem, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὔτε ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, etc., omissis intermediis.

(80) Οὐκ ἔχει ἄφεσιν. Παλαιοὶ μέν. Sic Gobler. et Felc. 1, multis omissis, Ibid. Felc. 3, Ὠριγένης cum denso spiritu. Mox Regius, Seguer. Gobler. Felck. 1, Θεόγνωστος. Editi et alii, Θεώγνωστος.

(81) Sic Reg. Seguer. Basil. Alii vero codices mss., περὶ τούτων συγγράμμασιν. Editi, περὶ τούτοις συγγράμμασιν.

(82) Sic Regius, Seguer. Basil. Gobl. et Felc. 1. Editi vero, τοιαύτην εἶναι τὴν εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

(83) Reg. Seguer. Gobler. et Felck. 2, τῆς θείας δωρεᾶς. In aliis θείας deest. Mox Reg. et Seguer., παλινδρομήσωσιν una voce, rectius quam editi πάλιν δρομήσωσιν.

(84) Sic Regius et Seguerianus ; καί deerat in editis.

(85) Ita Reg. Seguer. et Anglic. At Goblerian. et Felc. 1, ταῦτα μὲν κοινῇ λέγουσι. In Basiliens. hæc desunt usque ad vocem διάνοιαν. Infra Regius et Felc. 2, Ὠριγένης cum denso spiritu. Paulo post in Basil., τοιούτων deest.

(86) Regius, Seguer. Gobler. et Felck. 1, διήκει. Editi, ἥκει.

qui sui participes effecti sunt in baptismatis collatione. Cum igitur catechumeni et ethnici peccant, in Filium peccant, quoniam is est in illis, ut dictum est : possunt tamen veniam consequi, ubi acceperint donum regenerationis. Cum autem baptizati peccant, hanc iniquitatem in Spiritum sanctum recurrere ait, quia tum peccavit homo cum in illo esset Spiritus. Ideoque remitti non posse supplicium ipsi debitum. »

11. Theognostus autem hæc adjicit : « Qui **562** primum et secundum terminum transgressus est, minori supplicio dignus videri possit qui autem tertium contempserit non ulterius veniam consequetur. Primum autem terminum et secundum terminum ait, doctrinam de Patre et Filio acceptam : tertium vero, Verbum in initiatione et in participatione Spiritus traditum : quod confirmare volens, adducit illud discipulis a Salvatore dictum : « Adhuc « multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare « modo. Cum autem venerit Spiritus sanctus docebit « vos [40]. » Deinde ait : « Sicut eos qui perfecta nondum capere possunt alloquitur Salvator, ad illorum sese pravitatem demittens : cum perfectis autem Spiritus sanctus versatur ; neque tamen quis ideo dixerit, Spiritus sancti doctrinam, Filii doctrinam superare ; sed quod Filius quidem sese demittat ad imperfectos, Spiritus vero sanctus sigillum sit perfectorum ; sic non propter excellentiam Spiritus sancti præ Filio, inexpiabilis et citra veniam est blasphemia in Spiritum : sed quia imperfectis datur venia ; iis vero qui donum cœleste gustaverunt, et initiati sunt, nulla veniæ relinquitur excusatio vel deprecatio. » Hæc itaque illi.

12. Ego autem ex iis quæ didici, arbitror utriusque sententiam, mediocri quadam inquisitione et observatione indigere : ne forte profundior quædam in ipsis illorum dictis mens lateat. Manifestum enim est Filium cum sit in Patre, in illis etiam esse, in quibus est Pater, nec abesse Spiritum. Indivisa namque est sancta, perfecta et beata Trinitas. Insuper, si omnia per Filium facta sunt, et in ipso omnia consistunt, quomodo extra illa ipse fuerit quæ per ipsum facta sunt ? Sin autem illa ab ipso non longe fuerint, in omnibus igitur et ipse fuerit, ut necessario qui in Filium peccat et blasphemat in Patrem quoque et in Spiritum sanctum peccet. Quod si

[40] Joan. xvi, 12, 13.

μεταλαβόντας (87) αὐτοῦ ἐν τῇ τοῦ βαπτίσματος δόσει. Ὅταν τοίνυν κατηχούμενοι καὶ Ἕλληνες ἁμαρτάνωσιν, εἰς μὲν τὸν Υἱὸν ἁμαρτάνουσιν, ἐπεὶ ἐν αὐτοῖς ἐστιν, ὥσπερ εἴρηται· δύνανται δὲ ὅμως λαμβάνειν ἄφεσιν, ὅταν καταξιωθῶσι δωρεᾶς τῆς παλιγγενεσίας (88). Ὅταν δὲ οἱ βαπτισθέντες ἁμαρτάνωσι, τὴν τοιαύτην παρανομίαν εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον φθάνειν φησίν· ἐπειδὴ ἐν αὐτῷ γενόμενος ἥμαρτε· καὶ διὰ τοῦτο ἀσύγγνωστον εἶναι τὴν κατ' αὐτοῦ τιμωρίαν. »

11. Ὁ δὲ Θεόγνωστος καὶ αὐτὸς προστιθείς φησι ταῦτα· « Ὁ πρῶτον παραβεβηκὼς ὅρον καὶ δεύτερον ἐλάττονος ἂν ἀξιοῖτο τιμωρίας· ὁ δὲ καὶ τὸν τρίτον ὑπεριδὼν οὐκέτι ἂν συγγνώμης τυγχάνοι (89) Πρῶτον δὲ ὅρον καὶ δεύτερόν φησι τὴν περὶ Πατρὸς (90) καὶ Υἱοῦ κατήχησιν· τὸν δὲ τρίτον τὸν (91) ἐπὶ τῇ τελειώσει καὶ τῇ τοῦ Πνεύματος μετοχῇ παραδιδόμενον Λόγον· καὶ τοῦτο βεβαιῶσαι θέλων, ἐπάγει τὸ παρὰ τοῦ Σωτῆρος εἰρημένον τοῖς μαθηταῖς· « Ἔτι (92) « πολλὰ ἔχω ὑμῖν λέγειν, ἀλλ' οὔπω δύνασθε χωρεῖν. « Ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, διδάξει ὑμᾶς. » Εἶτά φησιν· « Ὥσπερ τοῖς μηδέπω χωρεῖν δυναμένοις τὰ τέλεια διαλέγεται ὁ Σωτὴρ, συγκαταβαίνων αὐτῶν τῇ σμικρότητι· τοῖς δὲ τελειουμένοις συγγίνεται (93) τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ οὐ δήπου τις ἐκ τούτων ἂν φαίη τὴν τοῦ Πνεύματος διδασκαλίαν ὑπερβάλλειν τῆς τοῦ Υἱοῦ διδαχῆς· ἀλλ' ὅτι ὁ μὲν Υἱὸς συγκαταβαίνει τοῖς ἀτελέσι, τὸ δὲ Πνεῦμα σφραγίς ἐστι τῶν τελειουμένων· οὕτως οὐ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Υἱὸν ἄφυκτός ἐστι καὶ ἀσύγγνωστος ἡ εἰς τὸ Πνεῦμα βλασφημία· ἀλλ' ὅτι ἐπὶ μὲν τοῖς ἀτελέσιν ἐστὶ συγγνώμη· ἐπὶ δὲ τοῖς γευσαμένοις τῆς οὐρανίου (94) δωρεᾶς καὶ τελειωθεῖσιν οὐδεμία πειλείπεται συγγνώμης ἀπολογία καὶ παραίτησις. » Ἐκεῖνοι μὲν οὖν ταῦτα.

12. Ἐγὼ δὲ ἀφ' ὧν ἔμαθον, νομίζω τὴν ἑκατέρου διάνοιαν μετρίας τινὸς δοκιμασίας ἐπιδεῖσθαι καὶ κατανοήσεως· μὴ ἄρα κεκρυμμένος (95) ἐστί τις ἐν αὐτοῖς τοῖς ὑπ' αὐτῶν εἰρημένοις βαθύτερος νοῦς. Δῆλον γὰρ, ὡς, ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ ὢν, ἐν τούτοις ἐστὶν, ἐν οἷς καὶ ὁ Πατήρ ἐστι, καὶ τὸ Πνεῦμα οὐκ ἄπεστιν. Ἀδιαίρετος γάρ ἐστιν ἡ ἁγία καὶ μακαρία, καὶ τελεία Τριάς. Ἔτι δ' οὖν (96) εἰ πάντα διὰ Υἱοῦ γέγονε, καὶ ἐν αὐτῷ τὰ πάντα συνέστηκε, πῶς ἂν ἐκτὸς εἴη τῶν δι' αὐτοῦ γενομένων ; Μὴ ὄντων δὲ ἐκείνων αὐτοῦ μακρὰν, ἐν πᾶσιν ἂν καὶ αὐτὸς εἰκότως εἴη· ὡς ἐξ ἀνάγκης τὸν εἰς τὸν Υἱὸν ἁμαρτάνοντα καὶ βλασφημοῦντα ἁμαρτάνειν καὶ εἰς τὸν Πατέρα

(87) Reg. et Seg., μεταλαμβάνοντας. Alii et editi, μεταλαβόντας.

(88) Hæc ὅταν καταξιωθῶσι δωρεᾶς τῆς παλιγγενεσίας, desunt in Goblerian. et Felckman. 1. Infra iidem, ἁμαρτάνουσιν.

(89) Sic Regius et Seguer. Basiliensis vero, τυγχάνῃ. Editi, τύχοι.

(90) Reg. et Seguer., περὶ τοῦ Πατρός.

(91) Τόν deest in Regio et Seguer. Mox Regius, Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1, καὶ τῇ τοῦ Πνεύματος. Editi, καὶ τὸν ἐπὶ τῇ τοῦ Πνεύματος

(92) Regius et Seguerian., Ἐπεί. Paulo post in iisdem δέ deest post ὅταν. Ibidem Regius, Seguer. Gobler. et Felc. primus. τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Editi, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Hic autem Scripturæ locus, quoad sententiam tantum, non ad verbum ab Athanasio affertur.

(93) Regius et Seguerian., συγγίγνεται.

(94) Regius et Seguerian., ἐπουρανίου.

(95) Regius et Seguerian., καὶ κεκρυμμένος.

(96) Sic Reg. et Seguer. Editi vero, Ἔτι δ' ἄν.

καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Καὶ τὸ ἅγιον δὲ λουτρὸν εἰ μὲν εἰς τὸ ἅγιον (97) Πνεῦμα μόνον ἐδίδοτο, εἰκότως ἂν ἐλέγετο τοὺς βαπτιζομένους εἰς τὸ Πνεῦμα μόνον ἁμαρτάνειν· ἐπειδὴ δὲ εἰς Πατέρα (98), καὶ Υἱόν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα δίδοται, καὶ οὕτω τελειοῦται τῶν βαπτιζομένων ἕκαστος, ἀνάγκη πάλιν (99) τοὺς μετὰ τὸ βαπτισμα παραβαίνοντας εἰς τὴν ἁγίαν καὶ ἀδιαίρετον Τριάδα τὴν βλασφημίαν ποιεῖσθαι. Καὶ τοῦτο δὲ δίκαιον ἂν εἴη λογίζεσθαι καὶ νοεῖν. Εἰ μὲν πρὸς λαβόντας τὸ λουτρὸν τῆς παλιγγενεσίας, τοὺς Φαρισαίους λέγω, (1), καὶ μετασχόντας αὐτοὺς ἤδη τῆς δωρεᾶς τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διελέγετο ὁ Κύριος, πιθανή τις ἦν ἡ τοιαύτη διάνοια, ὡς παλινδρομήσαντας, καὶ πλημμελήσαντας εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα· εἰ δὲ μήτε τὸ λουτρὸν εἴληφασιν, ἀλλὰ καὶ τὸ τοῦ Ἰωάννου (2) βαπτσμα ἐξουθενήσαντες ἦσαν, πῶς ἠτιᾶτο τούτους ὡς βλασφημήσαντας εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὗ μηδέπω μέτοχοι γεγόνεισαν (3) ; Καὶ γὰρ οὐ διδάσκων ἁπλῶς ὁ Κύριος ἐλάλει ταῦτα, οὐδὲ ἐπὶ μέλλουσι τὴν τιμωρίαν ἠπείλει· ἀλλ' εὐθὺς αἰτιώμενος ἀληθῶς τοὺς Φσρισαίους, ὡς ἤδη γενομένους ὑπευθύνους τῆς τηλικαύτης βλασφημίας, εἴρηκε τοῦτο τὸ ῥητὸν ὁ Κύριος. Τῶν δὲ Φαρισαίων οὕτω κατηγορουμένων, καὶ πρὶν λαβεῖν αὐτοὺς τὸ βάπτισμα, οὐκ ἂν εἴη τοῦτο ῥητὸν ἐπὶ τοὺς μετὰ τὸ λουτρὸν παραβαίνοντας· καὶ μάλιστα ὁτι οὐχ ἁπλῶς ἐπὶ ἁμαρτίαις, ἀλλ' ἐπὶ βλασφημίᾳ αὐτοὺς ἠτιᾶτο. Διαφέρει δὲ, ὅτι ὁ μὲν ἁμαρτάνων παραβαίνει νόμον· ὁ δὲ βλασφημῶν εἰς αὐτὴν ἀσεβεῖ τὴν θεότητα. Ἐπὶ πολλαῖς δ' οὖν πρότερον πλημμελείαις αἰτιώμενος αὐτοὺς ὁ Σωτὴρ, ὅτι (4) τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ τὴν περὶ τῶν γονέων διὰ ἀργύριον παρέβαινον, καὶ τὰ τῶν προφητῶν παρεκρούοντο, καὶ τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ ἐποίουν νῖκον ἐμπορίου, ὅμως παρῄνει καὶ μετανοεῖν αὐτοῖς (5). Ἐπὶ δὲ τῷ λέγειν αὐτοὺς, Ἐν Βεελζεβοὺλ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια, οὐκ ἔτι ταύτην ἁμαρτίαν ἁπλῶς, ἀλλὰ βλασφημίον εἰρηκεν εἶναι τηλικαύτην, ὥστε ἄφυκτον καὶ ἀσύγγωστον εἶναι τὴν τιμωρίαν τοῖς τοιαῦτα τολμῶσιν.

13. Ἄλλως τε, εἰ τῶν μετὰ τὸ λουτρὸν ἁμαρτανόντων χάριν εἴρηται τοῦτο τὸ ῥητὸν, καὶ τούτοις ἀσύγγνωστός ἐστιν ἡ (6) τῶν πλημμελημάτων δίκη· πῶς τῳ μὲν ἐν Κορίνθῳ μετανοοῦντι κυροῖ τὴν αὐτὴν ἀγάπην ὁ Ἀπόστολος, τοὺς δὲ Γαλάτας παλινδρομήσαντας ὠδίνει, ἄχρις οὗ πάλιν μορφωθῇ Χριστὸς ἐν αὐτοῖς ; Ἐν δὲ τῷ λέγειν, πάλις δείκνυσιν αὐτῶν καὶ τὴν προτέραν ἐν τῷ Πνεύματι τελειότητα. Τί δὲ καὶ Νουάτῳ (7) μεμφόμεθα ἀναιροῦντι μετάνοιαν, καὶ

A sanctum lavacrum in nomine Spiritus sancti tantum daretur, jure diceretur baptizos, in Spiritum sanctum duntaxat peccare. Cum autem in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti detur : sicque singuli qui baptizantur, initientur, consentaneum prorsus est ut qui post baptisma prævaricantur, in sanctam et indivisam Trinitatem blasphemet. Et hoc æquum est ita cogitare et intelligere. Certe si ii quos ille alloquebatur, Pharisæi nempe, lavacrum regenerationis accepissent, et doni sancti Spiritus jam participes fuissent, verisimilis esset ejusmodi interpretatio, illi quippe a justitia descivissent, et in Spiritum sanctum deliquissent, sed cum lavacrum non acceperint, sed etiam baptisma Joannis vilipenderint, cur illos accusabat ut qui blasphemassent in B Spiritum sanctum, cujus nondum participes effecti fuerant? Non enim simpliciter docendo Dominus hæc loquebatur, neque iis qui futuri erant supplicium interminabatur; sed in præsentia vere Pharisæos incusans utpote tantæ blasphemiæ jam reos, illud dicebat Dominus. Pharisæis igitur ita accusatis priusquam baptisma percepissent, hoc certe dictum eos minime spectat qui post lavacrum prævaricantur; et præsertim quia eos non de quibuslibet peccatis, sed de blasphemia accusabat. Hæc autem inter se differunt, quod qui peccat, legem transgrediatur, qui vero blasphemat, in ipsam deitatem impie agat. Cum autem illos de multis **563** criminibus prius accusaret Salvator, quod scilicet legem de parentibus latam propter pecuniam transgrederentur, et prophetarum dicta respuerent, ac domum Dei do- C mum facerent negotiationis ; attamen hortabatur eos ut pœnitentiam agerent. Verum ubi ipsum dicerent in Beelzebulem ejicere dæmonia ; non hoc ultra, peccatum simpliciter, sed blasphemiam dixit esse tantam, ut qui talia proferre ausi essent, nec pœnam effugere, nec veniam obtinere possent.

13. Alioqui si eorum causa qui post lavacrum peccant id dictum fuisset, et illi veniam peccatorum obtinere non possent, cur hominem apud Corinthios pœnitentem, in charitate confirmat Paulus [41], Galatas vero retrorsum abeuntes parturit donec formetur iterum in eis Christus [42]? Cum autem dicit, iterum, pristinam eorum in Spiritu perfectionem de- D clarat. Cur vero Novatum culpamus pœnitentiam tollentem, ac dicentem nullam superesse iis veniam

[41] Cor. II, 8. [42] Galat. IV, 19.

(97) Regius Seguer. Goblerian. et Felckm. 1, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

(98) Sic Regius Seguer Anglican. Goblerian. et Felc. 1. In editis, δὲ καὶ εἰς Πατέρα.

(99) Regius et Seguer., ἐξ ἀνάγκης πάλιν.

(1) Seguer., Φαρισσαίους, et infra sic idem. Paulo post Reg. et Seguerian., ὡς προσπαλινδρομήσαντας καὶ παημμελήσαντας. Anglic., ὡς παλινδρομήσαντας καὶ πλημ. Editi, ὡς παλινδρομήσαντας αὐτοὺς καὶ πλημ.

(2) Regius, τὸ Ἰωάννου.

(3) Ita Regius et Seguer. rectius quam editi, γενόνασι. Infra Seguer. τιμωρίαν ἐλάλει.

(4) Reg. et Seguer. et edit. Commel., ὅτε. Editi, vero Paris. et Basil. ὅτι. Infra iidem δι' ἀργυρίου.

(5) Regius, et Seguer., αὐτούς. Mox Reg. Seguer. Gobler. Felck. 1, ἐκοάλλει. Editi, ἐκοάλλειν. Paulo post editi habent καί ante βλασφημίαν, quæ particula deest in Reg. Seguer. Gobl. et Felc. 1.

(6) Ἡ deest in Basil. Paulo post αὐτήν abest a Basil.

(7) Regius, Seguer. Anglic. Goblerian. et Felc. 1, Ναυάτῳ. Editi et alii, Νουάτῳ. Basil. ad marginem habet Νοουάτῳ. Regius et Seguer. hæc ad marginem

qui post lavacrum peccaverint, si hæc verba de illis qui post lavacrum peccaverint dicta fuere? Etenim quod in Epistola ad Hebræos dictum est, non excludit a pœnitentia peccatores ; sed ostendit unicum et non duplex esse Ecclesiæ catholicæ baptisma. Hebræis enim hæc scripsit : et ne illi pœnitentiæ obtentu existimarent, juxta legis consuetudinem, multa esse et quotidie baptismata ; ideo eos ad pœnitentiam hortatur : unamque esse per baptisma renovationem, nec secundam superesse affirmat, ut in alia scribit Epistola : « Una fides, unum baptisma [43]. » Neque enim, ait, impossibile est pœnitere ; sed impossibile est obtentu pœnitentiæ nos renovare. Est autem ingens inter hæc dicta discrimen. Is enim quem pœnitet, peccare quidem desinit, retinet tamen vulnerum cicatrices. Qui autem baptizatur, veterem exuit hominem, et renovatur, superne genitus Spiritus gratia.

14. Hæc igitur cogitanti mihi, major in hoc dicto occurrit sententiæ profunditas. Quapropter multis antea Dominum precatus, qui supra puteum sedit, et super mare deambulavit, ad dispensationem redeo in illo pro nobis exhibitam, fortassis ex illa lectionis assequar intellectum. Omnis itaque divina Scriptura hanc annuntiat et prædicat, maximeque Joannes qui ait : « Verbum caro factum est et habitavit in nobis [44] ; » et Paulus his verbis : « Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo : sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, et habitu inventus ut homo. Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis [45]. » Ideo enim Deus cum esset, atque homo factus esset, ut Deus excitabat mortuos, verbo sanabat universos, mutavit etiam aquam in vinum. Non enim hominis hæc erant 564 opera ; prout autem gestabat corpus, sitiebat, laborabat et patiebatur : non enim hæc erant deitati propria. Et ut Deus quidem aiebat : « Ego in Patre et Pater in me [46] : » ut autem corpus gestabat, Judæos arguebat : « Quid me quæritis interficere, ho-

A φάσκοντι μηδεμίαν συγγνώμην ἔχειν τοὺς μετὰ τὸ λουτρὸν ἁμαρτάνοντας, εἰ διὰ τοὺς μετὰ τὸ λουτρὸν ἁμαρτάνοντας εἴρηται τὸ ῥητόν ; Καὶ γὰρ (8) τὸ ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους εἰρημένον οὐκ ἐκκλεῖόν ἐστι τῶν ἁμρτανόντων τὴν μετάνοιαν, ἀλλὰ δεικνύον ἓν εἶναι τὸ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας βάπτισμά καὶ μὴ δεύτερον. Ἑβραίοις γὰρ ἔγραφε· καὶ ἵνα μὴ νομίσωσι, κατὰ τὴν ἐν τῷ νόμῳ συνήθειαν, προφάσει μετανοίας εἶναι πολλὰ καὶ καθ' ἡμέραν (9) βαπτίσματα, διὰ τοῦτο μετανοεῖν μὲν παραινεῖ, μίαν δὲ εἶναι τὴν ἀνακαίνισιν διὰ τνῦ βαπτισματος, καὶ μὴ δευτέραν ἀποφαίνεται, ὡς καὶ ἐν ἑτέρᾳ Ἐπιστολῇ φησι· « Μία πίστις, ἓν βάπτισμα. » Οὐδὲ γὰρ, εἶπεν, ἀδύνατον μετανοεῖν· ἀλλ' ἀδύνατον (10) προφάσει μετανοίας ἀνακαινίζειν ἡμᾶς. Ἔχει δὲ πολλὴν τὴν διαφοράν. ὁ μὲν γὰρ μετανοῶν παύεται μὲν τοῦ ἁμαρτάνειν, ἔχει δὲ B τῶν τραυματων τὰς οὐλας· ὁ δὲ βαπτιζόμενος τὸν μὲν παλαιὸν (11) ἀπεκδιδύσκεται, ἀνακαινίζεται δὲ ἄνωθεν γεννηθεὶς τῇ τοῦ Πνεύματος χάριτι.

14. Τοιαῦτα δὴ οὖν μοι λογιζομένῳ, μεῖζον ἀπάντῃ τὸ βάθος τῆς ἐν τῷ ῥητῷ (12) διανοίας· καὶ διὰ τοῦτο πολλὰ πρότερον παρακαλέσας τὸν ἐπὶ τὸ φρέαρ καθεσθέντα, καὶ ἐπὶ τὴν θάλασσαν περιπατήσαντα Κύριον, ἐπὶ τὴν οἰκονομίαν λοιπὸν τὴν ἐν αὐτῷ γενομένην ὑπὲρ ἡμῶν ἀνέρχομαι, τάχα πως ἐξ αὐτῆς τὸν ἐν τῷ ἀναγνώσματι νοῦν λαβεῖν δυνηθῶ. Πᾶσα τοίνυν ἡ θεία Γραφὴ ταύτην εὐαγγελίζεται καὶ κηρύττει, μάλιστα δὲ ὁ μὲν Ἰωάννης λέγων· « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν· » ὁ δὲ Παῦλος γράφων· « Ὃς ἐν μπρφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ· ἀλλ' ἑαυτὸν C ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβὼν (13). καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος. Ἐσαπείνωσεν ἑαυτὸν, ὑπήκοος γενόμενος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. » Διὰ τοῦτο (14) γὰρ Θεὸς ὢν καὶ ἄνθρωπος γενόμενος, ὡς μὲν Θεὸς ἤγειρε νεκροὺς, καὶ λόγῳ πάντας θεραπεύων, μετέβαλε καὶ τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον· οὐ γὰρ ἦν ἀνθρώπου ταῦτα ἔργα (15)· ὡς δὲ σῶμα φορῶν, ἐδίψα καὶ ἐκοπία, καὶ ἔπασχεν· οὐ γὰρ ἦν ἴδια ταῦτα τῆς θεότητος. Καὶ ὡς μὲν Θεὸς ἔλεγεν· « Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· » ὡς δὲ σῶμα φορῶν,

[43] Ephes. IV, 5. [44] Joan. I, 14. [45] Phllipp. II, 6-8. [46] Joan. XIV, 11.

nem habent, περὶ Ναυάτου πρεσβυτέρου, Κορνηλίου τοῦ Ῥώμης ἐπισκόπου. Similis habetur locus in *Testimoniis Scripturæ sacræ* et in *Quæst. ad Antiochum* infra edendis. Mox editi ante μετάνοιαν, articulum habent τήν, qui deest in Regio, Seguerian. D Gobler. Anglican. et Felc. 1 et 2. Paulo post Reg. et Seguer. συγγνώμην εἶναι τοῖς μετὰ τὸ λουτρὸν ἁμαρτάνουσι (Reg., ἁμαρτάνοντας) εἴρηται τὸ ῥητόν. Gobler. et Felckm. 1, συγγνώμην εἶναι τοῖς μετὰ τὸ λουτρὸν ἁμαρτάνουσι. Καὶ γὰρ τό. omissis mediis Editi et alii recte habent, ut in contextu.

(8) Regius et Seguer. soli post γάρ habent καί. Mox editi, ῥητὸν εἰρημένον Sed ῥητόν cum desit in Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, et alioqui superefluat, expunctum est. Paulo post τήν ante μετάνοιαν desunt in Gobler. et Felc. 1 et 2.

(9) Reg. et Seguerian., πολλὰ καὶ καθ' ἡμέραν. Gobler. et Felckm. 1, πολλὰ μεθ' ἡμέραν. Editi, et alii, πολλὰ καθ' ἡμέραν.

(10) Ita Reg. et Seguerian. Editi, οὐ δυνατόν. Mox post ἡμᾶς, in editis legebatur τινας, quæ vox cum desit in Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, expuncta est.

(11) Reg. et Seguerian. soli, τὸ μὲν παλαιόν, non male. Paulo post editi ὡς ἄνωθεν. Sed in Regio, Seguer. Goblerian. et Felc. 1, ὡς deest.

(12) Sic Basil. Anglic. et editi. Reg. vero, Seguer. Gobler. et Felc. 1, μείζονα πάντα τῆς ἐν τῷ ῥητῷ. Mox Goblerian. et Felck. 1. παρακαλέσας τὸν Κύριον, ἐπὶ τὴν οἰκονομίαν. ibidem Anglican., καθισθέντα.

(13) Gobler. et Felckm. 1, λαβὼν ὑπήκοος γεν., omissis intermediis.

(14) Διὰ τοῦτο, etc. hæc leguntur in conc. Lateran. tom. VI *Conciliorum*, pag. 304, Ibidem legitur in Lateran. : Ἄνθρωπος γεγονὼς, ὡς μὲν Θεὸς ὢν τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον μετέβαλλεν, ὡς δὲ σῶμα φορῶν ἐδίψα, καὶ ἐκοπία, καὶ ἔπασχεν· οὐ γὰρ οὖν ἴδια ταῦτα τῆς θεότητος. Mox Regius et Seguer., πάντα θεραπεύων.

(15) Anglic. Gobler. et Felck. 1, ταῦτα τὰ ἔργα.

ἤλεγχε τοὺς Ἰουδαίους. « Τί με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι, ἄνθρωπος, ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα, ἣν ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρός; » Ἐγίνετο δὲ ταῦτα (16) οὐ διῃρημένως κατὰ τὴν τῶν γινομένων ποιότητα, ὥστε τὰ μὲν τοῦ σώματος χωρὶς τῆς θεότητος, τὰ δὲ τῆς θεότητος χωρὶς τοῦ σώματος δείκνυσθαι· συνημμένως δὲ πάντα ἐγίνετο, καὶ εἷς ἦν ὁ ταῦτα ποιῶν Κύριος παραδόξως τῇ ἑαυτοῦ χάριτι. Ἔπτυε γὰρ ἀνθρωπίνως, καὶ τὸ πτύσμα ἦν ἔνθεον· ἐν αὐτῷ γὰρ ἐποίει τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ ἐκ γενετῆς (17) τυφλοῦ ἀναβλέπειν. Καὶ δεικνύναι δὲ θέλων ἑαυτὸν Θεὸν, ἀνθρωπίνῃ γλώττῃ τοῦτο σημαίνων ἔλεγεν· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν· » καὶ μόνον δὲ θέλων ἐθεράπευε (18). Τὴν δὲ ἀνθρωπίνην ἐκτείνων χεῖρα, ἤγειρε τὴν πενθερὰν Πέτρου πυρέσσουσαν, καὶ τὴν τοῦ ἀρχισυναγώγου θυγατέρα ἤδη τελευτήσασαν ἐκ τῶν νεκρῶν ἀνήγειρεν.

A minem qui veritatem vobis locutus sum, quam audivi a Patre [47]? » Hac autem nequaquam divisim facta sunt juxta gestarum rerum rationem : ita ut quæ a corpore fierent, sine divinitate ; quæ autem a divinitate, sine corpore exhiberentur ; sed conjunctim omnia agebantur, et unus erat Dominus qui ea mirabiliter per suam efficiebat gratiam. Spuebat enim ut homo, sputum tamen divinum erat, per ipsum quippe cæco a nativitate visum restituit. Et cum vellet sese Deum exhibere, humana lingua idipsum significans aiebat : « Ego et Pater unum sumus [48] : » solaque voluntate sua sanabat. Humanam item manum extendens, socrum Petri febricitantem erexit, et archisynagogi filiam jam defunctam a mortuis suscitavit.

B

15. Αἱρετικοὶ μὲν οὖν κατὰ τὴν ἰδίαν ἀπαιδευσίαν ἐμάνησαν· καὶ οἱ μὲν τὰ σωματικὰ βλέποντες τοῦ Σωτῆρος ἠρνήσαντο τὸ, « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· » οἱ δὲ τὰ τῆς θεότητος θεωροῦντες ἠγνόησαν τὸ, « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. » Ὁ δὲ πιστὸς καὶ ἀποστολικὸς ἀνὴρ, εἰδὼς τὴν τοῦ Κυρίου φιλανθρωπίαν, βλέπων μὲν τὰ τῆς θεότητος σημεῖα, θαυμάζει τὸν ἐν τῷ σώματι Κύριον· θεωρῶν δὲ πάλιν καὶ τὰ (19) τοῦ σώματος ἴδια, ὑπερεκπλήσσεται, κατανοῶν τὴν ἐν αὐτοῖς τῆς θεότητος ἐνέργειαν. Τοιαύτης δὲ οὔσης τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως, ὅταν τινὲς εἰς τὰ ἀνθρώπινα βλέποντες, ἴδωσι τὸν Κύριον διψῶντα (20), ἢ κοπιῶντα. ἢ πάσχοντα, καὶ μόνον φλυαρήσωσιν ὡς κατὰ ἄνθρώπου τοῦ Σωτῆρος, ἁμαρτάνουσι μὲν μεγάλως, δύνανται δὲ ὅμως, ταχέως μεταγινώσκοντες, λαμβάνειν συγγνώμην, ἔχοντες πρόφασιν τὴν τοῦ σώματος ἀσθένειαν (ἔχουσι (21) γὰρ καὶ τὸν Ἀπόστολον συγγνώμην αὐτοῖς νέμοντα, καὶ οἱονεὶ χεῖρα αὐτοῖς ἐν τῷ λέγειν ἐκτείνοντα, ὅτι « **Καὶ** ὁμολογουμένως μέγα ἐστὶ τὸ **τῆς εὐσεβείας μυστήριον, Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί** »). Ὅταν δὲ πάλιν τὰ τῆς θεότητος ἔργα θεωροῦντές τινες, διστάζωσι (22) περὶ τῆς τοῦ σώματος φύσεως, καὶ αὐτοὶ μὲν ἁμαρτάνουσι τὰ μέγιστα, ὅτι, καίτοι βλέποντες ἐσθίοντα καὶ πάσχοντα, φαντάζονται φαντασίαν· συγγινῶσκειν δὲ ὅμως καὶ τούτοις ταχέως μεταγινώσκουσιν ὁ Χριστὸς δύναται, διὰ τὸ καὶ αὐτοὺς ἔχειν πρόφασιν τὴν ἐκ τῶν ἔργων ὑπὲρ ἄνθρωπον μεγαλειότητα. Ἐπειδὰν

15. Hæretici igitur ignorantia sua insaniunt : quorum alii corporea Salvatoris respicientes, negarunt illud, « In principio erat Verbum [49] : alii quæ divinitatis sunt spectantes, ignoraverunt illud, « Verbum caro factum est [50]. » Vir autem fidelis et apostolicus, gnarus Dominicæ benignitatis, ubi conspicit divinitatis signa, miratur eum qui in corpore est, Dominum. Rursus cum ea quæ corpori sunt propria intuetur, obstupescit, animadversa in illis divinitatis efficacia. Ejusmodi cum sit ecclesiastica fides, ubi quidam humana spectantes, Dominum vident sitientem, vel laborantem, vel patientem, et Salvatori velut homini obtrectant : magnopere quidem peccant, possunt tamen celeriter pœnitentiam agendo, veniam consequi, cum habeant pro excusatione imbecillitatem corporis (cum maxime Apostolus veniam eis concedat et quasi manum illis porrigat, hæc dicendo : « Revera magnum est pietatis mysterium, Deus manifestatus est in carne [51] »). Cum autem rursus quidam divinitatis opera considerantes, dubitaverint de corporis natura, ipsi quoque maxime peccant, quod, licet eum videant comedentem et patientem, phantasma nihilominus ipsum arbitrentur : verum illis item cito resipiscentibus veniam Christus donare potest : quod et ipsi pro excusatione habeant, magnitudinem operum hominis potestatem excedentium. Verum posteaquam utrorumque inscitiam et cæcitatem supergressi, qui

C

[47] Joan. VIII, 40. [48] Joan. X, 30. [49] Joan. I, 1. [50] ibid. 14. [51] I Tim. III, 16.

(16) Reg. et Seguer., παρὰ τοῦ Πατρός μου. Ibid. hæc : Ἐγίνετο δὲ ταῦτα, etc., usque ad ποιῶν Κύριος inclusive, habentur in concil. Lateran. eodem loco.

(17) Reg. Seguer. Anglic. et Felck. 2, γεννητῆς. Editi et alii, γενετῆς.

(18) Reg. et Seguer., ἐθεράπευσε. Mox δέ deest in Goblerian. et Felckm. 1. Iidem mox, πυρέσσουσαν, αἱρετικοὶ μέν, omissis intermediis. Hæc autem : αἱρετικοὶ μέν, cum sequentibus bene multis habentur in concilio Lateranensi, loco supra citato. Mox Lateran., κατὰ τὴν οἰκείαν ἀπαιδευσίαν. Regius et Seguer. κατὰ τὴν ἰδίαν ἀπαιδευσίαν. Editi et cæteri minus recte, κατὰ τὴν ἰδίαν παίδευσιν. Ibid. edit. Commel. et Felckm. 2, ἐμάνισαν, mendose.

(19) Τά deest in Seguer.

(20) Gobler. et Felckm. 1, ἴδωσι τὸν Κύριον τὰ τοῦ σώματος πάσχοντα, καὶ μόνον φλυαρήσουσιν ὡς etc.

(21) Hæc quæ uncinis includuntur, usque ad ἐν σαρκί, in nullis codicibus leguntur, præterquam in Felckm. 2, ubi ad marginem sunt scripta : unde videntur potius glossema cujusdam alius esse, quam Athanasii verba. Placuit tamen ea retinere, cum exploratum omnino non sit, sintne adjectitia an, cum in aliis codicibus vitio scribarum omissa fuissent, ad hujus codicis marginem restituta sint : quod non semel vidimus. In omnibus editis hæc eadem habentur.

(32) Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, διστάσωσι. Anglic. et Felckm. 2, διστάξωσι. Basil. et edit. Paris., διστάζωσι. Edit. Commel., διστάξουσι.

videntur habere legis scientiam (quales tum erant Pharisæi), in insaniam versi fuerint, et quod in corpore est Verbum, omnino negaverint, aut divinitatis opera diabolo ejusque dæmonibus attribuerint, merito pro tali impietate indeprecabili sunt supplicio obnoxii. Nam et diabolum pro Deo habuerunt: eumque qui vere et reipsa Deus est, existimarunt nihilo plus in operibus posse quam dæmones.

γίσαντο, καὶ τὸν ἀληθινὸν καὶ ὄντως ὄντα Θεὸν, ἠγήσαντο.

565 16. In ejusmodi igitur impietatem prolapsi erant illius temporis Judæi et inter Judæos Pharisæi. Salvatore enim exhibente opera Patris (nam mortuos excitabat, cæcis visum donabat, claudos ambulare faciebat, surdis auditum aperiebat, mutis loquelam præstabat, declarabatque sibi subditam creaturam esse, imperans ventis, in ipso mari deambulans), turbæ quidem obstupescebant et glorificabant Deum : at contra admirandi illi Pharisæi, aiebant Beelzebulis esse ejusmodi opera : nec erubescebant insipientes illi Dei potestatem in diabolum transferre. Unde jure merito Salvator declaravit blasphemiam proferre homines, quæ nec veniam nec remissionem haberet. Nam dum humana respicientes, claudicarent animo, dicentes : « Nonne hic est ille fabri filius [52] ? » et : « Quomodo hic litteras scit, cum non didicerit [53] ? » et : « Quod tu facis signum de teipso [54] ? » et : « Descendat nunc de cruce, et credemus ei [55] ; » patienter tulit homines, utpote qui in Filium hominis peccarent, dolensque super illorum cæcitate dicebat : « Si cognovissetis et vos quæ ad pacem [56]. » Etenim et magno Petro, quod ut de homine loquenti ostiariæ, eodem ille modo respondisset, ploranti ignovit Dominus. Verum ubi illi jam antea lapsi, iterum prolapsi sunt, et ad majorem insanim devenerunt, ita ut Dei opera Beelzebulis esse dicerent, non ulterius illos tulit : in suum enim Spiritum blasphemabant dicentes eum qui hæc faceret non esse Deum sed Beelzebulem. Quapropter eos, utpote non ferenda ausos, æternis addixit suppliciis. Perinde enim erat

δὲ τὴν ἀμφοτέραν τούτων ἄγνοιαν καὶ πήρωσιν ὑπερβάντες οἱ δοκοῦντες ἔχειν τοῦ νόμου τὴν γνῶσιν (οἷοι ἦσαν (23) οἱ τότε Φαρισαῖοι) εἰς μανίαν τραπῶσι, καὶ αὐτὸν τὸν ἐν τῷ σώματι ὄντα (34) Λόγον τέλεον ἀρνήσωνται, ἢ καὶ τὰ τῆς θεότητος ἔργα τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς τούτου δαίμοσιν ἀναφέρωσιν· εἰκότως ἀσύγγνωστον ἔχουσι τὴν ἐκ τῆς τοιαύτης ἀσεβείας ἐπιτιμίαν. Τόν τε γὰρ διάβολον εἰς Θεὸν ἐλογίσαντο, καὶ τὸν ἀληθινὸν καὶ ὄντως ὄντα Θεὸν, οὐδὲν πλέον ἐν τοῖς ἔργοις ἔχειν τῶν δαιμόνων

16. Εἰς τοιαύτην τοίνυν ἀσέβειαν πεπτωκότες ἦσαν οἱ τότε Ἰουδαῖοι, καὶ τῶν Ἰουδαίων οἱ Φαρισαῖοι. Τοῦ γὰρ Σωτῆρος δεικνύοντος (25) τὰ τοῦ Πατρὸς ἔργα (νεκροὺς γὰρ ἤγειρε, τυφλοῖς ἐχαρίζετο τὸ βλέπειν, χωλοὺς ἐποίει περιπατεῖν, κωφῶν ἤνοιγε τὴν ἀκοὴν, ἀλάλους ἐποίει λαλεῖν, καὶ τὴν κτίσιν ὑποτεταγμένην ἐδείκνυεν, ἐπιτάσσων τοῖς ἀνέμοις, καὶ περιπατῶν ἐπ' αὐτῆς τῆς θαλάττης [26]),οἱ μὲν ὄχλοι ἐξεπλήσσοντο καὶ ἐδόξαζον τὸν Θεόν· οἱ δὲ θαυμαστοὶ Φαρισαῖοι ἔλεγον τοῦ Βεελζεβοὺλ· εἶναι τὰ τοιαῦτα ἔργα· καὶ οὐκ ἠσχύνοντο οἱ ἄφρονες τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν ἐπὶ τὸν διάβολον μεταφέροντες. Ὅθεν ἀκολούθως ὁ Σωτὴρ ἀσύγγνωστα καὶ ἄφυκτα βλασφημεῖν αὐτοὺς ἀπεφήνατο· Ἕως μὲν γὰρ εἰς τὰ ἀνθρώπινα βλέποντες ἐχώλευον τῇ διανοίᾳ, λέγοντες· « Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ (27) τέκτονος υἱός ; » καὶ. « Πῶς οὗτος οἶδε γράμματα, μὴ μεμαθηκώς ; » καὶ. « Τί σὺ ποιεῖς περὶ σεαυτοῦ σημεῖον ; » καὶ, « Καταβήτω νῦν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πιστεύσομεν αὐτῷ· » ἔφερεν αὐτοὺς, καὶ, ὡς εἰς Υἱὸν ἀνθρώπου ἁμαρτανόντων αὐτῶν, λυπούμενος ἐπὶ τῇ πωρώσει αὐτῶν ἔλεγεν· « Εἰ ἔγνωτε καὶ ὑμεῖς τὰ εἰς εἰρήνην. » Καὶ γὰρ καὶ τῷ μεγάλῳ (28) Πέτρῳ ὡς περὶ ἀνθρώπου λαλησάσης τῇς θυρωροῦ, καὶ οὕτως ἀποκρινομένῳ, συνέγνω κλαύσαντι ὁ Κύριος. Ὅτε δὲ πεσόντες ἐπιπεπτώκασι, καὶ πλέον ἐμάνησαν, ὥστε τὰ τοῦ Θεοῦ ἔργα λέγειν εἶναι τοῦ (29) Βεελζεβούλ, οὐκέτι λοιπὸν αὐτοὺς ἤνεγκεν· εἰς γὰρ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ ἐβλασφήμουν, λέγοντες τὸν ταῦτα ποιοῦντα μὴ εἶναι Θεὸν, ἀλλὰ Βεελζεβούλ. Καὶ διὰ τοῦτο, ὡς ἀφόρητα τολμῶντας, αἰωνίως ἐτιμωρήσατο. Ἴσον γὰρ ἦν αὐτοὺς τολμᾷν καὶ (30) εἰπεῖν,

[52] Matth. XIII, 55. [53] Joan. VII, 15. [54] Joan. VI, 30. [55] Matth. XXVII, 42. [56] Luc. XIX, 42.

(23) Seguerian., οἷοι ἦσαν recte. Regius, οἳ ἦσαν. Editi οἷον ἦσαν. Mox Φαρισαῖοι deest in Felc. 2 ; in Seguer. scribitur Φαρισσαῖοι, et vulgo alias. Post eam vocem hæc sequebantur in editis, καὶ οἱ νῦν Ἀρειανοί, quæ cum desint in Reg. Seguer. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 1, et alioqui superflua videantur, omissa sunt.

(24) Ὄντα deest in Regio, Seguerian. Gobler. et Felckman. 1, sed legitur in cæteris et editis. Mox Reg. Seguer. et Basil., ἀρνήσωνται recte, editi, ἀρνήσονται. Infra item Reg. et Seguer., ἀναφέρουσιν, rectius, quam editi, ἀναφέρουσιν. Mox edit. Comm. cum quibusdam codicibus, τὴν ἐπὶ τῆς τοιαύτης. Edit. Paris. et Reg. Gobler. et Felckm. 1, τὴν ἐκ τῆς τοιαύτης.

(25) Seg., δεικνύντος. Ibid. Gobl. Felckm. 1, τοῦ Πατρὸς ἔργα τὰ θαύματα,οἱ μὲν ὄχλοι ἐξεπλ., omissis multis. Ibid. Regius et Seg., ἐχαρίσατο. Editi, ἐχαρίζετο.

(26) Seg., θαλάσσης. Mox Regius, ἐξεπλήττοντο. Paulo post θαυμαστοὶ deest in Goblerian.et Felckm. primo.

(27) Τοῦ deest in editis. Sed legitur in Regio et Seguer., et habetur in Evangelio. Mox σύ legitur in Felckm. 2 et in editis, habeturque in Evangelio: sed deest in cæteris omnibus manuscriptis. Paulo post Regius et Seg., ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, recte. Editi, ἐπὶ τοῦ σταυροῦ.

(28) Μεγάλῳ abest a Gobl. et Felckm. primo.Mox Regius, Seg. Gobl. et Felckm. primus,λαλησάσῃ τῇ θυρωρῷ. Editi et alii, λαλησάσης τῆς θυρωροῦ. Goblerian. Anglic.et Felckm.primus mox habent ἀποκριναμένῳ.

(29) Regius τόν, male. Mox Seg. et alii quidam codices cum editis habent τὸ κατὰ Πνεῦμα. Sed κατά deest in Anglicano, et in Regio deletum est.

(30) Καί deest in Felckm. 2.

ὁρῶντας τὴν τοῦ κόσμου τάξιν, καὶ τὴν εἰς αὐτὸν A illud ac si, dum cernerent mundi ordinem, et providentiam hæc gubernantem, ausi essent dicere, rerum naturam a Beelzebule fuisse conditam : aut solem, ut diabolo obsequeretur, oriri : et ejus causa astra in cœlo circumagi. Nam quemadmodum hæc Dei sunt, ita et illa Patris erant opera : et si illa Beelzebulis, necessario et ista Beelzebulis fuerint : et quorsum postea hæc referent, « In principio fecit Deus cœlum et terram [57] ? » Verum non insolens est istæc eorum iusania. Siquidem horum Patres, eadem mente præditi, in eremo cum nuper ex Ægypto egressi essent, vitulo a se conflato Dei erga se beneficia referentes, dicebant : « Hi sunt dii tui Israel, qui te eduxerunt de terra Ægypti [58]. » Ob hanc itaque blasphemiam, protinus ex iis qui talia ausi fuerant, initio non pauci sed plurimi occisi B sunt : denuntiavit quoque Deus dicens : Qua die visitabo, inducam super eos peccatum eorum [59]. » Nam quandiu illi ob panis et aquæ penuriam obmurmurabant, homines tolerabat, haud secus quam nutrix alumnum suum : ubi autem ad majorem insaniam progressi, ut psallit contra eos Spirtus : « Mutaverunt gloriam suam in similitudinem vituli comedentis fenum [60] ; « jam cum rem indeprecabilem ausi essent, percussi sunt, ut ait Scriptura [61], ob fabricatum vitulum, quem fecerat Aaron.

πρόνοιαν, ὅτι καὶ ἡ κτίσις ὑπὸ τοῦ Βεελζεβοὺλ γέγονε· καὶ ὁ ἥλιος ὑπακούων τῷ διαβόλῳ ἀνατέλλει, καὶ δι' αὐτὸν περιπολεῖ τὰ ἄστρα ἐν τῷ οὐρανῷ. Καὶ γὰρ ὥσπερ ταῦτα τοῦ Θεοῦ, οὕτω κἀκεῖνα τοῦ Πατρὸς ἦν ἔργα· καὶ εἰ ἐκεῖνα τοῦ (31) Βεελζεβοὺλ, ἐξ ἀνάγκης καὶ ταῦτα τοῦ Βεελζεβούλ. Καὶ ποῦ λοιπὸν αὐτοῖς τό· « Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ; » Ἑλλ' οὐδὲν ξένον τῆς τοιαύτης αὐτῶν μανίας· ἐπεὶ καὶ οἱ τῆς τοιαύτης αὐτὸν γνώμης πατέρες, ἐν τῇ ἐρήμῳ πρὸ ὀλίγου ἐξελθόντες ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου, μόσχον πλάσαντες, αὐτῷ τὰς εἰς αὐτοὺς εὐεργεσίας παρὰ Θεοῦ (32) γενομένας ἀνατιθέντες, ἔλεγον· « Οὗτοί σου θεοί, Ἰσραὴλ, οἱ ἀναγαγόντες σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου. » Διὰ γοῦν ταύτην τὴν βλασφημίαν καὶ τότε τῶν τοιαῦτα τολμησάντων τὴν μὲν ἀρχὴν οὐκ ὀλίγοι, πολλοὶ δὲ ἀνῃρέθησαν· ἐπηγγείλατο δὲ ὁ Θεὸς λέγων· « Ἧ δ' ἂν ἡμέρᾳ ἐπισκέψωμαι (33), ἐπάξω ἐπ' αὐτοὺς τὴν ἁμαρτίαν αὐτῶν. » Καὶ γὰρ ἕως μὲν κἀκεῖνοι δι' ἄρτους καὶ ὕδωρ ἐγόγγυζον, ἐπὶ τοσοῦτον αὐτοὺς οὕτως (34) ἔφερεν, ὡς εἴ τις τροφὸς τροφοφορήσειε τὸν ἑαυτῆς υἱόν· ὅτε δὲ πλέον ἐμάνησαν, καὶ ὡς ψάλλει κατ' αὐτῶν τὸ Πνεῦμα· « Ἠλλάξαντο τὴν δόξαν αὐτῶν ἐν ὁμοιώματι μόσχου ἐσθίοντος χόρτον· » τὸ (35) τηνικαῦτα λοιπὸν ἀσύγγνωστα τολμήσαντες, ἐπατάχθησαν, ὥς φησιν ἡ Γραφὴ, περὶ τῆς ποιήσεως τοῦ μόσχου, οὗ ἐποίησεν Ἀαρών.

17. Τοιαῦτα καὶ νῦν τολμῶντες οἱ Φαρισαῖοι, τοιαύτην ἐσχήκασι παρὰ τοῦ Σωτῆρος τὴν (36) ἀποφασιν, οἵαν καὶ ὁ παρ' αὐτῶν ὑπονοηθεὶς Βεελζεβοὺλ ἔσχεν ἤδη καὶ ἔχει· ὥστε αὐτοὺς εἰς τὸ ἡτοιμασμένον πῦρ ἐκείνῳ αἰωνίως συγκατεσθίεσθαι μετ' αὐτοῦ. C Οὐ γὰρ δὴ σύγκρισίν τινα ποιούμενος τῆς εἰς ἑαυτὸν (37) καὶ τῆς εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λεγομένης βλασφημίας (38), καὶ ὡς μείζονος ὄντος τοῦ Πνεύματος, καὶ διὰ τοῦτο μείζονα τὴν αἰτίαν ἔχούσης τῆς εἰς τὸ Πνεῦμα γινομένης, ταῦτ' εἴρηκε· μὴ γένοιτο! Φθάσας γὰρ ἐδίδαξεν, ὅτι πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ ἐστι, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα λήψεται, καὶ αὐτὸ δοξάσει τὸν Υἱόν. Καὶ οὐχὶ τὸ Πνεῦμα τὸν Υἱὸν δίδωσιν, ἀλλ' ὁ Υἱὸς παρέχει τὸ Πνεῦμα τοῖς μαθηταῖς καὶ δι' αὐτων τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν. Οὐχ οὕτως οὖν εἴρηκεν ὁ Σωτὴρ· ἀλλ' ὡς εἰς αὐτὸν ἐπ' ἀμφοτέροις γινομένης τῆς βλασφήμίας, καὶ τῆς

17. Eadem et nunc ausi Pharisæi, talem **566 a** Domino retulerunt damnationem, qualem Beelzebul quem illi eorum auctorem suspicati sunt, jam tum habuit et habet ; ita ut ipsi quoque in igne ab æternitate illi præparato cum ipso absumendi sint. Non enim hæc ideo locutus est, ut blasphemiam in se prolatam cum blasphemia in Spiritum sanctum conferret ; quasi Spiritus sanctus se major esset, ideoque majus crimen esset blasphemia in Spiritum sanctum : absit nam ante docuerat omnia quæ Pater habet, Filii esse, et ex Filio Spiritum esse accepturum, ipsumque Spiritum glorificaturum esse Filium. Neque Spiritus Filium dat ; sed Filius Spiritum præbet discipulis, ac per illos iis qui in se credunt. Non eo itaque animo locutus est Salvator : sed quasi blasphemia in utrumque prolata in seipsum recurreret, et illa minor, alia major esset, hæc

[57] Genes. I, 1. [58] Exod. XXXII, 4. [59] ibid. 34. [60] Psal. CV, 22. [61] Exod. XXXII, 35.

(31) Τοῦ ante Βεελζεβούλ deest in editis, sed habetur in Regio, Seg. Gobl. et Felckm. primo. Mox in iisdem hæc desunt, ἐξ ἀνάγκης καὶ ταῦτα τοῦ Βεελζεβούλ propter ὁμοιοτέλευτον. In iisdem mox τό deest.

(32) Regius et Seg., παρὰ τοῦ Θεοῦ.

(33) Goblerianus et Felckm. primus, ἐπισκέψομαι.

(34) Sic Regius et Seg. recte. Editi, οὗτος. Mox Gobl. et Felckm. primus, τροφοφορήσεις, mendose. Paulo post edit. Commel. et Felckm. 2 male, ἐμάνισαν. Infra Regius Seg. et Græcus Scripturæ textus, δόξαν αὐτῶν. Editi. δόξαν αὐτοῦ. Gobl. et Felc. primus, δόξαν τοῦ Θεοῦ.

(35) Τό deest Gobleriano et Felck. primo. Mox pro ἐπατάχθησαν, Anglicanus ἐμαστίχθησαν. Felc. D vero secundus, ἐπεστάχθησαν. Editio Commel., ἐπετάχθησαν.

(36) Sic Regius et Seg. In editis τήν deest. Mox Regius et Seg., οἵαν, recte. Editi, οἷα. Infra post πῦρ in Felckm. 2 et in editis, ἐκεῖνο. In aliis omnibus, ἐκεῖνο. Utraque lectio quadrare potest, sed præstare videtur prior. Mox post μετ' αὐτοῦ. Regius et Seg.. ὑπ' αὐτοῦ.

(37) Sic Reg. Seg. Gobl. et Felckm. 1. Editi, εἰς ἑαυτόν.

(38) Sic Regius, Seg. Anglic. Gobl. Felckm. primus et edit. Paris., in qua tamen deest βλασφημίας post γινομένης, edit. Commel., λεγομένης βλασφημίας ταῦτ' εἴρηκεν, omissis intermediis propter repetitam βλασφημίας vocem. Ibidem Basil. τοιαῦτα εἴρηκεν.

locutus est Dominus. Etenim utramque proferebant Pharisæi: cum enim hominem cernerent, ipsi » convitiabantur: « Unde huic sapientia isthæc[62]? » et: « Quinquaginta annos nondum habes et Abraham vidisti[63]? » Et Patris opera cum conspicerent, non solum ejus divinitatem negaverunt; verum etiam contra illam locuti, aiebant in ipso Domino esse Beelzebulem, et Beelzebulis esse ejusmodi opera. Quapropter quasi utraque blasphemia in se diceretur, et alia quidem minor esset, quod humanitatem, alia major, quod divinitatem spectaret, de majori dixit ejus vindictam indeprecabilem illis esse. Certe cum discipulis suis firmitatem fiduciamque præberet his verbis: « Si patremfamilias Beelzebulem vocaverunt[64], » se patremfamilias esse declaravit, qui sic a Judæis maledictis incesseretur.

18. Quod si Judæi dum dicerent, « in Beelzebulem[65], » nulli nisi Domino convitiabantur, perspicuum sane est, illud, Blasphemia vero in Spiritum[66], » de seipso Domino dictum esse, totamque sententiam ad seipsum Salvatorem retulisse. Ipse namque universi paterfamilias est: idipsum quippe confirmationis causa jam repetere subterfugiendum non est. Sitire, laborare, dormire, colaphis cædi, comedere, hominum propria sunt: opera autem quæ faciebat Dominus, non hominum, sed Dei erant. Cum igitur quidam, uti superius dixi, his conspectis, Domino ut homini convitiarentur, minus supplicium merebantur, quam ii qui Dei opera diabolo ascriberent. Hi enim non solum sancta canibus projiciunt; sed et Deum diabolo comparant, et lucem tenebras esse dicunt. Hanc certe esse Pharisæorum nunquam remittendam blasphemiam Marcus observavit, his verbis: « Qui autem blasphemaverit in Spiritum sanctum, non habet remissionem, sed reus est æterni delicti, quoniam dicebant: Spiritum immundum habet[67]. » Et his qui a nativitate cæcus fuerat, visu recepto, testificabatur: « A sæculo non est auditum, quod quis aperuit oculos cæci nati. Nisi esset hic a Deo, non poterat facere quidquam[68]. « Turbæ autem admirantes super iis quæ a Domino facta fuerant, 666 aiebant: « Hæc verba non sunt dæmonium habentis: nunquid dæ-

[62] Matth. XIII, 54. [63] Joan. VIII, 57. [64] Matth. X, 29, 30. [65] Joan. IX, 32, 33.

(39) In Regio et Seg. deest καί secundum. Paulo post Seg. Gobl. et Felckm. primus, ἀμφότεροι. Alii et editi, ἀμφότερα.

(40) Sic omnes mss. præter Felckm. 2, qui cum editis habet ἠρνήσαντο.

(41) Regius et Seg., τῆς μὲν ἀνθρωπίνης βλασφημίας male. Paulo post hæc, τῆς δὲ μείζονος διὰ τὴν θεότητα desunt in Felckm. 2, Editio Commel., διὰ τῆς θεότητος.

(42) Ὅτι deest in Gobl. et Felckm. primo; καί sequens deest in iisdem, et ibidem τῶν deest in iisdem et in Basil.

(43) Regius Seg. Gobl. et Felckm. primus. Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι, omisso εἰ. Infra in iisdem deest τοίνυν. Editi et alii ut in contextu.

(44) Regius et Seg., διψῆν, Gobl. et Felckm. primus, διψεῖν, mendose.

A μὲν ἐλάττονος, τῆς δὲ ὑπερβαλλούσης ταῦτα λελάληκεν ὁ Κύριος. Καὶ γὰρ καὶ (39) αὐτοὶ οἱ Φαρισαῖοι ἀμφότερα ἦσαν λέγοντες· καὶ ἄνθρωπον βλέποντες αὐτὸν ἐλοιδόρουν· « Πόθεν τούτῳ ἡ σοφία αὕτη; » καὶ, « Πεντήκοντα ἔτη οὔπω ἔχεις, καὶ Ἀβραὰμ ἑώρακας; » Καὶ τὰ τοῦ Πατρὸς ἔργα θεωροῦντες, οὐ μόνον ἠρνοῦντο (40) τὴν θεότητα αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀντὶ ταύτης ἔλεγον ἐν αὐτῷ εἶναι τὸν Βεελζεβοὺλ, καὶ αὐτοῦ εἶναι τὰ ἔργα. Διὰ τοῦτο, ὡς εἰς αὐτὸν ἀμφοτέρων λεγομένων, καὶ τῆς μὲν ἐλάττονος βλασφημίας (41) οὔσης διὰ τὸ ἀνθρώπινον, τῆς δὲ μείζονος διὰ τὴν θεότητα, ἐπὶ τῇ μείζονα κατ' αὐτῶν τὸ ἄφυκτον τῆς τιμωρίας ἔλεγεν. Ἀμέλει τοὺς μαθητὰς παραθαρσύνων καὶ λέγων, ὅτι (42). « Εἰ τὸν οἰκοδεσπότην Βεελζεβοὺλ ἐπεκάλεσαν, » ἑαυτὸν εἶναι τὸν οἰκο-

B δεσπότην ἔλεγε, τὸν καὶ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων οὕτω βλασφημούμενον.

18. Εἰ δὲ οἱ Ἰουδαῖοι (43) λέγοντες, « ἐν Βεελζεβοὺλ, » οὐδένα ἕτερον ἢ τὸν Κύριον ἐλοιδόρουν, δῆλον τοίνυν ἐστὶν, ὡς τὸ λεγόμενον, « Ἡ δὲ τοῦ Πνεύματος βλασφημία, » εἰς αὐτόν ἐστι τὸν Κύριον λεγομένη, καὶ τὸ ῥητὸν ὅλον περὶ ἑαυτοῦ σημαίνων ἔλεγεν ὁ Σωτήρ. Αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ τοῦ παντὸς οἰκοδεσπότης· πάλιν γὰρ ἀσφαλείας ἕνεκα τὸ αὐτὸ εἰπεῖν οὐκ ὀκνητέον. Τὸ διψᾷν (44) τὸ κοπιᾷν, τὸ κοιμᾶσθαι, τὸ ῥαπίζεσθαι, τὸ ἐσθίειν, ἀνθρώπων ἐστὶν ἴδια· τὰ δὲ ἔργα ἃ ἐποίει ὁ Κύριος, οὐκ ἔτι ἀνθρώπων (45), ἀλλὰ Θεοῦ ἦν αὐτὰ ποιεῖν. Ὅταν οὖν τινες, καθὰ πρότερον εἶπον, ταῦτα βλέποντες ὡς ἀνθρώπῳ λοιδορῶνται τῷ Κυρίῳ, ἐλάττονος ἂν (46) ἀξιοῦντο τιμωρίας τῶν τὰ τοῦ Θεοῦ ἔργα μεταφερόντων εἰς τὸν

C διάβολον. Οἱ γὰρ τοιοῦτοι, οὐ (47) μόνον τὰ ἅγια τοῖς κυσὶ ῥίπτουσιν, ἀλλὰ καὶ τὸν Θεὸν τῷ διαβόλῳ συγκρίνουσι, καὶ τὸ φῶς λέγουσιν εἶναι σκότος. Ταύτην γοῦν (48) εἶναι τῶν Φαρισαίων τὴν ἀσύγγνωστον βλασφημίαν ὁ Μάρκος παρετηρήσατο λέγων. « Ὃς δ' ἂν βλασφημήσῃ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἔχει ἄφεσιν, ἀλλ' ἔνοχός ἐστιν αἰωνίου ἁμαρτίας· ὅτι ἔλεγον, Πνεῦμα ἀκάθαρτον ἔχει. » Καὶ ὁ μὲν ἐν γενετῆς (49) τυφλὸς ἀναβλέψας ἐμαρτύρει· « Ἐκ τοῦ αἰῶνος οὐκ ἠκούσθη, ἀτι ἤνοιξέ τις ὀφθαλμοὺς τυφλοῦ γεγεννημένου. Εἰ μὴ ἦν οὗτος παρὰ Θεοῦ, οὐκ ἠδύνατο ποιεῖν οὐδέν· » οἵ τε ὄχλοι, θαυμάζοντες ἐπὶ τοῖς γινομένοις (50) ὑπὸ τοῦ Κυρίου, ἔλεγον· » Ταῦτα τὰ ῥή-

25. [66] Matth. XII, 24. [66] ibid. 31. [67] Marc. III,

D (45) Regius, οὐκ ἔτι ἀνθρώπου. Seguer. Gobl. et Felckm. primus, οὐκ ἔστιν ἀνθρώπου. Editi et alii, οὐκέτι ἀνθρώπων. Mox hæc, κατὰ πρότερον εἶπον, desunt in Gobl. et Felckm. primo.

(46) Ἂν deest in Regio et Seg.

(47) Οὐ deest in Regio.

(48) Gobl. et Felckm. primus, οὖν. Mox Seguer., Φαρισσαίων. Ibid. Gobl. et Felckm. primus, ἀσύγγνωστον τιμωρίαν καὶ βλασφημίαν. Paulo post παρετηρήσατο, sic edit. Parie. Reg. Seg. Gobl. et Angl. At Basil. Felckm. 1 et 2, παρητήσατο. Editio Commel., παρετήρσατο, mendose.

(49) Gobl. et Felckm. primus, γενητῆς. Infra Regius, Seg. Basil. et Anglican., γεγεννημένου. Editi, γεγενημένου. Paulo post Gobl. et Felkm. primus, οἱ δὲ ὄχλοι.

(50) Seg. Gobl. et Felckm. primus, γενομένοις.

ματα οὐκ ἔστι δαιμονιζομένου· μὴ δαιμόνιον δύναται τυφλῶν ὀφθαλμοὺς ἀνοίγειν; » οἱ δὲ νομιζόμενοι ἀδροὶ τοῦ νόμου. οἱ Φαρισαῖοι, οἱ τὰ κράσπεδα πλατύνοντες, καὶ κομπάζοντες ὡς πλέον τι τῶν ἄλλων γινώσκοντες, οὐδ' οὕτως ᾐσχύνοντο· κατὰ δὲ τὸ γεγραμμένον, ἔθυον οἱ τάλανες δαιμονίῳ καὶ οὐ Θεῷ, λέγοντες δαιμόνιον ἔχειν τὸν Κύριον, καὶ δαιμόνων εἶναι τὰ τοῦ Θεοῦ ἔργα. Ἔπασχον δὲ τοῦτο δι' οὐδὲν ἕτερον, ἢ ἵνα μόνον ἀρνήσωνται τὸν ταῦτα ποιοῦντα Θεὸν εἶναι, καὶ τοῦ Θεοῦ Υἱόν. Εἰ γὰρ τὸ ἐσθίειν καὶ τοῦ σώματος ἡ ὄψις ἐδείκνυεν αὐτὸν καὶ ἄνθρωπον, διὰ τί μὴ ἐκ τῶν ἔργων ἐθεώρουν αὐτὸν εἶναι ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ τὸν Πατέρα ἐν αὐτῷ; Ἀλλ' οὐκ ἤθελον· μᾶλλον δὲ αὐτοὶ τὸν Βεελζεβοὺλ εἶχον ἐν ἑαυτοῖς (51) φθεγγόμενον, ὡς ἐκ μὲν τῶν ἀνθρωπίνων ἄνθρωπον αὐτὸν μόνον ὀνομάζειν· ἐκ δὲ τῶν ἔργων, ἃ ἦν ἴδια Θεοῦ, μηκέτι Θεὸν αὐτὸν ὁμολογεῖν, ἀλλὰ τὸν ἐν αὐτοῖς Βεελζεβοὺλ ἀντ' ἐκείνου θεοποιεῖν, ἵνα σὺν αὐτῷ λοιπὸν αἰωνίως (52) ἐν τῷ πυρὶ κολάζωνται.

19. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ τοῦ ἀναγνώσματος παρατήρησις τοιαύτην ἔμφασίν τινα (53) παρέχειν μοι δοκεῖ, καὶ δεικνύειν εἰς αὐτὸν φθάνειν ἀμφοτέρας τὰς βλασφημίας, καὶ περὶ ἑαυτοῦ εἰρηκέναι τὸ, « Υἱὸς ἀνθρώπου, » καὶ τὸ, « Πνεῦμα· » Ἵν' ἐκ τούτου μὲν τὸ σωματικὸν ἑαυτοῦ δείξῃ, ἐκ δὲ τοῦ πνεύματος τὴν πνευματικὴν ἑαυτοῦ καὶ νοητὴν καὶ ἀληθεστάτην (54) θεότητα δηλώσῃ. Καὶ γὰρ τὸ μὲν λαβεῖν δυνάμενον συγγνώμην ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου συνέταξεν, ἵνα τὸ σωματικὸν ἑαυτοῦ σημάνῃ· τὴν δὲ ἀσύγγνωστον βλασφημίαν εἰς τὸ Πνεῦμα φθάνειν δεδήλωκεν· ἵνα, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ σωματικοῦ τοῦτο (55) λέγων, τὴν ἑαυτοῦ θεότητα δείξῃ. Τοῦτον δὲ τὸν χαρακτῆρα καὶ ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ ἑώρακα· ὁπηνίκα, περὶ τῆς τοῦ σώματος βρώσεως διαλεγόμενος, καὶ διὰ τοῦτο πολλοὺς ἑωρακὼς τοὺς σκανδαλισθέντας, φησὶν ὁ Κύριος· « Τοῦτο ὑμᾶς σκανδαλίζει; Ἐὰν οὖν θεωρῆτε (56) τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀναβαίνοντα, ὅπου ἦν τὸ πρότερον; Τὸ Πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιοῦν· ἡ σὰρξ οὐκ ὠφελεῖ οὐδέν. Τὰ ῥήματα ἃ ἐγὼ λελάληκα ὑμῖν, πνεῦμά ἐστι καὶ ζωή. » Καὶ ἐνταῦθα γὰρ ἀμφότερα περὶ ἑαυτοῦ εἴρηκε, σάρκα καὶ πνεῦμα (57)· καὶ τὸ πνεῦμα πρὸς τὸ κατὰ σάρκα διέστειλεν, ἵνα μὴ μόνον τὸ φαινόμενον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀόρατον αὐτοῦ πιστεύσαντες μάθωσιν, ὅτι καὶ (58) ἃ λέγει οὐκ ἔστι σαρκικὰ, ἀλλὰ πνευματικά. Ὅσοις γὰρ ἤρκει τὸ σῶμα πρὸς βρῶσιν, ἵνα καὶ τοῦ κόσμου παντὸς τοῦτο τροφὴ γένηται; Ἀλλὰ διὰ τοῦτο τῆς εἰς

monium potest cæcorum oculos aperire[69]? » Pharisæi autem qui legis peritissimi putabantur, qui fimbrias dilatabant, et gloriabantur, quasi plus aliquid cæteris scirent, ne ita quidem erubure, sed ut scriptum est, immolabant miseri dæmonio et non Deo[70], dicentes Dominum habere dæmonium, et Dei opera dæmonum esse. Et hoc nulla alia de causa, quam ut negarent Deum esse, et Dei Filium qui hæc ageret. Si enim comestio speciesque corporis, eum etiam hominem esse declarabat, quare non ex operibus perspiciebant, ipsum in Patre esse, et Patrem in ipso? Atqui id nolebant illi, imo potius ipsum Beelzebulem habebant in se loquentem, ut ex humanis eum hominem duntaxat vocarent; ex operibus autem, quæ Dei propria erant, non itidem illum esse Deum confiterentur, sed pro eo Beelzebulem in seipsis habitantem Deum facerent, ut cum illo tandem æternum igne cruciarentur.

19. Quin et ipsa lectionis observatio videtur mihi talem quamdam sententiam exhibere, et indicare utramque blasphemiam ad ipsum pertingere, et de seipso illum dixisse, « Filius hominis, » et, « Spiritus: » ut ex illo, quæ corpus suum spectarent; ex spiritu vero spiritualem suam et intelligibilem verissimamque divinitatem declararet. Siquidem id, de quo venia obtineri potest, ad Filium hominis retulit, ut corporea sua significaret: blasphemiam autem non remittendam, ad Spiritum pertingere declaravit: ut, dum ad differentiam sui corporis hæc diceret, suam divinitatem commonstraret. Hanc autem loquendi formam etiam in Evangelio secundum Joannem animadverti: ubi de corporis esu disserens, ac propterea multos scandalizatos videns, ait Dominus: « Hoc vos scandalizat? Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius? Spiritus est qui vivificat: caro non prodest quidquam. Verba quæ ego locutus sum vobis, spiritus et vita sunt[71]. » Nam hic etiam utrumque de se dixit, carnem et spiritum: et spiritum a carne distinxit, ut non solum quod apparet, sed etiam quod invisibile ejus est credentes, discerent, ea quæ ipse loqueretur non esse carnalia, sed spiritualia. **568** Quot enim hominibus corpus satis esset ad esum, ut illud totius mundi fieret alimentum? Sed ideo meminit ascensionis Filii hominis in cœlum, ut a corporali cogitatione ipsos retraheret,

[69] Joan. x, 21. [70] Deut. xxxii, 17. [71] Joan. vi, 62-64.

Ibid. Regius et Gobl., παρὰ τοῦ Κυρίου.

(51) Sic Regius quem sequimur. Seg., ἑαυτοῖς, omisso ἐν. Editi et alii, ἐν αὐτοῖς. Ibid. Regius, Seguer. Basil., ὥς. Editi et cæteri, ὡς. Infra Regius et Seguerianus, ἴδια Θεοῦ. Editi et alii, ἴδια τοῦ Θεοῦ.

(52) Basil., αἰωνίων πυρί. Anglican., αἰωνίως τῷ πυρί.

(53) In Gobl. et Felckm. primo τινα deest. Iidem mox ἀμφοτέρας ἑαυτὸν φθάνειν, omisso εἰς. Mox Regius et Seg., περὶ αὐτοῦ. Ibid. iidem cum Gobl. et Felckm. primo, τὸ υἱὸς ἀνθρώπου, recte. In Gobleriano et Felckm. primo, τοῦ legitur ante ἀνθρώπου.

(54) Regius, Seg. et Felckm. primus, ἀληθῆ.

(55) Sic Regius et Seg. Editi, τούτου.

(56) Sic Regius et Seg.; Gobl. autem et Felckm. primus, θεωρεῖτε. Mox ἀναβαίνοντα deest in Regio, Seg. Gobl. et Felckm. primo.

(57) Iidem, σὰρξ καὶ πνεῦμα.

(58) Regius et Seg., μάθωμεν. Ibid καί deest in Gobl. et Felckm. primo. Hoc loco abutuntur heterodoxi, qui ex Athanasii verbis confici pugnant, corpus et sanguinem Christi, non reipsa, sed *spiri-*

atque hinc ediscerent, carnem de qua locutus fuerat, cibum e supernis cœlestem et spiritualem alimoniam ab ipso dari. Nam « quæ locutus sum vobis, inquit, spiritus et vita sunt [73]. » Quod perinde est ac si diceret : quod ostenditur et datur pro mundi salute, caro est quam ego gesto : sed hæc vobis cum ejus sanguine a me spiritualiter esca dabitur ; ita ut hæc spiritualiter unicuique tribuatur, et fiat singulis tutamen in resurrectionem vitæ æternæ. Sic et Samaritanam Dominus abstrahens a sensibilibus, Deum dixit esse Spiritum, ut deinceps illa non corporaliter, sed spiritualiter de Deo cogitaret. Sic itidem propheta cum Deum carnem factum contemplaretur, ait : « Spiritus faciei nostræ Christus Dominus [73] : » ne quis ex eo quod apparebat, Dominum esse merum hominem existimaret : sed dum Spiritum audiret, Deum agnosceret esse eum qui in corpore esset. Χριστὸς Κύριος· » ἵνα μὴ ἐκ τοῦ φαινομένου νομίσῃ τις ἄνθρωπον ψιλὸν εἶναι τὸν ἐν σώματι ὄντα.

20. Planum itaque utrumque fuerit, eum qui Dominum videt de se disserentem, si tantum corporalia ejus spectet, et non credens dicat, « Unde huic ista sapientia [74] ? » peccare quidem, et tanquam in Filium hominis blasphemare : si quis vero ejus

[73] Joan. VI, 64. [73] Thren. IV, 20. [74] Matth. XIII, 54.

A οὐρανοὺς (59) ἀναβάσεως ἐμνημόνευσε τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα τῆς σωματικῆς ἐννοίας αὐτοὺς ἀφελκύσῃ, καὶ λοιπὸν τὴν εἰρημένην σάρκα βρῶσιν ἄνωθεν οὐράνιον, καὶ πνευματικὴν τροφὴν παρ' αὐτοῦ διδομένην μάθωσιν. « Ἃ γὰρ λελάληκα, φησὶν, ὑμῖν, πνεῦμά ἐστι καὶ ζωή· » ἴσον τῷ εἰπεῖν· Τὸ μὲν δεικνύμενον καὶ διδόμενον ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου σωτηρίας ἐστὶν ἡ σὰρξ ἣν ἐγὼ φορῶ· ἀλλ' αὕτη ὑμῖν καὶ τὸ ταύτης αἷμα παρ' ἐμοῦ πνευματικῶς (60) δοθήσεται τροφή (61)· ὥστε πνευματικῶς ἐν ἑκάστῳ ταύτην ἀναδίδοσθαι, καὶ γίνεσθαι πᾶσι φυλακτήριον εἰς ἀνάστασιν ζωῆς αἰωνίου. Οὕτω καὶ τὴν Σαμαρεῖτιν ἀφέλκων (62) ὁ Κύριος ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν, Πνεῦμα εἴρηκε τὸν Θεὸν, ὑπὲρ τοῦ μηκέτι σωματικῶς αὐτὴν, ἀλλὰ πνευματικῶς διανοεῖσθαι περὶ τοῦ Θεοῦ· οὕτω καὶ ὁ προφήτης θεωρῶν τὸν Λόγον τὸν (63) B γενόμενον σάρκα εἴρηκε· « Πνεῦμα προσώπου ἡμῶν

20. Ἑκάτερον οὖν δῆλον ἂν εἴη λοιπὸν (64), ὅτι ὁ τὸν Κύριον ὁρῶν τὰ περὶ ἑαυτοῦ διαλεγόμενον, ἐὰν μὲν τὰ σωματικὰ αὐτοῦ μόνον βλέπων, καὶ μὴ πιστεύων λέγοι· « Πόθεν τούτῳ ἡ σοφία αὕτη ; » ἁμαρτάνει μὲν, καὶ ὡς εἰς Υἱὸν ἀνθρώπου βλασφημεῖ· ἀλλ' ὁ

tualiter tantum in sacramento haberi. Sed si expendantur Athanasii verba hic ejus esse scopus deprehendetur, ut ex Joannis loco supra citato, probet Christum humanitatem juxta ac divinitatem suam Judæis indicasse, et magnum inter utramque posuisse discrimen. Unde post allatum Joannis locum, **subsumit** sanctus doctor : *Nam hic etiam utrumque de se dixit, carnem et spiritum* (id est, ut supra explicat ipse, divinitatem), *et spiritum a carne distinxit : ut non solum quod apparet, sed etiam quod invisibile ejus est credentes, discerent ea quæ ipse loqueretur non esse carnalia, sed spiritualia.* Ubi advertas C velim, hic Athanasium de eucharistia loquentem, agnoscere corpus Christi **cum** divi**nitate in** eucharistia esse : atque id quod **invisibile est** (**divinitatem** nempe) æque credendum **esse**, atque illud quod apparet, id est, quod ex **sua** natura apparet, nempe corpus : licet ex divina virtute in sacramento invisibile sit.

Quod autem subjungit, verba Christi de eucharistia loquentis *non esse carnalia sed spiritualia*, et inferius, *carnem Christi esse cibum e supernis cœlestem et spiritualem* atque *spiritualiter dari*, verissima sane sunt, eo nempe quo Athanasius indicat modo : duo enim, hisce verbis, intelligit : 1° non alimenti carnalis more dividi carnem Christi, ut hominibus detur : *Quot enim*, ait, *hominibus corpus satis esset ad esum, ut totius mundi fieret alimentum ?* Quibus verbis planum est non excludi præsentiam, ut vocant, realem, sed divisionem partium. 2° Vult S. doctor carnem Christi in eucharistia non esse corporalem alimoniam, sed spiritualem quæ datur, *ut fiat*, inquit, *tutamen in resurrectionem vitæ æternæ.* Quod utique nemo eat inficias. Neque enim in hisce omnibus verbis Athanasii usquam dicitur, corpus Christi non esse, vel spiritualiter tantum esse in eucharistia : quæ tamen est vera Catholicos inter et Calvinianos quæstio. Possemus plurima afferre Cyrilli Alexandrini, et Isodori Pelusiotæ loca, quibus dilucide commonstratur vera existentia corporis Christi in eucharistia. Enimvero cum 70 circiter post defunctum Athanasium annos scripserint, suam pariter et Athanasii sententiam explicarunt. Neque enim a tempore Athanasii ad suum ævum Ægyptiacæ Ecclesiæ immutata fides est. Verum cum id notarum harum ce brevitas non ferat, et alioqui sæpissime res agitata fuerit, unum alterum ve sufficiat ex Isidoro apponere. Primum ex lib. I, epist. 109, καὶ ἐπὶ τῆς τραπέζης τῆς μυστικῆς τὸν ἄρτον τὸν κοινὸν σῶμα ἰδικὸν τῆς αὐτοῦ σαρκώσεως ἀποφαῖνον. *Et in mystica mensa communem panem proprium incarnationis corpus reddat* (Spiritus sanctus). Et lib. I, epist. 123, Ἡμεῖς, ἐπὶ σινδόνος τὸν ἄρτον τῆς προθέσεως ἁγιάζοντες, σῶμα Χριστοῦ ἀδιστάκτως εὑρίσκομεν. *Nos propositionis panem in sindone sanctificantes, Christi corpus sine dubitatione reperimus.* Quibus quid apertius ?

Porro **minus** recte card. Perronius **hunc Tractatum Athanasio abjudicavit : ex his enim quæ in Monito diximus, constat ejus esse germanum fetum.** Qua de re eruditus nemo jam ambigit.

In hoc autem opere Spiritus nomine **divinitatem** Christi sæpe intelligit sanctus doctor. **Quod ab** Hilario itemque a multis Patribus antiquioribus admissum referunt nostri, in Præfatione **ad Hilarii** novam editionem, num. 57 et sequentibus.

(59) Regius et Seg., εἰς οὐρανόν.

(60) Gobl. et Felckm. primus, πνευματικῶς. Regius et Seg., πνευματικῶν, minus recte, ni fallor. Ibid. Regius, Seg. Gobl. et Felckm. primus, ὥστε. Editi et cæteri, ὡς.

(61) Sic Regius. Seguerianus Gobl. et Felck. 1, Editi vero, ὑπὲρ τοῦ κόσμου δοθήσεται τροφή, omissis multis.

D (62) Gobl. et Felckm. primus, ἐφέλκων.

(63) Sic Regius et Seg., τόν deest in editis et aliis. Paulo post Regius et Seg., Πνεῦμα πρὸ προσώπου. Felckm. 2, Πνεῦμα προσώπων. Editi et alii, Πνεῦμα προσώπου et sic Græcus Hieremiæ textus.

(64) Sic editi et quidam cod. recte. Regius vero Seg. Gobl. et Felckm. primus, Ἐκ δὴ τούτου δῆλον ἂν εἴη λοιπὸν (λοιπόν deest in Gobl. et Felckm. primo) τοῖς πᾶσι τὸ εὐαγγελικὸν ῥητόν· ὅτι τὸν Κύριον ὁρῶν ἢ καὶ περὶ (Gobl. et Felckm. primus, ἢ τὰ περὶ) ἑαυτοῦ διαλεγόμενος. Mox Regius et Seg., εἰς τὰ σωματικά. Ibid. Regius, Seg. Gobl. et Felckm. primus, μόνον ἀποβλέπων, καὶ μὴ (μή deest in Regio et Seg.) προπετευόμενος λαλήσῃ· Πόθεν.

ὁρῶν αὐτοῦ (65) τὰ ἔργα τὰ Πνεύματι ἁγίῳ γινόμενα, καὶ λέγων τὸν τοιαῦτα ποιοῦντα μὴ εἶναι Θεὸν καὶ τοῦ Θεοῦ Υἱόν, ἀλλὰ τῷ Βεελζεβοὺλ αὐτὰ ἐπιγράφων, φανερῶς βλασφημεῖ, ἀρνούμενος αὐτοῦ τὴν θεότητα. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τῷ εὐαγγελικῷ ῥητῷ, καθὰ (66) πολλάκις εἴρηται, λέγων, « Υἱὸν ἀνθρώπου, » τὸ κατὰ σάρκα καὶ ἀνθρώπινον αὐτοῦ δείκνυσιν· ἵνα, « τὸ Πνεῦμα » λέγων, δηλώσῃ αὐτοῦ εἶναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἐν ᾧ τὰ πάντα εἰργάζετο. Ὅθεν τὰ μὲν ἔργα ποιῶν ἔλεγεν· « Εἰ ἐμοὶ μὴ πιστεύετε, κἂν τοῖς ἔργοις μου πιστεύετε, ἵνα γνῶτε, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. » Μέλλων δὲ ἑαυτὸν (67) σωματικῶς προσφέρειν ὑπὲρ ἡμῶν, ὀπηνίκα δι' αὐτὸ τοῦτο ἀνέβη εἰς Ἱερουσαλὴμ, ἔλεγε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· « Καθεύδετε τὸ λοιπὸν, καὶ ἀναπαύεσθε· ἰδοὺ γὰρ ἤγγικεν ἡ ὥρα, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς χεῖρας ἁμαρτωλῶν· » τὰ μὲν γὰρ ἔργα Θεὸν ἀληθινὸν αὐτὸν ἐποίει πιστεύεσθαι· ὁ δὲ θάνατος ἐδείκνυεν αὐτὸν ἀληθῶς ἔχοντα σῶμα. Διὸ εἰκότως Υἱὸν ἀνθρώπου ἔλεγε τὸν παραδιδόμενον· ὁ Λόγος γὰρ, ἀθάνατος καὶ ἄψαυστός ἐστι, καὶ αὐτοζωὴ τυγχάνει ὤν (68). Ἀλλ' οὔτε τούτοις ἐπίστευον οἱ Φαρισαῖοι, οὔτε ἃ ἐποίουν τούτων οἱ υἱοὶ, βλέπειν ἐβούλοντο· ὅθεν ἠρέμα πάλιν αὐτοὺς ὁ Κύριος ἐλέγχει λέγων· « Εἰ ἐν Βεελζεβοὺλ ἐγὼ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, οἱ υἱοὶ ὑμῶν ἐν τίνι ἐκβάλλουσι ; Διὰ τοῦτο αὐτοὶ ὑμῶν κριταὶ ἔσονται· εἰ δὲ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐγὼ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. » Καὶ (69) ὧδε δὲ « ἐν Πνεύματι Θεοῦ » ἔλεγεν, οὐχ ὡς ἐλάττων ὢν τοῦ Πνεύματος, οὐδὲ ὡς τοῦ Πνεύματος αὐτὰ ἐνεργοῦντος (70) ἐν αὐτῷ, ἀλλ' ἵνα πάλιν δηλώσῃ, ὅτι αὐτὸς, Λόγος ὢν τοῦ Θεοῦ, αὐτὸς διὰ τοῦ Πνεύματος ἐνεργεῖ τὰ πάντα, καὶ διδάξῃ (71) τοὺς ἀκούοντας, ὅτι ὅσῳ τὰ τοῦ Πνεύματος ἔργα τῷ Βεελζεβοὺλ ἀνατιθέασι, τοσούτῳ τὸν χορηγοῦντα τὸ Πνεῦμα δυσφημοῦσι (72)· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο λέγων, δείκνυσιν, ὅτι μὴ ἀγνοοῦντες, ἀλλ' ἑκόντες εἰς τὴν τοιαύτην ἀναπόδραστον βλασφημίαν ἑαυτοὺς περιπείρουσι. Καὶ οὐκ αἰσχύνονται (73)· καίτοι γινώσκοντες τὰ τοιαῦτα ἔργα ὄντα (74) τοῦ Θεοῦ, ὅτι τῷ Βεελζεβοὺλ ἀνατιθέασιν αὐτὰ οἱ παράφρονες, καὶ ἐξ ἀκαθάρτου πνεύματος ἔλεγον γίνεσθαι ταῦτα.

opera videat in Spiritu sancto facta, dicatque eum, qui talia edidit, nec Deum esse nec Dei Filium, sed ea Beelzebuli ascribat, manifesto blasphemare, negando ejus divinitatem. Etenim in evangelico dicto, uti sæpe dictum est, cum dicit, « Filium hominis. » carnalem et humanam suam naturam indicat : ut, cum « Spiritum » dicit, declaret suum esse sanctum Spiritum in quo omnia operabatur. Unde cum opera ederet, aiebat : « Si mihi non creditis, saltem operibus meis credite, ut cognoscatis quia ego in Patre et Pater in me [75]. » Cum autem seipse pro nobis corporaliter oblaturus esset, quando ea de causa ascendit Jerssolymam, discipulis suis aiebat: « Dormite jam et requiescite: ecce enim appropinquavit hora, et Filius hominis tradetur in manus peccatorum [76]. » Nam opera quidem effecere, ut verus Deus crederetur : mors autem ejus palam fecit eum revera corpus habere ideoque jure Filium hominis dicebat eum esse qui tradebatur. Verbum enim immortale et intactile, et ipsissima vita est. Merum nec iis Phærisæi credebant, neque volebant ipsa filiorum suorum opera videre : quapropter eos rursum leniter coarguit Dominus his verbis : » Si ego in Beelzebulem ejicio dæmonia, Filii vestri in quo ejiciunt? Ideo ipsi judices vestri erunt. Porro si in Spiritu Dei ejicio dæmonia, profecto pervenit in vos regnum Dei [77]. » Hic autem dixit « In Spiritu Dei, » non quod minor esset ipse Spiritus, nec quasi Spiritus ea in se operaretur: sed ut rursum declararet se, cum Dei Verbum esset, per Spiritum omnia operari, auditoresque doceret se, **569** cum Spiritus opera Beelzebuli ascriberent, in ea operantem Spiritum blasphemare. Etenim hæc cum dicit, ostendit eos non ex ignorantia, sed sponte sua se in hanc evidentissimam blasphemiam implicasse, nec erubuisse, quod ea opera, quæ vel ipsi Dei esse compertum haberent, amentes Beelzebuli ascripsissent, atque ab impuro spiritu facta asseverassent.

[75] Joan. x. 38. [76] Matth. xxvi, 45. [77] Luc. xi, 19,20.

(65) Βλασφημεῖ, ἀρνούμενος αὐτοῦ Sic Gobl. et Felckm. 1 omissis multis ob repetitam vocem βλασφημεῖ. Ibid. Regius et Seg., ἂν δὲ ὁρῶν. Basil., ἀλλ' ὁρῶν. alii et editi, ἀλλ' ὁ ὁρῶν. Mox et Regius et Seg., γινόμενα λέγῃ τὸν ταῦτα, et paulo post iidem, καὶ Υἱὸν Θεοῦ. Mox ii ipsi, ἐπιγράφει.

(66) Regius et Seg. soli, καθώς. Mox in iisdem post ἀνθρώπου deest εἶναι, quæ vox in editis legebatur. Paulo post Basil., ἑαυτοῦ δείκνυσι. Ibid. in editis legitur ἵνα δέ, sed particula δέ deest in Regio et Seg., et superflua est. Infra Regius et Seg., quos sequimur, εἰργάζετο. Editi et alii, εἰργάσατο. Paulo post Regius, πιστεύητε. Ibid. μου post ἔργοις deerat in editis, sed habetur in Regio et Seg. Ibid. Seg., πιστεύητε.

(67) Anglicanus, αὐτοῦ. Idem mox post ὀπηνίκα habet καί. Paulo post Regius, Seg. Gobl. et Felc. primus, ἔλεγε κατιδίαν τοῖς μαθηταῖς omisso αὐτοῦ. Ibid. Regius, Seg. Editio Commel. et alii quidam codices καθεύδετε, et ita legitur in Græco Evangelii textu. Edit. Paris Gobl. et Felck. 1, καθεύδεστε. Ibid. τό deest in Regio, Seg. et Basil. In aliis et in editis legitur.

(68) Sic Regius et Seg. In aliis et editis ἂν deest. Mox edit. Paris. Reg. Seg. et Anglican., οἱ Φαρισαῖοι (sed Seg. de more Φαρισσαῖοι), et ita legit Nannius. Editio Commel.. οἱ Ἰουδαῖοι. Mox Regius et Seg. quos sequi visum est, οἱ υἱοί. Alii et editi, οἱ λαοί.

(69) Καί deest in Regio et Seg. In aliis et editis legitur.

(70) Regius et Seg. soli, αὐτῷ ἐνεργοῦντος, omisso ἐν αὐτῷ.

(71) Anglicanus, διδάξει.

(72) Hæc τοσούτῳ τὸν χορηγοῦντα δυσφημοῦσι, desunt in Basil. Mox Regius et Seg., καὶ γὰρ καὶ τοῦτο. In editis et reliquis καί postremum deest.

(93) Regius, αἰσχύνοντο perperam.

(74) Ὄντα deest in Regio, Seg. Gobl. et Felckm. primo. In editis et aliis legitur. Mox Regius, ἀνετίθεσαν αὐτά, Seg., ἀνετίθεσαν αὐτῷ. Editi et reliqui, ἀνατιθέασιν αὐτά.

sic habent hunc

22. Ἔδει δὲ τοὺς πονηροὺς ἢ μηδὲ ἐκ τῶν σωματικῶν ἐξουθενειν (84) αὐτοὺς ὡς ἄνθρωπον τὸν Κύριον, ἢ δηλονότι καὶ ἐκ τῶν ἔργων Θεὸν αὐτὸν ὁμολογεῖν ἀληθινόν. Ἀλλὰ πάντα διεστραμμένως ἔπραττον· ἄνθρωπον μὲν βλέποντες, ὡς ἀνθρώπῳ ἐλοιδοροῦντο· ἔργα δὲ θεϊκὰ θεωροῦντες· ἠρνοῦντο τὴν θεότητα, καὶ προσέτρεχον τῷ διαβόλῳ, οἰόμενοι, ὅτι, ταῦτα τολμῶντες, διαδράναι δυνήσονται, ὥστε μὴ κριθῆναι παρ' αὐτοῦ τοῦ ὑβριζομένου παρ' αὐτῶν Λόγου. Οἱ μὲν οὖν ἐπαοιδοὶ, καὶ μάγοι, καὶ φαρμακοὶ τοῦ Φαραὼ, καίτοι πλεῖστα ἐπιχειρήσαντες, ὅμως βλέποντες τὰ διὰ Μωσέως (85) σημεῖα, καθυφῆκαν, καὶ νῶτα δεδώκασι, λέγοντες δάκτυλον εἶναι Θεοῦ τὸν ταῦτα ποιοῦντα· οἱ δὲ Φαρισαῖοι καὶ οἱ γραμματεῖς, ὅλην τὴν χεῖρα τοῦ Θεοῦ βλέποντες ἐργαζομένην, καὶ πλείονα καὶ μείζονα θεωροῦντες ἐκείνων τὰ δι' αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος (86) γινόμενα, τὸν Βεελζεβοὺλ ἔλεγον ταῦτα ποιεῖν, ὃν καὶ οἱ μαγοι, καίτοι ἴδιον αὐτῶν ὄντα, ὅμως ὡμολόγουν μὴ δύνασθαι μηδὲ τὰ τούτων ἐλάττονα ποιεῖν (87). Τίς οὖν ὑπερβολὴ τῆς τούτων μανίας εἰπεῖν ; ἢ τίς, ὡς εἴρηκεν ὁ προφήτης, ὁμοιῶσαί τι ταῖς ταύτων ἀσεβείαις δυνήσεται ; Ἐδικαίωσαν γὰρ ἐξ ἑαυτῶν (88) καὶ Σοδομίτας· καὶ νενικήκασί μὲν τὴν Ἑλλήνων ἀγνωσίαν, ὑπερβάλλουσι δὲ καὶ τῶν μάγων τοῦ Φαραὼ τὴν ἀλογίαν, καὶ πρὸς μόνους (89) τοὺς Ἀρειομανίτας ἔχουσι τὴν σύγκρισιν, ἀλλήλοις εἰς τὴν αὐτὴν ἀσέβειαν συμπίπτοντες. Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ βλέποντες διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ τοῦ Πατρὸς ἔργα, τῷ Βεελζεβοὺλ ἀνατιθέασιν (90) αὐτά· Ἀρειανοὶ δὲ, καὶ αὐτοὶ τὰ αὐτὰ βλέποντες ἔργα. τοῖς κτίσμασι συναριθμοῦσι τὸν ταῦτα ποιοῦντα Κύριον, φάσκοντες ἐξ οὐκ ὄντων αὐτὸν εἶναι· καὶ, οὐκ ἦν, πρὶν γένηται· Καὶ οἱ μὲν Φαρισαῖοι θεωροῦντες τὸν Κύριον ἐν σώματι διεγόγγυζον λέγοντες· « Διὰ τί σὺ, ἄνθρωπος ὤν, ποιεῖς σεαυτὸν (91) Θεόν ; » οἱ δὲ Χριστομάχοι, βλέποντες αὐτὸν πάσχοντα καὶ κοιμώμενον, βλασφημοῦσι λέγοντες · Ὁ ταῦτα ὑπομένων οὐ δύναται Θεὸς ἀληθινὸς (92) καὶ ὁμοούσιος εἶναι τοῦ Πατρός. Καὶ ἄλως ἂν τις ἐξετάζειν ἐκ παραλλήλου βούλοιτο τὰς ἀμφοτέρων κακονοίας, εὑρήσει, καθά προεῖπον, εἰς τὴν κοιλάδα τῆς ἀλυκῆς παροινίας (93) συμπίπτοντας αὐτοὺς ἀλλήλοις.

A

B

C

22. Verum par erat, improbos illos aut Dominum ex corporalibus non vilipendere, quasi hominem, aut ex operibus verum Deum illum confiteri. Sed omnia præpostere faciebant. Cum enim hominem cernerent, ipsi ut homini convitiabantur: ac vicissim opera divina 570 spectantes, negabant divinitatem, et ad diabolum confugiebaut, rati se, si hæc auderent, effugere posse, ne ab ipso Verbo quod contumelia affecerant, judicarentur. At incantatores, magi et venefici Pharaonis, licet plurima tentassent, tamen a Moyse edita signa cum cernerent, cessere tandem, tergaque dedere dicentes, digitum Dei esse qui hæc ederet[82]. Pharisæi autem et Scribæ, cum integram Dei manum viderent operantem, cernerentque ea quæ per Christum Salvatorem agebantur, sane illis prioribus plura majoraque ; horum auctorem aiebant Beelzebulem, quem ipsi magi, licet suum, ne quidem his minora posse confitebantur. Quidnam de tam ingenti stultitia dici possit? aut, ut ait propheta, quis quid cum illis impietatibus comparare poterit? Justiores enim se Sodomitas exhibuerunt: viceruntgentium ignorantiam, magorumque Pharaonis stultitiam superant, atque cum solis Ariomanitis conferri possunt, quod in eamdem impietatem sint collapsi. Judæi enim Patris opera per Filium videntes, Beelzebuli ea ascripsere: Ariani vero hæc ipsa cum cernunt opera, Dominum ea edentem creatis rebus annumerant, aiuntque, ex non exstantibus ipsum esse, et non fuisse antequam fieret. Ac Pharisæi quidem cum viderent Dominum in corpore, obmurmurantes aiebant: « Quare tu homo cum sis, facis teipsum Deum [83]? » Hi autem Christi hostes, cum vident illum patientem ac dormientem, blasphemant his verbis: Qui hæc patitur, non potest Deus verus esse, nec consubstantialis esse Patri. Demum si quis velit, utrorumque errores inter se collatos expendere, comperiet, uti supra dixi, ipsos in vallem amaræ stultitiæ [84] confertim collapsos esse.

[82] Exod. VIII, 19. [83] Joan. X, 33. [84] Gen. XIV, 8.

μωρολογία μαινομένων καὶ παρεξεστηκότων ἐστίν. ὅτι μηδὲ τά, multis omissis. Post παρεξεστηκότων edit. Paris. habet ετι. pro ἐστίν.

(84) Sic edit. Paris. Reg. Seg. Gobl. et Felckm. primus. Edit. vero Commel., mendose, ἐξασθενεῖν. Paulo post Regius Seg. Anglic. Gobl. et Felcm. primus, δηλονότι. Editi vero δῆλον ὅτι. Mox αὐτόν abest ab Anglicano solo.

(85) Editio Commel., Μωϋσέως.

(86) Editi, αὐτοῦ Χριστοῦ τοῦ Σωτῆρος. Sed Χριστοῦ deest in omnibus manuscript., excepto Basil. Mox τόν deest in Regio.

(87) Sic Regius, Seg. et Basil. Editi vero, μηδὲ τὰ τούτων ελάττονα δύνασθαι ποιεῖν. Infra Regius et Seguer., ἥτις. Mox in iisdem τι deest post ὁμοιῶσαι.

(88) Regius, Seg. Goblerian. et Felckm. primus, ἐξ αὐτῶν. Editi et alii, ἐξ ἑαυτων Mox καί deest in Gobl. et Felckm. primo.

(89) Regius et Seg., μοναχούς, perperam. Mox Reg. Seg. Gobl. et Felckm. primus, εἰς τὴν αὐτήν, rectius quam editi, εἰς τὴν τοιαύτην.

(90) Regius et Seg., ἀνετίθεσαν. Reliqui et editi, ἀνατιθέασιν. Mox Reg. Seg. Basil. Gobl. et Felc. primus αὐτοὶ τοιαῦτα βλέποντες. Editi et alii, αὐτοὶ τὰ αὐτα βλέποντες. Paulo post Reg. et Seg. soli, τὸν τοιαῦτα ποιοῦντα.

(91) Sic Regius, Seg. Gobl. Felckm. primus et edit. Paris. Editio Commel. et alii, ἑαυτόν.

(92) Sic Reg. solus, quem tamen sequi visum est. Alii omnes et editi, Υἱὸς ἀληθινός. Mox editi, καὶ Υἱὸς ὁμοούσιος. Sed vox Υἱός deest in Regio, Seg. Anglic. Gobl. Felck. 1 et 2. Mox Reg. et Seg., ὅμως pro ὅλως minus recte.

(93) Regius et Seg. soli, παρανοίας.

23. Quapropter tam illis quam istis, nullam fore supplicii huic flagitio debiti remissionem, Dominus declaravit, his verbis: « Qui vero dixerit adversus Spiritum sanctum, non remittetur ei neque in hoc sæculo, neque in futuro [85].» Et merito quidem; qui enim negat Filium, quem rogans obstinere poterit propitiationem? aut quæ vita, vel requies ei exspectanda, qui repulit eum qui dicit: « Ego sum vita [86], » et: « Venite ad me, omnes qui laboratis et oneratis estis, et ego reficiam vos [87] ? » Cum igitur istis hoc modo pœnas luant: perspicuum fuerit eos qui pii sunt erga Christum, et qui tam secundum carnem, quam secundum spiritum eum adorant, nec eum Filium Dei ignorant esse, nec Filium hominis factum esse negant; verum etiam credunt illud, « In principio erat Verbum. » et « Verbum caro factum est [88], » regnaturos æternum in cœlis esse, secundum sanctas ipsius Domini et Salvatoris nostri Jesu Christi pollicitationes, qui ait: « Ibunt quidem illi in supplicium æternum; justi autem in vitam æternam [89]. » Hæc paucis tibi ex iis quæ dideram, scripsi. Tu vero non ut perfectam doctrinam, sed tantum ut occasionem a me tibi datam accipe. Restat tibi 571 ut accuratiorem sententiam ex evangelico dicto et ex psalmis decerpens, veritatis manipulos alliges: ut tibi quoque illa ferenti dicatur: « Venientes autem venient cum exsultatione, portantes manipulos suos [90], » in Christo Jesu Domino nostro, per quem et cum quo Patri, et una Spiritui sancto gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

A 23. Διὰ τοῦτο γὰρ κἀκείνοις καὶ τούτοις (94) ἀσύγγνωστον ἔσεσθαι τὴν ἐπὶ τοῖς τοιούτοις τιμωρίαν ὁ Κύριος ἀπεφήνατο λέγων· « Ὃς δ' ἂν εἴπῃ κατὰ τοῦ Πνεύπασος τοῦ ἁγίου, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὔτε ἐν τῷ αἰῶνι (95) τούτῳ, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι. » Καὶ εἰκότως γε· ὁ γὰρ ἀρνούμενος τὸν Υἱὸν, τίνα παρακαλῶν, ἱλασμὸν δυνήσεται ἔχειν; ἢ ποίαν ζωὴν, ἢ ἀναπαυσιν προσδοκήσει, ὁ ἀπωσάμενος τὸν λέγοντα· « Ἐγώ εἰμι ἡ ζωή; » καὶ, « Δεῦτε πρὸς μὲ, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς; » Τούτων δὲ οὕτω διδόντων δίκας, δῆλον ἂν εἴη, ὡς οἱ εὐσεβοῦντες (96) εἰς τὸν Χριστὸν, καὶ τὸ κατὰ σαρκὰ καὶ τὸ κατὰ Πνεῦμα προσκυνοῦντες αὐτοῦ, καὶ μήτε Υἱὸν Θεοῦ αὐτὸν ἀγνοοῦντες, μήτε ὅτι καὶ Υἱὸς (97) ἀνθρώπον γέγονεν ἀρνούμενοι· ἀλλὰ κἀὶ πιστεύοντες, ὅτι « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, « καὶ, « ὁ Λόγνς σὰρξ ἐγένετο, » βασιλεύσουσιν αἰωνίως ἐν τοῖς οὐρανοῖς κατὰ τὰς ἁγίας ἐπαγγελίας αὐτοῦ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ (98) λέγοντος· « Ἀπελεύσονται μὲν ἐκεῖνοι εἰς κόλασιν αἰώνιον, οἱ δὲ δίκατοι εἰς ζωὴν αἰώνιον. » Ταῦτα σοι συντόμως, ἐξ ὧν ἔμαθον, ἔγραψα. Σὺ δὲ μὴ ὡς τελείαν διδασκαλίαν, ἀλλὰ μόνην ἀφορμὴν ταῦτα παρ' ἐμοῦ λάμβανε· καὶ λοιπὸν σαυτῷ τὴν ἀκριβεστέραν (99) διάνοιαν ἔκ τε τοῦ εὐαγγελικοῦ ῥητοῦ καὶ τῶν Ψαλμῶν ἀναλαμβάνων, δέσμευε τὰ τῆς ἀληθείας δράγματα· ἵνα καὶ, σοῦ ταῦτα φέροντος, εἴπωσιν οἱ λέγοντες· « Ἐρχόμενοι δὲ ἥξουσιν ἐν ἀγαλλιάσει, αἴροντες τὰ δράγματα αὐτῶν, » ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ καὶ (99*) μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι

B

C

ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[85] Matth. XII, 32. [86] Joan. XIV, 6. [87] Matth. XI, 28. [88] Joan, I, 1, 14. [89] Matth. XXV, 46. [90] Psal. CXXV, 6.

(94) Gobl. et Felckm, primus, mendose, κἀκείνους, καὶ τούτους.

(95) Gobl. et Felckm. primus, ἐν τῷ νῦν αἰῶνι. Mox Reg. Seg. Gobl. et Felckm. primus, ὁ γὰρ ἀρνούμενος. In editis γάρ deest.

(96) Anglic. Gobl. et Felckm. primus, οἱ ἀσεβοῦντες, male. Mox Reg. et Seg., καὶ Πνεῦμα, omisso τὸ κατά.

(97) Sic Reg. Seg. Basil. et Angl. Editi vero, ὁ Υἱός, minus recte. Moc καί post ἀλλά deest in Angl. Paulo post Regius et Seg., βασιλεύσουσι. Editi et alii, βασιλεύουσιν. Ibid. Regius et Seguerian. καί, ante κατά, male. Ibidem Seguerianus solus, ἐπαγγελίας.

(98) Hæc, Ἰησοῦ Χριστοῦ, non sunt in editis et in quibusdam mss., sed habentur in Regio et Seguer. Ibid. Gobl. et Felckm. primus, ἐπαγγελίας τοῦ Σωτῆρος, omissis aliis.

(99) Reg. Seg. Gobler. et Felckm. primus, ἀκριβεστέραν. Editi et alii, ἀκριβεστάτην.

(99*) Sic Reg. et Seg. In editis et aliis deest δι' οὗ καί. Mox pro ἅμα Reg. et Seg. σύν habent.

IN EPISTOLAM DE SYNODIS MONITUM.

I. *Epistolam de synodis Ariminensi et Seleuciana sub finem anni* 359, *quo celebratæ illæ sunt, conscriptam fuisse, ex plurimis ejusdem locis conficitur: in ipso quippe initio, narraturum se Athanasium ait, res in ea gestas synodo, quæ tunc in omnium ore versabatnr: liquidius autem testatur, num.* 4, *professionem Sirmianam consulatum ejus, quod ipse scribebat, anni præferre,* ἀπὸ τῆς νῦν ὑπατείας. *Consules nempe iidem tunc erant, qui Sirmiensi fidei formulæ ascripti fuerant, Eusebius et Hypatius, qui ad annum pertinent* 359. *Et vero liquet ex appendice quam ad calcem hujusce operis attexuit sanctus Doctor, nondum allatas sibi fuisse res omnes Arimini gestas, quando hoc opusculum aggressus est. Quamobrem nihil de Patrum Ariminensium lapsu, nihil de legatis Arianorum astutia Nice circumventis, hic habetur, quæ tamen eo ipso contigere anno.*

II. *Quare, ut jam olim advertere viri cum primis eruditi, quæ num.* 30 *leguntur,* Ταῦτα γράψαντες ἐν τῇ Ἰσαυρίᾳ, ἀνελθόντες εἰς τὴν Κωνσταντίνου πόλιν, etc., *ad hæc usque verba, num.* 32, Τέως μὲν οὖν ἄχρι τούτου φθάσαντες, *ubi Athanasius fidei formulam Constantinopolitanam affert, Antiochenam memorat, de Constantii obitu agit, quæ omnia post annum haud dubie* 359 *contigere; hæc, inquam, epistolæ jam pridem a se scriptæ Athanasium inseruisse, nullus superest ambigendi locus. Ita ut prædicta verba* Τέως μὲν οὖν μέχρι τούτου φθάσαντες, etc., *statim post fidei professionem Isauricam, num.* 29, *allatam, cui aptissime cohærent, primo sequerentur; dehinc interpositis ab Athanasio iis quæ supra diximus, isthæc fuere a præcedentibus divulsa.*

III. *Non satis autem firmo argumento nituntur qui arbitrantur ad solitarios missam fuisse hanc epistolam cum nec in manuscriptis codicibus uspiam monachorum seu solitariorum nomen præferatur neque apud Socratem vel Sozomenum ad monachos nuncupetur; sed apud priorem* Πρὸς τοὺς γνωρίμους, *apud posteriorem vero* Πρὸς τοὺς ἐπιτηδείους *inscripta sit. Quare ad monachosne hanc miserit epistolam nec repugnat, nec conjectari potest. Qua vero fuerit ad eam perscribendam causa permotus, haud obscure indicat Athanasius ipso operis exordio, ubi se ait ea scripto exarasse cum ut amicorum desiderium discendique studium expleret, tum ut ne illi multis varie synodi gesta narrantibus animi penderent, unde nonnulli eam ad monachos missam colligunt, levissimo sane, ut nemo non videt, ducti argumento.*

IV. *Porro licet hic unus videatur Athanasii fuisse scopus res Arimini et Seleuciæ actas enarrare, post absolutam tamen eam rem ad alia progreditur, utque fluctuantem Arianorum in fide sua animum perspicue commonstret, varias variis locis temporibusque ab illis editas fidei formulas recenset, atque ad verbum refert quæ tam ingenti numero fuere, ut ea haud injuria labyrinthum vocet Socrates, lib.* II, *cap.* 32. *Iis absolutis:* τοῦ ὁμοουσίου *vocem cum argumentis validissimis, tum exemplo veterum Patrum ab Arianorum calumniis objectionibusque vindicat. Tres itaque sunt hujus epistolæ partes. In prima agit de synodis Ariminensi et Seleuciana. In secunda de Arianorum blasphemiis, eorumque variis fidei professionibus. In tertia, de consubstantialitate admittenda* (1). *De singulis quædam pertractanda.*

V. *In prima parte antequam rerum Arimini gestarum narrationem ordiatur, agit de formula fidei Sirmii anno* 359, *consulibus Eusebio et Hypatio, edita. Præcipuosque eorum auctores Ursacium, Valentem, Gaium et Germinium vehementer exagitat, quod suæ fidei Constantium imperatorem consulatusque annum præfixerint, quasi tunc primum credere cæpissent. Eam vero fidei formulam ait Patribus Arimini coactis propositam, ab iisque repudiatam fuisse. Hinc refert epistolam Ariminensium Patrum ad Constantium imperatorem, ubi res in Seleuciana synodo gestæ, prædictorumque Arianorum præsulum depositio narratur. Deinde paucis recenset res in Seleuciana synodo gestas et in Acaciam Cæsariensem acriter invehitur; atque ita clauditur prima hujus epistolæ pars.*

VI. *In secunda parte progreditur ad varias Arianorum blasphemias fideique formulas recensendas, orsusque ab Arii* Thalia, *ejus non modicum affert fragmentum impietatis refertum. Hinc sequitur fidei confessio quam sub Arianæ hæreseos initium Arius ipse cum sectatoribus suis Alexandro archiepiscopo Alexandrino, obtulit anno circiter* 319. *Exinde refert ingentes blasphemias a quibusdam Arianorum antesignanis prolatas, quibus subdit epistolam synodi Hierosolymitanæ anni* 335, *ubi Arius cum suis ad communionem Ecclesiæ ab episcopis Eusebianis admittitur. Unde cum in Arianismi suspicionem jure illi venissent, ejus removendæ causa, fidei formulam edidere in synodo anno* 341. *Antiochiæ habita, occasione basilicæ Aureæ dedicandæ: ad quam celebritatem magnum episcoporum numerum acciverat Constantius. Eam integram refert Athanasius, atque secundam tertiamque subjungit eodem loco atque anno editas ab Arianis, cum se præcedentium fidei professionem pœniteret.*

(1) Vide item apud Hilarium lib. II *ad Constantium* n. 4.

VII. *Quartam post hæc offert Arianorum fidei formulam, quam paucis interjectis mensibus, eodem anno* 341, *ut putamus, de integro composuere, missisque in Gallias legatis, Constanti obtulere Augusto. Elapsis hinc tribus annis, et quintam conscripsere fidei professionem cæteris omnibus* **572** *prolixiorem, legatosque miserunt qui eam in Italiam deferrent. Quæ hanc excipit sexta numero, in secunda Sirmiensi adversus Photinum synodo, edita fuit anno* 351, *cui subjunguntur* 27 *anathematismi. Huic septimam subjicit Athanasius Sirmii item editam anno* 357, *cui subscripsit Hosius, vi tormentorum ab Arianis compulsus. Postea illam memorat quæ octava numero est, quæque imperatoris præfixo nomine, atque ejusdem anni consulatu, sub initium hujus epistolæ primo loco posita fuit.*

VIII. *Nona subsequitur, eodem anno* 369, *Seleuciæ edita ubi* ὁμοούσιον *pariter et* ὁμοιοούσιον *rejicitur,* ἀνόμοιον *vero anathemate damnatur. Decima, in Constantinopolitana synodo anni* 360, *admissa, integra isthic legitur. Undecima denique, Antiochæ anno* 361 *conscripta, non ad verbum legitur, sed quædam ejus sententiæ afferuntur. Porro quid quæque fidei confessio complectatur, in quove quælibet ab aliis discrepet, lectori advertendum relinquimus.*

IX. *In tertia epistolæ parte voces* substantiæ *et* consubstantialis *pluribus defendit adversus Arianos. Monet tamen se non pro inimicis eos homines habiturum : qui cum solam* τοῦ ὁμοουσίου *vocem non admitterent, reliqua omnia Nicænæ synodi scripta reciperent, atque solo nomine in controversiam adducto, reipsa cum Catholicis consentirent; cujusmodi esse ait Basilium Ancyranum. Hinc pugnat adversus eos qui* ὁμοούσιον *repudiatum peroptabant, quippe aiebant in synodo Antiochena adversus Paulum Samosatensem damnatam eam vocem fuisse: affirmatque haud sentire synodum illam cum Nicæna, sed ambas synodos vocem* ὁμοουσίου *vario accepisse modo, affertque Dionysii Alexandrini locum, qui se testatur vocem admittere* consubstantialis. *Probat insuper exemplo Ignatii alteriusque Patris anonymi, licere divinis de rebus loquenti, voces usurpare quæ nusquam Scripturarum reperiantur, dum sanæ fidei nihil repugnent. Atque aliis permultis ad consubstantialitatem asserendam allatis argumentis, demum epistolam claudit, atque appendicis modo subdit epistolam Constantii ad Ariminensem synodum, synodique ad eam responsum.*

X. *Socrates, lib.* I, *c.* 13, *citat Athanasii librum* Synodicon *inscriptum: cujus nonnulla excerpit ex Nicænis subscriptionibus quæ non exstant in hac epistola : unde diversum omnino opus fuisse censendum est. Non enim ad præsens Athanasii institutum pertinet catholicas synodos recensere ; ipseque Socrates cum alio nomine hunc librum alias laudaverit, satis innuit diversum hoc opus a Synodico esse.*

—

SYNOPSIS EPISTOLÆ DE SYNODIS

Num. 1. Cur hanc epistolam scripserit **Athanasius.**
2. Synodus Nicææ indicta dividitur, Occidentalibus, Ariminum, Orientalibus Seleuciam **concedentibus.**
3-4. Ursacius, Valens et Germinius contra Ecclesiæ usum consulatum suæ fidei præfixere.
5-6. Qua de causa coacta fuit Nicæna synodus.
7 Quo animo synodos dividendas curarint Ariani.
8 Historia Ariminensis **synodi anno 359** celebratæ.
9 Arianorum vafrities deprehenditur.
10 Exemplum epistolæ Ariminensis concilii **ad Constantium imp.**
11 Decretum synodi.
12-13. Res in synodo Seleuciana gestæ anno 359.
14. Varias Ariani edunt fidei professiones.
15. Blasphemiæ Arii.
16. Arianorum epistola ad Alexandrum papam.
17. Præcipuorum Arianorum impia dicta.
18-20. Asterii sophistæ scripta et impietas.
21 Eusebianorum epistola ad omnes episcopos, presbyteros et diaconos.
22 Arianorum prima fidei formula.
23. Secunda.
24. Tertia.
25 Quarta.
26. Quinta.
27. Sexta.
28. Septima.
29. Octava, quæ habetur supra num. 8. Nona formula.
30. Decima.
31 Undecima.
32. Cur Ariani tot fidei formulas ediderint.
33 Defenduntur contra Arianos voces ἐκ τῆς οὐσίας ὁμοούσιον.
34-35. Soli Ariani eas voces improbant.
36. Cur Nicæna synodus vocem *ex substantia* usurparit. Arius et Ariani vocibus in Scriptura non repertis sunt usi.
37. Georgii Alexandrini pseudo-episcopi ignorantia.
38-40. Adversus Anomœos, si Filius Patri sit dissimilis, nunquam ejus imago fuerit.
41-44. Non respuit Athanasius eos qui, rejecta sola τοῦ ὁμοουσίου voce, catholicam tamen Nicænamque sententiam retinebant.
45-47. Quo sensu Antiocheni Patres vocem ὁμοούσιον respuerint. Nicæni Patres Filium jure merito consubstantialem dixerunt.
48-52. Probatur Filium vere dici consubstantialem.
53-54. Vocis ὁμοούσιον explanatio.
55. Epistola Constantii ad episcopos Arimini congregatos. Rescriptum episcoporum.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ

Περὶ τῶν γενομένων ἐν τῇ Ἀριμίνῳ τῆς Ἰταλίας, καὶ ἐν Σελευκείᾳ τῆς Ἰσαυρίας συνόδων (2)

—

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ

EPISTOLA

De synodis Arimini in Italia, et Seleuciæ in Isauria, celebratis.

(Scripta anno 359.)

—

1. Ἔφθασε μὲν ἴσως καὶ παρ' ὑμᾶς ἡ ἀκοὴ περὶ τῆς καὶ νῦν θρυλουμένης (3) συνόδου· καὶ γὰρ βασιλέως καὶ τῶν ἐπάρχων ἐφοίτησε πανταχῇ γράμματα καλοῦντα τοὺς εἰς ταύτην συνερχομένους· ἐπειδὴ δὲ καὶ φιλομαθεῖς ὄντες ζητεῖτε γνῶναι τὰ πεπραγμένα, ἀκόλουθον εἶναι νενόμικα, ἅπερ ἑώρακα καὶ ἔγνων ἀκριβῶς, ταῦτα καὶ ὑμῖν δηλῶσαι· ἵνα μὴ, παρ' ἑτέρων ἀκούοντες, ἀμφίβολον ἔχητε τὴν διάνοιαν· μάλιστα ὅτι τινὲς εἰώθασιν ἑτέρως ἀπαγγέλλειν τὰ πραττόμενα, ἢ ὡς γέγονεν. Ἐν μὲν οὖν (4) τῇ Νικαίᾳ, ὥσπερ ἦν ὁρισθὲν, οὐκέτι γέγονε τὸ συνέδριον, ἀλλὰ δεύτερον πρόσταγμα πεφοίτηκεν· ὥστε τοὺς μὲν ἐν τοῖς δυτικοῖς μέρεσιν ἐπισκόπους ἐν Ἀριμίνῳ τῆς Ἰταλίας συνελθεῖν, τοὺς δὲ ἐν τοῖς ἀνατολικοῖς μέρεσιν ἐν τῇ λεγομένῃ Τραχείᾳ Σελευκείᾳ τῆς Ἰσαυρίας συγκροτηθῆναι. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς τοιαύνης συνελεύσεως ἐθρυλεῖτο (5) περὶ πίστεως τῆς εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν. Οἱ δὲ ταύτην παρασχόντες εἰσὶν ἀπὸ μὲν τῆς Παννονίας Οὐρσάκιος, καὶ Οὐάλης, καὶ Γερμίνιός τις· ἀπὸ δὲ τῆς Συρίας Ἀκάκιος, Εὐδόξιος, καὶ Πατρόφιλος (6) ὁ ἀπὸ τῆς ἐπωνύμου τῶν Σκυθῶν πόλεως τυγχάνων.

A 1 Fortasse et ad vos fama pervenit ejus synodi quæ nunc in omnium ore versatur : missæ quippe undique sunt imperatoris ac præfectorum litteræ quæ viros illuc conventuros accerserent Sed quia discendi cupidi, res gestas scire peroptatis, quæ vidi, quæque diligenter exploravi, vobis indicanda duxi : ne aliis narrantibus animi pendeatis, cum maxime nonnulli soleant res secus enarrare quam gestæ sint. Concilium itaque, nequaquam Nicææ, uti statutum fuerat, celebratum est : sed secunda prodiit jussio, ut Occidentales episcopi Ariminum in Italia convenirent, Orientales vero Seleuciæ, quæ Aspera dicitur, in Isauria, convocarentur. Obtentus autem hujusmodi conventus erat, ut de fide in Dominum nostrum Jesum Christum (ut jactitabant) ageretur. Curarant scilicet eam spargere famam, ex Pannonia quidem, B Ursacius, Valens et Germinius quidam ; ex Syria vero, Acacius, Eudoxius et Patrophilus, urbis quæ ex Scythis nomen sortita est episcopus. Hi enim Arianarum semper partium cum fuerint, nec intelligant quid credant, quidve affirment, singulos sensim decipientes, inserentesque hæreseos sementem,

(2) Omnes manuscripti, τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολὴ, περὶ, etc Socrates, lib. II, cap. 37, p. 134, hujus locum afferens, ait, Ἀθανάσιος δι' ὧν πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ γνωρίμους ἐπιστέλλων· *Athanasius in his quæ ad familiares scribit :* Sozomenus vero : Ἀθανάσιος πρὸς τοὺς ἐπιτηδείους γράφων· *Athanasius ad familiares scribens.* De quo vide quæ supra in Monito. Ibid. Reg. et Felck. 3, Ἀριμήνῳ.

(3) Regius et editio Commeliniana, θρυλουμένης. Felckm. 3, θρυλλουμένης cum edit. Paris. Paulo post Reg., πανταχὴ, sic.

(4) Οὖν deest in Ottobon. 2. At Felckm. 3, Ἐν μὲν οὖν ὁρισθὲν, perperam. Ibid. Regius, οὐ φοίτηκεν ὥστε, intermediis omissis. Paulo post Regius et Felckm. 3, Ἀριμήνῳ.

(5) Ἐθρυλλεῖτο, Felckm. 3.

(6) Ottobon. 1 et Felckm. 3, Πρόφιλος, et ad marginem Arimi notatum *Profilus*, pro Πατρόφιλος. Hujusmodi errores haud semel superius adnotavimus, et occurrent nonnulli postea.

videntur habere legis scientiam (quales tum erant Pharisæi), in insaniam versi fuerint, et quod in corpore est Verbum, omnino negaverint, aut divinitatis opera diabolo ejusque dæmonibus attribuerint, merito pro tali impietate indeprecabili sunt supplicio obnoxii. Nam et diabolum pro Deo habuerunt: eumque qui vere et reipsa Deus est, existimarunt nihilo plus in operibus posse quam dæmones.

γίσαντο, καὶ τὸν ἀληθινὸν καὶ ὄντως ὄντα Θεὸν, ἠγήσαντο.

565 16. In ejusmodi igitur impietatem prolapsi erant illius temporis Judæi et inter Judæos Pharisæi. Salvatore enim exhibente opera Patris (nam mortuos excitabat, cæcis visum donabat, claudos ambulare faciebat, surdis auditum aperiebat, mutis loquelam præstabat, declarabatque sibi subditam creaturam esse, imperans ventis, in ipso mari deambulans), turbæ quidem obstupescebant et glorificabant Deum : at contra admirandi illi Pharisæi, aiebant Beelzebulis esse ejusmodi opera : nec erubescebant insipientes illi Dei potestatem in diabolum transferre. Unde jure merito Salvator declaravit blasphemiam proferre homines, quæ nec veniam nec remissionem haberet. Nam dum humana respicientes, claudicarent animo, dicentes : « Nonne hic est ille fabri filius [53] ? » et : « Quomodo hic litteras scit, cum non didicerit [53] ? » et : « Quod tu facis signum de teipso [54] ? » et : « Descendat nunc de cruce, et credemus ei [55] ; » patienter tulit homines, utpote qui in Filium hominis peccarent, dolensque super illorum cæcitate dicebat : « Si cognovissetis et vos quæ ad pacem [56]. » Etenim et magno Petro, quod ut de homine loquenti ostiariæ, eodem ille modo respondisset, ploranti ignovit Dominus. Verum ubi illi jam antea lapsi, iterum prolapsi sunt, et ad majorem insanim devenerunt, ita ut Dei opera Beelzebulis esse dicerent, non ulterius illos tulit : in suum enim Spiritum blasphemabant dicentes eum qui hæc faceret non esse Deum sed Beelzebulem. Quapropter eos, utpote non ferenda ausos, æternis addixit suppliciis. Perinde enim erat

A δὲ τὴν ἀμφοτέραν τούτων ἄγνοιαν καὶ πήρωσιν ὑπερβάντες οἱ δοκοῦντες ἔχειν τοῦ νόμου τὴν γνῶσιν (οἷοι ἦσαν (23) οἱ τότε Φαρισαῖοι) εἰς μανίαν τραπῶσι, καὶ αὐτὸν τὸν ἐν τῷ σώματι ὄντα (34) Λόγον τέλεον ἀρνήσωνται, ἢ καὶ τὰ τῆς θεότητος ἔργα τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς τούτου δαίμοσιν ἀναφέρωσιν· εἰκότως ἀσύγγνωστον ἔχουσι τὴν ἐκ τῆς τοιαύτης ἀσεβείας ἐπιτιμίαν. Τόν τε γὰρ διάβολον εἰς Θεὸν ἐλοούδὲν πλέον ἐν τοῖς ἔργοις ἔχειν τῶν δαιμόνων

16. Εἰς τοιαύτην τοίνυν ἀσέβειαν πεπτωκότες ἦσαν οἱ τότε Ἰουδαῖοι, καὶ τῶν Ἰουδαίων οἱ Φαρισαῖοι. Τοῦ γὰρ Σωτῆρος δεικνύοντος (25) τὰ τοῦ Πατρὸς ἔργα (νεκροὺς γὰρ ἤγειρε, τυφλοῖς ἐχαρίζετο τὸ βλέπειν, χωλοὺς ἐποίει περιπατεῖν, κωφῶν ἤνοιγε τὴν ἀκοὴν, ἀλάλους ἐποίει λαλεῖν, καὶ τὴν κτίσιν ὑποτεταγμένην B ἐδείκνυεν, ἐπιτάσσων τοῖς ἀνέμοις, καὶ περιπατῶν ἐπ' αὐτῆς τῆς θαλάττης [26]),οἱ μὲν ὄχλοι ἐξεπλήσσοντο καὶ ἐδόξαζον τὸν Θεόν· οἱ δὲ θαυμασταὶ Φαρισαῖοι ἔλεγον τοῦ Βεελζεβοὺλ· εἶναι τὰ τοιαῦτα ἔργα· καὶ οὐκ ἠσχύνοντο οἱ ἄφρονες τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν ἐπὶ τὸν διάβολον μεταφέροντες. Ὅθεν ἀκολούθως ὁ Σωτὴρ ἀσύγγνωστα καὶ ἄφυκτα βλασφημεῖν αὐτοὺς ἀπεφήνατο· Ἕως μὲν γὰρ εἰς τὰ ἀνθρώπινα βλέποντες ἐχώλευον τῇ διανοίᾳ, λέγοντες· « Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ (27) τέκτονος υἱός ; » καὶ. « Πῶς οὗτος οἶδε γράμματα, μὴ μεμαθηκώς ; » καὶ. « Τί σὺ ποιεῖς περὶ σεαυτοῦ σημεῖον ; » καὶ, « Καταβήτω νῦν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πιστεύσομεν αὐτῷ· » ἔφερεν αὐτοὺς, καὶ, ὡς εἰς Υἱὸν ἀνθρώπου ἁμαρτανόντων αὐτῶν, λυπούμενος ἐπὶ τῇ πωρώσει αὐτῶν ἔλεγεν· « Εἰ ἔγνωτε καὶ ὑμεῖς τὰ εἰς εἰρήνην. » Καὶ γὰρ καὶ τῷ C μεγάλῳ (28) Πέτρῳ ὡς περὶ ἀνθρώπου λαλησάσης τῆς θυρωροῦ, καὶ οὕτως ἀποκρινομένῳ, συνέγνω κλαύσαντι ὁ Κύριος. Ὅτε δὲ πεσόντες ἐπιπεπτώκασι, καὶ πλέον ἐμάνησαν, ὥστε τὰ τοῦ Θεοῦ ἔργα λέγειν εἶναι τοῦ (29) Βεελζεβούλ, οὐκέτι λοιπὸν αὐτοὺς ἤνεγκεν· εἰς γὰρ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ ἐβλασφήμουν, λέγοντες τὸν ταῦτα ποιοῦντα μὴ εἶναι Θεὸν, ἀλλὰ Βεελζεβούλ. Καὶ διὰ τοῦτο, ὡς ἀφόρητα τολμῶντας, αἰωνίως ἐτιμωρήσατο. Ἴσον γὰρ ἦν αὐτοὺς τολμᾷν καὶ (30) εἰπεῖν,

[53] Matth. XIII, 55. [53] Joan. VII, 15. [54] Joan. VI, 30. [55] Matth. XXVII, 42. [56] Luc. XIX, 42.

(23) Seguerian., οἷοι ἦσαν recte. Regius, οἳ ἦσαν. Editi οἷον ἦσαν. Mox Φαρισαῖοι deest in Felc. 2 ; in Seguer. scribitur Φαρισσαῖοι, et vulgo alias. Post eam vocem hæc sequebantur in editis, καὶ οἱ νῦν Ἀρειανοί, quæ cum desint in Reg. Seguer. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 1, et alioqui superflua videantur, omissa sunt.

(24) Ὄντα deest in Regio, Seguerian. Gobler. et Felckman. 1, sed legitur in cæteris et editis. Mox Reg. Seguer. et Basil., ἀρνήσωνται recte, editi, ἀρνήσονται. Infra item Reg. et Seguer., ἀναφέρωσιν, rectius, quam editi, ἀναφέρουσιν. Mox edit. Comm. cum quibusdam codicibus, τὴν ἐπὶ τῆς τοιαύτης. Edit. Paris. et Reg. Gobler. et Felckm. 1, τὴν ἐκ τῆς τοιαύτης.

(25) Seg., δεικνύντος. Ibid. Gobl. Felckm. 1, τοῦ Πατρὸς ἔργα τὰ θαύματα,οἱ μὲν ὄχλοι ἐξεπλ., omissis multis. Ibid. Regius et Seg., ἐχαρίσατο. Editi, ἐχαρίζετο.

(26) Seg., θαλάσσης. Mox Regius, ἐξεπλήττοντο. Paulo post θαυμασταὶ deest in Goblerian.et Felckm. primo.

D (27) Τοῦ deest in editis. Sed legitur in Regio et Seguer., et habetur in Evangelio. Mox σὺ legitur in Felckm. 2 et in editis, habeturque in Evangelio: sed deest in cæteris omnibus manuscriptis. Paulo post Regius et Seg., ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, recte. Editi, ἐπὶ τοῦ σταυροῦ.

(28) Μεγάλῳ abest a Gobl. et Felckm. primo.Mox Regius, Seg. Gobl. et Felckm. primus,λαλησάσῃ τῇ θυρωρῷ. Editi et alii, λαλησάσης τῆς θυρωροῦ. Goblerian. Anglic.et Felckm.primus mox habent ἀποκριναμένῳ.

(29) Regius τόν, male. Mox Seg. et alii quidam codices cum editis habent τὸ κατὰ Πνεῦμα. Sed κατά deest in Anglicano, et in Regio deletum est.

(30) Καί deest in Felckm. 2.

ὁρῶντας τὴν τοῦ κόσμου τάξιν, καὶ τὴν εἰς αὐτὸν πρόνοιαν, ὅτι καὶ ἡ κτίσις ὑπὸ τοῦ Βεελζεβοὺλ γέγονε· καὶ ὁ ἥλιος ὑπακούων τῷ διαβόλῳ ἀνατέλλει, καὶ δι' αὐτὸν περιπολεῖ τὰ ἄστρα ἐν τῷ οὐρανῷ. Καὶ γὰρ ὥσπερ ταῦτα τοῦ Θεοῦ, οὕτω κἀκεῖνα τοῦ Πατρὸς ἦν ἔργα· καὶ εἰ ἐκεῖνα τοῦ (31) Βεελζεβοὺλ, ἐξ ἀνάγκης καὶ ταῦτα τοῦ Βεελζεβούλ. Καὶ ποῦ λοιπὸν αὐτοῖς τό· « Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ; » Ἑλλ' οὐδὲν ξένον τῆς τοιαύτης αὐτῶν μανίας· ἐπεὶ καὶ οἱ τῆς τοιαύτης αὐτὸν γνώμης πατέρες, ἐν τῇ ἐρήμῳ πρὸ ὀλίγου ἐξελθόντες ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου, μόσχον πλάσαντες, αὐτῷ τὰς εἰς αὐτοὺς εὐεργεσίας παρὰ Θεοῦ (32) γενομένας ἀνατιθέντες, ἔλεγον· « Οὗτοι οἱ θεοί σου, Ἰσραὴλ, οἱ ἀναγαγόντες σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου. » Διὰ γοῦν ταύτην τὴν βλασφημίαν καὶ τότε τῶν τοιαῦτα τολμησάντων τὴν μὲν ἀρχὴν οὐκ ὀλίγοι, πολλοὶ δὲ ἀνῃρέθησαν· ἐπηγγείλατο δὲ ὁ Θεὸς λέγων· « Ἢ δ' ἂν ἡμέρᾳ ἐπισκέψωμαι (33), ἐπάξω ἐπ' αὐτοὺς τὴν ἁμαρτίαν αὐτῶν. » Καὶ γὰρ ἕως μὲν κἀκεῖνοι δι' ἄρτους καὶ ὕδωρ ἐγόγγυζον, ἐπὶ τοσοῦτον αὐτοὺς οὕτως (34) ἔφερεν, ὡς εἴ τις τροφὸς τροφοφορήσειε τὸν ἑαυτῆς υἱόν· ὅτε δὲ πλέον ἐμάνησαν, καὶ ὡς ψάλλει κατ' αὐτῶν τὸ Πνεῦμα· « Ἠλλάξαντο τὴν δόξαν αὐτῶν ἐν ὁμοιώματι μόσχου ἐσθίοντος χόρτον· » τὸ (35) τηνικαῦτα λοιπὸν ἀσύγγνωστα τολμήσαντες, ἐπατάχθησαν, ὥς φησιν ἡ Γραφὴ, περὶ τῆς ποιήσεως τοῦ μόσχου, οὗ ἐποίησεν Ἀαρών.

A illud ac si, dum cernerent mundi ordinem, et providentiam hæc gubernantem, ausi essent dicere, rerum naturam a Beelzebule fuisse conditam : aut solem, ut diabolo obsequeretur, oriri : et ejus causa astra in cœlo circumagi. Nam quemadmodum hæc Dei sunt, ita et illa Patris erant opera : et si illa Beelzebulis, necessario et ista Beelzebulis fuerint : et quorsum postea hæc referent, « In principio fecit Deus cœlum et terram [57] ? » Verum non insolens est istæc eorum iusania. Siquidem horum Patres, eadem mente præditi, in eremo cum nuper ex Ægypto egressi essent, vitulo a se conflato Dei erga se beneficia referentes, dicebant : « Hi sunt dii tui Israel, qui te eduxerunt de terra Ægypti [58]. » Ob hanc itaque blasphemiam, protinus ex iis qui talia ausi fuerant, initio non pauci sed plurimi occisi B sunt : denuntiavit quoque Deus dicens : Qua die visitabo, inducam super eos peccatum eorum [59]. » Nam quandiu illi ob panis et aquæ penuriam obmurmurabant, homines tolerabat, haud secus quam nutrix alumnum suum : ubi autem ad majorem insaniam progressi, ut psallit contra eos Spirtus : « Mutaverunt gloriam suam in similitudinem vituli comedentis fenum [60] ; « jam cum rem indeprecabilem ausi essent, percussi sunt, ut ait Scriptura [61], ob fabricatum vitulum, quem fecerat Aaron.

17. Τοιαῦτα καὶ νῦν τολμῶντες οἱ Φαρισαῖοι, τοιαύτην ἐσχήκασι παρὰ τοῦ Σωτῆρος τὴν (36) ἀποφασιν, οἵαν καὶ ὁ παρ' αὐτῶν ὑπονοηθεὶς Βεελζεβοὺλ ἔσχεν ἤδη καὶ ἔχει· ὥστε αὐτοὺς εἰς τὸ ἡτοιμασμένον πῦρ ἐκείνῳ αἰωνίως συγκατεσθίεσθαι μετ' αὐτοῦ. C Οὐ γὰρ δὴ σύγκρισίν τινα ποιούμενος τῆς εἰς ἑαυτὸν (37) καὶ τῆς εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λεγομένης βλασφημίας (38), καὶ ὡς μείζονος ὄντος τοῦ Πνεύματος, καὶ διὰ τοῦτο μείζονα τὴν αἰτίαν ἔχούσης τῆς εἰς τὸ Πνεῦμα γινομένης, ταῦτ' εἴρηκε· μὴ γένοιτο ! Φθάσας γὰρ ἐδίδαξεν, ὅτι πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ ἐστι, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα λήψεται, καὶ αὐτὸ δοξάσει τὸν Υἱόν. Καὶ οὐχὶ τὸ Πνεῦμα τὸν Υἱὸν δίδωσιν, ἀλλ' ὁ Υἱὸς παρέχει τὸ Πνεῦμα τοῖς μαθηταῖς καὶ δι' αὐτων τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν. Οὐχ οὕτως οὖν εἴρηκεν ὁ Σωτὴρ· ἀλλ' ὡς εἰς αὐτὸν ἐπ' ἀμφοτέροις γινομένης τῆς βλασφήμίας, καὶ τῆς

17. Eadem et nunc ausi Pharisæi, talem **566** a Domino retulerunt damnationem, qualem Beelzebul quem illi eorum auctorem suspicati sunt, jam tum habuit et habet ; ita ut ipsi quoque in igne ab æternitate illi præparato cum ipso absumendi sint. Non C enim hæc ideo locutus est, ut blasphemiam in se prolatam cum blasphemia in Spiritum sanctum conferret ; quasi Spiritus sanctus se major esset, ideoque majus crimen esset blasphemia in Spiritum sanctum : absit nam ante docuerat omnia quæ Pater habet, Filii esse, et ex Filio Spiritum esse accepturum, ipsumque Spiritum glorificaturum esse Filium. Neque Spiritus Filium dat ; sed Filius Spiritum præbet discipulis, ac per illos iis qui in se credunt. Non eo itaque animo locutus est Salvator : sed quasi blasphemia in utrumque prolata in seipsum recurreret, et illa minor, alia major esset, hæc

[57] Genes. I, 1. [58] Exod. XXXII, 4. [59] ibid. 34. [60] Psal. CV, 22. [61] Exod. XXXII, 35.

(31) Τοῦ ante Βεελζεβούλ deest in editis, sed habetur in Regio, Seg. Gobl. et Felckm. primo. Mox in iisdem hæc desunt, ἐξ ἀνάγκης καὶ ταῦτα τοῦ Βεελζεβούλ propter ὁμοιοτέλευτον. In iisdem mox τό deest.

(32) Regius et Seg., παρὰ τοῦ Θεοῦ.

(33) Goblerianus et Felckm. primus, ἐπισκέψομαι.

(34) Sic Regius et Seg. recte. Editi, οὗτος. Mox Gobl. et Felckm. primus, τροφοφορήσεις, mendose. Paulo post edit. Commel. et Felckm. 2 male, ἐμάνισαν. Infra Regius Seg. et Græcus Scripturæ textus, δόξαν αὐτῶν. Editi. δόξαν αὐτοῦ. Gobl. et Felc. primus, δόξαν τοῦ Θεοῦ.

(35) Τό deest Gobleriano et Felck. primo. Mox pro ἐπατάχθησαν, Anglicanus ἐμαστίχθησαν. Felc. D vero secundus, ἐπεστάχθησαν. Editio Commel., ἐπετάχθησαν.

(36) Sic Regius et Seg. In editis τήν deest. Mox Regius et Seg., οἵαν, recte. Editi, οἷα. Infra post πῦρ in Felckm. 2 et in editis, ἐκείνῳ. In aliis omnibus, ἐκεῖνο. Utraque lectio quadrare potest, sed præstare videtur prior. Mox post μετ' αὐτοῦ. Regius et Seg., ὑπ' αὐτοῦ.

(37) Sic Reg. Seg. Gobl. et Felckm. 1. Editi, εἰς ἑαυτόν.

(38) Sic Regius, Seg. Anglic. Gobl. Felckm. primus et edit. Paris., in qua tamen deest βλασφημίας post γινομένης, edit. Commel., λεγομένης βλασφημίας ταῦτ' εἴρηκεν, omissis intermediis propter repetitam βλασφημίας vocem. Ibidem Basil. τοιαῦτα εἴρηκεν.

locutus est Dominus. Etenim utramque proferebant Pharisæi : cum enim hominem cernerent,ipsi » convitiabantur : « Unde huic sapientia isthæc [62] ? » et : « Quinquaginta annos nondum habes et Abraham vidisti [63] ? » Et Patris opera cum conspicerent, non solum ejus divinitatem negaverunt; verum etiam contra illam locuti, aiebant in ipso Domino esse Beelzebulem, et Beelzebulis esse ejusmodi opera. Quapropter quasi utraque blasphemia in se diceretur, et alia quidem minor esset, quod humanitatem, alia major, quod divinitatem spectaret, de majori dixit ejus vindictam indeprecabilem illis esse. Certe cum discipulis suis firmitatem fiduciamque præberet his verbis : « Si patremfamilias Beelzebulem vocaverunt [64], » se patremfamilias esse declaravit, qui sic a Judæis maledictis incesseretur.

18. Quod si Judæi dum dicerent, « in Beelzebulem [65], » nulli nisi Domino convitiabantur, perspicuum sane est, illud, Blasphemia vero in Spiritum [66], » de seipso Domino dictum esse,totamque sententiam ad seipsum Salvatorem retulisse. Ipse namque universi paterfamilias est : idipsum quippe confirmationis causa jam repetere subterfugiendum non est. Sitire, laborare, dormire, colaphis cædi, comedere, hominum propria sunt : opera autem quæ faciebat Dominus, non hominum, sed Dei erant. Cum igitur quidam, uti superius dixi, his conspectis, Domino ut homini convitiarentur, minus supplicium merebantur, quam ii qui Dei opera diabolo ascriberent. Hi enim non solum sancta canibus projiciunt; sed et Deum diabolo comparant, et lucem tenebras esse dicunt. Hanc certe esse Pharisæorum nunquam remittendam blasphemiam Marcus observavit, his verbis : « Qui autem blasphemaverit in Spiritum sanctum, non habet remissionem, sed reus est æterni delicti,quoniam dicebant : Spiritum immundum habet [67]. » Et his qui a nativitate cæcus fuerat, visu recepto, testificabatur : « A sæculo non est auditum, quod quis aperuit oculos cæci nati. Nisi esset hic a Deo, non poterat facere quidquam [68]. « Turbæ autem admirantes super iis quæ a Domino facta fuerant, 666 aiebant : « Hæc verba non sunt dæmonium habentis : nunquid dæ-

[62] Matth. XIII, 54. [63] Joan. VIII, 57. [64] Matth. X, 29, 30. [65] Joan. IX, 32, 33.

(39) In Regio et Seg. deest καί secundum. Paulo post Seg. Gobl. et Felckm. primus, ἀμφότεροι. Alii et editi, ἀμφότερα.

(40) Sic omnes mss. præter Felckm. 2, qui cum editis habet ἠρνήσαντο.

(41) Regius et Seg., τῆς μὲν ἀνθρωπίνης βλασφημίας male. Paulo post hæc, τῆς δὲ μείζονος διὰ τὴν θεότητα desunt in Felckm. 2, Editio Commel.. διὰ τῆς θεότητος.

(42) Ὅτι deest in Gobl. et Felckm. primo; καί sequens deest in iisdem, et ibidem τῶν deest in iisdem et in Basil.

(43) Regius Seg. Gobl. et Felckm. primus. Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι, omisso εἶ. Infra in iisdem deest τοίνυν. Editi et alii ut in contextu.

(44) Regius et Seg., διψῇν, Gobl. et Felckm. primus, διψεῖν, mendose.

A μὲν ἐλάττονος, τῆς δὲ ὑπερβάλλούσης ταῦτα λελάληκεν ὁ Κύριος. Καὶ γὰρ καὶ (39) αὐτοὶ οἱ Φαρισαῖοι ἀμφότερα ἦσαν λέγοντες· καὶ ἄνθρωπον βλέποντες αὐτὸν ἐλοιδόρουν· « Πόθεν τούτῳ ἡ σοφία αὕτη ; » καὶ, « Πεντήκοντα ἔτη οὔπω ἔχεις, καὶ Ἀβραὰμ ἑώρακας ; » Καὶ τὰ τοῦ Πατρὸς ἔργα θεωροῦντες, οὐ μόνον ἠρνοῦντο (40) τὴν θεότητα αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀντὶ ταύτης ἔλεγον ἐν αὐτῷ εἶναι τὸν Βεελζεβοὺλ, καὶ αὐτοῦ εἶναι τὰ ἔργα. Διὰ τοῦτο, ὡς εἰς αὐτὸν ἀμφοτέρων λεγομένων, καὶ τῆς μὲν ἐλάττονος βλασφημίας (41) οὔσης διὰ τὸ ἀνθρώπινον, τῆς δὲ μείζονος διὰ τὴν θεότητα, ἐπὶ τῇ μείζονα κατ' αὐτῶν τὸ ἄφυκτον τῆς τιμωρίας ἔλεγεν. Ἀμέλει τοὺς μαθητὰς παραθαρσύνων καὶ λέγων, ὅτι (42). « Εἰ τὸν οἰκοδεσπότην Βεελζεβοὺλ ἐπεκάλεσαν, » ἑαυτὸν εἶναι τὸν οἰκο-
B δεσπότην ἔλεγε, τὸν καὶ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων οὕτω βλασφημούμενον.

18. Εἰ δὲ οἱ Ἰουδαῖοι (43) λέγοντες, « ἐν Βεελζεβοὺλ, » οὐδένα ἕτερον ἢ τὸν Κύριον ἐλοιδόρουν, δῆλον τοίνυν ἐστὶν, ὡς τὸ λεγόμενον, « Ἡ δὲ τοῦ Πνεύματος βλασφημία, » εἰς αὐτόν ἐστι τὸν Κύριον λεγομένη, καὶ τὸ ῥητὸν ὅλον περὶ ἑαυτοῦ σημαίνων ἔλεγεν ὁ Σωτήρ. Αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ τοῦ παντὸς οἰκοδεσπότης· πάλιν γὰρ ἀσφαλείας ἕνεκα τὸ αὐτὸ εἰπεῖν οὐκ ὀκνητέον. Τὸ διψᾷν (44) τὸ κοπιᾷν, τὸ κοιμᾶσθαι, τὸ ῥαπίζεσθαι, τὸ ἐσθίειν, ἀνθρώπων ἐστὶν ἴδια· τὰ δὲ ἔργα ἃ ἐποίει ὁ Κύριος, οὐκ ἔτι ἀνθρώπων (45), ἀλλὰ Θεοῦ ἦν αὐτὰ ποιεῖν. Ὅταν οὖν τινες, καθὰ πρότερον εἶπον, ταῦτα βλέποντες ὡς ἀνθρώπῳ λοιδορῶνται τῷ Κυρίῳ, ἐλάττονος ἂν (46) ἀξιοῦντο τιμωρίας τῶν τὰ τοῦ Θεοῦ ἔργα μεταφερόντων εἰς τὸν
C διάβολον. Οἱ γὰρ τοιοῦτοι, οὐ (47) μόνον τὰ ἅγια τοῖς κυσὶ ῥίπτουσιν, ἀλλὰ καὶ τὸν Θεὸν τῷ διαβόλῳ συγκρίνουσι, καὶ τὸ φῶς λέγουσιν εἶναι σκότος. Ταύτην γοῦν (48) εἶναι τῶν Φαρισαίων τὴν ἀσύγγνωστον βλασφημίαν ὁ Μάρκος παρετηρήσατο λέγων. « Ὃς δ' ἂν βλασφημήσῃ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἔχει ἄφεσιν, ἀλλ' ἐνοχός ἐστιν αἰωνίου ἁμαρτίας· ὅτι ἔλεγον, Πνεῦμα ἀκάθαρτον ἔχει. » Καὶ ὁ μὲν ἐν γενετῆς (49) τυφλὸς ἀναβλέψας ἐμαρτύρει· « Ἐκ τοῦ αἰῶνος οὐκ ἠκούσθη, ἀτι ἤνοιξέ τις ὀφθαλμοὺς τυφλοῦ γεγεννημένου. Εἰ μὴ ἦν οὗτος παρὰ Θεοῦ, οὐκ ἠδύνατο ποιεῖν οὐδέν· » οἵ τε ὄχλοι, θαυμάζοντες ἐπὶ τοῖς γινομένοις (50) ὑπὸ τοῦ Κυρίου, ἔλεγον· » Ταῦτα τὰ ῥή-
25. [65] Matth. XII, 24. [66] ibid. 31. [67] Marc. III,

D (45) Regius, οὐκ ἔτι ἀνθρώπου. Seguer. Gobl. et Felckm. primus, οὐκ ἔστιν ἀνθρώπου. Editi et alii, οὐκέτι ἀνθρώπων. Mox hæc, κατὰ πρότερον εἶπον, desunt in Gobl. et Felckm. primo.

(46) Ἂν deest in Regio et Seg.

(47) Οὐ deest in Regio.

(48) Gobl. et Felckm· primus, οὖν. Mox Seguer., Φαρισσαίων. Ibid. Gobl. et Felckm. primus, ἀσύγγνωστον τιμωρίαν καὶ βλασφημίαν. Paulo post παρετηρήσατο, sic edit. Parie. Reg. Seg. Gobl. et Angl· At Basil. Felckm. 1 et 2, παρητήσατο. Editio Commel., παρετήρσατο, mendose.

(49) Gobl. et Felckm. primus, γενητῆς. Infra Regius, Seg. Basil. et Anglican., γεγεννημένου. Editi, γεγενημένου. Paulo post Gobl, et Felkm. primus, οἱ δὲ ὄχλοι.

(50) Seg. Gobl. et Felckm, primus, γενομένοις.

ματα οὐκ ἔστι δαιμονιζομένου· μὴ δαιμόνιον δύναται A monium potest cæcorum oculos aperire[69]? » Pha-
τυφλῶν ὀφθαλμοὺς ἀνοίγειν; » οἱ δὲ νομιζόμενοι risæi autem qui legis peritissimi putabantur, qui
ἀδροὶ τοῦ νόμου. οἱ Φαρισαῖοι, οἱ τὰ κράσπεδα πλα- fimbrias dilatabant, et gloriabantur, quasi plus ali-
τύνοντες, καὶ κομπάζοντες ὡς πλέον τι τῶν ἄλλων quid cæteris scirent, ne ita quidem erubure, sed
γινώσκοντες, οὐδ' οὕτως ᾐσχύνοντο· κατὰ δὲ τὸ γε- ut scriptum est, immolabant miseri dæmonio et
γραμμένον, ἔθυον οἱ τάλανες δαιμονίῳ καὶ οὐ Θεῷ, non Deo[70], dicentes Dominum habere dæmonium,
λέγοντες δαιμόνιον ἔχειν τὸν Κύριον, καὶ δαιμόνων et Dei opera dæmonum esse. Et hoc nulla alia de
εἶναι τὰ τοῦ Θεοῦ ἔργα. Ἔπασχον δὲ τοῦτο δι' οὐδὲν causa, quam ut negarent Deum esse, et Dei Filium
ἕτερον, ἢ ἵνα μόνον ἀρνήσωνται τὸν ταῦτα ποιοῦντα qui hæc ageret. Si enim comestio speciesque cor-
Θεὸν εἶναι, καὶ τοῦ Θεοῦ Υἱόν. Εἰ γὰρ τὸ ἐσθίειν καὶ poris, eum etiam hominem esse declarabat, quare
τοῦ σώματος ἡ ὄψις ἐδείκνυεν αὐτὸν καὶ ἄνθρωπον, non ex operibus perspiciebant, ipsum in Patre esse,
διὰ τί μὴ ἐκ τῶν ἔργων ἐθεώρουν αὐτὸν εἶναι ἐν τῷ et Patrem in ipso? Atqui id nolebant illi, imo po-
Πατρὶ, καὶ τὸν Πατέρα ἐν αὐτῷ; Ἀλλ' οὐκ ἤθελον· tius ipsum Beelzebulem habebant in se loquentem,
μᾶλλον δὲ αὐτοὶ τὸν Βεελζεβοὺλ εἶχον ἐν ἑαυτοῖς (51) ut ex humanis eum hominem duntaxat vocarent; ex
φθεγγόμενον, ὡς ἐκ μὲν τῶν ἀνθρωπίνων ἄνθρωπον operibus autem, quæ Dei propria erant, non itidem
αὐτὸν μόνον ὀνομάζειν· ἐκ δὲ τῶν ἔργων, ἃ ἦν ἴδια illum esse Deum confiterentur, sed pro eo Beelze-
B
Θεοῦ, μηκέτι Θεὸν αὐτὸν ὁμολογεῖν, ἀλλὰ τὸν ἐν αὐ- bulem in seipsis habitantem Deum facerent, ut cum
τοῖς Βεελζεβοὺλ ἀντ' ἐκείνου θεοποιεῖν, ἵνα σὺν αὐτῷ illo tandem æternum igne cruciarentur.
λοιπὸν αἰωνίως (52) ἐν τῷ πυρὶ κολάζωνται.

19. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ τοῦ ἀναγνώσματος παρατήρησις 19. Quin et ipsa lectionis observatio videtur
τοιαύτην ἔμφασίν τινα (53) παρέχειν μοι δοκεῖ, καὶ mihi talem quamdam sententiam exhibere, et indi-
δεικνύειν εἰς αὐτὸν φθάνειν ἀμφοτέρας τὰς βλασφη- care utramque blasphemiam ad ipsum pertingere,
μίας, καὶ περὶ ἑαυτοῦ εἰρηκέναι τὸ, « Υἱὸς ἀνθρώ- et de seipso illum dixisse, « Filius hominis, » et,
που, » καὶ τὸ, « Πνεῦμα· » ἵν' ἐκ τούτου μὲν τὸ σω- « Spiritus : » ut ex illo, quæ corpus suum specta-
ματικὸν ἑαυτοῦ δείξῃ, ἐκ δὲ τοῦ πνεύματος τὴν πνευ- rent; ex spiritu vero spiritualem suam et intelli-
ματικὴν ἑαυτοῦ καὶ νοητὴν καὶ ἀληθεστάτην (54) gibilem verissimamque divinitatem declararet. Si-
θεότητα δηλώσῃ. Καὶ γὰρ τὸ μὲν λαβεῖν δυνάμενον quidem id, de quo venia obtineri potest, ad Filium
συγγνώμην ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου συνέταξεν, hominis retulit, ut corporea sua significaret : blas-
ἵνα τὸ σωματικὸν ἑαυτοῦ σημάνῃ· τὴν δὲ ἀσύγγνωστον phemiam autem non remittendam, ad Spiritum
βλασφημίαν εἰς τὸ Πνεῦμα φθάνειν δεδήλωκεν· ἵνα, pertingere declaravit : ut, dum ad differentiam sui
πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ σωματικοῦ τοῦτο (55) λέγων, corporis hæc diceret, suam divinitatem common-
C
τὴν ἑαυτοῦ θεότητα δείξῃ. Τοῦτον δὲ τὸν χαρακτῆρα straret. Hanc autem loquendi formam etiam in
καὶ ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ ἑώρακα· ὁπη- Evangelio secundum Joannem animadverti : ubi de
νίκα, περὶ τῆς τοῦ σώματος βρώσεως διαλεγόμενος, corporis esu disserens, ac propterea multos scanda-
καὶ διὰ τοῦτο πολλοὺς ἑωρακὼς τοὺς σκανδαλισθέντας, lizatos videns, ait Dominus : « Hoc vos scandali-
φησὶν ὁ Κύριος· « Τοῦτο ὑμᾶς σκανδαλίζει; Ἐὰν zat? Si ergo videritis Filium hominis ascendentem
οὖν θεωρῆτε (56) τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀναβαί- ubi erat prius? Spiritus est qui vivificat : caro non
νοντα, ὅπου ἦν τὸ πρότερον; Τὸ Πνεῦμά ἐστι τὸ prodest quidquam. Verba quæ ego locutus sum vo-
ζωοποιοῦν· ἡ σὰρξ οὐκ ὠφελεῖ οὐδέν. Τὰ ῥήματα ἃ bis, spiritus et vita sunt[71]. » Nam hic etiam utrum-
ἐγὼ λελάληκα ὑμῖν, πνεῦμά ἐστι καὶ ζωή. » Καὶ ἐν- que de se dixit, carnem et spiritum : et spiritum a
ταῦθα γὰρ ἀμφότερα περὶ ἑαυτοῦ εἴρηκε, σάρκα καὶ carne distinxit, ut non solum quod apparet, sed
πνεῦμα (57)· καὶ τὸ πνεῦμα πρὸς τὸ κατὰ σάρκα δι- etiam quod invisibile ejus est credentes, discerent,
έστειλεν, ἵνα μὴ μόνον τὸ φαινόμενον, ἀλλὰ καὶ τὸ ea quæ ipse loqueretur non esse carnalia, sed spi-
ἀόρατον αὐτοῦ πιστεύσαντες μάθωσιν, ὅτι καὶ (58) ritualia. **568** Quot enim hominibus corpus satis
ἃ λέγει οὐκ ἔστι σαρκικὰ, ἀλλὰ πνευματικά. Πόσοις esset ad esum, ut illud totius mundi fieret alimen-
γὰρ ἤρκει τὸ σῶμα πρὸς βρῶσιν, ἵνα καὶ τοῦ κόσμου tum? Sed ideo meminit ascensionis Filii hominis in
παντὸς τοῦτο τροφὴ γένηται; Ἀλλὰ διὰ τοῦτο τῆς εἰς D cœlum, ut a corporali cogitatione ipsos retraheret,

[69] Joan. x, 21. [70] Deut. xxxii, 17. [71] Joan. vi, 62-64.

Ibid. Regius et Gobl., παρὰ τοῦ Κυρίου.

(51) Sic Regius quem sequimur. Seg., ἑαυτοῖς, omisso ἐν. Editi et alii, ἐν αὐτοῖς. Ibid. Regius, Seguer. Basil., ὥς. Editi et cæteri, ὡς. Infra Regius et Seguerianus, ἴδια Θεοῦ. Editi et alii, ἴδια τοῦ Θεοῦ.

(52) Basil., αἰωνίων πυρί. Anglican., αἰωνίως τῷ πυρί.

(53) In Gobl. et Felckm. primo τινα deest. Iidem mox ἀμφοτέρας ἑαυτὸν φθάνειν, omisso εἰς. Mox Regius et Seg., περὶ αὐτοῦ. Ibid. iidem cum Gobl. et Felckm. primo, τὸ υἱὸς ἀνθρώπου, recte. In Gobleriano et Felckm. primo, τοῦ legitur ante ἀνθρώπου.

(54) Regius, Seg. et Felckm. primus, ἀληθῆ.

(55) Sic Regius et Seg. Editi, τούτου.

(56) Sic Regius et Seg.; Gobl. autem et Felckm. primus, θεωρεῖτε. Mox ἀναβαίνοντα deest in Regio, Seg. Gobl. et Felckm. primo.

(57) Iidem, σὰρξ καὶ πνεῦμα.

(58) Regius et Seg., μάθωμεν. Ibid καί deest in Gobl. et Felckm. primo. Hoc loco abutuntur heterodoxi, qui ex Athanasii verbis confici pugnant, corpus et sanguinem Christi, non reipsa, sed spiri-

atque hinc ediscerent, carnem de qua locutus fuerat, cibum e supernis cœlestem et spiritualem alimoniam ab ipso dari. Nam « quæ locutus sum vobis, inquit, spiritus et vita sunt [72]. » Quod perinde est ac si diceret : quod ostenditur et datur pro mundi salute, caro est quam ego gesto : sed hæc vobis cum ejus sanguine a me spiritualiter esca dabitur ; ita ut hæc spiritualiter unicuique tribuatur, et fiat singulis tutamen in resurrectionem vitæ æternæ. Sic et Samaritanam Dominus abstrahens a sensibilibus, Deum dixit esse Spiritum, ut deinceps illa non corporaliter, sed spiritualiter de Deo cogitaret. Sic itidem propheta cum Deum carnem factum contemplaretur, ait : « Spiritus faciei nostræ Christus Dominus [73] : » ne quis ex eo quod apparebat, Dominum esse merum hominem existimaret : sed dum Spiritum audiret, Deum agnosceret esse eum qui in corpore esset.

A οὐρανούς (59) ἀναβάσεως ἐμνημόνευσε τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα τῆς σωματικῆς ἐννοίας αὐτοὺς ἀφελκύσῃ, καὶ λοιπὸν τὴν εἰρημένην σάρκα βρῶσιν ἄνωθεν οὐράνιον, καὶ πνευματικὴν τροφὴν παρ' αὐτοῦ διδομένην μάθωσιν. « Ἃ γὰρ λελάληκα, φησίν, ὑμῖν, πνεῦμά ἐστι καὶ ζωή· » ἴσον τῷ εἰπεῖν· Τὸ μὲν δεικνύμενον καὶ διδόμενον ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου σωτηρίας ἐστὶν ἡ σάρξ ἣν ἐγὼ φορῶ· ἀλλ' αὕτη ὑμῖν καὶ τὸ ταύτης αἷμα παρ' ἐμοῦ πνευματικῶς (60) δοθήσεται τροφὴ (61)· ὥστε πνευματικῶς ἐν ἑκάστῳ ταύτην ἀναδίδοσθαι, καὶ γίνεσθαι πᾶσι φυλακτήριον εἰς ἀνάστασιν ζωῆς αἰωνίου. Οὕτω καὶ τὴν Σαμαρεῖτιν ἀφέλκων (62) ὁ Κύριος ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν, Πνεῦμα εἶπε τὸν Θεόν, ὑπὲρ τοῦ μηκέτι σωματικῶς αὐτήν, ἀλλὰ πνευματικῶς διανοεῖσθαι περὶ τοῦ Θεοῦ· οὕτω καὶ ὁ προφήτης θεωρῶν τὸν Λόγον τὸν (63) γενόμενον σάρκα εἶπε· « Πνεῦμα προσώπου ἡμῶν Χριστὸς Κύριος· » ἵνα μή τις ἐκ τοῦ φαινομένου νομίσῃ ἄνθρωπον ψιλὸν εἶναι τὸν Κύριον, ἀλλὰ καὶ Πνεῦμα ἀκούων, γινώσκῃ θεὸν εἶναι τὸν ἐν σώματι ὄντα.

B

20. Planum itaque utrumque fuerit, eum qui Dominum videt de se disserentem, si tantum corporalia ejus spectet, et non credens dicat, « Unde huic ista sapientia [74] ? » peccare quidem, et tanquam in Filium hominis blasphemare : si quis vero ejus

20. Ἑκάτερον οὖν δῆλον ἂν εἴη λοιπὸν (64), ὅτι ὁ τὸν Κύριον ὁρῶν τὰ περὶ ἑαυτοῦ διαλεγόμενον, ἐὰν μὲν τὰ σωματικὰ αὐτοῦ μόνον βλέπων, καὶ μὴ πιστεύων λέγοι· « Πόθεν τούτῳ ἡ σοφία αὕτη ; » ἁμαρτάνει μὲν, καὶ ὡς εἰς Υἱὸν ἀνθρώπου βλασφημεῖ· ἀλλ' ὁ

[72] Joan. VI, 64. [73] Thren. IV, 20. [74] Matth. XIII, 54.

tualiter tantum in sacramento haberi. Sed si expendantur Athanasii verba hic ejus esse scopus deprehendetur, ut ex Joannis loco supra citato, probet Christum humanitatem juxta ac divinitatem suam Judæis indicasse, et magnum inter utramque posuisse discrimen. Unde post allatum Joannis locum, **subsumit** sanctus doctor : *Nam hic etiam utrumque de se dixit, carnem et spiritum* (id est, ut supra explicat ipse, divinitatem), *et spiritum a carne distinxit : ut non solum quod apparet, sed etiam quod invisibile ejus est credentes, discerent ea quæ ipse loqueretur non esse carnalia, sed spiritualia.* Ubi advertas velim, hic Athanasium de eucharistia loquentem, agnoscere corpus Christi eum divinitate in eucharistia esse : atque id quod invisibile est (divinitatem nempe) æque credendum esse, atque illud quod apparet, id est, quod ex sua natura apparet, nempe corpus : licet ex divina virtute in sacramento invisibile sit.

C

Quod autem subjungit, verba Christi de eucharistia loquentis *non esse carnalia sed spiritualia*, et inferius, *carnem Christi esse cibum e supernis cœlestem et spiritualem* atque *spiritualiter dari*, verissima sane sunt, eo nempe quo Athanasius indicat modo : duo enim, hisce verbis, intelligit : 1° non alimenti carnalis more dividi carnem Christi, ut hominibus detur : *Quot enim*, ait, *hominibus corpus satis esset ad esum, ut totius mundi fieret alimentum* ? Quibus verbis planum est non excludi præsentiam, ut vocant, realem, sed divisionem partium. 2° Vult S. doctor carnem Christi in eucharistia non esse corporalem alimoniam, sed spiritualem quæ datur, *ut fiat*, inquit, *tutamen in resurrectionem vitæ æternæ*. Quod utique nemo eat inficias. Neque enim in hisce omnibus verbis Athanasii usquam dicitur, corpus Christi non esse, vel spiritualiter tantum esse in eucharistia : quæ tamen est vera Catholicos inter et Calvinianos quæstio. Possemus plurima afferre Cyrilli Alexandrini, et Isodori Pelusiotæ loca, quibus dilucide commonstratur vera existentia corporis Christi in eucharistia. Enimvero cum 70 circiter post defunctum Athanasium annos scripserint, suam ter et Athanasii sententiam explicarunt. Neque a tempore Athanasii ad suum ævum Ægyptia-

cæ Ecclesiæ immutata fides est. Verum cum id notarum harumce brevitas non ferat, et alioqui sæpissime res agitata fuerit, unum alterumve sufficiat ex Isidoro apponere. Primum ex lib. I, epist. 109, καὶ ἐπὶ τῆς τραπέζης τῆς μυστικῆς τὸν ἄρτον τὸν κοινὸν σῶμα ἰδικὸν τῆς αὐτοῦ σαρκώσεως ἀποφαῖνον. *Et in mystica mensa communem panem proprium incarnationis corpus reddat* (Spiritus sanctus). Et lib. I, epist. 123, Ἡμεῖς, ἐπὶ σινδόνος τὸν ἄρτον τῆς προθέσεως ἁγιάζοντες, σῶμα Χριστοῦ ἀδιστάκτως εὑρίσκομεν. *Nos propositionis panem in sindone sanctificantes, Christi corpus sine dubitatione reperimus.* Quibus quid apertius ?

Porro minus recte card. Perronius hunc **Tractatum Athanasio abjudicavit** : ex his enim quæ in Monito diximus, constat ejus esse germanum fetum. Qua de re eruditus nemo jam ambigit.

In hoc autem opere Spiritus nomine divinitatem Christi sæpe intelligit sanctus doctor. Quod ab Hilario itemque a multis Patribus antiquioribus admissum referunt nostri, in Præfatione ad Hilarii novam editionem, num. 57 et sequentibus.

(59) Regius et Seg., εἰς οὐρανόν.

(60) Gobl. et Felckm. primus, πνευματικῶς. Regius et Seg., πνευματικῶν, minus recte, ni fallor. Ibid. Regius, Seg. Gobl. et Felckm. primus, ὥστε. Editi et cæteri, ὡς.

(61) Sic Regius. Seguerianus Gobl. et Felck. 1, Editi vero, ὑπὲρ τοῦ κόσμου δοθήσεται τροφή, omissis multis.

D

(62) Gobl. et Felckm. primus, ἐφέλκων.

(63) Sic Regius et Seg., τόν deest in editis et aliis. Paulo post Regius et Seg., Πνεῦμα πρὸ προσώπου. Felckm. 2, Πνεῦμα προσώπων. Editi et alii, Πνεῦμα προσώπου et sic Græcus Hieremiæ textus.

(64) Sic editi et quidam cod. recte. Regius vero Seg. Gobl. et Felckm. primus, Ἐκ δὴ τούτου δῆλον ἂν εἴη λοιπὸν (λοιπόν deest in Gobl. et Felckm. primo) τοῖς πᾶσι τὸ εὐαγγελικὸν ῥητόν· ὅτι τὸν Κύριον ὁρῶν ἢ καὶ περὶ (Gobl. et Felckm. primus, ἢ τὰ περί) ἑαυτοῦ διαλεγόμενος. Mox Regius et Seg., εἰς τὰ σωματικά. Ibid. Regius, Seg. Gobl. et Felckm. primus, μόνον ἀποβλέπων, καὶ μὴ (μή deest in Regio et Seg.) προπετευόμενος λαλήσῃ· Πόθεν.

ὁρῶν αὐτοῦ (65) τὰ ἔργα τὰ Πνεύματι ἁγίῳ γινόμενα, καὶ λέγων τὸν τοιαῦτα ποιοῦντα μὴ εἶναι Θεὸν καὶ τοῦ Θεοῦ Υἱόν, ἀλλὰ τῷ Βεελζεβοὺλ αὐτὰ ἐπιγράφων, φανερῶς βλασφημεῖ, ἀρνούμενος αὐτοῦ τὴν θεότητα. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τῷ εὐαγγελικῷ ῥητῷ, καθὰ (66) πολλάκις εἴρηται, λέγων, « Υἱὸν ἀνθρώπου, » τὸ κατὰ σάρκα καὶ ἀνθρώπινον αὐτοῦ δείκνυσιν· ἵνα, « τὸ Πνεῦμα » λέγων, δηλώσῃ αὐτοῦ εἶναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἐν ᾧ τὰ πάντα εἰργάζετο. Ὅθεν τὰ μὲν ἔργα ποιῶν ἔλεγεν· « Εἰ ἐμοὶ μὴ πιστεύετε, κἂν τοῖς ἔργοις μου πιστεύετε, ἵνα γνῶτε, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. » Μέλλων δὲ ἑαυτὸν (67) σωματικῶς προσφέρειν ὑπὲρ ἡμῶν, ὁπηνίκα δι' αὐτὸ τοῦτο ἀνέβη εἰς Ἱερουσαλὴμ, ἔλεγε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· « Καθεύδετε τὸ λοιπὸν, καὶ ἀναπαύεσθε· ἰδοὺ γὰρ ἤγγικεν ἡ ὥρα, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς χεῖρας ἁμαρτωλῶν· » τὰ μὲν γὰρ ἔργα Θεὸν ἀληθινὸν αὐτὸν ἐποίει πιστεύεσθαι· ὁ δὲ θάνατος ἐδείκνυεν αὐτὸν ἀληθῶς ἔχοντα σῶμα. Διὸ εἰκότως Υἱὸν ἀνθρώπου ἔλεγε τὸν παραδιδόμενον· ὁ Λόγος γὰρ, ἀθάνατος καὶ ἄψαυστός ἐστι, καὶ αὐτοζωὴ τυγχάνει ὤν (68). Ἀλλ' οὔτε τούτοις ἐπίστευον οἱ Φαρισαῖοι, οὔτε ἃ ἐποίουν τούτων οἱ υἱοὶ, βλέπειν ἐβούλοντο· ὅθεν ἠρέμα πάλιν αὐτοὺς ὁ Κύριος ἐλέγχει λέγων· « Εἰ ἐν Βεελζεβοὺλ ἐγὼ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, οἱ υἱοὶ ὑμῶν ἐν τίνι ἐκβάλλουσι ; Διὰ τοῦτο αὐτοὶ ὑμῶν κριταὶ ἔσονται· εἰ δὲ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐγὼ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. » Καὶ (69) ὧδε δὲ « ἐν Πνεύματι Θεοῦ » ἔλεγεν, οὐχ ὡς ἐλάττων ὢν τοῦ Πνεύματος, οὐδὲ ὡς τοῦ Πνεύματος αὐτὰ ἐνεργοῦντος (70) ἐν αὐτῷ, ἀλλ' ἵνα πάλιν δηλώσῃ, ὅτι αὐτὸς, Λόγος ὢν τοῦ Θεοῦ, αὐτὸς διὰ τοῦ Πνεύματος ἐνεργεῖ τὰ πάντα, καὶ διδάξῃ (71) τοὺς ἀκούοντας, ὅτι ὅσῳ τὰ τοῦ Πνεύματος ἔργα τῷ Βεελζεβοὺλ ἀνατιθέασι, τοσούτῳ τὸν χορηγοῦντα τὸ Πνεῦμα δυσφημοῦσι (72)· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο λέγων, δείκνυσιν, ὅτι μὴ ἀγνοοῦντες, ἀλλ' ἑκόντες εἰς τὴν τοιαύτην ἀναπόδραστον βλασφημίαν ἑαυτοὺς περιπείρουσι. Καὶ οὐκ αἰσχύνονται (73)· καίτοι γινώσκοντες τὰ τοιαῦτα ἔργα ὄντα (74) τοῦ Θεοῦ, ὅτι τῷ Βεελζεβοὺλ ἀνατιθέασιν αὐτὰ οἱ παράφρονες, καὶ ἐξ ἀκαθάρτου πνεύματος ἔλεγον γίνεσθαι ταῦτα.

A opera videat in Spiritu sancto facta, dicatque eum, qui talia edidit, nec Deum esse nec Dei Filium, sed ea Beelzebuli ascribat, manifesto blasphemare, negando ejus divinitatem. Etenim in evangelico dicto, uti sæpe dictum est, cum dicit, « Filium hominis. » carnalem et humanam suam naturam indicat : ut, cum « Spiritum » dicit, declaret suum esse sanctum Spiritum in quo omnia operabatur. Unde cum opera ederet, aiebat : « Si mihi non creditis, saltem operibus meis credite, ut cognoscatis quia ego in Patre et Pater in me [75]. » Cum autem seipse pro nobis corporaliter oblaturus esset, quando ea de causa ascendit Jerosolymam, discipulis suis aiebat: « Dormite jam et requiescite: ecce enim appropinquavit hora, et Filius hominis tradetur in manus peccatorum [76]. » Nam opera quidem effecere, ut B verus Deus crederetur : mors autem ejus palam fecit eum revera corpus habere ideoque jure Filium hominis dicebat eum esse qui tradebatur. Verbum enim immortale et intactile, et ipsissima vita est. Merum nec iis Phærisæi credebant, neque volebant ipsa filiorum suorum opera videre : quapropter eos rursum leniter coarguit Dominus his verbis : » Si ego in Beelzebulem ejicio dæmonia, Filii vestri in quo ejiciunt? Ideo ipsi judices vestri erunt. Porro si in Spiritu Dei ejicio dæmonia, profecto pervenit in vos regnum Dei [77]. » Hic autem dixit « In Spiritu Dei, » non quod minor esset ipse Spiritus, nec quasi Spiritus ea in se operaretur: sed ut rursum declararet se, cum Dei Verbum esset, per Spiritum omnia operari, auditoresque C doceret se, **569** cum Spiritus opera Beelzebuli ascriberent, in ea operantem Spiritum blasphemare. Etenim hæc cum dicit, ostendit eos non ex ignorantia, sed sponte sua se in hanc evidentissimam blasphemiam implicasse, nec erubuisse, quod ea opera, quæ vel ipsi Dei esse compertum haberent, amentes Beelzebuli ascripsissent, atque ab impuro spiritu facta asseverassent.

[75] Joan. x. 38. [76] Matth. xxvi, 45. [77] Luc. xi, 19,20.

(65) Βλασφημεῖ, ἀρνούμενος αὐτοῦ Sic Gobl. et Felckm. 1 omissis multis ob repetitam vocem βλασφημεῖ. Ibid. Regius et Seg., ἂν δὲ ὁρῶν. Basil., ἀλλ' ὁρῶν. alii et editi, ἀλλ' ὁ ὁρῶν. Mox et Regius et Seg., γινόμενα λέγῃ τὸν ταῦτα, et paulo post iidem, καὶ Υἱὸν Θεοῦ. Mox ii ipsi, ἐπιγράφει. D

(66) Regius et Seg. soli, καθώς. Mox in iisdem post ἀνθρώπου deest εἶναι, quæ vox in editis legebatur. Paulo post Basil.. ἑαυτοῦ δείκνυσι. Ibid. in editis legitur ἵνα δέ, sed particula δέ deest in Regio et Seg., et superflua est. Infra Regius et Seg., quos sequimur, εἰργάζετο. Editi et alii, εἰργάσατο. Paulo post Regius, πιστεύητε. Ibid. μου post ἔργοις deerat in editis, sed habetur in Regio et Seg. Ibid. Seg., πιστεύητε.

(67) Anglicanus, αὐτοῦ. Idem mox post ὁπηνίκα habet καί. Paulo post Regius, Seg. Gobl. et Felc. primus, ἔλεγε κατιδίαν τοῖς μαθηταῖς omisso αὐτοῦ. Ibid. Regius, Seg. Editio Commel. et alii quidam codices καθεύδετε, et ita legitur in Græco Evangelii textu. Edit. Paris Gobl. et Felck. 1, καθεύδεστε. Ibid. τό deest in Regio, Seg. et Basil. In aliis et in editis legitur.

(68) Sic Regius et Seg. In aliis et editis ἂν deest. Mox edit. Paris. Reg. Seg. et Anglican., οἱ Φαρισαῖοι (sed Seg. de more Φαρισσαῖοι), et ita legit Nannius. Editio Commel.. οἱ Ἰουδαῖοι. Mox Regius et Seg. quos sequi visum est, οἱ υἱοί. Alii et editi, οἱ λαοί.

(69) Καί deest in Regio et Seg. In aliis et editis legitur.

(70) Regius et Seg. soli, αὐτῷ ἐνεργοῦντος, omisso ἐν αὐτῷ.

(71) Anglicanus, διδάξει.

(72) Hæc τοσούτῳ τὸν χορηγοῦντα δυσφημοῦσι, desunt in Basil. Mox Regius et Seg., καὶ γὰρ καὶ τοῦτο. In editis et reliquis καί postremum deest.

(93) Regius, αἰσχύνοντο perperam.

(74) Ὄντα deest in Regio, Seg. Gobl. et Felckm. primo. In editis et aliis legitur. Mox Regius, ἀνετίθεσαν αὐτά, Seg., ἀνετίθεσαν αὐτῷ. Editi et reliqui, ἀνατιθέασιν αὐτά.

21. Quo pacto igitur qui talia audent, possunt adhuc gentiles incusare, quod idola a se conflata deos nuncupent?Aaria sunt enim horum gesta illorum insaniæ, imo forte graviora sunt horum facinora : qui licet de hoc legem acceperint, per legis transgressionem Deum affecerunt contumelia.Quid autem qui talia blasphemant acturi sunt, cum Isaiam prophetam legerint, et audierint Christi adventus signa hæc esse,ut cæcis visus, claudis gressus, mutis loquela, mortuis resurrectio, leprosis curatio tribuatur, surdis aures aperiantur? Quemnam horum auctorem esse volent ? Si enim Deum dicant, sese impietatis in Dominum coarguent : nam quæ futura prospiciens propheta dixit, hæc ipsa præsens ipse Dominus operatus est: sin petulantia præoccupati dicere ausint, ipsa quoque in Beelzebule facta esse ; metuo ne paulatim in impietatem progressi, ubi legerint : « Quis dedit os homini?Et quis fabricatus est mutum et surdum, videntem et cæcum [78] ? » et his similia, insanientes rursum dicant, has quoque voces Beelzebulis esse.Nam cui gratiam restituti visus tribuunt,huic ot non videndi causam ascribant oportet:utrumque enim ab eodem factum esse declaratum est. Qui si profecto hæc dicere ausint, tandem censebunt,humanæ naturæ conditorem esse Beelzebulem. Conditoris quippe est, ut res conditas habeat in sua potestate. Ut enim Moyses dixit : « In principio fecit Deus cœlum et terram [79], » et, « ad imaginem Dei fecit Deus hominem [80] : ita quoque Daniel libere Darium affatus est : « Non veneror idola manufacta, sed viventem Deum, qui creavit cœlum et terram,et habet,potestatem omnis carnis [81]: » nisi rursus mutata sententia dixerint,cæcitatem, claudicationem ac cætera corporis vitia, a conditoris correptione proficisci,at horum curationem,et erga hos qui affliguntur beneficentiam a Beelzebule præstari. Verum hæc vel disquirere, valde insanum est :furentium enim et plus quam mente captorum est impiissima ejusmodi stultiloquentia. In ea siquidem comparatione, potiora non Deo, sed Beelzebuli ascribunt insani. Nihil enim curant divinarum Scripturarum dogmata labefactare, modo negent Christi adventum.

A

B

C

21. Πῶς οὖν, ταῦτα (75) τολμῶντες, ἔτι δύνανται τοὺς Ἕλληνας αἰτιᾶσθαι, πλάττοντας εἴδωλα, καὶ θεοὺς ὀνομάζοντας αὐτά ; Ὅμοια γὰρ καὶ τὰ αὐτῶν τῆς ἐκείνων μανίας · ἢ τάχα καὶ μείζονα τὰ τούτων τολμήματα τυγχάνει ὄντα · ὅτι, καίπερ νόμον περὶ τούτου λαβόντες, διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου τὸν Θεὸν ἠτίμασαν. Τί δὲ τοιαῦτα βλασφημοῦντες ποιήσουσιν, ὅταν ἀναγινώσκωσι τὸν προφήτην Ἡσαΐαν, καὶ ἀκούσωσι, τὰ σημεῖα τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας εἶναι τυφλῶν ἀνάβλεψιν, χωλῶν περίπατον, ἀλάλων λαλιὰν, νεκρῶν ἀνάστασιν, λεπρῶν θεραπείαν, καὶ κωφῶν ἀκοῆς ἄνοιξιν ; ἆρα γὰρ καὶ (76) τούτων τίνα θελήσουσιν εἶναι τὸν ποιητήν ; Τὸν μὲν γὰρ Θεὸν λέγοντες, ἑαυτοὺς διελέγξουσιν ἀσεβήσαντας εἰς τὸν Κύριον· ἃ γὰρ ὁ προφήτης προβλέπων (77) εἶρηκε, ταῦτα παρὼν αὐτὸς ὁ Κύριος πεποίηκεν· ἐὰν δὲ, ὡς προπετείᾳ προληφθέντες, τολμήσωσιν εἰπεῖν κἀκεῖνα ἐν τῷ Βεελζεβοὺλ γίνεσθαι (78), φοβοῦμαι μὴ, κατ' ὀλίγον ἐν ἀσεβείᾳ προκόπτοντες, καὶ ἀναγινώσκοντες · « Τίς ἔδωκε στόμα ἀνθρώπῳ ; Καὶ τίς ἐποίησε δύσκωφον καὶ κωφὸν, βλέποντα (79) καὶ τυφλόν ; » καὶ τὰ ὅμοια τούτοις, μανέντες πάλιν εἴπωσι τοῦ Βεελζεβοὺλ εἶναι καὶ ταύτας τὰς φωνάς. Ὧ γὰρ τὴν τοῦ ἀναβλέπειν χάριν διδόασι, τούτῳ καὶ τὴν τοῦ μὴ βλέπειν αἰτίαν αὐτοὺς ἀνάγκη διδόναι· ἀμφότερα γὰρ τὸν αὐτὸν ποιεῖν εἴρηκεν ὁ Λόγος. Πάντως δὲ τοῦτο λέγοντες, φρονήσουσί ποτε καὶ δημιουργὸν εἶναι τὸν Βεελζεβοὺλ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· τοῦ γὰρ (80) ποιοῦντὸς ἐστιν ἔχειν καὶ τὴν τῶν γινομένων ἐξουσίαν · Τοῦ γὰρ Μωϋσέως εἰρηκότος· « Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· » καὶ, « ἐν εἰκόνι Θεοῦ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον » καὶ Δανιὴλ παῤῥησιάζεται τῷ Δαρείῳ λέγων (81)· « Οὐ σέβομαι εἴδωλα χειροποίητα, ἀλλὰ ζῶντα Θεὸν τὸν κτίσαντα τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ ἔχοντα πάσης σαρκὸς κυρείαν (82)· » εἰ μὴ ἆρα πάλιν μεταβαλλόμενοι λέγοιεν τὸ μὲν μὴ βλέπειν καὶ χωλεύειν, καὶ τὰ ἄλλα πάθη ἐξ ἐπιτιμίας τοῦ δημιουργοῦ γίνεσθαι· τὴν δὲ λύσιν τούτων καὶ τὴν εἰς τοὺς πάσχοντας εὐεργεσίαν τὸν Βεελζεβοὺλ ἐργάζεσθαι. Ἀλλὰ τοῦτο κἂν ἐξετάζειν, λίαν εὐηθές ἐστι (83). Μαινομένων γὰρ καὶ πλέον παρεξεστηκότων ἐστὶν ἡ τοιαύτη μετὰ ἀσεβείας μωρολογία · ὅτι μηδὲ τὰ κρείττονα κατὰ σύγκρισιν τῷθεῷ, ἀλλὰ τῷ Βεελζεβοὺλ διδόασιν οἱ παράφρονες. Καὶ γὰρ οὐ μέλει τούτοις λυμαίνεσθαι τῶν θείων Γραφῶν τὰ δόγματα, ἵνα μόνον ἀρνήσωνται τὴν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν·

[78] Exod. IV, 11. [79] Gen. I, 1. [80] ibid. 27, [81] Daniel. XIV, 4.

(75) Regius, Seg. Basil. et Felckm. 2, τοιαῦτα. Alii et editi. ταῦτα. Mox Regius et Seg., πλάττοντες. Sed in postremo correctum est πλάττοντας. Paulo post Seg., ὀνομάζοντες, sed correctum ὀνομάζοντας.

(76) Gobl. et Felckm. primus. ἀνάστασιν, καὶ τὰ λοιπά ; Ἆρα γὰρ καί. Ibidem post θεραπείαν deest καί in Regio et Seg.

(77) Regius et Seg. soli. βλέπων. Mox Reg. Seg. et Felckman. 1 et 2 post πεποίηκε habent ἂν pro ἐάν.

(78) Regius et Seg., λέγεθαι. Gobl. et Felckm. primus, γίνεσθαι λέγεσθαι. Editi et alii rectius γίνεσθαι tantum.

(79) Καὶ βλέποντα Reg. et Seg.

(80) Seg. Gobl. et Felck. primus, τοῦτο γάρ, minus recte. Mox Reg. Seg. Gobl. et Felck. 1, γενομένων. Editi et cæteri, γινομένων.

(81) Goblerian. et Felckm. primus, φησίν pro λέγων,

(82) Regius et Seg., κυρία. Paulo post Seg, non habet μέν.

(83) Gobl. et Felckm. primus sic habent hunc locum : εὐηθές ἐστιν. Ἡ τοιαύτη γὰρ μετὰ ἀσεβείας

22. Ἔδει δὲ τοὺς πονηροὺς ἢ μηδὲ ἐκ τῶν σωματικῶν ἐξουθενειν (84) αὐτοὺς ὡς ἄνθρωπον τὸν Κύριον, ἢ δηλονότι καὶ ἐκ τῶν ἔργων Θεὸν αὐτὸν ὁμολογεῖν ἀληθινόν. Ἀλλὰ πάντα διεστραμμένως ἔπραττον· ἄνθρωπον μὲν βλέποντες, ὡς ἀνθρώπῳ ἐλοιδοροῦντο· ἔργα δὲ θεϊκὰ θεωροῦντες· ἠρνοῦντο τὴν θεότητα, καὶ προσέτρεχον τῷ διαβόλῳ, οἰόμενοι, ὅτι, ταῦτα τολμῶντες, διαδράναι δυνήσονται, ὥστε μὴ κριθῆναι πασ' αὐτοῦ τοῦ ὑβριζομένου παρ' αὐτῶν Λόγου. Οἱ μὲν οὖν ἐπαοιδοὶ, καὶ μάγοι, καὶ φαρμακοὶ τοῦ Φαραὼ, καίτοι πλεῖστα ἐπιχειρήσαντες, ὅμως βλέποντες τὰ διὰ Μωσέως (85) σημεῖα, καθυφῆκαν, καὶ νῶτα δεδώκασι, λέγοντες δάκτυλον εἶναι Θεοῦ τὸν ταῦτα ποιοῦντα· οἱ δὲ Φαρισαῖοι καὶ οἱ γραμματεῖς, ὅλην τὴν χεῖρα τοῦ Θεοῦ βλέποντες ἐργαζομένην, καὶ πλείονα καὶ μείζονα θεωροῦντες ἐκείνων τὰ δι' αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος (86) γινόμενα, τὸν Βεελζεβοὺλ ἔλεγον ταῦτα ποιεῖν, ὃν καὶ οἱ μαγοι, καίτοι ἴδιον αὐτῶν ὄντα, ὅμως ὡμολόγουν μή δύνασθαι μηδὲ τὰ τούτων ἐλάττονα ποιεῖν (87). Τίς οὖν ὑπερβολὴ τῆς τούτων μανίας εἰπεῖν ; ἢ τίς, ὡς εἴρηκεν ὁ προφήτης, ὁμοιῶσαί τι ταῖς ταύτων ἀσεβείαις δυνήσεται ; Ἐδικαίωσαν γὰρ ἐξ ἑαυτῶν (88) καὶ Σοδομίτας· καὶ νενικήκασί μὲν τὴν Ἑλλήνων ἀγνωσίαν, ὑπερβάλλουσι δὲ καὶ τῶν μάγων τοῦ Φαραὼ τὴν ἀλογίαν, καὶ πρὸς μόνους (89) τοὺς Ἀρειομανίτας ἔχουσι τὴν σύγκρισιν, ἀλλήλοις εἰς τὴν αὐτὴν ἀσέβειαν συμπίπτοντες. Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ βλέποντες διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ τοῦ Πατρὸς ἔργα, τῷ Βεελζεβοὺλ ἀνατιθέασιν (90) αὐτά· Ἀρειανοὶ δὲ, καὶ αὐτοὶ τὰ αὐτὰ βλέποντες ἔργα. τοὶς κτίσμασι συναριθμοῦσι τὸν ταῦτα ποιοῦντα Κύριον, φάσκοντες ἐξ οὐκ ὄντων αὐτὸν εἶναι· καὶ, οὐκ ἦν, πρὶν γένηται· Καὶ οἱ μὲν Φαρισαῖοι θεωροῦντες τὸν Κύριον ἐν σώματι διεγόγγυζον λέγοντες· « Διὰ τί σὺ, ἄνθρωπος ὤν, ποιεῖς σεαυτὸν (91) Θεόν ; » οἱ δὲ Χριστομάχοι, βλέποντες αὐτὸν πάσχοντα καὶ κοιμώμενον, βλασφημοῦσι λέγοντες · Ὁ ταῦτα ὑπομένων οὐ δύναται Θεὸς ἀληθινὸς (92) καὶ ὁμοούσιος εἶναι τοῦ Πατρός. Καὶ ἄλως ἄν τις ἐξετάζειν ἐκ παραλλήλου βούλοιτο τὰς ἀμφοτέρων κακονοίας, εὑρήσει, καθά προεῖπον, εἰς τὴν κοιλάδα τῆς ἀλυκῆς παροινίας (93) συμπίπτοντας αὐτοὺς ἀλλήλοις.

22. Verum par erat, improbos illos aut Dominum ex corporalibus non vilipendere, quasi hominem, aut ex operibus verum Deum illum confiteri. Sed omnia præpostere faciebant. Cum enim hominem cernerent, ipsi ut homini convitiabantur: ac vicissim opera divina 570 spectantes, negabant divinitatem, et ad diabolum confugiebaut, rati se, si hæc auderent, effugere posse, ne ab ipso Verbo quod contumelia affecerant, judicarentur. At incantatores, magi et venefici Pharaonis, licet plurima tentassent, tamen a Moyse edita signa cum cernerent, cessere tandem, tergaque dedere dicentes, digitum Dei esse qui hæc ederet[82]. Pharisæi autem et Scribæ, cum integram Dei manum viderent operantem, cernerentque ea quæ per Christum Salvatorem agebantur, sane illis prioribus plura majoraque ; horum auctorem aiebant Beelzebulem, quem ipsi magi, licet suum, ne quidem his minora posse confitebantur. Quidnam de tam ingenti stultitia dici possit? aut, ut ait propheta, quis quid cum illis impietatibus comparare poterit? Justiores enim se Sodomitas exhibuerunt: viceruntgentium ignorantiam, magorumque Pharaonis stultitiam superant, atque cum solis Ariomanitis conferri possunt, quod in eamdem impietatem sint collapsi. Judæi cnim Patris opera per Filium videntes, Beelzebuli ea ascripsere: Ariani vero hæc ipsa cum cernunt opera, Dominum ea edentem creatis rebus annumerant, aiuntque, ex non exstantibus ipsum esse, et non fuisse antequam fieret. Ac Pharisæi quidem cum viderent Dominum in corpore, obmurmurantes aiebant: « Quare tu homo cum sis, facis teipsum Deum [83]? » Hi autem Christi hostes, cum vident illum patientem ac dormientem, blasphemant his verbis: Qui hæc patitur, non potest Deus verus esse, nec consubstantialis esse Patri. Demum si quis velit, utrorumque errores inter se collatos expendere, comperiet, uti supra dixi, ipsos in vallem amaræ stultitiæ [84] confertim collapsos esse.

[82] Exod. VIII, 19. [83] Joan. X, 33. [84] Gen. XIV, 8.

μωρολογία μαινομένων καὶ παρεξεστηκότων ἐστίν. ὅτι μηδὲ τά, multis omissis. Post παρεξεστηκότων edit. Paris. habet ετι. pro ἐστίν.

(84) Sic edit. Paris. Reg. Seg. Gobl. et Felckm. primus. Edit. vero Commel., mendose, ἐξασθενεῖν. Paulo post Regius Seg. Anglic. Gobl. et Felcm. primus, δηλονότι. Editi vero δῆλον ὅτι. Mox αὐτόν abest ab Anglicano solo.

(85) Editio Commel., Μωϋσέως.

(86) Editi, αὐτοῦ Χριστοῦ τοῦ Σωτῆρος. Sed Χριστοῦ deest in omnibus manuscript., excepto Basil. Mox τόν deest in Regio.

(87) Sic Regius, Seg. et Basil. Editi vero, μηδὲ τὰ τούτων ελάττονα δύνασθαι ποιεῖν. Infra Regius et Seguer., ἥτις. Mox in iisdem τι deest post ὁμοιῶσαι.

(88) Regius, Seg. Goblerian. et Felckm. primus, ἐξ αὐτῶν. Editi et alii, ἐξ ἑαυτων Mox καί deest in Gobl. et Felckm. primo.

(89) Regius et Seg., μοναχούς, perperam. Mox Reg. Seg. Gobl. et Felckm. primus, εἰς τὴν αὐτήν, rectius quam editi, εἰς τὴν τοιαύτην.

(90) Regius et Seg., ἀνετίθεσαν. Reliqui et editi, ἀνατιθέασιν. Mox Reg. Seg. Basil. Gobl. et Felc. primus αὐτοὶ τοιαῦτα βλέποντες. Editi et alii, αὐτοὶ τὰ αὐτα βλέποντες. Paulo post Reg. et Seg. soli, τὸν τοιαῦτα ποιοῦντα.

(91) Sic Regius, Seg. Gobl. Felckm. primus et edit. Paris. Editio Commel. et alii, ἑαυτόν.

(92) Sic Reg. solus, quem tamen sequi visum est. Alii omnes et editi, Υἱὸς ἀληθινός. Mox editi, καὶ Υἱὸς ὁμοούσιος. Sed vox Υἱός deest in Regio, Seg. Anglic. Gobl. Felck. 1 et 2. Mox Reg. et Seg., ὅμως pro ὅλως minus recte.

(93) Regius et Seg. soli, παρανοίας.

atque hinc ediscerent, carnem de qua locutus fuerat, cibum e supernis cœlestem et spiritualem alimoniam ab ipso dari. Nam « quæ locutus sum vobis, inquit, spiritus et vita sunt [72]. » Quod perinde est ac si diceret : quod ostenditur et datur pro mundi salute, caro est quam ego gesto : sed hæc vobis cum ejus sanguine a me spiritualiter esca dabitur ; ita ut hæc spiritualiter unicuique tribuatur, et fiat singulis tutamen in resurrectionem vitæ æternæ. Sic et Samaritanam Dominus abstrahens a sensibilibus, Deum dixit esse Spiritum, ut deinceps illa non corporaliter, sed spiritualiter de Deo cogitaret. Sic itidem propheta cum Deum carnem factum contemplaretur, ait : « Spiritus faciei nostræ Christus Dominus [73] : » ne quis ex eo quod apparebat, Dominum esse merum hominem existimaret : sed dum Spiritum audiret, Deum agnosceret esse eum qui in corpore esset.

20. Planum itaque utrumque fuerit, eum qui Dominum videt de se disserentem, si tantum corporalia ejus spectet, et non credens dicat, « Unde huic ista sapientia [74] ? » peccare quidem, et tanquam in Filium hominis blasphemare : si quis vero ejus

[72] Joan. VI, 64. [73] Thren. IV, 20. [74] Matth. XIII, 54.

A οὐρανοὺς (59) ἀναβάσεως ἐμνημόνευσε τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα τῆς σωματικῆς ἐννοίας αὐτοὺς ἀφελκύσῃ, καὶ λοιπὸν τὴν εἰρημένην σάρκα βρῶσιν ἄνωθεν οὐράνιον, καὶ πνευματικὴν τροφὴν παρ' αὐτοῦ διδομένην μάθωσιν. « Ἃ γὰρ λελάληκα, φησίν, ὑμῖν, πνεῦμά ἐστι καὶ ζωή· » ἴσον τῷ εἰπεῖν· Τὸ μὲν δεικνύμενον καὶ διδόμενον ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου σωτηρίας ἐστὶν ἡ σὰρξ ἣν ἐγὼ φορῶ· ἀλλ' αὕτη ὑμῖν καὶ τὸ ταύτης αἷμα παρ' ἐμοῦ πνευματικῶς (60) δοθήσεται τροφή (61)· ὥστε πνευματικῶς ἐν ἑκάστῳ ταύτην ἀναδίδοσθαι, καὶ γίνεσθαι πᾶσι φυλακτήριον εἰς ἀνάστασιν ζωῆς αἰωνίου. Οὕτω καὶ τὴν Σαμαρεῖτιν ἀφέλκων (62) ὁ Κύριος ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν, Πνεῦμα εἴρηκε τὸν Θεὸν, ὑπὲρ τοῦ μηκέτι σωματικῶς αὐτὴν, ἀλλὰ πνευματικῶς διανοεῖσθαι περὶ τοῦ Θεοῦ· οὕτω καὶ ὁ προφήτης θεωρῶν τὸν Λόγον τὸν (63) γενόμενον σάρκα εἴρηκε· « Πνεῦμα προσώπου ἡμῶν Χριστὸς Κύριος· » ἵνα μὴ ἐκ τοῦ φαινομένου νομίσῃ τις ἄνθρωπον ψιλὸν εἶναι τὸν Κύριον, ἀλλὰ καὶ Πνεῦμα ἀκούων, γινώσκῃ Θεὸν εἶναι τὸν ἐν σώματι ὄντα.

B

20. Ἑκάτερον οὖν δῆλον ἂν εἴη λοιπὸν (64), ὅτι ὁ τὸν Κύριον ὁρῶν τὰ περὶ ἑαυτοῦ διαλεγόμενον, ἐὰν μὲν τὰ σωματικὰ αὐτοῦ μόνον βλέπων, καὶ μὴ πιστεύων λέγοι· « Πόθεν τούτῳ ἡ σοφία αὕτη ; » ἁμαρτάνει μέν, καὶ ὡς εἰς Υἱὸν ἀνθρώπου βλασφημεῖ· ἀλλ' ὁ

tualiter tantum in sacramento haberi. Sed si expendantur Athanasii verba hic ejus esse scopus deprehendetur, ut ex Joannis loco supra citato, probet Christum humanitatem juxta ac divinitatem suam Judæis indicasse, et magnum inter utramque posuisse discrimen. Unde post allatum Joannis locum, subsumit sanctus doctor : *Nam hic etiam utrumque de se dixit, carnem et spiritum* (id est, ut supra explicat ipse, divinitatem), *et spiritum a carne distinxit : ut non solum quod apparet, sed etiam quod invisibile ejus est credentes, discerent ea quæ ipse loqueretur non esse carnalia, sed spiritualia.* Ubi advertas velim, hic Athanasium de eucharistia loquentem, agnoscere corpus Christi cum divinitate in eucharistia esse : atque id quod invisibile est (divinitatem nempe) æque credendum esse, atque illud quod apparet, id est, quod ex sua natura apparet, nempe corpus : licet ex divina virtute in sacramento invisibile sit.

C

Quod autem subjungit, verba Christi de eucharistia loquentis *non esse carnalia sed spiritualia*, et inferius, *carnem Christi esse cibum e supernis cœlestem et spiritualem* atque *spiritualiter dari*, verissima ne sunt, eo nempe quo Athanasius indicat modo : enim, hisce verbis, intelligit : 1° non alimenti alis more dividi carnem Christi, ut hominibus r : *Quot enim*, ait, *hominibus corpus satis esset um, ut totius mundi fieret alimentum* ? Quibus is planum est non excludi præsentiam, ut vo- nt, realem, sed divisionem partium. 2° Vult S. doctor carnem Christi in eucharistia non esse corporalem alimoniam, sed spiritualem quæ datur, *ut fiat*, inquit, *tutamen in resurrectionem vitæ æternæ.* Quod utique nemo eat inficias. Neque enim in hisce omnibus verbis Athanasii usquam dicitur, corpus Christi non esse, vel spiritualiter tantum esse in eucharistia : quæ tamen est vera Catholicos inter et Calvinianos quæstio. Possemus plurima afferre Cyrilli Alexandrini, et Isodori Pelusiotæ loca, quibus dilucide commonstratur vera existentia corporis Christi in eucharistia. Enimvero cum 70 circiter post defunctum Athanasium annos scripserint, suam pariter et Athanasii sententiam explicarunt. Neque enim a tempore Athanasii ad suum ævum Ægyptiacæ Ecclesiæ immutata fides est. Verum cum id notarum harumce brevitas non ferat, et alioqui sæpissime res agitata fuerit, unum alterumve sufficiat ex Isidoro apponere. Primum ex lib. I, epist. 109, καὶ ἐπὶ τῆς τραπέζης τῆς μυστικῆς τὸν ἄρτον τὸν κοινὸν σῶμα ἰδικὸν τῆς αὐτοῦ σαρκώσεως ἀποφαῖνον. *Et in mystica mensa communem panem proprium incarnationis corpus reddat* (Spiritus sanctus). Et lib. I, epist. 123, Ἡμεῖς, ἐπὶ σινδόνος τὸν ἄρτον τῆς προθέσεως ἁγιάζοντες, σῶμα Χριστοῦ ἀδιστάκτως εὑρίσκομεν. *Nos propositionis panem in sindone sanctificantes, Christi corpus sine dubitatione reperimus.* Quibus quid apertius ?

Porro minus recte card. Perronius hunc Tractatum Athanasio abjudicavit : ex his enim quæ in Monito diximus, constat ejus esse germanum fetum. Qua de re eruditus nemo jam ambigit.

In hoc autem opere Spiritus nomine divinitatem Christi sæpe intelligit sanctus doctor. Quod ab Hilario itemque a multis Patribus antiquioribus admissum referunt nostri, in Præfatione ad Hilarii novam editionem, num. 57 et sequentibus.

(59) Regius et Seg., εἰς οὐρανόν.

(60) Gobl. et Felckm. primus, πνευματικῶς. Regius et Seg., πνευματικῶν, minus recte, ni fallor. Ibid. Regius, Seg. Gobl. et Felckm. primus, ὥστε. Editi et cæteri, ὡς.

(61) Sic Regius. Seguerianus Gobl. et Felck. 1, Editi vero, ὑπὲρ τοῦ κόσμου δοθήσεται τροφή, omissis multis.

D

(62) Gobl. et Felckm. primus, ἐφέλκων.

(63) Sic Regius et Seg., τόν deest in editis et aliis. Paulo post Regius et Seg., Πνεῦμα πρὸ προσώπου. Felckm. 2, Πνεῦμα προσώπων. Editi et alii, Πνεῦμα προσώπου et sic Græcus Hieremiæ textus.

(64) Sic editi et quidam cod. recte. Regius vero Seg. Gobl. et Felckm. primus, Ἐκ δὴ τούτου δῆλον ἂν εἴη λοιπὸν (λοιπόν deest in Gobl. et Felckm. primo) τοῖς πᾶσι τὸ εὐαγγελικὸν ῥητόν· ὅτι τὸν Κύριον ὁρῶν ἤ καὶ περὶ (Gobl. et Felckm. primus, ἢ τὰ περὶ) ἑαυτοῦ διαλεγόμενος. Mox Regius et Seg., εἰς τὰ σωματικά. Ibid. Regius, Seg. Gobl. et Felckm. primus, μόνον ἀποβλέπων, καὶ μὴ (μή deest in Regio et Seg.) προπετευόμενος λαλήσῃ· Πόθεν.

ὁρῶν αὐτοῦ (65) τὰ ἔργα τὰ Πνεύματι ἁγίῳ γινόμενα, καὶ λέγων τὸν τοιαῦτα ποιοῦντα μὴ εἶναι Θεὸν καὶ τοῦ Θεοῦ Υἱόν, ἀλλὰ τῷ Βεελζεβοὺλ αὐτὰ ἐπιγράφων, φανερῶς βλασφημεῖ, ἀρνούμενος αὐτοῦ τὴν θεότητα. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τῷ εὐαγγελικῷ ῥητῷ, καθὰ (66) πολλάκις εἴρηται, λέγων, « Υἱὸν ἀνθρώπου, » τὸ κατὰ σάρκα καὶ ἀνθρώπινον αὐτοῦ δείκνυσιν· ἵνα, « τὸ Πνεῦμα » λέγων, δηλώσῃ αὐτοῦ εἶναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἐν ᾧ τὰ πάντα εἰργάζετο. Ὅθεν τὰ μὲν ἔργα ποιῶν ἔλεγεν· « Εἰ ἐμοὶ μὴ πιστεύετε, κἂν τοῖς ἔργοις μου πιστεύετε, ἵνα γνῶτε, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. » Μέλλων δὲ ἑαυτὸν (67) σωματικῶς προσφέρειν ὑπὲρ ἡμῶν, ὁπηνίκα δι' αὐτὸ τοῦτο ἀνέβη εἰς Ἱερουσαλὴμ, ἔλεγε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· « Καθεύδετε τὸ λοιπὸν, καὶ ἀναπαύεσθε· ἰδοὺ γὰρ ἤγγικεν ἡ ὥρα, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς χεῖρας ἁμαρτωλῶν· » τὰ μὲν γὰρ ἔργα Θεὸν ἀληθινὸν αὐτὸν ἐποίει πιστεύεσθαι· ὁ δὲ θάνατος ἐδείκνυεν αὐτὸν ἀληθῶς ἔχοντα σῶμα. Διὸ εἰκότως Υἱὸν ἀνθρώπου ἔλεγε τὸν παραδιδόμενον· ὁ Λόγος γὰρ, ἀθάνατος καὶ ἄψαυστός ἐστι, καὶ αὐτοζωὴ τυγχάνει ὢν (68). Ἀλλ' οὔτε τούτοις ἐπίστευον οἱ Φαρισαῖοι, οὔτε ἃ ἐποίουν τούτων οἱ υἱοὶ, βλέπειν ἐβούλοντο· ὅθεν ἡρέμα πάλιν αὐτοὺς ὁ Κύριος ἐλέγχει λέγων· « Εἰ ἐν Βεελζεβοὺλ ἐγὼ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, οἱ υἱοὶ ὑμῶν ἐν τίνι ἐκβάλλουσι ; Διὰ τοῦτο αὐτοὶ ὑμῶν κριταὶ ἔσονται· εἰ δὲ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐγὼ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. » Καὶ (69) ὧδε δὲ « ἐν Πνεύματι Θεοῦ » ἔλεγεν, οὐχ ὡς ἐλάττων ὢν τοῦ Πνεύματος, οὐδὲ ὡς τοῦ Πνεύματος αὐτὰ ἐνεργοῦντος (70) ἐν αὐτῷ, ἀλλ' ἵνα πάλιν δηλώσῃ, ὅτι αὐτὸς, Λόγος ὢν τοῦ Θεοῦ, αὐτὸς διὰ τοῦ Πνεύματος ἐνεργεῖ τὰ πάντα, καὶ διδάξῃ (71) τοὺς ἀκούοντας, ὅτι ὅσῳ τὰ τοῦ Πνεύματος ἔργα τῷ Βεελζεβοὺλ ἀνατιθέασι, τοσούτῳ τὸν χορηγοῦντα τὸ Πνεῦμα δυσφημοῦσι (72)· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο λέγων, δείκνυσιν, ὅτι μὴ ἀγνοοῦντες, ἀλλ' ἑκόντες εἰς τὴν τοιαύτην ἀναπόδραστον βλασφημίαν ἑαυτοὺς περιπείρουσι. Καὶ οὐκ αἰσχύνονται (73)· καίτοι γινώσκοντες τὰ τοιαῦτα ἔργα ὄντα (74) τοῦ Θεοῦ, ὅτι τῷ Βεελζεβοὺλ ἀνατιθέασιν αὐτὰ οἱ παράφρονες, καὶ ἐξ ἀκαθάρτου πνεύματος ἔλεγον γίνεσθαι ταῦτα.

A opera videat in Spiritu sancto facta, dicatque eum, qui talia edidit, nec Deum esse nec Dei Filium, sed ea Beelzebuli ascribat, manifesto blasphemare, negando ejus divinitatem. Etenim in evangelico dicto, uti sæpe dictum est, cum dicit, « Filium hominis. » carnalem et humanam suam naturam indicat : ut, cum « Spiritum » dicit, declaret suum esse sanctum Spiritum in quo omnia operabatur. Unde cum opera ederet, aiebat : « Si mihi non creditis, saltem operibus meis credite, ut cognoscatis quia ego in Patre et Pater in me [75]. » Cum autem seipse pro nobis corporaliter oblaturus esset, quando ea de causa ascendit Jerssolymam, discipulis suis aiebat: « Dormite jam et requiescite: ecce enim appropinquavit hora, et Filius hominis tradetur in manus peccatorum [76]. » Nam opera quidem effecere, ut B verus Deus crederetur : mors autem ejus palam fecit eum revera corpus habere ideoque jure Filium hominis dicebat eum esse qui tradebatur. Verbum enim immortale et intactile, et ipsissima vita est. Merum nec iis Phærisæi credebant, neque volebant ipsa filiorum suorum opera videre : quapropter eos rursum leniter coarguit Dominus his verbis : » Si ego in Beelzebulem ejicio dæmonia, Filii vestri in quo ejiciunt? Ideo ipsi judices vestri erunt. Porro si in Spiritu Dei ejicio dæmonia, profecto pervenit in vos regnum Dei [77]. » Hic autem dixit « In Spiritu Dei, » non quod minor esset ipse Spiritu, nec quasi Spiritus ea in se operaretur: sed ut rursum declararet se, cum Dei Verbum esset, per Spiritum omnia operari, auditoresque C doceret se, **569** cum Spiritus opera Beelzebuli ascriberent, in ea operantem Spiritum blasphemare. Etenim hæc cum dicit, ostendit eos non ex ignorantia, sed sponte sua se in hanc evidentissimam blasphemiam implicasse, nec erubuisse, quod ea opera, quæ vel ipsi Dei esse compertum haberent, amentes Beelzebuli ascripsissent, atque ab impuro spiritu facta asseverassent.

[75] Joan. x. 38. [76] Matth. xxvi, 45. [77] Luc. xi, 19,20.

(65) Βλασφημεῖ, ἀρνούμενος αὐτοῦ Sic Gobl. et Felckm. 1 omissis multis ob repetitam vocem βλασφημεῖ. Ibid. Regius et Seg., ἂν δὲ ὁρῶν. Basil., ἀλλ' ὁρῶν. alii et editi, ἀλλ' ὁ ὁρῶν. Mox et Regius et Seg., γινόμενα λέγῃ τὸν ταῦτα, et paulo post iidem, καὶ Υἱὸν Θεοῦ. Mox ii ipsi, ἐπιγράφει. D

(66) Regius et Seg. soli, καθώς. Mox in iisdem post ἀνθρώπου deest εἶναι, quæ vox in editis legebatur. Paulo post Basil.. ἑαυτοῦ δείκνυσι. Ibid. in editis legitur ἵνα δέ, sed particula δέ deest in Regio et Seg., et superflua est. Infra Regius et Seg., quos sequimur, εἰργάζετο. Editi et alii, εἰργάσατο. Paulo post Regius, πιστεύητε. Ibid. μου post ἔργοις deerat in editis, sed habetur in Regio et Seg. Ibid. Seg., πιστεύητε.

(67) Anglicanus, αὐτοῦ. Idem mox post ὁπηνίκα habet καί. Paulo post Regius, Seg. Gobl. et Felc. primus, ἔλεγε κατιδίαν τοῖς μαθηταῖς omisso αὐτοῦ. Ibid. Regius, Seg. Editio Commel. et alii quidam codices καθεύδετε, et ita legitur in Græco Evangelii textu. Edit. Paris Gobl. et Felck. 1, καθεύδεστε. Ibid. τό deest in Regio, Seg. et Basil. In aliis et in editis legitur.

(68) Sic Regius et Seg. In aliis et editis ἂν deest. Mox edit. Paris. Reg. Seg. et Anglican., οἱ Φαρισαῖοι (sed Seg. de more Φαρισσαῖοι), et ita legit Nannius. Editio Commel.. οἱ Ἰουδαῖοι. Mox Regius et Seg. quos sequi visum est, οἱ υἱοί. Alii et editi, οἱ λαοί.

(69) Καί deest in Regio et Seg. In aliis et editis legitur.

(70) Regius et Seg. soli, αὐτῷ ἐνεργοῦντος, omisso ἐν αὐτῷ.

(71) Anglicanus, διδάξει.

(72) Hæc τοσούτῳ τὸν χορηγοῦντα δυσφημοῦσι, desunt in Basil. Mox Regius et Seg., καὶ γὰρ καὶ τοῦτο. In editis et reliquis καί postremum deest.

(93) Regius, αἰσχύνοντο perperam.

(74) Ὄντα deest in Regio, Seg. Gobl. et Felckm. primo. In editis et aliis legitur. Mox Regius, ἀνετίθεσαν αὐτά, Seg., ἀνετίθεσαν αὐτῷ. Editi et reliqui, ἀνατιθέασιν αὐτά.

qui post lavacrum peccaverint, si hæc verba de illis qui post lavacrum peccaverint dicta fuere? Etenim quod in Epistola ad Hebræos dictum est, non excludit a pœnitentia peccatores ; sed ostendit unicum et non duplex esse Ecclesiæ catholicæ baptisma. Hebræis enim hæc scripsit : et ne illi pœnitentiæ obtentu existimarent, juxta legis consuetudinem, multa esse et quotidie baptismata ; ideo eos ad pœnitentiam hortatur : unamque esse per baptisma renovationem, nec secundam superesse affirmat, ut in alia scribit Epistola : « Una fides, unum baptisma [43]. » Neque enim, ait, impossibile est pœnitere ; sed impossibile est obtentu pœnitentiæ nos renovare. Est autem ingens inter hæc dicta discrimen. Is enim quem pœnitet, peccare quidem desinit, retinet tamen vulnerum cicatrices. Qui autem baptizatur, veterem exuit hominem, et renovatur, superne genitus Spiritus gratia.

14. Hæc igitur cogitanti mihi, major in hoc dicto occurrit sententiæ profunditas. Quapropter multis antea Dominum precatus, qui supra puteum sedit, et super mare deambulavit, ad dispensationem redeo in illo pro nobis exhibitam, fortassis ex illa lectionis assequar intellectum. Omnis itaque divina Scriptura hanc annuntiat et prædicat, maximeque Joannes qui ait : « Verbum caro factum est et habitavit in nobis [44] ; » et Paulus his verbis : « Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo : sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, et habitu inventus ut homo. Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis [45]. » Ideo enim Deus cum esset, atque homo factus esset, ut Deus excitabat mortuos, verbo sanabat universos, mutavit etiam aquam in vinum. Non enim hominis hæc erant 564 opera ; prout autem gestabat corpus, sitiebat, laborabat et patiebatur : non enim hæc erant deitati propria. Et ut Deus quidem aiebat : « Ego in Patre et Pater in me [46] : » ut autem corpus gestabat, Judæos arguebat : « Quid me quæritis interficere, ho-

φάσκοντι μηδεμίαν συγγνώμην ἔχειν τοὺς μετὰ τὸ λουτρὸν ἁμαρτάνοντας, εἰ διὰ τοὺς μετὰ τὸ λουτρὸν ἁμαρτάνοντας εἴρηται τὸ ῥητόν ; Καὶ γὰρ (8) τὸ ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους εἰρημένον οὐκ ἐκκλεῖόν ἐστι τῶν ἁμαρτανόντων τὴν μετάνοιαν, ἀλλὰ δεικνύον ἓν εἶναι τὸ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας βάπτισμά καὶ μὴ δεύτερον. Ἑβραίοις γὰρ ἔγραφε· καὶ ἵνα μὴ νομίσωσι, κατὰ τὴν ἐν τῷ νόμῳ συνήθειαν, προφάσει μετανοίας εἶναι πολλὰ καὶ καθ' ἡμέραν (9) βαπτίσματα, διὰ τοῦτο μετανοεῖν μὲν παραινεῖ, μίαν δὲ εἶναι τὴν ἀνακαίνισιν διὰ τνῦ βαπτισματος, καὶ μὴ δευτέραν ἀποφαίνεται, ὡς καὶ ἐν ἑτέρᾳ Ἐπιστολῇ φησι· « Μία πίστις, ἓν βάπτισμα. » Οὐδὲ γὰρ, εἶπεν, ἀδύνατον μετανοεῖν· ἀλλ' ἀδύνατον (10) προφάσει μετανοίας ἀνακαινίζειν ἡμᾶς. Ἔχει δὲ πολλὴν τὴν διαφοράν. ὁ μὲν γὰρ μετανοῶν παύεται μὲν τοῦ ἁμαρτάνειν, ἔχει δὲ τῶν τραυματων τὰς οὐλας· ὁ δὲ βαπτιζόμενος τὸν μὲν παλαιὸν (11) ἀπεκδιδύσκεται, ἀνακαινίζεται δὲ ἄνωθεν γεννηθεὶς τῇ τοῦ Πνεύματος χάριτι.

14. Τοιαῦτα δὴ οὖν μοι λογιζομένῳ, μεῖζον ἁπάντῃ τὸ βάθος τῆς ἐν τῷ ῥητῷ (12) διανοίας· καὶ διὰ τοῦτο πολλὰ πρότερον παρακαλέσας τὸν ἐπὶ τὸ φρέαρ καθεσθέντα, καὶ ἐπὶ τὴν θάλασσαν περιπατήσαντα Κύριον, ἐπὶ τὴν οἰκονομίαν λοιπὸν τὴν ἐν αὐτῷ γενομένην ὑπὲρ ἡμῶν ἀνέρχομαι, τάχα πως ἐξ αὐτῆς τὸν ἐν τῷ ἀναγνώσματι νοῦν λαβεῖν δυνηθῶ. Πᾶσα τοίνυν ἡ θεία Γραφὴ ταύτην εὐαγγελίζεται καὶ κηρύττει, μάλιστα δὲ ὁ μὲν Ἰωάννης λέγων· « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν· » ὁ δὲ Παῦλος γράφων· « Ὃς ἐν μπρφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ· ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβὼν (13). καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος. Ἐσαπείνωσεν ἑαυτὸν, ὑπήκοος γενόμενος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. » Διὰ τοῦτο (14) γὰρ Θεὸς ὢν καὶ ἄνθρωπος γενόμενος, ὡς μὲν Θεὸς ἤγειρε νεκροὺς, καὶ λόγῳ πάντας θεραπεύων, μετέβαλε καὶ τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον· οὐ γὰρ ἦν ἀνθρώπου ταῦτα ἔργα (15)· ὡς δὲ σῶμα φορῶν, ἐδίψα καὶ ἐκοπία, καὶ ἔπασχεν· οὐ γὰρ ἦν ἴδια ταῦτα τῆς θεότητος. Καὶ ὡς μὲν Θεὸς ἔλεγεν· « Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· » ὡς δὲ σῶμα φορῶν,

[43] Ephes. IV, 5. [44] Joan. I, 14. [45] Phllipp. II, 6-8. [46] Joan. XIV, 11.

nem habent, περὶ Ναυάτου πρεσβυτέρου, Κορνηλίου τοῦ Ῥώμης ἐπισκόπου. Similis habetur locus in *Testimoniis Scripturæ sacræ* et in *Quæst. ad Antiochum* infra edendis. Mox editi ante μετάνοιαν, articulum habent τήν, qui deest in Regio, Seguerian. Gobler. Anglican. et Felc. 1 et 2. Paulo post Reg. et Seguer. συγγνώμην εἶναι τοῖς μετὰ τὸ λουτρὸν ἁμαρτάνουσι (Reg., ἁμαρτάνοντας) εἴρηται τὸ ῥητόν. Gobler. et Felckm. 1, συγγνώμην εἶναι τοῖς μετὰ τὸ λουτρὸν ἁμαρτάνουσι. Καὶ γὰρ τό. omissis mediis Editi et alii recte habent, ut in contextu.

(8) Regius et Seguer. soli post γάρ habent καί. Mox editi, ῥητὸν εἰρημένον Sed ῥητὸν cum desit in Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, et alioqui superefluat, expunctum est. Paulo post τήν ante μετάνοιαν desunt in Gobler. et Felc. 1 et 2.

(9) Reg. et Seguerian., πολλά καὶ καθ' ἡμέραν. Gobler. et Felckm. 1, πολλὰ μεθ' ἡμέραν. Editi, et alii, πολλὰ καθ' ἡμέραν.

(10) Ita Reg. et Seguerian. Editi, οὐ δυνατόν. Mox post ἡμᾶς, in editis legebatur τινας, quæ vox cum desit in Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, expuncta est.

(11) Reg. et Seguerian. soli, τὸ μὲν παλαιόν, non male. Paulo post editi ὡς ἄνωθεν. Sed in Regio, Seguer. Goblerian. et Felc. 1, ὡς deest.

(12) Sic Basil. Anglic. et editi. Reg. vero, Seguer. Gobler. et Felc. 1, μείζονα πάντα τῆς ἐν τῷ ῥητῷ. Mox Goblerian. et Felck. 1. παρακαλέσας τὸν Κύριον, ἐπὶ τὴν οἰκονομίαν. ibidem Anglican., καθισθέντα.

(13) Gobler. et Felckm. 1, λαβὼν ὑπήκοος γεν., omissis intermediis.

(14) Διὰ τοῦτο, etc. hæc leguntur in conc. Lateran. tom. VI *Conciliorum*, pag. 304, Ibidem legitur in Lateran. : Ἄνθρωπος γεγονὼς, ὡς μὲν Θεὸς ὢν τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον μετέβαλλεν, ὡς δὲ σῶμα φορῶν ἐδίψα, καὶ ἐκοπία, καὶ ἔπασχεν· οὐ γὰρ οὖν ἴδια ταῦτα τῆς θεότητος. Mox Regius et Seguer., πάντα θεραπεύων.

(15) Anglic. Gobler. et Felck. 1, ταῦτα τὰ ἔργα.

ἤλεγχε τοὺς Ἰουδαίους. « Τί με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι, ἄνθρωπος, ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα, ἣν ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρός; » Ἐγίνετο δὲ ταῦτα (16) οὐ διῃρημένως κατὰ τὴν τῶν γινομένων ποιότητα, ὥστε τὰ μὲν τοῦ σώματος χωρὶς τῆς θεότητος, τὰ δὲ τῆς θεότητος χωρὶς τοῦ σώματος δείκνυσθαι· συνημμένως δὲ πάντα ἐγίνετο, καὶ εἷς ἦν ὁ ταῦτα ποιῶν Κύριος παραδόξως τῇ ἑαυτοῦ χάριτι. Ἔπτυε γὰρ ἀνθρωπίνως, καὶ τὸ πτύσμα ἦν ἔνθεον· ἐν αὐτῷ γὰρ ἐποίει τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ ἐκ γενετῆς (17) τυφλοῦ ἀναβλέπειν. Καὶ δεικνύναι δὲ θέλων ἑαυτὸν Θεὸν, ἀνθρωπίνῃ γλώττῃ τοῦτο σημαίνων ἔλεγεν· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν· » καὶ μόνον δὲ θέλων ἐθεράπευε (18). Τὴν δὲ ἀνθρωπίνην ἐκτείνων χεῖρα, ἤγειρε τὴν πενθερὰν Πέτρου πυρέσσουσαν, καὶ τὴν τοῦ ἀρχισυναγώγου θυγατέρα ἤδη τελευτήσασαν ἐκ τῶν νεκρῶν ἀνήγειρεν.

15. Αἱρετικοὶ μὲν οὖν κατὰ τὴν ἰδίαν ἀπαιδευσίαν ἐμάνησαν· καὶ οἱ μὲν τὰ σωματικὰ βλέποντες τοῦ Σωτῆρος ἠρνήσαντο τὸ, « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· » οἱ δὲ τὰ τῆς θεότητος θεωροῦντες ἠγνόησαν τὸ, « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. » Ὁ δὲ πιστὸς καὶ ἀποστολικὸς ἀνὴρ, εἰδὼς τὴν τοῦ Κυρίου φιλανθρωπίαν, βλέπων μὲν τὰ τῆς θεότητος σημεῖα, θαυμάζει τὸν ἐν τῷ σώματι Κύριον· θεωρῶν δὲ πάλιν καὶ τὰ (19) τοῦ σώματος ἴδια, ὑπερεκπλήσσεται, κατανοῶν τὴν ἐν αὐτοῖς τῆς θεότητος ἐνέργειαν. Τοιαύτης δὲ οὔσης τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως, ὅταν τινὲς εἰς τὰ ἀνθρώπινα βλέποντες, ἴδωσι τὸν Κύριον διψῶντα (20), ἢ κοπιῶντα. ἢ πάσχοντα, καὶ μόνον φλυαρήσωσιν ὡς κατὰ ἄνθρώπου τοῦ Σωτῆρος, ἁμαρτάνουσι μὲν μεγάλως, δύνανται δὲ ὅμως, ταχέως μεταγινώσκοντες, λαμβάνειν συγγνώμην, ἔχοντες πρόφασιν τὴν τοῦ σώματος ἀσθένειαν (ἔχουσι (21) γὰρ καὶ τὸν Ἀπόστολον συγγνώμην αὐτοῖς νέμοντα, καὶ οἱονεὶ χεῖρα αὐτοῖς ἐν τῷ λέγειν ἐκτείνοντα, ὅτι « Καὶ ὁμολογουμένως μέγα ἐστὶ τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον, Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί »). Ὅταν δὲ πάλιν τὰ τῆς θεότητος ἔργα θεωροῦντές τινες, διστάζωσι (22) περὶ τῆς τοῦ σώματος φύσεως, καὶ αὐτοὶ μὲν ἁμαρτάνουσι τὰ μέγιστα, ὅτι, καίτοι βλέποντες ἐσθίοντα καὶ πάσχοντα, φαντάζονται φαντασίαν· συγγινῶσκειν δὲ ὅμως καὶ τούτοις ταχέως μεταγινώσκουσιν ὁ Χριστὸς δύναται, διὰ τὸ καὶ αὐτοὺς ἔχειν πρόφασιν τὴν ἐκ τῶν ἔργων ὑπὲρ ἄνθρωπον μεγαλειότητα. Ἐπειδὰν

minem qui veritatem vobis locutus sum, quam audivi a Patre [47]? » Hac autem nequaquam divisim facta sunt juxta gestarum rerum rationem : ita ut quæ a corpore fierent, sine divinitate ; quæ autem a divinitate, sine corpore exhiberentur ; sed conjunctim omnia agebantur, et unus erat Dominus qui ea mirabiliter per suam efficiebat gratiam. Spuebat enim ut homo, sputum tamen divinum erat, per ipsum quippe cæco a nativitate visum restituit. Et cum vellet sese Deum exhibere, humana lingua idipsum significans aiebat : « Ego et Pater unum sumus [48] : » solaque voluntate sua sanabat. Humanam item manum extendens, socrum Petri febricitantem erexit, et archisynagogi filiam jam defunctam a mortuis suscitavit.

15. Hæretici igitur ignorantia sua insaniunt : quorum alii corporea Salvatoris respicientes, negarunt illud, « In principio erat Verbum [49] : alii quæ divinitatis sunt spectantes, ignoraverunt illud, « Verbum caro factum est [50]. » Vir autem fidelis et apostolicus, gnarus Dominicæ benignitatis, ubi conspicit divinitatis signa, miratur eum qui in corpore est, Dominum. Rursus cum ea quæ corpori sunt propria intuetur, obstupescit, animadversa in illis divinitatis efficacia. Ejusmodi cum sit ecclesiastica fides, ubi quidam humana spectantes, Dominum vident sitientem, vel laborantem, vel patientem, et Salvatori velut homini obtrectant : magnopere quidem peccant, possunt tamen celeriter pœnitentiam agendo, veniam consequi, cum habeant pro excusatione imbecillitatem corporis (cum maxime Apostolus veniam eis concedat et quasi manum illis porrigat, hæc dicendo : « Revera magnum est pietatis mysterium, Deus manifestatus est in carne [51] »). Cum autem rursus quidam divinitatis opera considerantes, dubitaverint de corporis natura, ipsi quoque maxime peccant, quod, licet eum videant comedentem et patientem, phantasma nihilominus ipsum arbitrentur : verum illis item cito resipiscentibus veniam Christus donare potest : quod et ipsi pro excusatione habeant, magnitudinem operum hominis potestatem excedentium. Verum posteaquam utrorumque inscitiam et cæcitatem supergressi, qui

[47] Joan. VIII, 40. [48] Joan. X, 30. [49] Joan. I, 1. [50] ibid. 14. [51] I Tim. III, 16.

(16) Reg. et Seguer., παρὰ τοῦ Πατρός μου. Ibid. hæc : Ἐγίνετο δὲ ταῦτα, etc., usque ad ποιῶν Κύριος inclusive, habentur in concil. Lateran. eodem loco.

(17) Reg. Seguer. Anglic. et Felck. 2, γεννητῆς. Editi et alii, γενετῆς.

(18) Reg. et Seguer., ἐθεράπευσε. Mox δέ deest in Goblerian. et Felckm. 1. Iidem mox, πυρέσσουσαν, αἱρετικοὶ μέν, omissis intermediis. Hæc autem : αἱρετικοὶ μέν, cum sequentibus bene multis habentur in concilio Lateranensi, loco supra citato. Mox Lateran., κατὰ τὴν οἰκείαν ἀπαιδευσίαν. Regius et Seguer. κατὰ τὴν ἰδίαν ἀπαιδευσίαν. Editi et cæteri minus recte, κατὰ τὴν ἰδίαν παίδευσιν. Ibid. edit. Commel. et Felckm. 2, ἐμάνισαν, mendose.

(19) Τά deest in Seguer.

(20) Gobler. et Felckm. 1, ἴδωσι τὸν Κύριον τὰ τοῦ σώματος πάσχοντα, καὶ μόνον φλυαρήσουσιν ὡς etc.

(21) Hæc quæ uncinis includuntur, usque ad ἐν σαρκί, in nullis codicibus leguntur, præterquam in Felckm. 2, ubi ad marginem sunt scripta : unde videntur potius glossema cujusdam alius esse, quam Athanasii verba. Placuit tamen ea retinere, cum exploratum omnino non sit, sintne adjectitia an, cum in aliis codicibus vitio scribarum omissa fuissent, ad hujus codicis marginem restituta sint : quod non semel vidimus. In omnibus editis hæc eadem habentur.

(32) Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, διστάσωσι. Anglic. et Felckm. 2, διστάξωσι. Basil. et edit. Paris., διστάζωσι. Edit. Commel., διστάξουσι.

videntur habere legis scientiam (quales tum erant Pharisæi), in insaniam versi fuerint, et quod in corpore est Verbum, omnino negaverint, aut divinitatis opera diabolo ejusque dæmonibus attribuerint, merito pro tali impietate indeprecabili sunt supplicio obnoxii. Nam et diabolum pro Deo habuerunt : eumque qui vere et reipsa Deus est, existimarunt nihilo plus in operibus posse quam dæmones.

γίσαντο, καὶ τὸν ἀληθινὸν καὶ ὄντως ὄντα Θεὸν, ἠγήσαντο.

565 16. In ejusmodi igitur impietatem prolapsi erant illius temporis Judæi et inter Judæos Pharisæi. Salvatore enim exhibente opera Patris (nam mortuos excitabat, cæcis visum donabat, claudos ambulare faciebat, surdis auditum aperiebat, mutis loquelam præstabat, declarabatque sibi subditam creaturam esse, imperans ventis, in ipso mari deambulans), turbæ quidem obstupescebant et glorificabant Deum : at contra admirandi illi Pharisæi, aiebant Beelzebulis esse ejusmodi opera : nec erubescebant insipientes illi Dei potestatem in diabolum transferre. Unde jure merito Salvator declaravit blasphemiam proferre homines, quæ nec veniam nec remissionem haberet. Nam dum humana respicientes, claudicarent animo, dicentes : « Nonne hic est ille fabri filius [52] ? » et : « Quomodo hic litteras scit, cum non didicerit [53] ? » et : « Quod tu facis signum de teipso [54] ? » et : « Descendat nunc de cruce, et credemus ei [55] ; » patienter tulit homines, utpote qui in Filium hominis peccarent, dolensque super illorum cæcitate dicebat : « Si cognovissetis et vos quæ ad pacem [56]. » Etenim et magno Petro, quod ut de homine loquenti ostiariæ, eodem ille modo respondisset, ploranti ignovit Dominus. Verum ubi illi jam antea lapsi, iterum prolapsi sunt, et ad majorem insanim devenerunt, ita ut Dei opera Beelzebulis esse dicerent, non ulterius illos tulit : in suum enim Spiritum blasphemabant dicentes eum qui hæc faceret non esse Deum sed Beelzebulem. Quapropter eos, utpote non ferenda ausos, æternis addixit suppliciis. Perinde enim erat

δὲ τὴν ἀμφοτέραν τούτων ἄγνοιαν καὶ πήρωσιν ὑπερβάντες οἱ δοκοῦντες ἔχειν τοῦ νόμου τὴν γνῶσιν (οἷοι ἦσαν (23) οἱ τότε Φαρισαῖοι) εἰς μανίαν τραπῶσι, καὶ αὐτὸν τὸν ἐν τῷ σώματι ὄντα (24) Λόγον τέλεον ἀρνήσωνται, ἢ καὶ τὰ τῆς θεότητος ἔργα τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς τούτου δαίμοσιν ἀναφέρωσιν· εἰκότως ἀσύγγνωστον ἔχουσι τὴν ἐκ τῆς τοιαύτης ἀσεβείας ἐπιτιμίαν. Τόν τε γὰρ διάβολον εἰς Θεὸν ἐλοοὐδὲν πλέον ἐν τοῖς ἔργοις ἔχειν τῶν δαιμόνων

16. Εἰς τοιαύτην τοίνυν ἀσέβειαν πεπτωκότες ἦσαν οἱ τότε Ἰουδαῖοι, καὶ τῶν Ἰουδαίων οἱ Φαρισαῖοι. Τοῦ γὰρ Σωτῆρος δεικνύοντος (25) τὰ τοῦ Πατρὸς ἔργα (νεκροὺς γὰρ ἤγειρε, τυφλοῖς ἐχαρίζετο τὸ βλέπειν, χωλοὺς ἐποίει περιπατεῖν, κωφῶν ἤνοιγε τὴν ἀκοὴν, ἀλάλους ἐποίει λαλεῖν, καὶ τὴν κτίσιν ὑποτεταγμένην ἐδείκνυεν, ἐπιτάσσων τοῖς ἀνέμοις, καὶ περιπατῶν ἐπ' αὐτῆς τῆς θαλάττης [26]),οἱ μὲν ὄχλοι ἐξεπλήσσοντο καὶ ἐδόξαζον τὸν Θεόν· οἱ δὲ θαυμαστοὶ Φαρισαῖοι ἔλεγον τοῦ Βεελζεβοὺλ εἶναι τὰ τοιαῦτα ἔργα· καὶ οὐκ ἠσχύνοντο οἱ ἄφρονες τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν ἐπὶ τὸν διάβολον μεταφέροντες. Ὅθεν ἀκολούθως ὁ Σωτὴρ ἀσύγγνωστα καὶ ἄφυκτα βλασφημεῖν αὐτοὺς ἀπεφήνατο· Ἕως μὲν γὰρ εἰς τὰ ἀνθρώπινα βλέποντες ἐχώλευον τῇ διανοίᾳ, λέγοντες· « Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ (27) τέκτονος υἱός ; » καὶ. « Πῶς οὗτος οἶδε γράμματα, μὴ μεμαθηκώς ; » καὶ. « Τί σὺ ποιεῖς περὶ σεαυτοῦ σημεῖον ; » καὶ, « Καταβήτω νῦν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πιστεύσομεν αὐτῷ· » ἔφερεν αὐτοὺς, καὶ, ὡς εἰς Υἱὸν ἀνθρώπου ἁμαρτανόντων αὐτῶν, λυπούμενος ἐπὶ τῇ πωρώσει αὐτῶν ἔλεγεν· « Εἰ ἔγνωτε καὶ ὑμεῖς τὰ εἰς εἰρήνην. » Καὶ γὰρ καὶ τῷ μεγάλῳ (28) Πέτρῳ ὡς περὶ ἀνθρώπου λαλησάσης τῆς θυρωροῦ, καὶ οὕτως ἀποκρινομένῳ, συνέγνω κλαύσαντι ὁ Κύριος. Ὅτε δὲ πεσόντες ἐπιπεπτώκασι, καὶ πλέον ἐμάνησαν, ὥστε τὰ τοῦ Θεοῦ ἔργα λέγειν εἶναι τοῦ (29) **Βεελζεβούλ, οὐκέτι** λοιπὸν αὐτοὺς ἤνεγκεν· εἰς γὰρ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ ἐβλασφήμουν, **λέγοντες τὸν** ταῦτα ποιοῦντα μὴ εἶναι **Θεὸν, ἀλλὰ Βεελζεβούλ.** Καὶ διὰ τοῦτο, ὡς ἀφόρητα τολμῶντας, αἰωνίως ἐτιμωρήσατο. Ἴσον γὰρ ἦν αὐτοὺς τολμᾷν καὶ (30) εἰπεῖν,

[52] Matth. XIII, 55. [53] Joan. VII, 15. [54] Joan. VI, 30. [55] Matth. XXVII, 42. [56] Luc. XIX, 42.

(23) Seguerian., οἷοι ἦσαν recte. Regius, οἳ ἦσαν. Editi οἷον ἦσαν. Mox Φαρισαῖοι deest in Felc. 2 ; in Seguer. scribitur Φαρισσαῖοι, et vulgo alias. Post eam vocem hæc sequebantur in editis, καὶ οἱ νῦν Ἀρειανοί, quæ cum desint in Reg. Seguer. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 1, et alioqui superflua videantur, omissa sunt.

(24) Ὄντα deest in Regio, Seguerian. Gobler. et Felckman. 1, sed legitur in cæteris et editis. Mox Reg. Seguer. et Basil., ἀρνήσωνται recte, editi, ἀρνήσονται. Infra item Reg. et Seguer., ἀναφέρουσιν, rectius, quam editi, ἀναφέρουσιν. Mox edit. Comm. cum quibusdam codicibus, τὴν ἐπὶ τῆς τοιαύτης. Edit. Paris. et Reg. Gobler. et Felckm. 1, τὴν ἐκ τῆς τοιαύτης.

(25) Seg., δεικνύντος. Ibid. Gobl. Felckm. 1, τοῦ Πατρὸς ἔργα τὰ θαύματα,οἱ μὲν ὄχλοι ἐξεπλ., omissis multis. Ibid. Regius et Seg., ἐχαρίσατο. Editi, ἐχαρίζετο.

(26) Seg., θαλάσσης. Mox Regius, ἐξεπλήττοντο. Paulo post θαυμαστοί deest in Goblerian.et Felckm. primo.

(27) Τοῦ deest in editis. Sed legitur in Regio et Seguer., et habetur in Evangelio. Mox σύ legitur in Felckm. 2 et in editis, habeturque in Evangelio: sed deest in cæteris omnibus manuscriptis. Paulo post Regius et Seg., ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, recte. Editi, ἐπὶ τοῦ σταυροῦ.

(28) Μεγάλῳ abest a Gobl. et Felckm. primo.Mox Regius, Seg. Gobl. et Felckm. primus,λαλησάσῃ τῇ θυρωρῷ. Editi et alii, λαλησάσης τῆς θυρωροῦ. Goblerian. Anglic.et Felckm.primus mox habent ἀποκριναμένῳ.

(29) Regius τόν, male. Mox Seg. et alii quidam codices cum editis habent τὸ κατὰ Πνεῦμα. Sed κατά deest in Anglicano, et in Regio deletum est.

(30) Καί deest in Felckm. 2.

ὁρῶντας τὴν τοῦ κόσμου τάξιν, καὶ τὴν εἰς αὐτὸν A
πρόνοιαν, ὅτι καὶ ἡ κτίσις ὑπὸ τοῦ Βεελζεβοὺλ γέγονε· καὶ ὁ ἥλιος ὑπακούων τῷ διαβόλῳ ἀνατέλλει, καὶ δι' αὐτὸν περιπολεῖ τὰ ἄστρα ἐν τῷ οὐρανῷ. Καὶ γὰρ ὥσπερ ταῦτα τοῦ Θεοῦ, οὕτω κἀκεῖνα τοῦ Πατρὸς ἦν ἔργα· καὶ εἰ ἐκεῖνα τοῦ (31) Βεελζεβοὺλ, ἐξ ἀνάγκης καὶ ταῦτα τοῦ Βεελζεβούλ. Καὶ ποῦ λοιπὸν αὐτοῖς τό· « Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ; » Ἑλλ' οὐδὲν ξένον τῆς τοιαύτης αὐτῶν μανίας· ἐπεὶ καὶ οἱ τῆς τοιαύτης αὐτὸν γνώμης πατέρες, ἐν τῇ ἐρήμῳ πρὸ ὀλίγου ἐξελθόντες ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου, μόσχον πλάσαντες, αὐτῷ τὰς εἰς αὐτοὺς εὐεργεσίας παρὰ Θεοῦ (32) γενομένας ἀνατιθέντες, ἔλεγον· « Οὗτοι οἱ θεοί σου, Ἰσραὴλ, οἱ ἀναγαγόντες σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου. » Διὰ γοῦν ταύτην τὴν βλασφημίαν καὶ τότε τῶν τοιαῦτα τολμησάντων τὴν μὲν ἀρχὴν B
οὐκ ὀλίγοι, πολλοὶ δὲ ἀνῃρέθησαν· ἐπηγγείλατο δὲ ὁ Θεὸς λέγων· « Ἧ δ' ἂν ἡμέρᾳ ἐπισκέψωμαι (33), ἐπάξω ἐπ' αὐτοὺς τὴν ἁμαρτίαν αὐτῶν. » Καὶ γὰρ ἕως μὲν κἀκεῖνοι δι' ἄρτους καὶ ὕδωρ ἐγόγγυζον, ἐπὶ τοσοῦτον αὐτοὺς οὕτως (34) ἔφερεν, ὡς εἴ τις τροφὸς τροφοφορήσειε τὸν ἑαυτῆς υἱόν· ὅτε δὲ πλέον ἐμάνησαν, καὶ ὡς ψάλλει κατ' αὐτῶν τὸ Πνεῦμα· « Ἠλλάξαντο τὴν δόξαν αὐτῶν ἐν ὁμοιώματι μόσχου ἐσθίοντος χόρτον· » τὸ (35) τηνικαῦτα λοιπὸν ἀσύγγνωστα τολμήσαντες, ἐπατάχθησαν, ὥς φησιν ἡ Γραφὴ, περὶ τῆς ποιήσεως τοῦ μόσχου, οὗ ἐποίησεν Ἀαρών.

17. Τοιαῦτα καὶ νῦν τολμῶντες οἱ Φαρισαῖοι, τοιαύτην ἐσχήκασι παρὰ τοῦ Σωτῆρος τὴν (36) ἀποφασιν, οἵαν καὶ ὁ παρ' αὐτῶν ὑπονοηθεὶς Βεελζεβοὺλ ἔσχεν ἤδη καὶ ἔχει· ὥστε αὐτοὺς εἰς τὸ ἡτοιμασμένον πῦρ ἐκείνῳ αἰωνίως συγκατεσθίεσθαι μετ' αὐτοῦ. C
Οὐ γὰρ δὴ σύγκρισίν τινα ποιούμενος τῆς εἰς ἑαυτὸν (37) καὶ τῆς εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λεγομένης βλασφημίας (38), καὶ ὡς μείζονος ὄντος τοῦ Πνεύματος, καὶ διὰ τοῦτο μείζονα τὴν αἰτίαν ἔχούσης τῆς εἰς τὸ Πνεῦμα γινομένης, ταῦτ' εἴρηκε· μὴ γένοιτο ! Φθάσας γὰρ ἐδίδαξεν, ὅτι πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ ἐστι, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα λήψεται, καὶ αὐτὸ δοξάσει τὸν Υἱόν. Καὶ οὐχὶ τὸ Πνεῦμα τὸν Υἱὸν δίδωσιν, ἀλλ' ὁ Υἱὸς παρέχει τὸ Πνεῦμα τοῖς μαθηταῖς καὶ δι' αὐτων τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν. Οὐχ οὕτως οὖν εἴρηκεν ὁ Σωτήρ· ἀλλ' ὡς εἰς αὐτὸν ἐπ' ἀμφοτέροις γινομένης τῆς βλασφήμίας, καὶ τῆς

A illud ac si, dum cernerent mundi ordinem, et providentiam hæc gubernantem, ausi essent dicere, rerum naturam a Beelzebule fuisse conditam : aut solem, ut diabolo obsequeretur, oriri : et ejus causa astra in cœlo circumagi. Nam quemadmodum hæc Dei sunt, ita et illa Patris erant opera : et si illa Beelzebulis, necessario et ista Beelzebulis fuerint : et quorsum postea hæc referent, « In principio fecit Deus cœlum et terram [57] ? » Verum non insolens est istæc eorum iusania. Siquidem horum Patres, eadem mente præditi, in eremo cum nuper ex Ægypto egressi essent, vitulo a se conflato Dei erga se beneficia referentes, dicebant : « Hi sunt dii tui Israel, qui te eduxerunt de terra Ægypti [58]. » Ob hanc itaque blasphemiam, protinus ex iis qui talia ausi fuerant, initio non pauci sed plurimi occisi
B sunt : denuntiavit quoque Deus dicens : Qua die visitabo, inducam super eos peccatum eorum [59]. » Nam quandiu illi ob panis et aquæ penuriam obmurmurabant, homines tolerabat, haud secus quam nutrix alumnum suum : ubi autem ad majorem insaniam progressi, ut psallit contra eos Spirtus : « Mutaverunt gloriam suam in similitudinem vituli comedentis fenum [60] ; « jam cum rem indeprecabilem ausi essent, percussi sunt,ut ait Scriptura [61], ob fabricatum vitulum, quem fecerat Aaron.

17. Eadem et nunc ausi Pharisæi, talem **566** a Domino retulerunt damnationem, qualem Beelzebul quem illi eorum auctorem suspicati sunt, jam tum habuit et habet ; ita ut ipsi quoque in igne ab æternitate illi præparato cum ipso absumendi sint. C
Non enim hæc ideo locutus est, ut blasphemiam in se prolatam cum blasphemia in Spiritum sanctum conferret ; quasi Spiritus sanctus se major esset, ideoque majus crimen esset blasphemia in Spiritum sanctum : absit nam ante docuerat omnia quæ Pater habet, Filii esse, et ex Filio Spiritum esse accepturum,ipsumque Spiritum glorificaturum esse Filium. Neque Spiritus Filium dat ; sed Filius Spiritum præbet discipulis, ac per illos iis qui in se credunt. Non eo itaque animo locutus est Salvator : sed quasi blasphemia in utrumque prolata in seipsum recurreret,et illa minor, alia major esset,hæc

[57] Genes. I, 1. [58] Exod. XXXII, 4. [59] ibid. 34. [60] Psal. CV, 22. [61] Exod. XXXII, 35.

(31) Τοῦ ante Βεελζεβούλ deest in editis, sed habetur in Regio, Seg. Gobl. et Felckm. primo. Mox in iisdem hæc desunt, ἐξ ἀνάγκης καὶ ταῦτα τοῦ Βεελζεβούλ propter ὁμοιοτέλευτον. In iisdem mox τό deest. D

(32) Regius et Seg., παρὰ τοῦ Θεοῦ.

(33) Goblerianus et Felckm. primus, ἐπισκέψομαι.

(34) Sic Regius et Seg. recte. Editi, οὗτος. Mox Gobl. et Felckm. primus, τροφοφορήσεις, mendose. Paulo post edit. Commel. et Felckm. 2 male, ἐμάνισαν. Infra Regius Seg. et Græcus Scripturæ textus, δόξαν αὐτῶν. Editi. δόξαν αὐτοῦ. Gobl. et Felc. primus, δόξαν τοῦ Θεοῦ.

(35) Τό deest Gobleriano et Felck. primo. Mox pro ἐπατάχθησαν, Anglicanus ἐμαστίχθησαν. Felc. vero secundus, ἐπεστάχθησαν. Editio Commel., ἐπετάχθησαν.

(36) Sic Regius et Seg. In editis τήν deest. Mox Regius et Seg., οἵαν, recte. Editi, οἷα. Infra post πῦρ in Felckm. 2 et in editis, ἐκείνῳ. In aliis omnibus, ἐκεῖνο. Utraque lectio quadrare potest,sed præstare videtur prior. Mox post μετ' αὐτοῦ. Regius et Seg.. ὑπ' αὐτοῦ.

(37) Sic Reg. Seg. Gobl. et Felckm. 1. Editi, εἰς ἑαυτόν.

(38) Sic Regius, Seg. Anglic. Gobl. Felckm. primus et edit.Paris.,in qua tamen deest βλασφημίας post γινομένης, edit. Commel., λεγομένης βλασφημίας ταῦτ' εἴρηκεν, omissis intermediis propter repetitam βλασφημίας vocem. Ibidem Basil. τοιαῦτα εἴρηκεν.

locutus est Dominus. Etenim utramque proferebant Pharisæi : cum enim hominem cernerent, ipsi » convitiabantur : « Unde huic sapientia isthæc [62] ? » et : « Quinquaginta annos nondum habes et Abraham vidisti [63] ? » Et Patris opera cum conspicerent, non solum ejus divinitatem negaverunt; verum etiam contra illam locuti, aiebant in ipso Domino esse Beelzebulem, et Beelzebulis esse ejusmodi opera. Quapropter quasi utraque blasphemia in se diceretur, et alia quidem minor esset, quod humanitatem, alia major, quod divinitatem spectaret, de majori dixit ejus vindictam indeprecabilem illis esse. Certe cum discipulis suis firmitatem fiduciamque præberet his verbis : « Si patremfamilias Beelzebulem vocaverunt [64], » se patremfamilias esse declaravit, qui sic a Judæis maledictis incesseretur.

18. Quod si Judæi dum dicerent, « in Beelzebulem [65], » nulli nisi Domino convitiabantur, perspicuum sane est, illud, Blasphemia vero in Spiritum [66], » de seipso Domino dictum esse, totamque sententiam ad seipsum Salvatorem retulisse. Ipse namque universi paterfamilias est : idipsum quippe confirmationis causa jam repetere subterfugiendum non est. Sitire, laborare, dormire, colaphis cædi, comedere, hominum propria sunt : opera autem quæ faciebat Dominus, non hominum, sed Dei erant. Cum igitur quidam, uti superius dixi, his conspectis, Domino ut homini convitiarentur, minus supplicium merebantur, quam ii qui Dei opera diabolo ascriberent. Hi enim non solum sancta canibus projiciunt; sed et Deum diabolo comparant, et lucem tenebras esse dicunt. Hanc certe esse Pharisæorum nunquam remittendam blasphemiam Marcus observavit, his verbis : « Qui autem blasphemaverit in Spiritum sanctum, non habet remissionem, sed reus est æterni delicti, quoniam dicebant : Spiritum immundum habet [67]. » Et his qui a nativitate cæcus fuerat, visu recepto, testificabatur : « A sæculo non est auditum, quod quis aperuit oculos cæci nati. Nisi esset hic a Deo, non poterat facere quidquam [68]. « Turbæ autem admirantes super iis quæ a Domino facta fuerant, 666 aiebant : « Hæc verba non sunt dæmonium habentis : nunquid dæ-

[62] Matth. XIII, 54. [63] Joan. VIII, 57. [64] Matth. X, 25. [65] Matth. XII, 24. [66] ibid. 31. [67] Marc. III, 29, 30. [68] Joan. IX, 32, 33.

(39) In Regio et Seg. deest καί secundum. Paulo post Seg. Gobl. et Felckm. primus, ἀμφότεροι. Alii et editi, ἀμφότερα.

(40) Sic omnes mss. præter Felckm. 2, qui cum editis habet ἠρνήσαντο.

(41) Regius et Seg., τῆς μὲν ἀνθρωπίνης βλασφημίας male. Paulo post hæc, τῆς δὲ μείζονος διὰ τὴν θεότητα desunt in Felckm. 2, Editio Commel., διὰ τῆς θεότητος.

(42) Ὅτι deest in Gobl. et Felckm. primo; καί sequens deest in iisdem, et ibidem τῶν deest in iisdem et in Basil.

(43) Regius Seg. Gobl. et Felckm. primus. Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι, omisso εἶ. Infra in iisdem deest τοίνυν. Editi et alii ut in contextu.

(44) Regius et Seg., διψῇν, Gobl. et Felckm. primus, διψεῖν, mendose.

μὲν ἐλάττονος, τῆς δὲ ὑπερβαλλούσης ταῦτα λελάληκεν ὁ Κύριος. Καὶ γὰρ καὶ (39) αὐτοὶ οἱ Φαρισαῖοι ἀμφότερα ἦσαν λέγοντες· καὶ ἄνθρωπον βλέποντες αὐτὸν ἐλοιδόρουν· « Πόθεν τούτῳ ἡ σοφία αὕτη ; » καὶ, « Πεντήκοντα ἔτη οὔπω ἔχεις, καὶ Ἀβραὰμ ἑώρακας ; » Καὶ τὰ τοῦ Πατρὸς ἔργα θεωροῦντες, οὐ μόνον ἠρνοῦντο (40) τὴν θεότητα αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀντὶ ταύτης ἔλεγον ἐν αὐτῷ εἶναι τὸν Βεελζεβοὺλ, καὶ αὐτοῦ εἶναι τὰ ἔργα. Διὰ τοῦτο, ὡς εἰς αὐτὸν ἀμφοτέρων λεγομένων, καὶ τῆς μὲν ἐλάττονος βλασφημίας (41) οὔσης διὰ τὸ ἀνθρώπινον, τῆς δὲ μείζονος διὰ τὴν θεότητα, ἐπὶ τῇ μείζονα κατ' αὐτῶν τὸ ἄφυκτον τῆς τιμωρίας ἔλεγεν. Ἀμέλει τοὺς μαθητὰς παραθαρσύνων καὶ λέγων, ὅτι (42). « Εἰ τὸν οἰκοδεσπότην Βεελζεβοὺλ ἐπεκάλεσαν, » ἑαυτὸν εἶναι τὸν οἰκοδεσπότην ἔλεγε, τὸν καὶ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων οὕτω βλασφημούμενον.

18. Εἰ δὲ οἱ Ἰουδαῖοι (43) λέγοντες, « ἐν Βεελζεβοὺλ, » οὐδένα ἕτερον ἢ τὸν Κύριον ἐλοιδόρουν, δῆλον τοίνυν ἐστὶν, ὡς τὸ λεγόμενον, « Ἡ δὲ τοῦ Πνεύματος βλασφημία, » εἰς αὐτόν ἐστι τὸν Κύριον λεγομένη, καὶ τὸ ῥητὸν ὅλον περὶ ἑαυτοῦ σημαίνων ἔλεγεν ὁ Σωτήρ. Αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ τοῦ παντὸς οἰκοδεσπότης· πάλιν γὰρ ἀσφαλείας ἕνεκα τὸ αὐτὸ εἰπεῖν οὐκ ὀκνητέον. Τὸ διψᾷν (44) τὸ κοπιᾷν, τὸ κοιμᾶσθαι, τὸ βαπίζεσθαι, τὸ ἐσθίειν, ἀνθρώπων ἐστὶν ἴδια· τὰ δὲ ἔργα ἃ ἐποίει ὁ Κύριος, οὐκ ἔτι ἀνθρώπων (45), ἀλλὰ Θεοῦ ἦν αὐτὰ ποιεῖν. Ὅταν οὖν τινες, καθὰ πρότερον εἶπον, ταῦτα βλέποντες ὡς ἀνθρώπῳ λοιδορῶνται τῷ Κυρίῳ, ἐλάττονος ἂν (46) ἀξιοῖντο τιμωρίας τῶν τὰ τοῦ Θεοῦ ἔργα μεταφερόντων εἰς τὸν διάβολον. Οἱ γὰρ τοιοῦτοι, οὐ (47) μόνον τὰ ἅγια τοῖς κυσὶ ῥίπτουσιν, ἀλλὰ καὶ τὸν Θεὸν τῷ διαβόλῳ συγκρίνουσι, καὶ τὸ φῶς λέγουσιν εἶναι σκότος. Ταύτην γοῦν (48) εἶναι τῶν Φαρισαίων τὴν ἀσύγγνωστον βλασφημίαν ὁ Μάρκος παρετηρήσατο λέγων. « Ὃς δ' ἂν βλασφημήσῃ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἔχει ἄφεσιν, ἀλλ' ἐνοχός ἐστιν αἰωνίου ἁμαρτίας· ὅτι ἔλεγον, Πνεῦμα ἀκάθαρτον ἔχει. » Καὶ ὁ μὲν ἐν γενετῆς (49) τυφλὸς ἀναβλέψας ἐμαρτύρει· « Ἐκ τοῦ αἰῶνος οὐκ ἠκούσθη, ἀτι ἤνοιξέ τις ὀφθαλμοὺς τυφλοῦ γεγεννημένου. Εἰ μὴ ἦν οὗτος παρὰ Θεοῦ, οὐκ ἠδύνατο ποιεῖν οὐδέν· » οἵ τε ὄχλοι, θαυμάζοντες ἐπὶ τοῖς γινομένοις (50) ὑπὸ τοῦ Κυρίου, ἔλεγον· » Ταῦτα τὰ ῥή-

(45) Regius, οὐκ ἔτι ἀνθρώπου. Seguer. Gobl. et Felckm. primus, οὐκ ἔστιν ἀνθρώπων. Editi et alii, οὐκέτι ἀνθρώπων. Mox hæc, κατὰ πρότερον εἶπον, desunt in Gobl. et Felckm. primo.

(46) Ἂν deest in Regio et Seg.

(47) Οὐ deest in Regio.

(48) Gobl. et Felckm. primus, οὖν. Mox Seguer., Φαρισσαίων. Ibid. Gobl. et Felckm. primus, ἀσύγγνωστον τιμωρίαν καὶ βλασφημίαν. Paulo post παρετηρήσατο, sic edit. Parie. Reg. Seg. Gobl. et Angl. At Basil. Felckm. 1 et 2, παρητήσατο. Editio Commel., παρετήρσατο, mendose.

(49) Gobl. et Felckm. primus, γενητῆς. Infra Regius, Seg. Basil. et Anglican., γεγεννημένου. Editi, γεγενημένου. Paulo post Gobl. et Felkm. primus, οἱ δὲ ὄχλοι.

(50) Seg. Gobl. et Felckm. primus, γενομένοις.

ματα οὐκ ἔστι δαιμονιζομένου· μὴ δαιμόνιον δύναται τυφλῶν ὀφθαλμοὺς ἀνοίγειν; » οἱ δὲ νομιζόμενοι ἀδροὶ τοῦ νόμου. οἱ Φαρισαῖοι, οἱ τὰ κράσπεδα πλατύνοντες, καὶ κομπάζοντες ὡς πλέον τι τῶν ἄλλων γινώσκοντες, οὐδ' οὕτως ἠσχύνοντο· κατὰ δὲ τὸ γεγραμμένον, ἔθυον οἱ τάλανες δαιμονίῳ καὶ οὐ Θεῷ, λέγοντες δαιμόνιον ἔχειν τὸν Κύριον, καὶ δαιμόνων εἶναι τὰ τοῦ Θεοῦ ἔργα. Ἔπασχον δὲ τοῦτο δι' οὐδὲν ἕτερον, ἢ ἵνα μόνον ἀρνήσωνται τὸν ταῦτα ποιοῦντα Θεὸν εἶναι, καὶ τοῦ Θεοῦ Υἱόν. Εἰ γὰρ τὸ ἐσθίειν καὶ τοῦ σώματος ἡ ὄψις ἐδείκνυεν αὐτὸν καὶ ἄνθρωπον, διὰ τί μὴ ἐκ τῶν ἔργων ἐθεώρουν αὐτὸν εἶναι ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ τὸν Πατέρα ἐν αὐτῷ; Ἀλλ' οὐκ ἤθελον· μᾶλλον δὲ αὐτοὶ τὸν Βεελζεβοὺλ εἶχον ἐν ἑαυτοῖς (51) φθεγγόμενον, ὡς ἐκ μὲν τῶν ἀνθρωπίνων ἄνθρωπον αὐτὸν μόνον ὀνομάζειν· ἐκ δὲ τῶν ἔργων, ἃ ἦν ἴδια Θεοῦ, μηκέτι Θεὸν αὐτὸν ὁμολογεῖν, ἀλλὰ τὸν ἐν αὐτοῖς Βεελζεβοὺλ ἀντ' ἐκείνου θεοποιεῖν, ἵνα σὺν αὐτῷ λοιπὸν αἰωνίως (52) ἐν τῷ πυρὶ κολάζωνται.

19. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ τοῦ ἀναγνώσματος παρατήρησις τοιαύτην ἔμφασίν τινα (53) παρέχειν μοι δοκεῖ, καὶ δεικνύειν εἰς αὐτὸν φθάνειν ἀμφοτέρας τὰς βλασφημίας, καὶ περὶ ἑαυτοῦ εἰρηκέναι τὸ, « Υἱὸς ἀνθρώπου, » καὶ τὸ, « Πνεῦμα· » Ἵν' ἐκ τούτου μὲν τὸ σωματικὸν ἑαυτοῦ δείξῃ, ἐκ δὲ τοῦ πνεύματος τὴν πνευματικὴν ἑαυτοῦ καὶ νοητὴν καὶ ἀληθεστάτην (54) θεότητα δηλώσῃ. Καὶ γὰρ τὸ μὲν λαβεῖν δυνάμενον συγγνώμην ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου συνέταξεν, ἵνα τὸ σωματικὸν ἑαυτοῦ σημάνῃ· τὴν δὲ ἀσύγγνωστον βλασφημίαν εἰς τὸ Πνεῦμα φθάνειν δεδήλωκεν· ἵνα, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ σωματικοῦ τοῦτο (55) λέγων, τὴν ἑαυτοῦ θεότητα δείξῃ. Τοῦτον δὲ τὸν χαρακτῆρα καὶ ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ ἑώρακα· ὁπηνίκα, περὶ τῆς τοῦ σώματος βρώσεως διαλεγόμενος, καὶ διὰ τοῦτο πολλοὺς ἑωρακὼς τοὺς σκανδαλισθέντας, φησὶν ὁ Κύριος· « Τοῦτο ὑμᾶς σκανδαλίζει; Ἐὰν οὖν θεωρῆτε (56) τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀναβαίνοντα, ὅπου ἦν τὸ πρότερον; Τὸ Πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιοῦν· ἡ σὰρξ οὐκ ὠφελεῖ οὐδέν. Τὰ ῥήματα ἃ ἐγὼ λελάληκα ὑμῖν, πνεῦμά ἐστι καὶ ζωή. » Καὶ ἐνταῦθα γὰρ ἀμφότερα περὶ ἑαυτοῦ εἰρηκε, σάρκα καὶ πνεῦμα (57)· καὶ τὸ πνεῦμα πρὸς τὸ κατὰ σάρκα διέστειλεν, ἵνα μὴ μόνον τὸ φαινόμενον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀόρατον αὐτοῦ πιστεύσαντες μάθωσιν, ὅτι καὶ (58) ἃ λέγει οὐκ ἔστι σαρκικὰ, ἀλλὰ πνευματικά. Ὅσοις γὰρ ἤρκει τὸ σῶμα πρὸς βρῶσιν, ἵνα καὶ τοῦ κόσμου παντὸς τοῦτο τροφὴ γένηται; Ἀλλὰ διὰ τοῦτο τῆς εἰς

monium potest cæcorum oculos aperire[69]? » Phariseei autem qui legis peritissimi putabantur, qui fimbrias dilatabant, et gloriabantur, quasi plus aliquid cæteris scirent, ne ita quidem erubure, sed ut scriptum est, immolabant miseri dæmonio et non Deo[70], dicentes Dominum habere dæmonium, et Dei opera dæmonum esse. Et hoc nulla alia de causa, quam ut negarent Deum esse, et Dei Filium qui hæc ageret. Si enim comestio speciesque corporis, eum etiam hominem esse declarabat, quare non ex operibus perspiciebant, ipsum in Patre esse, et Patrem in ipso? Atqui id nolebant illi, imo potius ipsum Beelzebulem habebant in se loquentem, ut ex humanis eum hominem duntaxat vocarent; ex operibus autem, quæ Dei propria erant, non itidem illum esse Deum confiterentur, sed pro eo Beelzebulem in seipsis habitantem Deum facerent, ut cum illo tandem æternum igne cruciarentur.

19. Quin et ipsa lectionis observatio videtur mihi talem quamdam sententiam exhibere, et indicare utramque blasphemiam ad ipsum pertingere, et de seipso illum dixisse, « Filius hominis, » et, « Spiritus: » ut ex illo, quæ corpus suum spectarent; ex spiritu vero spiritualem suam et intelligibilem verissimamque divinitatem declararet. Siquidem id, de quo venia obtineri potest, ad Filium hominis retulit, ut corporea sua significaret: blasphemiam autem non remittendam, ad Spiritum pertingere declaravit: ut, dum ad differentiam sui corporis hæc diceret, suam divinitatem commonstraret. Hanc autem loquendi formam etiam in Evangelio secundum Joannem animadverti: ubi de corporis esu disserens, ac propterea multos scandalizatos videns, ait Dominus: « Hoc vos scandalizat? Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius? Spiritus est qui vivificat: caro non prodest quidquam. Verba quæ ego locutus sum vobis, spiritus et vita sunt[71]. » Nam hic etiam utrumque de se dixit, carnem et spiritum: et spiritum a carne distinxit, ut non solum quod apparet, sed etiam quod invisibile ejus est credentes, discerent, ea quæ ipse loqueretur non esse carnalia, sed spiritualia. **568** Quot enim hominibus corpus satis esset ad esum, ut illud totius mundi fieret alimentum? Sed ideo meminit ascensionis Filii hominis in cœlum, ut a corporali cogitatione ipsos retraheret,

[69] Joan. x, 21. [70] Deut. xxxii, 17. [71] Joan. vi, 62-64.

Ibid. Regius et Gobl., παρὰ τοῦ Κυρίου.

(51) Sic Regius quem sequimur. Seg., ἑαυτοῖς, omisso ἐν. Editi et alii, ἐν αὐτοῖς. Ibid. Regius, Seguer. Basil., ὥς. Editi et cæteri, ὡς. Infra Regius et Seguerianus, ἴδια Θεοῦ. Editi et alii, ἴδια τοῦ Θεοῦ.

(52) Basil., αἰωνίων πυρί. Anglican., αἰωνίως τῷ πυρί.

(53) In Gobl. et Felckm. primo τινα deest. Iidem mox ἀμφοτέρας ἑαυτὸν φθάνειν, omisso εἰς. Mox Regius et Seg., περὶ αὐτοῦ. Ibid. iidem cum Gobl. et Felckm. primo, τὸ υἱὸς ἀνθρώπου, recte. In Gobleriano et Felckm. primo, τοῦ legitur ante ἀνθρώπου.

(54) Regius, Seg. et Felckm. primus, ἀληθῆ.

(55) Sic Regius et Seg. Editi, τούτου.

(56) Sic Regius et Seg.; Gobl. autem et Felckm. primus, θεωρεῖτε. Mox ἀναβαίνοντα deest in Regio, Seg. Gobl. et Felckm. primo.

(57) Iidem, σὰρξ καὶ πνεῦμα.

(58) Regius et Seg., μάθωμεν. Ibid καί deest in Gobl. et Felckm. primo. Hoc loco abutuntur heterodoxi, qui ex Athanasii verbis confici pugnant, corpus et sanguinem Christi, non reipsa, sed spiri-

atque hinc ediscerent, carnem de qua locutus fuerat, cibum e supernis cœlestem et spiritualem alimoniam ab ipso dari. Nam « quæ locutus sum vobis, inquit, spiritus et vita sunt [72]. » Quod perinde est ac si diceret : quod ostenditur et datur pro mundi salute, caro est quam ego gesto : sed hæc vobis cum ejus sanguine a me spiritualiter esca dabitur ; ita ut hæc spiritualiter unicuique tribuatur, et fiat singulis tutamen in resurrectionem vitæ æternæ. Sic et Samaritanam Dominus abstrahens a sensibilibus, Deum dixit esse Spiritum, ut deinceps illa non corporaliter, sed spiritualiter de Deo cogitaret. Sic itidem propheta cum Deum carnem factum contemplaretur, ait : « Spiritus faciei nostræ Christus Dominus [73] : » ne quis ex eo quod apparebat, Dominum esse merum hominem existimaret : sed dum Spiritum audiret, Deum agnosceret esse eum qui in corpore esset.

20. Planum itaque utrumque fuerit, eum qui Dominum videt de se disserentem, si tantum corporalia ejus spectet, et non credens dicat, « Unde huic ista sapientia [74] ? » peccare quidem, et tanquam in Filium hominis blasphemare : si quis vero ejus

[72] Joan. VI, 64. [73] Thren. IV, 20. [74] Matth. XIII, 54.

A οὐρανοὺς (59) ἀναβάσεως ἐμνημόνευσε τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα τῆς σωματικῆς ἐννοίας αὐτοὺς ἀφελκύσῃ, καὶ λοιπὸν τὴν εἰρημένην σάρκα βρῶσιν ἄνωθεν οὐράνιον, καὶ πνευματικὴν τροφὴν παρ' αὐτοῦ διδομένην μάθωσιν. « Ἃ γὰρ λελάληκα, φησὶν, ὑμῖν, πνεῦμά ἐστι καὶ ζωή· » ἴσον τῷ εἰπεῖν· Τὸ μὲν δεικνύμενον καὶ διδόμενον ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου σωτηρίας ἐστὶν ἡ σὰρξ ἣν ἐγὼ φορῶ· ἀλλ' αὕτη ὑμῖν καὶ τὸ ταύτης αἷμα παρ' ἐμοῦ πνευματικῶς (60) δοθήσεται τροφή (61)· ὥστε πνευματικῶς ἐν ἑκάστῳ ταύτην ἀναδίδοσθαι, καὶ γίνεσθαι πᾶσι φυλακτήριον εἰς ἀνάστασιν ζωῆς αἰωνίου. Οὕτω καὶ τὴν Σαμαρεῖτιν ἀφέλκων (62) ὁ Κύριος ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν, Πνεῦμα εἴρηκε τὸν Θεὸν, ὑπὲρ τοῦ μηκέτι σωματικῶς αὐτὴν, ἀλλὰ πνευματικῶς διανοεῖσθαι περὶ τοῦ Θεοῦ· οὕτω καὶ ὁ προφήτης θεωρῶν τὸν Λόγον τὸν (63) B γενόμενον σάρκα εἴρηκε· « Πνεῦμα προσώπου ἡμῶν Χριστὸς Κύριος· » ἵνα μὴ ἐκ τοῦ φαινομένου νομίσῃ τις ἄνθρωπον ψιλὸν εἶναι τὸν Κύριον, ἀλλὰ καὶ Πνεῦμα ἀκούων, γινώσκῃ Θεὸν εἶναι τὸν ἐν σώματι ὄντα.

20. Ἑκάτερον οὖν δῆλον ἂν εἴη λοιπὸν (64), ὅτι ὁ τὸν Κύριον ὁρῶν τὰ περὶ ἑαυτοῦ διαλεγόμενον, ἐὰν μὲν τὰ σωματικὰ αὐτοῦ μόνον βλέπων, καὶ μὴ πιστεύων λέγοι· « Πόθεν τούτῳ ἡ σοφία αὕτη ; » ἁμαρτάνει μὲν, καὶ ὡς εἰς Υἱὸν ἀνθρώπου βλασφημεῖ· ἀλλ' ὁ

tualiter tantum in sacramento haberi. Sed si expendantur Athanasii verba hic ejus esse scopus deprehendetur, ut ex Joannis loco supra citato, probet Christum humanitatem juxta ac divinitatem suam Judæis indicasse, et magnum inter utramque posuisse discrimen. Unde post allatum Joannis locum, **subsumit** sanctus doctor : *Nam hic etiam utrumque de se dixit, carnem et spiritum* (id est, ut supra explicat ipse, divinitatem), *et spiritum a carne distinxit : ut non solum quod apparet, sed etiam quod invisibile ejus est credentes, discerent ea quæ ipse loqueretur non esse carnalia, sed spiritualia.* Ubi advertas C velim, hic Athanasium de eucharistia loquentem, agnoscere corpus Christi **eum** divi**nitate in** eucharistia esse : atque id quod **invisibile est** (**divinitatem** nempe) æque credendum esse, atque illud quod apparet, id est, quod ex **sua** natura apparet, nempe corpus : licet ex divina virtute in sacramento invisibile sit.

Quod autem subjungit, verba Christi de eucharistia loquentis *non esse carnalia sed spiritualia*, et inferius, *carnem Christi esse cibum e supernis cœlestem et spiritualem* atque *spiritualiter dari*, verissima sane sunt, eo nempe quo Athanasius indicat modo : duo enim, hisce verbis, intelligit : 1° non alimenti carnalis more dividi carnem Christi, ut hominibus detur : *Quot enim*, ait, *hominibus corpus satis esset ad esum, ut totius mundi fieret alimentum* ? Quibus verbis planum est non excludi præsentiam, ut vocant, realem, sed divisionem partium. 2° Vult S. doctor carnem Christi in eucharistia non esse corporalem alimoniam, sed spiritualem quæ datur, *ut fiat*, inquit, *tutamen in resurrectionem vitæ æternæ.* Quod utique nemo eat inficias. Neque enim in hisce omnibus verbis Athanasii usquam dicitur, corpus Christi non esse, vel spiritualiter tantum esse in eucharistia : quæ tamen est vera Catholicos inter et Calvinianos quæstio. Possemus plurima afferre Cyrilli Alexandrini, et Isodori Pelusiotæ loca, quibus dilucide commonstratur vera existentia corporis Christi in eucharistia. Enimvero cum 70 circiter post defunctum Athanasium annos scripserint, suam pariter et Athanasii sententiam explicarunt. Neque enim a tempore Athanasii ad suum ævum Ægyptiacæ Ecclesiæ immutata fides est. Verum cum id notarum harumce brevitas non ferat, et alioqui sæpissime res agitata fuerit, unum alterumve sufficiat ex Isidoro apponere. Primum ex lib. I, epist. 109, καὶ ἐπὶ τῆς τραπέζης τῆς μυστικῆς τὸν ἄρτον τὸν κοινὸν σῶμα ἰδικὸν τῆς αὐτοῦ σαρκώσεως ἀποφαῖνον. *Et in mystica mensa communem panem proprium incarnationis corpus reddat* (Spiritus sanctus). Et lib. I, epist. 123, Ἡμεῖς, ἐπὶ σινδόνος τὸν ἄρτον τῆς προθέσεως ἁγιάζοντες, σῶμα Χριστοῦ ἀδιστάκτως εὑρίσκομεν. *Nos propositionis panem in sindone sanctificantes, Christi corpus sine dubitatione reperimus.* Quibus quid apertius ?

Porro minus recte card. Perronius hunc **Tractatum Athanasio abjudicavit : ex his enim quæ in Monito diximus, constat ejus esse germanum fetum.** Qua de re eruditus nemo jam ambigit.

In hoc autem opere Spiritus nomine **divinitatem** Christi sæpe intelligit sanctus doctor. Quod ab Hilario itemque a multis Patribus antiquioribus admissum referunt nostri, in Præfatione ad Hilarii novam editionem, num. 57 et sequentibus.

(59) Regius et Seg., εἰς οὐρανόν.

(60) Gobl. et Felckm. primus, πνευματικῶς. Regius et Seg., πνευματικῶν, minus recte, ni fallor. Ibid. Regius, Seg. Gobl. et Felckm. primus, ὥστε. Editi et cæteri, ὡς.

(61) Sic Regius. Seguerianus Gobl. et Felck. 1, Editi vero, ὑπὲρ τοῦ κόσμου δοθήσεται τροφή, omissis multis.

D (62) Gobl. et Felckm. primus, ἐφέλκων.

(63) Sic Regius et Seg., τόν deest in editis et aliis. Paulo post Regius et Seg., Πνεῦμα πρὸ προσώπου. Felckm. 2, Πνεῦμα προσώπων. Editi et alii, Πνεῦμα προσώπου et sic Græcus Hieremiæ textus.

(64) Sic editi et quidam cod. recte. Regius vero Seg. Gobl. et Felckm. primus, Ἐκ δὴ τούτου δῆλον ἂν εἴη λοιπὸν (λοιπόν deest in Gobl. et Felckm. primo) τοῖς πᾶσι τὸ εὐαγγελικὸν ῥητόν· ὅτι τὸν Κύριον ὁρῶν ἡ καὶ περὶ (Gobl. et Felckm. primus, ἢ τὰ περὶ) ἑαυτοῦ διαλεγόμενος. Mox Regius et Seg., εἰς τὰ σωματικά. Ibid. Regius, Seg. Gobl. et Felckm. primus, μόνον ἀποβλέπων, καὶ μὴ (μὴ deest in Regio et Seg.) προπετευόμενος λαλήσῃ· Πόθεν.

ὁρῶν αὐτοῦ (65) τὰ ἔργα τὰ Πνεύματι ἁγίῳ γινόμενα, καὶ λέγων τὸν τοιαῦτα ποιοῦντα μὴ εἶναι Θεὸν καὶ τοῦ Θεοῦ Υἱόν, ἀλλὰ τῷ Βεελζεβοὺλ αὐτὰ ἐπιγράφων, φανερῶς βλασφημεῖ, ἀρνούμενος αὐτοῦ τὴν θεότητα. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τῷ εὐαγγελικῷ ῥητῷ, καθὰ (66) πολλάκις εἴρηται, λέγων, « Υἱὸν ἀνθρώπου, » τὸ κατὰ σάρκα καὶ ἀνθρώπινον αὐτοῦ δείκνυσιν· ἵνα, « τὸ Πνεῦμα » λέγων, δηλώσῃ αὐτοῦ εἶναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἐν ᾧ τὰ πάντα εἰργάζετο. Ὅθεν τὰ μὲν ἔργα ποιῶν ἔλεγεν· « Εἰ ἐμοὶ μὴ πιστεύετε, κἂν τοῖς ἔργοις μου πιστεύετε, ἵνα γνῶτε, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. » Μέλλων δὲ ἑαυτὸν (67) σωματικῶς προσφέρειν ὑπὲρ ἡμῶν, ὁπηνίκα δι' αὐτὸ τοῦτο ἀνέβη εἰς Ἱερουσαλὴμ, ἔλεγε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· « Καθεύδετε τὸ λοιπὸν, καὶ ἀναπαύεσθε· ἰδοὺ γὰρ ἤγγικεν ἡ ὥρα, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς χεῖρας ἁμαρτωλῶν· » τὰ μὲν γὰρ ἔργα Θεὸν ἀληθινὸν αὐτὸν ἐποίει πιστεύεσθαι· ὁ δὲ θάνατος ἐδείκνυεν αὐτὸν ἀληθῶς ἔχοντα σῶμα. Διὸ εἰκότως Υἱὸν ἀνθρώπου ἔλεγε τὸν παραδιδόμενον· ὁ Λόγος γὰρ, ἀθάνατος καὶ ἄψαυστός ἐστι, καὶ αὐτοζωὴ τυγχάνει ὤν (68). Ἀλλ' οὔτε τούτοις ἐπίστευον οἱ Φαρισαῖοι, οὔτε ἃ ἐποίουν τούτων οἱ υἱοὶ, βλέπειν ἐβούλοντο· ὅθεν ἠρέμα πάλιν αὐτοὺς ὁ Κύριος ἐλέγχει λέγων· « Εἰ ἐν Βεελζεβοὺλ ἐγὼ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, οἱ υἱοὶ ὑμῶν ἐν τίνι ἐκβάλλουσι ; Διὰ τοῦτο αὐτοὶ ὑμῶν κριταὶ ἔσονται· εἰ δὲ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐγὼ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. » Καὶ (69) ὧδε δὲ « ἐν Πνεύματι Θεοῦ » ἔλεγεν, οὐχ ὡς ἐλάττων ὢν τοῦ Πνεύματος, οὐδὲ ὡς τοῦ Πνεύματος αὐτὰ ἐνεργοῦντος (70) ἐν αὐτῷ, ἀλλ' ἵνα πάλιν δηλώσῃ, ὅτι αὐτὸς, Λόγος ὢν τοῦ Θεοῦ, αὐτὸς διὰ τοῦ Πνεύματος ἐνεργεῖ τὰ πάντα, καὶ διδάξῃ (71) τοὺς ἀκούοντας, ὅτι ὅσῳ τὰ τοῦ Πνεύματος ἔργα τῷ Βεελζεβοὺλ ἀνατιθέασι, τοσούτῳ τὸν χορηγοῦντα τὸ Πνεῦμα δυσφημοῦσι (72)· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο λέγων, δείκνυσιν, ὅτι μὴ ἀγνοοῦντες, ἀλλ' ἑκόντες εἰς τὴν τοιαύτην ἀναπόδραστον βλασφημίαν ἑαυτοὺς περιπείρουσι. Καὶ οὐκ αἰσχύνονται (73)· καίτοι γινώσκοντες τὰ τοιαῦτα ἔργα ὄντα (74) τοῦ Θεοῦ, ὅτι τῷ Βεελζεβοὺλ ἀνατιθέασιν αὐτὰ οἱ παράφρονες, καὶ ἐξ ἀκαθάρτου πνεύματος ἔλεγον γίνεσθαι ταῦτα.

opera videat in Spiritu sancto facta, dicatque eum, qui talia edidit, nec Deum esse nec Dei Filium, sed ea Beelzebuli ascribat, manifesto blasphemare, negando ejus divinitatem. Etenim in evangelico dicto, uti sæpe dictum est, cum dicit, « Filium hominis. » carnalem et humanam suam naturam indicat : ut, cum « Spiritum » dicit, declaret suum esse sanctum Spiritum in quo omnia operabatur. Unde cum opera ederet, aiebat : « Si mihi non creditis, saltem operibus meis credite, ut cognoscatis quia ego in Patre et Pater in me [75]. » Cum autem seipse pro nobis corporaliter oblaturus esset, quando ea de causa ascendit Jerssolymam, discipulis suis aiebat : « Dormite jam et requiescite : ecce enim appropinquavit hora, et Filius hominis tradetur in manus peccatorum [76]. » Nam opera quidem effecere, ut verus Deus crederetur : mors autem ejus palam fecit eum revera corpus habere ideoque jure Filium hominis dicebat eum esse qui tradebatur. Verbum enim immortale et intactile, et ipsissima vita est. Merum nec iis Phærisæi credebant, neque volebant ipsa filiorum suorum opera videre : quapropter eos rursum leniter coarguit Dominus his verbis : » Si ego in Beelzebulem ejicio dæmonia, Filii vestri in quo ejiciunt? Ideo ipsi judices vestri erunt. Porro si in Spiritu Dei ejicio dæmonia, profecto pervenit in vos regnum Dei [77]. » Hic autem dixit « In Spiritu Dei, » non quod minor esset ipse Spiritu, nec quasi Spiritus ea in se operaretur : sed ut rursum declararet se, cum Dei Verbum esset, per Spiritum omnia operari, auditoresque doceret se, **569** cum Spiritus opera Beelzebuli ascriberent, in ea operantem Spiritum blasphemare. Etenim hæc cum dicit, ostendit eos non ex ignorantia, sed sponte sua se in hanc evidentissimam blasphemiam implicasse, nec erubuisse, quod ea opera, quæ vel ipsi Dei esse compertum haberent, amentes Beelzebuli ascripsissent, atque ab impuro spiritu facta asseverassent.

[75] Joan. x. 38. [76] Matth. xxvi, 45. [77] Luc. xi, 19,20.

(65) Βλασφημεῖ, ἀρνούμενος αὐτοῦ Sic Gobl. et Felckm. 1 omissis multis ob repetitam vocem βλασφημεῖ. Ibid. Regius et Seg., ἂν δὲ ὁρῶν. Basil., ἀλλ' ὁρῶν. alii et editi, ἀλλ' ὁ ὁρῶν. Mox et Regius et Seg., γινόμενα λέγῃ τὸν ταῦτα, et paulo post iidem, καὶ Υἱὸν Θεοῦ. Mox ii ipsi, ἐπιγράφει.

(66) Regius et Seg. soli, καθώς. Mox in iisdem post ἀνθρώπου deest εἶναι, quæ vox in editis legebatur. Paulo post Basil.. ἑαυτοῦ δείκνυσι. Ibid. in editis legitur ἵνα δέ, sed particula δέ deest in Regio et Seg., et superflua est. Infra Regius et Seg., quos sequimur, εἰργάζετο. Editi et alii, εἰργάσατο. Paulo post Regius, πιστεύητε. Ibid. μου post ἔργοις deerat in editis, sed habetur in Regio et Seg. Ibid. Seg., πιστεύητε.

(67) Anglicanus, αὐτοῦ. Idem mox post ὁπηνίκα habet καί. Paulo post Regius, Seg. Gobl. et Felc. primus, ἔλεγε κατιδίαν τοῖς μαθηταῖς omisso αὐτοῦ. Ibid. Regius, Seg. Editio Commel. et alii quidam codices καθεύδετε, et ita legitur in Græco Evangelii textu. Edit. Paris Gobl. et Felck. 1, καθεύδεστε. Ibid. τό deest in Regio, Seg. et Basil. In aliis et in editis legitur.

(68) Sic Regius et Seg. In aliis et editis ἂν deest. Mox edit. Paris. Reg. Seg. et Anglican., οἱ Φαρισαῖοι (sed Seg. de more Φαρισσαῖοι), et ita legit Nannius. Editio Commel.. οἱ Ἰουδαῖοι. Mox Regius et Seg. quos sequi visum est, οἱ υἱοί. Alii et editi, οἱ λαοί.

(69) Καί deest in Regio et Seg. In aliis et editis legitur.

(70) Regius et Seg. soli, αὐτῷ ἐνεργοῦντος, omisso ἐν αὐτῷ.

(71) Anglicanus, διδάξαι.

(72) Hæc τοσούτῳ τὸν χορηγοῦντα δυσφημοῦσι, desunt in Basil. Mox Regius et Seg., καὶ γὰρ καὶ τοῦτο. In editis et reliquis καί postremum deest.

(93) Regius, αἰσχύνοντο perperam.

(74) Ὄντα deest in Regio, Seg. Gobl. et Felckm. primo. In editis et aliis legitur. Mox Regius, ἀνετίθεσαν αὐτά, Seg., ἀνετίθεσαν αὐτῷ. Editi et reliqui, ἀνατιθέασιν αὐτά.

atque hinc ediscerent, carnem de qua locutus fuerat, cibum e supernis cœlestem et spiritualem alimoniam ab ipso dari. Nam « quæ locutus sum vobis, inquit, spiritus et vita sunt [73]. » Quod perinde est ac si diceret : quod ostenditur et datur pro mundi salute, caro est quam ego gesto : sed hæc vobis cum ejus sanguine a me spiritualiter esca dabitur ; ita ut hæc spiritualiter unicuique tribuatur, et fiat singulis tutamen in resurrectionem vitæ æternæ. Sic et Samaritanam Dominus abstrahens a sensibilibus, Deum dixit esse Spiritum, ut deinceps illa non corporaliter, sed spiritualiter de Deo cogitaret. Sic itidem propheta cum Deum carnem factum contemplaretur, ait : « Spiritus faciei nostræ Christus Dominus [73] : » ne quis ex eo quod apparebat, Dominum esse merum hominem existimaret : sed dum Spiritum audiret, Deum agnosceret esse eum qui in corpore esset.

20. Planum itaque utrumque fuerit, eum qui Dominum videt de se disserentem, si tantum corporalia ejus spectet, et non credens dicat, « Unde huic ista sapientia [74] ? » peccare quidem, et tanquam in Filium hominis blasphemare : si quis vero ejus

[73] Joan. VI, 64. [73] Thren. IV, 20. [74] Matth. XIII, 54.

tualiter tantum in sacramento haberi. Sed si expendantur Athanasii verba hic ejus esse scopus deprehendetur, ut ex Joannis loco supra citato, probet Christum humanitatem juxta ac divinitatem suam Judæis indicasse, et magnum inter utramque posuisse discrimen. Unde post allatum Joannis locum, **subsumit** sanctus doctor : *Nam hic etiam utrumque de se dixit, carnem et spiritum* (id est, ut supra explicat ipse, divinitatem), *et spiritum a carne distinxit : ut non solum quod apparet, sed etiam quod invisibile ejus est credentes, discerent ea quæ ipse loqueretur non esse carnalia, sed spiritualia.* Ubi advertas velim, hic Athanasium de eucharistia loquentem, agnoscere corpus Christi **eum** divinitate in eucharistia esse : atque id quod **invisibile est** (**divinitatem** nempe) æque credendum **esse**, atque illud quod apparet, id est, quod ex **sua** natura apparet, nempe corpus : licet ex divina virtute in sacramento invisibile sit.

Quod autem subjungit, verba Christi de eucharistia loquentis *non esse carnalia sed spiritualia*, et inferius, *carnem Christi esse cibum e supernis cœlestem et spiritualem* atque *spiritualiter dari*, verissima sane sunt, eo nempe quo Athanasius indicat modo : duo enim, hisce verbis, intelligit : 1° non alimenti carnalis more dividi carnem Christi, ut hominibus detur : *Quot enim*, ait, *hominibus corpus satis esset ad esum, ut totius mundi fieret alimentum* ? Quibus verbis planum est non excludi præsentiam, ut vocant, realem, sed divisionem partium. 2° Vult S. doctor carnem Christi in eucharistia non esse corporalem alimoniam, sed spiritualem quæ datur, *ut fiat*, inquit, *tutamen in resurrectionem vitæ æternæ*. Quod utique nemo eat inficias. Neque enim in hisce omnibus verbis Athanasii usquam dicitur, corpus Christi non esse, vel spiritualiter tantum esse in eucharistia : quæ tamen est vera Catholicos inter et Calvinianos quæstio. Possemus plurima afferre Cyrilli Alexandrini, et Isodori Pelusiotæ loca, quibus dilucide commonstratur vera existentia corporis Christi in eucharistia. Enimvero cum 70 circiter post defunctum Athanasium annos scripserint, suam pariter et Athanasii sententiam explicarunt. Neque enim a tempore Athanasii ad suum ævum Ægyptiacæ Ecclesiæ immutata fides est. Verum cum id notarum harumce brevitas non ferat, et alioqui sæpissime res agitata fuerit, unum alterumve sufficiat ex Isidoro apponere. Primum ex lib. I, epist. 109, καὶ ἐπὶ τῆς τραπέζης τῆς μυστικῆς τὸν ἄρτον τὸν κοινὸν σῶμα ἰδικὸν τῆς αὐτοῦ σαρκώσεως ἀποφαῖνον. *Et in mystica mensa communem panem proprium incarnationis corpus reddat* (Spiritus sanctus). Et lib. I, epist. 123, Ἡμεῖς, ἐπὶ σινδόνος τὸν ἄρτον τῆς προθέσεως ἁγιάζοντες, σῶμα Χριστοῦ ἀδιστάκτως *εὑρίσκομεν. Nos propositionis panem in sindone sanctificantes, Christi corpus sine dubitatione reperimus.* Quibus quid apertius ?

Porro minus recte card. Perronius hunc **Tractatum Athanasio abjudicavit : ex his enim quæ in Monito diximus, constat ejus esse germanum fetum.** Qua de re eruditus nemo jam ambigit.

In hoc autem opere Spiritus nomine **divinitatem** Christi sæpe intelligit sanctus doctor. Quod ab Hilario itemque a multis Patribus antiquioribus admissum referunt nostri, in Præfatione ad Hilarii novam editionem, num. 57 et sequentibus.

(59) Regius et Seg., εἰς οὐρανόν.

(60) Gobl. et Felckm. primus, πνευματικῶς. Regius et Seg., πνευματικῶν, minus recte, ni fallor. Ibid. Regius, Seg. Gobl. et Felckm. primus, ὥστε. Editi et cæteri, ὡς.

(61) Sic Regius. Seguerianus Gobl. et Felck. 1, Editi vero, ὑπὲρ τοῦ κόσμου δοθήσεται τροφή, omissis multis.

(62) Gobl. et Felckm. primus, ἐφέλκων.

(63) Sic Regius et Seg., τόν deest in editis et aliis. Paulo post Regius et Seg., Πνεῦμα πρὸ προσώπου. Felckm. 2, Πνεῦμα προσώπων. Editi et alii, Πνεῦμα προσώπου et sic Græcus Hieremiæ textus.

(64) Sic editi et quidam cod. recte. Regius vero Seg. Gobl. et Felckm. primus, Ἐκ δὴ τούτου δῆλον ἂν εἴη λοιπὸν (λοιπόν deest in Gobl. et Felckm. primo) τοῖς πᾶσι τὸ εὐαγγελικὸν ῥητόν· ὅτι τὸν Κύριον ὁρῶν ἢ καὶ περὶ (Gobl. et Felckm. primus, ἢ τὰ περὶ) ἑαυτοῦ διαλεγόμενος. Mox Regius et Seg., εἰς τὰ σωματικά. Ibid. Regius, Seg. Gobl. et Felckm. primus, μόνον ἀποβλέπων, καὶ μὴ (μή deest in Regio et Seg.) προπετευόμενος λαλήσῃ· Πόθεν.

A οὐρανοὺς (59) ἀναβάσεως ἐμνημόνευσε τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα τῆς σωματικῆς ἐννοίας αὐτοὺς ἀφελκύσῃ, καὶ λοιπὸν τὴν εἰρημένην σάρκα βρῶσιν ἄνωθεν οὐράνιον, καὶ πνευματικὴν τροφὴν παρ' αὐτοῦ διδομένην μάθωσιν. « Ἃ γὰρ λελάληκα, φησίν, ὑμῖν, πνεῦμά ἐστι καὶ ζωή· » ἴσον τῷ εἰπεῖν· Τὸ μὲν δεικνύμενον καὶ διδόμενον ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου σωτηρίας ἐστὶν ἡ σὰρξ ἣν ἐγὼ φορῶ· ἀλλ' αὕτη ὑμῖν καὶ τὸ ταύτης αἷμα παρ' ἐμοῦ πνευματικῶς (60) δοθήσεται τροφή (61)· ὥστε πνευματικῶς ἐν ἑκάστῳ ταύτην ἀναδίδοσθαι, καὶ γίνεσθαι πᾶσι φυλακτήριον εἰς ἀνάστασιν ζωῆς αἰωνίου. Οὕτω καὶ τὴν Σαμαρεῖτιν ἀφέλκων (62) ὁ Κύριος ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν, Πνεῦμα εἴρηκε τὸν Θεὸν, ὑπὲρ τοῦ μηκέτι σωματικῶς αὐτὴν, ἀλλὰ πνευματικῶς διανοεῖσθαι περὶ τοῦ Θεοῦ· οὕτω καὶ ὁ προφήτης θεωρῶν τὸν Λόγον τὸν (63) B γενόμενον σάρκα εἴρηκε· « Πνεῦμα προσώπου ἡμῶν Χριστὸς Κύριος· » ἵνα μὴ ἐκ τοῦ φαινομένου νομίσῃ τις ἄνθρωπον ψιλὸν εἶναι τὸν Κύριον, ἀλλὰ καὶ Πνεῦμα ἀκούων, γινώσκῃ Θεὸν εἶναι τὸν ἐν σώματι ὄντα.

20. Ἑκάτερον οὖν δῆλον ἂν εἴη λοιπὸν (64), ὅτι ὁ τὸν Κύριον ὁρῶν τὰ περὶ ἑαυτοῦ διαλεγόμενον, ἐὰν μὲν τὰ σωματικὰ αὐτοῦ μόνον βλέπων, καὶ μὴ πιστεύων λέγοι· « Πόθεν τούτῳ ἡ σοφία αὕτη ; » ἁμαρτάνει μέν, καὶ ὡς εἰς Υἱὸν ἀνθρώπου βλασφημεῖ· ἀλλ' ὁ

C

D

ὁρῶν αὐτοῦ (65) τὰ ἔργα τὰ Πνεύματι ἁγίῳ γινόμενα, καὶ λέγων τὸν τοιαῦτα ποιοῦντα μὴ εἶναι Θεὸν καὶ τοῦ Θεοῦ Υἱόν, ἀλλὰ τῷ Βεελζεβοὺλ αὐτὰ ἐπιγράφων, φανερῶς βλασφημεῖ, ἀρνούμενος αὐτοῦ τὴν θεότητα. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τῷ εὐαγγελικῷ ῥητῷ, καθὰ (66) πολλάκις εἴρηται, λέγων, « Υἱὸν ἀνθρώπου, » τὸ κατὰ σάρκα καὶ ἀνθρώπινον αὐτοῦ δείκνυσιν· ἵνα, « τὸ Πνεῦμα » λέγων, δηλώσῃ αὐτοῦ εἶναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἐν ᾧ τὰ πάντα εἰργάζετο. Ὅθεν τὰ μὲν ἔργα ποιῶν ἔλεγεν· « Εἰ ἐμοὶ μὴ πιστεύετε, κἂν τοῖς ἔργοις μου πιστεύετε, ἵνα γνῶτε, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. » Μέλλων δὲ ἑαυτὸν (67) σωματικῶς προσφέρειν ὑπὲρ ἡμῶν, ὁπηνίκα δι' αὐτὸ τοῦτο ἀνέβη εἰς Ἱερουσαλὴμ, ἔλεγε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· « Καθεύδετε τὸ λοιπὸν, καὶ ἀναπαύεσθε· ἰδοὺ γὰρ ἤγγικεν ἡ ὥρα, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς χεῖρας ἁμαρτωλῶν· » τὰ μὲν γὰρ ἔργα Θεὸν ἀληθινὸν αὐτὸν ἐποίει πιστεύεσθαι· ὁ δὲ θάνατος ἐδείκνυεν αὐτὸν ἀληθῶς ἔχοντα σῶμα. Διὸ εἰκότως Υἱὸν ἀνθρώπου ἔλεγε τὸν παραδιδόμενον· ὁ Λόγος γὰρ, ἀθάνατος καὶ ἄψαυστός ἐστι, καὶ αὐτοζωὴ τυγχάνει ὤν (68). Ἀλλ' οὔτε τούτοις ἐπίστευον οἱ Φαρισαῖοι, οὔτε ἃ ἐποίουν τούτων οἱ υἱοὶ, βλέπειν ἐβούλοντο· ὅθεν ἠρέμα πάλιν αὐτοὺς ὁ Κύριος ἐλέγχει λέγων· « Εἰ ἐν Βεελζεβοὺλ ἐγὼ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, οἱ υἱοὶ ὑμῶν ἐν τίνι ἐκβάλλουσι ; Διὰ τοῦτο αὐτοὶ ὑμῶν κριταὶ ἔσονται· εἰ δὲ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐγὼ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. » Καὶ (69) ὧδε δὲ « ἐν Πνεύματι Θεοῦ » ἔλεγεν, οὐχ ὡς ἐλάττων ὢν τοῦ Πνεύματος, οὐδὲ ὡς τοῦ Πνεύματος αὐτὰ ἐνεργοῦντος (70) ἐν αὐτῷ, ἀλλ' ἵνα πάλιν δηλώσῃ, ὅτι αὐτὸς, Λόγος ὢν τοῦ Θεοῦ, αὐτὸς διὰ τοῦ Πνεύματος ἐνεργεῖ τὰ πάντα, καὶ διδάξῃ (71) τοὺς ἀκούοντας, ὅτι ὅσῳ τὰ τοῦ Πνεύματος ἔργα τῷ Βεελζεβοὺλ ἀνατιθέασι, τοσούτῳ τὸν χορηγοῦντα τὸ Πνεῦμα δυσφημοῦσι (72)· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο λέγων, δείκνυσιν, ὅτι μὴ ἀγνοοῦντες, ἀλλ' ἑκόντες εἰς τὴν τοιαύτην ἀναπόδραστον βλασφημίαν ἑαυτοὺς περιπείρουσι. Καὶ οὐκ αἰσχύνονται (73)· καίτοι γινώσκοντες τὰ τοιαῦτα ἔργα ὄντα (74) τοῦ Θεοῦ, ὅτι τῷ Βεελζεβοὺλ ἀνατιθέασιν αὐτὰ οἱ παράφρονες, καὶ ἐξ ἀκαθάρτου πνεύματος ἔλεγον γίνεσθαι ταῦτα.

opera videat in Spiritu sancto facta, dicatque eum, qui talia edidit, nec Deum esse nec Dei Filium, sed ea Beelzebuli ascribat, manifesto blasphemare, negando ejus divinitatem. Etenim in evangelico dicto, uti sæpe dictum est, cum dicit, « Filium hominis. » carnalem et humanam suam naturam indicat : ut, cum « Spiritum » dicit, declaret suum esse sanctum Spiritum in quo omnia operabatur. Unde cum opera ederet, aiebat : « Si mihi non creditis, saltem operibus meis credite, ut cognoscatis quia ego in Patre et Pater in me [75]. » Cum autem seipse pro nobis corporaliter oblaturus esset, quando ea de causa ascendit Jerssolymam, discipulis suis aiebat: « Dormite jam et requiescite: ecce enim appropinquavit hora, et Filius hominis tradetur in manus peccatorum [76]. » Nam opera quidem effecere, ut verus Deus crederetur : mors autem ejus palam fecit eum revera corpus habere ideoque jure Filium hominis dicebat eum esse qui tradebatur. Verbum enim immortale et intactile, et ipsissima vita est. Merum nec iis Phærisæi credebant, neque volebant ipsa filiorum suorum opera videre : quapropter eos rursum leniter coarguit Dominus his verbis : » Si ego in Beelzebulem ejicio dæmonia, Filii vestri in quo ejiciunt? Ideo ipsi judices vestri erunt. Porro si in Spiritu Dei ejicio dæmonia, profecto pervenit in vos regnum Dei [77]. » Hic autem dixit « In Spiritu Dei, » non quod minor esset ipse Spiritus, nec quasi Spiritus ea in se operaretur: sed ut rursum declararet se, cum Dei Verbum esset, per Spiritum omnia operari, auditoresque doceret se, **569** cum Spiritus opera Beelzebuli ascriberent, in ea operantem Spiritum blasphemare. Etenim hæc cum dicit, ostendit eos non ex ignorantia, sed sponte sua se in hanc evidentissimam blasphemiam implicasse, nec erubuisse, quod ea opera, quæ vel ipsi Dei esse compertum haberent, amentes Beelzebuli ascripsissent, atque ab impuro spiritu facta asseverassent.

[75] Joan. x. 38. [76] Matth. xxvi, 45. [77] Luc. xi, 19,20.

(65) Βλασφημεῖ, ἀρνούμενος αὐτοῦ Sic Gobl. et Felckm. 1 omissis multis ob repetitam vocem βλασφημεῖ. Ibid. Regius et Seg., ἂν δὲ ὁρῶν. Basil., ἀλλ' ὁρῶν. alii et editi, ἀλλ' ὁ ὁρῶν. Mox et Regius et Seg., γινόμενα λέγῃ τὸν ταῦτα, et paulo post iidem, καὶ Υἱὸν Θεοῦ. Mox ii ipsi, ἐπιγράφει.

(66) Regius et Seg. soli, καθώς. Mox in iisdem post ἀνθρώπου deest εἶναι, quæ vox in editis legebatur. Paulo post Basil., ἑαυτοῦ δείκνυσι. Ibid. in editis legitur ἵνα δέ, sed particula δέ deest in Regio et Seg., et superflua est. Infra Regius et Seg., quos sequimur, εἰργάζετο. Editi et alii, εἰργάσατο. Paulo post Regius, πιστεύητε. Ibid. μου post ἔργοις deerat in editis, sed habetur in Regio et Seg. Ibid. Seg., πιστεύητε.

(67) Anglicanus, αὐτοῦ. Idem mox post ὁπηνίκα habet καί. Paulo post Regius, Seg. Gobl. et Felc. primus, ἔλεγε κατιδίαν τοῖς μαθηταῖς omisso αὐτοῦ. Ibid. Regius, Seg. Editio Commel. et alii quidam codices καθεύδετε, et ita legitur in Græco Evangelii textu. Edit. Paris Gobl. et Felck. 1, καθεύδεστε. Ibid. τό deest in Regio, Seg. et Basil. In aliis et in editis legitur.

(68) Sic Regius et Seg. In aliis et editis ἂν deest. Mox edit. Paris. Reg. Seg. et Anglican., οἱ Φαρισαῖοι (sed Seg. de more Φαρισσαῖοι), et ita legit Nannius. Editio Commel.. οἱ Ἰουδαῖοι. Mox Regius et Seg. quos sequi visum est, οἱ υἱοί. Alii et editi, οἱ λαοί.

(69) Καί deest in Regio et Seg. In aliis et editis legitur.

(70) Regius et Seg. soli, αὐτῷ ἐνεργοῦντος, omisso ἐν αὐτῷ.

(71) Anglicanus, διδάξει.

(72) Hæc τοσούτῳ τὸν χορηγοῦντα δυσφημοῦσι, desunt in Basil. Mox Regius et Seg., καὶ γὰρ καὶ τοῦτο. In editis et reliquis καί postremum deest.

(93) Regius, αἰσχύνοντο perperam.

(74) Ὄντα deest in Regio, Seg. Gobl. et Felckm. primo. In editis et aliis legitur. Mox Regius, ἀνετίθεσαν αὐτά, Seg., ἀνετίθεσαν αὐτῷ. Editi et reliqui, ἀνατιθέασιν αὐτά.

21. Quo pacto igitur qui talia audent, possunt adhuc gentiles incusare, quod idola a se conflata deos nuncupent? Aaria sunt enim horum gesta illorum insaniæ, imo forte graviora sunt horum facinora : qui licet de hoc legem acceperint, per legis transgressionem Deum affecerunt contumelia. Quid autem qui talia blasphemant acturi sunt, cum Isaiam prophetam legerint, et audierint Christi adventus signa hæc esse, ut cæcis visus, claudis gressus, mutis loquela, mortuis resurrectio, leprosis curatio tribuatur, surdis aures aperiantur? Quemnam horum auctorem esse volent? Si enim Deum dicant, sese impietatis in Dominum coarguent : nam quæ futura prospiciens propheta dixit, hæc ipsa præsens ipse Dominus operatus est: sin petulantia præoccupati dicere ausint, ipsa quoque in Beelzebule facta esse ; metuo ne paulatim in impietatem progressi, ubi legerint : « Quis dedit os homini? Et quis fabricatus est mutum et surdum, videntem et cæcum [78] ? » et his similia, insanientes rursum dicant, has quoque voces Beelzebulis esse. Nam cui gratiam restituti visus tribuunt, huic et non videndi causam ascribant oportet: utrumque enim ab eodem factum esse declaratum est. Qui si profecto hæc dicere ausint, tandem censebunt, humanæ naturæ conditorem esse Beelzebulem. Conditoris quippe est, ut res conditas habeat in sua potestate. Ut enim Moyses dixit : « In principio fecit Deus cœlum et terram [79], » et, « ad imaginem Dei fecit Deus hominem [80] : ita quoque Daniel libere Darium affatus est : « Non veneror idola manufacta, sed viventem Deum, qui creavit cœlum et terram, et habet, potestatem omnis carnis [81] : » nisi rursus mutata sententia dixerint, cæcitatem, claudicationem ac cætera corporis vitia, a conditoris correptione proficisci, at horum curationem, et erga hos qui affliguntur beneficentiam a Beelzebule præstari. Verum hæc vel disquirere, valde insanum est : furentium enim et plus quam mente captorum est impiissima ejusmodi stutiloquentia. In ea siquidem comparatione, potiora non Deo, sed Beelzebuli ascribunt insani. Nihil enim curant divinarum Scripturarum dogmata labefactare, modo negent Christi adventum.

A 21. Πῶς οὖν, ταῦτα (75) τολμῶντες, ἔτι δύνανται τοὺς Ἕλληνας αἰτιᾶσθαι, πλάττοντας εἴδωλα, καὶ θεοὺς ὀνομάζοντας αὐτά ; Ὅμοια γὰρ καὶ τὰ αὐτῶν τῆς ἐκείνων μανίας· ἢ τάχα καὶ μείζονα τὰ τούτων τολμήματα τυγχάνει ὄντα· ὅτι, καίπερ νόμον περὶ τούτου λαβόντες, διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου τὸν Θεὸν ἠτίμασαν. Τί δὲ τοιαῦτα βλασφημοῦντες ποιήσουσιν, ὅταν ἀναγινώσκωσι τὸν προφήτην Ἡσαΐαν, καὶ ἀκούσωσι, τὰ σημεῖα τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας εἶναι τυφλῶν ἀνάβλεψιν, χωλῶν περίπατον, ἀλάλων λαλιὰν, νεκρῶν ἀνάστασιν, λεπρῶν θεραπείαν, καὶ κωφῶν ἀκοῆς ἄνοιξιν ; ἆρα γὰρ καὶ (76) τούτων τίνα θελήσουσιν εἶναι τὸν ποιητήν ; Τὸν μὲν γὰρ Θεὸν λέγοντες, ἑαυτοὺς διελέγξουσιν ἀσεβήσαντας εἰς τὸν Κύριον· ἃ γὰρ ὁ προφήτης προβλέπων (77) εἶρηκε, ταῦτα παρὼν αὐτὸς ὁ Κύριος πεB ποίηκεν· ἐὰν δὲ, ὡς προπετείᾳ προληφθέντες, τολμήσωσιν εἰπεῖν κἀκεῖνα ἐν τῷ Βεελζεβοὺλ γίνεσθαι (78), φοβοῦμαι μὴ, κατ' ὀλίγον ἐν ἀσεβείᾳ προκόπτοντες, καὶ ἀναγινώσκοντες· « Τίς ἔδωκε στόμα ἀνθρώπῳ ; Καὶ τίς ἐποίησε δύσκωφον καὶ κωφὸν, βλέποντα (79) καὶ τυφλόν ; » καὶ τὰ ὅμοια τούτοις, μανέντες πάλιν εἴπωσι τοῦ Βεελζεβοὺλ εἶναι καὶ ταύτας τὰς φωνάς. ὯΙ γὰρ τὴν τοῦ ἀναβλέπειν χάριν διδόασι, τούτῳ καὶ τὴν τοῦ μὴ βλέπειν αἰτίαν αὐτοὺς ἀνάγκη διδόναι· ἀμφότερα γὰρ τὸν αὐτὸν ποιεῖν εἴρηκεν ὁ Λόγος. Πάντως δὲ τοῦτο λέγοντες, φρονήσουσί ποτε καὶ δημιουργὸν εἶναι τὸν Βεελζεβοὺλ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· τοῦ γὰρ (80) ποιοῦντὸς ἐστιν ἔχειν καὶ τὴν τῶν γινομένων ἐξουσίαν· Τοῦ γὰρ Μωϋσέως εἰρηκότος· « Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Cθεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· » καὶ, « ἐν εἰκόνι Θεοῦ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον » καὶ Δανιὴλ παρρησιάζεται τῷ Δαρείῳ λέγων (81)· « Οὐ σέβομαι εἴδωλα χειροποίητα, ἀλλὰ ζῶντα Θεὸν τὸν κτίσαντα τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ ἔχοντα πάσης σαρκὸς κυρείαν (82)· » εἰ μὴ ἆρα πάλιν μεταβαλλόμενοι λέγοιεν τὸ μὲν μὴ βλέπειν καὶ χωλεύειν, καὶ τὰ ἄλλα πάθη ἐξ ἐπιτιμίας τοῦ δημιουργοῦ γίνεσθαι· τὴν δὲ λύσιν τούτων καὶ τὴν εἰς τοὺς πάσχοντας εὐεργεσίαν τὸν Βεελζεβοὺλ ἐργάζεσθαι. Ἀλλὰ τοῦτο κἂν ἐξετάζειν, λίαν εὐηθές ἐστι (83). Μαινομένων γὰρ καὶ πλέον παρεξεστηκότων ἐστὶν ἡ τοιαύτη μετὰ ἀσεβείας μωρολογία· ὅτι μηδὲ τὰ κρείττονα κατὰ σύγκρισιν τῷ Θεῷ, ἀλλὰ τῷ Βεελζεβοὺλ διδόασιν οἱ παράφρονες. Καὶ γὰρ οὐ μέλει τούτοις λυμαίνεσθαι τῶν Θείων Γραφῶν τὰ δόγματα, ἵνα μόνον ἀρνήσωνται τὴν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν·

[78] Exod. IV, 11. [79] Gen. I, 1. [80] ibid. 27, [81] Daniel. XIV, 4.

(75) Regius, Seg. Basil. et Felckm. 2, τοιαῦτα. Alii et editi. ταῦτα. Mox Regius et Seg., πλάττοντες. Sed in postremo correctum est πλάττοντας. Paulo post Seg., ὀνομάζοντες, sed correctum ὀνομάζοντας.

(76) Gobl. et Felckm. primus. ἀνάστασιν, καὶ τὰ λοιπά ; Ἆρα γὰρ καί. Ibidem post θεραπείαν deest καί in Regio et Seg.

(77) Regius et Seg. soli. βλέπων. Mox Reg. Seg. et Felckman. 1 et 2 post πεποίηκε habent ἂν pro ἐάν.

(78) Regius et Seg., λέγεεθαι. Gobl. et Felckm. primus, γίνεσθαι λέγεσθαι. Editi et alii rectius γίνεσθαι tantum.

(79) Καὶ βλέποντα Reg. et Seg.

(80) Seg. Gobl. et Felck. primus, τοῦτο γάρ, minus recte. Mox Reg. Seg. Gobl. et Felck. 1, γενομένων. Editi et cæteri, γινομένων.

(81) Goblerian. et Felckm. primus, φησὶν pro λέγων,

(82) Regius et Seg., κυρία. Paulo post Seg, non habet μέν.

(83) Gobl. et Felckm. primus sic habent hunc locum : εὐηθές ἐστιν. ἡ τοιαύτη γὰρ μετὰ ἀσεβείας

22. Ἔδει δὲ τοὺς πονηροὺς ἢ μηδὲ ἐκ τῶν σωματικῶν ἐξουθενειν (84) αὐτοὺς ὡς ἄνθρωπον τὸν Κύριον, ἢ δηλονότι καὶ ἐκ τῶν ἔργων Θεὸν αὐτὸν ὁμολογεῖν ἀληθινόν. Ἀλλὰ πάντα διεστραμμένως ἔπραττον· ἄνθρωπον μὲν βλέποντες, ὡς ἀνθρώπῳ ἐλοιδοροῦντο· ἔργα δὲ θεϊκὰ θεωροῦντες· ἠρνοῦντο τὴν θεότητα, καὶ προσέτρεχον τῷ διαβόλῳ, οἰόμενοι, ὅτι, ταῦτα τολμῶντες, διαδράναι δυνήσονται, ὥστε μὴ κριθῆναι πασ' αὐτοῦ τοῦ ὑβριζομένου παρ' αὐτῶν Λόγου. Οἱ μὲν οὖν ἐπαοιδοὶ, καὶ μάγοι, καὶ φαρμακοὶ τοῦ Φαραὼ, καίτοι πλεῖστα ἐπιχειρήσαντες, ὅμως βλέποντες τὰ διὰ Μωσέως (85) σημεῖα, καθυφῆκαν, καὶ νῶτα δεδώκασι, λέγοντες δάκτυλον εἶναι Θεοῦ τὸν ταῦτα ποιοῦντα· οἱ δὲ Φαρισαῖοι καὶ οἱ γραμματεῖς, ὅλην τὴν χεῖρα τοῦ Θεοῦ βλέποντες ἐργαζομένην, καὶ πλείονα καὶ μείζονα θεωροῦντες ἐκείνων τὰ δι' αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος (86) γινόμενα, τὸν Βεελζεβοὺλ ἔλεγον ταῦτα ποιεῖν, ὃν καὶ οἱ μαγοι, καίτοι ἴδιον αὐτῶν ὄντα, ὅμως ὡμολόγουν μὴ δύνασθαι μηδὲ τὰ τούτων ἐλάττονα ποιεῖν (87). Τίς οὖν ὑπερβολὴ τῆς τούτων μανίας εἰπεῖν; ἢ τίς, ὡς εἴρηκεν ὁ προφήτης, ὁμοιῶσαί τι ταῖς ταύτων ἀσεβείαις δυνήσεται; Ἐδικαίωσαν γὰρ ἐξ ἑαυτῶν (88) καὶ Σοδομίτας· καὶ νενικήκασί μὲν τὴν Ἑλλήνων ἀγνωσίαν, ὑπερβάλλουσι δὲ καὶ τῶν μάγων τοῦ Φαραὼ τὴν ἀλογίαν, καὶ πρὸς μόνους (89) τοὺς Ἀρειομανίτας ἔχουσι τὴν σύγκρισιν, ἀλλήλοις εἰς τὴν αὐτὴν ἀσέβειαν συμπίπτοντες. Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ βλέποντες διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ τοῦ Πατρὸς ἔργα, τῷ Βεελζεβοὺλ ἀνατιθέασιν (90) αὐτά· Ἀρειανοὶ δὲ, καὶ αὐτοὶ τὰ αὐτὰ βλέποντες ἔργα. τοὶς κτίσμασι συναριθμοῦσι τὸν ταῦτα ποιοῦντα Κύριον, φάσκοντες ἐξ οὐκ ὄντων αὐτὸν εἶναι· καὶ, οὐκ ἦν, πρὶν γένηται· Καὶ οἱ μὲν Φαρισαῖοι θεωροῦντες τὸν Κύριον ἐν σώματι διεγόγγυζον λέγοντες· « Διὰ τί σὺ, ἄνθρωπος ὤν, ποιεῖς σεαυτὸν (91) Θεόν; » οἱ δὲ Χριστομάχοι, **βλέποντες αὐτὸν πάσχοντα καὶ κοιμώμενον, βλασφημοῦσι λέγοντες** · Ὁ ταῦτα ὑπομένων οὐ δύναται Θεὸς ἀληθινὸς (92) καὶ ὁμοούσιος εἶναι τοῦ Πατρός. Καὶ ἁλως ἄν τις ἐξετάζειν ἐκ παραλλήλου βούλοιτο τὰς ἀμφοτέρων κακονοίας, εὑρήσει, καθά προεῖπον, εἰς τὴν κοιλάδα τῆς ἀλυκῆς παροινίας (93) συμπίπτοντας αὐτοὺς ἀλλήλοις.

22. Verum par erat, improbos illos aut Dominum ex corporalibus non vilipendere, quasi hominem, aut ex operibus verum Deum illum confiteri. Sed omnia præpostere faciebant. Cum enim hominem cernerent, ipsi ut homini convitiabantur: ac vicissim opera divina **570** spectantes, negabant divinitatem, et ad diabolum confugiebaut, rati se, si hæc auderent, effugere posse, ne ab ipso Verbo quod contumelia affecerant, judicarentur. At incantatores, magi et venefici Pharaonis, licet plurima tentassent, tamen a Moyse edita signa cum cernerent, cessere tandem, tergaque dedere dicentes, digitum Dei esse qui hæc ederet[82]. Pharisæi autem et Scribæ, cum integram Dei manum viderent operantem, cernerentque ea quæ per Christum Salvatorem agebantur, sane illis prioribus plura majoraque; horum auctorem aiebant Beelzebulem, quem ipsi magi, licet suum, ne quidem his minora posse confitebantur. Quidnam de tam ingenti stultitia dici possit? aut, ut ait propheta, quis quid cum illis impietatibus comparare poterit? Justiores enim se Sodomitas exhibuerunt: viceruntgentium ignorantiam, magorumque Pharaonis stultitiam superant, atque cum solis Ariomanitis conferri possunt, quod in eamdem impietatem sint collapsi. Judæi enim Patris opera per Filium videntes, Beelzebuli ea ascripsere: Ariani vero hæc ipsa cum cernunt opera, Dominum ea edentem creatis rebus annumerant, aiuntque, ex non exstantibus ipsum esse, et non fuisse antequam fieret. Ac Pharisæi quidem cum viderent Dominum in corpore, obmurmurantes aiebant: « Quare tu homo cum sis, facis teipsum Deum[83]? » Hi autem Christi hostes, cum vident illum patientem ac dormientem, blasphemant his verbis: Qui hæc patitur, non potest Deus verus esse, nec consubstantialis esse Patri. Demum si quis velit, utrorumque errores inter se collatos expendere, comperiet, uti supra dixi, ipsos in vallem amaræ stultitiæ[84] confertim collapsos esse.

[82] Exod. VIII, 19. [83] Joan. X, 33. [84] Gen. XIV, 8.

μωρολογία μαινομένων καὶ παρεξεστηκότων ἐστὶν. ὅτι μηδὲ τὰ, multis omissis. Post παρεξεστηκότων edit. Paris. habet ετι. pro ἐστίν.

(84) Sic edit. Paris. Reg. Seg. Gobl. et Felckm. primus. Edit. vero Commel., mendose, ἐξασθενεῖν. Paulo post Regius Seg. Anglic. Gobl. et Felcm. primus, δηλονότι. Editi vero δῆλον ὅτι. Mox αὐτόν abest ab Anglicano solo.

(85) Editio Commel., Μωϋσέως.

(86) Editi, αὐτοῦ Χριστοῦ τοῦ Σωτῆρος. Sed Χριστοῦ deest in omnibus manuscript., excepto Basil. Mox τόν deest in Regio.

(87) Sic Regius, Seg. et Basil. Editi vero, μηδὲ τὰ τούτων ελάττονα δύνασθαι ποιεῖν. Infra Regius et Seguer., ἤτις. Mox in iisdem τι deest post ὁμοιῶσαι.

(88) Regius, Seg. Goblerian. et Felokm. primus, ἐξ αὐτῶν. Editi et alii, ἐξ ἑαυτων Mox καί deest in Gobl. et Felckm. primo.

(89) Regius et Seg., μοναχούς, perperam. Mox Reg. Seg. Gobl. et Felckm. primus, εἰς τὴν αὐτήν, rectius quam editi, εἰς τὴν τοιαύτην.

(90) Regius et Seg., ἀνετίθεσαν. Reliqui et editi, ἀνατιθέασιν. Mox Reg. Seg. Basil. Gobl. et Felc. primus αὐτοὶ τοιαῦτα βλέποντες. Editi et alii, αὐτοὶ τὰ αὐτα βλέποντες. Paulo post Reg. et Seg. soli, τὸν τοιαῦτα ποιοῦντα.

(91) Sic Regius, Seg. Gobl. Felckm. primus et edit. Paris. Editio Commel. et alii, ἑαυτόν.

(92) Sic Reg. solus, quem tamen sequi visum est. Alii omnes et editi, Υἱὸς ἀληθινός. Mox editi, καὶ Υἱὸς ὁμοούσιος. Sed vox Υἱός deest in Regio, Seg. Anglic. Gobl. Felck. 1 et 2. Mox Reg. et Seg., ὅμως pro ὅλως minus recte.

(93) Regius et Seg. soli, παρανοίας.

23. Quapropter tam illis quam istis, nullam fore supplicii huic flagitio debiti remissionem,Dominus declaravit, his verbis: « Qui vero dixerit adversus Spiritum sanctum,non remittetur ei neque in hoc sæculo, neque in futuro [85].»Et merito quidem; qui enim negat Filium, quem rogans obstinere poterit propitiationem?aut quæ vita, vel requies ei exspectanda, qui repulit eum qui dicit: « Ego sum vita [86], » et: « Venite ad me, omnes qui laboratis et oneratis estis, et ego reficiam vos [87] ? » Cum igitur istis hoc modo pœnas luant:perspicuum fuerit eos qui pii sunt erga Christum,et qui tam secundum carnem, quam secundum spiritum eum adorant, nec eum Filium Dei ignorant esse, nec Filium hominis factum esse negant ; verum etiam credunt illud, « In principio erat Verbum. » et « Verbum caro factum est [88], » regnaturos æternum in cœlis esse,secundum sanctas ipsius Domini et Salvatoris nostri Jesu Christi pollicitationes,qui ait : « Ibunt quidem illi in supplicium æternum; justi autem in vitam æternam [89]. » Hæc paucis tibi ex iis quæ dideram, scripsi. Tu vero non ut perfectam doctrinam, sed tantum ut occasionem a me tibi datam accipe. Restat tibi 571 ut accuratiorem sententiam ex evangelico dicto et ex psalmis decerpens, veritatis manipulos alliges : ut tibi quoque illa ferenti dicatur :« Venientes autem venient cum exsultatione, portantes manipulos suos [90], » in Christo Jesu Domino nostro, per quem et cum quo Patri,et una Spiritui sancto gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

A 23. Διὰ τοῦτο γὰρ κἀκείνοις καὶ τούτοις (94) ἀσύγγνωστον ἔσεσθαι τὴν ἐπὶ τοῖς τοιούτοις τιμωρίαν ὁ Κύριος ἀπεφήνατο λέγων· « Ὃς δ' ἂν εἴπῃ κατὰ τοῦ Πνεύπασος τοῦ ἁγίου, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὔτε ἐν τῷ αἰῶνι (95) τούτῳ, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι. » Καὶ εἰκότως γε· ὁ γὰρ ἀρνούμενος τὸν Υἱὸν, τίνα παρακαλῶν, ἱλασμὸν δυνήσεται ἔχειν ; ἢ ποίαν ζωὴν, ἢ ἀναπαυσιν προσδοκήσει, ὁ ἀπωσάμενος τὸν λέγοντα· « Ἐγώ εἰμι ἡ ζωή ; » καὶ, « Δεῦτε πρὸς μὲ, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς ; » Τούτων δὲ οὕτω διδόντων δίκας, δῆλον ἂν εἴη, ὡς οἱ εὐσεβοῦντες (96) εἰς τὸν Χριστὸν, καὶ τὸ κατὰ σαρκὰ καὶ τὸ κατὰ Πνεῦμα προσκυνοῦντες αὐτοῦ, καὶ μήτε Υἱὸν Θεοῦ αὐτὸν ἀγνοοῦντες, μήτε ὅτι καὶ Υἱὸς (97) ἀνθρώπον γέγονεν ἀρνούμενοι· ἀλλὰ κἀὶ πιστεύοντες, ὅτι « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, « καὶ, « ὁ Λόγνς σὰρξ ἐγένετο , » βασιλεύσουσιν αἰωνίως ἐν τοῖς οὐρανοῖς κατὰ τὰς ἁγίας ἐπαγγελίας αὐτοῦ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ (98) λέγοντος· « Ἀπελεύσονται μὲν ἐκεῖνοι εἰς κόλασιν αἰώνιον, οἱ δὲ δίκατοι εἰς ζωὴν αἰώνιον. » Ταῦτα σοι συντόμως, ἐξ ὧν ἔμαθον, ἔγραψα. Σὺ δὲ μὴ ὡς τελείαν διδασκαλίαν, ἀλλὰ μόνην ἀφορμὴν ταῦτα παρ' ἐμοῦ λάμβανε· καὶ λοιπὸν σαυτῷ τὴν ἀκριβεστέραν (99) διάνοιαν ἔκ τε τοῦ εὐαγγελικοῦ ῥητοῦ καὶ τῶν Ψαλμῶν ἀναλαμβάνων, δέσμευε τὰ τῆς ἀληθείας δράγματα· ἵνα καὶ, σοῦ ταῦτα φέροντος, εἴπωσιν οἱ λέγοντες· « Ἐρχόμενοι δὲ ἥξουσιν ἐν ἀγαλλιάσει, αἴροντες τὰ δράγματα αὐτῶν, » ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ B καὶ (99*) μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι C ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[85] Matth. XII, 32. [86] Joan. XIV, 6. [87] Matth. XI, 28. [88] Joan, I, 1, 14. [89] Matth. XXV, 46. [90] Psal. CXXV, 6.

(94) Gobl. et Felckm, primus, mendose, κἀκείνους, καὶ τούτους.

(95) Gobl. et Felckm. primus, ἐν τῷ νῦν αἰῶνι. Mox Reg. Seg. Gobl. et Felckm. primus, ὁ γὰρ ἀρνούμενος. In editis γάρ deest.

(96) Anglic. Gobl. et Felckm. primus, οἱ ἀσεβοῦντες, male. Mox Reg. et Seg., καὶ Πνεῦμα, omisso τὸ κατά.

(97) Sic Reg. Seg. Basil. et Angl. Editi vero, ὁ Υἱός, minus recte. Moc καί post ἀλλά deest in Angl. Paulo post Regius et Seg., βασιλεύσουσι. Editi et alii, βασιλεύουσιν. Ibid. Regius et Seguerian. καί, ante κατά, male. Ibidem Seguerianus solus, ἀπαγγελίας.

(98) Hæc, Ἰησοῦ Χριστοῦ, non sunt in editis et in quibusdam mss., sed habentur in Regio et Seguer. Ibid. Gobl. et Felckm. primus, ἐπαγγελίας τοῦ Σωτῆρος, omissis aliis.

(99) Reg. Seg. Gobler. et Felckm. primus, ἀκριβεστέραν. Editi et alii, ἀκριβεστάτην.

(99*) Sic Reg. et Seg. In editis et aliis deest δι' οὗ καί. Mox pro ἅμα Reg. et Seg. σύν habent.

IN EPISTOLAM DE SYNODIS MONITUM.

I. *Epistolam de synodis Ariminensi et Seleuciana sub finem anni* 359, *quo celebratæ illæ sunt, conscriptam fuisse, ex plurimis ejusdem locis conficitur : in ipso quippe initio, narraturum se Athanasium ait, res in ea gestas synodo, quæ tunc in omnium ore versabatnr : liquidius autem testatur, num.* 4, *professionem Sirmianam consulatum ejus, quod ipse scribebat, anni præferre,* ἀπὸ τῆς νῦν ὑπατείας. *Consules nempe iidem tunc erant, qui Sirmiensi fidei formulæ ascripti fuerant, Eusebius et Hypatius, qui ad annum pertinent* 359. *Et vero liquet ex appendice quam ad calcem hujusce operis attexuit sanctus Doctor, nondum allatas sibi fuisse res omnes Arimini gestas, quando hoc opusculum aggressus est. Quamobrem nihil de Patrum Ariminensium lapsu, nihil de legatis Arianorum astutia Nice circumventis, hic habetur, quæ tamen eo ipso contigere anno.*

II. *Quare, ut jam olim advertere viri cum primis eruditi, quæ num.* 30 *leguntur,* Ταῦτα γράψαντες ἐν τῇ Ἰσαυρίᾳ, ἀνελθόντες εἰς τὴν Κωνσταντίνου πόλιν, etc., *ad hæc usque verba, num.* 32, Τέως μὲν οὖν ἄχρι τούτου φθάσαντες, *ubi Athanasius fidei formulam Constantinopolitanam affert, Antiochenam memorat, de Constantii obitu agit, quæ omnia post annum haud dubie* 359 *contigere ; hæc, inquam, epistolæ jam pridem a se scriptæ Athanasium inseruisse, nullus superest ambigendi locus. Ita ut prædicta verba* Τέως μὲν οὖν μέχρι τούτου φθάσαντες, etc., *statim post fidei professionem Isauricam, num.* 29, *allatam, cui aptissime cohærent, primo sequerentur ; dehinc interpositis ab Athanasio iis quæ supra diximus, isthæc fuere a præcedentibus divulsa.*

III. *Non satis autem firmo argumento nituntur qui arbitrantur ad solitarios missam fuisse hanc epistolam cum nec in manuscriptis codicibus uspiam monachorum seu solitariorum nomen præferatur neque apud Socratem vel Sozomenum ad monachos nuncupetur ; sed apud priorem* Πρὸς τοὺς γνωρίμους, *apud posteriorem vero* Πρὸς τοὺς ἐπιτηδείους *inscripta sit. Quare ad monachosne hanc miserit epistolam nec repugnat, nec conjectari potest. Qua vero fuerit ad eam perscribendam causa permotus, haud obscure indicat Athanasius ipso operis exordio, ubi se ait ea scripto exarasse cum ut amicorum desiderium discendique studium expleret, tum ut ne illi multis varie synodi gesta narrantibus animi penderent, unde nonnulli eam ad monachos missam colligunt, levissimo sane, ut nemo non videt, ducti argumento.*

IV. *Porro licet hic unus videatur Athanasii fuisse scopus res Arimini et Seleuciæ actas enarrare, post absolutam tamen eam rem ad alia progreditur, utque fluctuantem Arianorum in fide sua animum perspicue commonstret, varias variis locis temporibusque ab illis editas fidei formulas recenset, atque ad verbum refert quæ tam ingenti numero fuere, ut ea haud injuria labyrinthum vocet Socrates, lib.* II, *cap.* 32. *Iis absolutis:* τοῦ ὁμοουσίου *vocem cum argumentis validissimis, tum exemplo veterum Patrum ab Arianorum calumniis objectionibusque vindicat. Tres itaque sunt hujus epistolæ partes. In prima agit de synodis Ariminensi et Seleuciana. In secunda de Arianorum blasphemiis, eorumque variis fidei professionibus. In tertia, de consubstantialitate admittenda* (1). *De singulis quædam pertractanda.*

V. *In prima parte antequam rerum Arimini gestarum narrationem ordiatur, agit de formula fidei Sirmii anno* 359, *consulibus Eusebio et Hypatio, edita. Præcipuosque eorum auctores Ursacium, Valentem, Gaium et Germinium vehementer exagitat, quod suæ fidei Constantium imperatorem consulatusque annum præfixerint, quasi tunc primum credere cæpissent. Eam vero fidei formulam ait Patribus Arimini coactis propositam, ab iisque repudiatam fuisse. Hinc refert epistolam Ariminensium Patrum ad Constantium imperatorem, ubi res in Seleuciana synodo gestæ, prædictorumque Arianorum præsulum depositio narratur. Deinde paucis recenset res in Seleuciana synodo gestas et in Acaciam Cæsariensem acriter invehitur ; atque ita clauditur prima hujus epistolæ pars.*

VI. *In secunda parte progreditur ad varias Arianorum blasphemias fideique formulas recensendas, orsusque ab Arii* Thalia, *ejus non modicum affert fragmentum impietatis refertum. Hinc sequitur fidei confessio quam sub Arianæ hæreseos initium Arius ipse cum sectatoribus suis Alexandro archiepiscopo Alexandrino, obtulit anno circiter* 319. *Exinde refert ingentes blasphemias a quibusdam Arianorum antesignanis prolatas, quibus subdit epistolam synodi Hierosolymitanæ anni* 335, *ubi Arius cum suis ad communionem Ecclesiæ ab episcopis Eusebianis admittitur. Unde cum in Arianismi suspicionem jure illi venissent, ejus removendæ causa, fidei formulam edidere in synodo anno* 341. *Antiochiæ habita, occasione basilicæ Aureæ dedicandæ : ad quam celebritatem magnum episcoporum numerum acciverat Constantius. Eam integram refert Athanasius, atque secundam tertiamque subjungit eodem loco atque anno editas ab Arianis, cum se præcedentium fidei professionem pæniteret.*

(1) Vide item apud Hilarium lib. II *ad Constantium* n. 4.

VII. *Quartam post hæc offert Arianorum fidei formulam, quam paucis interjectis mensibus, eodem anno* 341, *ut putamus, de integro composuere, missisque in Gallias legatis, Constanti obtulere Augusto. Elapsis hinc tribus annis, et quintam conscripsere fidei professionem cæteris omnibus* **372** *prolixiorem, legatosque miserunt qui eam in Italiam deferrent. Quæ hanc excipit sexta numero, in secunda Sirmiensi adversus Photinum synodo, edita fuit anno* 351, *cui subjunguntur* 27 *anathematismi. Huic septimam subjicit Athanasius Sirmii item editam anno* 357, *cui subscripsit Hosius, vi tormentorum ab Arianis compulsus. Postea illam memorat quæ octava numero est, quæque imperatoris præfixo nomine, atque ejusdem anni consulatu, sub initium hujus epistolæ primo loco posita fuit.*

VIII. *Nona subsequitur, eodem anno* 369, *Seleuciæ edita ubi* ὁμοούσιον *pariter et* ὁμοιοούσιον *rejicitur,* ἀνόμοιον *vero anathemate damnatur. Decima, in Constantinopolitana synodo anni* 360, *admissa, integra isthic legitur. Undecima denique, Antiochæ anno* 361 *conscripta, non ad verbum legitur, sed quædam ejus sententiæ afferuntur. Porro quid quæque fidei confessio complectatur, in quove quælibet ab aliis discrepet, lectori advertendum relinquimus.*

IX. *In tertia epistolæ parte voces* substantiæ *et* consubstantialis *pluribus defendit adversus Arianos. Monet tamen se non pro inimicis eos homines habiturum: qui cum solam* τοῦ ὁμοουσίου *vocem non admitterent, reliqua omnia Nicænæ synodi scripta reciperent, atque solo nomine in controversiam adducto, reipsa cum Catholicis consentirent; cujusmodi esse ait Basilium Ancyranum. Hinc pugnat adversus eos qui* ὁμοούσιον *repudiatum peroptabant, quippe aiebant in synodo Antiochena adversus Paulum Samosatensem damnatam eam vocem fuisse: affirmatque haud sentire synodum illam cum Nicæna, sed ambas synodos vocem* ὁμοουσίου *vario accepisse modo, affertque Dionysii Alexandrini locum, qui se testatur vocem admittere* consubstantialis. *Probat insuper exemplo Ignatii alteriusque Patris anonymi, licere divinis de rebus loquenti, voces usurpare quæ nusquam Scripturarum reperiantur, dum sanæ fidei nihil repugnent. Atque aliis permultis ad consubstantialitatem asserendam allatis argumentis, demum epistolam claudit, atque appendicis modo subdit epistolam Constantii ad Ariminensem synodum, synodique ad eam responsum.*

X. *Socrates, lib.* I, *c.* 13, *citat Athanasii librum* Synodicon *inscriptum: cujus nonnulla excerpit ex Nicænis subscriptionibus quæ non exstant in hac epistola: unde diversum omnino opus fuisse censendum est. Non enim ad præsens Athanasii institutum pertinet catholicas synodos recensere; ipseque Socrates cum alio nomine hunc librum alias laudaverit, satis innuit diversum hoc opus a Synodico esse.*

—

SYNOPSIS EPISTOLÆ DE SYNODIS

Num. 1. Cur hanc epistolam scripserit Athanasius.
2. Synodus Nicææ indicta dividitur, Occidentalibus, Ariminum, Orientalibus Seleuciam concedentibus.
3-4. Ursacius, Valens et Germinius contra Ecclesiæ usum consulatum suæ fidei præfixere.
5-6. Qua de causa coacta fuit Nicæna synodus.
7 Quo animo synodos dividendas curarint Ariani.
8 Historia Ariminensis synodi anno **359** celebratæ.
9 Arianorum vafrities deprehenditur.
10 Exemplum epistolæ Ariminensis concilii ad Constantium imp.
11 Decretum synodi.
12-13. Res in synodo Seleuciana gestæ anno 359.
14. Varias Ariani edunt fidei professiones.
15. Blasphemiæ Arii.
16. Arianorum epistola ad Alexandrum papam.
17. Præcipuorum Arianorum impia dicta.
18-20. Asterii sophistæ scripta et impietas.
21 Eusebianorum epistola ad omnes episcopos, presbyteros et diaconos.
22 Arianorum prima fidei formula.
23. Secunda.
24. Tertia.
25 Quarta.
26. Quinta.
27. Sexta.
28. Septima.
29. Octava, quæ habetur supra num. 8. Nona formula.
30. Decima.
31 Undecima.
32. Cur Ariani tot fidei formulas ediderint.
33 Defenduntur contra Arianos voces ἐκ τῆς οὐσίας ὁμοούσιον.
34-35. Soli Ariani eas voces improbant.
36. Cur Nicæna synodus vocem *ex substantia* usurparit. Arius et Ariani vocibus in Scriptura non repertis sunt usi.
37. Georgii Alexandrini pseudo-episcopi ignorantia.
38-40. Adversus Anomœos, si Filius Patri sit dissimilis, nunquam ejus imago fuerit.
41-44. Non respuit Athanasius eos qui, rejecta sola τοῦ ὁμοουσίου voce, catholicam tamen Nicænamque sententiam retinebant.
45-47. Quo sensu Antiocheni Patres vocem ὁμοούσιον respuerint. Nicæni Patres Filium jure merito consubstantialem dixerunt.
48-52. Probatur Filium vere dici consubstantialem.
53-54. Vocis ὁμοούσιον explanatio.
55. Epistola Constantii ad episcopos Arimini congregatos. Rescriptum episcoporum.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ

Περὶ τῶν γενομένων ἐν τῇ Ἀριμίνῳ τῆς Ἰταλίας, καὶ ἐν Σελευκείᾳ τῆς Ἰσαυρίας συνόδων (2)

—

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ

EPISTOLA

De synodis Arimini in Italia, et Seleuciæ in Isauria, celebratis.

(Scripta anno 359.)

—

1. Ἔφθασε μὲν ἴσως καὶ παρ' ὑμᾶς ἡ ἀκοὴ περὶ τῆς καὶ νῦν θρυλουμένης (3) συνόδου· καὶ γὰρ βασιλέως καὶ τῶν ἐπάρχων ἐφοίτησε πανταχῇ γράμματα καλοῦντα τοὺς εἰς ταύτην συνερχομένους· ἐπειδὴ δὲ καὶ φιλομαθεῖς ὄντες ζητεῖτε γνῶναι τὰ πεπραγμένα, ἀκόλουθον εἶναι νενόμικα, ἅπερ ἑώρακα καὶ ἔγνων ἀκριβῶς, ταῦτα καὶ ὑμῖν δηλῶσαι· ἵνα μὴ, παρ' ἑτέρων ἀκούοντες, ἀμφίβολον ἔχητε τὴν διάνοιαν· μάλιστα ὅτι τινὲς εἰώθασιν ἑτέρως ἀπαγγέλλειν τὰ πραττόμενα, ἢ ὡς γέγονεν. Ἐν μὲν οὖν (4) τῇ Νικαίᾳ, ὥσπερ ἦν ὁρισθὲν, οὐκέτι γέγονε τὸ συνέδριον, ἀλλὰ δεύτερον πρόσταγμα πεφοίτηκεν· ὥστε τοὺς μὲν ἐν τοῖς δυτικοῖς μέρεσιν ἐπισκόπους ἐν Ἀριμίνῳ τῆς Ἰταλίας συνελθεῖν, τοὺς δὲ ἐν τοῖς ἀνατολικοῖς μέρεσιν ἐν τῇ λεγομένῃ Τραχείᾳ Σελευκείᾳ τῆς Ἰσαυρίας συγκροτηθῆναι. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς τοιαύνης συνελεύσεως ἐθρυλεῖτο (5) περὶ πίστεως τῆς εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν. Οἱ δὲ ταύτην παρασχόντες εἰσὶν ἀπὸ μὲν τῆς Παννονίας Οὐρσάκιος, καὶ Οὐάλης, καὶ Γερμίνιός τις· ἀπὸ δὲ τῆς Συρίας Ἀκάκιος, Εὐδόξιος, καὶ Πατρόφιλος (6) ὁ ἀπὸ τῆς ἐπωνύμου τῶν Σκυθῶν πόλεως τυγχάνων.

A 1 Fortasse et ad vos fama pervenit ejus synodi quæ nunc in omnium ore versatur : missæ quippe undique sunt imperatoris ac præfectorum litteræ quæ viros illuc conventuros accerserent Sed quia discendi cupidi, res gestas scire peroptatis, quæ vidi, quæque diligenter exploravi, vobis indicanda duxi : ne aliis narrantibus animi pendeatis, cum maxime nonnulli soleant res secus enarrare quam gestæ sint. Concilium itaque, nequaquam Nicææ, uti statutum fuerat, celebratum est : sed secunda prodiit jussio, ut Occidentales episcopi Ariminum in Italia convenirent, Orientales vero Seleuciæ, quæ Aspera dicitur, in Isauria, convocarentur. Obtentus autem hujusmodi conventus erat, ut de fide in Dominum nostrum Jesum Christum (ut jactitabant) ageretur. Curarant scilicet eam spargere famam, ex Pannonia quidem, B Ursacius, Valens et Germinius quidam ; ex Syria vero, Acacius, Eudoxius et Patrophilus, urbis quæ ex Scythis nomen sortita est episcopus. Hi enim Arianarum semper partium cum fuerint, nec intelligant quid credant, quidve affirment, singulos sensim decipientes, inserentesque hæreseos sementem,

(2) Omnes manuscripti, τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολὴ, περί, etc Socrates, lib. II, cap. 37, p. 134, hujus locum afferens, ait, Ἀθανάσιος δι' ὧν πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ γνωρίμους ἐπιστέλλων· *Athanasius in his quæ ad familiares scribit :* Sozomenus vero : Ἀθανάσιος πρὸς τοὺς ἐπιτηδείους γράφων· *Athanasius ad familiares scribens.* De quo vide quæ supra in Monito. Ibid. Reg. et Felck. 3, Ἀριμήνῳ.

(3) Regius et editio Commeliniana, θρυλουμένης. Felckm. 3, θρυλλουμένης cum edit. Paris. Paulo post Reg., πανταχὴ, sic.

(4) Οὖν deest in Ottobon. 2. At Felckm. 3, Ἐν μὲν οὖν ὁρισθέν, perperam. Ibid. Regius, οὐ φοίτηκεν ὥστε, intermediis omissis. Paulo post Regius et Felckm. 3, Ἀριμήνῳ.

(5) Ἐθρυλλεῖτο, Felckm. 3.

(6) Ottobon. 1 et Felckm. 3, Πρόφιλος, et ad marginem primi notatum *Profilus*, pro Πατρόφιλος. Hujusmodi errores haud semel superius adnotavimus, et occurrent nonnulli postea.

nonnullos qui alicujus pretii videbantur, ipsumque imperatorem Constantium hæreticum subornarunt; 573 ita ut synodum, sub ementita asserendæ fidei specie impetrarint: rati se Nicænam posse synodum obruere, atque ita omnes a sententia dimovere, ut impietas veritatis loco obtineat ubique.

2. Et primum quidem id valde miror (quod prudentem arbitror, quemlibet animadversurum) nimirum cum universalis synodus indicta esset, illamque omnes exspectarent, eam derepente fuisse divisam; adeo ut hi hoc convenirent loco, alii alio sese convocarent: quod fortasse divinæ providentiæ fuit opus, ut in altera synodo hominum sincera puraque fides palam fieret, in altera vero suspecta virorum dubiaque animi sententia deprehenderetur. Id quoque mihi, germanisque fratribus hic mecum versantibus, in mentem subiit, atque ejusmodi concursus absurditatem cernentes cogitabamus, quæ res tantopere urgebat, ut orbis terrarum turbaretur, et qui tum temporis pro clericis habebantur, ultro citroque discurrerent, sciscitantes quomodo in Dominum nostrum Jesum Christum crederent? Si enim credidissent, nequaquam perinde sciscitati essent, quasi quid crederent non haberent. Hoc autem catechumenis haud levis offensionis ansam, ethnicis vero non modicam sed effusam risus materiam præbuit, quod Christiani, veluti e somno nunc excitati, quærant qua ratione in Christum credere oporteat; qui autem inter illos clerici vocantur, tametsi auctoritatem apud populos, quasi magistri, sibi vindicant, jam se tamen infideles declaraverint, cum id quærant scilicet quod non habent. Nec advertunt Ursacius et socii, qui horum auctores fuere, quantum sibi iræ thesaurum recondant, Domino per sanctos suos dicente: « Væ illis per quos nomen meum blasphematur in gentibus[91]; » suo autem ipso ore in Evangeliis ait: « Qui ergo scandalizaverit unum de pusillis istis, expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo ejus et demergatur in profundum maris, quam, » ut addidit Lucas, « ut scandalizet unum de pusillis istis [92]. »

3. Quid enim doctrinæ ad piam religionem defuit Ecclesiæ catholicæ, ut nunc de fide perquirant, utque suis de fide expositionibus præsentis temporis consulatum præfigant? Ursacius enim, Valens et Germinus cum sociis id fecere, quod nunquam apud

A Οὗτοι γὰρ, ἀεὶ τῆς Ἀρείου μερίδος ὄντες, καὶ μὴ νοοῦντες μήτε πῶς πιστεύουσι, μήτε περὶ τίνων διαβεβαιοῦνται, ἀπατῶντες δὲ ἕκαστον ἡρέμα, καὶ σπέρματα τῆς αἱρέσεως ἑαυτῶν (7) ἐπισπείροντες, ὑφήρπασάν τινας τῶν δοκούντων εἶναί τι, καὶ αὐτὸν τὸν βασιλέα Κωνστάντιον αἱρετικὸν ὄντα, σχηματισάμενοι περὶ πίστεως, ὥστε ποιῆσαι γενέσθαι σύνοδον (8) καὶ τοὺς πάντας μεταπεῖθειν, ὥστε τὴν ἀσέβειαν ἀντὶ τῆς ἀληθείας κρατῆσαι πανταχοῦ.

2. Πρῶτον μὲν οὖν ἔγωγε θαυμάζω (ἡγοῦμαι δὲ καὶ πάντα ὀντινοῦν φρόνιμον τοῦτο συνορᾷν), ὅτι, καθολικῆς ὁρισθείσης συνόδου, καὶ ταύτην πάντων προσδοκώντων, ἐξαίφνης διῃρέθη· καὶ οἱ μὲν ἐκεῖ συνῆλθον, οἱ δὲ ὧδε συνεκρότησαν ἑαυτούς. Ἦν δὲ ἄρα τοῦτο τῆς Προνοίας ἔργον, ἵνα ἐν ἑκάστῃ, τῶν μὲν τὸ ἄδολον καὶ καθαρὸν τῆς πίστεως δειχθῇ φρόνημα, τῶν δὲ τὸ ὕποπτον καὶ ἀμφίβολον ἦθος ἐλεγχθῇ. Ἔπειτα κἀκεῖνο διενοούμην (9) μετὰ τῶν ἐνταῦθα B γνησίων ἀδελφῶν, καὶ καθ' ἑαυτοὺς ἡσχάλλομεν, θεωροῦντες τὸ ἀπρεπὲς τῆς τοσαύτης συνδρομῆς. Τί γὰρ τοσοῦτον ἤπειξεν, ὥστε τὴν οἰκουμένην διαταραχθῆναι, καὶ τοὺς λεγομένους ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ κληρικοὺς διατρέχειν ἄνω καὶ κάτω (10), καὶ ζητεῖν, πῶς ἄρα μάθωσι πιστεύειν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν; Εἰ γὰρ ἐπίστευον, οὐκ ἂν ὡς μὴ ἔχοντες ἐζήτουν. Τοῦτο δὲ τοῖς μὲν κατηχουμένοις οὐκ ὀλίγον σκάνδαλον· τοῖς δὲ Ἕλλησιν οὐ τὸ τυχὸν, ἀλλὰ καὶ πλατὺν (11) γέλωτα παρέσχεν, εἰ Χριστιανοὶ, ὥσπερ ἐξ ὕπνου νῦν ἐγερθέντες, ζητοῦσι, πῶς δεῖ περὶ Χριστοῦ πιστεύειν (12). Οἱ δὲ λεγόμενοι κληρικοὶ τούτων, καίτοι τὰ πρεσβεῖα παρὰ τῶν λαῶν ἐκδικοῦντες, ὡς διδάσκαλοι, νῦν ἤλεγξαν ἑαυτοὺς ἀπίστους, ζητοῦντες ὅπερ οὐκ ἔχουσι. Καὶ ἠγνόησαν οἱ περὶ Οὐρσάκιον, τούτων αἴτιοι γενόμενοι, ὅσην C ἑαυτοῖς ἐθησαύρισαν ὀργὴν, λέγοντος τοῦ Κυρίου διὰ μὲν τῶν ἁγίων· « Οὐαὶ, δι' οὓς τὸ ὄνομά μου βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσι· » διὰ δὲ ἑαυτοῦ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις· « Ὃς οὖν ἐὰν σκανδαλίσῃ ἕνα τῶν μικρῶν τούτων, συμφέρει αὐτῷ ἵνα μύλος ὀνικὸς κρεμασθῇ εἰς τὸν τράχηλον αὐτοῦ, καὶ καταποντισθῇ ἐν τῷ πελάγει τῆς θαλάσσης· ἢ ἵνα, « ὡς ὁ Λουκᾶς προσέθηκε, « σκανδαλίσῃ τῶν μικρῶν τούτων ἕνα. »

3. Τί γὰρ ἔλειπε διδασκαλίας εἰς εὐσέβειαν τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ (13), ἵνα νῦν περὶ πίστεως ζητῶσι, καὶ τὴν ὑπατείαν τῶν παρόντων χρόνων προτάσσωσι τῶν παρ' αὐτῶν ἐκτιθεμένων ῥημάτων δῆθεν περὶ πίστεως; Οὐρτάκιος γὰρ καὶ Οὐάλης, καὶ

[91] Isa. LII, 5; Rom. II, 24. [92] Matth. XVIII, 6; Luc. XVII, 2.

(7) Sic Regius. Editi vero, αὐτῶν.

(8) Ottobon. 1 et 2 et Felckm. 3, γενέσθαι σύνοδον, καὶ τοὺς πάντας μεταπεῖθειν, ὥστε τὴν ἀσέβειαν ἀντὶ τῆς ἀληθείας κρατῆσαι πανταχοῦ (Felc. 3, πάντων) νομίζοντες δύνασθαι καλύψαι τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον. Πρῶτον μὲν οὖν, eadem scilicet sententia, sed inversis phrasibus.

(9) Felckm. 3, διενοοῦμεν. Alii omnes cum editis, διενοούμην. Utraque lectio quadrat. Mox Basil. et Felckm. 3, ἠσχάλομεν.

(10) Sic Regius et Ottobon. 1, 2. In aliis et editis deest καὶ κάτω.

(11) Ottobon. 1 et Felck. 3, πλατύ. Mox Felck. 3, οἱ Χριστιανοί, male.

(12) Sic Regius et Ottobon. 2. Editi et alii νῦν ante πιστεύειν. Paulo post Ottobon. 1, 2, et Felc. 3, παρὰ τῷ λαῷ.

(13) Hæc habentur apud Socratem, lib. II *Hist. eccles.*, c. 37. Regius, ἔλιπε. Ibid. Socratis editiones veteres, εἰς διδασκαλίας εὐσέβειαν.

Γερμίνιος (14), καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς πεποιήκασιν, ὃ μήτε γέγονε, μήτε ἠκούσθη πώποτε παρὰ Χριστιανοῖς. Γράψαντες γάρ, ὡς ἤθελον αὐτοὶ πιστεύειν, προέταξαν τὴν ὑπατείαν, καὶ τὸν μῆνα, καὶ τὴν ἡμέραν τοῦ παρόντος χρόνου· ἵνα δείξωσι πᾶσι τοῖς φρονίμοις, ὅτι μὴ πρότερον, ἀλλὰ νῦν ἐπὶ Κωνσταντίου ἀρχὴν ἔχει τούτων ἡ πίστις. Πάντα γὰρ πρὸς τὴν ἰδίαν αἵρεσιν βλέποντες ἔγραψαν. Πρὸς τούτοις, περὶ τοῦ Κυρίου προσποιούμενοι γράφειν, ἄλλον δεσπότην ὀνομάζουσιν ἑαυτοῖς (15) Κωνστάντιον· αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ τὴν δυναστείαν τῆς ἀσεβείας αὐτοῖς παρέχων· καὶ αἰώνιον δὲ αὐτὸν βασιλέα εἰρήκασιν οἱ τὸν Υἱὸν ἀΐδιον ἀρνούμενοι· οὕτως εἰσὶ πρὸς ἀσέβειαν Χριστομάχοι. Ἀλλ' ἴσως αὐτοῖς ἐστι πρόφασις τῆς ὑπατείας ἡ τῶν ἁγίων προφητῶν χρονογραφία. Ἀλλὰ κἂν τοῦτο τολμήσωσιν εἰπεῖν, πολὺ τὴν ἀμαθίαν (16) ἑαυτῶν ἐξαγγέλλουσιν· αἱ μὲν γὰρ τῶν ἁγίων προφητεῖαι χρόνων ἔχουσι μνήμην. Καὶ Ἡσαΐας μὲν καὶ Ὡσηὲ ἐν ἡμέραις Ὀζίου, καὶ Ἰωάθαμ, καὶ Ἀχάζ, καὶ Ἐζεκίου γεγόνασιν. Ἱερεμίας δὲ ἐν ἡμέραις Ἰωσίου, Ἰεζεκιὴλ (17) δὲ καὶ Δανιὴλ ἐπὶ Κύρου καὶ Δαρείου, καὶ ἄλλοι ἐν ἄλλοις χρόνοις προεφήτευσαν, οὐ τῆς θεοσεβείας ἀρχὴν καταβαλλόμενοι· ἦν γὰρ καὶ πρὸ αὐτῶν, καὶ ἀεὶ ἦν, καὶ πρὸ καταβολῆς κόσμου ταύτην ἡμῖν ὁ Θεὸς ἐν Χριστῷ προητοίμασεν· οὐδὲ τῆς αὐτῶν δὴ πίστεως τοὺς χρόνους ἐσήμαινον· ἦσαν μὲν καὶ πρὸ τούτων τῶν χρόνων αὐτοὶ πιστοί· ἀλλὰ τῆς δι' αὐτῶν ἀπαγγελίας ἦσαν οἱ χρόνοι. Ἦν (18) δὲ ἡ ἀπαγγελία προηγουμένη μὲν περὶ τῆς ἐπιδημίας τοῦ Σωτῆρος, ἐπακολούθημα δὲ περὶ τῶν ἐσομένων τῷ Ἰσραὴλ καὶ τοῖς ἔθνεσι. Καὶ ἦσαν οἱ χρόνοι σημαινόμενοι οὐκ ἀρχῆς πίστεως, καθὰ προεῖπον, ἀλλ' αὐτῶν τῶν προφητῶν, καθ' οὓς οὗτοι (19) γενόμενοι, τοιαῦτα προεφήτευον. Οὗτοι δὲ οἱ νῦν σοφοί, οὐχ ἱστορίας ἐξηγούμενοι, οὐδὲ τὰ μέλλοντα προλέγοντες, ἀλλὰ γράψαντες, « Ἐξετέθη ἡ πίστις ἡ καθολική, » εὐθὺς προσέθηκαν καὶ τὴν ὑπατείαν, καὶ τὸν μῆνα, καὶ τὴν ἡμέραν· ἵνα' ὥσπερ οἱ ἅγιοι τῶν ἱστοριῶν καὶ τῆς ἑαυτῶν διακονίας τοὺς χρόνους ἔγραφον, οὕτως οὗτοι τῆς ἑαυτῶν πίστεως τὸν χρόνον σημάνωσι. Καὶ εἴθε περὶ τῆς ἑαυτῶν ἔγραφον νῦν γὰρ ἤρξατο (20), καὶ μὴ ὡς περὶ τῆς καθολικῆς ἐπεχείρουν· οὐ γὰρ ἔγραψαν, Οὕτω πιστεύομεν, ἀλλ' ὅτι « Ἐξετέθη ἡ καθολικὴ πίστις. »

4. Τὸ μὲν οὖν τολμηρὸν τῆς προαιρέσεως ἐλέγχει τὴν ἀμαθίαν αὐτῶν (21)· τὸ δὲ καινὸν ἐπινόημα τῆς γραφῆς ἴσον ἐστὶ τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως. Οὕτω γὰρ γράψαντες ἔδειξαν, πότε μὲν ἤρξαντο πιστεύειν αὐ-

A Christianos vel factum vel auditum fuerat. Cum enim scripsissent quam ipsi vellent fidei formulam, consulatum initio posuerunt, mensem item, atque illius anni diem, ut prudentibus omnibus palam facerent, non antea, sed nunc demum sub Constantio eorum cœpisse fidem. In his quippe omnibus scriptis suis unam hæresis suæ curam habuere. Ad hæc cum se de Domino scribere simulent, alium sibi dominum vocant Constantium. Is enim erat qui impietati eorum potestatem tribuebat, eumque illi æternum imperatorem appellarunt, qui Filium sempiternum esse negant : adeo aperte pro impietate sua Christum oppugnant. Sed fortasse sanctorum prophetarum chronographia, consulatus indicandi causa illis fuit. At si id effutire ausi fuerint, suam hinc inscitiam liquidius commonstrant. Sanctorum B enim prophetiæ temporum habent memoriam. Isaias quippe et Osee in diebus Osiæ et Joatham et Achaz et Ezechiæ vixerunt, 574 Jeremias in diebus Josiæ, Ezechiel et Daniel sub Cyro et Dario, alii item aliis prophetavere temporibus. Non quidem quod tum religionis primordia constituerent ; nam ea ante ipsos exstitit et semper fuerat, atque ante mundi constitutionem hanc ipsam nobis Deus in Christo præparavit ; neque illi fidei suæ tempora significabant, cum ante illa fideles fuerint, sed suæ annuntiationis tempora indicabant. Quæ annuntiatio primo ac præcipue Salvatoris spectabat adventum ; secundo, quæ Judæis gentibusque obventura erant. Tempus autem indicabatur, non inceptæ fidei, uti supra dixi, sed ipsorum prophetarum, quo scilicet C ipsi hæc prophetarent. Hi autem hujus temporis sapientes, non in historiæ narratione, nec in futurorum prædictione, sed postquam hæc scripsissent, « Edita est fides catholica, » mox addidere et consulatum et mensem et diem, ut quemadmodum sancti illi historiam suique ministerii tempora scripserant, sic isti suæ fidei tempus significarent. Atque utinam de sua tantum fide scriberent, nunc enim vere incepit illa, nec quasi de catholica loqui ausi fuissent. Non enim scripsere : Ita credimus, sed, « Edita est catholica fides. »

4. Propositi igitur audacia eorum ignorantiam prodit. Nova autem illa scribendi ratio Arianæ hæ- D resi consentanea est. Ejusmodi enim scriptis suis indicarunt quandonam ipsi inceperint credere : at-

(14) Regius et Socrat., Γερμάνιος. Felckm. 3, Γερμήνιος. Mox Ottob. 2 et Felckm. 3, πώποτε παρὰ Χριστιανῶν. Socr., ποτὲ παρὰ Χριστιανοῖς. Mox editi, προσέταξεν, male Basil. Felckm. 3, προσέταξαν. Regius et Socrat. quos sequimur, προέταξαν ; ita legitur infra num. 8, γὰρ προέταξαν ὑπατείαν. Mox Socratis editiones veteres, τοῦ παντὸς χρόνου.

(15) Socrat., ἑαυτῶν. Hæc confer cum his quæ apud Sozomenum leguntur lib. IV, c. 17.

(16) Ita Regius et Socrat. Editi vero, ἀμάθειαν.

(17) Sic edit. Commel. Socrat. et omnes ms. Ed. vero Paris. nullius codicis auctoritate, Ἐζεκιήλ. Infra Regius et Socrat., ἐπροφήτευσαν.

(18) Seg., ἐπαγγελίας ἦσαν οἱ χρόνοι. Ἡ δὲ ἐπαγγελία προηγουμένως μέν.

(19) Socrat., αὐτοί.

(20) Sic editio Commel., Reg. Basil. Ottobon. 1, Edit. Paris., νυνὶ γὰρ ἤρξαντο. Socrat. et Felck. 3, νῦν γὰρ ἤρξαντο.

(21) Sic Regius. Editi, ἀμάθειαν. Socr. et Felc. 3, τὴν ἀθείαν. Ibid. Felckman. 3, τὸ δὲ καὶ νῦν ἐπιν. Ibid. Socrat., ἴσον. Mox Socrat., ἐδίδαξαν, πότε μέν.

quæ a præsenti tempore suam fidem annuntiari volunt. Ac quemadmodum juxta Lucam evangelistam « datum est edictum [93] » de descriptione, illudque edictum non prius exstiterat, sed a diebus illis, a Scriptore scilicet indicatis, initium duxit; sic et isti his verbis, « Nunc fides edita est, » palam fecerunt hæreseos suæ sententiam recentiorem esse, nec antea exstitisse. Ubi autem addiderunt, « catholicæ, » non adverterunt se id Cata Phrygum amentiam esse collapsos, adeo ut isti perinde atque illi dicant : Nobis primo revelatum est, et a nobis Christianorum fides incipit. Atque ut illi Maximillam et Montanum, sic et isti Constantium vice Christi dominum conscribunt. Quod si ex illorum sententia a præsenti consulatu fides habet initium, quid acturi patres sunt et beati martyres? imo quid illi ipsi facient ergo eos qui, a se in Christiana religione instituti, ante hunc consulatum obdormierunt? Quomodo illos excitabunt, ut quod illos docuere in illis debeant, et inventa sua quæ jam scripsere illis inserant? Ita nempe imperiti sunt, unaque est illorum scientia, causas confingere, easque absurdas, incredibiles, et quæ nullo negotio refutentur.

A τοί· ἀπὸ δὲ τοῦ νῦν βούλονται τὴν πίστιν αὐτῶν καταγγέλλεσθαι. Καὶ ὥσπερ, κατὰ τὸν εὐαγγελιστὴν Λουκᾶν, « ἐτέθη δόγμα » περὶ τῆς ἀπογραφῆς, καὶ τοῦτο τὸ δόγμα πρότερον μὲν οὐκ ἦν, ἀπὸ δὲ τῶν ἡμερῶν ἐκείνων ἤρξατο, ἐν αἷς καὶ ἐτέθη (22) παρὰ τοῦ γράψαντος· οὕτω καὶ οὗτοι γράψαντες, « Ἐξετέθη νῦν ἡ πίστις, » ἔδειξαν, ὅτι νεώτερόν ἐστι τὸ τῆς αἱρέσεως αὐτῶν φρόνημα, καὶ οὐκ ἦν πρότερον. Εἰ δὲ προστιθέασι, « τῆς καθολικῆς, » ἔλαθον ἑαυτοὺς πεσόντες εἰς τὴν παράνοιαν (23) τῶν ἀπὸ Φρυγίας· ὥστε καὶ αὐτοὺς κατ' ἐκείνους εἰπεῖν· Ἡμῖν πρῶτον ἀπεκαλύφθη, καὶ ἀφ' ἡμῶν ἡ πίστις ἄρχεται τῶν Χριστιανῶν. Καὶ ὥσπερ ἐκεῖνοι Μαξιμίλλαν (24) καὶ Μοντανόν, οὕτως οὗτοι ἀντὶ τοῦ Χριστοῦ Κωνστάντιον δεσπότην ἐπιγράφονται. Εἰ δὲ κατ' αὐτοὺς ἀπὸ B τῆς νῦν ὑπατείας ἀρχὴν ἡ πίστις ἔχει, τί ποιήσουσιν οἱ Πατέρες (25) καὶ οἱ μακάριοι μάρτυρες; τί δὲ καὶ αὐτοὶ ποιήσουσι τοὺς παρ' αὐτῶν κατηχηθέντας, καὶ πρὸ τῆς ὑπατείας ταύτης κοιμηθέντας; Πῶς αὐτοὺς ἐγείρουσιν (26), ἵνα ἃ μὲν ἔδοξαν διδαχέναι τούτους, ἀπαλείψωσιν, ἃ δὲ νῦν ὡς ἐφευρόντες ἔγραψαν, ἐπισπείρωσιν αὐτοῖς; Οὕτως εἰσὶν ἀμαθεῖς, μόνον εἰδότες πλάττειν προφάσεις, καὶ ταύτας ἀπρεπεῖς καὶ ἀπιθάνους, ἐχούσας ἐγγὺς τὸν ἔλεγχον.

5. Siquidem Nicæna synodus non temere, sed ex urgente necessitate et ex legitima causa, coacta est; nam Syriæ, Ciliciæ et Mesopotamiæ populi, circa festi celebrationem claudicantes, cum Judæis Pascha celebrabant. Ariana quoque hæresis adversus catholicam Ecclesiam insurrexerat, patronosque habebat qui sui sollicitudinem gererent, et piis insidiarentur C hominibus, Eusebianos. Quæ causa fuit œcumenicæ congregandæ synodi, ut ubique una festi 575 dies celebraretur, et hæresis, quæ pullularat, anathemate damnaretur : quod et factum est. Syri enim obtemperarunt : Ariana vero hæresis Antichristi prodromus declarata est, eaque refutata, rectam fidei expositionem ediderunt. Attamen cum tot tantique essent qui scriberent, ejusmodi nihil ausi sunt, quale tres aut quatuor isti homines. Non enim consulatum vel mensem vel diem præposuere, sed de Paschate quidem ita scripsere : « Decreta sunt quæ sequuntur, « tunc enim decretum est ut omnes morem gererent; de fide vero nequaquam dixere, Decretum est, sed : « Sic credit catholica Ecclesia, » statimque confessi sunt quidnam crederent, ut de- D clararent non recentiorem sed apostolicam esse suam sententiam. Quæque illi scripto tradidere non ab illis invento, sed ea ipsa sunt quæ docuerunt apostoli.

5. Ἡ μὲν γὰρ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος, οὐχ ἁπλῶς γέγονεν, ἀλλ' εἶχε τὴν χρείαν κατεπείγουσαν (27), καὶ τὴν αἰτίαν εὔλογον. Οἱ μὲν γὰρ ἀπὸ τῆς Συρίας, καὶ Κιλικίας, καὶ Μεσοποταμίας ἐχώλευον περὶ τὴν ἑορτὴν, καὶ μετὰ τῶν Ἰουδαίων ἐποίουν τὸ Πάσχα (28)· ἥ τε Ἀρειανὴ αἵρεσις ἐπαναστᾶσα ἦν κατὰ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, καὶ προστάτας εἶχεν εἴς τε τὴν ὑπὲρ ἑαυτῆς (29) σπουδὴν καὶ εἰς τὴν κατὰ τῶν εὐσεβούντων ἐπιβουλὴν τοὺς περὶ Εὐσέβιον· καὶ αὕτη αἰτία γέγονεν οἰκουμενικὴν συναχθῆναι σύνοδον, ἵνα πανταχοῦ μία τῆς ἑορτῆς ἡμέρα ἐπιτελῆται (30), καὶ ἡ παραφυεῖσα αἵρεσις ἀναθεματισθῇ· γέγονε γοῦν· καὶ οἱ μὲν ἀπὸ τῆς Συρίας ἐπείσθησαν· τὴν δὲ Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἀπεφήναντο πρόδρομον τοῦ (31) Ἀντιχρίστου, καὶ κατ' αὐτῆς γράψαντες ἐκδεδώκασι καλῶς. Καὶ ὅμως γράψαντες καὶ τοσοῦτοι ὄντες, οὐδὲν τοιοῦτον τετολμήκασιν, οἷον οἱ τρεῖς ἢ τέσσαρες οὗτοι. Οὐ γὰρ προέταξαν ὑπατείαν, καὶ μῆνα, καὶ ἡμέραν· ἀλλὰ περὶ μὲν τοῦ Πάσχα· « Ἔδοξε τὰ ὑποτεταγμένα· » τότε γὰρ ἔδοξε πάντας πείθεσθαι· περὶ δὲ τῆς πίστεως ἔγραψαν οὐκ Ἔδοξεν, ἀλλ', « Οὕτως πιστεύει ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία· » καὶ εὐθὺς ὡμολόγησαν, πῶς πιστεύουσιν, ἵνα δείξωσιν, ὅτι μὴ νεώτερον, ἀλλ' ἀποστολικόν ἐστιν αὐτῶν τὸ φρόνημα, καὶ ἃ ἔγραψαν, οὐκ ἐξ αὐτῶν εὑρέθη, ἀλλὰ ταῦτ' ἐστὶν, ἅπερ ἐδίδαξαν οἱ ἀπόστολοι.

[93] Luc. II, 1.

(22) Socrat., ἤρξατο εἶναι, καὶ ἐτέθη.
(23) Socrat., παρανομίαν.
(24) Socrat., Μαξίμιλλαν.
(25) Sic omnes mss. et Socrat. Editi vero πρεσβύτεροι, cum viderent enim editores, πρες scriptum in mss., πρεσούτεροι legendum existimarunt, quod erroris genus sæpe animadvertimus.
(26) Regius, ἐγείρωσιν. Paulo post Reg. Ottob. 2 et Socrat., ὡς ἐφευρόντες. In editis ὡς deest.
(27) Felckm. 3, κατεπάγουσαν.
(28) Sic Reg. Ottobon. 2, Basil. et Felckman. 3, Editi, ἑποιοῦντο Πάσχα. Ibid. Ottobon. 1 et 2, et Felckm. 3, ἥ τε Ἀρείου αἵρεσις.
(29) Ita Regius. Editi et alii, ὑπὲρ ἑαυτοῦ.
(30) Regius, ἐπιτελεῖται. Mox Ottobon. 1 et 2, et Felckm. 3, παραφῦσα.
(31) Ottobon. 1 et 2, et Felman. 3, πρόδρομον εἶναι τοῦ. Mox Felckm. 3, κατ' αὐτῆς γράψαντες

6. Αἱ δὲ νῦν κινούμεναι παρ' αὐτῶν σύνοδοι ποίαν ἔχουσιν εὔλογον αἰτίαν ; Εἴ μὲν γὰρ καινοτέρα τις ἄλλη γέγονεν αἵρεσις μετὰ τὴν Ἀρειανὴν, εἰπάτωσαν τὰ τῆς ἐπινοίας αὐτῆς ῥήματα, καὶ τίνες οἱ ταύτην ἐφευρόντες εἰσί· γραφοντές τε ἀναθεματιζέτωσαν νὰς πρὸ τῆς συνόδου ταύτης αἱρέσεις, ἐν αἷς ἐστι καὶ ἡ Ἀρειανὴ, ὥσπερ οἱ ἐν Νικαίᾳ πεποιήκασιν, ἵνα δόξωσι καὶ αὐτοὶ (32) πεθανήν τινα πρόφασιν ἔχειν τοῦ καινότερα λέγειν· εἰ δὲ μηδὲν τοιοῦτον γέγονε, μηδὲ δύνανται δεῖξαι, αὐνοὶ δὲ μᾶλλον, ἔχοντες τὴν ἀσέβειαν Ἀρείου, ταῦτα φθέγγονται, καὶ καθημέραν ἐλεγχόμενοι μεταβάλλονται· τίς ἡ Χρεία τῶν συνόδων, ἀρκούσης τῆς ἐν Νικαίᾳ γενομένης πρός τε τὴν Ἀρειανὴν καὶ τὰς ἄλλας αἱρέσεις, ἃς κατέκρινε πάσας (33) διὰ τῆς ὑγιαινούσης πίστεως ; Καὶ γὰρ καὶ ὁ θρυλούμενος Ἀέτιος, ὁ ἐπικληθεὶς Ἄθεος, οὐκ ἰδίαν ἐφευρὼν μανίαν θρασύνεται, ἀλλ' εἰς τὴν Ἀρειανὴν ἑτεροδοξίαν χειμαζόμενος ἐναυάγησε καὶ αὐτὸς μετὰ τῶν ἀπατηθέντων παρ' αὐτοῦ. Μάτην γοῦν περιτρέχοντες προφασίζονται διὰ πίστιν ἠξιωκέναι γενέσθαι τὰς συνόδους. Ἔστι μὲν γὰρ ἱκανωτέρα πάντων ἡ θεία Γραφή· εἰ δὲ καὶ συνόδου χρεία περὶ τούτου, ἔστι τὰ τῶν Ἁτέρων· καὶ τυύτου γὰρ οὐκ ἠμέλησαν οἱ ἐν Νικαίᾳ συνελθόντες. ἀλλὰ καὶ ἔγραψαν οὕτω καλῶς, ὥστε τοὺς γνησίως ἐντυγχάνοντας τοῖς ἐκείνων γράμμασι δύνασθαι παρ' αὐτῶν ὑπομιμνήσκεσθαι τὴν ἐν ταὶς θείαις Γραφαῖς καταγγελλομένην εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν.

7. Οὐκοῦν, ἐπειδὴ (34) μηδὲν εὔλογόν ἐστι παρ' αὐτοῖς, ἀποροῦσι δὲ πανταχόθεν, καίτοι καὶ προφάσεις πλάττοντες, τοῦτο λοιπὸν αὐτοῖς περιλείπεται (35) λέγειν· Ἡμεῖς ἀντιλέγοντες τοῖς πρὸ ἡμῶν, καὶ παραβαίνοντες τὰς τῶν Ἁτέρων παραδόσεις, ἠξιώσαμεν σύνοδον γενέσθαι· ἀλλὰ πάλιν φοβηθέντες, μὴ παλιν εἰς ἓν συνελθόντων μάταιος ἡμῖν ἡ σπουδὴ γένηται (36), ἠξιώσαμεν εἰς δύο διαιρεθῆναι τὴν σύνοδον· ἵνα, ἐν μέρει γενόμενοι, δείξαντες ἅπερ ἐγράψαμεν (37), ὑφαρπάσαι δυνηθῶμεν τὸ πλέον, ἀπειλοῦντες τὸν προϊστάμενον τῆς ἀσεβείας Κωνστάντιον, καὶ οὕτω τὰ μὲν ἐν Νικαίᾳ πραχθέντα σχολάσαι ποιήσωμεν, σχηματισάμενοι τὴν ἁπλότητα τῶν τραφέντων (38) παρ' ἡμῶν. Ταῦτα δὲ εἰ καὶ μὴ τοῖς ῥήμασιν αὐτοῖς εἰρήκασιν, ἀλλᾷ τῇ διανοίᾳ ταύτῃ πάντα πεποιήκασι τε καὶ διετάραξαν. Ἀμέλει πολλὰ πολλάκις εἰρηκότες καὶ γράψαντες ἐν διαφόροις συνόδοις, οὐδεπώποτε περὶ τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως ὡς (39) φαύλης ἐμνημόνευσαν· ἀλλ' εἰ καί ποτε παρόντες τινὲς τὰς αἱρέσεις διέβαλλον, αὐτοὶ τὴν Ἀρειανὴν ἐξεδίκουν, ἣν ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος ἀνεθεμάτισε· καὶ μᾶλλον οὗτοι τοὺς

A 6. Quam vero legitimam causam habent synodi ab illis coactæ ? Si qua enim alia recentior post Arianam exorta est hæresis, ejus nobis commenta proferant, dicantque quinam ejus sint auctores : scriptisque suis ante hanc synodum exortas hæreses, inter quas est Ariana, anathemate damnent, quemadmodum a Nicænis Patribus factum est, ut et ipsi videantur verosimilem causam habere nova dicendi. Quod si nihil accidit ejusmodi, neque id illi probare valent, imo potius hæc effutiunt quod Arii impietatis sectatores sint, unde obvenit illis ut quotidie confutati sententiam mutent ? Quis, quæso, synodorum usus, cum Nicæna sufficiat, quæ contra Arianam et alias hæreses coacta, eas omnes per sanam suam fidem condemnavit ? Etenim ille vulgo jactatus Aetius, cognomine atheus, non eo ferocit B quod novam repererit insaniam, sed in Arianam hæresin quasi procellis agitatus, ipse cum subornatis a se hominibus naufragium fecit. Frustra igitur circumcursantes obtendunt se fidei causa synodos postulasse. Est quippe Scriptura sacra præ cæteris omnibus satis. Quod si hac de causa synodo opus sit, exstant Patrum Acta : neque enim qui Nicææ convenere, hanc rem neglexerunt, sed tam probe scripserunt, ut qui sincero animo eorum scripta evolvant, ex iis reminisci valeant pietatis erga Christum quæ in divinis prædicatur Scripturis.

7. Quia igitur nihil apud illos rationi consonum reperitur, et quanquam commentis utuntur, hærent tamen ubique ; hoc demum restat illis dicen- C dum : Nos majoribus nostris contradicentes, transgredientesque Patrum traditiones, synodum cogi postulavimus : metuentes autem ne episcopis unum in locum congregatis, vana fuerit nostra sollicitudo, rogavimus synodum in duas dividi partes, ut separatis illis, quæ scripsimus exhibentes, majorem eorum numerum, minis Constantii impietatis patroni nomine intentatis, subornare possimus, sicque acta Nicæna irrita facere, dum scriptorum nostrorum simulatam simplicitatem obtendemus. Hæc licet iisdem minime verbis sint effati, hoc certe animo omnia fecere, omnia conturbavere. Et sane cum multa multoties in diversis synodis dixerint scripserintque, nunquam tamen de Ariana hæresi, ut prava, mentionem fecerunt : imo si qui forte ex D præsentibus hæreses deferrent, illi Arianam, quam Nicæna synodus anathemate damnarat, propugnabant. Quin potius eos qui Arianica proferrent, per-

καὶ τοσοῦτοι ὅτες, omissis mediis. Ibid. καλῶς deest in Ottobon. 1.

(32) Sic Regius et Ottobon. 2. In reliquis, καὶ αὐτοί deest. Paulo post Regius, εἰ δὲ μηδέν τι τοιοῦτον. Infra Felckm, 3, καθ' ἡμέραν.

(33) In Felckm. 3, πάσας deest. Mox Reg, Ottobon. 1 et Felckman. 3, καὶ γὰρ καὶ ὁ θρυλούμενος. Editi, καὶ ὁ θρυλούμενος.

(34) Regius, ἐπεί.

(35) Sic Reg. Basil. et Felck. 3. Editi vero, ἐπιλείπεται. Mox Ottobon. 2, πρὸς ἡμῶν, male.

(36) Ita Regius· Editi, γενήσεται. Ottobon. 2. γενέσθαι.

(37) Ita Regius et Ottobon. 2. Editi, ἔγραψαν.

(38) Sic Reg. Ottobon. 2 et Felckm. 3. At Ottobon. 1, qui in hæc verba desinit, γραφθέντων. Editi, πραχθέντων.

(39) Ὡς deest in Felckm. 3 et in Ottobon. 2. Ib. Felckm. 3. καὶ ποτέ. Idem mox, διέβαλον. Paulo post Regius, ἡ ἐν Νικαίᾳ, omisso articulo.

humaniter amplectebantur. Magnum hoc igitur argumentum, **576** eos non veritas asserendæ causa, sed ut Nicæna acta abrogarent, de convocandis nunc synodis cogitasse. Quæ autem in his synodis cum a se, tum a sibi similibus acta sunt, rem non alio modo se habere palam faciunt. Quapropter e re fuerit ut singula, prout gesta sunt, enarremus.

8. Cum exspectarent omnes ut in unum convenirent quos imperatoris litteræ accersebant, utque unica synodus celebraretur; posteaquam divisi fuissent, et alii Seleuciam, cognomento Asperam, convenissent, alii Ariminum, ubi plures quadringentis episcopi reperti sunt, eo se contulerunt etiam Germinius, Auxentius, Valens, Ursacius, Demophilus, et Gaius. Sed cum omnes episcopi ex divinis Scripturis dissererent, charta illi producta, ubi consulatum legissent, postulabant ut hæc toti auferrentur synodo, et nihil ultra ab hæreticis quæreretur, nec eorum exploraretur sententia: sed hæc eorum scripta sufficerent, quæ ad hunc modum se habent:

Edita est catholica fides, præsente domino nostro piissimo et victoriis eximio imperatore Constantio Augusto, æterno, venerando, sub consulatu Flaviorum Eusebii et Hypatii clarissimorum, Sirmii undecimo calendas Junias (41).

Credimus in unum solum ac verum Deum Patrem omnipotentem, creatorem et opificem omnium; et in unum unigenitum Filium Dei, ante omnia sæcula, ante omne principium et ante omne tempus, quod excogitari potest, et ante omnem comprehensibilem substantiam, impassibiliter ex Deo genitum, per quem sæcula condita et omnia facta

τὰ Ἀρείου λέγοντας γνησίως ἐδέχοντο. Μέγα μὲν οὖν καὶ τοῦτο τεκμηριον, ὅτι μὴ δι' ἀλήθειαν, ἀλλ' ἐπ' ἀναιρέσει τῶν ἐν Νικαίᾳ πραχθέντων ἡ ἐπίνοια τῶν νῦν συνόδων ἦν· ἃ δὲ καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς συνόδοις παρ' αὐτῶν καὶ τῶν ὁμοίων πέπρακται, δείκνυσιν οὐδὲν ἧττον εἶναι ταῦτα ἀληθῆ. Λοιπὸν γὰρ ἀναγκαῖον ὡς ἕκαστα γέγονε δηλῶσαι.

8. Ἁντων προσδοκώντων εἰς ἓν συνέρχεσθαι, οὓς ἐκάλει τὰ παρὰ βασιλέως γράμματα, καὶ μίαν γίνεσθαι (40) τὴν σύνοδον, ἐπειδὴ διῃρέθησαν, καὶ οἱ μὲν εἰς Σελεύκειαν τὴν λεγομένην Τραχεῖαν κατῆλθον, οἱ δὲ ἐν τῇ Ἀριμίνῳ συνῆλθον· ἦσαν δὲ οἱ ἐν αὐτῇ ἐπίσκοποι υ' καὶ πλέον· εἰς ταύτην ἀνῆλθον καὶ Γερμίνιος, καὶ Αὐξέντιος, καὶ Οὐάλης, καὶ Οὐρσάκιος, Δημόφιλός τε καὶ Γάϊος. Ἀλλὰ, τῶν ἐπισκόπων πάντων διαλεγομένων ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν, οὗτοι χάρτην ἐπεδείκνυον· καὶ τὴν ὑπατείαν ἀναγινώσκοντες, ἠξίουν ταῦτὰ προκρίνεσθαι πάσης συνόδου, καὶ τούτων μηδὲν πλέον ζητεῖν παρὰ τῶν αἱρετικῶν, μηδὲ ἐρευνᾶσθαι τὴν ἐκείνων διάνοιαν· ἀλλ' ἀρκεῖσθαι τούτοις (41) μόνοις. Καὶ ἔστι τὰ γραφέντα παρ' αὐτῶν ταῦτα·

(42) Ἐξετέθη ἡ πίστις ἡ καθολικὴ ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ δεσπότου ἡμῶν τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ καλλινίκου βασιλέως Κωνσταντίου Αὐγούστου, τοῦ αἰωνίου, σεβαστοῦ, ὑπατείᾳ Φλαυίων (43) Εὐσεβίου καὶ Ὑπατίου τῶν λαμπροτάτων ἐν Σιρμίῳ τῇ πρὸ ια' καλνδῶν Ἰουνίων (44)

Πιστεύομεν εἰς ἕνα τὸν μόνον καὶ ἀληθινὸν Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, κτίστην (45) καὶ δημιουργὸν τῶν πάντων· καὶ εἰς ἕνα μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, καὶ πρὸ πάσης ἀρχῆς. καὶ πρὸ παντὸς ἐπινοουμένου χρόνου, καὶ πρὸ πάσης καταληπτῆς οὐσίας γεγεννημένον ἀπαθῶς ἐκ τοῦ Θεοῦ· δι' οὗ οἵ τε αἰῶνες κατηρτίσθησαν, καὶ τὰ πάντα ἐγέ-

(40) Regius et Felckm. 3, γίγνεσθαι.

(41) In hæc verba τούτοις μόνοις **desinit Ottob. 2.** Pariterque in codice Felckm 3, **post hæc, παρ'** αὐτῶν ταῦτα, desunt multæ paginæ.

(42) Hæc fidei confessio exstat apud Socratem lib. II, c. 37, ejus pars apud Nicephorum lib. IX, c. 39. De hac fuse disputavit Nicolaus Faber Præfat. ad Hilarii Fragmenta. Socrat., ἐξετέθη πίστις ἡ καθολικὴ ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ δεσπότου ἡμῶν Κωνσταντίου ἐν ὑπατείᾳ Φλαυίου, etc. Porro Latine illam primo editam, Græce deinde fuisse versam aiunt Socrates lib. II, c. 30, et Sozom. lib. IV, c. 17. Quos tamen hallucinari putant viri complures eruditissimi, quod a Marco Arethusio Græco homine ab aliis episcopis electo concinnata fuerit, ut Germinius oculatus testis enarrat in epistola sua ad Ruffianum, apud Hilarium fragmento 14, sub finem. Quod itidem confirmatur ex subscriptionibus, quas affert Epiphanius Hær. LXXIII, num. 22, ubi Marcus Arethusius prior subscribit, maximaque subscribentium pars Græci episcopi sunt. Et ne dicatur aliam esse illam fidei formulam a Germinio Epiphanioque laudatam, clausulam affert Germinius hic iisdem prorsus verbis expressam. Epiphanius vero verba affert Valentis qui ait se subscriptionem dedisse ea nocte, quæ diem Pentecostem præcessit, quæ ipsissima dies est quæ in fronte hujusce fidei formulæ designatur, videlicet undecimo kalendas Junias. Innuit item Epiphanius, Valentis consilium fuisse illam fidei formulam Ariminum deferre, quod huic rectissime convenit. Aliam profert V. Gl. Valesius rationem, ut probet eam Græce fuisse editam, quia nempe Athanasius, ubi **monumenta affert ex Latino Græce** versa, de ea re admonere perpetuo solet. **At non adeo firmum est hoc argumentum;** in *Apologia* quippe *ad Constantium imperatorem*, p. 245, epistolam affert S. doctor ex Latino **Græce versam**, quin illud indicet. Uno verbo **certum videtur** hanc ipsam esse fidei formulam quæ a **Marco Arethusio** dictata est, cujusque subscriptiones habentur apud Epiphanium Hær. LXXIII, num. 22. Græcene autem an Latine primo fuerit edita, ambiguum.

Titulum vero quod spectat, ex Athanasio forte colligatur, Ursacio, Valente et Gaio auctoribus, præmissum illum fuisse. Certe id non obscure innuit sanctus Pater, num. 3, ubi ait, eos cum sociis post editam fidei professionem, ei consulatum, diem atque imperatoris nomen præposuisse. Et liquidius, num. 5, ait Nicænos Patres nequaquam ausos esse consulatum, diem, vel mensem formulæ fidei præponere, quod tamen tres aut quatuor isti designarunt. Quod eo illi forte animo fecere, ut imperatoris consulumque nomen formulæ suæ auctoritatem daret, atque Ariminensibus Patribus terrorem incuteret.

(43) Sic omnes mss. et editio Commel. rectissime. Editores vero Parisienses imperite Φλαυίου posuerunt, Socratem videlicet secuti. At erant Eusebius et Hypatius fratres, atque adeo Flavii appellabantur ambo, quorum soror erat Eusebia Constantis conjux. Ibid. Niceph., πρὸς ἕνδεκα.

(44) Maii 22, anno 359.

(45) Editi, καὶ κτίστην. In Regio et Socrat. **καὶ deest.** Infra Socrat., πρὸ **πάσης καταληπτῆς ἐπινοίας.**

νετο (46)· γεγεννημένον δὲ μονογενῆ, μόνον ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, Θεὸν ἐκ Θεοῦ, ὅμοιον τῷ γεννήσαντι αὐτὸν Πατρὶ, κατὰ τὰς Γραφάς· οὗ τὴν γένεσιν οὐδεὶς ἐπίσταται, εἰ μὴ μόνος ὁ γεννήσας αὐτὸν Πατήρ. Τοῦτον ἴσμεν τοῦ Θεοῦ μονογενῆ Υἱὸν, νεύματι πατρικῷ παραγενόμενον ἐκ τῶν οὐρανῶν εἰς ἀθέτησιν ἁμαρτίας, καὶ γεννηθέντα ἐκ Μαρίας τῆς Παρθένου, καὶ ἀναστραφέντα μετὰ τῶν μαθητῶν, καὶ πᾶσαν τὴν οἰκονομίαν πληρώσαντα κατὰ τὴν πατρικὴν βούλησιν, σταυρωθέντα καὶ ἀποθανόντα, καὶ εἰς τὰ καταχθόνια κατελθόντα (47), καὶ τὰ ἐκεῖσε οἰκονομήσαντα, ὃν πυλωροὶ ᾅδου ἰδόντες ἔφριξαν, καὶ ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἀναστραφέντα μετὰ τῶν μαθητῶν, καὶ πᾶσαν τὴν οἰκονομίαν πληρώσαντα, καὶ τεσσαράκοντα (48) ἡμερῶν πληρουμένων ἀναληφθέντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐλευσόμενον ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ τῆς ἀναστάσεως τῇ δόξῃ τῇ πατρικῇ, ἀποδιδόντα ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὃ αὐτὸς ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐπηγγείλατο (49) πέμψαι τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων, τὸν Παράκλητον, κατὰ τὸ γεγραμμένον· « Ἀπέρχομαι πρὸς τὸν Πατέρα μου, καὶ παρακαλέσω τὸν Πατέρα, καὶ ἄλλον Παράκλητον πέμψει ὑμῖν. Τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας ἐκεῖνος ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ διδάξει, καὶ ὑπομνήσει ὑμᾶς πάντα. » Τὸ δὲ ὄνομα τῆς οὐσίας διὰ τὸ ἁπλούστερον ὑπὸ (50) τῶν Πατέρων τεθεῖσθαι, ἀγνοούμενον δὲ ὑπὸ τῶν λαῶν σκάνδαλον φέρειν, διὰ τὸ μήτε τὰς Γραφὰς τοῦτο περιέχειν, ἤρεσε τοῦτο περιαιρεθῆναι, καὶ παντελῶς μηδεμίαν μνήμην οὐσίας ἐπὶ Θεοῦ εἶναι τοῦ λοιποῦ· διὰ τὸ τὰς θείας Γραφὰς μηδαμοῦ (51) περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ οὐσίας μεμνῆσθαι. Ὅμοιον δὲ λέγομεν τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ κατὰ πάντα· ὡς καὶ αἱ ἅγιαι Γραφαὶ λέγουσί τε καὶ διδάσκουσιν (52-53).

A sunt: natum unigenitum, solum ex solo Patre, Deum de Deo, similem Patri suo qui ipsum genuit, secundum Scripturas ; cujus generationem nemo novit, nisi solus qui ipsum genuit, Pater. Hunc scimus Dei unigenitum Filium, nutu paterno de cœlis advenisse, ad destruendum peccatum : et natum ex Maria Virgine, versatum cum discipulis, qui omnem dispensationem implevit secundum paternam voluntatem, crucifixum et mortuum : qui ad inferos descendit, et quæ illic agenda ordinavit : quem conspicati inferorum ostiarii exhorruerunt : qui tertia die resurrexit a mortuis; qui cum discipulis versatus, ubi omnem 577 dispensationem implesset, peractis quadraginta diebus, assumptus est in cœlos, sedetque ad dexteram Patris : qui venturus est ultima die resurrectionis cum gloria paterna, redditurus singulis juxta opera sua. Et in Spiritum sanctum, quem ipse unigenitus Dei Jesus Christus promisit se missurum generi hominum, Paracletum, id est Consolatorem, ut scriptum est : « Vado ad Patrem meum, et rogabo Patrem, et alium Paracletum mittet vobis. Spiritum veritatis ille de meo accipiet, et docebit vos ac suggeret vobis omnia [94]. Nomen autem substantiæ quod simpliciter a Patribus positum a populisque minime intellectum, offensionis causa sit, quod etiam in Scripturis non contineatur, de medio tolli, et nullam omnino substantiæ mentionem in Deo deinceps faciendam esse placuit ; quod divinæ Scripturæ nusquam de Patris et Filii substantia meminerint. Patri autem Filium secundum omnia similem dicimus, quemadmodum Scripturæ dicunt atque docent.

B

9. Τούτων ἀναγνωσθέντων, οὐ μακρὰν ἐγνώσθη τῶν γραψάντων ἡ πανουργία. Τῶν γὰρ ἐπισκόπων προτεινάντων ἀναθεματισθῆναι τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν μετὰ καὶ τῶν ἄλλων αἱρέσεων, πάντων τε (53) ἐπὶ τούτῳ συνθεμένων, Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης, καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς ἀνένευον. καὶ λοιπὸν κατεγνώσθησαν, ὡς οὐ γνησίως, ἀλλ' ἐπ' ἀναιρέσει τῶν ἐν Νικαίᾳ πραχθέντων γράψαντες ταῦτα, ἵνα τὴν δυσώνυμον αἵρεσιν ἀντεισάξωσι. Θαυμάσαντες γοῦν ἐπὶ τοῖς δολίοις αὐτῶν ῥήμασι καὶ πανούργῳ προαιρέσει, ἔλεγον· « Ἡμεῖς οὐ δεόμενοι πίστεως συνήλθομεν (ἔχομεν γὰρ ἐν ἑαυτοῖς ὑγιαίνουσαν τὴν πίστιν), ἀλλ' ἵνα τοὺς ἀντιλέγοντας τῇ ἀληθείᾳ καὶ καινοτομεῖν ἐπιχειροῦντας ἐντρέψωμεν. Εἰ μὲν οὖν ὑμεῖς ὡς νῦν ἀρχόμενοι πιστεύειν

C

9. His perlectis, non diu postea eorum qui scripserant vafrities deprehensa est. Episcopis enim proponentibus ut Ariana cum aliis hæresibus anathemate damnaretur, acquiescentibusque omnibus, abnuerunt Ursacius et Valens cum sociis, atque demum compertum est illos non sincero ea scripsisse animo ; sed ut ea quæ Nicææ acta fuerant abrogarent, eorumque loco nefariam inducerent hæresim. Hominum itaque dolosa verba et vafrum consilium mirati episcopi aiebant : « Nos non ideo huc convenimus quod fide egeremus, in nobis enim ipsis sanam habemus fidem ; sed ut eos qui veritati repugnant, et nova moliuntur, pudore afficeremus. Quod si vos, quasi qui nunc credere incipiatis, ista

[94] Joan. XIV, 16, 17.

(46) Ita Regius. Editi, ἐγένοντο. Ibid. editio Paris. sola, γεγεννημένων, male. Paulo post editi, ἐκ μόνου ὑπὸ τοῦ Πατρός. Sed vocem ὑπό, cum desit in Regio, expunximus.

(47) In veteribus Socratis editis, σταυρωθέντα καὶ παθόντα καὶ ἀποθανόντα.

(48) Sic Socrat. et edit. Paris. ex Socrate, ut videtur. Nam in edit. Commel. et in omnibus codicibus, πεντήκοντα legitur, male. Mox Regius, τοὺς οὐρανούς, in editis τούς deest. Mox hæc, τῆς ἀναστάσεως desunt in Socrate, bene.

(49) Ita Regius et Socrat. Editi, μονογενὴς ἐπηγγείλατο, omissis mediis.

(50) Ita Regius et Socrat. Editi, παρά.

(51) Sic Regius et Socrat. Editi vero, μηδαμῶς. Ibid. veteres Socratis editi, περὶ Πνεύματος καὶ Υἱοῦ οὐσίας, male.

(52-53) Post διδάσκουσι in edit. Paris. legitur ταῦθ' αἱρετικοί. Sed desunt in edit. Commel. et in omnibus mss.

scripsistis, nondum clerici estis, quippe qui jam primum fide instituamini: si vero qua mente nos convenimus, eadem et vos accessistis, sit omnium concordia, et hæreses anathemate damnemus Patrumque nostrorum servemus traditiones, ne posthac synodorum cogendarum causæ passim occurrant, cum semel illi qui Nicææ convenerunt omnia præoccuparint, et nihil non pro catholica Ecclesia egerint.« Sed cum episcopi una omnes consentirent, abnuere tamen supradicti. Quapropter cum exploratum ipsis esset, ignaros, vafros, vel potius hæreticos esse homines, omnes Nicænam synodum suis suffragiis approbarunt, sufficereque illam omnibus visum est; prædictos autem, Ursacium scilicet, Valentem, Germinium, Auxentium, Gaium et Demophilum hæreticos declararunt, et cum illos deposuissent, utpote qui non vere Christiani, sed Ariani essent, hæc Latine scripsere, quæ ad sensum (55) Græce sic translata sunt :

A ἐγράψατε ταῦτα, οὕπω ἐστὲ κληρικοὶ, ἀρχὴν ἔχοντες τοῦ κατηχεῖσθαι· εἰ δὲ τῇ γνώμῃ ᾗ συνήλθομεν ἡμεῖς, ταύτην καὶ ὑμεῖς ἔχοντες ἀπηντήσατε, ἔστω πάντων ὁμοφροσύνη, καὶ τὰς μὲν αἱρέσεις ἀναθέματι ἀναθεματίσωμεν, τὰ δὲ τῶν Πατέρων φυλάξωμεν, ὑπὲρ τοῦ μηκέτι διατρέχειν προφάσεις συνόδων, ἅπαξ προλαβόντων τῶν ἐν Νικαίᾳ συνελθόντων, καὶ πάντα πραξάντων ὑπὲρ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας. » Ἀλλὰ καὶ οὕτω τῶν ἐπισκόπων πάλιν (54) πάντων συνθεμένων, ἀνένευσαν οἱ προειρημένοι· καὶ λοιπὸν καταγνόντες αὐτῶν, ὡς ἀμαθῶν δολίων τε καὶ μᾶλλον αἱρετικῶν, τῇ μὲν ἐν Νικαίᾳ γενομένῃ συνόδῳ συνεψηφίσαντο πάντες, καὶ ταύτῃ πάντες ἔκριναν ἀρκεῖσθαι· τοὺς δὲ προειρημένους Οὐρσάκιον καὶ Οὐάλεντα, Γερμίνιον, Αὐξέντιον, Γάϊον, Δημόφιλον, αἱρετικοὺς ἀπέφηναν, καὶ καθελόντες αὐτοὺς, ὡς μὴ ὄντας ἀληθῶς B Χριστιανοὺς, ἀλλ' Ἀρειανοὺς, ἔγραψαν κατ' αὐτῶν Ῥωμαϊστὶ μὲν, ἑρμηνευθέντα δὲ Ἑλληνιστὶ κατὰ δύναμιν, ταῦτα·

10. *Exemplum epistolæ Ariminensis concilii ad Constantium imperatorem, ubi episcopi prævaricati sunt a fide vera* (57).

I. Jubente Deo ex præcepto pietatis tuæ credimus fuisse dispositum ut ad Ariminensium locum ex diversis provinciis occidentalium episcopi **578** veniremus, ut fides claresceret omnibus Ecclesiis catholicis, et hæretici noscerentur. Dum enim omnes qui recte sapimus contractaremus, placuit quidem ut fidem ab antiquitate perseverantem, quam per prophetas, evangelia et apostolos, per ipsum Deum et Dominum nostrum Jesum Christum Salvatorem imperii tui et largitorem salutis tuæ, quam semper obtinuimus, teneamus. Nefas enim duximus sanctorum aliquid mutilare, et eorum qui in Nicæno tractatu consederant una cum gloriosæ memoriæ Constantino patre pietatis tuæ. Qui tractatus manifestatus est, et insinuatus mentibus populorum, et contra hæresim Arianam tunc positus invenitur, ut hæreses inde sint expugnatæ : a quo si aliquid demptum fuerit, venenis hæreticorum aditus panditur.

10. (56) Ἀντίγραφον ἐπιστολῆς παρὰ τῆς συνόδου πρὸς τὸν Αὔγουστον Κωνστάντιον (57).

Ἐκ τε τῆς τοῦ Θεοῦ κελεύσεως (58) καὶ τοῦ τῆς σῆς εὐσεβείας προστάγματος τὰ πάλαι δογματισθέντα γεγενῆσθαι πιστεύομεν. Εἰς γὰρ Ἀρίμινον (59) ἐκ πασῶν τῶν πρὸς δύσιν πόλεων εἰς τὸ αὐτὸ πάντες οἱ ἐπίσκοποι συνήλθομεν, ἵνα καὶ ἡ πίστις τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας γνωρισθῇ, καὶ οἱ τἀναντία φρονοῦντες ἔκδηλοι γένωνται. Ὡς γὰρ ἐπὶ πλεῖστον διασκοποῦντες εὑρήκαμεν, ἀρεστὸν (60) ἐφάνη τὴν πίστιν τὴν ἐκ παλαιοῦ διαμένουσαν, ἣν καὶ οἱ προφῆται καὶ τὰ Εὐαγγέλια, καὶ οἱ ἀπόστολοι διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκήρυξαν, τοῦ καὶ τῆς σῆς βασιλείας φρουροῦ (61), καὶ τῆς σῆς ῥώσεως προστάτου· ἵνα ταύτην κατασχόντες φυλάξωμεν, καὶ φυλάττοντες μέχρι τέλους διατηρήσωμεν. Ἄτοπον γὰρ καὶ ἀθέμιτον ἐφάνη τῶν ὀρθῶς καὶ δικαίως ὡρισμένων τι (62) μεταλλάσσειν, καὶ τῶν ἐν Νικαίᾳ κοινῇ μετὰ τοῦ ἐνδοξοτάτου Κωνσταντίνου τοῦ σοῦ πατρὸς καὶ βασιλέως ἐσκεμμένων, ὧν ἡ διδασκαλία (63) καὶ τὸ φρόνημα διῆλθέ τε καὶ ἐκηρύχθη εἰς πάσας ἀνθρώπων ἀκοάς τε καὶ διανοίας, ἥτις ἀντίπαλος μόνη καὶ ὀλετὴρ τῆς Ἀρείου αἱρέσεως ὑπῆρξε· δι' ἧς οὐ μόνον αὕτη, ἀλλὰ καὶ αἱ λοιπαὶ αἱρέσεις καθηρέθησαν· ἐν ᾗ ὄντος καὶ τὸ προσθεῖναί τι σφαλερὸν (64), καὶ τὸ ἀφελέσθαι τι ἐπικίνδυνον ὑπάρχει· ὡς, εἴπερ τι θάτερον γένοιτο (65), ἔσται τοῖς ἐχθροῖς ἄδεια τοῦ ποιεῖν ἅπερ βούλονται.

(54) Sic Regius. In editis πάλιν deest.

(55) Sunt qui vertendum putant, *pro viribus*.

(56) Hæc Epistola Latine primum data fuit, ut est apud Hilarium fragmento 8, col. 1344, quam huc transcribere visum est. Exstat ea Græce apud Socratem lib. II, c. 37; Sozomenum lib. IV, c. 18; Theodoretum lib. II, c. 19; Nicephorum lib. IX, cap. 40. Prout scilicet apud Athanasium ex Græco versa habetur magis ad sententiam, quam ad verbum.

Titulus in Socrate : Ἐπιστολὴ τῆς ἐν Ἀριμίνῳ συνόδου πρὸς τὸν βασιλέα Κωνστάντιον· in Theodoreto : Ἐπιστολὴ συνοδικὴ παρὰ τ[illegible]ν αὐτόθι συνεληλυθότων ἐπισκόπων πρὸς τὸν βασιλέα γραφεῖσα Κωνστάντιον.

(57) Ex Hilarii fragmento 8, p. 1344.

(58) Sozom., τά τε ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ κελεύσεως. Mox Regius, εὐσεβείας, et ita quoque Socrat. Soz. et Theodor. Editi vero, εὐλαβείας. Ibid., τὰ πάλαι deest in Sozom. Idem ibi, γενέσθαι. D

(56) Regius, Sozom,, Ἀρίμηνον. Mox Socrat., ἐπὶ ταυτό.

(60) Theodor., ἄριστον. Mox Socrat. et Theodor., τὴν ἔκπαλαι.

(61) Sozom., ἐφόρου. Paulo post Theodor., κατέχοντες.

(62) Τι deest in editis, sed habetur in Regio, Socrat. Sozom. Theodor., qui postremus habet μεταλλάξαι.

(63) Socrat , τε post διδασκαλία.

(64) Hæc, ἐν ᾗ ὄντως, καὶ προσθεῖναί τι σφαλερόν, non exprimuntur in Latino. Mox Reg., ἀσφαλέσθαι, male. Theodor. omittit τι.

(65) Sozom., γένηται, in quo mox deest τοῦ ante ποιεῖν. Socrat,, βούλοιτο.

Ὅθεν Οὐρσάκιός τε καὶ Οὐάλης, ἐπειδὴ ἔκπαλαι (66) μέτοχοί τε καὶ συμφωνοι τοῦ Ἀρειανοῦ δόγματος ἦσαν καθεστηκότες, καὶ τῆς ἡμετέρας κοινωνίας χωρισθέντες ἀπεφάνθησαν· ἧς ἵνα μετάσχωσιν ἐφ' οἷς ἑαυτοῖς συνεγνώκεισαν πλημμελήσαντες, μετανοίας τε καὶ συγγνώμης ἠξίουν τυχεῖν, ὡς καὶ τὰ ἔγγραφα τὰ ὑπ' ἐκείνων γεγενημένα μαρτυρεῖ· δι' ὧν ἁπάντων φειδὼ γεγένηται, καὶ τῶν ἐγκλημάτων συγγνώμη. Ἦν δὲ ὁ καιρὸς, καθ' ὃν ταῦτα ἐπράττετο, ὅτε ἐν Μεδιολάνῳ τὸ συνέδριον τῆς συνόδου συνεκροτεῖτο, συμπαρόντων δὲ (67) καὶ τῶν πρεσβυτέρων τῆς τῶν Ῥωμαίων Ἐκκλησίας· ἐγνωκότες δὲ ἅμα καὶ τὸν μετὰ τελευτὴν ἄξιον μνήμης Κωνσταντῖνον, μετὰ πάσης ἀκριβείας καὶ ἐξετάσεως τὴν συγγραφεῖσαν πίστιν ἐκτεθεικότα (68). Ἐπειδὴ δὲ, ὡς ἐξ ἀνθρώπων ἐγένετο βαπτισθεις, καὶ πρὸς τὴν ὀφειλομενην εἰρήνην ἀνεχώρησεν, ἄτοπον εἶναι μετ' ἐκεῖνό (59) τι καινοτομεῖν, καὶ τοσούτους ἁγίους ὁμολογητὰς, μάρτυρας, τοὺς καὶ τοῦδε τοῦ δόγματος συγγραφεῖς τε καὶ εὑρετὰς ὑπεριδεῖν· οἵτινες κατὰ τὸν παλαιὸν τῆς Ἐκκλησίας θεσμὸν ἅπαντα φρονοῦντες διαμεμενήκασιν· ὧν ὁ Θεὸς τὴν πίστιν, καὶ εἰς τοὺς σοὺς χρόνους τῆς βασιλείαν μετέδωκε διὰ τοῦ (70) Δεσπότου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ σοι καὶ τὸ βασιλεύειν οὕτως ὑπῆρξεν, ὡς καὶ τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης κρατεῖν. Πάλιν γοῦν οἱ ἐλεεινοὶ καὶ οἰκκροὶ τῷ φρονήματι, ἀθεμίτῳ τολμήματι (71) τῆς δυσσεβοῦς φρονήσεως κήρυκας ἑαυτοὺς ἀνήγγειλαν) καὶ ἐπιχειροῦσιν ἀνατρέπειν πᾶν ἀληθείας σύνταγμα. Ὡς γὰρ κατα τὸ σὸν πρόσταγμα τὸ (72) συνέδριον τῆς συνόδου συνεκροτεῖτο, κἀκεῖνοι τῆς ἰδίας ἀπάτης ἐγύμνουν τὴν σκέψιν. Ἐπειρῶντο γὰρ πανουργίᾳ τινὶ καὶ ταραχῇ προσφέροντές τι καινοτομεῖν, τῆς τοιαύτης ἑταιρίας (73) συναλισκομένους εὑρόντες Γερμίνιον, Αὐξέντιον καὶ Γάϊον, τοὺς τὴν ἔριν καὶ διχοστασίαν ἐμποιοῦντας· ὧν ἡ διδασκαλία, μία μὲν οὖσα (74), πᾶν πλῆθος βλασφημιῶν ὑπερβέβηκεν. Ὡς δὲ συνεῖδον, οὐχὶ τῆς τοιαύτης προαιρέσεως (75) ὄντας, οὔτε ὁμογνωμονοῦντας, ἐφ' οἷς κακῶς ἐφρόνουν, εἰς τὸ συμβούλιον ἡμῶν μετήγαγον ἑαυτοὺς, ὡς δοκεῖν ἕτερόν τι γράφειν· ἦν δὲ ὁ καιρὸς βραχὺς ὁ καὶ τὰς γνώμας αὐτῶν ἐξελέγχων. Ἵνα οὖν μὴ τοῖς αὐτοῖς ἀεὶ τὰ τῆς Ἐκκλησίας περιπίπτῃ, καὶ ταραχὴ, καὶ θόρυβος καλινδούμενος ἅπαντα συγχέῃ (76), βέβαιον ἐφάνη τὰ πάλαι ὡρισμένα (77) ἔννομα καὶ ἀμετακίνητα διαφυλάττειν· τοὺς δὲ προειρημένους τῆς ἡμετέρας κοινωνίας ἀποκεχωρίσθαι· δι' ἣν αἰτίαν τοὺς ἀναδιδάξοντας (78) πρέσβεις πρὸς τὴν σὴν ἐπιείκειαν ἀπεστάλκαμεν, τὴν γνώμην τοῦ συνεδρίου διὰ τῆς ἐπιστολῆς μηνύσοντας· τοῖς δὲ πρέσβεσι πρό γε πάντων τοῦτο παρεκελευσάμεθα, τὸ τὴν ἀλήθειαν

A II. Ideo Ursacius et Valens in suspicionem ejusdem hæreseos Arianæ veneruntaliquando et suspensi erant a communione : et rogaverunt veniam, sicut eorum continent scripta,quam meruerant tunc temporis a concilio Mediolonensi, assistentibus etiam legatis Romanæ Ecclesiæ. Constantino præsente in hoc, cum magno examine fuisset conscriptum,quod tenens baptizatus ad quietem Dei commigravit; nefas putamus inde aliquid mutilare, et tot sanctos et confessores et successores martyrum ipsius tractatus conscriptores in aliquo removere, cum et ipsi præteritorum Catholicorum secundum Scripturas cunctas (79) servaverunt, mansisseque in hæc tempora, quibus pietas tua a Deo Patre per Deum et Dominum nostrum Jesum Christum regendi orbis
B accepit. Tunc etiam conabantur convellere, quod fuerat positum ratione. Etenim cum pietatis tuæ litteræ jusserunt tractari de fide, offerebatur nobis a supradictis turbatoribus Ecclesiarum, associato Germinio (Auxentio) et Gaio, novum nescio quid considerandum,quod multa perversæ doctrinæ continebat. Adeo cum videretur displicere quod offerebant **579** publice in concilio, putaverunt aliter esse conscribendum. Equidem hæc brevi tempore sæpe mutasse manifestum est. Et ne Ecclesiæ frequenter perturbentur, placuit instituta vetera rationabilia servari. Ad instruendam igitur tuam clementiam (80) (legatos misimus qui tibi sententiam synodi per epistolam indicent), quibus hoc ipsum solum mandamus ut non aliter legationem perferrent, quam statuta vetera permanerent firC missima, ut et sapientia tua cognosceret, non hoc quod promiserant supradicti Valens et Ursacius, Germinius et Gaius, si sublatum fuisset, pacem posse compleri. Mogis enim turbatio cunctis regionibus et Ecclesiæ Romanæ immissa est.

(66) Ἔκπαλαι deest in Theodor. Sozom. vero legit πάλαι. Mox Socrat. et Theodor., Ἀρειανικοῦ. Paulo post Theodor., καθεστῶτες τῆς ἡμετέρας.

(67) Theodor., δή.

(68) Regius mendose, ἐκτεθηκότες.

(69) Regius, μετ' ἐκείνου. Paulo post omnes manuscript. cum Socrat. Sozom. Theodor., τοσούτους ἁγίους. Editi, τούτους ἁγίους. Ibid. Socrat. Sozom. Theodor., καὶ μάρτυρας. Paulo post Theodor., παρἰδεῖν pro ὑπεριδεῖν.

(70) Theodor., καὶ διὰ τοῦ.

(71) Regius, φρονήματι, ἀθεμίτῳ φρονήματι.

(72) Sic Regius, Socrat., Sozom. In editis τό deest. Mox editi, συνεκρότητο. Regius, συγκεκροτητο. Socrat, Sozom. Theodor., συνεκροτεῖτο.

(73) Socrat., ἑτερείας. Sozom., ἑτερείας. Ibidem Regius, τοὺς συναλισκομένους. Mox Socrat. et Theodor., Γερμάνιος. Ibidem Auxentium Hilarius omittit. Theodor., τοὺς τὴν αἵρεσιν καὶ διχοστασίαν.

(74) Sozom.. διδασκαλία μὴ μένουσα. Nec possunt hæc in contextu Latino internosci, ita libera ver-
D sione Græca donatus est.

(75) Socrat. et Theodor., τῆς αὐτῆς προαιρέσεως. Sozom., τῆς αὐτῆς αἱρέσεως.

(76) Sozom., θόρυβος καλιοδούμενος ἅπαντας συνέχῃ.

(77) Ita Reg. Socrat. Theod. At Soz. cum Athanasii editis, διωρισμένα. Mox Sozom., φυλάττειν. Porro hujusmodi decretum videsis apud Hilar. fragm. 7, col. 1341. Mox in Latino desunt quædam.

(78) Sic Reg. Sozom. et Theodor. At editi cum Socrate, ἀναδιδάξαντας. Vide Hilarium ibid. Reg. Socrat. Sozom. Theedor,, μηνύσοντας. Editi, μηνύσαντες. Ibid. Socrat., τοῖς γε πρεσβεύουσι.

(79) Forte, *cuncta*. Locus vitiosus.

(80) Hilarii textus hic deficit.

πιστώσασθαι ἐκ τῶν πάλαι ἀρχαίων καὶ δικαίων ὁρμωμένους (81). οἵ καὶ τὴν σὴν ἀναδιδάξουσιν ὁσιότητα, ὅτι οὐχ, ὥσπερ ἔφησαν Οὐρσακί᾽ς τε καὶ Οὐάλης, ἔσται εἰρήνη, εἴπερ τι τῶν δικαίων ἀνατραπείη. Πῶς γὰρ εἰρήνην οἷόν τε ἄγειν τοὺς τὴν εἰρήνην καταλύοντας ; μᾶλλοι γὰρ ἔρις καὶ ταραχὴ ἐκ τούτων σὺν ταῖς λοιπαῖς πόλεσι καὶ τῇ τῶν Ῥωμαίων Ἐκκλησίᾳ γενήσεται.

III. Ob quam rem tuam rogamus clementiam, ut placidis auribus et sereno vultu universos legatos nostros et respicias et audias : neve aliquid permittat clementia tua injuria veterum convelli ; sed manere ea, quæ a majoribus nostris accepimus, quos fuisse et prudentes, et sine Spiritu sancto Dei non egisse confidimus, quia ista novitate non solum fideles populi perturbati sunt, verum etiam infideles ad credulitatem vetantur accedere. Oramus etiam ut præcipias tot episcopos, qui Arimino detinentur, inter quos plurimi sunt qui ætate et paupertate defecti sunt, ad suam provinciam remeare, ne destituti suis episcopis laborent populi Ecclesiarum. Hoc etiam frequentius postulamus, ut nihil innovetur, nihil minuatur; sed maneant incorrupta quæ patris sanctæ pietatis tuæ temporibus et tuis religiosis sæculis permanserunt. Nec jam nos fatigari aut convelli a sedibus nostris tua sancta prudentia permittat, sed quieti vacent semper postulationibus, quas habent semper et pro salute tua, et pro regno tuo, et pro pace quam tibi Divinitas pro meritis tuis profundam et perpetuam largiatur. Legati autem nostri et subscriptiones et nomina episcoporum vel legatorum perferent, sicut idem alia scriptura instruit tuam sanctam religiosamque prudentiam.

A Διὸ δὴ ἱκετεύομεν τὴν σὴν ἐπιείκειαν, ἵνα προσηνέσιν ἀκοαῖς καὶ γαληναίῳ βλέμματι τοὺς ἡμετέρους πρέσβεις ἀθρήσειας, μήτε (82) πρὸς ὕβριν τῶν τετελευτηκότων καινόν τι μεταλλάττειν ἐπιτρέψειας· ἀλλ᾽ ἐάσῃς ἐμμένειν ἡμᾶς τοῖς παρὰ τῶν προγόνων ὁρισθεῖσί τε καὶ νενομοθετημένοις· οὕς ἅπαντα μετὰ ἀγχινοίας τε καὶ φρονήσεως καὶ Πνεύματος ἁγίου πεποιηκέναι φήσαιμεν ἄν. Τὰ γὰρ νῦν παρ᾽ ἐκείνων καινοτομούμενα τοῖς μὲν πιστεύσασιν ἀπιστίαν ἐμποιεῖ (83) τοῖς δὲ ἀπιστοῦσιν ὠμότητα. Ἱκετεύομεν δὲ ἔτι, ἵνα κελεύσῃς ἐπισκόπους τοὺς ἐν (84) ταῖς ἀλλοδαπαῖς διατρίβοντας, οὕς καὶ τὸ τῆς ἡλικίας ἐπίπονον καὶ τὸ τῆς πενίας ἐνδεὲς τρύχει, τὴν εἰς τὰ οἰκεῖα ἀνακομιδὴν ῥᾳδίαν ποιήσασθαι· ἵνα μὴ ἔρημοι, τῶν ἐπισκόπων ἀφωρισμένων (85), αἱ Ἐκκλησίαι διαμένωσιν. Ἔτι δὲ πρὸς ἅπασι καὶ τοῦτο δεόμεθα, ἵνα B μηδὲν μήτε ἐλλείπῃ τῶν προϋπαρξάντων, μητε πλεονάζοι· ἀλλὰ πάντα ἄῤῥηκτα διαμείνῃ (86), ἐκ τῆς τοῦ σοῦ πατρὸς εὐσεβείας καὶ εἰς τὸν νῦν χρόνον (87) διαφυλαττόμενα· μήτε λοιπὸν ἡμᾶς μοχθεῖν, καὶ τῶν οἰκείων παροικήσεων ἀλλοτρίους ἐπιτρέψειας γίνεσθαι (88)· ἀλλ᾽ ἵνα οἱ ἐπίσκοποι σὺν τοῖς ἰδίοις λαοῖς μετ᾽ εἰρήνης εἰς εὐχάς τε καὶ λατρείας σχολὴν ἄγοιεν, ἱκετεύοντες ὑπὲρ τῆς σῆς βασιλείας, καὶ σωτηρίας, καὶ εἰρήνης, ἣν ἡ Θειότης (89) σοι εἰς τὸ διηνεκὲς χαρίσεται. Οἱ δὲ ἡμέτεροι πρέσβεις τάς τε ὑπογραφὰς καὶ τὰς τῶν ἐπισκόπων προσηγορίας κομίζουσιν, οἵτινες καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν θείων Γραφῶν (90), τὴν σὴν ἀναδιδάξουσιν ὁσιότητα.

DECRETUM SYNODI.

C ΑΠΟΦΑΣΙΣ ΤΗΣ ΣΥΝΟΔΟΥ (91).

11. Quantum decuit, fratres charissimi, catholica synodus patientiam habuit, et piam Ecclesiam toties exhibuit juxta Ursacium et Valentem, Germinium, Gaium (et Auxentium); qui toties mutando quod crediderant, omnes Ecclesias turbaverunt, et nunc conantur hæreticum animum suum inserere animis Christianis. Subvertere enim volunt tractatum habitum apud Nicæam, 580 qui positus est contra Arianam hæresim et cæteras. Attulerunt nobis præterea conscriptam a se fidem, quam recipere nos non licebat. Jam quidem hæretici antehac nobis pronuntiati sunt, et multis diebus est com-

11. Ἕως προσῆκον ἦν καὶ δυνατὸν, ἀδελφοὶ τιμιώτατοι, ἡ καθολικὴ σύνοδος, καὶ ἡ ἁγία Ἐκκλησία τῇ ἰδίᾳ ὑπομονῇ καὶ ἀνεξικακίᾳ ἤνεγκεν οὐκ ἀγεννῶς Οὐρσάκιον, καὶ Οὐάλην καὶ Γάϊον, καὶ Γερμίνιον, καὶ Αὐξέντιον (92)· οἵτινες ἄλλοτε ἄλλο φρονοῦντες πάσας τὰς Ἐκκλησίας συνετάραξαν, οἵ καὶ νῦν ἐπιχειρῆσαι τετολμήκασι τὸν αἱρετικὸν λογισμὸν τῇ τῶν ὀρθοδόξων πίστει συνάψαι, καὶ διαλῦσαι τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον, ἥτις ἀντίμαχος ὑπάρχει τῇ τῶν Ἀρειανῶν αἱρέσει· ἔξωθεν ἰδίαν τινὰ καὶ ἀλλοτριωτάτην τῆς ἁγιωτάτης Ἐκκλησίας συγγραφεῖσαν πίστιν προσφέροντες· ἥντινα ἡμᾶς δέξασθαι ἀθέμιτον ἡγησάμεθα.

(81) Sozom., ἀρχαίων δικαίως ὡρισμένων. Mox Reg. Socrat. Sozom. Theodor., οἵ. Editi, οἱ. Ibid. Reg., ἀθεότητα, sed secunda manu superius scriptum est ὁσιότητα. Mox τε post Οὐρσάκιος abest a Sozom.

(82) Sozom., μηδέ. Paulo post Sozom. Theodor., ἐάσεις.

(83) Sozom., ἐνεπκίει.

(84) Ταῖς deest apud Sozom.

(85) Theodor., ἀφῃρημένων.

(86) Sozom., διαμένῃ, et in eodem καί sequens deest.

(87) Theodor., εἰς τὸν νῦν καὶ εἰς τὸν ἑξῆς χρόνον.

(88) Socrat., καὶ ἐκτὸς τῶν ἰδίων παροικιῶν ἐπιτρέψειας γενέσθαι. Sozom. et Theodor., καὶ τῶν ἰδίων παροικήσεων. Theodor., ἀλλοτρίους ἐπιτρέψειας γενέσθαι. Editi, ἐπιτρέψεις. Sed Regius melius, ἐπιτρέψειας. Mox Reg. Basil. Socrat. Soz. Theod., οἱ ἐπίσκοποι. In editis οἱ deest. Mox Theod. σὺν τῷ ἰδίῳ λαῷ μετ᾽ εἰρήνης εὐχαῖς τε καὶ λατρείαις σχολὴν ἄγοιεν Paulo post idem, βασιλείας τε καί.

(89) Theodor., ἡ θεότης.

(90) Sozom., γραμμάτων, et mox idem, θειότητα.

(91) Apud Hilar. fragm. 7, col. 1342, unde contextus Latinus desumptus est, legitur Græcianum a Calle decretum illud protulisse : quod cum Latine primum editum fuerit, ut ibidem jacet, Græce versum est.

(92) Auxentium omittit Hilarius de more.

ἔκπαλαι γὰρ οὗτοι αἱρετικοὶ ὄντες καὶ τἀναντία φρονοῦντες καὶ νῦν ἀπεδείχθησαν· οὓς πρὸς τὴν ἡμετέραν κοινωνίαν συνελθεῖν οὐκ ἐπιτρέπομεν, τῇ ἰδίᾳ φωνῇ παρόντας αὐτοὺς κατακρίναντες, καὶ καθαιροῦντες. Νῦν τοίνυν, ὅπερ δοκεῖ, ἀποφήνασθε· ἵνα ἑνός ἑκάστου ἡ γνῶσις ἐκ τῆς ὑπογραφῆς εἴη βέβαιος. Ὁμοθυμαδὸν οἱ ἐπίσκοποι φάσκομεν· Οἱ προειρημένοι ἐχθροὶ καθαιρεθῶσιν, ἵνα ἡ καθολικὴ πίστις ἐν εἰρήνῃ διαμείνῃ. Καὶ τὰ μὲν ἐν τῇ Ἀριμίνῳ (93) πραχθέντα ταχεῖαν καὶ τοιαύτην ἔσχε τὴν διάλυσιν. Οὐδεὶς γὰρ ἐκεῖ διεφώνησεν, ἀλλὰ πάντες συμφώνως ὡς ἔγραψαν τὰ δόξαντα, καὶ τοὺς Ἀρειανοὺς καθῄρησαν (94).

A probatum : quos et ad nostram communionem non admisimus, voce nostra damnantes eos præsentes. Nunc iterum quid vobis placet, iterum dicite, ut singulorum subscriptione firmetur. Universi episcopi dixerunt : Placet ut hæretici SS. (99) damnentur, quo possit Ecclesia fide inconcussa, quæ vere catholica est, in pace perpetua permanere. Rerum quidem Arimini gestarum celerrimus ejusmodi fuit exitus. Nulla enim ibi fuit sententiarum discrepantia : sed omnes una mente quæ decreta fuerant conscripserunt, Arianosque deposuerunt.

12. Τὰ δὲ ἐν Σελευκείᾳ τῇ Τραχείᾳ γενόμενα ταῦτά ἐστι. Μὴν μὲν ἦν ὁ κατὰ Ῥωμαίους καλούμενος Σεπτέμβριος, κατὰ δὲ τοὺς Αἰγυπτίους Θὼθ, καὶ κατὰ Μακεδόνας Γορπιαῖος, καὶ ἡμέρα τοῦ μηνὸς κατ' Αἰγυπτίους ἐκκαιδεκάτη, εἰς ἣν συνέδραμον πάντες οἱ κληθέντες συνελθεῖν· ἦσαν δὲ κἀκεῖ που ρξ' · πολλῶν δὲ ὄντων τῶν ἐν αὐτοῖς κατηγορουμένων, καὶ τῶν κατηγορούτων βοώντων κατ' αὐτῶν, Ἀκάκιος καὶ Πατρόφιλος, καὶ Οὐράνιος ὁ ἀπὸ Τύρου, καὶ Εὐδόξιος ὁ ἐπειστηδήσας τῇ Ἀντιοχέων Ἐκκλησίᾳ, Λεόντιός τε καὶ Θεόδοτος, καὶ Εὐάγριος, καὶ Θεόδουλος, καὶ Γεώργιος ὁ διωχθεὶς ἀπὸ τῆς οἰκουμένης, πράττουσί τι πανοῦργον (95). Φοβηθέντες γὰρ τοὺς κατ' αὐτῶν παρὰ τῶν κατηγόρων ἐλέγχους, προσελάβοντο τοὺς ἄλλους τῆς Ἀρείου μερίδος, τοὺς εἰς αὐτὸ τοῦτο μισθωτοὺς εἰς ἀσέβειαν γιομένους, καὶ κατὰσταθέντας παρὰ Σεκούνδου τοῦ καθαιρεθέντος παρὰ τῆς μεγάλης συνόδου· ἀπὸ μὲν τῆς Λιβύης Στέφανον καὶ Σεράτ (96), καὶ Πολυδεύκην, κατηγορουμένους ἐπὶ διαφόροις ἐγκλήμασι· καὶ λοιπὸν Ἡγκράτιον, καὶ Ἡτολεμαῖον, Μελιτιανόν τινα, καὶ σχηματισάμενοι δῆθεν περὶ πίστεως ζητεῖν, οὐκ ἐλάνθανον τοὺς κατηγόρους δεδιότες· καὶ τὴν αἵρεσιν ἐζεδίκουν, καὶ λοιπὸν ἰσχίσθησαν· καὶ οἱ μὲν μετὰ τῶν περὶ Ἀκάκιον ἦσαν ὕποπτοι, καὶ ὀλίγιστοι (97) παντελῶς· οἱ δὲ ἄλλοι τὸ πλῆθος ἦσαν. Οἱ μὲν οὖν περὶ Ἀκάκιον ἀποχρησάμενοι τῷ τῆς ἀπονοίας θράσει, τέλεον ἠρνοῦντο τὰ ἐν Νικαίᾳ γραφέντα, καὶ τὴν σύνοδον διέβαλλον· οἱ δὲ ἄλλοι (τὸ πλῆθος δὲ ἦσαν οὗτοι) τὰ μὲν ἄλλα πάντα τῆς συνόδου ἀπεδέχοντο· μόνην δὲ τὴν τοῦ ὁμοουσίου λέξιν, ὡς ἐκ τῆς ἀσαφείας ὕποπτον, ἐπροφασίζοντο. Ἐγχρονιζόντων τοίνυν ἐν τῷ τόπῳ, καὶ τῶν μὲν κατηγόρων ἐπικειμένων τῶν δὲ κατηγορουμένων φευγόντων, καὶ διὰ τοῦτο πλέον ἐξ ἀσεβείας (98) ἐξαγομένων, καὶ βλασφημούντων εἰς τὸν Κύριον, ἠγανάκτησε τὸ πλῆθος τῶν ἐπισκόπων, καὶ καθῄρησαν μὲν Ἀκάκιον, Πατρόφιλον, Οὐράνιον, Εὐδόξιον, καὶ τόν ἀπὸ ὑποδεκτῶν Γεώργιον, καὶ ἄλλους ἀπὸ τῆς Ἀσίας,

12. Seleuciæ vero Asperæ hæc acta sunt. Mensis erat a Romanis September, ab Ægyptis Thoth, a Macedonibus Gorpiæus nominatus; decimaque sexta mensis secundum Ægyptios : qua qui vocati fuerant convenere. Erantque ibi episcopi circiter centum sexaginta. Cum autem ex illis multi accusarentur, clamarentque accusatores adversus illos, Acacius, Patrophilus, Uranius Tyri, Eudoxius qui Antiochenam invasit Ecclesiam, Leontius, Theodotus, Evagrius, Theodulus, et Georgius ille ex toto terrarum orbe pulsus, callidam rem aggrediuntur. Veriti quippe accusatorum suorum probationes, alios secum Arianæ factionis assumpsere, qui pariter ad impietatem mercenarii, et a Secundo, per magnam synodum deposito, ordinati fuerant : ex Libya Stephanum, Seram, et Pollucem, de variis criminibus accusatos, ac deinde Pancratium et Ptolemæum quemdam Meletianum, et cum se de fide inquirere velle simularent, haudquaquam latuit eos reformidare accusatores suos; cumque hæresim vindicarent, disjuncti sunt episcopi, et alii quidem, Acacio juncti, paucissimi numero, suspecti erant, alii autem multitudo erant. Acaciani igitur amentiæ suæ audacia usi, quæ Nicææ scripta fuerant plane abnegarunt, ipsamque synodum criminabantur. Alii autem multo majore numero, reliquis omnibus synodi admissis verbis, solam consubstantialis vocem, eo scilicet obtentu quod præ obscuritate suspecta esset, improbabant. Cum igitur illic diutius immorarentur, instantibus accusatoribus, accusatis autem refugientibus, et ea de causa vehementius impietate sua concitatis, in Dominumque blasphemantibus, episcoporum multitudo rem indignissime ferens, Acacium quidem, Patrophilum, Uranium, Eudoxium, Georgiumque olim exactorem et alios ex Asia, Leontium, Theodosium, Evagrium, et Theodulum deposuere. A communione autem sua segregarunt Asterium, Eusebium, Augarum, Basi-

(93) Regius et Basil., Ἀριμήνῳ. Infra in editis post συμφώνως legitur ὡς, sed deest in Regio.

(95) Post hæc sequebatur in edit. Paris. hujusmodi titulus : Τῆς ἐν Σελευκείᾳ συνόδου πρόσταξις, ἐπίσκοποι, καὶ ἄλλα πραχθέντα, quæ, cum desint in edit. Commel. et in omnibus manuscript., omissa sunt. Porro de synodo Seleuciensi vide Socrat. lib. II, cap. 39 ; Sozom. lib. IV, cap. 22 ; Theodor. lib. II, cap. 26.

(95) Ita Regius. Editi vero, κακοῦργον.

(96) Sic Regius et Basil. et ita legitur apud Epiphanium Hæresi LXXIII, num. 26, Σέρας ἐπίσκοπος ἐκ Παρατονίου.

(97) Ita Regius. Editi vero, ὀλίγοι.

(98) Regius, ἐν ἀσεβείαις. Infra, Γεώργιον τὸν ἀπὸ ὑποδεκτῶν, de quo vide quæ diximus supra p. 307.

(99) Id est, *suprascripti*.

licum, Phœbum, Fidelium, Eutychium, Eustathium, et Magnum : eo quod in jus vocati, ut a multis allatas adversum se criminationes repellerent, non comparuissent : decreveruntque ut ita manerent, donec sese purgantes, ab ejusmodi criminibus se innocentes comprobarent. Cumque ad singulas diœceses judicium contra eos latum scripsissent, impiissimum Augustum Constantium adierunt, ut illi acta sua renuntiarent, ita enim jussum illis fuerat. Talisque fuit Seleucianæ synodi exitus.

A Λεόντιον καὶ Θεοδόσιον, Εὐάγριον καὶ Θεόδουλον · ἀκοινωνήτους δὲ πεποιήνασιν Ἀστέριον, Εὐσέβιον, Λύγαρον, καὶ Βασιλικὸν, καὶ Φοῖβον, καὶ Φιδήλιον, καὶ Εὐτύχιον, καὶ Εὐστάθιον, καὶ Μάγνον. Τοῦτο δὲ πεποιήκασιν, ἐπειδὴ, κληθέντες ἀπολογήσασθαι ἐφ' οἷς αὐτῶν πλεῖστοι κατηγόρουν, οὐκ ἀπήντησαν · καὶ ὥρισαν οὕτω μενειν αὐτοὺς, ἕως ἂν, ἀπολογησάμενοι, δείξωσιν ἑαυτοὺς καθαρους ἀπὸ τῶν ἐπιφερομένων αὐτοῖς ἐγκλημάτων. Γράψατές τε εἰς τὴν ἑκάστου παροικίαν τὴν κατ' αὐτῶν γενομένην κρίσιν, ἀνῆλθον παρὰ τὸν ἀσεβέστατον (2) Αὔγουστον Κωνστάντιον, ἀπαγγελοῦντες αὐτῷ τὰ πεπραγμένα · ταύτην γὰρ εἶχον πρόσταξιν. Καὶ τοῦτο τέλος γέγονε καὶ τῆς ἐν Σελευκείᾳ συνόδου.

13. Quis igitur non laudaverit episcoporum in Ariminensi synodo congregatorum pietatem ? qui **581** tanto itineris labore, tot maris periculis perfuncti sunt, ut eos qui cum Ario sentirent deponerent, Patrumque definitiones integras servarent, rebus sancte et canonice constitutis. Unicuique enim eorum persuasum erat, si majorum suorum decreta abrogarent, se posteris occasionem daturos, ut res a se constitutas irritas facerent. Quis contra non improbarit temeritatem Eudoxii et Acacii, qui Patrum suorum honorem, Ariomanitarum studio et gratiæ propinant ? Quænam fides eorum actis, si majorum solvantur acta ? aut cur Patres vocant eos quibus illi successere, quorum tamen sententiam criminantur ? Præsertim Acacius quidnam de magistro suo Eusebio dixerit, qui non modo Nicænæ synodo subscripsit, sed per epistolam plebi suæ significavit (1), hanc esse veram fidem, quæ in Nicæna synodo declarata esset ? Etenim licet arbitrio suo sese per epistolam excusarit, verba tamen non negavit, imo reprehendit Arianos, quod cum dicerent, Filius non erat antequam gigneretur, ne ante Mariam quidem eum esse vellent. Quid porro populos docebunt ab illis institutos ? an errasse Patres ? qui dictis eorum fidem habebunt discipuli, quibus suadent illi ut magistris non obtemperent ? Quibus oculis intuebuntur monumenta Patrum, quos nunc vocant hæreticos ? Cur Valentinianos, Cataphrygas et Manichæos insectantur, quos autem illis similia loqui arbitrantur, sanctos appellant ? Quove jure episcopi erunt ipsi, si ab iis quos ut hæreticos criminantur ordinati sunt ? Quod si male senserunt illi, et scriptis suis orbem terrarum in errorem deduxerunt, cesset penitus eorum memoria : et si scripta eorum abjiciantur, ite vos ipsi et eorum reliquias ex cœmeteriis abjicite, ut omnes intelligant, illos seductores, vos parricidas esse.

B 13. Τίς τοίνυν οὐκ ἂν ἀποδέξαιτο μὲν τὴν εὐλάβειαν τῶν ἐν τῇ Ἀριμίνῳ (3) συνόδῳ συνελθόντων ἐπισκόπων ; οἵ τοσοῦτον κάματον ὁδοῦ, καὶ θαλάττης κινδύνους ὑπέμειναν, ἵνα τοὺς μὲν φρονοῦντας τὰ Ἀρείου καθέλωσι, τοὺς δὲ τῶν Πατέρων ὅρους ἀκεραίους φυλάξωσιν, ὁσίως καὶ κανονικῶς τοῦτο βουλευσάμενοι. Ἠγεῖτο γὰρ ἕκαστος αὐτῶν, εἰ λύσιεν τὰ τῶν πρὸ αὐτῶν, πρόφασιν διδοναι τοῖς μετὰ ταῦτα, ὥστε λῦσαι τὰ παρ' αὐτῶν νῦν γιγνόμενα (4). Τίς δὲ οὐκ ἂν καταγνοίη τῆς εὐχερείας τῶν περὶ Εὐδόξιον καὶ Ἀκάκιον, οἳ τὴν τῶν ἑαυτῶν Πατέρων τιμὴν προπίνουσι τῇ πρὸς τοὺς Ἀρειομανίτας σπουδῇ καὶ χάριτι ; Ποία γὰρ πίστις τοῖς παρ' αὐτῶν γινομένοις, εἰ τὰ τῶν προτέρων καταλύεται ; ἢ πῶς Πατέρας ὀνομάζουσιν, οὓς διεδέξαντο, ὧν αὐτοὶ τῆς γνώμης κατήγοροι γίνονται ; Μάλιστα δὲ Ἀκάκιος τί ἂν εἴποι πρὸς Εὐσέβιον τὸν C ἑαυτοῦ διδάσκαλον, ὃς οὐ μόνον ὑπέγραψεν ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ ἀλλὰ γὰρ (5) καὶ δι' ἐπιστολῆς ἐδήλωσε τοῖς ὑS' αὐτὸν λαοῖς ταύτην εἶναι πίστιν ἀληθῆ, τὴν ὁμολογηθεῖσαν ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ ; εἰ γὰρ καὶ ὡς ἠθέλησεν ἀπελογήσατο διὰ τῆς ἐπιστολῆς, ἀλλά γε τὰς λέξεις οὐκ ἠρνήσατο, ἀλλὰ καὶ κατηγόρησε τῶν Ἀρειανῶν, ὅτι λέγοντες, Οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῇ ὁ Υἱὸς οὐδὲ πρὸ Μαρίας αὐτὸν ἤθελον εἶναι. Τί ἄρα καὶ διδάξουσι (6) τοὺς λαοὺς, τοὺς παρ' ἐκείνων διδαχθέντας ; ὅτι ἐσφάλησαν οἱ Πατέρες ; καὶ πῶς αὐτοὶ πιστευθήσονται παρ' αὐτοῖς, οὓς διδάσκουσι παρακούειν τῶν διδασκάλων ; Ποίοις δὲ ὄμμασι ἐμβλέψονται καὶ τοῖς μνήμασι τῶν Πατέρων, οὓς ὀνομάζουσι νῦν αἱρετικούς ; Τί δὲ τοὺς ἀπὸ Οὐαλεντίνου (7), καὶ Φρυγίας, καὶ Μανιχαίους διασύρουσι, D τοὺς δὲ τὰ ὅμοια φθεγξαμένους, ὡς ὑπονοοῦσιν αὐτοὶ, ἁγίους ὀνομάζουσιν ; Ἢ πῶς ἔτι δύνανται αὐτοὶ εἶναι ἐπίσκοποι, εἰ παρ' αἱρετικῶν, ὡς αὐτοὶ διαβάλλουσι, κατεστάθησαν ; Εἰ δὲ καὶ κακῶς ξφρόνησαν, καὶ γράψαντες ἐπλάνησαν τὴν οἰκουμένην, παυθήτω τέλεον καὶ ἡ περὶ τούτων μνήμη · καὶ εἰ τὰ γράμματα αὐτῶν ἐκβάλλεται, ἐκβάλλετε (8) ὑμεῖς ἀπελθόντες ἀπὸ τῶν κοιμητηρίων τὰ λείψανα τούτων, ἵνα γνῶσιν ἅπαντες ἐκείνους μὲν πλάνους, ὑμᾶς δὲ πατροκτόνους.

14. Certe beatus Apostolus Corinthios laudat his verbis : « Quod per omnia mei memores estis : et

14. Ὁ μὲν οὖν ματάριος Ἀπόστολος ἀποδέχεται τοὺς Κορινθίους λέγων· « Ὅτι πάντα μου μέμνησθε,

(1) Eam epistolam habes supra post tractatum *De Nicæna synodo*.

(2) Sic Regius et sic legendum patet, nam ἀσεβέστατον item infra Constantium nuncupat. Editi, εὐσεβέστατον. Quam facili lapsu εὐ pro ἀ scribatur in codicibus, notatum sæpe superius est.

(3-4) Basil.. Ἀριμήνῳ.

(5) Sic Regius. In editis vero γάρ deest. Hæc autem confer cum iis quæ supra habentur, de sententia Nicænæ synodi, p. 166.

(6) Regius, διδάξωσι.

(7) Regius, mendose, Ἀλεντίνου.

(8) Regius, ἐκβάλετε.

καὶ καθὼς παρέδωκα ὑμῖν (8) τὰς παραδόσεις, οὕτω κατέχετε· » οὗτοι δὲ, τοιαῦτα περὶ τῶν πρὸ αὐτῶν ἐνθυμούμενοι, τἀναντία πάντως τοῖς λαοῖς καὶ εἰπεῖν τολμήσουσιν· Οὐκ ἐπαινοῦμεν ὑμᾶς μνημμονεύοντας τῶν Πατέρων, ἀλλ' ἀποδεχόμεθα μᾶλλον ὑμᾶς, ὅταν τὰς παραδόσεις αὐτῶν μὴ κατέχητε· καὶ λοιπὸν διαβαλλέτωσαν τὴν ἑαυτῶν δυσγένειαν, καὶ λεγέτωσαν· Ἡμεῖς οὐκ εὐσεβῶν, ἀλλ' ἐξ αἱρετικῶν γεγόναμεν. Τοιαῦτα γὰρ ἁρμόζει λέγειν τοῖς, ὡς προεῖπον, προπίνουσι τὴν τῶν Πατέρων τιμὴν, καὶ τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν τῇ Ἀρειανῶν (9) αἱρέσει, καὶ μὴ φοβουμένοις ἀκοῦσαι τὸ ἐν τῇ θείᾳ Παροιμίᾳ γεγραμμένον, « Ἔκγονον κακὸν πατέρα καταρᾶται, » καὶ τὴν ἐν τῷ νόμῳ κατὰ τῶν τοιούτων κειμένην ἀπειλήν. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν διὰ τὴν ὑπὲρ τῆς αἱρέσεως σπουδὴν τοιοῦτον φιλόνεικον ἐσχήκασι καὶ τὸ φρόνημα· ὑμεῖς δὲ μὴ διὰ τοῦτο ταραχθῆτε, μηδὲ τὴν ἐκείνων τόλμαν ἀλήθειαν ἡγήσησθε (10). Καὶ γὰρ καὶ πρὸς ἑαυτοὺς ἀνθίστανται, καὶ τῶν Πατέρων ἀποστάντες, μίαν οὐκ ἔχουσι τὴν γνώμην, ἀλλὰ ποικίλαις καὶ διαφόροις νήχονται μεταβολαῖς· καὶ πρὸς τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον ἐρίζοντες, πολλὰς μὲν συνόδους πεποιήκασι καὶ αὐτοὶ, καθ' ἑκάστην δὲ πίστιν ἐκτιθέμενοι, ἐν οὐδεμιᾷ μεμενήκασιν· ἀλλὰ καὶ οὐ παύσονταί γε ἀεὶ τοῦτο ποιοῦντες, ὅτι, κακῶς ζητοῦντες, οὐχ εὑρήσουσιν ἣν ἐμίσησαν σοφίαν. Ὑπέταξα τοίνυν ἀναγκαίως ἀπὸ μέρους τά τε παρὰ Ἀρείου γραφέντα, καὶ ὅσα συναγαγεῖν ἠδυνήθην, ὧν ἐν διαφόροις οὗτοι συνόδοις ἐξέθεντο· ἵνα γνῶτε καὶ θαυμάσητε, τίνος ἕνεκα, πρὸς οἰκουμενικὴν σύνοδον, καὶ πρὸς τοὺς ἑαυτῶν Πατέρας φιλονεικοῦντες, οὐ καταδύονται. Ἄρειος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ φρονήσαντες, καὶ λέγοντες, « Ἐξ οὐκ ὄντων πεποίηκε τὸν Υἱὸν ὁ Θεὸς, καὶ κέκληκεν ἑαυτῷ Υἱόν· ἓν τῶν κτισμάτων (11) ἐστὶν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, » καὶ. « Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν· τρεπτὸς δέ ἐστι, δυνάμενος, ὅτε βούλεται, τραπῆναι, » ἐξεβλήθησαν τῆς Ἐκκλησίας παρὰ τοῦ μακαρίτου Ἀλεξάνδρου.

15. Ἀλλ' ἐκβληθεὶς καὶ ἐπιτριβεὶς Ἄρειος παρὰ τῶν περὶ Εὐσέβιον, συνέθηκεν ἑαυτοῦ τὴν αἵρεσιν ἐν χάρτῃ, καὶ ὡς ἐν Θαλίᾳ ζηλώσας οὐδένα τῶν φρονίμων, ἀλλὰ τὸν Αἰγύπτιον Σωσάτην ἐν τῷ ἤθει καὶ τῇ ἐκδύσει τοῦ (12) μέλους, γράφει μὲν πολλὰ, ἀπὸ μέρους δέ ἐστιν αὐτοῦ ταῦτα·

ΒΛΑΣΦΗΜΙΑΙ ΤΟΥ ΑΡΕΙΟΥ (13).

Αὐτὸς γοῦν ὁ Θεὸς καθό ἐστιν, ἄῤῥητος ἅπασιν ὑπάρχει. Ἴσον, οὐδὲ ὅμοιον, οὐχ ὁμόδοξον ἔχει μόνος οὗτος. Ἀγέννητον δὲ αὐτόν φαμεν διὰ τὸν τὴν φύσιν γεννητόν· τοῦτον ἄναρχον ἀνυμνοῦμεν διὰ τὸν ἐν χρόνῳ (14) γεγαότα. Ἀρχὴν τὸν Υἱὸν ἔθηκε τῶν γενητῶν ὁ ἄναρχος, καὶ ἤνεγκεν εἰς Υἱὸν ἑαυτῷ τόνδε τεκνοποιήσας. Ἴδιον οὐδὲν ἔχει τοῦ Θεοῦ καθ' ὑπό-

sicut tradidi vobis, præcepta mea tenetis [95]. » Ieti autem cum talia de majoribus suis cogitent, iis plane contaria populis dicere audebunt: Non vos laudamus quod Patrum memores sitis; sed potius eo vos probamus, quod eorum traditiones non retineatis: ac demum infaustum suum genus culpent, dicantque, Nos non ex piis viris, sed ex hæreticis originem duximus. Decet quippe ita loqui homines, qui uti supra dixi, et Patrum honorem, et salutem suam Arianæ hæresi propinant, qui non quod in divino Proverbio scriptum est, « Mala proles patrem exsecratur [96], » audire metuunt, non minas adversum ejusmodi homines in lege positas. Ob suum itaque pro hæresi studium, ita pertinace sunt animo. At vos ne ideo turbemini, neve audaciam eorum pro veritate habeatis. Etenim ipsi inter se mutuo dissident, et cum a Patribus defecerint, nequaquam una eademque sunt mente; sed variis diversisque sententiis fluctuant: disceptantesque adversus Nicænam synodum, multas et ipsi synodos celebrarunt, in quarum singulis cum fidem exposuerint, nulli tamen stetere professioni, nec alio unquam modo acturi sunt, male quippe quærendo, quam oderunt sapientiam nunquam invenient. Non ab re igitur aliquam Arii scriptorum partem subjunxi, item quascunque colligere potui fidei expositiones in variis synodis editas ab illis, ut cognoscatis, et quidem non sine admiratione, qua de causa, nullo afficiantur **582** pudore, dum adversus œcumenicam synodum et adversus patres suos disceptant. Arius et sectatores ejus cum hæc sentirent atque proferrent. « Ex non entibus Deus Filium fecit, et vocavit eum sibi Filium, Dei Verbum est una ex creaturis, » et, « Erat aliquando cum non esset, mutabilis autem est, potestque, cum voluerit, mutari, » a beatæ memoriæ Alexandro ab Ecclesia ejecti sunt.

15. Ejectus autem Arius dum apud Eusebium versaretur, suam hæresim in charta disposuit, et quasi in *Thalia*, neminem prudentium, sed Ægyptium Sotadem, moribus et dissolutione numerorum imitatus, multa scripsit, quorum pars hæc est:

BLASPHEMIÆ ARII (15).

Ipse igitur Deus secundum illud quod est, ineffabilis omnibus est. Hic solus nullum sibi vel æqualem vel similem vel æqualis gloriæ habet. Ingenitum autem illum dicimus, propter eum qui natura genitus est: hunc sine principio celebramus, propter eum qui initium habet. Æternum ipsum veneramur, propter eum qui in tempore natus est. Qui sine

[95] I Cor. xi, 2. [96] Prov. xxx, 11.

(8) Sic Regius Editi, ὑμᾶς.
(9) Regius, Ἀρειανῇ. Mox idem, φοβουμένους, male.
(10) Regius ἡγήσησθε. Editi vero, ἡγήσασθε.
(11) Basil., καὶ ἓν τῶν κτισμάτων. Infra editio Commel. et omnes mss., ὅτε βούλεται. Edit. Paris., ὅτι βούλεται.
(12) Sic Regius. In editis τοῦ deest. Hic Sosates vocatur Sotades supra.
(13) Ante Ἀρείου, τοῦ deest in editis, in Regio habetur. Ibid. Regius βλασφημία.
(14) Regius χρόνοις. Paulo post τόνδε deest in editis. In Regio legitur.
(15) Hæc paulo post annum 320 edita videntur.

initio est Filium posuit initium creaturarum, hunc- A στασιν ἰδιότητος· οὐδὲ γάρ ἐστιν ἴσος, ἀλλ' οὐδὲ
que tulit ac sibi in Filium adoptavit, qui nihil Deo ὁμοούσιος αὐτῷ (16). Σοφὸς δέ ἐστιν ὁ Θεὸς, ὅτι τῆς
proprium habet secundum propriam substantiam, σοφίας διδάσκαλος αὐτός. Ἱκανὴ δὲ ἀπόδειξις, ὅτι ὁ
non est enim æqualis aut substantialis illi. Sa- Θεὸς ἀόρατος ἅπασι, τοῖς τε διὰ Υἱοῦ καὶ αὐτῷ τῷ
piens vero est Deus, quia sapientiæ magister ipse Υἱῷ ἀόρατος ὁ αὐτός. Ῥητῶς δὲ λέξω. πῶς τῷ Υἱῷ
est. Evidens quoque res est, Deum invisibilem esse ὁρᾶται ὁ ἀόρατος· Τῇ δυνάμει ᾗ δύναται ὁ Θεὸς ἰδεῖν
omnibus quæ per Filium sunt, ipsique Filio invisi- ἰδίοις τε μέτροις ὑπομένει ὁ Υἱὸς ἰδεῖν τὸν Πατέρα,
bilem esse. Diserte autem dicam quo modo a Filio ὡς θέμις ἐστίν. Ἥγουν Τριὰς ἐστι δόξαις οὐχ ὁμοίαις·
videatur qui est invisibilis: Qua vi Deus videre po- ἀνεπίμικτοι ἑαυταῖς εἰσιν αἱ ὑποστάσεις αὐτῶν· μία
test, eadem propriis modis in Filium cadit Patrem τῆς μιᾶς ἐνδοξοτέρα δόξαις ἐπ' ἄπειρον. Ξένος τοῦ
videre, quatenus fas est. Nimirum Trinitas est non Υἱοῦ κατ' οὐσίαν ὁ Πατὴρ, ὅτι ἄναρχος ὑπάρχει.
simili gloria, substantiæ enim eorum inter se per- Σύνες, ὅτι ἡ μονὰς ἦν· ἡ δυὰς δὲ οὐκ ἦν, πρὶν ὑπάρ-
mistæ non sunt, altera altera gloriosior est in im- ξῃ. Αὐτίκα γοῦν, Υἱοῦ μὴ ὄντος, ὁ Πατὴρ Θεός ἐστι.
mensum. Extraneus a Filio secundum essentiam Λοιπὸν ὁ Υἱὸς οὐκ ὢν (ὑπῆρξε δὲ θελήσει πατρῴᾳ),
Pater est, quia sine principio est. Intellige unitatem μονογενὴς Θεός ἐστι, καὶ ἑκατέρων ἀλλότριος οὗτος.
fuisse, dualitatem vero non fuisse priusquam exsi- B Ἡ Σοφία σοφία ὑπῆρξε σοφοῦ Θεοῦ θελήσει. Ἐπινοεῖ-
steret. Igitur Filio nondum exsistente, Pater Deus ται γοῦν μυρίαις ὅσαις ἐπινοίαις Πνεῦμα, δύναμις,
est. Dehinc cum Filius aliquando non exstiterit σοφία, δόξα Θεοῦ, ἀλήθειά τε καὶ εἰκὼν, καὶ Λόγος,
(voluntate autem paterna exstitit), unigenitus Deus οὗτος. Σύνες, ὅτι καὶ ἀπαύγασμα καὶ φῶς ἐπινοεῖται.
est, et ab utroque alienus. Sapientia, Dei sapientis Ἴσον μὲν τοῦ Υἱοῦ γεννᾷν δυνατός ἐστιν ὁ κρείττων.
voluntate sapientia exstitit. Sexcentis igitur ratio- διαφορώτερον δὲ, ᾗ κρείττονα, ᾗ μείζονα, οὐχί (17).
nibus hic intelligitur, Spiritus virtus, sapientia, Θεοῦ θελήσει ὁ Υἱὸς ἡλίκος καὶ ὅσος ἐστὶν, ἐξ ὅτε
Dei gloria, veritas, imago, et Verbum. Intellige καὶ ἀφ' οὗ, καὶ ἀπὸ τότε ἐκ τοῦ Θεοῦ ὑπέστη, ἰσχυ-
illud etiam, splendorem et lucem concipi. Æqualem ρὸς Θεὸς ὤν, τὸν κρείττονα ἐκ μέρους δύνει. Συν-
Filio gignere potest Deus: at præstantiorem, vel ελόντι εἰπεῖν, τῷ Υἱῷ ὁ Θεὸς ἄῤῥητος ὑπάρχει· ἔστι
meliorem, vel majorem, nequaquam. Dei voluntate γὰρ ἑαυτῷ ὅ ἐστι, τοῦτ' ἔστιν ἄλεκτος· ὥστε οὐδὲν
Filius quantus quantus est, ex quo tempore a Deo τῶν λεγομένων κατά τε κατάληψιν συνίει ἐξειπεῖν ὁ
exstitit, Deus fortis cum sit, se præstantiorem ex Υἱός. Ἀδύνατα γὰρ αὐτῷ τὸν Πατέρα τε ἐξιχνιάσαι,
parte celebrat. Ut paucis dicam, Filio Deus est ὅς ἐστιν ἐφ' ἑαυτοῦ. Αὐτὸς γὰρ ὁ Υἱὸς τὴν ἑαυτοῦ
ineffabilis, est enim sibi quod est, hoc est inenar- οὐσίαν οὐκ οἶδεν· Υἱὸς γὰρ ὢν θελήσει Πατρός ὑπῆρ-
rabilis; ita ut nihil eorum quæ secundum compre- C ξεν ἀληθῶς. Τίς γοῦν λόγος συγχωρεῖ τὸν ἐκ Πατρὸς
hensionem dicuntur, intelligere, aut effari valeat ὄντα αὐτὸν τὸν γεννήσαντα γνῶναι ἐν καταλήψει;
Filius. Impossibile quippe est illi Patrem investi- δῆλον γὰρ (18), ὅτι τὸ ἀρχὴν ἔχον, τὸν ἄναρχον, ὡς
gare, qualis in se est. Nam ipse Filius ne suam ἔστιν, ἐμπεριτνοῆσαι, ἢ ἐμπεριδράξασθαι, οὐχ οἷόν τέ
quidem substantiam novit: Filius enim cum sit, ἐστιν.
paterna ex voluntate revera exstitit. Qua ratione fieri queat, ut qui ex Patre, ipsum genitorem
cognoscere atque comprehendere possit? Palam quippe est id quod habet initium, non posse id quod
non habet initium, ut est cogitare vel comprehendere.

16. Quæ vero Ariani per epistolam suam beatæ memoriæ viro Alexandro episcopo scripta tradidere, hæc sunt:

16. Ἃ δὲ καὶ δι' ἐπιστολῆς ἔγραψαν πρὸς τὸν μακαρίτην Ἀλέξανδρον τὸν ἐπίσκοπον, ἔστι ταῦτα·

583 *BEATO PAPÆ ET EPISCOPO NOSTRO ALEXANDRO PRESBYTERI ET DIACONI IN DOMINO SALUTEM.*

Nostra a majoribus fides quam et a te didicimus, beate papa, hæc est. Agnoscimus unum Deum, solum ingenitum, solum æternum, solum principio carentem, solum verum, solum immortalitate præditum, solum sapientem, solum bonum, D

(19) ΜΑΚΑΡΙΩ ΠΑΠΑ ΚΑΙ ΕΠΙΣΚΟΠΩ ΗΜΩΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΩ ΟΙ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΔΙΑΚΟΝΟΙ ΕΝ ΚΥΡΙΩ ΧΑΙΡΕΙΝ.

Ἡ πίστις ἡμῶν ἡ ἐκ προγόνων, ἣν καὶ ἀπὸ σοῦ μεμαθήκαμεν, μακάριε πάπα, ἔστιν αὕτη. Οἴδαμεν ἕνα Θεὸν, μόνον ἀγέννητον, μόνον ἀΐδιον, μόνον ἄναρχον, μόνον ἀληθινὸν, μόνον ἀθανασίαν ἔχοντα, μόνον σοφὸν, μόνον ἀγαθὸν, μόνον δυνάστην, πάντων κρι-

(16) Regius, αὐτοῦ.

(17) Sic habet interpunctio in Basiliensi codice, ita ut οὐχί ad superiora referatur, ut hæc sit sententia, Æqualem Filio potest gignere Deus, at præstantiorem, nequaquam. In editis vero οὐχί subsequentibus jungebatur male. Paulo infra Regius τὸ κρείττονα.

(18) Ita Regius in editis γάρ deest. Mox Regius, ὅς ἐστιν, et infra idem, οἷός τε.

(19) Habetur hæc fidei formula apud Epiphanum hæresi LXIX, num. 7; apud Hilarium bis, libro scilicet quarto de Trinitate, col. 833; libro item VI *De Trinit.*, col. 881. Apud Ambrosium, tom. II, pag. 786, in Gestis synodi Aquileiensis, hujus epistolæ seu fidei formulæ passim fit mentio, ejusque varia expenduntur loca, ab initio petita: atque ut ibi tetantur Patres in epistola ad imperatores numero decima, ea in synodo recitata fuit, atque isti ad imperatores epistolæ subjuncta, unde tamen excidit. Vocaturque ibi *Epistola Arii*, præcipui scilicet, at non solius ejus auctoris. — Regius et Epiph., καὶ ἐπισκόπῳ. In editis *καί* deest.

τὴν (20), διοικητὴν, οἰκονόμον, ἄτρεπτον, καὶ ἀναλ- A
λοίωτον, δίκαιον καὶ ἀγαθὸν, νόμου καὶ προφητῶν
καὶ Καινῆς Διαθήκης τοῦτον Θεόν· γεννήσαντα Υἱὸν
μονογενῆ πρὸ χρόνων αἰωνίων, δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶ-
νας καὶ τὰ ὅλα πεποίηκε (21)· γεννήσαντα δὲ οὐ δο-
κήσει, ἀλλὰ ἀληθείᾳ· ὑποστήσαντα ἰδίῳ θελήματι
ἄτρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον κτίσμα τοῦ Θεοῦ τέλειον,
ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν τῶν κτισμάτων· γέννημα, ἀλλ' οὐχ
ὡς ἓν τῶν γεγεννημένων (22), οὐδ' ὡς Οὐαλεντῖνος
προβολὴν τὸ γέννημα τοῦ Πατρὸς ἐδογμάτισεν· οὐδ'
ὡς ὁ Μανιχαῖος μέρος ὁμοούσιον τοῦ Πατρὸς τὸ γέν-
νημα εἰσηγήσατο· οὐδ' ὡς Σαβέλλιος τὴν μονάδα (23)
διαιρῶν, υἱοπάτορα εἶπεν· οὐδ' ὡς Ἱέρακας λύχνον
ἀπὸ λύχνου, ἢ ὡς λαμπάδα εἰς δύο· οὐδὲ τὸν ὄντα
πρότερον, ὕστερον γεννηθέντα, ἢ ἐπικτισθέντα εἰς
Υἱόν· ὡς καὶ σὺ αὐτὸς, μακάριε πάπα, κατὰ μέσην B
τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἐν συνεδρίῳ πλειστάκις τοὺς
ταῦτα εἰσηγησαμένους ἀπηγόρευσας, ἀλλ', ὡς φαμεν,
θελήματι τοῦ Θεοῦ πρὸ χρόνων καὶ πρὸ αἰώνων κτι-
σθέντα, καὶ τὸ ζῆν καὶ τὸ εἶναι παρὰ τοῦ Πατρὸς εἰλη-
φότα, καὶ τὰς δόξας συνυποστήσαντος αὐτῷ τοῦ Πα-
τρός. Οὐ γὰρ ὁ Πατὴρ, δοὺς αὐτῷ πάντων τὴν κλη-
ρονομίαν, ἐστέρησεν ἑαυτὸν, ὧν ἀγεννήτως ἔχει (24)
ἐν ἑαυτῷ· πηγὴ γάρ ἐστι πάντων. Ὥστε τρεῖς εἰσιν
ὑποστάσεις. Καὶ ὁ μὲν Θεὸς, αἴτιος τῶν πάντων τυγ-
χάνων, ἔστιν ἄναρχος μονώτατος (25). Ὁ δὲ Υἱὸς,
ἀχρόνως γεννηθεὶς ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, καὶ πρὸ αἰώνων
κτισθεὶς καὶ θεμελιωθεὶς, οὐκ ἦν πρὸ τοῦ γεννηθῆ-
ναι (26), ἀλλ' ἀχρόνως πρό πάντων γεννηθείς, μόνος
ὑπὸ τοῦ Πατρὸς ὑπέστη. Οὐδὲ γὰρ ἐστιν ἀΐδιος, ἢ
συναΐδιος, ἢ συναγένητος (27) τῷ Πατρὶ· οὐδὲ ἅμα
τῷ Πατρὶ τὸ εἶναι ἔχει, ὥς τινες λέγουσι τὰ πρός τι, C
δύο ἀγεννήτους (28) ἀρχὰς εἰσηγούμενοι· ἀλλ' ὡς
μονὰς καὶ ἀρχὴ πάντων, οὕτως ὁ Θεὸς πρὸ πάντων
ἐστί. Διὸ καὶ πρὸ τοῦ Υἱοῦ (29) ἔστιν· ὡς καὶ παρὰ
σοῦ μεμαθήκαμεν κατὰ μέσην τὴν Ἐκκλησίαν κηρύ-
ξαντος. Καθὸ οὖν παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸ εἶναι ἔχει, καὶ
τὰς δόξας καὶ τὸ ζῆν, καὶ τὰ πάντα αὐτῷ παρ-
εδόθη (30), κατὰ τοῦτο ἀρχὴ αὐτοῦ ἐστιν ὁ Θεός.
Ἄρχει γὰρ αὐτοῦ, ὡς Θεὸς αὐτοῦ καὶ πρὸ αὐτοῦ ὤν.
Εἰ δὲ τὸ (31), « ἐξ αὐτοῦ, » καὶ τὸ, « ἐκ γαστρός, »
καὶ τὸ, « ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον; καὶ ἥκω, » ὡς μέρος
αὐτοῦ ὁμοουσίου, καὶ ὡς προβολὴ ὑπό τινων νοεῖται,

solum potentem, omnium judicem, administratorem, dispensatorem immutabilem et inalterabilem, justum et bonum, legis, prophetarum et Novi Testamenti Deum: qui Filium unigenitum ante tempora æterna genuit, per quem et secula et universa condidit: genuit autem non sola specie tenus, sed revera propria voluntate subsistere fecit, eumque immutabilem, inalterabilem: creaturam Dei perfectam, sed non ut aliquam ex creaturis: genitum, sed non ut aliquod ex genitis: neque ut Valentinus docuit Patris prolem esse emissionem: neque ut Manichæus, partem Patri consubstantialem: neque ut Sabellius unitatem dividens, eumdem dixit Filium et Patrem: neque ut Hieracas lucernam ex lucerna, aut ut lampadem in duas partes distinctam (32). Neque vero ejusmodi est, ut is qui prius erat, postea genitus sit aut in Filium conditus: quemadmodum tu ipse, beate papa, in media Ecclesia et in consessu pluries qui hæc affirmarent confutasti; sed ut dicimus, voluntate Dei ante tempora et ante sæcula creatum, qui ut viveret et esset a Patre accepit, adeo ut ei Pater suam gloriam in creatione contulerit. Neque enim Pater, cum omnium possessionem ipsi tradidit, iis se ipsum privavit, quæ ingenito modo in se continet: fons enim est omnium, quapropter tres sunt substantiæ (33). Et Deus quidem cum omnium sit causa omnino solus absque principio est: Filius vero sine tempore a Patre genitus, et ante sæcula creatus et fundatus, non erat priusquam gigneretur; sed sine tempore, ante omnia genitus, solus a Patre exsistit, non enim est æternus, coæternus, aut una cum Patre ingenitus: neque simul cum Patre habet esse, ut quidam dicunt de iis quæ ad aliud referuntur, duo ingenita principia inducentes: sed Deus, ut est unitas et principium omnium, sic ante omnia est. Quapropter et ante Filium est, ut a te in media Ecclesia prædicante didicimus. Quatenus igitur a Deo habet essentiam, gloriam, vitam, et omnia ei tradita sunt; eatenus Deus ejus principium est. Dominatur enim illi, utpote Deus ejus, et ante illum existens. Quod si illud, « ex ipso [97-99], » et « ex utero [99], » et, « ex Patre exivi, et venio [1], » quasi

[97-99] Rom. xi, 36. [99] Psal. cix, 3 [1] Joan. x, 28.

(20) Epiph., μόνον κριτὴν πάντων. Hilar. vero *omnium creatorem*; legit scilicet πάντων κτίστην, quæ quidem lectio videtur ad ea quæ subsequuntur accommodatior, licet in locis Aquileiensis synodi legatur ut apud Athanasium: *Omnium judicem*. Infra apud Athanasium et Epiphanium, hæc: τοῦτον Θεόν cum superioribus connectuntur, apud vero Hilarium cum subsequentibus, hoc modo: *hunc Deum genuisse Filium*, sed minus recte.

(21) Sic Regius et ita legit Hilarius, qui habet, *omnia fecit*. Editi Athanasii, καὶ τὰ ἄλλα. Epiphanius, καὶ τὰ λοιπά.

(22) Epiphanius, γεννημάτων.

(23) Epiphanius, ὁ τὴν μονάδα. etc.

(24) Regius, τῶν. Epiphanius, τὸ ἀγεννήτως ἔχειν. Ibi Regius ἀγενήτως. Et ita legit Hilarius. Editi, ἀγεννήτως cum Epiphanio. Mox Epiphanius post ὑποστάσεις, habet Πατὴρ, Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα. Et sic Hilarius legit. D

(25) Regius, μονώτατος.

(26) Sic edit. et Epiph. Reg. autem et Basil., γενηθῆ. Ibid. Regius, ἄναρ.

(27) Epiphanius, συναγένητος. Hilarius *simul non factus*.

(28) Regius solus, ἀγενήτους.

(29) Epiphanius, πρὸ τοῦ Κυρίου, etc.

(30) Epiphanius, παραδέδοται. Ibi Regius et Epiphanius κατὰ τοῦτο, παρὸ ἐστὶν ἀρχὴ τοῦ.

(31) Epiphanius, τὸ αὐτὸ εἶναι ἐκ τοῦ ἐξ αὐτοῦ.

(32) De Hieraca Epiph. Haeres. LIX, ubi hæc non leguntur.

(33) Sic Hilarius.

ἀποκτείνωσι, καὶ συνόδους κατὰ μῆνα συγκροτήσωσι (49), παύσεταί ποτε ἡ κατὰ τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως ἀπόφασις. Ἐοίκασι δὲ πάλιν ἀγνοεῖν, ἢ εἰδέναι μὲν, ἀποπροσποιεῖσθαι δὲ, ὅτι καὶ πρὸ τῆς Νικαίας ἡ αἵρεσις ἦν βδελυκτὴ, ὅτε ταύτην Ἀρτεμᾶς κατεβάλλετο, καὶ πρὸ αὐτοῦ τὸ τοῦ Καϊάφα, καὶ τὸ τῶν τότε Φαρισαίων συνέδριον. Καὶ ἀεὶ δὲ τὸ χριστομάχον ἐργαστήριον βδελυκτόν ἐστι, καὶ οὐ παύσεται τοῦ εἶναι μισητὸν, ἐρασμίου ὄντος τοῦ Κυριακοῦ ὀνόματος, καὶ καμπτούσης πάσης τῆς κτίσεως τὰ γόνατα, καὶ ἐξομολογουμένης, « ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρός. »

A vent et turbant, rati, si quamplurimos occidant, et singulis mensibus synodos convocent, vel sero tandem latam contra Arianos sententiam obliterandam esse. Videntur etiam nescire, aut scire quidem, sed simulare quasi nesciant, etiam ante Nicænam synodum hæresim istam abominabilem fuisse; quo tempore Artemas ejus fundamenta jaceret (50); et ante illum, Caiphæ et Pharisæorum illius temporis consessus. Imo semper Christi hostium officina exsecrabilis est, nec unquam cessabit esse odiosa, quod Dominicum nomen sit amabilissimum et omnis creatura genua flectat, et confiteatur, « quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris. »

21. Πλὴν ὅτι συνόδους συνεχεῖς κατὰ τῆς οἰκουμενικῆς ποιοῦντες οὐδέπω κεκμήκασι. Μετὰ γὰρ τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον οἱ περὶ Εὐσέβιον κατῃρέθησαν· ἀλλὰ μετὰ χρόνον ἐπιβάντες (51) ἀναισχύντως ταῖς Ἐκκλησίαις ἤρξαντο τοῖς μὲν ἀντιλέγουσιν αὐτοῖς ἐπισκόποις ἐπιβουλεύειν, ἀντὶ δὲ τούτων τοὺς τῆς αἱρέσεως αὐτῶν (52) καθιστάνειν εἰς τὰς Ἐκκλησίας· ἵν' ὅτε βούλονται ποιήσωσι τὰς συνόδους, ἔχοντες τοὺς συντρέχοντας αὐτοῖς, οὓς ἐπίτηδες εἰς αὐτὸ τοῦτο προεχειρίσαντο. Συνέρχονται τοίνυν ἐν Ἱεροσολύμοις (53), καὶ γράφουσι ταῦτα.

21. Cæterum illi frequentes synodos adversus universale illud concilium celebrantes nunquam fatiscunt. Nam tametsi post Nicænam synodum Eusebiani depositi sunt, postea tamen impudenter Ecclesias invadentes, cœperunt episcopis sibi repugnantibus insidiari, horumque vice hæresis suæ homines in Ecclesias constituere, ut arbitratu suo synodos cogant, quia scilicet episcopos habent qui secum concurrant: quos de industria, ea de causa, prius ordinarant. Coeunt igitur Jerosolymis atque hujusmodi litteras dedere.

Ἡ ἁγία σύνοδος, ἡ ἐν Ἱεροσολύμοις Θεοῦ χάριτι συναχθεῖσα, τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, καὶ τοῖς (54) κατὰ πᾶσαν τὴν Αἴγυπτον, καὶ Θηβαΐδα, καὶ Λιβύην, καὶ Πενταπόλιν, καὶ τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐπισκόποις καὶ πρεσβυτέροις, καὶ διακόνοις, ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Sancta synodus, Hierosolymis per Dei gratiam congregata, Ecclesiæ Dei quæ est Alexandriæ, et iis quæ sunt per totum Ægyptum, Thebaidem, Libyam et Pentapolim, item episcopis, presbyteris et diaconis per totum orbem, in Domino salutem (55).

Πᾶσι μὲν ἡμῖν τοῖς ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνελθοῦσιν ἐξ ἐπαρχιῶν διαφόρων ποὸς τῇ μεγάλῃ πανηγύρει, ἣν ἐπὶ τῇ ἀφιερώσει τοῦ σωτηρίου Μαρτυρίου, σπουδῇ τοῦ θεοφιλεστάτου βασιλέως Κωνσταντίνου (56), τῷ πάντων βασιλεῖ Θεῷ καὶ τῷ Χριστῷ αὐτοῦ κατασκευασθέντος ἐπετελέσαμεν, πλείονα θυμηδίαν ἡ τοῦ Χριστοῦ χάρις (57) παρέσχεν, ἣν ἐποίησεν αὐτός τε ὁ θεοφιλέστατος βασιλεὺς διὰ γραμμάτων οἰκείων, τοῦθ' ὅπερ ἐχρῆν παρορμήσας· πάντα μὲν ἐξορίσας τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ φθόνον, καὶ πᾶσαν μακρὰν ἀπελάσας βασκανίαν, δι' ἧς τὰ τοῦ Χριστοῦ μέλη πάλαι πρότερον διεστήκει· ἡπλωμένῃ δὲ καὶ εἰρηναίᾳ ψυχῇ δέξασθαι τοὺς περὶ Ἄρειον, οὓς πρός τινα καιρὸν ὁ μισόκαλος φθόνος ἔξω γενέσθαι τῆς Ἐκκλησίας εἰργάσατο. Ἐμαρτύρει δὲ τοῖς ἀνδράσιν ὁ θεοφιλέστατος βασιλεὺς διὰ τῆς ἐπιστολῆς πίστεως ὀρθοτομίαν, ἣν παρ' αὐτῶν πυθόμενος, αὐτός τε δι' ἑαυτοῦ παρὰ ζώσης φωνῆς αὐτῶν ἀκούσας ἀπεδέξατο, ἡμῖν τε φανερὰν κατεστήσατο, ὑποτάξας τοῖς ἑαυτοῦ

C Nobis omnibus unum in locum ex diversis provinciis, ad magnam solemnitatem congregatis, quam celebravimus in Dedicatione Martyrii Salvatoris, a religiosissimo imperatore Constantio, in honorem omnium imperatoris Dei et Christi ejus excitati, ingentem animi voluptatem Christi gratia attulit, quam nobis ipse quoque religiosissimus imperator per proprias dedit litteras, nos ad officium hortatus: cum omnem invidiam ab Ecclesia Dei ejecisset et omne odium procul abegisset, quo Christi membra jam pridem disidebant; ut simplici et pacifio animo Arium cum suis reciperemus; quos ad aliquod temporis spatium omni infesta bono invidia extra Ecclesiam detinuit. Imo ipse religiosissimus imperator per epistolam suam D hujusmodi virorum rectam esse fidem testatus est: quam ipse ab illis sciscitatus, viva voce loquentes cum audisset, a se approbatam nobis indicavit, litterisque suis sanam virorum fidei formulam sub

(49) Reg., συγκροτήσουσι.

(50) Artemas seu Artemon, Christum merum hominem putabat. Vide Euseb. *Histor. eccles.* lib. VI, pag. 195.

(51) Ita Reg. et Basil. Editi male ἐπίσαντες.

(52) Reg., ἑαυτῶν. Editi, αὐτῶν.

(53) Reg., ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ. Epistola vero sequens habetur item in *Apologia* contra Arianos, p. 157.

(54) Reg., καὶ ταῖς non male. Editi et alii, καὶ τοῖς. Et ita habet ipse Reg. supra *Apologia contra Arianos*. Infra Reg. et Basil., οἰκουμένην. Editi male οἰκουμενικήν.

(55) Ita Regius probe. Editi, Κωνσταντίου perperam. In Basil. vero ita abbreviatum est ut necias, Κωνσταντίνου an Κωνσταντίου sit legendum. Infra Regius, κατασκευασθέντος recte. Editi, κατασκευασθέντες.

(56) Supra p. 157, legitur ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις ἐνεπο.ησεν, αὐτός τε, sed hic lucidior est pleniorque sententia, ut nemo non videt.

(57) Scripta anno 335.

pars ipsius consubstantialis, vel quasi emissio, a quibusdam intelligatur. Pater compositus erit, et divisibilis et mutabilis, item corpus secundum illos, et quantum in ipsis erit, incorporeus Deus, quæ corpori sunt propria, patietur. Pars quædam hæc sunt eorum quæ ex hæretico corde suo Ariani evomuerunt.

σύνθετος ἔσται ὁ Πατὴρ καὶ διαιρετὸς, καὶ τρεπτὸς, καὶ σῶμα κατ' αὐτοὺς, καὶ τὸ ὅσον ἐπ' αὐτοῖς, τὰ ἀκόλουθα σώματι πάσχων, ὁ ἀσώματος Θεός. Ταῦτα ἀπὸ μέρους ὧν ἥμεσαν ἐκ τῆς ἑαυτῶν αἱρετικῆς καρδίας οἱ περὶ Ἄρειον, ἐστίν (34).

584 17. Antequam vero Nicæna synodus celebraretur, eorum similia scripserant Eusebius, Narcissus, Patrophilus, Maris, Paulinus, Theodotus et Athanasius Nazarborum: quorum Eusebius Nicomediensis eo progressus est, ut hæc Ario scripserit: « Cum recte sentias, precare ut omnes ita sentiant: manifestum enim omnibus est, illud quod factum est, non fuisse antequam fieret. Quod autem factum est, incipit esse. » Eusebius vero Cæsareæ Palæstinæ ad Euphrationem scribens [Balaneæ] episcopum, non timuit aperte dicere, Christum non esse verum Deum. Sed Athanasius Nazarborum apertius hæresim detexit, cum ait Filium Dei unam ex centum ovibus esse. In suis enim ad Alexandrum episcopum litteris, ausus est hæc proferre: « Cur Arianos arguis quod dicant, ex non exstantibus Filium Dei creatum factumque, atque ex omnibus unum esse? cum enim in centum ovibus opificia omnia per parabolam indicentur, una ex illis est ipse Filius. Si igitur centum illæ non sunt creatæ res et opificia, aut si præter illas centum aliud quidpiam exsistat: nec Filius utique creatura est, aut unus ex omnibus. Quod si centum illæ omnes creatæ res sint, nihilque sit extra illas centum præter solum Deum, quid absurdi dicunt Ariani, si in illis centum, Christum complectentes et annumerantes, unum ex omnibus illum affirment? » Georgius autem qui nunc Laodiceæ episcopus est, tumque Alexandriæ presbyter erat, et Antiochiæ commorabatur, ad Alexandrum episcopum hæc scripsit: « Ne Arianos reprehendas, quod dicant: Erat tempus cum non esset Filius Dei: etenim Isaias filius fuit Amos, ipseque Amos erat antequam Isaias exsisteret: Isaias vero non erat ante, sed postea exstitit. » Ad Arianos vero scripsit his verbis: « Quid Alexandrum papam arguitis quod dixerit ex Patre Filium esse? etenim nec vos metuere debetis Filium dicere ex Deo esse. Nam si Apostolus scripsit, *Omnia autem ex Deo* [2], propalamque est, ex non exstantibus omnia facta fuisse, estque etiam Filius creatus, atque una ex rebus

17. Πρὸ δὲ τοῦ γενέσθαι τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον, ἔγραψαν καὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον, Νάρκισσόν τε καὶ Πατρόφιλον, καὶ Μάριν, Παυλῖνόν τε, καὶ Θεόδοτον, καὶ Ἀθανάσιον τὸν (35) ἀπὸ Ναζαρβῶν τὰ ὅμοια αὐτοῖς. Καὶ ὁ μὲν ἀπὸ τῆς Νικομηδείας Εὐσέβιος κατὰ περιττὸν ἔγραφεν Ἀρείῳ, ὅτι· « Καλῶς φρονῶν, εὔχου πάντας οὕτως φρονεῖν· παντὶ γὰρ δῆλόν ἐστιν, ὅτι τὸ πεποιημένον οὐκ ἦν πρὶν γενέσθαι. Τὸ γενόμενον δὲ ἀρχὴν ἔχει τοῦ εἶναι. » Ὁ δὲ ἀπὸ Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης Εὐσέβιος, γράφων πρὸς Εὐφρατίωνα τὸν ἐπίσκοπον, οὐκ ἐφοβήθη φανερῶς εἰπεῖν, ὅτι ὁ Χριστὸς οὐκ ἔστιν ἀληθινὸς Θεός. Καὶ Ἀθανάσιος δὲ ὁ ἀπὸ Ναζαρβῶν ἔτι γυμνότερον ἀπεκάλυπτε τὴν αἵρεσιν, ἕνα τῶν ἑκατὸν προβάτων λέγων εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Γράφων γὰρ πρὸς Ἀλέξανδρον τὸν ἐπίσκοπον, ἀπετόλμησεν οὕτως εἰπεῖν· « Τί μέμφῃ τοῖς περὶ Ἄρειον, εἰ λέγουσιν· Ἐξ οὐκ ὄντων κτίσμα πεποίηται ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἓν τῶν πάντων ἐστίν; ἐν ἑκατὸν γὰρ προβάτοις παραβαλλομένων πάντων τῶν πεποιημένων, εἷς ἐστι καὶ ὁ Υἱὸς ἐξ αὐτῶν. Εἰ μὲν οὖν τὰ ἑκατὸν οὐκ ἔστι κτίσματα καὶ γενητὰ, ἢ ἕνι πλέον τι τῶν ἑκατὸν, δηλονότι μηδὲ ὁ Υἱὸς ἔστω κτίσμα, καὶ εἷς τῶν πάντων. Εἰ δὲ τὰ ἑκατὸν πάντα γενητὰ, καὶ οὐδέν ἐστιν ἐκτὸς τῶν ρ' πλὴν μόνου τοῦ Θεοῦ, τί ἄτοπον λέγουσιν οἱ περὶ Ἄρειον, εἰ, ἓν ἐν (36) τοῖς ἑκατὸν πεθιλαβόντες καὶ ἀριθμοῦντες τὸν Χριστὸν, ἕνα τῶν πάντων αὐτὸν εἰρήκασι; » Γεώργιος δὲ ὁ νῦν ἐν Λαοδικείᾳ, πρεσβύτερος ὢν τότε τῆς Ἀλεξανδρείας, καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ διατρίβων, πρὸς μὲν Ἀλέξανδρον τὸν ἐπίσκοπον ἔγραψεν, ὅτι· « Μὴ μέμφου τοῖς περὶ Ἄρειον, εἰ λέγουσιν· Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· καὶ γὰρ ὁ (37) Ἡσαΐας υἱὸς γέγονεν Ἀμὼς, καὶ ὅμως ὁ μὲν Ἀμὼς ἦν πρὸ τοῦ γενέσθαι τὸν Ἡσαΐαν· ὁ δὲ Ἡσαΐας οὐκ ἦν πρότερον, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα γέγονε. » Πρὸς δὲ τοὺς Ἀρειανοὺς ἔγραφε· « Τί μεμφεσθε Ἀλεξάνδρῳ τῷ πάπᾳ λέγοντι ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν; καὶ γὰρ καὶ ὑμεῖς μὴ φοβηθῆτε εἰπεῖν καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ τὸν Υἱόν. Εἰ γὰρ ὁ Ἀπόστολος ἔγραψε· Τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔστι δῆλον ἐξ οὐκ ὄντων πεποιῆσθαι τὰ πάντα, ἔστι δὲ καὶ ὁ Υἱὸς κτίσμα, καὶ τῶν πεποιημένων εἷς·

[2] I Cor. xi, 12.

(34) Quod hic ait Athanas. hæc partem esse eorum quæ Ariani impie protulere, nequaquam indicat partem tantum epistolæ hic allatam fuisse; sed significat sanctus doctor, alias exstare in scriptis Arianorum impias voces, seu alias alibi prolatas ab illis fuisse. Integram enim esse hanc epistolam patet ex Epiphanio ubi statim post hæc verba, ὁ ἀσώματος Θεός, sequitur, Ἐρρῶσθαί σε ἐν Κυρίῳ εὔχομαι, μακάριε πάπα· Ἄριος, Ἐθάλης, Ἀχιλλεὺς, Καρπώνης, Σαρματᾶς, Ἄρειος, πρεσβύτεροι· διάκονοι, Εὐζώϊος, Ἀούκιος, Ἰούλιος, Μηνᾶς, Ἑλλάδιος, Γάϊος· ἐπίσκοποι, Σεκοῦνδος Πενταπόλεως, Θεωνᾶς Λίβυος, Πιστὸς, ὃν κατέστησαν εἰς Ἀλεξάνδρειαν οἱ Ἀρειανοί. Quæ Pistum hunc spectant, expenduntur in *vita Athanasii* ad annum 349, ubi videsis. Alii autem omnes hic recensiti in Epistola encyclica Alexandri eodem ferme ordine leguntur.

(35) Sic Regius. In editis vero τόν deest.

(35) Ita Regius. In editis ἐν deest.

(37) Regius non habet ὁ.

λεχθείη ἂν καὶ ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὕτως ὥσπερ καὶ τὰ πάντα λέγεται ἐκ τοῦ Θεοῦ. » Ἐξ ἐκείνου γοῦν ἔμαθον οἱ τὰ Ἀρείου φρονοῦντες ὑποκρίνεσθαι τὴν λέξιν, τὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ λέγειν μὲν τὴν λέξιν, μὴ φρονεῖν δὲ καλῶς. Αὐτὸς δὲ ὁ Γεώργιος καθηρέθη ὑπὸ Ἀλεξάνδρου δι' ἄλλα (38) μὲν, ὅτι δὲ καὶ ἀσεβὴς ἐφάνη· πρεσβύτερος γὰρ ἦν αὐτὸς, καθὰ προείρηται (39).

A factis; ergo et Filius ex Deo dici poterit, sicut omnia ex Deo dicuntur. » Ab illo igitur Arii sectatores didicere vocem, ex Deo, simulate proferre et verba quidem dicere, nec tamen recte sentire. Ipse vero Georgius ab Alexandro, cum aliis de causis, tum quod sese impium exhiberet depositus est; presbyter enim erat, uti supra dictum est.

18. Καὶ ὅλως ἔγραφον οὗτοι τοιαῦτα, ὡς ἕκαστον ἐρίζειν καὶ φιλοτιμεῖσθαι, τίς πλέον αὐξήσει τὴν ἀσέβειαν τῆς αἱρέσεως, καὶ μᾶλλον αὐτὴν δείξει (40) γυμνότερον. Καὶ τὰς μὲν ἐπιστολὰς αὐτῶν οὐκ ἔσχον ἐν ἑτοίμῳ, ὥστε καὶ ἀποστεῖλαι· εἰ δ' οὖν, καὶ (41) ἀντίγραφα καὶ αὐτῶν ὑμῖν ἔπεμψα ἄν· τοῦ δὲ Κυρίου θέλοντος, ἐὰν εὐπορήσω καὶ τοῦτο ποιήσω. Καὶ Ἀστέριος δέ τις ἀπὸ Καππαδοκίας, πολυκέφαλος σοφιστής, B εἷς ὢν τῶν περὶ Εὐσέβιον, ἐπειδὴ θύσας ἐν τῷ προτέρῳ διωγμῷ, τῷ κατὰ τὸν πάππον Κωνσταντίου, οὐκ ἠδύνατο παρ' αὐτῶν εἰς κλῆρον προαχθῆναι, ποιεῖ μετὰ γνώμης τῶν περὶ Εὐσέβιον συνταγμάτιον, ὁποῖον μὲν ἤθελον αὐτοί· ἴσον δὲ τῷ τῆς θυσίας αὐτοῦ τολμήματι· ἐν γὰρ τούτῳ τὴν ἀκρίδα καὶ νὴν κάμπην τῷ Χριστῷ συγκρίνας, μᾶλλον δὲ προτιμήσας αὐτοῦ, καὶ λέγων ἄλλην εἶναι παρὰ τὸν Χριστὸν ἐν τῳ Θεῷ σοφίαν, τὴν τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ κόσμου δημιουργικὴν, περιήρχετο τὰς ἐν τῇ Συρίᾳ καὶ τὰς ἄλλας Ἐκκλησίας, κατὰ σύστασιν τῶν περὶ Εὐσέβιον· ἵνα ἅπαξ ἀρνεῖσθαι μελετήσας, οὕτω καὶ νῦν θρασύνηται κατὰ τῆς ἀληθείας. Ἐπέβαινεν οὖν εἰς τοὺς μὴ ἔχον αὐτῷ τόπους ὁ πάντα τολμηρὸς, καὶ εἰς τὸν τοῦ κληρικῶν τόπον καθεζόμενος, ἀνεγίνωσκε δημοσίᾳ τὸ συν- C ταγμάτιον, καίτοι τῶν ἄλλων δυσανασχετούντων ἐπ' αὐτῷ. Καὶ τὸ μὲν συνταγμάτιον διὰ πολλῶν ἐστι γεγραμμένον. Μέρη δὲ αὐτοῦ ἐστι ταῦτα· « Οὐ γὰρ εἶπεν ὁ μακάριος Παῦλος Χριστὸν κηρύσσειν τὴν ἰδίαν αὐτοῦ δύναμιν, ἢ τὴν σοφίαν αὐτοῦ, τουτέστι τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ δίχα τῆς προσθήκης, δύναμιν Θεοῦ καὶ Θεοῦ σοφίαν· ἄλλην μὲν εἶναι τὴν ἰδίαν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ δύναμιν, τὴν ἔμφυτον αὐτῷ καὶ συνυπάρχουσαν αὐτῷ ἀγεννήτως (42), κηρύσσων· γεννητικὴν μὲν οὖσαν, δηλονότι τοῦ Χριστοῦ, δημιουργικὴν δὲ τοῦ παντὸς κόσμου· περὶ ἧς ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῇ διδάσκων ἔλεγε· « Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ « κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, « ἥ τε ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης. » Ὥσπερ γὰρ τὴν εἰρημένην ἐνταυθοῖ θεότητα οὐκ ἄν τις φαίη D Χριστὸν εἶναι, ἀλλ' αὐτὸν ὑπάρχειν τὸν Πατέρα· οὕτως, οἶμαι, καὶ ἡ (43) ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις οὐχ ὁ μονογενὴς Θεὸς, ἀλλ' ὁ γεννήσας ὑπάρχει Πατήρ. Ἄλλην δὲ δύναμιν καὶ σοφίαν διδάσκει Θεοῦ, τὴν διὰ τοῦ

18. Uno verbo ita illi scripsere, quasi singuli certarent atque contenderent, quisnam hæreseos impietatem plus augeret, et apertius eam detegeret. Porro epistolas illorum penes me non habeo, alioquin earum exemplaria vobis misissem, missurus sane si Deo volente nactus fuero. Item quidam Asterius ex Cappadocia, multiceps sophista, unus ex Eusebianis, cum in priore persecutione sub Constantii avo diis sacrificasset, nec posset ab illis in clerum cooptari; ex sententia Eusebianorum opusculum edidit, eorum arbitrio conscriptum, quod sacrificii ejus scelus æquaret : in illo enim cum locustam et erucam Christo contulisset, imo prætulisset, ac diceret aliam esse in Deo sapientiam præter Christum, quæ et Christi et mundi creatrix esset, Syriæ Ecclesias aliasque, Eusebianorum commendatione **585** fretus, circuibat : ut quia semel Christum abnegare aggressus fuerat, ita nunc quoque adversus veritatem audacius insurgeret. Homo ille sane audacissimus in quæ loca sibi ingredi non liceret sese immisit, et in clericorum loco sedens opusculum publice legebat, cæteris tamen rem indigne ferentibus. Multa certe complectitur opusculum illud : cujus hæc pars est : « Non enim ait beatus Paulus se Christum prædicare, propriam virtutem, aut sapientiam ejus, scilicet Dei, sed sine additamento, Dei virtutem, et Dei sapientiam : docens aliam quidem esse propriam ipsius Dei virtutem, ipsi innatam, non factam et cum ipso exsistentem quæ genitrix est, Christi scilicet, creatrix vero totius mundi : de qua in Epistola ad Romanos : « Invisibilia enim ipsius, inquit, a crea- « tura mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta con- « spiciuntur : sempiterna quoque ejus virtus et divi- « nitas [3]. » Sicut enim memoratam hic divinitatem nemo dixerit Christum esse, sed ipsum esse Patrem; sic puto, sempiternam ejus virtutem, non unigenitum Deum, sed eum qui genuit Patrem esse. Aliam vero Dei virtutem et sapientiam docet, quæ scilicet per Christum exhibetur, et per ipsa ministerii ejus opera cognoscitur. » Et rursum : « Etsi sempiterna ejus virtus et sapientia, quam sine principio et generatione esse, veritatis ratiocinia de-

[3] Rom. I, 20.

(38) Regius et Basil., καὶ δι' ἄλλα.

(39) In edit. Paris. majusc. litteris scriptum erat : Ταῦτα τῆς Ἀλεξανδρείας πρεσούτεροι, quæ desunt in edit. Commel. et in omnibus mss. Latina vero : *Hæc presbyteri Alexandrini*, a Commel. perperam adjecta sunt, cum in prioribus Latinis editis non exstarent. Græca a Parisiensibus addita sunt.

(40) Regius, δείξῃ.

(41) In Regio καί deletum est. Sed καί sequens potius delendum videtur. De Asterio autem et ejus scriptis vide supra in epistola De decretis Nicænis, p. 169.

(42) Sic Reg. et Basil. Editi vero ἀγεννήτως.

(43) Ita Reg. et Basil. In editis ἡ deest. Mox Reg. et Basil., οὐχ ὁ μονογενὴς Θεός. Editi, οὐχ ὁμογενὴς Θεός.

clarant, una eademque haud dubie fit : multæ tamen singulatim ab eo creatæ sunt, quarum primogenitus, unigenitus est Christus, quæ quidem omnes a possessore pendent, et omnes ipsius Creatoris qui illis utitur, virtutes jure appellantur. Ejusmodi est quod propheta locustam in pœnam humanorum scelerum divinitus immissam, non Dei virtutem solum, sed magnam virtutem ab ipso Deo vocari dicit[4]. Beatus autem David in plerisque psalmorum, non angelos solum sed et virtutes Deum laudare jubet, et omnes ad hymnum concinendum hortatur : quarum multitudinem declarat, easque ministros Dei vocare non renuit, ac illius voluntatem facere docet. »

A Χριστοῦ δεικνυμένην δηλονότι, καὶ διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν τῆς διακονίας αὐτοῦ γνωριζομένην. » Καὶ πάλιν· « Καίτοιγε ἡ μὲν ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ σοφία, ἣν ἄναρχόν τε καὶ ἀγέννητον (44) οἱ τῆς ἀληθείας ἀποφαίνονται λογισμοί, μία ἂν εἴη δήπουθεν καὶ ἡ αὐτή· πολλαὶ δὲ αἱ καθ' ἕκαστον ὑπ' αὐτοῦ κτισθεῖσαι, ὧν πρωτότοκος καὶ μονογενὴς ὁ Χριστός· πᾶσαί γε μὴν ὁμοίως, εἰς τὸν κεκτημένον ἀνήρτηνται, καὶ πᾶσαι αἱ (45) δυνάμεις αὐτοῦ τοῦ κτίσαντος καὶ χρωμένου καλοῦνται δικαίως· οἷον ὁ μὲν προφήτης τὴν ἀκρίδα δίκην τῶν ἀνθρωπίνων ἁμαρτημάτων θεήλατον γινομένην οὐ δύναμιν μόνον Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ μεγάλην φησὶν ὑπ' αὐτοῦ προσαγορεύεσθαι τοῦ Θεοῦ· ὁ δέ γε μακάριος Δαβὶδ ἐν πλείοσι τῶν ψαλμῶν οὐκ ἀγγέλοις μόνον, ἀλλὰ καὶ δυνάμεσιν αἰνεῖν παρακελεύεται τὸν Θεόν· καὶ πάσας γε ἐπὶ τὸν ὕμνον παρακαλῶν, καὶ τὸ πλῆθος παρίστησι, καὶ λειτουργοὺς Θεοῦ καλεῖν οὐ παραιτεῖται, καὶ ποιεῖν αὐτοῦ τὸ θέλημα διδάσκει. »

19. Hæc contra Salvatorem ausus, non hic tamen sceleris stetit, sed magis magisque blasphemias adauxit suas dicens : « Unus ex omnibus est Filius. Opificiorum enim primum est, et una ex intelligentibus naturis. Et quemadmodum sol in rebus quæ sub oculis cadunt, unus est ex iis quæ conspiciuntur : cum tamen universo mundo, juxta factoris sui mandatum, luceat; eodem prorsus modo Filius, cum una sit ex intelligentibus naturis, omnibus qui in intellectuali mundo sunt, lucet ac splendet. » Iterumque ait : « Erat aliquando cum non esset, » atque ita scribit : « Et quidem ante Filii generationem præexsistentem generandi scientiam habuit Pater; inerat quippe medico, antequam quos sanaret adessent, medendi scientia. » Et rursum : « Benefico, inquit, studio creatus est Filius, et virtutis copia Pater illum condidit. » Et iterum : « Si Dei voluntas per omnia deinde opificia pertransiit, liquet Filium opificium cum sit, voluntate exstitisse, et factum fuisse. » Hæc Asterius solus scripsit; Eusebiani vero hæc ipsa una cum illo sentiebant.

B 19. Τοιαῦτα τολμήσας κατὰ τοῦ Σωτῆρος οὐκ ἠρκέσθη, ἀλλὰ καὶ πλέον ἐπεκτείνει τὰς βλασφημίας αὐτοῦ, λέγων, ὅτι εἷς τῶν πάντων ἐστὶν ὁ Υἱός· « Πρῶτον γὰρ ἐστι τῶν γενητῶν, καὶ εἷς τῶν νοητῶν φύσεών ἐστι· καὶ ὥσπερ ἥλιος ἐν τοῖς βλεπομένοις εἷς μὲν ἔστι τῶν φαινομένων, λάμπει δὲ παντὶ τῷ κόσμῳ κατὰ πρόσταξιν τοῦ πεποιηκότος· οὕτως ὁ Υἱὸς, εἷς ὢν τῶν νοητῶν φύσεων, φωτίζει καὶ λάμπει καὶ αὐτὸς πᾶσι τοῖς ἐν τῷ νοητῷ κόσμῳ. » Πάλιν τέ φησιν· « Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν, » οὕτω γράμων· « Καὶ πρὶν τῆς γενέσεως τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατὴρ προϋπῆρχουσαν εἶχε τὴν τοῦ γεννᾶν ἐπιστήμην· ἐπεὶ καὶ ἰατρὸς, πρὸ τοῦ ἰατρεύειν εἶχε (46) τὴν τοῦ ἰατρεύειν ἐπιστήμην. » Καὶ πάλιν φησίν· « Εὐεργετικῇ φιλοτιμίᾳ ἐκτίσθη ὁ Υἱὸς, καὶ περιουσίᾳ δυνάμεως ἐποίησεν αὐτὸν ὁ Πατήρ· » καὶ πάλιν, « Εἰ τὸ θέλειν τοῦ Θεοῦ διὰ πάντων ἐφεξῆς τῶν ποιημάτων διελήλυθε, δηλονότι, καὶ ὁ Υἱὸς, ποίημα ὤν, βουλήσει γέγονε καὶ πεποίηται. » Ταῦτα δὲ Ἀστέριος ἔγραψε (47) μόνος· οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον ἐφρόνουν αὐτὰ κοινῇ μετ' αὐτοῦ.

20. Hæc sunt quorum causa decertant, et cum antiqua synodo pugnant, quia scilicet qui in ea convenere Patres suis similia non scripserunt, imo Arianam hæresim, quam hi stabilire studebant, percusserunt anathemate. Quocirca Asterium qui idolis sacrificarat, sophistam hominem impietatis suæ 586 advocatum designarunt; ne abstineret aut a verbis contra Dominum, aut a callidis argumentis ad simpliciores circumveniendos compositis. Verum ignorabant inscii illi, id sese in suam agere perniciem. Fetor enim sacrificii ab advocato suo idolis oblati, hæresim magis magisque Christo inimicam coarguebat. Idcirco etiamnum omnia mo-

20. Ταῦτά ἐστιν, ὑπὲρ ὧν ἀγωνίζονται, διὰ ταῦτα μάχονται πρὸς τὴν ἀρχαίαν σύνοδον· ὅτι μὴ τὰ ὁμοια αὐτῶν ἔγραψαν οἱ συνελθόντες ἐν αὐτῇ, ἀλλὰ μᾶλλον ἀνεθεμάτισαν τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, ἣν ἐσπούδαζον οὗτοι συστῆσαι. Διὰ τοῦτο καὶ Ἀστέριον τὸν θύσαντα σοφιστὴν ὄντα, συνήγορον τῆς ἀσεβείας αὐτῶν (48), προὐβάλλοντο, ἵνα μὴ φείδηται μήτε κατὰ τοῦ Κυρίου φθέγγεσθαι, μήτε τοὺς ἀκεραίους τῇ πιθανολογίᾳ πλανᾷν. Καὶ ἠγνόησάν γε οἱ ἀμαθεῖς, ὅτι καθ' ἑαυτῶν εἰργάζοντο τοῦτο. Ἡ γὰρ δυσωδία τῆς εἰς τὰ εἰδωλα θυσίας τοῦ συνηγόρου ἔτι πλέον τὴν αἵρεσιν χριστομάχον ἐδείκνυε. Διὰ τοῦτο καὶ νῦν πάντα κινοῦσι καὶ θορυβοῦσι, νομίζοντες, ὅτι κἂν πλείονας

[4] Joel II, 25,

(44) Sic Reg. et ita legit Nannius qui vertit, *ingenitam*. Editi, ἀγένητον.
(45) Αἱ deest in Reg.
(46) Reg., πρὸ τῶν θεραπευομένων εἶχε.
(47) Reg. et Basil., ἔγραφε. Quæ sequuntur porro, οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον, etc., a præcedentibus sejungenda non sunt, ut in edit. Paris. Nam in edit. Comm. et in mss. consequenter ponuntur; quo item modo Nannius posuit.
(48) Reg., ἑαυτῶν. Editi, αὐτῶν. Mox idem Reg., μὴ φείδηται, recte. Editi, μὴ φείδητε.

ἀποκτείνωσι, καὶ συνόδους κατὰ μῆνα συγχροτήσωσι (49), παύσεταί ποτε ἡ κατὰ τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως ἀπόφασις. Ἐοίκασι δὲ πάλιν ἀγνοεῖν, ἢ εἰδέναι μὲν, ἀποπροσποιεῖσθαι δὲ, ὅτι καὶ πρὸ τῆς Νικαίας ἡ αἵρεσις ἦν βδελυκτὴ, ὅτε ταύτην Ἀρτεμᾶς κατεβάλλετο, καὶ πρὸ αὐτοῦ τὸ τοῦ Καϊάφα, καὶ τὸ τῶν τότε Φαρισαίων συνέδριον. Καὶ ἀεὶ δὲ τὸ χριστομάχον ἐργαστήριον βδελυκτόν ἐστι, καὶ οὐ παύσεται τοῦ εἶναι μισητὸν, ἐρασμίου ὄντος τοῦ Κυριακοῦ ὀνόματος, καὶ καμπτούσης πάσης τῆς κτίσεως τὰ γόνατα, καὶ ἐξομολογουμένης, « ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρός. »

21. Πλὴν ὅτι συνόδους συνεχεῖς κατὰ τῆς οἰκουμενικῆς ποιοῦντες οὐδέπω κεκμήκασι. Μετὰ γὰρ τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον οἱ περὶ Εὐσέβιον κατῃρέθησαν· ἀλλὰ μετὰ χρόνον ἐπιβάντες (51) ἀναισχύντως ταῖς Ἐκκλησίαις ἤρξαντο τοῖς μὲν ἀντιλέγουσιν αὐτοῖς ἐπισκόποις ἐπιβουλεύειν, ἀντὶ δὲ τούτων τοὺς τῆς αἱρέσεως αὐτῶν (52) καθιστάνειν εἰς τὰς Ἐκκλησίας· ἵν' ὅτε βούλονται ποιήσωσι τὰς συνόδους, ἔχοντες τοὺς συντρέχοντας αὐτοῖς, οὓς ἐπίτηδες εἰς αὐτὸ τοῦτο προεχειρίσαντο. Συνέρχονται τοίνυν ἐν Ἱερουσαλὴμ (53), καὶ γράφουσι ταῦτα.

Ἡ ἁγία σύνοδος, ἡ ἐν Ἱεροσολύμοις Θεοῦ χάριτι συναχθεῖσα, τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, καὶ τοῖς (54) κατὰ πᾶσαν τὴν Αἴγυπτον, καὶ Θηβαΐδα, καὶ Λιβύην, καὶ Πενταπόλιν, καὶ τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐπισκόποις καὶ πρεσβυτέροις, καὶ διακόνοις, ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Πᾶσι μὲν ἡμῖν τοῖς ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνελθοῦσιν ἐξ ἐπαρχιῶν διαφόρων ποὸς τῇ μεγάλῃ πανηγύρει, ἣν επὶ τῇ ἀφιερώσει τοῦ σωτηρίου Μαρτυρίου, σπουδῇ τοῦ θεοφιλεστάτου βασιλέως Κωνσταντίνου (56), τῷ πάντων βασιλεῖ Θεῷ καὶ τῷ Χριστῷ αὐτοῦ κατασκευασθέντος ἐπιτελέσαμεν, πλείονα θυμηδίαν ἡ τοῦ Χριστοῦ χάρις (57) παρέσχεν, ἣν ἐποίησεν αὐτός τε ὁ θεοφιλέστατος βασιλεὺς διὰ γραμμάτων οἰκείων, τοῦθ' ὅπερ ἐχρῆν παρορμήσας· πάντα μὲν ἐξορίσας τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ φθόνον, καὶ πᾶσαν μακρὰν ἀπελάσας βασκανίαν, δι' ἧς τὰ τοῦ Χριστοῦ μέλη πάλαι πρότερον διεστήκει· ἡπλωμένη δὲ καὶ εἰρηναίᾳ ψυχῇ δέξασθαι τοὺς περὶ Ἄρειον, οὓς πρός τινα καιρὸν ὁ μισόκαλος φθόνος ἔξω γενέσθαι τῆς Ἐκκλησίας εἰργάσατο. Ἐμαρτύρει δὲ τοῖς ἀνδράσιν ὁ θεοφιλέστατος βασιλεὺς διὰ τῆς ἐπιστολῆς πίστεως ὀρθοτομίαν, ἣν παρ' αὐτῶν πυθόμενος, αὐτός τε δι' ἑαυτοῦ παρὰ ζώσης φωνῆς αὐτῶν ἀκούσας ἀπεδέξατο, ἡμῖν τε φανερὰν κατεστήσατο, ὑποτάξας τοῖς ἑαυτοῦ

vent et turbant, rati, si quamplurimos occidant, et singulis mensibus synodos convocent, vel sero tandem latam contra Arianos sententiam obliterandam esse. Videntur etiam nescire, aut scire quidem, sed simulare quasi nesciant, etiam ante Nicænam synodum hæresim istam abominabilem fuisse; quo tempore Artemas ejus fundamenta jaceret (50); et ante illum, Caiphæ et Pharisæorum illius temporis consessus. Imo semper Christi hostium officina exsecrabilis est, nec unquam cessabit esse odiosa, quod Dominicum nomen sit amabilissimum et omnis creatura genua flectat, et confiteatur, « quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris. »

21. Cæterum illi frequentes synodos adversus universale illud concilium celebrantes nunquam fatiscunt. Nam tametsi post Nicænam synodum Eusebiani depositi sunt, postea tamen impudenter Ecclesias invadentes, cœperunt episcopis sibi repugnantibus insidiari, horumque vice hæresis suæ homines in Ecclesias constituere, ut arbitratu suo synodos cogant, quia scilicet episcopos habent qui secum concurrant: quos de industria, ea de causa, prius ordinarant. Coeunt igitur Jerosolymis atque hujusmodi litteras dedere.

Sancta synodus, Hierosolymis per Dei gratiam congregata, Ecclesiæ Dei quæ est Alexandriæ, et iis quæ sunt per totum Ægyptum, Thebaidem, Libyam et Pentapolim. Item episcopis, presbyteris et diaconis per totum orbem, in Domino salutem (55).

Nobis omnibus unum in locum ex diversis provinciis, ad magnam solemnitatem congregatis, quam celebravimus in Dedicatione Martyrii Salvatoris, a religiosissimo imperatore Constantio, in honorem omnium imperatoris Dei et Christi ejus excitati, ingentem animi voluptatem Christi gratia attulit, quam nobis ipse quoque religiosissimus imperator per proprias dedit litteras, nos ad officium hortatus: cum omnem invidiam ab Ecclesia Dei ejecisset et omne odium procul abegisset, quo Christi membra jam pridem disidebant; ut simplici et pacifio animo Arium cum suis reciperemus; quos ad aliquod temporis spatinm omni infesta bono invidia extra Ecclesiam detinuit. Imo ipse religiosissimus imperator per epistolam suam hujusmodi virorum rectam esse fidem testatus est: quam ipse ab illis sciscitatus, viva voce loquentes cum audisset, a se approbatam nobis indicavit, litterisque suis sanam virorum fidei formulam sub

(49) Reg., συγχροτήσουσι.

(50) Artemas seu Artemon, Christum merum hominem putabat. Vide Euseb. *Histor. eccles.* lib. VI, pag. 195.

(51) Ita Reg. et Basil. Editi male ἐπίσαντες.

(52) Reg., ἑαυτῶν. Editi, αὐτῶν.

(53) Reg., ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ. Epistola vero sequens habetur item in *Apologia* contra Arianos, p. 157.

(54) Reg., καὶ ταῖς non male. Editi et alii, καὶ τοῖς. Et ita habet ipse Reg. supra *Apologia contra Arianos*. Infra Reg. et Basil., οἰκουμένην. Editi male οἰκουμενικήν.

(55) Ita Regius probe. Editi, Κωνσταντίου perperam. In Basil. vero ita abbreviatum est ut nescias, Κωνσταντίνου an Κωνσταντίου sit legendum. Infra Regius, κατασκευασθέντος recte. Editi, κατασκευασθέντες.

(56) Supra p. 157, legitur ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις ἐνεποίησεν, αὐτός τε, sed hic lucidior est pleniorque sententia, ut nemo non videt.

(57) Scripta anno 335.

initio est Filium posuit initium creaturarum, hunc- A στασιν ἰδιότητος· οὐδὲ γάρ ἐστιν ἴσος, ἀλλ' οὐδὲ
que tulit ac sibi in Filium adoptavit, qui nihil Deo ὁμοούσιος αὐτῷ (16). Σοφὸς δέ ἐστιν ὁ Θεὸς, ὅτι τῆς
proprium habet secundum propriam substantiam, σοφίας διδάσκαλος αὐτός. Ἱκανὴ δὲ ἀπόδειξις, ὅτι ὁ
non est enim æqualis aut substantialis illi. Sa- Θεὸς ἀόρατος ἅπασι, τοῖς τε διὰ Υἱοῦ καὶ αὐτῷ τῷ
piens vero est Deus, quia sapientiæ magister ipse Υἱῷ ἀόρατος ὁ αὐτός. Ῥητῶς δὲ λέξω. πῶς τῷ Υἱῷ
est. Evidens quoque res est, Deum invisibilem esse ὁρᾶται ὁ ἀόρατος· Τῇ δυνάμει ἢ δύναται ὁ Θεὸς ἰδεῖν
omnibus quæ per Filium sunt, ipsique Filio invisi- ἰδίοις τε μέτροις ὑπομένει ὁ Υἱὸς ἰδεῖν τὸν Πατέρα,
bilem esse. Diserte autem dicam quo modo a Filio ὡς θέμις ἐστίν. Ἡγουν Τριὰς ἐστι δόξαις οὐχ ὁμοίαις·
videatur qui est invisibilis: Qua vi Deus videre po- ἀνεπίμικτοι ἑαυταῖς εἰσιν αἱ ὑποστάσεις αὐτῶν· μία
test, eadem propriis modis in Filium cadit Patrem τῆς μιᾶς ἐνδοξοτέρα δόξαις ἐπ' ἄπειρον. Ξένος τοῦ
videre, quatenus fas est. Nimirum Trinitas est non Υἱοῦ κατ' οὐσίαν ὁ Πατὴρ, ὅτι ἄναρχος ὑπάρχει.
simili gloria, substantiæ enim eorum inter se per- Σύνες, ὅτι ἡ μονὰς ἦν· ἡ δυὰς δὲ οὐκ ἦν, πρὶν ὑπάρ-
mistæ non sunt, altera altera gloriosior est in im- ξῃ. Αὐτίκα γοῦν, Υἱοῦ μὴ ὄντος, ὁ Πατὴρ Θεός ἐστι.
mensum. Extraneus a Filio secundum essentiam Λοιπὸν ὁ Υἱὸς οὐκ ὢν (ὑπῆρξε δὲ θελήσει πατρῴᾳ),
Pater est, quia sine principio est. Intellige unitatem μονογενὴς Θεός ἐστι, καὶ ἑκατέρων ἀλλότριος οὗτος.
fuisse, dualitatem vero non fuisse priusquam exsi- B Ἡ Σοφία σοφία ὑπῆρξε σοφοῦ Θεοῦ θελήσει. Ἐπινοεῖ-
steret. Igitur Filio nondum exsistente, Pater Deus ται γοῦν μυρίαις ὅσαις ἐπινοίαις Πνεῦμα, δύναμις,
est. Dehinc cum Filius aliquando non exstiterit σοφία, δόξα Θεοῦ, ἀληθειά τε καὶ εἰκὼν, καὶ Λόγος,
(voluntate autem paterna exstitit), unigenitus Deus οὗτος. Σύνες, ὅτι καὶ ἀπαύγασμα καὶ φῶς ἐπινοεῖται.
est, et ab utroque alienus. Sapientia, Dei sapientis Ἴσον μὲν τοῦ Υἱοῦ γεννᾷν δυνατός ἐστιν ὁ κρείττων.
voluntate sapientia exstitit. Sexcentis igitur ratio- διαφορώτερον δὲ, ἢ κρείττονα, ἢ μείζονα, οὐχί (17).
nibus hic intelligitur, Spiritus virtus, sapientia, Θεοῦ θελήσει ὁ Υἱὸς ἡλίκος καὶ ὅσος ἐστὶν, ἐξ ὅτε
Dei gloria, veritas, imago, et Verbum. Intellige καὶ ἀφ' οὗ, καὶ ἀπὸ τότε ἐκ τοῦ Θεοῦ ὑπέστη, ἰσχυ-
illud etiam, splendorem et lucem concipi. Æqualem ρὸς Θεὸς ὤν, τὸν κρείττονα ἐκ μέρους δύνεῖ. Συν-
Filio gignere potest Deus: at præstantiorem, vel ελόντι εἰπεῖν, τῷ Υἱῷ ὁ Θεὸς ἄῤῥητος ὑπάρχει· ἔστι
meliorem, vel majorem, nequaquam. Dei voluntate γὰρ ἑαυτῷ ὅ ἐστι, τοῦτ' ἔστιν ἄλεκτος· ὥστε οὐδὲν
Filius quantus quantus est, ex quo tempore a Deo τῶν λεγομένων κατά τε κατάληψιν συνίει ἐξειπεῖν ὁ
exstitit, Deus fortis cum sit, se præstantiorem ex Υἱός. Ἀδύνατα γὰρ αὐτῷ τὸν Πατέρα τε ἐξιχνιάσαι,
parte celebrat. Ut paucis dicam, Filio Deus est ὅς ἐστιν ἐφ' ἑαυτοῦ. Αὐτὸς γὰρ ὁ Υἱὸς τὴν ἑαυτοῦ
ineffabilis, est enim sibi quod est, hoc est inenar- οὐσίαν οὐκ οἶδεν· Υἱὸς γὰρ ὢν θελήσει Πατρὸς ὑπῆρ-
rabilis; ita ut nihil eorum quæ secundum compre- C ξεν ἀληθῶς. Τίς γοῦν λόγος συγχωρεῖ τὸν ἐκ Πατρὸς
hensionem dicuntur, intelligere, aut effari valeat ὄντα αὐτὸν τὸν γεννήσαντα γνῶναι ἐν καταλήψει;
Filius. Impossibile quippe est illi Patrem investi- δῆλον γὰρ (18), ὅτι τὸ ἀρχὴν ἔχον, τὸν ἄναρχον, ὡς
gare, qualis in se est. Nam ipse Filius ne suam ἔστιν, ἐμπεριπολῆσαι, ἢ ἐμπεριδράξασθαι, οὐχ οἷόν τέ
quidem substantiam novit: Filius enim cum sit, ἐστιν.
paterna ex voluntate revera exstitit. Qua ratione fieri queat, ut qui ex Patre, ipsum genitorem
cognoscere atque comprehendere possit? Palam quippe est id quod habet initium, non posse id quod
non habet initium, ut est cogitare vel comprehendere.

16. Quæ vero Ariani per epistolam suam beatæ memoriæ viro Alexandro episcopo scripta tradidere, hæc sunt:

16. Ἃ δὲ καὶ δι' ἐπιστολῆς ἔγραψαν πρὸς τὸν μακαρίτην Ἀλέξανδρον τὸν ἐπίσκοπον, ἔστι ταῦτα·

583 *BEATO PAPÆ ET EPISCOPO NOSTRO ALEXANDRO PRESBYTERI ET DIACONI IN DOMINO SALUTEM.*

Nostra a majoribus fides quam et a te didicimus, beate papa, hæc est. Agnoscimus unum Deum, solum ingenitum, solum æternum, solum principio carentem, solum verum, solum immortalitate præditum, solum sapientem, solum bonum, D

(19) ΜΑΚΑΡΙΩ ΠΑΠΑ ΚΑΙ ΕΠΙΣΚΟΠΩ ΗΜΩΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΩ ΟΙ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΔΙΑΚΟΝΟΙ ΕΝ ΚΥΡΙΩ ΧΑΙΡΕΙΝ.

Ἡ πίστις ἡμῶν ἡ ἐκ προγόνων, ἣν καὶ ἀπὸ σοῦ μεμαθήκαμεν, μακάριε πάπα, ἔστιν αὕτη. Οἴδαμεν ἕνα Θεὸν, μόνον ἀγέννητον, μόνον ἀΐδιον, μόνον ἄναρχον, μόνον ἀληθινὸν, μόνον ἀθανασίαν ἔχοντα, μόνον σοφὸν, μόνον ἀγαθὸν, μόνον δυνάστην, πάντων κρι-

(16) Regius, αὐτοῦ.

(17) Sic habet interpunctio in Basiliensi codice, ita ut οὐχί ad superiora referatur, ut hæc sit sententia, Æqualem Filio potest gignere Deus, at præstantiorem, nequaquam. In editis vero οὐχί subsequentibus jungebatur male. Paulo infra Regius τὸ κρείττονα.

(18) Ita Regius in editis γάρ deest. Mox Regius, ὅς ἐστιν, et infra idem, οἷός τε.

(19) Habetur hæc fidei formula apud Epiphanum hæresi LXIX, num. 7; apud Hilarium bis, libro scilicet quarto de Trinitate, col. 833; libro item VI *De Trinit.*, col. 881. Apud Ambrosium, tom. II, pag. 786, in Gestis synodi Aquileiensis, hujus epistolæ seu fidei formulæ passim fit mentio, ejusque varia expenduntur loca, ab initio petita: atque ut ibi tetantur Patres in epistola ad imperatores numero decima, ea in synodo recitata fuit, atque isti ad imperatores epistolæ subjuncta, undo tamen excidit. Vocaturque ibi *Epistola Arii*, præcipui scilicet, at non solius ejus auctoris. — Regius et Epiph., καὶ ἐπισκόπῳ. In editis καὶ deest.

τὴν (20), διοικητὴν, οἰκονόμον, ἄτρεπτον, καὶ ἀναλ- A solum potentem, omnium judicem, administratorem, dispensatorem immutabilem et inalterabilem, justum et bonum, legis, prophetarum et Novi Testamenti Deum : qui Filium unigenitum ante tempora æterna genuit, per quem et secula et universa condidit : genuit autem non sola specie tenus, sed revera propria voluntate subsistere fecit, eumque immutabilem, inalterabilem : creaturam Dei perfectam, sed non ut aliquam ex creaturis : genitum, sed non ut aliquod ex genitis : neque ut Valentinus docuit Patris prolem esse emissionem : neque ut Manichæus, partem Patri cousubstantialem : neque ut Sabellius unitatem dividens, eumdem dixit Filium et Patrem : neque ut Hieracas lucernam ex lucerna, aut ut lampadem in duas partes distinctam (32). Neque vero ejusmodi est, ut B is qui prius erat, postea genitus sit aut in Filium conditus : quemadmodum tu ipse, beate papa, in media Ecclesia et in consessu pluries qui hæc affirmarent confutasti ; sed ut dicimus, voluntate Dei ante tempora et ante sæcula creatum, qui ut viveret et esset a Patre accepit, adeo ut ei Pater suam gloriam in creatione contulerit. Neque enim Pater, cum omnium possessionem ipsi tradidit, iis seipsum privavit, quæ ingenito modo in se continet : fons enim est omnium, quapropter tres sunt substantiæ (33). Et Deus quidem cum omnium sit causa omnino solus absque principio est : Filius vero sine tempore a Patre genitus, et ante sæcula creatus et fundatus, non erat priusquam gigneretur ; sed sine tempore, ante omnia genitus, solus a C Patre exsistit, non enim est æternus, coæternus, aut una cum Patre ingenitus : neque simul cum Patre habet esse, ut quidam dicunt de iis quæ ad aliud referuntur, duo ingenita principia inducentes : sed Deus, ut est unitas et principium omnium, sic ante omnia est. Quapropter et ante Filium est, ut a te in media Ecclesia prædicante didicimus. Quatenus igitur a Deo habet essentiam, gloriam, vitam, et omnia ei tradita sunt ; eatenus Deus ejus principium est. Dominatur enim illi, utpote Deus ejus, et ante illum existens. Quod si illud, « ex ipso [97-98], » et « ex utero [99], » et, « ex Patre exivi, et venio [1], » quasi

λοίωτον, δίκαιον καὶ ἀγαθὸν, νόμου καὶ προφητῶν καὶ Καινῆς Διαθήκης τοῦτον Θεόν· γεννήσαντα Υἱὸν μονογενῆ πρὸ χρόνων αἰωνίων, δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας καὶ τὰ ὅλα πεποίηκε (21)· γεννήσαντα δὲ οὐ δοκήσει, ἀλλὰ ἀληθείᾳ· ὑποστήσαντα ἰδίῳ θελήματι ἄτρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον κτίσμα τοῦ Θεοῦ τέλειον, ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν τῶν κτισμάτων· γέννημα, ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν τῶν γεγεννημένων (22), οὐδ' ὡς Οὐαλεντῖνος προβολὴν τὸ γέννημα τοῦ Πατρὸς ἐδογμάτισεν· οὐδ' ὡς ὁ Μανιχαῖος μέρος ὁμοούσιον τοῦ Πατρὸς τὸ γέννημα εἰσηγήσατο· οὐδ' ὡς Σαβέλλιος τὴν μονάδα (23) διαιρῶν, υἱοπάτορα εἶπεν· οὐδ' ὡς Ἱέρακας λύχνον ἀπὸ λύχνου, ἢ ὡς λαμπάδα εἰς δύο· οὐδὲ τὸν ὄντα πρότερον, ὕστερον γεννηθέντα, ἢ ἐπικτισθέντα εἰς Υἱόν· ὡς καὶ σὺ αὐτὸς, μακάριε πάπα, κατὰ μέσην τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἐν συνεδρίῳ πλειστάκις τοὺς ταῦτα εἰσηγησαμένους ἀπηγόρευσας, ἀλλ', ὡς φαμεν, θελήματι τοῦ Θεοῦ πρὸ χρόνων καὶ πρὸ αἰώνων κτισθέντα, καὶ τὸ ζῆν καὶ τὸ εἶναι παρὰ τοῦ Πατρὸς εἰληφότα, καὶ τὰς δόξας συνυποστήσαντος αὐτῷ τοῦ Πατρός. Οὐ γὰρ ὁ Πατὴρ, δοὺς αὐτῷ πάντων τὴν κληρονομίαν, ἐστέρησεν ἑαυτὸν, ὧν ἀγεννήτως ἔχει (24) ἐν ἑαυτῷ· πηγὴ γάρ ἐστι πάντων. Ὥστε τρεῖς εἰσιν ὑποστάσεις. Καὶ ὁ μὲν Θεὸς, αἴτιος τῶν πάντων τυγχάνων, ἔστιν ἄναρχος μονώτατος (25). Ὁ δὲ Υἱὸς, ἀχρόνως γεννηθεὶς ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, καὶ πρὸ αἰώνων κτισθεὶς καὶ θεμελιωθεὶς, οὐκ ἦν πρὸ τοῦ γεννηθῆναι (26), ἀλλ' ἀχρόνως πρό πάντων γεννηθεὶς, μόνος ὑπὸ τοῦ Πατρὸς ὑπέστη. Οὐδὲ γὰρ ἐστιν ἀΐδιος, ἢ συναΐδιος, ἢ συναγένητος (27) τῷ Πατρί· οὐδὲ ἅμα τῷ Πατρὶ τὸ εἶναι ἔχει, ὡς τινες λέγουσι τὰ πρός τι, δύο ἀγεννήτους (28) ἀρχὰς εἰσηγούμενοι· ἀλλ' ὡς μονὰς καὶ ἀρχὴ πάντων, οὕτως ὁ Θεὸς πρὸ πάντων ἐστί. Διὸ καὶ πρὸ τοῦ Υἱοῦ (29) ἔστιν· ὡς καὶ παρὰ σοῦ μεμαθήκαμεν κατὰ μέσην τὴν Ἐκκλησίαν κηρύξαντος. Καθὸ οὖν παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸ εἶναι ἔχει, καὶ τὰς δόξας καὶ τὸ ζῆν, καὶ τὰ πάντα αὐτῷ παρεδόθη (30), κατὰ τοῦτο ἀρχὴ αὐτοῦ ἐστιν ὁ Θεός. Ἄρχει γὰρ αὐτοῦ, ὡς Θεὸς αὐτοῦ καὶ πρὸ αὐτοῦ ὤν. Εἰ δὲ τὸ (31), « ἐξ αὐτοῦ, » καὶ τὸ, « ἐκ γαστρός, » καὶ τὸ, « ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον; καὶ ἥκω, » ὡς μέρος αὐτοῦ ὁμοουσίου, καὶ ὡς προβολὴ ὑπό τινων νοεῖται,

[97-98] Rom. xi, 36. [99] Psal. cix, 3 [1] Joan. x, 28.

(20) Epiph., μόνον κριτὴν πάντων. Hilar. vero *omnium creatorem* ; legit scilicet πάντων κτίστην, quæ quidem lectio videtur ad ea quæ subsequuntur accommodatior, licet in locis Aquileiensis synodi legatur ut apud Athanasium : *Omnium judicem*. Infra apud Athanasium et Epiphanium, hæc : τοῦτον Θεόν cum superioribus connectuntur, apud vero Hilarium cum subsequentibus, hoc modo : *hunc Deum genuisse Filium*, sed minus recte.

(21) Sic Regius et ita legit Hilarius, qui habet, *omnia fecit*. Editi Athanasii, καὶ τὰ ἄλλα. Epiphanius, καὶ τὰ λοιπά.

(22) Epiphanius, γεννημάτων.

(23) Epiphanius, ὁ τὴν μονάδα. etc.

(24) Regius, τῶν. Epiphanius, τὸ ἀγεννήτως ἔχειν. Ibi Regius ἀγενήτως. Et ita legit Hilarius. Editi, ἀγεννήτως cum Epiphanio. Mox Epiphanius post ὑποστάσεις, habet Πατὴρ, Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα. Et sic Hilarius legit. D

(25) Regius, μονότατος.

(26) Sic edit. et Epiph. Reg. autem et Basil., γενηθῆ. Ibid. Regius, ἀλλά.

(27) Epiphanius, συναγέννητος. Hilarius *simul non factus*.

(28) Regius solus, ἀγενήτους.

(29) Epiphanius, πρὸ τοῦ Χριστοῦ, male.

(30) Epiphanius, παρασχόντα. Ibid. Regius et Epiphanius κατὰ τοῦτο, recte. Editi κατὰ τό.

(31) Epiphanius, πρὸ αὐτοῦ εἶναι διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ.

(32) De Hieraca Epipq. Hæres. lxi, ubi hæc non leguntur.

(33) Sic Hilarius.

pars ipsius consubstantialis, vel quasi emissio, a quibusdam intelligatur. Pater compositus erit, et divisibilis et mutabilis, item corpus secundum illos, et quantum in ipsis erit, incorporeus Deus, quæ corpori sunt propria, patietur. Pars quædam hæc sunt eorum quæ ex hæretico corde suo Ariani evomuerunt.

A σύνθετος ἔσται ὁ Πατὴρ καὶ διαιρετὸς, καὶ τρεπτὸς, καὶ σῶμα κατ' αὐτοὺς, καὶ τὸ ὅσον ἐπ' αὐτοῖς, τὰ ἀκόλουθα σώματι πάσχων, ὁ ἀσώματος Θεός. Ταῦτα ἀπὸ μέρους ὧν ἤμεσαν ἐκ τῆς ἑαυτῶν αἱρετικῆς καρδίας οἱ περὶ Ἄρειον, ἐστίν (34).

584 17. Antequam vero Nicæna synodus celebraretur, eorum similia scripserant Eusebius, Narcissus, Patrophilus, Maris, Paulinus, Theodotus et Athanasius Nazarborum: quorum Eusebius Nicomediensis eo progressus est, ut hæc Ario scripserit: « Cum recte sentias, precare ut omnes ita sentiant: manifestum enim omnibus est, illud quod factum est, non fuisse antequam fieret. Quod autem factum est, incipit esse. » Eusebius vero Cæsareæ Palæstinæ ad Euphrationem scribens [Balaneæ] episcopum, non timuit aperte dicere, Christum non esse verum Deum. Sed Athanasius Nazarborum apertius hæresim detexit, cum ait Filium Dei unam ex centum ovibus esse. In suis enim ad Alexandrum episcopum litteris, ausus est hæc proferre: « Cur Arianos arguis quod dicant, ex non exstantibus Filium Dei creatum factumque, atque ex omnibus unum esse? cum enim in centum ovibus opificia omnia per parabolam indicentur, una ex illis est ipse Filius. Si igitur centum illæ non sunt creatæ res et opificia, aut si præter illas centum aliud quidpiam exsistat: nec Filius utique creatura est, aut unus ex omnibus. Quod si centum illæ omnes creatæ res sint, nihilque sit extra illas centum præterquam solum Deum, quid absurdi dicunt Ariani, si in illis centum, Christum complectentes et annumerantes, unum ex omnibus illum affirment? » Georgius autem qui nunc Laodiceæ episcopus est, tumque Alexandriæ presbyter erat, et Antiochiæ commorabatur, ad Alexandrum episcopum hæc scripsit: « Ne Arianos reprehendas, quod dicant: Erat tempus cum non esset Filius Dei: etenim Isaias filius fuit Amos, ipseque Amos erat antequam Isaias exsisteret: Isaias vero non erat ante, sed postea exstitit. » Ad Arianos vero scripsit his verbis: « Quid Alexandrum papam arguitis quod dixerit ex Patre Filium esse? etenim nec vos metuere debetis Filium dicere ex Deo esse. Nam si Apostolus scripsit, *Omnia autem ex Deo* [2], propalamque est, ex non exstantibus omnia facta fuisse, estque etiam Filius creatus, atque una ex rebus

17. Πρὸ δὲ τοῦ γενέσθαι τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον, ἔγραψαν καὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον, Νάρκισσόν τε καὶ Πατρόφιλον, καὶ Μάριν, Παυλῖνόν τε, καὶ Θεόδοτον, καὶ Ἀθανάσιον τὸν (35) ἀπὸ Ναζαρβῶν τὰ ὅμοια αὐτοῖς. Καὶ ὁ μὲν ἀπὸ τῆς Νικομηδείας Εὐσέβιος κατὰ περιττὸν ἔγραφεν Ἀρείῳ, ὅτι· « Καλῶς φρονῶν, εὔχου πάντας οὕτως φρονεῖν· παντὶ γὰρ δῆλόν ἐστιν, ὅτι τὸ πεποιημένον οὐκ ἦν πρὶν γενέσθαι. Τὸ γενόμενον δὲ ἀρχὴν ἔχει τοῦ εἶναι. » Ὁ δὲ ἀπὸ Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης Εὐσέβιος, γράφων πρὸς Εὐφρατίωνα τὸν ἐπίσκοπον, οὐκ ἐφοβήθη φανερῶς εἰπεῖν, ὅτι ὁ Χριστὸς οὐκ ἔστιν ἀληθινὸς Θεός. Καὶ Ἀθανάσιος δὲ ὁ ἀπὸ Ναζαρβῶν ἔτι γυμνότερον ἀπεκάλυπτε τὴν αἵρεσιν, ἕνα τῶν ἑκατὸν προβάτων λέγων εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Γράφων γὰρ πρὸς Ἀλέξανδρον τὸν ἐπίσκοπον, ἀπετόλμησεν οὕτως εἰπεῖν· « Τί μέμφῃ τοῖς περὶ Ἄρειον, εἰ λέγουσιν· Ἐξ οὐκ ὄντων κτίσμα πεποίηται ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἓν τῶν πάντων ἐστίν; ἐν ἑκατὸν γὰρ προβάτοις παραβαλλομένων πάντων τῶν πεποιημένων, εἷς ἐστι καὶ ὁ Υἱὸς ἐξ αὐτῶν. Εἰ μὲν οὖν τὰ ἑκατὸν οὐκ ἔστι κτίσματα καὶ γενητὰ, ἢ ἕνι πλέον τι τῶν ἑκατὸν, δηλονότι μηδὲ ὁ Υἱὸς ἔστω κτίσμα, καὶ εἷς τῶν πάντων. Εἰ δὲ τὰ ἑκατὸν πάντα γενητὰ, καὶ οὐδέν ἐστιν ἐκτὸς τῶν ρ' πλὴν μόνου τοῦ Θεοῦ, τί ἄτοπον λέγουσιν οἱ περὶ Ἄρειον, εἰ, ἓν ἐν (36) τοῖς ἑκατὸν πεθιλαδόντες καὶ ἀριθμοῦντες τὸν Χριστὸν, ἕνα τῶν πάντων αὐτὸν εἰρήκασι; » Γεώργιος δὲ ὁ νῦν ἐν Λαοδικείᾳ, πρεσβύτερος ὢν τότε τῆς Ἀλεξανδρείας, καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ διατρίβων, πρὸς μὲν Ἀλέξανδρον τὸν ἐπίσκοπον ἔγραψεν, ὅτι· « Μὴ μέμφου τοῖς περὶ Ἄρειον, εἰ λέγουσιν· Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· καὶ γὰρ ὁ (37) Ἡσαΐας υἱὸς γέγονεν Ἀμὼς, καὶ ὅμως ὁ μὲν Ἀμὼς ἦν πρὸ τοῦ γενέσθαι τὸν Ἡσαΐαν· ὁ δὲ Ἡσαΐας οὐκ ἦν πρότερον, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα γέγονε. » Πρὸς δὲ τοὺς Ἀρειανοὺς ἔγραφε· « Τί μεμφεσθε Ἀλεξάνδρῳ τῷ πάπᾳ λέγοντι ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν; καὶ γὰρ καὶ ὑμεῖς μὴ φοβηθῆτε εἰπεῖν καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ τὸν Υἱόν. Εἰ γὰρ ὁ Ἀπόστολος ἔγραψε· Τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔστι ὅλον ἐξ οὐκ ὄντων πεποιῆσθαι τὰ πάντα, ἔστι δὲ καὶ ὁ Υἱὸς κτίσμα, καὶ τῶν πεποιημένων εἷς·

[2] I Cor. xi, 12.

(34) Quod hic ait Athanas. hæc partem esse eorum quæ Ariani impie protulere, nequaquam indicat partem tantum epistolæ hic allatam fuisse; sed significat sanctus doctor, alias exstare in scriptis Arianorum impias voces, seu alias alibi prolatas ab illis fuisse. Integram enim esse hanc epistolam patet ex Epiphanio ubi statim post hæc verba, ὁ ἀσώματος Θεός, sequitur, Ἐρρῶσθαί σε ἐν Κυρίῳ εὔχομαι, μακάριε πάπα· Ἄριος, Ἐθάλης, Ἀχιλλεὺς, Καρπώνης, Σαρματᾶς, Ἄρειος, πρεσβύτεροι· διάκονοι, Εὐζώϊος, Ἀούκιος, Ἰούλιος, Μηνᾶς, Ἑλλάδιος, Γάϊος· ἐπίσκοποι, Σεκοῦνδος Πενταπόλεως, Θεωνᾶς Λίβυς, Πίστος, ὃν κατέστησαν εἰς Ἀλεξάνδρειαν οἱ Ἀρειανοί. Quæ Pistum hunc spectant, expenduntur in *vita Athanasii* ad annum 319, ubi videsis. Alii autem omnes hic recensiti in Epistola encyclica Alexandri eodem ferme ordine leguntur.

(35) Sic Regius. In editis vero τόν deest.

(35) Ita Regius. In editis ἐν deest.

(37) Regius non habet ὁ.

λεχθείη ἂν καὶ ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὕτως ὥσπερ καὶ τὰ πάντα λέγεται ἐκ τοῦ Θεοῦ. » Ἐξ ἐκείνου γοῦν ἔμαθον οἱ τὰ Ἀρείου φρονοῦντες ὑποκρίνεσθαι τὴν λέξιν, τὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ λέγειν μὲν τὴν λέξιν, μὴ φρονεῖν δὲ καλῶς. Αὐτὸς δὲ ὁ Γεώργιος καθηρέθη ὑπὸ Ἀλεξάνδρου δι' ἄλλα (38) μὲν, ὅτι δὲ καὶ ἀσεβὴς ἐφάνη· πρεσβύτερος γὰρ ἦν αὐτὸς, καθὰ προείρηται (39).

18. Καὶ ὅλως ἔγραφον οὗτοι τοιαῦτα, ὡς ἕκαστον ἐρίζειν καὶ φιλοτιμεῖσθαι, τίς πλέον αὐξήσει τὴν ἀσέβειαν τῆς αἱρέσεως, καὶ μᾶλλον αὐτὴν δείξει (40) γυμνότερον. Καὶ τὰς μὲν ἐπιστολὰς αὐτῶν οὐκ ἔσχον ἐν ἑτοίμῳ, ὥστε καὶ ἀποστεῖλαι· εἰ δ' οὖν, καὶ (41) ἀντίγραφα καὶ αὐτῶν ὑμῖν ἔπεμψα ἄν· τοῦ δὲ Κυρίου θέλοντος, ἐὰν εὐπορήσω καὶ τοῦτο ποιήσω. Καὶ Ἀστέριος δέ τις ἀπὸ Καππαδοκίας, πολυκέφαλος σοφιστὴς, εἷς ὢν τῶν περὶ Εὐσέβιον, ἐπειδὴ θύσας ἐν τῷ προτέρῳ διωγμῷ, τῷ κατὰ τὸν πάππον Κωνσταντίου, οὐκ ἠδύνατο παρ' αὐτῶν εἰς κλῆρον προαχθῆναι, ποιεῖ μετὰ γνώμης τῶν περὶ Εὐσέβιον συνταγμάτιον, ὁποῖον μὲν ἤθελον αὐτοί· ἴσον δὲ τῷ τῆς θυσίας αὐτοῦ τολμήματι· ἐν γὰρ τούτῳ τὴν ἀκρίδα καὶ νὴν κάμπην τῷ Χριστῷ συγκρίνας, μᾶλλον δὲ προτιμήσας αὐτοῦ, καὶ λέγων ἄλλην εἶναι παρὰ τὸν Χριστὸν ἐν τῳ Θεῷ σοφίαν, τὴν τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ κόσμου δημιουργικὴν, περιήρχετο τὰς ἐν τῇ Συρίᾳ καὶ τὰς ἄλλας Ἐκκλησίας, κατὰ σύστασιν τῶν περὶ Εὐσέβιον· ἵνα ἅπαξ ἀρνεῖσθαι μελετήσας, οὕτω καὶ νῦν θρασύνηται κατὰ τῆς ἀληθείας. Ἐπέβαινεν οὖν εἰς τοὺς μὴ ἔξὸν αὐτῷ τόπους ὁ πάντα τολμηρὸς, καὶ εἰς τὸν τοῦ κληρικῶν τόπον καθεζόμενος, ἀνεγίνωσκε δημοσίᾳ τὸ συνταγμάτιον, καίτοι τῶν ἄλλων δυσανασχετούντων ἐπ' αὐτῷ. Καὶ τὸ μὲν συνταγμάτιον διὰ πολλῶν ἐστι γεγραμμένον. Μέρη δὲ αὐτοῦ ἐστι ταῦτα· « Οὐ γὰρ εἶπεν ὁ μακάριος Παῦλος Χριστὸν κηρύσσειν τὴν ἰδίαν αὐτοῦ δύναμιν, ἢ τὴν σοφίαν αὐτοῦ, τουτέστι τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ δίχα τῆς προσθήκης, δύναμιν Θεοῦ καὶ Θεοῦ σοφίαν· ἄλλην μὲν εἶναι τὴν ἰδίαν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ δύναμιν, τὴν ἔμφυτον αὐτῷ καὶ συνυπάρχουσαν αὐτῷ ἀγεννήτως (42), κηρύσσων· γεννητικὴν μὲν οὖσαν, δηλονότι τοῦ Χριστοῦ, δημιουργικὴν δὲ τοῦ παντὸς κόσμου· περὶ ἧς ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῇ διδάσκων ἔλεγε· « Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ « κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, « ἥ τε ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης. » Ὥσπερ γὰρ τὴν εἰρημένην ἐνταυθοῖ θεότητα οὐκ ἄν τις φαίη Χριστὸν εἶναι, ἀλλ' αὐτὸν ὑπάρχειν τὸν Πατέρα· οὕτως, οἶμαι, καὶ ἡ (43) ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις οὐχ ὁ μονογενὴς Θεὸς, ἀλλ' ὁ γεννήσας ὑπάρχει Πατήρ. Ἄλλην δὲ δύναμιν καὶ σοφίαν διδάσκει Θεοῦ, τὴν διὰ τοῦ

A factis; ergo et Filius ex Deo dici poterit, sicut omnia ex Deo dicuntur. » Ab illo igitur Arii sectatores didicere vocem, ex Deo, simulate proferre et verba quidem dicere, nec tamen recte sentire. Ipse vero Georgius ab Alexandro, cum aliis de causis, tum quod sese impium exhiberet depositus est; presbyter enim erat, uti supra dictum est.

18. Uno verbo ita illi scripsere, quasi singuli certarent atque contenderent, quisnam hæreseos impietatem plus augeret, et apertius eam detegeret. Porro epistolas illorum penes me non habeo, alioquin earum exemplaria vobis misissem, missurus sane si Deo volente nactus fuero. Item quidam Asterius ex Cappadocia, multiceps sophista, unus ex B Eusebianis, cum in priore persecutione sub Constantii avo diis sacrificasset, nec posset ab illis in clerum cooptari; ex sententia Eusebianorum opusculum edidit, eorum arbitrio conscriptum, quod sacrificii ejus scelus æquaret : in illo enim cum locustam et erucam Christo contulisset, imo prætulisset, ac diceret aliam esse in Deo sapientiam præter Christum, quæ et Christi et mundi creatrix esset, Syriæ Ecclesias aliasque, Eusebianorum commendatione 585 fretus, circuibat : ut quia semel Christum abnegare aggressus fuerat, ita nunc quoque adversus veritatem audacius insurgeret. Homo ille sane audacissimus in quæ loca sibi ingredi non liceret sese immisit, et in clericorum loco sedens opusculum publice legebat, cæteris tamen rem indigne ferentibus. Multa certe complectitur C opusculum illud : cujus hæc pars est : « Non enim ait beatus Paulus se Christum prædicare, propriam virtutem, aut sapientiam ejus, scilicet Dei, sed sine additamento, Dei virtutem, et Dei sapientiam : docens aliam quidem esse propriam ipsius Dei virtutem, ipsi innatam, non factam et cum ipso exsistentem quæ genitrix est, Christi scilicet, creatrix vero totius mundi : de qua in Epistola ad Romanos : « Invisibilia enim ipsius, inquit, a crea- « tura mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta con- « spiciuntur : sempiterna quoque ejus virtus et divi- « nitas [3].» Sicut enim memoratam hic divinitatem nemo dixerit Christum esse, sed ipsum esse Patrem; sic puto, sempiternam ejus virtutem, non unigenitum Deum, sed eum qui genuit Patrem esse. D Aliam vero Dei virtutem et sapientiam docet, quæ scilicet per Christum exhibetur, et per ipsa ministerii ejus opera cognoscitur. » Et rursum : « Etsi sempiterna ejus virtus et sapientia, quam sine principio et generatione esse, veritatis ratiocinia de-

[3] Rom. I, 20.

(38) Regius et Basil., καὶ δι' ἄλλα.

(39) In edit. Paris. majusc. litteris scriptum erat : Ταῦτα τῆς Ἀλεξανδρείας πρεσβύτεροι, quæ desunt in edit. Commel. et in omnibus mss. Latina vero : *Hæc presbyteri Alexandrini*, a Commel. perperam adjecta sunt, cum in prioribus Latinis editis non exstarent. Græca a Parisiensibus addita sunt.

(40) Regius, δείξῃ.

(41) In Regio καί deletum est. Sed καί sequens potius delendum videtur. De Asterio autem et ejus scriptis vide supra in epistola De decretis Nicænis, p. 169.

(42) Sic Reg. et Basil. Editi vero ἀγεννήτως.

(43) Ita Reg. et Basil. In editis ἡ deest. Mox Reg. et Basil., οὐχ ὁ μονογενὴς Θεός. Editi, οὐχ ὁμογενὴς Θεός.

clarant, una eademque haud dubie fit : multæ tamen singulatim ab eo creatæ sunt, quarum primogenitus, unigenitus est Christus, quæ quidem omnes a possessore pendent, et omnes ipsius Creatoris qui illis utitur, virtutes jure appellantur. Ejusmodi est quod propheta locustam in pœnam humanorum scelerum divinitus immissam, non Dei virtutem solum, sed magnam virtutem ab ipso Deo vocari dicit[4]. Beatus autem David in plerisque psalmorum, non angelos solum sed et virtutes Deum laudare jubet, et omnes ad hymnum concinendum hortatur : quarum multitudinem declarat, easque ministros Dei vocare non renuit, ac illius voluntatem facere docet. »

A Χριστοῦ δεικνυμένην δηλονότι, καὶ διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν τῆς διακονίας αὐτοῦ γνωριζομένην. » Καὶ πάλιν· « Καίτοιγε ἡ μὲν ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ σοφία, ἣν ἀναρχόν τε καὶ ἀγέννητον (44) οἱ τῆς ἀληθείας ἀποφαίνονται λογισμοί, μία ἂν εἴη δήπουθεν καὶ ἡ αὐτή· πολλαὶ δὲ αἱ καθ' ἕκαστον ὑπ' αὐτοῦ κτισθεῖσαι, ὧν πρωτότοκος καὶ μονογενὴς ὁ Χριστός· πᾶσαί γε μὴν ὁμοίως, εἰς τὸν κεκτημένον ἀνήρτηνται, καὶ πᾶσαι αἱ (45) δυνάμεις αὐτοῦ τοῦ κτίσαντος καὶ χρωμένου καλοῦνται δικαίως· οἷον ὁ μὲν προφήτης τὴν ἀκρίδα δίκην τῶν ἀνθρωπίνων ἁμαρτημάτων θεήλατον γινομένην οὐ δύναμιν μόνον Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ μεγάλην φησὶν ὑπ' αὐτοῦ προσαγορεύεσθαι τοῦ Θεοῦ· ὁ δέ γε μακάριος Δαβὶδ ἐν πλείοσι τῶν ψαλμῶν οὐκ ἀγγέλοις μόνον, ἀλλὰ καὶ δυνάμεσιν αἰνεῖν παρακελεύεται τὸν Θεόν· καὶ πάσας γε ἐπὶ τὸν ὕμνον παρακαλῶν, καὶ τὸ πλῆθος παρίστησι, καὶ λειτουργοὺς Θεοῦ καλεῖν οὐ παραιτεῖται, καὶ ποιεῖν αὐτοῦ τὸ θέλημα διδάσκει. »

19. Hæc contra Salvatorem ausus, non hic tamen sceleris stetit, sed magis magisque blasphemias adauxit suas dicens : « Unus ex omnibus est Filius. Opificiorum enim primum est, et una ex intelligentibus naturis. Et quemadmodum sol in rebus quæ sub oculis cadunt, unus est ex iis quæ conspiciuntur : cum tamen universo mundo, juxta factoris sui mandatum, luceat; eodem prorsus modo Filius, cum una sit ex intelligentibus naturis, omnibus qui in intellectuali mundo sunt, lucet ac splendet. » Iterumque ait : « Erat aliquando cum non esset, » atque ita scribit : « Et quidem ante Filii generationem præexsistentem generandi scientiam habuit Pater; inerat quippe medico, antequam quos sanaret adessent, medendi scientia. » Et rursum : « Benefico, inquit, studio creatus est Filius, et virtutis copia Pater illum condidit. » Et iterum : « Si Dei voluntas per omnia deinde opificia pertransiit, liquet Filium opificium cum sit, voluntate exstitisse, et factum fuisse. » Hæc Asterius solus scripsit; Eusebiani vero hæc ipsa una cum illo sentiebant.

B 19. Τοιαῦτα τολμήσας κατὰ τοῦ Σωτῆρος οὐκ ἠρκέσθη, ἀλλὰ καὶ πλέον ἐπεκτείνει τὰς βλασφημίας αὐτοῦ, λέγων, ὅτι εἷς τῶν πάντων ἐστὶν ὁ Υἱός· « Πρῶτον γὰρ ἐστι τῶν γενητῶν, καὶ εἷς τῶν νοητῶν φύσεών ἐστι· καὶ ὥσπερ ἥλιος ἐν τοῖς βλεπομένοις εἷς μὲν ἔστι τῶν φαινομένων, λάμπει δὲ παντὶ τῷ κόσμῳ κατὰ πρόσταξιν τοῦ πεποιηκότος· οὕτως ὁ Υἱὸς, εἷς ὢν τῶν νοητῶν φύσεων, φωτίζει καὶ λάμπει καὶ αὐτὸς πᾶσι τοῖς ἐν τῷ νοητῷ κόσμῳ. » Πάλιν τέ φησιν· « Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν, » οὕτω γράμων· « Καὶ πρὶν τῆς γενέσεως τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατὴρ προϋπάρχουσαν εἶχε τὴν τοῦ γεννᾶν ἐπιστήμην· ἐπεὶ καὶ ἰατρὸς, πρὸ τοῦ ἰατρεύειν εἶχε (46) τὴν τοῦ ἰατρεύειν ἐπιστήμην. » Καὶ πάλιν φησίν· « Εὐεργετικῇ φιλοτιμίᾳ ἐκτίσθη ὁ Υἱὸς, καὶ περιουσίᾳ δυνάμεως ἐποίησεν αὐτὸν ὁ Πατήρ· » καὶ πάλιν, » Εἰ τὸ θέλειν τοῦ Θεοῦ C διὰ πάντων ἐφεξῆς τῶν ποιημάτων διεληλυθε, δηλονότι, καὶ ὁ Υἱὸς, ποίημα ὤν, βουλήσει γέγονε καὶ πεποίηται. » Ταῦτα δὲ Ἀστέριος ἔγραψε (47) μόνος· οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον ἐφρόνουν αὐτὰ κοινῇ μετ' αὐτοῦ.

20. Hæc sunt quorum causa decertant, et cum antiqua synodo pugnant, quia scilicet qui in ea convenere Patres suis similia non scripserunt, imo Arianam hæresim, quam hi stabilire studebant, percusserunt anathemate. Quocirca Asterium qui idolis sacrificarat, sophistam hominem impietatis suæ 586 advocatum designarunt; ne abstineret aut a verbis contra Dominum, aut a callidis argumentis ad simpliciores circumveniendos compositis. Verum ignorabant inscii illi, id sese in suam D agere perniciem. Fetor enim sacrificii ab advocato suo idolis oblati, hæresim magis magisque Christo inimicam coarguebat. Idcirco etiamnum omnia mo-

20. Ταῦτά ἐστιν, ὑπὲρ ὧν ἀγωνίζονται, διὰ ταῦτα μάχονται πρὸς τὴν ἀρχαίαν σύνοδον· ὅτι μὴ τὰ ὅμοια αὐτῶν ἔγραψαν οἱ συνελθόντες ἐν αὐτῇ, ἀλλὰ μᾶλλον ἀνεθεμάτισαν τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, ἣν ἐσπούδαζον οὗτοι συστῆσαι. Διὰ τοῦτο καὶ Ἀστέριον τὸν θύσαντα σοφιστὴν ὄντα, συνήγορον τῆς ἀσεβείας αὐτῶν (48), προύβάλλοντο, ἵνα μὴ φείδηται μήτε κατὰ τοῦ Κυρίου φθέγγεσθαι, μήτε τοὺς ἀκεραίους τῇ πιθανολογίᾳ πλανᾷν. Καὶ ἠγνόησάν γε οἱ ἀμαθεῖς, ὅτι καθ' ἑαυτῶν εἰργάζοντο τοῦτο. Ἡ γὰρ δυσωδία τῆς εἰς τὰ εἴδωλα θυσίας τοῦ συνηγόρου ἔτι πλέον τὴν αἵρεσιν χριστομάχον ἐδείκνυε. Διὰ τοῦτο καὶ νῦν πάντα κινοῦσι καὶ θορυβοῦσι, νομίζοντες, ὅτι κἂν πλείονας

[4] Joel II, 25,

(44) Sic Reg. et ita legit Nannius qui vertit, *ingenitam*. Editi, ἀγένητον.
(45) Al deest in Reg.
(46) Reg., πρὸ τῶν θεραπευομένων εἶχε.
(47) Reg. et Basil., ἔγραφε. Quæ sequuntur porro, οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον, etc., a præcedentibus sejungenda non sunt, ut in edit. Paris. Nam in edit. Comm. et in mss. consequenter ponuntur; quo item modo Nannius posuit.
(48) Reg., ἑαυτῶν. Editi, αὐτῶν. Mox idem Reg., μὴ φείδηται, recte. Editi, μὴ φείδητε.

ἀποκτείνωσι, καὶ συνόδους κατὰ μῆνα συγκροτήσωσι (49), παύσεταί ποτε ἡ κατὰ τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως ἀπόφασις. Ἐοίκασι δὲ πάλιν ἀγνοεῖν, ἢ εἰδέναι μὲν, ἀποπροσποιεῖσθαι δὲ, ὅτι καὶ πρὸ τῆς Νικαίας ἡ αἵρεσις ἦν βδελυκτὴ, ὅτε ταύτην Ἀρτεμᾶς κατεβάλλετο, καὶ πρὸ αὐτοῦ τὸ τοῦ Καϊάφα, καὶ τὸ τῶν τότε Φαρισαίων συνέδριον. Καὶ ἀεὶ δὲ τὸ χριστομάχον ἐργαστήριον βδελυκτόν ἐστι, καὶ οὐ παύσεται τοῦ εἶναι μισητὸν, ἐρασμίου ὄντος τοῦ Κυριακοῦ ὀνόματος, καὶ καμπτούσης πάσης τῆς κτίσεως τὰ γόνατα, καὶ ἐξομολογουμένης, « ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρός. »

A vent et turbant, rati, si quamplurimos occidant, et singulis mensibus synodos convocent, vel sero tandem latam contra Arianos sententiam obliterandam esse. Videntur etiam nescire, aut scire quidem, sed simulare quasi nesciant, etiam ante Nicænam synodum hæresim istam abominabilem fuisse; quo tempore Artemas ejus fundamenta jaceret (50); et ante illum, Caiphæ et Pharisæorum illius temporis consessus. Imo semper Christi hostium officina exsecrabilis est, nec unquam cessabit esse odiosa, quod Dominicum nomen sit amabilissimum et omnis creatura genua flectat, et confiteatur, « quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris. »

21. Πλὴν ὅτι συνόδους συνεχεῖς κατὰ τῆς οἰκουμενικῆς ποιοῦντες οὐδέπω κεκμήκασι. Μετὰ γὰρ τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον οἱ περὶ Εὐσέβιον κατῃρέθησαν· ἀλλὰ μετὰ χρόνον ἐπιβάντες (51) ἀναισχύντως ταῖς Ἐκκλησίαις ἤρξαντο τοῖς μὲν ἀντιλέγουσιν αὐτοῖς ἐπισκόποις ἐπιβουλεύειν, ἀντὶ δὲ τούτων τοὺς τῆς αἱρέσεως αὐτῶν (52) καθιστάνειν εἰς τὰς Ἐκκλησίας· ἵν' ὅτε βούλονται ποιήσωσι τὰς συνόδους, ἔχοντες τοὺς συντρέχοντας αὐτοῖς, οὓς ἐπίτηδες εἰς αὐτὸ τοῦτο προεχειρίσαντο. Συνέρχονται τοίνυν ἐν Ἱερουσαλὴμ (53), καὶ γράφουσι ταῦτα.

21. Cæterum illi frequentes synodos adversus universale illud concilium celebrantes nunquam fatiscunt. Nam tametsi post Nicænam synodum Eusebiani depositi sunt, postea tamen impudenter Ecclesias invadentes, cœperunt episcopis sibi repugnantibus insidiari, horumque vice hæresis suæ homines in Ecclesias constituere, ut arbitratu suo synodos cogant, quia scilicet episcopos habent qui secum concurrant : quos de industria, ea de causa, prius ordinarant. Coeunt igitur Jerosolymis atque hujusmodi litteras dedere.

Ἡ ἁγία σύνοδος, ἡ ἐν Ἱεροσολύμοις Θεοῦ χάριτι συναχθεῖσα, τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, καὶ τοῖς (54) κατὰ πᾶσαν τὴν Λιβύην τε, καὶ Θηβαΐδα, καὶ Λιβύην, καὶ Πενταπόλιν, καὶ τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐπισκόποις καὶ πρεσβυτέροις, καὶ διακόνοις, ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Sancta synodus, Hierosolymis per Dei gratiam congregata, Ecclesiæ Dei quæ est Alexandriæ, et iis quæ sunt per totum Ægyptum, Thebaidem, Libyam et Pentapolim. Item episcopis, presbyteris et diaconis per totum orbem, in Domino salutem (55).

Πᾶσι μὲν ἡμῖν τοῖς ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνελθοῦσιν ἐξ ἐπαρχιῶν διαφόρων ποὸς τῇ μεγάλῃ πανηγύρει, ἣν ἐπὶ τῇ ἀφιερώσει τοῦ σωτηρίου Μαρτυρίου, σπουδῇ τοῦ θεοφιλεστάτου βασιλέως Κωνσταντίνου (56), τῷ πάντων βασιλεῖ Θεῷ καὶ τῷ Χριστῷ αὐτοῦ κατασκευασθέντος ἐπετελέσαμεν, πλείονα θυμηδίαν ἡ τοῦ Χριστοῦ χάρις (57) παρέσχεν, ἣν ἐποίησεν αὐτός τε ὁ θεοφιλέστατος βασιλεὺς διὰ γραμμάτων οἰκείων, τοῦθ' ὅπερ ἐχρῆν παρορμήσας· πάντα μὲν ἐξορίσας τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ φθόνον, καὶ πᾶσαν μακρὰν ἀπελάσας βασκανίαν, δι' ἧς τὰ τοῦ Χριστοῦ μέλη πάλαι πρότερον διεστήκει· ἡπλωμένῃ δὲ καὶ εἰρηναίᾳ ψυχῇ δέξασθαι τοὺς περὶ Ἄρειον, οὓς πρός τινα καιρὸν ὁ μισόκαλος φθόνος ἔξω γενέσθαι τῆς Ἐκκλησίας εἰργάσατο. Ἐμαρτύρει δὲ τοῖς ἀνδράσιν ὁ θεοφιλέστατος βασιλεὺς διὰ τῆς ἐπιστολῆς πίστεως ὀρθοτομίαν, ἣν παρ' αὐτῶν πυθόμενος, αὐτός τε δι' ἑαυτοῦ παρὰ ζώσης φωνῆς αὐτῶν ἀκούσας ἀπεδέξατο, ἡμῖν τε φανερὰν κατειστήσατο, ὑποτάξας τοῖς ἑαυτοῦ

C Nobis omnibus unum in lacum ex diversis provinciis, ad magnam solemnitatem congregatis, quam celebravimus in Dedicatione Martyrii Salvatoris, a religiosissimo imperatore Constantio, in honorem omnium imperatoris Dei et Christi ejus excitati, ingentem animi voluptatem Christi gratia attulit, quam nobis ipse quoque religiosissimus imperator per proprias dedit litteras, nos ad officium hortatus : cum omnem invidiam ab Ecclesia Dei ejecisset et omne odium procul abegisset, quo Christi membra jam pridem disidebant; ut simplici et pacifio animo Arium cum suis reciperemus; quos ad aliquod temporis spatium omni infesta bono invidia extra Ecclesiam detinuit. Imo ipse religiosissimus imperator per epistolam suam D hujusmodi virorum rectam esse fidem testatus est : quam ipse ab illis sciscitatus, viva voce loquentes cum audisset, a se approbatam nobis indicavit, litterisque suis sanam virorum fidei formulam sub

(49) Reg., συγκροτήσουσι.

(50) Artemas seu Artemon, Christum merum hominem putabat. Vide Euseb *Histor. eccles.* lib. VI, pag. 195.

(51) Ita Reg. et Basil. Editi male ἐπίσαντες.

(52) Reg., ἑαυτῶν. Editi, αὐτῶν.

(53) Reg., ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ. Epistola vero sequens habetur item in *Apologia* contra Arianos, p. 157.

(54) Reg., καὶ ταῖς non male. Editi et alii, καὶ τοῖς. Et ita habet ipse Reg. supra *Apologia contra Arianos*. Infra Reg. et Basil., οἰκουμένην. Editi male οἰκουμενικήν.

(55) Ita Regius probe. Editi, Κωνσταντίου perperam. In Basil. vero ita abbreviatum est ut neecias, Κωνσταντίνου an Κωνσταντίου sit legendum. Infra Regius, κατασκευασθέντος recte. Editi, κατασκευασθέντες.

(56) Supra p. 157, legitur ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις ἐνεποίησεν, αὐτός τε, sed hic lucidior est pleniorque sententia, ut nemo non videt.

(57) Scripta anno 335.

junxit, quam nos omnes rectam et ecclesiasticam esse agnovimus. Et jure quidem hortabatur viros suscipi et Ecclesiæ Dei conjungi, ut vobis ex ejusdem epistolæ exemplari,quam nos ad pietatem vestram misimus, notum erit. Credimus vobis ipsis, utpote propria vestri corporis membra recuperantibus, magnum fore gaudium lætitiamque : dum vestra viscera, vestros fratres et patres agnoscitis **587** et recipitis; quippe non solum presbyteri Arii sequaces, sed omnis populus et multitudo universa vobis restituitur, quæ supra dictorum virorum occasione jamdiu a vobis dissidebat. Et revera docet vos, iis compertis quæ hic acta sunt, nempe viros illos nobiscum communicasse, et a tanta sacra synodo receptos fuisse, conjunctionem et pacem cum propriis membris libentissime amplecti : cum potissimum fides ab illis exposita, apostolicam traditionem atque doctrinam ab omnibus approbatam, absque contentione conservet.

τῶν πίστεως ἀναμφήριστον σώζει τὴν παρὰ τοῖς πᾶσιν ὁμολογουμένην ἀποστολικὴν παράδοσίν τε καὶ διδασκαλίαν (62).

22. Hoc illis fuit synodorum exordium, ubi cito concilium suum palam fecere, nec occultare potuerunt. Cum enim dicerent eliminatam omnem invidiam fuisse, et, postquam Athanasius Alexandriæ episcopus in exsilium missus esset,scriberent oportere Arium cum suis suscipi; plane ostenderunt se,ea de causa, Athanasio et aliis omnibus episcopis sibi repugnantibus insidias struxisse,ut Arium cum socîis reciperent, hæresimque introducerent in Ecclesiam, et quanquam omnes pravas Arii sententias in illo synodo laudassent, et ad communionem eos admitti statuissent,quod jam ab ipsis factum fuerat; attamen rati aliquid adhuc ad suum propositum desiderari, Antiochiæ synodum obtentu Encæniorum, ut vocant, cogerunt. Et quia semper ab omnibus de hæresi accusabantur, alia aliis diversisque modis scripta ediderunt. In aliqua autem epistolarum suarum hæc conscripsere :

« Nos neque Arii sectatores fuimus, quomodo enim episcopi presbyterum sequeremur ? neque aliam fidem, præter eam quæ ab initio tradita est, recepimus. Quinimo nos ejus fide examinata, exploarataque,eum potius admisimus,quam secuti sumus:

γράμμασιν ἔγγραφον τὴν τῶν ἀνδρῶν ὀρθοδοξίαν (58), ἣν ἐπέγνωμεν οἱ πάντες ὑγιῆ τε οὖσαν καὶ ἐκκλησιαστικήν. Καὶ εἰκότως παρεκάλει τοὺς ἄνδρας ὑποδεχθῆναι καὶ ἑνωθῆναι τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ, ὥσπερ οὖν καὶ αὐτοὶ ἐκ τῶν ἰσοτύπων (59) εἴσεσθε τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς, ἧς πρὸς τὴν ὑμετέραν εὐλάβειαν διεπεμψάμεθα. Πιστεύομεν, ὅτι καὶ ὑμῖν αὐτοῖς (60) ὡς ἂν τὰ οἰκεῖα μέλη τοῦ ὑμετέρου σώματος ἀπολαμβάνουσι, μεγάλη χαρὰ καὶ εὐφροσύνη γενήσεται, τὰ ἑαυτῶν σπλάγχνα καὶ τοὺς ἑαυτῶν ἀδελφούς τε καὶ πατέρας γνωρίζουσί τε καὶ ἀπολαμβάνουσιν· οὐ μόνον τῶν πρεσβυτέρων τῶν περὶ Ἄρειον ἀποδοθέντων ὑμῖν, ἀλλὰ καὶ παντὸς τοῦ λαοῦ καὶ τῆς πληθύος ἁπάσης, ἣ προφάσει τῶν εἰρημένων ἀνδρῶν μακρῷ χρόνῳ παρ' ὑμῖν διειστήκει (61). Καὶ πρέπει γε ἀληθῶς γνόντας ὑμᾶς τὰ πεπραγμένα, καὶ ὡς ἐκοινώνησαν οἱ ἄνδρες, παρεδέχθησάν τε ὑπὸ τῆς τοσαύτης ἁγίας συνόδου, προθυμότατα καὶ αὐτοὺς ἀσπάσασθαι τὴν πρὸς τὰ οἰκεῖα μέλη συνάφειάν τε καὶ εἰρήνην ὅτι μάλιστα τὰ τῆς ἐκτεθείσης ὑπ' αὐ-

22. Αὕτη τῶν συνόδων αὐτῶν ἡ ἀρχὴ γέγονεν, ἐν ᾗ καὶ τὴν προαίρεσιν ἑαυτῶν ταχέως ἐξήγγειλαν, καὶ οὐκ ἠδυνήθησαν κρύψαι. Εἰρηκότες γὰρ ἐξηλᾶσθαι (63) πάντα φθόνον, καὶ μετὰ τὸ ἐξορισθῆναι τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ἀλεξανδρείας Ἀθανάσιον, γράφοντες δεῖν δεχθῆναι Ἄρειον καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ, ἔδειξαν, ὅτι διὰ τοῦτο αὐτῷ τε τῷ (64) Ἀθανασίῳ ἐπεβούλευον, καὶ τοῖς ἄλλοις πᾶσιν ἐπισκόποις τοῖς ἀντιλέγουσιν αὐτοῖς ἐπεβούλευσαν, ὑπὲρ τοῦ τοὺς περὶ Ἄρειον δέξασθαι, καὶ τὴν αἵρεσιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν εἰσαγαγεῖν· καὶ εἰ καὶ πᾶσαν (65) τὴν Ἀρείου κακοφροσύνην ἐπῄνεσαν ἐν ταύτῃ, καὶ εἰς κοινωνίαν προσέταξαν αὐτοὺς δεχθῆναι, αὐτοὶ πρότερον τοῦτο ποιήσαντες· ὅμως ἡγούμενοι λείπειν αὐτοῖς ἔτι, πρὸς ὃ βούλονται, συγχροτοῦσιν ἐν Ἀντιοχείᾳ σύνοδον προφάσει τῶν λεγομένων Ἐγκαινίων· καὶ ἐπειδὴ ἀεὶ ὑπὸ πάντων κατηγοροῦντο περὶ τῆς αἱρέσεως, γράφουσι διαφόρως, τὰ μὲν οὕτως, τὰ δὲ ἐκείνως. Καὶ τὰ μὲν ἐν μιᾷ ἐπιστολῇ γραφέντα παρ' αὐτῶν ἐστι ταῦτα·

(66) « Ἡμεῖς (67) οὔτε ἀκόλουθοι Ἀρείου γεγόναμεν· πῶς γὰρ ἐπίσκοποι ὄντες ἀκολουθοῦμεν πρεσβυτέρῳ; οὔτε ἄλλην τινὰ πίστιν παρὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς παραδοθεῖσαν (68) ἐδεξάμεθα. Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ἐξετασταὶ καὶ δοκιμασταὶ τῆς πίστεως αὐτοῦ γενόμενοι,

(58) Τῶν ἀνδρῶν ὀρθοδοξίαν. In hæc verba desinit Athanasius supra pag. 157, ubi non est integra epistola.

(59) Sic Reg. et Basil. Editi vero τῆς ἰσοτύπης.

(60) Reg., καὶ ἡμῖν καὶ αὐτοῖς. Mox Regius quem sequimur ἀπολαμβάνουσι. Editi, ἀπολαμβάνωσι.

(61) Reg., διιστήκει.

(62) Post hæc in edit. Paris. sequitur ταῦτα σύνοδος, quæ verba desunt in edit. Commel. et in omnibus manuscriptis. Mov ἡ ante ἀρχή deest in Reg.

(63) Reg., ἐξηλάσθαι.

(64) Ita Reg. in editis τῷ deest.

(65) Reg. secunda manu καὶ εἰς πάσας.

(66) Prima fidei formula scripta anno 341.

(67) In edit. Paris. habetur hic titulus, Τῶν περὶ Εὐσέβιον ἐπιστολή, ab editoribus qui titulis omnia inferciere additus; in nullis enim codicibus legitur, neque in edit. Comm. Hæc porro fidei professio exstat apud Socratem lib. II, cap. 10; Niceph. lib. X, cap. 5, et quoad sententiam tantum apud Theodor. lib. III, cap. 5. Infra Socrat. et Niceph. ἀκολουθήσομεν. Decreveramus hic de synodo Antiochena an. 341 agere. Sed cum notarum harumce brevitas rem tantam capere nequeat, ad vitam Athanasii, ubi res necessarie pertractatur, remittimus.

(68) Socr. et Niceph., ἐκτεθεῖσαν. Mox Socr. Ἀλλ' ἡμεῖς, Niceph. Ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς.

μᾶλλον αὐτὸν προσηκάμεθα, ἥπερ ἠκολουθήσαμεν· γνώσεσθε δὲ ἀπὸ τῶν λεγομένων. Μεμαθήκαμεν γὰρ ἐξ ἀρχῆς, εἰς ἕνα Θεὸν τὸν τῶν ὅλων Θεὸν πιστεύειν (69), τὸν πάντων νοητῶν τε καὶ αἰσθητῶν δημιουργόν τε καὶ προνοητήν· καὶ εἰς ἕνα Υἱὸν τοῦ Θεοῦ μονογενῆ, πρὸ πάντων αἰώνων ὑπάρχοντα, καὶ συνόντα τῷ γεγεννηκότι αὐτὸν (70) Πατρὶ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τά τε ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, τὸν καὶ ἐπ' ἐσχάτων ἡμερῶν κατ' εὐδοκίαν τοῦ Πατρὸς κατελθόντα, καὶ σάρκα ἐκ τῆς Παρθένου (71) ἀνειληφότα, καὶ πᾶσαν τὴν πατρικὴν αὐτοῦ βούλησιν συνεκπεπληρωκότα, πεπονθέναι, καὶ ἐγηγέρθαι, καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀνεληλυθέναι, καὶ ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς καθέζεσθαι, καὶ πάλιν (72) ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς, καὶ διαμένοντα βασιλέα καὶ Θεὸν εἰς τοὺς αἰῶνας. Πιστεύομεν δὲ καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα· εἰ δὲ δεῖ προσθεῖναι, πιστεύομεν καὶ περὶ σαρκὸς ἀναστάσεως καὶ ζωῆς αἰωνίου. »

23. Ἃ δὲ καὶ ἐν ἑτέρᾳ ἐπιστολῇ δεύτερον ἐν τοῖς αὐτοῖς Ἐγκαινίοις ἐκτίθενται, μεταγνόντες μὲν ἐπὶ τοῖς προτέροις, ἐπινοήσαντες δὲ καινότερά τινα καὶ πλείονα, ἔστι ταῦτα·

« Πιστεύομεν (73-74) ἀκολούθως τῇ εὐαγγελικῇ καὶ ἀποστολικῇ παραδόσει εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, τὸν τῶν ὅλων δημιουργόν τε καὶ ποιητὴν καὶ προνοητὴν (75), ἐξ οὗ τὰ πάντα· καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, τὸν μονογενῆ Θεὸν, δι' οὗ τὰ πάντα, τὸν γεννηθέντα πρὸ τῶν αἰώνων (76) ἐκ τοῦ Πατρὸς, Θεὸν ἐκ Θεοῦ, ὅλον ἐξ ὅλου, μόνον ἐκ μόνου, τέλειον ἐκ τελείου, βασιλέα ἐκ βασιλέως, Κύριον ἀπὸ Κυρίου (77), Λόγον ζῶντα, σοφίαν ζῶσαν, φῶς ἀληθινὸν, ὁδὸν, ἀλήθειαν, ἀνάστασιν, ποιμένα, θύραν, ἄτρεπτόν τε καὶ ἀναλλοίωτον τῆς θεότητος (78), οὐσίας τε καὶ βουλῆς καὶ δυνάμεως, καὶ δόξης τοῦ Πατρὸς ἀπαράλλακτον εἰκόνα, τὸν πρωτότοκον πάσης κτίσεως (79), τὸν ὄντα ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεὸν, Λόγον Θεὸν κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· « Καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· » δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ ἐν ᾧ τὰ πάντα συνέστηκε· τὸν ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν κατελθόντα ἄνωθεν, καὶ γεννηθέντα ἐκ Παρθένου κατὰ τὰς Γραφὰς, καὶ ἄνθρωπον γενόμενον (80)· μεσίτην Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἀπόστολόν τε τῆς πίστεως ἡμῶν, καὶ ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς, ὥς φησιν, ὅτι « Καταβέβηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ

A quod ex verbis nostris cognituri estis. Ab initio namque didicimus, in unum et universorum Deum credere, omnium intelligibilium et sensibilium opificem et provisorem. Et in unum Filium Dei unigenitum, qui ante omnia sæcula exsistit, et una exstat cum eo qui se genuit Patre; per quem etiam omnia facta sunt, visibilia et invisibilia; qui novissimis diebus, secundum Patris voluntatem, descendit, et carnem ex Virgine assumpsit; qui postquam paternam ejus voluntatem adimplevisset, passus est, et resurrexit, in cœlos ascendit, et in dextera Patris sedet; et rursum venturus est judicare vivos et mortuos, et permanet rex et Deus in sæcula. Credimus quoque in Spiritum sanctum. Et si hoc addere oporteat: credimus carnis resurrectionem et vitam æternam. »

B

23. Iterumque in alia epistola eorumdem Encæniorum tempore, cum priorum pœniteret, ac nova quædam et plura excogitassent, hæc edidere:

« Credimus juxta evangelicam et apostolicam traditionem in unum Deum Patrem omnipotentem: omnium rerum conditorem et opificem et provisorem; per quem omnia. Et in unum Dominum Jesum Christum Filium ejus, unigenitum Deum, per quem omnia; genitum **588** ex Patre ante sæcula; Deum ex Deo, totum ex toto, solum ex solo, perfectum ex perfecto, regem ex rege, Dominum ex Domino, Verbum vivens, sapientiam viventem, ve-
C ram lucem, viam, veritatem, resurrectionem, pastorem, portam, nec mutationi nec conversioni obnoxium, paternæ divinitatis, substantiæ, consilii, potestatis et gloriæ in nullo dissimilem imaginem, primogenitum omnis creaturæ; qui erat in principio apud Deum; Deum Verbum, ut scriptum est in Evangelio[5]: « Et Deus erat Verbum; » per quem omnia facta sunt, et in quo omnia consistunt; qui novissimis diebus descendit desuper, natus est ex Virgine secundum Scripturas, et homo factus est: mediator Dei et hominum, apostolus fidei nostræ, et auctor vitæ, ut ipse ait: « Descendi de cœlo, non ut factam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me[6]: » qui passus est pro nobis, et

[5] Joan. I, 1. [6] Joan. VI, 38.

(69) Socr., εἰς ἕνα τὸν τῶν ὅλων Θεὸν πιστεύειν· Niceph., εἰς ἕνα Θεὸν τὸν τῶν ὅλων πιστεύειν.

(70) Nicephorus αὐτοῦ. Ibidem Regius, Socrates, Nicephor., δ' οὗ καὶ τά. In editis *καί* deest. Mox Regius, Socrat., Niceph., τῶν καὶ ἐπ'. In editis τὸν δὲ ἐπ'.

(71) Socrat. et Niceph., ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου. Paulo post Socrat. et Niceph., τὴν αὐτοῦ βουλήν.

(72) Πάλιν deest in Socr. et Niceph. In iisdem infra post πιστεύομεν, δέ deest.

(73-74) Secunda fidei formula scripta anno 341. Exstat apud Socr. lib. II, cap. 10, et apud Hilarium *De synodis* pag. 1168, quam teste Sozomeno lib. III, cap. 6, aiebant Ariani sed reperisse scriptam manu ipsius Lucíani martyris.

D (75) Ita Reg. et Basil., et sic legit Nannius qui vertit *et Procuratorem*, et similiter Hilarius qui habet, *et Provisorem*. In editis hoc deerat. Ibidem hæc, ἐξ οὗ τὰ πάντα absunt a Socrate. Infra post δι' οὗ τὰ πάντα, habet Socrates, ἐγένετο.

(76) Hæc πρὸ τῶν αἰώνων non exprimuntur apud Hilarium.

(77) Sic Reg. et Socr. Editi, ἐκ Κυρίου. Mox ζῶντα, non exprimitur apud Hilarium. Socr. σοφίαν, ζωήν, et Hilar. *sapientiam, vitam*. Paulo post Socr. ὁλὸν ἀληθείας. Hilarius *viam veram*.

(78) Socr., τὴν τῆς θεότητος.

(79) Ita Reg. et Socr. Editi vero, τῆς κτίσεως.

(80) Sic habet Hilarius: *Et agnus factus est, mediator Dei et hominum prædestinatus fidei nostræ*.

resurrexit tertia die : et ascendit in cœlum, sedetque ad dexteram Patris : et iterum venturus est cum gloria et potestate, judicare vivos et mortuos. Et in Spiritum sanctum, qui ad consolationem, et sanctificationem, et ad initiationem credentibus datur, sicut et Dominus noster Jesus Christus præcepit discipulis dicens : « Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti [7], » Patris, scilicet vere Patris ; et Filii vere Filii ; et Spiritus sancti vere Spiritus sancti ; nominibus non temere aut inutiliter positis, sed accurate propriam singulorum qui nominantur hypostasim, ordinem et gloriam significantibus adeo ut hypostasi quidem tria sint ; concordia autem, unum. Hanc igitur tenentes fidem, eamque ab initio ad finem usque in conspectu Dei et Christi servantes, pravam omnem hæreticam doctrinam anathemate damnamus. Et si quis præter sanam rectamque Scripturarum fidem docuerit, dicens, aut tempus, aut ævum, au sæculum, esse, vel exstitisse, priusquam Filius gigneretur, anathema esto. Et si quis dixerit Filium creaturam, ut unam ex creaturis, aut genitum, ut unum ex genitis, aut opificium, ut unum ex opificiis, neque singula ut divinæ Scripturæ tradiderunt, prout ordine dicta sunt, profiteatur ; aut si aliquid docuerit, aut evangelizaverit, præter id quod accepimus, anathema esto. Nos enim omnia quæ sacris in Scripturis traduntur, cum a prophetis tum ab apostolis, vere ac religiose credimus sectamurque. »

A πέμψαντός με· » τὸν παθόντα ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ἀναστάντα (81) τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ· καὶ ἀνελθόντα εἰς οὐρανούς, καὶ καθεσθέντα ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρός · καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης καὶ δυνάμεως, κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς· καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ εἰς παράκλησιν, καὶ ἁγιασμὸν, καὶ τελείωσιν τοῖς πιστεύουσι διδόμενον, καθὼς καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς διετάξατο τοῖς μαθηταῖς λέγων · « Πορευθέντες, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· » δηλονότι Πατρὸς, ἀληθῶς (82) Πατρὸς ὄντος, Υἱοῦ δὲ ἀληθῶς Υἱοῦ ὄντος, τοῦ δὲ ἁγίου Πνεύματος ἀληθῶς ἁγίου Πνεύματος ὄντος, τῶν ὀνομάτων οὐχ ἁπλῶς οὐδὲ ἀργῶς κειμένων, ἀλλὰ σημαινόντων ἀκριβῶς τὴν οἰκείαν ἑκάστου τῶν ὀνομαζομένων ὑπόστασίν τε καὶ τάξιν καὶ B δόξαν· ὡς εἶναι τῇ μὲν ὑποστάσει τρία, τῇ δὲ συμφωνίᾳ ἕν. Ταύτην οὖν ἔχοντες τὴν πίστιν, καὶ ἐξ ἀρχῆς καὶ μέχρι τέλους ἔχοντες ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ (83) καὶ τοῦ Χριστοῦ, πᾶσαν αἱρετικὴν κακοδοξίαν ἀναθεματίζομεν. Καὶ εἴ τις παρὰ τὴν ὑγιῆ τῶν Γραφῶν ὀρθὴν πίστιν διδάσκει, λέγων ἢ χρόνον (84), ἢ καιρὸν, ἢ αἰῶνα, ἢ εἶναι, ἢ γεγονέναι, πρὸ τοῦ γεννηθῆναι τὸν Υἱὸν, ἀνάθεμα ἔστω. Καὶ εἴ τις λέγει τὸν Υἱὸν κτίσμα, ὡς ἓν τῶν κτισμάτων, ἢ γέννημα ὡς ἓν τῶν γεννημάτων (85), ἢ ποίημα, ὡς ἓν τῶν ποιημάτων, καὶ μὴ ὡς αἱ θεῖαι Γραφαὶ παραδέδωκαν, τῶν προειρημένων ἕκαστον ἀφ' ἑκάστου· ἢ εἴ τι ἄλλο διδάσκει, ἢ εὐαγγελίζεται, παρ' ὃ παρελάβομεν, ἀνάθεμα ἔστω. Ἡμεῖς γὰρ πᾶσι τοῖς ἐκ τῶν θείων Γραφῶν παραδεδομένοις ὑπό τε προφητῶν καὶ ἀποστόλων ἀληθινῶς τε καὶ ἐμφόβως (86) καὶ πιστεύομεν καὶ ἀκολουθοῦμεν. »

24. Theophronius porro quidam episcopus Thyanensis, hanc fidei formulam a se compositam coram omnibus proposuit, cui, hominis approbata fide, subscripserunt omnes :

C 24. Καὶ Θεοφρόνιος δέ τις ἐπίσκοπος Τυάνων (87) συνθεὶς καὶ αὐτὸς ἐξέθετο τὴν πίστιν ταύτην ἐμπροσθεν τῶν πάντων, ᾗ καὶ πάντες ὑπέγραψαν, ἀποδεξάμενοι τὴν τοῦ ἀνθρώπου πίστιν·

« Novit Deus, quem testem in animam meam advoco, me ita credere, scilicet, in unum Deum Patrem omnipotentem, universorum creatorem et factorem, ex quo omnia. Et in Filium ejus unigenitum, Deum, Verbum, potentiam, sapientiam, Dominum nostrum Jesum Christum, per quem omnia, ex Patre natum ante sæcula, Deum perfectum ex Deo perfecto ; qui est apud Deum in hypostasi ; qui in novissimis diebus descendit, et natus est ex Virgine, secundum Scripturas, 589 homo factus est, passus est, resurrexit a mortuis, et ascendit in cœlos, sedetque ad dexteram Patris sui. Et iterum venturus est cum gloria et potestate, judicare vivos et mortuos, manetque in sæcula. Et in Spiri-

(88) « Οἶδεν ὁ Θεὸς, ὃν μάρτυρα καλῶ ἐπὶ τὴν ἐμὴν ψυχὴν, ὅτι οὕτως πιστεύω· εἰς Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, τὸν τῶν ὅλων κτίστην καὶ ποιητὴν, ἐξ οὗ τὰ πάντα· καὶ εἰς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ, Θεὸν (89), Λόγον, δύναμιν καὶ σοφίαν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, δι' οὗ τὰ πάντα, τὸν γεννηθέντα ἐκ τοῦ Πατρὸς πρὸ τῶν αἰώνων, Θεὸν τέλειον ἐκ Θεοῦ τελείου, καὶ ὄντα πρὸς τὸν Θεὸν ἐν ὑποστάσει· ἐπ' ἐσχάτων δὲ τῶν ἡμερῶν κατελθόντα, καὶ γεννηθέντα ἐκ τῆς Παρθένου κατὰ τὰς Γραφὰς, ἐνανθρωπήσαντα, παθόντα, καὶ ἀναστάντα ἀπὸ τῶν νεκρῶν, καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ D καθεσθέντα ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ· καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης καὶ δυνάμεως κοῖναι ζῶντας

[7] Matth. XXVIII, 19.

(81) Socr. post ἀναστάντα, repetit, ὑπὲρ ἡμῶν. Hilar. vero : *Qui passus est et resurrexit pro nobis tertia die.*

(82) Socrates bis ἀληθινῶς habet, tertio ἀληθῶς ut in Regio habetur, quod postremum in editis deest. Infra Regius et Socrates, ἑκάστου. Editi, ἑκάστῳ.

(83) Hæc habentur apud Niceph. lib. X, cap. 5, pag. 680. Ibidem Socr., ἐχοντες τὴν πίστιν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, omissis intermediis.

(84) Ἢ χρόνον deest in Socrate. Mox idem, πρὸ τοῦ τὸν Υἱόν, omisso γεννηθῆναι.

(85) Ita Reg. cui consentit Hilar. Editi, τῶν κτισμάτων, καὶ μὴ ὡς αἱ, omissis interpositis. Socrat. hæc omittit, ἢ ποίημα, ὡς ἓν των ποιημάτων. Mox Socrat., παραδεδώκασι τῶν προειρημένων ἕκαστα· ἢ εἴ τις ἄλλο, et ita legit Hilarius.

(86) Socr., ἐμφανῶς. Mox Reg. ἀκολουθῶμεν.

(87) Reg. Τοιάνων.

(88) Tertia fidei formula scripta anno 342.

(89) Reg. Θεὸν Λόγον, absque virgula.

καὶ νεκροὺς, καὶ μένοντα εἰς τοὺς αἰῶνας· καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα ἅγιον, τὸν Παράκλητον, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ καὶ διὰ τοῦ προφήτου ἐπηγγείλατο ὁ Θεὸς ἐκχέειν ἐπὶ τοὺς ἑαυτοῦ δούλους, καὶ ὁ Κύριος ἐπηγγείλατο πέμψαι τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς, ὃ καὶ ἔπεμψεν, ὡς αἱ Πράξεις τῶν ἀποστόλων μαρτυροῦσιν. Εἰ δέ τις παρὰ ταύτην τὴν πίστιν διδάσκει, ἢ ἔχει ἐν ἑαυτῷ, ἀνάθεμα ἔστω· καὶ Μαρκέλλου τοῦ Ἀγκύρας, ἢ Σαβελλίου, ἢ Παύλου τοῦ Σαμοσατέως, ἀνάθεμα ἔστω καὶ αὐτὸς, καὶ πάντες οἱ κοινωνοῦντες αὐτῷ (90). »

A tum sanctum, consolatorem, Spiritum veritatis, quem per prophetam promisit Deus se effusurum super servos suos [8], et Dominus promisit se missurum suis discipulis [9], quem etiam misit, ut testantur apostolorum Acta [10]. Si quis autem quidpiam præter hanc fidem docet, aut intra se sentit, anathema esto. Et qui cum Marcello Ancyræ, aut Sabellio, vel Paulo Samosatensi sentit, anathema is quoque sit, et quicunque cum eo communicant.»

25. (91) Ἦσαν δὲ οἱ συνελθόντες ἐν τοῖς Ἐγκαινίοις ἐπίσκοποι ἐνενήκοντα, ὑπατείᾳ Μαρκελλίνου καὶ Προβίνου, ἰνδικτιῶνος ιδ', ἐκεῖ ὄντος Κωνσταντίου τοῦ ἀσεβεστάτου. Ταῦτα πράξαντες ἐν Ἀντιοχείᾳ τοῖς Ἐγκαινίοις, νομίσαντες δὲ μὴ τελείως γεγραφέναι, ῥεμβομένην δὲ τὴν διάνοιαν ἔχοντες, αὖθις πάλιν συντιθέασιν ἄλλο γράμμα δῆθεν περὶ πίστεως μετὰ μῆνας ὀλίγους, καὶ ἀποστέλλουσιν εἰς τὰς Γαλλίας Νάρκισσον, Μάριν, Θεόδωρον καὶ Μάρκον. Κἀκεῖνοι ὡς ἀπὸ συνόδου πεμφθέντες ἐπιδεδώκασι τῷ τῆς μακαρίας μνήμης Κώνσταντι τῷ Αὐγούστῳ, καὶ τοῖς ἐκεῖ πᾶσι, ταῦτα·

25. Porro qui ad Encænia convenerant episcopi, nonaginta numero erant, coss. Marcellino et Probino, indictione 14, cum ibi esset impiissimus Constantius. Hæc cum Antiochiæ Encæniorum tempore B gessissent, rati se nondum perfecte fidem suam scripsisse, utpote fluctuandi mente præditi; aliud denuo edunt de fide rescriptum paucis interjectis mensibus : atque Narcissum, Marin, Theodorum, et Marcum in Gallias mittunt : qui quasi a synodo legati, hæc beatæ memoriæ Constanti Augusto, cæteris qui aderant, tradiderunt :

(92) « Πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεὸν (93), Πατέρα παντοκράτορα, κτίστην καὶ ποιητὴν τῶν πάντων, ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται· καὶ εἰς τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα· Θεὸν ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτός· δι' οὗ ἐγένετο τὰ πάντα ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ τῆς γῆς (94), τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα· Λόγον ὄντα, καὶ σοφίαν, καὶ δύναμιν, καὶ ζωὴν, καὶ φῶς ἀληθινόν· τὸν ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν δι' ἡμᾶς ἐνανθρωπήσαντα, καὶ γεννηθέντα ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου, τὸν σταυρωθέντα, καὶ ἀποθανόντα, καὶ ταφέντα· καὶ ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἀναληφθέντα εἰς οὐρανὸν (95), καὶ καθεσθέντα ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρός· καὶ ἐρχόμενον ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς, καὶ ἀποδοῦναι ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· οὗ ἡ βασιλεία ἀκατάλυτος (96) οὖσα διαμένει εἰς τοὺς ἀπείρους αἰῶνας. Ἔσται γὰρ καθεζόμενος ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι· καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τουτέστι, τὸν Παράκλητον (97)· ὅπερ ἐπαγγειλάμενος τοῖς ἀποστόλοις, μετὰ τὴν εἰς οὐρανοὺς αὐτοῦ ἄνοδον ἀπέστειλε, διδάξαι αὐτοὺς καὶ ὑπομνῆσαι πάντα· δι' οὗ καὶ ἁγιασθήσονται αἱ τῶν εἰλικρι-

« Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem, conditorem et factorem omnium, ex quo omnis paternitas in cœlis et in terra nominatur. Et in unigenitum ejus Filium Dominum nostrum Jesum Christum, ante omnia sæcula ex Patre natum; Deum ex Deo, lumen ex lumine; per quem omnia facta sunt in cœlis et in terra, visibilia et C invisibilia; qui est Verbum, sapientia, potentia, vita et lux vera. Qui in novissimis diebus propter nos homo factus, et natus est ex sancta Virgine, crucifixus etiam, mortuus et sepultus est; et resurrexit ex mortuis tertia die, et assumptus est in cœlum, sedetque ad dexteram Patris. Et venturus est in consummatione sæculi judicare vivos et mortuos, et reddere unicuique secundum opera sua; cujus regnum interminatum permanet in infinita sæcula. Sedebit enim ad dexteram Patris, non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro. Et in Spiritum sanctum, id est, Paracletum; quem apostolis pollicitus, post suum ad cœlos ascensum misit, ut doceret illos et suggereret omnia; per quem etiam sanctificabuntur animæ illorum qui sincere in ipsum crediderint. Illos autem qui dicunt, ex non exstantibus Filium, aut ex alia sub- D

[8] Joel II, 28. [9] Joan. XV, 26. [10] Act. II.

(90) Post hæc addiderunt Parisienses de more, ταῦτα Θεοφρόνιος, quæ non habentur in mss. nec nisi Latine, in edit. Comm.

(91) De his vide Socrat. lib. II, c. 18, Sozom. lib. III, c. 5, et quæ diximus in Monito.

(92) Quarta fidei formula scripta anno 341.

(93) In edit. Parisiens. præpositus fuit hic titulus ἑτέρα πίστεως ὁμολογία, qui non exstat in mss. nec nisi Latine in edit. Comm. Hæc fidei confessio habetur apud Socr. lib. II, c. 18. Et apud Niceph. lib. IX, c. 10. Socr. in edit. Christophors,, πιστεύω, in Valesiana, πιστεύομεν. Infra Reg. Socr. et Niceph., ποιητὴν τῶν πάντων. Editi, ποιητὴν τῶν ὄντων.

(94) Sic Reg. Socr. Niceph. et edit. Paris. Edit. Comm. male, καὶ τῆς γῆς.

(95) Socr. et Niceph., καὶ ἀνελήλυθότα εἰς τοὺς οὐρανούς. Mox iidem et Reg., καθεσθέντα. Editi, καθεζόμενον. Paulo post Socrat. et Nicephor., τῶν αἰώνων.

(96) Socrat. et Nicephor., ἀκατάπαυστος.

(97) Socrat. et Nicephor., καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τουτέστι, τὸν Παράκλητον

stantia,et non ex Deo esse : et,fuit aliquando tempus, quo non erat, alienos agnoscit Ecclesia catholica. »

26. Sed, quasi se horum pœniteret, rursum post tres annos concilium suum cogerunt, miseruntque Eudoxium, Martyrium, et Macedonium, in Cilicia episcopum, cum iisque alios quosdam, in Italiam, qui fidei formulam plurimis conscriptam deferrent, multisque additamentis auctiorem quam superiores ; num quasi recentiora quædam excogitassent, hæc secum attulere.

I. « Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem, creatorem et factorem omnium, ex quo omnis paternitas in cœlo et in terra nominatur.Et in unigenitum ejus Filium Dominum nostrum Jesum Christum, **590** ante omnia sæcula ex Patre natum : Deum ex Deo, lumen ex lumine,per quem omnia facta sunt, in cœlis et in terra, visibilia et invisibilia ; qui est Verbum, sapientia, potentia, vita et lux vera. Qui in novissimis diebus propter nos homo factus est, et natus est ex sancta Virgine, crucifixus, mortuus et sepultus ; et resurrexit ex mortuis tertia die, et assumptus est in cœlum, sedetque ad dexteram Patris ; qui venturus est in consummatione sæculi judicare vivos et mortuos, et reddere unicuique secundum opera sua ; cujus regnum interminatum permanet in infinita sæcula. Sedet enim ad dexteram Patris non solum in hoc sæculo, verum etiam in futuro. Credimus etiam in Spiritum sanctum, hoc est in Paracletum, quem apostolis pollicitus post suum in cœlos ascensum misit, ut doceret illos et suggereret omnia, per quem etiam sanctificabuntur animæ eorum qui sincere in illum crediderint.

II.« Illos autem qui dicunt Filium ex non extantibus, aut ex alia substantia, non autem ex Deo esse ; aut tempus aliquando vel sæculum fuisse cum non esset, alienos agnoscit catholica Ecclesia. Similiter eos qui dicunt tres Deos esse, aut Christum non esse Deum : aut eum ante sæcula neque Christum esse, neque Filium Dei : aut eumdem esse Patrem atque Filium vel Spiritum san-

A νῶς εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων ψυχαί. Τοὺς δὲ λέγοντας ἐξ οὐκ ὄντων τὸν Υἱὸν, ἢ ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως, καὶ μὴ ἐκ τοῦ Θεοῦ· καὶ, Ἦν ποτε χρόνος, ὅτε οὐκ ἦν, ἀλλοτρίους οἶδεν ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία (98). »

26. Ἐπὶ τούτοις ὥσπερ μεταγνόντες, συλλέγουσι πάλιν τὸ συνέδριον ἑαυτῶν μετὰ ἔτη τρία, καὶ ἀποστέλλουσιν Εὐδόξιον, Μαρτύριον, καὶ Μακεδόνιον τὸν ἀπὸ Κιλικίας, καὶ σὺν αὐτοῖς ἑτέρους τινὰς εἰς τὰ μέρη τῆς Ἰταλίας, ἀποφέροντας πίστιν διὰ πολλῶν γραφεῖσαν, προσθήκας τε ἔχουσαν πλείστας παρὰ τὰς προτέρας· ὡς γὰρ καινότερά τινα ἐπινοήσαντες, ἀπεδήμησαν ἔχοντες ταῦτα.

B (99) I. « Πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεὸν, Πατέρα παντοκράτορα (1), κτίστην καὶ ποιητὴν τῶν πάντων, ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται· καὶ εἰς τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν πρὸ πάντων τῶν (2) αἰώνων ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα, Θεὸν ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτὸς, δι' οὗ ἐγένετο τὰ πάντα ἐν οὐρανοῖς (3) καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα· Λόγον ὄντα καὶ σοφίαν, καὶ δύναμιν, καὶ ζωὴν, καὶ φῶς ἀληθινόν· τὸν ἐπ' ἐσχάτων (4) τῶν ἡμερῶν δι' ἡμᾶς ἐνανθρωπήσαντα, καὶ γεννηθέντα ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου, σταυρωθέντα, καὶ ἀποθανόντα, καὶ ταφέντα (5), καὶ ἀναστάντα ἐκ τῶν νεκρῶν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἀναληφθέντα εἰς οὐρανὸν, καὶ καθεσθέντα ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρός· καὶ ἐρχόμενον ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος (6) κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς, καὶ ἀποδοῦναι ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· οὗ ἡ βασιλεία ἀκατάπαυστος οὖσα διαμένει εἰς τοὺς ἀπείρους αἰῶνας. Καθέζεται γὰρ ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. C Πιστεύομεν (7) καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τουτέστι, τὸν Παράκλητον, ὅπερ ἐπαγγειλάμενος τοῖς ἀποστόλοις μετὰ τὴν εἰς οὐρανὸν ἄνοδον, ἀπέστειλε διδάξαι αὐτοὺς καὶ ὑπομνῆσαι πάντα, δι' οὗ καὶ ἁγιασθήσονται (8) οἱ τῶν εἰλικρινῶς εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων ψυχαί.

II. « Τοὺς δὲ λέγοντας ἐξ οὐκ ὄντων τὸν Υἱὸν (9), ἢ ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως, καὶ μὴ ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι ἦν χρόνος ποτὲ, ἢ αἰὼν, ὅτε μὴ ἦν, ἀλλοτρίους οἶδεν ἡ καθολικὴ (10) καὶ ἁγία Ἐκκλησία. Ὁμοίως καὶ τοὺς λέγοντας τρεῖς εἶναι Θεοὺς, ἢ τὸν Χριστὸν μὴ εἶναι Θεὸν, ἢ πρὸ τῶν αἰώνων μήτε Χριστὸν μήτε Υἱὸν αὐτὸν εἶναι Θεοῦ, ἢ τὸν αὐτὸν εἶναι Πατέρα καὶ Υἱὸν, ἢ ἅγιον Πνεῦμα (11)· ἢ ἀγέννητον Υἱὸν, ἢ ὅτι

(98) Quæ sequebantur hic, τέλος ταύτης τῆς ὁμολογίας, addita a Parisiensibus editoribus, expuncta sunt. Non enim habentur in mss., nec nisi Latine in edit. Commel. Infra, αὐτός post διδάξαι abest a Socrat. et Nicephor.

(99) Quinta fidei formula scripta anno 344 vel 345. Hæc item fidei professio exstat apud Socrat. lib. III, cap. 19, et apud Nicephor. lib. IX, cap. 11.

(1) Titulus Latine primum in edit. Comm. et Græce postea in edit. Parisiens. præfixus sic, ἑτέρα τῆς πίστεως ὁμολογία, in nullis habetur mss. expunctusque a nobis est.

(2) Τῶν deest in Reg., hæc τῶν αἰώνων desunt in Nicephor.

(3) Socrat., ἐν τοῖς οὐρανοῖς.Mox τά deest in Reg.

(4) Socrat., ἐπ' ἐσχάτου.

(5) Ita Reg., Socr. et Niceph. In editis hæc καὶ ταφέντα desunt. Infra τόν ante οὐρανόν deest in Reg. Socr· Niceph. In editis habetur.

(6) Socr. et Nice ph., τῶν αἰώνων.Paulo post Reg. Socr. Niceph.. κατὰ τὰ ἔργα. In editis τά deest. Mox τούς ante ἀπείρους deest in Socr. et Niceph.

(7) Post πιστεύομεν Socr. et Niceph. habent δε. Mox iidem, εἰς τὸν Παράκλητον.

(8) Socr. et Niceph., ἁγιάζονται. et mox iidem, πιστευόντων·

(9) Socr. et Niceph., τὸν Υἱόν, rectius ut videtur, quam editi et mss, qui habent Θεόν.

(10) Socr. et Niceph., ἡ ἁγία καθολική.

(11) Socr. et Niceph., καὶ ἅγιον Πνεῦμα. Infra edit. Paris. Socr. et Niceph., ἡ ἁγία καὶ καθολικὴ Ἐκκλησία. Edit. vero Comm. et Reg., ἡ ἁγία καθολικὴ Ἐκκλ.

οὐ βουλήσει οὐδὲ θελήσει ἐγέννησε ὁ Πατὴρ τὸν Υἱὸν, ἀναθεματίζει ἡ ἁγία καὶ καθολικὴ Ἐκκλησία.

III. « Οὔτε γὰρ ἐξ οὐκ ὄντων τὸν Υἱὸν λέγειν ἀσφαλὲς, ἐπεὶ μηδαμοῦ τοῦτο τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν φέρεται (12) περὶ αὐτοῦ, οὔτε μὴν ἐξ ἑτέρας τινὸς ὑποστάσεως παρὰ τὸν Πατέρα προϋποκειμένης· ἀλλ' ἐκ μόνου τοῦ Θεοῦ γνησίως αὐτὸν γεγεννῆσθαι διοριζόμεθα (13)· Ἓν γὰρ τὸ ἀγέννητον καὶ ἄναρχον τὸν Χριστοῦ Πατέρα ὁ θεῖος διδάσκει λόγος. Ἀλλ' οὐδὲ τὸ, ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν, ἐξ ἀγράφων ἐπισφαλῶς λέγοντας (14), χρονικόν τι διάστημα προενθυμητέον αὐτοῦ, ἀλλ' ἢ μόνον τὸν ἀχρόνως αὐτὸν γεγεννηκότα Θεόν· καὶ χρόνοι γὰρ καὶ αἰῶνες γεγόνασι δι' αὐτοῦ. Οὔτε μὴν συνάναρχον καὶ συναγέννητον τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν εἶναι νομιστέον· συνανάρχου γὰρ καὶ συναγεννήτου οὐδεὶς κυρίως πατὴρ ἢ υἱὸς λεχθήσεται. Ἀλλὰ τὸν μὲν Πατέρα μόνον ἄναρχον ὄντα καὶ ἀγέννητον (15) γεγεννηκέναι ἀνεφίκτως, καὶ πᾶσιν ἀκαταλήπτως οἴδαμεν· τὸν δὲ Υἱὸν γεγεννῆσθαι πρὸ αἰώνων, καὶ μηκέτι ὁμοίως τῷ Πατρὶ ἀγέννητον εἶναι καὶ αὐτὸν, ἀλλ' ἀρχὴν ἔχειν τὸν γεννήσαντα Πατέρα κεφαλὴ γὰρ Χριστοῦ ὁ Θεός.

IV. « Οὔτε μὴν τρία ὁμολογοῦντες πράγματα καὶ τρία πρόσωπα, τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κατὰ τὰς Γραφὰς, τρεῖς διὰ τοῦτο τοὺς Θεοὺς ποιοῦμεν· ἐπειδὴ τὸν αὐτοτελῆ καὶ ἀγέννητον ἄναρχόν τε καὶ ἀόρατον Θεὸν ἕνα μόνον οἴδαμεν τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα τοῦ Μονογενοῦς, τὸν μόνον μὲν ἐξ ἑαυτοῦ τὸ εἶναι ἔχοντα, μόνον δὲ (16) τοῖς ἄλλοις πᾶσιν ἀφθόνως τοῦτο χαριζόμενον. Οὔτε μὴν, ἕνα Θεὸν μόνον λέγοντες εἶναι τὸν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ Πατέρα, τὸν μόνον ἀγέννητον, διὰ τοῦτο ἀρνούμεθα καὶ τὸν Χριστὸν Θεὸν εἶναι πρὸ αἰώνων (17)· ὁποῖοί εἰσιν οἱ ἀπὸ Παύλου τοῦ Σαμοσατέως, ὕστερον αὐτὸν μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν ἐκ προκοπῆς τεθεοποιῆσθαι λέγοντες, τῷ τὴν φύσιν ψιλὸν ἄνθρωπον γεγονέναι. Οἴδαμεν γὰρ καὶ αὐτὸν, εἰ καὶ ὑποτέτακται τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Θεῷ (18), ἀλλ' ὅμως πρὸ αἰώνων γεννηθέντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, Θεὸν κατὰ φύσιν τέλειον εἶναι καὶ ἀληθῆ, καὶ μὴ ἐξ ἀνθρώπων μετὰ ταῦτα Θεὸν, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐνανθρωπῆσαι δι' ἡμᾶς, καὶ μηδέποτε ἀπολωλεκότα τὸ εἶναι (19).

V. « Βδελυσσόμεθα δὲ πρὸς τούτοις καὶ ἀναθεματίζομεν καὶ τοὺς Λόγον μὲν μόνον αὐτὸν ψιλὸν τοῦ Θεοῦ καὶ ἀνύπαρκτον ἐπιπλάστως καλοῦντας, ἐν ἑτέρῳ τὸ εἶναι ἔχοντα (20), νῦν μὲν ὡς τὸν προφορικὸν λεγόμενον ὑπό τινων, νῦν δὲ ὡς τὸν ἐνδιάθετον· Χριστὸν

A cium : aut ingenitum esse Filium : vel Patrem non arbitrio suo aut voluntate genuisse Filium ; anathemate ferit sancta et catholica Ecclesia.

III. « Neque enim tutum est dicere Filium ex non exstantibus esse, cum nusquam divinarum Scripturarum hoc de ipso feratur : vel ex alia prius exsistente substantia quæ Patris non esset ; sed ex solo Deo eum vere genitum esse definimus ; unum enim ingenitum et sine principio Christi Patrem esse divinus sermo docet. Sed neque eos qui citra Scripturæ auctoritatem temere dicunt : Erat tempus cum non esset, aliquod temporis spatium antecedens cogitare oportet ; sed solum Deum qui sine tempore illum genuit. Tempora enim et sæcula per illum facta sunt. Neque item existimandum est

B Filium una cum Patre non genitum et principio expertem ; quippe simul non geniti et principio carentis, nemo proprie pater aut filius dici poterit. Sed Patrem qui solus principio carens et ingenitus est, modo ineffabili et omnibus incomprehensibili genuisse novimus Filium autem ante sæcula genitum fuisse, nec proinde velut Patrem ipsum quoque ingenitum esse ; sed principium habere, Patrem nempe qui se genuit : caput enim Christi Deus [11].

IV. « Nec tamen quia tres res et tres personas Patris, et Filii, et Spiritus sancti secundum Scripturas confitemur, ideo tres deos facimus. Unum enim solum ex seipso perfectum, ingenitum, principio carentem, et invisibilem Deum novimus,

C Deum et Patrem Unigeniti, qui solus ex seipso habet esse, solus copiose illud aliis largitur. Porro tametsi unum Deum solum dicimus Patrem Domini nostri Jesu Christi, solum ingenitum, non ideo negamus Christum quoque Deum esse ante sæcula ; ut faciunt 591 Pauli Samosatensis discipuli, affirmantes eum post incarnationem, ex profectu Deum factum esse, postquam natura simplex homo factus fuisset. Scimus enim eum, quamvis Patri et Deo subjectus sit, ante sæcula tamen a Deo genitum, Deum secundum naturam perfectum et verum esse, neque ex homine postea Deum, sed ex Deo hominem propter nos factum esse, neque unquam esse desivisse.

V. « Exsecramur præterea et anathemate damna-

D mus eos, qui illum solum ac simplex Dei Verbum non subsistens, quod in alio suam exsistentiam habeat, falso appellant, quodque modo velut prolatitium a quibusdam dicitur, modo internum nomi-

[11] I Cor. xi, 3.

(12) Socr. et Niceph., ἐμφέρεται.
(13) Socr. et Niceph., διδασκόμεθα. Mox Niceph., ἕνα γὰρ τὸν ἀγέννητον.
(14) Niceph., τοῖς ἐξ ἀγράφων ἐπισφαλῶς λέγουσιν, ὡς χρονικόν.
(15) Socr. et Niceph., καὶ ἀνέφικτον. Infra Reg. edit. Comm. Socr., et Niceph., γεγεννῆσθαι. Edit. Paris., γεγενῆσθαι.
(16) Ita Reg. Socr. et Niceph. In editis δὲ deest Mox Socr., ἀφθένως τὸ ειναι παρεχόμενον. Niceph., ἀφθόνως χαριζόμενον τὸ εἶναι.
(17) Socr. et Niceph., προαιώνιον.
(18) Τῷ deletum in Reg. deest apud Nic. Mox, πρὸ αἰώνων deest apud Socr. et Niceph.
(19) Socr, et Nic., καὶ μηδεπώποτε ἀπολωλεκότα τὸ εἶναι Θεόν.
(20) Sic Reg. Socr. et Niceph. Editi vero, ἔχοντι.

natur. Christum autem ipsum et Filium Dei, mediatorem, et imaginem Dei, non fuisse ante sæcula contendunt; sed eo tempore Christum ipsum et Filium Dei factum esse, ex quo nostram carnem ex Virgine assumpsit, non integris abhinc quadringentis annis. Ex eo enim tempore initium regni habuisse Christum contendunt : et hoc regnum, post consummationem et judicium, finem habiturum.

A δὲ αὐτὸν, καὶ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ μεσίτην, καὶ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ μὴ εἶναι (21) πρὸ αἰώνων θέλοντας· ἀλλ' ἐκ τότε Χριστὸν αὐτὸν γεγονέναι καὶ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ (22), ἐξ οὗ τὴν ἡμετέραν ἐκ τῆς Παρθένου σάρκα ἀνείληφε, πρὸ τετρακοσίων οὐχ (23) ὅλων ἐτῶν. Ἐκ τότε γὰρ τὸν Χριστὸν ἀρχὴν βασιλείας ἐσχηκέναι ἐθέλουσι· καὶ τέλος ἕξειν αὐτὴν (24) μετὰ τὴν συντέλειαν καὶ τὴν κρίσιν.

VI. « Hujusmodi sunt sectatores Marcelli, et Scotini Ancyrogalatarum, qui Christi ante sæcula exsistentiam et divinitatem, ejusque perpetuum regnum cum Judæis inficiantur, ut monarchiam constituere videantur. Scimus enim eum, non esse duntaxat prolatum, et internum Dei Verbum, sed vivum Deum Verbum per se subsistens, Deique B Filium et Christum, eumque ante omnia sæcula non per solam præscientiam simul cum Patre exstitisse, et cum illo versatum fuisse, ipsique ad creationem omnium visibilium sive invisibilium ministrasse. Hic enim est cui Pater dixit : « Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram [12]. » Qui patriarchis facie ad faciem visus est, qui legem dedit, et locutus est per prophetas, qui tandem homo factus est, et Patrem suum omnibus hominibus manifestavit : qui regnat in infinita sæcula. Nullam enim novam dignitatem accepit Christus : sed eum antea perfectum Patrisque per omnia similem esse credimus.

VI. « Τοιοῦτοι δέ εἰσιν οἱ ἀπὸ Μαρκέλλου καὶ Σκοτεινοῦ (25) τῶν Ἀγκυρογαλατῶν, οἳ τὴν προαιώνιον ὕπαρξιν τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὴν θεότητα, καὶ τὴν ἀτελεύτητον αὐτοῦ βασιλείαν ἡμοίως Ἰουδαίοις ἀθετοῦσιν, ἐπὶ προφάσει τοῦ συνίστασθαι δοκεῖν τῇ μοναρχίᾳ (26). Ἴσμεν γὰρ αὐτὸν ἡμεῖς, οὐχ ἁπλῶς Λόγον προφορικὸν, ἢ ἐνδιάθετον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ζῶντα Θεὸν Λόγον καθ' ἑαυτὸν ὑπάρχοντα, καὶ Υἱὸν Θεοῦ καὶ Χριστὸν, καὶ οὐ προγνωστικῶς συνόντα καὶ συνδιατρίβοντα πρὸ αἰώνων τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ, καὶ πρὸς πᾶσαν διακονησάμενον αὐτῷ τὴν δημιουργίαν, εἴτε τῶν ὁρατῶν εἴτε τῶν ἀοράτων (27). Οὗτος γάρ ἐστι, πρὸς ὃν εἶπεν ὁ Πατὴρ, ὅτι, « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν· » ὁ καὶ τοῖς πατριάρχαις αὐτοπροσώπως ὀφθεὶς (28), δεδωκὼς τὸν νόμον, καὶ λαλήσας διὰ τῶν προφητῶν, καὶ τὰ τελευταῖα ἐνανθρωπήσας, καὶ τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα πᾶσιν ἀνθρώποις φανερώσας, καὶ βασιλεύων εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας. Οὐδὲν γὰρ πρόσφατον ὁ Χριστὸς προσείληφεν ἀξίωμα, ἀλλ' ἄνωθεν τέλειον αὐτὸν, καὶ τῷ Πατρὶ κατὰ πάντα ὅμοιον εἶναι πεπιστεύκαμεν.

VII. « Illos vero qui dicunt Patrem et Filium et Spiritum sanctum eumdem esse ; tria hæc nomina de una eademque re ac persona impie accipientes, merito ab Ecclesia proscribimus : eo quod Patrem qui nec comprehendi, nec pati potest, comprehensioni et passioni per incarnationem subjiciant ; cujusmodi sunt qui apud Latinos Patropassiani, apud nos Sabelliani vocantur. Nos enim scimus Patrem qui misit, in propria immutabilis divinitatis conditione permansisse. Christum autem qui missus est, Incarnationis implevisse dispensationem.

VII. « Καὶ τοὺς λέγοντας δὲ τὸν αὐτὸν εἶναι Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, καθ' ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματός τε καὶ προσώπου τὰ τρία ὀνόματα ἀσεβῶς ἐκλαμβάνοντας, εἰκότως ἀποκηρύσσομεν τῆς Ἐκκλησίας· ὅτι τὸν ἀχώρητον καὶ ἀπαθῆ Πατέρα χωρητὸν ἅμα καὶ παθητὸν διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως ὑποτίθενται· τοιοῦτοι γὸρ εἰσιν οἱ Πατροπασσιανοὶ μὲν παρὰ Ῥωμαίοις, Σαβελλιανοὶ δὲ καλούμενοι παρ' ἡμῖν. Οἴδαμεν γὰρ ἡμεῖς τὸν μὲν ἀποστείλαντα Πατέρα ἐν τῷ οἰκείῳ τῆς ἀναλλοιώτου θεότητος ἤθει μεμενηκέναι, τὸν δὲ ἀποσταλέντα Χριστὸν τὴν τῆς ἐνανθρωπήσεως οἰκονομίαν πεπληρωκέναι.

VIII. « Itemque illos qui summa impietate dicunt non arbitrio neque voluntate Filium genitum fuisse : involuntariam et invitam quamdam necessitatem Deo attribuentes ; ita ut nolens genuerit Filium, impiissimos et ab Ecclesia alienos censemus ; quod D præter communes de Deo sententias, imo contra mentem Scripturæ divinitus inspiratæ, ejusmodi de

VIII. « Ὅμως δὲ καὶ τοὺς οὐ βουλήσει οὐδὲ θελήσει γεγεννῆσθαι (29) τὸν Υἱὸν εἰρηκότας ἀνυλαβῶς, ἀνάγκην δὲ δηλονότι ἀβούλητον καὶ ἀπροαίρετον περιτεθεικότας τῷ Θεῷ, ἵνα ἄκων γεννήσῃ τὸν Υἱὸν, δυσσεβεστάτους καὶ τῆς Ἐκκλησίας ξένους ἐπιγινώσκομεν (30)· ὅτι τε παρὰ τὰς κοινὰς περὶ Θεοῦ ἐννοίας, καὶ δὴ καὶ παρὰ τὸ βούλημα τῆς θεοπνεύστου

[12] Genes. I, 26.

(21) Niceph., μὲν εἶναι male.
(22) Eusebium vide in Marcellum.
(23) Apud Socr. et Nic., οὐκ deest, minus recte.
(24) Ita Reg. Socrat. et Nic. Editi, αὐτόν minus recte.
(25) Sic edit. Comm. et omnes manuscripti codd. Edit. vero Parisiensis ex Socrate sic emendavit, Φωτεινοῦ quasi mendum esset. At Σκοτεινὸν vocatum existimamus per antiphrasin.
(26) Τὴν μοναρχίαν Socr. et Nic.
(27) Socr. et Nic., τῶν ἀοράτων, ἀλλ' ἐνυπόστατον Λόγον ὄντα τοῦ Πατρὸς, καὶ Θεὸν ἐκ Θεοῦ. Οὗτος γάρ ἐστι πρὸς ὃν εἶπεν, etc.
(28) Socr. et Nic., ὃς . . . . ὤφθη.
(29) Sic edit. Comm. et omnes mss. Edit. vero Paris., γεγενῆσθαι.
(30) Sic Reg. Socr. et Nic. Editi, γινώσκομεν. Mox Reg., καινάς, male. Ibidem editi, τοῦ περὶ Θεοῦ male, τοῦ deest in Reg. Socr. et Nic.

Γραφῆς, τοιαῦτα τετολμήκασι περὶ αὐτοῦ διορίσασθαι. Αὐτοκράτορα γὰρ ἡμεῖς τὸν Θεὸν καὶ (31) Κύριον αὐτὸν ἑαυτοῦ εἰδότες, ἑκουσίως αὐτὸν καὶ ἐθελοντὴν τὸν Υἱὸν γεγεννηκέναι εὐσεβῶς ὑπειλήφαμεν. Πιστεύοντες δὲ ἐμφόβως (32) καὶ τῷ περὶ ἑαυτοῦ λέγοντι· « Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, » οὐχ ὁμοίως αὐτὸν τοῖς δι' αὐτοῦ γενομένοις κτίσμασιν ἢ ποιήμασι γεγενῆσθαι νοοῦμεν. Ἀσεβὲς γὰρ καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως ἀλλότριον τὸ τὸν κτίστην τοῖς δι' αὐτοῦ κεκτισμένοις (33) δημιουργήμασι παραβάλλειν, καὶ τὸν αὐτὸν τῆς γενέσεως τοῖς ἄλλοις τρόπον ἔχειν καὶ αὐτὸν νομίζειν. Μόνον γὰρ καὶ μόνως τὸν μονογενῆ Υἱὸν γεγεννῆσθαι (34) γνησίως τε καὶ ἀληθῶς διδάσκουσιν ἡμᾶς αἱ θεῖαι Γραφαί.

A illo ausi sint definere. Nos enim Deum sibi ipsi imperantem, ac sui Dominum agnoscentes, eum sponte ac libere Filium genuisse pie censemus. Porro licet cum timore credamus illi de se dicenti : « Dominus creavit me principium 592 viarum suarum ad opera sua [13] ; » non tamen quo modo creaturæ et opificia ab illo facta sunt, eodem et illum factum esse intelligimus. Impium enim est, et ab ecclesiastica fide alienum, creatorem cum rebus quas creavit conferre, et eodem generationis modo atque alias creaturas illum editum esse arbitrari. Quippe unigenitum Filium, unum et unice genitum fuisse, germane ac vere docent nos divinæ Scripturæ.

IX. « Ἀλλ' οὐδὲ τὸν Υἱὸν καθ' ἑαυτὸν εἶναι, ζῆν τε καὶ ὑπάρχειν ὁμοίως τῷ Πατρὶ λέγοντες, διὰ τοῦτο χωρίζομεν αὐτὸν τοῦ Πατρὸς, τόπους (35) καὶ διαστήματά τινα μεταξὺ τῆς συναφείας αὐτῶν σωματικῶς ἐπινοοῦντες. Πεπιστεύκαμεν γὰρ ἀμεσιτεύτως αὐτοὺς καὶ ἀδιαστάτως ἀλλήλοις (36) ἐπισυνῆφθαι, καὶ ἀχωρίστου ὑπάρχειν ἑαυτῶν· ὅλου μὲν τοῦ Πατρὸς ἐνστερνισμένου τὸν Υἱὸν, ὅλου δὲ τοῦ Υἱοῦ ἐξηρτημένου καὶ προσπεφυκότος τῷ Πατρὶ, καὶ μόνου τοῖς πατρῴοις κόλποις ἀναπαυομένου διηνεκῶς (37). Πιστεύοντες οὖν εἰς τὴν παντέλειον Τριάδα τὴν ἁγιωτάτην, τουτέστιν εἰς τὸν Πατέρα, καὶ εἰς τὸν Υἱὸν, καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ Θεὸν μὲν τὸν Πατέρα λέγοντες, Θεὸν δὲ καὶ τὸν Υἱὸν, οὐ δύο τούτους Θεοὺς, ἀλλ' ἓν ὁμολογοῦμεν τῆς θεότητος ἀξίωμα, καὶ μίαν ἀκριβῆ τῆς βασιλείας τὴν συμφωνίαν (38)· παντάρχουντος μὲν καθόλου πάντων, καὶ αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ, μόνου τοῦ Πατρός· τοῦ δὲ Υἱοῦ ὑποτεταγμένου τῷ Πατρὶ· ἐκτὸς δὲ αὐτοῦ πάντων μετ' αὐτὸν βασιλευόντος τῶν δι' αὐτοῦ γενομένων, καὶ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριν ἀφθόνως τοῖς ἁγίοις δωρουμένου πατρικῷ βουλήματι. Οὕτω γὰρ τὸν περὶ τῆς εἰς Χριστὸν μοναρχίας συνίστασθαι λόγον παρέδοσαν ἡμῖν οἱ ἱεροὶ λόγοι.

B IX. « Sed neque tametsi dicimus Filium per seipsum esse, vivere ac subsistere, perinde atque Patrem, illum idcirco a Patre separamus, spatia quædam et intervalla quibus disjuncti sunt corporali modo intelligentes. Credimus enim, eos absque ullo medio et interstitio conjunctos esse, nec a se invicem posse ullatenus separari : ita ut totus Pater Filium in sinu suo complectatur, et totus Filius a Patre pendeat, illi adhæreat, solusque in Patris sinu perpetuo conquiescat. Credentes igitur in undique perfectam et sanctissimam Trinitatem, id est in Patrem, et in Filium, et in Spiritum sanctum : cum Deum Patrem Deum, item Filium dicimus, non hos, duos Deos, sed unam confitemur divinitatis dignitatem, et unam absolutam regni concordiam ; ita ut solus Pater omnibus omnino, et ipsi quoque C Filio dominetur ; Filius vero Patri subjiciatur, et illo excepto omnibus post illum dominetur quæ ab ipso facta sunt ; et Spiritus sancti gratiam Patris voluntate, sanctis affatim largiatur. Sic enim ejus quæ in Christo est monarchiæ rationem constare, sacra nobis eloquia tradiderunt.

X. « Ταῦτα ἠναγκάσθημεν μετὰ τὴν ἐν ἐπιτομῇ προεκτεθεῖσαν πίστιν πλατύτερον ἐπεξεργάσασθαι οὐ κατὰ περιττὴν φιλοτιμίαν, ἀλλ' ἵνα πᾶσαν τὴν τῆς ἡμετέρας ὑπολήψεως ἀλλοτρίαν ἀνακαθάρωμεν ὑποψίαν παρὰ τοῖς τὰ καθ' ἡμᾶς ἀγνοοῦσι, καὶ γνῶσιν οἱ κατὰ τὴν δύσιν πάντες, ὁμοῦ μὲν τῆς συκοφαντίας τῶν ἑτεροδόξων τὴν ἀναίδειαν, ὁμοῦ δὲ τῶν

X. « Hæc coacti sumus, post fidem compendio antehac editam, fusius explicare, non superflua ambitione impulsi, sed ut alienam omnem de fide nostra suspicionem levaremus, eorum maxime qui rerum nostrarum imperiti sunt, utque Occidentales omnes cum adversariorum sycophantiæ impudentiam, tum Orientalium ecclesiasticam in Domino sen-

[13] Prov. VIII, 22.

(31) Καὶ deest in Socr. Infra idem et Nic., καὶ θέλοντα.

(32) Sic Reg. Socr. Nic. Edit. vero Comm., ἐμφόσως. Edit. Parisiens., ἐμφόιος. Ibid. Socrat. et Niceph., τὸ περὶ αὐτοῦ λεγόμενον. Ibid. Reg. post λέγοντι habet ὅτι.

(33) Sic omnes mss. et editi. Socr. et Nicephor., ἐκτισμένοις. Paulo post Socr., τοῖς ἀλλοτρίοις τρόπον. Mox Reg., καὶ αὐτόν. Particula καί in editis deest.

(34) Ita Reg. et Basil. bene. Editi cum Socr. et Niceph., γεγενῆσθαι. Mox Reg. Socr. et Nicephor., ἡμᾶς. Editi, ὑμᾶς perperam.

(35) Sic Reg. Socr. et Niceph. In editis vero, οὐ τόπους. Ibid. Nicephor., τόπους δὲ καί. Infra Reg. Socr. et Nicephor., σωματικῶς. Editi, σωματικῶν perperam.

(36) Regius codex, διαστάτως ἀλλήλοις : deest illud in Socr. et Nicephor. Mox iidem ὅλον.

(37) Ita Reg. Editi, ἐπαναπαυομένου. Totum hunc locum sic habent Socr. et Niceph., καὶ μόνον τοῖς πατρῴοις κόλποις ἀναπαυόμενον. Paulo post iidem, ἁγιωτάτην, τὸν Πατέρα λέγοντες Θεὸν, καὶ τὸν Υἱὸν οὐ δύο τούτους Θεοὺς, ἀλλ' ἕνα ὁμολογοῦμεν, μετὰ (Nic., κατὰ) τὸ τῆς θεότητος ἀξίωμα.

(38) Socr. et Nic., συνάφειαν. Mox μόνου deest in Socrate et Nicephoro.

tentiam, exploratam habeant, sinceroque divinitus inspiratarum Scripturaaum testimonio confirmatam, apud eos qui mente minime perversa sunt. »

27. Sed neque his steterunt : iterum namque Sirmii adversus Photinum coacti, aliam fidei formulam ediderunt, non ita prolixam, neque tot verbis conscriptam : sed plurimis detractis, alia addiderunt, veluti ea a quibusdam sibi suggerentibus accepissent.

« Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentiam, creatorem et factorem omnium : ex quo omnis paternitas in cœlo et in terra nominatur. Et in unigenitum ejus Filium,Dominum nostrum Jesum Christum, ex Patre natum ante omnia sæcula : Deum ex Deo, lumen ex lumine, per quem omnia facta sunt, quæ in cœlis et quæ in terra, visibilia et invisibilia.Qui Verbum est et sapientia, lux vera, et vita ; qui in novissimis diebus propter nos homo factus est ; natusque ex sancta Virgine, crucifixus, mortuus et sepultus ; qui resurrexit ex mortuis tertia die, et assumptus est in cœlum, sedetque ad dexteram Patris. Et venturus **592** est in consummatione sæculi judicare vivos et mortuos, et reddere unicuique secundum opera sua,cujus regnum perpetuum permanet in infinita sæcula. Erit enim sedens ad dexteram Patris, non solum in hoc sæculo,sed etiam in futuro. Et in Spiritum sanctum, hoc est, Paracletum, quem apostolis pollicitus, se, post ascensum suum in cœlos, missurum, misit, ut doceret eos et suggereret eis omnia ; per quem omnes animæ, quæ in eum sincere credunt, sanctificantur.

I. « Eos porro qui dicunt,Filium ex non exstantibus, aut ex alia substantia, et non ex Deo esse : aut tempus vel sæculum fuisse cum exsisteret, alienos a se agnoscit sancta et catholica Ecclesia.

II. « Iterum ergo dicimus: Si quis Patrem et Filium duos Deos dicit, anathema esto.

III. « Et si quis, cum dicat Deum Christum, et ante sæcula Dei Filium esse, eumdem non confiteatur ad creationem universorumPatri ministrasse, anathema esto.

IV. « Si quis ingenitum illum, aut partem ejus ex Maria natum dicere ausit, anathema esto.

V. « Si quis secundum præscientiam ante Ma-

A ἀνατολικῶν τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἐν Κυρίῳ (39) φρόνημα, μαρτυρούμενον ἀδιάστως ὑπὸ τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν, παρὰ τοῖς ἀδιαστρόφοις (40). »

27. Ἀλλ' οὐδὲ τούτοις ἐνέμειναν· πάλιν γὰρ ἐν Σιρμίῳ συνελθόντες κατὰ Φωτεινοῦ, τότε συνέθηκαν αὖθις πίστιν, οὐκέτι μὲν οὕτω σχοινοτενῆ, οὐδὲ τοσαύτην τοῖς ῥήμασιν· ἀφελόντες δὲ τὰ πλεῖστα καὶ προσθέντες ἄλλα, ὥσπερ ἐξ ὑποβολῆς παρά τινων ἀκούσαντες, ἔγραψαν ταῦτα.

(41) « Πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεὸν, Πατέρα παντοκράτορα, τὸν κτίστην καὶ ποιητὴν τῶν πάντων, ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανῷ (42) καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται· καὶ εἰς τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν, τὸν πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα· Θεὸν ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτὸς, δι' οὗ ἐγένετο τὰ πάντα, τά γε (43) ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα· Λόγον ὄντα καὶ σοφίαν, καὶ φῶς ἀληθινὸν, καὶ ζωήν· τὸν ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν δι' ἡμᾶς ἐνανθρωπήσαντα· καὶ γεννηθέντα ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου, καὶ σταυρωθέντα, καὶ ἀποθανόντα, καὶ ταφέντα· καὶ ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἀναληφθέντα εἰς οὐρανὸν, καὶ καθεσθέντα (44) ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρός· καὶ ἐρχόμενον ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς, καὶ ἀποδοῦναι ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· οὗ ἡ βασιλεία, ἀκατάπαυστος οὖσα, διαμένει εἰς τοὺς ἀπείρους αἰῶνας· ἔσται γὰρ καθεζόμενος ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι· καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τουτέστι τὸν Παράκλητον, ὅπερ ἐπαγγειλάμενος τοῖς ἀποστόλοις, μετὰ τὴν εἰς οὐρανοὺς

B

C

αὐτοῦ ἄνοδον ἀποστεῖλαι, διδάξαι καὶ ὑπομνῆσαι αὐτοὺς πάντα, ἔπεμψε· δι' οὗ καὶ ἁγιάζονται αἱ τῶν εἰλικρινῶς εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων ψυχαί.

I. « Τοὺς δὲ λέγοντας ἐξ οὐκ ὄντων τὸν Υἱὸν, ἢ ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως, καὶ μὴ ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι ἦν χρόνος ἢ αἰὼν, ὅτε οὐκ ἦν, ἀλλοτρίους οἶδεν ἡ ἁγία καὶ (45) καθολικὴ Ἐκκλησία.

II. « Πάλιν οὖν ἐροῦμεν· Εἴ τις τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν δύο λέγει Θεοὺς, ἀνάθεμα ἔστω.

III. « Καὶ εἴ τις, λέγων Θεὸν τὸν Χριστὸν πρὸ αἰώνων (46) Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ὑπουργηκότα τῷ Πατρὶ εἰς τὴν τῶν ὅλων δημιουργίαν μὴ ὁμολογοίη, ἀνάθεμα ἔστω.

IV. « Εἴ τις τὸν ἀγέννητον (47). ἢ μέρος αὐτοῦ ἐκ Μαρίας λέγειν γεγενῆσθαι (48) τολμᾷ, ἀνάθεμα

D ἔστω.

V. « Εἴ τις κατὰ πρόγνωσιν πρὸ Μαρίας λέγει τὸν

(39) Ἐν Κυρίῳ deest apud Niceph. Socr. habet ἐν Χριστῷ.

(40) Socr. et Nic., παρ' αὐτοῖς ἀδιαστρόφως. Quæ sequebantur, τέλος ταύτης τῆς ὁμολογίας, a Parisiensibus de more addita, expunximus, quod in nullis legantur codicibus.

(41) Sexta fidei formula scripta anno 351. — In edit. Paris., ἑτέρα τῆς πίστεως ὁμολογία, quæ cum desunt in edit. Comm. et in omnibus manuscriptis, omissa sunt. Hæc fidei confessio exstat apud Socratem libro II, cap. 30, apud Nicephorum lib. IX, cap. 31, et apud Hilarium *De synodis*, col. 1174.

(42) Socr. et Nic., ἐν οὐρανοῖς.

(43) Τε deest in Socr. et Niceph. Infra καὶ σοφίαν deest apud Nicephorum.

(44) Socr. et Nicephor., καθίσαντα.

(45) In Regio καὶ deest.

(46) Niceph., προαιώνιον.

(47) Regius et Basil. ἀγέννητον minus recte.

(48) Sic mss. et editi omnes. Socr. et Niceph., γεγεννῆσθαι, et ita legendum videtur. Mox Socrat. et Niceph., εἴ τις κατὰ πρόγνωσιν τὸν ἐκ Μαρίας, et ita legit Hilarius.

Υἱὸν εἶναι, καὶ μὴ πρὸ αἰώνων ἐκ τοῦ Πατρὸς γεγεννημένον πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι, καὶ δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι τὰ πάντα, ἀνάθεμα ἔστω. A

VI. « Εἴ τις τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ πλατύνεσθαι. ἢ συστέλλεσθαι φάσκοι, ἀνάθεμα ἔστω.

VIII. « Εἰ τις πλατυνομένην τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ τὸν Υἱὸν λέγοι ποιεῖν, ἢ τὸν πλατυσμὸν τῆς οὐσίας αὐτοῦ Υἱὸν ὀνομάζοι, ἀνάθεμα ἔστω.

VIII. (49) « Εἴ τις ἐνδιάθετον ἢ προφορικὸν λόγον λέγει τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἀνάθεμα ἔστω.

IX. « Εἴ τις ἄνθρωπον μόνον λέγει τὸν ἐκ Μαρίας Υἱὸν, ἀνάθεμα ἔστω.

X. « Εἴ τις Θεὸν καὶ ἄνθρωπον τὸν ἐκ Μαρίας λέγων, Θεὸν τὸν ἀγέννητον οὕτω νοεῖ (50), ἀνάθεμα ἔστω.

XI. « Εἴ τις τὸ, « Ἐγὼ Θεὸς πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα, καὶ πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἔστι Θεὸς, » ἐπ' ἀναιρέσει εἰδώλων καὶ τῶν μὴ ὄντων θεῶν εἰρημένον, ἐπ' ἀναιρέσει τοῦ Μονογενοῦς πρὸ αἰώνων Θεοῦ Ἰουδαϊκῶς ἐκλαμβάνοι, ἀνάθεμα ἔστω. B

XII. « Εἴ τις τὸ, « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, » ἀκούων, τὸν Λόγον εἰς σάρκα μεταβεβλῆσθαι νομίζοι, ἢ τροπὴν ὑπομεμενηκότα ἀνειληφέναι τὴν σάρκα λέγοι (51), ἀνάθεμα ἔστω.

XIII. « Εἴ τις, τὸν μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἐσταυρωμένων ἀκούων, τὴν θεότητα αὐτοῦ (52) φθορὰν, ἢ πάθος, ἢ τροπὴν, ἢ μείωσιν, ἢ ἀναίρεσιν ὑπομεμενηκέναι λέγοι, ἀνάθεμα ἔστω.

XIV. « Εἴ τις τὸ, « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον, » μὴ τὸν Πατέρα πρὸς τὸν Υἱὸν λέγειν, ἀλλ' αὐτὸν πρὸς ἑαυτὸν λέγοι τὸν Θεὸν εἰρηκέναι, ἀνάθεμα ἔστω.

XV. (53) » Εἴ τις μὴ τὸν Υἱὸν λέγοι τὸν Ἀβραὰμ ἑωρᾶσθαι, ἀλλὰ τὸν ἀγέννητον Θεὸν, ἢ μέρος αὐτοῦ, ἀνάθεμα ἔστω. C

XVI. « Αἴ τις τῷ Ἰακὼβ μὴ τὸν Υἱὸν ὡς ἄνθρωπον πεπαλαικέναι, ἀλλὰ τὸν ἀγέννητον **Θεὸν**, ἢ μέρος αὐτοῦ λέγοι, **ἀνάθεμα ἔστω.**

XVII. « Εἴ τις τὸ, « Ἔβρεξε Κύριος πῦρ παρὰ Κυ« ρίου, » μὴ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκλαμβάνοι, ἀλλ' αὐτὸν παρ' ἑαυτοῦ λέγει Βεβρεχέναι, ἀνάθεμα ἔστω· ἔβρεξε γὰρ Κύριος ὁ Υἱὸς παρὰ Κυρίου τοῦ Πατρός.

XVIII. « Εἴ τις, ἀκοάων Κύριον τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱὸν Κύριον, καὶ Κύριον τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν, ἐπεὶ Κύριος ἐκ Κυρίου (54), δύο λέγει Θεοὺς, ἀνάθεμα ἔστω. Οὐ γὰρ συντάσσομεν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, ἀλλ' ὑποτεταγμένον τῷ Πατρί. Οὔτε γὰρ κατῆλθεν ἐπὶ Σόδομα (55) ἄνευ βουλῆς τοῦ Πατρὸς, οὔτε ἔβρεξεν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλὰ παρὰ Κυρίου, αὐθεντοῦντος δηλαδὴ D

riam Filium esse dicit, et non ante sæcula ex Patre genitum apud Deum esse,ac per eum non omnia fuisse facta, anathema sit.

VI. « Si quis Dei substantiam dilatari, aut contrahi dixerit, anathema sit.

VII. « Si quis dilatatam Dei substantiam Filium facere dixerit, aut dilatationem substantiæ ejus Filium nominet, anathema esto.

VIII. « Si quis internum aut prolatitium, esse Dei Filium dixerit, anathema sit.

IX. « Si quis Filium ex Maria natum, hominem tantum esse dicat, anathema sit.

X. « Si quis Deum et hominem ex Maria natum, Deum ingenitum ipsum intelligat, anathema sit.

XI. « Si quis illud, « Ego Deus primus, et ego postea et præter me non dest Deus [14],»quod ad idolorum, falsorumque deorum subversionem dictum est, subversionem Unigeniti, ante sæcula Dei, Judaico more accipiat, anathema sit.

XII. « Si quis illud, « Verbum caro factum « est [15], » audiens Verbum in carnem mutatum esse existimet, aut mutationem quamdam, in assumendo carnem, passum esse dicat, anathema sit.

XIII. « Si quis unigenitum Filium Dei crucifixum audiens, divinitatem ejus corruptionem, passionem, mutationem, diminutionem aut destructionem subiisse dicat, anathema sit.

XIV. « Si quis illud, « Faciamus hominem [16], » non Patrem Filio, sed sibi ipsi Deum dixisse affirmaverit, anathema sit.

XV. « Si quis dixerit Abraham non vidisse Filium, sed ingenitum Deum aut partem ejus, anathema sit.

XVI. « Si quis cum Jacobo non Filium ut hominem colluctatum esse dicat, sed ingenitum Deum, aut partem ejus, anathema sit.

XVII. « Si quis, illud, « Pluit Dominus a Domino [17], » non de Patre ac Filio accipiat, sed ipsum a seipso pluisse dicat, anathema sit : pluit enim Filius Dominus, a Domino Patre.

XVIII. « Si quis audiens Dominum Patrem et Dominum Filium, aut Dominum Patrem et Filium, **594** quod Dominus ex Domino sit,duos dicat Deos, anathema esto. Non enim Filium exæquamus Patri,sed subditum illi esse intelligimus.Neque enim sine voluntate Patris descendit Sodomam, neque pluit a semetipso, sed a Domino, id est per aucto-

[14] Isa. XLIV, 6. [15] Joan. I, 14. [16] Gen. I, 26. [17] Gen. XIX, 24.

(49) Ita Regius. Totus hic anathematismus in editis deest. Socrat. vero et Niceph., προφορικὸν Λόγον λέγοι τὸν Υἱόν, et ita legit Hilarius, quam lectionem sequi visum est. In Regio Λόγον deest.

(50) Socrat. et Niceph., αὐτόν. Sed Hilarius cum Athanasio legit. Sequens anathematismus apud Hilarium et XXIII.

(51) Λέγοι deest in Socrat.et Niceph., sed lectum fuit ab Hilario.

(52) Socrat. non habet τὴν θεότητα αὐτοῦ. Niceph., κατὰ τὴν θεότητα.

(53) Totus hic anathematismus deest apud Niceph.

(54) Socrat. et Niceph., καὶ Κύριον τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν εἴποι, καὶ Κύριος ἐκ Κυρίου λέγων, δύο λέγοι Θεούς.

(55) Socrat. et Nicephor. minus recte οὔτε γὰρ κατῆλθεν εἰς σῶμα, nobiscum legit Hilarius : *Neque enim descendit in Sodomam.*

ritatem Patris; neque sedet ad dexteram Patris a semetipso, sed audit Patrem dicentem : « Sede a « dextris meis [18]. »

XIX. « Si quis Patrem et Filium et Spiritum sanctum, unam personam dicat, anathema sit.

XX. « Si quis Spiritum sanctum Paracletum dicens, ingenitum Deum dixerit, anathema sit.

XXI. « Si quis, ut nos docuit Dominus, non alium Paracletum dicat præter Filium, dixit enim: « Et alium Paracletum mittet vobis Pater, quem « ego rogabo [19], » anathema sit.

XXII. « Si quis Spiritum sanctum partem Patris aut Filii dixerit, anathema sit.

XXIII. « Si quis Patrem et Filium et Spiritum sanctum tres Deos dixerit, anathema sit.

XXIV. « Si quis voluntate Dei, ut unam ex rebus factis Filium Dei factum esse dixerit, anathema sit.

XXV. « Si quis Filium non volente Patre genitum esse dicat, anathema sit. Non enim coactus Pater, vel naturali necessitate ductus, cum nollet genuit Filium : sed simul ac voluit, sine tempore, et sine passione ex se genitum illum edidit.

XXVI. Si quis ingenitum et principio carentem dixerit Filium, ita ut duo principio carentia, et duo ingenita dicat, duosque Deos faciat, anathema sit. Caput enim quod est principium omnium Filius est; caput vero quod est principium Christi, Deus est; ita enim ad unum, qui est sine principio omnium principium, omnia per Filium pie referimus.

XXVII. « Et iterum Christianismi sententiam accurate exponentes dicimus: Si quis negaverit Christum Deum, Filium Dei esse ante sæcula, et Patri ad universorum creationem ministrasse; sed ex quo tempore ex Maria genitus est, Christum ac Filium appellatum fuisse, et tunc incepisse Deum esse, anathema sit. »

28. His omnibus rejectis, quasi præstantiora excogitassent, fidei doctrinam formulamque statuunt, et hæc Sirmii Latine scribunt, quæ Græce translata sunt :

« Cum nonnulla putaretur esse de fide disceptata-

[18] Psal. CIX, 1. [19] Joan. XIV, 16.

τοῦ Πατρός· οὔτε κάθηται ἐκ δεξιῶν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἀκούει λέγοντος τοῦ Πατρός· « Κάθου ἐκ « δεξιῶν μου (56). »

XIX. « Εἴ τις τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱόν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἕν πρόσωπον λέγει (57), ἀνάθεμα ἔστω.

XX. « Εἴ τις, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Παράκλητον λέγων, τὸν ἀγέννητον λέγοι Θεὸν (58)· ἀνάθεμα ἔστω.

XXI. « Εἴ τις, ὡς ἐδίδαξεν ἡμᾶς ὁ Κύριος, μὴ ἄλλον λέγοι τὸν Παράκλητον παρὰ τὸν Υἱόν· εἴρηκε γάρ· « Καὶ ἄλλον Παράκλητον πέμψει ὑμῖν ὁ Πατήρ, ὃν « ἐρωτήσω ἐγώ, » ἀνάθεμα ἔστω.

XXII. « Εἴ τις τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον μέρος λέγοι τοῦ Πατρὸς, ἢ τοῦ Υἱοῦ, ἀνάθεμα ἔστω.

XXIII. « Εἴ τις τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱόν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα τρεῖς λέγοι (59) Θεοὺς, ἀνάθεμα ἔστω.

XXIV. « Εἴ τις βουλήσει τοῦ Θεοῦ ὡς ἓν τῶν ποιημάτων γεγονέναι λέγοι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἀνάθεμα ἔστω.

XXV. « Εἴ τις μὴ θελήσαντος τοῦ Πατρὸς γεγεννῆσθαι (60) λέγοι τὸν Υἱόν, ἀνάθεμα ἔστω. Οὐ γὰρ βιασθεὶς ὁ Πατὴρ ὑπὸ ἀνάγκης φυσικῆς ἀχθεὶς, ὡς οὐκ ἤθελεν (61), ἐγέννησε τὸν Υἱὸν, ἀλλ' ἅμα τε ἠβουλήθη, καὶ ἀχρόνως καὶ ἀπαθῶς ἐξ ἑαυτοῦ αὐτὸν γεννήσας ἐπέδειξεν (62).

XXVI. « Εἴ τις ἀγέννητον καὶ ἄναρχον λέγοι τὸν Υἱὸν, ὡς δύο ἄναρχα καὶ δύο ἀγέννητα λέγων, καὶ δύο ποιῶν Θεοὺς, ἀνάθεμα ἔστω. Κεφαλὴ γὰρ, ὅ ἐστιν ἀρχὴ πάντων, ὁ Υἱός· κεφαλὴ δὲ, ὁ ἐστιν ἀρχὴ τοῦ Χριστοῦ ὁ Θεός (63)· οὕτω γὰρ εἰς μίαν ἄναρχον τῶν ὅλων ἀρχὴν δι' Υἱοῦ εὐσεβῶς τὰ πάντα ἀνάγομεν.

XXVII. « Καὶ πάλιν συνδιακριβοῦντες (63) τοῦ Χριστιανισμοῦ τὴν ἔννοιαν λέγομεν, ὅτι, Εἴ τις Χριτὸν Θεὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ προαιώνιον ὄντα, καὶ ὑπουργηκότα τῷ Πατρὶ εἰς τὴν τῶν ὅλων δημιουργίαν μὴ λέγοι· ἀλλ' ἐξ οὗ ἐκ Μαρίας ἐγεννήθη, ἐκ τότε καὶ Χριστὸν καὶ Υἱὸν κεκλῆσθαι, καὶ ἀρχὴν εἰληφέναι τοῦ Θεὸν εἶναι, ἀνάθεμα ἔστω (65). »

28. Ταῦτα πάντα παρωσάμενοι· καὶ ὥσπερ βελτίονα ἐπινοήσαντες, δογματίζουσιν ἄλλην πίστιν, καὶ γράφουσι ταῦτα ἐν Σιρμίῳ Ῥωμαϊστὶ μὲν, ἑρμηνευθέντα δὲ Ἑλληνιστί.

(66) « Ἐπειδὴ περὶ πίστεως ἔδοξέ τινα διάσκεψιν

(56) In editis Athanasii et in mss. male hic legebatur ἀνάθεμα ἔστω, quod cum desit in Niceph. et Hilario expunctum est.

(57) Socrat. et Niceph., λέγοι.

(58 Regius λέγει solus. Infra ὁ Κύριος deest apud Socratem, cujus loco apud Niceph. legitur ἡ Γραφή.

(59) Regius solus λέγει. Mox Socrat. et Niceph., ὡς ἓν τῶν κτισμάτων.

(60) Ita Reg. Socrat. et Niceph. Editi vero, γεγενῆσθαι. Mox Socrat., φυσικῆς αὐθις. Niceph. totum hunc locum invertit.

(61) Reg. Socrat. et Niceph., ὡς οὐκ ἤθελεν. Editi, ὡς οὐκ ἠθέλησεν.

(62) Socrat., ἀπέδειξεν. Post hanc vocem editi et codices Athanasii, itemque editi Socr. addunt, ἀνάθεμα ἔστω. Sed hæc cum absint a Niceph. et Hilar. maleque posita sint, expunximus.

(63) Socrat. et Niceph., Κεφαλὴ γάρ ἐστι καὶ ἀρχὴ πάντων ὁ Υἱός. Niceph., Ὁ Θεός. κεφαλὴ δέ ἐστι τοῦ Χριστοῦ ὁ Θεός.

(64) Socrat. et Niceph., οὖν διακριβοῦντες. Paulo post Socrat et Niceph., ὅτι εἴ τις Χριστὸν Ἰησοῦν Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ πρὸ αἰώνων ὄντα.

(65) Socrat. et Niceph. post ἀνάθεμα ἔστω addunt ὡς ὁ Σαμοσατεύς.

(66) Septima fidei confessio anno 357. Hæc fidei formula Latine primum scripta fuit, ut habetur apud

γενέσθαι, πάντα ἀσφαλῶς ἐζητήθη καὶ διηρευνήθη ἐν τῷ Σιρμίῳ ἐπὶ παρουσίᾳ Οὐάλεντος, καὶ Οὐρσακίου, καὶ Γερμινίου, καὶ τῶν λοιπῶν. Συνέστηκεν ἕνα Θεὸν εἶναι Πατέρα παντοκράτορα (67), καθὼς καὶ ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ καταγγέλλεται· καὶ ἕνα μονογενῆ Υἱὸν αὐτοῦ, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, ἐξ αὐτοῦ πρὸ τῶν αἰώνων γεννηθέντα. Δύο Θεοὺς (68) μὴ χρῆναι λέγειν· ἐπειδὴ αὐτὸς ὁ Κύριος εἰρηκε· « Πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα μου καὶ Πατέρα ὑμῶν, « καὶ Θεόν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν. » Διὰ τοῦτο καὶ πάντων Θεός ἐστι, καθὼς καὶ ὁ Ἀπόστολος ἐδίδαξεν· « Ἢ « Ἰουδαίων μόνων ὁ Θεὸς, οὐχὶ καὶ ἐθνῶν ; Ναὶ καὶ « ἐθνῶν· ἐπείπερ εἷς ὁ Θεὸς, ὃς δικαιώσει περιτομὴν « ἐκ πίστεως, καὶ ἀκροβυστίαν διὰ πίστεως (69)· » καὶ τὰ μὲν λοιπὰ πάντα συμφωνεῖ, καὶ οὐδεμίαν ἔχει ἀμφιβολίαν. Ἐπειδὴ δὲ πολλούς τινας κινεῖ περὶ τῆς λεγομένης Ῥωμαϊστὶ μὲν σουβσταντίας (70), Ἑλληνιστὶ δὲ λεγομένης οὐσίας, τουτέστιν, ἵνα ἀκριβέστερον γνωσθῇ, τὸ ὁμοούσιον, ἢ τὸ λεγόμενον ὁμοιοούσιον (71)· οὐ χρή τινα τούτων παντελῶς μνήμην γίνεσθαι, οὐδὲ περὶ τούτων ἐξηγεῖσθαι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν, καὶ διὰ τοῦτον τὸν λογισμὸν, ὅτι ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς οὐ γέγραπται περὶ τούτων· καὶ ὅτι ταῦτα ὑπὲρ τὴν ἀνθρώπων γνῶσιν καὶ τὸν ἀνθρώπων νοῦν ἐστι· καὶ ὅτι οὐδεὶς δύναται τὴν γενεὰν τοῦ Υἱοῦ διηγήσασθαι, καθὼς γέγραπται· « Τὴν γενεὰν (72) αὐτοῦ τίς διηγήσεται ; » Μόνον γὰρ εἰδέναι τὸν Πατέρα φανερόν ἐστι, πῶς τὸν Υἱὸν ἐγέννησε, καὶ πάλιν τὸν Υἱὸν, πῶς αὐτὸς γεγέννηται παρὰ τοῦ Πατρός (73). Οὐδενὶ δὲ ἀμφιβολόν ἐστι, μείζονα εἶναι τὸν Πατέρα· οὐδὲ γὰρ διστάσειεν ἄν τις τὸν Πατέρα (74), τιμῇ, καὶ ἀξίᾳ, καὶ θεότητι, καὶ αὐτῷ τῷ ὀνόματι τῷ πατρικῷ μείζονα εἶναι, διαμαρτυρουμένου αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ· « Ὁ ἐμὲ « πέμψας Πατὴρ μείζων μού ἐστι. » Καὶ τοῦτο δὲ καθολικὸν εἶναι οὐδεὶς ἀγνοεῖ, δύο πρόσωπα εἶναι, Πατρὸς καὶ Υἱοῦ· καὶ τὸν μὲν Πατέρα μείζονα, τὸν δὲ Υἱὸν ὑποτεταγμένον τῷ Πατρὶ (75) μετὰ πάντων, ὧν αὐτῷ ὁ Πατὴρ ὑπέταξε. Τὸν δὲ Πατέρα ἀρχὴν μὴ ἔχειν, καὶ ἀόρατον εἶναι, καὶ ἀθάνατον εἶναι (76), καὶ ἀπαθῆ εἶναι· τὸν δὲ Υἱὸν γεγεννῆσθαι ἐκ τοῦ Πατρὸς, Θεὸν ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτός. Καὶ τούτου τὴν γένεσιν, καθὼς προείρηται, μηδένα γινώσκειν, εἰ μὴ μόνον τὸν Πατέρα. Αὐτὸν δὲ τὸν Υἱὸν καὶ Κύριον καὶ Θεὸν ἡμῶν σάρκα ἤτοι σῶμα, τουτέστιν ἄνθρωπον,

A tio, diligenter omnia apud Sirmium tractata sunt et discussa, præsentibus Valente, Ursacio, Germinio et cæteris. Unum constat Deum esse et Patrem omipotentem, ut sic per universum orbem creditur. Et unicum Filium ejus Jesum Christum Dominum Salvatorem nostrum, ex ipso ante sæcula genitum. Duos autem Deos nec posse nec debere prædicari, quia ipse Dominus dixit : « Ibo ad « Patrem meum et ad Patrem vestrum, ad Deum « meum et ad Deum vestrum[20].» Ideo omnium Deus unus est, sicut Apostolus docuit : « An Judæorum « Deus tantum ? nonne et gentium ? Imo et gen- « tium. Quoniam quidem unus est Deus, qui justifi- « cat circumcisionem ex fide, et præputium per fi- « dem [21] ; » sed et cætera convenerunt nec ullam habere potuerunt discrepantiam. Quod vero quosdam B aut multos movebat, **595** de substantia, quæ Græce *usia* appellatur, id est (ut expressius intelligatur) homousion, aut quod dicitur homœusion : nullam omnino fieri oportere mentionem nec quemquam prædicare, ea de causa et ratione, quod nec in divinis Scripturis contineatur ; et quod super hominis scientiam sit, nec quisquam possit nativitatem Filii enarrare, de quo scriptum est : « Ge- « nerationem ejus quis enarrabit [22] ? » Scire autem manifestum est solum Patrem quomodo genuerit Filium suum ; et Filium quomodo genitus sit a Patre. Nulla ambiguitas est majorem esse Patrem. Nulli potest dubium esse Patrem, honore, dignitate, claritate, majestate et ipso nomine Patris majorem esse, Filio ipso testante : « Qui me misit Pater, major C « me est [23]. » Et hoc catholicum esse, nemo ignorat, duas personas esse Patris et Filii. Majorem Patrem, Filium subjectum, cum omnibus his quæ ipsi Pater subjecit. Patrem initium non habere, invisibilem esse immortalem esse, impassibilem esse : Filium autem natum esse ex Patre, Deum ex Deo, lumen ex lumine. Cujus Filii generationem, ut ante dictum est, neminem scire, nisi Patrem suum. Ipsum autem Filium Dei, Dominum et Deum nostrum, sicuti legitur, carnem vel corpus, id est hominem suscepisse ex utero Virginis Mariæ, sicut angelus prædicavit. Ut autem Scripturæ omnes docent, et præcipue ipse magister gentium Apostolus, hominem suscepisse de Maria Virgine, per quem compassus

[20] Joan. xx, 17. [21] Rom. iii, 29, 30. [22] Isa. liii, 8. [23] Joan. xiv, 28.

Hilarium *De synodis*, col. 1156, unde illam transcripsimus. Legitur ea item apud Socratem lib. ii, c. 30, et apud Niceph. lib. ix, c, 31.

Titulus apud Hilarium : *Exemplum blasphemiæ apud Sirmium per Osium et Potamium conscriptæ.* At non putatur Osius illam conscripsisse, sed cum eidem subscripsisset, fraude fortasse Arianorum obtinuit, ut ea Osii confessio vocaretur. Vide quæ ea de re dicuntur in Hilariana postrema editione, et in vita Athanasii nostra ad annum 357.

(67) Sic Reg. Socrat. et Niceph. In editis Πατέρα deest. Infra Socrat. et Niceph., Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Κύριον καὶ Θεὸν καὶ Σωτῆρα ἡμῶν.

(68) Socrat. et Niceph., δύο δὲ Θεούς.

(69) Hæc καὶ ἀκροουστίαν διὰ πίστεως desunt in D Socrat. et Niceph.

(70) Socrat., σουβστανίας. Niceph., σουνσταντίας.

(71) Sic Regius. Editi vero, ὁμοιούσιον.

(72) Ita Reg. et Nic. Editi vero cum Socrat., Τὴν δὲ γενεάν.

(73) Socrat. et Niceph., Ἀπὸ τοῦ Πατρός.

(74) Hæc Οὐδὲ γὰρ διστάσειεν ἄν τις τὸν Πατέρα, absunt a Socrat. et Niceph. Mox Regius, Θειότητι· Paulo post Regius secunda manu, διαμαρτυρόμενον.

(75) Τῷ Πατρὶ deest in Socrat. et Niceph.

(76) Sic Regius, Socrat. et Niceph. εἶναι deest in editis hic tantum. Mox edit. Paris., γεγεννῆσθαι. mendose. Alii omnes, γεγεννῆσθαι.

est, illa autem clausula est totius fidei, et illa confirmatio quod Trinitas semper servanda est, sicut legimus in Evangelio : « Ite et baptizate omnes gentes in «nomine Patris et Filii et Spiritus sancti[84].» Integer, perfectus numerus Trinitatis est, Paracletus autem Spiritus per Filium est ; qui missus venit juxta promissum, ut apostolos et omnes credentes instrueret, doceret, sanctificaret. »

A εἰληφέναι (77) ἀπὸ Μαρίας τῆς Παρθένου, καθάπερ καὶ ὁ ἄγγελος προευηγγελίσατο· καθὼς δὲ πᾶσαι αἱ Γραφαὶ διδάσκουσι, καὶ μάλιστα αὐτὸς ὁ Ἀπόστολος ὁ διδάσκαλος (78) τῶν ἐθνῶν, ἄνθρωπον ἀνέλαβεν ὁ Χριστὸς ἀπὸ Μαρίας τῆς Παρθένου, δι' οὗ πέπονθε. Τὸ δὲ κεφάλαιον πάσης τῆς πίστεως, καὶ ἡ βεβαιότης ἐστὶν, ἵνα Τριὰς ἀεὶ φυλάττηται, καθὼς ἀνέγνωμεν (79) ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· « Πορευθέντες, βαπτίζετε πάντα τὰ ἔθνη εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Ἀκέραιος δὲ καὶ τέλειός ἐστιν ὁ ἀριθμὸς τῆς Τριάδος (80). Ὁ δὲ Παράκλητος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, δι' Υἱοῦ ἀποσταλὲν, ἦλθε κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν, ἵνα τοὺς ἀποστόλους καὶ πάντας τοὺς πιστεύοντας ἀναδιδάξῃ καὶ ἁγιάσῃ (81). »

29. Hæc cum scripsissent, consilio iterum mutato, eam edidere fidei formulam, quam se cum consulatu edidisse postea erubere. De more autem, quasi hanc item improbarent, curarunt ut per Martinianum notarium exempla ab iis qui haberent auferrentur. Et cum Constantio imperatori auctores B fuissent ut adversus eam edictum promulgaret, aliam rursus tradidere; additisque, uti solent, quibusdam verbis, hæc in Isauria conscripserunt :

596 « Non subterfugimus authenticam fidem in Encæniis Antiochiæ expositam in medium proferre, etsi Patres nostri tunc temporis ad propositam quæstionem concurrerint. At, cum hæ voces ὁμοούσιον, et ὁμοιοούσιον præteritis temporibus atque etiam nunc multos conturbarint : imo a quibusdam ἀνόμοιον (sive dissimilem Patri Filium) jam innovari dicatur, ὁμοούσιον, et ὁμοιοούσιον, utpote voces a Scripturis alienas rejicimus : ἀνόμοιον au-

29. Ταῦτα γράψαντες καὶ μεταγνόντες, συνέθηκαν μὲν ἐκείνην, ἣν μετὰ τῆς ὑπατείας ἐπιδείξαντες ἠρυθρίασαν (82). Συνήθως δὲ, ὥσπερ καταγνόντες καὶ ταύτης, ἐποίησαν μὲν αὐτὴν ἁρπασθῆναι ἀπὸ τῶν ἐχόντων ἀντίγραφα διὰ Μαρτινιανοῦ (83) νοταρίου. Καὶ ποιήσαντες τὸν βασιλέα Κωνστάντιον κατ' αὐτῆς προθεῖναι διάταγμα, δογματίζουσι πάλιν ἄλλην, καὶ προσθέντες, ὡς εἰώθασι, λέξεις τινὰς, γράφουσι ταῦτα ἐν τῇ Ἰσαυρίᾳ·

(84) « Οὐ φεύγομεν τὴν ἐκτεθεῖσαν αὐθεντικὴν πίστιν ἐν τοῖς Ἐγκαινίοις τοῖς κατὰ Ἀντιόχειαν, προκομίζοντες αὐτὴν· εἰ καὶ τὰ μάλιστα οἱ πατέρες ἡμῶν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ πρὸς τὸ ὑποκείμενον τῆς ζητήσεως συνέδραμον. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὺς (85) ἐθορύβησε τὸ ὁμοούσιον καὶ τὸ ὁμοιοούσιον ἐν τοῖς παρελθυθόσι χρόνοις καὶ μέχρι νῦν· ἀλλὰ καὶ ἀρτίως (86) λέγεται καινοτομεῖσθαι ὑπό τινων τὸ ἀνόμοιον Υἱοῦ πρὸς Πατέρα τούτου χάριν τὸ μὲν ὁμοούσιον καὶ τὸ ὁμοιοού-

[84] Matth. xxviii, 19.

(77) Sic Regius, Socrat. et Nic. Editi vero, ἀνειλῆφναι. Mox hæc, ἀπὸ Μαρίας τῆς Παρθένου desunt in Socrat. et Nic. Paulo post Socrat. et Nic.. εὐηγγέλισάτο. Ibid. Nic., καθὰ δὲ καὶ.

(78) Ita Regius, Socrat et Niceph. In editis, ὁ διδάσκαλος deest.

(79) Sic Regius, Socrat. et Nic. Editi vero, ἀνάγνωμεν male. Ibid. Socrat et Niceph., Πορευθέντες, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρός, etc.

(80) Sic Regius, Socrat. et Niceph., et ita legit Hilar. In edit., τῆς ἁγίας Τριάδος.

(81) Socrat., ἁγιάσῃ καὶ ἐναδείξῃ. Quæ mox sequebantur in editis, Ταῦτα οἱ περὶ Εὐσέβιον, a Parisiensibus editoribus addita, expunximus : quippe cum uullis in codicibus legantur. Latina vero, *Hæc Eusebiani*, non sunt Nannianæ versionis, sed a Commelinianis adjecta Græce a Parisiensibus versa sunt, quod actum sæpe fuit in superioribus.

(82) Octava fidei formula, edita anno 359 quæ habetur supra num. 8.

(83) Ita Regius quem sequimur. Editi vero, Μαρτιανοῦ. Infra Regius, διάταγμα. Editi, διατάγματα.

Quod autem ait hic Athanasius, exempla confessionis tertiæ Sirmiensis, cui ascripti consules erant, a Martiniano ablata fuisse, ad secundum Sirmiensem superius editam num. 28 nequicquam, Socratis testimonio nixi, referre conati sunt eruditi viri, qui hoc loco lapsum Athanasium immerito arbitrantur.

Nam quod objiciunt vix potuisse Formulam in synodo 400 episcoporum Arimini lectam obliterari, infirmum plane censebitur, si advertatur, eam præ manibus fuisse Ursacii solum et sociorum ejus, qui ea perlecta, ubi adverterunt Patres indigne ferre præpositum consulatum esse fidei professioni, in C promptu sane fuit illis eam occultare, corrareque ut nemini traderetur ejus exemplum. Qui tamen quantalibet sua sollicitudine assequi non potuere ut ne ea in manus veniret Athanasii, qui semper secretiora eorum acta ignotis nactus est modis. Nec plus valet quod aiunt, tertiam Sirmiensem Formulam, nedum sublata de medio fuerit, laudatam in synodi Seleucianæ professione, atque paucis immutatis, ablatoque titulo, Nice in Thracia propositam denuo fuisse, cui episcopi Occidentales fere omnes subscripsere. Ob solum namque titulum et appositum consulatum, ut ait Athanasius, non doctrinæ causa eam obliterare curarunt Ariani. Quare nil mirum, si suppresso titulo, eam postea memorarint, atque nonnullis mutatis iterum proposuerint. Contra vero credi vix potest secundæ Sirmiensis Formulæ exempla omnia de medio tolli potuisse, quæ ubi primum edita fuit, in Galliam missa, ac sancti Phœbadii scriptis exagitata est : quæ item in Africam, aliasque regiones transmeavit? Qui, quæso, Martinianus notarius, ubique terrarum fere dispersa exemplaria colligere atque auferre potuit? Hinc videas quam periculosum sit Athanasium arguere in iis maxime quæ suo tempore suaque causa gesta sunt.

(84) Nova formula scripta anno 359, Octobris 29, habetur apud Epiphanium hæresi LXXIII, cap. 25; Socrat. lib. I, c. 40; Niceph. lib. IX, c. 43. Ubi multa præmittuntur, quæ videsis. Mox ἐκτεθεῖσαν deest in Epiphanio similiter vox αὐτὴν proxime sequens. Idem, οἱ καὶ αὐτοὶ μάλιστα.

(85) Epiphanius, Ἐπειδὴ πολλούς. Socrat. et Nic., Ἐπεὶ δὲ πολλούς. Mox Reg. Epiph. Socrat. et Nic., ὁμοιοούσιον. Editi perperam ὁμοιούσιον de more et sic iterum infra. Ibid. Epiphan. et Socrat., ἐν τοῖς παρελθοῦσι. Niceph., ἐν τοῖς παροῦσι.

(86) Epiph.. ἕως ἄρτι. Niceph. ἄρτι solum.

σιον (87) ἐκβάλλομεν, ὡς ἀλλότριον τῶν Γραφῶν· τὸ δὲ ἀνόμοιον ἀναθεματίζομεν, καὶ πάντας, ὅσοι τοιοῦτοι τυγχάνουσιν, ἀλλοτρίους ἡγούμεθα τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ δὲ ὅμοιον τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα σαφῶς ὁμολογοῦμεν κατὰ τὸν Ἀπόστολον, τὸν λέγοντα περὶ τοῦ Υἱοῦ· « Ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου. » Ὁμολογοῦμεν δὲ καὶ πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα (88) παντοκράτορα, τὸν ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν πάντων καὶ ἀοράτων. Πιστεύομεν δὲ καὶ εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν Υἱὸν αὐτοῦ (89), τὸν ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα ἀπαθῶς πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, Θεὸν Λόγον, Θεὸν ἐκ Θεοῦ (90) Μονογενῆ, φῶς, ζωὴν, ἀλήθειαν, σοφίαν, δύναμιν, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε ὁρατὰ, εἴτε ἀόρατα. Τοῦτον πιστεύομεν ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων εἰς ἀθέτησιν τῆς ἁμαρτίας σάρκα ἀνειληφέναι (91) ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου καὶ ἐνανθρωπήσαντα· παθόντα ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, καὶ ἀναστάντα, καὶ ἀναληφθέντα εἰς οὐρανοὺς, καθέζεσθαι ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρός· πάλιν (92) ἐρχόμενον ἐν δόξῃ, κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. Πιστεύομεν καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὃ καὶ Παράκλητον ὠνόμασεν ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν, ἐπαγγειλάμενος μετὰ τὸ ἀπελθεῖν (93) αὐτὸν πέμψαι τοῖς μαθηταῖς τοῦτο, ὃ καὶ ἀπέστειλε· δι' οὗ καὶ ἁγιάζει τοὺς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πιστεύοντας, καὶ βαπτιζομένους ἐν ὀνόματι Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Τοὺς δὲ (94) παρὰ ταύτην τὴν πίστιν ἄλλο τι κηρύττοντας ἀλλοτρίους οἶδεν ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία. Ὅτι δὲ ταύτῃ τῇ πίστει ἰσοδυναμεῖ καὶ ἡ ἐκ Σιρμίου πρώην ἐκτεθεῖσα πίστις ἐπὶ τῆς εὐσεβείας τοῦ βασιλέως ἡμῶν, γνωρίζουσιν οἱ ἐντυγχάνοντες (95). »

30. Ταῦτα γράψαντες ἐν τῇ Ἰσαυρίᾳ, ἀνελθόντες εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὥσπερ μεταγνόντες, ἤλλαξαν συνήθως ταῦτα, καὶ προσθέντες λεξείδιά τινα· ὥστε μηδὲ ὑπόστασιν λέγειν ἐπὶ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος, διεπέμψαντο αὐτὰ τοῖς ἐν Ἀριμήνῳ, καὶ ἠνάγκαζον καὶ τοὺς ἐν τοῖς μέρεσι τούτοις ὑπογράφειν· τοὺς δὲ ἀντιλέγοντας αὐτοῖς ἐποίουν ἐξορίζεσθαι παρὰ Κωνσταντίου. Ἔστιν οὖν ταῦτα.

(96) « Πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεὸν, Πατέρα παντοκράτορα, ἐξ οὗ τὰ πάντα· καὶ εἰς τὸν μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν πρὸ πάντων αἰώνων, καὶ πρὸ πάσης ἀρχῆς γεννηθέντα ἐκ τοῦ Θεοῦ· δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τὰ

A tem anathemate damnamus : et omnes quotquot hujus sententiæ fuerint, ab Ecclesia alienos sentimus. Similem vero Patris Filium plane confitemur, juxta Apostolum qui de Filio dicit : « Qui « est imago Dei invisibilis [25] » Confitemur autem et credimus in unum Deum Patrem omnipotentem, factorem cœli et terræ, visibilium omnium et invisibilium. Credimus item in Dominum nostrum Jesum Christum, Filium ejus, sine passione ab eo genitum ante omnia sæcula, Deum Verbum, Deum ex Deo Unigenitum, lumen, vitam, veritatem, sapientiam, potentiam; per quem omnia facta sunt, quæ in cœlis et quæ in terra, sive visibilia, sive invisibilia. Hunc credimus in consummatione sæculorum, ad abolendum peccatum carnem suscepisse ex sancta Virgine, et hominem factum esse : B passum esse pro peccatis nostris, resurrexisse, assumptum fuisse in cœlos, ac sedere ad dextram Patris : et iterum venturum esse in gloria judicare vivos et mortuos. Credimus et in Spiritum sanctum quem Paracletum quoque nuncupavit Salvator et Dominus noster; quem se post discessum suum discipulis missurum pollicitus est, et revera misit; per quem cunctos in Ecclesia fideles sanctificat, qui baptizantur in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Eos porro qui præter hanc fidem aliud prædicant, alienos agnoscit catholica Ecclesia. Quod autem fides Sirmii nuper edita coram pietate imperatoris nostri, huic paria contineat, norunt omnes qui legerint. »

C

30. His in Isauria scriptis, Constantinopolim profecti, quasi se scriptorum pœniteret, ea de more mutaverunt, additis tamen quibusdam voculis; ita ut neque hypostasin in Patre et Filio et Spiritu sancto dicerent; eademque ipsa iis transmisere qui Ariminum convenerant, coactis omnibus harum regionum episcopis ut iis subscriberent. Et si qui repugnabant, eos a Constantio in exsilium pelli curarunt. Sic autem se habent illa :

« Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem, ex quo omnia; et in Unigenitum Filium Dei, ante omnia sæcula, et ante omne principium ex D Deo genitum : per quem omnia facta sunt visibilia

[25] Coloss. I, 15.

(87) Hæc καὶ τὸ ὁμοιοούσιον desunt apud Epiphanium.

(88) Πατέρα deest in editis, sed habetur in Reg. Epiph. Socrat. et Niceph.

(89) Epiph., τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ.

(90) Socrat. et Niceph., Θεὸν Λόγον ἐκ Θεοῦ. In iisdem paulo post δύναμιν deest.

(91) Socrat., εἰληφέναι. Mox Epiph. Socrat. et Niceph., Παρθένου Μαρίας.

(92) Sic Reg. Epiph. Editi vero cum Socrat. et Nic., καὶ πάλιν. Paulo post Epiph., Πιστεύομεν δὲ καὶ εἰς ἓν ἅγιον Πνεῦμα.

(93) Epiph., ἀνελθεῖν. Mox τοῦτο deest in editis. Sed habetur in Reg. Epiph. Socrat. et Nic.

(94) Epiph., τοῦτο δέ, mendose. Mox Socrat. et Nic., ἀλλοτρίους εἶναι τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας.

(95) Addit Epiph., τῇ πίστει. Quæ mox sequuntur in edit., Paris., Ταῦθ' οἱ περὶ Εὐσέβιον, addita de more, expunximus, quia in nullo habentur cod. nec in edit. Commel. Quæ sequuntur porro usque ad num. 32 aliquot post datam epistolam annis huc adjecta fuisse diximus in Monito.

(96) Decima formula scripta anno 300. Qui titulus in edit. Paris. legitur, Ἑτέρα τῆς πίστεως ὁμολογία, a Parisiensibus de more additus absque ulla auctoritate, omissus a nobis est. Theodoretus hanc affert lib. II, cap. 21 ; Socrat., lib. II, cap. 51 ; Nic., lib. IX, c. 44.

Theodor., εἰς ἕνα καὶ μόνον ἀληθινὸν Θεόν. Socr. et Nic., εἰς ἕνα μόνον Θεόν.

stantia,et non ex Deo esse : et,fuit aliquando tempus, quo non erat, alienos agnoscit Ecclesia catholica. »

26. Sed, quasi se horum pœniteret, rursum post tres annos concilium suum cogerunt, miseruntque Eudoxium, Martyrium, et Macedonium, in Cilicia episcopum, cum iisque alios quosdam, in Italiam, qui fidei formulam plurimis conscriptam deferrent, multisque additamentis auctiorem quam superiores ; num quasi recentiora quædam excogitassent, hæc secum attulere.

I. « Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem, creatorem et factorem omnium, ex quo omnis paternitas in cœlo et in terra nominatur. Et in unigenitum ejus Filium Dominum nostrum Jesum Christum, **590** ante omnia sæcula ex Patre natum : Deum ex Deo, lumen ex lumine, per quem omnia facta sunt, in cœlis et in terra, visibilia et invisibilia ; qui est Verbum, sapientia, potentia, vita et lux vera. Qui in novissimis diebus propter nos homo factus est, et natus est ex sancta Virgine, crucifixus, mortuus et sepultus ; et resurrexit ex mortuis tertia die, et assumptus est in cœlum, sedetque ad dexteram Patris ; qui venturus est in consummatione sæculi judicare vivos et mortuos, et reddere unicuique secundum opera sua ; cujus regnum interminatum permanet in infinita sæcula. Sedet enim ad dexteram Patris non solum in hoc sæculo, verum etiam in futuro. Credimus etiam in Spiritum sanctum, hoc est in Paracletum, quem apostolis pollicitus post suum in cœlos ascensum misit, ut doceret illos et suggereret omnia, per quem etiam sanctificabuntur animæ eorum qui sincere in illum crediderint.

II.« Illos autem qui dicunt Filium ex non extantibus, aut ex alia substantia, non autem ex Deo esse ; aut tempus aliquando vel sæculum fuisse cum non esset, alienos agnoscit catholica Ecclesia. Similiter eos qui dicunt tres Deos esse, aut Christum non esse Deum : aut eum ante sæcula neque Christum esse, neque Filium Dei : aut eumdem esse Patrem atque Filium vel Spiritum san-

A νῶς εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων ψυχαί. Τοὺς δὲ λέγοντας ἐξ οὐκ ὄντων τὸν Υἱὸν, ἢ ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως, καὶ μὴ ἐκ τοῦ Θεοῦ· καὶ, Ἦν ποτε χρόνος, ὅτε οὐκ ἦν, ἀλλοτρίους οἶδεν ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία (98). »

26. Ἐπὶ τούτοις ὥσπερ μεταγνόντες, συλλέγουσι πάλιν τὸ συνέδριον ἑαυτῶν μετὰ ἔτη τρία, καὶ ἀποστέλλουσιν Εὐδόξιον, Μαρτύριον, καὶ Μακεδόνιον τὸν ἀπὸ Κιλικίας, καὶ σὺν αὐτοῖς ἑτέρους τινὰς εἰς τὰ μέρη τῆς Ἰταλίας, ἀποφέροντας πίστιν διὰ πολλῶν γραφεῖσαν, προσθήκας τε ἔχουόαν πλείστας παρὰ τὰς προτέρας· ὡς γὰρ καινότερά τινα ἐπινοήσαντες, ἀπεδήμησαν ἔχοντες ταῦτα.

(99) I. « Πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεὸν, Πατέρα παντοκράτορα (1), κτίστην καὶ ποιητὴν τῶν πάντων, ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται· καὶ εἰς τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν πρὸ πάντων τῶν (2) αἰώνων ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα, Θεὸν ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτὸς, δι' οὗ ἐγένετο τὰ πάντα ἐν οὐρανοῖς (3) καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα· Λόγον ὄντα καὶ σοφίαν, καὶ δύναμιν, καὶ ζωὴν, καὶ φῶς ἀληθινόν· τὸν ἐπ' ἐσχάτων (4) τῶν ἡμερῶν δι' ἡμᾶς ἐνανθρωπήσαντα, καὶ γεννηθέντα ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου, σταυρωθέντα, καὶ ἀποθανόντα, καὶ ταφέντα (5), καὶ ἀναστάντα ἐκ τῶν νεκρῶν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἀναληφθέντα εἰς οὐρανὸν, καὶ καθεσθέντα ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρός· καὶ ἐρχόμενον ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος (6) κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς, καὶ ἀποδοῦναι ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· οὗ ἡ βασιλεία ἀκατάπαυστος οὖσα διαμένει εἰς τοὺς ἀπείρους αἰῶνας. Καθέζεται γὰρ ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. Πιστεύομεν (7) καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τουτέστι, τὸν Παράκλητον, ὅπερ ἐπαγγειλάμενος τοῖς ἀποστόλοις μετὰ τὴν εἰς οὐρανὸν ἄνοδον, ἀπέστειλε διδάξαι αὐτοὺς καὶ ὑπομνῆσαι πάντα, δι' οὗ καὶ ἁγιασθήσονται (8) αἱ τῶν εἰλικρινῶς εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων ψυχαί.

II. « Τοὺς δὲ λέγοντας ἐξ οὐκ ὄντων τὸν Υἱὸν (9), ἢ ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως, καὶ μὴ ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι ἦν χρόνος ποτὲ, ἢ αἰὼν, ὅτε μὴ ἦν, ἀλλοτρίους οἶδεν ἡ καθολικὴ (10) καὶ ἁγία Ἐκκλησία. Ὁμοίως καὶ τοὺς λέγοντας τρεῖς εἶναι Θεοὺς, ἢ τὸν Χριστὸν μὴ εἶναι Θεὸν, ἢ πρὸ τῶν αἰώνων μήτε Χριστὸν μήτε Υἱὸν αὐτὸν εἶναι Θεοῦ, ἢ τὸν αὐτὸν εἶναι Πατέρα καὶ Υἱὸν, ἢ ἅγιον Πνεῦμα (11)· ἢ ἀγέννητον Υἱὸν, ἢ ὅτι

(98) Quæ sequebantur hic, τέλος ταύτης τῆς ὁμολογίας, addita a Parisiensibus editoribus, expuncta sunt. Non enim habentur in mss., nec nisi Latine in edit. Commel. Infra, αὐτός post διδάξαι abest a Socrat. et Nicephor.

(99) Quinta fidei formula scripta anno 344 vel 345. Hæc item fidei professio exstat apud Socrat. lib. III, cap. 19, et apud Nicephor. lib. IX, cap. 11.

(1) Titulus Latine primum in edit. Comm. et Grace postea in edit. Parisiens. præfixus sic, ἑτέρα τῆς πίστεως ὁμολογία, in nullis habetur mss. expunctusque a nobis est.

(2) Τῶν deest in Reg., hæc τῶν αἰώνων desunt in Nicephor.

(3) Socrat., ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Mox τά deest in Reg.

(4) Socrat., ἐπ' ἐσχάτου.

(5) Ita Reg., Socr. et Niceph. In editis hæc καὶ ταφέντα desunt. Infra τόν ante οὐρανόν deest in Reg. Socr· Niceph. In editis habetur.

(6) Socr. et Nice ph., τῶν αἰώνων. Paulo post Reg. Socr. Niceph.. κατὰ τὰ ἔργα. In editis τά deest. Mox τούς ante ἀπείρους deest in Socr. et Niceph.

(7) Post πιστεύομεν Socr. et Niceph. habent δε. Mox iidem, εἰς τὸν Παράκλητον.

(8) Socr. et Niceph., ἁγιάζονται. et mox iidem, πιστευόντων·

(9) Socr. et Niceph., τὸν Υἱόν, rectius ut videtur, quam editi et mss, qui habent Θεόν.

(10) Socr. et Niceph., ἡ ἁγία καθολική.

(11) Socr. et Niceph., καὶ ἅγιον Πνεῦμα. Infra edit. Paris. Socr. et Niceph., ἡ ἁγία καὶ καθολικὴ Ἐκκλησία. Edit. vero Comm. et Reg., ἡ ἁγία καθολικὴ Ἐκκλ.

οὐ βουλήσει οὐδὲ θελήσει ἐγέννησε ὁ Πατὴρ τὸν Υἱὸν, ἀναθεματίζει ἡ ἁγία καὶ καθολικὴ Ἐκκλησία.

III. « Οὔτε γὰρ ἐξ οὐκ ὄντων τὸν Υἱὸν λέγειν ἀσφαλὲς, ἐπεὶ μηδαμοῦ τοῦτο τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν φέρεται (12) περὶ αὐτοῦ, οὔτε μὴν ἐξ ἑτέρας τινὸς ὑποστάσεως παρὰ τὸν Πατέρα προϋποκειμένης· ἀλλ' ἐκ μόνου τοῦ Θεοῦ γνησίως αὐτὸν γεγεννῆσθαι διοριζόμεθα (13)· Ἓν γὰρ τὸ ἀγέννητον καὶ ἄναρχον τὸν Χριστοῦ Πατέρα ὁ θεῖος διδάσκει λόγος. Ἀλλ' οὐδὲ τὸ, ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν, ἐξ ἀγράφων ἐπισφαλῶς λέγοντας (14), χρονικόν τι διάστημα προενθυμητέον αὐτοῦ, ἀλλ' ἢ μόνον τὸν ἀχρόνως αὐτὸν γεγεννηκότα Θεόν· καὶ χρόνοι γὰρ καὶ αἰῶνες γεγόνασι δι' αὐτοῦ. Οὔτε μὴν συνάναρχον καὶ συναγέννητον τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν εἶναι νομιστέον· συνανάρχου γὰρ καὶ συναγεννήτου οὐδεὶς κυρίως πατὴρ ἢ υἱὸς λεχθήσεται. Ἀλλὰ τὸν μὲν Πατέρα μόνον ἄναρχον ὄντα καὶ ἀγέννητον (15) γεγεννηκέναι ἀνεφίκτως, καὶ πᾶσιν ἀκαταλήπτως οἴδαμεν· τὸν δὲ Υἱὸν γεγεννῆσθαι πρὸ αἰώνων, καὶ μηκέτι ὁμοίως τῷ Πατρὶ ἀγέννητον εἶναι καὶ αὐτὸν, ἀλλ' ἀρχὴν ἔχειν τὸν γεννήσαντα Πατέρα κεφαλὴ γὰρ Χριστοῦ ὁ Θεός.

IV. « Οὔτε μὴν τρία ὁμολογοῦντες πράγματα καὶ τρία πρόσωπα, τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κατὰ τὰς Γραφὰς, τρεῖς διὰ τοῦτο τοὺς Θεοὺς ποιοῦμεν· ἐπειδὴ τὸν αὐτοτελῆ καὶ ἀγέννητον ἄναρχόν τε καὶ ἀόρατον Θεὸν ἕνα μόνον οἴδαμεν τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα τοῦ Μονογενοῦς, τὸν μόνον μὲν ἐξ ἑαυτοῦ τὸ εἶναι ἔχοντα, μόνον δὲ (16) τοῖς ἄλλοις πᾶσιν ἀφθόνως τοῦτο χαριζόμενον. Οὔτε μὴν, ἕνα Θεὸν μόνον λέγοντες εἶναι τὸν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ Πατέρα, τὸν μόνον ἀγέννητον, διὰ τοῦτο ἀρνούμεθα καὶ τὸν Χριστὸν Θεὸν εἶναι πρὸ αἰώνων (17)· ὁποῖοί εἰσιν οἱ ἀπὸ Παύλου τοῦ Σαμοσατέως, ὕστερον αὐτὸν μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν ἐκ προκοπῆς τεθεοποιῆσθαι λέγοντες, τῷ τὴν φύσιν ψιλὸν ἄνθρωπον γεγονέναι. Οἴδαμεν γὰρ καὶ αὐτὸν, εἰ καὶ ὑποτέτακται τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Θεῷ (18), ἀλλ' ὅμως πρὸ αἰώνων γεννηθέντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, Θεὸν κατὰ φύσιν τέλειον εἶναι καὶ ἀληθῆ, καὶ μὴ ἐξ ἀνθρώπων μετὰ ταῦτα Θεὸν, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐνανθρωπῆσαι δι' ἡμᾶς, καὶ μηδέποτε ἀπολωλεκότα τὸ εἶναι (19).

V. « Βδελυσσόμεθα δὲ πρὸς τούτοις καὶ ἀναθεματίζομεν καὶ τοὺς Λόγον μὲν μόνον αὐτὸν ψιλὸν τοῦ Θεοῦ καὶ ἀνύπαρκτον ἐπιπλάστως καλοῦντας, ἐν ἑτέρῳ τὸ εἶναι ἔχοντα (20), νῦν μὲν ὡς τὸν προφορικὸν λεγόμενον ὑπό τινων, νῦν δὲ ὡς τὸν ἐνδιάθετον· Χριστὸν

A clum : aut ingenitum esse Filium : vel Patrem non arbitrio suo aut voluntate genuisse Filium ; anathemate ferit sancta et catholica Ecclesia.

III. « Neque enim tutum est dicere Filium ex non exstantibus esse, cum nusquam divinarum Scripturarum hoc de ipso feratur : vel ex alia prius exsistente substantia quæ Patris non esset ; sed ex solo Deo eum vere genitum esse definimus ; unum enim ingenitum et sine principio Christi Patrem esse divinus sermo docet. Sed neque eos qui citra Scripturæ auctoritatem temere dicunt : Erat tempus cum non esset, aliquod temporis spatium antecedens cogitare oportet ; sed solum Deum qui sine tempore illum genuit. Tempora enim et sæcula per illum facta sunt. Neque item existimandum est B Filium una cum Patre non genitum et principio expertem ; quippe simul non geniti et principio carentis, nemo proprie pater aut filius dici poterit. Sed Patrem qui solus principio carens et ingenitus est, modo ineffabili et omnibus incomprehensibili genuisse novimus Filium autem ante sæcula genitum fuisse, nec proinde velut Patrem ipsum quoque ingenitum esse ; sed principium habere, Patrem nempe qui se genuit : caput enim Christi Deus [11].

IV. « Nec tamen quia tres res et tres personas Patris, et Filii, et Spiritus sancti secundum Scripturas confitemur, ideo tres deos facimus. Unum enim solum ex seipso perfectum, ingenitum, principio carentem, et invisibilem Deum novimus, Deum et Patrem Unigeniti, qui solus ex seipso C habet esse, solus copiose illud aliis largitur. Porro tametsi unum Deum solum dicimus Patrem Domini nostri Jesu Christi, solum ingenitum, non ideo negamus Christum quoque Deum esse ante sæcula ; ut faciunt 591 Pauli Samosatensis discipuli, affirmantes eum post incarnationem, ex profectu Deum factum esse, postquam natura simplex homo factus fuisset. Scimus enim eum, quamvis Patri et Deo subjectus sit, ante sæcula tamen a Deo genitum, Deum secundum naturam perfectum et verum esse, neque ex homine postea Deum, sed ex Deo hominem propter nos factum esse, neque unquam esse desivisse.

V. « Exsecramur præterea et anathemate damna- D mus eos, qui illum solum ac simplex Dei Verbum non subsistens, quod in alio suam exsistentiam habeat, falso appellant, quodque modo velut prolatitium a quibusdam dicitur, modo internum nomi-

[11] I Cor. xi, 3.

(12) Socr. et Niceph., ἐμφέρεται.

(13) Socr. et Niceph., διδασκόμεθα. Mox Niceph., ἵνα γὰρ τὸν ἀγέννητον.

(14) Niceph., τοῖς ἐξ ἀγράφων ἐπισφαλῶς λέγουσιν, ὡς χρονικόν.

(15) Socr. et Niceph., καὶ ἀνέφικτον. Infra Reg. edit. Comm. Socr., et Niceph., γεγεννῆσθαι. Edit. Paris., γεγενῆσθαι.

(16) Ita Reg. Socr. et Niceph. In editis δὲ deest Mox Socr., ἀφθένως τὸ ειναι παρεχόμενον. Niceph., ἀφθόνως χαριζόμενον τὸ εἶναι.

(17) Socr. et Niceph., προαιώνιον.

(18) Τῷ deletum in Reg. deest apud Nic. Mox, πρὸ αἰώνων deest apud Socr. et Niceph.

(19) Socr, et Nic., καὶ μηδεπώποτε ἀπολωλεκότα τὸ εἶναι Θεόν.

(20) Sic Reg. Socr. et Niceph. Editi vero, ἔχοντι.

natur. Christum autem ipsum et Filium Dei, mediatorem, et imaginem Dei, non fuisse ante sæcula contendunt; sed eo tempore Christum ipsum et Filium Dei factum esse, ex quo nostram carnem ex Virgine assumpsit, non integris abhinc quadringentis annis. Ex eo enim tempore initium regni habuisse Christum contendunt : et hoc regnum, post consummationem et judicium, finem habiturum.

VI. « Hujusmodi sunt sectatores Marcelli, et Scotini Ancyrogalatarum, qui Christi ante sæcula exsistentiam et divinitatem, ejusque perpetuum regnum cum Judæis inficiantur, ut monarchiam constituere videantur. Scimus enim eum, non esse duntaxat prolatum, et internum Dei Verbum, sed vivum Deum Verbum per se subsistens, Deique Filium et Christum, eumque ante omnia sæcula non per solam præscientiam simul cum Patre exstitisse, et cum illo versatum fuisse, ipsique ad creationem omnium visibilium sive invisibilium ministrasse. Hic enim est cui Pater dixit : « Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram [12]. » Qui patriarchis facie ad faciem visus est, qui legem dedit, et locutus est per prophetas, qui tandem homo factus est, et Patrem suum omnibus hominibus manifestavit : qui regnat in infinita sæcula. Nullam enim novam dignitatem accepit Christus : sed eum antea perfectum Patrisque per omnia similem esse credimus.

VII. « Illos vero qui dicunt Patrem et Filium et Spiritum sanctum eumdem esse ; tria hæc nomina de una eademque re ac persona impie accipientes, merito ab Ecclesia proscribimus : eo quod Patrem qui nec comprehendi, nec pati potest, comprehensioni et passioni per incarnationem subjiciant ; cujusmodi sunt qui apud Latinos Patropassiani, apud nos Sabelliani vocantur. Nos enim scimus Patrem qui misit, in propria immutabilis divinitatis conditione permansisse. Christum autem qui missus est, Incarnationis implevisse dispensationem.

VIII. « Itemque illos qui summa impietate dicunt non arbitrio neque voluntate Filium genitum fuisse : involuntariam et invitam quamdam necessitatem Deo attribuentes ; ita ut nolens genuerit Filium, impiissimos et ab Ecclesia alienos censemus ; quod præter communes de Deo sententias, imo contra mentem Scripturæ divinitus inspiratæ, ejusmodi de

[12] Genes. I, 26.

δὲ αὐτὸν, καὶ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ μεσίτην, καὶ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ μὴ εἶναι (21) πρὸ αἰώνων θέλοντας· ἀλλ' ἐκ τότε Χριστὸν αὐτὸν γεγονέναι καὶ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ (22), ἐξ οὗ τὴν ἡμετέραν ἐκ τῆς Παρθένου σάρκα ἀνείληφε, πρὸ τετρακοσίων οὐχ (23) ὅλων ἐτῶν. Ἐκ τότε γὰρ τὸν Χριστὸν ἀρχὴν βασιλείας ἐσχηκέναι ἐθέλουσι · καὶ τέλος ἕξειν αὐτὴν (24) μετὰ τὴν συντέλειαν καὶ τὴν κρίσιν.

VI. « Τοιοῦτοι δέ εἰσιν οἱ ἀπὸ Μαρκέλλου καὶ Σκοτεινοῦ (25) τῶν Ἀγκυρογαλατῶν, οἳ τὴν προαιώνιον ὕπαρξιν τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὴν θεότητα, καὶ τὴν ἀτελεύτητον αὐτοῦ βασιλείαν ἡμῖν Ἰουδαίοις ἀθετοῦσιν, ἐπὶ προφάσει τοῦ συνίστασθαι δοκεῖν τῇ μοναρχίᾳ (26). Ἴσμεν γὰρ αὐτὸν ἡμεῖς, οὐχ ἁπλῶς Λόγον προφορικὸν, ἢ ἐνδιάθετον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ζῶντα Θεὸν Λόγον καθ' ἑαυτὸν ὑπάρχοντα, καὶ Υἱὸν Θεοῦ καὶ Χριστὸν, καὶ οὐ προγνωστικῶς συνόντα καὶ συνδιαιρίβοντα πρὸ αἰώνων τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ, καὶ πρὸς πᾶσαν διακονησάμενον αὐτῷ τὴν δημιουργίαν, εἴτε τῶν ὁρατῶν εἴτε τῶν ἀοράτων (27). Οὗτος γάρ ἐστι, πρὸς ὃν εἶπεν ὁ Πατὴρ, ὅτι, « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν· » ὁ καὶ τοῖς πατριάρχαις αὐτοπροσώπως ὀφθεὶς (28), δεδωκὼς τὸν νόμον, καὶ λαλήσας διὰ τῶν προφητῶν, καὶ τὰ τελευταῖα ἐνανθρωπήσας, καὶ τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα πᾶσιν ἀνθρώποις φανερώσας, καὶ βασιλεύων εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας. Οὐδὲν γὰρ πρόσφατον ὁ Χριστὸς προσείληφεν ἀξίωμα, ἀλλ' ἄνωθεν τέλειον αὐτὸν, καὶ τῷ Πατρὶ κατὰ πάντα ὅμοιον εἶναι πεπιστεύκαμεν.

VII. « Καὶ τοὺς λέγοντας δὲ τὸν αὐτὸν εἶναι Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, καθ' ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματός τε καὶ προσώπου τὰ τρία ὀνόματα ἀσεβῶς ἐκλαμβάνοντας, εἰκότως ἀποκηρύσσομεν τῆς Ἐκκλησίας· ὅτι τὸν ἀχώρητον καὶ ἀπαθῆ Πατέρα χωρητὸν ἅμα καὶ παθητὸν διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως ὑποτίθενται· τοιοῦτοι γὰρ εἰσιν οἱ Πατροπασσιανοὶ μὲν παρὰ Ῥωμαίοις, Σαβελλιανοὶ δὲ καλούμενοι παρ' ἡμῖν. Οἴδαμεν γὰρ ἡμεῖς τὸν μὲν ἀποστείλαντα Πατέρα ἐν τῷ οἰκείῳ τῆς ἀναλλοιώτου θεότητος ἤθει μεμενηκέναι, τὸν δὲ ἀποσταλέντα Χριστὸν τὴν τῆς ἐνανθρωπήσεως οἰκονομίαν πεπληρωκέναι.

VIII. « Ὅμως δὲ καὶ τοὺς οὐ βουλήσει οὐδὲ θελήσει γεγεννῆσθαι (29) τὸν Υἱὸν εἰρηκότας ἀνευλαβῶς, ἀνάγκην δὲ δηλονότι ἀβούλητον καὶ ἀπροαίρετον περιτεθεικότας τῷ Θεῷ, ἵνα ἄκων γεννήσῃ τὸν Υἱὸν, δυσσεβεστάτους καὶ τῆς Ἐκκλησίας ξένους ἐπιγινώσκομεν (30)· ὅτι τε παρὰ τὰς κοινὰς περὶ Θεοῦ ἐννοίας, καὶ δὴ καὶ παρὰ τὸ βούλημα τῆς θεοπνεύστου

(21) Niceph., μὲν εἶναι male.
(22) Eusebium vide in Marcellum.
(23) Apud Socr. et Nic., οὐκ deest, minus recte.
(24) Ita Reg. Socrat. et Nic. Editi, αὐτόν minus recte.
(25) Sic edit. Comm. et omnes manuscripti codd. Edit. vero Parisiensis ex Socrate sic emendavit, Φοτεῖνου quasi mendum esset. At Σκοτεινὸν vocatum existimamus per antiphrasin.
(26) Τὴν μοναρχίαν Socr. et Nic.
(27) Socr. et Nic., τῶν ἀοράτων, ἀλλ' ἐνυπόστατον Λόγον ὄντα τοῦ Πατρὸς, καὶ Θεὸν ἐκ Θεοῦ. Οὗτος γάρ ἐστι πρὸς ὃν εἶπεν, etc.
(28) Socr. et Nic., ὃς . . . . ὤφθη.
(29) Sic edit. Comm. et omnes mss. Edit. vero Paris., γεγενῆσθαι.
(30) Sic Reg. Socr. et Nic. Editi, γινώσκομεν. Mox Reg., καινάς, male. Ibidem editi, τοῦ περὶ Θεοῦ male, τοῦ deest in Reg. Socr. et Nic.

Γραφῆς, τοιαῦτα τετολμήκασι περὶ αὐτοῦ διορίσασθαι. Αὐτοκράτορα γὰρ ἡμεῖς τὸν Θεὸν καὶ (31) Κύριον αὐτὸν ἑαυτοῦ εἰδότες, ἑκουσίως αὐτὸν καὶ ἐθελοντὴν τὸν Υἱὸν γεγεννηκέναι εὐσεβῶς ὑπειλήφαμεν. Πιστεύοντες δὲ ἐμφόβως (32) καὶ τῷ περὶ ἑαυτοῦ λέγοντι· « Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, » οὐχ ὁμοίως αὐτὸν τοῖς δι' αὐτοῦ γενομένοις κτίσμασιν ἢ ποιήμασι γεγενῆσθαι νοοῦμεν. Ἀσεβὲς γὰρ καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως ἀλλότριον τὸ τὸν κτίστην τοῖς δι' αὐτοῦ κεκτισμένοις (33) δημιουργήμασι παραβάλλειν, καὶ τὸν αὐτὸν τῆς γενέσεως τοῖς ἄλλοις τρόπον ἔχειν καὶ αὐτὸν νομίζειν. Μόνον γὰρ καὶ μόνως τὸν μονογενῆ Υἱὸν γεγεννῆσθαι (34) γνησίως τε καὶ ἀληθῶς διδάσκουσιν ἡμᾶς αἱ θεῖαι Γραφαί.

A illo ausi sint definere. Nos enim Deum sibi ipsi imperantem, ac sui Dominum agnoscentes, eum sponte ac libere Filium genuisse pie censemus. Porro licet cum timore credamus illi de se dicenti : « Dominus creavit me principium 592 viarum suarum ad opera sua [13] ; » non tamen quo modo creaturæ et opificia ab illo facta sunt, eodem et illum factum esse intelligimus. Impium enim est, et ab ecclesiastica fide alienum, creatorem cum rebus quas creavit conferre, et eodem generationis modo atque alias creaturas illum editum esse arbitrari. Quippe unigenitum Filium, unum et unice genitum fuisse, germane ac vere docent nos divinæ Scripturæ.

IX. « Ἀλλ' οὐδὲ τὸν Υἱὸν καθ' ἑαυτὸν εἶναι, ζῆν τε καὶ ὑπάρχειν ὁμοίως τῷ Πατρὶ λέγοντες, διὰ τοῦτο χωρίζομεν αὐτὸν τοῦ Πατρὸς, τόπους (35) καὶ διαστήματά τινα μεταξὺ τῆς συναφείας αὐτῶν σωματικῶς ἐπινοοῦντες. Πεπιστεύκαμεν γὰρ ἀμεσιτεύτως αὐτοὺς καὶ ἀδιαστάτως ἀλλήλοις (36) ἐπισυνῆφθαι, καὶ ἀχωρίστου ὑπάρχειν ἑαυτῶν· ὅλου μὲν τοῦ Πατρὸς ἐνστερνισμένου τὸν Υἱὸν, ὅλου δὲ τοῦ Υἱοῦ ἐξηρτημένου καὶ προσπεφυκότος τῷ Πατρὶ, καὶ μόνου τοῖς πατρῴοις κόλποις ἀναπαυομένου διηνεκῶς (37). Πιστεύοντες οὖν εἰς τὴν παντέλειον Τριάδα τὴν ἁγιωτάτην, τουτέστιν εἰς τὸν Πατέρα, καὶ εἰς τὸν Υἱὸν, καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ Θεὸν μὲν τὸν Πατέρα λέγοντες, Θεὸν δὲ καὶ τὸν Υἱὸν, οὐ δύο τούτους Θεοὺς, ἀλλ' ἓν ὁμολογοῦμεν τῆς θεότητος ἀξίωμα, καὶ μίαν ἀκριβῆ τῆς βασιλείας τὴν συμφωνίαν (38)· παντάρχοῦντος μὲν καθόλου πάντων, καὶ αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ, μόνου τοῦ Πατρός· τοῦ δὲ Υἱοῦ ὑποτεταγμένου τῷ Πατρὶ· ἐκτὸς δὲ αὐτοῦ πάντων μετ' αὐτὸν βασιλεύοντος τῶν δι' αὐτοῦ γενομένων, καὶ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριν ἀφθόνως τοῖς ἁγίοις δωρουμένου πατρικῷ βουλήματι. Οὕτω γὰρ τὸν περὶ τῆς εἰς Χριστὸν μοναρχίας συνίστασθαι λόγον παρέδοσαν ἡμῖν οἱ ἱεροὶ λόγοι.

B IX. « Sed neque tametsi dicimus Filium per seipsum esse, vivere ac subsistere, perinde atque Patrem, illum idcirco a Patre separamus, spatia quædam et intervalla quibus disjuncti sunt corporali modo intelligentes. Credimus enim, eos absque ullo medio et interstitio conjunctos esse, nec a se invicem posse ullatenus separari : ita ut totus Pater Filium in sinu suo complectatur, et totus Filius a Patre pendeat, illi adhæreat, solusque in Patris sinu perpetuo conquiescat. Credentes igitur in undique perfectam et sanctissimam Trinitatem, id est in Patrem, et in Filium, et in Spiritum sanctum : cum Deum Patrem Deum, item Filium dicimus, non hos, duos Deos, sed unam confitemur divinitatis dignitatem, et unam absolutam regni concordiam ; ita ut solus Pater omnibus omnino, et ipsi quoque C Filio dominetur ; Filius vero Patri subjiciatur, et illo excepto omnibus post illum dominetur quæ ab ipso facta sunt ; et Spiritus sancti gratiam Patris voluntate, sanctis affatim largiatur. Sic enim ejus quæ in Christo est monarchiæ rationem constare, sacra nobis eloquia tradiderunt.

X. « Ταῦτα ἠναγκάσθημεν μετὰ τὴν ἐν ἐπιτομῇ προεκτεθεῖσαν πίστιν πλατύτερον ἐπεξεργάσασθαι οὐ κατὰ περιττὴν φιλοτιμίαν, ἀλλ' ἵνα πᾶσαν τὴν τῆς ἡμετέρας ὑπολήψεως ἀλλοτρίαν ἀνακαθάρωμεν ὑποψίαν παρὰ τοῖς τὰ καθ' ἡμᾶς ἀγνοοῦσι, καὶ γνῶσιν οἱ κατὰ τὴν δύσιν πάντες, ὁμοῦ μὲν τῆς συκοφαντίας τῶν ἑτεροδόξων τὴν ἀναίδειαν, ὁμοῦ δὲ τῶν

X. « Hæc coacti sumus, post fidem compendio antehac editam, fusius explicare, non superflua ambitione impulsi, sed ut alienam omnem de fide nostra suspicionem levaremus, eorum maxime qui rerum nostrarum imperiti sunt, utque Occidentales omnes cum adversariorum sycophantiæ impudentiam, tum Orientalium ecclesiasticam in Domino sen-

[13] Prov. VIII, 22.

(31) Καὶ deest in Socr. Infra idem et Nic., καὶ θέλοντα.

(32) Sic Reg. Socr. Nic. Edit. vero Comm., ἐμφόσως. Edit. Parisiens., ἐμφόοιος. Ibid. Socrat. et Niceph., τὸ περὶ αὐτοῦ λεγόμενον. Ibid. Reg. post λέγοντι habet ὅτι.

(33) Sic omnes mss. et editi. Socr. et Nicephor., ἐκτισμένοις. Paulo post Socr., τοῖς ἀλλοτρίοις τρόπον. Mox Reg., καὶ αὐτόν. Particula καί in editis deest.

(34) Ita Reg. et Basil. bene. Editi cum Socr. et Niceph., γεγενῆσθαι. Mox Reg. Socr. et Nicephor., ἡμᾶς. Editi, ὑμᾶς perperam.

(35) Sic Reg. Socr. et Niceph. In editis vero, οὐ τόπους. Ibid. Nicephor., τόπους δὲ καί. Infra Reg. Socr. et Nicephor., σωματικῶς. Editi, σωματικῶν perperam.

(36) Regius codex, διαστάτως ἀλλήλοις : deest illud in Socr. et Nicephor. Mox iidem ὅλον.

(37) Ita Reg. Editi, ἐπαναπαυομένου. Totum hunc locum sic habent Socr. et Niceph., καὶ μόνον τοῖς πατρῴοις κόλποις ἀναπαυόμενον. Paulo post iidem, ἁγιωτάτην, τὸν Πατέρα λέγοντες Θεὸν, καὶ τὸν Υἱὸν οὐ δύο τούτους Θεοὺς, ἀλλ' ἕνα ὁμολογοῦμεν, μετὰ (Nic., κατὰ) τὸ τῆς θεότητος ἀξίωμα.

(38) Socr. et Nic., συνάφειαν. Mox μόνου deest in Socrate et Nicephoro.

tentiam, exploratam habeant, sinceroque divinitus inspiratarum Scripturaaum testimonio confirmatam, apud eos qui mente minime perversa sunt. »

27. Sed neque his steterunt : iterum namque Sirmii adversus Photinum coacti, aliam fidei formulam ediderunt, non ita prolixam, neque tot verbis conscriptam : sed plurimis detractis, alia addiderunt, veluti ea a quibusdam sibi suggerentibus accepissent.

« Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentiam, creatorem et factorem omnium : ex quo omnis paternitas in cœlo et in terra nominatur. Et in unigenitum ejus Filium,Dominum nostrum Jesum Christum, ex Patre natum ante omnia sæcula : Deum ex Deo, lumen ex lumine, per quem omnia facta sunt, quæ in cœlis et quæ in terra, visibilia et invisibilia.Qui Verbum est et sapientia, lux vera, et vita ; qui in novissimis diebus propter nos homo factus est ; natusque ex sancta Virgine, crucifixus, mortuus et sepultus ; qui resurrexit ex mortuis tertia die, et assumptus est in cœlum, sedetque ad dexteram Patris. Et venturus **592** est in consummatione sæculi judicare vivos et mortuos, et reddere unicuique secundum opera sua,cujus regnum perpetuum permanet in infinita sæcula. Erit enim sedens ad dexteram Patris, non solum in hoc sæculo,sed etiam in futuro. Et in Spiritum sanctum, hoc est, Paracletum, quem apostolis pollicitus, se, post ascensum suum in cœlos, missurum, misit, ut doceret eos et suggereret eis omnia ; per quem omnes animæ, quæ in eum sincere credunt, sanctificantur.

I. « Eos porro qui dicunt,Filium ex non exstantibus, aut ex alia substantia, et non ex Deo esse : aut tempus vel sæculum fuisse cum exsisteret, alienos a se agnoscit sancta et catholica Ecclesia.

II. « Iterum ergo dicimus : Si quis Patrem et Filium duos Deos dicit, anathema esto.

III. « Et si quis, cum dicat Deum Christum, et ante sæcula Dei Filium esse, eumdem non confiteatur ad creationem universorumPatri ministrasse, anathema esto.

IV. « Si quis ingenitum illum, aut partem ejus ex Maria natum dicere ausit, anathema esto.

V. « Si quis secundum præscientiam ante Ma-

A ἀνατολικῶν τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἐν Κυρίῳ (39) φρόνημα, μαρτυρούμενον ἀδιάστως ὑπὸ τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν, παρὰ τοῖς ἀδιαστρόφοις (40). »

27. Ἀλλ' οὐδὲ τούτοις ἐνέμειναν· πάλιν γὰρ ἐν Σιρμίῳ συνελθόντες κατὰ Φωτεινοῦ, τότε συνέθηκαν αὖθις πίστιν, οὐκέτι μὲν οὕτω σχοινοτενῆ, οὐδὲ τοσαύτην τοῖς ῥήμασιν· ἀφελόντες δὲ τὰ πλεῖστα καὶ προσθέντες ἄλλα, ὥσπερ ἐξ ὑποβολῆς παρά τινων ἀκούσαντες, ἔγραψαν ταῦτα.

(41) « Πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεὸν, Πατέρα παντοκράτορα, τὸν κτίστην καὶ ποιητὴν τῶν πάντων, ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανῷ (42) καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται· καὶ εἰς τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν, τὸν πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα· Θεὸν ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτὸς, δι' οὗ ἐγένετο τὰ πάντα, τά γε (43) B ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα· Λόγον ὄντα καὶ σοφίαν, καὶ φῶς ἀληθινὸν, καὶ ζωήν· τὸν ἐπ' ἐσχατων τῶν ἡμερῶν δι' ἡμᾶς ἐνανθρωπήσαντα· καὶ γεννηθέντα ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου, καὶ σταυρωθέντα, καὶ ἀποθανόντα, καὶ ταφέντα· καὶ ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἀναληφθέντα εἰς οὐρανὸν, καὶ καθεσθέντα (44) ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρός· καὶ ἐρχόμενον ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς, καὶ ἀποδοῦναι ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· οὗ ἡ βασιλεία, ἀκατάπαυστος οὖσα, διαμένει εἰς τοὺς ἀπείρους αἰῶνας· ἔσται γὰρ καθεζόμενος ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι· καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τουτέστι τὸν Παράκλητον, ὅπερ ἐπαγγειλάμενος τοῖς ἀποστόλοις, μετὰ τὴν εἰς οὐρανοὺς C αὐτοῦ ἄνοδον ἀποστεῖλαι, διδάξαι καὶ ὑπομνῆσαι αὐτοὺς πάντα, ἔπεμψε· δι' οὗ καὶ ἁγιάζονται αἱ τῶν εἰλικρινῶς εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων ψυχαί.

I. « Τοὺς δὲ λέγοντας ἐξ οὐκ ὄντων τὸν Υἱὸν, ἢ ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως, καὶ μὴ ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι ἦν χρόνος ἢ αἰὼν, ὅτε οὐκ ἦν, ἀλλοτρίους οἶδεν ἡ ἁγία καὶ (45) καθολικὴ Ἐκκλησία.

II. « Πάλιν οὖν ἐροῦμεν· Εἴ τις τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν δύο λέγει Θεοὺς, ἀνάθεμα ἔστω.

III. « Καὶ εἴ τις, λέγων Θεὸν τὸν Χριστὸν πρὸ αἰώνων (46) Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ὑπουργηκότα τῷ Πατρὶ εἰς τὴν τῶν ὅλων δημιουργίαν μὴ ὁμολογοίη, ἀνάθεμα ἔστω.

IV. « Εἴ τις τὸν ἀγέννητον (47). ἢ μέρος αὐτοῦ ἐκ Μαρίας λέγειν γεγενῆσθαι (48) τολμᾷ, ἀνάθεμα D ἔστω.

V. « Εἴ τις κατὰ πρόγνωσιν πρὸ Μαρίας λέγει τὸν

(39) Ἐν Κυρίῳ deest apud Niceph. Socr. habet ἐν Χριστῷ.

(40) Socr. et Nic., παρ' αὐτοῖς ἀδιαστρόφως. Quæ sequebantur, τέλος ταύτης τῆς ὁμολογίας, a Parisiensibus de more addita, expunximus, quod in nullis legantur codicibus.

(41) Sexta fidei formula scripta anno 351. — In edit. Paris., ἑτέρα τῆς πίστεως ὁμολογία, quæ cum desunt in edit.Comm. et in omnibus manuscriptis, omissa sunt. Hæc fidei confessio exstat apud Socratem libro II, cap. 30, apud Nicephorum lib. IX, cap. 31, et apud Hilarium *De synodis*, col. 1174.

(42) Socr. et Nic., ἐν οὐρανοῖς.

(43) Τε deest in Socr. et Niceph. Infra καὶ σοφίαν deest apud Nicephorum.

(44) Socr. et Nicephor., καθίσαντα.

(45) In Regio καὶ deest.

(46) Niceph., προαιώνιον.

(47) Regius et Basil. ἀγένητον minus recte.

(48) Sic mss. et editi omnes. Socr. et Niceph., γεγεννῆσθαι, et ita legendum videtur. Mox Socrat. et Niceph., εἴ τις κατὰ πρόγνωσιν τὸν ἐκ Μαρίας, et ita legit Hilarius.

Υἱὸν εἶναι, καὶ μὴ πρὸ αἰώνων ἐκ τοῦ Πατρὸς γεγεννημένον πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι, καὶ δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι τὰ πάντα, ἀνάθεμα ἔστω.

VI. « Εἴ τις τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ πλατύνεσθαι, ἢ συστέλλεσθαι φάσκοι, ἀνάθεμα ἔστω.

VIII. « Εἴ τις πλατυνομένην τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ τὸν Υἱὸν λέγοι ποιεῖν, ἢ τὸν πλατυσμὸν τῆς οὐσίας αὐτοῦ Υἱὸν ὀνομάζοι, ἀνάθεμα ἔστω.

VIII. (49) « Εἴ τις ἐνδιάθετον ἢ προφορικὸν λόγον λέγει τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἀνάθεμα ἔστω.

IX. « Εἴ τις ἄνθρωπον μόνον λέγει τὸν ἐκ Μαρίας Υἱὸν, ἀνάθεμα ἔστω.

X. « Εἴ τις Θεὸν καὶ ἄνθρωπον τὸν ἐκ Μαρίας λέγων, Θεὸν τὸν ἀγέννητον οὕτω νοεῖ (50), ἀνάθεμα ἔστω.

XI. « Εἴ τις τὸ, « Ἐγὼ Θεὸς πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα, καὶ πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἔστι Θεὸς, » ἐπ' ἀναιρέσει εἰδώλων καὶ τῶν μὴ ὄντων θεῶν εἰρημένον, ἐπ' ἀναιρέσει τοῦ Μονογενοῦς πρὸ αἰώνων Θεοῦ Ἰουδαϊκῶς ἐκλαμβάνοι, ἀνάθεμα ἔστω.

XII. « Εἴ τις τὸ, « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, » ἀκούων, τὸν Λόγον εἰς σάρκα μεταβεβλῆσθαι νομίζοι, ἢ τροπὴν ὑπομεμενηκότα ἀνειληφέναι τὴν σάρκα λέγοι (54), ἀνάθεμα ἔστω.

XIII. « Εἴ τις, τὸν μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἐσταυρωμένων ἀκούων, τὴν θεότητα αὐτοῦ (62) φθορὰν, ἢ πάθος, ἢ τροπὴν, ἢ μείωσιν, ἢ ἀναίρεσιν ὑπομεμενηκέναι λέγοι, ἀνάθεμα ἔστω.

XIV. « Εἴ τις τὸ, « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον, » μὴ τὸν Πατέρα πρὸς τὸν Υἱὸν λέγειν, ἀλλ' αὐτὸν πρὸς ἑαυτὸν λέγοι τὸν Θεὸν εἰρηκέναι, ἀνάθεμα ἔστω.

XV. (53) « Εἴ τις μὴ τὸν Υἱὸν λέγοι τὸν Ἀβραὰμ ἑωρᾶσθαι, ἀλλὰ τὸν ἀγέννητον Θεὸν, ἢ μέρος αὐτοῦ, ἀνάθεμα ἔστω.

XVI. « Εἴ τις τῷ Ἰακὼβ μὴ τὸν Υἱὸν ὡς ἄνθρωπον πεπαλαικέναι, ἀλλὰ τὸν ἀγέννητον Θεὸν, ἢ μέρος αὐτοῦ λέγοι, ἀνάθεμα ἔστω.

XVII. « Εἴ τις τὸ, « Ἔβρεξε Κύριος πῦρ παρὰ Κυ« ρίου, » μὴ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκλαμβάνοι, ἀλλ' αὐτὸν παρ' ἑαυτοῦ λέγει Βεβρεχέναι, ἀνάθεμα ἔστω· ἔβρεξε γὰρ Κύριος ὁ Υἱὸς παρὰ Κυρίου τοῦ Πατρός.

XVIII. « Εἴ τις, ἀκοάων Κύριον τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱὸν Κύριον, καὶ Κύριον τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν, ἐπεὶ Κύριος ἐκ Κυρίου (54), δύο λέγει Θεούς, ἀνάθεμα ἔστω. Οὐ γὰρ συντάσσομεν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, ἀλλ' ὑποτεταγμένον τῷ Πατρί. Οὔτε γὰρ κατῆλθεν ἐπὶ Σόδομα (55) ἄνευ βουλῆς τοῦ Πατρὸς, οὔτε ἔβρεξεν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλὰ παρὰ Κυρίου, αὐθεντοῦντος δηλαδὴ

riam Filium esse dicit, et non ante sæcula ex Patre genitum apud Deum esse, ac per eum non omnia fuisse facta, anathema sit.

VI. « Si quis Dei substantiam dilatari, aut contrahi dixerit, anathema sit.

VII. « Si quis dilatatam Dei substantiam Filium facere dixerit, aut dilatationem substantiæ ejus Filium nominet, anathema esto.

VIII. « Si quis internum aut prolatitium, esse Dei Filium dixerit, anathema sit.

IX. « Si quis Filium ex Maria natum, hominem tantum esse dicat, anathema sit.

X. « Si quis Deum et hominem ex Maria natum, Deum ingenitum ipsum intelligat, anathema sit.

XI. « Si quis illud, « Ego Deus primus, et ego postea et præter me non dest Deus [14], »quod ad idolorum, falsorumque deorum subversionem dictum est, subversionem Unigeniti, ante sæcula Dei, Judaico more accipiat, anathema sit.

XII. « Si quis illud, « Verbum caro factum « est [15], » audiens Verbum in carnem mutatum esse existimet, aut mutationem quamdam, in assumendo carnem, passum esse dicat, anathema sit.

XIII. « Si quis unigenitum Filium Dei crucifixum audiens, divinitatem ejus corruptionem, passionem, mutationem, diminutionem aut destructionem subiisse dicat, anathema sit.

XIV. « Si quis illud, « Faciamus hominem [16], » non Patrem Filio, sed sibi ipsi Deum dixisse affirmaverit, anathema sit.

XV. « Si quis dixerit Abraham non vidisse Filium, sed ingenitum Deum aut partem ejus, anathema sit.

XVI. « Si quis cum Jacobo non Filium ut hominem colluctatum esse dicat, sed ingenitum Deum, aut partem ejus, anathema sit.

XVII. « Si quis, illud, « Pluit Dominus a Domino [17], » non de Patre ac Filio accipiat, sed ipsum a seipso pluisse dicat, anathema sit : pluit enim Filius Dominus, a Domino Patre.

XVIII. « Si quis audiens Dominum Patrem et Dominum Filium, aut Dominum Patrem et Filium, **594** quod Dominus ex Domino sit, duos dicat Deos, anathema esto. Non enim Filium exæquamus Patri, sed subditum illi esse intelligimus. Neque enim sine voluntate Patris descendit Sodomam, neque pluit a semetipso, sed a Domino, id est per aucto-

[14] Isa. XLIV, 6. [15] Joan. I, 14. [16] Gen. I, 26. [17] Gen. XIX, 24.

(49) Ita Regius. Totus hic anathematismus in editis deest. Socrat. vero et Niceph., προφορικὸν Λόγον λέγοι τὸν Υἱόν, et ita legit Hilarius, quam lectionem sequi visum est. In Regio Λόγον deest.

(50) Socrat. et Niceph., αὐτόν. Sed Hilarius cum Athanasio legit. Sequens anathematismus apud Hilarium et XXIII.

(51) Λέγοι deest in Socrat. et Niceph., sed lectum fuit ab Hilario.

(52) Socrat. non habet τὴν θεότητα αὐτοῦ. Niceph., κατὰ τὴν θεότητα.

(53) Totus hic anathematismus deest apud Niceph.

(54) Socrat. et Niceph., καὶ Κύριον τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν εἶποι, καὶ Κύριος ἐκ Κυρίου λέγων, δύο λέγοι Θεούς.

(55) Socrat. et Nicephor. minus recte οὔτε γὰρ κατῆλθεν εἰς σῶμα, nobiscum legit Hilarius : *Neque enim descendit in Sodomam.*

ritatem Patris; neque sedet ad dexteram Patris a semetipso, sed audit Patrem dicentem : « Sede a « dextris meis [18]. »

XIX. « Si quis Patrem et Filium et Spiritum sanctum, unam personam dicat, anathema sit.

XX. « Si quis Spiritum sanctum Paracletum dicens, ingenitum Deum dixerit, anathema sit.

XXI. « Si quis, ut nos docuit Dominus, non alium Paracletum dicat præter Filium, dixit enim: « Et alium Paracletum mittet vobis Pater, quem « ego rogabo [19], » anathema sit.

XXII. « Si quis Spiritum sanctum partem Patris aut Filii dixerit, anathema sit.

XXIII. « Si quis Patrem et Filium et Spiritum sanctum tres Deos dixerit, anathema sit.

XXIV. « Si quis voluntate Dei, ut unam ex rebus factis Filium Dei factum esse dixerit, anathema sit.

XXV. « Si quis Filium non volente Patre genitum esse dicat, anathema sit. Non enim coactus Pater, vel naturali necessitate ductus, cum nollet genuit Filium : sed simul ac voluit, sine tempore, et sine passione ex se genitum illum edidit.

XXVI. Si quis ingenitum et principio carentem dixerit Filium, ita ut duo principio carentia, et duo ingenita dicat, duosque Deos faciat, anathema sit. Caput enim quod est principium omnium Filius est; caput vero quod est principium Christi, Deus est; ita enim ad unum, qui est sine principio omnium principium, omnia per Filium pie referimus.

XXVII. « Et iterum Christianismi sententiam accurate exponentes dicimus: Si quis negaverit Christum Deum, Filium Dei esse ante sæcula, et Patri ad universorum creationem ministrasse; sed ex quo tempore ex Maria genitus est, Christum ac Filium appellatum fuisse, et tunc incepisse Deum esse, anathema sit. »

28. His omnibus rejectis, quasi præstantiora excogitassent, fidei doctrinam formulamque statuunt, et hæc Sirmii Latine scribunt, quæ Græce translata sunt :

« Cum nonnulla putaretur esse de fide disceptata-

[18] Psal. CIX, 1. [19] Joan. XIV, 16.

τοῦ Πατρός· οὔτε κάθηται ἐκ δεξιῶν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἀκούει λέγοντος τοῦ Πατρός· « Κάθου ἐκ « δεξιῶν μου (56). »

XIX. « Εἴ τις τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱόν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἕν πρόσωπον λέγει (57), ἀνάθεμα ἔστω.

XX. « Εἴ τις, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Παράκλητον λέγων, τὸν ἀγέννητον λέγοι Θεὸν (58)· ἀνάθεμα ἔστω.

XXI. « Εἴ τις, ὡς ἐδίδαξεν ἡμᾶς ὁ Κύριος, μὴ ἄλλον λέγοι τὸν Παράκλητον παρὰ τὸν Υἱόν· εἴρηκε γάρ· « Καὶ ἄλλον Παράκλητον πέμψει ὑμῖν ὁ Πατήρ, ὃν « ἐρωτήσω ἐγώ, » ἀνάθεμα ἔστω.

XXII. « Εἴ τις τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον μέρος λέγοι τοῦ Πατρὸς, ἢ τοῦ Υἱοῦ, ἀνάθεμα ἔστω.

XXIII. « Εἴ τις τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱὸν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα τρεῖς λέγοι (59) Θεοὺς, ἀνάθεμα ἔστω.

XXIV. « Εἴ τις βουλήσει τοῦ Θεοῦ ὡς ἓν τῶν ποιημάτων γεγονέναι λέγοι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἀνάθεμα ἔστω.

XXV. « Εἴ τις μὴ θελήσαντος τοῦ Πατρὸς γεγεννῆσθαι (60) λέγοι τὸν Υἱὸν, ἀνάθεμα ἔστω. Οὐ γὰρ βιασθεὶς ὁ Πατὴρ ὑπὸ ἀνάγκης φυσικῆς ἀχθεὶς, ὡς οὐκ ἤθελεν (61), ἐγέννησε τὸν Υἱὸν, ἀλλ' ἅμα τε ἠβουλήθη, καὶ ἀχρόνως καὶ ἀπαθῶς ἐξ ἑαυτοῦ αὐτὸν γεννήσας ἐπέδειξεν (62).

XXVI. « Εἴ τις ἀγέννητον καὶ ἄναρχον λέγοι τὸν Υἱὸν, ὡς δύο ἄναρχα καὶ δύο ἀγέννητα λέγων, καὶ δύο ποιῶν Θεοὺς, ἀνάθεμα ἔστω. Κεφαλὴ γὰρ, ὅ ἐστιν ἀρχὴ πάντων, ὁ Υἱός· κεφαλὴ δὲ, ὅ ἐστιν ἀρχὴ τοῦ Χριστοῦ ὁ Θεός (63)· οὕτω γὰρ εἰς μίαν ἄναρχον τῶν ὅλων ἀρχὴν δι' Υἱοῦ εὐσεβῶς τὰ πάντα ἀνάγομεν.

XXVII. « Καὶ πάλιν συνδιακριβοῦντες (63) τοῦ Χριστιανισμοῦ τὴν ἔννοιαν λέγομεν, ὅτι, Εἴ τις Χριστὸν Θεὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ προαιώνιον ὄντα, καὶ ὑπουργηκότα τῷ Πατρὶ εἰς τὴν τῶν ὅλων δημιουργίαν μὴ λέγοι· ἀλλ' ἐξ οὗ ἐκ Μαρίας ἐγεννήθη, ἐκ τότε καὶ Χριστὸν καὶ Υἱὸν κεκλῆσθαι, καὶ ἀρχὴν εἰληφέναι τοῦ Θεὸν εἶναι, ἀνάθεμα ἔστω (65). »

28. Ταῦτα πάντα παρωσάμενοι· καὶ ὥσπερ βελτίονα ἐπινοήσαντες, δογματίζουσιν ἄλλην πίστιν, καὶ γράφουσι ταῦτα ἐν Σιρμίῳ Ῥωμαϊστὶ μὲν, ἑρμηνευθέντα δὲ Ἑλληνιστί.

(66) « Ἐπειδὴ περὶ πίστεως ἔδοξέ τινα διάσκεψιν

(56) In editis Athanasii et in mss. male hic legebatur ἀνάθεμα ἔστω, quod cum desit in Niceph. et Hilario expunctum est.

(57) Socrat. et Niceph., λέγοι.

(58 Regius λέγει solus. Infra ὁ Κύριος deest apud Socratem, cujus loco apud Niceph. legitur ἡ Γραφή.

(59) Regius solus λέγει. Mox Socrat. et Niceph., ὡς ἓν τῶν κτισμάτων.

(60) Ita Reg. Socrat. et Niceph. Editi vero, γεγενῆσθαι. Mox Socrat., φυσικῆς αὐθις. Niceph. totum hunc locum invertit.

(61) Reg. Socrat. et Niceph., ὡς οὐκ ἤθελεν. Editi, ὡς οὐκ ἠθέλησεν.

(62) Socrat., ἀπέδειξεν. Post hanc vocem editi et codices Athanasii, itemque editi Socr. addunt, ἀνάθεμα ἔστω. Sed hæc cum absint a Niceph. et Hilar. maleque posita sint, expunximus.

(63) Socrat. et Niceph., Κεφαλὴ γάρ ἐστι καὶ ἀρχὴ πάντων ὁ Υἱός. Niceph., Ὁ Θεός. κεφαλὴ δέ ἐστι τοῦ Χριστοῦ ὁ Θεός.

(64) Socrat. et Niceph., οὖν διακριβοῦντες. Paulo post Socrat et Niceph., ὅτι εἴ τις Χριστὸν Ἰησοῦν Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ πρὸ αἰώνων ὄντα.

(65) Socrat. et Niceph. post ἀνάθεμα ἔστω addunt ὡς ὁ Σαμοσατεύς.

(66) Septima fidei confessio anno 357. Hæc fidei formula Latine primum scripta fuit, ut habetur apud

γενέσθαι, πάντα ἀσφαλῶς ἐζητήθη καὶ διηρευνήθη ἐν τῷ Σιρμίῳ ἐπὶ παρουσίᾳ Οὐάλεντος, καὶ Οὐρσακίου, καὶ Γερμινίου, καὶ τῶν λοιπῶν. Συνέστηκεν ἕνα Θεὸν εἶναι Πατέρα παντοκράτορα (67), καθὼς καὶ ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ καταγγέλλεται· καὶ ἕνα μονογενῆ Υἱὸν αὐτοῦ, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, ἐξ αὐτοῦ πρὸ τῶν αἰώνων γεννηθέντα. Δύο Θεοὺς (68) μὴ χρῆναι λέγειν· ἐπειδὴ αὐτὸς ὁ Κύριος εἴρηκε· « Πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα μου καὶ Πατέρα ὑμῶν, « καὶ Θεόν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν. » Διὰ τοῦτο καὶ πάντων Θεός ἐστι, καθὼς καὶ ὁ Ἀπόστολος ἐδίδαξεν· « Ἢ « Ἰουδαίων μόνων ὁ Θεὸς, οὐχὶ καὶ ἐθνῶν ; Ναὶ καὶ « ἐθνῶν· ἐπείπερ εἷς ὁ Θεὸς, ὃς δικαιώσει περιτομὴν « ἐκ πίστεως, καὶ ἀκροβυστίαν διὰ πίστεως (69)· » καὶ τὰ μὲν λοιπὰ πάντα συμφωνεῖ, καὶ οὐδεμίαν ἔχει ἀμφιβολίαν. Ἐπειδὴ δὲ πολλούς τινας κινεῖ περὶ τῆς λεγομένης Ῥωμαϊστὶ μὲν σουβσταντίας (70), Ἑλληνιστὶ δὲ λεγομένης οὐσίας, τουτέστιν, ἵνα ἀκριβέστερον γνωσθῇ, τὸ ὁμοούσιον, ἢ τὸ λεγόμενον ὁμοιοούσιον (71)· οὐ χρή τινα τούτων παντελῶς μνήμην γίνεσθαι, οὐδὲ περὶ τούτων ἐξηγεῖσθαι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν, καὶ διὰ τοῦτον τὸν λογισμὸν, ὅτι ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς οὐ γέγραπται περὶ τούτων· καὶ ὅτι ταῦτα ὑπὲρ τὴν ἀνθρώπων γνῶσιν καὶ τὸν ἀνθρώπων νοῦν ἐστι· καὶ ὅτι οὐδεὶς δύναται τὴν γενεὰν τοῦ Υἱοῦ διηγήσασθαι, καθὼς γέγραπται· « Τὴν γενεὰν (72) αὐτοῦ τίς διηγήσεται ; » Μόνον γὰρ εἰδέναι τὸν Πατέρα φανερόν ἐστι, πῶς τὸν Υἱὸν ἐγέννησε, καὶ πάλιν τὸν Υἱὸν, πῶς αὐτὸς γεγέννηται παρὰ τοῦ Πατρός (73). Οὐδενὶ δὲ ἀμφιβολόν ἐστι, μείζονα εἶναι τὸν Πατέρα· οὐδὲ γὰρ διστάσειεν ἄν τις τὸν Πατέρα (74), τιμῇ, καὶ ἀξίᾳ, καὶ θεότητι, καὶ αὐτῷ τῷ ὀνόματι τῷ πατρικῷ μείζονα εἶναι, διαμαρτυρουμένου αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ· « Ὁ ἐμὲ « πέμψας Πατὴρ μείζων μού ἐστι. » Καὶ τοῦτο δὲ καθολικὸν εἶναι οὐδεὶς ἀγνοεῖ, δύο πρόσωπα εἶναι, Πατρὸς καὶ Υἱοῦ· καὶ τὸν μὲν Πατέρα μείζονα, τὸν δὲ Υἱὸν ὑποτεταγμένον τῷ Πατρὶ (75) μετὰ πάντων, ὧν αὐτῷ ὁ Πατὴρ ὑπέταξε. Τὸν δὲ Πατέρα ἀρχὴν μὴ ἔχειν, καὶ ἀόρατον εἶναι, καὶ ἀθάνατον εἶναι (76), καὶ ἀπαθῆ εἶναι· τὸν δὲ Υἱὸν γεγεννῆσθαι ἐκ τοῦ Πατρὸς, Θεὸν ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτός. Καὶ τούτου τὴν γένεσιν, καθὼς προείρηται, μηδένα γινώσκειν, εἰ μὴ μόνον τὸν Πατέρα. Αὐτὸν δὲ τὸν Υἱὸν καὶ Κύριον καὶ Θεὸν ἡμῶν σάρκα ἥτοι σῶμα, τουτέστιν ἄνθρωπον,

A tio, diligenter omnia apud Sirmium tractata sunt et discussa, præsentibus Valente, Ursacio, Germinio et cæteris. Unum constat Deum esse et Patrem omipotentem, ut sic per universum orbem creditur. Et unicum Filium ejus Jesum Christum Dominum Salvatorem nostrum, ex ipso ante sæcula genitum. Duos autem Deos nec posse nec debere prædicari, quia ipse Dominus dixit : « Ibo ad « Patrem meum et ad Patrem vestrum, ad Deum « meum et ad Deum vestrum[20]. » Ideo omnium Deus unus est, sicut Apostolus docuit : « An Judæorum « Deus tantum ? nonne et gentium ? Imo et gen- « tium. Quoniam quidem unus est Deus, qui justifi- « cat circumcisionem ex fide, et præputium per fi- « dem[21] ; » sed et cætera convenerunt nec ullam habere potuerunt discrepantiam. Quod vero quosdam B aut multos movebat, 595 de substantia, quæ Græce *usia* appellatur, id est (ut expressius intelligatur) homousion, aut quod dicitur homœusion : nullam omnino fieri oportere mentionem nec quemquam prædicare, ea de causa et ratione, quod nec in divinis Scripturis contineatur ; et quod super hominis scientiam sit, nec quisquam possit nativitatem Filii enarrare, de quo scriptum est : « Ge- « nerationem ejus quis enarrabit[22] ? » Scire autem manifestum est solum Patrem quomodo genuerit Filium suum ; et Filium quomodo genitus sit a Patre. Nulla ambiguitas est majorem esse Patrem. Nulli potest dubium esse Patrem, honore, dignitate, claritate, majestate et ipso nomine Patris majorem esse, Filio ipso testante : « Qui me misit Pater, major « me est[23]. » Et hoc catholicum esse, nemo ignorat, C duas personas esse Patris et Filii. Majorem Patrem, Filium subjectum, cum omnibus his quæ ipsi Pater subjecit. Patrem initium non habere, invisibilem esse immortalem esse, impassibilem esse : Filium autem natum esse ex Patre, Deum ex Deo, lumen ex lumine. Cujus Filii generationem, ut ante dictum est, neminem scire, nisi Patrem suum. Ipsum autem Filium Dei, Dominum et Deum nostrum, sicuti legitur, carnem vel corpus, id est hominem suscepisse ex utero Virginis Mariæ, sicut angelus prædicavit. Ut autem Scripturæ omnes doceant, et præcipue ipse magister gentium Apostolus, hominem suscepisse de Maria Virgine, per quem compassus

[20] Joan. xx, 17. [21] Rom. iii, 29, 30. [22] Isa. liii, 8. [23] Joan. xiv, 28.

Hilarium *De synodis*, col. 1156, unde illam transcripsimus. Legitur ea item apud Socratem lib. ii, c. 30, et apud Niceph. lib. ix, c, 31.

Titulus apud Hilarium : *Exemplum blasphemiæ apud Sirmium per Osium et Potamium conscriptæ.* At non putatur Osius illam conscripsisse, sed cum eidem subscripsisset, fraude fortasse Arianorum obtinuit, ut ea Osii confessio vocaretur. Vide quæ ea de re dicuntur in Hilariana postrema editione, et in vita Athanasii nostra ad annum 357.

(67) Sic Reg. Socrat. et Niceph. In editis Πατέρα deest. Infra Socrat. et Niceph., Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Κύριον καὶ Θεὸν καὶ Σωτῆρα ἡμῶν.

(68) Socrat. et Niceph., δύο δὲ Θεούς.

(69) Hæc καὶ ἀκροοστίαν διὰ πίστεως desunt in D Socrat. et Niceph.

(70) Socrat., σουβστανίας. Niceph., σουνσταντίας.

(71) Sic Regius. Editi vero, ὁμοιούσιον.

(72) Ita Reg. et Nic. Editi vero cum Socrat., Τὴν δὲ γενεάν.

(73) Socrat. et Niceph., Ἀπὸ τοῦ Πατρός.

(74) Hæc Οὐδὲ γὰρ διστάσειεν ἄν τις τὸν Πατέρα, absunt a Socrat. et Niceph. Mox Regius, Θειότητι· Paulo post Regius secunda manu, διαμαρτυρόμενον.

(75) Τῷ Πατρὶ deest in Socrat. et Niceph.

(76) Sic Regius, Socrat. et Niceph. εἶναι deest in editis hic tantum. Mox edit. Paris., γεγενῆσθαι. mendose. Alii omnes, γεγεννῆσθαι.

est, illa autem clausula est totius fidei, et illa confirmatio quod Trinitas semper servanda est, sicut legimus in Evangelio : « Ite et baptizate omnes gentes in «nomine Patris et Filii et Spiritus sancti[84].» Integer, perfectus numerus Trinitatis est, Paracletus autem Spiritus per Filium est ; qui missus venit juxta promissum, ut apostolos et omnes credentes instrueret, doceret, sanctificaret. »

A εἰλῆφέναι (77) ἀπὸ Μαρίας τῆς Παρθένου, καθάπερ καὶ ὁ ἄγγελος προευηγγελίσατο· καθὼς δὲ πᾶσαι αἱ Γραφαὶ διδάσκουσι, καὶ μάλιστα αὐτὸς ὁ Ἀπόστολος ὁ διδάσκαλος (78) τῶν ἐθνῶν, ἄνθρωπον ἀνέλαβεν ὁ Χριστὸς ἀπὸ Μαρίας τῆς Παρθένου, δι' οὗ πέπονθε. Τὸ δὲ κεφάλαιον πάσης τῆς πίστεως, καὶ ἡ βεβαιότης ἐστὶν, ἵνα Τριὰς ἀεὶ φυλάττηται, καθὼς ἀνέγνωμεν (79) ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· « Πορευθέντες, βαπτίζετε πάντα τὰ ἔθνη εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Ἀκέραιος δὲ καὶ τέλειός ἐστιν ὁ ἀριθμὸς τῆς Τριάδος (80). Ὁ δὲ Παράκλητος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, δι' Υἱοῦ ἀποσταλὲν, ἦλθε κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν, ἵνα τοὺς ἀποστόλους καὶ πάντας τοὺς πιστεύοντας ἀναδιδάξῃ καὶ ἁγιάσῃ (81). »

29. Hæc cum scripsissent, consilio iterum mutato, eam edidere fidei formulam, quam se cum consulatu edidisse postea erubere. De more autem, quasi hanc item improbarent, curarunt ut per Martinianum notarium exempla ab iis qui haberent auferrentur. Et cum Constantio imperatori auctores B fuissent ut adversus eam edictum promulgaret, aliam rursus tradidere; additisque, uti solent, quibusdam verbis, hæc in Isauria conscripserunt :

29. Ταῦτα γράψαντες καὶ μεταγνόντες, συνέθηκαν μὲν ἐκείνην, ἣν μετὰ τῆς ὑπατείας ἐπιδείξαντες ἠρυθρίασαν (82). Συνήθως δὲ, ὥσπερ καταγνόντες καὶ ταύτης, ἐποίησαν μὲν αὐτὴν ἁρπασθῆναι ἀπὸ τῶν ἐχόντων ἀντίγραφα διὰ Μαρτινιανοῦ (83) νοταρίου. Καὶ ποιήσαντες τὸν βασιλέα Κωνστάντιον κατ' αὐτῆς προθεῖναι διάταγμα, δογματίζουσι πάλιν ἄλλην, καὶ προσθέντες, ὡς εἰώθασι, λέξεις τινὰς, γράφουσι ταῦτα ἐν τῇ Ἰσαυρίᾳ·

596 « Non subterfugimus authenticam fidem in Encæniis Antiochiæ expositam in medium proferre, etsi Patres nostri tunc temporis ad propositam quæstionem concurrerint. At, cum hæ voces ὁμοούσιον, et ὁμοιοούσιον præteritis temporibus atque etiam nunc multos conturbarint : imo a quibusdam ἀνόμοιον (sive dissimilem Patri Filium) jam innovari dicatur, ὁμοούσιον, et ὁμοιοούσιον, utpote voces a Scripturis alienas rejicimus : ἀνόμοιον au-

(84) « Οὐ φεύγομεν τὴν ἐκτεθεῖσαν αὐθεντικὴν πίστιν ἐν τοῖς Ἐγκαινίοις τοῖς κατὰ Ἀντιόχειαν, προκομίζοντες αὐτήν· εἰ καὶ τὰ μάλιστα οἱ πατέρες ἡμῶν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ πρὸς τὸ ὑποκείμενον τῆς ζητήσεως συνέδραμον. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὺς (85) ἐθορύβησε τὸ ὁμοούσιον καὶ τὸ ὁμοιοούσιον ἐν τοῖς παρελθυθόσι χρόνοις καὶ μέχρι νῦν· ἀλλὰ καὶ ἀρτίως (86) λέγεται καινοτομεῖσθαι ὑπό τινων τὸ ἀνόμοιον Υἱοῦ πρὸς Πατέρα τούτου χάριν τὸ μὲν ὁμοούσιον καὶ τὸ ὁμοιοού-

[84] Matth. xxviii, 19.

(77) Sic Regius, Socrat. et Nic. Editi vero, ἀνειλῆφέναι. Mox hæc, ἀπὸ Μαρίας τῆς Παρθένου desunt in Socrat. et Nic. Paulo post Socrat. et Nic., εὐηγγελίσατο. Ibid. Nic., καθὰ δὲ καὶ.

(78) Ita Regius, Socrat et Niceph. In editis, ὁ διδάσκαλος deest.

(79) Sic Regius, Socrat. et Nic. Edtti vero, ἀνάγνωμεν male. Ibid. Socrat et Niceph., Πορευθέντες, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρός, etc.

(80) Sic Regius, Socrat. et Niceph., et ita legit Hilar. In edit., τῆς ἁγίας Τριάδος.

(81) Socrat., ἁγιάσῃ καὶ ἐναδείξῃ. Quæ mox sequebantur in editis, Ταῦτα οἱ περὶ Εὐσέβιον, a Parisiensibus editoribus addita, expunximus : quippe cum uullis in codicibus legantur. Latina vero, *Hæc Eusebiani*, non sunt Nannianæ versionis, sed a Commelinianis adjecta Græce a Parisiensibus versa sunt, quod actum sæpe fuit in superioribus.

(82) Octava fidei formula, edita anno 359 quæ habetur supra num. 8.

(83) Ita Regius quem sequimur. Editi vero, Μαρτιανοῦ. Infra Regius, διάταγμα. Editi, διατάγματα.

Quod autem ait hic Athanasius, exempla confessionis tertiæ Sirmiensis, cui ascripti consules erant, a Martiniano ablata fuisse, ad secundum Sirmiensem superius editam num. 28 nequicquam, Socratis testimonio nixi, referre conati sunt eruditi viri, qui hoc loco lapsum Athanasium immerito arbitrantur.

Nam quod objiciunt vix potuisse Formulam in synodo 400 episcoporum Arimini lectam obliterari, infirmum plane censebitur, si advertatur, eam præ manibus fuisse Ursacii solum et sociorum ejus, qui ea perlecta, ubi adverterunt Patres indigne ferre præpositum consulatum esse fidei professioni, in C promptu sane fuit illis eam occultare, curareque ut nemini traderetur ejus exemplum. Qui tamen quantalibet sua sollicitudine assequi non potuere ut ne ea in manus veniret Athanasii, qui semper secretiora eorum acta ignotis nactus est modis. Nec plus valet quod aiunt, tertiam Sirmiensem Formulam, nedum sublata de medio fuerit, laudatam in synodi Seleucianæ professione, atque paucis immutatis, ablatoque titulo, Nice in Thracia propositam denuo fuisse, cui episcopi Occidentales fere omnes subscripsere. Ob solum namque titulum et appositum consulatum, ut ait Athanasius, non doctrinæ causa eam obliterare curarunt Ariani. Quare nil mirum, si suppresso titulo, eam postea memorarint, atque nonnullis mutatis iterum proposuerint. Contra vero credi vix potest secundæ Sirmiensis Formulæ exempla omnia de medio tolli potuisse, quæ ubi primum edita fuit, in Galliam missa, ac sancti Phœbadii scriptis exagitata est : quæ item in Africam, aliasque regiones transmeavit? Qui, quæso, Martinianus notarius, ubique terrarum fere dispersa exemplaria colligere atque auferre potuit? Hinc videas quam periculosum sit Athanasium arguere in iis maxime quæ suo tempore suaque causa gesta sunt.

D

(84) Nova formula scripta anno 359, Octobris 29, habetur apud Epiphanium hæresi LXXIII, cap. 25 ; Socrat. lib. I, c. 40 ; Niceph. lib. IX, c. 43. Ubi multa præmittuntur, quæ videsis. Mox ἐκτεθεῖσαν deest in Epiphanio similiter vox αὐτὴν proxime sequens. Idem, οἱ καὶ αὐτοὶ μάλιστα.

(85) Epiphanius, Ἐπειδὴ πολλούς. Socrat. et Nic., Ἐπεὶ δὲ πολλούς. Mox Reg. Epiph. Socrat. et Nic., ὁμοιοούσιον. Editi perperam ὁμοιούσιον de more et sic iterum infra. Ibid. Epiphan. et Socrat., ἐν τοῖς παρελθοῦσι. Niceph., ἐν τοῖς παροῦσι.

(86) Epiph., ἕως ἄρτι. Niceph. ἄρτι solum.

σιον (87) ἐκβάλλομεν, ὡς ἀλλότριον τῶν Γραφῶν· τὸ δὲ ἀνόμοιον ἀναθεματίζομεν, καὶ πάντας, ὅσοι τοιοῦτοι τυγχάνουσιν, ἀλλοτρίους ἡγούμεθα τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ δὲ ὅμοιον τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα σαφῶς ὁμολογοῦμεν κατὰ τὸν Ἀπόστολον, τὸν λέγοντα περὶ τοῦ Υἱοῦ· « Ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου. » Ὁμολογοῦμεν δὲ καὶ πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα (88) παντοκράτορα, τὸν ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν πάντων καὶ ἀοράτων. Πιστεύομεν δὲ καὶ εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν Υἱὸν αὐτοῦ (89), τὸν ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα ἀπαθῶς πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, Θεὸν Λόγον, Θεὸν ἐκ Θεοῦ (90) Μονογενῆ, φῶς, ζωὴν, ἀλήθειαν, σοφίαν, δύναμιν, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε ὁρατὰ, εἴτε ἀόρατα. Τοῦτον πιστεύομεν ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων εἰς ἀθέτησιν τῆς ἁμαρτίας σάρκα ἀνειληφέναι (91) ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου καὶ ἐνανθρωπήσαντα· παθόντα ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, καὶ ἀναστάντα, καὶ ἀναληφθέντα εἰς οὐρανοὺς, καθέζεσθαι ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρός· πάλιν (92) ἐρχόμενον ἐν δόξῃ, κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. Πιστεύομεν καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὃ καὶ Παράκλητον ὠνόμασεν ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν, ἐπαγγειλάμενος μετὰ τὸ ἀπελθεῖν (93) αὐτὸν πέμψαι τοῖς μαθηταῖς τοῦτο, ὃ καὶ ἀπέστειλε· δι' οὗ καὶ ἁγιάζει τοὺς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πιστεύοντας, καὶ βαπτιζομένους ἐν ὀνόματι Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Τοὺς δὲ (94) παρὰ ταύτην τὴν πίστιν ἄλλο τι κηρύττοντας ἀλλοτρίους οἶδεν ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία. Ὅτι δὲ ταύτῃ τῇ πίστει ἰσοδυναμεῖ καὶ ἡ ἐκ Σιρμίου πρώην ἐκτεθεῖσα πίστις ἐπὶ τῆς εὐσεβείας τοῦ βασιλέως ἡμῶν, γνωρίζουσιν οἱ ἐντυγχάνοντες (95). »

tem anathemate damnamus : et omnes quotquot hujus sententiæ fuerint, ab Ecclesia alienos sentimus. Similem vero Patris Filium plane confitemur, juxta Apostolum qui de Filio dicit : « Qui « est imago Dei invisibilis [25] » Confitemur autem et credimus in unum Deum Patrem omnipotentem, factorem cœli et terræ, visibilium omnium et invisibilium. Credimus item in Dominum nostrum Jesum Christum, Filium ejus, sine passione ab eo genitum ante omnia sæcula, Deum Verbum, Deum ex Deo Unigenitum, lumen, vitam, veritatem, sapientiam, potentiam; per quem omnia facta sunt, quæ in cœlis et quæ in terra, sive visibilia, sive invisibilia. Hunc credimus in consummatione sæculorum, ad abolendum peccatum carnem suscepisse ex sancta Virgine, et hominem factum esse : passum esse pro peccatis nostris, resurrexisse, assumptum fuisse in cœlos, ac sedere ad dextram Patris : et iterum venturum esse in gloria judicare vivos et mortuos. Credimus et in Spiritum sanctum quem Paracletum quoque nuncupavit Salvator et Dominus noster; quem se post discessum suum discipulis missurum pollicitus est, et revera misit; per quem cunctos in Ecclesia fideles sanctificat, qui baptizantur in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Eos porro qui præter hanc fidem aliud prædicant, alienos agnoscit catholica Ecclesia. Quod autem fides Sirmii nuper edita coram pietate imperatoris nostri, huic paria contineat, norunt omnes qui legerint. »

30. Ταῦτα γράψαντες ἐν τῇ Ἰσαυρίᾳ, ἀνελθόντες εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὥσπερ μεταγνόντες, ἤλλαξαν συνήθως ταῦτα, καὶ προσθέντες λεξείδιά τινα· ὥστε μηδὲ ὑπόστασιν λέγειν ἐπὶ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος, διεπέμψαντο αὐτὰ τοῖς ἐν Ἀριμήνῳ, καὶ ἠνάγκαζον καὶ τοὺς ἐν τοῖς μέρεσι τούτοις ὑπογράφειν· τοὺς δὲ ἀντιλέγοντας αὐτοῖς ἐποίουν ἐξορίζεσθαι παρὰ Κωνσταντίου. Ἔστιν οὖν ταῦτα.

30. His in Isauria scriptis, Constantinopolim profecti, quasi se scriptorum pœniteret, ea de more mutaverunt, additis tamen quibusdam vocibus; ita ut neque hypostasin in Patre et Filio et Spiritu sancto dicerent; eademque ipsa iis transmisere qui Ariminum convenerant, coactis omnibus harum regionum episcopis ut iis subscriberent. Et si qui repugnabant, eos a Constantio in exsilium pelli curarunt. Sic autem se habent illa :

(96) « Πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεὸν, Πατέρα παντοκράτορα, ἐξ οὗ τὰ πάντα· καὶ εἰς τὸν μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν πρὸ πάντων αἰώνων, καὶ πρὸ πάσης ἀρχῆς γεννηθέντα ἐκ τοῦ Θεοῦ· δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τὰ

« Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem, ex quo omnia; et in Unigenitum Filium Dei, ante omnia sæcula, et ante omne principium ex Deo genitum : per quem omnia facta sunt visibilia

[25] Coloss. I, 15.

(87) Hæc καὶ τὸ ὁμοιοούσιον desunt apud Epiphanium.

(88) Πατέρα deest in editis, sed habetur in Reg. Epiph. Socrat. et Niceph.

(89) Epiph., τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ.

(90) Socrat. et Niceph., Θεὸν Λόγον ex Θεοῦ. In iisdem paulo post δύναμιν deest.

(91) Socrat., εἰληφέναι. Mox Epiph. Socrat. et Niceph., Παρθένου Μαρίας.

(92) Sic Reg. Epiph. Editi vero cum Socrat. et Nic., καὶ πάλιν. Paulo post Epiph., Πιστεύομεν δὲ καὶ εἰς ἓν ἅγιον Πνεῦμα.

(93) Epiph., ἀνελθεῖν. Mox τοῦτο deest in editis. Sed habetur in Reg. Epiph. Socrat. et Nic.

(94) Epiph., τοῦτο δέ, mendose. Mox Socrat. et Nic., ἀλλοτρίους εἶναι τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας.

(95) Addit Epiph., τῇ πίστει. Quæ mox sequuntur in edit., Paris., Ταῦθ' οἱ περὶ Εὐσέβιον, addita de more, expunximus, quia in nullo habentur cod. nec in edit. Commel. Quæ sequuntur porro usque ad num. 32 aliquot post datam epistolam annis huc adjecta fuisse diximus in Monito.

(96) Decima formula scripta anno 300. Qui titulus in edit. Paris. legitur, Ἑτέρα τῆς πίστεως ὁμολογία, a Parisiensibus de more additus absque ulla auctoritate, omissus a nobis est. Theodoretus hanc affert lib. II, cap. 21 ; Socrat., lib. II, cap. 51 ; Nic., lib. IX, c. 44.

Theodor., εἰς ἕνα καὶ μόνον ἀληθινὸν Θεόν. Socr. et Nic., εἰς ἕνα μόνον Θεόν.

est, illa autem clausula est totius fidei, et illa confirmatio quod Trinitas semper servanda est, sicut legimus in Evangelio : « Ite et baptizate omnes gentes in «nomine Patris et Filii et Spiritus sancti[44].» Integer, perfectus numerus Trinitatis est, Paracletus autem Spiritus per Filium est ; qui missus venit juxta promissum, ut apostolos et omnes credentes instrueret, doceret, sanctificaret. »

A εἰληφέναι (77) ἀπὸ Μαρίας τῆς Παρθένου, καθάπερ καὶ ὁ ἄγγελος προευηγγελίσατο· καθὼς δὲ πᾶσαι αἱ Γραφαὶ διδάσκουσι, καὶ μάλιστα αὐτὸς ὁ Ἀπόστολος ὁ διδάσκαλος (78) τῶν ἐθνῶν, ἄνθρωπον ἀνέλαβεν ὁ Χριστὸς ἀπὸ Μαρίας τῆς Παρθένου, δι' οὗ πέπονθε. Τὸ δὲ κεφάλαιον πάσης τῆς πίστεως, καὶ ἡ βεβαιότης ἐστὶν, ἵνα Τριὰς ἀεὶ φυλάττηται, καθὼς ἀνέγνωμεν (79) ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· « Πορευθέντες, βαπτίζετε πάντα τὰ ἔθνη εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Ἀκέραιος δὲ καὶ τέλειός ἐστιν ὁ ἀριθμὸς τῆς Τριάδος (80). Ὁ δὲ Παράκλητος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, δι' Υἱοῦ ἀποσταλὲν, ἦλθε κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν, ἵνα τοὺς ἀποστόλους καὶ πάντας τοὺς πιστεύοντας ἀναδιδάξῃ καὶ ἁγιάσῃ (81). »

29. Hæc cum scripsissent, consilio iterum mutato, eam edidere fidei formulam, quam se cum consulatu edidisse postea erubere. De more autem, quasi hanc item improbarent, curarunt ut per Martinianum notarium exempla ab iis qui haberent auferrentur. Et cum Constantio imperatori auctores B fuissent ut adversus eam edictum promulgaret, aliam rursus tradidere; additisque, uti solent, quibusdam verbis, hæc in Isauria conscripserunt :

596 « Non subterfugimus authenticam fidem in Encæniis Antiochiæ expositam in medium proferre, etsi Patres nostri tunc temporis ad propositam quæstionem concurrerint. At, cum hæ voces ὁμοούσιον, et ὁμοιοούσιον præteritis temporibus atque etiam nunc multos conturbarint : imo a quibusdam ἀνόμοιον (sive dissimilem Patri Filium) jam innovari dicatur, ὁμοούσιον, et ὁμοιοούσιον, utpote voces a Scripturis alienas rejicimus : ἀνόμοιον au-

29. Ταῦτα γράψαντες καὶ μεταγνόντες, συνέθηκαν μὲν ἐκείνην, ἣν μετὰ τῆς ὑπατείας ἐπιδείξαντες ἠρυθρίασαν (82). Συνήθως δὲ, ὥσπερ καταγνόντες καὶ ταύτης, ἐποίησαν μὲν αὐτὴν ἁρπασθῆναι ἀπὸ τῶν ἐχόντων ἀντίγραφα διὰ Μαρτινιανοῦ (83) νοταρίου. Καὶ ποιήσαντες τὸν βασιλέα Κωνστάντιον κατ' αὐτῆς προθεῖναι διάταγμα, δογματίζουσι πάλιν ἄλλην, καὶ προσθέντες, ὡς εἰώθασι, λέξεις τινὰς, γράφουσι ταῦτα ἐν τῇ Ἰσαυρίᾳ·

(84) « Οὐ φεύγομεν τὴν ἐκτεθεῖσαν αὐθεντικὴν πίστιν ἐν τοῖς Ἐγκαινίοις τοῖς κατὰ Ἀντιόχειαν, προκομίζοντες αὐτήν· εἰ καὶ τὰ μάλιστα οἱ πατέρες ἡμῶν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ πρὸς τὸ ὑποκείμενον τῆς ζητήσεως συνέδραμον. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὺς (85) ἐθορύβησε τὸ ὁμοούσιον καὶ τὸ ὁμοιοούσιον ἐν τοῖς παρελθυθόσι χρόνοις καὶ μέχρι νῦν· ἀλλὰ καὶ ἀρτίως (86) λέγεται καινοτομεῖσθαι ὑπό τινων τὸ ἀνόμοιον Υἱοῦ πρὸς Πατέρα τούτου χάριν τὸ μὲν ὁμοούσιον καὶ τὸ ὁμοιοού-

[44] Matth. xxviii, 19.

(77) Sic Regius, Socrat. et Nic. Editi vero, ἀνει λῆφέναι. Mox hæc, ἀπὸ Μαρίας τῆς Παρθένου desunt in Socrat. et Nic. Paulo post Socrat. et Nic.. εὐηγγελίσατο. Ibid. Nic., καθὰ δὲ καὶ.

(78) Ita Regius, Socrat et Niceph. In editis, ὁ διδάσκαλος deest.

(79) Sic Regius, Socrat. et Nic. Edtti vero, ἀνάγνωμεν male. Ibid. Socrat et Niceph., Πορευθέντες, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρός, etc.

(80) Sic Regius, Socrat. et Niceph., et ita legit Hilar. In edit., τῆς ἁγίας Τριάδος.

(81) Socrat., ἁγιάσῃ καὶ ἐναδείξῃ. Quæ mox sequebantur in editis, Ταῦτα οἱ περὶ Εὐσέοιον, a Parisiensibus editoribus addita, expunximus : quippe cum uullis in codicibus legantur. Latina vero, *Hæc Eusebiani*, non sunt Nannianæ versionis, sed a Commelinianis adjecta Græce a Parisiensibus versa sunt, quod actum sæpe fuit in superioribus.

(82) Octava fidei formula, edita anno 359 quæ D habetur supra num. 8.

(83) Ita Regius quem sequimur. Editi vero, Μαρτιανοῦ. Infra Regius, διάταγμα. Editi, διατάγματα.

Quod autem ait hic Athanasius, exempla confessionis tertiæ Sirmiensis, cui ascripti consules erant, a Martiniano ablata fuisse, ad secundum Sirmiensem superius editam num. 28 nequicquam, Socratis testimonio nixi, referre conati sunt eruditi viri, qui hoc loco lapsum Athanasium immerito arbitrantur.

Nam quod objiciunt vix potuisse Formulam in synodo 400 episcoporum Arimini lectam obliterari, infirmum plane censebitur, si advertatur, eam præ manibus fuisse Ursacii solum et sociorum ejus, qui ea perlecta, ubi adverterunt Patres indigne ferre præpositum consulatum esse fidei professioni, in C promptu sane fuit illis eam occultare, curareque ut nemini traderetur ejus exemplum. Qui tamen quantalibet sua sollicitudine assequi non potuere ut ne ea in manus veniret Athanasii, qui semper secretiora eorum acta ignotis nactus est modis. Nec plus valet quod aiunt, tertiam Sirmiensem Formulam, nedum sublata de medio fuerit, laudatam in synodi Seleucianæ professione, atque paucis immutatis, ablatoque titulo, Nice in Thracia propositam denuo fuisse, cui episcopi Occidentales fere omnes subscripsere. Ob solum namque titulum et appositum consulatum, ut ait Athanasius, non doctrinæ causa eam obliterare curarunt Ariani. Quare nil mirum, si suppresso titulo, eam postea memorarint, atque nonnullis mutatis iterum proposuerint. Contra vero credi vix potest secundæ Sirmiensis Formulæ exemplo omnia de medio tolli potuisse, quæ ubi primum edita fuit, in Galliam missa, ac sancti Phœbadii scriptis exagitata est : quæ item in Africam, aliasque regiones transmeavit? Qui, quæso, Martinianus notarius, ubique terrarum fere dispersa exemplaria colligere atque auferre potuit? Hinc videas quam periculosum sit Athanasium arguere in iis maxime quæ suo tempore suaque causa gesta sunt.

(84) Nova formula scripta anno 359, Octobris 29, habetur apud Epiphanium hæresi LXXIII, cap. 25 ; Socrat. lib. I , c. 40 ; Niceph. lib. IX, c. 43. Ubi multa præmittuntur, quæ videsis. Mox ἐκτεθεῖσαν deest in Epiphanio similiter vox αὐτὴν proxime sequens. Idem, οἱ καὶ αὐτοὶ μάλιστα.

(85) Epiphanius, Ἐπειδὴ πολλούς. Socrat. et Nic., Ἐπεὶ δὲ πολλούς. Mox Reg. Epiph. Socrat. et Nic., ὁμοιοούσιον. Editi perperam ὁμοιούσιον de more et sic iterum infra. Ibid. Epiphan. et Socrat., ἐν τοῖς παρελθοῦσι. Niceph., ἐν τοῖς παροῦσι.

(86) Epiph.. ἕως ἄρτι. Niceph. ἄρτι solum.

σιον (87) ἐκβάλλομεν, ὡς ἀλλότριον τῶν Γραφῶν· τὸ δὲ ἀνόμοιον ἀναθεματίζομεν, καὶ πάντας, ὅσοι τοιοῦτοι τυγχάνουσιν, ἀλλοτρίους ἡγούμεθα τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ δὲ ὅμοιον τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα σαφῶς ὁμολογοῦμεν κατὰ τὸν Ἀπόστολον, τὸν λέγοντα περὶ τοῦ Υἱοῦ· « Ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου. » Ὁμολογοῦμεν δὲ καὶ πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα (88) παντοκράτορα, τὸν ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν πάντων καὶ ἀοράτων. Πιστεύομεν δὲ καὶ εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν Υἱὸν αὐτοῦ (89), τὸν ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα ἀπαθῶς πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, Θεὸν Λόγον, Θεὸν ἐκ Θεοῦ (90) Μονογενῆ, φῶς, ζωὴν, ἀλήθειαν, σοφίαν, δύναμιν, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε ὁρατὰ, εἴτε ἀόρατα. Τοῦτον πιστεύομεν ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων εἰς ἀθέτησιν τῆς ἁμαρτίας σάρκα ἀνειληφέναι (91) ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου καὶ ἐνανθρωπήσαντα· παθόντα ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, καὶ ἀναστάντα, καὶ ἀναληφθέντα εἰς οὐρανοὺς, καθέζεσθαι ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρός· πάλιν (92) ἐρχόμενον ἐν δόξῃ, κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. Πιστεύομεν καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὃ καὶ Παράκλητον ὠνόμασεν ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν, ἐπαγγειλάμενος μετὰ τὸ ἀπελθεῖν (93) αὐτὸν πέμψαι τοῖς μαθηταῖς τοῦτο, ὃ καὶ ἀπέστειλε· δι' οὗ καὶ ἁγιάζει τοὺς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πιστεύοντας, καὶ βαπτιζομένους ἐν ὀνόματι Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Τοὺς δὲ (94) παρὰ ταύτην τὴν πίστιν ἄλλο τι κηρύττοντας ἀλλοτρίους οἶδεν ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία. Ὅτι δὲ ταύτῃ τῇ πίστει ἰσοδυναμεῖ καὶ ἡ ἐκ Σιρμίῳ πρώην ἐκτεθεῖσα πίστις ἐπὶ τῆς εὐσεβείας τοῦ βασιλέως ἡμῶν, γνωρίζουσιν οἱ ἐντυγχάνοντες (95). »

A tem anathemate damnamus : et omnes quotquot hujus sententiæ fuerint, ab Ecclesia alienos sentimus. Similem vero Patris Filium plane confitemur, juxta Apostolum qui de Filio dicit : « Qui « est imago Dei invisibilis [25] » Confitemur autem et credimus in unum Deum Patrem omnipotentem, factorem cœli et terræ, visibilium omnium et invisibilium. Credimus item in Dominum nostrum Jesum Christum, Filium ejus, sine passione ab eo genitum ante omnia sæcula, Deum Verbum, Deum ex Deo Unigenitum, lumen, vitam, veritatem, sapientiam, potentiam; per quem omnia facta sunt, quæ in cœlis et quæ in terra, sive visibilia, sive invisibilia. Hunc credimus in consummatione sæculorum, ad abolendum peccatum carnem suscepisse ex sancta Virgine, et hominem factum esse : B passum esse pro peccatis nostris, resurrexisse, assumptum fuisse in cœlos, ac sedere ad dextram Patris : et iterum venturum esse in gloria judicare vivos et mortuos. Credimus et in Spiritum sanctum quem Paracletum quoque nuncupavit Salvator et Dominus noster; quem se post discessum suum discipulis missurum pollicitus est, et revera misit; per quem cunctos in Ecclesia fideles sanctificat, qui baptizantur in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Eos porro qui præter hanc fidem aliud prædicant, alienos agnoscit catholica Ecclesia. Quod autem fides Sirmii nuper edita coram pietate imperatoris nostri, huic paria contineat, norunt omnes qui legerint. »

C

30. Ταῦτα γράψαντες ἐν τῇ Ἰσαυρίᾳ, ἀνελθόντες εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὥσπερ μεταγνόντες, ἤλλαξαν συνήθως ταῦτα, καὶ προσθέντες λεξείδιά τινα· ὥστε μηδὲ ὑπόστασιν λέγειν ἐπὶ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος, διεπέμψαντο αὐτὰ τοῖς ἐν Ἀριμήνῳ, καὶ ἠνάγκαζον καὶ τοὺς ἐν τοῖς μέρεσι τούτοις ὑπογράφειν· τοὺς δὲ ἀντιλέγοντας αὐτοῖς ἐποίουν ἐξορίζεσθαι παρὰ Κωνσταντίου. Ἔστιν οὖν ταῦτα.

30. His in Isauria scriptis, Constantinopolim profecti, quasi se scriptorum pœniteret, ea de more mutaverunt, additis tamen quibusdam voculis; ita ut neque hypostasin in Patre et Filio et Spiritu sancto dicerent; eademque ipsa iis transmisere qui Ariminum convenerant, coactis omnibus harum regionum episcopis ut iis subscriberent. Et si qui repugnabant, eos a Constantio in exsilium pelli curarunt. Sic autem se habent illa :

(96) « Πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεὸν, Πατέρα παντοκράτορα, ἐξ οὗ τὰ πάντα· καὶ εἰς τὸν μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν πρὸ πάντων αἰώνων, καὶ πρὸ πάσης ἀρχῆς γεννηθέντα ἐκ τοῦ Θεοῦ· δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τὰ D

« Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem, ex quo omnia; et in Unigenitum Filium Dei, ante omnia sæcula, et ante omne principium ex Deo genitum : per quem omnia facta sunt visibilia

[25] Coloss. I, 15.

(87) Hæc καὶ τὸ ὁμοιοούσιον desunt apud Epiphanium.

(88) Πατέρα deest in editis, sed habetur in Reg. Epiph. Socrat. et Niceph.

(89) Epiph., τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ.

(90) Socrat. et Niceph., Θεὸν Λόγον ex Θεοῦ. In iisdem paulo post δύναμιν deest.

(91) Socrat., εἰληφέναι. Mox Epiph. Socrat. et Niceph., Παρθένου Μαρίας.

(92) Sic Reg. Epiph. Editi vero cum Socrat. et Nic., καὶ πάλιν. Paulo post Epiph., Πιστεύομεν δὲ καὶ εἰς ἓν ἅγιον Πνεῦμα.

(93) Epiph., ἀνελθεῖν. Mox τοῦτο deest in editis. Sed habetur in Reg. Epiph. Socrat. et Nic.

(94) Epiph., τοῦτο δέ, mendose. Mox Socrat. et Nic., ἀλλοτρίους εἶναι τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας.

(95) Addit Epiph., τῇ πίστει. Quæ mox sequuntur in edit., Paris., Ταῦθ' οἱ περὶ Εὐσέβιον, addita de more, expunximus, quia in nullo habentur cod. nec in edit. Commel. Quæ sequuntur porro usque ad num. 32 aliquot post datam epistolam annis huc adjecta fuisse diximus in Monito.

(96) Decima formula scripta anno 300. Qui titulus in edit. Paris. legitur, Ἑτέρα τῆς πίστεως ὁμολογία, a Parisiensibus de more additus absque ulla auctoritate, omissus a nobis est. Theodoretus hanc affert lib. II, cap. 21 ; Socrat., lib. II, cap. 51 ; Nic., lib. IX, c. 44.

Theodor., εἰς ἕνα καὶ μόνον ἀληθινὸν Θεόν. Socr. et Nic., εἰς ἕνα μόνον Θεόν.

et invisibilia, eumque Unigenitum, solum ex solo Patre, Deum ex Deo, similem Patris qui se genuit, secundum Scripturas; cujus generationem nemo novit nisi solus Pater qui genuit eum. Hunc scimus Unigenitum Dei Filium mittente Patre ex cœlis advenisse, sicut scriptum est, ad destructionem peccati et mortis; et 597 ex Spiritu sancto natum de Maria Virgine secundum carnem, ut scriptum est: cum discipulis conversatum, et universa dispensatione secundum voluntatem Patris impleta, crucifixum, mortuum ac sepultum esse, et ad inferos descendisse, quem ipse infernus exhorruit: qui etiam tertia die resurrexit a mortuis, et cum discipulis versatus est: et impletis quadraginta diebus assumptus est in cœlos, et sedet ad dexteram Patris, venturus ultimo resurrectionis die in paterna gloria, ut reddat unicuique secundum opera sua. Et in Spiritum sanctum, quem ipse Unigenitus Dei Filius, Christus, Dominus et Deus noster, promisit se missurum generi humano Paracletum, sicut scriptum est[26]: Spiritum veritatis, quem ipsis misit, postquam ascendisset in cœlum. Nomen autem substantiæ, quod simplicius a Patribus positum est, et ignotum populis, offensioni fuit, quoniam in Scripturis non continetur, placuit amoveri, nec ullam omnino deinceps ejus fieri mentionem; quandoquidem divinæ Scripturæ nusquam substantiæ Patris ac Filii meminere. Imo nec hypostasis de Patre et Filio et Spiritu sancto nominari debet. Similem autem dicimus Patri Filium, ut loquuntur et docent divinæ Scripturæ. Omnes porro hæreses, sive olim damnatæ sive recens ortæ, quæ huic a nobis editæ scripturæ adversantur, anathema sunto. »

A ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, γεννηθέντα (97) δὲ Μονογενῆ, μόνον ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, Θεὸν ἐκ Θεοῦ, ὅμοιον τῷ γεννήσαντι αὐτὸν Πατρὶ κατὰ τὰς Γραφάς οὗ τὴν γένεσιν (98) οὐδεὶς γινώσκει εἰ μὴ μόνος ὁ γεννήσας αὐτὸν Πατήρ. Τοῦτον οἴδαμεν μονογενῆ Θεοῦ Υἱὸν, πέμποντος τοῦ Πατρὸς, παραγεγενῆσθαι (99) ἐκ τῶν οὐρανῶν, ὡς γέγραπται, ἐπὶ καταλύσει τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου, καὶ γεννηθέντα ἐκ Πνεύματος ἁγίου, ἐκ Μαρίας (1) τῆς Παρθένου τὸ κατὰ σάρκα, ὡς γέγραπται, καὶ ἀναστραφέντα μετὰ τῶν μαθητῶν, καὶ πάσης τῆς οἰκονομίας πληρωθείσης κατὰ τὴν πατρικὴν βούλησιν, σταυρωθέντα, καὶ ἀποθανόντα, καὶ ταφέντα, καὶ εἰς τὰ καταχθόνια κατελῆλυθότα (2)· ὃντινα καὶ αὐτὸς ὁ ᾅδης ἔπτηξεν· ὅστις καὶ ἀνέστη ἀπὸ τῶν νεκρῶν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ διέτριψε μετὰ τῶν μαθητῶν· καὶ πληρωθεισῶν τεσσαράκοντα ἡμε- B ρῶν, ἀνελήφθη εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ καθέζεται ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, ἐλευσόμενος (3) ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ τῆς ἀναστάσεως ἐν τῇ πατρικῇ δόξῃ, ἵνα ἀποδῷ ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὅπερ αὐτὸς ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Υἱὸς (4) ὁ Χριστὸς, ὁ Κύριος καὶ Θεὸς ἡμῶν, ἐπηγγείλατο πέμπειν τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων παράκλητον, καθάπερ γέγραπται· Τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὅπερ αὐτοῖς ἔπεμψεν, ὅτε ἀνῆλθεν (5) εἰς τοὺς οὐρανούς. Τὸ δὲ ὄνομα τῆς οὐσίας, ὅπερ ἁπλούστερον ὑπὸ τῶν (6) Πατέρων ἐτέθη, ἀγνοούμενον δὲ τοῖς λαοῖς, σκάνδαλον ἔφερε, διότι μηδὲ αἱ Γραφαὶ τοῦτο περιέχουσιν, ἤρεσε περιαιρεθῆναι, καὶ παντελῶς μηδεμίαν μνήμην τοῦ λοιποῦ γίνεσθαι· ἐπειδήπερ καὶ αἱ θεῖαι Γραφαὶ οὐδαμῶς ἐμνημόνευσαν περὶ οὐσίας Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Καὶ C γὰρ οὐδὲ (7) ὀφείλει ὑπόστασις περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος ὀνομάζεσθαι. Ὅμοιον δὲ λέγομεν τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν, ὡς λέγουσιν αἱ θεῖαι Γραφαὶ καὶ διδάσκουσι. Πᾶσαι δὲ αἱ αἱρέσεις, αἵ τε ἤδη πρότερον κατεκρίθησαν, καὶ αἵτινες ἐὰν κἀνότεραι γένωνται, ἐναντίαι τυγχάνουσι τῆς ἐκτεθείσης ταύτης γραφῆς, ἀνάθεμα ἔστωσαν (8). »

31. Sed ne his quidem stetere, nam Constantinopoli Antiochiam profecti, mutata sententia qua, juxta sacras Litteras, similem esse Patri Filium scripto tradiderant, concinnatisque iis quæ excogitarant, rursus ad priorem reversi sententiam, dixerunt Patris omnino dissimilem, et nullo modo similem esse Patris Filium, et tantopere a pristina mente deductos sunt, ut iis qui apertius Ariana lo- D

31. (9) Ἀλλ' οὐδὲ τούτοις ἐνέμειναν· κατελθόντες γὰρ ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, μετέγνωσαν, ὅτι ὅλως ἔγραψαν ὅμοιον τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν, ὡς λέγουσιν αἱ Γραφαί· καὶ συνθέντες ἅπερ ἐπενόησαν, ἤρξαντο πάλιν ἀνατρέχειν εἰς τὰ πρῶτα ἑαυτῶν, καὶ λέγειν, ὅτι παντελῶς ἀνόμοιός ἐστὶν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρί, καὶ κατ' οὐδένα τόπον ὅμοιός ἐστιν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, τοσοῦτον μετεβάλοντο (10), ὡς καὶ

[26] Joan. XVI, 13.

(97) Theodor., γεγεννηκότα.

(98) Theodor. Socr. Nic., γέννησιν. Ibid. Theod., οὐδεὶς οἶδεν.

(99) Socrat. et Nic., παραγενέσθαι, post quam vocem sequitur in editis αὐτόν, secus in Regio, Socrat. Theod. et Nic. Mox Theodor., εις καθαίρεσιν ἁμαρτίας καὶ θανάτου.

(1) Socrat. Niceph. Theodor., καὶ Μαρίας. Paulo post Theod., καὶ συναναστραφέντα. Hic et in sequentibus multum variat Theodoretus, verbis solum, non sententia, ut cuique volenti videre est.

(2) Regius, κατελῆλυθέναι. Paulo post Regius, Socrat. Niceph., ἀπὸ τῶν νεκρῶν. Editi, ἐκ τῶν νεκρῶν.

(3) Sic Regius, Socrat. et Nicephor. Editi vero, ἐλευσάμενος. Infra Socrat. et Niceph., ἀποδώσῃ.

(4) Υἱὸς deest in Socrat. et ὁ Χριστὸς in Niceph.

(5) Ἀνελήφθη, Socrat. et Niceph.

(6) Sic Regius, Socrat. et Theodor. Editi, ἀπὸ τῶν.

(7) Socrat. et Niceph., οὐκ. Hic multum variat Theodor., Μήτε μὴν δεῖν ἐπὶ προσώπου Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος μίαν ὑπόστασιν ὀνομάζεσθαι. Ὅμοιον δὲ λέγομεν.

(8) In edit. Paris. de more additum fuit Ταῦθ' οἱ περὶ Εὐσέβιον, nulla quidem auctoritate: ideoque omissum est. Mox Regius et Basil., τούτοις. Editi male, τούτους. Quæ sequuntur conferenda cum Epistola de decretis Nicænæ synodi.

(9) Undecima fidei formula anno 361.

(10) Sic omnes manuscripti et edit. Commelian. Edit. vero Paris., μετεοάλλοντο.

τοὺς τὰ Ἀρείου γυμνότερον λέγοντας προσδέχεσθαι καὶ τὰς Ἐκκλησίας αὐτοῖς παραδιδόναι, ἵνα ἐπ' ἀδείας τὰ τῆς βλασφημίας προσφέρωσι (11). Διὰ γοῦν τὴν πολλὴν ἀναίδειαν τῆς βλασφημίας αὐτῶν Ἀνόμοιοι παρὰ πᾶσιν ἐκλήθησαν, ἔχοντες καὶ τὴν ἐξουκόντιον ἐπωνυμίαν, καὶ τὸν αἱρετικὸν Κωνστάντιον προστάτην τῆς ἀσεβείας αὐτῶν· ὃς, μέχρι τέλους διαμείνας ἐν ἀσεβείᾳ, καὶ λοιπὸν ἀποθνήσκων, ἔδοξε βαπτίζεσθαι, οὐ παρὰ εὐσεβῶν ἀνδρῶν, ἀλλὰ ὑπὸ (12) Εὐζωΐου τοῦ διὰ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ (13) πολλάκις καθαιρεθέντος, καὶ ὅτε διάκονος ἦν, καὶ ὅτε ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐκαθέσθη.

32. Τέως μὲν οὖν ἄχρι τούτου φθάσαντες, ἔστησαν καὶ καθηρέθησαν οἱ προειρημένοι. Ἀλλὰ οὐδὲ οὕτως, εὖ οἶδα ὅτι στήσονται ὅσοι καὶ νῦν ὑπεκρίναντο, ἀεὶ δὲ συστάσεις ποιήσουσι κατὰ τῆς ἀληθείας, ἕως ἂν εἰς ἑαυτοὺς ἐλθόντες εἴπωσι καὶ οὗτοι· Ἀναστάντες πορευσώμεθα (14) πρὸς τοὺς Πατέρας ἑαυτῶν, καὶ ἐροῦμεν αὐτοῖς· Ἀναθεματίζομεν μὲν τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, ἐπιγινώσκομεν δὲ τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον· πρὸς ταύτην γὰρ ἔχουσι τὴν ἔριν. Τίς οὖν ἔτι, κἂν ὀλίγην αἴσθησιν ἔχων, ἀνέξεται τούτων ; Τίς βλέπων καθ' ἑκάστην σύνοδον τὰ μὲν ἀφαιρούμενα, τὰ δὲ προστιθέμενα, οὐ συνορᾷ τούτους ὕποπτον καὶ ὕπουλον ἔχοντας (15) κατὰ Χριστοῦ τὴν διάνοιαν ; Τίς, ὁρῶν αὐτοὺς διὰ μακρῶν ἐκτείνοντας ἑαυτῶν τήν τε τῆς πίστεως σύνθεσιν καὶ τὴν ἀπολογίαν, περὶ ὧν ἐγκαλοῦνται, οὐχ ὁρᾷ τούτους καταγινώσκοντας ἑαυτῶν, καὶ πολλὰ γράφοντας ἐπίτηδες, ἵνα δόξωσι διὰ τῆς ἀκαίρου φιλοτιμίας, καὶ τῆς τοσαύτης πολυλογίας, ὑφαρπάζειν τοὺς ἀκεραίους, καὶ λανθάνειν οἷοι τὴν αἵρεσιν τυγχάνουσιν ὄντες ; Ἀλλ' ὥσπερ οἱ ἐθνικοί, ὡς εἶπεν ὁ Κύριος, βαττολογοῦντες ἐν ταῖς εὐχαῖς οὐδὲν ὠφελοῦσιν, οὕτως οὗτοι τοσαῦτα καταντλήσαντες, οὐκ ἠδυνήθησαν σβέσαι τὴν κατὰ τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως κρίσιν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐλεγχθέντες καθηρέθησαν, καὶ εἰκότως γε· ποίαν γὰρ αὐτῶν ὁ ἀκούων ἀποδέξεται (16) συγγραφήν ; Ἢ ποῖα θαρρήσαντες αὐτοὶ κατηχήσουσι τοὺς ἐρχομένους πρὸς αὐτούς ; Εἰ μὲν γὰρ αἱ πᾶσαι μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἔχουσι συμφωνίαν, τίς ἡ χρεία τῶν πολλῶν ; Εἰ δὲ τοσούτων χρεία γέγονε, δῆλόν ἐστιν ἑκάστην ἐνδεῆ καὶ μὴ πλήρη τυγχάνειν, καὶ τοῦτο μᾶλλον ἡμῶν αὐτοὶ διελέγχουσιν ἐν τῷ πάσας ἐναλλάττειν καὶ μεταποιεῖν. Τὸ δὲ πλῆθος τῶν συνόδων, καὶ ἡ διαφορὰ τῶν γραφομένων δείκνυσι τοὺς ἐν αὐταῖς συνελθόντας μαχομένους μὲν πρὸς τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον, ἀσθενοῦντας δὲ πρὸς τὴν ἀλήθειαν.

33. Ἐπειδὴ (17) δὲ οὕτως αὐτοὶ πρὸς τε ἑαυτοὺς, καὶ πρὸς τοὺς πρὸ ἑαυτῶν διετέθησαν, φέρε λοιπὸν ἡμεῖς, ἐξετάσαντες, μάθωμεν παρ' αὐτῶν, ποῖον ἄτοπον θεωρήσαντες, ἢ τίνα λέξιν αἰτιώμενοι τῶν ἐγγε-

A querentur admissis, Ecclesias etiam ipsis traderent, ut hinc illi fidentius blasphemias proferrent, ac proinde ob ingentem blasphemiarum impudentiam Anomœi ab omnibus vocati sunt, ἐξουκόντιον quoque cognomen habentes, ac hæreticum Constantium impietatis suæ nacti patronum ; qui cum ad usque finem in impietate perseverasset, demum instante morte baptizari voluit, non a piis utique viris, sed ab Euzoio qui Arianæ hæreseos causa, non semel sed multoties, et diaconus cum esset, et cum Antiochiæ sederet, depositus fuerat.

32. Huc usque igitur progressi supra dicti viri, substitere tandem, ac demum depositi sunt. Sed bene novi eos ne ita quidem gradum repressuros, B quotquot jam hac usi sunt simulatione, sed conflaturos semper conspirationes contra veritatem, donec ad se reversi dicant et ipsi : Surgamus, properemusque ad Patres nostros, et dicamus illis : Arianam hæresim anathemate damnamus, Nicænam vero synodum agnoscimus : cum ea enim illis est contentio. Quis igitur, vel modico sensu præditus, hos ultra ferat? Quis homines videns in singulis synodis alia detrahere, alia addere, eorum suspectam ac subdolam erga Christum mentem non animadvertat? Quis eos conspicatus fidei suæ formulam ac criminationum depulsionem multis concinnare verbis, 598 non advertat homines sese prodere, et multa de industria scribere, ut per intempestivam ostentationem, et tantam loquacitatem simpliciores seducant, ac suam possint hæresin occultare? At sicut ethnicis, ait Dominus, nihil C prodest multa in orationibus verba fundere [27], sic et isti tot tantaque effutientes, judicium contra Arianam hæresim latum abolere nequaquam potuerunt ; imo magis magisque convicti, depositi sunt, et jure quidem ; quod enim eorum rescriptum quivis audiens recipiat? Aut qua fiducia accedentes ad se ad fidem instituent? Nam, si rescripta illa omnia unam eamdemque sententiam ferant, quid multorum opus? Sin tam multorum opus fuit, manifestum est singula deficere plenaque non esse, quod illi ipsi plusquam nos palam faciunt : ea quippe omnia immutant atque alio edunt sermone. Porro multitudo synodorum, scriptorumque discrepantia arguit sane eos qui convenerunt, adversus Nicæ- D nam synodum concertare ; sed tamen se imbecilliores esse quam ut oppugnent veritatem.

33. Cæterum, quando ipsi erga se mutuo et erga majores suos sic affecti sunt, age, jam sciscitemur illos, ut ediscamus quam in scriptis illis absurditatem aut quam vitiosam sententiam conspicati,

[27] Matth. vi, 7.

(11) Regius secunda manu, προφέρωσι.
(12) Regius ἀλλ' ὑπό.
(13) Ita Regius ; in editis vero καί deest.
(14) Regius πορευσόμεθα. Ibid. Regius, πρὸς τοὺς πατέρας. Μέν sequens deest in Regio.
(15) Ita Regius. Editi, ἔχοντες.
(16) Ita Regius et Basiliens. Editi quoque, ἀποδέξεται.
(17) Ante Ἐπειδὴ hunc titulum, Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς περὶ τῶν γενομένων ἐν τῇ Ἀριμήνῳ τῆς Ἰταλίας καὶ ἐν Σελευκείᾳ τῆς Ἰσαυρίας, præmittit Felckman. tertius.

Patribus inobsequentes sunt,et adversus œcumenicam synodum decertant ? Hæ voces, aiunt,« ex substantia,» et,« consubstantiale, » nobis minime placent, quibusdam enim offendiculo fuere, plurimos conturbarunt. Illi igitur scriptis suis ita sunt locuti.Verum sic quispiam illis occurrat : Si ergo hæc verba per se illis offensionis causa fuere,non solum quosdam offendi, ac plurimos turbari oportuit,sed et nos aliosque universos eodem affectos esse modo par fuit. Quod si universi has voces amplectuntur : si qui illa scripsere, non vulgares homines, sed ex toto orbe coacti sunt ; si qui jam Ariminum convenere episcopi plus quadringentis ea testimonio suo comprobant; nonne qui adversus synodum hæc effutiunt hinc arguuntur, non verba quidem culpanda esse, sed eorum qui hæc prave interpretantur malitiam ? Quam multi sunt, qui divinis Scripturis maligne lectis ac prave intellectis, sanctos hinc insimulant ! cujusmodi fuere olim Judæi, qui Dominum non receperunt, et jam Manichæi qui in legem blasphemant; cujus sane rei, non Scripturæ, sed ipsorum perversitas causa fuit. Si itaque verborum pravitatem ostendere potestis, agite, demonstrandi ratio ineatur; nec objiciatis nobis hæc nonnullis offensioni esse,ne idem vobis, quod tunc Pharisæis, accidat. Etenim cum illi sese simularent de doctrina Domini offendi, ait Dominus illis : « Omnis plantatio quam non plantavit Pater meus cœlestis,eradicabitur [28].»His autem verbis ostendit, non Patris verba a se « plantata, » sed pravam suam recte dictorum interpretationem, offendiculo illis fuisse. Nam ii qui olim Apostoli epistolas culpabant, non Pauli, sed ipsorum ignorantiam, et perversum animum palam fecere.

34. Sed jam respondete (operæ pretium enim fuerit hoc ab illis quærere) quinam sunt, quos de illis offendi atque turbari causamini ? Certe nemo eorum qui pie de Christo sentiunt, quippe qui ea defendant asserantque. Quod si Ariani sunt qui hæc indigne ferunt, quid mirum si irascuntur iis qui eorum hæresin de medio tollunt ? Non enim ea verba illis scandalo sunt, sed dolori, quod quasi in cippo insculpta suam hæresin traducant. Desinite igitur adversus Patres nostros 599 hac de causa obmurmurare : alioqui restat, ut crucem quoque Dominicam vituperetis, quod ea Judæis sit scandalum,gentibus autem stultitia, ut dixit Apostolus. Verum quemadmodum crux mala non est, nobis

γραμμένων, ἀπειθεῖς μὲν γονεῦσι γεγόνασι, διαμάχονται (18) δὲ πρὸς οἰκουμενικὴν σύνοδον ; Τὸ « ἐκ τῆς οὐσίας, » φησὶ, καὶ τὸ « ὁμοούσιον » οὐκ ἤρεσεν ἡμῖν (19). Ταῦτα γάρ τινας ἐσκανδάλισε καὶ πολλοὺς ἐθορύβησεν. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν οὕτω γράφοντες εἰρήκασιν· ἀπαννήσειε δι' ἂν τις αὐτοῖς εὐλόγως οὕτως· Εἰ μὲν οὖν αὐτὰ τὰ ῥήματα καθ' ἑαυτὰ τυγχάνει (20) ὄντα αἴτια τούτοις εἰς σκάνδαλον, ἔδει μή τινας σκανδαλίζεσθαι, μηδὲ πολλοὺς θορυβεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς (21) καὶ τοὺς ἄλλους πάντας ταυτὸν ἐκείνοις πάσχειν ἐξ αὐτῶν· εἰ δὲ οἱ μὲν πάντες ἀγαπῶσι τὰ ῥήματα, οἱ δὲ ταῦτα γράψαντες οὐχ οἱ τυχόντες, ἀλλ' οἱ ἐκ πάσης τῆς οἰκουμένης συνελθόντες εἰσὶ, καὶ τούτοις ἐπιμαρτυροῦσιν οἱ νῦν ἐν τῷ Ἀριμήνῳ συνελθόντες ἐπίσκοποι υ' καὶ πλείους· πῶς (22) οὐκ ἄντικρυς ἐλέγχει τοῦτο τοὺς κατὰ τῆς συνόδου λέγοντας, ὡς οὐ τὰ ῥήματά ἐστιν αἴτια, ἀλλ' ἡ κακόνοια τῶν παρεξηγουμένων τὰ τοιαῦτα ; Πόσοι, κακῶς ἐντυγχάνοντες ταῖς θείαις (23) Γραφαῖς καὶ παρανοοῦντες ταύτας, κατηγοροῦσι τῶν ἁγίων ! οἷοι γεγόασιν οἱ μὲν τότε Ἰουδαῖοι, μὴ δεξάμενοι τὸν Κύριον, οἱ δὲ νῦν Μανιχαῖοι βλασφημοῦντες τὸν νόμον· καὶ οὐχ αἱ Γραφαὶ γεγόνασιν αὐτοῖς αἰτιαι, ἀλλ' ἡ σφῶν αὐτῶν κακοφροσύνη. Εἰ μὲν οὖν ἀποδεῖξαι δύνασθε τὰ ῥήματα φαῦλα, τοῦτο ποιεῖτε (24), καὶ λόγος ἡγείσθω τῆς ἀποδείξεως· καὶ μὴ προφασίζεσθε τοὺς σκανδαλιζομένους, ἵνα μὴ ταυτὸν πάθητε τοῖς τότε Φαρισαίοις. Καὶ γὰρ κἀκείνων προφασιζομένων σκανδαλίζεσθαι, ἐπὶ ταῖς τοῦ Κυρίου διδαχαῖς, ἔλεγεν αὐτοῖς ὁ Κύριος· « Πᾶσα φυτεία, ἣν οὐκ ἐφύτευσεν ὁ Πατήρ μου ὁ οὐράνιος, ἐκριζωθήσεται. » Τοῦτο δὲ λέγων ἐδείκνυεν, ὡς οὐ τὰ τοῦ Πατρὸς δι' αὐτοῦ « φυτευόμενα » ῥήματα σκάνδαλον ἦσαν αὐτοῖς, ἀλλ' αὐτοὶ κακῶς ἐκδεχόμενοι τὰ καλῶς λεγόμενα ἐσκανδάλιζον ἑαυτούς. Ἐπεὶ καὶ οἱ αἰτιώμενοι τότε τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Ἀποστόλου, οὐ τοῦ Παύλου, ἀλλὰ τῆς ἑαυτῶν ἀμαθίας καὶ στρεβλῆς διανοίας κατηγόρουν.

34. Ἐπεὶ (καλὸν γὰρ αὐτοὺς ἐρέσθαι τοῦτο,) εἴπατε, τίνες εἰσὶν, οὓς προφασίζεσθε σκανδαλίζεσθαι καὶ θορυβεῖσθαι ἐπὶ τούτοις ; Τῶν μὲν γὰρ εὐσεβούντων εἰς τὸν Χριστὸν οὐδεὶς, αὐτὰ (25) γὰρ πρεσβεύουσι καὶ ἐκδικοῦσιν. Εἰ δὲ τῶν Ἀρειανῶν εἰσιν οἱ τοῦτο πάσχοντες, τί θαυμαστὸν, εἰ ἐπὶ τοῖς ἀναιροῦσιν αὐτῶν τὴν αἵρεσιν ἄχθονται ; Οὐ γάρ ἐστιν αὐτοῖς σκάνδαλον τὰ ῥήματα· ἀλλὰ λύπη (26), ὅτι στηλογραφία κατὰ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν ἐστιν. Οὐκοῦν παύσασθε γογγύζοντες κατὰ τῶν Πατέρων, καὶ τοιαῦτα προφασιζόμενοι· ἐπεὶ ὥρα ὑμᾶς καταμέμφεσθαι καὶ τῷ κυριακῷ σταυρῷ (27), ὅτι Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλόν ἐστιν, ἔθνεσι δὲ μωρία, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος. Ἀλλ' ὥσπερ οὐ φαῦλος ὁ σταυρός· ἡμῖν

[28] Matth. xv, 13.

(18) Editio Commel., διαμάχοντα male.
(19) Ita Regius. In editis vero ἡμῖν deest.
(20) Sic Regius Basil. et Felckm. Editi vero, τυγχάνοι.
(21) Editio Comm. sola, ὑμᾶς.
(22) Ita Regius. In editis vero, πῶς deest.
(23) Θείαις dest in Basil. et Felckm. 3.
(24) Felckm. 3, τοῦτο ποιεῖτε, καὶ μὴ προφασίζεσθε.
(25) Regius αὐτῷ. Editi vero, αὐτά. Paulo post Regius οἱ τοῦτο. Editi, οἱ ταῦτα. Mox Regius, τὸ θαυμαστόν, mendose.
(26) Regius, λυπῇ, male.
(27) Τὸν κυριακὸν σταυρόν, Felckm. 3. Ibid. Regius, ὅτε.

Γὰρ τοῖς πιστεύουσιν ἐστι « Χριστὸς Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία, » κἂν Ἰουδαῖοι μαίνωνται· οὕτως οὐ φαῦλα τὰ τῶν Πατέρων ῥήματα, ἀλλ' ὠφέλιμα τοῖς γνησίως ἐντυγχάνουσι, καὶ ἀναιρετικὰ πάσης ἀσεβείας ἐστὶ, κἂν οἱ Ἀρειανοὶ πολλάκις διαῤῥηγνύωνται, κατακρινόμενοι παρ' αὐτῶν. Ὅτε τοίνυν ἡ περὶ τῶν σκανδαλιζομένων ἀπίθανος δέδεικται πρόφασις (28), εἴπατε λοιπὸν ὑμεῖς, πῶς οὐκ ἀρέσκεσθε τῷ, « ἐκ τῆς οὐσίας, » ὀνόματι ; Τοῦτο γὰρ πρῶτον ἀναγκαῖον ἄνακρῖναι · καίτοι καὶ ὑμεῖς ἐγράψατε ἐκ τοῦ Πατρὸς γεγεννῆσθαι (29) τὸν Υἱόν ; Εἰ μὲν οὖν τὸν Πατέρα ὀνομάζοντες, ἢ τὸ, « Θεὸς. » ὄνομα λέγοντες, οὐκ οὐσίαν σημαίνετε, οὐδὲ αὐτὸν τὸν ὄντα ὅπερ ἐστὶ κατ' οὐσίαν νοεῖτε, ἀλλ' ἕτερόν τι περὶ αὐτὸν, ἢ τὸ γοῦν χεῖρον, ἵνα μὴ παρ' ἐμοῦ λέγηται, διὰ τούτων σημαίνετε (30), ἔδει μὴ γράφειν ὑμᾶς ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν, ἀλλ' ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν ἢ τῶν ἐν αὐτῷ · ἵνα φεύγοντες λέγειν ἀληθῶς Πατέρα τὸν Θεὸν, σύνθετον δὲ τὸν ἁπλοῦν, καὶ σωματικῶς αὐτὸν ἐπινοοῦντες, καινοτέρας βλασφημίας ἐφευρεταὶ γένησθε. Οὕτων δὲ νοοῦντες, ἐξ ἀνάγκης καὶ τὸν Λόγον, καὶ τὸ Υἱὸς, οὐκ οὐσίαν (30*) ἀλλ' ὄνομα μόνον νομίζετε, καὶ λοιπὸν ἄχρις ἀνομάτων ἔχετε τὴν ἑαυτῶν φαντασίαν · καὶ ἃ λέγετε, οὐκ εἶναι πιστεύετε, ἀλλὰ μὴ εἶναι φρονεῖτε.

A enim qui credimus, « Christus est Dei virtus et Dei sapientia [29], » etiamsi Judæi insaniant ; ita quoque Patrum verba non perversa, sed utilia sunt iis qui æquo animo ea legunt, ipsaque omnem omnino destruunt impietatem : quamvis Ariani multoties disrumpantur, quod sese ab illis damnatos videant. Demonstratum itaque est illam scandali quam afferunt rationem nullius esse probabilitatis. Cæterum respondete nobis, cur vobis hoc dictum, « ex substantia, » minime placet ? Id enim primo inquirendum est : atqui vos ipsi scripsistis ex Patre genitum Filium esse ? Si igitur cum Patrem nominatis, aut hanc vocem, « Deus », pronuntiatis, non substantiam significatis, neque ipsum qui exsistit, ut est secundum substantiam intelligitis ; sed aliud circa ipsum, aut aliquid pejus, quod a me dictum B nolim, per hæc indicatis : vobis ergo scribendum non fuit, ex Patre Filium esse ; sed ex iis quæ circa ipsum vel in ipso sunt : ut hinc vitantes Deum vere Patrem dicere, eumque qui vere simplex est, compositum corporeumque intelligentes, recentioris blasphemiæ inventores essetis. Cum porro sic intelligatis, necesse est ut Verbum et Filium, non substantiam sed merum nomen existimetis, ac demum nomine tenus, vestram retineatis opinionem : ac quæ dicitis nullo modo esse et nusquam exstare sentiatis.

35. Τοῦτο δὲ Σαδδουκαίων μᾶλλον καὶ τῶν παρ' Ἕλλησι λεχθέντων ἀθέων (31) ἐστὶ τὸ τύλμημα. Διὸ οὐδὲ τὴν κτίσιν αὐτοῦ τοῦ ὄντος Θεοῦ δημιούργημα εἶναι φήσετε · εἴ γε τὸ Πατὴρ καὶ τὸ Θεὸς οὐκ αὐτὴν τὴν τοῦ ὄντος οὐσίαν σημαίνουσιν, ἀλλ' ἕτερόν τι, C ὅπερ ὑμεῖς ἀναπλάττετε. Ἀλλὰ τοῦτο δυσσεβὲς καὶ λίαν ἀπρεπές ἐστι καὶ μόνον ἐνθυμεῖσθαι. Εἰ δὲ ὅταν ἀκούομεν (32) · « Ἐγώ εἰμι ὁ ὤν· » καὶ, « Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· » καὶ, « Ἄκουε, Ἰσραὴλ (33), Κύριος ὁ Θεός σου Κύριος εἷς ἐστι· » καὶ, « Τάδε λέγει Κύριος παντοκράτωρ· » οὐχ ἕτερόν τι ἀλλ' αὐτὴν τῇν ἁπλῆν καὶ μακαρίαν καὶ ἀκατάκηπτον τοῦ ὄντος οὐσίαν νοοῦμεν· κἂν λὰρ ἀδυνάτως ἔχωμεν καταλαβεῖν, ὅ τι ποτέ ἐστιν, ἀλλ' ἀκούοντες τὸ, Πατὴρ, καὶ τὸ, Θεὸς, καὶ τὸ, Παντοκράτωρ, οὐχ ἕτερόν τι, ἀλλ' αὐτὴν τὴν τοῦ ὄντος οὐσίαν σημαινομένην νοοῦμεν. Εἰρήκατε δὲ καὶ ὑμεῖς ἐκ τοῦ Θεοῦ τὸν Υἱὸν, δηλονότι ἐκ (34) τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς αὐτὸν εἰρήκατε. Ἐπειδὴ καὶ πρὸ ὑμῶν λέγουσιν αἱ Γραφαὶ τὸν Κύριον Υἱὸν τοῦ Πατρὸς, καὶ D πρὸ αὐτῶν, αὐτὸς ὁ Πατὴρ εἴρηκεν· « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός · » Υἱὸς δὲ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς γέννημα · πῶς οὐ φαίνονται κα-

36. Hæc Sadducæorum, imo potius eorum qui a Græcis athei vocantur, scelesta est opinio. Atque hinc reliquum est ut creaturas Dei veri opificium esse inficias eatis, siquidem hæc vocabula, Pater, et, Deus, non ipsam exsistentis substantiam significant, sed aliud quidpiam quod commenti vos estis. Sed hoc vel solum cogitare, impium prorsus atque turpissimum est. Sin autem cum audimus : « Ego sum qui sum [30] ; » et, « In principio fecit Deus cœlum et terram [31] ; » et, « Audi, Israel, Dominus Deus tuus Dominus unus est [32] ; » et, « Hæc dicit Dominus omnipotens [33] ; » non aliud nisi ipsam simplicem, beatam, incomprehensibilem ejus, qui est, substantiam intelligimus ; quamvis enim quidnam ille sit comprehendere nequeamus, attamen cum has voces audimus, Pater, Deus, Omnipotens, nihil aliud quam ejus, qui est, substantiam indicari concipimus. Dixistis vos etiam ex Deo Filium esse, ac consequenter ex Patris substantia ipsum esse ; cum ergo et ante vos Scripturæ dicant Dominum esse Patris Filium, et ante Scripturas Pater dixerit, « Hic est Filius meus dilectus [34] ; » Filius autem nihil aliud sit quam Patris fetus ; qua, quæso, ra-

[29] I Cor. I, 24. [30*] Exod. III, 14. [31] Gen. I, 1. [32] Deut. VI, 4. [33] Gen. XVII, 1. [34] Matth. III, 17.

(28) Ita Regius, codex et Felck. 3. Editi, δείκνυται ἀπόφασις. Mox Reg. Basil. et editio Paris., ἀρέσκεσθε. Edit. vero Commel., ἀρέσκεσθαι.

(29) Ita edit. Commel. et omnes mss. Edit. vero Paris., γεγενῆσθαι.

(30) Regius codex, σημπίνεται.

(30*) Felckm. 3, καὶ Υἱὸν οὐκ οὐσίαν. Mox edit. Commel. sola, νομίζεται. Et infra eadem, πιστεύεται, mendose.

(31) Regius codex, παρ' Ἕλλησιν ἀθέων. Felckm. tertius, παρ' Ἕλλησι θεῶν. omisso uterque. λεχθέντων.

(32) Regius codex et Felckm. 3, ἀκούωμεν. Editi, ἀκούομεν.

(33) Editio Commel. Ἰησραήλ.

(34) Felckm. 3, νοοῦμεν, εἰρηκότες δὲ καὶ ἡμεις (sic) ἐκ τοῦ Θεοῦ τὸν Υἱὸν, δῆλον ὅτι ἐκ. Idem infra, πρὸ ἡμῶν.

Patribus inobsequentes sunt,et adversus œcumenicam synodum decertant ? Hæ voces, aiunt,« ex substantia,» et,« consubstantiale, » nobis minime placent, quibusdam enim offendiculo fuere, plurimos conturbarunt. Illi igitur scriptis suis ita sunt locuti.Verum sic quispiam illis occurrat : Si ergo hæc verba per se illis offensionis causa fuere,non solum quosdam offendi, ac plurimos turbari oportuit,sed et nos aliosque universos eodem affectos esse modo par fuit. Quod si universi has voces amplectuntur : si qui illa scripsere, non vulgares homines, sed ex toto orbe coacti sunt ; si qui jam Ariminum convenere episcopi plus quadringentis ea testimonio suo comprobant ; nonne qui adversus synodum hæc effutiunt hinc arguuntur, non verba quidem culpanda esse, sed eorum qui hæc prave interpretantur malitiam ? Quam multi sunt, qui divinis Scripturis maligne lectis ac prave intellectis, sanctos hinc insimulant ! cujusmodi fuere olim Judæi, qui Dominum non receperunt, et jam Manichæi qui in legem blasphemant ; cujus sane rei, non Scripturæ, sed ipsorum perversitas causa fuit. Si itaque verborum pravitatem ostendere potestis, agite, demonstrandi ratio ineatur ; nec objiciatis nobis hæc nonnullis offensioni esse,ne idem vobis, quod tunc Pharizæis, accidat. Etenim cum illi sese simularent de doctrina Domini offendi, ait Dominus illis : « Omnis plantatio quam non plantavit Pater meus cœlestis,eradicabitur [28].»His autem verbis ostendit, non Patris verba a se « plantata, » sed pravam suam recte dictorum interpretationem, offendiculo illis fuisse. Nam ii qui olim Apostoli epistolas culpabant, non Pauli, sed ipsorum ignorantiam, et perversum animum palam fecere. ἑαυτούς. Ἐπεὶ καὶ οἱ αἰτιώμενοι τότε τὰς ἐπιστολὰς τοῦ καὶ στρεβλῆς διανοίας κατηγόρουν.

γραμμένων, ἀπειθεῖς μὲν γονεῦσι γεγόνασι, διαμάχονται (18) δὲ πρὸς οἰκουμενικὴν σύνοδον ; Τὸ « ἐκ τῆς οὐσίας, » φησὶ, καὶ τὸ « ὁμοούσιον » οὐκ ἤρεσεν ἡμῖν (19). Ταῦτα γάρ τινας ἐσκανδάλισε καὶ πολλοὺς ἐθορύβησεν. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν οὕτω γράφοντες εἰρήκασιν· ἀπαννήσειε δι' ἂν τις αὐτοῖς εὐλόγως οὕτως· Εἰ μὲν οὖν αὐτὰ τὰ ῥήματα καθ' ἑαυτὰ τυγχάνει (20) ὄντα αἴτια τούτοις εἰς σκάνδαλον, ἔδει μή τινας σκανδαλίζεσθαι, μηδὲ πολλοὺς θορυβεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς (21) καὶ τοὺς ἄλλους πάντας ταυτὸν ἐκείνοις πάσχειν ἐξ αὐτῶν· εἰ δὲ οἱ μὲν πάντες ἀγαπῶσι τὰ ῥήματα, οἱ δὲ ταῦτα γράψαντες οὐχ οἱ τυχόντες, ἀλλ' οἱ ἐκ πάσης τῆς οἰκουμένης συνελθόντες εἰσὶ, καὶ τούτοις ἐπιμαρτυροῦσιν οἱ νῦν ἐν τῷ Ἀριμήνῳ συνελθόντες ἐπίσκοποι υ' καὶ πλείους· πῶς (22) οὐκ ἄντικρυς ἐλέγχει τοῦτο τοὺς κατὰ τῆς συνόδου λέγοντας, ὡς οὐ τὰ ῥήματά ἐστιν αἴτια, ἀλλ' ἡ κακόνοια τῶν παρεξηγουμένων τὰ τοιαῦτα ; Πόσοι, κακῶς ἐντυγχάνοντες ταῖς θείαις (23) Γραφαῖς καὶ παρανοοῦντες ταύτας, κατηγοροῦσι τῶν ἁγίων ! οἷοι γεγόνασιν οἱ μὲν τότε Ἰουδαῖοι, μὴ δεξάμενοι τὸν Κύριον, οἱ δὲ νῦν Μανιχαῖοι βλασφημοῦντες τὸν νόμον· καὶ οὐχ αἱ Γραφαὶ γεγόνασιν αὐτοῖς αἰτιαι, ἀλλ' ἡ σφῶν αὐτῶν κακοφροσύνη. Εἰ μὲν οὖν ἀποδεῖξαι δύνασθε τὰ ῥήματα φαῦλα, τοῦτο ποιεῖτε (24), καὶ λόγος ἡγείσθω τῆς ἀποδείξεως· καὶ μὴ προφασίζεσθε τοὺς σκανδαλιζομένους, ἵνα μὴ ταυτὸν πάθητε τοῖς τότε Φαρισαίοις. Καὶ γὰρ κἀκείνων προφασιζομένων σκανδαλίζεσθαι, ἐπὶ ταῖς τοῦ Κυρίου διδαχαῖς, ἔλεγεν αὐτοῖς ὁ Κύριος· « Πᾶσα φυτεία, ἣν οὐκ ἐφύτευσεν ὁ Πατὴρ μου ὁ οὐράνιος, ἐκριζωθήσεται. » Τοῦτο δὲ λέγων ἐδείκνυεν, ὡς οὐ τὰ τοῦ Πατρὸς δι' αὐτοῦ « φυτευόμενα » ῥήματα σκάνδαλον ἦσαν αὐτοῖς, ἀλλ' αὐτοὶ κακῶς ἐκδεχόμενοι τὰ καλῶς λεγόμενα ἐσκανδάλιζον Ἀποστόλου, οὐ τοῦ Παύλου, ἀλλὰ τῆς ἑαυτῶν ἀμαθίας

34. Sed jam respondete (operæ pretium enim fuerit hoc ab illis quærere) quinam sunt, quos de illis offendi atque turbari causamini ? Certe nemo eorum qui pie de Christo sentiunt, quippe qui ea defendant asserantque. Quod si Ariani sunt qui hæc indigne ferunt, quid mirum si irascuntur iis qui eorum hæresin de medio tollunt ? Non enim ea verba illis scandalo sunt, sed dolori, quod quasi in cippo insculpta suam hæresin traducant. Desinite igitur adversus Patres nostros 599 hac de causa obmurmurare : alioqui restat, ut crucem quoque Dominicam vituperetis, quod ea Judæis sit scandalum,gentibus autem stultitia, ut dixit Apostolus. Verum quemadmodum crux mala non est, nobis

34. Ἐπεὶ (καλὸν γὰρ αὐτοὺς ἐρέσθαι τοῦτο,) εἴπατε, τίνες εἰσὶν, οὓς προφασίζεσθε σκανδαλίζεσθαι καὶ θορυβεῖσθαι ἐπὶ τούτοις ; Τῶν μὲν γὰρ εὐσεβούντων εἰς τὸν Χριστὸν οὐδεὶς, αὐτὰ (25) γὰρ πρεσβεύουσι καὶ ἐκδικοῦσιν. Εἰ δὲ τῶν Ἀρειανῶν εἰσιν οἱ τοῦτο πάσχοντες, τί θαυμαστὸν, εἰ ἐπὶ τοῖς ἀναιροῦσιν αὐτῶν τὴν αἵρεσιν ἄχθονται ; Οὐ γάρ ἐστιν αὐτοῖς σκάνδαλον τὰ ῥήματα· ἀλλὰ λύπη (26), ὅτι στηλογραφία κατὰ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν ἐστιν. Οὐκοῦν παύσασθε γογγύζοντες κατὰ τῶν Πατέρων, καὶ τοιαῦτα προφασιζόμενοι· ἐπεὶ ὥρα ὑμᾶς καταμέμφεσθαι καὶ τῷ κυριακῷ σταυρῷ (27), ὅτι Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλόν ἐστιν, ἔθνεσι δὲ μωρία, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος. Ἀλλ' ὥσπερ οὐ φαῦλος ὁ σταυρός· ἡμῖν

[28] Matth. xv, 13.

(18) Editio Commel., διαμάχοντα male.
(19) Ita Regius. In editis vero ἡμῖν deest.
(20) Sic Regius Basil. et Felckm. Editi vero, τυγχάνοι.
(21) Editio Comm. sola, ὑμᾶς.
(22) Ita Regius. In editis vero, πῶς deest.
(23) Θείαις dest in Basil. et Felckm. 3.
(24) Felckm. 3, τοῦτο ποιεῖτε, καὶ μὴ προφασίζεσθε.
(25) Regius αὐτῷ. Editi vero, αὐτά. Paulo post Regius οἱ τοῦτο. Editi, οἱ ταῦτα. Mox Regius, τὸ θαυμαστόν, mendose.
(26) Regius, λυπῇ, male.
(27) Τὸν κυριακὸν σταυρόν, Felckm. 3. Ibid. Regius, ὅτε.

Γὰρ τοῖς πιστεύουσιν ἐστι « Χριστὸς Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία, » κἂν Ἰουδαῖοι μαίνωνται· οὕτως οὐ φαῦλα τὰ τῶν Πατέρων ῥήματα, ἀλλ' ὠφέλιμα τοῖς γνησίως ἐντυγχάνουσι, καὶ ἀναιρετικὰ πάσης ἀσεβείας ἐστὶ, κἂν οἱ Ἀρειανοὶ πολλάκις διαῤῥηγνύωνται, κατακρινόμενοι παρ' αὐτῶν. Ὅτε τοίνυν ἡ περὶ τῶν σκανδαλιζομένων ἀπίθανος δέδεικται πρόφασις (28), εἴπατε λοιπὸν ὑμεῖς, πῶς οὐκ ἀρέσκεσθε τῷ, « ἐκ τῆς οὐσίας, » ὀνόματι ; Τοῦτο γὰρ πρῶτον ἀναγκαῖον ἀνακρῖναι · καίτοι καὶ ὑμεῖς ἐγράψατε ἐκ τοῦ Πατρὸς γεγεννῆσθαι (29) τὸν Υἱόν ; Εἰ μὲν οὖν τὸν Πατέρα ὀνομάζοντες, ἢ τὸ, « Θεὸς. » ὄνομα λέγοντες, οὐκ οὐσίαν σημαίνετε, οὐδὲ αὐτὸν τὸν ὄντα ὅπερ ἐστὶ κατ' οὐσίαν νοεῖτε, ἀλλ' ἕτερόν τι περὶ αὐτὸν, ἢ τὸ γοῦν χεῖρον, ἵνα μὴ παρ' ἐμοῦ λέγηται, διὰ τούτων σημαίνετε (30), ἔδει μὴ γράφειν ὑμᾶς ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν, ἀλλ' ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν ἢ τῶν ἐν αὐτῷ · ἵνα φεύγοντες λέγειν ἀληθῶς Πατέρα τὸν Θεὸν, σύνθετον δὲ τὸν ἁπλοῦν, καὶ σωματικῶς αὐτὸν ἐπινοοῦντες, καινοτέρας βλασφημίας ἐφευρεταὶ γένησθε. Οὕτων δὲ νοοῦντες, ἐξ ἀνάγκης καὶ τὸν Λόγον, καὶ τὸ Υἱὸς, οὐκ οὐσίαν (30*) ἀλλ' ὄνομα μόνον νομίζετε, καὶ λοιπὸν ἄχρις ἀνομάτων ἔχετε τὴν ἑαυτῶν φαντασίαν · καὶ ἃ λέγετε, οὐκ εἶναι πιστεύετε, ἀλλὰ μὴ εἶναι φρονεῖτε.

35. Τοῦτο δὲ Σαδδουκαίων μᾶλλον καὶ τῶν παρ' Ἕλλησι λεχθέντων ἀθέων (31) ἐστὶ τὸ τύλμημα. Διὸ οὐδὲ τὴν κτίσιν αὐτοῦ τοῦ ὄντος Θεοῦ δημιούργημα εἶναι φήσετε · εἴ γε τὸ Πατὴρ καὶ τὸ Θεὸς οὐκ αὐτὴν τὴν τοῦ ὄντος οὐσίαν σημαίνουσιν, ἀλλ' ἕτερόν τι, ὅπερ ὑμεῖς ἀναπλάττετε. Ἀλλὰ τοῦτο δυσσεβὲς καὶ λίαν ἀπρεπές ἐστι καὶ μόνον ἐνθυμεῖσθαι. Εἰ δὲ ὅταν ἀκούομεν (32) · « Ἐγώ εἰμι ὁ ὤν· » καὶ, « Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· » καὶ, « Ἄκουε, Ἰσραὴλ (33), Κύριος ὁ Θεός σου Κύριος εἷς ἐστι· » καὶ, « Τάδε λέγει Κύριος παντοκράτωρ· » οὐχ ἕτερόν τι ἀλλ' αὐτὴν τὴν ἁπλῆν καὶ μακαρίαν καὶ ἀκατάκτητον τοῦ ὄντος οὐσίαν νοοῦμεν· κἂν λὰρ ἀδυνάτως ἔχωμεν καταλαβεῖν, ὅ τι ποτέ ἐστιν, ἀλλ' ἀκούοντες τὸ, Πατὴρ, καὶ τὸ, Θεὸς, καὶ τὸ, Παντοκράτωρ, οὐχ ἕτερόν τι, ἀλλ' αὐτὴν τὴν τοῦ ὄντος οὐσίαν σημαινομένην νοοῦμεν. Εἰρήκατε δὲ καὶ ὑμεῖς ἐκ τοῦ Θεοῦ τὸν Υἱὸν, δηλονότι ἐκ (34) τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς αὐτὸν εἰρήκατε. Ἐπειδὴ καὶ πρὸ ὑμῶν λέγουσιν αἱ Γραφαὶ τὸν Κύριον Υἱὸν τοῦ Πατρὸς, καὶ πρὸ αὐτῶν, αὐτὸς ὁ Πατὴρ εἴρηκεν· « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός · » Υἱὸς δὲ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς γέννημα · πῶς οὐ φαίνονται κα-

enim qui credimus,« Christus est Dei virtus et Dei sapientia [29], » etiamsi Judæi insaniant ; ita quoque Patrum verba non perversa, sed utilia sunt iis qui æquo animo ea legunt, ipsaque omnem omnino destruunt impietatem : quamvis Ariani multoties disrumpantur, quod sese ab illis damnatos videant. Demonstratum itaque est illam scandali quam afferunt rationem nullius esse probabilitatis. Cæterum respondete nobis, cur vobis hoc dictum, « ex substantia, » minime placet ? Id enim primo inquirendum est : atqui vos ipsi scripsistis ex Patre genitum Filium esse ? Si igitur cum Patrem nominatis, aut hanc vocem, « Deus », pronuntiatis, non substantiam significatis, neque ipsum qui exsistit, ut est secundum substantiam intelligitis ; sed aliud circa ipsum, aut aliquid pejus, quod a me dictum nolim, per hæc indicatis : vobis ergo scribendum non fuit, ex Patre Filium esse ; sed ex iis quæ circa ipsum vel in ipso sunt : ut hinc vitantes Deum vere Patrem dicere, eumque qui vere simplex est, compositum corporeumque intelligentes, recentioris blasphemiæ inventores essetis. Cum porro sic intelligatis, necesse est ut Verbum et Filium, non substantiam sed merum nomen existimetis, ac demum nomine tenus, vestram retineatis opinionem : ac quæ dicitis nullo modo esse et nusquam exstare sentiatis.

36. Hæc Sadducæorum, imo potius eorum qui a Græcis athei vocantur, scelesta est opinio. Atque hinc reliquum est ut creaturas Dei veri opificium esse inficias eatis, siquidem hæc vocabula, Pater, et, Deus, non ipsam exsistentis substantiam significant, sed aliud quidpiam quod commenti vos estis. Sed hoc vel solum cogitare, impium prorsus atque turpissimum est. Sin autem cum audimus : « Ego sum qui sum [30] ; » et, « In principio fecit Deus cœlum et terram [31] ; » et, « Audi, Israel, Dominus Deus tuus Dominus unus est [32] ; » et, « Hæc dicit Dominus omnipotens [33] ;» non aliud nisi ipsam simplicem, beatam, incomprehensibilem ejus, qui est, substantiam intelligimus ; quamvis enim quidnam ille sit comprehendere nequeamus, attamen cum has voces audimus, Pater, Deus, Omnipotens, nihil aliud quam ejus, qui est, substantiam indicari concipimus. Dixistis vos etiam ex Deo Filium esse, ac consequenter ex Patris substantia ipsum esse ; cum ergo et ante vos Scripturæ dicant Dominum esse Patris Filium, et ante Scripturas Pater dixerit, « Hic est Filius meus dilectus [34] ; » Filius autem nihil aliud sit quam Patris fetus ; qua, quæso, ra-

[29] I Cor. I, 24. [30*] Exod. III, 14. [31] Gen. I, 1. [32] Deut. VI, 4. [33] Gen. XVII, 1. [34] Matth. III, 17.

(28) Ita Regius, codex et Felck. 3. Editi, δείκνυται ἀπόφασις. Mox Reg. Basil. et editio Paris., ἀρέσκεσθε. Edit. vero Commel., ἀρέσκεσθαι.

(29) Ita edit. Commel. et omnes mss. Edit. vero Paris., γεγενῆσθαι.

(30) Regius codex, σημπίνεται.

(30*) Felckm. 3, καὶ Υἱὸν οὐκ οὐσίαν. Mox edit. Commel. sola, νομίζεται. Et infra eadem, πιστεύεται, mendose.

(31) Regius codex, παρ' Ἕλλησιν ἀθέων. Felckm. tertius, παρ' Ἕλλησι θεῶν. omisso uterque. λεχθέντων.

(32) Regius codex et Felckm. 3, ἀκούωμεν. Editi, ἀκούομεν.

(33) Editio Commel. Ἰησραήλ.

(34) Felckm. 3, νοοῦμεν, εἰρηκότες δὲ καὶ ἡμεις (sic) ἐκ τοῦ Θεοῦ τὸν Υἱὸν, δῆλον ὅτι ἐκ. Idem infra, πρὸ ἡμῶν.

Patribus inobsequentes sunt, et adversus œcumenicam synodum decertant? Hæ voces, aiunt, « ex substantia, » et, « consubstantiale, » nobis minime placent, quibusdam enim offendiculo fuere, plurimos conturbarunt. Illi igitur scriptis suis ita sunt locuti. Verum sic quispiam illis occurrat : Si ergo hæc verba per se illis offensionis causa fuere, non solum quosdam offendi, ac plurimos turbari oportuit, sed et nos aliosque universos eodem affectos esse modo par fuit. Quod si universi has voces amplectuntur : si qui illa scripsere, non vulgares homines, sed ex toto orbe coacti sunt ; si qui jam Ariminum convenere episcopi plus quadringentis ea testimonio suo comprobant ; nonne qui adversus synodum hæc effutiunt hinc arguuntur, non verba quidem culpanda esse, sed eorum qui hæc prave interpretantur malitiam? Quam multi sunt, qui divinis Scripturis maligne lectis ac prave intellectis, sanctos hinc insimulant! cujusmodi fuere olim Judæi, qui Dominum non receperunt, et jam Manichæi qui in legem blasphemant ; cujus sane rei, non Scripturæ, sed ipsorum perversitas causa fuit. Si itaque verborum pravitatem ostendere potestis, agite, demonstrandi ratio ineatur ; nec objiciatis nobis hæc nonnullis offensioni esse, ne idem vobis, quod tunc Pharizæis, accidat. Etenim cum illi sese simularent de doctrina Domini offendi, ait Dominus illis : « Omnis plantatio quam non plantavit Pater meus cœlestis, eradicabitur [28]. » His autem verbis ostendit, non Patris verba a se « plantata, » sed pravam suam recte dictorum interpretationem, offendiculo illis fuisse. Nam ii qui olim Apostoli epistolas culpabant, non Pauli, sed ipsorum ignorantiam, et perversum animum palam fecere. καὶ στρεβλῆς διανοίας κατηγόρουν.

34. Sed jam respondete (operæ pretium enim fuerit hoc ab illis quærere) quinam sunt, quos de illis offendi atque turbari causamini? Certe nemo eorum qui pie de Christo sentiunt, quippe qui ea defendant asserantque. Quod si Ariani sunt qui hæc indigne ferunt, quid mirum si irascuntur iis qui eorum hæresin de medio tollunt? Non enim ea verba illis scandalo sunt, sed dolori, quod quasi in cippo insculpta suam hæresin traducant. Desinite igitur adversus Patres nostros 599 hac de causa obmurmurare : alioqui restat, ut crucem quoque Dominicam vituperetis, quod ea Judæis sit scandalum, gentibus autem stultitia, ut dixit Apostolus. Verum quemadmodum crux mala non est, nobis

γραμμένων, ἀπειθεῖς μὲν γονεῦσι γεγόνασι, διαμάχονται (18) δὲ πρὸς οἰκουμενικὴν σύνοδον ; Τὸ « ἐκ τῆς οὐσίας, » φησὶ, καὶ τὸ « ὁμοούσιον » οὐκ ἤρεσεν ἡμῖν (19). Ταῦτα γάρ τινας ἐσκανδάλισε καὶ πολλοὺς ἐθορύβησεν. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν οὕτω γράφοντες εἰρήκασιν· ἀπαννήσειε δι' ἂν τις αὐτοῖς εὐλόγως οὕτως· Εἰ μὲν οὖν αὐτὰ τὰ ῥήματα καθ' ἑαυτὰ τυγχάνει (20) ὄντα αἴτια τούτοις εἰς σκάνδαλον, ἔδει μή τινας σκανδαλίζεσθαι, μηδὲ πολλοὺς θορυβεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς (21) καὶ τοὺς ἄλλους πάντας ταυτὸν ἐκείνοις πάσχειν ἐξ αὐτῶν· εἰ δὲ οἱ μὲν πάντες ἀγαπῶσι τὰ ῥήματα, οἱ δὲ ταῦτα γράψαντες οὐχ οἱ τυχόντες, ἀλλ' οἱ ἐκ πάσης τῆς οἰκουμένης συνελθόντες εἰσὶ, καὶ τούτοις ἐπιμαρτυροῦσιν οἱ νῦν ἐν τῷ Ἀριμήνῳ συνελθόντες ἐπίσκοποι υ' καὶ πλείους· πῶς (22) οὐκ ἄντικρυς ἐλέγχει τοῦτο τοὺς κατὰ τῆς συνόδου λέγοντας, ὡς οὐ τὰ ῥήματά ἐστιν αἴτια, ἀλλ' ἡ κακόνοια τῶν παρεξηγουμένων τὰ τοιαῦτα ; Πόσοι, κακῶς ἐντυγχάνοντες ταῖς θείαις (23) Γραφαῖς καὶ παρανοοῦντες ταύτας, κατηγοροῦσι τῶν ἁγίων ! οἷοι γεγόασιν οἱ μὲν τότε Ἰουδαῖοι, μὴ δεξάμενοι τὸν Κύριον, οἱ δὲ νῦν Μανιχαῖοι βλασφημοῦντες τὸν νόμον· καὶ οὐχ αἱ Γραφαὶ γεγόνασιν αὐτοῖς αἰτιαι, ἀλλ' ἡ σφῶν αὐτῶν κακοφροσύνη. Εἰ μὲν οὖν ἀποδεῖξαι δύνασθε τὰ ῥήματα φαῦλα, τοῦτο ποιεῖτε (24), καὶ λόγος ἡγείσθω τῆς ἀποδείξεως· καὶ μὴ προφασίζεσθε τοὺς σκανδαλιζομένους, ἵνα μὴ ταυτὸν πάθητε τοῖς τότε Φαρισαίοις. Καὶ γὰρ κἀκείνων προφασιζομένων σκανδαλίζεσθαι, ἐπὶ ταῖς τοῦ Κυρίου διδαχαῖς, ἔλεγεν αὐτοῖς ὁ Κύριος· « Πᾶσα φυτεία, ἣν οὐκ ἐφύτευσεν ὁ Πατὴρ μου ὁ οὐράνιος, ἐκριζωθήσεται. » Τοῦτο δὲ λέγων ἐδείκνυεν, ὡς οὐ τὰ τοῦ Πατρὸς δι' αὐτοῦ « φυτευόμενα » ῥήματα σκάνδαλον ἦσαν αὐτοῖς, ἀλλ' αὐτοὶ κακῶς ἐκδεχόμενοι τὰ καλῶς λεγόμενα ἐσκανδάλιζον ἑαυτούς. Ἐπεὶ καὶ οἱ αἰτιώμενοι τότε τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Ἀποστόλου, οὐ τοῦ Παύλου, ἀλλὰ τῆς ἑαυτῶν ἀμαθίας

34. Ἐπεὶ (καλὸν γὰρ αὐτοὺς ἐρέσθαι τοῦτο,) εἴπατε, τίνες εἰσὶν, οὓς προφασίζεσθε σκανδαλίζεσθαι καὶ θορυβεῖσθαι ἐπὶ τούτοις ; Τῶν μὲν γὰρ εὐσεβούντων εἰς τὸν Χριστὸν οὐδεὶς, αὐτὰ (25) γὰρ πρεσβεύουσι καὶ ἐκδικοῦσιν. Εἰ δὲ τῶν Ἀρειανῶν εἰσιν οἱ τοῦτο πάσχοντες, τί θαυμαστὸν, εἰ ἐπὶ τοῖς ἀναιροῦσιν αὐτῶν τὴν αἵρεσιν ἄχθονται ; Οὐ γάρ ἐστιν αὐτοῖς σκάνδαλον τὰ ῥήματα· ἀλλὰ λύπη (26), ὅτι στηλογραφία κατὰ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν ἐστιν. Οὐκοῦν παύσασθε γογγύζοντες κατὰ τῶν Πατέρων, καὶ τοιαῦτα προφασιζόμενοι· ἐπεὶ ὥρα ὑμᾶς καταμέμφεσθαι καὶ τῷ κυριακῷ σταυρῷ (27), ὅτι Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλόν ἐστιν, ἔθνεσι δὲ μωρία, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος. Ἀλλ' ὥσπερ οὐ φαῦλος ὁ σταυρός· ἡμῖν

[28] Matth. xv, 13.

(18) Editio Commel., διαμάχονται male.
(19) Ita Regius. In editis vero ἡμῖν deest.
(20) Sic Regius Basil. et Felckm. Editi vero, τυγχάνοι.
(21) Editio Comm. sola, ὑμᾶς.
(22) Ita Regius. In editis vero, πῶς deest.
(23) Θείαις dest in Basil. et Felckm. 3.
(24) Felckm. 3, τοῦτο ποιεῖτε, καὶ μὴ προφασίζεσθε.
(25) Regius αὐτῷ. Editi vero, αὐτά. Paulo post Regius οἱ τοῦτο. Editi, οἱ ταῦτα. Mox Regius, τὸ θαυμαστόν, mendose.
(26) Regius, λυπῇ, male.
(27) Τὸν κυριακὸν σταυρόν, Felckm. 3. Ibid. Regius, ὅτε.

Γὰρ τοῖς πιστεύουσιν ἐστι « Χριστὸς Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία, » κἂν Ἰουδαῖοι μαίνωνται· οὕτως οὐ φαῦλα τὰ τῶν Πατέρων ῥήματα, ἀλλ' ὠφέλιμα τοῖς γνησίως ἐντυγχάνουσι, καὶ ἀναιρετικὰ πάσης ἀσεβείας ἐστὶ, κἂν οἱ Ἀρειανοὶ πολλάκις διαῤῥηγνύωνται, κατακρινόμενοι παρ' αὐτῶν. Ὅτε τοίνυν ἡ περὶ τῶν σκανδαλιζομένων ἀπίθανος δέδεικται πρόφασις (28), εἴπατε λοιπὸν ὑμεῖς, πῶς οὐκ ἀρέσκεσθε τῷ, « ἐκ τῆς οὐσίας, » ὀνόματι ; Τοῦτο γὰρ πρῶτον ἀναγκαῖον ἀνακρῖναι · καίτοι καὶ ὑμεῖς ἐγράψατε ἐκ τοῦ Πατρὸς γεγεννῆσθαι (29) τὸν Υἱόν ; Εἰ μὲν οὖν τὸν Πατέρα ὀνομάζοντες, ἢ τὸ, « Θεὸς. » ὄνομα λέγοντες, οὐκ οὐσίαν σημαίνετε, οὐδὲ αὐτὸν τὸν ὄντα ὅπερ ἐστὶ κατ' οὐσίαν νοεῖτε, ἀλλ' ἕτερόν τι περὶ αὐτὸν, ἢ τὸ γοῦν χεῖρον, ἵνα μὴ παρ' ἐμοῦ λέγηται, διὰ τούτων σημαίνετε (30), ἔδει μὴ γράφειν ὑμᾶς ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν, ἀλλ' ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν ἢ τῶν ἐν αὐτῷ · ἵνα φεύγοντες λέγειν ἀληθῶς Πατέρα τὸν Θεὸν, σύνθετον δὲ τὸν ἁπλοῦν, καὶ σωματικῶς αὐτὸν ἐπινοοῦντες, καινοτέρας βλασφημίας ἐφευρεταὶ γένησθε. Οὕτων δὲ νοοῦντες, ἐξ ἀνάγκης καὶ τὸν Λόγον, καὶ τὸ Υἱὸς, οὐκ οὐσίαν (30*) ἀλλ' ὄνομα μόνον νομίζετε, καὶ λοιπὸν ἄχρις ἀνομάτων ἔχετε τὴν ἑαυτῶν φαντασίαν · καὶ ἃ λέγετε, οὐκ εἶναι πιστεύετε, ἀλλὰ μὴ εἶναι φρονεῖτε.

35. Τοῦτο δὲ Σαδδουκαίων μᾶλλον καὶ τῶν παρ' Ἕλλησι λεχθέντων ἀθέων (31) ἐστὶ τὸ τύλμημα. Διὸ οὐδὲ τὴν κτίσιν αὐτοῦ τοῦ ὄντος Θεοῦ δημιούργημα εἶναι φήσετε · εἴ γε τὸ Πατὴρ καὶ τὸ Θεὸς οὐκ αὐτὴν τὴν τοῦ ὄντος οὐσίαν σημαίνουσιν, ἀλλ' ἕτερόν τι, ὅπερ ὑμεῖς ἀναπλάττετε. Ἀλλὰ τοῦτο δυσσεβὲς καὶ λίαν ἀπρεπές ἐστι καὶ μόνον ἐνθυμεῖσθαι. Εἰ δὲ ὅταν ἀκούομεν (32) · « Ἐγώ εἰμι ὁ ὤν· » καὶ, « Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· » καὶ, « Ἄκουε, Ἰσραὴλ (33), Κύριος ὁ Θεός σου Κύριος εἷς ἐστι· » καὶ, « Τάδε λέγει Κύριος παντοκράτωρ· » οὐχ ἕτερόν τι ἀλλ' αὐτὴν τὴν ἁπλῆν καὶ μακαρίαν καὶ ἀκατάκηπτον τοῦ ὄντος οὐσίαν νοοῦμεν· κἂν λὰρ ἀδυνάτως ἔχωμεν καταλαβεῖν, ὅ τι ποτέ ἐστιν, ἀλλ' ἀκούοντες τὸ, Πατὴρ, καὶ τὸ, Θεὸς, καὶ τὸ, Παντοκράτωρ, οὐχ ἕτερόν τι, ἀλλ' αὐτὴν τὴν τοῦ ὄντος οὐσίαν σημαινομένην νοοῦμεν. Εἰρήκατε δὲ καὶ ὑμεῖς ἐκ τοῦ Θεοῦ τὸν Υἱὸν, δηλονότι ἐκ (34) τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς αὐτὸν εἰρήκατε. Ἐπειδὴ καὶ πρὸ ὑμῶν λέγουσιν αἱ Γραφαὶ τὸν Κύριον Υἱὸν τοῦ Πατρὸς, καὶ πρὸ αὐτῶν, αὐτὸς ὁ Πατὴρ εἴρηκεν· « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός · » Υἱὸς δὲ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς γέννημα · πῶς οὐ φαίνονται κα-

A enim qui credimus,« Christus est Dei virtus et Dei sapientia [29], » etiamsi Judæi insaniant ; ita quoque Patrum verba non perversa, sed utilia sunt iis qui æquo animo ea legunt, ipsaque omnem omnino destruunt impietatem : quamvis Ariani multoties disrumpantur, quod sese ab illis damnatos videant. Demonstratum itaque est illam scandali quam afferunt rationem nullius esse probabilitatis. Cæterum respondete nobis, cur vobis hoc dictum, « ex substantia, » minime placet ? Id enim primo inquirendum est : atqui vos ipsi scripsistis ex Patre genitum Filium esse ? Si igitur cum Patrem nominatis, aut hanc vocem, « Deus », pronuntiatis, non substantiam significatis, neque ipsum qui exsistit, ut est secundum substantiam intelligitis ; sed aliud circa ipsum, aut aliquid pejus, quod a me dictum B nolim, per hæc indicatis : vobis ergo scribendum non fuit, ex Patre Filium esse ; sed ex iis quæ circa ipsum vel in ipso sunt : ut hinc vitantes Deum vere Patrem dicere, eumque qui vere simplex est, compositum corporeumque intelligentes, recentioris blasphemiæ inventores essetis. Cum porro sic intelligatis, necesse est ut Verbum et Filium, non substantiam sed merum nomen existimetis, ac demum nomine tenus, vestram retineatis opinionem : ac quæ dicitis nullo modo esse et nusquam exstare sentiatis.

36. Hæc Sadducæorum, imo potius eorum qui a Græcis athei vocantur, scelesta est opinio. Atque hinc reliquum est ut creaturas Dei veri opificium esse inficias eatis, siquidem hæc vocabula, Pater, C et, Deus, non ipsam exsistentis substantiam significant, sed aliud quidpiam quod commenti vos estis. Sed hoc vel solum cogitare, impium prorsus atque turpissimum est. Sin autem cum audimus : « Ego sum qui sum [30] ; » et, « In principio fecit Deus cœlum et terram [31] ; » et, « Audi, Israel, Dominus Deus tuus Dominus unus est [32] ; » et, « Hæc dicit Dominus omnipotens [33] ;» non aliud nisi ipsam simplicem, beatam, incomprehensibilem ejus, qui est, substantiam intelligimus ; quamvis enim quidnam ille sit comprehendere nequeamus, attamen cum has voces audimus, Pater, Deus, Omnipotens, nihil aliud quam ejus, qui est, substantiam indicari concipimus. Dixistis vos etiam ex Deo Filium esse, ac consequenter ex Patris substantia ipsum esse ; D cum ergo et ante vos Scripturæ dicant Dominum esse Patris Filium, et ante Scripturas Pater dixerit, « Hic est Filius meus dilectus [34] ; » Filius autem nihil aliud sit quam Patris fetus ; qua, quæso, ra-

[29] I Cor. I, 24. [30*] Exod. III, 14. [31] Gen. I, 1. [32] Deut. VI, 4. [33] Gen. XVII, 1. [34] Matth. III, 17.

(28) Ita Regius, codex et Felck. 3. Editi, δείκνυται ἀπόφασις. Mox Reg. Basil. et editio Paris., ἀρέσκεσθε. Edit. vero Commel., ἀρέσκεσθαι.

(29) Ita edit. Commel. et omnes mss. Edit. vero Paris., γεγενῆσθαι.

(30) Regius codex, σημπίνεται.

(30*) Felckm. 3, καὶ Υἱὸν οὐκ οὐσίαν. Mox edit. Commel. sola, νομίζεται. Et infra eadem, πιστεύεται, mendose.

(31) Regius codex, παρ' Ἕλλησιν ἀθέων. Felckm. tertius, παρ' Ἕλλησι θεῶν. omisso uterque. λεχθέντων.

(32) Regius codex et Felckm. 3, ἀκούωμεν. Editi, ἀκούομεν.

(33) Editio Commel. Ἰησραήλ.

(34) Felckm. 3, νοοῦμεν, εἰρηκότες δὲ καὶ ἡμεῖς (sic) ἐκ τοῦ Θεοῦ τὸν Υἱὸν, δῆλον ὅτι ἐκ. Idem infra, πρὸ ἡμῶν.

Patribus inobsequentes sunt,et adversus œcumenicam synodum decertant ? Hæ voces, aiunt,« ex substantia,» et,« consubstantiale, » nobis minime placent, quibusdam enim offendiculo fuere, plurimos conturbarunt. Illi igitur scriptis suis ita sunt locuti.Verum sic quispiam illis occurrat : Si ergo hæc verba per se illis offensionis causa fuere,non solum quosdam offendi, ac plurimos turbari oportuit,sed et nos aliosque universos eodem affectos esse modo par fuit. Quod si universi has voces amplectuntur : si qui illa scripsere, non vulgares homines, sed ex toto orbe coacti sunt ; si qui jam Ariminum convenere episcopi plus quadringentis ea testimonio suo comprobant ; nonne qui adversus synodum hæc effutiunt hinc arguuntur, non verba quidem culpanda esse, sed eorum qui hæc prave interpretantur malitiam ? Quam multi sunt, qui divinis Scripturis maligne lectis ac prave intellectis, sanctos hinc insimulant ! cujusmodi fuere olim Judæi, qui Dominum non receperunt, et jam Manichæi qui in legem blasphemant ; cujus sane rei, non Scripturæ, sed ipsorum perversitas causa fuit. Si itaque verborum pravitatem ostendere potestis, agite, demonstrandi ratio ineatur ; nec objiciatis nobis hæc nonnullis offensioni esse,ne idem vobis, quod tunc Pharizæis, accidat. Etenim cum illi sese simularent de doctrina Domini offendi, ait Dominus illis : « Omnis plantatio quam non plantavit Pater meus cœlestis,eradicabitur [28].»His autem verbis ostendit, non Patris verba a se « plantata, » sed pravam suam recte dictorum interpretationem, offendiculo illis fuisse. Nam ii qui olim Apostoli epistolas culpabant, non Pauli, sed ipsorum ignorantiam, et perversum animum palam fecere.

34. Sed jam respondete (operæ pretium enim fuerit hoc ab illis quærere) quinam sunt, quos de illis offendi atque turbari causamini ? Certe nemo eorum qui pie de Christo sentiunt, quippe qui ea defendant asserantque. Quod si Ariani sunt qui hæc indigne ferunt, quid mirum si irascuntur iis qui eorum hæresin de medio tollunt ? Non enim ea verba illis scandalo sunt, sed dolori, quod quasi in cippo insculpta suam hæresin traducant. Desinite igitur adversus Patres nostros 599 hac de causa obmurmurare : alioqui restat, ut crucem quoque Dominicam vituperetis, quod ea Judæis sit scandalum,gentibus autem stultitia, ut dixit Apostolus. Verum quemadmodum crux mala non est, nobis

A γραμμένων, ἀπειθεῖς μὲν γονεῦσι γεγόνασι, διαμάχονται (18) δὲ πρὸς οἰκουμενικὴν σύνοδον ; Τὸ « ἐκ τῆς οὐσίας, » φησὶ, καὶ τὸ « ὁμοούσιον » οὐκ ἤρεσεν ἡμῖν (19). Ταῦτα γάρ τινας ἐσκανδάλισε καὶ πολλοὺς ἐθορύβησεν. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν οὕτω γράφοντες εἰρήκασιν· ἀπαννήσειε δι' ἂν τις αὐτοῖς εὐλόγως οὕτως· Εἰ μὲν οὖν αὐτὰ τὰ ῥήματα καθ' ἑαυτὰ τυγχάνει (20) ὄντα αἴτια τούτοις εἰς σκάνδαλον, ἔδει μή τινας σκανδαλίζεσθαι, μηδὲ πολλοὺς θορυβεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς (21) καὶ τοὺς ἄλλους πάντας ταυτὸν ἐκείνοις πάσχειν ἐξ αὐτῶν· εἰ δὲ οἱ μὲν πάντες ἀγαπῶσι τὰ ῥήματα, οἱ δὲ ταῦτα γράψαντες οὐχ οἱ τυχόντες, ἀλλ' οἱ ἐκ πάσης τῆς οἰκουμένης συνελθόντες εἰσὶ, καὶ τούτοις ἐπιμαρτυροῦσιν οἱ νῦν ἐν τῷ Ἀριμήνῳ συνελθόντες ἐπίσκοποι ὑ καὶ πλείους· πῶς (22) οὐκ ἄντικρυς ἐλέγχει τοῦτο τοὺς κατὰ τῆς συνόδου λέγοντας, ὡς οὐ τὰ ῥήματά ἐστιν αἴτια, ἀλλ' ἡ κακόνοια τῶν παρεξηγουμένων τὰ τοιαῦτα ; Πόσοι, κακῶς ἐντυγχάνοντες ταῖς θείαις (23) Γραφαῖς καὶ παρανοοῦντες ταύτας, κατηγοροῦσι τῶν ἁγίων ! οἷοι γεγόνασιν οἱ μὲν τότε Ἰουδαῖοι, μὴ δεξάμενοι τὸν Κύριον, οἱ δὲ νῦν Μανιχαῖοι βλασφημοῦντες τὸν νόμον· καὶ οὐχ αἱ Γραφαὶ γεγόνασιν αὐτοῖς αἰτιαι, ἀλλ' ἡ σφῶν αὐτῶν κακοφροσύνη. Εἰ μὲν οὖν ἀποδεῖξαι δύνασθε τὰ ῥήματα φαῦλα, τοῦτο ποιεῖτε (24), καὶ λόγος ἡγείσθω τῆς ἀποδείξεως· καὶ μὴ προφασίζεσθε τοὺς σκανδαλιζομένους, ἵνα μὴ ταυτὸν πάθητε τοῖς τότε Φαρισαίοις. Καὶ γὰρ κἀκείνων προφασιζομένων σκανδαλίζεσθαι, ἐπὶ ταῖς τοῦ Κυρίου διδαχαῖς, ἔλεγεν αὐτοῖς ὁ Κύριος· « Πᾶσα φυτεία, ἣν οὐκ ἐφύτευσεν ὁ Πατήρ μου ὁ οὐράνιος, ἐκριζωθήσεται. » Τοῦτο δὲ λέγων ἐδείκνυεν, ὡς οὐ τὰ τοῦ Πατρὸς δι' αὐτοῦ « φυτευόμενα » ῥήματα σκάνδαλον ἦσαν αὐτοῖς, ἀλλ' αὐτοὶ κακῶς ἐκδεχόμενοι τὰ καλῶς λεγόμενα ἐσκανδάλιζον ἑαυτούς. Ἐπεὶ καὶ οἱ αἰτιώμενοι τότε τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Ἀποστόλου, οὐ τοῦ Παύλου, ἀλλὰ τῆς ἑαυτῶν ἀμαθίας καὶ στρεβλῆς διανοίας κατηγόρουν.

34. Ἐπεὶ (καλὸν γὰρ αὐτοὺς ἐρέσθαι τοῦτο,) εἴπατε, τίνες εἰσὶν, οὓς προφασίζεσθε σκανδαλίζεσθαι καὶ θορυβεῖσθαι ἐπὶ τούτοις ; Τῶν μὲν γὰρ εὐσεβούντων εἰς τὸν Χριστὸν οὐδεὶς, αὐτὰ (25) γὰρ πρεσβεύουσι καὶ ἐκδικοῦσιν. Εἰ δὲ τῶν Ἀρειανῶν εἰσιν οἱ τοῦτο πάσχοντες, τί θαυμαστὸν, εἰ ἐπὶ τοῖς ἀναιροῦσιν αὐτῶν τὴν αἵρεσιν ἄχθονται ; Οὐ γάρ ἐστιν αὐτοῖς σκάνδαλον τὰ ῥήματα· ἀλλὰ λύπη (26), ὅτι στηλογραφία κατὰ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν ἐστιν. Οὐκοῦν παύσασθε γογγύζοντες κατὰ τῶν Πατέρων, καὶ τοιαῦτα προφασιζόμενοι· ἐπεὶ ὥρα ὑμᾶς καταμέμφεσθαι καὶ τῷ κυριακῷ σταυρῷ (27), ὅτι Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλόν ἐστιν, ἕλλησι δὲ μωρία, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος. Ἀλλ' ὥσπερ οὐ φαῦλος ὁ σταυρός· ἡμῖν

[28] Matth. xv, 13.

(18) Editio Commel., διαμάχοντα male.
(19) Ita Regius. In editis vero ἡμῖν deest.
(20) Sic Regius Basil. et Felckm. Editi vero, τυγχάνοι.
(21) Editio Comm. sola, ὑμᾶς.
(22) Ita Regius. In editis vero, πῶς deest.
(23) Θείαις dest in Basil. et Felckm. 3.
(24) Felckm. 3, τοῦτο ποιεῖτε, καὶ μὴ προφασίζεσθε.
(25) Regius αὐτῷ. Editi vero, αὐτά. Paulo post Regius οἱ τοῦτο. Editi, οἱ ταῦτα. Mox Regius, τὸ θαυμαστόν, mendose.
(26) Regius, λυπῇ, male.
(27) Τὸν κυριακὸν σταυρόν, Felckm. 3. Ibid. Regius, ὅτε.

Γὰρ τοῖς πιστεύουσιν ἐστι « Χριστὸς Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία, » κἂν Ἰουδαῖοι μαίνωνται· οὕτως οὐ φαῦλα τὰ τῶν Πατέρων ῥήματα, ἀλλ' ὠφέλιμα τοῖς γνησίως ἐντυγχάνουσι, καὶ ἀναιρετικὰ πάσης ἀσεβείας ἐστὶ, κἂν οἱ Ἀρειανοὶ πολλάκις διαῤῥηγνύωνται, κατακρινόμενοι παρ' αὐτῶν. Ὅτε τοίνυν ἡ περὶ τῶν σκανδαλιζομένων ἀπίθανος δέδεικται πρόφασις (28), εἴπατε λοιπὸν ὑμεῖς, πῶς οὐκ ἀρέσκεσθε τῷ, « ἐκ τῆς οὐσίας, » ὀνόματι ; Τοῦτο γὰρ πρῶτον ἀναγκαῖον ἀνακρῖναι · καίτοι καὶ ὑμεῖς ἐγράψατε ἐκ τοῦ Πατρὸς γεγεννῆσθαι (29) τὸν Υἱόν ; Εἰ μὲν οὖν τὸν Πατέρα ὀνομάζοντες, ἢ τὸ, « Θεὸς. » ὄνομα λέγοντες, οὐκ οὐσίαν σημαίνετε, οὐδὲ αὐτὸν τὸν ὄντα ὅπερ ἐστὶ κατ' οὐσίαν νοεῖτε, ἀλλ' ἕτερόν τι περὶ αὐτὸν, ἢ τὸ γοῦν χεῖρον, ἵνα μὴ παρ' ἐμοῦ λέγηται, διὰ τούτων σημαίνετε (30), ἔδει μὴ γράφειν ὑμᾶς ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν, ἀλλ' ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν ἢ τῶν ἐν αὐτῷ · ἵνα φεύγοντες λέγειν ἀληθῶς Πατέρα τὸν Θεὸν, σύνθετον δὲ τὸν ἁπλοῦν, καὶ σωματικῶς αὐτὸν ἐπινοοῦντες, καινοτέρας βλασφημίας ἐφευρεταὶ γένησθε. Οὕτων δὲ νοοῦντες, ἐξ ἀνάγκης καὶ τὸν Λόγον, καὶ τὸ Υἱὸς, οὐκ οὐσίαν (30*) ἀλλ' ὄνομα μόνον νομίζετε, καὶ λοιπὸν ἄχρις ἀνομάτων ἔχετε τὴν ἑαυτῶν φαντασίαν · καὶ ἃ λέγετε, οὐκ εἶναι πιστεύετε, ἀλλὰ μὴ εἶναι φρονεῖτε.

35. Τοῦτο δὲ Σαδδουκαίων μᾶλλον καὶ τῶν παρ' Ἕλλησι λεχθέντων ἀθέων (31) ἐστὶ τὸ τύλμημα. Διὸ οὐδὲ τὴν κτίσιν αὐτοῦ τοῦ ὄντος Θεοῦ δημιούργημα εἶναι φήσετε · εἴ γε τὸ Πατὴρ καὶ τὸ Θεὸς οὐκ αὐτὴν τὴν τοῦ ὄντος οὐσίαν σημαίνουσιν, ἀλλ' ἕτερόν τι, ὅπερ ὑμεῖς ἀναπλάττετε. Ἀλλὰ τοῦτο δυσσεβὲς καὶ λίαν ἀπρεπές ἐστι καὶ μόνον ἐνθυμεῖσθαι. Εἰ δὲ ὅταν ἀκούομεν (32) · « Ἐγώ εἰμι ὁ ὤν· » καὶ, « Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· » καὶ, « Ἄκουε, Ἰσραὴλ (33), Κύριος ὁ Θεός σου Κύριος εἷς ἐστι· » καὶ, « Τάδε λέγει Κύριος παντοκράτωρ· » οὐχ ἕτερόν τι ἀλλ' αὐτὴν τὴν ἁπλῆν καὶ μακαρίαν καὶ ἀκατάκηπτον τοῦ ὄντος οὐσίαν νοοῦμεν· κἂν λὰρ ἀδυνάτως ἔχωμεν καταλαβεῖν, ὅ τι ποτέ ἐστιν, ἀλλ' ἀκούοντες τὸ, Πατὴρ, καὶ τὸ, Θεὸς, καὶ τὸ, Παντοκράτωρ, οὐχ ἕτερόν τι, ἀλλ' αὐτὴν τὴν τοῦ ὄντος οὐσίαν σημαινομένην νοοῦμεν. Εἰρήκατε δὲ καὶ ὑμεῖς ἐκ τοῦ Θεοῦ τὸν Υἱὸν, δηλονότι ἐκ (34) τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς αὐτὸν εἰρήκατε. Ἐπειδὴ καὶ πρὸ ὑμῶν λέγουσιν αἱ Γραφαὶ τὸν Κύριον Υἱὸν τοῦ Πατρὸς, καὶ πρὸ αὐτῶν, αὐτὸς ὁ Πατὴρ εἴρηκεν· « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός · » Υἱὸς δὲ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς γέννημα · πῶς οὐ φαίνονται κα-

enim qui credimus,« Christus est Dei virtus et Dei sapientia [29], » etiamsi Judæi insaniant ; ita quoque Patrum verba non perversa, sed utilia sunt iis qui æquo animo ea legunt, ipsaque omnem omnino destruunt impietatem : quamvis Ariani multoties disrumpantur, quod sese ab illis damnatos videant. Demonstratum itaque est illam scandali quam afferunt rationem nullius esse probabilitatis. Cæterum respondete nobis, cur vobis hoc dictum, « ex substantia, » minime placet ? Id enim primo inquirendum est : atqui vos ipsi scripsistis ex Patre genitum Filium esse ? Si igitur cum Patrem nominatis, aut hanc vocem, « Deus », pronuntiatis, non substantiam significatis, neque ipsum qui exsistit, ut est secundum substantiam intelligitis ; sed aliud circa ipsum, aut aliquid pejus, quod a me dictum nolim, per hæc indicatis : vobis ergo scribendum non fuit, ex Patre Filium esse ; sed ex iis quæ circa ipsum vel in ipso sunt : ut hinc vitantes Deum vere Patrem dicere, eumque qui vere simplex est, compositum corporeumque intelligentes, recentioris blasphemiæ inventores essetis. Cum porro sic intelligatis, necesse est ut Verbum et Filium, non substantiam sed merum nomen existimetis, ac demum nomine tenus, vestram retineatis opinionem : ac quæ dicitis nullo modo esse et nusquam exstare sentiatis.

36. Hæc Sadducæorum, imo potius eorum qui a Græcis athei vocantur, scelesta est opinio. Atque hinc reliquum est ut creaturas Dei veri opificium esse inficias eatis, siquidem hæc vocabula, Pater, et, Deus, non ipsam exsistentis substantiam significant, sed aliud quidpiam quod commenti vos estis. Sed hoc vel solum cogitare, impium prorsus atque turpissimum est. Sin autem cum audimus : « Ego sum qui sum [30] ; » et, « In principio fecit Deus cœlum et terram [31] ; » et, « Audi, Israel, Dominus Deus tuus Dominus unus est [32] ; » et, « Hæc dicit Dominus omnipotens [33] ;» non aliud nisi ipsam simplicem, beatam, incomprehensibilem ejus, qui est, substantiam intelligimus ; quamvis enim quidnam ille sit comprehendere nequeamus, attamen cum has voces audimus, Pater, Deus, Omnipotens, nihil aliud quam ejus, qui est, substantiam indicari concipimus. Dixistis vos etiam ex Deo Filium esse, ac consequenter ex Patris substantia ipsum esse ; cum ergo et ante vos Scripturæ dicant Dominum esse Patris Filium, et ante Scripturas Pater dixerit, « Hic est Filius meus dilectus [34] ; » Filius autem nihil aliud sit quam Patris fetus ; qua, quæso, ra-

[29] I Cor. I, 24. [30*] Exod. III, 14. [31] Gen. I, 1. [32] Deut. VI, 4. [33] Gen. XVII, 1. [34] Matth. III, 17.

(28) Ita Regius, codex et Felck. 3. Editi, δείκνυται ἀπόφασις. Mox Reg. Basil. et editio Paris., ἀρέσκεσθε. Edit. vero Commel., ἀρέσκεσθαι.

(29) Ita edit. Commel. et omnes mss. Edit. vero Paris., γεγενῆσθαι.

(30) Regius codex, σημπίνεται.

(30*) Felckm. 3, καὶ Υἱὸν οὐκ οὐσίαν. Mox edit. Commel. sola, νομίζεται. Et infra eadem, πιστεύεται, mendose.

(31) Regius codex, παρ' Ἕλλησιν ἀθέων. Felckm. tertius, παρ' Ἕλλησι θεῶν. omisso uterque. λεχθέντων.

(32) Regius codex et Felckm. 3, ἀκούωμεν. Editi, ἀκούομεν.

(33) Editio Commel. Ἰησραὴλ.

(34) Felckm. 3, νοοῦμεν, εἰρηκότες δὲ καὶ ἡμεις (sic) ἐκ τοῦ Θεοῦ τὸν Υἱὸν, δῆλον ὅτι ἐκ. Idem infra, πρὸ ἡμῶν.

Patribus inobsequentes sunt,et adversus œcumenicam synodum decertant ? Hæ voces, aiunt,« ex substantia,» et,« consubstantiale, » nobis minime placent, quibusdam enim offendiculo fuere, plurimos conturbarunt. Illi igitur scriptis suis ita sunt locuti.Verum sic quispiam illis occurrat : Si ergo hæc verba per se illis offensionis causa fuere,non solum quosdam offendi, ac plurimos turbari oportuit,sed et nos aliosque universos eodem affectos esse modo par fuit. Quod si universi has voces amplectuntur : si qui illa scripsere, non vulgares homines, sed ex toto orbe coacti sunt ; si qui jam Ariminum convenere episcopi plus quadringentis ea testimonio suo comprobant ; nonne qui adversus synodum hæc effutiunt hinc arguuntur, non verba quidem culpanda esse, sed eorum qui hæc prave interpretantur malitiam ? Quam multi sunt, qui divinis Scripturis maligne lectis ac prave intellectis, sanctos hinc insimulant ! cujusmodi fuere olim Judæi, qui Dominum non receperunt, et jam Manichæi qui in legem blasphemant ; cujus sane rei, non Scripturæ, sed ipsorum perversitas causa fuit. Si itaque verborum pravitatem ostendere potestis, agite, demonstrandi ratio ineatur ; nec objiciatis nobis hæc nonnullis offensioni esse,ne idem vobis, quod tunc Pharizæis, accidat. Etenim cum illi sese simularent de doctrina Domini offendi, ait Dominus illis : « Omnis plantatio quam non plantavit Pater meus cœlestis,eradicabitur [28].»His autem verbis ostendit, non Patris verba a se « plantata, » sed pravam suam recte dictorum interpretationem, offendiculo illis fuisse. Nam ii qui olim Apostoli epistolas culpabant, non Pauli, sed ipsorum ignorantiam, et perversum animum palam fecere. ἑαυτούς. Ἐπεὶ καὶ οἱ αἰτιώμενοι τότε τὰς ἐπιστολὰς τοῦ καὶ στρεβλῆς διανοίας κατηγόρουν.

34. Sed jam respondete (operæ pretium enim fuerit hoc ab illis quærere) quinam sunt, quos de illis offendi atque turbari causamini ? Certe nemo eorum qui pie de Christo sentiunt, quippe qui ea defendant asserantque. Quod si Ariani sunt qui hæc indigne ferunt, quid mirum si irascuntur iis qui eorum hæresin de medio tollunt ? Non enim ea verba illis scandalo sunt, sed dolori, quod quasi in cippo insculpta suam hæresin traducant. Desinite igitur adversus Patres nostros 599 hac de causa obmurmurare : alioqui restat, ut crucem quoque Dominicam vituperetis, quod ea Judæis sit scandalum,gentibus autem stultitia, ut dixit Apostolus. Verum quemadmodum crux mala non est, nobis

γραμμένων, ἀπειθεῖς μὲν γονεῦσι γεγόνασι, διαμάχονται (18) δὲ πρὸς οἰκουμενικὴν σύνοδον ; Τὸ « ἐκ τῆς οὐσίας, » φησὶ, καὶ τὸ « ὁμοούσιον » οὐκ ἤρεσεν ἡμῖν (19). Ταῦτα γάρ τινας ἐσκανδάλισε καὶ πολλοὺς ἐθορύβησεν. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν οὕτω γράφοντες εἰρήκασιν· ἀπαννήσειε δι' ἂν τις αὐτοῖς εὐλόγως οὕτως · Εἰ μὲν οὖν αὐτὰ τὰ ῥήματα καθ' ἑαυτὰ τυγχάνει (20) ὄντα αἴτια τούτοις εἰς σκάνδαλον, ἔδει μή τινας σκανδαλίζεσθαι, μηδὲ πολλοὺς θορυβεῖσθαι , ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς (21) καὶ τοὺς ἄλλους πάντας ταυτὸν ἐκείνοις πάσχειν ἐξ αὐτῶν· εἰ δὲ οἱ μὲν πάντες ἀγαπῶσι τὰ ῥήματα, οἱ δὲ ταῦτα γράψαντες οὐχ οἱ τυχόντες, ἀλλ' οἱ ἐκ πάσης τῆς οἰκουμένης συνελθόντες εἰσὶ, καὶ τούτοις ἐπιμαρτυροῦσιν οἱ νῦν ἐν τῷ Ἀριμήνῳ συνελθόντες ἐπίσκοποι ὑ' καὶ πλείους· πῶς (22) οὐκ ἄντικρυς ἐλέγχει τοῦτο τοὺς κατὰ τῆς συνόδου λέγοντας, ὡς οὐ τὰ ῥήματά ἐστιν αἴτια, ἀλλ' ἡ κακόνοια τῶν παρεξηγουμένων τὰ τοιαῦτα ; Ὅσοι, κακῶς ἐντυγχάνοντες ταῖς θείαις (23) Γραφαῖς καὶ παρανοοῦντες ταύτας, κατηγοροῦσι τῶν ἁγίων ! οἷοι γεγόνασιν οἱ μὲν τότε Ἰουδαῖοι, μὴ δεξάμενοι τὸν Κύριον, οἱ δὲ νῦν Μανιχαῖοι βλασφημοῦντες τὸν νόμον· καὶ οὐχ αἱ Γραφαὶ γεγόνασιν αὐτοῖς αἰτιαι, ἀλλ' ἡ σφῶν αὐτῶν κακοφροσύνη. Εἰ μὲν οὖν ἀποδεῖξαι δύνασθε τὰ ῥήματα φαῦλα, τοῦτο ποιεῖτε (24), καὶ λόγος ἡγείσθω τῆς ἀποδείξεως· καὶ μὴ προφασίζεσθε τοὺς σκανδαλιζομένους, ἵνα μὴ ταυτὸν πάθητε τοῖς τότε Φαρισαίοις . Καὶ γὰρ κἀκείνων προφασιζομένων σκανδαλίζεσθαι, ἐπὶ ταῖς τοῦ Κυρίου διδαχαῖς, ἔλεγεν αὐτοῖς ὁ Κύριος· « Πᾶσα φυτεία, ἣν οὐκ ἐφύτευσεν ὁ Πατήρ μου ὁ οὐράνιος, ἐκριζωθήσεται. » Τοῦτο δὲ λέγων ἐδείκνυεν, ὡς οὐ τὰ τοῦ Πατρὸς δι' αὐτοῦ « φυτευόμενα » ῥήματα σκάνδαλον ἦσαν αὐτοῖς, ἀλλ' αὐτοὶ κακῶς ἐκδεχόμενοι τὰ καλῶς λεγόμενα ἐσκανδάλιζον τοῦ Ἀποστόλου, οὐ τοῦ Παύλου, ἀλλὰ τῆς ἑαυτῶν ἀμαθίας

34. Ἐπεὶ (καλὸν γὰρ αὐτοὺς ἰρέσθαι τοῦτο,) εἴπατε , τίνες εἰσὶν , οὓς προφασίζεσθε σκανδαλίζεσθαι καὶ θορυβεῖσθαι ἐπὶ τούτοις ; Τῶν μὲν γὰρ εὐσεβούντων εἰς τὸν Χριστὸν οὐδεὶς, αὐτὰ (25) γὰρ πρεσβεύουσι καὶ ἐκδικοῦσιν. Εἰ δὲ τῶν Ἀρειανῶν εἰσιν οἱ τοῦτο πάσχοντες, τί θαυμαστὸν, εἰ ἐπὶ τοῖς ἀναιροῦσιν αὐτῶν τὴν αἵρεσιν ἄχθονται ; Οὐ γάρ ἐστιν αὐτοῖς σκάνδαλον τὰ ῥήματα· ἀλλὰ λύπη (26), ὅτι στηλογραφία κατὰ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν ἐστιν. Οὐκοῦν παύσασθε γογγύζοντες κατὰ τῶν Πατέρων, καὶ τοιαῦτα προφασιζόμενοι· ἐπεὶ ὥρα ὑμᾶς καταμέμφεσθαι καὶ τῷ κυριακῷ σταυρῷ (27), ὅτι Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλόν ἐστιν, ἔθνεσι δὲ μωρία, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος. Ἀλλ' ὥσπερ οὐ φαῦλος ὁ σταυρός· ἡμῖν

[28] Matth. xv, 13.

(18) Editio Commel., διαμάχοντα male.
(19) Ita Regius. In editis vero ἡμῖν deest.
(20) Sic Regius Basil. et Felckm. Editi vero, τυγχάνοι.
(21) Editio Comm. sola, ὑμᾶς.
(22) Ita Regius. In editis vero, πῶς deest.
(23) Θείαις dest in Basil. et Felckm. 3.
(24) Felckm. 3, τοῦτο ποιεῖτε, καὶ μὴ προφασίζεσθε.
(25) Regius αὐτῷ. Editi vero, αὐτά. Paulo post Regius οἱ τοῦτο. Editi, οἱ ταῦτα. Mox Regius, τὸ θαυμαστόν, mendose.
(26) Regius, λυπῇ, male.
(27) Τὸν κυριακὸν σταυρόν, Felckm. 3. Ibid. Regius, ὅτε.

Γὰρ τοῖς πιστεύουσιν ἐστι « Χριστὸς Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία, » κἂν Ἰουδαῖοι μαίνωνται· οὕτως οὐ φαῦλα τὰ τῶν Πατέρων ῥήματα, ἀλλ' ὠφέλιμα τοῖς γνησίως ἐντυγχάνουσι, καὶ ἀναιρετικὰ πάσης ἀσεβείας ἐστὶ, κἂν οἱ Ἀρειανοὶ πολλάκις διαῤῥηγνύωνται, κατακρινόμενοι παρ' αὐτῶν. Ὅτε τοίνυν ἡ περὶ τῶν σκανδαλιζομένων ἀπίθανος δέδεικται πρόφασις (28), εἴπατε λοιπὸν ὑμεῖς, πῶς οὐκ ἀρέσκεσθε τῷ, « ἐκ τῆς οὐσίας, » ὀνόματι ; Τοῦτο γὰρ πρῶτον ἀναγκαῖον ἄνακρῖναι · καίτοι καὶ ὑμεῖς ἐγράψατε ἐκ τοῦ Πατρὸς γεγεννῆσθαι (29) τὸν Υἱόν ; Εἰ μὲν οὖν τὸν Πατέρα ὀνομάζοντες, ἢ τὸ, « Θεὸς. » ὄνομα λέγοντες, οὐκ οὐσίαν σημαίνετε, οὐδὲ αὐτὸν τὸν ὄντα ὅπερ ἐστὶ κατ' οὐσίαν νοεῖτε, ἀλλ' ἕτερόν τι περὶ αὐτὸν, ἢ τὸ γοῦν χεῖρον, ἵνα μὴ παρ' ἐμοῦ λέγηται, διὰ τούτων σημαίνετε (30), ἔδει μὴ γράφειν ὑμᾶς ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν, ἀλλ' ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν ἢ τῶν ἐν αὐτῷ · ἵνα φεύγοντες λέγειν ἀληθῶς Πατέρα τὸν Θεὸν, σύνθετον δὲ τὸν ἁπλοῦν, καὶ σωματικῶς αὐτὸν ἐπινοοῦντες, καινοτέρας βλασφημίας ἐφευρεταὶ γένησθε. Οὕτων δὲ νοοῦντες, ἐξ ἀνάγκης καὶ τὸν Λόγον, καὶ τὸ Υἱὸς, οὐκ οὐσίαν (30*) ἀλλ' ὄνομα μόνον νομίζετε, καὶ λοιπὸν ἄχρις ἀνομάτων ἔχετε τὴν ἑαυτῶν φαντασίαν · καὶ ἃ λέγετε, οὐκ εἶναι πιστεύετε, ἀλλὰ μὴ εἶναι φρονεῖτε.

enim qui credimus, « Christus est Dei virtus et Dei sapientia [29], » etiamsi Judæi insaniant ; ita quoque Patrum verba non perversa, sed utilia sunt iis qui æquo animo ea legunt, ipsaque omnem omnino destruunt impietatem : quamvis Ariani multoties disrumpantur, quod sese ab illis damnatos videant. Demonstratum itaque est illam scandali quam afferunt rationem nullius esse probabilitatis. Cæterum respondete nobis, cur vobis hoc dictum, « ex substantia, » minime placet ? Id enim primo inquirendum est : atqui vos ipsi scripsistis ex Patre genitum Filium esse ? Si igitur cum Patrem nominatis, aut hanc vocem, « Deus », pronuntiatis, non substantiam significatis, neque ipsum qui exsistit, ut est secundum substantiam intelligitis ; sed aliud circa ipsum, aut aliquid pejus, quod a me dictum nolim, per hæc indicatis : vobis ergo scribendum non fuit, ex Patre Filium esse ; sed ex iis quæ circa ipsum vel in ipso sunt : ut hinc vitantes Deum vere Patrem dicere, eumque qui vere simplex est, compositum corporeumque intelligentes, recentioris blasphemiæ inventores essetis. Cum porro sic intelligatis, necesse est ut Verbum et Filium, non substantiam sed merum nomen existimetis, ac demum nomine tenus, vestram retineatis opinionem : ac quæ dicitis nullo modo esse et nusquam extare sentiatis.

35. Τοῦτο δὲ Σαδδουκαίων μᾶλλον καὶ τῶν παρ' Ἕλλησι λεχθέντων ἀθέων (31) ἐστὶ τὸ τύλμημα. Διὸ οὐδὲ τὴν κτίσιν αὐτοῦ τοῦ ὄντος Θεοῦ δημιούργημα εἶναι φήσετε · εἴ γε τὸ Πατὴρ καὶ τὸ Θεὸς οὐκ αὐτὴν τὴν τοῦ ὄντος οὐσίαν σημαίνουσιν, ἀλλ' ἕτερόν τι, ὅπερ ὑμεῖς ἀναπλάττετε. Ἀλλὰ τοῦτο δυσσεβὲς καὶ λίαν ἀπρεπές ἐστι καὶ μόνον ἐνθυμεῖσθαι. Εἰ δὲ ὅταν ἀκούομεν (32) · « Ἐγώ εἰμι ὁ ὤν· » καὶ, « Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· » καὶ, « Ἄκουε, Ἰσραὴλ (33), Κύριος ὁ Θεός σου Κύριος εἷς ἐστι· » καὶ, « Τάδε λέγει Κύριος παντοκράτωρ· » οὐχ ἕτερόν τι ἀλλ' αὐτὴν τὴν ἁπλῆν καὶ μακαρίαν καὶ ἀκατάκηπτον τοῦ ὄντος οὐσίαν νοοῦμεν· κἂν λὰρ ἀδυνάτως ἔχωμεν καταλαβεῖν, ὅ τι ποτέ ἐστιν, ἀλλ' ἀκούοντες τὸ, Πατὴρ, καὶ τὸ, Θεὸς, καὶ τὸ, Παντοκράτωρ, οὐχ ἕτερόν τι, ἀλλ' αὐτὴν τὴν τοῦ ὄντος οὐσίαν σημαινομένην νοοῦμεν. Εἰρήκατε δὲ καὶ ὑμεῖς ἐκ τοῦ Θεοῦ τὸν Υἱὸν, δηλονότι ἐκ (34) τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς αὐτὸν εἰρήκατε. Ἐπειδὴ καὶ πρὸ ὑμῶν λέγουσιν αἱ Γραφαὶ τὸν Κύριον Υἱὸν τοῦ Πατρὸς, καὶ πρὸ αὐτῶν, αὐτὸς ὁ Πατὴρ εἴρηκεν· « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός · » Υἱὸς δὲ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς γέννημα · πῶς οὐ φαίνονται κα-

36. Hæc Sadducæorum, imo potius eorum qui a Græcis athei vocantur, scelesta est opinio. Atque hinc reliquum est ut creaturas Dei veri opificium esse inficias eatis, siquidem hæc vocabula, Pater, et, Deus, non ipsam exsistentis substantiam significant, sed aliud quidpiam quod commenti vos estis. Sed hoc vel solum cogitare, impium prorsus atque turpissimum est. Sin autem cum audimus : « Ego sum qui sum [30] ; » et, « In principio fecit Deus cœlum et terram [31] ; » et, « Audi, Israel, Dominus Deus tuus Dominus unus est [32] ; » et, « Hæc dicit Dominus omnipotens [33] ; » non aliud nisi ipsam simplicem, beatam, incomprehensibilem ejus, qui est, substantiam intelligimus ; quamvis enim quidnam ille sit comprehendere nequeamus, attamen cum has voces audimus, Pater, Deus, Omnipotens, nihil aliud quam ejus, qui est, substantiam indicari concipimus. Dixistis vos etiam ex Deo Filium esse, ac consequenter ex Patris substantia ipsum esse ; cum ergo et ante vos Scripturæ dicant Dominum esse Patris Filium, et ante Scripturas Pater dixerit, « Hic est Filius meus dilectus [34] ; » Filius autem nihil aliud sit quam Patris fetus ; qua, quæso, ra-

[29] I Cor. I, 24. [30*] Exod. III, 14. [31] Gen. I, 1. [32] Deut. VI, 4. [33] Gen. XVII, 1. [34] Matth. III, 17.

(28) Ita Regius, codex et Felck. 3. Editi, δείκνυται ἀπόφασις. Mox Reg. Basil. et editio Paris., ἀρέσκεσθε. Edit. vero Commel., ἀρέσκεσθαι.

(29) Ita edit. Commel. et omnes mss. Edit. vero Paris., γεγενῆσθαι.

(30) Regius codex, σημπίνεται.

(30*) Felckm. 3, καὶ Υἱὸν οὐκ οὐσίαν. Mox edit. Commel. sola, νομίζεται. Et infra eadem, πιστεύεται, mendose.

(31) Regius codex, παρ' Ἕλλησιν ἀθέων. Felckm. tertius, παρ' Ἕλλησι θεῶν. omisso uterque. λεχθέντων.

(32) Regius codex et Felckm. 3, ἀκούωμεν. Editi, ἀκούομεν.

(33) Editio Commel. Ἰησραήλ.

(34) Felckm. 3, νοοῦμεν, εἰρηκότες δὲ καὶ ἡμεις (sic) ἐκ τοῦ Θεοῦ τὸν Υἱὸν, δῆλον ὅτι ἐκ. Idem infra, πρὸ ἡμῶν.

Patribus inobsequentes sunt,et adversus œcumenicam synodum decertant ? Hæ voces, aiunt,« ex substantia,» et,« consubstantiale, » nobis minime placent, quibusdam enim offendiculo fuere, plurimos conturbarunt. Illi igitur scriptis suis ita sunt locuti. Verum sic quispiam illis occurrat : Si ergo hæc verba per se illis offensionis causa fuere,non solum quosdam offendi, ac plurimos turbari oportuit,sed et nos aliosque universos eodem affectos esse modo par fuit. Quod si universi has voces amplectuntur : si qui illa scripsere, non vulgares homines, sed ex toto orbe coacti sunt ; si qui jam Ariminum convenere episcopi plus quadringentis ea testimonio suo comprobant ; nonne qui adversus synodum hæc effutiunt hinc arguuntur, non verba quidem culpanda esse, sed eorum qui hæc prave interpretantur malitiam ? Quam multi sunt, qui divinis Scripturis maligne lectis ac prave intellectis, sanctos hinc insimulant ! cujusmodi fuere olim Judæi, qui Dominum non receperunt, et jam Manichæi qui in legem blasphemant ; cujus sane rei, non Scripturæ, sed ipsorum perversitas causa fuit. Si itaque verborum pravitatem ostendere potestis, agite, demonstrandi ratio ineatur ; nec objiciatis nobis hæc nonnullis offensioni esse,ne idem vobis, quod tunc Pharizæis, accidat. Etenim cum illi sese simularent de doctrina Domini offendi, ait Dominus illis : « Omnis plantatio quam non plantavit Pater meus cœlestis,eradicabitur [28].»His autem verbis ostendit, non Patris verba a se « plantata, » sed pravam suam recte dictorum interpretationem, offendiculo illis fuisse. Nam ii qui olim Apostoli epistolas culpabant, non Pauli, sed ipsorum ignorantiam, et perversum animum palam fecere.

γραμμένων, ἀπειθεῖς μὲν γονεῦσι γεγόνασι, διαμάχονται (18) δὲ πρὸς οἰκουμενικὴν σύνοδον ; Τὸ « ἐκ τῆς οὐσίας, » φησὶ, καὶ τὸ « ὁμοούσιον » οὐκ ἤρεσεν ἡμῖν (19). Ταῦτα γάρ τινας ἐσκανδάλισε καὶ πολλοὺς ἐθορύβησεν. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν οὕτω γράφοντες εἰρήκασιν· ἀπαννήσειε δι' ἂν τις αὐτοῖς εὐλόγως οὕτως· Εἰ μὲν οὖν αὐτὰ τὰ ῥήματα καθ' ἑαυτὰ τυγχάνει (20) ὄντα αἴτια τούτοις εἰς σκάνδαλον, ἔδει μή τινας σκανδαλίζεσθαι, μηδὲ πολλοὺς θορυβεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς (21) καὶ τοὺς ἄλλους πάντας ταυτὸν ἐκείνοις πάσχειν ἐξ αὐτῶν· εἰ δὲ οἱ μὲν πάντες ἀγαπῶσι τὰ ῥήματα, οἱ δὲ ταῦτα γράψαντες οὐχ οἱ τυχόντες, ἀλλ' οἱ ἐκ πάσης τῆς οἰκουμένης συνελθόντες εἰσὶ, καὶ τούτοις ἐπιμαρτυροῦσιν οἱ νῦν ἐν τῷ Ἀριμήνῳ συνελθόντες ἐπίσκοποι υ' καὶ πλείους· πῶς (22) οὐκ ἄντικρυς ἐλέγχει τοῦτο τοὺς κατὰ τῆς συνόδου λέγοντας, ὡς οὐ τὰ ῥήματά ἐστιν αἴτια, ἀλλ' ἡ κακόνοια τῶν παρεξηγουμένων τὰ τοιαῦτα ; Πόσοι, κακῶς ἐντυγχάνοντες ταῖς θείαις (23) Γραφαῖς καὶ παρανοοῦντες ταύτας, κατηγοροῦσι τῶν ἁγίων ! οἷοι γεγόνασιν οἱ μὲν τότε Ἰουδαῖοι, μὴ δεξάμενοι τὸν Κύριον, οἱ δὲ νῦν Μανιχαῖοι βλασφημοῦντες τὸν νόμον· καὶ οὐχ αἱ Γραφαὶ γεγόνασιν αὐτοῖς αἰτιαι, ἀλλ' ἡ σφῶν αὐτῶν κακοφροσύνη. Εἰ μὲν οὖν ἀποδεῖξαι δύνασθε τὰ ῥήματα φαῦλα, τοῦτο ποιεῖτε (24), καὶ λόγος ἡγείσθω τῆς ἀποδείξεως· καὶ μὴ προφασίζεσθε τοὺς σκανδαλιζομένους, ἵνα μὴ ταυτὸν πάθητε τοῖς τότε Φαρισαίοις. Καὶ γὰρ κἀκείνων προφασιζομένων σκανδαλίζεσθαι, ἐπὶ ταῖς τοῦ Κυρίου διδαχαῖς, ἔλεγεν αὐτοῖς ὁ Κύριος· « Πᾶσα φυτεία, ἣν οὐκ ἐφύτευσεν ὁ Πατήρ μου ὁ οὐράνιος, ἐκριζωθήσεται. » Τοῦτο δὲ λέγων ἐδείκνυεν, ὡς οὐ τὰ τοῦ Πατρὸς δι' αὐτοῦ « φυτευόμενα » ῥήματα σκάνδαλον ἦσαν αὐτοῖς, ἀλλ' αὐτοὶ κακῶς ἐκδεχόμενοι τὰ καλῶς λεγόμενα ἐσκανδάλιζον ἑαυτούς. Ἐπεὶ καὶ οἱ αἰτιώμενοι τότε τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Ἀποστόλου, οὐ τοῦ Παύλου, ἀλλὰ τῆς ἑαυτῶν ἀμαθίας καὶ στρεβλῆς διανοίας κατηγόρουν.

34. Sed jam respondete (operæ pretium enim fuerit hoc ab illis quærere) quinam sunt, quos de illis offendi atque turbari causamini ? Certe nemo eorum qui pie de Christo sentiunt, quippe qui ea defendant asserantque. Quod si Ariani sunt qui hæc indigne ferunt, quid mirum si irascuntur iis qui eorum hæresin de medio tollunt ? Non enim ea verba illis scandalo sunt, sed dolori, quod quasi in cippo insculpta suam hæresin traducant. Desinite igitur adversus Patres nostros 599 hac de causa obmurmurare : alioqui restat, ut crucem quoque Dominicam vituperetis, quod ea Judæis sit scandalum,gentibus autem stultitia, ut dixit Apostolus. Verum quemadmodum crux mala non est, nobis

34. Ἐπεὶ (καλὸν γὰρ αὐτοὺς ἰρίσθαι τοῦτο,) εἴπατε, τίνες εἰσὶν, οὓς προφασίζεσθε σκανδαλίζεσθαι καὶ θορυβεῖσθαι ἐπὶ τούτοις ; Τῶν μὲν γὰρ εὐσεβούντων εἰς τὸν Χριστὸν οὐδεὶς, αὐτὰ (25) γὰρ πρεσβεύουσι καὶ ἐκδικοῦσιν. Εἰ δὲ τῶν Ἀρειανῶν εἰσιν οἱ τοῦτο πάσχοντες, τί θαυμαστὸν, εἰ ἐπὶ τοῖς ἀναιροῦσιν αὐτῶν τὴν αἵρεσιν ἄχθονται ; Οὐ γάρ ἐστιν αὐτοῖς σκάνδαλον τὰ ῥήματα· ἀλλὰ λύπη (26), ὅτι στηλογραφία κατὰ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν ἐστιν. Οὐκοῦν παύσασθε γογγύζοντες κατὰ τῶν Πατέρων, καὶ τοιαῦτα προφασιζόμενοι· ἐπεὶ ὥρα ὑμᾶς καταμέμφεσθαι καὶ τῷ κυριακῷ σταυρῷ (27), ὅτι Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλόν ἐστιν, ἔθνεσι δὲ μωρία, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος. Ἀλλ' ὥσπερ οὐ φαῦλος ὁ σταυρός· ἡμῖν

[28] Matth. xv, 13.

(18) Editio Commel., διαμάχοντα male.
(19) Ita Regius. In editis vero ἡμῖν deest.
(20) Sic Regius Basil. et Felckm. Editi vero, τυγχάνοι.
(21) Editio Comm. sola, ὑμᾶς.
(22) Ita Regius. In editis vero, πῶς deest.
(23) Θείαις dest in Basil. et Felckm. 3.
(24) Felckm. 3, τοῦτο ποιεῖτε, καὶ μὴ προφασίζεσθε.
(25) Regius αὐτῷ. Editi vero, αὐτά. Paulo post Regius οἱ τοῦτο. Editi, οἱ ταῦτα. Mox Regius, τὸ θαυμαστόν, mendose.
(26) Regius, λυπῇ, male.
(27) Τὸν κυριακὸν σταυρόν, Felckm. 3. Ibid. Regius, ὅτε.

Γὰρ τοῖς πιστεύουσιν ἐστι « Χριστὸς Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία, » κἂν Ἰουδαῖοι μαίνωνται· οὕτως οὐ φαῦλα τὰ τῶν Πατέρων ῥήματα, ἀλλ' ὠφέλιμα τοῖς γνησίως ἐντυγχάνουσι, καὶ ἀναιρετικὰ πάσης ἀσεβείας ἐστὶ, κἂν οἱ Ἀρειανοὶ πολλάκις διαῤῥηγνύωνται, κατακρινόμενοι παρ' αὐτῶν. Ὅτε τοίνυν ἡ περὶ τῶν σκανδαλιζομένων ἀπίθανος δέδεικται πρόφασις (28), εἴπατε λοιπὸν ὑμεῖς, πῶς οὐκ ἀρέσκεσθε τῷ, « ἐκ τῆς οὐσίας, » ὀνόματι ; Τοῦτο γὰρ πρῶτον ἀναγκαῖον ἀνακρῖναι · καίτοι καὶ ὑμεῖς ἐγράψατε ἐκ τοῦ Πατρὸς γεγεννῆσθαι (29) τὸν Υἱόν ; Εἰ μὲν οὖν τὸν Πατέρα ὀνομάζοντες, ἢ τὸ, « Θεὸς. » ὄνομα λέγοντες, οὐκ οὐσίαν σημαίνετε, οὐδὲ αὐτὸν τὸν ὄντα ὅπερ ἐστὶ κατ' οὐσίαν νοεῖτε, ἀλλ' ἕτερόν τι περὶ αὐτὸν, ἢ τὸ γοῦν χεῖρον, ἵνα μὴ παρ' ἐμοῦ λέγηται, διὰ τούτων σημαίνετε (30), ἔδει μὴ γράφειν ὑμᾶς ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν, ἀλλ' ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν ἢ τῶν ἐν αὐτῷ · ἵνα φεύγοντες λέγειν ἀληθῶς Πατέρα τὸν Θεὸν, σύνθετον δὲ τὸν ἁπλοῦν, καὶ σωματικῶς αὐτὸν ἐπινοοῦντες, καινοτέρας βλασφημίας ἐφευρεταὶ γένησθε. Οὕτων δὲ νοοῦντες, ἐξ ἀνάγκης καὶ τὸν Λόγον, καὶ τὸ Υἱὸς, οὐκ οὐσίαν (30*) ἀλλ' ὄνομα μόνον νομίζετε, καὶ λοιπὸν ἄχρις ἀνομάτων ἔχετε τὴν ἑαυτῶν φαντασίαν · καὶ ἃ λέγετε, οὐκ εἶναι πιστεύετε, ἀλλὰ μὴ εἶναι φρονεῖτε.

enim qui credimus,« Christus est Dei virtus et Dei sapientia [29], » etiamsi Judæi insaniant ; ita quoque Patrum verba non perversa, sed utilia sunt iis qui æquo animo ea legunt, ipsaque omnem omnino destruunt impietatem : quamvis Ariani multoties disrumpantur, quod sese ab illis damnatos videant. Demonstratum itaque est illam scandali quam afferunt rationem nullius esse probabilitatis. Cæterum respondete nobis, cur vobis hoc dictum, « ex substantia, » minime placet ? Id enim primo inquirendum est : atqui vos ipsi scripsistis ex Patre genitum Filium esse ? Si igitur cum Patrem nominatis, aut hanc vocem, « Deus », pronuntiatis, non substantiam significatis, neque ipsum qui exsistit, ut est secundum substantiam intelligitis ; sed aliud circa ipsum, aut aliquid pejus, quod a me dictum nolim, per hæc indicatis : vobis ergo scribendum non fuit, ex Patre Filium esse ; sed ex iis quæ circa ipsum vel in ipso sunt : ut hinc vitantes Deum vere Patrem dicere, eumque qui vere simplex est, compositum corporeumque intelligentes, recentioris blasphemiæ inventores essetis. Cum porro sic intelligatis, necesse est ut Verbum et Filium, non substantiam sed merum nomen existimetis, ac demum nomine tenus, vestram retineatis opinionem : ac quæ dicitis nullo modo esse et nusquam exstare sentiatis.

35. Τοῦτο δὲ Σαδδουκαίων μᾶλλον καὶ τῶν παρ' Ἕλλησι λεχθέντων ἀθέων (31) ἐστὶ τὸ τύλμημα. Διὸ οὐδὲ τὴν κτίσιν αὐτοῦ τοῦ ὄντος Θεοῦ δημιούργημα εἶναι φήσετε · εἴ γε τὸ Πατὴρ καὶ τὸ Θεὸς οὐκ αὐτὴν τὴν τοῦ ὄντος οὐσίαν σημαίνουσιν, ἀλλ' ἕτερόν τι, ὅπερ ὑμεῖς ἀναπλάττετε. Ἀλλὰ τοῦτο δυσσεβὲς καὶ λίαν ἀπρεπές ἐστι καὶ μόνον ἐνθυμεῖσθαι. Εἰ δὲ ὅταν ἀκούομεν (32) · « Ἐγώ εἰμι ὁ ὤν· » καὶ, « Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· » καὶ, « Ἄκουε, Ἰσραὴλ (33), Κύριος ὁ Θεός σου Κύριος εἷς ἐστι· » καὶ, « Τάδε λέγει Κύριος παντοκράτωρ· » οὐχ ἕτερόν τι ἀλλ' αὐτὴν τῆν ἁπλῆν καὶ μακαρίαν καὶ ἀκατάκηπτον τοῦ ὄντος οὐσίαν νοοῦμεν· κἂν λὰρ ἀδυνάτως ἔχωμεν καταλαβεῖν, ὅ τι ποτέ ἐστιν, ἀλλ' ἀκούοντες τὸ, Πατὴρ, καὶ τὸ, Θεὸς, καὶ τὸ, Παντοκράτωρ, οὐχ ἕτερόν τι, ἀλλ' αὐτὴν τὴν τοῦ ὄντος οὐσίαν σημαινομένην νοοῦμεν. Εἰρήκατε δὲ καὶ ὑμεῖς ἐκ τοῦ Θεοῦ τὸν Υἱὸν, δηλονότι ἐκ (34) τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς αὐτὸν εἰρήκατε. Ἐπειδὴ καὶ πρὸ ὑμῶν λέγουσιν αἱ Γραφαὶ τὸν Κύριον Υἱὸν τοῦ Πατρὸς, καὶ πρὸ αὐτῶν, αὐτὸς ὁ Πατὴρ εἴρηκεν· « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός · » Υἱὸς δὲ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς γέννημα · πῶς οὐ φαίνονται κα-

36. Hæc Sadducæorum, imo potius eorum qui a Græcis athei vocantur, scelesta est opinio. Atque hinc reliquum est ut creaturas Dei veri opificium esse inficias eatis, siquidem hæc vocabula, Pater, et, Deus, non ipsam exsistentis substantiam significant, sed aliud quidpiam quod commenti vos estis. Sed hoc vel solum cogitare, impium prorsus atque turpissimum est. Sin autem cum audimus : « Ego sum qui sum [30] ; » et, « In principio fecit Deus cœlum et terram [31] ; » et, « Audi, Israel, Dominus Deus tuus Dominus unus est [32] ; » et, « Hæc dicit Dominus omnipotens [33] ; » non aliud nisi ipsam simplicem, beatam, incomprehensibilem ejus, qui est, substantiam intelligimus ; quamvis enim quidnam ille sit comprehendere nequeamus, attamen cum has voces audimus, Pater, Deus, Omnipotens, nihil aliud quam ejus, qui est, substantiam indicari concipimus. Dixistis vos etiam ex Deo Filium esse, ac consequenter ex Patris substantia ipsum esse ; cum ergo et ante vos Scripturæ dicant Dominum esse Patris Filium, et ante Scripturas Pater dixerit, « Hic est Filius meus dilectus [34] ; » Filius autem nihil aliud sit quam Patris fetus ; qua, quæso, ra-

[29] I Cor. I, 24. [30*] Exod. III, 14. [31] Gen. I, 1. [32] Deut. VI, 4. [33] Gen. XVII, 1. [34] Matth. III, 17.

(28) Ita Regius, codex et Felck. 3. Editi, δείκνυται ἀπόφασις. Mox Reg. Basil. et editio Paris., ἀρέσκεσθε. Edit. vero Commel., ἀρέσκεσθαι.

(29) Ita edit. Commel. et omnes mss. Edit. vero Paris., γεγενῆσθαι.

(30) Regius codex, σημπίνεται.

(30*) Felckm. 3, καὶ Υἱὸν οὐκ οὐσίαν. Mox edit. Commel. sola, νομίζεται. Et infra eadem, πιστεύεται, mendose.

(31) Regius codex, παρ' Ἕλλησιν ἀθέων. Felckm. tertius, παρ' Ἕλλησι θεῶν. omisso uterque. λεχθέντων.

(32) Regius codex et Felckm. 3, ἀκούωμεν. Editi, ἀκούομεν.

(33) Editio Commel. Ἰησραήλ.

(34) Felckm. 3, νοοῦμεν, εἰρηκότες δὲ καὶ ἡμεις (sic) ἐκ τοῦ Θεοῦ τὸν Υἱὸν, ὅῆλον ὅτι ἐκ. Idem infra, πρὸ ἡμῶν.

tione Patres non recte locuti videbuntur, ubi dixerint Filium esse ex substantia Patris, rati scilicet idem esse sincera mente dicere, ex Deo, ac dicere ex substantia? Nam creaturæ omnes, quamvis ex Deo exstitisse dicantur, sed non quemadmodum Filius, ex Deo sunt illæ, non enim res genitæ, sed factæ, natura sua sunt. « In principio » igitur « Deus, » non genuit, sed « fecit cœlum et terram, et omnia quæ in eis sunt [35], » ut scriptum est. Nec vero dicitur, qui gignit, sed « qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis [36]. » Quod si Apostolus dixit, « Unus Deus per quem omnia [37], » non eo sane illud dixit, quod Filium reliquis omnibus annumeraret : sed quoniam multi ex Græcis existimant fortuito, et ex atomorum **600** complicatione, ac ex similaribus partibus sponte rerum naturam coaluisse, neque auctorem habere. Alii autem ab aliqua causa nec tamen per Verbum eam conditam arbitrantur. Quisque autem ex hæreticis arbitratu suo res comminiscitur et de rerum natura fabulatur. Quapropter ex necessitate Apostolus dixit, « ex Deo [38], » ut factorem notum faceret, et omnium creationem ex ejus voluntate factam declararet. Statim ergo infert : « Et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia [39], » ut ex omnibus Filium exciperet ; quæ enim Dei esse dicuntur, omnia per Filium facta sunt : nec fieri potest creatas res eamdem, quam creatorem, habere generationem ; et ut doceret illud, « ex Deo, » quod hic dicitur, alia ratione de opificiis, alia de Filio intelligi. Nam hic proles, illa vero, opificia sunt. Ideoque Filius est proprius substantiæ fetus, illa autem, voluntatis creaturæ.

36. Hæc cum ipsa synodus animadverteret, ac perspectum haberet ejusdem vocabuli diversas esse significationes ; ne quidam suspicarentur Filium Dei ex Deo dici perinde atque creaturas, clarius scripsere, Filium ex substantia Dei esse : hinc namque vere germanum Patris esse Filium indicatur. Ex eo autem quod simpliciter dicitur, « ex Deo, » voluntas creatoris in creando significatur. Si ergo ipsi eadem mente scripserunt ex Patre esse Verbum, ne synodum criminentur : sin ut de creaturis scriptum est, ita de Filio eam intelligunt vocem, « ex Deo, » oportuit eos id de creaturis accipientes, Filium non nominare, ne videantur cum pietate blasphemiam admiscere, parque fuit, aut Dominum creaturis non annumerare, aut non indigna et minime

A λῶς εἰρηκότες οἱ Πατέρες ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν, λογισάμενοι ταυτὸν εἶναι τὸ εἰπεῖν (35) ὀρθῶς, ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ εἰπεῖν, ἐκ τῆς οὐσίας ; Τὰ μὲν γὰρ κτίσματα πάντα, κἂν ἐκ τοῦ Θεοῦ λέγηται γεγενῆσθαι, ἀλλ' οὐχ ὡς ὁ Υἱός εἰσιν ἐκ τοῦ Θεοῦ · οὐ γὰρ γεννήματα. ἀλλὰ ποιήματά εἰσι τὴν φύσιν. « Ἐν ἀρχῇ γοῦν ὁ Θεὸς » οὐκ ἐγέννησεν, ἀλλ' « ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, » εἴρηται (36). Καὶ οὐχ ὁ γεννῶν, ἀλλ' « ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, παὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα. » Εἰ δὲ ὁ Ἀπόστολος εἴρηκεν, « Εἷς Θεὸς, ἐξ οὗ τὰ πάντα, » ἀλλ' οὐ τὸν Υἱὸν συναριθμῶν τοῖς πᾶσι, τοῦτό φησιν· ἀλλ' ἐπειδὴ τῶν Ἑλλήνων οἱ μὲν νομίζουσι κατὰ τύχην καὶ ἐξ ἀτόμων (37) συμπλοκῆς, καὶ ἀμοιομερῶς ἐκ ταυτομάτου συνεστάναι τὴν κτίσιν, καὶ μὴ ἔκειν τὸν αἴτιον · οἱ δὲ ἐξ B αἰτίου μὲν αὐτὴν γεγονέναι, οὐ μὴν καὶ διὰ τοῦ Λόγου · τῶν δὲ αἱρετικῶν ἕκαστος. ὡς ἠθέλησεν ἀνεπλάσατο, καὶ περὶ τῆς κτίσεως μυθολογεῖ · τούτου χάριν ὁ Ἀπόστολος ἀναγκαίως συνείρηκε τὸ, « ἐκ τοῦ Θεοῦ · » ἵνα καὶ τὸν ποιητὴν γνωρίσῃ. καὶ τὴν ἐκ τοῦ βουλήματος αὐτοῦ τῶν πάντων δημιουργίαν ἀποδείξῃ · εὐθὺς γοῦν ἐπιφέρει, « Καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα, » ἵνα τῶν πάντων ἐξάρῃ τὸν Υἱὸν · τὰ γὰρ τοῦ Θεοῦ λεγόμενα, πάντα ταῦτα δι' Υἱοῦ γέγονε · καὶ οὐχ οἷόν τε μίαν (38) ἔχειν τὰ δημιουργούμενα τῷ δημιουργοῦντι τὴν γένεσιν · καὶ ἵνα τὸ, « ἐκ τοῦ Θεοῦ, » λέγόμενον ὧδε, ἄλλως ἐπὶ τῶν ποιημάτων αὐτὸ (39) σημαίνεσθαι διδάξῃ, ἢ ὡς ἐπὶ Υἱοῦ λεγόμενον νοεῖται. Ὁ μὲν γὰρ γέννημα, τὰ δὲ ποιήματά ἐστι. Διὸ καὶ ὁ μὲν Υἱὸς ἴδιον τῆς οὐσίας C γέννημα, τὰ δὲ βουλήματος (40) δημιουργήματα.

36. Ταῦτα καὶ ἡ σύνοδος συνορῶσα, καὶ εἰδυῖα τὴν ἐκ τῆς ὁμωνυμίας διαφορίαν (41), ὅπερ τοῦ μή τινας ὑπονοεῖν κατὰ τὴν κτίσιν οὕτω λέγεσθαι καὶ τὸν Υἱὸν ἐκ τοῦ Θεοῦ, λευκότερον ἔγραψαν ἐκ τῆς οὐσίας τὸν Υἱὸν. Ἐκ μὲν γὰρ τούτου τὸ γνήσιον ἀληθῶς Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα γνωρίζεται · ἐκ δὲ τοῦ λέγεσθαι ἁπλῶς « ἐκ τοῦ Θεοῦ, » τὸ βούλημα τῆς δημιουργίας τοῦ κτίζοντος σημαίνεται (42). Εἰ μὲν οὖν καὶ αὐτοὶ τοιαύτην ἔκοντες διάνοιαν, ἔγραψαν ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸν Λόγον, μὴ μεμφέσθωσαν τὴν σύνοδον · εἰ δὲ ὡς ἐπὶ τῆς κτίσεώς ἐστι γεγραμμένον, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ φρονοῦσι « τὸ, ἐκ τοῦ Θεοῦ », ἔδει, τὰ ἐπὶ τῆς κτίσεως λαμβάνοντας αὐτοὺς, μὴ λέγειν Υἱὸν, D ἵνα μὴ δοκῶσι φύρειν βλασφημίαν τῇ εὐσεβείᾳ, καὶ ἢ τὸν Κύριον μὴ συναριθμεῖν τοῖς κτίσμασιν (43), ἢ μὴ

[35] Gen. I, 1. [36] Psal. CIII, 4. [37] I Cor. VIII, 6. [38] ibid. [39] ibid.

(35) Regius prima manu, τῷ εἰπεῖν, et sic item mox, secunda vero τὸ εἰπεῖν utrinque. Ibid. .Felck. 3, ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρός. Τὰ μὲν γὰρ κτίσμα πάντα εἰ καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ λέγεται (Regius solus λέγηται) γεγεννῆσθαι. Mox idem, ὁ Υἱὸς ἐστιν ἐκ.

(36) Felckm. 3, ὡς εἴρηται.

(37) Ita Regius codex et Felckm. 3. Editi, ἐξ αὐτομάτων. Mox ὁμοιομερῶς abest a Felckm. 3. Mox idem, ἐξ αὐτομάτου. Editio Commel., ἐκ ταυτομάτους Regius, Basiliens. et edit. Paris., ἐκ ταυτομάτου.

(38) Regius codex, ὁμοίαν. Editi, μίαν.

(39) Regius, αὐτός. Mox editi ἐπὶ Υἱοῦ Θεοῦ. Sed Θεοῦ in Regio deest, et deletum in Basil., nec lectum a Nannio.

(40) Regius, τοῦ βουλήματος. In editis τοῦ deest.

(41) Felckm. 3, ἀδιαφορίαν. Infra Regius prima manu, κατὰ τὴν κτίσιν, secunda. καὶ τὴν κτίσιν.

(42) Τοῦ κτίσάντος σημαίνεται, ἀλλ' οὐ γέγραπται, Felckm. 3, omissis multis.

(43) Regius codex, ποιήμασιν.

ἀνάξια καὶ μὴ ἁρμόζοντα περὶ τοῦ Υἱοῦ γράφειν. Εἰ γὰρ Υἱός ἐστιν, οὐκ ἔστι κτίσμα· εἰ δὲ κτίσμα ἐστὶν, οὐκ ἔστιν Υἱός. Τοιαῦτα δὲ διανοούμενοι, ἀρνήσονταί που καὶ τὸ ἅγιον λουτρὸν, ὅτι εἰς Πατέρα καὶ εἰς Υἱόν, καὶ οὐκ εἰς Κτίστην καὶ κτίσμα δίδοται, ὡς αὐτοὶ νομίζουσιν. Ἀλλ' οὐ γέγραπται ταῦτα, φασὶν (44), καί ὡς ἀγράφους τὰς φωνὰς ἐκβάλλομεν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο πάλιν πρόφασίς ἐστιν αὐτοῖς ἀναίσχυντος. Εἰ γὰρ ἐκβλητέα νομίζουσι τὰ μὴ γεγραμμένα, διὰ τί τῶν περὶ Ἄρειον ἐξ ἀγράφων ἐπινοησάντων τοσοῦτον ῥηματίων συρφετὸν, τὸ, ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ τὸ, οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς πρὶν γεννηθῇ· καὶ, ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν· καὶ, τρεπτός ἐστι· καὶ, ἄῤῥητος (45) καὶ ἀόρατος ὁ Πατὴρ τῷ Υἱῷ· καὶ, ὁ Υἱὸς οὐκ οἶδεν οὐδὲ τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν· καὶ ὅσα ἐν τῇ γελοίῳ καὶ ἀσεβεῖ (46) Θαλίᾳ ἑαυτοῦ φρονῶν ἐξήμεσεν Ἄρειος οὐκ ἀντειρήκασιν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ὑπὲρ αὐτῶν ἀγωνίζονται, καὶ διὰ ταῦτα πρὸς τοὺς (47) Πατέρας ἑαυτῶν διαμάχονται. Ἐκ ποίας δὲ Γραφῆς καὶ αὐτοὶ εὑρόντες τὸ ἀγένητον (48), καὶ τὸ οὐσίας ὄνομα, καὶ, τρεῖς εἰσιν ὑποστάσεις, καὶ, οὐκ ἔστιν ἀληθινὸς Θεὸς ὁ Χριστὸς, καὶ, εἷς ἐστι τῶν ἑκατὸν προβάτων, καὶ, ἡ μὲν σοφία τοῦ Θεοῦ ἀγέννητος καὶ ἄναρχός ἐστι, πολλαὶ δέ εἰσιν αἱ κτισθεῖσαι δυνάμεις, ὧν μία ἐστὶν ὁ Χριστός; Ἢ πῶς ἐν τοῖς λεγομένοις Ἐγκαινίοις, ἀγράφοις χρησάμενοι λέξεσιν οἱ περὶ Ἀκάκιον καὶ Εὐσέβιον, καὶ εἰπόντες οὐσίας τε καὶ δυνάμεως, καὶ βουλῆς, καὶ δόξης ἀπαράλλακτον εἰκόνα τὸν πρωτότοκον τῆς κτίσεως, γογγύζουσι κατὰ τῶν Πατέρων, ὡς ἀγράφων αὐτῶν μνημονευσάντων (49) λέξεων, καὶ οὐσίας μνημονευσάντων; Ἔδει γὰρ αὐτοὺς ἢ καθ' ἑαυτῶν γογγύζειν, ἢ μηδὲν τοὺς Πατέρας αἰτιᾶσθαι.

37. Εἰ μὲν (50) οὖν ἄλλοι τινὲς ἐπροφασίζοντο τὰς τῆς συνόδου λέξεις, ἠδύναντό πως ἢ ἀγνοίας ἢ εὐλαβείας ὑπόνοιαν ἔχειν· καὶ περὶ μὲν Γεωργίου τοῦ Καππάδοκος τοῦ ἐκβληθέντος (51) ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας λόγος οὐδείς· ἀνθρώπου μήτε ἐκ προάγοντος μίου τὴν μαρτυρίαν ἔχοντος, μήτε ὅλως Χριστιανοῦ τυγχάνοντος, ἀλλὰ μόνον ὑποκριναμένου διὰ τὸν καιρὸν (52) τὸ ὄνομα, καὶ πορισμὸν ἡγησαμένου τὴν εὐσέβειαν· διὸ εὐδὲ μέμψαιτο ἄν τις αὐτὸν εἰκότως, πταίοντα περὶ τὴν πίστιν, ἄνθρωπον μήτε εἰδότα περὶ ὧν λέγει, μήτε περὶ ὧν διαβεβαιοῦται, ἀλλὰ πᾶσι, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ὡς κέπφον (53) ἐπακολουθοῦντα· Ἀκάκιος δὲ καὶ Εὐδόξιος, καὶ Πατρόφιλος, ταῦτα λέγοντες, πῶς οὐκ ἄξιοι πάσης εἰσὶ καταγνώ-

congruentia Filio ascribere. Nam si Filius est, non est creatura; sin creatura est, non est Filius. Hac cum mente sint, sacrum etiam baptisma forte negabunt, quia in Patre et Filio, et non in Creatore et creatura datur, prout ipsi sentiunt. Sed, aiunt, hæc scripta non sunt, vocesque illas, quod in Scripturis non habeantur, rejicimus. Sed hanc illi cavillationem impudentissime proferunt. Si enim verba non scripta putant rejicienda, quare Ario non obsistunt, qui tot sententiolarum quæ in Scripturis non habentur colluviem excogitavit: quales sunt, ex non exstantibus; et, non erat Filius antequam gigneretur; et, erat tempus quo non erat; et, mutabilis est; et, ineffabilis et invisibilis est Pater Filio; et, Filius non novit suam substantiam, et quaslibet alias ejus sententias, quas in ridicula et impia Thalia sua evomuit, imo potius eas illi propugnant, quæ causa illis est ut cum Patribus etiam suis decertent. In quibus autem Scripturis hæc ipsi invenere, non factum, et nomen substantiæ; et, tres sunt hypostases; et, Christus non est verus Deus; et, is una est ex centum ovibus: et, Sapientia quidem Dei ingenita et sine principio est, multæ autem sunt virtutes creatæ, quarum una est Christus? Aut cur, cum in Encæniis, ut vocant, verbis ex Scriptura non desumptis usi Acacius et Eusebius, dixerint primogenitum creaturæ esse sine dissimilitudine imaginem substantiæ, potentiæ, consilii et gloriæ, adversus Patres jam obmurmurant, quod verborum quæ in Scriptura non exstant mentionem fecerint, et substantiæ **601** vocem usurparint? Par fuit enim eos aut contra se ipsos obmurmurare, aut nihil Patres criminari.

37. Si igitur quidam alii ex synodi verbis occasionem arriperent, suspicio esset eos vel ignorantia vel religione id facere; neque vero hic sermo habetur de Georgio Cappadoce, qui Alexandria exactus est, viro qui nec ex præterita vitæ ratione commendatur, nec ullo modo Christianus est: sed propter opportunitatem, Christiani nomen simulate sumpsit, et pietatem quæstus loco habuit. Quapropter nemo eum jure arguerit, quod circa fidem labatur, hominem, qui neque novit quæ dicit, nec de quibus affirmat, sed omnes, uti scriptum est [40], veluti larus insequitur. Cum autem Acacius, Eudoxius et Patrophilus hæc dicant, quomodo non omni damnatione digni sunt? Nam, cum ipsi quoque ea

[40] Prov. VII, 22.

(44) Felckm. 3, φησί.

(45) Καὶ ἄῤῥητος abest a Felckm. 3.

(46) Sic Reg. codex et Felckm. 3. Editi vero, καὶ ἀσεβεῖ αὐτοῦ ἑαυτοῦ, inepte. Mox Felckm. 3, οὐκ ἀντιῤῥήκεισαν.

(47) Editi. καὶ πρὸς τούς, sed καί deest in Regio. Mox Felckm. 3, διαμάχονται. Ἢ πῶς ἐν τοῖς λεγομένοις ἐγγενίοις (sic) ἀγράφοις χρησάμενος, omissis de more multis.

(48) Sic edit. Commel. et omnes mss. Editi vero Paris., ἀγέννητον.

(49) Felckm. 3, μνημονευθέντων.

(50) Felc. 3, Εἴπερ οὖν.

(51) Regius codex, τοῦ Καππάδοκος καὶ ἐκβ-. Felck. 5, τοῦ Καππαδόκου τοῦ ἐκβ-. Reliqui ut in textu.

(52) Sic Regius codex Basiliensis et Felckm. 3. Editi, ἀπὸ τὸν καιρόν.

(53) Felckm. 3, κέπφος. Hic autem locus ita legitur Proverb. VII, 22: ὁ δὲ ἐπηκολούθησεν αὐτῇ κεπφωθείς.

scripserint quæ in Scripturis non habentur, et sæpe substantiæ nomen ut sanum, maxime propter Eusebii epistolam, receperint, majores suos nunc criminantur, quod hujusmodi sint usi verbis. Imo cum ipsi quoque dixerint Filium esse Deum ex Deo, ac Verbum vivens, substantiæ Patris imaginem per omnia similem, jam Nicænos Patres criminantur, quod dixerint, ex substantia, ac consubstantialem esse genitori genitum. Quid mirum autem si cum majoribus, et cum patribus suis pugnant, ubi ipsi secum concertant in seque ipsos impingunt? Cum enim Antiochiæ in Encæniis, ut vocant, declarassent Filium esse substantiæ Patris sine ulla dissimilitudine imaginem, jurassentque se ita sentire, ac eos qui aliter sentirent anathemate damnassent, imo in Isauria scripsissent: Non refugimus authenticam fidem in Encæniis Antiochiæ editam (illic autem substantiæ nomen scriptum est), velut ieorum immemores, paulo post in ipsa Isauria iis adversantia conscripsere, scilicet, ὁμοούσιον et ὁμοιοούσιον, hoc est, consubstantiale et substantia simile, utpote a Scripturis aliena, rejicimus, et substantiæ nomen de medio tollimus, quippe cum in Scripturis non reperiatur.

38. Quis igitur viros hujusmodi ulterius Christianos existimabit? Aut quæ fides, apud quos nec verba, nec scripta firma sunt, sed omnia pro temporis ratione mutantur et invertuntur? Si enim, o Acaci et Eudoxi, non refugitis expositam in Encæniis fidem, in eaque scriptum est, Filium esse substantiæ Patris sine discrepantia imaginem, cur in Isauria scribitis, rejicimus ὁμοούσιον? Si namque Filius secundum substantiam Patri similis non est, qui substantiæ imago erit sine discrepantia? Quod si vos pœnituit scripsisse, eum esse sine discrepantia substantiæ imaginem, cur anathemate damnatis eos qui dicunt Filium esse Patri dissimilem? Si enim similis non est secundum substantiam, plane dissimilis est. Quod autem dissimile est, nunquam imago fuerit. Sin, uti vos dicitis: ita se res habet, verum ergo non est qui vidit Filium, Patrem vidisse, cum multa inter utrumque sit discrepantia, imo potius hic sit illi omnino dissimilis. Quod autem dissimile est, simile nunquam dicatur. Quo pacto igitur dissimile dicitis simile, et simile dissimile existimatis, ac simulatione usi dicitis, Filium esse Patris imaginem? Si enim Filius non est secundum substantiam Patris similis, aliquid sane imagini deficit, neque est plena imago, non perfectus splendor. Cur itaque hoc legitis: « In ipso inhabitat omnis **602** plenitudo divinitatis corporali-

A σεως; Γράφοντες (54) γὰρ ἄγραφα καὶ αὐτοὶ, καὶ ἀποδεξάμενοι πολλάκις ὡς καλὸν τὸ τῆς οὐσίας ὄνομα, μάλιστα καὶ διὰ τὴν ἐπιστολὴν Εὐσεβίου, αἰτιῶνται νῦν τοὺς πρὸ αὐτῶν, ὡς τοιαύταις χρησαμένους λέξεσιν. Ἀλλὰ καὶ εἰπόντες αὐτοὶ Θεὸν ἐκ Θεοῦ, καὶ Λόγον ζῶντα, τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ἀπαράλλακτον (55) εἰκόνα τὸν Υἱὸν, κατηγοροῦσι τῶν ἐν Νικαίᾳ εἰπόντων (56), ἐκ τῆς οὐσίας, καὶ ὁμοούσιον τὸν γεννηθέντα τῷ γεγεννηκότι. Τί δὲ θαυμαστὸν εἰ τοῖς πρὸ αὐτῶν καὶ τοῖς ἰδίοις πατράσι διαμάχονται, ὅπου γε καὶ αὐτοὶ ἑαυτοῖς ἐναντιούμενοι, τοῖς ἑαυτῶν προσκόπτουσιν; Ἐκθέμενοι γὰρ ἐν τοῖς λεγομένοις Ἐγκαινίοις ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ἀπαράλλακτον εἰκόνα εἶναι τὸν Υἱὸν, ὁμόσαντές τε (57) οὕτω φρονεῖν, καὶ ἀναθεματίσαντες τοὺς ἄλλως φρονοῦντας,

B ἀλλὰ γὰρ καὶ ἐν τῇ Ἰσαυρίᾳ γράψαντες· Οὐ φεύγομεν τὴν ἐκτεθεῖσαν αὐθεντικὴν πίστιν ἐν τοῖς Ἐγκαινίοις τοῖς κατὰ Ἀντιόχειαν (ἐν αὐτοῖς δὲ (58) ἐγράφη τὸ τῆς οὐσίας ὄνομα), ὥσπερ ἐπιλαθόμενοι τούτων, μετ' ὀλίγον ἐν τῇ αὐτῇ Ἰσαυρίᾳ τἀναντία ἔγραψαν, λέγοντες· Τὸ ὁμοούσιον καὶ τὸ ὁμοιοούσιον (59) ἐκβάλλομεν, ὡς ἀλλότριον τῶν Γραφῶν· καὶ τὸ τῆς οὐσίας ὄνομα περιαιροῦμεν, ὡς μὴ κείμενον ἐν ταῖς Γραφαῖς.

38. Τίς οὖν ἔτι τοὺς τοιούτους Χριστιανοὺς ἡγήσεται; Ἡ ποία πίστις παρὰ τούτοις, παρ' οἷς οὐ λόγος, οὐ γράμμα βέβαιον, ἀλλὰ πάντα κατὰ καιρὸν ἀλλάσσεται καὶ μεταβάλλεται (60); Εἰ γὰρ, ὦ Ἀκάκιε καὶ Εὐδόξιε, οὐ φεύγετε τὴν ἐκτεθεῖσαν ἐν τοῖς Ἐγκαινίοις πίστιν, ἐν αὐτῇ δὲ γέγραπται, Οὐσίας ἀπαράλλακτος εἰκὼν ὁ Υἱὸς· πῶς ἐν τῇ Ἰσαυρίᾳ

C γράφετε, Ἐκβάλλομεν τὸ ὁμοούσιον (61); Εἰ γὰρ οὐκ ἔστι κατ' οὐσίαν ὅμοιος ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, πῶς ἀπαράλλακτος τῆς οὐσίας εἰκών ἐστιν; Εἰ δὲ μετέγνωτε, γράψαντες τὸ, τῆς οὐσίας ἀπαράλλακτος εἰκών· πῶς ἀναθεματίζετε τοὺς ἀνόμοιον εἶναι λέγοντας (62) τὸν Υἱόν; Εἰ γὰρ οὐχ ὅμοιος κατ' οὐσίαν, πάντες ἀνόμοιός ἐστι. Τὸ δὲ ἀνόμοιον οὐκ ἂν εἴη εἰκών. Εἰ δὲ οὕτω καθ' ὑμᾶς ἐστιν, οὐκ ἄρα ὁ τὸν Υἱὸν ἑωρακὼς ἑώρακε τὸν Πατέρα, πλείστης ὅσης οὔσης διαφορᾶς· μᾶλλον δὲ τὸ ὅλον ὄντος τούτου πρὸς ἐκεῖνον (63) ἀνομοίου. Τὸ δὲ ἀνόμοιον οὐχ οἷόν τε ὅμοιον λέγεσθαι. Ποίᾳ τοίνυν μηχανῇ τὸ ἀνόμοιον ὅμοιον λέγετε, καὶ τὸ ὅμοιον ἀνόμοιον φρονεῖτε, καὶ ὑποκρίνεσθε λέγοντες εἰκόνα εἶναι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν; Εἰ γὰρ οὐκ ἔστι κατ' οὐσίαν ὅμοιος ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, λείπει τι τῇ

D εἰκόνι, καὶ οὐκ ἔστι πλήρης εἰκὼν, οὐδὲ τέλειον ἀπαύγασμα. Πῶς οὖν ἀναγινώσκετε τὸ, « Ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς· » καὶ, « Ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν; » Πῶς τὸν Ἀρειανὸν Αἴτιον ὡς αἱρετικὸν ἐκ-

(54) Felc. 3, γράψαντες.
(55) Felc. 3, θεὸν ἐκ θεοῦ ἀπαράλλακτον, quibusdam omissis.
(56) Felckmanni. καὶ εἶτων.
(57) Sic Reg. In editis τε deest. Mox Felckm. 3, τοὺς ἄλλους. Mox Reg. et Felc. 3, ἐν τῇ Ἰσαυρίᾳ. In editis τῇ deest.
(58) Felckm. 3, ἐν αὐτῇ δέ.
(59) Sic Reg. Editi vero, ὁμοιούσιον. Mox Felc. 3, ἀλλότρια.
(60) Sic Reg. et Felc. 3. In editis, καὶ μεταβάλλεται deest. Iufra idem, εἰκών ἐστιν ὁ Υἱός.
(61) Forte ὁμοιοούσιον
(62) Edit. Commel., λέγοντες, mendose.
(63) Sic Felc. 3 et Reg. prima manu. Idem secunda manu, ἐκεῖνο, cum editis,

βάλλετε, καίτοι τὰ αὐτὰ ἐκείνῳ λέγοντες; Καὶ γὰρ σοῦ μὲν, ὦ Ἀκάκιε (64), ἑταῖρός ἐστιν, Εὐδοξίου δὲ διδάσκαλος εἰς τὴν τοιαύτην ἀσέβειαν γέγονεν, ἧς ἕνεκα καὶ Λεόντιος αὐτὸν ὁ ἐπίσκοπος διάκονον κατέστησεν· ἵνα, ὡς ἐνδύματι (65) προβάτου τῷ ὀνόματι τῆς διακονίας χρώμενος, ἐπ' ἀδείας ἐξεμεῖν δύνηται τὰ τῆς βλασφημίας ῥήματα.

39. Τί οὖν ὑμᾶς ἄρα τοιοῦτον ἔπεισεν, ὥστε καὶ ἑαυτοῖς εἰς τὸ ἐναντίον περιπεσεῖν, καὶ τοσαύτην αἰσχύνην ἀπενέγκασθαι; ἀλλ' οὐδὲν εὔλογον ἂν εἴποιτε· τοῦτο δὲ μόνον περιλείπεται νοεῖν, ὅτι πάντα νῦν ὑποκρίνεσθε, καὶ πάντα προσποιούμενοι πλάττετε διὰ τὴν παρὰ Κωνσταντίου (66) προστασίαν, καὶ τὸ παρὰ τοῦ τοιούτου κέρδος. Καὶ κατηγορεῖτε μὲν εὐχερῶς τῶν Πατέρων, προφασίζεσθε δὲ ἁπλῶς τὰς λέξεις, ὡς ἀγράφους· καὶ κατὰ τὸ γεγραμμένον, « διαστείνατε τὰ σκέλη παντὶ παρόδῳ· » ὥστε τοσαυτάκις ὑμᾶς μεταβάλλεσθαι, ὁσάκις ἂν ὑμᾶς οἱ μισθούμενοι καὶ χορηγοῦντες ὑμῖν βούλονται (67). Καίτοι κἂν ἀγράφους τις λαλῇ λέξεις, οὐδὲν διαφέρει, ἕως εὐσεβῆ τὴν διάνοιαν ἔχει. Ὁ δὲ αἱρετικὸς ἀνὴρ, κἂν τὰς ἀπὸ τῶν Γραφῶν χρήσηται λέξεις, οὐδὲν ἧττον ὕποπτος ὢν, καὶ τὸν νοῦν διεφθαρμένος, ἀκούσεται παρὰ τοῦ Πνεύματος· « Ἵνα τί σὺ διηγῇ (68) τὰ δικαιώματά μου, καὶ ἀναλαμβάνεις τὴν διαθήκην μου διὰ στόματός σου; » Οὕτως ὁ μὲν διάβολος, καίτοι λαλῶν ἀπὸ τῶν Γραφῶν, πεφίμωται παρὰ τοῦ Σωτῆρος· ὁ δὲ μακάριος Παῦλος, κἂν ἐκ τῶν ἔξωθεν λαλῇ· « Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται· » καὶ, « Τοῦ γὰρ (69) καὶ γένος ἐσμέν· » καὶ, « Φθείρουσιν ἤθη χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί· » ἀλλ' ὅμως, ἅγιος ὢν, ἔχει τὴν διάνοιαν εὐσεβῆ· καὶ τοῦ Χριστοῦ νοῦν ἔχων, διδάσκαλός ἐστιν ἐθνῶν ἐν πίστει καὶ ἀληθείᾳ· καὶ ἃ λαλεῖ, μετ' εὐσεβείας φθέγγεται. Ποῖα τοίνυν ἐν τοῖς Ἀρειανοῖς (70) ῥηματίοις κἂν πιθανότης ἐστὶν, ἐν οἷς προτιμᾶται τοῦ Σωτῆρος ἡ κάμπη καὶ ἡ ἀκρὶς, καὶ λοιδορεῖται παρ' αὐτῶν. Οὐκ ἦς ποτε, καὶ ἐκτίσθης, ξένος τε κατ' οὐσίαν τοῦ Θεοῦ τυγχάνεις· καὶ ὅλως οὐδὲν δυσφημίας ἐν αὐτοῖς παραλέλειπται (71); Τί δὲ πρὸς εὐφημίαν παρῆκαν οἱ Πατέρες; Καὶ οὐ μᾶλλον ὑψηλὴ διάνοια, καὶ φιλόχριστος εὐσέβεια παρ' αὐτοῖς ἐστι; Καὶ ὅμως ταῦτα μὲν ἔγραψαν, ὅτι Ἐκβάλλομεν· ἐκείνων δὲ τῶν κατὰ τοῦ Κυρίου λοιδοριῶν ἀνέχονται, καὶ φανεροὺς ἑαυτοὺς πᾶσι καθιστῶσιν (72), ὅτι δι' οὐδὲν ἕτερον μάχονται πρὸς τὴν σύνοδον ἐκείνην τὴν μεγάλην, ἢ ὅτι τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν κατέκρινε. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τὴν τοῦ ὁμοουσίου λέξιν διαβάλλουσι, κακῶς αὐτοὶ φρονοῦντες καὶ περὶ αὐτῆς. Εἰ γὰρ ἐπί-

ter [41], » et, « ex plenitudine ejus nos omnes accepimus [42]? » Cur Arianum Aetium ut hæreticum ejicitis, licet ea ipsa quæ ille loquamini? Tibi enim, Acaci, amicus est, Eudoxioque hujus magister impietatis fuit, in cujus gratiam eum Leontius episcopus diaconum ordinavit; ut, quasi ovis vestimento diaconatus nomine usus, blasphemiæ verba libere posset evomere.

39. Quid igitur vobis suasit, ut vobis ipsis adversemini, tantumque dedecoris referatis? Certe nihil rationi consentaneum vobis dicendum suppetit: hocque solum intelligendum relinquitur, vos nulla non simulatione, nullo non commento uti propter Constantii patrocinium, lucrumque quod hinc vobis evenit. Atque in promptu vobis est Patres incusare; temereque objicitis, non haberi ea verba in Scripturis sacris: et ut scriptum est, « crura divaricastis omni transeunti [43]; » ita ut toties sententiam commutetis, quoties velint ii qui vos mercede et præmio conducunt. Quanquam nihil interest, si quis non scriptas voces proferat, dum piam servet sententiam. Hæreticus autem vir, licet verbis e Scriptura depromptis utatur, nihilo tamen minus, suspectus ac mente corruptus cum sit, a Spiritu sancto audiet: « Quare tu enarras justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum [44]? » Quare diabolo licet ex Scripturis loquendi os a Salvatore obturatum est. Beatus autem Paulus, quamvis ex profanis loquatur: « Cretenses semper mendaces [45]; » et: « Ipsius enim genus sumus [46]; » et: « Corrumpunt mores bonos colloquia prava [47]; » attamen sanctus cum sit, piam retinet sententiam: et cum Christi mentem habeat, gentibus magister est fidei et veritatis, et cum pietate semper loquitur. Ecquidnam fide dignum inest Arianicis vocabulis, quibus eruca et locusta Salvatori anteponitur, ipsique hæc convicia dicuntur: Aliquando non eras, et creatus es, alienusque es a Deo secundum substantiam: nullamque demum non proferunt blasphemiam? Contra, quid quod Christi commendationi laudive conferat a Patribus omissum est? Nonne sanctis potius inest viris sublimis de Christo sententia, pietasque erga illum eximia? Et tamen isti hæc ausi sunt scribere: Illa rejicimus; dumque ejusmodi in Christum maledicta tolerant, propalam certe faciunt, se nulla alia de causa cum magna synodo pugnare, quam quod Arianam damnaverit hæresim. Ea etiam illis causa est consubstantialis vocem criminandi de qua ipsi prave sentiunt. Si

[41] Coloss. II, 9. [42] Joan. I, 16. [43] Ezech. XVI 25. [44] Psal. XLIX, 16. [45] Tit. I, 12. [46] Act. XVII, 28. [47] I Cor. XV, 33.

(64) Ita Regius codex et Felck. 3. Editi, Ἀκάκι. Felck. 3, mox, εὐσέβειαν.

(65) Regius, ἐν ἐνδύματι. Infra Felckm. 3, δυνήσεται.

(66) Sic Regius. Editi vero, τὴν Κωνσταντίου.

(67) Felc. 3, βούλωνται. Ibid. Felckm. 3, κἂν ταῖς ἀπὸ τῶν Γραφῶν χρήσηται λέξεσιν, οὐδ. Ibid. Regius, λαλεῖ λέξεις, et mox Regius, ἔχῃ.

(68) Sic Reg. et Græcus Scripturæ textus. Editi, ἐκοινηγῃ. Mox Regius, ἀναλαμβάνῃς.

(69) Felckman. 3, Τούτου γάρ. Mox edit. Commel., χριστά, male.

(70) Felckman. 3, Ἀρειανῶν.

(71) In Felck. 3, quæ inter voces παραλέλειπται, et infra φανερούς intercedunt, omissa sunt. Regius mox, ὑψηλοί.

(72) Regius et Felckm. 3, καθιστᾶσι. Editi, καθιστῶσι.

namque recte crederent, Patrem vere Patrem confiterentur : Filium vero genuinum Filium, et natura verum crederent Verbum, et Sapientiam Patris. Quod autem dicitur ex Deo Filium esse, si non ut de creaturis dicitur, ita de illo affirmarent; sed illum substantiæ Patris propriam esse prolem intelligerent, quemadmodum splendor a luce ortum habet, nequaquam singuli eorum Patres incusassent, ac potius fidenter dixissent bene synodum scripsisse, et eam esse rectam de Domino nostro Jesu Christo fidem.

40. Sed, aiunt, obscura nobis est horum verborum sententia. Ea enim fuit futilis hominum excusatio : cum non possimus verborum interpretationem assequi, illa rejicimus. At si sincero loquerentur animo non dictum oportuit, illa rejicimus ; sed sciscitaturi erant ut a peritis ediscerent : alioqui rejiciant quidquid in Scripturis divinis non intelligunt, eosque qui illa scripsere criminentur. Sed hæreticorum potius quam nostrum Christianorum fuerit audacia ejusmodi. Quæ enim in sacris eloquiis non intelligimus, non ideo rejicimus, sed ab iis quærimus, ab iis edicere postulamus, quibus Dominus revelavit. Verum, quia eam verborum obscuritatem prætexunt, fateantur ergo quæ statim inferuntur, et anathemate damnent eos qui sentiunt, ex non exstantibus esse Filium, et non fuisse antequam gigneretur, et creaturam opificiumque esse Dei Verbum : natura mutabile esse, et ex alia substantia ; demumque Arianam damnent hæresim quæ hujusmodi impietatem excogitavit. Ne dicant deinceps, Ea verba rejicimus ; sed, Nondum illa intelligimus ; ut sic verisimilem ea recusandi causam afferant. Probe scio autrm ac exploratum habes, quod ipsi quoque non ignorant, eos si ista confiteantur et Arianam hæresin anathemate damnent, synodi verba non negaturos. Idcirco enim Patres cum dixissent ex substantia Patris genitum Filium esse Patri consubstantialem, statim intulerunt : Eos autem qui prædicta illa Arianæ hæreseos verba dicunt, anathemate damnamus ; ut ostendant hæc a se quasi eamdem ipsam vim habentia dicta esse, et utraque verba idem significare : ac quicumque illa confessus fuerit, eum hæc etiam esse cogitaturum ; qui vero illa non sunt sententia, imo ea verba improbant, ii sane Christo inimici esse omni ex parte coarguuntur.

41. Cæterum ad eorum confutationem qui totam synodum repudiant hæc pauca sufficiant. Viros au-

A στευον ὀρθῶς, καὶ τὸν μὲν Πατέρα (73) Πατέρα ἀληθῶς ὁμολόγουν, τὸν δὲ Υἱὸν γνήσιον Υἱὸν καὶ φύσει ἀληθινὸν Λόγον, καὶ Σοφίαν ἐπίστευον εἶναι τοῦ Πατρός· τό τε ἐκ τοῦ Θεοῦ λέγειν τὸν Υἱόν, εἰ μὴ, ὥσπερ λέγεται περὶ τῶν κτισμάτων, οὕτως ἔλεγον καὶ περὶ αὐτοῦ, ἀλλὰ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ἴδιον αὐτὸν ἐνόουν εἶναι γέννημα, ὡς ἔστι τὸ ἀπαύγασμα ἐκ τοῦ φωτός· οὐκ ἂν ἕκαστος (74) αὐτῶν κατηγόρει τῶν Πατέρων· ἀλλ' ἐθάρρουν, ὅτι καλῶς ἔγραψεν ἡ σύνοδος· καὶ οὕτως ἐστὶν ἡ ὀρθὴ περὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ πίστις.

40. Ἀλλ' ἀσαφης, φασὶν (75) ἐστὶν ἡμῖν τῶν τοιούτων λέξεων ἡ διάνοια. Καὶ τοῦτο γὰρ προεφασίσαντο, λέγοντες, ὅτι, μὴ δυνάμενοι καταλαβεῖν τὴν ἑρμηνείαν αὐτῶν, ἐκβάλλομεν ταύτας τὰς λέξεις. Τοῦτο δὲ εἰ ἀληθῶς ἔλεγον, οὐκ ἔδει λέγειν αὐτοὺς, B Ἐκβάλλομεν ταύτας· ἀλλ' ἠξίουν (76) μαθεῖν παρὰ τῶν ἐπισταμένων, ἐπεὶ ὀφείλουσί γε, καὶ ἅπερ ἂν ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς μὴ νοήσωσιν ἐκβάλλειν, καὶ κατηγορεῖν τοὺς γράψαντας (77) αὐτά. Ἀλλὰ τοῦτο μᾶλλον αἱρετικῶν, καὶ οὐχ ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν τὸ τόλμημα. Ἃ γὰρ ἀγνοοῦμεν ἐν τοῖς λογίοις, οὐκ ἐκβάλλομεν, ἀλλὰ ζητοῦμεν οὓς ἀπεκάλυψεν (78) ὁ Κύριος, καὶ παρ' αὐτῶν μανθάνειν ἀξιοῦμεν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οὕτω προφασίζονται τὴν ἀσάφειαν τῶν τοιούτων λέξεων, ὁμολογείτωσαν γοῦν τὰ εὐθὺς ἐπιφερόμενα, καὶ ἀναθεματιζέτωσαν τοὺς φρονοῦντας, ἐξ οὐκ ὄντων εἶναι τὸν Υἱὸν, καὶ, Οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῇ, καὶ ὅτι κτίσμα καὶ ποίημά ἐστιν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος· καὶ, Τρεπτός ἐστι (79) τῇ φύσει· καὶ, Ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως· καὶ ὅλως ἀναθεματιζέτωσαν τὴν Ἀρειανὴν C αἵρεσιν, τὴν ἐφευροῦσαν τὴν τοιαύτην ἀσέβειαν (80). Καὶ λοιπὸν μὴ λεγέτωσαν, Ἐκβάλλομεν τὰς λέξεις, ἀλλ' ὅτι Οὔπω νοοῦμεν αὐτάς· ἵνα οὕτω πιθανήν τινα πρόφασιν ἔχωσι τοῦ παραιτεῖσθαι ταύτας. Εὖ δὲ οἶδα καὶ πέπεισμαι, καὶ αὐτοὶ δὲ τοῦτο γινώσκουσιν, ὅτι ταῦτα ἐὰν ὁμολογήσωσι, καὶ ἀναθεματίσωσι τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, οὐκ ἀρνήσονται κἀκείνας τὰς τῆς συνόδου λέξεις. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ οἱ Πατέρες, εἰρηκότες ἐκ τῆς οὐσίας γεννητὸν τὸν Υἱὸν ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, εὐθὺς ἐπήγαγον· τοὺς δὲ λέγοντας τὰ προειρημένα, ἅπερ ἐστὶ τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως, ἀναθεματίζομεν (81)· ἵνα δείξωσιν, ὅτι ὡς ἐκ παραλλήλου λέλεκται παρ' αὐτῶν, καὶ αἱ λέξεις ἐκεῖναι ταῦτα σημαίνουσιν· καὶ ὃς ἂν ἐκείνας ὁμολογήσῃ, πάντως καὶ ταῦτα διανοηθήσεται· οἱ δὲ μήτε ταῦτα φρονοῦν- D τες, ἀλλὰ κἀκεῖνα διαβάλλοντες (82), οἱ τοιοῦτοι πανταχόθεν ἐλέγχονται χριστομάχοι.

41. Καὶ περὶ μὲν τῶν ἐξ ὅλου τὴν σύνοδον ἀρνουμένων ἀρκεῖ πρὸς ἔλεγχον τὰ ὀλίγα ταῦτα· πρὸς δὲ

(78) Ita Regius, Basiliensis et Felc. 3. Editi semel Πατέρα habent.
(74) Felckm. 3, ἕκαστον, mendose. Mox Regius, κατηγόρη.
(75) Regius, φησίν.
(76) Felc. 3, ἀξίουν.
(77) Felc. 3, τῶν γραψάντων.
(78) Felc. 3 solus, οἷς ἀπεκάλυψεν.
(79) Felc. 3, τρεπτῶς ἐστι.
(80) Felc 3, εὐσέβειαν. Quam τοῦ, α, in ευ mutationem alias non semel notavimus. Paulo post Reg. et Felc. 3, Οὔπω νοοῦμεν αὐτάς. Alii codices, Οὕτω νοοῦμεν αὐτάς. Editi, οὕτω νοοῦμεν αὐτός.
(81) Sic Regius, Felckm. 3 et edit. Paris. Edit. Commel. ἀναθεματίσομεν. In Felc. 4, ibidem post istam vocem, hæc ponuntur πρὸς δὲ τοὺς ἀποδεχομένους, his præmissis verbis, ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς, omissis intermediis.
(82) Regius, διαβάλλωσιν.

τοὺς ἀποδεχομένους τὰ μὲν ἄλλα πάντα τῶν ἐν Νικαίᾳ γραφέντων, περὶ δὲ μόνον τὸ ὁμοούσιον ἀμφιβάλλοντας, χρὴ (83) μὴ ὡς πρὸς ἐχθροὺς διακεῖσθαι· καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς οὐχ ὡς πρὸς Ἀρειομανίτας, οὐδ' ὡς μαχομένους πρὸς τοὺς Πατέρας ἐνιστάμεθα, ἀλλ' ὡς ἀδελφοὶ πρὸς ἀδελφοὺς διαλεγόμεθα, τὴν αὐτὴν μὲν ἡμῖν διάνοιαν ἔχοντας, περὶ δὲ τὸ ὄνομα μόνον διστάζοντας. Καὶ τὰρ ὁμολογοῦντες ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς εἶναι, καὶ μὴ ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως τὸν Υἱόν, κτίσμα τε μὴ εἶναι, μηδὲ ποίημα αὐτόν, ἀλλὰ γνήσιον καὶ φύσει γέννημα ἀϊδίως τε (84) αὐτὸν συνεῖναι τῷ Πατρὶ Λόγον ὄντα καὶ Σοφίαν, οὐ μακρὰν εἰσιν ἀποδέξασθαι καὶ τὴν τοῦ (85) ὁμοουσίου λέξιν. Τοιοῦτος δέ ἐστι Βασίλειος ὁ ἀπὸ Ἀγκύρας, γράψας περὶ πίστεως. Τὸ μὲν γὰρ ὅμοιον μόνον λέγειν κατ' οὐσίαν οὐ πάντως σημαίνει καὶ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας, ἐξ οὗ μᾶλλον, ὡς καὶ αὐτοὶ εἰρήκασι, σημαίνεται τὸ γνήσιον τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα. Καὶ γὰρ κασσίτερος ὅμοιός (86) ἐστι μόνον τῷ ἀργύρῳ, καὶ λύκος τῷ κυνί, καὶ χαλκὸς χρυσίζων τῷ ἀληθινῷ χρυσῷ. οὔτε δὲ κασσίτερος ἐκ τοῦ ἀργύρου τυγχάνει, οὔτε λύκος ὡς υἱὸς τοῦ κυνὸς ἂν νομισθείη. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ ὁμοιοούσιον (87) αὐτὸν εἰρήκασι, τί ἕτερον σημαίνουσιν ἐκ τούτων ἢ τὸ ὁμοούσιον; Καὶ γὰρ ὥσπερ ὁ λέγων μόνον ὁμοούσιον οὐ πάντως καὶ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας γνωρίζει, οὕτως ὁ λέγων ὁμοούσιον ἀμφοτέρων, τοῦ τε ὁμοιουσίου καὶ τοῦ ἐκ τῆς οὐσίας (88), σημαίνει τὴν διάνοιαν. Καὶ αὐτοὶ γοῦν ἐνιστάμενοι πάλιν πρὸς τοὺς κτίσμα λέγοντας εἶναι τὸν Λόγον, καὶ μὴ θέλοντας αὐτὸν γνήσιον Υἱὸν εἶναι, ἐξ ἀνθρωπίνων παραδειγμάτων υἱοῦ καὶ πατρὸς εἰλήφασι τὰς κατ' αὐτῶν ἀποδείξεις, ἐξαιρουμένου τούτου (89), ὅτι μὴ ὡς ἄνθρωπός ἐστιν ὁ Θεός, μηδὲ ὡς ἀνθρωπίνη γονή, οὕτως ἐστὶν ἡ τοῦ Υἱοῦ γέννησις, ἀλλ' ὡς ἡ Θεῷ πρέπουσα, καὶ ἡμᾶς ἁρμόζουσα νοεῖν. Καὶ γὰρ καὶ πηγὴν εἰρήκασι **τὸν Πατέρα τῆς σοφίας καὶ τῆς ζωῆς**, τὸν δὲ Υἱὸν ἀπαύγασμα φωτὸς ἀϊδίου, καὶ αὐτὸν εἶναι τὸ ἐκ τῆς πηγῆς γέννημα λέγοντα· « Ἐγώ εἰμι (90) ἡ ζωή, » καὶ, « Ἐγὼ ἡ Σοφία κατεσκήνωσα βουλήν. » Τὸ δὲ ἐκ φωτὸς ἀπαύγασμα, καὶ ἐκ πηγῆς γέννημα, καὶ ἐκ Πατρὸς Υἱόν, πῶς ἂν τις ἁρμοζόντως ἀνομάσειεν ἢ ὁμοούσιον; Ἆρ' οὖν μὴ, ἐπειδὴ τὰ ἐξ ἀνθρώπων γεννήματα ὁμοούσιά ἐστιν, εὐλαβεῖσθαι δεῖ μὴ καὶ ὁ Υἱὸς, λεγόμενος ὁμοούσιος, νομισθείη καὶ αὐτὸς ὡς ἀνθρώπινον γέννημα; μὴ γένοιτο! οὐκ ἔστιν οὕτως. Ἀλλὰ καὶ ταχεῖαν ἔχει τὴν λύσιν τοῦτο· Λόγος γάρ ἐστι καὶ Σοφία τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός· ἐξ ὧν τὸ ἀπαθὲς καὶ τὸ ἀμέριστον τῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννήσεως γνωρίζεται. Λόγος γὰρ οὐδὲ

A tem qui alia quidem omnia Nicææ scripta recipiunt, de solo autem consubstantialis vocabulo ambigunt, non ut inimicos spectari par est. Neque enim velut Ariomanitas, aut Patrum adversarios, homines aggredimur; sed disputamus veluti fratres cum fratribus, qui eadem qua nos sunt sententia, solo nomine in controversiam adducto. Cum enim confiteantur ex substantia Patris et non ex alia substantia esse Filium, nec creaturam vel opificium illum esse: sed genuinam naturalemque prolem, et ab æterno una cum Patre Verbum et Sapientiam exsistere, non longe absunt a recipienda consubstantialis voce. Talis est Basilius Ancyræ qui de fide scripsit. Nam, si similis tantum dicatur secundum substantiam, id non idem prorsus significat atque illud: ex substantia; quo verbo magis, ut ipsi dixere, Patris germanum Filium ipsum esse significatur. Nam stannum est argento simile, canis lupo, aurichalcum vero auro, nec tamen stannum ex argento est, nec lupus canis filius haberi potest. Quandoquidem autem et ex substantia, et substantiæ similem eum esse dixerunt, quid aliud his significant quam eum esse consubstantialem? Etenim, sicut qui dicit tantum, substantiæ similem, non prorsus indicat eum ex substantia esse; sic qui dicit, consubstantialem, utriusque dicti sententiam complectitur, et, substantiæ similis, et, ex substantia. Iterumque illos aggressi qui dicunt Verbum esse creaturam, et negant genitum esse Filium, ex humanis exemplis filii ac patris sua adversum illos argumenta mutuati sunt, hac tamen exceptione, quod Deus non sit ut homo, neque humani **604** partus similis sit Filii generatio, sed talis sit qualis Deo convenit, et a nobis intelligi debet. Nam **et Patrem** fontem sapientiæ dixere atque vitæ, **Filium** vero splendorem æternæ lucis, ipsumque esse fontis partum, qui ait: « Ego sum vita[48], » et, « Ego Sapientia habito in consilio[49]. » Porro lucis splendorem, fontis partum, **Patris Filium**, quomodo apte nominaveris, nisi, consubstantialem? Ergone, cum hominu proles ejusdem sit substantiæ, cavere oportet, ne is qui Filius dicitur, consubstantialis et ipse nominetur, ut hominum proles: absit! nequaquam se ita res habet. Sed hoc facile solvitur; Filius quippe Verbum et Sapientia est Patris, quibus Patris generationem impassibilem et indivisam esse significatur. Nam ne hominum quidem verbum pars eorum est, neque cum quadam passione ab illis procedit; nedum Dei Ver-

B

C

D

[48] Joan. XIV, 6. [49] Prov. VIII, 12.

(83) Sic Felckman. 3, quem sequimur. In cæteris et editis, χρὴ desideratur.

(84) Τε deest in Felc. 3.

(85) Sic Reg. et Felc. 3. In editis vero του deest. Existimarunt nonnulli, quæ leguntur infra, Τὸ μὲν γὰρ ὅμοιον μόνον λέγειν, etc., esse Basilii Ancyrani verba; sed ex consequentibus liquet esse Athanasii.

(86) Felc. 3, ὅμοιον, male. Mox idem, μόνον, recte, atque ita legit Nannius. Cæteri et editi, μόνος.

(87) Edit. Paris., ὁμοιούσιον. Edit. Colon., ὁμοούσιον. At edit. Commel. et mss. omnes, ὁμοιοούσιον, et sic paulo infra bis terve.

(88) Regius, τὸ ἐκ τῆς οὐσίας, male.

(89) Felc. 3, τοῦ. Mox idem cum Reg., ἐστιν ὁ Θεός Editi, ἐστιν ὁ Υἱὸς.

(90) Editio Commeliniana, εἰ μή, mendose; εἰμι sequens, quod in editis ante ἡ σοφία legebatur, deletum est in Reg., et recte quidem. Ibidem, κατεσκήνωσα βουλήν deest in Felc. 3.

bum, quod Filium esse suum Pater declaravit. Ne autem quispiam audiens duntaxat, Verbum, existimet ejusmodi illud esse quale est humanum, nempe sine substantia ; sed quem audit, Filium, agnoscat esse Verbum vivens, et Sapientiam substantia præditam.

42. Deinde, quemadmodum ubi eum prolem dicimus, hoc non humano more intelligimus ; et cum Patrem esse Deum agnoscimus, non corporalia de illo cogitamus : sed dum illa audimus exempla hujusmodique verba, ea tamen congruenti modo de Deo intelligimus, non enim Deus ut homo ; sic cum consubstantialem audimus, omnem sensum transcendere debemus, et juxta Proverbium [50], spiritualiter intelligere quæ apponuntur nobis ; ut cognoscamus, non voluntate, sed revera eum Filium ex Patre germanum esse, quasi ex fonte vitam, et ex luce splendorem. Alioqui cur illas voces, proles, filius, non corporaliter, consubstantiale autem quasi de corporibus, intelligimus : cum potissimum non de alio atque alio hæc dicantur, sed de quo, proles, de eodem, consubstantiale, dictum sit? Parque est eamdem sententiam utriusque dicti circa Salvatorem retinere, neque vocem illam, proles, recte ; illam autem, consubstantialis, aliter interpretari ; consequens enim est vos, cum ea mente dicitis Filium Patris Verbum et Sapientiam esse, diversam de his habere sententiam, et alio modo Verbum, alio Sapientiam intelligere. At sicut absurdum illud est : namque Filius est Verbum et Sapientia Patris, unusque est ex Patre fetus, et ejus substantiæ proprius ; ita una eademque significatio est prolis et consubstantialis : et qui censet Filium esse fetum, is recte sentit eum esse consubstantialem.

43. Et satis quidem hæc sunt ad comprobandum dilectorum sententiam non alienam, neque longe esse a consubstantiali. Quoniam autem, ut ipsi dicunt (nam epistola penes me non fuit), qui Samosatensem damnarunt episcopi scripto tradidere Filium Dei non esse Patri consubstantialem, ac demum ipsi, pietatis honorisque causa erga viros qui hæc dixerunt, sic pro ea voce sunt affecti, operæ pretium fuerit pie cum ipsis ea de re disserere. Non decet quippe illos cum his committere : omnes enim Patres sunt; neque sanctum esset definire hos probe, illos male locutos esse: omnes quippe in Christo obdormierunt. Disceptandum porro non est, neque numerus conferendus virorum qui coacti sunt, ne videantur trecenti illi pauciores obscurare, neque tempora

[50] Prov. XXIII, 1.

A ὁ (91) τῶν ἀνθρώπων μέρος ἐστὶν, οὐδὲ κατὰ πάθος ἐξ αὐτῶν προέρχεται, μήτι γε ὁ τοῦ Θεοῦ, ὃν Υἱὸν εἶναι ἑαυτοῦ ὁ Πατὴρ ἐδήλωσεν · ἵνα μὴ πάλιν τις, ἀκούων μόνον, Λόγον, νομίσῃ τοιοῦτον εἶναι, οἷός ἐστιν ὁ τῶν ἀνθρώπων, ἀνυπόστατος · ἀλλ' ἀκούων, ὅτι Υἱός ἐστι, γινώσκῃ (92) τοῦτον εἶναι ζῶντα Λόγον, καὶ ἐνούσιον Σοφίαν.

42. Ἔπειτα, ὥσπερ τὸ γέννημα λέγοντες, οὐκ ἀνθρωπίνως νοοῦμεν, καὶ Πατέρα τὸν Θεὸν εἰδότες, οὐ σωματικήν τινα περὶ αὐτοῦ λαμβάνομεν ἔννοιαν · ἀλλὰ τὰ μὲν παραδείγματα καὶ τὰς τοιαύτας λέξεις ἀκούομεν, ἁρμοζόντως δὲ περὶ Θεοῦ νοοῦμεν · οὐ γὰρ ὡς ἄνθρωπος ὁ Θεός · οὕτως ἄρα καὶ τὸ ὁμοούσιον ἀκούοντες, ὑπερβαίνειν ὀφείλομεν πᾶσαν αἴσθησιν, καὶ κατὰ τὴν Παροιμίαν (93). νοητῶς νοεῖν τὰ παρατιθέμενα ἡμῖν · ὥστε μέντοι γινώσκειν, ὅτι μὴ θελήσει, ἀλλὰ ἀληθῶς Υἱός ἐστιν ἐκ Πατρὸς γνήσιος, ὡς B ἐκ πηγῆς ζωὴ, καὶ φωτὸς ἀπαύγασμα. Ἀ διὰ τί τὸ μὲν, γέννημα, καὶ τὸ, Υἱὸς, οὐ σωματικῶς, τὸ δὲ ὁμοούσιον, ὡς ἐπὶ σωμάτων διανοούμεθα, καὶ μάλιστα, ὅτι οὐ περὶ ἄλλου καὶ ἄλλου ἐστὶ τὰ λεγόμενα, ἀλλὰ περὶ οὗ τὸ γέννημα, περὶ τούτου καὶ τὸ ὁμοούσιον ἐλέχθη ; Καὶ πρέπει τὴν αὐτὴν διάνοιαν ἀμφοτέρων τῶν λέξεων ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος διασώζειν, καὶ μὴ τὸ μὲν γέννημα (94) καλῶς ἐξηγεῖσθαι, τὸ δὲ ὁμοούσιον ἄλλως · ἐπεὶ ἀκόλουθόν ἐστιν, οὕτω διακειμένους ὑμᾶς καὶ λέγοντας Λόγον καὶ Σοφίαν τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν, διάφορον ἔχειν καὶ περὶ τούτων τὴν διάνοιαν, καὶ ἄλλως μὲν τὸν Λόγον νοεῖν, ἑτέρως δὲ τὴν Σοφίαν. Ἀλλ' ὥσπερ ἄτοπον τοῦτο · Λόγος γὰρ καὶ Σοφία τοῦ Πατρός ἐστιν ὁ Υἱὸς, καὶ ἓν ἐστι τὸ ἐκ Πατρὸς γέννημα, καὶ ἴδιον τῆς οὐσίας αὐτοῦ · οὕτως εἷς C ἐστιν ὁ νοῦς (95) τοῦ γεννήματος καὶ τοῦ ὁμοουσίου · καὶ ὁ φρονῶν γέννημα τὸν Υἱὸν φρονεῖ τοῦτον ὀρθῶς καὶ ὁμοούσιον.

43. Αὐτάρκη μὲν οὖν ταῦτα δεῖξαι, τῶν ἀγαπητῶν τὴν διάνοιαν μὴ ἀλλοτρίαν, μηδὲ μακρὰν οὖσαν τοῦ ὁμοουσίου, Ἐπειδὴ δὲ, ὡς αὐτοί φασι (τὴν γὰρ ἐπιστολὴν οὐκ ἔσχον ἐγὼ). οἱ τὸν Σαμοσατέα κατακρίναντες ἐπίσκοποι γράφοντες εἰρήκασι μὴ εἶναι ὁμοούσιον τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ (96), καὶ λοιπὸν αὐτοί, διὰ τὴν πρὸς τοὺς εἰρηκότας εὐλάβειάν τε καὶ τιμὴν, οὕτω περὶ τὴν λέξιν διάκεινται · καλὸν μετ' αὐτῶν μετ' εὐλαβείας καὶ περὶ τούτου διασκέψασθαι. Συγκρούειν μὲν γὰρ τούτους (97) πρὸς ἐκείνους ἅπρεπές· D πάντες γάρ εἰσι Πατέρες · διακρίνειν δὲ πάλιν, ὡς οὗτοι μὲν καλῶς, ἐκεῖτοι δὲ τοὐναντίον εἰρήκασιν, οὐχ ὅσιον · οἱ πάντες γάρ ἐκοιμήθησαν ἐν Χριστῷ. Οὐ χρὴ δὲ φιλονεικεῖν, οὐδὲ τῶν συνελθόντων τὸν ἀριθμὸν συμβάλλειν, ἵνα μὴ δοκῶσιν οἱ τριακόσιοι (98)

(91) Ὁ deest in Felc. 3. Idem mox, μέρος αὐτῶν ἐστιν.

(92) Regius codex, γινώσκει.

(93) Felc. 3, τὴν θείαν παροιμίαν.

(94) Felc. 3, ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος διδάσκειν, καὶ μὴ τὸ γέννημα.

(95) Ita Felckm. 3, recte Reg. et edit., εἷς ἐστιν Υἱός.

(96) Sic Felckm. 3. In editis et cæteris mss., τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τῷ Πατρί. Hæc autem videsis quoque apud Hilarium *De synodis*, col. 1196 ; Euseb. item *Eccles. Hist.* lib. VII, cap. 29.

(97) Felc. 3, μὲν γὰρ τούτους. Editi et alii, μὲν τοῦτους.

(98) Felckm. 3, οἱ πλείους. Paulo post Regius et Felckm. 3, οὐδ' αὖ πάλιν. Editi, οὐδ' ἂν πάλιν.

τοὺς ἐλάττονας ἐπικρύπτειν· οὐδ' ἂν πάλιν τὸν χρόνον ἀναμετρεῖν, ἵνα μὴ δοκῶσιν οἱ προλαβόντες ἀφανίζειν τοὺς μετὰ ταῦτα γενομένους. Οἱ πάντες γὰρ, καθὰ προείρηται, Πατέρες εἰσί· καὶ ὅμως οὐδὲ οἱ τ' (99) νεώτερόν τι φρονήσαντες ἔγραψαν, οὐδὲ ἑαυτοῖς καταθαρσήσαντες, ἀγράφων προέστησαν λέξεων· ἀλλὰ ἐκ Πατέρων ὁρμώμενοι καὶ αὐτοὶ, τοῖς ἐκείνων ἐχρήσαντο ῥήμασι. Διονύσιοι γὰρ δύο γεγόνασιν ἔμπροσθεν πολὺ τῶν ἑβδομήκοντα (1) τῶν καθελόντων τὸν Σαμοσατέα· τούτων ὁ μὲν τῆς Ῥώμης, ὁ δὲ τῆς Ἀλεξανδρείας ἦν ἐπίσκοπος. Ἀλλά τινων αἰτιασαμένων παρὰ τῷ ἐπισκόπῳ Ῥώμης τὸν τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπον, ὡς λέγοντα ποίημα, καὶ μὴ ὁμοούσιον τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, ἡ μὲν κατὰ Ῥώμην σύνοδος ἠγανάκτησεν· ὁ δὲ τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπος τὴν πάντων γνώμην γράφει πρὸς τὸν ὁμώνυμον ἑαυτοῦ (2). Κἀκεῖνος λοιπὸν, ἀπολογούμενος, τὸ μὲν βιβλίον ἐπιγράφει Ἐλέγχου καὶ Ἀπολογίας. Γράφει δὲ ταῦτα πρὸς ἐκεῖνον.

44. (3) « Καὶ δι' ἄλλης ἐπιστολῆς ἔγραψα, ἐν οἷς ἤλεγξα καὶ ὃ προφέρουσιν ἔγκλημα κατ' ἐμοῦ, ψεῦδος ὄν, ὡς οὐ λέγοντος τὸν Χριστὸν ὁμοούσιον εἶναι τῷ Θεῷ. Εἰ γὰρ καὶ τὸ ὄνομα τοῦτό φημι μὴ εὑρηκέναι, μηδ' ἀνεγνωκέναι που τῶν ἁγίων Γραφῶν, ἀλλά γε τὰ ἐπιχειρήματά μου τὰ ἑξῆς, ἃ σεσιώπηκασι, τῆς διανοίας ταύτης οὐκ ἀπάδει. Καὶ γὰρ (4) ἀνθρωπείαν γονὴν παρεθέμην, δῆλον ὡς οὖσαν ὁμογενῆ, φήσας πάντως τοὺς γονεῖς μόνον (5) ἑτέρους εἶναι τῶν τέκνων, ὅτι μὴ αὐτοὶ εἶεν τὰ τέκνα· ἢ μήτε γονεῖς ἀναγκαῖον ὑπάρχειν εἶναι, μήτε τέκνα. Καὶ τὴν μὲν ἐπιστολὴν, ὡς προεῖπον, διὰ τὰς περιστάσεις οὐκ ἔχω προκομίσαι· εἰ δ' οὖν, αὐτά (6) σοι τὰ τότε ῥήματα, μᾶλλον δὲ καὶ πάσης ἀνέπεμψα τὸ ἀντίγραφον· ὅπερ ἐὰν εὐπορήσω, ποιήσω. Οἶδα δὲ καὶ μέμνημαι πλείονα προσθεὶς τῶν συγγενῶν ὁμοιώματα (7). Καὶ γὰρ καὶ φυτὸν εἶπον, ἀπὸ σπέρματος ἢ ἀπὸ ῥίζης ἀνελθὸν, ἕτερον εἶναι τοῦ ὅθεν ἐβλάστησε, καὶ πάντως ἐκείνῳ καθέστηκεν ὁμοφυές· καὶ ποταμὸν ἀπὸ πηγῆς ῥέοντα, ἕτερον καὶ σχῆμα καὶ ὄνομα μετειληφέναι· μήτε γὰρ τὴν πηγὴν ποταμὸν, μήτε τὸν ποταμὸν πηγὴν λέγεσθαι, καὶ ἀμφότερα ὑπάρχειν· καὶ τὴν μὲν πηγὴν οἱονεὶ Πατέρα εἶναι, τὸν δὲ

A 605 metienda sunt, ne qui præcessere subsequentes exauctorare putentur. Omnes enim, uti supra dictum est, Patres sunt; neque tamen trecenti illi aliquam novam scripsere sententiam; neque, sibi ipsis confisi, verbis non antea scriptis patrocinati sunt; sed exemplo Patrum incitati, eorum verba usurparunt. Diu namque ante illos septuaginta qui Samosatensem deposuerunt, duo Dionysii exstitere, quorum alter Romæ, alter Alexandriæ episcopus erat. Cum autem quidam ad Romanum episcopum, Alexandrinum detulissent, quod Filium rem factam et Patri non consubstantialem affirmaret, synodus Romæ coacta rem indigne tulit, Romanus autem episcopus omnium sententiam rescripsit ad gentilem suum. At ille sui purgandi causa librum edit hoc

B titulo, *Etenchus et Apologia*, et his verbis ad Romanum scripsit episcopum:

44. « In alia item epistola ea scripsi, quibus criminationem adversariorum repuli, mendacemque ostendi qua aiebant me Christum negare esse Deo consubstantialem. Tametsi enim fateor me hoc vocabulum nusquam Scripturarum sacrarum vel invenisse vel legisse, attamen argumenta mea quæ subsequuntur, quæque isti tacuerunt, ab hac sententia non discrepant. Etenim humanam prolem in exemplum attuli, quam patet ejusdem esse generis ac genitorem. Dixique revera in hoc solum parentes differre a filiis, quod ipsi non sint filii: alioqui necesse fore neque parentes existere, neque filios.

C Epistolam autem, ut ante dixi, ob præsentem rerum conditionem penes me non habeo. Alioquin ipsa tibi quæ tunc scripsi verba, imo totius epistolæ exemplar misissem, mittamque si quando mihi ejus copia fuerit. Scio autem atque memini me plurimas ex rebus inter se cognatis similitudines conglobasse. Etenim plantam, sive ex semine, sive ex radice succrescentem, aliam esse dixi ab eo unde pullulavit, tametsi ejusdem prorsus est naturæ: fluviumque a fonte fluentem, aliam formam et nomen accipere: neque enim aut fontem fluvium, aut fluvium fontem

(99) Sic Regius et Basiliensis. Felc. vero 3 item. D οἱ τριακόσιοι. Editi mendose, οἱ τό. Mox Felckm. 3, θαῤῥήσαντες.

(1) Ἑβδομήκοντα. Hilarius octoginta memorat, et fortassis absque ulla dissensione: numero enim pleno, septuaginta, et octoginta dici possunt, qui septuagenarium aliquot numeris excedunt. At Basilius diaconus, aliique monachi, in libello quem ad synodum Ephesinam obtulere centum octoginta numerant tomo III *Concil.*, pag. 425; sed Athanasii et Hilarii testimonio haud dubie standum. Nam quod nonnulli prope innumerabiles, aut pene infinitos eo convenisse ab Eusebio narrari putant lib. VII, cap. 29, decepti videntur Valesii versione, qua illud, πλείστων ὅσων ἐπισκόπων, *episcoporum numero prope innumerabilium*, vertitur, ubi vertendum erat, quamplurimorum episcoporum.

(2) Felckman. 3, ἑαυτῷ.

(3) In edit. Paris. sola præmissus hic titulus erat: Ἡ πρὸς Διονύσιον τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπον ἐπιστολὴ Διονυσίου Ἀλεξανδρείας ἐπισκόπου. In edit. vero Comm. Latine sic titulus positus fuit: *Dionysii Alexandriæ episcopi ad Dionysium pontificem Romanum epistola*, quem Parisienses Græce expresserunt. Hoc autem epistolæ Dionysii Alexandrini fragmentum legitur item supra in Epistola *De Nicænis decretis*, et in epistola *De sententia Dionysii*, pag. 201, cum aliis multis. In Regio προφέρουσιν legitur hic et supra pag. 201. Editi, προσφέρουσιν.

(4) Sic Regius hic et supra cum aliis mss. Editi, καὶ γὰρ καί.

(5) Sic Regius, Basiliensis et Felck. 3. In editis, ἀναγκαῖον μόνον. Ibidem, μόνους habet Felc. 3.

(6) Felc. 3, οὐκ ἔχω προκομίζειν. Ἦ γὰρ ἂν αὐτά.

(7) Felc. 3, ὁμοιώματι.

dici, sed utrumque exsistere : ac fontem quidem quasi patrem esse, fluvium vero, aquam ex fonte manentem. » Hactenus episcopus ille.

45. Si quis igitur eos qui Nicææ convenerunt arguit, quod præter majorum decreta quædam protulerint, is jure septuaginta episcopos reprehendat, quod majorum suorum decreta non servarint. Prius quippe erant ambo Dionysii, atque ii qui tunc temporis Romæ convenerant episcopi. Sed neutros fas est culpare : omnes quippe res Christi curabant, omnes studia sua convertebant adversus hæreticos, et alii Samosatensem, alii Arianam damnarunt hæresin. Recte autem ac probe utrique scripsere, atque congruenter ad propositum argumentum. Etenim quemadmodum beatus Apostolus ad Romanos his verbis scripsit : « Lex spiritualis est [52];· » et « Lex sancta et mandatum sanctum, et justum et bonum [51];» et paulo post, « Nam quod impossibile erat legi in quo infirmabatur [53] ; » ad Hæbræos autem, « Nullum perfecit **606** lex [54] ; » ad Galatas, « In lege nemo justificabitur [55] ; » ad Timotheum autem, « Bona est lex, si quis ea legitime utatur [56] ; » neque tamen quis sanctum virum criminatus fuerit quasi contraria et pugnantia scribat ; sed potius admiratus fuerit, quod, ut singulis consentaneum erat, scriberet, ut Romani et alii ex littera ediscerent sese ad Spiritum convertere ; Hebræi vero et Galatæ docerentur, non in legem, sed in Dominum qui legem dedit, spem habere : ita quoque etsi ambarum synodorum Patres diverse de consubstantiali mentionem fecerint, nullatenus tamen ab illis dissidere debemus, sed illorum perscrutari sententiam, et tunc ambas inter se synodos consentire deprehendemus. Qui enim Samosatensem deposuere, vocem consubstantialis corporali accepere modo, cum Paulus arguti vellet ac dicere : Si Christus non ex homine Deus factus est, ergo non consubstantialis est Patri atque hinc necesse est tres esse substantias : unam priorem, duas vero ex illa procedentes. Ideoque illud Pauli sophisma jure caventes, dixere Christum non esse consubstantialem : neque enim Filius ita se habet respectu Patris qualiter ille cogitabat. Qui autem Arianam hæresim anathemate damnarunt, cum Pauli calliditatem animadvertissent, et cogitarent non ita de incorporeis, et maxime de Deo, consubstantialitatem accipiendam esse, agnoscentesque Verbum non creaturam, sed prolem ex substantia esse ; item Patris substantiam, Filii principium, radicem et fontem esse, ac eumdem ex se veram esse genitoris similitudinem, nec eum quasi natura extraneum, uti nos sumus, a Patre separa-

ποταμὸν εἶναι τὸ ἐκ τῆς πηγῆς γεννώμενον (8). » Εἴρηκεν (9) ὁ ἐπίσκοπος.

45. Εἴπερ οὖν μέμφεται τις τοῖς ἐν Νικαίᾳ συνελθοῦσιν, ὡς εἰρηκόσι παρὰ τὰ δόξαντα (10) τοῖς πρὸ αὐτῶν, ὁ αὐτὸς μέμψαιτ' ἂν εἰκότως καὶ τοῖς ἑβδομήκοντα, ὅτι μὴ τὰ τῶν πρὸ αὐτῶν ἐφύλαξαν· πρὸ αὐτῶν δὲ ἦσαν οἱ Διονύσιοι, καὶ οἱ ἐν Ῥώμῃ τὸ τηνικαῦτα συνελθόντες ἐπίσκοποι. Ἀλλ' οὔτε τούτους, οὔτε ἐκείνους ὅσιον αἰτιάσασθαι· πάντες γὰρ ἐπρέσβευον τὰ Χριστοῦ, καὶ πάντες σπουδὴν ἐσχήκασι κατὰ τῶν αἱρετικῶν, καὶ οἱ μὲν τὸν Σαμοσατέα, οἱ δὲ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν κατέκριναν. Ὀρθῶς δὲ καὶ οὗτοι κἀκεῖνοι, καὶ καλῶς πρὸς τὴν ὑποκειμένην ὑπόθεσιν γεγράφασι. Καὶ ὥσπερ ὁ μακάριος Ἀπόστολος, Ῥωμαίοις μὲν ἐπιστέλλων, ἔλεγεν· « Ὁ νόμος πνευματικός ἐστι· » καὶ, « Ὁ νόμος ἅγιος, » καὶ, « Ἡ ἐντολὴ ἁγία, καὶ δικαία, καὶ ἀγαθή· » καὶ μετ' ὀλίγον · « Τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἠσθένει· » Ἑβραίοις δὲ ἔγραφεν· « Ὁ νόμος οὐδένα τετελείωκε· » καὶ Γαλαταις μὲν, « Ἐν νόμῳ οὐδεὶς δικαιοῦται· » Τιμοθέῳ δὲ, ὅτι « Καλὸς ὁ νόμος, ἐάν τις αὐτῷ νομίμως χρῆται· » καὶ οὐκ ἄν τις αἰτιάσαιτο τὸν ἅγιον (11) ὡς ἐναντία καὶ μαχόμενα γράφοντα, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον θαυμάσειεν ἁρμοζόντως πρὸς ἑκάστους ἐπιστέλλοντα, ἵνα οἱ μὲν Ῥωμαῖοι καὶ οἱ ἄλλοι μάθωσιν ἀπὸ τοῦ γράμματος ἐπιστρέφειν εἰς τὸ Πνεῦμα· οἱ δὲ Ἑβραῖοι καὶ Γαλάται παιδευθῶσι, μὴ εἰς τὸν νόμον, ἀλλ' εἰς τὸν Κύριον τὸν δεδωκότα τὸν νόμον ἔχειν τὰς ἐλπίδας· οὕτως εἰ ἀμφοτέρων τῶν συνόδων οἱ Πατέρες διαφόρως ἐμνημόνευσαν περὶ τοῦ ὁμοουσίου, οὐ χρὴ πάντως ἡμᾶς διαφέρεσθαι πρὸς αὐτοὺς, ἀλλὰ τὴν διάνοιαν αὐτῶν ἐρευνᾷν, καὶ πάντως εὑρήσομεν ἀμφοτέρων τῶν συνόδων τὴν ὁμόνοιαν. Οἱ μὲν γὰρ τὸν Σαμοσατέα καθελόντες (12), σωματικῶς ἐκλαμβάνοντες τὸ ὁμοούσιον, τοῦ Παύλου σοφίζεσθαί τε θέλοντος καὶ λέγοντος, Εἰ μὴ ἐξ ἀνθρώπου γέγονεν ὁ Χριστὸς Θεὸς, οὐκοῦν ὁμοούσιός ἐστι τῷ Πατρὶ, καὶ ἀνάγκη τρεῖς οὐσίας εἶναι, μίαν μὲν προηγουμένην, τὰς δὲ δύο ἐξ ἐκείνης· διὰ τοῦτ' εἰκότως εὐλαβηθέντες τὸ τοιοῦτον σόφισμα τοῦ Σαμοσατέως, εἰρήκασι μὴ εἶναι τὸν Χριστὸν ὁμοούσιον· οὐκ ἔστι γὰρ οὕτως ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα, ὡς ἐκεῖνος ἐνόει· οἱ δὲ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἀναθεματίσαντες, θεωρήσαντες τὴν πανουργίαν τοῦ Παύλου, καὶ λογισάμενοι μὴ οὕτως καὶ ἐπὶ τῶν ἀσωμάτων, καὶ μάλιστα ἐπὶ Θεοῦ τὸ ὁμοούσιον σημαίνεσθαι, γινώσκοντές τε μὴ κτίσμα, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας γέννημα εἶναι τὸν Λόγον, καὶ τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρὸς ἀρχὴν, καὶ ῥίζαν, καὶ πηγὴν εἶναι τοῦ Υἱοῦ (13), καὶ αὐτοαληθὴς ὁμοιότης ἦν τοῦ γεννήσαντος, οὐχ ὡς ἑτεροφυὴς,

[51] Rom. VII, 14. [52] ibid. 12. [53] Rom. VIII, 3. [54] Hebr. VII, 19. [55] Galat. III, 1. [56] I Tim. I, 8.

(8) Supra pag. 201, τὸν δὲ ποταμὸν εἶναι ἐκ τῆς πηγῆς ὕδωρ.

(9) Sic omnes mss. et edit. Felc. 3 tamen habet οὕτως ante εἴρηκεν.

(10) Sic Regius et Felckm. 3. Editi minus recte, πάντα τὰ δόξαντα.

(11) Felc. 3, τὸ ἅγιον, mendose.

(12) Felckmanni 3, καθελόντες εἰρήκασι μὴ εἶναι τὸν Χριστόν, etc., omissis multis.

(13) Felckmanni 3, εἶναι τοῦ Υἱοῦ, ἔχοντες δὲ καὶ τὰ τῶν, plurimis omissis. Ibidem, edit. Parisiensis, αὐτὸ ἀληθής. Edit. vero Commel. et omnes manuscripti, αὐτοαληθής, rectius.

ὥσπερ ἡμεῖς ἐσμεν, χωριζόμενός ἐστι τοῦ Πατρός· ἀλλ' ὡς ἐξ αὐτοῦ Υἱὸς ἀδιαίρετος ὑπάρχει. ὡς ἔστι τὸ ἀπαύγασμα πρὸς τὸ φῶς· ἔχοντες δὲ καὶ τὰ τῶν περὶ Διονύσιον παραδείγματα, τὴν πηγὴν καὶ τὴν περὶ τοῦ ὁμοουσίου ἀπολογίαν, πρὸ δὲ τούτων τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐνοειδῆ φωνήν· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν· » καὶ, « Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα· » τούτου ἕνεκεν εἰκότως εἰρήκασι καὶ αὐτοὶ ὁμοούσιον τὸν Υἱόν. Καὶ ὥσπερ, καθὰ προεῖπον, οὐκ ἂν εις αἰτιάσαιτο τὸν Ἀπόστολον, εἰ περὶ τοῦ νόμου, Ῥωμαίοις μὲν οὕτως, Ἑβραίοις δὲ οὕτως ἔγραψε· τὸν αὐτὸν τρόπον οὔτε οἱ νῦν τοῖς προτέροις ἐγκαλέσαεεν, βλέποντες αὐτῶν τὴν ἑρμηνείαν· οὔτε οἱ πρότεροι τοὺς μετ' αὐτοὺς μέμψαιντ' ἄν, ὁρῶντες τὴν ἑρμηνείαν αὐτῶν, καὶ τὴν χρείαν δι' ἣν οὕτως ἔγραψαν περὶ τοῦ Κυρίου. Καὶ γὰρ καὶ τὴν αἰτίαν ἑκάστη σύνοδος (14) εὔλογον ἔχει, δι' ἣν οἱ μὲν οὕτως, οἱ δὲ οὕτως εἰρήκασιν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ Σαμοσατεὺς ἐφρόνει μὴ εἶναι πρὸ Μαρίας τὸν Υἱόν, ἀλλ' ἀπ' αὐτῆς ἀρχὴν ἐσχηκέναι τοῦ εἶναι, τούτου ἕνεκεν οἱ τότε συνελθόντες, καθεῖλον μὲν αὐτὸν καὶ αἱρετικὸν ἀπέφηναν· περὶ δὲ τῆς τοῦ Υἱοῦ θεότητος ἁπλούστερον γράφοντες, οὐ κατεγένοντο περὶ τὴν τοῦ ὁμοουσίου ἀκρίβειαν (15), ἀλλ' οὕτως ὡς ἐξειλῆφασι περὶ τοῦ ὁμοουσίου εἰρήκασι. Τὴν φροντίδα γὰρ εἶχον πᾶσαν, ὅπερ ἐπενόησεν ὁ Σαμοσατεὺς, ἀνελεῖν, καὶ δεῖξαι πρὸ πάντων εἶναι τὸν Υἱόν, καὶ ὅτι οὐκ ἐξ ἀνθρώπων γέγονε Θεὸς, ἀλλὰ, Θεὸς ὤν, ἐνεδύσατο δούλου μορφὴν, καὶ Λόγος ὤν, γέγονε σὰρξ, ὡς εἶπεν ὁ Ἰωάννης καὶ οὕτω μὲν κατὰ τῆς (16) βλασφημίας Παύλου πέπρακται. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον καὶ Ἄρειον πρὸ χρόνων μὲν εἶναι τὸν Υἱὸν ἔλεγον, πεποιῆσθαι μέντοι, καὶ ἕνα τῶν κτισμάτων αὐτὸν ἐδίδασκον, καὶ τὸ, ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὐχ ὡς Υἱὸν ἐκ Πατρὸς γνήσιον, ἐπίστευον· ἀλλ' ὡς τὰ κτίσματα· οὕτω (17) καὶ ἐπ' αὐτοῦ τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι διεβεβαιοῦντο· τήν τε τῆς ὁμοιώσεως ἑνότητα τοῦ Υἱοῦ (18) πρὸς τὸν Πατέρα οὐκ ἔλεγον κατὰ τὴν οὐσίαν, οὐδὲ κατὰ τὴν φύσιν, ὡς ἔστιν υἱὸς ὅμοιος Πατρὶ, ἀλλὰ διὰ τὴν συμφωνίαν τῶν δογμάτων καὶ τῆς διδασκαλίας· ἀλλὰ γὰρ καὶ ἀπεισχολίνιζον καὶ ἀπεξενοῦντο (19) παντελῶς τὴν οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, ἑτέραν ἀρχὴν αὐτῷ τοῦ εἶναι παρὰ τὸν πατέρα ἐπινοοῦντες (20), καὶ εἰς τὰ κτίσματα καταφέροντες αὐτόν· τούτου χάριν οἱ ἐν Νικαίᾳ συνελθόντες, θεωρήσαντες τὴν πανουργίαν τῶν οὕτω φρονούντων, καὶ (21) συναγαγόντες ἐκ τῶν Γραφῶν τὴν διάνοιαν, λευκότερον γράφοντες, εἰρήκασι τὸ ὁμοούσιον· ἵνα καὶ τὸ γνήσιον ἀληθῶς ἐκ τούτου γνωσθῇ τοῦ Υἱοῦ, καὶ μηδὲν κοινὸν ἔχῃ πρὸς τοῦτον τὰ γενητα (22)· Ἡ γὰρ τῆς λέξεως ταύτης ἀκρίβεια τήν τε ὑπόκρισιν αὐτῶν, ἐὰν λέγωσι

tum esse, sed, cum ex ipso sit, Filium esse indivisum, uti se habet splendor erga lucem ; cum item sibi faverent Dionysii exempla, fontis scilicet vox, et consubstantialis defensio, et ante ista vox Salvatoris index unitatis, « Ego et Pater unum sumus [57], » et, « Qui vidit me vidit et Patrem [58] : » ea, inquam, de causa, jure et ipsi Filium consubstantialem dixerunt. Et sicut, ut supra dixi, nemo Apostolum culpaverit quod de lege Romanis hoc modo, Hebræis alio scripserit, sic nec præsentis temporis homines priscos illo criminati fuerint, si eorum considerent interpretationem ; neque prisci posteros reprehenderint si advertant qua sententia et quo usu ita de Domino scripserunt. Etenim utraque synodus ex legitima causa hoc modo alia, alio alia locuta est. Cum enim Samosatensis Filium sentiret non esse ante Mariam, sed ab alia initium exsistendi accepisse, idcirco episcopi tunc congregati illum deposuerunt, et hæreticum declararunt : de Filii autem divinitate cum simplicius scriberent, ad accuratam consubstantialis interpretationem non devenerunt, sed ut conceperant, de consubstantiali locuti sunt. Tota enim eorum cura in eo posita erat, ut quod Samosatensis commentus fuerat everterent, et ante omnia Filium esse declararent, eumque nequaquam ex homine Deum factum esse, sed Deus cum esset, formam servi induisse, et cum Verbum esset, factum carnem, ut ait Joannes, atque ita adversus Pauli blasphemiam actum est. Cum autem Eusebiani et Ariani, ante tempora quidem Filium fuisse dicerent, factum tamen fuisse, ac unam e creaturis eum esse docerent, et illud, ex Deo, non Filium ex Patre genuinum esse crederent ; sed sicut creaturas, ita eum affirmarent ex Deo esse : unitatem autem similitudinis Filii cum Patre dicerent non esse secundum **GO7** substantiam, nec secundum naturam, quemadmodum filius est patri similis, sed ob solum dogmatum doctrinæque consensum : imo cum substantiam Filii a Patre omnino separarent et alienarent, diversum a Patre initium ipsum habere commenti, ad creaturasque eum deprimentes : ideo qui Nicææ congregati erant, eorum qui ita sentirent vafritiem conspicati, Scripturarumque mente collecta, liquidius scripsere consubstantialem eum esse ; ut hinc vera et genuina Filii natura explorata esset, palamque foret opificia nihil cum eo commune habere. Accurata enim hujus vocis ratio, eorum coarguit simulationem qua hanc proferunt vocem, ex Deo, omnesque eorum ad simpliciores seducendos argutias refellit. Certe cum omnia possint pro libidine sophismatibus eludere ac

[57] Joan. x, 30. [58] Joan. xiv, 9.

(14) Ita Felckmanni 3, optime. Editi et alii, ἑκάστης συνόδου.

(15) Felck. 3, ἀκρίβειαν. Τὴν φροντίδα γάρ, etc.

(16) Felck. 3, καὶ οὕτω μὲν τὰ κατὰ τῆς βλ. Ibid. post Παύλου deletum aliquid in Regio.

(16) Felck. 3, ἐκ Πατρὸς ἐπίστευον, ἀλλ' ὡς ἐπὶ των κτισμάτων οὕτω.

(18) Felck. 3, τοῦ Θεοῦ. Mox idem, ὁ Υἱὸς ὅμοιος τῷ Πατρί.

(19) Felckman. 3, ἀπεξένουν.

(20) Sic Reg. et Felc. 3. In edit., τοῦ εἶναι ἐπινοοῦντες, omisris cæteris.

(21) Sic Reg. In editis vero καί deest.

(22) Felckman. 3, γεννητά. Infra idem ἐκ Θεοῦ, omisso articulo. Reg. mox, διελέγχῃ. Ibidem Regius et Basiliensis, τὰς πιθανότητας, artic. deest in editis.

detorquere, hanc solam vocem, utpote quæ suam hæresin confutet, reformidant; quam Patres, quasi propugnaculum adversus impiam omnem eorum cogitationem, conscripsere.

διελέγχοοσαν αὐτῶν τὴν αἵρεσιν, δεδίασιν· ἣν οἱ Πατέρες ἔγραψαν (23).

A τὸ, ἐκ τοῦ Θεοῦ, ῥητὸν, διελέγχει, καὶ πάσας αὐτῶν τὰ πιθανοτητας, ἐν αἷς ὑφαρπάζουσι τοὺς ἀκεραίους, ἐκβάλλει. Πάντα γοῦν δυνάμενοι σοφίζεσθαι καὶ μεταποιεῖν, ὡς θέλουσι, ταύτην μόνην τὴν λέξιν, ὡς ὥσπερ ἐπιτείχισμα κατὰ πάσης ἀσεβοῦς ἐπινοίας αὐτῶν

46. Cesset ergo omnis contentio, nec ultra in nos mutuo impignamus, disceptemusque num variis modis synodi consubstantialis vocem acceperint Ad defensionem enim legitimas causas pro iis afferendas habemus, cum supra dictas, tum etiam istam: nempe, licet hanc vocem, ingenitum, ex Scripturis non didicerimus, nusquam enim Scripturæ Deum ingenitum dixere; attamen cum multi præclari viri de illo nomine mentionem fecerint. accurate de illo sciscitati, agnovimus hoc nomen diversa significare: alii enim aiunt ingenitum esse id quod exsistit, nec tamen genitum est, neque omnino causam habet: alii vero, id quod creatum non est. Si quis igitur harum significationum priorem respiciens, qua intelligitur ingenitum esse quod nullam habet causam, diceret Filium non esse ingenitum; non ideo si quem conspicatus qui, juxta sententiam quæ ait ipsum nec opificium nec creaturam, sed æternam prolem esse, eum ingenitum diceret, illum propterea criminaretur. Uterque enim juxta proprium scopum probe locutus esset; ita quoque si ex Patribus alii alio modo de consubstantiali locuti sunt, ne contendamus: sed pie eorum dicta excipiamus, dum maxime toto studio pietati operam dederunt.

46. Πεπαύσθω τοίνυν πᾶσα φιλονεικία, καὶ μηκέτι προσκόπτωμεν ἡμεῖς, εἰ διαφόρως ἐξειλήφασιν αἱ σύνοδοι τὴν τοῦ ὁμοουσίου λέξιν. Ἔχομεν γὰρ (24) εἰς ἀπολογίαν εὐλόγους περὶ αὐτῶν αἰτίας, τὰ προειρημένας μὲν, καὶ ταύτην δὲ· τὸ ἀγέννητον (25), εἰ καὶ μὴ παρὰ τῶν Γραφῶν μεμαθήκαμεν, οὐδαμοῦ γὰρ ἀγέννητον τὸν Θεὸν εἰρήκασιν αἱ Γραφαὶ, ὅμως ἐπειδὴ καὶ πολλοὶ τῶν δοκούντων ἐμνημόνευσαν τοῦ ὀνόματος, φιλοπευστήσαντες ἔγνωμεν ὅτι καὶ τοῦτο τὸ ὄνομα διάφορα ἔχει τὰ σημαινόμενα· καὶ οἱ μὲν τὸ ὂν μὲν, μήτε δὲ γεννηθὲν, μήτε ὅλως ἔχον τὸν αἴτιον λέγουσιν ἀγέννητον (26)· οἱ δὲ τὸ ἄκτιστον. Ὥσπερ οὖν τούτων οὕτω σημαινομένων, εἰ ὁ μέν τις ἀποβλέπων εἰς τὸ πρότερον σημαινόμενον, τὸ, μὴ ἔχον τὸν αἴτιον, ἔλεγε μὴ εἶναι ἀγέννητον (27) τὸν Υἱὸν, οὐκ ἂν κατηγόρει βλέπων ἕτερον βλέποντα εἰς τὸ μὴ εἶναι ποίημα μηδὲ κτίσμα, ἀλλ' ἀΐδιον (28) γέννημα, καὶ λέγοντα ἀγέννητον τὸν Υἱόν. Ἀμφότεροι γὰρ πρὸς τὸν ἴδιον σκοπὸν ὁρῶντες, καλῶς εἰρήκασιν· οὕτως εἰ καὶ τῶν Πατέρων οἱ μὲν οὕτως, οἱ δὲ οὕτως εἰρήκασι περὶ τοῦ ὁμοουσίου, μὴ φιλονεικῶμεν ἡμεῖς, ἀλλ' εὐσεβῶς τὰ παρ' αὐτῶν δεχώμεθα, ἕως μάλιστα τὴν σπουδὴν εἶχον εἰς εὐσέβειαν.

B

47. Ignatius certe, qui post apostolos Antiochiæ episcopus constitutus est, ipseque martyr Christi fuit, de Domino scribens, dixit (30): « Unus medicus est carnalis et spiritualis, factus et non factus, in homine Deus, in morte vita vera, et ex Maria et ex Deo. » Quidam autem post Ignatium et ipsi ex magistris nostris scribunt: « Unum non factum est, scilicet Pater: et unus ex ipso Filius germanus, proles vera, Verbum et sapientia Patris. » Si itaque illis etiam adversamur, sit nobis adversum synodos quoque certamen. Quod si gnari eorum in Christo fidei, persuasum habemus beatum etiam Ignatium

47. Ἰγνάτιος οὖν (29), ὁ μετὰ τοὺς ἀποστόλους ἐν Ἀντιοχείᾳ καταστασθεὶς ἐπίσκοπος, καὶ μάρτυς τοῦ Χριστοῦ γενόμενος, γράφων περὶ τοῦ Κυρίου, εἴρηκεν· « Εἷς ἰατρός ἐστι, σαρκικὸς καὶ πνευματικὸς, γενητὸς καὶ ἀγένητος (31), ἐν ἀνθρώπῳ Θεὸς, ἐν θανάτῳ ζωὴ ἀληθινὴ, καὶ ἐκ Μαρίας καὶ ἐκ Θεοῦ. » Τινὲς δὲ καὶ τῶν μετὰ Ἰγνάτιον διδάσκαλοι καὶ αὐτοὶ γράφουσιν· « Ἓν τὸ ἀγένητον (32) ὁ Πατὴρ, καὶ εἷς ὁ ἐξ αὐτοῦ Υἱὸς γνήσιος, γέννημα ἀληθινὸν, Λόγος καὶ Σοφία τοῦ Πατρός. » Εἰ μὲν οὖν καὶ πρὸς τούτους ἐναντίως διακείμεθα, ἔστω καὶ πρὸς τὰς συνόδους ἡμῖν ἡ μάχη. Εἰ δὲ, τὴν ἐν Χριστῷ πίστιν αὐτῶν

C

(23) Sic Felckman. 2, recte. Editi et alii, ταύτην ἔγραψαν.

(24) Sic Felc. 3. In cæteris et editis γάρ deest.

(25) Sic Reg. et Felck. 3. Editi vero, ἀγένητον. Paulo post edit. Commel., ἀγένητον. Edit. vero Paris. cum Reg. et Felck. 3, ἀγέννητον. Vide quæ de hac voce dicta sunt Epist. *de Decretis Nicænis* in Monito et n. 28. Ἀγένητον et ἀγέννητον confundit Athanasius.

(26) Sic Felck. 3. In editis et cæteris mss hæc, οἱ δὲ τὸ ἄκτιστον desiderantur; germana tamen sunt respondentque priori περικοπῇ parti, οἱ μέν, etc. Reg. ibid., ἀγέννητον prima manu, secunda vero, ἀγένητον.

(27) Sic Felc. 3, et Reg. (in quo tamen unum ν supra positum est), et edit. Paris. Edit. vero Commel. ἀγένητον.

(28) Felc. 3, Ἴδιον. Mox idem cum edit. Comm. et Paris. ἀγέννητον. Et ita Reg. etiam, in quo tamen unum ν abrasum fuit. Paulo post in Reg. post εἰρήκασιν ponitur interpunctio, quæ in edit. post οὕτως habetur. Infra ante μὴ φιλονεικῶμεν, legitur καί in edit., sed deest in Reg. et Felc. 2. In hoc postremo mox δεχόμενα, et in eodem, εἰς ante εὐσέβειαν deest.

D

(29) Regius codex γοῦν.

(30) Hunc locum vide epist. Ignatii ad Ephes., cap. 7.

(31) Felc. 3, γεννητὸς καὶ ἀγέννητος, et ita legitur in Ignatii epistola ad Ephesios cap. 7. Editi et alii, γενητὸς καὶ ἀγένητος, atque vera hæc est Athanasii lectio ut ex inferioribus liquet. Mox in editis Ignatii legitur, ἐν ἀθανάτῳ ζωὴ ἀληθινή. Sed præstat Athanasii lectio: nam opposita sunt hæc omnia. Ibidem Felc. 3. Καὶ γὰρ ἐκ Μαριας.

(32) Felc. 2, ἀγέννητον, et ita Reg. secunda manu. Cæteri et editi, ἀγένητον. Mox ὁ ante ἐξ αὐτοῦ deest in Felckm. 3.

γινώσκοντες, πεπείσμεθα, ὅτι καὶ ὁ μακάριος Ἰγνάτιος ὀρθῶς ἔγραψε, γενητὸν αὐτὸν λέγων διὰ τὴν σάρκα (ὁ γὰρ Χριστὸς σὰρξ ἐγένετο· ἀγένητον δὲ, ὅτι μὴ τῶν ποιημάτων καὶ γενητῶν ἐστιν, ἀλλ' Υἱὸς ἐκ Πατρός. Οὐκ ἀγνοοῦμεν δὲ, ὅτι καὶ οἱ εἰρηκότες ἓν τὸ ἀγένητον (33) τὸν Πατέρα λέγοντες, οὐχ ὡς γενητοῦ καὶ ποιήματος ὄντος τοῦ Λόγου οὕτως ἔγραψαν, ἀλλ' ὅτι μὴ ἔχει (34) τὸν αἴτιον· καὶ μᾶλλον αὐτὸς Πατὴρ μέν ἔστι τῆς Σοφίας, τὰ δὲ γενητὰ πάντα ἐν σοφίᾳ πεποίηκε· διὰ τί μὴ καὶ τοὺς (35) Πατέρας, τούς τε τόν Σαμοσατέα καθελόντας, καὶ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν στηλιτεύσαντας, εἰς εὐσέβειαν συνάγομεν, ἀλλὰ διαστέλλομεν ἀνὰ μέσον αὐτῶν, καὶ οὐ μᾶλλον ὀρθῶς περὶ αὐτῶν φρονοῦμεν; ὅτι κἀκεῖνοι, καθάπερ εἶπον, πρὸς τὸ σόφισμα τοῦ Σαμοσατέως, καὶ τὴν ἑρμηνείαν αὐτοῦ τὴν διάνοιαν ἔχοντες, ἔγραψαν, Οὐκ ἔστιν ὁμοούσιος· καὶ οὗτοι δὲ, καλῶς νοήσαντες, εἰρήκασιν ὁμοούσιον εἶναι τὸν Υἱόν. Καὶ γὰρ κἀγὼ τοιαῦτα μὲν νοῶν (36) περὶ τῶν εὐσεβούντων εἰς τὸν Χριστὸν δι' ὀλίγων ἔγραψα· εἰ δὲ δυνατὸν ἦν εὐπορῆσαι καὶ τῆς ἐπιστολῆς, ἣν λέγουσιν ἐκείνους (37) γεγραφέναι, ἡγοῦμαι πλείους εὑρεθήσεσθαι τὰς προφάσεις, δι' ἃς ἠναγκάσθησαν οὕτω γράψαι οἱ μακάριοι ἐκεῖνοι. Δεῖ γὰρ ἡμᾶς καὶ πρέπει τοιαῦτα φρονεῖν, τοιαύτην τε σώζειν ἀγαθὴν συνείδησιν πρὸς τοὺς Πατέρας, εἴγε μὴ νόθοι τυγχάνομεν, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν ἔχομεν τὰς παραδόσεις, καὶ παρ' αὐτῶν τὴν τῆς εὐσεβείας διδασκαλίαν.

(48). Τοιαύτη μὲν οὖν ἡ διάνοια τῶν Πατέρων λεγέσθω καὶ πιστευέσθω. Φέρε δὲ καὶ μετ' αὐτῶν πάλιν ἐξετάσωμεν τὸ πρᾶγμα πράως, καὶ μετὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς, μνημονεύσαντες (38) καὶ τῶν προειρημένων· εἰ μὴ τῷ ὄντι δείκνυνται καλῶς φρονήσαντες οἱ ἐν τῇ Νικαίᾳ συνελθόντες ἐπίσκοποι. Εἰ μὲν ποίημά ἐστιν ὁ Λόγος, καὶ ἀλλότριος τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, ὥστε καὶ χωρίζεσθαι αὐτὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς τῷ ἑτεροφυεῖ χωριστῷ, οὐκ ἂν εἴη ὁμοούσιος τῷ Πατρί, ἀλλὰ μᾶλλον ὁμογενὴς (39) τῇ φόσει τοῖς ποιήμασι, κἂν ὑπερβάλλῃ τῇ χάριτι· εἰ δὲ ὁμολογοῦμεν μὴ εἶναι αὐτὸν ποίημα, ἀλλὰ γνήσιον ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς γέννημα, ἀκόλουθον ἂν εἴη καὶ ἀχώριστον αὐτὸν εἶναι τοῦ Πατρὸς, ὁμοφυῆ ὄντα διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ γεγεννῆσθαι. Τοιοῦτος, δὲ ὢν, εἰκότως καὶ ὁμοούσιος ἂν λέγοιτο. Ἔπειτα εἰ μὴ ἐκ μετουσίας ἐστὶν ὁ Υἱός, ἀλλὰ τῇ οὐσίᾳ Λόγος ἐστὶ καὶ Σοφία τοῦ Πατρὸς, ἡ δὲ οὐσία αὕτη τῆς οὐσίας τῆς πατρικῆς ἐστι γέννημα καὶ ὁμοιότης αὐτῆς, ὥσπερ καὶ τὸ ἀπαύγασμα τοῦ φωτός· λέγει δὲ ὁ Υἱὸς, « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν, » καὶ, « Ὁ ἐμὲ ἑωρακὼς (40) ἑώρακε τὸν Πατέρα· » πῶς δεῖ νοεῖν ταύτας τὰς φωνάς; ἢ πῶς αὐτὰς ἐκλαμβάνοντες, σώσομεν τὸ ἓν εἶναι

A recte scripsisse, cum illum carnis causa factum dixit (Christus enim caro factus est), et non-factum, quia non ex opificiis et rebus factis est, sed Filius ex Patre : nec ignoramus eos qui unum non-factum, **608** scilicet Patrem dixere, non quasi Verbum sit res facta aut opificium ita scripsisse ; sed quia nullam Pater habeat causam ; imo potius, quia ipse quidem Pater sit Sapientiæ, opificia autem omnia in sapientia fecerit; cur non etiam Patres, cum eos qui Samosatensem deposuere,tum eos qui Arianam hæresim infamia notarunt, in unum pietatis tuendæ studium conjungimus, imo segregamus, et quare non potius de illis recte sentimus : quandoquidem, uti jam dixi, priores illi solum Samosatensis sophisma, et ejus interpretationem spectantes scripsere non esse Christum consubstantialem: hi vero B verba sane intelligentes, dixere Filium esse consubstantialem ? Equidem cum tali de piis illis erga Christum viris sim sententia, hæc paucis conscripsi. Quod si epistolæ, quam illos scripsisse dicunt, mihi copia fuisset, existimo plures deprehensurum me fuisse causas, cur beati illi ita scribere coacti sint. Par est enim decetque nos ita sentire, probumque erga Patres animum servare, si tamen spurii non sumus, et si ab illis traditiones pietatisque doctrinam tenemus.

48. Talem igitur Patrum fuisse mentem dicamus, credamusque. Age vero rursum cum illis rem placide et bono animo iuquiramus, deque supra dictis C mentionem faciamus : annon revera demonstrari possit episcopos Nicææ congregatos recte sensisse ? Si Verbum est res facta et alienum a Patris substantia, ita ut a Patre segregetur, imo ea separatione quæ a diversitate naturæ proficiscatur, Patri certe consubstantiale nequaquam fuerit ; sed potius ejusdem naturæ, cujus res factæ, etsi illis gratia antecellat. Quod si confiteamur eum non esse opificium, sed genuinam ex Patris substantia prolem, consequens sane fuerit eum inseparabilem esse a Patre, cum sit ejusdem naturæ, utpote ab illo genitus. Talis autem cum sit, jure consubstantialis dicatur. Deinde si non ex participatione Filius est, sed substantia ipsa Verbum est et Sapientia Patris : hæc autem substantia, paternæ substantiæ fetus est et D ejus similitudo, veluti splendor est similitudo lucis, Filiusque dicit : « Ego et Pater unum sumus [59] ; » et : « Qui vidit me, vidit et Patrem [60] ; » quomodo hæ voces intelligendæ sunt ? aut qua mente eas accipientes,Patrem et Filium unum esse tuebimur?Nam

[59] Joan. x, 30. [60] Joan. xiv, 9.

(33) Regius et Felc. 2, ἀγέννητον. Editi vero et alii. ἀγένητον.

(34) Regius codex, ἔχῃ.

(35) Ita Felckman.3. In editis et aliis, τούς deest.

(36) Ita editio Commeliniana et omnes manuscripti. Editio Parisiensis νοοῦν, male.

(37) Editi, ἐκεῖνον. Regius et Felckman. 3, recte, ἐκείνους habent. Nam loquitur hic de Patribus Antiochenis, a quibus ait verisimile non esse vocem ὁμοούσιον absolute et absque ulla exceptione pro scriptam fuisse.

(38) Felc. 3, μνημονεύοντες. Editi et alii, μνημονεύσαντες. Mox Felckman. 3, δείκνυται.

(39) Regius codex, ὁ μονογενής. Felc. 3, μονογενής tantum. Mox Regius codex, ὑπερβάλλει.

(40) Editio Commel. mendose ἑωρακάς.

si ob dogmatum consensum, et quod Pater a Filio non dissentiat, ut dicunt Ariani, prava sane est hæc intelligendi ratio. Etenim sancti, et multo magis angeli et archangeli, hujusmodi habent cum Deo consensum, nec ulla apud ipsos est dissensio; nam qui discors fuit diabolus, e cœlo cadere visus est, ut ait Dominus. Si ergo ob consensum Pater et Filius unum sunt, etiam opificia quæ ita cum Deo consentient, unum cum eo fuerint, quorum quodque dicere possit: « Ego et Pater unum sumus. » Quod si absurdum hoc sit, ut revera, est, necesse demum fuerit Filii et Patris unitatem secundum substantiam intelligere. Res factæ enim quantumvis cum opifice suo consensum habeant: motu tantum, participatione, et mente eum habent, quem cum ille non servasset, ejectus excœlo est. Filius autem cum sit ex substantia fetus, substantia quoque ipse et, qui genuit eum, Pater unum sunt.

49. Quamobrem vocibus unitatem indicantibus æqualitatem cum Patre habere dicitur, et hinc fit ut quæ **609** de Patre dicuntur, eadem de Filio Scripturæ asserant: ea tamen exceptione quod ille Pater dicatur. Ipse enim Filius ait: « Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt [61]; » Patrique dixit: « Omnia mea, tua sunt, et tua mea [62]. » Hujusmodi est illud, Deus: nam, « Deus erat Verbum [63]; » et illud, Omnipotens: « Hæc dicit qui est, et qui erat, et qui venturus est Omnipotens [64]; » et quod sit lux: « Ego sum, » inquit, « lux [65]; » quod sit creatrix causa, nam, « Omnia per ipsum facta sunt [66], » et, « Quæ video Patrem facientem, hæc et ego facio [67]; » quod sit æternus: « Sempiterna » enim « quoque ejus virtus et divinitas [68], » et, « In principio erat Verbum [69]; » et, « Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum [70]; » quod sit Dominus. « Pluit enim Dominus ignem et sulphur a Domino [71]; » et Pater quidem ait: « Ego Dominus [72], » et, « Hæc dicit Dominus Deus omnipotens [73]; » de Filio autem inquit Paulus: « Unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia [74]. » Patri ministrant angeli, Filius autem ab ipsis adoratur: « Et adorent eum omnes angeli Dei [75]. » Dicitur etiam esse Dominus angelorum, nam, « Angeli ministrabant ei [76]; » et, « Mittet Filius hominis angelos suos [77]; » quod honoretur sicut Pater: « Ut », inquit, « honorificent Filium, sicut honorificant Patrem [78]. » Quod sit æqualis Deo: « Non

A τὸν Πατέρα καὶ σὸν Υἱόν; Εἰ μὲν οὖν τῇ συμφωνίᾳ τῶν δογμάτων, καὶ τῷ μὴ διαφωνεῖν πρὸς τὸν Πατέρα, ὡς οἱ Ἀρειανοὶ λέγουσι, φαῦλος ὁ τοιοῦτος νοῦς. Καὶ γὰρ καὶ οἱ ἅγιοι (41), καὶ μᾶλλόν γε ἄγγελοι καὶ ἀρχάγγελοι, τὴν τοιαύτην ἔχουσι πρὸς τὸν Θεὸν συμφωνίαν, καὶ οὐδεμία παρ' αὐτοῖς ἐστι διαφωνία. Ὁ γὰρ διαφωνήσας διάβολος ἐθεωρήθη αἰπτων ἐκ τῶν οὐρανῶν, ὡς εἶπεν ὁ Κύριος. Οὐκοῦν εἰ διὰ τὴν συμφωνίαν ἕν ἐστιν ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός, εἴη ἂν καὶ τῶν γενητῶν τὰ συμφωνοῦντα οὕτω πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ εἰποι ἄν ἕκαστος. « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν. » Εἰ δὲ τοῦτο ἄτοπον· ἄτοπον γάρ ἐστιν ἀληθῶς· ἀνάγκη λοιπὸν κατὰ τὴν οὐσίαν νοεῖν καὶ τὴν Υἱοῦ καὶ Πατρὸς ἑνότητα. Τὰ μὲν γὰρ γενητὰ κἂν συμφωνίαν ἔχῃ πρὸς τὸν πεποιηκότα, ἀλλ' ἐν κιτήσει καὶ μετουσίᾳ καὶ νῷ ταύτην ἔχει, ἥνπερ

B περ (42) ῥ μὴ φυλάξας ἐκβέβληται τῶν οὐρανῶν· Ὁ δὲ Υἱὸς ἐκ τῆς οὐσίας ὢν γέννημα, οὐσίᾳ ἕν ἐστιν (43) αὐτὸς καὶ ὁ γεννήσας αὐτόν Πατήρ.

49. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τὸ ἴσάζον ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα ταῖς ἐνοειδέσι φωναῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς λεγόμενα, ταῦτα καὶ ἐπὶ Υἱοῦ λέγουσιν αἱ Γραφαὶ χωρὶς μόνον (44) τοῦ λέγεσθαι αὐτὸν Πατέρα. Αὐτὸς γὰρ εἶπεν ὁ Υἱός· « Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμά ἐστι· » τῷ τε Πατρὶ ἔλεγε· « Πάντα τὰ ἐμὰ σά ἐστι, καὶ τὰ σὰ ἐμά· » οἷον τὸ, Θεός. « Θεὸς » γὰρ (45) « ἦν ὁ Λόγος· » τὸ, Παντοκράτωρ· « Τάδε λέγει ὁ ὤν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος ὁ Παντοκράτωρ· » τὸ εἶναι φῶς· « Ἐγώ εἰμι, » φησὶ, « τὸ φῶς· » τὸ δημιουργικὸν αἴτιον· « Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο· » καὶ, « Ἃ

C βλέπω τὸν Πατέρα ποιοῦντα, ταῦτα κἀγὼ ποιῶ· » τὸ εἶναι ἀΐδιον· « Ἥ τε » γὰρ « ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης (46), » καὶ, « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, » καὶ, Ἥ τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον· » τὸ εἶναι Κύριός· « Ἔβρεξε γὰρ Κύριος θεῖον καὶ πῦρ παρὰ Κυρίου· » καὶ ὁ μὲν Πατὴρ φησιν· « Ἐγὼ Κύριος, » καὶ, « Τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεὸς (47) ὁ παντοκράτωρ· » περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ ὁ Παῦλός φηφιν· « Εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα. » Καὶ τῷ μὲν Πατρὶ λειτουργοῦσιν ἄγγελοι· ὁ δὲ Υἱὸς προσκυνεῖται παρ' αὐτῶν· « Καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ. » Λέγεται δὲ εἶναι (48) καὶ Κύριος ἀγγέλων· « Διακόνουν » γὰρ « αὐτῷ οἱ ἄγγελοι· » καὶ, « Ἀποστελεῖ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ· » τὸ τιμᾶσθαι ὡς τὸν Πατέρα· « Ἵνα » γὰρ, φησὶ, « τιμῶσι τὸν Υἱὸν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα· » τὸ εἶναι

D ἴσα Θεῷ· » Οὐχ (49) ἁρπαγμόν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα

[61] Joan. XVI, 15. [62] Joan. XVII, 10. [63] Joan. I, 1. [64] Apoc. I, 8 [65] Joan. VIII, 12. [66] Joan. I, 3. [67] Joan. V, 19, [68] Rom. I, 20. [69] Joan. I, 1. [70] ibid. 9. [71] Gen. XIX, 24. [72] Malach. III, 6. [73] Gen. XVII, 1. [74] I Cor. VIII, 6. [75] Hebr. I, 6. [76] Matth. IV, 11. [77] Matth. XXIV, 31. [78] Joan. V, 25.

(41) Felc. 3. καὶ γὰρ οἱ ἄγγελοι, male.

(42) Sic Felc. 3, recte. Editi et cæteri, ὥσπερ.

(43) Sic Felc. 1. In editis vero, καὶ ἓν ἐστι. Ibid. Felckm. 3, ἓν ἐστι γεννήσαντα αὐτὸν Πατέρα ταῖς ἐνοειδ., omissis quibusdam.

(44) Sic Felckm. 3. At editi et cæteri habent μόνου.

(45) Regius codex, Καὶ Θεὸς γάρ. Mox Felck. 3, τὸ, ὁ Παντοκράτωρ. Paulo post ὁ deest in Regio ante ἐρχόμενος.

(46) Ita legitur in Regio et in Græco Scripturæ textu. Editi, καὶ ἡ θεότης. Felckman. 3, καὶ ἡ θειότης.

(47) Ὁ Θεὸς deest in Felckm. 3.

(48) Sic Felckm. 3 Regius, Λέγεται εἶναι. Edit., Λέγεται γὰρ εἶναι.

(49) Regius codex, Ἴσα Θεῷ· τὸ εἶναι ἐξ, omissis mediis.

Θεῷ· » τὸ εἶναι ἐξ ἀληθινοῦ ἀλήθειαν, καὶ ἐκ ζῶντος ζωὴν, ὡς .ἀπὸ πηγῆς ὄντως (50) τοῦ Πατρὸς, τὸ ζωοποιεῖν τὸν Υἱὸν καὶ ἐγείρειν τοὺς νεκροὺς ὥσπερ ὁ Πατήρ . οὕτω γὰρ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ γέγραπται. Καὶ περὶ μὲν τοῦ Πατρὸς γέγραπται· « Κύριος ὁ Θεός σου, Κυριος εἷς ἐστι · » καὶ, « Θεὸς θεῶν Κύριος ἐλάλησε, καὶ ἐκάλεσε τὴν γῆν· » περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ Θεὸς Κύριος, καὶ, « Ἐπέφανεν ἡμῖν, » καὶ, « Ὀφθήσεται ὁ Θεὸς τῶν θεῶν ἐν Σιών· » πάλιν τε (51) περὶ μὲν τοῦ Θεοῦ φησιν ὁ Ἡσαΐας· « Τίς Θεὸς, ὥσπερ σὺ, ἐξαίρων ἀνομίας, καὶ ὑπερβαίνων ἀδικίας ; ὁ δὲ Υἱὸς ἔλεγεν οἷς ἤθελεν· « Ἀφέωνταί σου αἱ ἁμαρτίαι (52) · » ὅτε καὶ τῶν Ἰουδαίων γογγυζόντων , ἔργῳ τὴν ἄφεσιν ἐδείκνυε, λέγων τῷ παραλυτικῷ· « Ἔγειραι. ἆρον τὸν κράββατόν σου, καὶ ὕπαγε εἰς τὸν οἶκόν σου. » Καὶ περὶ μὲν τοῦ Θεοῦ ἔλεγεν (53) ὁ Παῦλος· « Τῷ δὲ βασιλεῖ τῶν αἰώνων· » περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ ὁ μὲν Δαβὶδ ἔψαλλεν· « Ἄρατε πύλας, οἱ ἄρχοντες, ὑμῶν (54), καὶ ἐπάρθητε, πύλαι αἰώνιοι, καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης· » ὁ δὲ Δανιὴν ἤκουσεν· « Ἡ βασιλεία αὐτοῦ βασιλεία αἰώνιος, » καὶ, « Ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐ διαφθαρήσεται, » Καὶ ὅλως ὅσα ἂν εὕροις περὶ τοῦ Πατρὸς λεγόμενα, τοσαῦτα ἂν εὕροις καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ λεγόμενα, χωρὶς μόνου τοῦ εἶναι αὐτὸν Πατέρα, καθάπερ εἴρηται.

50. Εἰ μὲν οὖν ἄλλην ἀρχὴν ἐνθυμεῖταί τις, καὶ ἄλλον Πατέρα διὰ τὸ ἰσάζον τῶν λεγομένων, μανικόν τό ἐνθύμημα· εἰ δὲ διὰ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸν Υἱὸν, πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἐν εἰκόνι καὶ χαρακτῆρι τοῦ Υἱοῦ ἐστι, λογισώμεθα (55) εὐμενῶς, εἰ ξένη οὐσία τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας δεκτικὴ τῶν τοιούτων ἐστί· καὶ εἰ ὁ τοιοῦτος ἕτεροφυὴς καὶ ἀλλοτριούσιός (56) ἐστι, καὶ οὐχ ὁμοούσιος τῷ Πατρί. Εὐλαβητέον γὰρ μὴ τὰ τοῦ Πατρος ἴδια μεταφέροντες ἐπὶ τὸ ἀνομοιοούσιον αὐτῷ, καὶ ἐν ἀνομοιογενεῖ καὶ ἀλλοτριουσίῳ χαρακτηρίζοντες τὴν τοῦ Πατρὸς (57) θεότητα, ξένην μὲν ἄλλην εἰσάξωμεν οὐσίαν, δεκτικὴν τῶν τῆς πρώτης οὐσίας ἰδιωμάτων, ἐντραπῶμεν δὲ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ λέγοντος· « Τὴν δόξαν μου ἑτέρῳ οὐ δώσω· » καὶ εὑρεθῶμεν προσκυνοῦντες τῷ ἀλλοτίῳ, καὶ νομισθωμεν εἶναι τοιοῦτοι, οἷοι ἦσαν σὶ τότε Ἰουδαῖοι λέγοντες· « Διὰ τί σὺ, ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς σεαυτόν (58) Θεόν ; » ὅτε καὶ, τὰ τοῦ Πνεύματος μεταφέροντες, ἐβλασφήμουν λέγοντες, ὅτι « Ἐν Βεελζεβοὺλ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια. » Εἰ δὲ τοῦτο ἀπρεπὲς, δῆλον, ὅτι (59) οὐκ ἀνομοιοούσιος ἂν

A rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo [79] : » quod sit ex vero veritas, ex vivente vita, ut qui revera ex Patris fonte emanaverit : quod Filius vivificet, et suscitet mortuos sicut Pater, ita enim legitur in Evangelio. Et de Patre quidem scriptum est : « Dominus Deus tuus, unus Dominus est [80]; » et : « Deus deorum Dominus locutus est, et vocavit terram [81] ; » de Filio autem, « Deus Dominus et illuxit nobis [82], » et, « Videbitur Deus deorum in Sion [83]. » Et rursum de Deo quidem ait Isaias : « Quis Deus, ut tu, tollens iniquitates, et superans injustitias [84] ? » Filius vero dicebat, quibus placuit ipsi : « Dimittuntur tibi peccata tua [85] : » quo tempore Judæis murmurantibus, opere illam remissionem comprobavit, dicens paralytico : « Surge, tolle grabatum tuum, et vade in domum tuam [86]. » De Deo quoque dixit B Paulus : « Regi sæculorum [87]; » de Filio autem David cecinit ; « Attollite portas, principes, vestras, et elevamini, portæ æternales, et introibit Rex gloriæ [88] ; » Daniel vero hæc audivit : « Regnum ejus regnum sempiternum [89], » et, « Regnum ejus non corrumpetur [90]. » Demum quæcunque de Patre dicta repereris, tot tantaque de Filio dicta deprehendes, ea solum exceptione, quod ipse non sit Pater » ut dictum superius est.

58. Si quis igitur aliud principium et alium Patrem excogitet, eo quod æqualia sint quæ dicuntur, insanum certe illud commentum. Si autem quia Filius ex Patre est, omnia quæ Patris sunt (ut in imagine et charactere) Filii sunt : æquo animo C cogitemus, num substantia aliena a Patris substantia, istiusmodi rerum canax sit : et si, qui talis est, diversæ naturæ, et alienæ substantiæ sit, et non potius Patri consubstantialis. Cavendum enim, ne quæ Patris propria sunt transferentes ad illud, quod ei substantia dissimile est, et ne in eo qui dissimilis natura, et alienus substantia est. Patris divinitatem designantes, extraneam aliam inducamus substantiam, primæ substantiæ proprietatum capacem : pudoreque afficiamur ab ipso Deo dicente, «Gloriam meam alteri non dabo [91], » et deprehendamur alienum adorare, talesque habeamur, quales olim fuere Judæi, qui aiebant : 610 « Quare tu, homo cum sis, facis teipsum Deum [92] ? » cum illi ea quæ Spiritus erant alio transferentes, blasphemarent his verbis : « In Beelzebulem ejicit dæmonia [93]. »

[79] Philipp. II, 6. [80] Deut. VI, 4. [81] Psal. XLIX, 1. [82] Psal. CXVII, 27. [83] Psal. LXXXIII, 8. [84] Isa. XLIII, 25. [85] Matth. IX, 5. [86] Marc. II, 11. [87] I Tim. I, 17. [88] Psal. XXIII, 7. [89] Dan. III, 100. [90] Dan. VII, 14. [91] Isa. XLIII, 8. [92] Joan. X, 33. [93] Luc. XI, 13.

(50) Sic editio Comm. Basil. et Regius secunda manu, nam prima ὄντος habet. Felckm. 3, ὡς πηγῆς ὄντος, non male.

(51) Sic Reg. codex et Felckm. 3. Editi vero, καὶ πάλιν τε. Mox Felckm. 2, μὲν τοῦ Υἱοῦ. Editi et cæteri, μὲν τοῦ Θεοῦ.

(52) Felckmanni 3, Ἀφέωνταί σοι αἱ ὁμαρτίαι σου.

(53) Sic Regius et Felckmanni 3. Editi, ἔγραφεν.

(54) Ita Regius, Basil. et edit. Paris. Edit. vero Comm., ὑμῶν.

(55) Regius codex, λογισόμεθα.

(56) Ita Regius atque sic scribendum, similiterque infra ἀνομοιοούτιον, et ἀλλοτριοουσίῳ. Edit., ἀλλοτριούσιον, ἀνομοιούσιον, ἀλλοτριουσίῳ, mendose.

(57) Sic omnes manuscripti. Editi vero, Πατέρος.

(58) Felckm. 3, ἑαυτόν. Ibid. omnes manuscripti, ὅτε. Edit. vero Paris, ὅτι.

(59) Sic Reg. et Felckm. 3. Edit. vero, δηλονότι. Ibid. Reg., ἀνομοιοούσιος. Editi, ἀνομοιούσιος.

Quod si illud indecorum est, certe non dissimilis substantiæ fuerit Filius,sed consubstantialis Patri. Etenim si quæ Patris sunt, naturaliter Filii sunt, ipseque Filius ex Patre est, et propter hujusmodi unitatem divinitatis et naturæ, ipse et Pater unum sunt, et qui vidit Filium vidit et Patrem, merito a Patribus dictus est consubstantialis : neque enim qui alterius esset substantiæ, talia habere posset.

εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, ἀλλὰ ὁμοούσιος τῷ Πατρί· καὶ γὰρ εἰ τὰ τοῦ Πατρὸς φυσικῶς τοῦ Υἱοῦ ἐστιν, αὐτός τε ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρός ἐστι, καὶ διὰ τὴν τοιαύτην ἑνότητα τῆς θεότητος καὶ τῆς φύσεως αὐτός καὶ ὁ Πατὴρ ἓν εἰσι, καὶ ὁ ἑωρακὼς τὸν Υἱὸν ἑώρακε τὸν Πατέρα, εἰκότως ἐλέχθη παρὰ τῶν Πατέρων ὁμοούσιος· οὐ γὰρ ἑτεροουσίου τὰ τοιαῦτα ἔχειν ἐστί.

51.Rursum si, prout supra diximus, non ex participatione sit Filius : sed opificia quidem omnia ex participatione Dei gratiam habeant, ipse vero Patris sapientia et Verbum sit, quicum communia habet omnia : certe cum sit ipse id quo Pater deificat et illuminat, in quo scilicet omnia deificantur et vivificantur, non alienæ a Patre substantiæ est sed consubstantialis. Hujus enim participatione Patris participes efficimur, eo quo ipse proprium Patris sit Verbum. Unde si ipse quoque ex participatione esset, et non ex se substantialis divinitas et imago Patris, non deificaret alios, cum et ipse deificatus esset. Non enim fieri potest eum qui ex participatione habet,id cujus particeps est aliis impertire : quod enim ille habet, suum non est, sed ejus qui dedit, et quod accepit, vix sibi sufficientem gratiam accepit. Causam tamen cur quidam, ut fertur,consubstantiale respuant, sincere examinemus,an non magis ex illa ipsa Filius Patri consubstantialis ostendatur. Aiunt igitur, ut vos scripsistis,Filium Patri consubstantialem dici minime debere, quia qui dicit consubstantialem, tria dicit, substantiam aliquam, quæ prius subjaceat, et eos qui ex illa geniti sunt esse consubstantiales: atque hinc concludunt : Si ergo Filius sit Patri consubstantialis, necesse est prius subjacere eorum substantiam ex qua geniti sint, et non esse illum Patrem, hunc Filium, sed ambos fratres. Hæc tametsi ethnicorum sunt explicationes,nosque nihil eorum egemus ratiociniis : nihilominus videamus utrum illa consubstantialia, quæ cum ex prius intellecta substantia sint, fratres dicuntur, sibi mutuo, an substantiæ ex qua orta sunt,sint consubstantialia. Si enim sibi mutuo; diversæ ergo substantiæ, ac dissimilia erunt substantiæ a qua ortum duxerunt: opponitur enim consubstantiali, quod est ex diversa substantia. Quod si utrumque consubstantiale sit substantiæ a qua ortum duxit, nam id certe quod ex alio nascitur ei qui se genuit est consubstantiale; non ultra sunt quærendæ tres substantiæ: sed id solum investigandum, num hoc vere ex illo sit. Nam etsi contingat non esse duos fratres, sed unicum ex illa substantia ortum esse : eo quod alter non sit, nequaquam qui natus est,diversæ sub-

51. Πάλιν τε εἰ, καθὰ προείπομεν, οὐκ ἐκ μετουσίας ἐστὶν ὁ Υἱός· ἀλλὰ τὰ μὲν γενητὰ πάντα ἐκ μετουσίας ἔχει τὴν παρὰ Θεοῦ χάριν, αὐτὸς δὲ τοῦ Πατρὸς σοφία καὶ Λόγος ἐστὶν, οὗ μετέχει τὰ πάντα δῆγον. ἅτι (60) αὐτὸς ὢν τὸ θεοποιὸν καὶ φωτιστικὸν τοῦ Πατρὸς, ἐν ᾧ τᾶ πάντα θεοποιεῖται καὶ ζωοποιεῖται, οὐκ ἀλλοτριοούσιός (61) ἐστι τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ὁμοούσιος. Τούτου γὰρ μεταλαμβάνοντες, τοῦ Πατρὸς μετέχομεν, διὰ τὸ τοῦ Πατρὸς εἶναι ἴδιον τὸν Λόγον. Ὅθεν εἰ ἦν ἐκ μετουσίας καὶ αὐτὸς, καὶ μὴ (62) ἐξ αὐτοῦ οὐσιώδης θεότης καὶ εἰκὼν τοῦ Πατρὸς, οὐκ ἂν ἐθεοποίησε θεοποιούμενος καὶ αὐτός. Οὐ γὰρ οἷόν τε τὸν ἐκ μετουσίας ἔχοντα μεταδιδόναι τῆς μεταλήψεως ἑτέροις, ὅτι μὴ αὐτοῦ ἐστιν ὃ ἔχει, ἀλλὰ τοῦ δεδωκότος, καὶ ὃ ἔλαβε, μόγις τὴν ἀρκοῦσαν αὑτῷ χάριν ἔλαβε. Καὶ τὴν αἰτίαν δὲ ὅμως, δι' ἣν τινες, ὡς λέγεται, παραιτοῦνται τὸ ὁμοούσιον, ἐξετάσωμεν ἀληθῶς, μὴ ἄρα μᾶλλον ἐκ ταύτης ὁμοούσιος δείκνυται ὁ Υἱὸς τῷ Πατρί. Φασὶ τοίνυν, ὡς ὑμεῖς ἐγράψατε, μὴ χρῆναι λέγειν ὁμοούσιον τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, ὅτι ὁ λέγων ὁμοούσιον τρία λέγει, οὐσίαν τινὰ προϋποκειμένην, καὶ τοὺς ἐκ ταύτης γεννωμένους (63) ὁμοουσίους εἶναι· καὶ ἐπιλέγουσιν. Ἐὰν οὖν ὁ Υἱὸς ὁμοούσιος ᾖ τῷ Πατρὶ, ἀνάγκη προϋποκεῖσθαι αὐτῶν οὐσίαν, ἐξ ἧς καὶ ἐγεννήθησαν, καὶ μὴ εἶναι τὸν μὲν Πατέρα, τὸν δὲ Υἱὸν, ἀλλ' ἀμφοτέρους ἀδελφούς. Ταῦτα εἰ καὶ Ἑλλήνων εἰσὶν ἑρμηνεῖαι, καὶ οὐκ ἀναγκαῖα ἡμῖν τὰ παρ' ἐκείνων· ἀλλ' ἴδωμεν τὰ εἰρημένα τὰ ὁμοούσια, τὰ ἐκ τῆς προνοουμένης (64) οὐσίας ἀδελφὰ, πότερον ἑαυτῶν εἰσιν ὁμοούσια, ἢ τῆς οὐσίας ἐξ ἧς καὶ ἐγεννήθησαν· εἰ μὲν γὰρ ἑαυτῶν, ἑτεροούσια καὶ ἀνόμοια ἔσται πρὸς τὴν γεννήσασαν αὐτὰ οὐσίαν· ἀντίκειται γὰρ τῷ ὁμοουσίῳ τὸ ἑτεροούσιον· εἰ δὲ τῆς γεννησάσης αὐτὰ οὐσίας ἐστὶν ἕκαστον ὁμοούσιον, δῆλον, ὅτι (65) τὸ ἔκ τινος γεννώμενον ὁμοούσιόν ἐστι τῷ γεννήσαντι· καὶ οὐκέτι χρὴ ζητεῖν τρεῖς οὐσίας, ἀλλὰ μόνον ζητεῖν, εἰ τόδε ἀληθὲς ἐκ τοῦδέ ἐστι. Κἂν γὰρ συμβῇ μὴ εἶναι δύο ἀδελφοὺς, ἀλλὰ καὶ μόνον ἕνα ἐξ ἐκείνης τῆς οὐσίας γενέσθαι, οὐ διὰ τὸ μὴ εἶναι ἕτερον, ἀλλοτριοούσιος (66) ἂν λεχθείη ὁ γεννηθείς· ἀλλὰ καὶ μόνος ὢν, εἴη ἂν καὶ αὐτὸς ὁμοούσιος ἑῷ γεννήσαντι. Ἐπεί τί ἂν εἴποιμεν περὶ τῆς (67) θυγατρὸς τοῦ Ἰεφθάε, ὅτι μονογενὴς ἦν· « Καὶ οὐκ ἦν, » φησὶν, « ἄλλο

(60) Sic Regius. Editi δηλονότι. Ibid. Felckm. 3, αὐτό.

(61) Sic Regius. Editi vero, ἀλλοτριούσιος·

(62) Felckman. 3, καὶ αὐτός. Καὶ τὴν αἰτίαν δὲ ὅμως, multis prætermissis.

(63) Felckman. 3, γενομένους. Paulo post, Regius et Felckman. 3, Ἐὰν οὖν ὁ Υἱὸς. In editis οὖν deest.

(64) Felckm. 3, προεπινοουμένης.

(65) Sic Regius et Felckm. 3. Editi, δηλονότι.

(66) Sic Regius. Editi, ἀλλοτριούσιος·

(67) Ita Regius codex. In edit. vero, τῆς, et mox τοῦ deest : in Felckm. 4, τῆς tantum.

τέκνον αὐτῷ, » καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ δὲ τῆς χήρας, ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν ὁ Κύριος, ὅτι καὶ αὐτὸς οὐκ εἶχεν ἀδελφὸν, ἀλλὰ μονογενὴς ἦν· ἆρα (68) οὐκ ἦν ὁμοούσιος ἕκαστος αὐτῶν τῷ γεννήσαντι; καὶ μὴν ἦσαν· τέκνα γὰρ ἦσαν· καὶ τοῦτο τέκνων ἴδιόν ἐστι πρὸς γονέας. Οὕτω καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱὸν ἐκ τῆς οὐσίας εἰπόντες (69) οἱ Πατέρες, εἰκότως καὶ ὁμοούσιον εἰρήκασι· ταύτην γὰρ ἔχει καὶ τὸ ἀπαύγασμα δύναμιν πρὸς τὸ φῶς. Ἕπεται δὲ τούτοις μηδὲ τὴν κτίσιν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γεγονέναι. Οἱ γὰρ κατὰ πάθος γεννῶντες ἄνθρωποι, αὐτοὶ καὶ τὴν ὑποκειμένην ὕλην ἐργάζονται, καὶ ἄλλως οὐκ ἂν δύναιντο ποιεῖν· εἰ δὲ τὸ κτίζειν οὐκ ἀνθρωπίνως νοοῦμεν ἐπὶ Θεοῦ, πολλῷ μᾶλλον οὐδὲ τὸ γεννᾷν ἀνθρωπίνως πρέπει νοεῖν ἐπὶ Θεοῦ, οὐδὲ τὸ ὁμοούσιον σωματικῶς ἐκλαμβάνειν, ἀλλ' ἀναχωρεῖν δεῖ ἀπὸ (70) τῶν γενητῶν, καὶ ἀποτιθέντας κάτω που τὰς ἀνθρωπίνας εἰκόνας καὶ πάσας ἁπλῶς τὰς αἰσθήσεις, ἀνιέναι ἐπὶ τὸν Πατέρα, μὴ λάθωμεν ἀφαιροῦντες τὸν Υἱὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, καὶ προστιθέντες τοῖς ἑαυτοῦ κτίσμασι.

A stantiæ dicatur; sed, licet solus sit, erit tamen et ipse ei qui se genuit consubstantialis. Alioqui quid dixerimus de filia Jephthe, quæ unigenita erat: « Et non habebat, » ait, « alios liberos [94]; » et de filio viduæ quem Dominus ex mortuis suscitavit, qui et ipse fratrem non habebat, sed unigenitus erat [95]: an uterque ei qui se genuerat consubstantialis non erat? Erant plane, nam liberi erant: idque proprium liberis est erga parentes suos. Sic cum Patres Dei Filium **611** ex ejus substantia dixerint, merito et consubstantialem dixerunt: hanc enim vim et proprietatem habet quoque splendor ad lucem. Hinc autem sequitur, neque creatas res ex non exsistente factas esse. Homines enim ipsi qui cum passione aliqua gignunt, in subjacente materia operantur, nec aliter quidquam facere potuerint. B Quod si creandi modum in Deo non humano more intelligimus, multo minus gignendi in ipso intelligere humano more debemus, neque corporeo modo consubstantiale accipere. Sed recedendum nobis est a rebus factis, ac depositis humanis imaginibus, omnibusque omnino sensibus, ad Patrem ascendere, ne insciis Filium a Patre auferamus, eumque rebus a se creatis adjungamus.

52. Καὶ ἄλλως δὲ, εἰ μὲν Πατέρα καὶ Υἱὸν ὁμολογοῦντες, δύο τινὰς ἀρχὰς, ἢ δύο Θεοὺς, καθάπερ Μαρκίων καὶ Οὐαλεντῖνος, λέγομεν, ἢ ἕτερόν τινα τρόπον θεότητος ἔχειν τὸν Υἱὸν, καὶ μὴ εἰκόνα καὶ χαρακτῆρα τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸν Υἱὸν, διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ πεφυκέναι· ἔστω ἀνόμοιος· ξέναι γάρ εἰσι παντάπασιν ἀλλήλων αἱ τοιαῦται οὐσίαι· εἰ δὲ μίαν οἴδαμεν καὶ μόνην θεότητα τὴν τοῦ Πατρὸς, τούτου τε Λόγον καὶ Σοφίαν εἶναι τὸν Υἱὸν, καὶ οὕτω πιστεύοντες οὐ λέγομεν δύο Θεοὺς, τήν τε ἑνότητα τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα οὐχ ὁμοιώσει διδασκαλίας, ἀλλὰ C κατὰ τὴν οὐσίαν καὶ ἀληθείᾳ (71) φρονοῦμεν· ὥστε διὰ τοῦτο μὴ λέγειν δύο Θεοὺς, ἀλλ' **ἕνα Θεὸν, ἑνὸς** ὄντος εἴδους **θεότητος, ὡς ἔστι τὸ φῶς** καὶ τὸ ἀπαύγασμα· τοῦτο γὰρ ὤφθη τῷ πατριάρχῃ Ἰακὼβ, καί φησιν ἡ Γραφή· « Ἀνέτειλε δὲ αὐτῷ ὁ ἥλιος, ἡνίκα παρῆλθε τὸ εἶδος τοῦ Θεοῦ· » καὶ (72) τοῦτο θεωροῦντες οἱ ἅγιοι προφῆται καὶ νοοῦντες, τίνος ἐστὶν Υἱὸς καὶ εἰκὼν, ἔλεγον· « Ἐγένετο Λόγος Κυρίου πρὸς μέ. » Γινώσκοντες (73) τὸν ἐν αὐτῷ θεωρούμενον καὶ ἀποκαλυπτόμενον Πατέρα· ἐθάρρουν εἰπεῖν « Ὤφθη μοι ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν, ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ, καὶ (74) Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ. » Τούτου δὲ οὕτως ὄντος, διὰ τί τὸν ἕνα ὄντα πρὸς τὸν Πατέρα καὶ φαινόμενον, ὡς ἔστιν ὁ Πατὴρ (75), κατὰ τὴν ὁμοιότητα καὶ μίαν θεότητα, εὐλαβούμεθα εἰπεῖν D ὁμοούσιον; Εἰ μὲν γὰρ, ὥσπερ εἴρηται πολλάκις, οὐκ ἔχει τὴν ἰδιότητα τῆς πατρικῆς οὐσίας, οὐδὲ τὴν ἐμφέρειαν ὡς Υἱὸς, καλῶς εὐλαβούμεθα· εἰ δὲ τοῦτό

52. Rursum si Patrem et Filium confitentes, duo principia, aut duos Deos dicimus, quemadmodum Marcion et Valentinus; aut Filium, quemdam alium divinitatis modum habere, et non esse imaginem et figuram Patris, quod ex ipso genitus sit: esto dissimilis; nam alienæ inter se prorsus sunt istiusmodi substantiæ. Quod si unam agnoscimus et solam Patris divinitatem, hujusque Verbum et Sapientiam Filium esse, et hoc credentes, duos tamen Deos minime dicimus, unitatemque Filii cum Patre non doctrinæ similitudine, sed secundum substantiam, et revera consistere sentimus, ita ut **propterea non duos Deos, sed** unum dicamus, cum una sit species divinitatis, ut est lux et splendor; illa enim patriarchæ Jacob visa est, aitque Scriptura: « Ortus est autem illi sol, postquam transivit species Dei [96]. » Hoc cum viderent sancti prophetæ, ac intelligerent cujusnam sit ille Filius et imago, aiebant: « Factum est Verbum Domini ad me [97-98], » cumque Patrem in eo visum revelatumque cognoscerent, odenter dicebant: « Visus est mihi Deus patrum nostrorum, Deus Abraham, et Isaac et Jacob [99]. » Cum igitur ita se res habeat, cur eum qui unus est cum Patre, et talis apparet qualis est Pater, secundum similitudinem atque unam divinitatem, veremur dicere consubstantialem? Si enim, quemadmodum sæpius dictum est, nullam habet ut Filius proprietatem similitudinemve cum paterna substantia, ea voce uti recte veremur. Sin autem ille est

[94] Jud. XI, 34. [95] Luc. VII, 12. [96] Gen. XXXII, 31 III, 16. [97-98] Isa. XXXVIII, 4; Jer. I, 2, 4, 11, etc. [99] Exod.

(68) Felckm. 3, ἄρα.

(69) Felckm. 3, ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς εἰπόντες. Infra idem post εἰρήκασι, subjungit, Ἕπεται δέ, omissis intermediis.

(70) Sic Regius codex. Felckman. vero 3, ἀλλ' ἀναχωρεῖν ἀπό. Editi, ἀλλ' omisso, ἀναχωρεῖν δὲ ἀπό.

(71) Felckm. 3, ἀληθειαν.

(72) Ita Regius. In editis vero καί deest.

(73) Felckm. 3 habet καί ante γινώσκοντες.

(74) Ita Regius et Felckm. 3. In edit. καί deest ante Ἰσαάκ.

(75) Sic Felckm. 3 et edit. Paris. At Regius et edit. Comm. ὡς ἔστι, Πατέρα.

bum, quod Filium esse suum Pater declaravit. Ne autem quispiam audiens duntaxat, Verbum, existimet ejusmodi illud esse quale est humanum, nempe sine substantia ; sed quem audit, Filium, agnoscat esse Verbum vivens, et Sapientiam substantia præditam.

42. Deinde, quemadmodum ubi eum prolem dicimus, hoc non humano more intelligimus ; et cum Patrem esse Deum agnoscimus, non corporalia de illo cogitamus : sed dum illa audimus exempla hujusmodique verba, ea tamen congruenti modo de Deo intelligimus, non enim Deus ut homo ; sic cum consubstantialem audimus, omnem sensum transcendere debemus, et juxta Proverbium [50], spiritualiter intelligere quæ apponuntur nobis ; ut cognoscamus, non voluntate, sed revera eum Filium ex Patre germanum esse, quasi ex fonte vitam, et ex luce splendorem. Alioqui cur illas voces, proles, filius, non corporaliter, consubstantiale autem quasi de corporibus, intelligimus : cum potissimum non de alio atque alio hæc dicantur, sed de quo, proles, de eodem, consubstantiale, dictum sit? Parque est eamdem sententiam utriusque dicti circa Salvatorem retinere, neque vocem illam, proles, recte ; illam autem, consubstantialis, aliter interpretari ; consequens enim est vos, cum ea mente dicitis Filium Patris Verbum et Sapientiam esse, diversam de his habere sententiam, et alio modo Verbum, alio Sapientiam intelligere. At sicut absurdum illud est : namque Filius est Verbum et Sapientia Patris, unusque est ex Patre fetus, et ejus substantiæ proprius ; ita una eademque significatio est prolis et consubstantialis : et qui censet Filium esse fetum, is recte sentit eum esse consubstantialem.

43. Et satis quidem hæc sunt ad comprobandum dilectorum sententiam non alienam, neque longe esse a consubstantiali. Quoniam autem, ut ipsi dicunt (nam epistola penes me non fuit), qui Samosatensem damnarunt episcopi scripto tradidere Filium Dei non esse Patri consubstantialem, ac demum ipsi, pietatis honorisque causa erga viros qui hæc dixerunt, sic pro ea voce sunt affecti, operæ pretium fuerit pie cum ipsis ea de re disserere. Non decet quippe illos cum his committere : omnes enim Patres sunt; neque sanctum esset definire hos probe, illos male locutos esse: omnes quippe in Christo obdormierunt. Disceptandum porro non est, neque numerus conferendus virorum qui coacti sunt, ne videantur trecenti illi pauciores obscurare, neque tempora

[50] Prov. XXIII, 1.

A ὁ (91) τῶν ἀνθρώπων μέρος ἐστὶν, οὐδὲ κατὰ πάθος ἐξ αὐτῶν προέρχεται, μήτι γε ὁ τοῦ Θεοῦ, ὃν Υἱὸν εἶναι ἑαυτοῦ ὁ Πατὴρ ἐδήλωσεν · ἵνα μὴ πάλιν τις, ἀκούων μόνον, Λόγον, νομίσῃ τοιοῦτον εἶναι, οἷός ἐστιν ὁ τῶν ἀνθρώπων, ἀνυπόστατος · ἀλλ' ἀκούων, ὅτι Υἱός ἐστι, γινώσκῃ (92) τοῦτον εἶναι ζῶντα Λόγον, καὶ ἐνούσιον Σοφίαν.

42. Ἔπειτα, ὥσπερ τὸ γέννημα λέγοντες, οὐκ ἀνθρωπίνως νοοῦμεν, καὶ Πατέρα τὸν Θεὸν εἰδότες, οὐ σωματικήν τινα περὶ αὐτοῦ λαμβάνομεν ἔννοιαν · ἀλλὰ τὰ μὲν παραδείγματα καὶ τὰς τοιαύτας λέξεις ἀκούομεν, ἁρμοζόντως δὲ περὶ Θεοῦ νοοῦμεν · οὐ γὰρ ὡς ἄνθρωπος ὁ Θεός · οὕτως ἄρα καὶ τὸ ὁμοούσιον ἀκούοντες, ὑπερβαίνειν ὀφείλομεν πᾶσαν αἴσθησιν, καὶ κατὰ τὴν Παροιμίαν (93). νοητῶς νοεῖν τὰ παρατιθέμενα ἡμῖν · ὥστε μέντοι γινώσκειν, ὅτι μὴ θελήσει, ἀλλὰ ἀληθῶς Υἱός ἐστιν ἐκ Πατρὸς γνήσιος, ὡς ἐκ πηγῆς ζωὴ, καὶ φωτὸς ἀπαύγασμα. Τὰ διὰ τί τὸ μὲν, γέννημα, καὶ τὸ, Υἱὸς, οὐ σωματικῶς, τὸ δὲ ὁμοούσιον, ὡς ἐπὶ σωμάτων διανοούμεθα, καὶ μάλιστα, ὅτι οὐ περὶ ἄλλου καὶ ἄλλου ἐστὶ τὰ λεγόμενα, ἀλλὰ περὶ οὗ τὸ γέννημα, περὶ τούτου καὶ τὸ ὁμοούσιον ἐλέχθη ; Καὶ πρέπει τὴν αὐτὴν διάνοιαν ἀμφοτέρων τῶν λέξεων ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος διασώζειν, καὶ μὴ τὸ μὲν γέννημα (94) καλῶς ἐξηγεῖσθαι, τὸ δὲ ὁμοούσιον ἄλλως · ἐπεὶ ἀκόλουθόν ἐστιν, οὕτω διακειμένους ὑμᾶς καὶ λέγοντας Λόγον καὶ Σοφίαν τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν, διάφορον ἔχειν καὶ περὶ τούτων τὴν διάνοιαν, καὶ ἄλλως μὲν τὸν Λόγον νοεῖν, ἑτέρως δὲ τὴν Σοφίαν. Ἀλλ' ὥσπερ ἄτοπον τοῦτο · Λόγος γὰρ καὶ Σοφία τοῦ Πατρός ἐστιν ὁ Υἱὸς, καὶ ἓν ἐστι τὸ ἐκ Πατρὸς γέννημα, καὶ ἴδιον τῆς οὐσίας αὐτοῦ · οὕτως εἷς ἐστιν ὁ νοῦς (95) τοῦ γεννήματος καὶ τοῦ ὁμοουσίου · καὶ ὁ φρονῶν γέννημα τὸν Υἱὸν φρονεῖ τοῦτον ὀρθῶς καὶ ὁμοούσιον.

43. Αὐτάρκη μὲν οὖν ταῦτα δεῖξαι, τῶν ἀγαπητῶν τὴν διάνοιαν μὴ ἀλλοτρίαν, μηδὲ μακρὰν οὖσαν τοῦ ὁμοουσίου, Ἐπειδὴ δὲ, ὡς αὐτοί φασι (τὴν γὰρ ἐπιστολὴν οὐκ ἔσχον ἐγὼ). οἱ τὸν Σαμοσατέα κατακρίναντες ἐπίσκοποι γράφοντες εἰρήκασι μὴ εἶναι ὁμοούσιον τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ (96), καὶ λοιπὸν αὐτοὶ, διὰ τὴν πρὸς τοὺς εἰρηκότας εὐλάβειάν τε καὶ τιμὴν, οὕτω περὶ τὴν λέξιν διάκεινται · καλὸν μετ' αὐτῶν μετ' εὐλαβείας καὶ περὶ τούτου διασκέψασθαι. Συγκρούειν μὲν γὰρ τούτους (97) πρὸς ἐκείνους ἁπρεπές· πάντες γάρ εἰσι Πατέρες · διακρίνειν δὲ πάλιν, ὡς οὗτοι μὲν καλῶς, ἐκεῖτοι δὲ τούναντίον εἰρήκασιν, οὐχ ὅσιον · οἱ πάντες γάρ ἐκοιμήθησαν ἐν Χριστῷ. Οὐ χρὴ δὲ φιλονεικεῖν, οὐδὲ τῶν συνελθόντων τὸν ἀριθμὸν συμβάλλειν, ἵνα μὴ δοκῶσιν οἱ τριακόσιοι (98)

(91) Ὁ deest in Felc. 3. Idem mox, μέρος αὐτῶν ἐστιν.

(92) Regius codex, γινώσκει.

(93) Felc. 3, τὴν θείαν παροιμίαν.

(94) Felc. 3, ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος διδάσκειν, καὶ μὴ τὸ γέννημα.

(95) Ita Felckm. 3, recte Reg. et edit., εἷς ἐστιν Υἱός.

(96) Sic Felckm. 3. In editis et cæteris mss., τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τῷ Πατρί. Hæc autem videsis quoque apud Hilarium *De synodis*, col. 1196 ; Euseb. item *Eccles. Hist.* lib. VII, cap. 29.

(97) Felc. 3, μὲν γὰρ τούτους. Editi et alii, μὲν τοῦτους.

(98) Felckm. 3, οἱ πλείους. Paulo post Regius et Felckm. 3, οὐδ' αὖ πάλιν. Editi, οὐδ' ἂν πάλιν.

τοὺς ἐλάττονας ἐπικρύπτειν· οὐδ' ἂν πάλιν τὸν χρόνον ἀναμετρεῖν, ἵνα μὴ δοκῶσιν οἱ προλαβόντες ἀφανίζειν τοὺς μετὰ ταῦτα γενομένους. Οἱ πάντες γὰρ, καθὰ προείρηται, Πατέρες εἰσί· καὶ ὅμως οὐδὲ οἱ τ' (99) νεώτερόν τι φρονήσαντες ἔγραψαν, οὐδὲ ἑαυτοῖς καταθαρσήσαντες, ἀγράφων προέστησαν λέξεων· ἀλλὰ ἐκ Πατέρων ὁρμώμενοι καὶ αὐτοὶ, τοῖς ἐκείνων ἐχρήσαντο ῥήμασι. Διονύσιοι γὰρ δύο γεγόνασιν ἔμπροσθεν πολὺ τῶν ἑβδομήκοντα (1) τῶν καθελόντων τὸν Σαμοσατέα· τούτων ὁ μὲν τῆς Ῥώμης, ὁ δὲ τῆς Ἀλεξανδρείας ἦν ἐπίσκοπος. Ἀλλά τινων αἰτιασαμένων παρὰ τῷ ἐπισκόπῳ Ῥώμης τὸν τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπον, ὡς λέγοντα ποίημα, καὶ μὴ ὁμοούσιον τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, ἡ μὲν κατὰ Ῥώμην σύνοδος ἠγανάκτησεν· ὁ δὲ τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπος τὴν πάντων γνώμην γράφει πρὸς τὸν ὁμώνυμον ἑαυτοῦ (2). Κἀκεῖνος λοιπὸν, ἀπολογούμενος, τὸ μὲν βιβλίον ἐπιγράφει Ἐλέγχου καὶ Ἀπολογίας. Γράφει δὲ ταῦτα πρὸς ἐκεῖνον.

44. (3) « Καὶ δι' ἄλλης ἐπιστολῆς ἔγραψα, ἐν οἷς ἤλεγξα καὶ ὃ προφέρουσιν ἔγκλημα κατ' ἐμοῦ, ψεῦδος ὄν, ὡς οὐ λέγοντος τὸν Χριστὸν ὁμοούσιον εἶναι τῷ Θεῷ. Εἰ γὰρ καὶ τὸ ὄνομα τοῦτό φημι μὴ εὑρηκέναι, μηδ' ἀνεγνωκέναι που τῶν ἁγίων Γραφῶν, ἀλλά γε τὰ ἐπιχειρήματά μου τὰ ἑξῆς, ἃ σεσιώπηκασι, τῆς διανοίας ταύτης οὐκ ἀπᾴδει. Καὶ γὰρ (4) ἀνθρωπείαν γονὴν παρεθέμην, δῆλον ὡς οὖσαν ὁμογενῆ, φήσας πάντως τοὺς γονεῖς μόνον (5) ἑτέρους εἶναι τῶν τέκνων, ὅτι μὴ αὐτοὶ εἶεν τὰ τέκνα· ἢ μήτε γονεῖς ἀναγκαῖον ὑπάρχειν εἶναι, μήτε τέκνα. Καὶ τὴν μὲν ἐπιστολὴν, ὡς προεῖπον, διὰ τὰς περιστάσεις οὐκ ἔχω προκομίσαι· εἰ δ' οὖν, αὐτά (6) σοι τὰ τότε ῥήματα, μᾶλλον δὲ καὶ πάσης ἀνέπεμψα τὸ ἀντίγραφον· ὅπερ ἐὰν εὐπορήσω, ποιήσω. Οἶδα δὲ καὶ μέμνημαι πλείονα προσθεὶς τῶν συγγενῶν ὁμοιώματα (7). Καὶ γὰρ καὶ φυτὸν εἶπον, ἀπὸ σπέρματος ἢ ἀπὸ ῥίζης ἀνελθὸν, ἕτερον εἶναι τοῦ ὅθεν ἐβλάστησε, καὶ πάντως ἐκείνῳ καθέστηκεν ὁμοφυές· καὶ ποταμὸν ἀπὸ πηγῆς ῥέοντα, ἕτερον καὶ σχῆμα καὶ ὄνομα μετειληφέναι· μήτε γὰρ τὴν πηγὴν ποταμὸν, μήτε τὸν ποταμὸν πηγὴν λέγεσθαι, καὶ ἀμφότερα ὑπάρχειν· καὶ τὴν μὲν πηγὴν οἱονεὶ Πατέρα εἶναι, τὸν δὲ

A 605 metienda sunt, ne qui præcessere subsequentes exauctorare putentur. Omnes enim, uti supra dictum est, Patres sunt; neque tamen trecenti illi aliquam novam scripsere sententiam; neque, sibi ipsis confisi, verbis non antea scriptis patrocinati sunt; sed exemplo Patrum incitati, eorum verba usurparunt. Diu namque ante illos septuaginta qui Samosatensem deposuerunt, duo Dionysii exstitere, quorum alter Romæ, alter Alexandriæ episcopus erat. Cum autem quidam ad Romanum episcopum, Alexandrinum detulissent, quod Filium rem factam et Patri non consubstantialem affirmaret, synodus Romæ coacta rem indigne tulit, Romanus autem episcopus omnium sententiam rescripsit ad gentilem suum. At ille sui purgandi causa librum edit hoc

B titulo, *Etenchus et Apologia*, et his verbis ad Romanum scripsit episcopum:

44. « In alia item epistola ea scripsi, quibus criminationem adversariorum repuli, mendacemque ostendi qua aiebant me Christum negare esse Deo consubstantialem. Tametsi enim fateor me hoc vocabulum nusquam Scripturarum sacrarum vel invenisse vel legisse, attamen argumenta mea quæ subsequuntur, quæque isti tacuerunt, ab hac sententia non discrepant. Etenim humanam prolem in exemplum attuli, quam patet ejusdem esse generis ac genitorem. Dixique revera in hoc solum parentes differre a filiis, quod ipsi non sint filii: alioqui necesse fore neque parentes existere, neque filios.

C Epistolam autem, ut ante dixi, ob præsentem rerum conditionem penes me non habeo. Alioquin ipsa tibi quæ tunc scripsi verba, imo totius epistolæ exemplar misissem, mittamque si quando mihi ejus copia fuerit. Scio autem atque memini me plurimas ex rebus inter se cognatis similitudines conglobasse. Etenim plantam, sive ex semine, sive ex radice succrescentem, aliam esse dixi ab eo unde pullulavit, tametsi ejusdem prorsus est naturæ: fluviumque a fonte fluentem, aliam formam et nomen accipere: neque enim aut fontem fluvium, aut fluvium fontem

(99) Sic Regius et Basiliensis. Felc. vero 3 item. οἱ τριακόσιοι. Editi mendose, οἱ τό. Mox Felckm. 3, θαῤῥήσαντες.

(1) Ἑβδομήκοντα. Hilarius octoginta memorat, et fortassis absque ulla dissensione: numero enim pleno, septuaginta, et octoginta dici possunt, qui septuagenarium aliquot numeris excedunt. At Basilius diaconus, aliique monachi, in libello quem ad synodum Ephesinam obtulere centum octoginta numerant tomo III *Concil.*, pag. 425; sed Athanasii et Hilarii testimonio haud dubie standum. Nam quod nonnulli prope innumerabiles, aut pene infinitos eo convenisse ab Eusebio narrari putant lib. VII, cap. 29, decepti videntur Valesii versione, qua illud, πλείστων ὅσων ἐπισκόπων, *episcoporum numero prope innumerabilium*, vertitur, ubi vertendum erat, quamplurimorum episcoporum.

(2) Felckman. 3, ἑαυτῷ.

D (3) In edit. Paris. sola præmissus hic titulus erat: Ἡ πρὸς Διονύσιον τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπον ἐπιστολὴ Διονυσίου Ἀλεξανδρείας ἐπισκόπου. In edit. vero Comm. Latine sic titulus positus fuit: *Dionysii Alexandriæ episcopi ad Dionysium pontificem Romanum epistola*, quem Parisienses Græce expresserunt. Hoc autem epistolæ Dionysii Alexandrini fragmentum legitur item supra in Epistola *De Nicænis decretis*, et in epistola *De sententia Dionysii*, pag. 201, cum aliis multis. In Regio προφέρουσιν legitur hic et supra pag. 201. Editi, προσφέρουσιν.

(4) Sic Regius hic et supra cum aliis mss. Editi, καὶ γὰρ καί.

(5) Sic Regius, Basiliensis et Felck. 3. In editis, ἀναγκαῖον μόνον. Ibidem, μόνους habet Felc. 3.

(6) Felc. 3, οὐκ ἔχω προκομίζειν. Ἦ γὰρ ἂν αὐτά.

(7) Felc. 3, ὁμοιώματι.

dici, sed utrumque exsistere: ac fontem quidem quasi patrem esse, fluvium vero, aquam ex fonte manentem. » Hactenus episcopus ille.

45. Si quis igitur eos qui Nicææ convenerunt arguit, quod præter majorum decreta quædam protulerint, is jure septuaginta episcopos reprehendat, quod majorum suorum decreta non servarint. Prius quippe erant ambo Dionysii, atque ii qui tunc temporis Romæ convenerant episcopi. Sed neutros fas est culpare: omnes quippe res Christi curabant, omnes studia sua convertebant adversus hæreticos, et alii Samosatensem, alii Arianam damnarunt hæresin. Recte autem ac probe utrique scripsere, atque congruenter ad propositum argumentum. Etenim quemadmodum beatus Apostolus ad Romanos his verbis scripsit: « Lex spiritualis est [52];» et « Lex sancta et mandatum sanctum, et justum et bonum [54];» et paulo post, « Nam quod impossibile erat legi in quo infirmabatur [53]; » ad Hæbræos autem, « Nullum perfecit **606** lex [54]; » ad Galatas, « In lege nemo justificabitur [55]; » ad Timotheum autem, « Bona est lex, si quis ea legitime utatur [56]; » neque tamen quis sanctum virum criminatus fuerit quasi contraria et pugnantia scribat; sed potius admiratus fuerit, quod, ut singulis consentaneum erat, scriberet, ut Romani et alii ex littera ediscerent sese ad Spiritum convertere; Hebræi vero et Galatæ docerentur, non in legem, sed in Dominum qui legem dedit, spem habere: ita quoque etsi ambarum synodorum Patres diverse de consubstantiali mentionem fecerint, nullatenus tamen ab illis dissidere debemus, sed illorum perscrutari sententiam, et tunc ambas inter se synodos consentire deprehendemus. Qui enim Samosatensem deposuere, vocem consubstantialis corporali accepere modo, cum Paulus argutari vellet ac dicere: Si Christus non ex homine Deus factus est, ergo non consubstantialis est Patri atque hinc necesse est tres esse substantias: unam priorem, duas vero ex illa procedentes. Ideoque illud Pauli sophisma jure caventes, dixere Christum non esse consubstantialem: neque enim Filius ita se habet respectu Patris qualiter ille cogitabat. Qui autem Arianam hæresim anathemate damnarunt, cum Pauli calliditatem animadvertissent, et cogitarent non ita de incorporeis, et maxime de Deo, consubstantialitatem accipiendam esse, agnoscentesque Verbum non creaturam, sed prolem ex substantia esse; item Patris substantiam, Filii principium, radicem et fontem esse, ac eumdem ex se veram esse genitoris similitudinem, nec eum quasi natura extraneum, uti nos sumus, a Patre separa-

A ποταμὸν εἶναι τὸ ἐκ τῆς πηγῆς γεννώμενον (8). » Εἴρηκεν (9) ὁ ἐπίσκοπος.

45. Εἴπερ οὖν μέμφεται τις τοῖς ἐν Νικαίᾳ συνελθοῦσιν, ὡς εἰρηκόσι παρὰ τὰ δόξαντα (10) τοῖς πρὸ αὐτῶν, ὁ αὐτὸς μέμψαιτ' ἂν εἰκότως καὶ τοῖς ἑβδομήκοντα, ὅτι μὴ τὰ τῶν πρὸ αὐτῶν ἐφύλαξαν· πρὸ αὐτῶν δὲ ἦσαν οἱ Διονύσιοι, καὶ οἱ ἐν Ῥώμῃ τὸ τηνικαῦτα συνελθόντες ἐπίσκοποι. Ἀλλ' οὔτε τούτους, οὔτε ἐκείνους ὅσιον αἰτιάσασθαι· πάντες γὰρ ἐπρέσβευον τὰ Χριστοῦ, καὶ πάντες σπουδὴν ἐσχήκασι κατὰ τῶν αἱρετικῶν, καὶ οἱ μὲν τὸν Σαμοσατέα, οἱ δὲ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν κατέκριναν. Ὀρθῶς δὲ καὶ οὗτοι κἀκεῖνοι, καὶ καλῶς πρὸς τὴν ὑποκειμένην ὑπόθεσιν γεγράφασι. Καὶ ὥσπερ ὁ μακάριος Ἀπόστολος, Ῥωμαίοις μὲν ἐπιστέλλων, ἔλεγεν· « Ὁ νόμος πνευματικός ἐστι· » καὶ, « Ὁ νόμος ἅγιος, » καὶ, « Ἡ ἐντολὴ ἁγία, καὶ δικαία, καὶ ἀγαθή· » καὶ μετ' ὀλίγον· « Τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἠσθένει· » Ἑβραίοις δὲ ἔγραφεν· « Ὁ νόμος οὐδένα τετελείωκε· » καὶ Γαλάταις μέν, « Ἐν νόμῳ οὐδεὶς δικαιοῦται· » Τιμοθέῳ δέ, ὅτι « Καλὸς ὁ νόμος, ἐάν τις αὐτῷ νομίμως χρῆται· » καὶ οὐκ ἄν τις αἰτιάσαιτο τὸν ἅγιον (11) ὡς ἐναντία καὶ μαχόμενα γράφοντα, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον θαυμάσειεν ἁρμοζόντως πρὸς ἑκάστους ἐπιστέλλοντα, ἵνα οἱ μὲν Ῥωμαῖοι καὶ οἱ ἄλλοι μάθωσιν ἀπὸ τοῦ γράμματος ἐπιστρέφειν εἰς τὸ Πνεῦμα· οἱ δὲ Ἑβραῖοι καὶ Γαλάται παιδευθῶσι, μὴ εἰς τὸν νόμον, ἀλλ' εἰς τὸν Κύριον τὸν δεδωκότα τὸν νόμον ἔχειν τὰς ἐλπίδας· οὕτως εἰ ἀμφοτέρων τῶν συνόδων οἱ Πατέρες διαφόρως ἐμνημόνευσαν περὶ τοῦ ὁμοουσίου, οὐ χρὴ πάντως ἡμᾶς διαφέρεσθαι πρὸς αὐτοὺς, ἀλλὰ τὴν διάνοιαν αὐτῶν ἐρευνῶν, καὶ πάντως εὑρήσομεν ἀμφοτέρων τῶν συνόδων τὴν ὁμόνοιαν. Οἱ μὲν γὰρ τὸν Σαμοσατέα καθελόντες (12), σωματικῶς ἐκλαμβάνοντες τὸ ὁμοούσιον, τοῦ Παύλου σοφίζεσθαί τε θέλοντος καὶ λέγοντος, Εἰ μὴ ἐξ ἀνθρώπου γέγονεν ὁ Χριστὸς Θεὸς, οὐκοῦν ὁμοούσιός ἐστι τῷ Πατρὶ, καὶ ἀνάγκη τρεῖς οὐσίας εἶναι, μίαν μὲν προηγουμένην, τὰς δὲ δύο ἐξ ἐκείνης· διὰ τοῦτ' εἰκότως εὐλαβηθέντες τὸ τοιοῦτον σόφισμα τοῦ Σαμοσατέως, εἰρήκασι μὴ εἶναι τὸν Χριστὸν ὁμοούσιον· οὐκ ἔστι γὰρ οὕτως ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα, ὡς ἐκεῖνος ἐνόει· οἱ δὲ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἀναθεματίσαντες, θεωρήσαντες τὴν πανουργίαν τοῦ Παύλου, καὶ λογισάμενοι μὴ οὕτως καὶ ἐπὶ τῶν ἀσωμάτων, καὶ μάλιστα ἐπὶ Θεοῦ τὸ ὁμοούσιον σημαίνεσθαι, γινώσκοντές τε μὴ κτίσμα, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας γέννημα εἶναι τὸν Λόγον, καὶ τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρὸς ἀρχὴν, καὶ ῥίζαν, καὶ πηγὴν εἶναι τοῦ Υἱοῦ (13), καὶ αὐτοαλήθης ὁμοιότης ἦν τοῦ γεννήσαντος, οὐχ ὡς ἑτεροφυὴς,

[52] Rom. VII, 14. [53] ibid. 12. [54] Rom. VIII, 3. [55] Hebr. VII, 19. [56] Galat. III, 1. [56] I Tim. I, 8.

(8) Supra pag. 201, τὸν δὲ ποταμὸν εἶναι ἐκ τῆς πηγῆς ὕδωρ.

(9) Sic omnes mss. et edit. Felc. 3 tamen habet οὕτως ante εἴρηκεν.

(10) Sic Regius et Felckm. 3. Editi minus recte, πάντα τὰ δόξαντα.

(11) Felc. 3, τὸ ἅγιον, mendose.

(12) Felckmanni 3, καθελόντες εἰρήκασι μὴ εἶναι τὸν Χριστόν, etc., omissis multis.

(13) Felckmanni 3, εἶναι τοῦ Υἱοῦ, ἔχοντες δὲ καὶ τὰ τῶν, plurimis omissis. Ibidem, edit. Parisiensis, αὐτὸ ἀληθής. Edit. vero Commel. et omnes manuscripti, αὐτοαλήθης, rectius.

ὥσπερ ἡμεῖς ἐσμεν, χωριζόμενός ἐστι τοῦ Πατρός· ἀλλ' ὡς ἐξ αὐτοῦ Υἱὸς ἀδιαίρετος ὑπάρχει. ὡς ἔστι τὸ ἀπαύγασμα πρὸς τὸ φῶς· ἔχοντες δὲ καὶ τὰ τῶν περὶ Διονύσιον παραδείγματα, τὴν πηγὴν καὶ τὴν περὶ τοῦ ὁμοουσίου ἀπολογίαν, πρὸ δὲ τούτων τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐνοειδῆ φωνήν· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν· » καὶ, « Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα· » τούτου ἕνεκεν εἰκότως εἰρήκασι καὶ αὐτοὶ ὁμοούσιον τὸν Υἱόν. Καὶ ὥσπερ, καθὰ προεῖπον, οὐκ ἂν εις αἰτιάσαιτο τὸν Ἀπόστολον, εἰ περὶ τοῦ νόμου, Ῥωμαίοις μὲν οὕτως, Ἑβραίοις δὲ οὕτως ἔγραψε· τὸν αὐτὸν τρόπον οὔτε οἱ νῦν τοῖς προτέροις ἐγκαλέσαεεν, βλέποντες αὐτῶν τὴν ἑρμηνείαν· οὔτε οἱ πρότεροι τοὺς μετ' αὐτοὺς μέμψαιντ' ἂν, ὁρῶντες τὴν ἑρμηνείαν αὐτῶν, καὶ τὴν χρείαν δι' ἣν οὕτως ἔγραψαν περὶ τοῦ Κυρίου. Καὶ γὰρ καὶ τὴν αἰτίαν ἑκάστη σύνοδος (14) εὔλογον ἔχει, δι' ἣν οἱ μὲν οὕτως, οἱ δὲ οὕτως εἰρήκασιν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ Σαμοσατεὺς ἐφρόνει μὴ εἶναι πρὸ Μαρίας τὸν Υἱόν, ἀλλ' ἀπ' αὐτῆς ἀρχὴν ἐσχηκέναι τοῦ εἶναι, τούτου ἕνεκεν οἱ τότε συνελθόντες, καθεῖλον μὲν αὐτὸν καὶ αἱρετικὸν ἀπέφηναν· περὶ δὲ τῆς τοῦ Υἱοῦ θεότητος ἁπλούστερον γράφοντες, οὐ κατεγένοντο περὶ τὴν τοῦ ὁμοουσίου ἀκρίβειαν (15), ἀλλ' οὕτως ὡς ἐξειλήφασι περὶ τοῦ ὁμοουσίου εἰρήκασι. Τὴν φροντίδα γὰρ εἶχον πᾶσαν, ὅπερ ἐπενόησεν ὁ Σαμοσατεὺς, ἀνελεῖν, καὶ δεῖξαι πρὸ πάντων εἶναι τὸν Υἱὸν, καὶ ὅτι οὐκ ἐξ ἀνθρώπων γέγονε θεὸς, ἀλλὰ, θεὸς ὤν, ἐνεδύσατο δούλου μορφὴν, καὶ Λόγος ὢν, γέγονε σὰρξ, ὡς εἶπεν ὁ Ἰωάννης καὶ οὕτω μὲν κατὰ τῆς (16) βλασφημίας Παύλου πέπρακται. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον καὶ Ἄρειον πρὸ χρόνων μὲν εἶναι τὸν Υἱὸν ἔλεγον, πεποιῆσθαι μέντοι, καὶ ἕνα τῶν κτισμάτων αὐτὸν ἐδίδασκον, καὶ τὸ, ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὐχ ὡς Υἱὸν ἐκ Πατρὸς γνήσιον, ἐπίστευον· ἀλλ' ὡς τὰ κτίσματα· οὕτω (17) καὶ ἐπ' αὐτοῦ τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι διεβεβαιοῦντο· τήν τε τῆς ὁμοιώσεως ἑνότητα τοῦ Υἱοῦ (18) πρὸς τὸν Πατέρα οὐκ ἔλεγον κατὰ τὴν οὐσίαν, οὐδὲ κατὰ τὴν φύσιν, ὡς ἔστιν υἱὸς ὅμοιος Πατρὶ, ἀλλὰ διὰ τὴν συμφωνίαν τῶν δογμάτων καὶ τῆς διδασκαλίας· ἀλλὰ γὰρ καὶ ἀπεσχοίνιζον καὶ ἀπεξενοῦντο (19) παντελῶς τὴν οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, ἑτέραν ἀρχὴν αὐτῷ τοῦ εἶναι παρὰ τὸν πατέρα ἐπινοοῦντες (20), καὶ εἰς τὰ κτίσματα καταφέροντες αὐτόν· τούτου χάριν οἱ ἐν Νικαίᾳ συνελθόντες, θεωρήσαντες τὴν πανουργίαν τῶν οὕτω φρονούντων, καὶ (21) συναγαγόντες ἐκ τῶν Γραφῶν τὴν διάνοιαν, λευκότερον γράφοντες, εἰρήκασι τὸ ὁμοούσιον· ἵνα καὶ τὸ γνήσιον ἀληθῶς ἐκ τούτου γνωσθῇ τοῦ Υἱοῦ, καὶ μηδὲν κοινὸν ἔχῃ πρὸς τοῦτον τὰ γενητα (22)· Ἡ γὰρ τῆς λέξεως ταύτης ἀκρίβεια τήν τε ὑπόκρισιν αὐτῶν, ἐὰν λέγωσι

tum esse, sed, cum ex ipso sit, Filium esse indivisum, uti se habet splendor erga lucem ; cum item sibi faverent Dionysii exemplа, fontis scilicet vox, et consubstantialis defensio, et ante ista vox Salvatoris index unitatis, « Ego et Pater unum sumus [57], » et, « Qui vidit me vidit et Patrem [58] : » ea, inquam, de causa, jure et ipsi Filium consubstantialem dixerunt. Et sicut, ut supra dixi, nemo Apostolum culpaverit quod de lege Romanis hoc modo, Hebræis alio scripserit, sic nec præsentis temporis homines priscos illo criminati fuerint, si eorum consideren interpretationem ; neque prisci posteros reprehenderint si advertant qua sententia et quo usu ita de Domino scripserunt. Etenim utraque synodus ex legitima causa hoc modo alia, alio alia locuta est. Cum enim Samosatensis Filium sentiret non esse ante Mariam, sed ab alia initium exsistendi accepisse, idcirco episcopi tunc congregati illum deposuerunt, et hæreticum declararunt : de Filii autem divinitate cum simplicius scriberent, ad accuratam consubstantialis interpretationem non devenerunt, sed ut conceperant, de consubstantiali locuti sunt. Tota enim eorum cura in eo posita erat, ut quod Samosatensis commentus fuerat everterent, et ante omnia Filium esse declararent, eumque nequaquam ex homine Deum factum esse, sed Deus cum esset, formam servi induisse, et cum Verbum esset, factum carnem, ut ait Joannes, atque ita adversus Pauli blasphemiam actum est. Cum autem Eusebiani et Ariani, ante tempora quidem Filium fuisse dicerent, factum tamen fuisse, ac unam e creaturis eum esse docerent, et illud, ex Deo, non Filium ex Patre genuinum esse crederent ; sed sicut creaturas, ita eum affirmarent ex Deo esse : unitatem autem similitudinis Filii cum Patre dicerent non esse secundum **807** substantiam, nec secundum naturam, quemadmodum filius est patri similis, sed ob solum dogmatum doctrinæque consensum : imo cum substantiam Filii a Patre omnino separarent et alienarent, diversum a Patre initium ipsum habere commenti, ad creaturasque eum deprimentes : ideo qui Nicææ congregati erant, eorum qui ita sentirent vafritiem conspicati, Scripturarumque mente collecta, liquidius scripsere consubstantialem eum esse ; ut hinc vera et genuina Filii natura explorata esset, palamque foret opificia nihil cum eo commune habere. Accurata enim hujus vocis ratio, eorum coarguit simulationem qua hanc proferunt vocem, ex Deo, omnesque eorum ad simpliciores seducendos argutias refellit. Certe cum omnia possint pro libidine sophismatibus eludere ac

[57] Joan. x, 30. [58] Joan. xiv, 9.

(14) Ita Felckmanni 3, optime. Editi et alii, ἑκάστης συνόδου.

(15) Felck. 3, ἀκρίβειαν. Τὴν φροντίδα γάρ, etc.

(16) Felck. 3, καὶ οὕτω μὲν τὰ κατὰ τῆς βλ. Ibid. post Παύλου deletum aliquid in Regio.

(16) Felck. 3, ἐκ Πατρὸς ἐπίστευον, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τῶν κτισμάτων οὕτω.

(18) Felck. 3, τοῦ Θεοῦ. Mox idem, ὁ Υἱὸς ὅμοιος τῷ Πατρί.

(19) Felckman. 3, ἀπεξένουν.

(20) Sic Reg. et Felc. 3. In edit., τοῦ εἶναι ἐπινοοῦντες, omisris cæteris.

(21) Sic Reg. In editis vero καί deest.

(22) Felckman. 3, γεννητά. Infra idem ἐκ Θεοῦ, omisso articulo. Reg. mox, διελέγχῃ. Ibidem Regius et Basiliensis, τὰς πιθανότητας, artic. deest in editis.

detorquere, hanc solam vocem, utpote quæ suam hæresin confutet, reformidant; quam Patres, quasi propugnaculum adversus impiam omnem eorum cogitationem, conscripsere.

διελέγχοοσαν αὐτῶν τὴν αἵρεσιν, δεδίασιν· ἣν οἱ Πατέρες ὥσπερ ἐπιτείχισμα κατὰ πάσης ἀσεβοῦς ἐπινοίας αὐτῶν ἔγραψαν (23).

46. Cesset ergo omnis contentio, nec ultra in nos mutuo impignamus, disceptemusque num variis modis synodi consubstantialis vocem acceperint Ad defensionem enim legitimas causas pro iis afferendas habemus, cum supra dictas, tum etiam istam: nempe, licet hanc vocem, ingenitum, ex Scripturis non didicerimus, nusquam enim Scripturæ Deum ingenitum dixere; attamen cum multi præclari viri de illo nomine mentionem fecerint. accurate de illo sciscitati, agnovimus hoc nomen diversa significare: alii enim aiunt ingenitum esse id quod exsistit, nec tamen genitum est, neque omnino causam habet: alii vero, id quod creatum non est. Si quis igitur harum significationum priorem respiciens, qua intelligitur ingenitum esse quod nullam habet causam, diceret Filium non esse ingenitum; non ideo si quem conspicatus qui, juxta sententiam quæ ait ipsum nec opificium nec creaturam, sed æternam prolem esse, eum ingenitum diceret, illum propterea criminaretur. Uterque enim juxta proprium scopum probe locutus esset; ita quoque si ex Patribus alii alio modo de consubstantiali locuti sunt, ne contendamus: sed pie eorum dicta excipiamus, dum maxime toto studio pietati operam dederunt.

46. Πεπαύσθω τοίνυν πᾶσα φιλονεικία, καὶ μηκέτι προσκόπτωμεν ἡμεῖς, εἰ διαφόρως ἐξειλήφασιν αἱ σύνοδοι τὴν τοῦ ὁμοουσίου λέξιν. Ἔχομεν γὰρ (24) εἰς ἀπολογίαν εὐλόγους περὶ αὐτῶν αἰτίας, τὰ προειρημένας μὲν, καὶ ταύτην δέ· τὸ ἀγέννητον (25), εἰ καὶ μὴ παρὰ τῶν Γραφῶν μεμαθήκαμεν, οὐδαμοῦ γὰρ ἀγέννητον τὸν Θεὸν εἰρήκασιν αἱ Γραφαὶ, ὅμως ἐπειδὴ καὶ πολλοὶ τῶν δοκούντων ἐμνημόνευσαν τοῦ ὀνόματος, φιλοπευστήσαντες ἔγνωμεν ὅτι καὶ τοῦτο τὸ ὄνομα διάφορα ἔχει τὰ σημαινόμενα· καὶ οἱ μὲν τὸ ὂν μὲν, μήτε δὲ γεννηθὲν, μήτε ὅλως ἔχον τὸν αἴτιον λέγουσιν ἀγέννητον (26)· οἱ δὲ τὸ ἄκτιστον. Ὥσπερ οὖν τούτων οὕτω σημαινομένων, εἴ ὁ μέν τις ἀποβλέπων εἰς τὸ πρότερον σημαινόμενον, τὸ, μὴ ἔχον τὸν αἴτιον, ἔλεγε μὴ εἶναι ἀγέννητον (27) τὸν Υἱὸν, οὐκ ἂν κατηγόρει βλέπων ἕτερον βλέποντα εἰς τὸ μὴ εἶναι ποίημα μηδὲ κτίσμα, ἀλλ' ἴδιον (28) γέννημα, καὶ λέγοντα ἀγέννητον τὸν Υἱόν. Ἀμφότεροι γὰρ πρὸς τὸν ἴδιον σκοπὸν ὁρῶντες, καλῶς εἰρήκασιν· οὕτως εἰ καὶ τῶν Πατέρων οἱ μὲν οὕτως, οἱ δὲ οὕτως εἰρήκασι περὶ τοῦ ὁμοουσίου, μὴ φιλονεικῶμεν ἡμεῖς, ἀλλ' εὐσεβῶς τὰ παρ' αὐτῶν δεχώμεθα, ἕως μάλιστα τὴν σπουδὴν εἶχον εἰς εὐσέβειαν.

47. Ignatius certe, qui post apostolos Antiochiæ episcopus constitutus est, ipseque martyr Christi fuit, de Domino scribens, dixit (30): « Unus medicus est carnalis et spiritualis, factus et non factus, in homine Deus, in morte vita vera, et ex Maria et ex Deo. » Quidam autem post Ignatium et ipsi ex magistris nostris scribunt: « Unum non factum est, scilicet Pater: et unus ex ipso Filius germanus, proles vera, Verbum et sapientia Patris. » Si itaque illis etiam adversamur, sit nobis adversum synodos quoque certamen. Quod si gnari eorum in Christo fidei, persuasum habemus beatum etiam Ignatium

47. Ἰγνάτιος οὖν (29), ὁ μετὰ τοὺς ἀποστόλους ἐν Ἀντιοχείᾳ κατασταθεὶς ἐπίσκοπος, καὶ μάρτυς τοῦ Χριστοῦ γενόμενος, γράφων περὶ τοῦ Κυρίου, εἴρηκεν· « Εἷς ἰατρός ἐστι, σαρκικὸς καὶ πνευματικὸς, γενητὸς καὶ ἀγένητος (31), ἐν ἀνθρώπῳ Θεὸς, ἐν θανάτῳ ζωὴ ἀληθινὴ, καὶ ἐκ Μαρίας καὶ ἐκ Θεοῦ. » Τινὲς δὲ καὶ τῶν μετὰ Ἰγνάτιον διδάσκαλοι καὶ αὐτοὶ γράφουσιν· « Ἓν τὸ ἀγένητον (32) ὁ Πατὴρ, καὶ εἷς ὁ ἐξ αὐτοῦ Υἱὸς γνήσιος, γέννημα ἀληθινὸν, Λόγος καὶ Σοφία τοῦ Πατρός. » Εἰ μὲν οὖν καὶ πρὸς τούτους ἐναντίως διακείμεθα, ἔστω καὶ πρὸς τὰς συνόδους ἡμῖν ἡ μάχη. Εἰ δὲ, τὴν ἐν Χριστῷ πίστιν αὐτῶν

(23) Sic Felckman. 2, recte. Editi et alii, ταύτην ἔγραψαν.

(24) Sic Felc. 3. In cæteris et editis γάρ deest.

(25) Sic Reg. et Felck. 3. Editi vero, ἀγένητον. Paulo post edit. Commel., ἀγένητον. Edit. vero Paris. cum Reg. et Felck. 3, ἀγέννητον. Vide quæ de hac voce dicta sunt Epist. *de Decretis Nicænis* in Monito et n. 28. Ἀγένητον et ἀγέννητον confundit Athanasius.

(26) Sic Felck. 3. In editis et cæteris mss hæc, οἱ δὲ τὸ ἄκτιστον desiderantur; germana tamen sunt respondentque priori περικοπῇ parti, οἱ μέν, etc. Reg. ibid., ἀγέννητον prima manu, secunda vero, ἀγένητον.

(27) Sic Felc. 3, et Reg. (in quo tamen unum ν supra positum est), et edit. Paris. Edit. vero Commel. ἀγένητον.

(28) Felc. 3, Ἴδιον. Mox idem cum edit. Comm. et Paris. ἀγέννητον. Et ita Reg. etiam, in quo tamen unum ν abrasum fuit. Paulo post in Reg. post εἰρήκασιν ponitur interpunctio, quæ in edit. post οὕτως habetur. Infra ante μὴ φιλονεικῶμεν, legitur καί in edit., sed deest in Reg. et Felc. 2. In hoc postremo mox δεχόμενα, et in eodem, εἰς ante εὐσέβειαν deest.

(29) Regius codex γοῦν.

(30) Hunc locum vide epist. Ignatii ad Ephes., cap. 7.

(31) Felc. 3, γεννητὸς καὶ ἀγέννητος, et ita legitur in Ignatii epistola ad Ephesios cap. 7. Editi et alii, γενητὸς καὶ ἀγένητος, atque vera hæc est Athanasii lectio ut ex inferioribus liquet. Mox in editis Ignatii legitur, ἐν ἀθανάτῳ ζωὴ ἀληθινή. Sed præstat Athanasii lectio: nam opposita sunt hæc omnia. Ibidem Felc. 3. Καὶ γὰρ ἐκ Μαριας.

(32) Felc. 2, ἀγέννητον, et ita Reg. secunda manu. Cæteri et editi, ἀγένητον. Mox ὁ ante ἐξ αὐτοῦ deest in Felckm. 3.

γινώσκοντες, πεπείσμεθα, ὅτι καὶ ὁ μακάριος Ἰγνάτιος ὀρθῶς ἔγραψε, γενητόν αὐτὸν λέγων διὰ τὴν σάρκα (ὁ γὰρ Χριστὸς σὰρξ ἐγένετο· ἀγένητον δὲ, ὅτι μὴ τῶν ποιημάτων καὶ γενητῶν ἐστιν, ἀλλ' Υἱὸς ἐκ Πατρός. Οὐκ ἀγνοοῦμεν δὲ, ὅτι καὶ οἱ εἰρηκότες ἓν τὸ ἀγένητον (33) τὸν Πατέρα λέγοντες, οὐχ ὡς γενητοῦ καὶ ποιήματος ὄντος τοῦ Λόγου οὕτως ἔγραψαν, ἀλλ' ὅτι μὴ ἔχει (34) τὸν αἴτιον· καὶ μᾶλλον αὐτὸς Πατὴρ μέν ἔστι τῆς Σοφίας, τὰ δὲ γενητὰ πάντα ἐν σοφίᾳ πεποίηκε· διὰ τί μὴ καὶ τοὺς (35) Πατέρας, τούς τε τόν Σαμοσατέα καθελόντας, καὶ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν στηλιτεύσαντας, εἰς εὐσέβειαν συνάγομεν, ἀλλὰ διαστέλλομεν ἀνὰ μέσον αὐτῶν, καὶ οὐ μᾶλλον ὀρθῶς περὶ αὐτῶν φρονοῦμεν; ὅτι κἀκεῖνοι, καθάπερ εἶπον, πρὸς τὸ σόφισμα τοῦ Σαμοσατέως, καὶ τὴν ἑρμηνείαν αὐτοῦ τὴν διάνοιαν ἔχοντες, ἔγραψαν, Οὐκ ἔστιν ὁμοούσιος· καὶ οὗτοι δὲ, καλῶς νοήσαντες, εἰρήκασιν ὁμοούσιον εἶναι τὸν Υἱόν. Καὶ γὰρ κἀγὼ τοιαῦτα μὲν νοῶν (36) περὶ τῶν εὐσεβούντων εἰς τὸν Χριστὸν δι' ὀλίγων ἔγραψα· εἰ δὲ δυνατὸν ἦν εὐπορῆσαι καὶ τῆς ἐπιστολῆς, ἣν λέγουσιν ἐκείνους (37) γεγραφέναι, ἡγοῦμαι πλείους εὑρεθήσεσθαι τὰς προφάσεις, δι' ἃς ἠναγκάσθησαν οὕτω γράψαι οἱ μακάριοι ἐκεῖνοι. Δεῖ γὰρ ἡμᾶς καὶ πρέπει τοιαῦτα φρονεῖν, τοιαύτην τε σώζειν ἀγαθὴν συνείδησιν πρὸς τοὺς Πατέρας, εἴγε μὴ νόθοι τυγχάνομεν, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν ἔχομεν τὰς παραδόσεις, καὶ παρ' αὐτῶν τὴν τῆς εὐσεβείας διδασκαλίαν.

(48). Τοιαύτη μὲν οὖν ἡ διάνοια τῶν Πατέρων λεγέσθω καὶ πιστευέσθω. Φέρε δὲ καὶ μετ' αὐτῶν πάλιν ἐξετάσωμεν τὸ πρᾶγμα πράως, καὶ μετὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς, μνημονεύσαντες (38) καὶ τῶν προειρημένων· εἰ μὴ τῷ ὄντι δείκνυνται καλῶς φρονήσαντες οἱ ἐν τῇ Νικαίᾳ συνελθόντες ἐπίσκοποι. Εἰ μὲν ποίημά εστιν ὁ Λόγος, καὶ ἀλλότριος τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, ὥστε καὶ χωρίζεσθαι αὐτὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς τῷ ἑτεροφυεῖ χωριστῷ, οὐκ ἂν εἴη ὁμοούσιος τῷ Πατρί, ἀλλὰ μᾶλλον ὁμογενὴς (39) τῇ φόσει τοῖς ποιήμασι, κἂν ὑπερβάλλῃ τῇ χάριτι· εἰ δὲ ὁμολογοῦμεν μὴ εἶναι αὐτὸν ποίημα, ἀλλὰ γνήσιον ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς γέννημα, ἀκόλουθον ἂν εἴη καὶ ἀχώριστον αὐτὸν εἶναι τοῦ Πατρὸς, ὁμοφυῆ ὄντα διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ γεγεννῆσθαι. Τοιοῦτος, δὲ ὢν, εἰκότως καὶ ὁμοούσιος ἂν λέγοιτο. Ἔπειτα εἰ μὴ ἐκ μετουσίας ἐστὶν ὁ Υἱός, ἀλλὰ τῇ οὐσίᾳ Λόγος ἐστὶ καὶ Σοφία τοῦ Πατρὸς, ἡ δὲ οὐσία αὕτη τῆς οὐσίας τῆς πατρικῆς ἐστι γέννημα καὶ ὁμοιότης αὐτῆς, ὥσπερ καὶ τὸ ἀπαύγασμα τοῦ φωτός· λέγει δὲ ὁ Υἱὸς, « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν, » καὶ, « Ὁ ἐμὲ ἑωρακὼς (40) ἑώρακε τὸν Πατέρα· » πῶς δεῖ νοεῖν ταύτας τὰς φωνάς; ἢ πῶς αὐτὰς ἐκλαμβάνοντες, σώσομεν τὸ ἕν εἶναι

A recte scripsisse, cum illum carnis causa factum dixit (Christus enim caro factus est), et non-factum, quia non ex opificiis et rebus factis est, sed Filius ex Patre : nec ignoramus eos qui unum non-factum, **608** scilicet Patrem dixere, non quasi Verbum sit res facta aut opificium ita scripsisse ; sed quia nullam Pater habeat causam ; imo potius, quia ipse quidem Pater sit Sapientiæ, opificia autem omnia in sapientia fecerit; cur non etiam Patres, cum eos qui Samosatensem deposuere, tum eos qui Arianam hæresim infamia notarunt, in unum pietatis tuendæ studium conjungimus, imo segregamus, et quare non potius de illis recte sentimus : quandoquidem, uti jam dixi, priores illi solum Samosatensis sophisma, et ejus interpretationem spectantes scripsere non esse Christum consubstantialem : hi vero B verba sane intelligentes, dixere Filium esse consubstantialem ? Equidem cum tali de piis illis erga Christum viris sim sententia, hæc paucis conscripsi. Quod si epistolæ, quam illos scripsisse dicunt, mihi copia fuisset, existimo plures deprehensurum me fuisse causas, cur beati illi ita scribere coacti sint. Par est enim decetque nos ita sentire, probumque erga Patres animum servare, si tamen spurii non sumus, et si ab illis traditiones pietatisque doctrinam tenemus.

48. Talem igitur Patrum fuisse mentem dicamus, credamusque. Age vero rursum cum illis rem placide et bono animo iuquiramus, deque supra dictis C mentionem faciamus : annon revera demonstrari possit episcopos Nicææ congregatos recte sensisse ? Si Verbum est res facta et alienum a Patris substantia, ita ut a Patre segregetur, imo ea separatione quæ a diversitate naturæ proficiscatur, Patri certe consubstantiale nequaquam fuerit ; sed potius ejusdem naturæ, cujus res factæ, etsi illis gratia antecellat. Quod si confiteamur eum non esse opificium, sed genuinam ex Patris substantia prolem, consequens sane fuerit eum inseparabilem esse a Patre, cum sit ejusdem naturæ, utpote ab illo genitus. Talis autem cum sit, jure consubstantialis dicatur. Deinde si non ex participatione Filius est, sed substantia ipsa Verbum est et Sapientia Patris : hæc autem substantia, paternæ substantiæ fetus est et D ejus similitudo, veluti splendor est similitudo lucis, Filiusque dicit : « Ego et Pater unum sumus [59] ; » et : « Qui vidit me, vidit et Patrem [60] ; » quomodo hæ voces intelligendæ sunt ? aut qua mente eas accipientes, Patrem et Filium unum esse tuebimur? Nam

[59] Joan. x, 30. [60] Joan. xiv, 9.

(33) Regius et Felc. 2, ἀγέννητον. Editi vero et alii. ἀγένητον.

(34) Regius codex, ἔχῃ.

(35) Ita Felckman.3. In editis et aliis, τούς deest.

(36) Ita editio Commeliniana et omnes manuscripti. Editio Parisiensis νοοῦν, male.

(37) Editi, ἐκεῖνον. Regius et Felckman. 3, recte, ἐκείνους habent. Nam loquitur hic de Patribus Antiochenis, a quibus ait verisimile non esse vocem ὁμοούσιον absolute et absque ulla exceptione pro scriptam fuisse.

(38) Felc. 3, μνημονεύοντες. Editi et alii, μνημονεύσαντες. Mox Felckman. 3, δείκνυται.

(39) Regius codex, ὁ μονογενής. Felc. 3, μονογενὴς tantum. Mox Regius codex, ὑπερβάλλει.

(40) Editio Commel. mendose ἑωρακάς.

si ob dogmatum consensum, et quod Pater a Filio non dissentiat, ut dicunt Ariani, prava sane est hæc intelligendi ratio. Etenim sancti, et multo magis angeli et archangeli, hujusmodi habent cum Deo consensum, nec ulla apud ipsos est dissensio; nam qui discors fuit diabolus, e cœlo cadere visus est, ut ait Dominus. Si ergo ob consensum Pater et Filius unum sunt, etiam opificia quæ ita cum Deo consentient, unum cum eo fuerint, quorum quodque dicere possit: « Ego et Pater unum sumus. » Quod si absurdum hoc sit, ut revera, est, necesse demum fuerit Filii et Patris unitatem secundum substantiam intelligere. Res factæ enim quantumvis cum opifice suo consensum habeant: motu tantum, participatione, et mente eum habent, quem cum ille non servasset, ejectus ex cœlo est. Filius autem cum sit ex substantia fetus, substantia quoque ipse et, qui genuit eum, Pater unum sunt.

49. Quamobrem vocibus unitatem indicantibus æqualitatem cum Patre habere dicitur, et hinc fit ut quæ **609** de Patre dicuntur, eadem de Filio Scripturæ asserant: ea tamen exceptione quod ille Pater dicatur. Ipse enim Filius ait: « Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt [61]; » Patrique dixit: « Omnia mea, tua sunt, et tua mea [62]. » Hujusmodi est illud, Deus: nam, « Deus erat Verbum [63]; » et illud, Omnipotens: « Hæc dicit qui est, et qui erat, et qui venturus est Omnipotens [64]; » et quod sit lux: « Ego sum, » inquit, « lux [65]; » quod sit creatrix causa, nam, « Omnia per ipsum facta sunt [66], » et, « Quæ video Patrem facientem, hæc et ego facio [67]; » quod sit æternus: « Sempiterna » enim « quoque ejus virtus et divinitas [68], » et, « In principio erat Verbum [69]; » et, « Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum [70]; » quod sit Dominus. « Pluit enim Dominus ignem et sulphur a Domino [71]; » et Pater quidem ait: « Ego Dominus [72], » et, « Hæc dicit Dominus Deus omnipotens [73]; » de Filio autem inquit Paulus: « Unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia [74]. » Patri ministrant angeli, Filius autem ab ipsis adoratur: « Et adorent eum omnes angeli Dei [75]. » Dicitur etiam esse Dominus angelorum, nam, « Angeli ministrabant ei [76]; » et, « Mittet Filius hominis angelos suos [77]; » quod honoretur sicut Pater: « Ut », inquit, « honorificent Filium, sicut honorificant Patrem [78]. » Quod sit æqualis Deo: « Non

A τὸν Πατέρα καὶ σὸν Υἱόν; Εἰ μὲν οὖν τῇ συμφωνίᾳ τῶν δογμάτων, καὶ τῷ μὴ διαφωνεῖν πρὸς τὸν Πατέρα, ὡς οἱ Ἀρειανοὶ λέγουσι, φαῦλος ὁ τοιοῦτος νοῦς. Καὶ γὰρ καὶ οἱ ἅγιοι (41), καὶ μᾶλλόν γε ἄγγελοι καὶ ἀρχάγγελοι, τὴν τοιαύτην ἔχουσι πρὸς τὸν Θεόν συμφωνίαν, καὶ οὐδεμία παρ' αὐτοῖς ἐστι διαφωνία. Ὁ γὰρ διαφωνήσας διάβολος ἐθεωρήθη αἴπτων ἐκ τῶν οὐρανῶν, ὡς εἶπεν ὁ Κύριος. Οὐκοῦν εἰ διὰ τὴν συμφωνίαν ἓν ἐστιν ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός, εἴη ἂν καὶ τῶν γενητῶν τὰ συμφωνοῦντα οὕτω πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ εἶποι ἄν ἕκαστος. « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν. » Εἰ δὲ τοῦτο ἄτοπον· ἄτοπον γάρ ἐστιν ἀληθῶς· ἀνάγκη λοιπὸν κατὰ τὴν οὐσίαν νοεῖν καὶ τὴν Υἱοῦ καὶ Πατρὸς ἑνότητα. Τὰ μὲν γὰρ γενητὰ κἂν συμφωνίαν ἔχῃ πρὸς τὸν πεποιηκότα, ἀλλ' ἐν κιτήσει καὶ μετουσίᾳ καὶ νῷ ταύτην ἔχει, ἥνπερ B περ (42) ϱ μὴ φυλάξας ἐκβέβληται τῶν οὐρανῶν· Ὁ δὲ Υἱὸς ἐκ τῆς οὐσίας ὢν γέννημα, οὐσίᾳ ἓν ἐστιν (43) αὐτὸς καὶ ὁ γεννήσας αὐτόν Πατήρ.

49. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τὸ ἰσάζον ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα ταῖς ἐνοειδέσι φωναῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς λεγόμενα, ταῦτα καὶ ἐπὶ Υἱοῦ λέγουσιν αἱ Γραφαὶ χωρὶς μόνον (44) τοῦ λέγεσθαι αὐτὸν Πατέρα. Αὐτὸς γὰρ εἶπεν ὁ Υἱός· « Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ. ἐμά ἐστι· » τῷ τε Πατρὶ ἔλεγε· « Πάντα τὰ ἐμὰ σά ἐστι, καὶ τὰ σὰ ἐμά· » οἷον τὸ, Θεός. « Θεὸς » γὰρ (45) « ἦν ὁ Λόγος· » τὸ, Παντοκράτωρ· « Τάδε λέγει ὁ ὤν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος ὁ Παντοκράτωρ· » τὸ εἶναι φῶς· « Ἐγώ εἰμι, » φησὶ, « τὸ φῶς· » τὸ δημιουργικὸν αἴτιον· « Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο· » καὶ, « Ἃ βλέπω τὸν Πατέρα ποιοῦντα, ταῦτα κἀγὼ ποιῶ· » τὸ C εἶναι ἀΐδιον· « Ἥ τε » γὰρ « ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης (46), » καὶ, « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, » καὶ, Ἡ τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον· » τὸ εἶναι Κύριός· « Ἔβρεξε γὰρ Κύριος θεῖον καὶ πῦρ παρὰ Κυρίου· » καὶ ὁ μὲν Πατὴρ φησιν· « Ἐγὼ Κύριος, » καὶ, « Τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεὸς (47) ὁ παντοκράτωρ· » περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ ὁ Παῦλός φησιν· « Εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα. » Καὶ τῷ μὲν Πατρὶ λειτουργοῦσιν ἄγγελοι· ὁ δὲ Υἱὸς προσκυνεῖται παρ' αὐτῶν· « Καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ. » Λέγεται δὲ εἶναι (48) καὶ Κύριος ἀγγέλων· « Διηκόνουν » γὰρ « αὐτῷ οἱ ἄγγελοι· » καὶ, « Ἀποστελεῖ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ· » τὸ τιμᾶσθαι ὡς τὸν Πατέρα· « Ἵνα » γὰρ, φησὶ, « τιμῶσι τὸν Υἱὸν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα· » τὸ εἶναι D ἴσα Θεῷ· » Οὐχ (49) ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα

[61] Joan. xvi, 15. [62] Joan. xvii, 10. [63] Joan. i, 1. [64] Apoc. i, 8 [65] Joan. viii, 12. [66] Joan. i, 3. [67] Joan. v, 19, [68] Rom. i, 20. [69] Joan. i, 1. [70] ibid. 9. [71] Gen. xix, 24. [72] Malach. iii, 6. [73] Gen. xvii, 1. [74] I Cor. viii, 6. [75] Hebr. i, 6. [76] Matth. iv, 11. [77] Matth. xxiv, 31. [78] Joan. v, 25.

(41) Felc. 3. καὶ γὰρ οἱ ἄγγελοι, malo.

(42) Sic Felc. 3, recte. Editi et cæteri, ὥσπερ.

(43) Sic Felc. 1. In editis vero, καὶ ἓν ἐστι. Ibid. Felckm. 3, ἓν ἐστι γεννήσαντα αὐτὸν Πατέρα ταῖς ἐνοειδ., omissis quibusdam.

(44) Sic Felckm. 3. At editi et cæteri habent μόνου.

(45) Regius codex, Καὶ Θεὸς γάρ. Mox Felck. 3, τὸ, ὁ Παντοκράτωρ. Paulo post ὁ deest in Regio ante ἐρχόμενος.

(46) Ita legitur in Regio et in Græco Scripturæ textu. Editi, καὶ ἡ θεότης. Felckman. 3, καὶ ἡ θειότης.

(47) Ὁ Θεὸς deest in Felckm. 3.

(48) Sic Felckm. 3 Regius, Λέγεται εἶναι. Edit., Λέγεται γὰρ εἶναι.

(49) Regius codex, Ἴσα Θεῷ· τὸ εἶναι ἐξ, omissis mediis.

Θεῷ· » τὸ εἶναι ἐξ ἀληθινοῦ ἀλήθειαν, καὶ ἐκ ζῶντος ζωὴν, ὡς ἀπὸ πηγῆς ὄντως (50) τοῦ Πατρὸς, τὸ ζωοποιεῖν τὸν Υἱὸν καὶ ἐγείρειν τοὺς νεκροὺς ὥσπερ ὁ Πατήρ. οὕτω γὰρ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ γέγραπται. Καὶ περὶ μὲν τοῦ Πατρὸς γέγραπται· « Κύριος ὁ Θεός σου, Κυριος εἷς ἐστι· » καὶ, « Θεὸς Θεῶν Κύριος ἐλάλησε, καὶ ἐκάλεσε τὴν γῆν· » περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ Θεὸς Κύριος, καὶ, « Ἐπέφανεν ἡμῖν, » καὶ, « Ὀφθήσεται ὁ Θεὸς τῶν θεῶν ἐν Σιών· » πάλιν τε (51) περὶ μὲν τοῦ Θεοῦ φησιν ὁ Ἡσαΐας· « Τίς Θεὸς, ὥσπερ σὺ, ἐξαίρων ἀνομίας, καὶ ὑπερβαίνων ἀδικίας; ὁ δὲ Υἱὸς ἔλεγεν οἷς ἤθελεν· « Ἀφέωνταί σου αἱ ἁμαρτίαι (52)· » ὅτε καὶ τῶν Ἰουδαίων γογγυζόντων, ἔργῳ τὴν ἄφεσιν ἐδείκνυε, λέγων τῷ παραλυτικῷ· « Ἔγειραι. ἆρον τὸν κράββατόν σου, καὶ ὕπαγε εἰς τὸν οἶκόν σου. » Καὶ περὶ μὲν τοῦ Θεοῦ ἔλεγεν (53) ὁ Παῦλος· « Τῷ δὲ βασιλεῖ τῶν αἰώνων· » περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ ὁ μὲν Δαβὶδ ἔψαλλεν· « Ἄρατε πύλας, οἱ ἄρχοντες, ὑμῶν (54), καὶ ἐπάρθητε, πύλαι αἰώνιοι, καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης· » ὁ δὲ Δανιὴλ ἤκουσεν· « Ἡ βασιλεία αὐτοῦ βασιλεία αἰώνιος, » καὶ, « Ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐ διαφθαρήσεται, » Καὶ ὅλως ὅσα ἂν εὕροις περὶ τοῦ Πατρὸς λεγόμενα, τοσαῦτα ἂν εὕροις καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ λεγόμενα, χωρὶς μόνου τοῦ εἶναι αὐτὸν Πατέρα, καθάπερ εἴρηται.

rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo [79]: » quod sit ex vero veritas, ex vivente vita, ut qui revera ex Patris fonte emanaverit: quod Filius vivificet, et suscitet mortuos sicut Pater, ita enim legitur in Evangelio. Et de Patre quidem scriptum est: « Dominus Deus tuus, unus Dominus est [80];» et: « Deus deorum Dominus locutus est, et vocavit terram [81]; » de Filio autem, « Deus Dominus et illuxit nobis [82], » et, « Videbitur Deus deorum in Sion [83]. » Et rursum de Deo quidem ait Isaias: « Quis Deus, ut tu, tollens iniquitates, et superans injustitias [84]? » Filius vero dicebat, quibus placuit ipsi: « Dimittuntur tibi peccata tua [85]: » quo tempore Judæis murmurantibus, opere illam remissionem comprobavit, dicens paralytico: « Surge, tolle grabatum tuum, et vade in domum tuam [86]. » De Deo quoque dixit Paulus: « Regi sæculorum [87];» de Filio autem David cecinit; « Attollite portas, principes, vestras, et elevamini, portæ æternales, et introibit Rex gloriæ [88]; » Daniel vero hæc audivit: « Regnum ejus regnum sempiternum [89], » et, « Regnum ejus non corrumpetur [90]. » Demum quæcunque de Patre dicta repereris, tot tantaque de Filio dicta deprehendes, ea solum exceptione, quod ipse non sit Pater, ut dictum superius est.

50. Εἰ μὲν οὖν ἄλλην ἀρχὴν ἐνθυμεῖταί τις, καὶ ἄλλον Πατέρα διὰ τὸ ἰσάζον τῶν λεγομένων, μανικὸν τό ἐνθύμημα· εἰ δὲ διὰ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸν Υἱὸν, πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἐν εἰκόνι καὶ χαρακτῆρι τοῦ Υἱοῦ ἐστι, λογισώμεθα (55) εὐμενῶς, εἰ ξένη οὐσία τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας δεκτικὴ τῶν τοιούτων ἐστί· καὶ εἰ ὁ τοιοῦτος ἑτεροφυὴς καὶ ἀλλοτριούσιός (56) ἐστι, καὶ οὐχ ὁμοούσιος τῷ Πατρί. Εὐλαβητέον γὰρ μὴ τὰ τοῦ Πατρος ἴδια μεταφέροντες ἐπὶ τὸ ἀνομοιοούσιον αὐτῷ, καὶ ἐν ἀνομοιογενεῖ καὶ ἀλλοτριοουσίῳ χαρακτηρίζοντες τὴν τοῦ Πατρὸς (57) θεότητα, ξένην μὲν ἄλλην εἰσάξωμεν οὐσίαν, δεκτικὴν τῶν τῆς πρώτης οὐσίας ἰδιωμάτων, ἐντραπῶμεν δὲ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ λέγοντος· « Τὴν δόξαν μου ἑτέρῳ οὐ δώσω· » καὶ εὑρεθῶμεν προσκυνοῦντες τῷ ἀλλοτίῳ, καὶ νομισθωμεν εἶναι τοιοῦτοι, οἷοι ἦσαν σὶ τότε Ἰουδαῖοι λέγοντες· « Διὰ τί σὺ, ἄνθρωπος ὤν, ποιεῖς σεαυτόν (58) Θεόν; » ὅτε καὶ, τὰ τοῦ Πνεύματος μεταφέροντες, ἐβλασφήμουν λέγοντες, ὅτι « Ἐν Βεελζεβοὺλ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια. » Εἰ δὲ τοῦτο ἀπρεπὲς, δῆλον, ὅτι (59) οὐκ ἀνομοιοούσιος ἂν

58. Si quis igitur aliud principium et alium Patrem excogitet, eo quod æqualia sint quæ dicuntur, insanum certe illud commentum. Si autem quia Filius ex Patre est, omnia quæ Patris sunt (ut in imagine et charactere) Filii sunt: æquo animo cogitemus, num substantia aliena a Patris substantia, istiusmodi rerum canax sit: et si, qui talis est, diversæ naturæ, et alienæ substantiæ sit, et non potius Patri consubstantialis. Cavendum enim, ne quæ Patris propria sunt transferentes ad illud, quod ei substantia dissimile est, et ne in eo qui dissimilis natura, et alienus substantia est. Patris divinitatem designantes, extraneam aliam inducamus substantiam, primæ substantiæ proprietatum capacem: pudoreque afficiamur ab ipso Deo dicente, «Gloriam meam alteri non dabo [91],» et deprehendamur alienum adorare, talesque habeamur, quales olim fuere Judæi, qui aiebant: **610** « Quare tu, homo cum sis, facis teipsum Deum [92]? » cum illi ea quæ Spiritus erant alio transferentes, blasphemarent his verbis: « In Beelzebulem ejicit dæmonia [93]. »

[79] Philipp. II, 6. [80] Deut. VI, 4. [81] Psal. XLIX, 1. [82] Psal. CXVII, 27. [83] Psal. LXXXIII, 8. [84] Isa. XLIII, 25. [85] Matth. IX, 5. [86] Marc. II, 11. [87] I Tim. I, 17. [88] Psal. XXIII, 7. [89] Dan. III, 100. [90] Dan. VII, 14. [91] Isa. XLIII, 8. [92] Joan. X, 33. [93] Luc. XI, 13.

(50) Sic editio Comm. Basil. et Regius secunda manu, nam prima ὄντος habet. Felckm. 3, ὡς πηγῆς ὄντος, non male.

(51) Sic Reg. codex et Felckm. 3. Editi vero, καὶ πάλιν τε. Mox Felckm. 2, μὲν τοῦ Υἱοῦ. Editi et cæteri, μὲν τοῦ Θεοῦ.

(52) Felckmanni 3, Ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου.

(53) Sic Regius et Felckmanni 3. Editi, ἔγραφεν.

(54) Ita Regius, Basil. et edit. Paris. Edit. vero Comm., ὑμῶν.

(55) Regius codex, λογισόμεθα.

(56) Ita Regius atque sic scribendum, similiterque infra ἀνομοιοούσιον, et ἀλλοτριοουσίῳ. Edit., ἀλλοτριούσιον, ἀνομοιούσιον, ἀλλοτριουσίῳ, mendose.

(57) Sic omnes manuscripti. Editi vero, Πατέρος.

(58) Felckm. 3, ἑαυτόν. Ibid. omnes manuscripti, ὅτε. Edit. vero Paris, ὅτι.

(59) Sic Reg. et Felckm. 3. Edit. vero, δηλονότι. Ibid. Reg., ἀνομοιοούσιος. Editi, ἀνομοιούσιος.

Quod si illud indecorum est, certe non dissimilis substantiæ fuerit Filius,sed consubstantialis Patri. Etenim si quæ Patris sunt, naturaliter Filii sunt, ipseque Filius ex Patre est, et propter hujusmodi unitatem divinitatis et naturæ, ipse et Pater unum sunt, et qui vidit Filium vidit et Patrem, merito a Patribus dictus est consubstantialis : neque enim qui alterius esset substantiæ, talia habere posset.

A εἰη ὁ Υἱὸς, ἀλλὰ ὁμοούσιος τῷ Πατρί· καὶ γὰρ εἰ τὰ τοῦ Πατρὸς φυσικῶς τοῦ Υἱοῦ ἐστιν, αὐτός τε ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρός ἐστι, καὶ διὰ τῆν τοιαύτην ἑνότητα τῆς θεότητος καὶ τῆς φύσεως αὐτὸς καὶ ὁ Πατὴρ ἕν εἰσι, καὶ ὁ ἑωρακὼς τὸν Υἱὸν ἑώρακε τὸν Πατέρα, εἰκότως ἐλέχθη παρὰ τῶν Πατέρων ὁμοούσιος· οὐ γὰρ ἑτεροουσίου τὰ τοιαῦτα ἔχειν ἐστί.

51.Rursum si, prout supra diximus, non ex participatione sit Filius : sed opificia quidem omnia ex participatione Dei gratiam habeant, ipse vero Patris sapientia et Verbum sit, quicum communia habet omnia : certe cum sit ipse id quo Pater deificat et illuminat, in quo scilicet omnia deificantur et vivificantur, non alienæ a Patre substantiæ est sed consubstantialis. Hujus enim participatione B Patris participes efficimur, eo quo ipse proprium Patris sit Verbum. Unde si ipse quoque ex participatione esset, et non ex se substantialis divinitas et imago Patris, non deificaret alios, cum et ipse deificatus esset. Non enim fieri potest eum qui ex participatione habet,id cujus particeps est aliis impertire : quod enim ille habet, suum non est, sed ejus qui dedit, et quod accepit, vix sibi sufficientem gratiam accepit. Causam tamen cur quidam, ut fertur,consubstantiale respuant, sincere examinemus, an non magis ex illa ipsa Filius Patri consubstantialis ostendatur. Aiunt igitur, ut vos scripsistis,Filium Patri consubstantialem dici minime debere, quia qui dicit consubstantialem, tria dicit, substantiam aliquam, quæ prius subjaceat, et eos C qui ex illa geniti sunt esse consubstantiales: atque hinc concludunt : Si ergo Filius sit Patri consubstantialis, necesse est prius subjacere eorum substantiam ex qua geniti sint, et non esse illum Patrem, hunc Filium, sed ambos fratres. Hæc tametsi ethnicorum sunt explicationes,nosque nihil eorum egemus ratiociniis : nihilominus videamus utrum illa consubstantialia, quæ cum ex prius intellecta substantia sint, fratres dicuntur, sibi mutuo, an substantiæ ex qua orta sunt,sint consubstantialia. Si enim sibi mutuo; diversæ ergo substantiæ, ac dissimilia erunt substantiæ a qua ortum duxerunt: opponitur enim consubstantiali, quod est ex diversa substantia. Quod si utrumque consubstantiale sit substantiæ a qua ortum duxit, nam id certe D quod ex alio nascitur ei qui se genuit est consubstantiale; non ultra sunt quærendæ tres substantiæ: sed id solum investigandum, num hoc vere ex illo sit. Nam etsi contingat non esse duos fratres, sed unicum ex illa substantia ortum esse : eo quod alter non sit, nequaquam qui natus est,diversæ sub-

51. Πάλιν τε εἰ, καθὰ προείπομεν, οὐκ ἐκ μετουσίας ἐστὶν ὁ Υἱός· ἀλλὰ τὰ μὲν γενητὰ πάντα ἐκ μετουσίας ἔχει τὴν παρὰ Θεοῦ χάριν, αὐτὸς δὲ τοῦ Πατρὸς σοφία καὶ Λόγος ἐστὶν, οὗ μετέχει τὰ πάντα· δῆγον. ἅτι (60) αὐτὸς ὢν τὸ θεοποιὸν καὶ φωτιστικὸν τοῦ Πατρὸς, ἐν ᾧ τᾶ πάντα θεοποιεῖται καὶ ζωοποιεῖται, οὐκ ἀλλοτριοούσιός (61) ἐστι τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ὁμοούσιος. Τούτου γὰρ μεταλαμβάνοντες, τοῦ Πατρὸς μετέχομεν, διὰ τὸ τοῦ Πατρὸς εἶναι ἴδιον τὸν Λόγον. Ὅθεν εἰ ἦν ἐκ μετουσίας καὶ αὐτὸς, καὶ μὴ (62) ἐξ αὐτοῦ οὐσιώδης θεότης καὶ εἰκὼν τοῦ Πατρὸς, οὐκ ἂν ἐθεοποίησε θεοποιούμενος καὶ αὐτός. Οὐ γὰρ οἷόν τε τὸν ἐκ μετουσίας ἔχοντα μεταδιδόναι τῆς μεταλήψεως ἑτέροις, ὅτι μὴ αὐτοῦ ἐστιν ὃ ἔχει, ἀλλὰ τοῦ δεδωκότος, καὶ ὃ ἔλαβε, μόγις τὴν ἄρχουσαν αὐτῷ χάριν ἔλαβε. Καὶ τὴν αἰτίαν δὲ ὅμως, δι' ἣν τινες, ὡς λέγεται, παραιτοῦνται τὸ ὁμόούσιον, ἐξετάσωμεν ἀληθῶς, μὴ ἄρα μᾶλλον ἐκ ταύτης ὁμοούσιος δείκνυται ὁ Υἱὸς τῷ Πατρί. Φασὶ τοίνυν, ὡς ὑμεῖς ἐγράψατε, μὴ χρῆναι λέγειν ὁμοούσιον τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, ὅτι ὁ λέγων ὁμοούσιον τρία λέγει, οὐσίαν τινὰ προϋποκειμένην, καὶ τοὺς ἐκ ταύτης γεννωμένους (63) ὁμοουσίους εἶναι· καὶ ἐπιλέγουσιν. Ἐὰν οὖν ὁ Υἱὸς ὁμοούσιος ᾖ τῷ Πατρὶ, ἀνάγκη προϋποκεῖσθαι αὐτῶν οὐσίαν, ἐξ ἧς καὶ ἐγεννήθησαν, καὶ μὴ εἶναι τὸν μὲν Πατέρα, τὸν δὲ Υἱὸν, ἀλλ' ἀμφοτέρους ἀδελφούς. Ταῦτα εἰ καὶ Ἑλλήνων εἰσὶν ἑρμηνεῖαι, καὶ οὐκ ἀναγκαῖα ἡμῖν τὰ παρ' ἐκείνων· ἀλλ' ἴδωμεν τὰ εἰρημένα τὰ ὁμοούσια, τὰ ἐκ τῆς προνοουμένης (64) οὐσίας ἀδελφὰ, πότερον ἑαυτῶν εἰσιν ὁμοούσια, ἢ τῆς οὐσίας ἐξ ἧς καὶ ἐγεννήθησαν· εἰ μὲν γὰρ ἑαυτῶν, ἑτεροούσια καὶ ἀνόμοια ἔσται πρὸς τὴν γεννήσασαν αὐτὰ οὐσίαν· ἀντίκειται γὰρ τῷ ὁμοουσίῳ τὸ ἑτεροούσιον· εἰ δὲ τῆς γεννησάσης αὐτὰ οὐσίας ἐστὶν ἕκαστον ὁμοούσιον, δῆλον, ὅτι (65) τὸ ἔκ τινος γεννώμενον ὁμοούσιόν ἐστι τῷ γεννήσαντι· καὶ οὐκέτι χρὴ ζητεῖν τρεῖς οὐσίας, ἀλλὰ μόνον ζητεῖν, εἰ τόδε ἀληθὲς ἐκ τοῦδέ ἐστι. Κἂν γὰρ συμβῇ μὴ εἶναι δύο ἀδελφοὺς, ἀλλὰ καὶ μόνον ἕνα ἐξ ἐκείνης τῆς οὐσίας γενέσθαι, οὐ διὰ τὸ μὴ εἶναι ἕτερον, ἀλλοτριοούσιος (66) ἂν λεχθείη ὁ γεννηθείς· ἀλλὰ καὶ μόνος ὢν, εἴη ἂν καὶ αὐτὸς ὁμοούσιος ᾧ γεννήσαντι. Ἐπεὶ τί ἂν εἴποιμεν περὶ τῆς (67) θυγατρὸς τοῦ Ἰεφθάε, ὅτι μονογενὴς ἦν· « Καὶ οὐκ ἦν, » φησὶν, « ἄλλο

(60) Sic Regius. Editi δηλονότι. Ibid. Felckm. 3, αὐτό.
(61) Sic Regius. Editi vero, ἀλλοτριούσιος·
(62) Felckman. 3, καὶ αὐτός. Καὶ τὴν αἰτίαν δὲ ὅμως, multis prætermissis.
(63) Felckman. 3, γενομένους. Paulo post, Regius et Felckman. 3, Ἐὰν οὖν ὁ Υἱὸς. In editis οὖν deest.
(64) Felckm. 3, προεπινοουμένης.
(65) Sic Regius et Felckm. 3. Editi, δηλονότι.
(66) Sic Regius. Editi, ἀλλοτριούσιος·
(67) Ita Regius codex. In edit. vero, τῆς, et mox τοῦ deest : in Felckm. 4, τῆς tantum.

τέκνον αὐτῷ, » καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ δὲ τῆς χήρας, ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν ὁ Κύριος, ὅτι καὶ αὐτὸς οὐκ εἶχεν ἀδελφὸν, ἀλλὰ μονογενὴς ἦν· ἆρα (68) οὐκ ἦν ὁμοούσιος ἕκαστος αὐτῶν τῷ γεννήσαντι; καὶ μὴν ἦσαν· τέκνα γὰρ ἦσαν· καὶ τοῦτο τέκνων ἴδιόν ἐστι πρὸς γονέας. Οὕτω καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱὸν ἐκ τῆς οὐσίας εἰπόντες (69) οἱ Πατέρες, εἰκότως καὶ ὁμοούσιον εἰρήκασι· ταύτην γὰρ ἔχει καὶ τὸ ἀπαύγασμα δύναμιν πρὸς τὸ φῶς. Ἕπεται δὲ τούτοις μηδὲ τὴν κτίσιν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γεγονέναι. Οἱ γὰρ κατὰ πάθος γεννῶντες ἄνθρωποι, αὐτοὶ καὶ τὴν ὑποκειμένην ὕλην ἐργάζονται, καὶ ἄλλως οὐκ ἂν δύναιντο ποιεῖν· εἰ δὲ τὸ κτίζειν οὐκ ἀνθρωπίνως νοοῦμεν ἐπὶ Θεοῦ, πολλῷ μᾶλλον οὐδὲ τὸ γεννᾷν ἀνθρωπίνως πρέπει νοεῖν ἐπὶ Θεοῦ, οὐδὲ τὸ ὁμοούσιον σωματικῶς ἐκλαμβάνειν, ἀλλ' ἀναχωρεῖν δεῖ ἀπὸ (70) τῶν γενητῶν, καὶ ἀποτιθέντας κάτω που τὰς ἀνθρωπίνας εἰκόνας καὶ πάσας ἁπλῶς τὰς αἰσθήσεις, ἀνιέναι ἐπὶ τὸν Πατέρα, μὴ λάθωμεν ἀφαιροῦντες τὸν Υἱὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, καὶ προστιθέντες τοῖς ἑαυτοῦ κτίσμασι.

A stantiæ dicatur; sed, licet solus sit, erit tamen et ipse ei qui se genuit consubstantialis. Alioqui quid dixerimus de filia Jephthe, quæ unigenita erat: « Et non habebat, » ait, « alios liberos [94]; » et de filio viduæ quem Dominus ex mortuis suscitavit, qui et ipse fratrem non habebat, sed unigenitus erat [95]: an uterque ei qui se genuerat consubstantialis non erat? Erant plane, nam liberi erant: idque proprium liberis est erga parentes suos. Sic cum Patres Dei Filium **611** ex ejus substantia dixerint, merito et consubstantialem dixerunt: hanc enim vim et proprietatem habet quoque splendor ad lucem. Hinc autem sequitur, neque creatas res ex non exsistente factas esse. Homines enim ipsi qui cum passione aliqua gignunt, in subjacente materia operantur, nec aliter quidquam facere potuerint. B Quod si creandi modum in Deo non humano more intelligimus, multo minus gignendi in ipso intelligere humano more debemus, neque corporeo modo consubstantiale accipere. Sed recedendum nobis est a rebus factis, ac depositis humanis imaginibus, omnibusque omnino sensibus, ad Patrem ascendere, ne inscii Filium a Patre auferamus, eumque rebus a se creatis adjungamus.

52. Καὶ ἄλλως δὲ, εἰ μὲν Πατέρα καὶ Υἱὸν ὁμολογοῦντες, δύο τινὰς ἀρχὰς, ἢ δύο Θεοὺς καθάπερ Μαρκίων καὶ Οὐαλεντῖνος, λέγομεν, ἢ ἕτερόν τινα τρόπον θεότητος ἔχειν τὸν Υἱὸν, καὶ μὴ εἰκόνα καὶ χαρακτῆρα τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸν Υἱὸν, διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ πεφυκέναι· ἔστω ἀνόμοιος· ξέναι γάρ εἰσι παντάπασιν ἀλλήλων αἱ τοιαῦται οὐσίαι· εἰ δὲ μίαν οἴδαμεν καὶ μόνην θεότητα τὴν τοῦ Πατρὸς, τούτου τε Λόγον καὶ Σοφίαν εἶναι τὸν Υἱὸν, καὶ οὕτω πιστεύοντες οὐ λέγομεν δύο Θεοὺς, τήν τε ἑνότητα τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα οὐχ ὁμοιώσει διδασκαλίας, ἀλλὰ C κατὰ τὴν οὐσίαν καὶ ἀληθείᾳ (71) φρονοῦμεν· ὥστε διὰ τοῦτο μὴ λέγειν δύο Θεοὺς, ἀλλ' **ἕνα Θεὸν, ἑνὸς** ὄντος εἴδους **θεότητος, ὡς ἔστι τὸ φῶς** καὶ τὸ ἀπαύγασμα· **τοῦτο** γὰρ ὤφθη τῷ πατριάρχῃ Ἰακὼβ, καὶ φησιν ἡ Γραφή· « Ἀνέτειλε δὲ αὐτῷ ὁ ἥλιος, ἡνίκα παρῆλθε τὸ εἶδος τοῦ Θεοῦ· » καὶ (72) τοῦτο θεωροῦντες οἱ ἅγιοι προφῆται καὶ νοοῦντες, τίνος ἐστὶν Υἱὸς καὶ εἰκὼν, ἔλεγον· « Ἐγένετο Λόγος Κυρίου πρὸς μέ. » Γινώσκοντες (73) τὸν ἐν αὐτῷ θεωρούμενον καὶ ἀποκαλυπτόμενον Πατέρα· ἐθάρρουν εἰπεῖν « Ὤφθη μοι ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν, ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ, καὶ (74) Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ. » Τούτου δὲ οὕτως ὄντος, διὰ τί τὸν ἕνα ὄντα πρὸς τὸν Πατέρα καὶ φαινόμενον, ὡς ἔστιν ὁ Πατὴρ (75), κατὰ τὴν ὁμοιότητα καὶ μίαν θεότητα, εὐλαβούμεθα εἰπεῖν D ὁμοούσιον; Εἰ μὲν γὰρ, ὥσπερ εἴρηται πολλάκις, οὐκ ἔχει τὴν ἰδιότητα τῆς πατρικῆς οὐσίας, οὐδὲ τὴν ἐμφέρειαν ὡς Υἱὸς, καλῶς εὐλαβούμεθα· εἰ δὲ τοῦτό

52. Rursum si Patrem et Filium confitentes, duo principia, aut duos Deos dicimus, quemadmodum Marcion et Valentinus; aut Filium, quemdam alium divinitatis modum habere, et non esse imaginem et figuram Patris, quod ex ipso genitus sit: esto dissimilis; nam alienæ inter se prorsus sunt istiusmodi substantiæ. Quod si unam agnoscimus et solam Patris divinitatem, hujusque Verbum et Sapientiam Filium esse, et hoc credentes, duos tamen Deos minime dicimus, unitatemque Filii cum Patre non doctrinæ similitudine, sed secundum substantiam, et revera consistere sentimus, ita ut **propterea** non duos Deos, sed unum dicamus, cum una sit species divinitatis, ut est lux et splendor; illa enim patriarchæ Jacob visa est, aitque Scriptura: « Ortus est autem illi sol, postquam transivit species Dei [96]. » Hoc cum viderent sancti prophetæ, ac intelligerent cujusnam sit ille Filius et imago, aiebant: « Factum est Verbum Domini ad me [97-98], » cumque Patrem in eo visum revelatumque cognoscerent, odenter dicebant: « Visus est mihi Deus patrum nostrorum, Deus Abraham, et Isaac et Jacob [99]. » Cum igitur ita se res habeat, cur eum qui unus est cum Patre, et talis apparet qualis est Pater, secundum similitudinem atque unam divinitatem, veremur dicere consubstantialem? Si enim, quemadmodum sæpius dictum est, nullam habet ut Filius proprietatem similitudinemve cum paterna substantia, ea voce uti recte veremur. Sin autem ille est

[94] Jud. XI, 34. [95] Luc. VII, 12. [96] Gen. XXXII, 31 III, 16. [97-98] Isa. XXXVIII, 4; Jer. I, 2, 4, 11, etc. [99] Exod.

(68) Felckm. 3, ἄρα.

(69) Felckm. 3, ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς εἰπόντες. Infra idem post εἰρήκασι, subjungit, Ἕπεται δέ, omissis intermediis.

(70) Sic Regius codex. Felckman. vero 3, ἀλλ' ἀναχωρεῖν ἀπό. Editi, ἀλλ' omisso, ἀναχωρεῖν δὲ ἀπό.

(71) Felckm. 3, ἀληθειαν.

(72) Ita Regius. In editis vero καί deest.

(73) Felckm. 3 habet καί ante γινώσκοντες.

(74) Ita Regius et Felckm. 3. In edit. καί deest ante Ἰσαάκ.

(75) Sic Felckm. 3 et edit. Paris. At Regius et edit. Comm. ὡς ἔστι, Πατέρα.

Patris propria vis illuminatrix et creatrix, sine qua nec erat, nec cognoscitur (omnia enim per ipsum et in ipso consistunt), cur rem intelligentes, recusamus vocem id significantem proferre? Quid enim est ejusdem naturæ esse cujus Pater, nisi esse illi consubstantiale? Non enim alienum Deus veluti ministro egens Filium assumpsit; neque opificia Creatori sunt dignitate paria, ut perinde illa atque ipse honorentur, aut, ut putandum sit, ea et Patrem unum esse. Alioquin ausit quis hæc dividere, ac dicere solem et splendorem duo esse lumina, aut diversam aliquam substantiam, aut splendorem solis accidens esse, et non simplicem ac purum solis partum; ita ut duo quidem sint sol et splendor, una tamen lux, eo quod ille a sole oriatur. Cum hujusmodi sit, imo magis inseparabilis natura Filii a Patre, et cum divinitas Filio non acciderit, sed paterna divinitas in Filio sit: ita ut qui videt Filium, in ipso Patrem videat, cur qui hujusmodi est, non dicatur consubstantialis?

53. Sat quidem hæc sunt, quæ vobis suadeant, ut non accusetis eos qui dixere Filium esse Patri consubstantialem. Attamen ipsam consubstantialis vocem secundum se explanemus, ut comperiamus utrum hæc **612** vox, consubstantialis, usurpanda sit, et si propria sit dictio, atque congruenter de Filio dicatur. Nam ipsi scitis, et nemo dubitaverit, simile non de substantiis, sed de figuris et qualitatibus dici. De substantiis enim, non similitudo, sed identitas dici debet. Homo igitur hominis similis dicitur, non secundum substantiam, sed secundum habitum et figuram: quod ad substantiam enim ejusdem naturæ sunt. Rursum homo cani nequaquam dissimilis dicitur, sed diversæ naturæ: ergo quod ejusdem naturæ est, etiam consubstantiale est; quod diversæ naturæ, diversæ etiam substantiæ. Quaprqpter qui dicit similem secundum substantiam, ex participatione similem dicit: similitudo enim est qualitas, quæ substantiæ accidere potest. Hoc autem opificiis proprium fuerit; ea enim ex participatione Deo similia efficiuntur. Nam « cum, » ait, « apparuerit ille, similes ei erimus[1], » similes scilicet non substantia, sed filiorum adoptione, quam per eum participamus. Si igitur eum ex participatione Filium dicitis, dicatur a vobis substantia similis: sed si ita appelletur, nec veritas, nec lumen ullatenus, nec natura Deus erit. Nam quæ ex participatione sunt, non vere, sed similitudine veritatis similia dicuntur; ita ut quod participatur, a participantibus decidere et tolli possit: hoc autem creatis rebus atque opificiis pro-

ἐστι τὸ φωτιστικὸν καὶ δημιουργικὸν τὸ ἰδιαίτατον τοῦ Πατρὸς, οὐ ἄνευ οὔτε δημιουργεῖ, οὔτε γινώσκεται (πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ συνέστηκε)· διὰ τί, τὸ πρᾶγμα νοοῦντες, παραιτούμεθα τὴν τοῦτο σημαίνουσαν λέξιν εἰπεῖν; Τί γάρ ἐστι τὸ οὕτως ὁμοφυὲς τῷ Πατρὶ ἢ ὁμοούσιον αὐτοῦ; Οὐ γὰρ ἀλλότριον ὡς ὑπουργοῦ δεόμενος προσελάβετο ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν, οὐδὲ τὰ ποιήματα ἰσάξια τοῦ κτίσαντος, ὥστε τιμᾶσθαι ταῦτα ὡς ἐκεῖνον, ἢ νομίζειν, ὅτι ταῦτα καὶ ὁ Πατὴρ ἕν εἶσιν. Ἤ τολμησάτω τις διελεῖν, καὶ εἰπεῖν, δύο φῶτα εἶναι τὸν ἥλιον καὶ τὸ ἀπαύγασμα, ἢ ἑτέραν τινὰ εἶναι οὐσίαν, ἢ ὅτι ἐπισυμβέβηκε τὸ ἀπαύγασμα, καὶ μὴ ἁπλοῦν εἶναι καὶ καθαρὸν γέννημα ἐκ τοῦ ἡλίου τοῦτο· ὥστε δύο μὲν εἶναι ἥλιον καὶ ἀπαύγασμα, ἓν δὲ τὸ φῶς, διὰ τὸ ἐκ τοῦ ἡλίου εἶναι τοῦτο γέννημα. Τοιαύτης δὲ οὔσης καὶ μᾶλλον ἀδιαιρέτου τῆς φύσεως τοῦ Υἱοῦ (76) πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ οὐκ ἐπισυμβάσης τῆς θεότητος τῷ Υἱῷ, ἀλλὰ τῆς πατρικῆς θεότητος οὔσης ἐν τῷ Υἱῷ, ὥστε τὸν ἑωρακότα τὸν Υἱὸν ὁρᾷν ἐν αὐτῷ τὸν Πατέρα, διὰ τί ὁ τοιοῦτος μὴ ἂν λέγοιτο ὁμοούσιος;

53. Ἔστι μὲν (77) οὖν ἱκανὰ καὶ ταῦτα πεῖσαι ὑμᾶς, μὴ κατηγορεῖν τῶν εἰρηκότων, ὁμοούσιον εἶναι τὸν Υἱὸν τῷ Πατρί· καὶ αὐτὴν δὲ ὅμως τὴν τοῦ ὁμοουσίου λέξιν καθ' ἑαυτὴν ἐξετάσωμεν, ἵνα γνῶμεν, εἰ χρὴ λέγειν ὅλως ὁμοούσιον, καὶ εἰ κυρία λέξις ἐστὶ, καὶ ἁρμοζόντως ἐστὶν αὕτη ἐπὶ Υἱοῦ λεγομένη. Οἴδατε γὰρ καὶ ὑμεῖς. καὶ οὐδ' ἄν τις ἀμφιβάλλοι (78), ὅτι τὸ ὅμοιον οὐκ ἐπὶ τῶν οὐσιῶν, ἀλλ' ἐπὶ σχημάτων καὶ ποιοτήτων λέγεται ὅμοιον· ἐπὶ γὰρ τῶν οὐσιῶν οὐχ ὁμοιότης, ἀλλὰ ταυτότης ἂν λεχθείη. Ἄνθρωπος γοῦν ἀνθρώπῳ ὅμοιος λέγεται, οὐ κατὰ τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὸν (79) χαρακτῆρα· τῇ γὰρ οὐσίᾳ ὁμοφυεῖς εἰσι. Καὶ πάλιν ἄνθρωπος κυνὶ οὐκ ἀνόμοιος (80) λέγεται, ἀλλ' ἑτεροφυής· οὐκοῦν τὸ μὲν ὁμοφυὲς καὶ ὁμοούσιον, τὸ δὲ ἑτεροφυὲς καὶ ἑτεροούσιον. Διὸ καὶ ὁ λέγων ὅμοιον κατ' οὐσίαν ἐκ μετουσίας τοῦτο λέγει ὅμοιον. Τὸ γὰρ ὅμοιον ποιότης ἐστὶν, ἥτις τῇ οὐσίᾳ προσγένοιτ' ἄν. Τοῦτο δὲ τῶν ποιημάτων ἴδιον ἂν εἴη· ταῦτα γὰρ ἐκ μετοχῆς ὁμοιοῦται τῷ Θεῷ. « Ὅταν » γὰρ, φησὶ, « φανερωθῇ, ὅμοιοι αὐτῷ ἐσόμεθα· » ὁμοιοι δηλονότι οὐ τῇ οὐσίᾳ, ἀλλὰ τῇ υἱότητι, ἧς μεταλαμβάνομεν παρ' αὐτοῦ. Εἰ μὲν οὖν καὶ τὸν Υἱὸν ἐκ μετουσίας λέγετε, λεγέσθω μὲν παρ' ὑμῶν ὁμοιοούσιος (81). Οὐκ ἔστι μέντοι λεγόμενος οὕτως ἀληθεια, οὐδὲ ὅλως φῶς, οὐδὲ φύσει Θεός. Τὰ γὰρ ἐκ μετουσίας οὐκ ἀληθείᾳ, ἀλλ' ὁμοιώσει τῆς ἀληθείας λέγεται ὅμοια, ὥστε καὶ μεταπίπτειν, καὶ ἀφαιρεῖσθαι δύνασθαι ἀπὸ τῶν μετεχόντων τὴν μετάληψιν. Τοῦτο δὲ πάλιν ἴδιον τῶν κτισμάτων καὶ ποιημάτων ἐστίν. Οὐκοῦν εἰ τοῦτο ἄτοπον, οὐκ ἂν εἴη ἐκ μετουσίας, ἀλλὰ φύσει καὶ

[1] Joan. III, 2.

(76) Τοῦ Υἱοῦ deest in Felckm. 3.
(77) Felckman. 3, Ἔσται μὲν οὖν. Mox Regius, ἡμᾶς.
(78) Regius codex. ἀμφιβάλοι.
(79) Τόν deest in Regio.
(80) Ita Felckm. 3 et Regius, qui tamen prima manu habuit, ἂν ὅμοιος, ut legitur in editis. Ibid. Regius, λέγεται, recte. Edit., λέγηται. Mox Felck. 3, οὐκ οὖν τὸ μέν, recte. In Regio et editis μέν deest.
(81) Sic Regius. Editi, ὁμοιούσιος. Mox Felck. 3, οὕτως ἀληθείᾳ, ἀλλ' ὁμοιώσει, omissis nonnullis.

ἀληθείᾳ Υἱὸς, φῶς, σοφία, Θεός. Φύσει δὲ ὢν καὶ οὐ μετοχῇ, οὐκ ἂν κυρίως λεχθείη ὁμοιοούσιος (82), ἀλλ' ὁμοούσιος. Ὁ δὲ μηδὲ ἐπ' ἄλλων ἄν τις εἴποι· ἐδείχθη γὰρ τὸ ὅμοιον μὴ ἐπὶ τῶν οὐσιῶν λεγόμενον· πῶς οὐκ ἀνόπτον μὲν, ἢ τάχα καὶ χαλεπὸν τοῦτο προφέρειν ἐπὶ Υἱοῦ, καὶ μὴ μᾶλλον τὸ ὁμοούσιον; A

54. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος καλῶς ἔγραψεν, ὅπερ ἔπρεπεν εἰπεῖν, γεννητὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν ὁμοούσιον. Ταῦτα (83) καὶ ἡμεῖς μαθόντες, μὴ σκιαμαχῶμεν, καὶ μάλιστα γινώσκοντες, ὅτι οἱ καὶ ταῦτα γράψαντες, οὐχ ὡς παρεξηγούμενοι τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ἐκδικοῦντες μὲν τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν, καθαιροῦντες δὲ τὰς κατ' αὐτοῦ τῶν Ἀρειομανιτῶν βλασφημίας, οὕτως ὡμολόγησαν τὴν πίστιν. Σκεπτέον γὰρ καὶ κατανοητέον ἀκριβῶς, ὅτι λέγοντες μὲν ἀνομοιοούσιον (84) καὶ ἑτεροούσιον, οὐ σημαίνομεν τὸν ἀληθινὸν Υἱὸν, ἀλλ' ἕν τι τῶν ποιημάτων καὶ τὸν εἰσποιητὸν καὶ θέσει Υἱὸν (85), ὅπερ τοῖς αἱρετικοῖς δοκεῖ· λέγοντες δὲ μὴ ἐριστικῶς τὸ ὁμοούσιον, Υἱὸν σημαίνομεν γνήσιον ἐκ τοῦ Πατρὸς πεφυκότα, κἂν ἐν τούτῳ διαῤῥηγνύωνται πολλάκις οἱ Χριστομάχοι. Ταῦτα μὲν, ἅπερ ἔγνων ἐγὼ, καὶ διαλεγομένων ἤκουσα φρονίμων, δι' ὀλίγων γέγραφα· ὑμεῖς δὲ, μένοντες ἐπὶ τὸν θεμέλιον τῶν ἀποστόλων, καὶ τὰς παραδόσεις τῶν Πατέρων (86) κατέχοντες, εὔχεσθε ἵνα ἤδη ποτὲ παύσηται πᾶσα λοιπὸν ἔρις καὶ ζῆλος, τῶν τε αἱρετικῶν αἱ μωραὶ ζητήσεις καταγνωσθῶσι, καὶ πᾶσα λογομαχία· καὶ ἡ μὲν δυσώνυμος καὶ ἀνθρωποκτόνος τῶν Ἀρειανῶν αἵρεσις ἐξαφανισθείη, ἀναλάμψειε δὲ πάντων ἐν ταῖς καρδίαις ἡ ἀλήθεια, ὥστε πάντας πανταχοῦ τὸ αὐτὸ λέγειν, καὶ (87) τὸ αὐτὸ φρονεῖν· μηδεμιᾶς δὲ ἔτι περιλειπομένης Ἀρειανῆς δυσφημίας, λέγηται καὶ ὁμολογῆται κατὰ πᾶσαν Ἐκκλησίαν· « Εἷς Κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα, » ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα (88) καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. B C D

55. Μετὰ τὸ γράψαι μετὰ (89) περὶ τῶν συνόδων, ἔγνων γράψαντα τὸν ἀσεβέστατον Κωνστάντιον πρὸς τοὺς ἐν Ἀρίμινῳ μείναντας ἐπισκόπους· καὶ σπουδὴν ἔσχον λαβεῖν τὰ ἀντίγραφα παρὰ γνησίων ἀδελφῶν, καὶ ἀποστεῖλαι ὑμῖν, καὶ (90) τὰ παρὰ τῶν ἐπισκόπων ἀντιγραφέντα· ἵνα γνῶτε τοῦ μὲν βασιλέως τὴν ἀσεβῆ πανουργίαν, τῶν δὲ ἐπισκόπων τὸ ἑδραῖον καὶ ἀκλινὲς τῆς πρὸς τὴν ἀλήθειαν γνώμης.

rium est. Itaque si absurdum illud est, nequaquam erit ex participatione, sed ex natura et veritate, Filius, lumen, sapientia, Deus : cum autem natura talis sit et non participatione, nunquam proprie substantia similis dici potuerit, sed consubstantialis. Quod autem de aliis nemo dixerit (demonstratum est enim, simile de substantiis non prædicari), qui, quæso, non stultum fuerit, et fortasse etiam gravissimum id de Filio proferre, et non potius eum consubstantialem appellare?

54. Idcirco probe Nicæna synodus id scripsit quod consentaneum erat, Filium nempe ex substantia Patris genitum, esse consubstantialem. Hæc eadem nos cum didicerimus, ne cum umbris pugnemus : gnari maxime eos, qui hæc scripserunt, non studio prave explicandi veritatem, sed eam una cum pietate in Christum asserendi, et Ariomanitarum blasphemias damnandi, sic fidem promulgasse suam. Considerandum enim est, et accurate animadvertendum, cum eum dicimus substantia dissimilem, et diversæ substantiæ, nos haudquaquam verum Filium significare, sed unum ex opificiis, et ascitum adoptioneque Filium, quod hæretici sentiunt : quem si dicamus sine contentione consubstantialem, verum significamus Filium ex Patre natum : etiamsi hac de causa pluries disrumpantur Christi hostes. Hæc quidem quæ nota mihi, et ex prudentium disputationibus explorata erant, paucis scripsi. Vos autem manentes super fundamentum apostolorum, Patrumque traditiones retinentes, orate ut jam cesset omnis contentio et zelus, hæreticorumque insanæ quæstiones et una omnis verborum contentio damnentur, utque nefaria et sanguinaria Arianorum hæresis aboleatur, in omnium vero cordibus veritas eluceat ; ita ut omnes ubique idem dicant, idem sentiant : ac nulla deinceps relicta Ariana blasphemia, per universam Ecclesiam dicatur, atque in confesso habeatur illud, « Unus Dominus, una fides, unum baptisma [1], » 613 in Christo Jesu Domino nostro, per quem Patri gloria et imperium, in sæcula sæculorum. Amen.

55. Postquam de synodis scripsissem, comperi impiissimum Constantium ad episcopos Arimini versantes scripsisse ; operamque dedi ut exempla a germanis fratribus acciperem, ad vosque mitterem, et simul ea quæ episcopi rescripserunt : ut sciatis cum imperatoris impiam versutiam, tum episcoporum firmam immotamque in veritate sententiam.

[1] Ephes. IV, 5.

(82) Sic Regius. Editi autem, ὁμοιούσιος.
(83) Regius codex, αὐτά.
(84) Ita Regius. Editi vero, ἀνομοιούσιον.
(85) Felckman. 3, καὶ τῶν εἰσποιητῶν καὶ θέσει Υἱόν.
(86) Ita Regius. Editi vero et cæteri mss. τῶν ἀποστόλων.
(87) Καὶ deest in Felckman. 3. Paulo post, idem, βλασφημίας λέγηται καὶ ὁμολογῆται. Editi, δυσφημίας λέγηται ὁμολογῆται. Regius, δυσφημίας λέγητε καὶ ὁμολογεῖτε.
(88) Felckm. 3, ᾧ ἡ δόξα, etc. In hæc autem verba desinebat Nannii versio. Hæc autem, μετὰ τὸ γράψαι, cum duabus epistolis sequentibus, ex codice Basiliensi adjecta fuere in edit. Comm. habenturque in Regio codice.
(89) Ita Regius. Editi vero, μέν, male.
(90) Sic Regius. In editis vero καί deest.

Interpretatio epistolæ.

Constantius Victor et Triumphator Augustus, omnibus episcopis qui Ariminum convenerunt.

Præcipuam nos semper curam gerere divinæ et adorandæ legis, ne vestra quidem mansuetudo ignorat : attamen viginti episcopos a vestra prudentia missos, qui legationem vestram obeundam susceperunt, nondum videre potuimus ; urgebat enim nos necessaria adversus barbaros expeditio : et, quemadmodum nostis, animo ob omni sollicitudine vacuo divinæ legis negotia tractanda sunt. Quamobrem episcopis mandavimus ut Adrianopoli reditum nostrum exspectarent, ut, postquam ea quæ ad rempublicam pertinent recte fuerint constituta, tunc demum quæ illi suggesserint,audire atque expendere valeamus. Vestræ igitur constantiæ B ne molestum sit eorum reditum exspectare,ut,cum reversi fuerint, nostra ad vos responsa ferentes, ea quæ utilitatem Ecclesiæ catholicæ spectant, ad exitum perducere possitis. Hæc episcopi acceperunt, tribus referentibus.

Exemplum epistolæ episcoporum.

Tuæ clementiæ litteras accepimus, domine imperator religiosissime, quibus significas, te,ob publicorum negotiorum necessitatem, nondum potuisse legatos nostros ad conspectum admittere tuum : nosque jubes eorum reditum exspectare, donec pietas tua per illos norit quæ sunt a nobis juxta majorum nostrorum traditionem decreta. Nos C vero etiam nunc his litteris profitemur, et affirmamus, nullatenus nos a proposito nostro discessuros : id enim legatis quoque nostris jussimus. Rogamus itaque,ut placido vultu, tum hæc mediocritatis nostræ scripta jubeas perlegi,tum ea quæ per legatos nostros mandavimus, perhumaniter accipias. Porro tua benignitas nobiscum intelligit, quantus mœror et tristitia nunc sit, quod tuis felicissimis temporibus, tot Ecclesiæ episcopis destitutæ sint, et idcirco clementiam tuam etiam atque etiam rogamus,domine Deo charissime imperator, ut ante hiemis asperitatem, si quidem id tuæ pietati placuerit, nos ad nostras Ecclesias redire jubeas : quo possimus omnipotenti Deo, et Domino ac Salvatori nostro Christo, 614 Filio ejus uni-

A Ἑρμηνεία τῆς ἐπιστολῆς (91).

(92) Κωνστάντιος Νικητὴς καὶ Θριαμβευτὴς Αὔγουστος πᾶσιν ἐπισκόποις τοῖς ἐν Ἀριμήνῳ συνελθοῦσιν.

Ἀεὶ μὲν (93) προηγουμένην ἡμᾶς ἔχειν φροντίδα περὶ τοῦ θειου καὶ προσκυνητοῦ νόμου, οὐδὲ ἡ ὑμετέρα χρηστότης ἀγνοεῖ· ἀλλὰ νῦν τοὺς παρὰ τῆς συνέσεως (94) ὑμῶν ἀποσταλέντας εἴκοσιν ἐπισκόπους, ἀναδεξαμένους τὴν παρ' ὑμῶν πρεσβείαν, τέως οὐκ ἠδυνήθημεν (95) αὐτοὺς ἰδεῖν. Ἀναγκαία γάρ τις ἡμᾶς ἤπειγεν ἡ πρὸς τοὺς βαρβάρους ὁδός· καὶ, ὡς οἴδατε, πρέπει τὴν ψυχὴν, καθαρὰν οὖσαν ἀπὸ πάσης φροντίδος, τὰ περὶ τοῦ θείου νόμου διαγυμνάζειν. Τοιγαροῦν τοὺς ἐπισκόπους ἐκελεύσαμεν (96) ἐν τῇ Ἀδριανουπόλει ἐκδέξασθαι τὴν ἡμετέραν ἐπάνοδον, ἵνα, ἐπειδὰν πάντα καλως διατεθῇ τὰ δημόσια, τότε λοιπὸν ἅπερ ἂν ὑποβάλωσιν (97), ἀκοῦσαι καὶ δοκιμάσαι δυνηθῶμεν. Τῇ μέντοι στερρότητι ὑμῶν μὴ βαρὺ φαινέσθω, ὥστε ἐκδέξασθαι τὴν αὐτῶν ἐπάνοδον, ἵνα ἐπειδὰν ἐπανέλθωσι κομίζοντες ὑμῖν τὰς ἡμετέρας ἀποκρίσεις, δυνηθῆτε εἰς πέρας ἀγαγεῖν τὰ πρὸς τὴν λυσιτέλειαν ἀνήκοντα τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ. Ταῦτα ἐδέξαντο οἱ ἐπίσκοποι, ἐπαγομένων τριῶν (98)

Ἀντίγραφον τῶν ἐπισκόπων.

Τὰ γράμματα τῆς σῆς φιλανθρωπίας ἐδεξάμεθα, κύριε θεοφιλέστατε βασιλεῦ, τὰ περιέχοντα διὰ τὴν δημοσίων ἀνάγκην τέως μὴ δεδυνῆσθαί σε (99) τοὺς ἡμετέρους πρέσβεις θεωρῆσαι· ἡμᾶς τε κελεύεις ἐκδέξασθαι τὴν αὐτῶν ἐπάνοδον, ἕως ἂν τὰ παρ' ἡμῶν ὁρισθέντα ἀκολούθως τοῖς προγόνοις ἡμῶν ἐπιγνῷ παρ' αὐτῶν ἡ σὴ εὐσέβεια. Ἀλλὰ καὶ νῦν διὰ τούτων τῶν γραμμάτων ὁμολογοῦμεν, καὶ διαβεβαιούμεθα, μηδαμῶς ἡμᾶς ἀναχωρεῖν τῆς ἡμετέρας προθέσεως· τοῦτο γὰρ (1) καὶ τοῖς πρεσβεῦσιν ἡμῶν ἐνετειλάμεθα. Ἀξιοῦμεν τοίνυν ὅπως γαληναίᾳ τῇ προσόψει τά τε νῦν γράμματα τῆς ἡμετέρας μετριότητος κελεύσῃς ἀναγνωσθῆναι. Ἀλλὰ γὰρ κἀκεῖνα, ἃ διὰ τῶν πρεσβέων ἡμῶν ἐνετειλάμεθα, ἡδέως ὑποδέξῃ. Ἐκεῖνο μέντοι συνορᾷ μεθ' ἡμῶν καὶ ἡ σὴ ἡμερότης, ὅση νῦν ἐστι λύπη καὶ κατήφεια, ὅτι ἐν τοῖς σοῖς (2) μακαριωτάτοις καιροῖς τοσαῦται Ἐκκλησίαι χωρὶς ἐπισκόπων εἰσί· καὶ διὰ τοῦτο πάλιν τὴν σὴν φιλανθρωπίαν ἀξιοῦμεν, κύριε θεοφιλέστατε βασιλεῦ, ὅπως πρὸ τῆς τραχύτητος τῶν χειμώνων, εἴπερ ἀρέσειε τῇ σῇ εὐσεβείᾳ, κελεύσῃς ἡμᾶς εἰς τὰς ἡμετέρας Ἐκκλησίας ἐπανελθεῖν, ὑπὲρ τοῦ δύνασθαι ἡμᾶς τῷ παν-

(91) In Regio hæc, Ερμηνεια της ἐπιστολῆς, miniatis litteris scripta sunt.

(92) Hæc epistola habetur apnd Socratem lib. II, cap. 37.

(93) Μέν deest in Socrate.

(94) Socrat., ἀπὸ τῆς συν.

(95) Regius, τε ὡς οὐκ ἐδυνήθημεν. In Socrat. αὐτούς deest. Mox Socrat., ἀναγκαία γὰρ ἡμῖν ἡ πρὸς τοὺς βαρβάρους ὁδός.

(96) Sic Regius et Socrat. Editi vero, διεκελεύσαμεν.

(97) Socrat., ἅπερ ὑποβάλλουσιν.

(98) Socrat., ταῦτα δεξάμενοι τὰ γράμματα οἱ ἐπίσκοποι, αὖθις τοιαῦτα ἀντέγραψαν. Sequens porro epistola habetur ibidem apud Socrat. lib. II, c. 34, et apud Theodor. lib. II, cap. 20 ; sed stylo multum diversa. Nam Latine primum data aliam apud Athanasium et Socratem, aliam apud Theodoretum interpretationem habet.

(99) Regius codex, δὲ δυνῆσθαι, mendose. Mox Socrat., ἡμᾶς δέ. Infra idem, ἡ σὴ εὐλάβεια.

(1) Γάρ deest in Socrate. Infra Regius, γαληναίῳ.

(2) Sic Regius codex et Socrates. In editis, ἐν et σοῖς deest. Infra Regius καί habet ante πάλιν.

τοκράτορι Θεῷ, καὶ τῷ Δεσπότῃ καὶ Σωτῆρι ἡμῶν Χριστῷ (3), τῷ Υἱῷ αὐτοῦ τῷ μονογενεῖ, ὑπὲρ τῆς σῆς βασιλείας, τὰς ἐθίμους εὐχὰς μετὰ τῶν λαῶν ἀποπληροῦν, καθὼς καὶ ἀεὶ ἐπετελέσαμεν, καὶ νῦν ποιοῦμεν εὐχόμενοι.

genito, pro imperio tuo consuetas una cum populis preces effundere : sicut ante semper fecimus, et nunc orantes facere non desistimus.

(3) Socrat., Ἰησοῦ Χριστῷ.

IN TOMUM AD ANTIOCHENOS

MONITUM.

I. *In prioribus editis Græcis epistolæ nomen obtinet hoc opusculum, editorum sane vitio, nam* Τόμος *nuncupatur in omnibus pene codicibus, et* Tomus *in veteribus editis Latinis. Et vero non insolentem esse titulum ejusmodi, cum aliis permultis exemplis, tum maxime hoc luculento Gregorii Nazianzeni testimonio comprobatur. Is enim epistola 1, ad Cledonium, sic habet loquens de Apollinaristis :* Δείξουσι δὲ πάντως, ἢ διὰ τόμου συνοδικοῦ, ἢ δι' ἐπιστολῶν κοινωνικῶν. Οὗτος γὰρ τῶν συνόδων ὁ νόμος· Omnino autem ostendent (*se scilicet ad communionem admissos esse*) vel per tomum synodalem, vel per epistolas communionis indices. Nam hic synodorum mos est. Τόμος *autem vocatur, ait Philotheus patr. lib.* II, adversus Niceph. Gregoram, *quod in eo res* συντετμημένως, *id est paucis, enarrentur.*

II. *Putat Felckmannus hanc epistolam seu tomum, esse fragmentum alicunde divulsum. Hæc illius sunt verba* : In codice Gobleriano notatur ad hanc epistolam, Ζήτει τὴν ἀρχὴν τοῦ αὐτοῦ λόγου (præcessit enim Liberii ἀκέφαλος) : quo innui videtur hanc similiter esse fragmentum alicujus libri. Cujus rei etiam hoc judicium est, quod infra sub finem scribuntur quædam quæ in Antiochena synodo acta sunt, ad quam tamen habendam demum scriptam esse ex contextu apparet, et auctor est Socrates. Putarim ego epistolam hanc cum appendice, alicujus libri synodici fragmentum esse, aut certe illa sub finem aliunde ad epistolam assuta. *Porro ad marginem Segueriani item scribitur,* Ζήτει ἀρχήν, *perinde atque in Gobleriano, cujus notam non intellexit Felckmannus, nec intellecturus est quisquis ordinem manuscriptorum Athanasii non adverterit. In omnibus itaque codicibus quos, vel quorum catalogum dispicere licuit, hic tomus bis descriptus est, et primo quidem integer atque absolutus, duodecimus numero habetur, atque iterum in iisdem septuagesimus nonus ordine locatur, non quidem ex integro descriptus, sed ab initio ejus pars haud exigua ibi exaratur. Ad marginem igitur duodecimi scribunt librarii,* Ζήτει ἀρχήν, Quære initium, *quia scilicet ejusdem initium septuagesimo nono loco iterum ponitur, cum hac nota in Regio codice,* Προεγράφη εἰς τὸ β' λόγον τὸ ὅλον, Descriptus est supra integer duodecimo tractatu. *Liquet autem hunc tomum omnibus numeris et partibus suis absolutum esse, ut ne vel minima suspicio sit esse fragmentum. Paulini vero formula fidei quæ ad calcem assuta est, Antiochiæ quidem edita fuit, sed congruenter huic tomo Alexandrinæ synodi attexitur, subscribit enim ille rebus Alexandriæ decretis.*

III. *Quid Athanasium cæterosque Patres compulerit ad eam celebrandam synodum, ex hoc ipso tomo comperire licet. Actum enim ibi primo fuit de rebus Antiochenæ Ecclesiæ componendis. Nam tres in partes distracta tunc civitas erat. Prima numero maxima erat Arianorum, qui, pulso Meletio, Euzoium suæ sectæ hominem episcopum sibi constituerant; 2ª Meletianorum, ut vocabant a Meletio episcopo, quem Ariani ordinarant episcopum, rati suæ favere sententiæ. At ubi primum agnoverunt eum consubstantialitatis strenuum defensorem esse, in exsilium ablegari curarunt, cum vix triginta sedisset dies. Redux ille cum aliis, Juliano ineunte imperium, a suis ingenti gaudio exceptus fuerat; 3ª Eustathianorum, a sancto Eustathio Antiochiæ olim episcopo : sed Arianorum, quibus infensissimus erat, insidiis in exsilium pulso, atque illic defuncto. Hi a reliquis omnibus segregati Paulini presbyteri conventibus intererant, atque cum Athanasio communicabant. Quos ad pacem cohortatur Athanasius, suadetque ut cum iis communicent qui in Veteri conventus agunt, scilicet cum Meletianis; qua in re nequaquam Athanasio synodoque Alexandrinæ obtemperatum est, diuturnum enim postea fuit discidium.*

IV. *Quod autem ait Baronius, Paulinum, antequam Alexandrina cogeretur synodus, a Lucifero episcopum ordinatum fuisse, vel ex hoc tomo, cui tamen soli ipse innititur, elevari videtur. Nam si episcopus antea fuit ordinatus, cur episcopi nomen ei nusquam hoc tomo tribuitur, maximeque num. 9, ubi cum agitur de legatis Luciferi, Paulini et Apollinarii, primus et postremus episcopi dicuntur, Paulinus minime? An credibile est si jam episcopus Paulinus fuisset, non hortaturos fuisse synodi Patres, ut omnes Catholici præsuli suo*

adjungerentur? Sed instat Baronius, episcopum fuisse qui legatos miserit ad synodum. At certum est sede vacante licuisse presbytero legatos ad synodum mittere. Vacabat porro tunc Antiochena sedes, vel saltem vacare putabatur: Euzoius enim Arianus ab Arianis ordinatus fuerat. Meletius item ab Arianis constitutus, licet catholicus esset, plurimis tamen Catholicorum suspectus, nondum omnino Arianicæ promotionis maculam diluerat. His adde Baronio refragari omnes ecclesiasticæ historiæ scriptores, qui aiunt eo tempore ordinatum fuisse Paulinum, quo Patres Alexandrini de rebus Ecclesiæ agerent.

V. *Actum præterea est in hac synodo de tabella Sardicensi, quam reiiciendam censuerunt Patres. De tribus etiam hypostasibus, quas nonnulli repudiatas volebant, admittebant alii; sed expensa utrorumque sententia, solius nominis quæstio visa est. Actum item de aliis Christi Incarnationem spectantibus, maxime de Apollinarii hæresi tum pullulanti, qui per legatos suos virus suæ hæreseos ad tempus occultavit, ut infra dicitur. Editus autem est hic tomus initio imperii Juliani Apostatæ, cum ejus decreto episcopi remigrarent ab exsilio, anno* 362, *ipsaque manu Athanasii scriptum fuisse conjectamus ex quibusdam ad calcem positis, ubi videsis.*

—

615 *TOMUS ATHANASII ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI AD ANTIOCHENOS.*

(4) Ο ΙΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΑΝΤΙΟΧΕΙΣ ΤΟΜΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ.

Charissimis et optatissimis comministris Eusebio, Lucifero, Asterio, Cymatio et Anatolio, Athanasius, cæterique episcopi, ex Italia, Arabia, Ægypto et Libya, qui Alexandriæ affuere, Eusebius, Asterius, Gaius, Agathus, Ammonius, Agathodæmon, Dracontius, Adelphius, Hermæon, Marcus, Theodorus, Andreas, Paphnutius, alius Marcus, Zoilus, Menas, Georgius, Lucius, Macarius, et reliqui, in Christo salutem plurimam.

Τοῖς ἀγαπητοῖς καὶ ποθεινοτάτοις συλλειτουργοῖς Εὐσεβίῳ (5), Λουκίφερι, Ἀστερίῳ, Κυματίῳ καὶ Ἀνατολίῳ, Ἀθανάσιος καὶ οἱ παρατυχόντες ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐπίσκοποι ἀπό τε (6) τῆς Ἰταλίας καὶ Ἀραβίας, Αἰγύπτου καὶ Λιβύης, Εὐσέβιος, Ἀστέριος, Γάϊος, Ἀγαθὸς, Ἀμμώνιος, Ἀγαθοδαίμων, Δρακόντιος, Ἀδέλφιος, Ἑρμαίων, Μάρκος (7), Θεόδωρος, Ἀνδρέας, Παφνούτιος, ἄλλος Μάρκος, Ζώϊλος, Μηνᾶς, Γεώργιος, Λούκιος, Μακάριος, καὶ οἱ λοιποὶ, ἐν Χριστῷ πλεῖστα χαίρειν.

1. Persuasum quidem habemus, vos cum sitis ministri Dei ac boni dispensatores, ad omnia Ecclesiæ negotia temperanda idoneos esse. Verum quia ad nos allatum est, plurimos, qui pridem a nobis per contentionem desciverant, pacem jam cupere : plerosque item ab Ariomanitarum hæresi deficientes communionem nostram exoptare ; necessarium duximus, ea, quæ nos et dilecti nostri Eusebius et Asterius scripsimus, vestræ quoque mansuetudini scribere (qui et ipsi estis dilecti ac vere optatissimi comministri), de hoc quidem fausto nuntio læti, optantesque ut si quis adhuc procul nobis relinquitur, et si quis Arianorum cœtibus etiam nunc jungi videtur, is ab illorum

1. Πεπείσμεθα μὲν, ὅτι, λειτουργοὶ Θεοῦ καὶ οἰκονόμοι καλοὶ τυγχάνοντες, ἱκανοί ἐστε πρὸς ἅπαντα τὰ τῆς Ἐκκλησίας ἁρμόζεσθαι· ἐπειδὴ δὲ καὶ εἰς ἡμᾶς ἦλθεν, ὅτι πλεῖστοι πρότερον διὰ φιλονεικίαν διαιρεθέντες ἀφ' ἡμῶν (8), νῦν εἰρηνεύειν βούλονται, πολλοὶ δὲ, καὶ τῆς πρὸς τοὺς Ἀρειομανίτας σχέσεως ἀποστάντες, ἀντιποιοῦνται τῆς πρὸς ἡμᾶς (9) κοινωνίας· ἀναγκαῖον ἡγησάμεθα ταῦθ' ἅπερ ἐγράψαμεν ἡμεῖς τε καὶ οἱ ἀγαπητοὶ ἡμῶν Εὐσέβιός τε καὶ Ἀστέριος, γράψαι τῇ ὑμῶν (10) χρηστότητι, καὶ αὐτοὶ ἀγαπητοὶ καὶ ὡς ἀληθῶς ποθεινότατοι συλλειτουργοὶ, χαίροντες μὲν ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ ἀκοῇ, εὐχόμενοι (11) δὲ ἵνα καὶ, εἴ τις ἔτι περιλείπεται μακρὰν ἀφ' ἡμῶν, καὶ εἴ τις ἔτι τοῖς Ἀρειανοῖς συνερχόμενος φαίνεται,

(4) Sic legitur titulus in omnibus codicibus, excepto Felckm. 1. In quo τόμος solum deest. In edit. Comm et Paris., πρὸς τοὺς Ἀντιοχεῖς ἐπιστολὴ Ἀθανασίου, etc. Sed vox ἐπιστολὴ in nullo habetur codice. Latinæ editiones omnes, in quibus scilicet sola Nannii versio cusa est, habent pro titulo, *Ad Antiochenses tomus duodecimus*, errore hinc orto (ut notat Felckmannus), quod interpres codicem Goblerianum secutus omiserit vocem, λόγος ιβ' ubi λόγος ιβ', *tractatus* 12, ordinem duntaxat significat quo in manuscriptis describitur, uti supra monuimus ; neque vero intelligendum est duodecim tomos Antiochiam vel alio missos fuisse. In Regio et Seg. τούς deest.

(5) Existimat Baronius, Eusebii et Asterii nomina mendose huc irrepsisse. Non potuisse enim ait, ad Eusebium et Asterium mitti epistolam, cui iidem episcopi subscripserint. Sed reclamant verba ad calcem hujus epistolæ posita, ubi dicitur Eusebium et Asterium epistolæ seu tomo subscripsisse, et ad eosdem eam fuisse directam. Enimvero synodali Alexandrino tomo subscripsere, quia synodo affuerant ; atque ad ipsos epistola dirigenda fuit, quia Antiocheno conventui, cui illa mittebatur, interfuturi erant. Mox Regius solus, ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ.

(6) Sic Reg. Seg. Basil. In editis τε deest.

(7) Sic Regius et Basiliensis atque ita legendum ut patet ex mox sequentibus, ἄλλος Μάρκος, et ex subscriptionibus infra. Seg. et editi hic, Μάρκιος. Paulo post in editis, ἄλλος ante Μάρκος deest. Mox Μηνᾶς deest in edit Comm., sed habetur in Regio, Seg. Basil. Gobl. et in edit. Paris. ubi legitur Μῆνας. Mox Regius, Μακάριος. Editi et alii, Μάκαρις.

(8) Basil. ὑμῶν. Ibid. νῦν deest in editis, sed legitur in Regio et Seg.

(9) Basil. πρὸς ὑμᾶς, solus.

(10) Editio Comm. ἡμῶν, mendose.

(11) Ita Regius et Seg. melius quam cæteri et editi, qui habent εὐχόμεθα.

οὗτος (12) ἀποπηδήσῃ τῆς ἐκείνων μανίας· ὥστε πάντας πανταχοῦ λοιπὸν λέγειν· « Εἷς Κύριος, μία πίστις. » Τί γὰρ οὕτω « καλὸν, » ὡς ὁ Ὑμνῳδὸς εἶπεν (13), ἢ τί « τερπνὸν » ἀλλ' ἢ « τὸ κατοικεῖν ἀδελφοὺς ἐπὶ τὸ αὐτό ; » Οἶκος δὲ ἡμῶν ἡ Ἐκκλησία· καὶ φρόνημα εἶναι πρέπει τὸ αὐτό· σῦτω γὰρ πιστεύομεν καὶ τὸν Κύριον μεθ' ἡμῶν κατοικήσειν λέγοντα· « Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω, » καὶ, « Ὧδε κατοικήσω, ὅτι ἡρετισάμην (14) αὐτήν. » Ὧδε δὲ ποῦ, ἢ ἔνθα μία πίστις καὶ εὐσέβεια κηρύσσεται ;

2. Ἐβουλόμεθα μὲν οὖν ἀληθῶς καὶ ἡμεῖς οἱ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου ἅμα τοῖς ἀγαπητοῖς ἡμῶν ἀδελφοῖς Εὐσεβίῳ καὶ Ἀστερίῳ (15) διὰ πολλὰ μὲν, μάλιστα δὲ τούτου χάριν ἐλθεῖν, ἵν' ἅμα τὴν ὑμετέραν περιπτυξώμεθα διάθεσιν, καὶ κοινῇ τῆς τοιαύτης ἀπολαύσωμεν εἰρήνης τε καὶ ὁμονοίας· ἐπειδὴ δὲ, καθὼς καὶ (16) ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιστολαῖς ἐδηλώσαμεν, καὶ δύνασθε μαθεῖν παρὰ τῶν αὐτῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν, αἱ ἐκκλησιαστικαὶ χρεῖαι κατέχουσιν (17) ἡμᾶς· ἐλυπήθημεν μὲν, ὅμως δὲ ἠξιώσαμεν τοὺς αὐτοὺς συλλειτουργοὺς ἡμῶν Εὐσέβιον καὶ Ἀστέριον ἐλθεῖν ἀνθ' ἡμῶν πρὸς ὑμᾶς· καὶ χάρις αὐτῶν τῇ θεοσεβείᾳ, ὅτι, καίπερ αὐτοὶ δυνάμενοι (18) σπεύδειν εἰς τὰς παροικίας ἑαυτῶν, προέκριναν πάντων τὴν πρὸς ὑμᾶς ὁδὸν ἕνεκα (19) τῆς κατεπειγούσης ἐκκλησιαστικῆς χρείας· Συνθεμένων οὖν αὐτῶν, παρεμυθησάμεθα ἑαυτοὺς, ὅτι, αὐτῶν τε καὶ ὑμῶν ἐκεῖ τυγχανόντων, πάντες ἑαυτοὺς ἡγούμεθα συνεῖναι ὑμῖν.

3. Πάντας τοίνυν τοὺς βουλομένους εἰρηνεύειν πρὸς ἡμᾶς, καὶ μάλιστα τοὺς ἐν τῇ Παλαιᾷ (20) συναγομένους, καὶ τοὺς ἀποτρέχοντας δὲ (21) ἀπὸ τῶν Ἀρειανῶν προσκαλέσασθε παρ' ἑαυτοῖς, καὶ ὡς μὲν πατέρες υἱοὺς προσλάβεσθε, ὡς δὲ διδάσκαλοι καὶ κηδεμόνες ἀποδέξασθε (22), καὶ συνάψαντες αὐτοὺς τοῖς ἀγαπητοῖς ἡμῶν τοῖς περὶ Παυλῖνον, μηδὲν πλέον (23) ἀπαιτήσητε παρ' αὐτῶν ἢ ἀναθεματίζειν μὲν τὴν

A insania resiliat : ita ut omnes deinceps ubique dicant : « Unus Dominus, una fides [3]. » Quid enim tam « bonum, » ut ait Psalmista, et tam « jucundum, » quam « habitare fratres in unum [4] ? » Domus autem nostra est Ecclesia; quocirca par est eamdem nobis esse sententiam : sic enim et Dominum nobiscum habitaturum credimus, qui dixit : « Inhabitabo in illis et inambulabo [5], » et : « Hic habitabo, quoniam elegi eam [6], » *Hic* autem ubinam, nisi ubi una fides et religio prædicatur ?

2. Vellemus quidem nos Ægyptii, una cum dilectis fratribus nostris Eusebio et Asterio multis de causis ad vos proficisci, sed ideo maxime, ut vestram charitatem amplecteremur, et simul hujusmodi pace et concordia frueremur. Verum quia, ut in aliis quoque epistolis indicavimus, et ab ipsis B comministris nostris discere potestis, ecclesiasticis necessitatibus detinemur : hac de causa sane dolemus ; sed tamen eosdem comministros nostros Asterium et Eusebium rogavimus, ut nostrum vice ad vos accedant : gratiasque illorum pietati agimus, quod tametsi licebat ipsis ad suas diœceses properare, omnibus tamen posthabitis, **616** ob urgentem Ecclesiæ necessitatem ad vos iter instituere maluerunt. Illis igitur nostro desiderio acquiescentibus, nosmetipsos consolati sumus; quia ejusmodi viris vobiscum istuc convenientibus, nos quoque omnes adesse arbitramur.

3. Quotquot igitur nobiscum pacem habere cupiunt, maxime autem qui in Veteri conventus agunt, et qui ab Arianorum partibus resiliunt, ad C vos convocate, eosque, quemadmodum patres filios suos, excipite, ac velut magistri et tutores amplexamini : dilectisque nostris Paulino et sequacibus ejus adjungite, nihilque amplius ab illis exigatis, quam ut Arianam hæresim anathemate damnent,

[3] Ephes. IV, 5. [4] Psal. CXXXII, 1. [5] Levit. XXVI, 12 ; II Cor. VI, 16. [6] Psal. CXXXI, 14.

(12) Sic Reg. solus, sed probe. Editi et cæteri, οὕτως. Ibid· Regius, ἀποπηδήσει, male.

(13) Ita Regius, Seg. et Basil. Editi, ἔφη. Paulo post, editi et manuscripti. Fel.,ἀδελφοὺς ἐπὶ τὸ αὐτό ; οὕτω γάρ, etc., omissa (quod phrases simili voce caderent) clausula integra, quam restituimus ex Regio et Seg.

(14) Ita Regius codex et Seg. Editi et alii, ἡρετησάμην. Iidem, κηρύσσεται. Editi, κηρύττεται.

(15) Editio Parisiensis sola, Ἀσερίῳ, male. Paulo post omnes manuscripti, ὑμετέραν. Editi, ἡμετέραν, male.

(16) Ita Regius codex solus. In aliis καί deest. Paulo post, Regius et Seg. παρὰ τῶν αὐτῶν. Editi, περὶ τῶν αὐτῶν, minus recte.

(17) Sic Regius codex solus, atque ita legit Nannius, qui ut nos vertit, *detinemur*, estque germana hæc lectio. Editi et alii, κατεπείγουσιν.

(18) Regius codex, καίτοι δυνάμενοι. Editi et cæteri, καίπερ αὐτοὶ δυνάμενοι.

(19) Regius codex solus, ἕνεκά γε. Mox idem, συνθεμένων γοῦν, παραμυθησάμεθα ἑαυτούς. Paulo post, Seguerianus codex et editio Commeliniana habent ἡμῶν. Alii omnes et editi et manuscripti, ὑμῶν.

(20) Ita Regius codex solus. In editis et aliis καί deest. Ibidem, τοὺς ἐν τῇ Παλαιᾷ. Libianus in *Antiochico*, ait Antiochiam in duas urbes fuisse divisam, alteram, παλαιὰν seu ἀρχαίαν, hoc est antiquam, quæ secundum Orontis fluvii oram longum terræ occupabat spatium : alteram novam in ejusdem fluvii insula sitam, forma rotunda,quæ quinque pontibus antiquæ jungebatur. In antiqua exstabat vetus ecclesia ab apostolis fundata, quam ideo Apostolicam vocat Theodoretus, *Chronicon* vere *Alexandrinum*, Παλαιὰν appellat, unde ambigi possit, veteremne urbem, an veterem ecclesiam hic Athanastus memoret. Cæterum quidquid sit, certum est Meletium in vetere urbe conventus egisse, in ecclesia, quam Theodoretus Apostolicam, *Chronicon Alexandrinum* Veterem appellat.Paulinus vero D unam tantum ecclesiam admodum parvam in nova urbe occupabat, quam Euzoius tunc Arianorum episcopus reverentia viri commotus Paulino suisque concesserat, ut ait Socrates, libro tertio c. 9.

(21) Ita Regius. In editis vero et cæteris, ἀποτρεχοντας δέ dest. Mox Regius, πρὸς ἑαυτοῖς. Editi, παρ' ἑαυτοῖς.

(22) Ita Regius et Seg. Editi, ἀποδείξασθαι. Mox Regius, Seguerian. Basil. αὐτούς. Editi vero, ἑαυτούς.

(23) Ita Regius et Basil. Cæteri et editi, πλεῖον. Paulo post Reg. Seg. Basil. et Goblerian. παρὰ τῶν ἁγίων, recte. Editi, παρ' αὐτῶν ἁγίων : erroris causam vide in Prologo ad *Antonii Vitam*.

si ob dogmatum consensum, et quod Pater a Filio non dissentiat, ut dicunt Ariani, prava sane est hæc intelligendi ratio. Etenim sancti, et multo magis angeli et archangeli, hujusmodi habent cum Deo consensum, nec ulla apud ipsos est dissensio; nam qui discors fuit diabolus, e cœlo cadere visus est, ut ait Dominus. Si ergo ob consensum Pater et Filius unum sunt, etiam opificia quæ ita cum Deo consentient, unum cum eo fuerint, quorum quodque dicere possit: « Ego et Pater unum sumus. » Quod si absurdum hoc sit, ut revera, est, necesse demum fuerit Filii et Patris unitatem secundum substantiam intelligere. Res factæ enim quantumvis cum opifice suo consensum habeant: motu tantum, participatione, et mente eum habent, quem cum ille non servasset, ejectus ex cœlo est. Filius autem cum sit ex substantia fetus, substantia quoque ipse et, qui genuit eum, Pater unum sunt.

49. Quamobrem vocibus unitatem indicantibus æqualitatem cum Patre habere dicitur, et hinc fit ut quæ 609 de Patre dicuntur, eadem de Filio Scripturæ asserant: ea tamen exceptione quod ille Pater dicatur. Ipse enim Filius ait: « Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt [61]; » Patrique dixit: « Omnia mea, tua sunt, et tua mea [62]. » Hujusmodi est illud, Deus: nam, « Deus erat Verbum [63]; » et illud, Omnipotens: « Hæc dicit qui est, et qui erat, et qui venturus est Omnipotens [64]; » et quod sit lux: « Ego sum, » inquit, « lux [65]; » quod sit creatrix causa, nam, « Omnia per ipsum facta sunt [66], » et, « Quæ video Patrem facientem, hæc et ego facio [67]; » quod sit æternus: « Sempiterna » enim « quoque ejus virtus et divinitas [68], » et, « In principio erat Verbum [69]; » et, « Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum [70]; » quod sit Dominus. « Pluit enim Dominus ignem et sulphur a Domino [71]; » et Pater quidem ait: « Ego Dominus [72], » et, « Hæc dicit Dominus Deus omnipotens [73]; » de Filio autem inquit Paulus: « Unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia [74]. » Patri ministrant angeli, Filius autem ab ipsis adoratur: « Et adorent eum omnes angeli Dei [75]. » Dicitur etiam esse Dominus angelorum, nam, « Angeli ministrabant ei [76]; » et, « Mittet Filius hominis angelos suos [77]; » quod honoretur sicut Pater: « Ut », inquit, « honorificent Filium, sicut honorificant Patrem [78]. » Quod sit æqualis Deo: « Non

A τὸν Πατέρα καὶ σὸν Υἱόν; Εἰ μὲν οὖν τῇ συμφωνίᾳ τῶν δογμάτων, καὶ τῷ μὴ διαφωνεῖν πρὸς τὸν Πατέρα, ὡς οἱ Ἀρειανοὶ λέγουσι, φαῦλος ὁ τοιοῦτος νοῦς. Καὶ γὰρ καὶ οἱ ἅγιοι (41), καὶ μᾶλλόν γε ἄγγελοι καὶ ἀρχάγγελοι, τὴν τοιαύτην ἔχουσι πρὸς τὸν Θεόν συμφωνίαν, καὶ οὐδεμία παρ' αὐτοῖς ἐστι διαφωνία. Ὁ γὰρ διαφωνήσας διάβολος ἐθεωρήθη αἰπτων ἐκ τῶν οὐρανῶν, ὡς εἶπεν ὁ Κύριος. Οὐκοῦν εἰ διὰ τὴν συμφωνίαν ἕν ἐστιν ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός, εἴη ἂν καὶ τῶν γενητῶν τὰ συμφωνοῦντα οὕτω πρὸς τὸν Θεόν, καὶ εἴποι ἄν ἕκαστος. « Ἐγώ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν. » Εἰ δὲ τοῦτο ἄτοπον· ἄτοπον γάρ ἐστιν ἀληθῶς· ἀνάγκη λοιπὸν κατὰ τὴν οὐσίαν νοεῖν καὶ τὴν Υἱοῦ καὶ Πατρὸς ἑνότητα. Τὰ μὲν γὰρ γενητὰ κἂν συμφωνίαν ἔχῃ πρὸς τὸν πεποιηκότα, ἀλλ' ἐν κιτήσει καὶ μετουσίᾳ καὶ νῷ ταύτην ἔχει, ἥνπερ B περ (42) ᾧ μὴ φυλάξας ἐκβέβληται τῶν οὐρανῶν· Ὁ δὲ Υἱὸς ἐκ τῆς οὐσίας ὢν γέννημα, οὐσίᾳ ἕν ἐστιν (43) αὐτὸς καὶ ὁ γεννήσας αὐτόν Πατήρ.

49. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τὸ ἴσάζον ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα ταῖς ἐνοειδέσι φωναῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς λεγόμενα, ταῦτα καὶ ἐπὶ Υἱοῦ λέγουσιν αἱ Γραφαὶ χωρὶς μόνον (44) τοῦ λέγεσθαι αὐτὸν Πατέρα. Αὐτὸς γὰρ εἶπεν ὁ Υἱός· « Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ. ἐμά ἐστι· » τῷ τε Πατρὶ ἔλεγε· « Πάντα τὰ ἐμὰ σά ἐστι, καὶ τὰ σὰ ἐμά· » οἷον τὸ, Θεός. « Θεὸς » γὰρ (45) « ἦν ὁ Λόγος· » τὸ, Παντοκράτωρ· « Τάδε λέγει ὁ ὤν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος ὁ Παντοκράτωρ· » τὸ εἶναι φῶς· « Ἐγώ εἰμι, » φησὶ, « τὸ φῶς· » τὸ δημιουργικὸν αἴτιον· « Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο· » καὶ, « Ἅ βλέπω τὸν Πατέρα ποιοῦντα, ταῦτα κἀγὼ ποιῶ· » τὸ C εἶναι ἀΐδιον· « Ἥ τε » γὰρ « ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης (46), » καὶ, « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, » καὶ, Ἡ τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον· » τὸ εἶναι Κυριός· « Ἔβρεξε γὰρ Κύριος θεῖον καὶ πῦρ παρὰ Κυρίου· » καὶ ὁ μὲν Πατὴρ φησιν· « Ἐγὼ Κύριος, » καὶ, « Τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεὸς (47) ὁ παντοκράτωρ· » περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ ὁ Παῦλός φησιν· « Εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα. » Καὶ τῷ μὲν Πατρὶ λειτουργοῦσιν ἄγγελοι· ὁ δὲ Υἱὸς προσκυνεῖται παρ' αὐτῶν· « Καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ. » Λέγεται δὲ εἶναι (48) καὶ Κύριος ἀγγέλων· « Διηκόνουν » γὰρ « αὐτῷ οἱ ἄγγελοι· » καὶ, « Ἀποστελεῖ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ· » τὸ τιμᾶσθαι ὡς τὸν Πατέρα· « Ἵνα » γὰρ, φησὶ, « τιμῶσι τὸν Υἱὸν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα· » τὸ εἶναι D Ἴσα Θεῷ· » Οὐχ (49) ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι Ἴσα

[61] Joan. xvi, 15. [62] Joan. xvii, 10. [63] Joan. i, 1. [64] Apoc. i, 8 [65] Joan. viii, 12. [66] Joan. i, 3. [67] Joan. v, 19. [68] Rom. i, 20. [69] Joan. i, 1. [70] ibid. 9. [71] Gen. xix, 24. [72] Malach. iii, 6. [73] Gen. xvii, 1. [74] I Cor. viii, 6. [75] Hebr. i, 6. [76] Matth. iv, 11. [77] Matth. xxiv, 31. [78] Joan. v, 25.

(41) Felc. 3. καὶ γὰρ οἱ ἄγγελοι, male.

(42) Sic Felc. 3, recte. Editi et cæteri, ὥσπερ.

(43) Sic Felc. 1. In editis vero, καὶ ἓν ἐστι. Ibid. Felckm. 3, ἓν ἐστι γεννήσαντα αὐτὸν Πατέρα ταῖς ἐνοειδ., omissis quibusdam.

(44) Sic Felckm. 3. At editi et cæteri habent μόνου.

(45) Regius codex, Καὶ Θεὸς γάρ. Mox Felck. 3, τὸ, ὁ Παντοκράτωρ. Paulo post ὁ deest in Regio ante ἐρχόμενος.

(46) Ita legitur in Regio et in Græco Scripturæ textu. Editi, καὶ ἡ θεότης. Felckman. 3, καὶ ἡ θειότης.

(47) Ὁ Θεὸς deest in Felckm. 3.

(48) Sic Felckm. 3 Regius, Λέγεται εἶναι. Edit., Λέγεται γὰρ εἶναι.

(49) Regius codex, Ἴσα Θεῷ· τὸ εἶναι: ἐξ, omissis mediis.

Θεῷ· » τὸ εἶναι ἐξ ἀληθινοῦ ἀλήθειαν, καὶ ἐκ ζῶντος ζωὴν, ὡς .ἀπὸ πηγῆς ὄντως (50) τοῦ Πατρὸς, τὸ ζωοποιεῖν τὸν Υἱὸν καὶ ἐγείρειν τοὺς νεκροὺς ὥσπερ ὁ Πατήρ . οὕτω γὰρ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ γέγραπται. Καὶ περὶ μὲν τοῦ Πατρὸς γέγραπται· « Κύριος ὁ Θεός σου, Κυριος εἷς ἐστι · » καὶ, « Θεὸς θεῶν Κύριος ἐλάλησε, καὶ ἐκάλεσε τὴν γῆν· » περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ Θεὸς Κύριος, καὶ, « Ἐπέφανεν ἡμῖν, » καὶ, « Ὀφθήσεται ὁ Θεὸς τῶν θεῶν ἐν Σιών· » πάλιν τε (51) περὶ μὲν τοῦ Θεοῦ φησιν ὁ Ἡσαΐας· « Τίς Θεὸς, ὥσπερ σὺ, ἐξαίρων ἀνομίας, καὶ ὑπερβαίνων ἀδικίας ; ὁ δὲ Υἱὸς ἔλεγεν οἷς ἤθελεν· « Ἀφέωνταί σου αἱ ἁμαρτίαι (52) · » ὅτε καὶ τῶν Ἰουδαίων γογγυζόντων , ἔργῳ τὴν ἄφεσιν ἐδείκνυε, λέγων τῷ παραλυτικῷ· « Ἔγειραι. ἆρον τὸν κράββατόν σου, καὶ ὕπαγε εἰς τὸν οἶκόν σου. » Καὶ περὶ μὲν τοῦ Θεοῦ ἔλεγεν (53) ὁ Παῦλος· « Τῷ δὲ βασιλεῖ τῶν αἰώνων· » περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ ὁ μὲν Δαβὶδ ἔψαλλεν· « Ἄρατε πύλας, οἱ ἄρχοντες, ὑμῶν (54), καὶ ἐπάρθητε, πύλαι αἰώνιοι, καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης· » ὁ δὲ Δανιὴν ἤκουσεν· « Ἡ βασιλεία αὐτοῦ βασιλεία αἰώνιος, » καὶ, « Ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐ διαφθαρήσεται, » Καὶ ὅλως ὅσα ἂν εὕροις περὶ τοῦ Πατρὸς λεγόμενα, τοσαῦτα ἂν εὕροις καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ λεγόμενα, χωρὶς μόνου τοῦ εἶναι αὐτὸν Πατέρα, καθάπερ εἴρηται.

50. Εἰ μὲν οὖν ἄλλην ἀρχὴν ἐνθυμεῖταί τις, καὶ ἄλλον Πατέρα διὰ τὸ ἰσάζον τῶν λεγομένων, μανικόν τό ἐνθύμημα· εἰ δὲ διὰ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸν Υἱὸν, πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἐν εἰκόνι καὶ χαρακτῆρι τοῦ Υἱοῦ ἐστι, λογισώμεθα (55) εὐμενῶς, εἰ ξένη οὐσία τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας δεκτικὴ τῶν τοιούτων ἐστί· καὶ εἰ ὁ τοιοῦτος ἕτεροφυὴς καὶ ἀλλοτριούσιός (56) ἐστι, καὶ οὐχ ὁμοούσιος τῷ Πατρί. Εὐλαβητέον γὰρ μὴ τὰ τοῦ Πατρος ἴδια μεταφέροντες ἐπὶ τὸ ἀνομοιοούσιον αὐτῷ, καὶ ἐν ἀνομοιογενεῖ καὶ ἀλλοτριουσίῳ χαρακτηρίζοντες τὴν τοῦ Πατρὸς (57) θεότητα, ξένην μὲν ἄλλην εἰσάξωμεν οὐσίαν, δεκτικὴν τῶν τῆς πρώτης οὐσίας ἰδιωμάτων, ἐντραπῶμεν δὲ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ λέγοντος· « Τὴν δόξαν μου ἑτέρῳ οὐ δώσω· » καὶ εὑρεθῶμεν προσκυνοῦντες τῷ ἀλλοτίῳ, καὶ νομισθωμεν εἶναι τοιοῦτοι, οἷοι ἦσαν σὶ τότε Ἰουδαῖοι λέγοντες· « Διὰ τί σὺ, ἄνφρωπος ὤν, ποιεῖς σεαυτόν (58) Θεόν ; » ὅτε καὶ, τὰ τοῦ Πνεύματος μεταφέροντες, ἐβλασφήμουν λέγοντες, ὅτι « Ἐν Βεελζεβοὺλ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια. » Εἰ δὲ τοῦτο ἀπρεπὲς, δῆλον, ὅτι (59) οὐκ ἀνομοιοούσιος ἂν

A rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo [79] : » quod sit ex vero veritas, ex vivente vita, ut qui revera ex Patris fonte emanaverit : quod Filius vivificet, et suscitet mortuos sicut Pater, ita enim legitur in Evangelio. Et de Patre quidem scriptum est : « Dominus Deus tuus, unus Dominus est [80]; » et : « Deus deorum Dominus locutus est, et vocavit terram [81] ; » de Filio autem, « Deus Dominus et illuxit nobis [82], » et, « Videbitur Deus deorum in Sion [83]. » Et rursum de Deo quidem ait Isaias : « Quis Deus, ut tu, tollens iniquitates, et superans injustitias [84] ? » Filius vero dicebat, quibus placuit ipsi : « Dimittuntur tibi peccata tua [85] : » quo tempore Judæis murmurantibus, opere illam remissionem comprobavit, dicens paralytico : « Surge, tolle grabatum tuum, B et vade in domum tuam [86]. » De Deo quoque dixit Paulus : « Regi sæculorum [87]; » de Filio autem David cecinit ; « Attollite portas, principes, vestras, et elevamini, portæ æternales, et introibit Rex gloriæ [88] ; » Daniel vero hæc audivit : « Regnum ejus regnum sempiternum [89], » et, « Regnum ejus non corrumpetur [90]. » Demum quæcunque de Patre dicta repereris, tot tantaque de Filio dicta deprehendes, ea solum exceptione, quod ipse non sit Pater » ut dictum superius est.

58. Si quis igitur aliud principium et alium Patrem excogitet, eo quod æqualia sint quæ dicuntur, insanum certe illud commentum. Si autem quia Filius ex Patre est, omnia quæ Patris sunt (ut in imagine et charactere) Filii sunt : æquo animo C cogitemus, num substantia aliena a Patris substantia, istiusmodi rerum canax sit : et si, qui talis est, diversæ naturæ, et alienæ substantiæ sit, et non potius Patri consubstantialis. Cavendum enim, ne quæ Patris propria sunt transferentes ad illud, quod ei substantia dissimile est, et ne in eo qui dissimilis natura, et alienus substantia est. Patris divinitatem designantes, extraneam aliam inducamus substantiam, primæ substantiæ proprietatum capacem : pudoreque afficiamur ab ipso Deo dicente, «Gloriam meam alteri non dabo [91], » et deprehendamur alienum adorare, talesque habeamur, quales olim fuere Judæi, qui aiebant : **610** « Quare tu, homo cum sis, facis teipsum Deum [92] ? » cum illi ea quæ Spiritus erant alio transferentes, blasphemarent his verbis : « In Beelzebulem ejicit dæmonia [93]. »

[79] Philipp. II, 6. [80] Deut. VI, 4. [81] Psal. XLIX, 1. [82] Psal. CXVII, 27. [83] Psal. LXXXIII, 8. [84] Isa. XLIII, 25. [85] Matth. IX, 5. [86] Marc. II, 11. [87] I Tim. I, 17. [88] Psal. XXIII, 7. [89] Dan. III, 100. [90] Dan. VII, 14. [91] Isa. XLIII, 8. [92] Joan. X, 33. [93] Luc. XI, 13.

(50) Sic editio Comm. Basil. et Regius secunda manu, nam prima ὄντος habet. Felckm. 3, ὡς πηγῆς ὄντος, non male.

(51) Sic Reg. codex et Felckm. 3. Editi vero, καὶ πάλιν τε. Mox Felckm. 2, μὲν τοῦ Υἱοῦ. Editi et cæteri, μὲν τοῦ Θεοῦ.

(52) Felckmanni 3, Ἀφέωνταί σοι αἱ ὁμαρτίαι σου.

(53) Sic Regius et Felckmanni 3. Editi, ἔγραφεν.

(54) Ita Regius, Basil. et edit. Paris. Edit. vero Comm., ὑμῶν.

(55) Regius codex, λογισόμεθα.

(56) Ita Regius atque sic scribendum, similiterque infra ἀνομοιοούσιον, et ἀλλοτριοουσίῳ. Edit., ἀλλοτριούσιον, ἀνομοιούσιον, ἀλλοτριουσίῳ, mendose.

(57) Sic omnes manuscripti. Editi vero, Πατέρος.

(58) Felckm. 3, ἑαυτόν. Ibid. omnes manuscripti, ὅτε. Edit. vero Paris, ὅτι.

(59) Sic Reg. et Felckm. 3. Edit. vero, δηλονότι. Ibid. Reg., ἀνομοιοούσιος. Editi, ἀνομοιούσιος.

Quod si illud indecorum est, certe non dissimilis substantiæ fuerit Filius,sed consubstantialis Patri. Etenim si quæ Patris sunt, naturaliter Filii sunt, ipseque Filius ex Patre est, et propter hujusmodi unitatem divinitatis et naturæ, ipse et Pater unum sunt, et qui vidit Filium vidit et Patrem, merito a Patribus dictus est consubstantialis : neque enim qui alterius esset substantiæ, talia habere posset.

A εἰη ὁ Υἱὸς, ἀλλὰ ὁμοούσιος τῷ Πατρί· καὶ γὰρ εἰ τὰ τοῦ Πατρὸς φυσικῶς τοῦ Υἱοῦ ἐστιν, αὐτός τε ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρός ἐστι, καὶ διὰ τὴν τοιαύτην ἑνότητα τῆς θεότητος καὶ τῆς φύσεως αὐτὸς καὶ ὁ Πατὴρ ἕν εἰσι, καὶ ὁ ἑωρακὼς τὸν Υἱὸν ἑώρακε τὸν Πατέρα, εἰκότως ἐλέχθη, παρὰ τῶν Πατέρων ὁμοούσιος· οὐ γὰρ ἑτεροουσίου τὰ τοιαῦτα ἔχειν ἐστί.

51.Rursum si, prout supra diximus, non ex participatione sit Filius : sed opificia quidem omnia ex participatione Dei gratiam habeant, ipse vero Patris sapientia et Verbum sit, quicum communia habet omnia : certe cum sit ipse id quo Pater deificat et illuminat, in quo scilicet omnia deificantur et vivificantur, non alienæ a Patre substantiæ est sed consubstantialis. Hujus enim participatione Patris participes efficimur, eo quo ipse proprium Patris sit Verbum. Unde si ipse quoque ex participatione esset, et non ex se substantialis divinitas et imago Patris, non deificaret alios, cum et ipse deificatus esset. Non enim fieri potest eum qui ex participatione habet,id cujus particeps est aliis impertire : quod enim ille habet, suum non est, sed ejus qui dedit, et quod accepit, vix sibi sufficientem gratiam accepit. Causam tamen cur quidam, ut fertur,consubstantiale respuant, sincere examinemus,an non magis ex illa ipsa Filius Patri consubstantialis ostendatur. Aiunt igitur, ut vos scripsistis,Filium Patri consubstantialem dici minime debere, quia qui dicit consubstantialem, tria dicit, substantiam aliquam, quæ prius subjaceat, et eos qui ex illa geniti sunt esse consubstantiales: atque hinc concludunt : Si ergo Filius sit Patri consubstantialis, necesse est prius subjacere eorum substantiam ex qua geniti sint, et non esse illum Patrem, hunc Filium, sed ambos fratres. Hæc tametsi ethnicorum sunt explicationes,nosque nihil eorum egemus ratiociniis : nihilominus videamus utrum illa consubstantialia, quæ cum ex prius intellecta substantia sint, fratres dicuntur, sibi mutuo, an substantiæ ex qua orta sunt,sint consubstantialia. Si enim sibi mutuo; diversæ ergo substantiæ, ac dissimilia erunt substantiæ a qua ortum duxerunt: opponitur enim consubstantiali, quod est ex diversa substantia. Quod si utrumque consubstantiale sit substantiæ a qua ortum duxit, nam id certe quod ex alio nascitur ei qui se genuit est consubstantiale; non ultra sunt quærendæ tres substantiæ: sed id solum investigandum, num hoc vere ex illo sit. Nam etsi contingat non esse duos fratres, sed unicum ex illa substantia ortum esse : eo quod alter non sit, nequaquam qui natus est,diversæ sub-

51. Πάλιν τε εἰ, καθὰ προείπομεν, οὐκ ἐκ μετουσίας ἐστὶν ὁ Υἱός· ἀλλὰ τὰ μὲν γενητὰ πάντα ἐκ μετουσίας ἔχει τὴν παρὰ Θεοῦ χάριν, αὐτὸς δὲ τοῦ Πατρὸς σοφία καὶ Λόγος ἐστὶν, οὗ μετέχει τὰ πάντα· δῆγον. ἄτι (60) αὐτὸς ὢν τὸ θεοποιὸν καὶ φωτιστικὸν τοῦ Πατρὸς, ἐν ᾧ τὰ πάντα θεοποιεῖται καὶ ζωοποιεῖται, οὐκ ἀλλοτριοούσιός (61) ἐστι τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' B ὁμοούσιος. Τούτου γὰρ μεταλαμβάνοντες, τοῦ Πατρὸς μετέχομεν, διὰ τὸ τοῦ Πατρὸς εἶναι ἴδιον τὸν Λόγον. Ὅθεν εἰ ἦν ἐκ μετουσίας καὶ αὐτὸς, καὶ μὴ (62) ἐξ αὐτοῦ οὐσιώδης θεότης καὶ εἰκὼν τοῦ Πατρὸς, οὐκ ἂν ἐθεοποίησε θεοποιούμενος καὶ αὐτός. Οὐ γὰρ οἷόν τε τὸν ἐκ μετουσίας ἔχοντα μεταδιδόναι τῆς μεταλήψεως ἑτέροις, ὅτι μὴ αὐτοῦ ἐστιν ὃ ἔχει, ἀλλὰ τοῦ δεδωκότος, καὶ ὃ ἔλαβε, μόγις τὴν ἄρκουσαν αὐτῷ χάριν ἔλαβε. Καὶ τὴν αἰτίαν δὲ ὅμως, δι' ἣν τινες, ὡς λέγεται, παραιτοῦνται τὸ ὁμόσιον, ἐξετάσωμεν ἀληθῶς, μὴ ἄρα μᾶλλον ἐκ ταύτης ὁμοούσιος δείκνυται ὁ Υἱὸς τῷ Πατρί. Φασὶ τοίνυν, ὡς ὑμεῖς ἐγράψατε, μὴ χρῆναι λέγειν ὁμοούσιον τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, ὅτι ὁ λέγων ὁμοούσιον τρία λέγει, οὐσίαν τινὰ προϋποκειμένην, καὶ τοὺς ἐκ ταύτης γεννωμέ- C νους (63) ὁμοουσίους εἶναι· καὶ ἐπιλέγουσιν. Ἐὰν οὖν ὁ Υἱὸς ὁμοούσιος ᾖ τῷ Πατρὶ, ἀνάγκη προϋποκεῖσθαι αὐτῶν οὐσίαν, ἐξ ἧς καὶ ἐγεννήθησαν, καὶ μὴ εἶναι τὸν μὲν Πατέρα, τὸν δὲ Υἱὸν, ἀλλ' ἀμφοτέρους ἀδελφούς. Ταῦτα εἰ καὶ Ἑλλήνων εἰσὶν ἑρμηνεῖαι, καὶ οὐκ ἀναγκαῖα ἡμῖν τὰ παρ' ἐκείνων· ἀλλ' ἴδωμεν τὰ εἰρημένα τὰ ὁμοούσια, τὰ ἐκ τῆς προνοουμένης (64) οὐσίας ἀδελφὰ, πότερον ἑαυτῶν εἰσιν ὁμοούσια, ἢ τῆς οὐσίας ἐξ ἧς καὶ ἐγεννήθησαν· εἰ μὲν γὰρ ἑαυτῶν, ἑτεροούσια καὶ ἀνόμοια ἔσται πρὸς τὴν γεννήσασαν αὐτὰ οὐσίαν· ἀντίκειται γὰρ τῷ ὁμοουσίῳ τὸ ἑτεροούσιον· εἰ δὲ τῆς γεννησάσης αὐτὰ οὐσίας ἐστὶν ἕκαστον ὁμοούσιον, δῆλον, ὅτι (65) τὸ ἔκ τινος γεννώμενον ὁμοούσιόν ἐστι τῷ γεννήσαντι· καὶ οὐκέτι χρὴ ζητεῖν τρεῖς οὐσίας, ἀλλὰ μόνον ζητεῖν, D εἰ τόδε ἀληθὲς ἐκ τοῦδέ ἐστι. Κἂν γὰρ συμβῇ μὴ εἶναι δύο ἀδελφοὺς, ἀλλὰ καὶ μόνον ἕνα ἐξ ἐκείνης τῆς οὐσίας γενέσθαι, οὐ διὰ τὸ μὴ εἶναι ἕτερον, ἀλλοτριοούσιος (66) ἂν λεχθείη ὁ γεννηθείς· ἀλλὰ καὶ μόνος ὤν, εἴη ἂν καὶ αὐτὸς ὁμοούσιος ᾧ γεννήσαντι. Ἐπεὶ τί ἂν εἴποιμεν περὶ τῆς (67) θυγατρὸς τοῦ Ἰεφθάε, ὅτι μονογενὴς ἦν· « Καὶ οὐκ ἦν, » φησὶν, « ἄλλο

(60) Sic Regius. Editi δηλονότι. Ibid. Felckm. 3, αὐτό.

(61) Sic Regius. Editi vero, ἀλλοτριούσιος·

(62) Felckman. 3, καὶ αὐτός. Καὶ τὴν αἰτίαν δὲ ὅμως, multis prætermissis.

(63) Felckman. 3, γενομένους. Paulo post, Regius et Felckman. 3, Ἐὰν οὖν ὁ Υἱὸς. In editis οὖν deest.

(64) Felckm. 3, προεπινοουμένης.

(65) Sic Regius et Felckm. 3. Editi, δηλονότι.

(66) Sic Regius. Editi, ἀλλοτριούσιος·

(67) Ita Regius codex. In edit. vero, τῆς, et mox τοῦ deest : in Felckm. 4, τῆς tantum.

τέκνον αὐτῷ, » καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ δὲ τῆς χήρας, ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν ὁ Κύριος, ὅτι καὶ αὐτὸς οὐκ εἶχεν ἀδελφὸν, ἀλλὰ μονογενὴς ἦν· ἆρα (68) οὐκ ἦν ὁμοούσιος ἕκαστος αὐτῶν τῷ γεννήσαντι; καὶ μὴν ἦσαν· τέκνα γὰρ ἦσαν· καὶ τοῦτο τέκνων ἴδιόν ἐστι πρὸς γονέας. Οὕτω καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱὸν ἐκ τῆς οὐσίας εἰπόντες (69) οἱ Πατέρες, εἰκότως καὶ ὁμοούσιον εἰρήκασι· ταύτην γὰρ ἔχει καὶ τὸ ἀπαύγασμα δύναμιν πρὸς τὸ φῶς. Ἕπεται δὲ τούτοις μηδὲ τὴν κτίσιν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γεγονέναι. Οἱ γὰρ κατὰ πάθος γεννῶντες ἄνθρωποι, αὐτοὶ καὶ τὴν ὑποκειμένην ὕλην ἐργάζονται, καὶ ἄλλως οὐκ ἂν δύναιντο ποιεῖν· εἰ δὲ τὸ κτίζειν οὐκ ἀνθρωπίνως νοοῦμεν ἐπὶ Θεοῦ, πολλῷ μᾶλλον οὐδὲ τὸ γεννᾷν ἀνθρωπίνως πρέπει νοεῖν ἐπὶ Θεοῦ, οὐδὲ τὸ ὁμοούσιον σωματικῶς ἐκλαμβάνειν, ἀλλ' ἀναχωρεῖν δεῖ ἀπὸ (70) τῶν γενητῶν, καὶ ἀποτιθέντας κάτω που τὰς ἀνθρωπίνας εἰκόνας καὶ πάσας ἁπλῶς τὰς αἰσθήσεις, ἀνιέναι ἐπὶ τὸν Πατέρα, μὴ λάθωμεν ἀφαιροῦντες τὸν Υἱὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, καὶ προστιθέντες τοῖς ἑαυτοῦ κτίσμασι.

A stantiæ dicatur; sed, licet solus sit, erit tamen et ipse ei qui se genuit consubstantialis. Alioqui quid dixerimus de filia Jephthe, quæ unigenita erat: « Et non habebat, » ait, « alios liberos [94]; » et de filio viduæ quem Dominus ex mortuis suscitavit, qui et ipse fratrem non habebat, sed unigenitus erat [95]: an uterque ei qui se genuerat consubstantialis non erat? Erant plane, nam liberi erant: idque proprium liberis est erga parentes suos. Sic cum Patres Dei Filium **611** ex ejus substantia dixerint, merito et consubstantialem dixerunt: hanc enim vim et proprietatem habet quoque splendor ad lucem. Hinc autem sequitur, neque creatas res ex non exsistente factas esse. Homines enim ipsi qui cum passione aliqua gignunt, in subjacente materia operantur, nec aliter quidquam facere potuerint. B Quod si creandi modum in Deo non humano more intelligimus, multo minus gignendi in ipso intelligere humano more debemus, neque corporeo modo consubstantiale accipere. Sed recedendum nobis est a rebus factis, ac depositis humanis imaginibus, omnibusque omnino sensibus, ad Patrem ascendere, ne inscii Filium a Patre auferamus, eumque rebus a se creatis adjungamus.

52. Καὶ ἄλλως δὲ, εἰ μὲν Πατέρα καὶ Υἱὸν ὁμολογοῦντες, δύο τινὰς ἀρχὰς, ἢ δύο Θεοὺς καθάπερ Μαρκίων καὶ Οὐαλεντῖνος, λέγομεν, ἢ ἕτερόν τινα τρόπον θεότητος ἔχειν τὸν Υἱὸν, καὶ μὴ εἰκόνα καὶ χαρακτῆρα τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸν Υἱὸν, διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ πεφυκέναι· ἔστω ἀνόμοιος· ξέναι γάρ εἰσι παντάπασιν ἀλλήλων αἱ τοιαῦται οὐσίαι· εἰ δὲ μίαν οἴδαμεν καὶ μόνην θεότητα τὴν τοῦ Πατρὸς, τούτου τε Λόγον καὶ Σοφίαν εἶναι τὸν Υἱὸν, καὶ οὕτω πιστεύοντες οὐ λέγομεν δύο Θεοὺς, τήν τε ἑνότητα τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα οὐχ ὁμοιώσει διδασκαλίας, ἀλλὰ C κατὰ τὴν οὐσίαν καὶ ἀληθείᾳ (71) φρονοῦμεν· ὥστε διὰ τοῦτο μὴ λέγειν δύο Θεοὺς, ἀλλ' ἕνα Θεὸν, ἑνὸς ὄντος εἴδους θεότητος, ὡς ἔστι τὸ φῶς καὶ τὸ ἀπαύγασμα· τοῦτο γὰρ ὤφθη τῷ πατριάρχῃ Ἰακὼβ, καὶ φησιν ἡ Γραφή· « Ἀνέτειλε δὲ αὐτῷ ὁ ἥλιος, ἡνίκα παρῆλθε τὸ εἶδος τοῦ Θεοῦ· » καὶ (72) τοῦτο θεωροῦντες οἱ ἅγιοι προφῆται καὶ νοοῦντες, τίνος ἐστὶν Υἱὸς καὶ εἰκὼν, ἔλεγον· « Ἐγένετο Λόγος Κυρίου πρὸς μέ. » Γινώσκοντες (73) τὸν ἐν αὐτῷ θεωρούμενον καὶ ἀποκαλυπτόμενον Πατέρα· ἐθάρρουν εἰπεῖν « Ὤφθη μοι ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν, ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ, καὶ (74) Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ. » Τούτου δὲ οὕτως ὄντος, διὰ τί τὸν ἕνα ὄντα πρὸς τὸν Πατέρα καὶ φαινόμενον, ὡς ἔστιν ὁ Πατὴρ (75), κατὰ τὴν ὁμοιότητα καὶ μίαν θεότητα, εὐλαβούμεθα εἰπεῖν D ὁμοούσιον; Εἰ μὲν γὰρ, ὥσπερ εἴρηται πολλάκις, οὐκ ἔχει τὴν ἰδιότητα τῆς πατρικῆς οὐσίας, οὐδὲ τὴν ἐμφέρειαν ὡς Υἱὸς, καλῶς εὐλαβούμεθα· εἰ δὲ τοῦτό

52. Rursum si Patrem et Filium confitentes duo principia, aut duos Deos dicimus, quemadmodum Marcion et Valentinus; aut Filium, quemdam alium divinitatis modum habere, et non esse imaginem et figuram Patris, quod ex ipso genitus sit: esto dissimilis; nam alienæ inter se prorsus sunt istiusmodi substantiæ. Quod si unam agnoscimus et solam Patris divinitatem, hujusque Verbum et Sapientiam Filium esse, et hoc credentes, duos tamen Deos minime dicimus, unitatemque Filii cum Patre non doctrinæ similitudine, sed secundum substantiam, et revera consistere sentimus, ita ut propterea non duos Deos, sed unum dicamus, cum una sit species divinitatis, ut est lux et splendor; illa enim patriarchæ Jacob visa est, aitque Scriptura: « Ortus est autem illi sol, postquam transivit species Dei [96]. » Hoc cum viderent sancti prophetæ, ac intelligerent cujusnam sit ille Filius et imago, aiebant: « Factum est Verbum Domini ad me [97-98], » cumque Patrem in eo visum revelatumque cognoscerent, odenter dicebant: « Visus est mihi Deus patrum nostrorum, Deus Abraham, et Isaac et Jacob [99]. » Cum igitur ita se res habeat, cur eum qui unus est cum Patre, et talis apparet qualis est Pater, secundum similitudinem atque unam divinitatem, veremur dicere consubstantialem? Si enim, quemadmodum sæpius dictum est, nullam habet ut Filius proprietatem similitudinem ve cum paterna substantia, ea voce uti recte veremur. Sin autem ille est

[94] Jud. XI, 34. [95] Luc. VII, 12. [96] Gen. XXXII, 31 III, 16. [97-98] Isa. XXXVIII, 4; Jer. I, 2, 4, 11, etc. [99] Exod.

(68) Felckm. 3, ἄρα.
(69) Felckm. 3, ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς εἰπόντες. Infra idem post εἰρήκασι, subjungit, Ἕπεται δὲ, omissis intermediis.
(70) Sic Regius codex. Felckman. vero 3, ἀλλ' ἀναχωρεῖν ἀπό. Editi, ἀλλ' omisso, ἀναχωρεῖν δὲ ἀπό.
(71) Felckm. 3, ἀληθειαν.
(72) Ita Regius. In editis vero καί deest.
(73) Felckm. 3 habet καί ante γινώσκοντες.
(74) Ita Regius et Felckm. 3. In edit. καί deest ante Ἰσαάκ.
(75) Sic Felckm. 3 et edit. Paris. At Regius et edit. Comm. ὡς ἔστι, Πατέρα.

Patris propria vis illuminatrix et creatrix, sine qua nec erat, nec cognoscitur (omnia enim per ipsum et in ipso consistunt), cur rem intelligentes, recusamus vocem id significantem proferre? Quid enim est ejusdem naturæ esse cujus Pater, nisi esse illi consubstantiale? Non enim alienum Deus veluti ministro egens Filium assumpsit; neque opificia Creatori sunt dignitate paria, ut perinde illa atque ipse honorentur, aut, ut putandum sit, ea et Patrem unum esse. Alioquin ausit quis hæc dividere, ac dicere solem et splendorem duo esse lumina, aut diversam aliquam substantiam, aut splendorem solis accidens esse, et non simplicem ac purum solis partum; ita ut duo quidem sint sol et splendor, una tamen lux, eo quod ille a sole oriatur. Cum hujusmodi sit, imo magis inseparabilis natura Filii a Patre, et cum divinitas Filio non acciderit, sed paterna divinitas in Filio sit: ita ut qui videt Filium, in ipso Patrem videat, cur qui hujusmodi est, non dicatur consubstantialis?

53. Sat quidem hæc sunt, quæ vobis suadeant, ut non accusetis eos qui dixere Filium esse Patri consubstantialem. Attamen ipsam consubstantialis vocem secundum se explanemus, ut comperiamus utrum hæc **612** vox, consubstantialis, usurpanda sit, et si propria sit dictio, atque congruenter de Filio dicatur. Nam ipsi scitis, et nemo dubitaverit, simile non de substantiis, sed de figuris et qualitatibus dici. De substantiis enim, non similitudo, sed identitas dici debet. Homo igitur hominis similis dicitur, non secundum substantiam, sed secundum habitum et figuram: quod ad substantiam enim ejusdem naturæ sunt. Rursum homo cani nequaquam dissimilis dicitur, sed diversæ naturæ: ergo quod ejusdem naturæ est, etiam consubstantiale est; quod diversæ naturæ, diversæ etiam substantiæ. Quaprqpter qui dicit similem secundum substantiam, ex participatione similem dicit: similitudo enim est qualitas, quæ substantiæ accidere potest. Hoc autem opificiis proprium fuerit; ea enim ex participatione Deo similia efficiuntur. Nam « cum, » ait, « apparuerit ille, similes ei erimus[1], » similes scilicet non substantia, sed filiorum adoptione, quam per eum participamus. Si igitur eum ex participatione Filium dicitis, dicatur a vobis substantia similis: sed si ita appelletur, nec veritas, nec lumen ullatenus, nec natura Deus erit. Nam quæ ex participatione sunt, non vere, sed similitudine veritatis similia dicuntur; ita ut quod participatur, a participantibus decidere et tolli possit: hoc autem creatis rebus atque opificiis pro-

A ἐστι τὸ φωτιστικὸν καὶ δημιουργικὸν τὸ ἰδιαίτατον τοῦ Πατρὸς, οὗ ἄνευ οὔτε δημιουργεῖ, οὔτε γινώσκεται (πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ συνέστηκε)· διὰ τί, τὸ πρᾶγμα νοοῦντες, παραιτούμεθα τὴν τοῦτο σημαίνουσαν λέξιν εἰπεῖν; Τί γάρ ἐστι τὸ οὕτως ὁμοφυὲς τῷ Πατρὶ ἢ ὁμοούσιον αὐτοῦ; Οὐ γὰρ ἀλλότριον ὡς ὑπουργοῦ δεόμενος προσελάβετο ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν, οὐδὲ τὰ ποιήματα ἰσάξια τοῦ κτίσαντος, ὥστε τιμᾶσθαι ταῦτα ὡς ἐκεῖνον, ἢ νομίζειν, ὅτι ταῦτα καὶ ὁ Πατὴρ ἕν εἶσιν. Ἢ τολμησάτω τις διελεῖν, καὶ εἰπεῖν, δύο φῶτα εἶναι τὸν ἥλιον καὶ τὸ ἀπαύγασμα, ἢ ἑτέραν τινὰ εἶναι οὐσίαν, ἢ ὅτι ἐπισυμβέβηκε τὸ ἀπαύγασμα, καὶ μὴ ἁπλοῦν εἶναι καὶ καθαρὸν γέννημα ἐκ τοῦ ἡλίου τοῦτο· ὥστε δύο μὲν εἶναι ἥλιον καὶ ἀπαύγασμα, ἓν δὲ τὸ φῶς, διὰ τὸ ἐκ τοῦ ἡλίου εἶναι τοῦτο γέννημα. Τοιαύτης δὲ οὔσης καὶ μᾶλλον B ἀδιαιρέτου τῆς φύσεως τοῦ Υἱοῦ (76) πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ οὐκ ἐπισυμβάσης τῆς θεότητος τῷ Υἱῷ, ἀλλὰ τῆς πατρικῆς θεότητος οὔσης ἐν τῷ Υἱῷ, ὥστε τὸν ἑωρακότα τὸν Υἱὸν ὁρᾷν ἐν αὐτῷ τὸν Πατέρα, διὰ τί ὁ τοιοῦτος μὴ ἂν λέγοιτο ὁμοούσιος;

53. Ἔστι μὲν (77) οὖν ἱκανὰ καὶ ταῦτα πεῖσαι ὑμᾶς, μὴ κατηγορεῖν τῶν εἰρηκότων, ὁμοούσιον εἶναι τὸν Υἱὸν τῷ Πατρί· καὶ αὐτὴν δὲ ὅμως τὴν τοῦ ὁμοουσίου λέξιν καθ' ἑαυτὴν ἐξετάσωμεν, ἵνα γνῶμεν, εἰ χρὴ λέγειν ὅλως ὁμοούσιον, καὶ εἰ κυρία λέξις ἐστὶ, καὶ ἁρμοζόντως ἐστὶν αὕτη ἐπὶ Υἱοῦ λεγομένη. Οἴδατε γὰρ καὶ ὑμεῖς. καὶ οὐδ' ἂν τις ἀμφιβάλλοι (78)· ὅτι τὸ ὅμοιον οὐκ ἐπὶ τῶν οὐσιῶν, ἀλλ' ἐπὶ σχημάτων καὶ ποιοτήτων λέγεται ὅμοιον· ἐπὶ γὰρ τῶν οὐσιῶν οὐχ ὁμοιότης, ἀλλὰ ταυτότης ἂν λεχθείη. C Ἄνθρωπος γοῦν ἀνθρώπῳ ὅμοιος λέγεται, οὐ κατὰ τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὸν (79) χαρακτῆρα· τῇ γὰρ οὐσίᾳ ὁμοφυεῖς εἰσι. Καὶ πάλιν ἄνθρωπος κυνὶ οὐκ ἀνόμοιος (80) λέγεται, ἀλλ' ἑτεροφυής· οὐκοῦν τὸ μὲν ὁμοφυὲς καὶ ὁμοούσιον, τὸ δὲ ἑτεροφυὲς καὶ ἑτεροούσιον. Διὸ καὶ ὁ λέγων ὅμοιον κατ' οὐσίαν ἐκ μετουσίας τοῦτο λέγει ὅμοιον. Τὸ γὰρ ὅμοιον ποιότης ἐστὶν, ἥτις τῇ οὐσίᾳ προσγένοιτ' ἄν. Τοῦτο δὲ τῶν ποιημάτων ἴδιον ἂν εἴη· ταῦτα γὰρ ἐκ μετοχῆς ὁμοιοῦται τῷ Θεῷ. « Ὅταν » γὰρ, φησὶ, « φανερωθῇ, ὅμοιοι αὐτῷ ἐσόμεθα· » ὅμοιοι δηλονότι οὐ τῇ οὐσίᾳ, ἀλλὰ τῇ υἱότητι, ἧς μεταλαμβάνομεν παρ' αὐτοῦ. Εἰ μὲν οὖν καὶ τὸν Υἱὸν ἐκ μετουσίας λέγετε, λεγέσθω μὲν παρ' ὑμῶν ὁμοιοούσιος (81). Οὐκ ἔστι μέντοι λεγόμενος οὕτως ἀληθεια, οὐδὲ ὅλως φῶς, D οὐδὲ φύσει Θεός. Τὰ γὰρ ἐκ μετουσίας οὐκ ἀληθείᾳ, ἀλλ' ὁμοιώσει τῆς ἀληθείας λέγεται ὅμοια, ὥστε καὶ μεταπίπτειν, καὶ ἀφαιρεῖσθαι δύνασθαι ἀπὸ τῶν μετεχόντων τὴν μετάληψιν. Τοῦτο δὲ πάλιν ἴδιον τῶν κτισμάτων καὶ ποιημάτων ἐστίν. Οὐκοῦν εἰ τοῦτο ἄτοπον, οὐκ ἂν εἴη ἐκ μετουσίας, ἀλλὰ φύσει καὶ

[1] Joan. III, 2.

(76) Τοῦ Υἱοῦ deest in Felckm. 3.
(77) Felckman. 3, Ἔσται μὲν οὖν. Mox Regius, ἡμᾶς.
(78) Regius codex. ἀμφιβάλοι.
(79) Τόν deest in Regio.
(80) Ita Felckm. 3 et Regius, qui tamen prima manu habuit, ἂν ὅμοιος, ut legitur in editis. Ibid. Regius, λέγεται, recte. Edit., λέγηται. Mox Felck. 3, οὐκ οὖν τὸ μέν, recte. In Regio et editis μέν deest.
(81) Sic Regius. Editi, ὁμοιούσιος. Mox Felck. 3, οὕτως ἀληθείᾳ, ἀλλ' ὁμοιώσει, omissis nonnullis.

ἀληθείᾳ Υἱὸς, φῶς, σοφία, Θεός. Φύσει δὲ ὢν καὶ οὐ μετοχῇ, οὐκ ἂν κυρίως λεχθείη ὁμοιοούσιος (82), ἀλλ' ὁμοούσιος. Ὃ δὲ μηδὲ ἐπ' ἄλλων ἄν τις εἴποι· ἐδείχθη γὰρ τὸ ὅμοιον μὴ ἐπὶ τῶν οὐσιῶν λεγόμενον· πῶς οὐκ ἀνόπτον μὲν, ἢ τάχα καὶ χαλεπὸν τοῦτο προφέρειν ἐπὶ Υἱοῦ, καὶ μὴ μᾶλλον τὸ ὁμοούσιον;

A prium est. Itaque si absurdum illud est, nequaquam erit ex participatione, sed ex natura et veritate, Filius, lumen, sapientia, Deus : cum autem natura talis sit et non participatione, nunquam proprie substantia similis dici potuerit, sed consubstantialis. Quod autem de aliis nemo dixerit (demonstratum est enim, simile de substantiis non prædicari), qui, quæso, non stultum fuerit, et fortasse etiam gravissimum id de Filio proferre, et non potius eum consubstantialem appellare?

54. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος καλῶς ἔγραψεν, ὅπερ ἔπρεπεν εἰπεῖν, γεννητὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν ὁμοούσιον. Ταῦτα (83) καὶ ἡμεῖς μαθόντες, μὴ σκιαμαχῶμεν, καὶ μάλιστα γινώσκοντες, ὅτι οἱ καὶ ταῦτα γράψαντες, οὐχ ὡς παρεξηγούμενοι τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ἐκδικοῦντες μὲν τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν, καθαιροῦντες δὲ τὰς κατ' αὐτοῦ τῶν Ἀρειομανιτῶν βλασφημίας, οὕτως ὡμολόγησαν τὴν πίστιν. Σκεπτέον γὰρ καὶ κατανοητέον ἀκριβῶς, ὅτι λέγοντες μὲν ἀνομοιοούσιον (84) καὶ ἑτεροούσιον, οὐ σημαίνομεν τὸν ἀληθινὸν Υἱὸν, ἀλλ' ἕν τι τῶν ποιημάτων καὶ τὸν εἰσποιητὸν καὶ θέσει Υἱὸν (85), ὅπερ τοῖς αἱρετικοῖς δοκεῖ· λέγοντες δὲ μὴ ἐριστικῶς τὸ ὁμοούσιον, Υἱὸν σημαίνομεν γνήσιον ἐκ τοῦ Πατρὸς πεφυκότα, κἂν ἐν τούτῳ διαῤῥηγνύωνται πολλάκις οἱ Χριστομάχοι. Ταῦτα μὲν, ἅπερ ἔγνων ἐγὼ, καὶ διαλεγομένων ἤκουσα φρονίμων, δι' ὀλίγων γέγραφα· ὑμεῖς δὲ, μένοντες ἐπὶ τὸν θεμέλιον τῶν ἀποστόλων, καὶ τὰς παραδόσεις τῶν Πατέρων (86) κατέχοντες, εὔχεσθε ἵνα ἤδη ποτὲ παύσηται πᾶσα λοιπὸν ἔρις καὶ ζῆλος, τῶν τε αἱρετικῶν αἱ μωραὶ ζητήσεις καταγνωσθῶσι, καὶ πᾶσα λογομαχία· καὶ ἡ μὲν δυσώνυμος καὶ ἀνθρωποκτόνος τῶν Ἀρειανῶν αἵρεσις ἐξαφανισθείη, ἀναλάμψειε δὲ πάντων ἐν ταῖς καρδίαις ἡ ἀλήθεια, ὥστε πάντας πανταχοῦ τὸ αὐτὸ λέγειν, καὶ (87) τὸ αὐτὸ φρονεῖν· μηδεμιᾶς δὲ ἔτι περιλειπομένης Ἀρειανῆς δυσφημίας, λέγηται καὶ ὁμολογῆται κατὰ πᾶσαν Ἐκκλησίαν· « Εἷς Κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα, » ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα (88) καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

B

C

54. Idcirco probe Nicæna synodus id scripsit quod consentaneum erat, Filium nempe ex substantia Patris genitum, esse consubstantialem. Hæc eadem nos cum didicerimus, ne cum umbris pugnemus : gnari maxime eos, qui hæc scripserunt, non studio prave explicandi veritatem, sed eam una cum pietate in Christum asserendi, et Ariomanitarum blasphemias damnandi, sic fidem promulgasse suam. Considerandum enim est, et accurate animadvertendum, cum eum dicimus substantia dissimilem, et diversæ substantiæ, nos haudquaquam verum Filium significare, sed unum ex opificiis, et ascitum adoptioneque Filium, quod hæretici sentiunt : quem si dicamus sine contentione consubstantialem, verum significamus Filium ex Patre natum : etiamsi hac de causa pluries disrumpantur Christi hostes. Hæc quidem quæ nota mihi, et ex prudentium disputationibus explorata erant, paucis scripsi. Vos autem manentes super fundamentum apostolorum, Patrumque traditiones retinentes, orate ut jam cesset omnis contentio et zelus, hæreticorumque insanæ quæstiones et una omnis verborum contentio damnentur, utque nefaria et sanguinaria Arianorum hæresis aboleatur, in omnium vero cordibus veritas elucebat ; ita ut omnes ubique idem dicant, idem sentiant : ac nulla deinceps relicta Ariana blasphemia, per universam Ecclesiam dicatur, atque in confesso habeatur illud, « Unus Dominus, una fides, unum baptisma [2], » 613 in Christo Jesu Domino nostro, per quem Patri gloria et imperium, in sæcula sæculorum. Amen.

55. Μετὰ τὸ γράψαι μετὰ (89) περὶ τῶν συνόδων, ἔγνων γράψαντα τὸν ἀσεβέστατον Κωνστάντιον πρὸς τοὺς ἐν Ἀρίμινῳ μείναντας ἐπισκόπους· καὶ σπουδὴν ἔσχον λαβεῖν τὰ ἀντίγραφα παρὰ γνησίων ἀδελφῶν, καὶ ἀποστεῖλαι ὑμῖν, καὶ (90) τὰ παρὰ τῶν ἐπισκόπων ἀντιγραφέντα· ἵνα γνῶτε τοῦ μὲν βασιλέως τὴν ἀσέβη πανουργίαν, τῶν δὲ ἐπισκόπων τὸ ἑδραῖον καὶ ἀκλινὲς τῆς πρὸς τὴν ἀλήθειαν γνώμης.

D

55. Postquam de synodis scripsissem, comperi impiissimum Constantium ad episcopos Arimini versantes scripsisse ; operamque dedi ut exempla a germanis fratribus acciperem, ad vosque mitterem, et simul ea quæ episcopi rescripserunt : ut sciatis cum imperatoris impiam versutiam, tum episcoporum firmam immotamque in veritate sententiam.

[2] Ephes. IV, 5.

(82) Sic Regius. Editi autem, ὁμοιούσιος.
(83) Regius codex, αὐτά.
(84) Ita Regius. Editi vero, ἀνομοιούσιον.
(85) Felckman. 3, καὶ τῶν εἰσποιητῶν καὶ θέσει Υἱόν.
(86) Ita Regius. Editi vero et cæteri mss. τῶν ἀποστόλων.
(87) Καὶ deest in Felckman. 3. Paulo post, idem, βλασφημίας λέγηται καὶ ὁμολογῆται. Editi, δυσφημίας λέγηται καὶ ὁμολογῆται. Regius, δυσφημίας λέγητε καὶ ὁμολογεῖτε.
(88) Felckm. 3, ᾧ ἡ δόξα, etc. In hæc autem verba desinebat Nannii versio. Hæc autem, μετὰ τὸ γράψαι, cum duabus epistolis sequentibus, ex codice Basiliensi adjecta fuere in edit. Comm. habenturque in Regio codice.
(89) Ita Regius. Editi vero, μέν, male.
(90) Sic Regius. In editis vero καί deest.

Interpretatio epistolæ.

Constantius Victor et Triumphator Augustus, omnibus episcopis qui Ariminum convenerunt.

Præcipuam nos semper curam gerere divinæ et adorandæ legis, ne vestra quidem mansuetudo ignorat : attamen viginti episcopos a vestra prudentia missos, qui legationem vestram obeundam susceperunt, nondum videre potuimus ; urgebat enim nos necessaria adversus barbaros expeditio : et, quemadmodum nostis, animo ob omni sollicitudine vacuo divinæ legis negotia tractanda sunt. Quamobrem episcopis mandavimus ut Adrianopoli reditum nostrum exspectarent, ut, postquam ea quæ ad rempublicam pertinent recte fuerint constituta, tunc demum quæ illi suggesserint,audire atque expendere valeamus. Vestræ igitur constantiæ ne molestum sit eorum reditum exspectare,ut,cum reversi fuerint, nostra ad vos responsa ferentes, ea quæ utilitatem Ecclesiæ catholicæ spectant,ad exitum perducere possitis. Hæc episcopi acceperunt, tribus referentibus.

Exemplum epistolæ episcoporum.

Tuæ clementiæ litteras accepimus, domine imperator religiosissime, quibus significas, te,ob publicorum negotiorum necessitatem, nondum potuisse legatos nostros ad conspectum admittere tuum : nosque jubes eorum reditum exspectare, donec pietas tua per illos norit quæ sunt a nobis juxta majorum nostrorum traditionem decreta. Nos vero etiam nunc his litteris profitemur, et affirmamus, nullatenus nos a proposito nostro discessuros : id enim legatis quoque nostris jussimus. Rogamus itaque,ut placido vultu, tum hæc mediocritatis nostræ scripta jubeas perlegi,tum ea quæ per legatos nostros mandavimus, perhumaniter accipias. Porro tua benignitas nobiscum intelligit, quantus mœror et tristitia nunc sit, quod tuis felicissimis temporibus, tot Ecclesiæ episcopis destitutæ sint, et idcirco clementiam tuam etiam atque etiam rogamus,domine Deo charissime imperator, ut ante hiemis asperitatem, si quidem id tuæ pietati placuerit, nos ad nostras Ecclesias redire jubeas : quo possimus omnipotenti Deo, et Domino ac Salvatori nostro Christo, 614 Filio ejus uni-

Ἑρμηνεία τῆς ἐπιστολῆς (91).

(92) Κωνστάντιος Νικητὴς καὶ Θριαμβευτὴς Αὔγουστος πᾶσιν ἐπισκόποις τοῖς ἐν Ἀριμήνῳ συνελθοῦσιν.

Ἀεὶ μὲν (93) προηγουμένην ἡμᾶς ἔχειν φροντίδα περὶ τοῦ θειου καὶ προσκυνητοῦ νόμου, οὐδὲ ἡ ὑμετέρα χρηστότης ἀγνοεῖ· ἀλλὰ νῦν τοὺς παρὰ τῆς συνέσεως (94) ὑμῶν ἀποσταλέντας εἴκοσιν ἐπισκόπους, ἀναδεξαμένους τὴν παρ' ὑμῶν πρεσβείαν, τέως οὐκ ἠδυνήθημεν (95) αὐτοὺς ἰδεῖν. Ἀναγκαία γάρ τις ἡμᾶς ἤπειγεν ἡ πρὸς τοὺς βαρβάρους ὁδός· καὶ, ὡς οἴδατε, πρέπει τὴν ψυχὴν, καθαρὰν οὖσαν ἀπὸ πάσης φροντίδος, τὰ περὶ τοῦ θείου νόμου διαγυμνάζειν. Τοιγαροῦν τοὺς ἐπισκόπους ἐκελεύσαμεν (96) ἐν τῇ Ἀδριανουπόλει ἐκδέξασθαι τὴν ἡμετέραν ἐπάνοδον, ἵνα, ἐπειδὰν πάντα καλως διατεθῇ τὰ δημόσια, τότε λοιπὸν ἅπερ ἂν ὑποβάλωσιν (97), ἀκοῦσαι καὶ δοκιμάσαι δυνηθῶμεν. Τῇ μέντοι στερρότητι ὑμῶν μὴ βαρὺ φαινέσθω, ὥστε ἐκδέξασθαι τὴν αὐτῶν ἐπάνοδον, ἵνα ἐπειδὰν ἐπανέλθωσι κομίζοντες ὑμῖν τὰς ἡμετέρας ἀποκρίσεις, δυνηθῆτε εἰς πέρας ἀγαγεῖν τὰ πρὸς τὴν λυσιτέλειαν ἀνήκοντα τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ. Ταῦτα ἐδέξαντο οἱ ἐπίσκοποι, ἐπαγομένων τριῶν (98)

Ἀντίγραφον τῶν ἐπισκόπων.

Τὰ γράμματα τῆς σῆς φιλανθρωπίας ἐδεξάμεθα, κύριε θεοφιλέστατε βασιλεῦ, τὰ περιέχοντα διὰ τὴν δημοσίων ἀνάγκην τέως μὴ δεδυνῆσθαί σε (99) τοὺς ἡμετέρους πρέσβεις θεωρῆσαι· ἡμᾶς τε κελεύεις ἐκδέξασθαι τὴν αὐτῶν ἐπάνοδον, ἕως ἂν τὰ παρ' ἡμῶν ὁρισθέντα ἀκολούθως τοῖς προγόνοις ἡμῶν ἐπιγνῷ παρ' αὐτῶν ἡ σὴ εὐσέβεια. Ἀλλὰ καὶ νῦν διὰ τούτων τῶν γραμμάτων ὁμολογοῦμεν, καὶ διαβεβαιούμεθα, μηδαμῶς ἡμᾶς ἀναχωρεῖν τῆς ἡμετέρας προθέσεως· τοῦτο γὰρ (1) καὶ τοῖς πρεσβεῦσιν ἡμῶν ἐνετειλάμεθα. Ἀξιοῦμεν τοίνυν ὅπως γαληναίᾳ τῇ προσόψει τά τε νῦν γράμματα τῆς ἡμετέρας μετριότητος κελεύσῃς ἀναγνωσθῆναι. Ἀλλὰ γὰρ κἀκεῖνα, ἃ διὰ τῶν πρεσβέων ἡμῶν ἐνετειλάμεθα, ἡδέως ὑποδέξῃ. Ἐκεῖνο μέντοι συνορᾷ μεθ' ἡμῶν καὶ ἡ σὴ ἡμερότης, ὅση νῦν ἐστι λύπη καὶ κατήφεια, ὅτι ἐν τοῖς σοῖς (2) μακαριωτάτοις καιροῖς τοσαῦται Ἐκκλησίαι χωρὶς ἐπισκόπων εἰσί· καὶ διὰ τοῦτο πάλιν τὴν σὴν φιλανθρωπίαν ἀξιοῦμεν, κύριε θεοφιλέστατε βασιλεῦ, ὅπως πρὸ τῆς τραχύτητος τῶν χειμώνων, εἴπερ ἀρέσει τῇ σῇ εὐσεβείᾳ, κελεύσῃς ἡμᾶς εἰς τὰς ἡμετέρας Ἐκκλησίας ἐπανελθεῖν, ὑπὲρ τοῦ δύνασθαι ἡμᾶς τῷ παν-

(91) In Regio hæc, Ερμηνεια της επιστολης, miniatis litteris scripta sunt.

(92) Hæc epistola habetur apnd Socratem lib. II, cap. 37.

(93) Μέν deest in Socrate.

(94) Socrat., ἀπὸ τῆς συν.

(95) Regius, τε ὡς οὐκ ἐδυνήθημεν. In Socrat. αὐτούς deest. Mox Socrat., ἀναγκαία γὰρ ἡμῖν ἡ πρὸς τοὺς βαρβάρους ὁδός.

(96) Sic Regius et Socrat. Editi vero, διεκελεύσαμεν.

(97) Socrat., ἅπερ ὑποβάλλουσιν.

(98) Socrat., ταῦτα δεξάμενοι τὰ γράμματα οἱ ἐπίσκοποι, αὖθις τοιαῦτα ἀντέγραψαν. Sequens porro epistola habetur ibidem apud Socrat. lib. II, c. 34, et apud Theodor. lib. II, cap. 20 ; sed stylo multum diversa. Nam Latine primum data aliam apud Athanasium et Socratem, aliam apud Theodoretum interpretationem habet.

(99) Regius codex, δὲ δυνῆσθαι, mendose. Mox Socrat., ἡμᾶς δέ. Infra idem, ἡ σὴ εὐλάβεια.

(1) Γάρ deest in Socrate. Infra Regius, γαληναίῳ.

(2) Sic Regius codex et Socrates. In editis, ἐν et σοῖς deest. Infra Regius καί habet ante πάλιν.

τοκράτορι Θεῷ, καὶ τῷ Δεσπότῃ καὶ Σωτῆρι ἡμῶν Χριστῷ (3), τῷ Υἱῷ αὐτοῦ τῷ μονογενεῖ, ὑπὲρ τῆς σῆς βασιλείας, τὰς ἐθίμους εὐχὰς μετὰ τῶν λαῶν ἀποπληροῦν, καθὼς καὶ ἀεὶ ἐπετελέσαμεν, καὶ νῦν ποιοῦμεν εὐχόμενοι.

genito, pro imperio tuo consuetas una cum populis preces effundere : sicut ante semper fecimus,et nunc orantes facere non desistimus.

(3) Socrat., Ἰησοῦ Χριστῷ.

IN TOMUM AD ANTIOCHENOS

MONITUM.

I. *In prioribus editis Græcis epistolæ nomen obtinet hoc opusculum, editorum sane vitio, nam* Τόμος *nuncupatur in omnibus pene codicibus, et* Tomus *in veteribus editis Latinis. Et vero non insolentem esse titulum ejusmodi, cum aliis permultis exemplis, tum maxime hoc luculento Gregorii Nazianzeni testimonio comprobatur. Is enim epistola 1, ad Cledonium, sic habet loquens de Apollinaristis :* Δείξουσι δὲ πάντως, ἢ διὰ τόμου συνοδικοῦ, ἢ δι' ἐπιστολῶν κοινωνικῶν. Οὗτος γὰρ τῶν συνόδων ὁ νόμος· Omnino autem ostendent (*se scilicet ad communionem admissos esse*) vel per tomum synodalem, vel per epistolas communionis indices. Nam hic synodorum mos est. Τόμος *autem vocatur, ait Philotheus patr. lib.* II, adversus Niceph. Gregoram, *quod in eo res* συντετμημένως, *id est paucis, enarrentur.*

II. *Putat Felckmannus hanc epistolam seu tomum, esse fragmentum alicunde divulsum. Hæc illius sunt verba* : In codice Gobleriano notatur ad hanc epistolam, Ζήτει τὴν ἀρχὴν τοῦ αὐτοῦ λόγου (præcessit enim Liberii ἀκέφαλος) : quo innui videtur hanc similiter esse fragmentum alicujus libri. Cujus rei etiam hoc judicium est, quod infra sub finem scribuntur quædam quæ in Antiochena synodo acta sunt, ad quam tamen habendam demum scriptam esse ex contextu apparet,et auctor est Socrates. Putarim ego epistolam hanc cum appendice, alicujus libri synodici fragmentum esse, aut certe illa sub finem aliunde ad epistolam assuta. *Porro ad marginem Segueriani item scribitur,* Ζήτει ἀρχήν, *perinde atque in Gobleriano, cujus notam non intellexit Felckmannus, nec intellecturus est quisquis ordinem manuscriptorum Athanasii non adverterit.In omnibus itaque codicibus quos,vel quorum catalogum dispicere licuit, hic tomus bis descriptus est,et primo quidem integer atque absolutus,duodecimo numero habetur,atque iterum in iisdem septuagesimo nonus ordine locatur, non quidem ex integro descriptus, sed ab initio ejus pars haud exigua ibi exaratur. Ad marginem igitur duodecimi scribunt librarii,* Ζήτει ἀρχήν, Quære initium, *quia scilicet ejusdem initium septuagesimo nono loco iterum ponitur, cum hac nota in Regio codice,* Προεγράφη εἰς τὸ ιϐ' λόγον τὸ ὅλον, Descriptus est supra integer duodecimo tractatu. *Liquet autem hunc tomum omnibus numeris et partibus suis absolutum esse, ut ne vel minima suspicio sit esse fragmentum. Paulini vero formula fidei quæ ad calcem assuta est, Antiochiæ quidem edita fuit, sed congruenter huic tomo Alexandrinæ synodi attexitur, subscribit enim ille rebus Alexandriæ decretis.*

III. *Quid Athanasium cæterosque Patres compulerit ad eam celebrandam synodum, ex hoc ipso tomo comperire licet. Actum enim ibi primo fuit de rebus Antiochenæ Ecclesiæ componendis. Nam tres in partes distracta tunc civitas erat. Prima numero maxima erat Arianorum, qui, pulso Meletio, Euzoium suæ sectæ hominem episcopum sibi constituerant;* 2ª *Meletianorum, ut vocabant a Meletio episcopo, quem Ariani ordinarant episcopum,rati suæ favere sententiæ.At ubi primum agnoverunt eum consubstantialitatis strenuum defensorem esse, in exsilium ablegari curarunt, cum vix triginta sedisset dies. Redux ille cum aliis, Juliano ineunte imperium, a suis ingenti gaudio exceptus fuerat;* 3ª *Eustathianorum, a sancto Eustathio Antiochiæ olim episcopo : sed Arianorum, quibus infensissimus erat, insidiis in exsilium pulso, atque illic defuncto. Hi a reliquis omnibus segregati Paulini presbyteri conventibus intererant, atque cum Athanasio communicabant. Quos ad pacem cohortatur Athanasius, suadetque ut cum iis communicent qui in Veteri conventus agunt, scilicet cum Meletianis; qua in re nequaquam Athanasio synodoque Alexandrinæ obtemperatum est, diuturnum enim postea fuit discidium.*

IV. *Quod autem ait Baronius, Paulinum, antequam Alexandrina cogeretur synodus, a Lucifero episcopum ordinatum fuisse, vel ex hoc tomo, cui tamen soli ipse innititur, elevari videtur. Nam si episcopus antea fuit ordinatus, cur episcopi nomen ei nusquam hoc tomo tribuitur, maximeque num.* 9, *ubi cum agitur de legatis Luciferi, Paulini et Apollinarii, primus et postremus episcopi dicuntur, Paulinus minime? An credibile est si jam episcopus Paulinus fuisset, non hortaturos fuisse synodi Patres, ut omnes Catholici præsuli suo*

adjungerentur? Sed instat Baronius, episcopum fuisse qui legatos miserit ad synodum. At certum est sede vacante licuisse presbytero legatos ad synodum mittere. Vacabat porro tunc Antiochena sedes, vel saltem vacare putabatur: Euzoius enim Arianus ab Arianis ordinatus fuerat. Meletius item ab Arianis constitutus, licet catholicus esset, plurimis tamen Catholicorum suspectus, nondum omnino Arianicæ promotionis maculam diluerat. His adde Baronio refragari omnes ecclesiasticæ historiæ scriptores, qui aiunt eo tempore ordinatum fuisse Paulinum, quo Patres Alexandrini de rebus Ecclesiæ agerent.

V. *Actum præterea est in hac synodo de tabella Sardicensi, quam reiiciendam censuerunt Patres. De tribus etiam hypostasibus, quas nonnulli repudiatas volebant, admittebant alii; sed expensa utrorumque sententia, solius nominis quæstio visa est. Actum item de aliis Christi Incarnationem spectantibus, maxime de Apollinarii hæresi tum pullulanti, qui per legatos suos virus suæ hæreseos ad tempus occultavit, ut infra dicitur. Editus autem est hic tomus initio imperii Juliani Apostatæ, cum ejus decreto episcopi remigrarent ab exsilio, anno 362, ipsaque manu Athanasii scriptum fuisse conjectamus ex quibusdam ad calcem positis, ubi videsis.*

---

615 *TOMUS ATHANASII ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI AD ANTIOCHENOS.*

A (4) Ο ΤΟΜΟΣ ΤΟΥΣ ΑΝΤΙΟΧΕΙΣ ΤΟΜΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ.

Charissimis et optatissimis comministris Eusebio, Lucifero, Asterio, Cymatio et Anatolio, Athanasius, cæterique episcopi, ex Italia, Arabia, Ægypto et Libya, qui Alexandriæ affuere, Eusebius, Asterius, Gaius, Agathus, Ammonius, Agathodæmon, Dracontius, Adelphius, Hermæon, Marcus, Theodorus, Andreas, Paphnutius, alius Marcus, Zoilus, Menas, Georgius, Lucius, Macarius, et reliqui, in Christo salutem plurimam.

Τοῖς ἀγαπητοῖς καὶ ποθεινοτάτοις συλλειτουργοῖς Εὐσεβίῳ (5), Λουκίφερι, Ἀστερίῳ, Κυματίῳ καὶ Ἀνατολίῳ, Ἀθανάσιος καὶ οἱ παρατυχόντες ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐπίσκοποι ἀπό τε (6) τῆς Ἰταλίας καὶ Ἀραβίας, Αἰγύπτου καὶ Λιβύης, Εὐσέβιος, Ἀστέριος, Γάϊος, Ἀγαθὸς, Ἀμμώνιος, Ἀγαθοδαίμων, Δρακόντιος, Ἀδέλφιος, Ἑρμαίων, Μάρκος (7), Θεόδωρος, Ἀνδρέας, Παφνούτιος, ἄλλος Μάρκος, Ζώϊλος, Μηνᾶς, Γεώργιος, Λούκιος, Μακάριος, καὶ οἱ λοιποὶ, ἐν Χριστῷ πλεῖστα χαίρειν.

1. Persuasum quidem habemus, vos cum sitis ministri Dei ac boni dispensatores, ad omnia Ecclesiæ negotia temperanda idoneos esse. Verum quia ad nos allatum est, plurimos, qui pridem a B nobis per contentionem desciverant, pacem jam cupere : plerosque item ab Ariomanitarum hæresi deficientes communionem nostram exoptare; necessarium duximus, ea, quæ nos et dilecti nostri Eusebius et Asterius scripsimus, vestræ quoque mansuetudini scribere (qui et ipsi estis dilecti ac vere optatissimi comministri), de hoc quidem fausto nuntio læti, optantesque ut si quis adhuc procul nobis relinquitur, et si quis Arianorum cœtibus etiam nunc jungi videtur, is ab illorum

1. Πεπείσμεθα μὲν, ὅτι, λειτουργοὶ Θεοῦ καὶ οἰκονόμοι καλοὶ τυγχάνοντες, ἱκανοί ἐστε πρὸς ἅπαντα τὰ τῆς Ἐκκλησίας ἁρμόζεσθαι· ἐπειδὴ δὲ καὶ εἰς ἡμᾶς ἦλθεν, ὅτι πλεῖστοι πρότερον διὰ φιλονεικίαν διαιρεθέντες ἀφ' ἡμῶν (8), νῦν εἰρηνεύειν βούλονται, πολλοὶ δὲ, καὶ τῆς πρὸς τοὺς Ἀρειομανίτας σχίσεως ἀποστάντες, ἀντιποιοῦνται τῆς πρὸς ἡμὰς (9) κοινωνίας· ἀναγκαῖον ἡγησάμεθα ταῦθ' ἅπερ ἐγράψαμεν ἡμεῖς τε καὶ οἱ ἀγαπητοὶ ἡμῶν Εὐσέβιός τε καὶ Ἀστέριος, γράψαι τῇ ὑμῶν (10) χρηστότητι, καὶ αὐτοὶ ἀγαπητοὶ καὶ ὡς ἀληθῶς ποθεινότατοι συλλειτουργοὶ, χαίροντες μὲν ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ ἀκοῇ, εὐχόμενοι (11) δὲ ἵνα καὶ, εἴ τις ἔτι περιλείπεται μακρὰν ἀφ' ἡμῶν, καὶ εἴ τις ἔτι τοῖς Ἀρειανοῖς συνερχόμενος φαίνεται,

(4) Sic legitur titulus in omnibus codicibus, excepto Felckm. 1. In quo τόμος solum deest. In edit. Comm et Paris., πρὸς τοὺς Ἀντιοχεῖς ἐπιστολὴ Ἀθανασίου, etc. Sed vox ἐπιστολὴ in nullo habetur codice. Latinæ editiones omnes, in quibus scilicet sola Nannii versio cusa est, habent pro titulo, *Ad Antiochenses tomus duodecimus*, errore hinc orto (ut notat Felckmannus), quod interpres codicem Goblerianum secutus omiserit vocem, λόγος ιβ' ubi λόγος ιβ', *tractatus* 12, ordinem duntaxat significat quo in manuscriptis describitur, uti supra monuimus; neque vero intelligendum est duodecim tomos Antiochiam vel alio missos fuisse. In Regio et Seg. τοὺς deest.

(5) Existimat Baronius, Eusebii et Asterii nomina mendose huc irrepsisse. Non potuisse enim ait, ad Eusebium et Asterium mitti epistolam, cui iidem episcopi subscripserint. Sed reclamant verba ad calcem hujus epistolæ posita, ubi dicitur Eusebium et Asterium epistolæ seu tomo subscripsisse, et ad eosdem eam fuisse directam. Enimvero synodali Alexandrino tomo subscripsere, quia synodo affuerant; atque ad ipsos epistola dirigenda fuit, quia Antiocheno conventui, cui illa mittebatur, interfuturi erant. Mox Regius solus, ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ. C

(6) Sic Reg. Seg. Basil. In editis τε deest.

(7) Sic Regius et Basiliensis atque ita legendum ut patet ex mox sequentibus, ἄλλος Μάρκος, et ex subscriptionibus infra. Seg. et editi hic, Μάρκιος. Paulo post in editis, ἄλλος ante Μάρκος deest. Mox Μηνᾶς deest in edit Comm., sed habetur in Regio, Seg. Basil. Gobl. et in edit. Paris. ubi legitur Μῆνας. Mox Regius, Μακάριος. Editi et alii, Μάκαριος.

(8) Basil. ὑμῶν. Ibid. νῦν deest in editis, sed legitur in Regio et Seg.

(9) Basil. πρὸς ὑμᾶς, solus.

(10) Editio Comm. ἡμῶν, mendose.

(11) Ita Regius et Seg. melius quam cæteri et editi, qui habent εὐχόμεθα.

οὗτος (12) ἀποπηδήσῃ τῆς ἐκείνων μανίας· ὥστε πάντας πανταχοῦ λοιπὸν λέγειν· « Εἷς Κύριος, μία πίστις. » Τί γὰρ οὕτω « καλὸν, » ὡς ὁ Ὑμνῳδὸς εἶπεν (13), ἢ τί « τερπνὸν » ἀλλ' ἢ « τὸ κατοικεῖν ἀδελφοὺς ἐπὶ τὸ αὐτό ; » Οἶκος δὲ ἡμῶν ἡ Ἐκκλησία·καὶ φρόνημα εἶναι πρέπει τὸ αὐτό· σῦτω γὰρ πιστεύομεν καὶ τὸν Κύριον μεθ' ἡμῶν κατοικήσειν λέγοντα· « Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω, » καὶ, « Ὧδε κατοικήσω, ὅτι ἡρετισάμην (14) αὐτήν. » Ὧδε δὲ ποῦ, ἢ ἔνθα μία πίστις καὶ εὐσέβεια κηρύσσεται ;

2. Ἐβουλόμεθα μὲν οὖν ἀληθῶς καὶ ἡμεῖς οἱ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου ἅμα τοῖς ἀγαπητοῖς ἡμῶν ἀδελφοῖς Εὐσεβίῳ καὶ Ἀστερίῳ (15) διὰ πολλὰ μὲν, μάλιστα δὲ τούτου χάριν ἐλθεῖν, ἵν' ἅμα τὴν ὑμετέραν περιπτυξώμεθα διάθεσιν, καὶ κοινῇ τῆς τοιαύτης ἀπολαύσωμεν εἰρήνης τε καὶ ὁμονοίας· ἐπειδὴ δὲ, καθὼς καὶ (16) ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιστολαῖς ἐδηλώσαμεν, καὶ δύνασθε μαθεῖν παρὰ τῶν αὐτῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν, αἱ ἐκκλησιαστικαὶ χρεῖαι κατέχουσιν (17) ἡμᾶς· ἐλυπήθημεν μὲν, ὅμως δὲ ἠξιώσαμεν τοὺς αὐτοὺς συλλειτουργοὺς ἡμῶν Εὐσέβιον καὶ Ἀστέριον ἐλθεῖν ἀνθ' ἡμῶν πρὸς ὑμᾶς· καὶ χάρις αὐτῶν τῇ θεοσεβείᾳ, ὅτι, καίπερ αὐτοὶ δυνάμενοι (18) σπεύδειν εἰς τὰς παροικίας ἑαυτῶν, προέκριναν πάντων τὴν πρὸς ὑμᾶς ὁδὸν ἕνεκα (19) τῆς κατεπειγούσης ἐκκλησιαστικῆς χρείας· Συνθεμένων οὖν αὐτῶν, παρεμυθησάμεθα ἑαυτοὺς, ὅτι, αὐτῶν τε καὶ ὑμῶν ἐκεῖ τυγχανόντων, πάντες ἑαυτοὺς ἡγούμεθα συνεῖναι ὑμῖν.

3. Πάντας τοίνυν τοὺς βουλομένους εἰρηνεύειν πρὸς ἡμᾶς, καὶ μάλιστα τοὺς ἐν τῇ Παλαιᾷ (20) συναγομένους, καὶ τοὺς ἀποτρέχοντας δὲ (21) ἀπὸ τῶν Ἀρειανῶν προσκαλέσασθε παρ' ἑαυτοῖς, καὶ ὡς μὲν πατέρες υἱοὺς προσλάβεσθε, ὡς δὲ διδάσκαλοι καὶ κηδεμόνες ἀποδέξασθε (22), καὶ συνάψαντες αὐτοὺς τοῖς ἀγαπητοῖς ἡμῶν τοῖς περὶ Παυλῖνον, μηδὲν πλέον (23) ἀπαιτήσητε παρ' αὐτῶν ἢ ἀναθεματίζειν μὲν τὴν

A insania resiliat : ita ut omnes deinceps ubique dicant : « Unus Dominus, una fides [3]. » Quid enim tam « bonum, » ut ait Psalmista, et tam « jucundum, » quam « habitare fratres in unum [4] ? » Domus autem nostra est Ecclesia; quocirca par est eamdem nobis esse sententiam : sic enim et Dominum nobiscum habitaturum credimus, qui dixit : « Inhabitabo in illis et inambulabo [5], » et : « Hic habitabo, quoniam elegi eam [6], » *Hic* autem ubinam, nisi ubi una fides et religio prædicatur ?

2. Vellemus quidem nos Ægyptii, una cum dilectis fratribus nostris Eusebio et Asterio multis de causis ad vos proficisci, sed ideo maxime, ut vestram charitatem amplecteremur, et simul hujusmodi pace et concordia frueremur. Verum quia, ut in aliis quoque epistolis indicavimus, et ab ipsis B comministris nostris discere potestis, ecclesiasticis necessitatibus detinemur : hac de causa sane dolemus ; sed tamen eosdem comministros nostros Asterium et Eusebium rogavimus, ut nostrum vice ad vos accedant : gratiasque illorum pietati agimus, quod tametsi licebat ipsis ad suas diœceses properare, omnibus tamen posthabitis, **616** ob urgentem Ecclesiæ necessitatem ad vos iter instituere maluerunt. Illis igitur nostro desiderio acquiescentibus, nosmetipsos consolati sumus; quia ejusmodi viris vobiscum istuc convenientibus, nos quoque omnes adesse arbitramur.

3. Quotquot igitur nobiscum pacem habere cupiunt, maxime autem qui in Veteri conventus agunt, et qui ab Arianorum partibus resiliunt, ad C vos convocate, eosque, quemadmodum patres filios suos, excipite, ac velut magistri et tutores amplexamini : dilectisque nostris Paulino et sequacibus ejus adjungite, nihilque amplius ab illis exigatis, quam ut Arianam hæresim anathemate damnent,

[3] Ephes. IV, 5. [4] Psal. CXXXII, 1. [5] Levit. XXVI, 12 ; II Cor. VI, 16. [6] Psal. CXXXI, 14.

(12) Sic Reg. solus, sed probe. Editi et cæteri, οὕτως. Ibid· Regius, ἀποπηδήσει, male.

(13) Ita Regius, Seg. et Basil. Editi, ἔφη. Paulo post, editi et manuscripti. Fel.,ἀδελφοὺς ἐπὶ τὸ αὐτό ; οὕτω γάρ, etc., omissa (quod phrases simili voce caderent) clausula integra, quam restituimus ex Regio et Seg.

(14) Ita Regius codex et Seg. Editi et alii, ἡρετησάμην. Iidem, κηρύσσεται. Editi, κηρύττεται.

(15) Editio Parisiensis sola, Ἀσερίῳ, male. Paulo post omnes manuscripti, ὑμετέραν. Editi, ἡμετέραν, male.

(16) Ita Regius codex solus. In aliis καί deest. D Paulo post, Regius et Seg. παρὰ τῶν αὐτῶν. Editi, περὶ τῶν αὐτῶν, minus recte.

(17) Sic Regius codex solus, atque ita legit Nannius, qui ut nos vertit, *detinemur*, estque germana hæc lectio. Editi et alii, κατεπείγουσιν.

(18) Regius codex, καίτοι δυνάμενοι. Editi et cæteri, καίπερ αὐτοὶ δυνάμενοι.

(19) Regius codex solus, ἕνεκά γε. Mox idem, συνθεμένων γοῦν, παραμυθησάμεθα ἑαυτούς. Paulo post, Seguerianus codex et editio Commeliniana habent ἡμῶν. Alii omnes et editi et manuscripti, ὑμῶν.

(20) Ita Regius codex solus. In editis et aliis καί deest. Ibidem, τοὺς ἐν τῇ Παλαιᾷ. Libianus in *Antiochico*, ait Antiochiam in duas urbes fuisse divisam, alteram, παλαιάν seu ἀρχαίαν, hoc est antiquam, quæ secundum Orontis fluvii oram longum terræ occupabat spatium : alteram novam in ejusdem fluvii insula sitam, forma rotunda,quæ quinque pontibus antiquæ jungebatur. In antiqua exstabat vetus ecclesia ab apostolis fundata, quam ideo Apostolicam vocat Theodoretus, *Chronicon* vere *Alexandrinum*, Παλαιάν appellat, unde ambigi possit, veteremne urbem, an veterem ecclesiam hic Athanastus memoret. Cæterum quidquid sit, certum est Meletium in vetere urbe conventus egisse, in ecclesia, quam Theodoretus Apostolicam, *Chronicon Alexandrinum* Veterem appellat.Paulinus vero unam tantum ecclesiam admodum parvam in nova urbe occupabat, quam Euzoius tunc Arianorum episcopus reverentia viri commotus Paulino suisque concesserat, ut ait Socrates, libro tertio c. 9.

(21) Ita Regius. In editis vero et cæteris, ἀποτρεχοντας δέ dest. Mox Regius, πρὸς ἑαυτοῖς. Editi, παρ' ἑαυτοῖς.

(22) Ita Regius et Seg. Editi, ἀποδείξασθαι. Mox Regius, Seguerian. Basil. αὐτούς. Editi vero, ἑαυτούς.

(23) Ita Regius et Basil. Cæteri et editi, πλεῖον. Paulo post Reg. Seg. Basil. et Goblerian. παρὰ τῶν ἁγίων, recte. Editi, παρ' αὐτῶν ἁγίων : erroris causam vide in Prologo ad *Antonii Vitam*.

fidemque a sanctis Patribus Nicææ promulgatam profiteantur. Condemnent item eos qui Spiritum sanctum affirmant creaturam esse et a Christi substantia divisum. Illud enim vere est resilire a detestanda Arianorum hæresi, sanctam Trinitatem non dividere, nec dicere aliquid quod ad eam pertineat creaturam esse. Nam qui simulant quidem se Nicænam fidem profiteri, atque interea contra Spiritum sanctum blasphemare non dubitant, nihil aliud præstant, quam quod Arianam hæresin verbis quidem negant, animo autem et sententia retinent. Anathemate quoque ab omnibus damnetur Sabellii et Pauli Samosatensis impietas, Valentini item et Basilidis insania et Manichæorum amentia : quod si ita fiat, futurum est ut omnis mala suspicio levetur ubique, et sola catholicæ Ecclesiæ fides pura commonstretur.

4. Quod autem hanc teneamus fidem cum nos, tum omnes qui nobiscum semper communione juncti fuere, nemini vestrum neque alii cuipiam latere arbitramur. Cæterum quia congratulamur iis qui nobiscum conjungi exoptant, omnibus quidem, sed iis potissimum qui in Veteri conveniunt, jamque magnam Domino gloriam retulimus, cum de aliis omnibus, tum de bono horum proposito ; hortamur vos ut his conditionibus concordia ineatur ; et, uti supra diximus, nihil plus his, ab iis qui in Veteri conveniunt, exigatis : neque plura quam quæ Nicææ decreta sunt, Paulini sequaces proponant.

5. Quam igitur nonnulli jactant tabellam, quasi in Sardicensi synodo de fide compositam, ne legi quidem omnino aut proferri sinatis : nihil quippe ejusmodi definivit synodus. Quamvis enim nonnulli postularint ut quædam de fide scriberentur, quasi aliquid Nicænæ synodo deesset, atque id obtinere temere conati fuerint ; synodus tamen Sardicæ coacta rem indigne tulit, sancivitque ut nullum ultra de fide ederetur rescriptum, sed sufficeret fides a Patribus Nicææ promulgata, 617 quippe quæ in nullo deficeret, sed plena pietatis esset : statuitque ne altera ederetur fidei professio, ne quæ Nicææ conscripta fuerat, imperfecta reputaretur, neve occasio iis daretur, qui sæpenumero de fide scribere ac definire volunt. Unde si quis illud aliudve proponat, compescite homines,

Ἀρειανὴν αἵρεσιν, ὁμολογεῖν δὲ τὴν παρὰ τῶν ἁγίων Πατέρων ὁμολογηθεῖσαν ἐν Νικαίᾳ πίστιν, ἀναθεματίζειν δὲ καὶ τοὺς λέγοντας κτίσμα εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ διῃρημένον ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο γάρ ἐστιν ἀληθῶς ἀποπηδᾷν (24) ἀπὸ τῆς μυσαρᾶς αἱρέσεως τῶν Ἀρειανῶν, τὸ μὴ διαιρεῖν τὴν ἁγίαν Τριάδα, καὶ λέγειν τι ταύτης εἶναι κτίσμα. Οἱ γὰρ προσποιούμενοι μὲν ὀνομάζειν τὴν ὁμολογηθεῖσαν ἐν Νικαίᾳ πίστιν, τολμῶντες δὲ κατὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος βλασφημεῖν (25), οὐδὲν πλέον ποιοῦσιν, ἢ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν τοῖς μὲν ῥήμασιν ἀρνοῦνται, τῷ δὲ φρονήματι ταύτην κατέχουσιν. Ἀναθεματιζέσθω δὲ παρὰ πάντων ἡ Σαβελλίου καὶ Παύλου τοῦ Σαμοσατέως ἀσέβεια, καὶ Οὐαλεντίνου καὶ Βασιλείδου (26) ἡ μανία, καὶ τῶν Μανιχαίων ἡ παραφροσύνη· τούτων γὰρ οὕτω γινομένων, πᾶσα παρὰ πάντων ὑποψία φαύλη περιαιρεθήσεται, καὶ μόνη τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἡ πίστις καθαρὰ δειχθήσεται.

4. Ὅτι μὲν οὖν ταύτην ἔχομεν τὴν πίστιν ἡμεῖς τε καὶ οἱ ἀεὶ μεθ' ἡμῶν τὴν κοινωνίαν ἐσχηκότες, οὐδένα οὔτε ὑμῶν (27) οὔθ' ἕτερόν τινα ἀγνοεῖν ἡγούμεθα. Ἐπειδὴ δὲ συγχαίρομεν τοῖς βουλομένοις συνάπτεσθαι, πᾶσι μέν, ἐξαιρέτως δὲ τοῖς ἐν τῇ Παλαιᾷ συναγομένοις, καὶ μάλιστα τὸν (28) Κύριον ἐδοξάσαμεν, ὡς ἐπὶ πᾶσι, καὶ ἐπὶ τῇ ἀγαθῇ προθέσει τούτων· παρακαλοῦμεν ὑμᾶς ἐπὶ τούτοις γίνεσθαι τούτων τὴν ὁμόνοιαν, καὶ μηδὲν τούτων πλέον, καθὰ προείπομεν, μήτε τοὺς ἐν τῇ Παλαιᾷ συναγομένους ἀπαιτεῖσθαι παρ' ὑμῶν, μήτε τοὺς περὶ Παυλῖνον ἕτερόν τι μήτε (29) πλέον τῶν ἐν Νικαίᾳ προβάλλεσθαι.

5. Καὶ τό θρυληθὲν γοῦν παρά τινων πιττάκιον, ὡς ἐν τῇ κατὰ Σαρδικὴν συνόδῳ συνταχθὲν περὶ πίστεως, κωλύετε κἂν ὅλως ἀναγινώσκεσθαι ἢ προφέρεσθαι· οὐδὲν γὰρ τοιοῦτον ὥρισεν ἡ σύνοδος. Ἠξίωσαν μὲν γάρ τινες, ὡς ἐνδεοῦς οὔσης (30) τῆς κατὰ Νίκαιαν συνόδου, γράψαι περὶ πίστεως, καὶ ἐπεχείρησάν γε προπετῶς· ἡ δὲ ἁγία σύνοδος ἡ ἐν Σαρδικῇ συναχθεῖσα ἠγανάκτησε, καὶ ὥρισε μηδὲν ἔτι περὶ πίστεως γράφεσθαι, ἀλλ' ἀρκεῖσθαι τῇ ἐν Νικαίᾳ παρὰ τῶν (31) Πατέρων ὁμολογηθείσῃ πίστει, διὰ τὸ μηδὲν αὐτῇ λείπειν, ἀλλὰ πλήρη εὐσεβείας εἶναι, καὶ ὅτι μὴ δεῖν δευτέραν ἐκτίθεσθαι πίστιν, ἵνα μὴ ἡ ἐν Νικαίᾳ γραφεῖσα ὡς ἀτελὴς οὖσα νομισθῇ, καὶ πρόφασις δοθῇ τοῖς ἐθέλουσι πολλάκις γράφειν καὶ ὁρίζειν περὶ πίστεως. Ὅθεν κἂν τοῦτό τις, ἢ ἕτερον προβάλληται, παύετε τοὺς τοιούτους, καὶ μᾶλλον εἰ-

(24) Ita Regius et cæteri. Editi vero, τὸ ἀποπηδᾷν.

(25) Regius, δυσφημεῖν.

(26) Seguer. Βασιλίδου. Ibid. articul. ἡ deest in Basil.

(27) Sic Regius, Seg. et Basil. Editi vero, οὔτε ὑμᾶς.

(28) Regius codex, καὶ ἤδη τόν. Mox omnes manuscripti et editio Comm. προθέσει. Edit. Paris. προσθέσει. Paulo post, Seg. et editio Comm. γίγνεσθαι. De his vide Rufinum, *Hist. eccles.*, c. 28, et Athanasium epist. ad Rufinianum infra.

(29) Ita Regius. Editi vero et alii, μηδέ. Mox Reg. Seg. Gobl. et Felckm. primus, θρυληθέν. Editi, θρυλληθέν. Ibid. omnes manuscripti, πιττάκιον. Editio Comm. πιπτάκιον ; Paris. πινάκιον. Ea autem tabella de fide, seu fidei confessio, habetur apud Theodoretum lib. II, c. 8, subjungiturque epistolæ encyclicæ synodi Sardicensis : atque hoc pacto incipit : ἀποκηρύττομεν δὲ ἐκείνους, etc. Ibi videsis p. 80. Mox editio Comm., συνόδου male.

(30) Ita Regius quem sequimur. Editi et alii, ὡς ἐνδεῶς ἐχούσης.

(31) Sic Reg. Seg. Basil. et Gobl. Editi. παρ' αὐτοῦ, male. Infra Regius et Gobl. πλήρης. Mox omnes manuscripti et editi. μὴ δεῖν. In Regio tamen v abrasa fuit. Paulo post, articul. ἡ deest in editione Comm.

ρηνεύειν αὐτοὺς πείθετε· καὶ γὰρ οὐδὲν πλέον συνεί- A
δομεν ἐν τούτοις ἢ φιλονεικίαν μόνην. Οὓς γὰρ ἐμέμ-
φοντό τινες ὡς τρεῖς λέγοντας ὑποσνέσεις, διὰ τὸ
ἀγράφους καὶ ὑπόπτους αὐτόθεν εἶναι τὰς λέξεις (32),
ἠξιώσαμεν μὲν μηδὲν πλέον ἐπιζητεῖν πλὴν τῆς κατὰ
Νίκαιαν ὁμολογίας· ἀνεκρίναμεν δὲ ὅμως τούτους διὰ
τὴν φιλονεικίαν, μὴ ἄρ' ὡς οἱ (33) Ἀρειομανῖται
λέγουσιν ἀπηλλοτριωμένας καὶ ἀπεξενωμένας, ἀλλο-
τριοουσίους (34) τε ἀλλήλων,καὶ ἑκάστην καθ' ἑαυτὴν
ὑπόστασιν διῃρημένην, ὡς ἔστι τά τε ἄλλα κτίσματα,
καὶ οἱ ἐξ ἀνθρώπων γεννώμενοι· ἢ ὥσπερ διαφόρους
οὐσίας, ὥσπερ ἐστὶ χρυσὸς, ἢ ἄργυρος, ἢ χαλκὸς, οὕτω
καὶ αὐτοὶ λέγωσιν (35)· ἢ ὡς ἄλλοι αἱρετικοὶ τρεῖς ἀρ-
χὰς καὶ τρεῖς θεοὺς λεγουσιν,οὕτω καὶ οὗτοι φρονοῦν-
τες, τρεῖς ὑποστάσεις λέγωσι (36); Διεβεβαιώσαντο
μήτε λέγειν, μήτε πεφρονηκέναι ποτὲ οὕτως.Ἐρωτών- B
των δὲ ἡμῶν αὐτούς· Πῶς οὖν ταῦτα λέγετε; ἢ διὰ τί δὲ
ὅλως τοιαύταις χρῆσθαι (37) λέξεσιν ; ἀπεκρίναντο, διὰ
τὸ εἰς ἁγίαν Τριάδα πιστεύειν, οὐκ ἀνόματι Τριάδα
μόνον, ἀλλ' ἀληθῶς οὖσαν καὶ ὑφεστῶσαν, Πατέρα τε
ἀληθῶς ὄντα καὶ ὑφεστῶτα, καὶ Υἱὸν (38) ἀληθῶς ἐνούσιον ὄντα καὶ ὑφεστῶτα, καὶ Πνεῦμα ἅγιον ὑφεστὼς
καὶ ὑράρχον οἴδαμεν, μήτε δὲ εἰρηκέναι τρεῖς θεοὺς
ἢ (39) τρεῖς ἀρχὰς, μήθ' ὅλως ἀνέχεσθαι τῶν τοῦτο
λεγόντων, ἢ φρονούντων· ἀλλ' εἰδέναι ἁγίαν μὲν
Τριάδα, μίαν δὲ θεότητα, καὶ (40) μίαν ἀρχὴν, καὶ
Υἱὸν μὲν ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, ὡς εἶπον οἱ Πατέρες,
τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα, οὐ κτίσμα, οὐδὲ ξένον, ἀλλ' ἴδιον
καὶ ἀδιαίρετον τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρός.

atque ad studium pacis potius hortamini : nihil enim in istis agnoscimus quam solum contendendi studium. Nam quos quidam incusabant, quod tres hypostases dicerent, quia hæ voces cum in Scriptura non habeantur, hinc suspectæ esse possunt; rogavimus ut nihil præter Nicænam confessionem inquirant. Illos tamen contentionis occasione interrogavimus, anne ut Ariomanitæ dicunt hypostases illas alienas peregrinasque, ac diversæ a se invicem substantiæ, et unamquamque hypostasin secundum se ab altera divisam, ut sunt aliæ creaturæ, nec non qui ex hominibus nascuntur; vel quasi diversas substantias, quale est aurum,argentum et æs : sic et ipsi dicerent : an sicut alii hæretici, tria principia, et tres Deos esse dicunt, eadem ipsi sententia affirmarent tres esse hypostases? At illi, se neque hæc dicere, nec unquam ita sensisse,affirmabant. Nobis autem percontantibus, qui ergo hæc dicitis? aut quare tandem hujuscemodi vocabula usurpatis? responderunt illi : Eo quod in sanctam Trinitatem credamus, non nomine tenus Trinitatem, sed quæ vere sit et subsistat : nimirum Patrem vere exsistentem et subsistentem, Filium item vere substantialem ac subsistentem, Spiritumque sanctum subsistentem et existentem agnoscimus. Nec tamen si dixisse aiebant tres Deos aut tria principia, nec ommino eos qui ita dicerent sentirentve, tolerare : sed se sanctam quidem Trinitatem agnoscere, unamque tamen deitatem ac unum principium, ac Filium quidem Patri consubstantialem, ut Patres declararunt. sanctum vero Spiritum, non creaturam, neque alienum, sed proprium, et a substantia Filii et Patris indivisum.

6. Ἀποδεξάμενοι δὲ τούτων τὴν ἑρμηνείαν τῶν λέ- C
ξεων, καὶ τὴν ἀπολογίαν, ἀνεκρίναμεν (41) τοὺς αἰ-
τιαθέντας παρὰ τούτων,ὡς λέγοντάς μίαν ὑπόστασιν,
μὴ ἄρα ὡς Σαβέλλιος φρονεῖ, οὕτω καὶ οὗτοι λέγου-
σιν ἐπὶ ἀναιρέσει τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος,
ἢ ὡς ἀνυσίου ὄντος τοῦ Υἱοῦ, ἢ ἀνυποστάτου τοῦ
ἁγίου Πνεύματος ; Οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ διεβεβαιώσαντο
μήτε τοῦτο λέγειν, μήτε οὕτω πεφρονηκέναι πώποτε·
ἀλλ' ὑπόστασιν μὲν λέγομεν, ἡγούμενοι ταὐτὸν εἶναι
εἰπεῖν ὑπόστασιν καὶ οὐσίαν· μίαν δᾶ φρονοῦμεν,
διὰ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸν Υἱὸν, καὶ
διὰ τὴν ταυτότητα τῆς φύσεως· μίαν γὰρ θεότητα,
καὶ μίαν εἶναι τὴν ταύτης φύσιν πιστεύομεν, καὶ οὐκ
ἄλλην μὲν τὴν τοῦ Πατρὸς, ξένην δὲ τούτου τὴν τοῦ
Υἱοῦ, καὶ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἀμέλει κἀκεῖ οἱ
αἰτιαθέντες ὡς εἰρηκότες τρεῖς ὑποστάσεις συνετί- D
θεντο (42) τούτοις· καὶ αὐτεὶ δὲ οἱ εἰρηκότες μίαν
οὐσίαν τὰ ἐκείνων ὥσπερ ἠσμήνευσαν καὶ ὡμολόγουν,

6. Approbata igitur ejusmodi et vocum interpretatione et excusatione, eos quoque examinavimus, quos isti accusabant, quod unam dicerent hypostasin, num ii in Sabellii sensu ita loquerentur, quo Filium, Spiritumque sanctum de medio tollerent : an Filium substantia, Spiritumque sanctum hypostasi carere existimarent? Qui item affirmarunt se neque hoc dicere nec unquam ita sensisse; sed hypostasin, aiebant, dicimus, existimantes perinde esse dicere hypostasin atque dicere substantiam : unamque credimus hypostasin eo quod Filius sit ex substantia Patris, et quod una eademque sit natura.Unam quippe deitatem,et unam ejus naturam esse credimus : nec aliam quidem Patris, alienam autem ab illo Filii ac Spiritus sancti substantiam sentimus. Tunc sane qui accusati fuerant, quod tres dixissent hypostases, cum istis consentiebant : ii autem qui unam esse sub-

(32) Regium hic sequimur. Editi et alii sic habent, Ἐντεῦθεν εἶναι τὰς λέξεις. ἠξιοῦμεν μηδὲν πλέον ἐπιζητεῖν τῆς κατὰ Νίκαιαν ομολογίας, ἀνακρίνειν δὲ ὅμως.

(33) Sic Regius codex. In editis et cæteris, οἱ deest. Mox Regius, Seg. Gobl. et Felckm. 3, λέγουσι recte. Editi vero λέγωσι. In sequentem autem vocem, ἀπηλλοτριωμένας Regius desinit.

(34) Sic Seguer. Editi vero et cæteri, ἀλλοτριουσίους.

(35) Seg. λέγουσιν.

(36) Seg. Gobl. et Felckm. 1, λέγουσι, minus recte.

(37) Seg. et Gobl. χρᾶσθε. Editi, χρῆσθε.

(38) Καί ante Υἱόν deest in Gobl. et Felckm. 1. Infra Seg. ὑφεστηκός pro ὑφεστώς.

(39) Ἤ deest in edit. Comm. tantum.

(40) Sic Seg. et Basil. καί deest in editis.

(41) Sic Seg. Basil. et Gobl. Editi vero, ἀνεκρίνομεν, mendose. Infra Gobl., μὴ ἄρ' ὡς.

(42) Sic Seg. Editi, συνετίθοντο.

stantiam dixerant, illorum doctrinam, prout eam interpretati fuerant, profitebantur : et utrique Arium tanquam Christi hostem, Sabellium item ac Paulum Samosatensem velut impios, Valentinum et Basilidem ut alienos a veritate, Manichæum vero ut malorum inventorem, anathemate damnarunt. Omnes denique, Dei gratia, post hujusmodi interpretationes, una confitentur istiusmodi vocabulis præstantiorem accuratioremque **618** esse fidem a Patribus Nicææ promulgatam ; atque demum illius verba sufficere debere, iisque utendum esse.

7. Sed cum etiam de Salvatoris incarnatione nonnulli inter se litigare viderentur, utrosque interrogavimus : tum quod alii confitebantur, in hoc alii quoque consentiebant, nempe non sicut in prophetas « factum est Verbum Domini [1], » eodem modo in sanctum hominem in consummatione sæculorum advenisse : sed ipsum Verbum carnem factum esse, et cum in forma Dei esset, formam servi accepisse, ac ex Maria secundum carnem propter nos hominem esse factum, et sic humanum genus in ipso integre ac perfecte a peccato liberatum in regnum cœlorum introduci. Hoc item profitebantur, non corpus inanimatum aut sensus expers, aut mente carens Salvatorem habuisse. Neque enim, aiebant, possibile erat, Domino pro nobis homine facto, corpus ejus sine mente exsistere : non enim corporis duntaxat, sed etiam animæ in ipso Verbo salus facta est : et cum vere Filius Dei esset, factus est et filius hominis : cumque unigenitus esset Filius Dei, factus est ipse primogenitus in multis fratribus. Quamobrem non alius erat ante Abraham Filius Dei, alius post Abraham : neque alius erat qui Lazarum suscitavit, alius vero qui de illo interrogavit : sed idem ipse erat qui humane qui-

[1] Jer. I, 2, 4, 11, 13.

(43) Seg. Basil. Goblerian. χρᾶσθαι. Editi, χρῆσθαι.

(44) Sic omnes mss. et ed. Paris. In edit. Comm. οὐκ εἰς, male. Seguer. habet οὐχ' cum apostropho, quasi ab οὐχί eliso et ita semper alias.

(45) Ita Seg, recte. Editi vero et cæteri, γεγένηται.

(45). Edit. Comm. male οὔτι. Mox editi, αἰσθητόν. Sed omnes manuscripti, ἀναίσθητον. Hæc porro verba esse Apollinarii legatorum, patet ex ipsius Apollinarii epistola ad episcopos Diocæsareæ congregatos, apud Leontium Byzantinum, libro *adversus fraudes Apollinaristarum*, quam hic referre operæ pretium fuerit, quod ad hæc intelligenda multum conferat.

DOMINIS MEIS HONORATISSIMIS EPISCOPIS DIOCÆSAREÆ IN DOMINO SALUTEM.

Exspectabamus, litteris nostris ad vos missis, ut similiter a vestra charitate litteras acciperemus, Domini honoratissimi, quales semper a beato episcopo Athanasio accipimus : qui scit nos et in dogmatibus cum ipso consentire, et in omnibus morem ei gerere. Quia vero non rescripsistis, existimavi fortasse prolixitatem epistolæ non declarasse vobis nostram mentem ac sententiam. En clare scribimus consentanea communi magistro nostro et vestro. Dico igitur hæc de divina incarnatione, quamloquidem de his multus tumultus non a nobis, sed ab aliis, quos taceo, excitatus est. Confitemur, non ad hominem sanctum ve-

καὶ ἀνεθεματίζετο παρ' ἀμφοτέρων τῶν μερῶν Ἄρειός τε ὡς Χριστομάχος, καὶ Σαβέλλιος καὶ Παῦλος ὁ Σαμοσατεὺς ὡς ἀσεβεῖς, καὶ Οὐαλεντῖνος καὶ Βασιλείδης ὡς ἀλλότριοι τῆς ἀληθείας, Μανιχαῖος δὲ ὡς ἐφευρετὴς κακῶν· πάντες τε τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι, καὶ μετὰ τὰς τοιαύτας ἑρμηνείας ὁμοῦ συντίθενται τῶν τοιούτων λέξεων βελτίονα καὶ ἀκριβεστέραν εἶναι τὴν ἐν Νικαίᾳ παρὰ τῶν Πατέρων ὁμολογηθεῖσαν πίστιν, καὶ τοῦ λοιποῦ τοῖς ταύτης ἀρκεῖσθαι μᾶλλον καὶ χρᾶσθαι (43) ῥήμασιν.

7. Ἀλλὰ καὶ τὸ περὶ τῆς κατὰ σάρκα οἰκονομίας τοῦ Σωτῆρος, ἐπειδὴ καὶ περὶ τούτου ἐδόκουν φιλονεικεῖν τινες πρὸς ἀλλήλους, ἀνεκρίναμεν καὶ τούτους κἀκείνους. καὶ ἅπερ ὡμολόγουν οὗτοι, συνετίθεντο κἀκεῖνοι, ἅτι οὐχ (44) ὡς εἰς τοὺς προφήτας « ἐγένετο ὁ Λόγος Κυρίου, » οὕτω καὶ εἰς ἅγιον ἄνθρωπον ἐνεδήμησεν ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο· καὶ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, ἔλαβε δούλου μορφήν, ἔκ τε τῆς Μαρίας τὸ κατὰ σάρκα γεγένηται (45) ἄνθρωπος δι' ἡμᾶς (45), καὶ οὕτω τελείως καὶ ὁλοκλήρως τὸ ἀνθρώπινον γένος ἐκευθερούμενον ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας ἐν αὐτῷ, καὶ ζωοποιούμενον ἐκ τῶν νεκρῶν, εἰσάγεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Ὡμολόγουν γὰρ καὶ τοῦτο, ὅτι (46) οὐ σῶμα ἄψυχον, οὐδ' ἀναίσθητον, οὐδ' ἀνόητον εἶχεν ὁ Σωτήρ. Οὐδὲ γὰρ οἷόν τε ἦν, τοῦ Κυρίου δι' ἡμᾶς ἀνθρώπου γενομένου, ἀνόητον εἶναι τὸ σῶμα αὐτοῦ, οὐδὲ σώματος μόνου, ἀλλὰ καὶ ψυχῆς ἐν αὐτῷ τῷ Λόγῳ σωτηρία γέγονεν· Υἱός τε ὢν ἀληθῶς τοῦ Θεοῦ, γέγονε καὶ υἱὸς ἀνθρώπου· καὶ μονογενὴς ὢν Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, γέγονεν ἀ αὐτὸς καὶ πρωτότοκος ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς. Διὸ οὔθ' (47) ἕτερος μὲν ἦν ὁ πρὸ τοῦ Ἀβραὰμ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἕτερος δὲ ὁ μετὰ Ἀβραάμ· οὐδ' ἕτερος μὲν ἦν ὁ τὸν Λάζαρον ἐγείρας, ἕτερος δὲ

nisse Verbum Dei, quod erat in prophetis, sed ipsum Verbum carnem factum esse non assumpta mente humana, mente mutabili, quæ, turpibus cogitationibus captiva ducitur, sed divina mente, immutabili, et cælesti. Quamobrem non corpus inanimatum, neque sensu et intelligentia vacuum habuit Salvator. Nec enim fieri poterat, ut cum Dominus propter nos factus esset homo, corpus ejus esset sine intelligentia. Cum esset vere Filius Dei, factus est Filius hominis : et cum esset unigenitus Filius Dei, factus est ipse primogenitus in multis fratribus. Unde non alius erat Filius Dei ante Abraham, alius vero post Abraham : sed unus perfectus unigenitus Dei, perfectus autem divina perfectione, et non humana. Cum iis qui sic sentiunt, confitemur nos communionem habere. Cum iis vero qui contra sentiunt et scribunt, communionem non habemus. Ubi cæteraquidem omnia ut hic apud Athanasium leguntur, sed dum ait Verbum non assumpsisse mentem humanam sed divinam, virus suæ hæreseos detegit, quod his antea verbis occultarat, οὐ σῶμα ἄψυχον, οὐδ' ἀναίσθητον, οὐδ' ἀνόητον εἶχεν ὁ Σωτήρ *corpus non inanimatum, nec sensus expers, nec mente carens habuit Salvator :* vafre scilicet ac subdole intelligendo, mentem divinam solum inesse Christo. Qua de re iterum agetur ad libros contra Apollinarium.

(47) Seguer.. οὔτε. Mox in eodem τοῦ deest ante Ἀβραάμ, Mox idem et Basil., ἕτερος μὲν ἦν. In editis μέν deest.

ὁ πυνθανόμενος περὶ αὐτοῦ· ἀλλ' ὁ αὐτὸς ἦν ἀνθρωπίνως μὲν λέγων, « Ποῦ Λάζαρος κεῖται ; » θεϊκῶς δὲ τοῦτον ἀνεγείρων (48)· ὁ αὐτὸς δὲ ἦν σωματικῶς μὲν ὡς ἄνθρωπος πτύων, θεϊκῶς δὲ ὡς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἀνοίγων τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ· καὶ σαρκὶ μὲν πάσχων, ὡς εἶπεν ὁ Πέτρος, θεϊκῶς δὲ ἀνοίγων τὰ μνήματα, καὶ ἀνεγείρων τοὺς νεκρούς. Ἐξ ὧν καὶ πάντα τὰ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ οὕτω νοοῦντες, τὸ αὐτὸ φρονεῖν περὶ τῆς σαρκώσεως καὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου διεβεβαιώσαντο.

8. Τούτων τοίνυν οὕτως ὁμολογηθέντων, παρακαλοῦμεν ὑμᾶς τοὺς μὲν οὕτως ὁμολογοῦντας καὶ ἑρμηνεύοντας (49) οὕτω τὰς λέξεις, ἃς λέγουσι, μὴ κατακρίνετε προπετῶς, μηδὲ (50) ἀποβάλλετε, ἀλλὰ μᾶλλον εἰρηνεύοντας καὶ ἀπολογουμένους προσλαμβάνεσθε· τοὺς δὲ μὴ βουλομένους οὕτως ὁμολογεῖν καὶ διερμηνεύειν τὰς λέξεις, τούτους κωλύετε καὶ ἐντρέπετε, ὡς ὑπόπτους τῷ φρονήματι. Τούτων τε μὴ ἀνεχόμενοι συμβουλεύετε κἀκείνοις τοῖς ὀρθῶς ἑρμηνεύουσί τε καὶ φρονοῦσι μηδὲν πλέον ἀλλήλους ἀνακρίνειν μηδὲ λογομαχεῖν ἐπ' οὐδὲν χρήσιμον, μήτε ταῖς τοιαύταις λέξεσι διαμάχεσθαι, ἀλλὰ τῷ φρονήματι τῆς εὐσεβείας συμφωνεῖν. Οἱ γὰρ μὴ οὕτω διανοούμενοι, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ τοῖς τοιούτοις λεξειδίοις φιλονεικοῦντες, καὶ παρὰ τὰ ἐν Νικαίᾳ γραφέντα ζητοῦντες, οὐδὲν ἕτερον ποιοῦσιν, ἢ « ποτίζουσιν ἀνατροπὴν θολερὰν τὸν πλησίον, » ὡς φθονοῦντες τὴν εἰρήνην καὶ ἀγαπῶντες τὰ σχίσματα. Ἀλλ' ὑμεῖς, ὡς ἀγαθοὶ (51) ἄνθρωποι καὶ πιστοὶ δοῦλοι, καὶ οἰκονόμοι τοῦ Κυρίου, τὰ μὲν σκανδαλίζοντα καὶ ξενίζοντα παύετε καὶ κωλύετε, πάντων δὲ μᾶλλον προκρίνετε τὴν τοιαύτην εἰρήνην, οὔσης ὑγιαινούσης πίστεως· ἴσως ὁ Κύριος ἐλεήσει ἡμᾶς, καὶ συνάψει τὰ διῃρημένα, καὶ γενομένης μιᾶς ποίμνης, πάλιν πάντες ἕνα ἕξομεν καθηγεμόνα, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν.

9. Ταῦτα ἡμεῖς μὲν, εἰ καὶ μηδὲν πλέον ἔδει ζητεῖν τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου, μηδὲ ἀνέχεσθαι τῶν ἐκ φιλονεικίας ῥημάτων, ἀλλά γε διὰ τὴν εἰρήνην, καὶ ἕνεκα τοῦ μὴ ἀποβάλλειν (52) τοὺς ὀρθῶς πιστεύειν ἐθέλοντας, ἀνεκρίναμεν, καὶ ἅπερ ὡμολόγησαν, συντόμως ὑπηγορεύσαμεν, οἱ περιλειφθέντες ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ, κοινῇ μετὰ τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν Ἀστερίου (53) καὶ Εὐσεβίου· οἱ γὰρ πλεῖστοι ἐξ ἡμῶν ἀπεδήμησαν εἰς τὰς παροικίας ἑαυτῶν. Ὑμεῖς δὲ πάλιν κοινῇ ἔνθα καὶ εἰώθατε συνάγεσθαι, ἀνάγνωτε ταῦτα, κἀκεῖ πάντας προσκαλέσασθαι καταξιώσατε. Δίκαιον γὰρ ἐκεῖ πρῶτον τὴν ἐπιστολὴν ἀναγνωσθῆναι, κἀκεῖ τοὺς βουλομένους καὶ ἀντιποιουμένους τῆς

dem dicebat : « Ubi positus est Lazarus [8] ? » et qui divinitus illum excitavit,idem ipse erat qui corporaliter quidem ut homo spuebat,divinitus vero, ut Dei Filius, aperiebat oculos cæci nati:et carne quidem patiebatur, ut ait Petrus [9], divinitus autem monumenta aperiebat mortuosque suscitabat.Atque omnia quæ in Evangelio habentur eadem prorsus ratione intelligentes, affirmarunt se idipsum sentire de incarnatione et assumpta a Verbo humana natura.

8. Cum hæc igitur ita confessi sint,hortamur vos ne eos quidem qui sic profitentur,et eo pacto verba quæ proferunt, interpretantur, temere condemnare aut rejicere velitis,sed potius, ipsos paci studentes et sese purgantes recipiatis.Eos contra qui hæc profiteri et verba tali modo explicare renuerint, ut suspectæ sententiæ homines arceatis pudoreque afficiatis. Hos igitur ne toleretis;eos autem qui et recte verba interpretantur et probe sentiunt,hortamini ne ulteriorem inter se adhibeant disquisitionem,nec verbis inutiliter decertent, neque hujusmodi vocabulis contendant,sed in pietatis sententiam conveniant.Nam qui non sic animo affecti sunt, sed de hujusmodi tantum voculis quæstiones agitant, et præter **619** ea quæ Nicææ conscripta sunt,nonnulla requirunt,nihil aliud agunt,quam quod « proximo suo subversionem turbidam propinant [10], » utpote qui paci invideant et schismata diligant.Sed vos, ut probi homines,fidelesque servi ac dispensatores Domini, quæ offendiculo quidem sunt, et a concordia deterrent,compescite et impedite, omnibusque hujusmodi pacem anteponite,cum sana sit fides: forsitan Dominus nostri misertus,quæ divisa fuere coaptabit,factoque deinceps uno ovili, omnes unum habebimus ducem Dominum nostrum Jesum Christum.

9. Hæc nos quidem (tametsi nihil præter Nicænam synodum requirendum erat, neque toleranda erant contentionis verba;attamen pacis conciliandæ causa, et ne eos qui recte sentire cupiunt abjiceremus) examinavimus, et quæ ipsi professi sunt paucis dictavimus,nos qui Alexandriæ relicti sumus, idque una cum comministris nostris Asterio et Eusebio:plurimi namque nostrum ad suas diœceses sunt profecti.Vos itaque in commune ubi conventus agere soletis, hæc legitote,illucque omnes convocare dignemini.Æquum enim est ut illic primum epistola legatur,ac ibidem qui pacem optant procurantque, sibi invicem concilientur : ac deinceps

[8] Joan. xi, 44. [9] I Petr. iv, 1. [10] Habac. ii, 5,

(48) Basil., ἐγείρων. Infra post πτύων. Editi, πνευματικῶς. Seg. Basil. θεϊκῶς habent. Hæc ipsa videsis orat. 3, *contra Arianos*, p. 401, num. 32. Paulo post Seg. cum editis, ἐκ γενητῆς. Basil., ἐκ γενετῆς, cum ε, melius.

(49) Seg. et Basil. διερμηνεούντας.

(50) In Basil. μηδέ deest. Seguerianus vero sic habet hunc locum, μὴ κατακρίνετε, μηδὲ προπετῶς ἀποσάλλετε.

(51) Seg. ω ἀγαθοί.

(52) Seg. et Gobl. ἀποβαλεῖν.

(53) Seg. solus sic, Εὐσεβίου καὶ Ἀστερίου. Asterium Orientalium. Eusebium vero Occidentalium causam in hac synodo egisse auctor est Rufinus, *Hist. eccles.*, lib, i, c. 29. Porro hic Asterius is est qui olim Arianos Sardicam properantes in via deseruit una cum Ario Petrarum episcopo, atque Sardicensi synodo subscripsit.Qua de causa iisdem Arianis auctoribus in Superiorem Africam relegatus, in reditu huic interfuit synodo.

cum mutuo conciliari fuerint, ubicunque populo placuerit, præsente vestra humanitate illic conventus celebrentur, et Domino una gloria tribuatur ab omnibus. Salutant vos fratres qui mecum sunt, Opto vos bene valere, et memoriam nostri apud Dominum facere, Ego Athanasius : alii pariter episcopi, qui simul convenerunt subscripsere : necnon qui missi sunt a Lucifero quidem Sardiniæ insulæ episcopo, diaconi duo, Herennius et Agapetus : a Paulino autem Maximus et Calemerus, ipsi quoque diaconi. Aderant et quidam monachi ab Apollinario episcopo in hoc ipsum missi.

εἰρήνης συνάπτεσθαι· καὶ λοιπὸν συναφθέντων αὐτῶν, ἔνθα ἂν ἀρέσῃ πᾶσι τοῖς λαοῖς, παρούσης τῆς ὑμετέρας χρηστότητος, ἐκεῖ τὰς συνάξεις ἐπιτελεῖσθαι, καὶ τὸν Κύριον κοινῇ παρὰ πάντων δοξάζεσθαι. Προσαγορεύουσιν ὑμᾶς οἱ σὺν ἐμοὶ ἀδελφοί. Ἐρρῶσθαι ὑμᾶς, καὶ μνημονεύειν ἡμῶν τῷ Κυρίῳ εὔχομαι, Ἐγώ τε Ἀθανάσιος· ὁμοίως τε οἱ ἄλλοι ἐπίσκοποι οἱ συνελθόντες ὑπέγραψαν· καὶ οἱ ἀποσταλέντες (54) δὲ παρὰ μὲν Λουκίφερος (55) τοῦ ἐπισκόπου Σαρδίας νήσου, διάκονοι δύο, Ἑρέννιος, καὶ Ἀγαπητός· παρὰ δὲ Παυλίνου Μάξιμος καὶ Καλήμερος, καὶ αὐτοὶ διάκονοι. Παρῆσαν δὲ καί τινες Ἀπολλιναρίου τοῦ ἐπισκόπου μονάζοντες, παρ' αὐτοῦ εἰς τοῦτο πεμφθέντες.

10. Episcopi autem prædicti ad quos scripta est epistola; hi sunt: Eusebius Vercellorum Galliæ urbis, Lucifer Sardiniæ insulæ, Asterius Petrarum Arabiæ, Cymatius Palti Cœlesyriæ, Anatolius Eubœæ.

10. Ἔστι δὲ (56) ἕκαστος τῶν προκειμένων ἐπισκόπων, πρὸς οὓς ἡ ἐπιστολὴ ἐγράφη, Εὐσέβιος πόλεως Βιργίλλων τῆς Γαλλίας (57), Λουκίφερ τῆς Σαρδίας νήσου, Ἀστέριος Πετρῶν τῆς Ἀραβίας, Κυμάτιος Παλτοῦ Κοίλης Συρίας, Ἀνατόλιος Εὐλοίας.

Qui vero epistolam scripserunt, hi sunt, Athanasius papa et qui cum eo Alexandriæ adfuere, ipse Eusebius et Asterius: reliqui autem, Gaius Paratonii proxime Libyam, Agathus Phragonis et partis cujusdam Elearchiæ Ægypti, Ammonius Pachnemunis, et reliquæ partis Elearchiæ : Agathodæmon Schediæ et Menelaiti, Dracontius parvæ Hermopolis, Adelphius Onuphis quæ est Lychnorum, Hermion Tancos, Marcus Zygrorum proxime Libyam Theodorus Athribis, Andreas Arsenoiti, Paphnutius Saeos, Marcus Philorum, Zoilus Andro, Menas Antiphorum.

Οἱ δὲ ἐπιστείλαντες δ' τε πάπας Ἀθανάσιος, καὶ οἱ παρατυχόντες σὺν αὐτῷ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, αὐτός τε Εὐσέβιος καὶ Ἀστέριος· καὶ οἱ λοιποὶ Γάϊος Παρατονίου τῆς ἔγγιστα (58) Λιβύης, Ἀγαθὸς Φραγώνεως καὶ μέρους Ἐλεαρχίας τῆς Αἰγύπτου· Ἀμμώνιος Παχνεμούνεως καὶ τοῦ λοιποῦ μέρους τῆς Ἐλεαρχίας, Ἀγαθοδαίμων Σχεδίας καὶ Μενελαΐτου· Δρακόντιος Ἑρμουπόλεως μικρᾶς, Ἀδέλφιος Ὀνούφεως τῆς Λύχνων, Ἑρμίων Τάνεως, Μάρκος Ζύγρων τῆς ἔγγιστα Λιβύης, Θεόδωρος Ἀθρίβεως, Ἀνδρέας (59) Ἀρσενοΐτου, Παφνούτιος Σάεως, Μάρκος Φίλων, Ζώϊλος Ἄνδρω, Μῆνας Ἀντίφρων (60).

His Eusebius quoque Latine subscripsit, quorum hæc est interpretatio :

Τούτοις καὶ Εὐσέβιος ὑπέγραψε Ῥωμαϊστί, ὧν ἡ ἑρμηνεία·

Ego Eusebius, secundum exactam vestram utriusque partis confessionem, qua in eamdem circa hypostases sententiam convenistis, in eadem quoque conveni, sed etiam circa CCO incarnationem Salvatoris nostri, nempe Dei Filium hominem factum esse, et omnia præter peccatum assumpsisse, cujusmodi erat antiquus noster homo : idque juxta contextum epistolæ meo suffragio confirmavi. Et quandoquidem exclusa dicitur Sardicenssi concilii tabella, ne ultra Nicænam fidem aliquid exponi videatur : ego huic quoque rei consentio ne per illam Nicæna fides exclusa videatur, neque proferendam eam esse sentio. Opto in Domino vos bene valere.

Ἐγὼ Εὐσέβιος ἐπίσκοπος κατὰ τὴν ἀκρίβειαν ὑμῶν τὴν παρ' ἑκατέρων τῶν μερῶν ὁμολογηθεισαν ἀλλήλοις συντιθεμένων περὶ τῶν ὑποστάσεων, καὶ αὐτὸς συγκατεθέμην· οὐ μὴν ἀλλὰ (61) καὶ περὶ τῆς σαρκώσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ὅτι ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, καὶ ἄνθρωπος γέγονεν, ἀναλαβὼν πάντα ἄνευ ἁμαρτίας, οἷος ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος συνέστηκε, κατὰ τὸ τῆς ἐπιστολῆς ὕφος ἐπιστωσάμην. Καὶ ἐπειδὴ ἔξωθεν λέγεται τὸ τῆς Σαρδικῆς πιττάκιον ἕνεκεν τοῦ μὴ παρὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν δοκεῖν ἐκτίθεσθαι, καὶ ἐγὼ συγκατατίθεμαι, ἵνα μὴ ἡ (62) ἐν Νικαίᾳ πίστις διὰ τούτου ἐκκλείεσθαι δόξῃ, μήτε εἶναι προκομιστέον. Ἐρρῶσθαι ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ εὔχομαι.

(54) Seguer. ὁμοίως τε οἱ ἄλλοι. Editi, ὁμοίως καὶ οἱ.

(55) Seguer. prima manu, Λουκίφερος, secunda, Λουκιφέρου Unum duntaxat diaconum a Lucifero legatum narrant Rufinus *Hist. eccles.*, lib. I, c. 37. et Sozom. lib. V, c. 52. Aitque idem Rufinus similiterque Theodoretus lib. III. cap. 5. Luciferum ab Eusebio rogatum ut Alexandriam secum proficisceretur, id abnuisse.

(56) Basil. Οὐκ ἔστι δέ, male.

(57) Sic omnes manuscripti et editi. At in *Historia Arianorum ad monachos* num. 33, restituimus ss. Βεργέλλων.

Multi ex his episcopis relegati pro catholica fide recensentur in *Hist. Arianorum ad monachos* supra, num. 72, in *Apologia de fuga*, num. 7, et in *Apologia ad Constantinum*, num. 27. De episcopatibus autem vide supa Tabellam geographicam.

(58) Sic Seguer. et Goblerian. Alii et editi, ἔγγυστα.

(59) Dditio Comm. Ἀνδρείας. Mox Seguer. Ἀρσενοήτου.

(60) Editio Comm. Ἀνδρωμηνᾶς Αντιφρω. Edit. Paris Seg. Basil. ut in textu.

(61) Editio Comm. sola, οὐ μὲν ἀλλά.

(62) Ἡ deest in edit. Paris. et in Basil. solis.

Ἐγὼ Ἀστέριος συνευδοκῶ τοῖς προγεγραμμένοις, καὶ ἐῤῥῶσθαι ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ εὔχομαι.

11. Καὶ μετὰ τὸ ἀποσταλῆναι ἀπὸ Ἀλεξανδρείας τὸν τόμον τοῦτον, οὕτω παρὰ τῶν προειρημένων ὑπογεγραμμένον, μετὰ ταῦτα καὶ αὐτοὶ ὑπέγραψαν·

Ἐγὼ Παυλῖνος (63) οὕτω φρονῶ, καθὼς παρέλαβον παρὰ τῶν Πασέρων, Ὄντα καὶ ὑφεστῶτα Πατέρα τέλειον καὶ ὑφεστῶτα Υἱὸν τέλειον, καὶ ὑφεστηκὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τέλειον. Διὸ καὶ ἀποδέχομαι (64) τὴν προγεγραμμένην ἑρμηνείαν περὶ τῶν τριῶν ὑποστάσεων, καὶ τῆς μιᾶς ὑποστάσεως, ἤτοι οὐσίας, καὶ τοὺς φρονοῦντας οὕτως. Εὐσεβὲς γάρ ἐστι φρονεῖν καὶ ὁμολογεῖν τὴν ἁγίαν Τριάδα ἐν μιᾷ θεότητι. Καὶ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως δὲ τῆς δι' ἡμᾶς γενομένης τοῦ Λόγου τοῦ Πατρὸς οὕτω φρονῶ, καθὼς γέγραπται, ὅτι, κατὰ τὸν Ἰωάννην, ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο· οὐ κατὰ τοὺς ἀσεβεστάτους τοὺς λέγοντας μεταβολὴν αὐτὸν (65) πεπονθέναι, ἀλλ' ὅτι ἄνθρωπος δι' ἡμᾶς γέγονεν, ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου Μαρίας καὶ ἁγίου Πνεύματος γεννηθείς. Οὔτε γὰρ ἄψυχον, οὔτε ἀναίσθητον, οὔτε ἀνόητον σῶμα εἶχεν ὁ Σωτήρ (66), οὔτε γὰν οἷόν τ' ἦν, τνῦ Κυρίου ἀνθρώπου δι' ἡμᾶς γενομένου, ἀνόητον εἶναι αὐτοῦ τὸ σῶμα. Ὅθεν ἀναθεματίζω τοὺς τὴν ἐν Νικαίᾳ ὁμολογηθεῖσαν πίστιν ἀθετοῦντας, καὶ μὴ λέγοντας ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, καὶ ὁμοούσιον εἶναι τὸν Υἱὸν τῷ Πατρί. Ἀναθεματίζω δὲ τούς λέγοντας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κτίσμα δι' Υἱοῦ γεγονός. Ἔτι δὲ ἀναθεματίζω Σαβελλίου (67) καὶ Φωτεινοῦ, καὶ πᾶσαν αἵρεσιν στοιχῶν τῇ πίστει τῇ κατὰ Νίκαιαν, καὶ πᾶσι τοῖς προγεγραμμένοις. Ἐῤῥῶσθαι ὑμᾶς εὔχομαι ἐγὼ Καρτέριος (68).

A Ego Asterius superioribus scriptis astipulor, et opto in Domino vos bene valere.

11. Postquam autem tomus hic Alexandria missus est, a supra dictis ita subscriptus, postea et ipsi quoque (Antiocheni) ita subscripsere :

Ego Paulinus sic sentio ut a Patribus accepi : Esse et subsistere Patrem perfectum, et subsistere Filium perfectum, et subsistere Spiritum sanctum perfectum. Quapropter approbo supra scriptam de tribus hypostasibus et de una hypostasi sive substantia interpretationes, itemque eos qui ita censent. Pium enim est sanctam Trinitatem in una deitate sentire atque confiteri. De incarnatione autem Verbi Patris propter non facta, ita sentio, ut scriptum est, nempe secundum Joannem, Verbum carnem factum esse : non vero, ut impiissimi quidam B dicunt, ipsum mutationem esse passum; sed propter nos hominem factum esse, exque sancta Virgine Maria, et ex Spiritu sancto esse genitum. Neque enim inanimatum, aut sensus expers, aut mente carens corpus habuit Salvator; nam fieri non potuit, ut cum Dominus pro nobis homo factus sit, corpus ejus mente caruerit. Ideoque anathemate damno eos qui fidem Nicææ promulgatam vilipendunt, et qui negant Filium ex substantia Patris, et Patri consubstantialem esse. Anathemate quoque damno eos qui dicunt Spiritum sanctum creaturam esse & Filio factam. Anathematizo quoque Sabellii et Photini et quamcunque aliam hæresin, incedens secundum Nicænam fidem, et secundum omnia C superius scripta. Valere vos opto ego Carterius.

(63) Hæc Paulini subscriptio et fidei professio habetur apud Epiphanium hæresi 77, p. 1015, cum hoc titulo, Ἀντιγραφον χειρὸς Παυλίνου τοῦ ἐπισκόπου, et postea, Ἐγὼ Παυλῖνος ὁ ἐπίσκοπος. Mox ibidem, ἀπὸ τῶν Πατέρων. Hanc fidei professionem in synodo Antiochena anni 363, primum editam fuisse, existimant Baronius et Hermantius, quibus tamen refragari videtur Epiphanius hisce verbis : Μετὰ ἐκθέσεως ἐγγράφου ἡμᾶς ἔπεισεν, ἧς ἤδη πρότερον ἀπολογίας χάριν πρὸς τὸν μακαρίτην Ἀθανάσιον ἐποιήσατο τὴν συγκατάθεσιν. Προσήνεγκε γὰρ καὶ ἐπέδωκεν ἡμῖν ταύτης τὸ ἀντίγραφον μεθ' ὑπογραφῆς σαφῶς περὶ Τριάδος ἔχον ὁμοῦ, καὶ περὶ νοῦ τῆς τοῦ. Χριστοῦ ἐνανθρωπήσεως, χειρὶ αὐτοῦ τοῦ μακαρίτου Πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου. Id est : *Nos (Paulinus per scriptam fidei expositionem persuasit, cui* D *jam antea, si apud beatæ memoriæ Athanasium purgandi causa, assensum præbuerat. Hujus enim nobis exemplum a se subscriptum obtulit tradiditque, in quo de Trinitate, et una de mente Christi incarnati, ex ipsius beatæ memoriæ Patris nostri Athanasii scripto, diserte agebatur.* Quibus non obscure significatur hanc Paulini subscriptionem fideique professionem tum primum editam fuisse cum totus ad Antiochenses Antiochiam pervenisset, ut hic etiam innuitur, hoc est anno 362, Paulinumque anno sequenti 363, Epiphanio aliisque Antiochenæ synodi Patribus, hujus professionis apographum obtulisse.

(64) Ita Epiphan. Seg. et Basil. Editi male, ἀηεύχομαι. Ibidem Epiphanius, ἑρμηνείαν τριῶν ὑποστάσεων.

(65) Ita Seguerianus et Epiphan. Editi vero, αὐτήν. Infra Seguerianus post Παρθένου habet θεοτόκου solus.

(66) Post εἶχεν ὁ Σωτήρ, omnes Epiphanii editi hacent καὶ ἐν τῇ χειρὶ τοῦ Ἀθανασίου, quibus significatur hæc verba ex opere Athanasii manu conscripto desumpta esse, ut superius etiam dictum est, sintne autem Paulini, an Epiphanii, vel librarii cujusdam, non liquet.

(67) Seg. καὶ Σαβελλίου.

(68) Seg. Gobl. et Felckm. primus post Καρτέριος, addunt ἐστι δὲ πόλεως Συρίας, quod est cujusdam glossema. Carterii meminit Athanasius, Antaradari civitatis Syriæ episcopi, *Apol. de fuga, sua* num. 3.

MONITUM

In sequentia opuscula Joviani imperatoris tempore edita

—

621 I. *Postquam Julianus Apostata miserrima nece sublatus est magna Christianorum rebus lux effulsit, cum Jovianus in ejus fuit locum inauguratus. Is ut erat, teste Gregorio Nazianzeno, mira pietate animique lenitate præditus, exsulum episcoporum revocatione imperium est auspicatus. Ante omnes autem Athanasium exsulem restituit, qui omnibus virtute præstabat, et pro pietate sine ulla dubitatione oppugnatus fuerat.* Λύει μὲν, *sic Gregorius,* τοῖς ἐπισκόποις τὴν ἐξορίαν, τοῖς τε ἄλλοις ἅπασι, καὶ πρὸ πάντων τῷ πρὸ πάντων τὴν ἀρετὴν, καὶ προδήλως ὑπὲρ τῆς εὐσεβίας πολεμηθέντι. *Huic epistolam primo misit imperator ab Epiphanio memoratam, Hær.* LXVIII, *p.* 728, *quam suo loco restituentes, priorem hic posuimus, ubi Athanasium patriæ Ecclesiasticum remittens, ejus virtutem animique firmitatem quanti faciat testificatur. Porro Joviano litteras* εὐχαριστηρίους *rescripsisse Athanasium, licet ad nos minime pervenerint, haud dubitandum videtur. Neque tamen putavit Athanasius exspectandam sibi esse redeundi facultatem; Alexandriam enim remigrasse fertur cum primum necem Juliani audivit, ut pluribus in* Vita Athanasii *narramus.*

II. *Præter hanc epistolam, aliam Athanasio misit Jovianus, qua rogabat, ut fidei veritatem in sexcentas, ut ait ibidem Gregorius, opiniones partesque distractam, ad se transmitteret. Quæ quidem epistola injuria temporum disperiit : superestque solum ea quam imperatori rescripsit Athanasius, eximia sane et tanto doctore dignissima : ubi laudato principis erga res cœlestes amore, atque discendi studio, Nicænam commendat fidem, in Arianosque acriter invehitur, quod illius synodi decretis stare renuerint : unde exortæ tantæ turbæ, tanta per Ecclesiam dissidia. Enumerat inde provincias et regiones, quarum Ecclesiæ Nicænæ inhærerent fidei, paucis exceptis Arianis, qui hactenus adversus eam concertarent. Hinc refert Nicænum Symbolum, cui nonnulla perspicuitatis causa subjungit, ac liquido Spiritus sancti divinitatem declarat. Acceptam autem Joviano fuisse hanc Athanasii epistolam testatur ipse imperator inferius, in tertia scilicet Arianorum petitione, ubi ait se diligenter sciscitatum comperisse, Athanasium recte sentire, atque orthodoxum esse. Hanc item commendat Gregorius Nazianzenus, Oratione* 21, *aitque S. doctorem, trium personarum unam essentiam, atque Spiritus sancti divinitatem palam in ea epistola, licet paucis, confiteri. Exstat hæc ipsa apud Theodoretum, lib.* IV, *cap.* 2, *Athanasium episcopos doctrina præstantiores congregasse, ut eorum consilio eam conscriberet, mitteretque ad Jovianum.*

III. *Antiochiæ autem ab Athanasio sociisque conscriptam fuisse hanc epistolam opinatur Valesius in notis ad cap.* 3, *lib.* IV *Theodoreti, sed levissimo sane ductus argumento. Nititur quippe solo hujus epistolæ titulo qui sic jacet apud Theodoretum :* Τῷ εὐλαβεστάτῳ καὶ φιλανθρωποτάτῳ νικητῇ Αὐγούστῳ Ἰωβιανῷ Ἀθανάσιος καὶ οἱ λοιποὶ ἐπίσκοποι οἱ ἐλθόντες ἐκ προσώπου πάντων τῶν ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου καὶ Θηβαΐδος καὶ Λιβυῶν ἐπισκόπων. *Putatque his verbis indicari Athanasium et alios quosdam episcopos, ex persona omnium Ægypti, Thebaidis et Libyæ præsulum, Antiochiam venisse, ut Joviano coram se sisterent, atque ibi epistolam scripsisse; sed apparet ex præcedenti Theodoreti capite, ubi ait Athanasium congregasse episcopos doctrina præstantiores, ipsum Athanasium non loco movisse, sed Alexandriæ ubi tunc erat stetisse. Nam illud,* οἱ ἐλθόντες, *non ad Athanasium refertur, sed ad illud* οἱ λοίοιποὶ ἐπίσκοποι, *qui scilicet Alexandriam acciti se contulerunt. Ecquid, quæso, opus ut episcopi audirent imperatorem, si litteris cum eo acturi erant? Hoc certe in loco Baronii sententiæ, qui datam putat epistolam Alexandriæ, quam Valesii, qui scriptam arbitratur Antiochiæ, stare malumus.*

IV. *Epistolæ Athanasii ad Jovianum subjicimus quatuor supplices Lucii Arianorumque petitiones Antiochiæ ad Jovianum factas : quæ perperam in editis omnibus* Colloquia *inscribuntur. Vox enim* ἐντυχία, *non colloquium hic significat, sed supplicem petitionem, seu voce seu scripto, principi vel magistratui, adversus aliquem oblatam : qua sententia usu venit item vox,* ἐντυγχάνειν. *Sic I Machab.* X, 63, *de Jonatha dicitur :* Καὶ ἐκάθισεν αὐτὸν ὁ βασιλεὺς μετ' αὐτοῦ, καὶ εἶπε τοῖς ἄρχουσιν αὐτοῦ· Ἐξέλθετε μετ' αὐτοῦ εἰς μέσον τῆς πόλεως, καὶ κηρύξατε τοῦ μηδένα ἐντυγχάνειν κατ' αὐτοῦ, περὶ μηδενὸς πράγματος. *Ubi sic habet Vulgata :* Et collocavit eum rex sedere secum. Dixitque principibus suis : Exite cum eo in medium civitatis, et prædicate, ut nemo adversus eum interpellet de ullo negotio. *Vox,* ἐντυγχάνειν. *eadem sententia ibi sæpe repetitur. Similem usum vocis,* ἐντυχία, *observavit vir erud. Valesius in notis ad Theodoreti* Historiam eccl. *p.* 5. *Hæ sunt igitur supplices petitiones Lucii et Arianorum adversus Athanasium qui tum Antiochiæ aderat, in cujusque locum episcopum alium postulant; Lucium scilicet ordinari peroptabant, quem Georgius pseudoepiscopus Alexandrinus presbyterum constituerat. Palam enim illud est ex iis quæ sub finem tertiæ petitionis dicuntur. Ex Joviani autem responsis liquet quantum ille pietate, quantum ingenis acrimonia valeret : Aria-*

norum enim petitiones salse arguteque respuit, Luctum vero ne auditum quidem cum convicio et imprecatione repudiavit. Hæc porro opuscula anno haud dubie 363 *edita sunt.*

V. *In prioribus Athanasii editis post epistolam Joviani, fragmentum subsequitur, cui titulus est,* Τοῦ αὐτοῦ Ἀθανασίου πρὸς τὸν εὐσεβέστατον βασιλέα Ἰωβιανόν, *sed falso inscribi certum est; nullam enim præfert epistolæ formam, nec habetur in manuscriptis antiquioribus; imo post ætatem Athanasii scriptum videtur, de quo fusius infra suo loco.*

Ἴσον ἐπιστολῆς Ἰωβιανοῦ βασιλέως, πεμφθείσης πρὸς Ἀθανάσιον τὸν ἁγιώτατον ἀρχιεπίσκοπον Ἀλεξανδρείας. A

622 *Exemplum epistolæ Joviani imperatoris, missæ ad sanctissimum Athanasium archiepiscopum Alexandrinum.*

Τῷ θεοφιλεστάτῳ καὶ φίλῳ τοῦ Θεοῦ Ἀθανασίῳ Ἰωβιανός (69).

Religiosisissimo et Deo dilecto Athanasia, Jovianus.

Τοῦ ἐπιεικεστάτου σου βίου, καὶ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν τῶν ὅλων ὁμοιώσεως, καὶ τῆς πρὸς τὸν Σωτῆρα ἡμῶν τὸν Χριστὸν διαθέσεως τὰ κατορθώματα ὑπερθαυμάζοντες, ἀποδεχόμεθά σε, ἐπίσκοπε τιμιώτατε· καὶ ὅτι μὲν πάντα πόνον, καὶ τῶν διωκόντων τὸν φόβον οὐ κατέπτηξας (70), καὶ κινδύνους καὶ ζίφους ἀπειλὰς, ὡς σκύβαλα ἡγησάμενος, τῆς φίλης σοι (71) ὀρθοδόξου πίστεως τοὺς οἴακας κατέχων, ἕως τοῦ νῦν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἀγωνίζῃ, ὑπογραμμὸν δὲ τῷ λαῷ παντὶ τῶν πιστῶν, καὶ τύπον σεαυτὸν τῆς ἀρετῆς (72) προσφερόμενος διατελεῖς. Ἀνακτᾶταί σε τοίνυν ἡ ἡμετέρα βασιλεία, καὶ ἐπανελθεῖν βούλεται πρὸς τὴν τῆς σωτηρίας διδασκαλίαν. Ἐπάνιθι τοίνυν εἰς τὰς ἁγίας Ἐκκλησίας, καὶ ποίμαινε τὸν τοῦ Θεοῦ λαὸν, καὶ τὰς ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας πραότητος προθύμως εὐχὰς ἀναπέμπετε (73) εἰς Θεόν· Οἴδαμεν γὰρ, ὅτι τῇ σῇ ἱκεσίᾳ ἡμεῖς τε καὶ οἱ σὺν ἡμῖν τὰ Χριστιανῶν (74) φρονοῦντες μεγάλην ἀντίληψιν σχοίημεν παρᾶ τοῦ ὑπερέχοντος Θεοῦ.

Cum magnopere miremur honestissimam vitam tuam, similitudinem tuam cum Deo universorum, tuumque erga Christum Salvatorem nostrum affectum, quæ tuæ sunt præclaræ virtutes; te laudamus, honoratissime episcope, quod nullum laborem, nullum persecutorum furorem extimuisti, pericula gladiorumque minas ne flocci quidem fecisti, atque clavum charæ tibi orthodoxæque fidei retinens, hactenus certasti pro veritate : itemque quod exemplum te typumque virtutis, universa fidelium populo assidue exhibes. Te itaque revocat Majestas nostra, atque ad salutis doctrinam reverti jubet. Remigra igitur ad sanctas Ecclesias, et pasce Dei populum, atque alacri animo una fundite preces ad Deum pro nostra clementia. Novimus quippe tua supplicatione, cum nos, tum eos qui nobiscum Christiane sentiunt magnum a summa Deo auxilium consecuturos.

B

C

(75) ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ ΠΡΟΣ ΙΩΒΙΑΝΟΝ ΠΕΡΙ ΠΙΣΤΕΩΣ (76).

SANCTI PATRIS NOSTRI ATHANASII ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ AD JOVIANUM DE FIDE.

1. Πρέπουσα θεοφιλεῖ βασιλεῖ φιλομαθὴς (77) προαίρεσις καὶ πόθος τῶν οὐρανίων· οὕτω γὰρ ἀληθῶς καὶ τὴν καρδίαν ἕξις ἐν χειρὶ Θεοῦ (78) θελησάσης τοίνυν τῆς σῆς εὐσεβείας μαθεῖν παρ' ἡμῶν τὴν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας πίστιν, εὐχαριστήσαντες ἐπὶ τούτοις τῷ Κυρίῳ, ἐβουλευσάμεθα μᾶλλον πάντων τὴν παρὰ τῶν Πατέρων ἐν Νικαίᾳ ὁμολογηθεῖσαν πίστιν ὑπομνῆσαι τὴν σὴν εὐσέβειαν. Ταύτην γὰρ ἀθετήσαντές τινες, ἡμῖν μὲν ποικίλως ἐπεβούλευσαν, ὅτι μὴ ἐπειθόμεθα τῇ Ἀρειανῇ αἱρέ-

1. Religiosum imperatorem decet discendi studium et cœlestium rerum amor : ita enim vere cor in manu Dei [11] habiturus es. Cum igitur tua pietas fidem catholicæ Ecclesiæ a nobis cupiat perdiscere: postquam gratias eam ob rem Domino egimus, nihil nobis melius visum est, quam ut tuam pietatem fidei, quam Patres Nicææ confessi sunt, commonefaceremus. Quidam enim, illa rejecta, et nobis varie insidiati sunt, quod Arianæ hæresi assentiri noluimus; et hæresis atque schismatum in Ecclesia ca-

[11] Prov. xxi, 1.

(69) Scripta anno 363.

(70) Ita Regius codex! Editi vero, ἔπτηξας cum Basil., quo solo usi sunt qui hanc epistolam primum ediderunt.

(71) Regius, σοι. Editi vero cum Basil., σου.

(72) Regius codex, τῷ τῆς ἀρετῆς, omissa linea integra.

(75) Regius codex quem sequimur, ἀναπέμπετε. Editi cum Basil., ἀνάπεμπε.

(74) In Regio hæc, τὰ Χριστιανῶν, et mox, μεγάλην, desiderantur. D

(75) Scripta anno 353.

(76) Regius ms., τοῦ αὐτοῦ πρὸς Ἰωβιανόν, etc. Apud Theodoretum sic inscribitur : Ἐπιστολὴ συνοδικὴ πρὸς τὰ βασιλέα Ἰωβιανὸν γραφεῖτα περὶ τῆς πίστεως παρὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου. Id est, *Epistola synodica scripta a sancto Athanasio ad Jovianum imperatorem, de fide.* Deinde sequimur; Τῷ εὐλαβεστάτῳ καὶ φιλανθρωποτάτῳ νικητῇ Αὐγούστῳ Ἰωβιανῷ Ἀθανάσιος καὶ οἱ λοιποὶ ἐπίσκοποι οἱ ἐλθόντες ἐκ προσώπου πάντων τῶν ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου καὶ Θηβαΐδος καὶ Λιβυῶν ἐπισκόπων. Id est, *Religiosissimo et clementissimo victori Augusto Joviano Athanasius et reliqui episcopi qui venerunt ex persona omnium episcoporum Ægypti, Thebaidis et Libyarum.*

(77) Φιλομαθὴς deest in Basiliensi et Felckmanni septimo ms., necnon in edit. Comm. Legitur autem in Seg. et apud Theodoretum.

(78) Theodor., ἔχοις ἐν χειρὶ Θεοῦ, ac postea addit, καὶ τὴν βασιλείαν μετ' εἰρήνης πολλαῖς ἐτῶν περιόδοις ἐπιτελέσαις. Id est, *et imperium multis annorum curriculis cum pace gubernaturus sis.* Editio Valesii habet ἔχεις et ἐπιτελέσεις.

tholica auctores fuerunt. Nemini tamen obscura esse potest, vera et pia in Dominum fides, ut quæ ex divinis Scripturis haberi et internosci queat. Hac enim initiati sancti, martyres sunt effecti, qui quidem soluti a corpore, nunc sunt in Domino : eaque inviolata mansisset semper, nisi quorumdam hæreticorum malitia ipsam adulterare tentasset. Siquidem Arius quidam et ejus sectatores fidem illam conati sunt corrumpere, impietatemque adversus eam inducere, cum scilicet dicere ausi sunt Filium Dei ex nihilo, remque creatam **623** et factam, se mutabilem esse. Cujusmodi sermonibus multos utique deceperunt, ut etiam ii qui aliquid esse videbantur, in illorum inducti sint impietatem ; quamvis eam sancti Patres nostri in Nicæna, ut diximus, synodo congregati, anathemate percusserint, simulque fidem catholicæ Ecclesiæ scripto sint confessi, ut illa ubique promulgata, hæresis ab hæreticis accensa extingueretur. Ea igitur sincere ac sine dolo per omnem Ecclesiam agnita et pervulgata fuit. Verum cum Arianam hæresin quidam nunc renovare in animo habentes, fidem hanc, quam Patres Nicææ confessi sunt, ausi sint rejicere, eamque confiteri simulent cum revera negent, quippe qui vocem consubstantialis, prave interpretentur, impiaque proferant in Spiritum sanctum, quem nimirum aiunt rem creatam esse et per Filium factam : non necessario perpendentes damnum, quod populis affert hujusmodi impietas, fidem quam Nicææ confessi sunt, tuæ religioni tradere absque mora curavimus, ut scilicet non ignoret tua pietas, quæ omni cum diligentia scripta sunt, quantumque errent qui alia præter hancce fidem docent.

σει· αἴτιοι δὲ γεγόνασιν αἱρέσεως καὶ σχισμάτων τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἡ μὲν γὰρ (79) ἀληθὴς καὶ εὐσεβὴς εἰς τὸν Κύριον πίστις φανερὰ πᾶσι καθέστηκεν, ἐκ τῶν θείων Γραφῶν γινωσκομένη τε καὶ ἀναγινωσκομένη. Ἐν ταύτῃ γὰρ καὶ οἱ ἅγιοι τελειωθέντες ἐμαρτύρησαν, καὶ νῦν ἀναλύσαντές εἰσιν ἐν Κυρίῳ· καὶ ἔμεινεν ἂν ἡ πίστις ἐβλαβὴς διὰ παντὸς (80), εἰ μὴ πονηρία τινῶν αἱρετικῶν παραποιῆσαι ταύτην ἐτόλμησεν. Ἄρειος γάρ τις καὶ οἱ σὺν αὐτῷ διαφθεῖραι ταύτην, καὶ ἀσέβειαν κατ' αὐτῆς ἐπεισαγαγεῖν ἐπεχείρησαν, φάσκοντες ἐξ οὐκ ὄντων καὶ κτίσμα καὶ ποίημα καὶ τρεπτὸν εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Πολλοὺς δὲ τούτοις ἠπάτησαν τοῖς λόγοις (81), ὥστε καὶ τοὺς δοκοῦντας εἶναί τι συναπαχθῆναι (82) αὐτῶν τῇ βλασφημίᾳ· καίτοι φθάσαντες μὲν οἱ ἅγιοι Πατέρες ἡμῶν συνελθόντες, ὡς προείπομεν, κατὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον, ἀνεθεμάτισαν· τὴν δὲ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας πίστιν ὡμολογησαν ἐγγράφως, ὥστε, ταύτης πανταχοῦ κηρυττομένης, ἀποσβεσθῆναι τὴν ἀναφθεῖσαν αἵρεσιν παρὰ τῶν αἱρετικῶν. Ἦν μὲν οὖν αὕτη πανταχοῦ κατὰ πᾶσαν Ἐκκλησίαν ἀδόλως γινωσκομένη τε καὶ κηρυττομένη· ἀλλ' ἐπειδὴ νῦν (83), τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἀνανεῶσαι βουλόμενοί τινες, ταύτην μὲν τὴν ἐν Νικαίᾳ παρὰ τῶν Πατέρων ὁμολογηθεῖσαν πίστιν ἐτόλμησαν ἀθετῆσαι, καὶ σχηματίζονται μὲν ὁμολογεῖν αὐτὴν, ταῖς δὲ ἀληθείαις ἀρνοῦνται, παρερμηνεύοντες τὸ ὁμοούσιον, καὶ αὐτοὶ (84) βλασφημοῦντες, εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν τῷ φάσκειν αὐτοὺς κτίσμα εἶναι αὐτὸ (85), καὶ ποίημα διὰ τοῦ Υἱοῦ γεγενῆσθαι· ἀναγκαίως, θεωρήσαντες τὴν τῆς ἐκ τοιαύτης βλασφημίας βλάβην γινομένην (86) κατὰ τῶν λαῶν, ἐπιδοῦναι τῇ σῇ εὐλαβείᾳ τὴν ἐν Νικαίᾳ ὁμολογηθεῖσαν πίστιν ἐσπουδάσαμεν, ἵνα γνῷ σου ἡ θεοσέβεια ἃ μετὰ πάσης ἀκριβείας (87) γέγραπται, καὶ ὅσον πλανῶνται οἱ παρὰ ταύτην διδάσκοντες.

2. Scito enim, religiosissime Auguste, hæc ab omni ævo esse prædicata, hancque ipsam fidem Patres, qui Nicææ convenerunt, confessos fuisse, eamque suffragio suo comprobare universas totius orbis Ecclesias, nempe Hispaniæ, Britanniæ, Galliæ, totius Italiæ, Dalmatiæ, Daciæ, Mysiæ, Macedoniæ, Græciæque et Africæ universæ, nec non Sardiniæ, Cypri, Cretæ, Pamphyliæ, Lyciæ, Isau-

2. Γίνωσκε γὰρ, θεοφιλέστατε Αὔγουστε, ὅτι ταῦτα μὲν ἐξ αἰῶνος ἐστι κηρυττόμενα, ταύτην δὲ οἱ ἐν Νικαίᾳ συνελθόντες ὡμολόγησαν Πατέρες, καὶ ταύτῃ (88) σύμψηφοι τυγχάνουσι πᾶσαι αἱ πανταχοῦ κατὰ τόπον Ἐκκλησίαι, αἵ τε κατὰ τὴν Σπανίαν (89), καὶ Βρετανίαν, καὶ Γαλλίας, καὶ τῆς Ἰταλίας πάσης, καὶ Δαλματίας, Δακίας τε καὶ Μυσίας, Μακεδονίας, καὶ πάσης τῆς Ἑλλάδος, καὶ κατὰ τὴν Ἀφρι-

(79) Γάρ abest apud Theodoretum. Ibidem idem, εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν πίστις. Idem ante, ἐκ των θείων Γραφῶν, addit particulam καί.

(80) Theodor., ἔμεινε δὲ ἀεὶ ἡ πίστις διαπαντὸς ἀβλαβής.

(81) Theodor., Πολλοὺς δὲ ἐν τούτοις ἠπάτησαν, ὥστε, etc. Ibid. Regius, τούτους, mendose.

(82) Sic Theodor. At manuscripti et edit. Commelin., οὖν ἀπαχθῆναι, errore, ut videtur, librariorum. qui o pro σ forte scripserint. Ibid. Theodor., αὐτῶν τῇ δυσφημίᾳ, καὶ φθάσαντες, μέν, etc. Regius quoque particulam μέν addit, quam alii et editi omittunt. Theodor. mox, ὡς προείπομεν, ἐν τῇ κατὰ Νικαίαν συνόδῳ τὴν μὲν Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἀνεθεμάτισαν. Ibid. Regius, ὡς προείπαμεν.

(83) Νῦν deest apud Theodor. Paulo post pro Theodor., αὐτήν, Regius codex, ταύτη. Mox., τετολμνκασιν ἀθετῆσαι. . . τινὲς δὲ ται ὁμολογεῖν αὐτήν. Ibid., αὐτήν om. Reg.

(84) Theodor., οὗτοι.

(85) Αὐτό abest a Theod., qui mox, διὰ τοῦ Υἱοῦ γεγονός.

(86) Theodor. et Regius, γινομένην. Cæteri et editi, γενομένην. Mox Theodoretus, τῇ σῇ εὐσεβείᾳ.

(87) Theodor., μεθ' ὅσης ἀκριβείας. Idem mox, οἱ παρ' αὐτὴν διδάσκοντες. Γάρ sequens abest ab eodem qui item mox, ὅτι αὕτη μὲν ἐξ αἰῶνος κηρυττομένη.

(88) Sic Reg. et Theod. Cæteri vero et editi, ταύτης. Mox πανταχοῦ deest in Theod.

(89) Basil. Felckm. 7, ms. et edit. Commel., ὥστε κατὰ τὴν Σπανίαν. Ibid. Theodor., Βρεττανίαν, καὶ Γαλλίας, καὶ αἱ τῆς Ἰταλίας πάσης, καὶ Καμπανίας, Δαλματίας τε καὶ Μυσίας... καὶ αἱ κατὰ τὴν Ἀφρικὴν πᾶσαι ; etc.

κὴν πᾶσαν, καὶ Σαρδανίαν, καὶ Κύπρον, καὶ Κρήτην, Παμφυλίαν τε, καὶ Λυκίαν, καὶ Ἰσαυρίαν (90) καὶ αἱ κατ' Αἴγυπτον καὶ τὰς Λιβύας καὶ Πόντον καὶ Καππαδοκίαν, καὶ αἱ πλησίον ἡμῶν (91), καὶ αἱ κατὰ ἀνατολὰς Ἐκκλησίαι, παρὲξ ὀλίγων τῶν τὰ Ἀρείου φρονούντων. Ἁπάντων γὰρ τῶν προειρημένων καὶ πεῖρᾳ ἐγνώκαμεν τὴν γνώμην· καὶ γράμματα ἔχομεν. Καὶ οἶδας, ὦ θεοφιλέστατε Αὔγουστε (92), ὅτι, κἂν ἀλίγοι τινὲς ἀντιλέγωσι ταύτῃ τῇ πίστει, οὐ δύνανται πρόκριμα ποιεῖν, πάσης τῆς οἰκουμένης τὴν ἀποστολικὴν πίστιν κρατούσης. Ἐκεῖνοι γὰρ, πολλῷ χρόνῳ βλαβέντες ἀπὸ τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως, φιλονεικότερον ἀνθίστανται νῦν τῇ εὐσεβείᾳ. Καὶ ὑπὲρ τοῦ γινώσκειν τὴν (93) σὴν εὐσέβειαν, κοίτοι γινώσκουσαν, ὅμως ἐσπουδάσαμεν τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν ὁμολογηθεῖσαν ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων ὑποτάξαι. Ἔστι μὲν οὖν ἡ παρὰ τῶν Πατέρων ὁμολογηθεῖσα πίστις ἐν Νικαίᾳ αὕτη·

A riæ, Ægypti, Libyæ, Ponti, Cappadociæ, vicinas quoque nobis nec non Orientis Ecclesias, paucis exceptis qui Arii hæresin sequunur. Quæ enim sit omnium illarum Ecclesiarum sententia,et experientia novimus, et earum habemus litteras. Nec vero te fugit, piissime Auguste, tametsi pauci quidam huic fidei adversantur, præjudicium tamen facere non posse, quippe cum orbis universus apostolicam fidem retineat. Illi enim Ariana hæresi perdiu jam infecti, veræ pietati hodie pertinacius adversantur. Quocirca ut ea de re certior possit esse tua pietas, licet ei minime lateat,'fidem quam episcopi Nicææ confessi sunt, subjicere nobis studio fuit. Itaque fides quam Patres Nicææ confessi sunt, hæc est.

3. Πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεὸν, Πατέρα παντοκράτορα, πάντων ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων ποιητήν· καὶ εἰς τὸν (94) ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, γεννηθέντα ἐκ τοῦ Πατρὸς μονογενῆ, τουτέστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, Θεὸν ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτὸς, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τά τε ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς· τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα, καὶ (95) σαρκωθέντα, ἐνανθρωπήσαντα, παθόντα, καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς· καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα (96) τὸ ἅγιον. Τοὺς δὲ λέγοντας, Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν, καὶ, Πρὶν γενηθῆναι, οὐκ ἦν, καὶ ὅτι Ἐξ οὐκ ὄντων ἐγένετο, ἢ ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως ἢ οὐσίας φάσκοντας εἶναι, ἢ κτιστὸν, ἢ τρεπτὸν, ἢ ἀλλοιωτὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τούτους ἀναθεματίζει ἡ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία (97).

B 3. Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem, omnium visibilium et invisibilium effectorem : et in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei genitum ex Patre unigenitum, id est ex substantia Patris, Deum ex Deo, lumen ex lumine, Deum verum ex Deo vero, genitum, non factum, consubstantialem Patri, per quem omnia facta sunt, sive quæ in cœlo, sive quæ in terra sunt; qui propter nos homines et propter **624** nostram salutem descendit, et incarnatus est, et homo factus est, passus est, et resurrexit tertia die, et ascendit in cœlos, ac venturus est ad judicandum vivos et mortuos. Et in Spiritum sanctam. Illos autem qui dicunt, Fuit aliquando cum non esset, et, Priusquam fieret non erat, et, Ex nihilo factus est, vel C qui ex alia hypostasi aut substantia esse, vel creatum esse aut mutari aut converti posse aiunt Filium Dei, anathemate ferit catholica et apostolica Ecclesia.

4. Ταύτῃ τῇ πίστει, Αὔγουστε, πάντας ἐπιμένειν ἀναγκαῖον, ὡς θείᾳ καὶ ἀποστολικῇ, καὶ μηδένα μετακινεῖν αὐτὴν πιθανολογίαις καὶ λογομαχίαις, ὅπερ πεποιήκασιν οἱ Ἀρειομανῖται (98), ἐξ οὐκ ὄντων τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ λέγοντες, καὶ ὅτι ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, καὶ κτιστὸς, καὶ ποιητός, καὶ τρεπτός ἐστι. Διὰ τοῦτο γὰρ, καθὰ προείπομεν, καὶ ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος ἀνεθεμάτισε τὴν τοιαύτην αἵρεσιν, τὴν δὲ τῆς ἀληθείας πίστιν ὡμολόγησεν. Οὐ γὰρ ἁπλῶς ὅμοιον εἰρήκασι τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, ἵνα μὴ ἁπλῶς ὅμοιος Θεῷ, ἀλλ'

4. In hac fide, Auguste, tanquam divina et apostolica, omnes necesse est permanere, nec ullus eam subtilibus sermonibus et contentionibus immutare debet, uti fecere Ariani, qui Filium Dei ex nihilo esse aiunt, fuisseque aliquando cum non esset, creatumque et factum ac mutabilem esse. Siquidem idcirco, uti supra commonuimus, Nicæna synodus hujusmodi hæresin anathemate multavit, et fidem veritatis confessa est. Nec enim Filium Patri esse similem tantummodo dixere, ne

(90) Regius, Παμφυλίᾳ τε καὶ Λυκίᾳ καὶ Ἰσαυρίᾳ. Ibid. post Ἰσαυρίαν, Theodor., καὶ αἱ κατὰ πᾶσαν Αἴγυπτον καὶ Λιβύην.

(91) Theodor., καὶ τὰ πλησίον μέρη. Idem ibid., καὶ αἱ κατὰ ἀνατολὰς Ἐκκλησίαι. Regius ms., καὶ τὴν κατὰ τὴν ἀνατολὴν Ἐκκλησίαν. Cæteri et editi, καὶ τὰς κατὰ ἀνατολὴν Ἐκκλησίας. Mox Theodor., Ἁπάντων γάρ, etc.

(92) Sic manuscr. et edit. Commel., Theod., Καὶ οἴδαμεν. Θεοφιλέστατε Αὔγουστε, etc. Mox idem, πρόγριμα ποιεῖν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ· Πολλῷ γὰρ χρόνῳ, intermediis omissis. Regius ibid. post πάσης, addit τῆς ab aliis et editis omissum. Idem Theodor., pro ἀντιλέγωσι, habet ἀντιλέγουσι.

(93) Ex Theodor., σύν addimus, ut et vertit Nan- D nius, atque ita legendum esse patet ex sequenti voce, γινώσκουσαν, quam habent mss. Reg. ac Basil. cum Theodor. Edilio autem Comm. cum Felckm. 7 habet γινώσκουσιν. Attamen, σήν deest et in mss. et in editis. Paulo post τῶν ante ἐπισκόπων deest in Regio. Theodor. habet ὑπὸ τοιακοσίων δέκα καὶ ὀκτὼ ἐπισκόπων.

(94) Τόν abest a Segio et Theodor.

(95) Καί deest in Theodor.

(96) Theodor., εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα.

(97) Theodor.. ἡ ἁγία καὶ καθολικὴ καί, etc., et mox, Θεοφιλέστατε Αὔγουστε. Deest in eodem πάντας.

(98) Idem, ὅπερ ἐποίησαν ἐξ ἀρχῆς οἱ, etc.

videlicet similis duntaxat Deo puteratur : sed ut verus ex Deo Deus esse crederetur, scripserunt consubstantialem esse, quod quidem proprie convenit germano et vero Filio veri et naturalis Patris. Neque etiam Spiritum sanctum a Patre et Filio disjunxere, sed illum potius una cum Patre et Filio glorificavere, in una sanctæ Trinitatis fide, quia nempe una est in sæcula Trinitate divinitas.

A ἐκ Θεοῦ Θεὸς ἀληθινὸς πιστεύηται· ἀλλ' ὁμοούσιος ἔγραψαν, ὅπερ ἴδιον ἦν γνησίου (99) καὶ ἀληθινοῦ Υἱοῦ, ἀληθινοῦ καὶ φύσει τοῦ Πατρός. Ἀλλ' οὐδὲ ἀπηλλοτρίωσαν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον συνεδόξασαν αὐτὸ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ ἐν τῇ μιᾷ τῆς ἁγίας Τριάδος πίστει, διά τὸ καὶ μίαν εἶναι ἐν τῇ ἁγίᾳ Τριάδι θεότητα.

Petitio ad Jovianum imperatorem Antiochiæ facta a Lucio, Berniciano, et aliis quibusdam Arianis contra Athanasium episcopum Alexandriæ.

Ἐντυχία γενομένη (1) ἐν Ἀντιοχείᾳ Ἰωβιανῷ βασιλεῖ, παρὰ Δουκίου καὶ Βερνικιανοῦ, καὶ ἑτέρων τινῶν Ἀρειανῶν, κατὰ Ἀθανασίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας.

Prima petitio quam fecerunt, imperatore in campum concedente, in porta Romanensi.

Πρώτη ἐντυχία, ἣν ἐποιήσαντοι ἀπερχομένου τοῦ βασιλέως εἰς κάμπον ἐν τὰ Ῥωμανησίᾳ πύλῃ (2).

Rogamus potentiam tuam, imperium tuum et pietatem tuam, ut nos audias. Imperator dixit : Quinam estis, et unde? Responderunt Ariani : Christiani, domine. Imperator dixit : Unde et ex qua civitate? Ariani dixerunt; Ex Alexandrina. Imperator dixit : Quid vultis? Ariani dixerunt : Rogamus potentiam tuam et imperium tuum ut des nobis episcopum. Imperator dixit : Jussi priorem quem habuistis Athanasium in throno collocari. Ariani dixerunt : Rogamus potentiam tuam, jam multis annis exsul et accusatus est. Miles derepente commotus respondit : Obsecro imperium tuum, ut ipse inquiras quinam et unde sint. Hi enim sunt abjectæ reliquiæ Cappadociæ, residua improbi illius Georgii, qui civitatem et mundum desertum reddidere. His audiis imperator equum calcaribus concitavit, et abiit in campum.

B Δεόμεθά σου τοῦ κράτους, καὶ τοῦ βασιλείου σου, καὶ τῆς εὐσεβείας σου, ἄκουσον ἡμῶν. Ὁ βασιλεὺς εἶπεν · Τίνες ἐστὲ, καὶ πόθεν ; Οἱ Ἀρειανοὶ εἶπον (3) · Κύριε, Χριστιανοί. Ὁ βασιλεὺς εἶπε · Πόθεν καὶ ἐκ ποίας πόλεως ; Οἱ Ἀρειανοὶ εἶπον · Ἀλεξανδρείας. Ὁ βασιλεὺς εἶπε · Τί βούλεσθε (4) ; Οἱ Ἀρειανοὶ εἶπον · Δεόμεθά σου τοῦ κράτους καὶ τοῦ βασιλείου σου, ἐπίσκοπον ἡμῖν δός. Ὁ βασιλεὺς εἶπεν · Ἐκέλευσα τὸν πρότερον, ὑπερ εἴχετε τὸ πρότερον Ἀθανάσιον, καθέζεσθαι ἐν τῷ θρόνῳ. Οἱ Ἀρειανοὶ εἶπον (5) · Δεόμεθά σου τοῦ κράτους . καὶ ἐν ἐξορισμῷ καὶ ἐν κατηγορίᾳ ἐστὶν ἔτη πολλά. Στρατιώτης ἐξαίφνης ζηλώσας ἀπεκρίνατο · Δέομαί σου τοῦ βασιλείου, αὐτὸς ἐξέτασον, τίνες εἰσὶ, καὶ πόθεν. Οὗτοι γάρ εἰσι τὰ λείψανα καὶ ἡ παραβολὴ τῆς Καππαδοκίας, τὰ ὑπόλοιπα τοῦ ἀνοσίου ἐκείνου Γεωργίου, οἱ τὴν C πόλιν καὶ τὸν κόσμον ἐρημώσαντες. Ἀκουσας ὁ βασιλεὺς ἐπτέρνισε τὸν ἵππον, καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὸν κάμπον.

Secunda petitio Arianorum.

Δευτέρα ἐντυχία (6) τῶν Ἀρειανῶν.

Accusationes et probationes habemus contra Athanasium, qui ante decem et viginti annos ab æternæ memoriæ Constantino et Constantio in exsilium pulsus est : Et sub deo dilectissimo, philosophiæ studiosissimo, et beatissimo Juliano item exsulavit. Imperator dixit : Jam præterierunt quæ ante decimum, vicissimum et tricesimum annum institutæ sunt accusationes. Ne mihi de Athanasio dicatis : scio enim quamobrem accusatus et quare proscriptus sit.

Κατηγορίας καὶ ἀποδείξεις ἔχομεν κατὰ Ἀθανασίου, ὅστις πρὸ δέκα καὶ εἴκοσιν ἐτῶν ἐχωρίσθη ἀπὸ τῶν ἀειμνήστων Κωνσταντίνου καὶ Κωνσταντίου, καὶ ἐπὶ τοῦ θεοφιλεστάτου καὶ (7) φιλοσοφωτάτου καὶ μακαριωτάτου Ἰουλιανοῦ ἔσχε τὴν ἐξόρισιν. Ὁ βασιλεὺς εἶπεν · Αἱ πρὸ δέκα καὶ κ', καὶ λ' ἐτῶν κατηγορίαι ἤδη παρῆλθον · Ἐμοὶ μὴ λέγετε περὶ Ἀθανασίου · οἶδα γὰρ διὰ τί κατηγορήθη, καὶ πῶς ἐξωρίσθη.

625 *Tertia petitio Arianorum.*

Τρίτη ἐντυχία τῶν Ἀρειανῶν.

Et nunc iterum quasdam alias accusationes habemus contra Athanasium.Imperator dixit:Non ex tumultu et loquacitate,quod justum est apparebit: sed eligite duo ex vobis, et ex plebe duos alios. Nequeo enim ad singulos vestrum respondere. Qui ex plebe erant dixerunt : Hi sunt reliquiæ improbi Georgii, qui provinciam nostram devastarunt; et in civitatibus nullum permisere consiliarum habitare.

D Καὶ νῦν πάλιν κατηγορίας ἔχομεν ἄλλας τινὰς κατὰ Ἀθανασίου. Ὁ βασιλεὺς εἶπεν · Οὐκ ἐκ τῆς πολυεχλίας καὶ ἐκ τῶν πολυφωνημάτων τὰ δίκαια φανήσεται · ἀλλ' ἢ ἐκκέξασθε δύο ἐξ ἑαυτῶν, καὶ ἐκ τῶν τοῦ πλήθους ἑτέρους δύο. Οὐ γὰρ δύναμαι πρὸς ἕνα ἕκαστον ὑμῶν ἀποφαίνεσθαι. Οἱ ἐκ τοῦ πλήθους εἶπαν · Οὗτοί εἰσι τὰ λείψανα (8) ἀπὸ τοῦ ἀνοσίου Γεωργίου τοῦ ἐρημώσαντος τὴν ἐπαρχίαν ἡμῶν, καὶ

(99) Idem, ἀλλὰ καὶ ὁμοούσιον ἔγραψαν, ὅπερ ἴδιόν ἐστι γνησίου, etc.

(1) Regius, γινομένη.

(2) Scripta anno 363.

(3) Regius, εἶπαν.

(4) Regius codex. Εἶπε · Τί βούλεσθε ; οἱ Ἀρειανοὶ εἶπαν. Editi, εἶπε · Τί βούλεσθε ; Αρενοὶ εἶπον.

(5) Regius, εἶπαν.

(6) Regius prima manu, ἐντυχεία.

(7) Καὶ deest in editis et in Basil., sed legitur in Regio.

(8) Editio Basil. et Regius prima manu, οἱ τὰ λείψανα, sed οἱ in Regio abrasum, a nobis expunctum est.

ἐν ταῖς πόλεσι βουλευτὴν μὴ (9) ἐάσαντες οἰκῆσαι. Οἱ Ἀρειανοὶ εἶπαν· Δεόμεθά σου, εἴ τινα ἂν θέλῃς χωρὶς Ἀθανασίου. Ὁ βασιλεὺς εἶπεν· Εἶπον ὑμῖν, ὅτι τὰ περὶ Ἀθανασίου ἤδη διοίκησιν ἔσχε· καὶ ὀθγισθεὶς εἶπε. Φέρι φέρι (10). Οἱ Ἀρειανοὶ εἶπαν· Δεόμεθά σου, ἐὰν πέμψῃς Ἀθανάσιον, λυμαίνεται ἡ πόλις ἡμῶν, καὶ οὐδεὶς αὐτῷ συνέρχεται. Ὁ βασιλεὺς εἶπε· Καίτοι περιεργασάμενος ἔγνων, ὅτι καλῶς φρονεῖ, καὶ ὀρθόδοξός ἐστι, καὶ καλῶς διδάσκει. Οἱ Ἀρειανοὶ εἶπον (11)· Τῷ μὲν στόματι καλῶς φθέγγεται, τῇ δὲ ψυχῇ δολίως φρονεῖ. Ὁ βασιλεὺς εἶπε· Τοῦτο ἀρκετόν ἐστιν, ὅτι ὑμεῖς ἐμαρτυρήσατε περὶ αὐτοῦ, ὅτι καλῶς φθέγγεται καὶ καλῶς διδάσκει. Εἰ δὲ τῇ γλώσσῃ καλῶς διδάσκει καὶ λέγει, τῇ δὲ ψυχῇ κακῶς φρονεῖ, πρὸς τὸν Θεὸν ἔχει. Ἄνθρωποι γὰρ ὄντες τὸν λόγον ἀκουομεν· τὰ δὲ ἐγκάρδια ὁ Θεὸς οἶδεν. Οἱ Ἀρειανοὶ εἶπον· Κέλευσον ἡμᾶς συνάγεσθαι. Ὁ βασιλεὺς εἶπε. Τίς γὰρ κωλύει ὑμᾶς; Οἱ Ἀρειανοὶ εἶπον · Δεόμεθά σου, αἱρεσιώτας καὶ δογματιστὰς ἡμᾶς ἀπαγγέλλει. Ὁ βασιλεὺς εἶπεν· Ἔργον αὐτοῦ ἐστι, καὶ τῶν καλῶς διδασκόντων. Οἱ Ἀρειανοὶ εἶπον· Δεόμεθα σου τοῦ κράτους· τοῦτον βαστάσαι οὐ δυνάμεθα, καὶ τὰ τεμένη τῶν ἐκκλησιῶν περιῆρεν. Ὁ βασιλεὺς εἶπεν (12)· Οὐκοῦν ἕνεκεν χρημάτων ἦλθετε ὧδε, καὶ οὐχ ἕνεκεν πίστεως; Καὶ πάλιν εἶπεν· Ἀπέλθετε, καὶ εἰρηνεύετε. Ἔτι πρυσθεὶς εἶπε πρὸς τοὺς Ἀρειανούς· Ἀπέλθετε εἰς τὴν ἐκκλησίαν, αὔριον σύναξις ὑμῖν ἐστι. Καὶ μετὰ τὴν ἀπόλυσιν, εἰσὶν ὧδε ἐπίσκοποι, καὶ Νεμεσῖνος ὧδέ ἐστιν· ἕκαστος ὑμῶν, καθὼς πιστεύει, ὑπογράψει. Καὶ Ἀθανάσιος ὧδέ ἐστιν· ὁ μὴ εἰδὼς τὸν τῆς πίστεως λόγον, μάθῃ παρὰ Ἀθανασίου. Ἔχετε τὴν αὔριον καὶ τὴν ἐπαύριον. Ἐκβαίνω γὰρ ἐγὼ εἰς κάμπον.

A Ariani dixerunt : Rogamus te,quemcumque volueris, præter Athanasium.Imperator ait : Dixi vobis, quæ Athanasium spectant jam constituta esse : iratusque ait : Feri, feri. Ariani dixerunt : Rogamus te, si mittas Athanasium, perit civitas nostra, nullusque cum eo conventus agit.Imperator dixit : Atqui diligenter sciscitatus novi eum recte sentire,et orthodoxum esse, atque recte docere. Ariani dixerunt : Ore quidem recte loquitur,animo autem dolose sentit. Imperator dixit : Satis hoc est, quod vos de illo testificati estis,eum recte loqui ac docere.Quod si lingua quidem recte docet loquiturque, animo autem prave sentit, res illi cum Deo est : homines enim cum simus,sermonem audimus : quæ vero in corde latent,novit Deus.Ariani dixerunt : Jube nos B conventus agere. Imperator dixit : Quis vos prohibet? Ariani dixerunt : Rogamus te, hæreticos et dogmatistas nos declarat.Imperator dixit: Hoc ejus officium est, atque eorum qui recte docent. Ariani dixerunt : Obsecramus imperium tuum,hunc ferre non possumus,et agros Ecclesiarum abstulit Imperator dixit : Pecuniarum igitur gratia huc accessistis,et non fidei causa ? Rursumque ait : Discedite, et quiescite. Præterea ad Arianos dixit : Ite ad ecclesiam, cras conventus vobis est ; et post dimissionem adsunt hic episcopi; Nemesinus item hic est: unusquisque vestrum, secundum id quod credit, subscribet. Athanasius etiam hic est.Qui fidei verbum nescit,discat ab Athanasio. Hebetis crastinum et perendinum. Egredior enim in campum.

Καί τις σχολαστικὸς τῶν κυνικῶν ἐντυχὼν τῷ βασιλεῖ. Δέομαί τοῦ βασιλείου σου, προφάσει Ἀθανασίου ἐπισκοπου ὁ καθολικὸς τὰς οἰκίας μου ἥρεν. Ὁ βασιλεὺς εἶπεν· Εἰ ὁ καθολικὸς τὰς οἰκίας σου ἦρε, τί κοινὸν Ἀθανασίῳ;

C Quidam etiam scholasticus ex Cynicis imperatorem rogavit. Rogo imperium tuum. Athanasii episcopi causa catholicus mihi ædes eripuit. Imperator dixit : Si catholicus tuas ædes eripuit, quid hoc ad Athanasium ?

Ἕτερός τις σχολαστικὸς Πατᾶλας εἶπε· Κατηγορίαν ἔχω κατὰ Ἀθανασίου. Ὁ βασιλεὺς εἶπε· Καὶ σὺ τί κοινὸν ἔχεις πρὸς Χριστιανούς, Ἕλλην ὤν ;

Alius quidam Patalas scholasticus dixit : Accusationem habeo contra Athanasium.Imperator dixit: Ecquid tibi cum Christianis, cum sis gentilis ?

Τινὲς δὲ τοῦ πλήθους τῶν Ἀντιοχέων κατέσχον Λούκιον, καὶ προσήνεγκαν τῷ βασιλεῖ λέγοντες· Δεόμεθα τοῦ κράτους σου καὶ τοῦ βασιλείου σου, ἴδε τίνα ἠθέλησαν ποιῆσαι ἐπίσκοπον.

Quidam autem e plebe Antiochenorum Lucium comprehenderunt et imperatori obtulerunt, dicentes ; Rogamus potentiam tuam et imperium tuum vide quem voluerunt episcopum constituere.

Ἑτέρα ἐντυχία (13) πρὸς τῷ πυλῶνι τοῦ παλατιου γενομένη παρὰ Λουκίου.

Alia petitio ad atrium valatii a Lucio facta.

D

Δέομαί σου τοῦ κράτους, ἄκουσόν μου. Ὁ βασιλεὺς ἐστάθη καὶ εἶπε· Σοὶ (14) αὐτῷ Λουκίῳ λέγω, πῶς ἦλθες ὧδε, πλοῖ ἢ πεζῆς (15) ; Λούκιος εἶπε· Λεόμαί σου, πλοῖ, Ὁ βασιλεὺς εἶπε· Πρὸς σὲ λέγω,

Obsecro potentiam tuam,audi me.Imperator substitit et ait ; Tibi ipsi Lucio dico : quomodo huc venisti, navi ne an pedes ? Lucius dixit : Rogo te, navi. Imperator ait : Deus mundi et cometes sol,et

(9) Ita Regius. Edtti et Basil.. μέν. Ibid., ἐάσαντες, legendum forte, ἐάσαντος.

(10) Regius, φερι, φερι, absque accentu.

(11) Regius codex, εἶπαν, et ita semper ud finem usque. Editi, εἶπον.

(12) Hæc Ὁ βασιλεὺς εἶπεν, desunt in Reg. Mox Regius, ἦλθετε. Editio Commel. et Basil., ἤλθατε. Edit. Paris., ἤλθετο, mendose. Mox καί ante πάλιν deest in editis, sed habetur in Reg.Ibid.Reg.,ἀπέλθατε. Paulo post idem, δὸς (sic) τοὺς Ἀρειανούς· ἀπέλθατε.

(13) Regius codex, ἐντυχεια. Mox Reg. Basil. et editio Commeliniana, παρὰ Λουκίου. Editio vero Paris ; παρὰ Λούκιον, male. Hæc confer cum Soz. lib. vi, cap. 5.

(14) Regius codex, σύ perperam.

(15) Ita Regius. Editio Commel., πεζί. Ed. Paris., πεζῇ.

luna iis ipsis succenseat qui tecum navigarunt, quod non te in 626 mare abjecerunt : et navis illa nunquam in posterum secundis fruatur ventis : nec cum jactata fluctibus erit, cum navigantibus ad portum appellat.

Ac per Euzoium postularunt a Probatio et sociis, qui Eusebii et Bardionis successores erant, eunuchis, ut commendationem haberent infideles Ariani. Re cognita, imperator eunuchos tormentis applicans divit : Hæc patiatur quisquis voluerit Christianos deferre. Et sic dimisit eos imperator.

A Αούκιε, ὁ Θεὸς τοῦ κόσμου, καὶ κομήτης (16) ἥλιος καὶ σελήνη, ὀργισθείη αὐτοῖς ἐκείνοις τοῖς ἐμπλέουσιν ἅμα σοι, ὅτι οὐκ ἔῤῥιψάν σε εἰς τὴν θάλασσαν· καὶ ἡ ναῦς δὲ ἐκείνη μὴ ἴσχῃ εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον εὐδρόμους πνοάς, μήτε χειμαζομένη μετὰ τῶν ἐμπλεόντων λιμένος (17) τύχοι.

Καὶ δι' Εὐζωΐου ἠξίωσαν τοὺς περὶ Προβάτιον, τοὺς διαδόχους Εὐσεβίου καὶ Βαρδίωνος, τοὺς εὐνούχους, ὡς ἵνα συστάσεως τύχωσιν οἱ ἄπιστοι Ἀρειανοί. Καὶ γνοὺς τοῦτο βασιλεὺς, καὶ τοὺς εὐνούχους βασανίσας, εἶπεν· Εἴ τις ἐντυχεῖν βούλεται κατὰ Χριστιανῶν, τοιαῦτα πάθοι. Καὶ οὕτως ἀφῆκεν ὁ βασιλεύς.

(16) Sic Reg. Basil. et editio Comm., Edit. vero Paris. male, κοσμήτης. Ibidem Regius, μήνη. Alii omnes, σελήνη.

(17) Regius codex, τύχῃ.

IN ANTONII VITAM MONITUM.

I. *Antonii Vitam, eximium Athanasii opus, haud diu post Joviani tempora editam opinamur, anno circiter* 365, *quo sedata persecutione, invictus fidei defensor, in pace demum Alexandriæ morabatur. Rogantibus autem transmarinis monachis, et, ut vere quidem videtur, Occidentalibus, eam conscripsit, ut testatur ipse sub initium. Neque porro assentimur iis qui, quod,* Πρὸς τοὺς ἐν τῇ ξένῃ μοναχούς, *nuncupetur, missam putant ad monachos monasterii cujusdam, cui nomen Xene fuerit, aut regionis ejus nominis circa Scethen : quam quo pacto transmarinam existiment nescimus. Nam eo prorsus modo hic intelligendum videtur* ἐν ξένῃ *quo supra, p.* 99, μετὰ τὴν ἐπὶ ξένης, ἀντὶ τῆς οἰκείας, καὶ ποῤῥοτάτω διατριβήν. Post vitam, *scilicet, relicta* patria, in extranea regione (in Gallia) peregre actam. *Et p.* 136, Καὶ γὰρ τῆς ἐπὶ ξένης αὐτοῦ διατριβῆς ὑμεῖς παραμυθία γεγόνατε. Vos enim illi in extranea regione (in Italia) commoranti consolationi fuistis. *Atque ex his fortasse locis suspicari liceat, nomine* ξένης, *indicari nonnunquam proprie occidentales regiones, tum quod procul remotæ et transmarinæ essent, tum etiam quod diversa ibi lingua obtineret. Certe in* Italiam *Græce transmissam oportuit, cum ibi eam Evagrius Latine transtulerit, ut infra dicimus : nec mirum Græce scriptam mitti ad Latinos, ubi iis temporibus Græce intelligebant plurimi. Certe Occidentales intelligere omnino videtur Athanasius, cum gratulatur de propagatione monasteriorum et monachorum :* Καὶ γὰρ καὶ παρ' ὑμῖν λοιπὸν μοναστήρια, καὶ τὸ τῶν μοναχῶν ὄνομα πολιτεύεται. Nam apud vos quoque jam demum sunt monasteria, et monachorum nomen celebratur. *Quod vix ad Syros, Cilicas, vel alios transmarinos quam Occidentales dictum credatur. Nostram tamen conjecturam prudentis lectoris judicio permittimus.*

II. *Hæc Græce primum vulgata fuit anno* 1611, *curante Davide Hœschelio, Augustano, qui eam Latine reddidit et notis illustravit, unde eam mutuati sunt Parisienses editores. At cum codices quibus est usus Hœschelius mendis pene infinitis respersi, et nonnunquam mutili fuerint, imperfectam omnino edidit : qui si Evagrii versionem consuluisset, multa loca restituere potuisset, multa perpurgare, Licuit certe nobis per manuscriptorum copiam et præstantiam, emaculatam vulgare. Atque Evagrii versionem una cudendam duximus; quæ scilicet utpote Græcis Athanasii ætate suppar, permagni est ad Græca restauranda asserendaque momenti. Eam itidem cum manuscriptorum et quidem antiquissimorum, tum veterum editorum ope fidei pristinæ restituere conati sumus. Edita illa fuit sub ipsis typographiæ incunabulis a Mombritio, ac deinde omnibus pene cusis* Vitæ sanctorum *collectionibus inserta, accuratius demum a Rosweido, et postea a Bollando publicata est.*

III. *Esse autem germanum Athanasii fetum nulla est dubitandi causa, nec esset quod in eo probando diutius immoraremur, nisi novatorum conatibus obsistendum foret, qui id contendunt, id pugnant, ut opus hoc egregium Athanasio abjudicent : imo in ejus auctorem gravia proferunt maledicta, insulsum scilicet hominem vocantes, insignis mendacii, insignis scorti auctorem. Nimirum, facilius multo ipsis est conviciis oppugnare quam argumentis. Futilia prorsus sunt quæ hactenus immisere tela, ac licet jamdiu fracta, jamdiu quassata fuerint, non cessant in dies ea ipsa contorquere. Quæ denuo depellere non pigebit, cum veterum Patrum testimonia attulerimus.*

1. *Atque ut initium ab ipso Athanasio ducatur, ait sanctus doctor infra,* ὅτε δὲ ἀπεδήμει, καὶ προεπέμ-

πομεν αὐτὸν, ὡς ἐφθάσαμεν εἰς τὴν πύλην, ὄπισθέν τις ἐβόα γυνή· « Μεῖνον, ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, ἡ θυγάτηρ μου δεινῶς ὑπὸ τοῦ δαίμονος ἐνοχλεῖται· μεῖνον, παρακαλῶ, μὴ καγὼ κινδυνεύσω τρέχουσα, » Εἶτα ἀκούσας ὁ γέρων, καὶ ἀξιωθεὶς παρ' ἡμῶν, θέλων ἔμεινεν, *etc.* Cum autem discederet (Alexandria) nosque illum honoris causa commitaremur, ubi ad portam pervenimus, retro mulier clamabat : « Maneto, homo Dei, filia mea graviter a dæmone vexatur : maneto, quæso, ne mihi quoque currenti sit periculum. » Tum his senex auditis, nobisque rogantibus libens substitit, *Ubi planum est ipsum Athanasium hujus* Vitæ *scriptorem de se loqui. Neque vero est quod dicatur, alium esse qui fraude quadam, Athanasii personam præ se ferat. Nam hæc ipsa verba in Evagrii versione reperiuntur, quæ vel ipso Athanasii tempore, vel non multis post ejus obitum annis concinnata fuit. Neque vero puto ausuros, novatores, quantalibet cura huic operi* νοθείας *maculam aspergere conentur, dicere ipsis Athanasii temporibus, vel haud diu post ejus obitum, falsum Athanasium Vitæ Antonii scriptorem exortum esse ; cujus opus, Vitam a vero Athanasio scriptam ita obscuravit, ut nemine absistente hæc admissa sit ab omnibus, Athanasiana vero neglecta haud diu postea interierit.*

2. *Gregorius Nazianzenus, oret.* 21, *haud longe ab initio :* Πάντα μέντοι τὰ ἐκείνου (τοῦ Ἀθανασίου) λέγειν τε καὶ θαυμάζειν, μακρότερον ἂν εἴη τυχὸν, ἢ κατὰ τὴν παροῦσαν ὁρμὴν τοῦ λόγου, καὶ ἱστορίας ἔργον, οὐκ εὐφημίας· ἃ καὶ ἰδίᾳ παραδοῦναι γραφῇ παίδευμά τε καὶ ἥδυσμα τοῖς εἰς ὕστερον εὐχῆς ἔργον ἐμοὶ ὥσπερ ὂν ἐκεῖνος Ἀντωνίου τοῦ θείου βίον συνέγραψε, τοῦ μοναδικοῦ βίου νομοθεσίαν ἐν πλάσματι διηγήσεως. Atque totam quidem (Athanasii) vitam sermone et admiratione prosequi longius fortasse fuerit, quam orationis hujusce institutum ferat ; atque historiæ opus fuerit, non encomii ; quam 827 etiam, ut posteris documento atque oblectationi futuram, proprio scripto mandare cum primis optarem : quemadmodum ipse dicti Antonii *Vitam* conscripsit, et vitæ monasticæ leges narrationis specie tradidit. Vitam *igitur* Antonii *scripsit Athanasius, quæ vitæ monasticæ norma erat : quod huic apprime convenit.*

3. *Hieronimus,* De scriptoribus ecclesiasticis, *cap.* 125 ; Evagrius Antiochiæ episcopus, acris ac ferventis ingenii, cum adhuc esset presbyter, diversarum hypoteseon tractatus mihi legit, quos necdum edidit. *Vitam* quoque *beati Antonii* de Græco Athanasii in sermonem nostrum transtulit. *Hujus Evagrii versio sæpissime cusa fuit. Habeturque Evagrii nomine in codicibus omnibus. Ipseque Hieronymus prologum ejus, tacito Evagrii nomine, epistolæ ad Pammachium inseruit. Cum autem Evagrius in codicibus editisque presbyter dicatur, necesse est hanc scripserit antequam crearetur episcopus, id est ante annum* 368 ; *nam anno* 368 *in episcopatum Antiochenum promotus fuit. Quod si Innocentius, ad quem prologum suum nuncupat, is ipse sit qui anno circiter* 369 *obiit, quod vere simile nobis videtur, aliquot ante obitum Athanasii annis hæc interpretatio Latina ab Evagrio edita fuerit. Quamobrem cum vel vivente Athanasio, vel pauculis ab ejus morte annis suam versionem concinnarit Evagrius, ipsa sane luce lucidius fuerit, ut germanam habemus Evagrii versionem ex Græco Athanasii adornatam, ita habere ipsam Athanasii Græcam, quæ huic ita convenit, ut ne interpolatam quidem utramlibet suspicari liceat. Huic argumento qua ratione occurrere possint neoterici, intelligere nequimus : nisi forte dicant Græcum falsificum cum Latino conspirasse, aut saltem eodem animo id factnoris admisisse ; ut ille nomine Athanasii in Oriente* Vitam Antonii *conscriberet, hic in Occidente Evagrii nomine ejus versionem adornaret : quibus ita res ex voto cesserit, ut falsis scriptis vero obruerint, et oblitterarint. Hæc quantumvis absurda fortassis usurpabunt, qui multo futiliora objecere.*

4. *Eodem ille libro, cap.* 87 : Fertur, *ait,* Athanasii historia, *Antonii monachi Vitam* continens. *Et cap.* 88 ; Antonius monachus, cujus *Vitam* Athanasius Alexandrinæ urbis episcopus, insigni volumine prosecutus est.

5. *Sancti-Ephremi insignis exstat locus, in illud,* Attende tibi ipsi : *quem longiusculum licet huc referre visum est.* Cujusmodi sanctus Antonius exstitit, quemadmodum et sanctus Athanasius episcopus meminit in *Vita* quam de eo conscripsit. Nam multa exercitatione, eaque incitatiore ac vehementiore est usus. Jejunabat enim semper, indumentumque gerebat, interius quidem cilicium, exterius autem pelliceum, idque ad mortem usque servavit ; ita ut neque corpus sordium causa aquis ablueret, neque penitus suos pedes lavaret, neque illos unquam omnino, vel aqua tingeret, nisi necessitate cogente. Sed neque quis eum denudatum unquam conspexit, nec prorsus Antonii corpusculum undum, præterquam cum post mortem sepeliretur, cuiquam patuit. *Ursusque ait :* Etsi ista ad illius virtutem parva, ex iis tamen qualis Dei servus fuerit Antonius, considerare et æstimare licet ; quippe qui a juventute ad tantam usque ætatem æqualem semper servabat in exercitatione alacritatem : et neque senectute fractus, delicatioribus utebatur cibis ; neque propter debilitatem corporis immutabat sui indumenti habitum. Aut sit forte pedes aqua tingeret, et tamen in omnibus illæsus permanebat : nam etiam oculos illæsos integrosque servabat, recteque cernentes. Et ne singula consectemur ; cunctis qui cibis variis, et lavacris diversisque vestimentis utuntur, ipse multo illustrior apparebat, ac clarior et ad fortitudinem alacrior. *Hæc S. Ephremi Athanasio æqualis verba eo retulimus ex integro, quod sint* Vitæ Antonii *Athanasianæ, ut jam comparet, veluti compendium ; ut nemo sanus non videat fuisse illa ex iis expressa. Quod enim habet Ephrem* de victu S. Antonii, *de corporis neglectu et maceratione ; hic omnia habentur, et quæ initio attulimus,* iisdem verbis num. 47.

6. *Chrysostomus, homilia* 8 in Matth., *sub finem :* Εἰ δέ τις οὐδέποτε ἐπέβη τῶν σκηνῶν ἐκείνων, ἐννοείτω τὸν μέχρι νῦν ἐν τοῖς ἁπάντων στόμασιν ὄντα, ὃν μετὰ τοὺς ἀποστόλους ἡ Αἴγυπτος ἤνεγκε, τὸν μακάριον καὶ μέγαν Ἀντώνιον· καὶ λογιζέσθω, ὅτι καὶ οὗτος ἐν ἐκείνῃ τῇ χώρᾳ γέγονεν, ἐν ᾗ καὶ Φαραώ· ἀλλ' ὅμως οὐδὲν παρεβλάβη, ἀλλὰ καὶ θείας ὄψεως κατηξιώθη· καὶ τοιοῦτον ἐπεδείξατο βίον, οἷον οἱ τοῦ Χριστοῦ νόμοι ζητοῦσιν. Καὶ τοῦτο εἴσεταί τις μετὰ ἀκριβείας, ἐντυχὼν τῷ βιβλίῳ τῷ τὴν ἱστορίαν ἔχοντι τῆς ἐκείνου ζωῆς, ἐν ᾧ καὶ πολλὴν ὄψεται τὴν προφητείαν, καὶ γὰρ περὶ τῶν τὰ Ἀρείου νοσούντων. Si quis vero nondum illa adiit tabernacula, is virum cogitet qui hactenus in omnium ore versatur, quem post apostolos tulit Ægyptus, beatum scilicet et magnum Antonium : memineritque in eadem illum qua Pharao regione exstitisse ; nihilque tamen hinc accepit detrimenti, imo divina donatus est visione. Atque tale vitæ genus coluit qualem postulant Christi leges. Cuique autem id accurate ediscere in promptu est, legendo scilicet librum in quo vitæ illius historia continetur. Multa quippe prophetico vidit spiritu, in quibus ea sunt quæ de Arianis, etc. *Quæ fusius ibi ille prosequitur ; ailque nullum unquam exstitisse apud hæreticos hujusmodi virum. Quem autem hic memorat librum, esse Athanasii non est dubium ; nam falentur sectarii, etiam Damasceni tempore exstitisse verum Athanasii* De Antonii Vita *librum, nec vel ipsos puto dicturos, jam falsificum alium edidisse ; qui enim tam modico post Athanasium tempore hoc facinus aggressus ille sit, ita ut opus ejus etiam magnos eruditissimosque viros, ipsumque Chrysostomum in errorem deduceret. Porro visio illa de Arianis quam memorat, hoc in opere narratur, cum aliis quæ de prophetico Antonii spiritu habet Chrysostomus ; quæ tamen adversarii in Athanasio opere non admittunt.*

7, *Rufinus. l.* 1 Hist. eccl. *cap.* 8 : De virtutibus Antonii, *ait,* atque institutis et sobrietate mentis, ut in solitudine vitam degens, usus solummodo sit consortio bestiarum, et de dæmonibus crebros agens triumphos, placuerit Deo supra cunctos mortales, utque institutionis suæ præclara usque in hodiernum diem monachis exempla reliquerit, volentem me aliqua exponere, ille libellus exclusit, qui ab Athanasio scriptus, etiam Latino sermone editus est. *Qui non videt memorare Rufinum* Vitam *quam nunc habemus cum Latina Evagrii versione?*

8. *Augustinus,* Confess. *lib.* VIII, *cap.* 13, *præclara habet de Antonio, longiora autem quam* **628** *ut hic offerantur : pauca excerpamus :* Stupebamus autem, *ait,* audientes tam recenti memoria, prope nostris temporibus testatissima mirabilia tua in fide recta et catholica Ecclesia. Omnes mirabamur, et nos quia tam magna erant et ille (Pontitianus) quia inaudita nobis erant, etc. *Et cap.* 19 ; Surgunt indocti *(de Antonio loquens)* et cœlum rapiunt, et nos cum doctrinis nostris sine corde, ecce ubi volutamur in carne et sanguine. *Quæ ibi vide lectu sane dignissima. Et cap.* 28 : Audieram enim de Antonio, quod ex evangelica lectione cui forte supervenerat, admonitus fuerit, tanquam sibi diceretur, quod legebatur : « Vade, vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cœlis, et veni, sequere me, » et *tali oraculo* confestim ad te esse conversum. *Quæ ipsissima sunt quæ narrantur num.* 2.

9. *Idem Augustinus in prologo* De doctrina Christiana : Recordentur, *ait,* se tamen per homines didicisse, vel litteras, nec propterea sibi ad Antonio sancto et perfecto viro Ægyptio monacho insultari debere, qui sine ulla scientia litterarum Scripturas divinas, et memoriter audiendo tenuisse, et prudenter cogitando intellexisse prædicatur. *De quo Augustini loco inferius agimus.*

10. *Paulinus, prologo ad* Vitam sancti Ambrosii : Hortaris, *ait,* venerabilis Pater Augustine, ut sicut beati viri, Athanasius episcopus et Hieronymus presbyter, stylo prosecuti sunt *Vitam* sanctorum Pauli et Antonii in eremo positorum.

11. *Palladius in* Historia Lausiaca, *c.* 8, *de Ammune :* Τούτου θαῦμα διηγήσατο ὁ μακάριος Ἀθανάσιος ὁ ἐπίσκοπος, γράψας εἰς τὸν περὶ Ἀντωνίου βίον, ὅτι, παρέρχεσθαί ποτε μέλλων τὸν Λύκον ποταμὸν ἅμα Θεοδώρῳ μαθητῇ αὐτοῦ, εὐλαβεῖτο ἀποδύσασθαι, ἵνα μὴ γυμνὸν ἑαυτὸν ἴδῃ ποτέ· καὶ ἐν τῷ διαπορεῖν αὐτὸν εἰς τὸ πέραν εὑρέθη τοῦ ποταμοῦ, ὡς ἐν ἐκστάσει περάσας δίχα πορθμοῦ, ὑπὸ ἀγγέλων μετενεχθείς. Rem miram de illo narravit Athanasius episcopus, *Vitam* conscribens *Antonii,* quod cum transiturus esset Lycum fluvium cum Theodoro discipulo suo, vereretur que vestimenta exuere, ne sese nudum conspiceret : cum anxius esset, sese trans fluvium reperisse, quasi in exstasi absque scapha trajecisset, translatus ab angelis. *Quam historiam habes in hoc opere.*

12. *Socrates, libro* I, *cap.* 21 : Ὁποῖος δὲ ἦν ἐπὶ τῶν αὐτῶν χρόνων καὶ ὁ μοναχὸς Ἀντώνιος ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Αἰγύπτου, ὡς φανερῶς τοῖς δαίμοσιν ἀντεπάλαιεν, ἐφευρίσκων τε ἁπλῶς τὰς τέχνας αὐτῶν καὶ τοὺς ἄθλους, καὶ ὅπως πολλὰ ἐποίει τεράστια, περιττὸν λέγειν ἡμᾶς· ἔφθασε γὰρ Ἀθανάσιος ὁ Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος, μονόβιβλον εἰς τὸν αὐτοῦ βίον ἐκθέμενος. Qualis in solitudine Ægypti fuerit iisdem temporibus Antonius monachus, qui cum dæmonibus palam dimicavit, astus eorum atque insidias omnes deprehendens ; et ut multa prodigia ac miracula ediderit, superfluum mihi videtur commemorare. Athanasius quippe Alexandriæ episcopus jamdiu librum unum de vita illius conscripsit. *Idem de Ammune loquens monacho, ait,* Τούτου τοῦ Ἀμμοῦν τὴν ψυχὴν μετὰ θάνατον ἀναλαμβανομένην ὑπὸ ἀγγέλων ὁ κατ' αὐτὸν *βιώσας* Ἀντώνιος ἐθεάσατο, ὡς φησιν ἐν τῷ Βίῳ αὐτοῦ ὁ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος. Hujus

Ammunis animam obitum ab angelis efferri, Antonius, qui iisdem vivebat temporibus, vidit; sicut in ejus *Vita* Athanasius Alexandrinus episcopus.

Sozomenus libro I, *cap.* 13, *Vitæ Antonii compendium adornat ex hoc haud dubie libro excerptum, ubi non modo res, sed etiam integræ sententiæ hinc depromuntur, ut quisque videbat: quod autem quædam ibi enarrantur quæ nusquam comparent apud Athanasium, quid mirum, cum testatur, ipse se minimam gestorum Antonii partem narraturum: horteturque monachos ut scisciteutur a multis, ac certo sciant se nunquam omnia illius memoranda gesta aduituros?*

14. *Auctor* Vitæ sancti Pachomii *sub initium:* Τοῦ γὰρ ἀσκητικωτάτου καὶ ἀληθῶς ἐναρέτου Πατρὸς ἡμῶν Ἀντωνίου τοιοῦτος ἦν ὁ βίος, ὡς ὁ τοῦ μεγάλου Ἠλίου, καὶ Ἐλισσαίου, καὶ Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ, καθὼς καὶ ἐγγράφως μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ μετὰ τὴν τελευτὴν ὁ ἁγιώτατος ἀρχιεπίσκοπος Ἀθανάσιος, καὶ τὴν αὐτὴν διαγωγὴν ὁμοῦ δηλώσας τοῦ ἁγίου Πατρὸς Ἀμοῦν, ἀρχιμονάζοντος ἐν τῷ ὄρει τῆς Νιτρίας ἀδελφῶν, καὶ σὺν αὐτῷ Θεοδώρου. Præclari etenim ascetæ, et vere virtutibus eximii Patris nostri Antonii, talis vita fuit qualis magni Eliæ, Elisæi et Joannis Baptistæ, ut in ejus Vita post mortem ipsius scripta testatur sanctissimus archiepiscopus Athanasius: ubi de vita item Ammunis agit monachorum præfecti in monte Nitriæ, nec non de Theodoro.

15. *Joannes Damascenus, orat.* 1 De imaginibus: quemadmodum, *ait*, scimus beatum Athanasium sanctorum reliquias non in urnis collocandas, sed humi condendas, eo consilio censuisse, ut absurdum Ægyptiorum morem abrogaret, qui mortuos suos non sub terra condebant, sed in lectulis et scimpodiis collocabant. *Et in* Historia Barlaami et Josaphati, *c.* 37: Ac denique ingentem in ipsius animo, quemadmodum quodam loco de magno Antonio proditum est, cogitationum pulverem commovebat. *Prior locus legitur sub finem. Alter ipsis verbis num.* 5.

IV. *Plura proferri possent Patrum loca sed plusquam satis hæc sunt. Ecquodnam Athanasii opus germanum fuerit, si spurium istud concedatur: cujus auctoritas tot Patrum, et quidem multorum Athanasio æqualium testimonio firmatur? Et quod omnem dimoveat suspicionem adest Evagrii versio, quam vel superstite, vel haud diu mortuo Athanasio, constat esse scriptam. Adversariorum argumentis plane levissimis jam occurramus.*

Aiunt esse commentum insulsi hominis qui insigne mendacium, insigne scortum ediderit: ad quæ et similia Sculteti atque Riveti maledicta hoc unum reponemus. Longe aliter sensisse omnes qui ab Athanasii tempore exstitere Patres, atque ea hic legi Christianæ et monasticæ vitæ documenta, quæ prudens Christianus, nedum *aspernetur, ut præclara vitæ instituendæ præcepta amplecti debeat.*

Non haberi item dicunt monasticæ vitæ leges, quas Nazianzenus scribit Athanasium sub narrationis prætextu voluisse promulgare. Sed Nazianzenus loco superius a nobis allato id solum innuit, Antonii Vitam *ab Athanasio scriptam monasticæ vitæ normam esse, quod sane huic optime convenire nulli non conspicuum est.*

Narrant etiam alii, *ait Rivetus,* Antonium causidicum fuisse et valde doctum. At commentitius 829 auctor iste dicit eum indoctum fuisse et litterarum imperitum. Id quidem verum est Augustini tempore jactatum fuisse. Antonium illum sine ulla scientia litterarum Scripturas divinas et memoriter audiendo tenuisse et prudenter cogitando intellexisse. Simile etiam quid prædicatum fuisse de servo barbaro Christiano; sed quantum his narrationibus fide tribuerit Augustinus, ex eo patet quod subjicit *De doctrina Christiana,* l. I, in prologo: « At si hæc quidem falsa arbitretur, non ago pugnaciter. Quod sane non dixisset si Athanasium ejus narrationis non habuisset auctorem. *Hæc Rivetus, quam bona fide, hinc edisces. Postquam de Antonio quæ supra attulimus et notat hic Rivetus, narravit Augustinus, subdit:* Aut ab illo servo barbaro Christiano, de quo a gravissimis fideque dignissimis viris nuper accepimus: qui litteras quoque ipsas nullo docente homine, etc. *Et post hanc historiam subjicit:* At si hæc quispiam falsa arbitretur, non ago pugnaciter. *Cum dicit se hanc postremam historiam a gravissimis fideque dignissimis viris accepisse, totum Riveti evertit ratiocinium; quod cum probe averterit Rivetus, illa verba callide prætermisit. Nam si, ut perperam pugnat Rivetus, ideo ait Augustinus:* At si quisquam falsa arbitretur, non ago pugnaciter, *quod parum fidei his narrationibus tribueret, nihil repugnat Athanasianæ historiæ non habuisse fidem, qui item historiæ a gravissimis fideque dignissimis viris traditæ parum fidei tribuerit. Sed revera nec Athanasio nec aliis illis fide dignissimis viris fidem ut deroget Augustinus illa dicit: sed, ut patet, contentionis vitendæ studio. Alioquin cur fide dignissimos vocasset, an ut postea se eorum dictis parum fidei habere testificaretur? At vero non hoc solum in loco id Augustinus ait; sed etiam* Confessionum *lib.* VIII, *c.* 19, *ubi de Antonio loquens ait:* Surgunt indocti, etc., *quæ vide superius.*

Quod vero aiunt Hospinianus aliique Antonium causidicum fuisse et valde doctum: hoc, ut advertit Rosweidus, ex Suida expiscatus ille est. Ad ipsum Suidam, brevitatis causa, lectorem remittimus: ibi enim protinus quivis perspiciet quanta sit inter Antonium illum et nostrum discrepantia. Mirum sane postquam Hospiniani commentum delectum fuerat, ab omnibus tamen qui illius fuere sententiæ usurpatum postea fuisse.

cum maxime falsorum deorum cultor feratur in Suida Antonius. Sed, etsi Christianus esset, an liceret quemvis obvium Antonium, istum esse affirmare?

Piget sane tricis hujusmodi tempus terrere, utque brevi complectamur dicimus multa levissima a Riveto objici, ut quod ait de responso ad Philosophos Antonium irridentes, digno sane magni Antonii; quod, ut ridiculum exhibeat, detruncat Rivetus, uti cuique videre licet.

Aliud affert idem de pallio, quod Antonius in extremis agens Athanasio, a quo acceperat dedit. Nam ut vult Rivetus cum pallium ab Athanasio sibi datum pro Pauli corpore humando tradiderit, non potuit illud ipsum Athanasio restituere. Quod quam futile sit ut videas, nota Antonium quindecim ante mortem annos Paulo pallium attulisse ab Athanasio sibi datum. Qui autem vetat ut post hæc aliud ab Athanasio pallium acceperit?

Ait autem ibidem nihil hic haberi de Paulo quicum Antonius collocutus est: quod nunquam putat ab Athanasio omittendum fuisse. Sed cum Hieronymus, qui hanc narrat historiam, dicat illam se scribere quia omissa fuerit, ab Athanasio certe fuit omissa, cujus haud dubie scripta legerat Hieronymus. Et alioqui Athanasius, ut dictum est, se testatur minimam partem Antonii gestorum narrasse. Quod satis sit ad omnia alia ex omissis petita, depellenda argumenta. Exstant sane permulta alia Antonii vitam spectantia, quæ hic minime leguntur, quæque Bollandus ex variis collecta scriptoribus, ad calcem Vitæ Antonii *apposuit.*

Quod corporeos faciat dæmones Antonius, ut vult Rivetus, minime constat: ait solum ille dæmones levibus uti corporibus. Etiamsi corporeos faceret, quid hinc colligatur? multi namque Patres ante definitam rem ita tradidere. Et alioqui an si qua in Patribus de doctrina difficultas occurrat, statim νοθείας *suscipio? Quot exstant talia?*

Res non est difficilis remanere in statu innocentiæ qua conditi sumus, ut ait Antonius, dum adsit Dei gratia, quam perperam Rivetus vult excludi ab Antonio; cum ne verbum quidem ejusmodi usquam in hoc libro compareat. Quinimo sæpe ac liquidissime innuit Antonius, omnia vobis bona, dæmonum lapsum, victoriam de tentationibus reportatam e Domino provenire.

Deum ait Rivetus: Verus Athanasius: in *Epistola ad solitarios,* narrat, Blacii femur proficiscentis ad primam mansionem, equum cui insidebat cervicibus retortis, ita momordisse, atque ex dorso excussum humi affixisse, ut intra triduum proximum perierit. Auctor vero *Vitæ Antonii* equum quo Nestorius præses vehebatur morsu repentino Blacium decussisse in terram, ac sic in eum inhiantem femora ejus lacerasse et corrosisse, ut statim relatus in civitatem post triduum mortuus sit. Hæc varietas verum Athanasium a fictitio evidenter distinguit. *Leve illud; nam primo equus qui Balacium male accepit, utrobique Balacii dicitur, scilicet supra pag.* 278 *et infra in hoc opere. Superius autem legitur,* ἐπιστραφεὶς ὁ ἵππος, conversus equus, *quin dicatur, fueritne ille equus quo insidebat Balacius, an alius qui item suus esset. Ut detur tamen esse aliquam discrepantiam, quoties fit ut historias quas dudum narravimus, accuratius postea ediscamus. Si hoc argumentum aliquanti pretii esset,* Epistolam ad monachos *potius peteret quam* Vitam Antonii, *Nam certissimum licet sit priorem Athanasii esse, nequaquam illa tot veterum testimoniis, tot argumentis nititur. Nec defuere viri doctrina conspicui, qui putarint non ab ipso Athanasio, sed ejus jussu ab aliquo scriptam illam fuisse: quia scilicet nunquam putant in prima persona singulari locutum ibi Athanasium, quod tamen minus verum est. Nam aliquoties in persona Athanasii loquitur ibidem. Nec minimum dubii est esse ipsius Athanasii, qui etiam se testatur in* Epistola ad Serapionem, *ejusmodi litteras ad monachos misisse.*

V. *Scriptor nuperus, superioribus denuo allatis argumentis, novum hoc profert, Socratem scilicet et Sozomenum dicere, quod historia feratur de Ammone in cœlum elato, quin memorent eam ab Athanasio narrari, unde sequitur hanc* Antonii Vitam *in qua narratur hæc historia, eam non esse quæ ab Athanasio scripta est. Hæc quam consequenter judicent eruditi, sed oscitanter admodum scriptor iste ait, non dicere Socratem eam ipsam haberi apud Athanasium. Nam post allatam eam historiam ait:* Quemadmodum in *Vita Antonii* S. Athanasius archiepiscopus Alexandrinus, etc.; **630** *ante Socratem vero Palladius idipsum ex Athanasio refert. Utriusque locum vide supra.*

VI. *Restat ut unum levemus quorumdam scrupulum, qui ægre tot visis, tot prodigiis, tot dæmonum phantasiis et portentis, quot in hac Vita leguntur, habent fidem. Sed hac in re tria cum primis cogitanda sunt:* 1° *Quidquid sit de visis illis et dæmonum phantasiis, an vera scilicet sint, necne; ex Chrysostomi, Rufini, Augustini et Socratis testimoniis superius allatis, compertum est, res ejusmodi multas in* Vita Antonii *ab Athanasio scripta fuisse recensitas, quare nullius id momenti est ad eam Athanasio adjudicandam.* 2° *Licet non temere cuique visa et dæmonum spectra loquenti credendum sit, cum maxime multi fabulis ejusmodi recensendis gaudeant, temerarium prorsus foret sine delectu omnia explodere, cum potissimum ejusmodi plurima in Evangelio legamus, dæmonum scilicet legiones unicum aliquando hominem, aliquando porcorum bina millia invadentes, diabolumque videamus ad Jesum accedentem forma (ut putant fere omnes) humana: cum prænuntiavit item Dominus fore ut qui crederent in eum, in nomine ejus dæmonia ejicerent, aliaque prodigia,*

etiam majora, quam ipse, ederent : cum apud omnes ferme Patres etiam gravissimos eruditissimaque paria enarrentur. Unde non prudentis esset res ejusmodi, solum quia sunt præter consuetudinem, nulla habita narrantium ratione, inter aniles fabulas computare. 3° *Quæ hic de dæmonum phantasiis leguntur, eadem ipsa iisdem fere verbis expressa habentur in* Epistola ad episcopos Ægypti Libyæ *sub initium : ubi bene multa reperies istis adeo similia, ut eamdem facile Athanasii manum agnoscas.*

VII. *Evagrii versionem quod spectat, usque adeo libera est, ut sæpenumero verborum Athanasii nihil pensi habuisse videatur, imo ab ejus scopo frequentissime aberrat, soletque brevius Athanasiana exprimere, quam in Græcis enarrentur. Quæ causa nobis fuit ut versionem e regione Græci textus quæ ipsi omnino responderet adornaremus, Evagrii versione ad imum paginæ posita. Innocentium porro ad quem nuncupat prologum suum Evagrius, opinamur cum Rosweido eum esse, de quo Hieronymus epist.* 41 *ad Rufinum* : Innocentium enim, partem animæ meæ, repentinus febrium ardor abstruxit. Nunc uno ex toto mihi lumine Evagrio nostro fruor; cui ego semper infirmus ad laborem cumulus accessi.*Cujus mors cum anno* 369 *vel* 370 *contigerit, sequitur haud diu post scriptam Græce* Antonii Vitam, *Latine versam Athanasio superstite fuisse.*

VIII. *Cum Bollando autem existimamus ejus interpretationem adornasse Evagrium cum in Italia esset : nimirum Italiam Evagrius cum Eusebio Vercellenci petierat circa annum* 362, *isthinc reversus est cum Hieronymo et Innocentio post Eusebii Vercellensis abitum, anno circiter* 369 *vel* 370. *Innocentius vero itineris socius, cui versionem suam nuncupat, in ipso ad Syriam adventu obiit, ut Hieronymus indicat epistola* 41 *ad Rufinum. Quare non potuit post reditum eam versionem adornare, atque ad Innocentium inscribere. Quod autem suspicatur Bollandus, Evagrium forte Alexandriam cum Eusebio Vercellensi commigrasse, atque illic* Antonii Vitam *ab Athanasio Græce accepisse; id sane fieri omnino non potuisse arbitramur. Nam præterquam quod non sat otii Athanasio fuisse tunc videtur ad eam conscribendam, quippe qui nupperrime ab exsilio remigrasset, et gravissimis tunc Ecclesiæ necessitatibus detineretur, ait ipse in prologo ad* Vitam Antonii, *rogantibus monachis id operis aggressum se urgeri a tabellario, qui Athanasii opusculum (jussu haud dubie monachorum) delaturus erat, quod scilicet ad finem vergeret navigandi tempestas.At cum Eusebius Vernellencis Alexandria sit profectus circa Augustum mensem, nondum Athanasius opus suum conscripsisse;et tunc Evagrio tradidisse potuit. Quare putamus data Ecclesiæ Athanasioque summa pace anno circiter* 365 *hoc opusculum ab Athanasio editum in Italiam transmissum atque illic postea ab Evagrio Latine versum fuisse.*

IX. *Hanc autem versionem ac Hieronymo fuisse adornatam putavit post alios quosdam Baronius; hinc deceptus quod in epistola* 101 *ad Pammachium Hieronymus prologum Evagrii referens, tacito Evagrii nomine, hæc dicat* : Qualis super hoc genere præfatiuncula sit, in libro quo *beati Antonii Vita* describitur ipsius lectione cognosse : « Ex alia in aliam, » etc., *ut infra, sub finem legitur* : qui beatum Antonium te petente transposui. *Quod de se dixisse Hieronymum male putavit Baronius : cujus lapsus jam nemini non liquet : quare non est quod in his diutius immoremur.*

X. *Cæterum ordinem temporis sedulo servat hoc in libro Athanasius quod a viris eruditione conspicuis minime animadversum erroris illis causa fuit. Curavimus nos singula gesta suis temporibus ascribere, annis quam accuratius potuimus ad marginem notatis.*

—

PROLOGIUS EVAGRII IN VITAM SANCTI ANTONII.

Presbyter Evagrius Innocentio charissimo filio in Domino salutem (18).

Ex alia in aliam linguam ad verbum expressa translatio sensus operit (19),et veluti læto gramine sata strangulat. Dum enim casibus et figuris servit oratio, quod (28) brevi poterat indicare sermone, longo ambitu circumacta vix explicat (21). Hoc igitur ego vitans, Vitam beati Antonii, te petente, ita transposui, ut nihil desit ex sensu, cum aliquid desit ex verbis. Alii syllabas aucupentur et litteras, in quære sententiam.

(18) Colbertinus, Sancti Germani codex, Gemmeticensis 2, *Presbyter Evagrius carino* (German. addit *charissimo*) *filio*. Nimirum cum esset scriptum in quibusdam codicibus, carmo pro charissimo, ex carmo demum carino factum fuit.

(19) Hieronymus ad Pammachium, *sensum*. Ibid. Colb. solus, *aperit*. Mox omnes manuscripti et Hieronym., *læto gramine*. Editi, *lætum gramen*.

(20) German., *breviter*. Mox Gemmeticensis 1 et 2, et Hieronym., *indicare*, alii omnes, *indicari*.

(21) Hieronymus : *Hoc igitur ego vitans qui beatum Antonium te petente transposui*. Et sic etiam Colb. Gemm. 2 et Germ., qui tamen pro *qui*, habent *ita*, melius. Gemmet. 1, *Igitur ego Vitam beati Antonii, ita te petente, transposui*. Editi : *Hoc igitur ego vitans, Vitam beati Antonii, te petente, ita transposui*. Mox Gemmet. 1 et Colb., *syllabis occupentur et litteris*. Ibid. Germ. et Gemmet. 2, *quæris*.

ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

ΤΟΥ ΟΣΙΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΝΤΩΝΙΟΥ

ΕΥΤΓΡΑΦΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΟΣΤΑΛΕΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΝ ΤΗ ΞΕΝΗ ΜΟΝΑΚΟΥΣ

ΠΑΥΑ ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΧΑΝΔΡΕΙΑΣ (1).

—

VITA ET CONVERSATIO

S. P. N. ANTONII

SCRIPTA MISSAQUE AD MONACHOS IN PEREGRINA REGIONE VERSANTES, A SANCTO PATRE NOSTRO ATHANASIO EPISCOPO ALEXANDRIÆ.

—

SYNOPSIS.

Prœmium.
1-2. Nascitur Antonius anno 251.
3-4. Monasticæ vitæ nomen dat anno circiter 271.
5-6. A dæmonibus vexatur.
7. Ejus vitæ institutum.
8-10. Ad sepulcra se confert. Ejus cum dæmonibus pugnæ.
11. Annorum prope 35 eremum adit, anno circiter 285. Discum aureum et argenti massam invenit.
12-13. In castellum desertum ingreditur, anno circiter 285. Ejus cum dæmonibus certamina. Signi crucis usus.
14-15. Anno circiter 305, cum 55 prope annos natus esset, a castello egreditur. Monasteria in montibus construi cœpta eodem circiter tempore.
16-43. Oratio Antonii ad monachos ex Ægyptiaca lingua versa.
44. Monasteriorum Antonii status.
45. Secuedit in monasterium sum.
46. Anno 310 Alexandriam petit martyrii cupidus.
47. Aspera ejus vitæ ratio.
48. Puellam a dæmone liberat.
49-50. Ad montem interioris solitudinis se confert.
51-54. Ejus pugnæ adversus dæmones.
55. 56. Antonii monita.
57. Fronto palatinus curatur.
58. Virgo quædam sanatur. De Paphnutio monacho et confessore.
59. Frater quidam siti exstinguitur.
60. Antonius videt Ammonis monachi animam in cœlum efferri.
61-62. Antonius Polycratiam curat virginem.
63. Adolescentem a morte liberat.
64. Item alium.
65. Visio Antonii.
66. Animæ justorum post mortem in cœlum feruntur.
67. Antonius honorat episcopos et clericos.
68. Hæreticos odio habet.
69-70. Alexandriam petit rogatu episcoporum ut Arianos confutet, quod gestum ab anno 326 ad 335.
71. Remigrantem Athanasius comitatur usque ad portam.
72-79. Antonii colloquia cum philosophis.
80. Virtute signi crucis Antonius dæmonicos liberat.
81. Constantinus imp. et filii ejus scribunt ad Antonium.
82. Visio Antonii anno 339 de ecclesiarum direptione ab Arianis postmodum facta anno 341.
83-84. Non jussu sanat Antonius, sed orando Christumque nominando.
85. Antonii ad quemdam ducem lepida responsio.
86. Antonius Balacio mortem prænuntiat quæ ipsi accidit.
87-88. Antonii monita.
89-90. Postrema Antonii oratio ad monachos in exteriore monte, cum esset 105 circiter annorum.
91. In morbum incidit.
92. Mors Antonii anno 356, 17 Januarii, ut putatur, de qua re etiam in *Vita Athanasii*.

—

(1) Sic titulus apud Hœschelium, in Regio et Jesuit. Edit. vero Paris., Εἰς τὸν βίον τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου προοίμιον πρὸς τοὺς ἐν ξένῃ μοναχούς. In *Colbertin. I et 2*, Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν καὶ καθηγητου της ἐρήμου Ἀντωνίου, συγγραφεὶς παρὰ Ἀθανασίου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξαδρείας. Vide quæ de illo, τοὺς ἐν τῇ ξένῃ, diximus in *Monito*.

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ.

Ἀγαθὴν ἅμιλλαν ἐνεστήσασθε πρὸς τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ μοναχοὺς, ἤτοι παρισωθῆναι, ἢ καὶ ὑπερβάλλεσθαι τούτους προελόμενοι τῇ κατ' ἀρετὴν ὑμῶν ἀσκήσει. Καὶ γὰρ καὶ παρ' ὑμῖν (2) λοιπὸν μοναστήρια, καὶ τὸ τῶν μοναχῶν ὄνομα πολιτεύεται. Ταύτην μὲν οὖν τὴν πρόθεσιν δικαίως ἄν τις ἐπαινέσειε, καὶ εὐχομένων ὑμῶν (3), ὁ Θεὸς τελειώσειεν· ἐπειδὴ δὲ ἀπητήσατε καὶ παρ' ἐμοῦ περὶ τῆς πολιτείας τοῦ μακαρίου Ἀντωνίου, μαθεῖν θέλοντες ὅπως τε ἤρξατο τῆς ἀσκήσεως, καὶ τίς ἦν πρὸ ταύτης, καὶ ὁποῖον ἔσχε τοῦ βίου τὸ τέλος, καὶ εἰ (4) ἀληθῆ τὰ περὶ αὐτοῦ λεγόμενά ἐστιν, ἵνα καὶ πρὸς τὸν ἐκείνου ζῆλον ἑαυτοὺς ἀγάγητε· μετὰ πολλῆς προθυμίας ἐδεξάμην τὸ παρ' ὑμῶν ἐπίταγμα. Καμοὶ γὰρ μέγα κέρδος ὠφελείας ἐστὶ καὶ τὸ μόνον Ἀντωνίου μνημονεύειν. Οἶδα δὲ, ὅτι καὶ ὑμεῖς ἀκούσαντες, μετὰ τοῦ θαυμάσαι τὸν ἄνθρωπον, θελήσετε καὶ ζηλῶσαι τὴν ἐκείνου πρόθεσιν· ἔστι γὰρ μοναχοῖτ ἱκανὸς χαρακτὴρ πρὸς ἄσκησιν ὁ Ἀντωνίου βίος. Οἷς μὲν (5) οὖν ἠκούσατε περὶ αὐτοῦ παρὰ τῶν ἀπαγγειλάντων, μὴ ἀπιστήσητε, ὀλίγα δὲ μᾶλλον ἀκηκοέναι παρ' αὐτῶν νομίζετε· πάντως γὰρ κἀκεῖνοι μόγις (6) τοσαῦτα διηγήσαντο. Ἐπεὶ καγὼ, προτραπεὶς παρ' ὑμῶν, ὅσα ἂν διὰ τῆς ἐπιστολῆς σημανῶ, ὀλίγα τῶν ἐκείνου μνημονεύσας ἐπιστείλω· καὶ ὑμεῖς δὲ μὴ παύσησθε τοὺς ἐνθένδε πλέοντας ἐρωτᾷν. Ἴσως γὰρ ἑκάστου λέγοντος ὅπερ οἶδε, μόγις ἐπαξίως ἡ περὶ ἐκείνου γένηται διήγησις. Ἐβουλόμην γὰρ οὖν, δεξάμενος ὑμῶν τὴν ἐπιστολὴν, μετὰ

A

PROŒMIUM.

831 Bonum cum Ægyptiis monachis iniistis certamen, cum eos virtutis exercitatione, vel æquare vel etiam superare constituistis. Nam apud vos etiam demum sunt monasteria, jam monachorum nomen celebratur. Hoc itaque propositum jure quis laudaverit, vobisque precantibus, ipsum Deus perficere velit. Cum autem de vitæ instituto sancti Antonii me rogaveritis, cupientes ediscere quanam ratione hoc exercitationis genus aggressus ille sit, quis antea exstiterit, quis fuerit vitæ ejus exitus, verane sint quæ de illo dicuntur, ut ad eum imitandum vos conferatis; multa cum alacritate mandatum suscepi vestrum. Magnum quippe mihi lucrum vel ex sola Antonii memoria obvenit. Novi certe futurum esse, at vos, postquam his auditis hominem admirati fueritis, ejus propositum imitari peroptetis. Apta quippe forma ad exercitationem monachis est Antonii vita. Ne igitur narrantibus de Antonio fidem derogate, imo pauca vos audisse existimate: vix enim illi potuere tot tantasque res vobis renuntiare. Etenim ego, **832** rogantibus vobis, quantacunque per epistolam misero, nonnisi pauca vobis ex gestis illius enarrabo; quare ne desinatis homines hinc ad vos navigantes percontari. Fortasse enim singulis quæ nota sibi sunt indicantibus, vix pro merito illius digna fuerit narratio. Litteris itaque vestris acceptis, volebam quosdam monachos accersere, ex iis maxime qui frequenitus illum adibant: ut ab

B

VERSIO EVAGRII.

S. Athanasii episcopi Alexandrini præfatio.

Athanasius episcopus ad peregrinos fratres.

Optimum, fratres, iniistis certamen, aut æquare Ægypti monachos (7), aut superare nitentes virtutis instantia. Etenim apud vos jam plurima (8) sunt monasteria: monachorum quoque nomen est celebre: et hanc voluntatem vestram juste quisque mirabitur? orantibusque vobis optatum Deus tribuet effectum. Quoniam igitur exegistis a me, ut vobis scriberem de conversatione beati Antonii, volentibus dicere, quemadmodum cœperit, quive (9) fuerit ante sanctum propositum, qualem etiam habuerit terminum vitæ, et si vera sint ea, quæ de ipso fame dispersit, ut ad ejus æmulationem atque exemplum vos instituere (10) possitis: magna cum lætitia suscepi vestræ charitatis imperium. Etenim mihi ingens lucrum est atque utilitas hoc ipsum, quod recordor Antonii et vos cum admiratione audientes, scio ejus propositum cupere sectari: perfecta siquidem est ad virtutem via (11). Antonium scire quis fuerit. Ergo ut breviter dicam, et omnibus, quæ de eo referentium sermo jactavit (12), credite, et minimo vos existimate (13) audisse de maximis: quia non ambigo, nec eos omnia potuisse cognoscere, cum et ego rogatus a vobis, quanta-

(2) Sic Regius 4 et Jesuit. Editi et alii, γὰρ παρ' ὑμῖν, omisso καί. Mox Rebius 2. Qolb. 2, ὄνομα, ut legit Evagrius. Alii et editi, σχῆμα.

(3) Colb. 2, ἡμῖν. Infra idem cum Regio 2, μακαρίου. Editi et alii, ἁγίου. Quod ait Ahanasius paulo inferius, se narraturum qualis fuerit vitæ exitus Antonii, liquido confutat eos qui aiunt Athanasium, vivente Antonio, ejus conscripsisse vitam. Et sane mortem ejus fuse narrat sub finem.

(4) Regius 1, Colb. 2 et Jesuit., εἰ. Alii et editi, ἤ· Quod ait infra, Καμοὶ γὰρ μέγα κέρδος ὠφελείας ἐστὶ καὶ τὸ μονον Ἀντωνίου μνημονεύειν, imitatus videtur ex Xenophonte lib. IV Ἀπομνημονευμ. p. 790, ἐπεὶ καὶ τὸ ἐκεινου (Σωκρατους) μεμνῆσθαι μὴ παρόντος, οὐ μικρὰ ὠφελεῖ τοὺς εἰωθότας τε αὐτῷ συνεῖναι. Cui haud multum absimile habet Plato in *Phædone*, p. 58.

(5) Regius 2 et Colb. 3, ἃ μὲν οὖν. Infra Colb. 2, ἀπιστῆτε.

(6) Colb. 2 hic et infra, μόλις. Mox idem, ὅσα δ' ἄν.

C

(7) Sic omnes manuscriati. Editi, *æquarit Ægypti monachis.*

(8) Germ. 2 et Gemmet. 2, *plura.* Infra Maximin., *orantibusque nobis.* Mox Gemmet. 2, *tribuit effectum*, Mox Colb. et Gemmet. 2, *exigitis.*

(9) Colbertin. et Germ. 2, *Quisve.* Infra Colb. et Germ. 2, *et si vera sunt.*

(10) *Nos instruere*, Germ. 2. Infra Colb., *et mihi enim* cum Bollando.

(11) Colb., *Est ratio ad virtutum viam.*

(12) Colb. et Gemmet. 1, *quæ de eo referuntur, ut* (Gemmet. 1, *et) sermo jactavit.* Gemmet. 2 et Germ. 2, *quæ de eo referendum sermo jactavit.*

(13) Colb., *minora vos æstimate.* Germ. 2 *minima credite me audisse de maximis.* Gemmet. 2, *credite et minima audisset.* Infra Germ. 2, *exaratus a vobis*, Colb. Gemmet. 1 et 2, *exhortatus.* Mox Germ. 2, *per epistolas.* Mox Colb., *non æqualibus sim meritis ejus.* Ibid., *ejus*, deest in Gemmet. 1 et 2.

illis edoctus plura vobis possem transmittere; sed cum ad finem jam vergeret navigandi tempestas, urgeretque tabellarius ; ideo quæcunque novi (sæpe etenim illum vidi :) et quæ ab eo ediscere potui, qui non modico tempore virum secutus sum, atque lavanti manus aquam effudi; hæc vestræ pietatis rescribere festinavi : magnaque mihi ubique fuit veritatis dicendæ cura;ut me si quis plura audierit,fidem deroget;sin vero pauciora quam par sit edicerit, virum despiciat.

A πέμψασθαί τινας τῶν μοναχῶν, τῶν μάλιστα πυκνότερον εἰωθότων πρὸς αὐτὸν παραγίνεσθαι · ὡς ἄν τι (14) πλέον μαθὼν πληρέστερον ὑμῖν ἐπιστείλω· ἐπειδὴ δὲ γὰρ καὶ ὁ καιρὸς τῶν πλωΐμων συνέκλεισε, καὶ ὁ γραμματοφόρος ἔσπευδε· διὰ τοῦτο ἅπερ αὐτός τε γινώσκω (πολλάκις γὰρ αὐτὸν ἑώρακα), καὶ ἃ μαθεῖν ἠδυνήθην παρ' αὐτοῦ, ἀκολουθήσας αὐτῷ χρόνον οὐκ ὀλίγον (15), καὶ ἐπιχέων ὕδωρ κατὰ χεῖρας αὐτοῦ, γράψαι τῇ εὐλαβείᾳ ὑμῶν ἐσπούδασα· παντὸς τῆς ἀληθείας φροντίσας, ἵνα μήτε πλέον τις ἀκούσας ἀπιστήσῃ, μήτε πάλιν ἐλάττονα (16) τοῦ δέοντος μαθών, καταφρονήσῃ τοῦ ἀνδρός.

1. Antonius genere Ægyptius, nobilibus et amplis facultatibus instructis, iisque Christianis paren-

(17) Ἀντώνιος γένος μὲν ἦν Αἰγύπτιος, εὐγενῶν δὲ γονέων καὶ περιουσίαν αὐτάρκη κεκτημένων, καὶ

VERSIO EVAGRII.

cunque per epistolam significavero, non æqualia sin ejus meritis narraturus. Sed et vos,omnes hinc(18) navigantes studiose percontamini,quo singulis quæ norunt referentibus, congrua dignaque tanti nominis relatio compleatur. Disponebant itaque post lectionem litterarum vestrarum aliquos ad me monachos invitare, et maxime eos qui crebro ad eum ire consueverant :ut plenius aliquid addiscens,munera vobis majora transmitterem. Sed quoniam et navigationis tempora labebantur et litterarum portitor vehementissime festinabat,ideo ea, quæ et ipse noveram: frequenter (19)enim eum visitavi, et quæ ab eo didici, qui ad præbendam ei aquam non paululum temporis cum eo fecit(20),dilectioni vestræ indicare properavi : utrobique curam veritatis habens, ut neque plus aliquis audiens, miraculorum congestione non credat, nec rursum meritis ejus inferiora cognoscens, non putet dignum esse miraculo pro tanti nominis viro.

1.(21) Igitur Antonius nobilibus religiosisque parentibus Ægypti oriundus fuit,tanta suorum(22)nutritus ura,ut nihil aliud præter parentes domumque cognosceret.Et cum jam puer esset, non se litteris erudiri, non ineptis se infantium jungi passus est fabuli:sed omni desiderio(23)flagrans,secundum quod scriptum

(14) Colb. 2, τάχα τί., Mox idem, πληρέστατο. Infra Regius 1, 2, Colb, 3 et Jesuit., γραμματηφόρος. Editi et alii, γραμματοφόρος.

(15) Colb. 1 et 2, Regius 1 et Vatican. cum editis prioribus, παρὰ τοῦ ἀκολουθέσαντος αὐτῷ χρόνον οὐκ ὀλίγον, καὶ ἐπιχέαντος, etc., sed in Colb. 2, Regio 2, præterea in manuscript. Vaticano notato 566 ut monuere fratres nostri, item in manuscript. Anglicano cujus lectionem nobis transmisit vir clarissimus et eruditissimus Jacobus **Millius, principalis** collegii Sancti Edmundi Oxoniensis, **sic legitur**, παρ' αὐτοῦἀκολουθήσας αὐτῷ Χρόνον οὐκ ὀλίγον, καὶ ἐπιχέων ὕδωρ, etc. : quam esse veram lectionem suadent omnes fere Latini manuscripti,ut infra videre licet,et editi pene omnes ante Roswеidum,qui non aliqua manuscripti Latini auctoritate ductus,sed ut Latina Græcis editis aptaret,*fecit* pro *feci* reposuit eumque secutus est Bollandus. At præter tot Græcorum manuscript, omninmque fere Latinorum auctoritatem, Patres Alexandriæ coacti supra p. 102, testes sunt, fuisse Athanasium, ***ex ascetis unum***, quo nomine hic vocatur sæpissime Antonius ejusque discipuli, innuuntque quod hic præclare testatum habetur,eum in solitudine commoratum esse. Iis vero qui codices Græcos versare solent, exploratum est, facillime ab amanuensibus pro παρ'αὐτοῦ, scribi παρὰ τοῦ, et vicissim pro παρὰ τοῦ, scribi παρ' αὐτοῦ. Duo exempla superius adnotata hujusce rei fidem faciunt, scilicet p. 592 et 616. Legit librarius quispiam, παρὰ τοῦ, et consequenter posuit, ἀκολουθήσαντος et ἐπιχέαντος. Ad hæc, sane perspiciet acutus lector, Athanasium si de alio locutus fuisset dicturum fuisse, παρὰ τινος, potius quam παρὰ τοῦ. Ibidem οὐκ ante ὀλίγον deest in Anglicano. In eodem Anglicano ibidem, similiter in Colbertino secundo et in duobus Vaticanis, ut monuere nostri, legitur κατὰ χεῖρας, in editis et cæteris, κατὰ χειρός minus recte. Idipsum dicitur Elisæo IV Reg. III, 11, ὃς ἐπέχεεν ὕδωρ *ἐπὶ χεῖρας Ἠλίου*, quem locum respicit Athanasius.

(16) Regius 2 et Colb. 2, ἐλάττονα Alii et editis, ἔλαττον.

(17) Sozom. ait lib. I, c. 13, eum vico Κώμᾳ nomine oriundum esse ; Scholiastes et Nicephorus addunt, in Heracleote nomo. Infra post Χριστιανῶν., legitur δέ in Colb. 2.

(18) Colb., *hic*. Mox omnes manuscripti, *percunctamini*. Infra Gemmet. 2, *post lectiones*.

(19) Colb., *Ideoque et ut ipse noveram indico frequenter*. Gemmet. 1 et 2, *Ideo quæ* (2, *que*) *et ipse noveram*.

(20) Sic omnes editi ante Roweidum et Bollandum, qui nullius, saltem quem indicaverint, codicis Latini auctoritare nixi, sed Græca vitiata, secuti, posuerunt *fecit* pro *feci*,quæ postrema lectio habetur in omnibus fere editis antiquioribus, et in codicibus,quos videre licuit, exceptis Gemmet.1,2, Germ. 3, tamen habet, *fui* et Colb., *feceram*, eadem ambo sententia. Mox Colb., *et ubique curam*. Gemmet. 2,*ut ubicumque curam*. In eodem ***plus*** mox deest. Ibidem omnes manuscripti, ***congestione***. Editi, *cogitationem*. Infra Colb. Germ. 2 et Gemmet 2, *dignum esse miraculum*. Gemmet. 1 cum editis,*miraculo*.

(21) Sic omnes manuscripti. Editi sic incipiunt. *Antonius nobilibus* omisso, *igitur*. Mox editi, *parentibus natus, in Ægypto*. Gemmet. 1,2 et Germ. 2,*parentibus Ægypto*.Colb.,*parentibus Ægypti*.Gemmet. 3, qui omisso Evagrii et Athanasii prologo hic incipit, *parentibus Ægypti*.

(22) Colb., *suorum et sua*.

(23) Sic Germ. 2 et Gemmet. 2 et 3, atque ita legendum patet ex Græco. Editi, *sed Dei desiderio*. Colb. et Gemmet. 1,*Sed Domini desiderio*.Paulo post *de Jacob* deest in editis, et in compluribus manuscripti,sed legitur in Germ. 2 et in textu Græco. Ibid. Gemmet. 2, 3 et Germ. 2 *in domo*. Colb. Gemmet. 1 et editi, *domi*. Maximin. ibid.. *innocens*.

Χριστιανῶν αὐτῶν ὄντων, Χριστιανικῶς ἀνήγετο καὶ αὐτός. Καὶ παιδίον μὲν ὢν, ἐτρέφετο παρὰ τοῖς γονεῦσι, πλέον αὐτῶν καὶ τοῦ οἴκου μηδὲν ἕτερον γινώσκων· ἐπειδὴ δὲ καὶ αὐξήσας ἐγένετο παῖς, καὶ προέκοπτε τῇ ἡλικίᾳ, γράμματα μὲν μαθεῖν οὐκ ἠνέσχετο, βουλόμενος ἐκτὸς εἶναι καὶ τῆς πρὸς τοὺς παῖδας συνηθείας· τὴν δὲ ἐπιθυμίαν πᾶσαν εἶχε, κατὰ τὸ γεγραμμένον περὶ τοῦ Ἰακὼβ (24), ὡς ἄπλαστος οἰκεῖν ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ. Συνήγετο μέντοι μετὰ τῶν γονέων ἐν τῷ Κυριακῷ· καὶ οὔτε ὡς παῖς ἐῤῥᾳθύμει, οὔτε ὡς τῇ ἡλικίᾳ προκόπτων κατεφρόνει· ἀλλὰ καὶ τοῖς γονεῦσιν ὑπετάσσετο, καὶ τοῖς ἀναγνώσμασι προσέχων, τὴν ἐξ αὐτῶν ὠφέλειαν ἐν (25) ἑαυτῷ διετήρει. Οὔτε δὲ πάλιν ὡς παῖς ἐν μετρίᾳ περιουσίᾳ τυγχάνων ἠνώχλει τοῖς γονεῦσι ποικίλης καὶ πολυτελοῦς ἕνεκα τροφῆς, οὔτε τὰς ἐκ ταύτης ἡδονὰς ἐζήτει· μόνοις δὲ οἷς ηὕρισκεν ἠρκεῖτο, καὶ πλέον οὐδὲν ἐζήτει.

2. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τῶν γονέων, αὐτὸς μόνος κατελείφθη μετὰ μιᾶς βραχυτάτης ἀδελφῆς· καὶ ἦν ἐτῶν ἐγγὺς δέκα καὶ ὀκτὼ, ἢ καὶ εἴκοσι γεγονὼς, αὐτός τε τῆς οἰκίας καὶ τῆς ἀδελφῆς ἐφρόντιζεν. Οὔπω δὲ μῆνες ἓξ παρῆλθον τοῦ θανάτου τῶν γονέων αὐτοῦ (26), καὶ κατὰ τὸ εἰωθὸς προερχόμενος εἰς τὸ Κυριακὸν, καὶ συνάγων ἑαυτοῦ τὴν διάνοιαν, ἐλογίζετο περιπατῶν, πῶς οἱ μὲν ἀπόστολοι πάντα καταλιπόντες ἠκολούθησαν τῷ Σωτῆρι· οἱ δὲ ἐν ταῖς Πράξεσι πωλοῦντες τὰ ἑαυτῶν ἔφερον καὶ ἐτίθουν παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων, εἰς διάδοσιν τῶν χρείαν ἐχόντων, τίς τε καὶ πόση τούτοις ἐλπὶς ἐν οὐρανοῖς ἀπόκειται. Ταῦτα δὴ ἐνθυμούμενος, εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ συνέβη τότε τὸ Εὐαγγέλιον ἀναγινώσκεσθαι, καὶ ἤκουσε τοῦ Κυρίου λέγοντος τῷ πλουσίῳ· Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, ὕπαγε, πώλησον πάντα τὰ ὑπάρχοντά σοι (27), καὶ δὸς πτωχοῖς, καὶ δεῦρο ἀκολούθει μοι, καὶ ἕξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανοῖς. Ὁ δὲ Ἀντώνιος, ὥσπερ θεόθεν ἐσχηκὼς τὴν τῶν ἁγίων μνήμην, καὶ ὡς δι' αὐτὸν γενομένου

tibus oritundus, Christianorum et ipse more educatus est. Ac infans adhuc cum esset, ita apud parentes nutriebatur, ut præter illos et domum nosset nihil. Postea vero quam crescendo puer factus est, atque ætate processit, litteris institui renuit, ut puerorum consortium atque consuetudinem devitaret; totumque **633** desiderium in eo positum habebat, ut scriptum est de Jacobo; ut simplex domi remaneret [12]. Cum parentibus vero in Dominico conventibus aderat: neque cum puer esset otio diffluebat, neque ætate progressus contemptor erat; imo vero parentibus erat obsequens, et lectionibus attentus, earum in se fructum conservabat. Neque rursum licet in sat pingui fortuna, puer, parentibus lauti atque varii cibi causa, erat importunus, nec ullo modo ejusmodi voluptati deditus: sed inventis contentus, nihil ultra requirebat.

2. Post parentum autem obitum, solus cum sola sorore admodum parva relictus, cum decem et octo vel viginti annorum esset, domus sororisque curam gessit. Sex autem nondum exactis mensibus a parentum exitu, cum de more ad Dominicum procederet, atque secum animo cogitaret, qua ratione apostoli relictis omnibus secuti sunt Salvatorem [13], et qui in Actibus apostolorum, venditis possessionibus, pretia afferebant ad pedes apostolorum, ut egenis distribuerentur [14]: nec non quænam quantaque istis spes in cœlis reposita sit: hæc secum reputans, in ecclesiam ingreditur, contigitque ut tum Evangelium legeretur, et audivit Dominum diviti illi dixisse: *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et veni, sequere me: et habebis thesaurum in cœlis* [15]. Antonius porro quasi divinitus immissa sibi esset sanctorum memoria, et quasi sui causa lecta illa fuissent, egressus quamprimum ex Dominico, quas a majoribus habuit possessiones (erant autem illi aruræ trecen-

VERSIO EVAGRII

est de Jacob, innocenter habitabat domi: ad ecclesiam quoque cum parentibus sæpe conveniens, nec infantum lascivias, nec pucrorum negligentiam (28) sectabatur; sed tantum ea quæ legebantur auscultans, utilitatem præceptorum vitæ institutione servabat; non suis, ut solet illu ætas, provariis et delicatis cibis unquam tædio fuit; non escæ mollioris blandimenta sectatus est, his solum quæ dabantur contentus, nihil amplius requisivit.

2. Post mortem autem parentum, annorum circiter decem et octo seu viginti, cum sorore admodum parvula derelictus, et domus et sororis honestam (29) curam gerebat: necdum vero sex fluxerunt menses, quibus ad ecclesiam, ut solebat accurrens, recordabatur quomodo et apostoli, omnibus spretis, secuti fuissent Salvatorem: et multi, in Actibus apostolorum, facultatibus suis venditis, pretia ad pedes eorum detulissent egentibus partienda, quæve aut quanta spes iisdem reposita esset in cœlis. Talia secum volvens, intravit in ecclesiam (30), et accidit ut tunc Evangelium legeretur, in quo Dominus dicit ad divitem: *Si vis perfeleus esse, vade, et vende omnia tua quæcunque habes, et da pauperibus, et veni, sequere me, et habebis thesaurum in cœlis.* Quo audito, quasi divinitus hujusmodi ante memoriam concepisset, et veluti propter

[12] Gen. xxv, 27. [13] Matth. iv 20. [14] Act. iv, 35. [15] Matth. xix, 21.

(24) Post γεγραμμένον, editi et quidam mss. περὶ τοῦ Ἰακὼβ habent, sed hæc desunt in Regio 2, Colb. 2. Mox Colb. 2, ἑαυτοῦ.

(25) Ἐν deest in Reg. 1 et 2.

(26) In Reg. 2 et Colb, 2, αὐτοῦ deest. Mox omnes fere manuscripti, προερχόμενος. Editi, παρερχόμενος. Ibid. Colb. 2, συναγαγών. Mox Regius 2 et Colb. 2, περὶ πάντων pro περιπατῶν.

(27) Regius primus et Vatican., σου. Mox quidam mss. cum editis, ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Sed articulus τοῖς deest in Reg. 1, 2, et Colb. 2, nec legitur in Græco Scripturæ textu.

(28) Colb., *negligentias*. Infra Gemm, 2, *non suis otio læta illa ætas*. Mox post *tædio fuit*, Gemm. 3, *non vestiti mollioris blandimenta sectatus est*.

(29) Colb., *satis honestam*. Idem mox, *effluxerunt*. Ibid. Gemm, 1, *quibus post mortem parentum ad ecclesiam*, etc. Cui accinit Græcus textus. Ibidem Colb., *occurens*. Paulo infra editi, *et multi ut legitur in Actis*, mss. omnes, *multi in Actibus*.

(30) Sic Colb. Gemm. 2 et 3. Alii et editi, *intravit ecclesiam*. Infra omnes mss., *thesaurum, in cœlis*. Editi, *in cœlo*.

tæ, fertiles et perquam amœnæ)vicanis dono dedit, ne sibi sororique molestiam afferrent. Mobilibus vero omnibus venditis, 634 multam hinc collectam pecuniam pauperibus distribuit,paucis solum sororis causa reservatis.

A τοῦ ἀναγνώσματος, ἐξελθὼν εὐθὺς (31) ἐκ τοῦ Κυριακοῦ, τὰς μὲν κτήσεις ἃς εἶχεν ἐκ προγόνων (ἄρουραι δὲ ἦσαν τριακόσιαι εὔφοροι καὶ πάνυ καλαί), ταύτας ἐχαρίσατο τοῖς ἀπὸ τῆς κώμης, ἵνα εἰς μηδ' ὁτιοῦν ὀχλήσωσιν (32) αὐτῷ τε καὶ τῇ ἀδελφῇ. Τὰ δὲ ἄλλα ὅσα ἦν αὐτοῖς κινητά, πάντα πωλήσας, καὶ συναγαγὼν ἀργύριον ἱκανὸν, δέδωκε τοῖς πτωχοῖς, τηρήσας ὀλίγα διὰ τὴν ἀδελφήν.

3. Rursus in Dominicum ingressus, audivit Dominum in Evangelio dicere: *Nolite sollicii esse in crastinum* [16]. Nec ultra illic remanere sustinens, egressus, illa quoque tenuioribus largitus est. Sorore vero virginibus notis sibi atque fidelibus commendata, atque ad Parthenonem tradita,ut illic educaretur, ipse ante domum suam asceticæ vitæ deinceps operam dedit, atque atrentus sibi, asperum vitæ genus toleranter agebat.Nondum enim tamen frequentia in Ægypto monasteria, neque ullus norat monachus vastam eremum : sed quisquis sibi ipse vacare cuperet, is haud procul suo pago sese exercebat solus. Erat itaque tunc temporis in vicino pago senex homo, qui a juventute monasticam egerat vitam : hunc cum videret Antonius,probo ejus imitandi studio incensus,primum cœpit ipse in locis pago vicinis commorari. Atque hinc si quem audiret alicubi degere ad virtutem strenuum,hunc prudentis apis more perquirebat,neque ante ad sedes suas remigrabat,quam hominem vidisset,atque hinc accepto ceu viatico ad virtutis iter instituendum,revertebatur. Sub initium itaque ibidem commoratus, mentem firmabat suam,ut ne ad paterna inde bona reverteretur, neque suorum meminisset cognatorum : sed toto desiderio, tota sollicitudine ad asceticæ vitæ perfectionem contenB

3. Ὡς δὲ (33) , πάλιν εἰσελθὼν εἰς τὸ Κυριακὸν, ἤκουσεν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Κυρίου λέγοντος, Μὴ μεριμνήσητε περὶ τῆς αὔριον, οὐκ ἀνασχόμενος ἔτι μένειν, ἐξελθὼν διέδωκε κἀκεῖνα τοῖς μετρίοις. Τὴν δὲ ἀδελφὴν παραθέμενος γνωρίμοις καὶ πισταῖς παρθένοις (34), δούς τε αὐτὴν εἰς Παρθενῶνα ἀνατρέφεσθαι, αὐτὸς πρὸ τῆς οἰκίας ἐσχόλαζε λοιπὸν τῇ ἀσκήσει, προσέχων ἑαυτῷ καὶ καρτερικῶς ἑαυτὸν ἄγων. Οὔπω γὰρ ἦν οὕτως (35) ἐν Αἰγύπτῳ συνεχῆ μοναστήρια, οὐδ' ὅλως ᾔδει μοναχὸς τὴν μακρὰν ἔρημον, ἕκαστος δὲ τῶν βουλομένων ἑαυτῷ προσέχειν οὐ μακρὰν τῆς ἰδίας κώμης καταμόνας (36) ἠσκεῖτο. Ἦν τοίνυν ἐν τῇ πλησίον κώμῃ τότε γέρων, ἐκ νεότητος τὸν μονήρη βίον ἀσκήσας· τοῦτον ἰδὼν Ἀντώνιος, ἐζήλωσεν ἐν καλῷ· καὶ πρῶτον μὲν ἤρξατο καὶ αὐτὸς μένειν ἐν τοῖς πρὸ τῆς κώμης τόποις. Κἀκεῖθεν εἴ που τινὰ σπουδαῖον ἤκουεν, προερχόμενος ἐζήτει τοῦτον ὡς ἡ (37) σοφὴ μέλισσα· καὶ οὐ πρότερον εἰς τὸν ἴδιον τόπον ἀνέκαμπτεν, εἰ μὴ τοῦτον ἐωράκει, καὶ ὥσπερ ἐφόδιόν τι τῆς εἰς ἀρετὴν ὁδοῦ παρ' αὐτοῦ λαβών, ἐπανῄει. Ἐκεῖ τοίνυν τὰς ἀρχὰς διατρίβων, τὴν διάνοιαν ἐστάθμιζεν, ὅπως πρὸς μὲν τὰ τῶν γονέων μὴ ἐπιστρέφηται, μηδὲ τῶν συγγενῶν μνημονεύῃ· ὅλον δὲ τὸν πόθον καὶ πᾶσαν τὴν σπουδὴν ἔχῃ περὶ τὸν τόνον τῆς ἀσκήσεως. Εἰργάζετο γοῦν ταῖς χερσὶν, ἀκούσας· Ὁ δὲ ἀργὸς μηδὲ (38) ἐσθιέτω· καὶ τὸ μὲν

C

VERSIO EVAGRII

se hæc esset scriptura recitata, ad se Dominicum traxit imperium: statimque egressus (39),possessiones quas habebat vendidit. Aruræ autem erant ei trecentæ uberes, et valde optimæ,quas vicinis largitus est : ne in aliquo aut sibi, aut sorori molestia gigneretur (40). Cætera vero, quæ in mobilibus possidebat,universa vendidit : et aggregato non exiguo pretio, indigentibus dedit, paucis tamen ob sororem reservatis, quæ et sexu, et ætate videbatur infirmior.

3. Rursus autem ecclesiam ingressus, cum audisset Dominum in Evangelio dicentem : *Nolite cogitare de crastino*,reliquam (41) quoque portionem pauperibus distribuit;neque se versari passus est domi,sed sorore fidelibus ac notis virginibus commendata,ut ad earum nutriretur exemplum,ipse jam omnibus sæculi vinculis liber, asperum atque arduum arripuit institutum. Necdum autem tam crebra erant in Ægypto monasteria : neque omnino quisquam aviam solitudinem noverat : sed quicunque in Christi servitute sibimet (42 prodesse cupiebat, haud procul a sua villula separatus instituebatur.Erat igitur in agello vicino senex quidam, vitam solitariam a prima sectatus ætate : hunc Antonius cum vidisset, æmulatus est ad bonum. Et primo quidem incipiens etiam ipse, in locis paululum a villa remotioribus manebat : exinde autem, si quem vigilantem in hoc studio compererat, procedens, quærebat ut apis prudentissima : nec ad habitaculum suum ante remeabat, nisi ejus quem cupiebat frueretur aspectibus:et sic tanquam munere

[16] Matth. VI, 34.

(31) Εὐθύς deest in Colb. 2, Ibid. in Colb. 2, ἀπὸ τοῦ Κυριακοῦ.

(32) Colb. 2, ἐνοχλῶσιν. Idem post ἀδελφῇ habet αὐτοῦ.

(33) Sequimur Colb. secundum et Evagrium. In aliis vero et editis δέ legitur post τηρήσας, et non post ὡς.

(34) Colb. 2 solus habet ἀδελφαῖς ante παρθένοις. Mox Regius 2 et Colb. 1, 2, αὐτήν, recte ; editi male, αὐτῇ. Ibid. Colb. 2, εἰς παρθενίαν.

(35) In hæc verba incipit Colb. 3, optimæ notæ. Ibid. οὕτως deest in Regio 2 et Colb. 2.

(36) Reg. 1, 2, Colb. 2, κατὰ μόνας.

(37) Regius primus cum editis, ὡς εἰ. Alii omnes, ὡς ἡ.

(38) Sic Regius 1 et 2. Editi, μὴ solum. Mox D Regius 2 et Colb. 2, εἰς τὸν ἄρτον, et ita legit Evagrius. Editi et alii, εἰς ἑαυτόν. Mox Colb. 2, τοῖς δεομένοις.

(39) Codices, *egressus*, præter Gemm. 2, qui cum editis *regressus* habet. Mox pro *Aruræ* Gemm. 1, *Arulæ*. Colb., *Arbores*. Germ. 2, *Arbores olivarum* inepte. Alii omnes cum editis; *Aruræ*. Hœschelius legisse se putat, *palma*.

(40) Gemm, 1, 2, *molestiam gignerent*. Infra omnes manuscripti, *parvis ab sororem*. Gemm. 3, *parvis tamen ob sororem*, Editi, *paucos tamen ob sororem*.

(41) Germ. 3 et Gemm. 3, *relictam*. Editi, Colb. et Gemm. 1, *reliquam*. Gemm. 2, *relicta quoque portione*.

(43) Sic omnes manuscripti. Editi, *sibimetipsi*.

εἰς τὸν ἄρτον, τὸ δὲ εἰς τοὺς δεομένους ἀνήλισκε. Προσηύχετο δὲ συνεχῶς, μαθὼν, ὅτι δεῖ κατ' ἰδίαν προσεύχεσθαι ἀδιαλείπτως. Καὶ γὰρ προσεῖχεν οὕτως τῇ ἀναγνώσει, ὡς μηδὲν τῶν γεγραμμένων ἀπ' αὐτοῦ πίπτειν χαμαὶ, πάντα δὲ κατέχειν, καὶ λοιπὸν αὐτῷ τὴν μνήμην (43) ἀντὶ βιβλίων γίνεσθαι.

4. Οὕτω μὲν οὖν ἑαυτὸν ἄγων, ἠγαπᾶτο παρὰ πάντων ὁ Ἀντώνιος· αὐτὸς δὲ τοῖς σπουδαίοις, πρὸς οὓς ἀπήρχετο, γνησίως ὑπετάσσετο, καὶ καθ' ἑαυτὸν ἑκάστου τὸ πλεονέκτημα τῆς σπουδῆς καὶ τῆς ἀσκήσεως κατεμάνθανε· καὶ τοῦ μὲν τὸ χαρίεν τοῦ δὲ τὸ πρὸς τὰς εὐχὰς σύντονον ἐθεώρει· καὶ ἄλλου μὲν τὸ ἀόργητον, ἄλλου δὲ τὸ φιλάνθρωπον κατενόει· καὶ τῷ μὲν ἀγρυπνοῦντι, τῷ δὲ φιλολογοῦντι προσεῖχε· καὶ τὸν μὲν ἐν καρτερίᾳ (44), τὸν δὲ ἐν νηστείαις καὶ χαμευνίαις ἐθαύμαζε· καὶ τοῦ μὲν τὴν πραότητα, τοῦ δὲ τὴν μακροθυμίαν παρετηρεῖτο (45)· πάντων δὲ ὁμοῦ τὴν εἰς τὸν Χριστὸν εὐσέβειαν, καὶ τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην ἐσημειοῦτο· καὶ οὕτω πεπληρωμένος, ὑπέστρεφεν εἰς τὸν ἴδιον τοῦ ἀσκητηρίου τόπον· λοιπὸν αὐτὸς (46) τὰ παρ' ἑκάστου συνάγων εἰς ἑαυτὸν, καὶ σπουδάζων ἐν ἑαυτῷ τὰ πάντων δεικνύναι· καὶ γὰρ πρὸς τοὺς καθ' ἡλικίαν ἴσους οὐκ ἦν φιλόνεικος, ἢ μόνον ἵνα μὴ δεύτερος ἐκείνων ἐν τοῖς βελτίοσι φαίνηται· καὶ τοῦτο ἔπραττεν ὥστε μηδένα λυπεῖν, ἀλλὰ κἀκείνους ἐπ' αὐτῷ χαίρειν. Πάντες μὲν οὖν οἱ ἀπὸ τῆς κώμης καὶ οἱ (47) φιλόκαλοι, πρὸς οὓς εἶχε τὴν συνήθειαν, οὕτως αὐτὸν ὁρῶντες, ἐκάλουν θεοφιλῆ· καὶ οἱ μὲν ὡς υἱὸν, οἱ δὲ ὡς ἀδελφὸν ἠσπάζοντο.

5. Ὁ δὲ μισόκαλος καὶ φθονερὸς διάβολος οὐκ ἤνεγκεν ὁρῶν ἐν νεωτέρῳ τοιαύτην πρύθεσιν. Ἀλλ' οἷα μεμελέτηκε ποιεῖν, ἐπιχειρεῖ καὶ κατὰ τούτου πράτ-

deret. Laborabat itaque manibus suis: audierat nempe: Qui otiosus fuerit ne manducet [17]: atque hinc partim panem sibit emebat, partim egenis largiebatur. Frequens orabat, quod didicisset oportere seorsim sine intermissione orare [18]: etenim ita attentus erat lectioni, ut nihil sibi scriptorum excideret, sed retineret omnia; ita ut ipsi deinde memoria librorum loco esset.

635 4. Cum ita vitam suam institueret Antonius, diligebatur ab omnibus: ipse vero sedulis quos adibat fratribus, libenter obsequebatur, addiscebatque in quo quisque eorum virtutis et exercitationis genere excelleret: atque hujus suavitatem contemplabatur, illius orandi assiduitatem: illius lenitatem, illius humanitatem cogitabat: huic vigilias agenti, illi lectionis studioso adhibebat animum: hujus perseverantiam, alius jejunia et humi cubationem mirabatur: hujus mansuetudinem observabat, illius longanimitatem: unaque omnium pietatem erga Christum, ac mutuam dilectionem reputabat secum. Atque ita plenus ad asceterii sui locum remeabat, atque singulorum dotes animo colligens, curabat in se ipse omnia exprimere. Etenim nullum ipsi cum æqualibus fuit contentionis studium, præter hoc solum, ut ne virtute secundus ab illis esset. Atque illud ita agebat, nemini ut offensioni, imo potius illius ipsis hoc gandio esset. Omnes itaque vici incolæ, atque probi viri, quorum consuetudine utebatur, ejusmodi hominem cernentes, Dei amicum vocabant: et alii ut filium diligebant, alii ut fratrem.

5. At omni bono inimicus atque invidus diabolus, hujusmodi in adolescente propositum cernere non tulit. Sed quæ jam antehac adversus, eum me-

VERSIO EVAGRII.

mellis accepto, abibat ad sua. Tali ibidem institutus exordio, cum per dies singulos ita animum roboraret, ut nec opum paternarum, nec suorum meminisset affinium, omne etiam desiderium et sollicitudinem ergo id quod cœperat exerceret, operabatur manibus suis, sciens scriptum esse: Qui non operatur, non manducet. Mercedem tamen operis sui, pretio panis excepto, egentibus largiebatur. Orabat frequenter, quippe qui didicerat, quod oporteret sine intermissione Dominum rogare (48). Auditioni etiam Scripturarum ita studium commodabat, ut nihil ex ejus animo laberetur; sed universa Domini præcepta custodiens, memoriam pro libris haberet.

4. Sic suam vitam instituens, ab universis fratribus puro diligebatur affectu: et omnibus, ad quos studio discendi pergebat; obediens, proprias singulorum gratias hauriebat: hujus continentiam, jucunditatem illius sectabatur; istius lenitatem, illius vigilias (49), alterius legendi æmulabatur industriam; istum jejunantem, illum humi quiescentem mirabatur; alterius patientiam, alterius mansuetudinem prædicabat, omnium quoque vicariam erga se retinens charitatem, atque universis virtutum partibus irrigatus, ad sedem propriam regrediebatur: ibi secum universa pertractans, omnium in se bona nitebatur exprimere. Neque vero adversum coævos aliquando movebatur, sed ea tantummodo flamma egregio viro crescebat in pectore, ne secundus cuiquam in prædictis operibus inveniretur. Et hoc ita faciebat, ut cum omnes gloria anteiret, omnibus tamen charus esset. Nam et vicini et monachi, ad quos sæpe veniebat, Antonium videntes, Deicolam nuncupabant; indultisque naturæ vocabulis, quidam ut filium, alii ut fratrem diligebant.

5. Dum hæc gereret Antonius, quibus omnium in se provocaret affectum, inimicus nominis Christiani diabolus, impatienter ferens tantas in adolescente virtutes, veteranis eum aggressus est fraudibus, et

[17] II Thess. III, 10. [18] Matth. VI, 6; I Thess. V, 17.

Mox omnes manuscripti, *haud procul*. Editi, *nonlonge*. Infra editi post hæc, *hunc Antonius*, addunt *cum vidisset*, quæ postrema desunt in omnibus manuscriptis, uno excepto Gemm. 1, sed habentur in Græco.

(43) Sic omnes mss. excepto Jes. qui habet γνώμην cum editis. Mox Regius 2 et Colb. 2 soli ἀντὶ βιβλίου. Mox Regius 2 et Colbert. 2, ἑαυτόν . . . ὑπέτασσε.

(44) Regius 2, ἐν ἐγκρατείᾳ. Colb. 2, ἐγκρατείᾳ.

(45) Reg. 2 et Colb. 2, παρετήρει.

(46) Αὐτός deest in Reg. 2 et Colb. 2.

(47) Sic Reg. 2 et Colb. 2, καὶ οἱ deest in editis et aliis.

(48) Sic omnes manuscripti. Editi vero, *orare*.

(49) Sic omnes manuscripti. Editi, *vigilantiam*.

ditatus fuerat, hæc exsequi conatus, illum primo ex ascetica vita deducere tentavit, submissa facultatum memoria, sororis sollicitudine, generis sui consuetudine, pecuniarum et gloriæ cupiditate, varii et lauti cibi voluptate, nec non variis remissioris vitæ blandimentis, atque demum asperitate virtutis, quæ tanti laboris esset : subjiciebat item corporis infirmitatem, temporis diuturnitatem. Uno verbo ingentem in mente ipsius excitavit cogitationum pulverem, ut a recto avocaret instituto. Verum se infirmiorem conspicatus inimicus, quam ut Antonii propositum everteret; imo vero sese illius constantia devictum, et magna fide subversum, atque cadentem assiduis Antonii precibus : tum confisus iis quæ *in unbilico ventris sui sunt* [19] armis iisque gloriatus : quæ priores sunt ejus adversus adolescentes insidiæ, juvenem adoritur, **636** noctu perturbationes excitans, interdiu vero ita infestans, ut qui eum cernerent, commissam inter utrumque pugnam adverterent. Ille namque obscenas cogitationes subjiciebat; hic eas precibus fugabat : titillabat ille, hic ceu erubescens, fide, precibus, jejuniis corpus muniebat : sustinebat miser diabolus vel mulieris formam noctu induere, feminæque gestus imitari, Antonium ut deciperet; at ille Christum cogitans, ac propter illum nobilitatem spiritualitatemque animæ secum reputans, carbonem illius fallaciæ restinxit. Rursum suggerebat inimicus voluptatis suavitatem; illis iracundo ac mœrenti similis, ignis comminationem atque vermis cruciatum cogitabat : quibus ipsi opposîtis hæc præteribat illæsus. Quæ omnia pudori erant adversario, Nam qui putabat se Deo similem esse posse, ab adolescente jam deludebatur : et qui adversus **carnem et sanguinem gloria-**

A τειν· καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐπείραζεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἀσκήσεως καταγαγεῖν, ὑποβάλλων μνήμην τῶν κτημάτων, τῆς ἀδελφῆς τὴν κηδεμονίαν, τοῦ γένους τὴν οἰκειότητα, φιλαργυρίαν, φιλοδοξίαν, τροφῆς (50) τὴν ποικίλην ἡδονὴν, καὶ τὰς ἄλλας ἀνέσεις τοῦ βίου, καὶ τέλος τὸ τραχὺ τῆς ἀρετῆς, καὶ ὡς πολὺς αὐτῆς ἐστιν ὁ πόνος· τοῦ τε σώματος τὴν ἀσθένειαν ὑπετίθετο, καὶ τοῦ χρόνου τὸ μῆκος. Καὶ ὅλως πολὺν ἤγειρεν αὐτῷ κονιορτὸν λογισμῶν ἐν τῇ διανοίᾳ, θέλων αὐτὸν ἀποσχοινίσαι τῆς ὀρθῆς προαιρέσεως. Ὡς δὲ εἶδεν ἑαυτὸν ὁ ἐχθρὸς ἀσθενοῦντα πρὸς τὴν τοῦ Ἀντωνίου πρόθεσιν, καὶ μᾶλλον ἑαυτὸν (51) καταπαλαιόμενον ὑπὸ τῆς ἐκείνου στερρότητος, καὶ ἀνατρεπόμενον τῇ πολλῇ πίστει, καὶ πίπτοντα ταῖς συνεχέσιν Ἀντωνίου προσευχαῖς· τότε δὴ τοῖς ἐπ'

B ὀμφαλοῦ γαστρὸς ὅπλοις ἑαυτοῦ θαῤῥῶν, καὶ καυχώμενος ἐπὶ τούτοις (ταῦτα γάρ ἐστιν αὐτοῦ τὰ πρῶτα κατὰ τῶν νεωτέρων ἔνεδρα), προσέρχεται κατὰ τοῦ νεωτέρου, νυκτὸς μὲν αὐτὸν θορυβῶν, μεθ' ἡμέραν δὲ οὕτως ἐνοχλῶν, ὡς καὶ τοὺς ὁρῶντας αἰσθέσθαι τὴν γινομένην ἀμφοτέρων πάλην. Ὁ μὲν γὰρ ὑπέβαλλε λογισμοὺς ῥυπαροὺς, ὁ δὲ ταῖς εὐχαῖς ἀνέτρεπε τούτους· καὶ ὁ μὲν ἐγαργάλιζεν, ὁ δὲ, ὡς ἐρυθριᾷν δοκῶν, τῇ πίστει καὶ ταῖς εὐχαῖς καὶ (52) νηστείαις ἐτείχιζε τὸ σῶμα· καὶ ὁ μὲν διάβολος ὑπέμενεν ὁ ἄθλιος καὶ ὡς γυνὴ σχηματίζεσθαι νυκτὸς, καὶ πάντα τρόπον μιμεῖσθαι, μόνον ἵνα τὸν Ἀντώνιον ἀπατήσῃ· ὁ δὲ τὸν Χριστὸν ἐνθυμούμενος, καὶ τὴν δι' αὐτὸν εὐγένειαν, καὶ τὸ νοερὸν τῆς ψυχῆς λογιζόμενος, ἀπεσβέννυε τὸν ἄνθρακα τῆς ἐκείνου πλάνης. Πάλιν τε ὁ μὲν ἐχθρὸς ὑπέβαλλε τὸ λεῖον τῆς

C ἡδονῆς· ὁ δὲ, ὀργιζομένῳ καὶ λυπουμένῳ ἐοικὼς, τὴν ἀπειλὴν τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ σκώληκος τὸν πόνον ἐνεθυμεῖτο· καὶ ἀντιτιθεὶς ταῦτα, διέβαινε τούτων ἀβλαβής. Ἦν δὲ ταῦτα πάντα πρὸς αἰσχύνην γινόμενα τοῦ

VERSIO EVAGRII.

primo quidem tentans, si quo modo posset ab arrepto eum instituto detrahere, immittebat ei memoriam possessionum, sororis defensionem, generis nobilitatem, amorem rerum, fluxam sæculi gloriam, escæ variam delectationem, et reliqua vitæ remissioris blandimenta; postremo virtutis arduum finem, et maximum perveniendi laborem, nec non et corporis fragilitatem suggerebat, et ætatis spatia prolixa : prorsus maximam ei cogitationum caligînem suscitabat, volens cum a recto proposito revocare (53). Post quam autem diabolus orationibus ejus ad Deum, per passionis fidem se intellexit elidi, consueta adversum omnes adolescentes arma arripiens, nocturnis eum inquietabat illecebris. (Et primum noctibus infesta multitudine et horribili metu sonitus eum exagitare conabatur.) Per dies etiam tam apertis in eum telis irruebat, ut nullus ambigeret quin Antonius contra diabolum dimicaret : nam et ille cogitationes sordidas conabatur inserere : et hic eas oratu submovebat assiduo : ille titillabat sensus naturali carnis ardore : hic fide, jejuniis (54) corpus omne vallabat : ille per noctes in pulchræ mulieris vestiebatur ornatum, nulla omittens figmenta lasciviæ : hic ultrices gehennæ flammas, et dolorem vermium recordans, ingestæ sibi libidini opponebat : ille lubricum adolescentiæ iter, et ad ruinam facile proponebat : hic æterna futuri judicii tormenta considerans, et illæsam animæ puritatem per tentamenta servabat. Ista autem omnia ad confusionem diaboli fiebant : qui enim similem se Deo fieri posse existimabat, nunc ab adolescente ut miserrimus deludebatur : et qui contra carnem et sanguinem magna cum exsultatione gloriabatur, ab homine carnem gestante superabatur (55). Adjuvabat enim servum suum Dominus, qui

[19] Job XL, 11.

(50) Ita Reg. 2 et Colb. 2. Editi vero et alii, τροφῆς. Mox manuscripti omnes, ἀνέσεις editi αἰνέσεις male.

(51) Ita Reg. 2 et Colb. 2. Editi vero et alii non habent ἑαυτόν.

(52) Hæc εὐχαῖς καὶ, desunt in Colb. 2, nec lecta sunt ab Evagrio. Habentur autem in omnibus aliis cum editis tum manuscriptis. Mox omnes mss., ὑπέμενεν. Editi, ὑπέμεινεν. Ibid. omnes mss., σχηματίζεσθαι. Editi, σχηματίζεται.

(53) Hæc, *volens eum a recto proposito revocare,*

D desunt in omnibus mss. Paulo post, *diabolus* deest in omnibus mss. Infra quæ clauduntur uncinis desunt in omnibus mss.

(54) *Vigiliis et jejuniis* editi. Sed *vigiliis* deest in omnibus mss. nec habetur in Græco. Infra Gemm. 1 et 2, *verbum* in singulari cum Græco. Editi, *vermium*. Mox omnes mss., *cogitationi libidinum objiciebat*. Editi, *ingestæ sibi libidini opponebat*.

(55) Sic omnes mss. Editi vero, *sæviebat, ab homine qui carnem portabat elisus est.*

ἐχθροῦ. Ὁ γὰρ νομίσας ὁμοιος γενέσθαι (56) Θεῷ ὑπὸ νεανίσκου νῦν ἐπαίζετο· καὶ ὁ σαρκὸς καὶ αἵματος κατακαυχώμενος ὑπὸ ἀνθρώπου σάρκα φοροῦντος ἀνετρέπετο. Συνήργει γὰρ ὁ Κύριος αὐτῷ, ὁ σάρκα δι' ἡμᾶς φορέσας, καὶ τῷ σώματι δοὺς τὴν κατὰ τοῦ διαβόλου νίκην· ὥστε τῶν ὄντων ἀγωνιζομένων ἕκαστον λέγειν· « Οὐκ ἐγῶ δὲ, ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σὺν ἐμοί. »

A batur, ab homine carnem gestante prostratus est. Aderat enim illi adjutor Dominus qui carnem propter nos gestavit, et victoriam dedit corpori contra diabolum : ita ut quisquis vere certat, possit dicere : *Non ego sed gratia Dei mecum* [20].

6. Τέλος γοῦν, ὡς οὐκ ἠδυνήθη τὸν Ἀντώνιον οὐδ' ἐν τούτῳ καταβαλεῖν ὁ δράκων, ἀλλὰ καὶ ἔβλεπεν ἑαυτὸν ἐξωθούμενον ἀπὸ τῆς καρδίας αὐτοῦ, τρίζων τοὺς ὀδόντας, κατὰ τὸ γεγραμμένον, καὶ ὥσπερ ἐξιστάμενος, οἷός ἐστι τὸν νοῦν, τοιοῦτος ὕστερον καὶ τῇ φαντασίᾳ μέλας αὐτῷ φαίνεται παῖς· καὶ ὥσπερ ὑποπίπτων, οὐκέτι μὲν λογισμοῖς ἐπέβαινεν (57) (ἐκβέβλητο γὰρ ὁ δόλιος), λοιπὸν δὲ ἀνθρωπίνῃ χρώμενος φωνῇ, ἔλεγε· Πολλοὺς μὲν ἠπάτησα καὶ πλείστους κατέβαλον· νῦν δὲ, ὡς ἐπὶ πολλοῖς καὶ ἐπὶ σοὶ καὶ τοῖς σοῖς πόνοις προσβαλὼν, ἠσθένησα. Εἶτα τοῦ Ἀντωνίου πυθομένου· Τίς εἶ σὺ ὁ τοιαῦτα λαλῶν παρ' ἐμοί; εὐθὺς ἐκεῖνος οἰκτρὰς ἠφίει φωνάς· Ἐγὼ τῆς πορνείας εἰμὶ φίλος· ἐγὼ τὰ εἰς ταύτην ἔνεδρα, καὶ τοὺς ταύτης (58) γαργαλισμοὺς κατὰ τῶν νέων ἀνεδεξάμην, καὶ πνεῦμα πορνείας κέκλημαι. Πόσους θέλοντας σωφρονεῖν ἠπάτησα! Πόσους ἐγκρατευομένους (59) μετέπεισα γαργαλίζων! Ἐγώ εἰμι δι' ὃν καὶ ὁ προφήτης μέμφεται τοὺς πεσόντας. λέγων· Πνεύματι πορνείας ἐπλανήθητε· δι' ἐμοῦ γὰρ ἦσαν ἐκεῖνοι σκελισθέντες. Ἐγώ εἰμι ὁ πολλάκις σοι ὀχλήσας, καὶ τοσαυτάκις ἀνατραπεὶς παρὰ σοῦ. Ὁ δὲ Ἀντώνιος εὐχαριστήσας τῷ Κυρίῳ, καὶ καταθαρρήσας (60) αὐτοῦ, φησὶ πρὸς αὐτόν· Πολὺ τοίνον εὐκαταφρόνητος τυγχάνεις· καὶ γὰρ μέλας εἶ τὸν

6. Demum, cum nec hoc modo posset draco Antonium prosternere, sed sese videret ex corde illius abjectum ; stridens, ut scriptum est [21], dentibus, et quasi extra se raptus, qualis animo est talis specie ipsi apparuit, niger scilicet puer : non jam cogitationibus illum aggreditur, dejectus quippe fuerat dolosus ille ; sed humana deinceps usus voce : Multos, aiebat, decepi, plurimos prostravi : nunc vero ut ad alios, sic ad te laboresque tuos accedens, infirmior fui. Sciscitante Antonio : Quis tu es qui hæc mecum loqueris? tum ille lamentabili voce : Ego, inquit, **637** fornicationis B sum amicus : ego insidias titillationesque ad juvenes hac in re expugnandos suscepi, et spiritus fornicationis vocor. Quot temperanter vivere volentes decepi! Quot continentes titillationibus e sententia deduxi! Ego sum cujus causa propheta eos qui lapsi sunt increpat his verbis : *Spiritu fornicationis decepti estis* [22] : per me etenim supplantati illi fuerant. Ego sum qui sæpius tibi molestiam creavi, ac toties a te repulsus sum. Antonius autem gratiis Domino actis, assumptaque adversus hostem confidentia, ait illi : Admodum ergo contemnendus es : nam mente es atra et quasi infirmus C puer : nulla mihi posthac ex te sollicitudo : *Do-*

VERSIO EVAGRII

nostri gratia carnem suscipiens, victoriam corpori contra diabolum largitus est : ut singulis ita certantibus, apostolicum liceret proferre sermonem : *Non autem ego, sed gratia Dei quæ mecum est.*

6. Ad postremum, cum nec hoc argumento destruere posset Antonium draco teterrimus, et videret se semper ab ejus cogitationibus repelli, secundum quod scriptum est, stridens dentibus et ejulans, qualis est merito, talis apparebat et vultu : puer horridus atque niger, ad ejus se genua provolvens, humana voce deflebat (61), dicens : Multos seduxi, plurimos decepi : nunc autem ut a cæteris sanctis, ita et tuo sum labore superatus. Quem cum interrogaret Antonius quisnam esset qui talia loqueretur, ait : Ego sum fornicationis amicus, ego multimoda adversum adolescentes (62) turpitudinis arma suscepi : hinc et spiritus fornicationis vocor. Quantos pudice vivere disponentes, fefelli! quot tenuiter incipientes, ad sordes pristinas redire persuasi! Ego sum, propter quem prophetæ lapsos increpat, dicens : *Spiritu fornicationis seducti estis*, et revera ; per me enim (63) et illi fuerant supplantati. Ego sum qui teipsum sæpe tentavi, et semper repulsus sum. Cum hoc Christi miles audisset, gratias agens Deo, et largiore adversus inimicum confortatus audacia, ait : Multum ergo despicabilis, multumque contemptus es : nam et obscuritas tua et ætas, infirmarum signa sunt rerum, nulla mihi jam de te cura est. *Dominus mihi adjutor* (64)

[20] I Cor. xv, 10. [21] Act, vii, 15. [21] Ose. iv, 12.

(56) Colb. 1, 2 et Reg. 2, γενέσθαι. Editi vero et alii, γίνεσθαι. Ibid. Regius 1, ἐνεπαίζετο. Mox Regius 2 et Colb. 2, σαρκοφοροῦντος.

(57) Regius 2 et Colb. 2, ἐπανέβαινεν. Infra mss. pene omnes, κατέβαλον recte. Editi, κατέβαλλον. Mox pro πολλοῖς, Regius 1 et Colb. 2 habent ἄλλοις. Ibid., καὶ ἐπὶ σοί deest in Colb. 2 nec lectum videtur ab Evagrio ; προσβαλών, item deest in Colb. 2 et Regio 2.

(58) Editi, ἐγὼ τὰ εἰς ταύτης, omissis mediis quæ in omnibus leguntur mss. Mox Regius 2 et Colb. 2, νεωτέρων.

(59) Sic Regius 2 et Colb. 2, atque ita legit Evagrius. Editi et alii, ὑποκρινόμενος. Ibid. omnes manuscripti, μετέπεισα. Editi, κατέπεισα. Infra Colb. D 2, ἐπλανήθησαν.

(60) Ita manuscripti omnes. Editi vero, καθάρρησας. Infra post Κύριος deest γάρ, in Colb. 2. Mox ἐκεῖνος deest in Regio 2 et Colb. 2. Ibid. omnes mss., καταπτύξας. Editi, καταπτήξας.

(61) Sic omnes mss. Editi vero, *flebat*.

(62) Sic omnes manuscripti. Editi, *omnes adolescentes*. Mox pro, *pudice*, Gemm. 1, *pie*.

(63) Sic codices, in editis *enim* deest. Infra editi, *contemptibilis* ; manuscripti omnes, *contemptus*.

(64) Colb., Gemm. 2, 3, *auxiliator*. Infra in hæc verba, *qui peccatum in carne condemnavit*, desinit Gemm. 3. Inferius omnes manuscripti, *nec diaboli*. Editi, *nec diabolo*.

minus enim mihi adjutor, et ego despiciam inimicos meos [23]. His ater ille auditis statim aufugit, tales pertimescens voces, atque reformidans vel ad virum accedere.

7. Hæc prima fuit Antonii contra diabolum victoria; imo potius in Antonio egregium facinus Salvatoris, *qui damnavit peccatum in carne, ut justificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum* [24]. Nec tamen Antonius quasi prostrato dæmone, negligens postea fuit, aut minorem sui curam gessit : neque inimicus, victus licet, insidiarum finem fecit. Circuibat enim rursum quasi leo captans aliquam adversus eum occasionem. At Antonius quod ex Scripturis didicisset, multas esse inimici insidias, asceticæ vitæ cum contentione operam dabat [25], ratus, et si non potuisset diabolus voluptate corporis cor decipere, alia sane arte eum insidias paraturum : dæmon quippe peccatis delectatur. Magis igitur magisque corpus macerabat, et in servitutem redigebat, ne forte in aliis victor, in aliis succumberet. Asperiori igitur vitæ genere assuescere in animum induxit : quod multis admirationi fuit, ipse tamen ejusmodi laborem facile tolerabat : animi enim alacritas, **638** diuturnitate temporis, habitum illi bonum afferebat ; ita ut vel minima oblata ab aliis occasione, permagnum ipse hac in re studium exhiberet. Ita vigilabat, ut totam persæpe noctem insomnem duceret : idque non semel, sed sæpissime observabat, haud sine aliorum admiratione. Cibum semel in die sumebat post solis occasum : nonnumquam post biduum, imo sæpe post quatriduum edebat. Cibus illi panis

A

B

C

νοῦν, καὶ ὡς παῖς ἀσθενής· οὐδὲ μία μοι λοιπόν ἐστι φροντὶς περὶ σοῦ· Κύριος γὰρ ἐμοὶ βοηθὸς, κἀγὼ ἐπόψομαι τοὺς ἐχθρούς μου. Ταῦτα ἀκούσας ὁ μέλας ἐκεῖνος, εὐθὺς ἔφυγε καταπτήξας τὰς φωνὰς, καὶ φοβηθεὶς ἔτι κἂν ἐγγίσαι τῷ ἀνδρί.

7. Τοῦτο πρῶτον ἄθλον Ἀντωνίου γέγονε κατὰ τοῦ διαβόλου· μᾶλλον δὲ τοῦ Σωτῆρος καὶ τοῦτο γέγονεν ἐν τῷ Ἀντωνίῳ (65) τὸ κατόρθωμα, τοῦ τὴν ἁμαρτίαν κατακρίναντος ἐν τῇ σαρκὶ, ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν ἡμῖν, τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα. Ἀλλ' οὔτε Ἀντώνιος, ὡς ὑποπεσόντος τοῦ δαίμονος, ἠμέλει λοιπὸν καὶ κατεφρόνει ἑαυτοῦ· οὔτε ὁ ἐχθρὸς, ὡς ἡττηθεὶς, ἐπαύετο τοῦ ἐνεδρεύειν. Περιήρχετο γὰρ πάλιν ὡς λέων, ζητῶν τινα πρόφασιν κατ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ Ἀντώνιος, μαθὼν ἐκ τῶν Γραφῶν πολλὰς εἶναι τὰς μεθοδείας τοῦ ἐχθροῦ, συντόνως ἐκέχρητο τῇ ἀσκήσει, λογιζόμενος, ὅτι, εἰ καὶ μὴ ἴσχυσε τὴν καρδίαν ἐν ἡδονῇ σώματος ἀπατῆσαι, πειράσειν πάντως δι' ἑτέρας ἐνεδρεῦσαι μεθόδου· ἔστι γὰρ φιλαμαρτήμων ὁ δαίμων. Μᾶλλον οὖν καὶ μᾶλλον ὑπεπίαζε τὸ σῶμα καὶ ἐδουλαγώγει, μήπως, ἐν ἄλλοις νικήσας, ἐν ἄλλοις ὑποσυρῇ (65). Βουλεύεται τοίνυν σκληροτέραις ἀγωγαῖς ἑαυτὸν ἐθίζειν. Καὶ πολλοὶ μὲν ἐθαύμαζον, αὐτὸς δὲ ῥᾷον τὸν πόνον ἔφερεν. ἡ γὰρ προθυμία τῆς ψυχῆς, πολὺν χρόνον ἐμμείνασα, ἕξιν ἀγαθὴν ἐνειργάζετο ἐν αὐτῷ· ὥστε καὶ μικρὰν πρόφασιν λαμβάνοντα (67) παρ' ἑτέρων, πολλὴν εἰς τοῦτο τὴν σπουδὴν ἐνδείκνυσθαι· ἠγρύπνει γὰρ τοσοῦτον, ὡς πολλάκις καὶ ὅλην τὴν νύκτα διατελεῖν αὐτὸν ἄϋπνον· καὶ τοῦτο δὲ οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ πλειστάκις ποιῶν ἐθαυμάζετο. Ἔσθιέ τε ἅπαξ τῆς ἡμέρας μετὰ δύσιν ἡλίου· ἦν δ' ὅτε καὶ διὰ δύο, πολλάκις δὲ (68) καὶ διὰ τεσσάρων μετελάμβανε. Καὶ

VERSIO EVAGRII

est, et ego exsultabo super inimicos meos, et statim ad vocem cantantis, phantasma quod videbatur, evanuit.

7. Hæc autem Antonii contra diabolum fuit prima victoria, imo virtus in Antonio Salvatoris : *Qui peccatum in carne condemnavit, ut justificatio legis in nobis compleretur : qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum.* Sed neque Antonio securitatem dedit hic unus triumphus, nec diaboli semel fractæ defecere vires ; nam et iste, ut leo rugiens quærebat aditum per quem posset irrumpere: et ille Scripturarum doctus eloquio, multas esse dæmonum captiones, solerti propositum labore servabat, considerans, quia possit Satanas in carnis colluctatione superatus, novarum adversus se artium machinas commovere (69). Idcirco magis ac magis subjugabat corpus sum, ne victor aliorum, in aliis vinceretur. Disponens igitur duriori se lege vitæ constringere, cum omnes infatigabilem adolescentis mirarentur instantiam, sanctum toleranter ferebat laborem, quia voluntariæ servitutis longum in Dei opere studium, consuetudine in naturam verterat. Inediæ autem et vigiliarum in tantum patiens erat, ut incredulitatem viribus vinceret. Pernoctabat in oratione sæpissime, edebat semel in die post solis occasum, nonnunquam biduo triduoque sic permanens, quarta demum die reficiebatur : sumebat vero panem et sal, potumque aquæ perparvum. De carnibus enim (70) et vino reticere melius puto, quam quidquam dicere : quando nec apud plurimos quidem monachorum, istiusmodi aliquid reperiatur: quieti autem membra concedens, junco contexto atque cilicio utebatur. Aliquoties etiam (71) super nudam humum jacebat, unguenta penitus repudians : dicebat enim minime posse utentium et præcipue juvenum corpora roborari, si olei essent lenitate mollita; oportere e contrario asperos carni labores imperare secundum Apostoli præceptum dicentis, *Quando infirmor, tunc fortior sum.* Asserebatque sensum animi sic posse reviviscere, si corporis fuisset impetus fatigatus : unde nec temporum longitudinem (72). nec laborum merita pensabat, sed

[23] Psal. CXVII, 7. [24] Rom. VIII, 3, 4. [25] Ephes. VI, 11.

(65) Sic Colb. 2 cui accinit Evagrius. Reg. 2, τῷ Ἀντωνίῳ. Editi et alii, γέγονεν αὐτῷ.

(66) Regius primus, ὑποσυρείη.

(67) Sic Regius 2 et Colb. 2. Editi et alii, λαμβάνοντι. Mox omnes ferme manuscripti, ἐνδεικνυσθαι. Editi vero, ἐνδεικνύεσθαι.

(68) Δέ deest in Reg. 2 et Colb. 2.

(69) Sic omnes manuscripti. Editi vero acrius D *commovere.*

(70) Gemm. 1 cum editis, *vero.* Alii omnes, *enim* Infra omnes manuscripti, *reticere.* Editi, *tacere.*

(71) Sic omnes manuscripti. Editi, *nonnunquam etiam.* Infra omnes manuscripti, *oportere e contrario*, Editi, *oportere vero.*

(72) Sic Gemm. 1, 2 et German. 2, rectius pro quam editi et Colb. qui habent *longitudine laborum*

ἦν αὐτῷ ἡ τροφὴ ἄρτος καὶ ἅλας· καὶ τὸ ποτὸν ὕδωρ μόνον. Περὶ γὰρ κρεῶν καὶ οἴνου περιττόν ἐστι καὶ λέγειν· ὅπου γε οὐδὲ (73) παρὰ τοῖς ἄλλοις σπουδαίοις ηὑρίσκετό τι τοιοῦτον. Εἰς δὲ τὸν ὕπνον ἠρκεῖτο ψιαθίῳ· τὸ δὲ πλεῖστον καὶ ἐπὶ γῆς μόνης κατέκειτο. Ἀλείφεσθαι δὲ ἐλαίῳ παρῃτεῖτο, λέγων μᾶλλον πρέπειν τοὺς νεωτέρους ἐκ προθυμίας ἔχειν τὴν ἄσκησιν, καὶ μὴ ζητεῖν τὰ χαυνοῦντα τὸ σῶμα· ἀλλὰ καὶ ἐθίζειν αὐτὸ τοῖς πόνοις, λογιζομένους τὸ τοῦ Ἀποστόλου ῥητόν· Ὅταν ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι. Τότε γὰρ ἔλεγεν ἰσχύειν τῆς ψυχῆς τὸν τόνον, ὅταν αἱ τοῦ σώματος ἀσθενῶσιν ἡδοναί. Καὶ ἦν αὐτῷ παράδοξος ὄντως καὶ οὗτος ὁ λογισμός· οὐ γὰρ ἠξιοῦ χρόνῳ μετρεῖν τὴν τῆς ἀρετῆς ὁδὸν, οὐδὲ τὴν δι' αὐτὴν (74) ἀναχώρησιν, ἀλλὰ πόθῳ καὶ τῇ προαιρέσει. Αὐτὸς γοῦν οὐκ ἐμνημόνευε τοῦ παρελθόντος χρόνου· ἀλλὰ καθ' ἡμέραν, ὡς ἀρχὴν ἔχων τῆς ἀσκήσεως, μείζω τὸν πόνον εἶχεν εἰς προκοπήν, ἐπιλέγων ἑαυτῷ τὸ τοῦ Παύλου (75) ῥητὸν συνεχῶς· Τῶν ὀπισθεν ἐπιλανθανόμενος, τοῖς δὲ ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος· μνημονεύων τε καὶ τῆς φωνῆς τοῦ προφήτου Ἠλίου λέγοντος· Ζῇ Κύριος, ᾧ παρέστην ἐνώπιον αὐτοῦ σήμερον. Παρετηρεῖτο γὰρ, ὅτι, σήμερον λέγων, οὐκ ἐμέτρει τὸν παρελθόντα χρόνον· ἀλλ' ὡς ἀρχὴν ἀεὶ (76) καταβαλλόμενος, καθ' ἡμέραν ἐσπούδαζεν ἑαυτὸν παριστάνειν τοιοῦτον, οἷον χρὴ φαίνεσθαι τῷ Θεῷ, καθαρὸν τῇ καρδίᾳ, καὶ ἕτοιμον ὑπακούειν τῷ βουλήματι αὐτοῦ, καὶ μηδενὶ ἄλλῳ. Ἔλεγε δὲ ἐν ἑαυτῷ, δεῖν (77) τὸν ἀσκητὴν ἐκ τῆς πολιτείας τοῦ μεγάλου Ἠλίου καταμανθάνειν, ὡς ἐν ἐσόπτρῳ τὸν ἑαυτοῦ βίον ἀεί.

8. Οὕτω δὴ οὖν συσφίγξας ἑαυτὸν ὁ Ἀντώνιος, ἀπήρχετο εἰς τὰ μακρὰν (78) τῆς κώμης τυγχάνοντα μνήματα, καὶ παραγγείλας ἑνὶ τῶν γνωρίμων δι' ἡμερῶν πολλῶν αὐτῷ νομίζειν τὸν ἄρτον, αὐτὸς εἰσελθὼν εἰς ἓν τῶν μνημάτων, καὶ κλείσαντος ἐκείνου

A cum sale: et aqua sola, potus. Carnium enim et vini meminisse supervacaneum fuerit, cum nec apud alios strenuos ascetas ejusmodi quidpiam reperitur. Ad somnum vero capiendum sufficiebat ei storea, ac ut plurimum humi cubabat. Oleo inungi nolebat, aiens præstare juvenes magna alacritate asceticam exercere, nec ea quærere quæ corpus emollirent, quin potius laboribus assuefacere, memores apostolici hujus dicti: *Cum infirmor, tunc potens sum*[26]. Tunc enim aiebat animi vigorem roborari, cum corporis voluptates minuerentur. Eratque hæc illius admiranda cogitatio: non oportere virtutis viam, vel secessum ejus causa susceptum, tempore metiri, sed desiderio et proposito. Ipse vero nequaquam recordabatur præteriti temporis; sed ac si quotidie exercitationis initium fecisset, majori ad profectum labore contendebat, Apostoli dictum illud frequenter sibi pronuntians: *Quæ retro sunt obliviscens, ad ea vero quæ ante sunt extendens meipsum*[27]: memor quoque illius Eliæ prophetæ dicti: *Vivit Dominus ante cujus conspectum hodie sto*[28]. Observabat quippe illum cum dixit, *hodie*, præteritum tempus non mensum esse: sed quotidie, quasi tum primum incœpisset, curasse, ut sese talem exhiberet, qualem ad conspectum accedere Dei par esset; purum scilicet corde, et ad obsequendum ejus voluntati, et nulli alii, paratum. Dicebat autem apud semetipsum, oportere ascetam ex magni illius Eliæ vitæ instituto suam ipsius vitam quasi in speculo quotidie ediscere.

B

C **639** 8. Sic itaque sese coarctans Antonius, ad sepulcra procul vico sita se contulit, et rogato ex familiaribus quodam, ut panem sibi multorum dierum intervallo afferret, ingressus quoddam sepulcrum, et clausa ab illo janua, solus remanebat in-

VERSIO EVAGRII.

amore et famulatu spontaneo semper, tanquam in principiis constitutus, ad profectum divini metus desiderium concitabat. Novisque cupiens augere præterita, supra memorati doctoris sermonum recordabatur, qui ait: *Præterita obliviscens, et in futurum convalescens.* Meminerat quoque Eliæ prophetæ dicentis: *Vivit Dominus, cui adsto hodie ante ipsum:* et disserebat cur, hodie, esset appositum, quia non computabat Elias præteritum tempus: sed tanquam quotidie in certamine constitutus, talem se præbere cupiebat, qualem sciebat dignum Dei esse conspectibus, purum corde, et paratum obedire voluntati ejus.

8. Igitur secum (79) reputans oportere Dei famulum ex instituto magni Eliæ exemplum capere, et ad illud speculum vitam suam debere componere: ad sepulcra haud longe a villa constituta secessit, uni e cognitis mandans, ut statutis diebus sibi alimenta deferret. Et cum in una memoria supradictus frater

[26] II Cor. XII, 10. [27] Philipp. III, 14. [28] III Reg. XVIII, 15.

merita. Infra omnes manuscripti, *augere*. Editi, *augeri*.

(73) Regius 2 et Colb. 2, ὁπότε οὔτε. Infra iidem, τί των τοιούτων.

(74) Colb. 2, δι' αὐτῆς Regius 2, αὐτῆς solum. Mox Regius 1, Αὐτὸς μὲν οὖν.

(75) Sic omnes ferme manuscr. Editi vero, Ἀποστόλου. Mox Regius 2 et Colb. 2, ἐπιλανθανόμενος, ἐπεκτεινόμενος. Editi, ἐπιλανθανόμενοι· ἐκτεινόμενοι.

(76) Sic omnes manuscripti excepto Jesuit. Editi non habent ἀεί. Mox omnes manuscripti ἑαυτὸν τῷ Θεῷ παριστάνειν, excepto Jesuit. in quo ut in editis τῷ Θεῷ deest.

(77) Δὲ ἑαυτῷ, ὅτι δεῖ. Sic Regius 2 (qui tamen habet ἐν ante ἑαυτῷ) et Colb. 2. Editi, δὲ ἐν ἑαυτῷ δεῖν. Hæc alio modo interpunxit Evagrius.

(78) Evagrius legit, οὐ μακράν.

(79) Sic manuscripti. Editi vero, *Igitur S. Antonius secum*. Infra editi, *non longe*, manuscripti, *haud longe*.

tus. Quod cum non ferret inimicus; imo metuens ne brevi eremum ille ascesi repleret, accedens una noctium cum dæmonum turma, tot ei plagas inflixit, ut præ nimiis cruciatibus mutus humi jaceret. Affirmabat quippe tantum fuisse dolorem, ut ab hominibus inflictæ plagæ nunquam tantum valeant cruciatum afferre. Dei autem providentia (nunquam enim Dominus in se sperantes negligit), insequente die, advenit familiaris ille, apertaque janua, ut illum humi jacentem vidit quasi exstinctum, sublatum detulit in proximi vici Dominicum, atque humi deposuit. Multi autem ex cognatis, et vici incolæ assidebant Antonio quasi demortuo. Circa vero mediam noctem ad se reversus Antonius atque expergefactus, ut vidit dormire omnes, familiarem illum qui solus vigilabat, nutu accivit, rogavitque ut nemine excitato se denuo tolleret, atque ad sepulcra deportaret.

καὶ μόνον τον (83) γνώριμον γρηγοροῦντα, νεύσας ἦκειν ἀποφέρειν εἰς τὰ μνήματα, μηδένα ἐξυπνίσαντα.

9. Delatus a viro, clausisque de more foribus, iterum solus erat intus: atque ob plagas stare cum non posset, decumbens orabat. Et post orationem edito clamore aiebat: Hic adsum ego Antonius: non vestra fugio plagas, etiamsi plures inflixeritis, nihil me separabit a charitate Christi [29]. Psallebat deinde: *Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum* [30]. Hæc asceta sentiebat, hæc loquebatur. At omni bono adversarius inimicus, Antonium tot acceptis vulneribus redire ausum miratus, accitis canibus suis, et furore quasi diruptus: Cernitis, ait, eum non spiritu fornicationis, 640 non plagis deterreri a nobis potuisse, imo audacter nos provocat: sed alia ratione ipsum aggrediamur. In promptu enim diabolo

A κατ' αὐτοῦ (80) τὴν θύραν, ἔμενε μόνος ἔνδον. Ἐνθα δὴ μὴ φέρων ὁ ἐχθρὸς, ἀλλὰ μὴν καὶ φοβούμενος, μὴ κατ' ὀλίγον καὶ τὴν ἔρημον ἐμπλήσῃ τῆς ἀσκήσεως (81)· προσελθὼν ἐν μιᾷ νυκτὶ μετὰ πλήθους δαιμόνων, τοσοῦτον αὐτὸν ἔκοψε πληγαῖς, ὡς καὶ ἄφωνον αὐτὸν ἀπὸ τῶν βασάνων κεῖσθαι χαμαί· διεβεβαιοῦτο γὰρ οὕτω σφοδρὸς γεγενῆσθαι τοὺς πόνους, ὡς λέγειν μὴ δύνασθαι τὰς παρὰ ἀνθρώπων πληγὰς τοιαύτην ποτὲ βάσανον ἐμποιῆσαι. Θεοῦ δὲ προνοίᾳ (δὺ γὰρ παρορᾷ Κύριος τοὺς ἐλπίζοντας ἐπ' αὐτὸν), τῇ ἑξῆς παραγίνεται ὁ γνώριμος, κομίζων τοὺς ἄρτους αὐτῷ (82)· ἀνοίξας τε τὴν θύραν. καὶ τοῦτον ἰδὼν χαμαὶ κείμενον ὡς νεκρὸν, βαστάσας ἔφερεν εἰς τὸ τῆς κώμης Κυριακὸν, καὶ τίθησιν ἐπὶ τῆς γῆς. Πολλοί τε τῶν συγγενῶν, καὶ οἱ ἀπὸ τῆς κώμης, παρεκαθέζοντο ὡς ἐπὶ νεκρῷ τῷ Ἀντωνίῳ.

B Περὶ δὲ τὸ μεσονύκτιον εἰς ἑαυτὸν ἐλθὼν ὁ Ἀντώνιος, καὶ διεγερθεὶς, ὡς εἶδε πάντας κοιμωμένους, αὐτὸν πρὸς αὐτὸν, ἡξίου πάλιν αὐτὸν βαστάσαι καὶ

9. Ἀπηνέχθη οὖν παρὰ τοῦ ἀνδρὸς, καὶ συνήθως τῆς θύρας κεκλεισμένης, ἔνδον ἦν πάλιν μόνος. Καὶ στήκειν μὲν οὐκ ἴσχυε διὰ τὰς πληγὰς (84)· ἀνακείμενος δὲ ηὔχετο. Καὶ μετὰ τὴν εὐχὴν ἔλεγε μετὰ κραυγῆς· Ὧδέ εἰμι ἐγὼ Ἀντώνιος· οὐ φεύγω τὰς παρ' ὑμῶν πληγάς. Κἂν γὰρ πλείονας ποιήσητε, οὐδέν με χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ. Εἶτα καὶ ἔψαλλεν· Ἐὰν παρατάξηται ἐπ' ἐμὲ παρεμβολὴ. οὐ φοβηθήσεται ἡ καρδία μου. Ὁ μὲν οὖν ἀσκητὴς ἐφρόνει καὶ ἔλεγε ταῦτα· ὁ δὲ μισόκαλος. ἐχθρὸς (85), θαυμάσας, ὅτι καὶ μετὰ τὰς πληγὰς ἐθάρρησεν ἐλθεῖν, συγκαλέσας αὐτοῦ τοὺς κύνας, καὶ διαρρηγνυμενος, ἔφη· Ὁρᾶτε ὅτι οὐ πνεύματι πορνείας, οὐ πληγαῖς ἐπαύσαμεν τοῦτον· ἀλλὰ καὶ θρασύνεται καθ' ἡμῶν· προσέλθωμεν ἄλλως αὐτῷ. Εὔκολον

C

VERSIO EVAGRII.

eum clausisset, solus ibidem morabatur. Metuens ergo diabolus, ne accessu temporis eremum quoque habitari faceret, ita eum aggregatis satellitibus suis, cæde laceravit, ut doloris magnitudo et motum auferret et vocem: nam et ipse postea sæpe referebat, vulnera fuisse tam gravia ut universa hominum tormenta superarent; sed Dei providentia, quæ nunquam in se sperantibus deest (86), alio die is, quem supra diximus, frater advenit, cibos deferens assuetos: atque eum jacentem in terra semimortuum, fractis foribus, invenit: quem impositum humeris, ad villulæ domicilium reportavit: quo audito, ingens vicinorum atque affinium multitudo concurrens, triste in medio positi funeris reddebat officium. Et jam media noctis parte tansgressa, gravis pervigiles omnium oculos vicerat sopor: tum Antonius anima paululum redeunte suspirans, elevavit caput: et postquam cæteris alta (87) quiete prostratis, eum, a quo delatus fuerat, vigilare conspexit, nutu advocans, obsecravit, ut nullo penitus excitato, ad pristinum se referret habitaculum.

9. Relatus ergo, juxta consuetudinem solus iterum permanebat: et stare quidem propter recentes plagas non poterat, orans vero prostratus, post orationem clara voce dicebat: Ecce hic sum ego Antonius, non fugio vestra certamina: etiamsi majora faciatis, nullus me separabit a charitate Christi, psallebatque dicens: *Si constiterint* (88) *adversum me castra, non timebit cor meum.* Talia eo dicente,

[29] Rom. VIII, 35. [30] Psal. XXVII, 3.

(80) Sic omnes manuscripti præter Colb. 2, qui habet καὶ κλείσας τὴν θύραν κατ' αὐτοῦ. Editi, καὶ κλείσαντος ἐκείνου, etc.

(81) Colb. 2, πολίσῃ τῆς ἀσκήσεως. Infra idem, ἔκοψαν πληγαῖς·

(82) Αὐτῷ deest in Regio 2 et Colb. 2. Iidem mox, ὡσεὶ νεκρόν, statim iidem ἀπέφερεν.

(83) Regius 2 et Colb. 2, μόνον δὲ τόν. Infra iidem soli, quos sequimur, αὐτόν post πάλιν habent.

(84) Ita Regius 2 et Colb. 2, et sic legit Evagrius. Editi et alii, διὰ τὰς ἐκ τῶν δαιμόνων πληγάς. Ibid. omnes fere manuscripti, ἀνακείμενος. Editi, κείμενος. Infra Regius 2 et Colb. 2. Κἂν γὰρ πλείονας. Editi et alii, Κἂν γὰρ καὶ πλείονας.

D

(85) Sic Regius 2 et Colb. 2 atque ita legit Evagrius. Editi et alii, μισόκαλος καὶ φθονερός.

(86) Editi. *Sed Dei providentia, quæ nunquam in se sperantibus deest, conservavit eum,* et post hæc a linea, *Alio die*, etc., male ut ex Græco textu patet, et ex manuscriptis omnibus quos sequimur.

(87) Sic omnes manuscripti. Editi, *Cæteris vero alta.* Infra editi, post *conspexit,* habent *eumque,* quæ vos deest in manuscript. omnibus.

(88) Sic manuscripti. Editi vero *consistant.*

δὲ τῷ διαβόλῳ τὰ εἰς κακίαν σχήματα. Τότε δὴ οὖν ἐν (89) τῇ νυκτὶ κτύπον μὲν τοιοῦτον· ποιοῦσιν, ὡς δοκεῖν πάντα τὸν τόπον ἐκεῖνον σείεσθαι· τοὺς δὲ τοῦ οἰκίσκου τέσσαρας τοίχους ὥσπερ ῥήξαντες οἱ δαίμονες, ἔδοξαν δι' αὐτῶν ἐπεισέρχεσθαι, μετασχηματισθέντες εἰς θηρίων καὶ ἑρπετῶν φαντασίαν· καὶ ἦν ὁ τόπος εὐθὺς πεπληρωμένος φαντασίας (90) λεόντων, ἄρκτων, λεοπάρδων, ταύρων, καὶ ὄφεων, ἀσπίδων, καὶ σκορπίων, καὶ λύκων. Καὶ ἕκαστον μὲν τούτων ἐκίνει κατὰ τὸ ἴδιον σχῆμα. Ὁ λέων (91) ἔβρυχε, θέλων ἐπελθεῖν, ὁ ταῦρος ἐδόκει κερατίζειν, ὁ ὄφις ἕρπων οὐκ ἔφθανε, καὶ ὁ λύκος ὁρμῶν ἐπείχετο· καὶ ὅλως πάντων ὁμοῦ ἦσαν τῶν φαινομένων οἱ ψόφοι δεινοὶ, καὶ οἱ θυμοὶ χαλεποί. Ὁ δὲ Ἀντώνιος, μαστιζόμενος καὶ κεντούμενος παρ' αὐτῶν, ἦσθετο μὲν δεινοτέρου πόνου σωματικοῦ (92). Ἀτρέμας καὶ μᾶλλον τῇ ψυχῇ γρηγορῶν ἀνέκειτο· καὶ ἔστενε μὲν διὰ τὸν τοῦ σώματος πόνον· νήφων δὲ τῇ διανοίᾳ καὶ ὥσπερ χλευάζων, ἔλεγεν· Εἰ δύναμίς τις ἦν ἐν ὑμῖν, ἦρκει (93) καὶ μόνον ἕνα ἐξ ὑμῶν ἐλθεῖν· ἐπειδὴ δὲ ἐξενεύρωσεν ὑμᾶς ὁ Κύριος, διὰ τοῦτο κἂν τῷ πλήθει πειραζετέ πως ἐκφοβεῖν· γνώρισμα τῆς ἀσθενείας ὑμῶν τὸ τὰς ἀλόγων ὑμᾶς μιμεῖσθαι μορφάς. Θαῤῥῶν γοῦν πάλιν ἔλεγεν· Εἰ δύνασθε καὶ ἐξουσίαν ἐλάβετε κατ' ἐμοῦ, μὴ μέλλετε, ἀλλ' ἐπίβητε· εἰ δὲ μὴ δύνασθε, τί μάτην ταράσσεσθε; Σφραγὶς γὰρ (94) ἡμῖν καὶ τεῖχος εἰς ἀσφάλειαν ἡ εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν πίστις. Πολλὰ τοίνυν ἐπιχειρήσαντες, ἔτριζον κατ' αὐτοῦ τοὺς ὀδόντας, ὅτι μᾶλλον ἔπαιζον ἑαυτοὺς, καὶ οὐκ ἐκεῖνον.

A est, varias ad malitiam induere formas. Noctu itaque tantum excitavere strepitum, ut totus concuti videretur locus et quasi ruptis quatuor casæ parietibus irrumpere dæmones visi sunt, variis ferarum reptiliumque induti formas : fuitque statim locus spectris repletus, leonum, ursorum, leopardorum, taurorum, serpentum, aspidum, scorpionum, atque luporum. Horum unumquodque forma propria movebatur. Rugiebat leo quasi invasurus, taurus cornu petere videbatur, serpens repetando non accedebat tamen, lupus irruens retinebatur. Erat demum omnium quæ apparebant ferarum horrendus strepitus, feroxque animus. Antonius vero flagris stimulisque læsus ab illis, sentiebat quidem graviores corporis cruciatus; animo tamen intrepidus vigilansque jacebat, gemens quidem ob corporis dolorem, animo tamen vigil, quasi rideret illos : Si qua vis, ait, inesset vobis, sufficiebat ingredi unum ; at cum vos enervarit Dominus, ideo multitudine me terrere conamini : argumentum sane illud est imbecillitatis vestræ, brutorum formas imitari. Fidenterque rursum : Si valetis, inquit, si quam accepistis adversum me potestatem, ne cunctemini, sed invadite, sin non potestis, cur frustra turbamini? Sigillum nobis atque ad tutelam murus est fides in Dominum nostrum. Multis igitur tentatis, stridebant dentibus in eum, quod sese potius illuderent, quam illum.

B

C

VERSIO EVAGRII

bonorum hostis diabolus, admiratus quod post tot verba ausus fuisset reverti, congregatis canibus tuis, et proprio se furore dilanians : Videtis ait, quia nec spiritu fornicationis, nec corporis doloribus superatus, insuper audacter lacessit nos. Omnia arma corripite, acrius a nobis impugnandus est : sentiat, sentiat, debet scire, quos provocet. Dixit, et ad hortantis vocem audientium turba consensit, quia innumeras habet diabolus artes nocendi. Sonitus igitur repentinus increpuit, ita ut loco funditus agitato, et parietibus patefactis, multifaria dæmonum exinde turba se effunderet : nam et bestiarum et serpentium formas induentes, omnem protinus locum replevere plantasiis leonum, taurorum, luporum, aspidum, serpentium, scorpionum, necnon et pardorum atque ursorum. Et hæc singula secundum suam fremebant naturam : rugiebat leo, accedere volens (95) : taurus mugitu et cornibus minabatur ; serpens, sibilum personabat : luporum impetus ingerebantur : pardus discolori tergo auctoris sui calliditates varias indicabat : truces omnium vultus, et vocis horridæ dirus auditus. Antonius flagellatus atque confossus, sentiebat quidem asperiores corporis dolores, sed interritus durabat mente pervigili. Et licet genitum vulnera carnis exprimerent, sensu tamen idem manens (96), quasi de innimicis luderet, loquebatur ; Si virium aliquid haberetis; sufficeret unus ad prælium ; sed quoniam Domino vos enervante frangimini, multitudine tentatis inferre terrores, cum hoc ipsum infirmitatis indicium sit, quod irrationabilium induitis formas bestiarum. Rursumque confidens, aiebat : Si quid valetis, si vobis in me potestatem Dominus dedit ecce præsto sum : devorate (97) : si vero non potestis, cur frustra nitimini? Signum enim crucis et fides ad Dominum inexpugnabilis nobis murus est. Multa contra eum minitantes, fremebant dentibus suis, quod nullus tentamenta sequeretur effectus, sed maxime e contrario gigneretur illusio.

D

(89) Sic manuscripti; ἐν deest in editis. Infra manuscripti, δι' αὐτῶν. Editi vero, δι' αὐτόν.

(90) Regius 1, 2 et Colb. 2, φαντασίας. Editi et alii, φαντασίαν. Mox iidem, τόπος ἐκεῖνος. Infra quidam codices ἄρκων habent, pro ἄρκτων. Regius 1, 2, Colb. 1 et Vatican., λεοπάρδων. Colb. 3, λεοπαρδάλων cum editis ; in Colb. 2 turbatis ferarum nominibus, hæc vox deest.

(91) Colb. 2, ὁ μὲν λέων. Infra omnes pene manuscripti, ἐπείχετο. Editi, ἐπείγετο.

(92) Colbert. 2, δεινοτέρους πόνους τοῦ σώματος. Regius 1, δεινοτέρου πόνου τοῦ σώματος. Mox Colb. 2, τὴν ψυχὴν μᾶλλον.

(93) Colb. 2, ἐπῆρκει. Infra, ὑμᾶς post ἀλόγων deest in edit. ut in quibusdam mss., sed habetur in Regio 1, 2 et Colb. 2.

(94) Sic omnes mss. præter Jesuit. In editis γάρ deest. Infra iidem omnes, ἔτριζον κατ' αὐτοῦ, recte. Editi, ἔτριζον κατ' αὐτόν.

(95) Sic omnes pene manuscripti. Editi vero, *occidere volens*. Infra omnes manuscripti, *sibilum*, Editi, *sibilo*. Ibid. Germ. 2, *luporum impetus inhiabant*. Colb., *adhibebantur*.

(96) Sic omnes manuscripti. Editi, *permanens*.

[97] Editi post *devorate*, addunt *concessum*, quæ vox deest in omnibus manuscrip. Infra editi omnes. *contra. S. Antonium*, manuscripti vero, *contra eum*.

10. Dominus vero neque tunc certaminis Antonii oblitus, ad opem ferendam advenit. **841** Sublatis itaque oculis tectum vidit quasi apertum, ac lucis radium ad se descendere. Dæmonesque statim evanuere, et protimus remisere corporis dolores, domiciliumque integrum apparuit. Auxilio Antonius animadverso, postquam amplius respirasset,doloribusque levatus, visum quod apparebat his verbis compellavit: Ubi eras? cur non ab initio apparuisti, ut meos levares dolores? Tum vox illi emissa: Hic eram, ait, Antoni, morabarque tuum spectans certamen. Cum itaque sustinueris, neque superatus fueris, ero semper tibi adjutor, tuumque nomen ubiquo terrarum celebre reddam. His ille auditis surrexit atque oravit;tantumque roboris accepit, ut plus sibi virium corporis esse sentiret, quam habuisset ante. Eratque tum annorum prope tringinta quinque.

11. Insequente die egressus, ferventiore animo erat ad pietatem erga Deum, cumque convenisset senem illum priorem, rogabat ut una eremum incolorent. Abnuente illo, cum ob ætatem,tum quod id moris non esset, confestim Antonius ad montem contendit. Verum inimicus,ejus ardens propositum conspicatus, ejusque impediendi cupidus, magni argentei disci speciem in viam projecit.Antonius vero maligni fraude intellecta,stetit,discumque intuitus, diabolum in eo deprehensum his alloquitur: Unde discus in eremo? Nequaquam trita via hæc est, nullum viatorum vestigium, lapsus latere nequivit permagnus cum sit. Sed qui amisisset, ad perquirendum regressus, reperisset haud dubie in deserto loco.Techna diaboli hæc est; propositum animi mei nequaquam cohibebis, o dia-

A

B

C

10. Ὁ δὲ Κύριος οὐδὲ ἐν τούτῳ ἐπελάθετο τῆς ἀθλήσεως Ἀντωνίου, ἀλλ' εἰς ἀντίληψιν αὐτοῦ παραγέγονεν (98). Ἀναβλέψας γοῦν, εἶδε τὴν στέγην ὥσπερ διανοιγομένην, καὶ ἀκτίνά τινα φωτὸς κατερχομένην πρὸς αὐτόν. Καὶ οἱ μὲν δαίμονες ἐξαίφνης ἠφάντισαν γεγόασιν· ὁ δὲ πόνος τοῦ σώματος εὐθὺς ἐπέπαυτο, καὶ ὁ οἶκος πάλιν ἦν ὁλόκληρος. Ὁ δὲ Ἀντώνιος, αἰσθόμενος τῆς ἀντιλήψεως, καὶ πλέον ἀναπνεύσας, κουφισθείς τε τῶν πόνων, ἐδεῖτο τῆς φανείσης ὀπτασίας, λέγων· Ποῦ ἦς; διὰ τί μὴ ἐξ ἀρχῆς ἐφάνης, ἵνα μου τὰς ὀδύνας παύσῃς; Καὶ φωνή γέγονε πρὸς αὐτόν· Ἀντώνιε, ὧδε ἤμην, ἀλλὰ περιέμενον ἰδεῖν (99) τὸ σὸν ἀγώνισμα. Ἐπεὶ οὖν ὑπέμεινας, καὶ οὐχ ἥττηθῃς, ἔσομαί σοι (1) ἀεὶ βοηθός, καὶ ποιήσω σε ὀνομαστὸν πανταχοῦ γενέσθαι. Ταῦτα ἀκούσας, ἀναστὰς εὔχετο· καὶ τοσοῦτον ἴσχυσεν, ὡς αἰσθέσθαι αὐτόν, ὅτι πλείονα δύναμιν ἔσχεν ἐν τῷ σώματι μᾶλλον, ἢ εἶχε τὸ πρότερον (2)· Ἦν δὲ τότε λοιπὸν ἐγγὺς τριάκοντα καὶ πέντε ἐτῶν.

11. Τῇ δὲ ἑξῆς προελθών, ἔτι μᾶλλον προθυμότερος ἦν εἰς τὴν θεοσέβειαν, καὶ γενόμενος πρὸς τὸν γέροντα τὸν παλαιὸν ἐκεῖνον, ἠξίου τὴν ἔρημον οἰκῆσαι σὺν αὐτῷ. Τοῦ δὲ παραιτησαμένου διά τε τὴν ἡλικίαν, καὶ διὰ τὸ μηδέπω εἶναι τοιαύτην συνήθειαν, εὐθὺς αὐτὸς ὥρμησεν εἰς τὸ ὄρος. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ὁ ἐχθρὸς, βλέπων αὐτοῦ τὴν σπουδὴν καὶ θέλων ἐμποδίσαι ταύτην, ὑπέβαλεν (3) ἐν ταῖς ὁδοῖς ἀργυροῦν δίσκον μεγάλου φαντασίαν. Ἀντώνιος δὲ, συνεὶς τοῦ μισοκάλου τὴν τέχνην, ἔστη, καὶ τῷ δίσκῳ βλέπων, τὸν ἐν αὐτῷ διάβολον ἤλεγχε λέγων· Πόθεν ἐν ἐρήμῳ δίσκος; Οὐκ ἔστιν ἡ ὁδὸς αὕτη τετριμμένη, οὐδὲ ἔστιν ἴχνος ὁδευσάντων ὧδί τινων· ἐκπεσὼν οὐκ ἠδύνατο λαθεῖν μέγιστος ὤν. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἀπολέσας, ἀναστρέψας καὶ ζητήσας εὗρεν ἂν διὰ τὸ ἔρημον εἶναι τὸν τόπον. Τοῦτο τέχνη τοῦ διαβό-

VERSIO EVAGRII

10. Non oblitus Jesus colluctationis servi, sui, eidem protector factus est:deniqne cum elevaret oculos, vidit desuper culmen aperiri, et deductis tenebris, radium ad se lucis influere. Post cujus splendoris (4) adventum nec dæmonum aliquis apparuit, et corporis dolor extemplo deletus est: ædificium quoque quod paulo ante dissolutum erat, instauratum est. Illico præsentiam Domini intellexit Antonius,et ex intimo pectore longa trahens suspiria ad lumen, quod ei apparuerat, loquebatur, dicens: Ubi eras, bone Jesu, ubi eras? quare non a principio adfuisti, ut sanares vulnera mea?et vox ad eum facta est, dicens: Antoni, hic eram; sed exspectabam videre certamen tuum; hunc autem, quia dimicando viriliter non cessisti, semper auxiliabor tibi, et faciam te in omni orbe nominari.His auditis,exsurgens in tantum roboratus orabat, ut intelligeret se plus recepisse tunc virium, qam ante perdiderat. Erat autem tunc Antonius annos natus triginta quinque.

11. Exinde cum voluntati promptæ merita religiosa succrescerent, vadens ad supradictum senem precabatur, ut in deserto habitarent pariter. Causante illo senile ævum, et rei novitatem, solus contendit ad montem, et eremi adhuc monachis ignotæ, rupto metu, viam conatus est pandere. Sed nec tunc cessavit infatigabilis adversarius: nam impedire ejus propositum volens, argenteum discum in itinere projecit: quo viso, Antonius callidi artificis agnovit astutiam, stansque intrepidus, et discum torvis intuens oculis, doli auctorem in phantasmate objurgabat argenti, talia secum reputans: Unde hic in deserto discus? avium hoc iter est, nulla sunt vestigia commeantium; lapsus de sarcina præ magnitudine latere non potuit: sed et qui perdiderat reversus, ob solitudinem locorum, invenisset profecto, quod ruerat.Hoc artificium, diabole, tuum est: non impedies voluntatem meam, *argentum tuum tecum sit in perditionem.* Hæc illo dicente, discus ut fumus a facie ignis evanuit.

(86) Regius 2 et Colb. 2, γέγονεν. Mox iidem γὰρ pro γοῦν.

(99) Ἰδεῖν deest in Colb. 2. Idem cum Reg. 2, τὸν σὸν ἀγωνισμόν.

(1) Colbertinus secundus, ἔσομαί σου.

(2) Sic Reg. 2, et Colbert. 2. In editis, τὸ πρότερον deest.

(3) Ita manuscripti. Editi vero, ὑπέβαλλεν. Infra

D Regius secundus et Colbertinus secundus, διήλεγχε. Mox Regius primus, secundus, et Colbert. 1, ἐν ἐρημίᾳ.

(4) Codex cl. et erud. viri Francisci Desmarets, *hujus splendoris*, qui mutilus initio, in hæc verba incipit. Infra omnes mss,, *ex imo pectore*, editi, *ex intimo.*

λου γέγονεν. Οὐκ ἐμποδίσεις ἐν τούτῳ μου τὴν προ- A bole. Hoc tecum eat *in perditionem* [31]. Hæc Antonio dicente, evanuit discus, quasi fumus a facie ignis.
θυμίαν, διάβολε. Τοῦτο γὰρ σὺν σοὶ εἴη (5) εἰς ἀπώλειαν. Καὶ τοῦτο τοῦ Ἀντωνίου λέγοντος, ἐξέλιπεν ἐκεῖνος, ὡσεὶ καπνὸς ἀπὸ προσώπου πυρός.

12. Εἶτα πάλιν οὐκ ἔτι φαντασίαν, ἀληθινὸν δὲ χρυσὸν ἐρριμμένον ἐν ταῖς ὁδοῖς ἐώρακεν ἀπερχόμενος. Εἴτε δὲ τοῦ ἐχθροῦ δείξαντος, εἴτε τινὸς κρείττονος δυνάμεως γυμναζούσης τὸν ἀθλητήν, καὶ δεικνυούσης τῷ διαβόλῳ, ὅτι μηδὲ τῶν ἀληθῶς φροντίζει χρημάτων· οὔτε αὐτὸς ἀπήγγειλεν, οὔτε ἡμεῖς ἔγνωμεν, πλὴν ὅτι χρυσὸς ἦν ὁ φαινόμενος. Ὁ δὲ Ἀντώνιος τὸ μὲν πλῆθος ἐθαύμασεν, ὡς δὲ πῦρ ὑπερβὰς, οὕτως αὐτὸν (6) παρῆλθεν ὡς μηδὲ στραφῆναι· ἀλλὰ καὶ δρόμῳ σπουδάσαι τοσοῦτον, ὥστε κρύψαι καὶ λαθεῖν τὸν τόπον. Μᾶλλον οὖν καὶ μᾶλλον ἐπιτείνας τὴν πρόθεσιν, ὥρμησεν εἰς τὸ ὄρος. Καὶ παρεμβολὴν ἔρημον, καὶ διὰ τὸν χρόνον μεστὴν B ἑρπετῶν εὑρὼν εἰς τὸ πέραν τοῦ ποταμοῦ, ἐκεῖ μετέθηκεν ἑαυτὸν, καὶ ᾤκησεν ἐν αὐτῇ. Τὰ μὲν οὖν ἑρπετὰ, ὥσπερ τινὸς διώκοντος, εὐθὺς ἀνεχώρησαν· αὐτὸς δὲ, τὴν εἴσοδον ἀναφράξας, καὶ ἄρτους εἰς μῆνας ἓξ ἀποθέμενος (ποιοῦσι) δὲ τοῦτο Θηβαῖοι, καὶ πολλάκις μένουσι καὶ ὅλον ἐνιαυτὸν ἀβλαβεῖς), ἔχων ἔνδον ὕδωρ, ὥσπερ ἐν ἀδύτοις ἐγκαταδυόμενος (7) μόνος ἔμενεν ἔνδον, μήτε αὐτὸς προϊὼν, μήτε τινὰ τῶν ἐρχομένων βλέπων. Αὐτὸς μὲν οὖν πολὺν χρόνον οὕτω συνῆψεν ἀσκούμενος· κατ' ἐνιαυτὸν μόνον ἄνωθεν ἀπὸ τοῦ ὠμάτος δεύτερον δεχόμενος τοὺς ἄρτους.

12. Rursumque cum progrederetur, non vanam speciem, sed verum aurum in via projectum conspexit: inimicusne autem exhiberet illud, an aliqua virtus superior, quæ athletam exerceret, **642** diaboloque significaret, eum ne veras quidem pecunias curare; id sane nec indicavit ipse, nec nobis compertum est: constat solummodo verum fuisse aurum quod apparuit. Copiam solum miratus Antonius, tanquam ignem prosiliit, atque sic pertransivit, ut ne quidem vultum converteret: imo cursum ita concitavit, ut extra conspectum esset lateretque sibi locus. Magis igitur magisque propositum firmans suum, ad montem se contulit, ubi castellum trans flumen reperit tandiu desertum, ut esset plenum reptilibus: cumque transmeasset, ibi habitavit. Reptilia vero, quasi quodam insequente, subito recesserunt. Ille obturato ingressu, panibusque ad sex menses illic repositis (qui mos est Thebæorum, durantque panes per integrum annum incorrupti), aqua vero intus reperta, quasi in adyta descendens, ibi solus commorabatur, nec inde egressus unquam, nec adventantium quempiam videns. Diuturno itaque tempore hoc asceticæ vitæ genus coluit: bis solum quotannis per supremam domus partem accepto pane.

13. Οἱ δὲ πρὸς αὐτὸν ἐρχόμενοι τῶν γνωρίμων, ἐπεὶ μὴ συνεχώρει τούτους εἰσελθεῖν, ἔξω πολλάκις ἡμέρας καὶ νύκτας ποιοῦντες, ἤκουον ὡς ὄχλων ἔνδον θορυβούντων, κτυπούντων, φωνὰς ἀφιέντων οἰκτρὰς, καὶ κραζόντων. Ἀπόστα τῶν ἡμετέρων· τί σοὶ καὶ (8) τῇ ἐρήμῳ; οὐ φέρεις ἡμῶν τὴν ἐπιβουλήν. Τὴν μὲν οὖν ἀρχὴν εἶναί τινας σὺν αὐτῷ μαχομένους ἀνθρώπους, καὶ τούτους διὰ κλιμάκων εἰσελθεῖν πρὸς αὐτὸν ἐνόμιζον οἱ ἔξωθεν· ὡς δὲ διά τινος τρυμαλιᾶς παρακύψαντες, οὐδένα ἔβλεπον, τότε

13. Familiares autem eo accedentes, cum non sineret ingredi, extra domum noctes persæpe diesque transigere coacti, audiebant quasi turbas tumultuari, strepitum edere, voces emittere lamentabiles, clamare: E nostris recede sedibus: quid tibi cum eremo? nostras nunquam feres insidias. Et initio quidem qui stabant foris, putabant homines intus esse qui cum illo concertarent, ac per scalas intro descendissent; poteaquam vero per foramen introspexerunt, tum viso nemine, intellexere

VERSIO EVAGRII.

12. Dehinc non ut ante phantasiam (9), sed ingentem auri massam jacentem in itinere conspexit. Verum hanc utrum diabolus simulaverit, an ad Antonium comprobandum, quia nec veris opibus inescaretur, virtus cœlestis ostenderit, ignoratur: hoc tantum agnovimus, quia quod visum est, aurum fuit. At ille magnitudinem admiratus radiantis metalli, rapido cursu, quasi quoddam vitaret incendium, ad montem usque perrexit, ibique flumine transvadato, invenit castellum desertum plenum (ob tempus et solitudinem) venenatorum animalium, in quo se constituens novus hospes habitavit: statimque (10) ad ejus adventum ingens turba serpentium, quasi persecutorem passa, profugit. At ille obstructo lapidibus introitu, panes mensium sex, ut Thebæis mos est, secum recondens (nam crebro per annum incorrupti durare solent), nec non et exiguum habens aquæ solitarius perdurabat (11): nusquam inde procedens, nunquam aliquem suscipiens, in tantum ut cum bis in anno per tectum desuper panes acciperet, nullum cum deferentibus haberet alloquium.

13. Multis igitur videndi eum desiderio et studio requirendi, ante ostium ejus pernociantibus, audiebantur ut vulgi voces adversus Antonium, tumultusque dicentium: Quid te nostris ingeris habitaculis? quid tibi et deserto? abscede a finibus alienis, non potes (12-13) nostras insidias sustinere. Et primo qui-

[31] Act. VIII, 20.

(5) Sic Reg. 1, 2, et Colbert. 2, 3. In editis, εἴη deest. D

(6) Colbert. 2, αὐτό. Infra Reg. 2, et Colbert. 2, μᾶλλον οὖν. Editi et alii, μᾶλλον μὲν οὖν.

(7) Sic Regius primus et Colbertin. secundus, atque ita legendum videtur ex Evagrio. Alii autem codices cum editis post ἐγκαταδυόμενος habent, ἐν τῷ μοναστηρίῳ.

(8) Sic mss. Editi vero, κἄν.

(9) Sic omnes mss. Bolland. vero, *in phantasmate*. Paulo post omnes mss., *hoc tantum*, editi, *hoc tamen*.

(10) Sic omnes mss. Editi vero, *statim*.

(11) Græca hic variant et fusiora sunt.

(12-13) Sic omnes mss., quorum tamen quidam habent, *non poteris*. Editi, *non potes hic habitare*, *non nostras insidias*, etc.

tæ, fertiles et perquam amœnæ)vicanis dono dedit, ne sibi sororique molestiam afferrent. Mobilibus vero omnibus venditis, **634** multam hinc collectam pecuniam pauperibus distribuit,paucis solum sororis causa reservatis.

A τοῦ ἀναγνώσματος, ἐξελθὼν εὐθὺς (31) ἐκ τοῦ Κυριακοῦ, τὰς μὲν κτήσεις ἃς εἶχεν ἐκ προγόνων (ἄρουραι δὲ ἦσαν τριακόσιαι εὔφοροι καὶ πάνυ καλαὶ), ταύτας ἐχαρίσατο τοῖς ἀπὸ τῆς κώμης, ἵνα εἰς μηδ' ὁτιοῦν ὀχλήσωσιν (32) αὐτῷ τε καὶ τῇ ἀδελφῇ. Τὰ δὲ ἄλλα ὅσα ἦν αὐτοῖς κινητὰ, πάντα πωλήσας, καὶ συναγαγὼν ἀργύριον ἱκανὸν, δέδωκε τοῖς πτωχοῖς, τηρήσας ὀλίγα διὰ τὴν ἀδελφήν.

3. Rursus in Dominicum ingressus, audivit Dominum in Evangelio dicere: *Nolite sollicii esse in crastinum* [16]. Nec ultra illic remanere sustinens, egressus, illa quoque tenuioribus largitus est. Sorore vero virginibus notis sibi atque fidelibus commendata, atque ad Parthenonem tradita,ut illic educaretur, ipse ante domum suam asceticæ vitæ deinceps operam dedit, atque atrentus sibi, asperum vitæ genus toleranter agebat.Nondum enim tamen frequentia in Ægypto monasteria, neque ullus norat monachus vastam eremum: sed quisquis sibi ipse vacare cuperet, is haud procul suo pago sese exercebat solus. Erat itaque tunc temporis in vicino pago senex homo, qui a juventute monasticam egerat vitam: hunc cum videret Antonius,probo ejus imitandi studio incensus,primum cœpit ipse in locis pago vicinis commorari. Atque hinc si quem audiret alicubi degere ad virtutem strenuum,hunc prudentis apis more perquirebat,neque ante ad sedes suas remigrabat,quam hominem vidisset,atque hinc accepto ceu viatico ad virtutis iter instituendum,revertebatur. Sub initium itaque ibidem commoratus, mentem firmabat suam,ut ne ad paterna inde bona reverteretur, neque suorum meminisset cognatorum: sed toto desiderio, tota sollicitudine ad asceticæ vitæ perfectionem contenB

C

3. Ὡς δὲ (33), πάλιν εἰσελθὼν εἰς τὸ Κυριακὸν, ἤκουσεν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Κυρίου λέγοντος, Μὴ μεριμνήσητε περὶ τῆς αὔριον, οὐκ ἀνασχόμενος ἔτι μένειν, ἐξελθὼν διέδωκε κἀκεῖνα τοῖς μετρίοις. Τὴν δὲ ἀδελφὴν παραθέμενος γνωρίμοις καὶ πισταῖς παρθένοις (34), δούς τε αὐτὴν εἰς Παρθενῶνα ἀνατρέφεσθαι, αὐτὸς πρὸ τῆς οἰκίας ἐσχόλαζε λοιπὸν τῇ ἀσκήσει, προσέχων ἑαυτῷ καὶ καρτερικῶς ἑαυτὸν ἄγων. Οὔπω γὰρ ἦν οὕτως (35) ἐν Αἰγύπτῳ συνεχῆ μοναστήρια, οὐδ' ὅλως ἤδει μοναχὸς τὴν μακρὰν ἔρημον, ἕκαστος δὲ τῶν βουλομένων ἑαυτῷ προσέχειν οὐ μακρὰν τῆς ἰδίας κώμης καταμόνας (36) ἠσκεῖτο. Ἦν τοίνυν ἐν τῇ πλησίον κώμῃ τότε γέρων, ἐκ νεότητος τὸν μονήρη βίον ἀσκήσας· τοῦτον ἰδὼν Ἀντώνιος, ἐζήλωσεν ἐν καλῷ· καὶ πρῶτον μὲν ἤρξατο καὶ αὐτὸς μένειν ἐν τοῖς πρὸ τῆς κώμης τόποις. Κἀκεῖθεν εἴ που τινὰ σπουδαῖον ἤκουεν, προερχόμενος ἐζήτει τοῦτον ὡς ἡ (37) σοφὴ μέλισσα· καὶ οὐ πρότερον εἰς τὸν ἴδιον τόπον ἀνέκαμπτεν, εἰ μὴ τοῦτον ἐωράκει, καὶ ὥσπερ ἐφόδιόν τι τῆς εἰς ἀρετὴν ὁδοῦ παρ' αὐτοῦ λαβών, ἐπανῄει. Ἐκεῖ τοίνυν τὰς ἀρχὰς διατρίβων, τὴν διάνοιαν ἐστάθμιζεν, ὅπως πρὸς μὲν τὰ τῶν γονέων μὴ ἐπιστρέφηται, μηδὲ τῶν συγγενῶν μνημονεύῃ· ὅλου δὲ τὸν πόθον καὶ πᾶσαν τὴν σπουδὴν ἔχῃ περὶ τὸν τόνον τῆς ἀσκήσεως. Εἰργάζετο γοῦν ταῖς χερσὶν, ἀκούσας· Ὁ δὲ ἀργὸς μηδὲ (38) ἐσθιέτω· καὶ τὸ μὲν

VERSIO EVAGRII

se hæc esset scriptura recitata, ad se Dominicum traxit imperium: statimque egressus (39),possessiones quas habebat vendidit. Aruræ autem erant ei trecentæ uberes, et valde optimæ,quas vicinis largitus est: ne in aliquo aut sibi, aut sorori molestia gigneretur (40). Cætera vero, quæ in mobilibus possidebat,universa vendidit: et aggregato non exiguo pretio, indigentibus dedit, paucis tamen ob sororem reservatis, quæ et sexu, et ætate videbatur infirmior.

3. Rursus autem ecclesiam ingressus, cum audisset Dominum in Evangelio dicentem: *Nolite cogitare de crastino*,reliquam (41) quoque portionem pauperibus distribuit;neque se versari passus est domi,sed sorore fidelibus ac notis virginibus commendata,ut ad earum nutriretur exemplum,ipse jam omnibus sæculi vinculis liber, asperum atque arduum arripuit institutum. Necdum autem tam crebra erant in Ægypto monasteria: neque omnino quisquam aviam solitudinem noverat: sed quicunque in Christi servitute sibimet (42 prodesse cupiebat, haud procul a sua villula separatus instituebatur.Erat igitur in agello vicino senex quidam, vitam solitariam a prima sectatus ætate: hunc Antonius cum vidisset, æmulatus est ad bonum. Et primo quidem incipiens etiam ipse, in locis paululum a villa remotioribus manebat: exinde autem, si quem vigilantem in hoc studio compererat, procedens, quærebat ut apis prudentissima: nec ad habitaculum suum ante remeabat, nisi ejus quem cupiebat frueretur aspectibus:et sic tanquam munere

[16] Matth. VI, 34.

(31) Εὐθὺς deest in Colb. 2, Ibid. in Colb. 2, ἀπὸ τοῦ Κυριακοῦ.

(32) Colb. 2, ἐνοχλῶσιν. Idem post ἀδελφῇ habet αὐτοῦ.

(33) Sequimur Colb. secundum et Evagrium. In aliis vero et editis δὲ legitur post τηρήσας, et non post ὡς.

(34) Colb. 2 solus habet ἀδελφαῖς ante παρθένοις. Mox Regius 2 et Colb. 1, 2, αὐτήν, recte; editi male, αὐτῇ. Ibid. Colb. 2, εἰς παρθενίαν.

(35) In hæc verba incipit Colb. 3, optimæ notæ. Ibid. οὕτως deest in Regio 2 et Colb. 2.

(36) Reg. 1, 2, Colb. 2, κατὰ μόνας.

(37) Regius primus cum editis, ὡς εἰ. Alii omnes, ὡς ἡ.

(38) Sic Regius 1 et 2. Editi, μὴ solum. Mox D Regius 2 et Colb. 2, εἰς τὸν ἄρτον, et ita legit Evagrius. Editi et alii, εἰς ἑαυτόν. Mox Colb. 2, τοῖς δεομένοις.

(39) Codices, *egressus*, præter Gemm. 2, qui cum editis *regressus* habet. Mox pro *Arurœ* Gemm. 1, *Arulæ*. Colb., *Arbores*. Germ. 2, *Arbores olivarum* inepte. Alii omnes cum editis; *Arurœ*. Hœschelius legisse se putat, *palma*.

(40) Gemm, 1, 2, *molestiam gignerent*. Infra omnes manuscripti, *parvis ab sororem*. Gemm. 3, *parvis tamen ob sororem*, Editi, *paucos tamen ob sororem*.

(41) Germ. 3 et Gemm. 3, *relictam*. Editi, Colb. et Gemm. 1, *reliquam*. Gemm. 2, *relicta quoque portione*.

(43) Sic omnes manuscripti. Editi, *sibimetipsi*.

εἰς τὸν ἄρτον, τὸ δὲ εἰς τοὺς δεομένους ἀνήλισκε. Προσηύχετο δὲ συνεχῶς, μαθὼν, ὅτι δεῖ κατ' ἰδίαν προσεύχεσθαι ἀδιαλείπτως. Καὶ γὰρ προσεῖχεν οὕτως τῇ ἀναγνώσει, ὡς μηδὲν τῶν γεγραμμένων ἀπ' αὐτοῦ πίπτειν χαμαὶ, πάντα δὲ κατέχειν, καὶ λοιπὸν αὐτῷ τὴν μνήμην (43) ἀντὶ βιβλίων γίνεσθαι.

4. Οὕτω μὲν οὖν ἑαυτὸν ἄγων, ἠγαπᾶτο παρὰ πάντων ὁ Ἀντώνιος· αὐτὸς δὲ τοῖς σπουδαίοις, πρὸς οὓς ἀπήρχετο, γνησίως ὑπετάσσετο, καὶ καθ' ἑαυτὸν ἑκάστου τὸ πλεονέκτημα τῆς σπουδῆς καὶ τῆς ἀσκήσεως κατεμάνθανε· καὶ τοῦ μὲν τὸ χαρίεν τοῦ δὲ τὸ πρὸς τὰς εὐχὰς σύντονον ἐθεώρει· καὶ ἄλλου μὲν τὸ ἀόργητον, ἄλλου δὲ τὸ φιλάνθρωπον κατενόει· καὶ τῷ μὲν ἀγρυπνοῦντι, τῷ δὲ φιλολογοῦντι προσεῖχε· καὶ τὸν μὲν ἐν καρτερίᾳ (44), τὸν δὲ ἐν νηστείαις καὶ χαμευνίαις ἐθαύμαζε· καὶ τοῦ μὲν τὴν πραότητα, τοῦ δὲ τὴν μακροθυμίαν παρετηρεῖτο (45)· πάντων δὲ ὁμοῦ τὴν εἰς τὸν Χριστὸν εὐσέβειαν, καὶ τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην ἐσημειοῦτο· καὶ οὕτω πεπληρωμένος, ὑπέστρεφεν εἰς τὸν ἴδιον τοῦ ἀσκητηρίου τόπον· λοιπὸν αὐτὸς (46) τὰ παρ' ἑκάστου συνάγων εἰς ἑαυτὸν, καὶ σπουδάζων ἐν ἑαυτῷ τὰ πάντων δεικνύναι· καὶ γὰρ πρὸς τοὺς καθ' ἡλικίαν ἴσους οὐκ ἦν φιλόνεικος, ἢ μόνον ἵνα μὴ δεύτερος ἐκείνων ἐν τοῖς βελτίοσι φαίνηται· καὶ τοῦτο ἔπραττεν ὥστε μηδένα λυπεῖν, ἀλλὰ κἀκείνους ἐπ' αὐτῷ χαίρειν. Πάντες μὲν οὖν οἱ ἀπὸ τῆς κώμης καὶ οἱ (47) φιλόκαλοι, πρὸς οὓς εἶχε τὴν συνήθειαν, οὕτως αὐτὸν ὁρῶντες, ἐκάλουν θεοφιλῆ· καὶ οἱ μὲν ὡς υἱὸν, οἱ δὲ ὡς ἀδελφὸν ἠσπάζοντο.

5. Ὁ δὲ μισόκαλος καὶ φθονερὸς διάβολος οὐκ ἤνεγκεν ὁρῶν ἐν νεωτέρῳ τοιαύτην πρόθεσιν. Ἀλλ' οἷα μεμελέτηκε ποιεῖν, ἐπιχειρεῖ καὶ κατὰ τούτου πράτ-

A deret. Laborabat itaque manibus suis: audierat nempe: Qui otiosus fuerit ne manducet [17]: atque hinc partim panem sibit emebat, partim egenis largiebatur. Frequens orabat, quod didicisset oportere seorsim sine intermissione orare [18]: etenim ita attentus erat lectioni, ut nihil sibi scriptorum excideret, sed retineret omnia; ita ut ipsi deinde memoria librorum loco esset.

635 4. Cum ita vitam suam institueret Antonius, diligebatur ab omnibus: ipse vero sedulis quos adibat fratribus, libenter obsequebatur, addiscebatque in quo quisque eorum virtutis et exercitationis genere excelleret: atque hujus suavitatem contemplabatur, illius orandi assiduitatem: illius lenitatem, illius humanitatem cogitabat: huic vigilias agenti, illi lectionis studioso adhibebat animum: B hujus perseverantiam, alius jejunia et humi cubationem mirabatur: hujus mansuetudinem observabat, illius longanimitatem: unaque omnium pietatem erga Christum, ac mutuam dilectionem reputabat secum. Atque ita plenus ad asceterii sui locum remeabat, atque singulorum dotes animo colligens, curabat in se ipse omnia exprimere. Etenim nullum ipsi cum æqualibus fuit contentionis studium, præter hoc solum, ut ne virtute secundus ab illis esset. Atque illud ita agebat, nemini ut offensioni, imo potius illius ipsis hoc gaudio esset. Omnes itaque vici incolæ, atque probi viri, quorum consuetudine utebatur, ejusmodi C hominem cernentes, Dei amicum vocabant: et alii ut filium diligebant, alii ut fratrem.

5. At omni bono inimicus atque invidus diabolus, hujusmodi in adolescente propositum cernere non tulit. Sed quæ jam antehac adversus, eum me-

VERSIO EVAGRII.

mellis accepto, abibat ad sua. Tali ibidem institutus exordio, cum per dies singulos ita animum roboraret, ut nec opum paternarum, nec suorum meminisset affinium, omne etiam desiderium et sollicitudinem ergo id quod cœperat exerceret, operabatur manibus suis, sciens scriptum esse: Qui non operatur, non manducet. Mercedem tamen operis sui, pretio panis excepto, egentibus largiebatur. Orabat frequenter, quippe qui didicerat, quod oporteret sine intermissione Dominum rogare (48). Auditioni etiam Scripturarum ita studium commodabat, ut nihil ex ejus animo laberetur; sed universa Domini præcepta custodiens, memoriam pro libris haberet.

4. Sic suam vitam instituens, ab universis fratribus puro diligebatur affectu: et omnibus, ad quos studio discendi pergebat; obediens, proprias singulorum gratias hauriebat: hujus continentiam, jucunditatem illius sectabatur; istius lenitatem, illius vigilias (49), alterius legendi æmulabatur industriam; istum jejunantem, illum humi quiescentem mirabatur; alterius patientiam, alterius mansuetudinem prædicabat, omnium quoque vicariam erga se retinens charitatem, atque universis virtutum partibus irrigatus, ad sedem propriam regrediebatur: ibi secum universa pertractans, omnium in se bona nitebatur exprimere. Neque vero adversum coævos aliquando movebatur, sed ea tantummodo flamma egregio viro crescebat in pectore, ne secundus cuiquam in prædictis operibus inveniretur. Et hoc ita faciebat, ut cum omnes gloria anteiret, omnibus tamen charus esset. Nam et vicini et monachi, ad quos sæpe veniebat, Antonium videntes, Deicolam nuncupabant; indultisque naturæ vocabulis, quidam ut filium, alii ut fratrem diligebant.

5. Dum hæc gereret Antonius, quibus omnium in se provocaret affectum, inimicus nominis Christiani diabolus, impatienter ferens tantas in adolescente virtutes, veteranis eum aggressus est fraudibus, et

[17] II Thess. III, 10. [18] Matth. VI, 6; I Thess. V, 17.

Mox omnes manuscripti, *haud procul*. Editi, *nonlonge*. Infra editi post hæc, *hunc Antonius*, addunt *cum vidisset*, quæ postrema desunt in omnibus manuscriptis, uno excepto Gemm. 1, sed habentur in Græco.

(43) Sic omnes mss. excepto Jes. qui habet γνώμην cum editis. Mox Regius 2 et Colb. 2 soli ἀντὶ βιβλίου. Mox Regius 2 et Colbert. 2, ἑαυτόν . . . ὑπέτασσε.

(44) Regius 2, ἐν ἐγκρατείᾳ. Colb. 2, ἐγκρατείᾳ.

(45) Reg. 2 et Colb. 2, παρετήρει.

(46) Αὐτός deest in Reg. 2 et Colb. 2.

(47) Sic Reg. 2 et Colb. 2, καὶ οἱ deest in editis et aliis.

(48) Sic omnes manuscripti. Editi vero, *orare*.

(49) Sic omnes manuscripti. Editi, *vigilantiam*.

ditatus fuerat, hæc exsequi conatus, illum primo ex ascetica vita deducere tentavit, submissa facultatum memoria, sororis sollicitudine, generis sui consuetudine, pecuniarum et gloriæ cupiditate, varii et lauti cibi voluptate, nec non variis remissioris vitæ blandimentis, atque demum asperitate virtutis, quæ tanti laboris esset: subjiciebat item corporis infirmitatem, temporis diuturnitatem. Uno verbo ingentem in mente ipsius excitavit cogitationum pulverem, ut a recto avocaret instituto. Verum se infirmiorem conspicatus inimicus, quam ut Antonii propositum everteret; imo vero sese illius constantia devictum, et magna fide subversum, atque cadentem assiduis Antonii precibus: tum confisus iis quæ *in unbilico ventris sui sunt* [19] armis iisque gloriatus: quæ priores sunt ejus adversus adolescentes insidiæ, juvenem adoritur, **636** noctu perturbationes excitans, interdiu vero ita infestans, ut qui eum cernerent, commissam inter utrumque pugnam adverterent. Ille namque obscenas cogitationes subjiciebat; hic eas precibus fugabat: titillabat ille, hic ceu erubescens, fide, precibus, jejuniis corpus muniebat: sustinebat miser diabolus vel mulieris formam noctu induere, feminæque gestus imitari, Antonium ut deciperet; at ille Christum cogitans, ac propter illum nobilitatem spiritualitatemque animæ secum reputans, carbonem illius fallaciæ restinxit. Rursum suggerebat inimicus voluptatis suavitatem; illis iracundo ac mœrenti similis, ignis comminationem atque vermis cruciatum cogitabat: quibus ipsi oppositis hæc præteribat illæsus. Quæ omnia pudori erant adversario, Nam qui putabat se Deo similem esse posse, ab adolescente jam deludebatur: et qui adversus **carnem et sanguinem gloria-**

A τειν· καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐπείραζεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἀσκήσεως καταγαγεῖν, ὑποβάλλων μνήμην τῶν κτημάτων, τῆς ἀδελφῆς τὴν κηδεμονίαν, τοῦ γένους τὴν οἰκειότητα, φιλαργυρίαν, φιλοδοξίαν, τροφῆς (50) τὴν ποικίλην ἡδονὴν, καὶ τὰς ἄλλας ἀνέσεις τοῦ βίου, καὶ τέλος τὸ τραχὺ τῆς ἀρετῆς, καὶ ὡς πολὺς αὐτῆς ἐστιν ὁ πόνος· τοῦ τε σώματος τὴν ἀσθένειαν ὑπετίθετο, καὶ τοῦ χρόνου τὸ μῆκος. Καὶ ὅλως πολὺν ἤγειρεν αὐτῷ κονιορτὸν λογισμῶν ἐν τῇ διανοίᾳ, θέλων αὐτὸν ἀποσχοινίσαι τῆς ὀρθῆς προαιρέσεως. Ὡς δὲ εἶδεν ἑαυτὸν ὁ ἐχθρὸς ἀσθενοῦντα πρὸς τὴν τοῦ Ἀντωνίου πρόθεσιν, καὶ μᾶλλον ἑαυτὸν (51) καταπαλαιόμενον ὑπὸ τῆς ἐκείνου στερρότητος, καὶ ἀνατρεπόμενον τῇ πολλῇ πίστει, καὶ πίπτοντα ταῖς συνεχέσιν Ἀντωνίου προσευχαῖς· τότε δὴ τοῖς ἐπ'

B ὀμφαλοῦ γαστρὸς ὅπλοις ἑαυτοῦ θαῤῥῶν, καὶ καυχώμενος ἐπὶ τούτοις (ταῦτα γάρ ἐστιν αὐτοῦ τὰ πρῶτα κατὰ τῶν νεωτέρων ἔνεδρα), προσέρχεται κατὰ τοῦ νεωτέρου, νυκτὸς μὲν αὐτὸν θορυβῶν, μεθ' ἡμέραν δὲ οὕτως ἐνοχλῶν, ὡς καὶ τοὺς ὁρῶντας αἰσθέσθαι τὴν γινομένην ἀμφοτέρων πάλην. Ὁ μὲν γὰρ ὑπέβαλλε λογισμοὺς ῥυπαροὺς, ὁ δὲ ταῖς εὐχαῖς ἀνέτρεπε τούτους· καὶ ὁ μὲν ἐγαργάλιζεν, ὁ δὲ, ὡς ἐρυθριῶν δοκῶν, τῇ πίστει καὶ ταῖς εὐχαῖς καὶ (52) νηστείαις ἐτείχιζε τὸ σῶμα· καὶ ὁ μὲν διάβολος ὑπέμενεν ὁ ἄθλιος καὶ ὡς γυνὴ σχηματίζεσθαι νυκτὸς, καὶ πάντα τρόπον μιμεῖσθαι, μόνον ἵνα τὸν Ἀντώνιον ἀπατήσῃ· ὁ δὲ τὸν Χριστὸν ἐνθυμούμενος, καὶ τὴν δι' αὐτὸν εὐγένειαν, καὶ τὸ νοερὸν τῆς ψυχῆς λογιζόμενος, ἀπεσβέννυε τὸν ἄνθρακα τῆς ἐκείνου πλάνης. Πάλιν τε ὁ μὲν ἐχθρὸς ὑπέβαλλε τὸ λεῖον τῆς

C ἡδονῆς· ὁ δὲ, ὀργιζομένῳ καὶ λυπουμένῳ ἐοικὼς, τὴν ἀπειλὴν τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ σκώληκος τὸν πόνον ἐνεθυμεῖτο· καὶ ἀντιτιθεὶς ταῦτα, διέβαινε τούτων ἀβλαβής. Ἦν δὲ ταῦτα πάντα πρὸς αἰσχύνην γινόμενα τοῦ

VERSIO EVAGRII.

primo quidem tentans, si quo modo posset ab arrepto eum instituto detrahere, immittebat ei memoriam possessionum, sororis defensionem, generis nobilitatem, amorem rerum, fluxam sæculi gloriam, escæ variam delectationem, et reliqua vitæ remissioris blandimenta; postremo virtutis arduum finem, et maximum perveniendi laborem, nec non et corporis fragilitatem suggerebat, et ætatis spatia prolixa: prorsus maximam ei cogitationum caliginem suscitabat, volens cum a recto proposito revocare (53). Post quam autem diabolus orationibus ejus ad Deum, per passionis fidem se intellexit elidi, consueta adversum omnes adolescentes arma arripiens, nocturnis eum inquietabat illecebris. (Et primum noctibus infesta multitudine et horribili metu sonitus eum exagitare conabatur.) Per dies etiam tam apertis in eum telis irruebat, ut nullus ambigeret quin Antonius contra diabolum dimicaret: nam et ille cogitationes sordidas conabatur inserere: et hic eas oratu submovebat assiduo: ille titillabat sensus naturali carnis ardore: hic fide, jejuniis (54) corpus omne vallabat: ille per noctes in pulchræ mulieris vestiebatur ornatum, nulla omittens figmenta lasciviæ: hic ultrices gehennæ flammas, et dolorem vermium recordans, ingestæ sibi libidini opponebat: ille lubricum adolescentiæ iter, et ad ruinam facile proponebat: hic æterna futuri judicii tormenta considerans, et illæsam animæ puritatem per tentamenta servabat. Ista autem omnia ad confusionem diaboli fiebant: qui enim similem se Deo fieri posse existimabat, nunc ab adolescente ut miserrimus deludebatur: et qui contra carnem et sanguinem magna cum exsultatione gloriabatur, ab homine carnem gestante superabatur (55). Adjuvabat enim servum suum Dominus, qui

[19] Job XL, 11.

(50) Ita Reg. 2 et Colb. 2. Editi vero et alii, τροφῆς. Mox manuscripti omnes, ἀνέσεις editi αἰνέσεις male.

(51) Ita Reg. 2 et Colb. 2. Editi vero et alii non habent ἑαυτόν.

(52) Hæc εὐχαῖς καὶ, desunt in Colb. 2, nec lecta sunt ab Evagrio. Habentur autem in omnibus aliis cum editis tum manuscriptis. Mox omnes mss., ὑπέμενεν. Editi, ὑπέμεινεν. Ibid. omnes mss., σχηματίζεσθαι. Editi, σχηματίζεται.

(53) Hæc, volens eum a recto proposito revocare, D desunt in omnibus mss. Paulo post, *diabolus* deest in omnibus mss. Infra quæ clauduntur uncinis desunt in omnibus mss.

(54) *Vigiliis et jejuniis* editi. Sed *vigiliis* deest in omnibus mss. nec habetur in Græco. Infra Gemm. 1 et 2, *verbum* in singulari cum Græco. Editi, *vermium*. Mox omnes mss., *cogitationi libidinum objiciebat*. Editi, *ingestæ sibi libidini opponebat*.

(55) Sic omnes mss. Editi vero, *sæviebat, ab homine qui carnem portabat elisus est.*

ἐχθροῦ. Ὁ γὰρ νομίσας ὁμοιος γενέσθαι (56) Θεῷ ὑπὸ νεανίσκου νῦν ἐπαίζετο· καὶ ὁ σαρκὸς καὶ αἵματος κατακαυχώμενος ὑπὸ ἀνθρώπου σάρκα φοροῦντος ἀνετρέπετο. Συνήργει γὰρ ὁ Κύριος αὐτῷ, ὁ σάρκα δι' ἡμᾶς φορέσας, καὶ τῷ σώματι δοὺς τὴν κατὰ τοῦ διαβόλου νίκην· ὥστε τῶν ὄντων ἀγωνιζομένων ἕκαστον λέγειν· « Οὐκ ἐγῶ δὲ, ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σὺν ἐμοί. »

A batur, ab homine carnem gestante prostratus est. Aderat enim illi adjutor Dominus qui carnem propter nos gestavit, et victoriam dedit corpori contra diabolum : ita ut quisquis vere certat, possit dicere : *Non ego sed gratia Dei mecum* [20].

6. Τέλος γοῦν, ὡς οὐκ ἠδυνήθη τὸν Ἀντώνιον οὐδ' ἐν τούτῳ καταβαλεῖν ὁ δράκων, ἀλλὰ καὶ ἔβλεπεν ἑαυτὸν ἐξωθούμενον ἀπὸ τῆς καρδίας αὐτοῦ, τρίζων τοὺς ὀδόντας, κατὰ τὸ γεγραμμένον, καὶ ὥσπερ ἐξιστάμενος, οἷός ἐστι τὸν νοῦν, τοιοῦτος ὕστερον καὶ τῇ φαντασίᾳ μέλας αὐτῷ φαίνεται παῖς· καὶ ὥσπερ ὑποπίπτων, οὐκέτι μὲν λογισμοῖς ἐπέβαινεν (57) (ἐκβέβλητο γὰρ ὁ δόλιος), λοιπὸν δὲ ἀνθρωπίνῃ χρώμενος φωνῇ, ἔλεγε· Πολλοὺς μὲν ἠπάτησα καὶ πλείστους κατέβαλον· νῦν δὲ, ὡς ἐπὶ πολλοῖς καὶ ἐπὶ σοὶ καὶ τοῖς σοῖς πόνοις προσβαλὼν, ἠσθένησα. Εἶτα τοῦ Ἀντωνίου πυθομένου· Τίς εἶ σὺ ὁ τοιαῦτα λαλῶν παρ' ἐμοί; εὐθὺς ἐκεῖνος οἰκτρὰς ἠφίει φωνάς· Ἐγὼ τῆς πορνείας εἰμὶ φίλος· ἐγὼ τὰ εἰς ταύτην ἔνεδρα, καὶ τοὺς ταύτης (58) γαργαλισμοὺς κατὰ τῶν νέων ἀνεδεξάμην, καὶ πνεῦμα πορνείας κέκλημαι. Πόσους θέλοντας σωφρονεῖν ἠπάτησα! Πόσους ἐγκρατευομένους (59) μετέπεισα γαργαλίζων! Ἐγώ εἰμι δι' ὃν καὶ ὁ προφήτης μέμφεται τοὺς πεσόντας. λέγων· Πνεύματι πορνείας ἐπλανήθητε· δι' ἐμοῦ γὰρ ἦσαν ἐκεῖνοι σκελισθέντες. Ἐγώ εἰμι ὁ πολλάκις σοι ὀχλήσας, καὶ τοσαυτάκις ἀνατραπεὶς παρὰ σοῦ. Ὁ δὲ Ἀντώνιος εὐχαριστήσας τῷ Κυρίῳ, καὶ καταθαρρήσας (60) αὐτοῦ, φησὶ πρὸς αὐτόν· Πολὺ τοίνον εὐκαταφρόνητος τυγχάνεις· καὶ γὰρ μέλας εἶ τὸν

6. Demum, cum nec hoc modo posset draco Antonium prosternere, sed sese videret ex corde illius abjectum ; stridens, ut scriptum est [21], dentibus, et quasi extra se raptus, qualis animo est talis specie ipsi apparuit, niger scilicet puer : non jam cogitationibus illum aggreditur, dejectus quippe fuerat dolosus ille ; sed humana deinceps usus voce : Multos, aiebat, decepi, plurimos prostravi : nunc vero ut ad alios, sic ad te laboresque tuos accedens, infirmior fui. Sciscitante Antonio : Quis tu es qui hæc mecum loqueris? tum ille lamentabili voce : Ego, inquit, **637** fornicationis B sum amicus : ego insidias titillationesque ad juvenes hac in re expugnandos suscepi, et spiritus fornicationis vocor, Quot temperanter vivere volentes decepi ! Quot continentes titillationibus e sententia deduxi ! Ego sum cujus causa propheta eos qui lapsi sunt increpat his verbis : *Spiritu fornicationis decepti estis* [22] : per me etenim supplantati illi fuerant. Ego sum qui sæpius tibi molestiam creavi, ac toties a te repulsus sum. Antonius autem gratiis Domino actis, assumptaque adversus hostem confidentia, ait illi : Admodum ergo contemnendus es : nam mente es atra et quasi infirmus C puer : nulla mihi posthac ex te sollicitudo : *Do-*

VERSIO EVAGRII

nostri gratia carnem suscipiens, victoriam corpori contra diabolum largitus est : ut singulis ita certantibus, apostolicum liceret proferre sermonem : *Non autem ego, sed gratia Dei quæ mecum est.*

6. Ad postremum, cum nec hoc argumento destruere posset Antonium draco teterrimus, et videret se semper ab ejus cogitationibus repelli, secundum quod scriptum est, stridens dentibus et ejulans, qualis est merito, talis apparebat et vultu : puer horridus atque niger, ad ejus se genua provolvens, humana voce deflebat (61), dicens : Multos seduxi, plurimos decepi : nunc autem ut a cæteris sanctis, ita et tuo sum labore superatus. Quem cum interrogaret Antonius quisnam esset qui talia loqueretur, ait : Ego sum fornicationis amicus, ego multimoda adversum adolescentes (62) turpitudinis arma suscepi : hinc et spiritus fornicationis vocor. Quantos pudice vivere disponentes, fefelli ! quot tenuiter incipientes, ad sordes pristinas redire persuasi ! Ego sum, propter quem propheta lapsos increpat, dicens : *Spiritu fornicationis seducti estis*, et revera ; per me enim (63) et illi fuerant supplantati. Ego sum qui teipsum sæpe tentavi, et semper repulsus sum. Cum hoc Christi miles audisset, gratias agens Deo, et largiore adversus inimicum confortatus audacia, ait : Multum ergo despicabilis, multumque contemptus es : nam et obscuritas tua et ætas, infirmarum signa sunt rerum, nulla mihi jam de te cura est. *Dominus mihi adjutor* (64)

[20] I Cor. xv, 10. [21] Act, vii, 15. [22] Ose. iv, 12.

(56) Colb. 1, 2 et Reg. 2, γενέσθαι. Editi vero et alii, γίνεσθαι. Ibid. Regius 1, ἐνεπαίζετο. Mox Regius 2 et Colb. 2, σαρκοφοροῦντος.

(57) Regius 2 et Colb. 2, ἐπανέβαινεν. Infra mss. pene omnes, κατέβαλον recte. Editi, κατέβαλλον. Mox pro πολλοῖς, Regius 1 et Colb. 2 habent ἄλλοις. Ibid., καὶ ἐπὶ σοὶ deest in Colb. 2 nec lectum videtur ab Evagrio ; προσβαλών, item deest in Colb. 2 et Regio 2.

(58) Editi, ἐγὼ τὰ εἰς ταύτης, omissis mediis quæ in omnibus leguntur mss. Mox Regius 2 et Colb. 2, νεωτέρων.

(59) Sic Regius 2 et Colb. 2, atque ita legit Evagrius. Editi et alii, ὑποκρινόμενος. Ibid. omnes manuscripti, μετέπεισα. Editi, κατέπεισα. Infra Colb. D 2, ἐπλανήθησαν.

(60) Ita manuscripti omnes. Editi vero, καθάρρησας. Infra post Κύριος deest γάρ, in Colb. 2. Mox ἐκεῖνος deest in Regio 2 et Colb. 2. Ibid. omnes mss., καταπτύξας. Editi, καταπτήξας.

(61) Sic omnes mss. Editi vero, *flebat.*

(62) Sic omnes manuscripti. Editi, *omnes adolescentes.* Mox pro, *pudice*, Gemm. 1, *pie.*

(63) Sic codices, in editis *enim* deest. Infra editi, *comtemptibilis* ; manuscripti omnes, *contemptus.*

(64) Colb., Gemm· 2, 3, *auxiliator.* Infra in hæc verba, *qui peccatum in carne condemnavit*, desinit Gemm. 3. Inferius omnes manuscripti, *nec diaboli.* Editi, *nec diabolo.*

minus enim mihi adjutor, et ego despiciam inimicos meos [23]. His ater ille auditis statim aufugit, tales pertimescens voces, atque reformidans vel ad virum accedere.

7. Hæc prima fuit Antonii contra diabolum victoria; imo potius in Antonio egregium facinus Salvatoris, *qui damnavit peccatum in carne, ut justificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum* [24]. Nec tamen Antonius quasi prostrato dæmone, negligens postea fuit, aut minorem sui curam gessit : neque inimicus, victus licet, insidiarum finem fecit. Circuibat enim rursum quasi leo captans aliquam adversus eum occasionem. At Antonius quod ex Scripturis didicisset, multas esse inimici insidias, asceticæ vitæ cum contentione operam dabat [25], ratus, et si non potuisset diabolus voluptate corporis cor decipere, alia sane arte eum insidias paraturum : dæmon quippe peccatis delectatur. Magis igitur magisque corpus macerabat, et in servitutem redigebat, ne forte in aliis victor, in aliis succumberet. Asperiori igitur vitæ genere assuescere in animum induxit : quod multis admirationi fuit, ipse tamen ejusmodi laborem facile tolerabat : animi enim alacritas, **638** diuturnitate temporis, habitum illi bonum afferebat ; ita ut vel minima oblata ab aliis occasione, permagnum ipse hac in re studium exhiberet. Ita vigilabat, ut totam persæpe noctem insomnem duceret : idque non semel, sed sæpissime observabat, haud sine aliorum admiratione. Cibum semel in die sumebat post solis occasum : nonnumquam post biduum, imo sæpe post quatriduum edebat. Cibus illi panis

A νοῦν, καὶ ὡς παῖς ἀσθενής· οὐδὲ μία μοι λοιπόν ἐστι φροντὶς περὶ σοῦ· Κύριος γὰρ ἐμοὶ βοηθὸς, κἀγὼ ἐπόψομαι τοὺς ἐχθρούς μου. Ταῦτα ἀκούσας ὁ μέλας ἐκεῖνος, εὐθὺς ἔφυγε καταπτήξας τὰς φωνὰς, καὶ φοβηθεὶς ἔτι κἂν ἐγγίσαι τῷ ἀνδρί.

7. Τοῦτο πρῶτον ἄθλον Ἀντωνίου γέγονε κατὰ τοῦ διαβόλου· μᾶλλον δὲ τοῦ Σωτῆρος καὶ τοῦτο γέγονεν ἐν τῷ Ἀντωνίῳ (65) τὸ κατόρθωμα, τοῦ τὴν ἁμαρτίαν κατακρίναντος ἐν τῇ σαρκὶ, ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν ἡμῖν, τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα. Ἀλλ' οὔτε Ἀντώνιος, ὡς ὑποπεσόντος τοῦ δαίμονος, ἠμέλει λοιπὸν καὶ κατεφρόνει ἑαυτοῦ· οὔτε ὁ ἐχθρὸς, ὡς ἡττηθεὶς, ἐπαύετο τοῦ ἐνεδρεύειν. Περιήρχετο γὰρ πάλιν ὡς λέων, ζητῶν τινα πρόφασιν κατ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ Ἀντώνιος, μαθὼν ἐκ τῶν Γραφῶν πολλὰς B εἶναι τὰς μεθοδείας τοῦ ἐχθροῦ, συντόνως ἐκέχρητο τῇ ἀσκήσει, λογιζόμενος, ὅτι, εἰ καὶ μὴ ἴσχυσε τὴν καρδίαν ἐν ἡδονῇ σώματος ἀπατῆσαι, πειράσειν πάντως δι' ἑτέρας ἐνεδρεῦσαι μεθόδου· ἔστι γὰρ φιλαμαρτήμων ὁ δαίμων. Μᾶλλον οὖν καὶ μᾶλλον ὑπεπίαζε τὸ σῶμα καὶ ἐδουλαγώγει, μήπως, ἐν ἄλλοις νικήσας, ἐν ἄλλοις ὑποσυρῇ (65). Βουλεύεται τοίνυν σκληροτέραις ἀγωγαῖς ἑαυτὸν ἐθίζειν. Καὶ πολλοὶ μὲν ἐθαύμαζον, αὐτὸς δὲ ῥᾷον τὸν πόνον ἔφερεν. ἡ γὰρ προθυμία τῆς ψυχῆς, πολὺν χρόνον ἐμμείνασα, ἕξιν ἀγαθὴν ἐνειργάζετο ἐν αὐτῷ· ὥστε καὶ μικρὰν πρόφασιν λαμβάνοντα (67) παρ' ἑτέρων, πολλὴν εἰς τοῦτο τὴν σπουδὴν ἐνδείκνυσθαι· ἠγρύπνει γὰρ τοσοῦτον, ὡς πολλάκις καὶ ὅλην τὴν νύκτα διατελεῖν αὐτὸν ἄϋπνον· καὶ τοῦτο δὲ οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ C πλειστάκις ποιῶν ἐθαυμάζετο. Ἅπαξ τε ἅπαξ τῆς ἡμέρας μετὰ δύσιν ἡλίου· ἦν δ' ὅτε καὶ διὰ δύο, πολλάκις δὲ (68) καὶ διὰ τεσσάρων μετελάμβανε. Καὶ

VERSIO EVAGRII

est, et ego exsultabo super inimicos meos, et statim ad vocem cantantis, phantasma quod videbatur, evanuit.

7. Hæc autem Antonii contra diabolum fuit prima victoria, imo virtus in Antonio Salvatoris : *Qui peccatum in carne condemnavit, ut justificatio legis in nobis compleretur : qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum.* Sed neque Antonio securitatem dedit hic unus triumphus, nec diaboli semel fractæ defecere vires ; nam et iste, ut leo rugiens quærebat aditum per quem posset irrumpere : et ille Scripturarum doctus eloquio, multas esse dæmonum captiones, solerti propositum labore servabat, considerans, quia possit Satanas in carnis colluctatione superatus, novarum adversus se artium machinas commovere (69). Idcirco magis ac magis subjugabat corpus sum, ne victor aliorum, in aliis vinceretur. Disponens igitur duriori se lege vitæ constringere, cum omnes infatigabilem adolescentis mirarentur instantiam, sanctum toleranter ferebat laborem, quia voluntariæ servitutis longum in Dei opere studium, consuetudine in naturam verterat. Inediæ autem et vigiliarum in tantum patiens erat, ut incredulitatem viribus vinceret. Pernoctabat in oratione sæpissime, edebat semel in die post solis occasum, nonnunquam biduo triduoque sic permanens, quarta demum die reficiebatur : sumebat vero panem et sal, potumque aquæ perparvum. De carnibus enim (70) et vino reticere melius puto, quam quidquam dicere : quando nec apud plurimos quidem monachorum, istiusmodi aliquid reperiatur : quieti autem membra concedens, junco contexto atque cilicio utebatur. Aliquoties etiam (71) super nudam humum jacebat, unguenta penitus repudians : dicebat enim minime posse utentium et præcipue juvenum corpora roborari, si olei essent lenitate mollita; oportere e contrario asperos carni labores imperare secundum Apostoli præceptum dicentis, *Quando infirmor, tunc fortior sum.* Asserebatque sensum animi sic posse reviviscere, si corporis fuisset impetus fatigatus : unde nec temporum longitudinem (72). nec laborum merita pensabat, sed

[23] Psal. cxvii, 7. [24] Rom. viii, 3, 4. [25] Ephes. vi, 11.

(65) Sic Colb. 2 cui accinit Evagrius. Reg. 2, τῷ Ἀντωνίῳ. Editi et alii, γέγονεν αὐτῷ.

(66) Regius primus, ὑποσυρείη.

(67) Sic Regius 2 et Colb. 2. Editi et alii, λαμβάνοντι. Mox omnes ferme manuscripti, ἐνδείκνυσθαι. *Editi vero*, ἐνδεικνύεσθαι.

(68) *Δὶ deest in* Reg. 2 et Colb. 2.

(69) *Sic omnes* manuscripti. Editi vero acrius D *commovere.*

(70) Gemm. 1 cum editis, *vero*. Alii omnes, *enim* Infra omnes manuscripti, *reticere*. Editi, *tacere.*

(71) Sic omnes manuscripti. Editi, *nonnunquam etiam*. Infra omnes manuscripti, *oportere e contrario*, Editi, *oportere vero.*

(72) Sic Gemm. 1, 2 et German. 2, rectius pro quam editi et Colb. qui habent *longitudine laborum*

ἦν αὐτῷ ἡ τροφὴ ἄρτος καὶ ἅλας· καὶ τὸ ποτὸν ὕδωρ μόνον. Περὶ γὰρ κρεῶν καὶ οἴνου περιττόν ἐστι καὶ λέγειν· ὅπου γε οὐδὲ (73) παρὰ τοῖς ἄλλοις σπουδαίοις ηὑρίσκετό τι τοιοῦτον. Εἰς δὲ τὸν ὕπνον ἠρκεῖτο ψιαθίῳ· τὸ δὲ πλεῖστον καὶ ἐπὶ γῆς μόνης κατέκειτο. Ἀλείφεσθαι δὲ ἐλαίῳ παρῃτεῖτο, λέγων μᾶλλον πρέπειν τοὺς νεωτέρους ἐκ προθυμίας ἔχειν τὴν ἄσκησιν, καὶ μὴ ζητεῖν τὰ χαυνοῦντα τὸ σῶμα· ἀλλὰ καὶ ἐθίζειν αὐτὸ τοῖς πόνοις, λογιζομένους τὸ τοῦ Ἀποστόλου ῥητόν· Ὅταν ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι. Τότε γὰρ ἔλεγεν ἰσχύειν τῆς ψυχῆς τὸν τόνον, ὅταν αἱ τοῦ σώματος ἀσθενῶσιν ἡδοναί. Καὶ ἦν αὐτῷ παράδοξος ὄντως καὶ οὗτος ὁ λογισμός· οὐ γὰρ ἠξιοῦ χρόνῳ μετρεῖν τὴν τῆς ἀρετῆς ὁδὸν, οὐδὲ τὴν δι' αὐτὴν (74) ἀναχώρησιν, ἀλλὰ πόθῳ καὶ τῇ προαιρέσει. Αὐτὸς γοῦν οὐκ ἐμνημόνευε τοῦ παρελθόντος χρόνου· ἀλλὰ καθ' ἡμέραν, ὡς ἀρχὴν ἔχων τῆς ἀσκήσεως, μείζω τὸν πόνον εἶχεν εἰς προκοπὴν, ἐπιλέγων ἑαυτῷ τὸ τοῦ Παύλου (75) ῥητὸν συνεχῶς· Τῶν ὀπισθεν ἐπιλανθανόμενος, τοῖς δὲ ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος· μνημονεύων τε καὶ τῆς φωνῆς τοῦ προφήτου Ἠλίου λέγοντος· Ζῇ Κύριος, ᾧ παρέστην ἐνώπιον αὐτοῦ σήμερον. Παρετηρεῖτο γὰρ, ὅτι, σήμερον λέγων, οὐκ ἐμέτρει τὸν παρελθόντα χρόνον· ἀλλ' ὡς ἀρχὴν ἀεὶ (76) καταβαλλόμενος, καθ' ἡμέραν ἐσπούδαζεν ἑαυτὸν παριστάνειν τοιοῦτον, οἷον χρὴ φαίνεσθαι τῷ Θεῷ, καθαρὸν τῇ καρδίᾳ, καὶ ἕτοιμον ὑπακούειν τῷ βουλήματι αὐτοῦ, καὶ μηδενὶ ἄλλῳ. Ἔλεγε δὲ ἐν ἑαυτῷ, δεῖν (77) τὸν ἀσκητὴν ἐκ τῆς πολιτείας τοῦ μεγάλου Ἠλίου καταμανθάνειν, ὡς ἐν ἐσόπτρῳ τὸν ἑαυτοῦ βίον ἀεί.

A cum sale: et aqua sola, potus. Carnium enim et vini meminisse supervacaneum fuerit, cum nec apud alios strenuos ascetas ejusmodi quidpiam reperitur. Ad somnum vero capiendum sufficiebat ei storea, ac ut plurimum humi cubabat. Oleo inungi nolebat, aiens præstare juvenes magna alacritate asceticam exercere, nec ea quærere quæ corpus emollirent, quin potius laboribus assuefacere, memores apostolici hujus dicti: *Cum infirmor, tunc potens sum*[26]. Tunc enim aiebat animi vigorem roborari, cum corporis voluptates minuerentur. Eratque hæc illius admiranda cogitatio: non oportere virtutis viam, vel secessum ejus causa susceptum, tempore metiri, sed desiderio et proposito. Ipse vero nequaquam recordabatur præteriti temporis; sed ac si quotidie exercitationis initium fecisset, majori ad profectum labore contendebat, Apostoli dictum illud frequenter sibi pronuntians: *Quæ retro sunt obliviscens, ad ea vero quæ ante sunt extendens meipsum*[27]: memor quoque illius Eliæ prophetæ dicti: *Vivit Dominus ante cujus conspectum hodie sto*[28]. Observabat quippe illum cum dixit, *hodie*, præteritum tempus non mensum esse: sed quotidie, quasi tum primum incœpisset, curasse, ut sese talem exhiberet, qualem ad conspectum accedere Dei par esset; purum scilicet corde, et ad obsequendum ejus voluntati, et nulli alii, paratum. Dicebat autem apud semetipsum, oportere ascetam ex magni illius Eliæ vitæ instituto suam ipsius vitam quasi in speculo quotidie ediscere.

B

8. Οὕτω δὴ οὖν συσφίγξας ἑαυτὸν ὁ Ἀντώνιος, ἀπήρχετο εἰς τὰ μακρὰν (78) τῆς κώμης τυγχάνοντα μνήματα, καὶ παραγγείλας ἑνὶ τῶν γνωρίμων δι' ἡμερῶν πολλῶν αὐτῷ νομίζειν τὸν ἄρτον, αὐτὸς εἰσελθὼν εἰς ἓν τῶν μνημάτων, καὶ κλείσαντος ἐκείνου

C **639** 8. Sic itaque sese coarctans Antonius, ad sepulcra procul vico sita se contulit, et rogato ex familiaribus quodam, ut panem sibi multorum dierum intervallo afferret, ingressus quoddam sepulcrum, et clausa ab illo janua, solus remanebat in-

VERSIO EVAGRII.

amore et famulatu spontaneo semper, tanquam in principiis constitutus, ad profectum divini metus desiderium concitabat. Novisque cupiens augere præterita, supra memorati doctoris sermonum recordabatur, qui ait: *Præterita obliviscens, et in futurum convalescens.* Meminerat quoque Eliæ prophetæ dicentis: *Vivit Dominus, cui adsto hodie ante ipsum:* et disserebat cur, hodie, esset appositum, quia non computabat Elias præteritum tempus: sed tanquam quotidie in certamine constitutus, talem se præbere cupiebat, qualem sciebat dignum Dei esse conspectibus, purum corde, et paratum obedire voluntati ejus.

8. Igitur secum (79) reputans oportere Dei famulum ex instituto magni Eliæ exemplum capere, et ad illud speculum vitam suam debere componere: ad sepulcra haud longe a villa constituta secessit, uni e cognitis mandans, ut statutis diebus sibi alimenta deferret. Et cum in una memoria supradictus frater

[26] II Cor. XII, 10. [27] Philipp. III, 14. [28] III Reg. XVIII, 15.

merita. Infra omnes manuscripti, *augere*. Editi, *augeri*.

(73) Regius 2 et Colb. 2, ὁπότε οὔτε. Infra iidem, τί των τοιούτων.

(74) Colb. 2, δι' αὐτῆς Regius 2, αὐτῆς solum. Mox Regius 1, Αὐτὸς μὲν οὖν.

(75) Sic omnes ferme manuscr. Editi vero, Ἀποστόλου. Mox Regius 2 et Colb. 2, ἐπιλανθανόμενος, ἐπεκτεινόμενος. Editi, ἐπιλανθανόμενοι· ἐκτεινόμενοι.

(76) Sic omnes manuscripti excepto Jesuit. Editi non habent ἀεί. Mox omnes manuscripti ἑαυτὸν τῷ Θεῷ παριστάνειν, excepto Jesuit. in quo ut in editis τῷ Θεῷ deest.

(77) Δὲ ἑαυτῷ, ὅτι δεῖ. Sic Regius 2 (qui tamen habet ἐν ante ἑαυτῷ) et Colb. 2. Editi, δὲ ἐν ἑαυτῷ δεῖν. Hæc alio modo interpunxit Evagrius.

(78) Evagrius legit, οὐ μακράν.

(79) Sic manuscripti. Editi vero, *Igitur S. Antonius secum*. Infra editi, *non longe*, manuscripti, *haud longe*.

tus. Quod cum non ferret inimicus; imo metuens ne brevi eremum ille ascesi repleret, accedens una noctium cum dæmonum turma, tot ei plagas inflixit, ut præ nimiis cruciatibus mutus humi jaceret. Affirmabat quippe tantum fuisse dolorem, ut ab hominibus inflictæ plagæ nunquam tantum valeant cruciatum afferre. Dei autem providentia (nunquam enim Dominus in se sperantes negligit), insequente die, advenit familiaris ille, apertaque janua, ut illum humi jacentem vidit quasi exstinctum, sublatum detulit in proximi vici Dominicum, atque humi deposuit. Multi autem ex cognatis, et vici incolæ assidebant Antonio quasi demortuo. Circa vero mediam noctem ad se reversus Antonius atque expergefactus, ut vidit dormire omnes, familiarem illum qui solus vigilabat, nutu accivit, rogavitque ut nemine excitato se denuo tolleret, atque ad sepulcra deportaret.

καὶ μόνον τον (83) γνώριμον γρηγοροῦντα, νεύσας ἧκειν ἀποφέρειν εἰς τὰ μνήματα, μηδένα ἐξυπνίσαντα.

9. Delatus a viro, clausisque de more foribus, iterum solus erat intus: atque ob plagas stare cum non posset, decumbens orabat. Et post orationem edito clamore aiebat: Hic adsum ego Antonius: non vestra fugio plagas, etiamsi plures inflixeritis, nihil me separabit a charitate Christi [29]. Psallebat deinde: *Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum* [30]. Hæc asceta sentiebat, hæc loquebatur. At omni bono adversarius inimicus, Antonium tot acceptis vulneribus redire ausum miratus, accitis canibus suis, et furore quasi diruptus: Cernitis, ait, eum non spiritu fornicationis, **640** non plagis deterreri a nobis potuisse, imo audacter nos provocat: sed alia ratione ipsum aggrediamur. In promptu enim diabolo

κατ' αὐτοῦ (80) τὴν θύραν, ἔμενε μόνος ἔνδον. Ἐνθα δὴ μὴ φέρων ὁ ἐχθρὸς, ἀλλὰ μὴν καὶ φοβούμενος, μὴ κατ' ὀλίγον καὶ τὴν ἔρημον ἐμπλήσῃ τῆς ἀσκήσεως (81)· προσελθὼν ἐν μιᾷ νυκτὶ μετὰ πλήθους δαιμόνων, τοσοῦτον αὐτὸν ἔκοψε πληγαῖς, ὡς καὶ ἄφωνον αὐτὸν ἀπὸ τῶν βασάνων κεῖσθαι χαμαί· διεβεβαιοῦτο γὰρ οὕτω σφοδροὺς γεγενῆσθαι τοὺς πόνους, ὡς λέγειν μὴ δύνασθαι τὰς παρὰ ἀνθρώπων πληγὰς τοιαύτην ποτὲ βάσανον ἐμποιῆσαι. Θεοῦ δὲ προνοίᾳ (δὺ γὰρ παροράᾳ Κύριος τοὺς ἐλπίζοντας ἐπ' αὐτὸν), τῇ ἑξῆς παραγίνεται ὁ γνώριμος, κομίζων τοὺς ἄρτους αὐτῷ (82)· ἀνοίξας τε τὴν θύραν. καὶ τοῦτον ἰδὼν χαμαὶ κείμενον ὡς νεκρὸν, βαστάσας ἔφερεν εἰς τὸ τῆς κώμης Κυριακὸν, καὶ τίθησιν ἐπὶ τῆς γῆς. Πολλοί τε τῶν συγγενῶν, καὶ οἱ ἀπὸ τῆς κώμης, παρεκαθέζοντο ὡς ἐπὶ νεκρῷ τῷ Ἀντωνίῳ. Περὶ δὲ τὸ μεσονύκτιον εἰς ἑαυτὸν ἐλθὼν ὁ Ἀντώνιος, καὶ διεγερθεὶς, ὡς εἶδε πάντας κοιμωμένους, αὐτὸν πρὸς αὐτὸν, ἠξίου πάλιν αὐτὸν βαστάσαι καὶ

9. Ἀπηνέχθη οὖν παρὰ τοῦ ἀνδρὸς, καὶ συνήθως τῆς θύρας κεκλεισμένης, ἔνδον ἦν πάλιν μόνος. Καὶ στήκειν μὲν οὐκ ἴσχυε διὰ τὰς πληγάς (84)· ἀνακείμενος δὲ ηὔχετο. Καὶ μετὰ τὴν εὐχὴν ἔλεγε μετὰ κραυγῆς· Ὧδέ εἰμι ἐγὼ Ἀντώνιος· οὐ φεύγω τὰς παρ' ὑμῶν πληγάς. Κἂν γὰρ πλείονας ποιήσητε, οὐδέν με χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ. Εἶτα καὶ ἔψαλλεν· Ἐὰν παρατάξηται ἐπ' ἐμὲ παρεμβολὴ. οὐ φοβηθήσεται ἡ καρδία μου. Ὁ μὲν οὖν ἀσκητὴς ἐῤῥώνει καὶ ἔλεγε ταῦτα· ὁ δὲ μισόκαλος. ἐχθρὸς (85), θαυμάσας, ὅτι καὶ μετὰ τὰς πληγὰς ἐθάῤῥησεν ἐλθεῖν, συγκαλέσας αὐτοῦ τοὺς κύνας, καὶ διαῤῥηγνυμενος, ἔφη· Ὁρᾶτε ὅτι οὐ πνεύματι πορνείας, οὐ πληγαῖς ἐπαύσαμεν τοῦτον· ἀλλὰ καὶ θρασύνεται καθ' ἡμῶν· προσέλθωμεν ἄλλως αὐτῷ. Εὔκολον

VERSIO EVAGRII.

eum clausisset, solus ibidem morabatur. Metuens ergo diabolus, ne accessu temporis eremum quoque habitari faceret, ita eum aggregatis satellitibus suis, cæde laceravit, ut doloris magnitudo et motum auferret et vocem: nam et ipse postea referebat, vulnera fuisse tam gravia ut universa hominum tormenta superarent; sed Dei providentia, quæ nunquam in se sperantibus deest (86), alio die is, quem supra diximus, frater advenit, cibos deferens assuetos: atque eum jacentem in terra semimortuum, fractis foribus, invenit: quem impositum humeris, ad villulæ domicilium reportavit: quo audito, ingens vicinorum atque affinium multitudo concurrens, triste in medio positi funeris reddebat officium. Et jam media noctis parte tansgressa, gravis pervigiles omnium oculos vicerat sopor: tum Antonius anima paululum redeunte suspirans, elevavit caput: et postquam cæteris alta (87) quiete prostratis, eum, a quo delatus fuerat, vigilare conspexit, nutu advocans, obsecravit, ut nullo penitus excitato, ad pristinum se referret habitaculum.

9. Relatus ergo, juxta consuetudinem solus iterum permanebat: et stare quidem propter recentes plagas non poterat, orans vero prostratus, post orationem clara voce dicebat: Ecce hic sum ego Antonius, non fugio vestra certamina: etiamsi majora faciatis, nullus me separabit a charitate Christi, psallebatque dicens: *Si constiterint* (88) *adversum me castra, non timebit cor meum.* Talia eo dicente,

[29] Rom. VIII, 35. [30] Psal. XXVII, 3.

(80) Sic omnes manuscripti præter Colb. 2, qui habet καὶ κλείσας τὴν θύραν κατ' αὐτοῦ. Editi, καὶ κλείσαντος ἐκείνου, etc.

(81) Colb. 2, πολίσῃ τῆς ἀσκήσεως. Infra idem, ἔκοψαν πληγαῖς·

(82) Αὐτῷ deest in Regio 2 et Colb. 2. Iidem mox, ὡσεὶ νεκρόν, statim iidem ἀπέφερεν.

(83) Regius 2 et Colb. 2, μόνον δὲ τόν. Infra iidem soli, quos sequimur, αὐτόν post πάλιν habent.

(84) Ita Regius 2 et Colb. 2, et sic legit Evagrius. Editi et alii, διὰ τὰς ἐκ τῶν δαιμόνων πληγάς. Ibid. omnes fere manuscripti, ἀνακείμενος. Editi, κείμενος. Infra Regius 2 et Colb. 2. Κἂν γὰρ πλείονας. Editi et alii, Κἂν γὰρ καὶ πλείονας.

(85) Sic Regius 2 et Colb. 2 atque ita legit Evagrius. Editi et alii, μισόκαλος καὶ φθονερός.

(86) Editi. *Sed Dei providentia, quæ nunquam in se sperantibus deest, conservavit eum,* et post hæc a linea, *Alio die,* etc., male ut ex Græco textu patet, et ex manuscriptis omnibus quos sequimur.

(87) Sic omnes manuscripti. Editi, *Cæteris vero alta.* Infra editi, post *conspexit,* habent *eumque,* quæ vos deest in manuscript. omnibus.

(88) Sic manuscripti. Editi vero *consistant.*

δὲ τῷ διαβόλῳ τὰ εἰς κακίαν σχήματα. Τότε δὴ οὖν ἐν (89) τῇ νυκτὶ κτύπον μὲν τοιοῦτον· ποιοῦσιν, ὡς δοκεῖν πάντα τὸν τόπον ἐκεῖνον σείεσθαι· τοὺς δὲ τοῦ οἰκίσκου τέσσαρας τοίχους ὥσπερ ῥήξαντες οἱ δαίμονες, ἔδοξαν δι' αὐτῶν ἐπεισέρχεσθαι, μετασχηματισθέντες εἰς θηρίων καὶ ἑρπετῶν φαντασίαν· καὶ ἦν ὁ τόπος εὐθὺς πεπληρωμένος φαντασίας (90) λεόντων, ἄρκτων, λεοπάρδων, ταύρων, καὶ ὄφεων, ἀσπίδων, καὶ σκορπίων, καὶ λύκων. Καὶ ἕκαστον μὲν τούτων ἐκίνει κατὰ τὸ ἴδιον σχῆμα. Ὁ λέων (91) ἐβρυχε, θέλων ἐπελθεῖν, ὁ ταῦρος ἐδόκει κερατίζειν, ὁ ὄφις ἕρπων οὐκ ἔφθανε, καὶ ὁ λύκος ὁρμῶν ἐπείχετο· καὶ ὅλως πάντων ὁμοῦ ἦσαν τῶν φαινομένων οἱ ψόφοι δεινοὶ, καὶ οἱ θυμοὶ χαλεποί. Ὁ δὲ Ἀντώνιος, μαστιζόμενος καὶ κεντούμενος παρ' αὐτῶν, ἤσθετο μὲν δεινοτέρου πόνου σωματικοῦ (92). Ἀτρέμας καὶ μᾶλλον τῇ ψυχῇ γρηγορῶν ἀνέκειτο· καὶ ἔστενε μὲν διὰ τὸν τοῦ σώματος πόνον· νήφων δὲ τῇ διανοίᾳ καὶ ὥσπερ χλευάζων, ἔλεγεν· Εἰ δύναμίς τις ἦν ἐν ὑμῖν, ἤρκει (93) καὶ μύνον ἕνα ἐξ ὑμῶν ἐλθεῖν· ἐπειδὴ δὲ ἐξενεύρωσεν ὑμᾶς ὁ Κύριος, διὰ τοῦτο κἂν τῷ πλήθει πειραζετέ πως ἐκφοβεῖν· γνώρισμα τῆς ἀσθενείας ὑμῶν τὸ τὰς ἀλόγων ὑμᾶς μιμεῖσθαι μορφάς. Θαῤῥῶν γοῦν πάλιν ἔλεγεν· Εἰ δύνασθε καὶ ἐξουσίαν ἐλάβετε κατ' ἐμοῦ, μὴ μέλλετε, ἀλλ' ἐπίβητε· εἰ δὲ μὴ δύνασθε, τί μάτην ταράσσεσθε; Σφραγὶς γὰρ (94) ἡμῖν καὶ τεῖχος εἰς ἀσφάλειαν ἡ εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν πίστις. Πολλὰ τοίνυν ἐπιχειρήσαντες, ἔτριζον κατ' αὐτοῦ τοὺς ὀδόντας, ὅτι μᾶλλον ἔπαιζον ἑαυτοὺς, καὶ οὐκ ἐκεῖνον.

A est, varias ad malitiam induere formas. Noctu itaque tantum excitavere strepitum, ut totus concuti videretur locus et quasi ruptis quatuor casæ parietibus irrumpere dæmones visi sunt, variis ferarum reptiliumque induti formas : fuitque statim locus spectris repletus, leonum, ursorum, leopardorum, taurorum, serpentum, aspidum, scorpionum, atque luporum. Horum unumquodque forma propria movebatur. Rugiebat leo quasi invasurus, taurus cornu petere videbatur, serpens repetando non accedebat tamen, lupus irruens retinebatur. Erat demum omnium quæ apparebant ferarum horrendus strepitus, feroxque animus. Antonius vero flagris stimulisque læsus ab illis, sentiebat quidem graviores corporis cruciatus; animo tamen intrepidus vigilansque jacebat, gemens quidem ob corporis dolorem, animo tamen vigil, quasi rideret illos : Si qua vis, ait, inesset vobis, sufficiebat ingredi unum ; at cum vos enervarit Dominus, ideo multitudine me terrere conamini : argumentum sane illud est imbecillitatis vestræ, brutorum formas imitari. Fidenterque rursum : Si valetis, inquit, si quam accepistis adversum me potestatem, ne cunctemini, sed invadite, sin non potestis, cur frustra turbamini? Sigillum nobis atque ad tutelam murus est fides in Dominum nostrum. Multis igitur tentatis, stridebant dentibus in eum, quod sese potius illuderent, quam illum.

B

C

VERSIO EVAGRII

bonorum hostis diabolus, admiratus quod post tot verba ausus fuisset reverti, congregatis canibus tuis, et proprio se furore dilanians : Videtis ait, quia nec spiritu fornicationis, nec corporis doloribus superatus, insuper audacter lacessit nos. Omnia arma corripite, acrius a nobis impugnandus est : sentiat, sentiat, debet scire, quos provocet. Dixit, et ad hortantis vocem audientium turba consensit, quia innumeras habet diabolus artes nocendi. Sonitus igitur repentinus increpuit, ita ut loco funditus agitato, et parietibus patefactis, multifaria dæmonum exinde turba se effunderet : nam et bestiarum et serpentium formas induentes, omnem protinus locum replevere plantasiis leonum, taurorum, luporum, aspidum, serpentium, scorpionum, necnon et pardorum atque ursorum. Et hæc singula secundum suam fremebant naturam : rugiebat leo, accedere volens (95) : taurus mugitu et cornibus minabatur ; serpens, sibilum personabat : luporum impetus ingerebantur : pardus discolori tergo auctoris sui calliditates varias indicabat : truces omnium vultus, et vocis horridæ dirus auditus. Antonius flagellatus atque confossus, sentiebat quidem asperiores corporis dolores, sed interritus durabat mente pervigili. Et licet genitum vulnera carnis exprimerent, sensu tamen idem manens (96), quasi de innimicis luderet, loquebatur ; Si virium aliquid haberetis; sufficeret unus ad prælium ; sed quoniam Domino vos enervante frangimini, multitudine tentatis inferre terrores, cum hoc ipsum infirmitatis indicium sit, quod irrationabilium induitis formas bestiarum. Rursumque confidens, aiebat : Si quid valetis, si vobis in me potestatem Dominus dedit ecce præsto sum : devorate (97) : si vero non potestis, cur frustra nitimini? Signum enim crucis et fides ad Dominum inexpugnabilis nobis murus est. Multa contra eum minitantes, fremebant dentibus suis, quod nullus tentamenta sequeretur effectus, sed maxime e contrario gigneretur illusio.

D

(89) Sic manuscripti; ἐν deest in editis. Infra manuscripti, δι' αὐτῶν. Editi vero, δι' αὐτόν.

(90) Regius 1, 2 et Colb. 2, φαντασίας. Editi et alii, φαντασίαν. Mox iidem, τόπος ἐκεῖνος. Infra quidam codices ἄρκων habent, pro ἄρκτων. Regius 1, 2, Colb. 1 et Vatican., λεοπάρδων. Colb. 3, λεοπαρδάλων cum editis ; in Colb. 2 turbatis ferarum nominibus, hæc vox deest.

(91) Colb. 2, ὁ μὲν λέων. Infra omnes pene manuscripti, ἐπείχετο. Editi, ἐπείγετο.

(92) Colbert. 2, δεινοτέρους πόνους τοῦ σώματος. Regius 1, δεινοτέρου πόνου τοῦ σώματος. Mox Colb. 2, τὴν ψυχὴν μᾶλλον.

(93) Colb. 2, ἐπήρκει. Infra, ὑμᾶς post ἀλόγων deest in edit. ut in quibusdam mss., sed habetur in Regio 1, 2 et Colb. 2.

(94) Sic omnes mss. præter Jesuit. In editis γάρ deest. Infra iidem omnes, ἔτριζον κατ' αὐτοῦ, recte. Editi, ἔτριζον κατ' αὐτόν.

(95) Sic omnes pene manuscripti. Editi vero, *occidere volens*. Infra omnes manuscripti, *sibilum*, Editi, *sibilo*. Ibid. Germ. 2, *luporum impetus inhiabant*. Colb., *adhibebantur*.

(96) Sic omnes manuscripti. Editi, *permanens*.

(97) Editi post *devorate*, addunt *concessum*, quæ vox deest in omnibus manuscrip. Infra editi omnes. *contra. S. Antonium*, manuscripti vero, *contra eum*.

10. Dominus vero neque tunc certaminis Antonii oblitus, ad opem ferendam advenit. **641** Sublatis itaque oculis tectum vidit quasi apertum, ac lucis radium ad se descendere. Dæmonesque statim evanuere, et protimus remisere corporis dolores, domiciliumque integrum apparuit. Auxilio Antonius animadverso, postquam amplius respirasset,doloribusque levatus, visum quod apparebat his verbis compellavit: Ubi eras? cur non ab initio apparuisti, ut meos levares dolores? Tum vox illi emissa: Hic eram, ait, Antoni, morabarque tuum spectans certamen. Cum itaque sustisnueris, neque superatus fueris, ero semper tibi adjutor, tuumque nomen ubiquo terrarum celebre reddam. His ille auditis surrexit atque oravit;tantumque roboris accepit, ut plus sibi virium corporis esse sentiret, quam habuisset ante. Eratque tum annorum prope tringinta quinque.

11. Insequente die egressus, ferventiore animo erat ad pietatem erga Deum, cumque convenisset senem illum priorem, rogabat ut una eremum incolorent. Abnuente illo, cum ob ætatem,tum quod id moris non esset, confestim Antonius ad montem contendit. Verum inimicus,ejus ardens propositum conspicatus, ejusque impediendi cupidus, magni argentei disci speciem in viam projecit.Antonius vero maligni fraude intellecta,stetit,discumque intuitus, diabolum in eo deprehensum his alloquitur: Unde discus in eremo? Nequaquam trita via hæc est, nullum viatorum vestigium, lapsus latere nequivit permagnus cum sit. Sed qui amisisset, ad perquirendum regressus, reperisset haud dubie in deserto loco.Technа diaboli hæc est; propositum animi mei nequaquam cohibebis, o dia-

10. Ὁ δὲ Κύριος οὐδὲ ἐν τούτῳ ἐπελάθετο τῆς ἀθλήσεως Ἀντωνίου, ἀλλ' εἰς ἀντίληψιν αὐτοῦ παραγέγονεν (98). Ἀναβλέψας οὖν, εἶδε τὴν στέγην ὥσπερ διανοιγομένην, καὶ ἀκτῖνά τινα φωτὸς κατερχομένην πρὸς αὐτόν. Καὶ οἱ μὲν δαίμονες ἐξαίφνης ἄφαντοι γεγόνασιν· ὁ δὲ πόνος τοῦ σώματος εὐθὺς ἐπέπαυτο, καὶ ὁ οἶκος πάλιν ἦν ὁλόκληρος. Ὁ δὲ Ἀντώνιος, αἰσθόμενος τῆς ἀντιλήψεως, καὶ πλέον ἀναπνεύσας, κουφισθείς τε τῶν πόνων, ἐδέετο τῆς φανείσης ὀπτασίας, λέγων· Ποῦ ἦς; διὰ τί μὴ ἐξ ἀρχῆς ἐφάνης, ἵνα μου τὰς ὀδύνας παύσῃς; Καὶ φωνὴ γέγονε πρὸς αὐτόν· Ἀντώνιε, ὧδε ἤμην, ἀλλὰ περιέμενον ἰδεῖν (99) τὸ σὸν ἀγώνισμα. Ἐπεὶ οὖν ὑπέμεινας, καὶ οὐχ ἡττήθης, ἔσομαί σοι (1) ἀεὶ βοηθὸς, καὶ ποιήσω σε ὀνομαστὸν πανταχοῦ γενέσθαι. Ταῦτα ἀκούσας, ἀναστὰς ηὔχετο· καὶ τοσοῦτον ἴσχυσεν, ὡς αἰσθέσται αὐτὸν, ὅτι πλείονα δύναμιν ἔσχεν ἐν τῷ σώματι μᾶλλον, ἧς εἶχε τὸ πρότερον (2)· Ἦν δὲ τότε λοιπὸν ἐγγὺς τριάκοντα καὶ πέντε ἐτῶν.

11. Τῇ δὲ ἐξῆς προελθὼν, ἔτι μᾶλλον προθυμότερος ἦν εἰς τὴν θεοσέβειαν, καὶ γενόμενος πρὸς τὸν γέροντα τὸν παλαιὸν ἐκεῖνον, ἠξίου τὴν ἔρημον οἰκῆσαι σὺν αὐτῷ. Τοῦ δὲ παραιτησαμένου διά τε τὴν ἡλικίαν, καὶ διὰ τὸ μηδέπω εἶναι τοιαύτην συνήθειαν, εὐθὺς αὐτὸς ὥρμησεν εἰς τὸ ὄρος. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ὁ ἐχθρὸς, βλέπων αὐτοῦ τὴν σπουδὴν καὶ θέλων ἐμποδίσαι ταύτην, ὑπέβαλεν (3) ἐν ταῖς ὁδοῖς ἀργυροῦν δίσκου μεγάλου φαντασίαν. Ἀντώνιος δὲ, συνεῖς τοῦ μισοκάλου τὴν τέχνην, ἔστη, καὶ τῷ δίσκῳ βλέπων, τὸν ἐν αὐτῷ διάβολον ἤλεγχε λέγων· Πόθεν ἐν ἐρήμῳ δίσκος; Οὐκ ἔστιν ἡ ὁδὸς αὕτη τετριμμένη, οὐδὲ ἐστιν ἴχνος ὁδευσάντων ὧδέ τινων· ἐκπεσὼν οὐκ ἠδύνατο λαθεῖν μέγιστος ὤν. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἀπολέσας, ἀναστρέψας καὶ ζητήσας εὗρεν ἂν διὰ τὸ ἔρημον εἶναι τὸν τόπον. Τοῦτο τέχνη τοῦ διαβό-

VERSIO EVAGRII

10. Non oblitus Jesus colluctationis servi, sui, eidem protector factus est:denique cum elevaret oculos, vidit desuper culmen aperiri, et deductis tenebris, radium ad se lucis influere. Post cujus splendoris (4) adventum nec dæmonum aliquis apparuit, et corporis dolor extemplo deletus est: ædificium quoque quod paulo ante dissolutum erat, instauratum est. Illico præsentiam Domini intellexit Antonius,et ex intimo pectore longa trahens suspiria ad lumen, quod ei apparuerat, loquebatur, dicens: Ubi eras, bone Jesu, ubi eras? quare non a principio adfuisti, ut sanares vulnera mea?et vox ad eum facta est, dicens: Antoni, hic eram; sed exspectabam videre certamen tuum; hunc autem, quia dimicando viriliter non cessisti, semper auxiliabor tibi, et faciam te in omni orbe nominari.His auditis,exsurgens in tantum roboratus orabat, ut intelligeret se plus recepisse tunc virium, qam ante perdiderat. Erat autem tunc Antonius annos natus triginta quinque.

11. Exinde cum voluntati promptæ merita religiosa succrescerent, vadens ad supradictum senem precabatur, ut in deserto habitarent pariter. Causante illo senile ævum, et rei novitatem, solus contendit ad montem, et eremi adhuc monachis ignotæ, rupto metu, viam conatus est pandere. Sed nec tunc cessavit infatigabilis adversarius: nam impedire ejus propositum volens, argenteum discum in itinere projecit: quo viso, Antonius callidi artificis agnovit astutiam, stansque intrepidus, et discum torvis intuens oculis, doli auctorem in phantasmate objurgabat argenti, talia secum reputans: Unde hic in deserto discus? avium hoc iter est, nulla sunt vestigia commeantium; lapsus de sarcina præ magnitudine latere non potuit: sed et qui perdiderat reversus, ob solitudinem locorum, invenisset profecto, quod ruerat.Hoc artificium, diabole, tuum est: non impedies voluntatem meam, *argentum tuum tecum sit in perditionem.* Hæc illo dicente, discus ut fumus a facie ignis evanuit.

(86) Regius 2 et Colb. 2, γέγονεν. Mox iidem γάρ pro οὖν.

(99) Ἰδεῖν deest in Colb. 2. Idem cum Reg. 2, τὸν σὸν ἀγωνισμόν.

(1) Colbertinus secundus, ἔσομαί σου.

(2) Sic Reg. 2, et Colbert. 2. In editis, τὸ πρότερον deest.

(3) Ita manuscripti. Editi vero, ὑπέβαλλεν. Infra D Regius secundus et Colbertinus secundus, διήλεγχε. Mox Regius primus, secundus, et Colbert. 1, ἐν ἐρημίᾳ.

(4) Codex cl. et erud. viri Francisci Desmarets, *hujus splendoris*, qui mutilus initio, in hæc verba incipit. Infra omnes mss,, *ex imo pectore*, editi, *ex intimo.*

λου γέγονεν. Οὐκ ἐμποδίσεις ἐν τούτῳ μου τὴν προ- A
θυμίαν, διάβολε. Τοῦτο γὰρ σὺν σοὶ εἴη (5) εἰς ἀπ-
ώλειαν. Καὶ τοῦτο τοῦ Ἀντωνίου λέγοντος, ἐξέλιπεν
ἐκεῖνος, ὡσεὶ καπνὸς ἀπὸ προσώπου πυρός.

12. Εἶτα πάλιν οὐκ ἔτι φαντασίαν, ἀληθινὸν δὲ
χρυσὸν ἐρριμμένον ἐν ταῖς ὁδοῖς ἐώρακεν ἀπερχόμε-
νος. Εἴτε δὲ τοῦ ἐχθροῦ δείξαντος, εἴτε τινὸς κρείτ-
τονος δυνάμεως γυμναζούσης τὸν ἀθλητὴν, καὶ δει-
κνυούσης τῷ διαβόλῳ, ὅτι μηδὲ τῶν ἀληθῶς φροντί-
ζει χρημάτων· οὔτε αὐτὸς ἀπήγγειλεν, οὔτε ἡμεῖς
ἔγνωμεν, πλὴν ὅτι χρυσὸς ἦν ὁ φαινόμενος. Ὁ δὲ
Ἀντώνιος τὸ μὲν πλῆθος ἐθαύμασεν, ὡς δὲ πῦρ
ὑπερβὰς, οὕτως αὐτὸν (6) παρῆλθεν ὡς μηδὲ στρα-
φῆναι· ἀλλὰ καὶ δρόμῳ σπουδάσαι τοσοῦτον, ὥστε
κρύψαι καὶ λαθεῖν τὸν τόπον. Μᾶλλον οὖν καὶ μᾶλ-
λον ἐπιτείνας τὴν πρόθεσιν, ὥρμησεν εἰς τὸ ὄρος.
Καὶ παρεμβολὴν ἔρημον, καὶ διὰ τὸν χρόνον μεστὴν B
ἑρπετῶν εὑρὼν εἰς τὸ πέραν τοῦ ποταμοῦ, ἐκεῖ μετ-
έθηκεν ἑαυτὸν, καὶ ᾤκησεν ἐν αὐτῇ. Τὰ μὲν οὖν
ἑρπετὰ, ὥσπερ τινὸς διώκοντος, εὐθὺς ἀνεχώρησαν·
αὐτὸς δὲ, τὴν εἴσοδον ἀναφράξας, καὶ ἄρτους εἰς μῆ-
νας ἓξ ἀποθέμενος (ποιοῦσι) δὲ τοῦτο Θηβαῖοι, καὶ
πολλάκις μένουσι καὶ ὅλον ἐνιαυτὸν ἀβλαβεῖς), ἔχων
ἔνδον ὕδωρ, ὥσπερ ἐν ἀδύτοις ἐγκαταδυόμενος (7)
μόνος ἔμενεν ἔνδον, μήτε αὐτὸς προϊὼν, μήτε τινὰ
τῶν ἐρχομένων βλέπων. Αὐτὸς μὲν οὖν πολὺν χρόνον
οὕτω συνῆψεν ἀσκούμενος· κατ' ἐνιαυτὸν μόνον ἄνω-
θεν ἀπὸ τοῦ δώματος δεύτερον δεχόμενος τοὺς ἄρ-
τους.

13. Οἱ δὲ πρὸς αὐτὸν ἐρχόμενοι τῶν γνωρίμων,
ἐπεὶ μὴ συνεχώρει τούτους εἰσελθεῖν, ἔξω πολλάκις
ἡμέρας καὶ νύκτας ποιοῦντες, ἤκουον ὡς ὄχλων ἔν- C
δον θορυβούντων, κτυπούντων, φωνὰς ἀφιέντων οἰ-
κτρὰς, καὶ κραζόντων. Ἀπόστα τῶν ἡμετέρων· τί
σοὶ καὶ (8) τῇ ἐρήμῳ; οὐ φέρεις ἡμῶν τὴν ἐπιβου-
λήν. Τὴν μὲν οὖν ἀρχὴν εἶναί τινας σὺν αὐτῷ μαχο-
μένους ἀνθρώπους, καὶ τούτους διὰ κλιμάκων εἰσ-
εληλυθέναι πρὸς αὐτὸν ἐνόμιζον οἱ ἔξωθεν· ὡς δὲ διά
τινος τρυμαλιᾶς παρακύψαντες, οὐδένα ἔβλεπον, τότε

bole. Hoc tecum eat *in perditionem* [31]. Hæc Antonio dicente, evanuit discus, quasi fumus a facie ignis.

12. Rursumque cum progrederetur, non vanam speciem, sed verum aurum in via projectum conspexit: inimicusne autem exhiberet illud, an aliqua virtus superior, quæ athletam exerceret, **642** diaboloque significaret, eum ne veras quidem pecunias curare; id sane nec indicavit ipse, nec nobis compertum est: constat solummodo verum fuisse aurum quod apparuit. Copiam solum miratus Antonius, tanquam ignem prosiliit, atque sic pertransivit, ut ne quidem vultum converteret: imo cursum ita concitavit, ut extra conspectum esset lateretque sibi locus. Magis igitur magisque propositum firmans suum, ad montem se contulit, ubi castellum trans flumen reperit tandiu desertum, ut esset plenum reptilibus: cumque transmeasset, ibi habitavit. Reptilia vero, quasi quodam insequente, subito recesserunt. Ille obturato ingressu, panibusque ad sex menses illic repositis (qui mos est Thebæorum, durantque panes per integrum annum incorrupti), aqua vero intus reperta, quasi in adyta descendens, ibi solus commorabatur, nec inde egressus unquam, nec adventantium quempiam videns. Diuturno itaque tempore hoc asceticæ vitæ genus coluit: bis solum quotannis per supremam domus partem accepto pane.

13. Familiares autem eo accedentes, cum non sineret ingredi, extra domum noctes persæpe dies- C que transigere coacti, audiebant quasi turbas tumultuari, strepitum edere, voces emittere lamentabiles, clamare: E nostris recede sedibus: quid tibi cum eremo? nostras nunquam feres insidias. Et initio quidem qui stabant foris, putabant homines intus esse qui cum illo concertarent, ac per scalas intro descendissent; poteaquam vero per foramen introspexerunt, tum viso nemine, intellexere

VERSIO EVAGRII.

12. Dehinc non ut ante phantasiam (9), sed ingentem auri massam jacentem in itinere conspexit. Verum hanc utrum diabolus simulaverit, an ad Antonium comprobandum, quia nec veris opibus inescaretur, virtus cœlestis ostenderit, ignoratur: hoc tantum agnovimus, quia quod visum est, aurum fuit. At ille magnitudinem admiratus radiantis metalli, rapido cursu, quasi quoddam vitaret incendium, ad montem usque perrexit, ibique flumine transvadato, invenit castellum desertum plenum (ob tempus et solitudinem) venenatorum animalium, in quo se constituens novus hospes habitavit: statimque (10) ad ejus adventum ingens turba serpentium, quasi persecutorem passa, profugit. At ille obstructo lapidibus introitu, panes mensium sex, ut Thebæis mos est, secum recondens (nam crebro per annum incorrupti durare solent), nec non et exiguum habens aquæ solitarius perdurabat (11): nusquam inde procedens, nunquam aliquam suscipiens, in tantum ut cum bis in anno per tectum desuper panes acciperet, nullum cum deferentibus haberet alloquium.

13. Multis igitur videndi eum desiderio et studio requirendi, ante ostium ejus pernociantibus, audiebantur ut vulgi voces adversus Antonium, tumultusque dicentium: Quid te nostris ingeris habitaculis? quid tibi et deserto? abscede a finibus alienis, non potes (12-13) nostras insidias sustinere. Et primo qui-

[31] Act. VIII, 20.

(5) Sic Reg. 1, 2, et Colbert. 2, 3. In editis, εἴη deest. D

(6) Colbert. 2, αὐτό. Infra Reg. 2, et Colbert. 2, μᾶλλον οὖν. Editi et alii, μᾶλλον μὲν οὖν.

(7) Sic Regius primus et Colbertin. secundus, atque ita legendum videtur ex Evagrio. Alii autem codices cum editis post ἐγκαταδυόμενος habent, ἐν τῷ μοναστηρίῳ.

(8) Sic mss. Editi vero, κἄν.

(9) Sic omnes mss. Bolland. vero, *in phantasmate*. Paulo post omnes mss., *hoc tantum*, editi, *hoc tamen*.

(10) Sic omnes mss. Editi vero, *statim*.

(11) Græca hic variant et fusiora sunt.

(12-13) Sic omnes mss., quorum tamen quidam habent, *non poteris*. Editi, *non potes hic habitare, non nostras insidias*, etc.

10. Dominus vero neque tunc certaminis Antonii oblitus, ad opem ferendam advenit. **641** Sublatis itaque oculis tectum vidit quasi apertum, ac lucis radium ad se descendere. Dæmonesque statim evanuere, et protimus remisere corporis dolores, domiciliumque integrum apparuit. Auxilio Antonius animadverso, postquam amplius respirasset,doloribusque levatus, visum quod apparebat his verbis compellavit: Ubi eras? cur non ab initio apparuisti, ut meos levares dolores? Tum vox illi emissa: Hic eram, ait, Antoni, morabarque tuum spectans certamen. Cum itaque sustisnueris, neque superatus fueris, ero semper tibi adjutor, tuumque nomen ubiquo terrarum celebre reddam. His ille auditis surrexit atque oravit;tantumque roboris accepit, ut plus sibi virium corporis esse sentiret, quam habuisset ante. Eratque tum annorum prope tringinta quinque.

41. Insequente die egressus, ferventiore animo erat ad pietatem erga Deum, cumque convenisset senem illum priorem, rogabat ut una eremum incolorent. Abnuente illo, cum ob ætatem,tum quod id moris non esset, confestim Antonius ad montem contendit. Verum inimicus,ejus ardens propositum conspicatus, ejusque impediendi cupidus, magni argentei disci speciem in viam projecit.Antonius vero maligni fraude intellecta,stetit,discumque intuitus, diabolum in eo deprehensum his alloquitur: Unde discus in eremo? Nequaquam trita via hæc est, nullum viatorum vestigium, lapsus latere nequivit permagnus cum sit. Sed qui amisisset, ad perquirendum regressus, reperisset haud dubie in deserto loco.Techna diaboli hæc est; propositum animi mei nequaquam cohibebis, o dia-

A

B

C

10. Ὁ δὲ Κύριος οὐδὲ ἐν τούτῳ ἐπελάθετο τῆς ἀθλήσεως Ἀντωνίου, ἀλλ' εἰς ἀντίληψιν αὐτοῦ παραγέγονεν (98). Ἀναβλέψας γοῦν, εἶδε τὴν στέγην ὥπερ διανοιγομένην, καὶ ἀκτῖνά τινα φωτὸς κατερχομένην πρὸς αὐτόν. Καὶ οἱ μὲν δαίμονες ἐξαίφνης ἄφαντοι γεγόνασιν· ὁ δὲ πόνος τοῦ σώματος εὐθὺς ἐπέπαυτο, καὶ ὁ οἶκος πάλιν ἦν ὁλόκληρος. Ὁ δὲ Ἀντώνιος, αἰσθόμενος τῆς ἀντιλήψεως, καὶ πλέον ἀναπνεύσας, κουφισθείς τε τῶν πόνων, ἐδέετο τῆς φανείσης ὀπτασίας, λέγων· Ποῦ ἦς; διὰ τί μὴ ἐξ ἀρχῆς ἐφάνης, ἵνα μου τὰς ὀδύνας παύσῃς; Καὶ φωνὴ γέγονε πρὸς αὐτόν· Ἀντώνιε, ὧδε ἤμην, ἀλλὰ περιέμενον ἰδεῖν (99) τὸ σὸν ἀγώνισμα. Ἐπεὶ οὖν ὑπέμεινας, καὶ οὐχ ἡττήθης, ἔσομαί σοι (1) ἀεὶ βοηθὸς, καὶ ποιήσω σε ὀνομαστὸν πανταχοῦ γενέσθαι. Ταῦτα ἀκούσας, ἀναστὰς ηὔχετο· καὶ τοσοῦτον ἴσχυσεν, ὡς αἰσθέσται αὐτὸν, ὅτι πλείονα δύναμιν ἔσχεν ἐν τῷ σώματι μᾶλλον, ἧς εἶχε τὸ πρότερον (2)· Ἦν δὲ τότε λοιπὸν ἐγγὺς τριάκοντα καὶ πέντε ἐτῶν.

11. Τῇ δὲ ἑξῆς προελθὼν, ἔτι μᾶλλον προθυμότερος ἦν εἰς τὴν θεοσέβειαν, καὶ γενόμενος πρὸς τὸν γέροντα τὸν παλαιὸν ἐκεῖνον, ἠξίου τὴν ἔρημον οἰκῆσαι σὺν αὐτῷ. Τοῦ δὲ παραιτησαμένου διά τε τὴν ἡλικίαν, καὶ διὰ τὸ μηδέπω εἶναι τοιαύτην συνήθειαν, εὐθὺς αὐτὸς ὥρμησεν εἰς τὸ ὄρος. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ὁ ἐχθρὸς, βλέπων αὐτοῦ τὴν σπουδὴν καὶ θέλων ἐμποδίσαι ταύτην, ὑπέβαλεν (3) ἐν ταῖς ὁδοῖς ἀργυροῦν δίσκου μεγάλου φαντασίαν. Ἀντώνιος δὲ, συνεὶς τοῦ μισοκάλου τὴν τέχνην, ἔστη, καὶ τῷ δίσκῳ βλέπων, τὸν ἐν αὐτῷ διάβολον ἤλεγχε λέγων· Πόθεν ἐν ἐρήμῳ δίσκος; Οὐκ ἔστιν ἡ ὁδὸς αὕτη τετριμμένη, οὐδέ ἐστιν ἴχνος ὁδευσάντων ὧδέ τινων· ἐκπεσὼν οὐκ ἠδύνατο λαθεῖν μέγιστος ὤν. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἀπολέσας, ἀναστρέψας καὶ ζητήσας εὗρεν ἂν διὰ τὸ ἔρημον εἶναι τὸν τόπον. Τοῦτο τέχνη τοῦ διαβό-

VERSIO EVAGRII

10. Non oblitus Jesus colluctationis servi, sui, eidem protector factus est:deniqne cum elevaret oculos, vidit desuper culmen aperiri, et deductis tenebris, radium ad se lucis influere. Post cujus splendoris (4) adventum nec dæmonum aliquis apparuit, et corporis dolor extemplo deletus est: ædificium quoque quod paulo ante dissolutum erat, instauratum est. Illico præsentiam Domini intellexit Antonius,et ex intimo pectore longa trahens suspiria ad lumen, quod ei apparuerat, loquebatur, dicens: Ubi eras, bone Jesu, ubi eras? quare non a principio adfuisti, ut sanares vulnera mea?et vox ad eum facta est, dicens: Antoni, hic eram; sed exspectabam videre certamen tuum; hunc autem, quia dimicando viriliter non cessisti, semper auxiliabor tibi, et faciam te in omni orbe nominari.His auditis,exsurgens in tantum roboratus orabat, ut intelligeret se plus recepisse tunc virium, qam ante perdiderat. Erat autem tunc Antonius annos natus triginta quinque.

11. Exinde cum voluntati promptæ merita religiosa succrescerent, vadens ad supradictum senem precabatur, ut in deserto habitarent pariter. Causante illo senile ævum, et rei novitatem, solus contendit ad montem, et eremi adhuc monachis ignotæ, rupto metu, viam conatus est pandere. Sed nec tunc cessavit infatigabilis adversarius: nam impedire ejus propositum volens, argenteum discum in itinere projecit: quo viso, Antonius callidi artificis agnovit astutiam, stansque intrepidus, et discum torvis intuens oculis, doli auctorem in phantasmate objurgabat argenti, talia secum reputans: Unde hic in deserto discus? avium hoc iter est, nulla sunt vestigia commeantium; lapsus de sarcina præ magnitudine latere non potuit: sed et qui perdiderat reversus, ob solitudinem locorum, invenisset profecto, quod ruerat.Hoc artificium, diabole, tuum est: non impedies voluntatem meam, *argentum tuum tecum sit in perditionem.* Hæc illo dicente, discus ut fumus a facie ignis evanuit.

(86) Regius 2 et Colb. 2, γέγονεν. Mox iidem γάρ pro γοῦν.

(99) Ἰδεῖν deest in Colb. 2. Idem cum Reg. 2, τὸν σὸν ἀγωνισμόν.

(1) Colbertinus secundus, ἔσομαί σου.

(2) Sic Reg. 2, et Colbert. 2. In editis, τὸ πρότερον deest.

(3) Ita manuscripti. Editi vero, ὑπέβαλλεν. Infra

D Regius secundus et Colbertinus secundus, διήλεγχε. Mox Regius primus, secundus, et Colbert. 1, ἐν ἐρημίᾳ.

(4) Codex cl. et erud. viri Francisci Desmarets, *hujus splendoris*, qui mutilus initio, in hæc verba incipit. Infra omnes mss,, *ex imo pectore*, editi, *ex intimo.*

λου γέγονεν. Οὐκ ἐμποδίσεις ἐν τούτῳ μου τὴν προ- A
θυμίαν, διάβολε. Τοῦτο γὰρ σὺν σοὶ εἴη (5) εἰς ἀπ-
ώλειαν. Καὶ τοῦτο τοῦ Ἀντωνίου λέγοντος, ἐξέλιπεν
ἐκεῖνος, ὡσεὶ καπνὸς ἀπὸ προσώπου πυρός.

12. Εἶτα πάλιν οὐκ ἔτι φαντασίαν, ἀληθινὸν δὲ
χρυσὸν ἐρριμμένον ἐν ταῖς ὁδοῖς ἐώρακεν ἀπερχόμε-
νος. Εἴτε δὲ τοῦ ἐχθροῦ δείξαντος, εἴτε τινὸς κρείτ-
τονος δυνάμεως γυμναζούσης τὸν ἀθλητὴν, καὶ δει-
κνυούσης τῷ διαβόλῳ, ὅτι μηδὲ τῶν ἀληθῶς φροντί-
ζει χρημάτων· οὔτε αὐτὸς ἀπήγγειλεν, οὔτε ἡμεῖς
ἔγνωμεν, πλὴν ὅτι χρυσὸς ἦν ὁ φαινόμενος. Ὁ δὲ
Ἀντώνιος τὸ μὲν πλῆθος ἐθαύμασεν, ὡς δὲ πῦρ
ὑπερβὰς, οὕτως αὐτὸν (6) παρῆλθεν ὡς μηδὲ στρα-
φῆναι· ἀλλὰ καὶ δρόμῳ σπουδάσαι τοσοῦτον, ὥστε
κρύψαι καὶ λαθεῖν τὸν τόπον. Μᾶλλον οὖν καὶ μᾶλ-
λον ἐπιτείνας τὴν πρόθεσιν, ὥρμησεν εἰς τὸ ὄρος.
Καὶ παρεμβολὴν ἔρημον, καὶ διὰ τὸν χρόνον μεστὴν B
ἑρπετῶν εὑρὼν εἰς τὸ πέραν τοῦ ποταμοῦ, ἐκεῖ μετ-
έθηκεν ἑαυτὸν, καὶ ᾤκησεν ἐν αὐτῇ. Τὰ μὲν οὖν
ἑρπετὰ, ὥσπερ τινὸς διώκοντος, εὐθὺς ἀνεχώρησαν·
αὐτὸς δὲ, τὴν εἴσοδον ἀναφράξας, καὶ ἄρτους εἰς μῆ-
νας ἓξ ἀποθέμενος (ποιοῦσι) δὲ τοῦτο Θηβαῖοι, καὶ
πολλάκις μένουσι καὶ ὅλον ἐνιαυτὸν ἀβλαβεῖς), ἔχων
ἔνδον ὕδωρ, ὥσπερ ἐν ἀδύτοις ἐγκαταδυόμενος (7)
μόνος ἔμενεν ἔνδον, μήτε αὐτὸς προϊὼν, μήτε τινὰ
τῶν ἐρχομένων βλέπων. Αὐτὸς μὲν οὖν πολὺν χρόνον
οὕτω συνῆψεν ἀσκούμενος· κατ' ἐνιαυτὸν μόνον ἄνω-
θεν ἀπὸ τοῦ ὠμάτος δεύτερον δεχόμενος τοὺς ἄρ-
τους.

13. Οἱ δὲ πρὸς αὐτὸν ἐρχόμενοι τῶν γνωρίμων,
ἐπεὶ μὴ συνεχώρει τούτους εἰσελθεῖν, ἔξω πολλάκις
ἡμέρας καὶ νύκτας ποιοῦντες, ἤκουον ὡς ὄχλων ἔν- C
δον θορυβούντων, κτυπούντων, φωνὰς ἀφιέντων οἰ-
κτρὰς, καὶ κραζόντων. Ἀπόστα τῶν ἡμετέρων· τί
σοὶ καὶ (8) τῇ ἐρήμῳ; οὐ φέρεις ἡμῶν τὴν ἐπιβου-
λήν. Τὴν μὲν οὖν ἀρχὴν εἶναί τινας σὺν αὐτῷ μαχο-
μένους ἀνθρώπους, καὶ τούτους διὰ κλιμάκων εἰσ-
εληλυθέναι πρὸς αὐτὸν ἐνόμιζον οἱ ἔξωθεν· ὡς δὲ διά
τινος τρυμαλιᾶς παρακύψαντες, οὐδένα ἔβλεπον, τότε

bole. Hoc tecum eat *in perditionem* [31]. Hæc Antonio dicente, evanuit discus, quasi fumus a facie ignis.

12. Rursumque cum progrederetur, non vanam speciem, sed verum aurum in via projectum conspexit: inimicusne autem exhiberet illud, an aliqua virtus superior, quæ athletam exerceret, **642** diaboloque significaret, eum ne veras quidem pecunias curare; id sane nec indicavit ipse, nec nobis compertum est: constat solummodo verum fuisse aurum quod apparuit. Copiam solum miratus Antonius, tanquam ignem prosiliit, atque sic pertransivit, ut ne quidem vultum converteret: imo cursum ita concitavit, ut extra conspectum esset lateretque sibi locus. Magis igitur magisque propositum firmans suum, ad montem se contulit, ubi castellum trans flumen reperit tandiu desertum, ut esset plenum reptilibus: cumque transmeasset, ibi habitavit. Reptilia vero, quasi quodam insequente, subito recesserunt. Ille obturato ingressu, panibusque ad sex menses illic repositis (qui mos est Thebæorum, durantque panes per integrum annum incorrupti), aqua vero intus reperta, quasi in adyta descendens, ibi solus commorabatur, nec inde egressus unquam, nec adventantium quempiam videns. Diuturno itaque tempore hoc asceticæ vitæ genus coluit: bis solum quotannis per supremam domus partem accepto pane.

13. Familiares autem eo accedentes, cum non sineret ingredi, extra domum noctes persæpe diesque transigere coacti, audiebant quasi turbas tumultuari, strepitum edere, voces emittere lamentabiles, clamare: E nostris recede sedibus: quid tibi cum eremo? nostras nunquam feres insidias. Et initio quidem qui stabant foris, putabant homines intus esse qui cum illo concertarent, ac per scalas intro descendissent; poteaquam vero per foramen introspexerunt, tum viso nemine, intellexere

VERSIO EVAGRII.

12. Dehinc non ut ante phantasiam (9), sed ingentem auri massam jacentem in itinere conspexit. Verum hanc utrum diabolus simulaverit, an ad Antonium comprobandum, quia nec veris opibus inescaretur, virtus cœlestis ostenderit, ignoratur: hoc tantum agnovimus, quia quod visum est, aurum fuit. At ille magnitudinem admiratus radiantis metalli, rapido cursu, quasi quoddam vitaret incendium, ad montem usque perrexit, ibique flumine transvadato, invenit castellum desertum plenum (ob tempus et solitudinem) venenatorum animalium, in quo se constituens novus hospes habitavit: statimque (10) ad ejus adventum ingens turba serpentium, quasi persecutorem passa, profugit. At ille obstructo lapidibus introitu, panes mensium sex, ut Thebæis mos est, secum recondens (nam crebro per annum incorrupti durare solent), nec non et exiguum habens aquæ solitarius perdurabat (11): nusquam inde procedens, nunquam aliquem suscipiens, in tantum ut cum bis in anno per tectum desuper panes acciperet, nullum cum deferentibus haberet alloquium.

13. Multis igitur videndi eum desiderio et studio requirendi, ante ostium ejus pernociantibus, audiebantur ut vulgi voces adversus Antonium, tumultusque dicentium: Quid te nostris ingeris habitaculis? quid tibi et deserto? abscede a finibus alienis, non potes (12-13) nostras insidias sustinere. Et primo qui-

[31] Act. VIII, 20.

(5) Sic Reg. 1, 2, et Colbert. 2, 3. In editis, εἴη deest. D

(6) Colbert. 2, αὐτό. Infra Reg. 2, et Colbert. 2, μᾶλλον οὖν. Editi et alii, μᾶλλον μὲν οὖν.

(7) Sic Regius primus et Colbertin. secundus, atque ita legendum videtur ex Evagrio. Alii autem codices cum editis post ἐγκαταδυόμενος habent, ἐν τῷ μοναστηρίῳ.

(8) Sic mss. Editi vero, κἄν.

(9) Sic omnes mss. Bolland. vero, *in phantasmate*. Paulo post omnes mss., *hoc tantum*, editi, *hoc tamen*.

(10) Sic omnes mss. Editi vero, *statim*.

(11) Græca hic variant et fusiora sunt.

(12-13) Sic omnes mss., quorum tamen quidam habent, *non poteris*. Editi, non potes hic habitare, non nostras insidias, etc.

dæmones esse, atque perterriti Antonium compellarunt. Illo vero magis hos audiebat quam curabat illos. Et prope januam accedens, hortabatur homines ut secederent, nec reformidarent, nam ejusmodi phantasias dæmones exhibere eorum maxime causa qui perterrentur. Obsignate vos, aiebat, et cum fiducia abscedite : siniteque illos sibi ipsis illudere. Tum abibant illi signo crucis muniti: ille vero remanebat, nihil læsus a dæmonibus, neque ejusmodi certaminibus defatigatus. Accessio quippe cœlestium visionum, et hostium imbecillitas permagnum illi præstabat laborum levamentum, majoremque **643** addebat alacritatem. Etenim cum frequenter accederent familiares, rati se illum mortuum reperturos, psallentem audiebant : *Exsurgat Deus, et dissipentur inimici ejus, et fugiant qui oderunt eum a facie ejus. Sicut deficit fumus deficiant : sicut fluit cera a favie ignis, sic pereant peccatores a facie Dei* [32]. Et rursus : *Omnes gentes circuierunt me, et in nomine Domini ultus sum eos* [33]

A δὴ λογισάμενοι δαίμονας εἶναι τούτους, καὶ φοβηθέντες αὐτοὶ, τὸν Ἀντώνιον ἐκάλουν. Ὁ δὲ μᾶλλον τούτων ἤκουεν (14), ἢ ἐκείνων ἐφρόντιζε. Καὶ προσελθὼν ἐγγὺς τῆς θύρας, παρεκάλει τοὺς ἀνθρώπους ἀναχωρεῖν καὶ μὴ φοβεῖσθαι· οὕτω γὰρ ἔλεγε τοὺς δαίμονας φαντασίας ποιεῖν κατὰ τῶν δειλιώντων. Ὑμεῖς οὖν σφραγίσατε ἑαυτούς, καὶ ἄπιτε θαρροῦντες· καὶ τούτους ἄφετε παίζειν ἑαυτοῖς. Οἱ μὲν οὖν ἀπήρχοντο τετειχισμένοι τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ. Ὁ δὲ ἔμενε, καὶ οὐδὲν ἐβλάπτετο παρ' αὐτῶν· ἀλλ' οὐδὲ ἔκαμνεν ἀγωνιζόμενος· ἡ γὰρ προσθήκη τῶν γινομένων αὐτῷ τῶν ἄνω θεωρημάτων, καὶ ἡ τῶν ἐχθρῶν ἀσθένεια, πολλὴν αὐτῷ τῶν πόνων ἀνάπαυλαν παρείχετο, καὶ εἰς πλείονα προθυμίαν παρεσκεύαζε. Καὶ γὰρ συνεχῶς παρέβαλλον οἱ γνώριμοι, νομίζοντες εὑρίσκειν αὐτὸν νεκρὸν, καὶ ἤκουον
B αὐτοῦ ψάλλοντος· Ἀναστήτω, ὁ Θεὸς, καὶ διασκορπισθήτωσαν (15) οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ, καὶ φυγέτωσαν ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ οἱ μισοῦντες αὐτόν. Ὡς ἐκλείπει παπὸς, ἐκλειπέτωσαν· ὡς τήκεται κηρὸς ἀπὸ προσώπου πυρὸς, οὕτως ἀπόλοιντο (16) οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ· καὶ πάλιν· Πάντα τὰ ἔθνη ἐκύκλωσάν με, καὶ τῷ ὀνόματι Κυρίου ἠμυνάμην αὐτούς.

14. Viginti itaque prope annos ita degit, asceticam seorsim agens vitam, neque inde progressus, nec nisi raro visus ab aliquo. Post hæc autem, cupientibus permultis Antonii ascesin imitari, accedentibusque familiaribus: atque viconfractis, ac depulsis foribus, exiit Antonius tanquam ex adyto mysteriis initiatus, atque divino afflatus numine. Tuncque primum extra castellum visus est ab adventantibus. Ut viderunt illi, mirati sunt corporis habitum eumdem ipsum esse qui semper fuerat, nec per quietem obesum pinguedine, neque macie confectum per jejunia dæmonumque certamina; talis

14. Εἴκοσι τοίνυν ἐγγὺς ἔτη διετέλεσεν, οὕτω καθ' ἑαυτὸν ἀσκούμενος, οὔτε προϊὼν, οὔτε παρά τινων συνεχῶς βλεπόμενος. Μετὰ δὲ ταῦτα, πολλῶν ποθούντων καὶ θελόντων αὐτοῦ τὴν ἄσκησιν ζηλῶσαι (17), ἄλλων τε γνωρίμων ἐλθόντων, καὶ βίᾳ τὴν θύραν
C καταβαλόντων καὶ ἐξεωσάντων· προῆλθεν ὁ Ἀντώνιος ὥσπερ ἔκ τινος ἀδύτου μεμυσταγωγημένος καὶ θεοφορούμενος (18)· καὶ τότε πρῶτον ἀπὸ τῆς παρεμβολῆς ἐφάνη τοῖς ἐλθοῦσι πρὸς αὐτόν. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν, ὡς εἶδον, ἐθαύμαζον ὁρῶντες αὐτοῦ τό τε σῶμα τὴν αὐτὴν ἕξιν ἔχον, καὶ μήτε πεπνθὲν, ὡς ἀγύμναστον (19), μήτε ἰσχνωθὲν ὡς ἀπὸ νηστειῶν καὶ μά-

VERSIO EVAGRII.

dem, qui foris erant, existimabant aliquos homines scalis positis (20) introisse, ibique contendere: postquam autem per cavernas introspicientes, nullum viderunt, dæmones intellexerunt contra eum contendere : et nimio metu perterriti, Antonii auxilium flagitabant. At ille ostio propinquans ad consolandos fratres, ne timerent, atque ut inde recederent, precabatur: trepidantibusque asserebat cunctis, a dæmonibus incuti metum : Signate vos, inquiens, et abite securi, ipsosque semetipsos sinite deludere. Itaque illis revertentibus, hic remanebat illæsus, nec-unquam in certamine lassabatur, accedentium enim (21) augmenta profectuum, vel debilitas repugnantium, maximum ejus contentioni levamen addiderant, et ejus animo constantiam suggerebant. Rursusque ad eremum venientibus turbis, quæ jam mortuum eum ne existimaverant reperturos : ille psallebat intrinsecus : *Exsurgat, Deus, et dissipentur inimici ejus, et fugiant qui oderunt eum a facie ejus; ut fumus minuitur* (22), *deficiant, ut liquescit cera a facie ignis, ita pereant peccatores a facie Dei*, et iterum : *Omnes gentes circumdederunt me, et in nomine Domini vindicari in eis.*

14. Sic annis (23) viginti solitarie transactis, atque ab hominum segregatus aspectibus perduravit. Cum ergo multorum et propositum imitari cupientium, et notorum multitudo ad eum concurreret, nec non et patientium infinita se caterva glomeraret (24), tandem pene jam foribus evulsis, quasi ex aliquo

[32] Psal. LXVII, 2, 3. [33] Psal. CXVII, 12.

(14) Sic Reg. 1. 2, et Colbert. 2 Editi, ἤκουσεν. Ibidem omnes mss. ut in textu. Editi, ἢ ἐκείνων ἐφρόντιζε, καὶ γὰρ συνεχῶς παρέβαλλον, omissis lineis permultis.

(15) Sic omnes mss. Editi, διασκορπισθήσονται.

(16) Sic Colbertinus secundus, cum textu Græco. Alii et editi, ἀπολοῦνται.

(17) Sic Colbertinus primus. Regius vero 2, et Colbertinus 2, καὶ ζηλῶσαι θελόντων τὴν ἄσκησιν Ἀντωνίου. Alii et editi pro αὐτοῦ. habent αὐτῷ.

(18) Hæc καὶ θεοφορούμενος desunt in Colbert. 2, nec videntur lecta ab Evagrio.

(19) Sic Regius secundus et Colbertinus secundus D recte. Editi et alii, ἢ ὡς ἀγύμναστον, positum habent post ἀπὸ νηστειῶν.

(20) Sic omnes manuscripti. Editi vero, *scalis appositis.*

(21) Sic omnes mss. Editi vero, *accedentium autem.*

(22) Ita omnes pene manuscripti. Editi vero, *sicut deficit fumus.*

(23) Ita omnes mss. Editi vero, *sic Antonius annis.* Mox mss. *aspectibus.* Editi, *conspectibus.*

(24) Sic mss. Editi vero, *conglomeraret.* Bolland. post *pene jam*, habet, *per vim*, quæ desunt in omnibus mss.

χης δαιμόνων τοιοῦτος γὰρ ἦν, οἷον καὶ πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως ἤδεισαν αὐτόν· τῆς δὲ ψυχῆς πάλιν καθαρὸν τὸ ἦθος· οὔτε γὰρ ὡς ὑπὸ ἀνίας συνεσταλμένον (25) ἦν, οὔτε ὑφ' ἡδονῆς διακεχυμένον, οὔτε ὑπὸ γέλωτος ἢ κατηφείας συνεχόμενον· οὔτε γὰρ ἐωρακὼς τόν ὄχλον ἐταράχθη, οὔτε ὡς ὑπὸ τοσούτων κατασπαζόμενος ἐγεγήθει· ἀλλ' ὅλος (26) ἦν ἴσος, ὡς ὑπὸ τοῦ λόγου κυβερνώμενος, καὶ ἐν τῷ κατά φύσιν ἑστώς. Πολλοὺς γοῦν τῶν παρόντων τὰ σώματα πάσχοντας ἐθεράπευσεν ὁ Κύριος δι' αὐτοῦ· καὶ ἄλλους ἀπὸ δαιμόνων ἐκαθάρισε. Χάριν τε ἐν τῷ λαλεῖν ἐδίδου τῷ Ἀντωνίῳ· καὶ οὕτω πολλοὺς μὲν λυπουμένους παρεμυθεῖτο, ἄλλους δὲ μαχομένους διήλλαττεν εἰς φιλίαν· πᾶσιν ἐπιλέγων μηδὲν τῶν ἐν τῷ κόσμῳ προκρίνειν τῆς εἰς Χριστὸν ἀγάπης. Διαλεγόμενός δὲ καὶ παραινῶν μνημονεύειν (27) περὶ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν καὶ τῆς εἰς ἡμᾶς γενομένης τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας, ὃς οὐκ ἐφείσατο τοῦ ἰδίου Υἱοῦ, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν· ἔπεισε πολλοὺς αἱρήσασθαι τὸν μονήρη βίον· καὶ οὕτω λοιπὸν γέγονε καὶ ἐν τοῖς ὄρεσι μοναστήρια, καὶ ἡ ἔρημος ἐπολίσθη ὑπὸ (28) μοναχῶν, ἐξελθόντων ἀπὸ τῶν ἰδίων, καὶ ἀπογραψαμένων τὴν ἐν τοῖς οὐρανοῖς πολιτείαν.

A quippe erat, qualem ante secessum ejus conspexerant. Animi item puri mores erant; nam nec mœrore coarctari, nec voluptatibus diffluere, neque vel risum, vel tristitiam præferre, neque conspecta multitudine turbari, neque tanta salutantium frequentia lætari visus est. Sed æquabilis omnino erat, utpote qui ratione regeretur, et æquum naturæ statum servaret. Multos itaque corpore per eum Dominus sanavit: alios dæmonibus liberavit. Gratiam item Antonio loquenti dederat Dominus; ut mœstos plurimos consolaretur: concertantes alios reduceret in amicitiam, hortans omnes ut nihil mundanarum rerum anteferrent charitati Christi. Cum autem inter loquendum futura memoraret bona, nec non Dei erga nos amorem, *qui proprio* 644 B *Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum*[34]; multis persuasit monasticam ut eligerent vitam: atque ita demum in montibus quoque exclata sunt monasteria, eremusque a monachis habitata est, qui relictis suis omnibus, cœlesti instituto nomen dabant.

15. Χρείας δὲ γενομένης διελθεῖν αὐτὸν τὴν τοῦ Ἀρσενοΐτου διώρυγα (χρεία δὲ ἦν ἡ τῶν ἀδελφῶν ἐπίσκεψις), πλήρης ἦν ἡ διώρυξ κροκοδείλων. Καὶ μόνον εὐξάμενος, ἐνέβη αὐτός τε καὶ πάντες οἱ σὺν αὐτῷ, καὶ διῆλθον ἀβλαβεῖς. Ὑποστρέψας δὲ εἰς τὸ μοναστήριον, τῶν αὐτῶν εἶχετο σεμνῶν καὶ νεανικῶν C πόνων. Διαλεγόμενός τε συνεχῶς, τῶν μὲν ἤδη μοναχῶν τὴν προθυμίαν ηὔξανε, τῶν δὲ ἄλλων τοὺς πλείστους εἰς ἔρωτα τῆς ἀσκήσεως ἐκίνει, καὶ ταχέως, ἔλκοντος τοῦ λόγου, πλεῖστα γέγονε μοναστήρια, καὶ πάντων αὐτῶν ὡς πατὴρ καθηγεῖτο.

15. Necesse cum esset ut Arsenoiticum canalem transmearet (ex usu quippe fratrum erat ut inviseret illos), canalisque crocodilorum plenus esset, tantum precatus conscendit, atque cum sociis omnibus pertransivit illæsus. Reversus ad monasterium pristinos labores strenue fortiterque adiit. Frequentibus autem colloquiis, eorum qui jam monachi erant auxit alacritatem, aliorum vero plurimos ad asceticæ vitæ amorem inflammavit; ita ut ejus suasu brevi plurima fierent monasteria, quibus omnibus quasi pater ipse præerat.

16. Μιᾷ γοῦν ἡμέρᾳ προελθὼν, καὶ πάντων τῶν μοναχῶν ἐλθόντων πρὸς αὐτὸν, ἀξιούντων τε παρ'

16. Aliqua die progressus, monachis omnibus ad eum accedentibus, rogantibusque, ut eum ser-

VERSIO EVAGRII

cœlesti aditu consecratus apparuit. Obstupuerunt universi et oris gratiam et corporis dignitatem, quod nec per quietem intumuerat, nec jejuniis dæmonumque certamine faciem ejus pallor obsederat; sed e contrario quasi nihil temporis exegisset, antiquus membrorum decor perseverabat. Proh! quanta miracula (29)! quæ in illo animi puritas fuit? Nunquam hilaritate nimia resolutus in risum est, nunquam recordatione peccati tristitia ora contraxit, non magnis stupentium se elatus est laudibus: nihil in illo indecens solitudo, nihil asperum quotidiana cum hostibus bella contulerant; sed temperata mens æquali ad cuncta ferebatur examine. Plurimos igitur ab immundis spiritibus et infirmitatibus variis Dei gratia per Antonium liberavit. Sermo ejus sale conditus consolabatur mœstos, docebat inscios, concordabat iratos: omnibus suadens nihil amori Christi anteponendum. Proponebatque ante oculos bonorum magnitudinem futurorum, et Dei clementiam, et beneficia retexebat indulta, quod proprio Filio suo non pepercerit Deus, sed pro nostra omnium salute eum tradiderit. Nec mora, plura audientium corda ad humanarum rerum contemptum hæc ejus suasit oratio: et habitandæ eremi istud exordium fuit (30).

15. Quid sane et in Arsenoitarum oppido gestum sit non transibo silentio: nam, cum fratres vellet invisere, et rivulum Nili (31), qui crocodilis et multis ejus fluminis bestiis plenus erat, transvadare esset necesse, tam cum comitibus suis transivit illæsus, quam inde rediit incolumis. Rursusque in pristinis laboribus perseverans, multos magisterio suo fratres confirmavit, ita ut brevi tempore plurima fierent monasteria, novos antiquosque monachos pro ætate vel tempore, paterno moderabatur affectu.

16. Quadam autem die cum (32) a congregatis fratribus rogaretur, ut eis institutoria largiretur præ-

[34] Rom. VIII, 32.

(25) Regius secundus et Colbert. 2, συνεσταλμένη· διακεχυμένη· συνεχομένη.

(26) Regius 1, et Colbert. 2, ὅλως.

(27) Regius 2, et Colbert. 2, μνημονεύων, omisso παραινῶν. Infra iidem, ὡς οὐκ ἐφείσατο, et ita legit Evag. In editis et aliis, ὃς οὐκ.

(28) Ὑπό deest in Regio 2, et Colbert. 2.

(29) Sic omnes mss. Bolland. *pro! quanto miraculo!*

(30) Ita omnes mss. Bolland. vero, *istud ejus exordium fuit.*

(31) Bolland. *fluminis Nili*, mss. sequimur. Infra Bolland. *sævis fluminis.*, Mss., *ejus fluminis.*

(32) Sic manuscripti. Bollandus vero, *cum S. Antonius.*

ditatus fuerat, hæc exsequi conatus, illum primo ex ascetica vita deducere tentavit, submissa facultatum memoria, sororis sollicitudine, generis sui consuetudine, pecuniarum et gloriæ cupiditate, varii et lauti cibi voluptate, nec non variis remissioris vitæ blandimentis, atque demum asperitate virtutis, quæ tanti laboris esset : subjiciebat item corporis infirmitatem, temporis diuturnitatem. Uno verbo ingentem in mente ipsius excitavit cogitationum pulverem, ut a recto avocaret instituto. Verum se infirmiorem conspicatus inimicus, quam ut Antonii propositum everteret; imo vero sese illius constantia devictum, et magna fide subversum, atque cadentem assiduis Antonii precibus: tum confisus iis quæ *in unbilico ventris sui sunt* [19] armis iisque gloriatus : quæ priores sunt ejus adversus adolescentes insidiæ, juvenem adoritur, **636** noctu perturbationes excitans, interdiu vero ita infestans, ut qui eum cernerent, commissam inter utrumque pugnam adverterent. Ille namque obscenas cogitationes subjiciebat; hic eas precibus fugabat: titillabat ille, hic ceu erubescens, fide, precibus, jejuniis corpus muniebat: sustinebat miser diabolus vel mulieris formam noctu induere, feminæque gestus imitari, Antonium ut deciperet; at ille Christum cogitans, ac propter illum nobilitatem spiritualitatemque animæ secum reputans, carbonem illius fallaciæ restinxit. Rursum suggerebat inimicus voluptatis suavitatem; illis iracundo ac mœrenti similis, ignis comminationem atque vermis cruciatum cogitabat: quibus ipsi oppositis hæc præteribat illæsus. Quæ omnia pudori erant adversario, Nam qui putabat se Deo similem esse posse, ab adolescente jam deludebatur : et qui adversus **carnem et sanguinem gloria-**

A τειν· καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐπείραζεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἀσκήσεως καταγαγεῖν, ὑποβάλλων μνήμην τῶν κτημάτων, τῆς ἀδελφῆς τὴν κηδεμονίαν, τοῦ γένους τὴν οἰκειότητα, φιλαργυρίαν, φιλοδοξίαν, τροφῆς (50), τὴν ποικίλην ἡδονήν, καὶ τὰς ἄλλας ἀνέσεις τοῦ βίου, καὶ τέλος τὸ τραχὺ τῆς ἀρετῆς, καὶ ὡς πολὺς αὐτῆς ἐστιν ὁ πόνος· τοῦ τε σώματος τὴν ἀσθένειαν ὑπετίθετο, καὶ τοῦ χρόνου τὸ μῆκος. Καὶ ὅλως πολὺν ἤγειρεν αὐτῷ κονιορτὸν λογισμῶν ἐν τῇ διανοίᾳ, θέλων αὐτὸν ἀποσχοινίσαι τῆς ὀρθῆς προαιρέσεως. Ὡς δὲ εἶδεν ἑαυτὸν ὁ ἐχθρὸς ἀσθενοῦντα πρὸς τὴν τοῦ Ἀντωνίου πρόθεσιν, καὶ μᾶλλον ἑαυτὸν (51) καταπαλαιόμενον ὑπὸ τῆς ἐκείνου στερρότητος, καὶ ἀνατρεπόμενον τῇ πολλῇ πίστει, καὶ πίπτοντα ταῖς συνεχέσιν Ἀντωνίου προσευχαῖς· τότε δὴ τοῖς ἐπ'

B ὀμφαλοῦ γαστρὸς ὅπλοις ἑαυτοῦ θαῤῥῶν, καὶ καυχώμενος ἐπὶ τούτοις (ταῦτα γάρ ἐστιν αὐτοῦ τὰ πρῶτα κατὰ τῶν νεωτέρων ἔνεδρα), προσέρχεται κατὰ τοῦ νεωτέρου, νυκτὸς μὲν αὐτὸν θορυβῶν, μεθ' ἡμέραν δὲ οὕτως ἐνοχλῶν, ὡς καὶ τοὺς ὁρῶντας αἰσθέσθαι τὴν γινομένην ἀμφοτέρων πάλην. Ὁ μὲν γὰρ ὑπέβαλλε λογισμοὺς ῥυπαροὺς, ὁ δὲ ταῖς εὐχαῖς ἀνέτρεπε τούτους· καὶ ὁ μὲν ἐγαργάλιζεν, ὁ δὲ, ὡς ἐρυθριῶν δοκῶν, τῇ πίστει καὶ ταῖς εὐχαῖς καὶ (52) νηστείαις ἐτείχιζε τὸ σῶμα· καὶ ὁ μὲν διάβολος ὑπέμενεν ὁ ἄθλιος καὶ ὡς γυνὴ σχηματίζεσθαι νυκτὸς, καὶ πάντα τρόπον μιμεῖσθαι, μόνον ἵνα τὸν Ἀντώνιον ἀπατήσῃ· ὁ δὲ τὸν Χριστὸν ἐνθυμούμενος, καὶ τὴν δι' αὐτὸν εὐγένειαν, καὶ τὸ νοερὸν τῆς ψυχῆς λογιζόμενος, ἀπεσβέννυε τὸν ἄνθρακα τῆς ἐκείνου πλάνης. Πάλιν τε ὁ μὲν ἐχθρὸς ὑπέβαλλε τὸ λεῖον τῆς

C ἡδονῆς· ὁ δὲ, ὀργιζομένῳ καὶ λυπουμένῳ ἐοικὼς, τὴν ἀπειλὴν τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ σκώληκος τὸν πόνον ἐνεθυμεῖτο· καὶ ἀντιτιθεὶς ταῦτα, διέβαινε τούτων ἀβλαβής. Ἦν δὲ ταῦτα πάντα πρὸς αἰσχύνην γινόμενα τοῦ

VERSIO EVAGRII.

primo quidem tentans, si quo modo posset ab arrepto eum instituto detrahere, immittebat ei memoriam possessionum, sororis defensionem, generis nobilitatem, amorem rerum, fluxam sæculi gloriam, escæ variam delectationem, et reliqua vitæ remissioris blandimenta ; postremo virtutis arduum finem, et maximum perveniendi laborem, nec non et corporis fragilitatem suggerebat, et ætatis spatia prolixa : prorsus maximam ei cogitationum caliginem suscitabat, volens eum a recto proposito revocare (53). Post quam autem diabolus orationibus ejus ad Deum, per passionis fidem se intellexit elidi, consueta adversum omnes adolescentes arma arripiens, nocturnis eum inquietabat illecebris. (Et primum noctibus infesta multitudine et horribili metu sonitus eum exagitare conabatur.) Per dies etiam tam apertis in eum telis irruebat, ut nullus ambigeret quin Antonius contra diabolum dimicaret : nam et ille cogitationes sordidas conabatur inscrere : et hic eas oratu submovebat assiduo : ille titillabat sensus naturali carnis ardore : hic fide, jejuniis (54) corpus omne vallabat : ille per noctes in pulchræ mulieris vestiebatur ornatum, nulla omittens figmenta lasciviæ : hic ultrices gehennæ flammas, et dolorem vermium recordans, ingestæ sibi libidini opponebat : ille lubricum adolescentiæ iter, et ad ruinam facile proponebat : hic æterna futuri judicii tormenta considerans, et illæsam animæ puritatem per tentamenta servabat. Ista autem omnia ad confusionem diaboli fiebant : qui enim similem se Deo fieri posse existimabat, nunc ab adolescente ut miserrimus deludebatur : et qui contra carnem et sanguinem magna cum exsultatione gloriabatur, ab homine carnem gestante superabatur (55). Adjuvabat enim servum suum Dominus, qui

[19] Job XL, 11.

(50) Ita Reg. 2 et Colb. 2. Editi vero et alii, τροφῆς. Mox manuscripti omnes, ἀνέσεις editi αἰνέσεις male.

(51) Ita Reg. 2 et Colb. 2. Editi vero et alii non habent ἑαυτόν.

(52) Hæc εὐχαῖς καὶ, desunt in Colb. 2, nec lecta sunt ab Evagrio. Habentur autem in omnibus aliis cum editis tum manuscriptis. Mox omnes mss., ὑπέμενεν. Editi, ὑπέμεινεν. Ibid. omnes mss., σχηματίζεσθαι. Editi, σχηματίζεται.

(53) Hæc, *volens eum a recto proposito revocare,* D desunt in omnibus mss. Paulo post, *diabolus* deest in omnibus mss. Infra quæ clauduntur uncinis desunt in omnibus mss.

(54) *Vigiliis et jejuniis* editi. Sed *vigiliis* deest in omnibus mss. nec habetur in Græco. Infra Gemm. 1 et 2, *verbum* in singulari cum Græco. Editi, *vermium*. Mox omnes mss., *cogitationi libidinum objiciebat*. Editi, *ingestæ sibi libidini opponebat*.

(55) Sic omnes mss. Editi vero, *sæviebat, ab homine qui carnem portabat elisus est.*

ἐχθροῦ. Ὁ γὰρ νομίσας ὁμοιος γενέσθαι (56) Θεῷ ὑπὸ νεανίσκου νῦν ἐπαίζετο· καὶ ὁ σαρκὸς καὶ αἵματος κατακαυχώμενος ὑπὸ ἀνθρώπου σάρκα φοροῦντος ἀνετρέπετο. Συνήργει γὰρ ὁ Κύριος αὐτῷ, ὁ σάρκα δι' ἡμᾶς φορέσας, καὶ τῷ σώματι δοὺς τὴν κατὰ τοῦ διαβόλου νίκην· ὥστε τῶν ὄντων ἀγωνιζομένων ἕκαστον λέγειν· « Οὐκ ἐγῶ δὲ, ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σὺν ἐμοί. »

A batur, ab homine carnem gestante prostratus est. Aderat enim illi adjutor Dominus qui carnem propter nos gestavit, et victoriam dedit corpori contra diabolum : ita ut quisquis vere certat, possit dicere : *Non ego sed gratia Dei mecum* [20].

6. Τέλος γοῦν, ὡς οὐκ ἠδυνήθη τὸν Ἀντώνιον οὐδ' ἐν τούτῳ καταβαλεῖν ὁ δράκων, ἀλλὰ καὶ ἔβλεπεν ἑαυτὸν ἐξωθούμενον ἀπὸ τῆς καρδίας αὐτοῦ, τρίζων τοὺς ὀδόντας, κατὰ τὸ γεγραμμένον, καὶ ὥσπερ ἐξιστάμενος, οἷός ἐστι τὸν νοῦν, τοιοῦτος ὕστερον καὶ τῇ φαντασίᾳ μέλας αὐτῷ φαίνεται παῖς· καὶ ὥσπερ ὑποπίπτων, οὐκέτι μὲν λογισμοῖς ἐπέβαινεν (57) (ἐκβέβλητο γὰρ ὁ δόλιος), λοιπὸν δὲ ἀνθρωπίνῃ χρώμενος φωνῇ, ἔλεγε· Πολλοὺς μὲν ἠπάτησα καὶ πλείστους κατέβαλον· νῦν δὲ, ὡς ἐπὶ πολλοῖς καὶ ἐπὶ σοὶ καὶ τοῖς σοῖς πόνοις προσβαλὼν, ἠσθένησα. Εἶτα τοῦ Ἀντωνίου πυθομένου· Τίς εἶ σὺ ὁ τοιαῦτα λαλῶν παρ' ἐμοί; εὐθὺς ἐκεῖνος οἰκτρὰς ἠφίει φωνάς· Ἐγὼ τῆς πορνείας εἰμὶ φίλος· ἐγὼ τὰ εἰς ταύτην ἔνεδρα, καὶ τοὺς ταύτης (58) γαργαλισμοὺς κατὰ τῶν νέων ἀνεδεξάμην, καὶ πνεῦμα πορνείας κέκλημαι. Πόσους θέλοντας σωφρονεῖν ἠπάτησα! Πόσους ἐγκρατευομένους (59) μετέπεισα γαργαλίζων! Ἐγώ εἰμι δι' ὃν καὶ ὁ προφήτης μέμφεται τοὺς πεσόντας. λέγων· Πνεύματι πορνείας ἐπλανήθητε· δι' ἐμοῦ γὰρ ἦσαν ἐκεῖνοι σκελισθέντες. Ἐγώ εἰμι ὁ πολλάκις σοι ὀχλήσας, καὶ τοσαυτάκις ἀνατραπεὶς παρὰ σοῦ. Ὁ δὲ Ἀντώνιος εὐχαριστήσας τῷ Κυρίῳ, καὶ καταθαρρήσας (60) αὐτοῦ, φησὶ πρὸς αὐτόν· Πολὺ τοίνον εὐκαταφρόνητος τυγχάνεις· καὶ γὰρ μέλας εἶ τὸν

6. Demum, cum nec hoc modo posset draco Antonium prosternere, sed sese videret ex corde illius abjectum ; stridens, ut scriptum est [21], dentibus, et quasi extra se raptus, qualis animo est talis specie ipsi apparuit, niger scilicet puer : non jam cogitationibus illum aggreditur, dejectus quippe fuerat dolosus ille ; sed humana deinceps usus voce : Multos, aiebat, decepi, plurimos prostravi : nunc vero ut ad alios, sic ad te laboresque tuos accedens, infirmior fui. Sciscitante Antonio : Quis tu es qui hæc mecum loqueris? tum ille lamentabili voce : Ego, inquit, **637** fornicationis B sum amicus : ego insidias titillationesque ad juvenes hac in re expugnandos suscepi, et spiritus fornicationis vocor, Quot temperanter vivere volentes decepi! Quot continentes titillationibus e sententia deduxi! Ego sum cujus causa propheta eos qui lapsi sunt increpat his verbis : *Spiritu fornicationis decepti estis* [22] : per me etenim supplantati illi fuerant. Ego sum qui sæpius tibi molestiam creavi, ac toties a te repulsus sum. Antonius autem gratiis Domino actis, assumptaque adversus hostem confidentia, ait illi : Admodum ergo contemnen- C dus es : nam mente es atra et quasi infirmus puer : nulla mihi posthac ex te sollicitudo : *Do-*

VERSIO EVAGRII

nostri gratia carnem suscipiens, victoriam corpori contra diabolum largitus est : ut singulis ita certantibus, apostolicum liceret proferre sermonem : *Non autem ego, sed gratia Dei quæ mecum est.*

6. Ad postremum, cum nec hoc argumento destruere posset Antonium draco teterrimus, et videret se semper ab ejus cogitationibus repelli, secundum quod scriptum est, stridens dentibus et ejulans, qualis est merito, talis apparebat et vultu : puer horridus atque niger, ad ejus se genua provolvens, humana voce deflebat (61), dicens : Multos seduxi, plurimos decepi : nunc autem ut a cæteris sanctis, ita et tuo sum labore superatus. Quem cum interrogaret Antonius quisnam esset qui talia loqueretur, ait : Ego sum fornicationis amicus, ego multimoda adversum adolescentes (62) turpitudinis arma suscepi : hinc et spiritus fornicationis vocor. Quantos pudice vivere disponentes, fefelli! quot tenuiter incipientes, ad sordes pristinas redire persuasi! Ego sum, propter quem propheta lapsos increpat, dicens : *Spiritu fornicationis seducti estis*, et revera ; per me enim (63) et illi fuerant supplantati. Ego sum qui teipsum sæpe tentavi, et semper repulsus sum. Cum hoc Christi miles audisset, gratias agens Deo, et largiore adversus inimicum confortatus audacia, ait : Multum ergo despicabilis, multumque contemptus es : nam et obscuritas tua et ætas, infirmarum signa sunt rerum, nulla mihi jam de te cura est. *Dominus mihi adjutor* (64)

[20] I Cor. xv, 10. [21] Act, vii, 15. [22] Ose. iv, 12.

(56) Colb. 1, 2 et Reg. 2, γενέσθαι. Editi vero et alii, γίνεσθαι. Ibid. Regius 1, ἐνεπαίζετο. Mox Regius 2 et Colb. 2, σαρκοφοροῦντος.

(57) Regius 2 et Colb. 2, ἐπανέβαινεν. Infra mss. pene omnes, κατέβαλον recte. Editi, κατέβαλλον. Mox pro πολλοῖς, Regius 1 et Colb. 2 habent ἄλλοις. Ibid., καὶ ἐπὶ σοί deest in Colb. 2 nec lectum videtur ab Evagrio ; προσβαλών, item deest in Colb. 2 et Regio 2.

(58) Editi, ἐγὼ τὰ εἰς ταύτης, omissis mediis quæ in omnibus leguntur mss. Mox Regius 2 et Colb. 2, νεωτέρων.

(59) Sic Regius 2 et Colb. 2, atque ita legit Evagrius. Editi et alii, ὑποκρινόμενος. Ibid. omnes manuscripti, μετέπεισα. Editi, κατέπεισα. Infra Colb. D 2, ἐπλανήθησαν.

(60) Ita manuscripti omnes. Editi vero, καθάρρησας. Infra post Κύριος deest γάρ, in Colb. 2. Mox ἐκεῖνος deest in Regio 2 et Colb. 2. Ibid. omnes mss., καταπτύξας. Editi, καταπτήξας.

(61) Sic omnes mss. Editi vero, *flebat*.

(62) Sic omnes manuscripti. Editi, *omnes adolescentes*. Mox pro, *pudice*, Gemm. 1, *pie*.

(63) Sic codices, in editis *enim* deest. Infra editi, *contemptibilis* ; manuscripti omnes, *contemptus*.

(64) Colb., Gemm· 2, 3, *auxiliator*. Infra in hæc verba, *qui peccatum in carne condemnavit*, desinit Gemm. 3. Inferius omnes manuscripti, *nec diaboli*. Editi, *nec diabolo*.

minus enim mihi adjutor, et ego despiciam inimicos meos [23]. His alter ille auditis statim aufugit, tales pertimescens voces, atque reformidans vel ad virum accedere.

7. Hæc prima fuit Antonii contra diabolum victoria; imo potius in Antonio egregium facinus Salvatoris, *qui damnavit peccatum in carne, ut justificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum* [24]. Nec tamen Antonius quasi prostrato dæmone, negligens postea fuit, aut minorem sui curam gessit : neque inimicus, victus licet, insidiarum finem fecit. Circuibat enim rursum quasi leo captans aliquam adversus eum occasionem. At Antonius quod ex Scripturis didicisset, multas esse inimici insidias, asceticæ vitæ cum contentione operam dabat [25], ratus, et si non potuisset diabolus voluptate corporis cor decipere, alia sane arte eum insidias paraturum : dæmon quippe peccatis delectatur. Magis igitur magisque corpus macerabat, et in servitutem redigebat, ne forte in aliis victor, in aliis succumberet. Asperiori igitur vitæ genere assuescere in animum induxit : quod multis admirationi fuit, ipse tamen ejusmodi laborem facile tolerabat : animi enim alacritas, **638** diuturnitate temporis, habitum illi bonum afferebat ; ita ut vel minima oblata ab aliis occasione, permagnum ipse hac in re studium exhiberet. Ita vigilabat, ut totam persæpe noctem insomnem duceret : idque non semel, sed sæpissime observabat, haud sine aliorum admiratione. Cibum semel in die sumebat post solis occasum : nonnumquam post biduum, imo sæpe post quatriduum edebat. Cibus illi panis

A νοῦν, καὶ ὡς παῖς ἀσθενής· οὐδὲ μία μοι λοιπόν ἐστι φροντὶς περὶ σοῦ· Κύριος γὰρ ἐμοὶ βοηθὸς, κἀγὼ ἐπόψομαι τοὺς ἐχθρούς μου. Ταῦτα ἀκούσας ὁ μέλας ἐκεῖνος, εὐθὺς ἔφυγε καταπτήξας τὰς φωνὰς, καὶ φοβηθεὶς ἔτι κἂν ἐγγίσαι τῷ ἀνδρί.

7. Τοῦτο πρῶτον ἆθλον Ἀντωνίου γέγονε κατὰ τοῦ διαβόλου· μᾶλλον δὲ τοῦ Σωτῆρος καὶ τοῦτο γέγονεν ἐν τῷ Ἀντωνίῳ (65) τὸ κατόρθωμα, τοῦ τὴν ἁμαρτίαν κατακρίναντος ἐν τῇ σαρκὶ, ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν ἡμῖν, τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα. Ἀλλ' οὔτε Ἀντώνιος, ὡς ὑποπεσόντος τοῦ δαίμονος, ἠμέλει λοιπὸν καὶ κατεφρόνει ἑαυτοῦ· οὔτε ὁ ἐχθρὸς, ὡς ἡττηθεὶς, ἐπαύετο τοῦ ἐνεδρεύειν. Περιήρχετο γὰρ πάλιν ὡς λέων, ζητῶν τινα πρόφασιν κατ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ Ἀντώνιος, μαθὼν ἐκ τῶν Γραφῶν πολλὰς B εἶναι τὰς μεθοδείας τοῦ ἐχθροῦ, συντόνως ἐκέχρητο τῇ ἀσκήσει, λογιζόμενος, ὅτι, εἰ καὶ μὴ ἴσχυσε τὴν καρδίαν ἐν ἡδονῇ σώματος ἀπατῆσαι, πειράσειν πάντως δι' ἑτέρας ἐνεδρεῦσαι μεθόδου· ἔστι γὰρ φιλαμαρτήμων ὁ δαίμων. Μᾶλλον οὖν καὶ μᾶλλον ὑπεπίαζε τὸ σῶμα καὶ ἐδουλαγώγει, μήπως, ἐν ἄλλοις νικήσας, ἐν ἄλλοις ὑποσυρῇ (65). Βουλεύεται τοίνυν σκληροτέραις ἀγωγαῖς ἑαυτὸν ἐθίζειν. Καὶ πολλοὶ μὲν ἐθαύμαζον, αὐτὸς δὲ ῥᾷον τὸν πόνον ἔφερεν. ἡ γὰρ προθυμία τῆς ψυχῆς, πολὺν χρόνον ἐμμείνασα, ἕξιν ἀγαθὴν ἐνειργάζετο ἐν αὐτῷ· ὥστε καὶ μικρὰν πρόφασιν λαμβάνοντα (67) παρ' ἑτέρων, πολλὴν εἰς τοῦτο τὴν σπουδὴν ἐνδείκνυσθαι· ἠγρύπνει γὰρ τοσοῦτον, ὡς πολλάκις καὶ ὅλην τὴν νύκτα διατελεῖν αὐτὸν ἄϋπνον· καὶ τοῦτο δὲ οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ C πλειστάκις ποιῶν ἐθαυμάζετο. Ἔσθιέ τε ἅπαξ τῆς ἡμέρας μετὰ δύσιν ἡλίου· ἦν δ' ὅτε καὶ διὰ δύο, πολλάκις δὲ (68) καὶ διὰ τεσσάρων μετελάμβανε. Καὶ

VERSIO EVAGRII

est, et ego exsultabo super inimicos meos, et statim ad vocem cantantis, phantasma quod videbatur, evanuit.

7. Hæc autem Antonii contra diabolum fuit prima victoria, imo virtus in Antonio Salvatoris : *Qui peccatum in carne condemnavit, ut justificatio legis in nobis compleretur : qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum.* Sed neque Antonio securitatem dedit hic unus triumphus, nec diaboli semel fractæ defecere vires ; nam et iste, ut leo rugiens quærebat aditum per quem posset irrumpere : et ille Scripturarum doctus eloquio, multas esse dæmonum captiones, solerti propositum labore servabat, considerans, quia possit Satanas in carnis colluctatione superatus, novarum adversus se artium machinas commovere (69). Idcirco magis ac magis subjugabat corpus sum, ne victor aliorum, in aliis vinceretur. Disponens igitur duriori se lege vitæ constringere, cum omnes infatigabilem adolescentis mirarentur instantiam, sanctum toleranter ferebat laborem, quia voluntariæ servitutis longum in Dei opere studium, consuetudine in naturam verterat. Inediæ autem et vigiliarum in tantum patiens erat, ut incredulitatem viribus vinceret. Pernoctabat in oratione sæpissime, edebat semel in die post solis occasum, nonnunquam biduo triduoque sic permanens, quarta demum die reficiebatur : sumebat vero panem et sal, potumque aquæ perparvum. De carnibus enim (70) et vino reticere melius puto, quam quidquam dicere : quando nec apud plurimos quidem monachorum, istiusmodi aliquid reperiatur : quieti autem membra concedens, junco contexto atque cilicio utebatur. Aliquoties etiam (71) super nudam humum jacebat, unguenta penitus repudians : dicebat enim minime posse utentium et præcipue juvenum corpora roborari, si olei essent lenitate mollita; oportere e contrario asperos carni labores imperare secundum Apostoli præceptum dicentis, *Quando infirmor, tunc fortior sum.* Asserebatque sensum animi sic posse reviviscere, si corporis fuisset impetus fatigatus : unde nec temporum longitudinem (72). nec laborum merita pensabat, sed

[23] Psal. cxvii, 7. [24] Rom. viii, 3, 4. [25] Ephes. vi, 11.

(65) Sic Colb. 2 cui accinit Evagrius. Reg. 2, τῷ Ἀντωνίῳ. Editi et alii, γέγονεν αὐτῷ.

(66) Regius primus, ὑποσυρείη.

(67) Sic Regius 2 et Colb. 2. Editi et alii, λαμβάνοντι. Mox omnes ferme manuscripti, ἐνδείκνυσθαι. Editi vero, ἐνδεικνύεσθαι.

(68) *Id deest in* Reg. 2 et Colb. 2.

(69) *Sic omnes* manuscripti. Editi vero acrius D *commovere.*

(70) Gemm. 1 cum editis, *vero*. Alii omnes, *enim*. Infra omnes manuscripti, *reticere*. Editi, *tacere.*

(71) Sic omnes manuscripti. Editi, *nonnunquam etiam*. Infra omnes manuscripti, *oportere e contrario*, Editi, *oportere vero.*

(72) Sic Gemm. 1, 2 et German. 2, rectius pro quam editi et Colb. qui habent *longitudine laborum*

ἦν αὐτῷ ἡ τροφὴ ἄρτος καὶ ἅλας· καὶ τὸ ποτὸν ὕδωρ μόνον. Περὶ γὰρ κρεῶν καὶ οἴνου περιττόν ἐστι καὶ λέγειν· ὅπου γε οὐδὲ (73) παρὰ τοῖς ἄλλοις σπουδαίοις ηὑρίσκετό τι τοιοῦτον. Εἰς δὲ τὸν ὕπνον ἠρκεῖτο ψιαθίῳ· τὸ δὲ πλεῖστον καὶ ἐπὶ γῆς μόνης κατέκειτο. Ἀλείφεσθαι δὲ ἐλαίῳ παρητεῖτο, λέγων μᾶλλον πρέπειν τοὺς νεωτέρους ἐκ προθυμίας ἔχειν τὴν ἄσκησιν, καὶ μὴ ζητεῖν τὰ χαυνοῦντα τὸ σῶμα· ἀλλὰ καὶ ἐθίζειν αὐτὸ τοῖς πόνοις, λογιζομένους τὸ τοῦ Ἀποστόλου ῥητόν· Ὅταν ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι. Τότε γὰρ ἔλεγεν ἰσχύειν τῆς ψυχῆς τὸν τόνον, ὅταν αἱ τοῦ σώματος ἀσθενῶσιν ἡδοναί. Καὶ ἦν αὐτῷ παράδοξος ὄντως καὶ οὗτος ὁ λογισμός· οὐ γὰρ ἠξιοῦ χρόνῳ μετρεῖν τὴν τῆς ἀρετῆς ὁδὸν, οὐδὲ τὴν δι' αὐτὴν (74) ἀναχώρησιν, ἀλλὰ πόθῳ καὶ τῇ προαιρέσει. Αὐτὸς γοῦν οὐκ ἐμνημόνευε τοῦ παρελθόντος χρόνου· ἀλλὰ καθ' ἡμέραν, ὡς ἀρχὴν ἔχων τῆς ἀσκήσεως, μείζω τὸν πόνον εἶχεν εἰς προκοπὴν, ἐπιλέγων ἑαυτῷ τὸ τοῦ Παύλου (75) ῥητὸν συνεχῶς· Τῶν ὀπίσθεν ἐπιλανθανόμενος, τοῖς δὲ ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος· μνημονεύων τε καὶ τῆς φωνῆς τοῦ προφήτου Ἠλίου λέγοντος· Ζῇ Κύριος, ᾧ παρέστην ἐνώπιον αὐτοῦ σήμερον. Παρετηρεῖτο γὰρ, ὅτι, σήμερον λέγων, οὐκ ἐμέτρει τὸν παρελθόντα χρόνον· ἀλλ' ὡς ἀρχὴν ἀεὶ (76) καταβαλλόμενος, καθ' ἡμέραν ἐσπούδαζεν ἑαυτὸν παριστάνειν τοιοῦτον, οἷον χρὴ φαίνεσθαι τῷ Θεῷ, καθαρὸν τῇ καρδίᾳ, καὶ ἕτοιμον ὑπακούειν τῷ βουλήματι αὐτοῦ, καὶ μηδενὶ ἄλλῳ. Ἔλεγε δὲ ἐν ἑαυτῷ, δεῖν (77) τὸν ἀσκητὴν ἐκ τῆς πολιτείας τοῦ μεγάλου Ἠλίου καταμανθάνειν, ὡς ἐν ἐσόπτρῳ τὸν ἑαυτοῦ βίον ἀεί.

A cum sale: et aqua sola, potus. Carnium enim et vini meminisse supervacaneum fuerit, cum nec apud alios strenuos ascetas ejusmodi quidpiam reperitur. Ad somnum vero capiendum sufficiebat ei storea, ac ut plurimum humi cubabat. Oleo inungi nolebat, aiens præstare juvenes magna alacritate asceticam exercere, nec ea quærere quæ corpus emollirent, quin potius laboribus assuefacere, memores apostolici hujus dicti: *Cum infirmor, tunc potens sum*[26]. Tunc enim aiebat animi vigorem roborari, cum corporis voluptates minuerentur. Eratque hæc illius admiranda cogitatio: non oportere virtutis viam, vel secessum ejus causa susceptum, tempore metiri, sed desiderio et proposito. Ipse vero nequaquam recordabatur præteriti temporis; sed ac si quotidie exercitationis initium fecisset, majori ad profectum labore contendebat, Apostoli dictum illud frequenter sibi pronuntians: *Quæ retro sunt obliviscens, ad ea vero quæ ante sunt extendens meipsum*[27]: memor quoque illius Eliæ prophetæ dicti: *Vivit Dominus ante cujus conspectum hodie sto*[28]. Observabat quippe illum cum dixit, *hodie*, præteritum tempus non mensum esse: sed quotidie, quasi tum primum incœpisset, curasse, ut sese talem exhiberet, qualem ad conspectum accedere Dei par esset; purum scilicet corde, et ad obsequendum ejus voluntati, et nulli alii, paratum. Dicebat autem apud semetipsum, oportere ascetam ex magni illius Eliæ vitæ instituto suam ipsius vitam quasi in speculo quotidie ediscere.

B

8. Οὕτω δὴ οὖν συσφίγξας ἑαυτὸν ὁ Ἀντώνιος, ἀπήρχετο εἰς τὰ μακρὰν (78) τῆς κώμης τυγχάνοντα μνήματα, καὶ παραγγείλας ἑνὶ τῶν γνωρίμων δι' ἡμερῶν πολλῶν αὐτῷ κομίζειν τὸν ἄρτον, αὐτὸς εἰσελθὼν εἰς ἓν τῶν μνημάτων, καὶ κλείσαντος ἐκείνου

C

639 8. Sic itaque sese coarctans Antonius, ad sepulcra procul vico sita se contulit, et rogato ex familiaribus quodam, ut panem sibi multorum dierum intervallo afferret, ingressus quoddam sepulcrum, et clausa ab illo janua, solus remanebat in-

VERSIO EVAGRII.

amore et famulatu spontaneo semper, tanquam in principiis constitutus, ad profectum divini metus desiderium concitabat. Novisque cupiens augere præterita, supra memorati doctoris sermonum recordabatur, qui ait: *Præterita obliviscens, et in futurum convalescens.* Meminerat quoque Eliæ prophetæ dicentis: *Vivit Dominus, cui adsto hodie ante ipsum:* et disserebat cur, hodie, esset appositum, quia non computabat Elias præteritum tempus: sed tanquam quotidie in certamine constitutus, talem se præbere cupiebat, qualem sciebat dignum Dei esse conspectibus, purum corde, et paratum obedire voluntati ejus.

8. Igitur secum (79) reputans oportere Dei famulum ex instituto magni Eliæ exemplum capere, et ad illud speculum vitam suam debere componere: ad sepulcra haud longe a villa constituta secessit, uni e cognitis mandans, ut statutis diebus sibi alimenta deferret. Et cum in una memoria supradictus frater

[26] II Cor. XII, 10. [27] Philipp. III, 14. [28] III Reg. XVIII, 15.

merita. Infra omnes manuscripti, *augere*. Editi, *augeri*.

(73) Regius 2 et Colb. 2, ὁπότε οὔτε. Infra iidem, τί των τοιούτων.

(74) Colb. 2, δι' αὐτῆς Regius 2, αὐτῆς solum. Mox Regius 1, Αὐτὸς μὲν οὖν.

(75) Sic omnes ferme manuscr. Editi vero, Ἀποστόλου. Mox Regius 2 et Colb. 2, ἐπιλανθανόμενος, ἐπεκτεινόμενος. Editi, ἐπιλανθανόμενοι· ἐκτεινόμενοι.

(76) Sic omnes manuscripti excepto Jesuit. Editi non habent ἀεί. Mox omnes manuscripti ἑαυτὸν τῷ Θεῷ παριστάνειν, excepto Jesuit. in quo ut in editis τῷ Θεῷ deest.

(77) Δὲ ἑαυτῷ, ὅτι δεῖ. Sic Regius 2 (qui tamen habet ἐν ante ἑαυτῷ) et Colb. 2. Editi, δὲ ἐν ἑαυτῷ δεῖν. Hæc alio modo interpunxit Evagrius.

(78) Evagrius legit, οὐ μακράν.

(79) Sic manuscripti. Editi vero, *Igitur S. Antonius secum*. Infra editi, *non longe*, manuscripti, *haud longe*.

tus. Quod cum non ferret inimicus; imo metuens ne brevi eremum illo ascesi repleret, accedens una noctium cum dæmonum turma, tot ei plagas inflixit, ut præ nimiis cruciatibus mutus humi jaceret. Affirmabat quippe tantum fuisse dolorem, ut ab hominibus inflictæ plagæ nunquam tantum valeant cruciatum afferre. Dei autem providentia (nunquam enim Dominus in se sperantes negligit), insequente die, advenit familiaris ille, apertaque janua, ut illum humi jacentem vidit quasi exstinctum, sublatum detulit in proximi vici Dominicum, atque humi deposuit. Multi autem ex cognatis, et vici incolæ assidebant Antonio quasi demortuo. Circa vero mediam noctem ad se reversus Antonius atque expergefactus, ut vidit dormire omnes, familiarem illum qui solus vigilabat, nutu accivit, rogavitque ut nemine excitato se denuo tolleret, atque ad sepulcra deportaret.

καὶ μόνον τον (83) γνώριμον γρηγοροῦντα, νεύσας ἧκειν ἀποφέρειν εἰς τὰ μνήματα, μηδένα ἐξυπνίσαντα.

9. Delatus a viro, clausisque de more foribus, iterum solus erat intus: atque ob plagas stare cum non posset, decumbens orabat. Et post orationem edito clamore aiebat: Hic adsum ego Antonius: non vestra fugio plagas, etiamsi plures inflixeritis, nihil me separabit a charitate Christi [29]. Psallebat deinde: *Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum* [30]. Hæc asceta sentiebat, hæc loquebatur. At omni bono adversarius inimicus, Antonium tot acceptis vulneribus redire ausum miratus, accitis canibus suis, et furore quasi diruptus: Cernitis, ait, eum non spiritu fornicationis, **640** non plagis deterreri a nobis potuisse, imo audacter nos provocat: sed alia ratione ipsum aggrediamur. In promptu enim diabolo

κατ' αὐτοῦ (80) τὴν θύραν, ἔμενε μόνος ἔνδον. Ἐνθα δὴ μὴ φέρων ὁ ἐχθρὸς, ἀλλὰ μὴν καὶ φοβούμενος, μὴ κατ' ὀλίγον καὶ τὴν ἔρημον ἐμπλήσῃ τῆς ἀσκήσεως (81)· προσελθὼν ἐν μιᾷ νυκτὶ μετὰ πλήθους δαιμόνων, τοσοῦτον αὐτὸν ἔκοψε πληγαῖς, ὡς καὶ ἄφωνον αὐτὸν ἀπὸ τῶν βασάνων κεῖσθαι χαμαί· διεβεβαιοῦτο γὰρ οὕτω σφοδροὺς γεγενῆσθαι τοὺς πόνους, ὡς λέγειν μὴ δύνασθαι τὰς παρὰ ἀνθρώπων πληγὰς τοιαύτην ποτὲ βάσανον ἐμποιῆσαι. Θεοῦ δὲ προνοίᾳ (δὺ γὰρ παροράᾳ Κύριος τοὺς ἐλπίζοντας ἐπ' αὐτὸν), τῇ ἑξῆς παραγίνεται ὁ γνώριμος, κομίζων τοὺς ἄρτους αὐτῷ (82)· ἀνοίξας τε τὴν θύραν. καὶ τοῦτον ἰδὼν χαμαὶ κείμενον ὡς νεκρὸν, βαστάσας ἔφερεν εἰς τὸ τῆς κώμης Κυριακὸν, καὶ τίθησιν ἐπὶ τῆς γῆς. Πολλοί τε τῶν συγγενῶν, καὶ οἱ ἀπὸ τῆς κώμης, παρεκαθέζοντο ὡς ἐπὶ νεκρῷ τῷ Ἀντωνίῳ. Περὶ δὲ τὸ μεσονύκτιον εἰς ἑαυτὸν ἐλθὼν ὁ Ἀντώνιος, καὶ διεγερθεὶς, ὡς εἶδε πάντας κοιμωμένους, αὐτὸν πρὸς αὐτὸν, ἠξίου πάλιν αὐτὸν βαστάσαι καὶ

9. Ἀπηνέχθη οὖν παρὰ τοῦ ἀνδρὸς, καὶ συνήθως τῆς θύρας κεκλεισμένης, ἔνδον ἦν πάλιν μόνος. Καὶ στήκειν μὲν οὐκ ἴσχυε διὰ τὰς πληγάς (84)· ἀνακείμενος δὲ ηὔχετο. Καὶ μετὰ τὴν εὐχὴν ἔλεγε μετὰ κραυγῆς· Ὧδέ εἰμι ἐγὼ Ἀντώνιος· οὐ φεύγω τὰς παρ' ὑμῶν πληγάς. Κἂν γὰρ πλείονας ποιήσητε, οὐδέν με χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ. Εἶτα καὶ ἔψαλλεν· Ἐὰν παρατάξηται ἐπ' ἐμὲ παρεμβολὴ. οὐ φοβηθήσεται ἡ καρδία μου. Ὁ μὲν οὖν ἀσκητὴς ἐφρόνει καὶ ἔλεγε ταῦτα· ὁ δὲ μισόκαλος. ἐχθρὸς (85), θαυμάσας, ὅτι καὶ μετὰ τὰς πληγὰς ἐθάρρησεν ἐλθεῖν, συγκαλέσας αὐτοῦ τοὺς κύνας, καὶ διαρρηγνυμενος, ἔφη· Ὁρᾶτε ὅτι οὐ πνεύματι πορνείας, οὐ πληγαῖς ἐπαύσαμεν τοῦτον· ἀλλὰ καὶ θρασύνεται καθ' ἡμῶν· προσέλθωμεν ἄλλως αὐτῷ. Εὔκολον

VERSIO EVAGRII.

eum clausisset, solus ibidem morabatur. Metuens ergo diabolus, ne accessu temporis eremum quoque habitari faceret, ita eum aggregatis satellitibus suis, cæde laceravit, ut doloris magnitudo et motum auferret et vocem: nam et ipse postea sæpe referebat, vulnera fuisse tam gravia ut universa hominum tormenta superarent; sed Dei providentia, quæ nunquam in se sperantibus deest (86), alio die is, quem supra diximus, frater advenit, cibos deferens assuetos: atque eum jacentem in terra semimortuum, fractis foribus, invenit: quem impositum humeris, ad villulæ domicilium reportavit: quo audito, ingens vicinorum atque affinium multitudo concurrens, triste in medio positi funeris reddebat officium. Et jam media noctis parte transgressa, gravis pervigiles omnium oculos vicerat sopor: tum Antonius anima paululum redeunte suspirans, elevavit caput: et postquam cæteris alta (87) quiete prostratis, eum, a quo delatus fuerat, vigilare conspexit, nutu advocans, obsecravit, ut nullo penitus excitato, ad pristinum se referret habitaculum.

9. Relatus ergo, juxta consuetudinem solus iterum permanebat: et stare quidem propter recentes plagas non poterat, orans vero prostratus, post orationem clara voce dicebat: Ecce hic sum ego Antonius, non fugio vestra certamina: etiamsi majora faciatis, nullus me separabit a charitate Christi, psallebatque dicens: *Si constiterint* (88) *adversum me castra, non timebit cor meum.* Talia eo dicente,

[29] Rom. VIII, 35. [30] Psal. XXVII, 3.

(80) Sic omnes manuscripti præter Colb. 2, qui habet καὶ κλείσας τὴν θύραν κατ' αὐτοῦ. Editi, καὶ κλείσαντος ἐκείνου, etc.

(81) Colb. 2, πολίσῃ τῆς ἀσκήσεως. Infra idem, ἔκοψαν πληγαῖς·

(82) Αὐτῷ deest in Regio 2 et Colb. 2. Iidem mox, ὡσεὶ νεκρόν, statim iidem ἀπέφερεν.

(83) Regius 2 et Colb. 2, μόνον δέ τόν. Infra iidem soli, quos sequimur, αὐτόν post πάλιν habent.

(84) Ita Regius 2 et Colb. 2, et sic legit Evagrius. Editi et alii, διὰ τὰς ἐκ τῶν δαιμόνων πληγάς. Ibid. omnes fere manuscripti, ἀνακείμενος. Editi, κείμενος. Infra Regius 2 et Colb. 2. Κἂν γὰρ πλείονας. Editi et alii, Κἂν γὰρ καὶ πλείονας.

(85) Sic Regius 2 et Colb. 2 atque ita legit Evagrius. Editi et alii, μισόκαλος καὶ φθονερός.

(86) Editi. *Sed Dei providentia, quæ nunquam in se sperantibus deest, conservavit eum,* et post hæc a linea, *Alio die,* etc., male ut ex Græco textu patet, et ex manuscriptis omnibus quos sequimur.

(87) Sic omnes manuscripti. Editi, *Cæteris vero alta.* Infra editi, post *conspexit,* habent *eumque,* quæ vos deest in manuscript. omnibus.

(88) Sic manuscripti. Editi vero *consistant.*

δὲ τῷ διαβόλῳ τὰ εἰς κακίαν σχήματα. Τότε δὴ οὖν ἐν (89) τῇ νυκτὶ κτύπον μὲν τοιοῦτον· ποιοῦσιν, ὡς δοκεῖν πάντα τὸν τόπον ἐκεῖνον σείεσθαι· τοὺς δὲ τοῦ οἰκίσκου τέσσαρας τοίχους ὥσπερ ῥήξαντες οἱ δαίμονες, ἔδοξαν δι' αὐτῶν ἐπεισέρχεσθαι, μετασχηματισθέντες εἰς θηρίων καὶ ἑρπετῶν φαντασίαν· καὶ ἦν ὁ τόπος εὐθὺς πεπληρωμένος φαντασίας (90) λεόντων, ἄρκτων, λεοπάρδων, ταύρων, καὶ ὄφεων, ἀσπίδων, καὶ σκορπίων, καὶ λύκων. Καὶ ἕκαστον μὲν τούτων ἐκίνει κατὰ τὸ ἴδιον σχῆμα. Ὁ λέων (91) ἔρρυχε, θέλων ἐπελθεῖν, ὁ ταῦρος ἐδόκει κερατίζειν, ὁ ὄφις ἕρπων οὐκ ἔφθανε, καὶ ὁ λύκος ὁρμῶν ἐπείχετο· καὶ ὅλως πάντων ὁμοῦ ἦσαν τῶν φαινομένων οἱ ψόφοι δεινοὶ, καὶ οἱ θυμοὶ χαλεποί. Ὁ δὲ Ἀντώνιος, μαστιζόμενος καὶ κεντούμενος παρ' αὐτῶν, ἤσθετο μὲν δεινοτέρου πόνου σωματικοῦ (92). Ἀτρέμας καὶ μᾶλλον τῇ ψυχῇ γρηγορῶν ἀνέκειτο· καὶ ἔστενε μὲν διὰ τὸν τοῦ σώματος πόνον· νήφων δὲ τῇ διανοίᾳ καὶ ὥσπερ χλευάζων, ἔλεγεν· Εἰ δύναμίς τις ἦν ἐν ὑμῖν, ἦρκει (93) καὶ μύνον ἕνα ἐξ ὑμῶν ἐλθεῖν· ἐπειδὴ δὲ ἐξενεύρωσεν ὑμᾶς ὁ Κύριος, διὰ τοῦτο κἂν τῷ πλήθει πειραζετέ πως ἐκφοβεῖν· γνώρισμα τῆς ἀσθενείας ὑμῶν τὸ τὰς ἀλόγων ὑμᾶς μιμεῖσθαι μορφάς. Θαῤῥῶν γοῦν πάλιν ἔλεγεν· Εἰ δύνασθε καὶ ἐξουσίαν ἐλάβετε κατ' ἐμοῦ, μὴ μέλλετε, ἀλλ' ἐπίβητε· εἰ δὲ μὴ δύνασθε, τί μάτην ταράσσεσθε; Σφραγὶς γὰρ (94) ἡμῖν καὶ τεῖχος εἰς ἀσφάλειαν ἡ εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν πίστις. Πολλὰ τοίνυν ἐπιχειρήσαντες, ἔτριζον κατ' αὐτοῦ τοὺς ὀδόντας, ὅτι μᾶλλον ἔπαιζον ἑαυτοὺς, καὶ οὐκ ἐκεῖνον.

A est, varias ad malitiam induere formas. Noctu itaque tantum excitavere strepitum,ut totus concuti videretur locus et quasi ruptis quatuor casæ parietibus irrumpere dæmones visi sunt, variis ferarum reptiliumque induti formas : fuitque statim locus spectris repletus, leonum, ursorum, leopardorum, taurorum, serpentum, aspidum, scorpionum, atque luporum.Horum unumquodque forma propria movebatur.Rugiebat leo quasi invasurus,taurus cornu petere videbatur, serpens repetando non accedebat tamen, lupus irruens retinebatur. Erat demum omnium quæ apparebant ferarum horrendus strepitus, feroxque animus. Antonius vero flagris stimulisque læsus ab illis,sentiebat quidem graviores corporis cruciatus; animo tamen intrepidus vigilansque jacebat,gemens quidem ob corporis dolorem, animo tamen vigil, quasi rideret illos: Si qua vis, ait, inesset vobis, sufficiebat ingredi unum ; at cum vos enervarit Dominus,ideo multitudine me terrere conamini : argumentum sane illud est imbecillitatis vestræ, brutorum formas imitari. Fidenterque rursum : Si valetis, inquit, si quam accepistis adversum me potestatem, ne cunctemini, sed invadite, sin non potestis, cur frustra turbamini? Sigillum nobis atque ad tutelam murus est fides in Dominum nostrum. Multis igitur tentatis, stridebant dentibus in eum, quod sese potius illuderent, quam illum.

B

C

VERSIO EVAGRII

bonorum hostis diabolus, admiratus quod post tot verba ausus fuisset reverti, congregatis canibus tuis, et proprio se furore dilanians : Videtis ait, quia nec spiritu fornicationis, nec corporis doloribus superatus, insuper audacter lacessit nos. Omnia arma corripite, acrius a nobis impugnandus est : sentiat, sentiat, debet scire, quos provocet. Dixit, et ad hortantis vocem audientium turba consensit, quia innumeras habet diabolus artes nocendi. Sonitus igitur repentinus increpuit,ita ut loco funditus agitato, et parietibus patefactis, multifaria dæmonum exinde turba se effunderet : nam et bestiarum et serpentium formas induentes, omnem protinus locum replevere plantasiis leonum, taurorum, luporum, aspidum, serpentium, scorpionum, necnon et pardorum atque ursorum. Et hæc singula secundum suam fremebant naturam : rugiebat leo, accedere volens (95) : taurus mugitu et cornibus minabatur ; serpens, sibilum personabat : luporum impetus ingerebantur : pardus discolori tergo auctoris sui calliditates varias indicabat : truces omnium vultus, et vocis horridæ dirus auditus. Antonius flagellatus atque confossus, sentiebat quidem asperiores corporis dolores,sed interritus durabat mente pervigili.Et licet genitum vulnera carnis exprimerent, sensu tamen idem manens (96), quasi de innimicis luderet, loquebatur ; Si virium aliquid haberetis; sufficeret unus ad prælium ; sed quoniam Domino vos enervante frangimini, multitudine tentatis inferre terrores,cum hoc ipsum infirmitatis indicium sit,quod irrationabilium induitis formas bestiarum. Rursumque confidens, aiebat : Si quid valetis, si vobis in me potestatem Dominus dedit ecce præsto sum : devorate (97) : si vero non potestis, cur frustra nitimini ? Signum enim crucis et fides ad Dominum inexpugnabilis nobis murus est. Multa contra eum minitantes, fremebant dentibus suis, quod nullus tentamenta sequeretur effectus, sed maxime e contrario gigneretur illusio.

(89) Sic manuscripti ; ἐν deest in editis. Infra manuscripti, δι' αὐτῶν. Editi vero, δι' αὐτόν.

(90) Regius 1, 2 et Colb. 2, φαντασίας. Editi et alii, φαντασίαν. Mox iidem, τόπος ἐκεῖνος. Infra quidam codices ἄρκων habent, pro ἄρκτων. Regius 1, 2, Colb. 1 et Vatican., λεοπάρδων. Colb. 3, λεοπαρδάλων cum editis ; in Colb. 2 turbatis ferarum nominibus, hæc vox deest.

(91) Colb. 2, ὁ μὲν λέων. Infra omnes pene manuscripti, ἐπείχετο. Editi, ἐπείγετο.

(92) Colbert. 2, δεινοτέρους πόνους τοῦ σώματος. Regius 1, δεινοτέρου πόνου τοῦ σώματος. Mox Colb. 2, τὴν ψυχὴν μᾶλλον.

(93) Colb. 2, ἐπήρκει. Infra, ὑμᾶς post ἀλόγων D deest in edit. ut in quibusdam mss.,sed habetur in Regio 1, 2 et Colb. 2.

(94) Sic omnes mss. præter Jesuit. In editis γάρ deest. Infra iidem omnes, ἔτριζον κατ' αὐτοῦ, recte. Editi, ἔτριζον κατ' αὐτόν.

(95) Sic omnes pene manuscripti. Editi vero, *occidere volens*. Infra omnes manuscripti, *sibilum*, Editi, *sibilo*. Ibid. Germ. 2, *luporum impetus inhiabant*. Colb., *adhibebantur*.

(96) Sic omnes manuscripti. Editi, *permanens*.

(97) Editi post *devorate*, addunt *concessum*, quæ vox deest in omnibus manuscrip. Infra editi omnes. *contra. S. Antonium*, manuscripti vero, contra eum.

10. Dominus vero neque tunc certaminis Antonii oblitus, ad opem ferendam advenit. **641** Sublatis itaque oculis tectum vidit quasi apertum, ac lucis radium ad se descendere. Dæmonesque statim evanuere, et protimus remisere corporis dolores, domiciliumque integrum apparuit. Auxilio Antonius animadverso, postquam amplius respirasset,doloribusque levatus, visum quod apparebat his verbis compellavit : Ubi eras ? cur non ab initio apparuisti, ut meos levares dolores ? Tum vox illi emissa : Hic eram, ait, Antoni, morabarque tuum spectans certamen. Cum itaque sustinueris, neque superatus fueris, ero semper tibi adjutor, tuumque nomen ubiquo terrarum celebre reddam. His ille auditis surrexit atque oravit;tantumque roboris accepit, ut plus sibi virium corporis esse sentiret, quam habuisset ante. Eratque tum annorum prope tringinta quinque.

41. Insequente die egressus, ferventiore animo erat ad pietatem erga Deum, cumque convenisset senem illum priorem, rogabat ut una eremum incolorent. Abnuente illo, cum ob ætatem,tum quod id moris non esset, confestim Antonius ad montem contendit. Verum inimicus,ejus ardens propositum conspicatus, ejusque impediendi cupidus, magni argentei disci speciem in viam projecit.Antonius vero maligni fraude intellecta,stetit,discumque intuitus, diabolum in eo deprehensum his alloquitur : Unde discus in eremo? Nequaquam trita via hæc est, nullum viatorum vestigium, lapsus latere nequivit permagnus cum sit. Sed qui amisisset, ad perquirendum regressus, reperisset haud dubie in deserto loco.Techna diaboli hæc est ; propositum animi mei nequaquam cohibebis, o dia-

10. Ὁ δὲ Κύριος οὐδὲ ἐν τούτῳ ἐπελάθετο τῆς ἀθλήσεως Ἀντωνίου, ἀλλ' εἰς ἀντίληψιν αὐτοῦ παραγέγονεν (98). Ἀναβλέψας γοῦν, εἶδε τὴν στέγην ὥσπερ διανοιγομένην, καὶ ἀκτῖνά τινα φωτὸς κατερχομένην πρὸς αὐτόν. Καὶ οἱ μὲν δαίμονες ἐξαίφνης ἄφαντοι γεγόνασιν· ὁ δὲ πόνος τοῦ σώματος εὐθὺς ἐπέπαυτο, καὶ ὁ οἶκος πάλιν ἦν ὁλόκληρος. Ὁ δὲ Ἀντώνιος, αἰσθόμενος τῆς ἀντιλήψεως, καὶ πλέον ἀναπνεύσας, κουφισθείς τε τῶν πόνων, ἐδέετο τῆς φανείσης ὀπτασίας, λέγων · Ποῦ ἦς ; διὰ τί μὴ ἐξ ἀρχῆς ἐφάνης, ἵνα μου τὰς ὀδύνας παύσῃς; Καὶ φωνὴ γέγονε πρὸς αὐτόν· Ἀντώνιε, ὧδε ἤμην, ἀλλὰ περιέμενον ἰδεῖν (99) τὸ σὸν ἀγώνισμα. Ἐπεὶ οὖν ὑπέμεινας, καὶ οὐχ ἡττήθης, ἔσομαί σοι (1) ἀεὶ βοηθὸς, καὶ ποιήσω σε ὀνομαστὸν πανταχοῦ γενέσθαι. Ταῦτα ἀκούσας, ἀναστὰς ηὔχετο· καὶ τοσοῦτον ἴσχυσεν, ὡς αἰσθέσται αὐτὸν, ὅτι πλείονα δύναμιν ἔσχεν ἐν τῷ σώματι μᾶλλον, ἧς εἶχε τὸ πρότερον (2)· Ἦν δὲ τότε λοιπὸν ἐγγὺς τριάκοντα καὶ πέντε ἐτῶν.

11. Τῇ δὲ ἑξῆς προελθὼν, ἔτι μᾶλλον προθυμότερος ἦν εἰς τὴν θεοσέβειαν, καὶ γενόμενος πρὸς τὸν γέροντα τὸν παλαιὸν ἐκεῖνον, ἠξίου τὴν ἔρημον οἰκῆσαι σὺν αὐτῷ. Τοῦ δὲ παραιτησαμένου διά τε τὴν ἡλικίαν, καὶ διὰ τὸ μηδέπω εἶναι τοιαύτην συνήθειαν, εὐθὺς αὐτὸς ὥρμησεν εἰς τὸ ὄρος. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ὁ ἐχθρὸς, βλέπων αὐτοῦ τὴν σπουδὴν καὶ θέλων ἐμποδίσαι ταύτην, ὑπέβαλεν (3) ἐν ταῖς ὁδοῖς ἀργυροῦ δίσκου μεγάλου φαντασίαν. Ἀντώνιος δὲ, συνεὶς τοῦ μισοκάλου τὴν τέχνην, ἔστη, καὶ τῷ δίσκῳ βλέπων, τὸν ἐν αὐτῷ διάβολον ἤλεγχε λέγων· Πόθεν ἐν ἐρήμῳ δίσκος ; Οὐκ ἔστιν ἡ ὁδὸς αὕτη τετριμμένη, οὐδὲ ἐστιν ἴχνος ὁδευσάντων ὧδέ τινων· ἐκπεσὼν οὐκ ἠδύνατο λαθεῖν μέγιστος ὤν. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἀπολέσας, ἀναστρέψας καὶ ζητήσας εὗρεν ἂν διὰ τὸ ἔρημον εἶναι τὸν τόπον. Τοῦτο τέχνη τοῦ διαβό-

VERSIO EVAGRII

10. Non oblitus Jesus colluctationis servi, sui, eidem protector factus est:deniqne cum elevaret oculos, vidit desuper culmen aperiri, et deductis tenebris, radium ad se lucis influere. Post cujus splendoris (4) adventum nec dæmonum aliquis apparuit, et corporis dolor extemplo deletus est : ædificium quoque quod paulo ante dissolutum erat, instauratum est. Illico præsentiam Domini intellexit Antonius,et ex intimo pectore longa trahens suspiria ad lumen, quod ei apparuerat, loquebatur, dicens : Ubi eras, bone Jesu, ubi eras ? quare non a principio adfuisti, ut sanares vulnera mea?et vox ad eum facta est, dicens: Antoni, hic eram ; sed exspectabam videre certamen tuum ; hunc autem, quia dimicando viriliter non cessisti, semper auxiliabor tibi, et faciam te in omni orbe nominari.His auditis,exsurgens in tantum roboratus orabat, ut intelligeret se plus recepisse tunc virium, qam ante perdiderat. Erat autem tunc Antonius annos natus triginta quinque.

11. Exinde cum voluntati promptæ merita religiosa succrescerent, vadens ad supradictum senem precabatur, ut in deserto habitarent pariter. Causante illo senile ævum, et rei novitatem, solus contendit ad montem, et eremi adhuc monachis ignotæ, rupto metu, viam conatus est pandere. Sed nec tunc cessavit infatigabilis adversarius : nam impedire ejus propositum volens, argenteum discum in itinere projecit : quo viso, Antonius callidi artificis agnovit astutiam, stansque intrepidus, et discum torvis intuens oculis, doli auctorem in phantasmate objurgabat argenti, talia secum reputans : Unde hic in deserto discus ? avium hoc iter est, nulla sunt vestigia commeantium ; lapsus de sarcina præ magnitudine latere non potuit : sed et qui perdiderat reversus, ob solitudinem locorum, invenisset profecto, quod ruerat.Hoc artificium, diabole, tuum est : non impedies voluntatem meam, *argentum tuum tecum sit in perditionem.* Hæc illo dicente, discus ut fumus a facie ignis evanuit.

(86) Regius 2 et Colb. 2, γέγονεν. Mox iidem γάρ pro γοῦν.

(99) Ἰδεῖν deest in Colb. 2. Idem cum Reg. 2, τὸν σὸν ἀγωνισμόν.

(1) Colbertinus secundus, ἔσομαί σου.

(2) Sic Reg. 2, et Colbert. 2. In editis, τὸ πρότερον deest.

(3) Ita manuscripti. Editi vero, ὑπέβαλλεν. Infra

Regius secundus et Colbertinus secundus, διήλεγχε. Mox Regius primus, secundus, et Colbert. 1, ἐν ἐρημίᾳ.

(4) Codex cl. et erud. viri Francisci Desmarets, *hujus splendoris*, qui mutilus initio, in hæc verba incipit. Infra omnes mss,, *ex imo pectore*, editi, *ex intimo.*

λου γέγονεν. Οὐκ ἐμποδίσεις ἐν τούτῳ μου τὴν προ- A
θυμίαν, διάβολε. Τοῦτο γὰρ σὺν σοὶ εἴη (5) εἰς ἀπ-
ώλειαν. Καὶ τοῦτο τοῦ Ἀντωνίου λέγοντος, ἐξέλιπεν
ἐκεῖνος, ὡσεὶ καπνὸς ἀπὸ προσώπου πυρός.

12. Εἶτα πάλιν οὐκ ἔτι φαντασίαν, ἀληθινὸν δὲ
χρυσὸν ἐρριμμένον ἐν ταῖς ὁδοῖς ἐώρακεν ἀπερχόμε-
νος. Εἴτε δὲ τοῦ ἐχθροῦ δείξαντος, εἴτε τινὸς κρείτ-
τονος δυνάμεως γυμναζούσης τὸν ἀθλητὴν, καὶ δει-
κνυούσης τῷ διαβόλῳ, ὅτι μηδὲ τῶν ἀληθῶς φροντίζει χρημάτων· οὔτε αὐτὸς ἀπήγγειλεν, οὔτε ἡμεῖς ἔγνωμεν, πλὴν ὅτι χρυσὸς ἦν ὁ φαινόμενος. Ὁ δὲ Ἀντώνιος τὸ μὲν πλῆθος ἐθαύμασεν, ὡς δὲ πῦρ ὑπερβὰς, οὕτως αὐτὸν (6) παρῆλθεν ὡς μηδὲ στραφῆναι· ἀλλὰ καὶ δρόμῳ σπουδάσαι τοσοῦτον, ὥστε κρύψαι καὶ λαθεῖν τὸν τόπον. Μᾶλλον οὖν καὶ μᾶλλον ἐπιτείνας τὴν πρόθεσιν, ὥρμησεν εἰς τὸ ὄρος. Καὶ παρεμβολὴν ἔρημον, καὶ διὰ τὸν χρόνον μεστὴν B
ἑρπετῶν εὑρὼν εἰς τὸ πέραν τοῦ ποταμοῦ, ἐκεῖ μετ-
έθηκεν ἑαυτὸν, καὶ ᾤκησεν ἐν αὐτῇ. Τὰ μὲν οὖν ἑρπετὰ, ὥσπερ τινὸς διώκοντος, εὐθὺς ἀνεχώρησαν· αὐτὸς δὲ, τὴν εἴσοδον ἀναφράξας, καὶ ἄρτους εἰς μῆνας ἓξ ἀποθέμενος (ποιοῦσι) δὲ τοῦτο Θηβαῖοι, καὶ πολλάκις μένουσι καὶ ὅλον ἐνιαυτὸν ἀβλαβεῖς), ἔχων ἔνδον ὕδωρ, ὥσπερ ἐν ἀδύτοις ἐγκαταδυόμενος (7) μόνος ἔμενεν ἔνδον, μήτε αὐτὸς προϊὼν, μήτε τινὰ τῶν ἐρχομένων βλέπων. Αὐτὸς μὲν οὖν πολὺν χρόνον οὕτω συνῆψεν ἀσκούμενος· κατ' ἐνιαυτὸν μόνον ἄνωθεν ἀπὸ τοῦ ὠμάτος δεύτερον δεχόμενος τοὺς ἄρτους.

13. Οἱ δὲ πρὸς αὐτὸν ἐρχόμενοι τῶν γνωρίμων, ἐπεὶ μὴ συνεχώρει τούτους εἰσελθεῖν, ἔξω πολλάκις ἡμέρας καὶ νύκτας ποιοῦντες, ἤκουον ὡς ὄχλων ἔν- C
δον θορυβούντων, κτυπούντων, φωνὰς ἀφιέντων οἰκτρὰς, καὶ κραζόντων. Ἀπόστα τῶν ἡμετέρων· τί σοὶ καὶ (8) τῇ ἐρήμῳ; οὐ φέρεις ἡμῶν τὴν ἐπιβουλήν. Τὴν μὲν οὖν ἀρχὴν εἶναί τινας σὺν αὐτῷ μαχομένους ἀνθρώπους, καὶ τούτους διὰ κλιμάκων εἰσελθεῖν πρὸς αὐτὸν ἐνόμιζον οἱ ἔξωθεν· ὡς δὲ διά τινος τρυμαλιᾶς παρακύψαντες, οὐδένα ἔβλεπον, τότε

bole. Hoc tecum eat *in perditionem* [31]. Hæc Antonio dicente, evanuit discus, quasi fumus a facie ignis.

12. Rursumque cum progrederetur, non vanam speciem, sed verum aurum in via projectum conspexit: inimicusne autem exhiberet illud, an aliqua virtus superior, quæ athletam exerceret, **642** diaboloque significaret, eum ne veras quidem pecunias curare; id sane nec indicavit ipse, nec nobis compertum est: constat solummodo verum fuisse aurum quod apparuit. Copiam solum miratus Antonius, tanquam ignem prosiliit, atque sic pertransivit, ut ne quidem vultum converteret: imo cursum ita concitavit, ut extra conspectum esset lateretque sibi locus. Magis igitur magisque propositum firmans suum, ad montem se contulit, ubi castellum trans flumen reperit tandiu desertum, ut esset plenum reptilibus: cumque transmeasset, ibi habitavit. Reptilia vero, quasi quodam insequente, subito recesserunt. Ille obturato ingressu, panibusque ad sex menses illic repositis (qui mos est Thebæorum, durantque panes per integrum annum incorrupti), aqua vero intus reperta, quasi in adyta descendens, ibi solus commorabatur, nec inde egressus unquam, nec adventantium quempiam videns. Diuturno itaque tempore hoc asceticæ vitæ genus coluit: bis solum quotannis per supremam domus partem accepto pane.

13. Familiares autem eo accedentes, cum non sineret ingredi, extra domum noctes persæpe diesque transigere coacti, audiebant quasi turbas tumultuari, strepitum edere, voces emittere lamentabiles, clamare: E nostris recede sedibus: quid tibi cum eremo? nostras nunquam feres insidias. Et initio quidem qui stabant foris, putabant homines intus esse qui cum illo concertarent, ac per scalas intro descendissent; poteaquam vero per foramen introspexerunt, tum viso nemine, intellexere

VERSIO EVAGRII.

12. Dehinc non ut ante phantasiam (9), sed ingentem auri massam jacentem in itinere conspexit. Verum hanc utrum diabolus simulaverit, an ad Antonium comprobandum, quia nec veris opibus inescaretur, virtus cœlestis ostenderit, ignoratur: hoc tantum agnovimus, quia quod visum est, aurum fuit. At ille magnitudinem admiratus radiantis metalli, rapido cursu, quasi quoddam vitaret incendium, ad montem usque perrexit, ibique flumine transvadato, invenit castellum desertum plenum (ob tempus et solitudinem) venenatorum animalium, in quo se constituens novus hospes habitavit: statimque (10) ad ejus adventum ingens turba serpentium, quasi persecutorem passa, profugit. At ille obstructo lapidibus introitu, panes mensium sex, ut Thebæis mos est, secum recondens (nam crebro per annum incorrupti durare solent), nec non et exiguum habens aquæ solitarius perdurabat (11): nusquam inde procedens, nunquam aliquem suscipiens, in tantum ut cum bis in anno per tectum desuper panes acciperet, nullum cum deferentibus haberet alloquium.

13. Multis igitur videndi eum desiderio et studio requirendi, ante ostium ejus pernociantibus, audiebantur ut vulgi voces adversus Antonium, tumultusque dicentium: Quid te nostris ingeris habitaculis? quid tibi et deserto? abscede a finibus alienis, non potes (12-13) nostras insidias sustinere. Et primo qui-

[31] Act. VIII, 20.

(5) Sic Reg. 1, 2, et Colbert. 2, 3. In editis, εἴη deest. D

(6) Colbert. 2, αὐτό. Infra Reg. 2, et Colbert. 2, μᾶλλον οὖν. Editi et alii, μᾶλλον μὲν οὖν.

(7) Sic Regius primus et Colbertin. secundus, atque ita legendum videtur ex Evagrio. Alii autem codices cum editis post ἐγκαταδυόμενος habent, ἐν τῷ μοναστηρίῳ.

(8) Sic mss. Editi vero, κἄν.

(9) Sic omnes mss. Bolland. vero, *in phantasmate*. Paulo post omnes mss., *hoc tantum*, editi, *hoc tamen*.

(10) Sic omnes mss. Editi vero, *statim*.

(11) Græca hic variant et fusiora sunt.

(12-13) Sic omnes mss., quorum tamen quidam habent, *non poteris*. Editi, *non potes hic habitare, non nostras insidias*, etc.

dæmones esse, atque perterriti Antonium compellarunt. Illo vero magis hos audiebat quam curabat illos. Et prope januam accedens, hortabatur homines ut secederent, nec reformidarent, nam ejusmodi phantasias dæmones exhibere eorum maximo causa qui perterrentur. Obsignate vos, aiebat, et cum fiducia abscedite : siniteque illos sibi ipsis illudere. Tum abibant illi signo crucis muniti: ille vero remanebat, nihil læsus a dæmonibus, neque ejusmodi certaminibus defatigatus. Accessio quippe cœlestium visionum, et hostium imbecillitas permagnum illi præstabat laborum levamentum, majoremque **643** addebat alacritatem. Etenim cum frequenter accederent familiares, rati se illum mortuum reperturos, psallentem audiebant : *Exsurgat Deus, et dissipentur inimici ejus, et fugiant qui oderunt eum a facie ejus. Sicut deficit fumus deficiant : sicut fluit cera a favie ignis, sic pereant peccatores a facie Dei* [22]. Et rursus : *Omnes gentes circuierunt me, et in nomine Domini ultus sum eos* [23]

A δὴ λογισάμενοι δαίμονας εἶναι τούτους, καὶ φοβηθέντες αὐτοὶ, τὸν Ἀντώνιον ἐκάλουν. Ὁ δὲ μᾶλλον τούτων ἤκουεν (14), ἢ ἐκείνων ἐφρόντιζε. Καὶ προσελθὼν ἐγγὺς τῆς θύρας, παρεκάλει τοὺς ἀνθρώπους ἀναχωρεῖν καὶ μὴ φοβεῖσθαι· οὕτω γὰρ ἔλεγε τοὺς δαίμονας φαντασίας ποιεῖν κατὰ τῶν δειλιώντων. Ὑμεῖς οὖν σφραγίσατε ἑαυτοὺς, καὶ ἄπιτε θαρροῦντες· καὶ τούτους ἄφετε παίζειν ἑαυτοῖς. Οἱ μὲν οὖν ἀπήρχοντο τετειχισμένοι τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ. Ὁ δὲ ἔμενε, καὶ οὐδὲν ἐβλάπτετο παρ' αὐτῶν· ἀλλ' οὐδὲ ἔκαμνεν ἀγωνιζόμενος· ἡ γὰρ προσθήκη τῶν γινομένων αὐτῷ τῶν ἄνω θεωρημάτων, καὶ ἡ τῶν ἐχθρῶν ἀσθένεια, πολλὴν αὐτῷ τῶν πόνων ἀνάπαυλαν παρείχετο, καὶ εἰς πλείονα προθυμίαν παρεσκεύαζε. Καὶ γὰρ συνεχῶς παρέβαλλον οἱ γνώριμοι, νομίζοντες εὑρίσκειν αὐτὸν νεκρὸν, καὶ ἤκουον B αὐτοῦ ψάλλοντος· Ἀναστήτω, ὁ Θεὸς, καὶ διασκορπισθήτωσαν (15) οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ, καὶ φυγέτωσαν ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ οἱ μισοῦντες αὐτόν. Ὡς ἐκλείπει παπνὸς, ἐκλειπέτωσαν· ὡς τήκεται κηρὸς ἀπὸ προσώπου πυρὸς, οὕτως ἀπόλοιντο (16) οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ· καὶ πάλιν· Πάντα τὰ ἔθνη ἐκύκλωσάν με, καὶ τῷ ὀνόματι Κυρίου ἠμυνάμην αὐτούς.

14. Viginti itaque prope annos ita degit, asceticam seorsim agens vitam, neque inde progressus, nec nisi raro visus ab aliquo. Post hæc autem, cupientibus permultis Antonii ascesin imitari, accedentibusque familiaribus: atque vi confractis, ac depulsis foribus, exiit Antonius tanquam ex adyto mysteriis initiatus, atque divino afflatus numine. Tuncque primum extra castellum visus est ab adventantibus. Ut viderunt illi, mirati sunt corporis habitum eumdem ipsum esse qui semper fuerat, nec per quietem obesum pinguedine, neque macie confectum per jejunia dæmonumque certamina; talis

14. Εἴκοσι τοίνυν ἐγγὺς ἔτη διετέλεσεν, οὕτω καθ' ἑαυτὸν ἀσκούμενος, οὔτε προϊὼν, οὔτε παρά τινων συνεχῶς βλεπόμενος. Μετὰ δὲ ταῦτα, πολλῶν ποθούντων καὶ θελόντων αὐτοῦ τὴν ἄσκησιν ζηλῶσαι (17), ἄλλων τε γνωρίμων ἐλθόντων, καὶ βίᾳ τὴν θύραν C καταβαλόντων καὶ ἐξεωσάντων· προῆλθεν ὁ Ἀντώνιος ὥσπερ ἔκ τινος ἀδύτου μεμυσταγωγημένος καὶ θεοφορούμενος (18)· καὶ τότε πρῶτον ἀπὸ τῆς παρεμβολῆς ἐφάνη τοῖς ἐλθοῦσι πρὸς αὐτόν. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν, ὡς εἶδον, ἐθαύμαζον ὁρῶντες αὐτοῦ τό τε σῶμα τὴν αὐτὴν ἕξιν ἔχον, καὶ μήτε πεπνῶθαι, ὡς ἀγύμναστον (19), μήτε ἰσχνωθὲν ὡς ἀπὸ νηστειῶν καὶ μά-

VERSIO EVAGRII.

dem, qui foris erant, existimabant aliquos homines scalis positis (20) introisse, ibique contendere: postquam autem per cavernas introspicientes, nullum viderunt, dæmones intellexerunt contra eum contendere : et nimio metu perterriti, Antonii auxilium flagitabant. At ille ostio propinquans ad consolandos fratres, ne timerent, atque ut inde recederent, precabatur : trepidantibusque asserebat cunctis, a dæmonibus incuti metum : Signate vos, inquiens, et abite securi, ipsosque semetipsos sinite deludere. Itaque illis revertentibus, hic remanebat illæsus, nec unquam in certamine lassabatur, accedentium enim (21) augmenta profectuum, vel debilitas repugnantium, maximum ejus contentioni levamen addiderant, et ejus animo constantiam suggerebant. Rursusque ad eremum venientibus turbis, quæ jam mortuum eum ne existimaverant reperturos : ille psallebat intrinsecus : *Exsurgat, Deus, et dissipentur inimici ejus, et fugiant qui oderunt eum a facie ejus; ut fumus minuitur* (22), *deficiant, ut liquescit cera a facie ignis, ita pereant peccatores a facie Dei*, et iterum : *Omnes gentes circumdederunt me, et in nomine Domini vindicavi in eis.*

14. Sic annis (23) viginti solitarie transactis, atque ab hominum segregatus aspectibus perduravit. Cum ergo multorum et propositum imitari cupientium, et notorum multitudo ad eum concurreret, nec non et patientium infinita se caterva glomeraret (24), tandem pene jam foribus evulsis, quasi ex aliquo

[22] Psal. LXVII, 2, 3. [23] Psal. CXVII, 12.

(14) Sic Reg. 1. 2, et Colbert. 2 Editi, ἤκουσεν. Ibidem omnes mss. ut in textu. Editi, ἢ ἐνείνων ἐφρόντιζε, καὶ γὰρ συνεχῶς παρέβαλλον, omissis lineis permultis.

(15) Sic omnes mss. Editi, διασκορπισθήσονται.

(16) Sic Colbertinus secundus, cum textu Græco. Alii et editi, ἀπολοῦνται.

(17) Sic Colbertinus primus. Regius vero 2, et Colbertinus 2, καὶ ζηλῶσαι θελόντων τὴν ἄσκησιν Ἀντωνίου. Alii et editi pro αὐτοῦ. habent αὐτῷ.

(18) Hæc καὶ θεοφορούμενος desunt in Colbert. 2, nec videntur lecta ab Evagrio.

(19) Sic Regius secundus et Colbertinus secundus D recte. Editi et alii, ἢ ὡς ἀγύμναστον, positum habent post ἀπὸ νηστειῶν.

(20) Sic omnes manuscripti. Editi vero, *scalis appositis.*

(21) Sic omnes mss. Editi vero, *accedentium autem.*

(22) Ita omnes pene manuscripti. Editi vero, *sicut deficit fumus.*

(23) Ita omnes mss. Editi vero, *sic Antonius annis.* Mox mss. *aspectibus.* Editi, *conspectibus.*

(24) Sic mss. Editi vero, *conglomeraret.* Bolland. post *pene jam*, habet, *per vim*, quæ desunt in omnibus mss.

χης δαιμόνων τοιοῦτος γὰρ ἦν, οἷον καὶ πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως ἤδεισαν αὐτόν· τῆς δὲ ψυχῆς πάλιν καθαρὸν τὸ ἦθος· οὔτε γὰρ ὡς ὑπὸ ἀνίας συνεσταλμένον (25) ἦν, οὔτε ὑφ' ἡδονῆς διακεχυμένον, οὔτε ὑπὸ γέλωτος ἢ κατηφείας συνεχόμενον· οὔτε γὰρ ἐωρακὼς τόν ὄχλον ἐταράχθη, οὔτε ὡς ὑπὸ τοσούτων κατασπαζόμενος ἐγεγήθει· ἀλλ' ὅλος (26) ἦν ἴσος, ὡς ὑπὸ τοῦ λόγου κυβερνώμενος, καὶ ἐν τῷ κατὰ φύσιν ἑστώς. Πολλοὺς γοῦν τῶν παρόντων τὰ σώματα πάσχοντας ἐθεράπευσεν ὁ Κύριος δι' αὐτοῦ· καὶ ἄλλους ἀπὸ δαιμόνων ἐκαθάρισε. Χάριν τε ἐν τῷ λαλεῖν ἐδίδου τῷ Ἀντωνίῳ· καὶ οὕτω πολλοὺς μὲν λυπουμένους παρεμυθεῖτο, ἄλλους δὲ μαχομένους διήλλαττεν εἰς φιλίαν· πᾶσιν ἐπιλέγων μηδὲν τῶν ἐν τῷ κόσμῳ προκρίνειν τῆς εἰς Χριστὸν ἀγάπης. Διαλεγόμενός δὲ καὶ παραινῶν μνημονεύειν (27) περὶ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν καὶ τῆς εἰς ἡμᾶς γενομένης τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας, ὃς οὐκ ἐφείσατο τοῦ ἰδίου Υἱοῦ, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν· ἔπεισε πολλοὺς αἱρήσασθαι τὸν μονήρη βίον· καὶ οὕτω λοιπὸν γέγονε καὶ ἐν τοῖς ὄρεσι μοναστήρια, καὶ ἡ ἔρημος ἐπολίσθη ὑπὸ (28) μοναχῶν, ἐξελθόντων ἀπὸ τῶν ἰδίων, καὶ ἀπογραψαμένων τὴν ἐν τοῖς οὐρανοῖς πολιτείαν.

A quippe erat, qualem ante secessum ejus conspexerant. Animi item puri mores erant; nam nec mœrore coarctari, nec voluptatibus diffluere, neque vel risum, vel tristitiam præferre, neque conspecta multitudine turbari, neque tanta salutantium frequentia lætari visus est. Sed æquabilis omnino erat, utpote qui ratione regeretur, et æquum naturæ statum servaret. Multos itaque corpore per eum Dominus sanavit: alios dæmonibus liberavit. Gratiam item Antonio loquenti dederat Dominus; ut mœstos plurimos consolaretur: concertantes alios reduceret in amicitiam, hortans omnes ut nihil mundanarum rerum anteferrent charitati Christi. Cum autem inter loquendum futura memoraret bona, nec non Dei erga nos amorem, *qui proprio* 644 B *Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum*[34]; multis persuasit monasticam ut eligerent vitam: atque ita demum in montibus quoque excitata sunt monasteria, eremusque a monachis habitata est, qui relictis suis omnibus, cœlesti instituto nomen dabant.

15. Χρείας δὲ γενομένης διελθεῖν αὐτὸν τὴν τοῦ Ἀρσενοΐτου διώρυγα (χρεία δὲ ἦν ἡ τῶν ἀδελφῶν ἐπίσκεψις), πλήρης ἦν ἡ διώρυξ κροκοδείλων. Καὶ μόνον εὐξάμενος, ἐνέβη αὐτός τε καὶ πάντες οἱ σὺν αὐτῷ, καὶ διῆλθον ἀβλαβεῖς. Ὑποστρέψας δὲ εἰς τὸ μοναστήριον, τῶν αὐτῶν εἶχετο σεμνῶν καὶ νεανικῶν πόνων. Διαλεγόμενός τε συνεχῶς, τῶν μὲν ἤδη μοναχῶν τὴν προθυμίαν ηὔξανε, τῶν δὲ ἄλλων τοὺς πλείστους εἰς ἔρωτα τῆς ἀσκήσεως ἐκίνει, καὶ ταχέως, ἔλκοντος τοῦ λόγου, πλεῖστα γέγονε μοναστήρια, καὶ πάντων αὐτῶν ὡς πατὴρ καθηγεῖτο.

15. Necesse cum esset ut Arsenoiticum canalem transmearet (ex usu quippe fratrum erat ut inviseret illos), canalisque crocodilorum plenus esset, tantum precatus conscendit, atque cum sociis omnibus pertransivit illæsus. Reversus ad monasterium pristinos labores strenue fortiterque adiit. Frequentibus autem colloquiis, eorum qui jam monachi erant auxit alacritatem, aliorum vero plurimos ad asceticæ vitæ amorem inflammavit; ita ut ejus suasu brevi plurima fierent monasteria, quibus omnibus quasi pater ipse præerat.

16. Μιᾷ γοῦν ἡμέρᾳ προελθὼν, καὶ πάντων τῶν μοναχῶν ἐλθόντων πρὸς αὐτὸν, ἀξιούντων τε παρ'

16. Aliqua die progressus, monachis omnibus ad eum accedentibus, rogantibusque, ut eum ser-

VERSIO EVAGRII

cœlesti aditu consecratus apparuit. Obstupuerunt universi et oris gratiam et corporis dignitatem, quod nec per quietem intumuerat, nec jejuniis dæmonumque certamine faciem ejus pallor obsederat; sed e contrario quasi nihil temporis exegisset, antiquus membrorum decor perseverabat. Proh! quanta miracula (29)! quæ in illo animi puritas fuit? Nunquam hilaritate nimia resolutus in risum est, nunquam recordatione peccati tristitia ora contraxit, non magnis stupentium se elatus est laudibus: nihil in illo indecens solitudo, nihil asperum quotidiana cum hostibus bella contulerant; sed temperata mens æquali ad cuncta ferebatur examine. Plurimos igitur ab immundis spiritibus et infirmitatibus variis Dei gratia per Antonium liberavit. Sermo ejus sale conditus consolabatur mœstos, docebat inscios, concordabat iratos: omnibus suadens nihil amori Christi anteponendum. Proponebatque ante oculos bonorum magnitudinem futurorum, et Dei clementiam, et beneficia retexebat indulta, quod proprio Filio suo non pepercerit Deus, sed pro nostra omnium salute eum tradiderit. Nec mora, plura audientium corda ad humanarum rerum contemptum hæc ejus suasit oratio: et habitandæ eremi istud exordium fuit (30).

15. Quid sane et in Arsenoitarum oppido gestum sit non transibo silentio: nam, cum fratres vellet invisere, et rivulum Nili (31), qui crocodilis et multis ejus fluminis bestiis plenus erat, transvadare esset necesse, tam cum comitibus suis transivit illæsus, quam inde rediit incolumis. Rursusque in pristinis laboribus perseverans, multos magisterio suo fratres confirmavit, ita ut brevi tempore plurima fierent monasteria, novos antiquosque monachos pro ætate vel tempore, paterno moderabatur affectu.

16. Quadam autem die cum (32) a congregatis fratribus rogaretur, ut eis institutoria largiretur præ-

[34] Rom. VIII, 32.

(25) Regius secundus et Colbert. 2, συνεσταλμένη· διακεχυμένη· συνεχομένη.

(26) Regius 1, et Colbert. 2, ὅλως.

(27) Regius 2, et Colbert. 2, μνημονεύων, omisso παραινῶν. Infra iidem, ὡς οὐκ ἐφείσατο, et ita legit Evag. In editis et aliis, ὃς οὐκ.

(28) Ὑπό deest in Regio 2, et Colbert. 2.

(29) Sic omnes mss. Bolland. *pro! quanto miraculo!*

(30) Ita omnes mss. Bolland. vero, *istud ejus exordium fuit.*

(31) Bolland. *fluminis Nili*, mss. sequimur. Infra Bolland. *sævis fluminis.*, Mss., *ejus fluminis.*

(32) Sic manuscripti. Bollandus vero, *cum S. Antonius.*

tæ, fertiles et perquam amœnæ)vicanis dono dedit, ne sibi sororique molestiam afferrent. Mobilibus vero omnibus venditis, 634 multam hinc collectam pecuniam pauperibus distribuit,paucis solum sororis causa reservatis.

A τοῦ ἀναγνώσματος, ἐξελθὼν εὐθὺς (31) ἐκ τοῦ Κυριακοῦ, τὰς μὲν κτήσεις ἃς εἶχεν ἐκ προγόνων (ἄρουραι δὲ ἦσαν τριακόσιαι εὔφοροι καὶ πάνυ καλαὶ), ταύτας ἐχαρίσατο τοῖς ἀπὸ τῆς κώμης, ἵνα εἰς μηδ' ὁτιοῦν ὀχλήσωσιν (32) αὐτῷ τε καὶ τῇ ἀδελφῇ. Τὰ δὲ ἄλλα

δσα ἦν αὐτοῖς κινητά, πάντα πωλήσας, καὶ συναγαγὼν ἀργύριον ἱκανὸν, δέδωκε τοῖς πτωχοῖς, τηρήσας ὀλίγα διὰ τὴν ἀδελφήν.

3. Rursus in Dominicum ingressus, audivit Dominum in Evangelio dicere: *Nolite sollicii esse in crastinum* [16]. Nec ultra illic remanere sustinens, egressus, illa quoque tenuioribus largitus est. Sorore vero virginibus notis sibi atque fidelibus commendata, atque ad Parthenonem tradita,ut illic educaretur, ipse ante domum suam asceticæ vitæ deinceps operam dedit, atque atrentus sibi, asperum vitæ genus toleranter agebat.Nondum enim tamen frequentia in Ægypto monasteria, neque ullus norat monachus vastam eremum: sed quisquis sibi ipse vacare cuperet, is haud procul suo pago sese exercebat solus. Erat itaque tunc temporis in vicino pago senex homo, qui a juventute monasticam egerat vitam: hunc cum videret Antonius,probo ejus imitandi studio incensus,primum cœpit ipse in locis pago vicinis commorari. Atque hinc si quem audiret alicubi degere ad virtutem strenuum,hunc prudentis apis more perquirebat,neque ante ad sedes suas remigrabat,quam hominem vidisset,atque hinc accepto ceu viatico ad virtutis iter instituendum,revertebatur. Sub initium itaque ibidem commoratus, mentem firmabat suam,ut ne ad paterna inde bona reverteretur, neque suorum meminisset cognatorum: sed toto desiderio, tota sollicitudine ad asceticæ vitæ perfectionem contenB

3. Ὡς δὲ (33), πάλιν εἰσελθὼν εἰς τὸ Κυριακὸν, ἤκουσεν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Κυρίου λέγοντος, Μὴ μεριμνήσητε περὶ τῆς αὔριον, οὐκ ἀνασχόμενος ἔτι μένειν, ἐξελθὼν διέδωκε κἀκεῖνα τοῖς μετρίοις. Τὴν δὲ ἀδελφὴν παραθέμενος γνωρίμοις καὶ πισταῖς παρθένοις (34), δούς τε αὐτὴν εἰς Παρθενῶνα ἀνατρέφεσθαι, αὐτὸς πρὸ τῆς οἰκίας ἐσχόλαζε λοιπὸν τῇ ἀσκήσει, προσέχων ἑαυτῷ καὶ καρτερικῶς ἑαυτὸν ἄγων. Οὔπω γὰρ ἦν οὕτως (35) ἐν Αἰγύπτῳ συνεχῆ μοναστήρια, οὐδ' ὅλως ᾔδει μοναχὸς τὴν μακρὰν ἔρημον, ἕκαστος δὲ τῶν βουλομένων ἑαυτῷ προσέχειν οὐ μακρὰν τῆς ἰδίας κώμης καταμόνας (36) ἠσκεῖτο. Ἦν τοίνυν ἐν τῇ πλησίον κώμῃ τότε γέρων, ἐκ νεότητος τὸν μονήρη βίον ἀσκήσας· τοῦτον ἰδὼν Ἀντώνιος, ἐζήλωσεν ἐν καλῷ· καὶ πρῶτον μὲν ἤρξατο καὶ αὐτὸς μένειν ἐν τοῖς πρὸ τῆς κώμης τόποις. Κἀκεῖθεν εἴ που τινὰ σπουδαῖον ἤκουεν, προερχόμενος ἐζήτει τοῦτον ὡς ἡ (37) σοφὴ μέλισσα· καὶ οὐ πρότερον εἰς τὸν ἴδιον τόπον ἀνέκαμπτεν, εἰ μὴ τοῦτον ἐωράκει, καὶ ὥσπερ ἐφόδιόν τι τῆς εἰς ἀρετὴν ὁδοῦ παρ' αὐτοῦ λαβών, ἐπανήει. Ἐκεῖ τοίνυν τὰς ἀρχὰς διατρίβων, τὴν διάνοιαν ἐστάθμιζεν, ὅπως πρὸς μὲν τὰ τῶν γονέων μὴ ἐπιστρέφηται, μηδὲ τῶν συγγενῶν μνημονεύῃ· ὅλον δὲ τὸν πόθον καὶ πᾶσαν τὴν σπουδὴν ἔχῃ περὶ τὸν τόνον τῆς ἀσκήσεως. Εἰργάζετο γοῦν ταῖς χερσὶν, ἀκούσας· Ὁ δὲ ἀργὸς μηδὲ (38) ἐσθιέτω· καὶ τὸ μὲν

C

VERSIO EVAGRII

se hæc esset scriptura recitata, ad se Dominicum traxit imperium: statimque egressus (39),possessiones quas habebat vendidit. Aruræ autem erant ei trecentæ uberes, et valde optimæ,quas vicinis largitus est: ne in aliquo aut sibi, aut sorori molestia gigneretur (40). Cætera vero, quæ in mobilibus possidebat,universa vendidit: et aggregato non exiguo pretio, indigentibus dedit, paucis tamen ob sororem reservatis, quæ et sexu, et ætate videbatur infirmior.

3. Rursus autem ecclesiam ingressus, cum audisset Dominum in Evangelio dicentem: *Nolite cogitare de crastino*,reliquam (41) quoque portionem pauperibus distribuit;neque se versari passus est domi,sed sorore fidelibus ac notis virginibus commendata,ut ad earum nutriretur exemplum,ipse jam omnibus sæculi vinculis liber, asperum atque arduum arripuit institutum. Necdum autem tam crebra erant in Ægypto monasteria: neque omnino quisquam aviam solitudinem noverat: sed quicunque in Christi servitute sibimet (42 prodesse cupiebat, haud procul a sua villula separatus instituebatur.Erat igitur in agello vicino senex quidam, vitam solitariam a prima sectatus ætate: hunc Antonius cum vidisset, æmulatus est ad bonum. Et primo quidem incipiens etiam ipse, in locis paululum a villa remotioribus manebat: exinde autem, si quem vigilantem in hoc studio compererat, procedens, quærebat ut apis prudentissima: nec ad habitaculum suum ante remeabat, nisi ejus quem cupiebat frueretur aspectibus:et sic tanquam munere

[16] Matth. VI, 34.

(31) Εὐθὺς deest in Colb. 2, Ibid. in Colb. 2, ἀπὸ τοῦ Κυριακοῦ.

(32) Colb. 2, ἐνοχλῶσιν. Idem post ἀδελφῇ habet αὐτοῦ.

(33) Sequimur Colb. secundum et Evagrium. In aliis vero et editis δὲ legitur post τηρήσας, et non post ὡς.

(34) Colb. 2 solus habet ἀδελφαῖς ante παρθένοις. Mox Regius 2 et Colb. 1, 2, αὐτήν, recte; editi male, αὐτῇ. Ibid. Colb. 2, εἰς παρθενίαν.

(35) In hæc verba incipit Colb. 3, optimæ notæ. Ibid. οὕτως deest in Regio 2 et Colb. 2.

(36) Reg. 1, 2, Colb. 2, κατὰ μόνας.

(37) Regius primus cum editis, ὡς εἰ. Alii omnes, ὡς ἡ.

(38) Sic Regius 1 et 2. Editi, μὴ solum. Mox

D Regius 2 et Colb. 2, εἰς τὸν ἄρτον, et ita legit Evagrius. Editi et alii, εἰς ἑαυτόν. Mox Colb. 2, τοῖς δεομένοις.

(39) Codices, *egressus*, præter Gemm. 2, qui cum editis *regressus* habet. Mox pro *Aruræ* Gemm. 1, *Arulæ*. Colb., *Arbores*. Germ. 2, *Arbores olivarum* inepte. Alii omnes cum editis; *Aruræ*. Hœschelius legisse se putat, *palma*.

(40) Gemm, 1, 2, *molestiam gignerent*. Infra omnes manuscripti, *parvis ab sororem*. Gemm. 3, *parvis tamen ob sororem*, Editi, *paucos tamen ob sororem*.

(41) Germ. 3 et Gemm. 3, *relictam*. Editi, Colb. et Gemm. 1, *reliquam*. Gemm. 2, *relicta quoque portione*.

(43) Sic omnes manuscripti. Editi, *sibimetipsi*.

εἰς τὸν ἄρτον, τὸ δὲ εἰς τοὺς δεομένους ἀνήλισκε. Προσηύχετο δὲ συνεχῶς, μαθὼν, ὅτι δεῖ κατ' ἰδίαν προσεύχεσθαι ἀδιαλείπτως. Καὶ γὰρ προσεῖχεν οὕτως τῇ ἀναγνώσει, ὡς μηδὲν τῶν γεγραμμένων ἀπ' αὐτοῦ πίπτειν χαμαὶ, πάντα δὲ κατέχειν, καὶ λοιπὸν αὐτῷ τὴν μνήμην (43) ἀντὶ βιβλίων γίνεσθαι.

4. Οὕτω μὲν οὖν ἑαυτὸν ἄγων, ἠγαπᾶτο παρὰ πάντων ὁ Ἀντώνιος· αὐτὸς δὲ τοῖς σπουδαίοις, πρὸς οὓς ἀπήρχετο, γνησίως ὑπετάσσετο, καὶ καθ' ἑαυτὸν ἑκάστου τὸ πλεονέκτημα τῆς σπουδῆς καὶ τῆς ἀσκήσεως κατεμάνθανε· καὶ τοῦ μὲν τὸ χαρίεν τοῦ δὲ τὸ πρὸς τὰς εὐχὰς σύντονον ἐθεώρει· καὶ ἄλλου μὲν τὸ ἀόργητον, ἄλλου δὲ τὸ φιλάνθρωπον κατενόει· καὶ τῷ μὲν ἀγρυπνοῦντι, τῷ δὲ φιλολογοῦντι προσεῖχε· καὶ τὸν μὲν ἐν καρτερίᾳ (44), τὸν δὲ ἐν νηστείαις καὶ χαμευνίαις ἐθαύμαζε· καὶ τοῦ μὲν τὴν πραότητα, τοῦ δὲ τὴν μακροθυμίαν παρετηρεῖτο (45)· πάντων δὲ ὁμοῦ τὴν εἰς τὸν Χριστὸν εὐσέβειαν, καὶ τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην ἐσημειοῦτο· καὶ οὕτω πεπληρωμένος, ὑπέστρεφεν εἰς τὸν ἴδιον τοῦ ἀσκητηρίου τόπον· λοιπὸν αὐτὸς (46) τὰ παρ' ἑκάστου συνάγων εἰς ἑαυτὸν, καὶ σπουδάζων ἐν ἑαυτῷ τὰ πάντων δεικνύναι· καὶ γὰρ πρὸς τοὺς καθ' ἡλικίαν ἴσους οὐκ ἦν φιλόνεικος, ἢ μόνον ἵνα μὴ δεύτερος ἐκείνων ἐν τοῖς βελτίοσι φαίνηται· καὶ τοῦτο ἔπραττεν ὥστε μηδένα λυπεῖν, ἀλλὰ κἀκείνους ἐπ' αὐτῷ χαίρειν. Πάντες μὲν οὖν οἱ ἀπὸ τῆς κώμης καὶ οἱ (47) φιλόκαλοι, πρὸς οὓς εἶχε τὴν συνήθειαν, οὕτως αὐτὸν ὁρῶντες, ἐκάλουν θεοφιλῆ· καὶ οἱ μὲν ὡς υἱὸν, οἱ δὲ ὡς ἀδελφὸν ἠσπάζοντο.

5. Ὁ δὲ μισόκαλος καὶ φθονερὸς διάβολος οὐκ ἤνεγκεν ὁρῶν ἐν νεωτέρῳ τοιαύτην πρόθεσιν. Ἀλλ' οἷα μεμελέτηκε ποιεῖν, ἐπιχειρεῖ καὶ κατὰ τούτου πράτ-

A deret. Laborabat itaque manibus suis: audierat nempe: Qui otiosus fuerit ne manducet [17]: atque hinc partim panem sibi emebat, partim egenis largiebatur. Frequens orabat, quod didicisset oportere seorsim sine intermissione orare [18]: etenim ita attentus erat lectioni, ut nihil sibi scriptorum excideret, sed retineret omnia; ita ut ipsi deinde memoria librorum loco esset.

635 4. Cum ita vitam suam institueret Antonius, diligebatur ab omnibus: ipse vero sedulis quos adibat fratribus, libenter obsequebatur, addiscebatque in quo quisque eorum virtutis et exercitationis genere excelleret: atque hujus suavitatem contemplabatur, illius orandi assiduitatem: illius lenitatem, illius humanitatem cogitabat: huic vigilias agenti, illi lectionis studioso adhibebat animum: B hujus perseverantiam, alius jejunia et humi cubationem mirabatur: hujus mansuctudinem observabat, illius longanimitatem: unaque omnium pietatem erga Christum, ac mutuam dilectionem reputabat secum. Atque ita plenus ad asceterii sui locum remeabat, atque singulorum dotes animo colligens, curabat in se ipse omnia exprimere. Etenim nullum ipsi cum æqualibus fuit contentionis studium, præter hoc solum, ut ne virtute secundus ab illis esset. Atque illud ita agebat, nemini ut offensioni, imo potius illius ipsis hoc gaudio esset. Omnes itaque vici incolæ, atque probi viri, quorum consuctudine utebatur, ejusmodi C hominem cernentes, Dei amicum vocabant: et alii ut filium diligebant, alii ut fratrem.

5. At omni bono inimicus atque invidus diabolus, hujusmodi in adolescente propositum cernere non tulit. Sed quæ jam antehac adversus, eum me-

VERSIO EVAGRII.

mellis accepto, abibat ad sua. **Tali ibidem institutus** exordio, cum per dies singulos ita animum roboraret, **ut nec opum paternarum, nec suorum meminisset** affinium, omne etiam desiderium et sollicitudinem **ergo** id quod cœperat exerceret, operabatur manibus suis, sciens scriptum esse: Qui non operatur, non manducet. Mercedem tamen operis sui, pretio panis excepto, egentibus largiebatur. Orabat frequenter, quippe qui didicerat, quod oporteret sine intermissione Dominum rogare (48). Auditioni etiam Scripturarum ita studium commodabat, ut nihil ex ejus animo laberetur; sed universa Domini præcepta custodiens, memoriam pro libris haberet.

4. Sic suam vitam instituens, ab universis fratribus puro diligebatur affectu: et omnibus, ad quos studio discendi pergebat; obediens, proprias singulorum gratias hauriebat: hujus continentiam, jucunditatem illius sectabatur; istius lenitatem, illius vigilias (49), alterius legendi æmulabatur industriam; istum jejunantem, illum humi quiescentem mirabatur; alterius patientiam, alterius mansuetudinem prædicabat, omnium quoque vicariam erga se retinens charitatem, atque universis virtutum partibus irrigatus, ad sedem propriam regrediebatur: ibi secum universa pertractans, omnium in se bona nitebatur exprimere. Neque vero adversum coævos aliquando movebatur, sed ea tantummodo flamma egregio viro crescebat in pectore, ne secundus cuiquam in prædictis operibus inveniretur. Et hoc ita faciebat, ut cum omnes gloria anteiret, omnibus tamen charus esset. Nam et vicini et monachi, ad quos sæpe veniebat, Antonium videntes, Deicolam nuncupabant; indultisque naturæ vocabulis, quidam ut filium, alii ut fratrem diligebant.

5. Dum hæc gereret Antonius, quibus omnium in se provocaret affectum, inimicus nominis Christiani diabolus, impatienter ferens tantas in adolescente virtutes, veteranis eum aggressus est fraudibus, et

[17] II Thess. III, 10. [18] Matth. VI, 6; I Thess. V, 17.

Mox omnes manuscripti, *haud procul*. Editi, *non longe*. Infra editi post hæc, *hunc Antonius*, addunt *cum vidisset*, quæ postrema desunt in omnibus manuscriptis, uno excepto Gemm. 1, sed habentur in Græco.

(43) Sic omnes mss. excepto Jes. qui habet γνώμην cum editis. Mox Regius 2 et Colb. 2 soli ἀντὶ βιβλίου. Mox Regius 2 et Colbert. 2, ἑαυτόν . . . ὑπετασσε.

(44) Regius 2, ἐν ἐγκρατείᾳ. Colb. 2, ἐγκρατείᾳ.

(45) Reg. 2 et Colb. 2, παρετήρει.

(46) Αὐτός deest in Reg. 2 et Colb. 2.

(47) Sic Reg. 2 et Colb. 2, καὶ οἱ deest in editis et aliis.

(48) Sic omnes manuscripti. Editi vero, *orare*.

(49) Sic omnes manuscripti. Editi, *vigilantiam*.

ditatus fuerat, hæc exsequi conatus, illum primo ex ascetica vita deducere tentavit, submissa facultatum memoria, sororis sollicitudine, generis sui consuetudine, pecuniarum et gloriæ cupiditate, varii et lauti cibi voluptate, nec non variis remissioris vitæ blandimentis, atque demum asperitate virtutis, quæ tanti laboris esset: subjiciebat item corporis infirmitatem, temporis diuturnitatem. Uno verbo ingentem in mente ipsius excitavit cogitationum pulverem, ut a recto avocaret instituto. Verum se infirmiorem conspicatus inimicus, quam ut Antonii propositum everteret; imo vero sese illius constantia devictum, et magna fide subversum, atque cadentem assiduis Antonii precibus: tum confisus iis quæ *in unbilico ventris sui sunt* [19] armis iisque gloriatus: quæ priores sunt ejus adversus adolescentes insidiæ, juvenem adoritur, **636** noctu perturbationes excitans, interdiu vero ita infestans, ut qui eum cernerent, commissam inter utrumque pugnam adverterent. Ille namque obscenas cogitationes subjiciebat; hic eas precibus fugabat: titillabat ille, hic ceu erubescens, fide, precibus, jejuniis corpus muniebat: sustinebat miser diabolus vel mulieris formam noctu induere, feminæque gestus imitari, Antonium ut deciperet; at ille Christum cogitans, ac propter illum nobilitatem spiritualitatemque animæ secum reputans, carbonem illius fallaciæ restinxit. Rursum suggerebat inimicus voluptatis suavitatem; illis iracundo ac mœrenti similis, ignis comminationem atque vermis cruciatum cogitabat: quibus ipsi oppositis hæc præteribat illæsus. Quæ omnia pudori erant adversario, Nam qui putabat se Deo similem esse posse, ab adolescente jam deludebatur: et qui adversus carnem et sanguinem gloria-

A τειν· καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐπείραζεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἀσκήσεως καταγαγεῖν, ὑποβάλλων μνήμην τῶν κτημάτων, τῆς ἀδελφῆς τὴν κηδεμονίαν, τοῦ γένους τὴν οἰκειότητα, φιλαργυρίαν, φιλοδοξίαν, τροφῆς (50) τὴν ποικίλην ἡδονήν, καὶ τὰς ἄλλας ἀνέσεις τοῦ βίου, καὶ τέλος τὸ τραχὺ τῆς ἀρετῆς, καὶ ὡς πολὺς αὐτῆς ἐστιν ὁ πόνος· τοῦ τε σώματος τὴν ἀσθένειαν ὑπετίθετο, καὶ τοῦ χρόνου τὸ μῆκος. Καὶ ὅλως πολὺν ἤγειρεν αὐτῷ κονιορτὸν λογισμῶν ἐν τῇ διανοίᾳ, θέλων αὐτὸν ἀποσχοινίσαι τῆς ὀρθῆς προαιρέσεως. Ὡς δὲ εἶδεν ἑαυτὸν ὁ ἐχθρὸς ἀσθενοῦντα πρὸς τὴν τοῦ Ἀντωνίου πρόθεσιν, καὶ μᾶλλον ἑαυτὸν (51) καταπαλαιόμενον ὑπὸ τῆς ἐκείνου στερρότητος, καὶ ἀνατρεπόμενον τῇ πολλῇ πίστει, καὶ πίπτοντα ταῖς συνεχέσιν Ἀντωνίου προσευχαῖς· τότε δὴ τοῖς ἐπ'

B ὀμφαλοῦ γαστρὸς ὅπλοις ἑαυτοῦ θαῤῥῶν, καὶ καυχώμενος ἐπὶ τούτοις (ταῦτα γάρ ἐστιν αὐτοῦ τὰ πρῶτα κατὰ τῶν νεωτέρων ἔνεδρα), προσέρχεται κατὰ τοῦ νεωτέρου, νυκτὸς μὲν αὐτὸν θορυβῶν, μεθ' ἡμέραν δὲ οὕτως ἐνοχλῶν, ὡς καὶ τοὺς ὁρῶντας αἰσθέσθαι τὴν γινομένην ἀμφοτέρων πάλην. Ὁ μὲν γὰρ ὑπέβαλλε λογισμοὺς ῥυπαροὺς, ὁ δὲ ταῖς εὐχαῖς ἀνέτρεπε τούτους· καὶ ὁ μὲν ἐγαργάλιζεν, ὁ δὲ, ὡς ἐρυθριῶν δοκῶν, τῇ πίστει καὶ ταῖς εὐχαῖς καὶ (52) νηστείαις ἐτείχιζε τὸ σῶμα· καὶ ὁ μὲν διάβολος ὑπέμενεν ὁ ἄθλιος καὶ ὡς γυνὴ σχηματίζεσθαι νυκτὸς, καὶ πάντα τρόπον μιμεῖσθαι, μόνον ἵνα τὸν Ἀντώνιον ἀπατήσῃ· ὁ δὲ τὸν Χριστὸν ἐνθυμούμενος, καὶ τὴν δι' αὐτὸν εὐγένειαν, καὶ τὸ νοερὸν τῆς ψυχῆς λογιζόμενος, ἀπεσβέννυε τὸν ἄνθρακα τῆς ἐκείνου πλάνης. Πάλιν τε ὁ μὲν ἐχθρὸς ὑπέβαλλε τὸ λεῖον τῆς

C ἡδονῆς· ὁ δὲ, ὀργιζομένῳ καὶ λυπουμένῳ ἐοικὼς, τὴν ἀπειλὴν τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ σκώληκος τὸν πόνον ἐνεθυμεῖτο· καὶ ἀντιτιθεὶς ταῦτα, διέβαινε τούτων ἀβλαβής. Ἦν δὲ ταῦτα πάντα πρὸς αἰσχύνην γινόμενα τοῦ

VERSIO EVAGRII.

primo quidem tentans, si quo modo posset ab arrepto eum instituto detrahere, immittebat ei memoriam possessionum, sororis defensionem, generis nobilitatem, amorem rerum, fluxam sæculi gloriam, escæ variam delectationem, et reliqua vitæ remissioris blandimenta; postremo virtutis arduum finem, et maximum perveniendi laborem, nec non et corporis fragilitatem suggerebat, et ætatis spatia prolixa: prorsus maximam ei cogitationum caliginem suscitabat, volens eum a recto proposito revocare (53). Post quam autem diabolus orationibus ejus ad Deum, per passionis fidem se intellexit elidi, consueta adversum omnes adolescentes arma arripiens, nocturnis eum inquietabat illecebris. (Et primum noctibus infesta multitudine et horribili metu sonitus eum exagitare conabatur.) Per dies etiam tam apertis in eum telis irruebat, ut nullus ambigeret quin Antonius contra diabolum dimicaret: nam et ille cogitationes sordidas conabatur inserere: et hic eas oratu submovebat assiduo: ille titillabat sensus naturali carnis ardore: hic fide, jejuniis (54) corpus omne vallabat: ille per noctes in pulchræ mulieris vestiebatur ornatum, nulla omittens figmenta lasciviæ: hic ultrices gehennæ flammas, et dolorem vermium recordans, ingestæ sibi libidini opponebat: ille lubricum adolescentiæ iter, et ad ruinam facile proponebat: hic æterna futuri judicii tormenta considerans, et illæsam animæ puritatem per tentamenta servabat. Ista autem omnia ad confusionem diaboli fiebant: qui enim similem se Deo fieri posse existimabat, nunc ab adolescente ut miserrimus deludebatur: et qui contra carnem et sanguinem magna cum exsultatione gloriabatur, ab homine carnem gestante superabatur (55). Adjuvabat enim servum suum Dominus, qui

[19] Job XL, 11.

(50) Ita Reg. 2 et Colb. 2. Editi vero et alii, τροφῆς. Mox manuscripti omnes, ἀνέσεις editi αἰνέσεις male.

(51) Ita Reg. 2 et Colb. 2. Editi vero et alii non habent ἑαυτόν.

(52) Hæc εὐχαῖς καὶ, desunt in Colb. 2, nec lecta sunt ab Evagrio. Habentur autem in omnibus aliis cum editis tum manuscriptis. Mox omnes mss., ὑπέμενεν. Editi, ὑπέμεινεν. Ibid. omnes mss., σχηματίζεσθαι. Editi, σχηματίζεται.

(53) Hæc, *volens eum a recto proposito revocare,*

D desunt in omnibus mss. Paulo post, *diabolus* deest in omnibus mss. Infra quæ clauduntur uncinis desunt in omnibus mss.

(54) *Vigiliis et jejuniis* editi. Sed *vigiliis* deest in omnibus mss. nec habetur in Græco. Infra Gemm. 1 et 2, *verbum* in singulari cum Græco. Editi, *vermium*. Mox omnes mss., *cogitationi libidinum objiciebat*. Editi, *ingestæ sibi libidini opponebat*.

(55) Sic omnes mss. Editi vero, *sæviebat, ab homine qui carnem portabat elisus est.*

ἐχθροῦ. Ὁ γὰρ νομίσας ὁμοιος γενέσθαι (56) Θεῷ A batur, ab homine carnem gestante prostratus est.
ὑπὸ νεανίσκου νῦν ἐπαίζετο· καὶ ὁ σαρκὸς καὶ αἵμα- Aderat enim illi adjutor Dominus qui carnem pro-
τος κατακαυχώμενος ὑπὸ ἀνθρώπου σάρκα φοροῦντος pter nos gestavit,et victoriam dedit corpori contra
ἀνετρέπετο. Συνήργει γὰρ ὁ Κύριος αὐτῷ, ὁ σάρκα diabolum : ita ut quisquis vere certat, possit di-
δι' ἡμᾶς φορέσας, καὶ τῷ σώματι δοὺς τὴν κατὰ τοῦ cere : *Non ego sed gratia Dei mecum* [20].
διαβόλου νίκην· ὥστε τῶν ὄντων ἀγωνιζομένων ἕκαστον λέγειν· « Οὐκ ἐγὼ δὲ, ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σὺν
ἐμοί. »

6. Τέλος γοῦν, ὡς οὐκ ἠδυνήθη τὸν Ἀντώνιον 6. Demum, cum nec hoc modo posset draco Antonium prosternere, sed sese videret ex corde illius
οὐδ' ἐν τούτῳ καταβαλεῖν ὁ δράκων, ἀλλὰ καὶ ἔβλε- abjectum ; stridens, ut scriptum est [21], dentibus, et
πεν ἑαυτὸν ἐξωθούμενον ἀπὸ τῆς καρδίας αὐτοῦ, quasi extra se raptus, qualis animo est talis spe-
τρίζων τοὺς ὀδόντας, κατὰ τὸ γεγραμμένον, καὶ cie ipsi apparuit, niger scilicet puer : non jam
ὥσπερ ἐξιστάμενος, οἷός ἐστι τὸν νοῦν, τοιοῦτος cogitationibus illnm aggreditur, dejectus quip-
ὕστερον καὶ τῇ φαντασίᾳ μέλας αὐτῷ φαίνεται παῖς· pe fuerat dolosus ille ; sed humana deinceps
καὶ ὥσπερ ὑποπίπτων, οὐκέτι μὲν λογισμοῖς ἐπέβαι- usus voce : Multos, aiebat, decepi, plurimos pro-
νεν (57) (ἐκβέβλητο γὰρ ὁ δόλιος), λοιπὸν δὲ ἀνθρω- stravi : nunc vero ut ad alios, sic ad te laboresque
πίνῃ χρώμενος φωνῇ, ἔλεγε· Πολλοὺς μὲν ἠπάτησα tuos accedens, infirmior fui. Sciscitante Antonio :
καὶ πλείστους κατέβαλον· νῦν δὲ, ὡς ἐπὶ πολλοῖς καὶ Quis tu es qui hæc mecum loqueris? tum ille la-
ἐπὶ σοὶ καὶ τοῖς σοῖς πόνοις προσβαλὼν, ἠσθένησα. mentabili voce : Ego, inquit, **627** fornicationis
Εἶτα τοῦ Ἀντωνίου πυθομένου· Τίς εἶ σὺ ὁ τοιαῦτα B sum amicus : ego insidias titillationesque ad juve-
λαλῶν παρ' ἐμοί ; εὐθὺς ἐκεῖνος οἰκτρὰς ἠφίει φω- nes hac in re expugnandos suscepi, et spiritus for-
νάς· Ἐγὼ τῆς πορνείας εἰμὶ φίλος· ἐγὼ τὰ εἰς ταύτην nicationis vocor, Quot temperanter vivere volentes
ἔνεδρα, καὶ τοὺς ταύτης (58) γαργαλισμοὺς κατὰ decepi ! Quot continentes titillationibus e sententia
τῶν νέων ἀνεδεξάμην, καὶ πνεῦμα πορνείας κέκλη- deduxi ! Ego sum cujus causa propheta eos qui
μαι. Πόσους θέλοντας σωφρονεῖν ἠπάτησα ! Πόσους lapsi sunt increpat his verbis : *Spiritu fornicationis*
ἐγκρατευομένους (59) μετέπεισα γαργαλίζων ! Ἐγώ *decepti estis* [22] : per me etenim supplantati illi
εἰμι δι' ὃν καὶ ὁ προφήτης μέμφεται τοὺς πεσόντας. fuerant. Ego sum qui sæpius tibi molestiam crea-
λέγων· Πνεύματι πορνείας ἐπλανήθητε· δι' ἐμοῦ vi, ac toties a te repulsus sum. Antonius autem
γὰρ ἦσαν ἐκεῖνοι σκελισθέντες. Ἐγώ εἰμι ὁ πολλάκις gratiis Domino actis,assumptaque adversus hostem
σοι ὀχλήσας, καὶ τοσαυτάκις ἀνατραπεὶς παρὰ σοῦ. confidentia, ait illi : Admodum ergo contemnen-
Ὁ δὲ Ἀντώνιος εὐχαριστήσας τῷ Κυρίῳ, καὶ κατα- C dus es : nam mente es atra et quasi infirmus
θαρρήσας (60) αὐτοῦ, φησὶ πρὸς αὐτόν· Πολὺ τοίνον puer : nulla mihi posthac ex te sollicitudo : *Do-*

VERSIO EVAGRII

nostri gratia carnem suscipiens, victoriam corpori contra diabolum largitus est : ut singulis ita certantibus, apostolicum liceret proferre sermonem : *Non autem ego, sed gratia Dei quæ mecum est.*

6. Ad postremum, cum nec hoc argumento destruere posset Antonium draco teterrimus, et videret se semper ab ejus cogitationibus repelli, secundum quod scriptum est, stridens dentibus et ejulans, qualis est merito, talis apparebat et vultu : puer horridus atque niger, ad ejus se genua provolvens, humana voce deflebat (61), dicens : Multos seduxi, plurimos decepi : nunc autem ut a cæteris sanctis, ita et tuo sum labore superatus. Quem cum interrogaret Antonius quisnam esset qui talia loqueretur, ait : Ego sum fornicationis amicus, ego multimoda adversum adolescentes (62) turpitudinis arma suscepi : hinc et spiritus fornicationis vocor. Quantos pudice vivere disponentes, fefelli ! quot tenuiter incipientes, ad sordes pristinas redire persuasi ! Ego sum, propter quem propheta lapsos increpat, dicens : *Spiritu fornicationis seducti estis*, et revera ; per me enim (63) et illi fuerant supplantati. Ego sum qui teipsum sæpe tentavi, et semper repulsus sum. Cum hoc Christi miles audisset, gratias agens Deo, et largiore adversus inimicum confortatus audacia, ait : Multum ergo despicabilis, multumque contemptus es : nam et obscuritas tua et ætas, infirmarum signa sunt rerum, nulla mihi jam de te cura est. *Dominus mihi adjutor* (64)

[20] I Cor. xv, 10. [21] Act, vii, 15. [22] Ose. iv, 12.

(56) Colb. 1, 2 et Reg. 2, γενέσθαι. Editi vero et alii, γίνεσθαι. Ibid. Regius 1,ἐνεπαίζετο. Mox Regius 2 et Colb. 2, σαρκοφοροῦντος. D 2, ἐπλανήθησαν.

(57) Regius 2 et Colb. 2, ἐπανέβαινεν. Infra mss. pene omnes, κατέβλον recte. Editi, κατέβαλλον. Mox pro πολλοῖς,Regius 1 et Colb.2 habent ἄλλοις. Ibid., καὶ ἐπὶ σοὶ deest in Colb. 2 nec lectum videtur ab Evagrio ; προσβαλὼν, item deest in Colb. 2 et Regio 2.

(58) Editi, ἐγὼ τὰ εἰς ταύτης, omissis mediis quæ in omnibus leguntur mss. Mox Regius 2 et Colb. 2, νεωτέρων.

(59) Sic Regius 2 et Colb. 2, atque ita legit Evagrius. Editi et alii, ὁποκρινόμενος. Ibid. omnes manuscripti, μετέπεισα. Editi, κατέπεισα. Infra Colb.

(60) Ita manuscripti omnes. Editi vero, καθάρρησας. Infra post Κύριος deest γάρ, in Colb. 2. Mox ἐκεῖνος deest in Regio 2 et Colb. 2. Ibid. omnes mss., καταπτύξας. Editi, καταπτήξας.

(61) Sic omnes mss. Editi vero, *flebat.*

(62) Sic omnes manuscripti. Editi, *omnes adolescentes.* Mox pro, *pudice*, Gemm. 1, *pie.*

(63) Sic codices, in editis *enim* deest. Infra editi, *comtemptibilis ;* manuscripti omnes, *contemptus.*

(64) Colb., Gemm· 2, 3, *auxiliator.* Infra in hæc verba, *qui peccatum in carne condemnavit,* desinit Gemm. 3. Inferius omnes manuscripti, *nec diaboli.* Editi, *nec diabolo.*

minus enim mihi adjutor, et ego despiciam inimicos meos [23]. His ater ille auditis statim aufugit, tales pertimescens voces, atque reformidans vel ad virum accedere.

7. Hæc prima fuit Antonii contra diabolum victoria; imo potius in Antonio egregium facinus Salvatoris, *qui damnavit peccatum in carne, ut justificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum* [24]. Nec tamen Antonius quasi prostrato dæmone, negligens postea fuit, aut minorem sui curam gessit : neque inimicus, victus licet, insidiarum finem fecit. Circuibat enim rursum quasi leo captans aliquam adversus eum occasionem. At Antonius quod ex Scripturis didicisset, multas esse inimici insidias, asceticæ vitæ cum contentione operam dabat [25], ratus, et si non potuisset diabolus voluptate corporis cor decipere, alia sane arte eum insidias paraturum : dæmon quippe peccatis delectatur. Magis igitur magisque corpus macerabat, et in servitutem redigebat, ne forte in aliis victor, in aliis succumberet. Asperiori igitur vitæ genere assuescere in animum induxit : quod multis admirationi fuit, ipse tamen ejusmodi laborem facile tolerabat : animi enim alacritas, **638** diuturnitate temporis, habitum illi bonum afferebat ; ita ut vel minima oblata ab aliis occasione, permagnum ipse hac in re studium exhiberet. Ita vigilabat, ut totam persæpe noctem insomnem duceret : idque non semel, sed sæpissime observabat, haud sine aliorum admiratione. Cibum semel in die sumebat post solis occasum : nonnumquam post biduum, imo sæpe post quatriduum edebat. Cibus illi panis

A

B

C

7. Τοῦτο πρῶτον ἆθλον Ἀντωνίου γέγονε κατὰ τοῦ διαβόλου· μᾶλλον δὲ τοῦ Σωτῆρος καὶ τοῦτο γέγονεν ἐν τῷ Ἀντωνίῳ (65) τὸ κατόρθωμα, τοῦ τὴν ἁμαρτίαν κατακρίναντος ἐν τῇ σαρκί, ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν ἡμῖν, τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα. Ἀλλ' οὔτε Ἀντώνιος, ὡς ὑποπεσόντος τοῦ δαίμονος, ἠμέλει λοιπὸν καὶ κατεφρόνει ἑαυτοῦ· οὔτε ὁ ἐχθρὸς, ὡς ἡττηθείς, ἐπαύετο τοῦ ἐνεδρεύειν. Περιήρχετο γὰρ πάλιν ὡς λέων, ζητῶν τινα πρόφασιν κατ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ Ἀντώνιος, μαθὼν ἐκ τῶν Γραφῶν πολλὰς εἶναι τὰς μεθοδείας τοῦ ἐχθροῦ, συντόνως ἐκέχρητο τῇ ἀσκήσει, λογιζόμενος, ὅτι, εἰ καὶ μὴ ἴσχυσε τὴν καρδίαν ἐν ἡδονῇ σώματος ἀπατῆσαι, πειράσειν πάντως δι' ἑτέρας ἐνεδρεῦσαι μεθόδου· ἔστι γὰρ φιλαμαρτήμων ὁ δαίμων. Μᾶλλον οὖν καὶ μᾶλλον ὑπεπίαζε τὸ σῶμα καὶ ἐδουλαγώγει, μήπως, ἐν ἄλλοις νικήσας, ἐν ἄλλοις ὑποσυρῇ (65). Βουλεύεται τοίνυν σκληροτέραις ἀγωγαῖς ἑαυτὸν ἐθίζειν. Καὶ πολλοὶ μὲν ἐθαύμαζον, αὐτὸς δὲ ῥᾳον τὸν πόνον ἔφερεν. ἡ γὰρ προθυμία τῆς ψυχῆς, πολὺν χρόνον ἐμμείνασα, ἕξιν ἀγαθὴν ἐνειργάζετο ἐν αὐτῷ· ὥστε καὶ μικρὰν πρόφασιν λαμβάνοντα (67) παρ' ἑτέρων, πολλὴν εἰς τοῦτο τὴν σπουδὴν ἐνδείκνυσθαι· ἠγρύπνει γὰρ τοσοῦτον, ὡς πολλάκις καὶ ὅλην τὴν νύκτα διατελεῖν αὐτὸν ἄϋπνον· καὶ τοῦτο δὲ οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ πλειστάκις ποιῶν ἐθαυμάζετο. Ἔσθιέ τε ἅπαξ τῆς ἡμέρας μετὰ δύσιν ἡλίου· ἦν δ' ὅτε καὶ διὰ δύο, πολλάκις δὲ (68) καὶ διὰ τεσσάρων μετελάμβανε. Καὶ

VERSIO EVAGRII

est, et ego exsultabo super inimicos meos, et statim ad vocem cantantis, phantasma quod videbatur, evanuit.

7. Hæc autem Antonii contra diabolum fuit prima victoria, imo virtus in Antonio Salvatoris : *Qui peccatum in carne condemnavit, ut justificatio legis in nobis compleretur : qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum.* Sed neque Antonio securitatem dedit hic unus triumphus, nec diaboli semel fractæ defecere vires ; nam et iste, ut leo rugiens quærebat aditum per quem posset irrumpere : et ille Scripturarum doctus eloquio, multas esse dæmonum captiones, solerti proposito labore servabat, considerans, quia possit Satanas in carnis colluctatione superatus, novarum adversus se artium machinas commovere (69). Idcirco magis ac magis subjugabat corpus sum, ne victor aliorum, in aliis vinceretur. Disponens igitur duriori se lege vitæ constringere, cum omnes infatigabilem adolescentis mirarentur instantiam, sanctum toleranter ferebat laborem, quia voluntariæ servitutis longum in Dei opere studium, consuetudine in naturam verterat. Inediæ autem et vigiliarum in tantum patiens erat, ut incredulitatem viribus vinceret. Pernoctabat in oratione sæpissime, edebat semel in die post solis occasum, nonnunquam biduo triduoque sic permanens, quarta demum die reficiebatur : sumebat vero panem et sal, potumque aquæ perparvum. De carnibus enim (70) et vino reticere melius puto, quam quidquam dicere : quando nec apud plurimos quidem monachorum, istiusmodi aliquid reperiatur : quieti autem membra concedens, junco contexto atque cilicio utebatur. Aliquoties etiam (71) super nudam humum jacebat, unguenta penitus repudians : dicebat enim minime posse utentium et præcipue juvenum corpora roborari, si olei essent lenitate mollita ; oportere e contrario asperos carni labores imperare secundum Apostoli præceptum dicentis, *Quando infirmor, tunc fortior sum.* Asserebatque sensum animi sic posse reviviscere, si corporis fuisset impetus fatigatus : unde nec temporum longitudinem (72). nec laborum merita pensabat, sed

[23] Psal. CXVII, 7. [24] Rom. VIII, 3, 4. [25] Ephes. VI, 11.

(65) Sic Colb. 2 cui accinit Evagrius. Reg. 2, τῷ Ἀντωνίῳ. Editi et alii, γέγονεν αὐτῷ.

(66) Regius primus, ὑποσυρείη.

(67) Sic Regius 2 et Colb. 2. Editi et alii, λαμβάνοντι. Mox omnes ferme manuscripti, ἐνδείκνυσθαι. Editi vero, ἐνδεικνύεσθαι.

(68) Δέ deest in Reg. 2 et Colb. 2.

(69) Sic omnes manuscripti. Editi vero *acrius commovere.*

(70) Gemm. 1 cum editis, *vero.* Alii omnes, *enim* Infra omnes manuscripti, *reticere.* Editi, *tacere.*

(71) Sic omnes manuscripti. Editi, *nonnunquam etiam.* Infra omnes manuscripti, *oportere e contrario,* Editi, *oportere vero.*

(72) Sic Gemm. 1, 2 et German. 2, rectius pro quam editi et Colb. qui habent *longitudine laborum*

ἦν αὐτῷ ἡ τροφὴ ἄρτος καὶ ἅλας· καὶ τὸ ποτὸν ὕδωρ μόνον. Περὶ γὰρ κρεῶν καὶ οἴνου περιττόν ἐστι καὶ λέγειν· ὅπου γε οὐδὲ (73) παρὰ τοῖς ἄλλοις σπουδαίοις ηὑρίσκετό τι τοιοῦτον. Εἰς δὲ τὸν ὕπνον ἠρκεῖτο ψιαθίῳ· τὸ δὲ πλεῖστον καὶ ἐπὶ γῆς μόνης κατέκειτο. Ἀλείφεσθαι δὲ ἐλαίῳ παρῃτεῖτο, λέγων μᾶλλον πρέπειν τοὺς νεωτέρους ἐκ προθυμίας ἔχειν τὴν ἄσκησιν, καὶ μὴ ζητεῖν τὰ χαυνοῦντα τὸ σῶμα· ἀλλὰ καὶ ἐθίζειν αὐτὸ τοῖς πόνοις, λογιζομένους τὸ τοῦ Ἀποστόλου ῥητόν· Ὅταν ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι. Τότε γὰρ ἔλεγεν ἰσχύειν τῆς ψυχῆς τὸν τόνον, ὅταν αἱ τοῦ σώματος ἀσθενῶσιν ἡδοναί. Καὶ ἦν αὐτῷ παράδοξος ὄντως καὶ οὗτος ὁ λογισμός· οὐ γὰρ ἠξιοῦ χρόνῳ μετρεῖν τὴν τῆς ἀρετῆς ὁδὸν, οὐδὲ τὴν δι' αὐτὴν (74) ἀναχώρησιν, ἀλλὰ πόθῳ καὶ τῇ προαιρέσει. Αὐτὸς γοῦν οὐκ ἐμνημόνευε τοῦ παρελθόντος χρόνου· ἀλλὰ καθ' ἡμέραν, ὡς ἀρχὴν ἔχων τῆς ἀσκήσεως, μείζω τὸν πόνον εἶχεν εἰς προκοπὴν, ἐπιλέγων ἑαυτῷ τὸ τοῦ Παύλου (75) ῥητὸν συνεχῶς· Τῶν ὀπισθεν ἐπιλανθανόμενος, τοῖς δὲ ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος· μνημονεύων τε καὶ τῆς φωνῆς τοῦ προφήτου Ἠλίου λέγοντος· Ζῇ Κύριος, ᾧ παρέστην ἐνώπιον αὐτοῦ σήμερον. Παρετηρεῖτο γὰρ, ὅτι, σήμερον λέγων, οὐκ ἐμέτρει τὸν παρελθόντα χρόνον· ἀλλ' ὡς ἀρχὴν ἀεὶ (76) καταβαλλόμενος, καθ' ἡμέραν ἐσπούδαζεν ἑαυτὸν παριστάνειν τοιοῦτον, οἷον χρὴ φαίνεσθαι τῷ Θεῷ, καθαρὸν τῇ καρδίᾳ, καὶ ἕτοιμον ὑπακούειν τῷ βουλήματι αὐτοῦ, καὶ μηδενὶ ἄλλῳ. Ἔλεγε δὲ ἐν ἑαυτῷ, δεῖν (77) τὸν ἀσκητὴν ἐκ τῆς πολιτείας τοῦ μεγάλου Ἠλίου καταμανθάνειν, ὡς ἐν ἐσόπτρῳ τὸν ἑαυτοῦ βίον ἀεί.

8. Οὕτω δὴ οὖν συσφίγξας ἑαυτὸν ὁ Ἀντώνιος, ἀπήρχετο εἰς τὰ μακρὰν (78) τῆς κώμης τυγχάνοντα μνήματα, καὶ παραγγείλας ἑνὶ τῶν γνωρίμων δι' ἡμερῶν πολλῶν αὐτῷ ὁμίζειν τὸν ἄρτον, αὐτὸς εἰσελθὼν εἰς ἓν τῶν μνημάτων, καὶ κλείσαντος ἐκείνου

A cum sale: et aqua sola, potus. Carnium enim et vini meminisse supervacaneum fuerit, cum nec apud alios strenuos ascetas ejusmodi quidpiam reperitur. Ad somnum vero capiendum sufficiebat ei storea, ac ut plurimum humi cubabat. Oleo inungi nolebat, aiens præstare juvenes magna alacritate asceticam exercere, nec ea quærere quæ corpus emollirent, quin potius laboribus assuefacere, memores apostolici hujus dicti: *Cum infirmor, tunc potens sum*[26]. Tunc enim aiebat animi vigorem roborari, cum corporis voluptates minuerentur. Eratque hæc illius admiranda cogitatio: non oportere virtutis viam, vel secessum ejus causa susceptum, tempore metiri, sed desiderio et proposito. Ipse vero nequaquam recordabatur præteriti temporis; sed ac si quotidie exercitationis initium fecisset, majori ad profectum labore contendebat, Apostoli dictum illud frequenter sibi pronuntians: *Quæ retro sunt obliviscens, ad ea vero quæ ante sunt extendens meipsum*[27]: memor quoque illius Eliæ prophetæ dicti: *Vivit Dominus ante cujus conspectum hodie sto*[28]. Observabat quippe illum cum dixit, *hodie*, præteritum tempus non mensum esse: sed quotidie, quasi tum primum incœpisset, curasse, ut sese talem exhiberet, qualem ad conspectum accedere Dei par esset; purum scilicet corde, et ad obsequendum ejus voluntati, et nulli alii, paratum. Dicebat autem apud semetipsum, oportere ascetam ex magni illius Eliæ vitæ instituto suam ipsius vitam quasi in speculo quotidie ediscere.

B

C **639** 8. Sic itaque sese coarctans Antonius, ad sepulcra procul vico sita se contulit, et rogato ex familiaribus quodam, ut panem sibi multorum dierum intervallo afferret, ingressus quoddam sepulcrum, et clausa ab illo janua, solus remanebat in-

VERSIO EVAGRII.

amore et famulatu spontaneo semper, tanquam in principiis constitutus, ad profectum divini metus desiderium concitabat. Novisque cupiens augere præterita, supra memorati doctoris sermonum recordabatur, qui ait: *Præterita obliviscens, et in futurum convalescens.* Meminerat quoque Eliæ prophetæ dicentis: *Vivit Dominus, cui adsto hodie ante ipsum:* et disserebat cur, hodie, esset appositum, quia non computabat Elias præteritum tempus: sed tanquam quotidie in certamine constitutus, talem se præbere cupiebat, qualem sciebat dignum Dei esse conspectibus, purum corde, et paratum obedire voluntati ejus.

8. Igitur secum (79) reputans oportere Dei famulum ex instituto magni Eliæ exemplum capere, et ad illud speculum vitam suam debere componere: ad sepulcra haud longe a villa constituta secessit, uni e cognitis mandans, ut statutis diebus sibi alimenta deferret. Et cum in una memoria supradictus frater

[26] II Cor. XII, 10. [27] Philipp. III, 14. [28] III Reg. XVIII, 15.

merita. Infra omnes manuscripti, *augere*. Editi, *augeri*.

(73) Regius 2 et Colb. 2, ὁπότε οὔτε. Infra iidem, τί των τοιούτων.

(74) Colb. 2, δι' αὐτῆς Regius 2, αὐτῆς solum. Mox Regius 1, Αὐτὸς μὲν οὖν.

(75) Sic omnes ferme manuscr. Editi vero, Ἀποστόλου. Mox Regius 2 et Colb. 2, ἐπιλανθανόμενος, ἐπεκτεινόμενος. Editi, ἐπιλανθανόμενοι· ἐκτεινόμενοι.

(76) Sic omnes manuscripti excepto Jesuit. Editi non habent ἀεί. Mox omnes manuscripti ἑαυτὸν τῷ Θεῷ παριστάνειν, excepto Jesuit. in quo ut in editis τῷ Θεῷ deest.

(77) Δὲ ἑαυτῷ, ὅτι δεῖ. Sic Regius 2 (qui tamen habet ἐν ante ἑαυτῷ) et Colb. 2. Editi, δὲ ἐν ἑαυτῷ δεῖν. Hæc alio modo interpunxit Evagrius.

(78) Evagrius legit, οὐ μακράν.

(79) Sic manuscripti. Editi vero, *Igitur S. Antonius secum*. Infra editi, *non longe*, manuscripti, *haud longe*.

tus. Quod cum non ferret inimicus; imo metuens ne brevi eremum illo ascesi repleret, accedens una noctium cum dæmonum turma, tot ei plagas inflixit, ut præ nimiis cruciatibus mutus humi jaceret. Affirmabat quippe tantum fuisse dolorem, ut ab hominibus inflictæ plagæ nunquam tantum valeant cruciatum afferre. Dei autem providentia (nunquam enim Dominus in se sperantes negligit), insequente die, advenit familiaris ille, apertaque janua, ut illum humi jacentem vidit quasi exstinctum, sublatum detulit in proximi vici Dominicum, atque humi deposuit. Multi autem ex cognatis, et vici incolæ assidebant Antonio quasi demortuo. Circa vero mediam noctem ad se reversus Antonius atque expergefactus, ut vidit dormire omnes, familiarem illum qui solus vigilabat, nutu accivit, rogavitque ut nemine excitato se denuo tolleret, atque ad sepulcra deportaret.

καὶ μόνον τον (83) γνώριμον γρηγοροῦντα, νεύσας ἦκειν ἀποφέρειν εἰς τὰ μνήματα, μηδένα ἐξυπνίσαντα.

9. Delatus a viro, clausisque de more foribus, iterum solus erat intus: atque ob plagas stare cum non posset, decumbens orabat. Et post orationem edito clamore aiebat: Hic adsum ego Antonius: non vestra fugio plagas, etiamsi plures inflixeritis, nihil me separabit a charitate Christi [29]. Psallebat deinde: *Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum* [30]. Hæc asceta sentiebat, hæc loquebatur. At omni bono adversarius inimicus, Antonium tot acceptis vulneribus redire ausum miratus, accitis canibus suis, et furore quasi diruptus: Cernitis, ait, eum non spiritu fornicationis, **640** non plagis deterreri a nobis potuisse, imo audacter nos provocat: sed alia ratione ipsum aggrediamur. In promptu enim diabolo

κατ' αὐτοῦ (80) τὴν θύραν, ἔμενε μόνος ἔνδον. Ἐνθα δὴ μὴ φέρων ὁ ἐχθρὸς, ἀλλὰ μὴν καὶ φοβούμενος, μὴ κατ' ὀλίγον καὶ τὴν ἔρημον ἐμπλήσῃ τῇς ἀσκήσεως (81)· προσελθὼν ἐν μιᾷ νυκτὶ μετὰ πλήθους δαιμόνων, τοσοῦτον αὐτὸν ἔκοψε πληγαῖς, ὡς καὶ ἄφωνον αὐτὸν ἀπὸ τῶν βασάνων κεῖσθαι χαμαί· διεβεβαιοῦτο γὰρ οὕτω σφοδροὺς γεγενῆσθαι τοὺς πόνους, ὡς λέγειν μὴ δύνασθαι τὰς παρὰ ἀνθρώπων πληγὰς τοιαύτην ποτὲ βάσανον ἐμποιῆσαι. Θεοῦ δὲ προνοίᾳ (δὺ γὰρ παροράᾳ Κύριος τοὺς ἐλπίζοντας ἐπ' αὐτὸν), τῇ ἑξῆς παραγίνεται ὁ γνώριμος, κομίζων τοὺς ἄρτους αὐτῷ (82)· ἀνοίξας τε τὴν θύραν. καὶ τοῦτον ἰδὼν χαμαὶ κείμενον ὡς νεκρὸν, βαστάσας ἔφερεν εἰς τὸ τῆς κώμης Κυριακὸν, καὶ τίθησιν ἐπὶ τῆς γῆς. Πολλοί τε τῶν συγγενῶν, καὶ οἱ ἀπὸ τῆς κώμης, παρεκαθέζοντο ὡς ἐπὶ νεκρῷ τῷ Ἀντωνίῳ. Περὶ δὲ τὸ μεσονύκτιον εἰς ἑαυτὸν ἐλθὼν ὁ Ἀντώνιος, καὶ διεγερθεὶς, ὡς εἶδε πάντας κοιμωμένους, αὐτὸν πρὸς αὐτὸν, ἠξίου πάλιν αὐτὸν βαστάσαι καὶ

9. Ἀπηνέχθη οὖν παρὰ τοῦ ἀνδρὸς, καὶ συνήθως τῆς θύρας κεκλεισμένης, ἔνδον ἦν πάλιν μόνος. Καὶ στήκειν μὲν οὐκ ἴσχυε διὰ τὰς πληγάς (84)· ἀνακείμενος δὲ ηὔχετο. Καὶ μετὰ τὴν εὐχὴν ἔλεγε μετὰ κραυγῆς· Ὧδέ εἰμι ἐγὼ Ἀντώνιος· οὐ φεύγω τὰς παρ' ὑμῶν πληγάς. Κἂν γὰρ πλείονας ποιήσητε, οὐδέν με χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ. Εἶτα καὶ ἔψαλλεν· Ἐὰν παρατάξηται ἐπ' ἐμὲ παρεμβολὴ. οὐ φοβηθήσεται ἡ καρδία μου. Ὁ μὲν οὖν ἀσκητὴς ἐρρώνει καὶ ἔλεγε ταῦτα· ὁ δὲ μισόκαλος. ἐχθρὸς (85), θαυμάσας, ὅτι καὶ μετὰ τὰς πληγὰς ἐθάρρησεν ἐλθεῖν, συγκαλέσας αὐτοῦ τοὺς κύνας, καὶ διαρρηγνυμενος, ἔφη· Ὁρᾶτε ὅτι οὐ πνεύματι πορνείας, οὐ πληγαῖς ἐπαύσαμεν τοῦτον· ἀλλὰ καὶ θρασύνεται καθ' ἡμῶν· προσέλθωμεν ἄλλως αὐτῷ. Εὔκολον

VERSIO EVAGRII.

eum clausisset, solus ibidem morabatur. Metuens ergo diabolus, ne accessu temporis eremum quoque habitari faceret, ita eum aggregatis satellitibus suis, cæde laceravit, ut doloris magnitudo et motum auferret et vocem: nam et ipse postea sæpe referebat, vulnera fuisse tam gravia ut universa hominum tormenta superarent; sed Dei providentia, quæ nunquam in se sperantibus deest (86), alio die is, quem supra diximus, frater advenit, cibos deferens assuetos: atque eum jacentem in terra semimortuum, fractis foribus, invenit: quem impositum humeris, ad villulæ domicilium reportavit: quo audito, ingens vicinorum atque affinium multitudo concurrens, triste in medio positi funeris reddebat officium. Et jam media noctis parte tansgressa, gravis pervigiles omnium oculos vicerat sopor: tum Antonius anima paululum redeunte suspirans, elevavit caput: et postquam cæteris alta (87) quiete prostratis, eum, a quo delatus fuerat, vigilare conspexit, nutu advocans, obsecravit, ut nullo penitus excitato, ad pristinum se referret habitaculum.

9. Relatus ergo, juxta consuetudinem solus iterum permanebat: et stare quidem propter recentes plagas non poterat, orans vero prostratus, post orationem clara voce dicebat: Ecce hic sum ego Antonius, non fugio vestra certamina: etiamsi majora faciatis, nullus me separabit a charitate Christi, psallebatque dicens: *Si constiterint* (88) *adversum me castra, non timebit cor meum.* Talia eo dicente,

[29] Rom. VIII, 35. [30] Psal. XXVII, 3.

(80) Sic omnes manuscripti præter Colb. 2, qui habet καὶ κλείσας τὴν θύραν κατ' αὐτοῦ. Editi, καὶ κλείσαντος ἐκείνου, etc.

(81) Colb. 2, πολίσῃ τῆς ἀσκήσεως. Infra idem, ἔκοψαν πληγαῖς·

(82) Αὐτῷ deest in Regio 2 et Colb. 2. Iidem mox, ὡσεὶ νεκρόν, statim iidem ἀπέφερεν.

(83) Regius 2 et Colb. 2, μόνον δὲ τόν. Infra iidem soli, quos sequimur, αὐτόν post πάλιν habent.

(84) Ita Regius 2 et Colb. 2, et sic legit Evagrius. Editi et alii, διὰ τὰς ἐκ τῶν δαιμόνων πληγάς. Ibid. omnes fere manuscripti, ἀνακείμενος. Editi, κείμενος. Infra Regius 2 et Colb. 2. Κἂν γὰρ πλείονας. Editi et alii, Κἂν γὰρ καὶ πλείονας.

(85) Sic Regius 2 et Colb. 2 atque ita legit Evagrius. Editi et alii, μισόκαλος καὶ φθονερός.

(86) Editi. *Sed Dei providentia, quæ nunquam in se sperantibus deest, conservavit eum,* et post hæc a linea, *Alio die,* etc., male ut ex Græco textu patet, et ex manuscriptis omnibus quos sequimur.

(87) Sic omnes manuscripti. Editi, *Cæteris vero alta.* Infra editi, post *conspexit,* habent *eumque,* quæ vos deest in manuscript. omnibus.

(88) Sic manuscripti. Editi vero *consistant.*

δὲ τῷ διαβόλῳ τὰ εἰς κακίαν σχήματα. Τότε δὴ οὖν ἐν (89) τῇ νυκτὶ κτύπον μὲν τοιοῦτον· ποιοῦσιν, ὡς δοκεῖν πάντα τὸν τόπον ἐκεῖνον σείεσθαι· τοὺς δὲ τοῦ οἰκίσκου τέσσαρας τοίχους ὥσπερ ῥήξαντες οἱ δαίμονες, ἔδοξαν δι' αὐτῶν ἐπεισέρχεσθαι, μετασχηματισθέντες εἰς θηρίων καὶ ἑρπετῶν φαντασίαν· καὶ ἦν ὁ τόπος εὐθὺς πεπληρωμένος φαντασίας (90) λεόντων, ἄρκτων, λεοπάρδων, ταύρων, καὶ ὄφεων, ἀσπίδων, καὶ σκορπίων, καὶ λύκων. Καὶ ἕκαστον μὲν τούτων ἐκίνει κατὰ τὸ ἴδιον σχῆμα. Ὁ λέων (91) ἐβρυχε, θέλων ἐπελθεῖν, ὁ ταῦρος ἐδόκει κερατίζειν, ὁ ὄφις ἕρπων οὐκ ἔφθανε, καὶ ὁ λύκος ὁρμῶν ἐπείχετο· καὶ ὅλως πάντων ὁμοῦ ἦσαν τῶν φαινομένων οἱ ψόφοι δεινοὶ, καὶ οἱ θυμοὶ χαλεποί. Ὁ δὲ Ἀντώνιος, μαστιζόμενος καὶ κεντούμενος παρ' αὐτῶν, ἤσθετο μὲν δεινοτέρου πόνου σωματικοῦ (92). Ἀτρέμας καὶ μᾶλλον τῇ ψυχῇ γρηγορῶν ἀνέκειτο· καὶ ἔστενε μὲν διὰ τὸν τοῦ σώματος πόνον· νήφων δὲ τῇ διανοίᾳ καὶ ὥσπερ χλευάζων, ἔλεγεν· Εἰ δύναμίς τις ἦν ἐν ὑμῖν, ἤρκει (93) καὶ μόνον ἕνα ἐξ ὑμῶν ἐλθεῖν· ἐπειδὴ δὲ ἐξενεύρωσεν ὑμᾶς ὁ Κύριος, διὰ τοῦτο κἂν τῷ πλήθει πειραζετέ πως ἐκφοβεῖν· γνώρισμα τῆς ἀσθενείας ὑμῶν τὸ τὰς ἀλόγων ὑμᾶς μιμεῖσθαι μορφάς. Θαῤῥῶν γοῦν πάλιν ἔλεγεν· Εἰ δύνασθε καὶ ἐξουσίαν ἐλάβετε κατ' ἐμοῦ, μὴ μέλλετε, ἀλλ' ἐπίβητε· εἰ δὲ μὴ δύνασθε, τί μάτην ταράσσεσθε; Σφραγὶς γὰρ (94) ἡμῖν καὶ τεῖχος εἰς ἀσφάλειαν ἡ εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν πίστις. Πολλὰ τοίνυν ἐπιχειρήσαντες, ἔτριζον κατ' αὐτοῦ τοὺς ὀδόντας, ὅτι μᾶλλον ἔπαιζον ἑαυτοὺς, καὶ οὐκ ἐκεῖνον.

A est, varias ad malitiam induere formas. Noctu itaque tantum excitavere strepitum,ut totus concuti videretur locus et quasi ruptis quatuor casæ parietibus irrumpere dæmones visi sunt, variis ferarum reptiliumque induti formas : fuitque statim locus spectris repletus, leonum, ursorum, leopardorum, taurorum, serpentum, aspidum, scorpionum, atque luporum.Horum unumquodque forma propria movebatur.Rugiebat leo quasi invasurus,taurus cornu petere videbatur, serpens repetando non accedebat tamen, lupus irruens retinebatur. Erat demum omnium quæ apparebant ferarum horrendus strepitus, feroxque animus. Antonius vero flagris stimulisque læsus ab illis,sentiebat quidem graviores corporis cruciatus; animo tamen intrepidus vigilansque jacebat,gemens quidem ob corporis dolorem, animo tamen vigil, quasi rideret illos: Si qua vis, ait, inesset vobis, sufficiebat ingredi unum ; at cum vos enervarit Dominus,ideo multitudine me terrere conamini : argumentum sane illud est imbecillitatis vestræ, brutorum formas imitari. Fidenterque rursum : Si valetis, inquit, si quam accepistis adversum me potestatem, ne cunctemini, sed invadite, sin non potestis, cur frustra turbamini? Sigillum nobis atque ad tutelam murus est fides in Dominum nostrum. Multis igitur tentatis, stridebant dentibus in eum, quod sese potius illuderent, quam illum.

B

C

VERSIO EVAGRII

bonorum hostis diabolus, admiratus quod post tot verba ausus fuisset reverti, congregatis canibus tuis, et proprio se furore dilanians : Videtis ait, quia nec spiritu fornicationis, nec corporis doloribus superatus, insuper audacter lacessit nos. Omnia arma corripite, acrius a nobis impugnandus est : sentiat, sentiat, debet scire, quos provocet. Dixit, et ad hortantis vocem audientium turba consensit, quia innumeras habet diabolus artes nocendi. Sonitus igitur repentinus increpuit,ita ut loco funditus agitato, et parietibus patefactis, multifaria dæmonum exinde turba se effunderet : nam et bestiarum et serpentium formas induentes, omnem protinus locum replevere plantasiis leonum, taurorum, luporum, aspidum, serpentium, scorpionum, necnon et pardorum atque ursorum. Et hæc singula secundum suam fremebant naturam : rugiebat leo, accedere volens (95): taurus mugitu et cornibus minabatur ; serpens, sibilum personabat : luporum impetus ingerebantur : pardus discolori tergo auctoris sui calliditates varias indicabat : truces omnium vultus, et vocis horridæ dirus auditus. Antonius flagellatus atque confossus, sentiebat quidem asperiores corporis dolores,sed interritus durabat mente pervigili.Et licet genitum vulnera carnis exprimerent, sensu tamen idem manens (96), quasi de innimicis luderet, loquebatur ; Si virium aliquid haberetis; sufficeret unus ad prælium ; sed quoniam Domino vos enervante frangimini, multitudine tentatis inferre terrores,cum hoc ipsum infirmitatis indicium sit,quod irrationabilium induitis formas bestiarum. Rursumque confidens, aiebat : Si quid valetis, si vobis in me potestatem Dominus dedit ecce præsto sum : devorate (97) : si vero non potestis, cur frustra nitimini ? Signum enim crucis et fides ad Dominum inexpugnabilis nobis murus est. Multa contra eum minitantes, fremebant dentibus suis, quod nullus tentamenta sequeretur effectus, sed maxime e contrario gigneretur illusio.

(89) Sic manuscripti ; ἐν deest in editis. Infra manuscripti, δι' αὐτῶν. Editi vero, δι' αὐτόν.

(90) Regius 1, 2 et Colb. 2, φαντασίας. Editi et alii, φαντασίαν. Mox iidem, τόπος ἐκεῖνος. Infra quidam codices ἄρκων habent, pro ἄρκτων. Regius 1, 2, Colb. 1 et Vatican., λεοπάρδων. Colb. 3, λεοπαρδάλων cum editis ; in Colb. 2 turbatis ferarum nominibus, hæc vox deest.

(91) Colb. 2, ὁ μὲν λέων. Infra omnes pene manuscripti, ἐπείχετο. Editi, ἐπείγετο.

(92) Colbert. 2, δεινοτέρους πόνους τοῦ σώματος. Regius 1, δεινοτέρου πόνου τοῦ σώματος. Mox Colb. 2, τὴν ψυχὴν μᾶλλον.

(93) Colb. 2, ἐπήρκει. Infra, ὑμᾶς post ἀλόγων D deest in edit. ut in quibusdam mss.,sed habetur in Regio 1, 2 et Colb. 2.

(94) Sic omnes mss. præter Jesuit. In editis γάρ deest. Infra iidem omnes, ἔτριζον κατ' αὐτοῦ, recte. Editi, ἔτριζον κατ' αὐτόν.

(95) Sic omnes pene manuscripti. Editi vero, *occidere volens*. Infra omnes manuscripti, *sibilum*, Editi, *sibilo*. Ibid. Germ. 2, *luporum impetus inhiabant*. Colb., *adhibebantur*.

(96) Sic omnes manuscripti. Editi, *permanens*.

(97) Editi post *devorate*, addunt *concessum*, quæ vox deest in omnibus manuscrip. Infra editi omnes. *contra. S. Antonium*, manuscripti vero, *contra eum*.

10. Dominus vero neque tunc certaminis Antonii oblitus, ad opem ferendam advenit. **641** Sublatis itaque oculis tectum vidit quasi apertum, ac lucis radium ad se descendere. Dæmonesque statim evanuere, et protimus remisere corporis dolores, domiciliumque integrum apparuit. Auxilio Antonius animadverso, postquam amplius respirasset,doloribusque levatus, visum quod apparebat his verbis compellavit: Ubi eras? cur non ab initio apparuisti, ut meos levares dolores? Tum vox illi emissa: Hic eram, ait, Antoni, morabarque tuum spectans certamen. Cum itaque sustisnueris, neque superatus fueris, ero semper tibi adjutor, tuumque nomen ubiquo terrarum celebre reddam. His ille auditis surrexit atque oravit;tantumque roboris accepit, ut plus sibi virium corporis esse sentiret, quam habuisset ante. Eratque tum annorum prope tringinta quinque.

11. Insequente die egressus, ferventiore animo erat ad pietatem erga Deum, cumque convenisset senem illum priorem, rogabat ut una eremum incolorent. Abnuente illo, cum ob ætatem,tum quod id moris non esset, confestim Antonius ad montem contendit. Verum inimicus,ejus ardens propositum conspicatus, ejusque impediendi cupidus, magni argentei disci speciem in viam projecit.Antonius vero maligni fraude intellecta,stetit,discumque intuitus, diabolum in eo deprehensum his alloquitur: Unde discus in eremo? Nequaquam trita via hæc est, nullum viatorum vestigium, lapsus latere nequivit permagnus cum sit. Sed qui amisisset, ad perquirendum regressus, reperisset haud dubie in deserto loco.Techna diaboli hæc est; propositum animi mei nequaquam cohibebis, o dia-

10. Ὁ δὲ Κύριος οὐδὲ ἐν τούτῳ ἐπελάθετο τῆς ἀθλήσεως Ἀντωνίου, ἀλλ' εἰς ἀντίληψιν αὐτοῦ παραγέγονεν (98). Ἀναβλέψας γοῦν, εἶδε τὴν στέγην ὥσπερ διανοιγομένην, καὶ ἀκτῖνά τινα φωτὸς κατερχομένην πρὸς αὐτόν. Καὶ οἱ μὲν δαίμονες ἐξαίφνης ἄφαντοι γεγόνασιν· ὁ δὲ πόνος τοῦ σώματος εὐθὺς ἐπέπαυτο, καὶ ὁ οἶκος πάλιν ἦν ὁλόκληρος. Ὁ δὲ Ἀντώνιος, αἰσθόμενος τῆς ἀντιλήψεως, καὶ πλέον ἀναπνεύσας, κουφισθείς τε τῶν πόνων, ἐδέετο τῆς φανείσης ὀπτασίας, λέγων· Ποῦ ἦς; διὰ τί μὴ ἐξ ἀρχῆς ἐφάνης, ἵνα μου τὰς ὀδύνας παύσῃς; Καὶ φωνὴ γέγονε πρὸς αὐτόν· Ἀντώνιε, ὧδε ἤμην, ἀλλὰ περιέμενον ἰδεῖν (99) τὸ σὸν ἀγώνισμα. Ἐπεὶ οὖν ὑπέμεινας, καὶ οὐχ ἡττήθης, ἔσομαί σοι (1) ἀεὶ βοηθὸς, καὶ ποιήσω σε ὀνομαστὸν πανταχοῦ γενέσθαι. Ταῦτα ἀκούσας, ἀναστὰς ἠῦξετο· καὶ τοσοῦτον ἴσχυσεν, ὡς αἰσθέσται αὐτὸν, ὅτι πλείονα δύναμιν ἔσχεν ἐν τῷ σώματι μᾶλλον, ἧς εἶχε τὸ πρότερον (2)· Ἦν δὲ τότε λοιπὸν ἐγγὺς τριάκοντα καὶ πέντε ἐτῶν.

11. Τῇ δὲ ἐξῆς προελθὼν, ἔτι μᾶλλον προθυμότερος ἦν εἰς τὴν θεοσέβειαν, καὶ γενόμενος πρὸς τὸν γέροντα τὸν παλαιὸν ἐκεῖνον, ἠξίου τὴν ἔρημον οἰκῆσαι σὺν αὐτῷ. Τοῦ δὲ παραιτησαμένου διά τε τὴν ἡλικίαν, καὶ διὰ τὸ μηδέπω εἶναι τοιαύτην συνήθειαν, εὐθὺς αὐτὸς ὥρμησεν εἰς τὸ ὄρος. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ὁ ἐχθρὸς, βλέπων αὐτοῦ τὴν σπουδὴν καὶ θέλων ἐμποδίσαι ταύτην, ὑπέβαλεν (3) ἐν ταῖς ὁδοῖς ἀργυροῦν δίσκου μεγάλου φαντασίαν. Ἀντώνιος δὲ, συνεὶς τοῦ μισοκάλου τὴν τέχνην, ἔστη, καὶ τῷ δίσκῳ βλέπων, τὸν ἐν αὐτῷ διάβολον ἤλεγχε λέγων· Πόθεν ἐν ἐρήμῳ δίσκος; Οὐκ ἔστιν ἡ ὁδὸς αὕτη τετριμμένη, οὐδὲ ἔστιν ἴχνος ὁδευσάντων ὧδέ τινων· ἐκπεσὼν οὐκ ἠδύνατο λαθεῖν μέγιστος ὤν. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἀπολέσας, ἀναστρέψας καὶ ζητήσας εὗρεν ἂν διὰ τὸ ἔρημον εἶναι τὸν τόπον. Τοῦτο τέχνη τοῦ διαβό-

VERSIO EVAGRII

10. Non oblitus Jesus colluctationis servi, sui, eidem protector factus est:deniqne cum elevaret oculos, vidit desuper culmen aperiri, et deductis tenebris, radium ad se lucis influere. Post cujus splendoris (4) adventum nec dæmonum aliquis apparuit, et corporis dolor extemplo deletus est: ædificium quoque quod paulo ante dissolutum erat, instauratum est. Illico præsentiam Domini intellexit Autonius,et ex intimo pectore longa trahens suspiria ad lumen, quod ei apparuerat, loquebatur, dicens: Ubi eras, bone Jesu, ubi eras? quare non a principio adfuisti, ut sanares vulnera mea?et vox ad eum facta est, dicens: Antoni, hic eram; sed exspectabam videre certamen tuum; hunc autem, quia dimicando viriliter non cessisti, semper auxiliabor tibi, et faciam te in omni orbe nominari.His auditis,exsurgens in tantum roboratus orabat, ut intelligeret se plus recepisse tunc virium, qam ante perdiderat. Erat autem tunc Antonius annos natus triginta quinque.

11. Exinde cum voluntati promptæ merita religiosa succrescerent, vadens ad supradictum senem precabatur, ut in deserto habitarent pariter. Causante illo senile ævum, et rei novitatem, solus contendit ad montem, et eremi adhuc monachis ignotæ, rupto metu, viam conatus est pandere. Sed nec tunc cessavit infatigabilis adversarius: nam impedire ejus propositum volens, argenteum discum in itinere projecit: quo viso, Antonius callidi artificis agnovit astutiam, stansque intrepidus, et discum torvis intuens oculis, doli auctorem in phantasmate objurgabat argenti, talia secum reputans: Unde hic in deserto discus? avium hoc iter est, nulla sunt vestigia commeantium; lapsus de sarcina præ magnitudine latere non potuit: sed et qui perdiderat reversus, ob solitudinem locorum, invenisset profecto, quod ruerat.Hoc artificium, diabole, tuum est: non impedies voluntatem meam, *argentum tuum tecum sit in perditionem.* Hæc illo dicente, discus ut fumus a facie ignis evanuit.

(86) Regius 2 et Colb. 2, γέγονεν. Mox iidem γάρ pro γοῦν.

(99) Ἰδεῖν deest in Colb. 2. Idem cum Reg. 2, τὸν σὸν ἀγωνισμόν.

(1) Colbertinus secundus, ἔσομαί σου.

(2) Sic Reg. 2, et Colbert. 2. In editis, τὸ πρότερον deest.

(3) Ita manuscripti. Editi vero, ὑπέβαλλεν. Infra Regius secundus et Colbertinus secundus, διήλεγχε. Mox Regius primus, secundus, et Colbert. 1, ἐν ἐρημίᾳ.

(4) Codex cl. et erud. viri Francisci Desmarets, *hujus splendoris*, qui mutilus initio, in hæc verba incipit. Infra omnes mss,, *ex imo pectore*, editi, *ex intimo.*

λου γέγονεν. Οὐκ ἐμποδίσεις ἐν τούτῳ μου τὴν προ- A
θυμίαν, διάβολε. Τοῦτο γὰρ σὺν σοὶ εἴη (5) εἰς ἀπ-
ώλειαν. Καὶ τοῦτο τοῦ Ἀντωνίου λέγοντος, ἐξέλιπεν
ἐκεῖνος, ὡσεὶ καπνὸς ἀπὸ προσώπου πυρός.

12. Εἶτα πάλιν οὐκ ἔτι φαντασίαν, ἀληθινὸν δὲ
χρυσὸν ἐρριμμένον ἐν ταῖς ὁδοῖς ἐώρακεν ἀπερχόμε-
νος. Εἴτε δὲ τοῦ ἐχθροῦ δείξαντος, εἴτε τινὸς κρείτ-
τονος δυνάμεως γυμναζούσης τὸν ἀθλητὴν, καὶ δει-
κνυούσης τῷ διαβόλῳ, ὅτι μηδὲ τῶν ἀληθῶς φροντί-
ζει χρημάτων· οὔτε αὐτὸς ἀπήγγειλεν, οὔτε ἡμεῖς
ἔγνωμεν, πλὴν ὅτι χρυσὸς ἦν ὁ φαινόμενος. Ὁ δὲ
Ἀντώνιος τὸ μὲν πλῆθος ἐθαύμασεν, ὡς δὲ πῦρ
ὑπερβὰς, οὕτως αὐτὸν (6) παρῆλθεν ὡς μηδὲ στρα-
φῆναι· ἀλλὰ καὶ δρόμῳ σπουδάσαι τοσοῦτον, ὥστε
κρύψαι καὶ λαθεῖν τὸν τόπον. Μᾶλλον οὖν καὶ μᾶλ-
λον ἐπιτείνας τὴν πρόθεσιν, ὥρμησεν εἰς τὸ ὄρος.
Καὶ παρεμβολὴν ἔρημον, καὶ διὰ τὸν χρόνον μεστὴν B
ἑρπετῶν εὑρὼν εἰς τὸ πέραν τοῦ ποταμοῦ, ἐκεῖ μετ-
έθηκεν ἑαυτὸν, καὶ ᾤκησεν ἐν αὐτῇ. Τὰ μὲν οὖν
ἑρπετὰ, ὥσπερ τινὸς διώκοντος, εὐθὺς ἀνεχώρησαν·
αὐτὸς δὲ, τὴν εἴσοδον ἀναφράξας, καὶ ἄρτους εἰς μῆ-
νας ἓξ ἀποθέμενος (ποιοῦσι) δὲ τοῦτο Θηβαῖοι, καὶ
πολλάκις μένουσι καὶ ὅλον ἐνιαυτὸν ἀβλαβεῖς), ἔχων
ἔνδον ὕδωρ, ὥσπερ ἐν ἀδύτοις ἐγκαταδυόμενος (7)
μόνος ἔμενεν ἔνδον, μήτε αὐτὸς προϊὼν, μήτε τινὰ
τῶν ἐρχομένων βλέπων. Αὐτὸς μὲν οὖν πολὺν χρόνον
οὕτω συνῆψεν ἀσκούμενος· κατ' ἐνιαυτὸν μόνον ἄνω-
θεν ἀπὸ τοῦ ὠμάτος δεύτερον δεχόμενος τοὺς ἄρ-
τους.

13. Οἱ δὲ πρὸς αὐτὸν ἐρχόμενοι τῶν γνωρίμων,
ἐπεὶ μὴ συνεχώρει τούτους εἰσελθεῖν, ἔξω πολλάκις
ἡμέρας καὶ νύκτας ποιοῦντες, ἤκουον ὡς ὄχλων ἔν- C
δον θορυβούντων, κτυπούντων, φωνὰς ἀφιέντων οἰ-
κτρὰς, καὶ κραζόντων. Ἀπόστα τῶν ἡμετέρων· τί
σοὶ καὶ (8) τῇ ἐρήμῳ; οὐ φέρεις ἡμῶν τὴν ἐπιβου-
λήν. Τὴν μὲν οὖν ἀρχὴν εἶναί τινας σὺν αὐτῷ μαχο-
μένους ἀνθρώπους, καὶ τούτους διὰ κλιμάκων εἰσ-
εληλυθέναι πρὸς αὐτὸν ἐνόμιζον οἱ ἔξωθεν· ὡς δὲ διά
τινος τρυμαλιᾶς παρακύψαντες, οὐδένα ἔβλεπον, τότε

bole. Hoc tecum eat *in perditionem* [31]. Hæc Anto-
nio dicente, evanuit discus, quasi fumus a facie
ignis.

12. Rursumque cum progrederetur, non vanam
speciem, sed verum aurum in via projectum con-
spexit: inimicusne autem exhiberet illud, an aliqua
virtus superior, quæ athletam exerceret, 862 dia-
boloque significaret, eum ne veras quidem pecu-
nias curare; id sane nec indicavit ipse, nec nobis
compertum est: constat solummodo verum fuisse
aurum quod apparuit. Copiam solum miratus An-
tonius, tanquam ignem prosiliit, atque sic pertrans-
ivit, ut ne quidem vultum converteret: imo cur-
sum ita concitavit, ut extra conspectum esset late-
retque sibi locus. Magis igitur magisque proposi-
tum firmans suum, ad montem se contulit, ubi
castellum trans flumen reperit tandiu desertum, ut
esset plenum reptilibus: cumque transmeasset,
ibi habitavit. Reptilia vero, quasi quodam inse-
quente, subito recesserunt. Ille obturato ingressu,
panibusque ad sex menses illic repositis (qui mos
est Thebæorum, durantque panes per integrum
annum incorrupti), aqua vero intus reperta, quasi in
adyta descendens, ibi solus commorabatur, nec
inde egressus unquam, nec adventantium quem-
piam videns. Diuturno itaque tempore hoc asce-
ticæ vitæ genus coluit: bis solum quotannis per
supremam domus partem accepto pane.

13. Familiares autem eo accedentes, cum non
sineret ingredi, extra domum noctes persæpe dies-
que transigere coacti, audiebant quasi turbas tu-
multuari, strepitum edere, voces emittere lamen-
tabiles, clamare: E nostris recede sedibus: quid
tibi cum eremo? nostras nunquam feres insidias.
Et initio quidem qui stabant foris, putabant homi-
nes intus esse qui cum illo concertarent, ac per sca-
las intro descendissent; poteaquam vero per fo-
ramen introspexerunt, tum viso nemine, intellexere

VERSIO EVAGRII.

12. Dehinc non ut ante phantasiam (9), sed ingentem auri massam jacentem in itinere conspexit. Verum hanc utrum diabolus simulaverit, an ad Antonium comprobandum, quia nec veris opibus inescaretur, virtus cœlestis ostenderit, ignoratur: hoc tantum agnovimus, quia quod visum est, aurum fuit. At ille magnitudinem admiratus radiantis metalli, rapido cursu, quasi quoddam vitaret incendium, ad montem usque perrexit, ibique flumine transvadato, invenit castellum desertum plenum (ob tempus et solitudinem) venenatorum animalium, in quo se constituens novus hospes habitavit: statimque (10) ad ejus adventum ingens turba serpentium, quasi persecutorem passa, profugit. At ille obstructo lapidibus introitu, panes mensium sex, ut Thebæis mos est, secum recondens (nam crebro per annum incorrupti durare solent), nec non et exiguum habens aquæ solitarius perdurabat (11): nusquam inde procedens, nunquam aliquem suscipiens, in tantum ut cum bis in anno per tectum desuper panes acciperet, nullum cum deferentibus haberet alloquium.

13. Multis igitur videndi eum desiderio et studio requirendi, ante ostium ejus pernociantibus, audiebantur ut vulgi voces adversus Antonium, tumultusque dicentium: Quid te nostris ingeris habitaculis? quid tibi et deserto? abscede a finibus alienis, non potes (12-13) nostras insidias sustinere. Et primo qui-

[31] Act. VIII, 20.

(5) Sic Reg. 1, 2, et Colbert. 2, 3. In editis, εἴη deest. D

(6) Colbert. 2, αὐτό. Infra Reg. 2, et Colbert. 2, μᾶλλον οὖν. Editi et alii, μᾶλλον μὲν οὖν.

(7) Sic Regius primus et Colbertin. secundus, atque ita legendum videtur ex Evagrio. Alii autem codices cum editis post ἐγκαταδυόμενος habent, ἐν τῷ μοναστηρίῳ.

(8) Sic mss. Editi vero, κἄν.

(9) Sic omnes mss. Bolland. vero, *in phantasmate*. Paulo post omnes mss., *hoc tantum*, editi, *hoc tamen*.

(10) Sic omnes mss. Editi vero, *statim*.

(11) Græca hic variant et fusiora sunt.

(12-13) Sic omnes mss., quorum tamen quidam habent, *non poteris*. Editi, *non potes hic habitare, non nostras insidias*, etc.

dæmones esse, atque perterriti Antonium compellarunt. Illo vero magis hos audiebat quam curabat illos. Et prope januam accedens, hortabatur homines ut secederent, nec reformidarent, nam ejusmodi phantasias dæmones exhibere eorum maximo causa qui perterrentur. Obsignate vos, aiebat, et cum fiducia abscedite : siniteque illos sibi ipsis illudere. Tum abibant illi signo crucis muniti: ille vero remanebat, nihil læsus a dæmonibus, neque ejusmodi certaminibus defatigatus. Accessio quippe cœlestium visionum, et hostium imbecillitas permagnum illi præstabat laborum levamentum, majoremque **643** addebat alacritatem. Etenim cum frequenter accederent familiares, rati se illum mortuum reperturos, psallentem audiebant : *Exsurgat Deus, et dissipentur inimici ejus, et fugiant qui oderunt eum a facie ejus. Sicut deficit fumus deficiant : sicut fluit cera a favie ignis, sic pereant peccatores a facie Dei* [32]. Et rursus : *Omnes gentes circuierunt me, et in nomine Domini ultus sum eos* [33]

A δὴ λογισάμενοι δαίμονας εἶναι τούτους, καὶ φοβηθέντες αὐτοὶ, τὸν Ἀντώνιον ἐκάλουν. Ὁ δὲ μᾶλλον τούτων ἤκουεν (14), ἢ ἐκείνων ἐφρόντιζε. Καὶ προσελθὼν ἐγγὺς τῆς θύρας, παρεκάλει τοὺς ἀνθρώπους ἀναχωρεῖν καὶ μὴ φοβεῖσθαι· οὕτω γὰρ ἔλεγε τοὺς δαίμονας φαντασίας ποιεῖν κατὰ τῶν δειλιώντων. Ὑμεῖς οὖν σφραγίσατε ἑαυτοὺς, καὶ ἄπιτε θαρροῦντες· καὶ τούτους ἄφετε παίζειν ἑαυτοῖς. Οἱ μὲν οὖν ἀπήρχοντο τετειχισμένοι τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ. Ὁ δὲ ἔμενε, καὶ οὐδὲν ἐβλάπτετο παρ' αὐτῶν· ἀλλ' οὐδὲ ἔκαμνεν ἀγωνιζόμενος· ἡ γὰρ προσθήκη τῶν γινομένων αὐτῷ τῶν ἄνω θεωρημάτων, καὶ ἡ τῶν ἐχθρῶν ἀσθένεια, πολλὴν αὐτῷ τῶν πόνων ἀνάπαυλαν παρείχετο, καὶ εἰς πλείονα προθυμίαν παρεσκεύαζε. Καὶ γὰρ συνεχῶς παρέβαλλον οἱ γνώριμοι, νομίζοντες εὑρίσκειν αὐτὸν νεκρὸν, καὶ ἤκουον B αὐτοῦ ψάλλοντος· Ἀναστήτω, ὁ Θεὸς, καὶ διασκορπισθήτωσαν (15) οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ, καὶ φυγέτωσαν ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ οἱ μισοῦντες αὐτόν. Ὡς ἐκλείπει παπνὸς, ἐκλειπέτωσαν· ὡς τήκεται κηρὸς ἀπὸ προσώπου πυρὸς, οὕτως ἀπόλοιντο (16) οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ· καὶ πάλιν· Πάντα τὰ ἔθνη ἐκύκλωσάν με, καὶ τῷ ὀνόματι Κυρίου ἠμυνάμην αὐτούς.

14. Viginti it aque prope annos ita degit, asceticam seorsim agens vitam, neque inde progressus, nec nisi raro visus ab aliquo. Post hæc autem, cupientibus permultis Antonii ascesin imitari, accedentibusque familiaribus: atque vi confractis, ac depulsis foribus, exiit Antonius tanquam ex adyto mysteriis initiatus, atque divino afflatus numine. Tunc que primum extra castellum visus est ab adventantibus. Ut viderunt illi, mirati sunt corporis habitum eumdem ipsum esse qui semper fuerat, nec per quietem obesum pinguedine, neque macie confectum per jejunia dæmonumque certamina ; talis

14. Εἴκοσι τοίνυν ἐγγὺς ἔτη διετέλεσεν, οὕτω καθ' ἑαυτὸν ἀσκούμενος, οὔτε προϊὼν, οὔτε παρά τινων συνεχῶς βλεπόμενος. Μετὰ δὲ ταῦτα, πολλῶν ποθούντων καὶ θελόντων αὐτοῦ τὴν ἄσκησιν ζηλῶσαι (17), ἄλλων τε γνωρίμων ἐλθόντων, καὶ βίᾳ τὴν θύραν C καταβαλόντων καὶ ἐξεωσάντων· προῆλθεν ὁ Ἀντώνιος ὥσπερ ἔκ τινος ἀδύτου μεμυσταγωγημένος καὶ θεοφορούμενος (18)· καὶ τότε πρῶτον ἀπὸ τῆς παρεμβολῆς ἐφάνη τοῖς ἐλθοῦσι πρὸς αὐτόν. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν, ὡς εἶδον, ἐθαύμαζον ὁρῶντες αὐτοῦ τό τε σῶμα τὴν αὐτὴν ἕξιν ἔχον, καὶ μήτε πεανθὲν, ὡς ἀγύμναστον (19), μήτε ἰσχνωθὲν ὡς ἀπὸ νηστειῶν καὶ μά-

VERSIO EVAGRII.

dem, qui foris erant, existimabant aliquos homines scalis positis (20) introisse, ibique contendere: postquam autem per cavernas introspicientes, nullum viderunt, dæmones intellexerunt contra eum contendere : et nimio metu perterriti, Antonii auxilium flagitabant. At ille ostio propinquans ad consolandos fratres, ne timerent, atque ut inde recederent, precabatur: trepidantibusque asserebat cunctis, a dæmonibus incuti metum : Signate vos, inquiens, et abite securi, ipsosque semetipsos sinite deludere. Itaque illis revertentibus, hic remanebat illæsus, nec unquam in certamine lassabatur, accedentium enim (21) augmenta profectuum, vel debilitas repugnantium, maximum ejus contentioni levamen addiderant, et ejus animo constantiam suggerebant. Rursusque ad eremum venientibus turbis, quæ jam mortuum eum ne existimaverant reperturos : ille psallebat intrinsecus : *Exsurgat, Deus, et dissipentur inimici ejus, et fugiant qui oderunt eum a facie ejus; ut fumus minuitur* (22), *deficiant, ut liquescit cera a facie ignis, ita pereant peccatores a facie Dei*, et iterum : *Omnes gentes circumdederunt me, et in nomine Domini vindicavi in eis.*

14. Sic annis (23) viginti solitarie transactis, atque ab hominum segregatus aspectibus perduravit. Cum ergo multorum et propositum imitari cupientium, et notorum multitudo ad eum concurreret, nec non et patientium infinita se caterva glomeraret (24), tandem pene jam foribus evulsis, quasi ex aliquo

[32] Psal. LXVII, 2, 3. [33] Psal. CXVII, 12.

(14) Sic Reg. 1. 2, et Colbert. 2 Editi, ἤκουσεν. Ibidem omnes mss. ut in textu. Editi, ἢ ἐνείνων ἐφρόντιζε, καὶ γὰρ συνεχῶς παρέβαλλον, omissis lineis permultis.

(15) Sic omnes mss. Editi, διασκορπισθήσονται.

(16) Sic Colbertinus secundus, cum textu Græco. Alii et editi, ἀπολοῦνται.

(17) Sic Colbertinus primus. Regius vero 2, et Colbertinus 2, καὶ ζηλῶσαι θελόντων τὴν ἄσκησιν Ἀντωνίου. Alii et editi pro αὐτοῦ. habent αὐτῷ.

(18) Hæc καὶ θεοφορούμενος desunt in Colbert. 2, nec videntur lecta ab Evagrio.

(19) Sic Regius secundus et Colbertinus secundus D recte. Editi et alii, ἢ ὡς ἀγύμναστον, positum habent post ἀπὸ νηστειῶν.

(20) Sic omnes manuscripti. Editi vero, *scalis appositis.*

(21) Sic omnes mss. Editi vero, *accedentium autem.*

(22) Ita omnes pene manuscripti. Editi vero, *sicut deficit fumus.*

(23) Ita omnes mss. Editi vero, *sic Antonius annis.* Mox mss. *aspectibus.* Editi, *conspectibus.*

(24) Sic mss. Editi vero, *conglomeraret.* Bolland. post *pene jam*, habet, *per vim*, quæ desunt in omnibus mss.

χης δαιμόνων τοιοῦτος γὰρ ἦν, οἷον καὶ πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως ἤδεισαν αὐτόν· τῆς δὲ ψυχῆς πάλιν καθαρὸν τὸ ἦθος· οὔτε γὰρ ὡς ὑπὸ ἀνίας συνεσταλμένον (25) ἦν, οὔτε ὑφ' ἡδονῆς διακεχυμένον, οὔτε ὑπὸ γέλωτος ἢ κατηφείας συνεχόμενον· οὔτε γὰρ ἐωρακὼς τόν ὄχλον ἐταράχθη, οὔτε ὡς ὑπὸ τοσούτων κατασπαζόμενος ἐγεγήθει· ἀλλ' ὅλος (26) ἦν ἴσος, ὡς ὑπὸ τοῦ λόγου κυβερνώμενος, καὶ ἐν τῷ κατά φύσιν ἑστώς. Πολλοὺς γοῦν τῶν παρόντων τὰ σώματα πάσχοντας ἐθεράπευσεν ὁ Κύριος δι' αὐτοῦ· καὶ ἄλλους ἀπὸ δαιμόνων ἐκαθάρισε. Χάριν τε ἐν τῷ λαλεῖν ἐδίδου τῷ Ἀντωνίῳ· καὶ οὕτω πολλοὺς μὲν λυπουμένους παρεμυθεῖτο, ἄλλους δὲ μαχομένους διήλλαττεν εἰς φιλίαν· πᾶσιν ἐπιλέγων μηδὲν τῶν ἐν τῷ κόσμῳ προκρίνειν τῆς εἰς Χριστὸν ἀγάπης. Διαλεγόμενός δὲ καὶ παραινῶν μνημονεύειν (27) περὶ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν καὶ τῆς εἰς ἡμᾶς γενομένης τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας, ὅς οὐκ ἐφείσατο τοῦ ἰδίου Υἱοῦ, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν· ἔπεισε πολλοὺς αἱρήσασθαι τὸν μονήρη βίον· καὶ οὕτω λοιπὸν γέγονε καὶ ἐν τοῖς ὄρεσι μοναστήρια, καὶ ἡ ἔρημος ἐπολίσθη ὑπὸ (28) μοναχῶν, ἐξελθόντων ἀπὸ τῶν ἰδίων, καὶ ἀπογραψαμένων τὴν ἐν τοῖς οὐρανο λιτείαν.

A quippe erat, qualem ante secessum ejus con rant. Animi item puri mores erant; nai mœrore coarctari, nec voluptatibus diffluere, vel risum, vel tristitiam præferre, neque con multitudine turbari, neque tanta salutantiu quentia lætari visus est. Sed æquabilis omnin utpote qui ratione regeretur, et æquum natu tum servaret. Multos itaque corpore per eum nus sanavit: alios dæmonibus liberavit Gratia Antonio loquenti dederat Dominus; ut plurimos consolaretur: concertantes alios ret in amicitiam, hortans omnes ut nihil narum rerum anteferrent charitati Christi autem inter loquendum futura memorare nec non Dei erga nos amorem, *qui propri* B *Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus illum*[34]; multis persuasit monasticam ut el vitam: atque ita demum in montibus quoqu tata sunt monasteria, eremusque a monac bitata est, qui relictis suis omnibus, cœlest tuto nomen dabant.

15. Χρείας δὲ γενομένης διελθεῖν αὐτὸν τὴν τοῦ Ἀρσενοΐτου διώρυγα (χρεία δὲ ἦν ἡ τῶν ἀδελφῶν ἐπίσκεψις), πλήρης ἦν ἡ διώρυξ κροκοδείλων. Καὶ μόνον εὐξάμενος, ἐνέβη αὐτός τε καὶ πάντες οἱ σὺν αὐτῷ, καὶ διῆλθον ἀβλαβεῖς. Ὑποστρέψας δὲ εἰς τὸ μοναστήριον, τῶν αὐτῶν εἴχετο σεμνῶν καὶ νεανικῶν C πόνων. Διαλεγόμενός τε συνεχῶς, τῶν μὲν ἤδη μοναχῶν τὴν προθυμίαν ηὔξανε, τῶν δὲ ἄλλων τοὺς πλείστους εἰς ἔρωτα τῆς ἀσκήσεως ἐκίνει, καὶ ταχέως, ἔλκοντος τοῦ λόγου, πλεῖστα γέγονε μοναστήρια, καὶ πάντων αὐτῶν ὡς πατὴρ καθηγεῖτο.

15. Necesse cum esset ut Arsenoiticum lem transmearet (ex usu quippe fratrum inviseret illos), canalisque crocodilorum esset, tantum precatus conscendit, atque c ciis omnibus pertransivit illæsus. Reversus nasterium pristinos labores strenue fortiter iit. Frequentibus autem colloquiis, eorum q monachi erant auxit alacritatem, aliorur plurimos ad asceticæ vitæ amorem inflam ita ut ejus suasu brevi plurima florent mon quibus omnibus quasi pater ipse præerat.

16. Μιᾷ γοῦν ἡμέρᾳ προελθών, καὶ πάντων τῶν μοναχῶν ἐλθόντων πρὸς αὐτὸν, ἐξιούντων τε παρ'

16. **Aliqua die progressus**, monachis o ad eum accedentibus, rogantibusque, ut eu

VERSIO EVAGRII

cœlesti aditu consecratus apparuit. Obstupuerunt universi et oris gratiam et corporis dignitatem nec per quietem intumuerat, nec jejuniis dæmonumque certamine faciem ejus pallor obsederat contrario quasi nihil temporis exegisset, antiquus membrorum decor perseverabat. Proh! quanta cula (29)! quæ in illo animi puritas fuit? Nunquam hilaritate nimia resolutus in risum est, nu recordatione peccati tristitia ora contraxit, non magnis stupentium se elatus est laudibus: nihil indecens solitudo, nihil asperum quotidiana cum hostibus bella contulerant; sed temperata mens ad cuncta ferebatur examine. Plurimos igitur ab immundis spiritibus et infirmitatibus variis Dei per Antonium liberavit. Sermo ejus sale conditus consolabatur mœstos, docebat inscios, conc iratos: omnibus suadens nihil amori Christi anteponendum. Proponebatque ante oculos bonoru gnitudinem futurorum, et Dei clementiam, et beneficia retexebat indulta, quod proprio Filio s pepercerit Deus, sed pro nostra omnium salute eum tradiderit. Nec mora, plura audientium cc humanarum rerum contemptum hæc ejus suasit oratio: et habitandæ eremi istud exordium fuit.

15. Quid sane et in Arsenoitarum oppido gestum sit non transibo silentio: nam, cum fratres invisere, et rivulum Nili (31), qui crocodilis et multis ejus fluminis bestiis plenus erat, transvadar necesse, tam cum comitibus suis transivit illæsus, quam inde rediit incolumis. Rursusque in p laboribus perseverans, multos magisterio suo fratres confirmavit, ita ut brevi tempore plurima monasteria, novos antiquosque monachos pro ætate vel tempore, paterno moderabatur affectu.

16. Quadam autem die cum (32) a congregatis fratribus rogaretur, ut eis institutoria largiretu

[34] Rom. VIII, 32.

(25) Regius secundus et Colbert. 2, συνεσταλμένη· διακεχυμένη· συνεχομένη.

(26) Regius 1, et Colbert. 2, ὅλως.

(27) Regius 2, et Colbert. 2, μνημονεύων, omisso παραινῶν. Infra iidem, ὡς οὐκ ἐφείσατο, et ita legit Evag. In editis et aliis, ὅς οὐκ.

(28) Ὑπό decst in Regio 2, et Colbert. 2.

(29) Sic omnes mss. Bolland. *pro! quanto miraculo!*

(30) Ita omnes mss. Bolland. vero, *ist exordium fuit.*

(31) Bolland. *fluminis Nili*, mss. sequimu Bolland. *xxvis fluminis.*, Mss., *ejus fluminis.*

(32) Sic manuscripti. Bollandus vero, *cum tonius.*

mocinantem audire liceret: hæc illis Ægyptiaca lingua locutus est: Scripturæ sacræ sunt ad doctrinam satis: sed operæ pretium est nos mutuo in fide cohortari, atque verbis concitare. Vos itaque, ut filii, ea referte patri quæ nostis: ego vero utpote natu grandior, quæ novi quæque experimento didici trado vobis. Illud in primis sit commune omnium studium, ut a cœpto ne recedamus, neve propter laborem animo concidamus: nec dicamus: Jamdiu asceticam agimus vitam: imo potius, ac si quotidie inciperemus, alacritatem augeamus. Brevissima quippe hominis vita si cum futuris conferatur sæculis, ita ut nihil sit ævum nostrum cum æterna vita comparatum. In mundo quidem quævis res justo pretio venditur, et æquale æquali commutatur; promissio autem æternæ vitæ parvo emitur: scriptum est enim: *Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni: si autem in potentatibus, octoginta anni, et amplius eorum labor et dolor*[35]. Si itaque totos octoginta vel etiam centum annos **645** in ascetica vita perseveraverimus; nequaquam centum solum annis regnabimus, sed pro centum illis, in sæcula sæculorum. Et cum in terra decertemus, non in terra hæreditas erit nostra, sed in cœlis promittitur nobis: atque corruptibili deposito corpore, incorruptibile accipiemus.

17. Itaque, filii, ne lassescamus, neque putemus nos diutius morari, aut magnum quid præstare: *Non enim sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis*[36]. Ne mundum intuentes existimemus magnis nos rebus renuntiasse: siquidem totus terrarum orbis minimus est si cum toto conferatur cœlo. Si tota igitur terra potiremur, totique **renuntiaremus**, nequaquam dignum illud esset regno cœlorum. Quemadmodum enim si quis æneam drachmam despiceret

A αὐτοῦ ἀκοῦσαι λόγον, ἔλεγεν αὐτοῖς τῇ Αἰγυπτιακῇ φωνῇ ταῦτα· Τὰς μὲν Γραφὰς ἱκανὰς εἶναι πρὸς διδασκαλίαν· ἡμᾶς δὲ καλὸν παρακαλεῖν ἀλλήλους ἐν τῇ πίστει, καὶ ἀλείφειν ἐν τοῖς λόγοις. Καὶ ὑμεῖς τοίνυν ὡς τέκνα φέρετε τῷ πατρὶ λέγοντες ἃ οἴδατε κἀγὼ δὲ ὡς τῇ ἡλικίᾳ πρεσβύτερος ὑμῶν, ἃ οἶδα καὶ ὧν πεπείραμαι μεταδίδωμι. Ἔστω δὲ προηγουμένως κοινὴ πᾶσιν αὕτη σπουδή, ἀρξαμένους μὴ ὑπενδοῦναι, μηδὲ ἐκκακεῖν ἐν τοῖς πόνοις, μηδὲ λέγειν. Ἐχρονίσαμεν ἐν τῇ ἀσκήσει· ἀλλὰ μᾶλλον ὡς ἀρχόμενοι καθ' ἡμέραν, τὴν προθυμίαν ἐπαυξήσωμεν. Ὅλος (33) γὰρ ὁ τῶν ἀνθρώπων βίος βραχύτατός ἐστι, μετρούμενος πρὸς τοὺς μέλλοντας αἰῶνας· ὥστε καὶ πάντα τὸν χρόνον ἡμῶν μηδὲν εἶναι πρὸς τὴν αἰώνιον ζωήν. Καὶ πᾶν μὲν πρᾶγμα ἐν τῷ κόσμῳ τοῦ ἀξίου πιπράσκεται, καὶ ἴσον ἴσῳ τις ἀντικαταλλάσσει· ἡ δὲ ἐπαγγελία τῆς αἰωνίου ζωῆς ὀλίγου τινὸς ἀγοράζεται. Γέγραπται γάρ· Αἱ ἡμέραι τῆς ζωῆς (34) ἡμῶν ἐν αὐτοῖς ἑβδομήκοντα ἔτη, ἐὰν δὲ ἐν δυναστείαις, ὀγδοήκοντα ἔτη, καὶ τὸ πλεῖον αὐτῶν, κόπος καὶ πόνος. Ὅταν τοίνυν πάντα τὰ ὀγδοήκοντα ἔτη, ἢ καὶ ἑκατὸν διαμείνωμεν ἐν τῇ ἀσκήσει, οὐκ ἴσα τοῖς ἑκατὸν ἔτεσι βασιλεύσομεν, ἀλλ' ἀντὶ τῶν ἑκατὸν αἰῶνας αἰώνων βασιλεύσομεν· καὶ ἐπὶ γῆς ἀγωνισάμενοι, οὐκ ἐν γῇ κληρονομοῦμεν, ἀλλ' ἐν οὐρανοῖς ἔχομεν τὰς ἐπαγγελίας· πάλιν δὲ φθαρτὸν ἀποθέμενοι τὸ σῶμα, ἄφθαρτον ἀπολαμβάνομεν αὐτό.

B

17. Ὥστε (35) τέκνα, μὴ ἐκκακῶμεν, μηδὲ νομίζωμεν, χρονίζειν, ἢ μέγα τι ποιεῖν. Οὐ γὰρ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς δόξαν. Μηδὲ εἰς τὸν κόσμον βλέποντες νομίζωμεν μεγάλοις τισὶν ἀποτετάχθαι· καὶ γὰρ καὶ αὐτὴ πᾶσα ἡ γῆ βραχυτάτη πρὸς ὅλον τὸν οὐρανόν ἐστιν. Εἰ τοίνυν καὶ πάσης τῆς γῆς κύριοι ἐτυγχάνομεν, καὶ ἀπετασσόμεθα τῇ γῇ πάσῃ, οὐδὲν ἄξιον ἦν πάλιν πρὸς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Ὡς γὰρ εἴ τις καταφρονήσειε μιᾶς

C

D

VERSIO EVAGRII.

cepta, cum prophetica fiducia exaltans vocem aiebant: Ad omnem quidem mandatorum disciplinam Scripturas posse sufficere: sed et hoc optimum fore, si mutuis se invicem fratres sermonibus consolarentur. Et vos ergo, inquit, ut patri referte quæ nostis: et ego quæ per longam ætatem consecutus sum, quasi filiis indicabo. Hoc sit autem primum cunctis in commune mandatum, nullum in arrepti propositi vigore facessere, sed quasi incipientem augere semper debere quod cœperit, præsertim cum humanæ vitæ spatia, æternitati comparata, brevissima sint (36). Ita exorsus, paululum siluit: et admiratus nimiam Dei largitatem, rursus adjecit, dicens: In præsenti hac vita æqualia sunt pro rerum commutatione commercia, nec majora recipit ab emente qui vendit: promissio autem vitæ sempiternæ vili pretio comparatur, scriptum est enim: *Dies vitæ nostræ septuaginta anni: si autem multum octoginta; quidquid reliquum est, labor et dolor est;* quando ergo octoginta, aut centum, ut multum annos (37) laborantes, in Dei opere vixerimus, non pari tempore regnaturi sumus in futuro: sed pro annis supradictis, omnium nobis sæculorum regna tribuentur, non terram hæreditabimus, sed cœlum: corpus quoque corruptum relinquentes, idipsum cum incorruptione recipiemus.

17. Ergo, filioli, non vos aut tædium defatiget, aut vanæ gloriæ delectet ambitio: *Non enim sunt condignæ passiones hujus temporis, ad superventuram gloriam quæ revelabitur in nobis.* Nemo cum despexerit mundum, reliquisse se arbitretur ingentia, quia omnis terra, ad infinitatem comparata cœlorum, brevis ac parva est. Si ergo nec universo orbi renuntiantes, dignum aliquid habitaculis possumus compensare

[35] Psal. LXXXIX, 10. [36] Rom. VIII, 18.

(33) Sic maxima pars mss. Alii cum editis ὅλως· sed leguntur apud Evagrium.

(34) Regius primus, τῶν ἐτῶν τῆς ζωῆς. Infra ἔτη post ὀγδοήκοντα deest in editis et in quibusdam mss., in pluribus tamen habetur. Mox Colbert. secundus solus, πλεῖστον pro πλεῖον. Paulo post Regius secundus et Colbert. secundus, ἢ καὶ ἑκατόν, quæ desunt in cæteris manuscriptis et in editis,

(35) Colbert. 2, Οὐκοῦν. Mox omnes pene mss., μὴ ἐκκακῶμεν. Editi, μὴ ἐκκάμωμεν.

(36) Bollandus post *brevissima sint*, habet, *ac parva*, secus manuscripti.

(37) Sic manuscripti. Bollandus, *annis*.

χαλκῆς δραχμῆς, ἵνα κερδήσῃ χρυσᾶς δραχμὰς ἑκατὸν, οὕτως ὁ πάσης τῆς γῆς κύριος ὢν, καὶ ἀποτασσόμενος αὐτῇ, ὀλίγον ἀφίησι, καὶ ἑκατονταπλασίονα λαμβάνει. Εἰ δὲ οὐδὲ πᾶσα ἡ γῆ ἀξία τῶν οὐρανῶν ἐστιν, ὁ ἄρα ἀφεὶς ὀλίγας ἀρούρας, ὡς οὐδὲν καταλιμπάνων, κἂν οἰκίαν ἢ χρυσίον ἱκανὸν ἀφῇ, οὐκ ὀφείλει καυχᾶσθαι ἢ ἀκηδιᾷν. Ἄλλως τε ὀφείλομεν λογίζεσθαι, ὅτι, κἂν μὴ ἀφῶμεν δι' ἀρετὴν, ἀλλ' ὕστερον ἀποθνήσκοντες καταλιμπάνομεν αὐτὰ πολλάκις καὶ οἷς οὐ θέλομεν, ὡς ἐμνημόνευσεν ὁ Ἐκκλησιαστής. Διὰ τί οὖν μὴ δι' ἀρετὴν ἡμεῖς καταλιμπάνομεν, ἵνα καὶ βασιλείαν κληρονομήσωμεν ; Διὰ τοῦτο μηδὲ τοῦ κτᾶσθαί τις ἡμῶν ἐπιθυμίαν λαμβανέτω. Τί γὰρ κέρδος ταῦτα κτᾶσθαι, ἃ μηδὲ αἴρομεν μεθ' ἑαυτῶν ; τί οὐ (38) μᾶλλον ἐκεῖνα κτώμεθα, ἃ καὶ μεθ' ἑαυτῶν ἄραι δυνάμεθα, ἅτινά ἐστι φρόνησις, δικαιοσύνη, σωφροσύνη, ἀνδρεία, σύνεσις, ἀγάπη, φιλοπτωχία, πίστις ἡ εἰς Χριστὸν, ἀοργησία, φιλοξενία ; Ταῦτα κτώμενοι, εὑρήσομεν αὐτὰ πρὸ ἑαυτῶν ἐκεῖ ποιοῦντα ἡμῖν ξενίαν ἐν τῇ γῇ τῶν πραέων.

18. Ὥστε καὶ ἐκ τοιούτων πειθέτω τις ἑαυτὸν μὴ ὀλιγωρεῖν· καὶ μάλιστα, ἐὰν λογίσηται, δοῦλον ἑαυτὸν εἶναι τοῦ Κυρίου, καὶ ὀφείλοντα τῷ δεσπότῃ δουλεύειν. Ὥσπερ οὖν ὁ δοῦλος οὐκ ἂν τολμήσῃ λέγειν (39)· Ἐπειδὴ χθὲς εἰργασάμην, οὐκ ἐργάζομαι σήμερον· οὐδὲ τὸν παρελθόντα χρόνον μετρῶν, παύσεται τῶν ἑξῆς ἡμερῶν, ἀλλὰ καθ' ἡμέραν, ὡς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ γέγραπται, τὴν αὐτὴν προθυμίαν δείκνυσιν, ἵνα τῷ κυρίῳ αὐτοῦ ἀρέσκῃ (40), καὶ μὴ κινδυνεύσῃ· οὕτω καὶ ἡμεῖς καθ' ἡμέραν ἐπιμένωμεν τῇ ἀσκήσει, εἰδότες, ὅτι, ἐὰν μίαν ἡμέραν ἀμελήσωμεν, οὐ διὰ τὸν παρελθόντα χρόνον ἡμῖν συγχωρήσει, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀμέλειαν ἀγανακτήσει καθ' ἡμῶν. Οὕτως καὶ ἐν τῷ Ἰεζεχιὴλ ἠκούσαμεν· οὕτως καὶ ὁ Ἰούδας διὰ νύκτα μίαν ἀπώλεσε καὶ τοῦ παρελθόντος χρόνου τὸν κάματον.

A ut centum aureas lucraretur ; ita si quis universæ terræ dominus renuntiaret illi, is parum relinqueret, ac centuplum reciperet. Quod si ne tota quidem terra digna sit regno cœlorum, qui ergo aruras paucas relinquit, quasi nihil amittit : vel etiam si domum, multumque auri dimittat, nequaquam gloriari debet, aut remissius agere. Et alioqui cogitandum nobis est, si ea virtutis causa non relinquamus, morte amissuros tandem nos esse, ac persæpe quibus minime vellemus, ut ait Ecclesiastes [37]. Cur ergo ea virtutis causa non relinquamus, ut regni accipiamus hæreditatem? Quapropter, ne quem nostrum invadat possidendi cupido. Quid lucri ea adipisci quæ nobiscum non auferemus? aut cur non potius ea acquiramus quæ nobiscum auferemus prudentiam scilicet, justitiam, temperantiam, B fortitudinem, intelligentiam, charitatem, pauperum amorem, fidem in Christum, mansuetudinem, hospitalitatem ? Hæc si adipiscamur, illic reperiemus, quæ nos in mansuetorum terra hospitio excipiant.

18. His itaque argumentis quivis in animum inducat ut non animo concidat, præsertim si cogitet se Domini servum oportere Domino servire. Quemadmodum itaque servus non ausit hæc dicere : **646** Cum heri laborarim, otiabor hodie : neque præteritum tempus dimensus, diebus sequentibus cessabit ; sed quotidie, ut scriptum est in Evangelio, idem præfert animi studium, ut suo placeat Domino, et non periclitetur : ita et nos quotidie in ascetica perseveremus, scientes, si una die indiligenter agamus, Dominum non veniam C nobis, præteriti temporis gratia, esse concessurum ; sed succensurum nobis propter negligentiam. Ita et in Ezechiele scriptum [38] : ita et Judas ob unam noctem, præteriti temporis laborem perdidit.

VERSIO EVAGRII

cœlestibus, se unusquisque consideret, et statim intelliget, parvis aruris et parietibus, vel modica auri portione contempta, nec gloriari se debere, quasi magna dimiserit, nec tædere, quasi parva sit receptura. Ut enim contemnit aliquis unam æream drachmann ad drachmas centum aureas conquirendas : ita etiam, qui totius orbis dominium dereliquit, centuplum de melioribus præmiis in sublimi sede recipiet. Ad summum, illud perspicere debemus, quod etsi nostras velimus retentare divitias, lege mortis ab ipsis divellamur inviti, ut in libro Ecclesiastæ scriptum est. Cur ergo non facimus de necessitate virtutem ? cur non ad lucranda regna cœlestia ultro relinquimus, quod lucis istius fine perdendum est ? Nihil eorum curæ sit monachis (41), quæ secum auferre non possunt : illud potius debemus expetere, quod nos ducat ad cœlum ; sapientiam scilicet, castitatem, justitiam, virtutem, sensum pervigilem, pauperum curam, fidem in Christo robustam, animum iræ victorem, hospitalitatem (42). Hæc sectantes, mansionem nobis in terra quietorum secundum Evangelium præparabimus.

18. Consideremus Domini esse nos famulos, et servitutem debere ei a quo creati sumus. Ut enim servus præteriti gratia famulatus, præsens aut futurum non contemnit imperium, nec audet asserere, quod ex labore transacto instantis operis habere debeat libertatem, sed jugi studio, ut in Evangelio scriptum est, eamdem semper exhibet servitutem, ut et domino placere possit, et ne metum lucretur et verbera ; sic et nos divinis congruit parere præceptis : scientes quod æquus ille retributor, in quo quemque invenerit, in eo sit judicaturus, quod prophetica per Ezechielem voce testatur : nam et infelix Judas propter unius noctis impietatem, omni præteriti temporis labore privatus est.

[37] Eccle. IV, 8. [38] Ezech. XVIII,

(38) Ita mss. quidam. Alii vero, μή. Editi, οὖν, mendose.

(39) Sic mss. Editi vero, λέγων. Infra Colbert. 2, παύσεται ἡμέραν ἐξ ἡμέρας.

(40) Sic manuscripti. Editi vero, ἀρέσῃ. Infra D Colbert. 1, ἐπιμεινωμεν. Paulo post Colbertin. 2, ὥσαν pro ἡμέραν.

(41) Sic maxima pars manuscriptorum. Bollandus vero, *Christianis*.

(42) Manuscripti, hospitalem.

19. Quocirca filii, asceticæ vitæ operam demus, nec indiligenter agamus. In hoc enim ipsum, Dominum adjutorem habemus, ut scriptum est [39]: Quicunque bonum elegerit, ei Deus cooperatur in bonum. Ut autem non negligenter agamus, Apostoli dictum meditari convenit : *Quotidie morior* [40]. Si enim vixerimus quasi quotidie morituri, non peccabimus. Quod ita intelligendum, ut quotidie mane surgentes,non existimemus nos ad vesperam usque esse victuros, et cum decumbimus, ne surrecturos arbitremur : cum vita nostra natura incerta sit, et quotidie per Providentiam dimensa. Sic affecti, et si in dies ita vixerimus, neque peccabimus, neque alicujus rei cupiditate tenebimur, nulli succensebimus, nullum recondemus thesaurum in terra : sed quasi quotidie mortem exspectantes,nullam rem possidebimus : omnia omnibus delicta condonabimus : nec mulieris concupiscentia, nec obscena ulla voluptate tenebimur, sed ut caducam aversabimur : semper concertantes atque judicii diem prospicientes. Semper enim gravior formido et cruciatuum periculum, voluptatis suavitatem dissolvit, nutantemque erigit animam.

20. Idcirco jam exorsi, jam ingressi virtutis viam, magis contendamus ut ad futura perveniamus [41]. Nemo retrorsum convertatur, ut Loti uxor [42],cum potissimum Dominus dixerit:*Nemo mittens* **G47** *manum suam ad aratrum et respiciens retro, aptus est regno cœlorum* [43]. Retro autem respicere nihil aliud est quam pœnitere, ac rursum mundana sapere. Ne timete de virtute audientes, neve de nomine stupeatis. Non enim procul nobis est, neque extra nos consistit : in nobis ipsis res est et perfacilis sane, si modo voluerimus. Græci

19. Ἐχώμεθα οὖν, τέκνα, τῆς ἀσκήσεως, καὶ μὴ ἀκηδιῶμεν. Ἔχομεν γὰρ ἐν τούτῳ καὶ τὸν Κύριον συνεργόν, ὡς γέγραπται· Παντὶ τῷ προαιρουμένῳ τὸ ἀγαθὸν συνεργεῖ ὁ Θεὸς εἰς τὸ ἀγαθόν. Εἰς δὲ τὸ μὴ ὀλιγωρεῖν ἡμᾶς καλὸν τὸ τοῦ Ἀποστόλου ῥητὸν μελετᾷν, τὸ, Καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω. Ἂν γὰρ καὶ ἡμεῖς, ὡς ἀποθνήσκοντες καθ' ἡμέραν, οὕτως ζῶμεν, οὐχ ἁμαρτήσομεν. Ἔστι δὲ τὸ λεγόμενον τοιοῦτον, ἵνα, ἐγειρόμενοι καθ' ἡμέραν, νομίζωμεν μὴ μένειν ἕως ἑσπέρας, καὶ πάλιν μέλλοντες κοιμᾶσθαι, νομίζωμεν μὴ ἐγείρεσθαι. ἀδήλου φύσει καὶ τῆς ζωῆς ἡμῶν οὔσης, καὶ μετρουμένης καθ' ἡμέραν παρὰ τῆς Προνοίας. Οὕτω δὲ διακείμενοι, καὶ καθ' ἡμέραν οὕτω ζῶντες, οὔτε ἁμαρτήσομεν, οὔτε τινὸς ἐπιθυμίαν ἕξομεν, οὔτε μηνιοῦμέν τινι, οὔτε θησαυρίσομεν ἐπὶ τῆς γῆς· ἀλλ' ὡς καθ' ἡμέραν προσδοκῶντες ἀποθνήσκειν, ἀκτήμονες ἐσόμεθα, καὶ πᾶσι πάντα συγχωρήσομεν· ἐπιθυμίας δὲ γυναικὸς, ἢ ἄλλης ῥυπαρᾶς ἡδονῆς, οὐδ' ὅλως κρατήσομεν, ἀλλ' ὡς παρερχομένην ἀποστραφησόμεθα· ἀγωνιῶντες ἀεὶ καὶ προβλέποντες τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως. Ἀεὶ γὰρ ὁ μείζων φόβος καὶ ὁ ἀγὼν τῶν βασάνων διαλύει τὸ λεῖον (43) τῆς ἡδονῆς, καὶ τὴν ψυχὴν κλίνουσαν ἀνίστησιν.

20. Οὐκοῦν ἀρξαμενοι καὶ ἐπιβάντες ἤδη τῇ ὁδῷ τῆς ἀρετῆς, ἐπεκτεινώμεθα μᾶλκον ἵνα φθάσωμεν ἐπὶ τὰ ἔμπροσθεν (44). Καὶ μηδεὶς εἰς τὰ ὀπίσω στρεφέσθω, ὡς ἡ γυνὴ τοῦ Λώτ· μάλιστα ὅτι Κύριος εἴρηκεν· Οὐδεὶς ἐπιβαλὼν τὴν χεῖρα ἐπ' ἄροτρον, καὶ στραφεὶς εἰς τὰ ὀπίσω, εὔθετός ἐστιν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. Τὸ δὲ στραφῆναι οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ μεταμεληθῆναι, καὶ πάλιν κοσμικὰ φρονεῖν. Μὴ φοβεῖσθε δὲ ἀκούοντες περὶ ἀρετῆς, μηδὲ ξενίζεσθε περὶ τοῦ ὀνόματος· οὐ γὰρ μακρὰν ἀφ' ἡμῶν ἐστιν οὐδ' ἔξωθεν ἡμῶν συνίσταται, ἐν

VERSIO EVAGRII

19. Idcirco tenendus est continuus instituti rigor, habentibus Deum auxiliatorem, sicut scriptum est, quia omni proponenti bonum Deus cooperatur. Ad inertiam autem calcandam Apostoli præcepta replicemus, quibus se mori quotidie testabatur : similiter et nos humanæ conditionis vitam ancipitem retractantes, non peccabimus : cum enim excitati a somno, ad vesperam nos pervenire dubitemus, et quieti corpora concedentes, de lucis non confidamus adventu, et ubique naturæ ac vitæ incertæ memores, Dei nos intelligamus providentia gubernari ; non modo (45) non delinquemus, aut aliqua fragili cupiditate raptabimur ; sed nec irascemur quidem adversus aliquem, nec terrenos congregare thesauros ambiemus: quin potius metu quotidiani recessus,et sejungendi corporis jugi exspectatione (46), omnia caduca calcabimus.Cessabit mulierum amor, libidinis exstinguetur incendium,invicem nobis debita nostra donabimus ante oculos semper habentes ultimæ retributionis adventum : quia major formido (47) et pœnarum timor horridus, simul et lubricæ carnis incentiva dissolvit, et ruentem animam quasi ex aliqua rupe sustentat.

20. Ideoque precor ut ad finem propositi omni labore tendamus, nemo post tergum respiciens Lot imitetur uxorem,præsertim cum Dominus dixerit,Nullum ponentem manum super aratrum et respicientem retrorsum, dignum esse regno cœlorum : respicere autem retrorsum nihil aliud est, quam in eo pœnitere quod cœperis, at mundanis rursus desideriis obligari. Nolite, quæso, virtutis tanquam impossibile nomen pavere, nec peregrinum vobis, aut procul positum videatur hoc studium, quod ex nostro pendet arbitrio : hujus operis homini inserta natura est, et ejusmodi res est quæ nostram tantummodo exspectat voluntatem. Græci studia transmarina sectentur,et in alieno orbe constitutos, inanium littera-

[39] Rom. VIII, 28. [40] I Cor. XV, 31. [41] Philipp. III, 14. [42]Genes. XIX, 26. [43] Luc. IX, 62.

(43) Sic Reg. 1 et 2. Alii et editi, πλεῖον, minus recte.

(44) Hæc, ἐπὶ τὰ ἔμπροσθεν, desunt in Regio secundo et Colbert. 2.Infra Regius primus et Colbertinus secundus, ἐπιβαλών, editi vero βαλών. Mox *κύτου legebatur* in editis post χεῖρα, sed deest in *Regio secundo et* Colbertin. 2. Ibidem Colbert. 2, εἰς τὴν βασιλείαν.

(45) Sic manuscripti. Bollandus vero, *hoc modo*.

(46) Ita omnes manuscripti. Bollandus, *meditatione*, minus recte.

(47) Bollandus, *formido judicii*, manuscripti ut in textu.

ἡμῖν δέ ἐστι τὸ ἔργον, καὶ εὔκολόν ἐστι τὸ πρᾶγμα, ἐὰν μόνον θελήσωμεν. Ἕκληνες μὲν οὖν ἀποδημοῦσι, καὶ θάλατταν περῶσι, ἵνα γράμματα μάθωσιν· ἡμεῖς δὲ οὐ χρείαν ἔχομεν ἀποδημῆσαι (47) διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, οὔτε περᾶσαι θάλατταν διὰ τὴν ἀρετήν. Φθάσας γὰρ εἶπεν ὁ Κύριος· Ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἐντὸς ὑμῶν ἐστιν· Οὐκοῦν ἡ ἀρετὴ τοῦ θέλειν ἡμῶν μόνου (48) χρείαν ἔχει· ἐπειδήπερ ἐν ἡμῖν ἐστι, καὶ ἐξ ἡμῶν συνίσταται. Τῆς γὰρ ψυχῆς τὸ νοερὸν κατὰ φύσιν ἐκούσης, ἡ ἀρετὴ συνίσταται. Κατὰ φύσιν δὲ ἔχει, ὅτ' ἂν ὡς γέγονε μένει, γέγονε δὲ καλὴ καὶ εὐθὴς λίαν. Διὰ τοῦτο ὁ μὲν τοῦ Ναυὴ Ἰησοῦς παραγγέλλων ἔλεγε τῷ λαῷ· Εὐθύνατε τὴν καρδίαν ὑμῶν πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν Ἰσραήλ. ὁ δὲ Ἰωάννης· Εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους ὑμῶν. Τὸ γὰρ εὐθεῖαν εἶναι τὴν ψυχὴν, τοῦτό ἐστι τὸ κατὰ φύσιν νοερὸν αὐτῆς ὡς ἐκτίσθη. Ἁλίν δὲ ὅτ' ἂν ἐκκλίνῃ, καὶ ἐν διαστροφῇ τοῦ κατὰ φύσιν γένηται, τότε κακία ψυχῆς λέγεται. Οὐκοῦν οὐκ ἔστι δυσχερὲς τὸ πρᾶγμα· ἐὰν γὰρ μείνωμεν ὡς γεγόναμεν, ἐν νῇ ἀρετῇ ἐσμεν· ἐὰν δὲ λογιζώμεθα τὰ φαῦλα, ὡς κακοὶ κρινόμεθα. Εἰ μὲν οὖν ἔξωθεν ἦν ποριστέον τὸ πρᾶγμα (49), δυσχερὲς ὄντως ἦν· εἰ δὲ ἐν ἡμῖν ἐστι, φυλάξωμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ ῥυπαρῶν λογισμῶν, καὶ ὡς παρακαταθήκην λαβόντες, τηρήσωμεν τῷ Κυρίῳ τὴν ψυχήν· ἵν' αὐτὸς ἐπιγνῷ τὸ ποίημα αὐτοῦ, οὕτως οὖσαν (50), ὥσπερ αὐτὴν καὶ πεποίηκεν αὐτήν.

A peregrinantur, et mare trajiciunt, ut litteras ediscant; nobis vero peregrinatione opus non est proter regnum cœlorum, neque ut virtutis causa mare trajiciamus. Jam olim quippe Dominus dixit: *Regnum Dei intra vos est* [44]. Virtus itaque nostra duntaxat voluntate opus habet, in nobis cum sit, ex nobisque consistat. Siquidem cum anima natura sua vim intelligendi habeat, hinc virtus consistit. Secundum naturam autem se habet anima, cum talis manet qualis est, facta vero est et bona et admodum recta. Quapropter Jesus Nave filius hæc populo præcipiebat: *Dirigite cor vestrum ad Dominum Deum Israel* [45]; et Joannes: *Rectas facite semitas vestras* [46]. Nam rectam esse animam, id est, intelligentiam esse prout creata est: contra vero cum declinavit, atque a natura deflexit, id dicitur B animi vitium. Nequaquam difficilis ergo res est: nam si prout conditi fuimus perseveremus, in virtute sumus; sin malis adhibeamus animum, ut mali judicabimur. Si extra nos perquirenda res esset, difficilis sane foret: quod si in nobis ipsis sit, sordidas caveamus cogitationes, Dominoque animam servemus, tanquam acceptum ab eo depositum; ut opus ipse suum agnoscat, cum talis ipsa fuerit, qualis ab eo condita est.

21. Ἔστω δὲ ἡμῖν ἀγὼν, ὥστε μὴ τυραννεῖν ἡμῶν θυμὸν, μηδὲ κρατεῖν ἡμῶν ἐπιθυμίαν. Γέγραπται γὰρ, ὅτι Ὀργὴ ἀνδρὸς δικαιοσύνην Θεοῦ οὐ κατεργάζεται· ἡ δὲ ἐπιθυμία, συλλαβοῦσα, τίκτει ἁμαρτίαν· ἡ δὲ ἁμαρτία, ἀποτελεσθεῖσα ἀπσκύει θάνατον. Οὕτω δὲ πολιτευόμενοι νήφωμεν ἀσφαλῶς· C καὶ, ὡς γέγραπται, πάσῃ φυλακῇ τηρῶμεν (51) ἑαυτῶν τὴν καρδίαν. Ἐχθροὺς γὰρ ἔχομεν δεινοὺς καὶ πανούργους, τοὺς πονηροὺς δαίμονας· καὶ πρὸς τούτους ἐστὶν ἡμῖν ἡ πάλη, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος· Οὐ πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχὰς, καὶ

21. Hoc item pugnemus, ne tyrannidem in nos occupet ira, nec dominetur nobis concupiscentia. scriptum est enim: *Ira viri justitiam Dei non operatur; concupiscentia autem cum conceperit, parit peccatum; peccatum vero, cum consummatum fuerit, generat mortem* [47]. Hac instituta vitæ ratione sedulo vigilemus, et, ut scriptum est [48], omni custodia **648** servemus cor nostrum. Hostes habemus formidandos et callidos, malignos scilicet et dæmones, et adversus illos colluctatio nobis est, ut ait Apostolus: *Non adversus carnem et sanguinem*; *sed adversus princi-*

VERSIO EVAGRII

rum quærant magistros: nobis vero nulla profiscendi, nulla transfretandi fluctus necessitas imminet, in omni sede terrarum constituta sunt regna cœlorum. Unde et Dominus in Evangelio ait: *Regnum Dei intra vos est*: virtus quæ in nobis est, mentem tantum requirit humanam. Cui enim dubium est, quin naturalis animæ puritas, si nulla fuerit extrinsecus sorde polluta, fons sit et origo omnium virtutum? Bonam eam necesse est creaverit bonus auctor. Quod si forte cunctabimur, audiamus Jesum filium Nave populo dicentem: *Rectum facite cor vestrum ad Dominum Deum Israel.* Nec Joannes dissonam tulit de virtute sententiam, prædicans: *Rectas facite semitas vestras* (52). Siquidem hoc est rectam esse animam, cum ejus principalis integritas nulla vitiorum labe maculatur. Si naturam mutavit, perversa tunc dicitur; si bona conditio servetur, et virtus est. Animam nostram commendavit nobis Deus: servemus depositum, quale accepimus: nemo causari potest extrinsecus situm, quod in se nascitur: facturam suam, qui fecit, agnoscat: opus suum inveniat, ut creavit: sufficit nobis naturalis ornatus: nec deturpes, homo, quod tibi largitio divina concessit: opera Dei immutare velle, polluere est.

21. Illud etiam sollicite providere debemus, ut tyrannicam iræ superemus insaniam, quia scriptum est: *Iracundia viris justitiam Dei non operatur*; et iterum: *Desiderium concipiens parit peccatum. quo perfecto, mors gignitur.* Divinæ vocis præceptum est, ut jugi custodia tueamur animam nostram, et ad pro-

[44] Luc. XVII, 21 [45] Josue XXIV, 23. [46] Matth. III, 4. [47] Jac. I, 20 15. [48] Prov. IV, 23.

(47) Colbertinus secundus, οὐδὲ ἀποδημιας.

(48) In Colbertino 2 μόνου deest. Reg. 2 habet μόνον.

(49) Colbertin. 2, ἔξωθεν ἡμῶν ἐστι τὸ πρᾶγμα. Infra Reg. 2 et Colbertin. 2, παραθήκην.

(50) Regius 2 et Colbertin. 2, οὖσαν τὴν ψυχὴν ὥσπερ.

D (51) Regius secundus et Colbert. 2, τηρήσωμεν. Infra iidem cum Colbertino 3, καὶ πρὸς τούτους. Editi et alii, καὶ πρὸς τούτοις. Mox ἐστὶν deest in Colbertino secundo.

(52) Sic ferme omnes manuscripti. Bollandus, *ejus.*

patus et potestates, mundi rectores tenebrarum harum, adversus spiritualia nequitiæ in cœlestibus [49]. Magna illorum turba in aere nobis proximo est, neque procul nobis sunt, magna quoque inter illos est discrepantia. De quorum natura et differentia multa dici pssent, ab aliis, nobis præstantioribus, pertractanda. Quod vero jam necessarie nobis incumbit, est nosse eorum adversum nos calliditates.

22. Primum itaque hoc nosse debemus dæmones appellari dæmones, non quod tales fuerint conditi: nihil enim mali condidit Deus: sed boni etiam ipsi facti sunt; lapsi vero a cœlesti sapientia, post in terra volutati, gentiles phantasiis deceperunt, invidiaque in nos Christianos ardentes, nihil non movent, ut cœlorum nobis aditum intercludant, ne eo nos ascendamus unde lapsi illi sunt. Quapropter multa oratione, multa exercitatione opus est, ut accepta quis per spiritum discretionis gratia, quæ illos spectant possit agnoscere: quinam scilicet illorum minus nequam, quinam nequiores sint: quo studio singuli eorum teneantur: qua quisque ratione prosternatur et ejiciatur. Multi sunt enim eorum doli, multi ad parandas insidias motus. Beatus certe Apostolus et ejus sectatores hæc probe norant cum dicerent: *Non enim ignoramus cogitationes ejus* [50]. Nos vero ex iis quas ab illis sumus experti tentationibus, mutuo debemus alii alios emendare. Ego itaque ut aliquam eorum assecutus experientiam, ut filiis loquor.

23. Si igitur viderint illi Christianos quoslibet,

πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τούτου (53), πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας, ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. Ὁλοὺς μὲν οὖν ἐστιν αὐτῶν ὁ ὄχλος ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς ἀέρι, καὶ μακρὰν οὐκ εἰσὶν ἀφ' ἡμῶν· πολλὴ δέ τίς ἐστιν ἐν αὐτοῖς ἡ διαφορά. Καὶ περὶ μὲν τῆς φύσεως αὐτῶν καὶ τῆς διαφορᾶς πολὺς ἂν εἴη λόγος, καὶ ἄλλων μειζόνων ἢ καθ' ἡμᾶς ἐστι τὸ τοιοῦτον διήγημα· τὸ δὲ νῦν κατεπεῖγον καὶ ἀναγκαῖον ἡμῖν, γνῶναί ἐστι μόνον τὰς καθ' ἡμῶν αὐτῶν πανουργίας.

22. Πρῶτον τοίνυν τοῦτο γινώσκωμεν (54), ὅτι οἱ δαίμονες οὐ καθ' ὃ δαίμονες καλοῦνται, οὕτω γεγόνασιν· οὐδὲν γὰρ κακὸν ἐποίησεν ὁ Θεός· ἀλλὰ καλοὶ μὲν γεγόνασι καὶ αὐτοί, ἐκπεσόντες δὲ ἀπὸ τῆς οὐρανίου φρονήσεως, καὶ λοιπόν περὶ τὴν γῆν καλινδούμενοι, τοὺς μὲν Ἕλληνας ἠπάτησαν ταῖς φαντασίαις, ἡμῖν δὲ τοῖς Χριστιανοῖς φθονοῦντες, πάντα κινοῦσι, θέλοντες ἐμποδίζειν ἡμᾶς τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀνόδου· ἵνα μὴ ὅθεν ἐξέπεσον αὐτοὶ ἀνέλθωμεν ἡμεῖς· Δι' ὃ καὶ πολλῆς εὐχῆς, καὶ ἀσκήσεώς ἐστι χρεία· ἵνα τις, λαβὼν διὰ τοῦ Πνεύματος χάρισμα διακρίσεως πνευμάτων, γνῶναι δυνηθῇ τὰ κατ' αὐτούς· καὶ τίνες μὲν αὐτῶν (55) εἰσιν ἔλαττον φαῦλοι, τίνες δὲ ἐκείνων φαμλότεροι, καὶ περὶ ποῖον ἐπιτήδευμα ἕκαστος αὐτῶν ἔχει τὴν σπουδήν, καὶ πῶς ἕκαστος αὐτῶν ἀνατρέπεται καὶ ἐκβάλλεται. Πολλὰ γὰρ αὐτῶν ἐστι τὰ πανουργεύματα, καὶ τὰ τῆς ἐπιβουλῆς κινήματα. Ὁ μὲν οὖν μακάριος Ἀπόστολος καὶ οἱ κατ' αὐτὸν ἤδεισαν τὰ τοιαῦτα λέγοντες· Οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοήματα ἀγνοοῦμεν· ἡμεῖς δὲ ἀφ' ὧν ἐπειράθημεν παρ' αὐτῶν, ὀφείλομεν ἀλλήλους ὑπ' αὐτῶν διορθοῦσθαι. Ἐγὼ γοῦν, ἐκ μέρους πεῖραν αὐτῶν ἔχων, ὡς τέκνοις (56) λέγω.

23. Οὕτοι μὲν οὖν, ἐὰν ἴδωσι καὶ *πάντας μὲν Χρι-*

VERSIO EVAGRII

fectum cum omni cautela et industria perducamus (58): quia exercitatos ad supplantandum habemus inimicos, dæmones scilicet contra quos nobis, secundum apostolicam contestationem, pugna sine fœdere est, ait etenim: *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principatus et potestates hujus mundi, et adversus spiritualia nequitiæ in cœlestibus.* Ingens eorum turba istum pervolat aerem, non procul a nobis hostium caterva discurrit. Et diversitatem quidem eorum non est meæ parvitatis exponere, sed hanc majoribus concedo rationem: quod autem in promptu est, et ignorare non expedit, dolos scilicet eorum adversum nos compositos, breviter indicabo.

22. Hoc primum debemus mentibus affigere, nihil Deum fecisse quod malum est, nec ab ejus constitutione (58) dæmonum cœpisse principium: perversitas ista, non naturæ, sed voluntatis est vitium. Boni etenim, utpote a Deo conditi, ex proprio mentis arbitrio ad terras ruere de cœlis, ibique in cœni sordibus volutati, gentilitatis impias constituere culturas: et nunc nostri (59) torquentur invidia, atque universa commovere non cessant, ne pristinis eorum sedibus succedamus. Diversa autem eorum et partita nequitia est, quidam enim ad summum noscendi verticem pervenere, alii ex comparatione pejorum videntur esse læniores (60): atque omnes pro possibilitate virium, diversa contra singulas causas sumpsere certamina. Idcirco necessarium est donum spirituum discernendorum a Domino petere, ut possimus tam fraudes eorum quam studia pervidentes, adversus disparem pugnam unum Dominicæ crucis elevare vexillum. Hoc munere Paulus accepto, docebat dicens: *Non enim ejus ignoramus astutias.* Ad cujus exemplum etiam nos oportet ex his quæ passi sumus, mutuis nos invicem instruere (61) sermonibus.

[49] Ephes. VI, 12. [50] II Cor. II, 11.

(53) Regius codex, σκότους τοῦ αἰῶνο ς τούτο.

(54) Sic Reg. 1, 2, et Colbert. 3. Editi, γινώσκομεν.

(55) Sic Reg. 2, et Colbert 2. In editis, αυτων deest.

(56) Ita omnes ferme manuscripti. Editi vero, σχων ὡς τέκνον.

(57) Sic manuscripti. Bollandus, *et ad perfectum eum omni cautela et astutia perducamus.* Mox manuscripti omnes, *sine fœdere.* Bollandus, *sine intermissio ne.*

(58) Sic manuscripti. Bollandus, *institutione.* Mox manuscripti, *principium.* Bollandus, *principia.*

(59) Sic mss. Bollandus vero, *de nobis.* Mox Bollandus, *universa mala*, sed vox, *mala*, deest in pluribus mss.

(60) Ita quidam manuscripti rectius, ni fallor, quam alii qui habent *leviores*, Infra quidam manuscripti, *divisa, contra singulas.*

(61) Quidam manuscripti, *instituere.*

στιανοὺς, μάλιστα δὲ μοναχοὺς, φιλοπονοῦντας καὶ προκόπτοντας, πρῶτον μὲν ἐπιχειροῦσι καὶ πειράζουσιν, ἐχόμενα τρίβου τιθέντες σκάνδαλα· σκάνδαλα δὲ αὐτῶν εἰσιν οἱ πονηροὶ λογισμοὶ (62). Οὐ δεῖ δὲ ἡμᾶς φοβεῖσθαι τὰς ὑποβολὰς αὐτῶν· εὐχαῖς γὰρ καὶ νηστείαις καὶ τῇ εἰς τὸν Κύριον πίστει πίπτουσιν εὐθὺς ἐκεῖνοι. Ἀλλὰ καὶ πεσόντες οὐ παύονται, αὖθις δὲ πάλιν προσέρχονται πανοῦργως καὶ δολίως. Ἐπειδὰν γὰρ ἐκ φανεροῦ καὶ ῥυπαρᾶς ἡδονῆς (63) μὴ δυνηθῶσιν ἀπατῆσαι τὴν καρδίαν, ἄλλως πάλιν ἐπιβαίνουσι· καὶ λοιπὸν φαντασίας ἀναπλάττοντες ἐκφοβεῖν προσποιοῦνται, μετασχηματιζόμενοι, καὶ μιμούμενοι γυναῖκας, θηρία, ἑρπετὰ, καὶ μεγέθη σωμάτων, καὶ πλῆθος στρατιωτῶν. Ἀλλ' οὐδὲ οὕτως δεῖ τὰς τούτων φαντασίας δειλιᾷν (64)· οὐδὲν γάρ εἰσιν, ἀλλὰ καὶ ταχέως ἀφανίζονται· ἐὰν μάλιστα τῇ πίστει καὶ τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ ἑαυτόν τις περιφράττῃ (65). Τολμηροὶ δέ εἰσι καὶ λίαν ἀναιδεῖς. Ἐὰν γὰρ καὶ οὕτως ἡττηθῶσιν, ἄλλῳ τρόπῳ πάλιν ἐπιβαίνουσι. Καὶ προσποιοῦνται μαντεύεσθαι, καὶ προλέγειν τὰ μεθ' ἡμέρας ἐρχόμενα, δεικνύειν τε ἑαυτοὺς ὑψηλοὺς ἄχρι τῆς στέγης φθάνοντας, καὶ πλατεῖς τῷ μεγέθει· ἵνα οὓς οὐκ ἠδυνήθησαν ἀπατῆσαι τοῖς λογισμοῖς, κἂν ταῖς τοιαύταις φαντασίαις ὑφαρπάσωσιν. Ἐὰν δὲ καὶ οὕτως εὕρωσι τὴν ψυχὴν ἠσφαλισμένην τῇ πίστει, καὶ τῇ ἐλπίδι τῆς διανοίας (66), λοιπὸν ἐπάγονται τὸν ἄρχοντα ἑαυτῶν.

A maximeque monachos laborare atque proficere, **649** primum aggressi tentant, et offendicula ponunt in via : quæ scilicet offendicula, sunt malæ cogitationes. Non est autem quod eorum suggestionibus terreamur : num precibus, jejuniis et fide in Dominum statim illi labuntur. Sed lapsi minime quiescunt, vafre quippe et callide rursum accedunt. Ubi enim palam per obscenas voluptates cor decipere nequeunt, alia aggrediuntur via, vanisque speciebus perterrere nituntur, variis assumptis formis mulierum, ferarum, reptilium, prægrandium corporum, militarium turmarum. Sed neque hæ illorum phantasiæ nobis sunt pertimescendæ; nihil enim cum sint, subito evanescunt, si maxime fide et signo crucis se quis munierit. Audaces porro sunt admodumque impudentes : nam si hoc modo B superentur, alio aggrediuntur. Vaticinandi enim se peritos simulant, atque ea prædicendi quæ postea futura sunt : affectantque se ita proceros exhibere, ut tectum attingant, magnaque sint latitudine ; ut quos cogitationibus decipere nequiverunt, hujusmodi portentis subornare possint. Quod si hic quoque animam inveniant fide atque spe firmatam, principem denique suum secum adducunt.

24. Καὶ φαίνεσθαι αὐτοὺς πολλάκις ἔλεγε τοιούτους, οἷον τὸν διάβολον τῷ Ἰὼβ ὁ Κύριος ἀπεκάλυψε, λέγων· Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ὡς εἶδος ἑωσφόρου. Ἐκ στόματος αὐτοῦ ἐκπορεύονται λαμπάδες καιόμεναι, καὶ διαῤῥιπτοῦνται ἰσχάραι (67) πυρός· ἐκ μυκτήρων αὐτοῦ ἐκπορεύεται καπνὸς καμίνου καιομένης πυρὶ ἀνθράκων. Ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἄνθρακες· φλὸξ δὲ ἐκ στόματος αὐτοῦ ἐκπορεύεται. Τοιοῦτος δὲ φαινόμενος ὁ τῶν δαιμονίων ἄρχων, ἐκφοβεῖ, καθὰ προεῖπον, μεγάλα λαλῶν ὁ πανοῦργος, ὡς πάλιν ἐξήλεγξεν αὐτὸν ὁ Κύριος, τῷ μὲν Ἰὼβ

24. Aiebatque tales sæpe videri, qualem Jobo diabolum revelavit Dominus his verbis : *Oculi ejus ut species diluculi. Ex ore ejus procedunt lampades ardentes, et projiciuntur quasi foci ignis. Ex naribus ejus procedit fumus camini ardentis igne carbonum : anima ejus carbones : flamma de ore ejus egreditur* [51]. Talis cum appareat dæmoniorum princeps, terrorem, uti dixi, veterator ille et magniloquus incutit, ut coarguit eum Dominus, Jobo quidem dicens : *Arbitratur ferrum quasi paleas, æs vero quasi lignum putridum, mare reputat quasi vas un-*

C

VERSIO EVAGRII.

23. Hostile illis contra omnes Christianos, maxime vero contra monachos (68), odium est, eorum semitis laqueos prætendunt, eorum mentes impiis atque obcenis cogitationibus nituntur evertere. Sed nihil vobis in hoc terroris incutiant, fidelium enim orationibus atque jejuniis ad Dominum statim corruunt. Nec tamen si paululum cessaverint, prorsus plenam putetis esse victoriam : solent etiam saucii gravius assurgere, et mutata arte pugnandi, cum in cogitatione nihil egerint, pavoribus terrent, assumentes nunc mulierum, nunc bestiarum, nunc serpentium formas, nec non et ingentia quædam corpora, et usque ad tectum domus porrectum caput, infinitas species et militum catervas. Quæ omnia ad primum quodque crucis signum evanescunt. His quoque agnitis fallaciarum modis, incipiunt præsagire, et futurorum dierum eventus velle prædicere, cumque et in his contempti fuerint, ipsum jam nequitiæ suæ principem, ac totius mali summitatem ad subsidium sui certaminis vocant.

24. Crebro denique Antonius talem a se visum diabolum asserabat, qualem et beatus Job, Domino revelante, cognoverat. *Oculi ejus ac si species luciferi, ex ore ejus procedunt lampades incensæ, crines quoque incendii sparguntur, et ex naribus ejus fumus egreditur, quasi fornacis æstuantis ardore carbonum:*

[51] Job XLI, 9-11.

(62) In Colbertino 2, οἱ πονηροὶ λογισμοὶ deest. Reg. 2, οἱ ῥυπαροὶ λογισμοὶ. Mox editi cum quibusdam manuscriptis, τὰς ἀπειλάς. Reg. 1, Colbertin. 1, 2, et Vatican., τὰς ἐπιβουλάς. Reg. 2, τὰς ὑποβουλάς.

(63) Quidam mss., καὶ ῥυπαρῶς δι' ἡδονῆς.

(64) Colbert. 2, διὰ τὰς τούτων φαντασίας δειλιᾷν ὀφείλομεν.

(65) Sic Reg. 2 et Colbert. 2. Editi vero, περιφάττει. Infra Regius 2 et Colbertin. 2, μεθ' ἡμέρας. Editi et alii, μεθ' ἡμέραν.

(66) Sic Regius secundus et Colbertinus secundus. Editi et alii, μετανοίας. Infra πολλάκις deest in Colbertino secundo. Mox in editis post τοιούτους legebatur εἶναι, quæ vox cum desit in Regio secundo et Colbertino secundo, et superflua videatur, expuncta a nobis est.

(67) Sic manuscripti Editi vero ὡς ante ἐχάραι habent. Infra hæc, ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἄνθρακες, desunt in editis et in quibusdam mss. Paulo post Reg. 1, μαινόμενος pro φαινόμενος.

(68) Post, *monachos*, Bollandus habet, *et virgines Christi*, quæ desunt in omnibus mss. Infra quidam mss., *fidelibus enim*.

quentarium, et tartarum abyssi quasi captivum, abyssum æstimavit quasi ambulacrum [52]; per prophetam autem: *Dixit inimicus: Persequar et comprehendam* [53]; et per aliam iterum: *Universam terram comprehendam manu mea quasi nidum, et quasi derelicta ova tollam* [54]. **650** Talia illi jactitant, et se facturos promittunt, ut pios circumveniant. Sed ne has quidem ejus phantasias oportet nos qui fideles sumus reformidare, nec ejus attendere vocibus. Mentitur quippe, nihilque prorsus veri loquitur. Nam licet talia et tam multa audacter locutus sit, quasi draco a Salvatore hamo tractus est, et quasi jumentum, capistrum naribus accepit, ac velut fugitivus nares annulo vinctas habet, et labia armilla perforata. Ligatusque est a Domino tanquam passer, ut illudatur a nobis [55]. Positi autem sunt cum ipse, tum socii dæmones, quasi scorpiones et serpentes, ut conculcentur a nobis Christianis [56]. Cujus rei argumentum illud est, quod nos jam vitæ instituto ipsi adversario utamur. Nam qui minatus fuerat se exsiccaturum mare, et orbem terrarum comprehensurum, is jam non valet exercitationem vestram impedire, sed neque me contra se loquentem cohibere. Ne verbis itaque ejus adhibeamus animum, mentitur enim: neve phantasias ejus, vanissimas sane, pertimescamus. Non verum quippe lumen in illis apparet; sed præludia potius et imagines ignis ipsis parati: et in quibus illi exurendi sunt flammis, in iisdem homines perterrere conantur. Apparent revera, sed evanescunt illico: nemine quidem læso fidelium, imo ipsi imaginem ferunt ignis a quo demum excipiendi sunt. Quare nec ea illi ratione sunt extimescendi: vana quippe per Christi gratiam sunt omnia eorum molimina.

A λέγων· Ἥγηται μὲν γὰρ σίδηρον ἄχυρα, χαλκὸν δὲ ὥσπερ ξύλον σαθρόν· ἥγηται δὲ θάλασσαν ὥσπερ ἐξάλειπτρον, τὸν δὲ τάρταρον τῆς ἀβύσσου ὥσπερ αἰχμάλωτον· ἐλογίσατο ἄβυσσον ὡς περίπατον· διὰ δὲ τοῦ προφήτου· Εἶπεν ὁ ἐχθρός· Διώξας καταλήψομαι· καὶ πάλιν δι' ἑτέρου· Τὴν οἰκουμένην ὅλην καταλήψομαι τῇ χειρί μου, ὡς νεοσσιάν, καὶ ὡς καταλελειμμένα ᾠὰ ἀρῶ. Καὶ ὅλως τοιαῦτα κομπάζειν ἐπιχειροῦσι, καὶ ἐπαγγέλλονται ταῦτα, ὅπως (69) ἀπατήσωσι τοὺς θεοσεβοῦντας. Ἀλλ' ἡμᾶς οὐδ' οὕτως πάλιν χρὴ τοὺς πιστοὺς τάς τε φαντασίας αὐτοῦ φοβεῖσθαι, καὶ ταῖς φωναῖς αὐτοῦ προσέχειν. Ψεύδεται γὰρ, καὶ οὐδὲν ὅλως ἀληθὲς λαλεῖ. Ἀμέλει τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα λαλῶν καὶ θρασυνόμενος, ὡς μὲν ὄρακων εἱλκύσθη, τῷ ἀγκίστρῳ
B παρὰ τοῦ Σωτῆρος, ὡς δὲ κτῆνος φορβαίαν (70) ἔλαβε περὶ τὰς ῥῖνας, ὡς δὲ ὀραπέτης κρίκῳ δέδεται τοὺς μυκτῆρας, καὶ ψελλίῳ τετρύπηται τὰ χείλη. Καὶ δέδεται μὲν παρὰ τοῦ Κυρίου ὡς στρουθίον, εἰς τὸ καταπαίζεσθαι παρ' ἡμῶν· τέθεινται δὲ αὐτός τε καὶ οἱ σὺν αὐτῷ δαίμονες, ὡς σκορπίοι καὶ ὄφεις, εἰς τὸ καταπατεῖσθαι παρ' ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν. Καὶ τούτου γνώρισμα (71), τὸ νῦν ἡμᾶς πολιτεύεσθαι κατ' αὐτοῦ. Ὁ γὰρ τὴν θάλασσαν ἐπαγγελλόμενος ἐξαλείφειν καὶ τὴν οἰκουμένην καταλαμβάνειν, ἰδοὺ νῦν οὐ δύναται κωλῦσαι τὴν ἄσκησιν ὑμῶν, ἀλλ' οὐδὲ ἐμὲ λαλοῦντα κατ' αὐτοῦ. Μὴ τοίνυν προσέχωμεν οἷς ἂν λαλῇ (ψεύδεται γάρ), μηδὲ δειλιῶμεν αὐτοῦ τὰς φαντασίας, ψευδεῖς καὶ αὐτὰς τυγχανούσας. Οὐ γὰρ φῶς
C ἐστιν ἀληθὲς τὸ φαινόμενον ἐν αὐταῖς (72)· τοῦ δὲ ἡτοιμασμένου πυρὸς αὐτοῖς μᾶλλον τὰ προοίμια καὶ τὰς εἰκόνας φέρουσι· καὶ ἐν οἷς κατακαίεσθαι μέλλουσιν, ἐν τούτοις ἐκφοβεῖν τοὺς ἀνθρώπους πειράζουσιν. Ἀμέλει φαίνονται, καὶ παρ' αὐτὰ πάλιν ἀφανίζονται· βλάψαντες μὲν οὐδένα τῶν πιστῶν, φέροντες

VERSIO EVAGRII.

anima ejus ut pruna, flamma vero ex ore ejus glomeratur. Cum hujusmodi terroribus visus est princeps dæmonum, inquit Antonius, et ingentia sæpe, ut dixi, promittens, impietatis suæ defurit lingua magniloqua: de qua Dominus triumphavit, ad Job dicens: *Arbitratur enim ferrum ut paleas, æramentum ut lignum putridum, maria ut erasa* (73), *tartarum profundi tanquam captivum æstimavit, ubyssum ut deambulatorium:* per prophetam quoque increpat, dicens: *Persequens comprehendam et omnem orbem terrarum manu mea ut nidum oblinebo, et ut ova derelicta auferam.* Sic iniquus funereas evomens voces, bene viventium aliquos frequenter illaqueat, sed hos nec ejus pollicitationibus credere, nec minas formidare debemus: fallit enim semper (74) nihilque verum promittit. Nam si non mendacia cuncta loqueretur, quomodo talia et tam infinita promittens hamo crucis ut draco aduncatus a Domino est, et capistro ligatus ut jumentum, et quasi mancipium fugitivum vinctus circulo, et armilla labia perforatus, nullum omnino fidelium devorare permittitur? Nunc miserabilis, ut passer ad ludum irretitus a Christo est; nunc comites suos quasi scorpiones et serpentes, calcaneo Christianorum substratos gemit: ille qui universa maria a se delata plaudebat: ille qui orbem terrarum manu sua teneri pollicebatur, ecce a vobis vincitur, ecce me adversum se prohibere non potest disputantem (75). Contemnenda est, filioli, penitus cum inanibus verbis superba jactatio (76): fulgor ille quo lucere se simulat, non veri splendor est luminis; sed quibus arsurus est indicat flammas: nam dicto citius recedens, suarum secum refert simulacra pœnarum.

[52] Job XLI, 18-21. [53] Exod. XV, 9. [54] Isa, X, 14. [55] Job XL, 19-24. [56] Luc. X, 19.

(69) Regius 2, et Colbert. 2, τάχῃ πῶς. Infra γρῇ deest in editis, sed habetur in mss. pene omnibus.

(70) Sic editi, et Regius secundus, et Græcus Scripturæ textus. At Colbert. 1. φορβειάν. Reg. 1 et Colbertin. 2. 3, φορβέαν. Infra Colbertin. 2, ψελλίφ, alii ψελίφ.

(71) Colbertinus secundus, καὶ τοῦτο γνώρισμα. Infra idem, ἄσκησιν ἡμῶν.

(72) Regius secundus, φαινόμενον ἐν αὐτοῖς. Colbertin. 2, φαινόμενον αὐτοῖς. Reg. 1, φαινόμενον παρ' αὐτοῖς. Editi et alii, φαινόμενον ἐν αὐταῖς.

(73) Sic quidam mss. Bollandus, *ut terra*, alii mss., *ut aera*, quæ postrema non quadrant cum Græcis.

(74) Sic manuscripti. Bollandus vero, *frequenter.*

(75) Hæc multum breviat Evagrius.

(76) Sic omnes manuscripti. Bollandus vero, *superba jactantia.*

δέ μεθ' ἑαυτῶν τὴν ἀφομοίωσιν τοῦ μέλλοντος αὐτοὺτ δέχεσθαι πυρός. Ὅθεν οὐδὲ οὕτως φοβεῖσθαι τούτους προσήκει · πάντα γὰρ αὐτῶν διὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ χάριν εἰς οὐδέν ἐστι τὰ ἐπιτηδεύματα.

25. Δόλιοι δέ εἰσι καὶ ἕτοιμοι πρὸς πάντα μεταβάλλεσθαι καὶ μετασχηματίζεσθαι. Πολλάκις γοῦν καὶ ψάλλειν μετ' ᾠδῆς προσποιοῦνται μὴ φαινόμενοι, καὶ μνημονεύουσι τῶν ἀπὸ τῶν Γραφῶν λέξεων · ἔστι δὲ ὅτε καὶ ἀναγινωσκόντων ἡμῶν, εὐθὺς ὥσπερ ἠχὼ λέγουσιν αὐτοὶ τὰ αὐτὰ πολλάκις ἅπερ ἀνέγνωσται (77) · καὶ κοιμωμένους ἡμᾶς διεγείρουσιν εἰς προσευχάς · καὶ τοῦτο συνεχῶς ποιοῦσι, σχεδὸν μὴ ἐπιτρέποντες ἡμῖν μηδὲ κοιμᾶσθαι. Ἔστι δὲ ὅτε καὶ ἀποτυποῦντες ἑαυτοὺς εἰς σχήματα μοναχῶν, ὡς εὐλαβεῖς προσποιοῦνται λαλεῖν (78), ἵνα τῷ ὁμοίῳ σχήματι πλανήσωσι, καὶ λοιπὸν ἔνθα θέλουσιν ἑλκύσωσι τοὺς ἀπατηθέντας παρ' αὐτῶν. Ἀλλ' οὐ χρὴ προσέχειν αὐτοῖς, κἂν εἰς προσευχὴν διεγείρωσι, κἂν συμβουλεύωσι μηθ' ὅλως ἐσθίειν, κἂν κατηγορεῖν καὶ ὀνειδίζειν (79) προσποιῶνται, ἐν οἷς ποτε συνέγνωσαν ἡμῖν. Οὐ γὰρ δι' εὐλάβειαν ἢ ἀλήθειαν ταῦτα ποιοῦσιν, ἀλλ' ἵνα τοὺς ἀκεραίους εἰς ἀπόγνωσιν ἐνέγκωσιν, καὶ ἀνωφελῆ τὴν ἄσκησιν εἴπωσι, ναυτιᾶσαί τε ποιήσωσι (80) τοὺς ἀνθρώπους, ὡς φορτικοῦ καὶ βαρυτάτου ὄντος τοῦ μονήρους βίου, καὶ ἐμποδίσωσι τοὺς κατ' αὐτῶν πολιτευομένους.

26. Ὁ μὲν οὖν προφήτης ἀποσταλεὶς παρὰ τοῦ Κυρίου, ἐταλάνιζε τοὺς τοιούτονς λέγων · Οὐαὶ ὁ ποτίζων τόν πλησίον αὐτοῦ ἀνατροπὴν θολεράν. Τὰ γὰρ τοιαῦτα ἐπιτηδεύματα καὶ ἐνθυμήματα ἀνατρεπτικὰ τῆς εἰς ἀρετὴν φερούσης ἐστὶν ὁδοῦ. Ὁ δὲ Κύριος αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ, καίτοι τἀληθῆ λέγοντας τοὺς δαίμονας (ἀληθῆ γὰρ ἔλεγον· Σὺ εἶ ὁ Υἱὸς Θεοῦ) ὅμως ἐφίμου, καὶ λαλεῖν ἐκώλυε, μή ποτε μετὰ τῆς ἀληθείας καὶ τὴν ἰδίαν κακίαν ἐπισπείρωσι, καὶ ἵνα καὶ ἡμᾶς συνεθίσῃ, μηδέποτε τοῖς τοιούτοις προσέχειν, κἂν δοκῶσι τάληθῆ λέγειν · καὶ γὰρ ἀπρεπὲς, ἔχοντας ἡμᾶς τὰς ἁγίας Γραφὰς, καὶ τὴν παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἐλευθερίαν, διδάσκεσθαι παρὰ τοῦ διαβόλου, τοῦ μὴ τηρήσαντος τὴν ἰδίαν τάξιν, ἀλλ' ἕτερα ἀνθ' ἑτέρων φρονήσαντος. Διὰ τοῦτο καὶ λαλοῦντα τοῦτον τὰσ ἀπὸ τῶν Γραφῶν λέξεις κωλύει λέγων · Τῷ δὲ ἁμαρτωλῷ εἶπεν ὁ Θεός · Ἵνα τί σὺ ἐκδιηγῇ τὰ

A 25. Dolosi sunt etiam, atque parati ad omnem se formam atque speciem transferre. Plerumque etenim se psalmos canere simulant, licet minime videantur, memorantque Scripturarum verba. Sæpenumero nobis legentibus, quæ nos legimus statim quasi echo repetunt ipsi : dormientes nos ad preces excitant : quod frequenter illi agunt, ut propemodum dormire non sinant. Aliquando, specie monastici habitus assumpta, quasi pii viri loquuntur, ut habitus similitudine decipiant, atque decepto demum quo voluerint trahant. **651** Verum audiendi non sunt, etsi ad orandum excitent, etsi hortentur ut nihil prorsus comedamus, etiamsi accusare aut convitiari videantur, de quibus conscii nobis sunt. Non enim pietatis aut veritatis studio hæc agunt; sed ut simpliciores ad desperationem deducant : B inutilemque dicant asceticam vitam, nauseamque hominibus afferant monasticæ vitæ, tanquam oneresæ et molestissimæ : et eam exercentibus impedimento sint.

26. Propheta itaque a Domino missus, miseros illos pronuntiat his verbis : *Væ illi qui potum dat proximo suo subversionem turbidam* [57]. Ejusmodi enim molimina atque cogitationes, viam ferentem ad vitam subvertunt. Dominus vero, quanquam vera dicerent dæmones (vere quippe dicebant : *Tu es Filius Dei* [58]), os tamen obturabat, ac silentium indicebat illis, nequando veritati malignitatem miscerent suam, utque nos assuesceret nunquam C illis adhibere animum, etsi vere dicere viderentur. Indecorum quippe esset, cum sanctas habeamus Scripturas, et, qua donati sumus a Salvatore, libertatem, a diabolo doceri, qui proprium non servavit ordinem, et ab alia in aliam sententiam mutatus est. Quare illum Scripturarum dicta loquentem prohibet, dicens : *Peccatori autem dixit Deus Quare tu enarras justitias meas, et assumis testa-*

VERSIO EVAGRII.

25. Solent etiam cum modulatione non apparentes (81) psallere : proh nefas ! ad hæc et impuro ore sacra Scripturarum eloquia meditantur. Frequenter legentibus nobis, quasi echo ad extrema verba respondent : dormientes quoque excitant ad orandum, ut totius noctis somnum eripiant : plerosque etiam in monachorum nobilium habitu coercent (82), et pristina, quibus conscii sunt, peccata imputant. Sed spernendæ sunt eorum increpationes, et admonitiones jejunandi, vigiliarum quoque fraudulenta suggestio : ob id enim familiares nobis species assumunt, ut affinitate virtutum nocentes, facilius virus interserant et innocentes quosque per speciem honestatis elidant : impossibile postea durumque hoc studium prædicant, ut dum onerosum esse videtur quod cœptum est, ex desperatione tædium, et ex tædio succedat ignavia.

26. Idcirco propheta missus a Domino, luctuosa denuntians, sublimi vore dicebat : *Væ qui potat proximum suum subversione turbida* ! Hujusmodi enim exhortamenta, depravatoria sunt itineris quod ducit ad cœlum. Idcirco cum venisset Dominus ad terras, et vera de eo dæmones inviti prædicarent (vere enim

[57] Habac. II, 15. [58] Luc. IV, 41.

(77) Sic Colbert. 2, quem sequimur, quod magis cum Evagrio quadret quam editi qui habent, ταῦτα ἅπερ ἀνέγνωμεν· Πολλάκις δέ. Infra idem solus, ἐγείρουσι εἰς προσευχὴν σχεδὸν μή, mediis omissis.

(78) Regius 1 et Colbert. 2, ψάλλειν.

(79) Sic manuscripti. Editi vero, οὐδίζειν, male.

(80) Ita Regius secundus et Colbertinus secundus. Editi, ποιήσαντες.

(81) Ita omnes manuscripti, cum Græco. Bollandus, *nonnunquam apparentes*.

(82) Sic manuscripti quidam, Editi vero, *plerosque etiam, dum se in monachorum nobilium habitu transferunt, monachos coercent*.

mentum meum per os tuum [59] Nihil enim non agunt, effutiunt, tumultuantur, turbant, nulla non simulatione utuntur, simpliciores ut decipiant. Strepitus edunt, effuse rident, sibilant : si nemo attendat, flent demum atque lamentantur quasi superati.

27. Dominus ergo, utpote Deus, os dæmonibus obturabat : nos vero a sancti eruditos, par est imitari illos, et illorum æmulari fortitudinem. Namque illi hæc cum cernerent, aiebant : *Cum consisteret peccator adversum me, obmutui et humiliatus sum et silui a bonis*[60]; et rursum : *Ego autem tanquam surdus non* **652** *audiebam, et sicut mutus non aperiens os suum. Et factus sum sicut homo non audiens*[61]. Nos itaque illos, utpote nobis alienos, ne audiamus, ne morem geramus illis, quamvis ad orationem excitent, quamvis de jejuniis loquantur; sed potius exercitationis nostræ proposito attendamus, nec ab illis decipiamur dolose omnia agentibus. Neque timendi sunt etiamsi invadere videantur, etiamsi minitentur mortem : imbecilli namque cunt sint, comminari solum possunt et nihil præterea.

28. Hactenus brevi hac de re locutus, fusius posthac dicere non pigeat : hæc enim vos monere ad tutelam conferet. Domino huc adveniente, cecidit inimicus, ejusque vires fractæ sunt.Quare nihil cum possit, velut tyrannus, collapsus licet, nunquam quiescit, sed verbis saltem interminatur ; quod vestrum cuique cogitandum est ; et sic pote-

A δικαιώματά μου, καὶ ἀναλαμβάνεις τὴν διαθήκην μου διὰ στόματός σου ; Πάντα γὰρ ποιοῦσι, καὶ λαλοῦσι, καὶ θορυβοῦσι, καὶ ὑποκρίνονται (83), καὶ ταράττουσι πρὸς ἀπάτην τῶν ἀκεραίων. Καὶ κτύπους γοῦν ποιοῦσι, καὶ γελῶσιν ἀφρόνως καὶ συρίττουσιν · ἂν δὲ μή τις αὐτοῖς προσέχῃ, λοιπὸν κλαίουσι καὶ θρηνοῦσιν ὡς ἡττηθέντες.

27. Ὁ μὲν οὖν Κύριος ὡς Θεὸς (84) ἐφίμου τοὺς δαίμονας · ἡμᾶς δὲ, μαθόντας ἀπὸ τῶν ἁγίων, πρέπει κατ' ἐκείνους ποιεῖν, καὶ μιμεῖσθαι τὴν ἀνδρίαν αὐτῶν. Καὶ γὰρ κἀκεῖνοι ταῦτα βλέποντες ἔλεγον · Ἐν τῷ συστῆναι τὸν ἁμαρτωλὸν ἐναντίον μου, ἐκωφώθην, καὶ ἐταπεινώθην, καὶ ἐσίγησα ἐξ ἀγαθῶν · καὶ πάλιν · Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ κωφὸς οὐκ ἤκουον, καὶ ὡσεὶ ἄλαλος οὐκ ἀνοίγων τὸ στόμα αὐτοῦ. B Καὶ ἐγενήθην (85) ὡσεὶ ἄνθρωπος οὐκ ἀκούων. Οὐκοῦν καὶ ἡμεῖς μήτε ἀκούωμεν αὐτῶν ὡς ἀλλοτρίων ὄντων ἡμῶν, μήτε ὑπακούωμεν αὐτῶν, κἂν εἰς εὐχὴν ἐγείρωσι, κἂν λαλῶσι περὶ νηστειῶν · τῇ δὲ προθέσει τῆς ἀσκήσεως ἑαυτῶν μᾶλλον προσέχωμεν, καὶ μὴ παρ' ἐκείνων ἀπατώμεθα πάντα πραττόντων μετὰ δόλου. Οὐ δεῖ δὲ φοβεῖσθαι αὐτοὺς, κἂν ἐπέρχεσθαι δοκῶσι, κἂν θάνατον ἀπειλῶσιν · ἀσθενεῖς γάρ εἰσι, καὶ οὐδὲν δύνανται, ἢ μόνον ἀπειλεῖν.

28. Ἤδη μὲν οὖν περὶ τούτου παρερχόμενος εἴρηκα · καὶ νῦν δὲ πλατύτερον εἰπεῖν τὰ περὶ αὐτῶν οὐκ ὀκνητέον · ἀσφαλὴς γὰρ ὑμῖν ἡ ὑπόμνησις ἔσται. Ἐπιδημήσαντος τοῦ Κυρίου, πέπτωκεν ὁ ἐχθρὸς, καὶ ἠσθένησαν αἱ δυνάμεις αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο γοῦν μηδὲν δυνάμενος ὅμως ὡς τύραννος (86), καὶ πεσὼν οὐκ ἠρεμεῖ, ἀλλὰ κἂν λόγοις μόνον ἀπειλεῖ · καὶ τοῦτο ἕκα-

VERSIO EVAGRII

dicebant : *Tu es Christus Filius Dei vivi*), vociferantium ora claudebat, qui vinctas **hominum linguas** solvebat, ne cum præconio **veri perversitatis** venena miscerent, et ut nos ejus exemplo, **etiamsi** profutura suaderent, in nullo **his commodaremus assensum. Quia** profecto non congruit nos **post libertatem** a Domino concessam et Scripturarum præcepta vitalia, a diabolo vivendi **capere consilia, qui suum** deserens ordinem, sacrum Christi temeravit imperium, propterea etiam Dominus eum de **Scripturis** loquentem jubebat tacere, quia *peccatori dicit Deus : Quare tu enarras justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum ?* Omnia dæmones simulant : colloquuntur sæpe cum fratribus, **sæpe cum** turba (87) inconditos excitant sonitus, manus apprehendunt, sibilant, insipienter cachinnant, **ut vel** in puncto peccati Christianum pectus introeant, cumque ab universis fuerint repulsi, **ad extremum debilitatem** suam lamentatione testantur.

27. Et Dominus quidem quasi Deus, et suæ conscius majestatis, obmutescere his **imperabat : nos** autem vestigiis sanctorum inhærentes, eamdem gradiamur viam, qui memoratas subtilius fallacias pervidentes, canebant : *Cum consisteret adversum me peccator, obmutui et humiliatus sum, et silui a bonis;* et iterum *: Ego vero tanquam surdus non audiebam, et sicut mutus non aperiens os suum, et factus sum ut homo non audiens.* Christus silentium, ut Dominus, imperavit, nos diabolo nihil credamus, et **vincemus: si orare** compellunt, si jejunia suadent, non ex eorum nos monitis, sed ex nostra **consuetudine dirigamus** (88). Denique etiam si irruentes mortem nobis intentare videantur, ridendi potius **sunt quam** timendi ; quia, cum sint debiles, minantur cuncta, nec faciunt.

28. Equidem de istis jam transitorie me dixisse memini, tamen eadem nunc explicanda **sunt latius,** quia non mediocrem affert repetitio cautelam. Adveniente Domino destructus est inimicus, et **omne** penitus ejus robur elanguit. Propter quod pristinæ virtutis memor, quasi tyrannus jam senescens, **cum**

[59] Psal. XLIX, 16. [60] Psal. XXXVIII, 2. [61] Psal. XXXVII, 14.

(83) Colbert 2 et Reg. 2, καὶ λαλοῦσι, καὶ θορυοοῦσι, καὶ ὑποκρίνονται. In editis hæc. καὶ λαλοῦσι, καὶ θορυβοῦσι, desunt. Infra Regius primus, secundus et Colbertinus secundus, ἀφρόνως, ut legit Evagrius. Editi vero et alii, ἀφθόνως. Evagrius habet, *manus apprehendunt*, quod non comparet in Græco.

(84) Sic omnes ferme mss. et Evagrius. Editi ὁ Θεός.

(85) Regius 1, 2, ἐγενόμην. Infra Colbert. 2, εἰς προσευχήν. Paulo post idem, τῆς ἀσκήσεως ἡμῶν.

(86) Sic Regius secundus et Colbertin. 2. Editi, ὁ τύραννος. Infra Regius secundus ἔκστος ἡμῶν. Mox post λογιζέσθω legebatur οὕτως in editis et quibusdam mss., sed deest in Regio 1, 2, et in Colbertino secundo.

(87) Manuscripti quidam *sæpe conturbant et.*

(88) Sic manuscripti omnes. Bollandus vero, *id agamus.*

στος ὑμῶν λογιζέσθω, καὶ δύναται καταφρονεῖν τῶν δαιμόνων. Εἰ μὲν οὖν τοιούτοις σώμασιν ἦσαν ἐνδεθέντες, ὥσπερ ἐσμὲν ἡμεῖς, δυνατὸν ἦν αὐτοῖς λέγειν, ὅτι Κρυπτομένους μὲν τοὺς ἀνθρώπους οὐχ εὑρίσκομεν, εὑρόντες δὲ βλάπτομεν. Ἠδυνάμεθα δὲ καὶ ἡμεῖς κρυπτόμενοι λανθάνειν αὐτοὺς, κλείοντες κατ' αὐτῶν θύρας. Εἰ δὲ οὐκ εἰσὶν οὕτως, ἀλλὰ κεκλεισμένων τῶν θυρῶν εἰσελθεῖν δύνανται, καὶ ἐν τῷ παντὶ ἀέρι τυγχάνουσιν αὐτοί τε καὶ ὁ τούτων πρῶτος διάβολος· εἰσὶ δὲ κακοθελεῖς καὶ πρὸς τὸ βλάπτειν ἕτοιμοι, καὶ, ὡς εἶπεν ὁ Σωτὴρ, ἐξ ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνος ἐστὶν ὁ τῆς κακίας πατὴρ διάβολος· ζῶμεν δὲ νῦν ἡμεῖς καὶ μᾶλλον κατ' αὐτοῦ πολιτευόμεθα· δῆλοί εἰσι (89) μηδὲν ἰσχύοντες. Οὔτε γὰρ τόπος αὐτοὺς εἰς τὸ ἐπιβουλεύειν κωλύει, οὔτε φίλους ἡμᾶς ὁρῶσιν ἑαυτῶν, ἵνα φείσωνται, οὔτε φιλάγαθοί εἰσιν, ἵνα διορθώσωνται· ἀλλὰ καὶ μᾶλλόν εἰσι πονηροί· καὶ οὐδὲν αὐτοῖς ἐστι περισπούδαστον (90) ὡς τὸ βλάπτειν τοὺς φιλαρέτους καὶ θεοσεβοῦντας. Διὰ δὲ τὸ μηδὲν δύνασθαι ποιεῖν, διὰ τοῦτο οὐδὲν ποιοῦσιν, ἢ μόνον ἀπειλοῦσιν· εἰ γὰρ ἠδύνοντο, οὐκ ἂν ἔμελλον, ἀλλ' εὐθὺς ἐνήργουν τὸ κακόν, ἑτοίμην ἔχοντες εἰς τοῦτο τὴν προαίρεσιν, καὶ μάλιστα καθ' ἡμῶν. Ἰδοὺ γοῦν νῦν συνελθόντες κατ' αὐτῶν λαλοῦμεν, καὶ ἴσασιν, ὅτι, προκοπτόντων ἡμῶν, ἀσθενοῦσιν αὐτοί. Εἰ τοίνυν εἶχον ἐξουσίαν, οὐδένα ἂν ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν ἀφῆκαν ζῆν· βδέλυγμα γὰρ ἁμαρτωλῷ θεοσέβεια. Ἐπειδὴ δὲ οὐδὲν δύνανται (91), διὰ τοῦτο μᾶλλον ἑαυτοὺς τιτρώσκουσιν· ὅτι μηδὲν δύνανται ποιεῖν ὧν ἀπειλοῦσιν. Ἔπειτα κἀκεῖνο λογίζεσθαι χρὴ, πρὸς τὸ μὴ φοβεῖσθαι τούτους· εἰ τὸ δυνατὸν ὑπῆρχεν αὐτοῖς, οὐκ ἂν ἦρχοντο μετ' ὄχλου, οὐδὲ φαντασίας ἐποίουν, οὐδὲ μετασχηματιζόμενοι ἐμεθόδευον· ἀλλ' ἤρκει καὶ μόνον ἐλθεῖν ἕνα, καὶ ποιῆσαι τοῦτο ὅπερ δύναται καὶ βούλεται· καὶ μάλιστα ὅτι πᾶς ὁ τὴν ἐξουσίαν ἔχων οὐ μετὰ φαντασίας ἀναιρεῖ, οὐδὲ τοῖς ὄχλοις ἐκφοβεῖ, ἀλλ' εὐθὺς ὡς βούλεται (92) τῇ ἐξουσίᾳ καταχρᾶται. Ἀλλ'

rit dæmones contemnere. Quod si iisdem illi corporibus illigati essent quibus nos sumus, dicere sane possent : Latentes homines non invenimus, quos si inveniremus læderemus utique. Possemus item nos occultantes, occlusis januis latere illis. Sed cum secus se res habeat, nam clausis etiam januis ingredi possunt, in totoque aere versantur tam illi quam princeps eorum diabolus, suntque illi ad malum damnumque inferendum parati, et, ut ait Salvator [62], ab initio homicida est malitiæ pater diabolus,nosque jam vivimus, imo adversum illos vitam instituimus nostram ; palam est illos nihil virium habere. Non enim locus eorum insidiis obstat : neque nos sibi amicos cernunt, ut parcant nobis, nec æqui bonique amantes sunt, ut corrigant; imo potius maligni sunt, nihilque ita curant, ut virtutis pietatisque studiosos lædere. Ideo autem nihil faciunt quod nihil possint nisi comminari, nihil cunctaturi si possent, sed statim malum inferrent, quod promptam hac in re habeant voluntatem, contra nos potissimum. Ecce jam congregati contra ipsos loquimur, noruntque se progressu nostro debilitari. Certe, si potestatem haberent, neminem **653** nostrum Christianorum vivere concederent : nam exsecratio peccatori est pietas erga Deum [63].Cum nihil possint autem, sese vulnerant,quod nihil minarum suarum exsequi valeant. Illud propterea cogitandum ut illos minime reformidemus : si potestas sibi esset, non cum tumultu, non cum phantasiis accederent,non mutata forma insidias pararent : sed satis foret accedere unum, qui quod posset atque vellet, confiteret : cum maxime quisquis potestatem habet, non cum vana apparens specie occidat, neque tumultu terrefaciat, sed protinus arbitratu suo propria utatur potestate. Sed dæmones nihil cum valeant, quasi in scena ludunt, immutata forma, terrentque pue-

VERSIO EVAGRII.

ruisse se videat, in perniciem grassatur humanam, nec tamen potest firmum Deo pectus cogitationum et cæterarum fraudum arte pervertere. Nam luce clarius est quoniam adversarii nostri, cum nec humana carne sint septi, ut causari valeant idcirco nos a se non posse superari,quia clauso ostio introire non valeant : et revera si fuissent hoc fragili corpore colligati, obserato introitu, iisdem negaretur accessus : cum autem, ut diximus, hoc impedimento sint liberi, et obstructa penetrent, atque in omni licenter volitent aere ; manifestum est ob enervationem eorum permanere corpus Ecclesiæ illæsum. Denique satellites impii cum principe suo diabolo,quem Salvator in Evangelio homicidam et patrem malitiæ ab initio fuisse firmat, nobis adversum se fortiter dimicantibus, nullo modo cessissent, si potestas eorum non fuisset ablata. Nam, si mentior, cur nobis Satanas parcis, qui ubique discurris ? Cur qui nullo clauderis loco, adversum te bene viventium et disputantium non potes labefactare constantiam ? Sed fortasse nos diligis, quos quotidie conaris obruere, aut credibile est te esse bonitatis magistrum et favere magis optimis, quam nocere ? Et quid tam charum tibi esse potest, quam lædere, maxime eos, qui tuis sceleribus viriliter repugnant, secundum quod scriptum est : quia abominatio est pietas peccatori ? Quis tam fecundum ad malitiam possidet pectus ? quis tam meditatas implere conatur insidias ? scimus te impurissimum cadaver : scimus quia idcirco vivimus Christiani, et contra te nobis est secura congressio, quia infirmatus es a Domino. Ideo de tuis confoderis jaculis, quia imitationem tuam non sequitur effectus : quod si fallimur, cur cum terrore simulato, cur magnitudine corporum nostram aggrederis fidem ? Si

[62] Joan. VIII. 44. [63] Eccli. I, 32.

(89) Regius secundus et Colbert. 2, δειλοί εἰσι. In iisdem infra ἑαυτῶν deest.

(90) Sic Regius primus, secundus,et Colbertinus secundus ; in editis περισπούδαστον deest. Infra Colbertinus secundus, οὐκ ἂν ἔμελλον, sed ἂν in aliis deest.

(91) Sic Regius secundus et Colbertinus secundus. Editi vero et alii, οὐ δύνανται.

(92) Colbertin. secundus, εὐθέως ὃ βούλεται. Mox Reg. 2, quem sequimur, καταχρᾶται. Editi, καταχρῆται. Regius primus, κάχρηται. Colbertin. 2, κατακέχρηται.

ros tumultibus atque larvis suis : unde sane quasi imbecilli contemnendi sunt. Verus certe angelus contra Assyrios missus a Domino, non tumultibus, non externo apparatu, non strepitu, non plausu opus habuit ; sed quiete potestate usus, centum octoginta quinque millia repente occidit [64]. Qui autem nullis sunt viribus, et dæmones isti, vanis saltem speciebus perterrere conantur.

A οἱ δαίμονες, μηδὲν δυνάμενοι, παίζουσιν ὡς ἐπὶ σκηνῆς, ἀλλάττοντες τὰς μορφὰς, καὶ τοὺς παῖδας ἐκφοβοῦντες, τῇ τῶν ὄχλων φαντασίᾳ καὶ τοῖς σχηματισμοῖς· ἐξ ὧν μᾶλλον καταφρονητέοι ὡς ἀσθενεῖς ὀφείλουσιν εἶναι. Ὁ γοῦν ἀληθινὸς ἄγγελος, ἀποσταλεὶς παρὰ τοῦ Κυρίου κατὰ τῶν Ἀσσυρίων, οὐ χρείαν ἔσχεν ὄχλων, οὐ φαντασίας τῆς ἔξωθεν, οὐ κτύπων, οὐ κρότων· ἀλλ' ἡρέμα τῇ ἐξουσίᾳ ἐκέχρητο, καὶ ἀνεῖλεν εὐθὺς ἑκατὸν ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδας. Οἱ δὲ μηδὲν δυνάμενοι δαίμονες, οἵοί εἰσιν οὗτοι, κἂν ταῖς φαντασίαις ἐκφοβεῖν πειράζουσιν (93).

29. Quod si Jobi historiam cogitans quis objecerit, Cur diabolus adversus istum egressus, omnia potuit, facultates ademit, liberos interfecit, ulcere illum pessimo percussit [65] ? agnoscat ille, non eam fuisse diaboli vim, sed Dei, qui Jobum ipsi tentandum tradidit : nimirum quia nihil poterat, petiit, et accepta facultate idipsum egit. Atque huic maxime contemnendus est inimicus, quod quanquam vellet, ne adversus unum quidem justum hominem quidquam virium habuit : si habuisset enim, nequaquam petiisset. Cum autem non semel sed bis petierit, imbecillus sane et impotens arguitur. Nec mirum si nihil contra Job potuit, cum ne jumentis quidem ejus, nisi concedente Deo, perniciem inferre potuerit : sed ne adversus porcos quidem aliquam vim habet : *Rogabant* enim, ut in Evangelio scriptum est, *Dominum dicentes :* **689** *Sine nos in porcos arbire* [66]. Quod si ne adversus porcos quidem habent potestatem, multo minus in homines ad similitudinem Dei factos imperium obtinent.

29. Ἐὰν δέ τις τὰ τοῦ Ἰὼβ λογίσηται, καὶ εἴπῃ, Διὰ τί οὖν ἐξελθὼν ὁ διάβολος πάντα κατ' αὐτοῦ πεποίηκε ; καὶ τῶν μὲν ὑπαρχόντων αὐτὸν ἐψίλωσε, τὰ δὲ τέκνα ἀνεῖλε, καὶ ἐκεῖνον ἔπαισεν ἕλκει πονηρῷ ; γινωσκέτω πάλιν ὁ τοιοῦτος, ὡς οὐκ ἦν ὁ διάβολος ὁ ἰσχύων, ἀλλ' ὁ Θεὸς ὁ παραδιδοὺς (94) αὐτῷ πρὸς B πεῖραν τὸν Ἰώβ· ἀμέλει μηδὲν δυνάμενος ποιῆσαι, ᾔτησε καὶ λαβὼν πεποίηκεν. Ὥστε καὶ ἐκ τούτου μᾶλλον καταγνωστέος ἐστὶν ὁ ἐχθρὸς, ὅτι, καίτοι θέλων, οὐδὲ καθ' ἑνὸς ἴσχυσεν ἀνθρώπου δικαίου· εἰ γὰρ ἴσχυσεν, οὐκ ἂν ᾔτησεν· αἰτήσας δὲ οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ δεύτερον, φαίνεται ἀσθενὴς καὶ μηδὲν δυνάμενος. Καὶ οὐ θαυμαστὸν εἰ κατὰ τοῦ Ἰὼβ οὐκ ἴσχυσεν, ὅπου γε οὐδὲ κατὰ τῶν κτηνῶν αὐτοῦ ἐγίνετο ὄλεθρος (95), εἰ μὴ συγχωρήσας ἦν ὁ Θεός· ἀλλ' οὐδὲ κατὰ χοίρων ἔχει τὴν ἐξουσίαν· Παρεκάλουν γὰρ, ὡς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ γέγραπται, τὸν Κύριον, λέγοντες· Ἐπίτρεψον ἡμῖν ἀπελθεῖν εἰς τοὺς χοίρους. Εἰ δὲ μηδὲ χοίρων (96) ἔχουσιν ἐξουσίαν, πολλῷ μᾶλλον τῶν κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγενημένων ἀνθρώπων οὐκ ἔχουσι.

30. Deum itaque solum timere convenit : hos vero despicere et nullo modo formidare. Sed quo magis illi hæc agunt, eo ardentius nos asceticæ vitæ operam demus. Magnum quippe contra illos telum

30. Τὸν Θεὸν ἄρα μόνον φοβεῖσθαι δεῖ· τούτων δὲ καταφρονεῖν, καὶ μηδ' ὅλως αὐτοὺς δεδιέναι. Ἀλλὰ C καὶ μᾶλλον ὅσον ταῦτα ποιοῦσιν, ἐπιτείνωμεν ἡμεῖς τὴν ἄσκησιν κατ' αὐτῶν (97). Μέγα γὰρ ὅπλον ἐστὶ

VERSIO EVAGRII.

voluntatem sequitur possibilitas, tantum tibi velle sufficiat : is enim potentiæ mos est, non extranea fallaciæ adjumenta conquirere, sed sua virtute implere quod cupiat. At nunc dum theatrali mutatione formarum, quasi rudem infantiam scenica niteris simulatione deludere, exhaustas vires manifestius probas. Nunquidnam verus ille angelus contra Assyrios missus a Domino, aut populorum egut societate, aut sonitus quæsivit, aut plausus, et non potius tacitam exercens potestatem, centum octoginta quinque millia hostium, sermone velocius, juxta jubentis Domini prostravit imperium ? vos ergo cum fragiles sitis viribus, perpetuus vos consequitur interitus.

29. At dicet aliquis : Cur diabolus egediens, beati Job omnem in ruinam impulit domum ! cur ejus opibus penitus dissipatis, parietum quoque fundamenta subvertens, unum numerosæ sobolis coacervavit sepulcrum ? cur ipsum ad extremum diri vulneris novitate percussit ? Qui hoc opponit, audiat e diverso : non diabolum potuisse hoc, sed Dominum, a quo potestas adversum nos dupliciter datur vel ad gloriam, si probamur, vel ad pœnam, si delinquimus ; quin potius ex hoc animadvertat, ne contra unum quidem hominem diabolum quidquam potuisse, si non potestatem accepisset a Domino, nullus enim quod suæ ditionis est ab alio deprecatur. Sed quid Job memoro, quem nec expetitum potuit vincere ? sed nec contra jumenta quidem ejus, nec contra sues (98) in Evangelio, sine concessu Dei proprium robur exercuit, sicut scriptum est : *Dæmones autem rogabant eum, dicentes : Si ejicis nos hinc, mitte nos in gregem porcorum.* Quomodo igitur, qui porcorum expetunt mortes, imaginem Dei hominem, et tam charum conditori animal, suo valebunt jure pervertere ?

30. Magna, dilectissimi, adversus dæmones arma sunt, vita sincera et intemerata ad Deum fides.

[64] IV Reg. XIX, 35. [65] Job I, 15-22 ; II, 1-7. [66] Matth. VIII, 24.

(93) Sic Regiuss secundus et Colbertin. 2. Editi, ἐκφοβεῖν μόνον πειράζουσιν.

(94) Regius secundus et Colbertinus secundus, παραδούς. Infra Regius primus et Colbertinus secundus, καὶ λαβὼν πεποίηκεν. Regius secundus, καὶ λαβὼν λοιπὸν καὶ πεποίηκεν. Editi, καὶ ἔλαοεν.

(95) Ὄλεθρος deest in Regio 2 et Colbert. 2.

(96) Sic omnes ferme manuscripti. Editi vero, κατὰ χοίρων. Infra, post ἀνθρώπων, alii codices habent, οὐκ ἔχουσι, alii cum editis, οὐ κυριεύουσι. Infra Reg. 2, et Colbert. 2, μηδ' ὅλως αὐτοὺς προσποιεῖσθαι.

(97) Sic omnes ferme mss. In editis κατ' αὐτῶν deest.

(98) Aliqui codices *contra oves suas.*

κατ' αὐτῶν βίος ὀρθὸς, καὶ ἡ πρὸς Θεὸν πίστις. Φοβοῦνται γοῦν τῶν ἀσκητῶν τὴν νηστείαν, τὴν ἀγρυπνίαν, τὰς εὐχὰς, τὸ πρᾶον, τὸ ἥσυχον, τὸ ἀφιλάργυρον, τὸ ἀκενόδοξον, τὴν ταπεινοφροσύνην, τὸ φιλόπτωχον, τὰς ἐλεημοσύνας, τὸ ἀόργητον, καὶ προηγουμένως τὴν εἰς τὸν Χριστὸν εὐσέβειαν. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ πάντα ποιοῦσιν, ἵνα μὴ ἔχωσι τοὺς καταπατοῦντας (99) αὐτούς. Ἴσασι γὰρ τὴν κατ' αὐτῶν δοθεῖσαν χάριν τοῖς πιστοῖς παρὰ τοῦ Σωτῆρος, λέγοντος αὐτοῦ· Ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν ἐξουσίαν (1) πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. A

est proba vita, et fides in Deum. Timent sane illi ascetarum jejunia, vigilias, orationes, mansuetudinem, tranquillitatem, pecuniæ et inanis gloriæ contemptum, humilitatem, pauperum amorem, eleemosynas, lenitatem, et præ cæteris pietatem erga Christum. Quare nihil non agunt, ut nemo exsistat qui se conculcet. Norunt enim gratiam fidelibus adversum se datam a Salvatore qui ait : *Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici* [67].

31. Ἂν τοίνυν καὶ προλέγειν ὑποκρίνωνται, μὴ προσποιείσθω τις. Πολλάκις γὰρ πρὸ ἡμερῶν λέγουσι τοὺς μεθ' ἡμέρας ἀπαντῶντας ἀδελφούς· καὶ ἔρχονται μὲν ἐκεῖνοι. Ποιοῦσι δὲ τοῦτο οὗτοι, οὐ κηδόμενοι τῶν ἀκουόντων, ἀλλ' ἵνα πιστεύειν αὐτοῖς πείσωσιν σὺτοὺς, καὶ τότε λοιπὸν ὑποχειρίους ἔχοντες, ἀπολέσωσιν· ὅθεν οὐ δεῖ προσέχειν αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ λέγοντας ἀνατρέπειν χρὴ, ὅτι μὴ χρείαν ἔχομεν ἡμεῖς τούτων. Τί γὰρ θαυμαστὸν, εἰ λεπτοτέροις χρώμενοι σώμασι μᾶλλον τῶν ἀνθρώπων, καὶ τοὺς ὁρξαμένους ὁδεύειν ἑωρακότες, προλαμβάνουσι τῷ δρόμῳ καὶ ἀπαγγέλλουσι; τοῦτο καὶ ἵππῳ τις ἐπικαθήμενος προλέγει, προλαμβάνων τοῦ ὁδεύοντος (2) τοῖς ποσίν· ὥστε οὐδ' ἐν τούτῳ χρὴ θαυμάζειν αὐτούς. Οὐδὲν γὰρ τῶν μὴ γενομένων προγινώσκουσιν· ἀλλὰ μόνος ὁ Θεός ἐστιν ὁ πάντα γινώσκων πρὶν γενέσεως αὐτῶν. Οὗτοι δὲ ἃ βλέπουσιν, ὡς κλέπται, προτρέχοντες ἀπαγγέλλουσι. Ὅσοις νῦν τὰ ἡμῶν, καὶ ὅτι συνήλθομεν, καὶ ὁμιλοῦμεν κατ' αὐτῶν σημαίνουσι, πρὶν παρ' ἡμῶν τις ἀπελθὼν ἀπαγγείλῃ! Τοῦτο δὲ καὶ παῖς τις (3) ταχυδρόμος ποιῆσαι δύναται, προλαβὼν τὸν βραδύνοντα. Ὃ δὲ λέγω, τοιοῦτόν ἐστιν. Ἂν τις ἄρξηται περιπατεῖν ἀπὸ τῆς Θηβαΐδος, ἢ ἀπό τινος ἄλλης χώρας, πρὶν μὲν ἄρξηται περιπατεῖν, οὐκ ἴσασιν εἰ περιπατήσει· περιπατοῦντα δὲ τοῦτον ἑωρακότες, προτρέχουσι, καὶ πρὶν αὐτὸν ἐλθεῖν, ἀπαγγέλλουσι· καὶ οὕτω συμβαίνει τού- B C

31. Si itaque se futura prædicere simulent, nemo attendat. Sæpe enim aliquot ante diebus venturos fratres prænuntiant, et veniunt illi revera. Hoc autem agunt, non aliqua se audientium ratione habita, sed quo suadeant illis ut fidem habeant sibi: atque demum eos suæ quasi potestatis factos perdant: unde ne attendatur ipsis, imo loquentes abjiciantur, quia nihil illis egemus. Quid mirum enim, si levioribus quam homines usi corporibus, cum viderint aliquos viam ingressos, cursu antevertant, atque renuntient ? eo quippe modo eques peditem prævertere possit : quare hac in re non sunt admiratione digni. Nihil enim noruni quod nondum exstet : solusque Deus novit omnia antequam fiant [68]. Illi vero si qua viderint, quasi fures concitato cursu referunt. Quam multis jam quæ inter nos geruntur, quod scilicet convenerimus, et mutuo loquamur adversum illos, renuntiant, antequam nostrum quispiam discedens hæc enarret! Quod sane quivis pernix puer præstare valet, atque cunctabundum prævertere. Quod autem dico sic intelligendum. Si quis ex Thebaide, aut ex quadam alia regione iter ingreditur, antequam proficiscatur, 655 profecturusne sit ignorant : ambulantem cum vident præcurrunt, ejusque adventum prænuntiant : atque paucis inde diebus adventant illi. Contingit tamen

VERSIO EVAGRII

Credite experto (4) : pertimescit Satanas recte viventium vigilias, orationes, jejunia, mansuetudinem, voluntariam paupertatem, vanæ gloriæ contemptum, humilitatem, misericordiam, iræ dominatum, et præcipue purum erga Christum amorem (5) novit teterrimus coluber, ex præcepto Domini sub justorum se jacere vestigiis, qui ait : *Eccededi vobis potestatem calcare super serpentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici.*

31. Si autem et divinationem se habere simulantes, venturos fratres nuntiaverint, et adfuerint quos venire prædixerant, nec sic fides est commodanda mendacibus : ob id enim præcessere venientes, ut credulitas sibi pararetur ex nuntio, et postea aditus ex credulitate fallaciæ. Verum in hoc nullum Christiano debet esse miraculum, cum non tantum qui levitate naturæ per cuncta discurrunt valeant prævenire gradientes, sed homines quoque equorum velocitate prævecti, nuntiant adfuturos. Non enim ea, quæ nondum fieri cœpta sunt referunt, quia Deus solus conscius est futuorum : sed quorum conspiciunt in actu initium, eorum sibi tanquam fures apud ignaros vindicant notionem. Nam quantos nunc putatis qui possint velocitate puerili istum cœtum nostroque contra se sermones, ante relatum alicujus hic positi, longe manentibus indicare ? Hoc quod dico vobis perspicuum fieri potest exemplis. Si quis a

[67] Luc. x. 19. [68] Dan. XIII, 42.

(99) Reg. 2, ἀπατῶντας. Colbertin. 2, πατοῦντας.

(1) Sic Reg. 2 et Colbert. 2. In editis ἐξουσίαν deest. Infra mss., πρὸ ἡμερῶν, ubi editi, πρὸ ἡμῶν habent.

(2) Colbertinus secundus, τούτῳ καὶ ἵππῳ τις ἐπικαθήμενος προδεύει τοῦ ὁδεύοντος. Regius secundus, τοῦτο καὶ ἵππῳ τις καθήμενος προλέγει τοῦ ὁδεύοντος.

(3) Sic Regius secundus et Colbertin. 2, atque ita legisse videtur Evagrius. Editi et alii, πᾶς τις.

(4) Sic manuscripti. Bollandus vero, *credite mihi experto.*

(5) Ita omnes pene manuscripti. Bollandus vero, *præcipue* purum cor erga Christi amorem.

plerumque ut profectis pedem referentibus ipsi mentiantur.

32. Eodem modo de fluvii aquis nonnunquam effutiunt : cum viderint enim multas fuisse pluvias in partibus Æthiopiæ, videntesque hinc futuram exundationem fluminis, priusquæm aqua perveniat in Ægyptum, præcurrentes id annuntiant [68]. Quod etiam homines narrare possent, si tantum cursu valerent quantum ipsi. Quod si Davidis speculator in editum conscendens locum, venientemho minem facilius vidit, quam qui infra steterat : et ille ipse qui præcucurrit, ante alios renuntiavit, non quidem ea quæ nondum contigissent, sed gesta quæ jamjam in via erant ut nuntiarentur ; eodem prorsus modo illi, hunc ineunt aliis annuntiandi laborem, solum ut decipere possint : sed si interea Providentia alia ratione disponat, ut facultas ipsi est, de aquis et de viatoribus, tum mentiti illi, et qui fidem habuere decepti sunt.

33. Ita exorta olim sunt Gentilium oracula, et ita illi olim a dæmonibus decepti sunt : sed fallacia invenit finem. Venit enim Dominus, qui dæmones cum vafritie illa sua de medio sustulit. Nihil quippe illi a seipsis norunt : sed quasi fures, quæ apud alios cernunt, hæc loquuntur : potiusque conjectare dicendi sunt, quam prævidere. Quare, si quando vere dicant, ne tunc quidem quispiam admiretur. Etenim ipsi medici qui morborum periti sunt, cum in diversis eumdem viderint morbum, quadam consuetudine morbos persæpe futuros dicunt. Gubernatores item, atque agricolæ, ex assueto conspiciendi aeris usu, aut tempestatem aut serenitatem aeris prædicunt : nec quisquam dixerit eos divino quodam afflatu talia præfari, sed experimento et usu. Ne quis ergo miretur si forte dæmones aliquando hæc ipsa conjectura ducti loquantur : neve iis adhibeat animum. Quæ audientibus utilitas si ab illis aliquot ante diebus ediscant futura ? aut

τους μεθ' ἡμέρας ἐλθεῖν. Ὁλλάκις δὲ τῶν περιπατούντων ὑποστρεφόντων, ἐψεύσαντο αὐτοί.

32. Οὕτω καὶ περὶ τοῦ ποταμίου ὕδατος ἔστιν ὅτε φλυαροῦσιν· ἑωρακότες γὰρ πολλοὺς ὑετοὺς γινομένους ἐν τοῖς τῆς Αἰθιοπίας μέρεσι, καὶ εἰδότες, ὡς ἐξ ἐκείνων ἡ πλημμύρα τοῦ ποταμοῦ γίνεται, πρὶν ἐλθεῖν εἰς τὴν Αἴγυπτον τὸ ὕδωρ, προτρέχοντες λέγουσι. Τοῦτο δ' ἂν καὶ οἱ ἄνθρωποι εἰρήκασιν, εἰ τοσοῦτον ἠδύναντο δραμεῖν, ὅσον ἐκεῖνοι. Καὶ ὥσπερ ὁ σκοπὸς τοῦ Δαβὶδ, ἀνερχόμενος εἰς ὑψηλον, μᾶλλον τοῦ κάτω μένοντος προέβλεπε τὸν ἐρχόμενον· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ προτρέχων ἔλεγε πρὸ τῶν ἄλλων, οὐ τὰ μὴ γενόμενα, ἀλλὰ τὰ ἤδη ὁδεύοντα καὶ γινόμενα· οὕτω καὶ οὗτοι κάμνειν αἱροῦνται (6), καὶ σημαίνουσιν ἄλλοις, ἵνα μόνον ἀπατῶσιν· ἂν μέντοι ἡ Πρόνοια μεταξύ τι βουλεύσηται περὶ τῶν ὑδάτων ἢ τῶν ὁδευόντων (ἔξεστι γὰρ αὐτῇ), ἐψεύσαντο οἱ δαίμονες, καὶ ἠπατήθησαν οἱ προσεσχηκότες αὐτοῖς.

33. Οὕτω συνέστη τὰ τῶν Ἑλλήνων μαντεῖα, καὶ οὕτως ἐπλανήθησαν παρὰ (7) τῶν δαιμόνων τὸ πρίν· ἀλλὰ καὶ οὕτω πέπαυται λοιπὸν ἡ πλάνη. Ἦλθε γὰρ ὁ Κύριος ὁ σὺν αὐτῇ τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν καὶ τοὺς δαίμονας καταργήσας. Οὐδὲν γὰρ γινώσκουσιν ἀφ' ἑαυτῶν· ἀλλ' ὡς κλέπται, ἃ παρ' ἄλλοις ὁρῶσι, ταῦτα διαβάλλουσι (8)· καὶ μᾶλλον στοχασταί εἰσιν ἢ προγνῶσται. Διὸ, κἂν ἀληθῆ ποτε τοιαῦτα λέγωσι, μηδ' οὕτως αὐτοὺς θαυμαζέτω τις. Καὶ γὰρ καὶ ἰατροὶ πεῖραν ἔχοντες τῶν νοσημάτων, ἐπειδὰν θεωρήσωσιν ἐν ἄλλοις τὴν αὐτὴν νόσον, πολλάκις στοχαζόμενοι ἀπὸ τῆς συνηθείας προλέγουσι. Καὶ κυβερνῆται δὲ καὶ γεωργοὶ πάλιν, ἀπὸ τῆς συνηθείας βλέποντες τὴν τοῦ ἀέρος κατάστασιν, προλέγουσιν ἢ χειμῶνα ἢ εὔδιον ἀέρα ἔσεσθαι· καὶ οὐ διὰ τοῦτο ἐκ θείας ἐπιπνοίας (9) αὐτοὺς ἄν τις εἴποι προλέγειν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς πείρας καὶ τῆς συνηθείας. Ὅθεν εἰ καὶ οἱ δαίμονες τὰ αὐτὰ ποτε στοχαζόμενοι λέγουσι, μὴ διὰ τοῦτό τις αὐτοὺς θαυμαζέτω, μηδὲ προσεχέτω τούτοις. Τί γὰρ χρήσι-

VERSIO EVAGRII

Thebaide aut alicujus regionis oppido cœperit proficisci et hunc jam dæmones (10) viderint in itinere ambulantem, pernicitate memorata possunt prædicere venientem.

32. Ita et de Nili inundatione solemni, cum multas in Æthiopia viderint pluvias, e quibus fluvius intumescens, ultra alveum effluere consuevit, præcurrentes ad Ægyptum, nuntiant amnis adventum : hoc autem et homines, si illis celeritatis esset tantæ natura, facile nuntiarent : ut enim speculator beati David ad verticem loci celsioris ascendens, prior quam hi qui in terra erant, prospiciens venientes, non quædam incerta de futuris, sed de his qui venire cœperant, nuntiabat : sic et aerii dæmones (11) cura pervigili omnia considerantes, rapido cursu sibi invicem nuntiant : sed si forte contigerit, ut Dei nutu ad finem cœpta non veniant : hoc est si aut viator e media regrediatur via, aut suspensæ nubibus aquæ ad alium cœli cardinem deferantur, tunc decipientium una cum credentibus error aperitur.

33. Hæc gentilitatis fuere principia, his præsagatorum (12) dolis apud delubra dæmonum quondam credebantur oracula; quæ adventu Domini nostri Jesu Christi indicto sibi silentio, obmutuerunt, suosque perdidere captivos. Quis, rogo, aut medicum ex observatione morborum, cum animæ æstuantis incendia (13) de venarum pulsu levi digitorum scrutatur attactu, divinam arbitratur habere notitiam ? quis gubernatorem navigationis suæ viam inter cœli sidera requirentem majestatis honore veneratur ? quis agricolam de aridis æstatis fervoribus, aut de hiemali aquarum largitate vel frigore disputantem, non potius experientia

[68] II Reg. XVIII, 24.

(6) Sic omnes pene mss. Editi, ἐροῦνται. Mox Colb. 2, ἄλλοις. Alii, ἀλλήλοις. Mox quidam manuscripti, ἀπατῶσιν. Alii cum editis, ἀπατῶνται.

(7) In editis legebatur οἱ ante παρά, sed deest in Reg. 1, 2 et Colbert. 2. Infra idem, Οὐδὲν ἀρα.

(8) Regius primus, διαλαλοῦσι.

(9) Sic Regius secundus et Colbertin. 2, recte. *Editi vero, προνοίας.*

(10) Sic manuscripti omnes. Bollandus vero, *et hunc dæmones.*

(11) Ita manuscripti. Bollandus, *sic et dæmones.*

(12) Desmar., *præsagiorum.* Rosweid., *præsagitorum*, alii cum Bolland., *præsagatorum.*

(13) Sic omnes pene manuscripti. Bollandus, *incendium.*

μον τοῖς ἀκούουσι τὸ εἰδέναι παρὰ τούτων πρὸ ἡμε- A
ρῶν τὰ ἐρχόμενα; ἢ ποία σπουδὴ τὰ τοιαῦτα γινώ-
σκειν, κἂν ἀληθῶς γινώσκῃ; οὐ γὰρ ἀρετῆς ἐστι τοῦτο
ποιητικόν, οὐδὲ ἤθους ἀγαθοῦ πάντως ἐστὶ τοῦτο γνώ-
ρισμα. Οὐδεὶς γὰρ ἡμῶν κρίνεται διὰ τί οὐκ οἶδε, καὶ
οὐδεὶς μακαρίζεται, ὅτι μεμάθηκε καὶ ἔγνω· ἀλλ' ἐν
τούτοις ἕκαστος ἔχει τὴν κρίσιν, εἰ τὴν πίστιν τετή-
ρηκε, καὶ τὰς ἐντολὰς γνησίως ἐφύλαξεν.

34. Ὅθεν οὐ δεῖ περὶ πολλοῦ ταῦτα ποιεῖσθαι·
οὐδὲ διὰ ταῦτα (14) ἀσκεῖσθαι καὶ πονεῖν, ἵνα προ-
γινώσκωμεν, ἀλλ' ἵνα Θεῷ καλῶς πολιτεύομενοι ἀρέ-
σωμεν. Εὔχεσθαί τε χρή, οὐχ ἵνα προγινώσκωμεν,
οὐδὲ τοῦτον τῆς ἀσκήσεως ἀπαιτεῖν μισθόν· ἀλλ' ἵνα
συνεργὸς ἡμῖν εἰς τὴν κατὰ τοῦ διαβόλου νίκην ὁ Κύ-
ριος γένηται. Εἰ δὲ ἅπαξ καὶ τοῦ προγινώσκειν ἡμῖν
μέλει, καθαρεύωμεν τῇ διανοίᾳ. Ἐγὼ γὰρ πιστεύω, B
ὅτι καθαρεύουσα (15) ψυχὴ πανταχόθεν,καὶ κατὰ φύσιν
ἑστῶσα, δύναται, διορατικὴ γενομένη, πλείονα καὶ
μακρότερα βλέπειν τῶν δαιμόνων, ἔχουσα τὸν ἀποκα-
λύπτοντα Κύριον αὐτῇ· οἷα ἦν ἡ τοῦ Ἐλισσαίου βλέ-
πουσα τὰ κατὰ (16) τὸν Γιεζῆ, καὶ ὁρῶσα τὰς παρ'
αὐτὴν ἑστώσας δυνάμεις.

35. Ὅταν τοίνυν νυκτὸς ἔρχωνται πρὸς ὑμᾶς, καὶ
θέλωσι τὰ μέλλοντα λαλεῖν, ἢ λέγωσιν. Ἡμεῖς ἐσμεν
οἱ ἄγγελοι· μὴ προσέχετε, ψεύδονται γάρ. Ἂν δὲ καὶ
ἐπαινῶσι τὴν ἄσκησιν ὑμῶν, καὶ μακαρίζωσιν ὑμᾶς·
μήτε ὑπακούετε, μήθ' ὅλως προσποιεῖσθε τούτους (17)·
σφραγίζετε δὲ μᾶλλον ἑαυτοὺς καὶ τὸν οἶκον, καὶ εὔ-
χεσθε· καὶ ὄψεσθε αὐτοὺς καὶ γινομένους ἀφανεῖς.
δειλοὶ γάρ εἰσι, καὶ πάνου φοβοῦνται τὸ σημεῖον τοῦ
Κυριακοῦ σταυροῦ· ἐπειδήπερ ἐν αὐτῷ τούτους ἀπο-
δυσάμενος, παρεδειγμάτισεν ὁ Σωτήρ. Ἐὰν δὲ καὶ C
ἀναιδέστερον στήκωσιν, ἐξορχούμενοι καὶ ποικιλλό-
μενοι ταῖς φαντασίαις· μὴ δειλιάσητε, μηδὲ πτήξητε,
μηδὲ ὡς καλοῖς αὐτοῖς προσέχητε· καὶ γὰρ τὴν τῶν
ἀγαθῶν καὶ τῶν φαύλων παρουσίαν εὐχερὲς καὶ δυ-

quid curæ ea nosse, etiamsi vere sciri queant? nulla enim hinc virtutis accessio, nec omnino probitatis est hoc indicium. Nemo nostrum in judicium vocatur, quod ea non norit; nemo beatus censetur, quod didicerit et noscat: sed hac de re quisque in judicium vocabitur, fidemne servaverit, an præcepta recte impleverit.

34. Quare non sunt hæc multi facienda: neque ideo subeunda ascetica vita, laboresque, ut futura prænoscamus, sed ut probitate vitæ Deo placeamus. Orandum item, non ut futura præsciamus: neque talis asceticæ vitæ postulanda merces est; sed rogandum ut nobis ad referendam de diabolo victoriam adjutor sit Dominus. Quod si omnino nobis futura prospiciendi cura sit aliqua, mente simus pura. Persuasum quippe habeo animam omnino puram, et quæ secundum naturam steterit, perspicacem fore, atque posse plura et remotiora videre quam diabolus, Domino ipsi revelante: qualis erat Elisei mens, quæ res a Giezi gestas conspexit [70], quæque vidit exercitum ex sua parte stantem [71].

35. Cum ergo noctu vos adibunt, volentque futura loqui, ac dicent, Sumus angeli, ne fidem habeatis, mentiuntur quippe. Si asceticum vestrum laudent institutum, vosque beatos prædicaverint, ne audiatis eos, nec advertere quidem videamini: sed potius obsignate vos domumque, et precamini, videbitisque eos evanescere: timidi quippe sunt, et signum Dominicæ crucis admodum pertimescunt, illo quippe ipsos Salvator spoliatos palam traduxit. Sin institerint impudentius, exultantes, atque formas larvasque commutantes, ne timete nec terreamini, neve ipsis tanquam bonis adhibete animum: bonorum enim malorumque præsentium internoscere in promptu est, divina scilicet ope. Sancto-

VERSIO EVAGRII.

laudat, quam Dei consecrat nomine? Verum, ut concedamus paulisper vera dæmones nuntiare, respondete mihi quis fructus est nosse venientia? nunquid ant sciens hæc aliquando landatus, aut punitus est nesciens? In hoc unusquisque sibi præparat, seu tormenta, seu gloriam, si vel negligat Scripturarum mandata, vel faciat. Nullus ob id nostrum hanc arripuit vitam, ut habeat præscientiam futurorum; sed ut præceptis Domini obediens, amicus esse incipiat de servo.

34. Curandum est ergo non præscire quæ veniant (18), sed implere quæ justa sunt; nec instituti boni hanc flagitare mercedem, cum magis debeamus victoriam diabolum ab auxiliatore Domino postulare; sed si forte aliquis hoc libenter assumit, ut futura cognoscat, habeat purum cor; quia credo animam Deo servientem, si in ea perseveravit integritate qua nata est, plus scire posse quam dæmones; talis erat anima Elisei, quæ aliis incognitas virtutes videbat.

35. Nunc jam cæteras vobis dæmonum explicabo fallacias: solent, nocte venientes, angelos Dei se fingere, laudare studium, mirari perseverantiam, futura præmia polliceri: quos cum videritis, tam vos, quam domos vestras crucis armate signaculo, et confestim dissolventur in nihilum: quia metuunt illud tropæum in quo Salvator aereas exspolians potestates, eas fecit ostentui: solent etiam variis saltationibus (19) membra torquere, et nostris procaciter offerre se visibus, ut mentem pavore, corpus horrore concutiant: sed et in hoc fides Deo tuta fugat eos quasi infirma ludibria. Non est autem difficilis bonorum spirituum malorumque discretio, quæ sic Deo tribuente panditur. Sanctorum angelorum amabilis et tranquillus aspectus est, quia non contendent neque clamabunt (20), neque audiet aliquis vocem eorum:

[70] IV Reg. v, 26. [71] IV Reg. vi, 17.

(14) Sic Reg. 2, et Colbert. 2. Hæc, οὐδὲ διὰ ταῦτα, desunt in edit.

(15) Colbert. 1, 2, 3, et Reg. 2, καθαρεύσασα.

(16) Sic Regius secundus et Colbert. 2. In editis et aliis τὰ κατά deest. Mox iidem, περὶ αὐτήν, soli.

(17) Sic Regius secundus et Colbertin. secundus. Editi et alii, τούτοις.

(18) Sic mss. fere omnes, Bollandus vero, *curandum est non præscire quæ veniunt*. Paulo post manuscripti, *nec instituti boni*. Bollandus, *nec institutionibus boni*. Infra omnes manuscripti, *assumit*, Bollandus, *assumat*.

(19) Ita manuscripti. Bollandus vero, *simulationibus*.

(20) Ita omnes manuscripti. Bollandus autem, *non contendunt, neque clamant*.

rum quippe visio non pertubationem affert. *Non contendet enim neque clamabit, neque audiet aliquis vocem ejus* [72]; sed ita placide, ita leniter fit illud, ut gaudium, exultatio et lætitia hinc animæ exoriatur: cum illis quippe 657 Dominus est, qui nostrum gaudium est, Deique Patris potentia: ejusque cogitationes imperturbatæ et tranquillæ remanent; ita ut illuminata ipsa, per seipsam eos qui apparent contempletur. Tum divinorum atque futurorum bonorum desiderium occupat ipsam, velletque prorsus iis adjungi, ut cum illis abiret. Quod si quidam, utpote homines, bonorum visionem extimuerint: hi metum illis dilectione sua statim adimunt; ut Zachariæ Gabriel egit [73], et mulieribus qui in divino sepulcro apparuit angelus [74], et qui pastoribus in Evangelio ait: *Ne timete* [75]. Timor enim eorum non ex animi metu, sed ex præsentis præstantioris naturæ cognitione ortus est. Talis itaque est sanctorum visio.

A νατόν ἐστι διαγνῶναι, τοῦ Θεοῦ διδόντος οὕτως. Ἡ μὲν γὰρ τῶν ἁγίων ὀπτασία οὐκ ἔστι τεταραγμένη. Οὐκ ἐρίσει γάρ, οὔτε κραυγάσει, οὐδὲ ἀκούσει τις τῆς φωνῆς αὐτῶν. Ἡσύχως δὲ καὶ πράως γίνεται οὕτως, ὡς εὐθὺς χαρὰν καὶ ἀγαλλίασιν καὶ θάρσος ἐγγίνεσθαι τῇ ψυχῇ· ἔστι γὰρ μετ' αὐτῶν ὁ Κύριος, ὃς ἐστιν ἡμῶν μὲν χαρά, τοῦ δὲ Θεοῦ Πατρὸς ἡ δύναμις· οἵ τε λογισμοὶ αὐτῆς ἀτάραχοι καὶ ἀκύμαντοι διαμένουσιν· ὥστε καταυγζομένην αὐτὴν ὑπ' αὐτῆς (21), τοὺς φαινομένους θεωρεῖν. Καὶ γὰρ πόθος τῶν θείων καὶ τῶν μελλόντων αὐτῇ ἐπεισέρχεται, καὶ θελήσει πάντως συναφθῆναι τούτοις, εἰ ἀπήρχετο μετ' αὐτῶν. Ἐὰν δὲ καὶ, ὡς ἄνθρωποι, τινὲς φοβηθῶσι τὴν τῶν καλῶν ὀπτασίαν, ἀφαιροῦσιν οἱ φαινόμενοι τὸν φόβον παρ' αὐτὰ τῇ ἀγάπῃ· ὡς ἐποίησε Γαβριὴλ τῷ Ζαχαρίᾳ, καὶ ὁ φανεὶς ἄγγελος ἐν τῷ θείῳ μνημείῳ ταῖς B γυναιξί, καὶ ὁ (22) τοῖς ποιμέσι λέγων ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· Μὴ φοβεῖσθε. Ἔστι γὰρ ὁ φόβος ἐκείνων οὐ κατὰ δειλίαν ψυχῆς, ἀλλὰ κατ' ἐπίγνωσιν τῆς τῶν κρειττόνων παρουσίας. Τοιαύτη μὲν οὖν ἡ τῶν ἁγίων ὀπτασία.

36. Malorum vero incursus et phantasia, cum tumultu, strepitu, sono et clamore obvenit: qualis exempli causa fuerit illiberalium adolescentium vel latronum tumultus. Unde exoritur animi pavor, turbatio et confusio cogitationum, tristitia, ascetarum odium, incuria, mœror animi, cognatorum recordatio, formido mortis, ac demum concupiscentia malarum rerum, animus ad virtutem remissus, inordinati mores. Cum itaque quibusdam conspectis, timore corripiemini, si statim timor auferatur, et ejus loco mox consequatur ineffabile gaudium, alacritas, fiducia, animi recreatio, cogitationum tranquillitas, et quæcumque alia superius dicta sunt, robur animi item et Dei amor, confidite et orate: gaudium enim et ille animæ status præsentis sanctitatem indicat. Sic Abraham Dominum

36. Ἡ δὲ τῶν φαύλων ἐπιδρομὴ καὶ φαντασία τεταραγμένη, μετὰ κτύπου καὶ ἤχου καὶ κραυγῆς· οἷα ἂν γένοιτο νεωτέρων ἀπαιδεύτων καὶ λῃστῶν κίνησις. Ἐξ ὧν εὐθὺς (23) γίνεται δειλία ψυχῆς, τάραχος καὶ ἀταξία λογισμῶν, κατήφεια, μῖσος πρὸς τοὺς ἀσκητάς, ἀκηδία, λύπη, μνήμη τῶν οἰκείων, καὶ φόβος θανάτου· καὶ λοιπὸν ἐπιθυμία κακῶν ὀλιγωρία πρὸς τὴν ἀρετὴν, καὶ τοῦ ἤθους ἀκαταστασία. Ὅταν τοίνυν θεωρήσαντές τινα (24) φοβηθῆτε, ἐὰν μὲν εὐθὺς ὁ φόβος ἀφαιρεθῇ, καὶ ἀντ' ἐκείνου C γένηται χαρὰ ἀνεκλάλητος, καὶ εὐθυμία, καὶ θάρσος, καὶ ἀνάκτησις, καὶ τῶν λογισμῶν ἀταραξία, καὶ τὰ ἄλλα ὅσα προεῖπον, ἀνδρία τε καὶ ἀγάπη εἰς τὸν Θεὸν, θαρσεῖτε καὶ εὔχεσθε· ἡ γὰρ χαρὰ καὶ ἡ κατάστασις τῆς ψυχῆς δείκνυσι τοῦ ῥαῤῥόντος, τὴν ἁγιότητα. Οὕτως Ἀβραὰμ ἰδὼν τὸν Κύριον ἠγαλλιάσατο·

VERSIO EVAGRII.

verum tacite leniterque properantes, gaudium, exultationem, fiduciam pectoribus infundunt: siquidem cum illis est Dominus, qui est fons et origo lætitiæ. Tunc mens nostra non turbida, sed lenis et placida, angelorum luce radiatur: tunc anima cœlestium præmiorum aviditate flagrans, effracto, si posset, humani corporis domicilio, et membris exonerata mortalibus, cum his quos videt, abire festinat ad cœlum. Horum tanta benignitas est, ut si quis pro conditione fragilitatis humanæ miro fuerit eorum fulgore perterritus, omnem continuo ex corde auferant metum. Ita Gabriel cum Zachariæ loqueretur in Templo; et angeli cum divinum Virginis partum pastoribus nuntiarent, et qui Dominici corporis agebant excubias, securis videntium se mentibus ostendentes, ne metuerent, imperabant. Metus enim non tantum ex pavore animi, quantum ex magnarum rerum sæpe incutitur aspectu.

36. Pessimorum vero vultus truces, sonitus horridi, sordidi cogitatus, plausus motusque indisciplinatorum (25) adolescentum vel latronum: e quibus confestim timor animæ, sensibus torpor incutitur: odium Christianorum, monachorum mœror et tædium, suorum recordatio, metus mortis, cupido nequitiæ, lassitudo virtutis, cordis hebetatio. Si igitur post timorem, horrori concepto (26) successerit gaudium, et ad Deum fiducia atque ineffabilis charitas, venisse sciamus auxilium; quia securitas animæ præsentis Majestatis indicium est. Sic namque et Abraham patriarcha videns Deum, gavisus est: et Joannes

[72] Isa. XLII, 2. [73] Luc I, 13. [74] Matth. XXVIII, 5. [75] Luc. II, 10.

(21) Regius secundus et Colbertin. 2, δι' ἑαυτῆς.

(22) Sic Regius secundus et Colbertin. 2. In editis ὁ deest.

(23) Ita Regius secundus et Colbertin. 2, εὐθύς deest in editis et in quibusdam mss.

(24) Ita Reg. 2 et Colbert. 2. Editi vero. τινάς.

(25) *Indisciplinatorum* deest in omnibus quos vidimus mss., sed legitur in editis et in Græco.

(26) Sic duo manuscripti. Alii, *horrore concepto*. Editi. *horrore conceptum*.

καὶ ὁ Ἰωάννης, γενομένης φωνῆς παρὰ τῆς Θεοτόκου (27) Μαρίας ἐσκίρτησεν ἐν ἀγαλλιάσει, Ἐὰν δὲ φανέντων τινῶν ταραχὴ γένηται, καὶ κτύπος ἔξωθεν, καὶ φαντασία κοσμικὴ, καὶ ἀπειλὴ θανάτου, καὶ ὅσα προεῖπον· γινώσκετε ὅτι φαύλων ἐστὶν ἡ ἔφοδος.

A videns exsultavit [76]: sic Joannes edita a Deipara Maria voce exsultavit gaudens [77]. Quod si quibusdam apparentibus, tumultus fiat, externus strepitus, mundanus apparatus, metus mortis et quæ superius dixi, scitote malorum esse adventum.

37. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο γνώριστα ὑμῖν ἔστω· ὅτ' ἂν τοίνυν (28) ἐπιμένῃ δειλιῶσα ἡ ψυχὴ, παρουσία τῶν ἐχθρῶν ἐστιν. Οὐ γὰρ ἀφαιροῦνται τὴν δειλίαν τῶν τοιούτων οἱ δαιμονες, ὥσπερ πεποίηκεν, ὁ μέγας ἀρχάγγελος Γαβριὴλ τῇ Μαρίᾳ καὶ τῷ Ζαχαρίᾳ, καὶ ὁ φανεὶς ἐν τῷ μνημείῳ ταῖς γυναιξίν· ἀλλὰ μᾶλλον ὅταν ἴδωσι δειλιῶντας, αὐξάνουσι τὰς φαντασίας, ἵνα μειζόνως αὐτοὺς καταπτήξωσι· καὶ λοιπὸν ἐπιβάντες, προσπαίζωσι λέγοντες· Ἡσσόντες προσκυνήσατε. Τοὺς μὲν οὖν Ἕλληνας οὕτως ἠπάτησαν· οὕτως γὰρ ἐνομίσθησαν παρ' αὐτοῖς (29) ψευδώνυμοι θεοί· ἡμᾶς δὲ οὐκ ἀφῆκεν ὁ Κύριος ἀπατηθῆναι παρὰ τοῦ διαβόλου, ὀπηνίκα τὰς τοιαύτας αὐτῷ ποιοῦντι φαντασίας ἐπιτιμῶν εἶρηκεν. Ὕπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ· γέγραπται γάρ· Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. Μᾶλλον οὖν καὶ μᾶλλον ὁ πανοῦργος διὰ ταῦτα (30) καταφρονείσθω παρ' ἡμῶν· ὃ γὰρ εἶρηκεν ὁ Κύριος, τοῦτο ὑπὲρ ἡμῶν πεποίηκεν· ἵνα καὶ παρ' ἡμῶν ἀκούοντες οἱ δαίμονες τὰς τοιαύτας φωνὰς ἀνατρέπωνται διὰ τὸν Κύριον, τὸν ἐν ταύταις αὐτοῖς ἐπιτιμήσαντα.

37. Et hoc item vobis indicio sit. Si anima timida perseveret, inimicorum est præsentia: nequaquam enim dæmones metum auferunt, ut præstitit magnus archangelus Gabriel 658 Mariæ et Zachariæ, et qui in monumento apparuit, mulieribus; quin potius si reformidantes cernant, phantasias adaugent, majorem ut incutiant terrorem, atque adorti demum irrideant dicentes: Prostrati adorate. Ita gentiles deceperunt: sic ab illis false dii habiti sunt. Nos vero Dominus non sivit a diabolo circumveniri, cum similibus phantasiis se aggredientem increpavit his verbis: *Vade retro me, Satana, scriptum est enim: Dominum Deum tuum adorabis; et illi soli servies* [78]. Quapropter magis magisque versipellis iste despiciatur a nobis. Quod enim illi hæc Dominus dixit, id nostri causa factum est, ut has voces a nobis item audientes dæmones evertantur, propter Dominum qui eos ipsis increpavit.

B

38. Οὐ δεῖ δὲ ἐπὶ τῷ δαίμονας ἐκβάλλειν καυχᾶσθαι, οὐδ' ἐπὶ ταῖς θεραπείαις ἐπαίρεσθαι· οὐδὲ τὸν μὲν ἐκβάλλοντα δαιμόνια θαυμάζειν μόνον τὸν δὲ μὴ ἐκβάλλοντα ἐξουθενεῖν· ἑκάστου δὲ τὴν ἄσκησιν καταμανθανέτω τις, καὶ ἢ μιμείσθω καὶ ζηλούτω, ἢ (31) διορθούσθω. Τὸ γὰρ ποιεῖν σημεῖα οὐχ ἡμῶν· τοῦτο Σωτῆρος (32) ἔργον ἐστί· τοῖς γοῦν μαθηταῖς ἔλεγε· Μὴ χαίρετε, ὅτι τὰ δαιμόνια ὑμῖν ὑποτάσσεται· ἀλλ' ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν γέγραπται ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Τὸ μὲν γὰρ ἐν οὐρανῷ γεγράφθαι

38. Neque porro decet ejiciendorum dæmonum virtute gloriari, neque de morborum curationibus extolli; nec eum qui dæmonia ejicit admirari, cum qui non ejicit despicere, sed singulorum exercitationem quivis ediscat, et vel imitetur æmuleturque, vel corrigat. Nam signa facere, non nostrum, sed Salvatoris opus est: quare discipulis ait: *Nolite gaudere quia spiritus vobis subjiciuntur, gaudete autem quod nomina vestra scripta sunt in cœlis* [79]. Nam quod nomina nostra in cœlis scripta sint, vir-

C

VERSIO EVAGRII.

cum Mariam supervenisse sentiret, quæ in sacro ventris hospitio universatis gestabat parentem, exsultavit necdum natus in gaudium.

37. Sin autem (33) incussa formido permanserit, hostis est qui videtur: quoniam nec refovere novit, ut Gabriel paventem Virginem ne timeat, jubet, et sicuti pastores nuntio consolati sunt: quin imo pavorem duplicat, et usque ad profundam impietatis foveam, ut sibi homines prosternantur, impellit. Exinde misera gentilitas, Dominicæ interdictionis ignara, falso dæmones deos opinata est. Christianorum autem populos his fallaciis irretiri non passus est Dominus, qui diabolum in Evangelio audacter sibi principatum omnium præsumentem repulit, dicens: *Vade retro, Satana, scriptum est enim: Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies.* Horum verborum etiam nobis licentia est tributa; quia idcirco locutus est talia, ut similitudo tentamentorum Auctoris nostri frangeretur eloquiis.

38. Illud quoque, mei charissimi, admoneo, ut vitæ magis sit vobis, quam signorum sollicitudo: nullus ex vobis hæc faciens, aut ipse superbia intumescat, aut despiciat eos qui facere non possunt, conversationem magis scrutamini singulorum: in hac (34) et imitari vos quæ perfecta sunt convenit et implere quæ desunt. Nam signa facere non est nostræ parvitatis, sed Domini potestatis, qui ad discipulos glo-

[76] Joan. VIII, 56. [77] Luc. I, 41. [78] Matth. IV, 10; Deut. XIII, 4. [79] Luc. X, 20.

(27) Sic omnes manuscripti et editi, præter Colbertinum secundum, qui habet, Κυριοτόκου. Mox idem, post ἐν ἀγαλλιάσει, habet, τὸ βρέφος, omisitque Ἰωάννης supra.

(28) Sic Colbertinus secundus solus, quem tamen sequi visum est. Alii et editi, ὅτ' ἄν τινων. Infra idem, ἀπὸ τῶν τοιούτων.

(29) Sic Regius secundus, Colbertinus secundus et Vaticanus. In editis et aliis, παρ' αὐτοῖς deest. Mox editi, ὁ Κύριος οὐ συνεχώρησεν, manuscripti omnes ut in textu. Paulo post Colbertinus secundus solus, ποιοῦντα φαντασίας, ἵνα μειζόνως αὐτὸν καταπτήξῃ, ἐπιτιμῶν αὐτῷ εἶρηκεν.

(30) Sic mss. omnes, præter Regium secundum qui habet διὰ τοῦτο. In editis hæc desunt.

(31) Vide supra num. 22.

(32) Sic. Colbertin· secundus. Editi et alii, τοῦ δὲ Σωτῆρος.

(33) Sic manuscripti omnes. Editi vero, *si autem*.

(34) Ita manuscripti omnes. Bollandus, *in hac vita et*

tutis vitæque nostræ testimonium illud est: ejicere autem dæmonia, Salvatoris donum. Quamobrem iis qui non virtute, sed signis gloriabantur, aiebantque: *Domine, nonne in nomine tuo dæmonia ejecimus, et in nomine tuo virtutes multas fecimus?* respondit: *Amen dico vobis, nescio vos*[80]. Non enim novit Dominus vias impiorum. Orandumque prorsus est, uti supra dixi, ut accipiamus gratiam discernendorum spirituum; ut, quemadmodum scriptum est[81] non omni spiritui credamus.

39. Equidem jam silere vellem, nec ulterius verba facere, hactenus dictis contentus; sed ne putetis me temere ista proferre, sed credatis me expertum vera isthæc enarrare; ideo, **659** etsi quasi insipiens fiam, at cordis puritatem novit Dominus quæhæc audit, meque non mei causa, sed vestræ charitatis et exhortationis gratia, quæ novi dæmonum molimina, hæc rursum narrare. Quoties me beatum illi dixere, ego vero maledicebam illis in nomine Domini. Quoties prædixere exundaturum fluvium, quibus ego: Ecquid hoc ad vos? Accesserunt aliquando cum minis, meque, quasi milites omni armorum genere instructi, cinxere. Alio tempore equis, feris et serpentibus implevere domum, tum ego psallebam: *Hi in curribus, et hi in equis; nos autem in nomine Domini Dei nostri magnificabimur*[82]: quibus illi precibus a Domino profligati sunt. Venerunt aliquando in tenebris, quamdam luminis phantasiam præferentes, aiebantque: Accessimus, Antoni, lucem prælaturi tibi: clausis ego oculis orabam, ac derepente exstincta lux impiorum est. Paucis post mensibus, venere quasi psallentes, ac verba loquentes Scripturarum: *Ego autem tanquam surdus non audiebam*[83]. Fuit cum monasterium quassarent: at ego mente immotum manendo precabar. Rursum post accessere cum

A τὰ ὀνόματα, μαρτύριόν ἐστι τῆς ἡμῶν ἀρετῆς καὶ τοῦ βίου· τὸ δὲ ἐκβάλλειν δαίμονας, τοῦ δεδωκότος Σωτῆρός ἐστιν ἡ χάρις αὕτη· Ὅθεν τοῖς μὴ ἐν ἀρετῇ, ἀλλ' ἐν σημείοις καυχωμένοις, καὶ λέγουσι· Κύριε, οὐ τῷ (35) σῷ ὀνόματι δαιμόνια ἐξεβάλομεν, καὶ τῷ σῷ ὀνόματι δυνάμεις πολλὰς ἐποιήσαμεν; ἀπεκρίνατο· Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐκ οἶδα ὑμᾶς. Οὐ γὰρ γινώσκει Κύριος τὰς ὁδοὺς τῶν ἀσεβῶν. Καθόλου δὲ εὔχεσθαι δεῖ, καθὰ προειπον, λαμβάνειν, χάρισμα διακρίσεως πνευμάτων· ἵνα, καθὼς γέγραπται, μὴ παντὶ πνεύματι πιστεύωμεν.

39. Ἐβουλόμην μὲν οὖν σιωπῆσαι, καὶ μηδὲν, ἐξ ἐμαυτοῦ λέγειν. ἀρκεῖσθαι δὲ μόνοις τούτοις· ἵνα δὲ μὴ νομίσητε ταῦτά με (36) λέγειν ἁπλῶς, ἀλλ' ἀπὸ B πείρας καὶ ἀληθείας πιστεύσητε ταῦτά με διηγεῖσθαι· διὰ τοῦτο, κἂν ὡς ἄφρων γένωμαι, ἀλλ' οἶδεν ὁ ἀκούων Κύριος τὸ τοῦ συνειδότος καθαρὸν, καὶ ὅτι οὐ δι' ἐμαυτὸν, τῆς δὲ ὑμῶν ἀγάπης χάριν καὶ προτροπῆς, ἃ εἶδον τῶν δαιμόνων ἐπιτηδεύματα, ταῦτα πάλιν λέγω. Ποσάκις ἐμακάρισάν με, κἀγὼ κατηρασάμην αὐτοὺς ἐν ὀνόματι Κυρίου. Ποσάκις προεῖπόν περὶ τοῦ ποταμίου ὕδατος, κἀγὼ πρὸς αὐτοὺς ἔλεγον· Καὶ ὑμῖν (37) τί περὶ τούτου μέλει; Ἦλθόν ποτε ἀπειλοῦντες, καὶ ἐκύκλωσάν με ὡς στρατιῶται μετὰ πανοπλίας. Καὶ ἄλλοτε ἵππων καὶ θηρίων (38) καὶ ἑρπετῶν ἐπλήρωσαν τὸν οἶκον· κἀγὼ ἔψαλλον· Οὗτοι ἐν ἅρμασι, καὶ οὗτοι ἐν ἵπποις· ἡμεῖς δὲ ἐν ὀνόματι Κυρίου Θεοῦ ἡμῶν μεγαλυνθησόμεθα· καὶ ταῖς εὐχαῖς ἀνετράπησαν ἐκεῖνοι παρὰ τοῦ Κυρίου (39). Ἦλθόν ποτε ἐν σκοτίᾳ, φωτὸς ἔχοντες φαν- C τασίαν, καὶ ἔλεγον. Ἤλθομεν φᾶναί σοι, Ἀντώνιε· ἐγὼ δὲ, καμμύων τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἠύχόμην, καὶ εὐθὺς ἐσβέσθη τὸ φῶς τῶν ἀσεβῶν. Καὶ μετὰ μῆνας ὀλίγους ἦλθον ὡς ψάλλοντες, καὶ λαλοῦντες ἀπὸ τῶν Γραφῶν· Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ κωφὸς οὐκ ἤκουον. Ἐσεισάν ποτε τὸ μοναστήριον ἐγὼ δὲ ηὐχόμην ἀκίνητος μένων (40) τῷ φρονήματι. Καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν

VERSIO EVAGRII.

riantes, in Evangelio ait: *Ne gaudeatis quia dæmones vobis subjecti sunt, sed quod nomina vestra scripta sunt in cœlis.* Nominum enim in libro vitæ conscriptio testimonium est virtutis et meriti: expulsio autem Satanæ, largitio Salvatoris est; unde his, qui non in vitæ laboribus, sed in prodigiis exsultabunt, dicentibus: *Nonne in nomine tuo dæmonia ejecimus, et in nomine tuo virtutes multas fecimus?* Respondebit Dominus: *Amen dico vobis, non novi vos: discedite a me, operarii iniquitatis.* Non enim novit Dominus vias impiorum, hoc ergo magnopere postulemus, ut donum spirituum discernendorum mereamur accipere, quo, secundum sententiam Scripturarum, omni spiritui non credamus.

39. Volueram quidem jam finire sermonem, et silentio premere quæcunque meæ acciderant parvitati: sed ne putetis me frustra commemorasse quæ evenire non possint, idcirco (licet insipiens fiam, tamen Dominus, qui secretæ mentis est inspector, novit non me causa jactantiæ, sed vestri gratia profectus hoc facere) pauca replicabo de plurimis. Quoties me nimiis laudibus efferre conati sunt, cum a me in nomine Domini maledicta reciperent? Quoties augmenti Nili futura (41) dixerunt, cum a me audirent: Et hoc ad vestram quod pertinet curam? Quoties minitantes ut milites armati, scorpionibus, equis, belluis, et variis serpentibus circumdederunt me, et domum in qua eram repleverunt, cum ego e contra psallerem; *Hi in curribus, et hi in equis, nos autem in nomine Domini Dei nostri magnificabimur.* Et statim miseri-

[80] Matth. VII, 22, 23. [81] I Joan. IV, 1. [82] Psal. XIX, 8. [83] Psal. XXXVII, 14.

(35) Sic omnes manuscripti et Græcus Scripturæ textus. Editi vero hic et infra, ἐν τῷ.

(36) Ita Colbertinus secundus. In aliis et editis, μέ deest.

(37) Regius secundus et Colbertin. 2, Ἀλλ' ὑμῖν.

(38) Sic Colb. 2 et Reg. 2. Editi et alii, καὶ ἵππων καὶ ἄλλοτε θηρίων, et ita codex Henrici Savilii initio mutilus, cujus varias lectiones ad calcem lib. de Vita Antonii adjecit Hœschelius.

(39) Ita Regius 2 et Colbertin. 2. In editis hæc, παρὰ τοῦ Κυρίου, desunt.

(40) Sic Colbertinus 2, cui consentit Evagrius. Editi et alii, μένειν.

(41) Sic manuscripti, Bollandus vero, *Nili fluminis.*

ἐλθόντες ἐκρότουν, ἐσύριττον, ὠρχοῦντο. Ὡς δὲ ἠύχόμην, καὶ ἀνεκείμην ψάλλων κατ' ἐμαυτόν· εὐθὺς ἤρξαντο θρηνεῖν καὶ κλαίειν, ὥσπερ ἐξατονήσαντες· ἐγὼ δὲ ἐδόξαζον τὸν Κύριον (42), τὸν καθελόντα καὶ παραδειγματίσαντα τὴν τόλμαν καὶ τὴν μανίαν αὐτῶν.

40. Ἐφάνη ποτὲ δαίμων ὑψηλὸς λίαν μετὰ φαντασιας, καὶ τετόλμηκεν εἰπεῖν· Ἐγὼ εἰμι ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ· καὶ, Ἐγώ εἰμι ἡ πρόνοια· τί σοι θέλεις χαρίσωμαι (43); Ἐγὼ δὲ τότε μᾶλλον ἐνεφύσησα κατ' αὐτοῦ, τὸν Χριστὸν ὀνομάσας, καὶ τύψαι τοῦτον ἐπεχείρησα· καὶ ἔδοξα τετυφέναι, καὶ εὐθὺς ὁ τηλικοῦτος σὺν πᾶσι τοῖς ἑαυτοῦ δαίμοσι ἠφανίσθη ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ. Ἦλθέ ποτε (44) νηστεύοντός μου, καὶ ὡς μοναχὸς ὁ δόλιος, ἔχων ἄρτων φαντασίαν· καὶ συνεβούλευε λέγων· Φάγε, καὶ παῦσαι τῶν πολλῶν πόνων· ἄνθρωπος εἶ καὶ σὺ, καὶ μέλλεις ἀσθενεῖν. Ἐγὼ δὲ, νοήσας αὐτοῦ τὴν μεθοδείαν (45), ἀνέστην ἐξασθαι. Κἀκεῖνος οὐκ ἤνεγκεν· ἐξέλιπε γὰρ, καὶ διὰ τῆς θύρας ὡς καπνὸς ἐξερχόμενος ἐφάνη. Ποσάκις ἐν τῇ ἐρήμῳ φαντασίαν ἔδειξε χρυσοῦ, ἵνα μόνον ἅψωμαι, καὶ βλέψω! ἐγὼ δὲ κατέψαλλον αὐτοῦ, κἀκεῖνος ἐτήκετο. Πολλάκις ἔκοπτόν με πληγαῖς, κἀγὼ ἔλεγον· Οὐδέν με χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ· καὶ μᾶλλον αὐτοὶ μετὰ ταῦτα κατέκοπτον ἀλλήλους. Οὐκ ἐγὼ δὲ ἤμην ὁ παύων ἐκείνους καὶ καταργῶν· ἀλλ' ὁ Κύριος ἦν, ὁ λέγων· Ἐθεώρουν τὸν Σατανᾶν ὡς ἀστραπὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσόντα. Ἐγὼ δὲ, τέκνα, μνημονεύων τοῦ ἀποστολικοῦ ῥητοῦ, μετεσχημάτισα ταῦτα εἰς ἐμαυτὸν, ἵνα μάθητε μὴ ἐκκακεῖν ἐν τῇ ἀσκήσει, μηδὲ φοβεῖσθαι τοῦ διαβόλου καὶ τῶν δαιμόνων αὐτοῦ τὰς φαντασίας.

A strepitu, sibilo, et saltationibus; ut vero orare me, atque decumbentem apud meipsum psallere conspexerunt, cœpere statim lamentari ac flere quasi se vires defecissent : ego vero gloriam Domino retuli, qui audaciam furoremque illorum retunderet, atque traduceret.

40. Aliquando mihi admodum excelsus dæmon cum phantasia visus, dicere ausus est : Ego sum virtus Dei; ego sum providentia : quid tibi vis beneficii conferam? At ego tum magis in illum insufflavi, prolato Christi nomine, atque verberare conatus sum, ac reipsa verberasse visum mihi est : statimque ille tantus, cum omnibus suis dæmonibus, in nomine Christi evanuit. Venit aliquando me jejunante, monachi speciem habens : panesque ut videbatur tenens, suadebat dicens : Comede, tantorumque laborum finem facito : nam **660** homo tu quoque es, periculumque ne ægrotes. Intellecta ego illius vafritie, surrexi oraturus : quod ille non tulit, evanuit enim, ac per januam quasi fumus egredi visus est. Quoties auri speciem in deserto objecit, ut vel solum tangerem atque respicerem! ego vero adversum psallebam, et contabescebat ille. Plerumque me plagis conciderunt, et aiebam : Nihil me separabit a charitate Christi [84] : tumque illi sese mutuo cædebant. Nec eram ego qui illos compescerem atque arcerem; sed Dominus erat, qui ait : *Videbam Satanam quasi fulgur de cælo cadentem* [85]. Ego vero, filioli, memor apostolici dicti [86], hæc in me transtuli, ut ediscatis non animo deficere in ascetica vita, neque diaboli ejusque dæmonum phantasias reformidare.

B

C

VERSIO EVAGRII.

cordia Christi fugabantur. Quodam autem tempore cum ingenti luce venientes, dixerunt : Venimus, Antoni, nostrum tibi præbere fulgorem. Et ego clausis oculis, quia lucem diaboli dedignabar aspicere, orabam, et dicto citius impiorum lumen exstinguebatur. Post menses autem paucos, cum coram me psallerent, et de Scripturis sibimet sermocinarentur : *ego tanquam surdus non audiebam.* Commoverunt aliquando monasterium meum, et ego mente immobili Dominum deprecabar. Sæpe strepitus, sæpe saltationes, sæpe sibilos ingesserunt, et me psallente, sonus eorum in voces flebiles vertebatur.

40. Creditisne, filioli, quod dicturus sum vobis? vidi aliquando diabolum excelsum corpore, qui se Dei virtutem et providentiam ausus est dicere, et ait ad me : Quid vis ut a me tibi donetur, Antoni? At ego sputaculum maximum (46) in os ejus ingeminans, totum me in eum Christi nomine armatus, ingessi : et statim ille procerus aspectu inter medias manus exsolevit. Jejunanti etiam mihi visus est ut monachus, et panes offerens, his sermonibus suadebat ut vescerer, et huic aliquid indulgerem corpusculo : Et tu, inquit, homo es, et humana fragilitate circumdaris : labor paululum conquiescat, ne ægritudo subrepat. Illico luridam faciem serpentis agnovi, et cum ad consueta Christi munimenta confugerem, tanquam per fenestram fumus laberetur, evanuit. Auri quoque decipulam mihi in deserto frequenter tetendit : quod ideo offerebat, ut aut visu irretiret me, aut tactu commacularet. Cum vapularem autem (nam sæpe me a dæmonibus (47) non denegro verberatum) canebam : Nullus me separabit a charitate Christi : ad cujus vocis auditum, in se invicem defurentes, non meo, sed Domini fugabantur imperio, qui ait : *Vidi Satanam quasi fulgur cadentem de cælo.* Hæc ergo, filioli, apostolici memor eloquii, in me transformavi, ut propositum vestrum nec dæmonum terror, nec aliqua lassitudo dissolveret.

[84] Rom. VIII, 35. [85] Luc. X, 18. [86] I Cor. IV, 6.

(42) Sic omnes mss. Editi vero, τὸν Θεόν. Infra post ἐφάνη in editis et quibusdam mss. legitur δέ, sed deest in Regio secundo et Colbertin. 2.

(43) Omnes manuscripti, χαρίσωμαι. Editi, χειρίσωμαι. Ibidem manuscripti omnes, ἐνεφύσησα, præter Reg. 2, qui habet, ἐφύσησα. Hœschelius item legit, ἐνεφύσησα. Editores Parisienses ἐνέπτυσα posuerunt, Hœschelli conjecturam. ut videtur, quam ad marginem ipse notarat, nulla manuscripti auctoritate secutisunt, quod sæpius alibi præstitere. Mox Regius secundus et Colbertin. 2, τύψαι. Editi vero et alii, τυπτῆσαι

(44) Sic Regius secundus et Colbertin. 2. In editis et aliis δέ legitur ante ποτε.

(45) Ita Colbertinus secundus, quem sequi visum est. Alii et editi, μέθοδον. Mox omnes manuscripti et Hœschel., ἐφάνη. Edit. Paris., ἠφανίσθη.

(46) Quidam manuscripti, *sputa tunc maxima.* Alii, *sputa quam maxime.*

(47) Sic manuscripti, pene omnes. Bolland. *commacularet* : *sæpe quoque me a dæmonibus.*

41. Et quia hæc narrando factus sum insipiens, A istud quoque accipite, ut tuti et absque formidine degatis : mihique fidem habete, non mentior quippe. Quoniam tempore pulsavit aliquis in monasterio januam meam. Tum egressus vidi quemdam procerum ac prælatæ staturæ. Sciscitante me : Quis tu es? Ego sum, inquit, Satanas. Me rursum interrogante : Qua de causa hoc ades in loco? Respondit ille : Cur me falso accusant monachi et omnes alii Christiani? Cur me horis singulis exsecrantur? Cui ego : Cur molestus illis es? Non ego, ait, sed illi ipsi sese conturbant : infirmus enim factus sum. An non legerunt : *Inimici defecerunt frameæ in finem, et civitates destruxisti* [87]? Nullus mihi superest locus, non telum, non civitas. Ubique locorum Christiani facti sunt, atque demum mona- B chis repleta est solitudo. Observent ipsi sese, nec me immerito exsecrentur. Tum ego Domini gratiam admiratus : Quanquam mendax semper es, dixi, et veritatem nunquam dicis, hoc jam tamen licet invitus vere dixisti : Christus enim veniens te infirmum reddidit, atque dejectum denudavit. **661** Audito ille Salvatoris nomine, ardoremque ejusmodi non ferens, evanidus factus est.

42. Si igitur ipse diabolus se fatetur nihil posse, despiciendus sane a nobis est cum ille tum dæmones ejus. Inimicus ergo cum canibus suis, ejusmodi utitur dolis : nos autem gnari eorum infirmitatis, ipsos contemnere valemus. Quamobrem ne labamur mente, ne timendi causas animo versemus : neque comminiscamur nobis terrores, dicendo : Ne C dæmon invadens prosternat me : ne sublatum projiciat, vel derepente irruens perterrefaciat. Talia prorsus ne cogitemus, neu mœrore quasi perituri

41. Καὶ ἐπειδὴ γέγονα ἄφρων διηγούμενος, δέξασθε καὶ τοῦτο πρὸς (48) ἀσφάλειαν καὶ ἀφοβίαν· καὶ πιστεύσατέ μοι· οὐ ψεύδομαι γάρ. Ἤκουσέ ποτέ τις ἐν τῷ μοναστηρίῳ τὴν ἐμὴν θύραν· καὶ ἐξελθὼν, εἶδόν τινα μακρὸν καὶ ὑψηλὸν φαινόμενον· Εἶτα πυθομένου μου· Σὺ τίς εἶ; ἔφη (49)· Ἐγώ εἰμι ὁ Σατανᾶς. Εἶτα λέγοντός μου· Τί οὖν ἐνταῦθα πάρει; ἔλεγεν ἐκεῖνος· Τί μέμφονταί με μάτην οἱ μοναχοὶ, καὶ οἱ ἄλλοι πάντες Χριστιανοί; Τί μοι καταρῶνται καθ' ὥραν; Ἐμοῦ δὲ εἰπόντος· Τί γὰρ αὐτοῖς ἐνοχλεῖς; ἔφη· Οὐκ εἰμὶ ἐγὼ ὁ ἐνοχλῶν αὐτοῖς, ἀλλ' αὐτοὶ ταράττουσιν ἑαυτούς· ἐγὼ γὰρ ἀσθενὴς γέγονα. Οὐκ ἀνέγνωσαν, ὅτι Του ἐχθροῦ ἐξέλιπον αἱ ῥομφαῖαι εἰς τέλος, καὶ πόλεις καθῃρέθησαν; οὐκ ἔτι τόπον ἔχω, οὐ βέλος, οὐ πόλιν. Πανταχοῦ Χριστιανοὶ γεγόνασι· λοιπὸν καὶ ἡ ἔρημος πεπλήρωται μοναχῶν. Ἑαυτοὺς τηρείτωσαν, καὶ μὴ μάτην με καταράσθωσαν. Τότε θαυμάσας ἐγὼ τοῦ Κυρίου τὴν χάριν, εἶπον πρὸς αὐτόν· Ἀεὶ ψεύστης ὢν, καὶ μηδέποτε λέγων ἀλήθειαν, ὅμως τοῦτο νῦν, καὶ μὴ θέλων, εἴρηκας ἀληθές· ὁ γὰρ Χριστὸς, ἐλθὼν, ἀσθενῆ σε πεποίηκε, καὶ καταβαλὼν ἐγύμνωσεν. Ἐκεῖνος, ἀκούσας τὸ τοῦ Σωτῆρος ὄνομα, καὶ μὴ φέρων τὴν ἐκ τούτου καῦσιν, ἀφανὴς γέγονεν.

42. Εἰ τοίνυν καὶ αὐτὸς ὁ διάβολος ὁμολογεῖ μηδὲν δύνασθαι, ὀφείλομεν παντελῶς καταφρονεῖν αὐτοῦ τε καὶ τῶν δαιμόνων αὐτοῦ. Ὁ μὲν οὖν ἐχθρὸς μετὰ τῶν ἑαυτοῦ κυνῶν τοσαύτας ἔχει τὰς πανουργίας· ἡμεῖς δὲ, μαθόντες αὐτῶν τὴν ἀσθένειαν, καταφρονεῖν αὐτῶν δυνάμεθα. Τοῦτον οὖν τὸν τρόπον μὴ προ- C καταπίπτωμεν (50) τῇ διανοίᾳ, μηδὲ λογιζώμεθα ἐν τῇ ψυχῇ δειλίας, μηδὲ ἀναπλάττωμεν ἑαυτοῖς φόβους, λέγοντες· Μὴ ἄρα δαίμων ἐλθὼν *ἀνατρέψῃ* με· μὴ ἄρα βαστάξας καταβάλῃ, ἢ ἐξαίφνης ἐπιστὰς

VERSIO EVAGRII.

41. Sed quoniam ob vestram utilitatem multa memorando, insipiens factus sum; et hujus rei vobis importiri cupio notionem, quam veram esse nullus ambigat audientium : pulsavit aliquando dæmon monasterii ostium : egrediens, video hominem enormi sublimitate, porrectum (51) : cum ab hoc quinam esset inquirerem, ait : Ego sum Satanas : et ego : Quid, inquam, hic quæris? respondit : Cur mihi frustra imputant monachi? cur mihi omnes Christianorum populi maledicunt? et ego : Juste faciunt : tuis enim frequenter molestamur insidiis (52). At ille ait : Nihil ego facio, sed ipsi se invicem turbant : nam ego miserabilis factus sum, rego, non legistis : *Quia defecerunt inimici frameæ in finem, et civitates eorum destruxisti*? En nullum jam habeo locum, nullam possideo civitatem, jam mihi nulla sunt arma : per omnes nationes cunctasque provincias Christi personat nomen; solitudines ipsæ monachorum stipantur choris : ipsi se, quæso, tucantur, et me sine causa non lacerent. Tunc ego Domini gratiam (53) cum alacritate miratus, sic ad eum locutus sum : Non tuæ veritati, quæ nulla est, tam novam et tam inauditam ascribo sententiam. Nam cum fallaciæ caput sis, hoc sine mendacio coactus es confiteri. Vere enim Jesus tuas funditus subruit vires, et honore nudatus angelico, volutaris in sordibus. Vix dum verba compleveram, et ille sublimis aspectu Salvatoris nominatione dejectus est (54).

42. Quæ ergo jam, o filioli, poterit residere cunctatio? quæ trepidatio manebit ulterius? quis nos eorum turbo poterit convellere? securæ sint animæ singulorum : non sibi fingat cogitatio vana discrimina; non aliquis timeat a diabolo sublatum ad præcipitia se posse deferri : pellatur omnis anxietas. Dominus enim, qui nostros prostravit inimicos, manens, ut promisit, in nobis, a vanis nos Satanæ munivit incur-

[87] Psal. IX, 7.

(48) Sic omnes manuscripti. In editis πρός deest.

(49) Sic pene omnes mss. Editi vero omisso ἔφη, habent Ἐγὼ εἰμι, φησίν.

(50) Sic tres manuscripti. Editi et alii, Τούτῳ τῷ τρόπῳ μὴ καταπίπτωμεν.

(51) Ita manuscripti omnes. Bolland. vero post *porrectum* addit, *caput usque ad cœlum*.

(52) Sic mss. omnes. Bollandus vero, *molestantur insidiis*. Mox omnes fere mss., *non legistis*. Belland. *nonne legisti*.

(53) Sic omnes manuscript. Bolland. vero, *solitudines quoque stipentur*. Infra omnes manuscripti, *Domini*. Editi autem, *Dei*. Mox quidam mss., *Non tuæ veritati recentem ascribo*.

(54) Quidam manuscripti, *deletus est*.

ἐκταράξῃ. Μηδ' ὅλως ἐνθυμώμεθα τοιαῦτα, μηδὲ λυπώμεθα ὡς ἀπολλύμενοι· θαῤῥῶμεν δὲ μᾶλλον καὶ χαίρωμεν ἀεὶ, ὡς σωζόμενοι· καὶ λογιζώμεθα τῇ ψυχῇ, ὅτι Κύριος μεθ' ἡμῶν ἐστιν, ὁ τροπώσας (54*) καὶ καταργήσας αὐτούς. Καὶ διανοώμεθα δὲ καὶ ἐνθυμώμεθα ἀεὶ, ὅτι, ὄντος τοῦ Κυρίου μεθ' ἡμῶν, οὐδὲν ἡμῖν οἱ ἐχθροὶ ποιήσουσιν. Ἐλθόντες γὰρ, ὁποίους ἂν εὕρωσιν ἡμᾶς, τοιοῦτοι καὶ αὐτοὶ γίνονται πρός ἡμᾶς, καὶ πρὸς ἃς εὑρίσκουσιν ἐν ἡμῖν ἐννοίας, οὕτω καὶ αὐτοὶ τὰς φαντασίας ἀφομοιοῦσιν. Ἐὰν μὲν οὖν δειλιῶντας εὕρωσι καὶ ταραττομένους, εὐθὺς αὐτοὶ, ὡς λῃσταὶ, τὸν τόπον ἀφύλακτον εὑρόντες, ἐπιβαίνουσι· καὶ ὅπερ ἀφ' ἑαυτῶν λογιζόμεθα, τοῦτο μετὰ προσθήκης ποιοῦσιν. Ἐὰν (55) γὰρ βλέπωσιν ἡμᾶς φοβουμένους καὶ δειλιῶντας, μειζόνως αὐξάνουσι τὴν δειλίαν ἐν ταῖς φαντασίαις καὶ ταῖς ἀπειλαῖς, καὶ λοιπὸν ἐν τούτοις ἡ ταλαίπωρος κολάζεται ψυχή· ἐὰν δὲ χαίροντας ἡμᾶς εὕρωσιν ἐν Κυρίῳ, καὶ λογιζομένους περὶ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, καὶ ἐνθυμουμένους τὰ τοῦ Κυρίου, καὶ διαλογιζομένους (56), ὅτι πάντα ἐν χειρὶ Κυρίου ἐστὶ, καὶ οὐδὲν ἰσχύει δαίμων κατὰ Χριστιανοῦ, οὐδὲ ὅλως ἐξουσίαν ἔχει κατὰ τινος· βλέποντες (57) ἀσφαλισμένην τὴν ψυχὴν τοῖς τοιούτοις λογισμοῖς, ἀποστρέφονται κατῃσχυμμένοι. Οὕτως τὸν μὲν Ἰὼβ ἰδὼν ὁ ἐχθρὸς περιπεφραγμένον, ἀνεχώρησεν ἀπ' αὐτοῦ· τὸν δὲ Ἰούδαν γυμνὸν ἀπὸ τούτων εὑρὼν, ἠχμαλώτισεν. Ὥστε, εἰ θέλομεν καταφρονεῖν τοῦ ἐχθροῦ, λογιζώμεθα ἀεὶ τὰ τοῦ Κυρίου, καὶ χαιρέτω ἀεὶ ἡ ψυχὴ τῇ ἐλπίδι· καὶ ὀψόμεθα ὡς κάπνὸν τὰ τῶν δαιμόνων παίγνια, καὶ μᾶλλον φεύγοντας αὐτοὺς ἢ διώκοντας. Εἰσὶ γὰρ λίαν αὐτοὶ, καθὰ προεῖπον, δειλοὶ, προσδοκῶντες ἀεὶ τὸ ἡτοιμασμένον αὐτοῖς πῦρ.

A afficiamur; sed fidamus magis et gaudeamus, utpote salutem consecuti: atque animo reputemus, nobiscum esse Dominum, qui dæmones profligavit atque compressit. Cogitemus item et mente semper volvamus, dum nobiscum Dominus est, nullo nos ab inimicis malo afficiendos esse. Cum advenient enim, quales nos repererint, tales erga nos futuri sunt, atque phantasias suas cogitationibus quas in nobis deprehenderint accommodant: si perterritos et turbatos reperiant, illico quasi fures, locum absque custodia inventum invadunt: tum quod nos ipsi cogitamus, id etiam cum augmento perpetrant. Nam si viderint nos reformidare, atque terreri, terroris illi accessionem præstant phantasiis et comminationibus suis, ac demum iis in rebus castigatur misera anima; sin gaudentes in Domino reperiant, et de futuris cogitantes bonis, ac quæ Domini sunt animo versantes, et nobiscum reputantes omnia in manu Domini esse, nec quidquam valere dæmones in Christianum, nec minimam habere in quempiam potestatem; cum, inquam, animam hujusmodi rebus munitam conspexerint, pudefacti recedunt. Ita Jobum munitum reperiens inimicus, ab illo recessit: Judam vero his nudatum deprehendens, captivum abduxit. Si igitur inimicum despicere velimus, quæ Domini sunt assidue cogitemus, sitque anima semper spe lætatum: dæmonum ludibria nobis instar fumi videbuntur, atque fugientes illos potius quam persequentes videbimus. Sunt namque, uti supra dixi, perquam timidi, quod semper exspectent sibi paratum Cignem.

B

43. Καὶ τοῦτο δὲ (58) πρὸς ἀφοβίαν κατ' ἐκείνων ἔχετε παρ' ἑαυτοῖς τὸ τεκμήριον· Ὅταν τις φαντασία γένηται, μὴ προκατάπιπτε ἐν δειλίᾳ, ἀλλ' ὁποία ἂν ᾖ, θαῤῥῶν ἐρώτα πρῶτον· Τίς εἶ σὺ, καὶ πόθεν;

662 43. Hocque sit vobis ad securitatem indicium: Cum quædam aderit visio, ne statim pavore concidas, sed qualiscunque illa sit, fidens primum interroga: Quisnam tu es, et unde? Tum si san-

VERSIO EVAGRII.

sibus. En ipse diabolus, qui hujusmodi cum suis satellitibus exercet astutias, nihil se posse contra Christianos fatetur. Jam curæ Christianorum et monachorum sit, ne per eorum inertiam vires dæmonibus præbeantur. Nam quales nos et nostras repererint cogitationes, tales nobis præstare consueverunt, et, si quod in pectoribus malæ mentis et pavoris semen invenerint, quasi latrones, qui deserta obtinent loca, cœptos cumulant timores, et crudeliter imminentes, infelicem puniunt animam. Sin autem alacres (59) fuerimus in Domino, et futurorum bonorum cupido nos succenderit, si semper omnia manibus Dei committamus, nullus dæmonum ad expugnandum valebit accedere: magis enim, cum munita in Christo corda conspexerint, confusi revertentur. Ita et Job firmatum in Domino diabolus refugit, et infelicissimum Judam exspoliatum fide vinculis captivitatis innexit. Una est ergo ratio vincendi inimicum, lætitia spiritualis, et animæ Dominum semper cogitantis jugis recordatio: quæ dæmonum ludos quasi fumum expellens, persequetur adversarios potius quam timebit. Non est enim nescius Satanas ignium futurorum, et æstuantis gehennæ copiosa novit incendia.

43. Sed ut mea jam claudatur oratio, illud in fine (60) commemoro: cum aliqua se vobis obtulerit

(54*) Ita Regius secundus et Colbertin. 2. Editi et Savil., τροπαιώσας. Colbertinus primus et tertius, et Regius primus, τροπωσάμενος. Mox hæc, δὲ καὶ ἐνθυμούμεθα, desunt in editis, sed habentur in manuscriptis omnibus.

(55) Ita manuscripti. Editi vero, Ἐὰν μὲν οὖν.

(56) Sic mss. pene omnes. Editi vero, καὶ λογιζομένους τὰ τοῦ Κυρίου, καὶ διαλογιζομένους, omissis mediis.

(57) Sic Hœschelius et omnes manuscripti, præter Savil., qui cum editione Paris. habet, βλέποντες γάρ. Infra Regius secundus et Colbertinus secundus, Ἰὼβ εὑρών.

(58) Sic Hœschel. et pene omnes manuscripti. Savil. cum edit. Paris., Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο. Saviliani quippe codicis lectiones cum bonas tum malas secuti frequenter sunt Parisienses.

(59) Ita omnes pene manuscripti. Editi vero, *si autem alacres.*

(60) Sic maxima pars manuscriptorum. Bolland. *in finem.*

ctorum sit visio, certiorem te facient, atque terrorem tuum in gaudium vertent; sin diabolica illa sit, statim debilitatur, perspecta animi firmitate : nam imperterriti animi signum est, vel sic interrogare : Quis tu es, et unde? Ita sciscitatus filius Nave certior factus est [88] : nec latuit inimicus interroganti Danieli [89].

44. Hæc loquente Antonio delectabantur omnes : tum in aliis augebatur virtutis amor; aliorum segnities pellebatur : quorumdam prior cessabat opinio : omnibusque persuasum erat, contemnendas esse dæmonum insidias, mirantibus gratiam Antonio datam a Domino ad discretionem spirituum. Erant igitur in montibus monasteria quasi tabernacula repleta divinis choris psallentium, lectionis studiosorum, jejunantium, orantium, exsultantium spe futurorum, laborantium ad eleemosynas erogandas, mutua charitate et concordia junctorum. Ac revera videre erat quasi aliquam segregatam regionem pietatis atque justitiæ. Nullus ibi qui injuria vel afficeret, vel afficeretur : nulla exactoris increpatio, sed multitudo ascetarum, quorum unum omnium erat virtutis studium; ut qui monasteria vidisset talemque monachorum constitutionem, exclamasset haud dubie : *Quam pulchræ domus tuæ, Jacob, et tabernacula tua, Israel! ut nemora umbrosa, ut paradisus justa fluvium, ut tabernacula quæ fixit Dominus, quasi cedri prope aquas* [90].

45. Ipse vero more solito seccedens intra monasterium suum, majore vitam asceticam studio adiit, ingemebatque quotidie cœlestium memor mansio-

A Καὶ ἐὰν μὲν ᾖ ἁγίων ὀπτασία, πληροφοροῦσί σε, καὶ τὸν φόβον σου εἰς χαρὰν μεταβάλλουσιν· ἐὰν δὲ διαβολική τις ᾖ, εὐθὺς ἐξασθενεῖ, βλέπουσα ἐῤῥωμένην τὴν διάνοιαν· ἀταραξίας γὰρ τεκμήριου τὸ ὅλως πυνθάνεσθαι· Τίς εἶ, καὶ ποθεν; Οὕτως ὁ μὲν τοῦ Ναυῆ, ἐρωτήσας, ἔμαθεν· ὁ δὲ ἐχθρὸς οὐκ ἔλαθεν ἐρωτήσαντα τὸν Δανιήλ.

44. Ταῦτα διαλεγομένου τοῦ Ἀντωνίου, πάντες ἔχαιρον· καὶ τῶν μὲν ὁ ἔρως τῆς ἀρετῆς ηὔξανε, τῶν δὲ ἡ ὀλιγωρία παρεκβαλεῖτο (61), καὶ ἄλλων ἡ οἴησις ἐπαύετο· πάντες τε ἐπείθοντο καταφρονεῖν τῆς δαιμονικῆς ἐπιβουλῆς, θαυμάζοντες τὴν δοθεῖσαν παρὰ τοῦ Κυρίου Ἀντωνίῳ χάριν εἰς τὴν διάκρισιν τῶν πνευμάτων. Ἦν οὖν ἐν τοῖς ὄρεσι τὰ μοναστήρια ὡς σκηναὶ πεπληρωμέναι θείων χορῶν, ψαλλόντων, φιλολογούντων, νηστευόντων, εὐχομένων, ἀγαλλιωμένων ἐπὶ τῇ τῶν μελλόντων ἐλπίδι, καὶ ἐργαζομένων εἰς τὸ ποιεῖν ἐλεημοσύνας, ἀγάπην τε καὶ συμφωνίαν ἐχόντων εἰς ἀλλήλους. Καὶ ἦν ἀληθῶς ἰδεῖν ὥςπερ χώραν τινὰ καθ' ἑαυτὴν οὖσαν θεοσεβείας καὶ δικαιοσύνης. Οὐκ ἦν γὰρ ἐκεῖ ὁ ἀδικῶν ἢ ὁ ἀδικούμενος, οὐδὲ μέμψις φορολόγου· ἀλλὰ πλῆθος μὲν ἀσκητῶν, ἓν δὲ τῶν πάντων εἰς ἀρετὴν τὸ φρόνημα. ὥστε ἰδόντα τινὰ πάλιν τὰ μοναστήρια, καὶ τὴν τοιαύτην τῶν μοναχῶν τάξιν, ἀναφωνῆσαι καὶ εἰπεῖν· Ὡς καλοί σου οἱ οἶκοι, Ἰακώβ, αἱ σκηναί σου, Ἰσραήλ! ὡσεὶ νάπαι σκιάζουσαι, καὶ ὡσεὶ παράδεισος ἐπὶ ποταμὸν, καὶ ὡσεὶ σκηναὶ, ἃς ἔπηξεν ὁ Κύριος, καὶ ὡσεὶ κέδροι παρ' ὕδασιν.

45. Αὐτὸς μέντοι συνήθως καθ' ἑαυτὸν ἀναχωB ρῶν ἐν τῷ ἑαυτοῦ μοναστηρίῳ, ἐπέτεινε τὴν ἄσκησιν (62), καθ' ἡμέραν τε ἐστέναζεν, ἐνθυμούμενος τὰς

VERSIO EVAGRII.

visio, audacter requirite quis sit ille, et unde venerit : ac sine mora, si sanctorum fuerit revelatio, angelica consolatione timor vertetur in gaudium. Si vero diaboli fuerit oblata tentatio, fidelis animæ percunctationibus evanescet : quia maximum est securitatis indicium, interrogare quisnam est et unde : sic et Nave filius auxiliatorem suum interrogando cognovit, nec Danielem percontantem latere potuit inimicus.

44. Postquam Antonius dicendi finem fecit : lætantibus cunctis, in aliis virtutis cupido exardescebat, in aliis infirma refovebatur fides, ex aliorum mentibus falsæ opiniones pellebantur, ex aliorum sensibus inanium terrorum pellebatur accessio (63) : simulque universi, cum jam dæmonum insidias contemnerent, mirabantur in Antonio tantam gratiam spirituum discernendorum, quam Domino tribuente perceperat. Erant igitur in monte monasteria tanquam tabernacula, plena divinis choris psallentium, legentium, orantium : tantumque jejunandi et vigiliarum ardorem, cunctorum mentibus sermo ejus afflaverat, ut futuræ spei aviditate, ad charitatem mutuam et misericordias indigentibus exhibendas jugi studio laborarent, qui infinitam regionem quamdam et oppidum a mundana conversatione sejunctum, plenum pietatis et justitiæ videbantur incolere. Quis tantum monachorum agmen aspiciens, quis virilem illum concordiæ cœtum cernens, in quo nullus nocens, nulla detractio susurronis, sed multitudo, abstinentium et certamen officiorum erat, non in hanc statim erumperet vocem : *Quam bonæ domus tuæ, Jacob, tabernacula tua, Israel, tanquam nemora obumbrantia, tanquam paradisus super fluvios, tanquam tabernacula quæ fixa sunt a Domino, tanquam cedri circa aquas!*

45. Dum hæc ita gererentur (64), quibus in dies beatæ vitæ studium cresceret, Antonius mansionum in cœlo positarum recordans, et præsentis vitæ despiciens inanitatem, quasi parva essent quæcunque jam gesserat, separatus a fratribus instituebatur, cumque eum sive cibum sive somnum indulgere corpusculo, aut alias naturæ necessitates, cogeret humana conditio, miro afficiebatur pudore, quod tantam animæ libertatem modici carnis termini coercerent : nam frequenter cum fratribus sedens, a cibo qui

[88] Jos. v, 13. [89] Dan. x, 11, 18, 19. [90] Num. xxiv, 5, 6.

(61) Sic editio Parisiensis et maxima pars manuscriptorum. Hœschelius cum quibusdam aliis, παρεκαλεῖτο, legendum forte, παρεξεβάλλετο.

(62) Colbertin. 2, ἐνέμενε τῇ ἀσκήσει.

(63) Ita duo manuscripti recte. Bolland. vero, *accensio*.

(64) Sic mss. Bolland. vero, *geruntur*.

ἐν οὐρανῷ μονὰς, τόν τε πόθον ἔχων εἰς αὐτὰς, καὶ σκοπῶν τὸν ἐφήμερον τῶν ἀνθρώπων βίον. Καὶ γὰρ μέλλων ἐσθίειν καὶ κοιμᾶσθαι, καὶ ἐπὶ ταῖς ἄλλαις ἀνάγκαις τοῦ σώματος ἔρχεσθαι, ἠσχύνετο, τὸ τῆς ψυχῆς λογιζόμενος νοερόν. Πολλάκις γοῦν μετὰ πολλῶν ἄλλων μοναχῶν μέλλων ἐσθίειν, ἀναμνησθεὶς τῆς πνευματικῆς τροφῆς, παρητήσατο, καὶ μακρὰν ἀπ' αὐτῶν ἀπῆλθε, νομίζων ἐρυθριᾷν, εἰ βλέποιτο παρ' ἑτέρων ἐσθίων· ἤσθιε μέντοι καθ' ἑαυτὸν διὰ τὴν τοῦ σώματος ἀνάγκην· πολλάκις δὲ καὶ μετὰ τῶν ἀδελφῶν· αἰδούμενος μὲν ἐπὶ τούτοις, παῤῥησιαζόμενος δὲ ἐπὶ τοῖς ὑπὲρ ὠφελείας λόγοις. Καὶ ἔλεγε χρῆναι τὴν πᾶσαν σχολὴν διδόναι τῇ ψυχῇ μᾶλλον ἢ τῷ σώματι, καὶ συγχωρεῖν μὲν διὰ τὴν ἀνάγκην ὀλίγον καιρὸν τῷ σώματι, τὸ δὲ ὅλον σχολάζειν τῇ ψυχῇ μᾶλλον, καὶ τὴν ταύτης ὠφέλειαν ζητεῖν· ἵνα μὴ αὕτη καθέλκηται ὑπὸ τῶν ἡδονῶν τοῦ σώματος, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ σῶμα παρ' αὐτῆς δουλαγωγῆται· τοῦτο γὰρ εἶναι τὸ λεγόμενον παρὰ τοῦ Σωτῆρος· Μὴ μεριμνήσητε τῇ ψυχῇ ὑμῶν τί φάγητε, μηδὲ τῷ σώματι τί ἐνδύσησθε. Καὶ ὑμεῖς μὴ ζητεῖτε τί φάγητε ἢ τί πίητε, καὶ μὴ μετεωρίζεσθε· ταῦτα γὰρ πάντα τὰ ἔθνη τοῦ κόσμου ἐπιζητεῖ. Ὑμῶν δὲ ὁ Πατὴρ οἶδεν, ὅτι χρῄζετε τούτων ἁπάντων. Πλὴν ζητεῖτε πρῶτον τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν.

A num, earumque desiderio captus, ac humanæ vitæ fragilitatem animo versans: cibum quippe aut somnum, aut cæteras corporis necessitates, nonnisi **663** cum rubore capiebat, secum reputans animæ vim intelligendi. Sæpe comesturus cum aliis monachis, spiritualis cibi recordatus, abnuebat, atque procul illis secedebat, ratus pudori sibi esse si comedens ab aliis videretur : seorsum itaque comedebat ob corporis necessitatem, plerumque etiam cum fratribus: tum quod visus ab illis pudore afficeretur, tum quod fiduciam sumeret, Ut illis utilem sermonem subministraret, aiebatque totam curam animæ potius quam corpori adhibendam : dandum tamen corpori ob necessitatem, paululum temporis ; sed totum reliquum animæ impendendum, et ejus quærendam utilitatem, ut ne ipsa traheretur corporis voluptatibus, imo potius ab eo corpus in servitutem redigeretur : hanc enim ipsam esse Salvatoris sententiam : *Nolite solliciti esse animæ vestræ quid manducetis, neque corpori quid induamini : et vos nolite quærere quid manducetis, aut quid bibatis ; et nolite in sublime tolli, hæc enim omnia gentes mundi quærunt. Pater autem vester scit quoniam his omnibus indigetis. Cæterum quærite primum regnum ejus, et hæc omnia adjicientur vobis* [91].

B

46. Μετὰ ταῦτα κατέλαβε τὴν Ἐκκλησίαν ὁ κατὰ Μαξιμῖνον τὸ τηνικαῦτα γενόμενος διωγμός· καὶ τῶν ἁγίων μαρτύρων ἀγομένων εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἠκολούθησε καὶ αὐτὸς, ἀφεὶς τὸ μοναστήριον, λέγων· Ἀπέλθωμεν καὶ ἡμεῖς, ἵνα ἀγωνιζώμεθα κληθέντες (65), ἢ θεωρήσωμεν τοὺς ἀγωνιζομένους. Καὶ πόθον μὲν εἶχε μαρτυρῆσαι· παραδοῦναι δὲ μὴ θέλων ἑαυτὸν, ὑπηρέτει τοῖς ὁμολογηταῖς ἔν τε τοῖς μετάλλοις καὶ ἐν ταῖς φυλακαῖς. Πολλὴ τε ἦν αὐτῷ σπουδὴ ἐν τῷ δικαστηρίῳ, ἀγωνιζομένους μὲν τοὺς καλουμένους ἐπαλείφειν εἰς προθυμίαν, μαρτυροῦντας δὲ αὐτοὺς ἀπολαμβάνειν καὶ προπέμπειν ἕως τελειωθῶσιν.

46. Post hæc Ecclesiam excepit Maximini persecutio ; sanctosque martyres Alexandriam adductos, relicto ille monasterio, secutus est, aiens, Pergamus et nos, ut vel vocati congrediamur, vel præliantes spectemur. Et martyrii quidem desiderio C flagrabat ; sed cum nollet sese tradere, confessoribus in metallis et in carceribus ministrabat. Magna quoque ipsi cura in judicii loco, vocatos concertantesque hortari ad animi alacritatem : martyriumque passuros excipere, atque comitari donec consummarentur. Judex itaque, viso tam illius quam suorum intrepido hac in re animo, jussit ne-

VERSIO EVAGRII.

fuerat appositus, memoria escæ spiritualis abstrahebatur. Edebat tamen, utpote homo, sæpe solus, sæpe cum fratribus. Et cum hæc mira (ut prædixi) ageret, cum confusione animi (66) adhibendam magnopere diligentiam persuadebat, dicens, nec corpus esse penitus enecandum, nec nimietate escæ satiandum (67), ne operatio contra voluntatem Creatoris dissolveretur : et ob id omne studium animæ conferendum, ne vitiis superata corporeis ad æternas inferni tenebras truderetur ; quinimo indulium sibi in carne imperium vindicans, domicilium suum, ut apostolus Paulus, ad tertium cœlum sublevaret : asserebatque hoc esse (68) a Salvatore præceptum, in quo ait : *Nolite solliciti esse animæ vestræ quid manducetis, aut quid bibatis, nec corpori vestro quid vestiamini, quia hæc gentes quærunt : vester autem Pater novit quod indigetis his omnibus : quærite ergo primum regnum Dei et justitiam ejus, et hæc omnia apponentur* (69) *vobis.*

46. His rebus ita transactis, cum persecutio impiissima Maximini furore vesano vastaret Ecclesiam, sanctisque martyribus Alexandriam perductis, relicto et ipse monasterio secutus est futuras Christi victimas, dicens : Pergamus ad gloriosos fratrum triumphos, ut aut ipsi congrediamur, aut spectemus alios præliantes. Et amore quidem jam martyr erat, sed cum tradere se ultro non vellet et ministraret confessoribus (70) in metallis vel in carceribus constitutis, magna cum libertate et cura ingredientes ad judi-

[91] Luc, XII, 29-31.

(65) Colb. 2, βληθέντες.

(66) Ita plerique omnes manuscripti. Bolland. vero, *cum confusione animæ*. Mox in multis editis habetur *corpori*, post *magnopere*, sed non legitur in mss.

(67) Hæc, *nec nimietate escæ satiandum*, in solo habentur Gemmet 1, unde sumpsimus, ut integra fiat sententia.

(68) Sic manuscripti. In Bolland. vero, *esse*, deest. Infra pene omnes manuscripti, *nec corpori vestro induamini*. Bolland., *nec corpori quid vestiamini*.

(69) Ita omnes fere manuscripti. Bolland. vero, *adjicientur*. Mox manuscripti *ita* post *rebus*. Bolland. non habet, Mox aliqui legunt *Maximiani*.

(70) Ita omnes pene manuscripti. Bolland., *valeret et sociari confessoribus*.

minem monachorum in judicii loco interesse, vel in urbe prorsus versari. Tum aliis omnibus visum est illo die sese occultare : **664** Antonio autem tantum jussio curæ fuit, ut loto ependyte, insequente die in edito loco conspicuus staret, atque præfecto sese nitidus exhiberet. Omnibus rem mirantibus, ipsoque judice id perspiciente, et cum militum suorum turma prætereunte, stetit ille intrepidus, ut nostram Christianorum ostenderet animi alacritatem : nam, uti superius dixi, martyrii desiderio flagrabat. Itaque mœrenti similis erat, quod martyrium assequi non posset : Dominus autem virum conservabat ad nostram cæterorumque utilitatem, ut asceticæ vitæ, quam ex Scripturis ipse didicerat, permultis magister foret. Enimvero multi, perspecto ejus vitæ instituto, imitari illum studuere. Confessoribus itaque rursum de more ministrabat, et quasi vinctus cum ille fuisset, assiduum illis officiorum suorum impendebat laborem.

47. Postquam autem cessavit persecutio, beatæque memoriæ episcopus Petrus martyrio affectus est, profectus est Antonius, atque iterum secessit in monasterium, ubi conscientiæ suæ studio quotidie martyr erat, atque fidei certaminibus dimicabat. Asceticam enim vitam ferventius iniit; jejunabat quippe quotidie, vestimento usus interno quidem cilicino, externo vero pelliceo, quod ad usque mortem servavit: neque corpus ad deponendas sordes aqua lavit, neque pedes unquam abluit, vel solum in aquam nisi postulante necessitate demersit: nec unquam exutum illum conspexit quispiam, vel nudatum corpus Antonii, nisi cum post mortem suam sepultus est.

48. Cum secederet igitur, secumque statuisset aliquandiu nec isthinc egredi, nec apud se quempiam admittere, Martinianus quidam militum præpositus accedens molestiam Antonio creavit, filiam

A Ὁ γοῦν δικαστὴς, βλέπων αὐτοῦ τε καὶ τῶν σὺν αὐτῷ τὸ ἄφοβον, καὶ τὴν εἰς τοῦτο σπουδὴν, παρήγγειλε μηδένα τῶν μοναχῶν ἐν τῷ δικαστηρίῳ φαίνεσθαι, μηδὲ ὅλως ἐν τῇ πόλει διατρίβειν. Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι πάντες ἔδοξαν κρύπτεσθαι τὴν ἡμέραν ἐκείνην· ὁ δὲ Ἀντώνιος τοσοῦτον ἐφρόντισεν, ὥστε καὶ μᾶλλον πλῦναι τὸν ἐπενδύτην, καὶ τῇ ἐξῆς ἔμπροσθεν ἐφ' ὑψηλοῦ στῆναι, καὶ φαίνεσθαι τῷ ἡγεμόνι λαμπρόν. Πάντων οὖν ἐπὶ τούτῳ θαυμαζόντων, καὶ τοῦ ἡγεμόνος ὁρῶντος, καὶ μετὰ τῆς τάξεως αὐτοῦ διαβαίνοντος, αὐτὸς ἀτρέμας εἱστήκει, δεικνὺς ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν τὴν προθυμίαν· ἤυχετο γὰρ καὶ αὐτὸς μαρτυρῆσαι, καθὰ προεῖπον. Αὐτὸς μὲν οὖν λυπουμένῳ ἐῴκει, ὅτι μὴ μεμαρτύρηκεν· ὁ δὲ Κύριος ἦν αὐτὸν φυλάττων εἰς τὴν ἡμῶν καὶ τὴν ἑτέρων ὠφέλειαν, ἵνα καὶ ἐν τῇ ἀσκήσει, ἣν ἐκ τῶν Γραφῶν αὐτὸς μεμά-
B θηκε, πολλοῖς διδάσκαλος γένηται. Καὶ γὰρ καὶ μόνον βλέποντες αὐτοῦ τὴν ἀγωγὴν, πολλοὶ τῆς πολιτείας αὐτοῦ ἐσπουδάζοντο ζηλωταὶ γενέσθαι. Πάλιν οὖν ὑπηρέτει (71) συνήθως τοῖς ὁμολογηταῖς, καὶ ὡς συνδεδεμένος αὐτοῖς, ἦν κοπιῶν ἐν ταῖς ὑπηρεσίαις.

47. Ἐπειδὴ δὲ λοιπὸν ὁ διωγμὸς ἐπαύσατο, καὶ μεμαρτύρηκεν ὁ μακαρίτης ἐπίσκοπος Πέτρος, ἀπεδήμησε, καὶ πάλιν εἰς τὸ μοναστήριον ἀνεχώρει, καὶ ἦν ἐκεῖ καθ' ἡμέραν μαρτυρῶν τῇ συνειδήσει, καὶ ἀγωνιζόμενος τοῖς τῆς πίστεως ἄθλοις. Καὶ γὰρ καὶ ἀσκήσει πολλῇ καὶ συντονωτέρᾳ ἐκέχρητο· ἐνήστευε γὰρ ἀεὶ, τὸ δὲ ἔνδυμα εἶχεν ἔνδον μὲν τρίχινον (72), ἐπάνω δὲ δερμάτινον, ὃ καὶ ἕως τελευτῆς τετήρηκε, μήτε σωμα διὰ ῥύπον ὕδατι λούσας, μήθ' ὅλως τοὺς πόδας ἀπονίψας, ἢ κἂν ἁπλῶς εἰς ὕδωρ αὐτοὺς χωρὶς
C ἀνάγκης ἀνασχόμενος ἐμβαλεῖν· ἀλλ' οὐδὲ γυμνωθέντα τις αὐτὸν ἑώρακεν, οὐδὲ ὅλως τὸ σῶμά τις εἶδε Ἀντωνίου γυμνὸν, εἰ μὴ ὅτε τελευτήσας ἐθάπτετο.

48. Ἀναχωροῦντι τοίνυν αὐτῷ, καὶ προθεμένῳ ποιῆσαι χρόνον, ὥστε μήτε αὐτὸν προϊέναι, μήτε τινὰ δέξασθαι, Μαρτινιανός (73) τις ἄρχων στρατιωτῶν, ἐγίνετο δι' ὄχλου τῷ Ἀντωνίῳ· εἶχε γὰρ

VERSIO EVAGRII.

cem exhortabatur, ne terrore impiorum subacti, Dominum negarent. Jamque sententia coronatos (74) exsultans, quasi ipse vicisset, usque ad locum felicis sanguinis prosequebatur. Quamobrem motus judex Antonii sociorumque ejus constantia (75), præcepit nullum penitus monachorum aut observare judicium, aut in civitate versari. Et cæteris quidem omnibus in illa die placuit abscondi; Antonius autem impavidus, neglecto persecutoris imperio, lavit ependyten suum. Et alia die stans in quodam eminenti loco, candenti præcinctus veste, procedentem judicem suo provocabat aspectu, flagrans cupiditate martyrii: ostendebatque nobis contemptorem pœnarum et mortis, in Christianis animum perseverare debere, in tantum, ut contristaretur, quia volenti pati pro nomine Christi (76), martyrium non dabatur. Sed Dominus qui suo gregi parabat magistrum, servavit Antonium, ut institutum (sicuti factus est) monachorum non solum oratione ejus, sed et conspectibus firmaretur, nunquam tamen a sanctorum confessorum vestigiis separatus est, quin anxia circa eos cura et charitatis vinculis colligatus, magis carcerem patiebatur exclusus.

47. Postquam autem persecutionis turbo defluxerat, et B. episcopo Petro jam ob martyrii gloriam coronato, ad pristinum monasterium regressus, quotidianum fidei ac conscientiæ martyrium merebatur, acrioribus se jejuniis vigiliisque conficiens, vestimento cilicino intrinsecus, desuper pelliceo utebatur, nunquam corpus lavans, nunquam pedibus sordes abluens, nisi cum per aquam (77) transire necessitas compulisset : nullus denique Antonii corpus nudum, antequam moreretur, unquam vidit.

(71) Colb. 2, ἠχολούθει.
(72) Tres manuscripti, τρίχινον recte. Tres alii, τρύχινον· Editi τριχίνιον.
(73) Regius 2, Μαρτιᾶνος. Colb. 2, Μαρτῖνος.
(74) Sic manuscripti quidam. Bolland., *coronatos.*
(75) Ita omnes manuscripti. Bolland. vero, *ob Antonii sociorumque ejus constantiam.*
(76) Ita manuscripti pene omnes. Bolland. vero, *pro Dei nomine.*
(77) Sic manuscripti. Bolland. vero, *per aquas.*

ὑπὸ δαίμονος ἐνοχλουμένην τὴν θυγατέρα· ὡς δὲ ἐπὶ πολὺ διέμενε κόπτων τὴν θύραν καὶ ἀξιῶν ἐλθεῖν αὐτὸν, καὶ εὔξασθαι τῷ Θεῷ διὰ τὴν παῖδα· ἀνοῖξαι μὲν οὐκ ἠνέσχετο, παρακύψας δὲ ἄνωθεν, εἶπεν· Ἄνθρωπε, τί μου κατακράζεις; ἄνθρωπός εἰμι κἀγὼ ὥσπερ καὶ σύ. Εἰ δὲ πιστεύεις τῷ Χριστῷ, ᾧ λατρεύω, ὕπαγε, καὶ ὡς πιστεύεις εὖξαι τῷ Θεῷ (78), καὶ γίνεται. Εὐθὺς οὖν ἐκεῖνος πιστεύσας, καὶ ἐπικαλεσάμενος τὸν Χριστὸν, ἀπῆλθεν, ἔχων τὴν θυγατέρα καθαρισθεῖσαν ἀπὸ τοῦ δαίμονος. Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα δι' αὐτοῦ πεποίηκεν ὁ Κύριος, ὁ λέγων· Αἰτεῖτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν. Πλεῖστοι γὰρ τῶν πασχόντων, μὴ ἀνοίγοντος αὐτοῦ τὴν θύραν, μόνον ἐκάθευδον (79) ἔξω τοῦ μοναστηρίου, καὶ πιστεύοντες καὶ εὐχόμενοι γνησίως, ἐκαθαρίζοντο.

A quippe secum habebat a dæmone vexatam : ut autem diu januam pulsando perseverabat, rogabatque ut egrederetur, Deumque rogaret pro filia sua; ille januam quidem non aperuit, prospiciens vero desuper ait : Quid tu ad me clamas? homo sum sicut tu. Quod si Christo credis cui ego servio, vade, et secundum fidem tuam ora Deum, et optatum asseque. Credidit ille **665** statim, et invocato Christi nomine abiit, filiam reducens a dæmone liberatam. Multa item alia ejus opera fecit Dominus qui ait : *Petite, et dabitur vobis* [93]. Plurimi namque eorum qui patiebantur, cùm non aperiret ipse januam, extra monasterium dormiebant, atque cum sincera fide orantes, mundabantur.

49. Ὡς δὲ εἶδεν ἑαυτὸν ὀχλούμενον ὑπὸ πολλῶν καὶ μὴ ἀφιέμενον κατὰ γνώμην ἀναχωρεῖν, ὡς βούλεται· εὐλαβηθεὶς μὴ ἐξ ὧν ὁ Κύριος ποιεῖ δι' αὐτοῦ, ἢ αὐτὸς ἐπαρθῇ, ἢ ἄλλος τις ὑπὲρ ὅ ἐστι λογίσηται περὶ αὐτοῦ, ἐσκέψατο καὶ ὥρμησεν ἀνελθεῖν εἰς τὴν ἄνω Θηβαΐδα πρὸς τοὺς ἀγνοοῦντας αὐτόν. Καὶ δὴ παρὰ τῶν ἀδελφῶν δεξάμενος ἄρτους, ἐκάθητο παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ, σκοπῶν εἰ ἄρα παρέλθοι πλοῖον, ἵνα ἐμβὰς ἀνέλθῃ μετ' αὐτῶν. Ταῦτα δὲ αὐτοῦ σκεπτομένου, φωνή τις ἄνωθεν γέγονε πρὸς αὐτόν· Ἀντώνιε, ποῦ πορεύῃ, καὶ διὰ τι; Ὁ δὲ μὴ ταραχθεὶς, ἀλλ' ὡς εἰωθὼς καλεῖσθαι πολλάκις οὕτως, ἐπακούσας, ἀπεκρίνατο, λέγων· Ἐπειδὴ οὐκ ἐπιτρέπουσί μοι ἡρεμεῖν οἱ ὄχλοι, διὰ τοῦτο βούλομαι ἀνελθεῖν εἰς τὴν ἄνω Θηβαΐδα, διὰ τὰς πολλὰς τῶν (80) ὧδέ μοι γινομένας ἐνοχλήσεις, καὶ μάλιστα διὰ τὸ ἀπαιτεῖσθαί με παρ' αὐτῶν τὰ ὑπὲρ τὴν ἐμὴν δύναμιν. Ἡ δὲ πρὸς αὐτὸν ἔφη (81)· Κἂν εἰς τὴν Θηβαΐδα ἀνέλθῃς, κἂν, ὡς ἐνθυμῇ, κατέλθῃς εἰς τὰ βουκόλια, πλείω καὶ διπλασίονα τὸν κάματον ἔχεις ὑπομένειν. Εἰ δὲ θέλεις ὄντως ἡρεμεῖν, ἄνελθε νῦν εἰς τὴν ἐνδο-

B 49. Ut vidit autem a multis sibi molestiam creari, nec sibi licere pro arbitrio secedere, veritus ne ex signis quæ per se Dominus faciebat, aut ipse extolleretur, aut alius quispiam de ipso plus quam res ipsa ferret existimaret, re secum deliberata, profectus est ut se conferret in superiorem Thebaidem, ad homines quibus esset ignotus. Acceptisque panibus a fratribus ad oram fluminis sedebat, ut observaret num qua pertransiret navicula, ut ea conscensa cum vectoribus ascenderet. Hæc illo cogitante, vox quædam desuper ad illum facta est : Antoni, quo tendis? quave de causa? Ille nihil turbatus, utpote solitus sic sæpe compellari, respondit : Quia turbæ non sinunt me quiescere, ideo me in superiorem Thebaidem conferre decrevi, ad vitandas frequentes illas perturbationes maximeque C quod ea a me postulent quæ meam superent virtutem. Tum vox ad illum : Sive in Thebaidem ascendas, sive, ut cogitas, ad armenta boum te conferas; duplo majorem sustinebis laborem. Quod si omnino quiescere desideras, vade nunc in interiorem soli-

VERSIO EVAGRII.

48. Quodam autem tempore, cum ab omnium se amovisset oculis, et clauso monasterio neminem omnino susciperet, Martiniamus militum præpositus, cujus filia immundi spiritus infestationibus quatiebatur, pulsans ostium obsecrabat, ut suo pignori subveniret, et exiens Deum pro filia precaretur. Tum ille aperire quidem minime voluit, prospiciens vero desuper ait : O homo, qui meum poscis auxilium? Mortalis et ego sum, et tuæ socius fragilitatis; si autem credis in Christum, cui deservio, vade, et secundum fidem tuam ora Deum, et sanabitur filia tua. Confestim ille credens abiit, et invocato Jesu, filiam reduxit incolumem. Multa et alia mirabilia per illum Dominus operatus est et merito : qui enim promisit in Evangelio : *Petite, et dabitur vobis*, invento qui mereretur accipere (82), suam potentiam non negavit : nam plures vexatorum ante monasterium ejus clauso introitu, domientes, fidelibus per eum ad Christum precibus purgabantur.

49. Hæc illi multitudo venientium, desideratam solitudinem auferens, tædio fuit. Metuens itaque ne signorum copiosa concessio aut suos animos extolleret, aut alios plus de se, quam videbant in ipso, cogeret æstimare, ad superiorem Thebaidem pergere cogitavit, ubi nullus eum agnosceret. Et a fratribus acceptis panibus, sedebat super fluminis ripam, transitum navis observans. Illo talia cogitante, vox ad eum desuper facta est, dicens : Antoni, quo pergis, et quare? At ille intrepide, quasi consuetam vocem loquentis agnosceret, respondit : Quoniam non sinunt me quiescere populi, idcirco ad superiorem Thebaidem ire optimum duxi, præcipue, quia et exigor quæ virtutem meæ pusillanimitatis excedunt. Et vox ad illum ait : Si ad Thebaidem vadas, et ad pastoralia (ut cogitas) pergas, majorem ac duplicem sustinebis laborem : si autem vere quiescere cupis, vade nunc ad interius desertum. Cumque Antonius diceret : Quis mihi locum avium poterit ostendere? ignarus enim sum locorum : confestim ei is qui loquebatur,

[93] Luc. XI, 9.

(78) Sic manuscripti. Editi vero, Εἰ δὲ πιστεύεις εὔξας τῷ Θεῷ multis omissis.

(79) Sic Reg. 2, Colb. 2, et ita legit Evagrius. Alii et editi, ἐκάθηντο.

(80) Ita omnes manuscripti. In editis τῶν deest

(81) Sic manuscripti pene omnes. Editi vero, ἡ φωνή, male.

(82) Sic manuscripti. Bolland. vero, *qui ejus gratiam mereretur accipere*. Infra manuscripti, *purgabantur*. Bolland., *curabantur*.

tudinem.Percontante Antonio : Quis ignotam mihi viam ostensurus est? statim illi Saracenos indicavit, eam ipsam viam ingressuros. Accessit igitur ad illos Antonius, rogavitque ut se in solitudinem una proficisci paterentur.Illi tanquam ex Providentiæ jussu, libenter virum recepere : confectoque cum illis trium dierum triumque noctium itinere, ad montem pervenit admodum excelsum,ad cujus radicem aqua erat limpidissima, dulcis, valdeque frigida,et planities extra montem,paucæque palmæ incultæ.

50. Antonius itaque quasi divinitus permotus, locum illum dilexit; is enim ipse erat quem indicarat qui **666** eum ad oram fluminis allocutus fuerat.Initio igitur acceptis panibus a viæ sociis,solus in monte remansit, nullo admisso sodali : locum enim deinceps illum pro sua agnovit domo. Saraceni autem ipsi conspecta Antonii alacritate, de industria per eam pertransibant viam,et cum gaudio panes ad ipsum deferebant : aliquid item solatii licet modicum dabant istæ palmæ.Post hæc, ubi locum fratres edidicere, velut filii, patris memores, ipsi transmittendum panem curarunt : sed cum videret Antonius afferendi panis causa gravari quosdam, et laborem perferre, ut monachos illo levaret, se cum deliberata, quosdam se adeuntes rogavit ut deferrent sibi ligonem atque securem, parumque frumenti. Quibus allatis, peragrata quæ circa montem erat terra,minimum spatii repertum satui aptum,coluit : et cum irrigationi largiter aqua suppeteret,semina jecit. Quod cum quotannis præstaret, habait inde panem ; lætus, quo nulli ea de causa molestus deinde foret, et quod nemini omnino oneri esset.Sed cum deinceps adverteret quosdam ad se venire, pauca sevit olera,ut, si quis adventaret, tam gravi itinere defatigatus paululum hinc recreationis perciperet. Ac initio quidem feræ solitudinis, potus causa isthuc accedentes,ejus satui et culturæ sæpius nocebant ; is una placide ap-

τέραν (83) ἔρημον. Τοῦ δὲ Ἀντωνίου λέγοντος· Καὶ τίς δείξει μοι τὴν ὁδόν ; ἄπειρος γὰρ εἰμι ταύτης· εὐθὺς ἔδειξεν αὐτῷ Σαρακηνοὺς μέλλοντας ὁδεύειν τὴν ὁδὸν ἐκείνην. Προσελθὼν τοίνυν, καὶ ἐγγίσας αὐτοῖς ὁ Ἀντώνιος, ἠξίου σὺν αὐτοῖς εἰς τὴν ἔρημον ἀπελθεῖν. Οἱ δὲ, ὥσπερ ἐξ ἐπιτάγματος τῆς Προνοίας, προθύμως αὐτὸν ἐδέξαντο· καὶ ὁδεύσας τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας μετ' αὐτῶν, ἦλθεν εἰς ὄρος ὑψηλὸν λίαν· καὶ ὕδωρ μὲν ἦν ὑπὸ τὸ ὄρος διειδέστατον, γλυκὺ, καὶ μάλα ψυχρόν. Πεδιὰς δὲ ἔξωθεν, καὶ φοίνικες ἀμεληθέντες ὀλίγοι.

50. Ὁ οὖν Ἀντώνιος, ὥσπερ θεόθεν κινούμενος, ἠγάπησε τὸν τόπον· οὗτος γὰρ ἦν ὃν ἐσήμανεν ὁ λαλήσας αὐτῷ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ. Τὴν μὲν οὖν ἀρχὴν δεξάμενος παρὰ τῶν συνοδευσάντων ἄρτους, ἔμενεν (84) ἐν τῷ ὄρει μόνος, οὐδενὸς ἑτέρου συνόντος αὐτῷ· ὡς γὰρ ἴδιον οἶκον ἐπιγνοὺς, εἶχε λοιπὸν τὸν τόπον ἐκεῖνον. Αὐτοί τε οἱ Σαρακηνοὶ, θεωρήσαντες τὴν Ἀντωνίου προθυμίαν (85), ἐξεπίτηδες ἐκείνην τὴν ὁδὸν διήρχοντο, καὶ χαίροντες ἔφερον ἄρτους αὐτῷ· εἶχε δὲ καὶ τὴν ἀπὸ τῶν φοινίκων ὀλίγην τινὰ τότε καὶ εὐτελῆ (86) παραμυθίαν. Μετὰ δὲ ταῦτα, μαθόντες οἱ ἀδελφοὶ τὸν τόπον, ὡς τέκνα, πατρὸς μνημονεύοντες, ἐφρόντιζον ἀποστέλλειν αὐτῷ· ἀλλ' ὁρῶν ὁ Ἀντώνιος, ὅτι προφάσει τοῦ ἄρτου σκύλλονταί τινες ἐκεῖ, καὶ κάματον ὑπομένουσι· φειδόμενος καὶ ἐν τούτῳ τῶν μοναχῶν, ἐβουλεύσατο καθ' ἑαυτὸν, καὶ τῶν εἰσερχομένων τινὰς πρὸς αὐτὸν ἠξίωσε κομίσαι αὐτῷ δίκελλαν, καὶ πέλεκυν, καὶ σῖτον ὀλίγον. Ὡς δὲ ἐκομίσθη ταῦτα, διοδεύσας τὴν περὶ τὸ ὄρος γῆν, βραχύτατόν τινα τόπον εὑρὼν ἐπιτήδειον, ἐγεώργησε· καὶ τὸν ἐκ τοῦ ὕδατος ποτισμὸν ἀφθόνως ἔχων, ἔσπειρε. Καὶ κατ' ἐνιαυτὸν τοῦτο ποιῶν, εἶχεν ἐκεῖθεν τὸν ἄρτον· χαίρων, ὅτι μηδενὶ διὰ τοῦτο γενήσεται ὀχληρὸς, καὶ ὅτι ἐν πᾶσιν ἑαυτὸν ἀβαρῆ φυλάττει. Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα βλέπων πάλιν τινὰς ἐρχομένους, ἐγεώργησε καὶ ὀλιγοστὰ λάχανα, ἵνα ὁ εἰσερχόμενος ἔχῃ τινὰ παραμυθίαν ὀλίγην τοῦ καμάτου τῆς καλεπῆς ἐκείνης ὁδοῦ. Τὴν μὲν οὖν ἀρχὴν τὰ ἐν τῇ ἐρήμῳ θηρία

VERSIO EVAGRII.

Saracenos indicavit, qui mercandi gratia ad Ægyptum venire consueverant.His appropinquans Antonius rogavit ut se pariter abducerent in desertum : nullus obnisus est, sed tanquam a Deo missum comitem suscipientes, amplexi sunt ejus societatem.Tribus autem diebus et noctibus itinere confecto,invenit montem valde excelsum,ad cujus radices fons aquæ dulcis labebatur,et campus haud magnus totum ambiens montem, qui palmis perpaucis, et hic neglectis, consitus erat.

50. Hunc Antonius locum, quasi a Deo sibi offerretur, amplexus est.Is enim erat quem sibi ad fluminis ripam sedenti,qui loquebatur ostenderat.Et primo quidem accipiens a comitibus panes,solus remansit in monte, nullo alio cum eo conversante : quasi propriam enim domum agnoscens,habebat locum illum. Saraceni quoque videntes ejus fiduciam, optato per eum transitu, panes eidem cum lætitia deferebant : necnon palmarum,licet mediocri,attamen aliquanto solatio refovebatur.Exinde cum fratres,agnito loco, tanquam ad patrem filii, sollicite alimenta transmitterent,videns Antonius quod ob suum refrigerium multis onerosus labor indiceretur, et parcens etiam in hoc monachis, rogavit unum de advenientibus, ut sarculum sibi bis acutum cum frumento deferret Quibus allatis,circumiens montem,haud grandem culturæ aptum reperit locum,ad quem derivata aqua desuper poterat influere ; ibique semimavit,atque exinde annuum sibi panem laborans, gaudebat quod sine cujusquam molestia ex propriis manibus viveret in deserto. Sed cum rursus etiam illuc quidam venire cœpissent, misertus est lassitudini eorum, et olus in parvo terræ cespite coluit,ut post asperum iter aliquo venientes solatio reforverentur.Hoc fratrum refrigerium et parvulam messem bestiæ propter aquas illuc convenientes depastæ sunt : e quibus

(83) Manuscripti pene omnes, ἐσωτέραν. Editi, ἐνδοτέραν.

(84) Quidam manuscripti, ἔμεινεν.

(85) Colb. 2 solus, Ἀντωνίου πρόθεσίν τε καὶ προθυμίαν.

(86) Colb. 2 et Savil., καὶ ἀσθετῆ.

προφάσει τοῦ ὕδατος ἐρχόμενα, πολλάκις ἔβλαπτον αὐτοῦ τὸν σπόρον καὶ τὴν γεωργίαν· αὐτὸς δὲ χαριέντως κρατήσας ἓν τῶν θηρίων, ἔλεγε τοῖς πᾶσι· Διὰ τί με βλάπτετε, μηδὲν ἐμοῦ (87) βλάπτοντος ὑμᾶς; Ἀπέλθετε, καὶ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου μηκέτι ἐγγίσητε τοῖς ὧδε. Καὶ ἐξ ἐκείνου λοιπὸν, ὥσπερ φοβηθέντα τὴν παραγγελίαν, οὐκ ἔτι τῷ τόπῳ ἤγγισαν.

A prehensa, omnibus ait : Quid me læditis, nihil a me læsæ? Abite, et in nomine Domini ne unquam huc appropinquate. Et ex eo tempore quasi mandatum veritæ, nunquam ad eum locum accessere.

51. Αὐτὸς μὲν οὖν μόνος ἦν εἰς τὸ ἔσω ὄρος, ταῖς εὐχαῖς καὶ τῇ ἀσκήσει σχολάζων· οἱ δὲ ἀδελφοὶ οἱ (88) διακονοῦντες αὐτῷ, ἠξίωσαν αὐτὸν, ἵνα διὰ μηνῶν εἰσερχόμενοι κομίζωσιν αὐτῷ ἐλαίας καὶ ὄσπριον καὶ ἔλαιον· γέρων γὰρ λοιπὸν ἦν. Ἐκεῖ τοίνυν ἀναστρεφόμενος, ὅσας ὑπέμεινε πάλας, κατὰ τὸ γεγραμμένον, οὐ πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἀντικειμένους δαίμονας, ἐκ τῶν εἰσερχομένων πρὸς αὐτὸν ἔγνωμεν. Καὶ γὰρ κἀκεῖ θορύβων, καὶ φωνῶν πολλῶν, καὶ κτύπων, ὡς ὅπλων ἤκουον· τό τε ὄρος νυκτὸς πλῆρες θηρίων γενόμενον ἔβλεπον· ἐθεώρουν δὲ καὶ αὐτὸν ὡς πρὸς βλεπομένους μαχόμενον, καὶ εὐχόμενον κατ' αὐτῶν. Καὶ τοὺς μὲν ἐρχομένους πρὸς αὐτὸν παρεθάῤῥυνεν, αὐτὸς δὲ ἠγωνίζετο κάμπτων τὰ γόνατα καὶ προσευχόμενος τῷ Κυρίῳ. Καὶ ἦν ἀληθῶς θαύματος ἄξιον, ὅτι, μόνος ἐν τοιαύτῃ ἐρήμῳ ὢν, οὔτε δαιμόνων ἐφισταμένων ἐπτοεῖτο, οὔτε, τοσούτων ὄντων ἐκεῖ θηρίων τετραπόδων καὶ ἑρπετῶν, ἐφοβεῖτο τούτων τὴν ἀγριότητα· ἀλλ' ἀληθῶς, κατὰ τὸ γεγραμμένον, πεποιθὼς ἦν ἐπὶ Κύριον ὡς ὄρος Σιὼν, ἀσάλευτον ἔχων καὶ ἀκύμαντον τὸν νοῦν· ὥστε μᾶλλον τοὺς δαίμονας φεύγειν, καὶ τὰ θηρία τὰ ἄγρια, ὡς γέγραπται, εἰρηνεύειν πρὸς αὐτόν.

52. Ὁ μὲν οὖν διάβολος, ὡς ψάλλει Δαβὶδ, παρετηρεῖτο τὸν (88*) Ἀντώνιον, καὶ ἔτριζε κατ' αὐτοῦ τοὺς ὀδόντας· ὁ δὲ Ἀντώνιος παρεκαλεῖτο παρὰ τοῦ Σωτῆρος, ἀβλαβὴς διαμένων ἀπὸ τῆς ἐκείνου πανουργίας καὶ τῆς ποικίλης μεθοδείας. Ἀγρυπνοῦντι τοίνυν αὐτῷ νυκτὸς ἐπαφῆκε θηρία· καὶ σχεδὸν ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐρήμῳ πᾶσαι αἱ ὕαιναι, ἐξελθοῦσαι τῶν φωλεῶν, περιεκύκλωσαν, καὶ μέσος ἦν αὐτός· χαινούσης δὲ, καὶ δάκνειν ἑκάστης ἀπειλούσης, συνεὶς τὴν τοῦ ἐχθροῦ τέχνην, εἶπε πάσαις αὐταῖς· Εἰ μὲν ἐξουσίαν ἐλάβετε κατ' ἐμοῦ, ἕτοιμός εἰμι βρωθῆναι παρ' ὑμῶν· εἰ δὲ παρὰ δαιμόνων ὑπεβλήθητε, μὴ μέλλετε, ἀλλ' ἀναχω-

51. Solus itaque ipse in interiore monte degebat, precibus et asceticæ vitæ dans operam. Fratres vero qui ad eum accedebant, rogabant ut singulis mensibus liceret sibi olivas, legumina et oleum ad ipsum deferre : nam senex jam erat. Eo itaque in loco degens, quantas sustinuerit pugnas, uti scriptum est [93], non adversus carnem et sanguinem, sed contra adversarios dæmones, ex iis qui illum adibant didicimus. Illic enim tumultus audiebant, voces multas, armorumque strepitus : noctuque mon- B tem videbant feris plenum : spectabantque ipsum tanquam contra **667** visibiles pugnantem, et adversum illos orantem. Seque adeuntibus ipse fiduciam dabat : pugnabat autem flexis genibus et Dominum precabatur. Eratque prorsus mira res, hominem solum in ejusmodi deserto, nec invadentes dæmones reformidare, neque tantam ferarum, quadrupedum, reptiliumque, quanta illic aderat, multitudinem feritatemque pertimescere. Sed revera, ut scriptum est [94], confidebat in Domino sicut mons Sion, tranquillo semper et imperturbato animo, ita ut ipsi dæmones potius aufugerent, immanesque feræ, ut scriptum est [95], pacem cum illo haberent.

52. Et diabolus quidem, ut canit David, observabat Antonium, et stridebat dentibus [96] in eum; An- C tonius vero a Salvatore consolationem accipiebat, nullo ex calliditate et dolosa vafritie illius accepto detrimento. Ipsi itaque noctu vigilanti immisit diabolus feras, ac prope omnes quæ in illa eremo erant hyænæ, ex latibulis egressæ, medium ipsum circumdedere, singulis hianti ore morsum minitantibus. Animadversa ille inimici techna, ait illis omnibus: Sic accepistis adversum me potestatem, paratus sum vorari a vobis; sin estis a dæmonibus submissæ, ne moremini, sed abscedite : Christi enim servus sum.

VERSIO EVAGRII.

unam apprehendens dixit omnibus : Cur me læditis, nihil a me læsæ. Abite, et in nomine Domini ne huc appropietis ulterius. Quis credat, post hanc denuntiationem quasi timentes, nunquam illuc bestias appropinquasse?

51. Sic Antonio impenetrabilia montium et deserti interiora captanti, orationibus etiam dedito, introeuntes fratres magnis vix precibus extorserunt ut olivas et legumen et oleum, quod post menses aliquot ministrabant, dignaretur accipere, et senili modicum laxaret ætati. Proh! quantas ibi conversans expertus est luctas! Vere, secundum quod scriptum est, non illi adversus carnem et sanguinem fuisse colluctationem, sed adversus principatus et potestates, ab his qui ad eum ingrediebantur, agnovimus. Illi enim tumultus et voces populi, armorumque sonitus, prorsus plenum montem dæmonum multitudine se vidisse referebant, ipsum etiam quasi contra inimicos palam resistentem et fortiter colluctantem. Qui tamen et advenientes suo refovebat hortatu, et flexis genibus, armis quoque orationum omnem Satanæ prosternebat exercitum. Admiratione plane dignum est, in tam immani solitudine, unum hominm nec dæmonum quotidianas expavisse congressiones, nec tantarum bestiarum, quadrupedum sive serpentium diversæ cessisse

[93] Ephes. VI, 12. [94] Psal. CXXIV, 1. [95] Job V, 23. [96] Psal. XXXIV, 16.

(87) Sic maxima pars manuscriptorum. In editis ἐμοῦ deest.

(88) Regius 2 et Colb. 2, ἀδελφοὶ οἱ εἰσερχόμενοι ἠξίωσαν αὐτὸν, καὶ διὰ μηνῶν διακονοῦντες ἐκόμιζον αὐτῷ.

(88*) Vulg., παρετηρῆτο. EDIT.

Hæc Antonio dicente aufugere illæ, quasi verbi flagello pulsæ.

53. Post paucos hinc dies, dum operaretur (laborandi quippe cura ipsi erat), aliquis januæ se sistens,funiculum operis trahebat : sportas enim ille nectebat,quas se adeuntibus daret pro iis quæ sibi deferebant. Surgens vero bestiam vidit femorum tenus forma humana, crura vero pedesque habens asinis similes.Tum Antonius sese solum signo crucis munivit; aitque : Christi servus sum : si adversum me missus es, ecce adsum. Bestia autem cum dæmonibus suis tam propere fugit,ut præ celeritate caderet et morereturBestiæ autem interitus dæmonum lapsus erat. Nihil certe illi non tentarunt ut ex eremo illum abducerent, quod efficere nequiverunt.

668 54. Rogatus aliquando a monachis ut descenderet ad ipsos, et aliquantum temporis se suaque loca visitaret, iter cum illis ingressus est, camelo panes et aquam gestante. Nam tota ista solitudo arida est,nullaque isthic est aqua potui apta, præterquam in illo monte in quo ejus erat monasterium, unde hauserant illi aquam.Deficiente igitur aqua in itinere,cum calor nimius esset,periculum erat omnibus. Loca enim obeuntes,nec inventa aqua, neque progredi ultra poterant, sed humi jacebant, animumque despondentes, camelum siverunt quoquo vellet abire. Senex videns periclitari omnes, admodum mœstus utque ingemiscens, paramque ab illis digressus, flexis genibus extensisque manibus orabat, statimque effecit Dominus ut

Α ρεῖτε· Χριστοῦ γὰρ δοῦλός εἰμι. Ταῦτα τοῦ Ἀντωνίου λέγοντος, ἔφυγον ἐκεῖναι, ὡς ὑπὸ μάστιγος τοῦ λόγου διωκόμεναι.

53. Εἶτα μεθ' ἡμέρας ὀλίγας, ὡς ἐργάζετο (ἔμελε γὰρ αὐτῷ καὶ κοπιᾷν), ἐπιστάς τις τῇ θύρᾳ, εἵλκε τὴν σειρὰν τοῦ ἔργου· σπυρίδας γὰρ ἔῤῥαπτε, καὶ ταύτας τοῖς εἰσερχομένοις ἀντὶ τῶν κομιζομένων αὐτῷ ἐδίδου. Ἀναστὰς δὲ, εἶδε θηρίον, ἀνθρώπῳ μὲν ἐοικὸς ἕως τῶν μηρῶν, τὰ δὲ σκέλη καὶ τοὺς πόδας ὁμοίους ἔχον ὄνῳ. Καὶ ὁ μὲν Ἀντώνιος μόνον ἑαυτὸν ἐσφράγισε, καὶ εἶπε· Χριστοῦ δοῦλός εἰμι· εἰ ἀπεστάλης κατ' ἐμοῦ, ἰδοὺ πάρειμι. Τὸ δὲ θηρίον σὺν τοῖς ἑαυτοῦ δαίμοσιν οὕτως ἔφυγεν, ὡς ὑπὸ τῆς ὀξύτητος πεσεῖν καὶ ἀποθανεῖν. Ὁ δὲ τοῦ θηρίου θάνατος πτῶμα τῶν δαιμόνων ἦν. Πάντα γὰρ ἐσπούδαζον ποιεῖν, ἵνα καταγάγωσιν αὐτὸν ἐκ τῆς ἐρήμου, καὶ οὐκ ἴσχυσαν.

Β

54. Ἀξιωθεὶς δέ ποτε παρὰ τῶν μοναχῶν κατελθεῖν πρὸς αὐτοὺς, καὶ ἐπισκέψασθαι διὰ χρόνου αὐτούς τε καὶ τοὺς τόπους, ὥδευσε σὺν τοῖς μοναχοῖς τοῖς ἀπαντήσασι· κάμηλος δὲ ἐβάσταζε αὐτοῖς τοὺς ἄρτους καὶ τὸ ὕδωρ. Ἄνυδρος γὰρ ἡ ἔρημός ἐστιν ἐκείνη πᾶσα, καὶ οὐκ ἔστιν ὕδωρ πότιμον ὅλως, εἰ μὴ ἐν ἐκείνῳ τῷ ὄρει μόνῳ, ὅθεν καὶ ὑδρεύσαντο, ἐν ᾧ καὶ τὸ μοναστήριόν (89) ἐστιν αὐτοῦ. Λείψαντος τοίνυν τοῦ ὕδατος ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ καύματος ὄντος σφοδροτάτου, πάντες ἔμελλον κινδυνεύειν. Ἠρτελθόντες γὰρ τοὺς τόπους, καὶ μὴ εὑρόντες ὕδωρ, οὐδὲ περιπατεῖν ἐδύναντο λοιπὸν, ἀλλὰ κατέκειντο χαμαὶ, τήν τε κάμηλον ἀφῆκαν ἀπελθεῖν, ἀπογνόντες ἑαυτῶν. Ὁ δὲ γέρων, ὁρῶν πάντας κινδυνεύοντας, πάνυ λυπηθεὶς καὶ στενάξας, ὀλίγον ἀπ' αὐτῶν ἀπελθών, καὶ

C

VERSIO EVAGRII.

feritati. Juste David cecinit : *Qui confidunt* (90) *in domino, sicut mons Sion.* Immobilem et tranquillam retinens animi firmitatem, et dæmones fugabat, et feras, sicut scriptum est, secum pacificabat.

52. Sed et diabolus, ut supra dictus Propheta ait, observans eum,frendebat dentibus suis : et ille Salvatoris auxilio, ab universis tutus perseverabat insidiis. Quadam ergo nocte cum pervigil Antonius obsecraret Dominum, tantos in monasterium ejus bestiarum greges coacervavit, ut omnes eremi belluas circum se aspiceret. Quæ cum rictu oris morsum corpori minitarentur, intellexit hostis astutias, dixitque : Si a Domino in me vobis est tributa licentia, devorare concessum : si autem dæmonum huc venistis impulsu, quantocius abite, quia Christi famulus sum.Ita factum est,et cum jubentis voce omnis bestiarum multitudo, quasi majestatis verbere cæderetur, aufugit.

53. Non multi post hæc fluverunt dies,et alia oritur cum eodem hoste certatio.Operante illo (nam semper, ut venientibus pro his quæ sibi detulerant aliquod munusculum rependeret, laborabat), traxit quidam sportellæ, quam texebat, tricinum (91) sive funiculum, ad cujus motum exsurgens, vidit bestiam pube tenus humanam faciem præferentem, quæ exinde in asinum finiebatur.Post cujus aspectum, vexillum crucis in fronte sua pingens, hoc tantum ait : Christi servus sum,si ad me missa es,non fugio.Nullum in medio spatium, et statim informe prodigium dicto ocius cum satellitum turba fugit, et in medio cursu ruens exstinctum est. Ista autem explosi mors atque enecatio (92) prodigit, dæmonum erat communis interitus : qui omni studio laborantes,Antonium a deserto deducere non valuerunt.Mirandis plus miranda succedunt.

54. Non grande post ista tempus excesserat,et tantarum victoriarum homo fratrum precibus vincitur; a monachis enim rogatus ut eos dignaretur invisere, una cum his profectus est, impositis camelo aqua et panibus : quia nusquam præter monasterii locum ex quo hauserant,potabilis aqua per arentem viam reperiebatur.Verum in medio itinere bibendi subsidia defecerunt : ardor nimius,æstus intolerabilis,mortem cuncta minitantur. Circumeunt, et quærunt saltem collectam ex pluviis lacunam : nihil prorsus remedii, nihil occurrit penitus ad salutem. Camelus quasi periturus et ipse dimittitur,æstuans pectus exuri-

(89) Regius 2 et Colb. 2, ἀσκητήριον.

(90) A Desm.. *feritati juxta quod David cecinit ; Qui confidunt.* Editi et alii, *feritati, juste David cecinit : Qui confidunt.* Gemmet. vero 1, quem sequimur, *feritati, qui confidunt.* Quæ lectio Græcis accinit. Mox post, *Sion,* editi, *non commovebitur in æternum,* quæ desunt in mss.

(91) Alii manuscripti, *trichiam,* alii, *tricíam,* alii, *tricæam,* habent.

(92) Sic major pars manuscriptorum. Editi cum aliis, *enecati.*

κλίνας τὰ γόνατα, καὶ τὰς χεῖρας ἐκτείνας, προσηύχετο· καὶ εὐθὺς ἐποίησεν ὁ Κύριος ὕδωρ ἐξελθεῖν (93), ἔνθα προσευχόμενος εἱστήκει· καὶ οὕτως πιόντες οἱ πάντες, ἀνέπνευσαν· καὶ τοὺς ἀσκοὺς πλήσαντες, ἐζήτησαν τὴν κάμηλον, καὶ εὗρον· συνέβη γὰρ τὸ σχοινίον εἷς τινα λίθον περιειλῆθαι, καὶ οὕτω κατασχεθῆναι. Ἀγαγόντες τοίνυν καὶ ποτίσαντες, ἐπέθηκαν ἐπ' αὐτὴν (94) τοὺς ἀσκοὺς καὶ διώδευσαν ἀβλαβεῖς. Ὡς δὲ ἦλθεν εἰς τὰ ἔξω μοναστήρια, πάντες ὡς πατέρα βλέποντες κατησπάζοντο. Καὶ αὐτὸς δὲ, ὥσπερ ἐφόδια φέρων ἀπὸ τοῦ ὄρους, ἐξένιζεν αὐτοὺς τοῖς λόγοις, καὶ μετεδίδου τῆς ὠφελίας. Πάλιν τε ἦν χαρὰ ἐν τοῖς ὄρεσι, καὶ ζῆκος προκοπῆς, καὶ παράκλησις διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πιστεως. Ἔχαιρεν οὖν (95) καὶ αὐτός, βλέπων τήν τε τῶν μοναχῶν προθυμίαν, καὶ τὴν ἀδελφὴν γηρασασαν ἐν παρθενίᾳ, καθηγουμένην τε καὶ αὐτὴν ἄλλων παρθένων.

55. Μεθ' ἡμέρας τοίνυν εἰρῆλθε πάλιν εἰς τὸ ὄρος· καὶ τότε λοιπὸν πολλοὶ πρὸς αὐτὸν εἰσήρχοντο· καὶ ἄλλοι πάσχοντες ἐτόλμησαν εἰσελθεῖν. Πρὸς μὲν οὖν πάντας τοὺς εἰσερχομένους πρὸς αὐτὸν μοναχοὺς, τοῦτο συνεχῶς εἶχε τὸ παράγγελμα, πιστεύειν εἰς τὸν Κύριον, καὶ ἀγαπᾷν αὐτὸν, φυλάττειν τε ἑαυτοὺς ἀπὸ ῥυπαρῶν λογισμῶν καὶ σαρκικῶν ἡδονῶν, καὶ, ὡς ἐν ταῖς Παροιμίαις γέγραπται, μὴ ἀπατᾶσθαι χορτασίᾳ κοιλίας· φεύγειν τε κενοδοξίαν, καὶ εὔχεσθαι συνεχῶς, ψάλλειν τε πρὸ ὕπνου καὶ μεθ' ὕπνον, καὶ ἀποστηθίζειν (96) τὰ ἐν ταῖς Γραφαῖς παραγγέλματα, καὶ μνημονεύειν τῶν πράξεων τῶν ἁγίων, πρὸς τὸ τῷ ζήλῳ τούτων ῥυθμίζεσθαι τὴν ψυχὴν ὑπομιμνησκομένην ἐκ τῶν ἐντολῶν. Μάλιστα δὲ συνεβούλευε τὸ τοῦ Ἀποστόλου ῥητὸν συνεχῶς μελετᾷν· Ὁ ἥλιος μὴ ἐπιδυέτω ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὑμῶν· καὶ τοῦτο κοινῶς περὶ πάσης ἐντολῆς εἰρῆσθαι νομίζειν, ἵνα μὴ

A quo loco ipse orabat aqua scaturiret. Tum bibentes omnes sese recrearunt, impletisque utribus, camelum perquirebant, atque invenere: contigit enim ut funiculus lapidi circumvolutus eum detineret. Illo potatum adducto, atque impositis utribus, perrexerunt incolumes. Ut autem ad exteriora venit monasteria, quasi patrem suum vidissent, omnes amplexati sunt. Ipse vero cen viaticum ex monte detulisset, verbis suis illos quasi xeniis donabat, utiliaque impertiebat. Gaudiumque denuo in montibus erat, studium profectus, atque consolatio, ob fidem quam in se mutuo conspiciebant. Lætabatur ipse quoque conspecta monachorum alacritate, sororemque videns in virginitate consenuisse, aliarumque virginum esse præpositam.

B

55. Elapsis quibusdam diebus, in montem remigravit: ac demum multi ad eum accessere, ausique sunt alii infirmitatibus afflicti illum adire. Omnibus ergo se convenientibus monachis, hoc frequenter mandatum tradebat: ut in Dominum crederent, ipsum diligerent, custodirentque se ab obscenis cogitationibus sordidisque voluptatibus, et, ut in Proverbiis scriptum est [97], ventris saturitate ne deciperentur: inanem fugerent **669** gloriam, frequenter orarent, psallerent ante et post somnum, mandata Scripturarum mente revolverent, atque memores essent rerum a sanctis viris gestarum, ut anima ex divinis præceptis admonita, sese ad illorum zelum conformaret. Suadebat in primis Apostoli dictum frequenter meditari: *Sol non occidat super iracundiam vestram* [98]; idque de omnibus præceptis una dictum arbitrari, nec super iracun-

C

VERSIO EVAGRII.

tur (97), sitis desperatione fervescit. Movit senem fratrum secum commune discrimen, et vehementissime contristatus ingemuit. Debinc ad solita precum auxilia confugiens, paululum ab eis secessit: ibique genibus fixis, supplices manus tetendit ad Dominum. Nec mora; et ad primas rogantis lacrymas, in orationis loco fons ebulliens erupit, ibique exstincta sitis, et arentia membra refecta sunt, et plenis utribus inventum potant camelum. Ita enim casu evenerat, ut camelus errans per eremum, dum funiculum trahit, in quodam lapide ejusdem alligatione funiculi teneretur (98). Tandem confecto itinere, ad monachos qui invitaverant pervenit. Tunc vero quasi patri omnes obviam currunt (99), et honorifico salutatu in oscula ejus et amplexus certatim ruunt. Proposito ferventi gaudet Antonius, et lætantibus de adventu suo cunctis, quasi xenia de monte portans, spiritualia impartitur alimenta. Laudat veterum studia, hortatur novorum. Sororem quoque jam vetulam virginem videns, et aliarum puellarum magistram, mira exultatione sustollitur. Exinde quasi diu abesset ab eremo, rursum festinavit ad montem.

55. Plurimis jam ad illum venientibus, cum etiam vexati a dæmonibus, malo necessitatis coacti, auderent deserta penetrare; quos ille consolans, at monachis in commune præcipiens, aiebat: Credite in Jesum fideliter: mentem a malis cogitationibus (1), carnem ab immunditiis servate puram, et, juxta eloquia divina, ne seducamini in saturitate ventris: odite vanam gloriam, orate sæpissime, psallite vespere et mane (2): et mandata Scripturarum revolvite. Recordamini gestorum quæ sancti quique fecerunt, ut exempli memoria animum incitet ad virtutem, refrenet a vitiis. Suadebat etiam jugi meditatione retinendum Apostoli sermonem, quo ait: *Sol non occidat super iracuntiam vestram.* Non tantum autem super iracundiam solem occidere non debere interpretabatur, sed et super omnia delicta hominum, ne peccatorum un-

[97] Prov. xxiv, 15. [98] Ephes. iv, 26.

(93) In Regio 2 et Colb. 2 ἐξελθεῖν deest, in iisdem inferius hæc, οἱ πάντες, desunt. Mox iidem, πληρώσαντες. Infra omnes pene manuscripti, περιειληθῆναι. Editi, περιειληφθῆναι.

(94) Sic Regius 2 et Colb. 2. In editis vero et cæteris ἐπ' αὐτήν deest.

(95) Regius 2 et Colb. 2, Ἔχαιρε δέ.

(96) Colbertinus secundus, ἀποστηθμίζειν.

(97) Sic manuscripti. Editi vero. *Et ipse æstuans dimittitur, æstuantis pectus exuritur et sitis*, etc.

(98) Quidam manuscripti, *potant camelum; accidit enim ut fune circa lapidem obvoluto teneretur.* Multo brevius.

(99) Ita manuscripti. Editi vero, *Obviam occurrunt.* Infra omnes manuscripti, *quasi exenia.*

(1) Sic manuscripti. Editi vero, *mentem a malis cogitationibus.*

(2) Sic manuscripti. Editi post, *mane*, addunt, *et meridie.*

diam solum, sed nec super aliud quodvis peccatum nostrum sol occidat. Par quippe est et omnino e re nostra, nec solem ob diurnam malitiam, nec lunam ob nocturnum peccatum, vel malam cogitationem, nos condemnare. Ut igitur in tuto sit probitas nostra, operæ pretium fuerit dictum Apostoli auscultare atque custodire: ait enim: *Vos ipsos dijudicate, et vos ipsos probate* [99]. Quotidie itaque de diurnis nocturnisque actibus rationem quisque apud se ineat: et si peccaverit, desinat; si non peccaverit, ne glorietur, sed in bono perseveret, nec negligenter agat, neve proximum damnet, vel seipsum justum prædicet, ut ait beatus apostolus Paulus, donec venerit Dominus, qui abscondita scrutatur [1]. Sæpe etenim accidit ut nobis lateant quæ agimus. quæ nos quidem ignoramus, sed Dominus novit omnia. Judicio igitur illi permisso, de aliorum malis mutuo doleamus, et alter alterius onera portemus [2], nosmetipsos dijudicemus; si quid desit, id supplere nitamur. Ad cavenda autem peccata id observetur: Opera quisque nostrum sua, et motus animi, tanquam aliis nuntiaturus, notet conscribatque: atque confidite futurum esse, ut, cum nos pudeat ab aliis cognosci, peccandi prorsus, imo quid pravum cogitandi, finem faciamus. Quis est enim qui, dum peccat, videri velit? aut quis post peccatum admissum non mentitur latendi causa? Sicut itaque in aliorum conspectu nunquam scortabimur; ita si cogitationes, ut aliis nuntiaturi, perscribamus, nobis potius ab obscenis cogitationibus cavebimus, ob revelandi pudorem. Perinde itaque nobis ejusmodi scriptio sit atque ascetarum oculi, ut æque scriptionem ac aliorum conspectum erubescentes, prava ne cogitemus quidem. Hæc si nobis forma

A ἐπὶ μόνῳ παροργισμῷ, ἀλλὰ μηδὲ ἐπὶ ἄλλῃ ἁμαρτίᾳ ἡμῶν ὁ ἥλιος ἐπιδύνῃ · καλὸν γὰρ καὶ ἀναγκαῖον, μήτε τὸν ἥλιον περὶ ἡμερινῆς κακίας, μήτε τὴν σελήνην περὶ νυκτερινῆς ἁμαρτίας, ἢ ὅλως ἐνθυμήσεως, καταγινώσκειν ἡμῶν. Ἵν' οὖν τοῦτο ἡμῖν περισώζηται, καλὸν ἀκοῦσαι (3) τοῦ Ἀποστόλου καὶ φυλάξαι · φησὶ γὰρ · Ἑαυτοὺς ἀνακρίνετε, καὶ ἑαυτοὺς δοκιμάζετε. Καθ' ἡμέραν τοίνυν τῶν ἡμερινῶν καὶ τῶν νυκτερινῶν πράξεων τὸν λόγον ἕκαστος παρ' ἑαυτῷ λαμβανέτω · καὶ, εἰ μὲν ἥμαρτε, παυέσθω · εἰ δὲ μὴ ἥμαρτε, μὴ καυχάσθω · ἀλλ' ἐπιμενέτω τῷ καλῷ, καὶ μὴ ἀμελείτω, μηδὲ κατακρινέτω τὸν πλησίον, μηδὲ δικαιούτω ἑαυτόν, ὡς εἶπεν ὁ μακάριος ἀπόστολος Παῦλος, ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ Κύριος, ὁ τὰ κρυπτὰ ἐρευνῶν. Πολλάκις γὰρ καὶ ἑαυτοὺς, ἐν οἷς πράττομεν, λανθάνομεν · καὶ ἡμεῖς μὲν οὐκ οἴδαμεν, ὁ δὲ Κύριος B καταλαμβάνει πάντα. Αὐτῷ οὖν τὸ κρῖμα διδόντες, ἀλλήλοις συμπάσχωμεν, καὶ ἀλλήλων μὲν τὰ βάρη βαστάζωμεν, ἑαυτοὺς δὲ ἀνακρίνωμεν, καὶ ἃ ὑστεροῦμεν, ἀναπληροῦν σπουδάζωμεν. Ἔστω δὲ καὶ αὕτη πρὸς ἀσφάλειαν τοῦ μὴ ἁμαρτάνειν παρατήρησις · Ἕκαστος τὰς πράξεις καὶ τὰ κινήματα τῆς ψυχῆς, ὡς μέλλοντες ἀλλήλοις ἀπαγγέλλειν, σημειώμεθα καὶ γράφωμεν · καὶ θαρρεῖτε, ὅτι, πάντως αἰσχυτόμενοι γνωσθῆναι, παυσόμεθα τοῦ ἁμαρτάνειν, καὶ ὅλως τοῦ ἐνθυμεῖσθαί τι φαῦλον. Τίς γὰρ (4) ἁμαρτάνων θέλει βλέπεσθαι ; ἢ τίς ἁμαρτήσας, οὐ μᾶλλον ψεύδεται, λανθάνειν θέλων ; Ὥσπερ οὖν βλέποντες ἀλλήλους, οὐκ ἂν πορνεύσαιμεν, οὕτως, ἐὰν ὡς ἀπαγγέλλοντες ἀλλήλοις τοὺς λογισμοὺς γράφωμεν, μᾶλλον τηρήσομεν ἑαυτοὺς ἀπὸ λογισμῶν ῥυπαρῶν, αἰσχυνόμενοι γνωC σθῆναι. Ἔστω οὖν ἡμῖν τὸ γράμμα ἀντὶ ὀφθαλμῶν τῶν συνασκητῶν· ἵνα, ἐρυθριῶντες. γράφειν ὡς τὸ βλέπεσθαι, μήθ' ὅλως ἐνθυμηθῶμεν τὰ φαῦλα· οὕτω

VERSIO EVAGRII.

quam nostrorum aut in nocte luna, aut in die sol testis abscederet (5-6). Illius quoque admonabat præcepti memores esse, quo dicitur: *Dijudicate vosmetipsos, et probate*, ut rationem dici noctisque facientes, si in se delictum deprehendissent, peccare desisterent. Sin autem nullus error decepisset, perseverantes instarent potius incœpto, quam arrogantia tumidi aut alios contemnerent, sibi justitiam vindicarent, juxta supra dicti doctoris eloquium dicentis: *Nolite judicare ante tempus;* magis debere eos Christi, cui soli occulta patent, reservare judicio. Multas esse, ut scriptum est, vias, quæ videntur hominibus justæ, sed fines earum ad profundum respicere inferni: sæpe nostra non posse nos intelligere peccata, sæpe falli ignoratione (7) gestorum: aliud esse Dei cuncta cernentis judicium, qui non ex superficie corporum, sed ex mentium judicat arcanis; æquum autem esse nos nobis compati, et invicem onera nostra portare: ut concesso examine Salvatori, proprias conscientias nosmetipsos judicantes intueremur. Necnon dicebat magnam esse ad virtutem viam, si singuli vel observarent quid agerent (8), vel universas mentium cogitationes fratribus referrent. Non enim posse aliquem peccare, cum relaturus esset ad alium quæcumque peccasset; et subire pudorem in publicum turpia proferendi. Denique nullum peccantem, coram alio audere peccare: etiamsi peccet, tamen testem vitare peccati, mentiri magis et negare, et vetus delictum novo inficiandi angore delicto. Igitur quasi sub oculis, aiebat, nostris et cogitatu confundimur et actu, si omnia referenda faciamus; multo autem magis, si peccata nostra fideliter describentes digeramus in ordinem. Tunc vero annotatio delictorum fratrum videbitur oculi. Si timebimus peccati ceras conscias, ipsi nos arguent apices, et quomodo meretricibus membra miscentes, confunduntur ad præsentiam cæterorum; ita et nos erubescemus ad litteras. Hæc agamus, hac virtutis gradiamur via (9), et corpora mentibus subjugantes, perniciosas diaboli eo teramus insidias.

[99] II Cor. XIII, 5. [1] I Cor. IV, 5; Rom. II, 16. [2] Galat. VI, 2.

(3) Ita Regius 1, 2, Colb. 2 et Savil. Editi vero et alii, Ἵν' οὖν ἐν ἑαυτῷ ἡμῖν τὸ καλὸν περισώζηται, καλὸν ἀκοῦσαι.

(4) Sic omnes manuscripti. Editi, Τί γὰρ. Mox Regius 2, Colb. 3 et Savil., βλέπεσθαι, recte. Editi et alii, βλάπτεσθαι.

(5-6) Sic manuscripti omnes. Editi vero, *testes abscederent*. Mox aliqui manuscripti, *præcepti quo dicitur*. Editi vero, *præcepti memores esse, quod dicit de his.*

(7) Sic manuscripti quidam optime. Editi vero, *in ratione.*

(8) Sic manuscripti. Editi vero, *quid gererem.*

(9) Ita manuscripti. Editi autem, *Si hæc agamus, hanc virtutis gradiamur viam.*

δὲ τυποῦντες ἑαυτοὺς, δυνησόμεθα δουλαγωγεῖν τὸ σῶμα, καὶ ἀρέσκειν μὲν τῷ Κυρίῳ, πατεῖν δὲ τὰς τοῦ ἐχθροῦ μεθοδείας.

56. Ταῦτα μὲν τοῖς ἁπαντῶσι παρήγγελλε· τοῖς δὲ πάσχουσι συνέπασχε καὶ συνηύχετο· πολλάκις τε καὶ ἐν πολλοῖς ὁ Κύριος ἐπήκουεν (9*) αὐτοῦ· καὶ οὔτε ἐπακουόμενος ἐκαυχᾶτο, οὔτε μὴ ἐπακοσόμενος ἐγόγγυζεν· ἀλλ' ἀεὶ μὲν αὐτὸς ηὐχαρίστει τῷ Κυρίῳ, τοὺς δὲ πάσχοντας παρεκάλει μακροθυμεῖν, καὶ εἰδέναι, ὅτι οὔτε αὐτοῦ, οὔθ' ὅλως ἀνθρώπων ἐστὶν ἡ θεραπεία, ἀλλὰ μόνον τοῦ Θεοῦ τοῦ ποιοῦντος, ὅτε θέλει, καὶ οἷς βούλεται (10). Οἱ οὖν πάσχοντες ὡς θεραπείαν ἐδέχοντο καὶ τοὺς λόγους τοῦ γέροντος, μανθάνοντες καὶ αὐτοὶ μὴ ὀλιγωρεῖν, μακροθυμεῖν δὲ μᾶλλον· καὶ οἱ θεραπευόμενοι δὲ ἐδιδάσκοντο μὴ τῷ Ἀντωνίῳ εὐχαριστεῖν, ἀλλὰ τῷ Θεῷ μόνῳ.

57. Εἷς γοῦν Φρόντων καλούμενος, ἀπὸ Παλατίου τυγχάνων, καὶ πάθος ἔχων δεινὸν τήν τε γὰρ γλῶτταν ἑαυτοῦ κατήσθιε, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔμελλε βλάπτεσθαι, εἰσελθὼν εἰς τὸ ὄρος, ἠξίου τὸν Ἀντώνιον εὔξεσθαι περὶ αὐτοῦ. Ὁ δὲ εὐξάμενος, ἔλεγε τῷ Φρόντωνι. Ἄπελθε, καὶ θεραπεύῃ. Τοῦ δὲ βιασαμένου, καὶ μείναντος ἔνδον ἡμέρας, ἐπέμενε λέγων ὁ Ἀντώνιος· Οὐ δυνήσῃ μένων ὧδε θεραπευθῆναι. Ἔξελθε, καὶ φθάσας εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὄψει τὸ γινόμενον εἰς σὲ σημεῖον. Ἱστεύσας ἐκεῖνος ἐξῆλθε καὶ ὡς μόνον εἶδε τὴν Αἴγυπτον, πέπαυτο τοῦ πάθους (11), καὶ γέγονεν ὑγιὴς ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὸν λόγον Ἀντωνίου, ὃν εὐξάμενος ἔμαθε παρὰ τοῦ Σωτῆρος.

58. Παρθένος δέ τις ἀπὸ Βουσίρεως τῆς Τριπόλεως πάθος εἶχε δεινὸν καὶ λίαν αἰσχρόν. Τὰ τε γὰρ δάκρυα αὐτῆς, καὶ αἱ μύξαι, καὶ τὰ ἐκ τῶν ὠτων ὑγρὰ πίπτοντα χαμαὶ, σκώληκες εὐθὺς ἐγίνοντο· ἦν δὲ καὶ τὸ σῶμα παραλελυμένη, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς εἶχεν οὐ κατὰ φύσιν. Ταύτης οἱ γονεῖς μαθόντες ἀπερχομένους πρὸς τὸν Ἀντώνιον μοναχοὺς πιστεύσαντες τῷ Κυρίῳ τῷ τὴν αἱμορρόῦσαν (12) θεραπεύσαντι, ἠξίωσαν μετὰ τῆς θυγατρός συνοδεῦσαι τού-

A vivendi sit, corpus subigere valebimus, Domino placere, atque insidias inimici calcare.

56. Hæc se adeuntibus tradidit præcepta. Afflictorumque vicem dolebat et una cum illis precaba tur; ac sæpe in multisque exauditus a Domino fuit : nec tamen ille ea de causa gloriabatur, nec si non exaudiretur murmurabat, sed semper gratiis Domino actis, afflictis auctor erat ut bono essent animo, nossentque nec sibi nec cuiquam hominum inesse medendi facultatem, sed soli Deo, qui, quo tempore quibusque libet, beneficia impertit. Quæ verba ægris medelæ loco erant : qui senis eruditi sermonibus, ediscebant non animum despondere, sed alacriter potius tolerare, et qui curaban-
B tur, non Antonio, sed Deo soli gratias agere.

57. Quidam certe vir nomine Fronto, Palatinus, cum gravi morbo laboraret, linguam quippe suam dentibus laniabat, et oculis periclitabatur, ad montem progressus, rogabat Antonium, ut sui gratia precaretur. Precatus ille, Frontini dicebat : Abi, sanaberis. Renitente illo, atque aliquot ibi dies commorante, instat Antonius : Hic si remaneas sanari non poteris. Vade, atque ubi in Ægyptum perveneris, signum in te factum conspicies. Credidit ille, abiitque : et conspecta solum Ægypto, liberatus morbo est, atque sanatus juxta Antonii dictum, quod oranti illi Salvator revelaverat.

58. Virgo item quædam ex Busiride Tripolitana,
C gravi turpissimoque tenebatur morbo. Lacrymæ quippe ejus, mucus, auriumque humor in terram delapsus **671** in vermes statim vertebantur; erat præter hæc paralytica, oculosque habebat contra quam natura ferret. Hujus parentes, cum didicissent proficisci monachos ad Antonium, habentes in Domino fidem, qui sanguinis fluxu afflictam mulierem sanaverat [a], rogarunt ut se una cum filia iti-

VERSIO EVAGRII.

56, Talibus sermonum hortamentis et venientes ad se monachos incitabat ad studium, et patientibus condolebat, pluresque eorum Dominus per Antonium liberavit. Nunquam tamen aut de incolumitate curatorum est inflatus ad gloriam, aut contristatus de obsessis adhuc corporibus murmuravit : magis autem eodem semper animo et vultu manens, gratias Deo referabat, suadens occupatis ut correptionem qua vexabantur, patientius ferrent. Non enim Antonii aut cujusquam hominum omnino hanc esse medicinam, sed Dei solius, qui et quibus vellet et quo vellet tempore daret sanitatem. Ita consolatione sua et vexatos æquanimiter ferre tentationem, et jam liberatos, non sibi sed Deo gratrias referre docebat.

57. Fronto autem quidam ex Palatinis (13) qui infestissimo dæmonio vexabatur (nam et linguam ejus laniabat dentibus, et oculorum nitebatur lumen exstinguere), perrexit ad montem, rogabatque beatum senem ut pro se Dominum rogaret. Oravit Antonius, dixitque ad eum : Vade, et curaberis. Illi incredulo sibi, et violenter ibidem contra præceptum remoranti, eadem geminabat Antonius, dicens : Hic curari non poteris : egredere, et calcata Ægypto statim te misericordia Christi consequetur. Tandem credidit, et profectus est : ac visa Ægypto, secundum promissionem (14) senis, quam ei Dominus oranti revelaverat, infestatio cessavit inimici.

58. Virgo vero quædam, quæ de Busiris Tripolitanæ regionis civitate ibidem erat, inauditis ac flebilibus morbis laborabat. Etenim narium purgamenta, oculorum lacrymæ, aurium putridus humor in terram cadens, confestim in vermes vertebantur. Augebat calamitatem corpus paralysi dissolutum, oculos quoque

[a] Matth. IX, 20.

(9*) Sic Regius 2 et Colb. 2. Editi et alii. ὑπήκουεν.

(10) Sic Reg, 2, Colb. 2 et Savil. Editi vero, ὅσα βούλεται.

(11) Tres codices, τὸ πάθος.

(12) Sic Regius secundus. Colbertinus secundus et Savil. Editi et alii: αἱμόῤῥουν.

(13) Sic manuscripti quidam recte. Editi, *ex Palæstinis*.

(14) Ita manuscripti. Editi autem, professionem.

ners comites admitterent. Quibus abnuentibus, parentes cum filia extra montem remansere apud Paphnutium confessorem et monachum; monachos vero ad Antonium ingressos, nuntiaturosque de virgine, prævenit ipse narravitque morbum puellæ, et quod una cum illis iter fecisset. Rogantibus dehinc monachis ut illis etiam ingrediendi facultas esset, abnuit ipse; sed, Abite, ait, et invenietis illam, nisi mortua sit, sanatam. Mihi enim non convenit hujusmodi opus, ut me miserum hominem illa adeat; sed Salvatoris est medela, qui in omni loco misericordiam facit iis qui invocant illum. Ipsi certe precanti annuit Dominus : mihique declaravit pro sua clementia, se puellam, quo loco jam versatur, curaturum. Editum itaque est hoc miraculum, nam egressi illi, lætos offenderunt parentes puellamque sanatam.

59. Cum duo fratres accederent, et aqua in via defecisset, obiit alter, alter vero moriturus erat : cumque non valeret ultra progredi, humi jacens mortem exspectabat. Antonius in monte sedens compellatis duobus monachis, qui casu tum aderant, urgens ait : Lagenam aquæ sumite, atque cursu viam Ægypti capessite : cum enim duo accederent alter jamjam exstinctus, alter moriturus est, nisi properetis. Oranti quippe mihi hoc nunc revelatum est. Profecti monachi, alterum mortuum repererunt atque humarunt, alterum aqua recrearunt, ad senemque adduxerunt; unius namque diei erat spatium. Quod si quis quærat cur non ante exstinctum alium hoc dixerit, is non recte interrogaverit. 672 Namque mortis judicium non Antonii, sed Dei erat, qui de illo ita decrevit, de hoc revelavit. Id solum

τοις. Τῶν δὲ ἀνασχομένων, οἱ μὲν γονεῖς μετὰ τῆς παιδὸς ἔμειναν ἔξω τοῦ ὄρους παρὰ Παφνουτίῳ τῷ ὁμοκογητῇ (15) καὶ μοναχῷ· οἱ δὲ εἰσῆλθον, καὶ μόνον ὡς ἠθέλησαν ἀπαγγεῖλαι περὶ τῆς παρθένου, ἔφθασεν αὐτοὺς αὐτὸς, καὶ διηγήσατο τό τε πάθος τῆς παιδὸς, καὶ πῶς συνώδευσεν αὐτοῖς. Εἶτα τούτων ἀξιούντων ἐπιτραπῆναι κἀκείνους εἰσελθεῖν, τοῦτο μὲν οὐκ ἐπέτρεψεν, εἶπε δέ· Ὑπάγετε, καὶ εὑρήσετε αὐτὴν, εἰ μὴ ἀπέθανε, τεθεραπευμένην. Οὐ γὰρ ἐμόν ἐστι τοῦτο κατόρθωμα, ἵνα καὶ πρὸς ἐμὲ τὸν οἰκτρὸν ἄνθρωπον ἔλθῃ· ἀλλὰ τοῦ Σωτῆρος ἐστιν ἡ θεραπεία, τοῦ ποιοῦντος ἐν παντὶ τόπῳ τὸ ἔλεος αὐτοῦ τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτόν. Κἀκείνῃ τοίνυν ἐπένευσεν ὁ Κύριος εὐξαμένῃ, κἀμοὶ δεδήλωκεν ἡ αὐτοῦ φιλανθρωπία, ὅτι τὸ πάθος ἐκεῖ οὔσης τῆς παιδὸς θεραπεύσει. Γέγονε γοῦν τὸ θαῦμα, καὶ ἐξελθόντες εὗρον τοὺς γονεῖς χαίροντας, καὶ τὴν παῖδα λοιπὸν (15) ὑγιαίνουσαν.

59. Εἰσερχομένων δὲ δύο ἀδελφῶν τίνων, καὶ λείψαντος ἐν τῇ ὁδῷ τοῦ ὕδατος, ὁ μὲν εἷς ἀπέθανεν, ὁ δὲ ἕτερος ἔμελλε· μηκέτι γοῦν ἰσχύων ὁδεύειν, ἔκειτο καὶ αὐτοὺς ἐπὶ τῆς γῆς τεθνήξεσθαι προσδοκῶν. Ὁ δὲ Ἀντώνιος, καθήμενος ἐν τῷ ὄρει, φωνήσας δύο μοναχοὺς (συνέβη γὰρ ἐκεῖ τούτους εἶναι), ἤπειγε λέγων· Λάβετε κεράμιον ὕδατος, καὶ δράμετε τὴν ἐπ' Αἴγυπτον ὁδόν· δύο γὰρ ἐρχομένων, ὁ μὲν εἷς ἄρτι τετελεύτηκεν, ὁ δὲ ἕτερος μέλλει. ἐὰν μὴ σπεύσητε. Τοῦτο γὰρ εὐχομένῳ μοι νῦν (16) πεφανέρωται. Ἐλθόντες τοίνυν οἱ μοναχοὶ, εὗροι τὸν μὲν κείμενον νεκρὸν, καὶ ἔθαψαν, τὸν δὲ ἕτερον ἀνεκτήσαντο τῷ ὕδατι, καὶ ἀπήγαγον πρὸς τὸν γέροντα· ἦν γὰρ τὸ διάστημα ἡμέρας ὁδός. Ἐὰν δὲ ζητήσῃ τις, διὰ τί μὴ πρὸ τοῦ τελευτῆσαι τὸν ἄλλον οὐκ εἴρηκεν· οὐκ ὀρθῶς ζητεῖ τοῦτο λέγων. Οὐ γὰρ ἦν Ἀντωνίου τὸ

VERSIO EVAGRII.

perversos contra naturam habens. Hujus parentes (17) cum ad Antonium monachos ire didicissent, credentes in Domino, qui pertinacem sanguinis fluxum in Evangelio tactu fimbriæ stare præceperat, rogaverunt ut miserabilem filiæ comitatum susciperent. Illis renitentibus eam usque ad Antonium perducere, remansere parentes ejus foris montem (48) cum filia debili apud beatum confessorem et monachum Paphnutium, qui effosso pro Christo oculo sub Maximiano pesecutore, tali dehonestamento corporis plurimum gloriabatur. Pervenerunt igitur ad Antonium monachi. Cumque de morbo puellæ referre disponerent, relationem eorum senis sermo prævenit, et omnem debilitatis et itineris usque ad sanctum Paphnutium causam, quasi ipse interfuisset, exposuit. Rogantibus autem eum monachis ut parentibus cum filia permitteretur ingressus, non concessit, sed ait : Ite, et invenietis puellam, si non est mortua, curatam. Et adjecit : Nullus debet ad meam humilitatem venire, quia largitio curationum non est humanæ miseriæ sed Jesu Christi misericordiæ, qui ubique in se credentibus præstare consuevit auxilium. Quamobrem et illa, pro qua petiti, suis precibus liberata est, et cum ad Dominum orarem ego, mihi præscientia sanitatis ejus indulta est. Dixit, et verba ejus puellæ incolumitas consecuta est. Nam exeuntes foras ab beatum Paphnutium, et filiam sospitem, et parentes lætos repererunt.

59. Non multos autem post ista dies, cum duobus fratribus euntibus ad Antonium aqua in itinere defecisset, et uno siti mortuo, alter jaceret in terra moriem exspectans, Antonius sedens in monte, celeriter ad se duos monachos vocat, qui forte ibidem sunt reperti, et festinato præcepit, ut lagenam aquæ assumentes, invaderent iter quod ducit ad Ægyptum, dixitque : Unus e fratribus huc advenientibus, modo migravit ad Dominum; alter, si non succurretis, addetur : hoc enim mihi nunc oranti revelatum est. Sic ait, et juxta præceptum ejus monachi festinantes, extinctum corpus inveniunt, terraque id operientes, alterum refocillatum suo junxerunt comitatui : erat autem spatium itineris unius diei. Fortasse aliquis quærit, cur non antequam moreretur, Antonius dixerit; incongruo prorsus Christianis argumento, quia non Antonii, sed Dei judicium fuit, qui et de recedente quam voluit, sententiam tulit,

(15) Ita manuscripti omnes. Editi vero, ὁμολογητῷ.

(15*) Vulg., λιπόν. EDIT.

(16) Sic manuscripti quidam. In editis νῦν deest. Colbertinus secundus, ἀπεκαλύφθη.

(17) Sic manuscripti; editi vero, *Hanc parentes ejus deferentes*.

(18) *Montem* deest in editis, sed legitur in manuscriptis, et ex Græcis expressum est. Infra manuscripti, *effosso pro Christo oculo*, rectius quam editi, qui habent, *effossis pro Christo oculis*. Hic Evagrius paraphrasten agit potius quam interpretem. Sed alias sæpissime brevius Græce exprimit.

τοῦ θανάτου κρῖμα, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ, τοῦ καὶ περὶ ἐκείνου κρίναντος, καὶ περὶ τούτου ἀποκαλύψαντος. Μόνον δὲ Ἀντωνίου τοῦτο θαῦμα ἦν, ὅτι ἐν τῷ ὄρει καθήμενος, εἶχε τὴν μὲν καρδίαν νήφουσαν, τὸν δὲ Κύριον δεικνύοντα αὐτῷ τὰ μακράν.

60. Καὶ γάρ ποτε πάλιν, καθήμενος ἐν τῷ ὄρει καὶ ἀναβλέψας, εἶδεν ἐν τῷ ἀέρι (19) ἀναγόμενόν τινα, πολλήν τε τῶν ἀπαντώντων γινομένην τὴν χαράν. Εἶτα θαυμάζων καὶ μακαρίζων τὸν τοιοῦτον χορὸν, ηὔχετο μαθεῖν, τί ἂν εἴη τοῦτο. Καὶ εὐθὺς ἦλθεν αὐτῷ φωνὴ, ταύτην εἶναι τοῦ Ἀμοῦν (20) τὴν ψυχὴν, τοῦ ἐν τῇ Νιτρίᾳ μοναχοῦ. Ἦν δὲ οὗτος ἕως γήρως ἀσκητὴς διαμείνας. Καὶ τὸ διάστημα δὲ τὸ ἀπὸ Νιτρίας ἕως τοῦ ὄρους, ἔνθα ἦν ὁ Ἀντώνιος, ἡμερῶν ἐστι δεκατριῶν. Οἱ τοίνυν ὄντες μετὰ Ἀντωνίου, βλέποντες τὸν γέροντα θαυμάζοντα, ἠξίωσαν μαθεῖν· καὶ ἤκουσαν, ὅτι ἄρτι τετελεύτηκεν ὁ Ἀμοῦν. Ἦν γὰρ γνώριμος, διὰ τὸ πυκνότερον αὐτὸν ἐκεῖ παραγίνεσθαι, καὶ πολλὰ καὶ δι' αὐτοῦ σημεῖα γεγενῆσθαι· ἐξ ὧν ἓν ἐστι τοῦτο· Ποτὲ χρείας γενομένης παρελθεῖν αὐτὸν τὸν ποταμὸν τὸν λεγόμενον Λύκον (ἦν δὲ τότε (21) πλημμύρα τῶν ὑδάτων), ἠξίωσε τὸν σὺν αὐτῷ Θεόδωρον μακρὰν ἀπ' αὐτοῦ γενέσθαι, ἵνα μὴ ἀλλήλους ἴδωσι γυμνοὺς, ἐν τῷ διανήχεσθαι τὸ ὕδωρ. Εἶτα ἀπελθόντος τοῦ Θεοδώρου, ἡσχύνετο πάλιν καὶ ἑαυτὸν ἰδεῖν γυμνόν. Ἕως τοίνυν ἠσχύνετο, καὶ ἐφρόντιζεν, ἐξαίφνης ἀπηνέχθη εἰς τὸ πέραν. Ὁ οὖν Θεόδωρος, καὶ αὐτὸς ἀνὴρ εὐλαβὴς, ἐγγίσας καὶ ἑωρακὼς αὐτὸν προλαβόντα, καὶ μήθ' ὅλως ὕδατι βραχέντα, ἠξίου μαθεῖν τὸν τρόπον τοῦ περάματος. Ὡς δὲ ἑώρα μὴ θέλοντα εἰπεῖν αὐτὸν, διισχυρίζετο, κατέχων αὐτοῦ τοὺς πόδας, μὴ πρότερον ἐξαφεῖναι, πρὶν ἂν μάθῃ παρ' αὐτοῦ. Βλέπων τοιγαροῦν ὁ Ἀμοῦν τὸ φιλόνεικον τοῦ Θεοδώρου, μάλιστα καὶ διὰ τὸν λόγον, ὃν εἶπεν, ἀπήτησε καὶ αὐτὸς μηδενὶ λέγειν αὐτὸν ἕως θανάτου αὐτοῦ· καὶ οὕτως ἀπήγγειλε, βεβαστάχθαι καὶ τεθεῖσθαι αὐτὸν εἰς τὸ πέραν· μήτε δὲ περιπεπατηκέναι εἰς τὸ ὕδωρ, μήθ' ὅλως εἶναι τοῦτο δυνατὸν ἀνθρώποις, εἰ μὴ μόνῳ τῷ Κυρίῳ, καὶ οἷς ἂν

A in Antonio admiratione dignum est, quod sedens in monte, vigili corde esset, eique Dominus ea quæ procul fierent, revelaret.

60. Nam iterum in monte cum sederet, sublatis oculis, vidit in aere quemdam efferri, et magnum eorum gaudium qui ipsi irent obviam. Admiratus ille, atque ejusmodi cœtum beatum prædicans, rogabat ut quid illud esset edisceret. Voxque statim ad illum facta est, esse Amunis in Nitria monachi animam. Is ad obitum usque in ascetæ statu perseverarat. Atque a Nitria distat mons in quo erat Antonius tredecim dierum itineris intervallo. Qui cum Antonio erant, cernentes admirantem senem, rogabant quid esset, audiereque: Jam obiit Amun. Erat B quippe notus, quod frequens isthuc se conferret, multaque per eum ederentur signa: quorum unum hoc est: Cum trajiciendus sibi esset Lycus fluvius, quo tempore exundabant aquæ, rogavit Theodorum socium ut procul secederet, ne sese nudos aspicerent in tranando aquam. Abscedente Theodoro, etiam tum puduit sese nudatum videre. Dum pudore et sollicitudine agitaretur, illico in ripam transfertur alteram. Theodorus itaque pius et ipse vir, ut reversus vidit illum antevertisse, neque prorsus aqua madidum esse, rogabat quo ille modo transmeasset. Quem abnuentem dicere ut vidit, apprehensis ejus pedibus, affirmabat se non ante dimissurum, quam edisceret ab illo. Animadversa Amun Theodori contentione, in eo maxime quod dicebat, vicis- C sim postulavit nemini ut rem aperiret ipse usque ad mortem ejus: et tunc narravit gestatum se atque trans fluvium positum fuisse, nec vel minimum in aquis deambulasse: neque prorsus id ab hominibus nec nisi a Domino fieri posse: 673 et quibus ipse concederet, ut olim magno apostolo Petro [4]. Theodorus itaque rem ejusmodi narravit post mortem Amunis. Monachi porro quibus mortem Amunis renun-

VERSIO EVAGRII

et de sitiente revelare dignatus est. Hoc tantum in Antonio mirabile est, quod in monte remotissimo sedens, corde pervigili cuncta procul posita, Domino indicante, cognosceret.

60. Alio rursus in tempore cum sederet in monte, et oculos subito tetendisset in cœlum, vidit nescio quam animam, lætantibus in ejus occursum angelis, ad cœlum pergere. Cujus spectaculi novitate stupefactus, beatum dixit sanctorum chorum, oravitque ut sibi rei præsentis agnitio panderetur. Et statim vox ad eum facta est inquiens istam esse Ammonis (22) monachi animam, qui Nitriæ morabatur. Erat autem Ammon vir grandævus, qui perseveranter a pueritia usque ad senectutem in sanctitate vixerat. Itinere quoque dierum tredecim, a Nitria, locus in quo sedebat Antonius, dividebatur. Videntes autem eum monachi admirantem, qui venerant, deprecati sunt ut causam hilaritatis ediceret. Quibus ait modo Ammonem quievisse: quem propter frequentem ejus ad Antonium commeatum, et propter celebritatem indultorum ei a Domino signorum, optime noverant. De quibus etiam hoc unum dicendum est. Necesse ei fuit aliquando flumen nomine Lycum subitis aquis inundatum transvadare, rogavitque Theodorum, qui cum ipso erat, ut paululum a suo separaretur aspectu, ne nuditatem corporis invicem uterque conspicerent. Recessit Theodorus. Nihilominus ille seipsum cum nudare vellet, erubuit. Cogitantem autem eum in alteram ripam virtus divina transposuit. Rursusque Theodorus, vir et ipse Deo devotus, transiens ad senem, mirari cœpit quod tam velociter fluvium transvadasset. Cumque nihil humoris in pedibus, nulla in vestibus ejus aquæ signa conspiceret, rogavit eum, ut tam incredibilem translationem quasi filio pater exponeret. Nolente illo dicere quæ acciderant, amplexus est pedes ejus, juravitque non se dimissurum priusquam sibi id quod celabat referret. Videns ergo senex contentiose vincere volentem fratrem, exegit vicissim ab illo, ut nulli

[4] Matth. XIV, 28, 29.

(19) Ita plurimi mss. Alii et editi, ἐν τῷ ὄρει.
(20) Vide Pallad. *Hist. Lausiac.* c. 8.
(21) Ita omnes manuscripti. Editi, τοῦτο, male.
(22) Manuscripti alii *Amus*, alii *Amos* habent.

tiaverat Antonius, observato die, advenientes post dies triginta ex Nitria, fratres interrogarunt atque compererunt ea ipsa die et hora obiisse Amunem, qua ejus animam sursum ferri senex viderat. Ac utrique puritatem animæ Antonii summopere mirati sunt, qui a triginta dierum itineris intervallo statim rem didicerat, animamque sursum ferri conspexerat.

ρων αὐτοῦ. Καὶ πάνυ καὶ οὗτοι κἀκεῖνοι τὸ καθαρὸν ματος ἡμερῶν δεκατριῶν γενόμενον παρ' αὐτὰ μεμάθηκε,

61. Archelaus etiam comes cum offendisset illum in exteriore monte, rogavit ut solum precaretur Deum pro Polycratia Laodiceæ virgine admiranda, atque Christifera, quæ vehemente stomachi lateriscque dolore premebatur ob nimiam exercitationis contentionem, atque toto erat corpore infirma. Oravit Antonius, observavitque comes qua ille orasset die, ac Laodiceam profectus sanam reperit virginem. Sciscitatusque quando et quanam die fuisset morbo levata, chartam protulit, in qua orationis tempus conscripserat. Cumque rem comperisset, ostendit statim rem in charta descriptam : miratique sunt omnes, eodem illam tempore doloribus levasse Dominum, quo pro ipsa Antonius oraret, Salvatorisque clementiam ejus gratia obsecraret.

62. Sæpenumero aliquot ante dies, imo nonnunquam ante mensem, prædixit quinam adventuri essent, et qua de causa. Et alii quidem ejus solum videndi desiderio accedebant, alii infirmitatis causa, alii quod a dæmonibus vexarentur. Nemoque gravabatur, aut durum æstimabat itineris laborem : percepta quippe utilitate quisque remigrabat. Rogabatque ille ut nemo se pro his dictis factisque miraretur, sed potius Dominum, qui nobis hominibus suæ pro facultate nostra cognitionis gratiam impertiret.

A αὐτὸς ἐπιτρέψῃ, ὡς τῷ μεγάλῳ ἀποστόλῳ Πέτρῳ πεποίηκεν. Ὁ μὲν οὖν Θεόδωρος μετὰ θάνατον τοῦ Ἀμοῦν διηγήσατο τοῦτο· οἱ δὲ μοναχοί, οἷς εἶπεν ὁ Ἀντώνιος περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀμοῦν, ἐσημειώσαντο τὴν ἡμέραν· καὶ ἀνελθόντων τῶν ἀδελφῶν ἀπὸ τῆς Νιτρίας μετὰ τριάκοντα ἡμέρας, ἐπύθοντο, καὶ ἔγνωσαν ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ καὶ τῇ ὥρᾳ κεκοιμῆσθαι τὸν Ἀμοῦν, ἐν ᾗ τὴν ψυχὴν εἶδεν ἀναφερομένην ὁ γέτῆς ψυχῆς ἐθαύμαζον Ἀντωνίου, πῶς τὸ ἀπὸ διαστήκαὶ τὴν ψυχὴν εἶδεν ἀναγομένην.

61. Καὶ μὴν καὶ Ἀρχέλαός ποτε ὁ κομης, εὑρων αὐτὸν ἐν τῷ ὄρει τῷ ἔξω (23), προσεύξασθαι μόνον ἠξίωσεν αὐτὸν περὶ Πολυκρατείας τῆς ἐν Λαοδικείᾳ θαυμαστῆς καὶ Χριστοφόρου παρθένου. Ἔπασχε γὰρ ἐκείνη δεινῶς τὸν στόμαχον καὶ τὸ πλευρὸν ἀπὸ τῆς ἄγαν ἀσκήσεως, καὶ ὅλη ἦν ἀσθενὴς τῷ σώματι. Ὁ μὲν οὖν Ἀντώνιος ηὔχετο· ὁ δὲ κόμης ἐσημειώσατο B τὴν ἡμέραν, ἐν ᾗ γέγονεν ἡ εὐχή· καὶ ἀπελθὼν εἰς τὴν Λαοδίκειαν, εὗρεν ὑγιῆ τὴν παρθένον. Πυνθανόμενος δὲ, πότε καὶ ποίᾳ ἡμέρᾳ (24) πέπαυται τῆς ἀσθενείας, προήνεγκε τὸν χάρτην, ἐν ᾧ τὸν χρόνον τῆς εὐχῆς ἔγραψε· καὶ μαθὼν, ἔδειξε καὶ αὐτὸς εὐθὺς τὴν ἐν τῷ χάρτῃ γραφήν· καὶ πάντες ἐθαύμασαν ἐπιγνόντες (25), ὅτι τότε πέπαυκεν ὁ Κύριος αὐτὴν τῶν πόνων, ὅτε ἦν εὐχόμενος ὁ Ἀντώνιος καὶ παρακαλῶν τὴν ἀγαθότητα τοῦ Σωτῆρος περὶ αὐτῆς.

62. Καὶ περὶ τῶν ἐρχομένων δὲ πρὸς αὐτὸν πολλάκις προέλεγε πρὸ ἡμερῶν, ἦν δὲ ὅτε καὶ πρὸ μηνὸς, καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἤρχοντο· οἱ μὲν γὰρ ἕνεκα (26) τοῦ μόνον ἰδεῖν αὐτὸν ἤρχοντο, οἱ δὲ δι' ἀσθένειαν, καὶ ἄλλοι πάσχοντες ὑπὸ δαιμόνων. Καὶ πάντες οὐ σκυλμὸν οὐδὲ ζημίαν ἡγοῦντο τὸν κόπον τῆς ὁδοῦ· ἀνέκαμπτε γὰρ ἕκαστος αἰσθόμενος τῆς ὠφελείας. C Τοιαῦτα δὲ λέγων καὶ βλέπων, ἠξίου μηδένα θαυμάζειν αὐτὸν ἐν τούτῳ· ἀλλὰ μᾶλλον θαυμάζειν (27) τὸν Κύριον, ὅτι ἀνθρώποις ἡμῖν οὕτως ἐχαρίσατο κατὰ δύναμιν γινώσκειν αὐτόν.

VERSIO EVAGRII

hoc ante suam mortem indicaret, atque ita confessus est se subito in alteram ripam fuisse transpositum, neque vero omnino undis impressisse vestigia : Dominici corporis hoc tantummodo privilegium asserens, et eorum quibus ipse, ut apostolo Petro, donaverit, ut aquarum levitati humanum corpus insisteret. Hæc autem Theodorus promisso tempore non dixit, post ejus mortem retulit. Monachi vero, quibus dixerat Antonius de morte Ammonis, notaverunt diem : et venientibus de Nitria fratribus post dies triginta, sciscitantes, repererunt illo die, illaque hora dormisse Ammonem, qua animam ejus ferri senex viderat. Utrique igitur puritatem mentis in Antonio mirati sunt, quomodo rei tam longe gestæ statim ad eum fuisset perlata cognitio.

61. Archelaus quoque comes, cum eum invenisset in exteriori monte, rogavit ut oraret pro Polycratia, quæ in Laodicea erat, admirabili et Christo dedita virgine. Patiebatur enim pessimos stomachi et lateris dolores, quos jejuniis nimiis vigiliisque contraxerat, et erat penitus toto debilis corpore. Oravitque Antonius et diem quo oratio fuerat facta annotavit Archelaus. Redit Laodiceam, et invenit virginem incolumem. Percontatus diem sanitatis, reperit tempus medelæ cum annotatione congruere, et omnes admirati sunt, agnoscentes eo tempore illam a Domino fuisse a doloribus liberatam, quo orans Antonius pro ipsa bonitatem Salvatoris invocaverat.

62. Sæpe etiam ad se venientium, ante dies et menses, et causas prædixit et tempora. Nam quosdam videndi eum tantum desiderium, alios imbecillitas, nonnullos obsessa a dæmonibus corpora pertrahebant. Nemo tamen unquam vexationem aut detrimentum laboriosi itineris conquestus est. Regrediebantur omnes spirituali cibo pleni. At ille præcipiebat non suæ laudi hanc admirationem ab eis applicari debere : sed Domini, qui sui notionem hominibus pro capacitate mortalitatis indulserit.

(23) De monte Antonii exteriore et interiore fuse Bollandus in præmissis ad *Antonii Vitam*.

(24) Colbertinus secundus, πῶς τε καὶ πότε, etc.

(25) Ita omnes manuscripti. In editis hæc, ἐθαύμασαν ἐπιγνόντες, desunt. Savil. ἐθαύμαζον habet.

(26) Sic duo manuscripti. Editi vero, οἱ μὲν ἕνεκα.

(27) Colb. 2, ἐν τούτοις· ἀλλὰ μᾶλλον δοξάζειν. Infra idem, Ἐλθὼν δέ.

63. Κατελθὼν δέ ποτε πάλιν εἰς τὰ ἔξω μοναστήρια, καὶ ἀξιωθεὶς εἰς πλοῖον εἰσελθεῖν, καὶ εὔξασθαι μετὰ μοναχῶν, μόνος αὐτὸς ἀντελάβετο δεινῆς δυσωδίας καὶ πάνυ πικρᾶς. Τῶν δὲ ἐν τῷ πλοίῳ λεγόντων, ἰχθὺν εἶναι καὶ τάριχον ἐν τῷ πλοίῳ, καὶ τούτων εἶναι τὴν ὀσμὴν, αὐτὸς ἄλλην ἔλεγεν εἶναι τὴν δυσωδίαν· ἔτι δὲ αὐτοῦ λέγοντος, νεώτερός τις ἔχων δαίμονα, ὃς προεισελθὼν ἐκρύπτετο ἐν τῷ πλοίῳ, εὐθὺς ἀνέκραξεν. Ἐπιτιμηθεὶς δὲ ὁ δαίμων ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐξῆλθε· καὶ ὁ μὲν ἄνθρωπος γέγονεν ὑγιής· πάντες δὲ ἔγνωσαν, ὅτι τοῦ δαίμονος ἦν ἡ δυσωδία.

64. Καὶ ἄλλος δέ τις τῶν ἐπιφανῶν ἦλθεν ἔχων δαίμονα πρὸς αὐτόν. Ἦν δὲ ὁ δαίμων ἐκεῖνος (28) οὕτω δεινὸς, ὡς τὸν ἐνεργούμενον μὴ γινώσκειν, εἰ πρὸς Ἀντώνιον ἦει· ἀλλὰ καὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ τὰ τεριττὰ κατήσθιεν. Οἱ μὲν οὖν ἀγαγόντες αὐτὸν, παρεκάλουν τὸν Ἀντώνιον εὔξασθαι ὑπὲρ αὐτοῦ· ὁ δὲ Ἀντώνιος συμπαθὼν τῷ νεανίσκῳ, ἠύχετο· καὶ τὴν νύκτα πᾶσαν συνηγρύπνησεν αὐτῷ. Καὶ ὁ μὲν νεανίσκος, ἐξαίφνης ἐπελθὼν τῷ Ἀντωνίῳ περὶ τὴν ἕω, ὤθησεν αὐτόν· τῶν δὲ σὺν ἐκείνῳ ἐλθόντων ἀγανακτούντων, ἔφη ὁ Ἀντώνιος· Μὴ χαλεπαίνετε τῷ νεανίσκῳ· οὐ γὰρ αὐτός ἐστιν, ἀλλ' ὁ ἐν αὐτῷ δαίμων· ἐπιτιμηθεὶς δὲ, καὶ κελευσθεὶς ἐλαθῆναι εἰς ἀνύδρους τόπους, ἐμάνη, καὶ τοῦτο πεποίηκε. Δοξάζετε οὖν τὸν Κύριον· τὸ γὰρ οὕτως αὐτὸν ὁρμῆσαι κατ' ἐμοῦ σημεῖον ὑμῖν γέγονε τῆς τοῦ δαίμονος ἐξόδου. Ταῦτα τοῦ Ἀντωνίου εἰπόντος, εὐθὺς ὁ νεανίσκος γέγονεν ὑγιής· καὶ λοιπὸν σωφρονήσας, ἔγνω, ὅπου τε ἦν, καὶ κατησπάζετο τὸν γέροντα εὐχαριστῶν τῷ Θεῷ.

65. Πολλά τε ἄλλα τοιαῦτα συμφώνως καὶ ὁμαλῶς εἰρήκασι περὶ αὐτοῦ πλεῖστοι τῶν μοναχῶν δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι. Οὐκ ἔτι δὲ ταῦτα θαυμαστὰ τοσοῦτον, ὅσον τὰ ἄλλα θαυμασιώτερα μᾶλλον φαίνεται. Μέλλων γὰρ ἐσθίειν ποτὲ, καὶ ἀναστὰς εὔξασθαι περὶ τὴν ἐννάτην ὥραν, ἤσθετο ἑαυτὸν ἁρπαγέντα τῇ διανοίᾳ· καὶ, τὸ παράδοξον, ἑστὼς ἔβλεπεν ἑαυτὸν ὥσπερ ἔξωθεν ἑαυτοῦ γινόμενον, καὶ ὡς εἰς τὸν ἀέρα ὁδηγούμενον ὑπό τινων· εἶτα πικροὺς καὶ δεινούς τινας ἑστῶτας ἐν τῷ

63. Cum iterum descendisset aliquando ad exteriora monasteria, rogatus ut in navicula conscenderet, et oraret cum monachis, molestissimum solus fetorem percepit. Cumque vectores dicerent, piscem esse 674 et salsamentum in naviola, unde fetor talis oriretur, aliud ille esse affirmabat : ipsoque adhuc loquente adolescens quidam dæmonem habens, qui prævertens alios in navi sese occultarat, derepente exclamat. Increpatus dæmon in nomine Domini Jesu Christi, exiit, sanusque fuit homo. Tum compertum omnibus fuit, ex dæmone fetorem provenisse.

64. Alius item illustris homo a dæmone vexatus ipsum adiit, et tam furiosus erat dæmon ille, ut ignarus esset se ad Antonium adduci, imo sui corporis comederet excrementa. Rogabant itaque qui ipsum adduxerant, Antonium, ut oraret pro illo. Antonius adolescentem miseratus, precabatur, totamque noctem cum eo duxit insomnem. Juvenisque circa auroræ tempus derepente in Antonium irruens, impulit eum. Quod cum indigne ferrent comites ejus : Ne succenseatis, ait Antonius, adolescenti : neque enim illud agit ipse, sed qui in ipso est dæmon. Increpatus autem dæmon, atque jussus in loca arida aufugere, id, furore percitus, aggressus est. Domino itaque gloriam referte. Nam quod ille sic impetum in me fecerit, dæmonis exitus signum vobis fuit. Hæc loquente Antonio, statim sanatus est juvenis, atque ad sanam rediens mentem agnovit quo esset loco, senemque amplexatus est gratias agens Deo.

65. Alia his similia permulta edidisse Antonium signa, plurimi monachorum summo consensu narrarunt. Neque tamen tanta sunt admiratione digna, quanta alia nonnulla videntur. Cum aliquando comesturus esse, ubi oraturus surrexisset circa nonam horam, sese mente abripi sensit, quodque prorsus stupendum est, cum staret, sese vidit tanquam extra se pnsitum, et per aerem a quibusdam abductum. Exinde terribiles tetrosque nonnullos vidit in aere

VERSIO EVAGRII.

63. Quodam autem tempore cum exisset ad exteriora monasteria, et rogatus esset a fratribus ut in navi quadam cum monachis proficiscentibus oraret, ascendit, et solus ex omnibus odorem sensit teterrimum. Asserebat cuncti piscium salsorum et tarichorum in navi positorum hunc esse fetorem (29). At ille alterius rei fetorem se sentire affirmavit. Adhuc loquente illo, adolescens quidam possessus a dæmone qui præcedens juxta carinam se navis absconderat, repente exclamavit. Quo statim per Antonium in nomine Domini nostri Jesu Christi curato, intellexere universi diaboli illum fuisse fetorem.

64. Alius quoque ad eum vir, inter suos nobilis, dæmoniosus adducitur, tanta oppressus insania, ut non sciret se esse apud Antonium, neonon et corporis sui superflua comederet. Quamobrem rogatus senex ab his qui eum adduxerunt, ut pro illo Dominum oraret, in tantum juvenis miseriæ condoluit, ut tota nocte pervigilans cum eo, adversus patientis insaniam laboraret. Sed cum jam lucesceret, et obsessus, impetu in Antonium facto, vehementer eum impulisset ; irasci cœperunt, qui eum adduxerunt, cur seni fecisset injuriam. Quibus Antonius ait : Nolite alienam culpam juveni misero ascribere : furor iste obsidentis est, non obsessi : idcirco autem in hanc proruit dolens hostis audaciam, quia Dominus ad aridam regionem ire eum jussit, et expulsi Satanæ indicium iste adversum me impetus fuit. Nulla post verba mora, adolescens recepto sensu, et gratias agens Deo, et locum ubi esset agnovit, et toto Antonium complexans deoscultatus est affectu.

65. Innumera et alia istiusmodi signa sunt, quæ monachorum concordi sæpe relatione cognovimus. Verum non tantum his adhibendus est stupor : quia multo plus, quæ sequuntur, conditionem nostræ fragilitatis excedunt. Hora circiter nona, cum ante cibum orare cœpisset, raptum se sensit in spiritu, et ab

(28) In editis post, ὁ δαίμων, legitur ἐκεῖνος, quæ vox deest in quibusdam manuscriptis.

(29) Sic manuscripti. Editi vero, putorem, et sic infra.

stantes, qui transitum ejus intercludere volebant. Obsistentibus iis qui illum adducebant, postulare illi num obnoxius ipsis esset : cumque rationes ab ejus nativitate exposcerent,id Antonii duces prohibuere, aiebantque : Culpas ejus omnes a nativitate delevit Dominus : ex quo autem tempore monachus effectus est,et sese **675** Deo consecravit,liceat rationes ducere. Cum igitur accusarent, nec probare possent, libera illi ac minime interclusa via fuit : statimque seipsum quasi reversum vidit,et intra se stantem atque omnino Antonium ut ante.Tunc cibi sumendi immemor,residuum illius diei atque totam noctem gemendo precandoque transegit. Obstupefactus enim erat, cum videret quot nobis essent adversarii, quantisque laboribus aer iste pertransi'ur.Recordatusque est idipsum esse quod ait Apostolus : *Secundum principem potestatis aeris* [8]. Hæc enim est inimici potestas,pugnare scilicet,atque provirili viam transeuntibus intercludere. Quapropter hortabatur : *Accipite armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo* [6]; ut inimicus *nihil habens malum dicere de nobis confundatur* [7]. Nos autem qui ista didicimus memores simus Apostoli hæc loquentis: *Sive in corpore nescio, sive extra corpus nescio; Deus scit* [8]. Sed Paulus usque ad tertium cœlum raptus est, et cum audisset *arcana verba*, descendit. Antonius vero usque ad aerem sese pervenisse vidit, atque concertasse donec liber evaderet.

66. Hoc item gratiæ dono præditus fuit. Sedens quippe solus in monte, si qua de re unquam apud se dubitaret,id illi in oratione a Providentia revelabatur. Eratque, uti scriptum est [9] a Deo doctus beatus ille.Post hæc igitur,habita cum quibusdam se adeuntibus disputatione de animæ statu atque

A ἀέρι καὶ θέλοντας αὐτὸν κωλῦσαι ὥστε μὴ διαβῆναι. Τῶν δὲ ὁδηγούντων ἀντιμαχομένων, ἀπῄτουν ἐκεῖνοι λόγον, εἰ μὴ ὑπεύθυνος αὐτοῖς εἴη. Θελόντων τοίνυν συνᾶραι λόγον ἀπὸ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ, ἐκώλυον οἱ τὸν Ἀντώνιον ὁδηγοῦντες, λέγοντες ἐκεῖνοι· Τὰ μὲν ἀπὸ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ ὁ Κύριος ἀπῄλειψεν· ἐξ οὗ δὲ γέγονε μοναχὸς, καὶ ἐπηγγείλατο τῷ Θεῷ, ἐξέστω (30) λόγον ποιῆσαι. Τότε κατηγορούντων, καὶ μὴ ἐλεγχόντων, ἐλευθέρα γέγονεν αὐτῷ καὶ ἀκώλυτος ἡ ὁδός· καὶ εὐθὺς εἶδεν ἑαυτὸν ὥσπερ ἐρχόμενον καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἑστῶτα, καὶ πάλιν ἦν ὅλως Ἀντώνιος. Τότε τοῦ μὲν φαγεῖν αὐτὸς ἐπιλαθόμενος, ἔμεινε τὸ λοιπὸν τῆς ἡμέρας καὶ δι' ὅλης τῆς νυκτὸς στενάζων καὶ εὐχόμενος. Ἐθαύμαζε γὰρ βλέπων πρὸς πόσους ἡμῖν ἐστιν ἡ πάλη, καὶ διὰ πόσον πόνων ἔχει τις διαβῆναι τὸν ἀέρα· καὶ ἐμνημόνευεν, ὅτι τοῦτό ἐστιν ὃ
B ἔλεγεν ὁ Ἀπόστολος. Κατὰ τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος. Ἐν τούτῳ γὰρ ὁ ἐχθρὸς ἔχει τὴν ἐξουσίαν, ἐν τῷ μάχεσθαι καὶ πειράζειν διακωλύειν τοὺς διερχομένους. Δι' ὃ καὶ μάλιστα παρῄνει· Ἀναλάβετε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, ἵνα δυνηθῆτε ἀντιστῆναι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ πονηρᾷ· ἵνα μηδὲν ἔχων (31) λέγειν περὶ ἡμῶν φαῦλον ὁ ἐχθρὸς καταισχυνθῇ. Ἡμεῖς δὲ, τοῦτο μαθόντες, μνημονεύωμεν τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· Εἴτε ἐν σώματι, οὐκ οἶδα εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, οὐκ οἶδα· ὁ Θεὸς οἶδεν. Ἀλλ' ὁ μὲν Παῦλος ἕως τρίτου οὐρανοῦ ἡρπάγη, καὶ ἀκούσας ἄῤῥητα ῥήματα κατῆλθεν· ὁ δὲ Ἀντώνιος ἕως τοῦ ἀέρος ἑαυτὸν εἶδε φθάσαντα, καὶ ἀγωνισάμενον (32) ἕως ἐλεύθερος φανῇ·

66. Εἶχε δὲ καὶ τοῦτο πάλιν χάρισμα. Ἐν γὰρ τῷ
D ὄρει κατὰ μόνας καθήμενος, εἴ ποτέ τι τρὸς ἑαυτὸν ζητῶν ἠπόρει, τοῦτο αὐτῷ παρὰ τῆς Προνοίας εὐχομένῳ ἀπεκαλύπτετο. Καὶ ἦν, κατὰ τὸ γεγραμμένον, θεοδίδακτος γενόμενος ὁ μακάριος. Μετὰ ταῦτα γοῦν διαλέξεως αὐτῷ ποτε γενομένης πρός τινας εἰσιλθόν-

VERSIO EVAGRII.

angelis in sublime deferri ; prohibentibus transitum aeris dæmonibus, cœperunt angeli contradicentes requirere quæ esset causa retinendi,nullis exsistentibus in Antonio criminibus.Illis vero ab exordio nativitatis replicare peccata nitentibus,calumniosa angeli ora clauserunt,dicentes,non debere eos a nativitate ejus delicta narrare, quæ jam Christi essent bonitate sopita : si qua autem scirent ex eo tempore, quo factus esset monachus, et Deo se consecrasset, licere proferre. Accusabant dæmones multa procaciter mentientes : et cum deessent probamenta fallacibus,liber Antonio conscensus aperitur.Et statim rediens in se, in eo loco in quo stare cœperat, hoc se rursum vidit esse quod fuerat. Tunc vero oblitus escæ, ex illa hora noctem gemitu ac lamentatione transegit,reputans secum humanorum hostium multitudinem et colluctationem tantam exercitus, et laboriosum per aerem iter ad cœlum, et hoc Apostoli dictum,quo ait : *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principem potestatis hujus aeris*, qui sciens aereas potestates ob id semper tentare, luctari et contendere,ne nobis liber transitus esset ad cœlum, hortabatur monens : *Assumite arma Dei, ut possitis resistere in die mala ; ut nihil mali habens quod de nobis* (33) *dicere possit inimicus,confundatur*.Nos autem apostolici sermonis recordemur,dicentis : *Sive in corpore, sive extra corpus, nescio : Deus scit.* Et Paulus quidem usque a tertium cœlum raptus est, ibique auditis verbis ineffabilibus, descendit : Antonius autem usque ad aerem sublatus, post colluctationem liber apparuit.

66. Habebat etiam istiusmodi donum : si cujus rei sedens in monte ignarus fuisset, et ejus secum inquireret notionem, oranti ei a Domino revelabatur ; et erat, secundum quod scriptum est,a Deo doctus. Denique cum a fratribus haberetur iste tractatus, et ab eo sedulo sciscitarentur quemadmodum se post corporis sarcinam anima gereret, quive ei locus post exitum concederetur, proxima nocte vox desuper

[8] Ephes. II, 2. [6] Ephes. VI. 13. [7] Tit. II, 8. [8] II Cor. XII, 2. [9] Joan. VI, 45.

(30) Regius 1, et Colbert. 2, ἔξεστι.

(31) Sic omnes mss. Editi, τοῦ Θεοῦ, ἵνα μηδὲν ἔχων. Infra tres mss., μνημονεύωμεν. Editi et alii, ἐμνημονεύομεν.

(32) Sic quidam manuscripti. Editi vero, ἀγωνισάμενος, minus recte. Infra post πρὸς ἑαυτόν deest ζητῶν in editis et in quibusdam mss., sed habetur in aliis.

(33) Sic manuscripti. Editi vero, *vobis*.

τας (34) πρὸς αὐτὸν, περὶ τῆς διαγωγῆς τῆς ψυχῆς, καὶ ποῖος μετὰ ταῦτα αὐτῇ τόπος ἔσται, τῇ ἑξῆς νυκτὶ καλεῖ τις αὐτὸν ἄνωθεν, λέγων· Ἀντώνιε, ἀναστὰς ἔξελθε, καὶ βλέπε. Ἐξελθὼν τοίνυν, (ἤδει γὰρ τίσιν ὑπακούειν ὀφείλει·) καὶ ἐθεώρησέ τινα μακρὸν ἀναβλέψας (35), ἀειδῆ καὶ φοβερὸν, ἑστῶτα καὶ φθάνοντα μέχρι τῶν νεφελῶν, καὶ ἀναβαίνοντάς τινας ὥσπερ ἐπτερωμένους· κἀκεῖνον ἐκτείνοντα τὰς χεῖρας· καὶ τοὺς μὲν κωλυομένους παρ' αὐτοῦ, τοὺς δὲ ὑπερπταμένους, καὶ διελθόντας λοιπὸν, ἀμερίμνως ἀνάγεσθαι. Ἐπὶ μὲν (36) οὖν τοῖς τοιούτοις ἔτριζε τοὺς ὀδόντας ὁ μακρὸς ἐκεῖνος· ἐπὶ δὲ τοῖς ἀποπίπτουσιν, ἔχαιρε. Καὶ εὐθὺς πρὸς Ἀντώνιον ἐγένετο φωνή· Νόει τὸ βλεπόμενον· καὶ διανοιχθείσης αὐτοῦ τῆς διανοίας, ἐνενόει τῶν ψυχῶν εἶναι τὴν πάροδον, καὶ τὸν ἑστῶτα μακρὸν εἶναι τὸν ἐχθρὸν (37) τὸν φθονοῦντα τοῖς πιστοῖς· καὶ τοὺς μὲν ὑπευθύνους αὐτῷ κρατοῦντα καὶ κωλύοντα διελθεῖν, τοὺς δὲ μὴ πεισσέντας αὐτῷ μὴ δυνάμενον κρατεῖν ὡς ὑπερβαίνοντας. Τοῦτο πάλιν ἑωρακὼς, καὶ ὥσπερ ὑπομιμνησκόμενος, μᾶλλον ἠγωνίζετο προκόπτειν τοῖς ἔμπροσθεν καθ' ἡμέραν. Ταῦτα δὲ οὐχ ἑκὼν ἀπήγγελλεν αὐτός· ἐν δὲ τῷ χρονίζειν ἐν ταῖς εὐχαῖς καὶ καθ' ἑαυτὸν θαυμάζειν, πυνθανομένων τῶν συνόντων καὶ θλιβόντων αὐτὸν, ἠναγκάζετο λέγειν, ὡς πατὴρ οὐ δυνάμενος κρύπτειν τοῖς τέκνοις· ἀλλὰ καὶ ἡγούμενος, ὅτι τὸ μὲν αὐτοῦ σύνειδός ἐστι καθαρὸν, ἐκείνοις δὲ τὸ διήγημα γίνεται πρὸς ὠφέλειαν, μανθάνουσι τῆς ἀσκήσεως εἶναι καρπὸν ἀγαθὸν, τῶν τε πόνων πολλάκις παραμύθιον γίνεσθαι τὰς ὀπτασίας.

A loco post mortem; insequente nocte compellat quis eum desuper, aiens: Antoni, surge, egredere, atque vide. Egressus igitur (norat quippe quibus obsequendum esset) sublatisque oculis, vidit procerum quemdam deformem ac terribilem, stantem, atque nubes attingentum, et quosdam ceu alatos ascendere, illumque manus extendere, atque alios quidem impediri ab illo, alios superius volare, et ubi pertransierant, absque cura et periculo sursum ferri. Quorum causa procerus ille dentibus stridebat: de collapsis autem lætabatur. Statimque Antonius vocem audivit: **676** Intellige quod vidisti. Et aperta ipsi mente, cogitabat animarum id esse transitum, et stantem illum procerum, esse inimicum, qui credentibus invideret, sibique obnoxios B apprehenderet, transituque arceret: eosque, qui non sibi morem gererent, retinere non posset, utpote supergressos. Hæc cum vidisset, quasi commonefactus, id magis magisque contendebat, ut quotidie ad ea quæ ante se essent progrederetur. Hæc autem invitus ille renuntiavit: sed cum in orationibus diutius immoraretur, et hæc miraretur intra se, sciscitantibus iis qui aderant, atque molestiam ingerentibus, coactus est id declarare, quasi Pater qui filiis id celare non posset: ratus etiam, suam sibi conscientiam puram esse, narrationemque illis perutilem fore, cum discerent, quam bonus esset asceticæ vitæ fructus, laborumque sæpe solatium visiones esse.

67. Πρὸς δὲ (38) καὶ τὸ ἦθος ἀνεξίκακος ἦν, καὶ τὴν ψυχὴν ταπεινόφρων· τοιοῦτος γὰρ ὢν, τόν τε κανόνα τῆς Ἐκκλησίας ὑπερφυῶς ἐτίμα, καὶ πάντα κληρικὸν τῇ τιμῇ προηγεῖσθαι ἤθελεν ἑαυτοῦ. Τοῖς μὲν γὰρ ἐπισκόποις καὶ πρεσβυτέροις οὐκ ἠδεῖτο κλῖναι τὴν κεφαλήν· διάκενος δὲ εἴ ποτε πρὸς αὐτὸν ὠφελείας χάριν ἀπήντα, τὰ μὲν πρὸς ὠφέλειαν διελέγετο· τὰ δὲ τῆς εὐχῆς αὐτῷ παρεχώρει, οὐκ αἰδούμενος μανθάνειν καὶ αὐτός. Καὶ γὰρ πολλάκις ἐπυνθάνετο, καὶ

C 67. Ad hæc patientissimus erat, animoque humili: cum talis enim esset, Ecclesiæ canonem supra modum observabat. Omnem clericum honore sibi præire volebat. Non verebatur enim episcopis presbyterisque inclinare caput. Diaconus vero si utilitatis gratia accederet, quæ utilia essent ille loquebatur, quæ orationem vero spectant, ipsi cedebat. Neque verebatur ipse ab aliis ediscere: nam plerumque sciscitabatur, præsentesque audire ro-

VERSIO EVAGRII.

nomen ejus inclamitans, ait: Antoni, exsurge, exi et vide. Qui egressus, sciebat (39) enim quibus respondere deberet, et elevatis ad cœlum oculis, vidit quemdam longum atque terribilem, caput usque ad nubes attollentem. Vidit etiam pennatos quosdam se elevare cupientes ad cœlum, atque illum extensis manibus prohibere transgressu: e quibus alios apprehensos elidebat ad terram, alios frustra retinere contendens, dolebat super se ad cœlestia transvolare: et maximum gaudium mistum mœrore victi victoresque tribuebant. Statimque ad eum vox facta est, dicens: Animadverte quod vides. Et tunc cœpit illuminato corde intelligere, animarum esse conscensum, et diabolum prohibentem; qui et sibi retineret obnoxios, et in sanctorum, quos decipere non poterat, cruciaretur volatu. His visionum exemplis incitatus, quotidie ad meliora crescebat. Neque vero id, quod sibi revelatum fuerat, causa jactantiæ fratribus indicabat: sed cum orans jugiter Dei laudaret auxilium, interrogantibus compellebatur edicere: nec spiritualibus filiis pura in Christo anima occultare quidquam volebat, præsertim cum hujusmodi signorum relatio et amorem ministraret propositio, et fructum laboris ostenderet.

67. Nunquam ille aut ira subita concitatus patientiam rupit, aut humilitatem erexit in gloriam. Nam omnes clericos usque ad ultimum gradum ante se orare compellens, episcopis quoque atque presbyteris, quasi humilitatis discipulus, ad benedicendum se caput submittebat. Diacones vero (40), qui ad eum utili-

(34) Sic manuscripti. Editi vero, συνελθόντας.

(35) Sic mss. In editis, ἀναβλέψας deest. Infra omnes manuscripti, ὑπερπταμένους, Editi, ὑπερπτωμένους.

(36) Sic omnes fere mss. In editis μέν deest. Infra εὐθὺς deest in editis, sed habetur in omnibus mss.

(37) Sic mss. cod. Editi vero, τῶν ψυχῶν εἶναι τὸν ἐχθρόν, omissis plurimis.

(38) Sic Colb. 2. Alii πῶς δέ.

(39) Sic manuscripti. Editi vero, *qui exsurgens egressus est, sciebat.*

(40) Manuscripti quidam *Diacones* habent. Alii *Diaconi.*

gabat, et si quidpiam quis utile proferret, utilitati sibi fuisse fatebatur. Magna mirabilisque vultui ejus inerat gratia. Illudque præterea donum a Salvatore consecutus erat, ut si, dum in monachorum cœtu adesset, aliquis eum sibi antea ignotum videre vellet, statim accedens, prætergressus alios, ad eum accurreret, illius quasi aspectu attractus. Neque tamen statura, aut latitudine aliis præstabat, sed morum compositione atque animæ puritate: namque cum imperturbatam gereret mentem, tranquillos item habuit externos sensus; ita ut ex animi lætitia vultus hilaritas proveniret, et ex corporis motibus animæ status sentiretur, juxta Scripturam: *Corde lætante floret vultus: dum autem in mœrore est, dejicitur* [10]. Sic Jacob agnovit Laban insidias parare, aitque uxoribus: *Non est facies patris vestri sicut heri et nudius tertius* [11]. **677** Sic Davidem agnovit Samuel; pulchros quippe habebat oculos, dentes tanquam lac candidos. Eo ipso modo dignoscebatur Antonius: præ mentis enim serenitate nunquam perturbabatur: ac præ animi lætitia, nunquam tristi erat vultu. Οὕτως καὶ ὁ Ἀντώνιος ἐπιγινώσκετο· οὐδέποτε γὰρ ἐταράττετο, γαληνιώσης αὐτοῦ τῆς ψυχῆς· οὐδέποτε σκυθρωπὸς ἐγίνετο, χαιρούσης αὐτοῦ τῆς διανοίας.

68. Eratque prorsus admirabili fide et pietate. Cum Meletianis quippe schismaticis nunquam communicavit: compertam habens eorum ab initio malitiam atque defectionem. Nec cum Manichæis unquam, aut aliis quibuslibet hæreticis, amice collocutus est, nisi admonendi causa, ut mutata sententia piam sectarentur fidem: ratus, eorum amicitiam et colloquia, animi damnum atque perniciem esse, quod item alios monebat. Sic etiam Arianorum hæresim exsecrabatur, omnibusque auctor erat, ut ne vel ad eos accederent, vel pravam eorum sectarentur fidem. Adeuntes se aliquando

A ἠξίου παρὰ τῶν συνόντων (31) ἀκούειν· καὶ ὡμολόγει ὠφελεῖσθαι, εἴ τι χρήσιμόν τις ἔλεγε. Καὶ μὴν καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ Χάριν εἶχε πολλὴν καὶ παράδοξον. Εἶχε δὲ καὶ τοῦτο τὸ χάρισμα παρὰ τοῦ Σωτῆρος· εἰ γὰρ μετὰ τοῦ πλήθους τῶν μοναχῶν παρῆν, καὶ τοῦτον ἰδεῖν τις ἐβούλετο μὴ πρότερον γινώσκων, προσελθὼν εὐθύς, τοὺς μὲν ἄλλους ὑπερέβαινε, πρὸς αὐτὸν δὲ ἔτρεχεν, ὡς ὑπὸ τῶν ὄψεων αὐτοῦ ἑλκόμενος. Οὐχ ὕψει δὲ, οὐδὲ τῷ πλάτει διέφερε τῶν ἄλλων, ἀλλὰ τῇ τῶν ἠθῶν καταστάσει, καὶ τῇ τῆς ψυχῆς καθαρότητι. Ἀθορύβου γὰρ οὔσης τῆς ψυχῆς, ἀταράχους εἶχε καὶ τὰς ἔξωθεν αἰσθήσεις· ὡς ἀπὸ τῆς χαρᾶς (42) τῆς ψυχῆς ἱλαρὸν ἔχειν καὶ τὸ πρόσωπον, καὶ ἀπὸ τῶν τοῦ σώματος κινημάτων αἰσθέσθαι καὶ νοεῖν τὴν τῆς ψυχῆς κατάστασιν, κατὰ τὸ γεγραμμένον· Καρδίας

B εὐφραινομένης, θάλλει πρόσωπον· ἐν δὲ λύπης οὔσης, σκυθρωπάζει. Οὕτως Ἰακὼβ ἐπέγνω τὸν Λάβαν ἐπιβουλὴν ἐνθυμούμενον, καί φησι πρὸς τὰς γυναῖκας· Οὐκ ἔστι τὸ πρόσωπον τοῦ πατρὸς ἡμῶν ὡς χθὲς καὶ τρίτην ἡμέραν· οὕτως ὁ Σαμουὴλ ἐπέγνω τὸν Δαβίδ· χαροποιοὺς (43) γὰρ εἶχε τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ τοὺς ὀδόντας ὡς γάλα λευκούς.

68. Καὶ τά πίστει δὲ πάνυ θαυμαστὸς ἦν καὶ εὐσεβής. Οὔτε γὰρ Μελετιανοῖς τοῖς σχισματικοῖς ποτε κεκοινώνηκεν, εἰδὼς αὐτῶν τὴν ἐξ ἀρχῆς πονηρίαν καὶ ἀποστασίαν· οὔτε Μανιχαίοις, ἢ ἄλλοις τισὶν αἱρετικοῖς ὡμίλησε φιλικὰ, ἢ μόνον ἄχρι νουθεσίας τῆς

C εἰς εὐσέβειαν (44) μεταβολῆς· ἡγούμενος καὶ παρ' ἀγγέλων τὴν τούτων φιλίαν καὶ ὁμιλίαν βλάβην καὶ ἀπώλειαν εἶναι ψυχῆς. Οὕτω γοῦν καὶ τὴν τῶν Ἀρειανῶν αἵρεσιν ἐβδελύσσετο, παρήγγελλί τε πᾶσι μήτε ἐγγίζειν αὐτοῖς, μήτε τὴν κακοπιστίαν αὐτῶν ἔχειν. Ἀπελθόντας γοῦν ποτέ τινας πρὸς αὐτὸν τῶν Ἀρειομανιτῶν, ἀνακρίνας καὶ μαθὼν ἀσεβοῦντας,

VERSIO EVAGRII.

tatis causa veniebant, cum pro adjutorio eorum eis præsentibus disputaret, ad orandum Dominum sibi præponebat, non erubescens et ipse dicere. Nam et interrogabat frequenter eos cum quibus erat: et si aliquid ab eis necessarium audierat, se fatebatur adjutum. Habebat autem et in vultu magnam gratiam, et admirabile a Salvatore etiam hoc munus acceperat. Si quis enim ignarus ejus, inter multitudinem monachorum eum videre desiderasset, nullo indicante, cæteris prætermissis, ad Antonium currebat, et animæ puritatem agnoscebat ex vultu, et per speculum corporis, gratiam sanctæ mentis intuebatur; nam semper hilarem faciem gerens, liquido ostendebat se de cœlestibus cogitare, sicut Scriptura ait: *Corde lætante vultus floret: et in mœrore constituto tristatur.* Ita et Jacob agnovit Laban socerum suum insidias sibi machinantem, dicens ad filias ejus: *Non est facies patris vestri sicut heri et nudius tertius.* Sic Samuel agnovit David: lætificatos enim habebat oculos, et dentes sicut lac candidos. Similiter agnoscebatur Antonius: quia semper eamdem faciem inter prospera et adversa retinens, nec secundis extollebatur, nec frangebatur adversis.

68. Erat autem in fidei pietate mirabilis (45). Nunquam schismaticorum se miscuit communioni, antiquam eorum sciens pravitatem atque transgressionem: nunquam Manichæis aut aliis hæreticis saltem amicabilia verba largitus est, nisi tantum ea quæ eos possent ab iniquitatis errore revocare: denuntians talium amicitias atque sermones, perditionem esse animæ. Sic etiam Arianos detestabatur, ut omnibus diceret, ne juxta eos quidem esse accedendum. Nam cum venissent quidam Ariomanitæ, reperta eorum

[10] Prov. xv, 13. [11] Genes. xxxi, 5.

(41) Sic quidam mss. cod. rectius quam alii et editi, qui habent πάντων συνόντων

(42) Sic omnes mss. In editis, χαρᾶς τῆς deest.

(43) Mss. Alii, χαροπούς, alii χαροποιούς habent, quæ vox nusquam de Davide reperitur dicta, sed Gen. xlix, 12.

(44) Sic quidam manuscripti rectius quam editi, qui habent πρὸς εὐσέβειαν.

(45) Sic maxima pars mss. Editi vero, *Erat autem et in vultu amabilis, et in fidei puritate mirabilis.*

ἐδίωξεν ἀπὸ τοῦ ὄρους, λέγων ὄφεων τοῦ χείρονας εἶναι τοὺς λόγους αὐτῶν.

69. Καὶ ψευσαμένων δέ ποτε τῶν Ἀρειανῶν, ὡς ἐκείνοις τὰ αὐτὰ φρονοῦντος, ἠγανάκτει καὶ ἐθυμοῦτο κατ' ἐκείνων. Εἶτα παρακληθεὶς παρά τε τῶν ἐπισκόπων καὶ τῶν ἀδελφῶν πάντων, κατῆλθεν ἀπὸ τοῦ ὄρους· καὶ εἰσελθὼν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, τοὺς Ἀρειανοὺς ἀπεκήρυξεν (46)· αἵρεσιν ἐσχάτην λέγων εἶναι ταύτην, καὶ πρόδρομον τοῦ Ἀντιχρίστου (47). Ἐδίδασκε τε τὸν λαὸν μὴ εἶναι κτίσμα τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, μηδὲ ἐξ οὐκ ὄντων γεγενῆσθαι· ἀλλ' ὅτι ἀΐδιός ἐστι τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας Λόγος καὶ Σοφία. Δι' ὃ καὶ ἀσεβές ἐστι λέγειν. Ἦν ὅτε οὐκ ἦν (48)· ἦν γὰρ ἀεὶ ὁ Λόγος συνυπάρχων τῷ Πατρί· ὅθεν μηδὲ μίαν ἔχετε κοινωνίαν πρὸς τοὺς ἀσεβεστάτους Ἀρειανούς· Οὐδεμία γὰρ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος. Ὑμεῖς μὲν γὰρ εὐσεβοῦντες Χριστιανοί ἐστε· ἐκεῖνοι δὲ, κτίσμα λέγοντες τὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Λόγον, οὐδὲν διαφέρουσιν ἐθνικῶν, λατρεύοντες τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα Θεόν. Πιστεύσατε δὲ, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις πᾶσα ἀγανακτεῖ κατ' αὐτῶν· ὅτι τὸν κτίστην καὶ Κύριον τοῦ παντὸς, ἐν ᾧ τὰ πάντα γέγονε, τοῦτον τοῖς γενητοῖς συναριθμοῦσιν.

70. Οἱ μὲν οὖν λαοὶ πάντες ἔχαιρον ἀκούοντες παρὰ τοῦ τοιούτου ἀνδρὸς ἀναθεματιζομένην τὴν χριστομάχον αἵρεσιν· οἱ δὲ τῆς πόλεως πάντες συνέτρεχον ἰδεῖν τὸν Ἀντώνιον. Ἕλληνές τε καὶ αὐτοὶ οἱ λεγόμενοι αὐτῶν ἱερεῖς, εἰς τὸ Κυριακὸν ἤρχοντο λέγοντες. Ἀξιοῦμεν ἰδεῖν τὸν τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπον· πάντες γὰρ αὐτὸν οὕτως ἐκάλουν. Καὶ γὰρ κἀκεῖ πολλοὺς δι' αὐτοῦ ἐκαθάρισεν ὁ Κύριος ἀπὸ δαιμόνων, καὶ βλαβέντας τὴν διάνοιαν ἴάσατο. Ἠλλοί δὲ καὶ Ἕλληνες ἠξίουν κἂν μόνον ἅψεσθαι τοῦ γέροντος, πιστεύοντες ὠφελεῖσθαι· Ἀμέλει τοσοῦτοι γεγό-

A quosdam Ariomanitarum, explorata et cognita eorum impietate, ex monte repulit, aiens serpentum veneno pejores eorum esse sermones.

69. Cum aliquando mentiti Ariani dicerent secum sentire Antonium, rem indigne tulit, gravitorque iis succensebat. Hortantibus deinde episcopis et fratribus omnibus, descendit de monte, atque ingressus Alexandriam, Arianos publico sermone condemnavit: aiens postremam omnium esse eam hæresim et Antichristi prodromum. Docebatque populum, Filium Dei non esse creaturam, neque ex non exstantibus factum esse; sed æternum esse Patris substantiæ Verbum et Sapientiam. Unde impium est dicere: Erat cum non esset. Erat quippe semper Verbum una cum Patre exsistens: quare nullam cum impiissimis Arianis habete
B communionem: *Nulla enim communicatio luci ad tenebras* [12]. Vos quippe pie sentientes Christiani estis: illi autem cum dicant eum qui ex Patre est Filium Dei et Verbum, esse creaturam, nihil differunt ab ethnicis, qui creaturæ serviunt potius quam Creatori Deo [13]. Credite autem creaturam **678** omnem adversus eos indignari: quod Creatorem Dominumque universi, in quo omnia facta sunt, hunc, inquam, factis rebus annumerent.

70. Lætabatur porro populus omnis, audiens a tanto viro anathemate damnatam Christo inimicam hæresim, civesque omnes videndi Antonii desiderio accurrebant. Gentiles ipsi, imo eorum sacerdotes, ut vocant, ad Dominicum accedentes, aiebant: Rogamus ut hominem Dei videre nobis liceat:
C omnes quippe ita eum appellabant. Ea item in urbe multos ejus opera mundavit Dominus a dæmonibus: alios mente captos liberavit. Multi item ex gentilibus rogabant ut saltem possent senem contingere, id sibi profuturum credentes. Ex illis certe

VERSIO EVAGRII.

post examinationem infidelissima secta, effugavit eos de monte, dicens, multo serpentibus deteriores horum esse sermones.

69. Mentientibus autem Arianis aliquando Antonium ita ut se credere, admiratus eorum audaciam, et justi doloris ira commotus, rogatusque ab episcopis atque universis fratribus, Alexandriam descendit: ibique Ariomanitas publico sermone condemnavit, ultimam hanc esse hæresim et præcursorem Antichristi affirmans, prædicavitque in populo Filium Dei, non facturam, non ex nullis exstantibus, sed proprium, unius cum Patre substantiæ: ne creatura potius, aut adoptio aut appellatio videretur. Impium esse dicens vel mente concipere: Erat quando non erat: cum Verbum Dei Deus (49), qui est semper, Patri sit coæternus, quia ex eo natus est Patre, qui semper est. Unde aiebat: Cum Ariani vobis nulla sit conjunctio: *Quæ enim societas luci ad tenebras?* Vos fideliter credentes, Christiani estis: illi Verbum, id est Filium, qui ex Deo Patre est, creaturam dicentes, nullo intervallo a gentibus separantur, qui serviunt creaturæ potius quam Creatori, qui est benedictus in sæcula. Ipsa, mihi credite, irascuntur elementa, et omnis contra Arianum furorem, secundum Apostoli dictum, ingemiscit creatura, quod sibi Dominum suum, per quem omnia et in quo omnia facta sunt, videat aggregari.

70. Hæc tanti viri prædicatio, exprimi non potest, quantum ad fidem populos roboraverit. Lætabantur quippe hostilem et Christo inimicam hæresim anathematizari ab Ecclesiæ columna. Nulla tunc ætas, nullus sexus domi remansit. Taceo de Christianis. Pagani quoque, et ipsi idolorum sacerdotes, ad Dominicum convolabant dicentes: Precamur ut videamus hominem Dei: quia hoc apud universos erat nomen Antonio. Ambiebant quoque saltem fimbriam vestimenti ejus attingere, multum sibi et tactum prodesse

[12] II Cor. VI, 14. [13] Rom. I, 25.

(46) Gestum hoc est ab anno 326 ad 335. Vide in *Vita Athanasii*.

(47) Colbertinus secundus, ἀντικειμένου. *Antichristi* προδρόμους hæreticos vocant SS. PP. Sic Irenæus *De Gnesticis*, lib. I, p. 68, et sat communis fuit antiquorum Patrum opinio, qui putabant judicii diem imminere. Sic item Cyprianus ad Fortunatum. Apud Athanasium vero, quoties Antichristi prodromi vocentur Ariani, in Indice generali videre est.

(48) Regius 1, solus ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν.

(49) Multi codices, *cum Verbum Deus*. Germ. 2, *cum Verbum Dei*.

tot, paucis istis diebus, Christiani effecti sunt, quot alias per annum visi fuerint. Exinde cum nonnulli rati eum tanta multitudine turbari, ab illo omnes abigerent: nihil ille turbatus ait, nequaquam plures illos esse iis, quibuscum in monte pugnaret dæmonibus.

71. Cum proficisceretur autem, illumque nos honoris causa comitaremur; ut ad portam pervenimus, retro mulier clamabat: Maneto, homo Dei, filia mea graviter a dæmone vexatur: maneto, quæso, ne mihi quoque currenti sit periculum. Tum his senex auditis, nobisque rogantibus, libens substitit. Ut appropinquavit mulier, puella humi jactata est: Antonio autem precante, atque Christum nominante, puella, egresso impuro spiritu, sana surrexit. Tum mater Deo benedixit: cunctique gratias egere. Gaudebatque ille, dum in montem, quasi in propriam sibi domum, remigraret.

72. Prudentia erat singulari: quodque mirum, tametsi litteras non didicerat, acri tamen et sagaci erat ingenio. Aliquando ad eum accessere duo Græci philosophi, rati se Antonii posse periculum facere: qui tum erat in exteriore monte. **679** Agnitisque ex vultu viris, illisque occurrens, per interpretem ait: Quid tantum suscepistis laborem, o philosophi, ut stultum hominem conveniretis? Respondentibus illis, nequaquam stultum ipsum esse, sed perquam prudentem, dixit: Si stultum adiistis hominem, illud certe inani labore: sin me prudentem arbitramini, mihi estote similes, cum quæ bona sunt imitari par sit. Nam si ego vos adiissem, vos imitaturus eram: cum autem ad me vos accesseritis, mei similes efficiamini: Christianus quippe sum. Admirati illi abscessere: nam præter hæc viderant dæmones Antonium reformidare.

Ἀνασι Χριστιανοὶ ἐν ταῖς ὀλίγαις ἡμέραις ἐκείναις, ὅσους ἂν τις εἶδεν ἐνιαυτῷ (50) γενομένους. Εἶτα, τινῶν νομιζόντων ἐκ τῶν ὄχλων αὐτὸν ταράττεσθαι, καὶ διὰ τοῦτο ἀποτρεπόντων ἀπ' αὐτοῦ πάντας, αὐτὸς οὐ ταραττόμενος ἔλεγε, μὴ πλείους εἶναι τούτους ἐκείνων μεθ' ὧν ἐν τῷ ὄρει παλαίομεν δαιμόνων.

71. Ὅτε δὲ ἀπεδήμει, καὶ προεπέμπομεν αὐτὸν, ὡς ἐφθάσαμεν εἰς τὴν πύλην, ὄπισθέν τις ἐβόα γυνή· Μεῖνον, ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, ἡ θυγάτηρ μου δεινῶς ὑπὸ δαίμονος ἐνοχλεῖται· μεῖνον, πάρακαλῶ, μὴ κἀγὼ κινδυνεύσω τρέχουσα. Ἀκούσας ὁ γέρων, καὶ ἀξιωθεὶς παρ' ἡμῶν, θέλων ἔμεινεν. Ὡς δὲ ἤγγισεν ἡ γυνὴ, ἡ μὲν παῖς ἔρριπτο χαμαί· τοῦ δὲ Ἀντωνίου προσευξαμένου, καὶ τὸν Χριστὸν ὀνομάσαντος, ἠγέρθη ἡ παῖς ὑγιὴς, ἐξελθόντος τοῦ ἀκαθάρτου δαίμονος. Ἡ τε μήτηρ εὐλόγει τὸν Θεὸν, καὶ πάντες ηὐχαρίστουν. Καὶ αὐτὸς δὲ ἔχαιρεν ὑποδημῶν, ὡς εἰς τὸν ἴδιον οἶκον, εἰς τὸ ὄρος.

72. Καὶ φρόνιμος δὲ ἦν λίαν· καὶ τὸ θαυμαστὸν, ὅτι, γράμματα μὴ μαθὼν, ἀγχίνους ἦν καὶ συνετὸς ἄνθρωπος. Ποτὲ γοῦν φιλόσοφοι δύο ἦλθον πρὸς αὐτὸν Ἕλληνες, νομίζοντες δύνασθαι τὸν Ἀντώνιον πειρᾶσαι· ἦν δὲ ἐν τῷ ὄρει τῷ ἔξω· ὁ δὲ (51) ἐκ τοῦ προσώπου συνεὶς τοὺς ἀνθρώπους, ἐξελθὼν πρὸς αὐτοὺς, ἔφη δι' ἑρμηνέως· Τί τοσοῦτον ἐσκύλητε, ὦ φιλόσοφοι, πρὸς μωρὸν ἄνθρωπον; Τῶν δὲ εἰπόντων, μὴ εἶναι μωρὸν αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ μάλα φρόνιμον, ἦλθον πρὸς αὐτούς· Εἰ μὲν πρὸς μωρὸν ἤλθετε, περιττὸς ὑμῶν ὁ κάματος· εἰ δὲ νομίζετέ με φρόνιμον εἶναι, γίνεσθε ὡς ἐγώ· δεῖ γὰρ τὰ καλὰ μιμεῖσθαι. Καὶ εἰ μὲν ἐγὼ πρὸς ὑμᾶς ἤρχόμην ἐμιμησάμην ἂν ὑμᾶς· εἰ δὲ ὑμεῖς πρὸς ἐμὲ, γίνεσθε ὡς ἐγώ· Χριστιανός γάρ εἰμι. Οἱ δὲ θαυμάζοντες ἀνεχώρουν θαυμάσαντες γὰρ καὶ δαίμονας φοβουμένους τὸν Ἀντώνιον.

VERSIO EVAGRII.

credentes. Quot tunc diabolica obsidione et variis infirmitatibus liberati? Quot simulacris erepta sunt spolia? Quanti etiam ab errore gentilium retracti, nostro juncti sunt gregi? tanti certe, ut paucorum dierum spatio ex idolorum superstione conversio omnem per annum credentium vinceret turbam. Praeterea eum irruentem multitudinem comites repellerent, æstimantes tædio illi conventum populi fore, ille tranquillo animo dicebat: Nunquid hic cœtus dæmonum major est turbis? nunquid obsequentium multitudo colluctatorum in monte nostrorum catervis est numerosior?

71. Accidit etiam ut cum eum redeuntem circa portam prosequeremur, a tergo quædam mulier clamitaret, dicens: Exspecta, homo Dei, filia mea atrocissimo vexatur dæmonio: exspecta, obsecro, exspecta, ne et ego currens (52) inteream. Hoc audito, mirabilis senex a nobis admonitus, volens tamen et ipse, paululum substitit. Cumque appropinquante muliere, puella jaceret explosa, oravit tacitus Dominum Jesum: et ad nominationem ejus statim spiritus impurus egressus est: puella incolumis, populus in laudibus Dei, mater in gaudio fuit. Ipse autem lætabatur, quia ad desideratam solitudinem remeabat (53).

72. Erat autem valde sapiens, et hoc in se mirabile habebat, quia cum litteras non didicisset, ingeniosissimus et prudentissimus erat. Aliquando etenim philosophi duo gentiles venerunt ad eum, putantes Antonium se posse decipere: erat vero in exteriori monte. Quos cum vidisset, paganos intellexit ex vultu et procedens ad eos, per interpretem ita cœpit loqui: Quare tam longe ad stultum hominem sapientes se vexare voluerunt? Illis dicentibus non esse illum stultum, sed et nimium sapientem, vigilanter respondit: Si ad stultum venistis, superfluus est labor vester: si autem putatis me sapientem esse, et sapientiam habere bonum est, imitamini (54) quod probatis, quia bona convenit imitari. Si ego ad vos venissem, vos imitarer; sed quia vos ad me quasi ad sapientem venistis, estote, sicut ego sum, Christiani. Abscesserunt philosophi, utrumque mirantes, et acumen ingenii, et dæmonum expulsiones.

(50) Tres mss., ἐν ἐνιαυτῷ.

(51) Sic quidam mss. Editi vero, ὡς δέ.

(52) Ita mss. Editi vero, *corruens*, minus recte.

(53) Editi cum Germ. 1, sola, *repedabat*, Gemmet. 1, et Germ. 2, *remeavat*. Desmar., *revertebatur*. Colb., *rediebat*. Paulo post mss. quidam, *non didicisset, immobilis homo et mansuetus erat*.

(54) Ita multi manuscripti. Editi vero, *et sapientiam habere, bonum est ut imitemini*.

73. Ἄλλων δὲ πάλιν τοιούτων ἀπαντησάντων πρὸς αὐτὸν ἐν τῷ ὄρει τῷ ἔξω, καὶ νομιζόντων χλευάζειν, ὅτι μὴ μεμάθηκε γράμματα, λέγει πρὸς αὐτοὺς ὁ Ἀντώνιος· Ὑμεῖς δὲ τί λέγετε; Τί πρῶπόν ἐστι, νοῦς ἢ γράμματα; καὶ τί τίνος αἴτιον, ὁ νοῦς τῶν γραμμάτων, ἢ τὰ γράμματα τοῦ νοῦ; Τῶν δὲ εἰπόντων πρῶτον εἶναι τὸν νοῦν, καὶ τῶν γραμμάτων εὑρέτην· ἔφη ὁ Ἀντώνιος· Ὦ τοίνυν ὁ νοῦς ὑγιαίνει, τούτῳ (55) οὐκ ἀναγκαῖα τὰ γράμματα. Τοῦτο καὶ τοὺς παρόντας καὶ αὐτοὺς ἐξέπληξεν. Ἀπῆλθον οὖν θαυμάζοντες, ὅτι τοσαύτην ἔβλεπον ἐν ἰδιώτῃ σύνεσιν· καὶ γὰρ οὐχ ὡς ἐν ὄρει τραφεὶς, κἀκεῖ γέρων γενόμενος, ἄγριον εἶχε τὸ ἦθος· ἀλλὰ καὶ χαρίεις ἦν καὶ πολιτικός. Τὸν δὲ λόγον εἶχεν ἡρτυμένον τῷ θείῳ ἅλατι· ὥστε μηδένα φθονεῖν, χαίρειν δὲ μᾶλλον ἐπ' αὐτῷ πάντας τοὺς ἐρχομένους πρὸς αὐτόν.

74. Ἀμέλει μετὰ ταῦτα (56) πάλιν ἐλθόντων ἑτέρων τινῶν· ἦσαν δὲ οὗτοι τῶν παρ' Ἕλλησι δοκούντων εἶναι σοφῶν· καὶ ἀπαιτούντων αὐτὸν λόγον περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς ἐν Χριστῷ πίστεως· ἐπιχειρούντων δὲ συλλογίζεσθαι περὶ τοῦ κηρύγματος τοῦ θείου. σταυροῦ, καὶ βουλομένων χλευέζειν· ὀλίγον ἐπισχὼν ὁ Ἀντώνιος, καὶ πρῶτον οἰκτείρας αὐτοὺς ἐπὶ τῇ ἀγνωσίᾳ, ἔλεγε δι' ἑρμηνέως, τοῦ καλῶς τὰ ἐκείνου διερμηνεύοντος· Τί κάλλιόν ἐστι, σταυρὸν ὁμολορεῖν ἢ μοιχείπς καὶ παιδοφθορίας προσάπτειν τοῖς παρ' ὑμῖν λεγομένοις θεοῖς; Τὸ μὲν γὰρ παρ' ἡμῶν λεγόμενον ἀνδρίας ἐστὶ τεκμήριον, καὶ καταφρονήσεως θανάτου γνώρισμα· τὰ δὲ ὑμέτερα ἀσελγείας ἐστὶ πάθη. Ἔπειτα τί βέλτιόν ἐστι, λέγειν, ὅτι ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος οὐκ ἐτράπη· ἀλλ' ὁ αὐτὸς ὢν, ἐπὶ σωτηρίᾳ καὶ εὐεργεσίᾳ τῶν ἀνθρώπων ἀνείληφε σῶμα ἀνθρώπινον, ἵνα, τῇ ἀνθραπίνῃ γενέσει κοινωνήσας, ποιήσῃ τοὺς ἀνθρώπους κοινωνῆσαι θείας καὶ νοερᾶς φόσεως· ἢ ἐν ἀλόγοις ἐξομοιοῦν τὸ θεῖον, καὶ διὰ τοῦτο σέβειν

73. Aliis rursum his similibus se in exteriori monte adeuntibus, illudendi, ut sperabant, causa, quod litterarum esset imperitus, interrogavit eos Antonius : Quid vos dicitis? Quidnam prius est, mens litteræ, et quid horum alterius causa est, mensne litterarum, an litteræ mentis (57)? Qui cum mentem dicerent priorem et litterarum inventricem, ait Antonius : Cui ergo sana mens est, huic non necessariæ litteræ. Quo sermone tam qui aderant alii, quam isti, obstupuere. Abscesserunt igitur illi mirati tantam in idiota homine sapientiam : licet enim in monte enutritus, ibi consenuisset, nequaquam agrestis erat moribus, sed comis urbanusque. Divinoque sale conditus sermo illius fuit; ita ut nemo invideret ipsi, sed lætarentur potius universi qui ad eum accederent.

74. Enimvero accidentibus iterum quibusdam ex iis qui apud Græcos sapientes videntur, rationemque reposcentibus de fide nostra in Christum, nitentibusque argute de divinæ crucis prædicatione, ridendi causa, disputare; paululum moratus Antonius, illorumque ignorantiam prius miseratus, per peritissimum interpretem hæc locutus est. Quid præstabilius est, crucemne confiteri, an adulteria, præposteramque libidinem diis (ut vocatis) ascribere? Quod nos loquimur, fortitudinis est argumentum, certumque contemptæ mortis indicium : vestra autem, sunt lasciviæ morbi. Deinde quid præstat : **680** Verbumne Dei dicere non mutatum esse; sed idem ipsum exsistens, pro salute et bono hominum corpus assumpsisse humanum, ut humanæ particeps originis, divinæ homines ac spiritualis naturæ participes redderet; an divinum Numen brutis animantibus assimilare, ac propterea quadrupedes, serpentes, hominumque imagines co-

VERSIO EVAGRII.

73. Alios quoque similiter mundi sapientes, qui eum irridere cupiebant, quia litteras ignoraret, tali disputatione colligavit, dicens : Respondete mihi, quid prius, sensus an litteræ? et quid cujus exordium? sensus ex litteris, an litteræ oriuntur ex sensu? Illis asserentibus, quia sensus esset auctor atque inventor litterarum, ait : Igitur si cui sensus incolumis est, hic litteras non requirit. Quis præsentium post hanc colluctationem non exclamaverit, cum obstupuerint et ipsi qui victi sunt, tantam in imperito litterarum sagacitatem animi admirantes? Neque enim, ut sollitudine et montibus versatus, atque omnem ibidem exigens vitam, agrestis et rigidus erat, sed jucundus atque affabilis. Sermonem, secundum Apostoli præceptum, divino conditum sale proferebat, ita ut invidia careret, et amore omnium potiretur.

74. Inter hæc, quasi parum esset bis gentilitatem fuisse superatam, et tertio venerunt viri ad eum omnis secularis prudentiæ nube cæcati, atque universis philosophiæ studiis artium, suorum (58) æstimatione doctissimi. Hi cum rationem ab eo exigerent fidei, quam in Christo habemus, et niterentur arguta sophismatum interrogatione de divina cruce eum illudere, in silentium paululum voce compressa, primum eorum miseratus errorem est : deinde per interpretem, qui ejus verba diligentissime in Græcum solebat exprimere sermonem, ita exorsus est, dicens : Quid pulchrius est, quidve honestius, crucem colere, an adulteria, parricidium, vel incestum his assignare quos colitis : cum in altero sit contemptus mortis, insigne virtutum; in altero turpis religio, obscenitatis magistra? Quid melius est dicere, quod Dei Verbum manens ut erat, ob salutem nostram humanum corpus assumpserit, ut societate mortalitatis nos eveheret ad cœlum, participesque naturæ cœlestis efficeret : an, ut ipsi asseritis, divinæ mentis haustum ad terrena veneranda submittere (59), et pecudum atque serpentium formis cœleste nomen includere? Quo ore Christianorum credulitatem audetis irridere, dicentium Christum Filium Dei sine sui detrimento, et cœpisse esse quod non erat, et mansisse quod fuerat : cum ipsi animam de cœlestibus detrahentes,

(55) Ita mss. In editis τούτῳ deest.

(56) Sic manuscripti. In editis habetur καί ante μετὰ ταῦτα. Mox ἑτέρων deest in editis, sed habetur in omnibus mss.

(57) Tertull. *De testimonio animæ*, cap. 5 : *Certe prior anima quam littera, et prior sermo quam liber, et prior sensus quam stylus.*

(58) Sic manuscripti recte. Editi vero, *suarum*.

(59) Ita manuscripti omnes. Editi vero, *corpus submittere.*

lere? Ea enim vestrum sapientium sunt numina. Quomodo igitur audetis nos irridere, qui Christum dicimus hominem factum apparuisse; cum vos ex cœlo animam detrahentes, eam dicatis errasse, et ex cœlorum fornice delapsam esse in corpus? atque utinam in humanum duntaxat, et non in quadrupedes quoque et in serpentes transiret decideretque. Nostra quippe fides in salutem hominum fuisse Christi adventum affirmat. Vos autem erratis cum de non-genita anima verba facitis. Nos possibilia,et quæ in beneficentissimam erga homines Providentiam cadunt, sentimus, nam id impossibile Deo nequaquam est; vos imaginem mentis animam dicendo, lapsus ei ascribitis, mutationique obnoxiam fabulamini, ipsamque demum mentem propter animam, mutabilem inducitis. Qualis enim imago, talis sit oportet is cujus imago est. Cum porro de mente talia existimatis, advertite vos in mentis Patrem blasphemare.

75. Crucem vero quod spectat, quid præstabilius dixeritis, improborum hominum insidiis crucem tolerare, et qualecunque mortis genus non reformidare; an errores Osiridis et Isidis, insidias Typhonis, Saturni fugam, liberorum devorationes et parricidia fabulose narrare? Hæc quippe vestra est sapientia. Cur vero in crucem cachinnantes, **681** resurrectionem non miramini?Qui enim hanc rem, hi ipsi illam conscripsere. Aut cur facta crucis mentione, suscitatos mortuos siletis, necnon cæcos visum consecutos, sanatos paralyticos, mundatos leprosos, incessum supra mare, aliaque signa et

A τετράποδα, καὶ ἑρπετὰ, καὶ ἀνθρώπων εἰκόνας; Ταῦτα γὰρ ὑμῶν ἐστι τῶν σοφων τὰ σεβάσματα. (60) Πῶς δὲ Χλευάζειν τολμᾶτε ἡμᾶς, λέγοντας τὸν Χριστὸν ἄνθρωπον πεφανερῶσθαι· ὅπου γε ὑμεῖς, ἐψ τοῦ οὐρανοῦ (61) τὴν ψυχὴν χωρίζοντες, φάσκετε πεπλανῆσθαι αὐτὴν καὶ πεπτωκέναι ἀπὸ τῆς ἁψίδος τῶν οὐρανῶν εἰς σῶμα· καὶ εἴθε εἰς ἀνθρώπινον μόνον, καὶ μὴ εἰς τετράποδα καὶ ἑρπετὰ μεταβαίνειν καὶ μεταπίπτειν. Ἡ μὲν γὰρ ἡμετέρα πίστις ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων τὴν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν λεγει· ὑμεῖς δὲ πλανᾶσθε, ὅτι περὶ ἀγεννήτου ψυχῆς ἐξηγεῖσθε. Καὶ ἡμεῖς μὲν τὸ δυνατὸν καὶ φιλάνθρωπον τῆς Προτοίας φρονοῦμεν, ὅτι καὶ τοῦτο οὐκ ἀδύνατον ἦν τῷ Θεῷ· ὑμεῖς δὲ, εἰκόνα τοῦ νοῦ τὴν ψυχὴν λέγοντες, πτώματα προσάπτετε αὐτῇ, καὶ τρεπτὴν αὐτὴν μυθολογεῖτε· καὶ λοιπὸν καὶ αὐτὸν τὸν νοῦν B διὰ τὴν ψυχὴν τρεπτὸν εἰσάγετε. Ὁποία γὰρ ἦν ἡ εἰκὼν, τοιοῦτον ἀνάγκη κἀκεῖνον εἶναι, οὗ ἐστιν ἡ εἰκών. Ὅτ' ἂν δὲ περὶ τοῦ νοῦ τοιαῦτα νομίζετε, ἐνθυμεῖσθε, ὅτι καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Πατέρα τοῦ νοῦ βλασφημεῖτε.

75. Περὶ δὲ τοῦ σταυροῦ τί βέλτιον ἂν εἴποιτε, ἐπιβουλῆς ἐπαγομένης παρὰ πονηρῶν ὑπομένειν σταυρὸν. καὶ μὴ πτήσσειν τὸν ὅπως δήποτε θάνατον ἐπαγόμενον· ἢ πλάνας Ὀσίριδος καὶ Ἴσιδος, καὶ ἐπιβουλὰς Τυφῶνος, καὶ Κρόνου φυγὴν, καὶ τέκνων καταπόσεις, καὶ πατροκτονίας μυθολογεῖν; Ταῦτα γὰρ ὑμῶν ἐστι τὰ σοφά. Πῶς δὲ, χλευάζοντες τὸν σταυρὸν, οὐ θαυμάζετε τὴν ἀνάστασιν; Οἱ γὰρ τοῦτο εἰπόντες κἀκεῖνο ἔγραψαν. Ἢ διὰ τί, μνημονεύοντες τοῦ σταυροῦ, σιωπᾶτε περὶ τῶν ἐγερθέντων νεκρῶν C καὶ τῶν ἀναβλεψάντων τυφλῶν, καὶ τῶν θεραπευθέντων παραλυτικῶν, τῶν τε καθαρισθέντων λεπρῶν

VERSIO EVAGRII.

non tantum hominum sed et serpentium et pecudum soleatis sepire (62) corporibus?Christiana credulitas pro salute mundi Deum suum venisse testatur : vos vero innatam animam prædicantes, ultro citroque transfertis. Christiana fides, quæ omnipotentiam Dei clementiamque veneratur,consequenter incarnationem dicit fuisse possibilem, ita tamen, ut non evacuaverit dignatio dignitatem : vos qui animam ex splendidissimo Dei fonte manantem turpiter decidisse jactatis, qui mutabilem et convertibilem eam post sui diminutianem audetis asserere, jam illam quoque naturam,dominam sæculorum, per animæ contumelias impia lingua temeratis : imago enim,quæ secundum vos naturalem similitudinem sui retinet auctoris,cui una est ex quo defluit (63) eademque substantia,humilitates proprias et injurias consequenter ad suam originem remittit.Igitur animadvertite,contumelias animorum,ad patrem (ut appellatis) earum, per vestram blasphemiam redundare.

75. Crux Christi Domini Dei nostri hic nobis ingeritur. Rogo, quæ hæc est religionis obscenitas? nonne potius est crucem aut alicujus generis mortem, ab iniquis hominibus illatam patienter sustinere, quam Isidis plangere post Osirim vagos incertosque discursus? Pudeat,quæso vos,insidiarum Typhonis: pudeat Saturni fugæ et devorationis creduliissimæ liberorum.Erubescite parricidium Jovis et incestum: erubescite raptum ejus et coitum mulierum atque puerorum. Ille, sicut vestri fingunt poetæ, ad explendum immanissimæ libidinis furorem, molles dedit in amorem vagitus : ille in Danaes fluxit sinus, ipse amator et pretium : ille modulatus ales Ledæos expetivit amplexus : ille in proprium sæviens sexum,regium puerum ministris avibus polluit. Hæc, vos creditis, hæc colitis, hæc sunt vestrorum ornamenta templorum. Æquo, deprecor, pro vestra salute, nostra dicta pensate judicio. Cuncta,an nihil credendum in libris Christianis est? Si nihil, nec crucis quoque, cui detrahitis, nomen agnoscitis. Si universa credenda sunt, cur, cum in iisdem libris cruci resurrectio copuletur, passionem divinam stolido laceratis

(60) Hæc verba habentur in Oratione Justiniani ad Mennam, tomo quinto Concilior., p. 652, quæ contulimus cum his. Paulo post Colbert. 2, γεγενῆσθαι καὶ πεφανερῶσθαι. In editis, πεφανερῶσθαι, solum, omissis cæteris.

(61) Colbertinus secundus solus, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, quem tamen sequimur, quia consonat cum Evagrio. Editi et alii, ἐκ τοῦ νοῦ. In Græcis codicibus, ἐκ τοῦ οὐνοῦ scribitur, unde facile factum est, ἐκ τοῦ νοῦ. Mox omnes editi, ὁρίζοντες, præter Reg. 1, optimæ notæ, qui habet Χωρίζοντες, et cum Evagrio consentit.

(62) Sic omnes pene manuscripti. Editi vero, *sepelire*.

(63) Sic manuscripti, *defluxit*.

καὶ τῆς ἐπὶ τὴν θάλασσαν πεζοπορίας, τῶν τε ἄλλων σημείων καὶ τεραστίων, ἅπερ οὐκέτι ἄνθρωπον, ἀλλὰ Θεὸν δείκνυσι τόν Χριστόν; Ἰάνυ μοι δοκεῖτε ἀδικεῖν ἑαυτούς, καὶ μὴ γνησίως ἐντετυχηκέναι ταῖς Γραφαῖς ἡμῶν. Ἀλλ' ἐντυγχάνετε μὲν ὑμεῖς, καὶ βλέπετε, ὅτι ἃ πεποίηκεν ὁ Χριστὸς, Θεὸν αὐτὸν ἀποδεικνύουσιν, ἐπιδημήσαντα ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων. A prodigia, quæ Christum non hominem tantum,sed Deum demonstrant? Multum videmini mihi vobis ipsis iniqui, nec sincero animo Scripturas legisse nostras. Sed legitote, et advertite quæ Christus egit, Deum ipsum pro salute hominum adventem comprobare.

76, Εἴπατε δὲ καὶ ὑμεῖς ἡμῖν τὰ ὑμέτερά. Τί δ' ἂν εἴποιτε περὶ τῶν ἀλόγων, ἢ ἀλογίαν καὶ ἀγριότητα; Ἐὰν δὲ, ὡς ἀκούω, θελήσητε λέγειν μυθικῶς λέγεσθαι ταῦτα παρ' ὑμῖν· καὶ ἀλληγορεῖτε (64) ἁρπαγὴν Κόρης εἰς τὴν γῆν, καὶ Ἡφαίστου χωλότητα εἰς τὸ πῦρ, καὶ Ἥραν εἰς τὸν ἀέρα, καὶ Ἀπόλλωνα εἰς τὸν ἥλιον, καὶ Ἄρτεμιν μὲν εἰς τὴν σελήνην, τὸν δὲ Ποσειδῶνα εἰς τὴν θάλασσαν· οὐδὲν ἧττον αὐτὸν οὐ Θεὸν σέβεσθε, ἀλλὰ τῇ κτίσει λατρεύετε παρὰ τὸν τὰ πάντα κτίσαντα Θεόν. Εἰ γὰρ, ὅτι καλὴ ἡ κτίσις, τοιαῦτα συνεθήκατε· ἀλλ' ἔδει μέχρι τοῦ θαυμάσαι μόνον ὑμᾶς γενέσθαι, καὶ μὴ θεοποιῆσαι τὰ ποιήματα· ἵνα μὴ τὴν τοῦ Δημιουργοῦ τιμὴν τοῖς γενητοῖς παρέχητε· Ἐπεὶ ὥρα ὑμᾶς καὶ τοῦ ἀρχιτέκτονος τὴν τιμὴν εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ γενομένην οἰκίαν μεταφέρειν, ἢ τὴν τοῦ στρατηγοῦ εἰς τὸν στρατιώτην. Τί τοίνυν πρὸς ταῦτα λέγετε, ἵνα γνῶμεν, εἰ ἄξιόν τι χλεύης ὁ σταυρὸς ἔχει, B 76. Jam quæ ad vos attinet loquimini. Quid de brutis dixeritis, nisi feritatem et immanitatem? Quod si, ut audio, hæc fabulose a vobis dicta contenditis, et per Proserpinæ raptum,figurate terram significatis; per Vulcani claudicationem,ignem;per Junonem, aerem; per Apollinem, solem; per Dianam, lunam; per Neptunum, mare; nihilo magis ipsum Deum colitis; sed creatis rebus servitis potius quam omnium creatori Deo. Quod si hæc ob creatorum pulchritudinem commenti estis, satis erat ea mirari, nec opificia pro diis habere, ne Creatoris honorem factis rebus ascriberetis. Alioqui restat ut architecti honorem ad domum ab illo structam transferatis, aut ducis ad militem. Quid ad hæc igitur, ut sciamus num quid risu dignum crux habeat?

77. Ἐκείνων δὲ διαπορούντων καὶ στρεφόμενων ὧδε κἀκεῖσε, μειδιάσας ὁ Ἀντώνιος ἔφη πάλιν δι' ἑρμηνέως (65)· Ταῦτα μὲν καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς ὄψεως ἔχει τὸν ἔλεγχον· ἐπειδὴ δὲ μᾶλλον ὑμεῖς τοῖς ἀποδεικτικοῖς λόγοις ἐπερείδεσθε, καὶ ταύτην ἔχοντες τὴν τέχνην, βούλεσθε καὶ ἡμᾶς μὴ ἄνευ τῆς διὰ τῶν λόγων ἀποδείξεως θεοσεβεῖν· εἴπατε πρῶτον ὑμεῖς, τὰ πράγματα, καὶ μάλιστα ἡ περὶ τοῦ Θεοῦ γνῶσις, C 77. Hæsitantibus illis, atque huc illucque sese convertentibus,subridens Antonius per interpretem rursum ait: Hæc primo aspectu ita se habere coarguuntur. Cæterum quia argumentis potius nitimini, et hac estis instructi arte, neque vos vultis absque probationibus Deum colere; vos primum dicite, Rerum et potissimum Dei cognitio qua ratione accurate percipitur, ratiociniorum demonstratione,an

VERSIO EVAGRII.

eloquio, et non statim jungitis cæcorum visum, surdorum auditum, claudorum gressum (66), lepræ emundationem, serviens ambulanti Deo suo mare, dæmonum fugas, resurrectionem mortuorum, et defunctorum ab inferis reditus? Hæc omnia Scripturis divinis, quas interpellatis, inserta sunt, et iisdem voluminibus continentur præconia majestatis, et mortis dedecora. Quamobrem odio, quo imbuti estis, abjecto, invenietis illico, et Deum verum esse Jesum, et salutis humanæ gratia fragilem assumpsisse naturam.

76. Vestram tamen nobis, si non pudet, narrate religionem. Sed quas error infelix poterit referre culturas de tanta rerum fœditate atque vecordia? nisi forte (ut audio) fabulas afferatis deorum vestrorum et obscenitates et crudelitates, et vanitates et mortes, tegentes eas allegoricis velaminibus: Liberæ raptum, terram; semiclaupum Vulcanum et debilem,ignem; Junonem, aerem; Apollinem, solem; Dianam,lunam; Neptunum, maria; et libidinum principem Jovem, ætherem interpretantes. Nec, post hanc excusationis procacitatem, Deum, sed creaturas, contempto Creatore, suscipitis. Quod si pulchritudo vos elementorum ad suam traxit venerationem, modum fas erat custodire; et oportebat mirari tantum, nec colere; ne facturæ veneratio Creatoris esset injuria Nam secundum itiusmodi, quam vos sequimini, rationem præposteram,et architecti honor migrabit ad domum,et medici scientia ad remedia conferetur, omnium quoque artificum merita vel laudes ad opera transferentur. Quid ad hæc dicitis, ut agnoscamus duæ sit crucis ridiculæ vobis ignominiosa confessio?

77. Hac disputatione convertentibus inter se philosophis oculos, simulque mussitantibus,subridens Antonius, rursum per interpretem ait: Prædurum namque cuncto videtur operi, quoties justo universæ rei tenore calcato, laboris merita factis magis quam factoribus astruuntur. Elementa quidem, ut memoravi, ex ipso conspectu suam comprobant servitutem. Sed quoniam vos observatione dialectica,necessaria, ut putatis, quæque colligitis, hoc quoque artificio etiam nos nostram religionem compellitis affirmare. Respondete mihi: cognitio Dei quemadmodum manifestius approbatur, per collectionem verborum, an per operationem fidei? et quid antiquius est, operatioane fidei disputatio per argumenta procedens? Illis re-

(64) Ita omnes mss. Editi vero, καὶ ἀλληγορεῖτε τὴν γῆν, omissis quibusdam. Infra editi omnes et quidam mss., οὐδὲν ἧττον αὐτὸν τὸν Θεὸν σέβεσθε, contraria omnino sententia. Regius secundus et Savil. ut in textu.

(65 Ita quidam manuscripti. In editis vero et cæteris, hæc, πάλιν δι' ἑρμηνέως, desunt.

(66) Sic manuscripti quidam cum editis. Alii vero, *cursum*.

fidei operatione? aut quid antiquius, fides quæ per operationem habetur, an argumentis facta demonstratio? **682** Illis reponentibus, antiquiorem esse fidem quæ per operationem habetur, esseque illam accuratam cognitionem, ait Antonius: Recte dixistis: nam fides ex animi affectu oritur; dialectica vero auctorum suorum arte constituta est. Itaque quibus adest operatio illa per fidem, illis minime necessaria, imo forte supervacanea est demonstratio argumentis facta. Siquidem quod nos fide intelligimus, id vos argumentis concludere nitimini: imo sæpe quæ nos intelligimus, ne exprimere quidem potestis. Præstantior itaque et firmior est operatio per fidem sophisticis vestris argumentis.

A πῶς ἀκριβῶς διαγινώσκεται, δι' ἀποδείξεω, λόγων, ἢ δι' ἐνεργείας πίστεως; καὶ τί πρεσβύτερόν ἐστιν, ἡ δι' ἐνεργείας πίστις, ἢ ἡ διὰ λόγων ἀπόδειξις; Τῶν δὲ ἀποκριναμένων, πρεσβυτέραν εἶναι τὴν δι' ἐνεργείας πίστιν, καὶ ταύτην εἶναι τὴν ἀκριβῆ γνῶσιν· ἔφη ὁ Ἀντώνιος· Καλῶς εἴπατε· ἡ μὲν γὰρ πίστις ἀπὸ διαθέσεως ψυχῆς γίνεται· ἡ δὲ διαλεκτικὴ ἀπὸ τέχνης τῶν συντιθέντων ἐστίν. Οὐκοῦν οἷς πάρεστιν ἡ διὰ πίστεως ἐνέργεια, τούτοις οὐκ ἀναγκαία, ἢ τάχα καὶ περιττή, ἡ διὰ λόγων ἀπόδειξις. Καὶ γὰρ ὅπερ ἡμεῖς ἐκ πίστεως νοοῦμεν, τοῦτο ὑμεῖς διὰ λόγων κατασκευάζειν πειρᾶσθε (67)· καὶ πολλάκις οὐδὲ φράσαι ἃ νοοῦμεν δύνασθε· ὥστε βελτίων καὶ ὀχυρωτέρα ἡ διὰ πίστεως ἐνέργεια τῶν σοφιστικῶν ὑμῶν συλλογισμῶν.

78. Nos certe Christiani, non in sapientia rationum Græcarum mysterium habemus [14], sed in virtute fidei quæ a Deo nobis per Jesum Christum suppeditatur. Quod autem vera sint quæ loquor, hinc comprobatur, quod nos, licet litterarum ignari, credimus in Deum, ac per ejus opera, ipsius in omnia providentiam novimus. Quod autem efficax sit fides nostra, hinc ostenditur, quod nobis fide in Christum innixis, vobis vero sophisticis disceptationibus, vestra quidem idolorum portenta abolentur; nostra vero fides ubique propagatur. Vos argumentis et sophismatibus neminem Christianorum ad paganismum traducitis; nos fidem erga Christum docentes, vestram minuimus superstitionem, agnoscentibus omnibus, Christum Deum esse et Dei Filium. Vos eloquentia vestra Christi doctrinam minime impeditis; nos Christum crucifixum nominantes, omnes fugamus dæmones, quos ut deos timetis. Et ubi signum crucis formatur, magica ars vires amittit, atque veneficia nihil virtutis habent.

B 78. Ἡμεῖς τοίνυν οἱ Χριστιανοὶ οὐκ ἐν σοφίᾳ λόγων Ἑλληνικῶν ἔχομεν τὸ μυστήριον· ἀλλ' ἐν δυνάμει πίστεως ἐπιχορηγουμένης ἡμῖν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ παρὰ Θεοῦ. Καὶ ὅτι ἀληθής ἐστιν ὁ λόγος, ἰδοὺ νῦν, μὴ μαθόντες ἡμεῖς γράμματα, πιστεύομεν εἰς τὸν Θεὸν, ἐπιγινώσκοντες διὰ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ τὴν εἰς πάντα πρόνοια. Καὶ ὅτι ἐνεργής ἐστιν ἡ πίστις ἡμῶν, ἰδοὺ νῦν ἡμεῖς ἐπερειδόμεθα (68) τῇ πίστει τῇ εἰς τὸν Χριστὸν, ὑμεῖς δὲ σοφιστικαῖς λογομαχίαις. Καὶ τὰ μὲν παρ' ὑμῖν τῶν εἰδώλων φάσματα καταργεῖται, ἡ δὲ παρ' ἡμῖν πίστις ἐπεκτείνεται παντοχοῦ. Καὶ ὑμεῖς μὲν συλλογιζόμενοι καὶ σοφιζόμενοι, οὐ μεταπείθετε ἀπὸ Χριστιανισμοῦ εἰς Ἑλληνισμόν· ἡμεῖς δὲ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν διδάσκοντες, φιλοῦμεν ὑμῖν τὴν δεισιδαιμονίαν, ἐπιγινωσκόντων πάντων τὸν Χριστὸν εἶναι Θεὸν, καὶ τοῦ Θεοῦ Υἱόν. Καὶ C ὑμεῖς μὲν τῇ καλλιεπείᾳ οὐκ ἐμποδίζετε *(69) τὴν* τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν· ἡμεῖς δὲ, *ἐνομίζοντες* τὸν ἐσταυρωμένον Χριστὸν, πάντας διώκομεν δαίμονας οὕς ὑμεῖς φοβεῖσθε ὡς θεούς. Καὶ ἔνθα τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ γίνεται, ἀσθενεῖ μὲν μαγεία, οὐκ ἐνεργεῖ δὲ φαρμακεία.

79. Dicite ergo, ubinam sunt oracula vestra? ubi Ægyptiorum incantationes? ubi magnorum phanta-

79. Εἴπατε γοῦν, ποῦ νῦν ὑμῶν τὰ μαντεῖα; ποῦ αἱ τῶν Αἰγυπτίων ἐπαοιδαί; ποῦ τῶν μάγων αἱ φαν-

VERSIO EVAGRII.

spondentibus firmiorem sermonibus operationem esse, et hanc liquidam de Deo cognitionem; bene eos et ipse dixisse consensit; quia operationem, qui ex fide descendit, animi generat affectus; dialectica vero disputatione ex artificio componentium sumpsit oppositionis exordium. Cum ergo, ait, operationem fidei animo sitam quis habuerit, superflua erit verborum compositio, per quam conceptam sensu nostro credulitatem tentatis evellere, et tamen sæpe nostras explicare intelligentias non valetis. Ita solidiora sunt mentis opera, quam sophismatum (70) fraudulenta conclusio.

78. Nos Christiani mysterium vitæ nostræ non in sapientia mundi habemus repositum, sed in virtute fidei, quæ nobis a Deo tributa per Christum est. Hanc orationis meæ veritatem, rerum, quæ quotidie geruntur, ordo commendat. Nobis imperitis et litterarum vestrarum ignaris ad Dei cognitionem ejus solus verba sufficiunt. Ecce nos tot gentilitatis gregibus abstracti, in universum orbem quotidie propagamur: vobis vero post adventum Domini, nodosæ sophismatum defecerunt versutiæ. Ecce nos suplicem Christi fidem docentes, idololatriam debellavimus, et per prædicationem ignominiosæ crucis, aurata templa ceciderunt. Vos, si potestis, ostendite, quibus contextione verborum gentilitatem Christo præponere suaseritis. Per omnes jam terras verus Dei Filius Christus est agnitus: nihil eloquentia sophismatum, nihil disputatio philosophiæ multitudini potest obesse credentium. Crucifixum nominamus, et universi dæmones, quos vos ut deos colitis, rugiunt, atque ex obsessis corporibus ad primum Dominicæ crucis signum fugantur.

79. Ubi sunt illa fabulosa oracula? ubi Ægyptiorum incantationes? quo magnorum profecere carmina?

[14] I Cor. I, 17.

(67) Sic omnes manuscripti. Editi, ὁρᾶσθε.

(68) Ita fere omnes manuscripti. Editi, ἀπερειδόμενα.

(69) Sic manuscripti omnes. Editi vero, καὶ ὑμεῖς οὐκ ἐμποδίζετε, omissis multis.

(70) Manuscripti quidam, *sophistarum*.

τασίαι ; πότε ταῦτα πάντα πέπαυται καὶ ἠσθένησεν, εἰ μὴ ὅτε ὁ τοῦ Χριστοῦ σταυρὸς γέγονεν ; Ἆρα οὖν ἄξιος οὗτος χλεύης, ἢ μᾶλλον τὰ καταργούμενα παρ' αὐτοῦ καὶ ἐλεγχόμενα ἀσθενῆ ; Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο θαυμαστόν ἐστιν · ὅτι τὰ μὲν ὑμέτερα οὐδέποτε ἐδιώχθη, ἀλλὰ καὶ παρὰ ἀνθρώπων κατὰ πόλιν τιμᾶται · οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ διώκονται, καὶ μᾶλλον τὰ παρ' ἡμῖν ὑπερ τὰ ὑμέτερα ἀνθεῖ καὶ πληθύνει. Καὶ τὰ μὲν ὑμέτερα εὐσημούμενα καὶ περικλειόμενα (71) διαφθείρεται · ἡ δὲ τοῦ Χριστοῦ πίστις καὶ ἡ διδασκαλία, χλευαζομένη παρ' ὑμῶν, καὶ διωχθεῖσα παρὰ βασιλέων πολλάκις, πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην. Πότε γὰρ οὕτω θεογνωσία ἐξέλαμψεν ; ἢ πότε οὕτω σωφροσύνη καὶ ἀρετὴ παρθενίας ἐφάνη ; ἢ πότε οὕτως ὁ θάνατος κατεφρονήθη, εἰ μὴ ὅτε ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ γέγονε ; Τοῦτο δὲ οὐδεὶς ἀμφιβάλλει βλέπων τοὺς μάρτυρας διὰ τὸν Χριστὸν καταφρονοῦντας τοῦ θανάτου, βλέπων (72) τὰς τῆς Ἐκκλησίας παρθένους διὰ τὸν Χριστὸν καθαρὰ καὶ ἀμίαντα τὰ σῶματα φυλαττούσας.

A siæ ? quandonam hæc omnia cessare, viresque amisere, nisi Christi cruce apparente ? Num risu dignus ille est, an potius quæ ab ipso abolita et imbecillitatis convicta sunt?Etenim hoc quoque est admiratione dignum : nemo unquam vestra persecutus est,imo per urbes ab hominibus ille honorantur : Christiani vero persecutionibus **683** vexantur : et tamen nostra plus quam vestra florent augenturque. Vestra, celebrata et laudata,labefactantur: Christi vero fides et doctrina, quam vos irridetis,ab imperatoribus plerumque passa persecutionem,replevit orbem terrarum.Quandonam Dei cognitio ita refulsit?quando temperantia et virginitatis virtus apparuit?quando mors despectui habita est; nisi cum Christi crux exorta est ? Nemo hac de re ambigit, cum martyres cernit propter Christum mortem despicientes, videtque Ecclesiæ virgines propter Christum corpora pura et incorrupta servare.

80. Καὶ ἔστι μὲν ἱκανὰ ταῦτα τεκμήρια δεῖξαι τὴν κατὰ Χριστὸν πίστιν μόνην ἀληθῆ εἶναι εἰς θεοσέβειαν. Ἰδοὺ ἀκμὴν ὑμεῖο ἀπιστεῖτε ζητοῦντες τοὺς ἐκ τῶν λόγων συλλογισμούς. Ἡμεῖς μὲν οὐκ ἐν πειθοῖς σοφίας Ἑλληνικῆς λόγοις (73), ὡς εἶπεν ὁ διδάσκαλος ἡμῶν, ἀποδείκνυμεν · τῇ δὲ πίστει πείθομεν ἐναργῶς προλαμβάνουσῃ τὴν ἐκ τῶν λόγων κατασκευήν. Ἰδοὺ πάρεισιν ὧδε ὑπὸ δαιμόνων πάσχοντες · ἦσαν δέ τινες ἐλθόντες πρὸς αὐτὸν ὑπὸ δαιμόνων ἐνοχλούμενοι, καὶ παραγαγὼν αὐτοὺς εἰς τὸ μέσον, ἔφη · Ἢ ὑμεῖς τοῖς συλλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ᾗ ἂν βούλησθε τέχνῃ ἢ μαγείᾳ ἐπικαλούμενοι τὰ εἴδωλα ἑαυτῶν, καθαρίσατε αὐτούς · ἢ, εἰ μὴ δύνασθε, κατάθεσθε τὴν πρὸς ἡμᾶς μάχην, καὶ ὄψεσθε τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ τὴν δύναμιν. Καὶ ταῦτα εἰπὼν, ἐπικαλέσατο τὸν Χριστὸν, ἐσφράγισέ τε τοὺς πάσχοντας τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ δεύτερον καὶ τρίτον. Καὶ εὐθὺς

80. Hæc sane argumenta satis sunt ad probandum Christianam fidem solam esse veram religionem. Certe vos jam fidem nullam habetis,dum argumenta perquiretis.Nos quidem *non in persuasibilibus* Græcæ *sapientiæ verbis* [15], ut noster ait doctor, argumenta proferimus ? sed fide suademus,quæ verborum anteverlit apparatum.Ecce hic quidam adsunt a dæmonibus vexati : accesserant quippe ad eum quidam dæmoniaci,quos in medium adducens ait:Aut vestris argumentis, aut qua volueritis arte, imo si lubet magica, vestra invocantes idola,hos mundate: sin non valetis, nobiscum pugnandi finem facite, videbitisque virtutem crucis Christi.His dictis Christum invocavit, et dæmoniacos bis terque sigillo crucis signavit. Moxque steterunt homines incolumes, mentisque compotes gratiasque agentes Domino. Tum philosophi (ut vocabantur) admirati,

B

C

VERSIO EVAGRII

Certe tunc vastata sunt omnia cum de sua cruce mundo Christus intonuit. Nihilominus vos prætermissis debilitatorum catervis, gloriosam Jesu mortem irridere conamini. Illud autem quale est,quod nunquam infestatione regali concussa gentilitas, imo sæculo chara et hominum præsidiis fulta, jam corruit; Nos famuli Christi quo plus premimur,eo magis assurgimus et floremus. Vestra simulacra ornatis quondam septa parietibus, jam vetustate collapsa sunt : Christi vero doctrina, quæ vobis stultitia videtur et ludus, licet tyrannica persequentium principum testamenta pertulerit, licet variis sit incursata terroribus,nullo tamen terrarum orbe concluditur,nullo gentium barbararum fine prohibetur. Quando enim divinæ scientiæ tantus splendor illuxit?quando tot simul in se convenere virtutes ? continentia in matrimonio,virginitatis in Ecclesia flores (74), martyrum pro Domino suo gloriosa constantia, quorum omnium crux Christi principium est.

80. Cum interim vos inter tantos virtutum choros, syllogismorum retia tenditis, et veram rerum lucem tenebrosis conamini argumentationibus obvolvere, ecce nos,ut dixit doctor noster, non in gentili persuasione, sed in fide apertissime (75) suademus, quæ verborum affirmationem prævenire consuevit. Adsunt quippe patientes a dæmonibus vexati, quos cum in medium produxisset, verba repetivit, dicens : Nunc vos collectionibus vestris, et quo vultis malefico carmine deos vestros, quos putatis, expellite: sin autem non potestis, victas submittite manus,et ad Christi tropæa confugite, et statim Crucifixi credulitatem majestatis potentia prosequetur.Dixit,et invocato nomine Jesu, cum vitale signum in sacro numero Trinitatis pressisset in frontibus, una cum expulsis dæmonibus, vana præsentium philosophorum confutata

[15]. I Cor. II, 4.

(71) Savil., περιβλεπόμενα.

(72) Ita manuscripti. Editi vero, βλέποντες.

(73) Sic quidam mss., qui cum Apostolo consentiunt. Editi, οὐκ οὖν πειθοῖς σοφίας Ἑλληνικοῖς λόγοις. Infra quidem mss., προλαμβανούσῃ, recte. Editi προλαμβανομσι.

(74) Ita Colb. quem sequi visum est, qui tamen habet *in Ecclesiæ* mendose. Editi *virginitas in Ecclesia floret.*

(75) Sic mss. Editi, vero *apertissima.*

atque viri prudentia necnon edito signo stupefacti sunt. Antonius vero ait : Cur miramini ? non nos hæc agimus,sed Christus per eos qui in se credunt, hæc operatur. Credite itaque vos ipsi, videbitisque nostra non verborum artificium esse,sed fidem quæ per dilectionem in Christum operatur : quam si nacti fueritis,non ulterius argumenta verborum perquiretis : **684** sed fidem in Christum sufficere vobis existimabitis. Hactenus Antonii verba. Illi hoc quoque admirati, senemque amplexati, dicessere : seque ex eo utilitatem cepisse fassi sunt.

A ἔστησαν οἱ ἄνθρωποι ὁλόκληροι, σωφρονοῦντι εὐχαριστοῦντες τῷ Κυρίῳ λοιπόν. Καὶ οἱ μὲν μενοι φιλόσοφοι ἐθαύμαζον, καὶ ἀληθῶς ἐξεπλή ἐπὶ τῇ συνέσει τοῦ ἀνδρὸς, καὶ τῷ γενομένῳ σ ὁ δὲ Ἀντώνιος ἔφη, Τί θαυμάζετε ἐπὶ τούτ ἐσμὲν ἡμεῖς οἱ ποιοῦντες, ἀλλ' ὁ Χριστός ἐστιν τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων ταῦτα ποιῶν. Ἡσ οὖν καὶ ὑμεῖς · καὶ ὄψεσθε, ὅτι οὐ τέχνῃ λό παρ' ἡμῖν ἐστιν. ἀλλὰ πίστις δι' ἀγάπης τῆς Χριστὸν ἐνεργουμένης · ἤντινα ἐὰν σχοίητε κα οὐκέτι τὰς διὰ λόγων ἀποδείξεισ ζητήσετε · ἀλ ἄρκη τὴν εἰς τὸν Χριστὸν πίστιν ἡγήσεσθε. Ταῦτα τοῦ Ἀντωνίου τὰ ῥήματα · ἐκεῖνοι δὲ καὶ ἐ θαυμάζοντες, ἀνεχώρουν, κατασπαζόμενοι αὐτὸν, καὶ ὁμολογοῦντες ὠφελεῖσθαι παρ' αὐτοῦ.

81. Porro Antonii fama ad imperatores usque pervenit. Hæc enim cum didicisset Constantinus Augustus, itemque filii ejus Constantius et Constans Augusti, illi tanquam patri scripsere, litteras mutuo ab illo accipere peroptantes. At ille nequaquam magni faciebat eas litteras : nec his acceptis epistolis gavisus est:sed talis erat, qualis ante scriptas illa ab imperatoribus. Cum deferrentur autem hujusmodi litteræ, accitis monachis,aiebat: Ne miremini si ad nos scribat imperator, homo cum sit: sed miramini potius quod legem hominibus scripserit Deus, et per proprium Filium nobiscum locutus sit [16]. Et vero nolebat litteras illas accipere, aiens, se nescire ejusmodi litteris rescribere. Sed hortantibus monachis,aientibusque Christianos esse imperatores, periculumque fore ne se ita sperni indigne ferrent, concessit ut eæ legerentur : atque rescripsit, laudans ipsos quod Christum adorarent; dabatque menita salutem spectantia:monebat item ne præsentia magni facerent,sed potius dici judicii recordarentur, scirentque Christum solum et æter-

B 81. Ἔσθασε δὲ καὶ μέχρι βασιλέων ἡ περὶ νίου φήμη. Ταῦτα γὰρ μαθόντες Κωνσταντῖνο γουστος, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ Κωνστάντιας καὶ οἱ Αὔγουστοι, ἔγραφον αὐτῷ ὡς πατρὶ, καὶ λαμβάνειν ἀντίγραφα (76) παρ' αὐτοῦ. Ἀλλ' γράμματα περὶ πολλοῦ τινος ἐποιεῖτο, οὔτε ἐπιστολαῖς ἐγεγήθει · ὁ αὐτὸς δὲ ἦν, οἷος καὶ γράφειν αὐτῷ τοὺ βασιλέας. Ὅτε δὲ ἐκομίζ τὰ γράμματα, ἐκάλει τοὺς μεναχοὺς, καὶ ἔλ θαυμάζετε, εἰ γράφει βασιλεὺς πρὸς ἡμᾶς, ἐ γάρ ἐστιν · ἀλλὰ μᾶλλον θαυμάζετε (77), ὅτι ὁ νόμον ἀνθρώποις ἔγραψε, καὶ διὰ τοῦ ἰδίου λάλησεν ἡμῖν. Ἐβούλετο μὲν οὖν μὴ δέχε ἐπιστολὰς, λέγων οὐκ εἰδέναι πρὸς τὰ τοιαῦ γράφειν · προτραπεὶς δὲ παρὰ τῶν μοναχῶν, στιανοί εἰσιν οἱ βασιλεῖς, καὶ ἵνα μὴ ὡς πρ

C τες (78) σκανδαλισθῶσιν, ἐπέτρεπεν ἀναγικώ Καὶ ἀντέγραφεν, ἀποδεχόμενος μὲ αὐτοὺς, ὅτι στὸν προσκυνοῦσι, συνεβούλευε δὲ τὰ εἰς σω καὶ μὴ μεγάλα ἡγεῖσθαι τὰ παρόντα, ἀλλὰ μ μνημονεύειν της μελλούσης κρίσεως, καὶ εἰδέν

VERSIO EVAGRII

est sapientia. Expaverunt enim stupentes ad hominem, cui post tantum ingenium, **affluerat signor** vina largitio. At ille universa Christo, qui curarat, ascribens, usus est affatu (79) **reciproco**, et ait me putare his sanitatem dedisse : Christus per servos suos ista miracula facit. **Credite et vos, et v** quia devota Deo fides, non eloquentiæ vanus tumor, talia signa mereatur. Confugite ad Crucifixi nosque ejus imitamini famulas,et hac scientia,hac fide (80) contenti, nulla deinceps **sæcularis imp** tiæ argumenta quæratis. Hactenus Antonio dicente, miro philosophi stupore **perculsi,cum honori** lutatu ab eo recedentes, multum ejus sibi fatebantur profuisse conspectum.

81. Hoc in eo mirabile est, ut hominem in extremo mundi limite conditum,et favor principum,e celebraret aula regalis. Nam et Constantinus Augustus, et ejus liberi Constans atque Constantiu cognoscentes, crebro ad eum, quasi ad patrem, missis litteris obsecrabant,ut reciprocis eos scrip lararet. At ille ejusmodi manens, qualis et antequam litteræ ad eum venirent,nec salutatione pri movebatur, et tanquam non acceptis litteris, convocatis monachis aiebat : Reges sæculi epistolas miserunt, quæ hic Christianis adhibenda miratio est?licet enim diversa sit dignitas, attamen ead scendi moriendique conditio est. Ista sunt veneratione omni percolenda, illa toto animi affectu re sunt, quod hominibus Deus legem scripserit, quod per Filium suum propriis Ecclesias ditaverit el Quæ monachis est ratio cum epistolis regum?Cur accipiam litteras,quibus consueta nesciam redde tationis obsequia? Igitur rogatus ab universis fratribus, ut Christianos reges suis litteris refriger scilicet per silentium ejus exasperarentur,ad susceptas epistolas convenientia rescripsit. Laudavit p quod Christum colerent, deinde salutaria persuasit,ne magnam putarent regiam potestatem,ne pr carnis imperio tumentes, et se homines esse nescirent,et judicandos a Christo obliviscerentur:ad mum clementiæ circa subjectos et justitiæ,curæ quoque inopum admonuit,atque unum sempiterni

[16] Hebr. I, 2.

(76) Sic Reg. 2, Colb. 2, et Savil. Editi et alii, ἀντιγραμμα. Mox mss. pene omnes, ἐπὶ ταῖς. Editi, περὶ ταῖς.

(77) Sic omnes pene mss. In aliis et editis non reperitur θαυμάζετε. Infra, post ἐβούλετο, deest μὲν in editis et in compluribus mss., sed habetur in aliis.

(78) Colb. 2, ἀποῤῥιφθέντες, non male. ἀπορηθέντες. Savil., ἀπορηθέντος.

(79) Sic mss. Editi quidam, *afflatu*.

(80) Sic Desmar. Alii, *hac scientiæ fide*. E *scientiæ fine*.

ὁ Χριστὸς μόνος ἀληθὴς καὶ αἰώνιός ἐστι βασιλεύς. Φιλανθρώπους τε αὐτοὺς εἶναι ἠξίου, καὶ φροντίζειν τοῦ δικαίου καὶ τῶν πτωχῶν. Κἀκεῖνοι δεχόμενοι ἔχαιρον. Οὕτω παρὰ πᾶσιν ἦν προσφιλὴς, καὶ πάντες ἔχειν αὐτὸν ἠξίου πατέρα.

82. Τοιοῦτος δὴ οὖν γινωσκόμενος, καὶ οὕτω πρὸς τοὺς ἀπαντῶντας ἀποκρινόμενος, ὑπέστρεφε πάλιν εἰς τὸ ἔνδον ὄρος. Καὶ τῆς μὲν συνήθους ἀσκήσεως εἶχετο· πολλάκις δὲ μετὰ τῶν εἰσερχομένων πρὸς αὐτὸν καθεζόμενος, καὶ περιπατῶν, ἀπηνεῦτο, ὡς ἐν τῷ Δανιὴλ γέγραπται. Καὶ αὐτὸς μὲν μεθ' ὥρας ὡμίλει τὰ ἀκόλουθα τοῖς συνοῦσιν ἀδελφοῖς αὐτῷ· οἱ δὲ συνόντες ἠσθάνοντό τινα θεωρίαν αὐτὸν βλέπειν. Καὶ γὰρ καὶ τὰ ἐν Αἰγύπτῳ γινόμενα πολλάκις, ἐν τῷ ὄρει τυγχάνων ἔβλεπε (81) καὶ διηγήσατο Σαραπίωνι τῷ ἐπισκόπῳ, ἔνδον ὄντι καὶ γλέποντι τὸν Ἀντώνιον ἀσχοληθέντα τῇ ὀπτασίᾳ. Ποτὲ γοῦν καθεζόμενος καὶ ἐργαζόμενος, ὥσπερ ἐν ἐκστάσει γέγονε, καὶ πολὺς ἦν ἐν τῇ θεωρίᾳ στενάζων. Εἶτα μεθ' ὥραν στραφεὶς πρὸς τοὺς συνόντας, ἐστέναζε, καὶ ἔντρομος γενόμενος, ηὔχετο, καὶ κάμπτων τὰ γόνατα, διέμενεν ἐπὶ πολύ. Καὶ ἀναστὰς ἔκλαιεν ὁ γέρων. Ἔντρομοι τοίνυν γενόμενοι οἱ συνόντες, καὶ πάνυ φοβηθέντες, ἠξίουν μαθεῖν παρ' αὐτοῦ· καὶ πολὺ διώχλησαν ἕως βιασθεὶς εἶπη. Ὁ δὲ καὶ οὕτω μέγα στενάξας. Ὦ τέκνα, βέλτιον, ἔλεγεν, ἀποθανεῖν, πρὸ τοῦ γενέσθαι τὰ τῆς θεωρίας. Τῶν δὲ πάλιν ἀξιούντων, δακρύσας ἔλεγε, Μέλλει τὴν Ἐκκλησίαν ὀργὴ καταλαμβάνειν, καὶ μέλλει παραδίδοσθαι ἀνθρώποις ὁμοίοις ἀλόγοις κτήνεσιν. Εἶδον γὰρ τὴν τράπεζαν τοῦ Κυριακοῦ, καὶ περὶ αὐτὴν ἑστῶτας ἡμιόνους κύκλῳ πανταχόθεν, καὶ λακτίζοντας τὰ ἔνδον (82) οὕτως, ὡς ἂν ἀτάκτως

A num esse imperatorem. Rogabat ut humanitati studerent, ac curam justitiæ pauperumque gererent. Quibus illi acceptis, lætabantur. Sic acceptus omnibus charusque fuit, eumque omnes patrem sibi esse rogabant.

82. Ita notus cum esset, ac cum se adeuntibus ita respondisset, ad interiorem rursus montem se contulit : atque pro more asceticam coluit vitam. Sæpe cum sederet una cum iis qui advenerant, itemque cum deambularet, obmutescebat, uti de Daniele scriptum est [17]. Elapsaque hora, cum præsentibus fratribus consequenter colloquia resumebat : sentiebantque illi, aliqua illum visione occupatum esse. Plerumque enim in **685** monte cum esset, quæ in Ægypto fierent videbat, et Sarapioni narra-

B bat episcopo : qui cum adesset, Antonium cernebat visioni occupatum. Aliquando igitur cum sedens operaretur, quasi extra se raptus est, multumque in contemplatione ingemebat, atque contremiscens precabatur, flexisque genibus, ita diu moratus est. Surgensque senex flebat. Tum tremefacti omnes qui aderant, et admodum perterriti, quid illud esset scisciabantur, multumque urgebant, donec coactus rem aperiret cum magnis gemitibus. O filii, aiens, præstaret sane mori, potius quam quæ a me visa sunt fierent. Rogantibus iterum illis, collacrymans dixit : Ecclesiam ira divina invasura est, tradeturque illa hominibus qui jumentis insipientibus similes erunt. Vidi quippe mensam Dominici mulis undique circumsessam, qui ejus interiora ita calcibus petebant, quasi confuse subsultantium jumentorum

C calcitratus fierent. Sentistis plane quantum suspi-

VERSIO EVAGRII

Regem omnium sæculorum Jesum Christum epistolis testatus est. His principes susceptis vehementissime lætabantur. Sancta quoque apud cunctos Antonii flagrabat opinio, ita ut ejus se filios cuperent nominari. Magna etenim cum advenientibus affabilitas, omnium in se studium converterat.

82. Postquam ergo gentiles confutati, reges admoniti, fratres ab eo sunt consolatione relevati ; ad interiorem montem, et ad rigorem solitum regressus est : ibique sæpe cum introeuntibus deambulans vel residens, stupebat, sicuti in Daniele scriptum est : et interjectis horarum spatiis, consequentia respondebat, ut intelligerentur aliqua revelationis vidisse secreta. Nam et in monte positus, ea quæ in Ægypto longe gerebantur, prævidens, episcopo Seraploni ibi constituto narravit. Lamentabilis sequitur visio, et omni lacrymarum fonte plangenda. Cum enim fratribus circa se sedentibus operaretur, intente fixit oculos in cœlum gemens atque supirans, et post aliquantum spatium revelationis incœptæ, nimio dolore contremuit : et statim fixis genibus ante Dei vultum provolutus oravit, ut clementia sua futurum averteret scelus. Succedunt orationi lacrymæ, metus ingens invadit præsentes : obsecrant ut tantæ calamitatis exponeret visionem : singultus occupant vocem, lingua fletibus præpeditur, et in medio conatu sermo gemitu interrumpitur. Vix tandem cum vociferatione luctuosa ait : Melius erat, o filioli, impendens piaculum cita morte lucrari. Sic incipiens rursum lacrymis vincitur, et inter ægra suspiria tandem pectori commodans vocem : Magnum, inquit, quoddam et universis sæculis inauditum imminet nefas ; magno fides catholica turbine subvertetur, et homines jumentis similes Christi sancta diripient. Vidi enim altare Domini mulorum circumdatum multitudine, qui crebris calcium ictibus dissipabant. Hæc est causa gemituum meorum, quos audistis. Et facta est vox Domini dicens : Abominabitur altarium meum (83). Nec mora, visionem sequitur effectus : nam post duos annos sæva Arianorum irrupit insania. Tunc ecclesiarum fuerunt rapinæ ; tunc divinorum temeratio vasorum, tunc pollutis ethnicorum manibus sacra polluta sunt ministeria (84) ; tunc paganorum opicum præsidia adversus Christum comparata

[17] Dan. IV, 16.

(81) Sic Colb, 2, quem sequimur. Editi vero, τυγχάνων καὶ βλέπων, minus recte. Paulo post sequimur Reg. 2, Colb. 2 et Savil. In aliis et editis hæc, καὶ ἐργαζόμενος, desunt. Infra in editis, ante ηὔχετο, legebatur ἀναστάς, quam vocem, quod desit in plurimis mss., expunximus.

(82) Omnes manuscripti, τοὺς ἔνδον. Editi, τὰ ἔνδον, et ita legit Evagr.

(83) Sic omnes pene mss. et editi ante Bollandum, qui habet *altare meum.*

(84) Desmar., *mysteria.* Quæ hic de pollutis mysriis addidit Evagrius, in Græcis absunt, sed leguntur supra, pag. 118. Quod sequitur autem, *cum assumptione palmarum : quod idololatriæ apud Alexandriam insigne est*, in Græco non legitur, videturque explicationis causa additum. Et sane quiddam simile legitur, pag. 90 supra, ubi de strobitis, seu pineis nucibus sacrificati agit Athanasius.

ravi : audivi quippe vocem dicentem : Altare meum polluetur. Hæc senex vidit : et post biennium contigit ea quæ nuper fuit Arianorum irruptio, ecclesiarumque direptio : cum (sacra) vasa vi abrepta, ethnicis asportanda tradidere : quo tempore ex officinis ethnicos suis interesse synaxibus coegerunt, iisque præsentibus, quæ libuit in sacra mensa perpetrarunt. Tum novimus omnes, mulorum calcitratus ea Antonio prænuntiasse, quæ jam Ariani quasi bruta jumenta perpetrant. Post visionem autem eos qui secum erant consolatus est. Ne animo concidatis, aiens, filii ; ut enim iratus est Dominus, sic denuo medelam adhibebit, et cito pristinum Ecclesia ornatum recuperabit, fulgebitque de more : pulsos restitui cernetis, impietatem ad latibula secedere sua, piamque fidem libere omnino **686** ac fidenter agere ubique, solum ne cum Arianis vos polluatis Nequaquam enim apostolorum est ejusmodi doctrina, sed dæmonum, patrisque ipsorum diaboli, potiusque illa ortus atque rationis expers est, et non sanæ mentis, ut muli ratione carentes.

A σκιρτώντων κτηνῶν γένοιτο λακτίσματα. Πάτως δὲ ἤσθεσθε, φησί, πῶς ἐστέναζον· ἠκουσα γὰρ φωνῆς λεγούσης· Βδελυχθήσεται τὸ θυσιαστήριόν μου. Ταῦτα εἶ ἐν ὁ γέρων· καὶ μετὰ δύο ἔτη γέγονεν ἡ νῦν ἔφοδος τῶν Ἀρειανῶν, καὶ ἡ ἁρπαγὴ τῶν ἐκκλησιῶν (85), ὅτε καὶ τὰ σκεύη μετὰ βίας ἁρπάσαντες, δι' ἐθνικῶν ἐποίουν βαστάζεσθαι· ὅτε καὶ τοὺς ἐθνικοὺς ἀπὸ τῶν ἐργαστηρίων (86) ἠνάγκαζον συνέρχεσθαι μεθ' αὑτῶν· καὶ παρόντων αὐτῶν ἔπραττον ἐπὶ τῆς τραπέζης ὡς ἤθελον. Τότε πάντες ἡμεῖς ἐπέγνωμεν, ὅτι τὰ λακτίσματα τῶν ἡμιόνων ταῦτα προεμήνυε τῷ Ἀντωνίῳ, ἃ νῦν οἱ Ἀρειανοὶ ἀλόγως πράττουσιν ὡς τὰ κτήνη. Ὡς δὲ ταύτην εἶδε τὴν θεωρίαν, τοὺς συνόντας παρεκάλεσε, λέγων. Μὴ ἀθυμεῖτε, τέκνα· ὥσπερ γὰρ ὠργίσθη ὁ Κύριος, οὕτω πάλιν ἰάσεται. Καὶ πάλιν ταχέως ἀπολήψεται τὸν B ἑαυτῆς κόσμον ἡ Ἐκκλησία, καὶ συνήθως ἀναλάμψει· καὶ ὄψεσθε τοὺς διωχθέντας ἀποκαθισταμένους, καὶ τὴν μὲν ἀσέβειαν πάλιν εἰς τοὺς ἰδίους φωλεοὺς ἀναχωροῦσαν, τὴν δὲ εὐσεβῆ πίστιν παῤῥησιαζομένην μετὰ πάσης ἐλευθερίας πανταχοῦ· μόνον μὴ μιάνητε ἑαυτοὺς μετὰ τῶν Ἀρειανῶν. Οὐκ ἔστι γὰρ τῶν ἀποστόλων αὕτη ἡ διδασκαλία, ἀλλὰ τῶν δαιμόνων, καὶ τοῦ πατρὸς αὐτῶν τοῦ διαβόλου· καὶ μᾶλλον ἄγονος, καὶ ἄλογος, καὶ διανοίας ἐστὶν οὐκ ὀρθῆς, ὡς ἡ τῶν ἡμιόνων ἀλογία.

83. Hactenus Antonii gesta. Non decet autem nos fidem derogare tot tantisque ab uno homine editis miraculis. Hæc enim Salvatoris est promissio, qui ait : *Si habueritis fidem ut granum sinapis, dicetis huic monti : Hinc transmigra, et transmigrabit : et nihil impossibile erit vobis* [18]. Et rursum : *Amen, amen* C *dico vobis, si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. Petite, et accipietis* [19]. Ipse quippe discipulis omnibusque in se credentibus ait : *Infirmos curate; dæmones ejicite : gratis accepistis, gratis date* [20].

83. Τοιαῦτα μὲν τὰ τοῦ Ἀντωνίου. Οὐ δεῖ δὲ ἡμᾶς ἀπιστεῖν, εἰ δι' ἀνθρώπου τοσαῦτα γέγονε θαύματα. Τοῦ γὰρ Σωτῆρός ἐστιν ἐπαγγελία, λέγοντος· Ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως (87), ἐρεῖτε τῷ ὄρει τούτῳ· Μετάβηθι ἐντεῦθεν, καὶ μεταβήσεται· καὶ οὐδὲν ἀδυνατήσει ὑμῖν. Καὶ πάλιν· Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖνι ἐάν τι αἰτήσητε τὸν Πατέρα (88) ἐν τῷ ὀνόματί μου, δώσει ὑμῖν. Αἰτεῖτε, καὶ λήψεσθε. Καί αὐτός ἐστιν ὁ τοῖς μαθηταῖς λέγων, καὶ πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν· Ἀσθενοῦντας θεραπεύετε· δαίμονας ἐκβάλλετε· δωρεὰν ἐλάβετε, δωρεὰν δότε.

VERSIO EVAGRII.

cum assumptione palmarum : quod idololatriæ apud Alexandriam insigne est. Ad ecclesiam pergere compellebantur Christiani, ut Arianorum populi crederentur. Proh scelus ! Horret animus replicare quæ gesta sunt : virginum matronarumque ereptus pudor : sanguis ovium Christi in Christi templo effusus venerandaque respersit altaria : baptisterium pro voluntate gentilium pollutum est. Nihil defuit visioni veritatis, ut monstravit effectus, quod calcitrantium mulorum indisciplinatio, Arianorum esset impietas. Sed istam tristitiam consequentis revelationis prosperitate solatus est, et ait : Nolite, filioli, mœrori vos penitus dare : ut enim iratus est Dominus, sic rursum miserebitur, et suum cito Ecclesia recuperabit ornatum : eosque qui in persecutionibus fidem Domini servaverunt, solito videbitis fulgore relucentes. Revertentur ad foveas suas serpentes, et religio longius propagabitur : tantum videte, ne fidei vestræ sinceritas Ariana labe sordescat. Non apostolorum, sed dæmonum et patris eorum diaboli ista doctrina est : ob id per insipientiam jumentorum, similis pecudum eorum expressus est animus

83. Huc usque Antonius. Sed nos minime convenit diffidere, tam grande miraculum per hominem potuisse portendi. Salvatoris enim promissio est ista (89) dicentis : *Si habueritis fidem ut granum sinapis, dicetis monti huic : Transfer te, et transferetur, et nihil impossibile erit vobis :* et iterum : *Amen, amen dico vobis, omne quod petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. Petite et accipietis.* Ipse enim suis discipulis et universo credentium gregi, nunc subjectionem dæmonum, nunc variarum, infirmitatum pollicens curationem, aiebat : *Gratis accepistis, gratis date.*

[18] Matth. XVII, 19. [19] Joann. XVI, 23, 24. [20] Matth. X, 8.

(85) Hæc gesta sunt anno 341. Vide supra *Epistolam encyclicam ad episcopos*, p. 87.

(86) Colbertinus secundus, solus, ἐργαστῶν,

(87) Sic plurimi mss. Alii cum editis, συνάπεως.

(88) Quidam mss., Πατέρα μου. In aliis μου deest.

(89) Sic manuscripti. Editi, *est ita*.

84. Οὐ προστάττων (90) γοῦν ἐθεράπευεν ὁ Ἀντώνιος, ἀλλ' εὐχόμενος καὶ τὸν Χριστὸν ὀνομάζων · ὡς πᾶσι φανερὸν γενέσθαι, ὅτι οὐκ ἦν αὐτὸς ὁ ποιῶν, ἀλλ' ὁ Κύριος, δι' Ἀντωνίου φιλανθρωπευόμενος, καὶ θεραπεύων τοὺς πάσχοντας. Ἀντωνίου δὲ μόνον ἡ εὐχὴ καὶ ἡ ἄσκησις, ἧς ἕνεκεν ἐν τῷ ὄρει καθήμενος, ἔχαιρε μὲν τῇ τῶν θείων θεωρίᾳ, ἐλυπεῖτο δὲ διοχλούμενος ὑπὸ πολλῶν καὶ ἑλκόμενος εἰς τὸ ὄρος τὸ ἔξω. Καὶ γὰρ καὶ δισκασταὶ πάντες ἠξίουν ἀπὸ τοῦ ὄρους αὐτὸν κατέρχεσθαι, ἐπεὶ μὴ δυνατὸν ἦν αὐτοὺς εἰσελθεῖν ἐκεῖ, διὰ τοὺς ἀκολουθοῦντας τῶν δικαζομένων. Ἠξίουν δὲ ὅμως, ἵνα ἔλθῃ καὶ μόνον αὐτὸν ἴδωσιν · αὐτὸς μὲν οὖν ἐξετρέπετο καὶ παρῃτεῖτο τὰς πρὸς τούτους ὁδούς · οἱ δὲ ἐπέμενον, καὶ μᾶλλον τοὺς ὑπευθύνους ὄντας ὑπὸ στρατιώτας προσέπεμπον · ἵνα κἂν διὰ τὴν ἐκείνων πρόφασιν κατέλθῃ. Πάσχων οὖν ἀνάγκην, καὶ ὁρῶν αὐτοὺς ἀδυρομένους, ἤρχετο μὲν εἰς τὸ ὄρος τὸ ἔξω · οὐκ ἀνωφελὴς δὲ πάλιν ἦν ὁ σκυλμὸς αὐτοῦ · πολλοῖς μὲν γὰρ εἰς ὄνησιν ἐγίνετο, καὶ εἰς εὐεργεσίαν ἡ ἄφιξις αὐτοῦ. Τοὺς δὲ δικαστὰς ὠφέλει, συμβουλεύων πάντων μᾶλλον προκρίνειν τὸ δίκαιον · καὶ φοβεῖσθαι τὸν Θεὸν, καὶ εἰδέναι, ὅτι οἵῳ κρίματι κρίνουσι, κριθήσονται. Ἡλὴν τὴν ἐν τῷ ὄρει διατριβὴν πάντων μᾶλλον ἠγάπα.

85. Ποτὲ οὖν βίαν τοιαύτην παθὼν παρὰ τῶν χρείαν ἐχόντων, καὶ τοῦ στρατηλάτου διὰ πολλῶν ἀξιώσαντος αὐτὸν κατελθεῖν · ἐλθὼν, καὶ ὁμιλήσας ὀλίγα, τὰ εἰς σωτηρίαν φθάνοντα, καὶ περὶ (91) τῶν δεομένων, ἠπείγετο. Τοῦ δὲ λεγομένου δουκὸς ἀξιοῦντος αὐτὸν ἐμβραδύνειν, ἔλεγε μὴ δύνασθαι χρονίζειν μετ' αὐτῶν, καὶ παραδείγματι Χαρίεντι τοῦτον ἔπειθε λέγων · Ὥσπερ οἱ ἰχθύες ἐγχρονίζοντες τῇ ξηρᾷ γῇ τελευτῶσιν, οὕτως οἱ μοναχοὶ βραδύνοντες μεθ' ὑμῶν, καὶ πορ' ὑμῖν ἐκδιατρίβοντες ἐκλύονται. Δεῖ οὖν, ὥσπερ τὸν ἰχθὺν εἰς τὴν θάλασσαν, οὕτως ἡμᾶς εἰς τὸ ὄρος ἐπείγεσθαι · μήποτε ἐμβραδύνοντες,

84. Non jussu itaque sanabat Antonius, sed orando, Christumque nominando; ita ut palam esset non ipsum ea edere, sed Domino, Antonii ministerio, beneficia et curationem patientibus impertire; ita ut Antonii esset oratio tantum et ascetica vita, cujus ope cum in monte sederet, divinarum rerum contemplatione gaudebat: sed dolebat cum a multis vexaretur, atque ad exteriorem pertraheretur montem. Judices namque omnes rogabant illum ut e monte descenderet, quod nequaquam sibi liceret, ob reos qui secum erant et sequebantur, ad montem ingredi. Postulabant tamen ut accederet, ejusque solum aspectu fruerentur, quam rem cum aversaretur ille, abnuebat egredi. Instare illi, ac sub militum custodia reos ad illum mittere, ut illorum saltem causa descenderet. Necessitate igitur coactus, illosque cernens collacrymantes, in exteriorem se contulit montem: quæ illius defatigatio haud inutilis fuit: multis enim commoda, multis beneficia contulit adventus ejus. Judicibusque ipsis emolumento erat: quos hortabatur ut jus et æquum omnibus anteferrent, Deum timerent, nossentque, quo judicio judicarent, eodem sese judicandos [21]. Nullus ei locus æque charus fuit atque mons ille.

687 85. Cum aliquando ita vi compulsus ab iis quibus ex usu id erat, duceque rogante ipsum ut descenderet, venisset, paucis eum allocutus verbis, quæ tum salutem ejus, tum eos qui sua ope egebant spectarent, regredi festinabat. Duce vero, ut vocant, rogante moram ut faceret, se diutius cum illis morari non posse respondit, lepidoque id illi exemplo persuasit. Sicut pisces, ait, in arida terra immorando moriuntur; sic monachi vobiscum morantes, apudque vos diutius versantes, enervantur: ut igitur piscibus ad mare, sic nobis ad montem properandum, ne cunctantes, eorum quæ intus sunt oblivi-

VERSIO EVAGRII.

84. Numquid suæ virtutis imperio curabat Antonius? nunquid suæ possibilitatis arbitratur esse quod fecerat? Orationibus, non præceptis, dæmones morbique cesserunt, et ad Christi Domini nostri nominationem semper universa perfecta sunt. Nemo sapientum sanitatum admirationem ascribat Antonio, sed Domino Jesu, qui solitam erga creaturas suas exhibens benevolentiam, nunc quoque per electum famulum suum indulgenter exercuit. Antonius tantum orabat, et ob vitæ ejus merita, cuncta Dominus largiebatur. Sæpe autem, et contra voluntatem, ad exteriorem montem a fratribus perducebatur. Et cum judices qui ad interius archisterium (92), propter asperitatem itineris, et obsequentium multitudinem, et horridam solitudinem ire non poterant, præcario quærerent ut ejus fruerentur aspectibus, nec impetrare possent, quia molestissime ferebat vexationem discursuum; ipsos catenatos, quos aut noxietas, aut vigor publicus constrinxerat, ad eum destinabant, scientes tales ab Antonio non posse contemni: quorum flectibus superatus pertrahebatur ad exteriorem montem, agnoscens laborem suum utilem miseris fore: suadebatque judicibus, qui eum invitaverant, ut in sententia proferenda, et odio et gratiæ, timorem Dei anteponerent; nec ignorare eos debere, quod scriptum est: *Quocumque judicio judicaveritis, in eo judicabitur de vobis.* Attamen inter medios sermones charæ sibi solitudinis recordabatur.

85. Post coactam itaque præsentiam, quam ducis preces, et quod verius est, miserorum fletus extorserat, post salutaria monita, post reorum commendationem, quorumdam etiam absolutionem, postulanti duci, ut paulo largius eidem suam præsentiam indulgerem, ait, non posse se diutius ibidem morari, grato usus exemplo, quod, sicuti pisces ab aqua extracti mox in arenti terra morerentur, ita et monachos cum sæcularibus retardantes humanis statim resolvi confabulationibus. Ob id ergo, inquit, convenit, ut pisces ad mare, ita nos ad montem festinare (93), ne, tardantibus nobis, aliqua propositi succedat oblivio.

[21] Matth. VII, 2.

(90) Sic manuscripti, rectius quam editi, qui habent προστατῶν.

(91) Editi, παρά, in manusc. omnibus legitur περί.

(92) *Lege* asceterium.

(93) Sic manuscripti. Editi, *festinemus.*

scamur. Quibus dux auditis, aliisque permultis. admiratus, vere illum Dei servum esse dixit: unde namque idiotæ mens tanta et tam eximia esset, nisi a Deo diligitur?

A ἐπιλαθώμεθα τῶν ἔνδον· Ἀκούσας δὲ ὁ στρατηλάτης ταῦτα παρ' αὐτοῦ, καὶ ἕτερα πολλὰ, θαυμάσας, ἔλεγεν, ἀληθῶς εἶναι τοῦτον δοῦλον τοῦ Θεοῦ· πόθεν γὰρ ἰδιώτῃ τοιοῦτος καὶ τοσοῦτος νοῦς, εἰ μὴ ἦν ἀγαπώμενοι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ;

86. Quidam item dux, Balacius nomine, acriter nos Christianos persequebatur, ob studium erga nefarios Arianos. Is cum crudelis adeo esset, ut virgines verberaret, monachos rudaret atque flagris cæderet; mittit ad illum Antonius scriptam hujus sententiæ epistolam: Video iram imminere tibi: desine itaque christianos persequi, ne te forte ira Dei apprehendat: jamjam enim te invasura est. Risit Balacius, in epistolam humi projectam conspuit, tabellariisque injuria affectis jussit, ut hæc Antonio renuntiarent: Quia monachorum cura tibi est, te jam adoriar. Necdum elapsis quinque diebus, ira apprehendit eum: cum enim ad primam mansionem Cereu vocatam proficisceretur, egressus est ipse Balacius cum Nestorio Ægypti præfecto, amboque equis insidebant, qui Balacii erant, mitissimique omnium quos aleret ipse. Sed nondum eo advenerant, cum cœpere equi ludere more solito: ac derepente mansuetior cui insidebat Nestorius, Balacium morsu decussit in terram, in eumque irruens, feremur ejus ita dentibus laniavit, ut statim in urbem delatus, intra triduum moreretur (94). **688** Miratique sunt omnes ea quæ Antonius prænuntiasset, tam cito accidisse.

86. Εἷς δέ τις στρατηλάτης, Βαλάκιος δὲ ἦν ὄνομα αὐτῷ, πικρῶς ἐδίωκεν ἡμᾶς τοὺς Χριστιανοὺς διὰ τὴν ὑπὲρ τῶν δυσωνύμων Ἀρειανῶν σπουδήν. Καὶ ἐποιδὴ τοσοῦτον ἦν ὠμὸς, ὡς καὶ παρθένους τύπτειν, καὶ μονάζοντας γυμνοῦν καὶ μαστίζειν· ἀποστέλλει πρὸς αὐτὸν ὁ Ἀντώνιος, καὶ γράφει τοιοῦτον ἔχουσαν νοῦν ἐπιστολήν· Ὁρῶ ὀργὴν ἐπερχομένην ἐπὶ σέ· παῦσαι οὖν διώκων Χριστιανούς, μή ποτέ σε ἡ ὀργὴ καταλάβῃ· μέλλει γὰρ ἤδη ἐπὶ δέ ἔρχεσθαι. Ὁ δὲ Βαλάκιος, γελάσας, τὴν μὲν ἐπιστολὴν ἔρριψε χαμαὶ, πτύσας εἰς αὐτὴν, τοὺς δὲ κομίσαντας ὕβρισε, B παραγγείλας ἀπαγγέλλειν Ἀντωνίῳ ταῦτα· Ἐπειδὴ φροντίζεις περὶ (95) τῶν μοναχῶν, ἤδη καί σε μετελεύσεμαι. Καὶ οὐ παρῆλθον ἡμέραι πέντε, καὶ κατέλαβεν αὐτὸν ἡ ὀργή. Εἰς γὰρ τὴν πρώτην μονὴν Ἀλεξανδρείας τὴν λεγομένην Χαιρέου ἐξῆλθεν αὐτός τε ὁ Βαλάκιος καὶ Νεστόριος ὁ ἔπαρχος (96) τῆς Αἰγύπτου, καὶ ἀμφότεροι μὲν ἐπεκαθέζοντο ἵπποις· ἦσαν δὲ οὗτοι ἴδιοι τοῦ Βαλακίου, καὶ πρότεροι πάντων τῶν τρεφομένων παρ' αὐτῷ. Ἀλλὰ μήπω φθασάντων αὐτῶν εἰς τὸν τόπον, ἤρξαντο παίζειν, ὡς εἰώθασι, πρὸς ἀλλήλους· καὶ ἐξαίφνης ὁ πραότερος, ᾧ ἐπεκαθέζετε Νεστόριος, δήγματι τὸν Βαλάκιον κατεβαλὼν ἐπέπεσεν αὐτῷ· καὶ οὕτω τοῖς ὀδοῦσιν ἐσπάραξε τὸν μηρὸν αὐτῷ, ὡς εὐθὺς μὲν ἀπενεχθῆναι εἰς τὴς πόλιν, ἐν τρισὶ δὲ ἡμέραις ἀποθανεῖν· καὶ πάντας θαυμάζειν, ὅτι ἃ προεῖρηκεν ὁ Ἀντώνιος, ταχέως πεπλήρωται.

87. Sic igitur ferociores monebat: alios autem se adeuntes sic præceptis et monitis imbuebat, ut statim juris dicendi immemores, beatos illos prædicarent qui ex sæculi vita secederent. Atque ita injuria affectorum patrocinium suscipiebat, ut videretur,

87. Οὕτω μὲν οὖν τοῖς πικροτέροις παρήνει· τοὺς δὲ ἄλλους τοὺς πρὸς αὐτὸν ἀπαντῶντας οὕτως ἐνουθέτει, ὡς ἐπιλανθάνεσθαι παρ' αὐτὰ τοῦ δικάζειν, καὶ μακαρίζειν τοὺς ἀναζωροῦντας ἀπὸ τοῦ βίου τούτου. Οὕτω δὲ τῶν ἀδικουμένων προΐστατο, ὡς

VERSIO EVAGRII.

Pro tanta hominis sapientia dux miratus, justam de eo tulit veramque sententiam, dicens: Vere istum esse (97) Dei famulum, nec in rustico homine potuisse tantam aliquando inesse sapientiam, nisi divino amore regeretur.

86. Præterea cum Balacius, qui sub Nestorio præfecto Alexandriæ dux Ægypti fuit, homo Arianæ iniquitatis studiosissimus fauto-, ita Christi Ecclesiam persequeretur, ut animo vesano, virgines monachosque nudatos verberaret in publico, ad eum Antonius litteras misit, quarum ista sententia est: Video iram Dei venientem super te: desine persequi Christianos, ne te ira occupet, quæ proximum jam tibi minatur interitum. Legit infelix epistolam, et irrisit, atque in eam excreans projecit in terram: portitoros quoque multis afficiens injuriis, Antonio talia renuntiare (98) præcepit: Quoniam cura tibi tantopere monachorum est, etiam ad te mei vigoris transibit disciplina. Sed confestim minitatorem oppressit supplicium, et post quinque dies os effrenatum ultio divina compescuit. Egreditur enim ad primam mansionem Alexandriæ, quæ appellatur Cereu (99), cum supradicto Ægypti præfecto Nestorio. Vehuntur equis, quos inter omnes Balacius, cujus erant, mansuetissimos nutriebat. Cum ergo pariter solito sibimet equi alluderent, mitior, quo Nestorius vehebatur, morsu repentino Balacium decussit in terram, ac sic in eum inhians, femora ejus laceravit atque corrosit, ut statim relatus ad civitatem, post tertium diem moreretur: universique agnoscerent minarum ab Antonio prædictarum effectum quantocius consecutum, digno persecutoris completo.

87. Cæteros ad se venientes mira cum modestia Antonius admonebat, ut oblita sæculi dignitate remotioris vitæ beatitudinem appeterent. Si qui autem majori potestate premebantur, nec poterant obtinere justitiam, eos omnixe defendebat, ut ipse pro illis pati videretur injuriam. Multis utilis fuit præclar

(94) Vide *Historiam Arianorum ad monachos*, numero 14.

(95) Sic quidam manuscripti. In editis περὶ deest.

(96) Ita omnes manuscripti. Editi vero, ὕπαρχος.

(97) Sic manuscripti. pene omnes. Editi, *vere justum esse.*

(95) Ita omnes pene manuscripti. Editi vero, *renuntiari.*

(99) Sic Desmar. optime. Alii, *Cercum*, alii, *Chereum* cum Bollando vocant. Vide in tabella geographica.

νομίζειν μὴ ἄλλους, ἀλλ' αὐτὸν εἶναι τὸν πάσχοντα. Οὕτω δὲ πάλιν πρὸς ὠφέλειαν πᾶσιν ἦν ἱκανὸς, ὡς πολλοὺς στρατευομένους, καὶ τῶν τὰ πολλὰ κεκτημένων, ἀποτίθεσθαι τὰ τοῦ βίου βάρη, καὶ λοιπὸν γίνεσθαι μοναχούς. Καὶ ὅλως ὥσπερ ἰατρὸς ἦν δοθεὶς παρὰ τοῦ Θεοῦ τῇ Αἰγύπτῳ. Τίς γὰρ λυπούμενος, ἀπήντα, καὶ οὐχ ὑπέστρεφε χαίρων; τίς ἤρχετο θρηνῶν διὰ τοὺς αὐτοῦ τεθνηκότας, καὶ οὐκ εὐθέως ἀπετίθετο τὸ πένθος; τίς ὀργιζόμενος ἤρχέτο, καὶ οὐκ εἰς φιλίαν μετεβάλλετο; τίς πένης ἀκηδιῶν ἀπήντα, καὶ ἀκούων αὐτοῦ καὶ βλέπων αὐτὸν, οὐ κατεφρόνει τοῦ πλούτου, καὶ παρεμυθεῖτο τὴν πενίαν; τίς μοναχὸς, ὀλιγωρήσας, καὶ ἐλθὼν (1) πρὸς αὐτὸν, οὐ μᾶλλον ἰσχυρότερος ἐγένετο; τίς νεώτερος ἐλθὼν εἰς τὸ ὄρος, καὶ θεωρήσας Ἀντώνιον, οὐκ εὐθέως ἐξηρνεῖτο τὰς ἡδονὰς, καὶ ἠγάπα σωφροσύνην; τίς ἤρχετο πρὸς αὐτὸν ὑπὸ δαίμονος πειραζόμενος, καὶ οὐκ ἀνεπαύετο; τίς δὲ ἐν λογισμοῖς ἐνοχλούμενος ἤρχετο, καὶ οὐκ ἐγαληνία τῇ διανοίᾳ;

A non alios, sed ipsum læsum fuisse. Ita rursum ad omnium utilitatem natus erat, ut multi milites, aliique plurimarum potiti possessionum, depositis vitæ hujus oneribus, fierent monachi. Demum quasi medicus Ægypto a Deo datus erat. Quis enim mœstus illum adiit, quin gaudens recesserit? quis accessit mortuos lugens suos, quin statim luctum deposuerit? quis iratus advenit, nec in amicitiam redactus est? quis pauper ad illum demisso animo accessit, auditoque ac viso illo, divitias non contempsit, et non de paupertate sua consolationem admisit? quis monachus remissior illum conveniens, non fortior postea fuit? quis adolescens in montem profectus, visoque Antonio, non abnegans illico voluptates temperantiam est amplexus? quis a dæmone tentatus ipsum adiit, quin liberatus sit? quis cogitationibus vexatus accedens, non tranquillo stetit animo?

B

88. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ἦν μέγα τῆς ἀσκήσεως τοῦ Ἀντωνίου, ὅτι, καθὰ προεῖπον, χάρισμα διακρίσεως πνευμάτων ἔχων, ἐπεγίνωσκεν αὐτῶν τὰ κινήματα· καὶ πρὸς ὅ τις αὐτῶν εἶχε τὴν σπουδὴν καὶ τὴν ὁρμὴν, τοῦτο οὐκ ἠγνόει. Καὶ οὐ μόνον αὐτὸς οὐκ ἐπαίζετο παρ' αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐνοχλουμένους ἐν λογισμοῖς παρακαλῶν (2) ἐδίδασκε, πῶς ἂν δύναιντο τὰς ἐκείνων ἐπιβουλὰς ἀνατρέπειν· διηγούμενος τῶν ἐνεργούντων τὰς ἀσθενείας καὶ τὰς πανουργίας. Ἕκαστος γοῦν, ὥσπερ ἐπαλιφεὶς (3) παρ' αὐτοῦ, κατήρχετο καταθαρρῶν τῶν νοημάτων τοῦ διαβόλου καὶ τῶν δαιμόνων αὐτοῦ. Ὅσαι δὲ καὶ μνηστῆρας ἔχουσαι παρθένοι, καὶ μόνον ἀπὸ τοῦ πέραν ἰδοῦσαι τὸν Ἀντώνιον, ἔμειναν τῷ Χριστῷ παρθένοι; Ἦρχοντο δὲ καὶ ἀπὸ τῶν ἔξω μερῶν πρὸς αὐτόν. Καὶ αὐτοὶ μετὰ πάντων τὴν ὠφέλειαν ἰσχηκότες ὑπέστρεφον, ὡς παρὰ πατρὸς προπεμπόμενοι (4). Ἀμέλει κοιμηθέντος αὐτοῦ, πάντες, ὡς ὀρφανοὶ γενόμενοι πατρὸς, μόνῃ τῇ ἐκείνου μνήμῃ παρακαλοῦσιν ἑαυτοὺς, κατέχοντες ἅμα τὰς νουθεσίας καὶ τὰς παραινέσεις αὐτοῦ.

88. Etenim illud singulare erat in Antonii ascesi, quod accepta, ut supra dixi, spirituum discretionis gratia, eorum statim agnosceret motus, et cujusque studium affectumque non ignoraret: neque solum non ab illis deciperetur, imo eos qui cogitationibus turbati erant, monitis suis edoceret, qua ratione possent insidias dæmonum subvertere, narrata eorum imbecillitate, vafritieque. Singuli itaque tanquam inuncti ab illo, seu ad pugnam excitati, descendebant, assumpta adversus diaboli dæmonumque ejus cogitationes fiducia. Quot jam procos habentes virgines, tantum Antonio eminus conspecto, Christi virgines mansere? Veniebant etiam ad illum quidam, ab exteris regionibus, qui percepta cum aliis omnibus utilitate, domum redibant, quasi a patre suo deducti. **689** Sane illo defuncto, omnes quasi patre orbi, sola ejus memoria sese consolantur, retentis animo ejus admonitionibus hortamentisque.

C

VERSIO EVAGRII.

senis oratio: multi magnis divitis et altiori gradu militiæ, derelicto, ejus hærere curriculis cupiebant. Et ut infinita brevi sermone comprehendam, bonum Ægypto medicum Christus indulserat. Quis non tristitiam apud Antonium mutavit in gaudium? quis non iram vertit in pacem? quis orbitatis luctum non ad ejus temperavit aspectum? quis non mœrore paupertatis, quo premebatur, abjecto, statim et divitum despexit opulentias, et in sua lætatus est paupertate? quis post lassitudinem monachus non ejus vegetatus est hortamentis? quis adolescens, ætatis (5) succensus ardoribus, non ex ejus admonitu pudicitiæ amator fuit? quis vexatus a diabolo sine medela rediit? quis inimici cogitationibus distractus, non, cæca tempestate sopita, sereno regressus est animo?

88. Sciebat enim quo quisque laboraret incommodo, et ex vitæ meritis discretionem spirituum agnoscens, adhibebat verborum, prout erant vulnera, sanitatem. Unde effectum est, ut post ejus doctrinam, omnes diaboli panderentur insidiæ; multæ quoque desponsatæ puellæ, ad ejus conspectum ab ipso pene thalamo recedentes, in Ecclesiæ matris gremio consederunt. Quid plura? Totius orbis homines ad eum confluebant, et universarum gentium varietas bellicosissimum contra dæmones virum conspicere gestiebant. Nullus se frustra illuc venisse conquestus est; omnibus delectabile atque jucundum laboris commercium fuit. Fatigatio enim itineris emolumentum viatici reportabat, sicut rei probavit effectus. Nam post resolutionem ejus, quasi communi vulnere orbitatis excepto, proprium singuli parentem luxerunt.

(1) Sic quidam manuscripti. Editi vero, ἀπελθών.

(2) Colb. 2, παρ' ἐκείνων.

(3) Sic omnes mss. Editi, ὡς παρ' ἐπαλιφείς. Quidam mss. habent ἐπαλειφθείς, alii ἐπαλειφείς.

(4) Ita quidam manuscripti. Editi et alii, πεμπόμενοι. Inferius manuscripti omnes, ὡς ὀρφανοί. Editi. οἱ ὀρφανοί.

(5) Sic manuscripti. In editis, *ætatis* deest.

89. Qualis porro ipsi exitus vitæ fuerit, æquum est me enarre, vosque, ut peroptatis, ediscere; cum maxime ea etiam in re illum imitari par sit. Cum de more monachos in exteriore monte degentes inviseret, et a Providentia divino de futura morte præmonitus fuisset, fratribus hæc locutus est: jam postremo vos invisam, mirumque si iterum in hac vita mutuo fruamur aspectu: tempus quippe ut hinc transmigrem, cum ferme quintum supra centesimum annum agam. His illi auditis, lacrymari, senem amplecti, ac deosculari. Ille vero quasi ab extranea in propriam se conferens urbem, lætus colloquebatur, monebatque, ne in laborando segnes essent, neque in vita ascetica animo deficerent: sed ita viverent ac si quotidie morituri essent. Atque, ut jam dixerat, animam custodirent ab obscenis cogitationibus, sanctosque æmularentur viros: nec ad Meletianos schismaticos accederent, quorum improbum profanumque propositum nossent: nec ullam haberent cum Arianis communionem, quorum impietas nemini non explorata esset. Etiamsi videritis, ait, ipsis judices patrocinari, ne ideo turbemini; cessabit enim, atque mortalis modicique temporis est imaginaria hujusmodi potestas. Vos itaque puros ab illis custodite, servateque Patrum traditionem, et cum primis piam fidem in Dominum nostrum Jesum Christum, quam ex Scripturis didicistis, et quam vobis ego plerumque in memoriam revocavi.

90. Fratribus autem vim ipsi inferentibus, ut illic remaneret, vitamque obiret; abnuit ille, cum ob alias multas causas, ut vel tacitus ipse subindicabat, tum ideo maxime, quod Ægyptii soleant piorum hominum defunctorum corpora, maximeque sanctorum martyrum, funerare quidem et linteis

87. Οἷον δὲ καὶ τὸ τέλος αὐτῷ τοῦ βίου γέγονεν, ἄξιον κἀμὲ μνημονεῦσαι, καὶ ὑμᾶς ἀκοῦσαι ποθοῦντας· καὶ τοῦτο γὰρ αὐτοῦ ζηλωτὸν γέγονε. Κατὰ τὸ εἰωθὸς ἐπεσκέπτετο τοὺς μοναχοὺς τοὺς ἐν τῷ ὄρει τῷ ἔξω, καὶ προσμαθὼν (6) παρὰ τῆς Προνοίας περὶ τῆς ἑαυτοῦ τελευτῆς, ἐλάλει τοῖς ἀδελφοῖς λέγων· Ταύτην ὑμῶν τὴν ἐπίσκεψιν ὑστέραν ποιοῦμαι, καὶ θαυμάζω, εἰ πάλιν ἑαυτοὺς ἐν τῷ βίῳ τούτῳ θεωρήσομεν. Καιρός ἐστι κἀμὲ λοιπὸν ἀναλῦσαι· εἰμὶ γὰρ ἐγγὺς ἐτῶν πέντε καὶ ἑκατόν. Οἱ μὲν οὖν ἀκούσαντες, ἔκλαιον, καὶ περιεπτύσσοντο καὶ κατεφίλουν τὸν γέροντα· ὁ δὲ, ὡς ἀπὸ ἀλλοτρίας εἰς ἰδίαν ἀπαίρων πόλιν, χαίρων διελέγετο· καὶ παρήγγελλεν αὐτοῖς μὴ ὀλιγωρεῖν ἐν τοῖς πόνοις, μηδὲ ἐκκακεῖν ἐν (7) τῇ ἀσκήσει· ἀλλ' ὡς καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκοντας ζῆν· καὶ καθὰ προεῖπον σπουδάζειν τὴν ψυχὴν φυλάττειν ἀπὸ ῥυπαρῶν λογισμῶν· καὶ τὸν ζῆλον ἔχειν πρὸς τοὺς ἁγίους, μὴ ἐγγίζειν δὲ Μελετιανοῖς (8) τοῖς σχισματικοῖς· οἴδατε γὰρ αὐτῶν τὴν πονηρὰν καὶ βέβηλον προαίρεσιν· μηδὲ κοινωνίαν ἔχειν τινὰ πρὸς τοὺς Ἀρειανούς· καὶ γὰρ καὶ ἡ τούτων ἀσέβεια πᾶσιν ἔκδηλός ἐστι. Μηδ' ἂν θεωρήσητε προϊσταμένους αὐτῶν τοὺς δικαστὰς, ταράττεσθε· παύσεται γὰρ, καὶ θνητὴ καὶ πρὸς ὀλίγον ἐστὶν αὐτῶν ἡ φαντασία. Καθαροὺς οὖν ἑαυτοὺς μᾶλλον ἀπὸ τούτων φυλάττετε, καὶ τηρεῖτε τὴν τῶν Πατέρων, παράδοσιν, καὶ προηγουμένως τὴν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν εὐσεβῆ πίστιν, ἣν ἐκ τῶν Γραφῶν μὲν μεμαθήκατε, παρ' ἐμοῦ δὲ πολλάκις ὑπεμνήσθητε.

90. Τῶν δὲ ἀδελφῶν βιαζομένων μεῖναι αὐτὸν παρ' αὐτοῖς, κἀκεῖ τελειωθῆναι, οὐκ ἠνέσχετο διὰ πολλὰ μὲν, ὡς αὐτὸς καὶ σιωπῶν ἐνέφαινε, καὶ διὰ τοῦτο δὲ μάλιστα· οἱ Αἰγύπτιοι τὰ τῶν τεθευτηκότων σκυβάλων σώματα, καὶ μάλιστα τῶν ἁγίων μαρτύρων, φιλοῦσι μὲν θάπτειν καὶ περιελίσσειν ὀθονίοις (9)· μὴ κρύ-

VERSIO EVAGRII.

89. Quis autem finis vitæ ejus fuerit, dignum est et me commemorare, et vos cum desiderio audire: quia et hoc in eo imitabile cunctis fuit. Juxta consuetudinem ad visendos fratres qui in exteriori monte erant, venit, ibique a divina providentia de sua morte condiscens, ita exsorsus est: Ultimam, filioli, patris audite sententiam: non enim arbitror, quod in hoc sæculo iterum nos visuri simus. Cogit conditio naturæ, ut post centenarium numerum, quem annis quinque supergredior, jam resolvar. Ita locutus, audientium pectora contristavit: gemitus lacrymæque dicta mœrentia consecutæ sunt. Amplexabantur eum universi, quasi jam de sæculo recessurum. At ille, tanquam aliena deserens, ad propriam patriam proficisceretur (10), magna cum lætitia præcipiebat, desidiam instituto non debere subrepere; sed tanquam quotidie morituros, ut ante prædixerat, a sordidis cogitationibus animam custodire, et omnes æmulationem ad sanctos quosque convertere: ad Meletianos (11) vero schismaticos ne prope quidem accedere. Scitis enim, aiebat, eorum antiquam perversitatem: neque cum Arianis communione jungamini, quia impietas eorum jam omnibus manifesta est. His etiam illud addebat, nullum debere Christianum, cum sæculi viderit potestates pro Arianorum et Meletianorum pugnare nequitia, a Christi territum discedere veritate: mortalium illam esse defensionem, nec diu fallacem permanere posse phantasiam. Quapropter, aiebat, custodienda est pia fides in Christo, et Patrum religiosa traditio, quam et Scripturarum lect one et crebro meæ parvitatis didicistis admonitu.

90. Finito sermone, fratres eum vehementissime retardabant, glorioso patris cupientes termino decorari. Sed multas ob causas, quas et silentio demonstrabat, præcipue tamen ob præsumptam Ægypti consuetudinem contradivit. Mos etenim Ægyptiis est, nobilium et præcipue beatorum martyrum corpora linteamine quidem obvolvere, et studium funeri solitum non negare; terra vero non abscondere, sed supe-

(6) Ita quidam manuscripti. Editi μαθών. Infra post ἀδελφοῖς, deest λέγων in editis: sed habetur in quibusdam manuscriptis.

(7) Sic manuscripti omnes. In editis ἐν deest.

(8) Colbertinus secundus Μελιτιανοῖς. Infra κοινωνίαν deerat in editis sed habetur in omnibus pene manuscriptis.

(9) Sic omnes manuscripti. Editi vero, ὀθονίοις.

(10) Ita quidam manuscripti recte. Editi, *profecturus*.

(11) Manuscripti quidam habent. *Militianos*, et infra, *Militianarum*; alii. *Miletianorum*.

πτειν δὲ ὑπὸ γῆν, ἀλλ' ἐπὶ σκιμποδίων τιθέναι, καὶ φυλάττειν ἔνδον παρ' ἑαυτοῖς· νομίζοντες ἐν τούτῳ τιμᾷν τοὺς ἀπελθόντας. Ὁ δὲ Ἀντώνιος πολλάκις περὶ τούτου καὶ ἐπισκόπου ἠξίου παραγγέλλειν τοῖς λαοῖς· ὁμοίως δὲ καὶ λαϊκοὺς ἐνέτρεπε, καὶ γυναιξὶν ἐπέπληττε, λέγων, μήτε νόμιμον, μήτε ὅλως ὅσιον εἶναι τοῦτο. Καὶ γὰρ τὰ τῶν πατριαρχῶν καὶ τὰ τῶν προφητῶν σώματα μέχρι νῦν σώζεται εἰς μνήματα· καὶ αὐτὸ δὲ τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα εἰς μνημεῖον ἐτέθη, λίθος τε ἐπιτεθεὶς ἔκρυψεν αὐτό, ἕως ἀνέστη τριήμερον. Καὶ ταῦτα λέγων, ἐδείκνυε παρανομεῖν τὸν μετὰ θάνατον μὴ κρύπτοντα τα σώματα τῶν τελευτώντων, κἂν ἅγια τυγχάνῃ. Τί γὰρ μεῖζον ἢ ἁγιώτερον τοῦ Κυριακοῦ σώματος; Ἠκούσαντες οὖν, ἀκούσαντες, ἔκρυψαν ὑπὸ γῆν λοιπὸν, καὶ ἠύχαρίστουν τῷ Κυρίῳ, καλῶς διδαχθέντες.

91. Αὐτὸς δὲ, τοῦτο γινώσκων, καὶ φοβούμενος μὴ καὶ τὸ αὐτοῦ ποιήσωσιν οὕτως σῶμα, ἤπειξεν ἑαυτὸν, συνταξάμενος τοῖς ἐν τῷ ἔξω ὄρει μοναχοῖς· καὶ εἰσελθὼν εἰς τὸ ἔνδον ὄρος (15), ἔνθα καὶ μένειν εἰώθει, μετὰ μῆνας ὀλίγους ἐνόσησε· καὶ καλέσας τοὺς συνόντας αὐτῷ (δύο δὲ ἦσαν, οἵτινες καὶ ἔμειναν ἔνδον, δέκα καὶ πέντε ἔτη ἀσκούμενοι, καὶ ὑπηρετοῦντες αὐτῷ διὰ τὸ γῆρας), ἔλεγε πρὸς αὐτούς· Ἐγὼ μὲν, ὡς γέγραπται, τὴν ὁδὸν τῶν πατέρων πορεύομαι· ὁρῶ γὰρ ἐμαυτὸν καλούμενον ὑπὸ τοῦ Κυρίου· ὑμεῖς δὲ νήφετε, καὶ τὴν πολυχρόνιον ὑμῶν ἄσκησιν μὴ ἀπολέσητε· ἀλλ' ὡς νῦν ἀρχὴν ἔχοντες, σπουδάσατε τηρεῖν τὴν προθυμίαν ἑαυτῶν. Οἴδατε τοὺς ἐπιβουλεύοντας δαίμονας, οἴδακε πῶς ἄγριοι μὲν εἰσὶν, ἀσθενεῖς δὲ τῇ δυνάμει. Μὴ οὖν φοβηφῆτε αὐτοὺς, ἀλλὰ μᾶλλον τὸν Χριστὸν ἀεὶ ἀναπόεετε, καὶ τούτῳ πιστεύετε· καὶ ὡς καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκοντες ζήσατε, προσέχοντες ἑαυτοῖς, καὶ μνημονεύοντες ὧν ἠκούσατε παρ' ἐμοῦ παραινέσεως. Καὶ μηδεμία ἔστω ὑμῖν κοινωνία πρὸς τοὺς σχισματικοὺς, μήθ' ὅλως πρὸς τοὺς αἱρετικοὺς Ἀρειανούς. Οἴδατε γὰρ

A insolvere, nec tamen sub terram occultare ; sed lectulis superponere, 969 et apud sese intus servare : rati id vita functis esse honori. Antonius autem plerum rogarat episcopos, ut ea de re populos monerent : similiterque laicos pudore afficiebat, mulieresque objurgabat, aiens nec legitimum nec sanctum illud esse. Nam patriarcharum et prophetarum corpora hactenus in monumentis servantur:ipsumque Domini corpus in monumento fuit depositum [23], impositusque ipsi lapis quo opereritur [23], donec tertia die resurgeret. Hisque verbis demonstrabat prævaricari eum, qui defunctorum corpora non absconderet, quamvis sancta essent. Quid majus enim et sanctius corpore Dominico ? Quibus auditis, multi deinceps sub terra

B occultarunt, et Domino egere gratias, quod tam probe edocti essent.

91. Ille vero hujuscemodi consuetudinis gnarus, metuensque ne suo corpori idipsum præstarent, salutatis monachis qui in exteriore erant monte, ingressusque in interiorem montem, ubi manere solitus erat,post menses paucos in morbum incidit: vocatisque iis qui secum erant (duobus scilicet, qui intus remanserant, per quindecim annos asceticam agentes, atque ob senectutem illi ministrantes), ait illis : Equidem,ut scriptum est [24],viam ingredior Patrum ; video enim a Domino me vocari. Vos autem vigilate, ac diutissimæ exercitationis vestræ fructum ne perditote : sed quasi jam ejus initium poneretis: curate vestram retinere alacritatem.Nostis insidiatores dæmones,quam sint truces quidem, sed viribus imbecilli,Ne itaque timete C illos : sed Christum semper respirate, ipsique credite : ac velut quotidie morituri vivite: vobisque ipsis attendite, memores mearum quas auditis præceptionum. Nulla vobis sit communicatio cum schismaticis, aut prorsus cum hæreticis Arianis. Nostis enim qui illos ego confutarem, ob suam

VERSIO EVAGRII

lectulos domi posita reservare. Hunc honorem quiescentibus reddi, inveteratæ consuetudini vanitas tradidit. De hoc Antonius sæpe et episcopos deprecatus est, ut populos ecclesiastica contestatione corrigerent: et laicos viros ac mulieres rigidius ipse convenit, dicens : Nec legitimum hoc esse, nec Deo placitum ; quippe cum patriarcharum et prophetarum sepulcro, quæ ad nos usque perdurant, hæc facta convincerent. Dominici quoque corporis exemplum oportere intueri jubebat, quod in sepuloro positum, lapide, usque ad resurrectionis diem tertium, clausum fuerit. Atque his modis vitium circa defunctos Ægypti, etiamsi sancta essent corpora, coarguebat, dicens : Quid majus aut sanctius corpore potest esse Dominico, quod juxta consuetudinem gentium cæterarum humo conditum est ? (13) Hæc juxta persuasio multorum insitum evellit errorem, et repositis in terra cadaveribus,Domino gratias pro bono magisterio retulerunt.

91. Metuens ergo consuetudinem supradictam, ne eodem etiam circa se laberentur errore, celebriter valedicens monachis, qui confluxerant, ad amicum virtutis habitaculum repedavit. Post menses autem paucos, cum mediocre (14) incommodum senilia membra turbasset, vocatis ad se duobus fratribus,quos ibidem ante quindecim annos modico intervallo sejunctos instituebat (15), quique etiam ei jam seni cœperant ministrare, ait: Ego quidem, filioli, secundum eloquia Scripturarum, Patrum gradior viam ; jam enim Dominus me invitat, jam cupio videre cœlestia. Sed vos; o viscera mea, admoneo, ne tanti temporis laborem repente perdatis. Hodie vos religiosum studium arripuisse arbitramini, et quasi cœptæ voluntati fortitudo succrescat. Varias dæmonum nostis insidias : vidistis eorum et impetus feroces et vires effeminatas. Jesum suspirate, et credulitatem nominis ejus vestris figite mentibus, et a certa fide

[23] Joan. XIX, 41. [24] Matth. XXVII, 60. [24] Josue XXIII, 14.

(12) Ita quidam manuscripti. Editi, ἔνδοθεν.
(13) Sic manuscripti. Editi vero, *conditum esse timus.*
(14) Ita manuscripti. In editis, *non mediocre.*
(15) Maxima pars manuscriptorum, *instituebat.* Editi vero, *instituerat.*

Christo adversariam atque a vera doctrina alienam hæresim. Id curate,ut in **691** primis vos Domino, dehinc sanctis adjungatis : ut post mortem vos in æterna tabernacula, quasi amicos notosque sibi recipiant.Hæc cogitetis,hæc sentiatis:et si qua mei vobis cura sit,et mei tanquam patris recordamini, corpus meum in Ægyptum transferri ne patiamini. ne in domibus deponant : hac quippe de causa in montem me contuli,atque huc recessit.Scitis quantum eos semper objurgavit qui hæc agerent, præcepique ut ejus consuetudinis finem facerent.Meum itaque corpus humate, terraque contegite : meusque hic sermo apud vos custodiatur, ut nemo, vobis exceptis, locum sciat. Ego quippe in resurrectione mortuorum incorruptum ipsam a Salvatore recepturus sum. Mea dividite vestimenta, Athanasioque episcopo melotem date unam, palliumque quo obvolvebar, quod novum ab ipso cum acceperim, jam. detritum apud me est : alteram melotem Serapioni tradite episcopo : vos habete cilicinum indumentum. Quod reliquum est, salvete, filii:Antonius quippe hinc migrat,nec ultra vobiscum erit.

A πῶς κἀγὼ τούτους ἐξετρεπόμην διὰ τὴν χριστομάχον αὐτῶν καὶ ἑτεροδοξον αἵρεσιν. Σπουδάσατε δὲ μᾶλλον καὶ ὑμεῖς ἀεὶ συνάπτειν ἑαυτοὺς, προηγουμένως μὲν τῷ Κυρίῳ, ἔπειτα δὲ τοῖς ἁγίοις· ἵνα μετὰ θάνατον ὑμᾶς εἰς τὰς αἰωνίους σκηνάς, ὡς φίλους καὶ γνωρίμους, δέξῶνται καὶ αὐτοί. Ταῦτα λογίζεσθε, ταῦτα φρονεῖτε· καὶ εἰ μέλει ὑμῖν περὶ ἐμοῦ, καὶ μνημονεύετε ὡς περὶ πατρὸς, μὴ ἀφεῖτέ τινας τὸ σῶμά μου λαβεῖν εἰς Αἴγυπτον, μήπως ἐν τοῖς οἴκοιν ἀπόθωνται· τούτου γὰρ χάριν εἰσῆλθον εἰς τὸ ὄρος, καὶ ἦλθον ὧδε. Οἴδατε δὲ καὶ πῶς ἀεὶ ἐνέτρεπον τοὺς τοῦτο ποιοῦντας, καὶ παρήγγελλον παύσασθαι τῆς τοιαύτης συνηθείας. Θάψατε οὖν τὸ ἡμέτερον ὑμεῖς, καὶ ὑπὸ γῆν κρύψατε· καὶ ἔστω τὸ παρ' ἐμοῦ ῥῆμα φυλαττόμενον παρ' ὑμῖν, ὥστε μηδένα γινώσκειν τὸν τόπον, πλὴν ὑμῶν μόνων. Ἐγὼ γὰρ B ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν νεκρῶν ἀπολήψομαι παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἄφθαρτον αὐτό. Διέλετε δὲ μου τὰ ἐνδύματα· καὶ Ἀθανασίῳ μὲν τῷ ἐπισκόπῳ δότε τὴν μίαν μηλωτὴν, καὶ ὃ ὑπεστρωννύμην ἱμάτιον, ὅπερ ἑτέρου μέν μοι καινὸν δέδωκε, παρ' ἐμοὶ δὲ πεπαλαίωται· καὶ Σαραπίωνι δὲ (16) τῷ ἐπισκόπῳ δότε τὴν ἑτέραν μηλωτήν· καὶ ὑμεῖς ἔχετε τὸ τρίχινον ἔνδυμα. Καὶ λοιπὸν σώζεσθε, τέκνα· ὁ γὰρ Ἀντώνιος μεταβαίνει, καὶ οὐκ ἔτι μεθ' ὑμῶν ἐστι.

92. His ille dictis,postquam ipsum osculati sunt, erectis pedibus, ac quasi amicos se adeuntes contemplatus, eorumque causa lætus, nam dum decumberet hilari erat vultu, expiravit, et appositus est ad patres suos. Illi, quemadmodum mandarat ipsis,condito et involuto corpore,illud terra contexere, nemoque hactenus novit ubinam lateat, illis duobus exceptis.Qui autem accepere beati Antonii utramque melotem, et detritum ab eo pallium. quasi res magni pretii ambo illa custodiunt, atque

92. Ταῦτα εἰπὼν, καὶ ἀσπασαμένων ἐκείνων αὐτὸν, ἐξάρας τοὺς πόδας, καὶ ὥσπερ φίλους ὁρῶν τοὺς ἐλθόντας ἐπ' αὐτὸν, καὶ δι' αὐτοὺς περιχαρὴς γενόμενος, ἐφαίνετο γὰρ ἀνακείμενος ἱλαρῷ τῷ προσώπῳ, ἐξέλιπε, καὶ προσετέθη πρὸς τοὺς πατέρας. Κἀκεῖνοι λοιπὸν, καθὰ δέδωκεν αὐτοῖς ἐντολὰς, θάψαντες καὶ εἰλίξαντες, ἔκρυψαν ὑπὸ γῆν αὐτοῦ τὸ σῶμα, καὶ οὐδεὶς οἶδε τέως, ποῦ κέκρυπται, πλὴν μόνων C αὐτῶν τῶν δύο. Καὶ τῶν λαβόντων δὲ ἕκαστος (17) τὴν μηλωτὴν τοῦ μακαρίου Ἀντωνίου, καὶ τὸ τετριμ-

VERSIO EVAGRII

universi dæmones fugabuntur. Mementote etiam admonitionum mearum et incertæ conditionis vitam quotidie ancipitem retractate, et cœleste vobis præmium sine cunctamine tribuetur. Schismaticorum quoque et hæreticorum venena vitate : meumque circa eos odium sectamini, quia Christi sunt inimici. Scitis ipsi, quod nullus mihi nec pacificus quidem sermo cum eis aliquando fuerit, propter pravam eorum voluntatem, et pertinax contra Christum bellum.In hoc autem magis estote solliciti,ut Domini præcepta servetis.ut post mortem vestram sancti quippe, quasi amicos et notos, in æterna, vos recipiant tabernacula. Hæc cogitate, hæc sapite, hæc retexite : et si qua mei vobis cura, si qua patris memoria est, si mihi vicarium repræstatis affectum, nullus ad Ægyptum meas perferat reliquias,ne vano corpus honore servetur, ne vituperati, ut nostis, a me ritus, etiam circa me serventur obsequia : hujus enim rei gratia maxime huc sum regressus. Vos igitur humo tegite, vos Patris operite corpusculum,et illud quoque amis vestri custodite mandatum : ut nemo præter vestram dilectionem locum tumuli mei noverit. Confide in Domino, quia necessario resurrectionis tempore hoc corpusculum resurget (18) incorruptum. Vestimentorum autem meorum sit ieta divisio:melotem et pallium tritum, cui superjaceo, Athanasio episcopo date. quod mihi novum ipse detulerat : Serapion episcopus aliam accipiat melotem : vos cilicinum habetote vestimentum, et valete, viscera mea : Antonius enim migrat, et jam non erit in præsenti sæculo vobiscum,

92. Verba finierat,et osculantibus se discipulis, extendens paululum pedes, mortem lætus aspexit: ita ut ex hilaritate vultus ejus, angelorum sanctorum. qui ad perferendam animam ejus descenderant præsentia nosceretur..Hos intuens, tanquam amicos videret, animam exhalavit, et additus est Patribus secundum ordinem Scripturarum. Servaverunt mandata discipuli, involutum (ut præceperat) corpus humo operientes: et nemo interim usque ad hanc diem, præter eos, ubi sit conditum (19), novit. Legatarius autem Antonii benedicti, qui tritum pallium cum melote imperio ejus meruerat accipere, Anto-

(16) Ita mss. pene omnes. In editis δέ deest. Infra al., τρόχινον, alii τρόχιον habent.

(17) Sic manuscripti omnes. Editi, δύο ἱκετῶν, λαβὼν δὲ ἕκαστος.

(18) Omnes manuscripti, *resiliet*.

(19) Manuscripti quidam, *conditus*.

μένον παρ' αὐτοῦ ἱμάτιον, ὥς τι μέγα χρῆμα φυλάττει. Καὶ γὰρ καὶ βκέπων αὐτὰ (20), ὡς Ἀντωνιόν ἐστι θεωρῶν· καὶ περιβαλλόμενος δὲ αὐτὰ, ὡς τὰς νουθεσίας αὐτοῦ βαστάζων ἐστὶ μετὰ χαρᾶς. A

93. Τοῦτο τῆς ἐν σώματι ζωῆς Ἀντωνίου τὸ τέλος, κἀκείνη τῆς ἀσκήσεως ἀρχή. Καὶ εἰ καὶ μικρὰ ταῦτα πρὸς τὴν ἀρετὴν ἐκείνου, ἀλλ' ἀπὸ τούτων λογίζεσθε καὶ ὑμεῖς, ὁποῖος ἦν ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος Ἀντώνιος, ὁ ἐκ νεωτέρου μέχρι τῆς τοσαύτης ἡλικίας ἴσην τηρήσας τὴν προθυμίαν τῆς ἀσκήσεως· καὶ μήτε διὰ τὸ γῆρας ἡττηθεὶς πολυτελείᾳ τροφῆς, μήτε δι' ἀτονίαν τοῦ ἑαυτοῦ σώματος ἀλλάξας τὸ σχῆμα τοῦ ἐνδύματος, ἢ νιψάμενος κἂν τοὺς πόδας ὕδατι· καὶ ὅμως ἐν πᾶσι διέμεινεν ἀβλαβής. Καὶ γὰρ καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀσινεῖς καὶ ὁλοκλήρους εἶχε, βλέπων καλῶς· καὶ τῶν ὀδόντων οὐδὲ εἷς ἐξέπεσεν αὐτοῦ· μόνον δὲ ὑπὸ τὰ οὖλα τετριμμένοι ἐγεγόνεισαν, διὰ τὴν πολλὴν ἡλικίαν τοῦ γέροντος. Καὶ τοῖς ποσὶ δὲ καὶ ταῖς χερσὶν ὑγιὴς διέμεινε, καὶ ὅλως πάντων τῶν ποικίλη τροφῇ καὶ λουτροῖς καὶ διαφόροις ἐνδύμασι χρωμένων φαιδρότερος μᾶλλον αὐτός ἐφαίνετο, καὶ πρὸς ἰσχὺν προθυμότερος. Καὶ τὸ πανταχοῦ δὲ τοῦτον διαβεβοῆσθαι, καὶ θαυμάζεσθαι μὲν παρὰ πάντων, ποθεῖσθαι δὲ καὶ παρὰ τῶν μὴ ἑωρακότων αὐτὸν, τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς θεοφιλοῦς αὐτοῦ ψυχῆς ἐστι γνώρισμα. Οὐ γὰρ ἐκ συγγραμάτων, οὐδὲ ἐκ τῆς ἔξωθεν σοφίας, οὐδὲ διά τινα τέχνην, διὰ δὲ μόνην θεοσέβειαν ὁ Ἀντώνιος ἐγνωρίσθη. Τοῦτο δὲ ὡς Θεοῦ δῶρον οὐκ ἂν τις ἀρνήσαιτο. Ἠθέν γὰρ εἰς τὰ Σπανίας (21) καὶ εἰς τὰς Γαλλίας, πῶς εἰς τὴν Ῥώμην καὶ τὴν Ἀφρικὴν, ἐν ὄρει κεκρυμμένος καὶ καθήμενος ἠκούσθη, εἰ μὴ ὁ Θεὸς ἦν, ὁ παντα- B χοῦ τοὺς ἑαυτοῦ γνωρίζων ἀνθρώπους, ὁ καὶ Ἀντωνίῳ τοῦτο κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐπαγγειλάμενος; Κἂν γὰρ αὐτοὶ κεκρυμμένως πράττωσι, κἂν λανθάνειν ἐθέλωσιν· ἀλλ' ὁ Κύριος αὐτοὺς ὡς λύχνους δείκνυσι πᾶσιν, ἵνα καὶ οὗτως οἱ ἀκούοντες γινώσκωσι δυνατὰς εἶναι τὰς ἐντολὰς εἰς τὸ κατορθοῦν, καὶ ζῆλον τῆς ἐπ' ἀρετὴν ὁδοῦ λαμβάνωσι.

94. Ταῦτα τοίνυν τοῖς μὲν ἄλλοις ἀδελφοῖς ἀνάγνωτε. Ἵνα μάθωσιν ὁποῖος ὀφείλει τῶν μοναχῶν ὁ

in illis Antonium conspiciunt : iis quoque amicti, se Antonii monita cum gaudio gestare videntur.

93. Hic vitæ Antonii in corpore exitus, illud asceseos illius exordium fuit. Hæc etsi breviora sint, quam illius virtuti par sit, sed ex iis æstimate cujusmodi fuerit homo Dei Antonius, qui ab adolescentia ad tam grandem ætatem, æquali servato **692** ad asceticam studio, nec ob senectutem lautioris cibi desiderio victus, nec ob corporis infirmitatem mutata habitus forma, nec ablutis aqua pedibus : nihilominus omnino incolumis perduravit. Illæsos quippe oculos atque integros habuit, ita ut recte videret : dentiumque ille ne unus quidem excidit, solummodo prope gingivas attriti erant ob grandem senis ætatem. Pedibus autem manibusque sanus omnino permansit, et sane omnibus, qui variis cibis, lotionibus, variisque vestibus uterentur, vegetior apparebat, atque omnino robustior. Quod autem ubique fama ejus pervagata fuerit, quod omnibus admirationi, iisque etiam qui nunquam hominem vidissent desiderio fuerit : id sane illius virtutis animæque Deo charæ argumentum est. Nequaquam enim scriptis suis, non gentili sapientia, non aliqua arte, sed sola erga Deum pietate celebris fuit Antonius. Quod sane donum esse Dei nemo eat inficias. Unde enim in Hispanias, in Gallias, Romam, in Africam, in monte latentis degentisque viri fama delata fuerit, nisi Deus suos ubique terrarum claros notosque redderet, qui id- C ipsum Antonio sub initium pollicitus est? Etsi enim illi occulte degunt, cupiuntque latere, attamen illos Dominus quasi lucernas omnibus exhibet : ut his auditis alii compertum habeant, sufficere præcepta Dei ad res præclare gerendas, et studio ad pietatis iter instituendum inflammentur.

94. Hæc itaque aliis legitote fratribus, ut ediscant cujusmodi debeat esse monachorum vita ac per-

VERSIO EVAGRII.

nium in Antonii muneribus amplectitur : et tanquam magna hæreditate ditatus, lætanter per vestimentum recordatur imaginem sanctitatis.

93. Hic Antonii vitæ terminus fuit, ista principia meritorum : quæ licet parciori, ut prædixi, sermone narraverim, tamen ex his potestis advertere qualiter homo Dei a pueritia ad senectam usque pervenerit : et quod omni semper dubitatione calcata, nec languori, nec longævæ quidquam ætati aliquando concesserit. Magis autem æqualitatem propositi tenens, nec vestimentum mutavit, nec pedes lavit, nec escam sectatus est molliorem : oculorum quoque aciem, et numerum dentium, licet paululum ob ætatem viderentur attriti, necnon et pedum incessum, totius etiam corporis firmitatem, ita contra jura naturæ meritorum gratia custodivit, ut lautorum corporum, quæ balneis atque deliciis confoventur, hilarior ejus caro videretur. Hoc etiam, fratres, quod per omnes provincias amor ejus famaque volitavit, quem nec librorum disseminatorum oratio luculenta, nec mundanæ sapientiæ, disputatio, nec nobilitas generis, nec opum infinita congestio commendavit, cui omnium ore est ascribendum, nisi Christo, cujus hoc donum est? Qui devotos ejus animos erga suam prævidens majestatem, hominem alio pene orbe celatum, et inter tantas positum solitudines, Africæ, Hispaniæ, Galliæ, Italiæ, Illyrico, ipsi etiam, quæ urbium caput est, Romæ, ut in exordio promiserat, demonstravit. Creatoris est ista benignitas, qui famulos suos, licet nolentes, nobilitare consuevit, ut virtus possibilis nec extra humanam esse naturam sanctorum doceatur exemplis, et ad beatæ vitæ imitationem ex fructu laboris optimus quisque appellatur.

94. Hunc itaque fratribus librum magnopere legere (22) curate : ut agnita fideli vita sublimium Chri-

(20) Post βλέπων legebatur τις in editis ; sed deest in multis manuscriptis. Regius secundus solus hæc in plurali βλέποντες αὐτά, et cætera similiter.

(21) Colbertinus secundus, Ἰσπανίας.

(22) Sic mss. Editi vero, *perlegere*. Infra, *Christianorum* deest in multis manuscriptis.

suasum habeant Dominum et Salvatorem nostrum Jesum Christum, eos qui sibi gloriam tribuerint gloria donaturum : eosque qui ad finem usque ipsi serviunt, non solum in regnum cœlorum deducturum, sed hic quoque tametsi lateant, secessumque properent, claros, celebresque, cum virtutis propriæ, tum alienæ utilitatis gratia effecturum. Quod si ex usu esse possit, ipsis ethnicis legitote : ut hoc saltem modo noscant Dominum nostrum Jesum Christum non modo Deum Deique Filium esse ; imo Christianos qui ipsum colunt, pieque in illum credunt, dæmones, quos Græci putant esse deos, non tantum deos non esse coarguere, sed etiam calcare atque pellere, quasi deceptores hominumque corruptores, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

A βίος εἶναι, καὶ πεισθῶσιν, ὅτι ὁ Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τοὺς δοκάζοντας αὐτὸς δοξάζει, καὶ τοὺς δουλεύοντας αὐτῷ μέχρι τέλους οὐ μόνον εἰς τὴν βασιλείαν ἄγει τῶν οὐρανῶν, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα κρυπτομένους, καὶ σπουδάζοντας ἀναχωρεῖν, φανεροὺς καὶ διαβοήτους διά τε τὴν ἀρετὴν αὐτῶν καὶ τὴν τῶν ἄλλων ὠφέλειαν κατὰ καιρὸν ποιεῖ. Ἐὰν δὲ χρεία γένηται, καὶ τοῖς ἐθνικοῖς ἀνάγνωτε· ἵνα κἂν οὕτως ἐπιγνῶσιν, ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς οὐ μόνον ἐστὶ Θεὸς καὶ τοῦ Θεοῦ Υἱός· ἀλλ' ὅτι καὶ οἱ τούτῳ γνησίως λατρεύοντες, καὶ πιστεύοντες εἰς αὐτὸν εὐσεβῶς, τοὺς δαίμονας, οὓς αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες νομίζουσιν εἶναι θεούς, τούτους οἱ Χριστιανοὶ ἐλέγχουσιν, οὐ μόνον μὴ εἶναι θεούς, ἀλλὰ καὶ πατοῦσι καὶ διώκουσιν, ὡς πλάνους καὶ φθορέας τῶν B ἀνθρώπων τυγχάνοντας, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

VERSIO EVAGRII.

stianorum et monachorum, sciant, quod Salvator noster Jesus Christus glorificantes se glorificat, et servientibus sibimet, non tantum regna cœlorum, sed etiam hic in ipsis montium secretis latere cupientibus, famæ tribuit nobilitatem : scilicet ut et ipsi fruantur laude meritorum, et cæteri eorum provocentur exemplis. Si autem necessarium fuerit, et gentibus legite, ut vel sic agnoscant quia Dominus noster Jesus Christus non solum est Deus, Dei Filius, sed etiam his qui eum sollicite colunt, et in eum fideliter credunt, hanc dedit potestatem, ut dæmones, quos illi deos esse arbitrantur, conculcent atque dejiciant, deceptores scilicet hominum, et totius corruptionis artifices (23).

EPILOGUS EVAGRII INTERPRETIS.

Itaque prudentes, qui legere voluerint hanc scripturam, obsecramus, ut dent veniam, si *Græci* sermonis vim exprimere non potuimus, transferentes eum in Latinam linguam, licet *contra nostrum* propositum hæc fecerimus. Sed non quasi invidentes nolebamus facere, sed sufficienter *scientes quantam* infirmitatem sustinet Græcus sermo translatus in Latinitatem, tamen maluimus Græcum sermonem hoc sustinere, quam fraudem pati eos lucri deifici, qui quomodocunque interpretatum Græcum sermonem retur ad imitandum ipsum vel ex parte, ut in omnibus clarificetur nomen ejus per magistrum, et hortatorem, et redemptorem, et Salvatorem nostrum Jesum Dominum cum Spiritu sancto, cui est claritas et perpetua potestas in sæcula sæculorum.

Placuit subjungere duo Socratis loca (*Hist. l.* IV, c. 23 et 25) quæ in omnibus editis habentur.

Ad justum Antonium quidam ejus temporis philosophus accedens : Quomodo, inquit, Pater, vitam agere potes, librorum solatio destitutus ? Meus, o philosophe, liber, inquit Antonius, est natura rerum : mihique licet quoties voluero, sermones Dei legere.

Hunc Didymum dicitur Antonius jam olim Valentis tempore allocutus, cum Arianorum causa ex eremo Alexandriam descendit : atque viri prudentiæ gnarus dixisse illi : Noli, Didyme, conturbet jactura corporalium oculorum : ejusmodi enim destitutus es oculis, quibus muscæ et culices videre

C Τῷ δικαίῳ Ἀντωνίῳ προσῆλθέ τις τῶν σοφῶν, καὶ Πῶς διαπεραιοῖς, εἶπεν, ὦ πάτερ, τὸν ἐκ τῶν βιβλίων παραμυθίας ἐστερημένος ; Τὰ ἐμὰ βιβλία, ἔφη ὁ Ἀντώνιος, ὦ φιλόσοφε, ἡ φύσις τῶν γεγονότων ἐστὶ καὶ πάρεστιν, ὅτι βούλομαι, τοὺς λόγους ἀναγινώσκειν τοὺς τοῦ Θεοῦ.

24) Τοῦτον λέγεται καὶ Ἀντώνιον ἤδη πρότερον κατὰ τὸν Οὐάλεντος χρόνον, ὅτε διὰ τοὺς Ἀρειανοὺς ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ ἐκ τῆς ἐρήμου κατῆλθεν, ἐντυχὼν τῷ Διδύμῳ, καὶ μαθόντα τὴν τοῦ ἀνδρὸς σύνεσιν, εἰπεῖν πρὸς αὐτόν· Μηδέν, ὦ Δίδυμε, ταραττέσθω σε ἡ τῶν αἰσθητῶν ὀφθαλμῶν ἀπόβολή· τοιοῦτοι γάρ σε

23 Descript. codex, 700 circiter annorum, hæc habet : *Igitur beatus Antonius sexto decimo Kalendas Februarii recessit a corpore, et vivet semper cum Deo regnante in secula seculorum. Amen.* Epilogus Evagrii habetur in solo Germ. 2.

24 Hæc refert Hieronymus ad Castrutium. — Mox lege εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. EDIT. PATROL.

λείπουσιν ὀφθαλμοί, οἷς καὶ μυῖαι καὶ κώνωπες βλέ- A possunt. Gaude potius quod illis fruaris oculis, ψαι ἰσχύουσι. Χαῖρε δὲ, ὅτι ἔχεις ὀφθαλμοὺς, οἷς καὶ quibus angeli vident, quibus Deum contemplere, ἄγγελοι βλέπουσι, δι' ὧν καὶ ὁ Θεὸς θεωρεῖται, καὶ ejusque lucem comprehendas. τὸ αὐτοῦ φῶς καταλαμβάνεται.

De patria, discipulis et montibus Antonii fuse et erudite disputat Bollandus in ejus *Vita*, 16 Maii.

MONITUM IN DUAS SEQUENTES EPISTOLAS AD ORSISIUM.

Antonii Vitæ *binas subjungimus epistolas Athanasii ad Orsisium, ex* Vita sancti Pachomii *depromptas : quarum primam dedit in monasterio Theodori abbatis, tempore postremi sui sub Constantio exsilii ab anno scilicet* 356 *ad* 361, *instante Paschatis solemnitate, postquam Artemii ducis opera, Ariani omnia Ægypti loca pervestigassent, Athanasii perquirendi causa. Secundum Alexandriæ conscripsit, data demum Ecclesiæ pace, et, ut ex ipsa liquet, haud diu post celebratam Pentecosten, anno circiter* 364 *vel* 365. *In ea Orsisium monachosque suo de Theodori abbatis morte consolatur. Estque sane illa Athanasio Magno dignissima, iisdemque verbis monachos in titulo compellat, quibus supra* Epistola ad monachos.

PRIMA S. ATHANASII EPISTOLA AD ORSISIUM,

Ex Appendice in Acta Sanctorum *ad decimam quartam Maii, p.* 49.

Καὶ ἡμέρας ὀλίγας ποιήσας ἐκεῖ, λέγει τῷ ἀββᾷ B Dies itaque paucos isthic (in monasterio Theo-Θεοδώρῳ · Ἐπειδὴ ἐγγύς ἐστι τὸ Πάσχα, κατάλαβε dori) commoratus Athanasius, dixit abbati Theo-τοὺς ἀδελφοὺς κατὰ τὸν τύπον ὃν ἔχετε, καὶ ἐγὼ, doro : Quoniam proximum Pascha est, fratres, ut ὡς ὁ Κύριος οἰκονομήσει με, ποιῶ. Καὶ ἀσπασάμενος mos est vobis, convoca ; et vero, quod Dominus αὐτὸν ἀπέλυσεν, γράψας ἐπιστολὴν δι' αὐτοῦ τῷ ἀββᾷ disponet, id faciam. Tum eo salutato, dimisit ipsum Ὡρσισίῳ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς, οὕτως ἔχουσαν τὴν διά- scripta per illum tum ad abbatem Orsisium fratres-νοιαν · que ipsius epistola, hac sententia :

Εἶδον τὸν συνεργόν σου καὶ Πατέρα τῶν ἀδελφῶν Vidi consortem tuum Patremque fratrum Theo-Θεόδωρον, καὶ ἐν αὐτῷ τὸν Κυριον τοῦ Πατρὸς ἡμῶν dorum; atque in ipso Dominum Patris nostri Pa-Παχουμίου · καὶ ορῶν ἠγαλλιασάμην τῆς Ἐκκλησίας chomii. Et Ecclesiæ filios intuitus, summopere τὰ τέκνα, καὶ ηὔφραναν ἡμᾶς τῇ παρουσίᾳ · Ὁ δὲ gravisus sum, lætatusque illorum aspectu : quorum Κύριος μισθαποδότης αὐτῶν ἐστι. Μέλλων δὲ ἀπο- sane Dominus remunerator est. Cumque ad vos δημῆσαι Θεόδωρος πρὸς ὑμᾶς, ἔλεγέ μοι τοῦτο · profecturus esset Theodorus, aiebat mihi : *Memento* Μνήσθητί μου · κἀγὼ αὐτῷ ἔλεγον · Ἐὰν ἐπιλάθω- *mei :* cui ego *: Si oblitus fuero tui, Jerusalem, obli-*μαί σου, Ἱερουσαλὴμ, ἐπιλησθείη ἡ δεξιά μου · *vioni detur dextera mea : adhæreat lingua mea fau-*κολληθείη ἡ γλῶσσά μου τῷ λάρυγγί μου, ἐὰν C *cibus meis, si non meminero tui* [25].
μή σου μνησθῶ.

694 SECONDA EPISTOLA AD ORSISIUM

In Actis Sanctorum, *ex appendice tom. III mensis Maii, p.* 50, *in* Vita sancti Pachomii.

Ἀκούσας δὲ ὁ ἁγιώτατος ἀρχιεπίσκοπος Ἀθανά- Audita sanctissimus archiepiscopus Athanasius σιος περὶ τοῦ Πατρὸς ἡμῶν Θεοδώρου, ἐλυπήθη, καὶ S. Patris nostri Theodori morte, mœstus, hanc ἔπεμψε ταύτην τὴν ἐπιστολὴν τῷ ἀββᾷ Ὡρσισίῳ abbati Orsisio et fratribus epistolam scripsit, qua καὶ τοῖς ἀδελφοῖς, παραμυθούμενος αὐτοὺς ἐπὶ τῇ acceptum de dormitione ejus dolorem levaret : κοιμήσει αὐτοῦ οὕτως ·

Ἀθανάσιος ἀββᾷ Ὡρσισίῳ, Πατρὶ μοναχῶν, καὶ *Athanasius abbati Orsisio. monachorum Patri, om-*πασι τοῖς σὺν αὐτῷ τοῖς τὸν μονήρη βίον *nibusque cum illo monasticam vitam agentibus,* ἀσκοῦσιν, καὶ ἐν πίστει Θεοῦ ἱδρυμένοις, ἀγα- *et in fide Dei firmatis, dilectis et optatissimis,* πητοῖς καὶ ποθεινοτάτοις ἀδελφοῖς, ἐν Κυρίῳ *fratribus, in Domino salutem.* χαίρειν.

Ἤκουσα περὶ τῆς κοιμήσεως τοῦ μακαρίου Θεο- Dormitionem beati Theodori edidici, nec sine δώρου, καὶ πάνυ μετὰ πολλῆς φροντίδος ἤνεγκα τὴν magna sollicitudine ejusmodi nuntium accepi, gna-ἀκοὴν, εἰδὼς αὐτοῦ τὸ πρὸς ὑμᾶς χρήσιμον. Εἰ μὲν D rus quantæ ipse vobis utilitatis esset. Et sane si οὖν μὴ ἦν Θεόδωρος, πολλοῖς ἂν ὑμῖν μετὰ δακρυων Theodorus non esset ipse, quæ mortem subsequun-ἐχρησάμην λόγοις, λογιζόμενος τὰ μετὰ θάνατον · tur animo volvens, multi collacrymans vos sermo-ἐπειδὴ δὲ Θεόδωρός ἐστιν, ὃν ὑμεῖς τε καὶ ἡμεῖς nibus alloquerer. At quando Theodorus est, qui vobis ἐγνώκαμεν, τί δεῖ γράφοντά με λέγειν, ἢ · Μακάριος pariter nobisque notus erat, quid me aliud par est Θεόδωρος · ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν ; scribere, quam : *Beatus* Theodorus, *qui non abiit in*

[25] Psal. CXXXVI. 5, 6.

consilio impiorum [26] ? Quod si beatus est qui timet Dominum, nunc certe fidenter beatum illum dicimus, cum absque ulla dubitatione sciamus, appulsum illum quasi ad portum, jam curis omnibus vacua frui vita. Utinam cuique nostrum idipsum contigisset ? utinam quisquis currit, tam feliciter advenire possit ! utinam quisquis navigat, navem possit suam ad tranquillum eumdem portum apellere, ut quiescens cum Patribus dicat : *Hic habitabo, quoniam elegi eam* [27] ! Quamobrem, dilecti optatissimique fratres, ne flete Theodorum : non mortuus quippe est, sed dormit. Ne quis illius memor lacrymetur, sed ejus imitetur vitam. Nequaquam lugendum hominem qui ad locum luctus omnis expertem profectus est. Hæc vobis una scripsi, sed tibi potissimum, dilecte et optatissime Orsisi, ut cum jam ille dormiat, universam tu curam suscipias, illiusque vicem apud fratres suppleas, Enimvero dum superesset ipse, ambo quasi unus eratis: alteroque proficiscente aliquo, amborum tamen officium implebatur : duobus item præsentibus, quasi unus fuissetis, dilectis utilia loquebamini. Hac age ratione, atque ita te gerens rescribe, nobisque significa, quæ tuam fratrumque spectant incolumitatem. Omnes autem una, rogo, precamini, ut pacem magis magisque Dominus Ecclesiis largiatur. Licuit enim etiam nuper nobis Pascha Pentecostenque cum lætitia celebrare : ac summopere de Domini beneficiis gaudemus. Hæc scripsimus vobis. Salutate omnes qui timent Dominum. Vos, qui mecum sunt salutant. Valere vos in Domino exopto, dilecti et optatissimi fratres.

Ἀλλ' εἰ μακάριός ἐστιν ὁ φοβούμενος τὸν Κύ
νῦν γὰρ μακαρίζειν τεθαῤῥήκαμεν, ἔχοντες ἀσ
τὸν λόγον, ὅτι, καταντήσας ὥσπερ εἰς λιμένα,
ριμνον βίον ἔχει. Εἴθε καὶ ἐφ' ἑκάστου ἡμῶν
ἔφθανεν ! εἴθε τρέχων ἕκαστος οὕτως καταντή
εἴθε πλέων ἕκαστος προσορμήσειε (24*) τὸ ἴδιον σ
πρὸς τὸν ἀχείμαστον ἐκεῖ λιμένα, ἵνα μετὰ τῶν
τέρων ἀναπαυόμενος λέγῃ · Ὧδε κατοικήσω
ᾑρέθην αὐτήν ! Οὐκοῦν, ἀγαπητοὶ καὶ ποθεινοὶ
ἀδελφοί, μὴ κλαίετε Θεόδωρον · οὐ γὰρ ἀπέ
ἀλλὰ καθεύδει. Μὴ δασκρυέτω τις μνημονεύων
ἀλλὰ ζηλούτω τὸν βίον αὐτοῦ. Οὐ δεῖ γὰρ ἐ
ἀπελθόντι εἰς τὸν ἄλυπον τόπον λυπεῖσθαι.
δὲ κοινῇ ὑμῖν γράφω · ἐξαιρέτως δὲ σοὶ, ὦ ἀγ
καὶ ποθεινότατε Ὀρσίσιε, ἵνα, κοιμηθέντος ἐκ
σὺ τὴν ὅλην φροντίδα ἀναδέξῃ · καὶ γενοῦ ἀντ'
τοῖς ἀδελφοῖς. Καὶ γὰρ παριόντος ἐκείνου, ἀμφ
ὡς εἷς ἐτυγχάνετε · καὶ ἑνὸς ἀποδημοῦντος,
ρούτο ἡ τῶν δύο χρεία, καὶ τῶν δύο παρόντων
ἐγίνεσθε, τοῖς ἀγαπητοῖς τὰ πρὸς ὠφέλειαν ὁμ
τες. Οὕτως οὖν πράττε, οὕτω ποιῶν γράφε καὶ σ
ἡμῖν περὶ τῆς σαυτοῦ καὶ τῆς ἀδελφότητος
ρίας. Καὶ εὔχεσθε (24**), παρακαλῶ, κοινῇ πάν
ἐπὶ πλέον εἰρήνην βραβεύσῃ ταῖς Ἐκκλησίαις
ριος. Καὶ γὰρ καὶ νῦν μετ' εὐθυμίας ἑορτάσα
τε Πάσχα καὶ τὴν Πεντηκοστὴν, καὶ εὐφρα
ἐπὶ ταῖς τοῦ Κυρίου εὐεργεσίαις. Ἐγράψαμε
Προσαγορεύετε πάντας τοὺς φοβουμένους τὸν Κ
Προσαγορεύουσιν ὑμᾶς οἱ σὺν ἐμοί. Ἐρρῶσθα
ἐν Κυρίῳ εὔχομαι, ἀγαπητοὶ καὶ ποθεινότατοι ἀδε

NARRATIO ATHANASII AD AMMONIUM EPISCOPUM ET ALIOS

DE FUGA SUA SUB JULIANO AUGUSTO,

Excerpta ex appendice ad Acta Sanctorum *tomo III mensis Maii, p.* 71 : *digna sane quæ hic apponatur* (

Ceterum quia beatus papa Athanasius, me, omnium minimo, aliisque Ecclesiæ Alexandrinæ clericis præsensibus, beatæ memoriæ viro Ammonio, qui fuit episcopus Eicarchiæ, et Hermoni Bumastiorum, in Magna Ecclesia de Theodoro aliquid enarravit, quod tuam existimo sanctitatem tum præsentem audivisse : operæ pretium duxi, ut, ad renovandam tuæ pietati eorum memoriam, ea conscribam quæ locutus est. Cum memorati episcopi beatum mirarentur Antonium, nam sæpe cum eo agebat Antonius, ille papa Athanasius sic allocutus est :

Vidi etiam nonnullos hisce magnæ Dei hominis, Theodori Tabennesiotarum [28] monachorum præfecti. Patremque monachorum certa Antonium, ut nomen alias Pammo, qui haud ita pridem [29] obiit, cum enim me ille tempore [30] [illa]rum [31] [ex]pectaret, appetentemque me ab [illo] [ins]tituendum [32] [ut] [ge]rmani sanctarum [ani]marum [mo]nitoris [vo]cem [au]derem ad me Antonium

Ἐπειδὴ δὲ ἐφάνη ὁ μακάριος πάπας Ἀθανά
παιούσης τῆς ἐμῆς ἀσχημοσύνης, καὶ ἄλλων κλη
τῆς Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίας, ἐν τῇ μεγάλῃ Ἐκ
σίᾳ, τῷ μακαρίῳ τῇ μνήμῃ Ἀμμωνίῳ ἐπι
γομένῳ τῆς Εἰκαρχίας [28], καὶ Ἑρμωνι τ
Βουμαστικῶν, εἴτι περὶ Θεοδώρου · νομίζω
τὴν σὴν ἁγιότητα παρεῖναι τότε ἀκούσαν
καλὸν ἐκθέσθαι τῇ σῇ εὐλαβείᾳ
γράφω. Τῶν μακαριωτάτων ἐπισκόπων θαυ
των τὸν μακάριον Ἀντώνιον πολλάκις γὰρ
Ἀντώνιος συνῆγεν ἐν, ὁ πάπας Ἀθανάσιος
κότως ἔφη ·

Εἶδον καὶ ἐγὼ τῶν κατὰ τὸν ἀνδρεῖον
θεοῦ μεγάλου, Θεοδώρου τοῦ ἡγουμένου
Ταβεννησιωτῶν μονῆς, καὶ τοῦ πατρὸς
Ἀντώνιος
Πέτρα ἐστὶ Ναζιανζοῦ πόλεως, ἐ
καὶ ἀγαπᾷ Θεὸν ἀπὸ καθαρᾶς καρδίας καὶ
καὶ τοσοῦτον ἐπιμελείας ἐποιήσατο περὶ
καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ τὸν Γερμανὸν, ὥστε
τὸν Ἀντώνιον πολλάκις ἐν τῷ ὄρει ἐλθεῖν

[26] Psal. [illegible] [27] Psal. cxxxi. 14

[28] Vulg. [illegible] et supra, 5 jan. 4 Ener.

[29] Paulo ante annum 365

[30] Circiter an. 338 supra, 5 jan. 4.

[31] Lacunam videtur [illegible]

μενος κρυβῆναι παρὰ Θεοδώρῳ, ἐπέβην τῷ ἐκείνου πλοίῳ πάντοθεν κεκαλυμμένῳ, προπέμποντος ἡμᾶς καὶ ἀββᾶ Πάμμωνος. Καὶ τοῦ ἀνέμου ἀνεπιτηδείου γενομένου, ἐγὼ μὲν ἀγωνιῶν τῇ καρδίᾳ προσηυχόμην· οἱ δὲ μετὰ Θεοδώρου μονάζοντες, ἐξελθόντες παρεῖλκον τὸ πλοῖον. Καὶ ἀββᾶ Πάμμων ἀγωνιῶντά με παραμυθούμενος ἔλεγεν (28)· Πίστευσόν μοι λέγοντι, οὐχ οὕτως ἔχω πεποιθυῖαν τὴν καρδίαν μου ἐν καιρῷ εἰρήνης, ὡς ἐν τοῖς τοῦ διωγμοῦ καιροῖς. Τεθάρρηκα γὰρ, ὅτι ὑπὲρ Χριστοῦ πάσχων, καὶ τῷ ἐλέει αὐτοῦ δυναμούμενος, κἂν ἀναιρεθῶ, ἔτι μᾶλλον εὑρίσκω παρ' αὐτῷ ἔλεος. Καὶ ἔτι μου λέγοντος ταῦτα, Θεόδωρος ἐνατενίσας ἀββᾷ Πάμμωνι ἐμειδίασε· καὶ σχεδὸν γελάσαντος ἀββᾶ Πάμμωνος, ἐγὼ μὲν πρὸς αὐτοὺς ἔφην· Διατί ἐγελάσατε, ταῦτά μου λέγοντος; ἆρα δειλίας μου κατέγνωτε; Θεόδωρος δὲ πρὸς ἀββᾶ Πάμμωνα ἔφη· Εἰπὲ αὐτῷ διὰ τί ἐμειδιάσαμεν. Καὶ ἀββᾶ Πάμμωνος εἰπόντος, Σὺ εἰπεῖν ὀφείλεις, Θεόδωρος ἔφη· Ταύτῃ τῇ ὥρᾳ ἀνῃρέθη Ἰουλιανὸς ἐν Περσίδι· προειρήκει γὰρ περὶ αὐτοῦ ὁ Θεὸς οὕτως· Ὁ δὲ κατοιόμενος, καταφρονητής, ἀνὴρ ἀλαζὼν οὐδὲν οὐ μὴ περανεῖ. Ἀναστήσεται δὲ βασιλεὺς Χριστιανὸς, ὅστις λαμπρὸς μὲν, ὀλιγόβιος δὲ ἔσται. Διὸ οὐκ ὀφείλεις ἐπὶ τὴν Θηβαΐδα σκυλλόμενος ἀπελθεῖν, ἀλλ' εἰς τὸν κομιτάτον λεληθότως γενέσθαι· συντεύξῃ γὰρ αὐτῷ καθ' ὁδὸν, καὶ γνησίως ὑποδεχθεὶς παρ' αὐτοῦ, ἐπανήξεις εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Καὶ οὕτως ἐκεῖνος τάχιον ὑπό τοῦ Θεοῦ προληφθήσεται. Καὶ γέγονεν οὕτως. Ὅθεν πιστεύω πολλοὺς εὐαρεστοῦντας τῷ Θεῷ ἐν τοῖς μονάζουσιν μάλιστα κρύπτεσθαι. κἀκεῖνοι γὰρ λανθάνοντες ἦσαν, ὥσπερ καὶ ὁ μακάριος Ἀμοῦν, καὶ ὁ ἅγιος Θεόδωρος ἐν τῷ ὄρει τῆς Νιτρίας, καὶ ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ ὁ εὐγηρότατος Πάμμων.

venerunt. Tum ego, sumpto consilio ut apud Theodorum laterem, ejus naviculam undique coopertam conscendi, abbate Pammone nos honoris causa comitante. Vento autem minus prospero flante, equidem corde anxius precabar; qui vero cum Theodoro erant monachi, egressi, naviculam trahebant. Cumque abbas Pammo, mœrentem me consolaretur, respondi : Crede affirmanti mihi, non tanta tempore pacis cordi meo fiducia inest, quanta tempore persecutionis. Confido quippe, me pro Christo patientem, atque ejus misericordia roboratum, etiamsi occidar, multo majorem misericordiam ab eo consecuturum. Hæc verba necdum compleveram, cum Theodorus abbatem Pammonem intuitus, subrisit : et cum pene arrideret abbas Pammo, Quid, inquam, me ista loquentem ridetis : an ne timiditatis arguitis? Tum ad Pammonem Theodorus : Dic illi, ait, quæ sit nobis causa ridendi. Reponente Pammone abbate : Tuum illud est, ait Theodorus : Hæc ipsa hora in Perside Julianus occisus est, ut de illo prædixerat Deus : *Arrogans vir, contemptor et superbus nihil perficiet*[28]. Surget autem Christianus imperator, qui præclarus quidem, sed brevioris vitæ futurus est. Quare ne in Thebaidem ascendas, nec defatigere : sed in comitatum clam te confer, quem in itinere offendes, atque ab illo perhumaniter exceptus, in Ecclesiam remigrabis. Atque ille citius a Deo ex hac auferetur vita. Quod ita contigit. Quamobrem arbitror quamplurimos in monachorum maxime cœtibus latuisse Deo acceptissimos homines, cujusmodi fuit beatus Amun, et sanctus Theodorus in monte Nitriæ, et servus Dei felicisque senectutis Pammo.

[28] Habacuc, II, 5.

IN LIBRUM ATHANASII SEQUENTEM ADMONITIO.

I. *Quam varie in manuscriptis nuncupatum fuerit hoc opusculum, in nota inferius posita cernere est. Parisiensis autem editio, et codices nonnulli, post verba,* καὶ κατὰ Ἀρειανῶν, *hæc adjiciunt,* καὶ Ἀπολιναρίου, *sed perperam, ut ex optimis codicibus perspicuum est, et ut jam pridem advertere viri eruditione celeberrimi. Nihil quippe adversus Appollinarium hic agitur, sed Anomœos et Pneumatomachos oppugnat Athanasius: quare ex editione nostra id expungere visum est.*

II. *Hunc porro librum Athanasio abjudicant viri nostro ævo doctissimi, aiuntque nusquam Athanasium tres hypostases memorasse, quarum tamen hoc in libro mentio habetur, num.* 10. *Imo putant iidem Appollinario hæresiarchæ hoc opus esse ascribendum, legendumque in titulo,* Τοῦ Ἀπολιναρίου, *non,* Κατὰ Ἀπολιναρίου, *ut in prius editis legitur, quam sententiam his asserrere nituntur argumentis* : 1° *Quod caro Christi hic passim pro ejus humanitate usurpetur, ita ut humana mens sic excludi videatur, quam inesse Christo negabat Apollinarius;* 2° *Quod vox* σαρκοφόρος *Apollinaristis familiarissima, hoc in opere usu veniat.*

III. *Quam levia, quam nulla hæc sint, facile commonstratur. Primo enim hypostases quod spectat, haud semel illæ apud Athanasium comparent. Sic p.* 86 *de quatuor animalibus ait* : Τὰς τρεῖς ὑποστάσεις τελείας δεικνύντα ἐστίν. Tres hypostases perfectas denotant. *In* Expositione *autem fidei, non esse ait in Deo tres hypostases inter se divisas,* διαμεμερισμένας, *et in tomo Alexandrinæ synodi, hæc loquendi ratio* τρεῖς ὑποσ-

(28) Lege, παραμυθουμένου, ἔλεγον. Hic deficit textus Græcus.

τάσεις, *sana et orthodoxa declaratur. Quare ex memoratis hoc in opere hypostasibus, ne minima qu* νοθείας *suspicio.*

IV. *Minore adhuc negotio solvetur quod afferunt ad hunc librum Apollinario ascribendum, nempe ca Christi sæpissime pro humanitate ejus hic usurpari. Quid enim frequentius ejusmodi synecdoche, tum in pturis, tum apud Patres, et ipsum quoque Athanasium? Nequaquam opus est ut in exemplis appone immoremur, in re sane apertissima. Quod ad vocem* σαρκοφόρος *attinet, fatemur ea usos fuisse Apollinari ut testatur Gregorius Nazianzenus, orat.* 54, *p.* 748, *nec inde tamen conficitur eam vel suspectam vel pro tam fuisse : illa quippe sunt usi SS. Patres : Ignatius* Epit. ad Smyrnæos, *c.* 5; *ubi ait blasphemare Dominum non fatentur* σαρκοφόρον· *Clemens Alex.* Strom. v, *p.* 562, σαρκοφόρος γενόμενος ὁ Λόγος, *et* Pa gog. III, *p.* 215, σαρκοφορῆσαι τὸν Λόγον. *Hesychius item, vel si quis alius,* De fine mundi, *de Christo loq* σαρκοφόρον *nuncupat, ut et Constantinus M. in* Orat. Ad sacrum cœtum, *ex Sibylla.* **696** *Imo ipse A nasius licet voce* σαρκοφόρος *alias non sit usus, frequentissime tamen ait Christum* σάρκα φορέσαι, *quod ferme sonat, idem prorsus significat : sic supra in* Vita Antonii, *num.* 5, *et alibi sæpissime. His adde, stum dici in hoc opusculo, num.* 8, hominem τέλειον, *id est* perfectum, *quod ab Apollinarii sententia q tum abhorreat, nemo nescit. Item num.* 11 *dicitur Christum in omnibus nobis similem fuisse excepto pec et alibi duas in Christo esse voluntates, divinam scilicet et humanam, quæ admodum repugnant Apollina rum hæresi.*

V. *Præterea Athanasii esse comprobatur hic liber Theodoreti et Gelasii testimoniis, qui haud semel hinc excerpta nomine citant Athanasii, ut suis locis adnotamus. Et licet in tanta locorum Scripturæ, qu hic congeritur, silva, vix Athanasii stylus internosci queat, attamen si quis hunc librum conferat cum E* 1 *et* 3 ad Serapionem, *tantam inter hos tractatus deprehendet affinitatem, ut eamdem utrobique Atha manum nullo negotio agnoscat.*

VI. *Porro licet Anomæos potissimum hic adoriatur invictus Verbi defensor, occasione tamen multa pe ctata fidei dogmata : nimirum de Spiritus sancti deitate, de ejus cum Patre et Filio æqualitate de proces ejusdem ex Patre et Filio, cum ait,* Filium in Patre fontem esse Spiritus sancti ; *de Incarnatione, sione et Resurrectione ; de veritate corporis Christi in Eucharistia, cum affirmat nos carnem mini sumere, quæ ex Spiritu vivificante concepta est; et alia permulta, quæ lectoris diligentiæ observ relinquimus.*

VII. *Cæterum Anomæorum temporibus editum hoc opusculum fuisse arbitramur. De anno nihil certi commode tamen post annum* 365 *reponi posse credimus, quo grassabatur hæresis illa.*

—

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΘΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝΣΑΡΚΟΥ ΕΠΙΦΑΝΕΙΑΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΛΟΓΟΥ, ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΑΡΕΙΑΝΩΝ (29).

—

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ,

DE INCARNATIONE DEI VERBI, ET CONTRA ARIANOS.

—

1. Qui vafre et perverse divinas interpretantur Scripturas, verba quæ de Filii Dei inopia secundum

1. Οἱ κακοτέχνως τὰς θείας Γραφὰς βουλόμενοι τὰ ἀνθρώπινα (30) ῥήματα τῆς πτωχείας τοῦ

(29) Scripta post annum 364. Ita legitur titulus in Basil., Felck. 3 et 5, et edit. Commel. Edit. vero Paris. post Ἀρειανῶν addit, καὶ Ἀπολλιναρίου. Theodoretus, dial. 3 vocat τόμον πρὸς Ἀρειανούς. Felckm. 2, Ἕτερος τοῦ αὐτοῦ κατὰ Ἀρειανῶν καὶ ὅσοι ἔπονεα τὰ Ἀρείου. Anglican., Περὶ τῆς μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ Λόγου ἐνανθρωπήσεως, κατὰ Ἀρείου καὶ Ἀπολλιναρίου. Gobler. et Felckm. 1. Περὶ τῆς τοῦ μονογενοῦς Λόγου ἐνανθρωπήσεως καὶ Ἀπολλιναρίου. Seguerian., Τοῦ αὐτοῦ περὶ τῆς μονογε

(30) Sic omnes mss., præter Felck. 3, qui c editis habet. ἀντικείμενα. Infra iidem omnes, σκ σαι. Felckm. 3, et editi, συστῆναι. Mox in omni excepto Felck. 3 et editis, τοῦ deest ante Χρισ νισμοῦ.

τοῦ Θεοῦ παράγειν βούλονται πρὸς τὸ συστῆσαι A τὴν ἑαυτῶν βλασφημίαν. Πᾶσα δὲ ἀκρίβεια τοῦ Κριτιανισμοῦ ἐν τοῖς εὐτελέσι ῥήμασι καὶ πράγμασιν εὑρίσκεται. Εἰ οὖν ἠδύναντο ἀκούειν τοῦ μακαρίου Παύλου γραφοντος πρὸς Κορινθίους · Γινώσκετε γὰρ τὴν χάριν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι δι' ἡμᾶς ἐπέωχευσε πλούσιος ὤν, ἵνα ἡμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσωμεν · οὐκ ἄν ποτε ἀνόμοιον τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν ἐτόλμησαν εἰπεῖν · εἴπερ ἔγνωσαν, τίς ὁ τρόπος τῆς πτωχείας αὐτοῦ, καὶ τίς ἡ δύναμις τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ. Ὅθεν καὶ ἄλλαχοῦ λέγει ὁ αὐτὸς Παῦλος · Ἵνα ἐξισχύσητε καταλαβεῖν (31) σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις, τί τὸ πλάτος, καὶ μῆκος, καὶ βάθος, καὶ ὕψος, γνῶναί τε τὴν ὑπερβάλλουσαν ἀγάπην τῆς γνώσεως τοῦ Χριστοῦ, ἵνα πληρωθῆτε εἰς πᾶν τὸ πλήρωμα τοῦ Θεοῦ. Διατοῦτο ἐγγράφως ἐν τῇ πτωχείᾳ αὐτοῦ καὶ τοῖς παθήμασι παῤῥησιάζεται λέγων · Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, κἀγὼ τῷ κόσμῳ · καὶ πάλιν (32) · Οὐδὲν ἔκρινα εἰδέναι ἐν ὑμῖν, εἰ μὴ Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ τοῦτον ἐσταυρωμένον · καὶ. Εἰ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν. Καὶ νῦν οὗτοι, εἰ ἔγνωσαν τὰς θείας Γραφὰς, οὐκ ἂν τὸν Κτίστην τῶν ἁπάντων κτίσμα ἢ δημιούργημα βλασφημῆσαι ἐτόλμησαν. Παράγουσι γὰρ ἡμῖν, λέγοντες . Πῶς δύναται (33) ὅμοιος. ἢ ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας εἶναι, ὁπότε γέγραπται · Ὥσπερ ὁ Πατὴρ ἔχει ζωὴν ἐν ἑαυτῷ, οὕτως ἔδωκε καὶ τῷ Υἱῷ ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ ; ὑπεροχὴ (34) ἐστι, φησὶ, τοῦ διδόντος παρὰ τὸν λαμβάνοντα · καὶ, Τί με λέγεις ἀγαθόν ; φησίν · οὐδεὶς ἀγαθὸς, εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός · καὶ πάλιν · Θεέ μου, Θεέ μου, ἱνατί με ἐγκατέλιπες ; καὶ αὖθις · Περὶ τῆς ἡμέρας τῆς ἐσχάτης οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ ὁ Υἱὸς, εἰ μὴ ὁ Πατήρ · καὶ πάλιν · Ὃν ὁ Πατὴρ ἤγιασε, καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον · καὶ πάλιν · Ὃν ὁ Πατὴρ ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν. Πῶς οὖν, φασὶν (35), ὅμοιος εἶναι δύναται ἢ ὁμοούσιος ὁ ἐγειρόμενος ἐκ νεκρῶν τῷ ἐγείραντι αὐτὸν ;

humanitatem dicta sunt, ad blasphemiam suam asserendam detorquere satagunt. Tota autem et accurata Christianismi ratio in humilibus dictis et actibus invenitur. Si igitur potuissent beatum Paulum audire ad Corinthios scribentem : *Scitis enim gratiam Domini nostri Jesu Christi, quoniam propter nos egenus factus est, cum esset dives, ut illius inopia nos divites essemus* [29], nunquam dissimilem Patri Filium dicere ausi fuissent : si tamen agnovissent, quisnam modus inopiæ ejus, et quænam virtus crucis ejus. Unde et alibi idem Paulus dicit: *Ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo et longitudo, et profundum, et sublimitas, scire etiam supereminentem dilectionem scientiæ Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei* [30]. B Quare in ejus inopia ejusque passionibus fidenter agit, hæc aiens : *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo* [31] ; et rursum : *Non enim judicavi me scire aliquid inter vos, nisi Jesum Christum, et hunc crucifixum* [32] ; et : *Si cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent* [33]. Et nunc isti, si sacras intellexissent Scripturas, nunquam eo blasphemiarum erupissent, ut dicerent Creatorem omnium, creaturam esse aut opificium. Vafre enim Scripturam detorquent dum dicunt : Qui potest Filius Patri similis aut ex substantia ejus esse, cum scriptum sit : *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit* **699** *et Filio habere vitam in semetipso* [34] ? eo excellentia denotatur, aiunt, dantis præ accipiente ; et : *Quid me dicis* C *bonum ?* inquit ; *nemo bonus, nisi unus Deus* [35] ; et rursum : *Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me* [36] ? et iterum : *De die extrema nemo scit, neque Filius, nisi Pater* [37] ; et rursum : *Quem Pater sanctificavit, et misit in mundum* [38] ; ac rursum : *Quem Pater suscitavit a mortuis* [39]. Qui fieri potest, aiunt, ut qui a mortuis suscitatur, suscitanti se sit similis aut consubstantialis ?

2. Ταῦτα δὲ ἀπὸ πολλῶν ὀλίγα παρεθέμεθρ, ὅπως, τούτων λυθέντων, καὶ τὰ λοιπὰ εὐχερῶς νοηθῇ (36) · Ὀφείλομεν οὖν ἡμεῖς κατὰ τὸ δυνατὸν τὴν δύναμιν

2. Hæc pauca ex multis in medium attulimus, ut iis solutis, cætera quoque facile intelligantur. Nostri igitur muneris est, ut pro virili, verborum ejusmodi

[29] II Cor. VIII, 9. [30] Ephes. III, 18, 19. [31] Galat. VI, 14. [32] I Cor. II, 2. [33] ibid. 8. [34] Joan. V, 26. [35] Marc. X, 18. [36] Matth. XXVII, 47. [37] Marc. XIII, 32. [38] Joan. X, 36. [39] Gal. I, 1.

μονογενοῦς Λόγου ἐνανθρωπήσεως, κατὰ Ἀρείου καὶ Ἀπολλιναρίου. Gelasius lib. *De duabus naturis*, vocat, De Incarnatione, Περὶ σαρκώσεως. Sexta synodus, Περὶ Τριάδος καὶ σαρκώσεως, pluries : loca inferius notantur. In eadem, act. 10, Euphemius Antiochenus, Λόγος περὶ σαρκώσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου · act. 18, Constantinus imp., Λόγος περὶ Τριάδος καὶ σαρκώσεως, Damascenus, *De trisagio*, bis vocat Λόγον περὶ σαρκώσεως καὶ Τριάδος. Synodus Lateranensis tom. VI Concil., p. 286, sic vocat, Περὶ Τριάδος καὶ σαρκώσεως λόγος κατὰ Ἀπολλιναρίου. Post titulum Felckm. 5 habet Λόγος ε', Seguer. vero ad marginem habet ε, quo indicatur solum hoc opusculum ordine quintum haberi in his mss., ut et in aliis ferme omnibus, quæ, vel quorum catalogum, dispicere licuit. Vide quæ de ejusmodi titulis diximus in Admonitione.

D (31) Seguer. Gobler. Felckm. 1, καταλαβέσθαι. Infra Felckm. 2, τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ.

(32) Sic Seguer. Anglic Gobler. et Felckmann. 1. In editis et aliis πάλιν deest. Νῦν sequens deest in Felckmanni 5.

(33) Seguer., πῶς δύνατον.

(34) Seguer. et Anglic., ὑπεροχῆς. Ibid., post ἐστι, in editis legitur φησί, sed hæc vox deest in Seg. Gobler. et Felc. 1. Mox Seguer. Gobler. et Felc. 1. Μή μέ λέγε, φησὶν, ἀγαθόν.

(35) Φασὶν deest in Gobler. et Felc. 1.

(36) Seguer. Gobler. et Felc. 1, νοηθείη. Infra hæc, ὅταν οὖν λέγει, et sequentia permulta, citantur a Theodoreto, in dial. 3 Ἀπαθεῖ, p. 161. Ibid. Theod. Seguer. Anglic., λέγῃ. Gobler. et Felc. 1, λέγει ὁ Ἀπόστολος. Mox Goblerian. et Felc. 1, Ἰωάννης πάλιν φησὶν, ὅτι.

vim explicemus, Sane cum beatus Paulus dicat : *Pater suscitavit Filium suum a mortuis,* narrat nobis Joannes, dixisse Jesum : *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud. Dicebat autem,* inquit, *de templo corporis sui* [40]. Palam igitur cuivis est attendere volenti, quando corpus excitatur, tum Filium dici excitari a mortuis : quæ enim corporis sunt de ejus persona dicuntur. Sic igitur cum ait : Vitam dedit Filio Pater, vitam carni datam intelligendum est : si enim ipse est vita, quomodo vita vitam accipit ? Et si hæc ipse pollicetur : *Oves meæ vocem meam audiunt : et ego cognosco eas, et sequuntur me : et ego vitam æternam do eis : et non peribunt in æternum* [41] : si item ipse est sapientia Dei, et si ipse omnem fecit ætatem, quare dicitur : *Jesus autem proficiebat sapientia et ætate* [42] ? Et si Pater per proprium Verbum et Filium omnia fecit, planum utique est, quia resurrectionem carnis ejus per ipsum effecerit. Per ipsum igitur ipsum suscitat : et per ipsum ipsi dat vitam. Suscitatur quidem secundum carnem ut homo, et vitam accipit ut homo, qui habitu inventus est ut homo. Ipse autem est, qui, utpote Deus, proprium templum excitat, et propriæ carni dat vitam. Cum igitur iterum dicat : *Quem Pater sanctificavit, et misit in mundum* [43], alibi quoque ait : *Pro eis ego sanctifico meipsum, ut sint et ipsi sanctificati in veritate* [44]. Et cum dicit : *Deus meus, Deus meus, quare me dereliquisti* [45] ? ex nostra persona ista loquitur, quia *formam servi accipiens et in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo, humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis* [46], etc. Et ut ait Isaias [47] : *Languores nostros ipse tollit, et pro nobis cruciatur.* Non pro seipso itaque doloribus affĭcitur, sed pro nobis : nec ipse a Deo derelictus est, sed nos : et propter nos derelictos ille venit in mundum. Et cum dicit : *Propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen, quod est super omne nomen* [48], de templo loquitur, quod est corpus ejus.

τοὺς ἐγκαταλειφθέντας παρεγένετο εἰς τὸν κόσμον. καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα (44), τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, περὶ τοῦ ναοῦ λέγει, ὅ ἐστι τὸ σῶμα αὐτοῦ.

A αὐτοῦ ἐξηγήσασθαι. Ὅταν οὖν λέγει ὁ μακάριος Παῦλος, Ὁ Πατὴρ ἤγειρε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐκ νεκρῶν, Ἰωάννης ἡμῖν διηγεῖται, ὅτι ἔλεγεν ὁ Ἰησοῦς · Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτον, Ἔλεγε δὲ, φησὶ, περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος (37) αὐτοῦ. Δῆλον οὖν ἐστι τοῖς προσέχουσιν, ὅτι, τοῦ σώματος ἐγειρομένου, ὁ Υἱὸς λέγεται παρὰ τῷ Παύλῳ ἐγηγέρθαι ἐκ νεκρῶν · τὰ γὰρ τοῦ σώματος αὐτοῦ εἰς τὸ αὐτοῦ πρόσωπον λέγεται. Οὕτως οὖν καὶ ὅταν λέγῃ (38), Ζωὴν ἔδωκεν ὁ Πατὴρ τῷ Υἱῷ, τῇ σαρκὶ δεδομένην τὴν ζωὴν νοητέον. Εἰ γὰρ αὐτός ἐστιν ἡ ζωὴ, πῶς ἡ ζωὴ ζωὴν λαμβάνει ; Καὶ (39) εἰ αὐτὸς ἐπαγγέλλεται λέγων · Τὰ πρόβατά μου τῆς φωνῆς μου ἀκούτι, κἀγὼ γινώσκω αὐτὰ, καὶ ἀκολουθοῦσί μοι, κἀγὼ ζωὴν αἰώνιον

B δίδωμι αὐτοῖς, καὶ οὐ μὴ ἀπόλλωνται εἰς τὸν αἰῶνα · καὶ εἰ αὐτὸς ἐστιν ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰ αὐτὸς ἐποίησε πᾶσαν ἡλικίαν, πῶς λέγεται (40) · Προέκοπτε δὲ Ἰησοῦς σοφίᾳ καὶ ἡλικίᾳ ; Καὶ εἰ ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου καὶ Υἱοῦ τὰ πάντα ἐποίησε, δῆλον, ὅτι καὶ τὴν ἔγερσιν τῆς σαρκὸς αὐτοῦ διαὐτοῦ αὐτῷ (41) ζωὴν δίδωσιν. Ἐγείρεται μὲν κατὰ σάρκα ὡς ἄνθρωπος, καὶ λαμβάνει ζωὴν ὡς ἄνθρωπος, ἐν σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος. Καὶ αὐτὸς δέ ἐστιν ὁ ἐγείρων τὸν ἴδιον ναὸν, ὡς Θεὸς, καὶ διδοὺς ζωὴν τῇ ἰδίᾳ σαρκί. Ὅταν οὖν πάλιν λέγῃ, Ὃν ὁ Πατὴρ ἡγίασε, καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον, ἀλλαχοῦ (42) φησιν · Ὑπὲρ αὐτῶν ἐγὼ ἁγιάζω ἐμαυτὸν, ἵνα ὦσι καὶ αὐτοὶ ἡγιασμένοι ἐν ἀληθείᾳ · καὶ

C ὅταν λέγῃ · Θεέ μου, Θεέ μου, ἵνα τί με ἐγκατέλιπες ; ἐκ προσώπου ἡμετέρου λέγει · διότι μορφὴν δούλου λαβὼν, καὶ ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν, γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ, καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ καθὼς (43) λέγει Ἡσαΐας · Αὐτὸς τὰς μαλακίας ἡμῶν αἴρει, καὶ περὶ ἡμῶν ἀδυνᾶται · ὥστε οὐχ ὑπὲρ ἑαυτοῦ ὀδυνᾶται, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν · καὶ οὐκ αὐτὸς ἐγκατεσείσθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἡμεῖς, καὶ δι' ἡμᾶς

D Καὶ ὅτε λέγει · Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε,

[40] Joan. II. 19, 21. [41] Joan. X, 27, 28. [42] Luc. II, 52. [43] Joan. X, 36. [44] Joan. XVII, 19. [45] Matth. XXVII. 47. [46] Philipp. II, 6, 7. [47] Isa. LIII, 4. [48] Philipp. II, 9.

(37) Theodoret., περὶ τοῦ ἰδίου σώματος.

(38) Theodo2. Seg. Gobler. et Felc. 1, ὅτε λέγει. Felc. 2, ὅταν λέγηται. Felc. 5, ὅταν λέγῃ. Alii et editi, ὅταν λέγει. Mox Seguer., διδομένην.

(39) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1, recte. Editi et alii, Καὶ γάρ.

(40) Ita omnes mss., præter Felc. 3, qui cum editis habet πῶς δὲ, male. Ibidem Seguer., λέγει.

(41) Sic Seguer., recte. Alii et editi, οὕτω.

(42) Seguer. Gobler. et Felc. 1, καὶ ἀλλαχοῦ. Ibid. Seguer., λέγει. Infra hæc, καὶ ὅταν λέγει. etc. habentur in Concil. Constantinopolitano III, tom. IV *Concil.* p. 776. Ibid. editi habent semel θεέ μου. At manuscripti omnes, præter Felc. 3, bis habent θεέ μου.

(43) Sic Basilicus Seguer. Felc. 2 et 5, Gobler. et Felc. 1, qui duo postremi non habent καὶ ante καθὼς. Editi, σταυροῦ. Καθὼς, omissis mediis. Ibidem Seguer. Basil. Anglic. Felc. 2 et 5, μαλακίας, editi et alii, ἀσθενείας. Græcus Script. textus, ἁμαρτίας. Hebr. חלינו, Vulgata *languores*, recte. Ibid. Græcus Script. textus, φέρει, pro αἴρει. Ibid. omnes fere manuscripti. περὶ ὑμῶν. Editi, ὑπὲρ ἡμῶν. Infra Seguer., quem sequimur, καὶ οὐκ αὐτὸς. Editi et alii, καὶ οὗτος οὐκ. Mox Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἀλλ' ἡμεῖς καὶ γ' ἡμᾶς. Editi, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς, minus recte. Ibidem, pro παρεγένετο, Seguer. habet ἦλθεν. Ibid. omnes manuscripti, καὶ ὅτε, præter Felc. 3, qui cum editis habet καὶ ὅταν. Hic porro locus habetur apud Theodoretum, dial. 2, p. 93, et Gelas. De duabus Naturis, c. 2.

(44) Sic omnes omnino mss. et Theod. Editi, ὄνομα καὶ τὰ ἑξῆς. Ibid. Theod., post περὶ τοῦ ναοῦ, addit, οὐ περὶ τῆς θεότητος. Infra Seguer. solus. τῇ ἰδίᾳ σαρκί. Paulo post Theod. habet ἀρχήν, pro κατὰ χάριν.

3. Οὐ γὰρ ὁ Ὕψιστος ὑψοῦται, ἀλλ' ἡ σὰρξ τοῦ Ὑψίστου ὑψοῦται· καὶ τῇ σαρκὶ τοῦ Ὑψίστου ἐχαρίσατο ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα. Καὶ οὐχ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ κατὰ χάριν ἔλαβε τὸ καλεῖσθαι Θεὸς, ἀλλ' ἡ σὰρξ αὐτοῦ σὺν αὐτῷ ἐθεολογήθη. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι ὁ Λόγος Θεὸς γέγονεν, ἀλλὰ, Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· Ἀεὶ ἦν (45), φησὶν, ὁ Θεὸς Λόγος, καὶ οὗτος αὐτὸς ὁ Θεὸς γέγονε σὰρξ, ἵνα ἡ σὰρξ αὐτοῦ γένηται Θεὸς Λόγος· καθὼς καὶ ὁ Θωμᾶς, ψηλαφήσας τὴν σάρκα αὐτοῦ, ἀνεβόησεν· Ὁ Κύριός μου, καὶ ὁ Θεός μου, τὸ συναμφότερον θεολογῶν· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Ἰωάννης ἔγραψεν (46)· Ὃ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ὃ ἀκηκόαμεν, ὃ ἑωράκαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, ὃ ἐθεασάμεθα, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν περὶ τοῦ Λόγου τῆς ζωῆς. Φανερὸν οὖν ἐστιν, ὅτι ἐν σαρκὶ ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Πατρὸς ἐψηλαφήθη, καὶ τὸ συναμφότερον, Λόγον ζωῆς, ἡ θεία Γραφὴ παραδέδωκε (47) ψηλαφηθέντα. Καὶ ὅτε λέγει· Οὔπω ἦν Πνεῦμα ἅγιον, ὅτι Ἰησοῦς οὐδέπω ἐδοξάσθη, τὴν σάρκα αὐτοῦ λέγει μήπω δοξασθεῖσαν. Οὐ γὰρ ὁ Κύριος τῆς δόξης δοξάζεται, ἀλλ' ἡ σὰρξ τοῦ Κυρίου τῆς δόξης· αὕτη λαμβάνει δόξαν συναναβαίνουσα (48) αὐτῷ εἰς οὐρανόν. Ὅθεν καὶ Πνεῦμα υἱοθεσίας οὔπω ἦν ἐν ἀνθρώποις, διότι ἡ ληφθεῖσα ἀπαρχὴ ἐξ ἡμῶν οὔπω ἦν ἀνελθοῦσα εἰς οὐρανόν.

4. Ὅσα οὖν λέγει ἡ Γραφὴ, ὅτι ἔλαβεν ὁ Υἱὸς, καὶ ἐδοξάσθη ὁ Υἱὸς, διὰ τὴν ἀνθρωπότητα αὐτοῦ λέγει, οὐ διὰ τὴν θεότητα. Καὶ ὅτε (49) λέγει, Ὁ Πατήρ μου, ὁ πέμψας με, μείζων μου ἐστίν, ἐπεὶ ἄνθρωπος γέγονε, μείζω αὐτοῦ λέγει τὸν Πατέρα. Λόγος δὲ ὢν τοῦ Πατρὸς, ἴσος αὐτοῦ ἐστιν. Ἐγὼ γὰρ, φησὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν· καὶ Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα. Καὶ οὐκ ἀπὸ ἁρπαγῆς (50) ἔχει τὸ εἶναι αὐτὸν ἴσον τῷ Πατρὶ, ἀλλὰ κατὰ φύσιν ἴσος ἐστὶ καὶ ὁμοούσιος τῷ Πατρί· διότι ἐκ τῆς πατρικῆς οὐσίας γεγέννηται. Καὶ ὅτε λέγει ὁ Ἀπόστολος, Ὅτι ἐν Χριστῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς, ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ κατοικεῖν πᾶν (51) τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος νοητέον. Καὶ ὅτε λέγει, Ὃς γε τοῦ ἰδίου Υἱοῦ, οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν, ἀλλαχοῦ λέγει· Καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησε τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ἑαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ αὐτῆς.

A 3. Non enim Altissimus exaltatur, sed caro Altissimi: Altisimiqne carni nomen donavit, quod est super omne nomen. Neque Dei Verbum per gratiam accepit, ut Deus vocaretur, sed caro ejus **698** una cum ipso. Dei nomen accipit: non enim dixit: Verbum Deus factum est; sed: *Deus erat Verbum* [49]: Semper, inquit, Deus erat Verbum, et hic ipse Deus caro factus est, ut caro ejus fieret Deus Verbum. Quare et Thomas cum carnem ejus palpasset, exclamavit: *Dominus meus, et Deus meus* [50], utrumque simul Deum appellans. Itidem et Joannes hæc scripsit: *Quod fuit ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, et manus nostræ contrectaverunt de Verbo vitæ* [51]. Propalam est igitur, in carne Filium et Verbum Patris palpatum fuisse, et utrumque Scriptura divina tradidit esse *Verbum vitæ* quod palpatum est. Et cum dicit: *Nondum erat Spiritus datus, quia Jesus nondum erat glorificatus* [52], de carne ejus loquitur nondum glorificata. Non enim Dominus gloriæ glorificatur, sed caro Domini gloriæ: ipsa gloriam accipit ubi una cum illo in cœlum ascendit. Unde Spiritus adoptionis nondum erat in hominibus, quia primitiæ ex nobis assumptæ nondum in cœlum ascenderant.

B

4. Quæcunque igitur Scriptura dicit, nempe: *accepit Filius, glorificatus est Filius*, propter ejus humanitatem, et non propter deitatem sic loquitur. Et cum dicit, *Pater meus qui misit me, major me est* [53], eo dicit Patrem se majorem, quod ipse homo factus sit. Cum autem Verbum sit Patris, æqualis est illi. Nam *Ego*, inquit, *et Pater unum sumus* [54]: et: *Qui vidit me, vidit et Patrem* [55]. Ac non ex rapina habet quod sit æqualis Patri, sed secundum naturam æqualis est, et consubstantialis Patri, quia ex Patris substantia genitus est. Et cum Apostolus dicit, *Quia in Christo inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter* [56], in carne ejus inhabitare plenitudinem divinitatis, intelligendum est. Et cum aliquando dixerit, *Qui proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum* [57], alio loco ait: *Sicut et Christus dilexit Ecclesiam, et seipsum tradidit pro ea* [58].

C

[49] Joan. I, 1. [50] Joan. XX, 28. [51] I Joan. I, 1. [52] Joan. VII, 39. [53] Joan, XIV, 28. [54] Joan. X, 30. [55] Joan. XIV, 9. [56] Coloss. II, 9. [57] Rom. VIII, 32. [58] Ephes. V, 25.

(45) Seguer. Anglic. et Gobler., ἀεὶ ἦν, φ. In editis ἦν deest.

(46) Ita Seguer. recte. Editi vero et alii, ἔγραφεν. Paulo post, hæc, ὃ ἐθεασάμεθα, desunt in Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1.

(47) Seguer. Gobler. et Felc. 1, παρέδωκε. Mox iidem, ὅταν λέγῃ. Hæc item habentur apud Theodoretum et Gelasium locis superius notatis. Paulo post Seguer., οὔπω ἐδοξάσθη. Editi, οὐδέπω.

(48) Lectionem sequimur Theodoreti. Editi autem et omnes mss. habent συναναβαίνουσαν, errore hinc orto, quod cernentes librarii vocem præcedentem δόξαν, putarint scribendum συναναβαίνουσαν. At liquet referri ad vocem σάρξ. Mox Seg. Gobler. et Felc. 1, ληφθεῖσα ἀπαρχὴ ἐξ ἡμῶν (ἐξ deest in

D Gobler. et Felc. 1). Theodor. pro ἐξ ἡμῶν habet ἐξ ἀνθρώπων. Editi vero, ληφθεῖσα σὰρξ ἐξ ἀρχῆς ἀνθρώπων.

(49) Hæc, Καὶ ὅτε, etc., usque ad sequens Καὶ ὅτε λέγει ὁ Ἀπ. (ubi Gobler. et Felc. 1 habent ὅτι λέγει) desunt in Seguer. Gobler. et Felck. 1, nec lecta sunt a Nannio, et ad calcem hujus opusculi in quibusdam mss. sunt restituta.

(50) Basil., ἐστιν. Καὶ οὐκ ἀπὸ ἁρπ), omissis mediis.

(51) Sic Seguer. Anglic. Gobl. Felc. 1; in Seguer. πᾶν deest, et in Gobler. et Felc. 1 τῆς θεότητος. Editi, νοητέον ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ, omissis aliis. Mox Felc. 5, ἔδωκεν pro παρέδωκεν.

5. Non enim ut seipsum salvum faceret venit Deus, qui est immortalis; sed ut nos qui mortui eramus liberaret: neque pro se passus est, sed pro nobis: ita ut ideo nostram vilitatem inopiamque susceperit, ut nobis divitias largiretur suas. Passio enim ejus, nostra est impassibilitas: mors ejus, nostra immortalitas: lacrymæ ejus, nostrum gaudium: sepultura ejus, nostra resurrectio, et baptismus ejus, nostra sanctificatio: nam *Pro eis*, inquit, *ego sanctifico meipsum, ut sint et ipsi sanctificati in veritate* [59]. Et livor ejus nostra est sanatio: nam *livore ejus sanati sumus* [60]. Et disciplina ejus pax est nostra: nam *Disciplina pacis nostræ super eum* [61]; id est, pro pace nostra ipse castigatur. Et ignominia ejus nostra est gloria: unde propter nos gloriam petit his verbis: *Glorifica me tu, Pater, apud temetipsum gloria quam habui, prius quam mundus esset, apud te* [62]. Nos enim sumus qui in illo glorificamur. Et descensus ejus noster est ascensus, juxta illud quod scriptum est, *Conresuscitavit, 699 et consedere fecit in cœlestibus in Christo Jesu* [63]; et illud: *Ut ostenderet in sæculis supervenientibus abundantes divitias gratiæ suæ, in bonitate super nos in Christo Jesu* [64]. Et cum in cruce ait, *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum* [65], Patri per seipsum omnes commendat homines, qui in ipso vivificantur. Membra enim ejus sunt, et multa membra unum corpus sunt, quod est Ecclesia: quemadmodum beatus Paulus ad Galatas scribit: *Omnes enim vos unum estis in Christo Jesu* [66]. Omnes igitur in seipso commendat.

6. Ita quoque cum ait: *Dominus creavit me initium viarum suarum* [67], de Ecclesia illud dicit, quæ in ipso condita est. Non enim omnium opifex creatura est vel opificium; sed opificium in opifice renovatur, juxta illud Pauli dictum: *Ipsius enim sumus factura, creati in Christo Jesu* [68]; et ut iterum ait: *Ut innotescat nunc principatibus et potestatibus in cœlestibus per Ecclesiam multiformis sapientia Dei, secundum præfinitionem sæculorum, quam fecit in Christo Jesu Domino nostro: in quo habemus fiduciam, et accessum in confidentia per*

A 5. Οὐ γὰρ ἑαυτὸν ἦλθε σῶσαι ὁ ἀθάνατος Θεὸς (52), ἀλλὰ τοὺς θανατωθέντας· καὶ οὐχ ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἔπαθεν, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν· ὥστε διὰ τοῦτο τὴν εὐτέλειαν ἡμῶν καὶ τὴν πτωχείαν ἀνεδέξατο, ἵνα ἡμῖν τὸν πλοῦτον αὐτοῦ χαρίσηται. Τὸ γὰρ πάθος αὐτοῦ, ἡμῶν ἀπάθειά ἐστι· καὶ ὁ θάνατος αὐτοῦ, ἡμῶν ἀθανασία ἐστί (53)· καὶ τὸ δάκρυον αὐτοῦ, χαρὰ ἡμετέρα· καὶ ἡ ταφὴ αὐτοῦ, ἡμῶν ἀνάστασις· καὶ τὸ βάπτισμα αὐτοῦ ἡτμῶν ἁγιασμός· Ὑπὲρ αὐτῶν γὰρ, φησὶν, ἁγιάζω ἐμαυτὸν, ἵνα ὦσι καὶ αὐτοὶ ἡγιασμένοι ἐν ἀληθείᾳ. Καὶ ὁ μώλωψ αὐτοῦ, ἡμῶν ἴασις· Τῷ γὰρ μώλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν. Καὶ ἡ παιδεία αὐτοῦ, ἡμῶν εἰρήνη· Παιδεία γὰρ εἰρήνης ἡμῶν ἐπ' αὐτόν· τουτέστιν, ἕνεκεν τῆς ἡμῶν εἰρήνης αὐτὸς παιδεύεται· καὶ ἡ ἀδοξία αὐτοῦ, ἡμῶν δόξα· ὅθεν αἰτεῖ B (54) τὴν δόξαν δι' ἡμᾶς, λέγων· Δόξασόν με σὺ, Πάτερ, παρὰ σεαυτῷ τῇ δόξῃ ᾗ εἶχον, πρὸ τοῦ τὸν κόσμτν εἶναι, παρὰ σοί. Ἡμεῖς γάρ ἐσμεν οἱ ἐν αὐτῷ δοξαζόμενοι· καὶ ἡ κάθοδος αὐτοῦ ἡμῶν ἐστιν ἄνοδος, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Καὶ συνήγειρε (55) καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· καὶ τὸ, Ἵνα ἐνδείξηται ἐν τοῖς αἰῶσι τοῖς ἐπερχομένοις τὸν ὑπερβάλλοντα πλοῦτον τῆς χάριτος αὐτοῦ ἐν χρηστότητι, ἐκ Χριστῷ Ἰησοῦ ἐφ' ἡμᾶς. Καὶ τὸ λέγειν αὐτὸν ἐν τῷ σταυρῷ· Πάτερ, εἰς χεῖράς σου παρατίθημι τὸ πνεῦμά μου, πάντας ἀνθρώπους παρατίθεται τῷ Πατρὶ δι' ἑαυτοῦ (56), τοὺς ἐν αὐτῷ ζωοποιουμένους. Μέλη γὰρ αὐτοῦ εἰσι, καὶ τὰ πολλὰ μέλη ἕν ἐστι σῶμα, ὅπερ ἐστὶ ἡ Ἐκκλησία· καθὼς καὶ ὁ μακάριος Παῦλος γράφει Γαλάταις· Πάντες γὰρ ὑμεῖς ἕν ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· τοὺς C πάντας οὖν παρατίθεται ἐν ἑαυτῷ (57).

6. Οὕτως οὖν καὶ ὅτε λέγει, Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, περὶ τῆς Ἐκκλησίας λέγει, τῆς ἐν αὐτῷ κτιζομένης. Οὐ γὰρ ὁ ποιητὴς τῶν ἁπάντων κτίσμα καὶ ποιημά ἐστιν, ἀλλὰ τὸ ποίημα ἐν τῷ ποιητῇ ἀνανεοῦται, κατὰ τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Παύλου· Αὐτοῦ ἐσμεν ποίημα, κτισθέντες ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Καὶ καθὼς πάλιν λέγει· Ἵνα γνωρισθῇ νῦν ἐν ταῖς ἀρχαῖς (58) καὶ ταῖς ἐξουσίαις ἐν τοῖς ἐπουρανίοις διὰ τῆς Ἐκκλησίας ἡ πολυποίκιλος σοφία τοῦ Θεοῦ, κατὰ πρόθεσιν τῶν αἰώνων, ἣν ἐποίησεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυ-

[59] Joan. XVII, 19. [60] Isa. LIII, 5. [61] ibid. [62] Joan. XVII, 5. [63] Ephes. II, 6. [64] ibid. 7. [65] Luc. XXIII, 46. [66] Galat. III, 28. [67] Prov. VIII, 22. [68] Ephes. II, 10.

(52) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1, atque ita legit Nannius. Editi et alii, ὁ ἀθάνατος Υἱός. Mox Seguer. ἐπέθανεν pro ἔπαθεν· Nannius, *mortuus est*. Ibidem Seguer. Goblea. Felc. 2 et 5, διὰ τοῦτο. Editi et alii, διὰ τούτων. Mox Anglic., ἐδέξατο. Ibid. Seguer. Basil. Anglic. et Felc. 2, τὸν πλοῦτον αὐτοῦ, et ita legit Nannius. Editi et alii, πάντα τὸν πλοῦτον.

(53) Hæc, καὶ ὁ θάνατος αὐτοῦ ἡμῶν ἀθανασία ἐστί, desunt in Basil.; postrema vox ἐστὶ tantum deest in Seguer. Infra quidam, ἀνάστασις καὶ ἀθανασία ἐστὶ, καὶ τὸ βάπτισμα.

(54) Ita Seguer. Gobler. et Felc. 1. Editi et alii, ᾔτει. Paulo post Seguer., ἦπερ εἶχον.

(55) Seguer. Gobler. et Felc. 1, κατὰ τό λεγόμενον συνήγειρε. Editi vero, κατὰ τὸ γεγραμμένον· καὶ D συνήργειρε. Mox Seguer. Anglic., καὶ τό, quæ in aliis et editis desiderantur. Mox omnes mss., ἐπερχομένοις. præter. Felc. 3, qui cum editis habet ὑπερχομένοις. Infra hæc, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, desunt in Felc. 2.

(56) Ita omnes mss. præter Felc. 3, qui cum editis habet δι' αὐτοῦ. Mox Seguer., ἐσμέν, et ita legit Nannius; alii vero cum editis, εἰσί. Paulo post in Segue. καί post καθώς deest. Ibid. Gobler. et Felc. 1, καὶ ὁ Ἀπόστολος γράφη. Infra Seguer. Gobl. et Felc. 1, εἰς ἐστε· editi et alii, ἕν ἐστε.

(57) Ita Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1. Editi vero, ἐν αὐτῷ.

(58) Ita plurimi mss. et Scripturæ textus. Editi vero et alii. Ἵνα γνωσθῇ νῦν ναῖς ἀρχαῖς.

ρίφ ἡμῶν· ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν παῤῥησίαν, καὶ τὴν προσαγωγὴν ἐν πεποιθήσει διὰ τῆς πίστεως (59) αὐτοῦ. Καὶ πάλιν φησί· Καθὼς ἐξελέξατο ἡμᾶς ἐν αὐτῷ πρὸ καταβολῆς κόσμου, εἶναι ἡμᾶς ἁγίους καὶ ἀμώμους κατενώπιον αὐτοῦ ἐν ἀγάπῃ, προορίσας ἡμᾶς εἰς υἱοθεσίαν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς αὐτόν (60). Καὶ πάλιν λέγει καὶ περὶ τῶν δύο λαῶν· Ἵνα τοὺς δύο κτίσῃ ἐν ἑαυτῷ εἰς ἕνα καινον ἄνθρωπον, ποιῶν εἰρήνην, καὶ ἀποκαταλλάξῃ τοὺς ἀμφοτέρους ἐν ἑνὶ σώματι τῷ Θεῷ διὰ τοῦ σταυροῦ, ἀποκτείνας τὴν ἔχθραν ἐν αὐτῷ (61).

A *fidem ejus*[69]. Et iterum ait : *Sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti et immaculati in conspectu ejus in charitate. Qui prædestinavit nos in adoptionem filiorum per Jesum Christum in ipsum*[70]. Et rursum dicit de duobus populis : *Ut duos condat in semetipso in unum novum hominem, faciens pacem, et reconciliet ambos in uno corpore Deo per crucem, interficiens inimicitias in semetipso*[71].

7. Καὶ ὅταν λέγει· Τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθὸς, εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός· ὁ Θεὸς, συναριθμήσας ἑαυτὸν μετὰ τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὴν σάρκα αὐτοῦ τοῦτο εἶπε, καὶ πρὸς τὸν νοῦν τοῦ προσελθόντος αὐτῷ. Ἐκεῖνος γὰρ ἄνθρωπον αὐτὸν ἐνόμιζε μόνον καὶ οὐ Θεὸν, καὶ τοῦτον ἔχει τὸν νοῦν ἡ ἀπόκρισις· Εἰ μὲν γὰρ ἄνθρωπον, φησὶ, νομίζεις με, καὶ οὐ Θεὸν (62), μή με λέγε ἀγαθόν· οὐδεὶς γὰρ ἀγαθός· Οὐ γὰρ διαφέρει ἀνθρωπίνῃ φύσει τὸ ἀγαθὸν, ἀλλὰ Θεῷ. Καὶ ἐπιφέρει· Τὰς ἐντολὰς οἶδας; Εἰρηκότος δὲ ἐκείνου· Ποίας; ἔφη· Οὐ μοιχεύσεις, οὐ φονεύσεις, καὶ τὰ ἑξῆς. Ἀπεκρίνατο λέγων· Ταῦτα πάντα ἐφυλαξάμην ἐκ νεότητός μου, τί ἔτι ὑστερῶ; Ἔφη αὐτῷ· Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι (63), ὕπαγε, πώλησόν σου πάντα ὅσα ἔχεις, καὶ δὸς πτωχοῖς, καὶ ἕξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ, καὶ λαβὼν τὸν σταυρόν σου ἀκολούθει μοι. Διὰ τούτων οὖν (64) ἔδειξεν, ὅτι καὶ αὐτῷ διαφέρει τὸ ἀγαθόν· ὁ γὰρ μὴ ἀκολουθῶν τῷ ἀγαθῷ πῶς δύναται ζωὴν αἰώνιον κληρονομῆσαι; Καὶ ὅσαν λέγει περὶ τῆς ἐσχάτης ἡμέρας, ὅτι Οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ ὁ Υἱὸς, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ, ἀνθρωπίνως λέγει. Εἰ γὰρ τὸν Πατέρα ἐπίσταται, τὴν ἐσχάτην ἡμέραν πῶς ἀγνοεῖ; Οὐδεὶς γὰρ ἐπιγινώσκει τὸν Πατέρα, φησὶν, εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, καὶ ᾧ ἐὰν βούληται ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι. Καὶ εἰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οἶδε πάντα τὰ τοῦ Θεοῦ, πῶς ὁ Υἱὸς τὴν ἡμέραν, ἣν ἔκτισεν, ἀγνοεῖ; Καὶ εἰ οἱ αἰῶνες δι' αὐτοῦ ἐγένοντο καὶ οἱ χρόνοι, φανερὸν, ὅτι καὶ ἡ ἐσχάτη ἡμέρα ἐν τοῖς αἰῶσι καὶ χρόνοις εὑρίσκεται, καὶ ἀδύνατόν ἐστιν αὐτὸν (65) ἀγνοεῖν.

7. Et cum ait : *Quid me dicis bonum ? nemo bonus, nisi unus Deus*[72]. Deus nempe qui sese annumeravit hominibus, ratione carnis suæ hoc dicit, et ad mentem ejus qui se adierat, respondit. Is enim eum duntaxat hominem esse arbitratus B est, et non Deum, eaque ipsa est illius responsionis sententia : Si enim, ait, me hominem duntaxat esse arbitraris, et non Deum, ne me dicas bonum: nemo enim est bonus. Neque enim hominum naturæ competit, bonum esse : sed soli Deo ; et addit : *Præcepta nosti?* Eoque dicente : *Quænam ? Non mœchaberis*, inquit, *non occides*, etc. Respondit ille : *Hæc omnia custodivi a juventute mea, quid adhuc mihi deest?* Ait illi : *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cœlis, et tollens crucem tuam, sequere me*[73]. Hinc itaque ostendit sibi quoque competere bonum esse : qui enim bonum non sequitur, quomodo potest vitam æternam adipisci? Et cum dicit de ultima die, *Nemo novit, neque Filius, nisi Pater*, secundum humanitatem loquitur. C Si enim Patrem novit, ultimam diem quo pacto ignorabit? *Nemo enim*, inquit, *novit Patrem, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare*[74]. Et si Spiritus sanctus novit omnia quæ Dei sunt, quomodo Filius diem, quam ipse creavit, ignorat ? Et si sæcula et tempora per 700 eum facta sunt, manifestum est ultimam diem in sæculis ipsis et temporibus inveniri, et impossibile est ut eam ignoret ipse.

[69] Ephes. III, 10-12. [70] Ephes. I, 4, 5. [71] Ephes. II, 15, 16. [72] Marc. X, 18, [73] ibid· 19-21 ; Matth. XVII, 21· [74] Matth. XI, 27.

(59) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1, cum Græco Scripturæ textu. Editi et alii, διὰ τῆς χάριτος. Infra omnes fere mss., ἡμᾶς, quæ vox deest in editis.

(60) Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ εἰς ἑαυτόν. Sic Seguer. D Gobler. et Felc. 1. Mox καί ante περί abest ab iisdem. Ibidem omnes mss., τῶν δύο λαῶν, præter Felc. 3, qui cum editis habet τῶν ἄλλων λαῶν. Mox Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἐν αὐτῷ.

(61) Seguer., ἔχθραν ἐν τῇ σαρκὶ ἐν ἑαυτῷ. Mox Gobler. et Felc. 5, λέγῃ. Paulo post in Seg. semel ponitur ὁ Θεός, editi, εἰ μὴ ὁ Θεὸς συν. Omnes alii codices ut in textu. Infra Seguer., σάρκα αὐτοῦ, in editis autem et aliis, αὐτοῦ deest. Mox Seguer., τοῦ προσελθόντος ἀπεκρίνατο. Paulo post idem, ἐνόμιζε ψιλὸν εἶναι καί

(62) Seguer., φησίν· ἄνθρωπόν με νομίζεις εἶναι μόνον, καί, Felc. 2, Ἄνθρωπον εἶναί φησι, νομίζεις. Mox illud, Οὐδεὶς γὰρ ἀγαθός, deest in editis et in quibusdam mss., sed habetur in Seguer. Gobler. et Felc. 1, in priori tamen γάρ deest. In iisdem mox ἀνθρώπων pro ἀνθρωπίνῃ. Ibid. Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1, Θεῷ μόνῳ, sed μόνῳ deest in editis et in Basil. Felc. 2 et 5, qui habent, ἀλλὰ Θεοῦ. Infra Goblerian. et Felc. 1, Οὐ μοιχεύσεις, καὶ τὰ ἑξῆς. Ὁ δέ φησι ταῦτα, etc. Ibid. post ἀπεκρίνατο legebatur οὖν, sed abest ab omnibus mss. Ibid. Seguer., ἐφύλαξα. Ibid. Gobler. et Felc. 1, ὑστερῶ ; Καὶ ὅς· Εἰ.

(63) Seguer. et Felc. 1, γενέσθαι. Mox idem, πάντα τὰ ὑπάρχοντα. Iidem, ἐν οὐρανοῖς.

(64) Seguer., Ἐντεῦθεν γοῦν. Paulo post Felc. 2, τον ἀγαθόν. Infra Seguer. Felc. 2, et 5, ὅταν λέγῃ.

(65) Seg. Gob. et Felc. 1, αὐτόν. Editi et alii, αὐτήν. Iidem mox, λέγεται pro εἴρηται. Mox Seguer., quem sequimur, ἐν αὐτῷ. Editi et alii, ἐν αὐτοῖς. Mox post οὐχ ἵνα legitur ἡμεῖς in editis, sed deest in omnibus mss. præter Felc. 3.

8. Quæcumque igitur humilia verba a Domino dicuntur, inopiæ ejus (id est *humanitati*) conveniunt, ut nos in ipsos ditescamus, non autem ut ejusmodi verborum causa blasphememus contra Filium Dei. Idcirco enim Filius Dei, filius hominis factus est, ut filii hominis, hoc est Adæ, filii Dei efficiantur. Quod enim desuper ex Patre Verbum modo ineffabili, inexplicabili, incomprehensibili, et æterne genitum est, ipsum in tempore inferius generatur ex virgine Deipara Maria, ut qui inferius antea geniti fuerant, desuper secundo gignerentur, id est, ex Deo. Ipse igitur matrem duntaxat habet in terra: et nos Patrem duntaxat habemus in cœlo. Quodcirca Filium hominis seipsum appellat, ut homines Deum vocarent Patrem in cœlis. *Pater noster*, inquit, *qui es in cœlis* [75]. Quemadmodum igitur nos servi Dei, filii Dei facti sumus, sic Dominus servorum, proprii servi, id est Adami, filius mortalis factus est, ut filii Adami, qui mortales erant, filii Dei fierent, juxta illud: *Dedit eis potestatem filios Dei fieri* [76]. Unde mortem gustat Filius Dei, propter carnalem patrem suum, ut filii hominis vitæ Dei participes efficerentur, propter Deum, Patrem suum secundum Spiritum. Ipse igitur secundum naturam Filius est Dei: nos autem per gratiam. Et iterum, ipse quidem per dispensationem, et nostri gratia filius Adæ factus est; nos vero secundum naturam filii Adæ sumus. Unde dicit: *Vado ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum* [77]. Nam Deus est ejus Pater, uti supra dixi, secundum naturam, nostrum vero, per gratiam: et Deus ejus factus est per dispensationem, quatenus is homo factus est: noster autem Dominus ac Deus est, secundum naturam. Quapropter Verbum et Filius Patris unitus carni, caro factus est, homo perfectus: ut homines Spiritui uniti, unus Spiritus efficerentur. Ipse igitur est Deus carnem gerens, nos homines Spiritum ferentes. Primitias enim sumens ex substantia hominum, id est ex semine Adæ (quæ substantia est forma servi), et in si-

A 8. Ὅσα οὖν εὐτελῆ ῥήματα ὑπὸ τοῦ Κυρίου εἰρηται, τῇ πτωχείᾳ αὐτοῦ διαφέρει, ἵνα ἡμεῖς ἐν αὐτῷ πλουτήσωμεν, οὐχ ἵνα ἐν αὐτοῖς βλασφημήσωμεν κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Καὶ κατὰ τοῦτο ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ υἱὸς ἀνθρώπου γέγονεν, ἵνα οἱ υἱοὶ τοῦ ἀνθρώπου (66), τουτέστι τοῦ Ἀδάμ, υἱοὶ τοῦ Θεοῦ γένωνται. Ὁ γὰρ γεννηθεὶς ἄνωθεν ἐκ Πατρὸς Λόγος ἀῤῥήτως, ἀφράστως, ἀκαταλήπτως, ἀϊδίως, ὁ αὐτὸς ἐν χρόνῳ (67) γεννᾶται κάτωθεν ἐκ Παρθένου Θεοτόκου Μαρίας· ἵνα οἱ κάτωθεν πρότερον γεννηθέντες ἄνωθεν γεννηθῶσιν ἐκ δευτέρου, τουτέστιν, ἐκ Θεοῦ. Αὐτὸς οὖν (68) μητέρα ἔχει μόνον ἐπὶ γῆς, καὶ ἡμεῖς Πατέρα μόνον ἔχομεν ἐν οὐρανῷ. Καὶ διὰ τοῦτο ἑαυτὸν Υἱὸν ἀνθρώπου καλεῖ, ἵνα οἱ ἄνθρωποι Θεὸν καλέσωσι Πατέρα ἐν τοῖς οὐρανοῖς (69)· Πάτερ

B ἡμῶν, φησὶν, ὁ ἐν τοις οὐρανοῖς. Ὥσπερ οὖν ἡμεῖς οἱ δοῦλοι τοῦ Θεοῦ υἱοὶ Θεοῦ γεγόναμεν, οὕτως ὁ Δεσπότης τῶν δούλων υἱὸς τοῦ ἰδίου δούλου γέγονε θνητὸς, τουτέστι τοῦ Ἀδάμ, ἵνα οἱ υἱοὶ τοῦ Ἀδὰμ, θνητοὶ ὄντες, υἱοὶ τοῦ Θεοῦ γένωνται, κατὰ τὸ λεγόμενον· Ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι. Ὅθεν καὶ θανάτου γεύεται ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ (70) διὰ τὸν σαρκικὸν αὐτοῦ πατέρα, ἵνα οἱ υἱοὶ τοῦ ἀνθρώπου τῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ μεταλάβωσι, διὰ τὸν κατὰ Πνεῦμα αὐτῶν Πατέρα Θεόν· Αὐτὸς οὖν κατὰ φύσιν Υἱός ἐστι τοῦ Θεοῦ, ἡμεῖς δὲ κατὰ χάριν. Καὶ πάλιν αὐτὸς κατ' οἰκονομίαν καὶ χάριν ἡμετέραν υἱὸς γέγονε τοῦ Ἀδὰμ, ἡμεῖς δὲ κατὰ φύσιν ἐσμὲν υἱοὶ τοῦ Ἀδάμ (71). Ὅθεν λέγει, Ἀπέρχομαι πρὸς τὸν Πατέρα μου καὶ Πατέρα ὑμῶν,

C καὶ Θεόν μου, καὶ Θεὸν ὑμῶν. Πατὴρ γὰρ αὐτοῦ ἐστιν ὁ Θεὸς, ὡς προεἶπον, κατὰ φύσιν, ἡμῶν δὲ κατὰ χάριν· καὶ Θεὸς αὐτοῦ γέγονε κατ' οἰκονομίαν, διότι ἄνθρωπος, ἡμῶν δὲ κατὰ φύσιν Δεσπότης ἐστὶ καὶ Θεός (72). Καὶ διὰ τοῦτο ὁ Λόγος καὶ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς ἑνωθεὶς σαρκὶ, γέγονε σὰρξ, ἄνθρωπος τέλειος, ἵνα οἱ ἄνθρωποι ἑνωθέντες Πνεύματι, γένωνται ἓν Πνεῦμα. Αὐτὸς οὖν ἐστι Θεὸς σαρκοφόρος, καὶ ἡμεῖς ἄνθρωποι πνευματοφόροι. Ἀπαρχὴν γὰρ λαβὼν ἐκ τῆς οὐσίας τῶν ἀνθρώπων, τουτέστιν ἐκ τοῦ

D σπέρματος Ἀδὰμ (73) (ἥτις ἐστὶ μορφὴ δούλου),

[75] Matth. VI, 9. [76] Joan. I, 12. [77] Joan. XX, 17.

(66) Ita Seguer. Gobler. Felckm. 1, et sic Nannius legit. Editi et alii, κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Υἱὸς ἀνθρώπου, omissis mediis.

(67) Ita Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1. Mox Seguer. Gobler. et Felc. 1, Παρθένου Θεοτόκου. Seguer. solus habet ἀειπαρθένου.

(68) Sic omnes mss. Editi vero, αὐτὸς ὤν.

(69) Goblerian. et Felc. 1, οὐρανοῖς. Ὥσπερ οὖν, omissis mediis propter ὁμοιοτέλευτον, et ita legerat Nannius. Ibid. Felc. 5, ἐν οὐρανῷ. Ibid. Seguer. habet ἐν τῷ λέγειν, Πάτερ ἡμῶν ὁ. Anglic., Πάτερ ἡμῶν, ἐν τῷ λέγειν, ὁ. Infra, hæc, υἱοὶ Θεοῦ, desunt in omnibus editis manuscriptisque præter Seguer. quem sequimur, quia patet veram esse lectionem. Mox idem habet οὐρανῶν pro δούλων. Ibidem Seguer. Gobler. Felc. 1, quos sequimur, τοῦ ἰδίου δούλου. Editi, τοῦ δούλου. In iisdem θνητός mox sequens deest. Ibidem Seguer. Gobler. et Felc. 1, τουτέστι τοῦ Ἀδάμ. Λαβὼν γὰρ τὸν θνητὸν πατέρα τῶν ἀνθρώπων, ἔδωκε τοῖς ἀνθρώποις τὸν ἑαυτοῦ ἀθάνατον Πατέρα, κατὰ τὸ λεγόμενον, etc.

(70) Sic Gobler. et Felc. 1, et ita etiam Seguer. qui habet κατὰ σάρκα ante ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Editi, γεύεται κατὰ τὸν σαρκικόν. Mox editi, υἱοὶ αὐτοῦ μεταλάβωσι τοῦ Θεοῦ. Nos sequimur Seguer. Gobler. et Felc. 1.

(71) Editi, γέγονε τοῦ Ἀδάμ. Ὅθεν, omissis mediis, quæ nos ex Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1, supplevimus.

(72) Basil., ἐστὶν ὁ Θεός. Mox Seguer. solus habet καὶ Υἱός post ὁ Λόγος. Paulo post hæc, ἀνθρωπος τέλειος, desunt in editis, sed habentur in Seguerian. Anglic. Felc. 1, et lecta sunt a Nannio. Vide quæ de his diximus in Monito.

(73) Seguer. Basil. et Felc. 5, Ἀβραάμ, cum aspero, uti solent. Paulo post omnes mss., ἀνθρώπου. Editi, ἀνθρώπων. Mox omnes mss., γεγονώς, præter Anglic. qui cum editis habet γενόμενος. Mox Seguer., τοῦ Θεοῦ.

καὶ ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου γεγονὼς, ἔδωκεν ἡμῖν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, ἀπαρχὴν ἁγίου Πνεύματος· ἵνα γενώμεθα οἱ πάντες εἰς υἱοὺς Θεοῦ (74), ἐν ὁμοιώματι τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Αὐτος οὖν ὁ ἀληθινὸς καὶ φύσει Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοὺς πάντας ἡμᾶς φορεῖ, ἵνα οἱ πάντες τὸν ἕνα φορέσωμεν Θεόν. A

9. Ἀσεβὲς οὖν ἐστι κτιστὸν ἢ ποιητὸν λέγειν τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ· ὁπότε πᾶσα Γραφὴ Παλαιά τε καὶ Καινὴ (75), μετὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ αὐτὸ συναριθμεῖ καὶ δοξάζει· διότι τῆς αὐτῆς (76) θεότητός ἐστι, καὶ τῆς αὐτῆς ἐξουσίας· καθὼς αὐτὸς ὁ Κύριος λέγει· Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ῥεύσουσιν ὕδατος ζῶντος. Τοῦτο δὲ εἶπε περὶ τοῦ Πνεύματος, οὗ ἔμελλον λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν· ὡς καὶ ἐν τῷ Ἰωὴλ ἐκ προσώπου τοῦ Πατρὸς λέγει· Ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσιν οἱ υἱοὶ ὑμῶν καὶ αἱ θυγατέρες ὑμῶν. Καὶ διὰ τοῦτο (77) ἐμφυσᾷ αὐτὸ εἰς τὸ πρόσωπον τῶν ἀποστόλων λέγων· Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον· ἵνα μύθωμεν, ὅτι ἐκ τοῦ πληρώματος τῆς θεότητός ἐστι τὸ διδόμενον Πνεῦμα τοῖς μαθηταῖς. Ἐν Χρισνῷ γὰρ, φησὶ, κατοικεῖ, τουτέστιν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ, πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος (78) σωματικῶς· καθὼς καὶ ὁ Βαπτιστὴς Ἰωάννης λέγει· Ἡμεῖς πάντες ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἐλάβομεν. Σωματικῷ γὰρ εἴδει, τουτέστιν ὡς περιστερὰ, ὤφθη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καταβαῖνον καὶ μένον ἐπ' αὐτόν. Ἐν ἡμῖν μὲν γὰρ (79) ἀπαρχὴ καὶ ἀῤῥαβὼν θεότητος κατοικεῖ, ἐν Χριστῷ δὲ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος. Καὶ μή τις νομίσῃ, ὅτι μὴ ἔχων αὐτὸ ἐλάμβσνεν· αὐτὸς γὰρ αὐτὸ ἄνωθεν ἔπεμπεν, ὡς Θεός· καὶ αὐτὸς αὐτὸ κάτω ὑπεδέχετο, ὡς ἄνθρωπος. Ἐξ αὐτοῦ οὖν εἰς αὐτὸν κατῄει, ἐκ τῆς θεότητος αὐτοῦ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα αὐτοῦ. Καὶ ὁ μὲν Ἡσαΐας ἐκ προσώπου τοῦ Πατρὸς βοᾷ λέγων· Οὕτω λέγει Κύριος (80) ὁ Θεός σου, ὁ ποιήσας σε καὶ πλάσας σε ἐκ κοιλίας· Μὴ φοβοῦ, ὁ παῖς μου Ἰακὼβ, καὶ ὁ ἠγαπημένος Ἰσραὴλ, ὃν ἐξελεξάμην· ὅτι ἐγὼ δώσω ὕδωρ ἐν δίψει τοῖς πορευομένοις ἐν ἀνύδρῳ· ἐπιθήσω τὸ Πνεῦμά μου ἐπὶ τὸ σπέρμα σου, καὶ τὰς εὐλογίας μου ἐπὶ τὰ τέκνα σου (81). Ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ δὲ ὁ Υἱὸς ἐπαγγέλ- B C

9. Impium igitur est creatum, aut factum dicere Spiritum Dei, ubi omnis Scriptura Vetus et nova, cum Patre et Filio ipsum annumerat et glorificat, quia ejusdem est deitatis, ejusdemque potentiæ ac substantiæ ut ipse Dominus dicit: *Qui credit in me, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. Hoc autem dixit* **701** *de Spiritu quem accepturi erant credentes in eum* [78]; et ut in Joele ex persona Patris ait: *Effundam de Spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri, et filiæ vestræ* [79]. Et propterea insufflavit ipsum in faciem apostolorum dicens: *Accipite Spiritum sanctum* [80]: ut dicamus, Spiritum qui discipulis datur, ex plenitudine deitatis esse. *In Christo enim*, inquit, *inhabitat*, hoc est in carne ejus, *omnis plenitudo divinitatis corporaliter* [81]; ut item ait Joannes Baptista: *Nos omnes de plenitudine ejus accepimus* [82]. Corporali enim specie, hoc est, quasi columba, visus est Spiritus sanctus descendere, et manere super eum. In nobis quippe primitiæ et arrha deitatis inhabitant, in Christo autem omnis plenitudo divinitatis. Et ne quis putarit, eum cum prius non haberet, ipsum accepisse; eum ille desuper mittebat, utpote Deus, et ipse infra illum accipiebat, ut homo. Ex ipso igitur in ipsum descendit, nimirum ex divinitate ejus in ejus humanitatem. Et Isaias quidem ex persona Patris clamat his verbis: *Sic dicit Dominus Deus tuus, faciens et formans te ab utero: Noli timere, puer mi Jacob, et dilecte Israel, quem elegi; dabo enim aquam in siti illis qui ambulant in inaquoso: et imponam Spiritum meum super semen tuum, et benedictionem meam super liberos tuos* [83]. In Evangelio autem Filius pollicetur se daturum aquam iis qui in siti ambulant, dum Samaritanæ ita de Spiritu sancto loquitur: *Si scires donum Dei, et quis est*

[78] Joan. VII, 38, 39. [79] Joel. II, 28. [80] Joan. XX, 22. [81] Coloss. II, 9. [82] Joan. I, 16, [83] Isa. XLIV, 2,3.

(74) Ita Seguer., quem sequimur. Alii, εἷς Υἱὸς, minus recte, ut videtur. Infra, post ἀληθινός, in solis Seguer Gobler. et Felc. 1, habetur, καὶ φύσει. Infra, τὸν ἕνα legitur in solo Seguerian. D

(75) Seguer. Gobler. et Felc. 1, καὶ Νέα.

(76) Sic Basil. Anglic. et Seguer. Editi et alii, τῆς αὐτοῦ. Mox Gobl. et Felc. 1, ἐξουσίας καὶ οὐσίας. In editis et aliis hæc, ἐξουσιας καί, desunt. Ibid., ὁ Κύριος deest in Seg. Post περὶ τοῦ Πνεύματος, quidam addunt φησί, alii omittunt.

(77) Hæc. Καὶ διὰ τοῦτο, etc., habentur tomo VII *Conciliorum*, p. 916, vocaturque isthic hoc opusculum, *Oratio de apparitione Domini in carne*, nam Latine tantum exstat ibi locus. Ibidem Seguer., ἐμφυσᾷ αὐτὸς ὁ Κύριος εἰς. Anglic., ἐμφυσᾷ αὐτὸς ὁ Κύριος εἰς. Infra Seguer. solus, πληρώματος αὐτοῦ τῆς θεότητος.

(78) Seguer. post θεότητος habet αὐτοῦ. Mox Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1, ὁ βαπτιστής, alii et editi, εὐαγγελιστής· id certe ait Joannes Baptista apud Joannem Evangelistam. Mox Seguer. Gobler. et Felc. 1, soli habent πάντες post ὑμεῖς.

(79) Γάρ deest in Felc. 5. Infra Seguer., quem sequimur, μὴ ἔχων αὐτό, Editi et alii, μὴ ἔχων αὐτός. Paulo post Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἔπεμπεν recte; alii et editi, ἔπεμψεν. Mox Seguer. solus, κάτω, quem tamen sequimur. Alii, κάτωθεν. Paulo post Seguer. Gobler. et Felc. 1, εἰς τὸν αὐτόν· duo postremi ibidem, κατεῖη.

(80) Ita Seguer. solus. In aliis Κύριος deest. Infra articulus ὁ ante παῖς, et ante ἠγαπημένος deest in quibusdam mss. Mox Segeuer., ὃν ἐγὼ.

(81) Basil., ἐπὶ τὰ τέκνα σου, καὶ τὰς εὐλογίας μου ἐπὶ τὸ σπέρμα σου. Ibid. Seguer., Ἐν δὲ τοῖς Εὐαγγελίοις.

qui dicit tibi, Da mihi bibere, tu forsitan petiisses ab eo, et dedisset tibi aquam vivam [83]*.* Et paulo post eam sic affatur: *Omnis qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum: qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum: sed aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam* [84]. Eaque de causa ait David: *Quoniam apud te est fons vitæ, in lumine tuo videbimus lumen* [85]. Norat enim apud Deum Patrem Filium esse fontem sancti Spiritus.

A λεται· δι᾽ὃνται ὕδωρ τοῖς πορευομένοις ἐν δίψει, λέγων τῇ Σαμαρείτιδι (82) περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· Εἰ ᾔδεις τὴν δωρεὰν τοῦ Θεοῦ, καὶ τίς ἐστιν ὁ λέγων σοι, Δός μοι πιεῖν, σὺ ἂν ᾔτησας αὐτὸν, καὶ ἔδωκεν ἂν σοι ὕδωρ ζῶν. Καὶ μετ᾽ ὀλίγα λέγει αὐτῇ· Πᾶς ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου διψήσει πάλιν· ὃς δ᾽ ἂν πίῃ ἐκ τοῦ ὕδατος, οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσει εἰς τὸν αἰῶνα· ἀλλὰ τὸ ὕδωρ, ὃ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἁλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. Καὶ διὰ τοῦτο ὁ Δαβὶδ ψάλλων τῷ Θεῷ λέγει· Ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, ἐν τῷ φωτί σου ὀψόμεθα φῶς· οἶδε γὰρ παρὰ τῷ Θεῷ (83) Πατρὶ ὄντα τὸν Υἱὸν τὴν πηγὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

10. Ac per Jeremiam Filius dicit: *Duo mala fecit populus meus: me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, et fonderunt sibi cisternas dissipatas, quæ continere non valebunt aquam* [86]. Et cum seraphim Deum glorificant ter dicentes: *Sanctus, sanctus sanctus Dominus sabaoth* [87], Patrem et Filium, et Spiritum sanctum glorificant. Quapropter sicut in nomine Patris et Filii baptizamur, ita et in nomine Spiritus sancti, et efficimur filii Dei, non Deorum. Pater enim et Filius, et Spiritus sanctus, Dominus sabaoth est. Una enim est divinitas, et unus Deus, in tribus hypostasibus. Ideoque quæ Pater dicit in Isaia, ea Joannes ait dixisse Filium; in Actibus autem Paulus ait, eadem Spiritum sanctum locutum fuisse. Sic enim loquitur Isaias: *Vidi Dominum sabaoth, sedentem super* THRONUM *solium excelsum et elevatum, et plena erat domus majestate ejus: et seraphim stabant in circuitu ejus: sex alæ uni, et sex alæ alteri: et duabus quidem velabant faciem, et duabus pedes, et duabus volabant. Et clamabant alter ad alterum: Sanctus, sanctus, sanctus Dominus exercituum, plenum est cœlum et omnis terra gloria ejus* [88]: ac paulo post ait: *Audivi vocem Domini dicentis: Quem mittam? et quis ibit ad populum istum? Et dixi: Ecce ego, mitte me. Et dixit mihi: Vade ad populum istum, et dic illi: Auditu audietis, et non intelligetis: et videntes videbitis, et non videbitis. Incrassatum est enim cor populi hujus; et au-*

10. Καὶ διὰ Ἱερεμίου ὁ Υἱὸς λέγει· Δύο καὶ πονηρὰ ἐποίησεν ὁ λαός μου· ἐμὲ ἐγκατέλιπον (84) πηγὴν ὕδατος ζῶντος, καὶ ὤρυξαν ἑαυτοῖς λάκκους συντετριμμένους, οἳ οὐ δυνήσονται ὕδωρ συνέχειν. Καὶ ὅτε δοξολογοῦσι τὰ σεραφὶμ τὸν Θεὸν, λέγοντα τρίτον· Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος σαβαὼθ, Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα δοξολογοῦσι. Καὶ διὰ τοῦτο, ὥσπερ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ βαπτιζόμεθα, οὕτως καὶ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ γινόμεθα υἱοὶ Θεοῦ, οὐ Θεῶν. Πατὴρ γὰρ καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα, Κύριος σαβαὼθ ἐστι. Μία γὰρ ἡ (85) Θεότης καὶ εἷς Θεὸς ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι. Καὶ διὰ τοῦτο, ἅπερ εἶπεν ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ, ὁ Ἰωάννης λέγει, ὅτι (86) ὁ Υἱὸς εἶπεν· ἐν δὲ ταῖς Πράξεσιν ὁ Παῦλός φησιν, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶπε. Λέγει γὰρ οὕτως ὁ Ἡσαΐας· Εἶδον τὸν Κύριον σαβαὼθ, καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου· καὶ ἐπλήρωθη ὁ (87) οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ· καὶ τὰ σεραφὶμ εἱστήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ· ἓξ πτέρυγες τῷ ἑνὶ, καὶ ἓξ πτέρυγες τῷ ἑνί· καὶ ταῖς μὲν δυσὶ πτέρυξιν ἐκάλυπτον τὰ πρόσωπα, ταῖς δὲ δυσὶ τοὺς πόδας, καὶ ταῖς δυσὶν ἐπέτοντο. Καὶ ἐκέκραγεν ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον, λέγοντες (88)· Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος σαβαὼθ, πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. Καὶ μετ᾽ ὀλίγα ὁ αὐτός· Ἤκουσα τῆς φωνῆς Κυρίου λέγοντος· Τίνα ἀποστείλω (89); καὶ τίς πορεύσεται πρὸς τὸν λαὸν

[83] Joan. IV, 10. [84] ibid. 13, 14. [85] Psal. XXXV, 10. [86] Jer. II, 13. [87] Isa. VI, 3. [88] ibid. 1-3.

(82) Gobler. et Felc. 1, Σαμαρίτιδι, alii Σαμαρείτιδι. Ibidem Seguer. Gobler. et Felc. 1 adjiciunt, περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, quæ desunt in aliis, sed lecta sunt a Nannio. Mox Basil et Felc. 2, Δός μου ὕδωρ πιεῖν. In iisdem et in Felc. 5, deest ἂν. Paulo post Basil., ὕδωρ ζωῆς. Ibidem Seguer., ὀλίγον. Ibidem omnes pene mss. habent αὐτῇ, quæ vox deest in editis.

(83) In Seguer. Θεῷ deest. Mox Seguer. Gobler. Felck. 1 et 2. soli habent τὴν ante πηγήν. Mox ante καὶ legebatur ὡς in editis et in quibusdam mss., sed deest in Seguer. Gobl. Felc. 1 et 2.

(84) Sic Seguer. et Felc. 5. Editi vero et alii, ἐγκατέλιπε. Infra hæc : καὶ ὅτε, etc. referuntur a Damasceno Epist. de Trisagio. Ibidem Seguer., τὰ χερουβὶμ καὶ οἱ σεραφὶμ τὸν Θεὸν λέγοντα τρίτον. Ang., δοξολογοῦσι τὸ χερ. καὶ οἱ σερ. τρίτον τὸν Θεὸν λ. Damasc., δοξολογοῦσι τὰ σεραφὶμ τρίτον λέγοντα. Recte Gobler. et Felc. 1, δοξ. τὰ χερ. καὶ οἱ σερ. τὸν Θεὸν λέγοντα τρίτον. Editi, δοξολοτὰ χερουβὶμ τρίτον τὸν Θεὸν λέγοντα.

(85) Ἡ ante Θεότης deest in Seguer. Mox hæc, ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι, desunt in edit. Comm., sed habentur in Seguer. Gob.er. Felc. 1, et lecta sunt ab interprete Nannio. Vide quæ de hisce diximus in Monito.

(86) Hæc, a voce ὅτι usque ad ὅτι sequens, desunt in Seguer. Gobler. et Felc. 1. Paulo post Gobler. et Felck. 1, Φησὶ γὰρ Ἡσαΐας.

(87) Seguer. solus. πλήρης ὁ. Ibid. Felc. 3, solus cum editis, τῆς δόξης ὁ οἶκος αὐτοῦ. Infra πτέρυξιν deest in Seguerian. et in textu Script. Ibidem Seguerian., τὸ πρόσωπον.

(88) Λέγοντες deest in editis et in quibusdam mss., sed habetur in Seguer. Gobler. et Felckm. 1, et lectum est ab interprete Nannio. Vox σαβαὼθ mox sequens deest in Seguerian. Infra Seguer. Goblerian. et Felc. 1, μετ᾽ ὀλίγα λέγει· ἤκουσα.

(89) Ita omnes manuscripti, præter Felckm. 3, qui cum editis habet ἀποστέλλω. Paulo post Felc. 2, εἶπον. Ibid. Seguerian., ἐγὼ εἰμι, et ita Græcus Scripturæ textus. Mox omnes fere mss., πρὸς τὸν

τοῦτον; Καὶ εἶπα· Ἰδοὺ ἐγὼ, ἀπόστειλόν με. Καὶ εἶπέ μοι· Πορεύθητι πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον, καὶ εἶπον αὐτῷ· Ἀκοῇ ἀκούσητε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε· καὶ βλέποντες βλέψητε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε. Ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου. Καὶ τοῖς ὠσὶ βαρέως ἤκουσαν· καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκάμμυσαν (90)· μήποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτῶν, καὶ τοῖς ὠσὶν ἀκούσωσι, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰάσωμαι αὐτούς. Ὁ δὲ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης λέγει· Διὰ τοῦτο οὐκ ἠδύναντο πιστεύειν οἱ Ἰουδαῖοι εἰς τὸν Ἰησοῦν (91), ὅτι εἶπεν Ἡσαΐας, ὅτι Ἐτύφλωσεν αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ ἐπώρωσεν αὐτῶν τὴν καρδίαν· μήποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τῇ καρδίᾳ νοήσωσι (92), καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰάσωμαι αὐτούς. Ταῦτα δὲ εἶπεν Ἡσαΐας, ὅτε εἶδε τὴν δόξαν αὐτοῦ, τουτέστι τοῦ Υἱοῦ· ὥστε καὶ (93) Κύριος Σαβαὼθ ἐστιν ὁ Υἱός. Κύριος γὰρ τῶν δυνάμεων ἑρμηνεύεται τὸ Κύριος Σαβαώθ· Ὁ δὲ Κύριος τῶν δυνάμεων, αὐτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης, ὡς ὁ Δαβὶδ εἶπε· Κύριος δὲ τῆς δόξης (94) ἐστὶν ὁ ἐσταυρωμένος Χριστὸς κατὰ τὸν Παῦλον. Καὶ καθὼς εἶπε Δαβίδ· Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδέν με ὑστερήσει· καὶ ἀλλαχοῦ (95)· Ὁ ποιμαίνων τὸν Ἰσραὴλ, πρόσχες, ὁ ὁδηγῶν ὡσεὶ πρόβατον τὸν Ἰωσὴφ, ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν χερουβὶμ, ἐμφάνηθι. Ἐν δὲ τοῖς Εὐαγγελίοις λέγει (96) ὁ Υἱός· Ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός· αὐτὸς οὖν ἐστιν ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν χερουβὶμ, ὁ ποιμαίνων τὸν Ἰσραήλ. Ὁ δὲ Παῦλος ἐν ταῖς Πράξεσι τὸ ἅγιον Πνεῦμα λέγει διὰ Ἡσαΐου εἰρηκέναι ταῦτα, ἅπερ εἶπεν Ἡσαΐας, ὅτι Κύριος Σαβαὼθ μοι εἶπεν. Ὁ Πατὴρ οὖν καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα Κύριος Σαβαώθ ἐστι.

A *ribus suis difficulter audierunt, et oculos clauserunt, ne forte videant oculis, et auribus audiant, et corde intelligant, et convertantur, et sanem eos* [89]. Joannes vero evangelista dicit : *Propterea non poterant Judæi credere in Jesum, quia dixit Isaias : Excæcavit oculos eorum, et induravit cor eorum ; ne forte videant oculis, et corde intelligant, et convertantur, et sanem eos. Hæc autem dixit Isaias, cum vidit gloriam ejus*[90], hoc est, Filii : itaque Dominus quoque Sabaoth, Filius est : illud namque Dominus Sabaoth, explicatur, Dominus virtutum ; *Dominus* autem *virtutum ipse est Rex gloriæ* [91], quemadmodum David locutus est : Dominus vero gloriæ est, qui crucifixus est Christus, juxta Paulum. Et ut ait David : *Dominus pascit me, et nihil mihi deerit* [92] : et alibi : *Qui pascis Israel, intende, qui deducis velut* B *ovem Joseph, qui sedes super cherubin, manifestare*[93]. In Evangeliis autem ait Filius : *Ego sum pastor bonus* [94]. Ipse igitur est, qui sedet super cherubim, qui pascit Israel. Paulus autem in Actibus ait Spiritum sanctum per Isaiam dixisse, ea quæ ipse Isaias dixerat : *Dominus Sabaoth dixit mihi* [95]. Pater igitur et Filius et Spiritus sanctus, Dominus Sabaoth est.

11. Καὶ ὅτε λέγει ἡ Γραφὴ περὶ τοῦ Πατρὸς, ὅτι Αὐτὸς ἔκτισε τὰ πάντα, τὰ ὁρατὰ (97) καὶ τὰ ἀόρατα· ἀλλαχοῦ ἡ (98) Γραφὴ διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκτίσθη. Οὐχ ἕτερα χωρὶς ὁ Πατὴρ ἔκτισε, καὶ ἄλλα ὁ Υἱός· ἀλλ' ἅπερ ὁ Πατὴρ ποιεῖ, διὰ τῆς ἰδίας δυνάμεως ποιεῖ, ἥτις ἐστὶν ὁ Υἱός· τὰ πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Οὕτως οὖν καὶ ὅτε λέγει ὁ Υἱός· Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν· ἔλεγε δὲ, φησὶ, περὶ τοῦ ἰδίου σώματος· ἑτέρα Γραφὴ λέγει, ὅτι Ὁ Πατὴρ ἤγειρε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐκ νεκρῶν· καὶ (99) καλῶς λέγει· ἤγειρε γὰρ διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου καὶ Υἱοῦ τὴν σάρκα

C 11. Et cum Scriptura dicat de Patre : *Ipse creavit omnia visibilia et invisibilia* [96] : alibi eadem Scriptura nos edocet, ea per Filium creata fuisse. Neque enim alia Pater creavit, alia Filius : sed quod Pater facit, id per propriam virtutem facit, quæ est Filius : nam *omnia per ipsum facta sunt* [97]. Ita ergo ubi Filius dicit : *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud : dicebat autem*, inquit, *de corpore suo* [98] ; alia Scriptura dicit : *Pater suscitavit Filium suum ex mortuis* [99] ; et recte loquitur : suscitavit enim per proprium Verbum et Filium carnem Filii sui. Nec dicimus corpus esse na-

[89] Isa. VI, 8-10. [90] Joan. XII, 39-41. [91] Psal. XXIII, 10. [92] Psal. XXII, 1. [93] Psal. LXXIX, 2. [94] Joan. X, 14. [95] Act. XXVIII, 25; Isa. VI, 9. [96] Coloss. I, 16. [97] Joan. I, 3. [98] Joan. II, 19, 21. [99] Gal. I, 1

λαὸν τοῦτον. Editi πρὸς τὸν λαόν, omisso τοῦτον. Basil., πρὸς τὸν λαόν μου. Mox Felc. 2, et Græcus Scripturæ textus, ἀκούσετε. Editi et alii, ἀκούσητε. Infra quidam mss., βλέψητε, alii cum editis, βλέψετε.

(90) Seguer. Gobler. Felc. 1. τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐκάμμυσαν, alii, τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν. Gobler. Seguer. Felc. 1, τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκάμμυσαν. Paulo post αὐτῶν post ὀφθαλμοῖς decst in Seguer.

(91) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. Alii vero et editi, εἰς τὸν Υἱόν. Mox in Seguer. ὅτι decst ante ἐτύφλωσεν. Infra idem, πεπώρωκεν.

(92) Sic Seg. Gobl. Felc. 1. Editi, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσιν.

(93) Ita Seguer. solus recte. In aliis καὶ decst. Infra Seg. Gobler. et Felc. 1, καθὼς ὁ Δαβίδ.

(94) Ita Seguer. Gobler. et Felc. 1, quos sequi visum est. Editi et alii, τῆς δυνάμεως. Mox Seguer. solus habet μακάριον ante Παῦλον.

(95) Seguer. solus, καὶ ἀλλαχοῦ λέγει.

(96) Seguer. Gobler. et Felc. 1, Ἐν δὲ τοῖς Εὐαγγελίοις λέγει, in duobus postremis δὲ decst, et eam lectionem secutus est vetus interpres. Anglic. Ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ λέγει. Editi vero et alii, Καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τῷ προσκυνουμένῳ λέγει. Infra Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1, αὐτός. Editi vero et alii οὗτος.

(97) Gobler. et Felc. 1, ὁρώμενα.

(98) Felc. 5, ἀλλ' ἡ. Editi ἄλλη. Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἀλλαχοῦ ἡ, rectius : atque ita legit Nannius.

(99) Ita Seguer. Gobler. et Felc. 1, legitque ita Nannius. In editis καὶ decst. Mox plurimi manuscripti διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου καὶ Υἱοῦ. Editi et alii διὰ ἰδίου Υἱοῦ. Mox in editis φύσει decst, sed habetur in Seguer. Gobler. et Felck. 1. Ibid. iidem, ἀλλὰ σῶμα τοῦ Υἱοῦ καὶ Θεοῦ.

tura sua Filium Dei, sed corpus Filii Dei. Cum itaque corpus excitatur, Filius intelligitur excitari ex mortuis. Ideoque dicimus illum secundum carnem mortuum, sepultum, et excitatum fuisse a mortuis: secundum spiritum autem in cœlo, et in terra, et ubique tunc fuisse. Quandoquidem igitur cum esset dives, **703** id est, Deus, factus est inops, id est, homo, et, excepto peccato, in omnibus similis factus est nobis: idcirco ut home accipit vitam, licet vitam habeat, quippe ipse est vita, illam tamen propter nos accipit: ac utpote homo proficiebat sapientia et ætate, qui erat æterna Dei virtus et sapientia. Ut homo etiam sanctificatur qui sanctus est, et qui sanctificatione non eget: nam *pro eis*, inquit, *ego sanctifico meipsum, ut sint et ipsi sanctificati in veritate* [1]. Ut homo item exaltatur accipiens nomen super omne nomen, quod tamen semper natura sua habet. Nam *Deus*, inquit, *erat Verbum* [2].

12. Quæcunque igitur Scriptura dicit accepisse Filium, propter corpus ejus illud dicit: corpusque illud est primitiæ Ecclesiæ: nam *primitiæ*, inquit, *Christus* [3]. Cum ergo primitiæ accepissent nomen quod est super omne nomen, tunc reliqua massa, per illam virtutem simul excitata et consedere facta est, juxta illud dictum: *Conresuscitavit et consedere fecit* [4]. Quapropter eam gratiam homines accepere, ut dei et filii Dei vocarentur. Primo igitur proprium corpus Dominus excitavit ex mortuis, et in seipso exaltavit: deinceps membra corporis sui excitabit, ut omnia illis largiatur, utpote Deus, quæcumque ipse ut homo accepit. Ipse igitur sibi ipsi vitam largitur, ipse seipsum sanctificat, ipse seipsum exaltat. Cum ait igitur, quod Pater illum sanctificaverit et excitaverit, et dederit illi nomen quod est super omne nomen, vitam quoque tribuerit; propalam est Patrem omnia per ipsum facere. Per ipsum igitur ipsum excitat, per ipsum ipsum sanctificat, per ipsum ipsum exaltat, et per ipsum ipsi vitam largitur. Et cum spiritum suum in manus Patris commendat, ut homo seipsum commendat Deo, ut omnes homines Deo commendet. Ipse enim est manus ipsa, et manus ipsæ Patris. Et ubi ait: *Ante omnes colles generat me* [5], id ex persona Ecclesiæ loquitur, quæ prius condita, postmodum ex Deo generatur. Quocirca illud in Proverbio primum ha-

A τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. Καὶ οὐ λέγομεν τὸ σῶμα εἶναι Υἱὸν φύσει τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὸ σῶμα τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Τοῦ οὖν σώματος ἐγειρομένου, ὁ Υἱὸς νοεῖται ἐγηγερμένος (1) ἐκ νεκρῶν. Διὰ τοῦτο κατὰ σάρκα λέγομεν, ὅτι καὶ ἀπέθανε, καὶ ἐτάφη, καὶ ἠγέρθη ἐκ νεκρῶν· κατὰ δὲ τὸ πνεῦμα καὶ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς ἦν καὶ πανταχοῦ. Ἐπεὶ οὖν πρότερον πλούσιος ὤν, τουτέστι Θεός· ὕστερον δὲ πτωχὸς γέγονε, τουτέστιν ἄνθρωπος, καὶ (2) ὡμοιώθη ἡμῖν κατὰ πάντα χωρὶς ἁμαρτίας· καὶ διὰ τοῦτο ὡς ἄνθρωπος λαμβάνει ζωήν, ὁ ἔχων ζωήν, αὐτὸς γάρ κστιν ἡ ζωή· λαμβάνει δὲ δι' ἡμᾶς, καὶ ὡς ἄνθρωπος προέκοπτε σοφίᾳ καὶ ἡλικίᾳ ἡ ἀΐδιος τοῦ Θεοῦ δύναμις καὶ σοφία, καὶ ὡς ἄνθρωπος ἁγιάζεται ὁ ἅγιος, καὶ μὴ χρείαν ἔχων (3) ἁγιασμοῦ· Ὑπὲρ αὐτῶν γὰρ, φησὶν, ἁγιάζω ἐμαυτὸν, ἵνα ὦσιν αὐτοὶ ἡγιασμένοι ἐν ἀληθείᾳ. Καὶ ὡς ἄν- B θρωπος ὑψοῦται λαβὼν ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, ὅπερ ἀεὶ κατὰ φύσιν ἔχει. Θεὸς γὰρ ἦν, φησὶν, ὁ Λόγος.

12. Ὅσα οὖν λέγει ἡ Γραφὴ ὅτι ἔλαβεν ὁ Υἱὸς, διὰ τὸ σῶμα αὐτοῦ (4) λέγει, ὅπερ σῶμα ἀπαρχή ἐστι τῆς Ἐκκλησίας· Ἀπαρχὴ γὰρ, φησὶν, ὁ Χριστός. Τῆς οὖν ἀπαρχῆς λαβούσης ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, συνηγέρθη δυνάμει καὶ τὸ φύραμα, καὶ συνεκαθέσθη, κατὰ τὸ λεγόμενον· Καὶ συνήγειρε καὶ συνεκάθισε. Καὶ διὰ τοῦτο χάριν ἔλαβον οἱ ἄνθρωποι τὸ καλεῖσθαι θεοὶ καὶ υἱοὶ Θεοῦ. Πρῶτον οὖν τὸ ἴδιον σῶμα ἤγειρεν ὁ Κύριος ἐκ νεκρῶν, καὶ ὕψωσεν ἐν ἑαυτῷ· μετὰ (5) ταῦτα ἐγερεῖ καὶ τὰ μέλη τοῦ σώματος αὐτοῦ, ἵνα χαρίσηται αὐτοῖς τὰ πάντα, ὡς Θεὸς, ὅσα αὐτὸς ὡς ἄνθρωπος ἔλαβεν. Αὐτὸς οὖν ἑαυτῷ χαρίζεται ζωὴν, καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν ἁγιάζει (6), C καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν ὑψοῖ. Ὅτε οὖν λέγει, *ὅτι ὁ Πατήρ* ἠγίασεν αὐτὸν, καὶ ἤγειρεν αὐτὸν, *καὶ ἐχαρίσατο* αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, *καὶ ἔδωκεν* αὐτῷ ζωὴν· δῆλον, ὅτι δι' αὐτοῦ τὰ πάντα ποιεῖ ὁ Πατήρ. Δι' αὐτοῦ οὖν αὐτὸν ἐγείρει, καὶ δι' αὐτοῦ αὐτὸν ἁγιάζει, καὶ δι' αὐτοῦ αὐτὸν ὑψοῖ, καὶ δι' αὐτοῦ αὐτῷ ζωὴν δίδωσι. Καὶ ὅτε παρατίθεται τὸ πνεῦμα αὐτοῦ εἰς χεῖρας τοῦ Πατρὸς, ὡς ἄνθρωπος ἑαυτὸν παρατίθεται (7) τῷ Θεῷ, ἵνα πάντας ἀνθρώπους παραθῆται τῷ Θεῷ. Αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ χεὶρ, καὶ αἱ χεῖρες τοῦ Πατρός. Καὶ ὅτε λέγει· Πρὸ δὲ πάντων τῶν βουνῶν γεννᾷ με, ἐκ προσώπου τῆς Ἐκκλησίας λέγει, ἥτις, πρότερον κτισθεῖσα, μετὰ ταῦτα γεννᾶται ἐκ Θεοῦ (8). Διὰ τοῦτο πρῶτον κεῖται ἐν τῇ Παρ-

[1] Joan. xvii, 19. [2] Joan. i, 1. [3] I Cor. xv, 23. [4] Ephes. ii, 6. [5] Prov. viii, 25.

(1) Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἐγειρόμενος. Alii et editi, ἐγηγερμένος.

(2) Gobler. et Felck. 1, γέγονε ὡς ἄνθρωπος, καὶ. Basil. γέγονε καὶ. Editi et alii, ut in textu supra. Infra hæc, ὁ ἔχων ζωήν, desunt in editis, sed habentur in omnibus manuscriptis, præter Felck. tertium. Anglicanus mox, λαμβάνει δὲ ἡμᾶς.

(3) Ἔχων deest in Gobler. et Felck. 1. Mox in Seguer. legitur ἐγὼ ante ἁγιάζω.

(4) Seguer. Anglic. Gobler. et Felck. 1, διὰ τὸ σῶμα αὐτοῦ, recte. Basil. Felck. 2 et 5, διὰ τὸ σῶμα. Editi, διὰ τοῦ σώματος.

(5) Ita Seguer. Gobler. et Felck. 1. Editi et alii, ὕψωσε, μετὰ, etc.

(6) *Sic Seguer.* Gobler. et Felck. 1. In editis D vero, hæc, καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν ἁγιάζει, **desunt**: sed recta sunt a veteri interprete. Infra Seg. et Anglic. soli quos sequimur habent αὐτῷ ante ὄνομα. Paulo post Seg. Basil. Gobl. et Felckm. 1, 2 et 5, δηλονότι. Editi et alii, δῆλον, ὅτι. Ibid. Gobl. et Felckm. 1, δι' αὐτοῦ ταῦτα ποιεῖ.

(7) Ita omnes manuscripti excepto Felckm. 3 quicum editis habet παρατίθησι. Paulo post, ἐστιν legitur in Seg. Anglic. Gobl. et Felckm. 1, deestque in editis.

(8) Maxima pars manuscript., ἐκ Θεοῦ, omisso articulo, qui in cæteris et in editis legitur. Infra, post ἐγέννησε legitur in editis, sed deest in omnibus mss. præter Felckm. 3.

μίᾳ τὸ, Ἔκτισέ με ὁ Κύριος, καὶ ὕστερος τὸ, ἐγέννησε.

13. Καὶ ὅτε λέγει ἡ Γραφὴ περὶ Πατρὸς · Οὐχὶ Θεὸς εἷς ἔκτισεν ἡμᾶς : ὁμοίως καὶ περὶ Υἱοῦ λέγει, ὅτι δι' αὐτοῦ ἐκτίσθη τὰ πάντα · τὰ δὲ αὐτὰ καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λέγεται · Ἀνταναλεῖς, φησὶ, τὸ πνεῦμα αὐτῶν, καὶ ἐκλείψουσι, καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν. Ἐξαποστελεῖς τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ · ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. Καὶ ὅτε λέγει ὁ Υἱὸς περὶ Πατρὸς τῷ Πέτρῳ · Μακάριος εἶ, ὅτι (9) σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ' ὁ Πατήρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς · τὰ αὐτὰ περὶ ἑαυτοῦ λέγει · Οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, καὶ ᾧ ἂν βούληται ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι. Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τοῦ ἁγίου (10) Πνεύματος ὁ Παῦλος λέγει · Ἡμῖν δὲ ἀπεκάλυψεν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ. Τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ · τίς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ, Οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ἔγνωκεν (11) εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ὥσπερ οὖν τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ καὶ τῆς οὐσίας οὐ κεχώρισται, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα (12) τοῦ Θεοῦ τῆς θεότητος αὐτοῦ καὶ τῆς οὐσίας οὐκ ἔστιν ἀλλότριον. Καὶ ὅταν λέγῃ ὁ Κύριος ἐν Ἡσαΐᾳ · Υἱοὺς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα · αὐτοὶ δέ με ἠθέτησαν, ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ λέγει · Τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς σάρξ ἐστι, καὶ τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Πνεύματος πνεῦμά ἐστι, Καὶ πάλιν . Τὸ Πνεῦμα ὅπου θέλει, πνεῖ, καὶ τὴν φωνὴν αὐτοῦ ἀκούεις · ἀλλ' οὐκ οἶδας, πόθεν ἔρχεται, καὶ ποῦ ὑπάγει. Οὕτως ἐστὶ πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ Πνεύματος. Ἐν δὲ τῇ ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου Ἰωάννης (13) λέγει · Ὅσοι δὲ ἔλυβον αὐτόν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ · οἳ οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρὸς, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν. Ὅσοι οὖν ἐκ Πνεύματος ἁγίου ἐγεννήθησαν, οὗτοι ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν . Καὶ ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθησαν, οὗτοι εἰς Πατέρα καὶ ἅγιον Πνεῦμα ἐβαπτίσθησαν. Καὶ πάλιν, ὅτε λέγει ὁ Πέτρος τῷ Ἀνανίᾳ · Διὰ τί (14) ἐπλήρωσεν ὁ Σατανᾶς τὴν καρδίαν σου, ψεύσασθαί σε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ νοσφίσασθαι ἀπὸ τῆς τιμῆς τοῦ χωρίου ; Οὐκ ἐψεύσω ἀνθρώποις. ἀλλὰ τῷ Θεῷ. Ὥστε ὁ ψευσάμενος τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, τῷ Θεῷ ἐψεύσατο, τῷ κατοικοῦντι ἐν ἀνθρώποις διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ

betur: *Creavit me Dominus* [6] ultimo autem illud: *generavit.*

13. Et cum Scriptura dicat de Patre: *Nunquid non Deus unus creavit nos* [7] ? id de Filio quoque dicit: per ipsum creata sunt omnia; hæc ipsa de Spiritu sancto quoque dicuntur: *Auferes*, inquit, « spiritum eorum, et deficient, et in pulverem suum revertentur. Emittes Spiritum tuum et creabuntur, et renovabis faciem terræ [8]. » Et cum Filius ad Petrum de Patre dixerit suo: *Beatus es, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in cœlis est* [9], idipsum de se locutus est: *Nemo novit Patrem nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare* [10]. Similiter et de Spiritu sancto ait Paulus; « Nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum; Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei. Quis enim hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui est in ipso? Ita et quæ Dei sunt nemo cognovit nisi Spiritus Dei [11]. » Sicut igitur spiritus hominis ab humanitate ejus et substantia non est segregatus: sic et Spiritus Dei **704** a divinitate ejus et substantia non est alienus. Et cum dixerit Dominus in Isaia: « Filios enutrivi et exaltavi, ipsi autem spreverunt me » [12].[13], in Evangelio dicit: « Quod natum est ex carne caro est: et quod natum est ex Spiritu spiritus est [14]. » Et iterum: « Spiritus ubi vult spirat, et vocem ejus audis; sed nescis unde veniat, aut quo vadat. Sic est omnis qui natus est ex Spiritu [15]. » In Evangelii autem initio ait Joannes: « Quotquot autem receperunt eum dedit eis potestatem filios Dei fieri, iis qui credunt in nomine ejus: qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate viri, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo nati sunt [16]. » Quotquot igitur ex Spiritu sancto nati sunt, ii ex Deo nati sunt. Et quotquot in Christum baptizati sunt, hi in Patrem et Spiritum sanctum sunt baptizati. Et rursum cum Petrus ait Ananiæ: « Cur implevit Satanas cor tuum, mentiri te Spiritui sancto, et seponere de pretio agri? Non es mentitus hominibus, sed Deo [17]. » Itaque qui mentitus est Spiritui sancto, mentitus est Deo, habitanti in omnibus per Spiritum suum. Ubi enim est Spiritus Dei, ibi est Deus. Nam *in hoc*, inquit, « cognoscimus quod Deus in nobis manet, quoniam de Spiritu suo dedit nobis [18]. »

[6] Prov. VIII, 22. [7] Malach. II, 10. [8] Psal. CIII. 29, 30. [9] Matth. XVI, 17. [10] Matth. XI, 27. [11] I Cor, II, 10, 11, [12].[13] Isa. I, 2. [14] Joan. III, 6, [15] ibid. 8. [16] Joan. I, 12, 13. [17] Act. V. 5, 4. [18] I Joan. IV, 13.

(9) Anglicanus, εἰ, φησὶ Σίμων Βὰρ Ἰωνᾶ, ὅτι. Infra Seg. Gobl. et Felckman. 1 et 2, περὶ ἑαυτοῦ. Editi et alii, καὶ ἐπὶ ἑαυτοῦ. Mox post Πατέρα legitur, φησί, in editis, et in quibusdam mss., sed deest in Seg. Gobl. et Felc. 1. Ibid. in iisdem legitur ἀν. Editi et alii, ἐάν.

(10) Ita Seg. Gobl. et Felckm. 1. In editis et cæteris ἁγίου deest. Infra Seg. Gobl. Felckm. 1, 2, et Græcus Scripturæ textus, πάντα. Editi et alii, ἅπαντα. Anglic. ibid., διερευνᾷ.

(11) Sic omnes pene manuscripti. Editi, οἰδεν.

(12) Ita Seg. Gobl. et Felck, 1. In editis et aliis Πνεῦμα deest. Mox Anglic.. ὅταν λέγει. Alii, ὅταν λέγῃ. Infra hæc, αὐτοὶ δέ με ἠθέτησαν, desunt in editis, et habentur in solis Seg. Gobl. et Felckm. 1. Mox Seg. solus bis habet γεγεννημένον. Et inferius, γεγεννημένος.

(13) Gobler. et Felckm. 1, Ἐν δὲ τῷ Εὐαγγελίῳ Ἰωάννης, et ita legit Nannius.

(14) In Basiliens. Anglican. et Felckm. 2, Ἀνανίᾳ, Ἀνανία, τί. Ibidem Seguer. Gobl. et Felckm. 1, cum Græco Scripturæ textu, διὰ τί ἐπλήρωσεν ὁ Σατανᾶς. Editi et alii, τί ὁ Σατανᾶς ἐπλήρωσεν. Infra Seguerian. Basiliens. Gobler. et Felckm. 5, εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. In editis, εἰς deest, ut et in Scripturæ textu.

Ὅπου γάρ ἐστι τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ἐκεῖ ἐστιν ὁ Θεός · Ἐν τούτῳ γὰρ, φησὶ, γινώσκομεν, Θεὸς ἐν ἡμῖν μένει, ὅτι ἐκ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ δέδωκεν ἡμῖν (15).

14. Et cum Scriptura quidem dicat, Spiritum sanctum locutum fuisse in prophetis, alibi ait beatus Paulus, Patrem in prophetis locutum fuisse : nam « multifariam multisque modis olim Deus loquens patribus in prophetis, novissime diebus istis locutus est nobis in Filio [19]. » Et alibi dicit, Filium loqui : *An experimentum*, inquit, *quæritis ejus, qui in me loquitur, Christi* [20]. Filium vero ait Spiritum esse qui loquitur in apostolis : *Cum*, inquit, « tradent vos in concilia, nolite cogitare quomodo, aut quid loquamini : dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini. Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis [21]. » Et interdum quidem ait Apostolus, corpora fidelium esse membra Spiritus sancti; aliquando autem membra illorum membra Christi esse; aliquando ipsos esse templum Patris : *Vos enim*, inquit, « estis templum Dei vivi : sicuti dicit Deus : quoniam inhabitabo in illis, et inambulabo, et ero illorum Deus, et ipsi erunt mihi populus [22]. » Et, *Si quis violaverit templum Dei, disperdet illum Deus* [23]. Et rursum, *Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis* [24] ? Si quis enim est templum Spiritus, is templum est Filii et Patris. Ubi enim Spiritus Dei habitat, illic Deus habitat. Et, *Sicut Pater suscitat mortuos et vivificat; sic et Filius quos vult vivificat* [25]. Similiter de Spiritu sancto dicit : *Spiritus est qui vivificat, caro non prodest quidquam* [26]. Ad Corinthios autem scribit Paulus : *Spiritus autem vivificat* [27]. Vides opera quæ Patris sunt, ipsa Filii, eadem quoque Spiritus sancti esse, ut Scriptura testatur. Ut et ipse Apostolus his docuit verbis; « Divisiones vero gratiarum sunt, idem autem Spiritus; 705 et divisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus; et divisiones operationum sunt : idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus [28]. » Et postquam dixit Patrem operari omnia in omnibus, paucis interjectis, ait Spiritum

14. Καὶ ὅτε μὲν λέγει ἡ Γραφὴ, ὅτι Πνεῦμα ἐλάλει ἐν τοῖς προφήταις, ἀλλαχοῦ λέγει ὁ μα Παῦλος, ὅτι ὁ Πατὴρ ἐλάλει ἐν τοῖς προφήταις λυμερῶς γὰρ καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θε λήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' του (16) τοῦ ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡ Υἱῷ. Καὶ ἀλλαχοῦ λέγει, ὅτι ὁ Υἱὸς λαλεῖ · Ε μὴν, φησὶ, ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντο στοῦ. Ὁ δὲ Υἱὸς τὸ Πνεῦμα εἶπε τὸ λαλοῦν ἀποστόλοις, Ὅταν (17), φησὶ, παραδώσουσι εἰς συνέδρια, μὴ μεριμνήσητε, πῶς, ἢ τί σητε · δοθήσεται γὰρ ὑμῖν ἐν ἐκείνῃ τῇ ὁ λαλήσητε. Οὐ γὰρ ὑμεῖς ἐστε οἱ λαλοῦντες τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ὑμῶν, τὸ λαλοῦν ε Καὶ ὁτὲ (18) μὲν ὁ Ἀπόστολος λέγει, ὅτι τὰ τῶν πιστῶν ναός ἐστι τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὰ μέλη αὐτῶν μάλη Χριστοῦ, ὁτὲ δὲ αὐτο εἶναι τοῦ Πατρός · Ὑμεῖς γὰρ, φησὶ, να Θεοῦ ζῶντος, καθὼς εἶπεν ὁ Θεός · Ἐνοικήσ ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω, καὶ ἔσομαι Θεὸς, καὶ αὐτοί ἔσονταί μοι λαός · καὶ, φθείρῃ τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ, φθερεῖ τοῦτον Καὶ πάλιν · Οὐκ οἴδατε, ὅτι ναὸς τοῦ Θεο καὶ τὸ (20) Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὸ ἅγιον ο ὑμῖν ; Εἴ τις γάρ ἐστι ναὸς τοῦ Πνεύματος ναός ἐστι τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς · ὅπου · Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ κατοικεῖ, ἐκεῖ (21) ὁ Θεὸς κα Καὶ, Ὥσπερ ὁ Πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ποιεῖ, οὕτως καὶ ὁ Υἱὸς οὓς θέλει ζω Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος λέγει, ὅτ Τὸ Πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιοῦν, ἡ σὰρξ οὐκ ὠ λεῖ οὐδέν. Πρὸς δὲ Κορινθίους γράφει Παῦλος· δὲ Πνεῦμα ζωοποιεῖ. Ὁρᾷς, ὅτι ἅπερ ἐπο ταῦ Πατρὸς, ταῦτα λέγει ἡ Γραφὴ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου (23) Πνεύματος · ὡς καὶ ὁ Ἀπό (24) ἐδίδαξε λέγων · Διαιρέσεις δὲ χαρι εἰσὶ, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ αὐτό · καὶ διαιρέσεις

[19] Hebr. I, 1. [20] II Cor. XIII, 3. [21] Matth. X, 17-20; Luc. XII, 11, 12. [22] II Cor. VI, 16. [23] I III, 17. [24] Ibid. 16. [25] Joan. V, 21. [26] Joan. VI, 64. [27] I Cor. III, 6. [28] I Cor. XII, 4-6.

(15) Hæc, ὅτι ἐκ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ δέδωκεν ἡμῖν desunt in Gobler. et Felckm. 1 ; nec lecta sunt ab interprete. Ibidem Seguer., ἔδωκεν. Ibid. omnes fere manuscripti habent καὶ ὅτε pro ἀλλ' ὅτε, ut legebatur in editis.

(16) Anglicanus, ἐπ' ἐσχάτων. Mox Seg. Basil. Anglican. Gobler. et Felkm. 1, τῶν ἡμερῶν τούτων. In edit. τούτων deest. Iidem mox, Καὶ ἀλλαχοῦ λέγει, sed in tribus postremis καί deest, Λέγει non legitur in editis et in quibusdam manuscriptis. Mox Gobler et Felckm. 1, ἐλάλει, ibidemque cum Segueriano, καθὼς φησιν · Ἢ δοκιμὴν ζητεῖτε.

(17) Sic Seg. Gobl. et Felckm. 1, recte. Editi et alii, ὅταν οὖν. Mox Seg. παραδώσουσιν, recte. Editi et cæteri, παραδώσωσιν.

(18) Seg. Gobl. et Felckm. 1, ὅτε hic et bis in sequentibus habent (Gobler. tamen et Felckm. 1 habent primo tantum loco, ὁτὲ). Editi ter, ποτέ. In iisdem, ὅτε μὲν λέγει. Editi vero et alii, ποτὲ μέν ὁ Ἀπόστολος λέγει.

(19) Seguerianus habet ὅ ante ἐνοικήσω. post Felckm. 5, αὐτῶν θεός. Statimque Basi εἰς λσόν. Paulo post Anglican. et Felckm. 5, αὐτόν.

(20) Quatuor manuscript. καὶ ὅτι τό. It post τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, legitur τὸ ἅγιον in et in quibusdam manuscriptis, sed deest in S riano.

(21) Sic Seguer. Editi καί pro ἐκεῖ.

(22) Ὅτι deest in editis et in quibusdam m scriptis, sed habetur in pluribus. Infra Seg. οὐδὲν ὠφελεῖ. Mox Seguerian. Gobler. et Felck τὸ δὲ Πνεῦμα. In editis vero et aliis, τό deest.

(23) Sic Goblerianus et Felckm. 1, atque it git Nannius. Editi et alii, καὶ τὰ αὐτὰ τοῦ ἁγί

(24) Ste Goblerianus et Felckm. 1, et ita Nannius. Seguer. vero, ὡς καὶ ὁ μακάριος Πα Editi et alii, ὡς ὁ αὐτὸς ὁ Ἀπαστολος. Mox Se et Felckm. 2, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα. Infra Seg. et Felckm. 1, ut legit interpres, ὁ δὲ αὐτὸς Editi, καὶ ὁ αὐτὸς Θεός.

κονιῶν εἰσι, καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος· καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσὶν ὁ δὲ αὐτὸς Θεὸς ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσι (25). Εἰρηκὼς οὖν, ὅτι ὁ Πατὴρ ἐστιν ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσι, καὶ μετ' ὀλιγον λέγει τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι τὸ ἐνεργοῦν τὰ πάντα ἐν πᾶσι. Πάντα δὲ ταῦτα, φησὶν, ἐνεργεῖ τὸ ἕν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα. διαιροῦν ἴδια ἑκάστῳ, καθὼς βούλεται.

A sanctum operari omnia in omnibus : *Hæc autem omnia*, inquit, *operatur unus atque idem Spiritus, dividens propria singulis prout vult* [39].

15. Καὶ ὅτε μὲν ὁ μακάριος Παῦλος διδάσκει (26) περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὅτι ἀρραβὼν τῆς κληρονομίας, ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὁ Δαβὶδ λέγει τὸν Κύριον εἶναι τὴν κληρονομίαν· Κύριος γὰρ, φησὶ, μερὶς τῆς κληρονομίας μου καὶ τοῦ ποτηρίου μου. Καὶ ἀλλαχοῦ λέγει· Ἐκέκραξα πρὸς σὲ, Κύριε, εἶπα, σὺ εἶ ἡ ἐλπίς μου, μερίς μου εἶ ἐν γῇ ζώντων. Ὁ δὲ Ἱερεμίας λέγει, ὅτι Ὁ πλάσας τὰ πάντα, αὐτὸς κληρονομία τοῦ Ἰακὼβ (27), Κύριος ὄνομα αὐτῷ. Τῶν οὖν προφητῶν τὸν Κύριον κληρονομίαν λεγόντων τῶν ἁγίων, ὁ Παῦλος τὸ ἅγιον Πνεῦμα κληρονομίαν εἶναι εἶπεν· Ἐν ᾧ, φησὶ, καὶ πιστεύσαντες, ἐσφραγίσθητε (28) τῷ Πνεύματι τῆς ἐπαγγελίας, τῷ ἁγίῳ, ὃ ἐστιν ἀρραβὼν τῆς κληρονομίας ἡμῶν· ὡς καὶ Μωσῆς τὸ πρόσωπον ἐσφραγίσθη τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ὅτε ἔλαβε νόμον παρὰ Θεοῦ, καὶ οὐδεὶς ἠδύνατο αὐτῷ ἀτενίσαι τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ· ἐσημειώθη γὰρ ἐπ' αὐτὸν τὸ φῶς τοῦ προσώπου Κυρίου· ὡς καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ γέγραπται (29)· Τότε οἱ δίκαιοι ἐκλάμψουσιν ὡς ὁ ἥλιος ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Πατρὸς αὐτῶν. Ὁ Θεὸς γὰρ φῶς ἐστιν· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Υἱὸς φῶς ἐστι (30), διότι τῆς αὐτῆς οὐσίας ἐστὶ τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς, ὡς καὶ Ἡσαΐας λέγει· Καὶ ἔσται τὸ φῶς τοῦ Ἰσραὴλ ὡς πῦρ, καὶ ἁγιάσει αὐτὸν ἐν φλογὶ καιομένῃ. Ἐν δὲ τῷ Εὐαγγελίῳ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστὴς (31) λέγει περὶ τοῦ Κυρίου· Αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρί. Ἀλλαχοῦ δὲ λέγει τὸν Κύριον τὸν ἁγιάζοντα. Ἐγὼ Κύριος ὁ ἁγιάζων αὐτούς. Καὶ ὅρε τὸν Θεὸν καλεῖ πῦρ ἡ Γραφή· Ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον (32), ὁμοίως καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου λέγει· ὅτι Ὤφθησαν τοῖς ἀποστόλοις διαμεριζόμεναι γλῶσσαι ὡσεὶ πυρὸς, ἐκάθισέ τε ἐφ' ἕνα ἕκαστον αὐτῶν, καὶ ἐπλήσθησαν ἅπαντες Πνεύματος ἁγίου, καὶ ἤρξαντο λαλεῖν ἑτέραις γλώσσαις, καθὼς τὸ Πνεῦμα ἐδίδου αὐτοῖς ἀποφθέγγεσθαι. Ὅσοι γὰρ (33) Πνεῦμα Θεοῦ φοροῦσι, φῶς φοροῦσι· καὶ οἱ φοροῦντες φῶς Χριστόν εἰσιν ἐνδεδυμένοι· καὶ οἱ ἐνδεδυμένοι Χριστὸν Πατέρα ἐνδέδυνται. Δεῖ γὰρ τὸ

15. Et cum Apostolus doceat Spiritum sanctum esse pignus hæreditatis ; David dicit, Dominum esse illam hæreditatem : nam *Dominus*, inquit, *pars hæreditatis meæ et calicis mei* [30]. Et alibi ait : *Clamavi ad te, Domine ; dixi : Tu es spes mea, portio mea in terra viventium* [31]. Jeremias vero dicit : *Qui formavit omnia, ipse est hæreditas Jacob, Dominus nomen illi* [32]. Prophetis ergo, Dominum esse sanctorum hæreditatem, dicentibus, Paulus Spiritum sanctum hæreditatem esse dixit : *In quo*, inquit, *et credentes signati estis Spiritu promissionis sancto, qui est pignus hæreditatis nostræ* [33]. Ut et Moyses in facie signatus est Spiritu sancto, cum accepit legem a Deo, et nullus filiorum Israel poterat eum intueri [34] : signatum enim erat super eum lumen vultus Domini : ut et in Evangelio scriptum est : *Tunc justi fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum* [35]. Deus enim lux est vera, similiter Filius lux est, quia est ejusdem substantiæ atque vera lux, ut et Isaias loquitur : *Et erit lux Israel ut ignis, et sanctificabit illum in flamma ardente* [37]. In Evangelio autem Joannes Baptista de Domino ait : *Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igne* [37]. Alibi autem Dominum dicit sanctificantem : *Ego Dominus qui sanctifico eos* [38]. Et cum Scriptura Deum ignem vocet : *Deus noster ignis consumens est* [39] ; similiter de Spiritu quoque sancto dicit : *Apparuerunt apostolis dispertitæ linguæ tanquam ignis, sedilque supra singulos eorum, et repleti sunt omnes Spiritu sancto, et cœperunt loqui variis, linguis, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis* [40]. Quicunque enim Spiritum Dei gerunt, lumen gerunt ; et quicunque lumen gerunt, Christum induti sunt, et qui Christum induti sunt, Patrem quoque induti sunt. *Oportet enim*, inquit, *corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem* [41]. Qui enim Spiritum Dei gestant, incorruptibilitatem gestant ; Deus enim incorruptibilitas est.

B

C

[29] I Cor. XII, 11. [30] Psal. XV, 5. [31] Psal. CXLI, 6. [32] Jerem. X, 16. [33] Ephes. I, 13, 14. [34] Exod. XXXIV, 30. [35] Matth. XIII, 43. [36] Isa. X, 17. [37] Matth. III, 11. [38] Levit. XXII, 16. [39] Deut. IV, 24. [40] Act. II, 3, 4. [41] I Cor. XV. 53.

(25) Editi et quamplurimi manuscripti, ἐν πᾶσι, καὶ μετ' ὀλίγα omissis mediis quæ leguntur in Anglicano. Ibid. editi, μετ' ὀλίγα πάλιν, ὅτι τὸ ἅγιον Πνεῦμά ἐστι cum quibusdam mss. Nos sequimur Seg. Gobl. et Felckm. 1. Mox Seg. solus, Ταῦτα δέ φησιν.

(26) Sic Seg. et ita legit Nannius. Gobl. vero et Felckm. 1, Ὁ Ἀπόστολος διδάσκει. Editi et alii, λέγει ὁ μακάριος Παῦλος. Infra Seg. ἐστὶν ἡμῶν τὸ Πνεῦμα. Infra in eodem γάρ ante φησι deest.

(27) Ita omnes fere mss., editi vero τῷ Ἰακώβ. Mox Seg. Gobl. et Felckm. 1, τῶν γοῦν... κληρονομίαν τὸν Κύριον τῶν ἁγίων εἶναι λεγόντων. Mox Seg. τὴν κληρονομίαν.

(28) Seg., ἐσφραγίσθημεν. Idem mox Μωϋσῆς.

(29) Goblerianus et Felckm. 1, Εὐαγγελίῳ φησί· Τότε.

(30) Anglic. Seg. Gobl. et Felckm. 1, φῶς ἐστιν ἀληθινὸν καὶ τὸ Πνεῦμα φῶς. Editi et alii, φῶς ἐστιν. Ὁμοίως δὲ καὶ Υἱὸς φῶς, dubia lectio. Mox Seguer. Gobler. Felckm. 1, τῆς αὐτῆς οὐσίας. In editis et aliis deest αὐτῆς.

(31) Basil., εὐαγγελιστής. Mox Gobl. et Felck. 1, περὶ τοῦ Χριστοῦ.

(32) Seguerianus, καταναλίσκον ἐστιν.

(33) Γάρ deest in Gobleriano et Felckm. primo. Ibidem Seguerianus, Πνεῦμα Θεοῦ φοροῦσι, Θεὸν φοροῦσι· καὶ οἱ φοροῦντες τὸ φῶς. Infra idem, Δεῖ γάρ, φησί.

φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν. καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν. Οἱ γὰρ φοροῦντες τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἀφθαρσίαν φοροῦσιν· ἀφθαρσία δέ ἐστιν ὁ Θεός.

A 16. Et cum hæc David loquitur: *Multi dicunt, Qui ostendit nobis bona* [42] ? id de Spiritu sancto loquitur, alibique ait: Dominus *non retardabit bona eis qui ambulant in innocentia* [43]. Itidemque Matthæus de Patre sic ait: *Si igitur vos cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris; quanto magis Pater vester qui in cœlis est, dabit bona petentibus se* [44]. Lucas vero idipsum enarrans, his verbis quidnam sint illa bona explicat: *Si igitur vos cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis Pater vester qui in cœlis est, dabit Spiritum sanctum* **706** *petentibus se* [45]. Nisi enim Spiritus sanctus substantiæ illius esset qui solus bonus est, nunquam bonus vocatus fuisset, cum ipse Dominus prohibeat se vocari bonum, quatenus homo erat, dicens: *Quid me dicis bonum? nemo bonus, nisi unus Deus* [46]. Sanctum autem Spiritum bonum vocare non recusat
B Scriptura, cum David dicat: *Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam* [47]. Et iterum, cum Dominus de seipso ait: *Ego sum panis vivus qui de cœlo descendi* [48]: alibi Spiritum sanctum panem cœlestem appellat, dicens: *Panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie* [49]. Docuit enim nos ut orando peteremus in præsenti sæculo, panem ἐπιούσιον, id est, futurum: cujus primitias in præsenti vita habemus, dum carnis Domini participes efficimur: ut ipse dixit: *Et panis quem ego dabo caro mea est pro mundi vita* [50]. Nam caro Domini est Spiritus vivificans, quia ex Spiritu vivificante concepta est, Nam *quod natum est ex Spiritu Spiritus est* [51].

16. Καὶ ὅτε λέγει Δαβίδ· Πολλοὶ λέγουσι, Τίς δείξει (34) ἡμῖν τὰ ἀγαθά; περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λέγει· καὶ ἀλλαχοῦ εἴρηκε· Κύριος οὐχ ὑστερήσει τὰ ἀγαθὰ τοῖς πορευομένοις ἐν ἀκακίᾳ. Καὶ ὁ Ματθαῖος περὶ τοῦ Πατρὸς οὕτω (35) λέγει· Εἰ οὖν ὑμεῖς, πονηροὶ ὄντες, οἴδατε δόματα ἀγαθὰ διδόναι τοῖς τέκνοις ὑμῶν, πόσῳ μᾶλλον ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς δώσει ἀγαθὰ τοῖς αἰτοῦσιν αὐτόν; Ὁ δὲ Λουκᾶς τὸν αὐτὸν τρόπον ἱστορῶν ἑρμηνεύει, τί ἐστι τὰ ἀγαθά, λέγων· Εἰ οὖν ὑμεῖς, πονηροὶ ὄντες, οἴδατε δόματα ἀγαθὰ διδόναι τοῖς τέκνοις ὑμῶν, πόσῳ μᾶλλον ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς δώσει Πνεῦμα ἅγιον τοῖς αἰτοῦσιν αὐτόν (36). Εἰ μὴ γὰρ ἦν τῆς οὐσίας τοῦ μόνου ἀγαθοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἂν ἀγαθὸν ἐκλήθη (37), ὁπότε ὁ Κύριος παραιτεῖται τὸ καλεῖσθαι ἀγαθός. καθὸ ἄνθρωπος γέγονε, λέγων· Τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός. Τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα οὐ παραιτεῖται ἡ Γραφὴ καλεῖν ἀγαθὸν, κατὰ τὸν Δαβὶδ τὸν λέγοντα· Τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἀγαθὸν ὁδηγήσει με ἐν γῇ εὐθείᾳ. Καὶ ὅτε πάλιν ὁ Κύριος λέγει περὶ ἑαυτοῦ (38)· Ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν, ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς. Ἀλλαχοῦ τὸ ἅγιον Πνεῦμα καλεῖ ἄρτον οὐράνιον λέγων· Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον. Ἐδίδαξε γὰρ ἡμᾶς ἐν τῇ εὐχῇ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι αἰτεῖν τὸν ἐπιούσιον ἄρτον, τουτέστι τὸν μέλλοντα, οὗ ἀπαρχὴν ἔχομεν ἐν τῇ νῦν ζωῇ, τῆς σαρκὸς (39) τοῦ Κυρίου μεταλαμβάνοντες, καθὼς αὐτὸς εἶπεν· Ὁ ἄρτος δὲ, ὃν ἐγὼ δώσω, ἡ σάρξ μού ἐστιν ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς. Πνεῦμα γὰρ ζωοποιοῦν ἡ σὰρξ ἐστι τοῦ Κυρίου, διότι ἐκ Πνεύματος τοῦ ζωοποιοῦ συνελήφθη. Τὸ γὰρ γεγεννημένον (40) ἐκ τοῦ Πνεύματος Πνεῦμά ἐστι.

C 17. Et cum Jeremias de Deo dicat, quod ipse dux fuerit Israel in deserto: *Et non dixeritis*, ait, *Ubi est Dominus, qui ascendere nos fecit de terra Ægypti, qui dux nobis fuit in deserto* [52] ? Isaias dicit Spiritum sanctum ducem fuisse Israel in deserto: quem audire licet ita loquentem: *Deduxit eos per abgssum quasi equum in deserto: et fatigati non sunt, et quasi*

17. Καὶ ὅτε λέγει ὁ Ἱερεμίας περὶ τοῦ Θεοῦ, ὅτι αὐτὸς ὡδήγησε τὸν Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἐρήμῳ· Καὶ οὐκ εἴπατε, φησὶ, Ποῦ ἐστιν ὁ Κύριος, ὁ ἀναγαγὼν ἡμᾶς ἐκ γῆς Αἰγύπτου (41), ὁ καθοδηγήσας ἡμᾶς ἐν τῇ ἐρήμῳ; Ὁ Ἡσαΐας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶπεν ὡδηγηκέναι τὸν Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἐρήμῳ· ἔστι γοῦν ἀκοῦσαι αὐτοῦ λέγοντος· Ἤγαγεν αὐτοὺς (42) διὰ τῆς

[42] Psal. IV, 6. [43] Psal. LXXVIII, 13. [44] Matth. VII, 11. [45] Luc. XI, 13. [46] Marc. X, 18. [47] Psal. CXLIII, 10. [48] Joan. VI, 51. [49] Matth. VI, 11. [50] Joan. VI, 52. [51] Joan. III, 6. [52] Jerem. II, 6.

(34) Seg. Gobl. et Felckm. 1, Ὅταν λέγει ὁ Δαβίδ· Τίς δείξει omissis quibusdam. Infra Seguer. et LXX Interpret., οὐχ ὑστερήσει. Editi et alii, οὐ στερήσει. Mox Seguerianus et Anglicanus, τοὺς πορευομένους. Editi vero et alii, τοῖς πορευομένοις. Ibidem Seg., Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Ματθαῖος.

(35) Sic Seg. Gobl. et Felckm. 1. Editi vero et alii, περὶ αὐτοῦ οὕτω. Infra Gobler. et Felckm. 1, ὑμῶν ὁ οὐράνιος. Ibidemque δώσει iidem cum Seg. recte. Editi vero et alii, δίδωσι. Mox Goblerian. et Felckm. 1, Λουκᾶς ἑρμηνεόων τί ἐστι. Ibidem Seg., τὸν αὐτὸν τόπον. Paulo post Seguer. Basil. Gobler. Felckm. 1 et 5, πονηροὶ ὑπάρχοντες. Editi vero et alii πονηροὶ ὄντες. Mox ἀγαθὰ deest in editis et in quibusdam mss.

(36) Sic Seguer Gobler. et Felckm. 1, atque ita legit Nannius. Editi vero et alii, ὁ ἐξ οὐρανοῦ δίδωσι Πνεῦμα ἅγιον τοῖς πιστεύουσιν αὐτῷ. Mox iidem, τὸ ἅγιον Πνεῦμα.

(37) Seguer. Anglic. Gobl. et Felckm. 1, ἐκλήθη τοῦτο. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1, παραιτεῖται. Editi vero et alii, παρητεῖτο. Infra in Gobleriano et Felckm. 1 deest ἡ Γραφὴ, et mox in iisdem, τὸν λέγοντα.

D (38) Ita Seguerianus, editi vero et alii, περὶ αὐτοῦ. Infra idem cum Gobleriano et Felckm. 1, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Paulo post Basiliens. Anglican. Felck. 2 et 5, τὸν ἐπουράνιον δός. Infra iidem ἐπουράνιον pro ἐπιούσιον.

(39) Basil. Anglican. Felckm. 2 et 5, διὰ τῆς σαρκός. Mox quidam mss. cum editis, καὶ ὁ ἄρτος, in aliis καὶ deest.

(40) Seguerian. Gobleoian. Felckm 1 et 2, γεγενημένον.

(41) Felck. 2 et 5, ἐκ τῆς Αἰγύπτου. Ibidem Seg. Goblerian. et Felck. 1, καθοδηγήσας ἡμᾶς ἐκ γῆς Αἰγύπτου. Seguer. vero, ἢ καὶ ὁ καθοδηγ.

(42) Goblerian. et Felckm. 2, ἐν τῇ ἐρήμῳ· Ἤγαγεν αὐτούς, omissis mediis.

ἀδύσσου ὡς ἵππον διὰ τῆς ἐρήμου· καὶ οὐκ ἐκοπίασαν, καὶ ὡς κτήνη διὰ τοῦ πεδίου. Καὶ (43) κατέβη Πνεῦμα παρὰ Κυρίου, καὶ ὡδήγησεν αὐτούς. Πρὸς δὲ Κορινθίους γράφει ὁ Ἀπόστολος, ὅτι Χριστὸς ἦν ὁ ὁδηγῶν· Ἔπινον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας· ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. Καὶ ὅτε λέγει ὁ Παῦλος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κεκλῆσθαι αὐτόν· Ὁ Θεὸς, φησὶν, ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητρός μου, καὶ καλέσας διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ, ἀποκαλύψαι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοὶ (44), ἵνα εὐαγγελίζωμαι αὐτὸν ἐν τοῖς ἔθνεσι. Ῥωμαίους δὲ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ κεκλῆσθαι λέγει γράφων πρὸς αὐτούς· Ἐν οἷς ἐστε καὶ ὑμεῖς κλητοὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸν Παῦλον καὶ τὸν Βαρνάβαν κεκλῆκέναι (45) εἴρηκεν εἰς τὸ τοῖς ἔθνεσιν εὐαγγελίσασθαι τὸν Χριστόν. Καὶ τό γε θαυμαστὸν, τοῦ Ἰησοῦ εἰπόντος Παύλῳ ἐν τῷ ἱερῷ· Πορεύου, ὅτι εἰς ἔθνη μακρὰν ἐξαποστέλλω σε· καὶ τοῦ Παύλου Γαλάταις γράφοντος, Παῦλος ἀπόστολος οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπου, ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ Θεοῦ Πατρὸς τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν· καὶ μετ' ὀλίγον (46)· Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοὶ, τὸ Εὐαγγέλιον τοῦτο, ὅτι οὐκ ἔστι κατὰ ἄνθρωπον· οὐδὲ γὰρ ἐγὼ παρὰ ἀνθρώπου παρέλαβον (47) αὐτὸ, οὐδὲ ἐδιδάχθην· ἀλλὰ δι' ἀποκαλύψεως Ἰησοῦ Χριστοῦ· τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀποστεῖλαν τόν τε Παῦλον καὶ τὸν Βαρνάβαν φαίνεται, κηρῦξαι τοῖς ἔθνεσι τὸν Χριστόν.

A *jumenta per campum. Et descendi Spiritus a Domino, et ductor eorum fuit* [58]. Ad Corinthios vero Apostolus scribit, ducem fuisse Christum : *Bibebant enim de spirituali consequente eos petra : petra autem erat Christus* [54]. Et cum dicat Paulus se a Deo vocatum esse : *Deus*, inquit, *qui me segregavit ex utero matris meæ et vocavit per gratiam suam, ut revelaret Filium suum in me, ut evangelizarem illum in gentibus* [55]. Romanis scribens, illos a Christo vocatos esse dicit : *In quibus estis et vos vocati Jesu Christi* [56]. Spiritus autem sanctus Paulum et Barnabam se vocasse dixit, ut Christum in gentibus evangelizarent. Et quod mirabile est, cum Paulo Jesus in templo jubeat : *Vade, quoniam ego in nationes longe mittam te* [57] : et Paulus ad Galatas scribat : « Paulus apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum B Christum et Deum Patrem, qui suscitavit eum a mortuis [58] : » *ac paulo post ipse :* « Notum autem vobis facio, fratres, Evangelium hoc, quia non est secundum hominem : neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici ; sed per revelationem Jesu Christi [59] ; » Spiritus tamen sanctus Paulum et Barnabam mittere exhibetur [60], ut Christum gentibus prædicarent.

18. Καὶ ὁτὲ μὲν ἐκ προσώπου τοῦ Πατρὸς (48) λαλοῦσιν οἱ προφῆται, ὡς ὅταν ἐν Ψαλμοῖς λέγῃ ὁ Θεός· Ἅπαξ ὤμοσα ἐν τῷ ἁγίῳ μου, Εἰ τῷ Δαβὶδ ψεύσομαι, τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα μενεῖ, καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος ἐναντίον μου (49)· καὶ πάλιν· Ἐκ καρποῦ τῆς ὀσφύος σου θήσομαι ἐπὶ τοῦ θρόνου σου· καὶ καθὼς ὁ Πέτρος εἴρηκε· Προφήτης οὖν ὑπάρχων ὁ Δαβὶδ, καὶ εἰδὼς, ὅτι ὅρκῳ ὤμοσεν αὐτῷ ὁ Θεὸς, ἐκ καρποῦ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ καθίσαι τὸν Χριστὸν κατὰ σάρκα (50) ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ· ὁτὲ δὲ ἐκ προσώπου τοῦ Υἱοῦ, ὡς ὅταν λέγῃ ὁ Ἡσαΐας· Τάδε λέγει Κύριος· Δι' ὑμᾶς διαπαντὸς (51) τὸ ὄνομά μου βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσι. Διὰ τοῦτο γνώσεται ὁ λαός μου ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ τὸ ὄνομά μου· ὅτι ἐγώ εἰμι, αὐτὸς ὁ λαλῶν πάρειμι· ὁτὲ δὲ ἐκ προσώπου τοῦ

18. Item aliquando ex persona Patris loquuntur prophetæ ; ut in Psalmis ait Deus : « Semel juravi in sancto meo, Si David mentiar, semen ejus in æternum manebit : et thronus ejus sicut sol in conspectu meo [61] : » *et rursum :* « De fructu ventris tui ponam super sedem tuam [62] ; » *et sicuti Petrus dixit :* « Propheta 707 igitur cum esset David, et sciret quia jurejurando jurasset illi Deus, de fructu lumbi ejus, sedere Christum secundum carnem super thronum ejus [63] » *aliquando ex persona Filii : ut cum dicit Isaias :* « Hæc dicit Dominus : Propter vos jugiter nomen meum blasphematur in gentibus. Propter hoc sciet populus meus nomen meum in die illa ; quia ego sum, ipse qui loquor adsum [64] ; » quandoque autem ex persona Spiritus sancti (52), ut cum propheta quidem Agabus ait : *Hæc dicit Spiritus sanctus : Virum cujus est zona*

[58] Isa. LXIII, 13, 14. [54] I Cor. X, 4. [55] Galat. I, 15, 16. [56] Rom. I, 6. [57] Act. XXII, 21. [58] Galat. I, 1. [59] ibid. 11. [60] Act. XIII, 2. [61] Psal. LXXXVIII, 36-38. [62] Psal. CXXXI, 11. [63] Act. II, 30. [64] Isa. LII, 5, 6.

(43) Καὶ deest in Seg. Gobl. et Felckm. 1. Paulo post Gobler. et Felckm. 1, γράφει ὁ Παῦλος λέγων. Seg. ὁ Παῦλος λέγει.

(44) Ita Seg. Gobl. et Felckm. 1. Editi et alii, ἐν ἐμοί. Ῥωμαίους ὑπό, omissis mediis. Ibid. Seg. et Felckm. 1, Ῥωμαίοις δὲ γράφων ὑπό. Basil. Anglic. et Felckm. 2, ut in textu.

(45) Goblerianus et Felckm. 1, κεκλημένον. Infra Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 2, τοῦ Ἰησοῦ εἰπόντος. Alii et editi, τοῦ Υἱοῦ εἰπόντος. Ibidem Seguerianus solus, τῷ Παύλῳ εἰς τὸ ἱερόν· Πορεύου, εἰς ἔθνη μακρὰν ἐγὼ ἐξαποστέλλω. Infra idem, οὐδὲ δι' ἀνθρώπου, ἀλλά, et sic Græcus scripturæ textus. Editi et alii, δι' ἀνθρώπων.

(46) Sic Goblerianus et Felckm. 2. Seg. vero, καὶ μετ' ὀλίγον δέ φησιν ὁ αὐτός. Editi et alii, καὶ μετ' ὀλίγα φήσαντος. Mox τοῦτο deest in Segueriano.

(47) Gobler. et Felckm. 1, ἔλαβον. Editi vero et alii, παρέλαβον.

(48) Sic Seguerian. Goblerian. Felckm. 1, 2 et 5, et recte quidem, ut patet ex subsequentibus. Editi et alii, τοῦ Πνεύματος. Infra Seguerianus, ὡς ὅτε ἐν Ψαλμοῖς λέγει. Goblerianus et Felckman. 1, ὡς ἐν Ψαλμοῖς λέγῃ. Editi et cæteri, ὡς ὅταν ἐν Ψαλμοῖς λέγῃ.

(49) Anglicanus prosequitur versum psalmi, ἐναντίον μου, καὶ ὡς σελήνη κατηρτισμένη εἰς τὸν αἰῶνα. Mox Gobl. et Felckm. 5, ἐπὶ τὸν θρόνον σου. Alii et editi, ἐπὶ τοῦ θρόνου σου. Ibid. Seg., σου. Καθὼς ὁ Πέτρος εἶπεν, omisso καί.

(50) Ita Seg. Gobl. Felckm. 1 et Anglic. In editis, κατὰ σάρκα deest.

(51) Διαπαντός deest in Gobl. et Felckm. 1. Anglican. vero habet, διὰ παντός.

hæc [65]. Et rursum Paulus ad Timotheum scribit : «Spiritus autem manifeste dicit, quia in novissimis temporibus discendent quidam a fide [66].» et iterum : «Dixit autem Spiritus Philippo : Accede et adjunge te ad currum istum Æthiopis eunuchi [67].» Et propheta quidem Ezechiel veterem populum accusans, aiebat : *Et in omnibus his dolore affecerunt me, dicit Dominus* [68]. Paulus vero scribit ad novum populum : *Et nolite contristare Spiritum sanctum Dei in quo signati estis, in diem redemptionis* [69]. Et David quidem de Judæis dicit : *Et exacerbaverunt Deum in deserto* [70]. Isaias vero de iisdem : *Ipsi autem increduli fuerunt et exacerbaverunt Spiritum sanctum, et conversus est eis in inimicitiam* [71]. Stephanus vero in Actibus ait : *Dura cervice, et incircumcisis cordibus et auribus, vos semper Spiritui sancto resistitis, sicut patres vestri* [72]. Ac cum de Patre quidem dicat Paulus : *Deus qui justificat, quis est qui condemnet* [73] ? eadem et de Filio et de Spiritu sancto ait : *Sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis, in nomine Domini nostri Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri* [74]. Dominus vero Satanæ ait de seipso : *Non tentabis Dominum Deum tuum* [75]. Petrus autem ad Sapphiram ait : *Quid utique convenit vobis tentare Spiritum Domini* [76] ?

A

B

19. Et Deus quidem est qui continet et implet C omnia, ut per Isaiam dicit : *Cœlum et terram ego impleo, dicit Dominus* [77]. Itidem de Filio ait Paulus : *Qui descendit, ipse est et qui ascendit super omnes cœlos, ut impleret omnia* [78]. Hæc ipsa autem de Spiritu sancto David loquitur : *Quo ibo a Spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam* [79] ? Cum vero ait : *Quo ibo a Spiritu tuo ?* palam nobis facit, Spiritum quoque sanctum esse qui omnia implet. *Et quo a facie tua fugiam ? Si ascendero in cœlum, tu illic es ; si descendero in infernum, ades* [80]. Quis autem inferos adiit,

ἁγίου Πνεύματος (52), ὡς ὅταν ὁ μὲν προφήτης Ἄγαβος λέγῃ· Τάδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Τὸν ἄνδρα, οὗ ἐστιν ἡ ζώνη αὕτη. Καὶ πάλιν ὁ Παῦλος πρὸς Τιμόθεον γράφει· Τὸ Πνεῦμα (53) ῥητῶς λέγει, ὅτι ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀποστήσονταί τινες τῆς πίστεως· καὶ πάλιν· Εἶπε τὸ Πνεῦμα τῷ (54) Φιλίππῳ· Πρόσελθε καὶ κολλήθητι τῷ ἅρματι τούτῳ τοῦ Αἰθίοπος τοῦ εὐνούχου. Καὶ ὁ μὲν προφήτης Ἰεζεκιὴλ, αἰτιώμενος τὸν παλαιὸν (55) λαὸν, ἔλεγε· Καὶ ἐλυπήσάν με ἐν πᾶσι τούτοις, λέγει Κύριος. Ὁ δὲ Παῦλος γράφει τῷ νέῳ λαῷ· Καὶ μὴ λυπεῖτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ, ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως (56). Καὶ ὁ μὲν Δαβὶδ περὶ τῶν Ἰουδαίων λέγει· Καὶ παρώξυναν τὸν Θεὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ· ὁ δὲ Ἡσαΐας περὶ αὐτῶν· Αὐτοὶ δὲ ἠπείθησαν, καὶ παρώξυναν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἐστράφη (57) αὐτοῖς εἰς ἔχθραν. Καὶ ὁ Στέφανος ἐν ταῖς Πράξεσι λέγει· Σκληροτράχηλοι καὶ ἀπερίτμητοι τῇ καρδίᾳ καὶ τοῖς ὠσὶν, ὑμεῖς ἀεὶ τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἀντιπίπτετε, ὡς οἱ πατέρες ὑμῶν. Καὶ ὅτι μὲν λέγει ὁ Παῦλος περὶ Πατρός· Θεὸς ὁ δικαιῶν, τίς ὁ κατακρίνων ; τὰ δὲ αὐτὰ καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος (58) ὁμοίως λέγει· Ἀλλ' ἀπελούσασθε, ἀλλ' ἡγιάσθητε, ἀλλ' ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Ὁ δὲ Κύριος τῷ Σατανᾷ λέγει περὶ ἑαυτοῦ· Οὐκ ἐκπειράσεις Κύριον, τὸν Θεόν σου· ὁ δὲ Πέτρος εἶπε πρὸς τὴν Σαπφείραν· Τί ὅτι συνεφωνήθη ὑμῖν πειράσαι τὸ Πνεῦμα Κυρίου (59) ;

19. Καὶ ὁ Θεὸς μέν ἐστιν ὁ περιέχων καὶ πληρῶν τὰ πάντα, ὡς καὶ διὰ τοῦ Ἡσαΐου λέγει· Τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ, λέγει Κύριος· Ὁμοίως καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ γράφει (60) ὁ Παῦλος. Ὁ καταβὰς αὐτός ἐστι καὶ ὁ ἀναβὰς ὑπεράνω πάντων τῶν οὐρανῶν, ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα. Τὰ δὲ αὐτὰ καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματός φησιν ὁ Δαβὶδ (61)· Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω ; Τὸ δὲ εἰπεῖν αὐτόν· Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός σου ; ἔδειξεν ἡμῖν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι τὸ

[65] Act. xxi, 11. [66] I Tim. iv, 1. [67] Act. viii, 29. [68] Ezech. xvi. 42. [69] Ephes. iv, 30. [70] Psal. lxxvii, 40. [71] Isa. lxiii, 10. [72] Act. vii, 51. [73] Rom. viii, 33. [74] I Cor. vi, 11. [75] Matth. iv, 7. [76] Act. v, 9. [77] Jerem. xxiii, 24. [78] Ephes. iv, 10. [79] Psal. cxxxviii, 7. [80] ibid. 8.

(52) Vide Epist. 1, *ad Serap.*, n. 6.

(53) Gobl. et Felckm. 1, αὖτη. Καὶ Παῦλος Τιμοθέῳ· Τὸ δὲ Πνεῦμα. Seg. itidem, Τὸ δὲ Πνεῦμα. Cæteri et editi. Τὸ Πνεῦμα.

(54) Sic Gobl. et Felckm. 1 recte. Seguer., Καὶ πάλιν δὲ εἶπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τῷ. Editi, omisso καὶ πάλιν. sic habent, εἶπε δὲ τὸ Πνεῦμα τῷ. Mox Seguer. solus, τῷ ἅρματι τούτῳ, et ita Græcus Scripturæ textus. In aliis, τούτῳ deest. D

(55) Ita Seguerian. et Anglicanus. Editi vero, τὸν πάλαι. Mox alii, ἐν πᾶσι, alii, ἐν ἅπασι. Paulo post καί ante μή deest in Seg. Ibidem Felckm. 5, μὴ λυπῆτε.

(56) Hæc, εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως desunt in editis, sed habentur in maxima parte manuscriptorum. Ibidem, καὶ Δαβὶδ περὶ Ἰουδαίων λέγει· Παρώξυναν. Sic Gobl. et Felckm. 1.

(57) Seguerianus solus ἐστράφη cum lxx. Alii et editi, ἐπιστράφη. Ibidem Gobler. et Felckm. 1, Καὶ Στέφανος ἐν ταῖς Πράξεσι. Σκληροτράχηλοι. Mox Seguerianus, ταῖς καρδίαις, et sic codex Alexandrinus Bibliothecæ Regiæ Anglican. Omnes alii, τῇ καρδίᾳ.

(58) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1, et ita legit Nannius recte. Editi vero et alii, τὰ αὐτὰ καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος. Infra Seguerianus et Græcus Scripturæ textus post ἡγιάσθητε, addunt, ἀλλ' ἐδικαιώθητε, quæ in editis desunt. Paulo post Seguer. et Græcus Scripturæ textus, Θεοῦ ἡμῶν. Editi vero et alii, Θεοῦ ὑμῶν. Ὁ δέ.

(59) Seguer. Gobler. et Felckm. primus, Πνεῦμα τὸ ἅγιον Κυρίου, καὶ Θεός. Mox Seguer. Goblerian. et Felckm. 1, διὰ τοῦ Ἡσαΐου. Editi vero et alii, διὰ τοῦ προφήτου.

(60) Seguer., λέγει. Mox in editis et in compturibus mss. πάντων deest, sed habetur in Seg. et in Græco Scripturæ textu.

(61) Seguer. Δαβὶδ λέγει. Idem ibidem, Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός σου ; Ἐδίδαξεν ἡμᾶς καὶ τὸ ἅγιον, omissis mediis. Ibidem Gobler. et Felckm. 1 habent etiam, ἐδίδαξεν ἡμᾶς.

τὰ πάντα πληροῦν· Καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου A nisi Filius qui ex mortuis resurrexit? Et cum in
ποῦ φύγω; Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανὸν, σὺ ἐκεῖ Actibus Stephanus dicat: *Deus gloriæ visus est patri*
εἶ· ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν ᾅδην, πάρει. Τίς δὲ παρα- *nostro Abraham* [81]: hæc ipsa de Filio quoque Paulus
γέγονεν εἰς τὸν ᾅδην εἰ μὴ ὁ Υἱὸς ὁ ἐκ νεκρῶν (62) ait: *Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ*
ἀναστάς; καὶ ὅτε μὲν λέγει ὁ Στέφανος ἐν ταῖς *crucifixissent* [82]. Similiter David: *Dominus virtutum*
Πράξεσιν· Ὁ Θεὸς τῆς δόξης ὤφθη τῷ πατρὶ *ipse est rex gloriæ* [83]: una enim gloria Patris et Filii
ἡμῶν Ἀβραάμ· τὰ αὐτὰ καὶ περὶ Υἱοῦ ὁ Παῦλος et Spiritus sancti. *Glorium meam*, ait Scriptura, *al-*
λέγει· Εἰ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς *teri non dabo* [84]: neque enim Filius est alter Deus,
δόξης ἐσταύρωσαν· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Δαβὶδ λέγει· sed Verbum unius et solius Dei, quod Deus in Patre
Κύριος τῶν δυνάμεων αὐτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς dicitur, ut et Pater Deus in Filio vocatur; uti Isaias
τῆς δόξης. Μία γὰρ δόξα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ Filium una cum Patre Deum dicens, ait: **708** « Te
ἁγίου Πνεύματος· Τὴν δόξαν μου, φησὶν ἡ Γραφὴ, adorabunt, et in te precabuntur: quoniam in te est
ἑτέρῳ οὐ δώσω· οὐ γάρ ἐστι δεύτερος Θεὸς ὁ Υἱὸς, Deus, et præter te non est Deus. Tu enim es Deus,
ἀλλὰ Λόγος τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου Θεοῦ, θεολογούμενος et nescivimus, Deus Israel Salvator. Confundentur et
ἐν Πατρὶ, ὡς καὶ ὁ Πατὴρ ἐν Υἱῷ θεολογεῖται· καθ- erubescent omnes qui adversantur illi [85].» Adversan-
ὡς καὶ (63) Ἡσαΐας λέγει θεολογῶν Υἱὸν σὺν Πα- B tur autem illi qui non confitentur eum et Spiritum
τρί· Καὶ προσκυνήσουσί σοι καὶ ἐν σοὶ προσεύ- ejus esse ejusdem substantiæ cujus est Pater, et præ-
ξονται, ὅτι ἐν σοὶ ὁ Θεός ἐστι, καὶ πλὴν σοῦ ter illum non esse Deum, necnon ii, quos pudet pas-
Θεὸς οὐκ ἔστι. Σὺ γὰρ εἶ ὁ Θεὸς, καὶ οὐκ ᾔδειμεν, sionis et inopiæ ejus. Nemo enim Deum nosse po-
Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ Σωτήρ. Αἰσχυνθήσονται καὶ test, nisi eum qui crucifixus est, et ex mortuis re-
ἐντραπήσονται πάντες οἱ ἀντικείμενοι αὐτῳ. surrexit, cum sancto Thoma Dominum Deum con-
Ἀντίκεινται δὲ αὐτῷ (64) οἱ μὴ ὁμολογοῦντες αὐτὸν fiteatur [86], qui dicit discipulis suis: « Si enim cogno-
καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ τῆς αὐτῆς τῷ Πατρὶ οὐσίας, vissetis me, et Patrem meum utique cognovissetis,
καὶ πλὴν αὐτοῦ μὴ εἶναι Θεὸν, καὶ οἱ τὸ πάθος αὐ- et amodo cognoscitis eum, et vidistis eum. Dicit ei
τοῦ καὶ τὴν πτωχείαν ἐπαισχυνόμενοι. Οὐδεὶς γὰρ Philippus: Domine, ostende nobis Patrem, et sufficit
δύναται γνῶναι Θεὸν, ἐὰν μὴ τὸν σταυρωθέντα καὶ nobis. Dicit ei Jesus: Tanto tempore vobiscum sum,
ἐκ νεκρῶν ἀναστάντα ὁμολογήσῃ σὺν τῷ ἀποστόλῳ et non cognovisti me? Philippe, qui vidit me, vidit et
Θωμᾷ (65) Κύριον καὶ Θεὸν τὸν λέγοντα τοῖς ἀπο- Patrem meum. Et quomodo tu dicis: Ostende nobis
στόλοις αὐτοῦ· Εἰ γὰρ ἐγνώκειτέ με, καὶ τὸν Πα- Patrem? Non credis quia ego in Patre, et Pater in
τέρα μου ἐγνώκειτε ἄν, καὶ ἀπάρτι γινώσκετε me est? Verba quæ ego loquor, a meipso non loquor.
αὐτὸν, καὶ ἑωράκατε αὐτόν. Λέγει αὐτῷ Φίλιπ- Pater autem in me manens ipse facit opera. Credite
πος· Κύριε, δεῖξον ἡμῖν τὸν Πατέρα, καὶ ἀρκεῖ C mihi, quia ego in Patre, et Pater in me est. Alioquin
ἡμῖν. Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Τοσοῦτον χρόνον propter opera ipsa credite mihi [87].» Opus autem erat
μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με; Φίλιππε, Dei Patris ejicere dæmonia: in Spiritu tamen sancto
ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα μου. Καὶ dicebat se ejicere dæmones: *Si in Spiritu Dei*, ait,
πῶς σὺ λέγεις· Δεῖξον ἡμῖν τὸν Πατέρα; Οὐ *ego ejicio dæmonia* [88]. De quo Lucas dixit: *Porro si*
πιστεύεις, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν *in digito Dei ejicio dæmonia* [89]. Aliquando enim Scri-
ἐμοί ἐστι (66); Τὰ ῥήματα ἃ ἐγὼ λαλῶ, οὐκ ptura Christum brachium Patris nominat; sanctum
ἀπ' ἐμαυτοῦ λαλῶ. Ὁ δὲ Πατήρ μου ἐν ἐμοὶ vero Spiritum, digitum Dei. Nonnunquam Filium
μένων, αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα. Πιστεύετέ μοι, ὅτι Dei, Verbum appellat: Spiritum vero sanctum in-
ἐγὼ ἐν τῷ Πατρί μου (67), καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί sufflationem Dei.
ἐστιν, Εἰ δὲ μὴ, διὰ τὰ ἔργα αὐτὰ πιστεύετε μοι. Ἔργον δὲ ἦν τοῦ Θεοῦ Πατρὸς τὸ (68) ἐκβάλλειν
τὰ δαιμόνια· ἐν Πνεύματι δὲ ἁγίῳ εἶπεν ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια· Εἰ δὲ ἐγὼ, φησὶν, ἐν Πνεύματι
Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια· Περὶ οὗ ὁ Λουκᾶς φησιν (69)· Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν δακτύλῳ Θεοῦ ἐκβάλλω

[81] Act. VII, 2. [82] I Cor. II, 8. [83] Psal. XXIII, 10. [84] Isa. XLVIII, 11. [85] Isa. XLV, 14-16. [86] Joan. XX, 28. [87] Joan. XIV, 7-12. [88] Matth. XII, 28. [89] Luc. XI, 20.

(62) Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1, εἰς τὸν D ριον τὸν Θεὸν λέγοντα τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς· Εἰ γάρ...
ᾅδην εἰ μὴ ὁ Υἱὸς ὁ ἐκ νεκρῶν. Editi et alii, ἕως Πατέρα μου ἂν ἤδειτε. Ἀπάρτι δὲ γινώσκετε. Αὐτῷ
ᾅδου εἰ μὴ ὁ Υἱὸς ἐκ νεκρῶν. Mox in Felckmanni 2, mox sequens deest in editis, sed legitur in omni-
μέν deest. bus ferme mss.

(63) Καί deest in quibusdam manuscriptis, sed (66) Ita omnes ferme mss. In editis vero, hæc, ἐστι;
legitur in aliis. Item καί proxime sequens deest in Τὰ ῥήματα, desunt. Infra plurimi codices, μένων ἐν
Segueriano. Infra post πλὴν σοῦ, Θεός deest in mul- ἐμοί.
tis manuscriptis. Ibidem Gobler. et Felckm. 1, οὐκ (67) Μου deest in Seg. et Felc. 2 solis. Ibidem
ἔσται. hæc, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί ἐστιν, habentur in omni-

(64) Sic omnes ferme manuscripti. In editis, αὐ- bus ferme mss. desuntque in editis.
τῷ deest. Infra post, τὸ πάθος αὐτοῦ, omnes fere mss. (68) Sic quidam mss. In aliis vero et editis, τό
habent, καὶ τὴν πτωχείαν, quæ desunt in editis. In- deest. Ibidem omnes pene mss., τοὺς δαίμονας. Edi-
fra pro ἀναστάντα, Seguer. habet ἐγερθέντα. ti. τὰ δαιμόνια.

(65) Seguerianus, τῷ ἁγίῳ Θωμᾷ. Ibidem Seg. (69) Seguerian. Goblerian. et Felckm. 2, εἶπεν.
Gobl. et Felc. 1, ut in textu. Editi vero et alii, Κύ- Ibidem Anglicanus, Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ ἐκ-

τὰ δαιμόνια. Ὅτε γὰρ ἡ Γραφὴ τὸν Χριστὸν βραχίονα ὀνομάζει τοῦ Πατρὸς, τὸ ἅγιον Πνεῦμα δάκτυλον Θεοῦ καλεῖ· καὶ ὅτε δὲ τὸν Υἱὸν Θετὸν Λόγον ὀνομάζει, τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐμφύσημα τοῦ Θεοῦ λέγει.

20. Ac rursum Apostolus ait: « Cum tradiderit regnum Deo et Patri, cum evacuaverit omnem principatum et potestatem et virtutem. Oportet enim illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus. Novissima autem inimica destruetur mors: omnia enim subjecit sub pedibus ejus. Cum autem dicat, Omnia subjecta sunt ei, sine dubio præter eum qui subjecit ei omnia. Cum autem subjecta fuerint illi omnia, tunc et ipse Filius subjectus erit ei, qui subjecit sibi omnia, ut sit Deus omnia in omnibus [90]. » Hoc de subjectione mundi ait, quæ in carne ejus subjicitur. Nam de regno ejus divino Daniel his verbis locutus est: *Et regni ejus non erit finis* [91]. Quemadmodum Lucas ait, angelum Gabriel ad Virginem de Domino locutum fuisse: *Et regnabit, inquit, in æternum, et regni ejus non erit finis* [92]. Apostolus vero ait, regnum ejus finem habiturum. *Oportet enim illum regnare*, inquit, *donec ponat inimicos sub pedibus ejus.* Similiter et David: *Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* [93]. Quod igitur dicit, *sede*, initium significat: et quod ait, *donec ponantur inimici tui*, finem indicat. *Cum autem subjecta fuerint illi omnia, tunc et ipse Filius subjectus erit ei qui subjecit sibi omnia: ut sit Deus* **709** *omnia in omnibus:* id est, cum omnes Filio subjecti, ejusque membra reperti, ac in illo filii Dei effecti fuerimus, *vos enim*, inquit, *unum estis in Christo Jesu* [94]: tunc ipse pro nobis Patri subjicietur, ut caput pro suis membris. Quandiu enim omnia ejus membra subjecta non fuere, tandiu ipse qui est caput eorum, Patri subjectus non erat, dum propria membra exspectaret. Si vero unus fuisset ex subjectis, ab initio Patri subjectus fuisset, et non in fine. Nos enim sumus qui in eo Patri subjicimur: et nos sumus qui in eo regnamus, donec ponantur inimici nostri sub pedibus nostris. Nam propter inimicos nostros Dominus cœlorum in similitudinem nostrum factus est: accepitque humanum illud solium David patris sui, secundum carnem, ut reædificaret et re-

20. Καὶ πάλιν λέγει ὁ Ἀπόστολος· Ὅταν παραδιδῷ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ὅταν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ πᾶσαν (70) ἐξουσίαν καὶ δύναμιν. Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν ἄχρις ἂν θῇ πάντας τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ἔσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος· παντα γὰρ ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ὅταν δὲ εἴπῃ, ὅτι Πάντα ὑποτέτακται, δῆλον, ὅτι ἐκτὸς τοῦ ὑποτάξαντος αὐτῷ τὰ πάντα. Ὅταν δὲ ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα, ἵνα ᾖ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσι. Περὶ τῆς ὑποταγῆς τοῦ κόσμου λέγει τῆς ἐν σαρκὶ αὐτοῦ ὑποτεταγμένης (71). Περὶ γὰρ τῆς βασιλείας αὐτοῦ τῆς θείκης Δανιὴλ ἐξέφρασε λέγων· Καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Καθὼς καὶ ὁ Λουκᾶς λέγει τὸν ἄγγελον Γαβριὴλ εἰρηκέναι πρὸς τὴν Παρθένον (72) περὶ τοῦ Κυρίου· Καὶ βασιλεύσει, φησὶν, εἰς τὸν αἰῶνα καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Ὁ δὲ Ἀπόστολος λέγει τέλος ἔχειν τὴν βασιλείαν αὐτοῦ. Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν, φησὶν, ἄχρις ἂν θῇ πάντας τοὺς (73) ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ· Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Δαβίδ· Εἶπε, φησὶν, ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Τὸ λέγειν οὖν αὐτὸν, κάθου, ἀρχὴν σημαίνει· καὶ τὸ λέγειν, ἕως τεθῶσιν (74) οἱ ἐχθροί σου, τέλος δείκνυσιν. Ὅταν δὲ ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα (75)· ἵνα ᾖ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσι. Τοῦτο δέ ἐστιν, ὅταν φησὶν ὑποταγῶμεν οἱ πάντες τῷ Υἱῷ, εὑρεθῶμεν αὐτοῦ μέλη, καὶ γενώμεθα αὐτῷ εἰς υἱοὺς Θεοῦ. Ὑμεῖς γὰρ, φησὶν, εἷς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· τότε δὲ αὐτὸς ὑποταγήσεται ἀνθ' ἡμῶν (76) τῷ Πατρὶ, ὡς κεφαλὴ ὑπὲρ τῶν ἰδίων μελῶν. Τῶν γὰρ μελῶν αὐτοῦ μηδέπω ὑποταγέντων πάντων, αὐτὸς, ἡ κεφαλὴ αὐτῶν, οὕπω ὑποτέτακται τῷ Πατρὶ, ἀναμένων τὰ ἴδια μέλη. Εἰ δὲ ἦν εἷς τῶν ὑποτεταγμένων (77), ἐξ ἀρχῆς ἂν ὑπετάσσετο τῷ Πατρὶ, καὶ οὐκ ἐπὶ τοῦ τέλους τοῦτο ἐποίει. Ἡμεῖς γὰρ ἐσμεν οἱ ἐν

[90] I Cor. xv, 24-28. [91] Dan. iii, 100. [92] Luc. i, 33. [93] Psal. cix, 1. [94] Galat. iii, 28.

βάλλω. Mox Felckm. 2, τὸν Υἱόν. Ibidem editi, τοῦ Πατρὸς, τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα δάκτυλον Θεοῦ. Ὅτε δὲ τὸν Υἱὸν Θεοῦ Λόγον, τὸ δὲ Πνεῦμα ἅγιον ἐμφύσημα. Hæc, ἀσυστάτως posita, ex Seguer. Goblerian. et Felckm. 1 emendavimus. Mox editi, Καὶ πάλιν ὅταν λέγῃ· Ὅ. Sed rectius Seguerian., Καὶ πάλιν λέγει. Ibidem omnes manuscripti, παραδιδῷ, præter Felc. tertium; qui cum editis habet παραδῷ.

(70) Sic Seguerianus et Græcus Scripturæ textus. In editis vero, πᾶσαν deest, et similiter infra, πάντας, quæ vox legitur in Segueriano, Gobleriano et Felckm. 1.

(71) Seguerianus, ὑποτασσομένης. Infra maxima pars manuscriptorum ἐξέφρασε. Editi vero, ἔφρασε.

(72) Goblerianus et Felckmanni primus, καθὼς καὶ ὁ ἄγγελός φησι τῇ Παρθένῳ. Ibidem Seguerian., πρὸς τὴν Θεοτόκον καὶ Παρτένον. Infra idem, εἰς τοὺς αἰῶνας.

(73) Seguerianus, φησὶν, ἄχρις οὗ ἂν θῇ πάντας τούς. Anglicanus vero, ἄχρις οὗ θῇ τούς.

(74) Ita Seguerianus. Editi vero, καὶ ἕως ἂν τεθῶσιν. Mox multi manuscr., ὅταν. Editi vero, ὅτε. Paulo post, αὐτός deest in editis, sed legitur in omnibus pene mss.

(75) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, αὐτῷ τὰ πάντα ἐν πᾶσι, τοῦτο βούλεται (Seguer., θέλει) εἰπεῖν, ὅταν. Ibidem in Gobler. et Felckm. 1, φησί deest. Mox Seg. Gobler. et Felckm. 1, καὶ γενώμεθα ἐν αὐτῷ.

(76) Ἀνθ' ἡμῶν deest in Felckm. 2. Infra hæc, Τῶν γὰρ μελῶν desunt in Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1.

(77) Seguerian. Goblerian. et Felckman. 1, ὑποτασσομένων. Infra duo postremi, συνεποίει. Mox iidem cum Segueriano, οἱ ἐν αὐτῷ. Editi, σὺν αὐτῷ.

αὐτῷ ὑποτασσόμενοι τῷ Πατρὶ, καὶ ἡμεῖς ἐσμεν οἱ ἐν αὐτῷ βασιλεύοντες, ἕως ἂν τεθῶσιν οἱ ἐχθροὶ ἡμῶν ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν (78)· διὰ γὰρ τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν ὁ Δεσπότης τῶν οὐρανῶν ἐν ὁμοιώματι ἡμῶν γέγονε, καὶ ἔλαβε τὸν ἀνθρώπινον θρόνον γαβὶδ τοῦ κατὰ σάρκα πατρὸς αὐτοῦ εἰς τὸ ἀνοικοδομῆσαι καὶ ἀνορθῶσαι αὐτόν. Ἵνα, ὅταν ἀνορθωθῇ (79), οἱ πάντες ἐν αὐτῷ βασιλεύσωμεν, καὶ παραδῷ τὴν ἀνθρωπίνην βασιλείαν κατωρθωμένην τῷ Πατρὶ, Ἵνα ᾖ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσι, βασιλεύων δι' αὐτοῦ, ὡς διὰ Λόγου Θεοῦ, μετὰ τὸ βασιλεῦσαι αὐτὸν δι' αὐτοῦ, ὡς δι' ἀνθρώπου σωτῆρος.

A stauraret illud. Ut cum instauratum fuerit, omnes in ipso regnemus, et tradat ipse Patri humanum regnum instauratum : *Ut sit Deus omnia in omnibus* [95], regnans per ipsum, ut per Verbum Dei, postquam regnaverit ipse per eum, ut per hominem salvatorem.

21. Καὶ ὅταν λέγῃ ὁ Πέτρος· Ἀσφαλῶς οὖν γινωσκέτω πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ, ὅτι καὶ Κύριον καὶ Χριστὸν αὐτὸν ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοῦτον τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε· οὐ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ λέγει, ὅτι καὶ Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ἐποίησεν, ἀλλὰ περὶ (80) τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ, ἥτις ἐστὶ πᾶσα ἡ Ἐκκλησία, ἡ ἐν αὐτῷ κυριεύουσα καὶ βασιλεύουσα μετὰ τὸ αὐτὸν σταυρωθῆναι· καὶ χριομένη εἰς βασιλείαν οὐρανῶν, ἵνα συμβασιλεύσῃ αὐτῷ, τῷ δι' αὐτὴν ἑαυτὸν κενώσαντι, καὶ ἀναλαβόντι αὐτὴν διὰ τῆς δουλικῆς μορφῆς. Ὁ γὰρ Λόγος καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἀεὶ ἦν Κύριος καὶ Θεός· καὶ οὐ (81) μετὰ τὸ σταυρωθῆναι ἐποιήθη Κύριος καὶ Χριστός· ἀλλὰ, ὡς προεῖπον, τὴν ἀνθρωπότητα αὐτοῦ ἐποίησεν ἡ Θεότης αὐτοῦ Κύριον καὶ Χριστόν καὶ ὅταν λέγῃ· Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ· πλὴν μὴ τὸ ἐμὸν θέλημα γένηται, ἀλλὰ τὸ σόν· καὶ, Τὸ μὲν Πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής· δύο θελήματα ἐνταῦθα δείκνυσι, τὸ μὲν ἀνθρώπινον, ὅπερ ἐστὶ τῆς σαρκός· τὸ δὲ θεῖκὸν, ὅπερ Θεοῦ (82). Τὸ γὰρ ἀνθρώπινον διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς παραιτεῖται τὸ πάθος· τὸ δὲ θεῖκὸν αὐτοῦ πρόθυμον. Ὥσπερ δὲ ὁ Πέτρος ἀκούσας περὶ τοῦ πάθους ἐδειλίασε, καὶ εἶπεν· Ἱλεώς σοι, Κύριε· ἐπιτιμῶν δὲ αὐτῷ ὁ Κύριος λέγει· Ὕπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ, σκάνδαλόν μου εἶ, ὅτι οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων· οὕτως καὶ ἐνταῦθα νοεῖται· γενόμενος γὰρ ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων, παραιτεῖται τὸ πάθος, ὡς ἄνθρωπος· Θεὸς δὲ ὢν, καὶ κατὰ τὴν οὐσίαν τὴν θεῖκὴν ἀπαθὴς ὑπάρχων, προθύμως ὑπεδέξατο (83) τὸ πάθος καὶ

21. Et cum Petrus dicat : « Certissime sciat ergo omnis domus Israel, quia et Dominum eum, et Christum fecit Deus, hunc Jesum, quem vos crucifixistis [96] ; » non de divinitate ejus dicit, quod Dominum ipsum et Christum fecerit ; sed de humanitate ejus, quæ est universa Ecclesia, quæ in ipso dominatur et regnat, postquam ipse crucifixus est ; et quæ ungitur ad regnum cœlorum, ut cum illo regnet, qui seipsum pro illa exinanivit, et qui, induta servili forma, ipsam assumpsit. Verbum enim et Filius Dei, semper erat Dominus et Deus : neque postquam crucifixus est, factus est Dominus et Christus : sed uti supra dixi, humanitatem ejus Dominum et Christum effecit divinitas ejus. Cumque ait : « Pater, si possibile est, transeat a me calix iste : verumtamen non mea voluntas, sed tua fiat [97] ; et, Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma [98] : » duas voluntates ibi ostendit : alteram humanam, quæ est carnis ; alteram divinam, quæ Dei est : siquidem humana ob infirmitatem carnis deprecatur passionem ; divina autem ejus voluntas prompta est. Ut vero Petrus audiens de passione timuit, et dixit : *Misereris tui, Domine ;* increpans autem illum, Dominus ait : *Vade post me, Satana, scandalum es mihi, quia non sapis ea quæ Dei sunt, sed ea quæ hominum* [99] ; ita et hic intelligitur : in similitudinem enim hominum factus, deprecatur passionem ut homo : Deus autem cum sit, et secundum substantiam divinam impassibilis exsistat, alacriter passionem et mortem excepit : quia impossibile erat eum sub mortis imperio detineri : quippe qui Deus erat in similitudinem hominum

[95] I Cor. xv, 28. [96] Act. II, 36. [97] Matth. xxvi, 39. [98] ibid. 41 ; Marc. xiv, 38. [99] Matth. xvi, 22, 23.

(78) Seguerianus solus, ὑποπόδιον τῶν ποδῶν ἡμῶν· Ibidem editi, ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν ὁ Δεσπότης τοῦ οὐρανοῦ. Nos sequimur Seguerian. Gobler. Felc. 1 et Anglic., qui tamen postremus habet, τοῦ οὐρανοῦ cum editis.

(79) Basiliensis et Seguerianus, ὀρθωθῇ. Editi et alii, ἀνορθωθῇ. Ibidem Seguerianus quem sequi visum est, οἱ πάντες ἐν αὐτῷ. In editis οἱ et ἐν αὐτῷ desunt. Mox Seguerian. Gobler. et Felckm. 1, καὶ παραδῷ. Editi et alii, παραδούς omisso καί. Ad hæc verba notatur in codice Basil., manu recentiore, Θεοδωρίτου· Οὐ τοιοῦτόν ἐστιν, ὅτι ταύτην ἀποβήσει· ἀλλ' ὅτι ὑφ' ἡμετέρων ἐκσπάσας προσάξει τῷ Πατρί· Συγκατάρξει γε μὴν τούτῳ καὶ αὐτός.

(80) Sic Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. Editi vero, ἐποίησεν οὐ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ λέγει, ἀλλὰ περί.

(81) Ita Seg. solus recte. In editis vero et aliis, οὐ deest. Mox Seguerian. Gobler. et Felckm. 1, ἀλλ' ὡς προεῖπον. Editi vero et alii, ἀλλ' ὥσπερ εἶπον. Infra hæc, καὶ ὅταν λέγῃ, etc., afferuntur in concilio Constantinopolitano III, tom. V, p. 640, 775, 791 et 1092. Et in concilio Lateran., tom. VI, p. 287. Ibid. Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1. Ὅταν οὖν λέγῃ. Paulo post, hæc, ἀπ' ἐμοῦ desunt in editis, sed habentur in Seguer. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1, γινέσθω pro γένηται. Mox Seguerian., Τὸ μὲν γὰρ Πνεῦμα. Gobler. et Felckm. 1, Τὸ γάρ. Lateran., Τὸ μέν. Editi, Καὶ τὸ μέν.

(82) Hæc, ὅπερ Θεοῦ habentur solum in concilio Lateran. Infra Anglicanus, θεῖκὸν αὐτοῦ διὰ τὸ πρόθυμον. Editi, θεῖκὸν, αὐτοῦ τὸ πρόθυμον. Sequimur Seguer. Gobler. Felckm. 1 et Basil. Mox Gobler. et Felckm. 1, Ὁ Πέτρος, δειλιάσας τὸ πάθος, ἔφη. Paulo post manuscripti ferme omnes, αὐτῷ ὁ Κύριος. Editi, αὐτόν. Statim Gobler. et Felckm. 1, quos sequimur, Ὕπαγε ὀπίσω. Editi et alii, Ἄπελθε ὀπίσω.

(83) Seguerianus, ἀνεδέξατο. Mox Seguerianus, διότι οὐκ. Basil. Anglican. Felckm. 2, 3 et 5, καὶ ὅτι οὐκ. Editi, κἂν ὅτε οὐκ. Paulo post Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ὅτι Θεὸς ἦν. Editi vero et alii, καὶ ὅτι ἦν. Mox Basiliensis, ἀνθρώπου. Ibidem, γενόμενος

factus : qui sponte sua moritur, et propria virtute excitatur, utpote Deus, ut ait David : *Exsurgat Deus et dissipentur inimici ejus* [1] ; et iterum : *Exsurge, Domine Deus meus, in præcepto quod mandasti ; et* 710 *synagoga populorum circumdabit te. Et propter hanc in altum regredere, Dominus judicabit populos* [2]. Alibi autem dicit Apostolus : *Passus est ex infirmitate : sed vivit ex virtute Dei* [3]. Virtus autem Dei est Filius : qui passus est ex infirmitate, id est ex conjunctione cum carne : et qui passionem ut homo deprecatus est ; jam vero vivit per suam virtutem.

A τὸν θάνατον· διότι οὐκ ἦν δυνατὸν κρατεῖσθαι ὑπὸ τοῦ θανάτου· ὅτι Θεὸς ἦν ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, ἀποθνήσκων ἐκοντὶ, καὶ ἐγειρόμενος κατ' ἐξουσίαν ἰδίαν ὡς Θεός, ὡς καὶ Δαβὶδ εἶπεν· Ἀναστήτω ὁ Θεὸς, καὶ διασκορπισθήτωσαν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ· καὶ αὖθις· Ἐξεγέρθητι, Κύριε ὁ Θεός μου, ἐν προστάγματι, ᾧ ἐνετείλω, καὶ συναγωγὴ λαῶν κυκλώσει σε. Καὶ ὑπὲρ ταύτης ὕψος ἐπίστρεψον· Κύριος κρινεῖ λαούς. Ὁ δὲ καὶ ὁ Ἀπόστολος ἀλλαχοῦ· Ἔπαθεν ἐξ ἀσθενείας (84), ζῇ δὲ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ. Δύναμις ἐστι Θεοῦ ὁ Υἱὸς, παθὼν ἐξ ἀσθενείας, τουτέστιν ἐκ τῆς (85) σαρκικῆς συμπλοκῆς· καὶ παραιτούμενος τὸ πάθος, ὡς ἄνθρωπος· ζῶν δὲ διὰ τῆς ἑαυτοῦ δυνάμεως.

22. Et cum Dominus dicat in Evangelio secundum Joannem : *Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum* [4] ; idem Joannes alibi Filium ait verum Deum : nam *scimus*, inquit, « quoniam Filius Dei venit, et dedit nobis sensum ut cognoscamus verum Deum, et simus in vero in Filio ejus Jesu Christo. Hic est verus Deus et vita æterna [5]. » Itaque verus Deus est Filius, priusquam homo fieret, et postquam factus est mediator Dei et hominum homo Christus Jesus. Hoc enim est quod dicit, et quem misit Jesum Christum, unitum Patri secundum Spiritum, nobis vero secundum carnem ; et sic mediatorem Dei et hominum. Qui non solum homo, sed etiam Deus est, quemadmodum et Jeremias dicit : « Hic est Deus noster, et non æstimabitur alius adversus eum. Hic adinvenit omnem viam scientiæ, et tradidit illam Jacob puero suo, et Israel dilecto suo. Posthæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est [6]. » Quandonam autem cum hominibus conversatus est, nisi quando genitus est cum illis ex femina, infans cum illis fuit, cum illis crevit, et cum illis comedit ? Et alibi ait : *Profundum cor ejus super omnes ; et homo est, et quis cognoscet eum* [7] ? Similiter Isaias dicit : *Parvulus natus est nobis, et filius datus est*

B 22. Καὶ ὅτε λέγει ὁ Κύριος ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ· Αὕτη δέ ἐστιν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν (86), καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν· ἀλλαχοῦ ὁ αὐτὸς Ἰωάννης τὸν Υἱὸν λέγει ἀληθινὸν Θεόν. Οἶδαμεν γὰρ, φησὶν, ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἥκει· καὶ δέδωκεν ἡμῖν διάνοιαν, ἵνα γινώσκωμεν τὸν ἀληθινὸν Θεὸν, καὶ ἐσμὲν ἐν τῷ ἀληθινῷ ἐν τῷ Υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ. Οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεὸς καὶ ζωὴ ἡ αἰώνιος (87). Ὥστε ἀληθινὸς Θεὸς ὁ Υἱὸς, καὶ πρὸ τοῦ γενέσθαι αὐτὸν ἄνθρωπον, καὶ μετὰ τὸ γενέσθαι μεσίτην Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἄνθρωπον Ἰησοῦν Χριστόν. Τοῦτο γάρ ἐστι, καὶ ὃν ἀπέστειλεν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν ἡνωμένον (88) Πνεῦμα, ἡμῖν δὲ κατὰ σάρκα, καὶ οὕτω μεσιτεύσαντα Θεῷ καὶ ἀνθρώποις· τὸν μὴ μόνον ἄνθρωπον, ἀλλὰ καὶ Θεὸν τὸν αὐτὸν, ὄντα (89) καὶ πρὸ τοῦ γενέσθαι ἄνθρωπον. Ἱερεμίας λέγει· Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν. Ἐξεῦρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης· καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Ἰακὼβ τῷ παιδὶ αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἠγαπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ. Μετὰ ταῦτα (90) ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστράφη. Πότε δὲ συναναστράφη τοῖς ἀνθρώποις, εἰ μὴ ὅτε συνεγεννήθη μετ' αὐτῶν γυναικὸς, καὶ συνενηπίασε, καὶ συνηύξησε [91].

[1] Psal. LXVII, 2. [2] Psal. VII, 8, 9. [3] II Cor. XIII, 4. [4] Joan. XVII, 3. [5] I Joan. V, 20. [6] Baruch 36-38. [7] Jerem. XVII, 9.

legitur in Seguerian. Goblerian. et Felckm. primo, sed deest in cæteris et in editis. Mox Seguer., καὶ ὡς pro ὡς καί.

(84) Goblerianus et Felckm. 1, ἐπίστρεψον, καὶ ὁ Ἀπόστολος· Ἔπαθεν ἐξ ἀσθενείας, omissis mediis. Ibidem, καί ante ὁ Ἀπόστολος deest in Segueriano. D

(85) Goblerianus et Felckm. 1, ἤτοι ἐκ τῆς. Infra Basiliens., αὐτοῦ δυνάμεως. Mox Goblerianus et Felckman. 1, ὅτ' αὖ λέγει ἐν Εὐαγγελίοις ὁ Κύριος. Αὕτη δέ. Ibidem Seguerianus quoque habet, δέ, quæ vox in editis deest.

(86) Ita Basil. Anglic. Seguer. Gobler. Felckm. 1, 2 et 5. Goblerianus tamen et Felckm. 1 habent, ἀλλαχοῦ πάλιν τὸν Υἱόν. Editi vero, ἀληθινὸν Θεόν. Οἴδαμεν γὰρ, ὅτι, omissis intermediis. Paulo post editi, τοῦ Θεοῦ ἥκει. Καὶ ἐσμὲν, omissis intermediis, quæ ex Anglic. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, desumpsimus. Ibidem Gobler. et Felckm. 1 ἐν τῷ ἀληθινῷ Υἱῷ atque ita legit Nannius.

(87) Il deest in Seg. et Felc. 2. Mox hæc, ὥστε ἀληθινός, etc., citantur a Theodor. dial. 2. Ibidem Seguer. Theodor. Gobler. et Felckm. 1, οὗτος. ὁ Υἱός. Ibidem Seguerian. πρὶν γενέσθαι αὐτὸν ἄνθρωπον. Gobler. et Felkm. 1, πρὶν γενέσθαι ἄνθρωπος. Theodor., πρὸ τοῦ γενέσθαι αὐτόν, omisso ἄνθρωπον. Editi, πρὸ τοῦ γενέσθαι αὐτὸν ἄνθρωπον.

(88) Ita Seg. Anglic. Gobl. Felckm. 1. Editi ἄνθρῶπον Ἰησοῦν Χριστὸν ἡνωμένον. Paulo post Anglican. Goblerian. et Theodor., Θεῷ καὶ ἀνθρώποις. Editi vero et alii, Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων.

(89) Sic Seguerian. Goblerian. et Felckm. mus. In editis et aliis, hæc, τὸν αὐτὸν ὄντα deest.

(90) Goblerianus et Felckmanni primus. Μετὰ ταῦτα. Mox editi, πότε δὲ συνεστράφη. Sequuntur Seguerian. et Felckm. 2. Mox Seguer. ἐγεννήθη ita Gobler. et Felckm. 1, in quibus deest, μετὰ τῶν. Anglican. συνεγεννήθη μετὰ τῶν.

(91) Ita Seguer. Basil. Anglican. Gobler. Felckm. primus et secundus. Editi, συνηύξη male. Post in solo Seguer. καρδία αὐτοῦ. Mox Gobler. Felckm. 1, Ὁμοίως καί, Infra ὅτι deest in Gobler. Seguer. et Felckm. 1. Ἡμῖν proxime sequens de

συνέφαγε ; Καὶ ἀλλαχοῦ λέγει· Βαθεῖα ἡ καρδία αὐτοῦ παρὰ πάντας · καὶ ἄνθρωπός ἐστι, καὶ τίς γνώσεται αὐτόν ; Ὁμοίως δὲ καὶ Ἡσαΐας λέγει, ὅτι Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, καὶ Υἱὸς ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐγενήθη ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ. Καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ Μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, θαυμαστὸς, σύμβουλος, Θεὸς ἰσχυρὸς, ἐξουσιαστής, ἄρχων εἰρήνης, πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Καὶ ἀλλαχοῦ λέγει· Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται (92), καὶ τέξεται υἱὸν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουὴλ, ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. Θεὸς οὖν ἐστιν ὁ γεννηθεὶς ἐκ Παρθένου, καὶ γενόμενος ἄνθρωπος ἐκ Μαρίας τῆς Θεοτόκου. Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ λέγει· Καὶ (93) εἴδομεν αὐτόν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος. Ἦν γὰρ αὐτὸν πρὸ τούτου θεωρήσας ἐν τῇ θείᾳ καὶ ἐνδόξῳ αὐτοῦ μορφῇ, καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου, ὅτε καὶ οἱ σεραφὶμ (94) ἐδοξολόγουν αὐτὸν, λέγοντες· Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαβαώθ. Καὶ μετὰ ταῦτα ὁρᾷ αὐτὸν δούλου μορφὴν λαβόντα, καὶ ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου (95) γενόμενον. Διὰ τοῦτο λέγει· Εἴδομεν αὐτὸν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος· ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον, καὶ ἐκλεῖπον παρὰ πάντας τοὺς υἱοὺς (96) τῶν ἀνθρώπων. Ἄνθρωπος ἐν πληγῇ ὤν, καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν. Ὅτι ἀπέστραπται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ (97)· ἠτιμάσθη καὶ οὐκ ἐλογίσθη· οὗτος τὰς μαλακίας ἡμῶν φέρει (98), καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται. Καὶ ἡμεῖς ἐλογισάμεθα αὐτὸν εἶναι ἐν πόνῳ, καὶ πληγῇ, καὶ ἐν κακώσει. Αὐτὸς δὲ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν (99)· καὶ μεμαλάκισται διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν. Καὶ ἀλλαχοῦ λέγει περὶ αὐτοῦ· Ἰδοὺ ὁ Θεὸς ἡμῶν κρίσιν ἀνταποδίδωσι, καὶ ἀνταποδώσει (1). Αὐτὸς ἥξει καὶ σώσει ἡμᾶς. Τότε ἀνοιχθήσονται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν, καὶ ὦτα κωφῶν ἀκούσονται. Τότε ἁλεῖται ὡς ἔλαφος ὁ χωλὸς, καὶ τρανὴ ἔσται γλῶσσα μογιλάλων. Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ λέγει· Οὐκ ἄγγελος, οὐδὲ πρέσβυς (2), ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ἔσωσεν

A *nobis, cujus principatus factus est super humerum ejus. Et vocatur nomen ejus Magni consilii angelus, admirabilis, consiliarius, Deus fortis, potens, princeps pacis, pater futuri sæculi* [8]. Et alibi dicit : *Ecce virgo in utero concipiet, et pariet Filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod explicatum est Nobiscum Deus* [9]. Deus igitur est, qui natus est ex Virgine, et qui factus est homo ex Maria Deipara. Et rursum alibi dicit: *Vidimus eum et non habebat speciem neque pulchritudinem* [10]. Viderat enim illum prius in divina et gloriosissima forma sua, sedentem super solium excelsum et elevatum, cum seraphim eum glorificabant dicentes : *Sanctus, sanctus sanctus Dominus Deus Sabaoth* [11]. Et postea vidit eum servi forma indutum, et in similitudinem hominis factum. Propterea dicit«Vidimus eum,et non habebat speciem,neque pulchritudinem.Sed species ejus sine homore et deficiens plus quam omnium filiorum 711 hominum.Vir in plagis constitutus;et sciens ferre infirmitatem. Quia immutatus est vultus ejus a suo statu : despectus,et non reputatus est.Ilic languores nostros fert, et pro nobis cruciatur.Et nos putavimus eum esse in labore, in plaga et in afflictione. Ipse vero vulneratus est propter iniquitates nostras:in languore fuit propter scelera nostra [12] » *Et alibi de ipso dicit:*« Ecce Deus noster judicium reddit,et retribuet. Ipse veniet et salvabit nos.Tunc asperientur oculi cæcorum et aures surdorum audient.Tunc saliet sicut cervus claudus, et expedita erit lingua balborum [13].» *Et iterum alibi ait:* Non angelus, neque legatus,sed ipse Dominus salvavit nos [14].»Et David ait: *Mater Sion dice,:Homo et homo natus est in ea, et ipse fundavit eam Altissimus* [15]. Nam is homo qui in illa natus est, ipse est Altissimus : ut et in alio Psalmo ait : *Et cognoscant quia nomen tibi Dominus: tu solus Altissimus super omnem terram* [16]. Hæc autem ex parte descripsimus, ut quemadmodum dicit Apostolus, *Jam non simus parvuli fluctuantes, et circumferamur omni*

B

C

[8] Isa. IX, 6 [9] Isa. VII, 14. [10] Isa. LIII, 2. [11] Isa. VI, 3. [12] Isa. LIII, 2-5. [13] Isa XXXV, 4, 5. [14]. Isa. LXIII, 9. [15] Psal. LXXXVI, 5. [16] Psal. LXXXII, 19.

in editis. Paulo post, ἐγενήθη deest in Anglican. Alii ibidem legunt ἐγενήθη, alii, ἐγεννήθη.

(92) Sic Seg. Gobl. Felckm. 1 et Græcus Scripturæ textus. Editi vero et alii, ἐν γαστρὶ ἕξει. Infra idem manuscripti, Θεὸς γάρ ἐστιν ὁ γεννηθεὶς ἐκ τῆς Παρθένου. Ibidem hæc, ἐκ Μαρίας τῆς Θεοτόκου, leguntur in Seguer. Anglic. Gobler. et Felckrimo : in aliis et in editis desunt.Damascenus qui unc citat locum Epistola de Trisagio, hæc sic haet : Ἄνθρωπος, ἀλλ' ὁ Θεὸς καὶ Θεὸς καὶ Θεὸς, ὁ εἷς ῆς Τριάδος, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός· ἀλλ' οὐχ γιος καὶ ἅγιος, καὶ ἅγιος, οὐδὲ τρεῖς (forte τρὶς), όνον ἅγιος, ἀλλ' ἀορίστως καὶ ἀπειράκις ἅγιος καὶ περάγιος. Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ. Anglican. item haet πάλιν.

(93) Sic maxima pars manuscript.In aliis et edis καὶ deest. Quæ sequuntur porro habentur in ialogo Theoriani. Infra Seguerianus, ὑπερευδόξῳ ορφῇ.

(94) Theorianus, τὰ σεραφίμ. Seguer. Goblerian. elckman. primus, καὶ οἱ σεραφίμ. Editi et alii, τὰ χερουβίμ. Mox alii, λέγοντες, alii, λέγοντα habent. Ibidem,Σαοαώθ deest in Gobleriano et Felckmanni primo.

(95) Damascenus et Theorianus, ἀνθρώπων.

(96) Seguerian. Goblerian. et Felckman. 1, παρὰ πάντας τοὺς ἀνθρώπους, atque ita legit Nannius.

(97) Ita Seguerianus et Græcus Scripturæ textus Editi et alii, τὸ πρόσωπον αὐτῷ ἀπ' αὐτοῦ.

(98) Sic Seguer. cum Hebræo, qui habet תרומי חלאי בשאי *infirmitates nostras ipse fert.* Editi et alii, ἁμαρτίας ἡμῶν.

(99) Ita Seguerian. Gobler. et Felckm. 1, et sic Nannius legit. Editi vero et alii,τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν. Καὶ ἀλλαχοῦ. Gobler. et Felckm.1 post ἀλλαχοῦ addunt πάλιν.

(1) Καὶ ἀνταποδώσει deest in Felckm. 1. Paulo post multi habent μογγιλάλων. Ibidem Goblerian. et Felckm. 1, καὶ ἀλλαχοῦ.

(2) Seguer., οὐ πρέσβυς. Mox idem solus, ἐλθὼν ἔσωσεν. Paulo post idem, Ὁ δὲ Δαβίδ. Editi, καὶ ὁ Δαβίδ.

vento doctrinæ in nequitia hominum, in astutia ad circumventionem erroris [17].

A ἡμᾶς. Ὁ δὲ Δαβὶδ λέγει. Μήτηρ Σιὼν ἐρεῖ· Ἄνθρωπος καὶ ἄνθρωπος ἐγεννήθη ἐν αὐτῇ, καὶ αὐτὸς ἐθεμελίωσεν αὐτὴν ὁ Ὕψιστος. Οὗτος γὰρ ὁ ἄνθρωπος ὁ γεννηθεὶς ἐν αὐτῇ, αὐτός ἐστιν ὁ Ὕψιστος, καθὼς (3) ἐν ἄλλῳ ψαλμῷ λέγει· Καὶ γνώτωσαν, ὅτι ὄνομά σοι Κύριος· σὺ μόνος Ὕψιστος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Ταῦτα δὲ (4) ἀπὸ μέρους ἐγράψαμεν, ἵνα, καθὼς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, Μηκέτι ὦμεν νήπιοι κλυδωνιζόμενοι καὶ περιφερόμενοι παντὶ ἀνέμῳ τῇ διδασκαλίᾳ ἐν τῇ κυβείᾳ τῶν ἀνθρώπων, ἐν τῇ πανουργίᾳ πρὸς τὴν μεθοδείαν (5) τῆς πλάνης.

[17] Ephes. IV, 14.

(3) Felckm. 5, αὐτὴν ὁ Ὕψιστος, καθώς, omissis mediis. Anglican., αὐτὴν εἰς τὸν αἰῶνα. Αὐτὰς γὰρ ὁ γεννηθεὶς ἐν αὐτῇ, αὐτός, etc. Gobler. et Felckm. primus, ut et legit Nannius, αὐτὴν ὁ Ὕψιστος. Καὶ ἐν ἑτέρῳ, καὶ γνώτωσαν (sic) ὅτι ὄνομα. Cæteri ut in textu.

(4) Δέ deest in Gobl, et Felckm. 1. Mox in iisdem φησὶν legitur pro εἶπεν.

(5) Sic Seguer. Basil Anglic. et Felckm. 2 : alii vero cum editis, μέθοδον. Ibidem post, τῆς πλάνης, hæc in editis atque in Seguer. Anglic. Gobl. et Felckm. 1, leguntur, Πρὸς δὲ τὴν ἐρώτησιν ἐρρέθη τὰ ὑποτεταγμένα, ἅπερ ἐκ προσώπου λέγει τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις, πρότερον κτισθεῖσα, μετὰ ταῦτα γεννᾶται κατὰ χάριν ἐκ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο πρῶτον κεῖται ἐν τῇ Παροιμίᾳ τὸ, Ἔκτισέ με Κύριος, καὶ ὕστερον τό· Ἐγέννησέ με· καὶ ὅτε λέγει· Ὁ Πατήρ μου ὁ πέμψας με μείζων μού ἐστιν, ἐπειδὴ ἀνθρώπος γέγονε, μείζονα αὐτοῦ λέγει τὸν Πατέρα· Λόγος δὲ ὢν τοῦ Πατρὸς ἴσος ἐστὶν αὐτοῦ. Ἐγὼ γάρ, φησί, καὶ ὁ Πατήρ, ἓν ἐσμεν, καὶ, Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα, καὶ, Οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ ἦλθε· τὸ εἶναι αὐτὸν ἴσον τῷ Πατρί. Ἀλλὰ κατὰ φύσιν ἴσος ἐστὶ καὶ ὁμοούσιος τῷ Πατρί, διότι ἐκ τῆς πατρικῆς οὐσίας γεγέννηται. Sed præter supra memoratos codices, in omnibus aliis hæc desunt. Hæc autem, ἐκ προσώπου λέγει τῆς Ἐκκλησίας, ad usque hæc verba inferius· καὶ ὅτε λέγει· Ὁ Πατήρ μου ὁ πέμψας με μείζων μού ἐστιν, habentur supra num. 12. Quæ sequuntur autem omnia leguntur num. 4. Cum ea suis locis omissa fuissent, ut videre est in Seguer. Gobl. et Felck. 1, a librariis quibusdam ad calcem adjecta sunt : ac demum quispiam cum hæc ibidem stare reperisset, priora verba temere addidit, scilicet, Πρὸς δὲ τὴν ἐρώτησιν ἐρρέθη τὰ ὑποτεταγμένα.

IN EPISTOLAM AD AFROS EPISCOPOS MONITUM

—

I. « Jamdiu animadversus fuit a doctissimis viris Baronii lapsus, Afros episcopos, quibus hæc mittitur epistola, Cyrenaicos esse existimantis; quod sane vel uno hujusce loco apertissime elevatur; numero nempe 10, ubi ait Athanasius, hanc epistolam non a se tantum, sed ab omnibus Ægypti Libyarumque episcopis missam subscriptamque fuisse. Num ubi Libyarum meminit, num 1 *et* 10, utramque haud dubie indicat Libyam, Cyrenaicam, seu Pantapolitanam et Marmaricam, ac quodcunque Libyæ nomine a Cyrenaica ad Ægyptum extenditur, quæ ambæ tunc erant patriarchatus Alexandrini. Et sane solet Athanasius, ubi synodicas inscribit epistolas Alexandrinas, cum Ægypto Libyam et Pentapolim sive Cyrenaicam copulare, ut p. 99. Demum ubi provincias recenset ecclesiasticas, Africam semper secernit a Libya et Pentapoli, seu Cyrenaica, ut videre est supra p. 97, 157, et in subscriptionibus Sardicensibus ; ut exploratissimum sit, Africæ nomine hic et alias oram occidentalem designari, in qua sita Carthago fuit. »

« II. Porro qua ducti occasione hanc dederint epistolam Athanasius cæterique episcopi, ex ipso liquet initio ubi monentur Africani, ne viris obtemperent, qui, cum studio flagrarent Nicænæ abrogandæ fidei, omnes movebant lapidem, ut ea vim obtinerent, quæ illi Arimini edita mentiebantur, tametsi revera Nice in Thracia scripta propositaque fuerant. Post hæc commendatur in hac epistola Nicæna synodus, ex pietate ac multitudine episcoporum, qui ad eam celebrandam convenerant, quæ quantum præstet variis Arianorum conciliabulis pluribus commonstratur. Historia deinde texitur rerum in Nicæna synodo gestarum, ad vocem ὁμοούσιον asserendam; pauciaque demum propugnatur divinitas sancti Spiritus. Singulare illud est quod sub finem enarratur, tam arcto scilicet charitatis vinculo junctos fuisse Ægyptios et Libyos episcopos, ut quibusdam assentibus, qui a lessent eorum loco subscriberent. »

« III. Quo autem anno conscripta fuerit hæc epistola, minime constat inter hujusce ævi scriptores : nuperus auctor annum 371 assignavit, cui tamen ægre nos, peritissime licet, assentiemur, terdius sane eam synodum reponenti, quam ut posse videantur cætera, quæ ad mortem usque edidit Athanasius, justum cernere temporis spatium. Quare commodius in annum conferri posse putamus circiter 369 ut pluribus

ΤΩΝ ΚΑΤ' ΑΙΓΥΠΤΟΝ ΚΑΙ ΛΙΒΥΗΝ

ΕΠΙΣΚΟΠΩΝ ΕΝΕΝΗΚΟΝΤΑ

ΚΑΙ ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΚΑΤΑ ΑΡΙΑΝΩΝ ΗΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΝ ΤΗ ΛΦΡΙΚΗ ΤΙΜΙΩΤΑΤΟΥΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥΣ (6).

—

EPISTOLA EPISCOPORUM ÆGYPTI ET LIBYÆ NONAGINTA

NECNON B. ATHANASII

CONTRA ARIANOS, AD HONORATISSIMOS IN AFRICA EPISCOPOS.

—

1. Ἱκανὰ μὲν τὰ γραφέντα παρά τε τοῦ ἀγαπητοῦ A καὶ συλλειτουργοῦ ἡμῶν Δαμάσου, τοῦ ἐπισκόπου τῆς μεγάλης Ῥώμης, καὶ τῶν σὺν αὐτῷ τοσούτων (7) συνελθόντων ἐπισκόπων· οὐδὲν δὲ ἧττον καὶ τὰ τῶν ἄλλων γενομένων συνόδων ἔν τε τῇ Γαλλίᾳ καὶ τῇ Ἰταλίᾳ περὶ τῆς ὑγιαινούσης (8) πίστεως, ἣν ὁ μὲν Χριστὸς ἐχαρίσατο, οἱ δὲ ἀπόστολοι ἐκήρυξαν, καὶ οἱ Πατέρες παραδεδώκασιν οἱ δὲ τῇ Νικαίᾳ συνελθόντες ἀπὸ πάσης τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης. Τοσαύτη (9) γὰρ γέγονε τότε σπουδὴ διὰ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, ἵνα οἱ μὲν πεπτωκότες εἰς αὐτὴν ἀνασπασθῶσιν, οἱ δὲ ἐφευρόντες ἔκδηλοι γένωνται (10). Ταύτῃ γοῦν καὶ πάλαι πᾶσα ἡ οἰκουμένη συμπεφώνηκε (11), καὶ νῦν δὲ πολλῶν συνόδων γενομένων, ὑπομνησθέντες πάντες οἵ τε κατὰ τὴν Δαλματίαν (12), καὶ Δαρδανίαν, καὶ Μακεδονίαν, Ἠπείρους τε καὶ τὴν Ἑλλάδα, B καὶ Κρήτην, καὶ τὰς ἄλλας νήσους, Σικελίαν τε καὶ Κύπρον, καὶ Παμφυλίαν (13), Λυκίαν τε καὶ Ἰσαυρίαν, καὶ πᾶσάν τε τὴν Αἴγυπτον καὶ τὰς Λιβύας, καὶ πλεῖστοι τῶν ἐν τῇ Ἀραβίᾳ ταύτην (14) ἐπέγνωσαν· καὶ ἐθαύμασάν τε τοὺς ὑπογράψαντας, ὅτι, εἴ καί τι περιελέλειπτο παρ' αὐτοῖς ἐκ τῆς ῥίζης τῶν Ἀρειανῶν ἄνω φύουσα πικρία, Δύξεντιόν φαμεν καὶ Οὐρσάκιον, καὶ Οὐάλεντα καὶ τοὺς τὰ αὐτὰ φρονοῦντας αὐτοῖς (15), διὰ τῶν γραμμάτων τούτων ἐξεκόπησαν καὶ ἀπελείφθησαν. Ἱκανὰ μὲν οὖν τὰ ἐν τῇ Νικαίᾳ ὁμολογηθέντα, καὶ αὐτάρκη, καθὰ προείπομεν, πρός τε ἀνατροπὴν πάσης ἀσεβοῦς αἱρέσεως, καὶ πρὸς ἀσφάλειαν καὶ ὠφέλειαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας. Ἐπειδὴ δὲ ἠκούσαμεν, ὅτι τινὲς, βουλόμενοι (16) μάχεσθαι

712 1. Satis quidem sunt quæ a dilecto et comministro nostro Damaso magnæ Romæ episcopo, et a tot episcopis una cum illo coactis, nec minus ea quæ ab aliis synodis in Gallia et in Italia celebratis, scripta sunt de sana et orthodoxa fide : quam Christus largitus est, apostoli prædicarunt, et quam tradidere Patres, qui ex universo orbe nostro Nicæam convenerunt. Ideo enim tanta sollicitudine de Ariana hæresi actum fuit, ut qui in eam lapsi essent, ab ea retraherentur, et ut noti forent auctores ejus. Huic igitar totus olim assensit orbis, et hoc tempore compluribus celebratis synodis, moniti omnes per Dalmatiam, Dardaniam, Macedoniam, Epiros, Græciam, Cretam, et alias insulas, Siciliam, Cyprum et Pamphyliam, Lyciam, Isauriam, universam Ægyptum, Libyas, et plerique ex Arabia, hanc comprobarunt : admiratique sunt eos qui subscripserant, quia scilicet si qua apud illos ex Arianorum radice residua erat sursum pullulans amaritudo, Auxentius nempe, Ursacius, Valens, et qui eamdem quam isti tuentur sententiam ; illi, inquam, ipsi per ea scripta abscissi rejectique fuerant. Sufficiunt itaque satisque sunt, uti supra diximus, Nicæna decreta, cum ad subversionem omnis impiæ hæreseos, tum ad tutelam utilitatemque ecclesiasticæ doctrinæ. Quia tamen audivimus nonnullos hujus oppugnandæ cupidos, quamdam synodum quasi Arimini celebratam in medium afferre, atque omnem movere lapidem, ut ea, potius quam Nicæna, obtineat ; necesse duximus vos litteris monere nostris, ut ne hujusmodi homines

(6) Scripta anno circiter 369. Titulus in Anglic., τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐν Ἀφρικῇ τιμιωτάτους ἐπισκόπους. Theodoretus vero, lib. I, cap. 8, et lib. II, cap. 23, *Histor. ecclesiast.*, vocat ἐπιστολὴν πρὸς Ἄφρους. In Regio deest, τιμιωτάτους ἐπισκόπους.

(7) Anglicanus, καὶ τῶν αὐτῇ τοσούτων.

(8) Anglicanus, τῆς συνενούσης.

(9) Anglicanus, τοιαύτη.

(10) Anglicanus, εἰς αὐτὴν ἀναστῶσιν οἳ δὲ ἐφευρόντες ἀδηλοι (sic) γένωνται.

(11) Anglicanus, πᾶσα μὲν ἡ οἰκουμένη συνεφώθησε. Mox idem, γινομένων.

(12) Anglicanus, οἱ κατὰ τὴν Δελματίαν, καὶ Δαρδανίαν, καὶ ἄλλας νήσους. Et ita legit Nannius.

(13) Ita Regius. Editi, Παμφιλίαν. In eodem, τε post πᾶσαν, deletum.

(14) Ita Regius. Editi vero et alii, ταῦτα, minus recte. Ibidem Anglicano, ἐθαύμασάν γε. Mox editi ante ὅτι, habent καί, quæ particula deest in Regio et Anglicano. Paulo post Anglicanus, τῶν Ἀρειανῶν ἀναφύουσα πικρίαν.

(15) Anglicanus, αὐτοῖς. Οὗτοι διὰ τῶν γραμμάτων.

(16) Anglicanus, βουλευόμενοι.

φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν. καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν. Οἱ γὰρ φοροῦντες τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἀφθαρσίαν φοροῦσιν· ἀφθαρσία δέ ἐστιν ὁ Θεός.

16. Et cum hæc David loquitur: *Multi dicunt, Qui ostendit nobis bona* [42] ? id de Spiritu sancto loquitur, alibique ait: Dominus *non retardabit bona eis qui ambulant in innocentia* [43]. Itidemque Matthæus de Patre sic ait: *Si igitur vos cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris; quanto magis Pater vester qui in cœlis est, dabit bona petentibus se* [44]. Lucas vero idipsum enarrans, his verbis quidnam sint illa bona explicat: *Si igitur vos cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis Pater vester qui in cœlis est, dabit Spiritum sanctum* **706** *petentibus se* [45]. Nisi enim Spiritus sanctus substantiæ illius esset qui solus bonus est, nunquam bonus vocatus fuisset, cum ipse Dominus prohibeat se vocari bonum, quatenus homo erat, dicens: *Quid me dicis bonum? nemo bonus, nisi unus Deus* [46]. Sanctum autem Spiritum bonum vocare non recusat Scriptura, cum David dicat: *Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam* [47]. Et iterum, cum Dominus de seipso ait: *Ego sum panis vivus qui de cœlo descendi* [48]: alibi Spiritum sanctum panem cœlestem appellat, dicens: *Panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie* [49]. Docuit enim nos ut orando peteremus in præsenti sæculo, panem ἐπιούσιον, id est, futurum: cujus primitias in præsenti vita habemus, dum carnis Domini participes efficimur: ut ipse dixit: *Et panis quem ego dabo caro mea est pro mundi vita* [50]. Nam caro Domini est Spiritus vivificans, quia ex Spiritu vivificante concepta est, Nam *quod natum est ex Spiritu Spiritus est* [51].

16. Καὶ ὅτε λέγει Δαβίδ· Πολλοὶ λέγουσι, Τίς δείξει (34) ἡμῖν τὰ ἀγαθά; περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λέγει· καὶ ἀλλαχοῦ εἴρηκε· Κύριος οὐχ ὑστερήσει τὰ ἀγαθὰ τοῖς πορευομένοις ἐν ἀκακίᾳ. Καὶ ὁ Ματθαῖος περὶ τοῦ Πατρὸς οὕτω (35) λέγει· Εἰ οὖν ὑμεῖς, πονηροὶ ὄντες, οἴδατε δόματα ἀγαθὰ διδόναι τοῖς τέκνοις ὑμῶν, πόσῳ μᾶλλον ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς δώσει ἀγαθὰ τοῖς αἰτοῦσιν αὐτόν; Ὁ δὲ Λουκᾶς τὸν αὐτὸν τρόπον ἱστορῶν ἑρμηνεύει, τί ἐστι τὰ ἀγαθά, λέγων· Εἰ οὖν ὑμεῖς, πονηροὶ ὄντες, οἴδατε δόματα ἀγαθὰ διδόναι τοῖς τέκνοις ὑμῶν, πόσῳ μᾶλλον ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς δώσει Πνεῦμα ἅγιον τοῖς αἰτοῦσιν αὐτόν (36). Εἰ μὴ γὰρ ἦν τῆς οὐσίας τοῦ μόνου ἀγαθοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἂν ἀγαθὸν ἐκλήθη (37), ὁπότε ὁ Κύριος παραιτεῖται τὸ καλεῖσθαι ἀγαθός. καθὸ ἄνθρωπος γέγονε, λέγων· Τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός. Τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα οὐ παραιτεῖται ἡ Γραφὴ καλεῖν ἀγαθὸν, κατὰ τὸν Δαβὶδ τὸν λέγοντα· Τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἀγαθὸν ὁδηγήσει με ἐν γῇ εὐθείᾳ. Καὶ ὅτε πάλιν ὁ Κύριος λέγει περὶ ἑαυτοῦ (38)· Ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν, ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς. Ἀλλαχοῦ τὸ ἅγιον Πνεῦμα καλεῖ ἄρτον οὐράνιον λέγων· Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον. Ἐδίδαξε γὰρ ἡμᾶς ἐν τῇ εὐχῇ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι αἰτεῖν τὸν ἐπιούσιον ἄρτον, τουτέστι τὸν μέλλοντα, οὗ ἀπαρχὴν ἔχομεν ἐν τῇ νῦν ζωῇ, τῆς σαρκὸς (39) τοῦ Κυρίου μεταλαμβάνοντες, καθὼς αὐτὸς εἶπεν· Ὁ ἄρτος δὲ, ὃν ἐγὼ δώσω, ἡ σάρξ μου ἐστὶν ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς. Πνεῦμα γὰρ ζωοποιοῦν ἡ σάρξ ἐστι τοῦ Κυρίου, διότι ἐκ Πνεύματος τοῦ ζωοποιοῦ συνελήφθη. Τὸ γὰρ γεγεννημένον (40) ἐκ τοῦ **Πνεύματος Πνεῦμά** ἐστι.

17. Et cum Jeremias de Deo dicat, quod ipse dux fuerit Israel in deserto: *Et non dixeritis*, ait, *Ubi est Dominus, qui ascendere nos fecit de terra Ægypti, qui dux nobis fuit in deserto* [52] ? Isaias dicit Spiritum sanctum ducem fuisse Israel in deserto: quem audire licet ita loquentem: *Deduxit eos per abgssum quasi equum in deserto: et fatigati non sunt, et quasi*

17. **Καὶ ὅτε** λέγει ὁ Ἱερεμίας **περὶ τοῦ Θεοῦ**, ὅτι αὐτὸς ὡδήγησε τὸν Ἰσραὴλ **ἐν τῇ ἐρήμῳ· Καὶ** οὐκ εἴπατε, φησὶ, Ποῦ ἐστιν ὁ Κύριος, ὁ ἀναγαγὼν ἡμᾶς ἐκ γῆς Αἰγύπτου (41), ὁ καθοδηγήσας ἡμᾶς ἐν τῇ ἐρήμῳ; Ὁ Ἡσαΐας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶπεν ὡδηγηκέναι τὸν Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἐρήμῳ· ἔστι γοῦν ἀκοῦσαι αὐτοῦ λέγοντος· Ἤγαγεν αὐτοὺς (42) διὰ τῆς

[42] Psal. IV, 6. [43] Psal. LXXVIII, 13. [44] Matth. VII, 11. [45] Luc. XI, 13. [46] Marc. X, 18. [47] Psal. CXLII, 10. [48] Joan. VI, 51. [49] Matth. VI, 11. [50] Joan. VI, 52. [51] Joan. III, 6. [52] Jerem. II, 6.

(34) Seg. Gobl. et Felckm. 1, Ὅταν λέγει ὁ Δαβίδ· Τίς δείξει omissis quibusdam. Infra Seguer. et LXX Interpret., οὐχ ὑστερήσει. Editi et alii, οὐ στερήσει. Mox Seguerianus et Anglicanus, τοὺς πορευομένους. Editi vero et alii, τοῖς πορευομένοις. Ibidem Seg., Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Ματθαῖος.

(35) Sic Seg. Gobl. et Felckm. 1. Editi vero et alii, περὶ αὐτοῦ οὕτω. Infra Gobler. et Felckm. 1, ὑμῶν ὁ οὐράνιος. Ibidemque δώσει iidem cum Seg. recte. Editi vero et alii, δίδωσι. Mox Goblerian. et Felckm. 1, Λουκᾶς ἑρμηνεόων τί ἐστι. Ibidem Seg., τὸν αὐτὸν τόπον. Paulo post Seguer. Basil. Gobler. Felckm. 1 et 5, πονηροὶ ὑπάρχοντες. Editi vero et alii πονηροὶ ὄντες. Mox ἀγαθὰ deest in editis et in quibusdam mss.

(36) Sic Seguer Gobler. et Felckm. 1, atque ita legit Nannius. Editi vero et alii, ὁ ἐξ οὐρανοῦ δίδωσι Πνεῦμα ἅγιον τοῖς πιστεύουσιν αὐτῷ. Mox iidem, τὸ ἅγιον Πνεῦμα.

(37) Seguer. Anglic. Gobl. et Felckm. 1, ἐκλήθη τοῦτο. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1, παραιτεῖται. Editi vero et alii, παρητεῖτο. Infra in Gobleriano et Felckm. 1 deest ἡ Γραφή, et mox in iisdem, τὸν λέγοντα.

(38) Ita Seguerianus, editi vero et alii, περὶ αὐτοῦ. Infra idem cum Gobleriano et Felckm. 1, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Paulo post Basiliens. Anglican. Felck. 2 et 5, τὸν ἐπουράνιον δός. Infra iidem ἐπουράνιον pro ἐπιούσιον.

(39) Basil. Anglican. Felckm. 2 et 5, διὰ τῆς σαρκός. Mox quidam mss. cum editis, καὶ ὁ ἄρτος, in aliis καὶ deest.

(40) Seguerian. Gobleoian. Felckm 1 et 2, γεγενημένον.

(41) Felck. 2 et 5, ἐκ τῆς Αἰγύπτου. Ibidem Seg. Goblerian. et Felck. 1, καθοδηγήσας ἡμᾶς ἐκ γῆς Αἰγύπτου. Seguer. vero, ἢ καὶ ὁ καθοδηγ.

(42) Goblerian. et Felckm. 2, ἐν τῇ ἐρήμῳ· Ἤγαγεν αὐτούς, omissis mediis.

ἀδύσσου ὡς ἵππον διὰ τῆς ἐρήμου· καὶ οὐκ ἐκοπίασαν, καὶ ὡς κτήνη διὰ τοῦ πεδίου. Καὶ (43) κατέβη Πνεῦμα παρὰ Κυρίου, καὶ ὡδήγησεν αὐτούς. Πρὸς δὲ Κορινθίους γράφει ὁ Ἀπόστολος, ὅτι Χριστὸς ἦν ὁ ὁδηγῶν· Ἔπινον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας· ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. Καὶ ὅτε λέγει ὁ Παῦλος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κεκλῆσθαι αὐτόν· Ὁ Θεός, φησὶν, ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητρός μου, καὶ καλέσας διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ, ἀποκαλύψαι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοὶ (44), ἵνα εὐαγγελίζωμαι αὐτὸν ἐν τοῖς ἔθνεσι. Ῥωμαίους δὲ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ κεκλῆσθαι λέγει γράφων πρὸς αὐτούς· Ἐν οἷς ἐστε καὶ ὑμεῖς κλητοὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸν Παῦλον καὶ τὸν Βαρνάβαν κεκληκέναι (45) εἴρηκεν εἰς τὸ τοῖς ἔθνεσιν εὐαγγελίσασθαι τὸν Χριστόν. Καὶ τό γε θαυμαστὸν, τοῦ Ἰησοῦ εἰπόντος Παύλῳ ἐν τῷ ἱερῷ· Πορεύου, ὅτι εἰς ἔθνη μακρὰν ἐξαποστέλλω σε· καὶ τοῦ Παύλου Γαλάταις γράφοντος, Παῦλος ἀπόστολος οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπου, ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ Θεοῦ Πατρὸς τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν· καὶ μετ' ὀλίγον (46)· Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοὶ, τὸ Εὐαγγέλιον τοῦτο, ὅτι οὐκ ἔστι κατὰ ἄνθρωπον· οὐδὲ γὰρ ἐγὼ παρὰ ἀνθρώπου παρέλαβον (47) αὐτὸ, οὐδὲ ἐδιδάχθην· ἀλλὰ δι' ἀποκαλύψεως Ἰησοῦ Χριστοῦ· τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀποστεῖλαν τόν τε Παῦλον καὶ τὸν Βαρνάβαν φαίνεται, κηρῦξαι τοῖς ἔθνεσι τὸν Χριστόν.

A *jumenta per campum. Et descendi Spiritus a Domino, et ductor eorum fuit* [58]. Ad Corinthios vero Apostolus scribit, ducem fuisse Christum : *Bibebant enim de spirituali consequente eos petra : petra autem erat Christus* [59]. Et cum dicat Paulus se a Deo vocatum esse: *Deus*, inquit, *qui me segregavit ex utero matris meæ et vocavit per gratiam suam, ut revelaret Filium suum in me, ut evangelizarem illum in gentibus* [60]. Romanis scribens, illos a Christo vocatos esse dicit : *In quibus estis et vos vocati Jesu Christi* [61]. Spiritus autem sanctus Paulum et Barnabam se vocasse dixit, ut Christum in gentibus evangelizarent. Et quod mirabile est, cum Paulo Jesus in templo jubeat: *Vade, quoniam ego in nationes longe mittam te* [62] : et Paulus ad Galatas scribat : « Paulus apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum B Christum et Deum Patrem, qui suscitavit eum a mortuis [63] :» *ac paulo post ipse :* « Notum autem vobis facio, fratres, Evangelium hoc, quia non est secundum hominem : neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici ; sed per revelationem Jesu Christi [64] ; » Spiritus tamens sanctus Paulum et Barnabam mittere exhibetur [65], ut Christum gentibus prædicarent.

18. Καὶ ὁτὲ μὲν ἐκ προσώπου τοῦ Πατρὸς (48) λαλοῦσιν οἱ προφῆται, ὡς ὅταν ἐν Ψαλμοῖς λέγῃ ὁ Θεός· Ἅπαξ ὤμοσα ἐν τῷ ἁγίῳ μου, Εἰ τῷ Δαβὶδ ψεύσομαι, τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα μενεῖ, καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος ἐναντίον μου (49)· καὶ πάλιν· Ἐκ καρποῦ τῆς ὀσφύος σου θήσομαι ἐπὶ τοῦ θρόνου σου· καὶ καθὼς ὁ Πέτρος εἴρηκε· Προφήτης οὖν ὑπάρχων ὁ Δαβὶδ, καὶ εἰδὼς, ὅτι ὅρκῳ ὤμοσεν αὐτῷ ὁ Θεὸς, ἐκ καρποῦ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ καθίσαι τὸν Χριστὸν κατὰ σάρκα (50) ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ· ὁτὲ δὲ ἐκ προσώπου τοῦ Υἱοῦ, ὡς ὅταν λέγῃ ὁ Ἡσαΐας· Τάδε λέγει Κύριος· Δι' ὑμᾶς διαπαντὸς (51) τὸ ὄνομά μου βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσι. Διὰ τοῦτο γνώσεται ὁ λαός μου ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ τὸ ὄνομά μου· ὅτι ἐγώ εἰμι, αὐτὸς ὁ λαλῶν πάρειμι· ὁτὲ δὲ ἐκ προσώπου τοῦ

18. Item aliquando ex persona Patris loquuntur prophetæ ; ut in Psalmis ait Deus : « Semel juravi in sancto meo, Si David mentiar, semen ejus in æternum manebit : et thronus ejus sicut sol in conspectu meo [66] :» *et rursum:* « De fructu ventris tui ponam super sedem tuam [67] ;» *et sicuti Petrus dixit :* « Propheta 707 igitur cum esset David, et sciret quia jurejurando jurasset illi Deus, de fructu lumbi ejus, sedere Christum C secundum carnem super thronum ejus [68] » *aliquando ex persona Filii: ut cum dicit Isaias :* « Hæc dicit Dominus : Propter vos jugiter nomen meum blasphematur in gentibus. Propter hoc sciet populus meus nomen meum in die illa ; quia ego sum, ipse qui loquor adsum [69] ; » quandoque autem ex persona Spiritus sancti (52), ut cum propheta quidem Agabus ait: *Hæc dicit Spiritus sanctus : Virum cujus est zona*

[58] Isa. LXIII, 13, 14. [59] I Cor. X, 4. [60] Galat. I, 15, 16. [61] Rom. I, 6. [62] Act. XXII, 21. [63] Galat. I, 1. [64] ibid. 11. [65] Act. XIII, 2. [66] Psal. LXXXVIII, 36-38. [67] Psal. CXXXI, 11. [68] Act. II, 30. [69] Isa. LII, 5, 6.

(43) Καί deest in Seg. Gobl. et Felckm. 1. Paulo post Gobler. et Felckm. 1, γράφει ὁ Παῦλος λέγων. Seg. ὁ Παῦλος λέγει. D

(44) Ita Seg. Gobl. et Felckm. 1. Editi et alii, ἐν ἐμοί. Ῥωμαίους ὑπό, omissis mediis. Ibid. Seg. et Felckm. 1, Ῥωμαίοις δὲ γράφων ὑπό. Basil. Anglic. et Felckm. 2, ut in textu.

(45) Goblerianus et Felckm. 1, κεκλημένον. Infra Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 2, τοῦ Ἰησοῦ εἰπόντος. Alii et editi, τοῦ Υἱοῦ εἰπόντος. Ibidem Seguerianus solus, τῷ Παύλῳ εἰς τὸ ἱερόν· Πορεύου, εἰς ἔθνη μακρὰν ἐγὼ ἐξαποστέλλω. Infra idem, οὐδὲ δι' ἀνθρώπου, ἀλλά, et sic Græcus scripturæ textus. Editi et alii, δι' ἀνθρώπων.

(46) Sic Goblerianus et Felckm. 2. Seg. vero, καὶ μετ' ὀλίγον δέ φησιν ὁ αὐτός. Editi et alii, καὶ μετ' ὀλίγα φήσαντος. Mox τοῦτο deest in Segueriano.

(47) Gobler. et Felckm. 1, ἔλαβον. Editi vero et alii, παρέλαβον.

(48) Sic Seguerian. Goblerian. Felckm. 1, 2 et 5, et recte quidem, ut patet ex subsequentibus. Editi et alii, τοῦ Πνεύματος. Infra Seguerianus, ὡς ὅτε ἐν Ψαλμοῖς λέγει. Goblerianus et Felckman. 1, ὡς ἐν Ψαλμοῖς λέγῃ. Editi et cæteri, ὡς ὅταν ἐν Ψαλμοῖς λέγῃ.

(49) Anglicanus prosequitur versum psalmi, ἐναντίον μου, καὶ ὡς σελήνη κατηρτισμένη εἰς τὸν αἰῶνα. Mox Gobl. et Felckm. 5, ἐπὶ τὸν θρόνον σου. Alii et editi, ἐπὶ τοῦ θρόνου σου. Ibid. Seg., σου. Καθὼς ὁ Πέτρος εἶπεν, omisso καί.

(50) Ita Seg. Gobl. Felckm. 1 et Anglic. In editis, κατὰ σάρκα deest.

(51) Διαπαντός deest in Gobl. et Felckm. 1. Anglican. vero habet, διὰ παντός.

hæc [65]. Et rursum Paulus ad Timotheum scribit : «Spiritus autem manifeste dicit, quia in novissimis temporibus discendent quidam a fide [66].» et iterum : «Dixit autem Spiritus Philippo : Accede et adjunge te ad currum istum Æthiopis eunuchi [67].» Et propheta quidem Ezechiel veterem populum accusans, aiebat : *Et in omnibus his dolore affecerunt me, dicit Dominus* [68]. Paulus vero scribit ad novum populum : *Et nolite contristare Spiritum sanctum Dei in quo signati estis, in diem redemptionis* [69]. Et David quidem de Judæis dicit : *Et exacerbaverunt Deum in deserto* [70]. Isaias vero de iisdem : *Ipsi autem increduli fuerunt et exacerbaverunt Spiritum sanctum, et conversus est eis in inimicitiam* [71]. Stephanus vero in Actibus ait : *Dura cervice, et incircumcisis cordibus et auribus, vos semper Spiritui sancto resistitis, sicut patres vestri* [72]. Ac cum de Patre quidem dicat Paulus : *Deus qui justificat, quis est qui condemnet* [73] ? eadem et de Filio et de Spiritu sancto ait : *Sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis, in nomine Domini nostri Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri* [74]. Dominus vero Satanæ ait de seipso : *Non tentabis Dominum Deum tuum* [75]. Petrus autem ad Sapphiram ait : *Quid utique convenit vobis tentare Spiritum Domini* [76] ?

A ἁγίου Πνεύματος (52), ὡς ὅταν ὁ μὲν προφήτης Ἄγαβος λέγῃ· Τάδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Τὸν ἄνδρα, οὗ ἐστιν ἡ ζώνη αὕτη. Καὶ πάλιν ὁ Παῦλος πρὸς Τιμόθεον γράφει· Τό Πνεῦμα (53) ῥητῶς λέγει, ὅτι ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀποστήσονταί τινες τῆς πίστεως· καὶ πάλιν· Εἶπε τὸ Πνεῦμα τῷ (54) Φιλίππῳ· Πρόσελθε καὶ κολλήθητι τῷ ἅρματι τούτῳ τοῦ Αἰθίοπος τοῦ εὐνούχου. Καὶ ὁ μὲν προφήτης Ἰεζεκιὴλ, αἰτιώμενος τὸν παλαιὸν (55) λαὸν, ἔλεγε· Καὶ ἐλύπησάν με ἐν πᾶσι τούτοις, λέγει Κύριος. Ὁ δὲ Παῦλος γράφει τῷ νέῳ λαῷ· Καὶ μὴ λυπεῖτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ, ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως (56). Καὶ ὁ μὲν Δαβὶδ περὶ τῶν Ἰουδαίων λέγει· Καὶ παρώξυναν τὸν Θεὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ· ὁ δὲ Ἡσαΐας περὶ αὐτῶν· Αὐτοὶ δὲ ἠπείθησαν, καὶ παρώξυναν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἐστράφη (57) αὐτοῖς εἰς ἔχθραν. Καὶ ὁ Στέφανος ἐν ταῖς Πράξεσι λέγει· Σκληροτράχηλοι καὶ ἀπερίτμητοι τῇ καρδίᾳ καὶ τοῖς ὠσὶν, ὑμεῖς ἀεὶ τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἀντιπίπτετε, ὡς οἱ πατέρες ὑμῶν. Καὶ ὅτε μὲν λέγει ὁ Παῦλος περὶ Πατρός· Θεὸς ὁ δικαιῶν, τίς ὁ κατακρίνων ; τὰ δὲ αὐτὰ καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος (58) ὁμοίως λέγει· Ἀλλ' ἀπελούσασθε, ἀλλ' ἡγιάσθητε, ἀλλ' ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Ὁ δὲ Κύριος τῷ Σατανᾷ λέγει περὶ ἑαυτοῦ· Οὐκ ἐκπειράσεις Κύριον, τὸν Θεόν σου· ὁ δὲ Πέτρος εἶπε πρὸς τὴν Σαπφείραν· Τί ὅτι συνεφωνήθη ὑμῖν πειράσαι τὸ Πνεῦμα Κυρίου (59) ;

B

19. Et Deus quidem est qui continet et implet omnia, ut per Isaiam dicit : *Cœlum et terram ego impleo, dicit Dominus* [77]. Itidem de Filio ait Paulus : *Qui descendit, ipse est et qui ascendit super omnes cœlos, ut impleret omnia* [78]. Hæc ipsa autem de Spiritu sancto David loquitur : *Quo ibo a Spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam* [79] ? Cum vero ait : *Quo ibo a Spiritu tuo* ? palam nobis facit, Spiritum quoque sanctum esse qui omnia implet. *Et quo a facie tua fugiam ? Si ascendero in cœlum, tu illic es ; si descendero in infernum, ades* [80]. Quis autem inferos adiit,

C

19. Καὶ ὁ Θεὸς μέν ἐστιν ὁ περιέχων καὶ πληρῶν τὰ πάντα, ὡς καὶ διὰ τοῦ Ἡσαΐου λέγει· Τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ, λέγει Κύριος· Ὁμοίως καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ γράφει (60) ὁ Παῦλος. Ὁ καταβὰς αὐτός ἐστι καὶ ὁ ἀναβὰς ὑπεράνω πάντων τῶν οὐρανῶν, ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα. Τὰ δὲ αὐτὰ καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματός φησιν ὁ Δαβὶδ (61)· Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω ; Τὸ δὲ εἰπεῖν αὐτόν· Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός σου ; ἔδειξεν ἡμῖν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι τὸ

[65] Act. XXI, 11. [66] I Tim. IV, 1. [67] Act. VIII, 29. [68] Ezech. XVI. 42. [69] Ephes. IV, 30. [70] Psal. LXXVII, 40. [71] Isa. LXIII, 10. [72] Act. VII, 51. [73] Rom. VIII, 33. [74] I Cor. VI, 11. [75] Matth. IV, 7. [76] Act. V, 9. [77] Jerem. XXIII, 24. [78] Ephes. IV, 10. [79] Psal. CXXXVIII, 7. [80] ibid. 8.

(52) Vide Epist. I, *ad Serap.*, n. 6.

(53) Gobl. et Felckm. I, αὕτη. Καὶ Παῦλος Τιμοθέῳ· Τὸ δὲ Πνεῦμα. Seg. itidem, Τὸ δὲ Πνεῦμα. Cæteri et editi. Τὸ Πνεῦμα.

(54) Sic Gobl. et Felckm. 1 recte. Seguer., Καὶ πάλιν δὲ εἶπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τῷ. Editi, omisso καὶ πάλιν, sic habent, εἶπε δὲ τὸ Πνεῦμα τῷ. Mox Seguer. solus, τῷ ἅρματι τούτῳ, et ita Græcus Scripturæ textus. In aliis, τούτῳ deest. D

(55) Ita Seguerian. et Anglicanus. Editi vero, τὸν πάλαι. Mox alii, ἐν πᾶσι, alii, ἐν ἅπασι. Paulo post καί ante μή deest in Seg. Ibidem Felckm. 5, μὴ λυπῆτε.

(56) Hæc, εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως desunt in editis, sed habentur in maxima parte manuscriptorum. Ibidem, καὶ Δαβὶδ περὶ Ἰουδαίων λέγει· Παρώξυναν. Sic Gobl. et Felckm. 1.

(57) Seguerianus solus ἐστράφη cum LXX. Alii et editi, ἐπεστράφη. Ibidem Gobler. et Felckm. 1, Καὶ Στέφανος ἐν ταῖς Πράξεσι. Σκληροτράχηλοι. Mox Seguerianus, ταῖς καρδίαις, et sic codex Alexandrinus Bibliothecæ Regiæ Anglican. Omnes alii, τῇ καρδίᾳ.

(58) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1, et ita legit Nannius recte. Editi vero et alii, τὰ αὐτὰ καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος. Infra Seguerianus et Græcus Scripturæ textus post ἡγιάσθητε, addunt, ἀλλ' ἐδικαιώθητε, quæ in editis desunt. Paulo post Seguer. et Græcus Scripturæ textus, Θεοῦ ἡμῶν. Editi vero et alii, Θεοῦ ὑμῶν. Ὁ δέ.

(59) Seguer. Gobler. et Felckm. primus, Πνεῦμα τὸ ἅγιον Κυρίου, καὶ Θεός. Mox Seguer. Gobleriæ. et Felckm. 1, διὰ τοῦ Ἡσαΐου. Editi vero et alii, διὰ τοῦ προφήτου.

(60) Seguer., λέγει. Mox in editis et in compturbus mss. πάντων deest, sed habetur in Seg. et in Græco Scripturæ textu.

(61) Seguer. Δαβὶδ λέγει. Idem ibidem, Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός σου ; Ἐδίδαξεν ἡμᾶς καὶ τὸ ἅγιον, omissis mediis. Ibidem Gobler. et Felckm. habent etiam, ἐδίδαξεν ἡμᾶς.

τὰ πάντα πληροῦν· Καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανόν, σὺ ἐκεῖ εἶ· ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν ᾅδην, πάρει. Τίς δὲ παραγέγονεν εἰς τὸν ᾅδην εἰ μὴ ὁ Υἱὸς ὁ ἐκ νεκρῶν (62) ἀναστάς; καὶ ὅτε μὲν λέγει ὁ Στέφανος ἐν ταῖς Πράξεσιν· Ὁ Θεὸς τῆς δόξης ὤφθη τῷ πατρὶ ἡμῶν Ἀβραάμ· τὰ αὐτὰ καὶ περὶ Υἱοῦ ὁ Παῦλος λέγει· Εἰ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Δαβὶδ λέγει· Κύριος τῶν δυνάμεων αὐτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. Μία γὰρ δόξα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος· Τὴν δόξαν μου, φησὶν ἡ Γραφή, ἑτέρῳ οὐ δώσω· οὐ γάρ ἐστι δεύτερος Θεὸς ὁ Υἱός, ἀλλὰ Λόγος τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου Θεοῦ, θεολογούμενος ἐν Πατρὶ, ὡς καὶ ὁ Πατὴρ ἐν Υἱῷ θεολογεῖται· καθὼς καὶ (63) Ἡσαΐας λέγει θεολογῶν Υἱὸν σὺν Πατρί· Καὶ προσκυνήσουσί σοι καὶ ἐν σοὶ προσεύξονται, ὅτι ἐν σοὶ ὁ Θεός ἐστι, καὶ πλὴν σοῦ Θεὸς οὐκ ἔστι. Σὺ γὰρ εἶ ὁ Θεὸς, καὶ οὐκ ἤδειμεν, Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ Σωτήρ. Αἰσχυνθήσονται καὶ ἐντραπήσονται πάντες οἱ ἀντικείμενοι αὐτῷ. Ἀντίκεινται δὲ αὐτῷ (64) οἱ μὴ ὁμολογοῦντες αὐτὸν καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ τῆς αὐτῆς τῷ Πατρὶ οὐσίας, καὶ πλὴν αὐτοῦ μὴ εἶναι Θεὸν, καὶ οἱ τὸ πάθος αὐτοῦ καὶ τὴν πτωχείαν ἐπαισχυνόμενοι. Οὐδεὶς γὰρ δύναται γνῶναι Θεὸν, ἐὰν μὴ τὸν σταυρωθέντα καὶ ἐκ τεκρῶν ἀναστάντα ὁμολογήσῃ σὺν τῷ ἀποστόλῳ Θωμᾷ (65) Κύριον καὶ Θεὸν τὸν λέγοντα τοῖς ἀποστόλοις αὐτοῦ· Εἰ γὰρ ἐγνώκειτέ με, καὶ τὸν Πατέρα μου ἐγνώκειτε ἄν, καὶ ἀπάρτι γινώσκετε αὐτὸν, καὶ ἑωράκατε αὐτόν. Λέγει αὐτῷ Φίλιππος· Κύριε, δεῖξον ἡμῖν τὸν Πατέρα, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν. Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με; Φίλιππε, ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα μου. Καὶ πῶς σὺ λέγεις· Δεῖξον ἡμῖν τὸν Πατέρα; Οὐ πιστεύεις, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί ἐστι (66); Τὰ ῥήματα ἃ ἐγὼ λαλῶ, οὐκ ἀπ' ἐμαυτοῦ λαλῶ. Ὁ δὲ Πατήρ μου ἐν ἐμοὶ μένων, αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα. Πιστεύετέ μοι, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρί μου (67), καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί ἐστιν, Εἰ δὲ μὴ, διὰ τὰ ἔργα αὐτὰ πιστεύετε μοι. Ἔργον δὲ ἦν τοῦ Θεοῦ Πατρὸς τὸ (68) ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια· ἐν Πνεύματι δὲ ἁγίῳ εἶπεν ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια· Εἰ δὲ ἐγὼ, φῄσὶν, ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια· Περὶ οὗ ὁ Λουκᾶς φησιν (69)· Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν δακτύλῳ Θεοῦ ἐκβάλλω

A nisi Filius qui ex mortuis resurrexit? Et cum in Actibus Stephanus dicat: *Deus gloriæ visus est patri nostro Abraham* [81]: hæc ipsa de Filio quoque Paulus ait: *Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent* [82]. Similiter David: *Dominus virtutum ipse est rex gloriæ* [83]: una enim gloria Patris et Filii et Spiritus sancti. *Gloriam meam*, ait Scriptura, *alteri non dabo* [84]: neque enim Filius est alter Deus, sed Verbum unius et solius Dei, quod Deus in Patre dicitur, ut et Pater Deus in Filio vocatur; uti Isaias Filium una cum Patre Deum dicens, ait: **708** « Te adorabunt, et in te precabuntur: quoniam in te est Deus, et præter te non est Deus. Tu enim es Deus, et nescivimus, Deus Israel Salvator. Confundentur et erubescent omnes qui adversantur illi [85]. » Adversantur autem illi qui non confitentur eum et Spiritum B ejus esse ejusdem substantiæ cujus est Pater, et præter illum non esse Deum, necnon ii, quos pudet passionis et inopiæ ejus. Nemo enim Deum nosse potest, nisi eum qui crucifixus est, et ex mortuis resurrexit, cum sancto Thoma Dominum Deum confiteatur [86], qui dicit discipulis suis: « Si enim cognovissetis me, et Patrem meum utique cognovissetis, et amodo cognoscitis eum, et vidistis eum. Dicit ei Philippus: Domine, ostende nobis Patrem, et sufficit nobis. Dicit ei Jesus: Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovisti me? Philippe, qui vidit me, vidit et Patrem meum. Et quomodo tu dicis: Ostende nobis Patrem? Non credis quia ego in Patre, et Pater in me est? Verba quæ ego loquor, a meipso non loquor. Pater autem in me manens ipse facit opera. Credite C mihi, quia ego in Patre, et Pater in me est. Alioquin propter opera ipsa credite mihi [87]. » Opus autem erat Dei Patris ejicere dæmonia: in Spiritu tamen sancto dicebat se ejicere dæmones: *Si in Spiritu Dei*, ait, *ego ejicio dæmonia* [88]. De quo Lucas dixit: *Porro si in digito Dei ejicio dæmonia* [89]. Aliquando enim Scriptura Christum brachium Patris nominat; sanctum vero Spiritum, digitum Dei. Nonnunquam Filium Dei, Verbum appellat: Spiritum vero sanctum insufflationem Dei.

[81] Act. VII, 2. [82] I Cor. II, 8. [83] Psal. XXIII, 10. [84] Isa. XLVIII, 11. [85] Isa. XLV, 14-16. [86] Joan. XX, 28. [87] Joan. XIV, 7-12. [88] Matth. XII, 28. [89] Luc. XI, 20.

(62) Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1, εἰς τὸν ᾅδην εἰ μὴ ὁ Υἱὸς ὁ ἐκ νεκρῶν. Editi et alii, ἕως ᾅδου εἰ μὴ ὁ Υἱὸς ἐκ νεκρῶν. Mox in Felckmanni 2, μέν deest.

(63) Καί deest in quibusdam manuscriptis, sed legitur in aliis. Item καί proxime sequens deest in Segueriano. Infra post πλὴν σοῦ, Θεός deest in multis manuscriptis. Ibidem Gobler. et Felckm. 1, οὐκ ἔσται.

(64) Sic omnes ferme manuscripti. In editis, αὐτῷ deest. Infra post, τὸ πάθος αὐτοῦ, omnes fere mss. habent, καὶ τὴν πτωχείαν, quæ desunt in editis. Infra pro ἀναστάντα, Seguer. habet ἐγερθέντα.

(65) Seguerianus, τῷ ἁγίῳ Θωμᾷ. Ibidem Seg. Gobl. et Felc. 1, ut in textu. Editi vero et alii, Κύ-

D ριον τὸν Θεὸν λέγοντα τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς· Εἰ γάρ... Πατέρα μου ἂν ᾔδειτε. Ἀπάρτι δὲ γινώσκετε. Αὐτῷ mox sequens deest in editis, sed legitur in omnibus ferme mss.

(66) Ita omnes ferme mss. In editis vero, hæc, ἐστι; Τὰ ῥήματα, desunt. Infra plurimi codices, μένων ἐν ἐμοί.

(67) Μου deest in Seg. et Felc. 2 solis. Ibidem hæc, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί ἐστιν, habentur in omnibus ferme mss. desuntque in editis.

(68) Sic quidam mss. In aliis vero et editis, τό deest. Ibidem omnes pene mss., τοὺς δαίμονας. Editi. τὰ δαιμόνια.

(69) Seguerian. Goblerian. et Felckm. 2, εἶπεν. Ibidem Anglicanus, Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ ἐκ-

αὐτῷ ὑποτασσόμενοι τῷ Πατρὶ, καὶ ἡμεῖς ἐσμεν οἱ ἐν αὐτῷ βασιλεύοντες, ἕως ἂν τεθῶσιν οἱ ἐχθροὶ ἡμῶν ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν (78)· διὰ γὰρ τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν ὁ Δεσπότης τῶν οὐρανῶν ἐν ὁμοιώματι ἡμῶν γέγονε, καὶ ἔλαβε τὸν ἀνθρώπινον θρόνον γαβὶδ τοῦ κατὰ σάρκα πατρὸς αὐτοῦ εἰς τὸ ἀνοικοδομῆσαι καὶ ἀνορθῶσαι αὐτόν. Ἵνα, ὅταν ἀνορθωθῇ (79), οἱ πάντες ἐν αὐτῷ βασιλεύσωμεν, καὶ παραδῷ τὴν ἀνθρωπίνην βασιλείαν κατωρθωμένην τῷ Πατρὶ, Ἵνα ᾖ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσι, βασιλεύων δι' αὐτοῦ, ὡς διὰ Λόγου Θεοῦ, μετὰ τὸ βασιλεῦσαι αὐτὸν δι' αὐτοῦ, ὡς δι' ἀνθρώπου σωτῆρος.

A staurarot illud. Ut cum instauratum fuerit, omnes in ipso regnemus, et tradat ipse Patri humanum regnum instauratum : *Ut sit Deus omnia in omnibus* [95], regnans per ipsum, ut per Verbum Dei, postquam regnaverit ipse per eum, ut per hominem salvatorem.

21. Καὶ ὅταν λέγῃ ὁ Πέτρος· Ἀσφαλῶς οὖν γινωσκέτω πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ, ὅτι καὶ Κύριον καὶ Χριστὸν αὐτὸν ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοῦτον τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε· οὐ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ λέγει, ὅτι καὶ Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ἐποίησεν, ἀλλὰ περὶ (80) τῆς ἀνθρωποτήτος αὐτοῦ, ἥτις ἐστὶ πᾶσα ἡ Ἐκκλησία, ἡ ἐν αὐτῷ κυριεύουσα καὶ βασιλεύουσα μετὰ τὸ αὐτὸν σταυρωθῆναι· καὶ χριομένη εἰς βασιλείαν οὐρανῶν, ἵνα συμβασιλεύσῃ αὐτῷ, τῷ δι' αὐτὴν ἑαυτὸν κενώσαντι, καὶ ἀναλαβόντι αὐτὴν διὰ τῆς δουλικῆς μορφῆς. Ὁ γὰρ Λόγος καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἀεὶ ἦν Κύριος καὶ Θεός· καὶ οὐ (81) μετὰ τὸ σταυρωθῆναι ἐποιήθη Κύριος καὶ Χριστός· ἀλλὰ, ὡς προεῖπον, τὴν ἀνθρωποτήτα αὐτοῦ ἐποίησεν ἡ θεότης αὐτοῦ Κύριον καὶ Χριστόν καὶ ὅταν λέγῃ· Πάτερ, εἰ δυνατὸν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ· πλὴν μὴ τὸ ἐμὸν θέλημα γένηται, ἀλλὰ τὸ σόν· καὶ, Τὸ μὲν Πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής· δύο θελήματα ἐνταῦθα δείκνυσι, τὸ μὲν ἀνθρώπινον, ὅπερ ἐστὶ τῆς σαρκός· τὸ δὲ θεῖκὸν, ὅπερ Θεοῦ (82). Τὸ γὰρ ἀνθρώπινον διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς παραιτεῖται τὸ πάθος· τὸ δὲ θεῖκὸν αὐτοῦ πρόθυμον. Ὥσπερ δὲ ὁ Πέτρος ἀκούσας περὶ τοῦ πάθους ἐδειλίασε, καὶ εἶπεν· Ἱλεώς σοι, Κύριε· ἐπιτιμῶν δὲ αὐτῷ ὁ Κύριος λέγει· Ὕπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ, σκάνδαλόν μου εἶ, ὅτι οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων· οὕτως καὶ ἐνταῦθα νοεῖται· γενόμενος γὰρ ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων, παραιτεῖται τὸ πάθος, ὡς ἄνθρωπος· Θεὸς δὲ ὤν, καὶ κατὰ τὴν οὐσίαν τὴν θεῖκὴν ἀπαθὴς ὑπάρχων, προθύμως ὑπεδέξατο (83) τὸ πάθος καὶ

21. Et cum Petrus dicat : « Certissime sciat ergo omnis domus Israel, quia et Dominum eum, et Christum fecit Deus, hunc Jesum, quem vos crucifixistis [96] ; » non de divinitate ejus dicit, quod Dominum ipsum et Christum fecerit ; sed de humanitate ejus, quæ est universa Ecclesia, quæ in ipso dominatur B et regnat, postquam ipse crucifixus est ; et quæ ungitur ad regnum cœlorum, ut cum illo regnet, qui seipsum pro illa exinanivit, et qui, induta servili forma, ipsam assumpsit. Verbum enim et Filius Dei, semper erat Dominus et Deus : neque postquam crucifixus est, factus est Dominus et Christus : sed uti supra dixi, humanitatem ejus Dominum et Christum effecit divinitas ejus. Cumque ait : « Pater, si possibile est, transeat a me calix iste : verumtamen non mea voluntas, sed tua fiat [97] ; et, Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma [98] : » duas voluntates ibi ostendit : alteram humanam, quæ est carnis ; alteram divinam, quæ Dei est : siquidem humana ob infirmitatem carnis deprecatur passionem ; divina autem ejus voluntas prompta est. Ut vero Petrus audiens de passione timuit, et dixit : *Misereris tui, Domine ;* increpans autem illum, Dominus ait : *Vade post me, Satana, scandalum es mihi, quia non sapis ea quæ Dei sunt, sed ea quæ hominum* [99] ; ita et hic intelligitur : in similitudinem enim hominum factus, deprecatur passionem ut homo : Deus autem cum sit, et secundum substantiam divinam impassibilis exsistat, alacriter passionem et mortem excepit : quia impossibile erat eum sub mortis imperio detineri : quippe qui Deus erat in similitudinem hominum

[95] I Cor. xv, 28. [96] Act. II, 36. [97] Matth. xxvi, 39. [98] ibid. 41 ; Marc. xiv, 38. [99] Matth. xvi, 22, 23.

(78) Seguerianus solus, ὑποπόδιον τῶν ποδῶν ἡμῶν· Ibidem editi, ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν ὁ Δεσπότης τοῦ οὐρανοῦ. Nos sequimur Seguerian. Gobler. Felc. 1 et Anglic., qui tamen postremus habet, τοῦ οὐρανοῦ cum editis.

(79) Basiliensis et Seguerianus, ὀρθωθῇ. Editi et alii, ἀνορθωθῇ. Ibidem Seguerianus quem sequi visum est, οἱ πάντες ἐν αὐτῷ. In editis οἱ et ἐν αὐτῷ desunt. Mox Seguerian. Gobler. et Felckm. 1, καὶ παραδῷ. Editi et alii, παραδούς omisso καί. Ad hæc verba notatur in codice Basil., manu recentiore, Θεοδωρίτου· Οὐ τοιοῦτόν ἐστιν, ὅτι ταύτην ἀποθήσει· ἀλλ' ὅτι ὑφ' ἡμετέρων ἐκσπάσας προσάξει τῷ Πατρί· Συγκατάρξει γε μὴν τούτῳ καὶ αὐτός.

(80) Sic Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. Editi vero, ἐποίησεν οὐ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ λέγει, ἀλλὰ περί.

(81) Ita Seg. solus recte. In editis vero et aliis, οὐ deest. Mox Seguerian. Gobler. et Felckm. 1, ἀλλ' ὡς προεῖπον. Editi vero et alii, ἀλλ' ὥσπερ εἶπον. Infra hæc, καὶ ὅταν λέγῃ, etc., afferuntur in concilio Constantinopolitano III, tom. V, p. 640, 775, 791 et 1092. Et in concilio Lateran., tom. VI, p. 287. Ibid. Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1. Ὅταν οὖν λέγῃ. Paulo post, hæc, ἀπ' ἐμοῦ desunt in editis, sed habentur in Seguer. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1, γινέσθω pro γένηται. Mox Seguerian., Τὸ μὲν γὰρ Πνεῦμα. Gobler. et Felckm. 1, Τὸ γάρ. Lateran., Τὸ μέν. Editi, Καὶ τὸ μέν.

(82) Hæc, ὅπερ Θεοῦ habentur solum in concilio Lateran. Infra Anglicanus, θεῖκὸν αὐτοῦ διὰ τὸ πρόθυμον. Editi, θεῖκὸν, αὐτοῦ τὸ πρόθυμον. Sequimur Seguer. Gobler. Felckm. 1 et Basil. Mox Gobler. et Felckm. 1, Ὁ Πέτρος, δειλιάσας τὸ πάθος, ἔφη. Paulo post manuscripti ferme omnes, αὐτῷ ὁ Κύριος. Editi, αὐτόν. Statim Gobler. et Felckm. 1, quos sequimur, Ὕπαγε ὀπίσω. Editi et alii, Ἄπελθε ὀπίσω.

(83) Seguerianus, ἀνεδέξατο. Mox Seguerianus, διότι οὐκ. Basil. Anglican. Felckm. 2, 3 et 5, καὶ ὅτι οὐκ. Editi, καὶ ὅτε οὐκ. Paulo post Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ὅτι Θεὸς ἦν, Editi vero et alii, καὶ ὅτι ἦν. Mox Basiliensis, ἀνθρώπου. Ibidem, γενόμενος

συνέφαγε ; Καὶ ἀλλαχοῦ λέγει· Βαθεῖα ἡ καρδία αὐτοῦ παρὰ πάντας· καὶ ἄνθρωπός ἐστι, καὶ τίς γνώσεται αὐτόν ; Ὁμοίως δὲ καὶ Ἡσαΐας λέγει, ὅτι Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, καὶ Υἱὸς ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐγενήθη ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ. Καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ Μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, θαυμαστὸς, σύμβουλος, Θεὸς ἰσχυρὸς, ἐξουσιαστὴς, ἄρχων εἰρήνης, πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Καὶ ἀλλαχοῦ λέγει· Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται (92), καὶ τέξεται υἱὸν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ, ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. Θεὸς οὖν ἐστιν ὁ γεννηθεὶς ἐκ Παρθένου, καὶ γενόμενος ἄνθρωπος ἐκ Μαρίας τῆς Θεοτόκου. Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ λέγει· Καὶ (93) εἴδομεν αὐτόν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος. Ἦν γὰρ αὐτὸν πρὸ τούτου θεωρήσας ἐν τῇ θεϊκῇ καὶ ἐνδόξῳ αὐτοῦ μορφῇ, καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου, ὅτε καὶ οἱ σεραφὶμ (94) ἐδοξολόγουν αὐτὸν, λέγοντες· Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαβαώθ. Καὶ μετὰ ταῦτα ὁρᾷ αὐτὸν δούλου μορφὴν λαβόντα, καὶ ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου (95) γενόμενον. Διὰ τοῦτο λέγει· Εἴδομεν αὐτὸν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος· ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον, καὶ ἐκλεῖπον παρὰ πάντας τοὺς υἱοὺς (96) τῶν ἀνθρώπων. Ἄνθρωπος ἐν πληγῇ ὤν, καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν. Ὅτι ἀπέστραπται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ (97)· ἠτιμάσθη καὶ οὐκ ἐλογίσθη· οὗτος τὰς μαλακίας ἡμῶν φέρει (98), καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται. Καὶ ἡμεῖς ἐλογισάμεθα αὐτὸν εἶναι ἐν πόνῳ, καὶ πληγῇ, καὶ ἐν κακώσει. Αὐτὸς δὲ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν (99)· καὶ μεμαλάκισται διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν. Καὶ ἀλλαχοῦ λέγει περὶ αὐτοῦ· Ἰδοὺ ὁ Θεὸς ἡμῶν κρίσιν ἀνταποδίδωσι, καὶ ἀνταποδώσει (1). Αὐτὸς ἥξει καὶ σώσει ἡμᾶς. Τότε ἀνοιχθήσονται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν, καὶ ὦτα κωφῶν ἀκούσονται. Τότε ἀλεῖται ὡς ἔλαφος ὁ χωλὸς, καὶ τρανὴ ἔσται γλῶσσα μογιλάλων. Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ λέγει· Οὐκ ἄγγελος, οὐδὲ πρέσβυς (2), ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ἔσωσεν

A *nobis, cujus principatus factus est super humerum ejus. Et vocatur nomen ejus Magni consilii angelus, admirabilis, consiliarius, Deus fortis, potens, princeps pacis, pater futuri sæculi* [8]. Et alibi dicit : *Ecce virgo in utero concipiet, et pariet Filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod explicatum est Nobiscum Deus* [9]. Deus igitur est, qui natus est ex Virgine, et qui factus est homo ex Maria Deipara. Et rursum alibi dicit: *Vidimus eum et non habebat speciem neque pulchritudinem* [10]. Viderat enim illum prius in divina et gloriosissima forma sua, sedentem super solium excelsum et elevatum, cum seraphim eum glorificabant dicentes : *Sanctus, sanctus sanctus Dominus Deus Sabaoth* [11]. Et postea vidit eum servi forma indutum, et in similitudinem hominis factum. Propterea dicit«Vidimus eum,et non habebat speciem,neque pulchritudinem.Sed species ejus sine homore et deficiens plus quam omnium filiorum 711 hominum.Vir in plagis constitutus;et sciens ferre infirmitatem. Quia immutatus est vultus ejus a suo statu : despectus,et non reputatus est.Hic languores nostros fert, et pro nobis cruciatur.Et nos putavimus eum esse in labore, in plaga et in afflictione. Ipse vero vulneratus est propter iniquitates nostras:in languore fuit propter scelera nostra [12] » *Et alibi de ipso dicit:*« Ecce Deus noster judicium reddit,et retribuet. Ipse veniet et salvabit nos.Tunc asperientur oculi cæcorum et aures surdorum audient.Tunc saliet sicut cervus claudus, et expedita erit lingua balborum [13].» *Et iterum alibi ait:* Non angelus, neque legatus,sed ipse Dominus salvavit nos [14].»Et David ait: *Mater Sion dice,:Homo et homo natus est in ea, et ipse fundavit eam Altissimus* [15]. Nam is homo qui in illa natus est, ipse est Altissimus : ut et in alio Psalmo ait : *Et cognoscant quia nomen tibi Dominus: tu solus Altissimus super omnem terram* [16]. Hæc autem ex parte descripsimus, ut quemadmodum dicit Apostolus, *Jam non simus parvuli fluctuantes, et circumferamur omni*

B

C

[8] Isa. IX, 6 [9] Isa. VII, 14. [10] Isa. LIII, 2. [11] Isa. VI, 3. [12] Isa. LIII, 2-5. [13] Isa XXXV, 4, 5. [14]. Isa. LXIII, 9. [15] Psal. LXXXVI, 5. [16] Psal. LXXXII, 19.

in editis. Paulo post, ἐγενήθη deest in Anglican. Alii ibidem legunt ἐγενήθη, alii, ἐγεννήθη.

(92) Sic Seg. Gobl. Felckm. 1 et Græcus Scripturæ textus. Editi vero et alii, ἐν γαστρὶ ἕξει. Infra iidem manuscripti, Θεὸς γάρ ἐστιν ὁ γεννηθεὶς ἐκ τῆς Παρθένου. Ibidem hæc, ἐκ Μαρίας τῆς Θεοτόκου, leguntur in Seguer. Anglic. Gobler. et Felck. primo : in aliis et in editis desunt.Damascenus qui nunc citat locum Epistola de Trisagio, hæc sic habet : Ἄνθρωπος, ἀλλ' ὁ Θεὸς καὶ Θεὸς καὶ Θεὸς, ὁ εἷς τῆς Τριάδος, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός· ἀλλ' οὐχ ἅγιος καὶ ἅγιος, καὶ ἅγιος, οὐδὲ τρεῖς (forte τρὶς), μόνον ἅγιος, ἀλλ' ἀορίστως καὶ ἀπειράκις ἅγιος καὶ περάγιος. Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ. Anglican. item habet πάλιν.

(93) Sic maxima pars manuscript.In aliis et editis καί deest. Quæ sequuntur porro habentur in dialogo Theoriani. Infra Seguerianus, ὑπερευδόξῳ μορφῇ.

(94) Theorianus, τὰ σεραφίμ. Seguer. Goblerian. Felckman. primus, καὶ οἱ σεραφίμ. Editi et alii, τὰ χερουβίμ. Mox alii, λέγοντες, alii, λέγοντα habent. Ibidem,Σαοκαὼθ deest in Gobleriano et Felckmanni primo.

(95) Damascenus et Theorianus, ἀνθρώπων.

D (96) Seguerian. Goblerian. et Felckman. 1, παρὰ πάντας τοὺς ἀνθρώπους, atque ita legit Nannius.

(97) Ita Seguerianus et Græcus Scripturæ textus Editi et alii, τὸ πρόσωπον αὐτῷ ἀπ' αὐτοῦ.

(98) Sic Seguer. cum Hebræo, qui habet תריבו חולי בשא *infirmitates nostras ipse fert.* Editi et alii, ἁμαρτίας ἡμῶν.

(99) Ita Seguerian. Gobler. et Felckm. 1, et sic Nannius legit. Editi vero et alii,τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν. Καὶ ἀλλαχοῦ. Gobler. et Felckm.1 post ἀλλαχοῦ addunt πάλιν.

(1) Καὶ ἀνταποδώσει deest in Felckm. 1. Paulo post multi habent μογγιλάλων. Ibidem Goblerian. et Felckm. 1, καὶ ἀλλαχοῦ.

(2) Seguer., οὐ πρέσβυς. Mox idem solus, ἐλθὼν ἔσωσεν. Paulo post idem, Ὁ δὲ Δαβίδ. Editi, καὶ ὁ Δαβίδ.

ΤΩΝ ΚΑΤ' ΑΙΓΥΠΤΟΝ ΚΑΙ ΛΙΒΥΗΝ

ΕΠΙΣΚΟΠΩΝ ΕΝΕΝΗΚΟΝΤΑ

ΚΑΙ ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΚΑΤΑ ΑΡΙΑΝΩΝ ΗΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΝ ΤΗ ΛΦΡΙΚΗ ΤΙΜΙΩΤΑΤΟΥΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥΣ (6).

—

EPISTOLA EPISCOPORUM ÆGYPTI ET LIBYÆ NONAGINTA

NECNON B. ATHANASII

CONTRA ARIANOS, AD HONORATISSIMOS IN AFRICA EPISCOPOS.

—

1. Ἱκανὰ μὲν τὰ γραφέντα παρά τε τοῦ ἀγαπητοῦ A καὶ συλλειτουργοῦ ἡμῶν Δαμάσου, τοῦ ἐπισκόπου τῆς μεγάλης Ῥώμης, καὶ τῶν σὺν αὐτῷ τοσούτων (7) συνελθόντων ἐπισκόπων· οὐδὲν δὲ ἧττον καὶ τὰ τῶν ἄλλων γενομένων συνόδων ἔν τε τῇ Γαλλίᾳ καὶ τῇ Ἰταλίᾳ περὶ τῆς ὑγιαινούσης (8) πίστεως, ἣν ὁ μὲν Χριστὸς ἐχαρίσατο, οἱ δὲ ἀπόστολοι ἐκήρυξαν, καὶ οἱ Πατέρες παραδεδώκασιν οἱ δὲ τῇ Νικαίᾳ συνελθόντες ἀπὸ πάσης τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης. Τοσαύτη (9) γὰρ γέγονε τότε σπουδὴ διὰ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, ἵνα οἱ μὲν πεπτωκότες εἰς αὐτὴν ἀνασπασθῶσιν, οἱ δὲ ἐφευρόντες ἔκδηλοι γένωνται (10). Ταύτῃ γοῦν καὶ πάλαι πᾶσα ἡ οἰκουμένη συμπεφώνηκε (11), καὶ νῦν δὲ πολλῶν συνόδων γενομένων, ὑπομνησθέντες πάντες οἵ τε κατὰ τὴν Δαλματίαν (12), καὶ Δαρδανίαν, καὶ Μακεδονίαν, Ἠπείρους τε καὶ τὴν Ἑλλάδα, καὶ Κρήτην, καὶ τὰς ἄλλας νήσους, Σικελίαν τε καὶ Κύπρον, καὶ Παμφυλίαν (13), Λυκίαν τε καὶ Ἰσαυρίαν, καὶ πᾶσάν τε τὴν Αἴγυπτον καὶ τὰς Λιβύας, καὶ πλεῖστοι τῶν ἐν τῇ Ἀραβίᾳ ταύτην (14) ἐπέγνωσαν· καὶ ἐθαύμασάν τε τοὺς ὑπογράψαντας, ὅτι, εἴ καί τι περιελέλειπτο παρ' αὐτοῖς ἐκ τῆς ῥίζης τῶν Ἀρειανῶν ἄνω φύουσα πικρία, Αὐξεντιόν φαμεν καὶ Οὐρσάκιον, καὶ Οὐάλεντα καὶ τοὺς τὰ αὐτὰ φρονοῦντας αὐτοῖς (15), διὰ τῶν γραμμάτων τούτων ἐξεκόπησαν καὶ ἀπελείφθησαν. Ἱκανὰ μὲν οὖν τὰ ἐν τῇ Νικαίᾳ ὁμολογηθέντα, καὶ αὐτάρκη, καθὰ προείπομεν, πρός τε ἀνατροπὴν πάσης ἀσεβοῦς αἱρέσεως, καὶ πρὸς ἀσφάλειαν καὶ ὠφέλειαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας. Ἐπειδὴ δὲ ἠκούσαμεν, ὅτι τινὲς, βουλόμενοι (16) μάχεσθαι

712 1. Satis quidem sunt quæ a dilecto et comministro nostro Damaso magnæ Romæ episcopo, et a tot episcopis una cum illo coactis, nec minus ea quæ ab aliis synodis in Gallia et in Italia celebratis, scripta sunt de sana et orthodoxa fide : quam Christus largitus est, apostoli prædicarunt, et quam tradidere Patres, qui ex universo orbe nostro Nicæam convenerunt. Ideo enim tanta sollicitudine de Ariana hæresi actum fuit, ut qui in eam lapsi essent, ab ea retraherentur, et ut noti forent auctores ejus. Huic igitar totus olim assensit orbis, et hoc tempore compluribus celebratis synodis, moniti omnes per Dalmatiam, Dardaniam, Macedoniam, Epiros, Græciam, Cretam, et alias insulas, Siciliam, Cyprum et Pamphyliam, Lyciam, Isauriam, universam Ægyptum, Libyas, et plerique ex Arabia, hanc comprobarunt : admiratique sunt eos qui subscripserant, quia scilicet si qua apud illos ex Arianorum radice residua erat sursum pullulans amaritudo, Auxentius nempe, Ursacius, Valens, et qui eamdem quam isti tuentur sententiam ; illi, inquam, ipsi per ea scripta abscisi rejectique fuerant. Sufficiunt itaque satisque sunt, uti supra diximus, Nicæna decreta, cum ad subversionem omnis impiæ hæreseos, tum ad tutelam utilitatemque ecclesiasticæ doctrinæ. Quia tamen audivimus nonnullos hujus oppugnandæ cupidos, quamdam synodum quasi Arimini celebratam in medium afferre, atque omnem movere lapidem, ut ea, potius quam Nicæna, obtineat ; necesse duximus vos litteris monere nostris, ut ne hujusmodi homines

(6) Scripta anno circiter 369. Titulus in Anglic., τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐν Ἀφρικῇ τιμιωτάτους ἐπισκόπους. Theodoretus vero, lib. I, cap. 8, et lib. II, cap. 23, *Histor. ecclesiast.*, vocat ἐπιστολὴν πρὸς Ἄφρους. In Regio deest, τιμιωτάτους ἐπισκόπους.

(7) Anglicanus, καὶ τῶν αὐτῇ τοσούτων.

(8) Anglicanus, τῆς συνενούσης.

(9) Anglicanus, τοιαύτη.

(10) Anglicanus, εἰς αὐτὴν ἀναστῶσιν οἱ δὲ ἐφευρόντες ἀδηλοι (sic) γένωνται.

(11) Anglicanus, πᾶσα μὲν ἡ οἰκουμένη συνεφώθησε. Mox idem, γινομένων.

(12) Anglicanus, οἱ κατὰ τὴν Δελματίαν, καὶ Δαρδανίαν, καὶ ἄλλας νήσους. Et ita legit Nannius.

(13) Ita Regius. Editi, Παμφιλίαν. In codem, τε post πᾶσαν, deletum.

(14) Ita Regius. Editi vero et alii, ταῦτα, minus recte. Ibidem Anglicano, ἐθαύμασάν γε. Mox editi ante ὅτι, habent καί, quæ particula deest in Regio et Anglicano. Paulo post Anglicanus, τῶν Ἀρειανῶν ἀναφύουσα πικρίαν.

(15) Anglicanus, αὐτοῖς. Οὗτοι διὰ τῶν γραμμάτων.

(16) Anglicanus, βουλευόμενοι.

toleretis: nihil quippe aliud illud est, nisi nova Arianæ hæresis fruticatio. Nam qui synodum adversus hanc hæresin celebratam, Nicænam scilicet, repudiant, quid optant aliud, quam ut Arii sententia vim obtineat? Quid ergo dignum illis, nisi ut Ariani et ipsi nuncupentur, et eadem qua illi plectantur pœna? homines qui nec Deum timuerunt dicentem: *Ne transferas terminos æternos, quos posuerunt patres tui* [18]; et, *Qui maledixeritis patri suo vel matri, morte moriatur* [19], nec Patres quidquam reveriti sunt, qui anathemate percusserunt omnes qui suæ confessioni adversa sentirent.

A πρὸς αὐτήν, ὀνομάζειν ἐπιχειροῦσι σύνοδόν τινα ὡς ἐν Ἀριμήνῳ (17) γενομένην, καὶ φιλονεικοῦσι ταύτην μᾶλλον ἢ ἐκείνην κρατεῖν· ἀναγκαῖον ἡγησάμεθα γράψαι καὶ ὑπομνῆσαι ὑμᾶς, ἵνα μὴ ἀνέχησθε τῶν τοιούτων· τοῦτο γὰρ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ πάλιν τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως παραφυάς. Οἱ γὰρ τὴν κατ' αὐτῆς σύνοδον γενομένην παραιτούμενοι (ἔστι δὲ ἡ ἐν Νικαίᾳ γενομένη), τί ἕτερον (18) βούλονται, ἢ τὰ Ἀρείου κρατεῖν; Τίνος οὖν ἄξιοι οἱ τοιοῦτοι ἢ Ἀρειανοὶ μὲν καλεῖσθαι, τῆς αὐτῆς δὲ ἐπιτιμίας ἐκείνοις μετασχεῖν; οἳ μήτε τὸν Θεὸν ἐροβήθησαν λέγοντα· Μὴ μέταιρε (19) ὅρια αἰώνια, ἃ ἔθεντο οἱ πατέρες σου (19)· καὶ, Ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα θανάτῳ τελευτάτω· οἳ μήτε τοὺς Πατέρας ἠδέσθησαν, παραγγείλαντας ἀνάθεμα εἶναι τοὺς τὰ ἐναντία φρονοῦντας τῆς ὁμολογίας αὐτῶν (20).

2. Enimvero ideo œcumenica fuit Nicæna synodus, trecentis decem et octo coactis episcopis, ut de fide ageretur Arianæ impietatis causa; ne deinceps per partes seu provincias, fidei obtentu variæ celebrarentur synodi; imo si celebrari contingeret, ne prævalerent. Quid enim deest ipsi, ut nova quis requirat? Plena utique pietatis est ipsa, dilecti: totum illa replevit orbem. Hanc Indi, hanc quotquot apud barbaros alios Christiani sunt, agnoverunt. Vanus certe conatus eorum qui illam plerumque oppugnavere. Tales enim viri, jam decem, imo **713** plures synodos celebrarunt, mutataque in singulis sententia, quædam a prioribus detraxere: in sequentibus quædam immutarunt, alia addiderunt. Nihilque hactenus profuit ipsis quod scribant scripta deleant, vim inferant: ignorantes illud, *Omnis plantatio quam non plantavit Pater cœlestis eradicabitur* [20]. Domini autem verbum per œcumenicam Nicænam synodum prolatum in æternum manet. Si enim numerum numero quis compararit, tanto plures sunt Nicæni illis peculiaribus, quanto totum est sua parte majus. Quod si quis internoscere velit quid causæ sit quod Nicæna synodus, quid quod tot aliæ sint celebratæ, is comperiet Nicænam quidem legitimam habere causam: alias autem odio, contentione, vi coactas esse. Illa enim ob Arianam hæresin, et ob Paschatis solemnitatem convocata fuit; quia Syri, Cilices et qui in Mesopotamia degunt, a nobis dissentiebant, et eodem quo Judæi tempore Pascha celebrabant. Sed gratia Domino, quod cum de fide, tum de sancta illa solemnitate omnium una mens fuerit. Et hæc quidem Nicænæ synodi causa; aliæ vero post illam innumeræ sane sunt, sed contra œcumenicam synodum institutæ.

B 2. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ οἰκουμενικὴ γέγονεν ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος, τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτὼ συνελθόντων ἐπισκόπων περὶ τῆς πίστεως διὰ τὴν Ἀρειανὴν ἀσέβειαν· ἵνα μηκέτι κατὰ μέρος προφάσει (21) πίστεως γίνωνται. ἀλλὰ, κἂν γένωνται, μὴ κρατῶσι. Τί γὰρ ἐκείνῃ λείπει, ἵνα καινότερα ζητήσῃ τις; Πλήρης ἐστὶν εὐσεβείας, ἀγαπητοί· αὕτη πᾶσαν τὴν οἰκουμένην πεπλήρωκε. Ταύτην ἔγνωσαν καὶ Ἰνδοὶ, καὶ ὅσοι παρὰ τοῖς ἄλλοις βαρβάροις εἰσὶ Χριστιανοί. Οὐκοῦν μάταιος ὁ κάματος τοῖς κατ' αὐτῆς πολλάκις ἐπιχειρήσασιν. Ἤδη γὰρ οἱ τοιοῦτοι δέκα καὶ πλέον (22) που συνόδους πεποιήκασι, καθ' ἑκάστην μεταβαλλόμενοι, καὶ τὰ μὲν ἀπὸ τῶν πρώτων ἀφαιροῦντες, τὰ δὲ ταῖς μετὰ ταῦτα ἐναλλάσσοντες καὶ προστιθέντες. Καὶ ὤνησαν οὐδὲν μέχρι νῦν γράφοντες, C ἐξαλείφοντες (23), βιαζόμενοι, οὐκ εἰδότες, ὅτι Πᾶσα μὲν φυτεία, ἣν οὐκ ἐφύτευσεν ὁ Πατὴρ ὁ οὐράνιος, ἐκριζωθήσεται· τὸ δὲ ῥῆμα τοῦ Κυρίου τὸ διὰ τῆς οἰκουμενικῆς σύνόδου ἐν τῇ Νικαίᾳ γενόμενον μένει εἰς τὸν αἰῶνα. Ἂν τε γὰρ ἀριθμὸν ἀριθμῷ τις συμβάλῃ, πλείους οἱ ἐν Νικαίᾳ τῶν κατὰ μέρος εἰσὶν (24), ὅσον καὶ τὸ ὅλον πλεῖόν ἐστι τοῦ μέρους· ἄν τε τὸ αἴτιον τῆς ἐν Νικαίᾳ καὶ τῶν μετ' αὐτὴν τοσούτων γενομένων συνόδων παρὰ τούτων διαγνῶναι τις ἐθέλοι, εὕροι ἂν τὴν μὲν Νικαίᾳ ἔχουσαν τὸ αἴτιον εὔλογον, τὰς δὲ ἄλλας διὰ μῖσος καὶ φιλονεικίαν (25) ἐκ βίας συγκροτηθείσας. Ἡ μὲν γὰρ διὰ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν καὶ διὰ τὸ Πάσχα συνήχθη· ἐπειδὴ οἱ κατὰ Συρίαν, καὶ Κιλικίαν, καὶ Μεσοποταμίαν διεφώνουν πρὸς ἡμᾶς, καὶ τῷ καιρῷ, ἐν ᾧ ποιοῦσιν οἱ Ἰουδαῖοι, ἐποίουν καὶ αὐτοί. Ἀλλὰ χάρις τῷ D Κυρίῳ, ὥσπερ περὶ τῆς πίστεως, οὕτω καὶ περὶ τῆς ἁγίας ἑορτῆς γέγονε συμφωνία. Καὶ τοῦτο ἦν τὸ αἴτιον τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου· αἱ δὲ μετὰ ταύτην ὑπὲρ ἀριθμὸν μὲν (26), κατὰ δὲ τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου ἐπενοήθησαν.

[18] Prov. xxii, 28. [19] Exod. xxi, 17. [20] Matth. xv, 18.

(17) Regius, Ἀριμίνῳ. Alii cum editis, Ἀριμήνῳ. Mox Anglicanus, ὡς ὑπὸ Ἀριανῶν γενομένην κρατεῖν· ἀναγκαῖον.

(18) Anglicanus, παραιτούμενοι, τί ἕτερον, omissis interpositis.

(19) Anglicanus, εἰρηκότα. Μὴ μέταιρε. Infra idem, τελευτάτω. Οὔτε τοὺς Πατέρας.

(20) Anglicanus, Αὐτῶν καὶ γὰρ καὶ ἡ οἰκουμενική. In Regio, ἡ deest, recte ut videtur.

(21) Anglicanus, προφάσεις.

(22) Anglicanus, πλεῖον.

(23) Anglicanus καὶ ἐξαλείφοντες.

(24) Anglicanus, τις συμβάλοι πλείων ὁ ἐν Νικαίᾳ τῶν κατὰ μέρος ἐστίν. Infra idem, τῶν μετὰ ταύτην.

(25) Regius, φιλονεικίας. Mox in eodem, Ἀρειανὴν deest.

(26) Anglicanus, αἱ δὲ μετ' αὐτὴν ὑπὲρ Ἀρείου μέν, quem secutus est Nannius.

3. Τούτων δὲ οὕτω δεικνυμένων, τίς ἀποδέξεται A τοὺς τὴν Ἀρίμηνον (27) ἢ ἄλλην σύνοδον παρὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ ὀνομάζοντας ; ἢ τίς οὐκ ἂν μισήσειε τοὺς ἀθετοῦντας μὲν τὰ τῶν Πατέρων, τὰ δὲ νεώτερα ἐν τῇ Ἀριμήνῳ κατὰ φιλονεικίαν καὶ βίαν συντιθέντα (28) προκρίνοντας ; Τίς δὲ τούτοις συνελθεῖν ἐθελήσοι τοῖς ἀνθρώποις, μηδὲ τὰ ἑαυτῶν ἀποδεχομένοις ; Οἱ γὰρ ἐν ταῖς ἑαυτῶν δέκα που καὶ πλέον (29), καθὰ προείπαμεν, συνόδοις, ἄλλοτε ἄλλα γράφοντες, δῆλοί εἰσιν ἑκάστης αὐτοὶ κατήγοροι γινόμενοι Πάσχουσι δέ τι τοιοῦτον, οἷον καὶ οἱ τότε τῶν Ἰουδαίων προδόται πεπόνθασιν· ὡς γὰρ ἐκεῖνοι, καταλείψαντες τὴν μόνην πηγὴν τοῦ ζῶντος ὕδατος, ὤρυξαν ἑαυτοῖς λάκκους συντετριμμένους (30), οἳ οὐ δυνήσονται ὕδωρ συνέχειν, γέγραπται δὲ τοῦτο παρὰ τῷ προφήτῃ Ἱερεμίᾳ· οὕτως οὗτοι, μαχόμενοι πρὸς τὴν μίαν καὶ οἰκουμενικὴν (31) σύνοδον, B ὤρυξαν ἑαυτοῖς συνόδους πολλάς· καὶ πᾶσαι κεναί, αἳ παρ' αὐτοῖς ὡς δράγμα μὴ ἔχων ἰσχὺν ἐφάνησαν. Μὴ τοίνυν ἀνεχώμεθα τῶν τὴν Ἀρίμηνον ἢ ἄλλην ὀνομαζόντων σύνοδον παρὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ γενομένην. Καὶ γὰρ καὶ αὐτοὶ οἱ τὴν Ἀρίμηνον ὀνομάζοντες ἔοικασι μὴ εἰδέναι τὰ ἐν αὐτῇ πραχθέντα· ἢ γὰρ ἂν ἐσιώπησαν. Οἴδατε γάρ, ἀγαπητοὶ, μαθόντες καὶ ὑμεῖς παρὰ τῶν ἐλθόντων ἐξ ὑμῶν εἰς τὴν Ἀρίμηνον, ὡς Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης, Εὐδόξιος καὶ Αὐξέντιος, ἐκεῖ δὲ ἦν σὺν αὐτοῖς καὶ Δημόφιλος (32), καθηρέθησαν, θελήσαντες ἕτερα παρὰ τὰ ἐν Νικαίᾳ γράφειν· ὅτε καὶ ἀπαιτηθέντες ἀναθεματίσαι τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, παρητήσαντο , καὶ μᾶλλον αὐτῆς ἤθελον εἶναι προστάται. Οἱ δὲ γε ἐπίσκοποι, οἱ ἀληθῶς γνήσιοι δοῦλοι τοῦ Κυρίου καὶ (33) ὀρθῶς πιστεύοντες, ἦσαν δὲ ἐγγὺς διακόσιοι, ἔγραψαν ἀρκεῖσθαι τῇ ἐν C Νικαίᾳ μόνῃ, καὶ μηδὲν πλέον ἢ ἔλαττον παρ' ἐκείνην ζητεῖν ἢ φρονεῖν. Ταῦτα καὶ Κωνσταντίῳ δεδηλώκασι, τῷ καὶ τὴν σύνοδον (34) κελεύσαντι γενέσθαι. Ἀλλ' οἱ ἐν τῇ Ἀριμήνῳ καθαιρεθέντες, ἀπελθόντες πρὸς Κωνστάντιον, πεποιήκασιν ὑβρισθῆναι μὲν (35), ἀπειλὰς δὲ γενέσθαι, μὴ ἀνακάμψειν εἰς τὰς ἰδίας παροικίας τοὺς κατ' αὐτῶν ἀποφηναμένους, βίαν τε παθεῖν ἐν τῇ Θρᾴκῃ ἐν αὐτῷ τῷ χειμῶνι· ὥστε τῶν παρ' αὐτῶν καινοτομουμένων ἀνέχεσθαι.

4. Εἴπερ οὖν τινες τὴν Ἀρίμηνον ὀνομάζουσι, δεικνύτωσαν πρῶτον τὴν καθαίρεσιν τῶν προειρημένων, καὶ ἅπερ ἔγραψαν οἱ ἐπίσκοποι, λέγοντες μηδὲν πλέον ζητεῖν τῶν ἐν Νικαίᾳ παρὰ τῶν Πατέρων ὁμολογη-

3. His ita comprobatis, quis eos admittat, qui Ariminensem aut aliam synodum præter Nicænam in ore habet? aut quis eos non oderit, qui abjectis Patrum decretis, recentiora Arimini per vim et contentionem constituta, illis anteponunt? Quis autem cum iis convenire velit hominibus, qui ne sua quidem ipsi approbant? Nam quin suis decem aut pluribus etiam synodis, uti ante diximus, modo illa, modo alia scripserunt, palam sane fecere se singulas earum incusare. Idem porro iis accidit, quod olim proditoribus illis Judæis: ut enim illi, derelicto unico aquæ viventis fonte, foderunt sibi cisternas dissipatas, quæ aquam continere non valebunt, ut apud Jeremiam prophetam scriptum est [21]; sic et isti adversus unam et œcumenicam synodum decertantes, multas sibi synodos effoderunt: vacuæque omnes illæ fuere, quasi *manipulus infructuosus* [22]. Ne feramus igitur viros qui Ariminensem synodum, aut aliam memorant præter Nicænam. Nam illi ipsi, qui Ariminensem in ore habent, ignorare videntur ea quæ illic gesta sunt: alioqui de illa silerent. Scitis enim, dilecti, didicistisque ab iis qui e vestra provincia Ariminum se contulere, quomodo Ursacius, Valens, Eudoxius et Auxentius, quibuscum illic erat et Demophilus, cum præter illa quæ Nicææ constituta fuerant, alia quædam scribere vellent, depositi sunt (35*). Quando rogati, ut Arianam hæresin anathemate damnarent, re illi negata, maluerunt illius esse patroni. Episcopi contra qui sinceri erant servi Domini, et sana fide prædíti, numero ferme ducenti, solam Nicænam synodum satis sibi esse scripserunt, et præter illam nec plus nec minus quærendum aut sentiendum esse. Hæc item Constantio significarunt, qui synodum celebrari jusserat. Verum qui Arimini depositi fuerant, Constantium adeuntes, 714 effecerunt ut indignissime acciperentur illi, minis quoque additis, non licitum fore illis qui contra se sententiam tulissent, ad proprias ecclesias remigrare, vimque ipsos in Thracia, illa ipsa hieme, perpessuros; ut eo pacto res a se innovatas illi tolerarent.

4. Si qui ergo Ariminensem synodum proponunt, proferant primum eorum, quos memoravi, depositionem, atque episcoporum rescripta dicentium, præter ea, quæ a Patribus Nicææ declarata fuerant,

[21] Jerem. II, 13. [22] Ose. VIII, 7.

(27) Hæc habentur apud Theodoret. *Hist. eccl.*, lib. II, cap. 23, qui mox habet, Ἀρίμινον. et infra, Ἀριμίνῳ.

(28) Regius et Theodoretus, συντεθέντα. Editi vero et alii, συντιθέντα. Ibidem Regius. προκρίναντας. Infra Anglicanus, ἐθελήσει ἀνθρ., Theodoretus, ἐθελήσειεν ἀνθρ.

(29) Theodoretus, πλείω.

(30) Συντετριμμένους deest in Theodoreto.

(31) Anglicanus et Theodoretus, πρὸς τὴν οἰκουμενικήν. Regius, πρὸς τὴν μόνην καὶ οἰκουμενικήν. Editi vero et alii, πρὸς τὴν μίαν καὶ οἰκουμενικήν. Infra in Regio αἱ deest Ibidem Regius prima manu habet δράχμα, secunda, δράγμα. Anglic., δρᾶγμα. Theodoretus, ὡς δράγματα μὴ ἔχοντα ἰσχύν. Hic locus viros torsit eruditos, qui non adverterunt locum in Osea propheta sic legi capite VIII, versu 7: δράγμα οὐκ ἔχον ἰσχὺν τοῦ ποιῆσαι ἄλευρον. Mox Theodoretus, ἐξεφάνησαν. Anglicanus in sequentibus sæpe. Ἀριαμήνων. Theodoretus, Ἀρίμινον, et Ἀριμίνῳ habet.

(32) Vide quæ de his diximus in *Vita Athanasii* ad annum 359.

(33) Ita Regius. In editis vero καί deest.

(34) Theodoretus, κελεύσαντι γεγενῆσθαι.

(35) Theodoretus, μὲν αὐτούς.

nihil quærendum esse : nec aliam synodum, præter illam, memorandam. Sed hæc quidem dissimulant : ea vero, quæ in Thracia per vim gesta sunt, obtendunt : ex quibus conspicuum est, eos Arianæ quidem hæreseos histriones, a sana autem fide alienos esse. Quod si qui magnam illam synodum, cum istorum synodis mutuo conferre voluerit, illorum pietatem, istorum dementiam deprehendet. Qui Nicæam convenerunt nequaquam antea depositi fuerant, sed ex Patris substantia Filium esse confessi sunt. Isti autem semel atque iterum, imo tertio Arimini depositi, scribere ausi sunt, non dicendum esse, Deum habere substantiam aut hypostasin. Ex quibus animadvertere licet, fratres, Nicænos Patres Scripturas spirare, cum dicat ipse Deus in Exodo quidem : *Ego sum qui sum* [23]; per Jeremiam vero : *Quis est in substantia ejus, et vidit verbum ejus?* et paulo post : *et si stetisset in hypostasi meo, et audissent verba mea* [24]. Hypostasis autem substantia est, neque aliam habet significationem, quam, hoc ipsum quod est : quod Jeremias vocat ὕπαρξιν, seu exsistentiam dicens : *Et non audierunt vocem exsistentiæ meæ* [25]. Nam hypostasis et substantia, idipsum est quod ὕπαρξις seu exsistentia. Est enim et exsistit. Hoc cum Paulus intelligeret, Hebræis scripsit : *Qui cum sit splendor gloriæ et figura hypostaseos ejus* [26]. Hi vero qui sese et Scripturarum peritι putant et sapientes appellant, cum nolint hypostasin in Deo dicere (hoc enim Arimini, et in aliis suis synodis conscripserunt) qui non jure depositi sunt, cum et ipsi dicant, ut insipiens in corde suo, *non est Deus* [27]? Rursum Patres Nicæni docuerunt, Filium et Verbum non esse creaturam aut rem factam, quod legissent : *Omnia per ipsum facta sunt* [28]; et : *In illo omnia creata sunt et consistunt* [29]. Isti vero potius Ariani quam Christiani, in aliis suis synodis, ipsum creaturam dicere ausi sunt et unam ex rebus factis, quarum ipsum Verbum opifex est et conditor. Si enim per ipsum omnia facta sunt, et ipsum quoque creatura fuerit, ergo seipsum creaverit. Et quomodo potest quod creatur creare? aut qui creat qua ratione creatur?

5. Verum ne sic quidem erubescunt, ea licet dicant, quæ sibi odium apud omnes concilient : temereque Ariminensem synodum memorent, cum palam sit eos illic damnatos fuisse. Quod vero illam spectat Nicææ conscriptam sententiam, scilicet Filium esse Patri consubstantialem, cujus gratia

A θέντων, μηδὲ ὀνομάζειν ἄλλην σύνοδον παρ
Ἀλλὰ ταῦτα μὲν κρύπτουσι, τὰ δὲ ἐν τῇ Θρ
βίαν πραχθέντα προβάλλονται· ἐξ ὧν δείκνυ
μὲν Ἀρειανῆς αἱρέσεως ὄντες (36) ὑποκριταὶ,
δὲ τῆς ὑγιαινούσης πίστεως. Καὶ αὐτὴν δὲ
γάλην σύνοδον, καὶ τὰς παρ' ἐκείνων ἄν τις
(37) ἐκ παραλλήλου θέλοι, εὕροι ἂν τῶν μὲν
σέβειαν, τῶν δὲ τὴν ἀλογίαν. Οἱ ἐν Νικαίᾳ
τες οὐ καθαιρεθέντες συνῆλθον, ἀλλὰ καὶ
σαν τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸν Υἱόν·
καὶ ἅπαξ καὶ δεύτερον καθαιρεθέντες, καὶ
αὐτῇ τῇ Ἀριμήνῳ, γράφειν ἐτόλμησαν, μ
λέγειν οὐσίαν ἢ ὑπόστασιν ἔχειν τὸν Θεόν
τούτων σκοπεῖν ἔξεστιν, ἀδελφοί, ὡς οἱ μὲν
τῶν Γραφῶν (38) πνέουσι, λέγοντος αὐτοῦ
B ἐν μὲν τῇ Ἐξόδῳ· Ἐγώ εἰμι ὁ ὤν· διὰ δὲ
μίου· Τίς ἐστιν (39) ἐν ἐν ὑποστήματι αὐτοῦ
τὸν λόγον αὐτοῦ ; καὶ μετ' ὀλίγον· Καὶ ε
ἐν τῇ ὑποστάσει μου, καὶ ἤκουσαν τῶ
μου. Ἡ δὲ ὑπόστασις οὐσία ἐστὶ, καὶ δὐδὲν
μαινόμενον ἔχει ἢ αὐτὸ τὸ ὄν· ὅπερ Ἱερεμ
ξιν ὀνομάζει λέγων· Καὶ (40) οὐκ ἤκουσ
ὑπάρξεως. Ἡ γὰρ ὑπόστασις καὶ ἡ οὐσί
ἐστιν. Ἔστι γὰρ καὶ ὑπάρχει. Τοῦτο νοῶν κ
λος, ἔγραψεν Ἑβραίοις· Ὃς ὢν ἀπαύγ
δόξης, καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως α
τοι δὲ οἱ δοκοῦντες εἰδέναι τὰς Γραφὰς, κα
C ζοντες ἑαυτοὺς εἶναι σοφοὺς, μὴ θέλοντες
λέγειν ἐπὶ Θεοῦ (τοῦτο γὰρ ἔγραψαν ἐν τῇ
νῳ (41) καὶ ἐν ἄλλαις ἑαυτῶν συνόδοις), πᾶ
καίως καθηρέθησαν, λέγοντες καὶ αὐτοὶ, ὡς
καρδίᾳ, Οὐκ ἔστι Θεός ; Πάλιν τε οἱ Πατέρε
ξαν ἐν τῇ Νικαίᾳ μὴ εἶναι κτίσμα ἢ ποίημα τ
Λόγον (42), ἀναγνόντες· Πάντα δι' αὐτοῦ
καὶ, Ἐν αὐτῷ τὰ πάντα ἐκτίσθη καὶ συνέ
Οὗτοι δὲ οἱ μᾶλλον Ἀρειανοὶ ἢ Χριστιανοὶ
ἐν ταῖς ἄλλαις ἑαυτῶν συνόδοις κτίσμα τετο
εἰπεῖν αὐτὸν, καὶ ἕνα τῶν ποιημάτων, ὧν αὐ
ὁ Λόγος δημιουργὸς καὶ ποιητής. Εἰ γὰρ δι'
πάντα γέγονε, κτίσμα δέ ἐστι καὶ αὐτός· ε
ἑαυτὸν κτίζων. Καὶ πῶς δύναται τὸ κτιζόμε
ζειν ; ἢ πῶς ὁ κτίζων κτίζεται ;

5. Ἀλλ' οὐδὲ οὕτως αἰσχύνονται, τοιαῦτα
ἐφ' οἷς μιστητοὶ καὶ παρὰ πᾶσίν εἰσιν, ὀνο
μὲν ἁπλῶς Ἀρίμηνον, δεικνύμενοι δὲ καὶ
D αὐτῇ καθαιρεθέντες. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ἐν Νι
γραμμένον, ὁμοούσιον εἶναι τὸν Υἱὸν τῷ Π
χάριν προσποιοῦνται μάχεσθαι πρὸς τὴν σύν

[23] Exod. III, 14. [24] Jerem. XXIII, 18, 22. [25] Jerem. IX, 10. [26] Hebr. I, 3. [27] Psal. XIII, 1. [28] Jo
[29] Coloss. I, 16.

(35*) De his in *Vita Athanasii* ad annum. 359.
(36) Ὑποκριταί deest in Theodoreto et in Anglicano.
(37) Anglicanus, ἀντεξετάζειν. Mox Regius, ἐθέλοι. Mox Anglicanus, οἱ γὰρ ἐν Νικαίᾳ.
(38) Anglicanus, τὰ τῶν Γραφῶν. In aliis τά deest.
(39) Anglicanus, ἐν ὑποστήματι αὐτοῦ· καὶ μετ' ὀλίγα, et ita legit Nannius. Infra εἰ deest in Regio.
(40) Καί deest in Anglicano et apud Jere
(41) Anglicanus hic et infra, Ἀριαμηνῶν.
(42) Anglicanus, τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον.
(43) Regius, Χριστιανοὶ καὶ ἐν ταῖς. In Ar
καί deest. Editi vero sic, Χριστιανοὶ ὄντες
Infra Regius, τῶν ποιημάτων. Editi, τῶν πά
(44) Sic Reg. Basil. Anglican. In editis v
deest. Mox Regius et Anglicanus, δὲ τό. E
τε.

περιδομβοῦσιν, ὡς κώνωπες, πανταχοῦ περὶ τῆς λέ- A
ξεως, ἢ ὡς ἀγνοοῦντες προσκόπτουσιν εἰς αὐτό, ὡς οἱ
προσκόπτοντες (45) εἰς τὸν τεθέντα λίθον ἐν Σιὼν
προσκόμματος· ἢ γινώσκουσι μὲν, διὰ τοῦτο δὲ μά-
χονται καὶ συνεχῶς γογγύζουσιν, ὅτι κατὰ τῆς αἱρέ-
σεώς ἐστιν αὐτῶν ἀληθῶς αὕτη καὶ ἀκριβὴς ἀπόφα-
σις. Οὐ γὰρ αἱ λέξεις αὐτοὺς λυποῦσιν, ἀλλ' ἡ ἐν
αὐτῇ γενομένη κατάκρισις αὐτῶν. Καὶ τούνυν δὲ
πάλιν αἴτιοι γεγόνασιν αὐτοὶ, καὶ εἰ τοῦτο κρύπτειν
αὐτοὶ θέλουσι, καίτοι γινώσκοντες, ἀλλ' ἡμᾶς ἀκό-
λουθον εἰπεῖν· ἵνα καὶ ἐκ τούτων ἡ μετὰ ἀληθείας
ἀκρίβεια τῆς μεγάλης συνόδου δειχθῇ. Τῶν γὰρ συν-
ελθόντων ἐπισκόπων βουλομένων τὰς μὲν παρὰ τῶν
Ἀρειανῶν (46) ἐφευρεθείσας τῆς ἀσεβείας λέξεις ἀν-
ελεῖν· τὸ Ἐξ οὐκ ὄντων· καὶ τὸ λέγειν κτίσμα καὶ
ποίημα τὸν Υἱόν· καὶ, Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν· καὶ ὅτι B
τρεπτῆς ἐστι φύσεως· τὰ δὲ τῶν Γραφῶν ὁμολογου-
μένας γράψαι· ὅτι τε ἐκ τοῦ Θεοῦ τῇ φύσει (47) μο-
νογενὴς ἐστιν ὁ Λόγος, δύναμις, σοφία μόνη τοῦ Πα-
τρὸς, Θεὸς ἀληθινὸς, ὡς εἶπεν ὁ Ἰωάννης· καὶ ὡς
ἔγραψεν ὁ Παῦλος, ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρα-
κτὴρ τῆς τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως· οἱ περὶ Εὐσέβιον,
ὑπὸ τῆς ἰδίας κακοδοξίας ἑλκόμενοι, διελάλουν ἀλλή-
λοις· Συνθώμεθα· καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς ἐκ τοῦ Θεοῦ
ἐσμεν· εἷς γὰρ Θεὸς, ἐξ οὗ τὰ πάντα· καὶ, Τὰ ἀρ-
χαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα (48) καινά.
Τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ἐλογίζοντο δὲ καὶ τὸ ἐν
τῷ Ποιμένι (49) γραφέν· Πρῶτον πάντων πίστευ-
σον, ὅτι εἷς ἐστιν ὁ Θεὸς, ὁ τὰ πάντα κτίσας καὶ
καταρτίσας, καὶ ποιήσας ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ
εἶναι. Ἀλλ' οἱ ἐπίσκοποι, θεωρήσαντες τὴν πανουρ-
γίαν (50) ἐκείνων, καὶ τὴν τῆς ἀσεβείας κακοτεχνίαν, C
λευκότερον εἰρήκασι τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔγραψαν,
ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸν Υἱόν· ἵνα τὰ μὲν
κτίσματα, διὰ τὸ μὴ ἀφ' ἑαυτῶν χωρὶς αἰτίου εἶναι,
ἀλλὰ ἀρχὴν ἔχειν τοῦ γενέσθαι, λέγηται ἐκ τοῦ (51)
Θεοῦ· ὁ δὲ Υἱὸς μόνος ἴδιος τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας·
τοῦτο γὰρ ἴδιον μονογενοῦς καὶ ἀληθινοῦ Λόγου πρὸς
Πατέρα (52). Καὶ περὶ μὲν τοῦ γεγράφθαι ἐκ τῆς
οὐσίας ἡ πρόφασις αὕτη. Πάλιν δὲ τῶν ἐπισκόπων
ἐρωτώντων τοὺς δοκοῦντας ὀλίγους, εἴπερ λέγοιεν (53),
τὸν Υἱὸν οὐ κτίσμα, ἀλλὰ δύναμιν, σοφίαν μόνην τοῦ
Πατρὸς, καὶ εἰκόνα ἀΐδιον, ἀπαράλλακτον κατὰ πάντα
τοῦ Πατρὸς, καὶ Θεὸν ἀληθινὸν, κατελήφθησαν (54)
οἱ περὶ Εὐσέβιον διανεύοντες ἀλλήλοις, ὅτι καὶ ταῦτα
φθάνει καὶ εἰς ἡμᾶς· καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς καὶ εἰκὼν
καὶ δόξα Θεοῦ λεγόμεθα, καὶ περὶ ἡμῶν εἴρηται· D

simulant se cum Nicæpa synodo pugnare, de qua velut culices circumquaque susurrant; in illam certe vel ignorantes impingunt, quemadmodum illi alli qui impingunt in lapidem scandali positum in Sion [30]; aut, licet illam probe norint, propterea decertant nec cessant obmurmurare, quod ea sit vera et accurata contra suam hæresin sententia. Non enim illi verba moleste ferunt, sed suam illic prolatam damnationem. Horumque rursus auctores illi sunt, tametsi rem sibi probe notam dissimulant, 715 quare par fuerit ut ipsi narremus; quo hinc accurata magnæ synodi diligentia ostendatur. Cum vellent enim episcopi congregati impias ab Arianis adinventas voces e medio tollere, nempe illud, ex non exstantibus: illud quoque quod aiunt, creaturam et rem factam Filium esse: et illud, aliquando non erat: et, est naturæ mutabilis; atque Scripturarum voces omnium consensu receptas conscribere; nempe, ex Deo natura unigenitum esse Verbum, virtutem et sapientiam solam Patris, Deum verum, ut ait Joannes: et, ut scripsit Paulus, splendorem gloriæ, et figuram substantiæ Patris: Eusebiani propriis erroribus pertracti, mutuo colloquebantur: Iis assentiamus, aiebant, nam nos quoque ex Deo sumus: unus enim *Deus ex quo omnia* [31]: et, *vetera transierunt, ecce facta sunt omnia nova. Omnia autem ex Deo* [32]. Cogitabant quoque illud in *Pastore* scriptum: ***Ante omnia crede, unum esse Deum qui creavit et adornavit omnia, et fecit ea ex non exsistentibus exsistere.*** Sed Episcopi, illorum vafritiem, et pravum impietatis artificium conspicati, illud, ex Deo, liquidius explicarunt: Filiumque ex substantia Dei esse scripserunt; ita ut creaturæ quidem eo dicerentur ex Deo esse, quod non a seipsis absque causa exstitissent, sed initium exsistendi habuissent; Filius vero solus proprius substantiæ Patris haberetur: quod proprium est unigenito ac vero Verbo apud Patrem. Et hæc quidem causa fuit cur illud, ex substantia, scriptum sit. Rursum episcopis paucos istos interrogantibus, an dicerent Filium, non creaturam, sed virtutem, sapientiam solam Patris, æternam imaginem per omnia Patri similem, et Deum verum; deprehensi sunt Eusebiani sibi invicem annuere, quod hæc etiam in nos homines caderent: etenim nos ipsi, imago et gloria Dei vocamur, deque nobis dictum est: *Semper enim nos qui vivimus* [33]. Virtutes quo-

[30] Rom. IX, 33. [31] 1 Cor. VIII. 6. [32] II Cor. V, 17, 18. [33] Psal. CXIII, 18.

(45) Regius, προσκοπτοντες. Editi vero, προσκόπτουσιν.

(46) Sic Reg. Anglic. et Theodoret., apud quem hic affertur locus. Editi, τῶν μὲν παρὰ τῶν Ἀρειανῶν, multis omissis. Infra Theodoretus, καὶ τὸ, Ἦν ποτε.

(47) Anglicanus et Theodoretus, τοῦ Θεοῦ ὁ Υἱὸς φύσει. Mox in Theodoreto ὁ ante Λόγος deest. Ibid. Anglican. Theodoret. et Reg. secunda manu, σοφια μὲν ἡ. Editi et Reg. prima manu, σοφία μόνη.

(48) Τὰ πάντα. om. Reg. Mox in eodem δέ deest.

(49) Lib. II, *Mandat.* 1.

(50) Theodor., τὴν κακουργίαν.

(51) Τοῦ deest in Anglicano.

(52) Theodor., Λόγου τοῦ Πατρός.

(53) Anglican., εἰ λέγοιεν.

(54) Regius, εκατελίφθησαν. Mox Theodoretus et Regius secunda manu, ἀλλήλοις. Editi et Regius prima manu, ἀλλήλους. Infra, εἰκών deest in editis: sed legitur in omnibus mss. et in Theodor.

que multæ sunt: *Et egressa est omnis virtus Domini de terra Ægypti.* Eruca vero et locusta dicuntur virtutes magnæ [34]. Et, *Dominus virtutum nobiscum susceptor noster Deus Jacob* [35]. Imo vero quod Deo simus proprii accepimus, haud levi modo, sed quia fratres nos vocavit. Quod si Filium etiam verum Deum vocant, neque illud ægre ferimus: cum enim factus fuerit, verus exsistit.

6. Hæc corrupta mens Arianorum fuit. Verum episcopi, tum quoque intellecta eorum fraude, ex Scripturis has collegere voces, splendorem, fontem, fluvium et figuram substantiæ: illud item, *In lumine tuo videbimus lumen* [36]: et illud, *Ego et Pater unum sumus* [37]. Demum lucidius et compendiose scripserunt, consubstantialem esse Patri Filium: nam supra dicta omnia hanc habent significationem. Porro quod effutiunt illi, eas voces in Scriptura non esse, vanum ab ipsis commonstratur: cum ex non scriptis impietatem proferant: nusquam enim hæc scripta sunt: ex non exsistentibus, et illud: aliquando non erat: sese tamen, ex non scriptis licet pie excogitatis verbis, damnatos queruntur. Sed illi, utpote ex sterquilinio orti, vere de terra loquuntur; episcopi vero nequaquam voces illas excogitarunt, sed Patrum testimonio freti, ita scripserunt. Siquidem prisci episcopi ante annos prope centum triginta, cum magnæ **716** Romæ (55), tum etiam nostræ urbis, scriptis suis eos culpaverunt qui Filium rem factam et Patri non consubstantialem dicerent. Cujus rei non ignarus Eusebius, Cæsareæ olim episcopus, qui cum prius Arianæ hæresi suffragaretur, postea Nicænæ synodo subscripsit; in litteris ad suos missis hæc affirmavit (56): « Ex antiquis quosdam eruditos clarosque episcopos, atque scriptores, scimus circa Patris et Filii divinitatem, consubstantialis nomine usos. »

7. Quid igitur adhuc Ariminensem memorant, in qua depositi sunt? Quid Nicænam synodum recusant, cui etiam Patres sui subscripserunt, et confessi sunt, ex substantia, et consubstantialem esse Patri Filium? quid circumcursant? non enim cum Nicænis tantum episcopis, sed et cum aliis inter suos clarissimis et cum propriis tandem dimicant. Quorumnam igitur hæredes et successores sunt? qui possunt eos vocare Patres, quorum confessionem

A Ἀεὶ γὰρ ἡμεῖς οἱ ζῶντες. Καὶ δυνάμ
Καὶ ἐξῆλθε μὲν (57) πᾶσα ἡ δύ
γῆς Αἰγύπτου. Ἡ δὲ κάμπη καὶ ἡ ἀ
ναμις μεγάλη. Καὶ, Κύριος τῶν
ἡμῶν, ἀντιλήπτωρ ἡμῶν ὁ Θεὸ
γὰρ τὸ (58) ἰδίους ἡμᾶς εἶναι τοῦ
ἁπλῶς, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀδελφοὺς ἡμᾶς
καὶ Θεὸν ἀληθινὸν λέγουσι τὸν Υἱὸν,
γενόμενος γὰρ, ἀληθινός ἐστιν.

6. Αὕτη τῶν Ἀρειανῶν ἡ ἐφ
Ἀλλὰ καὶ (59) ἐνταῦθα οἱ ἐπίσκ
ἐκείνων τὸ δόλιον, συνήγαγον ἐκ
ἀπαύγασμα, τήν τε πηγὴν καὶ τὸν
χαρακτῆρα πρὸς τὴν ὑπόστασιν, καὶ
σου ὀψόμεθα (60) φῶς· καὶ τὸ, Ἓ
ἓν ἐσμεν. Καὶ λευκότερον λοιπὸν κα
B ψαν ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ τὸν Υἱ
ειρημένα πάντα ταύτην ἔχει τὴν
γογγυσμὸς αὐτῶν, ὅτι ἄγραφοί εἰσι
χεται παρ' αὐτῶν μάταιος, ἐξ ἀγρ
σαντες· ἄγραφα δὲ τὸ, Ἐξ οὐκ ὄ
ποτε, ὅτε οὐκ ἦν· αἰτιῶνται, ὅτι
εὐσεβείας νοουμένων λέξεων κατεκρ
ὡς ἐκ κοπρίας ὄντες, ἐλάλησαν ἀ
δὲ ἐπίσκοποι, οὐχ ἑαυτοῖς (62) εὐ
ἀλλ' ἐκ Πατέρων ἔχοντες τὴν μαρτ
ψαν. Ἐπίσκοποι γὰρ ἀρχαῖοι πρὸ
ἑκατὸν τριάκοντα τῆς μεγάλης Ῥώ
τέρας πόλεως γράφοντες ᾐτιάσαντο
λέγοντας τὸν Υἱὸν καὶ μὴ ὁμοούσ
τοῦτο ἐγίνωσκεν Εὐσέβιος ὁ γενόμεν
C Καισαρείας, πρότερον μὲν συνε
αἱρέσει, ὕστερον δὲ ὑπογράψας ἐν
συνόδῳ, ἔγραψε τοῖς ἰδίοις διαθή
τῶν παλαιῶν τινας λογίους καὶ ἐπ
καὶ συγγραφέας, ἔγνωμεν ἐπὶ τῆς
καὶ Υἱοῦ θεότητος τῷ τοῦ ὁμοου
ὀνόματι.

7. Τί οὖν ἔτι τὴν Ἀριμηνον (65)
ᾗ καθηρέθησαν; Τί παραιτοῦνται τ
οδον, ἐν ᾗ καὶ οἱ Πατέρες αὐτῶν
ὡμολόγησαν ἐκ τῆς οὐσίας καὶ ὁμ
Υἱὸν τῷ Πατρί; τί περιτρέχουσιν;
νους τοὺς ἐν Νικαίᾳ ἐπισκόπους
ἀλλὰ γὰρ καὶ πρὸς τοὺς ἑαυτῶν μεγά
καὶ πρὸς τοὺς ἰδίους λοιπὸν μάχοντα
D κληρονόμοι καὶ διάδοχοι; πῶς δύν

[34] Joel II, 25. [35] Psal. XLV, 8. [36] Psal. XXXV, 10. [37] Joan. X, 30.

(55) Cum Dionysius Rom., anno 261 pontificatum inierit, haud multo plures 100 annis erant cum hæc Athanasius scriberet, a datis utriusque Dionysii litteris. Nam de Dionysiis hic loquitur. Vide supra p. 605.

(56) Hæc Eusebii verba vide supra p. 189.

(57) Μέν deest in Theodor. Mox idem, δύναμις τοῦ Θεοῦ.

(58) Anglicanus, Ἀλλὰ γὰρ καὶ τό. Theodor., Ἀλλὰ καὶ τό.

(59) In Anglic. καί deest.

(60) Sic pene omnes manuscripti. Editi vero, ὄψομαι. Paulo post Anglic, λοιπὸ

(61) Theodoret., ἐξ ἀγράφων γά διότι ἐξ ἀγράφων.

(62) Regius, ἑαυτούς male. Infr Ἐπίσκοποι γὰρ ἦσαν ἀρχαῖοι male. P τῆς τε μεγάλης.

(63) Theodoretus, οἳ ᾐτιάσαντο, τες, ut et Anglican.

(64) Theodor., εὕρομεν ἐπὶ τῆς τοῦ

(65) Anglicanus, Ἀριαμηνῶν hic more. Infra Regius. ἐν ᾗ καὶ ὁ πρες,

(60) Ἐπισκόπους deest in Anglican

ὅτους, ὧν οὐκ ἀποδέχονται τὴν ὁμολογίαν
ὡς καὶ ἀποστολικῶς γραφεῖναν ; Ἐπεὶ, εἰ
ν ἀντιλέγειν δύνασθαι, εἰπάτωσφν, μᾶλλον
ινάσθωσαν, ἵνα καὶ ἑαυτοῖς περιπίπτοντες
ιν, εἰ πιστεύουσι λέγοντι τῷ Υἱῷ· Ἐγὼ
ἠρ ἕν ἐσμεν· καὶ, Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε
ρα ; Ναὶ, εἴποιεν ἄν, ἐπειδὴ γέγραπται,
ν, Ἀλλὰ καὶ Πῶς ἓν εἰσι, καὶ πῶς ὁ ἑω-
ν Υἱὸν ἑώρακε καὶ (67) τὸν Πατέρα, ἐὰν
ιν εἴπεῖν, πάντως που φήσουσι, Δι' ὁμοιό-
μὴ τέλεον συμπεπτώκασι τοῖς ἀδελφὰ φρο-
τοῖς, καὶ λεγομένοις Ἀνομοίοις. Ἀλλ' ἐὰν
ντηθῶσι, Πῶς ὅμοιος ; ἀποθρασυνόμενοι φή-
Ἀρετῇ τελείᾳ καὶ συμφωνίᾳ τὸ αὐτὸ θέλειν
ἰ, καὶ μὴ θέλειν ὅπερ ὁ Πατὴρ οὐ θέλει.
θέτωσαν· ὅτι ἐξ ἀρετῆς καὶ τοῦ θέλειν ὁμοι-
ῷ Θεῷ, ἔχει μὲν καὶ τοῦ τρέπεσθαι (68) τὴν
ν· οὐκ ἔστι δὲ οὕτως ὁ Λόγος, εἰ μὴ ἄρα
καὶ καθ' ἡμᾶς ὅμοιος, ὅτι μὴ καὶ κατ' οὐ-
ὡς ἐστι. Ταῦτα δὲ ἴδια ἡμῶν τῶν γενητῶν
ἣν ἐχόντων τὴν φύσιν. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς,
δυνάμενοι ὅμοιοι κατ' οὐσίαν τον Θεοῦ γενέ-
ις, ἐξ ἀρετῆς βελτιούμενοι, μιμούμεθα τὸν
χαρισαμένου καὶ τοῦτο τοῦ Κυρίου, καὶ λέ-
Γίνεσθε οἰκτίρμονες, ὡς ὁ Πατὴρ ὑμῶν
ἐστί. Γίνεσθε τέλειοι, ὡς ὁ Πατὴρ ὑμῶν
; τέλειός ἐστι. Τρεπτὰ δὲ τὰ γενητά. οὐκ
ἠήσαιτο, ἀγγέλων μὲν παραβάντων, τοῦ δὲ
ακούσαντος, καὶ πάντων δεομένων τῆς τοῦ
ριτος. Τρεπτὸν δὲ ἀτρέπτου ὄντος τοῦ Θεοῦ
ὅμοιον· ὥσπερ οὐδὲ τὸ κτισθὲν τοῦ κτί-
ὰ τοῦτο περὶ μὲν ἡμῶν σκοπῶν ὁ ἅγιος ἔλε-
Θεὸς, τίς ὁμοιωθήσεταί σοι ; καὶ, Τίς
ἐν θεοῖς, Κύριε ; θεοὺς λέγων, τοὺς κτι-
ὲν, μετόχους δὲ γενομένους τοῦ Λόγου, ὡς
εν· Εἰ ἐκείνους θεοὺς εἶπε, πρὸς οὓς ὁ
Θεοῦ ἐγένετο. Τὰ δὲ μετέχοντα οὐκ ἂν
ἦ αὐτὰ οὐδὲ ὅμοια τοῦ μετεχομένου. Περὶ
ὃν ἔλεγεν· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν, ὡς
ὧν μὴ ὄντων οὕτως· Ἐπεὶ ἀποκρινάσθωσαν
ρίμηνον προτείνοντες, εἰ κτιστὴ (71) οὐσία
ἰπεῖν· Ἃ βλέπω τὸν Πατέρα ποιοῦντα,
γὼ ποιῶ. Ποιούμενα γὰρ ἐστι τὰ γενητὰ,
οιοῦντα· εἰ (72) δὲ μή γε, καὶ ἑαυτὰ ἐποί-
ἐλει εἰ, ὡς λέγουσι, κτίσμα ἐστὶν ὁ Υἱὸς,
αὐτὸν ὁ Πατὴρ, πάντως ἂν ἐποίησε καὶ ἑαυ-
ς, δυνάμενος ποιεῖν ἃ ποιεῖ ὁ Πατὴρ, ὡς
ὡς· ἀλλ' ἄτοπον καὶ λίαν ἀσύστατόν ἐστι
ιν· ποιεῖν γὰρ ἑαυτὸν οὐδεὶς δύναται.
ιν δὲ εἰπάτωσαν, εἰ δύναται τὰ γενητὰ
ιάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμά ἐστιν ;

recte et apostolice scriptam non recipiunt? Quod si sese repugnare posse arbitrantur, dicant, aut potius respondeant, ut in sese impingentes coarguantur; num credant Filio dicenti : *Ego et Pater unum sumus ;* et : *qui vidit me, vidit et Patrem* [38]. Imo, dicent, hoc quia scriptum est, credimus. Sed quomodonam unum sunt, et quomodo, qui vidit Filium vidit et Patrem ; si sic interrogentur, respondebunt sane, Ob similitudinem : nisi cum iis collapsi sint qui affinem suæ sententiam tuentur, et vocantur Anomœi. Sed si rursum sciscitere, qua ratione similis? audacius dicent : Virtute perfecta et consensu, quod idipsum velit quod Pater, et quod nihil velit, nisi quod Pater. Sed discant eum qui ex virtute et voluntate Deo similis sit, mutandi sui arbitrium habere : atqui Verbum nequaquam est tale, nisi forte ex aliqua parte et nostro more, nedum secundum substantiam simile sit. Id enim proprium nobis est qui facti, et natura creata præditi sumus. Etenim nos, licet secundum substantiam Deo similes esse nequeamus, tamen in virtute proficientes, Deum imitamur, hoc donante Domino, qui ait : *Estote misericordes, sicut Pater vester misericors est* [39]. *Estote perfecti, sicut Pater vester cœlestis perfectus est* [40]. Opificia autem mutabilia esse, nemo negarit : cum et angeli prævaricati sint, et Adam non obedierit, et omnes egeant gratia Verbi. Mutabile autem immutabili Deo simile esse nunquam poterit : ut nec creatum creanti. Quapropter in nos respiciens sanctus ille dicebat : *Deus, quis similis erit tibi* [41] ? et : *Quis similis tibi in diis, Domine* [42] ? deos dicens illos qui creati quidem, sed participes Verbi sunt, quemadmodum ipse ait : *Si illos dixit deos, ad quos Verbum Dei factum est* [43]. Res autem quæ alicujus participes sunt, nunquam eædem aut similes ei fuerint cujus sunt participes. De seipso igitur dixit : *Ego et Pater unum sumus*, quod scilicet res factæ nunquam hujusmodi sint. Alioqui respondeant qui Ariminensem obtenduntsynodum, an creata substantia dicere possit : *Quæ video Patrem facientem, hæc et ego facio* [44]. Nam opificia condita sunt, et nihil condunt; sin autem minus, ergo seipsa condiderunt. Certe si, ut dicunt, creatura est Filius, et Pater fecerit eum, plane Filius seipsum condiderit, cum, ut ipse testatur, ea possit facere quæ Pater facit : sed illud absurdum et nunquam constare potest : nemo enim seipsum potest efficere.

717 8. Rursum dicant an possint res factæ dicere : *Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt* [45] ?

. XIV, 9 [39] Luc. VI, 36. [40] Matth. V, 48 [41] Psal. LXXXII, 2. [42] Psal. LXXXV, 8. [43] Joan. XI 35. [44] Joan. oan. XVI, 15.

deest in Regio et in Anglicano. Infra, ένοις, ἀνομοίοις, vix augurari possumus legerit Nannius, qui vertit, *qui, quod ipsis gitant, verbis promunt.*

Regius. Editi vero, πρέπεσθαι male. Inlem, καὶ deest ante κατ' οὐσίαν. Paulo post us, τῶν γενητὴν καί.

(69) Anglicanus, τὸν Θεόν. Mox, καὶ deest in Regio. Infra Anglicanus. καθὼς καὶ ὁ Πατὴρ.

(70) Anglicanus, οὐκ ἦν ἀεὶ τὰ αὐτά.

(71) Anglicanus, προκρίναντες, κτιστὴ οὐσία.

(72) Εἰ deest in Anglicano. Infra idem, πάντως ἂν ἐποίει.

Habet autem ille, quod sit creator, conditor, æternus, omnipotens, immutabilis. Opificia autem nec creare possunt, creata cum sint; nec æterna esse, intium quippe exsistendi habent: nec omnia posse et immutabilia esse, sub imperio enim sunt, naturæque sunt mutabilis, ut Scripturæ dicunt. Ergo si hæc Filii sunt, non ex virtute, ut diximus, sed ex substantia sua illa habet, ut synodus ait: nec ex alia substantia ipse est, sed ex substantia Patris, cujus hæc sunt propria: quod autem substantiæ Patris proprium est, ejusque proles, quid aliud fuerit, aut quomodo appellandum sit, nisi consubstantiale? Nam quæ quis in Patre videt, eadem in Filio conspicit; in Filio, inquam, non ex participatione, sed secundum substantiam. Et hoc est: *Ego et Pater unum sumus* [46]; et, *Qui vidit me, vidit et Patrem* [47]. Verum hinc quoque e re fuerit eorum amentiam commonstrare: Si ex virtute, quam sequitur velle et non velle, nec non morum profectus, similis est Patri Filius, ut vos dicitis, hæc autem sunt qualitatis propria: ergo Deum dicitis ex qualitate et ex substantia compositum. Ecquis vos ultra ferat talia dicentes? non enim compositus est Deus, qui omnia ut essent composuit: neque talis, qualia sunt quæ ab ipso per Verbum sunt facta, absit. Simplex enim est substantia, in qua nulla qualitas, neque, ut ait Jacobus, *transmutatio aut vicissitudinis obumbratio* [48]. Cum igitur demonstratum sit eum non ex virtute procedere, quippe nec in Deo nec in Filio est qualitas; ergo substantiæ proprius fuerit: hocque sane fateamini necesse est, nisi plane in vobis intelligentia perierit. Jam quod proprium est, et idem ac substantia divina, et ex ipsa naturale germen, quid aliud fuerit, nisi consequenter genitori consubstantiale: illa quippe nota est Filii erga Patrem. Et hoc qui negat, is minime credit Verbum esse natura ac vere Filium.

9. Cum rem ita intelligerent Patres, scripserunt, Filium esse Patri consubstantialem; et anathemate damnaverunt eos qui dicerent, Filium ex alia esse substantia: neque verba ejusmodi commenti sunt, sed ea ipsi a priscis Patribus edidicerant, uti diximus. His igitur ita commonstratis, superflua est quæ ab illis affertur Ariminensis synodus, superflua et alia ab ipsis synodus de fide appellata. Sufficit enim Nicæna quæ cum priscis episcopis consentit, in qua Patres ipsorum subscripsere, quos revereri illos oportuit, ne omnia potius quam Christiani habeantur. Quod si post hæc tanta, post priscorum

A Ἔχει δὲ τὸ τὸ κτίζειν, τὸ δημιουργεῖν, τὸ ἄϊδιον, τὸ εἶναι παντοκράτωρ, τὸ ἄτρεπτον. Τὰ δὲ γενητὰ οὐ δύναται ἔχειν τὸ δημιουργεῖν· κτιστὰ γάρ ἐστιν· οὐδὲ τὸ ἀΐδιον· ἀρχὴν γὰρ ἔχει τοῦ εἶναι· οὐδὲ τὸ παντοκράτωρ καὶ ἄτρεπτον· κρατούμενα γὰρ καὶ τρεπτῆς φύσεώς ἐστιν, ὥσπερ αἱ Γραφαὶ λέγουσιν. Οὐκοῦν εἰ ταῦτα τοῦ Υἱοῦ ἐστιν, οὐκ ἐξ ἀρετῆς, ὡς εἴπομεν, ἀλλὰ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἐστι (73) δηλονότι, ὡς εἶπεν ἡ σύνοδος· οὐκ ἐξ ἄλλης οὐσίας ἐστὶν, ἀλλὰ τῆς τοῦ Πατρὸς, ἧς ἐστι καὶ ταῦτα ἴδια· τὸ δὲ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἴδιον, καὶ ἐξ αὐτῆς γέννημα, τί ἂν εἴη, ἢ πῶς ἄν τις ἀνομάσειεν αὐτὸ, ἢ ὁμοούσιον; ἃ γὰρ βλέπει τις ἐν τῷ Πατρὶ, ταῦτα βλέπει καὶ (74) ἐν τῷ Υἱῷ· Υἱῷ δὲ οὐκ ἐκ μετουσίας, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν. Καὶ τοῦτό ἐστιν· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν, καὶ B Ὁ ἐμὲ ἑωρακὼς ἑώρακε τὸν Πατέρα. Ἄλλως τε καὶ ἐκ τούτου πάλιν καλὸν δεικύναι τὴν ἀφροσύνην αὐτῶν· εἰ ἐξ ἀρετῆς (75) ἕπεται τὸ θέλειν καὶ τὸ μὴ θέλειν, καὶ τρόπων βελτίωσις, ὅμοιος καθ' ὑμᾶς Υἱός ἐστι τῷ Πατρί· ταῦτα δὲ ποιότητος ἴδια (76) δηλονότι σύνθετον τὸν Θεὸν ἐκ ποιότητος καὶ οὐσίας λέγετε. Καὶ τὶς ὑμῶν ἀνέξεται ταῦτα λεγόντων· οὐ γὰρ σύνθερος ὁ Θεὸς ὁ τὰ πάντα εἰς τὸ εἶναι συνθεικὼς, οὐδὲ τοιοῦτος, οἷά ἐστι τὰ παρ' αὐτοῦ διὰ τοῦ (77) Λόγου γενόμενα, μὴ γένοιτο! Ἁπλῆ γάρ ἐστιν οὐσία, ἐν ᾗ οὐκ ἔνι ποιότης, οὐδὲ, ὡς εἶπεν ὁ Ἰάκωβος, Παραλλαγὴ τις ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα. Οὐκοῦν εἰ δείκνυται οὐκ ἐξ ἀρετῆς (78)· οὐ γὰρ ποιότης ἐν τῷ Θεῷ, οὔτε ἐν τῷ Υἱῷ· δηλονότι τῆς οὐσίας ἴδιος ἂν εἴη· καὶ τοῦτο πάντως ὁμολογήσετε, εἰ μὴ τέλεον τὸ νοεῖν ἀπώλετο ἐν ὑμῖν (79). Τὸ δὲ C ἴδιον καὶ ταὐτὸν τῇ τοῦ Θεοῦ οὐσίᾳ καὶ ἐξ αὐτῆς γέννημα φύσει τυγχάνον τί ἂν εἴη, ἢ πάλιν καὶ κατὰ τοῦτο ὁμοούσιον τῷ γεννήσαντι; τοῦτο γὰρ Υἱοῦ πρὸς Πατέρα γνώρισμα. Καὶ ὁ μὴ τοῦτο λέγων, οὐ φρονεῖ φύσει καὶ ἀληθῶς Υἱὸν εἶναι τὸν Λόγον.

9. Οὕτω νοήσαντες οἱ Πατέρες, ἔγραψαν ὁμοούσιον εἶνα τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, καὶ ἀνεθεμάτισαν τοὺς λέγοντας ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως εἶναι τὸν Υἱόν· οὐχ ἑαυτοῖς πλασάμενοι λέξεις, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ἀπὸ τῶν πρὸ αὐτῶν Πατέρων μαθόντες, καθάπερ εἴπομεν. Τούτων δὲ οὕτω δεικνυμένων, περιττὴ αὐτῶν ἡ Ἀριμηνος, περιττὴ καὶ ἡ (80) ἄλλη παρ' αὐτῶν ὀνομαζομένη περὶ πίστεως σύνοδος. Ἀρκεῖ γὰρ ἡ ἐν Νικαίᾳ τύμφωνος οὖτα καὶ τοῖς ἀρχαίοις ἐπισκόποις, ἐν ᾗ καὶ οἱ Πατέρες αὐτῶν ὑπέγραψαν, οὓς αἰδεῖσθαι τοὺς ἔπρεπεν, ἵνα μὴ πάντα μᾶλλον ἢ Χριστιανοὶ νομισθῶσιν. Εἰ δὲ καὶ μετὰ τοσαῦτα, μετὰ καὶ τὶ

[46] Joan. x, 30. [47] Joan. xiv, 9. [48] Jac. i, 17.

(73) Ἐστι deest in Anglicano.

(74) Καί deest in Regio.

(75) Legendum putamus, ἐξ ἀρετῆς ἧς, omissum nempe videtur ἧς ob repetitionem ejusdem syllabæ, quod plerumque contingit.

(76) Regius, ταῦτα δὲ ποιότητος καὶ οὐσίας, omissis interpositis, δι' ὁμοιοτέλευτον. Ibid. Anglic., λέγεται. Καὶ τίς ὑμᾶς.

(77) Ita Regius. In editis vero, διὰ τοῦ deest.

(78) Ita Anglicanus, atque ita legit Nannius recte. In editis et in aliis, οὐκ deest. Infra Regius ἰδιος. Editi vero et alii, ἴδιον.

(79) Regius et Anglicanus, ἐν ὑμῖν. Editi vero ἐν ἡμῖν male.

(80) Ita Anglicanus. In editis et aliis, ἡ deest. Paulo post Reg. et Anglicanus, Ἀρκεῖ γάρ. Editi vero et alii, Ἐκεῖ γὰρ.

μαρτυρίαν τῶν ἀρχαίων ἐπισκόπων, καὶ μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τῶν ἰδίων Πατέρων, προσποιοῦνται, ὡς ἀγνοοῦντες, τὴν λέξιν φοβεῖσθαι τοῦ ὁμοουσίου, εἰπάτωσαν καὶ φρονείτωσαν ἁπλούστερον μὲν καὶ ἀληθῶς τὸν Υἱὸν φύσει Υἱόν, ἀναθεματισάτωσαν δὲ, ὡς παρήγγειλεν ἡ σύνοδος, τοὺς λέγοντας κτίσμα, ἢ ποίημα, ἢ ἐξ οὐκ ὄντων, ἢ, Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· καὶ ὅτι τρεπτὸς καὶ ἀλλοιωτός ἐστι, καὶ ἐξ ἑτέρας (81) ὑποστάσεως· καὶ οὕτω φευγέτωσαν ἀπὸ τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως· καὶ θαῤῥοῦμεν, ὅτι γνησίως ταῦτα ἀναθεματίζοντες ὁμολογοῦσιν εὐθὺς, ἐκ τῆς οὐσίας καὶ ὁμοούσιον εἶναι τὸν Υἱὸν τῷ Πατρί. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ οἱ Πατέρες, εἰρηκότες ὁμοούσιον εἶναι τὸν Υἱὸν, ἐπήγαγον εὐθύς· Τοὺς δὲ λέγοντας κτίσμα, ἢ ποίημα, ἢ ἐξ οὐκ ὄντων, ἢ, Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν, ἀναθεματίζει ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία· ἵνα διὰ τούτων γνωρίσωσιν, ὅτι ταῦτα σημαίνει (82) τὸ ὁμοούσιον. Καὶ ἡ τοῦ ὁμοουσίου δύναμις γινώσκεται ἐκ τοῦ μὴ εἶναι κτίσμα ἢ ποίημα τὸν Υἱόν· καὶ ὅτι ὁ λέγων ὁμοούσιον οὐ φρονεῖ κτίσμα εἶναι τὸν Λόγον· καὶ ὁ ἀναθεματίζων τὰ προειρημένα ὁμοούσιον ἅμα φρονεῖ εἶναι τὸν Υἱὸν τῷ Πατρί· καὶ ὁ ὁμοούσιον λέγων γνήσιον καὶ ἀληθινὸν λέγει τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὁ Γνήσιον λέγων νοεῖ τό· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν· καὶ, Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα.

Et qui dicit germanum, probe intelligit illud: *Ego et Pater unum sumus*; et: *Qui vidit me, vidit et Patrem.*

10. Ἔπρεπε μὲν οὖν διὰ πλειόνων τὰ τοιαῦτα γράφειν· ἐπειδὴ δὲ πρὸς εἰδότας ὑμᾶς γράφομεν (83), διὰ τοῦτο συντόμως ὑπηγορεύσαμεν· εὐχόμενοι παρὰ πᾶσι σώζεσθαι τὸν σύνδεσμον τῆς εἰρήνης, καὶ πάντας τοὺς τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας τὸ αὐτὸ λέγειν, τὸ αὐτὸ φρονεῖν. Καὶ οὐχ ὡς διδάσκοντες, ἀλλὰ ὡς ὑπομιμνήσκοντές ἐσμεν (84). Ἐσμὲν δὲ οὐχ ἡμεῖς οἱ γράφοντες μόνοι, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ ἐν τῇ Αἰγύπτῳ καὶ ταῖς Λιβύαις ἐνενήκοντά που ἐπίσκοποι. Πάντων γὰρ ἓν ἐστι τοῦτο φρόνημα, καὶ ὑπὲρ ἀλλήλων ἀεὶ ὑπογράφομεν, ἐὰν συμβῇ τινα μὴ παρεῖναι. Οὕτως οὖν (85) διακείμενοι, ἐπειδὴ συνέβη συνελθεῖν ἡμᾶς, ἐγράψαμεν καὶ τῷ ἀγαπητῷ ἡμῶν Δαμάσῳ τῷ ἐπισκόπῳ τῆς μεγάλης Ῥώμης περὶ τοῦ Αὐξεντίου τοῦ ἐπελθόντος τῇ ἐν Μεδιολάνῳ ἐκκλησίᾳ, διηγούμενοι τὰ κατ' αὐτόν· ὅτι τε οὐ μόνον τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεώς ἐστι κοινωνὸς, ἀλλὰ καὶ ὑπεύθυνός ἐστι πολλοῖς κακοῖς, πράξας ταῦτα μετὰ Γρηγορίου τοῦ κοινωνοῦ τῆς ἀσεβείας αὐτοῦ· καὶ θαυμάζοντες πῶς μέχρι νῦν οὐ καθῃρέθη καὶ ἐκβέβληται τῆς Ἐκκλησίας, καὶ χάριν ὁμολογήσαμεν τῇ θεοσεβείᾳ αὐτοῦ τε καὶ τῶν συνελθόντων ἐν τῇ μεγάλῃ Ῥώμῃ, ὅτι καὶ τοὺς περὶ Οὐρσάκιον καὶ Οὐάλεντα, καὶ τοὺς τὰ αὐτὰ (86) αὐτοῖς φρονοῦντας ἐκβάλλοντες, ἔσωσαν τὴν ὁμοψυχίαν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας· ἣν καὶ παρ' ὑμῖν εὐχόμενοι ὑπομιμνήσκοντες ὑμᾶς γράφομεν. Ἐσμὲν

10. Cæterum par erat hæc pluribus scribere: verum, quia vobis jam horum gnaris scribimus, ideo paucis dictavimus. Optantes ut apud omnes vinculum pacis servetur, et omnes qui catholicæ sunt Ecclesiæ, idem dicant, idemque sentiant. Et hæc non quasi docentes, sed quasi admonentes dicimus. Non enim nos soli scribimus, sed omnes Ægypti et Libyarum nonaginta circiter episcopi. Omnium enim una hæc est sententia, et cum aliquem abesse contigerit, alii pro aliis subscribimus. Sic nos igitur affecti, cum contigisset nos in unum convenire, litteras quoque dilecto nostro Damaso magnæ Romæ episcopo misimus, de Auxentio qui Mediolanensem invasit ecclesiam, cujus illi gesta enarravimus, eum nempe non modo esse Arianæ hæreseos sectatorem, sed etiam multis sceleribus obnoxium, quæ cum Gregorio impietatis suæ socio perpetravit: neque mirari cur nondum depositus et ab Ecclesia ejectus sit. Gratiasque retulimus ejus pietati, nec non iis qui in magnam urbem Romam convenerant, quod Ursacio et Valente aliisque qui cum illis sentirent ejectis, catholicæ Ecclesiæ concordiam servassent. Quam cum apud vos quoque servari peroptemus, hortamur, vos, ne feratis ut supra diximus, eos qui fidei occasione, multitu-

(81) Anglicanus, ὅτι ἄτρεπτος, καὶ ἀναλλοίωτός ἐστι, καὶ οὐκ ἐξ ἑτέρας, male.

(82) Regius et editio Commel., σημαίνῃ male: alii, σημαίνει.

(83) Basil. et Anglicanus, προειδόσιν ὑμῖν γράφομεν. Mox Regius. ὑπηγορεύσαμεν. Alii, συνηγορεύσαμεν.

(84) Ita Regius quem sequimur. Anglicanus, ἀλλὰ ὡς ὑπομιμνήσκοντες ὑμᾶς γράφομεν. Ἐσμὲν Infra Regius, καὶ ταῖς Λιβύαις, et sic supra legitur n. 1, τὰς Λιβύας, in plurali. Editi et alii, τῇ Λιβύῃ.

(85) Anglicanus, Οὕτως γοῦν.

(86) Sic Reg. optime. In aliis vero et in editis, αὐτά deest. Infra manuscripti et editio Commel., παρ' ὑμῖν. Edit. vero Paris., παρ' ἡμῖν.

dinem synodum objiciunt. |Ariminensem, Sirmiensem, eam quæ in Isauria, aliam quæ in Thracia, eas quæ Constantinopoli, item quæ Antiochiæ celebratæ sunt, quæ plurimæ sunt et tumultuosæ. Sed apud vos Nicæna solum fides obtineat. quam Patres promulgarunt: ubi omnes aderant Patres, imo quidam ex illis qui eam nunc oppugnant, uti supra diximus, ipsique subscripserunt;ut de nobis etiam Apostolus dicat: *Laudo autem vos,quod per omnia memores mei estis: et sicut tradidi vobis præcepta mea tenetis* [49].

11. Hæc enim Nicæna synodus, vere cippus est inscriptus contra universas hæreses. Hac ipsa eos qui in Spiritum sanctum blasphemant, ipsumque dicunt esse creaturam, confutat. Cum enim Patres de fide in Filium pertractassent,statim addiderunt: credimus et in Spiritum sanctum; ut perfectam et plenam de sancta Trinitate fidem confessi, Christianæ fidei tesseram et catholicæ Ecclesiæ doctrinam in hoc ipso exhiberent. Propalam quippe vobis omnibusque est, et nemini Christianorum hoc dubium fuerit, nos in creaturam minime credere, sed in unum Deum,Patrem omnipotentem,omnium visibilium et invisibilium factorem. Et in unum Dominum Jesum Christum Filium ejus unigenitum. Et in unum Spiritum sanctum: unum Deum in sancta et perfecta Trinitate cognitum.In cujus nomine baptizati et in qua divinitati conjuncti, credimus nos regnum cœlorum hæreditate accepturos in Christo Jesu Domino nostro, per quem Patri gloria et imperium in sæcula. Amen.
δι' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν (90).

[49] I Cor. xi, 2.

μένοι σώζεσθαι, παρακαλοῦμεν μὴ ἀνέχεσθαι, καθὰ προείπομεν, τῶν προβαλλομένων ὄχλον συνόδων προφάσει πίστεως, τὴν ἐν Ἀριμήνῳ, τὴν ἐν Σιρμίῳ (87), τὴν ἐν τῇ Ἰσαυρίᾳ, τὴν ἐν τῇ Θρᾴκῃ, τὰς ἐν Κωνσταντινουπόλει, τὰς ἐν Ἀντιοχείᾳ πολλὰς καὶ ἀτάκτους. Ἀλλὰ μόνον κρατείτω ἐν ὑμῖν ἡ ἐν Νικαίᾳ παρὰ τῶν Πατέρων ὁμολογηθεῖσα πίστις· ἐν ᾗ καὶ πάντες καὶ τῶν νῦν μαχομένων πρὸς αὐτὴν παρῆσαν Πατέρες, καθὰ προείπομεν (88), καὶ ὑπέγραψαν· ἵνα καὶ περὶ ἡμῶν ὁ Ἀπόστολος εἴπῃ· Ἐπαινῶ δὲ ὑμᾶς, ὅτι πάντα μου μέμνησθε, καὶ καθὼς παρέδωκα ὑμῖν τὰς παραδόσεις, οὕτω πατέχετε.

11. Αὕτη γὰρ ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος, ἀληθῶς στηλογραφία κατὰ πάσης αἱρέσεώς ἐστιν. Αὕτη καὶ τοὺς βλασφημοῦντας εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ λέγοντας αὐτὸ κτίσμα, ἀνατρέπει. Εἰρηκότες γὰρ οἱ Πατέρες περὶ τῆς εἰς τὸν Υἱὸν πίστεως, ἐπήγαγον εὐθύς· Πιστεύομεν καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵνα, τελείαν καὶ πλήρη τὴν εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα πίστιν ὁμολογήσαντες, τὸν χαρακτῆρα τῆς ἐν Χριστῷ πίστεως καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐν τούτῳ (89) γνωρίσωσι. Δῆλον γὰρ καὶ παρ' ὑμῖν καὶ παρὰ πᾶσι καθέστηκε· καὶ οὐδεὶς ἂν Χριστιανῶν ἀμφίβολον εἰς τοῦτο σχοίη τὴν διάνοιαν, ὡς οὐκ ἔστιν ἡμῶν ἡ πίστις εἰς τὴν κτίσιν, ἀλλ' εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, πάντων ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων ποιητήν· καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ· καὶ εἰς ἓν Πνεῦμα ἅγιον· ἕνα Θεὸν τὸν ἐν τῇ ἁγίᾳ καὶ τελείᾳ Τριάδι γινωσκόμενον· εἰς ἣν καὶ βαπτιζόμενοι, καὶ ἐν ταύτῃ συναπτόμενοι τῇ θεότητι, πιστεύομεν καὶ κληρονομήσαι βασιλείαν οὐρανῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν,

(87) Anglicanus, τὴν Ἀρσενίῳ, unde Nannius vertit, *Arsenicam*.

(88) Regius, καθάπερ εἴπομεν. Paulo post Regius et Basil., ἡμῶν ὁ Ἀπόστολος. Anglicanus, ὑμῶν ὁ Ἀπόστολος. Editi, ἡμῶν Ἀπόστολος.

(89) Ita Regius et Anglicanus. Editi vero, ἐν ταυτῷ.

(90) Anglican. solus,quem **sequitur Nannius**, τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. **Post**, Ἀμήν, subjungit Anglican., ἐῤῥῶσθαι ἡμᾶς καὶ μνημονεύειν ἡμῶν ἐν Κυρίῳ εὔχομαι, ἀγαπητοὶ καὶ ποθεινότατοι, quæ absunt a Reg. Basil. et Felckm. 7, et edit.

IN EPISTOLAM AD EPICTETUM ADMONITIO.

719 I. *Celeberrima apud antiquos scriptores exstitit hæc epistola: eam quippe integram affert Epiphanius hæresi* LXXVII ; *hujus item meminit Cyrillus in epistola ad Joannem Antiochenum et aliis in locis: aitque jam olim ipsam ab hæreticis fuisse vitiatam, quod in illa cernerent errores convelli suos ; a se tamen collatis exemplaribus pristinæ integritati restitutam. Verum depravata ejusmodi exempla ad nostram usque ætatem non pervenere ; est enim ea, quæ jam in Athanasianis exstat editis, et plane orthodoxa: et ei quæ apud Epiphanium legitur consimillima. Cyrilli autem locum citat Rusticus diaconus,* Contra Acephalos, *cap.* 2. *Epistolam ad Epictetum memorant item, et loca inde excerpta afferunt synodi Ephesima et Chalcedonensis. Leo papa, Theodoretus, Gelasius libro* De duabus in Christo naturis *infra suis omnes notandi locis. Item apud Leontium Byzantium multa hinc afferuntur loca lib.* II, *sub finem. Ipseque Apollinaris vaferrimus sane homo, in fragmento epistolæ ad Serapionem apud Leontium Byzantinum, ait, se epistolam*

domini sui (scilicet Athanasii) Corinthum missam summopere approbare, et eorum qui dicunt carnem Deo consubstantialem magnam insaniam damnare. Nimirum id sedulo curavit heresiarcha ille, ut omnem pravæ sententiæ suspicionem a se, cum Athanasio agens, amoveret, quod sane, ad tempus saltem, ex voto illi cessisse videtur; etenim in hac epistola et in subsequentibus contra Apollinarium libris, nulla Apollinarii mentio. Vide item supra p. 618. »

« II. Occasione autem ductus Commentariorum, quæ sibi transmiserat Epictetus Corinthi episcopus, hanc ad illum rescripsit epistolam. Erant quippe Corinthi, referente Epicteto, quidam homines, qui sententias de fide impiissimas proposuissent agitassentque; aiebant scilicet 1° corpus ex Maria genitum consubstantiale esse Verbi deitati; 2° Verbum in carnem, ossa et capillos et in totum corpus mutatum fuisse. Quæ sententia Marcionitis ascribitur in Dialogo qui Origenis nomine circumfertur. 3° Dominum fictione non natura gestasse corpus. Qui sane error antiquissimus fuit; ab Ignatio namque memoratur epistola ad Trallianos, cap. 10, et ab omnibus deinde Patribus; 4° Ipsam deitatem circumcisam et cruci affixam fuisse; 5° Verbum nequaquam ex Maria, sed ex sua ipsius substantia sibi corpus efformasse; 6° Qui ait Domini corpus ex Maria esse, non Trinitatem, sed quaternitatem admittere. Maximam harumce sententiarum partem Apollinario ascribit Gregorius Nazianzenus orat. 46, pag. 722. Nec tamen hic comparet ille Apollinaristarum error, quo negabant mentem humanam inesse Christo, quæ videtur fuisse sectæ illius quasi tessera; sed ea duntaxat hic tangit Athanasius, quæ Corinthi in controversiam venerant. Nec leviter objurgat Epictetum quod talia vel proponi concesserit. Iisque omnibus sententiis brevissime confutatis, claudens epistolam, sese multum gaudere testatur, quod eo demum res cesserit, ut quisque disputantium in catholica consisteret fide. »

« III. Dimæritarum porro nomine Apollinaristas insectatur Epiphanius hæresi LXXVII, cujus appellationis causam aperit Gregorius Nazianzenus cum ait orat. 46, pag. 722 : corpus et animam esse in Christo τὸ τριτημόριον, *tertiam partem*. Apollinaristæ quippe aiebant, in Christo partem unam hominis, νοῦν scilicet, seu mentem, a Verbo suppleri, solumque Verbum junctum corpori et animæ (nempe sensitivæ, ut dictitabant illi) totum constituere Christum. Quamobrem, cum ex Catholicorum sententia, tribus constaret Christus, Verbo scilicet, mente humana, et corpore animato; qui unam ex illis demerent partem, mentem scilicet, a duabus aliis, διμοιρῖται audiebant : nam δίμοιρον Græcis est, duæ tertiæ partes, cujus significationis exempla sæpius advertere est in *Analectis* nostris *Græcis*, pag. 319 et seq. Cæterum hanc epistolam in annum conferri posse putamus circiter 371, ut fusius in *Vita Athanasii*.»

—

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΠΡΟΣ ΕΠΙΚΤΗΤΟΝ ΚΟΡΙΝΘΟΥ, ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΑΙΡΕΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗ (91).

—

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ

AD EPICTETUM EPISCOPUM CORINTHI CONTRA HÆRETICOS EPISTOLA.

—

Κυρίῳ μου (92) ἀγαπητῷ ἀδελφῷ καὶ ποθεινοτάτῳ συλλειτουργῷ Ἐπικτήτῳ · Ἀθανάσιος ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Domino meo dilecto fratri et optatissimo comministro Epicteto, Athanasius in Domino salutem.

1. Ἐγὼ μὲν ἐνόμιζον πᾶσαν ματαιολογίαν πάντων, ὅσοι δηποτοῦν εἰσιν αἱρετικοί, πεπαῦσθαι ἐκ

720 1. Arbitrabar equidem omnium, qui unquam fuere hæreticorum, vanam loquacitatem, a

(91) Scripta anno circiter 371. Seguer. Gobler. et Felck. 1, τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολὴ γραφεῖσα (γραφεῖσα deest in Gobler. et Felck. 1) πρὸς Ἐπίκτητον ἐπίσκοπον Κορίνθου κατὰ αἱρετικῶν. Ibid Gobler., Λόγος κατὰ αἱρετικῶν. Basiliens. et Ang., τοῦ αὐτοῦ πρὸς Ἐπίκτητον ἐπίσκοπον Κορίνθου κατὰ αἱρετικῶν. Felck. 2, nullum habet titulum, codex Jesuit. Latinus habet *ad Epictitum*, et inferius, *Epictito*.

(92) Ita Seguer. Gobler, Felck. 1, et Basiliens. in quo tamen μου deest. Editi sic habent, τῷ ἀγαπητῷ · . . . συλλειτουργῷ καὶ συμμύστῃ Ἀθανάσιος, etc., quæ ex aliquone deprompta sint codice ignoratur. In Anglicano et Felck. 2, horum nihil. In appendice ad divi Leonis opera tom. II, p. 198 sic titulus :

Nicæna synodo compressam fuisse. Nam quæ illic a Patribus ex divinis Scripturis promulgata fides est, tum ad impietatem omnem evertendam, tum ad piam in Christo fidem asserendam sufficit. Quamobrem cum hoc tempore variæ synodi per Galliam, Hispanias et magnæ Romæ celebratæ sint, quotquot eo convenere, eos qui etiam nunc latenter hæresin sapiunt Arianam, Auxentium nempe Mediolanensem, Ursacium, Valentem et Gaium ex Pannonia, communi calculo, quasi uno eodemque concitante Spiritu, anathemate damnarunt. Litteras autem ubique miserunt (quod varia isti synodorum nomina comminiscerentur) nulla ut deinceps in Ecclesia catholica nominaretur synodus præter unam Nicænam, quæ omnis hæresis tropæum est, atque in primis Arianæ, cujus potissimum causa tunc coacta fuit. His tot tantisque gestis rebus, quid est quod nonnulli disceptare ac quæstiones movere ausint? Qui si ex Arianis quidem sint, nihil mirum eos quæ contra se scripta sunt criminari : quemadmodmum et ethnici, dum illud audiunt : *Simulacra gentium argentum et aurum, opera manum hominum* [50], doctrinam de divina cruce stultitiam arbitrantur. Sin autem ii, qui ejusmodi quæstionibus rem de integro tractare peroptant, ex eorum numero sunt qui recte sentire, et iis quæ a Patribus promulgata sunt favere videntur, nihil aliud præstant, quam quod, ut scriptum est [51], proximo quidem suo eversionem lutosam propinant, verbis autem decertant non ad aliquam utilitatem, sed ad simpliciorum perniciem.

2. Hæc ita scribo postquam legi commentarios a tua pietate mihi oblatos, qui utinam scripti nunquam fuissent, ut ne minima quidem horum memoria transmitteretur ad posteros. Quis enim talia unquam audivit? quis docuit, didicitve? *De Sion* quidem *exibit lex Dei, et Verbum Domini de Jerusalem* [52] : hæc autem unde prodierunt? Quisnam infernus illud eructavit, corpus ex Maria genitum esse Verbi divinitati 721 consubstantiale? aut Verbum in carnem, ossa et capillos, et in totum

A τῆς γενομένης ἐν Νικαίᾳ συνόδου· ἡ γὰρ ἐν αὐτῇ παρὰ τῶν Πατέρων κατὰ τὰς θείας Γραφὰς ὁμολογηθεῖσα πίστις αὐτάρκης ἐστὶ πρὸς ἀνατροπὴν μὲν πάσης ἀσεβείας, πρὸς (93) σύστασιν δὲ τῆς εὐσεβοῦς ἐν Χριστῷ πίστεως. Διὰ τοῦτο γοῦν καὶ νῦν διαφόρων γενομένων συνόδων ἔν τε τῇ Γαλλίᾳ, καὶ Σπανίᾳ, καὶ τῇ μεγάλῃ Ῥώμῃ, πάντες οἱ συνελθόντες τοὺς μὲν ἔτι κρυπτομένους καὶ φρονοῦντας νὰ Ἀρείου, Αὐξέντιον δὴ λέγω τὸν ἐν Μεδιολάνῳ, καὶ Οὐρσάκιον, καὶ Οὐάλεντα, καὶ Γάϊον ἀπὸ τῆς Πανονίας (94) παμψηφεὶ, ὡς ἀφ' ἑνὸς Πνεύματος κινούμενοι, ἀνεθεμάτισαν· ἔγραψάν τε πανταχοῦ (διὰ τὸ τοὺς τοιούτους ἐπινοεῖν ἑαυτοῖς ὀνόματα συνόδων), μηδεμίαν ἐν τῇ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ σύνοδον ὀνομάζεσθαι, εἰ μὴ μόνην τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον (95) γενομένην, τρόπαιον οὖσαν πάσης μὲν αἱ-
B ρέσεως, ἐξαιρέτως δὲ τῆς Ἀρειανῆς, δι' ἣν μάλιστα καὶ ἡ σύνοδος τότε συνήχθη. Πῶς τοίνυν ἔτι μετὰ (96) τοσαύτα ἀμφισβητεῖν, ἢ ζητεῖν τινες ἐπιχειροῦσιν ; Εἰ μὲν οὖν ἐκ τῶν Ἀρειανῶν εἰσιν, οὐδὲν θαυμαστὸν, εἰ τὰ κατ' αὐτῶν γραφέντα διαβάλλουσιν, ὥσπερ Ἕλληνες ἀκούοντες· Τὰ εἴδωλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων, μωρίαν ἡγοῦνται τὴν περὶ τοῦ Θείου (97 σταυροῦ διδασκαλίαν· εἰ δὲ τῶν δοκούντων ὀρθως πιστεύειν καὶ ἀγαπᾷν τὰ δηλωθέντα παρὰ τῶν Πατέρων εἰσὶν οἱ διὰ τοῦ ζητεῖν ἀνασκευάζειν θέλοντες, οὐδὲν ἕτερον ποιοῦσιν ἢ κατὰ τὸ γεγραμμένον, τὸν μὲν πλησίον ποτίζουσιν ἀνατροπὴν θολερὰν (98), λογομαχοῦσι δὲ ἐπ' οὐδενὶ χρησίμῳ ἢ ἐπὶ καταστροφῇ
C τῶν ἀκεραίων.

2. Ταῦτα δὲ οὕτω γράφω, ἐντυχὼν τοῖς παρὰ τῆ σῇ θεοσεβείᾳ προσαχθεῖσιν ὑπομνήμασιν, ἃ μηδὲ γραφῆναι ὤφελον, ἵνα μηδὲ μνήμη τις τούτων τοῖς μετὰ ταῦτα γένηται. Τίς γὰρ ἤκουσε τοιαῦτα πώποτε ; τίς ὁ (99) διδάξας, ἢ μαθών ; Ἐκ μὲν γὰρ Σιὼν ἐξελεύσεται νόμος Θεοῦ, καὶ Λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ· ταῦτα δὲ, πόθεν ἐξῆλθε ; Ποῖος ᾄδης ἠρεύξατο ὁμοούσιον εἰπεῖν τὸ ἐκ Μαρίας σῶμα τῇ τοῦ Λόγου θεότητι ; ἢ, ὅτι ὁ Λόγος εἰς σάρκα (1), καὶ ὀστέα, καὶ τρίχας, καὶ ὅλον σῶμα μετα-

[50] Psal. CXIII, 4. [51] Habacuc. II, 15. [52] Isa. II, 3.

Epistola Athanasii episcopi ad Epictetum Corinthi episcopum, contra eos qui de Domini incarnatione spiritu blasphemiæ diversa senserunt. Deinde : *Dilectissimo fratri et amabili consacerdoti Epicteto, Athanasius in Domino salutem.*

(93) Sic Epiph. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, in editis vero et in aliis manuscriptis πρός deest. Infra Seguerianus, secunda manu, Ἰσπανίᾳ. Goblerianus et Felckm. 1, τῇ Ισπανίᾳ καὶ Ῥώμῃ. Mox ἔτι deest in Epiph. qui habet ἐπικρυπτομένους,

(94) Seguer. Basil. et Gobler., Πανονίας. Nannius male verterat, *Gaium Pannonem*, cum vertendum fuisset *ex Pannonia*. Nam illud, ἀπὸ Πανονίας, intelligitur de Ursacio, Valente et Gaio. Ibid. Epiph., παμψήφι, Seguerian., παμψήφως, in quo ibidem ως deest Gobler. et Felck. 1, παμψήφους. Mox Epiph., ἔγραψεν δέ.

(95) Σύνοδον deest in Seguerian. Gobler. Felck. 1, et Epiph.

(96) Sic Seguer. Gobler. Felck. 1, et Epiph. Editi, Πῶς οὐν μετά. Infra Epiphan., καθ' ἑαυτῶν γραφέντα. Mox Seguer., ὥσπερ καί.

D (97) Epiphanius solus, περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. minus recte. Nam respicit Athanasius illud Pauli, I Cor. I, 23 : Ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον, Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον. Ἕλλησι δὲ μωρίαν.

(98) Ποτιζουσιν ἀνατ. In hæc verba hæc Fronto Duc. : *Locus exstat Habacuc.* II, 15. *Docet Hieronymus veterem editionem Græcam reddidisse* ἔκστασιν ὀχλουμένην, *amentiam turbidam.*

(99) Sic Seguer. et Theodoret.. apud quem hæc leguntur dial. 1. Editi vero et alii ἢ τίς ὁ. Paulo post Epiph., νόμος Κύριου καὶ λόγος Θεοῦ. Editi, νόμος καὶ λόγος Θεοῦ. Seguer. Gobler. et Felck. 1. ut in textu.

(1) Sic omnes pene mss. In editis, εἰς deest. Mox post τρίχα, Seguer. solus addit, καὶ νεῦρα. Paulo

βέβληται, καὶ ἠλλάγη τῆς ἰδίας φύσεως ; Τίς δὲ ἤκουσεν ἐν Ἐκκλησίᾳ, ἢ ὅλως παρὰ Χριστιανῶν, ὅτι θέσει καὶ οὐ φύσει σῶμα πεφόρηκεν ὁ Κύριος ; (2) Ἤ τίς τοσοῦτον ἠσέβησέν, ὥστε εἰπεῖν ἅμα καὶ φρονεῖν, ὅτι ἡ θεότης αὐτὴ ἡ ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ περιετμήθη καὶ ἀτελὴς ἐκ τελείου γέγονεν· καὶ ὅτι τὸ ἐν ξύλῳ καθηλούμενον, οὐκ ἦν τὸ σῶμα, ἀλλ' αὐτὴ ἡ δημιουργὸς οὐσία τῆς σοφίας (3) ; Τίς δὲ ἀκούων, ὅτι οὐκ ἐκ Μαρίας, ἀλλ' ἐκ τῆς ἑαυτοῦ οὐσίας, μετεποίησεν ἑαυτῷ σῶμα παθητὸν ὁ Λόγος, εἴποι ἂν Χριστιανὸν τὸν λέγοντα ταῦτα (4) ; Τίς δὲ τὴν ἀθέμιτον ταύτην ἐπενόησεν ἀσέβειαν, ὥστε κἂν εἰς ἐνθύμησιν ἐλθεῖν, καὶ εἰπεῖν, ὅτι ὁ λέγων ἐκ Μαρίας εἶναι τὸ Κυριακὸν σῶμα οὐκέτι τριάδα, ἀλλὰ τετράδα ἐν τῇ θεότητι φρονεῖ ; ὡς διὰ τοῦτο τοὺς οὕτω διακειμένους τῆς οὐσίας τῆς Τριάδος λέγειν εἶνα τὴν σάρκα, ἣν ἐνεδύσατο ἐκ Μαρίας ὁ Σωτήρ. Πόθεν δὲ πάλιν ἠρεύξαντό τινες ἴσην ἀσέβειαν τοῖς προειρημένοις, ὥστε εἰπεῖν μὴ νεώτερον εἶναι τὸ σῶμα τῆς τοῦ Λόγου θεότητος, ἀλγὰ συναΐδιον αὐτῷ διαπαντὸς γεγενῆσθαι, ἐπειδὴ ἐκ τῆς οὐσίας τῆς σοφίας συνέστη (5) ; Πῶς δὲ καὶ ἀμφιβάλλειν ἐτόλμησαν οἱ λεγόμενοι Χριστιανοί, εἰ ὁ ἐκ Μαρίας πρελθὼν Κύριος Υἱὸς μὲν τῇ οὐσίᾳ καὶ φύσει τοῦ Θεοῦ ἐστι, τὸ δὲ κατὰ σάρκα ἐκ σπέρματός ἐστι Δαβὶδ, σαρκὸς δὲ τῆς ἁγίας Μαρίας ; Τίνες δὲ ἄρα οὕτω τολμηροὶ γεγόνασιν, ὥστε εἰπεῖν τὸν Χριστὸν τὸν σαρκὶ παθόντα καὶ ἐσταυρωμένον μὴ εἶναι Κύριον, καὶ Σωτῆρα, καὶ Θεὸν, καὶ Υἱὸν τοῦ Πατρὸς ; Ἤ πῶς Χριστιανοὶ θέλουσι ὀνομάσθαι οἱ λέγοντες εἰς ἄνθρωπον (6) ἅγιον ὡς ἐπὶ ἕνα τῶν προφητῶν ἐληλυθέναι τὸν Λόγον, καὶ μὴ αὐτὸν ἄνθρωπον γεγονέναι, λαβόντα ἐκ Μαρίας τὸ σῶμα, ἀλλ' ἕτερον εἶναι τὸν Χριστὸν, καὶ ἕτερον τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον (7), τὸν πρὸ Μαρίας καὶ πρὸ αἰώνων Υἱὸν ὄντα τοῦ Πατρὸς ; Ἤ πῶς εἶναι χριστιανοὶ δύνανται οἱ λέγοντες ἄλλον εἶναι τὸν Υἱὸν (8) καὶ ἄλλον τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον ;

3. Ταῦτα ἦν ἐν τοῖς Ὑπομνήμασι, διαφόρως μὲν εἰρημένα, μίαν δὲ τὴν διάνοιαν καὶ τὴν αὐτὴν ἔχοντα πρὸς ἀσέβειαν βλέπουσαν δύναμιν (9). Διὰ ταῦτα διεκρίνοντο καὶ διεμάχοντο πρὸς ἀλλήλους οἱ αὐχοῦντες ἐπὶ τῇ ὁμολογίᾳ τῶν Πατέρων τῇ ἐν Νικαίᾳ γενομένῃ. Ἐγὼ δὲ, τὴν σὴν ἐθαύμασα θεοσέβειαν ἀνασχομένην, καὶ ὅτι μὴ τούτους ἔπαυσε μὲν ταῦτα λέγοντας, τὴν δὲ εὐσεβῆ πίστιν παρέθηκεν αὐτοῖς·

corpus mutatum fuisse, et a natura descivisse sua? Quis autem in Ecclesia, aut a Christianis unquam audivit Dominum fictione non natura gestasse corpus? Aut quis eo processit impietatis, ut diceret sentiretque, ipsam deitatem Patri consubstantialem, circumcisam, et imperfectam ex perfecta factam fuisse: et quod cruci affixum erat, non fuisse corpus, sed ipsam Sapientiæ substantiam rerum opificem? Quis hæc audiens, Non ex Maria, sed ex sua ipsius substantia Verbum sibi passibile corpus efformavit, hæc loquentem Christianum dixerit? Quis nefariam illam commentus est impietatem, aut cui hoc in mentem venerit dixeritque: Qui ait ex Maria esse Dominicum corpus, is non amplius Trinitatem, sed quaternitatem in deitate sentit? Quasi vero qui ita censent dicant, carnem quam ex Maria Salvator induit, ex substantia esse Trinitatis. Jam vero undenam æqualem supra dictis impietatem nonnulli evomuere, non minoris, aientes, ætatis esse corpus, quam Verbi divinitas, sed omnino cœternum illi fuisse, quia ex sapientiæ substantia constat? Quo pacto viri qui dicuntur Christiani vel ambigere ausi sunt, sitne Dominus qui ex Maria natus est, substantia et natura sua Filius Dei; secundum carnem vero ex semine David et ex carne sanctæ Mariæ ortus? Quinam vero ea temeritate fuerunt, ut dicerent, Christum qui carne passus et crucifixus est, non esse Dominum et Salvatorem, ac Deum Filiumque Patris? Aut quomodo Christiani volunt nuncupari, qui dicunt in sanctum hominem, perinde atque in unum ex prophetis, venisse Verbum, nec ipsum hominem factum fuisse, ex Maria corpus assumendo, sed alium esse Christum, et alium Dei Verbum quod ante Mariam et ante sæcula Filius erat Patris? Aut qua, quæso, ratione Christiani fuerint, qui dicunt alium esse Filium et alium Dei Verbum?

3. Hæc in Commentariis erant, diversis quidem verbis, sed quibus una eademque sententia visque impietatem spectans inerat. Propter illa mutuo disceptabant concertabantque, qui de confessione Patrum Nicæna gloriantur. Ego vero tuam miratus sum pietatem, quæ res ferat ejusmodi, et quod non illis quidem talia dictitantibus silentium indixerit, nec piam fidem illis proposuerit, ut vel

post, ἐν Ἐκκλησίᾳ deest in Epiph. Ibid. Theod., παρὰ Χριστιανοῖς. Gobler et Felck. 1, ἢ παρὰ Χριστιανῶν. Ibid. Gobler. et Felckm. 1, ὁ Θεὸς Λόγος. Epiph., ὁ Υἱός.

(2) Hæc apud Theod. dial. 3, p. 159. Mox, θεότης αὐτή. Epiphan., αὐτοῦ. In editis et in quibusdam mss., περιετμήθη τραπεῖσα καὶ ἀτελής. Sed vocem τραπεῖσα, Epiph. Theod. et Seguer. secuti, expunximus. Infra Theod. Gobl. et Felck. 1, καθηλωμένον.

(3) Epiphanius solus, δημιουργὸς οὐσία τῆς φύσεως. Quæ sequuntur autem, Τίς δὲ ἀκούων, a Theodoreto citantur dialog. ibid.

(4) Theod. et Seguer., εἰπόντα ἢ λέγοντα.

(5) Locus frequentissime citatus, nempe in synodo Ephesina, act. 1, et alibi. Item apud Cyrillum defens. anathem. 2, synod. Chalcedon. act. 1, Leonis papæ epistola ad Leonem imperatorem, item apud Mercatorem erud. Baluzii p. 177 et 226, et apud Gelasium. Ibidem, λεγόμενοι in editis deerat, in omnibus pene manuscriptis legitur. Ibidem Anglicanus, ὅτι, εἰ ὁ ἐκ Μαρίας. Mox Seguer. solus, Θεὸς μὲν τῇ οὐσίᾳ καὶ φύσει Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Alii et editi, Υἱὸς μὲν τῇ οὐσίᾳ καὶ φύσει τοῦ Θεοῦ. Ubi Epiphanius, καὶ τῇ φύσει τοῦ Θεοῦ.

(6) Ἄνθρωπον, in editis deerat; ex prædictis autoribus et ex Seguer. restituimus.

(7) Mss. alii Λόγον, alii Υἱόν habent. Mox πρὸ αἰώνων. Sic mss. fere omnes, in editis, ἀπὸ αἰώνων.

(8) Υἱὸν restituimus ex mss. Seguer. Gobler. et Felck. 1, et ex prædictis auctoribus, uno excepto Epiph· qui habet Θεόν. Editi, Χριστόν.

(9) Sic Seguer. Felck. 1, et Epiph.; sed δύναμιν deest in quibusdam. Editi, ῥέπουσαν δύναμιν.

nihil quærendum esse : nec aliam synodum, præter illam, memorandam. Sed hæc quidem dissimulant : ea vero, quæ in Thracia per vim gesta sunt, obtendunt : ex quibus conspicuum est, eos Arianæ quidem hæreseos histriones, a sana autem fide alienos esse. Quod si qui magnam illam synodum, cum istorum synodis mutuo conferre voluerit, illorum pietatem, istorum dementiam deprehendet. Qui Nicæam convenerunt nequaquam antea depositi fuerant, sed ex Patris substantia Filium esse confessi sunt. Isti autem semel atque iterum, imo tertio Arimini depositi, scribere ausi sunt, non dicendum esse, Deum habere substantiam aut hypostasin. Ex quibus animadvertere licet, fratres, Nicænos Patres Scripturas spirare, cum dicat ipse Deus in Exodo quidem : *Ego sum qui sum* [23] ; per Jeremiam vero : *Quis est in substantia ejus, et vidit verbum ejus?* et paulo post : *et si stetisset in hypostasi meo, et audissent verba mea* [24]. Hypostasis autem substantia est, neque aliam habet significationem, quam, hoc ipsum quod est : quod Jeremias vocat ὕπαρξιν, seu exsistentiam dicens : *Et non audierunt vocem exsistentiæ meæ* [25]. Nam hypostasis et substantia, idipsum est quod ὕπαρξις seu exsistentia. Est enim et exsistit. Hoc cum Paulus intelligeret, Hebræis scripsit : *Qui cum sit splendor gloriæ et figura hypostaseos ejus* [26]. Hi vero qui sese et Scripturarum peritos putant et sapientes appellant, cum nolint hypostasin in Deo dicere (hoc enim Arimini, et in aliis suis synodis conscripserunt) qui non jure depositi sunt, cum et ipsi dicant, ut insipiens in corde suo, *non est Deus* [27] ? Rursum Patres Nicæni docuerunt, Filium et Verbum non esse creaturam aut rem factam, quod legissent : *Omnia per ipsum facta sunt* [28] ; et : *In illo omnia creata sunt et consistunt* [29]. Isti vero potius Ariani quam Christiani, in aliis suis synodis, ipsum creaturam dicere ausi sunt et unam ex rebus factis, quarum ipsum Verbum opifex est et conditor. Si enim per ipsum omnia facta sunt, et ipsum quoque creatura fuerit, ergo seipsum creaverit. Et quomodo potest quod creatur creare? aut qui creat qua ratione creatur?

5. Verum ne sic quidem erubescunt, ea licet dicant, quæ sibi odium apud omnes concilient : temereque Ariminensem synodum memorent, cum palam sit eos illic damnatos fuisse. Quod vero illam spectat Nicææ conscriptam sententiam, scilicet Filium esse Patri consubstantialem, cujus gratia

A θέντων, μηδὲ ὀνομάζειν ἄλλην σύνοδον παρ' ἐκείνην. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν κρύπτουσι, τὰ δὲ ἐν τῇ Θρᾴκῃ κατὰ βίαν πραχθέντα προβάλλονται· ἐξ ὧν δείκνυνται, τῆς μὲν Ἀρειανῆς αἱρέσεως ὄντες (36) ὑποκριταὶ, ἀλλότριοι δὲ τῆς ὑγιαινούσης πίστεως. Καὶ αὐτὴν δὲ τὴν μεγάλην σύνοδον, καὶ τὰς παρ' ἐκείνων ἄν τις ἐξετάζειν (37) ἐκ παραλλήλου θέλοι, εὕροι ἂν τῶν μὲν τὴν θεοσέβειαν, τῶν δὲ τὴν ἀλογίαν. Οἱ ἐν Νικαίᾳ συνελθόντες οὐ καθαιρεθέντες συνῆλθον, ἀλλὰ καὶ ὡμολόγησαν τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸν Υἱόν· οὗτοι δὲ καὶ ἅπαξ καὶ δεύτερον καθαιρεθέντες, καὶ τρίτον ἐν αὐτῇ τῇ Ἀριμήνῳ, γράφειν ἐτόλμησαν, μὴ χρῆναι λέγειν οὐσίαν ἢ ὑπόστασιν ἔχειν τὸν Θεόν. Ἐκ δὴ τούτων σκοπεῖν ἔξεστιν, ἀδελφοί, ὡς οἱ μὲν ἐν Νικαίᾳ τῶν Γραφῶν (38) πνέουσι, λέγοντος αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ B ἐν μὲν τῇ Ἐξόδῳ· Ἐγώ εἰμι ὁ ὤν· διὰ δὲ τοῦ Ἱερεμίου· Τίς ἐστιν (39) ἐν ἐν ὑποστήματι αὐτοῦ, καὶ εἶδε τὸν λόγον αὐτοῦ ; καὶ μετ' ὀλίγον· Καὶ εἰ ἔστησαν ἐν τῇ ὑποστάσει μου, καὶ ἤκουσαν τῶν λόγων μου. Ἡ δὲ ὑπόστασις οὐσία ἐστὶ, καὶ οὐδὲν ἄλλο σημαινόμενον ἔχει ἢ αὐτὸ τὸ ὄν· ὅπερ Ἱερεμίας ὕπαρξιν ὀνομάζει λέγων· Καὶ (40) οὐκ ἤκουσαν φωνὴν ὑπάρξεως. Ἡ γὰρ ὑπόστασις καὶ ἡ οὐσία ὕπαρξίς ἐστιν. Ἔστι γὰρ καὶ ὑπάρχει. Τοῦτο νοῶν καὶ ὁ Παῦλος, ἔγραψεν Ἑβραίοις· Ὅς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ. Οὗτοι δὲ οἱ δοκοῦντες εἰδέναι τὰς Γραφὰς, καὶ ὀνομάζοντες ἑαυτοὺς εἶναι σοφοὺς, μὴ θέλοντες ὑπόστασιν λέγειν ἐπὶ Θεοῦ (τοῦτο γὰρ ἔγραψαν ἐν τῇ Ἀριμήνῳ (41) καὶ ἐν ἄλλαις ἑαυτῶν συνόδοις), πῶς οὐ δικαίως καθῃρέθησαν, λέγοντες καὶ αὐτοὶ, ὡς ἄφρων ἐν C καρδίᾳ, Οὐκ ἔστι Θεός ; Πάλιν τε οἱ *Πατέρες ἐδίδαξαν* ἐν τῇ Νικαίᾳ μὴ εἶναι κτίσμα ἢ ποίημα τὸν Υἱὸν Λόγον (42), ἀναγνόντες· Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο· καὶ, Ἐν αὐτῷ τὰ πάντα ἐκτίσθη καὶ συνέστηκεν. Οὗτοι δὲ οἱ μᾶλλον Ἀρειανοὶ ἢ Χριστιανοὶ (43) ὄντες, ἐν ταῖς ἄλλαις ἑαυτῶν συνόδοις κτίσμα τετολμήκασιν εἰπεῖν αὐτὸν, καὶ ἕνα τῶν ποιημάτων, ὧν αὐτός ἐστιν ὁ Λόγος δημιουργὸς καὶ ποιητής. Εἰ γὰρ δι' αὐτοῦ τὰ πάντα γέγονε, κτίσμα δέ ἐστι καὶ αὐτός· εἴη ἂν καὶ ἑαυτὸν κτίζων. Καὶ πῶς δύναται τὸ κτιζόμενον, κτίζειν ; ἢ πῶς ὁ κτίζων κτίζεται ;

5. Ἀλλ' οὐδὲ οὕτως αἰσχύνονται, τοιαῦτα λέγοντες ἐφ' οἷς μιστητοὶ καὶ παρὰ πᾶσίν εἰσιν, ὀνομάζοντες μὲν ἁπλῶς Ἀρίμηνον, δεικνύμενοι δὲ καὶ (44) ὁ D αὐτῇ καθαιρεθέντες. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ἐν Νικαίᾳ γεγραμμένον, ὁμοούσιόν εἶναι τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, τὸ χάριν προσποιοῦνται μάχεσθαι πρὸς τὴν σύνοδον, κα

[23] Exod. III, 14. [24] Jerem. XXIII, 18, 22. [25] Jerem. IX, 10. [26] Hebr. I, 3. [27] Psal. XIII, 1. [28] Joan. I, 3. [29] Coloss. I, 16.

(35*) De his in *Vita Athanasii* ad annum. 359.

(36) Ὑποκριταὶ deest in Theodoreto et in Anglicano.

(37) Anglicanus, ἀντεξετάζειν. Mox Regius, ἐθέλοι. Mox Anglicanus, οἱ γὰρ ἐν Νικαίᾳ.

(38) Anglicanus, τὰ τῶν Γραφῶν. In aliis τά deest.

(39) Anglicanus, ἐν ὑποστήματι αὐτοῦ· καὶ μετ' ὀλίγα, et ita legit Nannius. Infra εἰ deest in Regio.

(40) Καὶ deest in Anglicano et apud Jerem.

(41) Anglicanus hic et infra, Ἀριαμηνῶν.

(42) Anglicanus, τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον.

(43) Regius, Χριστιανοὶ καὶ ἐν ταῖς. In Anglicano deest. Editi vero sic, Χριστιανοὶ ὄντες ἐν ταῖς. Infra Regius, τῶν ποιημάτων. Editi, τῶν πάντων.

(44) Sic Reg. Basil. Anglican. In editis vero τὸ deest. Mox Regius et Anglicanus, δὲ τό. Editi, δὲ τε.

περιβομβοῦσιν, ὡς κώνωπες, πανταχοῦ περὶ τῆς λέ- A
ξεως, ἢ ὡς ἀγνοοῦντες προσκόπτουσιν εἰς αὐτὸ, ὡς οἱ
προσκόπτοντες (45) εἰς τὸν τεθέντα λίθον ἐν Σιὼν
προσκόμματος· ἢ γινώσκουσι μὲν, διὰ τοῦτο δὲ μά-
χονται καὶ συνεχῶς γογγύζουσιν, ὅτι κατὰ τῆς αἱρέ-
σεώς ἐστιν αὐτῶν ἀληθῶς αὕτη καὶ ἀκριβὴς ἀπόφα-
σις. Οὐ γὰρ αἱ λέξεις αὐτοὺς λυποῦσιν, ἀλλ' ἡ ἐν
αὐτῇ γενομένη κατάκρισις αὐτῶν. Καὶ τούνυν δὲ
πάλιν αἴτιοι γεγόνασιν αὐτοὶ, καὶ εἰ τοῦτο κρύπτειν
αὐτοὶ θέλουσι, καίτοι γινώσκοντες, ἀλλ' ἡμᾶς ἀκό-
λουθον εἰπεῖν· ἵνα καὶ ἐκ τούτων ἡ μετὰ ἀληθείας
ἀκρίβεια τῆς μεγάλης συνόδου δειχθῇ. Τῶν γὰρ συν-
ελθόντων ἐπισκόπων βουλομένων τὰς μὲν παρὰ τῶν
Ἀρειανῶν (46) ἐφευρεθείσας τῆς ἀσεβείας λέξεις ἀν-
ελεῖν· τὸ Ἐξ οὐκ ὄντων· καὶ τὸ λέγειν κτίσμα καὶ
ποίημα τὸν Υἱόν· καὶ, Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν· καὶ ὅτι
τρεπτῆς ἐστι φύσεως· τὰ δὲ τῶν Γραφῶν ὁμολογου- B
μένας γράψαι· ὅτι τε ἐκ τοῦ Θεοῦ τῇ φύσει (47) μο-
νογενὴς ἐστιν ὁ Λόγος, δύναμις, σοφία μόνη τοῦ Πα-
τρὸς, Θεὸς ἀληθινὸς, ὡς εἶπεν ὁ Ἰωάννης· καὶ ὡς
ἔγραψεν ὁ Παῦλος, ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρα-
κτὴρ τῆς τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως· οἱ περὶ Εὐσέβιον,
ὑπὸ τῆς ἰδίας κακοδοξίας ἑλκόμενοι, διελάλουν ἀλλή-
λοις· Συνθώμεθα· καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς ἐκ τοῦ Θεοῦ
ἐσμεν· εἷς γὰρ Θεὸς, ἐξ οὗ τὰ πάντα· καὶ, Τὰ ἀρ-
χαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα (48) καινά.
Τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ἐλογίζοντο δὲ καὶ τὸ ἐν
τῷ Ποιμένι (49) γραφέν· Πρῶτον πάντων πίστευ-
σον, ὅτι εἷς ἐστιν ὁ Θεὸς, ὁ τὰ πάντα κτίσας καὶ
καταρτίσας, καὶ ποιήσας ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ
εἶναι. Ἀλλ' οἱ ἐπίσκοποι, θεωρήσαντες τὴν πανουρ-
γίαν (50) ἐκείνων, καὶ τὴν τῆς ἀσεβείας κακοτεχνίαν, C
λευκότερον εἰρήκασι τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔγραψαν,
ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸν Υἱόν· ἵνα τὰ μὲν
κτίσματα, διὰ τὸ μὴ ἀφ' ἑαυτῶν χωρὶς αἰτίου εἶναι,
ἀλλὰ ἀρχὴν ἔχειν τοῦ γενέσθαι, λέγηται ἐκ τοῦ (51)
Θεοῦ· ὁ δὲ Υἱὸς μόνος ἴδιος τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας·
τοῦτο γὰρ ἴδιον μονογενοῦς καὶ ἀληθινοῦ Λόγου πρὸς
Πατέρα (52). Καὶ περὶ μὲν τοῦ γεγράφθαι ἐκ τῆς
οὐσίας ἡ πρόφασις αὕτη. Πάλιν δὲ τῶν ἐπισκόπων
ἐρωτώντων τοὺς δοκοῦντας ὀλίγους, εἴπερ λέγοιεν (53),
τὸν Υἱὸν οὐ κτίσμα, ἀλλὰ δύναμιν, σοφίαν μόνην τοῦ
Πατρὸς, καὶ εἰκόνα ἀΐδιον, ἀπαράλλακτον κατὰ πάντα
τοῦ Πατρὸς, καὶ Θεὸν ἀληθινὸν, κατελήφθησαν (54)
οἱ περὶ Εὐσέβιον διανεύοντες ἀλλήλοις, ὅτι καὶ ταῦτα
φθάνει καὶ εἰς ἡμᾶς· καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς καὶ εἰκὼν
καὶ δόξα Θεοῦ λεγόμεθα, καὶ περὶ ἡμῶν εἴρηται· D

simulant se cum Nicæpa synodo pugnare, de qua velut culices circumquaque susurrant; in illam certe vel ignorantes impingunt, quemadmodum illi alli qui impingunt in lapidem scandali positum in Sion [30]; aut, licet illam probe norint, propterea decertant nec cessant obmurmurare, quod ea sit vera et accurata contra suam hæresin sententia. Non enim illi verba moleste ferunt, sed suam illic prolatam damnationem. Horumque rursus auctores illi sunt, tametsi rem sibi probe notam dissimulant, 715 quare par fuerit ut ipsi narremus; quo hinc accurata magnæ synodi diligentia ostendatur. Cum vellent enim episcopi congregati impias ab Arianis adinventas voces e medio tollere, nempe illud, ex non exstantibus: illud quoque quod aiunt, creaturam et rem factam Filium esse: et illud, aliquando non erat: et, est naturæ mutabilis; atque Scripturarum voces omnium consensu receptas conscribere; nempe, ex Deo natura unigenitum esse Verbum, virtutem et sapientiam solam Patris, Deum verum, ut ait Joannes: et, ut scripsit Paulus, splendorem gloriæ, et figuram substantiæ Patris: Eusebiani propriis erroribus pertracti, mutuo colloquebantur: Iis assentiamus, aiebant, nam nos quoque ex Deo sumus: unus enim *Deus ex quo omnia* [31]: et, *vetera transierunt, ecce facta sunt omnia nova. Omnia autem ex Deo* [32]. Cogitabant quoque illud in *Pastore* scriptum: ***Ante omnia crede, unum esse Deum qui creavit et adornavit omnia, et fecit ea ex non exsistentibus exsistere.*** Sed Episcopi, illorum vafritiem, et pravum impietatis artificium conspicati, illud, ex Deo, liquidius explicarunt: Filiumque ex substantia Dei esse scripserunt; ita ut creaturæ quidem eo dicerentur ex Deo esse, quod non a seipsis absque causa exstitissent, sed initium exsistendi habuissent; Filius vero solus proprius substantiæ Patris haberetur: quod proprium est unigenito ac vero Verbo apud Patrem. Et hæc quidem causa fuit cur illud, ex substantia, scriptum sit. Rursum episcopis paucos istos interrogantibus, an dicerent Filium, non creaturam, sed virtutem, sapientiam solam Patris, æternam imaginem per omnia Patri similem, et Deum verum; deprehensi sunt Eusebiani sibi invicem annuere, quod hæc etiam in nos homines caderent: etenim nos ipsi, imago et gloria Dei vocamur, deque nobis dictum est: *Semper enim nos qui vivimus* [33]. Virtutes quo-

[30] Rom. IX, 33. [31] 1 Cor. VIII. 6. [32] II Cor. V, 17, 18. [33] Psal. CXIII, 18.

(45) Regius, προσκοπτοντες. Editi vero, προσκόπτουσιν.

(46) Sic Reg. Anglic. et Theodoret., apud quem hic affertur locus. Editi, τῶν μὲν παρὰ τῶν Ἀρειανῶν, multis omissis. Infra Theodoretus, καὶ τὸ, Ἦν ποτε.

(47) Anglicanus et Theodoretus, τοῦ Θεοῦ ὁ Υἱὸς φύσει. Mox in Theodoreto ὁ ante Λόγος deest. Ibid. Anglican. Theodoret. et Reg. secunda manu, σοφια μὲν ἡ. Editi et Reg. prima manu, σοφία μόνη.

(48) Τὰ πάντα. om. Reg. Mox in eodem δέ deest.

(49) Lib. II, *Mandat.* 1.

(50) Theodor., τὴν κακουργίαν.

(51) Τοῦ deest in Anglicano.

(52) Theodor., Λόγου τοῦ Πατρός.

(53) Anglican., εἰ λέγοιεν.

(54) Regius, εκατελίφθησαν. Mox Theodoretus et Regius secunda manu, ἀλλήλοις. Editi et Regius prima manu, ἀλλήλους. Infra, εἰκών deest in editis: sed legitur in omnibus mss. et in Theodor.

que multæ sunt: *Et egressa est omnis virtus Domini de terra Ægypti.* Eruca vero et locusta dicuntur virtutes magnæ [34]. Et, *Dominus virtutum nobiscum susceptor noster Deus Jacob* [35]. Imo vero quod Deo simus proprii accepimus, haud levi modo, sed quia fratres nos vocavit. Quod si Filium etiam verum Deum vocant, neque illud ægre ferimus: cum enim factus fuerit, verus exsistit.

6. Hæc corrupta mens Arianorum fuit. Verum episcopi, tum quoque intellecta eorum fraude, ex Scripturis has collegere voces, splendorem, fontem, fluvium et figuram substantiæ: illud item, *In lumine tuo videbimus lumen* [36]: et illud, *Ego et Pater unum sumus* [37]. Demum lucidius et compendiose scripserunt, consubstantialem esse Patri Filium: nam supra dicta omnia hanc habent significationem. Porro quod effutiunt illi, eas voces in Scriptura non esse, vanum ab ipsis commonstratur: cum ex non scriptis impietatem proferant: nusquam enim hæc scripta sunt: ex non exsistentibus, et illud: aliquando non erat: sese tamen, ex non scriptis licet pie excogitatis verbis, damnatos queruntur. Sed illi, utpote ex sterquilinio orti, vere de terra loquuntur; episcopi vero nequaquam voces illas excogitarunt, sed Patrum testimonio freti, ita scripserunt. Siquidem prisci episcopi ante annos prope centum triginta, cum magnæ **7 16** Romæ (55), tum etiam nostræ urbis, scriptis suis eos culpaverunt qui Filium rem factam et Patri non consubstantialem dicerent. Cujus rei non ignarus Eusebius, Cæsareæ olim episcopus, qui cum prius Arianæ hæresi suffragaretur, postea Nicænæ synodo subscripsit; in litteris ad suos missis hæc affirmavit (56): « Ex antiquis quosdam eruditos clarosque episcopos, atque scriptores, scimus circa Patris et Filii divinitatem, consubstantialis nomine usos. »

7. Quid igitur adhuc Ariminensem memorant, in qua depositi sunt? Quid Nicænam synodum recusant, cui etiam Patres sui subscripserunt, et confessi sunt, ex substantia, et consubstantialem esse Patri Filium? quid circumcursant? non enim cum Nicænis tantum episcopis, sed et cum aliis inter suos clarissimis et cum propriis tandem dimicant. Quorum nam igitur hæredes et successores sunt? qui possunt eos vocare Patres, quorum confessionem

A Ἀεὶ γὰρ ἡμεῖς οἱ ζῶντες. Καὶ δυνάμεις πο
Καὶ ἐξῆλθε μὲν (57) πᾶσα ἡ δύναμις
γῆς Αἰγύπτου. Ἡ δὲ κάμπη καὶ ἡ ἀκρὶς λ
ναμις μεγάλη. Καὶ, Κύριος τῶν δυνά
ἡμῶν, ἀντιλήπτωρ ἡμῶν ὁ Θεὸς Ἰακώ
γὰρ τὸ (58) ἰδίους ἡμᾶς εἶναι τοῦ Θεοῦ ἔ
ἁπλῶς, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀδελφοὺς ἡμᾶς ἐκάλε
καὶ Θεὸν ἀληθινὸν λέγουσι τὸν Υἱόν, οὐ λυ
γενόμενος γὰρ, ἀληθινός ἐστιν.

6. Αὕτη τῶν Ἀρειανῶν ἡ ἐφθαρμένη
Ἀλλὰ καὶ (59) ἐνταῦθα οἱ ἐπίσκοποι, θ
ἐκείνων τὸ δόλιον, συνήγαγον ἐκ τῶν
ἀπαύγασμα, τήν τε πηγὴν καὶ τὸν ποταμὸ
χαρακτῆρα πρὸς τὴν ὑπόστασιν, καὶ τὸ, Ἐ
σου ὀψόμεθα (60) φῶς· καὶ τὸ, Ἐγὼ κα
ἓν ἐσμεν. Καὶ λευκότερον λοιπὸν καὶ συντό
B ψαν ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν· τὰ
εἰρημένα πάντα ταύτην ἔχει τὴν σημασ
γογγυσμὸς αὐτῶν, ὅτι ἄγραφοί εἰσιν αἱ λ
χεται παρ' αὐτῶν μάταιος, ἐξ ἀγράφων (
σαντες· ἄγραφα δὲ τὸ, Ἐξ οὐκ ὄντων, κ
ποτε, ὅτε οὐκ ἦν· αἰτιῶνται, ὅτι ἐξ ἀγ
εὐσεβείας νοουμένων λέξεων κατεκρίθησαν.
ὡς ἐκ κοπρίας ὄντες, ἐλάλησαν ἀληθῶς
δὲ ἐπίσκοποι, οὐχ ἑαυτοῖς (62) εὑρόντες
ἀλλ' ἐκ Πατέρων ἔχοντες τὴν μαρτυρίαν, ο
ψαν. Ἐπίσκοποι γὰρ ἀρχαῖοι πρὸ ἐτῶν
ἑκατὸν τριάκοντα τῆς μεγάλης Ῥώμης καὶ
τέρας πόλεως γράφοντες ᾐτιάσαντο (63) το
λέγοντας τὸν Υἱὸν καὶ μὴ ὁμοούσιον τῷ
τοῦτο ἐγίνωσκεν Εὐσέβιος ὁ γενόμενος ἐπίσ
C Καισαρείας, πρότερον μὲν συντρέχων τῇ
αἱρέσει, ὕστερον δὲ ὑπογράψας ἐν αὐτῇ τῇ
συνόδῳ, ἔγραψε τοῖς ἰδίοις διαβεβαιούμενος
τῶν παλαιῶν τινας λογίους καὶ ἐπιφανεῖς ἐ
καὶ συγγραφέας, ἔγνωμεν ἐπὶ τῆς τοῦ {β
καὶ Υἱοῦ θεότητος τῷ τοῦ ὁμοουσίου γ
ὀνόματι.

7. Τί οὖν ἔτι τὴν Ἀρίμηνον (65) ὁνομ
ᾗ καθηρέθησαν; Τί παραιτοῦνται τὴν ἐν Ν
οδον, ἐν ᾗ καὶ οἱ Πατέρες αὐτῶν ὑπέγρ
ὡμολόγησαν ἐκ τῆς οὐσίας καὶ ὁμοούσιον
Υἱὸν τῷ Πατρί; τί περιτρέχουσιν; οὐ γὰ
νους τοὺς ἐν Νικαίᾳ ἐπισκόπους (66) σ
ἀλλὰ γὰρ καὶ πρὸς τοὺς ἑαυτῶν μεγάλους ἐ
καὶ πρὸς τοὺς ἰδίους λοιπὸν μάχονται. Τίν
D κληρονόμοι καὶ διάδοχοι; πῶς δύνανται

[34] Joel II, 25. [35] Psal. XLV, 8. [36] Psal. XXXV, 10. [37] Joan. X, 30.

(55) Cum Dionysius Rom., anno 261 pontificatum inierit, haud multo plures 100 annis erant cum hæc Athanasius scriberet, a datis utriusque Dionysii litteris. Nam de Dionysiis hic loquitur. Vide supra p. 605.

(56) Hæc Eusebii verba vide supra p. 189.

(57) Μέν deest in Theodor. Mox idem, δύναμις τοῦ Θεοῦ.

(58) Anglicanus, Ἀλλὰ γὰρ καὶ τό. Theodor., Ἀλλὰ καὶ τό.

(59) In Anglic. καί deest.

(60) Sic pene omnes manuscripti. Editi vero, ὄψομαι. Paulo post Anglic, λοιπὸν ἐκεῖ

(61) Theodoret., ἐξ ἀγράφων γάρ. Inf διότι ἐξ ἀγράφων.

(62) Regius, ἑαυτούς male. Infra The Ἐπίσκοποι γὰρ ἦσαν ἀρχαῖοι male. Paulo p τῆς τε μεγάλης.

(63) Theodoretus, οἳ ᾐτιάσαντο, omisse τες, ut et Anglican.

(64) Theodor., εὕρομεν ἐπὶ τῆς τοῦ.

(65) Anglicanus, Ἀριαμηνῶν hic et in more. Infra Regius. ἐν ᾗ καὶ ὁ πρες, sic.

(66) Ἐπισκόπους deest in Anglicano.

τέρας τούτους, ὧν οὐκ ἀποδέχονται τὴν ὁμολογίαν A τὴν καλῶς καὶ ἀποστολικῶς γραφεῖναν ; Ἐπεὶ, εἰ νομίζουσιν ἀντιλέγειν δύνασθαι, εἰπάτωσφν, μᾶλλον δὲ ἀποκρινάσθωσαν, ἵνα καὶ ἑαυτοῖς περιπίπτοντες ἐλεγχθῶσιν, εἰ πιστεύουσι λέγοντι τῷ Υἱῷ· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν· καὶ, Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα ; Ναὶ, εἴποιεν ἄν, ἐπειδὴ γέγραπται, πιστεύομεν, Ἀλλὰ καὶ Πῶς ἐν εἰσι, καὶ πῶς ὁ ἑωρακὼς τὸν Υἱὸν ἑώρακε καὶ (67) τὸν Πατέρα, ἐὰν ἐρωτηθῶσιν εἰπεῖν, πάντως που φήσουσι, Δι' ὁμοιότητα· εἰ μὴ τέλεον συμπεπτώκασι τοῖς ἀδελφὰ φρονοῦσιν αὐτοῖς, καὶ λεγομένοις Ἀνομοίοις. Ἀλλ' ἐὰν πάλιν ἐρωτηθῶσι, Πῶς ὅμοιος ; ἀποθρασυνόμενοι φήσουσιν· Ἀρετῇ τελείᾳ καὶ συμφωνίᾳ τὸ αὐτὸ θέλειν τῷ Πατρὶ, καὶ μὴ θέλειν ὅπερ ὁ Πατὴρ οὐ θέλει. Ἀλλὰ μαθέτωσαν· ὅτι ἐξ ἀρετῆς καὶ τοῦ θέλειν ὁμοιούμενος τῷ Θεῷ, ἔχει μὲν καὶ τοῦ τρέπεσθαι (68) τὴν προαίρεσιν· οὐκ ἔστι δὲ οὕτως ὁ Λόγος, εἰ μὴ ἄρα ἐκ μέρους καὶ καθ' ἡμᾶς ὅμοιος, ὅτι μὴ καὶ κατ' οὐσίαν ὅμοιός ἐστι. Ταῦτα δὲ ἴδια ἡμῶν τῶν γενητῶν καὶ κτιστὴν ἐχόντων τὴν φύσιν. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς, καίτοι μὴ δυνάμενοι ὅμοιοι κατ' οὐσίαν τον Θεοῦ γενέσθαί, ὅμως, ἐξ ἀρετῆς βελτιούμενοι, μιμούμεθα τὸν Θεὸν (69), χαρισαμένου καὶ τοῦτο τοῦ Κυρίου, καὶ λέγοντος· Γίνεσθε οἰκτίρμονες, ὡς ὁ Πατὴρ ὑμῶν οἰκτίρμων ἐστί. Γίνεσθε τέλειοι, ὡς ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τέλειός ἐστι. Τρεπτὰ δὲ τὰ γενητὰ. οὐκ ἄν τις ἀρνήσαιτο, ἀγγέλων μὲν παραβάντων, τοῦ δὲ Ἀδὰμ παρακούσαντος, καὶ πάντων δεομένων τῆς τοῦ Λόγου χάριτος. Τρεπτὸν δὲ ἀτρέπτου ὄντος τοῦ Θεοῦ οὐκ ἄν εἴη ὅμοιον· ὥσπερ οὐδὲ τὸ κτισθὲν τοῦ κτίσαντος. Διὰ τοῦτο περὶ μὲν ἡμῶν σκοπῶν ὁ ἅγιος ἔλεγεν· Ὁ Θεὸς, τίς ὁμοιωθήσεταί σοι ; καὶ, Τίς ὅμοιός σοι ἐν θεοῖς, Κύριε ; θεοὺς λέγων, τοὺς κτισθέντας μὲν, μετόχους δὲ γενομένους τοῦ Λόγου, ὡς αὐτὸς εἶπεν· Εἰ ἐκείνους θεοὺς εἶπε, πρὸς οὓς ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο. Τὰ δὲ μετέχοντα οὐκ ἂν εἴη τὰ (70) αὐτὰ οὐδὲ ὅμοια τοῦ μετεχομένου. Περὶ ἑαυτοῦ γοῦν ἔλεγεν· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν, ὡς τῶν γενητῶν μὴ ὄντων οὕτως· Ἐπεὶ ἀποκρινάσθωσαν δὶ τὴν Ἀρίμηνον προτείνοντες, εἰ κτιστὴ (71) οὐσία δύναται εἰπεῖν· Ἃ βλέπω τὸν Πατέρα ποιοῦντα, ταῦτα κἀγὼ ποιῶ. Ποιούμενα γὰρ ἐστι τὰ γενητὰ, καὶ οὐ ποιοῦντα· εἰ (72) δὲ μή γε, καὶ ἑαυτὰ ἐποίησαν. Ἀμέλει εἴ, ὡς λέγουσι, κτίσμα ἐστὶν ὁ Υἱὸς, καὶ ποιεῖ αὐτὸν ὁ Πατὴρ, πάντως ἂν ἐποίησε καὶ ἑαυτὸν ὁ Υἱὸς, δυνάμενος ποιεῖν ἃ ποιεῖ ὁ Πατὴρ, ὡς D εἶπεν αὐτός· ἀλλ' ἄτοπον καὶ λίαν ἀσύστατόν ἐστι τὸ τοιοῦτον· ποιεῖν γὰρ ἑαυτὸν οὐδεὶς δύναται.

8. Πάλιν δὲ εἰπάτωσαν, εἰ δύναται τὰ γενητὰ εἰπεῖν· Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμά ἐστιν;

recte et apostolice scriptam non recipiunt? Quod si sese repugnare posse arbitrantur, dicant, aut potius respondeant, ut in sese impingentes coarguantur; num credant Filio dicenti : *Ego et Pater unum sumus ;* et : *qui vidit me, vidit et Patrem* [38]. Imo, dicent, hoc quia scriptum est, credimus. Sed quomodonam unum sunt, et quomodo, qui vidit Filium vidit et Patrem ; si sic interrogentur, respondebunt sane, Ob similitudinem : nisi cum iis collapsi sint qui affinem suæ sententiam tuentur, et vocantur Anomœi. Sed si rursum sciscitere, qua ratione similis ? audacius dicent : Virtute perfecta et consensu, quod idipsum velit quod Pater, et quod nihil velit, nisi quod Pater. Sed discant eum qui ex virtute et voluntate Deo similis sit, mutandi sui arbitrium habere : atqui Verbum nequaquam est tale, B nisi forte ex aliqua parte et nostro more, nedum secundum substantiam simile sit. Id enim proprium nobis est qui facti, et natura creata præditi sumus. Etenim nos, licet secundum substantiam Deo similes esse nequeamus, tamen in virtute proficientes, Deum imitamur, hoc donante Domino, qui ait : *Estote misericordes, sicut Pater vester misericors est* [39]. *Estote perfecti, sicut Pater vester cœlestis perfectus est* [40]. Opificia autem mutabilia esse, nemo negarit : cum et angeli prævaricati sint, et Adam non obedierit, et omnes egeant gratia Verbi. Mutabile autem immutabili Deo simile esse nunquam poterit : ut nec creatum creanti. Quapropter in nos respiciens sanctus ille dicebat : *Deus, quis similis erit tibi* [41] ? et : *Quis similis tibi in diis, Domine* [42] ? C deos dicens illos qui creati quidem, sed participes Verbi sunt, quemadmodum ipse ait : *Si illos dixit deos, ad quos Verbum Dei factum est* [43]. Res autem quæ alicujus participes sunt, nunquam eædem aut similes ei fuerint cujus sunt participes. De seipso igitur dixit : *Ego et Pater unum sumus*, quod scilicet res factæ nunquam hujusmodi sint. Alioqui respondeant qui Ariminensem obtenduntsynodum, an creata substantia dicere possit : *Quæ video Patrem facientem, hæc et ego facio* [44]. Nam opificia condita sunt, et nihil condunt; sin autem minus, ergo seipsa condiderunt. Certe si, ut dicunt, creatura est Filius, et Pater fecerit eum, plane Filius seipsum condiderit, cum, ut ipse testatur, ea possit facere quæ Pater facit : sed illud absurdum et nunquam constare potest : nemo enim seipsum potest D efficere.

717 8. Rursum dicant an possint res factæ dicere : *Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt* [45] ?

[38] Joan. XIV, 9 [39] Luc. VI, 36. [40] Matth. V, 48 [41] Psal. LXXXII, 2. [42] Psal. LXXXV, 8. [43] Joan. XI 35. [44] Joan. V, 19. [45] Joan. XVI, 15.

(67) Καί deest in Regio et in Anglicano. Infra, καὶ λεγομένοις, ἀνομοίοις, vix augurari possumus quid hic legerit Nannius, qui vertit, *qui, quod ipsis animis cogitant, verbis promunt.*

(68) Ita Regius. Editi vero, πρέπεσθαι male. Infra in eodem, καί deest ante κατ' οὐσίαν. Paulo post Anglicadus, τῶν γενητὴν καί.

(69) Anglicanus, τὸν Θεόν. Mox, καί deest in Regio. Infra Anglicanus. καθὼς καὶ ὁ Πατὴρ.

(70) Anglicanus, οὐκ ἦν ἀεὶ τὰ αὐτά.

(71) Anglicanus, προκρίναντες, κτιστὴ οὐσία.

(72) Εἰ deest in Anglicano. Infra idem, πάντως ἂν ἐποίει.

que multæ sunt: *Et egressa est omnis virtus Domini de terra Ægypti.* Eruca vero et locusta dicuntur virtutes magnæ [34]. Et, *Dominus virtutum nobiscum susceptor noster Deus Jacob* [35]. Imo vero quod Deo simus proprii accepimus, haud levi modo, sed quia fratres nos vocavit. Quod si Filium etiam verum Deum vocant, neque illud ægre ferimus: cum enim factus fuerit, verus exsistit.

A Ἀεὶ γὰρ ἡμεῖς οἱ ζῶντες. Καὶ δυνάμεις πο
Καὶ ἐξῆλθε μὲν (57) πᾶσα ἡ δύναμις
γῆς Αἰγύπτου. Ἡ δὲ κάμπη καὶ ἡ ἀκρὶς
ναμις μεγάλη. Καὶ, Κύριος τῶν δυνά
ἡμῶν, ἀντιλήπτωρ ἡμῶν ὁ Θεὸς Ἰακω
γὰρ τὸ (58) ἰδίους ἡμᾶς εἶναι τοῦ Θεοῦ
ἁπλῶς, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀδελφοὺς ἡμᾶς ἐκάλ
καὶ Θεὸν ἀληθινὸν λέγουσι τὸν Υἱόν, οὐ λι
γενόμενος γὰρ, ἀληθινός ἐστιν.

6. Hæc corrupta mens Arianorum fuit. Verum episcopi, tum quoque intellecta eorum fraude, ex Scripturis has collegere voces, splendorem, fontem, fluvium et figuram substantiæ: illud item, *In lumine tuo videbimus lumen* [36]: et illud, *Ego et Pater unum sumus* [37]. Demum lucidius et compendiose scripserunt, consubstantialem esse Patri Filium: nam supra dicta omnia hanc habent significationem. Porro quod effutiunt illi, eas voces in Scriptura non esse, vanum ab ipsis commonstratur: cum ex nonscriptis impietatem proferant: nusquam enim hæc scripta sunt: ex non exsistentibus, et illud: aliquando non erat: sese tamen, ex non scriptis licet pie excogitatis verbis, damnatos queruntur. Sed illi, utpote ex sterquilinio orti, vere de terra loquuntur; episcopi vero nequaquam voces illas excogitarunt, sed Patrum testimonio freti, ita scripserunt. Siquidem prisci episcopi ante annos prope centum triginta, cum magnæ **716** Romæ (55), tum etiam nostræ urbis, scriptis suis eos culpaverant qui Filium rem factam et Patri non consubstantialem dicerent. Cujus rei non ignarus Eusebius, Cæsareæ olim episcopus, qui cum prius Arianæ C hæresi suffragaretur, postea Nicænæ synodo subscripsit; in litteris ad suos missis hæc affirmavit (56): « Ex antiquis quosdam eruditos clarosque episcopos, atque scriptores, scimus circa Patris et Filii divinitatem, consubstantialis nomine usos. »

6. Αὕτη τῶν Ἀρειανῶν ἡ ἐφθαρμέν
Ἀλλὰ καὶ (59) ἐνταῦθα οἱ ἐπίσκοποι, θ
ἐκείνων τὸ δόλιον, συνήγαγον ἐκ τῶν
ἀπαύγασμα, τήν τε πηγὴν καὶ τὸν ποταμ
χαρακτῆρα πρὸς τὴν ὑπόστασιν, καὶ τὸ, Ἐ
σου ὀψόμεθα (60) φῶς· καὶ τὸ, Ἐγὼ κα
ἓν ἐσμεν. Καὶ λευκότερον λοιπὸν καὶ συντ
ψαν ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν· τὰ
ειρημένα πάντα ταύτην ἔχει τὴν σημα
γογγυσμὸς αὐτῶν, ὅτι ἄγραφοί εἰσιν αἱ λ
χεται παρ' αὐτῶν μάταιος, ἐξ ἀγράφων
σαντες· ἄγραφα δὲ τὸ, Ἐξ οὐκ ὄντων,
ποτε, ὅτε οὐκ ἦν· αἰτιῶνται, ὅτι ἐξ ἀγ
εὐσεβείας νοουμένων λέξεων κατεκρίθησαν.
ὡς ἐκ κοπρίας ὄντες, ἐλάλησαν ἀληθῶς
δὲ ἐπίσκοποι, οὐχ ἑαυτοῖς (62) εὑρόντες
ἀλλ' ἐκ Πατέρων ἔχοντες τὴν μαρτυρίαν, ο
ψαν. Ἐπίσκοποι γὰρ ἀρχαῖοι πρὸ ἐτῶν
ἑκατὸν τριάκοντα τῆς μεγάλης Ῥώμης κα
τέρας πόλεως γράφοντες ἠτιάσαντο (63) τ
λέγοντας τὸν Υἱὸν καὶ μὴ ὁμοούσιον τῷ
τοῦτο ἐγίνωσκεν Εὐσέβιος ὁ γενόμενος ἐπίσ
Καισαρείας, πρότερον μὲν συντρέχων τῇ
αἱρέσει, ὕστερον δὲ ὑπογράψας ἐν αὐτῇ τῇ
συνόδῳ, ἔγραφε τοῖς ἰδίοις διαβεβαιούμενος
τῶν παλαιῶν τινας λογίους καὶ ἐπιφανεῖς ἐ
καὶ συγγραφέας, ἔγνωμεν ἐπὶ τῆς τοῦ
καὶ Υἱοῦ θεότητος τῷ τοῦ ὁμοουσίου χ
ὀνόματι.

7. Quid igitur adhuc Ariminensem memorant, in qua depositi sunt? Quid Nicænam synodum recusant, cui etiam Patres sui subscripserunt, et confessi sunt, ex substantia, et consubstantialem esse Patri Filium? quid circumcursant? non enim cum Nicænis tantum episcopis, sed et cum aliis inter suos clarissimis et cum propriis tandem dimicant. Quorumnam igitur hæredes et successores sunt? qui possunt eos vocare Patres, quorum confessionem D

7. Τί οὖν ἔτι τὴν Ἀρίμηνον (65) ὀνομ
ᾗ καθηρέθησαν; Τί παραιτοῦνται τὴν ἐν
οδον, ἐν ᾗ καὶ οἱ Πατέρες αὐτῶν ὑπέγρ
ὡμολόγησαν ἐκ τῆς οὐσίας καὶ ὁμοούσιον
Υἱὸν τῷ Πατρί; τί περιτρέχουσιν; οὐ γὰ
νους τοὺς ἐν Νικαίᾳ ἐπισκόπους (66) σ
ἀλλὰ γὰρ καὶ πρὸς τοὺς ἑαυτῶν μεγάλους ἐ
καὶ πρὸς τοὺς ἰδίους λοιπὸν μάχονται. Τίν
κληρονόμοι καὶ διάδοχοι; πῶς δύνανται

[34] Joel II, 25. [35] Psal. XLV, 8. [36] Psal. XXXV, 10. [37] Joan. X, 30.

(55) Cum Dionysius Rom., anno 261 pontificatum inierit, haud multo plures 100 annis erant cum hæc Athanasius scriberet, a datis utriusque Dionysii litteris. Nam de Dionysiis hic loquitur. Vide supra p. 605.

(56) Hæc Eusebii verba vide supra p. 189.

(57) Μέν deest in Theodor. Mox idem, δύναμις τοῦ Θεοῦ.

(58) Anglicanus, Ἀλλὰ γὰρ καὶ τό. Theodor., Ἀλλὰ καὶ τό.

(59) In Anglic. καί deest.

(60) Sic pene omnes manuscripti. Editi vero, ὄψομαι. Paulo post Anglic, λοιπὸν ἐκεῖ

(61) Theodoret., ἐξ ἀγράφων γάρ. Inf διότι ἐξ ἀγράφων.

(62) Regius, ἑαυτούς male. Infra The Ἐπίσκοποι γὰρ ἦσαν ἀρχαῖοι male. Paulo p τῆς τε μεγάλης.

(63) Theodoretus, οἳ ἠτιάσαντο, omiss τες, ut et Anglican.

(64) Theodor., εὕρομεν ἐπὶ τῆς τοῦ.

(65) Anglicanus, Ἀριαμηνῶν hic et in more. Infra Regius. ἐν ᾗ καὶ ὁ πρες, sic.

(66) Ἐπισκόπους deest in Anglicano.

τέρας τούτους, ὧν οὐκ ἀποδέχονται τὴν ὁμολογίαν τὴν καλῶς καὶ ἀποστολικῶς γραφεῖναν ; Ἐπεὶ, εἰ νομίζουσιν ἀντιλέγειν δύνασθαι, εἰπάτωσαν, μᾶλλον δὲ ἀποκρινάσθωσαν, ἵνα καὶ ἑαυτοῖς περιπίπτοντες ἐλεγχθῶσιν, εἰ πιστεύουσι λέγοντι τῷ Υἱῷ· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν· καὶ, Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα ; Ναὶ, εἴποιεν ἄν, ἐπειδὴ γέγραπται, πιστεύομεν, Ἀλλὰ καὶ Πῶς ἓν εἰσι, καὶ πῶς ὁ ἑωρακὼς τὸν Υἱὸν ἑώρακε καὶ (67) τὸν Πατέρα, ἐὰν ἐρωτηθῶσιν εἰπεῖν, πάντως που φήσουσι, Δι' ὁμοιότητα· εἰ μὴ τέλεον συμπεπτώκασι τοῖς ἀδελφὰ φρονοῦσιν αὐτοῖς, καὶ λεγομένοις Ἀνομοίοις. Ἀλλ' ἐὰν πάλιν ἐρωτηθῶσι, Πῶς ὅμοιος ; ἀποθρασυνόμενοι φήσουσιν · Ἀρετῇ τελείᾳ καὶ συμφωνίᾳ τὸ αὐτὸ θέλειν τῷ Πατρὶ, καὶ μὴ θέλειν ὅπερ ὁ Πατὴρ οὐ θέλει. Ἀλλὰ μαθέτωσαν· ὅτι ἐξ ἀρετῆς καὶ τοῦ θέλειν ὁμοιούμενος τῷ Θεῷ, ἔχει μὲν καὶ τοῦ τρέπεσθαι (68) τὴν προαίρεσιν · οὐκ ἔστι δὲ οὕτως ὁ Λόγος, εἰ μὴ ἄρα ἐκ μέρους καὶ καθ' ἡμᾶς ὅμοιος, ὅτι μὴ καὶ κατ' οὐσίαν ὅμοιός ἐστι. Ταῦτα δὲ ἴδια ἡμῶν τῶν γενητῶν καὶ κτιστὴν ἐχόντων τὴν φύσιν. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς, καίτοι μὴ δυνάμενοι ὅμοιοι κατ' οὐσίαν τον Θεοῦ γενέσθαί, ὅμως, ἐξ ἀρετῆς βελτιούμενοι, μιμούμεθα τὸν Θεὸν (69), χαρισαμένου καὶ τοῦτο τοῦ Κυρίου, καὶ λέγοντος · Γίνεσθε οἰκτίρμονες, ὡς ὁ Πατὴρ ὑμῶν οἰκτίρμων ἐστί. Γίνεσθε τέλειοι, ὡς ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τέλειός ἐστι. Τρεπτὰ δὲ τὰ γενητά. οὐκ ἄν τις ἀρνήσαιτο, ἀγγέλων μὲν παραβάντων, τοῦ δὲ Ἀδὰμ παρακούσαντος, καὶ πάντων δεομένων τῆς τοῦ Λόγου χάριτος. Τρεπτὸν δὲ ἀτρέπτου ὄντος τοῦ Θεοῦ οὐκ ἄν εἴη ὅμοιον · ὥσπερ οὐδὲ τὸ κτισθὲν τοῦ κτίσαντος. Διὰ τοῦτο περὶ μὲν ἡμῶν σκοπῶν ὁ ἅγιος ἔλεγεν · Ὁ Θεὸς, τίς ὁμοιωθήσεταί σοι ; καὶ, Τίς ὅμοιός σοι ἐν θεοῖς, Κύριε ; θεοὺς λέγων, τοὺς κτισθέντας μὲν, μετόχους δὲ γενομένους τοῦ Λόγου, ὡς αὐτὸς εἶπεν · Εἰ ἐκείνους θεοὺς εἶπε, πρὸς οὓς ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο. Τὰ δὲ μετέχοντα οὐκ ἄν εἴη τὰ (70) αὐτὰ οὐδὲ ὅμοια τοῦ μετεχομένου. Περὶ ἑαυτοῦ γοῦν ἔλεγεν· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν, ὡς τῶν γενητῶν μὴ ὄντων οὕτως· Ἐπεὶ ἀποκρίνάσθωσαν οἱ τὴν Ἀρίμηνον προτείνοντες, εἰ κτιστὴ (71) οὐσία δύναται εἰπεῖν · Ἃ βλέπω τὸν Πατέρα ποιοῦντα, ταῦτα κἀγὼ ποιῶ. Ποιούμενα γὰρ ἐστι τὰ γενητὰ, καὶ οὐ ποιοῦντα · εἰ (72) δὲ μή γε, καὶ ἑαυτὰ ἐποίησαν. Ἀμέλει εἴ, ὡς λέγουσι, κτίσμα ἐστὶν ὁ Υἱὸς, καὶ ποιεῖ αὐτὸν ὁ Πατὴρ, πάντως ἂν ἐποίησε καὶ ἑαυτὸν ὁ Υἱὸς, δυνάμενος ποιεῖν ἃ ποιεῖ ὁ Πατὴρ, ὡς εἶπεν αὐτός · ἀλλ' ἄτοπον καὶ λίαν ἀσύστατόν ἐστι τὸ τοιοῦτον · ποιεῖν γὰρ ἑαυτὸν οὐδεὶς δύναται.

8. Πάλιν δὲ εἰπάτωσαν, εἰ δύναται τὰ γενητὰ εἰπεῖν · Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμά ἐστιν ;

A recte et apostolice scriptam non recipiunt? Quod si sese repugnare posse arbitrantur, dicant, aut potius respondeant, ut in sese impingentes coarguantur ; num credant Filio dicenti : *Ego et Pater unum sumus ;* et : *qui vidit me, vidit et Patrem* [38]. Imo, dicent, hoc quia scriptum est, credimus. Sed quomodonam unum sunt, et quomodo, qui vidit Filium vidit et Patrem ; si sic interrogentur, respondebunt sane, Ob similitudinem : nisi cum iis collapsi sint qui affinem suæ sententiam tuentur, et vocantur Anomœi. Sed si rursum sciscitere, qua ratione similis ? audacius dicent : Virtute perfecta et consensu, quod idipsum velit quod Pater, et quod nihil velit, nisi quod Pater. Sed discant eum qui ex virtute et voluntate Deo similis sit, mutandi sui arbitrium habere : atqui Verbum nequaquam est tale, B nisi forte ex aliqua parte et nostro more, nedum secundum substantiam simile sit. Id enim proprium nobis est qui facti, et natura creata præditi sumus. Etenim nos, licet secundum substantiam Deo similes esse nequeamus, tamen in virtute proficientes, Deum imitamur, hoc donante Domino, qui ait : *Estote misericordes, sicut Pater vester misericors est* [39]. *Estote perfecti, sicut Pater vester cœlestis perfectus est* [40]. Opificia autem mutabilia esse, nemo negarit : cum et angeli prævaricati sint, et Adam non obedierit, et omnes egeant gratia Verbi. Mutabile autem immutabili Deo simile esse nunquam poterit : ut nec creatum creanti. Quapropter in nos respiciens sanctus ille dicebat : *Deus, quis similis erit tibi* [41] ? et : *Quis similis tibi in diis, Domine* [42] ? C deos dicens illos qui creati quidem, sed participes Verbi sunt, quemadmodum ipse ait : *Si illos dixit deos, ad quos Verbum Dei factum est* [43]. Res autem quæ alicujus participes sunt, nunquam eædem aut similes ei fuerint cujus sunt participes. De seipso igitur dixit : *Ego et Pater unum sumus*, quod scilicet res factæ nunquam hujusmodi sint. Alioqui respondeant qui Ariminensem obtenduntsynodum, an creata substantia dicere possit : *Quæ video Patrem facientem, hæc et ego facio* [44]. Nam opificia condita sunt, et nihil condunt ; sin autem minus, ergo seipsa condiderunt. Certe si, ut dicunt, creatura est Filius, et Pater fecerit eum, plane Filius seipsum condiderit, cum, ut ipse testatur, ea possit facere quæ Pater facit : sed illud absurdum et nunquam constare potest : nemo enim seipsum potest D efficere.

717 8. Rursum dicant an possint res factæ dicere : *Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt* [45] ?

[38] Joan. XIV, 9 [39] Luc. VI, 36. [40] Matth. V, 48 [41] Psal. LXXXII, 2. [42] Psal. LXXXV, 8. [43] Joan. XI 35. [44] Joan. V, 19. [45] Joan. XVI, 15.

(67) Καί deest in Regio et in Anglicano. Infra, καὶ λεγομένοις, ἀνομοίοις, vix augurari possumus quid hic legerit Nannius, qui vertit, *qui, quod ipsis animis cogitant, verbis promunt.*

(68) Ita Regius. Editi vero, πρέπεσθαι male. Infra in eodem, καί deest ante κατ' οὐσίαν. Paulo post Anglicadus, τῶν γενητὴν καί.

(69) Anglicanus, τὸν Θεόν. Mox, καί deest in Regio. Infra Anglicanus. καθὼς καὶ ὁ Πατὴρ.

(70) Anglicanus, οὐκ ἦν ἀεὶ τὰ αὐτά.

(71) Anglicanus, προκρίναντες, κτιστὴ οὐσία.

(72) Εἰ deest in Anglicano. Infra idem, πάντως ἂν ἐποίει.

Habet autem ille, quod sit creator, conditor, æternus, omnipotens, immutabilis. Opificia autem nec creare possunt, creata cum sint; nec æterna esse, intium quippe exsistendi habent: nec omnia posse et immutabilia esse, sub imperio enim sunt, naturæque sunt mutabilis, ut Scripturæ dicunt. Ergo si hæc Filii sunt, non ex virtute, ut diximus, sed ex substantia sua illa habet, ut synodus ait: nec ex alia substantia ipse est, sed ex substantia Patris, cujus hæc sunt propria: quod autem substantiæ Patris proprium est, ejusque proles, quid aliud fuerit, aut quomodo appellandum sit, nisi consubstantiale? Nam quæ quis in Patre videt, eadem in Filio conspicit; in Filio, inquam, non ex participatione, sed secundum substantiam. Et hoc est: *Ego et Pater unum sumus* [46]; et, *Qui vidit me, vidit et Patrem* [47]. Verum hinc quoque e re fuerit eorum amentiam commonstrare: Si ex virtute, quam sequitur velle et non velle, nec non morum profectus, similis est Patri Filius, ut vos dicitis, hæc autem sunt qualitatis propria: ergo Deum dicitis ex qualitate et ex substantia compositum. Ecquis vos ultra ferat talia dicentes? non enim compositus est Deus, qui omnia ut essent composuit: neque talis, qualia sunt quæ ab ipso per Verbum sunt facta, absit. Simplex enim est substantia, in qua nulla qualitas, neque, ut ait Jacobus, *transmutatio aut vicissitudinis obumbratio* [48]. Cum igitur demonstratum sit eum non ex virtute procedere, quippe nec in Deo nec in Filio est qualitas; ergo substantiæ proprius fuerit: hocque sane fateamini necesse est, nisi plane in vobis intelligentia perierit. Jam quod proprium est, et idem ac substantia divina, et ex ipsa naturale germen, quid aliud fuerit, nisi consequenter genitori consubstantiale: illa quippe nota est Filii erga Patrem. Et hoc qui negat, is minime credit Verbum esse natura ac vere Filium.

9. Cum rem ita intelligerent Patres, scripserunt, Filium esse Patri consubstantialem; et anathemate damnaverunt eos qui dicerent, Filium ex alia esse substantia: neque verba ejusmodi commenti sunt, sed ea ipsi a priscis Patribus edidicerant, uti diximus. His igitur ita commonstratis, superflua est quæ ab illis affertur Ariminensis synodus, superflua et alia ab ipsis synodus de fide appellata. Sufficit enim Nicæna quæ cum priscis episcopis consentit, in qua Patres ipsorum subscripsere, quos revereri illos oportuit, ne omnia potius quam Christiani habeantur. Quod si post hæc tanta, post priscorum

A Ἔχει δὲ τὸ τὸ κτίζειν, τὸ δημιουργεῖν, τὸ ἄϊδιον, τὸ εἶναι παντοκράτωρ, τὸ ἄτρεπτον. Τὰ δὲ γεννητὰ οὐ δύναται ἔχειν τὸ δημιουργεῖν· κτιστὰ γάρ ἐστιν· οὐδὲ τὸ ἀΐδιον· ἀρχὴν γὰρ ἔχει τοῦ εἶναι· οὐδὲ τὸ παντοκράτωρ καὶ ἄτρεπτον· κρατούμενα γὰρ καὶ τρεπτῆς φύσεώς ἐστιν, ὥσπερ αἱ Γραφαὶ λέγουσιν. Οὐκοῦν εἰ ταῦτα τοῦ Υἱοῦ ἐστιν, οὐκ ἐξ ἀρετῆς, ὡς εἴπομεν, ἀλλὰ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἐστι (73) δηλονότι, ὡς εἶπεν ἡ σύνοδος· οὐκ ἐξ ἄλλης οὐσίας ἐστὶν, ἀλλὰ τῆς τοῦ Πατρὸς, ἧς ἐστι καὶ ταῦτα ἴδια· τὸ δὲ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἴδιον, καὶ ἐξ αὐτῆς γέννημα, τί ἂν εἴη, ἢ πῶς ἄν τις ἀνομάσειεν αὐτὸ, ἢ ὁμοούσιον; ἃ γὰρ βλέπει τις ἐν τῷ Πατρὶ, ταῦτα βλέπει καὶ (74) ἐν τῷ Υἱῷ· Υἱῷ δὲ οὐκ ἐκ μετουσίας, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν. Καὶ τοῦτό ἐστιν· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν, καὶ B Ὁ ἐμὲ ἑωρακὼς ἑώρακε τὸν Πατέρα. Ἄλλως τε καὶ ἐκ τούτου πάλιν καλὸν δεικύναι τὴν ἀφροσύνην αὐτῶν· εἰ ἐξ ἀρετῆς (75) ἔπεται τὸ θέλειν καὶ τὸ μὴ θέλειν, καὶ τρόπων βελτίωσις, ὅμοιος καθ' ὑμᾶς ὁ Υἱός ἐστι τῷ Πατρί· ταῦτα δὲ ποιότητος ἴδια (76) δηλονότι σύνθετον τὸν Θεὸν ἐκ ποιότητος καὶ οὐσίας λέγετε. Καὶ τὶς ὑμῶν ἀνέξεται ταῦτα λεγόντων· ὡ γὰρ σύνθερος ὁ Θεὸς ὁ τὰ πάντα εἰς τὸ εἶναι συνθετικῶς, οὐδὲ τοιοῦτος, οἷά ἐστι τὰ παρ' αὐτοῦ διὰ τοῦ (77) Λόγου γενόμενα, μὴ γένοιτο! Ἁπλῆ γάρ ἐστιν οὐσία, ἐν ᾗ οὐκ ἔνι ποιότης, οὐδὲ, ὡς εἶπεν ὁ Ἰάκωβος, Παραλλαγή τις ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα. Οὐκοῦν εἰ δείκνυται οὐκ ἐξ ἀρετῆς (78)· οὐ γὰρ ποιότης ἐν τῷ Θεῷ, οὔτε ἐν τῷ Υἱῷ· δηλονότι τῆς οὐσίας ἴδιος ἂν εἴη· καὶ τοῦτο πάντως ὁμολογήσετε, εἰ μὴ τέλεον τὸ νοεῖν ἀπώλετο ἐν ὑμῖν (79). Τὸ δὲ C ἴδιον καὶ ταὐτὸν τῇ τοῦ Θεοῦ οὐσίᾳ καὶ ἐξ αὐτῆς γέννημα φύσει τυγχάνον τί ἂν εἴη, ἢ πάλιν καὶ κατὰ τοῦτο ὁμοούσιον τῷ γεννήσαντι; τοῦτο γὰρ Υἱοῦ πρὸς Πατέρα γνώρισμα. Καὶ ὁ μὴ τοῦτο λέγων, οὐ φρονεῖ φύσει καὶ ἀληθῶς Υἱὸν εἶναι τὸν Λόγον.

9. Οὕτω νοήσαντες οἱ Πατέρες, ἔγραψαν ὁμοούσιον εἶνα τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, καὶ ἀνεθεμάτισαν τοὺς λέγοντας ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως εἶναι τὸν Υἱόν· οὐχ ἑαυτοῖς πλασάμενοι λέξεις, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ἀπὸ τῶν πρὸ αὐτῶν Πατέρων μαθόντες, καθάπερ εἴπομεν. Τούτων δὲ οὕτω δεικνυμένων, περιττὴ αὐτῶν ἡ Ἀριμηνος, περιττὴ καὶ ἡ (80) ἄλλη παρ' αὐτῶν ὀνομαζομένη περὶ πίστεως σύνοδος. Ἀρκεῖ γὰρ ἡ ἐν Νικαίᾳ τύμφωνος οὕτα καὶ τοῖς ἀρχαίοις ἐπισκόποις, ἐν D καὶ οἱ Πατέρες αὐτῶν ὑπέγραψαν, οὓς αἰδεῖσθαι τοὺς ἔπρεπεν, ἵνα μὴ πάντα μᾶλλον ἢ Χριστιανοὶ νομισθῶσιν. Εἰ δὲ καὶ μετὰ τοσαῦτα, μετὰ καὶ τὴ

[46] Joan. x, 30. [47] Joan. xiv, 9. [48] Jac. i, 17.

(73) Ἐστι deest in Anglicano.

(74) Καί deest in Regio.

(75) Legendum putamus, ἐξ ἀρετῆς ἧς, omissum nempe videtur ἧς ob repetitionem ejusdem syllabæ, quod plerumque contingit.

(76) Regius, ταῦτα δὲ ποιότητος καὶ οὐσίας, omissis interpositis, δι' ὁμοιοτέλευτον. Ibid. Anglic., λέγεται. Καὶ τίς ὑμᾶς.

(77) Ita Regius. In editis vero, διὰ τοῦ deest.

(78) Ita Anglicanus, atque ita legit Nannius recte. In editis et in aliis, οὐκ deest. Infra Regius ἰδιος. Editi vero et alii, ἴδιον.

(79) Regius et Anglicanus, ἐν ὑμῖν. Editi vero ἐν ἡμῖν male.

(80) Ita Anglicanus. In editis et aliis, ἡ deest. Paulo post Reg. et Anglicanus, Ἀρκεῖ γάρ. Editi vero et alii, Ἐκεῖ γὰρ.

μαρτυρίαν τῶν ἀρχαίων ἐπισκόπων, καὶ μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τῶν ἰδίων Πατέρων, προσποιοῦνται, ὡς ἀγνοοῦντες, τὴν λέξιν φοβεῖσθαι τοῦ ὁμοουσίου, εἰπάτωσαν καὶ φρονείτωσαν ἁπλούστερον μὲν καὶ ἀληθῶς τὸν Υἱὸν φύσει Υἱὸν, ἀναθεματισάτωσαν δὲ, ὡς παρήγγειλεν ἡ σύνοδος, τοὺς λέγοντας κτίσμα, ἢ ποίημα, ἢ ἐξ οὐκ ὄντων, ἢ, Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· καὶ ὅτι τρεπτὸς καὶ ἀλλοιωτός ἐστι, καὶ ἐξ ἑτέρας (81) ὑποστάσεως· καὶ οὕτω φευγέτωσαν ἀπὸ τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως· καὶ θαῤῥοῦμεν, ὅτι γνησίως ταῦτα ἀναθεματίζοντες ὁμολογοῦσιν εὐθὺς, ἐκ τῆς οὐσίας καὶ ὁμοούσιον εἶναι τὸν Υἱὸν τῷ Πατρί. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ οἱ Πατέρες, εἰρηκότες ὁμοούσιον εἶναι τὸν Υἱὸν, ἐπήγαγον εὐθύς· Τοὺς δὲ λέγοντας κτίσμα, ἢ ποίημα, ἢ ἐξ οὐκ ὄντων, ἢ, Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν, ἀναθεματίζει ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία· ἵνα διὰ
B
τούτων γνωρίσωσιν, ὅτι ταῦτα σημαίνει (82) τὸ ὁμοούσιον. Καὶ ἡ τοῦ ὁμοουσίου δύναμις γινώσκεται ἐκ τοῦ μὴ εἶναι κτίσμα ἢ ποίημα τὸν Υἱόν· καὶ ὅτι ὁ λέγων ὁμοούσιον οὐ φρονεῖ κτίσμα εἶναι τὸν Λόγον· καὶ ὁ ἀναθεματίζων τὰ προειρημένα ὁμοούσιον ἅμα φρονεῖ εἶναι τὸν Υἱὸν τῷ Πατρί· καὶ ὁ ὁμοούσιον λέγων γνήσιον καὶ ἀληθινὸν λέγει τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὁ Γνήσιον λέγων νοεῖ τό· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν· καὶ, Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα.

A episcoporum testimonium, post subscriptionem Patrum suorum, quasi eorum ignari, sese simulant consubstantialis vocem reformidare; dicant sentiantque simplicius, ac sincerius, Filium, natura esse Filium; anathemate autem damnent, uti synodus præcepit, eos qui dicunt eum, creaturam, aut rem factam: aut, ex non exstantibus, vel, aliquando non erat Filius Dei: et mutabilis, ac variabilis est, et ex alia substantia: et sic ab Ariana hæresi refugiant: ut confidimus eos, si hæc sinceriter anathemate damnent, statim confessuros, Filium ex substantia Patris et Patri consubstantialem esse. Ideo enim Patres cum dixissent Filium esse Patri consubstantialem, statim addiderunt: Eos autem qui dixerint, creaturam, aut rem factam, aut ex non exstantibus, aut, aliquando **718** non erat, anathemate damnat catholica Ecclesia; ut iis verbis notum facerent, vocem consubstantialis hæc significare. Atque vis hujus vocis, consubstantiale, eo intelligitur quod Filius non sit res creata vel facta, et quod, qui dicit consubstantiale, nequaquam credat Verbum esse creaturam: et qui superius dicta anathemate damnat, una sentit Filium esse Patri consubstantialem: cumque dicit consubstantialem, germanum ac verum dicit Dei Filium. Et qui dicit germanum, probe intelligit illud: *Ego et Pater unum sumus*; et: *Qui vidit me, vidit et Patrem.*

10. Ἔπρεπε μὲν οὖν διὰ πλειόνων τὰ τοιαῦτα γράφειν· ἐπειδὴ δὲ πρὸς εἰδότας ὑμᾶς γράφομεν (83), διὰ τοῦτο συντόμως ὑπηγορεύσαμεν· εὐχόμενοι παρὰ πᾶσι σώζεσθαι τὸν σύνδεσμον τῆς εἰρήνης, καὶ πάντας τοὺς τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας τὸ αὐτὸ λέγειν, τὸ αὐτὸ φρονεῖν. Καὶ οὐχ ὡς διδάσκοντες, ἀλλὰ ὡς ὑπομι-
C
μνήσκοντές ἐσμεν (84). Ἐσμὲν δὲ οὐχ ἡμεῖς οἱ γράφοντες μόνοι, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ ἐν τῇ Αἰγύπτῳ καὶ ταῖς Λιβύαις ἐνενήκοντά που ἐπίσκοποι. Πάντων γὰρ ἕν ἐστι τοῦτο φρόνημα, καὶ ὑπὲρ ἀλλήλων ἀεὶ ὑπογράφομεν, ἐὰν συμβῇ τινα μὴ παρεῖναι. Οὕτως οὖν (85) διακείμενοι, ἐπειδὴ συνέβη συνελθεῖν ἡμᾶς, ἐγράψαμεν καὶ τῷ ἀγαπητῷ ἡμῶν Δαμάσῳ τῷ ἐπισκόπῳ τῆς μεγάλης Ῥώμης περὶ τοῦ Αὐξεντίου τοῦ ἐπελθόντος τῇ ἐν Μεδιολάνῳ ἐκκλησίᾳ, διηγούμενοι τὰ κατ' αὐτόν· ὅτι τε οὐ μόνον τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεώς ἐστι κοινωνὸς, ἀλλὰ καὶ ὑπεύθυνός ἐστι πολλοῖς κακοῖς, πράξας ταῦτα μετὰ Γρηγορίου τοῦ κοινωνοῦ τῆς ἀσεβείας αὐτοῦ· καὶ θαυμάζοντες πῶς μέχρι νῦν οὐ καθῃρέθη καὶ ἐκβέβληται τῆς Ἐκκλησίας, καὶ χάριν ὁμολογήσαμεν τῇ θεοσεβείᾳ αὐτοῦ τε καὶ τῶν
D
συνελθόντων ἐν τῇ μεγάλῃ Ῥώμῃ, ὅτι καὶ τοὺς περὶ Οὐρσάκιον καὶ Οὐάλεντα, καὶ τοὺς τὰ αὐτὰ (86) αὐτοῖς φρονοῦντας ἐκβάλλοντες, ἔσωσαν τὴν ὁμοψυχίαν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας· ἣν καὶ παρ' ὑμῖν εὐχό-

10. Cæterum par erat hæc pluribus scribere: verum, quia vobis jam horum gnaris scribimus, ideo paucis dictavimus. Optantes ut apud omnes vinculum pacis servetur, et omnes qui catholicæ sunt Ecclesiæ, idem dicant, idemque sentiant. Et hæc non quasi docentes, sed quasi admonentes dicimus. Non enim nos soli scribimus, sed omnes Ægypti et Libyarum nonaginta circiter episcopi. Omnium enim una hæc est sententia, et cum aliquem abesse contigerit, alii pro aliis subscribimus. Sic nos igitur affecti, cum contigisset nos in unum convenire, litteras quoque dilecto nostro Damaso magnæ Romæ episcopo misimus, de Auxentio qui Mediolanensem invasit ecclesiam, cujus illi gesta enarravimus, eum nempe non modo esse Arianæ hæreseos sectatorem, sed etiam multis sceleribus obnoxium, quæ cum Gregorio impietatis suæ socio perpetravit: neque mirari cur nondum depositus et ab Ecclesia ejectus sit. Gratiasque retulimus ejus pietati, nec non iis qui in magnam urbem Romam convenerant, quod Ursacio et Valente aliisque qui cum illis sentirent ejectis, catholicæ Ecclesiæ concordiam servassent. Quam cum apud vos quoque servari peroptemus, hortamur, vos, ne feratis ut supra diximus, eos qui fidei occasione, multitu-

(81) Anglicanus, ὅτι ἄτρεπτος, καὶ ἀναλλοίωτός ἐστι, καὶ οὐκ ἐξ ἑτέρας, male.

(82) Regius et editio Commel., σημαίνῃ male: alii, σημαίνει.

(83) Basil. et Anglicanus, προειδόσιν ὑμῖν γράφομεν. Mox Regius. ὑπηγορεύσαμεν. Alii, συνηγορεύσαμεν.

(84) Ita Regius quem sequimur. Anglicanus, ἀλλὰ ὡς ὑπομιμνήσκοντες ὑμᾶς γράφομεν. Ἐσμέν Infra Regius, καὶ ταῖς Λιβύαις, et sic supra legitur n. 1, τὰς Λιβύας, in plurali. Editi et alii, τῇ Λιβύῃ.

(85) Anglicanus, Οὕτως γοῦν.

(86) Sic Reg. optime. In aliis vero et in editis, αὐτὰ deest. Infra manuscripti et editio Commel., παρ' ὑμῖν. Edit. vero Paris., παρ' ἡμῖν.

dinem synodum objiciunt. Ariminensem, Sirmiensem, eam quæ in Isauria, aliam quæ in Thracia, eas quæ Constantinopoli, item quæ Antiochiæ celebratæ sunt, quæ plurimæ sunt et tumultuosæ. Sed apud vos Nicæna solum fides obtineat. quam Patres promulgarunt: ubi omnes aderant Patres, imo quidam ex illis qui eam nunc oppugnant, uti supra diximus, ipsique subscripserunt; ut de nobis etiam Apostolus dicat: *Laudo autem vos, quod per omnia memores mei estis: et sicut tradidi vobis præcepta mea tenetis* [49].

11. Hæc enim Nicæna synodus, vere cippus est inscriptus contra universas hæreses. Hac ipsa eos qui in Spiritum sanctum blasphemant, ipsumque dicunt esse creaturam, confutat. Cum enim Patres de fide in Filium pertractassent, statim addiderunt: credimus et in Spiritum sanctum; ut perfectam et plenam de sancta Trinitate fidem confessi, Christianæ fidei tesseram et catholicæ Ecclesiæ doctrinam in hoc ipso exhiberent. Propalam quippe vobis omnibusque est, et nemini Christianorum hoc dubium fuerit, nos in creaturam minime credere, sed in unum Deum, Patrem omnipotentem, omnium visibilium et invisibilium factorem. Et in unum Dominum Jesum Christum Filium ejus unigenitum. Et in unum Spiritum sanctum: unum Deum in sancta et perfecta Trinitate cognitum. In cujus nomine baptizati et in qua divinitati conjuncti, credimus nos regnum cœlorum hæreditate accepturos in Christo Jesu Domino nostro, per quem Patri gloria et imperium in sæcula. Amen.

δι' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν (90).

A μένοι σώζεσθαι, παρακαλοῦμεν μὴ ἀνέχεσθαι, καθὰ προείπομεν, τῶν προβαλλομένων ὄχλον συνόδων προφάσει πίστεως, τὴν ἐν Ἀριμήνῳ, τὴν ἐν Σιρμίῳ (87), τὴν ἐν τῇ Ἰσαυρίᾳ, τὴν ἐν τῇ Θρᾴκῃ, τὰς ἐν Κωνσταντινουπόλει, τὰς ἐν Ἀντιοχείᾳ πολλὰς καὶ ἀτάκτους. Ἀλλὰ μόνον κρατείτω ἐν ὑμῖν ἡ ἐν Νικαίᾳ παρὰ τῶν Πατέρων ὁμολογηθεῖσα πίστις· ἐν ᾗ καὶ πάντες καὶ τῶν νῦν μαχομένων πρὸς αὐτὴν παρῆσαν Πατέρες, καθὰ προείπομεν (88), καὶ ὑπέγραψαν· ἵνα καὶ περὶ ἡμῶν ὁ Ἀπόστολος εἴπῃ· Ἐπαινῶ δὲ ὑμᾶς, ὅτι πάντα μου μέμνησθε, καὶ καθὼς παρέδωκα ὑμῖν τὰς παραδόσεις, οὕτω κατέχετε.

11. Αὕτη γὰρ ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος, ἀληθῶς στηλογραφία κατὰ πάσης αἱρέσεώς ἐστιν. Αὕτη καὶ τοὺς βλασφημοῦντας εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ λέγοντας αὐτὸ κτίσμα, ἀνατρέπει. Εἰρηκότες γὰρ οἱ Πατέρες B περὶ τῆς εἰς τὸν Υἱὸν πίστεως, ἐπήγαγον εὐθύς· Πιστεύομεν καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵνα, τελείαν καὶ πλήρη τὴν εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα πίστιν ὁμολογήσαντες, τὸν χαρακτῆρα τῆς ἐν Χριστῷ πίστεως καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐν τούτῳ (89) γνωρίσωσι. Δῆλον γὰρ καὶ παρ' ὑμῖν καὶ παρὰ πᾶσι καθέστηκε· καὶ οὐδεὶς ἂν Χριστιανῶν ἀμφίβολον εἰς τοῦτο σχοίη τὴν διάνοιαν, ὡς οὐκ ἔστιν ἡμῶν ἡ πίστις εἰς τὴν κτίσιν, ἀλλ' εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, πάντων ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων ποιητήν· καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ· καὶ εἰς ἓν Πνεῦμα ἅγιον· ἕνα Θεὸν τὸν ἐν τῇ ἁγίᾳ καὶ τελείᾳ Τριάδι γινωσκόμενον· εἰς ἣν καὶ βαπτιζόμενοι, καὶ ἐν ταύτῃ συναπτόμενοι τῇ θεότητι, πιστεύομεν καὶ κληρονομῆσαι C βασιλείαν οὐρανῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ *Κυρίῳ ἡμῶν*, Ἀμήν (90).

[49] I Cor. xi, 2.

(87) Anglicanus, τὴν Ἀρσενίῳ, unde Nannius vertit, *Arsenicam*.

(88) Regius, καθάπερ εἴπομεν. Paulo post Regius et Basil., ἡμῶν ὁ Ἀπόστολος. Anglicanus, ὑμῶν ὁ Ἀπόστολος. Editi, ἡμῶν Ἀπόστολος.

(89) Ita Regius et Anglicanus. Editi vero, ἐν ταυτῷ.

(90) Anglican. solus, quem sequitur Nannius, τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. Post, Ἀμήν, subjungit Anglican., ἐρρῶσθαι ἡμᾶς καὶ μνημονεύειν ἡμῶν ἐν Κυρίῳ εὔχομαι, ἀγαπητοὶ καὶ ποθεινότατοι, quæ absunt a Reg. Basil. et Felckm. 7, et edit.

IN EPISTOLAM AD EPICTETUM ADMONITIO.

719 I. *Celeberrima apud antiquos scriptores exstitit hæc epistola: eam quippe integram affert Epiphanius hæresi* LXXVII; *hujus item meminit Cyrillus in epistola ad Joannem Antiochenum et aliis in locis: aitque jam olim ipsam ab hæreticis fuisse vitiatam, quod in illa cernerent errores convelli suos; a se tamen collatis exemplaribus pristinæ integritati restitutam. Verum depravata ejusmodi exempla ad nostram usque ætatem non pervenere; est enim ea, quæ jam in Athanasianis exstat editis, et plane orthodoxa: et ei quæ apud Epiphanium legitur consimillima. Cyrilli autem locum citat Rusticus diaconus,* Contra Acephalos, *cap.* 2. *Epistolam ad Epictetum memorant item, et loca inde excerpta afferunt synodi Ephesina et Chalcedonensis. Leo papa, Theodoretus, Gelasius libro* De duabus in Christo naturis *infra suis omnes notatis locis. Item apud Leontium Byzantium multa hinc afferuntur loca lib.* II, *sub finem. Ipseque Apollinaris vaferrimus sane homo, in fragmento epistolæ ad Serapionem apud Leontium Byzantinum, ait, se epistolam*

domini sui (scilicet Athanasii) Corinthum missam summopere approbare, et eorum qui dicunt carnem Deo consubstantialem magnam insaniam damnare. Nimirum id sedulo curavit heresiarcha ille, ut omnem pravæ sententiæ suspicionem a se, cum Athanasio agens, amoveret, quod sane, ad tempus saltem, ex voto illi cessisse videtur; etenim in hac epistola et in subsequentibus contra Apollinarium libris, nulla Apollinarii mentio. Vide item supra p. 618. »

« II. Occasione autem ductus Commentariorum, quæ sibi transmiserat Epictetus Corinthi episcopus, hanc ad illum rescripsit epistolam. Erant quippe Corinthi, referente Epicteto, quidam homines, qui sententias de fide impiissimas proposuissent agitassentque; aiebant scilicet 1° corpus ex Maria genitum consubstantiale esse Verbi deitati; 2° Verbum in carnem, ossa et capillos et in totum corpus mutatum fuisse. Quæ sententia Marcionitis ascribitur in Dialogo qui Origenis nomine circumfertur. 3° Dominum fictione non natura gestasse corpus. Qui sane error antiquissimus fuit; ab Ignatio namque memoratur epistola ad Trallianos, cap. 10, et ab omnibus deinde Patribus; 4° Ipsam deitatem circumcisam et cruci affixam fuisse; 5° Verbum nequaquam ex Maria, sed ex sua ipsius substantia sibi corpus efformasse; 6° Qui ait Domini corpus ex Maria esse, non Trinitatem, sed quaternitatem admittere. Maximam harumce sententiarum partem Apollinario ascribit Gregorius Nazianzenus orat. 46, pag. 722. Nec tamen hic comparet ille Apollinaristarum error, quo negabant mentem humanam inesse Christo, quæ videtur fuisse sectæ illius quasi tessera; sed ea duntaxat hic tangit Athanasius, quæ Corinthi in controversiam venerant. Nec leviter objurgat Epictetum quod talia vel proponi concesserit. Iisque omnibus sententiis brevissime confutatis, claudens epistolam, sese multum gaudere testatur, quod eo demum res cesserit, ut quisque disputantium in catholica consisteret fide. »

« III. Dimæritarum porro nomine Apollinaristas insectatur Epiphanius hæresi LXXVII, cujus appellationis causam aperit Gregorius Nazianzenus cum ait orat. 46, pag. 722 : corpus et animam esse in Christo τὸ τριτημόριον, *tertiam partem*. Apollinaristæ quippe aiebant, in Christo partem unam hominis, νοῦν scilicet, seu mentem, a Verbo suppleri, solumque Verbum junctum corpori et animæ (nempe sensitivæ, ut dictitabant illi) totum constituere Christum. Quamobrem, cum ex Catholicorum sententia, tribus constaret Christus, Verbo scilicet, mente humana, et corpore animato; qui unam ex illis demerent partem, mentem scilicet, a duabus aliis, διμοιρῖται audiebant : nam δίμοιρον Græcis est, duæ tertiæ partes, cujus significationis exempla sæpius advertere est in *Analectis* nostris *Græcis*, pag. 319 et seq. Cæterum hanc epistolam in annum conferri posse putamus circiter 371, ut fusius in *Vita Athanasii*.»

—

ΤΟΥ ΕΝ ΛΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΠΡΟΣ ΕΠΙΚΤΗΤΟΝ ΚΟΡΙΝΘΟΥ, ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΑΙΡΕΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗ (91).

—

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ

AD EPICTETUM EPISCOPUM CORINTHI CONTRA HÆRETICOS EPISTOLA.

—

Κυρίῳ μου (92) ἀγαπητῷ ἀδελφῷ καὶ ποθεινοτάτῳ συλλειτουργῷ Ἐπικτήτῳ · Ἀθανάσιος ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Domino meo dilecto fratri et optatissimo comministro Epicteto, Athanasius in Domino salutem.

1. Ἐγὼ μὲν ἐνόμιζον πᾶσαν ματαιολογίαν πάντων, ὅσοι δηποτοῦν εἰσιν αἱρετικοὶ, πεπαῦσθαι ἐκ

720 1. Arbitrabar equidem omnium, qui unquam fuere hæreticorum, vanam loquacitatem, a

(91) Scripta anno circiter 371. Seguer. Gobler. et Felck. 1, τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολὴ γραφεῖσα (γραφεῖσα deest in Gobler. et Felck. 1) πρὸς Ἐπίκτητον ἐπίσκοπον Κορίνθου κατὰ αἱρετικῶν. Ibid Gobler., λόγος κατὰ αἱρετικῶν. Basiliens. et Ang., τοῦ αὐτοῦ πρὸς Ἐπίκτητον ἐπίσκοπον Κορίνθου κατὰ αἱρετικῶν. Felck. 2, nullum habet titulum, codex Jesuit. Latinus habet *ad Epictitum*, et inferius, *Epictito*.

(92) Ita Seguer. Gobler, Felck. 1, et Basiliens. in quo tamen μου deest. Editi sic habent, τῷ ἀγαπητῷ · . . . συλλειτουργῷ καὶ συμμύστῃ Ἀθανάσιος, etc., quæ ex aliquone deprompta sint codice ignoratur. In Anglicano et Felck. 2, horum nihil. In appendice ad divi Leonis opera tom. II, p. 198 sic titulus.

Nicæna synodo compressam fuisse. Nam quæ illic a Patribus ex divinis Scripturis promulgata fides est, tum ad impietatem omnem evertendam, tum ad piam in Christo fidem asserendam sufficit. Quamobrem cum hoc tempore variæ synodi per Galliam, Hispanias et magnæ Romæ celebratæ sint, quotquot eo convenere, eos qui etiam nunc latenter hæresin sapiunt Arianam, Auxentium nempe Mediolanensem, Ursacium, Valentem et Gaium ex Pannonia, communi calculo, quasi uno eodemque concitante Spiritu, anathemate damnarunt. Litteras autem ubique miserunt (quod varia isti synodorum nomina comminiscerentur) nulla ut deinceps in Ecclesia catholica nominaretur synodus præter unam Nicænam, quæ omnis hæresis tropæum est, atque in primis Arianæ, cujus potissimum causa tunc coacta fuit. His tot tantisque gestis rebus, quid est quod nonnulli disceptare ac quæstiones movere ausint? Qui si ex Arianis quidem sint, nihil mirum eos quæ contra se scripta sunt criminari : quemadmodmum et ethnici, dum illud audiunt : *Simulacra gentium argentum et aurum, opera manum hominum* [50], doctrinam de divina cruce stultitiam arbitrantur. Sin autem ii, qui ejusmodi quæstionibus rem de integro tractare peroptant, ex eorum numero sunt qui recte sentire, et iis quæ a Patribus promulgata sunt favere videntur, nihil aliud præstant, quam quod, ut scriptum est [51], proximo quidem suo eversionem lutosam propinant, verbis autem decertant non ad aliquam utilitatem, sed ad simpliciorum perniciem.

2. Hæc ita scribo postquam legi commentarios a tua pietate mihi oblatos, qui utinam scripti nunquam fuissent, ut ne minima quidem horum memoria transmitteretur ad posteros. Quis enim talia unquam audivit? quis docuit, didicitve? *De Sion* quidem *exibit lex Dei, et Verbum Domini de Jerusalem* [52] : hæc autem unde prodierunt? Quisnam infernus illud eructavit, corpus ex Maria genitum esse Verbi divinitati 721 consubstantiale? aut Verbum in carnem, ossa et capillos, et in totum

A τῆς γενομένης ἐν Νικαίᾳ συνόδου· ἡ γὰρ ἐν αὐτῇ παρὰ τῶν Πατέρων κατὰ τὰς θείας Γραφὰς ὁμολογηθεῖσα πίστις αὐτάρκης ἐστι πρὸς ἀνατροπὴν μὲν πάσης ἀσεβείας, πρὸς (93) σύστασιν δὲ τῆς εὐσεβοῦς ἐν Χριστῷ πίστεως. Διὰ τοῦτο γοῦν καὶ νῦν διαφόρων γενομένων συνόδων ἔν τε τῇ Γαλλίᾳ, καὶ Σπανίᾳ, καὶ τῇ μεγάλῃ Ῥώμῃ, πάντες οἱ συνελθόντες τοὺς μὲν ἔτι κρυπτομένους καὶ φρονοῦντας νὰ Ἀρείου, Αὐξέντιον δὴ λέγω τὸν ἐν Μεδιολάνῳ, καὶ Οὐρσάκιον, καὶ Οὐάλεντα, καὶ Γάϊον ἀπὸ τῆς Πανονίας (94) παμψηφεὶ, ὡς ἀφ' ἑνὸς Πνεύματος κινούμενοι, ἀνεθεμάτισαν· ἔγραψάν τε πανταχοῦ (διὰ τὸ τοὺς τοιούτους ἐπινοεῖν ἑαυτοῖς ὀνόματα συνόδων), μηδεμίαν ἐν τῇ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ σύνοδον ὀνομάζεσθαι, εἰ μὴ μόνην τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον (95) γενομένην, τρόπαιον οὖσαν πάσης μὲν αἱ-
B ρέσεως, ἐξαιρέτως δὲ τῆς Ἀρειανῆς, δι' ἣν μάλιστα καὶ ἡ σύνοδος τότε συνήχθη. Πῶς τοίνυν ἔτι μετὰ (96) τοσαῦτα ἀμφισβητεῖν, ἢ ζητεῖν τινες ἐπιχειροῦσιν ; Εἰ μὲν οὖν ἐκ τῶν Ἀρειανῶν εἰσιν, οὐδὲ θαυμαστὸν, εἰ τὰ κατ' αὐτῶν γραφέντα διαβάλλουσιν, ὥσπερ Ἕλληνες ἀκούοντες· Τὰ εἴδωλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων, μωρίαν ἡγοῦνται τὴν περὶ τοῦ Θείου (97 σταυροῦ διδασκαλίαν· εἰ δὲ τῶν δοκούντων ὀρθως πιστεύειν καὶ ἀγαπᾷν τὰ δηλωθέντα παρὰ τῶν Πατέρων εἰσὶν οἱ διὰ τοῦ ζητεῖν ἀνασκευάζειν θέλοντες, οὐδὲν ἕτερον ποιοῦσιν ἢ κατὰ τὸ γεγραμμένον, τὸν μὲν πλησίον ποτίζουσιν ἀνατροπὴν θολερὰν (98), λογομαχοῦσι δὲ ἐπ' οὐδενὶ χρησίμῳ ἢ ἐπὶ καταστροφῇ
C τῶν ἀκεραίων.

2. Ταῦτα δὲ οὕτω γράφω, ἐντυχὼν τοῖς παρὰ τῇ σῇ θεοσεβείᾳ προσαχθεῖσιν ὑπομνήμασιν, ἃ μηδὲ γραφῆναι ὤφελον, ἵνα μηδὲ μνήμη τις τούτων τοῖς μετὰ ταῦτα γένηται. Τίς γὰρ ἤκουσε τοιαῦτα πώποτε ; τίς ὁ (99) διδάξας, ἢ μαθών ; Ἐκ μὲν γὰρ Σιὼν ἐξελεύσεται νόμος Θεοῦ, καὶ Λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ· ταῦτα δὲ, πόθεν ἐξῆλθε ; Ποῖος φόβης ἠρεύξατο ὁμοούσιον εἰπεῖν τὸ ἐκ Μαρίας σῶμα τῇ τοῦ Λόγου θεότητι ; ἢ, ὅτι ὁ Λόγος εἰς σάρκα (1), καὶ ὀστέα, καὶ τρίχας, καὶ ὅλον σῶμα μετε-

[50] Psal. CXIII, 4. [51] Habacuc. II, 15. [52] Isa. II, 3.

Epistola Athanasii episcopi ad Epictetum Corinthi episcopum, contra eos qui de Domini incarnatione spiritu blasphemiæ diversa senserunt. Deinde : *Dilectissimo fratri et amabili consacerdoti Epicteto, Athanasius in Domino salutem.*

(93) Sic Epiph. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, in editis vero et in aliis manuscriptis πρός deest. Infra Seguerianus, secunda manu, Ἰσπανίᾳ. Goblerianus et Felckm. 1, τῇ Ισπανίᾳ καὶ Ῥώμῃ. Mox ἔτι deest in Epiph. qui habet ἐπικρυπτομένους,

(94) Seguer. Basil. et Gobler., Πανονίας. Nannius male verterat, *Gaium Pannonem*, cum vertendum fuisset *ex Pannonia*. Nam illud, ἀπὸ Πανονίας, intelligitur de Ursacio, Valente et Gaio. Ibid. Epiph., παμψήφι, Seguerian., παμψήφως, in quo ibidem ως deest Gobler. et Felck. 1, παμψήφους. Mox Epiph., ἔγραψεν δέ.

(95) Σύνοδον deest in Seguerian. Gobler. Felck. 1, et Epiph.

D (96) Sic Seguer. Gobler. Felck. 1, et Epiph. Editi, Πῶς οὖν μετά. Infra Epiphan., καθ' ἑαυτῶν γραφέντα. Mox Seguer., ὥσπερ καί.

(97) Epiphanius solus, περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, minus recte. Nam respicit Athanasius illud Pauli, I Cor. I, 23 : Ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον, Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον. Ἕλλησι δὲ μωρίαν.

(98) Ποτιζουσιν ἀνατ. In hæc verba hæc Fronto Duc. : *Locus exstat Habacuc.* II, 15. *Docet Hieronymus veterem editionem Græcam reddidisse* ἐκστασιν ὀχλουμένην, *amentiam turbidam.*

(99) Sic Seguer. et Theodoret., apud quem hæc leguntur dial. 1. Editi vero et alii ἢ τίς ὁ. Paulo post Epiph., νόμος Κύριου καὶ λόγος Θεοῦ. Editi νόμος καὶ λόγος Θεοῦ. Seguer. Gobler. et Felck. 1. ut in textu.

(1) Sic omnes pene mss. In editis, εἰς deest. Mox post τρίχα, Seguer. solus addit, καὶ νεῦρα. Paulo

βέβληται, καὶ ἠλλάγη τῆς ἰδίας φύσεως ; Τίς δὲ ἤκουσεν ἐν Ἐκκλησίᾳ, ἢ ὅλως παρὰ Χριστιανῶν, ὅτι θέσει καὶ οὐ φύσει σῶμα πεφόρηκεν ὁ Κύριος ; (2) Ἡ τίς τοσοῦτον ἠσέβησέν, ὥστε εἰπεῖν ἅμα καὶ φρονεῖν, ὅτι ἡ θεότης αὐτὴ ἡ ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ περιετμήθη καὶ ἀτελὴς ἐκ τελείου γέγονεν · καὶ ὅτι τὸ ἐν ξύλῳ καθηλούμενον, οὐκ ἦν τὸ σῶμα, ἀλλ' αὐτὴ ἡ δημιουργὸς οὐσία τῆς σοφίας (3) ; Τίς δὲ ἀκούων, ὅτι οὐκ ἐκ Μαρίας, ἀλλ' ἐκ τῆς ἑαυτοῦ οὐσίας, μετεποίησεν ἑαυτῷ σῶμα παθητὸν ὁ Λόγος, εἴποι ἂν Χριστιανὸν τὸν λέγοντα ταῦτα (4) ; Τίς δὲ τὴν ἀθέμιτον ταύτην ἐπενόησεν ἀσέβειαν, ὥστε κἂν εἰς ἐνθύμησιν ἐλθεῖν, καὶ εἰπεῖν, ὅτι ὁ λέγων ἐκ Μαρίας εἶναι τὸ Κυριακὸν σῶμα οὐκέτι τριάδα, ἀλλὰ τετράδα ἐν τῇ θεότητι φρονεῖ ; Ὡς διὰ τοῦτο τοὺς οὕτω διακειμένους τῆς οὐσίας τῆς Τριάδος λέγειν εἶνα τὴν σάρκα, ἣν ἐνεδύσατο ἐκ Μαρίας ὁ Σωτήρ. Πόθεν δὲ πάλιν ἠρεύξαντό τινες ἴσην ἀσέβειαν τοῖς προειρημένοις, ὥστε εἰπεῖν μὴ νεώτερον εἶναι τὸ σῶμα τῆς τοῦ Λόγου θεότητος, ἀλγὰ συναΐδιον αὐτῷ διαπαντὸς γεγενῆσθαι, ἐπειδὴ ἐκ τῆς οὐσίας τῆς σοφίας συνέστη (5) ; Πῶς δὲ καὶ ἀμφιβάλλειν ἐτόλμησαν οἱ λεγόμενοι Χριστιανοί, εἰ ὁ ἐκ Μαρίας πρελθὼν Κύριος Υἱὸς μὲν τῇ οὐσίᾳ καὶ φύσει τοῦ Θεοῦ ἐστι, τὸ δὲ κατὰ σάρκα ἐκ σπέρματός ἐστι Δαβὶδ, σαρκὸς δὲ τῆς ἁγίας Μαρίας ; Τίνες δὲ ἄρα οὕτω τολμηροὶ γεγόνασιν, ὥστε εἰπεῖν τὸν Χριστὸν τὸν σαρκὶ παθόντα καὶ ἐσταυρωμένον μὴ εἶναι Κύριον, καὶ Σωτῆρα, καὶ Θεὸν, καὶ Υἱὸν τοῦ Πατρὸς ; Ἢ πῶς Χριστιανοὶ θέλουσι ὀνομάσθαι οἱ λέγοντες εἰς ἄνθρωπον (6) ἅγιον ὡς ἐπὶ ἕνα τῶν προφητῶν ἐληλυθέναι τὸν Λόγον, καὶ μὴ αὐτὸν ἄνθρωπον γεγονέναι, λαβόντα ἐκ Μαρίας τὸ σῶμα, ἀλλ' ἕτερον εἶναι τὸν Χριστὸν, καὶ ἕτερον τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον (7), τὸν πρὸ Μαρίας καὶ πρὸ αἰώνων Υἱὸν ὄντα τοῦ Πατρὸς ; Ἢ πῶς εἶναι χριστιανοὶ δύνανται οἱ λέγοντες ἄλλον εἶναι τὸν Υἱὸν (8) καὶ ἄλλον τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον ;

3. Ταῦτα ἦν ἐν τοῖς Ὑπομνήμασι, διαφόρως μὲν εἰρημένα, μίαν δὲ τὴν διάνοιαν καὶ τὴν αὐτὴν ἔχοντα πρὸς ἀσέβειαν βλέπουσαν δύναμιν (9). Διὰ ταῦτα διεκρίνοντο καὶ διεμάχοντο πρὸς ἀλλήλους οἱ αὐχοῦντες ἐπὶ τῇ ὁμολογίᾳ τῶν Πατέρων τῇ ἐν Νικαίᾳ γενομένῃ. Ἐγὼ δὲ, τὴν σὴν ἐθαύμασα θεοσέβειαν ἀνασχομένην, καὶ ὅτι μὴ τούτους ἔπαυσε μὲν ταῦτα λέγοντας, τὴν δὲ εὐσεβῆ πίστιν παρέθηκεν αὐτοῖς ·

corpus mutatum fuisse, eta natura descivisse sua? Quis autem in Ecclesia, aut a Christianis unquam audivit Dominum fictione non natura gestasse corpus? Aut quis eo processit impietatis, ut diceret sentiretque, ipsam deitatem Patri consubstantialem, circumcisam, et imperfectam ex perfecta factam fuisse : et quod cruci affixum erat, non fuisse corpus, sed ipsam Sapientiæ substantiam rerum opificem? Quis hæc audiens, Non ex Maria, sed ex sua ipsius substantia Verbum sibi passibile corpus efformavit, hæc loquentem Christianum dixerit? Quis nefariam illam commentus est impietatem, aut cui hoc in mentem venerit dixeritque : Qui ait ex Maria esse Dominicum corpus, is non amplius Trinitatem, sed quaternitatem in deitate sentit? Quasi vero qui ita censent dicant, carnem quam ex Maria Salvator induit, ex substantia esse Trinitatis. Jam vero undenam æqualem supra dictis impietatem nonnulli evomuere, non minoris, sientes, ætatis esse corpus, quam Verbi divinitas, sed omnino coæternum illi fuisse, quia ex sapientiæ substantia constat? Quo pacto viri qui dicuntur Christiani vel ambigere ausi sunt, sitne Dominus qui ex Maria natus est, substantia et natura sua Filius Dei ; secundum carnem vero ex semine David et ex carne sanctæ Mariæ ortus? Quinam vero ea temeritate fuerunt, ut dicerent, Christum qui carne passus et crucifixus est, non esse Dominum et Salvatorem, ac Deum Filiumque Patris? Aut quomodo Christiani volunt nuncupari, qui dicunt in sanctum hominem, perinde atque in unum ex prophetis, venisse Verbum, nec ipsum hominem factum fuisse, ex Maria corpus assumendo, sed alium esse Christum, et alium Dei Verbum quod ante Mariam et ante sæcula Filius erat Patris? Aut qua, quæso, ratione Christiani fuerint, qui dicunt alium esse Filium et alium Dei Verbum ?

3. Hæc in Commentariis erant, diversis quidem verbis, sed quibus una eademque sententia visque impietatem spectans inerat. Propter illa mutuo disceptabant concertabantque, qui de confessione Patrum Nicæna gloriantur. Ego vero tuam miratus sum pietatem, quæ res ferat ejusmodi, et quod non illis quidem talia dictitantibus silentium indixerit, nec piam fidem illis proposuerit, ut vel

post, ἐν Ἐκκλησίᾳ deest in Epiph. Ibid. Theod., παρὰ Χριστιανοῖς. Gobler et Felck. 1, ἢ παρὰ Χριστιανῶν. Ibid. Gobler. et Felckm. 1, ὁ Θεὸς Λόγος. Epiph., ὁ Υἱός.

(2) Hæc apud Theod. dial. 3, p. 159. Mox, θεότης αὐτή. Epiphan., αὐτοῦ. In editis et in quibusdam mss., περιετμήθη τραπεῖσα καὶ ἀτελής. Sed vocem τραπεῖσα, Epiph. Theod. et Seguer. secuti, expunximus. Infra Theod. Gobl. et Felck. 1, καθηλωμένον.

(3) Epiphanius solus, δημιονργὸς οὐσία τῆς φύσεως. Quæ sequuntur autem, Τίς δὲ ἀκούων, a Theodoreto citantur dialog. ibid.

(4) Theod. et Seguer., εἰπόντα ἢ λέγοντα.

(5) Locus frequentissime citatus, nempe in synodo Ephesina, act. 1, et alibi. Item apud Cyrillum defens. anathem. 2, synod. Chalcedon. act. 1, Leonis papæ epistola ad Leonem imperatorem, item

apud Mercatorem erud. Baluzii p. 177 et 226, et apud Gelasium. Ibidem, λεγόμενοι in editis deerat, in omnibus pene manuscriptis legitur. Ibidem Anglicanus, ὅτι, εἰ ὁ ἐκ Μαρίας. Mox Seguer. solus, Θεὸς μὲν τῇ οὐσίᾳ καὶ φύσει Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Alii et editi, Υἱὸς μὲν τῇ οὐσίᾳ καὶ φύσει τοῦ Θεοῦ. Ubi Epiphanius, καὶ τῇ φύσει τοῦ Θεοῦ.

(6) Ἄνθρωπον, in editis deerat ; ex prædictis autoribus et ex Seguer. restituimus

(7) Mss. alii Λόγον, alii Υἱόν habent. Mox πρὸ αἰώνων. Sic mss. fere omnes, in editis, ἀπὸ αἰώνων.

(8) Υἱὸν restituimus ex mss. Seguer. Gobler. et Felck. 1, et ex prædictis auctoribus, uno excepto Epiph· qui habet Θεόν. Editi, Χριστόν.

(9) Sic Seguer. Felck. 1, et Epiph. ; sed δύναμιν deest in quibusdam. Editi, ῥέπουσαν δύναμιν.

obtemperantes acquiescerent ; vel si repugnarent, pro hæreticis haberentur. Etenim quæ jam memorata sunt, neque dictu neque auditu sunt Christianis tolerabilia, sed ab apostolica doctrina penitus abhorrent. Quocirca eorum dicta, ut jam memorata sunt, ipsis verbis in epistola conscribenda curavi ; ut quisquis audierit, eorum turpitudinem et impietatem animadvertat. Et tametsi oportebat illorum qui hæc commenti sunt stultitiam pluribus arguere et confutare ; attamen satius fuisset epistolam huc desinere, et nihil ultra scribere : quæ enim ita manifeste prava commonstrantur, exagitare et curiosius indagare non expedit, ne a contentiosis 722 hominibus ambigua existimentur : sed sufficit his duntaxat verbis ad illa respondere : Hæc catholicæ Ecclesiæ non sunt, neque ea est Patrum sententia. Cæterum ne ex perpetuo silentio impudentiæ occasionem malarum illi rerum artifices arripiant, e re fuerit ex divinis Scripturis pauca memorare ; fortasse vel hoc modo pudore affecti, turpissimas opiniones excogitandi finem facient.

4. Heus vos, qui eo animum appulistis ut corpus diceretis esse Verbi divinitati consubstantiale (hinc enim ordiri operæ pretium fuerit, ut cum ejus sententiæ fœditas palam fuerit, neque cætera majoris esse pretii conspicuum sit) ? In divinis certe Scripturis nihil comparet hujusmodi, nam ipsæ Deum in humano fuisse corpore affirmant : sed etiam Patres qui Nicææ convenerunt, non corpus, sed ipsum Filium dixerunt esse Patri consubstantialem, et hunc quidem ex substantia Patris, corpus vero ex Maria esse ex Scripturis item declararunt. Quamobrem aut Nicænam repudiate synodum, et utpote hæretici, hæc aliena inducite ; aut si vultis Patrum illorum filii esse, ne diversam ab eorum scriptis sententiam consectemini. Hac quoque ratione illud quantæ sit absurditatis advertite : si Verbum corpori, quod ex terra naturam tenet suam, est consubstantiale, et aliunde Verbum itidem, juxta Patrum confessionem, est Patri consubstantiale ; ipse Pater corpori ex terra facto consubstantialis erit. Ecquid ultra Arianos insectemini, quod dicant Filium esse creaturam, cum ipsi Patrem rebus creatis esse consubstantialem affirmetis, et in aliam impietatem transeuntes dicatis, in carnem, ossa, capillos, nervos et in totum corpus conversum esse Verbum, et a propria muta-

A ἵνα ἢ ἀκούσαντες ἠρεμήσωσιν, ἢ ἀντ
αἱρετικοὶ νομισθῶσι. Τὰ γὰρ εἰρημέ
λεκτὰ οὔτε ἀκουστὰ παρὰ Χριστιανοῖς
τρια κατὰ πάντα τρόπον τῆς ἀποστολ
λίας. Διὰ τοῦτο γοῦν κἀγὼ τὰ παρ
προείρηται (11), ἐγγραφῆναι γυμνῶς
ἐπιστολῇ, ἵνα καὶ μόνον ὁ ἀκούων θεω
τοῖς αἰσχύνην καὶ ἀσέβειαν. Καὶ εἰ
πλειόνων κατηγορεῖν καὶ διελέγχειν (1
σύνην τῶν τὰ τοιαῦτα νοησάντων · ἀλ
τούτων εἶναι τὴν ἐπιστολήν, καὶ μηδὲ
φειν · τὰ γὰρ οὕτω φανερῶς δεικνύμε
μνάζειν ἐπὶ πλεῖον καὶ περιεργάζεσθα
μὴ τοῖς φιλονεικοῦσιν ὡς ἀμφίβολα νομ
μόνον ἀποκρίνασθαι πρὸς τὰ τοιαῦτα,
B Ἀρκεῖ, ὅτι οὐκ ἔστι ταῦτα τῆς Καθο
σίας, οὐδὲ ταῦτα οἱ Πατέρες ἐφρόνησα
ἐκ τῆς τέλεον σιωπῆς πρόφασιν ἀναι
ἑαυτοῖς οἱ τῶν κακῶν ἐφευρεταὶ πορί
ἐκ τῶν θείων Γραφῶν ὀλίγα μνημονεῦσ
οὕτως αἰδεσθέντες παύσωνται ἀπὸ τῶν
των ἐπινοιῶν.

4. Πόθεν ὑμῖν ἐπῆλθεν εἰπεῖν (1
ὁμοούσιον εἶναι τὸ σῶμα τῆς τοῦ Λ
(ἀπὸ γὰρ τούτου καλόν ἐστιν ἄρξασθαι
δεικνυμένου σαθροῦ, καὶ πάντα τὰ ἄλλ
χθῇ) ; Ἀπὸ μὲν οὖν τῶν θείων Γρ
εὑρεῖν, θεὸν γὰρ ἐν ἀνθρωπίνῳ σώμ
γονέναι. Ἀλλὰ γὰρ (15) καὶ οἱ Πατέ
C συνελθόντες οὐ τὸ σῶμα, ἀλλ' αὐτὸν
σιον εἰρήκασι τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦτο
οὐσίας τοῦ Πατρὸς, τὸ δὲ σῶμα ἐκ Μα
σαν εἶναι πάλιν κατὰ τὰς Γραφάς (16
ἀρνήσασθε τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον, καὶ
παρεισφέρετε ταῦτα · ἢ, εἰ βούλεσθε τ
τέρων εἶναι, μὴ φρονεῖτε παρ' ἐκεῖνα,
αὐτοί (17). Καὶ γὰρ καὶ ἐκ τούτου τὸ ἄ
ὑμᾶς ἔξεστιν · εἰ ἀμοούσιος ὁ Λόγος τῷ
ἐκ γῆς ἔχοντι τὴν φύσιν, ὁμοούσιος δὲ
Πατρὶ κατὰ τὴν τῶν Πατέρων ὁμολογ
σιος ἔσται καὶ αὐτὸς ὁ Πατὴρ τῷ σώμ
γενομένῳ. Καὶ τί ἔτι μέμφεσθε τοῖς Ἀ
γουσι τὸν Υἱὸν κτίσμα, λέγοντες αὐτοὶ
Πατέρα ὁμοούσιον τοῖς κτίσμασι ; κα
D ἀσέβειαν μετερχόμενοι, φάσκοντες εἰς
ἀστέα, καὶ τρίχας, καὶ νεῦρα, καὶ ὅλον τὸ
βεβλῆσθαι τὸν Λόγον, καὶ ἠλλάχθαι τ
σεως. Ὥρα γὰρ ὑμᾶς φανερῶς εἰπεῖν

(10) Seguer. et Epiph., ὀνομασθῶσι. Τὰ γὰρ προειρημένα.

(11) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. In editis, εἴρηται.

(12) Quidam mss., κατηγορῆσαι καὶ ἐλέγχειν Mox, τῶν ταῦτα διανοηθέντων. Gobler. Felck. 1, Seguer et Epiph., τὴν τῶν ταῦτα διανοηθέντων αἰσχύνην. Mox Epiph. Seguer. Basil. Gobler. et Felc. 1, πλέον. Editi et alii, πλεῖον. Infra Seguer. solus, ἀποκρίνεσθαι.

(13) Seguer. solus ἀναισχυντίας. Alii, ἀναίσχυντον.

(14) Seguerian., Πόθεν ὑμῖν, ὦ οὗτ
eodem infra post καλόν, non legitur, ἐσ

(15) Γὰρ deest in editis. Ex mss. Se
et Anglic. restituimus.

(16) Θείας Γραφάς, in Seguer. Basil
Felckm. 1.

(17) bocus citatus in dial. Theoriani
nos, tom. I *Bibl, Græc. PP.* p. 447, Ep
ἐκ τούτου.

(18) Gobler. Felckm. 1, εἰ ὁμοούσιον
σῶμα.

(19) Καὶ deest in Basil.

γεγενῆσθαι· ἐκ γῆς γὰρ (20) τῶν ὀστέων καὶ ὅλου τοῦ σώματος φύσις. Τίς οὖν ἡ τοσαύτη παραφροσύνη, ἵνα καὶ πρὸς ἑαυτοὺς διαμάχησθε; ὁμοούσιν μὲν γὰρ λέγοντες τὸν Λόγον τῷ σώματι, ἕτερον πρὸς ἕτερον σημαίνετε (21)· τὸ δὲ εἰς σάρκα μεταβεβλῆσθαι αὐτοῦ τοῦ Λόγου τροπὴν φαντάζεσθε. Καὶ τίς ἔτι λοιπὸν ὑμῶν ἀνέξεται ταῦτα καὶ μόνον φθεγγομένων; Πάσης γὰρ αἱρέσεως πλέον εἰς ἀσέβειαν ἐξεκλίνατε. Εἰ γὰρ ὁμοούσιος ὁ Λόγος τῷ σώματι, περιττὴ τῆς Μαρίας ἡ μνήμη καὶ ἡ (22) χρεία, δυναμένου τοῦ σώματος εἶναι καὶ πρὸ Μαρίας ἀΐδιος, ὥσπερ οὖν ἐστι καὶ αὐτὸς ὁ Λόγος· εἴ γε καθ' ὑμᾶς ὁμοούσιός ἐστι τῷ σώματι. Τίς δὲ καὶ ἡ χρεία τῆς ἐπιδημίας τοῦ Λόγου, ἵνα ἢ τὸ ἑαυτοῦ ὁμοούσιον ἐνδύσηται, ἢ θαπεὶς ἀπὸ (23) τῆς ἰδίας φύσεως, σῶμα γένηται; Οὐ γὰρ ἑαυτῆς ἡ θεότης ἐπιλαμβάνεται, ἵνα καὶ τὸ ὁμοούσιον ἑαυτῆς ἐνδύσηται. Ἀλλ' οὐδὲ ἥμαρτεν ὁ τὰς ἄλλων ἁμαρτίας λυτρούμενος Λόγος, ἵνα, τραπεὶς εἰς σῶμα (24), ἑαυτὸν ὑπὲρ ἑαυτοῦ εἰς θυσίαν προσενέγκῃ, καὶ ἑαυτὸν λυτρώσηται.

tum esse natura? Restat enim ut aperte dicatis ipsum ex terra factum fuisse : ex terra enim ossium totiusque corporis natura originem ducit. Quænam igitur hæc tanta dementia ut vobiscum ipsi pugnetis? dum enim dicitis Verbum corpori esse consubstantiale, alterum cum altero conferri significatis : cum vero in carnem mutatum esse affirmatis, ipsi Verbo mutationem affingitis. Ecquis vos ultra ferat hæc vel proferre ausos? Hæresim quippe omnem impietate superastis. Si enim Verbum est corpori consubstantiale, superflua fuerit Mariæ mentio et ministerium, cum corpus ante Mariam ab æterno esse possit, ut est ipsum Verbum ; si tamen, ut vos dicitis, consubstantiale est corpori. Quænam item necessitas Verbi adventus, ut vel illud quod sibi consubstantiale erat, indueret, vel mutatum a propria natura, corpus efficeretur? Non enim seipsam deitas assumit, ut quod sibi consubstantiale est induat. Sed neque peccavit Verbum quod aliorum peccata redemit, ut mutatum in corpus seipsum pro seipso in sacrificium offerret, ac seipsum redimeret.

5. Ἀλλ' οὐκ ἔστιν οὕτως, μὴ γένοιτο! Σπέρματος γὰρ Ἀβραὰμ ἐπιλαμβάνεται, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος· ὅθεν ὤφειλε κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆναι, καὶ λαβεῖν ὅμοιον ἡμῖν σῶμα. Διὰ τοῦτο γοῦν καὶ ὑπόκειται ἀληθῶς ἡ Μαρία, ἵν' ἐξ αὐτῆς τοῦτο λάβῃ, καὶ ὡς ἴδιον ὑπὲρ ἡμῶν αὐτὸ προσενέγκῃ. Καὶ ταύτην ὁ μὲν Ἡσαΐας προφητεύων, ἐδείκνυε λέγων. Ἰδοὺ ἡ Παρθένος· ὁ δὲ Γαβριὴλ ἀποστέλλεται πρὸς αὐτὴν οὐχ ἁπλῶς πρὸς (25) παρθένον, Ἀλλὰ πρὸς παρθένον μεμνηστευμένην ἀνδρί· ἵν' ἐκ τοῦ μνηστῆρος (26) δείξῃ τὴν Μαριαν ἀληθῶς ἄνθρωπον οὖσαν. Διὸ καὶ τοῦ τίκτειν μνημονεύει ἡ Γραφὴ, καὶ φησιν· Ἐσπαργάνωσε· καὶ ἐμακαρίζοντο μαστοὶ, οὓς ἐθήλασε, καὶ προσενέχθη θυσία, ὡς διανοίξαντος τοῦ τεχθέντος τὴν μήτραν· ταῦτα δὲ πάντα, τικτούσης ἦν Παρθένου γνωρίσματα. Καὶ ὁ Γαβριὴλ δὲ ἀσφαλῶς εὐηγγελίζετο αὐτῇ, λέγων οὐχ ἁπλῶς, τὸ γεννώμενον ἐν σοὶ, ἵνα μὴ ἔξωθεν ἐπεισαγόμενον αὐτῇ σῶμα νομισθῇ· ἀλλ' ἐκ σοῦ, ἵν' ἐξ αὐτῆς φύσει τὸ γεννώμενον εἶναι πιστευθῇ, φανερως καὶ τοῦτο τῆς φύσεως δεικνυούσης, ὡς ἀδύνατον παρθένον φέρειν γύλα μὴ τεκοῦσαν, καὶ ἀδύνατον γάλακτι τραφῆναι σῶμα καὶ σπαργανωθῆναι, μὴ πρότερον φύσει τεχθέν. Τοῦτό ἐστι τὸ περιτμηθὲν ὀκταήμερον· τοῦτο Συμεὼν εἰς τὰς ἀγκάλας δέξατο· τοῦτο γέγονε παιδίον καὶ ηὔξησε, δωδε-

5. Sed non ita se res habet, absit : nam, *semen Abrahæ apprehendit*, ut ait Apostolus, *unde debuit per omnia fratribus similari* [52a], et corpus assumere nobis simile. Propterea igitur adest vere Maria ut ab ea illud assumat, et tanquam proprium pro nobis illud offerat. Illamque Isaias quidem indicavit dicens [53] : *Ecce virgo*, Gabriel vero ad eam mittitur, nec simpliciter ad virginem, sed *ad virginem desponsatam viro* [54]. Ut ex sponsi mentione indicaret Mariam vere hominem esse. Partumque memorat Scriptura, et ait : *Pannis eum involvit* [55] : ac beata prædicabantur ubera quibus ipse lactatus est [56], et quasi partu vulvam adaperiente oblatum est sacrificium [57] : hæc autem omnia parientis Virginis erant indicia. Et Gabriel quidem caute ac prudenter annuntiabat illi dicendo, non simpliciter, quod *in te* nascetur, ne extrinsecus corpus ipsi inductum putaretur, sed, *ex te* [58], ut quod gignebatur ortum ex illa duxisse crederetur, liquido hoc ipsum natura demonstrante, nempe, impossibile esse Virginem citra partum lac habere : impossibile item esse lacte nutriri et pannis involvi corpus, quod nondum naturali partu sit editum. Illud ipsum corpus octavo die circumcisum est, idem a Simeone in ulnas susceptum, idipsum puer evasit, crevit, duodecimque annorum factum est [59], et ad

[52a] Hebr. II, 16, 17. [53] Isa. VII, 14. [54] Luc. I, 27. [55] Luc. II, 7. [56] Luc. XI, 27. [57] Luc. II, 23 [58] Luc. I, 39. [59] Luc. II, 21-42.

(20) Ἐκ γῆς γάρ, Gobler. Felckm. 1, Seguer. et Epiph. Editi, Ἐκ τῆς γὰρ γῆς πρὸς αὐτοὺς διαμάχησθε, ὁμοούσιον γάρ. Ibidem γάρ deest in Epiph.

(21) Sic Anglic. Basil. Seguer. et Epiph. in editis: σώματι ἕτερον σημαι-. Quæ sequuntur autem, ὁ δὲ εἰς σάρκα, a Gelasio citantur in lib. *De duabus naturis*, sed paulo diverse.

(22) Sic Seguerianus et Epiphan., atque ita legit Nannius. Alii et editi, καὶ τίς ἡ.

(23) Ita Seguer. Anglic. Gobler. Felck. 1, et Epiph. Editi, male τραπεῖσα πρό.

(24) Sic Seguerian. Epiph., et ita legit Nannius. Editi εἰς σάρκα. Mox Seguer., εἰς θυσίαν. In aliis, εἰς deest. Infra, κατὰ πάντα, deest in Seguer.

(25) Epiph. et Seguer.. πρός, sed deest in editis.

(26) Gobler. Felck. 1, Seguer., μνήστορος. Editi et alii, μνηστῆρος· Mox editi, Διὸ καὶ τοῦ τίκτειν in Epiph. et in Seguer., διό deest. Paulo post Gobler. et Felck. 1, οἱ μαστοί.

que multæ sunt: *Et egressa est omnis virtus Domini de terra Ægypti.* Eruca vero et locusta dicuntur virtutes magnæ [34]. Et, *Dominus virtutum nobiscum susceptor noster Deus Jacob* [35]. Imo vero quod Deo simus proprii accepimus, haud levi modo, sed quia fratres nos vocavit. Quod si Filium etiam verum Deum vocant, neque illud ægre ferimus: cum enim factus fuerit, verus exsistit.

6. Hæc corrupta mens Arianorum fuit. Verum episcopi, tum quoque intellecta eorum fraude, ex Scripturis has collegere voces, splendorem, fontem, fluvium et figuram substantiæ: illud item, *In lumine tuo videbimus lumen* [36]: et illud, *Ego et Pater unum sumus* [37]. Demum lucidius et compendiose scripserunt, consubstantialem esse Patri Filium: nam supra dicta omnia hanc habent significationem. Porro quod effutiunt illi, eas voces in Scriptura non esse, vanum ab ipsis commonstratur: cum ex non scriptis impietatem proferant: nusquam enim hæc scripta sunt: ex non exsistentibus, et illud: aliquando non erat: sese tamen, ex non scriptis licet pie excogitatis verbis, damnatos queruntur. Sed illi, utpote ex sterquilinio orti, vere de terra loquuntur; episcopi vero nequaquam voces illas excogitarunt, sed Patrum testimonio freti, ita scripserunt. Siquidem prisci episcopi ante annos prope centum triginta, cum magnæ 716 Romæ (55), tum etiam nostræ urbis, scriptis suis eos culpaverunt qui Filium rem factam et Patri non consubstantialem dicerent. Cujus rei non ignarus Eusebius, Cæsareæ olim episcopus, qui cum prius Arianæ hæresi suffragaretur, postea Nicænæ synodo subscripsit; in litteris ad suos missis hæc affirmavit (56): « Ex antiquis quosdam eruditos clarosque episcopos, atque scriptores, scimus circa Patris et Filii divinitatem, consubstantialis nomine usos. »

7. Quid igitur adhuc Ariminensem memorant, in qua depositi sunt? Quid Nicænam synodum recusant, cui etiam Patres sui subscripserunt, et confessi sunt, ex substantia, et consubstantialem esse Patri Filium? quid circumcursant? non enim cum Nicænis tantum episcopis, sed et cum aliis inter suos clarissimis et cum propriis tandem dimicant. Quorumnam igitur hæredes et successores sunt? qui possunt eos vocare Patres, quorum confessionem

A Ἀεὶ γὰρ ἡμεῖς οἱ ζῶντες. Καὶ δυνάμεις πολλαί εἰσι· Καὶ ἐξῆλθε μὲν (57) πᾶσα ἡ δύναμις Κυρίου ἐκ γῆς Αἰγύπτου. Ἡ δὲ κάμπη καὶ ἡ ἀκρὶς λέγεται δύναμις μεγάλη. Καὶ, Κύριος τῶν δυνάμεων μεθ' ἡμῶν, ἀντιλήπτωρ ἡμῶν ὁ Θεὸς Ἰακώβ. Ἀλλὰ γὰρ τὸ (58) ἰδίους ἡμᾶς εἶναι τοῦ Θεοῦ ἔχομεν, οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀδελφοὺς ἡμᾶς ἐκάλεσεν. Εἰ δὲ καὶ Θεὸν ἀληθινὸν λέγουσι τὸν Υἱόν, οὐ λυπεῖ ἡμᾶς· γενόμενος γὰρ, ἀληθινός ἐστιν.

6. Αὕτη τῶν Ἀρειανῶν ἡ ἐφθαρμένη διάνοια. Ἀλλὰ καὶ (59) ἐνταῦθα οἱ ἐπίσκοποι, θεωρήσαντες ἐκείνων τὸ δόλιον, συνήγαγον ἐκ τῶν Γραφῶν τὸ ἀπαύγασμα, τήν τε πηγὴν καὶ τὸν ποταμὸν, καὶ τὸν χαρακτῆρα πρὸς τὴν ὑπόστασιν, καὶ τὸ, Ἐν τῷ φωτί σου ὀψόμεθα (60) φῶς· καὶ τὸ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ B ἕν ἐσμεν. Καὶ λευκότερον λοιπὸν καὶ συντόμως ἔγραψαν ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν· τὰ γὰρ προειρημένα πάντα ταύτην ἔχει τὴν σημασίαν. Καὶ ὁ γογγυσμὸς αὐτῶν, ὅτι ἄγραφοί εἰσιν αἱ λέξεις, ἐλέγχεται παρ' αὐτῶν μάταιος, ἐξ ἀγράφων (61) ἀσεβήσαντες· ἄγραφα δὲ τὸ, Ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ τὸ, Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν· αἰτιῶνται, ὅτι ἐξ ἀγράφων μὲν εὐσεβείας νοουμένων λέξεων κατεκρίθησαν. Αὐτοὶ μὲν ὡς ἐκ κοπρίας ὄντες, ἐλάλησαν ἀληθῶς ἀπὸ γῆς· οἱ δὲ ἐπίσκοποι, οὐχ ἑαυτοῖς (62) εὑρόντες τὰς λέξεις, ἀλλ' ἐκ Πατέρων ἔχοντες τὴν μαρτυρίαν, οὕτως ἔγραψαν. Ἐπίσκοποι γὰρ ἀρχαῖοι πρὸ ἐτῶν ἐγγύς που ἑκατὸν τριάκοντα τῆς μεγάλης Ῥώμης καὶ τῆς ἡμετέρας πόλεως γράφοντες ἠτιάσαντο (63) τοὺς ποιήμα λέγοντας τὸν Υἱὸν καὶ μὴ ὁμοούσιον τῷ Πατρί· καὶ τοῦτο ἐγίνωσκεν Εὐσέβιος ὁ γενόμενος ἐπίσκοπος τῆς C Καισαρείας, πρότερον μὲν συντρέχων τῇ Ἀρειανῇ αἱρέσει, ὕστερον δὲ ὑπογράψας ἐν αὐτῇ τῇ ἐν Νικαίᾳ συνόδῳ, ἔγραψε τοῖς ἰδίοις διαβεβαιούμενος, ὅτι καὶ τῶν παλαιῶν τινες λογίους καὶ ἐπιφανεῖς ἐπισκόπους καὶ συγγραφέας, ἔγνωμεν ἐπὶ τῆς τοῦ (64) Πατρὸς καὶ Υἱοῦ θεότητος τῷ τοῦ ὁμοουσίου χρησαμένους ὀνόματι.

7. Τί οὖν ἔτι τὴν Ἀρίμηνον (65) ὀνομάζουσιν, ἢ ᾗ καθηρέθησαν; Τί παραιτοῦνται τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον, ἐν ᾗ καὶ οἱ Πατέρες αὐτῶν ὑπέγραψαν, καὶ ὡμολόγησαν ἐκ τῆς οὐσίας καὶ ὁμοούσιον εἶναι τὸν Υἱὸν τῷ Πατρί; τί περιτρέχουσιν; οὐ γὰρ πρὸς μόνους τοὺς ἐν Νικαίᾳ ἐπισκόπους (66) συνελθόντας ἀλλὰ γὰρ καὶ πρὸς τοὺς ἑαυτῶν μεγάλους ἐπισκόπους καὶ πρὸς τοὺς ἰδίους λοιπὸν μάχονται. Τίνων οὖν εἰσὶ D κληρονόμοι καὶ διάδοχοι; πῶς δύνανται λέγειν Πα-

[34] Joel II, 25. [35] Psal. XLV, 8. [36] Psal. XXXV, 10. [37] Joan. X, 30.

(55) Cum Dionysius Rom., anno 261 pontificatum inierit, haud multo plures 100 annis erant cum hæc Athanasius scriberet, a datis utriusque Dionysii litteris. Nam de Dionysiis hic loquitur. Vide supra p. 605.

(56) Hæc Eusebii verba vide supra p. 189.

(57) Μέν deest in Theodor. Mox idem, δύναμις τοῦ Θεοῦ.

(58) Anglicanus, Ἀλλὰ γὰρ καὶ τό. Theodor., Ἀλλὰ καὶ τό.

(59) In Anglic. καί deest.

(60) Sic pene omnes manuscripti. Editi vero, ὄψομαι. Paulo post Anglic, λοιπὸν ἐκεῖ ἔγραψαν.

(61) Theodoret., ἐξ ἀγράφων γάρ. Infra idem διότι ἐξ ἀγράφων.

(62) Regius, ἑαυτούς male. Infra Theodoretus Ἐπίσκοποι γὰρ ἦσαν ἀρχαῖοι male. Paulo post idem τῆς τε μεγάλης.

(63) Theodoretus, οἳ ἠτιάσαντο, omisso γράψαντες, ut et Anglican.

(64) Theodor., εὕρομεν ἐπὶ τῆς τοῦ.

(65) Anglicanus, Ἀριμηνῶν hic et inferius, ut more. Infra Regius. ἐν ᾗ καὶ ὁ πρες, sic.

(66) Ἐπισκόπους deest in Anglicano.

τέρας τούτους, ὧν οὐκ ἀποδέχονται τὴν ὁμολογίαν τὴν καλῶς καὶ ἀποστολικῶς γραφεῖναν ; Ἐπεὶ, εἰ νομίζουσιν ἀντιλέγειν δύνασθαι, εἰπάτωσαν, μᾶλλον δὲ ἀποκρινάσθωσαν, ἵνα καὶ ἑαυτοῖς περιπίπτοντες ἐλεγχθῶσιν, εἰ πιστεύουσι λέγοντι τῷ Υἱῷ· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν· καὶ, Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα ; Ναὶ, εἴποιεν ἄν, ἐπειδὴ γέγραπται, πιστεύομεν, Ἀλλὰ καὶ Πῶς ἓν εἰσι, καὶ πῶς ὁ ἑωρακὼς τὸν Υἱὸν ἑώρακε καὶ (67) τὸν Πατέρα, ἐὰν ἐρωτηθῶσιν εἰπεῖν, πάντως που φήσουσι, Δι' ὁμοιότητα· εἰ μὴ τέλεον συμπεπτώκασι τυῖς ἀδελφὰ φρονοῦσιν αὐτοῖς, καὶ λεγομένοις Ἀνομοίοις. Ἀλλ' ἐὰν πάλιν ἐρωτηθῶσι, Πῶς ὅμοιος ; ἀποθρασυνόμενοι φήσουσιν · Ἀρετῇ τελείᾳ καὶ συμφωνίᾳ τὸ αὐτὸ θέλειν τῷ Πατρὶ, καὶ μὴ θέλειν ὅπερ ὁ Πατὴρ οὐ θέλει. Ἀλλὰ μαθέτωσαν· ὅτι ἐξ ἀρετῆς καὶ τοῦ θέλειν ὁμοιούμενος τῷ Θεῷ, ἔχει μὲν καὶ τοῦ τρέπεσθαι (68) τὴν προαίρεσιν · οὐκ ἔστι δὲ οὕτως ὁ Λόγος, εἰ μὴ ἄρα ἐκ μέρους καὶ καθ' ἡμᾶς ὅμοιος, ὅτι μὴ καὶ κατ' οὐσίαν ὅμοιός ἐστι. Ταῦτα δὲ ἴδια ἡμῶν τῶν γενητῶν καὶ κτιστὴν ἐχόντων τὴν φύσιν. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς, καίτοι μὴ δυνάμενοι ὅμοιοι κατ' οὐσίαν τον Θεοῦ γενέσθαι, ὅμως, ἐξ ἀρετῆς βελτιούμενοι, μιμούμεθα τὸν Θεὸν (69), χαρισαμένου καὶ τοῦτο τοῦ Κυρίου, καὶ λέγοντος · Γίνεσθε οἰκτίρμονες, ὡς ὁ Πατὴρ ὑμῶν οἰκτίρμων ἐστί. Γίνεσθε τέλειοι, ὡς ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τέλειός ἐστι. Τρεπτὰ δὲ τὰ γενητά. οὐκ ἄν τις ἀρνήσαιτο, ἀγγέλων μὲν παραβάντων, τοῦ δὲ Ἀδὰμ παρακούσαντος, καὶ πάντων δεομένων τῆς τοῦ Λόγου χάριτος. Τρεπτὸν δὲ ἀτρέπτου ὄντος τοῦ Θεοῦ οὐκ ἄν εἴη ὅμοιον · ὥσπερ οὐδὲ τὸ κτισθὲν τοῦ κτίσαντος. Διὰ τοῦτο περὶ μὲν ἡμῶν σκοπῶν ὁ ἅγιος ἔλεγεν · Ὁ Θεὸς, τίς ὁμοιωθήσεταί σοι ; καὶ, Τίς ὅμοιός σοι ἐν θεοῖς, Κύριε ; θεοὺς λέγων, τοὺς κτισθέντας μὲν, μετόχους δὲ γενομένους τοῦ Λόγου, ὡς αὐτὸς εἶπεν · Εἰ ἐκείνους θεοὺς εἶπε, πρὸς οὓς ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο. Τὰ δὲ μετέχοντα οὐκ ἂν εἴη τὰ (70) αὐτὰ οὐδὲ ὅμοια τοῦ μετεχομένου. Περὶ ἑαυτοῦ γοῦν ἔλεγεν· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν, ὡς τῶν γενητῶν μὴ ὄντων οὕτως· Ἐπεὶ ἀποκρινάσθωσαν δὶ τὴν Ἀρίμηνον προτείνοντες, εἰ κτιστὴ (71) οὐσία δύναται εἰπεῖν · Ἃ βλέπω τὸν Πατέρα ποιοῦντα, ταῦτα κἀγὼ ποιῶ. Ποιούμενα γὰρ ἐστι τὰ γενητὰ, καὶ οὐ ποιοῦντα · εἰ (72) δὲ μή γε, καὶ ἑαυτὰ ἐποίησαν. Ἀμέλει εἰ, ὡς λέγουσι, κτίσμα ἐστὶν ὁ Υἱὸς, καὶ ποιεῖ αὐτὸν ὁ Πατὴρ, πάντως ἂν ἐποίησε καὶ ἑαυτὸν ὁ Υἱὸς, δυνάμενος ποιεῖν ἃ ποιεῖ ὁ Πατὴρ, ὡς εἶπεν αὐτός · ἀλλ' ἄτοπον καὶ λίαν ἀσύστατόν ἐστι τὸ τοιοῦτον · ποιεῖν γὰρ ἑαυτὸν οὐδεὶς δύναται.

8. Πάλιν δὲ εἰπάτωσαν, εἰ δύναται τὰ γενητὰ εἰπεῖν · Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμά ἐστιν ;

A recte et apostolice scriptam non recipiunt? Quod si sese repugnare posse arbitrantur, dicant, aut potius respondeant, ut in sese impingentes coarguantur ; num credant Filio dicenti : *Ego et Pater unum sumus ;* et : *qui vidit me, vidit et Patrem* [38]. Imo, dicent, hoc quia scriptum est, credimus. Sed quomodonam unum sunt, et quomodo, qui vidit Filium vidit et Patrem ; si sic interrogentur, respondebunt sane, Ob similitudinem : nisi cum iis collapsi sint qui affinem suæ sententiam tuentur, et vocantur Anomœi. Sed si rursum sciscitere, qua ratione similis ? audacius dicent : Virtute perfecta et consensu, quod idipsum velit quod Pater, et quod nihil velit, nisi quod Pater. Sed discant eum qui ex virtute et voluntate Deo similis sit, mutandi sui arbitrium habere : atqui Verbum nequaquam est tale, B nisi forte ex aliqua parte et nostro more, nedum secundum substantiam simile sit. Id enim proprium nobis est qui facti, et natura creata præditi sumus. Etenim nos, licet secundum substantiam Deo similes esse nequeamus, tamen in virtute proficientes, Deum imitamur, hoc donante Domino, qui ait : *Estote misericordes, sicut Pater vester misericors est* [39]. *Estote perfecti, sicut Pater vester cælestis perfectus est* [40]. Opificia autem mutabilia esse, nemo negarit : cum et angeli prævaricati sint, et Adam non obedierit, et omnes egeant gratia Verbi. Mutabile autem immutabili Deo simile esse nunquam poterit : ut nec creatum creanti. Quapropter in nos respiciens sanctus ille dicebat : *Deus, quis similis erit tibi* [41] ? et : *Quis similis tibi in diis, Domine* [42] ? C deos dicens illos qui creati quidem, sed participes Verbi sunt, quemadmodum ipse ait : *Si illos dixit deos, ad quos Verbum Dei factum est* [43]. Res autem quæ alicujus participes sunt, nunquam eædem aut similes ei fuerint cujus sunt participes. De seipso igitur dixit : *Ego et Pater unum sumus*, quod scilicet res factæ nunquam hujusmodi sint. Alioqui respondeant qui Ariminensem obtenduntsynodum, an creata substantia dicere possit : *Quæ video Patrem facientem, hæc et ego facio* [44]. Nam opificia condita sunt, et nihil condunt ; sin autem minus, ergo seipsa condiderunt. Certe si, ut dicunt, creatura est Filius, et Pater fecerit eum, plane Filius seipsum condiderit, cum, ut ipse testatur, ea possit facere quæ Pater facit : sed illud absurdum et nunquam constare potest : nemo enim seipsum potest D efficere.

717 8. Rursum dicant an possint res factæ dicere : *Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt* [45] ?

[38] Joan. XIV, 9 [39] Luc. VI, 36. [40] Matth. V, 48 [41] Psal. LXXXII, 2. [42] Psal. LXXXV, 8. [43] Joan. XI 35. [44] Joan. V, 19. [45] Joan. XVI, 15.

(67) Καί deest in Regio et in Anglicano. Infra, καὶ λεγομένοις, ἀνομοίοις, vix augurari possumus quid hic legerit Nannius, qui vertit, *qui, quod ipsis animis cogitant, verbis promunt.*

(68) Ita Regius. Editi vero, πρέπεσθαι male. Infra in eodem, καί deest ante κατ' οὐσίαν. Paulo post Anglicadus, τῶν γενητὴν καί.

(69) Anglicanus, τὸν Θεόν. Mox, καί deest in Regio. Infra Anglicanus. καθὼς καὶ ὁ Πατὴρ.

(70) Anglicanus, οὐκ ἦν ἀεὶ τὰ αὐτά.

(71) Anglicanus, προκρίναντες, κτιστὴ οὐσία.

(72) Εἰ deest in Anglicano. Infra idem, πάντως ἂν ἐποίει.

Habet autem ille, quod sit creator, conditor, æternus, omnipotens, immutabilis. Opificia autem nec creare possunt, creata cum sint; nec æterna esse, intium quippe exsistendi habent: nec omnia posse et immutabilia esse, sub imperio enim sunt, naturæque sunt mutabilis, ut Scripturæ dicunt. Ergo si hæc Filii sunt, non ex virtute, ut diximus, sed ex substantia sua illa habet, ut synodus ait: nec ex alia substantia ipse est, sed ex substantia Patris, cujus hæc sunt propria: quod autem substantiæ Patris proprium est, ejusque proles, quid aliud fuerit, aut quomodo appellandum sit, nisi consubstantiale? Nam quæ quis in Patre videt, eadem in Filio conspicit; in Filio, inquam, non ex participatione, sed secundum substantiam. Et hoc est: *Ego et Pater unum sumus* [46]; et, *Qui vidit me, vidit et Patrem* [47]. Verum hinc quoque e re fuerit eorum amentiam commonstrare: Si ex virtute, quam sequitur velle et non velle, nec non morum profectus, similis est Patri Filius, ut vos dicitis, hæc autem sunt qualitatis propria: ergo Deum dicitis ex qualitate et ex substantia compositum. Ecquis vos ultra ferat talia dicentes? non enim compositus est Deus, qui omnia ut essent composuit: neque talis, qualia sunt quæ ab ipso per Verbum sunt facta, absit. Simplex enim est substantia, in qua nulla qualitas, neque, ut ait Jacobus, *transmutatio aut vicissitudinis obumbratio* [48]. Cum igitur demonstratum sit eum non ex virtute procedere, quippe nec in Deo nec in Filio est qualitas; ergo substantiæ proprius fuerit: hocque sane fateamini necesse est, nisi plane in vobis intelligentia perierit. Jam quod proprium est, et idem ac substantia divina, et ex ipsa naturale germen, quid aliud fuerit, nisi consequenter genitori consubstantiale: illa quippe nota est Filii erga Patrem. Et hoc qui negat, is minime credit Verbum esse natura ac vere Filium.

9. Cum rem ita intelligerent Patres, scripserunt, Filium esse Patri consubstantialem; et anathemate damnaverunt eos qui dicerent, Filium ex alia esse substantia: neque verba ejusmodi commenti sunt, sed ea ipsi a priscis Patribus edidicerant, uti diximus. His igitur ita commonstratis, superflua est quæ ab illis affertur Ariminensis synodus, superflua et alia ab ipsis synodus de fide appellata. Sufficit enim Nicæna quæ cum priscis episcopis consentit, in qua Patres ipsorum subscripsere, quos revereri illos oportuit, ne omnia potius quam Christiani habeantur. Quod si post hæc tanta, post priscorum

A

B

C

D

Ἔχει δὲ τὸ τὸ κτίζειν, τὸ δημιουργεῖν, τὸ ἄἴδιον, τὸ εἶναι παντοκράτωρ, τὸ ἄτρεπτον. Τὰ δὲ γενητὰ οὐ δύναται ἔχειν τὸ δημιουργεῖν· κτιστὰ γάρ ἐστιν· οὐδὲ τὸ ἀίδιον· ἀρχὴν γὰρ ἔχει τοῦ εἶναι· οὐδέ τὸ παντοκράτωρ καὶ ἄτρεπτον· κρατούμενα γὰρ καὶ τρεπτῆς φύσεώς ἐστιν, ὥσπερ αἱ Γραφαὶ λέγουσιν. Οὐκοῦν εἰ ταῦτα τοῦ Υἱοῦ ἐστιν, οὐκ ἐξ ἀρετῆς, ὡς εἴπομεν, ἀλλὰ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἐστι (73) δηλονότι, ὡς εἶπεν ἡ σύνοδος· οὐκ ἐξ ἄλλης οὐσίας ἐστὶν, ἀλλὰ τῆς τοῦ Πατρὸς, ἧς ἐστι καὶ ταῦτα ἴδια· τὸ δὲ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἴδιον, καὶ ἐξ αὐτῆς γέννημα, τί ἂν εἴη, ἢ πῶς ἄν τις ἀνομάσειεν αὐτὸ, ἢ ὁμοούσιον; ἃ γὰρ βλέπει τις ἐν τῷ Πατρὶ, ταῦτα βλέπει καὶ (74) ἐν τῷ Υἱῷ· Υἱῷ δὲ οὐκ ἐκ μετουσίας, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν. Καὶ τοῦτό ἐστιν· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν, καὶ Ὁ ἐμὲ ἑωρακὼς ἑώρακε τὸν Πατέρα. Ἄλλως τε καὶ ἐκ τούτου πάλιν καλὸν δεικύναι τὴν ἀφροσύνην αὐτῶν· εἰ ἐξ ἀρετῆς (75) ἔπεται τὸ θέλειν καὶ τὸ μὴ θέλειν, καὶ τρόπων βελτίωσις, ὅμοιος καθ' ὑμᾶς ὁ Υἱός ἐστι τῷ Πατρί· ταῦτα δὲ ποιότητος ἴδια (76)· δηλονότι σύνθετον τὸν Θεὸν ἐκ ποιότητος καὶ οὐσίας λέγετε. Καὶ τὶς ὑμῶν ἀνέξεται ταῦτα λεγόντων· οὐ γὰρ σύνθερος ὁ Θεὸς ὁ τὰ πάντα εἰς τὸ εἶναι συντιθεικὼς, οὐδὲ τοιοῦτος, οἷά ἐστι τὰ παρ' αὐτοῦ διὰ τοῦ (77) Λόγου γενόμενα, μὴ γενοιτο! Ἁπλῆ γάρ ἐστιν οὐσία, ἐν ᾗ οὐκ ἔνι ποιότης, οὐδὲ, ὡς εἶπεν ὁ Ἰάκωβος, Παραλλαγή τις ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα. Οὐκοῦν εἰ δείκνυται οὐκ ἐξ ἀρετῆς (78)· οὐ γὰρ ποιότης ἐν τῷ Θεῷ, οὔτε ἐν τῷ Υἱῷ· δηλονότι τῆς οὐσίας ἴδιος ἂν εἴη· καὶ τοῦτο πάντως ὁμολογήσετε, εἰ μὴ τέλεον τὸ νοεῖν ἀπώλετο ἐν ὑμῖν (79). Τὸ δὲ ἴδιον καὶ ταὐτὸν τῇ τοῦ Θεοῦ οὐσίᾳ καὶ ἐξ αὐτῆς γέννημα φύσει τυγχάνον τί ἂν εἴη, ἢ πάλιν καὶ κατὰ τοῦτο ὁμοούσιον τῷ γεννήσαντι; τοῦτο γὰρ Υἱοῦ πρὸς Πατέρα γνώρισμα. Καὶ ὁ μὴ τοῦτο λέγων, οὐ φρονεῖ φύσει καὶ ἀληθῶς Υἱὸν εἶναι τὸν Λόγον.

9. Οὕτω νοήσαντες οἱ Πατέρες, ἔγραψαν ὁμοούσιον εἶνα τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, καὶ ἀνεθεμάτισαν τοὺς λέγοντας ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως εἶναι τὸν Υἱὸν· οὐχ ἑαυτοῖς πλασάμενοι λέξεις, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ἀπὸ τῶν πρὸ αὐτῶν Πατέρων μαθόντες, καθάπερ εἴπομεν. Τούτων δὲ οὕτω δεικνυμένων, περιττὴ αὐτῶν ἡ Ἀριμηνος, περιττὴ καὶ ἡ (80) ἄλλη παρ' αὐτῶν ὀνομαζομένη περὶ πίστεως σύνοδος. Ἀρκεῖ γὰρ ἡ ἐν Νικαίᾳ τύμφωνος οὖτα καὶ τοῖς ἀρχαίοις ἐπισκοποις, ἐν ᾗ καὶ οἱ Πατέρες αὐτῶν ὑπέγραψαν, οὓς αἰδεῖσθαι τοὺτους ἔπρεπεν, ἵνα μὴ πάντα μᾶλλον ἢ Χριστιανοὶ νομισθῶσιν. Εἰ δὲ καὶ μετὰ τοσαῦτα, μετὰ καὶ τὴ-

[46] Joan. x, 30. [47] Joan. xiv, 9. [48] Jac. i, 17.

(73) Ἐστι deest in Anglicano.

(74) Καί deest in Regio.

(75) Legendum putamus, ἐξ ἀρετῆς ἧς, omissum nempe videtur ἧς ob repetitionem ejusdem syllabæ, quod plerumque contingit.

(76) Regius, ταῦτα δὲ ποιότητος καὶ οὐσίας, omissis interpositis, ὅτ' ὁμοιοτέλευτον. Ibid. Anglic., λέγεται. Καὶ τὶς ὑμᾶς.

(77) Ita Regius. In editis vero, διὰ τοῦ deest.

(78) Ita Anglicanus, atque ita legit Nannius recte. In editis et in aliis, οὐκ deest. Infra Regius ιδιος. Editi vero et alii, ἴδιον.

(79) Regius et Anglicanus, ἐν ὑμῖν. Editi vero ἐν ἡμῖν male.

(80) Ita Anglicanus. In editis et aliis, ἡ deest. Paulo post Reg. et Anglicanus, Ἀρκεῖ γάρ. Editi vero et alii, Ἐκεῖ γάρ.

μαρτυρίαν τῶν ἀρχαίων ἐπισκόπων, καὶ μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τῶν ἰδίων Πατέρων, προσποιοῦνται, ὡς ἀγνοοῦντες, τὴν λέξιν φοβεῖσθαι τοῦ ὁμοουσίου, εἰπάτωσαν καὶ φρονείτωσαν ἁπλούστερον μὲν καὶ ἀληθῶς τὸν Υἱὸν φύσει Υἱὸν, ἀναθεματισάτωσαν δὲ, ὡς παρήγγειλεν ἡ σύνοδος, τοὺς λέγοντας κτίσμα, ἢ ποίημα, ἢ ἐξ οὐκ ὄντων, ἢ, Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· καὶ ὅτι τρεπτὸς καὶ ἀλλοίωτός ἐστι, καὶ ἐξ ἑτέρας (81) ὑποστάσεως· καὶ οὕτω φευγέτωσαν ἀπὸ τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως· καὶ θαῤῥοῦμεν, ὅτι γνησίως ταῦτα ἀναθεματίζοντες ὁμολογοῦσιν εὐθὺς, ἐκ τῆς οὐσίας καὶ ὁμοούσιον εἶναι τὸν Υἱὸν τῷ Πατρί. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ οἱ Πατέρες, εἰρηκότες ὁμοούσιον εἶναι τὸν Υἱὸν, ἐπήγαγον εὐθύς· Τοὺς δὲ λέγοντας κτίσμα, ἢ ποίημα, ἢ ἐξ οὐκ ὄντων, ἢ, Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν, ἀναθεματίζει ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία· ἵνα διὰ τούτων γνωρίσωσιν, ὅτι ταῦτα σημαίνει (82) τὸ ὁμοούσιον. Καὶ ἡ τοῦ ὁμοουσίου δύναμις γινώσκεται ἐκ τοῦ μὴ εἶναι κτίσμα ἢ ποίημα τὸν Υἱόν· καὶ ὅτι ὁ λέγων ὁμοούσιον οὐ φρονεῖ κτίσμα εἶναι τὸν Λόγον· καὶ ὁ ἀναθεματίζων τὰ προειρημένα ὁμοούσιον ἅμα φρονεῖ εἶναι τὸν Υἱὸν τῷ Πατρί· καὶ ὁ ὁμοούσιον λέγων γνήσιον καὶ ἀληθινὸν λέγει τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὁ Γνήσιον λέγων νοεῖ τό· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν· καί, Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα.

A episcoporum testimonium, post subscriptionem Patrum suorum, quasi eorum ignari, sese simulant consubstantialis vocem reformidare; dicant sentiantque simplicius, ac sincerius, Filium, natura esse Filium; anathemate autem damnent, uti synodus præcepit, eos qui dicunt eum, creaturam, aut rem factam: aut, ex non exstantibus, vel, aliquando non erat Filius Dei: et mutabilis, ac variabilis est, et ex alia substantia: et sic ab Ariana hæresi refugiant: et confidimus eos, si hæc sinceriter anathemate damnent, statim confessuros, Filium ex substantia Patris et Patri consubstantialem esse. Ideo enim Patres cum dixissent Filium esse Patri consubstantialem, statim addiderunt: Eos autem qui dixerint, creaturam, aut rem factam, aut ex non exstantibus, aut, aliquando **718** non B erat, anathemate damnat catholica Ecclesia; ut iis verbis notum facerent, vocem consubstantialis hæc significare. Atque vis hujus vocis, consubstantiale, eo intelligitur quod Filius non sit res creata vel facta, et quod, qui dicit consubstantiale, nequaquam credat Verbum esse creaturam: et qui superius dicta anathemate damnat, una sentit Filium esse Patri consubstantialem: cumque dicit consubstantialem, germanum ac verum dicit Dei Filium.

Et qui dicit germanum, probe intelligit illud: *Ego et Pater unum sumus*; et: *Qui vidit me, vidit et Patrem.*

10. Ἔπρεπε μὲν οὖν διὰ πλειόνων τὰ τοιαῦτα γράφειν· ἐπειδὴ δὲ πρὸς εἰδότας ὑμᾶς γράφομεν (83), διὰ τοῦτο συντόμως ὑπηγορεύσαμεν· εὐχόμενοι παρὰ πᾶσι σώζεσθαι τὸν σύνδεσμον τῆς εἰρήνης, καὶ πάντας τοὺς τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας τὸ αὐτὸ λέγειν, τὸ αὐτὸ φρονεῖν. Καὶ οὐχ ὡς διδάσκοντες, ἀλλὰ ὡς ὑπομιμνήσκοντές ἐσμεν (84). Ἐσμὲν δὲ οὐχ ἡμεῖς οἱ γράφοντες μόνοι, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ ἐν τῇ Αἰγύπτῳ καὶ ταῖς Λιβύαις ἐνενήκοντά που ἐπίσκοποι. Πάντων γὰρ ἓν ἐστι τοῦτο φρόνημα, καὶ ὑπὲρ ἀλλήλων ἀεὶ ὑπογράφομεν, ἐὰν συμβῇ τινα μὴ παρεῖναι. Οὕτως οὖν (85) διακείμενοι, ἐπειδὴ συνέβη συνελθεῖν ἡμᾶς, ἐγράψαμεν καὶ τῷ ἀγαπητῷ ἡμῶν Δαμάσῳ τῷ ἐπισκόπῳ τῆς μεγάλης Ῥώμης περὶ τοῦ Αὐξεντίου τοῦ ἐπελθόντος τῇ ἐν Μεδιολάνῳ ἐκκλησίᾳ, διηγούμενοι τὰ κατ' αὐτόν· ὅτι τε οὐ μόνον τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεώς ἐστι κοινωνὸς, ἀλλὰ καὶ ὑπεύθυνός ἐστι πολλοῖς κακοῖς, πράξας ταῦτα μετὰ Γρηγορίου τοῦ κοινωνοῦ τῆς ἀσεβείας αὐτοῦ· καὶ θαυμάζοντες πῶς μέχρι νῦν οὐ καθῃρέθη καὶ ἐκβέβληται τῆς Ἐκκλησίας, καὶ χάριν ὁμολογήσαμεν τῇ θεοσεβείᾳ αὐτοῦ τε καὶ τῶν συνελθόντων ἐν τῇ μεγάλῃ Ῥώμῃ, ὅτι καὶ τοὺς περὶ Οὐρσάκιον καὶ Οὐάλεντα, καὶ τοὺς τὰ αὐτὰ (86) αὐτοῖς φρονοῦντας ἐκβάλλοντες, ἔσωσαν τὴν ὁμοψυχίαν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας· ἣν καὶ παρ' ὑμῖν εὐχόμεθα σώζεσθαι.

10. Cæterum par erat hæc pluribus scribere: verum, quia vobis jam horum gnaris scribimus, ideo paucis dictavimus. Optantes ut apud omnes vinculum pacis servetur, et omnes qui catholicæ sunt Ecclesiæ, idem dicant, idemque sentiant. Et hæc C non quasi docentes, sed quasi admonentes dicimus. Non enim nos soli scribimus, sed omnes Ægypti et Libyarum nonaginta circiter episcopi. Omnium enim una hæc est sententia, et cum aliquem abesse contigerit, alii pro aliis subscribimus. Sic nos igitur affecti, cum contigisset nos in unum convenire, litteras quoque dilecto nostro Damaso magnæ Romæ episcopo misimus, de Auxentio qui Mediolanensem invasit ecclesiam, cujus illi gesta enarravimus, eum nempe non modo esse Arianæ hæreseos sectatorem, sed etiam multis sceleribus obnoxium, quæ cum Gregorio impietatis suæ socio perpetravit: neque mirari cur nondum depositus et ab Ecclesia ejectus sit. Gratiasque retulimus ejus pietati, nec non iis qui in magnam urbem Romam convenerant, quod Ursacio et Valente aliisque D qui cum illis sentirent ejectis, catholicæ Ecclesiæ concordiam servassent. Quam cum apud vos quoque servari peroptemus, hortamur, vos, ne feratis ut supra diximus, eos qui fidei occasione, multitu-

(81) Anglicanus, ὅτι ἄτρεπτος, καὶ ἀναλλοίωτός ἐστι, καὶ οὐκ ἐξ ἑτέρας, male.

(82) Regius et editio Commel., σημαίνῃ male: alii, σημαίνει.

(83) Basil. et Anglicanus, προειδόσιν ὑμῖν γράφομεν. Mox Regius. ὑπηγορεύσαμεν. Alii, συνηγορεύσαμεν.

(84) Ita Regius quem sequimur. Anglicanus, ἀλλὰ ὡς ὑπομιμνήσκοντες ὑμᾶς γράφομεν. Ἐσμέν Infra Regius, καὶ ταῖς Λιβύαις, et sic supra legitur n. 1, τὰς Λιβύας, in plurali. Editi et alii, τῇ Λιβύῃ.

(85) Anglicanus, Οὕτως γοῦν.

(86) Sic Reg. optime. In aliis vero et in editis, αὐτά decst. Infra manuscripti et editio Commel., παρ' ὑμῖν. Edit. vero Paris., παρ' ἡμῖν.

dinem synodum objiciunt. |Ariminensem, Sirmiensem, eam quæ in Isauria, aliam quæ in Thracia, eas quæ Constantinopoli, item quæ Antiochiæ celebratæ sunt, quæ plurimæ sunt et tumultuosæ. Sed apud vos Nicæna solum fides obtineat. quam Patres promulgarunt: ubi omnes aderant Patres, imo quidam ex illis qui eam nunc oppugnant, uti supra diximus, ipsique subscripserunt;ut de nobis etiam Apostolus dicat: *Laudo autem vos,quod per omnia memores mei estis: et sicut tradidi vobis præcepta mea tenetis* [49].

11. Hæc enim Nicæna synodus, vere cippus est inscriptus contra universas hæreses. Hac ipsa eos qui in Spiritum sanctum blasphemant, ipsumque dicunt esse creaturam, confutat. Cum enim Patres de fide in Filium pertractassent,statim addiderunt: credimus et in Spiritum sanctum; ut perfectam et plenam de sancta Trinitate fidem confessi, Christianæ fidei tesseram et catholicæ Ecclesiæ doctrinam in hoc ipso exhiberent. Propalam quippe vobis omnibusque est, et nemini Christianorum hoc dubium fuerit, nos in creaturam minime credere, sed in unum Deum,Patrem omnipotentem,omnium visibilium et invisibilium factorem. Et in unum Dominum Jesum Christum Filium ejus unigenitum. Et in unum Spiritum sanctum: unum Deum in sancta et perfecta Trinitate cognitum.In cujus nomine baptizati et in qua divinitati conjuncti, credimus nos regnum cœlorum hæreditate accepturos in Christo Jesu Domino nostro, per quem Patri gloria et imperium in sæcula. Amen.
δι' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν (90).

A μένοι σώζεσθαι, παρακαλοῦμεν μὴ ἀνέχεσθαι, καθὰ προείπομεν, τῶν προβαλλομένων ὄχλον συνόδων προφάσει πίστεως, τὴν ἐν Ἀριμήνῳ, τὴν ἐν Σιρμίῳ (87), τὴν ἐν τῇ Ἰσαυρίᾳ, τὴν ἐν τῇ Θρᾴκῃ, τὰς ἐν Κωνσταντινουπόλει, τὰς ἐν Ἀντιοχείᾳ πολλὰς καὶ ἀτάκτους. Ἀλλὰ μόνον κρατείτω ἐν ὑμῖν ἡ ἐν Νικαίᾳ παρὰ τῶν Πατέρων ὁμολογηθεῖσα πίστις· ἐν ᾗ καὶ πάντες καὶ τῶν νῦν μαχομένων πρὸς αὐτὴν παρῆσαν Πατέρες, καθὰ προείπομεν (88), καὶ ὑπέγραψαν· ἵνα καὶ περὶ ἡμῶν ὁ Ἀπόστολος εἴπῃ· Ἐπαινῶ δὲ ὑμᾶς, ὅτι πάντα μου μέμνησθε, καὶ καθὼς παρέδωκα ὑμῖν τὰς παραδόσεις, οὕτω πατέχετε.

11. Αὕτη γὰρ ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος, ἀληθῶς στηλογραφία κατὰ πάσης αἱρέσεώς ἐστιν. Αὕτη καὶ τοὺς βλασφημοῦντας εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ λέγοντας αὐτὸ κτίσμα, ἀνατρέπει. Εἰρηκότες γὰρ οἱ Πατέρες περὶ τῆς εἰς τὸν Υἱὸν πίστεως, ἐπήγαγον εὐθύς· Πιστεύομεν καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵνα, τελείαν καὶ πλήρη τὴν εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα πίστιν ὁμολογήσαντες, τὸν χαρακτῆρα τῆς ἐν Χριστῷ πίστεως καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐν τούτῳ (89) γνωρίσωσι. Δῆλον γὰρ καὶ παρ' ὑμῖν καὶ παρὰ πᾶσι καθέστηκε· καὶ οὐδεὶς ἂν Χριστιανῶν ἀμφίβολον εἰς τοῦτο σχοίη τὴν διάνοιαν, ὡς οὐκ ἔστιν ἡμῶν ἡ πίστις εἰς τὴν κτίσιν, ἀλλ' εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, πάντων ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων ποιητήν· καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ· καὶ εἰς ἓν Πνεῦμα ἅγιον· ἕνα Θεὸν τὸν ἐν τῇ ἁγίᾳ καὶ τελείᾳ Τριάδι γινωσκόμενον· εἰς ἣν καὶ βαπτιζόμενοι, καὶ ἐν τούτῃ συναπτόμενοι τῇ θεότητι, πιστεύομεν καὶ κληρονομῆσαι βασιλείαν οὐρανῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ *Κυρίῳ* ἡμῶν,

[49] I Cor. xi, 2.

(87) Anglicanus, τὴν Ἀρσενίῳ, unde Nannius vertit, *Arsenicam*.

(88) Regius, καθάπερ εἴπομεν. Paulo post Regius et Basil., ἡμῶν ὁ Ἀπόστολος. Anglicanus, ὑμῶν ὁ Ἀπόστολος. Editi, ἡμῶν Ἀπόστολος.

(89) Ita Regius et Anglicanus. Editi vero, ἐν ταυτῷ.

(90) Anglican. solus,quem sequitur Nannius, τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. Post, Ἀμήν, subjungit Anglican., ἐρρῶσθαι ἡμᾶς καὶ μνημονεύειν ἡμῶν ἐν Κυρίῳ εὔχομαι, ἀγαπητοὶ καὶ ποθεινότατοι, quæ absunt a Reg. Basil. et Felckm. 7, et edit.

IN EPISTOLAM AD EPICTETUM ADMONITIO.

719 I. *Celeberrima apud antiquos scriptores exstitit hæc epistola: eam quippe integram affert Epiphanius hæresi* LXXVII ; *hujus item meminit Cyrillus in epistola ad Joannem Antiochenum et aliis in locis: aitque jam olim ipsam ab hæreticis fuisse vitiatam, quod in illa cernerent errores convelli suos ; a se tamen collatis exemplaribus pristinæ integritati restitutam. Verum depravata ejusmodi exempla ad nostram usque ætatem non pervenere ; est enim ea, quæ jam in Athanasianis exstat editis, et plane orthodoxa: et ei quæ apud Epiphanium legitur consimillima. Cyrilli autem locum citat Rusticus diaconus,* Contra Acephalos, *cap.* 2. *Epistolam ad Epictetum memorant item, et loca inde excerpta afferunt synodi Ephesima et Chalcedonensis. Leo papa, Theodoretus, Gelasius libro* De duabus in Christo naturis *infra suis omnes notatis locis. Item apud Leontium Byzantium multa hinc afferuntur loca lib.* II, *sub finem. Ipseque Apollinaris vaferrimus sane homo, in fragmento epistolæ ad Serapionem apud Leontium Byzantinum, ait, se epistolam*

domini sui (scilicet Athanasii) Corinthum missam summopere approbare, et eorum qui dicunt carnem Deo consubstantialem magnam insaniam damnare. Nimirum id sedulo curavit heresiarcha ille, ut omnem pravæ sententiæ suspicionem a se, cum Athanasio agens, amoveret, quod sane, ad tempus saltem, ex voto illi cessisse videtur; etenim in hac epistola et in subsequentibus contra Apollinarium libris, nulla Apollinarii mentio. Vide item supra p. 618. »

« II. Occasione autem ductus Commentariorum, quæ sibi transmiserat Epictetus Corinthi episcopus, hanc ad illum rescripsit epistolam. Erant quippe Corinthi, referente Epicteto, quidam homines, qui sententias de fide impiissimas proposuissent agitassentque; aiebant scilicet 1° corpus ex Maria genitum consubstantiale esse Verbi deitati; 2° Verbum in carnem, ossa et capillos et in totum corpus mutatum fuisse. Quæ sententia Marcionitis ascribitur in Dialogo qui Origenis nomine circumfertur. 3° Dominum fictione non natura gestasse corpus. Qui sane error antiquissimus fuit; ab Ignatio namque memoratur epistola ad Trallianos, cap. 10, et ab omnibus deinde Patribus; 4° Ipsam deitatem circumcisam et cruci affixam fuisse; 5° Verbum nequaquam ex Maria, sed ex sua ipsius substantia sibi corpus efformasse; 6° Qui ait Domini corpus ex Maria esse, non Trinitatem, sed quaternitatem admittere. Maximam harumce sententiarum partem Apollinario ascribit Gregorius Nazianzenus orat. 46, pag. 722. Nec tamen hic comparet ille Apollinaristarum error, quo negabant mentem humanam inesse Christo, quæ videtur fuisse sectæ illius quasi tessera; sed ea duntaxat hic tangit Athanasius, quæ Corinthi in controversiam venerant. Nec læviter objurgat Epictetum quod talia vel proponi concesserit. Iisque omnibus sententiis brevissime confutatis, claudens epistolam, sese multum gaudere testatur, quod eo demum res cesserit, ut quisque disputantium in catholica consisteret fide. »

« III. Dimæritarum porro nomine Apollinaristas insectatur Epiphanius hæresi LXXVII, cujus appellationis causam aperit Gregorius Nazianzenus cum ait orat. 46, pag. 722 : corpus et animam esse in Christo τὸ τριτημόριον, *tertiam partem*. Apollinaristæ quippe aiebant, in Christo partem unam hominis, νοῦν scilicet, seu mentem, a Verbo suppleri, solumque Verbum junctum corpori et animæ (nempe sensitivæ, ut dictitabant illi) totum constituere Christum. Quamobrem, cum ex Catholicorum sententia, tribus constaret Christus, Verbo scilicet, mente humana, et corpore animato; qui unam ex illis demerent partem, mentem scilicet, a duabus aliis, διμοιρῖται audiebant : nam δίμοιρον Græcis est, duæ tertiæ partes, cujus significationis exempla sæpius advertere est in *Analectis* nostris *Græcis*, pag. 319 et seq. Cæterum hanc epistolam in annum conferri posse putamus circiter 371, ut fusius in *Vita Athanasii*.»

—

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΠΡΟΣ ΕΠΙΚΤΗΤΟΝ ΚΟΡΙΝΘΟΥ, ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΑΙΡΕΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗ (91).

—

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ

AD EPICTETUM EPISCOPUM CORINTHI CONTRA HÆRETICOS EPISTOLA.

—

Κυρίῳ μου (92) ἀγαπητῷ ἀδελφῷ καὶ ποθεινοτάτῳ συλλειτουργῷ Ἐπικτήτῳ · Ἀθανάσιος ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Domino meo dilecto fratri et optatissimo comministro Epicteto, Athanasius in Domino salutem.

1. Ἐγὼ μὲν ἐνόμιζον πᾶσαν ματαιολογίαν πάντων, ὅσοι δηποτοῦν εἰσιν αἱρετικοί, πεπαῦσθαι ἐκ

720 1. Arbitrabar equidem omnium, qui unquam fuere hæreticorum, vanam loquacitatem, a

(91) Scripta anno circiter 371. Seguer. Gobler. et Felck. 1, τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολὴ γραφεῖσα (γραφεῖσα deest in Gobler. et Felck. 1) πρὸς Ἐπίκτητον ἐπίσκοπον Κορίνθου κατὰ αἱρετικῶν. Ibid Gobler., λόγος κατὰ αἱρετικῶν. Basiliens. et Ang., τοῦ αὐτοῦ πρὸς Ἐπίκτητον ἐπίσκοπον Κορίνθου κατὰ αἱρετικῶν. Felck. 2, nullum habet titulum, codex Jesuit. Latinus habet *ad Epictitum*, et inferius, *Epictito*.

(92) Ita Seguer. Gobler, Felck. 1, et Basiliens. in quo tamen μου deest. Editi sic habent, τῷ ἀγαπητῷ · . . . συλλειτουργῷ καὶ συμμύστῃ Ἀθανάσιος, etc., quæ ex aliquone deprompta sint codice ignoratur. In Anglicano et Felck. 2, horum nihil. In appendice ad divi Leonis opera tom. II, p. 198 sic titulus

toleretis: nihil quippe aliud illud est, nisi nova Arianæ hæresis fruticatio. Nam qui synodum adversus hanc hæresin celebratam, Nicænam scilicet, repudiant, quid optant aliud, quam ut Arii sententia vim obtineat? Quid ergo dignum illis, nisi ut Ariani et ipsi nuncupentur, et eadem qua illi plectantur pœna? homines qui nec Deum timuerunt dicentem: *Ne transferas terminos æternos, quos posuerunt patres tui* [18]; et, *Qui maledixeritis patri suo vel matri, morte moriatur* [19], nec Patres quidquam reveriti sunt, qui anathemate percusserunt omnes qui suæ confessioni adversa sentirent.

A πρὸς αὐτὴν, ὀνομάζειν ἐπιχειροῦσι σύνοδόν τινα ὡς ἐν Ἀριμήνῳ (17) γενομένην, καὶ φιλονεικοῦσι ταύτην μᾶλλον ἢ ἐκείνην κρατεῖν· ἀναγκαῖον ἡγησάμεθα γράψαι καὶ ὑπομνῆσαι ὑμᾶς, ἵνα μὴ ἀνέχησθε τῶν τοιούτων· τοῦτο γὰρ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ πάλιν τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως παραφυάς. Οἱ γὰρ τὴν κατ' αὐτῆς σύνοδον γενομένην παραιτούμενοι (ἔστι δὲ ἡ ἐν Νικαίᾳ γενομένη), τί ἕτερον (18) βούλονται, ἢ τὰ Ἀρείου κρατεῖν; Τίνος οὖν ἄξιοι οἱ τοιοῦτοι ἢ Ἀρειανοὶ μὲν καλεῖσθαι, τῆς αὐτῆς δὲ ἐπιτιμίας ἐκείνοις μετασχεῖν; οἳ μήτε τὸν Θεὸν ἐφοβήθησαν λέγοντα· Μὴ μέταιρε (19) ὅρια αἰώνια, ἃ ἔθεντο οἱ πατέρες σου (19)· καὶ, Ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα θανάτῳ τελευτάτω· οἳ μήτε τοὺς Πατέρας ἠδέσθησαν, παραγγείλαντας ἀνάθεμα εἶναι τοὺς τὰ ἐναντία φρονοῦντας τῆς ὁμολογίας αὐτῶν (20).

2. Enimvero ideo œcumenica fuit Nicæna synodus, trecentis decem et octo coactis episcopis, ut de fide ageretur Arianæ impietatis causa; ne deinceps per partes seu provincias, fidei obtentu variæ celebrarentur synodi; imo si celebrari contingeret, ne prævalerent. Quid enim deest ipsi, ut nova quis requirat? Plena utique pietatis est ipsa, dilecti: totum illa replevit orbem. Hanc Indi, hanc quotquot apud barbaros alios Christiani sunt, agnoverunt. Vanus certe conatus eorum qui illam plerumque oppugnavere. Tales enim viri, jam decem, imo **713** plures synodos celebrarunt, mutataque in singulis sententia, quædam a prioribus detraxere: in sequentibus quædam immutarunt, alia addiderunt. Nihilque hactenus profuit ipsis quod scribant scripta deleant, vim inferant: ignorantes illud, *Omnis plantatio quam non plantavit Pater cœlestis eradicabitur* [20]. Domini autem verbum per œcumenicam Nicænam synodum prolatum in æternum manet. Si enim numerum numero quis compararit, tanto plures sunt Nicæni illis peculiaribus, quanto totum est sua parte majus. Quod si quis internoscere velit quid causæ sit quod Nicæna synodus, quid quod tot aliæ sint celebratæ, is comperiet Nicænam quidem legitimam habere causam: alias autem odio, contentione, vi coactas esse. Illa enim ob Arianam hæresin, et ob Paschatis solemnitatem convocata fuit; quia Syri, Cilices et qui in Mesopotamia degunt, a nobis dissentiebant, et eodem quo Judæi tempore Pascha celebrabant. Sed gratia Domino, quod cum de fide, tum de sancta illa solemnitate omnium una mens fuerit. Et hæc quidem Nicænæ synodi causa; aliæ vero post illam innumeræ sane sunt, sed contra æcumenicam synodum institutæ.

B 2. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ οἰκουμενικὴ γέγονεν ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος, τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτὼ συνελθόντων ἐπισκόπων περὶ τῆς πίστεως διὰ τὴν Ἀρειανὴν ἀσέβειαν· ἵνα μηκέτι κατὰ μέρος προφάσει (21) πίστεως γίνωνται. ἀλλὰ, κἂν γένωνται, μὴ κρατῶσι. Τί γὰρ ἐκείνῃ λείπει, ἵνα καινότερα ζητήσῃ τις; Πλήρης ἐστὶν εὐσεβείας, ἀγαπητοί· αὕτη πᾶσαν τὴν οἰκουμένην πεπλήρωκε. Ταύτην ἔγνωσαν καὶ Ἰνδοὶ, καὶ ὅσοι παρὰ τοῖς ἄλλοις βαρβάροις εἰσὶ Χριστιανοί. Οὐκοῦν μάταιος ὁ κάματος τοῖς κατ' αὐτῆς πολλάκις ἐπιχειρήσασιν. Ἤδη γὰρ οἱ τοιοῦτοι δέκα καὶ πλέον (22) που συνόδους πεποιήκασι, καθ' ἑκάστην μεταβαλλόμενοι, καὶ τὰ μὲν ἀπὸ τῶν πρώτων ἀφαιροῦντες, τὰ δὲ ταῖς μετὰ ταῦτα ἐναλλάσσοντες καὶ προστιθέντες. Καὶ ὤνησαν οὐδὲν μέχρι νῦν γράφοντες. C ἐξαλείφοντες (23), βιαζόμενοι, οὐκ εἰδότες, ὅτι Πᾶσα μὲν φυτεία, ἣν οὐκ ἐφύτευσεν ὁ Πατὴρ ὁ οὐράνιος, ἐκριζωθήσεται· τὸ δὲ ῥῆμα τοῦ Κυρίου τὸ διὰ τῆς οἰκουμενικῆς σύνόδου ἐν τῇ Νικαίᾳ γενόμενον μένει εἰς τὸν αἰῶνα. Ἂν τε γὰρ ἀριθμὸν ἀριθμῷ τις συμβάλῃ, πλείους οἱ ἐν Νικαίᾳ τῶν κατὰ μέρος εἰσὶν (24), ὅσον καὶ τὸ ὅλον πλεῖόν ἐστι τοῦ μέρους· ἄν τε τὸ αἴτιον τῆς ἐν Νικαίᾳ καὶ τῶν μετ' αὐτὴν τοσούτων γενομένων συνόδων παρὰ τούτων διαγνῶναι τις ἐθέλοι, εὕροι ἂν τὴν μὲν Νικαίᾳ ἔχουσαν τὸ αἴτιον εὔλογον, τὰς δὲ ἄλλας διὰ μῖσος καὶ φιλονεικίαν (25) ἐκ βίας συγκροτηθείσας. Ἡ μὲν γὰρ διὰ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν καὶ διὰ τὸ Πάσχα συνήχθη· ἐπειδὴ οἱ κατὰ Συρίαν, καὶ Κιλικίαν, καὶ Μεσοποταμίαν διεφώνουν πρὸς ἡμᾶς, καὶ τῷ καιρῷ, ἐν ᾧ ποιοῦσιν οἱ Ἰουδαῖοι, ἐποίουν καὶ αὐτοί. Ἀλλὰ χάρις τῷ D Κυρίῳ, ὥσπερ περὶ τῆς πίστεως, οὕτω καὶ περὶ τῆς ἁγίας ἑορτῆς γέγονε συμφωνία. Καὶ τοῦτο ἦν τὸ αἴτιον τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου· αἱ δὲ μετὰ ταύτην ὑπὲρ ἀριθμὸν μὲν (26), κατὰ δὲ τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου ἐπενοήθησαν.

[18] Prov. xxii, 28. [19] Exod. xxi, 17. [20] Matth. xv, 18.

(17) Regius, Ἀριμίνῳ. Alii cum editis, Ἀριμήνῳ. Mox Anglicanus, ὡς ὑπὸ Ἀριανῶν γενομένην κρατεῖν· ἀναγκαῖον.

(18) Anglicanus, παραιτούμενοι, τί ἕτερον, omissis interpositis.

(19) Anglicanus, εἰρηκότα. Μὴ μέταιρε. Infra idem, τελευτάτω. Οὔτε τοὺς Πατέρας.

(20) Anglicanus, Αὐτῶν καὶ γὰρ καὶ ἡ οἰκουμενικὴ. In Regio, ἡ deest, recte ut videtur.

(21) Anglicanus, προφάσεις.

(22) Anglicanus, πλεῖον.

(23) Anglicanus καὶ ἐξαλείφοντες.

(24) Anglicanus, τις συμβάλοι πλείων ὁ ἐν Νικαίᾳ τῶν κατὰ μέρος ἐστίν. Infra idem, τῶν μετὰ ταύτην.

(25) Regius, φιλονεικίας. Mox in eodem, Ἀρειανὴν deest.

(26) Anglicanus, αἱ δὲ μετ' αὐτὴν ὑπὲρ Ἀρείου μέν, quem secutus est Nannius.

3. Τούτων δὲ οὕτω δεικνυμένων, τίς ἀποδέξεται A τοὺς τὴν Ἀρίμηνον (27) ἢ ἄλλην σύνοδον παρὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ ὀνομάζοντας; ἢ τίς οὐκ ἂν μισήσειε τοὺς ἀθετοῦντας μὲν τὰ τῶν Πατέρων, τὰ δὲ νεώτερα ἐν τῇ Ἀριμήνῳ κατὰ φιλονεικίαν καὶ βίαν συντιθέντα (28) προκρίνοντας; Τίς δὲ τούτοις συνελθεῖν ἐθελήσοι τοῖς ἀνθρώποις, μηδὲ τὰ ἑαυτῶν ἀποδεχομένοις; Οἱ γὰρ ἐν ταῖς ἑαυτῶν δέκα που καὶ πλέον (29), καθὰ προείπαμεν, συνόδοις, ἄλλοτε ἄλλα γράφοντες, δῆλοί εἰσιν ἑκάστης αὐτοὶ κατήγοροι γινόμενοι. Πάσχουσι δέ τι τοιοῦτον, οἷον καὶ οἱ τότε τῶν Ἰουδαίων προδόται πεπόνθασιν· ὡς γὰρ ἐκεῖνοι, καταλείψαντες τὴν μόνην πηγὴν τοῦ ζῶντος ὕδατος, ὤρυξαν ἑαυτοῖς λάκκους συντετριμμένους (30), οἳ οὐ δυνήσονται ὕδωρ συνέχειν, γέγραπται δὲ τοῦτο παρὰ τῷ προφήτῃ Ἱερεμίᾳ· οὕτως οὗτοι, μαχόμενοι πρὸς τὴν μίαν καὶ οἰκουμενι- B κὴν (31) σύνοδον, ὤρυξαν ἑαυτοῖς συνόδους πολλάς· καὶ πᾶσαι κεναὶ, αἳ παρ' αὐτοῖς ὡς δράγμα μὴ ἔχων ἰσχὺν ἐφάνησαν. Μὴ τοίνυν ἀνεχώμεθα τῶν τὴν Ἀρίμηνον ἢ ἄλλην ὀνομαζόντων σύνοδον παρὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ γενομένην. Καὶ γὰρ καὶ αὐτοὶ οἱ τὴν Ἀρίμηνον ὀνομάζοντες ἐοίκασι μὴ εἰδέναι τὰ ἐν αὐτῇ πραχθέντα· ἢ γὰρ ἂν ἐσιώπησαν. Οἴδατε γὰρ, ἀγαπητοὶ, μαθόντες καὶ ὑμεῖς παρὰ τῶν ἐλθόντων ἐξ ὑμῶν εἰς τὴν Ἀρίμηνον, ὡς Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης, Εὐδόξιος καὶ Αὐξέντιος, ἐκεῖ δὲ ἦν σὺν αὐτοῖς καὶ Δημόφιλος (32), καθῃρέθησαν, θελήσαντες ἕτερα παρὰ τὰ ἐν Νικαίᾳ γράφειν· ὅτε καὶ ἀπαιτηθέντες ἀναθεματίσαι τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, παρῃτήσαντο, καὶ μᾶλλον αὐτῆς ἤθελον εἶναι προστάται. Οἱ δὲ γε ἐπίσκοποι, οἱ ἀληθῶς γνήσιοι δοῦλοι τοῦ Κυρίου καὶ (33) ὀρθῶς πιστεύοντες, ἦσαν δὲ ἐγγὺς διακόσιοι, ἔγραψαν ἀρκεῖσθαι τῇ ἐν C Νικαίᾳ μόνῃ, καὶ μηδὲν πλέον ἢ ἔλαττον παρ' ἐκείνην ζητεῖν ἢ φρονεῖν. Ταῦτα καὶ Κωνσταντίῳ δεδηλώκασι, τῷ καὶ τὴν σύνοδον (34) κελεύσαντι γενέσθαι. Ἀλλ' οἱ ἐν τῇ Ἀριμήνῳ καθαιρεθέντες, ἀπελθόντες πρὸς Κωνστάντιον, πεποιήκασιν ὑβρισθῆναι μὲν (35), ἀπειλὰς δὲ γενέσθαι, μὴ ἀνακάμψειν εἰς τὰς ἰδίας παροικίας τοὺς κατ' αὐτῶν ἀποφηναμένους, βίαν τε παθεῖν ἐν τῇ Θρᾴκῃ ἐν αὐτῷ τῷ χειμῶνι· ὥστε τῶν παρ' αὐτῶν καινοτομουμένων ἀνέχεσθαι.

4. Εἴπερ οὖν τινες τὴν Ἀρίμηνον ὀνομάζουσι, δεικνύτωσαν πρῶτον τὴν καθαίρεσιν τῶν προειρημένων, καὶ ἅπερ ἔγραψαν οἱ ἐπίσκοποι, λέγοντες μηδὲν πλέον ζητεῖν τῶν ἐν Νικαίᾳ παρὰ τῶν Πατέρων ὁμολογη-

3. His ita comprobatis, quis eos admittat, qui Ariminensem aut aliam synodum præter Nicænam in ore habet? aut quis eos non oderit, qui abjectis Patrum decretis, recentiora Arimini per vim et contentionem constituta, illis anteponunt? Quis autem cum iis convenire velit hominibus, qui ne sua quidem ipsi approbant? Nam quin suis decem aut pluribus etiam synodis, uti ante diximus, modo illa, modo alia scripserunt, palam sane fecere se singulas earum incusare. Idem porro iis accidit, quod olim proditoribus illis Judæis: ut enim illi, derelicto unico aquæ viventis fonte, foderunt sibi cisternas dissipatas, quæ aquam continere non valebunt, ut apud Jeremiam prophetam scriptum est [21]; sic et isti adversus unam et œcumenicam synodum decertantes, multas sibi synodos effoderunt: vacuæque omnes illæ fuere, quasi *manipulus infructuosus* [22]. Ne feramus igitur viros qui Ariminensem synodum, aut aliam memorant præter Nicænam. Nam illi ipsi, qui Ariminensem in ore habent, ignorare videntur ea quæ illic gesta sunt: alioqui de illa silerent. Scitis enim, dilecti, didicistisque ab iis qui e vestra provincia Ariminum se contulere, quomodo Ursacius, Valens, Eudoxius et Auxentius, quibuscum illic erat et Demophilus, cum præter illa quæ Nicææ constituta fuerant, alia quædam scribere vellent, depositi sunt (35*). Quando rogati, ut Arianam hæresin anathemate damnarent, re illi negata, maluerunt illius esse patroni. Episcopi contra qui sinceri erant servi Domini, et sana fide præditi, numero ferme ducenti, solam Nicænam synodum satis sibi esse scripserunt, et præter illam nec plus nec minus quærendum aut sentiendum esse. Hæc item Constantio significarunt, qui synodum celebrari jusserat. Verum qui Arimini depositi fuerant, Constantium adeuntes, **714** effecerunt ut indignissime acciperentur illi, minis quoque additis, non licitum fore illis qui contra se sententiam tulissent, ad proprias ecclesias remigrare, vimque ipsos in Thracia, illa ipsa hieme, perpessuros; ut eo pacto res a se innovatas illi tolerarent.

4. Si qui ergo Ariminensem synodum proponunt, proferant primum eorum, quos memoravi, depositionem, atque episcoporum rescripta dicentium, præter ea, quæ a Patribus Nicææ declarata fuerant,

[21] Jerem. II, 13. [22] Ose. VIII, 7.

(27) Hæc habentur apud Theodoret. *Hist. eccl.*, lib. II, cap. 23, qui mox habet, Ἀρίμινον. et infra, Ἀριμίνῳ.

(28) Regius et Theodoretus, συντεθέντα. Editi vero et alii, συντιθέντα. Ibidem Regius. προκρίναντας. Infra Anglicanus, ἐθελήσει ἀνθρ., Theodoretus, ἐθελήσειεν ἀνθρ.

(29) Theodoretus, πλείω.

(30) Συντετριμμένους deest in Theodoreto.

(31) Anglicanus et Theodoretus, πρὸς τὴν οἰκουμενικήν. Regius, πρὸς τὴν μόνην καὶ οἰκουμενικήν. Editi vero et alii, πρὸς τὴν μίαν καὶ οἰκουμινικήν. Infra in Regio αἱ deest Ibidem Regius prima manu habet δράχμα, secunda, δράγμα. Anglic., δρᾶγμα. Theodoretus, ὡς δράγματα μὴ ἔχοντα ἰσχύν. Hic locus viros torsit eruditos, qui non adverterunt locum in Osea propheta sic legi capite VIII, versu 7: δράγμα οὐκ ἔχον ἰσχὺν τοῦ ποιῆσαι ἄλευρον. Mox Theodoretus, ἐξεφάνησαν. Anglicanus in sequentibus sæpe. Ἀριαμήνων. Theodoretus, Ἀρίμινον, et Ἀριμίνῳ habet.

(32) Vide quæ de his diximus in *Vita Athanasii* ad annum 359.

(33) Ita Regius. In editis vero καί deest.

(34) Theodoretus, κελεύσαντι γεγενῆσθαι.

(35) Theodoretus, μὲν αὐτούς.

nihil quærendum esse : nec aliam synodum, præter illam, memorandam. Sed hæc quidem dissimulant : ea vero, quæ in Thracia per vim gesta sunt, obtendunt : ex quibus conspicuum est, eos Arianæ quidem hæreseos histriones, a sana autem fide alienos esse. Quod si qui magnam illam synodum, cum istorum synodis mutuo conferre voluerit, illorum pietatem, istorum dementiam deprehendet. Qui Nicæam convenerunt nequaquam antea depositi fuerant, sed ex Patris substantia Filium esse confessi sunt. Isti autem semel atque iterum, imo tertio Arimini depositi, scribere ausi sunt, non dicendum esse, Deum habere substantiam aut hypostasin. Ex quibus animadvertere licet, fratres, Nicænos Patres Scripturas spirare, cum dicat ipse Deus in Exodo quidem : *Ego sum qui sum* [23]; per Jeremiam vero : *Quis est in substantia ejus, et vidit verbum ejus?* et paulo post : *et si stetisset in hypostasi meo, et audissent verba mea* [24]. Hypostasis autem substantia est, neque aliam habet significationem, quam, hoc ipsum quod est : quod Jeremias vocat Ὕπαρξιν, seu exsistentiam dicens : *Et non audierunt vocem exsistentiæ meæ* [25]. Nam hypostasis et substantia, idipsum est quod Ὕπαρξις seu exsistentia. Est enim et exsistit Hoc cum Paulus intelligeret, Hebræis scripsit : *Qui cum sit splendor gloriæ et figura hypostaseos ejus* [26]. Hi vero qui sese et Scripturarum peritι putant et sapientes appellant, cum nolint hypostasin in Deo dicere (hoc enim Arimini, et in aliis suis synodis conscripserunt) qui non jure depositi sunt, cum et ipsi dicant, ut insipiens in corde suo, *non est Deus* [27]? Rursum Patres Nicæni docuerunt, Filium et Verbum non esse creaturam aut rem factam, quod legissent : *Omnia per ipsum facta sunt* [28]; et : *In illo omnia creata sunt et consistunt* [29]. Isti vero potius Ariani quam Christiani, in aliis suis synodis, ipsum creaturam dicere ausi sunt et unam ex rebus factis, quarum ipsum Verbum opifex est et conditor. Si enim per ipsum omnia facta sunt, et ipsum quoque creatura fuerit, ergo seipsum creaverit. Et quomodo potest quod creatur creare? aut qui creat qua ratione creatur?

5. Verum ne sic quidem erubescunt, ea licet dicant, quæ sibi odium apud omnes concilient : temereque Ariminensem synodum memorent, cum palam sit eos illic damnatos fuisse. Quod vero illam spectat Nicææ conscriptam sententiam, scilicet Filium esse Patri consubstantialem, cujus gratia

A θέντων, μηδὲ ὀνομάζειν ἄλλην σύνοδον πε
Ἀλλὰ ταῦτα μὲν κρύπτουσι, τὰ δὲ ἐν τῇ
βίαν πραχθέντα προβάλλονται· ἐξ ὧν δείκ
μὲν Ἀρειανῆς αἱρέσεως ὄντες (36) ὑποκριταὶ
δὲ τῆς ὑγιαινούσης πίστεως. Καὶ αὐτὴν
γάλην σύνοδον, καὶ τὰς παρ' ἐκείνων ἂν τ
(37) ἐκ παραλλήλου θέλοι, εὕροι ἂν τῶν μὲ
σέβειαν, τῶν δὲ τὴν ἀλογίαν. Οἱ ἐν Νικαί
τες οὐ καθαιρεθέντες συνῆλθον, ἀλλὰ κα
σαν τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸν Υἱό
καὶ ἅπαξ καὶ δεύτερον καθαιρεθέντες, κα
αὐτῇ τῇ Ἀριμήνῳ, γράφειν ἐτόλμησαν,
λέγειν οὐσίαν ἢ ὑπόστασιν ἔχειν τὸν Θε
τούτων σκοπεῖν ἔξεστιν, ἀδελφοί, ὡς οἱ μὲ
τῶν Γραφῶν (38) πνέουσι, λέγοντος αὐτ
B ἐν μὲν τῇ Ἐξόδῳ· Ἐγώ εἰμι ὁ ὤν· διὰ
μίου· Τίς ἐστιν (39) ἐν ἐν ὑποστήματι αὐ
τὸν λόγον αὐτοῦ ; καὶ μετ' ὀλίγον· Κα
ἐν τῇ ὑποστάσει μου, καὶ ἤκουσαν
μου. Ἡ δὲ ὑπόστασις οὐσία ἐστὶ, καὶ δὲ
μαινόμενον ἔχει ἢ αὐτὸ τὸ ὄν· ὅπερ Ἱε
ξιν ὀνομάζει λέγων· Καὶ (40) οὐκ ἦκο
ὑπάρξεως. Ἡ γὰρ ὑπόστασις καὶ ἡ οὐ
ἐστιν. Ἔστι γὰρ καὶ ὑπάρχει. Τοῦτο νοῶν
λος, ἔγραψεν Ἑβραίοις· Ὃς ὢν ἀπα
δόξης, καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως
τοι δὲ οἱ δοκοῦντες εἰδέναι τὰς Γραφὰς,
ζοντες ἑαυτοὺς εἶναι σοφοὺς, μὴ θέλοντες
λέγειν ἐπὶ Θεοῦ (τοῦτο γὰρ ἔγραψαν ἐν
νῳ (41) καὶ ἐν ἄλλαις ἑαυτῶν συνόδοις,
C καίως καθηρέθησαν, λέγοντες καὶ αὐτοὶ ὡς
καρδίᾳ, Οὐκ ἔστι Θεός ; Πάλιν τε οἱ Πατ
ξαν ἐν τῇ Νικαίᾳ μὴ εἶναι κτίσμα ἢ ποίη
Λόγον (42), ἀναγνόντες· Πάντα δι' αὐτ
καὶ, Ἐν αὐτῷ τὰ πάντα ἐκτίσθη καὶ π
Οὗτοι δὲ οἱ μᾶλλον Ἀρειανοὶ ἢ Χριστιανοὶ
ἐν ταῖς ἄλλαις ἑαυτῶν συνόδοις κτίσμα τε
εἰπεῖν αὐτὸν, καὶ ἕνα τῶν ποιημάτων, ὧν
ὁ Λόγος δημιουργὸς καὶ ποιητής. Εἰ γὰρ δι
πάντα γέγονε, κτίσμα δέ ἐστι καὶ αὐτός
ἑαυτὸν κτίζων. Καὶ πῶς δύναται τὸ κτιζό
ζειν ; ἢ πῶς ὁ κτίζων κτίζεται ;

D 5. Ἀλλ' οὐδὲ οὕτως αἰσχύνονται, τοιαῦτα
ἐφ' οἷς μιστητοὶ καὶ παρὰ πᾶσίν εἰσιν, ὁ
μὲν ἁπλῶς Ἀρίμηνον, δεικνύμενοι δὲ κα
αὐτῇ καθαιρεθέντες. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ἐν
γραμμένον, ὁμοούσιον εἶναι τὸν Υἱὸν τῷ
χάριν προσποιοῦνται μάχεσθαι πρὸς τὴν σύ

[23] Exod. III, 14. [24] Jerem. XXIII, 18, 22. [25] Jerem. IX, 10. [26] Hebr. I, 3. [27] Psal. XIII, 1. [28], [29] Coloss. I, 16.

(35*) De his in *Vita Athanasii* ad annum. 359.
(36) Ὑποκριταί deest in Theodoreto et in Anglicano.
(37) Anglicanus, ἀντεξετάζειν. Mox Regius, ἐθέλοι. Mox Anglicanus, οἱ γὰρ ἐν Νικαίᾳ.
(38) Anglicanus, τὰ τῶν Γραφῶν. In aliis τά deest.
(39) Anglicanus, ἐν ὑποστήματι αὐτοῦ· καὶ μετ' ὀλίγα, et ita legit Nannius. Infra εἰ deest in Regio.
(40) Καί deest in Anglicano et apud Jer
(41) Anglicanus hic et infra, Ἀριαμηνῶ
(42) Anglicanus, τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον.
(43) Regius, Χριστιανοὶ καὶ ἐν ταῖς. In A
καί deest. Editi vero sic, Χριστιανοὶ ὄντες
Infra Regius, τῶν ποιημάτων. Editi, τῶν π
(44) Sic Reg. Basil. Anglican. In editis
deest. Mox Regius et Anglicanus, δὲ τό. I
τε.

περιβομβοῦσιν, ὡς κώνωπες, πανταχοῦ περὶ τῆς λέ- A
ξεως, ἢ ὡς ἀγνοοῦντες προσκόπτουσιν εἰς αὐτό, ὡς οἱ
προσκόπτοντες (45) εἰς τὸν τεθέντα λίθον ἐν Σιὼν
προσκόμματος· ἢ γινώσκουσι μὲν, διὰ τοῦτο δὲ μά-
χονται καὶ συνεχῶς γογγύζουσιν, ὅτι κατὰ τῆς αἱρέ-
σεώς ἐστιν αὐτῶν ἀληθῶς αὕτη καὶ ἀκριβὴς ἀπόφα-
σις. Οὐ γὰρ αἱ λέξεις αὐτοὺς λυποῦσιν, ἀλλ' ἡ ἐν
αὐτῇ γενομένη κατάκρισις αὐτῶν. Καὶ τούνυν δὲ
πάλιν αἴτιοι γεγόνασιν αὐτοὶ, καὶ εἰ τοῦτο κρύπτειν
αὐτοὶ θέλουσι, καίτοι γινώσκοντες, ἀλλ' ἡμᾶς ἀκό-
λουθον εἰπεῖν· ἵνα καὶ ἐκ τούτων ἡ μετὰ ἀληθείας
ἀκρίβεια τῆς μεγάλης συνόδου δειχθῇ. Τῶν γὰρ συν-
ελθόντων ἐπισκόπων βουλομένων τὰς μὲν παρὰ τῶν
Ἀρειανων (46) ἐφευρεθείσας τῆς ἀσεβείας λέξεις ἀν-
ελεῖν· τὸ Ἐξ οὐκ ὄντων· καὶ τὸ λέγειν κτίσμα καὶ
ποίημα τὸν Υἱόν· καὶ, Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν· καὶ ὅτι B
τρεπτῆς ἐστι φύσεως· τὰ δὲ τῶν Γραφῶν ὁμολογου-
μένας γράψαι· ὅτι τε ἐκ τοῦ Θεοῦ τῇ φύσει (47) μο-
νογενὴς ἐστιν ὁ Λόγος, δύναμις, σοφία μόνη τοῦ Πα-
τρὸς, Θεὸς ἀληθινὸς, ὡς εἶπεν ὁ Ἰωάννης· καὶ ὡς
ἔγραψεν ὁ Παῦλος, ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρα-
κτὴρ τῆς τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως· οἱ περὶ Εὐσέβιον,
ὑπὸ τῆς ἰδίας κακοηθείας ἑλκόμενοι, διελάλουν ἀλλή-
λοις· Συνθώμεθα· καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς ἐκ τοῦ Θεοῦ
ἐσμεν· εἷς γὰρ Θεὸς, ἐξ οὗ τὰ πάντα· καὶ, Τὰ ἀρ-
χαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα (48) καινά.
Τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ἐλογίζοντο δὲ καὶ τὸ ἐν
τῷ Ποιμένι (49) γραφέν· Πρῶτον πάντων πίστευ-
σον, ὅτι εἷς ἐστιν ὁ Θεὸς, ὁ τὰ πάντα κτίσας καὶ
καταρτίσας, καὶ ποιήσας ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ
εἶναι. Ἀλλ' οἱ ἐπίσκοποι, θεωρήσαντες τὴν πανουρ-
γίαν (50) ἐκείνων, καὶ τὴν τῆς ἀσεβείας κακοτεχνίαν, C
λευκότερον εἰρήκασι τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔγραψαν,
ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸν Υἱόν· ἵνα τὰ μὲν
κτίσματα, διὰ τὸ μὴ ἀφ' ἑαυτῶν χωρὶς αἰτίου εἶναι,
ἀλλὰ ἀρχὴν ἔχειν τοῦ γενέσθαι, λέγηται ἐκ τοῦ (51)
Θεοῦ· ὁ δὲ Υἱὸς μόνος ἴδιος τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας·
τοῦτο γὰρ ἴδιον μονογενοῦς καὶ ἀληθινοῦ Λόγου πρὸς
Πατέρα (52). Καὶ περὶ μὲν τοῦ γεγράφθαι ἐκ τῆς
οὐσίας ἡ πρόφασις αὕτη. Πάλιν δὲ τῶν ἐπισκόπων
ἐρωτώντων τοὺς δοκοῦντας ὀλίγους, εἴπερ λέγοιεν (53),
τὸν Υἱὸν οὐ κτίσμα, ἀλλὰ δύναμιν, σοφίαν μόνην τοῦ
Πατρὸς, καὶ εἰκόνα ἀΐδιον, ἀπαράλλακτον κατὰ πάντα
τοῦ Πατρὸς, καὶ Θεὸν ἀληθινὸν, κατελήφθησαν (54)
οἱ περὶ Εὐσέβιον διανεύοντες ἀλλήλοις, ὅτι καὶ ταῦτα
φθάνει καὶ εἰς ἡμᾶς· καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς καὶ εἰκὼν
καὶ δόξα Θεοῦ λεγόμεθα, καὶ περὶ ἡμῶν εἴρηται· D

simulant se cum Nicæpa synodo pugnare, de qua velut culices circumquaque susurrant; in illam certe vel ignorantes impingunt, quemadmodum illi alli qui impingunt in lapidem scandali positum in Sion [30]; aut, licet illam probe norint, propterea decertant nec cessant obmurmurare, quod ea sit vera et accurata contra suam hæresin sententia. Non enim illi verba moleste ferunt, sed suam illic prolatam damnationem. Horumque rursus auctores illi sunt, tametsi rem sibi probe notam dissimulant, 1115 quare par fuerit ut ipsi narremus; quo hinc accurata magnæ synodi diligentia ostendatur. Cum vellent enim episcopi congregati impias ab Arianis adinventas voces e medio tollere, nempe illud, ex non exstantibus: illud quoque quod aiunt, creaturam et rem factam Filium esse: et illud, aliquando non erat: et, est naturæ mutabilis; atque Scripturarum voces omnium consensu receptas conscribere; nempe, ex Deo natura unigenitum esse Verbum, virtutem et sapientiam solam Patris, Deum verum, ut ait Joannes: et, ut scripsit Paulus, splendorem gloriæ, et figuram substantiæ Patris: Eusebiani propriis erroribus pertracti, mutuo colloquebantur: Iis assentiamus, aiebant, nam nos quoque ex Deo sumus: unus enim *Deus ex quo omnia* [31]: et, *vetera transierunt, ecce facta sunt omnia nova. Omnia autem ex Deo* [32]. Cogitabant quoque illud in *Pastore* scriptum: *Ante omnia crede, unum esse Deum qui creavit et adornavit omnia, et fecit ea ex non exsistentibus exsistere.* Sed Episcopi, illorum vafritiem, et pravum impietatis artificium conspicati, illud, ex Deo, liquidius explicarunt: Filiumque ex substantia Dei esse scripserunt; ita ut creaturæ quidem eo dicerentur ex Deo esse, quod non a seipsis absque causa exstitissent, sed initium exsistendi habuissent; Filius vero solus proprius substantiæ Patris haberetur: quod proprium est unigenito ac vero Verbo apud Patrem. Et hæc quidem causa fuit cur illud, ex substantia, scriptum sit. Rursum episcopis paucos istos interrogantibus, an dicerent Filium, non creaturam, sed virtutem, sapientiam solam Patris, æternam imaginem per omnia Patri similem, et Deum verum; deprehensi sunt Eusebiani sibi invicem annuere, quod hæc etiam in nos homines caderent: etenim nos ipsi, imago et gloria Dei vocamur, deque nobis dictum est: *Semper enim nos qui vivimus* [33]. Virtutes quo-

[30] Rom. IX, 33. [31] 1 Cor. VIII. 6. [32] II Cor. V, 17, 18. [33] Psal. CXIII, 18.

(45) Regius, προσκοπτοντες. Editi vero, προσκόπτουσιν.

(46) Sic Reg. Anglic. et Theodoret., apud quem hic affertur locus. Editi, τῶν μὲν παρὰ τῶν Ἀρειανῶν, multis omissis. Infra Theodoretus, καὶ τὸ, Ἦν ποτε.

(47) Anglicanus et Theodoretus, τοῦ Θεοῦ ὁ Υἱὸς φύσει. Mox in Theodoreto ὁ ante Λόγος deest. Ibid. Anglican. Theodoret. et Reg. secunda manu, σοφια μὲν ἡ. Editi et Reg. prima manu, σοφία μόνη.

(48) Τὰ πάντα. om. Reg. Mox in eodem δέ deest.

(49) Lib. II, *Mandat.* 1.

(50) Theodor., τὴν κακουργίαν.

(51) Τοῦ deest in Anglicano.

(52) Theodor., Λόγου τοῦ Πατρός.

(53) Anglican., εἰ λέγοιεν.

(54) Regius, εκατελίφθησαν. Mox Theodoretus et Regius secunda manu, ἀλλήλοις. Editi et Regius prima manu, ἀλλήλους. Infra, εἰκών deest in editis: sed legitur in omnibus mss. et in Theodor.

que multæ sunt: *Et egressa est omnis virtus Domini de terra Ægypti.* Eruca vero et locusta dicuntur virtutes magnæ [34]. Et, *Dominus virtutum nobiscum susceptor noster Deus Jacob* [35]. Imo vero quod Deo simus proprii accepimus, haud levi modo, sed quia fratres nos vocavit. Quod si Filium etiam verum Deum vocant, neque illud ægre ferimus: cum enim factus fuerit, verus exsistit.

A Ἀεὶ γὰρ ἡμεῖς οἱ ζῶντες. Καὶ δυνάμεις πολλ
Καὶ ἐξῆλθε μὲν (57) πᾶσα ἡ δύναμις Κ
γῆς Αἰγύπτου. Ἡ δὲ κάμπη καὶ ἡ ἀκρὶς λέγ
ναμις μεγάλη. Καὶ, Κύριος τῶν δυνάμε
ἡμῶν, ἀντιλήπτωρ ἡμῶν ὁ Θεὸς Ἰακώβ
γὰρ τὸ (58) ἰδίους ἡμᾶς εἶναι τοῦ Θεοῦ ἔχ
ἁπλῶς, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀδελφοὺς ἡμᾶς ἐκάλεσ
καὶ Θεὸν ἀληθινὸν λέγουσι τὸν Υἱόν, οὐ λυπ
γενόμενος γὰρ, ἀληθινός ἐστιν.

6. Hæc corrupta mens Arianorum fuit. Verum episcopi, tum quoque intellecta eorum fraude, ex Scripturis has collegere voces, splendorem, fontem, fluvium et figuram substantiæ: illud item, *In lumine tuo videbimus lumen* [36]: et illud, *Ego et Pater unum sumus* [37]. Demum lucidius et compendiose scripserunt, consubstantialem esse Patri Filium: nam supra dicta omnia hanc habent significationem. Porro quod effutiunt illi, eas voces in Scriptura non esse, vanum ab ipsis commonstratur: cum ex non scriptis impietatem proferant: nusquam enim hæc scripta sunt: ex non exsistentibus, et illud: aliquando non erat: sese tamen, ex non scriptis licet pie excogitatis verbis, damnatos queruntur. Sed illi, utpote ex sterquilinio orti, vere de terra loquuntur; episcopi vero nequaquam voces illas excogitarunt, sed Patrum testimonio freti, ita scripserunt. Siquidem prisci episcopi ante annos prope centum triginta, cum magnæ **716** Romæ (55), tum etiam nostræ urbis, scriptis suis eos culpaverunt qui Filium rem factam et Patri non consubstantialem dicerent. Cujus rei non ignarus Eusebius, Cæsareæ olim episcopus, qui cum prius Arianæ C hæresi suffragaretur, postea Nicænæ synodo subscripsit; in litteris ad suos missis hæc affirmavit (56): « Ex antiquis quosdam eruditos clarosque episcopos, atque scriptores, scimus circa Patris et Filii divinitatem, consubstantialis nomine usos. »

Αὕτη τῶν Ἀρειανῶν ἡ ἐφθαρμένη
Ἀλλὰ καὶ (59) ἐνταῦθα οἱ ἐπίσκοποι, θεω
ἐκείνων τὸ δόλιον, συνάγαγον ἐκ τῶν Γ
ἀπαύγασμα, τήν τε πηγὴν καὶ τὸν ποταμὸν
χαρακτῆρα πρὸς τὴν ὑπόστασιν, καὶ τὸ, Ἐν
σου ὀψόμεθα (60) φῶς· καὶ τὸ, Ἐγὼ καὶ
B ἓν ἐσμεν. Καὶ λευκότερον λοιπὸν καὶ συντόμ
ψαν ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν· τὰ
εἰρημένα πάντα ταύτην ἔχει τὴν σημασία
γογγυσμὸς αὐτῶν, ὅτι ἄγραφοί εἰσιν αἱ λέξ
χεται παρ' αὐτῶν μάταιος, ἐξ ἀγράφων (61
σαντες· ἄγραφα δὲ τὸ, Ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ
ποτε, ὅτε οὐκ ἦν· αἰτιῶνται, ὅτι ἐξ ἀγρά
εὐσεβείας νοουμένων λέξεων κατεκρίθησαν. Α
ὡς ἐκ κοπρίας ὄντες, ἐλάλησαν ἀληθῶς ἀπ
δὲ ἐπίσκοποι, οὐχ ἑαυτοῖς (62) εὑρόντες τὰ
ἀλλ' ἐκ Πατέρων ἔχοντες τὴν μαρτυρίαν, οὕτ
ψαν. Ἐπίσκοποι γὰρ ἀρχαῖοι πρὸ ἐτῶν ἐν
ἑκατὸν τριάκοντα τῆς μεγάλης Ῥώμης καὶ τ
τέρας πόλεως γράφοντες ἠτιάσαντο (63) τοὺς
λέγοντας τὸν Υἱὸν καὶ μὴ ὁμοούσιον τῷ Πα
τοῦτο ἐγίνωσκεν Εὐσέβιος ὁ γενόμενος ἐπίσκοπ
C Καισαρείας, πρότερον μὲν συντρέχων τῇ Ἀ
αἱρέσει, ὕστερον δὲ ὑπογράψας ἐν αὐτῇ τῇ ἐν Ν
συνόδῳ, ἔγραψε τοῖς ἰδίοις διαβεβαιούμενος, ὅ
τῶν παλαιῶν τινας λογίους καὶ ἐπιφανεῖς ἐπίσ
καὶ συγγραφέας, ἔγνωμεν ἐπὶ τῆς τοῦ (64)
καὶ Υἱοῦ θεότητος τῷ τοῦ ὁμοουσίου χρῆσ
ὀνόματι.

7. Quid igitur adhuc Ariminensem memorant, in qua depositi sunt? Quid Nicænam synodum recusant, cui etiam Patres sui subscripserunt, et confessi sunt, ex substantia, et consubstantialem esse Patri Filium? quid circumcursant? non enim cum Nicænis tantum episcopis, sed et cum aliis inter suos clarissimis et cum propriis tandem dimicant. Quorum nam igitur hæredes et successores sunt? qui possunt eos vocare Patres, quorum confessionem D

7. Τί οὖν ἔτι τὴν Ἀρίμηνον (65) ὀνομάζο
ἣ καθηρέθησαν; Τί παραιτοῦνται τὴν ἐν Νικ
οδον, ἐν ᾗ καὶ οἱ Πατέρες αὐτῶν ὑπέγραψ
ὡμολόγησαν ἐκ τῆς οὐσίας καὶ ὁμοούσιον
Υἱὸν τῷ Πατρί; τί περιτρέχουσιν; οὐ γὰρ
νους τοὺς ἐν Νικαίᾳ ἐπισκόπους (66) συνε
ἀλλὰ γὰρ καὶ πρὸς τοὺς ἑαυτῶν μεγάλους ἐπι
καὶ πρὸς τοὺς ἰδίους λοιπὸν μάχονται. Τίνων
κληρονόμοι καὶ διάδοχοι; πῶς δύνανται λέγ

[34] Joel II, 25. [35] Psal. XLV, 8. [36] Psal. XXXV, 10. [37] Joan. X, 30.

(55) Cum Dionysius Rom., anno 261 pontificatum inierit, haud multo plures 100 annis erant cum hæc Athanasius scriberet, a datis utriusque Dionysii litteris. Nam de Dionysiis hic loquitur. Vide supra p. 605.

(56) Hæc Eusebii verba vide supra p. 189.

(57) Μέν deest in Theodor. Mox idem, δύναμις τοῦ Θεοῦ.

(58) Anglicanus, Ἀλλὰ γὰρ καὶ τό. Theodor., Ἀλλὰ καὶ τό.

(59) In Anglic. καί deest.

(60) Sic pene omnes manuscripti. Editi vero, ὄψομαι. Paulo post Anglic, λοιπὸν ἐκεῖ ἐν

(61) Theodoret., ἐξ ἀγράφων γάρ. Infra διότι ἐξ ἀγράφων.

(62) Regius, ἑαυτούς male. Infra Theod Ἐπίσκοποι γὰρ ἦσαν ἀρχαῖοι male. Paulo post τῆς τε μεγάλης.

(63) Theodoretus, οἳ ἠτιάσαντο, omisso τες, ut et Anglican.

(64) Theodor., εὕρομεν ἐπὶ τῆς τοῦ.

(65) Anglicanus, Ἀριμηνῶν hic et inferi more. Infra Regius. ἐν ᾗ καὶ ὁ πρες, sic.

(66) Ἐπισκόπους deest in Anglicano.

τέρας τούτους, ὧν οὐκ ἀποδέχονται τὴν ὁμολογίαν τὴν καλῶς καὶ ἀποστολικῶς γραφεῖναν ; Ἐπεὶ, εἰ νομίζουσιν ἀντιλέγειν δύνασθαι, εἰπάτωσαν, μᾶλλον δὲ ἀποκρινάσθωσαν, ἵνα καὶ ἑαυτοῖς περιπίπτοντες ἐλεγχθῶσιν, εἰ πιστεύουσι λέγοντι τῷ Υἱῷ· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν· καὶ, Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα ; Ναὶ, εἴποιεν ἄν, ἐπειδὴ γέγραπται, πιστεύομεν, Ἀλλὰ καὶ Πῶς ἓν εἰσι, καὶ πῶς ὁ ἑωρακὼς τὸν Υἱὸν ἑώρακε καὶ (67) τὸν Πατέρα, ἐὰν ἐρωτηθῶσιν εἰπεῖν, πάντως που φήσουσι, Δι' ὁμοιότητα· εἰ μὴ τέλεον συμπεπτώκασι τοῖς ἀδελφὰ φρονοῦσιν αὐτοῖς, καὶ λεγομένοις Ἀνομοίοις. Ἀλλ' ἐὰν πάλιν ἐρωτηθῶσι, Πῶς ὅμοιος ; ἀποθρασυνόμενοι φήσουσιν· Ἀρετῇ τελείᾳ καὶ συμφωνίᾳ τὸ αὐτὸ θέλειν τῷ Πατρὶ, καὶ μὴ θέλειν ὅπερ ὁ Πατὴρ οὐ θέλει. Ἀλλὰ μαθέτωσαν· ὅτι ἐξ ἀρετῆς καὶ τοῦ θέλειν ὁμοιούμενος τῷ Θεῷ, ἔχει μὲν καὶ τοῦ τρέπεσθαι (68) τὴν προαίρεσιν· οὐκ ἔστι δὲ οὕτως ὁ Λόγος, εἰ μὴ ἄρα ἐκ μέρους καὶ καθ' ἡμᾶς ὅμοιος, ὅτι μὴ καὶ κατ' οὐσίαν ὅμοιός ἐστι. Ταῦτα δὲ ἴδια ἡμῶν τῶν γενητῶν καὶ κτιστὴν ἐχόντων τὴν φύσιν. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς, καίτοι μὴ δυνάμενοι ὅμοιοι κατ' οὐσίαν τον Θεοῦ γενέσθαί, ὅμως, ἐξ ἀρετῆς βελτιούμενοι, μιμούμεθα τὸν Θεὸν (69), χαρισαμένου καὶ τοῦτο τοῦ Κυρίου, καὶ λέγοντος· Γίνεσθε οἰκτίρμονες, ὡς ὅ Πατὴρ ὑμῶν οἰκτίρμων ἐστί. Γίνεσθε τέλειοι, ὡς ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τέλειός ἐστι. Τρεπτὰ δὲ τὰ γενητὰ. οὐκ ἄν τις ἀρνήσαιτο, ἀγγέλων μὲν παραβάντων, τοῦ δὲ Ἀδὰμ παρακούσαντος, καὶ πάντων δεομένων τῆς τοῦ Λόγου χάριτος. Τρεπτὸν δὲ ἀτρέπτου ὄντος τοῦ Θεοῦ οὐκ ἄν εἴη ὅμοιον· ὥσπερ οὐδὲ τὸ κτισθὲν τοῦ κτίσαντος. Διὰ τοῦτο περὶ μὲν ἡμῶν σκοπῶν ὁ ἅγιος ἔλεγεν· Ὁ Θεὸς, τίς ὁμοιωθήσεταί σοι ; καὶ, Τίς ὅμοιός σοι ἐν θεοῖς, Κύριε ; θεοὺς λέγων, τοὺς κτισθέντας μὲν, μετόχους δὲ γενομένους τοῦ Λόγου, ὡς αὐτὸς εἶπεν· Εἰ ἐκείνους θεοὺς εἶπε, πρὸς οὓς ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο. Τὰ δὲ μετέχοντα οὐκ ἂν εἴη τὰ (70) αὐτὰ οὐδὲ ὅμοια τοῦ μετεχομένου. Περὶ ἑαυτοῦ γοῦν ἔλεγεν· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν, ὡς τῶν γενητῶν μὴ ὄντων οὕτως· Ἐπεὶ ἀποκρίνάσθωσαν δὶ τὴν Ἀρίμηνον προτείνοντες, εἰ κτιστὴ (71) οὐσία δύναται εἰπεῖν· Ἃ βλέπω τὸν Πατέρα ποιοῦντα, ταῦτα κἀγὼ ποιῶ. Ποιούμενα γὰρ ἐστι τὰ γενητὰ, καὶ οὐ ποιοῦντα· εἰ (72) δὲ μή γε, καὶ ἑαυτὰ ἐποίησαν. Ἀμέλει εἴ, ὡς λέγουσι, κτίσμα ἐστὶν ὁ Υἱὸς, καὶ ποιεῖ αὐτὸν ὁ Πατὴρ, πάντως ἂν ἐποίησε καὶ ἑαυτὸν ὁ Υἱὸς, δυνάμενος ποιεῖν ἃ ποιεῖ ὁ Πατὴρ, ὡς εἶπεν αὐτός· ἀλλ' ἄτοπον καὶ λίαν ἀσύστατόν ἐστι τὸ τοιοῦτον· ποιεῖν γὰρ ἑαυτὸν οὐδεὶς δύναται.

8. Πάλιν δὲ εἰπάτωσαν, εἰ δύναται τὰ γενητὰ εἰπεῖν· Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμά ἐστιν ;

recte et apostolice scriptam non recipiunt? Quod si sese repugnare posse arbitrantur, dicant, aut potius respondeant, ut in sese impingentes coarguantur; num credant Filio dicenti : *Ego et Pater unum sumus ;* et : *qui vidit me, vidit et Patrem* [38]. Imo, dicent, hoc quia scriptum est, credimus. Sed quomodonam unum sunt, et quomodo, qui vidit Filium vidit et Patrem ; si sic interrogentur, respondebunt sane, Ob similitudinem : nisi cum iis collapsi sint qui affinem suæ sententiam tuentur, et vocantur Anomœi. Sed si rursum sciscitere, qua ratione similis ? audacius dicent : Virtute perfecta et consensu, quod idipsum velit quod Pater, et quod nihil velit, nisi quod Pater. Sed discant eum qui ex virtute et voluntate Deo similis sit, mutandi sui arbitrium habere : atqui Verbum nequaquam est tale, nisi forte ex aliqua parte et nostro more, nedum secundum substantiam simile sit. Id enim proprium nobis est qui facti, et natura creata præditi sumus. Etenim nos, licet secundum substantiam Deo similes esse nequeamus, tamen in virtute proficientes, Deum imitamur, hoc donante Domino, qui ait : *Estote misericordes, sicut Pater vester misericors est* [39]. *Estote perfecti, sicut Pater vester cœlestis perfectus est* [40]. Opificia autem mutabilia esse, nemo negarit : cum et angeli prævaricati sint, et Adam non obedierit, et omnes egeant gratia Verbi. Mutabile autem immutabili Deo simile esse nunquam poterit : ut nec creatum creanti. Quapropter in nos respiciens sanctus ille dicebat : *Deus, quis similis erit tibi* [41] ? et : *Quis similis tibi in diis, Domine* [42] ? deos dicens illos qui creati quidem, sed participes Verbi sunt, quemadmodum ipse ait : *Si illos dixit deos, ad quos Verbum Dei factum est* [43]. Res autem quæ alicujus participes sunt, nunquam eædem aut similes ei fuerint cujus sunt participes. De seipso igitur dixit : *Ego et Pater unum sumus*, quod scilicet res factæ nunquam hujusmodi sint. Alioqui respondeant qui Ariminensem obtenduntsynodum, an creata substantia dicere possit : *Quæ video Patrem facientem, hæc et ego facio* [44]. Nam opificia condita sunt, et nihil condunt; sin autem minus, ergo seipsa condiderunt. Certe si, ut dicunt, creatura est Filius, et Pater fecerit eum, plane Filius seipsum condiderit, cum, ut ipse testatur, ea possit facere quæ Pater facit : sed illud absurdum et nunquam constare potest : nemo enim seipsum potest efficere.

717 8. Rursum dicant an possint res factæ dicere : *Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt* [45] ?

[38] Joan. XIV, 9 [39] Luc. VI, 36. [40] Matth. V, 48 [41] Psal. LXXXII, 2. [42] Psal. LXXXV, 8. [43] Joan. XI 35. [44] Joan. , 19. [45] Joan. XVI, 15.

(67) Καί deest in Regio et in Anglicano. Infra, καὶ λεγομένοις, ἀνομοίοις, vix augurari possumus uid hic legerit Nannius, qui vertit, *qui, quod ipsis nimis cogitant, verbis promunt.*

(68) Ita Regius. Editi vero, πρέπεσθαι male. In- a in eodem, καί deest ante κατ' οὐσίαν. Paulo post nglicadus, τῶν γενητὴν καί.

(69) Anglicanus, τὸν Θεόν. Mox, καί deest in Regio. Infra Anglicanus. καθὼς καὶ ὁ Πατὴρ.

(70) Anglicanus, οὐκ ἦν ἀεὶ τὰ αὐτά.

(71) Anglicanus, προκρίναντες, κτιστὴ οὐσία.

(72) Εἰ deest in Anglicano. Infra idem, πάντως ἂν ἐποίει.

Habet autem ille, quod sit creator, conditor, æternus, omnipotens, immutabilis. Opificia autem nec creare possunt, creata cum sint; nec æterna esse, intium quippe exsistendi habent: nec omnia posse et immutabilia esse, sub imperio enim sunt, naturæque sunt mutabilis, ut Scripturæ dicunt. Ergo si hæc Filii sunt, non ex virtute, ut diximus, sed ex substantia sua illa habet, ut synodus ait: nec ex alia substantia ipse est, sed ex substantia Patris, cujus hæc sunt propria: quod autem substantiæ Patris proprium est, ejusque proles, quid aliud fuerit, aut quomodo appellandum sit, nisi consubstantiale? Nam quæ quis in Patre videt, eadem in Filio conspicit; in Filio, inquam, non ex participatione, sed secundum substantiam. Et hoc est: *Ego et Pater unum sumus* [46]; et, *Qui vidit me, vidit et Patrem* [47]. Verum hinc quoque e re fuerit eorum amentiam commonstrare: Si ex virtute, quam sequitur velle et non velle, nec non morum profectus, similis est Patri Filius, ut vos dicitis, hæc autem sunt qualitatis propria: ergo Deum dicitis ex qualitate et ex substantia compositum. Ecquis vos ultra ferat talia dicentes? non enim compositus est Deus, qui omnia ut essent composuit: neque talis, qualia sunt quæ ab ipso per Verbum sunt facta, absit. Simplex enim est substantia, in qua nulla qualitas, neque, ut ait Jacobus, *transmutatio aut vicissitudinis obumbratio* [48]. Cum igitur demonstratum sit eum non ex virtute procedere, quippe nec in Deo nec in Filio est qualitas; ergo substantiæ proprius fuerit: hocque sane fateamini necesse est, nisi plane in vobis intelligentia perierit. Jam quod proprium est, et idem ac substantia divina, et ex ipsa naturale germen, quid aliud fuerit, nisi consequenter genitori consubstantiale: illa quippe nota est Filii erga Patrem. Et hoc qui negat, is minime credit Verbum esse natura ac vere Filium.

9. Cum rem ita intelligerent Patres, scripserunt, Filium esse Patri consubstantialem; et anathemate damnaverunt eos qui dicerent, Filium ex alia esse substantia: neque verba ejusmodi commenti sunt, sed ea ipsi a priscis Patribus edidicerant, uti diximus. His igitur ita commonstratis, superflua est quæ ab illis affertur Ariminensis synodus, superflua et alia ab ipsis synodus de fide appellata. Sufficit enim Nicæna quæ cum priscis episcopis consentit, in qua Patres ipsorum subscripsere, quos revereri illos oportuit, ne omnia potius quam Christiani habeantur. Quod si post hæc tanta, post priscorum

Ἔχει δὲ τὸ τὸ κτίζειν, τὸ δημιουργεῖν, τὸ ἀΐδιον, τὸ εἶναι παντοκράτωρ, τὸ ἄτρεπτον. Τὰ δὲ γεννητὰ οὐ δύναται ἔχειν τὸ δημιουργεῖν· κτιστὰ γάρ ἐστιν· οὐδὲ τὸ ἀΐδιον· ἀρχὴν γὰρ ἔχει τοῦ εἶναι· οὐδὲ τὸ παντοκράτωρ καὶ ἄτρεπτον· κρατούμενα γὰρ καὶ τρεπτῆς φύσεώς ἐστιν, ὥσπερ αἱ Γραφαὶ λέγουσιν. Οὐκοῦν εἰ ταῦτα τοῦ Υἱοῦ ἐστιν, οὐκ ἐξ ἀρετῆς, ὡς εἴπομεν, ἀλλὰ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἐστι (73) δηλονότι, ὡς εἶπεν ἡ σύνοδος· οὐκ ἐξ ἄλλης οὐσίας ἐστὶν, ἀλλὰ τῆς τοῦ Πατρὸς, ἧς ἐστι καὶ ταῦτα ἴδια· τὸ δὲ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἴδιον, καὶ ἐξ αὐτῆς γέννημα, τί ἂν εἴη, ἢ πῶς ἄν τις ἀνομάσειεν αὐτὸ, ἢ ὁμοούσιον; ἃ γὰρ βλέπει τις ἐν τῷ Πατρὶ, ταῦτα βλέπει καὶ (74) ἐν τῷ Υἱῷ· Υἱῷ δὲ οὐκ ἐκ μετουσίας, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν. Καὶ τοῦτό ἐστιν· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν, καὶ Ὁ ἐμὲ ἑωρακὼς ἑώρακε τὸν Πατέρα. Ἄλλως τε καὶ ἐκ τούτου πάλιν καλὸν δεικύναι τὴν ἀφροσύνην αὐτῶν· εἰ ἐξ ἀρετῆς (75) ἔπεται τὸ θέλειν καὶ τὸ μὴ θέλειν, καὶ τρόπων βελτίωσις, ὅμοιος καθ' ὑμᾶς ὁ Υἱός ἐστι τῷ Πατρί· ταῦτα δὲ ποιότητος ἴδια (76) δηλονότι σύνθετον τὸν Θεὸν ἐκ ποιότητος καὶ οὐσίας λέγετε. Καὶ τὶς ὑμῶν ἀνέξεται ταῦτα λεγόντων· οὐ γὰρ σύνθερος ὁ Θεὸς ὁ τὰ πάντα εἰς τὸ εἶναι συνταθεικὼς, οὐδὲ τοιοῦτος, οἷά ἐστι τὰ παρ' αὐτοῦ διὰ τοῦ (77) Λόγου γενόμενα, μὴ γένοιτο! Ἁπλῆ γάρ ἐστιν οὐσία, ἐν ᾗ οὐκ ἔνι ποιότης, οὐδὲ, ὡς εἶπεν ὁ Ἰάκωβος, Παραλλαγὴ τις ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα. Οὐκοῦν εἰ δείκνυται οὐκ ἐξ ἀρετῆς (78)· οὐ γὰρ ποιότης ἐν τῷ Θεῷ, οὔτε ἐν τῷ Υἱῷ· δηλονότι τῆς οὐσίας ἴδιος ἂν εἴη· καὶ τοῦτο πάντως ὁμολογήσετε, εἰ μὴ τέλεον τὸ νοεῖν ἀπώλετο ἐν ὑμῖν (79). Τὸ δὲ ἴδιον καὶ ταὐτὸν τῇ τοῦ Θεοῦ οὐσίᾳ καὶ ἐξ αὐτῆς γέννημα φύσει τυγχάνον τί ἂν εἴη, ἢ πάλιν καὶ κατὰ τοῦτο ὁμοούσιον τῷ γεννήσαντι; τοῦτο γὰρ Υἱοῦ πρὸς Πατέρα γνώρισμα. Καὶ ὁ μὴ **τοῦτο λέγων, οὐ φρονεῖ** φύσει καὶ ἀληθῶς Υἱὸν εἶναι **τὸν Λόγον.**

9. Οὕτω νοήσαντες οἱ **Πατέρες**, ἔγραψαν ὁμοούσιον εἶνα τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, καὶ **ἀνεθεμάτισαν** τοὺς λέγοντας ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως εἶναι τὸν Υἱόν· οὐχ ἑαυτοῖς πλασάμενοι λέξεις, **ἀλλὰ καὶ** αὐτοὶ **ἀπὸ** τῶν πρὸ αὐτῶν **Πατέρων** μαθόντες, **καθάπερ** εἴπομεν. Τούτων δὲ οὕτω δεικνυμένων, **περιττὴ** αὐτῶν ἡ Ἀριμηνος, περιττὴ καὶ ἡ (80) ἄλλη παρ' αὐτῶν ὀνομαζομένη περὶ πίστεως σύνοδος. Ἀρκεῖ γὰρ ἡ ἐν Νικαίᾳ τύμφωνος οὖσα καὶ τοῖς ἀρχαίοις ἐπισκόποις, ἐν ᾗ καὶ οἱ Πατέρες αὐτῶν ὑπέγραψαν, οὓς αἰδεῖσθαι πάντους ἔπρεπεν, ἵνα μὴ πάντα μᾶλλον ἢ Χριστιανοὶ νομισθῶσιν. Εἰ δὲ καὶ μετὰ τοσαῦτα, μετὰ καὶ τὴν

[46] Joan. x, 30. [47] Joan. xiv, 9. [48] Jac. i, 17.

(73) Ἐστι deest in Anglicano.

(74) Καὶ deest in Regio.

(75) Legendum putamus, ἐξ ἀρετῆς ἧς, omissum nempe videtur ἧς ob repetitionem ejusdem syllabæ, quod plerumque contingit.

(76) Regius, ταῦτα δὲ ποιότητος καὶ οὐσίας, omissis interpositis, δι' ὁμοιοτέλευτον. Ibid. Anglic., λέγεται. Καὶ τίς ὑμᾶς.

(77) Ita Regius. In editis vero, διὰ τοῦ deest.

(78) Ita Anglicanus, atque ita legit Nannius recte. In editis et in aliis, οὐκ deest. Infra Regius ἰδιος. Editi vero et alii, ἴδιον.

(79) Regius et Anglicanus, ἐν ὑμῖν. Editi vero ἐν ἡμῖν male.

(80) Ita Anglicanus. In editis et aliis, ἡ deest. Paulo post Reg. et Anglicanus, Ἀρκεῖ γάρ. Editi vero et alii, Ἐκεῖ γὰρ.

μαρτυρίαν τῶν ἀρχαίων ἐπισκόπων, καὶ μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τῶν ἰδίων Πατέρων, προσποιοῦνται, ὡς ἀγνοοῦντες, τὴν λέξιν φοβεῖσθαι τοῦ ὁμοουσίου, εἰπάτωσαν καὶ φρονείτωσαν ἁπλούστερον μὲν καὶ ἀληθῶς τὸν Υἱὸν φύσει Υἱὸν, ἀναθεματισάτωσαν δὲ, ὡς παρήγγειλεν ἡ σύνοδος, τοὺς λέγοντας κτίσμα, ἢ ποίημα, ἢ ἐξ οὐκ ὄντων, ἤ, Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· καὶ ὅτι τρεπτὸς καὶ ἀλλοιωτός ἐστι, καὶ ἐξ ἑτέρας (81) ὑποστάσεως· καὶ οὕτω φευγέτωσαν ἀπὸ τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως· καὶ θαῤῥοῦμεν, ὅτι γνησίως ταῦτα ἀναθεματίζοντες ὁμολογοῦσιν εὐθὺς, ἐκ τῆς οὐσίας καὶ ὁμοούσιον εἶναι τὸν Υἱὸν τῷ Πατρί. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ οἱ Πατέρες, εἰρηκότες ὁμοούσιον εἶναι τὸν Υἱὸν, ἐπήγαγον εὐθύς· Τοὺς δὲ λέγοντας κτίσμα, ἢ ποίημα, ἢ ἐξ οὐκ ὄντων, ἤ, Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν, ἀναθεματίζει ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία· ἵνα διὰ τούτων γνωρίσωσιν, ὅτι ταῦτα σημαίνει (82) τὸ ὁμοούσιον. Καὶ ἡ τοῦ ὁμοουσίου δύναμις γινώσκεται ἐκ τοῦ μὴ εἶναι κτίσμα ἢ ποίημα τὸν Υἱόν· καὶ ὅτι ὁ λέγων ὁμοούσιον οὐ φρονεῖ κτίσμα εἶναι τὸν Λόγον· καὶ ὁ ἀναθεματίζων τὰ προειρημένα ὁμοούσιον ἅμα φρονεῖ εἶναι τὸν Υἱὸν τῳ Πατρί· καὶ ὁ ὁμοούσιον λέγων γνήσιον καὶ ἀληθινὸν λέγει τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὁ Γνήσιον λέγων νοεῖ τό· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν· καί, Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα.

10. Ἔπρεπε μὲν οὖν διὰ πλειόνων τὰ τοιαῦτα γράφειν· ἐπειδὴ δὲ πρὸς εἰδότας ὑμᾶς γράφομεν (83), διὰ τοῦτο συντόμως ὑπηγορεύσαμεν· εὐχόμενοι παρὰ πᾶσι σώζεσθαι τὸν σύνδεσμον τῆς εἰρήνης, καὶ πάντας τοὺς τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας τὸ αὐτὸ λέγειν, τὸ αὐτὸ φρονεῖν. Καὶ οὐχ ὡς διδάσκοντες, ἀλλὰ ὡς ὑπομιμνήσκοντές ἐσμεν (84). Ἐσμὲν δὲ οὐχ ἡμεῖς οἱ γράφοντες μόνοι, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ ἐν τῇ Αἰγύπτῳ καὶ ταῖς Λιβύαις ἐνενήκοντά που ἐπίσκοποι. Πάντων γὰρ ἓν ἐστι τοῦτο φρόνημα, καὶ ὑπὲρ ἀλλήλων ἀεὶ ὑπογράφομεν, ἐὰν συμβῇ τινα μὴ παρεῖναι. Οὕτως οὖν (85) διακείμενοι, ἐπειδὴ συνέβη συνελθεῖν ἡμᾶς, ἐγράψαμεν καὶ τῷ ἀγαπητῷ ἡμῶν Δαμάσῳ τῷ ἐπισκόπῳ τῆς μεγάλης Ῥώμης περὶ τοῦ Αὐξεντίου τοῦ ἐπελθόντος τῇ ἐν Μεδιολάνῳ ἐκκλησίᾳ, διηγούμενοι τὰ κατ' αὐτόν· ὅτι τε οὐ μόνον τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεώς ἐστι κοινωνὸς, ἀλλὰ καὶ ὑπεύθυνός ἐστι πολλοῖς κακοῖς, πράξας ταῦτα μετὰ Γρηγορίου τοῦ κοινωνοῦ τῆς ἀσεβείας αὐτοῦ· καὶ θαυμάζοντες πῶς μέχρι νῦν οὐ καθῃρέθη καὶ ἐκβέβληται τῆς Ἐκκλησίας, καὶ χάριν ὁμολογήσαμεν τῇ θεοσεβείᾳ αὐτοῦ τε καὶ τῶν συνελθόντων ἐν τῇ μεγάλῃ Ῥώμῃ, ὅτι καὶ τοὺς περὶ Οὐρσάκιον καὶ Οὐάλεντα, καὶ τοὺς τὰ αὐτὰ (86) αὐτοῖς φρονοῦντας ἐκβάλλοντες, ἔσωσαν τὴν ὁμοψυχίαν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας· ἣν καὶ παρ' ὑμῖν εὐχό-

A episcoporum testimonium, post subscriptionem Patrum suorum, quasi eorum ignari, sese simulant consubstantialis vocem reformidare; dicant sentiantque simplicius, ac sincerius, Filium, natura esse Filium; anathemate autem damnent, uti synodus præcepit, eos qui dicunt eum, creaturam, aut rem factam: aut, ex non exstantibus, vel, aliquando non erat Filius Dei: et mutabilis, ac variabilis est, et ex alia substantia: et sic ab Ariana hæresi refugiant: et confidimus eos, si hæc sinceriter anathemate damnent, statim confessuros, Filium ex substantia Patris et Patri consubstantialem esse. Ideo enim Patres cum dixissent Filium esse Patri consubstantialem, statim addiderunt: Eos autem qui dixerint, creaturam, aut rem factam,
B aut ex non exstantibus, aut, aliquando **718** non erat, anathemate damnat catholica Ecclesia; ut iis verbis notum facerent, vocem consubstantialis hæc significare. Atque vis hujus vocis, consubstantiale, eo intelligitur quod Filius non sit res creata vel facta, et quod, qui dicit consubstantiale, nequaquam credat Verbum esse creaturam: et qui superius dicta anathemate damnat, una sentit Filium esse Patri consubstantialem: cumque dicit consubstantialem, germanum ac verum dicit Dei Filium. Et qui dicit germanum, probe intelligit illud: *Ego et Pater unum sumus*; et: *Qui vidit me, vidit et Patrem.*

10. Cæterum par erat hæc pluribus scribere: verum, quia vobis jam horum gnaris scribimus, ideo paucis dictavimus. Optantes ut apud omnes vinculum pacis servetur, et omnes qui catholicæ sunt Ecclesiæ, idem dicant, idemque sentiant. Et hæc
C non quasi docentes, sed quasi admonentes dicimus. Non enim nos soli scribimus, sed omnes Ægypti et Libyarum nonaginta circiter episcopi. Omnium enim una hæc est sententia, et cum aliquem abesse contigerit, alii pro aliis subscribimus. Sic nos igitur affecti, cum contigisset nos in unum convenire, litteras quoque dilecto nostro Damaso magnæ Romæ episcopo misimus, de Auxentio qui Mediolanensem invasit ecclesiam, cujus illi gesta enarravimus, eum nempe non modo esse Arianæ hæreseos sectatorem, sed etiam multis sceleribus obnoxium, quæ cum Gregorio impietatis suæ socio perpetravit: neque mirari cur nondum depositus et ab Ecclesia ejectus sit. Gratiasque retulimus ejus pietati, nec non iis qui in magnam urbem Romam convenerant, quod Ursacio et Valente aliisque
D qui cum illis sentirent ejectis, catholicæ Ecclesiæ concordiam servassent. Quam cum apud vos quoque servari peroptemus, hortamur, vos, ne feratis ut supra diximus, eos qui fidei occasione, multitu-

(81) Anglicanus, ὅτι ἄτρεπτος, καὶ ἀναλλοίωτός ἐστι, καὶ οὐκ ἐξ ἑτέρας, male.

(82) Regius et editio Commel., σημαίνῃ male: alii, σημαίνει.

(83) Basil. et Anglicanus, προειδόσιν ὑμῖν γράφομεν. Mox Regius. ὑπηγορεύσαμεν. Alii, συνηγορεύσαμεν.

(84) Ita Regius quem sequimur. Anglicanus, ἀλλὰ ὡς ὑπομιμνήσκοντες ὑμᾶς γράφομεν. Ἐσμὲν Infra Regius, καὶ ταῖς Λιβύαις, et sic supra legitur n. 1, τὰς Λιβύας, in plurali. Editi et alii, τῇ Λιβύῃ.

(85) Anglicanus, Οὕτως γοῦν.

(86) Sic Reg. optime. In aliis vero et in editis, αὐτὰ deest. Infra manuscripti et editio Commel., παρ' ὑμῖν. Edit. vero Paris., παρ' ἡμῖν.

dinem synodum objiciunt. Ariminensem, Sirmiensem, eam quæ in Isauria, aliam quæ in Thracia, eas quæ Constantinopoli, item quæ Antiochiæ celebratæ sunt, quæ plurimæ sunt et tumultuosæ. Sed apud vos Nicæna solum fides obtineat. quam Patres promulgarunt: ubi omnes aderant Patres, imo quidam ex illis qui eam nunc oppugnant, uti supra diximus, ipsique subscripserunt;ut de nobis etiam Apostolus dicat: *Laudo autem vos,quod per omnia memores mei estis: et sicut tradidi vobis præcepta mea tenetis* [49].

11. Hæc enim Nicæna synodus, vere cippus est inscriptus contra universas hæreses. Hac ipsa eos qui in Spiritum sanctum blasphemant, ipsumque dicunt esse creaturam, confutat. Cum enim Patres de fide in Filium pertractassent,statim addiderunt: credimus et in Spiritum sanctum; ut perfectam et plenam de sancta Trinitate fidem confessi, Christianæ fidei tesseram et catholicæ Ecclesiæ doctrinam in hoc ipso exhiberent. Propalam quippe vobis omnibusque est, et nemini Christianorum hoc dubium fuerit, nos in creaturam minime credere, sed in unum Deum,Patrem omnipotentem,omnium visibilium et invisibilium factorem. Et in unum Dominum Jesum Christum Filium ejus unigenitum. Et in unum Spiritum sanctum: unum Deum in sancta et perfecta Trinitate cognitum.In cujus nomine baptizati et in qua divinitati conjuncti, credimus nos regnum cœlorum hæreditate accepturos in Christo Jesu Domino nostro, per quem Patri gloria et imperium in sæcula. Amen.

[49] I Cor. xi, 2.

A μένοι σώζεσθαι, παρακαλοῦμεν μὴ ἀνέχεσθαι, καθὰ προείπομεν, τῶν προβαλλομένων ὄχλον συνόδων προφάσει πίστεως, τὴν ἐν Ἀριμήνῳ, τὴν ἐν Σιρμίῳ (87), τὴν ἐν τῇ Ἰσαυρίᾳ, τὴν ἐν τῇ Θρᾴκῃ, τὰς ἐν Κωνσταντινουπόλει, τὰς ἐν Ἀντιοχείᾳ πολλὰς καὶ ἀτάκτους. Ἀλλὰ μόνον κρατείτω ἐν ὑμῖν ἡ ἐν Νικαίᾳ παρὰ τῶν Πατέρων ὁμολογηθεῖσα πίστις· ἐν ᾗ καὶ πάντες καὶ τῶν νῦν μαχομένων πρὸς αὐτὴν παρῆσαν Πατέρες, καθὰ προείπομεν (88), καὶ ὑπέγραψαν· ἵνα καὶ περὶ ἡμῶν ὁ Ἀπόστολος εἴπῃ· Ἐπαινῶ δὲ ὑμᾶς, ὅτι πάντα μου μέμνησθε, καὶ καθὼς παρέδωκα ὑμῖν τὰς παραδόσεις, οὕτω κατέχετε.

11. Αὕτη γὰρ ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος, ἀληθῶς στηλογραφία κατὰ πάσης αἱρέσεώς ἐστιν. Αὕτη καὶ τοὺς βλασφημοῦντας εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ λέγοντας B αὐτὸ κτίσμα, ἀνατρέπει. Εἰρηκότες γὰρ οἱ Πατέρες περὶ τῆς εἰς τὸν Υἱὸν πίστεως, ἐπήγαγον εὐθύς· Πιστεύομεν καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵνα, τελείαν καὶ πλήρη τὴν εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα πίστιν ὁμολογήσαντες, τὸν χαρακτῆρα τῆς ἐν Χριστῷ πίστεως καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐν τούτῳ (89) γνωρίσωσι. Δῆλον γὰρ καὶ παρ' ὑμῖν καὶ παρὰ πᾶσι καθέστηκε· καὶ οὐδεὶς ἂν Χριστιανῶν ἀμφίβολον εἰς τοῦτο σχοίη τὴν διάνοιαν, ὡς οὐκ ἔστιν ἡμῶν ἡ πίστις εἰς τὴν κτίσιν, ἀλλ' εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, πάντων ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων ποιητήν· καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ· καὶ εἰς ἓν Πνεῦμα ἅγιον ἕνα Θεὸν τὸν ἐν τῇ ἁγίᾳ καὶ τελείᾳ Τριάδι γινωσκόμενον· εἰς ἣν καὶ βαπτιζόμενοι, καὶ ἐν τούτῃ συναπτόμενοι τῇ θεότητι, πιστεύομεν καὶ κληρονομήσειν C βασιλείαν οὐρανῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν (90).

(87) Anglicanus, τὴν Ἀρσενίῳ, unde Nannius vertit, *Arsenicam*.

(88) Regius, καθάπερ εἴπομεν. Paulo post Regius et Basil., ἡμῶν ὁ Ἀπόστολος. Anglicanus, ὑμῶν ὁ Ἀπόστολος. Editi, ἡμῶν Ἀπόστολος.

(89) Ita Regius et Anglicanus. Editi vero, ἐν ταυτῷ.

(90) Anglican. solus,quem sequitur Nannius, τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. Post, Ἀμήν, subjungit Anglican., ἐρρῶσθαι ἡμᾶς καὶ μνημονεύειν ἡμῶν ἐν Κυρίῳ εὐχόμαι, ἀγαπητοὶ καὶ ποθεινότατοι, quæ absunt a Reg. Basil. et Felckm. 7, et edit.

IN EPISTOLAM AD EPICTETUM ADMONITIO.

719 I. *Celeberrima apud antiquos scriptores exstitit hæc epistola: eam quippe integram affert Epiphanius hæresi* LXXVII ; *hujus item meminit Cyrillus in epistola ad Joannem Antiochenum et aliis in locis: atque jam olim ipsam ab hæreticis fuisse vitiatam, quod in illa cernerent errores convelli suos ; a se tamen collatis exemplaribus pristinæ integritati restitutam. Verum depravata ejusmodi exempla ad nostram usque ætatem non pervenere ; est enim ea, quæ jam in Athanasianis exstat editis, et plane orthodoxa: et ei quæ apud Epiphanium legitur consimillina. Cyrilli autem locum citat Rusticus diaconus,* Contra Acephalos *cap.* 2. *Epistolam ad Epictetum memorant item, et loca inde excerpta afferunt synodi Ephesima et Chalcedonensis. Leo papa, Theodoretus, Gelasius libro* De duabus in Christo naturis *infra suis omnes notatis locis. Item apud Leontium Byzantium multa hinc afferuntur loca lib.* II, *sub finem. Ipseque Apollinaris vaferrimus sane homo, in fragmento epistolæ ad Serapionem apud Leontium Byzantinum, ait, ea epistola*

domini sui (scilicet Athanasii) Corinthum missam summopere approbare, et eorum qui dicunt carnem Deo consubstantialem magnam insaniam damnare. Nimirum id sedulo curavit heresiarcha ille, ut omnem pravæ sententiæ suspicionem a se, cum Athanasio agens, amoveret, quod sane, ad tempus saltem, ex voto illi cessisse videtur; etenim in hac epistola et in subsequentibus contra Apollinarium libris, nulla Apollinarii mentio. Vide item supra p. 618. »

« II. Occasione autem ductus Commentariorum, quæ sibi transmiserat Epictetus Corinthi episcopus, hanc ad illum rescripsit epistolam. Erant quippe Corinthi, referente Epicteto, quidam homines, qui sententias de fide impiissimas proposuissent agitassentque; aiebant scilicet 1° corpus ex Maria genitum consubstantiale esse Verbi deitati; 2° Verbum in carnem, ossa et capillos et in totum corpus mutatum fuisse. Quæ sententia Marcionitis ascribitur in Dialogo qui Origenis nomine circumfertur. 3° Dominum fictione non natura gestasse corpus. Qui sane error antiquissimus fuit; ab Ignatio namque memoratur epistola ad Trallianos, cap. 10, et ab omnibus deinde Patribus; 4° Ipsam deitatem circumcisam et cruci affixam fuisse; 5° Verbum nequaquam ex Maria, sed ex sua ipsius substantia sibi corpus efformasse; 6° Qui ait Domini corpus ex Maria esse, non Trinitatem, sed quaternitatem admittere. Maximam harumce sententiarum partem Apollinario ascribit Gregorius Nazianzenus orat. 46, pag. 722. Nec tamen hic comparet ille Apollinaristarum error, quo negabant mentem humanam inesse Christo, quæ videtur fuisse sectæ illius quasi tessera; sed ea duntaxat hic tangit Athanasius, quæ Corinthi in controversiam venerant. Nec leviter objurgat Epictetum quod talia vel proponi concesserit. Iisque omnibus sententiis brevissime confutatis, claudens epistolam, sese multum gaudere testatur, quod eo demum res cesserit, ut quisque disputantium in catholica consisteret fide. »

« III. Dimæritarum porro nomine Apollinaristas insectatur Epiphanius hæresi LXXVII, cujus appellationis causam aperit Gregorius Nazianzenus cum ait orat. 46, pag. 722 : corpus et animam esse in Christo τὸ τριτημόριον, *tertiam partem*. Apollinaristæ quippe aiebant, in Christo partem unam hominis, νοῦν scilicet, seu mentem, a Verbo suppleri, solumque Verbum junctum corpori et animæ (nempe sensitivæ, ut dictitabant illi) totum constituere Christum. Quamobrem, cum ex Catholicorum sententia, tribus constaret Christus, Verbo scilicet, mente humana, et corpore animato; qui unam ex illis demerent partem, mentem scilicet, a duabus aliis, διμοιρῖται audiebant : nam δίμοιρον Græcis est, duæ tertiæ partes, cujus significationis exempla sæpius advertere est in *Analectis* nostris *Græcis*, pag. 319 et seq. Cæterum hanc epistolam in annum conferri posse putamus circiter 371, ut fusius in *Vita Athanasii*.»

—

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΠΡΟΣ ΕΠΙΚΤΗΤΟΝ ΚΟΡΙΝΘΟΥ, ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΑΙΡΕΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗ (91).

—

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ

AD EPICTETUM EPISCOPUM CORINTHI CONTRA HÆRETICOS EPISTOLA.

—

Κυρίῳ μου (92) ἀγαπητῷ ἀδελφῷ καὶ ποθεινοτάτῳ συλλειτουργῷ Ἐπικτήτῳ · Ἀθανάσιος ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Domino meo dilecto fratri et optatissimo comministro Epicteto, Athanasius in Domino salutem.

1. Ἐγὼ μὲν ἐνόμιζον πᾶσαν ματαιολογίαν πάντων, ὅσοι δηποτοῦν εἰσιν αἱρετικοὶ, πεπαῦσθαι ἐκ

720 1. Arbitrabar equidem omnium, qui unquam fuere hæreticorum, vanam loquacitatem, a

(91) Scripta anno circiter 371. Seguer. Gobler. et Felck. 1, τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολὴ γραφεῖσα (γραφεῖσα deest in Gobler. et Felck. 1) πρὸς Ἐπίκτητον ἐπίσκοπον Κορίνθου κατὰ αἱρετικῶν. Ibid Gobler., λόγος κατὰ αἱρετικῶν. Basiliens. et Ang., τοῦ αὐτοῦ πρὸς Ἐπίκτητον ἐπίσκοπον Κορίνθου κατὰ αἱρετικῶν. Felck. 2, nullum habet titulum, codex Jesuit. Latinus habet *ad Epictitum*, et inferius, *Epictito*.

(92) Ita Seguer. Gobler, Felck. 1, et Basiliens. in quo tamen μου deest. Editi sic habent, τῷ ἀγαπητῷ · . . . συλλειτουργῷ καὶ συμμύστῃ Ἀθανάσιος, etc., quæ ex aliquone deprompta sint codice ignoratur. In Anglicano et Felck. 2, horum nihil. In appendice ad divi Leonis opera tom. II, p. 198 sic titulus:

Nicæna synodo compressam fuisse. Nam quæ illic a Patribus ex divinis Scripturis promulgata fides est, tum ad impietatem omnem evertendam, tum ad piam in Christo fidem asserendam sufficit. Quamobrem cum hoc tempore variæ synodi per Galliam, Hispanias et magnæ Romæ celebratæ sint, quotquot eo convenere, eos qui etiam nunc latenter hæresin sapiunt Arianam, Auxentium nempe Mediolanensem, Ursacium, Valentem et Gaium ex Pannonia, communi calculo, quasi uno eodemque concitante Spiritu, anathemate damnarunt. Litteras autem ubique miserunt (quod varia isti synodorum nomina comminiscerentur) nulla ut deinceps in Ecclesia catholica nominaretur synodus præter unam Nicænam, quæ omnis hæresis tropæum est, atque in primis Arianæ, cujus potissimum causa tunc coacta fuit. His tot tantisque gestis rebus, quid est quod nonnulli disceptare ac quæstiones movere ausint? Qui si ex Arianis quidem sint, nihil mirum eos quæ contra se scripta sunt criminari : quemadmodmum et ethnici, dum illud audiunt : *Simulacra gentium argentum et aurum, opera manum hominum* [50], doctrinam de divina cruce stultitiam arbitrantur. Sin autem ii, qui ejusmodi quæstionibus rem de integro tractare peroptant, ex eorum numero sunt qui recte sentire, et iis quæ a Patribus promulgata sunt favere videntur, nihil aliud præstant, quam quod, ut scriptum est [51], proximo quidem suo eversionem lutosam propinant, verbis autem decertant non ad aliquam utilitatem, sed ad simpliciorum perniciem.

2. Hæc ita scribo postquam legi commentarios a tua pietate mihi oblatos, qui utinam scripti nunquam fuissent, ut ne minima quidem horum memoria transmitteretur ad posteros. Quis enim talia unquam audivit? quis docuit, didicitve? *De Sion* quidem *exibit lex Dei, et Verbum Domini de Jerusalem* [52] : hæc autem unde prodierunt? Quisnam infernus illud eructavit, corpus ex Maria genitum esse Verbi divinitati 721 consubstantiale? aut Verbum in carnem, ossa et capillos, et in totum

A τῆς γενομένης ἐν Νικαίᾳ συνόδου· ἡ γὰρ ἐν αὐτῇ παρὰ τῶν Πατέρων κατὰ τὰς θείας Γραφὰς ὁμολογηθεῖσα πίστις αὐτάρκης ἐστὶ πρὸς ἀνατροπὴν μὲν πάσης ἀσεβείας, πρὸς (93) σύστασιν δὲ τῆς εὐσεβοῦς ἐν Χριστῷ πίστεως. Διὰ τοῦτο γοῦν καὶ νῦν διαφόρων γενομένων συνόδων ἔν τε τῇ Γαλλίᾳ, καὶ Σπανίᾳ, καὶ τῇ μεγάλῃ Ῥώμῃ, πάντες οἱ συνελθόντες τοὺς μὲν ἔτι κρυπτομένους καὶ φρονοῦντας νὰ Ἀρείου, Αὐξέντιον δὴ λέγω τὸν ἐν Μεδιολάνῳ, καὶ Οὐρσάκιον, καὶ Οὐάλεντα, καὶ Γάϊον ἀπὸ τῆς Πανονίας (94) παμψηφεὶ, ὡς ἀφ' ἑνὸς Πνεύματος κινούμενοι, ἀνεθεμάτισαν· ἔγραψάν τε παντα χοῦ (διὰ τὸ τοὺς τοιούτους ἐπινοεῖν ἑαυτοῖς ὀνόματα συνόδων), μηδεμίαν ἐν τῇ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ σύνοδον ὀνομάζεσθαι, εἰ μὴ μόνην τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον (95) γενομένην, τρόπαιον οὖσαν πάσης μὲν αἱ-
B ρέσεως, ἐξαιρέτως δὲ τῆς Ἀρειανῆς, δι' ἣν μάλιστα καὶ ἡ σύνοδος τότε συνήχθη. Πῶς τοίνυν ἔτι μετὰ (96) τοσαῦτα ἀμφισβητεῖν, ἢ ζητεῖν τινες ἐπιχειροῦσιν ; Εἰ μὲν οὖν ἐκ τῶν Ἀρειανῶν εἰσιν, οὐδὲ θαυμαστὸν, εἰ τὰ κατ' αὐτῶν γραφέντα διαβάλλουσιν, ὥσπερ Ἕλληνες ἀκούοντες· Τὰ εἴδωλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων, μωρίαν ἡγοῦνται τὴν περὶ τοῦ θείου σταυροῦ διδασκαλίαν· εἰ δὲ τῶν δοκούντων ὀρθῶς πιστεύειν καὶ ἀγαπᾷν τὰ δηλωθέντα παρὰ τῶν Πατέρων εἰσὶν οἱ διὰ τοῦ ζητεῖν ἀνασκευάζειν θέλοντες, οὐδὲν ἕτερον ποιοῦσιν ἢ κατὰ τὸ γεγραμμένον τὸν μὲν πλησίον ποτίζουσιν ἀνατροπὴν θολερὰν 98, λογομαχοῦσι δὲ ἐπ' οὐδενὶ χρησίμῳ ἢ ἐπὶ καταστροφῇ
C τῶν ἀκεραίων.

2. Ταῦτα δὲ οὕτω γράφω, ἐντυχὼν τοῖς παρὰ τῆς σῆς θεοσεβείας προσαχθεῖσιν ὑπομνήμασι, ἃ μηδὲ γραφῆναι ὤφελον, ἵνα μηδὲ μνήμη τις τούτων τοῖς μετὰ ταῦτα γένηται. Τίς γὰρ ἤκουσε τοιαῦτα πώποτε ; τίς ὁ (99) διδάξας, ἢ μαθών ; Ἐκ μὲν γὰρ Σιὼν ἐξελεύσεται νόμος Θεοῦ, καὶ Λόγος Κυρίου ἐξ Ἰερουσαλήμ· ταῦτα δὲ, πόθεν ἐξῆλθε ; Ποῖος ᾠδὴ ἠρεύξατο ὁμοούσιον εἰπεῖν τὸ ἐκ Μαρίας σῶμα τῇ τοῦ Λόγου θεότητι ; ἢ, ὅτι ὁ Λόγος εἰς σάρκα (1), καὶ ὀστέα, καὶ τρίχας, καὶ ὅλον σῶμα μετα-

[50] Psal. CXIII, 4. [51] Habacuc. II, 15. [52] Isa. II, 3.

Epistola Athanasii episcopi ad Epictetum Corinthi episcopum, contra eos qui de Domini incarnatione spiritu blasphemiæ diversa senserunt. Deinde : *Dilectissimo fratri et amabili consacerdoti Epicteto, Athanasius in Domino salutem.*

(93) Sic Epiph. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, in editis vero et in aliis manuscriptis πρός deest. Infra Seguerianus, secunda manu, Ἰσπανίᾳ. Goblerianus et Felckm. 1, τῇ Ισπανίᾳ καὶ Ῥώμῃ. Mox ἔτι deest in Epiph. qui habet ἐπικρυπτομένους,

(94) Seguer. Basil. et Gobler., Πανονίας. Nannius male verterat, *Gaium Pannonem*, cum vertendum fuisset *ex Pannonia*. Nam illud, ἀπὸ Πανονίας, intelligitur de Ursacio, Valente et Gaio. Ibid. Epiph., παμψήφι, Seguerian., παμψήφως, in quo ibidem ως deest Gobler. et Felck. 1, παμψήφους. Mox Epiph., ἔγραψεν δέ.

(95) Σύνοδον deest in Seguerian. Gobler. Felck. 1, et Epiph.

(96) Sic Seguer. Gobler. Felck. 1, et Epiph. Editi Πῶς οὖν μετά. Infra Epiphan., καθ' ἑαυτῶν γραφέντα. Mox Seguer., ὥσπερ καί.

D (97) Epiphanius solus, περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος minus recte. Nam respicit Athanasius illud Pauli I Cor. I, 23 : Ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον, Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον. Ἕλλησι δὲ μωρίαν.

(98) Ποτιζουσιν ἀνατ. In hæc verba hæc Frontonius Duc. : *Locus exstat Habacuc.* II, 15. *Docet Hieronymus veterem editionem Græcam reddidisse* ἐκπίνων ὀχλουμένην, *amentiam turbidam.*

(99) Sic Seguer. et Theodoret.. apud quem hæc leguntur dial. 1. Editi vero et alii ἢ τίς ὁ. Paulo post Epiph., νόμος Κύριου καὶ λόγος Θεοῦ. Editi νόμος καὶ λόγος Θεοῦ. Seguer. Gobler. et Felck. ut in textu.

(1) Sic omnes pene mss. In editis, εἰς deest. Mox post τρίχα, Seguer. solus addit, καὶ νεῦρα. Paulo

βέβληται, καὶ ἠλλάγη τῆς ἰδίας φύσεως ; Τίς δὲ ἤκουσεν ἐν Ἐκκλησίᾳ, ἢ ὅλως παρὰ Χριστιανῶν, ὅτι θέσει καὶ οὐ φύσει σῶμα πεφόρηκεν ὁ Κύριος ; (2) Ἢ τίς τοτοῦτον ἠσέβησέν, ὥστε εἰπεῖν ἅμα καὶ φρονεῖν, ὅτι ἡ θεότης αὐτὴ ἡ ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ περιετμήθη καὶ ἀτελὴς ἐκ τελείου γέγονεν · καὶ ὅτι τὸ ἐν ξύλῳ καθηλούμενον, οὐκ ἦν τὸ σῶμα, ἀλλ' αὐτὴ ἡ δημιουργὸς οὐσία τῆς σοφίας (3) ; Τίς δὲ ἀκούων, ὅτι οὐκ ἐκ Μαρίας, ἀλλ' ἐκ τῆς ἑαυτοῦ οὐσίας, μετεποίησεν ἑαυτῷ σῶμα παθητὸν ὁ Λόγος, εἴποι ἂν Χριστιανὸν τὸν λέγοντα ταῦτα (4) ; Τίς δὲ τὴν ἀθέμιτον ταύτην ἐπενόησεν ἀσέβειαν, ὥστε κἂν εἰς ἐνθύμησιν ἐλθεῖν, καὶ εἰπεῖν, ὅτι ὁ λέγων ἐκ Μαρίας εἶναι τὸ Κυριακὸν σῶμα οὐκέτι τριάδα, ἀλλὰ τετράδα ἐν τῇ θεότητι φρονεῖ ; ὡς διὰ τοῦτο τοὺς οὕτω διακειμένους τῆς οὐσίας τῆς Τριάδος λέγειν εἶναι τὴν σάρκα, ἣν ἐνεδύσατο ἐκ Μαρίας ὁ Σωτήρ. Πόθεν δὲ πάλιν ἠρεύξαντό τινες ἴσην ἀσέβειαν τοῖς προειρημένοις, ὥστε εἰπεῖν μὴ νεώτερον εἶναι τὸ σῶμα τῆς τοῦ Λόγου θεότητος, ἀλγὰ συναίδιον αὐτῷ διαπαντὸς γεγενῆσθαι, ἐπειδὴ ἐκ τῆς οὐσίας τῆς σοφίας συνέστη (5) ; Πῶς δὲ καὶ ἀμφιβάλλειν ἐτόλμησαν οἱ λεγόμενοι Χριστιανοί, εἰ ὁ ἐκ Μαρίας πρελθὼν Κύριος Υἱὸς μὲν τῇ οὐσίᾳ καὶ φύσει τοῦ Θεοῦ ἐστι, τὸ δὲ κατὰ σάρκα ἐκ σπέρματός ἐστι Δαβίδ, σαρκὸς δὲ τῆς ἁγίας Μαρίας ; Τίνες δὲ ἄρα οὕτω τολμηροὶ γεγόνασιν, ὥστε εἰπεῖν τὸν Χριστὸν τὸν σαρκὶ παθόντα καὶ ἐσταυρωμένον μὴ εἶναι Κύριον, καὶ Σωτῆρα, καὶ Θεὸν, καὶ Υἱὸν τοῦ Πατρὸς ; Ἢ πῶς Χριστιανοὶ θέλουσι ὀνομάσθαι οἱ λέγοντες εἰς ἄνθρωπον (6) ἅγιον ὡς ἐπὶ ἕνα τῶν προφητῶν ἐληλυθέναι τὸν Λόγον, καὶ μὴ αὐτὸν ἄνθρωπον γεγονέναι, λαβόντα ἐκ Μαρίας τὸ σῶμα, ἀλλ' ἕτερον εἶναι τὸν Χριστὸν, καὶ ἕτερον τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον (7), τὸν πρὸ Μαρίας καὶ πρὸ αἰώνων Υἱὸν ὄντα τοῦ Πατρὸς ; Ἢ πῶς εἶναι χριστιανοὶ δύνανται οἱ λέγοντες ἄλλον εἶναι τὸν Υἱὸν (8) καὶ ἄλλον τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον ;

3. Ταῦτα ἦν ἐν τοῖς Ὑπομνήμασι, διαφόρως μὲν εἰρημένα, μίαν δὲ τὴν διάνοιαν καὶ τὴν αὐτὴν ἔχοντα πρὸς ἀσέβειαν βλέπουσαν δύναμιν (9). Διὰ ταῦτα διεκρίνοντο καὶ διεμάχοντο πρὸς ἀλλήλους οἱ αὐχοῦντες ἐπὶ τῇ ὁμολογίᾳ τῶν Πατέρων τῇ ἐν Νικαίᾳ γενομένῃ. Ἐγὼ δὲ, τὴν σὴν ἐθαύμασα θεοσέβειαν ἀνασχομένην, καὶ ὅτι μὴ τούτους ἔπαυσε μὲν ταῦτα λέγοντας, τὴν δὲ εὐσεβῆ πίστιν παρέθηκεν αὐτοῖς · A corpus mutatum fuisse, eta natura descivisse sua? Quis autem in Ecclesia, aut a Christianis unquam audivit Dominum fictione non natura gestasse corpus? Aut quis eo processit impietatis, ut diceret sentiretque, ipsam deitatem Patri consubstantialem, circumcisam, et imperfectam ex perfecta factam fuisse : et quod cruci affixum erat, non fuisse corpus, sed ipsam Sapientiæ substantiam rerum opificem? Quis hæc audiens, Non ex Maria, sed ex sua ipsius substantia Verbum sibi passibile corpus efformavit, hæc loquentem Christianum dixerit? Quis nefariam illam commentus est impietatem, aut cui hoc in mentem venerit dixeritque : Qui ait ex Maria esse Dominicum corpus, is non amplius Trinitatem, sed quaternitatem in deitate sentit? B Quasi vero qui ita censent dicant, carnem quam ex Maria Salvator induit, ex substantia esse Trinitatis. Jam vero undenam æqualem supra dictis impietatem nonnulli evomuere, non minoris, aientes, ætatis esse corpus, quam Verbi divinitas, sed omnino coæternum illi fuisse, quia ex sapientiæ substantia constat? Quo pacto viri qui dicuntur Christiani vel ambigere ausi sunt, sitne Dominus qui ex Maria natus est, substantia et natura sua Filius Dei ; secundum carnem vero ex semine David et ex carne sanctæ Mariæ ortus? Quinam vero ea temeritate fuerunt, ut dicerent, Christum qui carne passus et crucifixus est, non esse Dominum et Salvatorem, ac Deum Filiumque Patris? Aut quomodo Christiani volunt nuncupari, qui dicunt in sanctum hominem, perinde atque in unum ex C prophetis, venisse Verbum, nec ipsum hominem factum fuisse, ex Maria corpus assumendo, sed alium esse Christum, et alium Dei Verbum quod ante Mariam et ante sæcula Filius erat Patris? Aut qua, quæso, ratione Christiani fuerint, qui dicunt alium esse Filium et alium Dei Verbum?

3. Hæc in Commentariis erant, diversis quidem verbis, sed quibus una eademque sententia visque impietatem spectans inerat. Propter illa mutuo disceptabant concertabantque, qui de confessione Patrum Nicæna gloriantur. Ego vero tuam miratus sum pietatem, quæ res ferat ejusmodi, et quod non illis quidem talia dictitantibus silentium indixerit, nec piam fidem illis proposuerit, ut vel

post, ἐν Ἐκκλησίᾳ deest in Epiph. Ibid. Theod., παρὰ Χριστιανοῖς. Gobler et Felck. 1, ἢ παρὰ Χριστιανῶν. Ibid. Gobler. et Felckm. 1, ὁ Θεὸς Λόγος. **Epiph.**, ὁ Υἱός.

(2) Hæc apud Theod. dial. 3, p. 159. **Mox**, θεότης **αὐτὴ**. Epiphan., αὐτοῦ. In **editis et in quibusdam mss.**, περιετμήθη τραπεῖσα καὶ ἀτελής. **Sed vocem ραπεῖσα**, Epiph. Theod. et Seguer. **secuti, expunimus.** Infra Theod. Gobl. et Felck. 1, καθηλωμένον.

(3) Epiphanius solus, δημιονργὸς οὐσία τῆς φύ**εως.** Quæ sequuntur autem, Τίς δὲ ἀκούων, a Theo**oreto** citantur dialog. ibid.

(4) Theod. et Seguer., εἰπόντα ἢ λέγοντα.

(5) Locus frequentissime citatus, nempe in sy**odo** Ephesina, act. 1, et alibi. Item apud Cyrillum **fens.** anathem. 2, synod. Chalcedon. act. 1, Leo**s** papæ epistola ad Leonem imperatorem, item apud Mercatorem erud. Baluzii p. 177 et 226, et D apud Gelasium. Ibidem, λεγόμενοι in editis deerat, in omnibus pene manuscriptis legitur. Ibidem Anglicanus, ὅτι, εἰ ὁ ἐκ Μαρίας. Mox Seguer. solus, Θεὸς μὲν τῇ οὐσίᾳ καὶ φύσει Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Alii et editi, Υἱὸς μὲν τῇ οὐσίᾳ καὶ φύσει τοῦ Θεοῦ. Ubi Epiphanius, καὶ τῇ φύσει τοῦ Θεοῦ.

(6) Ἄνθρωπον, in editis deerat ; ex prædictis autoribus et ex Seguer. restituimus.

(7) Mss. alii Λόγον, alii Υἱόν habent. Mox πρὸ αἰώνων. Sic mss. fere omnes, in editis, ἀπὸ αἰώνων.

(8) Υἱὸν restituimus ex mss. Seguer. Gobler. et Felck. 1, et ex prædictis auctoribus, uno excepto Epiph· qui habet Θεόν. Editi, Χριστόν.

(9) Sic Seguer. Felck. 1, et Epiph. ; sed δύναμιν **deest** in quibusdam. Editi, ῥέπουσαν δύναμιν.

obtemperantes acquiescerent; vel si repugnarent, pro hæreticis haberentur. Etenim quæ jam memorata sunt, neque dictu neque auditu sunt Christianis tolerabilia, sed ab apostolica doctrina penitus abhorrent. Quocirca eorum dicta, ut jam memorata sunt, ipsis verbis in epistola conscribenda curavi; ut quisquis audierit, eorum turpitudinem et impietatem animadvertat. Et tametsi oportebat illorum qui hæc commenti sunt stultitiam pluribus arguere et confutare; attamen satius fuisset epistolam huc desinere, et nihil ultra scribere: quæ enim ita manifeste prava commonstrantur, exagitare et curiosius indagare non expedit, ne a contentiosis 722 hominibus ambigua existimentur: sed sufficit his duntaxat verbis ad illa respondere: Hæc catholicæ Ecclesiæ non sunt, neque ea est Patrum sententia. Cæterum ne ex perpetuo silentio impudentiæ occasionem malarum illi rerum artifices arripiant, e re fuerit ex divinis Scripturis pauca memorare; fortasse vel hoc modo pudore affecti, turpissimas opiniones excogitandi finem facient.

4. Heus vos, qui eo animum appulistis ut corpus diceretis esse Verbi divinitati consubstantiale (hinc enim ordiri operæ pretium fuerit, ut cum ejus sententiæ fœditas palam fuerit, neque cætera majoris esse pretii conspicuum sit)? In divinis certe Scripturis nihil comparet hujusmodi, nam ipsæ Deum in humano fuisse corpore affirmant: sed etiam Patres qui Nicææ convenerunt, non corpus, sed ipsum Filium dixerunt esse Patri consubstantialem, et hunc quidem ex substantia Patris, corpus vero ex Maria esse ex Scripturis item declararunt. Quamobrem aut Nicænam repudiate synodum, et utpote hæretici, hæc aliena inducite; aut si vultis Patrum illorum filii esse, ne diversam ab eorum scriptis sententiam consectemini. Hac quoque ratione illud quantæ sit absurditatis advertite: si Verbum corpori, quod ex terra naturam tenet suam, est consubstantiale, et aliunde Verbum itidem, juxta Patrum confessionem, est Patri consubstantiale; ipse Pater corpori ex terra facto consubstantialis erit. Ecquid ultra Arianos insectemini, quod dicant Filium esse creaturam, cum ipsi Patrem rebus creatis esse consubstantialem affirmetis, et in aliam impietatem transeuntes dicatis, in carnem, ossa, capillos, nervos et in totum corpus conversum esse Verbum, et a propria muta-

A Ἵνα ἢ ἀκούσαντες ἠρεμήσωσιν, ἢ ἀντιλέγοντες ὡς αἱρετικοὶ νομισθῶσι. Τὰ γὰρ εἰρημένα (10) οὔτε λεκτὰ οὔτε ἀκουστὰ παρὰ Χριστιανοῖς, ἀλλὰ ἀλλότρια κατὰ πάντα τρόπον τῆς ἀποστολικῆς διδασκαλίας. Διὰ τοῦτο γοῦν κἀγὼ τὰ παρ' ἐκείνων, ὡς προείρηται (11), ἐγγραφῆναι γυμνῶς πεποίηκα τῇ ἐπιστολῇ, ἵνα καὶ μόνον ὁ ἀκούων θεωρῇ τὴν ἐν αὐτοῖς αἰσχύνην καὶ ἀσέβειαν. Καὶ εἰ καὶ ἔδει διὰ πλειόνων κατηγορεῖν καὶ διελέγχειν (12) τὴν ἀφροσύνην τῶν τὰ τοιαῦτα νοησάντων· ἀλλὰ καλὸν ἴως τούτων εἶναι τὴν ἐπιστολήν, καὶ μηδὲν πλεῖον γράφειν· τὰ γὰρ οὕτω φανερῶς δεικνύμενα φαῦλα γυμνάζειν ἐπὶ πλεῖον καὶ περιεργάζεσθαι οὐ δεῖ, ἵνα μὴ τοῖς φιλονεικοῦσιν ὡς ἀμφίβολα νομισθῇ· ἢ τοῦτο μόνον ἀποκρίνασθαι πρὸς τὰ τοιαῦτα, καὶ εἰπεῖν·

B Ἀρκεῖ, ὅτι οὐκ ἔστι ταῦτα τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, οὐδὲ ταῦτα οἱ Πατέρες ἐφρόνησαν. Ἵνα δὲ μὴ ἐκ τῆς τέλεον σιωπῆς πρόφασιν ἀναισχυντίας (13) ἑαυτοῖς οἱ τῶν κακῶν ἐφευρεταὶ πορίσωνται, καλὸν ἐκ τῶν θείων Γραφῶν ὀλίγα μνημονεῦσαι· τάχα κἂν οὕτως αἰδεσθέντες παύσωνται ἀπὸ τῶν ῥυπαρῶν τούτων ἐπινοιῶν.

4. Πόθεν ὑμῖν ἐπῆλθεν εἰπεῖν (14), ὦ οὗτοι, ὁμοούσιον εἶναι τὸ σῶμα τῆς τοῦ Λόγου θεότητος (ἀπὸ γὰρ τούτου καλόν ἐστιν ἄρξασθαι, ἵνα, τούτου δεικνυμένου σαθροῦ, καὶ πάντα τὰ ἄλλα τοιαῦτα δειχθῇ); Ἀπὸ μὲν οὖν τῶν θείων Γραφῶν οὐκ ἔστιν εὑρεῖν, Θεὸν γὰρ ἐν ἀνθρωπίνῳ σώματι λέγουσι γεγονέναι. Ἀλλὰ γὰρ (15) καὶ οἱ Πατέρες, οἱ ἐν Νικαίᾳ συνελθόντες οὐ τὸ σῶμα, ἀλλ' αὐτὸν τὸν Υἱὸν ὁμοούσιον εἰρήκασι τοῦ Πατρός, καὶ τοῦτον μὲν ἐκ τῆς C οὐσίας τοῦ Πατρὸς, τὸ δὲ σῶμα ἐκ Μαρίας ὁμολογῆσαν εἶναι πάλιν κατὰ τὰς Γραφάς (16). Ἢ τοίνυν ἀρνήσασθε τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον, καὶ ὡς αἱρετικοὶ παρεισφέρετε ταῦτα· ἢ, εἰ βούλεσθε τέκνα τῶν Πατέρων εἶναι, μὴ φρονεῖτε παρ' ἐκεῖνα, ἅπερ ἔγραψαν αὐτοί (17). Καὶ γὰρ καὶ ἐκ τούτου τὸ ἄτοπον θεωρεῖν ὑμᾶς ἔξεστιν· εἰ ὁμοούσιος ὁ Λόγος τῷ σώματι (18) ἐκ γῆς ἔχοντι τὴν φύσιν, ὁμοούσιος δὲ ὁ Λόγος τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν τῶν Πατέρων ὁμολογίαν· ὁμοούσιος ἔσται καὶ αὐτὸς ὁ Πατὴρ τῷ σώματι τῷ ἐκ γῆς γενομένῳ. Καὶ τί ἔτι μέμεσθε τοῖς Ἀρειανοῖς λέγουσι τὸν Υἱὸν κτίσμα, λέγοντες αὐτοὶ καὶ (19) τὸν Πατέρα ὁμοούσιον τοῖς κτίσμασι; καὶ τὶς ἑτέραν ἀσέβειαν μετερχόμενοι, φάσκοντες εἰς σάρκα, καὶ ἀστέα, καὶ τρίχας, καὶ νεῦρα, καὶ ὅλον τὸ σῶμα μεταD βεβλῆσθαι τὸν Λόγον, καὶ ἠλλάχθαι τῆς ἰδίας φύσεως. Ὥρα γὰρ ὑμᾶς φανερῶς εἰπεῖν ἐκ γῆς αὐτὸν

(10) Seguer. et Epiph., ὀνομασθῶσι. Τὰ γὰρ προειρημένα.

(11) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. In editis, εἴρηται.

(12) Quidam mss., κατηγορῆσαι καὶ ἐλέγχειν Mox, τῶν ταῦτα διανοηθέντων. Gobler. Felck. 1, Seguer et Epiph., τὴν τῶν ταῦτα διανοηθέντων αἰσχύνην. Mox Epiph. Seguer. Basil. Gobler. et Felc. 1, πλέον. Editi et alii, πλεῖον. Infra Seguer. solus, ἀποκρίνεσθαι.

(13) Seguer. solus ἀναισχυντίας. Alii, ἀναίσχυντον.

(14) Seguerian., Πόθεν ὑμῖν, ὦ οὗτοι, εἰπεῖν. Ita eodem infra post καλόν, non legitur, ἐστιν.

(15) Γὰρ deest in editis. Ex mss. Seguer. Basil. et Anglic. restituimus.

(16) Θείας Γραφάς, in Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1.

(17) locus citatus in dial. Theoriani adv. Armenos, tom. I *Bibl, Græc. PP.* p. 447, Epiph. Καὶ γὰρ ἐκ τούτου.

(18) Gobler. Felckm. 1, εἰ ὁμοούσιον τῷ Λόγῳ τὸ σῶμα.

(19) Καὶ deest in Basil.

γεγενῆσθαι· ἐκ γῆς γὰρ (20) τῶν ὀστέων καὶ ὅλου τοῦ σώματος φύσις. Τίς οὖν ἡ τοσαύτη παραφροσύνη, ἵνα καὶ πρὸς ἑαυτοὺς διαμάχησθε; ὁμοούσιν μὲν γὰρ λέγοντες τὸν Λόγον τῷ σώματι, ἕτερον πρὸς ἕτερον σημαίνετε (21)· τὸ δὲ εἰς σάρκα μεταβεβλῆσθαι αὐτοῦ τοῦ Λόγου τροπὴν φαντάζεσθε. Καὶ τίς ἔτι λοιπὸν ὑμῶν ἀνέξεται ταῦτα καὶ μόνον φθεγγομένων; Πάσης γὰρ αἱρέσεως πλέον εἰς ἀσέβειαν ἐξεκλίνατε. Εἰ γὰρ ὁμοούσιος ὁ Λόγος τῷ σώματι, περιττὴ τῆς Μαρίας ἡ μνήμη καὶ ἡ (22) χρεία, δυναμένου τοῦ σώματος εἶναι καὶ πρὸ Μαρίας ἴδιος, ὥσπερ οὖν ἐστι καὶ αὐτὸς ὁ Λόγος· εἴ γε καθ' ὑμᾶς ὁμοούσιός ἐστι τῷ σώματι. Τίς δὲ καὶ ἡ χρεία τῆς ἐπιδημίας τοῦ Λόγου, ἵνα ἢ τὸ ἑαυτοῦ ὁμοούσιον ἐνδύσηται, ἢ θεαπεὶς ἀπὸ (23) τῆς ἰδίας φύσεως, σῶμα γένηται; Οὐ γὰρ ἑαυτῆς ἡ θεότης ἐπιλαμβάνεται, ἵνα καὶ τὸ ὁμοούσιον ἑαυτῆς ἐνδύσηται. Ἀλλ' οὐδὲ ἥμαρτεν ὁ τὰς ἄλλων ἁμαρτίας λυτρούμενος Λόγος, ἵνα, τραπεὶς εἰς σῶμα (24), ἑαυτὸν ὑπὲρ ἑαυτοῦ εἰς θυσίαν προσενέγκῃ, καὶ ἑαυτὸν λυτρώσηται.

tum esse natura? Restat enim ut aperte dicatis ipsum ex terra factum fuisse : ex terra enim ossium totiusque corporis natura originem ducit. Quænam igitur hæc tanta dementia ut vobiscum ipsi pugnetis? dum enim dicitis Verbum corpori esse consubstantiale, alterum cum altero conferri significatis : cum vero in carnem mutatum esse affirmatis, ipsi Verbo mutationem affingitis.Ecquis vos ultra ferat hæc vel proferre ausos? Hæresim quippe omnem impietate superastis. Si enim Verbum est corpori consubstantiale, superflua fuerit Mariæ mentio et ministerium, cum corpus ante Mariam ab æterno esse possit, ut est ipsum Verbum ; si tamen, ut vos dicitis, consubstantiale est corpori. Quænam item necessitas Verbi adventus, ut vel illud quod sibi consubstantiale erat, indueret, vel mutatum a propria natura, corpus efficeretur? Non enim seipsam deitas assumit, ut quod sibi consubstantiale est induat. Sed neque peccavit Verbum quod aliorum peccata redemit, ut mutatum in corpus seipsum pro seipso in sacrificium offerret, ac seipsum redimeret.

5. Ἀλλ' οὐκ ἔστιν οὕτως, μὴ γένοιτο! Σπέρματος γὰρ Ἀβραὰμ ἐπιλαμβάνεται, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος· ὅθεν ὤφειλε κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆναι, καὶ λαβεῖν ὅμοιον ἡμῖν σῶμα. Διὰ τοῦτο γοῦν καὶ ὑπόκειται ἀληθῶς ἡ Μαρία, ἵν' ἐξ αὐτῆς τοῦτο λάβῃ, καὶ ὡς ἴδιου ὑπὲρ ἡμῶν αὐτὸ προσενέγκῃ. Καὶ ταύτην ὁ μὲν Ἡσαΐας προφητεύων, ἐδείκνυε λέγων. Ἰδοὺ ἡ Παρθένος· ὁ δὲ Γαβριὴλ ἀποστέλλεται πρὸς αὐτὴν οὐχ ἁπλῶς πρὸς (25) παρθένον, Ἀλλὰ πρὸς παρθένον μεμνηστευμένην ἀνδρί· ἵν' ἐκ τοῦ μνηστῆρος (26) δείξῃ τὴν Μαριαν ἀληθῶς ἄνθρωπον οὖσαν. Διὸ καὶ τοῦ τίκτειν μνημονεύει ἡ Γραφὴ, καὶ φησιν· Ἐσπαργάνωσε· καὶ ἐμακαρίζοντο μαστοὶ, οὓς ἐθήλασε, καὶ προσενέχθη θυσία, ὡς διανοίξαντος τοῦ τεχθέντος τὴν μήτραν· ταῦτα δὲ πάντα, τικτούσης ἦν Παρθένου γνωρίσματα. Καὶ ὁ Γαβριὴλ δὲ ἀσφαλῶς εὐηγγελίζετο αὐτῇ, λέγων οὐχ ἁπλῶς, τὸ γεννώμενον ἐν σοὶ, ἵνα μὴ ἔξωθεν ἐπεισαγόμενον αὐτῇ σῶμα νομισθῇ· ἀλλ' ἐκ σοῦ, ἵν' ἐξ αὐτῆς φύσει τὸ γεννώμενον εἶναι πιστευθῇ, φανερως καὶ τοῦτο τῆς φύσεως δεικνυούσης, ὡς ἀδύνατον παρθένον φέρειν γύλα μὴ τεκοῦσαν, καὶ ἀδύνατον γάλακτι τραφῆναι σῶμα καὶ σπαργανωθῆναι, μὴ πρότερον φύσει τεχθέν. Τοῦτό ἐστι τὸ περιτμηθὲν ὀκταήμερον· τοῦτο Συμεὼν εἰς τὰς ἀγκάλας ἐδέξατο· τοῦτο γέγονε παιδίον καὶ ηὔξησε, δωδε-

5. Sed non ita se res habet, absit : nam, *semen Abrahæ apprehendit*, ut ait Apostolus, *unde debuit per omnia fratribus similari* [52a], et corpus assumere nobis simile. Propterea igitur adest vere Maria ut ab ea illud assumat, et tanquam proprium pro nobis illud offerat. Illamque Isaias quidem indicavit dicens [53]: *Ecce virgo*,Gabriel vero ad eam mittitur, nec simpliciter ad virginem, sed *ad virginem desponsatam viro* [54]. Ut ex sponsi mentione indicaret Mariam vere hominem esse. Partumque memorat Scriptura, et ait : *Pannis eum involvit* [55] : ac beata prædicabantur ubera quibus ipse lactatus est [56], et quasi partu vulvam adaperiente oblatum est sacrificium [57] : hæc autem omnia parientis Virginis erant indicia. Et Gabriel quidem caute ac prudenter annuntiabat illi dicendo,non simpliciter, quod *in te* nascetur, ne extrinsecus corpus ipsi inductum putaretur, sed, *ex te* [58], ut quod gignebatur ortum ex illa duxisse crederetur, liquido hoc ipsum natura demonstrante, nempe, impossibile esse Virginem citra partum lac habere : impossibile item esse lacte nutriri et pannis involvi corpus, quod nondum naturali partu sit editum.Illud ipsum corpus octavo die circumcisum est, idem a Simeone in ulnas susceptum, idipsum puer evasit, crevit, duodecimque annorum factum est [59], et ad

[52a] Hebr. II, 16, 17. [53] Isa. VII, 14. [54] Luc. I, 27. [55] Luc. II, 7. [56] Luc. XI, 27. [57] Luc. II, 23 [58] Luc. I, 39. [59] Luc. II, 21-42.

(20) Ἐκ γῆς γάρ, Gobler. Felckm. 1, Seguer. et Epiph. Editi, Ἐκ τῆς γὰρ γῆς πρὸς αὐτοὺς διαμάχησθε, ὁμοούσιον γάρ. Ibidem γάρ deest in Epiph.

(21) Sic Anglic. Basil. Seguer. et Epiph. in editis: σώματι ἕτερον σημαι-. Quæ sequuntur autem, τὸ δὲ εἰς σάρκα, a Gelasio citantur in lib. *De duabus naturis*, sed paulo diverse.

(22) Sic Seguerianus et Epiphan., atque ita legit Nannius. Alii et editi, καὶ τίς ἡ.

(23) Ita Seguer. Anglic. Gobler.Felck.1,et Epiph. Editi, male τραπεῖσα πρό.

(24) Sic Seguerian. Epiph., et ita legit Nannius. Editi εἰς σάρκα. Mox Seguer., εἰς θυσίαν. In aliis, εἰς deest. Infra, κατὰ πάντα, deest in Seguer.

(25) Epiph. et Seguer.. πρός, sed deest in editis.

(26) Gobler. Felck. 1, Seguer., μνήστορος. Editi et alii, μνηστῆρος· Mox editi, Διὸ καὶ τοῦ τίκτειν in Epiph. et in Seguer., διό deest. Paulo post Gobler. et Felck. 1, οἱ μαστοί.

tricesimum usque pervenit annum [60]. Non enim, ut nonnulli suspicati sunt, ipsa Verbi substantia mutata, circumcisa est, cum sit invariabilis et immutabilis, ipso quidem Salvatore dicente : *Videte, videte quia ego sum et non mutor* [62] : Paulo autem scribente : *Jesus Christus heri et hodie ipse et in sæcula* [62]; sed in corpore circumciso, gestato, edente, bibente, laborante, cruci affixo et patiente, erat impassibile et incorporeum Dei Verbum. Illud ipsum corpus in sepulcro positum erat, cum Verbum abiit, (licet a corpore minime segregaretur) ut prædicaret *his qui in carcere erant spiritibus*, ut ait Petrus [63].

6. Quod potissimum eorum stultitam arguit qui dicunt, Verbum in ossa et carnem mutatum fuisse: si enim hoc esset, monumento sane opus non fuisset : ipsum enim corpus per seipsum abiisset, quo spiritibus in inferno detentis prædicaret. Jam vero ipsum Verbum prædicandi gratia profectum est : corpus vero Joseph sindone involutum in Golgotha deposuit [64] : omnibusque propalam factum est, corpus non fuisse Verbum, sed Verbi corpus fuisse. Hoc ipsum, cum a mortuis resurrexisset, Thomas contrectavit, fixurasque clavorum in illo conspexit [65], quos Verbum ipsum sustinuerat, dum illos corpori suo vidit affigi, neque id prohibuit cum prohibere posset, sed quæ corporis erant propria sibi ipsi incorporeo exsistenti, propria effecit. Quocirca cum a ministro corpus cæderetur, quasi ipsummet pateretur, aiebat, *Quid me cædis?* Et cum Verbum natura sua intactile esset, dicebat tamen : *Dorsum meum dedi ad flagella, maxillas autem meas ad alapas : faciemque meam non averti a probro sputorum* [67]. Nam quæ humanum Verbi corpus patiebatur, hæc ipsa Verbum quod corpori conjunctum erat ad se referebat, ut nos Verbi deitatis participes fieri possemus. Ac illud perquam mirabile fuit, idem fuisse patiens et non patiens ; patiens quidem quatenus proprium ipsius corpus patiebatur, et quatenus in ipso patiente erat ; non patiens autem, quia Verbum cum natura sua Deus sit, impassibile est. Et ipsum quidem incorporeum in

[60] Luc. III, 23. [61] Malach. III, 6. [62] Hebr. XIII, 8. [63] Joan. XVIII, 23. [67] Isa. I, 6.

κατὰ τὸν τριακοστὸν ἐνιαυτὸν ἦλθεν. Οὐ γὰρ, ὡς τινες ὑπενόησαν, ἡ οὐσία αὐτὴ τοῦ Λόγου τραπεῖσα περιετμήθη· ἀναλλοίωτος οὖσα καὶ ἄτρεπτος· λέγοντος μὲν αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος. Ἴδετε, ἴδετε (28), ὅτι ἐγώ εἰμι, καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι· τοῦ δὲ Παύλου γράφοντος· Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀλλ' ἐν τῷ περιτμηθέντι σώματι, καὶ βαστα-χθέντι, καὶ φαγόντι, καὶ πιόντι (29) καὶ καμόντι, καὶ ἐν ξύλῳ καθηλωθέντι καὶ παθόντι ἦν ὁ ἀπαθὴς καὶ ἀσώματος τοῦ Θεοῦ Λόγος. Τοῦτο ἦν τὸ ἐν μνημείῳ τεθὲν, ὅτε αὐτὸς ἐπορεύθη, μὴ χωρισθεὶς αὐτοῦ (30), κηρῦξαι καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασιν, ὡς εἶπεν ὁ Πέτρος.

6. Ὁ μάκιστα δείκνυσι τὴν ἄνοιαν τῶν λεγόντων, εἰς ὀστέα καὶ σάρκα τετράφθαι τὸν Λόγον. Εἰ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἦν χρεία μνημείου· αὐτὸ γὰρ ἂν ἐπορεύθη δι' ἑαυτοῦ τὸ σῶμα, κηρῦξαι τοῖς ἐν τῷ ᾅδῃ πνεύματι. Νῦν δὲ αὐτὸς μὲν ἐπορεύθη κηρῦξαι, τὸ δὲ σῶμα εἰλίξας (31) ὁ Ἰωσὴφ σινδόνι, ἀπέθετο ἐν τῷ Γολγοθᾷ· καὶ δέδεικται πᾶσιν, ὅτι μὴ τὸ σῶμα ἦν ὁ Λόγος, ἀλλὰ σῶμα ἦν τοῦ Λόγου. Καὶ τοῦτο Θωμᾶς ἀναστὰν ἐκ νεκρῶν ἐψηλάφησε, καὶ εἶδεν ἐν αὐτῷ τοὺς τύπους τῶν ἥλων, οὓς ἐπέμεινεν αὐτὸς ὁ Λόγος, ὁρῶν καθηλουμένους (32) ἐν τῷ ἰδίῳ σώματι, καὶ, δυνάμενος κωλύειν, οὐκ ἐκώλυσεν· ἀλλὰ καὶ ἰδιοποιεῖτο τὰ τοῦ σώματος ἴδια, ὡς ἑαυτοῦ ὁ Λόγος ὁ ἀσώματος. Ἀμέλει τοῦ σώματος τυπτομένου παρὰ τοῦ ὑπηρέτου, ὡς αὐτὸς πάσχων ἔλεγε· Δί με δέρεις; Καὶ ἄψαυστος ὢν ὁ Λόγος τῇ φύσει, ὅμως ἔλεγε (33)· Τὸν νῶτόν μου ἔδωκα εἰς μάστιγας, τὰς δὲ σιαγόνας μου εἰς ῥαπίσματα· καὶ τὸ *πρόσωπόν μου* οὐκ ἀπέστρεψα ἀπὸ αἰσχύνης *(34) ἐμπτυσμάτων*. Ἃ γὰρ τὸ ἀνθρώπινον ἔπασχε σῶμα τοῦ Λόγου, ταῦτα, συνὼν αὐτῷ ὁ Λόγος, εἰς ἑαυτὸν ἀνέφερεν, ἵνα τῆς τοῦ Λόγου θεότητος μετασχεῖν δυνηθῶμεν. Καὶ ἦν παράδοξον, ὅτι αὐτὸς ἦν ὁ πάσχων καὶ μὴ πάσχων· πάσχων μὲν, ὅτι (35) τὸ ἴδιον αὐτοῦ ἔπασχε σῶμα, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ πάσχοντι ἦν· μὴ πάσχων δὲ, ὅτι τῇ φύσει Θεὸς ὢν ὁ Λόγος, ἀπαθής ἐστι. Καὶ αὐτὸς μὲν ὁ ἀσώματος ἦν ἐν τῷ παθητῷ σώματι· τὸ δὲ σῶμα εἶχεν ἐν ἑαυτῷ τὸν ἀπαθῆ Λόγον, ἀφανίζοντα αὐτοῦ τοῦ σώματος τὰς ἀσθενείας (36). Ἔοικε δὲ τοῦτο

[63] I Petr. III, 19. [64] Marc. XV, 46. [65] Joan. XX, 25.

(27) Seguer., τρισκαιδεκαετὴς γενόμενος. Epiph. δεκαετὴς γενόμενος. In Nannii versione hæc deerant ut in veteribus editis cernere est.

(28) Epiph. et Seguer., semel tantum habet, ἴδετε, addito με.

(29) In editis post, φαγόντι, legitur, καὶ πιόντι, quod abest ab Epiphanio Segueriano, Gobleriano et Felckm. 1, et a Nannii versione.

(30) Μὴ χωρισθεὶς αὐτοῦ. Hæc verba absunt a Segueriano Gobleriano, Felckm. 1, Epiph., sed in quibusdam mss. cum reperiantur, ea retinuimus.

(31) Anglic., ἐλίξας. Seguer· Gobler. et Felck. 1, ἐλίξας cum aspero.

(32) Sic Seguer. Editi vero et alii, καθηλωμένους. Paulo post Seguer. οὐκ ἐκώλυεν. Infra in edit., ὁ Λόγος ὁ ἀσώματος. Sed, ὁ Λόγος abest ab Epiphan. Gobler. Felck. 1, Seguer. Mox, Ἀμέλει τοῦ σώματος. Epiph. Basil. Gobler. Felk. 1, Seguer. Nann. At in edit., διὰ τοῦτο τοῦ σώματος.

(33) Seguer., τῇ φύσει ὁ Λόγος, ὅμως ἔλεγεν. In Epiph. deest ὁ Λόγος. Editi, ὢν τῇ φύσει, ἔλεγε. Mox Seguer., δέδωκα. Paulo post idem, τὸ δὲ πρόσωπον.

(34) Αἰσχύνης deest in Epiph. Mox, Ἃ γὰρ τὸ ἀνθρώπινον. Hæc citantur a Theodor. dial. 3, p. 159, postea Seguer., ἔπασχε σῶμα, ταῦτα συν-. Theod. vero ταῦτα συνεμολόγος εἰς ἑαυτὸν ὁ Λόγος. Infra Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1, Theod.. ἡμεῖς.

(35) Sic Seguer. et Theod., quos secuti sumus. Editi ἦν ὁ πάσχων μὲν, ὅτι, etc. Infra Seguer. Gobler. et Felck. 1, Θεὸς, ὢν Λόγος.

(36) Gobler. Felck. 1, ἀφανίζοντα μὲν τὰς ἐκείνου ἀσθενείας. Seguer. et Theod., ἀφανίζοντα μὲν τὰς ἀσθενείας αὐτοῦ τοῦ σώματος. Editi, ἀφανίζοντα αὐτοῦ του σώματος τὰς ἀσθενείας.

καὶ ἐγένετο οὕτως, ἵνα, τὰ ἡμῶν αὐτὸς δεχόμενος, καὶ προσενεγκὼν εἰς θυσίαν, ἐξαφανίσῃ, καὶ λοιπὸν τοῖς ἑαυτοῦ περιδαλὼν ἡμᾶς, ποιήσῃ τὸν Ἀπόστολον εἰπεῖν· Δεῖ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν.

A passibili corpore erat, corpus vero in seipso habuit Verbum impassibile, quod ipsius corporis infirmitates absumeret. Cæterum hoc ideo agebat, et ita se res habebat, ut nostra Verbum suscipiens, offerensque in sacrificium, penitus absumeret, ac deinceps suis nos induens, Apostolo hæc dicendi occasionem daret : *Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem* [68].

7. (37) Οὐ θέσει δὲ ταῦτα ἐγίνετο, μὴ γένοιτο ! ὡς τινες πάλιν ὑπέλαβον· ἀλλ' ὄντως ἀληθείᾳ ἀνθρώπου γενομένου τοῦ Σωτῆρος, ὅλου τοῦ ἀνθρώπου σωτηρία ἐγίνετο. Εἰ γὰρ θέσει ἦν ἐν τῷ σώματι ὁ Λόγος, κατ' ἐκείνους, τὸ δὲ θέσει λεγόμενον φαντασία ἐστί, δοκήσει εὑρίσκεται καὶ ἡ σωτηρία καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν ἀνθρώπων λεγομένη, κατὰ τὸν ἀσεβέστατον Μανιχαῖον. (38) Ἀλλὰ μὴν οὐ φαντασία ἡ σωτηρία ἡμῶν οὐδὲ σώματος μόνου, ἀλλ' ὅλου τοῦ ἀνθρώπου, ψυχῆς καὶ σώματος ἀληθῶς, ἡ σωτηρία γέγονεν ἐν αὐτῷ τῷ Λόγῳ. Ἀνθρώπινον ἄρα φύσει (39) τὸ ἐκ τῆς Μαρίας κατὰ τὰς θείας Γραφὰς, καὶ ἀληθινὸν ἦν τὸ σῶμα (40) τοῦ Κυρίου· ἀληθινὸν δὲ ἦν, ἐπεὶ ταυτὸν ἦν τῷ ἡμετέρῳ· ἀδελφὴ γὰρ ἡμῶν ἡ Μαρία, ἐπεὶ καὶ πάντες ἐκ τοῦ Ἀδὰμ ἐσμεν. Καὶ τοῦτο οὐκ ἂν τις ἀμφιδάλοι, μνησθεὶς ὧν ἔγραψεν ὁ Λουκᾶς. Μετὰ γὰρ τὸ ἀναστῆναι ἐκ τῶν νεκρῶν, δοκούντων τινῶν μὴ ἐν τῷ ἐκ Μαρίας σώματι βλέπειν τὸν Κύριον, ἀλλὰ ἀντὶ τούτου πνεῦμα θεωρεῖν, ἔλεγεν· Ἴδετε τὰς χεῖράς μου καὶ τοὺς πόδας μου, καὶ τοὺς τύπους τῶν ἥλων, ὅτι ἐγώ εἰμι αὐτός. Ψηλαφήσατέ με, καὶ ἴδετε, ὅτι πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα. Καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἐπέδειξεν (41) αὐτοῖς τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας· Ἐξ ὧν καὶ ἐλέγχεσθαι δύνανται πάλιν οἱ τολμήσαντες εἰπεῖν εἰς σάρκα καὶ ὀστέα ἠλλοιῶσθαι τὸν Κύριον. Οὐ γὰρ εἶπε. Καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε σάρκα καὶ ὀστᾶ ὄντα, ἀλλ' ἔχοντα· ἵνα μὴ αὐτὸς ὁ Λόγος εἰς ταῦτα τραπεὶς νομισθῇ, ἀλλ' αὐτὸς ἔχων αὐτὰ (42) καὶ πρὸ τοῦ θανάτου καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν εἶναι πιστευθῇ.

7. Hæc autem non fictione facta sunt, quemadmodum nonnulli existimarunt, absit ! sed Salvatore vere homine facto, hinc totius hominis salus consecuta est. Nam si fictione duntaxat Verbum in corpore fuit, ut illi autumant, et si quod dicitur fictione esse, phantasia est ; sequitur ut, secundum impiissimum Manichæum, specie tantum tenus salus et resurrectio hominum fieri dicatur. Verum nequaquam fictitia res est salus nostra, neque solius corporis ; sed vere totius hominis, animæ scilicet et corporis, salus in ipso Verbo facta est. Humanum itaque natura erat quod ex Maria prodiit, secundum divinas Scripturas, verumque erat Domini corpus : verum, inquam, fuit, cum idem atque nostrum exstiterit. Soror etenim nostra est Maria, omnes quippe ex Adamo orti sumus. Nec quisquam hac de re dubitabit, si quidem eorum meminerit quæ Lucas scripsit. Nam, postquam a mortuis surrexisset, cum quidam existimarent, se non in corpore ex Maria genito Dominum aspicere, sed illius loco spiritum videre, dixit ille: *Videte manus meas et pedes meos, et fixuras clavorum, quia ego ipse sum. Palpate me et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere. Et cum hoc dixisset, ostendit eis manus et pedes* [69]. Ex quibus jure coarguantur qui dicere ausi sunt, Dominum in carnem et ossa mutatum fuisse. Non enim dixit, ut me videtis carnem et ossa esse ; sed, habere : ne ipsummet Verbum in res illas transformatum fuisse censeretur, sed illas et ante mortem et post resurrectionem habere crederetur.

8. Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων τὴν ἀπόδειξιν, περιττὸν ἔτι τῶν ἄλλων ἅπτεσθαι, καὶ γυμνάζειν τι περὶ αὐτῶν τοῦ σώματος (43), ἐν ᾧ ἦν ὁ Λόγος, μὴ ὄντος ὁμοουσίου τῇ θεότητι, ἀλλ' ἐκ Μαρίας ἀληθῶς τεχθέντος· καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ Λόγου μὴ τραπέντος εἰς ὀστέα καὶ σάρκα, ἀλλ' ἐν σαρκὶ γενομένου (44). Τὸ γὰρ παρὰ τῷ Ἰωάννῃ λεγόμενον· Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ταύτην ἔχει τὴν διάνοιαν, καθὼς καὶ ἐκ τοῦ ὁμοίου

8. His igitur ita commonstratis, supervacaneum est alia attingere, aut hæc ultra agitare : cum et corpus in quo Verbum erat, non consubstantiale deitati, sed ex Maria vere genitum sit : et cum ipsum Verbum in carnem et ossa conversum non fuerit, sed in carne exstiterit. Nam quod a Joanne dicitur : *Verbum caro factum est* [70], eadem est significatione, ut ex simili loquendi modo deprehen-

[68] I Cor. xv, 53. [69] Luc. xxiv, 39, 40. [70] Joan. i, 14.

(37) Hæc in synod. Ephes. Act. 1. Item Synod. Chalc. et apud Mercatorem p. 177, θέσει, Synod. Chalcedon. habet, *appositive* ; Mercator, *putatione* ; alii, *adoptione* nos cum Petavio, *fictione*, et sic vertendum esse patet. Mox Basil. ὑπέβαλον. Mox ὄντως ἀληθῇ. Gobler. Felckm. 1, Seguer. Paulo post Gobler. et Felckm. 1, ὅλως τοῦ ἀνθρώπου. Ibidem, ἐγένετο. Ephes. Infra Ephes.. φαντασίας.

(38) Hæc a Gelasio citantur lib. *De duabus naturis*.

(39) Hæc a Theodoreto citantur dialogo primo pag. 40. Ephes., Ἀνθρώπινον γὰρ φύσει. Ibidem Theodoretus. τὸ ἐκ τῆς Μαρίας σῶμα, κατά.

(40) Sic Gobler. Felck. 1, Seguer. Editi et alii, τοῦ Σωτῆρος. Theodoret, καὶ ἀληθινὸν τὸ σῶμα τοῦ Σωτ-. Mox Seguer. Theodoret. Gobler. et Felck. 1, ἐπειδή. Editi vero et alii, ἐπεί. Paulo post Seguer., solus ἐπειδή.

(41) Gobler. Felckm. 1, Seguer., ἔδειξεν. Editi et alii, ἐπέδειξεν. Epiphan., ὑπέδειξεν· Mox ἐλέγχεσθαι, Goblerian. Felck. 1, Seguerian. et Epiphan. Edit., διελέγχεσθαι.

(42) Sic Epiph. Nann, et Editi. Sed Gobler. Felck. 1. εἰς ταῦτα, minus bene. Mox Seguer., περιττόν ἐστι. Idem, γυμνάζεσθαι.

(43) Epiph. Gobler. Felckm. 1, Seguer., τοῦ γὰρ σώματος, sed male, ut ex serie liquet.

(44) Hæc apud Theod. dial. 1.

dere licet: apud Paulum quippe scriptum est: *Christus factus est pro nobis maledictum* [71]. Et sicut non ipse factus est maledictum: sed quia maledictum pro nobis suscepit, idcirco dictum est ipsum factum fuisse maledictum; sic et Verbum caro factum est, non quod in carnem mutatum fuerit, sed quod carnem viventem pro nobis assumpserit, et homo factum sit. Nam dicere, *Verbum caro factum est*, idem est ac dicere, *Verbum homo factum est*, prout in Joele dicitur: *Effundam de Spiritu meo super omnem carnem* [72]: non enim bruta animantia ista promissio spectabat, sed homines duntaxat, quorum gratia Dominus homo **725** factus est. Cum igitur dictum illud ea sit significatione, merito sese coarguent quicunque existimant, ante Mariam fuisse carnem ex ea assumptam, et ante ipsam Mariam, Verbum humanam habuisse animam, in qua ante suum adventum semper extiterit. Silebunt etiam qui dicunt, carnem non esse mortis capacem, sed immortalis esse naturæ. Si enim mortuus non est, quomodo Paulus Corinthiis tradidit quod et accepit? « Quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum Scripturas [73]. » Aut qui tandem resurrexit, si mortuus non est? Multum autem erubescent, qui vel semel cogitaverint posse pro Trinitate fieri quaternitatem, si corpus ex Maria esse dicatur. Nam si, aiunt, corpus Verbo consubstantiale dicamus, Trinitas manet Trinitas, nihil in ipsam extraneum inducente Verbo: sin corpus humanum ex Maria genitum dicamus; necesse est ut cum corpus sit extraneum secundum substantiam, et in ipso sit Verbum, quaternitas pro Trinitate, propter corporis accessionem efficiatur.

9. Hæc cum ita loquuntur non cogitant quo pacto secum ipsi pugnent. Etenim licet ex Maria corpus esse negarint, sed ipsi Verbo consubstantiale dixerint: nihilominus (licet ipsi dissimulent ne ita sentire existimentur) eo ipso juxta eorum mentem, quaternitatem illos dicere demonstrabitur. Quemadmodum enim Filius, juxta Patrum doctrinam, quamvis sit Patri consubstantialis, non est ipse Pater, sed Filius Patri dicitur consubstantialis; sic corpus Verbo consubstantiale non est ipsum

A τοῦτο δυνατὸν εὑρεῖν (45)· γέγραπται γὰρ παρὰ τῷ Παύλῳ · Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν γέγονε κατάρα. Καὶ (46) ὥσπερ οὐκ αὐτὸς γέγονε κατάρα, ἀλλ' ὅτι τὴν ὑπὲρ ἡμῶν ἀνεδέξατο κατάραν, εἴρηται κατάρα γεγονέναι· οὕτω καὶ σὰρξ γέγονεν οὐ τραπεὶς εἰς σάρκα, ἀλλ' ὅτι σάρκα ζῶσαν (47) ὑπὲρ ἡμῶν ἀνέλαβε, καὶ γέγονεν ἄνθρωπος. Καὶ γὰρ τὸ εἰπεῖν · Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἴσον πάλιν ἐστὶν εἰπεῖν· Ὁ Λόγος ἄνθρωπος γέγονε, κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν τῷ Ἰωήλ· Ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα· οὐ γὰρ ἕως τῶν ἀλόγων ζώων ἦν ἡ ἐπαγγελία, ἀλλ' εἰς ἀνθρώπους ἐστὶν, ὧν ἕνεκα καὶ ἄνθρωπος γέγονεν ὁ Κύριος. (48) Τούτου δὲ τοῦ ῥητοῦ τὴν ἔχοντος τὴν ἔννοιαν, εἰνότως καταγνώσονται ἑαυτῶν πάντες οἱ νομίσαντες πρὸ τῆς Μαρίας εἶναι τὴν ἐξ αὐτῆς σάρκα, καὶ πρὸ ταύτης τινὰ ἐσχηκέναι
B ψυχὴν ἀνθρωπίνην τὸν Λόγον (49), καὶ ἐν αὐτῇ πρὸ τῆς ἐπιδημίας ἀεὶ γεγενῆσθαι. Παύσονται δὲ καὶ οἱ εἰπόντες μὴ εἶναι δεκτικὴν θανάτου τὴν σάρκα, ἀλλὰ τῆς ἀθανάτου φύσεως εἶναι ταύτην. Εἰ γὰρ μὴ ἀπέθανε, πῶς ὁ Παῦλος παρεδίδου Κορινθίοις, ὃ καὶ παρέλαβεν · Ὅτι Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν κατὰ τὰς Γραφάς; Πῶς δὲ ὅλως καὶ ἀνέστη, εἰ μὴ καὶ ἀπέθανεν; Ἐρυθριάσουσι (50) δὲ μεγάλως οἱ ὅλως ἐνθυμηθέντες δύνασθαι ἀντὶ τῆς Τριάδος γενέσθαι τετράδα, εἰ λέγοιτο ἐκ Μαρίας εἶναι τὸ σῶμα. Ὁμοούσιον γὰρ ἐὰν εἴπωμεν, φασὶ, τὸ σῶμα τῷ Λόγῳ, μένει ἡ Τριὰς (51) Τριὰς, οὐδὲν ξένον εἰς αὐτὴν ἐπιφερομένου τοῦ Λόγου· ἐὰν δὲ ἀνθρώπινον εἴπωμεν τὸ ἐκ Μαρίας σῶμα, ἀνάγκη, ξένου ὄντος κατ' οὐσίαν τοῦ σώματος, καὶ ὄντος ἐν
C αὐτῷ τοῦ Λόγου, τετρὰς ἀντὶ Τριάδος γίνεται διὰ τὴν τοῦ σώματος προσθήκην.

9. Ταῦτα οὕτω λέγοντες, οὐ νοοῦσιν, ὅπως ἑαυτοῖς περιπίπτουσι. Καὶ γὰρ κἂν μὴ ἐκ Μαρίας λέγωσι τὸ σῶμα, ἀλλὰ ὁμοούσιον αὐτὸ τῷ Λόγῳ, οὐδὲν ἧττον (ὅπερ ὑποκρίνονται (52), μὴ ἄρα ὥσπερ φρονοῦντες νομισθῶσι) τοῦτο κατὰ τὴν αὐτῶν ἔννοιαν δειχήσονται λέγοντες τετράδα. Ὡς γὰρ ὁ Υἱὸς κατὰ τοὺς Πατέρας, ὁμοούσιος ὢν τῷ Πατρὶ, οὐκ ἔστιν αὐτὸς ὁ Πατὴρ, ἀλλὰ Υἱὸς πρὸς Πατέρα λέγεται ὁμοούσιος· οὕτω τὸ ὁμοούσιον σῶμα τοῦ Λόγου οὐκ ἔστιν αὐτὸς ὁ Λόγος, ἀλλ' ἕτεθον πρὸς τὸν Λόγον.

[71] Galat. III, 13. [72] Joel II, 28. [73] I Cor. XV, 3.

(45) Gobler. Felckm. 1, τούτου δυνατὸν εὑρεῖν ὡς Παῦλός φησι· Χρ., etc.

(46) Καί deest in Seguer. Mox Epiph., οὐκ αὐτὸς γέγονε κατάρα. Theod., οὐχ ὅτι αὐτὸς γέγονε· Editi autem, οὐκ αὐτὸ τοῦτο γέγονε κατάρα. Seguer. Gobler. et Felck. 1, οὐκ αὐτῷ τούτῳ αὐτὸς κατ-. Mox Theodor., ἐδέξατο. In eodem mox, κατάρα deest. Ibidem Seguer., κατάρα γέγονεν· οὕτω καὶ σὰρξ ἐγένετο. Theodor., οὕτω καὶ τὸ, Σάρξ. Mox, omnes fere mss., ἀλλ' ὅτι. Editi, ἀλλ' ἔτι.

(47) Ζῶσαν deest in Ep. Theod. et Seguer. In Seguer., καί sequens deest. Paulo post, πάλιν deest in Gobler. et Felck. 1. Ibidem ὁ Λόγος deest in Seg. Infra Seguer. ἀλόγων ζώων. In aliis ζώων deest.

(48) Hæc citantur tom. V *Conc.* p. 652. Mox Gobler. Felck. 1, Seguer. Epiph., διάνοιαν. Ibidem *Seguer,,* πάντες. Alii, πάντως. Ibidem, νομίζοντες.

D Epiph. Gobler. Felck. 1, Seguerian.

(49) Seguer., Θεὸν Λόγον.

(50) Epiph., ἐρυθριῶσι. Gobler. Felckm. 1. Editi, ἐρυθριάσωσι. Seguer., ἐρσθριάσουσι quæ lectio sane præferenda. Mox Seguer. Gobler. Felck. 1, κἂν ὅλως. Editi et alii, καὶ ὅλως. Ibidem, Seguerian. Gobler. Felck. 1, γίγνεσθαι. Epiphanius, γίνεσθαι. Editi, γενέσθαι. Infra Seguer., Ὁμοούσιον μὲν γὰρ, φησὶν, ἐὰν εἴπωμεν.

(51) Sic Epiph. Seguer. in editis semel, Τριὰς. Mox Epiph., ἐπεισφερομένου. Seguer. εἰς ἐπεισφερομένου.

(52) Sic Epiph. et Seguer. Goblec. Felck. 1. Editi, ἢ ὥσπερ ὑπεκρίναντο μὴ ὡρα οὕτω φρον- Mox Ep. αὐτῶν ἄνοιαν. Paulo post, Seguer., Ὥσπερ γὰρ Υἱός. Infra idem cum Gobler. et Felckm. 1, ἀλλὰ Υἱός. Paulo post iidem, οὐκ ἔστιν αὐτό.

ἑτέρου δὲ ὄντος, κατ' αὐτοὺς ἔσται ἡ αὐτῶν Τριὰς (53) τετράς. Οὐ γὰρ ἡ ἀληθινὴ, καὶ ὄντως τελεία, καὶ ἀδιαίρετος Τριὰς δέχεται προσθήκην, ἀλλ' ἡ παρὰ τούτων ἐπινενοημένη. Καὶ πῶς ἔτι Χριστιανοὶ, οἱ (54) ἕτερον παρὰ τὸν ὄντα Θεὸν ἐπινοοῦντες ; Πάλιν γὰρ καὶ ἐν τῷ ἑτέρῳ αὐτῶν σοφίσματι πολλὴν (55) τὴν ἀφροσύνην ἔξεστιν ὁρᾷν · εἰ, διὰ τὸ εἶναι καὶ λέγεσθαι ἐν ταῖς Γραφαῖς, ἐκ Μαρίας εἶναι καὶ ἀνθρώπινον τὸ σῶμα τοῦ Σωτῆρος, νομίζουσιν ἀντὶ Τριάδος τετράδα λέγεσθαι, ὡς προσθήκης γινομένης διὰ τὸ σῶμα (56) · πολὺ πλανῶνται τὸ ποίημα συνεξισοῦντες τῷ ποιητῇ, καὶ ὑπονοοῦντες δύνασθαι τὴν θεότητα προσθήκην λαμβάνειν · καὶ ἠγνόησαν, ὅτι οὐ διὰ προσθήκην θεότητος γέγονε σὰρξ ὁ Λόγος, ἀλλ' ἵνα ἡ σὰρξ ἀναστῇ · οὐδὲ ἵνα βελτιωθῇ ὁ Λόγος, προῆλθεν ἐκ Μαρίας, ἀλλ' ἵνα τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος λυτρωσηται. Πῶς οὖν οἴονται τὸ διὰ τοῦ Λόγου λυτρωθὲν (57) σῶμα καὶ ζωοποιηθὲν προσθήκην εἰς θεότητα τῷ Λόγῳ τῷ ζωοποιήσαντι ποιεῖν ; μᾶλλον γὰρ αὐτῷ τῷ ἀνθρωπίνῳ σώματι προσθήκη μεγάλη γέγονεν ἐκ τῆς τοῦ Λόγου πρὸς αὐτὸ κοινωνίας τε καὶ ἑνώσεως · ἀπὸ γὰρ θνητοῦ γέγονεν ἀθάνατον · καὶ ψυχικὸν ὄν, γέγονε πνευματικὸν, καὶ ἐκ γῆς γενόμενον, τὰς οὐρανίους διέβη (58) πύλας. Ἡ μέντοι Τριάς, καὶ λαβόντος ἐκ Μαρίας σῶμα τοῦ Λόγου, Τριάς ἐστιν, οὐ δεχομένη προσθήκην, οὐδὲ ἀφαίρεσιν · ἀλλ' ἀεὶ τελεία ἐστὶ, καὶ ἐν Τριάδι μία θεότης γινώσκεται, καὶ οὕτως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ εἷς Θεὸς κηρύσσεται, ὁ τοῦ Λόγου Πατήρ.

10. Ἐκ δὴ τούτου σιωπήσουσι λοιπὸν καὶ οἱ ποτὲ εἰπόντες τὸν ἐκ Μαρίας προελθόντα μὴ εἶναι αὐτὸν τὸν Χριστὸν, καὶ Κύριον, καὶ Θεόν. Εἰ γὰρ μὴ Θεὸς ἦν ἐν τῷ σώματι, πῶς εὐθὺς προελθὼν ἐκ Μαρίας ἐκλήθη Ἐμμανουήλ, ὅ ἐστι · μεθερμηνευόμενον Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός ; Πῶς δὲ καὶ ὁ Παῦλος, εἰ μὴ ὁ Λόγος ἦν ἐν σαρκὶ, Ῥωμαίοις ἔγραφεν · Ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων (59) Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν ; Οὐκοῦν ὁμολογείτωσαν καὶ οἱ πρότερον ἀρνούμενοι τὸν ἐσταυρωμένον εἶναι Θεὸν ἐσφάλθαι, πειθόμενοι ταῖς θείαις Γραφαῖς · μάλιστα δὲ τῷ Θωμᾷ, ὃς, μετὰ τὸ ἰδεῖν ἐν αὐτῷ τοὺς τῶν ἥλων τύπους, ἀνεβόησεν · Ὁ Κύριος μου καὶ ὁ Θεός μου (60). Θεὸς γὰρ καὶ Κύριος τῆς δόξης ὢν ὁ Υἱὸς, ἦν ἐν τῷ ἀδόξως καθηλουμένῳ καὶ ἀτιμαζομένῳ σώματι · τὸ δὲ σῶμα (61) ἔπασχε μὲν νυττόμενον ἐν τῷ ξύλῳ, καὶ ἔῤῥεεν ἀπὸ τῆς τούτου πλευρᾶς αἷμα

A Verbum, sed aliud a Verbo distinctum; cumque aliud sit, Trinitas ex ipsorum sententia quaternitas erit. Neque enim vera, ac vere perfecta et indivisibilis Trinitas accessionem admittit: sed illa duntaxat, quam ipsi commenti sunt. Et qui, amabo, Christiani sunt qui alium Deum, præter eum qui revera est, comminiscuntur? Iterum in altero illorum sophismate ingentem stultitiam deprehendere licet: si quod Scripturæ dicant, corpus Salvatoris ex Maria et humanum esse, ideo pro Trinitate quaternitatem dici existimant, quasi accessio quædam ex corpore facta sit: multum hallucinantur, dum rem factam factori exæquant, et arbitrantur posse deitatem accessionem admittere: ignorantque non propter augmentum deitatis Verbum carnem factum esse,

B sed ut caro resurgeret: neque ut præstantius redderetur Verbum, ex Maria prodiisse, sed ut humanum genus redimeret. Cur ergo existimant, corpus a Verbo redemptum et vivificatum, Verbo vivificanti ad deitatem incrementum aliquod addere? Nam potius humano corpori, ex Verbi communione et conjunctione, ingens facta est accessio: ex mortali enim factum est immortale, et cum animale esset, factum est spirituale, cumque ex terra factum esset, cœlestes portas penetravit. Porro Trinitas, etiam Verbo ex Maria corpus sumente, Trinitas semper est, neque accessionem admittens, neque diminutionem: sed perfecta semper est, et in Trinitate una deitas agnoscitur, et sic unus Deus Verbi Pater in Ecclesia prædicatur.

C **726** 1a. Eadem autem ratione ii quoque jam silebunt qui aliquando dixere eum qui ex Maria prodiit, nec Christum, nec Dominum vel Deum esse. Si enim Deus in corpore non erat, quomodo statim atque ex Maria prodiit, vocatus est *Emmanuel, quod est interpretatum, nobiscum Deus*[74]? Cur item Paulus, si Verbum in carne non erat, Romanis scripsit: *Ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula, amen*[75]. Quapropter qui prius negabant, eum qui crucifixus est esse Deum, se errasse fateantur, ac divinis omnibus Scripturis fidem habeant, Thomæ potissimum, qui cum in illo clavorum vestigia conspexisset, exclamavit: *Dominus meus et Deus meus*[76]. Filius enim, Deus et Dominus gloriæ cum esset, erat tamen in corpore ignominiose clavis affixo, et

D contumeliis affecto. Corpus autem in ligno quidem

[74] Matth. I, 23. [75] Rom. IX, 5. [76] Joan. XX, 28.

(53) Seguer. Gobler. Felc. 1, ἔσται κατ' αὐτοὺς ἡ ἁγία Τριὰς τετ.

(54) Sic maxima pars mss. In al. vero et ed. οἱ deest.

(55) Πολλὴν deest in Seguer. Gobler, et Felc. 1. Mox Goblerian. et Felc. 1, 5, καθορᾷν ἢ διά. Epiphan., εἰ δὲ διὰ. Porro hæc a Theodoreto citantur, dial. 2, p. 92.

(56) Epiphan., ὡς προσθήκης λεγομένης τὸ σῶμα.

(57) Sic Epiphan. Theod. Anglic. Seguer. Editi, λυτρούμενον. Mox, τῷ ζωοποιήσαντι deest in Seguer. Theodoretus, τῷ ζωοποιήσαντι Λόγῳ. Infra σώματι deest in Epiphanio et Seguer. Paulo post Basiliensis, πρὸς αὐτόν.

(58) Gobler. Felc. 1, Seguer., ὑπερέβη.

(59) Sic omnes fere mss. Editi vero, ἐπὶ πάντα. Infra Gobler. Felckm. 1, Seguer., τὸν ἐν σταυρῷ. Mox, πάσαις ταῖς θ. Sic Goblerianus, Felckm. 1, Seguer. Nicephor.

(60) Exstat hic locus apud Theodoretum, dial. 3, p. 160.

(61) Sic Epiphan. Theodor. Gobler. Felckm. 1, Seguerian. Editi, τὸ δὲ σῶμα τοῦ Θεοῦ. Infra Seguer., τυγχάνον, πεπληρωμένον, recte. Alii, τυγχάνων, πεπληρωμένος.

vulneribus confossum patiebatur, et ab ejus latere sanguis et aqua manabat. Cum autem Dei templum esset, deitate repletum erat. Quocirca sol quidem cum Creatorem suum in corpore contumeliis affecto tolerantem videret, radios contraxit, terramque tenebris offudit. Ipsum vero corpus natura præditum mortali, supra suam naturam propter Verbum quod in ipso erat, resurrexit: et amisit quidem naturalem suam corruptibilitatem: induto autem quod supra hominem erat Verbo, incorruptibile factum est.

11. Quod vero nonnulli comminiscuntur et dicunt: quemadmodum in singulos propheta Verbum advenit, ita quoque in quemdam hominem. Mariæ Filium venisse, inutile est agitare; cum eorum insania manifestam sui confutationem præ se ferat. Si namque Verbum ita advenit, cur hic homo ex Virgine, et non ex viro et muliere ipse quoque prodiit? sic enim quisque sanctorum genitus est. Aut cur, si Verbum ita venerit, cujusque mors non dicitur pro nobis tolerata, sed illius tantum? Quare item cum ad singulos prophetas Verbum advenerit, dicitur tamen ad solum Mariæ Filium semel in consummatione sæculorum advenisse? Aut cur Verbo ita veniente, ut venerat in sanctos illos qui prius exstiterant, alii quidem omnes mortui cum sint, nondum resurrexerunt, solus vero Mariæ Filius post triduum resurrexit? Aut quare cum simili modo ad alios Verbum venerit, solus Mariæ Filius dicitur Emmanuel, quasi corpus ejus deitate repletum et ex illa genitum sit? Nam illud, Emmanuel, significat, *Nobiscum Deus*. Vel quare si ita venerit, quodlibet sanctorum comedente et bibente, laborante et moriente, non dicitur ipsum Verbum comedere et bibere, laborare et mori, sed de solo Mariæ Filio ita dicitur? Quæcumque enim corpus istud passum est, hæc quasi ipso patiente verbo dicta sunt. Et cum de aliis omnibus dictum sit duntaxat, quod geniti nati sint, de solo Mariæ Filio dictum est: *Et Verbum caro factum est* [77].

12. Ex quibus ostenditur ad reliquos quidem sanctos verbum factum esse ut prophetarent: ex Maria autem Verbum carne assumpta hominem prodiisse, qui natura quidem et substantia Verbum Dei erat, secundum carnem autem ex semine David et ex car-

A καὶ ὕδωρ . ναός δὲ τοῦ Λόγου τυγχάνον, πεπληρωμένον ἦν τῆς θεότητος. Διὰ τοῦτο γοῦν ὁ μὲν ἥλιος, ὁρῶν τὸν δημιουργὸν ἑαυτοῦ (62) ἐν τῷ ὑβριζομένῳ σώματι ἀνεχόμενον, τὰς ἀκτῖνας συνέστειλε, καὶ ἐσκότισε τὴν γῆν· αὐτὸ δὲ τὸ σῶμα, φύσιν ἔχον θνητήν, ὑπὲρ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ἀνέστη διὰ τὸν ἐν αὐτῷ Λόγον· καὶ πέπαυται μὲν τῆς κατὰ φύσιν φθορᾶς (63) ἐνδυσάμενον δὲ τὸν ὑπὲρ ἄνθρωπον Λόγον, γέγονεν ἄφθαρτον.

11. Περὶ δὲ τοῦ φαντάζεσθαί τινας καὶ λέγειν, ὅτι, ὥσπερ ἐφ' ἕκαστον (64) τῶν προφητῶν ἐγίνετο, οὕτω καὶ ἐπὶ ἕνα τινὰ ἄνθρωπον ἐκ Μαρίας ἦλθεν ὁ Λόγος, περιττόν ἐστι γυμνάζειν, φανερὰν ἐχούσης B τῆς μανίας (65) αὐτῶν τὴν κατάγνωσιν. Εἰ γὰρ οὕτως ἦλθε, διὰ τί οὗτος ἐκ Παρθένου, καὶ μὴ καὶ αὐτὸς ἐξ ἀνδρὸς καὶ γυναικός; Οὕτως γὰρ καὶ ἕκαστος τῶν ἁγίων ἐγεννήθη. Ἢ διὰ τί, οὕτως ἐλθόντος τοῦ Λόγου, οὐχ ὁ ἑκάστου θάνατος λέγεται ὑπὲρ ἡμῶν γεγενῆσθαι, ἀλλ' ὁ τούτου μόνος; Διὰ τί δὲ, καθ' ἕκαστον τῶν προφητῶν ἐπιδημοῦντος τοῦ Λόγου, λέγετε ἐπὶ μόνου τοῦ ἐκ Μαρίας, ὡς ἅπαξ ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων ἐπιδημήσαντος; Ἢ διὰ τί, ἐλθόντος αὐτοῦ (65), ὡς ἦλθεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἁγίοις, οἱ μὲν ἄλλοι πάντες, ἀποθανόντες, οὔπω ἀνέστησαν, ὁ δὲ ἐκ Μαρίας μόνος (67) τριήμερος ἀνέστη; Ἢ διὰ τί, ὁμοίως τοῖς ἄλλοις ἐλθόντος τοῦ Λόγου, λέγεται μόνος ὁ ἐκ Μαρίας Ἐμμανουὴλ, ὡς σώματος πεπληρωμένου θεότητος, τεχθέντος, ἐξ αὐτῆς; Τὸ γὰρ Ἐμμανουὴλ ἑρμηνεύεται, Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. Ἢ διὰ τί, C εἴπερ οὕτως ἦλθεν, ἐσθίοντος ἑκάστου τῶν ἁγίων (68), καὶ πίνοντος, καὶ κοπιῶντος, καὶ ἀποθνήσκοντος, οὐ λέγεται ὡς αὐτὸς ἐσθίων, καὶ πίνων, καὶ κοπιῶν, καὶ ἀποθνήσκων, ἀλλ' ἐπὶ μόνου τοῦ ἐκ Μαρίας; Ἃ γὰρ ἔπασχε τοῦτο τὸ σῶμα, ταῦτα ὡς αὐτοῦ πάσχοντος εἴρηται. Καὶ τῶν ἄλλων δὲ (69) πάντων λεγομένων μόνον, ὅτι ἐτέχθησαν καὶ ἐγεννήθησαν, ἐπὶ τοῦ ἐκ Μαρίας μόνου εἴρηται· Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο.

12. Ἐξ ὧν δείκνυται, ὅτι πρὸς μὲν τοὺς ἄλλους ἁπάντας γέγονεν ὁ Λόγος, τοῦ προφητεύειν χάριν· ἐκ δὲ Μαρίας αὐτὸς ὁ Λόγος, σάρκα λαβὼν (70), προῆλθεν ἄνθρωπος, τῇ μὲν φύσει καὶ τῇ οὐσίᾳ Λόγος ὢν τοῦ Θεοῦ, κατὰ δὲ σάρκα ἐκ σπέρματος Δ

[77] Joan. I, 14.

(62) Theodoretus, αὐτοῦ. Infra Seguerian., συνέστελλε. Ibid. Theod. ἐσκότασε. Paulo post Seguer. Gobler. Felckm. 1, Epiphan. et Theodor., θνητήν. Editi, γενητήν.

(63) Epiph., φθορᾶς· ἔνδυμα δὲ γέγονε τοῦ Λόγου.

(64) Seguerianus, εἰς ἕκαστον. Infra Seguer., τὸν ἐκ Μαρίας. In editis, τόν deest. Mox Seguerianus, Goblerianus et Felc. 1, περιττόν ἐστι καὶ γυμνάζειν.

(65) Seguer. Gobler. et Felc. 1, τῆς ἀνοίας. Mox Seguerian., οὗτος ἐκ Παρθ. Editi et alii, οὕτως ἐκ Παρθ. Mox Anglic. Seguer. Gobler. et Felc. 1, καὶ μὴ καὶ αὐτὸς· in Seguerian., καί deest ante αὐτός. Editi vero, καὶ μὴ καὶ οὕτως.

(66) Seguerian., ἢ διὰ τί οὕτως.

(67) Μόνος deest in Basil. Ibidem, τριήμερος deest in Epiphanio. Infra Anglican., post ἐκ Μαρίας Ἐμμανουήλ, addit καὶ ἑρμηνεύεται, Μεθ' ἡμῶν Θεός.

(68) Sic Epiph. Gobler. Felc. 1, Seguer.; in editis προφητῶν, Infra Seguer. Gobler. Felc. 1 et Epiph. ὡς αὐτὸς. Editi vero et alii, ὡσαύτως Mox ἀποθνήσκων, sic Angl. Gobl. Felc. 1, Seguer. Editi Epiphan., ἀποθανών.

(69) Sic Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1, aliis et in editis, δέ deest. Mox, ὅτι deest in plurimis mss., sed retinendum videtur. Mox Seguer. solus, ἐπὶ δὲ τοῦ ἐκ Μαρίας μόνον. Infra Epiphan. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, πάντας. Editi et alii ἅπαντας.

(70) Seguerianus, ὁ Λόγος ἑαυτῷ σάρκα.

διὸ καὶ τῆς σαρκὸς Μαρίας γενόμενος ἄνθρωπος, ὡς εἶπεν ὁ Παῦλος. Τοῦτον ὁ Πατὴρ (71) ἐδείκνυε, καὶ ἐν Ἰορδάνῃ καὶ ἐν τῷ ὄρει λέγων· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, ἐν ᾧ ηὐδόκησα. Τοῦτον οἱ μὲν Ἀρειανοὶ ἠρνήσαντο, ἡμεῖς δὲ ἐπιγινώσκοντες, προσκυνοῦμεν, οὐ διαιροῦντες τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Λόγον, ἀλλ' αὐτὸν τὸν Λόγον (72) εἰδότες εἶναι τὸν Υἱὸν, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονε, καὶ ἡμεῖς ἐλυτρώθημεν. Διὸ καὶ ἐθαυμάσαμεν, πῶς ὅλως ἐν ὑμῖν (73) περὶ τῶν οὕτω φανερῶν γέγονε φιλονεικία. Ἀλλὰ χάρις τῷ Κυρίῳ, ὅτι, ὅσον ἐλυπήθημεν ἐντυχόντες (74) τοῖς ὑπομνήμασι, τοσοῦτον ἐχάρημεν ἐπὶ τῷ τέλει τούτων. Μετὰ γὰρ συμφωνίας ἀνεχώρησαν, καὶ εἰρήνευσαν ἐπὶ τῇ ὁμολογίᾳ τῆς εὐσεβοῦς καὶ ὀρθοδόξου πίστεως. Τοῦτο γοῦν κἀμὲ, πολλὰ πρότερον σκεψάμενον, πέπεικε (75) γράψαι τὰ ὀλίγα ταῦτα, λογισάμενον, μὴ ἄρα ταῦτα ἐκ τῆς σιωπῆς ἀντὶ χαρᾶς λύπη γένηται τοῖς ἐκ τῆς συμφωνίας πρόφαφιν τοῦ χαίρειν παρασχοῦσιν ἡμῖν. Ἀξιῶ τοίνυν πρηγουμένως τὴν σὴν εὐλάβειαν, καὶ δεύτερον τοὺς ἀκούοντας, μετὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς ταῦτα δέξασθαι· καὶ εἴ μέν τι πρὸς εὐσέβειαν λείπει, τοῦτο διορθώσασθαι καὶ δηλῶσαί μοι· εἰ δὲ ὡς παρὰ ἰδιώτου τῷ Λόγῳ μὴ κατ' ἀξίαν, μηδὲ τελείως γέγραπται, συγγνῶναι πάντας (76) τῇ ἡμετέρᾳ περὶ τὸ λέγειν ἀσθενείᾳ. Προσαγόρευε πάντας τοὺς μετὰ σοῦ ἀδελφούς. Σὲ οἱ σὺν ἡμῖν πάντες προσαγορεύουσιν. Ἐρρωμένως ἐν Κυρίῳ διάγοις, ἀγαπητὲ καὶ ἀληθῶς ποθεινότατε.

A ne Mariæ homo factus est, ut ait **727** Paulus. Hunc Pater in Jordane et in monte manifestavit dicens : *Hic est Filius meus dilectus in quo mihi complacui* [78].Hunc Ariani quidem abnegarunt, nos vero agnoscentes adoramus,nec Filium a Verbo dividimus, sed agnoscimus ipsum Verbum esse Filium per quem omnia facta sunt, et per quem nos redempti sumus.Quapropter mirati sumus quod in rebus ita manifestis apud vos contentio oborta sit. Sed gratia sit Domino, quia quantum ex commentariorum lectione contristati sumus,tantum sumus rerum istarum exitu lætati. Cum concordia enim discesserunt, piæ et orthodoxæ fidei confessione inter se conciliata pace. Ea certe res me multum prius deliberantem, ad hæc pauca scribenda compulit : verebar enim ne forte ex taciturnitate, pro B gaudio tristitia illis oboriretur, qui ex concordia nobis causam lætitiæ suppeditarunt. Rogo igitur tuam pietatem primum, secundo auditores, ut hæc cum bona conscientia recipiatis : et si quid a pietate deficiunt, illud corrigatis mihique indicetis. Quod si,utpote ab homine imperito,non pro dignitate rei, nec satis accurate ista conscripta sint, veniam detis omnes nostræ in dicendo imbecillitati. Saluta omnes, qui tecum sunt, fratres. Te omnes qui nobiscum sunt salutant. Salvus in Domino vivas, dilecte et vere optatissime.

[78] Matth. III, 17.

(71) Seguerian. Gobl. et Felc. 1, ὃν ὁ Πατήρ.
(72) Τὸν Λόγον deest in Seguer.
(73) Seguer. ἐν ἡμῖν. Infra ὅτι deest in edit. Col.
(74) Sic Epiph. et Fr. D. Editi, εὐτυχόντες. In Seg. Gobl. et Felc. 1, hæc, ἐντυχόντες τοῖς ὑπομνήμασι desunt.
(75) Epiph. Gobler. Felc· 1, Seg. πεποίηκε. Mox, ταῦτα deest in Seg. Gobler. et Felc. 1.
(76) Epiph. G. I. S. συγγνώμην ἔχειν πάντας. Ibidem ipsi omittunt προσαγόρευε, etc., quorum loco Epiphanius habet ἔρρωσθε tantum.

ADMONITIO

In Epistolam sancti Athanasii ad Adelphium.

I. « Adelphius iste, *tomo ad Antiochenos*, pag. 619, episcopus Onupheos Lychnorum memoratur, quem ab Arianis in exsilium Psinablam Thebaidis missum legimus *Historia Arianorum ad monachos*, pag. 306, numero 72, et *Apologia de fuga*, pag. 256, num. 7, hincque est quod idem in epistola titulo ὁμολογητής, *Confessor* dicitur. In fine Hieracis presbyteri, cui et hæc recitanda cupit, meminit Athanasius ; is autem videtur esse, qui et ipse, vi Arianorum, eodem exsulasse tempore locis modo laudatis fertur. Scripta autem videtur epistola circiter annum 371, quo nempe, pullulante Apollinarii hæresi, varii exoriebantur de Christi Incarnatione errores. Nam Ariani hic memorati, impietati suæ pristinæ, aliam, ex Apollinaristis forte mutuati, adjecere. »

II. « In quosdam igitur Arianos scripta est,ut fert inscriptio,qui,ut numero 1 testatur Athanasius,passimque alibi,primum Verbi divinitatem negare satis habuerunt,simulaveruntque ejus in carnem adventum se rite agnoscere,postmodum vero impie quoque de Incarnatione Domini senserunt.Homines itaque quos hic oppugnat sanctus doctor,Christi corpus negabant esse adorandum: vel potius,ut videtur,negabant a Catholicis rite posse adorari, qui nimirum crederent Verbum perfectam assumpsisse humanam naturam,corpus scilicet,mentemque humanam.Contra Apollinaristarum duces prave opinabantur solam humanam carnem a Verbo assumptam esse,ipsum autem Verbum instar animæ fuisse humano corpori: quom ob causam passionem cæteraque humana omnia in ejus transferebant divinitatem. Ita plane docet sanctus Athanasius Orationibus contra Apollinarium.Idem similiter diserte scribit Gregorius Nazianzenus,epistola 1 ad Cledo-

nium, his verbis: Εἰ μὲν γὰρ ἄψυχος ἄνθρωπος. τοῦτο καὶ Ἀρειανοὶ λέγουσιν, ἵν' ἐπὶ τὴν θεότητα τὸ πάθος ἐνέγκωσιν, ὡς τοῦ κινοῦντος τὸ σῶμα καὶ τούτου πάσχοντος. Nam si ipse (Christus) inanimatus homo est: hoc etiam Ariani aiunt, ut passionem in divinitatem transferant, utpote cum id quod movet corpus, idem quoque patiatur. »

III. « Idcirco autem hi lucifugæ se Verbum hominem factum recte adorare arbitrabantur, quod ut vane putabant, animæ locum Verbum ipsum obtineret. Nam etiamsi Verbum rem creatam vellent esse, ipsum nihilominus adorabant: unde passim illis exprobrat Athanasius, quod rem creatam adorent eique serviant, ut hic numero 1. At Christum ut hominem negabant iidem adorandum esse, si, ut erat Catholicorum sententia, perfectus homo esset; atque ita intelligendum est, quod numero 7 ait sanctus doctor, Arianos Dominum in carne tanquam in templo exsistentem nolle adorare. »

IV. « Hoc ex errore ille alius videtur emanasse, eorum nempe qui carnem Domini conjunctione cum Verbo increatam factam fuisse existimabant. Quippe illi ad sui defensionem dictitabant: Ἡμεῖς οὐ κτίσματα προσκυνοῦμεν, *Nos rem creatam non adoramus*, iidemque Catholicos appellabant ἀνθρωπολάτρας, duosque ab eis agnosci Filios calumniabantur, quod Verbum factum hominem perfectum adorarent. Cujus quidem erroris fundamentum hac in epistola diruit sanctus Athanasius, in qua docet et adorandum esse Christi corpus, sive Christum hominem, nec ita a nobis adorari rem creatam, sed Verbum hominem factum: nec enim humanam naturam a Verbo separandam esse, ut Verbum adoretur; sed **728** Verbum forma servi, quam accepit, indutum debere adorari. Qua sane doctrina et Nestorium et Eutychem, longe ante ortas ipsorum hæreses, luculenter condemnavit: Nestorium quidem, cum Christum negat in duo esse dividendum: Eutychem vero, cum integras ac distinctas tuetur Christi naturas.

—

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ.

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ (77),

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΑΔΕΛΦΙΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΚΑΙ ΟΜΟΛΟΓΗΤΗΝ, ΚΑΤΑ ΑΡΕΙΑΝΩΝ.

—

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ

EPISTOLA AD ADELPHIUM EPISCOPUM ET CONFESSOREM, CONTRA ARIANOS.

—

1. Perlectis his quæ a tua religione scripta sunt, tuam quidem in Christum pietatem vere approbavimus, laudesque Deo imprimis persolvimus, qui tibi hujusmodi est largitus gratiam, ut et recte sentires, nec diaboli fraudes, quantum scire licet, ignorares: non potuimus vero non admirari perversum hæreticorum animum, qui adeo in profundum impietatis demersi sunt, ut nullum jam sensum conservent, sed corruptam omni ex parte habeant mentem. Certe hujusmodi facinus diabolum auctorem habet, estque ad improborum imitationem Judæorum. Nam ut illi undique convicti, rationes adversus seipsos excogitabant, eo tantum ut Dominum negarent, et quæ prædicta sunt in seipsos attraherent: sic et isti cum se undique notari, suamque hæresim omnibus exsecrandam esse vident, sese scelerum auctores non verentur facere; ut contra veritatem pugnare non desistentes, vere Christi hostes permaneant. Unde enim illis id exortum malum est?

A 1. Ἐντυχόντες τοῖς παρὰ τῆς σῆς θεοσεβείας γραφεῖσι, τὴν μὲν σὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν ἀληθῶς ἀπεδεξάμεθα, καὶ τὸν μὲν Θεὸν προηγουμένως ἐδοξάσαμεν, δεδωκότα σοι τὴν τοιαύτην χάριν, ὥστε καὶ τὴν φρόνησιν ἔχειν ὀρθὴν, καὶ μὴ ἀγνοεῖν κατὰ τὸ δυνατὸν τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου· τὴν δὲ τῶν αἱρετικῶν κακόνοιαν ἐθαυμάσαμεν, θεωροῦντες πῶς τοσοῦτον εἰς ἀσεβείας βάραθρον πεπτώκασιν, ὡς μηκέτι μηδὲ τὰς αἰσθήσεις σώζειν, ἀλλὰ πανταχόθεν διεφθαρμένην ἔχειν τὴν διάνοιαν. Τοῦτο δὲ τὸ ἐπιχείρημα διαβόλου μέν ἐστιν ὑποβολὴ, τῶν δὲ παρανόμων Ἰουδαίων μίμησις. Ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνοι, πανταχόθεν ἐλεγχόμενοι, προφάσεις ἐπενόουν καθ' ἑαυτῶν, ἵνα μόνον τὸν Κύριον ἀρνήσωνται, καὶ τὰ προφητευθέντα καθ' ἑαυτῶν ἐπισπάσωνται· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ B οὗτοι, θεωροῦντες ἑαυτοὺς πανταχόθεν στηλιτευομένους, καὶ βλέποντες γενομένην (78) βδελυκτὴν παρὰ πᾶσι τὴν αἵρεσιν αὐτῶν, ἐφευρεταὶ γίνονται κακῶν, ἵνα μὴ, παυόμενοι ταῖς πρὸς τὴν ἀλήθειαν μάχαις (79),

(77) Scripta anno circiter 371. — Seguer. τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολὴ γραφεῖσα πρός. Basil. et Anglic. *addunt quoque*, γραφεῖσα.

(78) Seguer., γινομένην.

(79) Forte τῆς μάχης.

ἀληθῶς Χριστομάχοι διαμείνωσι. Πόθεν γὰρ αὐτοῖς ἀνέδυ καὶ τοῦτο τὸ κακόν; Πῶς ὅλως τετολμήκασι τὴν καινὴν ταύτην δυσφημίαν φθέγξασθαι κατὰ τοῦ Σωτῆρος; ἀλλ', ὡς ἔοικε, πονηρὸν ὁ ἀσεβὴς, καὶ ἀδόκιμος (80) ὄντως περὶ τὴν πίστιν. Πρότερον γὰρ, ἀρνούμενοι τὴν θεότητα τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ὑπεκρίνοντο κἂν τὴν ἔνσαρκον αὐτοῦ παρουσίαν ἐπιγινώσκειν· νῦν δὲ, κατ' ὀλίγον ὑποκαταβαίνοντες, ἐξέπεσαν καὶ ταύτης αὐτῶν τῆς οἰήσεως, καὶ πανταχόθεν ἄθεοι γεγόνασιν, ὥστε μήτε Θεὸν αὐτὸν ἐπιγινώσκειν, μήθ' ὅτι ἄνθρωπος γέγονε πιστεύειν. Εἰ γὰρ ἐπίστευον, οὐκ ἂν τοιαῦτα ἐφθέγξαντο, οἷα ἔγραψεν ἡ σὴ θεοσέβεια κατ' αὐτῶν.

A Qui omnino novam hanc calumniam contra Salvatorem proferre ausi sunt? Sed, ut plannm est, mala res est impius, ac revera reprobus circa fidem [79]. Primum enim negata unigeniti Filii Dei divinitate, ejus saltem corporeum adventum agnoscere simulaverunt: nunc autem paulatim delapsi, hanc quoque repudiarunt sententiam, atque omni ex parte athei facti sunt, ut ipsum neque agnoscant Deum, neque hominem factum esse credant. Nam si crederent, ea sane locuti non fuissent, quæ tua pietas adversus ipsos scripsit.

2. Σὺ μὲν οὖν, ἀγαπητὲ καὶ (81) ἀληθῶς ποθεινότατε, πρέποντα τῇ ἐκκλησιαστικῇ παραδόσει καὶ τῇ εἰς τὸν Κύριον εὐσεβείᾳ πεποίηκας, ἐλέγξας, καὶ παρῃνέσας καὶ ἐπιτιμήσας τοῖς τοιούτοις· ἐπειδὴ δὲ, παροξυνόμενοι παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτῶν τοῦ διαβόλου, οὐκ ἔγνωσαν, οὐδὲ συνῆκαν, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἀλλὰ ἐν σκότει διαπορεύονται· μανθανέτωσαν παρὰ τῆς σῆς εὐλαβείας, ὡς ἡ τοιαύτη αὐτῶν κακόνοια Οὐαλεντίνου καὶ Μαρκίωνος καὶ Μανιχαίου (82) ἐστὶν· ὧν οἱ μὲν ἀντὶ ἀληθείας δόκησιν εἰσηγήσαντο, οἱ δὲ διαιροῦντες τὰ ἀδιαίρετα ἠρνήσαντο τὸ, Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. Διὰ τί οὖν, τὰ τούτων φρονοῦντες, οὐχὶ καὶ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν γίνονται κληρονόμοι; Εὔλογον γὰρ ὧν τὴν κακοδοξίαν ἔχουσι, τούτων ἔχειν καὶ τὰ ὀνόματα (83), ἵνα λοιπὸν Οὐαλεντινιανοὶ καὶ Μαρκιωνισταὶ καὶ Μανιχαῖοι καλῶνται. Τάχα κἂν οὕτως διὰ τὴν τῶν ὀνομάτων δυσωδίαν αἰσχυνόμενοι κατανοῆσαι δυνηθῶσιν, εἰς ὅσον βάθος ἀσεβείας πεπτώκασι. Καὶ ἦν μὲν δίκαιον μηκέτι τούτοις ἀποκρίνασθαι, κατὰ τὴν παραίνεσιν τὴν ἀποστολικήν· (84) Αἱρετικὸν ἄνθρωπον μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νουθεσίαν παραιτοῦ, εἰδὼς, ὅτι ἐξέστραπται ὁ τοιοῦτος, καὶ ἁμαρτάνει ὢν αὐτοκατάκριτος· μάλιστα ὅτι καὶ (85) ὁ προφήτης περὶ τῶν τοιούτων φησίν· Ὁ μωρὸς μωρὰ λαλήσει, καὶ ἡ καρδία αὐνοῦ μάτωα νοήσει· ἐπειδὴ δὲ (86) κατὰ τὸν ἡγούμενον αὐτῶν περιέρχονται καὶ αὐτοὶ, ὡς λέοντες, ζητοῦντες τίνα καταπίωσι τῶν ἀκεραίων· τούτου ἕνεκεν ἀναγκαῖον γέγονεν ἡμῖν τῇ σῇ εὐλαβείᾳ ἀντιγράψαι, ἵνα, πάλιν διὰ τῆς σῆς νουθεσίας (87) μαθόντες οἱ ἀδελφοὶ, καταγινώσκωσιν ἐπὶ πλεῖον τῆς ἐκείνων ματαιολογίας.

B 2. Tu igitur, dilecte et vere optatissime, rem ecclesiasticæ traditioni et Christi religioni valde consentaneam peregisti, cum hujusmodi homines refutasti, invitasti, objurgasti. Quando vero diabolo ipsorum patre impellente, *nescierunt, neque intellexerunt*, uti scriptum est [80], sed *in tenebris ambulant;* discant a tua pietate pravam eam illorum sententiam, Valentini, Marcionis et Manichæi esse, quorum alii pro veritate meram spaciem induxere, alii individua dividentes, illud Scripturæ negavere, *Verbum caro factum est et habitavit in nobis* [81]. Quare igitur cum eadem quæ illi sentiant, eorumdem nominum hæredes non fiunt? Siquidem æquum est illos ipsorum vocari nomine, quorum perversam sequuntur sententiam, ut jam deinceps Valentiniani, Marcionistæ et Manichæi vocitentur. Forte enim ob illorum nominum infamiam erubescentes, animadvertere potuerunt in quantum impietatis profundum C ceciderint. Par sane fuisset nihil amplius illis respondere, uti Apostolus his verbis monet: « Hæreticum hominem post unam et secundam correptionem devita, sciens quia subversus est qui ejusmodi est, et delinquit cum sit eo ipso condemnatus [82]: » maxime cum etiam prophela de iisdem dicat: *Stultus stulta loquetur, et cor ejus vana cogitabit* [83]. Verum cum illi, ducis sui exemplo velut leones circumeant, quærentes quem e simplicioribus devorent [84], idcirco necessarium nobis fuit tuæ pietati rescribere, ut fratres tua iterum instructi admonitione, corum futilitatem magis magisque deprehendant.

3 Οὐ κτίσμα προσκυνοῦμεν· μὴ γένοιτο! Ἐθνικῶν γὰρ καὶ Ἀρειανῶν ἡ τοιαύτη πλάνη· ἀλλὰ τὸν Κύριον τῆς κτίσεως σαρκωθέντα τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον D προσκυνοῦμεν. Εἰ γὰρ (88) καὶ ἡ σάρξ αὐτὴ καθ'

3. Itaque rem creatam non adoramus: absit! Ethnicorum enim et Arianorum est hujusmodi error. Sed rerum creatarum Dominum, carnem factum, Dei Verbum adoramus. Etsi enim ipsa caro

[79] I Tim. III, 8. [80] Psal. LXXXI, 5. [81] Joan. I, 14. [82] Tit. III, 10, 11. [83] Isa. XXXII, 6. [84] I Petr. V, 8.

(80) Anglic., ἀδόκιμον.

(81) Sic Seguerian. Alii et editi particulam καί omittunt. In Gobl. et Felc. 1, hæc, ἀληθῶς ποθεινότατε, desunt.

(82) Seguerianus, Basiliensis et Anglicanus, Μανιχαίων.

(83) Seguerianus, τὸ ὄνομα. Mox. Μανιχαῖοι deest in edit. Commel. et Felc. 1.

(84) Seguerianus addit τὴν λέγουσαν.

(85) Seguerianus, καὶ ὅτι καί, etc.

(86) Sic Seguer. Basil. Anglicanus. Alii et edit. Commel. δέ omittunt.

(87) Seguerianus, συνέσεως. Ex eodem ibidem, vocem σῆς, quæ in aliis et editis deest, restituimus. Mox Seg. Basil. ἔτι haent pro ἐπί.

(88) Sic Seguer. Basil. Anglicanus. Editio vero Commel. Gobl. et Felc. 1, Ἡ γάρ.

seorsum spectata, pars sit rerum creatarum, attamen Dei facta est corpus. Neque vero hujusmodi corpus a Verbo dividentes adoramus, neque cum Verbum volumus adorare, ipsum a carne removemus : sed, ut superius diximus, hæc, *Verbum caro factum est*, non ignorantes, idem Verbum in carne exsistens, Deum agnoscimus. Quis ergo adeo demens sit, ut Domino dicat ; Recede a corpore ut te adorem ? Vel quis eo devenit impietatis, ut cum insanis Judæis eidem propter corpus dicat : *Quare tu, homo cum sis, facis teipsum Deum* [85] ? Atqui talis non fuit leprosus ille ; Deum enim in corpore existentem adoravit, eumque Deum esse his agnovit verbis : *Domine, si vis, potes me mundare* [86]. Nec vero ille Dei Verbum arbitratus est propter carnem rem creatam esse, nec quia Verbum rerum omnium creatarum opifex est, carnem qua indutum erat vilipendit ; sed universi Creatorem tanquam in creato templo adoravit, effectusque mundus ipse est. Sic etiam mulier, quæ sanguinis fluxum patiebatur, credidit, tactisque tantummodo ejus vestis fimbriis, sanata est [87] ? mare similiter agitatum fluctibus audivit Verbum carnem factum, ac sedata tempestas est [88] : cæcus item natus sputo carnis sanatus a Verbo est [89]. Quod autem majus est et admirabilius, (fortassis enim id implissimis illis scandalum fuit) etiam in ipsa cruce pendente Domino, (nam ejus erat corpus, in eoque erat Verbum) sol obscuratus est, terra tremuit, petræ scissæ sunt ut et templi velum, et multa sanctorum corpora, qui dormierant, surrexerunt [90].

4. Hæc quidem ita contigere, nemoque, utri nunc audent Ariani, secum dubitavit, utrum incarnato Verbo credendum et parendum esset ; sed illi hominem intuentes, eumdem opificem esse suum intelligebant : humanamque audientes vocem, nequaquam propter humanam naturam Verbum rem creatam aiebant esse, sed magis etiam contremiscebant, eumque nihilo secius suspiciebant se si e templo sancto loqueretur. Cur igitur non verentur impii homines ne, *sicut non probaverunt Deum habere in notitia*, tradantur *in reprobum sensum, ut faciant ea quæ non conveniunt* [91] ? Nec enim rem creatam adorat res creata, neque rursus ob carnem Dominum suum refugit adorare ; sed vidit in corpore Creatorem suum, atque in nomine Jesu omne

A ἑαυτὴν μέρος ἐστὶ τῶν κτισμάτων, ἀλλὰ Θεοῦ γέγονε σῶμα. Καὶ οὔτε τὸ τοιοῦτον σῶμα καθ' ἑαυτὸ διαιροῦντες ἀπὸ (89) τοῦ Λόγου προσκυνοῦμεν· οὔτε τὸν Λόγον προσκυνῆσαι θέλοντες, μακρύνομεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς σαρκός· ἀλλ' εἰδότες, καθὰ προείπομεν, τὸ, Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, τοῦτον καὶ ἐν σαρκὶ γενόμενον, ἐπιγινώσκομεν Θεόν. Τίς τοιγαροῦν οὕτως ἄφρων ἐστὶν, ὡς λέγειν (90) τῷ Κυρίῳ· Ἀπόστα ἀπὸ τοῦ σώματος, ἵνα σε προσκυνήσω ; Ἢ τίς οὕτως ἀσεβής ἐστιν, ὡς μετὰ τῶν ἀφρόνων Ἰουδαίων διὰ τὸ σῶμα λέγειν αὐτῷ· Διὰ τί σὺ, ἄνθρωπος ὤν, ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν ; Ἀλλ' οὐ τοιοῦτος ὁ λεπρός· προσεκύνει γὰρ τὸν (91) Θεὸν ἐν σώματι ὄντα, καὶ ἐγίνωσκεν, ὅτι Θεὸς ἦν, λέγων· Κύριε, ἐὰν θέλῃς, δύνασαί με καθαρίσαι. Καὶ οὔτε διὰ τὴν σάρκα ἐνόμισε κτίσμα τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον· οὔτε διὰ τὸ εἶναι
B τὸν Λόγον δημιουργὸν πάσης (92) κτίσεως, ἐξουθένει τὴν σάρκα, ἣν ἐνδεδυμένος ἦν· ἀλλ' ὡς ἐν κτιστῷ ναῷ τὸν κτίστην τοῦ παντὸς προσεκύνει, καὶ ἐκαθαρίζετο. Οὕτως καὶ ἡ αἱμορροοῦσα γυνὴ, πιστεύσασα μόνον ἁψαμένη τοῦ κρασπέδου, ἰάθη· καὶ ἡ μὲν θάλαττα ἐπαφρίζουσα τοῖς κύμασιν ἤκουσε τοῦ σαρκωθέντος Λόγου, καὶ πέπαυται τοῦ χειμῶνος· ὁ δὲ ἐκ γενετῆς (93) τυφλὸς, πτύσματι τῆς σαρκὸς τεθεράπευται παρὰ τοῦ Λόγου. Καὶ τό γε μεῖζον καὶ παραδοξότερον (ἴσως γὰρ τοῦτο καὶ τοὺς ἀσεβεστάτους ἐσκανδάλισε), καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ σταυροῦ κρεμαμένου τοῦ Κυρίου (αὐτοῦ γὰρ ἦν τὸ σῶμα, καὶ ἐν αὐτῷ ἦν ὁ Λόγος), ὁ μὲν ἥλιος ἐσκοτίσθη, ἡ δὲ γῆ ἐτρόμασεν (94), αἱ πέτραι ἐσχίσθησαν, καὶ τὸ καταπέτασμα
C τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη, καὶ πολλὰ σώματα τῶν κεκοιμημένων ἁγίων ἀνέστη.

4. Ταῦτα δὲ γέγονε, καὶ οὐδεὶς, ὥσπερ νῦν οἱ Ἀρειανοὶ τολμῶσι, διελογίσατο, εἰ δεῖ σαρκωθέντι τῷ Λόγῳ πείθεσθαι· ἀλλὰ καὶ ἄνθρωπον βλέποντες, ἐπεγίνωσκον αὐτὸν ὄντα δημιουργὸν αὐτῶν· καὶ ἀνθρωπίνης φωνῆς (95) ἀκούοντες, οὐ διὰ τὸ ἀνθρώπινον ἔλεγον, ὅτι ὁ Λόγος κτίσμα ἐστίν· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἔτρεμον, καὶ οὐδὲν ἧττον ἐγίνωσκον, ἢ ὅτι ἐκ ναοῦ ἁγίου ἐφθέγγετο. Πῶς τοίνυν οἱ ἀσεβεῖς οὐ φοβοῦνται μὴ, καθὼς οὐκ ἐδοκίμασαν τὸν Θεὸν (96) ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει, παραδοθῶσιν εἰς ἀδόκιμον νοῦν, ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα ; Οὐ γὰρ κτίσματι ἡ κτίσις προσκυνεῖ· οὐδὲ πάλιν διὰ τὴν σάρκα παρῃτεῖτο τὸν Κύριον ἑαυτῆς προσκυνεῖν, ἀλλὰ τὸν ἑαυτῆς δημιουργὸν ἔβλεπεν ἐν σώματι· καὶ ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ
D πᾶν γόνυ ἔκαμπτε (97), καὶ κάμψει δὲ, ἐπουρανίων

[85] Joan. x, 33. [86] Matth. VIII, 2. [87] Matth. IX, 20. [88] Matth. VIII, 26. [89] Joan. IX, 6. [90] Luc. XXIII, 45 ; Matth. XXVI, 51. [91] Rom. I, 28.

(89) Sic Seguerianus. Alii et editi. διά.

(90) Sic Seguer· Basil. Anglican. Gobl. Cæteri et edit. Comm , ὡς λέγων. Paulo post, vocem ἀφρόνων Seg Basil. Anglic. habent : alii et editi omittunt. Ibidem, διὰ τὸ σῶμα Seg. Gobl· Felc. 1, addunt, quæ ab aliis et edit. Comm. absunt.

(91) Τόν hic addit Seguerian. Alii vero et editi omittunt.

(92) Πάσης deest in Anglicano.

(93) Seguer. Anglican. Gobler. et Felc. 1, γεννητῆς.

(94) Sic Seg. At Basil. Anglic. Gobler., ἐτρόμαξεν. Edit. Commel. et alii, ἐτρόμαζεν. Paulo post Seguerianus habet, προκεκοιμημένων, sine voce ἁγίων. In eodem, νῦν post ὥσπερ legitur in cæteris post Ἀρειανοί. Idem pro δεῖ, habet δή, et pro πείθεσθαι, πείθεσθε, male.

(95) Sic Seguer. Basil. et Anglic. Alii autem et editi, φύσεως. Paulo post, manuscr., ἢ ὅτι ἐκ ναοῦ habent ; editi, ἢ ὅτε ἐκ ναοῦ.

(96) Basil. et Anglicanus, τὸν Χριστόν.

(97) Sic Seg. Gobl. et Felc. 1. Editi vero et alii, ἐκάμπτετο.

καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται, κἂν τοῖς Ἀρειανοῖς μὴ δοκῇ, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρός. Οὐ γὰρ ἀδοξίαν ἤνεγκεν ἡ σὰρξ τῷ Λόγῳ· μὴ γένοιτο! ἀλλὰ μᾶλλον αὕτη δεδόξασται παρ' αὐτοῦ. Οὐδὲ, ἐπειδὴ δούλου μορφὴν ἀνέλαβεν ὁ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων Υἱὸς, ἠλαττώθη τῆς θεότητος· ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς ἐλευθερωτὴς πάσης σαρκὸς καὶ πάσης κτίσεως γέγονε. Καὶ εἰ ὁ Θεὸς δὲ ἀπέστειλε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ γεννώμενον ἐκ γυναικὸς, οὐκ αἰσχύνην ἡμῖν ἐπάγει τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ μᾶλλον εὐδοξίαν καὶ μεγάλην χάριν. Γέγονε γὰρ ἄνθρωπός, ἵν' ἡμὰς ἐν ἑαυτῷ θεοποιήσῃ· καὶ γέγονεν ἐκ γυναικὸς, καὶ γεγέννηται ἐκ Παρθένου, ἵνα τὴν ἡμῶν πλανηθεῖσαν γέννησιν εἰς ἑαυτὸν μετενέγκῃ, καὶ γενώμεθα λοιπὸν γένος ἅγιον, καὶ κοινωνοὶ θείας φύσεως, ὡς ἔγραψεν ὁ μακάριος Πέτρος. Καὶ τὸ ἀδύνατον δὲ τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκὸς, ὁ Θεὸς τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν πέμψας ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, καὶ περὶ ἁμαρτίας κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί.

A genu flexum est et flectetur, cœlestium, terrestrium et infernorum, et omnis lingua confitebitur [92]; tametsi Arianis non placet, quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris. Neque enim dedecus Verbo caro attulit : absit! sed ipsa potius ab illo gloriam accepit. Nec item, quia formam servi accepit Filius, qui in forma Dei est [93], diminutus divinitate est : sed contra, universæ carnis rerumque omnium creatarum liberator ipse fuit. Et vero si Deus Filium suum misit ex muliere genitum, nihil sane dedecoris, sed potius gloriam et gratiam magnam nobis res illa comparavit. Siquidem factus homo est, ut nos in seipso deos efficeret : factus est ex muliere, et genitus est ex Virgine, ut errantem nostri ortum transferret in seipsum, atque jam nos genus sanctum et divinæ consortes naturæ efficeremur, quemadmodum scripsit beatus Petrus [94]: Unde « quod impossibile erat B legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus misso Filio suo in similitudinem carnis peccati, et de peccato damnavit peccatum in carne » [95].

5. Τὴν τοίνυν προσληφθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Λόγου σάρκα, ἐπὶ τῷ πάντας ἀνθρώπους ἐλευθερῶσαι, καὶ πάντας ἐκ νεκρῶν ἀναστῆσαι, καὶ ἁμαρτίας (98) λυτρώσασθαι, πῶς οἱ ταύτην ἐξουδενοῦντες, ἢ οἱ διὰ ταύτην κατηγοροῦντες τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ὡς ποιήματος ἢ κτίσματος (99), οὐκ ἀχάριστοι φαίνονται, καὶ παντὸς εἰσι μίσους ἄξιοι ; Μόνον γὰρ οὐχὶ βοῶσι τῷ Θεῷ λέγοντες· Μὴ πέμψῃς σου τὸν Υἱὸν τὸν μονογενῆ ἐν σαρκί· μὴ ποιήσῃς αὐτὸν ἐκ Παρθένου σάρκα λαβεῖν, ἵνα μὴ λυτρώσηται ἡμᾶς τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἁμαρτίας. Οὐ θέλομεν αὐτὸν ἐν σώματι γενέσθαι, C ἵνα μὴ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀναδέξηται θάνατον· οὐ βουλόμεθα τὸν Λόγον σάρκα γενέσθαι, ἵνα μὴ ἐν ταύτῃ (1) μεσίτης ἡμῶν γένηται τῆς πρὸς σὲ προσόδου καὶ τὰς ἐν οὐρανοῖς οἰκήσωμεν μονάς. Κλεισθήτωσαν αἱ πύλαι τῶν οὐρανῶν, ἵνα μὴ διὰ τοῦ καταπετάσματος τῆς σαρκὸς αὐτοῦ τὴν ἐν οὐρανοῖς ἡμῖν ὁδὸν ἐγκαινίσῃ ὁ σὸς (2) Λόγος. Αὗται μὲν αἱ ἐκείνων φωναὶ μετὰ διαβολικῆς τόλμης εἰσὶ προφερόμεναι, δι' ἧς ἐπενόησαν ἑαυτοῖς κακονοίας· οἱ γὰρ μὴ θέλοντες σάρκα γενόμενον τὸν Λόγον προσκυνεῖν, ἀχαριστοῦσι τῇ ἐνανθρωπήσει αὐτοῦ· καὶ οἱ διαιροῦντες τὸν Λόγον ἀπὸ τῆς σαρκὸς οὐδὲ μίαν λύτρωσιν τῆς ἁμαρτίας γενέσθαι, οὐδὲ κατάλυσιν τοῦ θανάτου νομίζουσι. Ποῦ δὲ ὅλως οἱ ἀσεβεῖς καὶ καθ' ἑαυτὴν εὑρήσουσι τὴν σάρκα, ἣν ἔλαβεν ὁ Σωτὴρ, ἵνα καὶ τολμῶσι λέγειν· D Οὐ (3) προσκυνοῦμεν ἡμεῖς τὸν Κύριον μετὰ τῆς σαρκός· ἀλλὰ διαιροῦμεν τὸ σῶμα, καὶ μόνῳ τούτῳ λατρεύομεν ; Ὁ μὲν οὖν μακάριος Στέφανος ἐν οὐρανοῖς εἶδε τὸν Κύριον ἐκ δεξιῶν ἑστῶτα· οἱ δὲ ἄγγελοι ἔλεγον τοῖς μαθηταῖς· Οὕτως ἐλεύσεται ὃν τρόπον ἐθεά-

5. An non igitur illi, qui assumptam a Verbo carnem, quo omnes homines liberaret, ex mortuis exsuscitaret, a peccatisque redimeret, vilipendunt, vel ejus causa Filium Dei tanquam rem factam creatamve calumniantur, ingrati omniquc odio digni videri debent? Tantum enim non ita clamant ad Deum : Ne mittas Filium tuum unigenitum in carnem : noli ipsum carnem ex Virgine accipere, ne nos a morte et peccato liberet. Nolumus hunc nasci in corpore, ne mortem pro nobis suscipiat : nolumus Verbum carnem fieri, ne nostri ad te progressus mediator in ea fiat, cœlestesque domos incolamus. Claudantur cœlorum januæ, ne tuum Verbum per carnis suæ velamen nobis iter ad cœlos renovet. En quas illi voces diabolica cum audacia proferunt, qua eadem instigante prava sibi ipsi excogitavere commenta. Nam qui Verbum carnem factum adorare recusant, hi ingratos in ejus benignitatem sese exhibent, qua humanam assumpsit naturam. Qui autem Verbum a carne dirimunt, hi profecto nullam peccati redemptionem nullamve mortis solutionem autumant fieri. Ubinam vero carnem, quam Salvator accepit, seorsum positam reperient impii, ut et dicere audeant : Nos non adoramus Dominum cum carne, sed corpus separamus, et soli Domino servimus? Sane beatus Stephanus Dominum a dextris stantem vidit [96]; angeli quoque discipulis aiebant : *Sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum* Quin et ipse Dominus Patrem alloquens dixit : *Volo ut ubi sum ego, et illi semper sint mecum* [98]. Si igitur caro

[92] Philipp. II, 10, 11. [93] ibid. 7, 6. [94] II Petr. I, 4. [95] Rom. VIII, 3. [96] Act. VII, 55. [97] Act. I, 11. [98] Joan. XVII, 24.

(98) Seguerian. Basil. et Anglicanus, καὶ παντὸς ἁμαρ.

(99) Sic Seguer. atque ita legit Nannius. Alii et editi omittunt, ἢ κτίσματος.

(1) Sic omnes mss. Editi vero, ἐνταῦθα. Mox Seguer., προόδου.

(2) Sic Seg. Basil. Anglic. Alii vero et editi, σός omittunt.

(3) Sic omnes mss. Male autem editio Commel., οὐ omittit.

a Verbo nequit dividi, an non necesse est illos aut errore deposito jam Patrem in nomine Domini nostri Jesu Christi adorare, aut, si Verbum carnem factum adorare illique servire noluerint, ab omnibus rejici, nec amplius censeri Christianos, sed vel inter ethnicos, vel inter Judæos annumerari?

A σασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν. αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος εἴρηκε, προσφωνῶν τῷ Πα Θέλω, ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, ἵνα καὶ αὐτοὶ πάντοτε ἐμοῦ ὦσι. Καὶ ὅλως, εἰ ἀδιαίρετός ἐστιν ἡ σὰρξ τοῦ Λόγου, πῶς οὐκ ἀνάγκη τούτους ἀποθέσθαι πλάνην, καὶ προσκυνεῖν λοιπὸν τὸν Πατέρα ἐν

ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἢ, μὴ προσκυνοῦντας, μηδὲ λατρεύοντας τῷ ἐν σαρκὶ νομένῳ Λόγῳ, πανταχόθεν ἐκβάλλεσθαι, καὶ μηκέτι Χριστιανοὺς, ἀλλ' ἢ μετὰ τῶν Ἰουδ συναριθμεῖσθαι ;

6. Hæc ergo, ut supra diximus, insania et temeritas illorum est. Nostra autem fides recta est, atque ex doctrina apostolica deducta, et Patrem traditione, nec non cum Novi tum Veteris Testamenti auctoritate confirmata. Hæc enim sunt prophetarum verba: «Emitte Verbum tuum et veritatem tuam [99]: et : Ecce Virgo concipiet et pariet Filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum, Nobiscum Deus»[1]. Quid porro illud est quam Deum in carne factum esse? Idem quoque apostolica docet traditio, tum beato Petro dicente : *Christo igitur pro nobis carne passo*[2]; tum Paulo scribente, «Exspectantes beatam spem et adventum **731** gloriæ magni Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi, qui dedit semetipsum pro nobis, ut redimeret nos ab omni peccato, et mundaret sibi populum peculiarem, et sectatorem bonorum operum [3]. » Quomodo ergo seipsum pro nobis dedisset, nisi carnem gestasset? hanc enim offerens, semetipsum pro nobis dedit, ut mortem in illa subeundo, diabolum mortis imperium habentem profligaret[4]. Hinc gratias semper agimus in nomine Jesu Christi, neque gratiam nobis per ipsum præstitam repudiamus. Corporea enim Salvatoris præsentia mortis fuit pretium, et rerum omnium creatarum salus. Quocirca, charissime et optatissime, hi quidem, qui diligunt Dominum, ex dictis commonefiant : qui vero imitantur Judam, et Dominum deserunt, ut Caiphani sequantur, ex iisdem dedoceantur, si modo velint, tandemque erubescant. Noverint igitur nos, cum Dominum in carne adoramus, non rem creatam adorare, sed Creatorem creato indutum corpore, quemadmodum supra explicavimus.

B

C

6. Ἐκείνων μὲν οὖν, καθὰ προείπομεν, ἡ το μανία καὶ τόλμα· ἡμῶν δὲ ἡ πίστις ἐστὶν ὀρ καὶ ἐκ διδασκαλίας ἀποστολικῆς ὁρμωμένη, κα ραδόσεως τῶν Πατέρων, βεβαιουμένη ἔκ τε Νέ Παλαιᾶς Διαθήκης, τῶν μὲν προφητῶν λεγό Ἀπόστελον τὸν Λόγον σου καὶ τὴν ἀλ σου· καὶ, Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξε τέξεται Υἱὸν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα Ἐμμανουὴλ, ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον, Μεθ' ὁ Θεός. Τί δὲ τοῦτό ἐστιν ἢ Θεὸν ἐν σαρκὶ νῆσθαι ; Ἡ δὲ ἀποστολικὴ παράδοσις διδάσ μὲν μακαρίου (5) Πέτρου λέγοντος· Χριστο ὑπὲρ ἡμῶν παθόντος σαρκὶ· τοῦ δὲ Παύλο φοντος· Προσδεχόμενοι τὴν μακαρίαν ἐλπίδ ἐπιφάνειαν τῆς δόξης τοῦ μεγάλου Θεοῦ κα τῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃς ἔδωκεν ἑ ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα λυτρώσηται ἡμᾶς ἀπὸ π ἁμαρτίας, καὶ καθαρίσῃ ἑαυτῷ λαὸν περι καὶ ζηλωτὴν καλῶν ἔργων. Πῶς οὖν δίδωκεν τὸν (6) ὑπὲρ ἡμῶν, εἰ μὴ σάρκα φορέσας ἦν ; τα γὰρ προσενέγκας (7), ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν δίδ ἦν, ἐν ἐκείνῃ τὸν θάνατον ἀναδεξάμενος, κατ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου διάβολον. Διὸ κ πάντοτε εὐχαριστοῦμεν ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστο καὶ οὐκ ἀθετοῦμεν τὴν δι' αὐτοῦ γενομένην χάρι ἡμᾶς. Ἡ γὰρ ἔνσαρκος παρουσία τοῦ Σωτῆρος ἦ του λύτρον καὶ κτίσεως πάσης ἐστὶ γέγ Ὥστε, ἀγαπητὲ καὶ ποθεινότατε (8), οἱ μὲν ἐγκ τες τὸν Κύριον ὑπομιμνῃσκέσθωσαν ἐκ τούτων δὲ τὸν Ἰούδα τρόπον μιμησάμενοι, καὶ καταλιπ τὸν Κύριον, ἵνα μετὰ τοῦ Καϊάφα (9) γένωνται, παιδευέσθωσαν ἐν τούτοις, ἐὰν ἄρα θελήσωσιν ἄρα αἰσχυνθῶσι. Καὶ γινωσκέτωσαν, ὅτι, τὸν Κ ἐν σαρκὶ προσκυνοῦντες. οὐ κτίσματι προσκυνοῦμεν, ἀλλὰ τὸν κτίστην ἐνδυσάμενον τὸ κτιστὸν σῶμα, προείπομεν.

7. Vellem vero ut tua pietas hoc ab illis sciscitaretur. Nempe cum Israelitæ Jerosolymam jubebantur ascendere, ut adorarent in templo Domini, ubi videlicet arca erat, supra quam cherubim gloriæ obtegebant propitiatorium, benene agebant, an male? Si male agebant : cur hi qui legem istam negligerent, multabantur? Scriptum enim est: *Qui contempserit nec ascenderit, peribit de populo* [5]. Sin autem recte agebant, eaque in re accepti erant

D

7. Ἐβουλόμεθα δὲ τὴν σὴν εὐλάβειαν πυθέσθα αὐτῶν τοῦτο· ἡνίκα ὁ Ἰσραὴλ ἐκελεύετο ἀνέρχ εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ προσκυνεῖν ἐν τῷ ναῷ Κυ ἔνθα ἡ κιβωτὸς καὶ ὑπεράνω ταύτης τὰ χερουβὶμ δόκης κατασκιάζοντα τὸ ἱλαστήριον, καλῶς ἐποί τοὐναντίον ; Εἰ μὲν οὖν φαύλως ἔπραττον, πῶς οὐ νόμου τούτου κατολιγωροῦντες ὑπὸ ἐπιτιμίαν ἦ το ; Γέγραπται γὰρ· Ὃς ἐὰν ἐξουθενήσῃ κα ἀναβῇ, ἐξολοθρευθήσεται ἐκ τοῦ λαοῦ· εἰ δὲ κ

[99] Psal. XLII, 3. [1] Isa. VII, 14; Matth. I, 23. [2] I Petr. IV, 1. [3] Tit. II, 13. [4] Hebr. II, 14. [5] D XVI, 16.

(4) Ita Seguer. Basil. et Anglic. At alii et editi, ἡ addunt ante. ὁρθή. Iidem Seguer. Basil. et Anglic. μοκ, ἀποστολοκῆς, et infra, ἀποστολική, ubi alii et editi, ἀποστόλων.

(5) Sic Seg. Basil. et Anglic. Alii vero et editi, vocem, μακαρίου omittunt.

(6) Forte ἑαυτὸν.

(7) Seguerianus. προσενεγκών.

(8) Καὶ ποθεινότατε omittunt Gobl. et Felckm

(9) Seguerianus. Καΐφα.

ἔπραττον, καὶ ἐν τούτῳ εὐάρεστοι τῷ Θεῷ (10) ἐγί- A
νοντο· πῶς οὐκ ἀπολωλέναι πολλάκις εἰσὶν ἄξιοι οἱ
μιαροὶ καὶ πάσης αἱρέσεως αἴσχιστοι Ἀρειανοί, ὅτι,
τὸν πάλαι λαὸν ἀποδεχόμενοι διὰ τὴν πρὸς τὸν ναὸν
τιμὴν, οὐ βούλονται τὸν Κύριον ἐν σαρκὶ, ὡς ἐν ναῷ
ὄντα, προσκυνεῖν ; Καίτοι ὁ πάλαι ναὸς ἐκ λίθων ἦν
καὶ χρυσοῦ κατασκευασθεὶς, ὡς σκιά· ἐκθούσης δὲ
τῆς ἀληθείας, πέπαυται λοιπὸν ὁ τύπος, καὶ οὐκ
ἔμεινε, κατὰ τὴν Κυριακὴν φωνὴν, λίθος ἐπὶ λίθον ἐν
αὐτῷ, ὃς οὐ κατελύθη. Καὶ οὔτε, τὸν ναὸν βλέποντες
ἐκ λίθων, ἐνόμιζον καὶ τὸν ἐν αὐτῷ ναῷ λαλοῦντα
Κύριον εἶναι κτίσμα, οὔτε, τὸν ναὸν ἐξουθενοῦντες,
ἀπερχόμενοι μακρὰν προσεκύνουν· ἀλλ' εἰς αὐτὸν
ἐρχόμενοι νομίμως ἐλάτρευον τῷ Θεῷ ἀπὸ τοῦ ναοῦ
χρηματίζοντι. Τούτου δὲ οὕτως γενομένου, πῶς τὸ
σῶμα τοῦ Κυρίου, τὸ (11) πανάγιον καὶ πάνσεπτον B
ἀληθῶς, ὑπὸ μὲν τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ εὐαγγε-
λισθὲν, ὑπὸ δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος πλασθὲν, καὶ
τοῦ Λόγου γεγονὸς (12) ἔνδυμα, οὐ προσκυνητόν ;
Χεῖρα γοῦν σωματικὴν ἐκτείνας ὁ Λόγος, ἤγειρε τὴν
πυρέσσουσαν· καὶ φωνὴν ἀνθρωπίνην ἀφεὶς, ἤγειρε
τὸν Λάζαρον ἐκ νεκρῶν (13)· καὶ πάλιν τὰς χεῖρας
ἐκτείνας ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, τὸν μὲν ἄρχοντα τῆς ἐξου-
σίας τοῦ ἀέρος, τοῦ νῦν ἐνεργοῦντος ἐν τοῖς υἱοῖς
τῆς ἀπειθείας, κατέβαλε, τὴν δὲ ὁδὸν ἡμῖν ἐν τοῖς
οὐρανοῖς καθαρὰν ἐποίει.

8. Οὐκοῦν ὁ (14) τὸν ναὸν ἀτιμάζων, ἀτιμάζει τὸν
ἐν τῷ ναῷ Κύριον· καὶ ὁ διαιρῶν τὸν Λόγον ἀπὸ τοῦ
σώματος, ἀθετεῖ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν ἐν αὐ-
τῷ. Καὶ ἀσεβέστατοι δὲ Ἀρειομανῖται μὴ, ἐπειδὴ
τὸ σῶμα κτιστόν ἐστι, νομιζέτωσαν καὶ τὸν Λόγον
εἶναι κτίσμα, μηδὲ διὰ τὸ μὴ εἶναι τὸν Λόγον κτίσμα, C
διαβαλλέτωσαν τὸ σῶμα αὐτοῦ. Θαυμάσαι γάρ ἐστιν
αὐτῶν τὴν κακόνοιαν, ὅτι καὶ πάντα κυκῶσι καὶ
φύρουσι, καὶ προφάσεις ἐφευρίσκουσιν, ἵνα μόνον
τὸν κτίστην τοῖς κτίσμασι συναριθμήσωσιν. (15) Ἀλλ'
ἀκουέτωσαν· Εἰ κτίσμα ἦν ὁ Λόγος, οὐ προσελάμ-
βανε τὸ κτιστὸν σῶμα, ἵνα αὐτὸ ζωοποιήσῃ. Ποία γὰρ
τοῖς κτίσμασι παρὰ κτίσματος ἔσται βοήθεια, δεομέ-
νου καὶ αὐτοῦ σωτηρίας ; Ἀλλ' ἐπειδὴ, κτίστης
ὢν (16) ὁ Λόγος, αὐτὸς δημιουργὸς γέγονε τῶν κτι-
σμάτων· διὰ τοῦτο καὶ ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων τὸ
κτιστὸν αὐτὸς ἐνεδύσατο (17), ἵνα πάλιν αὐτὸς, ὡς
κτίστης, ἀνακαινίσῃ, καὶ ἀναστῆσαι τοῦτο δυνηθῇ.
Κτίσμα δὲ ὑπὸ κτίσματος οὐκ ἂν ποτε σωθῇ, ὥσπερ
οὐδὲ ὑπὸ κτίσματος ἐκτίσθησαν τὰ κτίσματα, εἰ μὴ

Deo, annon sexcenties mori digni sunt scelerati turpissimique omnium hæreticorum Ariani, qui veteris populi erga templum reverentiam laudant, et Dominum in carne tanquam in templo exsistentem adorare renuunt? Atqui vetus templum et lapidibus et auro, velut umbra, constructum erat : postquam autem advenit veritas, jam evanuit figura, nec lapis super lapidem, secundum Dominicam vocem [6], in eo mansit, qui non fuerit eversus. Nec vero illi templum ex lapidibus ædificatum contuentes, ipsum etiam Dominum, qui in eo loquebatur, rem creatam putabant esse: neque templum despicientes procul inde adoraturi recedebant; sed in illud ingressi, Deo oracula e templo edenti rite serviebant. Quæ cum ita sint, an adorari dignum est sanctissimum vereque venerandum Domini corpus, quod quidem ab archangelo Gabriele annuntiatum, a Spiritu sancto formatum [6], ac Verbi factum est indumentum? Hujus corporis Verbum manu extenta muliere febri laborantem sanavit [7], et voce humana emissa Lazarum revocavit ad vitam [7] : idemque manibus rursus in cruce extensis, principem potestatis aeris, qui nunc operatur in filiis diffidentiæ [9], prostravit, puramque ad cœlos nobis viam paravit.

8. Quapropter qui contemnit templum, Dominum qui in templo est contemnit : et qui Verbum dividit a corpore, gratiam nobis in ipso datam rejicit. Nec vero impiissimi Ariani, eo quod creatum corpus est, Verbum quoque creatum esse debent existimare : nec item quia creatum non est Verbum, de ejus corpore detrahere sibi licere putent. Siquidem permira est mentis illorum perversitas, qua et omnia conturbant permiscentque, et causas excogitant, quo solum Creatorem inter res creatas possint collocare. Verum audiant quæ sumus dicturi : Si Verbum res creata esset, creatum non assumpsisset corpus, ut illi 782 vitam impertiret. Ecquid enim auxilii res creata rei creatæ ferre possit, cum ipsa salute indigeat? Sed quia Verbum, cum creator sit, rerum creatarum fuit opifex : ideo in fine sæculorum rem creatam induit, ut eam, tanquam creator, resarciret et repararet. Nec enim res creata rem creatam posset salvam facere, quemadmodum nec res creatæ a re creata potuis-

[6] Matth. xxiv, 2. [7] Luc. iv, 26 seqq. [8] Joan. xi, 43. [9] Ephes. ii, 2.

(10) Eobl. et Felckm. 1, εὐηρέστουν τῷ Θεῷ.

(11) Sic editi, sed manuscripti pro τὸ habent οὗ, quam particulam Seguerianus infra ante προσκυνητόν omittit.

(12) Basil. et Anglican., ἐπλάσθη καὶ τοῦ Λόγου γέγονεν.

(13) Seguerian. addit, ἐν νεκρῶν, omittunt alii et editi. Ibidem idem et Basil. cum Anglican., καὶ πάλιν τὰς χεῖρας : alii vero et editi, τὰς δὲ χεῖρας Item Seguer. ibidem habet, ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὸν μὲν ἄρχοντα, et mox idem et Basil. cum Anglican., τὴν δὲ ὁδὸν, etc. Alii vero et editi, τοῦ et μὲν omittunt, ut et Bcsiliens. et Anglicenus, habentque καὶ τὴν ὁδὸν.

(14) Sic Seguerianus. Alii et editi ortic, ὁ omittunt.

(15) Hæc verba, usque ad ἀνακτῆσαι δυνηθῇ, citantur a Sheodoreto dialogo II, sed velut ex epistola ad Epictetum : nisi forte pro ἐκ τῆς αὐτῆς, legendum sit, ἐξ ἄλλης ἐπιστολῆς, ut observat Felckmannus. Ibidem Theodoretus, προσελάμβανεν. Et mox, τοῦτο ζωοποιῇ.

(16) Basil. et Anglican., κτίστης ἦν.

(17) Theodoretus, συνεστήσατο. Mox Basiliensis et Anglicanus αὐτὸς ὁ κτίστης. Ibidem mox Theodor., ἀνακτίσαι.

sent creari, nisi Verbum creator fuisset. Desinant igitur deinceps Scripturas divinas false interpretari, neque sint scandalo simplicioribus fratrum: sed, si quidem velint, sententiam mutent et ipsi, nec jam rebus creatis potius quam Deo omnium creatori serviant [10]. Sin vero in sua perseverare impietate malunt, se solos ea infici satis habeant, dentibusque non secus ac ipsorum pater diabolus strideant, quandoquidem fides catholicæ Ecclesiæ Dei Verbum rerum omnium creatorem et opificem esse agnoscit, scimusque quod *in principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum* [11]: ipsum item propter nostram salutem factum adoramus hominem, non quidem ut æquale in æquali factum corpore, sed ut Dominum qui servi accepit formam, necnon ut opificem et creatorem qui in re creata fieri voluit, ut omnia in ipsa liberans, mundum offerret Patri cunctaque pacificaret sive quæ in cœlis sive quæ in terris sunt [12]. Sic enim et paternam ejus agnoscimus divinitatem, et præsentiam corpoream adoramus, disrumpantur licet Ariani. Saluta omnes qui Dominum nostrum Jesum Christum diligunt. Valere te et memorem nostri apud Dominum esse precamur, charissime vereque optatissime. Hæc etiam, si opus fuerit, Hieracæ presbytero recitari cupimus.

A κτίστης ἦν ὁ Λόγος. Ὅθεν μὴ καταψευδέσθωσ
θείων Γραφῶν, μηδὲ σκανδαλιζέτωσαν τοὺς ἀκ
τῶν ἀδελφῶν· ἀλλ' εἰ μὲν βούλωνται (18),
νωσκέτωσαν καὶ αὐτοὶ, καὶ μηκέτι τῇ κτίσει λ
τωσαν παρὰ τὸν κτίσαντα τὰ πάντα Θεόν· ἐὰν
ἀσεβείαις αὐτῶν ἐμμένειν ἐθέλωσι, μόνοι τοῦτω
ρείσθωσαν, καὶ τριζέτωσαν τοὺς ἀδόντας κα
πατέρα αὐτῶν τὸν διάβολον (19), ὅτι ἡ πίσ
καθολικῆς Ἐκκλησίας, κτίστην οἶδε τὸν τοῦ θ
γον καὶ δημιουργὸν τῶν ἁπάντων, καὶ οἶδαμ
Ἐν ἀρχῇ μὲν ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦ
τὸν Θεόν· γενόμενον δὲ αὐτὸν καὶ ἄνθρωπον
ἡμετέραν σωτηρίαν προσκυνοῦμεν, οὐχ ὡς
ἴσῳ γενόμενον τῷ σώματι, ἀλλ' ὡς Δεσπότην
δόντα τὴν τοῦ δούλου μορφὴν, καὶ δημιου
B κτίστην ἐν κτίσματι γινόμενον, ἵν', ἐν
πάντα ἐλευθερώσας, τὸν κόσμον προσαγάγῃ
τρὶ, καὶ εἰρηνοποιήσῃ τὰ πάντα, τὰ ἐν οὐρ
τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Οὕτω γὰρ καὶ τὴν πατρι
τοῦ θεότητα ἐπιγινώσκομεν, καὶ τὴν ἔνσαρ
τοῦ παρουσίαν προσκυνοῦμεν, κἂν Ἄρει
διαῤῥηγνύωσιν ἑαυτούς. Προσαγόρευε πάντα
ἀγαπῶντας τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστ
ῥῶσθαί σε καὶ μνὼμονεύειν ἡμῶν τῷ Κυρίῳ εὐ
ἀγαπητὲ καὶ ὡς ἀληθῶς ποθεινότατε (20), ἐὰν
ἀναγνωσθῆναι ταῦτα Ἱερακᾷ τῷ πρεσβυτέρῳ.

[10] Rom. I, 25. [11] Joan. I, 1. [12] Coloss. I, 20.

(18) Seguer. Basil. Anglicanus, βούλονται, et infra, θέλωσι pro ἐθέλωσι.

(19) Seguer. Basil. Anglican., τὸν διάβολον. Iidem mox et Gobl, τῆς καθολικῆς. Alii et editi habent, τῆς καθόλου.

(20) Hæc ad finem desunt in Anglicano. Ibidem Seguerianus, Ἱερακῇ habet. Editi, Ἱερακᾶ. Gob Felckm. 1, Ἱέρακα. Forte, Ἱέρακι, scribendum. enim ille est Hierax quem Ariani una cum Ad phio et multis aliis in exsilium projecerunt, narrat Athanas. *Hist. ad monachos*, num. 72, *Apologia de fuga sua*, num. 7.

ADMONITIO IN EPISTOLAM S. ATHANASII AD MAXIMUM PHILOSOPHUM.

I. « Idem circiter tempus hoc sancti Athanasii responsum ad Maximum philosophum datum est ejus ad Adelphium epistola : quo nimirum multiplices circa incarnationem Domini opiniones nascitur. Hac igitur epistola approbat sanctus doctor quæ ad ipsum scripserat Maximus contra quo hæreticos, quorum scilicet alii Christum verum Deum esse pernegabant; alii Verbum, ut olim, a quem hominem advenisse autumabant, non autem factum ipsum esse revera hominem; alii vero communi naturæ ordine hominem factum esse existimabant. Paucis contra eos errores disputat sa Athanasius, quæ et ipsa ex Maximi litteris mutuatum se esse, hisque nihil addendum duxisse ai tantum crucis meminisse, ut qui ex iis quæ ut homo egit et passus est Dominus, Deum illum ess gant, mutata et ipsi sententia crucifixum jam adorent. Passim autem supra vidimus Athanasium c Arianos disserentem ostendere Verbum factum vere esse hominem, non vero, ut olim, ad sanctum quem hominem advenisse : quem item errorem expresse supra refellit » Epistola ad Epictetum.

II. « Hic porro Maximus philosophus, ad quem epistolam mittit sanctus Athanasius, non alius profecto tur esse, quam Alexandrinus ille, cujus laudes celebrat Gregorius Nazianzenus, oratione 23, cujus n quidam postea suppresso, falsum Heronis nomen superscripsisse narrat Hieronymus *Catalogo scriptor.* quod scilicet in eumdem alibi vehementer admodum invehatur idem Gregorius : *quasi non licuerit*, Hieronymus, *eumdem et laudare et vituperare pro tempore.* Testatur autem Gregorius, Maximum *gentiles* et hæreticos solitum esse disputare, ut ex his ejus verbis liquet : Σύγχει μὲν καὶ τὴν Ἑλλήνων

', ὡς πρότερον, καὶ τὴν ποκύθεον αὐτῶν ἀθεΐαν, καὶ τοὺς παλαιοὺς θεοὺς καῖ τοὺς νέους, καὶ τοὺς μύθους... σύγχει δὲ καὶ τὰς τῶν αἱρέσεων ἐπαναστάσεις, καὶ τοσούτῳ θερμότερον, ὅσῳ πέπον-
ilium superstitionem, ut prius, confuta, eorumque impietatem qua multos colunt deos ; veteres-
centes deos, necnon obscenas fabulas.... Iusurgentium similiter hæresum impetus frange, eoque
uo passus es. « Quæ quidem in Maximum ad quem scribit Athanasius, optime quadrant qui pro
sti passus fuerat. Insignem quoque *De fide adversus Arianos* librum scripsisse eumdem Maximum,
que Mediolani dedisse memorat sanctus Hieronymus » *Catalogo scriptorum ecclesiasticorum.*

—

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΠΡΟΣ ΜΑΞΙΜΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΟΝ (21).

—

S. P. N. ATHANASII ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

AD MAXIMUM PHILOSOPHUM.

—

ἰγαπητῷ ἀληθῶς ποθεινοτάτῳ υἱῷ Μαξίμῳ λοσόφῳ, Ἀθανάσιος ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

υχὼν τοῖς νῦν γραφεῖσι παρὰ σοῦ, τὴν μὲν σὴν ἀπεδεξάμην (22), τὴν δὲ προπέτειαν τῶν μὴ μήτε ἃ λέγουσι, μήτε περὶ τίνων διαβεβαιοῦν-πολὺ θαυμάσας, ἐβουλευσάμην ἀληθῶς σιω-γὰρ ἐπὶ τοῖς οὕτω φανεροῖς καὶ πλέον φωτὸς ν ἀποκρίνασθαι, οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ προ-ναισχυντίας τοῖς οὕτω παρανομοῦσι παρ-ὶ τοῦτο παρὰ τοῦ Κωτῆρος μεμαθήκαμεν. ὁ γὰρ τῷ Πιλάτῳ καὶ καταλαβομένῳ τὴν ἷαν τῶν τότε Ἰουδαίων, οὐκ ἔτι ἀπεκρίνατο ὁριος, ἀλλὰ μᾶλλον ἐχρημάτιζε τῇ τούτου ἵνα μὴ ἐν λόγῳ, ἀλλὰ ἐν δυνάμει πιστεύη ὁμενος εἶναι (23) Θεός. Τῷ δὲ Καϊάφᾳ μὴ δενος πρὸς τὴν φλυαρίαν, αὐτὸς τῇ ἐπαγ-ς πάντας εἰς γνῶσιν μετήγαγεν. Ἐπὶ πολὺ ὀτιθέμενος καὶ ὁρῶν τὴν τῶν ἀναιδευομένων ἷαν, μόλις ἠδέσθεν τὸν σὸν ὑπὲρ τῆς ἀλη-ον, καὶ ὑπηγόρευσα οὐδὲν πλέον τῶν παρὰ ὀέντων, ἵν' οἷς ἀντείρηκεν ὁ ἐναντίος, τού-ὸν πεισθεὶς, παύσῃ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ ἀπὸ ἰ χείλη αὐτοῦ τοῦ μὴ λαλῆσαι δόλον. Καὶ ἐν τοὺς τοιούτους μηκέτι ὀνειδίσαι μετὰ τῶν ντων τότε Ἰουδαίων τὸν κρεμάμενον ἐπὶ ξύ-Υἱός ἐστι τοῦ Θεοῦ, σώσει αὐτόν· ἐὰν δὲ ἄρα ως καταδύωνται, ἀλλὰ σὺ τῆς ἀποστολικῆς ων παραγγελίας, αἱρετικὸν ἄνθρωπον μετὰ δευτέραν νουθεσίαν παραιτοῦ, εἰδὼς, ὅτι αι ὁ τοιοῦτος, καὶ ἁμαρτάνει ὧν αὐ-τος. Εἰ μὲν γὰρ Ἕλληνες ἢ τῶν Ἰουδαΐ-4) εἰσὶν οἱ τὰ τοιαῦτα τολμῶντες, ὡς μὲν

A **783** *Dilecto ac vere optatissimo filio Maximo philosopho, Athanasius in Domino salutem.*

1. Perlectis iis quæ a te modo scripta sunt, tuam quidem collaudavi pietatem ; sed vehementer admiratus hominum temeritatem, qui non intelligunt neque quæ loquuntur neque de quibus affirmant [13], silere omnino statueram. Siquidem de rebus tam evidentibus luceque ipsa clarioribus respondere, nihil aliud est quam impudentiæ ansam hujusmodi improbis hominibus præbere. Id vero vel ab ipso didicimus Salvatore. Nam postquam Pilatus manus lavisset, ac Judæorum calumniam admisisset [14], nihil ei amplius respondit Dominus, sed potius ejus uxorem oraculo [15] monuit, ut ne ex verbis sed ex potentia is, qui judicabatur, Deus esse crederetur. B Idem autem ipse qui nihil ad Caiphæ ineptias responderat, promissione sua omnes ad sui cognitionem traduxit [16]. Hinc igitur diu ipse distuli, vixque tandem, eorum commotus impudentia et loquacitate, tuo pro veritate cessi ardori. Nihil tamen plus dictavi iis quæ a te scripta sunt, ut quibus repugnavit adversarius, iisdem jam persuasus prohibeat linguam suam a malo, et labia sua ne loquantur dolum [17]. Utinam vero non amplius cum prætereuntibus tunc Judæis suspenso in cruce exprobrent, Si Filius Dei est, seipsum salvum faciet [18] Quod si nec sic illos suæ audaciæ pudeat, tu præcepti apostolici memor, « hæreticum hominem post unam et secundum correptionem devita, sciens quia subversus est qui ejusmodi est, et delinquit, cum si proprio judicio condemnatus [19]. » Nam si gentiles sunt C aut ex Judaizantium numero qui talia audent, illi

n. I, 7. [14] Matth. XXVII, 24. [15] ibid. 19. [16] Matth. XXVI, 63. [17] Psal. XXXIII, 1. [18] Matth. XXVII, 40. , 10, 11.

ripta anno circiter 371.— Basil., ἐπίσκοπον τοῦτον. In Seguerianο nullus præfigitur titualiis omissis incipitur, τῷ ἀγαπητῷ etc. c Seguer. et Basil. Alii vero et editi ἐδεξάμην. Mox ex Seguer. particulam μή in editis omissam restituimus.

(23) Εἶναι abest a Gobler. et Felc. 1.

(24) Seguerianus, τῶν νῦν Ἰουδαΐζόντων.

quidem, ut Judæi, scandalum, vel, ut gentiles, stultitiam esse arbitrentur Christi crucem [20]. At si se Christianos simulant esse, discant crucifixum Christum, Dominum gloriæ [21], Deique virtutem et sapientiam esse [22].

2. Quod si dubitent utrum sit Deus, Thomam revereantur, qui crucifixum manibus contrectavit, cumque Dominum et Deum esse affirmavit [23]. Imo ipsum timeant Dominum, qui lotis discipulorum pedibus ait: *Vos vocatis me, Dominus et magister, et bene dicitis; sum etenim* [24]. Atqui quo in corpore pedes lavit, in eodem peccata nostra in lignum sustulit [25]. Tunc autem palam rerum omnium agnitus est Dominus, cum scilicet sol radios contraxit suos, terra tremuit, scissæ petræ sunt, ipsique carnifices agnoverunt crucifixum vere Filium Dei esse. Nec enim hominis cujuspiam sed Dei erat corpus quod cernebatur, in quo cum esset et cum crucifigeretur, mortuos excitabat. Quocirca nec ferenda illorum audacia est, qua Dei Verbum dicunt ad sanctum aliquem hominem factum esse (id enim singulis prophetis aliisque sanctis viris contigit), ne in singulis eorum natus, in singulis eorum moreretur. **724** Verum non ita est: absit! Sed semel in fine sæculorum, eliminandi peccati causa, Verbum ipsum factum caro est, et ex Maria virgine prodiit homo nobis similis, qui et idem ad Judæos ait: *Quid me quæritis interficere, hominem qui veritatem vobis locutus sum* [26]? Nec item corporis alius cujusdam hominis participes facti, sed ipsius Verbi corpus accipientes, dii efficimur.

μετέχοντες, σώματος, ἀλλὰ αὐτοῦ τοῦ Λόγου σῶμα λαμβάνοντες, θεοποιούμεθα.

3. Certe illud etiam per mihi mirum visum est quod vel cogitare ausi sint eum naturæ communi ordine hominum factum fuisse. Nam si ita se haberet, supervacanea profecto esset Mariæ commemoratio. Siquidem virginem absque viri consortio parientem ignorat omnino natura. Quapropter Patre comprobante, ille cum verus Deus et natura Verbum atque Patris sapientia esset, homo propter nostram salutem corpore assumpto factus est, ut habens quod pro nobis offerret, salvos nos omnes faceret, qui timore mortis per totam vitam obnoxii eramus servituti [27]. Non enim aliquis alius homo semetipsum pro nobis dedit, cum omnis homo mortis esset reus, juxta illud quod in Adamo ad omnes dictum est: *Terra es, et in terram reverteris* [28]. Nulla etiam res alia creata præstare id poterat, cum omnis sit mutabilis. Sed ipsum Verbum corpus proprium obtulit pro nobis, ne videlicet in hominem fides et spes nostra esset, sed ut in ipsum Deum Verbum fidem haberemus. Profecto ipso homine facto, vi-

A Ἰουδαῖοι σκάνδαλον, ὡς δὲ Ἕλληνες μωρίαν
τωσαν τὸν σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ· εἰ δὲ ὑποκρίνο
Χριστιανοί, μαθέτωσαν τὸν σταυρωθέντα Χριστ
ριον μὲν τῆς δόξης, δύναμιν δὲ Θεοῦ καὶ Θεοῦ
αὐτὸν εἶναι.

2. Εἰ δὲ ἀμφιβάλλουσιν, ὅτι καὶ Θεός ἐστιν
σθωσαν τὸν Θωμᾶν τὸν ψηλαφήσαντα τὸν ἐστ
νον, καὶ λέγοντα Κύριον αὐτὸν εἶναι καὶ Θε
φοβείσθωσαν αὐτὸν τὸν Κύριον, τὸν μετὰ
τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν λέγοντα· Ὑμεῖς
με ὁ Κύριος καὶ ὁ διδάσκαλος, καὶ καλῶς
εἰμὶ γάρ (25). Ἐν ᾧ δὲ σώματι τυγχάνω
τοὺς πόδας. ἐν τούτῳ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἀ
ἐπὶ τὸ ξύλον. Ἐμαρτυρεῖτό τε δεσπότης
σεως, συστείλαντος μὲν τοῦ ἡλίου τὰς ἀκτῖ
B τῆς γῆς τρεμούσης, καὶ τῶν πετρῶν (26) σ
νων, καὶ τῶν δημίων ἐπιγνόντων, ὅτι ἀληθῶ
Υἱός ἐστιν ὁ σταυρωθείς. Οὐ γὰρ ἀνθρώπου
τὸ βλεπόμενον σῶμα· ἀλλὰ Θεοῦ, ἐν ᾧ τυγχά
ὅτε ἐσταυροῦτο, ἤγειρε νεκρούς. Διὸ οὐδ
ἐκεῖνο (27) αὐτῶν τόλμημα τὸ λέβων, ὅτι εἰ
πόν τινα ἅγιον ἐγένετο ὁ Θεοῦ Λόγος (το
ἐν ἑκάστῳ ἐγένετο (38) τῶν προφητῶν καὶ
λων ἁγίων), ἵνα μὴ καθ' ἕκαστον γεννώμε
πάλιν ἀποθνήσκων φαίνηται. Οὐκ ἔτι δὲ
μὴ γένοιτο! Ἀλλ' ἅπαξ ἐπὶ συντελείᾳ τῶν
εἰς ἀθέτησιν τῆς ἁμαρτίας αὐτὸς ὁ Λόγος σ
νετο, καὶ ἐκ Μαρίας τῆς Παρθένου προῆλθεν
πος καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέραν, ὡς καὶ πρὸς Ἰο
ἔφη· Τί ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι ἄνθρωπον,
C ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα; Οὐκ ἀνθρώπου τ

3. Ἀμέλει κἀκεῖσε τεθαύμακα, πῶς ὅλως (2
ἐννοῆσαι τετολμήκασιν, ὅτι φύσεως ἐκλελοιπ
νητοι ἄνθρωπος. Εἰ γὰρ οὕτως ἦν, περιττὴ τῆ
ρίας ἡ μνήμη. (30) Οὐδὲ γὰρ οἶδεν ἡ φύσις π
χωρὶς ἀνδρὸς τίκτουσαν. Ὅθεν εὐδοκίᾳ τοῦ
Θεὸς ὢν ἀληθινὸς, κτὶ φύσει Λόγος, καὶ σο
Πατρὸς, γέγονε σωματικῶς ἄνθρωπος, διὰ τ
τέραν σωτηρίαν, ἵν' ἔχων ὃ προσενέγκῃ ὑπὲ
σώσῃ πάντας ἡμᾶς, ὅσοι φόβῳ θανάτου διὰ
τοῦ ζῆν ἔνοχοι ἦσαν δουλείας. Οὐ γὰρ ἀνθρο
ὑπὲρ ἡμῶν ἑαυτὸν δέδωκεν· ἐπεὶ πᾶς ἄ
ὑπεύθυνός ἐστι θανάτῳ, κατὰ τὸ, Γῆ εἶ καὶ
D ἀπελεύσῃ, ἐν τῷ Ἀδὰμ εἰρημένον πρὸς
ἀλλ' οὐδὲ ἕτερόν τι τῶν κτισμάτων· ἐπεὶ
κτίκις ὑποπτός ἐστι τροπῆς. Ἀλλ' αὐτὸς ὁ Δ
ἴδιον σῶμα προσήνεγκεν ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα μὴ
θρωπον ἡ πίστις καὶ ἡ ἐλπὶς, ἀλλ' εἰς αὐτὸν
Λόγον τὴν πίστιν ἔχωμεν. Ἀμέλει καὶ ἀ
ενομένου αὐτοῦ, θεωροῦμεν τὴν δόξαν αὐτ
αν ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρὸς, πλήρη

[20] I Cor. I, 23. [21] I Cor. II, 8. [22] I Cor. I, 24. [23] Joan. XX, 28. [24] Joan. XIII, 13. [25] I Petr. II, 24. VIII, 40. [27] Hebr. II, 15. [28] Genes. III, 19.

(25) Seguer. Basil., καὶ γάρ εἰμι.
(26) Seguer., τῶν δὲ πετρῶν. Mox Gobl., τῶν δὲ δημίων.
(27) Sic Seguer. et Basil. Alii vero et editi, ἐκείνων,
(27) Seguer., ἐγίνετο Paulo post Basil., γενόμενος pro γεννώμενος Ibidem pro πάλιν, Seg. πολλάκις.
(29) Ὅλως abest a Gobl. et Felc. Mox Se γέννηται.
(30) Hæc item supra leguntur, pag. 722,

τος καὶ ἀληθείας. Ἃ γὰρ διὰ τοῦ σώματος ὑπ- A demus *gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum gratiæ et veritatis* [29]. Quæ enim per
ἔμεινε, ταῦτα ὡς Θεὸς ἐμεγάλυνε· καὶ ἐπεῖνα μὲν σαρκὶ, θεϊκῶς δὲ τοὺς πεινῶντας ἐχόρταζε. Καὶ εἰ σκανδαλίζεταί τις ἐπὶ τοῖς σωματικοῖς, πιστευέτω φ' οἷς ὁ Θεὸς ἐργάζεται. Πυνθάνεται γὰρ ἀνθρωπίνως, ποῦ Λάζαρος κεῖται, ἐγείρει δὲ τοῦτον θεϊκῶς. Ὅθεν μηδὲ γελάτω τις λέγων παιδίον καὶ ἡλικίαν ὀνομάζων, καὶ αὔξησιν, καὶ φαγεῖν, καὶ πιεῖν, καὶ παθεῖν, ἵνα μὴ, τὰ ἴδια τοῦ σώματος ἀρνούμενος, ἀρνήσηται τέλεον καὶ τὴν δι' ἡμᾶς ἐπιδημίαν αὐτοῦ. Καὶ ὥσπερ οὐκ ἀκολουθίᾳ φύσεως ἄνθρωπος γεγένηται, οὕτως ἀκόλουθον ἦν σῶμα λαβόντα αὐτὸν δεικνύναι τὰ ἴδια τούτου, ἵνα μὴ ἡ φαντασία τοῦ (31) Μανιχαίου κρατήσῃ. Ἀκόλουθον δὲ πάλιν ἦν σωματικῶς αὐτὸν χρηματίζοντα μὴ κρύψαι τὰ τῆς θεότητος, ἵνα μὴ ὁ Σαμοσατεὺς πρόφασιν εὕρῃ, ἄνθρωπον αὐτὸν λέγων, ὡς ἄλλον ὄντα παρὰ τὸν Θεὸν Λόγον.

corpus toleravit, hæc eadem, ut Deus, magnifice exornavit. Hic carne quidem esuriebat, at esurientes pascebat tanquam Deus. Unde si cui corporea ejus acta offendiculo sunt, ex his quæ ut Deus agit, credere nihil cunctetur. Namque interrogat quidem ut homo, ubi jaceat Lazarus, sed ipsum ut Deus ad vitam revocat [30]. Nemo igitur irridens objiciat puerum eum fuisse ætateque crevisse, manducasse, bibisse et passum esse, ne si ea quæ corporis propria sunt negaverit, penitus etiam neget ejus propter nos adventum. Ac quemadmodum non consueto naturæ ordine homo factus est, ita convenit ipsum, corpore assumpto, ejus proprietates in se exhibere, ut ne ficta Manichæi B incarnatio vim obtineret. Rursus vero par eum erat ita sese corpore ostendere, ut quæ divinitatis propria sunt non occultaret, ne Samosatensi esset errandi causa, qui nempe hominem eum esse atque alium a Verbo dixit.

4. Ταῦτα τοίνυν κατανοῶν ὁ ἄπιστος, μαθέτω, ὅτι βρέφος μὲν ἦν ἐπὶ φάτνης, τοὺς δὲ μάγους ὑπέταξε προσκυνούμενος ὑπ' αὐτῶν· καὶ παιδίον μὲν εἰς Αἴγυπτον κατῆλθε, τὰ δὲ χειροποίητα τῆς εἰδωλολατρείας λατήργησε· καὶ ἐσταυρωμένος σαρκὶ, νεκροὺς ἐκ πολλοῦ χρόνου σαπέντας (32) ἤγειρε. Καὶ δέδεικται πᾶσιν, ὅτι οὐ δι' ἑαυτὸν, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς ὑπέρεινε πάντα, ἵν' ἡμεῖς, τοῖς ἐκείνου παθήμασι ἀπάθειαν καὶ ἀφθαρσίαν ἐνδυσάμενοι, διαμείνωμεν εἰς ζωὴν αἰώνιον.

4. Hæc igitur intelligens infidelis, discat illum infantem quidem jacuisse in præsepio, sed magos, a quibus adoratus est, sibi subdidisse; discat puerum eum descendisse in Ægyptum, sed idololatriæ simulacra detubasse; discat carne quidem crucifixum ipsum esse, at mortuos multo jam tempore corruptos exsuscitasse. Denique palam factum est ipsum non propter se, sed propter nos omnia sustinuisse, ut nos ejus passionibus impassibilitatem et in corruptionem induentes [31], vitam viveremus æternam

5. Ταῦτα δέ σοι συντόμως ἐκ τῶν σῶν, καθὼς προεῖπον, δεξάμενος ὑπηγόρευσα, οὐδὲν πλέον ἐπεξεργασάμενος (33), ἀλλὰ μόνον τὸ περὶ τοῦ θείου C σταυροῦ μνημονεύσας, ἵνα ἐν οἷς ἐσκανδαλίσθησαν οἱ ὀλίγωροι, ἐν τούτοις μεταπαιδευθέντες προσκυνήσωσι τὸν ἐσταυρωμένον. Σὺ δὲ γνησίως τοὺς ἀπίστους πεῖθε· τάχα πως ἀπὸ ἀγνωσίας (34) εἰς ἐπίγνωσιν ἔλθωσι, καὶ πιστεύσωσι καλῶς. Καὶ εἰ καὶ αὐτάρκη αὐτὰ τὰ παρὰ σοῦ γραφέντα, ὅμως ὑπομνήσεως ἕνεκεν πρὸς τοὺς φιλονείκους προσθεῖναι καὶ ταῦτα καλόν· ἵνα μὴ ὡς ἐλεγχόμενοι, ἐξ ὧν τετολμήκασιν, αἰσχυνθῶσιν, ἀλλ' ὡς ὑπομιμνησκόμενοι μὴ ἐπιλάθωνται τῆς ἀληθείας. Κρατείτω γὰρ τὰ ἐν Νικαίᾳ παρὰ τῶν Πατέρων (35) ὁμολογηθέντα· ὀρθὰ γάρ ἐστι καὶ ἱκανὰ πᾶσαν ἀσεβεστάτην αἵρεσιν ἀνατρέψαι, καὶ μάλιστα τὴν Ἀρειανὴν, τὴν εἰς τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ (36) δυσφημοῦσαν, καὶ ἐξ ἀνάγκης εἰς τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ τὸ ἅγιον δυσσεβοῦσαν. Προσαγόρευε πάντας τοὺς ὀρθῶς φρονοῦντας. Προσαγορεύουσί σε D πάντες οἱ σὺν ἡμῖν.

5. Hæc autem breviter, ex tuis, ut dixit, mutuatus, dictavi, quibus nihil aliud duxit addendum, nisi quod solius crucis meminerim, ut quæ incuriosis scandalo fuerunt, his ipsis, mutata sententia, adduci possint ut Crucifixum adorent. Tu autem infideles rite perdoce: forte enim futurum est ut relicta inscitia ad veritatis cognitionem perveniant recteque credant. Tametsi vero satis sunt quæ tu ipse scripsisti, haud ab re tamen fuerit hæc admonitionis causa, propter litigiosos illos homines addidisse; ut 735 scilicet non quasi ob ea, quæ ausi sunt, convicti erubescant, sed ut, tanquam commonefacti, veritatis non obliviscantur. Vim enim habeant quæ Patres Nicææ sunt confessi: recta quippe illa sunt idoneaque ad omnem evertendam hæresim, et maxime Arianam, quæ in Dei Verbum injuriosa est, proindeque in sanctum ejus Spiritum impia. Saluta omnes qui recte sentiunt: te salutant omnes qui nobiscum sunt.

[29] Joan. I, 14. [30] Joan. XI, 34, 43. [31] I Cor. XV, 53.

(31) Seg. vocem ἀθέου addit, quam alii et editi om.
(32) Seg. et Basil. addunt σαπέντας: alii et editi om.
(33) Sic Seguerianus. At alii et editi, ἐξεργασάμενος.
(34) Seguerianus et Basil., ἀπὸ ἀγνωσίας. Cæteri et editi, ἐξ ἀγνωσίας. Ibidem Seguer. et Goblerian., πιστεύσωσι. Alii et editi, πεστεύσουσι. Ibidem Gobl. et Felc. 1, ut et legit Nannius, καὶ εἴ μὴ αὐτάρκη.
(35) Sic Seg. et Bas. At alii et editio Comm., παρ' αὐτῶν Πατέρων. Mox Seg. Gobl. et Felc. 1, ὀρθὴ γάρ ἐστι καὶ ἱκανή.
(36) Seguerian., τοῦ Θεοῦ. In aliis et editis deest τοῦ Mox hæc verba, ἐξ ἀνάγκης εἰς τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ τὸ ἅγιον δεσσεβοῦσαν, absunt a Basil. nec vertit interpres in editione Comm. Ibid. Seguer., ἀσεβοῦσαν pro δυσσεβοῦσαν. Idem in fine et Basil., σὺν ἡμῖν. Cæteri et editi, οἱ σὺν ἐμοί.

IN DUOS CONTRA APOLLINARIUM LIBROS

MONITUM.

I. « Libros adversus Apollinarium ab Athanasio conscriptos memorat Proclus, oratione sua in synodo secunda Constantinopolitana (37) : cujus insignem locum hic afferendum censuimus. » Et Athanasius ad diversas epistolas ad Apollinarium scribit, tanquam eadem in fide sapientem : et tamen postea libros integros etiam post mortem Apollinarii scripsit adversus eum cognitis illius in scripto blasphemiis. Et nihil Apollinario profuerunt quæ ante ad illum, tanquam eadem in fide sapientem, scripta sunt. *Leontius item libro tertio* contra Nestorium et Eutychen, gloriatum esse, *ait*, Apollinarium, innumerabiles epistolas ad eum scriptas esse Athanasii Magni, Serapionis et aliorum, quicunque fuerunt tunc fulgentia sidera et veritatis propugnatores. « Quarum tamen epistolarum nulla jam superest. Idem Leontius, lib. 1, duo ex loca ex primo Athanasii *adversus Apollinarium* libro, et alium ex libro secundo, ubi secundum vocat eum qui revera in editis secundus est. Quem item synodus VI æcumenica δεύτερον λόγον nuncupat. Joannes quoque Mazentius, qui sub initium scripsit VI sæculi, ex primo libro locum affert Athanasii nomine. Necnon Joannes Damascenus et alii quorum testimonia suis inferius notantur locis. In omnibus etiam mss. hi duo libri eodem locantur ordine. »

II. « Tot veterum testimonia, necnon antiquorum codicum auctoritas, majoris apud nos sunt momenti, quam ut recentiores quosdam audiamus, quorum alii primum, alii secundum *contra Apollinarium* librum in suspicionem vocant : quia potissimum ambo tam Athanasii stylum referunt quam qui maxime. Libet sane quædam Athanasianæ dictionis exempla, ut omnem ea de re scrupulum levemus, apponere. Primum enim lib. A, numero 6, errorem eorum qui Christi corpus adorandum negabant, nisi cœleste increatumque esset, iisdem confutat argumentis, ac nonnunquam iisdem verbis, quibus supra in *epistola ad Adelphium*. Et num. 10 illud, Τί τοίνυν μέμφεσθε Ἀρειανοῖς, etc., iisdem fere verbis reperies supra in *Epistola ad Epictetum*. Item numero 12, quod de quaternitate legitur, quam a Catholicis pro Trinitate *induci criminabantur* Apollinaristæ, eadem sententia habetur *Epist. ad Epictetum*. Ne multa, si cui libeat duos adversus Apollinarium libros conferre cum aliis Athanasii operibus, maximeque cum *Epistolis ad Epictetum*, ad Adelphium et *ac Maximum*, tot ille loca deprehendet inter se affinia, ut ab eodem profecta scriptore nihil ambigat. Secundi libri, quam primi, γνησιότης, minus in suspicionem venit : sed neuter revera dubius. »

III. « Sane permistis pridem Athanasii libris nec suo loco positis, difficilis fuit germanos a spuriis internoscere. Jam vero ubi quæcunque Apollinarii spectant hæresim consequenter locantur, minoris res est negotii. Contingit enim semper cum nova exoritur hæresis, nova item verba, novasque sententias, inter disceptantes usu venire. Quare nil mirum si in postremis hisce contra Apollinarium tractatibus quædam insolenter dicta reperiantur. Quæ tamen haud ita multa sunt. Et si initio primi contra Apollinarium libri occurrunt nonnulla quæ Athanasii fortasse dictionem minus referant, nulla hinc νοθείας conjectura. Advertendum enim ad amicum hic responderi qui suas cum Apollinaristis disputationes Athanasio recensuerat : quare rescribens eadem de re Athanasius, non suas modo sibique familiares, sed amici quoque et Apollinaristarum voces sententiasque usurpat, quod fere fit inter disputantes. Id autem sub initium tantum comparet : in subsequentibus enim nemo, cui stylus Athanasii notus sit, non loquentem Athanasium advertat. »

IV. « Cæterum quam varie circa Christi personam errarent Apollinaristæ, quamque parum sibi mutuo constarent, haud semel his in libris enarrat Athanasius. Alii enim Verbum putabant sola specie carnem assumpsisse ; alii carnem cœlestem et increatam sibique consubstantialem Verbum induisse. Mentem vero humanam, utpote peccatis malisque cogitationibus obnoxiam, a Verbo assumptam minime fuisse pugnabant : quæ fuit Apollinaristarum hæreseos quasi tessera Apollinarius tamen, Vitalis, et si qui alii hujus sectæ homines, cum sese a Catholicis urgeri cernerent, carnem Christi nostræ similem esse, atque ex Maria assumptam fatebantur ; imo animam quoque sed tantum sensitivam, vel, ut ait Suidas, animam vitalem Christo admittebant. Hactenus de libris *contra Apollinarium*, quos postremis Athanasii vitæ annis conscriptos putamus, anno circiter 372. Atque, ut patet, post *Epistolam ad Epictetum*, in qua errores ejusmodi quam hactenus inauditos recenset Athanasius. Hac de re fusius in *Vita Athanasii*. »

(37) Tom. V *Concil.* p, 459.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

(38) ΠΕΡΙ ΣΑΡΚΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΚΑΤΑ ΑΠΟΛΛΙΝΑΡΙΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ.

—

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ

DE INCARNATIONE DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI, CONTRA APOLLINARIUM

LIBER PRIMUS.

—

1. Ὁ μὲν (39) τρόπος τοῦ εὐσεβοῦς ὁ ἄκοπος, τὸ σιωπῇ σέβειν τὸ πᾶν, ἀγαπητὲ, καὶ εὐχαρίστοις βοαῖς ἀνυμνεῖν τὸν εὐεργέτην Θεὸν, κατὰ τὴν ῥῆσιν τῆς Γραφῆς τὴν λέγουσαν· Καθήσεται κατὰ μόνας, καὶ σιωπήσεται, καὶ ἡσυχάσει, καὶ πράξει τὰ ἴδια· τὸ δὲ, κατὰ μόνας, καὶ τὰ ἴδια, τουτέστι τὴν ἰδίαν ἀναστροφὴν ἐν κρίσει τίθεσθαι, καὶ τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ ἐν φροντίδι. Ἀλλ' ἐπειδὴ, κόπωσιν βαρυτάτην συνειδὼς ἐν τοῖς τὰ αὐτὰ (40) λέγειν δοκοῦσιν, ἠρώτησας περὶ τῆς ἐν ἡμῖν πίστεως, καὶ τίς ἡ αἰτίασις τῶν ὀρθῶς φρονεῖν νομιζόντων, οἵτινες ἀμετρίᾳ πολλῇ τὰ ἄθεσμα φθεγγόμενοι (41) οὐ δεδοίκασιν· οἷς ἀπαχθέντες οἱ ἀστήρικτοι τῇ πίστει, πλανώμενοι οὐ συνιᾶσιν· εἰ γὰρ ἐστηριγμένοι ἐν τῇ πίστει ἐτύγχανον, οὐκ ἂν τοιούτοις ῥήμασι συνεπείσθησαν. Σχολαζούσης δὲ αὐτῶν τῆς διανοίας, δεκτικοὶ γέγονασι τῶν τοιούτων παραδόσεων· ἐξ ὧν ἀναβλαστάνει (42) ἀμετρίας τῦφος, καὶ κακίας πλῆθος. Ἀβλεπτοῦντες δὲ ἐκ τοῦ μίσους, παροδεύουσι τῶν προφητῶν τὰ μηνύματα, καὶ τῶν ἀποστόλων τὰ διδάγματα, καὶ τῶν Πατέρων τὰ παραγγέλματα, καὶ αὐτὰς δὴ τὰς (43) ἐναποδείκτους τοῦ Δεσπότου φωνάς. Οἷς ἐπάγειν κατὰ δύναμιν τὸν ἔλεγχον ἐπάναγκες· ἵνα, ἤ τινες (44) αὐτῶν ἀνανήψαντες διαβλέψωσιν, ἢ ἄλ-

A

B

736 1. Hic pii viri mos est indefessus, dilecte mi, ut silentio veneretur τὸ πᾶν (id est universum) et cum gratiarum actione Deum benefactorem alta voce concelebret: juxta Scripturæ sententiam qua dicit: «Sedebit solitarius et tacebit, et requiescet, et quæ propria sibi sunt faciet» [32]: Illud autem, *solitarius*, et illud *propria*: id est proprium vitæ institutum considerate et cum judicio disponere, et Dei mandatum curare. Sed quia ingentem apud eos defatigationem conspicatus, qui hæc ipsa dicere non dubitant, de nostra me fide parcontatus es: et quæ sit culpa rogasti, eorum, qui se probe sentire rati nihil verentur tamen, pro suprema animi sui intemperantia, impia proferre verba; quibus seducti qui instabiles sunt in fide, se errare non intelligunt; nam si stabiles in fide essent, dictis hujusmodi nunquam obtemperassent. Dum autem mens eorum otio torperet, ejusmodi traditionibus suscipiendis idonei fuere: ex quibus ingens arrogantia, et multa alitia exoritur. Præ odio autem cæcutientes, prophetarum testimonia, apostolorum documenta, Patrum præcepta, ipsaque manifestas Domini voces in pravum sensum detorquent. Quos pro viribus confutare operæ pretium fuerit, ut ita quidam saltem

[32] Threm. III, 28.

(38) Scripta anno circiter 372. — Synodus VI œcumenica hunc librum citans Act. VIII, p. 762; item actione decima, vocat eum, Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως λόγος, καὶ κατὰ Ἀπολλιναρίου. Damascenus vero lib. III *De orth. fide*, cap. 6, Λόγος κατὰ Ἀπολλιναρίου. Variant autem manuscr. Basil. Anglican., quos sequimur habent, Περὶ τῆς σαρκώσεως τοῦ Χριστοῦ, καὶ κατὰ Ἀπολλιναρίου, sed in Basil. deest. καί. At in Gobler. Felc. 1. Seguer. desunt καὶ κατὰ Ἀπολλιναρίου, et ita legit Nannius. Patet esse contra Apollinarium.

(39) Sic mss. fere omnes et edit. Comm. necnon synod. VI œcumenica. At Basil. et edit. Paris., σκοπός. Infra Seguer. Gobler. et Felc. 1, καθήσεται. Editi vero et alii, καθίσεται. Ibidem in edit. Paris. legitur, πράσσει, in Commelinian., ἡσυχάζειν, καὶ πράσσειν, utraque male. Goblerian. Felc. 1 et Seg., πράξει.

(40) Seguer., στνιδὼν ἐν τοῖς ταῦτα. Paulo post Seguer. Gobl. et Felc. 1, περὶ τῶν ὀρθῶς, etc. In editis, περί deest.

(41) Basil. solus habet, τὰ ἄτοπα φθεγγόμενοι. Mox Seg. solus, ὑπαχθέντες.

(42) Gobl. Felc. 1, Seg., ἀναβλαστᾷ, iidem, κακίας μῖσος.

(43) Seguerianus, omisso καί, habet αὐτάς τε τάς. Mox, ἐναποδείκτους, sic omnes manuscripti et editi Comm. In Parisiensi, mendose, irrepserat ἀναποδείκτους.

(44) Seg. habet εἴ τινες, omisso ἵνα, quæ lectio non spernenda. Mox idem, διαβλέψουσιν... δύνονται. Paulo post idem, μήτε ἃ λέγουσι, recte. In editis, μήτε deest.

eorum, vel resipiscentes rem animadvertant, vel alios decipere non valeant, dum apertissimam Christi comprehensionem pollicentur, *non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant* [33].

2. Nam Patres quidem dixere, consubstantialem esse Patri Filium, ac Deum verum ex Deo vero, et perfectum ex perfecta. Qui deinde descendit propter nostram salutem, incarnatus et homo factus est; ac postmodum passus est et resurrexit. Sed ne quis audita passione et resurrectione, Deum Verbum mutatum esse cogitaret; immutabilem et invariabilem esse Filium damnatione adhibita definiunt. Isti vero aut mutationem Verbi comminiscuntur : aut Passionis dispensationem meram esse phantasiam suspicantur : atque interdum increatam cœlestemque Christi carnem, aliquando deitati aiunt esse consubstantialem. Deinde, inquiunt, vice interioris qui in nobis est, hominis, mentem cœlestem inesse Christo. Nam figura illa dicunt qua induebatur, instar organi usus est neque enim possibile erat perfectum hominem illum fieri. Ubi enim perfectus homo, ibi et peccatum : itemque duo perfecta unum fieri non possunt. Alioqui in Christo erit ea quæ in nobis est, pugna peccati : opusque erit ei illa apud nos fieri solita purgatione : si Christus homo factus quod in nobis cogitat **737** et carnem movet in seipso suscepisse exhibeatur. Sed assumpsit, inquiunt, corpus absque mente, ut ipse mens in illo esset, expers omnino peccati, cum ratione divinitatis, tum ratione carnis, quæ absque mente sit. Neque enim peccat caro ejus qui carnem movet, id est qui cogitat, si is prius peccati actum non mente conceperit; et si per corpus ad peccati consummationem operatus non fuerit. Unde carnis quidem novitatem Christus commonstravit pro ratione similitudinis, novitatem autem ejus qui in nobis cogitat, per imitationem et similitudinem et abstinentiam a peccato unusquisque in seipso exhibet. Et sic Christus sine peccato intelligitur.

3. Hæc sunt illorum sophismata, et ad res detorquendas consilia : neque unus est illorum sermo : multa enim incredulitatis diverticula, humanis ratiocinibus excogitata. Proponamus igitur illis divini placiti voluntatem (nam *juravit*, inquit, *Dominus, et non pœnitebit eum* [34]), ac verissimæ œconomiæ consummationem, et absolutissimi beneficii gratiam : mutuoque sciscitemur, ut eorum explore-mus mentem : num propheticis prædictionibus consonent : num apostolica documenta sequantur : num id Patrum præceptis incedant; num manifestas

A

B

C

D

λους ἀπατᾶν μὴ δύνωνται, κατάλ
την περὶ Χριστοῦ ὑπισχνούμενο
μήτε ἃ λέγουσι, μήτε περὶ τίνων δια

2. Οἱ μὲν γὰρ **Πατέρες** εἰρήκασι
Υἱὸν τῷ Πατρὶ, καὶ Θεὸν ἀληθινὸν
νοῦ, καὶ τέλειον ἐκ τελείου· ἔπειτα
τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, σαρκωθέ
σαντα, εἶθ' οὕτως παθόντα, καὶ ἀν
μή τις, πάθος καὶ ἀναστασιν ἀκο
τὸν Θεὸν Λόγον ἐννοοῖτο, τὸ ἄτρεπτο
τον τοῦ Υἱοῦ μετὰ κρίματος διορίζ
ἀλλοίωσιν τοῦ Λόγου φαντάζονται,
οἰκονομίαν τοῦ πάθους ὑπολαμβάν
ἄκτιστον καὶ ἐπουράνιον λέγοννες
σάρκα, ποτὲ δὲ ὁμοούσιον τῆς θεό
σιν, ἀντὶ τοῦ ἔσωθεν ἐν ἡμῖν ἀνθρώπ
νιος ἐν Χριστῷ. Ὡς γὰρ (45) ὀρ
σχήματι τῷ περιέχοντι· οὐ γὰρ οἷ
ἄνθρωπον αὐτὸν γενέσθαι. Ὅπου γὰ
πος, ἐκεῖ καὶ ἁμαρτία· καὶ ὅτι δύο
οὐ δύναται· ἐπεὶ ἔσται καὶ ἐν Χρ
μάχη τῆς ἁμαρτίας· καὶ ἔσται αὐτ
ἡμᾶς καθαρισμοῦ, εἰ τὸ φρονοῦν
ἐν ἡμῖν τὴν σάρκα Χριστὸς ἐν ἐ
γενόμενος ἄνθρωπος. Ἀλλὰ ἔλαβε,
ἵν' αὐτὸς ᾖ νοῦς ἐν αὐτῷ, καὶ ἄγε
ἁμαρτίας, κατά γε τὸ θεϊκὸν καὶ τὸ
σαρκός. Οὔτε γὰρ ἁμάρτοι ἂν ἡ
τὴν σάρκα, τουτέστι τοῦ φρονοῦντο
θέντος τὴν πρᾶξιν τῆς ἁμαρτίας,
διὰ τοῦ σώματος εἰς ἐκπλήρωσ
Ὅθεν σαρκὸς μὲν καινότητα ἔδ
καθ' ὁμοίωσιν· τοῦ δὲ φρονοῦντος ἐν
τητα διὰ μιμήσεως, καὶ ὁμοιώσεως
ἁμαρτίας, ἕκαστος (48) ἐν ἑαυτῷ
οὕτως νοεῖται Χριστὸς χωρὶς ἁμαρτ

3. Ταῦτά ἐστιν αὐτῶν τὰ σοφίσμ
ρατροπῆς τὰ νοήματα· καὶ οὐκ ἔ
αὐτῶν· πολλαὶ γὰρ τῆς ἀπιστίας
ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς ἐπινενοημ
τοίνυν τούτοις (49) τῆς τοῦ Θεοῦ εὐ
σιν (ὥμοσε γὰρ, φησὶ, Κύριος, καὶ
σεται), καὶ τῆς ἀληθεστάτης οἰκο
πλήρωσιν, καὶ τῆς τελειοτάτης
χάριν· ἀντερωτήσαντες τούτων τὰ
προφητικοῖς (50) μηνύμασι συνᾴ
ἀποστολικοῖς διδάγμασιν ἀκολουθοῦ

[33] I Thim. I, 7. [34] Psal. CIX, 4.

(45) Ὡς γάρ, etc. Sic Gobl. Felc. 1 et Seg. At editi, τῷ γάρ, et sic Anglic.

(46) Gobleriun. Felckm. 1, Seguerian., τὸ ἐνάγον. Paulo post Seguer. solus, Ἀλλὰ, φησὶ, τὸ ἀνόητον. Mox Gobl. Felc. 1, Seguer., ἐν αὐτῷ, melius quam editi, ἐν ἑαυτῷ : iidem manuscripti, ἄγνωστος ἢ πάντη.

(47) Seguer., καὶ κατὰ τὸ ἀν. Mox bler. et Felc. 1, ἁμαρτάνει σὰρξ τοῦ

(48) Edit. Commel. et quidam m In alis et in edit. Paris., ἢν deest,

(49) Τούτοις deest in Segueriano.

(50) Anglic., ἐν τοῖς προφ., et infi ἀποστ.

ταραγγέλμασι στοιχοῦσιν· εἰ τὰς ἐναποοῦ Δεσπότου (51) φωνας οὐκ ἀθετοῦσιν· ἵν' οφητικῶν μηνυμάτων, καὶ τῶν ἀποστολιμάτων, καὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Κυρίου πληρωαγμάτων (52), γίγνηται τῆς ἀληθείας ἡ καὶ τῆς πλάνης ἡ ἔλεγξις. Εἴπατε τοίνυν εἰ τοῦ καινοῦ καθ' ὑμᾶς Εὐαγγελίου, ὃ οὐκ ο, πόθεν ὑμῖν κατηγγέλθη (53) σάρκα ίγειν, ὥστε ἢ τὴν θεότητα τοῦ Λόγου εἰς ν σαρκὸς φαντάζεσθαι, ἢ τὴν οἰκονομίαν ς καὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως, ν νομίζειν. Ἄκτιστος μὲν γὰρ πέφηνε :α Τριὰς τῆς θεότητος, ἀΐδιός τε καὶ ἄτρεἰναλλοίωτος. Χριστοῦ δὲ κατὰ σάρκα (54) ων ἀνισταμένου ἐκ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν, ὡς , καὶ παθητοῦ καὶ πρωτοτόκου (55) ἐξ ς νεκρῶν, προκαταγγείλαντος τοῦ νόμου, κτιστον παθητὸν λέγετε; ἢ πῶς τὸ παθηον ὀνομάζετε; Καὶ γὰρ καὶ τὴν ἄκτιστον ὁ Λόγου παθητὴν λέγοντες, εἰς τὴν θεόφημεῖτε· καὶ τὴν παθητὴν σάρκα, ὀστέοις κὶ αἵματι, καὶ ψυχῇ, καὶ ὅλου τοῦ καθ' κτος ἁρμοσθεῖσαν, ψηλαφητήν τε καὶ ὁραιένην, ἄκτιστον λέγοντες, δυσὶ περιπίπτετε ἢ φαντασίαν τὴν δεῖξιν καὶ τὴν ἀνοχὴν ς ὑπολαμβάνοντες, κατὰ τὴν (57) τῶν Μασέβειαν· ἢ τοιαύτην ὑποτίθεσθε τῆς ἀκτίτος τὴν οὐσίαν. Καὶ τί ἔτι μέμφεσθε τοῖς τίνῃ μορφῇ τῇ κατὰ σάρκα τὸν Θεὸν φαν-

A Dei voces non despiciant : ut ex prophetiis testimoniis, ex apostolicis documentis. et ex operibus a Domino designatis veritatis confessio et erroris confutatio subsequatur. Respondete igitur, auctores novi, secundum vos, Evangelii, cum aliud nusquam sit Evangelium, undenam vobis prædicatum est, carnem increatam esse dicendam; ita ut aut deitatem Verbi in carnem dilapsam et mutatam fuisse comminiscamini; aut œconomiam passionis, mortis et resurrectionis, meram phantasiam existimetis. Sola enim sancta Trinitas deitatis est increata et æterna, immutabilis et invariabilis. Cum autem Christus secundum carnem ex hominibus duxerit ortum, scilicet ex fratribus nobis, ut scriptum est, ac passibilis sit, et primogenitus ex resurrectione

B mortuorum, lege idipsum prænuntiante, quomodo quod increatum est, passibile dicitis? aut quomodo quod passibile est, increatum vocatis? Etenim cum increatam Verbi substantiam passibilem dicitis, in divinitatem blasphematis. Et dum passibilem carnem, quæ ossibus, sanguini, animæ, et universo nostro corpori adaptata est, quæque palpabilis et visibilis est, increatam dicitis, duplici lapsu conciditis: aut enim exhibitionem et tolerantiam passionis phantasiam existimatis, juxta Manichæorum impietatem; aut talem esse statuitis increatæ deitatis substantiam. Ecquid adhuc reprehenditis eos qui in humana forma secundum carnem Deum comminiscuntur?

; ἰ λέγετε, ὅτι (58) ἄκτιστος γέγονε τῇ ἑνώοὺς τὸν ἄκτιστον. Ἐντεῦθεν δὲ ὑμῶν ἡ χθήσεται αὐτέλεγκτος· ἡ γὰρ τῆς σαρκὸς ὸς τὴν τοῦ Λόγου θεότητα ἐκ μήτρας γῦθεν γὰρ αὐτὴν ἀνεστήσατο ὁ Λόγος, ἐξ ἐπιδημήσας· οὐ προϋπάρξασαν τῆς τοῦ δημίας, ἢ τῆς Θεοτόκου (59) Μαρίας, μόνης δὰμ καταγομένης, καὶ ἐκ τοῦ Ἀβραὰμ καὶ αβὶδ γενεαλογουμένης, σὺν τῷ Ἰωσὴφ τῷ ομένῳ αὐτὴν, ὄντων ἑκατέρων εἰς σάρκα ος γέγραπται, οὐ τῇ πρὸς ἀλλήλους συνὰ τῇ ἐξ ἑνὸς ὑπάρξει· ὅτι γὰρ ἀθιγεῖς μεμαρτύρηται· Γεννᾶται οὖν ὁ Χριστὸς ἐμ τῆς Ἰουδαίας, τὸν Ἰωσὴφ πατέρα καὸν τῇ Μαρίᾳ τυγχάνοντα τοῦ Δαβίδ (60)·

C 4. Sed dicitis increatum factum esse, quod unitum sit cum increato. Hinc autem vestrum errorem esse falsi arguere ostendetur. Nam carnis cum Verbi divinitate conjunctio ex utero facta est; inde enim ipsi Verbum cum e cœlo advenisset originem dedit, quippe quæ non erat antequam Verbum adveniret, aut ante Deiparam Mariam, cujus solius origo ex Adamo, 728 et genus ex Abraham et Davide ortum [35] narratur, et una sponsi sui Joseph, qui erant duo in carne una, sicut scriptum est [36], non mutua inter se copulatione, sed quod ex uno eodemque originem ducerent; nam quod illibati remanserint, testatum est. Nascitur ergo Christus in Bethleem Judææ [37], Josephque patrem suum vocat, qui eamdem quam Maria ex Davide originem

h. I, 1. [36] Gen. II, 24. [37] Matth. II, 1.

D : Seguer. Gobler. Felc. 1. Editi, τοῦ Θεοῦ. siliensis habet, τῶν τοῦ Θεοῦ πληρωθ-. st, Seguerian. γένηται, Basil. γίνηται. Gofelc. 1 et editi γίγνηται.
τηγγέλθη. Gobler. et Felc. 1. Anglic. vero ·., κατηγγέλη. Editi, κατηγγέλλη. Paulo post, ε. Gobler. Seguer., et Felc. 1, et infra iiίζητε. Seguer. νομίζετε. Mox, δόκησιν, sic glic. Seg. In edit., ὡς δόκησιν. Statim Ansolus, πέφυκε μόνη.
guer. et Anglic., τὸ κατὰ σάρκα. In editis ὁ deest. Mox Seguer. Gobl. et Felc. 1, ἐξ ·. Editi vero et alii, ἐξ ἀνθρώπου. Mox iiἐκ τῶν. In editis et aliis ὡς deest.
ɔ Seguer. Gobl. et Felc. 1. In edit., πρώτου.

(56) Τε deest in Segueriano.
(57) Basiliensis, ὑπολαμοάνοντες καὶ τὴν τῶν.
(58) Ὅτι deest in Seguer. Gobler. et Felc. 1. Ibidem Anglic. solus habet, ἄκτιστον, recte. Alii, ἄκτιστος. Ibidem, Anglican. Seguer. Gobl. et Felc. 1, τῇ ἑνώσει, omissa præpositione ἐν, quæ in editis legebatur.
(59) Θεοτόκου deest in edit. Comm. sed legitur in maxima parte manuscriptorum. Infra, ἐκ, ante, τοῦ Δαβίδ, habetur in solo Seguer.
(60) Seguer., ἐκ τοῦ Ἀδάμ, et ita legit Nannius, sed omnes alii mss. et editi Græci, melius, τοῦ Δαοίδ. Mox Seguer. et Felc. 1, ἀνακληθείς. Ibidem Basil. et Segueriau. Συμεών. Editi, Σιμεῶνος. Nos cum mss. Gobl. Felck. 1 et textu Græco, Συμεῶνος.

γέγονεν, εὐδοκήσαντος τοῦ Κόγου ἀνασχέσθαι γεννήσεως ἀνθρωπίνης, καὶ τὴν ἑαυτοῦ ποίησιν τὴν ἐν ἁμαρτίᾳ καὶ φθορᾷ καὶ θανάτῳ διαχυθεῖσαν ἐν ἑαυτῷ συστήσασθαι ἐν εἰκόνι καινότητος. Διὸ τῆς μὲν ἁμαρτίας τὴν κατάκρισιν ἐπὶ γῆς ἐποιήσατο· τῆς δὲ κατάρας τὴν καθαίρεσιν (68) ἐπὶ ξύλου· τῆς τε φθορᾶς τὴν ἀπολύτρωσιν ἐν τῷ τάφῳ· καὶ τοῦ θανάτου τὴν κατάλυσιν ἐν τῷ ᾅδῃ· παντὶ ἐπιβὰς τόπῳ, ἵνα τοῦ σύμπαντος ἀνθρώπου τὴν σωτηρίαν κατεργάσηται, μορφὴν τῆς ἡμετέρας εἰκόνος ἐν ἑαυτῷ ἐπιδεικνύμενος (69). Ἐπεὶ τίς ἦν χρεία Θεῷ γεννήσεως τῆς ἐκ γυναικὸς ἀνασχέσθαι; αὐξήσεώς τε ἡλικίας, καὶ ἐτῶν ἀριθμήσεως τῷ ποιητῇ τῶν αἰώνων; ἢ πάλιν σταυροῦ, ἢ τάφου, ἢ ᾅδου, οἷς ἡμεῖς ὑποπεπτώκαμεν, εἰ μὴ ἡμᾶς ἐζήτει, διὰ τῆς καθ' ἡμᾶς μορφῆς ζωοποιῶν ἡμᾶς καὶ εἰς ὁμοίωσιν καὶ μίμησιν τελείας εἰκόνος προσκαλούμενος; Μίμησις δὲ πῶς ἂν γένοιτο πρὸς τελειότητα, μὴ προϋπαρξάσης τῆς ἀνενδεοῦς τελειότητος; κατὰ τὸν λέγοντα Ἀπόστολον· Ἀπεκδυσάμενοι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν νέον τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα, ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ τῆς ἀληθείας.

A ipsius opus in peccato, corruptione, et morte dissolutum, in seipso in novitatis imaginem instaurare. Quapropter peccati quidem condemnationem in terra, maledictionis abolitionem in ligno, a corruptione immunitatem in sepulcro, mortisque solutionem in inferno peregit; omnemque locum permeavit, ut totius hominis salutem perficeret, cum formam 739 nostræ imaginis in seipso exhibuit. Nam quid erat opus Deo ut ex femina nasci dignaretur? quid factori sæculorum opus ut statura et annorum numero cresceret? aut rursus quid opus illi cruce, sepulcro, aut inferno, quibus nos obnoxii facti sumus, nisi nos quæreret, ut per formam quæ nostræ similis est non vivificaret, atque ad similitudinem imitationemque perfectæ imaginis provocaret? Imitatio autem perfectionis, quomodo esse B potuerit, nisi prius exsisterit absoluta perfectio? juxta illud Apostoli: *Exspoliantes vos veterem hominem, et induentes novum, qui secundum Deum creatus est in sanctitate et justitia veritatis* [40].

6. Πόθεν οὖν διδαχθέντες, λέγετε ἄκτιστον; Εἰ τοίνυν φύσις ἐκ μεταποιήσεως ἄκτιστος γίνεται, ἄρα καὶ ἀόρατος καὶ ἀθάνατος· οὐκ ἐκ θανάτου, ἀλλ' ἀνεπίδεκτος θανάτου. Πῶς οὖν ἀπέθανεν ὁ Κύριος, εἰ ὁ ἄκτιστος ἀκτίστως (70) ἐπεδήμησεν ἐπὶ γῆς; ἢ πῶς ὁρατὸς καὶ ψηλαφητὸς γέγονεν; ὡς γέγραπται· Ὃ ἑωράκαμεν, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν. Πῶς οὖν λέγετε, ἃ μὴ γέγραπται, μήτε θέμις ἐννοεῖν; Δώσετε γὰρ πᾶσιν αἱρετικοῖς κατὰ C τὴν τοῦ ποτὲ λεγομένου Ῥητορίου ἔννοιαν ἀσεβεστάτην, οὗ καὶ τὴν ἀσέβειαν ἐξειπεῖν φοβερόν. Ἢ τοίνυν ἀρνήσασθε τὰς θείας Γραφάς, ἢ ταύτας ὁμολογοῦντες, μὴ ἕτερα παρὰ τὰ γεγραμμένα ἐπινοεῖτε λαλεῖν ῥήματα ἀπάτης ἀνιάτου. Ἀλλὰ πάλιν λέγετε, ὅτι Ἡμεῖς κτίσματι (71) οὐ προσκυνοῦμεν. Ὦ ἀνόητοι! διὰ τί οὐ λογίζεσθε, ὅτι καὶ ποιηθὲν τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου οὐ κτιστὴν ἀποφέρεται τὴν προσκύνησιν; Τοῦ γὰρ ἀκτίστου Λόγου γέγονε σῶμα· οὐ γὰρ σῶμα γέγονε, τούτῳ προσάγετε καὶ τὴν προσκύνησιν (72). Ἆρ' οὖν καὶ προσκυνεῖται ὀφειλομένως, καὶ θεϊκῶς προσκυνεῖται· Θεὸς γὰρ ὁ Λόγος ἐστὶν, οὗ τὸ σῶμα ἴδιον τυγχάνει· ἐπεὶ καὶ ὅτε προσῆσαν αἱ γυναῖκες τῷ Κυρίῳ, διακωλύων ἔλεγε, Μή μου ἅπτου· οὔπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν Πατέρα μου, σημαίνων, ὅτι χρεία ἀναβάσεως, καὶ ὅτι μία ἔσται ἡ D

6. A quo ergo edocti increatum illum dicitis? Si igitur natura ex mutatione fit increata; ergo et invisibilis fiet, et immortalis; non postquam ex morte resurrexerit, sed mortis prorsus incapax erit. Qua ergo ratione mortuus est Dominus, si increatus increato modo advenerit in terram; aut quomodo visibilis et palpabilis factus est, sicut scriptum est: *Quod vidimus et manus nostræ contrectaverunt* [41]? Cur itaque ea dicitis, quæ nec scripta sint, nec fas sit cogitare? Omnibus enim hæreticis sententiam suppeditabitis impiissimam, quam tenuit olim is qui Rhetorius vocabatur; cujus impietatem referre horret animus. Aut igitur divinas negate Scripturas: aut si eas admittitis, ne præter ea quæ scripta sunt, alia proferre excogitetis insanabilis fallaciæ verba. Sed rursum dicitis: Nos creaturam non adoramus. O stulti! cur non cogitatis, corpus Domini quod factum est adorationem non exigere quæ rei creatæ debeatur? Nam increati Verbi corpus factum est: ac ipsi cujus corpus factum est adorationem affertis vestram. Debita ergo et divina adoratione colitur: Deus enim est Verbum cujus corpus est proprium: quippe cum accesserunt mulieres ad Dominum, illas his prohibet verbis, *Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem meum* [42], indicans opus esse

[40] Coloss. III, 9; Ephes. IV, 25. [41] I Joan. I, 1. [42] Joan. XX, 17.

(68) Iia Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1, atque sic legii Nannius. Editi, ἀφαίρεσιν. Mox iidem, ἀπολύτρωσιν, ubi editi, καθαίρεσιν. Infra Basil., τοῦ σύμπαντος τόπου.

(69) Gobl. et Felc. 1, ἐνδυσάμενος καὶ ἐπιδεικνύμενος. Mox Seg. Anglican. Gobl. et Felc. 1, γεννήσεως. Editi, γενέσεως. Ibidem in Seg. solo deest, ἀνασχέσθαι. Infra Seg. Gobl. et Felckm. 1, ἐζήτει. Editi vero et alii. ἀνεζήτει.

(70) Seg. et Anglic., ἀκτίστως. Editi et alii, ἀκτίστῳ. Mox Seguer. Gobl. et Felckm. 1, γεγονὼς, καθὼς. Rhetorius porro infra memoratus, Ægyptius erat, qui eousque insaniæ processit ut diceret, omnes omnino hæreticos recte sentire, et nullum errare: quod ita absurdum Augustino videtur, ut vix eum ita sensisse credere possit. Vide Philastrium hæresi XLIV, et August. hæresi LXXI.

(71) Editi, ὅτι ἡμεῖς κτίσματι. In Seg. Gobl. et Felc. 1, deest ὅτι. Ibidem, editi, κτίσματα. At Seg., κτίσματι.

(72) Sic Angl. Gobl. Felc. 1 et Seg. In edii. προσάγεται ἡ προσκύνησις· Mox iidem manuscripti, καὶ θεϊκῇ προσκυνήσει προσκυνεῖται. Editi, καὶ θεϊκῶς προσκυνεῖται.

ascensione, et unam fore ascensionem. Attamen accedentes illæ tenuerunt pedes ejus et adoraverunt. Pedes tenuerunt, Deum adoraverunt. Pedes quidem carnis et ossium contactum præferebant : sed cum Dei essent, Deum illæ adoraverunt. Et alibi quoque aiebat Dominus, *Palpate me et cognoscite, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere*[43], quanquam ipse spiritus sit : *Spiritus enim est Deus*[44]. Et cum dicit ea se habere, simulque ostendit ipsa ; cur ait, *Spiritus carnem et ossa non habet, ut me*, inquit, quem non illa esse, sed illa habere videtis? An ut doceret, spiritum natura inenarrabilem esse, ipsum autem contactum ad corpus nostro simile pertinere, quod sibi ex Virgine non quadam operandi ratione, sed naturali generatione comparaverat ; ut et secundum naturam esset corpus, ac rursus secundum naturam indivisibile esset a Verbi deitate. Sic enim et mors ejus contigit : corpore quidem secundum naturam suscipiente, Verbo autem per voluntatem eam admittente et per potestatem suam proprium corpus morti tradente ; quo et naturaliter pro nobis pateretur, et divinitus pro nobis resurgeret. Totumque generationis mortisque negotium nostram perquisitionem recuperationemque spectat.

740 7. Hæc cum ita se habeant, et in confesso sint in Ecclesia Dei catholica, cur vos rursum dicitis, corpus e cœlo esse? cur Christus illud effecit? Respondete : Anne ut ex cœlo in terram corpus deferret, et invisibile redderet visibile : contumeliæ incapacem, contumeliæ capacem ; impassibile et immortale, mortale et passibile faceret? Ecquidnam in illis beneficii, o inepti, si ea in Christo facta dicatis, quæ in protoplasto Adam facta sunt? Nisi Adæ lapsum in incomparabilem reparationem Christus, in similitudine carnis peccati apparens, peccatumque in carne condemnans, restituisset ; ita ut carne indutus in terra versaretur, et carnem peccati incapacem exhiberet : quam cum ex prima formatione Adam peccati expertem habuisset, ex prævaricatione illam peccati capacem fecit, ac in corruptionem et mortem delapsus est. Hanc Christus suscitat natura impeccabilem, ut ostendat Creatorem non esse causam peccati ; et ad primariam illam formationem propriæ naturæ eam restituit, ut ipse esset impeccabilitatis specimen. Frustra igitur erronei illi comminiscuntur, atque dicunt, ex cœlo Christi

[43] Luc. XXIV, 39. [44] Joan. IV, 24.

A ἀνάβασις (73). Ὅμως, προσελθοῦσαι, ἐκράτησαν αὐτοῦ τοὺς πόδας, καὶ προσεκύνησαν. Πόδας ἐκράτησαν, Θεὸν προσεκύνησαν. Πόδας ὀστέων καὶ σαρκὸς ἔχοντας ψηλάφησιν, ἀλλὰ Θεοῦ ὄντας, προσεκύνησαν Θεόν. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ ὁ Κύριος ἔλεγε, Ψηλαφήσατέ με καὶ γνῶτε, ὅτι πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα, καίτοι πνεῦμα ὢν αὐτός· Πνεῦμα γὰρ ὁ Θεός (74). Καὶ λέγων ἔχειν, καὶ ἐπίδειξιν ποιούμενος, πῶς ἔλεγεν, ὅτι Πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει (75), καθὼς ἐμὲ, φησὶν, οὐχὶ ὄντα, ἀλλ' ἔχοντα θεωρεῖτε, ἢ τοῦτο διδάσκων, ὅτι ἡ τοῦ πνεύματος φύσις ἀῤῥητός ἐστιν (76)· αὕτη δὲ ἡ ψηλάφησις σώματος τοῦ καθ' ἡμᾶς ἐστιν, ὅπερ ἑαυτῷ περιεποιήσατο ἐκ Παρθένου, οὐκ ἐνεργείας τόπῳ, ἀλλὰ φυσικῇ γεννήσει· ἵνα καὶ (77) κατὰ φύσιν ᾖ τὸ σῶμα, καὶ ἀδιαίρετον ᾖ
B πάλιν κατὰ φύσιν τῆς τοῦ Λόγου θεότητος. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ θάνατος γέγονε· τοῦ μὲν σώματος κατὰ φύσιν δεχομένου, τοῦ δὲ Λόγου κατὰ θέλησιν ἀνεχομένου καὶ ἐξουσιαστικῶς τὸ ἴδιον σῶμα εἰς θάνατον προϊεμένου· ἵνα καὶ πάθῃ φυσικῶς ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ἀναστῇ θεϊκῶς ὑπὲρ ἡμῶν. Καὶ ὅλη τῆς γεννήσεως (78) καὶ τοῦ θανάτου ἡ πραγματεία εἰς τὴν ἡμετέραν ζήτησιν καὶ ἀνάκτησιν θεωρεῖται.

7. Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων, καὶ ὁμολογουμένων ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ, πῶς ὑμεῖς πάλιν λέγετε ἐξ οὐρανοῦ τὸ σῶμα ; καὶ διὰ τί τοῦτο πεποίηκεν ὁ Χριστός ; Εἴπατε, ἵνα ἐξ οὐρανῶν ἐπὶ γῆς (79) κατενέγκῃ σῶμα, καὶ τὸ ἀόρατον ὁρατὸν ποιήσῃ, καὶ τὸ ἀνύβριστον ὕβρεως δεκτικόν, καὶ τὸ
C ἀπαθὲς καὶ ἀθάνατον θνητὸν καὶ παθητόν ; Καὶ τίς ἦν ἐν τούτοις εὐεργεσία, ὦ μάταιοι, εἰ ταῦτα ἐν Χριστῷ γεγονέναι λέγετε, ἃ γέγονεν ἐν τῷ πρωτοπλάστῳ Ἀδάμ ; Εἰ μὴ τὸ τοῦ Ἀδὰμ σύμπτωμα εἰς ἀσύγκριτον ἀνάστημα Χριστὸς ἀνεστήσατο ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας ὀφθείς, καὶ κατακρίνας τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί· ὥστε καὶ (80) σαρκὶ ἐπὶ γῆς πολιτεύσασθαι, καὶ ἀνεπίδεκτον ἁμαρτίας δεῖξαι τὴν σάρκα, ἣν ἐκ τῆς πρώτης πλάσεως ὁ Ἀδὰμ ἀναμάρτητον ἐσχηκὼς, ἐκ παραβάσεως δεκτικὴν ἁμαρτίας πεποίηκε (81), καὶ εἰς διαφθορὰν καὶ θάνατον κατα-
D πέπτωκε. Ταύτην ἀνίστησι κατὰ φύσιν ἀναμάρτητον, ἵνα δείξῃ τὸν Δημιουργὸν ἀναίτιον τῆς ἁμαρτίας, καὶ κατὰ τὴν ἀρχέτυπον πλάσιν τῆς ἰδίας φύσεως κατεστήσατο· ἵνα αὐτὸς ᾖ τῆς ἀναμαρτησίας (82) ἡ ἐπίδειξις. Μάτην οὖν φαντάζονται οἱ ἀλώμενοι, κα-

(73) Seg., ἐστὶν ἡ ἀνάβασις. Gobl. et Felc. 1, ἀναβάσεως. Ὅμως, omissis mediis.

(74) *Ep. ad Epict.*, p. 724.

(75) Seguerianus, Πῶς οὖν ἔλεγε· Πνεῦμα ὀστέα καὶ σάρκα, etc.

(76) Seguerianus, ἀῤῥήτός τις ἐστίν. Infra idem, ἦν ἐν ἑαυτῷ περιεποιήσατο.

(77) Ἵνα καί. Sic Seguerianus quem secuti sumus ; καί deerat in editis. Mox, ᾖ πάλιν κατὰ φύσιν τῆς τοῦ Λόγου, sic idem et Nannius. Editi, ᾖ τῆς τοῦ Λόγου, omissis mediis.

(78) Ita Seg. Gobl. et Felc. 1. Editi, καὶ ὅλης τῆς γενέσεως. Infra editi, ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ καθολικῇ. Sed τοῦ Θεοῦ deest in Nann. Seg.

(89) Gobl. Felc. 1, Seg., ἐπὶ γῆν. Infra Seguer. quem sequimur, Καί τίς ἦν ἐν τούτ. Editi et alii, Καὶ τίς ἡ ἐν τούτ. Paulo post Seguerianus, γεγονέναι λέγετε ἃ. Editi, οὐ γέγονεν, ἃ γέγονεν. Mox hæc, εἰ μὴ τῷ Ἀδάμ. desunt in Seg Gobl. Felc. 1.

(80) Ita Deguerian. Gobler. Felc. 1. In editis, καὶ deest. Mox Anglican. Gobler. et Felch. 1, πολιτεύσασθαι.

(81) Seg. Gobl. et Fvlc. 1, ἐποίησε. Mox Gobl. et Felc. 1, διαφοράν.

(82) Ita Seguer. Gobler. et Felc. 1. Editi, ἁμαρτίας, male.

ἐξ οὐρανοῦ λέγοντες τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα. Καίτοι ὁ A
Ἀδὰμ ἐξ οὐρανοῦ ἐπὶ τὴν γῆν κατενήνοχε, Χριστὸς ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανοὺς ἀνενήνοχε· καὶ ὅπερ Ἀδὰμ (83) ἀναμάρτητον καὶ ἀκαταδίκαστον εἰς φθορὰν καὶ καταδίκην θανάτου κατενήνοχε, Χριστὸς τοῦτο ἄφθαρτον καὶ λυτήριον θανάτου ἀνέδειξεν· ὥστε ἔχειν ἐξουσίαν ἐπὶ τῆς γῆς ἀφιέναι ἁμαρτίας, ἐκ δὲ τάφου τὴν ἀφθαρσίαν ἐπιδείκνυσθαι, καὶ ἐν ἐπιβάσει ᾅδου λύειν θάνατον, καὶ εὐαγγελίσασθαι πᾶσι τὴν ἀνάστασιν. Ὅτι ἔκτισεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ ἀφθαρσίᾳ (84), καὶ εἰκόνα τῆς ἰδίας ἀϊδιότητος ἐποίησεν αὐτόν. Φθόνῳ δὲ διαβόλου θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον· βασιλευόμενον δὲ ὑπὸ τοῦ θανάτου εἰς διαφθορὰν οὐχ ὑπερεῖδεν αὐτὸς γενόμενος ἄνθρωπος, οὐ τραπεὶς εἰς ἀνθρώπου μορφὴν, οὐδὲ παριδὼν τὴν τοῦ ἀνθρώπου ὕπαρξιν, B
σκιώδη τὴν δεῖξιν ἐποιεῖτο· ἀλλ' ὁ ὢν φύσει Θεὸς γεννᾶται ἄνθρωπος, ἵν' εἷς ᾖ τὰ ἑκάτερα, τέλειος κατὰ πάντα, φυσικὴν καὶ ἀληθεστάτην τὴν γέννησιν (85) ἐπιδειξάμενος. Διὸ εἴρηται· Καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, βασιλεύειν οὐρανῶν, καὶ ἐξουσίαν ἔχειν κρίσιν ποιεῖν.

8. Ὁ γὰρ τῶν ὅλων δημιουργὸς Λόγος (86) ὤφθη υἱὸς ἀνθρώπου, οὐχ ἕτερός τις γενόμενος, ἀλλὰ δεύτερος Ἀδάμ· ἵνα καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος γινώσκωμεν τὴν ἀλήθειαν. Καὶ προγενέστερον δείκνυσι τὸν πρωτόπλαστον ὁ Ἀπόστολος, πρῶτον τὸ ψυχικὸν δεικνὺς, ἔπειτα τὸ πνευματικόν. Ψυχικὸν δὲ καὶ πνευματικὸν λέγων, οὐχ ἕτερον καὶ ἕτερον δείκνυσι σῶμα, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ σῶμα· τὸ μὲν πρῶτον ἐν (87) ἐξουσίᾳ καὶ φύσει ψυχῆς, διὸ ψυχικόν· τὸ δὲ δεύτερον ἐν ἐξουσίᾳ καὶ φύσει Ηνεύματος, διὸ πνευματικόν· Πνεῦμα γὰρ C
ὁ Θεὸς Λόγος· οὕτω γὰρ καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν εἰρημένον ἔστι συνιδεῖν, ἐν τῷ λέγειν· Ὁ δὲ πνευματικὸς ἀνακρίνει τὰ (88) πάντα· ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος. Καίτοι ἑνὸς ὄντος ἑκατέρων τοῦ σώματος, τὸ μὲν τοῦ Πνεύματος μέτοχον νοεῖσθαι πνευματικὸν δείκνυσι, τὸν δὲ τῇ ἐξουσίᾳ τῆς ψυχῆς μόνῃ ἐμμείναντα (89) δείκνυσθαι ψυχικόν. Διὰ τί δὲ ὅλως, εἰ καθ' ὑμᾶς ἐστιν, οὐχὶ ἄνθρωπος μόνον λέγεται ὁ Χριστὸς ὡς καινός τις ἐξ οὐρανῶν ἐπιδημήσας, ἀλλὰ υἱὸς ἀνθρώπου γέγονεν; Εἰ μὲν οὖν ἐπὶ γῆς γέγονεν υἱὸς ἀνθρώπου, καίτοι οὐκ ἐκ σπέρματος ἀνδρὸς, ἀλλ' ἐκ Πνεύματος (90) ἁγίου γεννηθεὶς, ἑνὸς ὄντος τοῦ πρωτοπλάστου Ἀδὰμ υἱὸς

corpus esse. Atqui quod Adam ex cœlo in terram detulit, illud Christus e terra in cœlum evexit : et quod Adam, cum prius peccati expers et nulli damnationi obnoxius esset, in corruptionem et damnationem mortis dejecit, idipsum Christus incorruptibile esse, imo a morte liberare ostendit ; ita ut potestatem habeat in terra peccata dimittendi ; ex sepulcro, incorruptionem exhibendi ; in ascensu ex inferno, mortem solvendi, et resurrectionem omnibus annuntiandi. Quia Deus hominem creavit in incorruptionem et imaginem æternitatis suæ illum fecit. *Invidia autem diaboli mors intravit in mundum*[45], quem mortis imperio oppressum in corruptionem, non neglexit ipse factus homo : non versus in hominis formam : neque despiciens hominis substantiam, quasi per umbram et speciem tantum sese ostendit : sed qui natura Deus est, homo nascitur, ut hæc ambo sint unus, in omnibus perfectus, qui naturalem et verissimam nativitatem exhibet. Ideo dictum est : *Et dedit illi nomen quod est super omne nomen*[46], ut regnaret in cœlis, et potestatem haberet reddendi judicii.

8. Nam Verbum, quod omnia creavit, filius hominis apparuit, non alienus, sed secundus factus Adam ; ut ex ipso nomine agnoscamus veritatem, ipsumque priorem esse protoplastum Apostolus ostendit, ubi primum animale memorat, dehinc spirituale. Cum autem animale et spirituale dicit, non alterum et alterum corpus ostendit, sed idem ipsum corpus : primum quidem in potentia et natura animæ, et propterea animale : secundo autem in potentia et natura Spritus, idcirco spirituale. *Spiritus enim est Deus Verbum*[46a] ; ita enim et quod de nobis dicitur, intelligendum est, cum ait Scriptura : *Spiritualis judicat omnia ; animalis autem non percipit ea quæ sunt Spiritus*[47]. Quanquam unum sit corpus amborum quod, quatenus Spiritus est particeps, spirituale intelligi ostendit, quatenus autem in potentia duntaxat animæ immanet, 741 animale illud declarat. Cur autem, si ita se res habet, ut vos dicitis, non homo tantum dicitur Christus, quasi novus quidam homo qui de cœlis advenerit ; sed et filius hominis factus est ? Si igitur in terra factus est filius hominis, licet non ex semine viri, sed ex Spiritu sancto natus sit, protoplasti qui

[45] Sap. II, 24. [46] Philipp. II, 9. [46a] Joan. IV, 24. [47] I Cor. II, 14.

(83) Ita Seg. Gobl. et Felc. 1, sicque legit Nannius. Anglic. Καίτοι Χριστὸς ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανοὺς ἀνενήνοχε· καὶ ὅπερ Ἀδάμ. Editi, Καίτοι ὁ Ἀδὰμ ἐξ οὐρανοῦ ἐπὶ τῆς γῆς κατενήνοχε ἀναμάρτητον. Infra. κατενήνοχε ante Χριστός legitur in Seg. Angl. Gobl. et Felc. 1, deestque in aliis et in editis. Infra Seg., ἔκ τε τάφου. D

(84) Seg. Gobl. Felc. 1 et Anglic.. ἐπὶ ἀφθαρσίᾳ. Editi vero, ἐπὶ ἀφθαρσίαν. Ibid. Anglic. Gobler. et Felc. 1, καὶ εἰκόνι, male.

(85) Sic Seg. Gobl. et Felc. 1. Editi vero, γένεσιν, omisso articulo. Paulo post, in editis, αὐτῷ ὁ Θεὸς ὄνομα. Sed in Seguer. et textu Græco deest ὁ Θεός, et sic legit Nannius.

(86) In editis deest Λόγος, sed habetur in Seg. Gobl. Felc. 1.

(87) In Felc. 1, Gobl. Seg. ἐν deest, sed male, ut videre est in sequentibus.

(88) In Seg. deest τά. Mox editi, ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος, sed ἄνθρωπος in Seg. Gobl. Felc. 1 non legitur.

(89) Μόνῃ ἐμμείναντα δείκνυσθαι. Sic manuscr. quidam ; in editis, ἐμμείναντα δείκνυσι, omisso μόνῃ. Mox ὅλως deest in Seguer. Paulo post, editi habent μόνος, sed male. Gobler. Seguer. et Felc. 1, μόνον.

(90) Πνεύματος, omnes manuscr. Editi πνεύματος.

ἔφαμεν, ἀνοήτως ταῦτα λέγετε, οὐ νοοῦντες, ὅτι τὸ ὁμοούσιον τὴν μὲν ταυτότητα τῆς φύσεως ἔχει (1), τὴν δὲ ἰδίαν τελειότητα ἐν ἑαυτῷ ἐπιδείκνυται. Ὥσπερ γὰρ ὁ Υἱὸς, ὁμοούσιος πρὸς τὸν Πατέρα ὁμολογούμενος (2), τέλειος πρὸς τέλειον ὁμολογεῖται, καθὰ καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· ὁμοούσιος γάρ ἡ Τριάς. Δώσετε οὖν καὶ τῇ ὁμοουσίῳ σαρκὶ (3) τὴν τελειότητα πρὸς τῇ τοῦ Λόγου τελειότητι· ἔσται δὲ καθ' ὑμᾶς τετρὰς ἀντὶ Τριάδος καταγγελλομένη. Καὶ τίς ἡ τοσαύτη ἐπίνοια τῆς ἀσεβείας;

10. Ἀλλὰ λέγετε· Ὁμοούσιος γέγονε (4) τοῦ Λόγου ἡ σάρξ. Πῶς γέγονεν ὁμόούσιος; Εἴπατε. Λόγος γέγονεν, ἀλλὰ καὶ Πνεῦμα γέγονεν. Εἰ δὲ ὅλως γίνεται θεότης ἐκ μεταποιήσεως ἡ μὴ φύσει οὖσα θεότης, τί τοίνυν μέμφεσθε Ἀρειανοῖς, ταύτην περὶ τοῦ Λόγου προβαλλομένοις τὴν ἔννοιαν; Καίτοι τῆς Γραφῆς λεγούσης (5), Ὁ Λόγος σὰρξ γέγονεν, οὐχὶ Ἡ σὰρξ Λόγος γέγονεν, Ὁ Λόγος δὲ σὰρξ γέγονεν, εἴρηται (6)· ὅτι τοῦ Λόγου γέγονεν ἡ σὰρξ, καὶ οὐκ ἀνθρώπου τινός· τουτέστιν ὁ Θεὸς ἄνθρωπος γέγονε· καὶ λέγεται, Σὰρξ γέγονεν, ἵνα μὴ παραδράμητε τῆς σαρκὸς τὸ ὄνομα. Εἰ τοίνυν μὴ ἀρκεῖσθε τῇ ἀσυγχύτῳ (7) φυσικῇ ἑνώσει τοῦ Λόγου πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ γενομένην σάρκα· καὶ ὅτι ὁ Θεὸς ἄνθρωπος γέγονε· νῦν οὔτε ἀκούετε, οὔτε πιστεύειν βούλεσθε, οὐκ ἀρκούμενοι ὑπὲρ πᾶσαν ἐπίνοιαν εὐφημίας σῶμα Θεοῦ ἀκούοντες, κατὰ τὸν λέγοντα· Ὃς μετασχηματίσει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, εἰς τὸ γενέσθαι (8) αὐτὸ σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ· ἥτις ἐστὶ σημασία τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, καὶ ἔτι λέγεται σῶμα τῆο δόξης αὐτοῦ. Καὶ ὁ Κύριος δὲ λέγει· Ὅταν ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου· τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ υἱὸν ἀνθρώπου γενόμενον λέγει (9)· κριτήν τε ὄντα ζώντων καὶ νεκρῶν, καὶ βασιλέα καὶ Δεσπότην, καὶ Θεὸν ἀληθινόν. Ἀλλὰ ἀναιρεῖν βούλεσθε τὸ τοῦ σώματος ὄνομα, ἢ τὸ ἔτι λέγεσθαι ἄνθρωπον τὸν Χριστόν. Πῶς ἔτι τὰς θείας Γραφὰς ἀναγινώσκειν δύνασθε; τοῦ μὲν Ματθαίου γράφοντος· Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, υἱοῦ Δαβίδ, υἱοῦ Ἀβραάμ. τοῦ δὲ Ἰωάννου· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν· καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Λό-

A David orta narratur, consubstantialem Patri asseverare? Vel rursum, ut aiebamus, hæc stulte dicitis, non intelligentes, quod est consubstantiale. eamdem quidem naturam habere: propriam tamen perfectionem in seipso exhibere. Sicut enim Filius qui consubstantialis Patri declaratur, perfectus in perfecto agnoscitur; sic et Spiritus sanctus: consubstantialis enim est Trinitas. Dabitis ergo consubstantiali carni, τέταρ perfectionem præter Filii perfectionem: et secundum vos quaternitas pro Trinitate prædicabitur. Ecquodnam illud tantum impietatis commentum?

B 10. Sed dicitis: Caro facta est Verbo consubstantialis. Qua ratione facta est consubstantialis? Respondete. Verbum facta est, sed et Spiritus facta est. Sane si ea quæ natura sua divinitas non est, per mutationem divinitas efficiatur, cur igitur Arianos arguitis, qui hanc de Verbo sententiam in medium afferunt? Licet Scriptura dicat, *Verbum caro factum est* [50], non dictum est. Caro Verbum facta est, sed, Verbum caro factum est: quia Verbi facta est caro, et non hominis cujusdam; id est, Deus homo factus est: et dicitur, Caro factus est, ne carnis nomen prætermitteretis. Si itaque vobis non sufficit naturalis illa sine confusione Verbi cum propria carne unio: et quod Deus homo factus sit; certe jam neque audire, neque credere vultis, nec satis vobis est, cum id quod omnem commendationem superat, corpus scilicet Dei, audiatis, ubi dicitur: *Qui transformabit corpus humilitatis nostræ, ut sit configuratum corpori gloriæ suæ* [51]; C quæ est futuri sæculi significatio. Et præterea dicitur, corpus gloriæ illius. Ipse quoque Dominus ait: *Cum venerit Filius hominis* [52]; Filium Dei filium hominis factum dicit: judicem quoque vivorum et mortuorum, ac regem Dominumque, et Deum verum. Sed corporis nomen e medio tollere vultis, atque id assequi, ut ne ultra dicatur Christum esse hominem. Quo potestis animo divinas Scripturas adhuc legere? Cum Matthæus quidem scribat: *Liber generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham* [53]; Joannes vero: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* [54].

[50] Joan. I, 14. [51] Philipp. III, 21. [52] Marc. VIII, 38. [53] Matth. I, 1. [54] Joan. I, 1.

(1) Editi, τῆς φύσεως ἀδιαίρετον ἔχει. Sed in Seg. Gobl. et Felckm. 1 deest ἀδιαίρετον.

(2) Seguerianus, θεολογούμενος.

(3) Τῇ ὁμοουσίῳ σαρκί. Sic Seg., et ita legit Nannius. At in editis legitur, τῇ τοῦ ὁμοουσίου σαρκί, minus recte.

(4) Seg. Gobl. et Felckm. 1. ὁμοούσιον γεγονέναι (Seg. γέγονε). Πῶς ἐγένετο ὁμοούσιος; Εἴπατε, et ita legit Nannius.

(5) Hæc refert Joannes Maxentius in sua de Christo professione, sub initium, his verbis: *Beatissimo simul, atque doctissimo Athanasio dicente*: « *Verbum caro,* » *non caro Verbum* « *factum est.* » *Verbum autem caro factum dicitur, quia Verbi facta est caro, et non alicujus hominis: hoc est, Deus homo factus est, et dicitur caro, ne prætereatis carnis nomen. Cur ergo non sufficit nobis naturalis unitio Verbi ad* D *propriam carnem, et quia Deus homo factus est.* Nota, *nobis* irrepsisse pro *vobis*.

(6) Ἡ σὰρξ Λόγος εἴρηται. Sic editi, omissis interpositis, quæ ex Seg. mutuati sumus.

(7) In Seg. Gobl. et Felckm. 1, ἀσυγχύτῳ deest. Mox, αὐτοῦ γενομένην deest in Seg. In Gobl. autem et Felckm. 1 deest tantum γενομένην. Paulo post Seg. ἀκούειν.

(8) Εἰς τὸ γενέσθαι deest in Gobl. Felckm. 1, Seg. Post μέλλοντος αἰῶνος quædam deerant in editis, quæ mutuati sumus ex Seg. Gobl. et Felckm. 1, usque ad καὶ ὁ Κύριος.

(9) Λέγει deest in Seg. Mox idem habet καί ante ζώντων. In eodem mox καί deest ante Θεὸν ἀληθινόν. Infra editi, Καὶ πῶς. Sed καί abest a Seg. Gobler. Felckm. 1, nec lectum est a Nannio.

eorum, vel resipiscentes rem animadvertant, vel alios decipere non valeant, dum apertissimam Christi comprehensionem pollicentur, *non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant* [33].

2. Nam Patres quidem dixere, consubstantialem esse Patri Filium, ac Deum verum ex Deo vero, et perfectum ex perfecta. Qui deinde descendit propter nostram salutem, incarnatus et homo factus est; ac postmodum passus est et resurrexit. Sed ne quis audita passione et resurrectione, Deum Verbum mutatum esse cogitaret; immutabilem et invariabilem esse Filium damnatione adhibita definiunt. Isti vero aut mutationem Verbi comminiscuntur : aut Passionis dispensationem meram esse phantasiam suspicantur : atque interdum increatam cœlestemque Christi carnem, aliquando deitati aiunt esse consubstantialem. Deinde, inquiunt, vice interioris qui in nobis est, hominis, mentem cœlestem inesse Christo. Nam figura illa dicunt qua induebatur, instar organi usus est neque enim possibile erat perfectum hominem illum fieri. Ubi enim perfectus homo, ibi et peccatum : itemque duo perfecta unum fieri non possunt. Alioqui in Christo erit ea quæ in nobis est, pugna peccati : opusque erit ei illa apud nos fieri solita purgatione : si Christus homo factus quod in nobis cogitat **737** et carnem movet in seipso suscepisse exhibeatur. Sed assumpsit, inquiunt, corpus absque mente, ut ipse mens in illo esset, expers omnino peccati, cum ratione divinitatis, tum ratione carnis, quæ absque mente sit. Neque enim peccat caro ejus qui carnem movet, id est qui cogitat, si is prius peccati actum non mente conceperit; et si per corpus ad peccati consummationem operatus non fuerit. Unde carnis quidem novitatem Christus commonstravit pro ratione similitudinis, novitatem autem ejus qui in nobis cogitat, per imitationem et similitudinem et abstinentiam a peccato unusquisque in seipso exhibet. Et sic Christus sine peccato intelligitur.

3. Hæc sunt illorum sophismata, et ad res detorquendas consilia : neque unus est illorum sermo : multa enim incredulitatis diverticula, humanis ratiocinibus excogitata. Proponamus igitur illis divini placiti voluntatem (nam *juravit*, inquit, *Dominus, et non pœnitebit eum* [34]), ac verissimæ œconomiæ consummationem, et absolutissimi beneficii gratiam : mutuoque sciscitemur, ut eorum exploremus mentem : num propheticis prædictionibus consonent : num apostolica documenta sequantur : num id Patrum præceptis incedant; num manifestas

A λους ἀπατᾶν μὴ δύνωνται, κατάληψιν εὐ
τὴν περὶ Χριστοῦ ὑπισχνούμενοι, μὴ
μήτε ἃ λέγουσι, μήτε περὶ τίνων διαβεβαιοῦν

2. Οἱ μὲν γὰρ **Πατέρες** εἰρήκασιν, ὁμοού
Υἱὸν τῷ Πατρὶ, καὶ Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ
νοῦ, καὶ τέλειον ἐκ τελείου· ἔπειτα κατελθ
τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, σαρκωθέντα, ἐνα
σαντα, εἶθ' οὕτως παθόντα, καὶ ἀναστάντα.
μή τις, πάθος καὶ ἀναστασιν ἀκούων, ἠλ
τὸν Θεὸν Λόγον ἐννοοῖτο, τὸ ἄτρεπτον καὶ ἀ
τον τοῦ Υἱοῦ μετὰ κρίματος διορίζονται. Οἱ
ἀλλοίωσιν τοῦ Λόγου φαντάζονται, ἢ δόκη
οἰκονομίαν τοῦ πάθους ὑπολαμβάνουσι· π
ἄκτιστον καὶ ἐπουράνιον λέγοννες τὴν τοῦ
B σάρκα, ποτὲ δὲ ὁμοούσιον τῆς θεότητος. Ε
σὶν, ἀντὶ τοῦ ἔσωθεν ἐν ἡμῖν ἀνθρώπου νοῦς
νιος ἐν Χριστῷ. Ὡς γὰρ (45) ὀργανικῷ
σχήματι τῷ περιέχοντι· οὐ γὰρ οἷόν τε ἦν
ἄνθρωπον αὐτὸν γενέσθαι. Ὅπου γὰρ τέλειος
πος, ἐκεῖ καὶ ἁμαρτία· καὶ ὅτι δύο τέλεια ἓν
οὐ δύναται· ἐπεὶ ἔσται καὶ ἐν Χριστῷ ἡ
μάχη τῆς ἁμαρτίας· καὶ ἔσται αὐτῷ χρεία
ἡμᾶς καθαρισμοῦ, εἰ τὸ φρονοῦν καὶ τὸ
ἐν ἡμῖν τὴν σάρκα Χριστὸς ἐν ἑαυτῷ ἐπ
γενόμενος ἄνθρωπος. Ἀλλὰ ἔλαβε, φασὶ, τὸ
ἵν' αὐτὸς ἡ νοῦς ἐν αὐτῷ, καὶ ἄγευστος ἡ πα
ἁμαρτίας, κατά γε τὸ θεϊκὸν καὶ τὸ ἀνόητον
σαρκός. Οὔτε γὰρ ἁμάρτοι ἂν ἡ σὰρξ τοῦ
τὴν σάρκα, τουτέστι τοῦ φρονοῦντος, μὴ προε
θέντος τὴν πρᾶξιν τῆς ἁμαρτίας, καὶ ἐνεργ
C διὰ τοῦ σώματος εἰς ἐκπλήρωσιν τῆς ἁμα
Ὅθεν σαρκὸς μὲν καινότητα Χριστὸς ἐπιδεῖ
κατ' ὁμοίωσιν· τοῦ δὲ φρονοῦντος ἐν ἡμῖν τὴν
τητα διὰ μιμήσεως, καὶ ὁμοιώσεως, καὶ ἀπο
ἁμαρτίας, ἕκαστος (48) ἐν ἑαυτῷ ἐπιδείκνυτ
οὕτως νοεῖται Χριστὸς χωρὶς ἁμαρτίας.

3. Ταῦτά ἐστιν αὐτῶν τὰ σοφίσματα, καὶ
ρατροπῆς τὰ νοήματα· καὶ οὐκ ἔστιν εἷς
αὐτῶν· πολλαὶ γὰρ τῆς ἀπιστίας αἱ παρ
ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς ἐπινενοημέναι. Π
τοίνυν τούτοις (49) τῆς τοῦ Θεοῦ εὐδοκίας τὴ
σιν (ὤμοσε γὰρ, φησὶ, Κύριος, καὶ οὐ μετα
σεται), καὶ τῆς ἀληθεστάτης οἰκονομίας τὴ
D πλήρωσιν, καὶ τῆς τελειοτάτης εὐεργεσία
χάριν· ἀντερωτήσαντες τούτων τὰ νοήματα,
προφητικοῖς (50) μηνύμασι συνᾴδουσιν· ε
ἀποστολικοῖς διδάγμασιν ἀκολουθοῦσιν· εἰ το

[33] I Thim. I, 7. [34] Psal. CIX, 4.

(45) Ὡς γάρ, etc. Sic Gobl. Felc. 1 et Seg. At editi, τῷ γάρ, et sic Anglic.

(46) Goblerian. Felckm. 1, Seguerian., τὸ ἐνάγον. Paulo post Seguer. solus, Ἀλλὰ, φησὶ, τὸ ἀνόητον. Mox Gobl. Felc. 1, Seguer., ἐν αὐτῷ, melius quam editi, ἐν ἑαυτῷ : iidem manuscripti, ἄγνωστος ἦ πάντη.

(47) Seguer., καὶ κατὰ τὸ ἀν. Mox idem eui bler. et Felc. 1, ἁμαρτάνει σὰρξ τοῦ ἄγοντος.

(48) Edit. Commel. et quidam mss., ἦν ἐ In alis et in edit. Paris., ἦν deest, rectius.

49) Τούτοις deest in Segueriano.

(50) Anglic., ἐν τοῖς προφ., et infra item, i ἀποστ.

Πατέρων παραγγέλμασι στοιχοῦσιν· εἰ τὰς ἐναποδείκτους τοῦ Δεσπότου (51) φωνας οὐκ ἀθετοῦσιν· ἵν' ἐκ τῶν προφητικῶν μηνυμάτων, καὶ τῶν ἀποστολικῶν διδαγμάτων, καὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Κυρίου πληρωθέντων πραγμάτων (52), γίγνηται τῆς ἀληθείας ἡ ὁμολογία, καὶ τῆς πλάνης ἡ ἔλεγξις. Εἶπατε τοίνυν οἱ ἐφευρεταὶ τοῦ καινοῦ καθ' ὑμᾶς Εὐαγγελίου, ὃ οὐκ ἔστιν ἄλλο, πόθεν ὑμῖν κατηγγέλθη (53) σάρκα ἄκτιστον λέγειν, ὥστε ἢ τὴν θεότητα τοῦ Λόγου εἰς μετάπτωσιν σαρκὸς φαντάζεσθαι, ἢ τὴν οἰκονομίαν τοῦ πάθους καὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως, ὡς δόκησιν νομίζειν. Ἄκτιστος μὲν γὰρ πέφηνε μόνη ἡ ἁγία Τριὰς τῆς θεότητος, ἀΐδιός τε καὶ ἄτρεπτος, καὶ ἀναλλοίωτος. Χριστοῦ δὲ κατὰ σάρκα (54) ἐξ ἀνθρώπων ἀνισταμένου ἐκ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν, ὡς γεγραπται, καὶ παθητοῦ καὶ πρωτοτόκου (55) ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν, προκαταγγείλαντος τοῦ νόμου, πῶς τὸ ἄκτιστον παθητὸν λέγετε; ἢ πῶς τὸ παθητὸν ἄκτιστον ὀνομάζετε; Καὶ γὰρ καὶ τὴν ἄκτιστον οὐσίαν τοῦ Λόγου παθητὴν λέγοντες, εἰς τὴν θεότητα βλασφημεῖτε· καὶ τὴν παθητὴν σάρκα, ὀστέοις τε (56) καὶ αἵματι, καὶ ψυχῇ, καὶ ὅλου τοῦ καθ' ἡμᾶς σώματος ἁρμοσθεῖσαν, ψηλαφητήν τε καὶ ὁρατὴν γενομένην, ἄκτιστον λέγοντες, δυσὶ περιπίπτετε πτώμασιν· ἢ φαντασίαν τὴν δεῖξιν καὶ τὴν ἀνοχὴν τοῦ πάθους ὑπολαμβάνοντες, κατὰ τὴν (57) τῶν Μανιχαίων ἀσέβειαν· ἢ τοιαύτην ὑποτίθεσθε τῆς ἀκτίστου θεότητος τὴν οὐσίαν. Καὶ τί ἔτι μέμφεσθε τοῖς ἐν ἀνθρωπίνῃ μορφῇ τῇ κατὰ σάρκα τὸν Θεὸν φανταζομένοις;

4. Ἀλλὰ λέγετε, ὅτι (58) ἄκτιστος γέγονε τῇ ἑνώσει τῇ πρὸς τὸν ἄκτιστον. Ἐντεῦθεν δὲ ὑμῶν ἡ πλάνη δειχθήσεται αὐτέλεγκτος· ἡ γὰρ τῆς σαρκὸς ἕνωσις πρὸς τὴν τοῦ Λόγου θεότητα ἐκ μήτρας γέγονεν· ἐντεῦθεν γὰρ αὐτὴν ἀνεστήσατο ὁ Λόγος, ἐξ οὐρανῶν ἐπιδημήσας· οὐ προϋπάρξασαν τῆς τοῦ Λόγου ἐπιδημίας, ἢ τῆς Θεοτόκου (59) Μαρίας, μόνης ἐκ τοῦ Ἀδὰμ καταγομένης, καὶ ἐκ τοῦ Ἀβραὰμ καὶ ἐκ τοῦ Δαβὶδ γενεαλογουμένης, σὺν τῷ Ἰωσὴφ τῷ μεμνηστευμένῳ αὐτὴν, ὄντων ἑκατέρων εἰς σάρκα μίαν, καθὼς γέγραπται, οὐ τῇ πρὸς ἀλλήλους συναφείᾳ, ἀλλὰ τῇ ἐξ ἑνὸς ὑπάρξει· ὅτι γὰρ ἀθιγεῖς διάμειναν, μεμαρτύρηται· Γεννᾶται οὖν ὁ Χριστὸς ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας, τὸν Ἰωσὴφ πατέρα καλῶν, ταυτὸν τῇ Μαρίᾳ τυγχάνοντα τοῦ Δαβὶδ (60)·

Dei voces non despiciant : ut ex propheticis testimoniis, ex apostolicis documentis. et ex operibus a Domino designatis veritatis confessio et erroris confutatio subsequatur. Respondete igitur, auctores novi, secundum vos, Evangelii, cum aliud nusquam sit Evangelium, undenam vobis prædicatum est, carnem increatam esse dicendam; ita ut aut deitatem Verbi in carnem dilapsam et mutatam fuisse comminiscamini; aut œconomiam passionis, mortis et resurrectionis, meram phantasiam existimetis. Sola enim sancta Trinitas deitatis est increata et æterna, immutabilis et invariabilis. Cum autem Christus secundum carnem ex hominibus duxerit ortum, scilicet ex fratribus nobis, ut scriptum est, ac passibilis sit, et primogenitus ex resurrectione mortuorum, lege idipsum prænuntiante, quomodo quod increatum est, passibile dicitis? aut quomodo quod passibile est, increatum vocatis? Etenim cum increatam Verbi substantiam passibilem dicitis, in divinitatem blasphematis. Et dum passibilem carnem, quæ ossibus, sanguini, animæ, et universo nostro corpori adaptata est, quæque palpabilis et visibilis est, increatam dicitis, duplici lapsu conciditis: aut enim exhibitionem et tolerantiam passionis phantasiam existimatis, juxta Manichæorum impietatem; aut talem esse statuitis increatæ deitatis substantiam. Ecquid adhuc reprehenditis eos qui in humana forma secundum carnem Deum comminiscuntur?

4. Sed dicitis increatum factum esse, quod unitum sit cum increato. Hinc autem vestrum errorem sese falsi arguere ostendetur. Nam carnis cum Verbi divinitate conjunctio ex utero facta est; inde enim ipsi Verbum cum e cœlo advenisset originem dedit, quippe quæ non erat antequam Verbum adveniret, aut ante Deiparam Mariam, cujus solius origo ex Adamo, 738 et genus ex Abraham et Davide ortum [35] narratur, et una sponsi sui Joseph, qui erant duo in carne una, sicut scriptum est [36], non mutua inter se copulatione, sed quod ex uno eodemque originem ducerent; nam quod illibati remanserint, testatum est. Nascitur ergo Christus in Bethleem Judææ [37], Josephque patrem suum vocat, qui eamdem quam Maria ex Davide originem

[35] Matth. I, 1. [36] Gen. II, 24. [37] Matth. II, 1.

(51) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1. Editi, τοῦ Θεοῦ.
(52) Basiliensis habet, τῶν τοῦ Θεοῦ πληρωθ-. Paulo post, Seguerian. γένηται, Basil. γίνηται. Goblerian. Felc. 1 et editi γίγνηται.
(53) Κατηγγέλθη. Gobler. et Felc. 1. Anglic. vero et Seguer., κατηγγέλη. Editi, κατηγγέλλη. Paulo post, φαντάζεσθε. Gobler. Seguer., et Felc. 1, et infra iidem, νομίζητε. Seguer. νομίζετε. Mox, δόκησιν, sic Basil. Anglic. Seg. In edit., ὡς δόκησιν. Statim Anglicanus solus, πέφυκε μόνη.
(54) Seguer. et Anglic., τὸ κατὰ σάρκα. In editis et alii, τό deest. Mox Seguer. Gobl. et Felc. 1, ἐξ ἀνθρώπων. Editi vero et alii, ἐξ ἀνθρώπου. Mox iidem, ὡς ἐκ τῶν. In editis et aliis ὡς deest.
(55) Sic Seguer. Gobl. et Felc. 1. In edit., πρώτου.
(56) Τε deest in Segueriano.
(57) Basiliensis, ὑπολαμοάνοντες καὶ τὴν τῶν.
(58) Ὅτι deest in Seguer. Gobler. et Felc. 1. Ibidem Anglic. solus habet, ἄκτιστον, recte. Alii, ἄκτιστος. Ibidem, Anglican. Seguer. Gobl. et Felc. 1, τῇ ἑνώσει, omissa præpositione ἐν, quæ in editis legebatur.
(59) Θεοτόκου deest in edit. Comm. sed legitur in maxima parte manuscriptorum. Infra, ἐκ, ante, τοῦ Δαβὶδ, habetur in solo Seguer.
(60) Seguer., ἐκ τοῦ Ἀδάμ, et ita legit Nannius, sed omnes alii mss. et editi Græci, melius, τοῦ Δαοὶδ. Mox Seguer. et Felc. 1, ἀνακληθείς. Ibidem Basil. et Segueriau. Συμεών. Editi, Σιμεῶνος. Nos cum mss. Gobl. Felck. 1 et textu Græco, Συμεῶνος.

ducebat : in pannis repositus, a Simeone in templo gestatus, et ad circumsisionom carnis secundum legem adductus est, augmentumque accepit ætatis atque staturæ [38]. Si itaque increatus illa unione factus est, quomodo non statim perfectus apparuit, sed pro voluntate Verbi, corpus augmentum accipiebat? Increato autem incrementum ascribere impium est. Nam qod increatum est, natura sua increatum dicitur, nec accessionem, vel diminutionem admittit. Quod autem cum increato quidpiam commune habet, aut ipsi unitur, proprium quidem increato, non tamen ipsum increatum esse dicitur; ne unionis beneficium in oblivionem veniat, et beneficii debitum aboleatur, neve humanum genus, quod adhuc in infirmate degit, in desperationem cadat, si discat (quod vos dicitis), nullam esse sibi cum Deo cognationem ; neve gratia evanescat. Quis enim increatum si audiat Domini corpus, seque factum, creatumque agnoscat, non intelligat, falsas quidem esse Scripturas, sibique nullam esse cum Christo communionem? Si increatus increatum corpus assumpsit, periit ergo prima formatio, periit archetypus Adam, quo nos usque in hodiernum diem per carnis successionem oriundi sumus. Quomodo igitur Christus nos sui participes constituit ? quid est quod Apostolus ait : *Qui enim sanctificat et qui sanctificantur ex uno omnes* [39] ?

5. Ne quis vero de divinitate Filii sic cogitare audeat : quod eodem illo modo ex Deo sit, quo nos sumus, ut impiissimi Ariani dicere audent : aut certe illum ex Deo secundum carnis speciem, et secundum formam servi, hoc est protoplasti Adam, quam accepit qui in forma Dei Deus exstitit. Profecto inter res creatas, illud dicitur increatum, quod nunquam exstitit, quia nunquam factum est. Ne igitur, dum in Verbo carnem nunquam fuisse existimatis, specioso vocabulo rem ipsam negare in animum inducatis, ut nihil in increato confiteamini. Nam sola deitatis subsistentia increata intelligitur; ita ut impium sit, vel increatam passibilem, vel passibilem increatam appellare. Conditam enim humanis naturam, non unione Verbo propriam, sed ei coæternam esse, Deique naturæ exæquatam per naturæ identitatem, impium est cogitare. Carnis enim et sanguinis ossiumque specimen exhibuit Dominus, necnon animi dolentis, pertubati, anxii. Hæc nemo dixerit naturam deitatis esse: propria autem Deo secundum naturam facta sunt, cum Verbo placuit humanam subire generationem, suumque

[38] Luc. II. 7, 28. [39] Hebr. II, 11.

A ἐν σπαργάνοις ἀνακλιθεὶς, καὶ ὑπὸ τοῦ Σ· ἐν τῷ ἱερῷ βασταχθεὶς, καὶ περιτομὴν σαρκὸ ἀγόμενος κατὰ τὸν νόμον, καὶ αὔξησιν ἡλικίας μενος. (61) Εἰ τοίνυν ἄκτιστος τῇ ἑνώσει πῶς οὐκ αὐτοτελὴς ὤφθη, ἀλλὰ, θελήσαντος γου, ἡ τοῦ σώματος αὔξησις ἐγίνετο ; Ἀκτ προσάγειν αὔξησιν ἀσεβές ἐστι. Τὸ γὰρ ἄκτι φύσει ἄκτιστον λέγεται, μήτε αὔξησιν, μήτε σιν ἐπιδεχόμενον. Τὸ δὲ τῷ ἀκτίστῳ (62) κοι ἡ ἑνωθὲν, ἴδιον μὲν τοῦ ἀκτίστου λέγεται, αὐτὸ ἄκτιστον, ἵνα μὴ ἐπιλησθῇ τῆς ἑνώσεω ἐργεσία, καὶ καταργηθῇ (63) τῆς εὐεργεσίας ἡ καὶ εἰς ἀνελπιστίαν καταπέσῃ ἡ ἐν ἀσθε τυγχάνουσα ἀνθρωπότης, διδασκομένη κα μὴ ἔχειν πρὸς Θεὸν οἰκειότητα, καὶ ἅμα

B χάρις. Τίς γὰρ, ἄκτιστον ἀκούων τὸ τοῦ σῶμα, ἑαυτὸν δὲ ποιηθέντα καὶ κτισθέντ οὐκ ἐννοηθήσεται ψευδεῖς μὲν εἶναι τὰς ἁγ φὰς, ἑαυτὸν δὲ μὴ ἔχειν πρὸς τὸν Χριστὸν κο Εἰ ὁ ἄκτιστος ἄκτιστον σῶμα ἀνελάβετο, κα τοίνυν ἡ πρώτη πλάσις, ἀπόλωλεν ὁ ἀρχέτυπ οὗ ἡμεῖς μέχρι σήμερον ἀπόγονοι τυγχάνο τὴν τῆς σαρκὸς διαδοχήν. Πῶς οὖν Χριστ μετόχους ἑαυτοῦ κατεστήσατο (64) ; πῶς Ἀπόστολος λέγει, Ὁ τε γὰρ ἁγιάζων καὶ ζόμενοι ἐξ ἑνὸς πάντες ;

5. Μή τις δὲ τολμάτω περὶ τῆς θεότητος τ ἐννοῆσαι, ὅτι, ὥσπερ αὐτὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὕ ἡμεῖς, καθάπερ οἱ ἀσεβέστατοι Ἀρειανοὶ λέγε μῶσι· ἢ πάντως κατὰ τὴν τῆς σαρκὸς ἐπί

C καὶ κατὰ τὴν μορφὴν τοῦ δούλου, τουτέστι τοῦ τοπλάστου Ἀδάμ, ἣν ἔλαβεν ὁ ἐν μορφῇ ὑπάρχων Θεός. Ὅλως μὲν οὖν ἐν τοῖς ποιήμα λεγόμενον ἄκτιστον, τὸ μηδέπω ὑπάρξαι ὅτι μὴ γέγονε. Μή τι οὖν ἄρα, μηθ' ὅλως (6 νέναι ἐν τῷ Λόγῳ σάρκα ὑπολαμβάνοντες, λέξει ποιεῖσθαι καὶ τὴν ἄρνησιν εὐθὺς ἐννο μηδὲν ἐν τῷ ἀκτίστῳ ὁμολογήσητε. Ἄκτισ ὕπαρξις μόνη ἡ τῆς θεότητος νοεῖται· ὥστε ἄκτιστον παθητὴν λέγειν ἀσεβὲς, καὶ τὴν ἄκτιστον ὀνομάζειν. Τὴν γὰρ ποιηθεῖσαν τῆς πότητος φύσιν, μὴ τῇ ἑνώσει (66) τοῦ Λόγ ἰδίαν, ἀλλὰ συναίδιον, καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ φύ ισουμένην τῇ ταυτότητι τῆς φύσεως ἐννοεῖν, Σαρκὸς γὰρ καὶ αἵματος καὶ ὀστέων ἐπίδειξιν

D σατο Κύριος, καὶ ψυχῆς λυπουμένης, καὶ τ μένης, καὶ ἀδημονούσης. Ταῦτα δὲ οὐκ ἂν τι φύσιν εἶναι θεότητος· ἴδια δὲ Θεοῦ (67) κατὰ

(61) Hæc vide supra, *Ad Epictetum*, p. 721.

(62) Ita Seguer. et sic legendum est. Editi, Τῷ δὲ ἀκτ.

(63) Goblerianus et Felc. 1 habent, ἡ εὐλογία, καὶ καταρ. Atque ita legit Nannius. Infra iidem, ut et legit Nannius, διδασκομένη καθ' ἡμᾶς.

(64) Sic Seguer., rectius quam editi et alii qui habent, αὐτοῦ. Paulo post idem, ὁ ἁγιάζων.

(65) Μή τι ἄρα μηδόλως. Sic Gobler. Seguer. et Felc. 1. In editis, Μή τι οὖν ἄρα μηθ' ὅλως. Mox Anglic. Gobler. Seguer. et Felck. 1, καὶ τὴν ἄρνησιν εὐθύς. In editis deest καί, et εὐθύς. Segueria bler. et Felc. 1, paulo post, ὁμολογήσητε. In ὁμολογῆται.

(66) Μὴ τῇ ἑνώσει. Sic Seguer., et sic lege videtur. Edit., μήτε ἑνώσει.

(67) Anglic., ἴδια δὲ τοῦ Θεοῦ. Paulo post, S Gobler. et Felc. 1, γεννήσεως. Editi vero et a νέσεως. Mox Seguer. καὶ τὴν αὐτῆς. Cobler. 1, καὶ τὴν αὐτοῦ. Alii et editi, καὶ τὴν ἑαυτοῦ Seguer., ἐν ἑαυτῷ. Alii, ἐν αὐτῷ.

γέγονεν, εὐδοκήσαντος τοῦ Κόγου ἀνασχέσθαι γεννήσεως ἀνθρωπίνης, καὶ τὴν ἑαυτοῦ ποίησιν τὴν ἐν ἁμαρτίᾳ καὶ φθορᾷ καὶ θανάτῳ διαχυθεῖσαν ἐν ἑαυτῷ συστήσασθαι ἐν εἰκόνι καινότητος. Διὸ τῆς μὲν ἁμαρτίας τὴν κατάκρισιν ἐπὶ γῆς ἐποιήσατο· τῆς δὲ κατάρας τὴν καθαίρεσιν (68) ἐπὶ ξύλου· τῆς τε φθορᾶς τὴν ἀπολύτρωσιν ἐν τῷ τάφῳ· καὶ τοῦ θανάτου τὴν κατάλυσιν ἐν τῷ ᾅδῃ· παντὶ ἐπιβὰς τόπῳ, ἵνα τοῦ σύμπαντος ἀνθρώπου τὴν σωτηρίαν κατεργάσηται, μορφὴν τῆς ἡμετέρας εἰκόνος ἐν ἑαυτῷ ἐπιδεικνύμενος (69). Ἐπεὶ τίς ἦν χρεία Θεῷ γεννήσεως τῆς ἐκ γυναικὸς ἀνασχέσθαι; αὐξήσεώς τε ἡλικίας, καὶ ἐτῶν ἀριθμήσεως τῷ ποιητῇ τῶν αἰώνων; ἢ πάλιν σταυροῦ, ἢ τάφου, ἢ ᾅδου, οἷς ἡμεῖς ὑποπεπτώκαμεν, εἰ μὴ ἡμᾶς ἐζήτει, διὰ τῆς καθ' ἡμᾶς μορφῆς ζωοποιῶν ἡμᾶς καὶ εἰς ὁμοίωσιν καὶ μίμησιν τελείας εἰκόνος προσκαλούμενος; Μίμησις δὲ πῶς ἂν γένοιτο πρὸς τελειότητα, μὴ προϋπαρξάσης τῆς ἀνενδεοῦς τελειότητος; κατὰ τὸν λέγοντα Ἀπόστολον· Ἀπεκδυσάμενοι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν νέον τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα, ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ τῆς ἀληθείας.

ipsius opus in peccato, corruptione, et morte dissolutum, in seipso in novitatis imaginem instaurare. Quapropter peccati quidem condemnationem in terra, maledictionis abolitionem in ligno, a corruptione immunitatem in sepulcro, mortisque solutionem in inferno peregit; omnemque locum permeavit, ut totius hominis salutem perficeret, cum formam 789 nostræ imaginis in seipso exhibuit. Nam quid erat opus Deo ut ex femina nasci dignaretur? quid factori sæculorum opus ut statura et annorum numero cresceret? aut rursus quid opus illi cruce, sepulcro, aut inferno, quibus nos obnoxii facti sumus, nisi nos quæreret, ut per formam quæ nostræ similis est non vivificaret, atque ad similitudinem imitationemque perfectæ imaginis provocaret? Imitatio autem perfectionis, quomodo esse potuerit, nisi prius exsisterit absoluta perfectio? juxta illud Apostoli: *Exspoliantes vos veterem hominem, et induentes novum, qui secundum Deum creatus est in sanctitate et justitia veritatis* [40].

6. Πόθεν οὖν διδαχθέντες, λέγετε ἄκτιστον; Εἰ τοίνυν φύσις ἐκ μεταποιήσεως ἄκτιστος γίνεται, ἄρα καὶ ἀόρατος καὶ ἀθάνατος· οὐκ ἐκ θανάτου, ἀλλ' ἀνεπίδεκτος θανάτου. Πῶς οὖν ἀπέθανεν ὁ Κύριος, εἰ ὁ ἄκτιστος ἀκτίστως (70) ἐπεδήμησεν ἐπὶ γῆς; ἢ πῶς ὁρατὸς καὶ ψηλαφητὸς γέγονεν; ὡς γέγραπται· Ὃ ἑωράκαμεν, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν. Πῶς οὖν λέγετε, ἃ μὴ γέγραπται, μήτε θέμις ἐννοεῖν; Δώσετε γὰρ πᾶσιν αἱρετικοῖς κατὰ τὴν τοῦ ποτὲ λεγομένου Ῥητορίου ἔννοιαν ἀσεβεστάτην, οὗ καὶ τὴν ἀσέβειαν ἐξειπεῖν φοβερόν. Ἢ τοίνυν ἀρνήσασθε τὰς θείας Γραφὰς, ἢ ταύτας ὁμολογοῦντες, μὴ ἕτερα παρὰ τὰ γεγραμμένα ἐπινοεῖτε λαλεῖν ῥήματα ἀπάτης ἀνιάτου. Ἀλλὰ πάλιν λέγετε, ὅτι Ἡμεῖς κτίσματι (71) οὐ προσκυνοῦμεν. Ὦ ἀνόητοι! διὰ τί οὐ λογίζεσθε, ὅτι καὶ ποιηθὲν τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου οὐ κτιστὴν ἀποφέρεται τὴν προσκύνησιν; Τοῦ γὰρ ἀκτίστου Λόγου γέγονε σῶμα· οὗ γὰρ σῶμα γέγονε, τούτῳ προσάγετε καὶ τὴν προσκύνησιν (72). Ἆρ' οὖν καὶ προσκυνεῖται ὀφειλομένως, καὶ θεϊκῶς προσκυνεῖται· Θεὸς γὰρ ὁ Λόγος ἐστὶν, οὗ τὸ σῶμα ἴδιον τυγχάνει· ἐπεὶ καὶ ὅτε προσῆσαν αἱ γυναῖκες τῷ Κυρίῳ, διακωλύων ἔλεγε, Μή μου ἅπτου· οὔπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν Πατέρα μου, σημαίνων, ὅτι χρεία ἀναβάσεως, καὶ ὅτι μία ἔσται ἡ

6. A quo ergo edocti increatum illum dicitis? Si igitur natura ex mutatione fit increata; ergo et invisibilis fiet, et immortalis; non postquam ex morte resurrexerit, sed mortis prorsus incapax erit. Qua ergo ratione mortuus est Dominus, si increatus increato modo advenerit in terram; aut quomodo visibilis et palpabilis factus est, sicut scriptum est: *Quod vidimus et manus nostræ contrectaverunt* [41]? Cur itaque ea dicitis, quæ nec scripta sint, nec fas sit cogitare? Omnibus enim hæreticis sententiam suppeditabitis impiissimam, quam tenuit olim is qui Rhetorius vocabatur; cujus impietatem referre horret animus. Aut igitur divinas negate Scripturas: aut si eas admittitis, ne præter ea quæ scripta sunt, alia proferre excogitetis insanabilis fallaciæ verba. Sed rursum dicitis: Nos creaturam non adoramus. O stulti! cur non cogitatis, corpus Domini quod factum est adorationem non exigere quæ rei creatæ debeatur? Nam increati Verbi corpus factum est: ac ipsi cujus corpus factum est adorationem affertis vestram. Debita ergo et divina adoratione colitur: Deus enim est Verbum cujus corpus est proprium: quippe cum accesserunt mulieres ad Dominum, illas his prohibet verbis, *Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem meum* [42], indicans opus esse

[40] Coloss. III, 9; Ephes. IV, 25. [41] I Joan. I, 1. [42] Joan. XX, 17.

(68) lia Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1, atque sic legii Nannius. Editi, ἀφαίρεσιν. Mox iidem, ἀπολύτρωσιν, ubi editi, καθαίρεσιν. Infra Basil., τοῦ σύμπαντος τόπου.

(69) Gobl. et Felc. 1, ἐνδυσάμενος καὶ ἐπιδεικνύμενος. Mox Seg. Anglican. Gobl. et Felc. 1, γεννήσεως. Editi, γενέσεως. Ibidem in Seg. solo deest, ἀνασχέσθαι. Infra Seg. Gobl. et Felckm. 1, ἐζήτει. Editi vero et alii. ἀνεζήτει.

(70) Seg. et Anglic., ἀκτίστως. Editi et alii, ἀκτίστῳ. Mox Seguer. Gobl. et Felckm. 1, γεγονὼς, καθὼς. Rhetorius porro infra memoratus, Ægyptius erat, qui eousque insaniæ processit ut diceret, omnes omnino hæreticos recte sentire, et nullum errare: quod ita absurdum Augustino videtur, ut vix eum ita sensisse credere possit. Vide Philastrium hæresi XLIV, et August. hæresi LXXI.

(71) Editi, ὅτι ἡμεῖς κτίσματι. In Seg. Gobl. et Felc. 1, deest ὅτι. Ibidem, editi, κτίσματα. At Seg., κτίσματι.

(72) Sic Angl. Gobl. Felc. 1 et Seg. In edii. προσάγεται ἡ προσκύνησις· Mox iidem manuscripti, καὶ θεϊκῇ προσκυνήσει προσκυνεῖται. Editi, καὶ θεϊκῶς προσκυνεῖται.

ascensione, et unam fore ascensionem. Attamen accedentes illæ tenuerunt pedes ejus et adoraverunt. Pedes tenuerunt, Deum adoraverunt. Pedes quidem carnis et ossium contactum præferebant : sed cum Dei essent, Deum illæ adoraverunt. Et alibi quoque aiebat Dominus, *Palpate me et cognoscite, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere*[43], quanquam ipse spiritus sit : *Spiritus enim est Deus*[44]. Et cum dicit ea se habere, simulque ostendit ipsa ; cur ait, *Spiritus carnem et ossa non habet, ut me*, inquit, quem non illa esse, sed illa habere videtis? An ut doceret, spiritum natura inenarrabilem esse, ipsum autem contactum ad corpus nostro simile pertinere, quod sibi ex Virgine non quadam operandi ratione, sed naturali generatione comparaverat ; ut et secundum naturam esset corpus, ac rursus secundum naturam indivisibile esset a Verbi deitate. Sic enim et mors ejus contigit : corpore quidem secundum naturam suscipiente, Verbo autem per voluntatem eam admittente et per potestatem suam proprium corpus morti tradente ; quo et naturaliter pro nobis pateretur, et divinitus pro nobis resurgeret. Totumque generationis mortisque negotium nostram perquisitionem recuperationemque spectat.

740 7. Hæc cum ita se habeant, et in confesso sint in Ecclesia Dei catholica, cur vos rursum dicitis, corpus e cœlo esse? cur Christus illud effecit? Respondete : Anne ut ex cœlo in terram corpus deferret, et invisibile redderet visibile : contumeliæ incapacem, contumeliæ capacem ; impassibile et immortale, mortale et passibile faceret? Ecquidnam in illis beneficii, o inepti, si ea in Christo facta dicatis, quæ in protoplasto Adam facta sunt? Nisi Adæ lapsum in incomparabilem reparationem Christus, in similitudine carnis peccati apparens, peccatumque in carne condemnans, restituisset ; ita ut carne indutus in terra versaretur, et carnem peccati incapacem exhiberet : quam cum ex prima formatione Adam peccati expertem habuisset, ex prævaricatione illam peccati capacem fecit, ac in corruptionem et mortem delapsus est. Hanc Christus suscitat natura impeccabilem, ut ostendat Creatorem non esse causam peccati ; et ad primariam illam formationem propriæ naturæ eam restituit, ut ipse esset impeccabilitatis specimen. Frustra igitur erronei illi comminiscuntur, atque dicunt, ex cœlo Christi

[43] Luc. xxiv, 39. [44] Joan. iv, 24.

ἀνάβασις (73). Ὅμως, προσελθοῦσαι, ἐκράτησαν αὐτοῦ τοὺς πόδας, καὶ προσεκύνησαν. Πόδας ἐκράτησαν, Θεὸν προσεκύνησαν. Πόδας ὀστέων καὶ σαρκὸς ἔχοντας ψηλάφησιν, ἀλλὰ Θεοῦ ὄντας, προσεκύνησαν θεόν. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ ὁ Κύριος ἔλεγε, Ψηλαφήσατέ με καὶ γνῶτε, ὅτι πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα, καίτοι πνεῦμα ὢν αὐτός· Πνεῦμα γὰρ ὁ Θεός (74). Καὶ λέγων ἔχειν, καὶ ἐπίδειξιν ποιούμενος, πῶς ἔλεγεν, ὅτι Πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει (75), καθὼς ἐμὲ, φησὶν, οὐχὶ ὄντα, ἀλλ' ἔχοντα θεωρεῖτε, ἢ τοῦτο διδάσκων, ὅτι ἡ τοῦ πνεύματος φύσις ἄῤῥητός ἐστιν (76)· αὕτη δὲ ἡ ψηλάφησις σώματος τοῦ καθ' ἡμᾶς ἐστιν, ὅπερ ἑαυτῷ περιεποιήσατο ἐκ Παρθένου, οὐκ ἐνεργείας τόπῳ, ἀλλὰ φυσικῇ γεννήσει· ἵνα καὶ (77) κατὰ φύσιν ᾖ τὸ σῶμα, καὶ ἀδιαίρετον ᾖ πάλιν κατὰ φύσιν τῆς τοῦ Λόγου θεότητος. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ θάνατος γέγονε· τοῦ μὲν σώματος κατὰ φύσιν δεχομένου, τοῦ δὲ Λόγου κατὰ θέλησιν ἀνεχομένου καὶ ἐξουσιαστικῶς τὸ ἴδιον σῶμα εἰς θάνατον προϊεμένου· ἵνα καὶ πάθῃ φυσικῶς ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ἀναστῇ θεϊκῶς ὑπὲρ ἡμῶν. Καὶ ὅλη τῆς γεννήσεως (78) καὶ τοῦ θανάτου ἡ πραγματεία εἰς τὴν ἡμετέραν ζήτησιν καὶ ἀνάκτησιν θεωρεῖται.

7. Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων, καὶ ὁμολογουμένων ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ, πῶς ὑμεῖς πάλιν λέγετε ἐξ οὐρανοῦ τὸ σῶμα ; καὶ διὰ τί τοῦτο πεποίηκεν ὁ Χριστός ; Εἴπατε, ἵνα ἐξ οὐρανῶν ἐπὶ γῆς (79) κατενέγκῃ σῶμα, καὶ τὸ ἀόρατον ὁρατὸν ποιήσῃ, καὶ τὸ ἀνύβριστον ὕβρεως δεκτικόν, καὶ τὸ ἀπαθὲς καὶ ἀθάνατον θνητὸν καὶ παθητόν ; Καὶ τίς ἦν ἐν τούτοις εὐεργεσία, ὦ μάταιοι, εἰ ταῦτα ἐν Χριστῷ γεγονέναι λέγετε, ἃ γέγονεν ἐν τῷ πρωτοπλάστῳ Ἀδάμ ; Εἰ μὴ τὸ τοῦ Ἀδὰμ σύμπτωμα εἰς ἀσύγκριτον ἀνάστημα Χριστὸς ἀνεστήσατο ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας ὀφθείς, καὶ κατακρίνας τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί· ὥστε καὶ (80) σαρκὶ ἐπὶ γῆς πολιτεύσασθαι, καὶ ἀνεπίδεκτον ἁμαρτίας δεῖξαι τὴν σάρκα, ἣν ἐκ τῆς πρώτης πλάσεως ὁ Ἀδὰμ ἀναμάρτητον ἐσχηκὼς, ἐκ παραβάσεως δεκτικὴν ἁμαρτίας πεποίηκε (81), καὶ εἰς διαφθορὰν καὶ θάνατον κατέπτωκε. Ταύτην ἀνίστησι κατὰ φύσιν ἀναμάρτητον, ἵνα δείξῃ τὸν Δημιουργὸν ἀναίτιον τῆς ἁμαρτίας, καὶ κατὰ τὴν ἀρχέτυπον πλάσιν τῆς ἰδίας φύσεως κατεστήσατο· ἵνα αὐτὸς ᾖ τῆς ἀναμαρτησίας (82) ἔμπειρος ἐπίδειξις. Μάτην οὖν φαντάζονται οἱ ἀλώμενοι, καὶ

(73) Seg., ἐστὶν ἡ ἀνάβασις. Gobl. et Felc. 1, ἀναβάσεως. Ὅμως, omissis mediis.

(74) *Ep. ud Epict.*, p. 724.

(75) Seguerianus, Πῶς οὖν ἔλεγε· Πνεῦμα ὀστέα καὶ σάρκα, etc.

(76) Seguerianus, ἀῤῥήτός τις ἐστίν. Infra idem, ἦν ἐν ἑαυτῷ περιεποιήσατο.

(77) Ἵνα καί. Sic Seguerianus quem secuti sumus ; καί deerat in editis. Mox, ᾖ πάλιν κατὰ φύσιν τῆς τοῦ Λόγου, sic idem et Nannius. Editi, ᾖ τῆς τοῦ Λόγου, omissis mediis.

(78) Ita Seg. Gobl. et Felc. 1. Editi, καὶ ὅλης τῆς γενέσεως. Infra editi, ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ καθολικῇ. Sed τοῦ Θεοῦ deest in Nann. Seg.

(89) Gobl. Felc. 1, Seg., ἐπὶ γῆν. Infra Seguer. quem sequimur, Καί τίς ἦν ἐν τούτ. Editi et alii, Καὶ τίς ἡ ἐν τούτ. Paulo post Seguerianus, γεγονέναι λέγετε ἃ. Editi, οὐ γέγονεν, ἃ γέγονεν. Mox hæc, εἰ μὴ τῷ Ἀδάμ, desunt in Seg Gobl. Felc. 1.

(80) Ita Deguerian. Gobler. Felc. 1. In editis, καὶ deest. Mox Anglican. Gobler. et Felch. 1, πολιτεύσασθαι.

(81) Seg. Gobl. et Fvlc. 1, ἐποίησε. Mox Gobl. et Felc. 1, διαφοράν.

(82) Ita Seguer. Gobler. et Felc. 1. Editi, ἁμαρτίας, male.

ἐξ οὐρανοῦ λέγοντες τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα. Καίτοι ὁ Ἀδὰμ ἐξ οὐρανοῦ ἐπὶ τὴν γῆν κατενήνοχε, Χριστὸς ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανοὺς ἀνενήνοχε· καὶ ὅπερ Ἀδὰμ (83) ἀναμάρτητον καὶ ἀκαταδίκαστον εἰς φθορὰν καὶ καταδίκην θανάτου κατενήνοχε, Χριστὸς τοῦτο ἄφθαρτον καὶ λυτήριον θανάτου ἀνέδειξεν· ὥστε ἔχειν ἐξουσίαν ἐπὶ τῆς γῆς ἀφιέναι ἁμαρτίας, ἐκ δὲ τάφου τὴν ἀφθαρσίαν ἐπιδείκνυσθαι, καὶ ἐν ἐπιδάσει ᾅδου λύειν θάνατον, καὶ εὐαγγελίσασθαι πᾶσι τὴν ἀνάστασιν. Ὅτι ἔκτισεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ ἀφθαρσίᾳ (84), καὶ εἰκόνα τῆς ἰδίας ἀϊδιότητος ἐποίησεν αὐτόν. Φθόνῳ δὲ διαβόλου θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον· βασιλευόμενον δὲ ὑπὸ τοῦ θανάτου εἰς διαφθορὰν οὐχ ὑπερεῖδεν αὐτὸς γενόμενος ἄνθρωπος, οὐ τραπεὶς εἰς ἀνθρώπου μορφήν, οὐδὲ παριδὼν τὴν τοῦ ἀνθρώπου ὕπαρξιν, σκιώδη τὴν δεῖξιν ἐποιεῖτο· ἀλλ' ὁ ὢν φύσει Θεὸς γεννᾶται ἄνθρωπος, ἵν' εἷς ᾖ τὰ ἑκάτερα, τέλειος κατὰ πάντα, φυσικὴν καὶ ἀληθεστάτην τὴν γέννησιν (85) ἐπιδειξάμενος. Διὸ εἴρηται· Καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, βασιλεύειν οὐρανῶν, καὶ ἐξουσίαν ἔχειν κρίσιν ποιεῖν.

8. Ὁ γὰρ τῶν ὅλων δημιουργὸς Λόγος (86) ὤφθη υἱὸς ἀνθρώπου, οὐχ ἕτερός τις γενόμενος, ἀλλὰ δεύτερος Ἀδάμ· ἵνα καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος γινώσκωμεν τὴν ἀλήθειαν. Καὶ προγενέστερον δείκνυσι τὸν πρωτόπλαστον ὁ Ἀπόστολος, πρῶτον τὸ ψυχικὸν δεικνὺς, ἔπειτα τὸ πνευματικόν. Ψυχικὸν δὲ καὶ πνευματικὸν λέγων, οὐχ ἕτερον καὶ ἕτερον δείκνυσι σῶμα, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ σῶμα· τὸ μὲν πρῶτον ἐν (87) ἐξουσίᾳ καὶ φύσει ψυχῆς, διὸ ψυχικόν· τὸ δὲ δεύτερον ἐν ἐξουσίᾳ καὶ φύσει Ηνεύματος, διὸ πνευματικόν· Πνεῦμα γὰρ ὁ Θεὸς Λόγος· οὕτω γὰρ καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν εἰρημένον ἔστι συνιδεῖν, ἐν τῷ λέγειν· Ὁ δὲ πνευματικὸς ἀνακρίνει τὰ (88) πάντα· ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος. Καίτοι ἑνὸς ὄντος ἑκατέρων τοῦ σώματος, τὸ μὲν τοῦ Πνεύματος μέτοχον νοεῖσθαι πνευματικὸν δείκνυσι, τὸν δὲ τῇ ἐξουσίᾳ τῆς ψυχῆς μόνῃ ἐμμείναντα (89) δείκνυσθαι ψυχικόν. Διὰ τί δὲ ὅλως, εἰ καθ' ὑμᾶς ἐστιν, οὐχὶ ἄνθρωπος μόνον λέγεται ὁ Χριστὸς ὡς καινός τις ἐξ οὐρανῶν ἐπιδημήσας, ἀλλὰ υἱὸς ἀνθρώπου γέγονεν; Εἰ μὲν οὖν ἐπὶ γῆς γέγονεν υἱὸς ἀνθρώπου, καίτοι οὐκ ἐκ σπέρματος ἀνδρὸς, ἀλλ' ἐκ Πνεύματος (90) ἁγίου γεννηθεὶς, ἑνὸς ὄντος τοῦ πρωτοπλάστου Ἀδὰμ υἱὸς

A corpus esse. Atqui quod Adam ex cœlo in terram detulit, illud Christus e terra in cœlum evexit : et quod Adam, cum prius peccati expers et nulli damnationi obnoxius esset, in corruptionem et damnationem mortis dejecit, idipsum Christus incorruptibile esse, imo a morte liberare ostendit ; ita ut potestatem habeat in terra peccata dimittendi ; ex sepulcro, incorruptionem exhibendi ; in ascensu ex inferno, mortem solvendi, et resurrectionem omnibus annuntiandi. Quia Deus hominem creavit in incorruptionem et imaginem æternitatis suæ illum fecit. *Invidia autem diaboli mors intravit in mundum*[45], quem mortis imperio oppressum in corruptionem, non neglexit ipse factus homo : non versus in hominis formam : neque despiciens hominis substantiam, quasi per umbram et speciem tantum sese B ostendit : sed qui natura Deus est, homo nascitur, ut hæc ambo sint unus, in omnibus perfectus, qui naturalem et verissimam nativitatem exhibet. Ideo dictum est : *Et dedit illi nomen quod est super omne nomen*[46], ut regnaret in cœlis, et potestatem haberet reddendi judicii.

8. Nam Verbum, quod omnia creavit, filius hominis apparuit, non alienus, sed secundus factus Adam ; ut ex ipso nomine agnoscamus veritatem, ipsumque priorem esse protoplastum Apostolus ostendit, ubi primum animale memorat, dehinc spirituale. Cum autem animale et spirituale dicit, non alterum et alterum corpus ostendit, sed idem ipsum corpus : primum quidem in potentia et natura animæ, et propterea animale : secundo autem C in potentia et natura Spritus, idcirco spirituale. *Spiritus enim est Deus Verbum*[46a] ; ita enim et quod de nobis dicitur, intelligendum est, cum ait Scriptura : *Spiritualis judicat omnia ; animalis autem non percipit ea quæ sunt Spiritus*[47]. Quanquam unum sit corpus amborum quod, quatenus Spiritus est particeps, spirituale intelligi ostendit, quatenus autem in potentia duntaxat animæ immanet, 741 animale illud declarat. Cur autem, si ita se res habet, ut vos dicitis, non homo tantum dicitur Christus, quasi novus quidam homo qui de cœlis advenerit ; sed et filius hominis factus est ? Si igitur in terra factus est filius hominis, licet non ex semine viri, sed ex Spiritu sancto natus sit, protoplasti qui

[45] Sap. II, 24. [46] Philipp. II, 9. [46a] Joan. IV, 24. [47] I Cor. II, 14.

(83) Ita Seg. Gobl. et Felc. 1, sicque legit Nannius. Anglic. Καίτοι Χριστὸς ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανοὺς ἀνενήνοχε· καὶ ὅπερ Ἀδάμ. Editi, Καίτοι ὁ Ἀδὰμ ἐξ οὐρανοῦ ἐπὶ τῆς γῆς κατενήνοχε ἀναμάρτητον. Infra, κατενήνοχε ante Χριστός legitur in Seg. Angl. Gobl. et Felc. 1, deestque in aliis et in editis. Infra Seg., ἔκ τε τάφου.

(84) Seg. Gobl. Felc. 1 et Anglic.. ἐπὶ ἀφθαρσίᾳ. Editi vero, ἐπὶ ἀφθαρσίαν. Ibid. Anglic. Gobler. et Felc. 1, καὶ εἰκόνι, male.

(85) Sic Seg. Gobl. et Felc. 1. Editi vero, γένεσιν, omisso articulo. Paulo post, in editis, αὐτῷ ὁ Θεὸς ὄνομα. Sed in Seguer. et textu Græco deest ὁ Θεός, et sic legit Nannius.

(86) In editis deest Λόγος, sed habetur in Seg. Gobl. Felc. 1.

(87) In Felc. 1, Gobl. Seg. ἐν deest, sed male, ut videre est in sequentibus.

(88) In Seg. deest τά. Mox editi, ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος, sed ἄνθρωπος in Seg. Gobl. Felc. 1 non legitur.

(89) Μόνῃ ἐμμείναντα δείκνυσθαι. Sic manuscr. quidam ; in editis, ἐμμείναντα δείκνυσι, omisso μόνῃ. Mox ὅλως deest in Seguer. Paulo post, editi habent μόνος, sed male. Gobler. Seguer. et Felc. 1, μόνον.

(90) Πνεύματος, omnes manuscr. Editi σπέρματος.

unus est, Adam, filius intelligetur. Neque enim præter Adamum, qui ex terra est, alius quispiam descriptus est homo, qui in cœlo fuerit, ut ex cœlis corpus habeat Christus, et filius hominis sit, ex alio ab Adamo. Quapropter Matthæus quidem filium Abraham et David illum describit, secundum carnem; Lucas vero eum Adæ et Dei Filium enarrat. Si itaque Evangeliorum discipuli estis, ne loquamini adversus Deum iniquitatem, ad Scripturas resque gestas sectamini. Quod si præter ea quæ scripta sunt, alia loqui in animo sit, cur adversum nos decertatis, qui nulla audire, vel eloqui sustinemus præter ea quæ scripta sunt? cum Dominus dicat: *Si manseritis in sermone meo, vere liberi eritis*[48].

9. Quo pacto igitur aut fideles aut Christiani habeamini, qui neque secundum verba Scripturæ inceditis, neque rebus gestis fidem habetis; sed audetis ea quæ supra naturam sunt definire? *Numquid parum vobis est molestos esse hominibus, et cur molesti estis Domino*[49]? Nam si qui prophetis non crediderint, condemnati sunt, quanto magis qui non crediderunt ipsi Domino? Etenim quæ ipse voluit, et quæ ipse arbitratu suo egit ad abrogationem peccati et mortis, cur alio et diverso modo enarrare aut cogitare audetis? Si confitemur eum, et ipse confitebitur nos: si negamus, et ipse nos negabit: si fidem illi non habemus, ille fidelis manet, seipsum enim negare nequit. Quænam igitur hujusmodi vestra immensa stultitia, ut loquamini quæ scripta non sunt, et illa sentiatis quæ aliena sunt a pietate? Etenim carnem divinitati consubstantialem dicere audetis, non advertentes in duplicem vos incidisse impietatem. Idcirco enim in hanc sententiam animum appulistis, ut vel carnem negetis, vel in Deitatem blasphemetis, dicentes: Certe nos eum qui ex Maria natus est, consubstantialem Patri dicimus. Porro hæc vestra, quam præclaram existimatis, loquendi ratio, aut superflua, aut stulta comprobabitur. Etenim quis e fidelibus non confiteatur Deum Verbum, qui advenit, et ex sancta Virgine Maria homo prodiit, Patrique consubstantialis est, ex semine Abrahæ, cujus filius recensetur, hominem esse factum: aut Verbum, Deo consubstantiale, secundum carnem filium David factum esse? Ideo prophetæ, apostoli, et evangelistæ Christum ex semine David secundum carnem ortum duxisse narrant. Quomodo igitur, cum hæc dicatis, non erubescitis carnem quæ ex semine

[48] Joan. VIII, 33, 36. [49] Isa. VII, 13.

A νοηθήσεται. Οὐ γὰρ ἕτερός τις ἀναγέγραπται ἄνθρωπος ἐν οὐρανῷ ὑπάρξας παρὰ τὸν ἐκ γῆς Ἀδὰμ (91), ἵνα καὶ ἐξ οὐρανῶν ἔχῃ τὸ σῶμα, καὶ υἱὸς ἀνθρώπου ᾖ παρὰ τὸν Ἀδάμ. Διὸ ὁ μὲν Ματθαῖος υἱὸν Ἀβραὰμ καὶ Δαβὶδ ἀναγράφει τὸ κατὰ σάρκα· ὁ δὲ Λουκᾶς υἱὸν αὐτὸν (92) τοῦ Ἀδὰμ καὶ τοῦ Θεοῦ γενεαλογεῖ. Εἰ τοίνυν μαθηταί ἐστε τῶν Εὐαγγελίων, μὴ λαλεῖτε κατὰ τοῦ Θεοῦ ἀδικίαν· ἀλλὰ στοιχεῖτε τοῖς γεγραμμένοις καὶ γενομένοις (93). Εἰ δὲ ἕτερα παρὰ τὰ γεγραμμένα λαλεῖν βούλεσθε, τί πρὸς ἡμᾶς διαμάχεσθε, τοὺς μήτε ἀκούειν μήτε λέγειν (94) παρὰ τὰ γεγραμμένα πειθομένους; λέγοντος τοῦ Κυρίου, ὅτι Ἐὰν ὑμεῖς μείνητε ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ, ὄντως ἐλεύθεροι ἔσεσθε.

9. Πῶς οὖν ἔτι πιστοὶ ἢ Χριστιανοὶ νομισθείητε, B οἱ μήτε τοῖς ῥήμασι τοῖς γεγραμμένοις στοιχοῦντες (95), μήτε τοῖς γενομένοις πειθόμενοι, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ φύσιν ὁρίζειν τολμῶντες; Ἢ μικρὸν ὑμῖν ἀνθρώποις παρέχειν ἀγῶνα, καὶ πῶς παρέχετε ἀγῶνα Κυρίῳ; Εἰ γὰρ οἱ προφῆται ἀπιστήσαντες κατεκρίθησαν, πόσῳ μᾶλλον οἱ μὴ πειθόμενοι αὐτῷ (96) τῷ Δεσπότῃ; Ἃ γὰρ αὐτὸς ἠθέλησε καὶ εὐδόκησεν εἰς ἀθέτησιν τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου, πῶς ὑμεῖς ἕτερα ἀν' ἑτέρων λέγειν ἢ φρονεῖν τολμᾶτε; Εἰ ὁμολογοῦμεν, κἀκεῖνος ὁμολογήσει ἡμᾶς· εἰ ἀρνούμεθα, κἀκεῖνος ἀρνήσεται ἡμᾶς· εἰ ἀπιστοῦμεν, ἐκεῖνος πιστὸς μένει· ἀρνήσασθαι γὰρ ἑαυτὸν (97) οὐ δύναται. Τίς οὖν ὑμῶν ἡ τοσαύτη ἀπόνοια τῆς ἀμετρίας, λαλεῖν τὰ μὴ γεγραμμένα, καὶ φρονεῖν ἀλλότρια τῆς εὐσεβείας; Καὶ γὰρ καὶ ὁμοούσιον τὴν σάρκα τῆς θεότητος λέγειν ἐπιχειρεῖτε, οὐ συνορῶντες διπλῆν ὑμῖν γενομένην (98) τὴν ἀπάντησιν C τῆς ἀσεβείας. Ταῦτα γὰρ ὑμῖν ἐπινοήσαντες λέγειν, ἵνα ἢ τὴν σάρκα ἀρνήσησθε, ἢ τὴν θεότητα βλασφημήσητε, λέγοντες, φησίν· Ἡμεῖς τὸν ἐκ Μαρίας λέγομεν ὁμοούσιον (99) τοῦ **Πατρός**. Αὕτη δὲ ὑμῶν ἡ νομιζομένη εὐφημία δειχθήσεται ἢ περίεργος ἢ ἀνόητος. Ἐπεὶ τίς τῶν πιστῶν οὐκ ἂν ὁμολογήσειεν, ὅτι ὁ ἐπιδημήσας Θεὸς Λόγος, καὶ ἐκ Παρθένου τῆς ἁγίας Μαρίας προελθὼν ἄνθρωπος, ὁμοούσιος ὢν τοῦ Πατρὸς, ἐκ σπέρματος Ἀβραὰμ γέγονεν ἄνθρωπος, οὗ καὶ υἱὸς ἀναγέγραπται, καὶ ὅτι ὁ ὁμοούσιος τοῦ Θεοῦ Λόγος γέγονε κατὰ σάρκα υἱὸς τοῦ Δαβίδ; Διὰ καὶ ἐκ σπέρματος τοῦ Δαβὶδ προφῆται καὶ ἀπόστολοι καὶ εὐαγγελισταὶ γενεαλογοῦσι τὸν Χριστὸν τὸ κατὰ σάρκα. Πῶς οὖν ταῦτα λέγοντες οὐκ ἐρυθριᾶτε, τὴν D σάρκα, τὴν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ γενεαλογουμένην, ὁμοούσιον τοῦ Λόγου ἀποφαινόμενοι; Ἢ πάλιν, ὡς

(91) Τὸν ἐκ γῆς Ἀδάμ. Sic Seg. Gobl. Felc. 1, in editis deest ἐκ γῆς.

(92) Αὐτόν, Basil., et sic Nannius, sicque legendum videtur. Editi et quidam manuscr. habent αὐτοῦ.

(93) Καὶ γενομένοις deest in Seg., nec lectum est a Nannio.

(94) Ita Seg. quem secuti sumus. Editi, λέγειν. Paulo post Gobl. et Felc. 1, ὅτι Εἰ ὑμεῖς. Mox Seg. Gobl. Felc. 1 et Græcus Scripturæ textus, ἔσεσθε. Editi, ἐστέ.

(95) Ita Seg. Gobl. et Felc. 1. Editi vero, οἱ μήτε τοῖς γεγραμμένοις πειθόμενοι, μήτε τοῖς γενομένοις στοιχοῦντες.

(96) Sic omnes mss. præter Felc. 2, in quo, ut et in editis, αὐτῷ deest. Infra Seg. Gobl. et Felck. ἑτέρων ἢ λέγειν ἢ.

(97) Gobl. et Felckm. 1, αὐτόν.

(98) Seg., γινομένην. Ibidem, Seg. Gobl. Felc. 1 et Anglicanus, τὴν ἀπάτησιν. Editi vero et alii, τὴν ἀπάντησιν, dubia lectio.

(99) Seg. Gobl. et Felckm. 1, λέγοντες δὴ ἡμεῖς τὸν ἐκ Μαρίας ὁμοούσιον.

ἔφαμεν, ἀνοήτως ταῦτα λέγετε, οὐ νοοῦντες, ὅτι τὸ ὁμοούσιον τὴν μὲν ταυτότητα τῆς φύσεως ἔχει (1), τὴν δὲ ἰδίαν τελειότητα ἐν ἑαυτῷ ἐπιδείκνυται. Ὥσπερ γὰρ ὁ Υἱὸς, ὁμοούσιος πρὸς τὸν Πατέρα ὁμολογούμενος (2), τέλειος πρὸς τέλειον ὁμολογεῖται, καθὰ καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· ὁμοούσιος γάρ ἡ Τριάς. Δώσετε οὖν καὶ τῇ ὁμοουσίῳ σαρκὶ (3) τὴν τελειότητα πρὸς τῇ τοῦ Λόγου τελειότητι· ἔσται δὲ καθ' ὑμᾶς τετρὰς ἀντὶ Τριάδος καταγγελλομένη. Καὶ τίς ἡ τοσαύτη ἐπίνοια τῆς ἀσεβείας;

10. Ἀλλὰ λέγετε· Ὁμοούσιος γέγονε (4) τοῦ Λόγου ἡ σάρξ. Πῶς γέγονεν ὁμόούσιος; Εἴπατε. Λόγος γέγονεν, ἀλλὰ καὶ Πνεῦμα γέγονεν. Εἰ δὲ ὅλως γίνεται θεότης ἐκ μεταποιήσεως ἡ μὴ φύσει οὖσα θεότης, τί τοίνυν μέμφεσθε Ἀρειανοῖς, ταύτην περὶ τοῦ Λόγου προβαλλομένοις τὴν ἔννοιαν; Καίτοι τῆς Γραφῆς λεγούσης (5), Ὁ Λόγος σὰρξ γέγονεν, οὐχὶ Ἡ σὰρξ Λόγος γέγονεν, Ὁ Λόγος δὲ σὰρξ γέγονεν, εἴρηται (6)· ὅτι τοῦ Λόγου γέγονεν ἡ σὰρξ, καὶ οὐκ ἀνθρώπου τινός· τουτέστιν ὁ Θεὸς ἄνθρωπος γέγονε· καὶ λέγεται, Σὰρξ γέγονεν, ἵνα μὴ παραδράμητε τῆς σαρκὸς τὸ ὄνομα. Εἰ τοίνυν μὴ ἀρκεῖσθε τῇ ἀσυγχύτῳ (7) φυσικῇ ἑνώσει τοῦ Λόγου πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ γενομένην σάρκα· καὶ ὅτι ὁ Θεὸς ἄνθρωπος γέγονε· νῦν οὔτε ἀκούετε, οὔτε πιστεύειν βούλεσθε, οὐκ ἀρκούμενοι ὑπὲρ πᾶσαν ἐπίνοιαν εὐφημίας σῶμα Θεοῦ ἀκούοντες, κατὰ τὸν λέγοντα· Ὃς μετασχηματίσει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, εἰς τὸ γενέσθαι (8) αὐτὸ σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ· ἥτις ἐστὶ σημασία τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, καὶ ἔτι λέγεται σῶμα τῆς δόξης αὐτοῦ. Καὶ ὁ Κύριος δὲ λέγει· Ὅταν ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου· τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ υἱὸν ἀνθρώπου γενόμενον λέγει (9)· κριτήν τε ὄντα ζώντων καὶ νεκρῶν, καὶ βασιλέα καὶ Δεσπότην, καὶ Θεὸν ἀληθινόν. Ἀλλὰ ἀναιρεῖν βούλεσθε τὸ τοῦ σώματος ὄνομα, ἢ τὸ ἔτι λέγεσθαι ἄνθρωπον τὸν Χριστόν. Πῶς ἔτι τὰς θείας Γραφὰς ἀναγινώσκειν δύνασθε; τοῦ μὲν Ματθαίου γράφοντος· Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, υἱοῦ Δαβίδ, υἱοῦ Ἀβραάμ. τοῦ δὲ Ἰωάννου· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν· καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Λό-

David orta narratur, consubstantialem Patri asseverare? Vel rursum, ut aiebamus, hæc stulte dicitis, non intelligentes, quod est consubstantiale. eamdem quidem naturam habere: propriam tamen perfectionem in seipso exhibere. Sicut enim Filius qui consubstantialis Patri declaratur, perfectus in perfecto agnoscitur; sic et Spiritus sanctus: consubstantialis enim est Trinitas. Dabitis ergo consubstantiali carni, 742 perfectionem præter Filii perfectionem: et secundum vos quaternitas pro Trinitate prædicabitur. Ecquodnam illud tantum impietatis commentum?

10. Sed dicitis: Caro facta est Verbo consubstantialis. Qua ratione facta est consubstantialis? Respondete. Verbum facta est, sed et Spiritus facta est. Sane si ea quæ natura sua divinitas non est, per mutationem divinitas efficiatur, cur igitur Arianos arguitis, qui hanc de Verbo sententiam in medium afferunt? Licet Scriptura dicat, *Verbum caro factum est* [50], non dictum est. Caro Verbum facta est, sed, Verbum caro factum est: quia Verbi facta est caro, et non hominis cujusdam; id est, Deus homo factus est: et dicitur, Caro factus est, ne carnis nomen prætermitteretis. Si itaque vobis non sufficit naturalis illa sine confusione Verbi cum propria carne unio: et quod Deus homo factus sit; certe jam neque audire, neque credere vultis, nec satis vobis est, cum id quod omnem commendationem superat, corpus scilicet Dei, audiatis, ubi dicitur: *Qui transformabit corpus humilitatis nostræ, ut sit configuratum corpori gloriæ suæ* [51]; quæ est futuri sæculi significatio. Et præterea dicitur, corpus gloriæ illius. Ipse quoque Dominus ait: *Cum venerit Filius hominis* [52]; Filium Dei filium hominis factum dicit: judicem quoque vivorum et mortuorum, ac regem Dominumque, et Deum verum. Sed corporis nomen e medio tollere vultis, atque id assequi, ut ne ultra dicatur Christum esse hominem. Quo potestis animo divinas Scripturas adhuc legere? Cum Matthæus quidem scribat: *Liber generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham* [53]; Joannes vero: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* [54].

[50] Joan. I, 14. [51] Philipp. III, 21. [52] Marc. VIII, 38. [53] Matth. I, 1. [54] Joan. I, 1.

(1) Editi, τῆς φύσεως ἀδιαίρετον ἔχει. Sed in Seg. Gobl. et Felckm. 1 deest ἀδιαίρετον.

(2) Seguerianus, θεολογούμενος.

(3) Τῇ ὁμοουσίῳ σαρκί. Sic Seg., et ita legit Nannius. At in editis legitur, τῇ τοῦ ὁμοουσίου σαρκί, minus recte.

(4) Seg. Gobl. et Felckm. 1. ὁμοούσιον γεγονέναι (Seg. γέγονε). Πῶς ἐγένετο ὁμοούσιος; Εἴπατε, et ita legit Nannius.

(5) Hæc refert Joannes Maxentius in sua de Christo professione, sub initium, his verbis: *Beatissimo simul, atque doctissimo Athanasio dicente*: « *Verbum caro,* » *non caro Verbum* « *factum est.* » *Verbum autem caro factum dicitur, quia Verbi facta est caro, et non alicujus hominis: hoc est, Deus homo factus est, et dicitur caro, ne prætereatis carnis nomen. Cur ergo non sufficit nobis naturalis unitio Verbi ad propriam carnem, et quia Deus homo factus est.* Nota, *nobis* irrepsisse pro *vobis*.

(6) Ἡ σὰρξ Λόγος εἴρηται. Sic editi, omissis interpositis, quæ ex Seg. mutuati sumus.

(7) In Seg. Gobl. et Felckm. 1, ἀσυγχύτῳ deest. Mox, αὐτοῦ γενομένην deest in Seg. In Gobl. autem et Felckm. 1 deest tantum γενομένην. Paulo post Seg. ἀκούειν.

(8) Εἰς τὸ γενέσθαι deest in Gobl. Felckm. 1, Seg. Post μέλλοντος αἰῶνος quædam deerant in editis, quæ mutuati sumus ex Seg. Gobl. et Felckm. 1, usque ad καὶ ὁ Κύριος.

(9) Λέγει deest in Seg. Mox idem habet καί ante ζώντων. In eodem mox καί deest ante Θεὸν ἀληθινόν. Infra editi, Καὶ πῶς. Sed καί abest a Seg. Gobler. Felckm. 1, nec lectum est a Nannio.

Verbum autem, et Deum et filium David, si divisim considerare volueritis, duo ex mente vestra dicta fuerint; sin a divinis edocti Scripturis, credideritis Verbum cum Deus esset, filium hominis factum esse; agnoscetis quoniam unus est Christus et Deus, qui et ipse homo est; ut duplex prædicatio ejus adventus facile persuadere posset ejus passionem et impassibilitatem. Ut cum dicit Apostolus: *Homo Christus Jesus, qui dedit semetipsum redemptionem pro nobis, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula. Amen* [55]. Et ad Timotheum scribens ait: *Memor esto Dominum Jesum Christum ex semine David resurrexisse a mortuis* [56]. Et ipse iterum inquit: *Mortem ejus annuntiamus donec veniat* [57].

11. Si igitur ex confessione consubstantialis, carnis nomen de medio tollitis, et sententiam quæ dicit Christum esse hominem; aut non amplius mortem ejus annuntiatis donec veniat, atque in hoc Scripturas abrogatis: aut licet mortem consubstantialis Patri et Spiritui sancto annuntietis, si non confiteamini eum carne passum esse, ipsam Patris et Spiritus sancti deitatem capacem mortis esse dicetis: ac omnium hæreticorum impiissimi 743 evasistis. Mors quippe carnis, consubstantialis Verbi mors fuit. Neque enim Pater carnem gestavit, neque Spiritus sanctus, ut impie somniarunt Valentiniani; sed *Verbum caro factum est* [58]. Ideo nos, dum confitemur Deum et hominem Christum esse, nequaquam divisionis causa hæc dicimus, absit; sed quo Scripturis obtemperemus: ut passione ejus vere acta et annuntiata donec veniat; in carne quidem Verbi, passionem et mortem confiteamur; ipsum tamen Verbum impatibile et invariabile credamus: quod idem ipsum passum est, et non passum, quodque divina quidem natura impassibile, immutabile et invariabile est: carne tamen passum est, ut dixit Petrus, et mortem gustare voluit: quia factus est *mediator Dei et hominum, homo Christus, qui dedit semetipsum redemptionem pro nobis* [59]; et rursum: *Quia factus*

γον δὲ καὶ Θεὸν (10) καὶ υἱὸν Δαβὶδ εἰ κατὰ διαίρεσιν βούλεσθε θεωρεῖν, δύο καθ' ὑμᾶς ἂν λέγοιντο· εἰ δὲ πιστεύοιτε, διδασκόμενοι ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν, ὅτι Θεὸς ὢν ὁ Λόγος υἱὸς ἀνθρώπου γέγονε, γνώσεσθε, ὅτι εἷς ἐστιν ὁ Χριστὸς, καὶ Θεὸς καὶ ἄνθρωπός ὁ αὐτὸς· ἵνα τὸ διπλοῦν κήρυγμα τῆς αὐτοῦ ἐπιδημίας (11) εὐαπόδεικτον ἐχῃ τὴν πεισμονὴν τοῦ τε πάθους καὶ τῆς ἀπαθείας, Ὡς ὅταν λέγει ὁ Ἀπόστολος· Ἄνθρωπος Χριστὸς Ἰησοῦς, ὁ δοὺς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον (12) ὑπὲρ ἡμῶν ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. Καὶ Τιμοθέῳ δὲ γράφων ἔλεγε· Μνημόνευε Χριστὸν Ἰησοῦν ἐγηγερμένον ἐκ νεκρῶν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ· καὶ ὁ αὖτος δὲ πάλιν (13)· Τὸν θάνατον αὐτοῦ καταγγέλλομεν, ἄχρις οὗ ἔλθῃ.

11. Εἰ οὖν ἐκ τῆς ὁμολογίας τοῦ ὁμοουσίου ἀναιρεῖτε τῆς σαρκὸς τὸ ὄνομα, καὶ τὸ ἄνθρωπον εἶναι τὸν Χριστόν· ἢ οὐκέτι τὸν θάνατον αὐτοῦ καταγγέλλετε, ἄχρις οὗ ἔλθῃ, ἀναιροῦντες τὰς Γραφὰς· ἢ τὸν θάνατον καταγγέλλοντες καθ' ὑμᾶς τοῦ ὁμοουσίου (14) τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· μὴ ὁμολογοῦντες σαρκὶ πεπονθέναι τὸν Χριστὸν, καὶ κατὰ τὴν τοῦ Πατρὸς τὴν θεότητα καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐρεῖτε δεκτικὴν εἶναι θανάτου· καὶ γεγόνατε (15) ἀσεβέστεροι πάντων τῶν αἱρετικῶν. Ὁ γὰρ θάνατος τῆς σαρκὸς, γέγονε τοῦ ὁμοουσίου Λόγου. Οὐδὲ γὰρ ὁ Πατὴρ σάρκα ἐφόρεσιν, οὐδὲ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὡς οἱ κατὰ Οὐαλεντῖνον ἀσεβοῦντες φαντάζονται· ἀλλ' ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. Διὰ ἡμεῖς, ὁμολογοῦντες Θεὸν καὶ ἄνθρωπον τὸν Χριστὸν, οὐ διαιρέσεως ἕνεκεν ταῦτα λέγομεν, μὴ γένοιτο! ἀλλὰ πάλιν κατὰ τὰς Γραφὰς, ἵνα πάθους καὶ θανάτου γενομένου καὶ καταγγελλομένου, ἄχρις οὗ ἔλθῃ (16), καὶ μὲν τῆς σαρκὸς τοῦ Λόγου τὸ πάθος καὶ τὸν θάνατον ὁμολογῶμεν, αὐτὸν δὲ τὸν Λόγον, ἄτρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον πιστεύωμεν. Διὸ αὐτός ἐστιν ὁ παθὼν καὶ μὴ παθών· τῇ μὲν θείᾳ φύσει ἀπαθὴς, καὶ ἄτρεπτος καὶ ἀναλλοίωτος ὢν, τῇ δὲ σαρκὶ παθών, ὡς εἶπεν ὁ Πέτρος, καὶ θανάτου γεύσασθαι θελήσας (17)· ὅτι γέγονε μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἄνθρωπος Χριστὸς, ὁ δοὺς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ ἡμῶν·

[55] I Tim. II, 6; II Cor. XI, 31. [56] II Tim. II, 8. [57] I Cor. XI, 26. [58] Joan. I, 14. [59] I Tim. II, 5.

(10) Sic Seg. Gobl. et Felckm. 1. Editi vero, Λόγον δὲ Θεόν. Infra Seg. πιστεύοιτε... ἀπό. Alii cum editis, πιστεύετε... ὑπό.

(11) Sic omnes fere manuscripti. Editi vero, ἀποδημίας. Ibid. Seg· Gobl. et Felckm. 1, εὐαπόδεικτον. Editi, εὐαπόδεκτον. Mox Seg. Gobl. et Felckm. 1, πεισμονήν. Editi vero, πίστιν μόνην, mendose. Mox Seg., Ὅταν λέγῃ μόνην mendose.

(12) Ἀντίλυτρον deest in Seg. Gobl. et Felckm.1, sed habetur in aliis, in editisque,et in Græco Scripturæ textu : δέ post Τιμοθέῳ deest in iisdem.

(13) Sic Seg. Gobl. et Felckm. 1. Editi et alii,πάλιν,φησί. Mox omnes fere manuscr., καταγγέλλομεν. Editi, καταγγελλόμενος. Mox editi et quidam mss. ut in textu. Anglic. vero, Seg. Gobl. et Felck. 1,Ἢ οὖν τῇ ὁμολογίᾳ. Paulo post, Seguerianus, ἤ τό pro καὶ τό.

(14) Basil., καταγγέλλοντες κατὰ τοῦ ὁμοουσίου. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, καταγγέλλοντες τοῦ ὁμοουσίου, μὴ ὁμολογοῦντες. In eodem mox, τὸν Χριστόν deest.

(15) Ita Seguer. Gobl. et Felckm. 1. Elliti, γεγονατε.

(16) Basil., ἄχρις ἂν ἔλθῃ. Seg. paulo post, ὁμολογοῦμεν, et mox πιστεύομεν. Ibidem, Basil. Seg. Gobl. et Felc. 1, διό, Editi et alii. διότι. Mox hæc, ἀπαθὴς καί, desunt in Seg. solo.

(17) Sic Seg. Gohl. et Felc. 1. Editi vero, ὁ Πέτρος· Χριστοῦ οὖν παθοντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκὶ, καὶ θανάτου γευσαμένου σαρκί· ὅτι γέγονε, quæ cum sequentibus cohærere nequeunt, ideo superiorem lectionem prætulimus. Ibidem Seguer. Gobl. et Felc. primus, ὅτι γέγονε μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Ὁ δὲ μεσίτης, omissis mediis.

καὶ πάλιν. Ὅτι γέγονε μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Ὁ δὲ μεσίτης ἑνὸς οὐκ ἔστιν· ὁ δὲ Θεὸς (18) εἷς ἐστιν.

A *est mediator Dei et hominum. Mediator vero uniu non est : Deus autem unus est* [60].

12. Διὸ πλανῶνται καὶ οἱ λέγοντες, ὅτι ἄλλος ἐστὶν ὁ παθὼν Υἱὸς, καὶ ἄλλος ὁ μὴ παθών. Οὐ γὰρ ἕτερός ἐτι παρὰ τὸν Λόγον (19), ὁ τὸν θάνατον καὶ τὸ πάρος ἀναδεδεγμένος· ἀλλ' αὐτὸς ὁ ἀπαθὴς καὶ (20) ἀσώματος Λόγος, γενέσεως σαρκὸς ἀνθρωπίνης ἀνασχόμενος, τὰ πάντα πεπλήρωκεν, ἵνα ἔχῃ τι, ὃ προσενέγκῃ ὑπὲρ ἡμῶν. Καὶ λέγεται κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων (21). οὐκ αὐτὸς ὁ ποιητὴς τῶν ἀγγέλων Λόγος κρείττων γέγονεν, ὡς ἥττων ὢν ποτε, ἀλλὰ ἡ μορφὴ τοῦ δούλου, ἣν αὐτὸς ὁ Λόγος ἰδιοποιήσατο φυσικῇ γεννήσει, κρείττων ἀνατείλασα ἐκ τῆς τοῦ πρωτοπλάστου γενέσεως, καὶ ἡμᾶς προσοικειοῦται, ὡς εἰρηται, συμπολίτως τῶν ἁγίων καὶ οἰκείους Θεοῦ γενομένους (22)· καὶ κατὰ φύσιν Θεοῦ γέγονεν, ἰδία οὐχ ὁμοούσιος οὖσα ἡ σὰρξ τῆς τοῦ Λόγου θεότητος, ὡς συναίδιος· ἀλλὰ ἰδία κατὰ φύσιν γενομένη, καὶ ἀδιαίρετος κατὰ ἕνωσιν, ἐκ σπέρματος Δαβὶδ, καὶ τοῦ Ἀβραὰμ, καὶ τοῦ Ἀδὰμ (23), ἐξ οὗ καὶ ἡμεῖς γεγεννήμεθα. Εἰ δὲ ὁμοούσιος τοῦ Λόγου ἡ σὰρξ καὶ συναίδιος, ἐκ τούτου ἐρεῖτε καὶ τὰ πάντα κτίσματα συναίδια τῷ τὰ πάντα κτίσαντι Θεῷ. Καὶ πῶς ἔτι Χριστιανοὶ, οἱ τοιαύταις συμπλεκόμενοι στραγγαλιαῖς; Τὸ γὰρ ὁμοούσιον καὶ ἀπαθὲς καὶ ἀνεπίδεκτον θανάτου, πρὸς (24) τὸ ὁμοούσιον ἕνωσιν καθ' ὑπόστασιν οὐκ ἐπιδεχόμενόν ἐστιν, ἀλλὰ κατὰ φύσιν· καθ' ὑπόστασιν δὲ τὴν ἰδίαν τελειότητα ἐκδεικνύμενον (25). Ὥστε τῇ νομιζομένῃ ὑμῶν εὐφήμῳ ἐφευρέσει, ἢ τὴν ἐκ τῆς Παρθένου τῆς Θεοτόκου σάρκα ἀρνεῖσθε, ἢ τὴν θεότητα βλασφημεῖτε. Εἰ δὲ οὕτω καὶ τὸν Υἱὸν ὁμολογεῖτε ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς τὴν σάρκα τὴν παθοῦσαν (26)· καὶ τί ἔτι ἡμᾶς μέμφεσθε, ὡς τέτράδα ἀντὶ Τριάδος λέγοντας, αὐτοὶ τετράδα ἀντὶ Τριάδος καὶ ἄκοντες ὁμολογοῦντες, λέγοντες ὁμοουσίαν εἶναι τῇ Τριάδι τὴν σάρκα; Τοίνυν ματαία ἡ πίστις ὑμῶν ἐστιν· ἴσα γὰρ φρονεῖτε τῶν ἀσεβῶν Ἀρειανῶν, κακῶς ἐκλαμβάνοντες τό, Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο (27)· Ὁ Λόγος δὲ σὰρξ ἐγένετο, οὐχ ἵνα ὁ Λόγος μηκέτι ᾖ Λόγος· ἀλλ' ἵνα ἐκ σαρκὶ ᾖ ὁ Λόγος, σὰρξ ἐγένετο, ἵνα καὶ ὁ Λόγος ἀεὶ ᾖ Λόγος, καὶ σάρκα ἔχῃ ὁ Λόγος, ἐν ᾗ τὸ πάθος καὶ τὸν θάνατον ἀνεδέξατο ἐν μορφῇ τῇ ἀνθρωπίνῃ, μέχρι τάφου καὶ ᾅδου ἐπιβὰς, ἐν ᾗ καὶ τὴν ἀνάστασιν τὴν ἐκ νεκρῶν πεποιηται, σαρκὸς καὶ αἵματος καὶ ψυχῆς τὴν ἐπίδει-

12. Quapropter errant qui dicunt, alium esse qui passus est Filius, et alium qui passus non est. Non enim alius est quam ipsum Verbum, quod passionem et mortem susceperit. Sed illud ipsum, incorporeum et impassibile Verbum, cum generationem carnis subire dignatum esset, omnia implevit, ut haberet quod pro nobis offerret. Et dicitur, melius angelis factum, non quod Verbum factor angelorum, melius factum sit, quasi aliquando minus illis fuerit : sed forma servi, quam ipsum Verbum propriam sibi naturali generatione reddidit, melior ex protoplasti generatione exorta est, nosque illi affines reddidit, ut dictur est, cives B sanctorum, et familiares Deo effectos : caro secundum naturam propria Deo facta est, nec tamen consubstantialis est Verbi deitati, quasi illi coæterna esset. Sed propria illi secundum naturam facta, et indivisibilis propter unionem : ex semine David, Abrahæ, et Adæ, ex quo et nos progeniti sumus. Quod si Verbo consubstantialis est caro, et coæterna ; jam hinc dicetis omnes creaturas omnium creatori Deo coæternas esse. At qui, quæso, adhuc Christiani eritis, qui talibus vos laqueis implicatis? Nam quod sonsubstantiale, impassibile, et mortis incapax est, unionem cum consubstantiali non admittit secundum hypostasin, sed secundum naturam : porro secundum hypostasin, propriam perfectionem exhibet. Itaque per religiosum, ut æstimatis, vestrum commentum, C aut carnem ex Virgine et Delpara assumptam negatis, aut in deitatem blasphemaiis. Si autem eo modo Filium, necnon Spiritum sanctum Patri consubstantialem confiteamini, quo carnem quæ passa est : ecquid ergo nos adhuc accusatis, ut qui quaternitatem pro Trinitate dicamus, cum ipsi quaternitatem pro Trinitate vel inviti confiteamini, dum dicitis, consubstantialem Trinitati carnem esse? Itaque vana est fides vestra : paria enim sentitis cum impiis Arianis, male accipientes illud : *Verbum caro factum est.* Porro Verbum caro factum est, non ut Verbum non amplius Verbum esset ; sed Verbum, ut in carne esset, caro factum est, ut et Verbum semper Verbum esset, et Verbum D carnem haberet ; in qua passionem et mortem sub

[60] Galat. III, 20.

(18) Sic Seg. et Græc. Script. textus. Editi vero, ὁδὲ Υἱός. Infra post παθών, legitur υἱός in editis, sed deest in Seg.

(19) Sic Seg. Gobl. et Felc. 1. Editi vero, παρὰ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ.

(20) Καί deest in Seg. ; et in eadem infra, ἀνθρωπίνης deest. Mox idem, ἔχῃ τί πρεσενέγκῃ.

(21) Seg. Cobl. Felckm. 1, γενόμενος ἀγγέλων, οὐ πάντως ὁ ποιητής.

(22) Seg. et Gobl. ὡς εἴρηται πρὸς τῶν ἁγίων, καὶ οἰκεῖοι (Gobl. καὶ οἰκείους) τοῦ Θεοῦ, καὶ Θεοῦ κατὰ φύσιν γέγονεν ἰδία.

(23) Hæc, καὶ τοῦ Ἀδάμ, desunt in Seg. Gobl. et Felckm. 1. Paulo post, in iisdem, τοῦ Λόγου deest. Mox iidem, ἐκ τούτου ἐρεῖτε.

(24) Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1 omittunt πρός.

(25) Seguerianus, ἐπιδεχόμενον.

(26) Seg. Gobl. et Felckm. 1, τὴν σάρκα τὴν παθοῦσαν, ματαία ἡ πίστις ὑμῶν, multis omissis, ut et Nannius.

(27) Seg. Gobl. et Felckm. 1, Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, οὐχ ἵνα ἡ σὰρξ μηκέτι ᾖ Λόγος (Goblerian. et Felckm. 1, Λόγου), ἀλλ' ἵνα ἡ σὰρξ ᾖ Λόγος· Ἀ. λ' ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἵνα καὶ ὁ Λόγος. Paulo post, ἐν, ante μορφῇ, deest in Seg.

744 humana forma susciperet, ac usque ad sepulcrum et infernum descenderet; in qua et resurrectionem ex mortuis perfecit, carnisque et sanguinis atque animæ indicia præbuit Deus Verbum, per proprium et inseparabilem, ut scriptum est, carnem, ex semine David. Quid enim aliud dixit Marcion quam quæ vos profertis? Nonne corpus quod ex cœlo apparuit in similitudine humana, et non in veritate? Quid item aliud locutus est Manichæus? Nonne divina specie corpus, sola cujus naturam et non operationem, peccatum esse impie affirmat? Hujusmodi est illorum impietas.

A ξιν ποιησάμενος ὁ Θεὸς Λόγος, διὰ ἰδίας καὶ ἀδιαιρέτου σαρκὸς, ὡς γέγραπται, ἐκ σπέρματος Δαβίδ. Τί γὰρ ἕτερον παρ' ὑμᾶς εἶρηκε Μαρκίων; Οὐχὶ οὐρανὸς νοφανὲς τὸ σῶμα ἐν ὁμοιώσει ἀνθρωπίνῃ, (28), καὶ οὐκ ἀληθείᾳ; Τί δὲ ἄλλο εἶρηκε Μανιχαῖος; Οὐ θεοειδὲς, οὐ τὸ σῶμα ἐν ὁμοιώσει τῇ καθ' ἡμᾶς μόνῃ, ἀλλότριον δὲ σαρκὸς ἀνθρωπίνης, ἧς τὴν φύσιν ἁμαρτίαν λέγει ἀσεβῶν, καὶ οὐ τὴν πρᾶξιν; Τοιαύτη τούτων ἡ ἀσέβεια.

13. Quamobrem nefas est pium hominem hujusmodi verborum commentis uti: sed dicendum est Verbum quod ante sæcula consubstantiale est Patri, in extremis temporibus, ex sancta et Deipara Virgine, Adæ plasma et opificium novum restituisse, cum illud sibi per unionem proprium effecit: atque ita visus est homo Christus, qui ante sæcula Deus erat. Et nos membra Christi sumus, ut scriptum est, ex carne et ex ossibus ejus. Quorsum igitur hæc vestrarum inventionum contentio; ut per humanam sapientiam, ea quæ humanam intelligentiam superant definiatis, dum dicitis, vice interioris nostris hominis, mentem cœlestem in Christo fuisse? O nefariam sententiam, et infirma indecoraque verba: hominum sane qui non prius animadvertere, Christum non singulariter dici, sed in illo ipso nomine quod unicum est, rem utramque significari, divinitatem nempe et humanitatem. Ideoque homo dicitur Christus, Deus quoque dicitur Christus, ac Deus et homo est Christus, et unus est Christus. Vanum itaque est vestrum sophisma, quo aliud in Christo præter ipsum Christum conspicere nitimini. Illi quidem qui abusive dicuntur Christi, forte, juxta sententiam vestram spectari possent: qui vero per naturam solus verus est Christus, non ab humana ratione describetur, quod vos temere tentatis, homines sane arrogantia plenissimi. Neque enim propheta, neque apostolus, neque evangelistarum quispiam, illa protulit, quæ vos inpudenti plane animo loqui auditis. Si enim alter est Christus a cœlesti mente in eo sita, perfectaque est mens illa, duo ergo, secundum vos, erunt: et sic in eam reciditis sententiam, quam videmini maledictis insectare. Cœlestem vero mentem prophetæ quoque habuere, qui cœlestia et futura, quasi præsentia fuissent, eloquebantur. Quid igitur hæc omnino dicere in similitudine corpus, ad humana carne alienum: cujus naturam et non operationem, peccatum esse impie affirmat? Hujusmodi est illorum impietas.

13. Διὸ οὐ δεῖ τὸν εὐσεβοῦντα τοιαύταις χρῆσθαι ἐπινοίαις· ἀλλ' ὅτι ὁ πρὸ τῶν αἰώνων ὁμοούσιος ὢν Λόγος τῷ Πατρὶ, ἐπ' ἐσχάτων ἐκ γῆς ἁγίας καὶ Θεοτόκου Παρθένου (29) τὴν τοῦ Ἀδὰμ πλασιν καὶ ποίησιν καινὴν ἀνεστήσατο, ἰδιοποιησάμενος καθ' ἕνωσιν· καὶ οὕτως ὤφθη ἄνθρωπος ὁ Χριστὸς, ὁ πρὸ αἰώνων Θεός. Καί ἐσμεν ἡμεῖς μέλη Χριστοῦ, ὡς γέγραπται, ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ. Τί οὖν ἡ τοσαύτη ὑμῶν φιλοτεικία τῶν ἐφευρέσεων, ὅπως ἀνθρωπίνῃ φρονήσει ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην νόησιν ὁρίζεσθαι, λίγοντες· Ἀντὶ τοῦ ἔσωθεν ἐν (30) ἡμῖν ἀνθρώπου νοῦς ἐπουράνιος ἐν Χριστῷ; Ὦ τῆς ἀθέσμου γνώμης, καὶ τῶν ἀσθενῶν καὶ ἀπρεπῶν ῥημάτων, τῶν μὴ νοούντων πρῶτον τοῦτο, ὅτι Χριστὸς μονοτρόπως οὐ λέγεται, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ ὀνόματι ἑνὶ ὄντι ἑκατέρων τῶν πραγμάτων δείκνυται σημασία, θεότητός τε (31) καὶ ἀνθρωπότητος. Διὸ καὶ ἄνθρωπος λέγεται ὁ Χριστὸς, καὶ Θεὸς λέγεται ὁ Χριστὸς, καὶ Θεὸς καὶ ἄνθρωπός ἐστιν ὁ Χριστὸς, καὶ εἷς ἐστιν ὁ Χριστός. Μάταιον οὖν ὑμῶν τὸ σόφισμα ἐπιχειρούντων ἕτερόν τι παρὰ τὸν Χριστὸν ἐν αὐτῷ θεωρεῖν. Οἱ μὲν γὰρ καταχρηστικῶς λεγόμενοι Χριστοὶ, ἴσως καθ' ὑμᾶς ἂν θεωροῖντο· ὁ δὲ κατὰ φύσιν μόνος ἀληθινὸς Χριστὸς οὐχ ὑπὸ ἀνθρωπίνου λογισμοῦ διαγραφήσεται, ὥσπερ ὑμεῖς τολμᾶτε (32), καὶ αὐθάδεις γεγόντες. Οὐδὲ γὰρ προφήτης, οὐδὲ ἀπόστολος, οὔτε τις τῶν εὐαγγελιστῶν ταῦτα ἐφθέγξατο, ἃ ὑμεῖς λαλεῖν ἐπιχειρεῖτε, ἀναιδεῖς τὴν ψυχὴν (33) γεγονότες. Εἰ γὰρ ἕτερός ἐστιν ὁ Χριστὸς παρὰ τὸν ἐπουράνιον νοῦν τὸν ἐν αὐτῷ γενόμενον, τέλειος δὲ καὶ ὁ νοῦς, δύο ἄρα καθ' ὑμᾶς· καὶ ὅπερ δυσφημεῖν (34) δοκεῖτε, τοῦτο ἐλέγχεσθε φρονοῦντες. Νοῦν δὲ ἐπουράνιον καὶ οἱ προφῆται, ἐσχήκασιν, οἱ τὰ ἐπουράνια καὶ τὰ μέλλοντα ὡς παρόντα λαλήσαντες. Διατί δὲ ὅλως ταῦτα λέγειν ἐπινοεῖτε, ὡς τοῦ ἔσωθεν (35) ἡμῶν ἀνθρώπου οὐχ ὁμολογουμένου ἐν Χριστῷ; Τί οὖν περὶ τῆς ψυχῆς ἐρεῖτε, ὅτι καὶ τὸ σῶμα, καὶ ἡ ψυχὴ ὁ ἔξωθέν ἐστιν ἄνθρωπος, ὡς ὁ

(28) Prius editi habent, ἀνθρωπίνῃ μόνῃ, sed μόνῃ abest, et quidem recte, a Seg. Gobi. et Felck. 1. Paulo post, editi habent, ἐν ὁμοιώσει τῇ καθ' ἡμᾶς μόνῃ. At hæc, τῇ καθ' ἡμᾶς, desunt in Seg. Gobl. et Felckm. 1.

(29) Παρθένου deest in Gobl. et Felckm. 1. Paulo post, Seg., pro καθ' ἕνωσιν, gabet κατὰ φύσιν, atque ita legit Nannius.

(30) Sic omnes fere manuscripti. In editis autem ἐν deest.

(31) In Seg. τε deest. Infra Gobl. et Felckm. 1, λέγεται ὁ Χριστὸς καὶ Θεὸς, καὶ εἷς ἐστιν ὁ Χριστός. Basil. hæc omittit, καὶ εἷς ἐστιν ὁ Χριστός.

(32) Seguer. Gobl. et Felckm. 1, τολμᾶτε· Editi minus recte, τολμηταί. Mox iidem, Οὔτε γὰρ προφήτης... οὔτε ἀπόστολος... οὐδέ τις.

(33) Seguerianus, τῇ ψυχῇ. In eodem mox, ἐστὶ deest.

(34) Editi, δύσφημον. Nos Seg. secuti sumus qui habet, δυσφημεῖν, et ita legit Nannius. Infra Seg. τὰ οὐράνια καὶ τὰ μέλλοντα. Mox Gobl. et Felck. 1, λαλοῦντες.

(35) Seg., ἔσω. Paulo post, Seg. Gobi. et Felc. 1, Τί οὖν καὶ περί.

εἴποι τις, τὸ αἷμα καὶ τὴν σάρκα ; Ἀλλ' ὥσπερ τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα οὐ διαφεύγουσι τὴν ψηλάφησιν καὶ τὴν τρῶσιν ὁρατὰ ὄντα, δείξατε ἡμῖν καὶ τὴν ψυχὴν μὴ διαφεύγουσαν ταῦτα, καὶ ὁρατὴν οὖσαν, Ἢ, εἰ μὴ δύνασθε δεῖξαι, φανερός ἐστιν ὁ λόγος. ὅτι οὔτε ὁρᾶται ψυχὴ, οὔτε ἀποκτείνεται ὑπὸ ἀνθρώπου ὥσπερ τὸ σῶμία, καθὼς εἴρηκεν (36) ὁ Κύριος. Πείσθητε οὖν, ὅτι ὁ ἔσωθεν ἡμῶν ἄνθρωπός ἐστιν ἡ ψυχή · τοῦτο καὶ τῆς πρώτης πλάσεως δεικνυούσης, καὶ τῆς δευτέρας διαλύσεως δηλούσης · οὐ μόνον ἐφ' ἡμῖν τούτων δεικνυμένων, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ θανάτῳ τοῦ Χριστοῦ ἐδείκνυτο · τὸ μέν τοι, μέχρι τάφου φθάσαν · ἡ δὲ, μέχρι ᾅδου διαβᾶσα. Διαιρετῶν δὲ ὄντων τῶν τόπων πολλῷ τῷ μέτρῳ, καὶ τοῦ μὲν τάσου σωματικὴν ἐπιδεχομένου τὴν ἐπίβασιν, ἐκεῖσε παρῆν τὸ σῶμα, τοῦ δὲ ᾅδου ἀσώματον. A animum induxistis, quasi vero in confesso non esset, interiorem nostrum hominem in Christo esse ? Cur hoc de anima quoque loquimini, nempe corpus et animam esse exteriorem hominem, ut de sanguine et carne quis dixerit ? Sed sicut corpus et sanguis contactum et vulnera non effugiunt cum sint visibilia ; ostendite nobis animam quoque illa non effugere et visibilem esse. Aut si ostendere non potestis, manifestum est, neque videri animam, neque ab homine sicut corpus occidi posse, ut dixit Dominus. Credite igitur interiorem nostrum hominem esse animam : quod sane et prima formatio comprobat, et sequens dissolutio propalam facit : atque non solum in nobis, sed et in ipsa Christi morte 745 idipsum commonstratur : quando corpus quidem usque ad sepulcrum tantum pervenit : anima vero ad infernum usque transmeavit : locisque multo spatio ditantibus, sepulcrum quidem corporalem adventum excepit, ac ibi corpus adfuit, infernus vero incorporeum admisit.

14. Πῶς (37) ἐκεῖ παρὼν ὁ Κύριος ἀσωμάτως, ὡς ἄνθρωπος ἐνομίσθη ὑπὸ τοῦ θανάτου ; ἵνα ψυχαῖς ταῖς ἐν δεσμοῖς κατεχομέναις, μορφὴν ἰδίας ψυχῆς ἀνεπίδεκτον ὡς δεκτικὴν τῶν δεσμῶν τοῦ θανάτου παραστήσας, παροῦσαν παρούσαις, διαῤῥήξῃ τὰ δεσμὰ ψυχῶν τῶν ἐν ᾅδῃ κατεχομένων, τὸν τῆς ἀναστάσεως διαπηξάμενος ὅρον · ἵνα ὁ πλάστης καὶ ποιητὴς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ καταδίκῃ τοῦτον ὑποβαλὼν, αὐτὸς παρὼν, ἐλευθερώσῃ δι' ἑαυτοῦ ἐξ ὁλοκλήρου τὸν ἄνθρωπον ἐν μορφῇ τῇ ἑαυτοῦ. Οὔτε γὰρ θάνατος ὑπερισχύσας ὑπηγάγετο ἑαυτῷ τὴν ἀνθρωπίνην τοῦ Λόγου (38) ψυχὴν εἰς δεσμῶν κατοχήν · οὔτε πάλιν ἡ φθορὰ τυραννικῶς διαρπάσασα τὸ σῶμα ἐνεργεῖ εἰς διαφθοράν, ὡς ἀπρονοήτων ὄντων τῶν πραγμάτων. Οὕτως γὰρ ἐννοεῖν τὸ τοιοῦτον ἀσεβές · ἀλλ' ὁ τὴν ἐξέτασιν τῆς παρακοῆς ποιησάμενος καὶ κρίσιν ἐπαγαγὼν (39), διπλῆν τῆς τιμωρίας τὴν ἀπόφασιν δέδωκε · τῷ μὲν γηΐνῳ εἰρηκώς · Γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ · καὶ οὕτως ὑποδέχεται φθορὰ τὸ σῶμα, Δεσπότου ἀποφηναμένου · τῇ δὲ ψυχῇ · Θανάτῳ ἀποθανῇ · καὶ οὕτως διχῇ διαιρεῖται ὁ ἄνθρωπος, καὶ ἐν δυσὶ τόποις οἴχεσθαι καταδικάζεται (40) . Διὰ τοῦτο χρεία γέγονε τοῦ ἀποφηναμένου, ἵνα αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ λύσῃ τὴν ἑαυτοῦ ἀπόφασιν, ἐν μορφῇ τοῦ καταδικασθέντος ἀκαταδικάστῳ καὶ ἀναμαρτήτῳ ὀφθείς · ἵνα καὶ ἡ καταλλαγὴ τοῦ Θεοῦ πρὸς τόν ἄνθρωπον γένηται, καὶ ἡ ἐλευθερία τοῦ παντὸς ἀνθρώπου δι' ἀνθρώπου (41) ὑπάρξῃ, ἐν τῇ καινότητι B 14. Qua ratione igitur, cum Dominus illic incorporaliter adesset, homo tamen a morte existimatus est ? ut animabus in vinculis detentis, propriæ animæ formam, incapacem vinculorum mortis, quasi capacem exhibens, præsentibus præsentem, vincula animarum in inferno detentarum disrumperet, resurrectionisque terminum designaret : ut conditor, et factor hominis, et qui hominem damnationi subjecerat, ipse præsens per seipsum, hominem plane in sua ipsius forma liberaret. Nequaquam enim tanta mortis vis fuit, ut subjiceret sibi humanam Verbi animam, ac eam in vinculis detineret : neque rursum corruptio tyrannicam in corpus ejus vim sibi arrogavit, ut putrefaceret ipsum, quasi res nulla providentia gererentur. Ita enim ea de re cogitare, impium fuerit ; sed qui de hominis inobsequentia C quæstionem habuit, judicium dedit, quo duplicem pœnæ sententiam protulit, terreno corpori dicens : *Terra es, et in terram revertéris*[61] ; atque ita Domino sententiam ferente, corruptio corpus excipit ; animæ autem, *Morte morieris*[62] ; et sic duas dividitur partes homo, damnaturque ad duo secedere loca. Quocirca opus fuit judicante, ut ipse per sese suum solveret decretum, dum in forma damnati, indemnata, et peccati experte visus est ; ut et reconciliatio Dei cum homine fieret, et libertas totius hominis per hominem oriretur in novitate imaginis Filii ejus Jesu Christi Domini nostri. Quod si mihi

[61] Gen. III, 19. [62] Gen. II, 18.

(36) Seg., προείρηκεν. Mox Anglican., Seg. Gobl. Felckm, 1, ὁ ἔσω ἡμῶν ἄνθρωπος.

(37) Ἵνα (Seguer. ὅπως) ψυχῇ τῇ ἐν δεσμοῖς κατεχομένῃ τούτῳ τοῦ Ἀδὰμ μορφήν, sic Seguer, Gobler. et Felc. 1, sed mendose, ut videtur. Mox ὡς δεστικήν quod in editis deerat, ex iisdem mss. restituimus, et sic legerat Nannius. Paulo post, παροῦσα παρουσῶν, sic iidem mss. perperam. Mox Seguer., ᾅδου.

(38) Τοῦ Λογου deest in editis Græcis, sed exprimitur in Latinis, et in Segueriano habetur. Mox idem cum Gobler. et Felckm, 1, ἢ πάλιν ἡ φθορά. Mox Seguer. ; αὐτοῦ τὸ σῶμα. Ibid. omnes mss., διαφσοράν. Editi, διαφοράν, male.

(39) Seguer. Gobler. et Felck. 1. ἐναγαγών. Infra editi, ὑποδέχεται φθορά, sed vox φθορά abest in Seguer., nec expressa est a Nannio.

(40) Ita Seguer. Gobler. et Felc. 1. Editi vero et alii, ἐκαταδικόσθη. Infra Anglic. Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἀκαταδικάστως καὶ ἀναμαρτήτως. Editi et alii, ἀκαταδικάσιῳ καὶ ἀναμαρτήτῳ, utraque lectio quadrare videtur.

(41) Hæc, δι' ἀντρώπου, desunt in Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Mox omnes fere mss., τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ. Editi, τοῦ Υἱοῦ τοῦ Ἰησοῦ.

alium damnationis locum, præter hos duos indicare valetis, merito dixeritis, in tres partes dividi hominem : et ex duobus quidem locis revocationem factam esse ; in tertio vero tertiam partem manere vinculis colligatam. Si vero nullum alium locum ostendere potestis, præter sepulcrum et infernum, ex quibus homo perfecte ereptus sit (Christus per suam perfectam et verissimam formam nostræ similem, nos liberante), cur adhuc talia profertis, quasi Deus humano generi nondum reconciliatus sit ? Quomodo igitur Salvator advenit ? an quod non posset totum solvere hominem ? an quod mentem quæ semel peccaverit sit exsecratus ? an quasi timeret, ne et ipse peccati particeps esset, si, cum Deus sit, perfectus homo fieret ? Sed impietatis pleni sunt, qui hæc ita cogitant. Quam enim peccato definitionem tribuitis, qui hæc loquimini, peccatum aientes ex natura esse, ut dixit impiissimus Manichæus ?

15. Hæc dum ita sentitis, creatoris naturæ criminatores estis. Cum ab initio Deus Adam efformavit num innatum ipsi peccatum effecit ? Quid igitur præcepto opus fuit ? cur illum damnavit quod peccasset ? quo pacto Adam ante inobedientiam non cognoverit bonum et malum ? Quem scilicet Deus creavit in incorruptione, et ad imaginem suæ æternitatis, eumdem natura peccati experte, et voluntate libera donavit : *Invidia autem diaboli mors intravit in mundum* [63], cum 746 is transgressionis artifex auctorque fuit. Et sic ex transgressione præcepti Dei, factus est homo capax inducti ab inimico seminis. Ac deinceps peccatum in hominis natura ad omnem concupiscentiam movebat : non quod diabolus eam in illo naturam efformasset, absit ! neque enim diabolus naturæ creator fuerit, ut Manichæorum fert impietas ; sed ex prævaricatione, naturæ perversionem effecit : sicque regnavit mors in omnibus hominibus. *In hoc*, inquit, *venit Filius Dei, ut dissolvat opera diaboli* [64]. Quænam opera diaboli dissolvit Filius Dei ? quam fecit Deus naturam sine peccato, eam ipsam ad transgressionem mandati Dei, pervertit diabolus, et ad inventionem peccati mortis eamdem sibi ipsi restauravit Deus Verbum, incapacem diabolicæ perversionis, et inventionis peccati. Ideoque aiebat Dominus : *Venit princeps mundi hujus, et in me non invenit quidquam* [65]. Quod si princeps mundi hujus nihil operum suorum in Christo invenit, multo magis Christus nihil ex suis opifi-

[63] Sap. II, 24. [64] I Joan. III, 8. [65] Joan. XIV, 30.

(42) Sic Seguer. cui consentit Nannius. In editis, λέγοιτο. Mox idem Seguer., τὴν ἀπάκλησιν γεγονέναι, ἐν δὲ τῷ τρίτῳ μένειν ἐν δεσμοῖς τὸ δεδ... Paulo secus in editis, qui habent, τὴν ἀνάκ... γενομένην... μένει, etc.

(43) Τῇ ἀνθρωπότητι deest in Seguer. solo. Mox Seguer. Gesbler. et Felc. 1, ἢ ὡς ἀδυνάτου ὄντος λῦσαι τὸν σύμπαντα ἄνθρωπον, ἢ ὡς βδελυξαμένοτ τὸν ἁμαρτήσαντα, ἢ ὡς δεδοικότος μὴ καὶ αὐτ.

(44) Hæc afferuntur in synodo Constantinop. III, tom. VI *Concil.* p. 762 et 812.

(45) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1, et synod. Constant. ; in editis, ἀφθαρσίαν καὶ εἰκόνα.

(46) Ita Seguer. Gobler. et Felc. 1. Editi ἐνήργει. Mox, ἐν τῇ φύσει, habent Seguer. G et Felc. 1. Editi, ἐν τῇ προθέσει.

(47) Ita Seguer. Gobler. et Felc. 1 consequ ad superiorem lectionem. Editi, προθέσεως.

(48) Gobler. et Felc. 1, τοῦ διαβόλου. Ποῖα ὅτι φύσιν.

(49) Ita Seguer. Anglican. Gobler. et Felc. editis deest ἁμαρτίας. Mox τούτου post κ deest in Seguer. Ibid. Seguer. Gobler. et Fe εὑρήσει.

A τῆς εἰκόνος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ρίου ἡμῶν. Εἰ δὲ καὶ ἕτερον τόπον καταδίκης δύνασθε, εἰκότως ἂν λέγοιτε (42) τριχῇ διαιρ τὸν ἄνθρωπον· καὶ ἐκ μὲν τῶν δύο τόπων τὴν κλησιν γεγονέται, ἐν δὲ τῷ τρίτῳ μένειν ἐν δε τὸ δεδεμένον. Εἰ δὲ μὴ ἔχετε δεῖξαι ἕτερον παρὰ τὸν τάφον καὶ τὸν ᾅδην, ἐξ ὧν ἠλευθέ τελείως ὁ ἄνθρωπος, Χριστοῦ ἐλευθερώσαντος ἐν τῇ ἑαυτοῦ καθ' ἡμᾶς μορφῇ τελείᾳ καὶ θεστάτῃ· πῶς ἔτι ταῦτα λέγετε, ὡς οὐδέπω κ λαγέντος τῇ ἀνθρωπότητι (43) τοῦ Θεοῦ ; Πῶ ἐπεδήμησεν ὁ Σωτήρ ; ἢ ὡς ἀδύνατος τὸν σύμ λῦσαι ἄνθρωπον ; ἢ ὡς βδελυξάμενος τὸν ἅπαξ τήσαντα νοῦν ; ἢ ὡς δεδοικὼς μὴ καὶ αὐτὸς μέ γένηται τῆς ἁμαρτίας, εἰ τέλειος γένηται ἄνθρ

B Θεὸς ὤν ; Ἀλλ' ἀσεβείας ἔμπλεοι οἱ ταῦτα οὕτ νοοῦντες. Τί γὰρ περὶ τῆς ἁμαρτίας ὁριζόμενοι λαλεῖτε, φυσικὴν εἶναι τὴν ἁμαρτίαν λέγοντες, τὸν ἀσεβέστατον Μανιχαῖον ;

15. Ταῦτα οὕτως φρονεῖτε κατήγοροι γιν τοῦ δημιουργοῦ τῆς φυσεως (44), Ὅτε τὸν ἀρχῆθεν ἔπλασεν ὁ Θεὸς, μήτιγε σύμφυτον δέδωκε τὴν ἁμαρτίαν ; Τίς οὖν ἔτι χρεία ἦν τῆς λῆς ; πῶς δὲ αὐτὸν κατεδίκασεν ἁμαρτήσαντα ; δὲ καὶ πρὸ τῆς παρακοῆς οὐκ ἐγίνωσκε καλὸ πονηρὸν ὁ Ἀδάμ ; Ὃν ἔπλασεν ὁ Θεὸς ἐπ' ἀρ καὶ εἰκόνι (45) τὴν ἰδίας ἀϊδιότητος, ἐποίησεν φύσιν ἀναμάρτητον, καὶ θέλησιν αὐτεξούσιον· ὁ δὲ διαβόλου θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κό εὑραμένου τῆς παραβάσεως τὴν ἐπίνοιαν. Καὶ ὁ ἐκ παρακοῆς ἐντολῆς Θεοῦ γέγονεν ὁ ἄνθρ

C δεκτικὸς τῆς ἐπισπορᾶς τοῦ ἐχθροῦ. Καὶ ἐνήργει λοιπὸν ἡ ἁμαρτία ἐν τῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου π πᾶσαν ἐπιθυμίαν (46) οὐ φύσιν ἐν αὐτῷ ἐργασαμένου διαβόλου, μὴ γένοιτο ! οὐδὲ γὰρ φύσεως ἦν ἐπ μιουργός ὁ διάβολος, κατὰ τὴν τῶν Μανιχαίων δειαν· ἀλλὰ φύσεως (47) παρατροπὴν ἐκ παραβ εἰργάσατο· καὶ οὕτως ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος π ἀνθρώπων. Διὰ τοῦτο οὖν, φησὶν, ἦλθεν ὁ τοῦ Θεοῦ, ἵνα λύσῃ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου Ποῖα ἔργα τοῦ διαβόλου ἔλυσεν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ φύσιν, ἣν ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἀναμάρτητον, παρέ ὁ διάβολος εἰς παράβασιν ἐντολῆς Θεοῦ, καὶ ἐ ἁμαρτίας θανάτου, ταύτην ἑαυτῷ ὀνεστήσατο ὁ Λόγος, ἀνεπίδεκτον τῆς τοῦ διαβόλου παρατ καὶ εὑρέσεως ἁμαρτίας (49). Καὶ διὰ τοῦτο ἦ

D ὁ Κύριος· Ἔρχεται ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τ καὶ ἐν ἐμοὶ εὑρίσκει οὐδέν. Εἰ δὲ ὁ ἄρχω

κόσμου τούτου οὐδὲν τῶν ἑαυτοῦ πραγμάτων ηὕρισκεν ἐν τῷ Χριστῷ, πολλῷ μᾶλλον ὁ Χριστὸς οὐδὲν τῆς ἰδίας ποιήσεως προσκατέλιπε τῷ ἄρχοντι τοῦ κόσμου τούτου. Ἡ καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲν ηὕρισκεν ἐν αὐτῷ (50), τελείαν τὴν καινότητα ἐπιδειξαμένου τοῦ Χριστοῦ, ἵνα τελείαν τὴν σωτηρίαν κατεργάσηται ὅλου τοῦ ἀνθρώπου, ψυχῆς λογικῆς καὶ σώματος, ἵνα τελεία ᾖ καὶ ἀνάστασις. Μάτην οὖν Ἀρειανοὶ σοφίζονται, σάρκα μόνην ὑποτιθέμενοι ἀνειληφέναι τὸν Σωτῆρα, τὴν δὲ τοῦ πάθους νόησιν ἐπὶ τὴν ἀπαθῆ θεότητα ἀναφέροντες ἀσεβῶς. Μά-ην δὴ καὶ ὑμεῖς καθ' ἑτέραν ἐπίνοιαν (51), τὰ ἴσα τούτοις φρονοῦντες, λέγετε τῷ περιέχοντι σχήματι, τουτέστι τῷ ὀργανικῷ προσκεχρῆσθαι· ἀντὶ δὲ τοῦ ἔσωθεν ἐν ἡμῖν ἀνθρώπου, νοῦς ἐπουράνιος ἐν Χριστῷ. Καὶ πῶς ἦν λυπούμενος καὶ ἀδημονῶν, καὶ προσευχόμενος; Καὶ, Ἐταράχθη δὲ τῷ πνεύματι ὁ Ἰησοῦς, γέγραπται. Ταῦτα δὲ οὔτε σαρκὸς ἀνοήτου ἂν εἴη, οὔτε θεότητος ἀτρέπτου, ἀλλὰ ψυχῆς νόησις ἐχούσης, λυπουμένης (52), καὶ ταραττομένης, καὶ ἀδημονούσης, καὶ νοητῶς ἐπαισθανομένης τοῦ πάθους.

A ciis reliquit principi mundi hujus. Aut etiam ea de causa nihil invenit in ipso, perfectam novitatem exhibente Christo, ut perfectam salutem totius hominis, animæ nempe et corporis, operaretur : quo perfecto quoque foret resurrectio: Frustra igitur Ariani argutiis utuntur, dum Salvatorem, carnem solam assumpsisse statuunt, ac passionis sensum ad impassibilem deitatem impie referunt. Frustra quoque vos,alio commento usi,paria cum illis sentitis, dicentes, ipsum qua circumdabatur forma,id est organica usum fuisse : vice autem interioris nostri hominis,cœlestem mentem in Christo fuisse. Quo pacto igitur dolebat, anxius erat, precabatur? Scriptum est enim : *Et conturbatus est spiritu Jesus* [66]. Hæc autem neque carnis mente carentis, neque immutabilis deitatis fuerint:sed animæ intelligentia præditæ,dolentis, conturbatæ, anxiæ, et quæ cum intelligentia passionem senserit.

16. Εἰ δὲ τοίνυν ταῦτα οὕτω νοεῖν οὐ βούλεσθε, τριῶν προσκειμένων νοημάτων, φαντασίας καὶ βλασφημίας καὶ ἀληθείας, ποίαν ἕλοισθε ἄν; Τῷ γὰρ ὑπονοεῖν δοκήσει εἰρῆσθαι τὰ εἰρημένα, φαντασία ἂν νομισθείη καὶ τὰ γενόμενα. Εἰ δὲ ἐπ' ἀληθείας εἴρηται, ἀλλοτρία δὲ (53) καθόλου ἡ ψυχὴ τοῦ Κυρίου ἐγεγόνει τῆς ἰδίας νοήσεως, θεὸν τὸν Λόγον ἔχουσα νοῦν, τετράφθαι τὸ ἄτρεπτον εἰς λύπην, καὶ ἀδημονίαν, καὶ ταραχὴν (54), τὸ ἐννοεῖν ἀσεβές ἐστι· κἂν λέγῃ τὰ Εὐαγγέλια, ὅτι Ἐταράχθη Ἰησοῦς οᾧ πνεύματι· ἀλλὰ δείκνυσι τὸν νοῦν (55) ὁ Κύριος εἰρηκώς· Ἡ ψυχή μου τετάρακται. Εἰ δὴ ψυχῆς ἰδίας νόησιν ὁ Κύριος ἐπιδείκνυται, εἰς συμπάθειαν τῆς ἡμετέρας ψυχῆς, ἵνα οὕτω καὶ αὐτοῦ νοήσωμεν εἶναι (56) τὸ πάθος, καὶ αὐτὸν ἀπαθῆ ὁμολογῶμεν. Ὥσπερ γὰρ τῷ αἵματι τῆς σαρκὸς αὐτοῦ ἐλυτρώσατο ἡμᾶς, οὕτω καὶ τῇ νοήσει τῆς ψυχῆς αὐτοῦ τὴν νίκην ὑπὲρ ἡμῶν ἐπιδείκνυται, λέγων· Ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον· καὶ ἀλλαχοῦ δέ· Διδόντι (57) ἡμῖν τὸ νῖκος. Ἀλλ' ὥσπερ τὸ αἷμα οὐκ ἂν κοινὸν τοῖς εὐσεβέσι νοηθείη, ὥσπερ τοῖς ἀπίστοις, ἀλλὰ σωτήριον· οὕτως καὶ ἡ νόησις λεγομένη, οὐκ ἀνθρωπίνῃ ἀσθενείᾳ περικειμένη (58), ἀλλὰ Θεοῦ φύσιν ἐπιδεικνυμένη. Καὶ οὕτως ἂν λέγοιτο τέλειος Θεὸς καὶ τέλειος ἄνθρωπος ὁ Χριστός· οὐχ ὡς τῆς θείκης τε-

16. Quod si hæc sententia non placet, cum tria in promptu sint ea de re judicia, phantasiæ, blasphemiæ, et veritatis, quodnam elegeritis? Nam si suspicemini illa de sola et mera specie dicta fuisse, ea quæ gesta sunt phantasia quoque existimari debent : sin autem in veritate dicta sint, alienaque omnino facta est anima Domini a proprio cogitandi modo,cum vice mentis Deum Verbum habeat; immutabilem versum fuisse in dolorem, anxietatem, et perturbationem,impium est cogitare.Et si Evangelia dicant : *Turbatus est Jesus spiritu*; id tamen declarat Dominus de anima intelligendum esse,dum ait [4] *Anima mea turbata est* [67]. Quod si suæ Dominus animæ cogitationem manifestat,id agit ut animæ nostræ sese attemperet : quo sic et ejus intelligamus passionem,et eum impassibilem confiteamur. Sicut enim sanguine carnis suæ nos redemit : sic cogitatione mentis suæ, quam pro nobis reportavit victoriam his declarat verbis : *Ego vici mundum* [68]; et alibi : *Qui dedit nobis victoriam* [69]. Sed sicut sanguis ille pro vulgari a piis hominibus nunquam habitus fuerit,quod tamen infideles autumant, sed pro salutari sanguine; sic mens illa non humana infirmitate induitur, 747 sed Dei naturam exhibet. Sicque dicundus fuerit Christus, perfectus

[66] Joan. XI, 33. [67] Joan. XII, 27. [68] Joan. XVI, 33. [69] I Cor. XV, 57.

(51) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. Editi vero, ἑαυτῷ. Infra in Seguer. λογικῆς deest. Paulo post Segue. Gobler. et Fel. 1, σοφίζωνται. Editi, φαντάζονται. Mox hæc, ἀνειληφέναι τὸν Σωτῆρα, desunt in iisdem codicibus.

(52) Editi, ἀπόνοιαν, at Seguer. Basil. Gobler. et Felc. 1, ἐπίνοιαν. et ita legit Nannius.

(52) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. In editis, λυπουμένην, καὶ ταραττομένην καὶ ἀδημοτοῦσαν, καὶ νοητῶς ἐπαισθανομένην. Ibid. iidem codices omittunt, εἰ δέ, cujus loco habent. κἂν. Iidem mox. Τριῶν τοίνυν προκειμένων νοημάτων. In editis deest. τοίνυν et νοημάτων. Mox iidem cod. ἕλοισθε ἄν, Editi vero, ἂν ἕλεσθε.

(53) Ita Seguer. Gobler. et Felc. 1. Editi vero cum aliis, Εἰ δὲ ἐν ἀληθείᾳ εἴρηνται καὶ γεγόνασιν, ἀλλότρια δέ.

(54) Seguer. Gobler. et Felc. 1, ταράττεσθαι. At editi et alii mss., ταραχήν. melius, et ita Nannius legit. Mox Basiliensis, καὶ εἰ λέγει τά. Ibid. Gobler. et Felc. 1, τὸ Εὐαγγέλιον, et ita legit Nannius.

(55) Τὸν νεῦν deest in Seguer. Gobler. et Felck.1.

(56) Εἶναι deest in Segueriano.

(57) Seguer., Gobler. et Felc. 1, τῷ δόντι. Text. Græc. Script. τῷ διδόντι. Vulgata : *qui dedit*. Mox Seguer., οὐ κοινὸν τοῖς εὐσεβέσι. Ibidem, Anglican. νομισθείη pro νοηθείη.

(50) Seguer., οὐκ ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν. Infra, hæc, καὶ οὕτως ἂν λέγοιτο τέλειος, etc., habentur apud Leontium Byzant. lib. 1 *contra Nestorium et Eutychen*.

Deus,et perfectus homo:non quod divina perfectio in humanam perfectionem mutata sit,quod impium est dicere : nec etiam, quod duæ perfectiones a se Invicem divisæ dicantur, quod a pietate alienum est : neque per incrementum virtutis,et accessione justitiæ, absit! sed ratione exsistentiæ indeficientis. Ut utraque unus sint, omnino perfectus, idem Deus et homo.Nam idcirco Dominus dicebat : *Nunc anima mea turbata est.* Illud autem, *nunc*, id est, cum ipse voluit. At certe, quod erat, significabat; rem enim non exsistentem, quasi præsentem nunquam nominasset : nec quasi de rebus, quæ sola specie exsisterent, sermo habebatur : hæc enim omnia naturaliter et revera gesta sunt.

17. Cum igitur natura et non fictione Dominus homo factus sit; neque secundum naturam, neque secundum operationem,peccatum in Creatorem referre possumus. Nam in nostra quidem natura, et inventionis pugna etiam nunc committitur, et inducti seminis, propter nostram imbecillitatem, fit accessio : Verbi autem incarnatio secundum naturam Dei facta, incapax fuit rerum quæ in nobis ex vetustate adhuc gerebantur : quapropter docemur exuere veterem, et induere novum. Et res mira sane, quod Deus homo factus sit,et absque peccato; quodque omnia nova facta sint, ut hinc potestas ejus explorata esset. Et quidem quæcunque ipse sua voluntate in natura ordinavit; ea, quantum voluit, in se suscepit, nativitatem ex muliere, augmentum staturæ,annorum numerum, laborem, esuriem, et sitim, somnum, dolorem, mortem, et resurrectionem. Ideoque ubi corruptum fuerat hominis corpus, eo Jesus corpus suum immittit : et ubi anima humana in morte detinebatur, ibi Christus animam humanam sibi propriam ostendit: ut tanquam homo adesset,qui in morte detineri non poterat, mortisque imperium solveret, utpote Deus : ut ubi seminata erat corruptio, illic oriretur incorruptio: et ubi regnaverat mors in forma animæ humanæ, ibi immortalis ille præsens immortalitatem exhiberet : sicque nos suæ incorruptionis et immortalitatis participes constitueret,in spe resurrectionis ex mortuis; ut et corruptibile hoc indueret incorruptionem,et mortale hoc inducret immortalitatem, quemadmodum scriptum est : ut,« sicut per unum hominem peccatum intravit in mundum,et per peccatum mors »[70]; sic et per unum hominem Jesum Christum gratia regnaret per justitiam in vitam

[70] Rom. v, 12.

A λειότητος εἰς ἀνθρωπίνην τελειότητα μεταποιη
δ ἐστιν ἀσεβές· οὔτε μὴν ὡς δύο τελειοτήτω
διαίρεσιν ὁμολογουμένων, ὅ ἐστιν ἀλλότρι
βείας· οὔτε δὲ κατὰ προκοπὴν ἀρετῆς. καὶ πρ
δικαιοσύνης, μὴ γένοιτο! ἀλλὰ καθ' ὕπαρξ
λιπῆ· ἵνα εἷς ᾖ τὰ ἑκάτερα, τέλειος κατὰ
Θεὸς καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτός. Διὰ τοῦτο γὰρ
ὁ Κύριος ἔλεγε· Νῦν ἡ ψυχή μου τετ
καὶ κατώδυνός ἐστι. Τὸ δὲ νῦν, τοῦτ' ἔσ
ἠθέλησεν. Ὅμως μέντοι τὸ ὂν ἐπεδείκνυτο·
τὸ μὴ ὂν ὡς παρὸν ὠνόμαζεν, ὡς δοκήσει
γομένων τῶν γινογένων· φύσει γὰρ καὶ ἀλη
πάντα ἐγένετο.

B 17. Φύσει οὖν καὶ οὐ θέσει τοῦ Κυρίου ἡ
γενομένου, οὔτε κατὰ φύσιν, οὔτε κατὰ πρᾶξιν
φέρειν ὑμᾶς (61) δυνατὸν τὴν ἁμαρτίαν
Δημιουργῷ. Ἐν μὲν γὰρ τῇ ἡμετέρᾳ φύσει
εὑρέσεως ἡ μάχη, ἔτι γίνεται, καὶ τῆς ἐπισ
προσχώρησις (62) διὰ τὸ ἡμῶν ἀσθενές· ἡ
Λόγου σάρκωσις κατὰ φύσιν Θεοῦ γενομένη
δεκτος γέγονε τῶν ἐν ἡμῖν ἐκ τῆς παλαιότη
πολιτευομένων πραγμάτων· καὶ διὰ τοῦτο ἐ
μεθα ἀπεκδύσασθαι τὸν παλαιὸν καὶ ἐπενδύσασ
τὸν νέον. Καὶ ἐν τούτῳ τὸ θαυμαστὸν, ὅτι καὶ
πος γέγονεν ὁ Κύριος, καὶ χωρὶς ἁμαρτίας ἐ
νότης ὅλη γέγονεν, ἵνα ἐνδείξηται τὸ δυνατὸν
Καὶ ὅσα μὲν αὐτὸς συνέταξε θελήσας τῇ σὺ
ἑαυτὸν ἀνεδέξατο, ὅσα ἠθέλησε, τουτέστι
νήσεως (64) τῆς ἐκ γυναικὸς, αὐξήσεώς τε ἡ
ἐτῶν ἀριθμήσεως, κόπου, καὶ πείνης, καὶ δ
C καὶ ὕπνου, καὶ λύπης, καὶ θανάτου, καὶ ἀναστάσ
Διὰ τοῦτο καὶ ὅπου διεφθάρη τὸ τῶν ἀνθρώπων σῶ
ἐκεῖ προΐεται Ἰησοῦς τὸ ἴδιον σῶμα· καὶ
κεκράτητο ἡ ψυχὴ (65) ἡ ἀνθρωπίνη ἐν θανάτῳ
ἐπιδείκνυται ὁ Χριστὸς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν
οὖσαν, ἵνα καὶ παρῇ ὡς ἄνθρωπος ὁ ἀρχάτη
θανάτῳ, καὶ λύσῃ τὴν κράτησιν τοῦ θανάτο
Θεός (66) ἵνα ὅπου ἐσπάρη ἡ φθορὰ, ἐκεῖ ἀν
ἡ ἀφθαρσία· καὶ ὅπου ἐβασίλευσεν ὁ θάνα
μορφῇ ψυχῆς ἀνθρωπίνης, παρῶν ὁ ἀθάνατος
ξηται τὴν ἀθανασίαν· καὶ οὕτως ἡμᾶς μετόχο
ταστήσῃ τῆς ἑαυτοῦ ἀφθαρσίας καὶ ἀθανασί
ἐλπίδι ἀναστάσεως τῆς ἐκ νεκρῶν. ὅπως ἂν
φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσηται (67) ἀφθαρσίαν, κ
θνητὸν τοῦτο ἐνδύσηται ἀθανασίαν, ὡς γέγρ
ἵν' ὥσπερ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰς
κόσμον εἰσῆλθε, καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θά

D

(59) Hæc afferuntur a Damasceno lib. IV *De orthod. fide*, cap. 23. Ibidem, γὰρ καί deest apud Damascenum, καί tantum in Seguer. deest. Mox hæc, καὶ κατώδυνός ἐστι, absunt a Seguer. Basil. Anglic. ei Damasc. : in aliis et editis leguntur.

(60) Seguer., ἤ ὡς δοκ-. Damasc. ibid., γενομένων τῶν λεγ.

(61) Seguer., ἡμᾶς. Editi, ὑμᾶς.

(62) Seguer. Basil. Anglic., προχώρησις.

(63) Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1, ἐνδύσασθαι. Editi et alii, ἐπενδύσασθαι.

(64) Seguer. Gobler. et Felc. 1, γεννήσεως. Editi, γενέσεως. Te post αὐξήσεως deest in iisdem codibus. Mox Seguer., ἀπαριθμήσεως. Ibidem, Gobl et Felc. 1, κόπου, πείνης, δίψης, ὕπνου, λύπης, νατου, καὶ ἀναστάσεως.

(65) Seguer., ἐκρατεῖτο ἡ ἀνθρωπίνη ψυχή.

(66) Ita Seguer., ut et legit Nannius,et sic legendum videtur, ex his sequentis paginæ verbis. ἡ κράτησις τοῦ θανάτου. Editi, κατάκρισιν. ἐσπάρη, sic manuscripti omnes et edit. Comm edit. Paris., σπάρη, mendose.

(67) Τοῦτο ἐνδύσηται. Hæc desunt in Gobler Felckm. 1.

οὕτως καὶ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ (68) ἡ A χάρις βασιλεύσῃ διὰ δικαιοσύνης εἰς ζωὴν αἰώνιον, καθὼς γέγραπται. Πῶς οὖν λέγετε, Ἀντὶ τοῦ ἔσωθεν ἀνθρώπου τοῦ ἐν ἡμῖν, νοῦς ἐπουράνιος ἐν Χριστῷ; Μήτιγε, διχῇ μερίσας τὸ ἔξωθεν καὶ τὸ ἔσωθεν (69), καὶ ἐν τάφῳ ἐπεδείκνυτο καὶ ἐν ᾅδῃ; Ἀλλ' οὐχ οἷόν τε ἦν (70) ἕτερον ἀνθ' ἑτέρου ἀντιδοῦναι λύτρον· ἀλλὰ σῶμα ἀντὶ σώματος, καὶ ψυχὴν ἀντὶ ψυχῆς δέδωκε, καὶ τελείαν ὕπαρξιν ὑπὲρ ὅλου ἀνθρώπου· τοῦτ' ἔστι τὸ ἀντάλλαγμα τοῦ Χριστοῦ, ὃ ὠνείδισαν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ οἱ ἐχθροὶ τῆς ζωῆς Ἰουδαῖοι (71) παραπορευόμενοι, καὶ κινοῦντες τὰς κεφαλὰς αὐτῶν. Οὔτε γὰρ ὁ ᾅδης ἤνεγκεν ἀπαρακαλύπτου θεότητος ἐπίβασιν· τοῦτο καὶ προφῆται καὶ ἀπόστολοι μαρτυροῦσιν.

æternam, ut scriptum est. Cur ergo dicitis pro interiore nostro homine, mentem cœlestem in Christo esse? num quia bifariam diviso exteriore et interiore homine, et in sepulcro, et inferno apparuit? At non poterat alterum pro altero in redemptionem dari: sed corpus pro corpore, et animam pro anima dedit, ac perfectam subsistentiam pro toto homine. Hoc est Christi commutatio, quam in cruce probris affecere vitæ inimici Judæi, prætereuntes et moventes capita sua. Neque enim nudæ Deitatis accessum infernus **748** sustinuisset: hoc et prophetæ et apostoli testantur.

18. Ἔστι δὲ καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ σταυροῦ οἰκονομίας συνιδεῖν τὸ λεγόμενον· ὅπως ὁ Κύριος τῇ μὲν προβολῇ τοῦ αἵματος τὴν βεβαιότητα τῆς σαρκὸς ἐπεδείκνυτο· τῇ δὲ προσθήκῃ τοῦ ὕδατος τὴν ἄχραντον καθαρότητα ἐδήλου, καὶ ὅτι τοῦ Θεοῦ τὸ σῶμα· κράB ξας δὲ καὶ κλίνας τὴν κεφαλὴν, καὶ παραδοὺς τὸ πνεῦμα, τὸ ἔσωθεν τοῦ ἰδίου σώματος, τουτέστι τὴν ψυχὴν ἐσήμανε· περὶ ἧς καὶ εἴρηκεν, ὅτι Τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων τῶν ἐμῶν. Ὥστε τὴν ἔκπνευσιν οὐκ ἄν τις εἴποι θεότητος μετάστασιν, ἀλλὰ ψυχῆς ἀποχώρησιν. Εἰ γὰρ κατὰ μετάστασιν θεότητος ὁ θάνατος γέγονε καὶ ἡ τοῦ σώματος νέκρωσις, ἴδιον ἂρα θάνατον ἀπέθανε, καὶ (72) οὐ τὸν ἡμέτερον. Καὶ πῶς εἰς ᾅδου κατῆλθεν ἀπαρακαλύπτῳ τῇ θεότητι; Ποῦ οὖν ἡ ψυχὴ, ἣν ἐπηγγείλατο ὁ Κύριος τιθέναι ὑπὲρ τῶν προβάτων, περὶ ἧς καὶ προφῆται προμηνύουσιν; εἰ δὲ ψυχῆς ἀποχώρησις γέγονε, διὰ τοῦτο εἴρηται, ὅτι τὸν ἡμέτερον ἀνεδέξατο θάνατον, τουτέστι τῆς καθ' ἡμᾶς διαλύσεως ἀνασχόμενος, ὥσπερ καὶ γεννήσεως (73).

18. Quod autem dictum est, in crucis œconomia animadvertere licet: quo pacto scilicet Dominus emissione sanguinis carnis veram exsistentiam commonstrarit: et aquæ additione, incontaminatam puritatem, ac verum esse corpus Dei ostenderit: clamendo autem et inclinando caput, spiritumque reddendo; quod intra proprium corpus erat, id est, animam, significarit, de qua et dixerat: *Pono eam pro ovibus meis* [71]: ita ut exspirationem nemo dixerit deitatis transmigrationem, sed animæ discessum. Nam si per transmigrationem deitatis mors et corporis exstinctio contigisset, propria morte obiisset, et non nostra. Et qui, amabo, non obtecta deitate in infernum descendisset? Ubinam igitur illa anima, quam promiserat Dominus se pro ovibus suis positurum, de qua re prophetæ præfati sunt? Si vero animæ discessus fuit, ideo dictum est, eum nostram mortem suscepisse, hoc est, nostram dissolutionem sustinuisse, ut et nostram nascendi C rationem.

19. Νάταιον οὖν ὑμῶν τὸ σόφισμα· ἐπεὶ πῶς ἂν ὁ θάνατος ἐγεγόνει, εἰ μὴ καὶ τὸν ἔσωθεν καὶ τὸν ἔξωθεν συνεστήκατο ἑαυτῷ ὁ Λόγος (74), τουτέστι σῶμα καὶ ψυχήν; Πῶς δὲ καὶ ὑπὲρ τοῦ παντὸς ἀντέδωκεν ἀντίλυτρον; ἢ πῶς ἡ κράτησις τοῦ θανάτου τελείαν ἐλάμβανε τὴν λύσιν, εἰ τὸ κατὰ φρόνησιν ἁμαρτῆσαν, τὴν ψυχὴν (75), Χριστὸς ἀναμάρτητον οὐ συνεστήσατο ἐν ἑαυτῷ; Ἔτι οὖν βασιβεύει ὁ θάνατος τοῦ ἔσωθεν ἀνθρώπου· τίνος γὰρ ἄλλου καὶ ἐβασίλευσέ ποτε, οὐχὶ ψυχῆς τῆς ἐν φρονήσει ἁμαρτησάσης; καθὼς εἴρηται· ψυχὴ (76) ἡ ἁμαρτάνουσα, αὕτη καὶ ἀποθανεῖται· ὑπὲρ ἧς τὴν ἰδίαν ψυχὴν τέθεικεν ὁ Χριστὸς λύτρον (77) ἀντιδιδούς.

19. Vanum igitur est vestrum sophisma: nam qui, quæso, mors advenisset, nisi et interiorem et exteriorem hominem Verbum in se constituisset, id est corpus et animam? Qui pro toto homine redemptionis pretium deperit? aut quomodo mortis imperium plene abrogatum fuerit, si illud quod per intelligentiam peccarat, animam nempe, Christus in sese impectabilem non constituisset? Ergo mors etiam nunc in interiore homine dominatur: in quonam enim alio unquam regnaverat, nisi in anima, quæ intelligendo peccaverat? ut dictum est: *Anima quæ peccaverit, ipsa morietur* [72]: pro qua propriam animam Christus in pretium redemptionis

[72] x, 15. [72] Ezech. xviii, 4.

(68) Seguer., δι' ἑνὸς ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ. In editis deest ἀνθρώπου.

(69) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, τὸ ἔξωθεν καὶ τὸ ἔσωθεν. In editis, τὸν ἔξωθεν, καὶ ἐν τάφῳ, omissis mediis.

(70) Ἦν deest in Seguer. Idem paulo post, ἀντὶ σώματος, et sic legendum videtur. Editi, ὑπὲρ σώματος.

(71) Τῆς ζωῆς Ἰουδαῖοι, in editis omissum, ex mss. Seguer. Gobl. et Felck. 1 supplevimus. Paulo post, Seguer., ἤνεγκεν ἄν.

(72) Sic Gobler. et Felck. 1. Editi vero, καὶ οὐχί. Mox edit. Paris. mendose, παρακαλύπτῳ. Editi vero Commel. et omnes mss., ἀπαρακαλύπτῳ.

(73) Ita Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Editi vero et quidam mss., γενέσεως.

(74) Ita Anglic. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. In editis desunt hæc, ἑαυτῷ ὁ Λόγος. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1, δέδωκεν pro ἀντέδωκεν.

(75) Τὴν ψυχὴν deest in Seguer. Paulo post Seguer. Anglican. Goblerian. et Felckm. 1, ἐν ἑαυτῷ. Editi, ἑαυτῷ, omissa præp. Ibidem. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, Ἔτι οὖν βασιλεύει ὁ θάνατος. Editi vero et alii, Τί οὖν κεθ' ὑμᾶς βασιλεύει ὁ θάνατος.

(76) Seguerianus solus, ὅτι ψυχή.

(77) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ἀντέθηκεν ὁ Χριστὸς λύτρον (Seguer. ἀντίλυτρον) ἀντιδούς.

ducebat : in pannis repositus, a Simeone in templo gestatus, et ad circumsisionom carnis secundum legem adductus est, augmentumque accepit ætatis atque staturæ [38]. Si itaque increatus illa unione factus est, quomodo non statim perfectus apparuit, sed pro voluntate Verbi, corpus augmentum accipiebat? Increato autem incrementum ascribere impium est. Nam qod increatum est, natura sua increatum dicitur, nec accessionem, vel diminutionem admittit. Quod autem cum increato quidpiam commune habet, aut ipsi unitur, proprium quidem increato, non tamen ipsum increatum esse dicitur; ne unionis beneficium in oblivionem veniat, et beneficii debitum aboleatur, neve humanum genus, quod adhuc in infirmate degit, in desperationem cadat, si discat (quod vos dicitis), nullam esse sibi cum Deo cognationem; neve gratia evanescat. Quis enim increatum si audiat Domini corpus, seque factum, creatumque agnoscat, non intelligat, falsas quidem esse Scripturas, sibique nullam esse cum Christo communionem? Si increatus increatum corpus assumpsit, periit ergo prima formatio, periit archelypus Adam, quo nos usque in hodiernum diem per carnis successionem oriundi sumus. Quomodo igitur Christus nos sui participes constituit? quid est quod Apostolus ait : *Qui enim sanctificat et qui sanctificantur ex uno omnes* [39]?

5. Ne quis vero de divinitate Filii sic cogitare audeat : quod eodem illo modo ex Deo sit, quo nos sumus, ut impiissimi Ariani dicere audent : aut certe illum ex Deo secundum carnis speciem, et secundum formam servi, hoc est protoplasti Adam, quam accepit qui in forma Dei Deus exstitit. Profecto inter res creatas, illud dicitur increatum, quod nunquam exstitit, quia nunquam factum est. Ne igitur, dum in Verbo carnem nunquam fuisse existimatis, specioso vocabulo rem ipsam negare in animum inducatis, ut nihil in increato confiteamini. Nam sola deitatis subsistentia increata intelligitur; ita ut impium sit, vel increatam passibilem, vel passibilem increatam appellare. Conditam enim hominis naturam, non unione Verbo propriam, sed ei coæternam esse, Deique naturæ exæquatam per naturæ identitatem, impium est cogitare. Carnis enim et sanguinis ossiumque specimen exhibuit Dominus, necnon animi dolentis, pertubati, anxii. Hæc nemo dixerit naturam deitatis esse : propria autem Deo secundum naturam facta sunt, cum Verbo placuit humanam subire generationem, suumque

[38] Luc. II. 7, 28. [39] Hebr. II, 11.

(61) Hæc vide supra, *Ad Epictetum*, p. 721.

(62) Ita Seguer. et sic legendum est. Editi, Τῷ δὲ ἀκτ.

(63) Goblerianus et Felc. 1 habent, ἡ εὐλογία, καὶ καταρ. Atque ita legit Nannius. Infra iidem, ut et legit Nannius, διδασκομένη καθ' ἡμᾶς.

(64) Sic Seguer., rectius quam editi et alii qui habent, αὐτοῦ. Paulo post idem, ὁ ἁγιάζων.

(65) Μή τι ἄρα μηδόλως. Sic Gobler. Seguer. et Felc. 1. In editis, Μή τι οὖν ἄρα μηθ' ὅλως. Mox Anglic. Gobler. Seguer. et Felck. 1, καὶ τὴν ἄρνησιν

A ἐν σπαργάνοις ἀνακλιθεὶς, καὶ ὑπὸ τοῦ Συμεῶνος ἐν τῷ ἱερῷ βασταχθεὶς, καὶ περιτομὴν σαρκὸς προσαγόμενος κατὰ τὸν νόμον, καὶ αὔξησιν ἡλικίας ποιούμενος. (61) Εἰ τοίνυν ἄκτιστος τῇ ἑνώσει γέγονε, πῶς οὐκ αὐτοτελὴς ὤφθη, ἀλλὰ, θελήσαντος τοῦ Λόγου, ἡ τοῦ σώματος αὔξησις ἐγίνετο; Ἀκτίστῳ δὲ προσάγειν αὔξησιν ἀσεβές ἐστι. Τὸ γὰρ ἄκτιστον τῇ φύσει ἄκτιστον λέγεται, μήτε αὔξησιν, μήτε ἐλάττωσιν ἐπιδεχόμενον. Τὸ δὲ τῷ ἀκτίστῳ (62) κοινωνῆσαν ἢ ἑνωθὲν, ἴδιον μὲν τοῦ ἀκτίστου λέγεται, οὐ μὴν αὐτὸ ἄκτιστον, ἵνα μὴ ἐπιλησθῇ τῆς ἑνώσεως ἡ εὐεργεσία, καὶ καταργηθῇ (63) τῆς εὐεργεσίας ἡ ὀφειλὴ, καὶ εἰς ἀνελπιστίαν καταπέσῃ ἡ ἐν ἀσθενείᾳ ἔτι τυγχάνουσα ἀνθρωπότης, διδασκομένη καθ' ὑμᾶς μὴ ἔχειν πρὸς Θεὸν οἰκειότητα, καὶ ἀμαυρωθῇ ἡ
B χάρις. Τίς γὰρ, ἄκτιστον ἀκούων τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα, ἑαυτὸν δὲ ποιηθέντα καὶ κτισθέντα εἰδὼς, οὐκ ἐννοηθήσεται ψευδεῖς μὲν εἶναι τὰς ἁγίας Γραφὰς, ἑαυτὸν δὲ μὴ ἔχειν πρὸς τὸν Χριστὸν κοινωνίαν; Εἰ ὁ ἄκτιστος ἄκτιστον σῶμα ἀνελάβετο, κατήργηται τοίνυν ἡ πρώτη πλάσις, ἀπόλωλεν ὁ ἀρχέτυπος Ἀδὰμ, οὗ ἡμεῖς μέχρι σήμερον ἀπόγονοι τυγχάνομεν κατὰ τὴν τῆς σαρκὸς διαδοχήν. Πῶς οὖν Χριστὸς ἡμᾶς μετόχους ἑαυτοῦ κατεστήσατο (64); πῶς δὲ καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει, Ὅ τε γὰρ ἁγιάζων καὶ οἱ ἁγιαζόμενοι ἐξ ἑνὸς πάντες;

5. Μή τις δὲ τολμάτω περὶ τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ ἐννοῆσαι, ὅτι, ὥσπερ αὐτὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὕτω καὶ ἡμεῖς, καθάπερ οἱ ἀσεβέστατοι Ἀρειανοὶ λέγειν τολμῶσι· ἢ πάντως κατὰ τὴν τῆς σαρκὸς ἐπίδειξιν,
C καὶ κατὰ τὴν μορφὴν τοῦ δούλου, τουτέστι τοῦ πρωτοπλάστου Ἀδὰμ, ἣν ἔλαβεν ὁ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων Θεός. Ὅλως μὲν οὖν ἐν τοῖς ποιήμασι τὸ λεγόμενον ἄκτιστον, τὸ μηδέπω ὑπάρξαν λέγεται, ὅτι μὴ γέγονε. Μή τι οὖν ἄρα, μηθ' ὅλως (65) γεγονέναι ἐν τῷ Λόγῳ σάρκα ὑπολαμβάνοντες, εὐφήμως λέξει ποιεῖσθαι καὶ τὴν ἄρνησιν εὐθὺς ἐννοεῖτε, ἵνα μηδὲν ἐν τῷ ἀκτίστῳ ὁμολογήσητε. Ἄκτιστος γὰρ ὕπαρξις μόνη ἡ τῆς θεότητος νοεῖται· ὥστε καὶ τὴν ἄκτιστον παθητὴν λέγειν ἀσεβὲς, καὶ τὴν παθητὴν ἄκτιστον ὀνομάζειν. Τὴν γὰρ ποιηθεῖσαν τῆς ἀνθρωπότητος φύσιν, μὴ τῇ ἑνώσει (66) τοῦ Λόγου εἶναι ἴδιαν, ἀλλὰ συναίδιον, καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ φύσει ἰσουμένην τῇ ταυτότητι τῆς φύσεως ἐννοεῖν, ἀσεβὲς. Σαρκὸς γὰρ καὶ αἵματος καὶ ὀστέων ἐπίδειξιν ἐποιήσατο Κύριος, καὶ ψυχῆς λυπουμένης, καὶ ταραττομένης, καὶ ἀδημονούσης. Ταῦτα δὲ οὐκ ἄν τις εἴποι φύσιν εἶναι θεότητος· ἴδια δὲ Θεοῦ (67) κατὰ φύσι

D

εὐθύς. In editis deest καί, et εὐθύς. Seguerian. Gobler. et Felc. 1, paulo post, ὁμολογήσητε. In editis ὁμολογῆται.

(66) Μὴ τῇ ἑνώσει. Sic Seguer., et sic legendum videtur. Edit., μήτε ἑνώσει.

(67) Anglic., ἴδια δὲ τοῦ Θεοῦ. Paulo post, Seguer. Gobler. et Felc. 1, γεννήσεως. Editi vero et alii, γενέσεως. Mox Seguer. καὶ τὴν αὐτῆς. Cobler. et Felc. 1, καὶ τὴν αὐτοῦ. Alii et editi, καὶ τὴν ἑαυτοῦ. Infra Seguer., ἐν ἑαυτῷ. Alii, ἐν αὐτῷ.

γέγονεν, εὐδοκήσαντος τοῦ Κόγου ἀνασχέσθαι γεννήσεως ἀνθρωπίνης, καὶ τὴν ἑαυτοῦ ποίησιν τὴν ἐν ἁμαρτίᾳ καὶ φθορᾷ καὶ θανάτῳ διαχυθεῖσαν ἐν ἑαυτῷ συστήσασθαι ἐν εἰκόνι καινότητος. Διὸ τῆς μὲν ἁμαρτίας τὴν κατάκρισιν ἐπὶ γῆς ἐποιήσατο· τῆς δὲ κατάρας τὴν καθαίρεσιν (68) ἐπὶ ξύλου· τῆς τε φθορᾶς τὴν ἀπολύτρωσιν ἐν τῷ τάφῳ· καὶ τοῦ θανάτου τὴν κατάλυσιν ἐν τῷ ᾅδῃ· παντὶ ἐπιβὰς τόπῳ, ἵνα τοῦ σύμπαντος ἀνθρώπου τὴν σωτηρίαν κατεργάσηται, μορφὴν τῆς ἡμετέρας εἰκόνος ἐν ἑαυτῷ ἐπιδεικνύμενος (69). Ἐπεὶ τίς ἦν χρεία Θεῷ γεννήσεως τῆς ἐκ γυναικὸς ἀνασχέσθαι; αὐξήσεώς τε ἡλικίας, καὶ ἐτῶν ἀριθμήσεως τῷ ποιητῇ τῶν αἰώνων; ἢ πάλιν σταυροῦ, ἢ τάφου, ἢ ᾅδου, οἷς ἡμεῖς ὑποπεπτώκαμεν, εἰ μὴ ἡμᾶς ἐζήτει, διὰ τῆς καθ' ἡμᾶς μορφῆς ζωοποιῶν ἡμᾶς καὶ εἰς ὁμοίωσιν καὶ μίμησιν τελείας εἰκόνος προσκαλούμενος; Μίμησις δὲ πῶς ἂν γένοιτο πρὸς τελειότητα, μὴ προϋπαρξάσης τῆς ἀνενδεοῦς τελειότητος; κατὰ τὸν λέγοντα Ἀπόστολον· Ἀπεκδυσάμενοι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν νέον τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα, ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ τῆς ἀληθείας.

A ipsius opus in peccato, corruptione, et morte dissolutum, in seipso in novitatis imaginem instaurare. Quapropter peccati quidem condemnationem in terra, maledictionis abolitionem in ligno, a corruptione immunitatem in sepulcro, mortisque solutionem in inferno peregit; omnemque locum permeavit, ut totius hominis salutem perficeret, cum formam **789** nostræ imaginis in seipso exhibuit. Nam quid erat opus Deo ut ex femina nasci dignaretur? quid factori sæculorum opus ut statura et annorum numero cresceret? aut rursus quid opus illi cruce, sepulcro, aut inferno, quibus nos obnoxii facti sumus, nisi nos quæreret, ut per formam quæ nostræ similis est non vivificaret, atque ad similitudinem imitationemque perfectæ imaginis provocaret? Imitatio autem perfectionis, quomodo esse B potuerit, nisi prius exsisterit absoluta perfectio? juxta illud Apostoli: *Exspoliantes vos veterem hominem, et induentes novum, qui secundum Deum creatus est in sanctitate et justitia veritatis*[40].

6. Ὅθεν οὖν διδαχθέντες, λέγετε ἄκτιστον; Εἰ τοίνυν φύσις ἐκ μεταποιήσεως ἄκτιστος γίνεται, ἄρα καὶ ἀόρατος καὶ ἀθάνατος· οὐκ ἐκ θανάτου, ἀλλ' ἀνεπίδεκτος θανάτου. Πῶς οὖν ἀπέθανεν ὁ Κύριος, εἰ ὁ ἄκτιστος ἀκτίστως (70) ἐπεδήμησεν ἐπὶ γῆς; ἢ πῶς ὁρατὸς καὶ ψηλαφητὸς γέγονεν; ὡς γέγραπται· Ὃ ἑωράκαμεν, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν. Πῶς οὖν λέγετε, ἃ μὴ γέγραπται, μήτε θέμις ἐννοεῖν; Δώσετε γὰρ πᾶσιν αἱρετικοῖς κατὰ C τὴν τοῦ ποτὲ λεγομένου Ῥητορίου ἔννοιαν ἀσεβεστάτην, οὗ καὶ τὴν ἀσέβειαν ἐξειπεῖν φοβερόν. Ἢ τοίνυν ἀρνήσασθε τὰς θείας Γραφάς, ἢ ταύτας ὁμολογοῦντες, μὴ ἕτερα παρὰ τὰ γεγραμμένα ἐπινοεῖτε λαλεῖν ῥήματα ἀπάτης ἀνιάτου. Ἀλλὰ πάλιν λέγετε, ὅτι Ἡμεῖς κτίσματι (71) οὐ προσκυνοῦμεν. Ὦ ἀνόητοι! διὰ τί οὐ λογίζεσθε, ὅτι καὶ ποιηθὲν τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου οὐ κτιστὴν ἀποφέρεται τὴν προσκύνησιν; Τοῦ γὰρ ἀκτίστου Λόγου γέγονε σῶμα· οὐ γὰρ σῶμα γέγονε, τούτῳ προσάγετε καὶ τὴν προσκύνησιν (72). Ἆρ' οὖν καὶ προσκυνεῖται ὀφειλομένως, καὶ θεϊκῶς προσκυνεῖται· Θεὸς γὰρ ὁ Λόγος ἐστὶν, οὗ τὸ σῶμα ἴδιον τυγχάνει· ἐπεὶ καὶ ὅτε προσῆλθον αἱ γυναῖκες τῷ Κυρίῳ, διακωλύων ἔλεγε, Μή μου ἅπτου· οὕπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν Πατέρα μου, σημαίνων, ὅτι χρεία ἀναβάσεως, καὶ ὅτι μία ἔσται ἡ D

6. A quo ergo edocti increatum illum dicitis? Si igitur natura ex mutatione fit increata; ergo et invisibilis fiet, et immortalis; non postquam ex morte resurrexerit, sed mortis prorsus incapax erit. Qua ergo ratione mortuus est Dominus, si increatus increato modo advenerit in terram; aut quomodo visibilis et palpabilis factus est, sicut scriptum est: *Quod vidimus et manus nostræ contrectaverunt*[41]? Cur itaque ea dicitis, quæ nec scripta sint, nec fas sit cogitare? Omnibus enim hæreticis sententiam suppeditabitis impiissima, quam tenuit olim is qui Rhetorius vocabatur; cujus impietatem referre horret animus. Aut igitur divinas negate Scripturas: aut si eas admittitis, ne præter ea quæ scripta sunt, alia proferre excogitetis insanabilis fallaciæ verba. Sed rursum dicitis: Nos creaturam non adoramus. O stulti! cur non cogitatis, corpus Domini quod factum est adorationem non exigere quæ rei creatæ debeatur? Nam increati Verbi corpus factum est: ac ipsi cujus corpus factum est adorationem affertis vestram. Debita ergo et divina adoratione colitur: Deus enim est Verbum cujus corpus est proprium: quippe cum accesserunt mulieres ad Dominum, illas his prohibet verbis, *Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem meum*[42], indicans opus esse

[40] Coloss. III, 9; Ephes. IV, 25. [41] I Joan. I, 1. [42] Joan. XX, 17.

(68) Ita Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1, atque sic legii Nannius. Editi, ἀφαίρεσιν. Mox iidem, ἀπολύτρωσιν, ubi editi, καθαίρεσιν. Infra Basil., τοῦ σύμπαντος τόπου.

(69) Gobl. et Felc. 1, ἐνδυσάμενος καὶ ἐπιδεικνύμενος. Mox Seg. Anglican. Gobl. et Felc. 1, γεννήσεως. Editi, γενέσεως. Ibidem in Seg. solo deest, ἀνασχέσθαι. Infra Seg. Gobl. et Felckm. 1, ἐζήτει. Editi vero et alii, ἀνεζήτει.

(70) Seg. et Anglic., ἀκτίστως. Editi et alii, ἀκτίστῳ. Mox Seguer. Gobl. et Felckm. 1, γεγονὼς, καθὼς. Rhetorius porro infra memoratus, Ægyptius erat, qui eousque insaniæ processit ut diceret, omnes omnino hæreticos recte sentire, et nullum errare: quod ita absurdum Augustino videtur, ut vix eum ita sensisse credere possit. Vide Philastrium hæresi XLIV, et August. hæresi LXXI.

(71) Editi, ὅτι ἡμεῖς κτίσματι. In Seg. Gobl. et Felc. 1, deest ὅτι. Ibidem, editi, κτίσματα. At Seg., κτίσματι.

(72) Sic Angl. Gobl. Felc. 1 et Seg. In edii. προσάγεται ἡ προσκύνησις· Mox iidem manuscripti, καὶ θεϊκῇ προσκυνήσει προσκυνεῖται. Editi, καὶ θεϊκῶς προσκυνεῖται.

ascensione, et unam fore ascensionem. Attamen accedentes illæ tenuerunt pedes ejus et adoraverunt. Pedes tenuerunt, Deum adoraverunt. Pedes quidem carnis et ossium contactum præferebant : sed cum Dei essent, Deum illæ adoraverunt. Et alibi quoque aiebat Dominus, *Palpate me et cognoscite, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere*[43], quanquam ipse spiritus sit : *Spiritus enim est Deus*[44]. Et cum dicit ea se habere, simulque ostendit ipsa ; cur ait, *Spiritus carnem et ossa non habet, ut me*, inquit, quem non illa esse, sed illa habere videtis? An ut doceret, spiritum natura inenarrabilem esse, ipsum autem contactum ad corpus nostro simile pertinere, quod sibi ex Virgine non quadam operandi ratione, sed naturali generatione comparaverat ; ut et secundum naturam esset corpus, ac rursus secundum naturam indivisibile esset a Verbi deitate. Sic enim et mors ejus contigit : corpore quidem secundum naturam suscipiente, Verbo autem per voluntatem eam admittente et per potestatem suam proprium corpus morti tradente ; quo et naturaliter pro nobis pateretur, et divinitus pro nobis resurgeret. Totumque generationis mortisque negotium nostram perquisitionem recuperationemque spectat.

1140 7. Hæc cum ita se habeant, et in confesso sint in Ecclesia Dei catholica, cur vos rursum dicitis, corpus e cœlo esse? cur Christus illud effecit? Respondete : Anne ut ex cœlo in terram corpus deferret, et invisibile redderet visibile : contumeliæ incapacem, contumeliæ capacem ; impassibile et immortale, mortale et passibile faceret? Ecquidnam in illis beneficii, o inepti, si ea in Christo facta dicatis, quæ in protoplasto Adam facta sunt? Nisi Adæ lapsum in incomparabilem reparationem Christus, in similitudine carnis peccati apparens, peccatumque in carne condemnans, restituisset ; ita ut carne indutus in terra versaretur, et carnem peccati incapacem exhiberet : quam cum ex prima formatione Adam peccati expertem habuisset, ex prævaricatione illam peccati capacem fecit, ac in corruptionem et mortem delapsus est. Hanc Christus suscitat natura impeccabilem, ut ostendat Creatorem non esse causam peccati ; et ad primariam illam formationem propriæ naturæ eam restituit, ut ipse esset impeccabilitatis specimen. Frustra igitur erronei illi comminiscuntur, atque dicunt, ex cœlo Christi

[43] Luc. XXIV, 39. [44] Joan. IV, 24.

ἀνάβασις (73). Ὅμως, προσελθοῦσαι, ἐκράτησαν αὐτοῦ τοὺς πόδας, καὶ προσεκύνησαν. Πόδας ἐκράτησαν, Θεὸν προσεκύνησαν. Πόδας ὀστέων καὶ σαρκὸς ἔχοντας ψηλάφησιν, ἀλλὰ Θεοῦ ὄντας, προσεκύνησαν θεόν. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ ὁ Κύριος ἔλεγε, Ψηλαφήσατέ με καὶ γνῶτε, ὅτι πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα, καίτοι πνεῦμα ὢν αὐτός· Πνεῦμα γὰρ ὁ Θεός (74). Καὶ λέγων ἔχειν, καὶ ἐπίδειξιν ποιούμενος, πῶς ἔλεγεν, ὅτι Πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει (75), καθὼς ἐμὲ, φησὶν, οὐχὶ ὄντα, ἀλλ' ἔχοντα θεωρεῖτε, ἢ τοῦτο διδάσκων, ὅτι ἡ τοῦ πνεύματος φύσις ἄῤῥητός ἐστιν (76)· αὕτη δὲ ἡ ψηλάφησις σώματος τοῦ καθ' ἡμᾶς ἐστιν, ὅπερ ἑαυτῷ περιεποιήσατο ἐκ Παρθένου, οὐκ ἐνεργείας τόπῳ, ἀλλὰ φυσικῇ γεννήσει· ἵνα καὶ (77) κατὰ φύσιν ᾖ τὸ σῶμα, καὶ ἀδιαίρετον ᾖ πάλιν κατὰ φύσιν τῆς τοῦ Λόγου θεότητος. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ θάνατος γέγονε· τοῦ μὲν σώματος κατὰ φύσιν δεχομένου, τοῦ δὲ Λόγου κατὰ θέλησιν ἀνεχομένου καὶ ἐξουσιαστικῶς τὸ ἴδιον σῶμα εἰς θάνατον προϊεμένου· ἵνα καὶ πάθῃ φυσικῶς ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ἀναστῇ θεϊκῶς ὑπὲρ ἡμῶν. Καὶ ὅλη τῆς γεννήσεως (78) καὶ τοῦ θανάτου ἡ πραγματεία εἰς τὴν ἡμετέραν ζήτησιν καὶ ἀνάκτησιν θεωρεῖται.

7. Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων, καὶ ὁμολογουμένων ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ, πῶς ὑμεῖς πάλιν λέγετε ἐξ οὐρανοῦ τὸ σῶμα ; καὶ διὰ τί τοῦτο πεποίηκεν ὁ Χριστός ; Εἴπατε, ἵνα ἐξ οὐρανῶν ἐπὶ γῆς (79) κατενέγκῃ σῶμα, καὶ τὸ ἀόρατον ὁρατὸν ποιήσῃ, καὶ τὸ ἀνύβριστον ὕβρεως δεκτικόν, καὶ τὸ ἀπαθὲς καὶ ἀθάνατον θνητὸν καὶ παθητόν ; Καὶ τίς ἦν ἐν τούτοις εὐεργεσία, ὡ μάταιοι, εἰ ταῦτα ἐν Χριστῷ γεγονέναι λέγετε, ἃ γέγονεν ἐν τῷ πρωτοπλάστῳ Ἀδάμ ; Εἰ μὴ τὸ τοῦ Ἀδὰμ σύμπτωμα εἰς ἀσύγκριτον ἀνάστημα Χριστὸς ἀνεστήσατο ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας ὀφθείς, καὶ κατακρίνας τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί· ὥστε καὶ (80) σαρκὶ ἐπὶ γῆς πολιτεύσασθαι, καὶ ἀνεπίδεκτον ἁμαρτίας δεῖξαι τὴν σάρκα, ἣν ἐκ τῆς πρώτης πλάσεως ὁ Ἀδὰμ ἀναμάρτητον ἐσχηκὼς, ἐκ παραβάσεως δεκτικὴν ἁμαρτίας πεποίηκε (81), καὶ εἰς διαφθορὰν καὶ θάνατον κατέπεπτωκε. Ταύτην ἀνίστησι κατὰ φύσιν ἀναμάρτητον, ἵνα δείξῃ τὸν Δημιουργὸν ἀναίτιον τῆς ἁμαρτίας, καὶ κατὰ τὴν ἀρχέτυπον πλάσιν τῆς ἰδίας φύσεως κατεστήσατο· ἵνα αὐτὸς ᾖ τῆς ἀναμαρτησίας (82) ἡ ἐπίδειξις. Μάτην οὖν φαντάζονται οἱ ἀλώμενοι, καὶ

(73) Seg., ἐστὶν ἡ ἀνάβασις. Gobl. et Felc. 1, ἀναβάσεως. Ὅμως, omissis mediis.

(74) *Ep. ad Epict.*, p. 724.

(75) Seguerianus, Πῶς οὖν ἔλεγε· Πνεῦμα ὀστέα καὶ σάρκα, etc.

(76) Seguerianus, ἄῤῥητός τις ἐστίν. Infra idem, ἦν ἐν ἑαυτῷ περιεποιήσατο.

(77) Ἵνα καί. Sic Seguerianus quem secuti sumus ; καί deerat in editis. Mox, ᾖ πάλιν κατὰ φύσιν τῆς τοῦ Λόγου, sic idem et Nannius. Editi, ᾖ τῆς τοῦ Λόγου, omissis mediis.

(78) Ita Seg. Gobl. et Felc. 1. Editi, καὶ ὅλης τῆς γενέσεως. *Infra* editi, ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ καθολικῇ. Sed τοῦ Θεοῦ deest in Nann. Seg.

(89) Gobl. Felc. 1, Seg., ἐπὶ γῆν. Infra Seguer. quem sequimur, Καί τίς ἦν ἐν τούτ. Editi et alii, Καὶ τίς ἡ ἐν τούτ. Paulo post Seguerianus, γεγονέναι λέγετε ἃ. Editi, οὐ γέγονεν, ἃ γέγονεν. Mox hæc, εἰ μὴ τῷ Ἀδάμ. desunt in Seg Gobl. Felc. 1.

(80) Ita Deguerian. Gobler. Felc. 1. In editis, καὶ deest. Mox Anglican. Gobler. et Felch. 1, πολιτεύσασθαι.

(81) Seg. Gobl. et Fvlc. 1, ἐποίησε. Mox Gobl. et Felc. 1, διαφοράν.

(82) Ita Seguer. Gobler. et Felc. 1. Editi, ἁμαρτίας, male.

ἐξ οὐρανοῦ λέγοντες τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα. Καίτοι ὁ A corpus esse. Atqui quod Adam ex cœlo in terram
Ἀδὰμ ἐξ οὐρανοῦ ἐπὶ τὴν γῆν κατενήνοχε, Χρι- detulit, illud Christus e terra in cœlum evexit : et
στὸς ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανοὺς ἀνενήνοχε· καὶ ὅπερ quod Adam, cum prius peccati expers et nulli da-
Ἀδὰμ (83) ἀναμάρτητον καὶ ἀκαταδίκαστον εἰς mnationi obnoxius esset, in corruptionem et damna-
φθορὰν καὶ καταδίκην θανάτου κατενήνοχε, Χριστὸς tionem mortis dejecit, idipsum Christus incorrupti-
τοῦτο ἄφθαρτον καὶ λυτήριον θανάτου ἀνέδειξεν· bile esse, imo a morte liberare ostendit ; ita ut po-
ὥστε ἔχειν ἐξουσίαν ἐπὶ τῆς γῆς ἀφιέναι ἁμαρτίας, testatem habeat in terra peccata dimittendi ; ex
ἐκ δὲ τάφου τὴν ἀφθαρσίαν ἐπιδείκνυσθαι, καὶ ἐν sepulcro, incorruptionem exhibendi ; in ascensu ex
ἐπιβάσει ᾅδου λύειν θάνατον, καὶ εὐαγγελίσασθαι inferno, mortem solvendi, et resurrectionem omni-
πᾶσι τὴν ἀνάστασιν. Ὅτι ἔκτισεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρω- bus annuntiandi. Quia Deus hominem creavit in
πον ἐπὶ ἀφθαρσίᾳ (84), καὶ εἰκόνα τῆς ἰδίας ἀϊδιό- incorruptionem et imaginem æternitatis suæ illum
τητος ἐποίησεν αὐτόν. Φθόνῳ δὲ διαβόλου θάνα- fecit. *Invidia autem diaboli mors intravit in mun-*
τος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον· βασιλευόμενον δὲ *dum*[45], quem mortis imperio oppressum in corru-
ὑπὸ τοῦ θανάτου εἰς διαφθορὰν οὐχ ὑπερεῖδεν αὐτὸς ptionem, non neglexit ipse factus homo : non versus
γενόμενος ἄνθρωπος, οὐ τραπεὶς εἰς ἀνθρώπου μορ- in hominis formam : neque despiciens hominis sub-
φήν, οὐδὲ παριδὼν τὴν τοῦ ἀνθρώπου ὕπαρξιν, B stantiam, quasi per umbram et speciem tantum sese
σκιώδη τὴν δεῖξιν ἐποιεῖτο· ἀλλ' ὁ ὢν φύσει Θεὸς ostendit : sed qui natura Deus est, homo nascitur,
γεννᾶται ἄνθρωπος, ἵν' εἷς ᾖ τὰ ἑκάτερα, τέλειος ut hæc ambo sint unus, in omnibus perfectus, qui
κατὰ πάντα, φυσικὴν καὶ ἀληθεστάτην τὴν γέννη- naturalem et verissimam nativitatem exhibet. Ideo
σιν (85) ἐπιδειξάμενος. Διὸ εἴρηται· Καὶ ἐχαρίσατο dictum est : *Et dedit illi nomen quod est super omne*
αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, βασιλεύειν οὐ- *nomen*[46], ut regnaret in cœlis, et potestatem habe-
ρανῶν, καὶ ἐξουσίαν ἔχειν κρίσιν ποιεῖν. ret reddendi judicii.

8. Ὁ γὰρ τῶν ὅλων δημιουργὸς Λόγος (86) ὤφθη 8. Nam Verbum, quod omnia creavit, filius ho-
υἱὸς ἀνθρώπου, οὐχ ἕτερός τις γενόμενος, ἀλλὰ δεύ- minis apparuit, non alienus, sed secundus factus
τερος Ἀδάμ· ἵνα καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος γινώσκωμεν Adam ; ut ex ipso nomine agnoscamus veritatem,
τὴν ἀλήθειαν. Καὶ προγενέστερον δείκνυσι τὸν πρω- ipsumque priorem esse protoplastum Apostolus
τόπλαστον ὁ Ἀπόστολος, πρῶτον τὸ ψυχικὸν δεικνὺς, ostendit, ubi primum animale memorat, dehinc spi-
ἔπειτα τὸ πνευματικόν. Ψυχικὸν δὲ καὶ πνευματικὸν rituale. Cum autem animale et spirituale dicit,
λέγων, οὐχ ἕτερον καὶ ἕτερον δείκνυσι σῶμα, ἀλλὰ non alterum et alterum corpus ostendit, sed idem
τὸ αὐτὸ σῶμα· τὸ μὲν πρῶτον ἐν (87) ἐξουσίᾳ καὶ ipsum corpus : primum quidem in potentia et na-
φύσει ψυχῆς, διὸ ψυχικόν· τὸ δὲ δεύτερον ἐν ἐξουσίᾳ tura animæ, et propterea animale : secundo autem
καὶ φύσει Ηνεύματος, διὸ πνευματικόν· Πνεῦμα γὰρ C in potentia et natura Spritus, idcirco spirituale.
ὁ Θεὸς Λόγος· οὕτω γὰρ καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν εἰρημένον *Spiritus enim est Deus Verbum*[46a] ; ita enim et quod
ἔστι συνιδεῖν, ἐν τῷ λέγειν· Ὁ δὲ πνευματικὸς de nobis dicitur, intelligendum est, cum ait Scri-
ἀνακρίνει τὰ (88) πάντα· ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος ptura : *Spiritualis judicat omnia ; animalis autem*
οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος. Καίτοι ἑνὸς ὄντος *non percipit ea quæ sunt Spiritus*[47]. Quanquam unum
ἑκατέρων τοῦ σώματος, τὸ μὲν τοῦ Πνεύματος μέτ- sit corpus amborum quod, quatenus Spiritus est
οχον νοεῖσθαι πνευματικὸν δείκνυσι, τὸν δὲ τῇ ἐξου- particeps, spirituale intelligi ostendit, quatenus au-
σίᾳ τῆς ψυχῆς μόνῃ ἐμμείναντα (89) δείκνυσθαι ψυ- tem in potentia duntaxat animæ immanet, tale
χικόν. Διὰ τί δὲ ὅλως, εἰ καθ' ὑμᾶς ἐστιν, οὐχὶ ἄνθρω- animale illud declarat. Cur autem, si ita se res ha-
πος μόνον λέγεται ὁ Χριστὸς ὡς καινός τις ἐξ οὐρα- bet, ut vos dicitis, non homo tantum dicitur Chri-
νῶν ἐπιδημήσας, ἀλλὰ υἱὸς ἀνθρώπου γέγονεν ; Εἰ stus, quasi novus quidam homo qui de cœlis adve-
μὲν οὖν ἐπὶ γῆς γέγονεν υἱὸς ἀνθρώπου, καίτοι οὐκ nerit ; sed et filius hominis factus est ? Si igitur in
ἐκ σπέρματος ἀνδρὸς, ἀλλ' ἐκ Πνεύματος (90) ἁγίου terra factus est filius hominis, licet non ex semine
γεννηθεὶς, ἑνὸς ὄντος τοῦ πρωτοπλάστου Ἀδὰμ υἱὸς viri, sed ex Spiritu sancto natus sit, protoplasti qui

[45] Sap. II, 24. [46] Philipp. II, 9. [46a] Joan. IV, 24. [47] I Cor. II, 14.

(83) Ita Seg. Gobl. et Felc. 1, sicque legit Nan- D nius. Anglic. Καίτοι Χριστὸς ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανοὺς ἀνενήνοχε· καὶ ὅπερ Ἀδάμ. Editi, Καίτοι ὁ Ἀδὰμ ἐξ οὐρανοῦ ἐπὶ τῆς γῆς κατενήνοχε ἀναμάρτητον. Infra, κατενήνοχε ante Χριστός legitur in Seg. Angl. Gobl. et Felc. 1, deestque in aliis et in editis. Infra Seg., ἔκ τε τάφου.

(84) Seg. Gobl. Felc. 1 et Anglic.. ἐπὶ ἀφθαρσίᾳ. Editi vero, ἐπὶ ἀφθαρσίαν. Ibid. Anglic. Gobler. et Felc. 1, καὶ εἰκόνι, male.

(85) Sic Seg. Gobl. et Felc. 1. Editi vero, γένεσιν, omisso articulo. Paulo post, in editis, αὐτῷ ὁ Θεὸς ὄνομα. Sed in Seguer. et textu Græco deest ὁ Θεός, et sic legit Nannius.

(86) In editis deest Λόγος, sed habetur in Seg. Gobl. Felc. 1.

(87) In Felc. 1, Gobl. Seg. ἐν deest, sed male, ut videre est in sequentibus.

(88) In Seg. deest τά. Mox editi, ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος, sed ἄνθρωπος in Seg. Gobl. Felc. 1 non legitur.

(89) Μόνῃ ἐμμείναντα δείκνυσθαι. Sic manuscr. quidam ; in editis, ἐμμείναντα δείκνυσι, omisso μόνῃ. Mox ὅλως deest in Seguer. Paulo post, editi habent μόνος, sed male. Gobler. Seguer. et Felc. 1, μόνον.

(90) Πνεύματος, omnes manuscr. Editi σπέρματος.

unus est, Adam, filius intelligetur. Neque enim præter Adamum, qui ex terra est, alius quispiam descriptus est homo, qui in cœlo fuerit, ut ex cœlis corpus habeat Christus, et filius hominis sit, ex alio ab Adamo. Quapropter Matthæus quidem filium Abraham et David illum describit, secundum carnem; Lucas vero eum Adæ et Dei Filium enarrat. Si itaque Evangeliorum discipuli estis, ne loquamini adversus Deum iniquitatem, ad Scripturas resque gestas sectamini. Quod si præter ea quæ scripta sunt, alia loqui in animo sit, cur adversum nos decertatis, qui nulla audire, vel eloqui sustinemus præter ea quæ scripta sunt? cum Dominus dicat: *Si manseritis in sermone meo, vere liberi eritis* [48].

9. Quo pacto igitur aut fideles aut Christiani habeamini, qui neque secundum verba Scripturæ inceditis, neque rebus gestis fidem habetis; sed audetis ea quæ supra naturam sunt definire? *Nunquid parum vobis est molestos esse hominibus, et cur molesti estis Domino* [49]? Nam si qui prophetis non crediderint, condemnati sunt, quanto magis qui non crediderunt ipsi Domino? Etenim quæ ipse voluit, et quæ ipse arbitratu suo egit ad abrogationem peccati et mortis, cur alio et diverso modo enarrare aut cogitare audetis? Si confitemur eum, et ipse confitebitur nos: si negamus, et ipse nos negabit: si fidem illi non habemus, ille fidelis manet, seipsum enim negare nequit. Quænam igitur hujusmodi vestra immensa stultitia, ut loquamini quæ scripta non sunt, et illa sentiatis quæ aliena sunt a pietate? Etenim carnem divinitati consubstantialem dicere audetis, non advertentes in duplicem vos incidisse impietatem. Idcirco enim in hanc sententiam animum appulistis, ut vel carnem negetis, vel in Deitatem blasphemetis, dicentes: Certe nos eum qui ex Maria natus est, consubstantialem Patri dicimus. Porro hæc vestra, quam præclaram existimatis, loquendi ratio, aut superflua, aut stulta comprobabitur. Etenim quis e fidelibus non confiteatur Deum Verbum, qui advenit, et ex sancta Virgine Maria homo prodiit, Patrique consubstantialis est, ex semine Abrahæ, cujus filius recensetur, hominem esse factum: aut Verbum, Deo consubstantiale, secundum carnem filium David factum esse? Ideo prophetæ, apostoli, et evangelistæ Christum ex semine David secundum carnem ortum duxisse narrant. Quomodo igitur, cum hæc dicatis, non erubescitis carnem quæ ex semine

[48] Joan. VIII, 33, 36. [49] Isa. VII, 13.

A νοηθήσεται. Οὐ γὰρ ἕτερός τις ἀναγέγραπται ἄνθρωπος ἐν οὐρανῷ ὑπάρξας παρὰ τὸν ἐκ γῆς Ἀδάμ (91), ἵνα καὶ ἐξ οὐρανῶν ἔχῃ τὸ σῶμα, καὶ υἱὸς ἀνθρώπου ᾖ παρὰ τὸν Ἀδάμ. Διὸ ὁ μὲν Ματθαῖος υἱὸν Ἀβραὰμ καὶ Δαβὶδ ἀναγράφει τὸ κατὰ σάρκα· ὁ δὲ Λουκᾶς υἱὸν αὐτὸν (92) τοῦ Ἀδὰμ καὶ τοῦ Θεοῦ γενεαλογεῖ. Εἰ τοίνυν μαθηταί ἐστε τῶν Εὐαγγελίων, μὴ λαλεῖτε κατὰ τοῦ Θεοῦ ἀδικίαν· ἀλλὰ στοιχεῖτε τοῖς γεγραμμένοις καὶ γενομένοις (93). Εἰ δὲ ἕτερα παρὰ τὰ γεγραμμένα λαλεῖν βούλεσθε, τί πρὸς ἡμᾶς διαμάχεσθε, τοὺς μήτε ἀκούειν μήτε λέγειν (94) παρὰ τὰ γεγραμμένα πειθομένους; λέγοντος τοῦ Κυρίου, ὅτι Ἐὰν ὑμεῖς μείνητε ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ, ὄντως ἐλεύθεροι ἔσεσθε.

9. Πῶς οὖν ἔτι πιστοὶ ἢ Χριστιανοὶ νομισθείητε, B οἱ μήτε τοῖς ῥήμασι τοῖς γεγραμμένοις στοιχοῦντες (95), μήτε τοῖς γενομένοις πειθόμενοι, ἀλλὰ τὰ ὑπὲρ φύσιν ὁρίζειν τολμῶντες; Ἢ μικρὸν ὑμῖν ἀνθρώποις παρέχειν ἀγῶνα, καὶ πῶς παρέχετε ἀγῶνα Κυρίῳ; Εἰ γὰρ οἱ προφήτας ἀπιστήσαντες κατεκρίθησαν, πόσῳ μᾶλλον οἱ μὴ πειθόμενοι αὐτῷ (96) τῷ Δεσπότῃ; Ἃ γὰρ αὐτὸς ἠθέλησε καὶ εὐδόκησεν εἰς ἀθέτησιν τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου, πῶς ὑμεῖς ἕτερα ἀν' ἑτέρων λέγειν ἢ φρονεῖν τολμᾶτε; Εἰ ὁμολογοῦμεν, κἀκεῖνος ὁμολογήσει ἡμᾶς· εἰ ἀρνούμεθα, κἀκεῖνος ἀρνήσεται ἡμᾶς· εἰ ἀπιστοῦμεν, ἐκεῖνος πιστὸς μένει· ἀρνήσασθαι γὰρ ἑαυτὸν (97) οὐ δύναται. Τίς οὖν ὑμῶν ἡ τοσαύτη ἀπόνοια τῆς ἀμετρίας, λαλεῖν τὰ μὴ γεγραμμένα, καὶ φρονεῖν ἀλλότρια τῆς εὐσεβείας; Καὶ γὰρ καὶ ὁμοούσιον τὴν σάρκα τῆς θεότητος λέγειν ἐπιχειρεῖτε, οὐ συνορῶντες διπλῆν ὑμῖν γενομένην (98) τὴν ἀπάντησιν C τῆς ἀσεβείας. Ταῦτα γὰρ ὑμῖν ἐπινενόηται λέγειν, ἵνα ἢ τὴν σάρκα ἀρνήσησθε, ἢ τὴν θεότητα βλασφημήσητε, λέγοντες, φησίν· Ἡμεῖς τὸν ἐκ Μαρίας λέγομεν ὁμοούσιον (99) τοῦ Πατρός. Αὕτη δὲ ὑμῶν ἡ νομιζομένη εὐφημία δειχθήσεται ἢ περίεργος ἢ ἀνόητος. Ἐπεὶ τίς τῶν πιστῶν οὐκ ἂν ὁμολογήσειεν, ὅτι ὁ ἐπιδημήσας Θεὸς Λόγος, καὶ ἐκ Παρθένου τῆς ἁγίας Μαρίας προελθὼν ἄνθρωπος, ὁμοούσιος ὢν τοῦ Πατρὸς, ἐκ σπέρματος Ἀβραὰμ γέγονεν ἄνθρωπος, οὗ καὶ υἱὸς ἀναγέγραπται, καὶ ὅτι ὁ ὁμοούσιος τοῦ Θεοῦ Λόγος γέγονε κατὰ σάρκα υἱὸς τοῦ Δαβίδ; Διὸ καὶ ἐκ σπέρματος τοῦ Δαβὶδ προφῆται καὶ ἀπόστολοι καὶ εὐαγγελισταὶ γενεαλογοῦσι τὸν Χριστὸν τὸ κατὰ σάρκα. Πῶς οὖν ταῦτα λέγοντες οὐκ ἐρυθριᾶτε, τὴν D σάρκα, τὴν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ γενεαλογουμένην, ὁμοούσιον τοῦ Λόγου ἀποφαινόμενοι; Ἢ πάλιν, ὡς

(91) Τὸν ἐκ γῆς Ἀδάμ. Sic Seg. Gobl. Felc. 1, in editis deest ἐκ γῆς.

(92) Αὐτόν, Basil., et sic Nannius, sicque legendum videtur. Editi et quidam manuscr. habent αὐτοῦ.

(93) Καὶ γενομένοις deest in Seg., nec lectum est a Nannio.

(94) Ita Seg. quem secuti sumus. Editi, λέγειν. Paulo post Gobl. et Felc. 1, ὅτι Εἰ ὑμεῖς. Mox Seg. Gobl. Felc. 1 et Græcus Scripturæ textus, ἔσεσθε. Editi, ἐστέ.

(95) Ita Seg. Gobl. et Felc. 1. Editi vero, οἱ μήτε τοῖς γεγραμμένοις πειθόμενοι, μήτε τοῖς γενομένοις στοιχοῦντες.

(96) Sic omnes mss. præter Felc. 2, in quo, ut et in editis, αὐτῷ deest. Infra Seg. Gobl. et Felck. 1. ἑτέρων ἢ λέγειν ἢ·

(97) Gobl. et Felckm. 1, αὐτόν.

(98) Seg., γινομένην. Ibidem, Seg. Gobl. Felc. 1 et Anglicanus, τὴν ἀπάτησιν. Editi vero et alii, τὴν ἀπάντησιν, dubia lectio.

(99) Seg. Gobl. et Felckm. 1, λέγοντες δὴ ἡμεῖς τὸν ἐκ Μαρίας ὁμοούσιον.

ἔφαμεν, ἀνοήτως ταῦτα λέγετε, οὐ νοοῦντες, ὅτι τὸ ὁμοούσιον τὴν μὲν ταυτότητα τῆς φύσεως ἔχει (1), τὴν δὲ ἰδίαν τελειότητα ἐν ἑαυτῷ ἐπιδείκνυται. Ὥσπερ γὰρ ὁ Υἱὸς, ὁμοούσιος πρὸς τὸν Πατέρα ὁμολογούμενος (2), τέλειος πρὸς τέλειον ὁμολογεῖται, καθὰ καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· ὁμοούσιος γάρ ἡ Τριάς. Δώσετε οὖν καὶ τῇ ὁμοουσίῳ σαρκὶ (3) τὴν τελειότητα πρὸς τῇ τοῦ Λόγου τελειότητι· ἔσται δὲ καθ' ὑμᾶς τετρὰς ἀντὶ Τριάδος καταγγελλομένη. Καὶ τίς ἡ τοσαύτη ἐπίνοια τῆς ἀσεβείας;

A David orta narratur, consubstantialem Patri asseverare? Vel rursum, ut aiebamus, hæc stulte dicitis, non intelligentes, quod est consubstantiale. eamdem quidem naturam habere: propriam tamen perfectionem in seipso exhibere. Sicut enim Filius qui consubstantialis Patri declaratur, perfectus in perfecto agnoscitur; sic et Spiritus sanctus: consubstantialis enim est Trinitas. Dabitis ergo consubstantiali carni, 742 perfectionem præter Filii perfectionem: et secundum vos quaternitas pro Trinitate prædicabitur. Ecquodnam illud tantum impietatis commentum?

10. Ἀλλὰ λέγετε· Ὁμοούσιος γέγονε (4) τοῦ Λόγου ἡ σάρξ. Πῶς γέγονεν ὁμόούσιος; Εἴπατε. Λόγος γέγονεν, ἀλλὰ καὶ Πνεῦμα γέγονεν. Εἰ δὲ ὅλως γίνεται θεότης ἐκ μεταποιήσεως ἡ μὴ φύσει οὖσα θεότης, τί τοίνυν μέμφεσθε Ἀρειανοῖς, ταύτην περὶ τοῦ Λόγου προβαλλομένοις τὴν ἔννοιαν; Καίτοι τῆς Γραφῆς λεγούσης (5), Ὁ Λόγος σὰρξ γέγονεν, οὐχὶ Ἡ σὰρξ Λόγος γέγονεν, Ὁ Λόγος δὲ σὰρξ γέγονεν, εἴρηται (6)· ὅτι τοῦ Λόγου γέγονεν ἡ σὰρξ, καὶ οὐκ ἀνθρώπου τινός· τουτέστιν ὁ Θεὸς ἄνθρωπος γέγονε· καὶ λέγεται, Σὰρξ γέγονεν, ἵνα μὴ παραδράμητε τῆς σαρκὸς τὸ ὄνομα. Εἰ τοίνυν μὴ ἀρκεῖσθε τῇ ἀσυγχύτῳ (7) φυσικῇ ἑνώσει τοῦ Λόγου πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ γενομένην σάρκα· καὶ ὅτι ὁ Θεὸς ἄνθρωπος γέγονε· νῦν οὔτε ἀκούετε, οὔτε πιστεύειν βούλεσθε, οὐκ ἀρκούμενοι ὑπὲρ πᾶσαν ἐπίνοιαν εὐφημίας σῶμα Θεοῦ ἀκούοντες, κατὰ τὸν λέγοντα· Ὃς μετασχηματίσει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, εἰς τὸ γενέσθαι (8) αὐτὸ σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ· ἥτις ἐστὶ σημασία τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, καὶ ἔτι λέγεται σῶμα τῆο δόξης αὐτοῦ. Καὶ ὁ Κύριος δὲ λέγει· Ὅταν ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου· τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ υἱὸν ἀνθρώπου γενόμενον λέγει (9)· κριτήν τε ὄντα ζώντων καὶ νεκρῶν, καὶ βασιλέα καὶ Δεσπότην, καὶ Θεὸν ἀληθινόν. Ἀλλὰ ἀναιρεῖν βούλεσθε τὸ τοῦ σώματος ὄνομα, ἢ τὸ ἔτι λέγεσθαι ἄνθρωπον τὸν Χριστόν. Πῶς ἔτι τὰς θείας Γραφὰς ἀναγινώσκειν δύνασθε; τοῦ μὲν Ματθαίου γράφοντος· Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, υἱοῦ Δαβίδ, υἱοῦ Ἀβραάμ. τοῦ δὲ Ἰωάννου· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν· καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Λό-

B 10. Sed dicitis: Caro facta est Verbo consubstantialis. Qua ratione facta est consubstantialis? Respondete. Verbum facta est, sed et Spiritus facta est. Sane si ea quæ natura sua divinitas non est, per mutationem divinitas efficiatur, cur igitur Arianos arguitis, qui hanc de Verbo sententiam in medium afferunt? Licet Scriptura dicat, *Verbum caro factum est* [50], non dictum est. Caro Verbum facta est, sed, Verbum caro factum est: quia Verbi facta est caro, et non hominis cujusdam; id est, Deus homo factus est: et dicitur, Caro factus est, ne carnis nomen prætermitteretis. Si itaque vobis non sufficit naturalis illa sine confusione Verbi cum propria carne unio: et quod Deus homo factus sit; certe jam neque audire, neque credere vultis, nec satis vobis est, cum id quod omnem commendationem superat, corpus scilicet Dei, audiatis, ubi dicitur: *Qui transformabit corpus humilitatis nostræ, ut sit configuratum corpori gloriæ suæ* [51]; C quæ est futuri sæculi significatio. Et præterea dicitur, corpus gloriæ illius. Ipse quoque Dominus ait: *Cum venerit Filius hominis* [52]; Filium Dei filium hominis factum dicit: judicem quoque vivorum et mortuorum, ac regem Dominumque, et Deum verum. Sed corporis nomen e medio tollere vultis, atque id assequi, ut ne ultra dicatur Christum esse hominem. Quo potestis animo divinas Scripturas adhuc legere? Cum Matthæus quidem scribat: *Liber generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham* [53]; Joannes vero: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* [54].

[50] Joan. I, 14. [51] Philipp. III, 21. [52] Marc. VIII, 38. [53] Matth. I, 1. [54] Joan. I, 1.

(1) Editi, τῆς φύσεως ἀδιαίρετον ἔχει. Sed in Seg. Gobl. et Felckm. 1 deest ἀδιαίρετον.

(2) Seguerianus, θεολογούμενος.

(3) Τῇ ὁμοουσίῳ σαρκί. Sic Seg., et ita legit Nannius. At in editis legitur, τῇ τοῦ ὁμοουσίου σαρκί, minus recte.

(4) Seg. Gobl. et Felckm. 1. ὁμοούσιον γεγονέναι (Seg. γέγονε). Πῶς ἐγένετο ὁμοούσιος; Εἴπατε, et ita legit Nannius.

(5) Hæc refert Joannes Maxentius in sua de Christo professione, sub initium, his verbis: *Beatissimo simul, atque doctissimo Athanasio dicente*: « *Verbum caro,* » *non caro Verbum* « *factum est.* » *Verbum autem caro factum dicitur, quia Verbi facta est caro, et non alicujus hominis: hoc est, Deus homo factus est, et dicitur caro, ne prætereatis carnis nomen. Cur ergo non sufficit nobis naturalis unitio Verbi ad* D *propriam carnem, et quia Deus homo factus est.* Nota, *nobis* irrepsisse pro *vobis*.

(6) Ἡ σὰρξ Λόγος εἴρηται. Sic editi, omissis interpositis, quæ ex Seg. mutuati sumus.

(7) In Seg. Gobl. et Felckm. 1, ἀσυγχύτῳ deest. Mox, αὐτοῦ γενομένην deest in Seg. In Gobl. autem et Felckm. 1 deest tantum γενομένην. Paulo post Seg. ἀκούειν.

(8) Εἰς τὸ γενέσθαι deest in Gobl. Felckm. 1, Seg. Post μέλλοντος αἰῶνος quædam deerant in editis, quæ mutuati sumus ex Seg. Gobl. et Felckm. 1, usque ad καὶ ὁ Κύριος.

(9) Λέγει deest in Seg. Mox idem habet καί ante ζώντων. In eodem mox καί deest ante Θεὸν ἀληθινόν. Infra editi, Καὶ πῶς. Sed καί abest a Seg. Gobler. Felckm. 1, nec lectum est a Nannio.

Verbum autem, et Deum et filium David, si divisim considerare volueritis, duo ex mente vestra dicta fuerint; sin a divinis edocti Scripturis, credideritis Verbum cum Deus esset, filium hominis factum esse; agnoscetis quoniam unus est Christus et Deus, qui et ipse homo est; ut duplex prædicatio ejus adventus facile persuadere posset ejus passionem et impassibilitatem. Ut cum dicit Apostolus: *Homo Christus Jesus, qui dedit semetipsum redemptionem pro nobis, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula. Amen* [55]. Et ad Timotheum scribens ait: *Memor esto Dominum Jesum Christum ex semine David resurrexisse a mortuis* [56]. Et ipse iterum inquit: *Mortem ejus annuntiamus donec veniat* [57].

11. Si igitur ex confessione consubstantialis, carnis nomen de medio tollitis, et sententiam quæ dicit Christum esse hominem; aut non amplius mortem ejus annuntiatis donec veniat, atque in hoc Scripturas abrogatis: aut licet mortem consubstantialis Patri et Spiritui sancto annuntietis, si non confiteamini eum carne passum esse, ipsam Patris et Spiritus sancti deitatem capacem mortis esse dicetis: ac omnium hæreticorum impiissimi 1112 evasistis. Mors quippe carnis, consubstantialis Verbi mors fuit. Neque enim Pater carnem gestavit, neque Spiritus sanctus, ut impie somniarunt Valentiniani; sed *Verbum caro factum est* [58]. Ideo nos, dum confitemur Deum et hominem Christum esse, nequaquam divisionis causa hæc dicimus, absit; sed quo Scripturis obtemperemus: ut passione ejus vere acta et annuntiata donec veniat; in carne quidem Verbi, passionem et mortem confiteamur; ipsum tamen Verbum immutabile et invariabile credamus: quod idem ipsum passum est, et non passum, quodque divina quidem natura impassibile, immutabile et invariabile est: carne tamen passum est, ut dixit Petrus, et mortem gustare voluit: quia factus est *mediator Dei et hominum, homo Christus, qui dedit semetipsum redemptionem pro nobis* [59]; et rursum: *Quia factus*

γον δὲ καὶ Θεὸν (10) καὶ υἱὸν Δαβὶδ εἰ κατὰ διαίρεσιν βούλεσθε θεωρεῖν, δύο καθ' ὑμᾶς ἂν λέγοιντο· εἰ δὲ πιστεύοιτε, διδασκόμενοι ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν, ὅτι Θεὸς ὢν ὁ Λόγος υἱὸς ἀνθρώπου γέγονε, γνώσεσθε, ὅτι εἷς ἐστιν ὁ Χριστὸς, καὶ Θεὸς καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτὸς· ἵνα τὸ διπλοῦν κήρυγμα τῆς αὐτοῦ ἐπιδημίας (11) εὐαπόδεικτον ἐχῃ τὴν πεισμονὴν τοῦ τε πάθους καὶ τῆς ἀπαθείας, Ὡς ὅταν λέγει ὁ Ἀπόστολος· Ἄνθρωπος Χριστὸς Ἰησοῦς, ὁ δοὺς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον (12) ὑπὲρ ἡμῶν ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. Καὶ Τιμοθέῳ δὲ γράφων ἔλεγε· Μνημόνευε Χριστὸν Ἰησοῦν ἐγηγερμένον ἐκ νεκρῶν ἐκ σπέρματος Δαβίδ· καὶ ὁ αὐτὸς δὲ πάλιν (13)· Τὸν θάνατον αὐτοῦ καταγγέλλομεν, ἄχρις οὗ ἔλθῃ.

11. Εἰ οὖν ἐκ τῆς ὁμολογίας τοῦ ὁμοουσίου ἀναιρεῖτε τῆς σαρκὸς τὸ ὄνομα, καὶ τὸ ἄνθρωπον λέγεσθαι τὸν Χριστόν· ἢ οὐκέτι τὸν θάνατον αὐτοῦ καταγγέλλετε, ἄχρις οὗ ἔλθῃ, ἀναιροῦντες τὰς Γραφάς· ἢ τὸν θάνατον καταγγέλλοντες καθ' ὑμᾶς τοῦ ὁμοουσίου (14) τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· μὴ ὁμολογοῦντες σαρκὶ πεπονθέναι τὸν Χριστὸν, καὶ αὐτὴν τοῦ Πατρὸς τὴν θεότητα καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐρεῖτε δεκτικὴν εἶναι θανάτου· καὶ γεγόνατε (15) ἀσεβέστεροι πάντων τῶν αἱρετικῶν. Ὁ γὰρ θάνατος τῆς σαρκὸς, γέγονε τοῦ ὁμοουσίου Λόγου. Οὐδὲ γὰρ ὁ Πατὴρ σάρκα ἐφόρεσιν, οὐδὲ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὡς οἱ κατὰ Οὐαλεντῖνον ἀσεβοῦντες φαντάζονται· ἀλλ' ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. Διὰ ἡμεῖς, ὁμολογοῦντες Θεὸν καὶ ἄνθρωπον τὸν Χριστὸν, οὐ διαιρέσεως ἕνεκεν ταῦτα λέγομεν, μὴ γένοιτο! ἀλλὰ πάλιν κατὰ τὰς Γραφὰς, ἵνα πάθους καὶ θανάτου γενομένου καὶ καταγγελλομένου, ἄχρις οὗ ἔλθῃ (16), ἐπὶ μὲν τῆς σαρκὸς τοῦ Λόγου τὸ πάθος καὶ τὸν θάνατον ὁμολογῶμεν, αὐτὸν δὲ τὸν Λόγον, ἄτρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον πιστεύωμεν. Διὸ αὐτός ἐστιν ὁ παθὼν καὶ μὴ παθών· τῇ μὲν θείᾳ φύσει ἀπαθὴς, καὶ ἄτρεπτος καὶ ἀναλλοίωτος ὤν, τῇ δὲ σαρκὶ παθὼν, ὡς εἶπεν ὁ Πέτρος, καὶ θανάτου γεύσασθαι θελήσας (17)· ὅτι γέγονε μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἄνθρωπος Χριστὸς, ὁ δοὺς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ ἡμῶν·

[55] I Tim. II, 6; II Cor. XI, 31. [56] II Tim. II, 8. [57] I Cor. XI, 26. [58] Joan. I, 14. [59] I Tim. II, 5.

(10) Sic Seg. Gobl. et Felckm. 1. Editi vero, Λόγον δὲ Θεόν. Infra Seg. πιστεύοιτε... ἀπό. Alii cum editis, πιστεύετε... ὑπό.

(11) Sic omnes fere manuscripti. Editi vero, ἀποδημίας. Ibid. Seg· Gobl. et Felckm. 1, εὐαπόδεικτον. Editi, εὐαπόδεκτον. Mox Seg. Gobl. et Felckm. 1, πεισμονήν. Editi vero, πίστιν μόνην, mendose. Mox Seg., Ὅταν λέγῃ μόνην mendose.

(12) Ἀντίλυτρον deest in Seg. Gobl. et Felckm. 1, sed habetur in aliis, in editisque, et in Græco Scripturæ textu: δέ post Τιμοθέῳ deest in iisdem.

(13) Sic Seg. Gobl. et Felckm. 1. Editi et alii, πάλιν, φησί. Mox omnes fere manuscr., καταγγέλλομεν. Editi, καταγγελλόμενος. Mox editi et quidam mss. ut in textu. Anglic. vero, Seg. Gobl. et Felck. 1, Ἡ οὖν τῇ ὁμολογίᾳ. Paulo post, Seguerianus, ἢ τό pro καὶ τό.

(14) Basil., καταγγέλλοντες κατὰ τοῦ ὁμοουσίου. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, καταγγέλλοντες τοῦ ὁμοουσίου, μὴ ὁμολογοῦντες. In eodem mox, τὸν Χριστόν deest.

(15) Ita Seguer. Gobl. et Felckm. 1. Elliti, γεγόνατε.

(16) Basil., ἄχρις ἂν ἔλθῃ. Seg. paulo post, ὁμολογοῦμεν, et mox πιστεύομεν. Ibidem, Basil. Seg. Gobl. et Felc. 1, διό, Editi et alii. διότι. Mox hæc, ἀπαθὴς καί, desunt in Seg. solo.

(17) Sic Seg. Gohl. et Felc. 1. Editi vero, ὁ Πέτρος· Χριστοῦ οὖν παθόντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκὶ, καὶ θανάτου γευσαμένου σαρκί· ὅτι γέγονε, quæ cum sequentibus cohærere nequeunt, ideo superiorem lectionem prætulimus. Ibidem Seguer. Gobl. et Felc. primus, ὅτι γέγονε μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Ὁ δὲ μεσίτης, omissis mediis.

καὶ πάλιν. Ὅτι γέγονε μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Ὁ δὲ μεσίτης ἑνὸς οὐκ ἔστιν· ὁ δὲ Θεὸς (18) εἷς ἐστιν.

12. Διὸ πλανῶνται καὶ οἱ λέγοντες, ὅτι ἄλλος ἐστὶν ὁ παθὼν Υἱὸς, καὶ ἄλλος ὁ μὴ παθών. Οὐ γὰρ ἕτερός ἐτι παρὰ τὸν Λόγον (19), ὁ τὸν θάνατον καὶ τὸ πάρος ἀναδεδεγμένος· ἀλλ' αὐτὸς ὁ ἀπαθὴς καὶ (20) ἀσώματος Λόγος, γενέσεως σαρκὸς ἀνθρωπίνης ἀνασχόμενος, τὰ πάντα πεπλήρωκεν, ἵνα ἔχῃ τι, ὃ προσενέγκῃ ὑπὲρ ἡμῶν. Καὶ λέγεται κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων (21). οὐκ αὐτὸς ὁ ποιητὴς τῶν ἀγγέλων Λόγος κρείττων γέγονεν, ὡς ἧττων ὢν ποτε, ἀλλὰ ἡ μορφὴ τοῦ δούλου, ἣν αὐτὸς ὁ Λόγος ἰδιοποιήσατο φυσικῇ γεννήσει, κρείττων ἀνατείλασα ἐκ τῆς τοῦ πρωτοπλάστου γενέσεως, καὶ ἡμᾶς προσοικειοῦται, ὡς εἰρηται, συμπολίτως τῶν ἁγίων καὶ οἰκείους Θεοῦ γενομένους (22)· καὶ κατὰ φύσιν Θεοῦ γέγονεν, ἰδία οὐχ ὁμοούσιος οὖσα ἡ σὰρξ τῆς τοῦ Λόγου θεότητος, ὡς συναίδιος· ἀλλὰ ἰδία κατὰ φύσιν γενομένη, καὶ ἀδιαίρετος κατὰ ἕνωσιν, ἐκ σπέρματος Δαβὶδ, καὶ τοῦ Ἀβραὰμ, καὶ τοῦ Ἀδὰμ (23), ἐξ οὗ καὶ ἡμεῖς γεγεννήμεθα. Εἰ δὲ ὁμοούσιος τοῦ Λόγου ἡ σὰρξ καὶ συναίδιος, ἐκ τούτου ἐρεῖτε καὶ τὰ πάντα κτίσματα συναίδια τῷ τὰ πάντα κτίσαντι Θεῷ. Καὶ πῶς ἔτι Χριστιανοί, οἱ τοιαύταις συμπλεκόμενοι στραγγαλιαῖς; Τὸ γὰρ ὁμοούσιον καὶ ἀπαθὲς καὶ ἀνεπιδεκτον θανάτου, πρὸς (24) τὸ ὁμοούσιον ἕνωσιν καθ' ὑπόστασιν οὐκ ἐπιδεχόμενόν ἐστιν, ἀλλὰ κατὰ φύσιν· καθ' ὑπόστασιν δὲ τὴν ἰδίαν τελειότητα ἐκδεικνύμενον (25). Ὥστε τῇ νομιζομένῃ ὑμῶν εὐφήμῳ ἐφευρέσει, ἢ τὴν ἐκ τῆς Παρθένου τῆς Θεοτόκου σάρκα ἀρνεῖσθε, ἢ τὴν θεότητα βλασφημεῖτε. Εἰ δὲ οὕτω καὶ τὸν Υἱὸν ὁμολογεῖτε ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς τὴν σάρκα τὴν παθοῦσαν (26)· καὶ τί ἔτι ἡμᾶς μέμφεσθε, ὡς τετράδα ἀντὶ Τριάδος λέγοντας, αὐτοὶ τετράδα ἀντὶ Τριάδος καὶ ἄκοντες ὁμολογοῦντες, λέγοντες ὁμοουσίαν εἶναι τῇ Τριάδι τὴν σάρκα; Τοίνυν ματαία ἡ πίστις ὑμῶν ἐστιν· ἴσα γὰρ φρονεῖτε τῶν ἀσεβῶν Ἀρειανῶν, κακῶς ἐκλαμβάνοντες τό, Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο (27)· Ὁ Λόγος δὲ σὰρξ ἐγένετο, οὐχ ἵνα ὁ Λόγος μηκέτι ᾖ Λόγος· ἀλλ' ἵνα ἐκ σαρκὶ ᾖ ὁ Λόγος, σὰρξ ἐγένετο, ἵνα καὶ ὁ Λόγος ἀεὶ ᾖ Λόγος, καὶ σάρκα ἔχῃ ὁ Λόγος, ἐν ᾗ τὸ πάθος καὶ τὸν θάνατον ἀνεδέξατο ἐν μορφῇ τῇ ἀνθρωπίνῃ, μέχρι τάφου καὶ ᾅδου ἐπιβὰς, ἐν ᾗ καὶ τὴν ἀνάστασιν τὴν ἐκ νεκρῶν πεποιηται, σαρκὸς καὶ αἵματος καὶ ψυχῆς τὴν ἐπίδει-

A *est mediator Dei et hominum. Mediator vero uniu non est : Deus autem unus est* [60].

12. Quapropter errant qui dicunt, alium esse qui passus est Filius, et alium qui passus non est. Non enim alius est quam ipsum Verbum, quod passionem et mortem susceperit. Sed illud ipsum, incorporeum et impassibile Verbum, cum generationem carnis subire dignatum esset, omnia implevit, ut haberet quod pro nobis offerret. Et dicitur, melius angelis factum, non quod Verbum factor angelorum, melius factum sit, quasi aliquando minus illis fuerit : sed forma servi, quam ipsum Verbum propriam sibi naturali generatione reddidit, melior ex protoplasti generatione exorta est, nosque illi affines reddidit, ut dictur est,cives B sanctorum, et familiares Deo effectos : caro secundum naturam propria Dei facta est, nec tamen consubstantialis est Verbi deitati, quasi illi coæterna esset. Sed propria illi secundum naturam facta, et indivisibilis propter unionem : ex semine David, Abrahæ, et Adæ, ex quo et nos progeniti sumus. Quod si Verbo consubstantialis est caro, et coæterna ; jam hinc dicetis omnes creaturas omnium creatori Deo coæternas esse. At qui, quæso, adhuc Christiani eritis, qui talibus vos laqueis implicatis? Nam quod sonsubstantiale, impassibile, et mortis incapax est, unionem cum consubstantiali non admittit secundum hypostasin, sed secundum naturam : porro secundum hypostasin, propriam perfectionem exhibet. Itaque per C religiosum, ut æstimatis, vestrum commentum, aut carnem ex Virgine et Deipara assumptam negatis, aut in deitatem blasphemaiis. Si autem eo modo Filium, necnon Spiritum sanctum Patri consubstantialem confiteamini,quo carnem quæ passa est : ecquid ergo nos adhuc accusatis, ut qui quaternitatem pro Trinitate dicamus,cum ipsi quaternitatem pro Trinitate vel inviti confiteamini, dum dicitis, consubstantialem Trinitati carnem esse? Itaque vana est fides vestra : paria enim sentitis cum impiis Arianis, male accipientes illud : *Verbum caro factum est.* Porro Verbum caro factum est, non ut Verbum non amplius Verbum esset; sed Verbum, ut in carne esset, caro factum est, ut et Verbum semper Verbum esset, et Verbum D carnem haberet ; in qua passionem et mortem sub

[60] Galat. III, 20.

(18) Sic Seg. et Græc. Script. textus. Editi vero, ὁδὲ Υἱός. Infra post παθών, legitur υἱός in editis, sed deest in Seg.

(19) Sic Seg. Gobl. et Felc. 1. Editi vero, παρὰ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ.

(20) Καί deest in Seg.; et in eadem infra, ἀνθρωπίνης deest. Mox idem, ἔχῃ τί πρεσενέγκῃ.

(21) Seg. Cobl. Felckm. 1, γενόμενος ἀγγέλων, οὐ πάντως ὁ ποιητής.

(22) Seg. et Gobl. ὡς εἴρηται πρὸς τῶν ἁγίων, καὶ οἰκεῖοι (Gobl. καὶ οἰκείους) τοῦ Θεοῦ, καὶ Θεοῦ κατὰ φύσιν γέγονεν ἰδία.

(23) Hæc, καὶ τοῦ Ἀδάμ, desunt in Seg. Gobl. et Felckm. 1. Paulo post, in iisdem, τοῦ Λόγου deest. Mox iidem, ἐκ τούτου ἐρεῖτε.

(24) Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1 omittunt πρός.

(25) Seguerianus, ἐπιδεχόμενον.

(26) Seg. Gobl. et Felckm. 1, τὴν σάρκα τὴν παθοῦσαν, ματαία ἡ πίστις ὑμῶν, multis omissis, ut et Nannius.

(27) Seg. Gobl. et Felckm. 1, Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, οὐχ ἵνα ἡ σὰρξ μηκέτι ᾖ Λόγος (Goblerian. et Felckm. 1, Λόγου), ἀλλ' ἵνα ἡ σὰρξ ᾖ Λόγος· Ἀ. λ' ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἵνα καὶ ὁ Λόγος. Paulo post, ἐν, ante μορφῇ, deest in Seg.

744 humana forma susciperet, ac usque ad sepulcrum et infernum descenderet; in qua et resurrectionem ex mortuis perfecit, carnisque et sanguinis atque animæ indicia præbuit Deus Verbum, per proprium et inseparabilem, ut scriptum est, carnem, ex semine David. Quid enim aliud dixit Marcion quam quæ vos profertis? Nonne corpus quod ex cœlo apparuit in similitudine humana, et non in veritate? Quid item aliud locutus est Manichæus? Nonne divina specie corpus, sola similitudine corpus, ad humana carne alienum: cujus naturam et non operationem, peccatum esse impie affirmat? Hujusmodi est illorum impietas.

A ξιν ποιησάμενος ὁ Θεὸς Λόγος, διὰ ἰδίας καὶ ἀδιαιρέτου σαρκὸς, ὡς γέγραπται, ἐκ σπέρματος Δαβίδ. Τί γὰρ ἕτερον παρ' ὑμᾶς εἶρηκε Μαρκίων; Οὐχὶ οὐρανὸς νοφανὲς τὸ σῶμα ἐν ὁμοιώσει ἀνθρωπίνῃ, (28), καὶ οὐκ ἀληθείᾳ; Τί δὲ ἄλλο εἶρηκε Μανιχαῖος; Οὐ θεοειδὲς, οὐ τὸ σῶμα ἐν ὁμοιώσει τῇ καθ' ἡμᾶς μόνῃ, ἀλλότριον δὲ σαρκὸς ἀνθρωπίνης, ἧς τὴν φύσιν ἁμαρτίαν λέγει ἀσεβῶν, καὶ οὐ τὴν πρᾶξιν; Τοιαύτη τούτων ἡ ἀσέβεια.

13. Quamobrem nefas est pium hominem hujusmodi verborum commentis uti: sed dicendum est Verbum quod ante sæcula consubstantiale est Patri, in extremis temporibus, ex sancta et Deipara Virgine, Adæ plasma et opificium novum restituisse, cum illud sibi per unionem proprium effecit: atque ita visus est homo Christus, qui ante sæcula Deus erat. Et nos membra Christi sumus, ut scriptum est, ex carne et ex ossibus ejus. Quorsum igitur hæc vestrarum inventionum contentio; ut per humanam sapientiam, ea quæ humanam intelligentiam superant definiatis, dum dicitis, vice interioris nostris hominis, mentem cœlestem in Christo fuisse? O nefariam sententiam, et infirma indecoraque verba: hominum sane qui non prius animadvertere, Christum non singulariter dici, sed in illo ipso nomine quod unicum est, rem utramque significari, divinitatem nempe et humanitatem. Ideoque homo dicitur Christus, Deus quoque dicitur Christus, ac Deus et homo est Christus, et unus est Christus. Vanum itaque est vestrum sophisma, quo aliud in Christo præter ipsum Christum conspicere nitimini. Illi quidem qui abusive dicuntur Christi, forte, juxta sententiam vestram spectari possent: qui vero per naturam solus verus est Christus, non ab humana ratione describetur, quod vos temere tentatis, homines sane arrogantia plenissimi. Neque enim propheta, neque apostolus, neque evangelistarum quispiam, illa protulit, quæ vos impudenti plane animo loqui auditis. Si enim alter est Christus a cœlesti mente in eo sita, perfectaque est mens illa, duo ergo, secundum vos, erunt: et sic in eam reciditis sententiam, quam videmini maledictis insectare. Cœlestem vero mentem prophetæ quoque habuere, qui cœlestia et futura, quasi præsentia fuissent, eloquebantur. Quid igitur hæc omnino dicere in

B

C

D

13. Διὸ οὐ δεῖ τὸν εὐσεβοῦντα τοιαύταις χρῆσθαι ἐπινοίαις· ἀλλ' ὅτι ὁ πρὸ τῶν αἰώνων ὁμοούσιος ὢν Λόγος τῷ Πατρὶ, ἐπ' ἐσχάτων ἐκ γῆς ἁγίας καὶ Θεοτόκου Παρθένου (29) τὴν τοῦ Ἀδὰμ πλασιν καὶ ποίησιν καινὴν ἀνεστήσατο, ἰδιοποιησάμενος καθ' ἕνωσιν· καὶ οὕτως ὤφθη ἄνθρωπος ὁ Χριστὸς, ὁ πρὸ αἰώνων Θεός. Καί ἐσμεν ἡμεῖς μέλη Χριστοῦ, ὡς γέγραπται, ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ. Τί οὖν ἡ τοσαύτη ὑμῶν φιλοτεικία τῶν ἐφευρέσεων, ἵνα ἀνθρωπίνῃ φρονήσει ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην νόησιν ὁρίζεσθαι, λίγοντες· Ἀντὶ τοῦ ἔσωθεν ἐν (30) ἡμῖν ἀνθρώπου νοῦς ἐπουράνιος ἐν Χριστῷ; Θ τῆς ἀθεσμου γνώμης, καὶ τῶν ἀσθενῶν καὶ ἀπρεπῶν ῥημάτων, τῶν μὴ νοούντων πρῶτον τοῦτο, ὅτι Χριστὸς μονοτρόπως οὐ λέγεται, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ ὀνόματι ἑνὶ ὄντι ἑκατέρων τῶν πραγμάτων δείκνυται σημασία, θεότητός τε (31) καὶ ἀνθρωπότητος. Διὸ καὶ ἄνθρωπος λέγεται ὁ Χριστὸς, καὶ Θεὸς λέγεται ὁ Χριστὸς, καὶ Θεὸς καὶ ἄνθρωπός ἐστιν ὁ Χριστὸς, καὶ εἷς ἐστιν ὁ Χριστός. Μάταιον οὖν ὑμῶν τὸ σόφισμα ἐπιχειρούντων ἕτερόν τι παρὰ τὸν Χριστὸν ἐν αὐτῷ θεωρεῖν. Οἱ μὲν γὰρ καταχρηστικῶς λεγόμενοι Χριστοὶ, ἴσως κατὰ ὑμᾶς ἂν θεωροῖντο· ὁ δὲ κατὰ φύσιν μόνος ἀληθινὸς Χριστὸς οὐχ ὑπὸ ἀνθρωπίνου λογισμοῦ διαγραφήσεται, ὥσπερ ὑμεῖς τολμᾶτε (32), καὶ αὐθάδεις γεγόνατε. Οὐδὲ γὰρ προφήτης, οὐδὲ ἀποστολος, οὔτε τις τῶν εὐαγγελιστῶν ταῦτα ἐφθέγξατο, ἃ ὑμεῖς λαλεῖν ἐπιχειρεῖτε, ἀναιδῆ τὴν ψυχὴν (33) γεγονότες. Εἰ γὰρ ἕτερός ἐστιν ὁ Χριστὸς παρὰ τὸν ἐπουράνιον νοῦν τὸν ἐν αὐτῷ γενόμενον, τέλειος δὲ καὶ ὁ νοῦς, δύο ἄρα καθ' ὑμᾶς· καὶ ὅτι δυσφημεῖν (34) δοκεῖτε, τοῦτο ἐλέγχεσθε φρονοῦντες. Νοῦν δὲ ἐπουράνιον καὶ οἱ προφῆται, ἐσχήκασιν, τὰ ἐπουράνια καὶ τὰ μέλλοντα ὡς παρόντα λαλήσαντες. Διατί δὲ ὅλως ταῦτα λέγειν ἐπινοεῖτε, ὡς τοῦ ἔσωθεν (35) ἡμῶν ἀνθρώπου οὐχ ὁμολογουμένου ὄντος Χριστῷ; Τί οὖν περὶ τῆς ψυχῆς ἐρεῖτε, ὅτι καὶ τὸ σῶμα, καὶ ἡ ψυχὴ ὁ ἔξωθέν ἐστιν ἄνθρωπος, ὡς ὁ

(28) Prius editi habent, ἀνθρωπίνῃ μόνῃ, sed μόνῃ abest, et quidem recte, a Seg. Gobl. et Felck. 1. Paulo post, editi habent, ἐν ὁμοιώσει τῇ καθ' ἡμᾶς μόνῃ. At hæc, τῇ καθ' ἡμᾶς, desunt in Seg. Gobl. et Felckm. 1.

(29) Παρθένου deest in Gobl. et Felckm. 1. Paulo post, Seg., pro καθ' ἕνωσιν, gabet κατὰ φύσιν, atque ita legit Nannius.

(30) Sic omnes fere manuscripti. In editis autem ἐν deest.

(31) In Seg. τε deest. Infra Gobl. et Felckm. 1, λέγεται ὁ Χριστὸς καὶ Θεὸς, καὶ εἷς ἐστιν ὁ Χριστός. Basil. hæc omittit, καὶ εἷς ἐστιν ὁ Χριστός.

(32) Seguer. Gobl. et Felckm. 1, τολμᾶτε· Edd. minus recte, τολμηταί. Mox iidem, Οὔτε γὰρ προφήτης... οὔτε ἀπόστολος... οὐδέ τις.

(33) Seguerianus, τῇ ψυχῇ. In eodem mox, ἐστὶ deest.

(34) Editi, δύσφημον. Nos Seg. secuti sumus, qui habet, δυσφημεῖν, et ita legit Nannius. Infra Seg. τὰ οὐράνια καὶ τὰ μέλλοντα. Mox Gobl. et Felck. λαλοῦντες.

(35) Seg., ἔσω. Paulo post, Seg. Gobl. et Felck. Τί οὖν καὶ περὶ.

εἴποι τις, τὸ αἷμα καὶ τὴν σάρκα ; Ἀλλ' ὥσπερ τὸ A σῶμα καὶ τὸ αἷμα οὐ διαφεύγουσι τὴν ψηλάφησιν καὶ τὴν τρῶσιν ὁρατὰ ὄντα, δείξατε ἡμῖν καὶ τὴν ψυχὴν μὴ διαφεύγουσαν ταῦτα, καὶ ὁρατὴν οὖσαν, Ἢ, εἰ μὴ δύνασθε δεῖξαι, φανερός ἐστιν ὁ λόγος. ὅτι οὔτε ὁρᾶται ψυχὴ, οὔτε ἀποκτείνεται ὑπὸ ἀνθρώπου ὥσπερ τὸ σῶμία, καθὼς εἴρηκεν (36) ὁ Κύριος. Πείσθητε οὖν, ὅτι ὁ ἔσωθεν ἡμῶν ἄνθρωπός ἐστιν ἡ ψυχή · τοῦτο καὶ τῆς πρώτης πλάσεως δεικνυούσης, καὶ τῆς δευτέρας διαλύσεως δηλούσης · οὐ μόνον ἐφ' ἡμῖν τούτων δεικνυμένων, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ θανάτῳ τοῦ Χριστοῦ ἐδείκνυτο · τὸ μέν τοι, μέχρι τάφου φθάσαν · ἡ δὲ, μέχρι ᾅδου διαβᾶσα. Διαιρετῶν δὲ ὄντων τῶν τόπων πολλῷ τῷ μέτρῳ, καὶ τοῦ μὲν τάσου σωματικὴν ἐπιδεχομένου τὴν ἐπίβασιν, ἐκεῖσε παρῆν τὸ σῶμα, τοῦ δὲ ᾅδου ἀσώματον.

animum induxistis, quasi vero in confesso non esset, interiorem nostrum hominem in Christo esse ? Cur hoc de anima quoque loquimini, nempe corpus et animam esse exteriorem hominem, ut de sanguine et carne quis dixerit ? Sed sicut corpus et sanguis contactum et vulnera non effugiunt cum sint visibilia ; ostendite nobis animam quoque illa non effugere et visibilem esse. Aut si ostendere non potestis, manifestum est, neque videri animam, neque ab homine sicut corpus occidi posse, ut dixit Dominus. Credite igitur interiorem nostrum hominem esse animam : quod sane et prima formatio comprobat, et sequens dissolutio propalam facit : atque non solum in nobis, sed et in ipsa Christi morte 745 idipsum commonstratur : quando corpus quidem usque ad sepulcrum tantum pervenit : anima vero ad infernum usque transmeavit : locisque multo spatio ditantibus, sepulcrum quidem corporalem adventum excepit, ac ibi corpus adfuit, infernus vero incorporeum admisit.

14. Πῶς (37) ἐκεῖ παρὼν ὁ Κύριος ἀσωμάτως, ὡς B ἄνθρωπος ἐνομίσθη ὑπὸ τοῦ θανάτου ; Ἵνα ψυχαῖς ταῖς ἐν δεσμοῖς κατεχομέναις, μορφὴν ἰδίας ψυχῆς ἀνεπίδεκτον ὡς δεκτικὴν τῶν δεσμῶν τοῦ θανάτου παραστήσας, παροῦσαν παρούσαις, διαῤῥήξῃ τὰ δεσμὰ ψυχῶν τῶν ἐν ᾅδῃ κατεχομένων, τὸν τῆς ἀναστάσεως διαπηξάμενος ὅρον · ἵνα ὁ πλάστης καὶ ποιητὴς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ καταδίκῃ τοῦτον ὑποβαλὼν, αὐτὸς παρὼν, ἐλευθερώσῃ δι' ἑαυτοῦ ἐξ ὁλοκλήρου τὸν ἄνθρωπον ἐν μορφῇ τῇ ἑαυτοῦ. Οὔτε γὰρ θάνατος ὑπερισχύσας ὑπηγάγετο ἑαυτῷ τὴν ἀνθρωπίνην τοῦ Λόγου (38) ψυχὴν εἰς δεσμῶν κατοχήν · οὔτε πάλιν ἡ φθορὰ τυραννικῶς διαρπάσασα τὸ σῶμα ἐνεργεῖ εἰς διαφθοράν, ὡς ἀπρονοήτων ὄντων τῶν πραγμάτων. Οὕτως γὰρ ἐννοεῖν τὸ τοιοῦτον ἀσεβές · ἀλλ' ὁ τὴν ἐξέτασιν τῆς παρακοῆς ποιησάμενος καὶ κρίσιν ἐπαγαγὼν (39), διπλῆν τῆς τιμωρίας τὴν ἀπόφασιν δέδωκε · τῷ μὲν γηΐνῳ εἰρηκώς · Γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ · καὶ οὕτως ὑποδέχεται φθορὰ τὸ σῶμα, Δεσπότου ἀποφηναμένου · τῇ δὲ ψυχῇ · Θανάτῳ ἀποθανῇ · καὶ οὕτως διχῇ διαιρεῖται ὁ ἄνθρωπος, καὶ ἐν δυσὶ τόποις οἴχεσθαι καταδικάζεται (40) . Διὰ τοῦτο χρεία γέγονε τοῦ ἀποφηναμένου, ἵνα αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ λύσῃ τὴν ἑαυτοῦ ἀπόφασιν, ἐν μορφῇ τοῦ καταδικασθέντος ἀκαταδικάστῳ καὶ ἀναμαρτήτῳ ὀφθείς · ἵνα καὶ ἡ καταλλαγὴ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον γένηται, καὶ ἡ ἐλευθερία τοῦ παντὸς ἀνθρώπου δι' ἀνθρώπου (41) ὑπάρξῃ, ἐν τῇ καινότητι

14. Qua ratione igitur, cum Dominus illic incorporaliter adesset, homo tamen a morte existimatus est ? ut animabus in vinculis detentis, propriæ animæ formam, incapacem vinculorum mortis, quasi capacem exhibens, præsentibus præsentem, vincula animarum in inferno detentarum disrumperet, resurrectionisque terminum designaret : ut conditor, et factor hominis, et qui hominem damnationi subjecerat, ipse præsens per seipsum, hominem plane in sua ipsius forma liberaret. Nequaquam enim tanta mortis vis fuit, ut subjiceret sibi humanam Verbi animam, ac eam in vinculis detineret : neque rursum corruptio tyrannicam in corpus ejus vim sibi arrogavit, ut putrefaceret ipsum, quasi res nulla providentia gererentur. Ita enim ea de re cogitare, C impium fuerit ; sed qui de hominis inobsequentia quæstionem habuit, judicium dedit, quo duplicem pœnæ sententiam protulit, terreno corpori dicens : *Terra es, et in terram reverteris*[61] ; atque ita Domino sententiam ferente, corruptio corpus excipit ; animæ autem, *Morte morieris*[62] ; et sic duas dividitur partes homo, damnaturque ad duo secedere loca. Quocirca opus fuit judicante, ut ipse per sese suum solveret decretum, dum in forma damnati, indemnata, et peccati experte visus est ; ut et reconciliatio Dei cum homine fieret, et libertas totius hominis per hominem oriretur in novitate imaginis Filii ejus Jesu Christi Domini nostri. Quod si mihi

[61] Gen. III, 19. [62] Gen. II, 18.

(36) Seg., προείρηκεν. Mox Anglican., Seg. Gobl. Felckm, 1, ὁ ἔσω ἡμῶν ἄνθρωπος.

(37) Ἵνα (Seguer. ὅπως) ψυχῇ τῇ ἐν δεσμοῖς κατεχομένῃ τούτῳ τοῦ Ἀδὰμ μορφήν, sic Seguer, Gobler. et Felc. 1, sed mendose, ut videtur. Mox ὡς δεστικὴν quod in editis deerat, ex iisdem mss. restituimus, et sic legerat Nannius. Paulo post, παροῦσα παρουσῶν, sic iidem mss. perperam. Mox Seguer., ᾅδου.

(38) Τοῦ Λογου deest in editis Græcis, sed exprimitur in Latinis, et in Segueriano habetur. Mox idem cum Gobler. et Felckm, 1, ἢ πάλιν ἡ φθορά. Mox Seguer. ; αὐτοῦ τὸ σῶμα. Ibid. omnes mss., διαφσοράν. Editi, διαφοράν, male.

(39) Seguer. Gobler. et Felck. 1. ἐναγαγών. Infra editi, ὑποδέχεται φθορά, sed vox φθορά abest in Seguer., nec expressa est a Nannio.

(40) Ita Seguer. Gobler. et Felc. 1. Editi vero et alii, ἐκαταδικόσθη. Infra Anglic. Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἀκαταδικάστως καὶ ἀναμαρτήτως. Editi et alii, ἀκαταδικάσιῳ καὶ ἀναμαρτήτῳ, utraque lectio quadrare videtur.

(41) Hæc, δι' ἀντρώπου, desunt in Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Mox omnes fere mss., τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ. Editi, τοῦ Υἱοῦ τοῦ Ἰησοῦ.

alium damnationis locum, præter hos duos indicare valetis, merito dixeritis, in tres partes dividi hominem : et ex duobus quidem locis revocationem factam esse ; in tertio vero tertiam partem manere vinculis colligatam. Si vero nullum alium locum ostendere potestis, præter sepulcrum et infernum, ex quibus homo perfecte ereptus sit (Christus per suam perfectam et verissimam formam nostræ similem, nos liberante), cur adhuc talia profertis, quasi Deus humano generi nondum reconciliatus sit ? Quomodo igitur Salvator advenit ? an quod non posset totum solvere hominem ? an quod mentem quæ semel peccaverit sit exsecratus ? an quasi timeret, ne et ipse peccati particeps esset, si, cum Deus sit, perfectus homo fieret ? Sed impietatis pleni sunt, qui hæc ita cogitant. Quam enim peccato definitionem tribuitis, qui hæc loquimini, peccatum aientes ex natura esse, ut dixit impiissimus Manichæus ?

15. Hæc dum ita sentitis, creatoris naturæ criminatores estis. Cum ab initio Deus Adam efformavit num innatum ipsi peccatum effecit ? Quid igitur præcepto opus fuit ? cur illum damnavit quod peccasset ? quo pacto Adam ante inobedientiam non cognoverit bonum et malum ? Quem scilicet Deus creavit in incorruptione, et ad imaginem suæ æternitatis, eumdem natura peccati experte, et voluntate libera donavit : *Invidia autem diaboli mors intravit in mundum* [63], cum **746** is transgressionis artifex auctorque fuit. Et sic ex transgressione præcepti Dei, factus est homo capax inducti ab inimico seminis. Ac deinceps peccatum in hominis natura ad omnem concupiscentiam movebat : non quod diabolus eam in illo naturam efformasset, absit ! neque enim diabolus naturæ creator fuerit, ut Manichæorum fert impietas ; sed ex prævaricatione, naturæ perversionem effecit : sicque regnavit mors in omnibus hominibus. *In hoc*, inquit, *venit Filius Dei, ut dissolvat opera diaboli* [64]. Quænam opera diaboli dissolvit Filius Dei ? quam fecit Deus naturam sine peccato, eam ipsam ad transgressionem mandati Dei, pervertit diabolus, et ad inventionem peccati mortis eamdem sibi ipsi restauravit Deus Verbum, incapacem diabolicæ perversionis, et inventionis peccati. Ideoque aiebat Dominus : *Venit princeps mundi hujus, et in me non invenit quidquam* [65]. Quod si princeps mundi hujus nihil operum suorum in Christo invenit, multo magis Christus nihil ex suis opifi-

[63] Sap. II, 24. [64] I Joan. III, 8. [65] Joan. XIV, 30.

τῆς εἰκόνος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Εἰ δὲ καὶ ἕτερον τόπον καταδίκης δεῖξαι δύνασθε, εἰκότως ἂν λέγοιτε (42) τριχῇ διαιρεῖσθαι τὸν ἄνθρωπον· καὶ ἐκ μὲν τῶν δύο τόπων τὴν ἀνάκλησιν γεγονέναι, ἐν δὲ τῷ τρίτῳ μένειν ἐν δεσμοῖς τὸ δεδεμένον. Εἰ δὲ μὴ ἔχετε δεῖξαι ἕτερον τόπον παρὰ τὸν τάφον καὶ τὸν ᾅδην, ἐξ ὧν ἠλευθέρωται τελείως ὁ ἄνθρωπος, Χριστοῦ ἐλευθερώσαντος ἡμᾶς ἐν τῇ ἑαυτοῦ καθ' ἡμᾶς μορφῇ τελείᾳ καὶ ἀληθεστάτῃ· πῶς ἔτι ταῦτα λέγετε, ὡς οὐδέπω καταλλαγέντος τῇ ἀνθρωπότητι (43) τοῦ Θεοῦ ; Πῶς οὖν ἐπεδήμησεν ὁ Σωτήρ ; ἢ ὡς ἀδύνατος τὸν σύμπαντα λῦσαι ἄνθρωπον ; ἢ ὡς βδελυξάμενος τὸν ἅπαξ ἁμαρτήσαντα νοῦν ; ἢ ὡς δεδοικὼς μὴ καὶ αὐτὸς μέτοχος γένηται τῆς ἁμαρτίας, εἰ τέλειος γένηται ἄνθρωπος, Θεὸς ὤν ; Ἀλλ' ἀσεβείας ἔμπλεοι οἱ ταῦτα οὕτως ἐννοοῦντες. Τί γὰρ περὶ τῆς ἁμαρτίας ὁριζόμενοι ταῦτα λαλεῖτε, φυσικὴν εἶναι τὴν ἁμαρτίαν λέγοντες, κατὰ τὸν ἀσεβέστατον Μανιχαῖον ;

15. Ταῦτα οὕτως φρονεῖτε κατήγοροι γινόμενοι τοῦ δημιουργοῦ τῆς φυσεως (44), Ὅτε τὸν Ἀδὰμ ἀρχῆθεν ἔπλασεν ὁ Θεὸς, μήτιγε σύμφυτον αὐτῷ δέδωκε τὴν ἁμαρτίαν ; Τίς οὖν ἔτι χρεία ἦν τῆς ἐντολῆς ; πῶς δὲ αὐτὸν κατεδίκασεν ἁμαρτήσαντα ; πῶς δὲ καὶ πρὸ τῆς παρακοῆς οὐκ ἐγίνωσκε καλὸν καὶ πονηρὸν ὁ Ἀδάμ ; Ὃν ἔπλασεν ὁ Θεὸς ἐπ' ἀφθαρσίᾳ καὶ εἰκόνι (45) τῆν ἰδίας ἀϊδιότητος, ἐποίησεν αὐτὸν φύσιν ἀναμάρτητον, καὶ θέλησιν αὐτεξούσιον· Φθόνῳ δὲ διαβόλου θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον, εὑραμένου τῆς παραβάσεως τὴν ἐπίνοιαν. Καὶ οὕτως ἐκ παρακοῆς ἐντολῆς Θεοῦ γέγονεν ὁ ἄνθρωπος δεκτικὸς τῆς ἐπισπορᾶς τοῦ ἐχθροῦ. Καὶ ἐνήργει (46) λοιπὸν ἡ ἁμαρτία ἐν τῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου πρὸς πᾶσαν ἐπιθυμίαν· οὐ φύσιν ἐν αὐτῷ ἐργασαμένου τοῦ διαβόλου, μὴ γένοιτο ! οὐδὲ γὰρ φύσεως ἦν εἶτη δημιουργός ὁ διάβολος, κατὰ τὴν τῶν Μανιχαίων ἀσέβειαν· ἀλλὰ φύσεως (47) παρατροπὴν ἐκ παραβάσεως εἰργάσατο· καὶ οὕτως ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος πάντων ἀνθρώπων. Διὰ τοῦτο οὖν, φησὶν, ἦλθεν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἵνα λύσῃ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου (48). Ποῖα ἔργα τοῦ διαβόλου ἔλυσεν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ; ὅτι φύσιν, ἣν ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἀναμάρτητον, παρέτρεψεν ὁ διάβολος εἰς παράβασιν ἐντολῆς Θεοῦ, καὶ εὗρεσιν ἁμαρτίας θανάτου, ταύτην ἑαυτῷ ὀνειστήσατο ὁ Θεὸς Λόγος, ἀνεπίδεκτον τῆς τοῦ διαβόλου παρατροπῆς καὶ εὑρέσεως ἁμαρτίας (49). Καὶ διὰ τοῦτο ἔλεγεν ὁ Κύριος· Ἔρχεται ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ἐν ἐμοὶ εὑρίσκει οὐδέν. Εἰ δὲ ὁ ἄρχων τοῦ

(42) Sic Seguer. cui consentit Nannius. In editis, λέγοιτο. Mox idem Seguer., τὴν ἀπάκλησιν γεγονέναι, ἐν δέ τῷ τρίτῳ μένειν ἐν δεσμοῖς τὸ δεδ... Paulo secus in editis, qui habent, τὴν ἀνάκ... γενομένην... μένει, etc.

(43) Τῇ ἀνθρωπότητι deest in Seguer. solo. Mox Seguer. Gsbler. et Felc. 1, ἢ ὡς ἀδυνάτου ὄντος λῦσαι τὸν σύμπαντα ἄνθρωπον, ἢ ὡς βδελυξαμένοτ τὸν ἁμαρτήσαντα, ἢ ὡς δεδοικότος μὴ καὶ αὐτ.

(44) Hæc afferuntur in synodo Constantinop. III, tom. VI *Concil.* p. 762 et 812.

(45) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1, et synod. Constant. ; in editis, ἀφθαρσίαν καὶ εἰκόνα.

(46) Ita Seguer. Gobler. et Felc. 1. Editi vero, ἐνήργει. Mox, ἐν τῇ φύσει, habent Seguer. Gobler. et Felc. 1. Editi, ἐν τῇ προθέσει.

(47) Ita Seguer. Gobler. et Pelc. 1 consequenter ad superiorem lectionem. Editi, προθέσεως.

(48) Gobler. et Eelc. 1, τοῦ διαβόλου. Ποῖα ταῦτα ὅτι φύσιν.

(49) Ita Seguer. Anglican. Gobler. et Felc. 1. In editis deest ἁμαρτίας. Mox τούτου post κόσμου deest in Seguer. Ibid. Seguer. Gobler. et Felc. 1, εὑρήσει.

κόσμου τούτου οὐδὲν τῶν ἑαυτοῦ πραγμάτων ἠύρισκεν ἐν τῷ Χριστῷ, πολλῷ μᾶλλον ὁ Χριστὸς οὐδὲν τῆς ἰδίας ποιήσεως προσκατέλιπε τῷ ἄρχοντι τοῦ κόσμου τούτου. Ἢ καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲν ηὕρισκεν ἐν αὐτῷ (50), τελείαν τὴν καινότητα ἐπιδειξαμένου τοῦ Χριστοῦ, ἵνα τελείαν τὴν σωτηρίαν κατεργάσηται ὅλου τοῦ ἀνθρώπου, ψυχῆς λογικῆς καὶ σώματος, ἵνα τελεία ᾖ καὶ ἀνάστασις. Μάτην οὖν Ἀρειανοὶ σοφίζονται, σάρκα μόνην ὑποτιθέμενοι ἀνειληφέναι τὸν Σωτῆρα, τὴν δὲ τοῦ πάθους νόησιν ἐπὶ τὴν ἀπαθῆ θεότητα ἀναφέροντες ἀσεβῶς. Μά-ην δὴ καὶ ὑμεῖς καθ' ἑτέραν ἐπίνοιαν (51), τὰ ἴσα τούτοις φρονοῦντες, λέγετε τῷ περιέχοντι σχήματι, τουτέστι τῷ ὀργανικῷ προσκεχρῆσθαι· ἀντὶ δὲ τοῦ ἔσωθεν ἐν ἡμῖν ἀνθρώπου, νοῦς ἐπουράνιος ἐν Χριστῷ. Καὶ πῶς ἦν λυπούμενος καὶ ἀδημονῶν, καὶ προσευχόμενος; Καὶ, Ἐταράχθη δὲ τῷ πνεύματι ὁ Ἰησοῦς, γέγραπται. Ταῦτα δὲ οὔτε σαρκὸς ἀνοήτου ἂν εἴη, οὔτε θεότητος ἀτρέπτου, ἀλλὰ ψυχῆς νόησις ἐχούσης, λυπουμένης (52), καὶ ταραττομένης, καὶ ἀδημονούσης, καὶ νοητῶς ἐπαισθανομένης τοῦ πάθους.

A ciis reliquit principi mundi hujus. Aut etiam ea de causa nihil invenit in ipso, perfectam novitatem exhibente Christo, ut perfectam salutem totius hominis, animæ nempe et corporis, operaretur : quo perfecto quoque foret resurrectio: Frustra igitur Ariani argutiis utuntur, dum Salvatorem, carnem solam assumpsisse statuunt, ac passionis sensum ad impassibilem deitatem impie referunt. Frustra quoque vos,alio commento usi,paria cum illis sentitis, dicentes, ipsum qua circumdabatur forma,id est organica usum fuisse : vice autem interioris nostri hominis,cœlestem mentem in Christo fuisse. Quo pacto igitur dolebat, anxius erat, precabatur? Scriptum est enim : *Et conturbatus est spiritu Jesus* [66]. Hæc autem neque carnis mente carentis, neque immutabilis deitatis fuerint:sed animæ intelligentia præditæ,dolentis, conturbatæ, anxiæ, et quæ cum intelligentia passionem senserit.

B

16. Εἰ δὲ τοίνυν ταῦτα οὕτω νοεῖν οὐ βούλεσθε, τριῶν προσκειμένων νοημάτων, φαντασίας καὶ βλασφημίας καὶ ἀληθείας, ποίαν ἔλοισθε ἄν; Τῷ γὰρ ὑπονοεῖν δοκήσει εἰρῆσθαι τὰ εἰρημένα, φαντασία ἂν νομισθείη καὶ τὰ γενόμενα. Εἰ δὲ ἐπ' ἀληθείας εἴρηται, ἀλλοτρία δὲ (53) καθόλου ἡ ψυχὴ τοῦ Κυρίου ἐγεγόνει τῆς ἰδίας νοήσεως, θεὸν τὸν Λόγον ἔχουσα νοῦν, τετράφθαι τὸ ἄτρεπτον εἰς λύπην, καὶ ἀδημονίαν, καὶ ταραχὴν (54), τὸ ἐννοεῖν ἀσεβές ἐστι· κἂν λέγῃ τὰ Εὐαγγέλια, ὅτι Ἐταράχθη Ἰησοῦς οῷ πνεύματι· ἀλλὰ δείκνυσι τὸν νοῦν (55) ὁ Κύριος εἰρηκώς· Ἡ ψυχή μου τετάρακται. Εἰ δὴ ψυχῆς ἰδίας νόησιν ὁ Κύριος ἐπιδείκνυται, εἰς συμπάθειαν τῆς ἡμετέρας ψυχῆς, ἵνα οὕτω καὶ αὐτοῦ νοήσωμεν εἶναι (56) τὸ πάθος, καὶ αὐτὸν ἀπαθῆ ὁμολογῶμεν. Ὥσπερ γὰρ τῷ αἵματι τῆς σαρκὸς αὐτοῦ ἐλυτρώσατο ἡμᾶς, οὕτω καὶ τῇ νοήσει τῆς ψυχῆς αὐτοῦ τὴν νίκην ὑπὲρ ἡμῶν ἐπιδείκνυται, λέγων· Ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον· καὶ ἀλλαχοῦ δέ· Διδόντι (57) ἡμῖν τὸ νῖκος. Ἀλλ' ὥσπερ τὸ αἷμα οὐκ ἂν κοινὸν τοῖς εὐσεβέσι νοηθείη, ὥσπερ τοῖς ἀπίστοις, ἀλλὰ σωτήριον· οὕτως καὶ ἡ νόησις λεγομένη, οὐκ ἀνθρωπίνῃ ἀσηνείᾳ περικειμένη (58), ἀλλὰ Θεοῦ φύσιν ἐπιδεικνυμένη. Καὶ οὕτως ἂν λέγοιτο τέλειος Θεὸς καὶ τέλειος ἄνθρωπος ὁ Χριστός· οὐχ ὡς τῆς θεϊκῆς τε-

16. Quod si hæc sententia non placet, cum tria in promptu sint ea de re judicia, phantasiæ, blasphemiæ, et veritatis, quodnam elegeritis? Nam si suspicemini illa de sola et mera specie dicta fuisse, ea quæ gesta sunt phantasia quoque existimari debent : sin autem in veritate dicta sint, alienaque omnino facta est anima Domini a proprio cogitandi modo,cum vice mentis Deum Verbum habeat; immutabilem versum fuisse in dolorem, anxietatem, et perturbationem,impium est cogitare.Et si Evangelia dicant : *Turbatus est Jesus spiritu* ; id tamen declarat Dominus de anima intelligendum esse,dum ait [4] *Anima mea turba est* [67]. Quod si suæ Dominus animæ cogitationem manifestat,id agit ut animæ nostræ sese attemperet : quo sic et ejus intelligamus passionem,et eum impassibilem confiteamur. Sicut enim sanguine carnis suæ nos redemit : sic cogitatione mentis suæ, quam pro nobis reportavit victoriam his declarat verbis : *Ego vici mundum* [68]; et alibi : *Qui dedit nobis victoriam* [69]. Sed sicut sanguis ille pro vulgari a piis hominibus nunquam habitus fuerit,quod tamen infideles autumant, sed pro salutari sanguine; sic mens illa non humana infirmitate induitur, 1127 sed Dei naturam exhibet. Sicque dicundus fuerit Christus, perfectus

C

[66] Joan. XI, 33. [67] Joan. XII, 27. [68] Joan. XVI, 33. [69] I Cor. XV, 57.

(51) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. Editi vero, ἑαυτῷ. Infra in Seguer. λογικῆς deest. Paulo post Segue. Gobler. et Fel. 1, σοφίζονται. Editi, φαντάζονται. Mox hæc, ἀνειληφέναι τὸν Σωτῆρα, desunt in iisdem codicibus.

(52) Editi, ἀπόνοιαν, at Seguer. Basil. Gobler. et Felc. 1, ἐπίνοιαν. et ita legit Nannius.

(52) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. In editis, λυπουμένην, καὶ ταραττομένην καὶ ἀδημοτοῦσαν, καὶ νοητῶς ἐπαισθανομένην. Ibid. iidem codices omittunt, εἰ δέ, cujus loco habent. κἂν. Iidem mox. Τριῶν τοίνυν προκειμένων νοημάτων. In editis deest. τοίνυν et νοημάτων. Mox iidem cod. ἕλοισθε ἄν, Editi vero, ἂν ἕλεσθε.

(53) Ita Seguer. Gobler. et Felc. 1. Editi vero cum aliis, Εἰ δὲ ἐν ἀληθείᾳ εἴρηνται καὶ γεγόνασιν, ἀλλότρια δέ.

D

(54) Seguer. Gobler. et Felc. 1, ταράττεσθαι. At editi et alii mss., ταραχήν. melius, et ita Nannius legit. Mox Basiliensis, καὶ εἰ λέγει τά. Ibid. Gobler. et Felc. 1, τὸ Εὐαγγέλιον, et ita legit Nannius.

(55) Τὸν νεῦν deest in Seguer. Gobler. et Felck.1.

(56) Εἶναι deest in Segueriano.

(57) Seguer., Gobler. et Felc. 1, τῷ δόντι. Text. Græc. Script. τῷ διδόντι. Vulgata : *qui dedit*. Mox Seguer., οὐ κοινὸν τοῖς εὐσεβέσι. Ibidem, Anglican. νομισθείη pro νοηθείη.

(50) Seguer., οὐκ ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν. Infra, hæc, καὶ οὕτως ἂν λέγοιτο τέλειος, etc., habentur apud Leontium Byzant. lib. 1 *contra Nestorium et Eutychen*.

Deus,et perfectus homo:non quod divina perfectio in humanam perfectionem mutata sit,quod impium est dicere : nec etiam, quod duæ perfectiones a se Invicem divisæ dicantur, quod a pietate alienum est : neque per incrementum virtutis,et accessione justitiæ, absit! sed ratione exsistentiæ indeficientis. Ut utraque unus sint, omnino perfectus, idem Deus et homo.Nam idcirco Dominus dicebat : *Nunc anima mea turbata est.* Illud autem, *nunc*, id est, cum ipse voluit. At certe, quod erat, significabat; rem enim non exsistentem, quasi præsentem nunquam nominasset : nec quasi de rebus, quæ sola specie exsisterent, sermo habebatur : hæc enim omnia naturaliter et revera gesta sunt.

17. Cum igitur natura et non fictione Dominus homo factus sit; neque secundum naturam, neque secundum operationem,peccatum in Creatorem referre possumus. Nam in nostra quidem natura, et inventionis pugna etiam nunc committitur, et inducti seminis, propter nostram imbecillitatem, fit accessio : Verbi autem incarnatio secundum naturam Dei facta, incapax fuit rerum quæ in nobis ex vetustate adhuc gerebantur : quapropter docemur exuere veterem, et induere novum. Et res mira sane, quod Deus homo factus sit,et absque peccato; quodque omnia nova facta sint, ut hinc potestas ejus explorata esset. Et quidem quæcunque ipse sua voluntate in natura ordinavit; ea, quantum voluit, in se suscepit, nativitatem ex muliere, augmentum staturæ,annorum numerum, laborem, esuriem, et sitim, somnum, dolorem, mortem, et resurrectionem. Ideoque ubi corruptum fuerat hominis corpus, eo Jesus corpus suum immittit : et ubi anima humana in morte detinebatur, ibi Christus animam humanam sibi propriam ostendit : ut tanquam homo adesset,qui in morte detineri non poterat, mortisque imperium solveret, utpote Deus : ut ubi seminata erat corruptio, illic oriretur incorruptio : et ubi regnaverat mors in forma animæ humanæ, ibi immortalis ille præsens immortalitatem exhiberet : sicque nos suæ incorruptionis et immortalitatis participes constitueret,in spe resurrectionis ex mortuis ; ut et corruptibile hoc indueret incorruptionem,et mortale hoc inducret immortalitatem, quemadmodum scriptum est : ut,« sicut per unum hominem peccatum intravit in mundum,et per peccatum mors » [70]; sic et per unum hominem Jesum Christum gratia regnaret per justitiam in vitam

[70] Rom. v, 12.

λειότητος εἰς ἀνθρωπίνην τελειότητα μεταποιη δ' ἐστὶν ἀσεβές· οὔτε μὴν ὡς δύο τελειοτήτω διαίρεσιν ὁμολογουμένων, ὅ ἐστιν ἀλλότριο θείας· οὔτε δὲ κατὰ προκοπὴν ἀρετῆς. καὶ πρό δικαιοσύνης, μὴ γένοιτο! ἀλλὰ καθ' ὕπαρξιν λιπῆ· ἵνα εἰς ᾖ τὰ ἑκάτερα, τέλειος κατὰ Θεὸς καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτός. Διὰ τοῦτο γὰρ κ ὁ Κύριος ἔλεγε· Νῦν ἡ ψυχή μου τετά καὶ κατώδυνός ἐστι. Τὸ δὲ νῦν, τοῦτ' ἔστ ἠθέλησεν. Ὅμως μέντοι τὸ ὂν ἐπεδείκνυτο· τὸ μὴ ὂν ὡς παρὸν ὠνόμαζεν, ὡς δοκήσει (6 γομένων τῶν γινογένων· φύσει γὰρ καὶ ἀλη πάντα ἐγένετο.

17. Φύσει οὖν καὶ οὐ θέσει τοῦ Κυρίου ἀν γενομένου, οὔτε κατὰ φύσιν, οὔτε κατὰ πρᾶξιν φέρειν ὑμᾶς (61) δυνατὸν τὴν ἁμαρτίαν Δημιουργῷ. Ἐν μὲν γὰρ τῇ ἡμετέρᾳ φύσει εὑρέσεως ἡ μάχη ἔτι γίνεται, καὶ τῆς ἐπισπ προσχώρησις (62) διὰ τὸ ἡμῶν ἀσθενές· ἡ Λόγου σάρκωσις κατὰ φύσιν Θεοῦ γενομένη δεκτος γέγονε τῶν ἐν ἡμῖν ἐκ τῆς παλαιότη πολιτευομένων πραγμάτων· καὶ διὰ τοῦτο ὁ μεθ ἀπεκδύσασθαι τὸν παλαιὸν καὶ ἐπενδύσασθ τὸν νέον. Καὶ ἐν τούτῳ τὸ θαυμαστὸν, ὅτι καὶ πος γέγονεν ὁ Κύριος, καὶ χωρὶς ἁμαρτίας· ἀ νότης ὅλη γέγονεν, ἵνα ἐνδείξηται τὸ δυνατὸν Καὶ ὅσα μὲν αὐτὸς συνέταξε θελήσας τῇ σύσ ἑαυτὸν ἀνεδέξατο, ὅσα ἠθέλησε, τουτέστι νήσεως (64) τῆς ἐκ γυναικὸς, αὐξήπεώς τε ἡ ἐτῶν ἀριθμήσεως, κόπου, καὶ πείνης, καὶ ὁ καὶ ὕπνου, καὶ λύπης, καὶ θανάτου, καὶ ἀναστάσ Διὰ τοῦτο καὶ ὅπου διεφθάρη τὸ τοῦ ἀνθρώπου σῶ ἐκεῖ προέτεται Ἰησοῦς τὸ ἴδιον σῶμα· καὶ κεκράτητο ἡ ψυχὴ (65) ἡ ἀνθρωπίνη ἐν θανάτῳ, ἐπιδείκνυται ὁ Χριστὸς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν οὖσαν, ἵνα καὶ παρῇ ὡς ἄνθρωπος ὁ ἁρπάτη θανάτῳ, καὶ λύσῃ τὴν κράτησιν τοῦ θανάτου Θεός (66) ἵνα ὅπου ἐσπάρη ἡ φθορὰ, ἐκεῖ ἀν ἡ ἀφθαρσία· καὶ ὅπου ἐβασίλευσεν ὁ θάνα μορφῇ ψυχῆς ἀνθρωπίνης, παρὼν ὁ ἀθάνατος ἐ ξηται τὴν ἀθανασίαν· καὶ οὕτως ἡμᾶς μετόχο ταστήσῃ τῆς ἑαυτοῦ ἀφθαρσίας καὶ ἀθανασί ἐλπίδι ἀναστάσεως τῆς ἐκ νεκρῶν. ὅπως ἂν φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσηται (67) ἀφθαρσίαν, θνητὸν τοῦτο ἐνδύσηται ἀθανασίαν, ὡς γέγρ ἵν' ὥσπερ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰς κόσμον εἰσῆλθε, καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θά

(59) Hæc afferuntur a Damasceno lib. IN *De orthod. fide*, cap. 23. Ibidem, γὰρ καί deest apud Damascenum, καί tantum in Seguer. deest. Mox hæc, καὶ κατώδυνός ἐστι, absunt a Seguer. Basil. Anglic. ei Damasc. : in aliis et editis leguntur.

(60) Seguer., ἢ ὡς δοκ-. Damasc. ibid., γενομένων τῶν λεγ.

(61) Seguer., ἡμᾶς. Editi, ὑμᾶς.

(62) Seguer. Basil. Anglic., προχώρησις.

(63) Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1, ἐνδύσασθαι. Edifi et alii, ἐπενδύσασθαι.

(64) Seguer. Gobler. et Felc. 1, γεννήσεως. Editi, γενέσεως. Τε post αὐξήσεως deest in iisdem codibus. Mox Seguer., ἀπαριθμήσεως. Ibidem, Go et Felc. 1, κόπου, πείνης, δίψης, ὕπνου, λύπη νατου, καὶ ἀναστάσεως.

(65) Seguer., ἐκρατεῖτο ἡ ἀνθηωπίνή ψυχή.

(66) Ita Seguer., ut et legit Nannius,et sic dum videtur, ex his sequentis paginæ verbis, ἡ κράτησις τοῦ θανάτου. Editi, κατάκρισιν. ἐσπάρη, sic manuscripti omnes et edit. Comm edit. Paris., σπάρη, mendose.

(67) Τοῦτο ἐνδύσηται. Hæc desunt in Gobler Felckm. 1.

οὕτως καὶ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ (68) ἡ A
χάρις βασιλεύσῃ διὰ δικαιοσύνης εἰς ζωὴν αἰώνιον, καθὼς γέγραπται. Πῶς οὖν λέγετε, Ἀντὶ τοῦ ἔσωθεν ἀνθρώπου τοῦ ἐν ἡμῖν, νοῦς ἐπουράνιος ἐν Χριστῷ; Μήτιγε, διχῇ μερίσας τὸ ἔξωθεν καὶ τὸ ἔσωθεν (69), καὶ ἐν τάφῳ ἐπεδείκνυτο καὶ ἐν ᾅδῃ; Ἀλλ' οὐχ οἷόν τε ἦν (70) ἕτερον ἀνθ' ἑτέρου ἀντιδοῦναι λύτρον· ἀλλὰ σῶμα ἀντὶ σώματος, καὶ ψυχὴν ἀντὶ ψυχῆς δέδωκε, καὶ τελείαν ὕπαρξιν ὑπὲρ ὅλου ἀνθρώπου· τοῦτ' ἔστι τὸ ἀντάλλαγμα τοῦ Χριστοῦ, ὃ ὠνείδισαν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ οἱ ἐχθροὶ τῆς ζωῆς Ἰουδαῖοι (71) παραπορευόμενοι, καὶ κινοῦντες τὰς κεφαλὰς αὐτῶν. Οὔτε γὰρ ὁ ᾅδης ἤνεγκεν ἀπαρακαλύπτου θεότητος ἐπίβασιν· τοῦτο καὶ προφῆται καὶ ἀπόστολοι μαρτυροῦσιν.

æternam, ut scriptum est. Cur ergo dicitis pro interiore nostro homine, mentem cœlestem in Christo esse? num quia bifariam diviso exteriore et interiore homine, et in sepulcro, et inferno apparuit? At non poterat alterum pro altero in redemptionem dari: sed corpus pro corpore, et animam pro anima dedit, ac perfectam subsistentiam pro toto homine. Hoc est Christi commutatio, quam in cruce probris affecere vitæ inimici Judæi, prætereuntes et moventes capita sua. Neque enim nudæ Deitatis accessum infernus **748** sustinuisset : hoc et prophetæ et apostoli testantur.

18. Ἔστι δὲ καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ σταυροῦ οἰκονομίας συνιδεῖν τὸ λεγόμενον· ὅπως ὁ Κύριος τῇ μὲν προβολῇ τοῦ αἵματος τὴν βεβαιότητα τῆς σαρκὸς ἐπεδείκνυτο· τῇ δὲ προσθήκῃ τοῦ ὕδατος τὴν ἄχραντον καθαρότητα ἐδήλου, καὶ ὅτι τοῦ Θεοῦ τὸ σῶμα· κράB
ξας δὲ καὶ κλίνας τὴν κεφαλὴν, καὶ παραδοὺς τὸ πνεῦμα, τὸ ἔσωθεν τοῦ ἰδίου σώματος, τουτέστι τὴν ψυχὴν ἐσήμανε· περὶ ἧς καὶ εἴρηκεν, ὅτι Τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων τῶν ἐμῶν. Ὥστε τὴν ἔκπνευσιν οὐκ ἄν τις εἴποι θεότητος μετάστασιν, ἀλλὰ ψυχῆς ἀποχώρησιν. Εἰ γὰρ κατὰ μετάστασιν θεότητος ὁ θάνατος γέγονε καὶ ἡ τοῦ σώματος νέκρωσις, ἴδιον ἂρα θάνατον ἀπέθανε, καὶ (72) οὐ τὸν ἡμέτερον. Καὶ πῶς εἰς ᾅδου κατῆλθεν ἀπαρακαλύπτῳ τῇ θεότητι; Ποῦ οὖν ἡ ψυχὴ, ἣν ἐπηγγείλατο ὁ Κύριος τιθέναι ὑπὲρ τῶν προβάτων, περὶ ἧς καὶ προφῆται προμηνύουσιν; εἰ δὲ ψυχῆς ἀποχώρησις γέγονε, διὰ τοῦτο εἴρηται, ὅτι τὸν ἡμέτερον ἀνεδέξατο θάνατον, τουτέστι τῆς καθ' ἡμᾶς διαλύσεως ἀνασχόμενος, ὥσπερ καὶ γεννήσεως (73).

18. Quod autem dictum est, in crucis œconomia animadvertere licet : quo pacto scilicet Dominus emissione sanguinis carnis veram exsistentiam commonstrarit : et aquæ additione, incontaminatam puritatem, ac verum esse corpus Dei ostenderit : clamendo autem et inclinando caput, spiritumque reddendo; quod intra proprium corpus erat, id est, animam, significarit, de qua et dixerat : *Pono eam pro ovibus meis* [71] : ita ut exspirationem nemo dixerit deitatis transmigrationem, sed animæ discessum. Nam si per transmigrationem deitatis mors et corporis exstinctio contigisset, propria morte obiisset, et non nostra. Et qui, amabo, non obtecta deitate in infernum descendisset? Ubinam igitur illa anima, quam promiserat Dominus se pro ovibus suis positurum, de qua re prophetæ præfati sunt? Si vero animæ discessus fuit, ideo dictum est, eum nostram mortem suscepisse, hoc est, nostram dissolutionem sustinuisse, ut et nostram nascendi
C rationem.

19. Νάταιον οὖν ὑμῶν τὸ σόφισμα· ἐπεὶ πῶς ἂν ὁ θάνατος ἐγεγόνει, εἰ μὴ καὶ τὸν ἔσωθεν καὶ τὸν ἔξωθεν συνεστήκατο ἑαυτῷ ὁ Λόγος (74), τουτέστι σῶμα καὶ ψυχήν; Πῶς δὲ καὶ ὑπὲρ τοῦ παντὸς ἀντέδωκεν ἀντίλυτρον; ἢ πῶς ἡ κράτησις τοῦ θανάτου τελείαν ἐλάμβανε τὴν λύσιν, εἰ τὸ κατὰ φρόνησιν ἁμαρτῆσαν, τὴν ψυχὴν (75), Χριστὸς ἀναμάρτητον οὐ συνεστήσατο ἐν ἑαυτῷ; Ἔτι οὖν βασιβεύει ὁ θάνατος τοῦ ἔσωθεν ἀνθρώπου· τίνος γὰρ ἄλλου καὶ ἐβασίλευτέ ποτε, οὐχὶ ψυχῆς τῆς ἐν φρονήσει ἁμαρτησάσης; καθὼς εἴρηται· ψυχὴ (76) ἡ ἁμαρτάνουσα, αὕτη καὶ ἀποθανεῖται· ὑπὲρ ἧς τὴν ἰδίαν ψυχὴν τέθεικεν ὁ Χριστὸς λύτρον (77) ἀντιδιδούς.

19. Vanum igitur est vestrum sophisma : nam qui, quæso, mors advenisset, nisi et interiorem et exteriorem hominem Verbum in se constituisset, id est corpus et animam? Qui pro toto homine redemptionis pretium deperit? aut quomodo mortis imperium plene abrogatum fuerit, si illud quod per intelligentiam peccarat, animam nempe, Christus in sese impectabilem non constituisset? Ergo mors etiam nunc in interiore homine dominatur : in quonam enim alio unquam regnaverat, nisi in anima, quæ intelligendo peccaverat? ut dictum est : *Anima quæ peccaverit, ipsa morietur* [72] : pro qua propriam animam Christus in pretium redemptionis

[71] x, 15. [72] Ezech. xviii, 4.

(68) Seguer., δι' ἑνὸς ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ. In editis deest ἀνθρώπου.

(69) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, τὸ ἔξωθεν καὶ τὸ ἔσωθεν. In editis, τὸν ἔξωθεν, καὶ ἐν τάφῳ, omissis mediis.

(70) Ἦν deest in Seguer. Idem paulo post, ἀντὶ σώματος, et sic legendum videtur. Editi, ὑπὲρ σώματος.

(71) Τῆς ζωῆς Ἰουδαῖοι, in editis omissum, ex mss. Seguer. Gobl. et Felck. 1 supplevimus. Paulo post, Seguer., ἤνεγκεν ἂν.

(72) Sic Gobler. et Felck. 1. Editi vero, καὶ οὐχί. Mox edit. Paris. mendose, παρακαλύπτῳ. Editi vero Commel. et omnes mss., ἀπαρακαλύπτῳ.

D (73) Ita Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Editi vero et quidam mss., γενέσεως.

(74) Ita Anglic. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. In editis desunt hæc, ἑαυτῷ ὁ Λόγος. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1, δέδωκεν pro ἀντέδωκεν.

(75) Τὴν ψυχὴν deest in Seguer. Paulo post Seguer. Anglican. Goblerian. et Felckm. 1, ἐν ἑαυτῷ. Editi, ἑαυτῷ, omissa præp. Ibidem. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, Ἔτι οὖν βασιλεύει ὁ θάνατος. Editi vero et alii, Τί οὖν κεθ' ὑμᾶς βασιλεύει ὁ θάνατος.

(76) Seguerianus solus, ὅτι ψυχή.

(77) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ἀντέθηκεν ὁ Χριστὸς λύτρον (Seguer. ἀντίλυτρον) ἀντιδούς.

posuit. Quemnam autem ab initio condemnavit Deus? opus opificiis, an actionem opificii? Si opus opificis condemnavit, seipsum condemnavit Deus: eritque hominibus similis. Quod si impium si hoc de Deo cogitare,et si ipse actionem opificii damnavit, aufert igitur actionem, et innovat opificium: nam ejus opus sumus, creati ad bene operandum.

20. Sed rursum dicitis: Nos Deum dicimus eum qui ex Maria natus est; cur itaque dicitis, veluti Marcion, Deum advenisse, ac Deum intactili modo accessisse,quod naturam habeat carnis humanæ non capacem? Aut cur Deum illum dicitis sicuti Paulus Samosatensis? ea enim est illius impietatis ratio, ut Deum confiteamur eum qui ex Maria natus est, qui antea sæcula quidem præfinitus sit: qui tamen ex Maria initium exsistendi habuerit. Verbum autem efficax e cœlo, et sapientiam in illo confitetur (ac plus quam vos, illi per suam impietatem attribuit) ut vos dicitis mentem cœlestem in corpore animato. Verum nec corpus animatum eo ipso homo perfectus est: neque mens cœlestis, eo ipso Deus est. Nam corpus animatum dicitur, in quantum nomen animæ per modum subsistentis in illo exprimitur. Corpus autem hominis,corpus dicitur et non anima: et anima hominis, anima dicitur et non corpus: alterum ad alterum,id est spiritus ad corpus. *Quis autem,* ait Scriptura,*novit mentem Domini* [73]? Mens Domini, nondum Dominus; sed Domini voluntas, consilium, **749** aut efficacia ad aliquid. Quo igitur animo hæc profertis verba, verbisque commentitiis Verbum Dei adulteratis? Atqui Dei Ecclesia, neque ita accepit, neque ita tradidit; sed, ut scriptum est, Deum Verbum qui erat apud Deum ante sæcula in consummatione sæculorum advenisse: ac ex Maria Virgine,et ex Spiritu sancto genitum esse Filium hominis,ut scriptum est, *Donec peperit Filium suum primogenitum* [74]: ut fieret primogenitus in multis fratribus, cum tamen Deus verus esset: ut et quatenus homo pro nobis pateretur, et quatenus Deus, ex morte et passionem nos redimeret. Incassum igitur imaginamini, vos posse ejus qui intelligit et carnem agit, novitatem in vobis ipsis efficere,exsistimantes per imitationem id fieri posse: nec advertitis imitationem, præmissi operis esse imitationem, alioquin non diceretur imitatio. Dum autem in Christo solius carnis novitatem confite-

[73] Rom. xi, 34. [74] Matth. i, 25.

A Τίνος δὲ καὶ ἀρχῆθεν κατέγνω ὁ Θεός; τῆς πλάσεως τοῦ πλάσαντος, ἢ τῆς πράξεως τοῦ πλάσματος; Εἰ τῆς πλάσεως τοῦ πλάσαντος κατέγνω Θεὸς, ἑαυτοῦ κατέγνω· καὶ ἔσται ὡς οἱ ἄνθρωποι. Εἰ δὲ ἀσεβὲς τοῦτο περὶ Θεοῦ ἐννοεῖν, κατέγνω δὲ τῆς πράξεως τοῦ πλάσματος, περιαιρεῖ τοίνυν τὴν πρᾶξιν (78), καὶ καινοποιεῖ τὴν πλάσιν· αὐτοῦ γάρ ἐσμεν ποίημα, κτισθέντες ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς.

20. Ἀλλὰ πάλιν λέγετε. Ἡμεῖς Θεὸν λέγομεν τὸν ἐκ Μαρίας. Πῶς τοίνυν λέγετε, ὡς Μαρκίων (79), Θεὸν ἐπιδημήσαντα, καὶ Θεὸν ἀθιγῶς προσεληλυθότα, φύσιν ἔχοντα ἀνεπίδεκτον σαρκὸς ἀνθρωπίνης; Ἢ πῶς λέγετε Θεὸν, ὡς Παῦλος ὁ Σαμοσατεύς; τοῦτο γὰρ τῆς ἐκείνου ἀσεβείας τὸ πρόσχημα (80), Θεὸν ὁμολογεῖν τὸν ἐκ Μαρίας, πρὸ αἰώνων μὲν προορισθέντα, ἐκ δὲ Μαρίας τὴν ἀρχὴν τῆς ὑπάρξεως ἐσχηκότα. Λόγον δὲ ἐνεργῆ ἐξ οὐρανοῦ καὶ σοφίαν ἐν αὐτῷ ὁμολογεῖ, πλεῖον παρ' ὑμᾶς χαριζόμενος κατὰ τὴν ἑαυτοῦ ἀσέβειαν· ὥσπερ ὑμεῖς λέγετε νοῦν ἐπουράνιον ἐν σώματι ἐμψύχῳ. Οὔτε δὲ σῶμα ἔμψυχον ἤδη ἄνθρωπος τέλειος (81), οὔτε νοῦς ἐπουράνιος ἤδη Θεός. Σῶμα γὰρ ἔμψυχον λέγεται, ἐφ' ᾧ ἐνυποστάτως τὸ τῆς ψυχῆς φέρεται ὄνομα. Σῶμα δὲ ἀνθρώπου σῶμα λέγεται, καὶ οὐ ψυχή· καὶ ψυχὴ ἀνθρώπου λέγεται, καὶ οὐ σῶμα, ἕτερον πρὸς ἕτερον ὄν, τουτέστι (82) πνεῦμα πρὸς σῶμα. Τίς δὲ, φησὶν, ἔγνω νοῦν Κυρίου; Νοῦς Κυρίου οὔπω Κύριος. ἀλλὰ Κυρίου θέλησις, ἢ βουλὴ, ἢ ἐνέργεια πρός τι. Πῶς οὖν ταῦτα λαλεῖν (83) ἐπινοεῖτε, πλαστοῖς λόγοις καπηλεύοντες τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ; Ἀλλ' ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία οὔτε οὕτω παρείληφεν, οὔτε οὕτω παρέδωκεν (84)· ἀλλὰ, καθὼς γέγραπται, τὸν Θεὸν καὶ Λόγον, τὸν ὄντα πρὸς τὸν Θεὸν πρὸ αἰώνων, ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων ἐπιδημήσαντα, καὶ ἐξ ἁγίας Παρθένου, καὶ ἐκ Πνεύματος ἁγίου γεννηθέντα Υἱὸν ἀνθρώπου, ὡς γέγραπται· Ἕως οὗ ἔτεκε τὸν Υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον· ἵνα γένηται πρωτότοκος ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς, αὐτὸς ὢν Θεὸς ἀληθινός· ἵνα καὶ πάθῃ ὑπὲρ ἡμῶν, ὡς ἄνθρωπος, καὶ λυτρώσηται ἡμᾶς ἐκ πάθους καὶ θανάτου, ὡς Θεός. Μάτην οὖν φαντάζεσθε, τοῦ φρονοῦντος καὶ ἄγοντος τὴν σάρκα ἐν ἑαυτοῖς δύνασθαι (85) τὴν καινότητα κατεργάζεσθαι, οἰόμενοι διὰ μιμήσεως· οὐ νοοῦντες, ὅτι μίμησις, προαγούσης πραγματείας γίνεται μίμησις· ἐπεὶ οὐκ ἂν λέγοιτο μίμησις. Ἐν δὲ Χριστῷ, σαρκὸς μόνης καινότητα ὁμολογοῦντες, πλανώμενοι βλασφημεῖτε. Εἰ γὰρ τοῦ ἄγοντος (86) τὴν σάρκα δυνατὴν

(78) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, περιαίρει τοίνυν τήν.

(79) Sic Seguer. Editi vero, λέγετε Θεὸν, ὡς Μαρκίων. Mox Seguer., προεληλυθότα. Infra, λέγετε deest in eodem.

(80) Basil., τὸ πρόβλημα. Ibidem Seguer. solus, ὁμολογεῖν, ubi editi et alii, ὁμολογεῖ. Mox, μέν, post αἰώνων, deest in editis, ex Seguer. supplevimus.

(81) Τέλειος, deest in Seguerianо.

(82) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, σῶμα δὲ ἀνθρώπου λέγεται· καὶ ψυχὴ, ἕτερον πρὸς ἕτερον, τουτέστι.

(83) Sic Seg. Editi vero, καλεῖν.

(84) Basiliensis, παραδέδωκεν. Mox hæc, καὶ Λόγον, desunt in Seg. Gobl. et Felc. 1.

(85) Seguer. Gobl. et Felc. 1, φαντάζεσθε τῷ φρονοῦντος καὶ ἄγοντος τὴν σάρκα ἐν ἑαυτοῖς δύνασθαι, et sic legendum esse ex contextu apparet. Pro illud autem, τοῦ φρονοῦντος καὶ ἄγοντος τὴν σάρκα animam intelligit. Editi, φαντάζεσθε φρονοῦντες τὴν σάρκα ἑαυτῇ δύνασθαι, longe dissimili sententia.

(86) Seg. Gobl. et Felc. 1, γίνεται μίμησις, ἐν Χριστῷ, σαρκὸς μόνης καινότητα ὁμολογοῦντες. Εἰ γὰρ τοῦ ἄγοντος, multis omissis.

ἦν ἀνθρώποις τὴν καινότητα κατεργάσεσθαι (87) ἑαυτοῖς χωρὶς Χριστοῦ, ἕπεται δὲ τῷ ἄγοντι τὸ ἀγόμενον· τίς ἦν Χρεία τῆς χριστοῦ ἐπιδημίας ;

21. Μάταιοι δὲ καὶ οἱ λέγοντες, ὡς ἐπὶ ἕνα τῶν προφητῶν ἐπιδεδημηκέναι τὸν Λόγον (88). Τίς γὰρ τῶν προφητῶν, Θεὸς ὤν. ἄνθρωπος γέγονε ; Διὰ τί δὲ ὁ νόμος οὐδὲν ἐτελείωσε ; διὰ τί δὲ καὶ ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἁμαρτήσαντας ἐν τῷ ὁμοιώματι τῶν πρωτοπλάστων (89) ; διὰ τί δὲ καὶ ὁ Κύριος ἔλεγεν· Ἐὰν ὑμᾶς ὁ Υἱὸς ἐλευθερώσῃ, ὄντως ἐλεύθεροι ἔσεσθε ; Οὐχὶ κατὰ τὴν καινότητα, τὴν ἐν αὐτῷ, καὶ τὴν τελειότητα, δι' ἧς καὶ οἱ πιστεύσαντες (90) ἀνακαινιζόμεθα, κατὰ μίμησιν καὶ μετοχὴν τῆς τελείας καινότητος τοῦ Χριστοῦ, Ἀλλὰ ὑμῖν πάντα ἐπινενόηται, ἵνα μίαν σῆς ἀρνήσεως κατασκευάσητε γνώμην. Καὶ τὴν μὲν ψυκὴν κατὰ μετάφρασιν, ποτὲ μὲν νοῦν (91) παράφρονα ὀνομάζοντες, ποτὲ δὲ ἁμαρτίαν ἐνυπόστατον, ποτὲ δὲ, ὡς ἐργάτιν τῆς ἁμαρτίας, ἐξωθεῖτε· καὶ τὴν σάρκα ποτὲ μὲν ἄκτιστον, ποτὲ δὲ ἐπουράνιον, ποτὲ δὲ ὁμοούσιον τῷ Λόγῳ (92) ἵνα τελείαν ἑαυτοῖς τὴν ἄρνησιν βεβαιώσητε, Ὥσπερ δὲ Ἄρειος, ἀπυλισθήσας ἀπὸ τῆς πίστεως, τῆς ἐν τῇ ἀῤῥήτῳ καὶ ἀληθεστάτῃ τοῦ Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς γεννήσει, παθός (93) καὶ τομὴν καὶ ῥεῦσιν προεξεῦρεν· ἵνα διὰ τῶν ἀσεβῶν ῥημάτων καταβάλῃ τοὺς ἀστηρίκτους εἰς τὸν τῆς παρανομίας βόθρον· Βόθρος γὰρ βαθὺς στόμα παρανόμου· οὕτω δ' αὖ πάλιν Σαβέλλιος, ἀνυπόστατον τὸν Υἱὸν ἐννοήσας, καὶ ἀνύπαρκτον τὸ ἅγιον Πνεῦμα, διαίρεσιν θεότητος, καὶ ἀρχῶν, καὶ θεῶν ἀριθμησιν καταιτιώμενος, τῇ Ἰουδαϊκῇ στηρίζεται γνώμῃ· οὕτω δὴ (94) Μανιχαῖος, ἀπιστήσας τῇ σαρκώσει καὶ ἐνανθρωπήσει τοῦ Κυρίου, ἀσεβὴς κατὰ πάντα γέγονε, λέγων δυσὶν ὑποκεῖσθαι Δημιουργοῖς τὸν ἄνθρωπον, πονηρῷ τε καὶ ἀγαθῷ· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὑμεῖς σκοφαντοῦντες λέγετε ἡμᾶς δύο λέγειν Υἱούς, καὶ ἀνθρωπολάτρας ἡμᾶς ὀνομάζετε, ἢ τὴν ἁμαρτίαν (95) ἀνθυποφέρετε, οὐχ ἵνα εὐσεβήσητε. ἀλλ' ἵνα τὴν πλάνην ὑμῶν ταῖς κακαῖς (96) ἐφευρέσεσιν εὐπροχώρητον δείξητε, καὶ ἐκκλίνητε τοὺς ἀστηρίκτους ἀπὸ τῆς πίστεως τοῖς ἀσεβέσιν ὑμῶν ῥήμασιν. Ὁ μέντοι στερεὸς θεμέλιος τοῦ Θεοῦ ἕστηκεν, ἔχων τὴν σφραγῖδα ταύτην.

[75] Hebr. VII, 19. [76] Joan. VIII, 36. [77] Prov. XXII, 14.

(87) Seg. Gobl. et Felc. 1, κατεργάζεσθαι. In iisdem mox καὶ ante τῷ ἄγοντι, deest, cujus loco Seg. δὲ habet. Iidem, τίς ἡ χρεία.

(88) Sic Seg. Gobl. et Felc. 1, et quidem recte ut apparet alibi. Editi, ὡς ἕνα τῶν προφητῶν ἐπιδεδημηκέναι τὸν Χριστὸν. Mox editi, καὶ ἄνθρωπος, sed καὶ deest in Seg. Mox Gobl. et Felc. 1, Διὰ τί δὲ ὄνομα, et ita legit Nannius, male.

(89) Τῶν πρωτοπλάστων deest in editis, sed legitur in plurimis manuscript. Ibid. Basil. habet, ἐν τῷ ὀνόματι. Διὰ τί. Mox Seguerian., Ἐὰν οὖν ὁ Υἱὸς ὑμᾶς. Mox Seg. Gobl. et Felc. 1, ἔσεσθε. Editi et alii, ἐστε.

(90) Seg. Gobl. et Felc. 1, οἱ πιστεύοντες Mox, τοῦ Χριστοῦ, legitur in solo Seg.

(91) Seg, solus, ποτὲ μὲν νοῦν. Editi vero et alii, ποτὲ μὲν οὖν. Paulo post idem mss., ὡς ἐργάτιν.

A mini, errantes blasphematis. Si enim possibile fuisset hominibus, ejus qui carnem agit novitatem absque Christi ope sibi ipsis efficere : et si quod agitur agentem sequitur, quid opus erat Christi adventu ?

21. Vani quoque sunt, qui dicunt Verbum advenisse, ut in unum ex prophetis. Quis enim prophetarum, Deus cum esset, homo factus est ? Cur autem *lex nihil ad perfectum adduxit* [75] ? cur mors regnavit etiam in illos qui non peccaverant ad similitudinem protoplastorum ? quare Dominus dixit : *Si ergo vos Filius liberaverit, vere liberi eritis* [76] ? Nonne secundum eam, quæ in ipso est, novitatem et perfectionem, per quam nos qui credimus, renovamur, secundum imitationem et participationem B perfectæ novitatis Christi ? Sed nihil non commenti estis, ut unam negandi sententiam adornetis. Et quidem animam definientes, eam modo insipientem nominatis, modo peccatum in homine subsistens : eamdem aliquando ut peccati auctorem eliminatis. Et carnem nunc quidem increatam, nunc cœlestem, modo consubstantialem Verbo, ut perfectam vobis negationem firmetis. Ut autem Arius lapsus a fide in ineffabilem et verissimam Filii ex Patre generationem, passionem, et sectionem, et effluxum commentus est ; ut per impia verba eos qui minime firmi erant, in foveam iniquitatis præcipitaret : nam *os sceleratı fovea profunda* [77] ; sic rursum Sabellius, qui finxit Filium sine hypostasi esse, et Spiritum sanctum sine exsistentia, alioqui divisionem deitatis, ac principiorum, deorumque enumerationem C induci criminatus, Judaica sententia firmatur. Sic quoque Manichæus incarnationi et humanitati a Domino assumptæ fidem negans, impius omnino evasit, aiens, hominem duobus subjacere Opificibus, malo et bono. Ita quoque vos, vel, ut sycophantæ, duos Filios nos admittere dicitis : vel nos hominis cultores vocatis, nosque peccati insimulatis : idque non ex pietate agitis ; sed ut errori vestro per improba commenta, felicem progressum paretis : et ut impiis vestris verbis infirmos avertatis 750 a fide. Sed tamen Dei fundamentum immotum permanet, hujusmodi sigillo obsignatum.

D Editi, ἐργάτην. Mox idem, τήν τε σάρκα.

(92) τῷ Λόγῳ, deest in Seg. Gobl. et Felc. 1.

(93) Seg., γεννήσει ἀπώλετο πάθος. Mox Anglic. Seg. Gobl. et Felc. 1 ῥεῦσιν προσεξεράσας. Antiquam malumus lectionem.

(94) Ita Seg. In editis autem δή deest. Mox omnes mss., ἐνανθρωπήσει. Editi. ἀνθρωπήσει

(95) Seg. Gobl. et Felc. 1, ἢ δύο συκοφαντοῦντες λέγετε, ἢ ἀνθρωπίνην τὴν λατρείαν ὀνομάζετε, καὶ τὴν ἁμαρτίαν, sed huic lectioni antiquam præferendam duximus. Porro orthodoxos, ἀνθρωπολάτρας vocatos fuisse ab Apollinaristis testatur Gregor. Nazian. *Epist. ad Cledonium.*

(96) Seg. habet κακαῖς. Editi, καλαῖς, quæ lectio eodem redit si ironice accipiatur. Mox Seg. Gobl. et Felc. 1, εὐπροχώρητον. Editi et alii, εὐπορεύτον.

22. Hæc ad te scripsi, dilecte (tametsi nihil amplius scribere opus erat ; sufficit namque evangelica traditio), tum quia de nostra fide interrogasti, tum eorum causa qui commentis suis nugantur, neque cogitant eum, qui ex proprio loquitur animo, mendacia loqui. Neque enim vel pulchritudinem, vel gloriam corporis Christi humanus intellectus exprimere potest ; sed quæ gesta sunt, prout scripta habentur, confiteri valet, necnon verum Deum qui est, adorare, in gloriam et confessionem mansuetudinis ejus, et in spem salutis nostræ. In Christo Jesu Domino nostro. Amen.

A 22. Ταῦτα ἔγραψα, ἀγαπητέ (97) · κἂν ὅτι οὐδὲν πλέον ἔδει γράφειν · αὐτάρκης γὰρ ἡ λικὴ παράδοσις · ἀλλ. ἐπειδὴ ἠρώτησας περ ἡμῖν πίστεως, καὶ ἕνεκά γε τῶν ἐρεσχελεῖν ν ταῖς ἐφευρέσεσι, καὶ οὐ λογιζομένων, τῶν ἰδίων λαλῶν τὸ ψεῦδος λαλεῖ. Οὔτε γὰρ οὔτε δόξαν (98) σώματος Χριστοῦ ἐφικτὸν ἀνθρώπου ἐξειπεῖν · ἀλλά γε καὶ τὰ γενόμ γέγραπται, ὁμολογεῖν, καὶ τὸν ὄντα Θεὸν πρ εἰς δόξαν καὶ ἐξομολόγησιν τῆς αὐτοῦ φιλαν καὶ ἐλπίδα τῆς σωτηρίας ἡμῶν, (99) ἐν Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. Ἀμήν.

(97) Seg. Gobl. et Felc. 1, ἀγαπητοί. Editi vero et alii, ἀγαπητέ, rectius ut videtur.

(98) Sic Bas. Angl. Seg. Gobl. et Felc. 1. Editi, οὐ δόξαν. Mox Seg., σώματος Θεοῦ. Gobl. et Felc. 1, Θεοῦ σώματος. Paulo post, Seg. Gobl. et Felc. 1, ἀλλά γε καὶ τά. Editi, ἀλλὰ γὰρ καὶ τά.

(99) Hæc ad finem usque habentur in riano, Gobleriano et Felckmanni primo, q non habent, Ἀμήν. quæ tantum vox legitu tis.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΣΩΤΗΡΙΩΔΟΥΣ ΕΠΙΦΑΝΕΙΑΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΑΠΟΛΛΙΝΑΡΙΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ.

—

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ

DE SALUTARI ADVENTU JESU CHRISTI ET ADVERSUS APOLLINARIUM

LIBER SECUNDUS.

—

1. Qui Dominum nostrum Jesum Christum non ex Deo et homine unum confitentur, ut scriptum est in Evangelio : *Qui fuit Adam, qui fuit Dei* [78], dicant, quid de eo qui in forma Dei erat, et qui formam servi accepit, existiment ; aut quomodo illud: *Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis* [79], intelligant. Qui enim dixit : *Verbum caro factum est*, idem ait, ipsum pro nobis animam posuisse suam[80]. Num, ita ut Verbum mutationem passum, et in car-

B 1. Οἱ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου ἕνα ὁμολογοῦντες, ὡς γέ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, Τοῦ Ἀδὰμ, τοῦ Θεοῦ, σαν, πῶς τὸν ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχοντα Θ λαβόντα τὴν τοῦ δούλου μορφὴν (2) ὑπειλήφ τὸ, Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνω ἡμῖν, νενοήκασιν. Ὁ γὰρ εἰρηκὼς, ὅτι Ὁ σὰρξ ἐγένετο, εἴρηκεν, ὅτι (3) αὐτὸς τὴν αὐτοῦ ἔδωκεν ὑπερ ἡμῶν. Ἆρα ὡς τοῦ Λόγο

[78] Luc. III, 38. [79] Joan. I, 14. [80] Joan. X, 15.

(1) Hæc in VI, synod., act. 8, vocatur, δεύτερος λόγος κατὰ Ἀπολλιναρίου. tom. VI, p. 754 ; Damascenus, lib. III *De orth. fide*, cap. 23, λόγος περὶ σαρκώσεως, idem lib. IV, cap. 6, appellat, λόγον περὶ τῆς σωτηριώδους ἐπιφανείας. At qui titulus est in editis (ut annotavit Felc.) videtur esse a præfecto præli Comm. Nam cum codex 2, quo usi sunt Comm., titulum nullum haberet, ne oratio esset, ἀνεπίγραφος, eum qui est in editis, quomodocunque ex Latina interpretatione expressit. Nos Seg. mur, cui consonant Gobl. et Felc. 1, omis Χριστοῦ, et Anglican, his additis, τοῦ Χρισ Θεοῦ ἡμῶν. Basiliens. habet simpliciter, λόγ Ἀπολλιναρίου.

(2) Ita Anglic. Seg. Gobl. et Felc. 1. Editi λαβόντα δούλου.

(3) In Seg. Gobl. et Felc. 1, ὅτι deest. Mox i ἔθηκεν ὑπὲρ ἡμῶν.

πην ὑπομείναντος εἰς σαρκὸς μεταποίησιν, ἢ ψυχῆς ὁμοίωσιν· ἢ ὡς φανταστικὴν τὴν δεῖξιν ποιησαμένου τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς, ὥσπερ οἱ ἄλλοι τῶν αἱρετικῶν πλανώμενοι λέγουσιν; Ἀλλ' οὐ συγχωρεῖ (4) ὁ Ἀπόστολος, σαφῶς εἰρηκώς, ὅτι Τίς ὢν, τί ἔλαβεν. Ὥσπερ γὰρ ἡ μορφὴ τοῦ Θεοῦ, τὸ πλήρωμα τῆς τοῦ Λόγου θεότητος νοεῖται· οὕτως καὶ ἡ μορφὴ τοῦ δούλου, ἡ νοερὰ τῆς ἀνθρώπων συστάσεως φύσις σὺν τῇ ὀργανικῇ καταστάσει ὁμολογεῖται· ἵνα τὸ μὲν, ἦν, ὁ Λόγος νοῆται, τὸ δὲ, ἐγένετο, ἡ σὰρξ ὁμολογῆται σὺν τῇ ψυχῇ· ἥτις λέγεται μορφὴ δούλου, νοερά τις σύστασις νοουμένη (5). Διὰ τοῦτο νεκρωθεὶς ἄνθρωπος ἄμορφος λέγεται, καὶ λύεται ὅλος, τῆς ψυχῆς, τῆς ἄλυτον ἐχούσης τὴν φύσιν, ἀποχωρησάσης ἀπὸ τοῦ σώματος. Ὅθεν ὁ μὲν Παῦλος τῆς νοερᾶς φύσεως τὴν μαρτυρίαν ποιεῖται, ὁ δὲ Ἰωάννης τῆς ὀργανικῆς τοῦ σώματος ἐπιδείξεως, ἵνα ἑκάτεροι τὸ πᾶν τῆς οἰκονομίας μυστήριον καταγγέλλωσι (6). Δῆλον γὰρ, ὅτι ὁ προϋπάρχων Θεὸς Λόγος πρὸ τῆς ἐν σαρκὶ ἐπιδημίας οὐκ ἦν ἄνθρωπος, ἀλλὰ Θεὸς ἦν πρὸς τὸν Θεὸν, ἀόρατος καὶ ἀπαθὴς ὤν (7).

2. Οὔτε οὖν τὸ, Χριστὸς, ὄνομα δίχα τῆς σαρκὸς προσάγεται· ἐπειδὴ ἀκολουθεῖ τῷ ὀνόματι τὸ πάθος καὶ ὁ θάνατος (8), τοῦ μὲν Παύλου γράφοντος· Εἰ παθητὸς ὁ Χριστὸς, εἰ πρῶτος ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν· καὶ ἀλλαχοῦ λέγοντος (9)· Τὸ Πάσχα ἡμῶν ἐτύθη Χριστός· καὶ ὅτι Ἄνθρωπος Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ δοὺς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ ἡμῶν. Οὐκ ὅτι οὐ Θεὸς, ἀλλ' ὅτι καὶ ἄνθρωπος ὁ Χριστός. Διὸ, Μνημόνευε, φησὶν, Ἰησοῦν Χριστὸν (10) ἐγηγερμένον ἐκ νεκρῶν, ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα. Καὶ διὰ τοῦτο ἡ Γραφὴ ἑκατέρων τῶν ὀνομάτων ποιεῖται τὴν προσαγωγὴν ἐν ἐπιδείξει ὑπάρξεως· ἀοράτως μὲν Θεοῦ νοουμένου καὶ ὄντος ἀληθῶς, ὁρατῶς δὲ ἀνθρώπου ψηλαφωμένου καὶ ὑπάρχοντος ἀληθῶς· οὐκ ἐν διαιρέσει προσώπων ἢ ὀνομάτων (11), ἀλλὰ φυσικῇ γεννήσει καὶ ἀλύτῳ ἑνώσει· ἵνα, ἐν αὐτῷ τοῦ πάθους ὁμολογουμένου ἀληθῶς, ὁ αὐτὸς καὶ παθητὸς καὶ ἀπαθὴς εἶναι συνομολογῆται ἀληθινῶς. Πῶς οὖν γέγονε Χριστὸς ὁ Λόγος, Θεὸς ὢν, πρὶν γένηται ἄνθρωπος; Εἰ μὲν γὰς θεότητος ἴδιον τὸ, Χριστὸς, ὄνομα, δίχα σαρκὸς, προσακτέον ἄρα καὶ τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι· ἔσται δὲ καὶ τὸ πάθος κοινὸν, ὡς τινες πεπλανημένοι λέγουσιν. Ἢ καὶ

A nem transformatum, vel animæ simile factum sit, an quod imaginariam speciem humanæ formæ præ se ferret, ut alii hæretici errantes dicunt? Sed hoc non concedet Apostolus, qui liquido dixit: Quisnam cum esset, quid acceperit. Sicut enim forma Dei, plenitudo divinitatis Verbi intelligitur; sic forma servi, humanæ substantiæ intelligens natura, cum organica compositione, agnoscitur: ut illa quidem dictione *erat*, Verbum intelligatur; illa autem, *factum est*, caro cum anima agnoscatur: quæ forma servi dicitur, ac intellectualis quædam substantia esse intelligitur. Hincque fit ut homo mortuus, informis dicatur, et anima quæ indissolubilem naturam habet, e corpore recedente, totus solvatur. Unde Paulus quidem de intellectuali natura testimonium perhibet; Joannes vero de organica B corporis ostensione, ut ambo totum incarnationis mysterium prædicent. Manifestum enim est, Deum Verbum qui ante adventum in carne exsistebat, non tunc hominem, sed Deum fuisse apud Deum, invisibilem et impassibilem.

2. Nequaquam igitur hæc vox, Christus, carne seclusa profertur; quandoquidem nomen illud, passio et mors consequuntur, cum Paulus scribat: *Si passibilis Christus, si primus ex resurrectione mortuorum* [81]; et alibi ipse dicat: *Pascha nostrum immolatus est Christus* [8]; et, *Homo Christus, Jesus, qui dedit semetipsum redemptionem pro nobis* [82]. Non quod Deus non sit, sed quod et homo Christus sit. Quare, *Memor esto*, ait, *Jesum Christum resurrexisse a mortuis ex semine David secundum carnem* [83]. Idcirco C Scriptura de utroque nomine mentionem facit, quo ejus subsistentiam declaret; ipsum nempe invisibiliter quidem, ut Deum, intellectu tantum percipi et revera esse: ut hominem autem visibiliter attrectari, et revera exsistere: non divisione personarum, aut cogitationum; sed naturali generatione, et indissolubili unione: ut ejus passione in confesso vere habita, ipse passibilis et impassibilis revera esse concedatur. Quomodo igitur Verbum, Deus cum esset, factum est Christus, priusquam homo fieret? Nam si hoc nomen, Christus, divinitati a carne separatæ proprium sit; ergo Patri, Spirituique sancto attribuendum est: passio quo-

[81] Act. xxvi, 23. [82] I Cor. v, 7. [82*] I Tim. II, 5, 6. [83] II Tim. II, 8.

(4) Seg. Gobl. et Felc. 1, οὐ συγχωρήσει.

(5) Ita omnes manuscripti. Editi, νοουμένου. Infra Seg. Gobl. et Felc. 1, ἐχούσης τὴν φύσιν Editi, ἐχούσης τὴν μορφήν. Mox in Seg. Gobl. et Felc. 1, ἀπό deest.

(6) Hæc in synodo VI œcumenica et apud Damascenum, lib. IV *De orth. fide*, cap. 4. Ibidem, Seg. Gobl. et Felc. 1, καταγγείλωσι.

(7) Hæc ita referuntur a Damasceno ibid., ἀπαθὴς ὤν. Ὅτε δὲ γέγονεν ἄνθρωπος, τὸ, Χριστὸς, ὄνομα, etc.

(8) Καὶ ὁ θάνατος. Sic omnes mss., sed desunt hæc in editis. Mox, τοῦ μὲν Παύλου γράφοντος. Seg. Gobl. et Felckm. 1, Μωσέως γράφοντος, male. Synodus VI, τοῦ μὲν Λουκᾶ γράφοντος.

(9) Gobl. Seg. Felckm. 1 et synodus Constant., νε- D κρῶν τοῦ δὴ Παύλου λέγοντος. Editi mox, τὸ Πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν, sed cum, ὑπὲρ ἡμῶν, nec in textu Græco Scripturæ, nec in Seg. Gobl. et Felckm. 1, legatur, expunctum est. Mox Ἰησοῦς Χριστός deest in editis, sed legitur in Seg. et in synodo Constant. Ibid. Basil., λύτρον ὑπὲρ πάντων.

(10) Gobl. Felckm. 1 et Seg., Διὸ μνημονεύειν Ἰησοῦν Χριστόν... Δαοὶδ γράφει· Διὰ τοῦτο, etc.

(11) Editi habent, ἢ ὀνομάτων. Seguer, Gobl. et Felckm. 1, ἢ νοημάτων. Mox Seg., ἵνα αὐτοῦ τοῦ πάθους. Ibid., Gobl. et Felckm. 1, τοῦ πάθους ὁμολογουμένου. Πῶς οὖν, quibusdam omissis. Ibidem. Seg. et synod. Constant., καὶ παθητὸς καὶ ἀπαθὴς νοοῖτο ἀληθινῶς, synod. Constant., ἀληθῶς. Paulo post Seg., πρὶν ἢ γένηται ἄνθρωπος; Εἰ γὰρ θεότητος.

que communis erit, ut quidam errantes arbitrantur. An et ipsum impassibile et incorporeum Deum Verbum, etiam ante incarnationem, et humanam naturam assumptam, passionis et mortis capacem esse dicetis? At qui, quæso, Filius, qui Patri consubstantialis, et ab eo secundam divinam naturam indivisus est, passibilis dicatur, cum sit immutabilis et invariabilis, nisi sumpta in seipso ex Virginis utero tota humanæ structuræ specie, homo factus sit: ut et mutabilis homo esset in passione, et una immutabilis esset, quatenus Deus?

3. Quapropter unctio facta est, non quod Deus unctione indiheret, nec quod absque Deo unctio fieret; sed Deo unctionem applicante, ipsamque in corpore unctionis capace, recipiente. Manifestum igitur est, Verbum non absque humana carne Christum factum fuisse, nec sese dividendo in carnis speciem, et animæ similitudinem: sed manens quod erat, formam servi accepisse, non destitutam exsistentia, quippe quæ per passionem, resurrectionem, et universam œconomiam sese proderet, ut scriptum et comprobatum est. Dicite igitur, cur Deum in Nazaret factum esse existimatis; quod omnes solent hæretici proferre? ut Paulus Samosatensis Deum ex Virgine confitetur: Deum ex Nazaret visum, ac qui inde cum exsistendi, tum regnandi initium duxerit: Verbumque esse ex cœlo efficax, in quo sapientiam esse confitetur: quod præfinitione quidem ante sæcula sit, exsistentia vero ex Nazaret sit editum; ut Deus, inquit, unus ille sit, qui super omnia Deus est Pater. Talis est hujus impietas. Marcion autem et Manichæus, dicunt Deum in Virginem advenisse, ac intactili modo prodiisse, nec capacem fuisse communicandi cum natura humana, in peccatum lapsa, ac principi nequitiæ subjecta. Si enim, ait, hanc assumpsit, et principi nequitiæ Christus subditus erit, et peccati expers non erit; 752 sed propriam carnem exhibuisse, inquiunt, ex sese, ea qua libuit similitudine, ex cœlo scilicet exhibita, et in cœlum regressa, demum quæ tota sit divinitas. Valentinus contra, carnem deitatis partem esse commentus, passionem Trinitati communem fuisse contendit. Arius vero carnem solam, ad occultationem divinitatis confitetur; vice autem interioris nostri hominis, id est animæ, Verbum ait in carne exstitisse; passionem et ab inferis resurrectionem divi-

A αὐτὸν ἀπαθῆ καὶ ἀσώματον Θεὸν Λόγον καὶ π
σαρκώσεως καὶ ἐνανθρωπήσεως ἐρεῖτε δεκτικὸ
πάθους καὶ θανάτου; Καὶ πῶς ὁ τῷ Πατρὶ ὁμ
Υἱὸς, καὶ ἀδιαίρετος κατὰ τὴν θείαν φύσιν, π
ἂν λέγοιτο, ἄτρεπτος ὢν καὶ ἀναλλοίωτος, εἰ μ
βὼν ἐκ μήτρας Παρθένου τὸ σύμπαν τῆς ἀν
συστάσεως εἶδος ἐν ἑαυτῷ (12), ἐγένετο ἄνθ
ἵνα καὶ ἄνθρωπος ᾖ ἐν τῷ πάθει, καὶ ἄτρε
Θεὸς ὤν;

3. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἡ χρίσις ἐγένετο, οὐχ
χρίσεως δεομένου, οὐδ' αὖ πάλιν τῆς χρίσεω
Θεοῦ γενομένης, ἀλλὰ Θεοῦ μὲν τὴν χρίσιν π
μένου, ἐν δὲ τῷ δεκτικῷ τῆς χρίσεως σώματι
B νου. Πρόδηλον οὖν, ὅτι οὐ δίχα σαρκὸς ἀνθ
ὁ Λόγος Χριστὸς γέγονεν (13), ἑαυτὸν κατ
εἰς σαρκὸς ἐπίδειξιν, ἢ ψυχῆς ὁμοίωσιν· ἀλλὰ
ὃ ἦν, ἔλαβε τὴν τοῦ δούλου μορφὴν, οὐ λεί
ὑπάρξεως τῆς ἐν ἐπιδείξει φανερουμένης (14)
πάθους καὶ ἀναστάσεως καὶ πάσης τῆς οἰκ
ὡς γέγραπται καὶ δεδήλωται. Εἴπατε τοίν
Θεὸν ἐν Ναζαρὲτ γεγενῆσθαι ὑπειλήφατε; ἐπε
πάντες αἱρετικοὶ τοῦτο λέγειν εἰώθασιν, ὡς Πα
Σαμοσατεὺς (15) Θεὸν ἐκ τῆς Παρθένου ὁμ
Θεὸν ἐκ Ναζαρὲτ ὀφθέντα, καὶ ἐντεῦθεν τῆς
ξεως τὴν ἀρχὴν ἐσχηκότα, καὶ ἀρχὴν (16) βα
παρειληφότα· Λόγον δὲ ἐνεργὸν ἐξ οὐρανοῦ,
φίαν ἐν αὐτῷ ὁμολογεῖ· τῷ μὲν προορισμῷ πρ
νων ὄντα, τῇ δὲ ὑπάρξει ἐκ Ναζαρὲτ ἀναδεῖχ
ἵνα εἰς εἴη (17), φησὶν, ὁ ἐπὶ πάντα Θεὸς ὁ Π
C Τοιαύτη τούτου ἡ ἀσέβεια. Μαρκίων δὲ καὶ Μ
χαῖος, Θεὸν ἐπιδημήσατα ἐν Παρθένῳ, καὶ ἀδ
(18) προεληλυθότα, καὶ ἀνεπιδέκτως ἔχοντα κ
νῆσαι φύσει ἀνθρωπίνῃ, τῇ ὑποπεπτωκυίᾳ τῇ ἁ
τίᾳ (19), καὶ ὑποκειμένῃ τῷ ἄρχοντι τῆς κακί
γὰρ ταύτην προσηγάγετο, καὶ τῷ ἄρχοντι τῆς κ
ὑποκείσεται, καὶ οὐκ ἔσται χωρὶς ἁμαρτίας ὁ
στός· ἀλλ' ἰδίαν (20) σάρκα ἐπιδεδεῖχθαι ἐξ ἑ
καθ' ὁμοίωσιν, ὡς ἠθέλησεν ἐξ οὐρανοῦ ὀφθεῖσα
εἰς οὐρανοὺς χωρήσασαν, καὶ Θεότητα ὅλην ο
Οὐαλεντῖνος δὲ πάλιν κοινὸν τῆς Τριάδος τὸ
λέγει, τῆς θεότητος μέρος τὴν σάρκα φανταζόμ
Ἄρειος δὲ σάρκα μόνην πρὸς ἀποκρυφὴν τῆς θ
τος ὁμολογεῖ· ἀντὶ δὲ τοῦ ἔσωθεν ἐν ἡμῖν ἀνθρ
(21), τουτέστι τῆς ψυχῆς, τὸν Λόγον ἐν τῇ σαρκ

(12) Gobl. Seg. et Felckm. 1, ἐν ἑαυτῷ. Editi, ἐν αὐτῷ. Mox Seg. solus habet, ἵνα καὶ ἄτρεπτος ᾖ ἐν τῷ πάθει, pro quo interpres legisse videtur, ἵνα καὶ τρεπτός. habet enim, *convertibilis*, et quidem melius. Editi, ἵνα καὶ ἄνθρωπος, etc. Mox Goblerian. Felckm. 1 et Seg. habent, καὶ ἀθάνατος ὢν ᾖ Θεός. Nos in tanta lectionum varietate veterem lectionem secuti sumus, quippe quæ et congrua videatur, et quorumdam mss. auctoritate firmetur. Ibid., Seg. Gobl. et Felckm. 1, Διὰ τοῦτο καί. Editi, Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ Infra Seg., γινομένης. ἀλλά.

(13) Seg., ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ γέγονεν. Gobler. et Felckm. 1, ὁ Λόγος γέγονεν, male.

(14) Seguer. Gobl. et Felckm. 1, θεωρουμένης, *διά τε.*

(15) Seg., ὁ τῆς Σαμοσατέων.

(16) Basil. Gobl. et Felckm. 1, καὶ ὡς ἀρχήν

(17) Seg., ἵνα Θεὸς ᾖ, φησὶν, ὁ ἐπὶ πάντα. et Felckm. 1, ἵνα Θεὸς ᾖ ὁ ἐπὶ πάντα.

(18) Seg., καὶ Θεὸν ἀθιγῶς. In eodem infra deest, ante πάντα ἀνεπιδέκτως.

(19) Seg., ὑποπεπτωκυίᾳ ἁμαρτίᾳ τῆς κακίας ὑποκειμένῃ. Seg. et Gobl., ὑποπεπτωκυίᾳ τῇ ἁ τίᾳ τῆς κακίας, ὑποκειμένῃ. Mox Seg. post habet, φησί. Paulo post, Basil., καὶ οὐκ ἔστι.

(20) Ita Seg. Gobl. et Felckm. 1, quos sequi Editi vero, ἀλλ' ὁμοίαν. Mox iidem manuscripti αὐτοῦ.

(21) Seguer. Goblerian. et Felckm. 1, ἡμῶν θρώπου.

γοι γεγονέναι, τὴν τοῦ πάθους νόησιν, καὶ τὴν ἐξ ᾅδου ἀνάστασιν τῇ θεότητι προσάγειν τολμῶν. Σαβέλλιος δὲ τοῦ Σαμοσατέως Παύλου καὶ τῶν κατ' αὐτὸν ἐπιδέδεικται τὴν γνώμην· δεδοικὼς γὰρ τὴν ἐξ Ἀρείου διαίρεσιν, τῇ ἀναιρετικῇ καταπέπτωκε πλάνῃ. Ὑμεῖς δὲ τίνι πρόσκεισθε, ἢ τίνι βοηθεῖν βούλεσθε; Ἤ, τὸ λεγόμενον, πάμφυλοι (22) γεγόνατε; Πᾶσι γὰρ τοῖς προειρημένοις αἱρετικοῖς συνηνέχθητε, ἀπιστήσαντες τῇ ἑνώσει· καὶ ἀντιλέγοντες τῇ πληρώσει, εἰς ἀναίρεσιν κεχωρήκατε, διαιρέσεως δειλίαν (23) προφασιζόμενοι. Ὥσπερ δὲ οἱ διαιροῦντες μεμήνασι, καὶ οἱ παραιροῦντες πεπλάνηνται, οὕτως οἱ ἀναιροῦντες ἀπόλλυνται· ἀληθινῆς τῆς οἰκονομίας γεγενημένης (24), καὶ τῆς ἀληθείας φανερωθείσης, καὶ τῆς χάριτος μαρτυρουμένης.

A nitati ascribere ausus. Sabellius autem Pauli Samosatensis, ejusque sequacium sententiam probat: veritus enim Arii divisionem, in errorem qui (personas) de medio tollit delapsus est. Vos autem cuinam adhæretis, vel cuinam opitulari vultis? Num, quod proverbio fertur, Cujuslibet tribus estis? Nam dum unioni fidem negatis, dum plenitudini repugnatis, cum omnibus supra memoratis hæreticis consentitis: metuque divisionis, ut causificamini, ad (personas) auferendas animum appulistis. Verum ut qui dividunt, insaniunt, et qui detrahunt, errant; sic qui de medio tollunt, in perniciem eunt: cum et vera incarnatio facta, et veritas visa, gratia quoque testimonio comprobata fuerit.

4. Τί τοίνυν προφασιζόμενοι σοφίζεσθε; τί ὑποκρινόμενοι ὑποκαλύπτετε (25), καὶ οὐ φανερῶς λέγετε, ὅτι οὐχὶ λαβὼν δούλου μορφὴν γέγονεν ἄνθρωπος, ἀλλ' ὅτι ὤφθη ὡς ἄνθρωπος; ταύτην παρέχει τὴν πεῦσιν ὑμῶν (26) ὁ λόγος, προφάσει λεγόντων ὁ αὐτὸς καὶ ὁ αὐτός. Διὰ τοῦτο καταλέγειν τῆς ἀληθοῦς οἰκονομίας ἐπειχειρεῖτε συκοφαντοῦντες, καὶ λέγοντες· Ἄνθρωπον λέγουσι τὸν Χριστὸν θεοποιηθέντα. Καὶ ποῦ τὸ, Ἐν ἀρχῇ (27) ἦν ὁ Λόγος; καὶ ὅτι Λαβὼν μορφὴν δούλου ἐγένετο ἄνθρωπος; ἢ ἄνθρωπόν φησι μετὰ Θεοῦ ὄντα, ἢ ἄνθρωπόν φησι Θεῷ (28) συμπλακέντα, ἢ ἄνθρωπον ὑπὲρ κόσμου ἀποθανόντα, καὶ μέρος τοῦ κόσμου ὄντα, ἢ ἄνθρωπον τῆς ἁμαρτίας οὐ χωρισθέντα, ἢ ἄνθρωπον ἀγγέλων δεσπόζοντα, ἢ ἄνθρωπον ὑπὸ τῆς κτίσεως προσκυνούμενον, ἢ ἄνθρωπον Κύριον ὄντα, τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· Παῦλος δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἢ ἄνθρωπον σταυρωθέντα, καὶ Κύριον τῆς δόξης ὄντα, ἢ ἄνθρωπον ἀκούοντα· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου· ἢ ἄνθρωπον ἐρχόμενον κρῖσιν κρῖναι. Αὕτη ἐστὶν ὑμῶν ἡ θολερὰ ἀνατροπή, ἣν ποτίζετε τοὺς ἀνθρώπους, καὶ μεθύσκετε. Ἐρωτήσατε τοίνυν Ἰουδαίους, ἵνα, ταῦτα παρ' αὐτῶν ἀκούσαντες τὰ ῥήματα κατὰ Χριστοῦ λεγόμενα, καὶ τῶν εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων, ἐρυθριάσητε· μάθετε δὲ καὶ παρὰ τῶν ἄλλων αἱρετικῶν, τὰ αὐτὰ λαλούντων καὶ φρονούντων. Προκείσθω τοίνυν τῶν αἱρετικῶν τὰ δόγματα (29) καὶ τῆς ὑμετέρας φρονήσεως ἡ γνώμη, καὶ τῆς ἡμετέρας πίστεως ὁ λόγος, καὶ τοῦ Εὐαγγελίου ὁ ὅρος, καὶ τῶν ἀποστόλων τὸ κήρυγμα, καὶ τῶν προφητῶν ἡ μαρτυρία, καὶ τῆς πληρωθείσης οἰκονομίας ἡ κατανόησις.

B 4. Cur itaque argutiis sophismatibusque contenditis? qua de causa simulatione utimini? et quare palam non dicitis, eum, non assumpta servi forma, hominem factum fuisse, sed quasi hominem apparuisse? ea quippe est interrogationis vestræ significatio, qua fraudulenter, ipse, et ipse, iterato dicitis. Ideoque veræ incarnationi adversari studetis, nosque calumniis oppugnatis, dicitisque: Homines illi dicunt Christum esse hominem qui Deus factus sit. Ecquid sibi vult illud: *In principio erat Verbum* [84]? et, *Formam servi accipiens* [85], factus est homo? quam, aut hominem, aiunt, cum Deo exsistentem, aut hominem Deo complicatum, aut hominem pro mundo mortuum, et qui pars mundi sit: aut hominem peccati non expertem: aut hominem angelis imperantem: aut hominem qui a creaturis adoretur: aut hominem qui Dominus sit, dicente Apostolo: *Paulus servus Jesu Christi* [86]: aut hominem crucifixum, qui Dominus sit gloriæ: aut hominem qui hæc audiat: *Sede a dextris meis* [87]: aut hominem qui venturus sit, ut mundum judicet. Hæc est *lutosa* vestra *subversio*, qua homines potatis et inebriatis [88]. Interrogate ergo Judæos, ut cum hæc ipsa verba contra Christum, et contra Christi fideles ab illis prolata audieritis, erubescatis. Discite quoque ab aliis hæreticis, qui eadem quæ vos loquuntur et sentiunt. In medium adducantur itaque hæreticorum dogmata, vestra sententia, fidei nostræ ratio. Evangelii definitio, apostolorum prædicatio, prophetarum testimonium, et peractæ œconomiæ verus modus veraque ratio.

5. Εἴπατε τοίνυν, πῶς λέγετε Θεὸν ἐκ Ναζαρὲτ (40) γεγενῆσθαι, τῆς θεότητος ὡς ἀρχὴν γενέσεως ἀπαγγέλλοντες κατὰ Παῦλον τὸν Σαμοσατέα, ἢ τῆς σαρ-

D 5. Respondete igitur, qua ratione dicitis Deum ex Nazareth factum fuisse, deitatique initium exsistendi juxta Paulum Samosatensem ascribitis; aut

[84] Joan. I, 1. [85] Philipp. II, 7. [86] Rom. I, 1. [87] Psal. CIX, 1. [88] Habac. II, 15.

(22) Πάμφυλοι γεγόνατε, omnes fere manuscripti. Editi vero, πάμφιλοι γεγόνατε.

(23) Seg. Anglican. Gobl. et Felckm. 1, διαιρέσεως διάνοιαν, minus recte.

(24) Seg. Gobl. et Felckm. 1, γενομένης.

(25) Basil. Seg. Gobl. et Felckm. 1, ἐπικαλύπτετε. Mox in hæc verba, ὅτι οὐχὶ λαβὼν δούλου μορφὴν ὁ δοξαπάτρης, aliusque scholiastes in Felck. 2, ὅρα καὶ τοῦτο (quod scilicet quasi homo esset, ὁ Λόγος, apparuerit) οἶμαι τὸν θεόλογον δέχεσθαι. Ibid. Seg., ἐγένετο ἄνθρωπος

(26) Ταύτην γὰρ ἔχει τὴν πεῦσιν ὁ λόγος ὑμῶν, Seg. Item, Gobl. et Felckm. 1 habent, πεῦσιν. Editi, ταύτην παρέχει τὴν πνεῦσιν.

(27) Seg., καὶ πάλιν τὸ ἐν ἀρχῇ.

(28) Ἢ ἄνθρωπον Θεῷ, Seg.

(29) Gobl. et Felckm. 1, παρὰ τῶν ἄλλων αἱρετικῶν τὰ δόγματα. Mox Seg., τὰ αὐτὰ ὑμῖν.

(30) Seg. Anglic. Gobl. et Felckm. 1, ἐκ Ναζαρέτ. Editi ἐν Ναζαρέτ. Mox ὡς ante ἀρχήν. deest in Seg.

τοιούτοις λογισμοῖς, πρὶν ἢ παρακούσῃ τῆς τοῦ Θεοῦ ἐντολῆς, καὶ πῶς οὐκ ἐγίνωσκε καλὸν καὶ πονηρόν; λογικὸς μὲν ὢν τὴν φύσιν, ἐλεύθερος δὲ τὸν λογισμόν, πεῖραν κακοῦ οὐκ εἰδώς, μόνον δὲ τὸ καλὸν γινώσκων, καὶ ὥσπερ τις μονότροπος ὤν· παρακούσας δὲ τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ, ὑποπέπτωκε τοῖς ἁμαρτητικοῖς λογισμοῖς (41)· οὐ τοῦ Θεοῦ δημιουργήσαντος τοὺς αἰχμαλωτίζοντας λογισμοὺς, ἀλλὰ τοῦ διαβόλου ἐξ ἀπάτης ἐπισπείραντος τῇ λογικῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου, ἐν παραβάσει γενομένῃ, καὶ ἀπωσθείσῃ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ· ὥστε τὸν διάβολον καὶ νόμον ἁμαρτίας καταστήσασθαι ἐν τῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου, καὶ θάνατον βασιλεύοντα διὰ τοῦ ἔργου τῆς ἁμαρτίας. Διὰ τοῦτο οὖν ἦλθεν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἵνα λύσῃ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου. Ἀλλὰ λέγετε· Ἔλυσε μὴ ἁμαρτήσας. Ἀλλ' οὐκ ἔστιν αὕτη λύσις τῆς ἁμαρτίας. Οὐ (42) γὰρ ἐν ἐκείνῳ ἀρχῇθεν εἰργάσατο ὁ διάβολος τὴν ἁμαρτίαν, ἵνα, ἐλθόντος αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, καὶ μὴ ἁμαρτήσαντος, λυθῇ ἡ ἁμαρτία· ἀλλ' ἐν τῇ λογικῇ καὶ νοερᾷ φύσει τοῦ ἀνθρώπου ἐπισπείρας εἰργάσατο (43) διάβολος τὴν ἁμαρτίαν. Διὰ τοῦτο ἀδύνατον γέγονε τῇ φύσει, λογικῇ οὔσῃ καὶ ἑκουσίως ἁμαρτησάσῃ, καὶ ὑπὸ καταδίκην θανάτου γενομένῃ, ἑαυτὴν ἀνακαλέσασθαι εἰς ἐλευθερίαν, ὡς φησιν ὁ Ἀπόστολος· Τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκός. Διὰ τοῦτο δι' ἑαυτοῦ ἦλθεν (44) ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ταύτην ἐν τῇ ἰδίᾳ φύσει καταστήσασθαι ἐκ νέας ἀρχῆς καὶ γενέσεως θαυμαστῆς· οὐ τὴν ἀρχῇθεν σύστασιν καταμερίσας, ἀλλὰ τὴν ἐπισπαρεῖσαν ἀθέτησιν ἀθετήσας, ὡς μαρτυρεῖ ὁ προφήτης, λέγων· Πρὶν ἢ γνῶναι τὸ παιδίον ἀγαθὸν ἢ κακὸν (45), ἀπειθεῖ πονηρίᾳ τοῦ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν. Εἰ δὲ μὴ ἐν τῇ ἁμαρτησάσῃ φύσει ἡ ἀναμαρτησία ὤφθη, πῶς κατεκρίθη ἡ ἁμαρτία ἐν τῇ σαρκὶ, μήτε τῆς σαρκὸς τὸ πρακτικὸν ἐχούσης, μήτε τῆς θεότητος ἁμαρτίαν (46) γινωσκούσης; Πῶς δὲ ὁ Ἀπόστολος λέγει· Ὅπου ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις; οὐ τόπον διαγράφων, ἀλλὰ φύσιν ὑποτιθέμενος· Ἵνα, ὥσπερ, φησὶ, δι' ἑνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος, οὕτω καὶ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ χάρις βασιλεύσῃ διὰ δικαιοσύνης εἰς ζωὴν αἰώνιον· ἵνα δι' ἧς φύσεως ἡ προχώρησις τῆς ἁμαρτίας γέγονε, δι' αὐτῆς (47) καὶ ἡ ἐπίδειξις τῆς δικαιοσύνης γένηται· καὶ οὕτω λυθῇ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου, ἐλευθερωθείσης τῆς ἀνθρώπων φύσεως ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, καὶ δοξασθῇ ὁ Θεός.

A cogitationibus obnoxius fuit, qui fieri potuit ut bonum et malum non cognosceret? Certe natura quidem rationalis, cogitatione vero liber, mali experientiam non habebat, soliusque boni notitia præditus, quasi *unius moris*[91] erat. Postquam autem Dei mandatum transgressus est, in vitiosas lapsus est cogitationes : non quod Deus illas cogitationes quæ nos in captivitatem redigunt condiderit, sed quod diabolus fraude illas in rationali hominum natura, in prævaricatione constituta, et a Deo expulsa, quasi alienum semen induxerit ; ita ut diabolus legem peccati in natura hominis constituerit, unaque mortem quæ per opus peccati in illa dominatum exerceat. Quocirca venit Filius Dei, ut solvat opera diaboli. Sed instatis, Jam solvit, cum non peccaverit. B At nequaquam est illud peccatum solvere. Neque enim ab initio peccatum in illo operatus est diabolus : ut veniente Verbo in mundum, et non peccante, solveretur peccatum ; sed in rationali et intellectuali natura hominis perinductum semen diabolus peccatum est operatus. Quapropter impossibile fuit naturæ rationali, quæ sua sponte peccaverat, ac mortis damnationi subjecta erat, sese in libertatem revocare, ut 754 ait Apostolus, *Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem*[92]. Quapropter venit ipse Dei Filius, ut eam in natura sua, per novam originem et mirabilem generationem restauraret. Non quo eam, quæ ab initio facta erat, constitutionem divideret ; sed quo *superseminatam*[93] abrogationem abrogaret ; ut testatur propheta, dicens : *Priusquam cognoscat parvulus bonum* C *vel malum, reprobat malitiam ad eligendum bonum*[94]. Quod si in natura quæ peccaverat, impeccabilitas non apparuisset, cur peccatum in carne damnatum esset, cum neque caro peccati actum habeat, neque in divinitatem peccatum cadat? Quare Apostolus dicit : *Ubi abundavit peccatum, ibi superabundavit et gratia*[95]? non locum indicans, sed naturam significans. *Ut sicut*, inquit, *per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, et per peccatum mors ; ita per unum hominem Jesum Christum, gratia regnet per justitiam in vitam æternam*[96]. Ut per quam naturam peccatum processit, per eamdem justitiæ specimen daretur : et sic humana natura a peccato liberata, diaboli opera solverentur, Deoque gloria daretur.

[91] Psal. LXVII, 7. [92] Rom. VIII, 3. [93] Matth. XIII, 25. [94] Isa. VII, 16. [95] Rom. V, 20. [96] ibid. V, 12, 21.

(41) Τοῖς ἁμαρτητικοῖς λογισμοῖς. Ita Anglican. Seg. Gobl. et Felckm. 1. In editis, τοῖς τοιούτοις λογισμοῖς. Infra, Seg. Gobl. et Felckm. 1, ἐπισπείραντος. Editi vero et alii, ἐπισπείροντος.

(42) Anglican. Gobl. Felckm. 1, Nann. Seg., Οὐδὲ γὰρ ἐν ἐκείνῳ πλασθέντι (Anglicanus, πλασθέν) διὰ τοῦ Λόγου εἰργάσατο... ἵνα ἐλθόντος τοῦ (Anglicanus, αὐτοῦ τοῦ) Λόγου, etc. Sed nos editorum necnon quorumdam manuscriptorum lectionem sequi malumus.

(43) Seg. Gobl. et Felckm. 1, ἐπισπείρας εἰργάσατο. In editis, ἀρχῇθεν εἰργάσατο, male.

(44) Sic Seg. Gobl. et Felckm. 1. Editi autem, διὰ σαρκός. Διὰ τοῦτο ἦλθεν. Infra Gobler. Felckm. 1 et 5, νεαρᾶς ἀρχῆς.

(45) Ita Seg. Gobl. et Felckm. 1. Editi vero, καλὸν. ἢ κακόν.

(46) Sic Seguerianus. Editi et alii, ἁμαρτίας. Paulo post Seguerian. Gobler. et Felckm. 1, ὑπερεπερίσσευσεν. Editi vero et alii, ὑπερεπερίσσευσεν. Mox Seguerian. Gobler. Anglican. et Felckm. 1, οὐ τόπον ὑπογράφων.

(47) Anglic. Seguer. Gobl. et Felckm. 1, διὰ ταύτης. Ibid. καὶ deest in Basil. Paulo post Seguerian., ἐλευθερουμένης τῆς ἀνθρώπου. Gobler. et Felckm. 1, ἐλευθερωθείσης τῆς ἀνθρωπίνης.

ᾅδῃ (56) κατεχομένας ψυχας πνεύματα ὀνομάσας, ἔλεγεν· Ἐπορεύθη τοῖς ἐν φυλακῇ κατακεκλεισμένοις πνεύμασιν εὐαγγελίσασθαι τὴν ἀνάστασιν ; Ἀλλὰ ὑμεῖς πάντα παρὰ φύσιν λέγετε καὶ ὀνομάζετε, ἵνα μή ποτε κατὰ φύσιν διηγούμενοι τὴν οἰκονομίαν ἐπαληθεύσητε τῷ Λόγῳ, ὅτι καὶ (57) ἄνθρωπος γέγονεν ἀληθῶς ὁ Λόγος. Εἰρήκατε γὰρ, ὅτι φωνὴ Θεοῦ ἐστιν ἡ λέγουσα, ὅτι Ἔγκειται ἡ διάνοια τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἐπιμελῶς ἐκ νεότητος· οὐ νοοῦντες, ὅτι, ἐκ νεότητος, εἰρηκώς, τὸ ἐξ ἐπισπορᾶς καὶ ἐπίκηρον (58) ἐδήλωσε. Διὰ τοῦτο ὤμοσε. Κύριος τῷ Δαβὶδ ἀλήθειαν, ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ἀναστῆσαι τὸν Χριστὸν τὸ κατὰ σάρκα· οὐχὶ ἄνδρα ἐκ μεταποιήσεως θεότητος ὀφθησόμενον (ἐπεὶ τίς ἦν χρεία τοῦ ὀμόσαι τῷ Δαβὶδ τὸν Κύριον ;) ἀλλὰ λαβόντα τὴν τοῦ δούλου μορφὴν ἐν ἀνοχῇ τῆς γεννήσεως (59) τῆς ἐκ γυναικὸς καὶ αὐξήσεως ἡλικίας τῆς καθ' ἡμᾶς, ὡς φησιν ὁ Ἀπόστολος· Ἐπεὶ οὖν τὰ παιδία κεκοινώνηκεν αἵματος καὶ σαρκὸς, καὶ αὐτὸς παραπλησίως (60) μετέσχε τῶν αὐτῶν· παραπλησίως μὲν (61), ὅτι οὐκ ἐκ σπέρματος, ἀλλ' ἐκ Πνεύματος· τῶν δὲ αὐτῶν, ὅτι οὐχ ἑτέρωθεν, ἀλλ' ἐκ σπέρματος τοῦ Δαβὶδ καὶ τοῦ Ἀβραὰμ, καὶ τοῦ Ἀδὰμ, ὡς γέγραπται.

spiritus vocans, ait : *Abiit, ut iis, qui in carcere inclusi erant spiritibus, resurrectionem annuntiaret* [1] ? Sed vos omnia præter naturam dicitis et appellatis, nec juxta naturalem sensum œconomiam enarrantes, vera proferatis, nempe Verbum vere hominem factum esse. Dixistis enim, ipsa Domini voce testamentum illud esse *Sensus et cogitatio hominis, in malum prona est ab adolescentia sua* [2] : non intelligentes, cum dixit, *ab adolescentia*, illud quod ab inimico insitum et lethale est indicasse. Ideoque *juravit Dominus David veritatem* [3], de fructu ventris ejus se Christum secundum carnem excitaturum : non qui ex divinitatis mutatione homo specie tenus videndus esset (alioquin quid opus fuisset ut juraret Dominus David) : sed qui formam servi assumpturus esset, ex Virgine nasci, ac ætatis staturæque augmentum nostro more accipere dignaretur, ut ait Apostolus : *Quia ergo pueri communicaverunt carni et sanguini ; et ipse similiter* (60) *participavit eisdem* [4] ; *similiter* quidem quia non ex semine, sed ex Spiritu ; *eisdem* vero, quia non aliis participavit, sed ex semine David et Abrahæ et Adæ prodiit, ut scriptum est.

9. Πῶς οὖν, παρελθόντες τὰς ἁγίας Γραφὰς, καὶ τῆς ἀληθείας τὴν φανέρωσιν, λέγετε, ὅτι εἰ μὴ ἐξ ἑαυτοῦ (62) ἀνὴρ ὤφθη, ἀλλὰ λαβὼν ἀνθρωπίνην ὕπαρξιν, ἐγένετο ἄνθρωπος· πρὸς ἄνδρα ἄρα συνήφθη· ἔσται δὲ καὶ ὁ σταυρωθεὶς Κύριος τῆς δόξης ἄνθρωπος ; Ἐὰν οὖν ἀκούσητε τοῦ Πέτρου λέγοντος· Τοῦτον καὶ Χριστὸν καὶ Κύριον ὁ Θεὸς ἐποίησε τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε, ἐπὶ τίνος τὴν ποίησιν λαμβάνετε ; εἰ μὲν ἐπὶ τῆς τοῦ Λόγου θεότητος (63), τί ἔτι Ἀρειανοῖς μέμφεσθε, τὰ ἴσα ἐκείνοις φρονοῦντες ; εἰ δὲ ἐπὶ τῆς ἐν τῷ Λόγῳ τοῦ δούλου μορφῆς, τί ἔτι ἑαυτοῖς (64) μάχεσθε ; ἀλλ' οὐχ οὕτως ὑμεῖς πεπιστεύκατε· πάλιν γὰρ λέγετε· Εἰ ἡ ἁμαρτήσασα φύσις ἐν Θεῷ γέγονεν, ἁμαρτίαν μὴ ποιήσασα, ἀνάγκῃ τοίνυν κατέχεται· τὸ δὲ ἀνάγκῃ κατεχόμενον βιαιόν ἐστιν. Εἴπατε τοίνυν· Εἰ τὸ μὴ ἁμαρτάνειν κατὰ ἀνάγκην γίνεται, τὸ ἁμαρτάνειν κατὰ φύσιν ἔσται· δώσετε οὖν τὸν τῆς φύσεως δημιουργὸν τῆς ἁμαρτίας εἶναι ἐνεργόν. Εἰ δὲ βλασφημία (65) ἐστὶ τὸ τοιοῦτον, κατὰ ἀνάγκην δὲ τὸ ἁμαρτάνειν συμβέβηκε· πρόδηλον, ὅτι τὸ μὴ ἁμαρτάνειν κατὰ φύσιν γέγονε (66) Διὰ τοῦτο, ἐν

9, Cur itaque sacras Scripturas, apertamque veritatem prætermittentes, dicitis, Si non ex se ipse vir apparuit, sed humanam assumendo substantiam, homo factus est ; ergo viro conjunctus est, eritque Dominus gloriæ qui crucifixus est, homo ? Si igitur audieritis Petrum dicentem : *Hunc, Christum et Dominum fecit Deus, Jesum, quem vos crucifixistis* [5], quidnam actum intelligetis ? si Verbi deitatem, ecquid adhuc Arianos reprehenditis, cum eadem quæ illi sentiatis ? Si vero eam quæ in Verbo est servi formam, cur adhuc vobiscum pugnatis ? Verum nequaquam ita creditis, nam iterum instatis, Si natura quæ peccavit, in Deo exsistens, peccatum non fecerit, vi ergo detinetur, quod autem vi detinetur, in statu est violento. At dicite, Si, non peccare, ex necessitate fit ; peccare secundum naturam erit : et si ita se res habet, concedatis oportet naturæ creatorem, peccati esse opificem. Quod si blaspemum illud est, et si necesse est ex accidenti peccatum esse ; liquidum est, non peccare, secundum naturam fuisse : atque adeo forma servi, quæ in Verbo deitate apparuit, non vi adacta, sed

[1] Petr. III, 19. [2] Gen. VIII, 21. [3] Psal. CXXXI, 11. [4] Hebr. II, 14. [5] Act. II. 36.

(56) Seguer., ἐν ᾅδου. Ibid. Basil., καταδεχομένας ψυχάς.

(57) Καὶ deest in Seg. Mox Seg. et Anglic., ἀληθῶς ὁ Λόγος. Editi vero et alii, ἀληθῶς ὁ Χριστός. Mox Seg. Gobl. et Felckm. 1, φωνὴ Κυρίου. Ibid. Seg., ἡ διδάσκουσα, ὅτι.

(58) Seg. Gobl. et Felckm. 1, ἐπικήρως. Anglic., ἐπίκαιρον. Paulo post, Seg. Gobl. et Felckm. 1, ἀναστήσειν τὸν Χριστὸν κατὰ σάρκα. Editi vero et cæteri manuscripti, ἀναστῆσαι τὸν Χριστὸν κατὰ σάρκα.

(59) Ita Seg. Gobl. et Felckm. 1. Editi vero, γενέσεως.

(60) Παραπλησίως, hic non *similiter* omnino, sed *proxime ad similitudinem* significat.

(61) Sic Seg. recte. Editi vere, παραπλησίως δέ. Infra Seg. solus, ὅτι οὐχ ἑτέρων.

(62) Ita Seg. Editi vero ἐξ αὐτοῦ.

(63) Seg. Gobl. et Felckm. 1, λαμβάνητε ἐπὶ τῆς τοῦ Λόγου θεότητος, καὶ τί ἔτι, male. Mox iidem, τὰ ἴσα ἐκείνων.

(64) Ita Seg. Gobl. et Felckm. 1, quos sequimur. Editi vero cum cæteris manuscriptis, μορφῆς, καὶ πάλιν ἑαυτοῖς· Paulo post Gobl et Felckm. 1, ὅτι ἡ ἁμαρτήσασα. Infra Seg. Gobl. et Felckm. 1, τὸ δὲ ἐν ἀνάγκῃ.

(65) Seguerianus, βλασφημίας.

(66) Hæc in synodo VI, act. 8.

πρὸς τὸ παρὸν ἐπιχειρήσεως προχώρησιν, ἠττᾶτο αἰσχυνόμενος καὶ νικώμενος· καὶ ἀτονῶν ἔλεγε· Τίς οὗτος ὁ παραγενόμενος ἐξ Ἐδὼμ, τουτέστιν, ἐκ γῆς ἀνθρώπων (79), διαβαίνων βίᾳ μετὰ ἰσχύος ; Διὸ καὶ ὁ Κύριος ἔλεγεν· Ἔρχεται ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ἐν ἐμοὶ εὑρίσκει οὐδέν. Καίτοι καὶ ψυχὴν, καὶ σῶμα, καὶ ὅλον τὸν πρῶτον μεμαθήκαμεν ἔχειν τὸν δεύτερον Ἀδὰμ (80). Εἰ γὰρ περὶ ὑπάρξεως ἀνθρώπου ἦν τὸ, οὐδὲν, πῶς τὸ σῶμα εὗρε τὸ ὁρώμενον εἰρηκότος οὐδέν ; Ἀλλ' οὐχ εὗρεν ἐν αὐτῷ, ὧν αὐτὸς εἰργάσατο ἐν τῷ πρώτῳ Ἀδάμ· καὶ οὕτως κατελύθη ἡ ἁμαρτία ἐν Χριστῷ· διὰ τοῦτο καὶ ἡ Γραφὴ μαρτυρεῖ· Ὃς ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος (81) ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ.

A gressum, superatus cum pudore cessit, debilitatusque ait : *Quis est iste qui venit de Edom*, hoc est, ex terra hominum, *incedens violenter cum fortitudine*[9] ? Idcirco aiebat Dominus : *Venit princeps mundi hujus, et in me nihil invenit*[10]. Quanquam et animam et corpus, totumque primum Adamum, didicimus secundum Adamum habuisse. Nam si illud *nihil*, de substantia hominis diceretur, quomodo visibile corpus invenit ejus qui dixerat, *nihil*? Sed nihil invenit in illo diabolus, ex iis quæ in primo homine operatus ipse fuerat : atque ita destructum est in Christo peccatum ; quamobrem Scriptura testatur : *Qui peccatum non fecit, nec est inventus dolus in ore ejus*[11].

11. Πῶς οὖν λέγετε, ὅτι ἀδύνατόν ἐστιν ἀναιχμαλώτιστον γενέσθαι τὸν ἅπαξ αἰχμαλωτισθέντα ἄνθρωπον ; Ἵνα τὸ μὲν ἀδύνατον τῷ Θεῷ προσάγητε (82), τὸ δὲ δυνατὸν τῷ διαβόλῳ, ἀκατάλυτον αὐτοῦ λέγοντες τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων, ὡς καὶ οἱ ἄλλοι αἱρετικοί· καὶ διὰ τοῦτο ἐληλυθέναι τὴν θεότητα, τὴν μὴ αἰχμαλωτιζομένην, ἐν ὁμοιώσει (83) σαρκὸς καὶ ψυχῆς, ἵνα αὐτὴ ἀναιχμαλώτιστος μείνῃ, καὶ οὕτως ὀφθῇ καθαρὰ δικαιοσύνη. Πότε (84) γοῦν οὐκ ἦν τῆς θεότητος καθαρὰ ἡ δικαιοσύνη ; Τίς δὲ ἐν τούτοις ἀνθρώπων εὐεργεσία, εἰ μὴ ταυτότητι ὑπάρξεως καὶ φύσεως καινότητι ὤφθη ὁ Κύριος, ὡς φησιν ὁ Ἀπόστολος · Ἣν ἐνεκαίνισεν ἡμῖν ἀδὸν πρόσφατον καὶ ζῶσαν· λέγων· Ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς, καὶ ἡ ζωὴ, καὶ ἡ ἀλήθεια ; Ἀλλὰ λέγετε, τῇ ὁμοιώσει καὶ τῇ μιμήσει σώζεσθαι τοὺς πιστεύοντας, καὶ οὐ τῇ ἀνακαινίσει (85), καὶ τῇ ἀπαρχῇ. Καὶ πῶς πρωτότοκος γέγονεν ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς, καὶ ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων Χριστὸς, ὃς ἐστι κεφαλὴ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας ; Οὔτε γὰρ πίστις κατὰ δήλου φαινομένη (86) πίστις ἂν λέγοιτο· ἀλλ' ἔστι πίστις ἡ τὸ ἀδύνατον ἐν δυνάμει πιστεύουσα, καὶ τὸ ἀσθενὲς ἐν ἰσχύϊ, καὶ τὸ παθητὸν ἐν ἀπαθείᾳ, καὶ τὸ φθαρτὸν ἐν ἀφθαρσίᾳ, καὶ τὸ θνητὸν ἐν ἀθανασίᾳ. Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστὶν, ὡς φησιν ὁ Ἀπόστολος· ἐγὼ δὲ λέγων, εἰς Χριστὸν, καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Οὐ γὰρ ἦλθεν ἡ θεότης ἑαυτὴν δικαιῶσαι, οὔτε (87) γὰρ ἥμαρτεν, Ἀλλ' ἐπτώχευσε δι' ἡμᾶς πλούσιος ὤν, ἵνα ἡμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσωμεν. Πῶς δὲ ἐπτώχευσεν ὁ Θεός ;

B 11. Cur itaque dicitis : Impossibile est hominem a captivitate liberum esse, qui semel in captivitatem actus sit ? ut impotentiam quidem Deo, potentiam vero diabolo attribuatis, dum dicitis peccatum ab ipso inductum, nunquam in hominum natura destrui posse (ut et cæteri aiunt hæretici), ac ea de causa venisse divinitatem, quæ captiva nunquam fuerat, in similitudine carnis et animæ ; ut ipsa captivitate libera semper maneret, et sic justitia pura appareret. Quandouam igitur divinitatis justitia pura non fuit ? Et quodnam in istis erga homines beneficium, nisi cum eadem exsistentia, et in naturæ novitate apparuisset Dominus, ut ait Apostolus : *Quam innovavit nobis viam novam, et viventem*[12]. dicens : *Ego sum via, veritas, et vita*[13]. Sed 757 dicitis, similitudine et imitatione salutem C consequi eos qui credunt, non renovatione, ac ipsis primitiis. Quo pacto ergo primogenitus in multis fratribus et primitiæ dormientium Christus esse potuit, *qui est caput corporis Ecclesiæ*[14] ? Neque enim fides evidenter apparens, fides dici potuerit : verum fides est quæ quod impossibile est in potentia, quod infirmum in virtute, quod passibile in impassibilitate, quod corruptibile in incorruptione, quod mortale in immortalitate esse credit. *Mysterium hoc magnum est*, ut ait Apostolus, *ego autem dico in Christo, et in Ecclesia*[15]. Non enim venit divinitas, ut sese justificaret, neque enim peccavit : *Sed egenus factus est, cum dives esset, ut nos illius inopia divites essemus*[16]. Quomodo au-

[9] Isa. LXIII, 1. [10] Joan. XIV, 30. [11] I Petr. II. 22. [12] Hebr. X, 20. [13] Joan. XIV, 6. [14] Colos. I, 17. [15] Ephes. 5, 32. [16] II Cor. VIII, 9.

vero et alii, προχώρησιν. Vide supra num. 6. Ibidem Seg., ἠττᾶται.

(79) Seg., τῶν ἐκ γῆς ἀνθρώπων, minus recte. Mox idem et Græcus Scripturæ textus, διαβαίνων βίᾳ μετὰ ἰσχύος. In editis et in cæteris, βίᾳ deest. Ibidem Seguerian., Διὸ καὶ ὁ Χριστός. Paulo post Basil. et Anglicanus, εὑρήσει οὐδέν.

(80) Sic Seg. Gobl. et Felckm. 1. Editi vero et cæteri manuscripti, καὶ ὅλον εἶχε τὸν πρῶτον ὁ δεύτερος Ἀδάμ.

(81) Gobl. et Felckm. 1, καὶ οὐχ εὑρέθη δόλος. Mox iidem, Πῶς οὖν ἔλεγε.

(82) Seg., προσαγάγητε. Paulo post Seg. Anglic. Gobler. et Felckm. 1, ἐν τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων. Editi vero et cæteri manuscripti, ἐν τῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου.

D

(83) Seg. Gobl. Anglic. et Felckm. 1, ἐν ὁμοιώματι. Editi vero et alii, ἐν ὁμοιώσει.

(84) Seg. Anglican. Basil. Felckm. 3 et 5, πότε. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1, καὶ τίς ἐν τούτοις.

(85) Seguerianus, ἀνακαινώσει.

(86) Seg. Gobl. et Felckm. 1, κατὰ ἀδήλου φερομένη. Anglicanus, κατὰ ἀδήλου φαινομένη. Mox Seg. Gobl. et Felckm. 1, πιστεύουσα. Editi et alii, πιστεύσασα.

(87) Seg., οὐδέ. Mox Basil., ἵνα ἡμεῖς πλουτήσωμεν. Ibidem Seg, Πῶς δὲ ἐπτώχευσεν ὁ Λόγος. Editi et alii, Πῶς δὲ ἐπτώχευσεν ὁ Θεός.

13. Εἰ γὰρ, ἀναγινώσκοντες τὰς θείας Γραφὰς, κατενοήσατε ὅπως ἐν νόμῳ καὶ προφήταις, Εὐαγγελίοις τε καὶ ἀποστόλις πανταχοῦ πρῶτον ἄνθρωπον προσαγορεύουσι τὸν Κύριον, καὶ τότε τὸ πάθος προσάγουσιν (97), ἵνα μήποτε κατὰ τῆς θεότητος βλάσφημον πρόωνται ῥῆμα· διὸ οὔτε γέννησιν τῆς τοῦ Λόγου θεότητος εἰρήκασιν, ἀλλὰ Πατέρα ὁμολογοῦσι, καὶ τὸν Υἱὸν κηρύττουσιν· ἐκ δὲ Μαρίας υἱὸν Δαβὶδ καὶ τοῦ Ἰωσὴφ γενεαλογοῦσι τὸν Χριστὸν τὸ κατὰ σάρκα τῇ προσλήψει τῆς τοῦ δούλου μορφῆς, ἵνα τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ ἐξ ἀνθρώπων πιστευθῇ, καὶ ἐκ Πατρὸς Θεοῦ Θεὸς Λόγος ὁμολογηθῇ, φέρων τα ὑπὲρ ἀνθρώπων πάθη, τῷ ἐξ ἀνθρώπων παθητικῷ μορφώματι ἐν τῷ πάσχοντι σώματι τὴν ἀπάθειαν ἐπιδεικνύμενος, καὶ ἐν τῷ θνήσκοντι τὴν ἀθανασίαν, καὶ ἐν τῷ θαπτομένῳ τὴν ἀφθαρσίαν, καὶ ἐν τῷ πειρασθέντι τὴν νίκην, καὶ ἐν τῷ παλαιωθέντι τὴν καινότητα· ὅτι ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος συνεσταυρώθη· αὕτη γάρ ἐστιν ἡ χάρις· οὐδαμοῦ δὲ θεότης (98) πάθος προσίεται δίχα πάσχοντος σώματος· οὔτε ταραχὴν καὶ λύπην ἐπιδείκνυται δίχα ψυχῆς λυπουμένης καὶ ταραττομένης· οὔτε ἀδημονεῖ καὶ προσεύχεται δίχα νοήσεως ἀδημονούσης καὶ προσευχομένης· ἀλλὰ γὰρ κἂν μὴ ἠττήματι (99) φύσεως σύνέβαινε τὰ λεγόμενα, ἀλλ' ἐπιδείξει ὑπάρξεως ἐπράττετο τὰ γινόμεα· πῶς οὖν γεγράφατε, ὅτι Θεὸς ὁ διὰ σαρκὸς παθὼν καὶ ἀναστάς; εἰ γὰρ Θεὸς ὁ διὰ σαρκὸς (1) παθὼν καὶ ἀναστάς, παθητὸν ἐρεῖτε καὶ τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Παράκλητον, ἑνὸς ὄντος τοῦ ὀνόματος, καὶ μιᾶς τῆς θείας φύσεως.

A

B

14. Ἐκ δὲ τῆς ῥήσεως ταύτης ἔστι συνιδεῖν ὑμῶν τὴν διάνοιαν, οἵαν ὡς μὴ φοβουμένων (2) τὸν Θεὸν, μήτε πειθομένων ταῖς θείαις Γραφαῖς· τοῦ μὲν Μωσέως περὶ Θεοῦ γράφοντος, ὅτι Ὁ θεὸς ἡμῶν (3) πῦρ καταναλίσκον· περὶ δὲ τῆς ἐν σαρκὶ αὐτοῦ ἐπιδημίας, προφήτην ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν λέγει ἀναστησόμενον τὸν Κύριον, καὶ τὴν ζωὴν ἐπὶ ξύλου κρεμαμένην ὡσανεὶ τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου, εἰς ζωὴν ἡμῖν γινομένου (4)· καὶ Ἡσαΐας δὲ βοᾷ περὶ μὲν Θεοῦ λέγων· Θεὸς ὁ μέγας, ὁ αἰώνιος, ὁ κατασκευάσας τὰ ἄκρα τῆς γῆς, οὐ πεινάσει οὐδὲ κοπιάσει (5),

C

D

758 13. Si enim divinas Scripturas legendo animadvertistis in lege et prophetis, in Evangeliis quoque et apostolorum libris, ubique Dominus primum homo prædicatur, ac deinde passio enarratur: ut ne blasphemiæ verba contra divinitatem unquam proferantur. Quapropter neque generationem deitatis Verbi enarrarunt; sed Patrem confitentur, et Filium prædicant: ex Maria autem, Dominum filium David, et Joseph secundum carnem ortum referunt, qui servi formam assumpsit, ut humanitas ejus ex hominibus esse crederetur, et ex Patre suo Deo Verbum Deus agnosceretur, qui pro hominibus cruciatus toleraret, per formam passibilem quam ex hominibus acceperat, in patiente corpore impassibilitatem ostenderet, in moriente immortalitatem, et in sepulto incorruptibilitatem, in tentato victoriam, et in veterascente novitatem. Quia vetus noster homo cum illo crucifixus est; in hoc enim sita est gratia. Deitas autem nec absque corpore patientem passionem unquam admittit, nec absque anima dolente et perturbata, perturbationem et dolorem exhibet: neque absque mente anxia et orante, anxia est aut orat. Enimvero licet quæ dicta sunt non naturæ defectu contigerint; attamen ad exsistentiæ indicium, hæc ita gerebantur. Cur ergo scripsistis. Deum esse qui in carne passus est et resurrexit? si enim Deus sit qui per carnem passus sit ac resurrexerit, passibilem ergo dicitis et Patrem et Paracletum, cum unum sit nomen, et una divina natura.

14. Ex hac autem sententia, mentem vestram agnoscere licet, quæ sane non est timentium Deum, neque divinis Scripturis obtemperantium: Moyse quidem de Deo scribente: *Deus noster ignis consumens est* [19]: de carnali autem ejus adventu, prophetam ait ex fratribus vestris a Domino excitandum [20]; et vitam in ligno suspensam [21], quasi corpus Domini ad vitam nobis datum sit. Et Isaias de Deo quidem clamat dicens: *Deus magnus, æternus, qui construxit summitates terræ* [22], *non esuriet, neque fatigabitur*, etc.; de passione autem: *Homo qui in*

[19] Deut. IV, 24. [20] Deut. XVIII, 18. [21] XXVIII, 66. [22] Isa. XL, 28.

κούς. Mox Seg. Gobl. et Felckm. 1, τὰς θείας Γραφάς. Editi vero et alii, τὰς ἁγίας Γραφάς. Mox Seg., πῶς ἐν νόμῳ.

(97) Προσάγουσιν. Sic Seguerianus et ita legendum nobis videtur. Editi. προσαγορεύουσιν. Mox Seg. Gobl. et Felckm. 1, γέννησιν. Editi et cæteri manuscripti γένεσιν. Infra τό ante κατὰ σάρκα deest in Seg. Gobl. et Felckm. 1. Intra alii, Θεὸς Λόγος, alii, Λόγος Θεός habent.

(98) Οὐδαμοῦ δὲ θεότης, Seg. Gobl. et Felckm. 1. At Damasc. apud quem hæc referuntur lib. III *De orth. fide*, cap. 23, cum editis habet, θεότητος. Ibid. alii, οὐδαμοῦ, alii, οὐδαμῶς. Ibid. δέ deest in Seguerianо.

(99) Ita Seg. Basil. Anglican. et Damasc. Editi vero et alii, ἠττήμασι. Mox Damasc., συνέβαινε τὰ γινόμενα. Ibid., Seg. Gobl. Felckm. 1 et Damasc., ἐπιδείξει ὑπάρξεως ἐγίνετο τά. Ibidem, Seg., γενόμενα.

(1) Seg., ὁ διὰ σαρκὸς πασχει, male. Hæc autem, εἰ γὰρ Θεὸς ὁ διὰ σαρκὸς πάσχων καὶ ἀναστάς, desunt in Gobleriano et Felckm. 1, nec lecta sunt a Nannio.

(2) Ita Seg. Gobl. vero et Felckm. 2, διάνοιαν, οἷον ὡς μὴ φοοουμένων. Editi, διάνοιαν, μὴ φοβουμένων· Ibidem Seguer. Gobl. et Felckm. 1, μήτε πειθομένων ταῖς θείαις Γραφαῖς. Editi et alii, οὔτε πειθομένων ταῖς ἁγίαις.

(3) Sea., ὁ Θεὸς ὑμῶν. Mox Seg. Anglic. Gobl. et Felckm. 1, τῆς ἐνσάρκου. Editi et cæteri mss., τῆς ἐν σαρκί.

(4) Seg., γενομένου. Ibid. Seg., καὶ Ἡσαΐας μὲν βοᾷ περὶ Θεοῦ. Gobl. et Felckm. 1, κ αἰ Ἡσαΐας δὲ βοᾷ περὶ Θεοῦ. Præstat vetus lectio, quam sequimur. Ibid. Seg. Gobl. et Felckm. 1, ὁ Θεὸς ὁ μέγας καὶ αἰώνιος. In LXX, ὁ μέγας deest.

(5) Ita Seguer. et LXX. Infra Seguer., Τί δέ ἐστιν, εἰδώς.

ταῖς ψυχαῖς εὐηγγελίζετο · ἐν δὲ σώματι Χριστοῦ (13) ἡ φθορὰ κατηργεῖτο, καὶ ἡ ἀφθαρσία ἐκ τάφου ἐδείκνυτο. Ὥστε οὐκ ἄνθρωπος Θεοῦ ἐχωρίζετο, οὔτε Θεὸς πρὸς ἄνθρωπον ἐγκατάλειψιν διηγεῖτο, οὔτε ἡ νέκρωσις καὶ τοῦ πνεύματος ἀποχώρησις (14) Θεοῦ ἀπὸ σώματος ἦν μετάστασις, ἀλλὰ ψυχῆς ἀπὸ σώματος χωρισμός · ὁ γὰρ ἡμέτερος ἐκεῖ διεγράφετο θάνατος. Εἰ δὲ ὁ Θεὸς ἐχωρίσθη τοῦ σώματος, καὶ οὕτως (15) ἡ νέκρωσις ἐδείκνυτο, πῶς τὸ σῶμα, χωρισθὲν τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ, τὴν ἀφθαρσίαν ἐπεδείκνυτο ; πῶς δὲ καὶ ὁ Λογὸς τὴν εἰς ᾅδου ἐπίβασιν ἐποιήσατο ; ἢ πῶς τὴν ἐξ ᾅδου ἀνάστασιν ἐπεδνίκνυτο ; μήτιγε αὐτὸς ἀντὶ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς ἀνίστατο (16), ἵνα τῆς ἡμετέρας ἀναστάσεως τὴν εἰκόνα ἁρμόσηται ; Καὶ πῶς οἷόν τε περὶ Θεοῦ ταῦτα ἐννοεῖν ; Ἀσύμφωνος τοίνυν ταῖς ἁγίαις Γραφαῖς ὁ ὅρος ὑμῶν, καὶ ἀνάρμοστος τῆς πληρωθείσης οἰκονομίας ἡ γνώμη ὑμῶν. Καὶ τὸ, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, οὐκ ἀνθρώπου μὲν τὸ ἀξίωμα, ἀλλὰ Θεοῦ. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ τοῦ Θεοῦ ἀξίωμα ἀνθρώπου ἀξίωμα γέγονεν, ἵνα τὸ τοῦ ἀνθρώπου ἀξίωμα Θεοῦ ἀξίωμα πιστευθῇ (17) εἴρηται · Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, καὶ, Δόξασόν με, Πάτερ, τῇ ἀϊδίῳ δόξῃ. Οὐ χωρισθεὶς τῆς δόξης τοῦτο λέγει, ἀλλ' ἐν ἀδόξῳ σώματι γεγονώς, ἵνα δείξῃ οὐ χωριζομένην τῆς θείκης δόξης τὴν τοῦ δούλου μορφήν, ἀλλὰ ταύτην ἐπιδεικνυμένην. Διὸ λέγει · Καὶ ἐδόξασα, καὶ πάλιν δοξάσω, μίαν τὴν πρὸ σώματος καὶ ἐν σώματι δόξαν δεικνύς, ὡς φησιν ὁ Ἀπόστολος · Τοσούτῳ (18) κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων, ὅσον διαφορώτερον παρ' αὐτοὺς κεκληρονόμηκεν ὄνομα. Τίνι γὰρ εἶπέ ποτε τῶν ἀγγέλων · Κάθου ἐκ δεξιῶν μου ; Οὐ πάντως ὁ ποιητὴς τῶν ἀγγελων Λόγος κρείττων γέγονεν, ὡς ἥττων ὤν (19) · ἀλλὰ τὴν ἐν αυτῷ ἀνατείλασαν τοῦ δούλου μορφὴν κρείτκονὰ τῶν ἀγγέλων, ἢ καὶ πάσης τῆς κτίσεως ἐπιδειξάμενος · ἐπειδήπερ, εἰκὼν ὢν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, καὶ πρωτότοκος πάσης τῆς κτίσεως γέγονεν, ὡς γέγραπται καὶ ἐν Εὐαγγελίοις · Ἕως οὗ ἔτεκε τὸν Υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον· Διὸ καὶ ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, καὶ ἐν αὐτῷ τὸ πάθος γέγονε, καὶ αὐτός ἐστιν ὁ ἐλευθερωτὴς τοῦ πάθους καὶ τοῦ θανάτου, καὶ δι' αὐτοῦ τὰ πάντα γέγονε, καὶ αὐτός ἐστιν ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας, ὅς ἐστι πρωτότοκος ἐκ νεκρῶν, ἵνα γένηται, φησὶν, ἐν πᾶσιν αὐτὸς πρωτεύων.

16. Πῶς οὖν τὸν δημιουργὸν τῶν λογικῶν φύσεων Λόγον λέγετε, σάρκα ἑαυτῷ συγκεράσαντα, λογικὸν ἄνθρωπον γεγενέναι ; καὶ πῶς ἄτρεπτος καὶ ἀναλ-

animabus prædicatum est ; in corpore autem Christi, corruptio abolita est, et incorruptio ex ipso sepulcro emicuit. Itaque, nec homo a Deo segregabatur, nec Deus homini, se eum deserturum annuntiabat, neque obitus, spiritusque discessio, transitus erat Dei a corpore ; sed animæ a corpore separatio : nostra enim ibi mors descripta fuit. Quod si Deus a corpore separatus est, eoque modo mors contigit, quomodo corpus ab incorruptibili Deo segregatum, incorruptibile apparuit ? quomodo etiam Verbum descensum suum ad inferos peregit ? aut quo pacto ab inferis resurrectionem exhibuit ? Nunquid ipse vice animæ nostræ resurrexit, ut nostræ resurrectionis imaginem concinnaret ? At qui fieri potest, ut talia de Deo cogitemus ? Vestra igitur definitio a sacris Scripturis aliena est ; vestraque sententia cum peracta in Christo œconomia non consentit. Et illud : *Sede a dextris meis* [31], non hominis dignitas est, sed Dei. At quandoquidem Dei dignitas, hominis dignitas facta est ; ut hominis dignitas Dei dignitas crederetur, dictum est : *Sede a dextris meis :* et : *Glorifica me, Pater æterna gloria* [32]. Nec hoc dicit, quod gloria privatus sit ; sed quod in inglorio corpore degeret ; ut palam faceret non separatam a divina gloria esse servi formam, sed eamdem gloriam præ se ferre. Quapropter ait : *Et glorificari, et rursum glorificabo* [33]. Sicque unam eamdemque, et ante corpus assumptum, et in corpore gloriam fuisse ostendit, ut ait Apostolus : « Tanto melior angelis effectus, quanto excellentius præ illis nomen hæreditavit. Cui enim dixit aliquando angelorum : sede a dextris meis [34] ? » Nec sane angelorum opifex Verbum, melius factum est, quasi inferius ante fuisset : sed in se ortam servi formam angelis, sed potius, omni creatura præstantiorem exhibuit : quandoquidem cum imago esset Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ factum est, ut scriptum 760 est in Evangeliis : *Donec peperit Filium suum primogenitum* [35]. Ideo in ipso creata sunt omnia, in ipso passio locum habuit : ipseque est qui a passione et morte liberat. Omnia per ipsum facta sunt, et ipse est caput corporis Ecclesiæ, qui est primogenitus ex mortuis, *ut sit in omnibus*, inquit, *ipse primatum tenens* [36].

16. Cur itaque rationalium naturarum creatorem Verbum, dicitis carnem sibi ipsi commiscuisse, et rationalem hominem factum esse ? et quomodo

[31] Psal. cix, 1. [32] Joan. xvii, 5. [33] Joan. xii, 28. [34] Hebr. i, 4, 5. [35] Matth. i, 25. [36] Coloss. I, 18.

(13) Seg. Anglican. et Felckm. 1, Θεοῦ. Editi vero, etc., Χριστοῦ. Infra Seguerianus, ut legit Nannius, πρὸς ἄνθρωπον, et ita legendum videtur. Editi et alii, πρὸς Θεόν.

(14) Οὔτε ἡ νέκρωσις καὶ τοῦ πνεύματος ἀποχώρησις Θεοῦ ἀπὸ σώματος, etc. Sic Seg. Anglican. Gobler. et Felckm. 1. Editi vero, οὔτε ἡ νέκρωσις ἀποχώρησις Θεοῦ, ἢ ἀπό, etc. Basiliensis ibidem, ἀποχώρισις.

(15) Ita Seg. Anglic. Gobl et Felckm. 1. In editis et cæteris manuscriptis, οὕτως deest.

(16) Seguerianus, ἀνίσταται.

(17) Ita Seguer. Anglican. Gobler. et Felckm. 1. Editi et cæteri manuscripti, ἵνα τὸ τοῦ ἀνθρώπου ἀξίωμα πιστωθῇ.

(18) Gobl. et Felckm. 1, τοσοῦτον. Mox Seguer. cum Græco Scripturæ textu, ὅσῳ (Seguer. addit, καὶ) διαφορώτερον. Editi, ὅσον διαφορώτερον.

(19) Seguerianus, κρείττων γέγονεν, ὡς ἥττων ὤν, et sic legit Nannius. Editi, κρείττων γεγονῶς ἠττόνων, mendose.

17. Εἰ δὲ ταῦτα ὁ Λόγος πέπονθε, καὶ τοῦ (28) τὸ ἄτρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον τοῦ Λόγου; Πῶς δὲ καὶ ἀπαρκαλύπτως ὀφθεὶς ὁ Λόγος ἐν τῷ ᾅδῃ ἐνομίσθη ἐν τῷ θανάτῳ ὡς ἄνθρωπος; Πῶς δὲ καὶ τοῖς Ἰουδαίοις ἔλεγεν ὁ Κύριος· Ἐγὼ ἐγερῶ αὐτὸν, καὶ οὐχὶ, Ἐγὼ ἐξ ᾅδου ἀνίσταμαι; Εἰ γὰρ ὁ Λόγος, ἐν θανάτῳ γεγονὼς, χρείαν εἶχε (29) τοῦ ἐγείροντος αὐτὸν ἐκ θανάτου, οὐκ αὐτοῦ ἔσται ἡ νίκη, ἀλλὰ τοῦ ἐγείροντος αὐτόν. Πῶς δὲ καὶ διὰ τῶν προφητῶν παοεσημαίνετο περὶ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; Πῶς παρὼν ὁ Κύριος ἔλεγε πληρῶν τὴν ἐπαγγελίαν· Τὴν ψυχήν μου τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων τῶν ἐμῶν; ἥντινα ψυχὴν πνεῦμα οὖσαν σαφῶς αἱ ἅγιαι Γραφαὶ διδάσκουσι· καὶ ὁ Κύριος δὲ εἰρηκὼς· Τὸ μὲν σῶμα ὑπὸ ἀνθρώπων ἀποκτεινόμενον, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων ἀποκτεῖναι, ἅτε δὴ πνεῦμα οὖσαν· Τούτῳ τῷ Πνεύματι ἐταράχθη ὁ Ἰησοῦς· τούτου τοῦ Πνεύματος ἡ ἀπωχώρησις (30) γέγονεν ἀπὸ τοῦ σώματος ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. Καὶ οὕτως ἐνεκροῦτο τὸ σῶμα, καὶ αὐτοῦ γέγονεν ἡ λύσις, Θεοῦ τοῦ Λόγου ἀμεταθέτως ἔχοντος πρός τε τὸ σῶμα, πρός τε τὴν ψυχὴν, πρός τε ἑαυτὸν ὄντα εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς (31) ἐν ἐπιδείξει ἀτρεπτότητος. Ἐν δὲ τῇ καθ ἡμᾶς γενομένῃ ἐν αὐτῷ μορφῇ τὸν ἡμέτερον ἐκεῖ διέγραφε θάνατον· Ἵνα ἐν αὐτῇ καὶ τὴν ὑπὲρ ἡμῶν ἁρμόσηται ἀνάστασιν, ἐξ ᾅδου μὲν τὴν ψυχὴν, ἐκ τάφου δὲ τὸ σῶμα ἐπιδεικνύμενος· ὅπως ἐν θανάτῳ καταλύσῃ (32) τὸν θάνατον ἐν ἐπιδείξει ψυχῆς, ἐν δὲ τῷ τάφῳ καταργήσῃ τὴν φθορὰν ἐν ταφῇ σώματος· ἐξ ᾅδου καὶ ἐκ τάφου (33) τὴν ἀθανασίαν καὶ τὴν ἀφθαρσίαν ἐπιδεικνύμενος, ἐν μορθῇ τῇ καθ' ἡμᾶς τὴν ἡμετέραν ὁδεύσας ὁδὸν, καὶ τὴν καθ' ἡμῶν γενομένην κατοχὴν λύσας. Καὶ τοῦτο ἦν τὸ θαυμαστόν· αὕτη γὰρ γέγονεν ἡ χάρις. Ὑμεῖς δὲ, σάρκα μόνην προσομολογοῦντες (34), οὔτε τῆς ἁμαρτίας τὴν κατάκρισιν δεῖξαι δύνασθε, οὔτε τοῦ θανάτου τὴν κατάλυσιν, οὔτε τῆς ἀναστάσεως τὴν τελείωσιν, οὔτε τοῦ Λόγου τὴν ἀτρεπτότητα· ἐπειδὴ ἔξω τῶν ἁγίων Γραφῶν βεβήκατε, λαλοῦντες (35) ἃ Ἀρειανοὶ σοφίζονται, φανεροῦ ὄντος τοῦ περὶ ψυχῆς λόγου ἐν Γραφαῖς ἁγίαις, καὶ πληρωθείσης τῆς οἰκονομίας ἐν ἐπιδείξει πάσης πληρώσεώς τε καὶ τελειώσεως (36).

18. Ἀλλ' οἱ μὲν τῶν αἱρετικων, τὸν ὁραθέντα ὁμολογοῦντες, ἀπιστοῦσιν αὐτοῦ τῇ θεότητι· οἱ δὲ ὁμολογοῦντες Θεὸν, ἀρνοῦνται αὐτοῦ τῆς σαρκὸς τὴν γέν-

17 Quod si hæc ipsa Verbum sustinuit, ubinam, quæso, Verbi immutabilitas, et invariabilitas? Et quomodo Verbum palam in inferno visum, in morte sua homo reputatum est? Cur Judæis dicebat Dominus: *Ego suscitabo eum* [42], et non: Ego ex inferno resurgo? Si enim Verbum, postquam mortuum est, suscitante se a morte 1161 opus habuit, non Verbi victoria erit, sed ejus qui ipsum suscitavit. Cur autem per prophetas illud de anima ejus prænuntiatum est? Cur ipse Dominus, cum jam præsens promissum impleret, aiebat: *Animam meam pono pro ovibus meis* [43]? quam animam spiritum esse sacræ Scripturæ aperte docent: et Dominus ipse qui dixit: Corpus quidem ab hominibus occidi, qui animam tamen non possunt occidere, quippe quæ spiritus sit. Hoc ipso Spiritu turbatus est Jesus: hujus Spiritus discessio a corpore in cruce facta est. Et sic exstinctum est corpus, atque ita contigit dissolutio, Deo Verbo immutato remanente, tam in corpore, quam in anima, atque in seipso, qui in sinu Patris exsistebat, ad specimen immutabilitatis. Et in sua ad nostri similitudinem forma, nostram illic descripsit mortem; ut in illa resurrectionem pro nobis concinnaret, ex inferno quidem animam, ex sepulcro autem corpus reducens: ut in morte per exhibitionem animæ mortem destrueret, in sepulcro per sepulturam corporis corruptionem aboleret, sicque ex inferno et ex sepulcro immortalitatem et incorruptibilitatem exhiberet, cum in forma nobis consimili nostram viam emensus esset, nostramque detentionem solvisset. Quod sane admiratione dignum exstitit: nam in hoc gratia sita fuit. Vos vero dum carnem solam confitemini, neque peccati damnationem, neque mortis dissolutionem, neque resurrectionis consummationem, neque Verbi immutabilitatem demonstrare valetis, eo quod extra sacras Scripturas evagamini, ea loquentes quæ Ariani cavillantur: cum tamen de anima aperte in sacris Scripturis sermo habeatur: et œconomia consummata sit, exhibitis omnibus consummationis indiciis.

18. Porro hæreticorum alii, eum qui visus est confitentes, ejus divinitati non credunt: alii vero qui Deum confitentur, carnis ejus generationem

[42] Joan. VI, 40. [43] Joan. X, 15.

(28) Seg., καὶ ποῦ. In editis καί deest.

(29) Seg., ἔσχε. Ibidem Seg. Gobl. Felckm. 1 et 5, ἐγείραντος. Editi et cæteri manuscripti, ἐγείροντος. Ibidem, αὐτόν deest in Anglicano. Mox Seg. Gobl. et Felckm. 1, προεσήμανε τό. Editi vero et cæteri manuscripti, προεσημαίνετο, dubia lectio. Mox Anglican. Seguer. Gobl. et Felckm. 1, ὅπερ ὡς παρών. Ubi editi et cæteri manuscripti, Πῶς παρών.

(30) Basil., ἡ ἀποχώρισις. Infra Seguer. Anglic. Gobler. et Felck. 1, καὶ αὕτη γέγονεν ἡ λύσις (Seguer., λῦσις). Alii cum editis, καὶ αὐτοῦ γέγονεν ἡ ὑσις.

(31) Hæc, ὄντα εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρός, desunt in editis, sed habentur in Seguer. Anglic. Gobler. et Felck. 1; sed in Anglic. ὄντα deest. Seguer. vero et Gobler. habent, ὄντα καί. Mox hæc, Ἐν δὲ τῇ καθ' a Leontio Byzantino afferuntur in libro II contra Nestorium et Eutychen cum nulla discrepantia: ibidem hic liber vocatur secundus contra Apollinarium. Ibidem, Seguer. Anglic. Gobler. et Felck. 1, Ἔν τε τῇ καθ'. Paulo post iidem, ἐκεῖ διέγραψε.

(32) Gobler. et Felck. 1, λύσῃ.

(33) Ita Seguer. Editi vero, καὶ τάφου, cum cæteris mss.

(34) Gobler. et Felck. 1, ὁμολογοῦντες.

(35) Anglic., λέγοντες.

(36) Ita Seguer., quem sequi visum est. Editi vero et cæteri, τελειότητος.

19. Μάταιοι οὖν οἱ τῇ θεότητι αὐτοῦ πάθος προσ- A
άγοντες, ἢ τῇ ἐνανθρωπήσει (45) αὐτοῦ ἀπιστοῦντες. ἢ τὸν ἕνα δύο λέγοντες, ἢ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ τὴν διαμέτρησιν ποιεῖσθαι ἐπιχειροῦντες, καὶ τὸ πόσον, ἢ πῶς, παρὰ τὰς Γραφὰς λέγειν τολμῶντες. Τοιαύταις γὰρ ὑπονοίαις ὠλίσθησε τῶν αἱρετικῶν ἡ διάνοια· Μαρκίωνος μὲν δι' ὑπερβολὴν βλασφημίας ἐκκλίναντος (46)· Μανιχαίου δὲ δι' ὑπόνοιαν ἁμαρτίας ἐκτραπέντος. Οὐαλεντίνου δὲ διὰ πρόφασιν γνώσεως (47) πλανηθέντος· τοῦ δὲ Σαμοσατέως Παύλου, καὶ τοῦ λεγομένου Φωτεινοῦ, καὶ τῶν κατ' αὐτοὺς, δι' ἀπιστίαν θεότητος ἐκπεσόντων· Ἀρείου δὲ διὰ μανίαν βλασφημήσαντος. Καὶ ὑμεῖς, ταῖς ὁμοίαις χρώμενοι παρατριβαῖς, λαλεῖτε τὰ μὴ γεγραμμένα, ἐκτρέποντες τοὺς ἀστηρίκτους. Ἀρκεῖ δὲ πιστεῦσαι τοῖς γεγραμμένοις καὶ γενομένοις, ὥς φησιν ὁ Παῦλος· Καθ' B
ὁμοιότητα κατὰ πάντα, χωρὶς ἁμαρτίας· καὶ ὁ Πέτρος δέ· Χριστοῦ οὖν παθόντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκὶ, καὶ ὑμεῖς τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ὁπλίσασθαι, καὶ μὴ περαιτέρω (48) ἐκτεινομένους ἀθετεῖν ἀλήθειαν.

19. Vani igitur sunt, qui aut divinitati ejus passionem ascribunt, aut humanitati ejus fidem non habent, aut qui unum duos esse dicunt : sive qui carnis ejus dimensionem facere conantur : et qui quantum et quomodo, præter Scripturarum auctoritatem proferre audent. Hujusmodi enim opinionibus hæreticorum mens prolapsa est : Marcione propter immoderatam blasphemiam a veritate declinante : Manichæo,ob peccati opinionem seducto : Valentino, a scientia, uti causabatur, seducto : Paulo Samosatensi, cum eo qui Photinus vocatur, ac eorum sequacibus, ob incredulitatem a deitate deficientibus : Ario, pro furore suo blasphemante. Vos autem similibus usi cavillationibus, quæ scripta non sunt loquimini, eoque modo imbecillos evertitis. Sufficit enim iis quæ scripta et gesta sunt credere, ut ait Paulus : *Pro similitudine per omnia, absque peccato* [44]. Petrus autem : *Christo igitur pro nobis passo in carne, et vos eadem cogitatione armamini* [45], et ne ulterius inquirentes, veritatem respuatis.

[44] Hebr. IV, 15. [45] I Petr. IV, 1.

(45) Seguer., τῇ ἀνθρωπότητι. Alii cum editis, τῇ ἐνανθρωπήσει.

(46) Seguer. Gobler. et Felck. 1, δι' ὑπερβολὴν εὐφημίας ἐκκλίνοντος.

(47) Seguer. male, πρόφασιν ἑνώσεως. Infra idem, καὶ τοῦ δὴ λεγομένου Φωτείνου. Mox, Seguer. Gobler. et Felck. 1, δι' ἀπιστίαν πεσόντων θεότητος, Iidem, δια μανίαν ἰδίαν.

(48) Ita Seguer. Basil. Anglic. Editi vero cum aliis, παραιτέρω.

IN DUAS SEQUENTES EPISTOLAS MONITUM.

« Eodem ferme tempore, id est, vel sub finem anni 371, vel ideunte 372, scriptas arbitramur epistolas ad Joannem et Antiochum et ad Palladium : hac, ut augurari licet, occasione. Basilius, ut conditioni temporum sese accommodaret, etsi Spiritui sancto ea omnia quæ Deo convenire possunt ascriberet, a Dei tamen nomine abstinebat, ne auditoribus appellationis ejus insuetis offensioni foret. Id cum ægre ferrent monachi nonnulli, S. Doctorem eo nomine ubique traducebant, quorum in prima epistola audaciam gravissime retundit Athanasius. In secunda vero Palladium monet, ut monachis qui ea, quam supra diximus, de causa cum Basilio disceptabant, reconciliandæ pacis auctor esset : testaturque se admodum probare piam illam Basilii simulationem, qui pro infirmorum utilitate, infirmus et ipse efficeretur : memorat item epistolam ad ipsos a se scriptam monachos, quæ jam temporum injuria nusquam exstat. Porro qui sint Joannes et Antiochus, Palladius item, Innocentius et Dianius hic memorati, in *Vita Athanasii*, ut facultas fert, eruitur. »

Τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας, ἐπιστολὴ πρὸς ΙΩΑΝΝΗΝ καὶ ΑΝΤΙΟΧΟΝ τοὺς πρεσβυτέρους (49). C

762 *Sancti Patris nostri ATHANASII, archiepiscopi Alexandriæ, epistola ad JOANNEM et ANTIOCHUM presbyteros.*

Ἀθανάσιος Ἰωάννῃ καὶ Ἀντιόχῳ, τοῖς (50) ἀγαπητοῖς υἱοῖς καὶ συμπρεσβυτέροις, ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Athanasius Joanni et Antiocho, dilectis filiis et compresbyteris, in Domino salutem.

1. Ἐχάρην δεξάμενος ὑμῶν καὶ νῦν ἐπιστολὴν, ὅτι μάλιστα ἀπὸ Ἱεροσολύμων ἐγράψατε· καὶ χάριν ὑμῖν ἔχω, ὅτι ἐδηλώσατε περὶ τῶν ἀδελφῶν, τῶν ἐκεῖ συναγομένων, καὶ περὶ τῶν βουλομένων προφάσει ζητημάτων ταράττειν τοὺς ἀκεραίους. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων παραγγελλέτω ὁ Ἀπόστολος, Μὴ προσέχειν τοῖς

1. Missam etiam nunc a vobis epistolam lætus accepi, maxime quia Hierosolymis scripsistis,et gratiam habeo, quod de fratribus istic congregatis certiorem me fecistis,necnon de iis qui quæstionum movendarum obtentu, simpliciores turbare nituntur. Sed de iis præcipiat Apostolus : Non atten-

(49) Τοὺς πρεσβυτέρους deest in Regio et Felck. 3.

(50) Τοῖς deest in Felck. 3. Mox, υἱοῖς legitur in solo Regio.

dendum contentiosis, nec iis qui nihil aliud quærunt, quam novi quidpiam vel dicere vel audire. Vos autem qui firmum habetis fundamentum, quod est Christus Dominus noster, a Patribusque veritatis confessionem accepistis, aversamini eos qui plus minusve quam illa habeat loqui voluerint: et majore opera fratrum utilitatem curate, ut Deum illi timeant, præcepta custodiant; ut cum ex doctrina Patrum, tum ex observatione præceptorum, grati Domino in die judicii se sistere possint. Valde autem miror audaciam eorum, qui nihil reformidant obtrectare dilecto et vere Dei famulo Basilio episcopo. Ex hujusmodi enim futili loquacitate deprehendi poterit, eos ne Patrum quidem confessionem diligere. Salutate fratres. Salutant vos qui mecum sunt. Opto vos valere in Domino, dilecti optatissimique filii.

A λογομαχοῦσι, καὶ μηδὲν ἕτερον ζητοῦσιν ἢ λέγειν τι καινὸν καὶ ἀκούειν. Ὑμεῖς δὲ, ἔχοντες τὸν θεμέλιον ἀσφαλῆ, ὅς ἐστιν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, ὁ Κύριος ἡμῶν, καὶ τὴν τῶν Πατέρων περὶ τῆς ἀληθείας ὁμολογίαν, τοὺς πλέον τι ταύτης ἢ ἔλαττον λαλεῖν θέλοντας ἀποστρέφεσθε (51), καὶ μᾶλλον τῆς τῶν ἀδελφῶν ὠφελείας γίνεσθε, εἰς τὸ φοβεῖσθαι τὸν Θεὸν, καὶ τὰς ἐντολὰς τηρεῖν· ἵνα καὶ ἐκ τῆς διδασκαλίας τῶν Πατέρων, καὶ ἐκ τῆς τῶν ἐντολῶν τηρήσεως δυνηθῶσιν εὐάρεστοι τῷ Κυρίῳ φανῆναι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως. Πάνυ δὲ τεθαύμακα τὴν θρασύτητα τῶν τολμώντων λαλεῖν κατὰ τοῦ ἀγαπητοῦ ἡμῶν, τοῦ ἀληθῶς Θεοῦ δούλου Βασιλείου τοῦ ἐπισκόπου. Ἐκ γὰρ τῆς τοιαύτης φλυαρίας ἐλέγχεσθαι δυνήτονται, ὡς οὐδὲ τῶν Πατέρων ἀγαπῶντες τὴν ὁμολογίαν. Προσαγορεύει τοὺς ἀδελφούς. Προσαγορεύουσιν ὑμᾶς οἱ σὺν ἐμοί.

B Ἐρρῶσθαι ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ εὔχομαι, ἀγαπητοὶ καὶ ποθεινότατοι υἱοί (52).

Sancti Patris nostri ATHANASII, archiepiscopi Alexandrini, epistola ad PALLADIUM presbyterum.

Τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας, πρὸς ΠΑΛΛΑΔΙΟΝ πρεσβύτερον ἐπιστολή (53).

Dilecto filio Palladio presbytero, Athanasius episcopus, in Domino salutem.

Ἀγαπητῷ υἱῷ Παλλαδίῳ πρεσβυτέρῳ Ἀθανάσιος ὁ ἐπίσκοπος, ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

1. Epistolam quoque a te uno scriptam libentissime accepi, potissimum quia solito more rectam spiras fidem. Quid causæ sit autem quod cum dilecto nostro Innocentio degas, non nunc primum, sed jamdiu didici, pietatemque probavi tuam. Cum igitur hoc instituto utaris, rescribe, nobisque significa, quid fratres qui istic versantur, quid veritatis inimici de nobis cogitent. Quod autem de Cæsariensibus monachis significasti, idipsum a dilecto nostro Dianio accepi: infensos scilicet ipsos esse atque obsistere dilecto nobis Basilio episcopo. Titi certe qui rem indicasti gratiam habeo; illis vero, quæ decuit, scripsi, ut velut filii patri obsequantur, nec repugnent iis quæ approbat ille. Nam si circa veritatem suspectus ille esset, recte pugnarent; sin confidunt, ut nos confidimus, esse illum 764 Ecclesiæ gloriam, qui etiam pro veritate dimicat, docetque illos qui doctrina indigent; cum ejusmodi sane homine nefas est pugnare, imo probæ suæ conscientiæ causa acceptissimus esse debet. Sane e iis quæ narravit dilectus Dianius, nulla de causa videntur indignari. Ille namque, ut existimo, infirmis infirmus efficitur, ut infirmos lucretur [46]: dilecti vero nostri conspicientes ejus ad veritatem scopum, atque œconomiam, referant Domino gloriam, qui Cappadociæ episcopum dedit hujusmodi, qualem sane nulla non regio sibi peroptat. Tu itaque, dilecte, id illis, quæso, renuntia; ut, quemadmodum scripsi, morem illi gerant. Illud enim eos erga patrem suum benevolos efficiet, pacemque

1. Καὶ τὴν παρὰ σοῦ μόνου γραφεῖσαν ἐπιστολὴν δεξάμενος, ἐχάρην, μάλιστα ὅτι συνήθως ἔπνεες ὀρθοδοξίας. Καὶ τὴν αἰτίαν δὲ ἣν μετὰ τοῦ ἀγαπητοῦ ἡμῶν Ἰνοκεντίου (54) διάγεις, οὐ πρῶτον νῦν, ἀλλ' ἔκπαλαι μαθὼν, ἀπεδεξάμην σου τὴν εὐλάβειαν. Οὕτω τοίνυν πράττων, γράφε καὶ γνώριζε ἡμῖν, πῶς ἐκεῖ οἱ ἀδελφοὶ (55), καὶ πῶς οἱ ἐχθροὶ τῆς ἀληθείας

C περὶ ἡμῶν διανοοῦνται. Ἐπειδὴ δὲ καὶ περὶ τῶν μοναζόντων τῶν ἐν Καισαρείᾳ ἐδήλωσας· ἔμαθον δὲ παρὰ τοῦ ἀγαπητοῦ ἡμῶν Διανίου, ὡς λυπουμένων καὶ ἀνθισταμένων αὐτῶν τῷ ἀγαπητῷ ἡμῶν Βασιλείῳ τῷ ἐπισκόπῳ· σὲ μὲν ἀπεδεξάμην δηλώσαντα, αὐτοῖς δὲ τὰ πρέποντα δεδήλωκα· ἵν' ὡς τέκνα ὑπακούωσι πατρὶ, καὶ μὴ ἀντιλέγωσιν, οἷς αὐτὸς δοκιμάζει. Εἰ μὲν γὰρ ὕποπτος ἦν περὶ τὴν ἀλήθειαν, καλῶς ἐμάχοντο· εἰ δὲ τεθαρρήκασι, τεθαρρήκαμεν δὲ καὶ πάντες ἡμεῖς, ὡς ταύχημα τῆς Ἐκκλησίας ἐστὶν, ἀγωνιζόμενος μᾶλλον ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, καὶ διδάσκων τοὺς δεομένους· οὐ χρὴ πρὸς τὸν τοιοῦτον μάχεσθαι, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἀποδέχεσθαι τὴν ἀγαθὴν αὐτοῦ συνείδησιν. Ἐξ ὧν γὰρ διηγήσατο ὁ ἀγαπητὸς Διάνιος, μάτην φαίνονται λυπούμενοι. Αὐτὸς μὲν γὰρ, ὡς τεθάρρηκα, τοῖς

D ἀσθενοῦσιν ἀσθενὴς γίνεται, ἵνα τοὺς ἀσθενεῖς κερδήσῃ· οἱ δὲ ἀγαπητοὶ ἡμῶν, ἀποβλέποντες εἰς τὸν σκοπὸν τῆς ἀληθείας αὐτοῦ, καὶ τὴν οἰκονομίαν, δοξαζέτωσαν τὸν Κύριον, τὸν δεδωκότα τῇ Καππαδοκίᾳ τοιοῦτον ἐπίσκοπον, οἷον καὶ ἑκάστη χώρα ἔχειν εὔχεται. Καὶ σὺ οὖν, ἀγαπητὲ, θέλησον αὐτοῖς δηλῶσαι, ἵνα, ὡς ἔγραψα, πεισθῶσι. Τοῦτο γὰρ καὶ αὐτοὺς συνίστησιν εὐγνώμονας πρὸς πατέρα· τοῦτο καὶ τὴν

[46] I Cor. IX, 22.

(51) Felck. 3, ἀποστρέφεσθαι.
(52) Υἱοὶ deest in Felck. 3.
(53) Hæc, πρὸς Παλλάδιον πρεσβύτερον ἐπιστολή, aasunt a Regio, Basil. et Felck. 3, sed habentur in Felck. 7, et in omnibus editis.
(54) Felckman. 3, Ἰνοκουστίου.
(55) Felckman. 3, πῶς ἐκεῖνοι οἱ ἀδελφοί.

εἰρήνην ταῖς Ἐκκλησίαις (56) διαφυλάξει. Ἐρρῶσθαί σε ἐν Κυρίῳ εὔχομαι, ἀγαπητὲ υἱέ.

Ecclesiarum servabit. Opto te in Domino valere, dilecte fili.

IN TRES SUBSEQUENTES EPISTOLAS ADMONITIO.

« I. Præter ea quæ in præfatione generali his de epistolis adnotavimus, eruditum lectorem monitum volumus, nobis nullam hic fuisse temporis rationem, atque ideo ad calcem illas transmisisse, ut quo ordine in Canonum collectionibus exstant, eodem hic locarentur : in solis quippe Canonum codicibus comparent illæ, haud secus hoc in tomo ordinatæ. Editæque sunt apud Theodorum Balsamonem, cum scholiis ejusdem Balsamonis. Cusæ item sunt in *Collectione Canonum Oxoniensi*, tom. II, p. 36, cum scholiis Zonaræ et Balsamonis. De singulis quædam hic agenda. »

« II. Epistola ad Amunem nihil habet quod Athanasium auctorem non præferat; id stylus suadet, necnon orationis argumentorum ἐνέργεια, nomen denique Amunis monachi Athanasio notissimi, de quo supra p. 672. Quæstionis autem cujusdam apud monachos excitatæ occasione data hæc epistola est. Nonnulli quippe erant qui nocturnas illusiones animi corporibus puritatem temerare contenderent, qua de re ab Amune monachorum Patre rogatus Athanasius, validis ille pugnat argumentis, non plus peccati huic inesse rei, dum absit propositum, quam egerendis quibuslibet corporis excrementis. Porro cum Amun ante Antonium vita functus sit, ut p. 672 dicitur, obieritque Antonius ineunte anno 356, necesse est ante annum illum datam epistolam fuisse, sed quo revera, conjectare nequimus. »

« III. Epistola festalis, initio mutila, ut cuique palam est, ex numero esse videtur epistolarum Athanasii festalium ab Hieronymo memoratarum, lib. *De scriptoribus ecclesiasticis*, in qua tamen nonnulla forte occurrat adversa suspicio. Nam dum canonicos recenset libros Athanasius, minime affert varias de auctoritate quorumdam Scripturæ librorum sententias : plurimi namque illo ævo postremas duas Joannis Epistolas in controversiam vocabant, necnon alias quasdam, maximeque omnium Apocalypsin Joannis : qua de re legendus Eusebius, lib. III *Eccles. hist.*, p. 97, et Gregor. Nazianz. *Carm.* p. 98 et 194. Verum nostro quidem judicio, nihil est ut ea de causa hæreamus. Nam potuit Athanasius suam verioremque sententiam populis aperire, quin varias ea de re disceptationes vulgi captum superantes in medium afferret. Quare Athanasii verum esse fetum arbitramur. »

« IV. In epistola ad Rufinianum nihil non occurrit Athanasianum, nec quidquam controversiæ de illa ortum fuit uspiam. Scripsit autem illam, ut Rufiniano responderet, quærenti qua conditione admittendi hæretici sunt, cum ad sanam regrediuntur fidem. Ad hæc Athanasius, iis qui revertuntur, si hæresi, sua sponte, patrocinati fuerint, condonandum quidem, sed in clerum ipsos minime admittendos oportere : sin, vi coacti, cum hæreticis consenserint, non loco ipsos nec gradu movendos esse. Memoratque carptim synodum Alexandriæ habitam anno 362, quam diu ante celebratam innuit : ex quo videtur postremis Athanasii vitæ annis data hæc epistola. Porro eadem ferme de lapsis ad Basilium scripsit Athanasius, quæ ad Rufinianum, ut videre est in epistola Basilii 75. »

—

Τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας, ἐπιστολὴ πρὸς ΑΜΟΥΝ (57) μονάζοντα.

Πάντα μὲν καλὰ καὶ καθαρὰ τὰ τοῦ Θεοῦ ποιήματα· οὐδὲν γαρ ἄχρηστον ἢ ἀκάθαρτον ὁ τοῦ Θεοῦ πεποίηκε (58) Λόγος· Χριστοῦ γὰρ εὐωδία ἐσμὲν ἐν τοῖς σωζομένοις, κατὰ τὸν Ἀπόστολον· ἐπειδὴ δὲ ποικίλα καὶ πολύτροπα τὰ τοῦ διαβόλου βέλη, καὶ τοὺς ἀκεραιοτέρους τῇ γνώμῃ παρασκευάζει ταράττεσθαι, κωλύει τε τῆς συνήθους γυμνασίας τοὺς ἀδελφοὺς, ὑποσπείρων αὐτοῖς λογισμοὺς ἀκαθαρσίας καὶ μολυσμοῦ· φέρε, διὰ βραχέων καὶ τὴν τοῦ πονηροῦ πλάνην ἀπελάσωμεν τῇ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν χάριτι, καὶ τὴν τῶν ἁπλουστέρων γνώμην στηρίξωμεν (59). Πάντα μὲν

765 *Sancti Patris nostri ATHANASII, archiepiscopi Alexandriæ, epistola ad AMUNEM monachum.*

Opificia Dei omnia bona puraque sunt; inutile quippe nihil aut impurum Dei Verbum condidit. Nam *Christi bonus odor sumus in iis qui salvi fiunt*, ut ait Apostolus [47]. Cum autem varia callidaque sint diaboli tela, qui id curat, ut simpliciores animo in perturbationem conjiciat, fratresque a consuetis exercitiis deterreat, dum impuras inserit obscenasque cogitationes, age, paucis maligni fraudes, per Salvatoris nostri gratiam, depellamus, simpliciorumque mentem confirmemus. *Omnia* quidem *munda mundis* [48] : sed impurorum tum conscientia, tum

[47] II Cor. II, 15. [48] Tit. I, 15.

(56) Regius, τῆς Ἐκκλησίας. Mox Regius, διαφυλάττει.

(57) Sic maxima pars manuscriptorum. Editi, cum tribus manuscriptis, Ἀμοῦν, sed cum unico μ legendum, ut supra pag. 672. Colbert.2, post μονάζοντα, addit, περὶ ἐνυπνιαζομένων.

(58) Regius 3, ἐποίησε. Infra Colbert. 2, ἐπεὶ δὲ ποικίλα. Mox quatuor manuscripti, ἀκεραίους.

(57) Ita omnes ferme manuscr. Editi vero στηρίζωμεν. Mox γαρ deest in quatuor manuscr.

cætera omnia immunda sunt. Miror autem diaboli vafritiem, qui tametsi corruptio luesque est, cogitationes suggerit specie quidem puritate plenas. Quod agit ille insidiarum potius causa, quam experimenti. Quo enim, ut supra dixi, ascetas a consueta et salutari meditatione avertat, atque hac in re superior evadat, hujusmodi quædam insusurrat, quæ nihil vitæ commodi afferunt : sed vanas quæstiones et nugas, a nobis sane repudiandas. Quid enim, quæso, dilecte ac piissime, peccati aut impuri naturali inest excremento? Ecquis vitio vertere velit mucorem e naribus ejectum, vel sputa ore emissa? quibus plurima possemus addere, ventris nimirum excrementa, quæ animali ad vitam necessaria sunt. Ad hæc, si hominem esse manuum Dei opus secundum Scripturas credimus, quomodo ex pura potentia opus contaminatum prodire valuit? Et si, ut in Actibus apostolorum legitur, genus Dei sumus [49], nihil sane in nobis impurum habemus. Tunc enim solum inquinamur, cum pessimi odoris opus, peccatum scilicet, operamur. At cum præter voluntatem naturale quodpiam excrementum emittitur, tunc naturæ necessitate, ut supra diximus, hæc cum cæteris toleramus. Sed quia ii, quibus una probe dictis, imo a Deo gestis rebus repugnandi inest cura, dictum illud evangelicum detorquent : Non quæ ingrediuntur, sed quæ egrediuntur coinquinant hominem [50]; hanc eorum insaniam, ne dicam quæstionem, confutemus. Primum enim Scripturas pro sua ignorantia, instabiles sane homines, depravant [51]. Porro divinum oraculum sic habet : cum quidam enim quemadmodum isti, de cibis ambigerent, ipse Dominus, ut eorum levaret ignorantiam, dolumque cunctis retegeret, ait, Non ea quæ ingrediuntur hominem coinquinare, sed quæ egrediuntur. Addit post hæc, et undenam egrediuntur : ex corde. Quod probe nosset illic profanarum cogitationum aliorumque scelerum malos inesse thesauros. Brevius autem Apostolus idipsum docuit hisce verbis : *Esca non nos commendat Deo* [52]. Jam aliquis opportune dixerit : Naturale excrementum nulli nos supplicio **766** addicit. Et fortasse ipsi medici (ut hinc homines illi vel ab extraneis pudore afficiantur) nobiscum defendent, animali datos esse quosdam necessarios meatus, ad humores qui in singulis habentur membris nostris egerendos : qualia sunt capitis excrementa, pili, aquositates quæ ex capite emittuntur : ventris

A γὰρ καθαρὰ τοῖς καθαροῖς· τῶν δὲ ἀκαθάρτων καὶ ἡ συνείδησις καὶ τὰ πάντα μεμόλυνται. Ἄγαμαι δὲ τοῦ διαβόλου τὸ σόφισμα, ὅτιπερ, φθορὰ καὶ λύμη ὑπάρχων, λογισμοὺς ὑποβάλλει τῷ δοκεῖν μὲν καθαρότητος· ἔστι δὲ τὸ γιγνόμενον ἐνέδρα μᾶλλον ἢ δοκιμασία. Ἵνα γὰρ, ὡς προεῖπον, ἀπασχολήσῃ (60) τοὺς ἀσκητὰς τῆς ἐθίμου καὶ σωτηριώδους μελέτης, καὶ δόξῃ κρατεῖν· κατὰ τοῦτο τοιαῦτά τινα κινεῖ βομβύκια, ἅτινα φέρει μὲν οὐδὲν τῷ βίῳ χρήσιμον, κενὰς δὲ ζητήσεις καὶ φλυαρίας, ἃς δεῖ παραιτεῖσθαι. Τί γὰρ, εἰπέ μοι, ὦ ἀγαπητὲ καὶ εὐλαβέστατε, ἔχει ἁμάρτημα ἢ ἀκάθαρτον φυσική τις ἔκκρισις ; ὡς εἴ τις ἐθέλοι ποιεῖσθαι ἔγκλημα καὶ τὰς διὰ ῥινῶν ἐκπεμπομένας μύξας καὶ τὰ διὰ στόματος πτύσματα· ἔτι δὲ καὶ τούτων ἔχομεν λέγειν πλείονα, τὰς διὰ γαστέρα ἐκκρίσεις, ἅπερ τῷ ζώῳ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα κατέστηκεν. Ἔτι τε (61), εἰ τῶν τοῦ Θεοῦ χειρῶν ἔργον εἶναι πιστεύομεν τὸν ἄνθρωπον, κατὰ τὰς θείας Γραφὰς, πῶς ἠδύνατο ἐκ ἀαθαρᾶς δυνάμεως ἔργον γεγονέναι μεμολυσμένον ; Καὶ εἰ γένος τοῦ Θεοῦ ἐσμεν, ἔχομεν κατὰ τὰς θείας τῶν ἀποστόλων Πράξεις, οὐκ ἔχομεν ἐν ἑαυτοῖς ἀκάθαρτον. Τότε γὰρ μόνον μεμολύσμεθα, ὅτε τὴν δυσωδεστάτην ἁμαρτίαν ἐργαζόμεθα. Ὅτε δὲ φυσική τις ἔκκρισις ἀβουλήτως (62) γίνεται, τότε τῇ τῆς φύσεως ἀνάγκῃ μετὰ τῶν ἄλλων, ὡς προεῖπομεν, καὶ τοῦτο ὑπομένομεν. Ἀλλ' ἐπειδήπερ οἱ θέλοντες μόνον ἀντιλέγειν τοῖς ὀρθῶς λεγομένοις, μᾶλλον δὲ παρὰ Θεοῦ πεποιημένοις, παραφέρουσι καὶ (63) ῥητὸν εὐαγγελικόν· ὡς ὅτι Οὐ τὰ εἰσερχόμενα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὰ ἐξερχόμενα· ἀναγκαίως αὐτῶν καὶ ταύτην τὴν ἀλογίαν· οὐ γὰρ ἦν εἰπόντες (64) ζήτησιν, ἐλέγξομεν. Πρῶτον μὲν γὰρ τὰς Γραφὰς κατὰ τὰς ἰδίας ἀμαθίας ἀστήρικτοι ὄντες βιάζονται. Ἔχει δὲ τὸ θεῖον οὕτω λόγιον· Τινων γὰρ πάλιν τούτοις ὁμοίως ἐνδυναστῶν ἐχόντων περὶ βρωμάτων, αὐτὸς ὁ Κύριος λύων αὐτῶν τὴν ἄγνοιαν, ἤ γ' οὖν τὴν ἀπάτην δημοσιεύων, φησὶ, Μὴ τὰ εἰσερχόμενα κοινοῦν τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὰ ἐξερχόμενα. Εἶτα ἐπάγει, καὶ πόθεν ἐξερχόμενα· τὰ ἀπὸ καρδίας. Ἐκεῖ γὰρ εἶναι τοὺς πονηροὺς θησαυροὺς τῶν βεβήλων λογισμῶν καὶ τῶν ἄλλων ἁμαρτημάτων γινώσκει. Συντομώτερον δὲ ὁ Ἀπόστολος αὐτὸ δεδιδαγμένως φησί· Βρῶμα δὲ ἡμᾶς οὐ παραστήσει (65) τῷ Θεῷ. Φαίη δ' ἄν τις καὶ νῦν εὐλόγως· Φυσική τις ἔκκρισις ἡμᾶς οὐ παραστήσει πρὸς τιμωρίαν. Τάχα δὲ καὶ παῖδες ἰατρῶν, ἵνα κἂν ἐκ τῶν ἔξωθεν δυσωπηθῶσιν, ὑπὲρ τούτου ἀπολογήσονται· ὅτι τῷ ζώῳ δέδονταί τινες ἀναγκαῖαι διέξοδοι κατὰ τῶν ἐν ἡμῖν ἑκάστῳ

[49] Act. xvii, 28. [50] Matth. xv, 20. [51] II Petr. iii, 16. [52] I Cor. viii, 8.

(60) Sic tres manuscripti recte. Editi et alii, ἀποσχολήσῃ. Mox Colb. 2 solus, ἀθλητάς. Infra idem, τίνα κινοῖ.

(61) In Colb. 2 τε deest. Ibidem Regius 5, ἐπεὶ τῶν τοῦ Θεοῦ. Ibidem Colb. 2, ἔργων.

(62) Colb. 2 et Regius 5, ἀκολούθως. Ibidem omnes fere manuscripti, γίνεται. Editi, γίνηται.

(63) Ita omnes fere manuscripti. Editi vero, παραφέρουσι δὲ καί. Mox tres manuscripti, ὡς οὐ τὰ εἰσερχόμενα, duo alii, ὡς οὐχὶ τὰ εἰσερχόμενα. Editi cum Regio primo, ὡς ὅτι οὐ τὰ εἰσερχόμενα. Post hæc, Colb. 1 addit, ἐν τῇ κοιλίᾳ.

(64) Tres manuscripti, εἴποιμι. Mox quinque manuscripti, κατὰ τὰς ἰδίας. Editi, μετὰ τῆς ἰδίας. Infra, πάλιν deest in tribus manuscr. Ibidem quinque manuscripti, ἐνδοιαστῶς, sed omnium antiquissimi et optimi, Regius 1 et 2, habent cum editis, ἐνδυάστων. Mox quatuor manuscripti, αὐτὸς ὁ Κύριος. In editis et in aliis, ὁ Κυριος deest.

(65) Quatuor manuscripti, βρῶμα ἡμᾶς οὐ παρίστησι. Infra iidem, οὐ παρίστησι.

μελῶν τρεφομένων τὸ περιττὸν ἀποπέμπειν (66)· οἷον κεφαλῆς περιττώματα, τρίχες, καὶ τὰ ἀπὸ κεφαλῆς ὑδατώδη πεμπόμενα, καὶ γαστρὸς διαχωρήματα, καὶ τοίνυν τῶν σπερματικῶν πόρων ἐκεῖνο περίττωμα. Ποῖα τοίνυν ἐστὶ πρὸς Θεοῦ, ὦ πρεσβῦται θεοφιλέστατε, ἁμαρτία, αὐτοῦ τοῦ πλάσαντος τὸ ζῶν δεσπότου θελήσαντος καὶ ποιήσαντος ταῦτα τὰ μέλη τοιαύτας ἔχειν διεξόδους ; Ἐπειδὴ δὲ (67) δεῖ προσλαμβάνειν τὰ τῶν πονηρῶν ἐναντιώματα, εἴποιεν γὰρ ἄν· Οὐκ οὖν οὐκ ἔστιν ἁμαρτία οὐδὲ ἡ ἀληθὴς χρῆσις, εἰ τὰ ὄργανα παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ διαπέπλασται (68). Πρὸς τοῦτο ἐρωτηματικῶς αὐτοὺς παύσωμεν φάσκοντες· Ποίαν λέγεις χρῆσιν, τὴν ἔννομον, ἣν καὶ ὁ Θεὸς ἐπέτρεψεν, Αὐξάνεσθε, λέγων, καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν· ἣν ὁ Ἀπόστολος ἀπεδέξατο εἰπών· Τίμιος ὁ γάμος καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος· ἢ τὴν δημώδη μὲν, λαθραίως δὲ καὶ μοιχικῶς ἐπιτελουμένην ; Ἐπεὶ καὶ τῶν ἄλλων, τῶν ἐν τῷ βίῳ γινομένων, εὑρήσομεν τὰς διαφορὰς κατά τι γινομένας· οἷον φονεύειν οὐκ ἔξεστιν, ἀλλ' ἐν πολέμοις (69) ἀναιρεῖν τοὺς ἀντιπάλους καὶ ἔννομον καὶ ἐπαίνου ἄξιον. Οὕτω γοῦν καὶ τιμῶν μεγάλων οἱ κατὰ πόλεμον ἀριστεύσαντες ἀξιοῦνται, καὶ στῆλαι τούτων ἐγείρονται κηρύττουσαι τὰ κατορθώματα. Ὥστε τὸ αὐτὸ κατά τι μὲν καὶ κατὰ καιρὸν οὐκ ἔξεστι, κατά τι δὲ καὶ εὐκαίρως ἀφίεται καὶ συγκεχώρηται (70). Ὁ αὐτὸς τοίνυν λόγος καὶ περὶ τῆς μίξεως· Μακάριος ὃς ἐν νεότητι, ζυγὸν ἔχων ἐλεύθερον, τῇ φύσει πρὸς παιδοποιΐαν κέχρηται· εἰ δὲ πρὸς ἀσέλγειαν, πόρνους καὶ μοιχοὺς ἡ παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ γραφεῖσα τιμωρία ἐκδέξεται (71). Δύο γὰρ οὐσῶν ὁδῶν ἐν τῷ βίῳ περὶ τούτων, μιᾶς μὲν μετριωτέρας καὶ βιωτικῆς, τοῦ γάμου λέγω· τῆς δὲ ἑτέρας ἀγγελικῆς καὶ ἀνυπερβλήτου, τῆς παρθενίας· εἰ μέν τις τὴν κοσμικὴν, τοῦτ' ἔστι τὸν γάμον, ἕλοιτο, μέμψιν μὲν οὐκ ἔχει· τοσαῦτα δὲ χαρίσματα οὐ λήψεται. Λήψεται γὰρ, ἐπείπερ φέρει καὶ αὐτὸς καρπὸν τῶν τριάκοντα (72). Εἰ δὲ τὴν ἀγνήν τις καὶ ὑπερκόσμιον ἀσπάσοιτο, εἰ καὶ τραχεῖα παρὰ τὴν πρώτην καὶ δυσκατόρθωτος ἡ ὁδὸς, ὅμως ἔχει χαρίσματα θαυμασιώτερα· τὸν γὰρ τέλειον καρπὸν τὴν ἑκατοντάδα ἐβλάστησεν. Ὥστε τὰ ἀκάθαρτα αὐτῶν καὶ πονηρὰ ζητήματα λύσεις ἰδίας ἔσχε καὶ παρὰ τῶν θείων Γραφῶν πάλαι προλυθείσας. Ὑποστήριζε τοίνυν, ὦ Πάτερ, τὰς ὑπὸ σαυτὸν ἀγέλας, ἐκ τῶν ἀποστολικῶν παρακαλῶν (73), ἐκ τῶν εὐαγγελικῶν ψυχαγωγῶν, ἐκ τῶν ψαλμῶν συμβουλεύων· Ζῆσόν με, λέγων, κατὰ τὸ λόγιόν σου· λόγιον δὲ αὐτοῦ τὸ ἐκ καθαρᾶς καρδίας λατρεύειν αὐτῷ. Τοῦτο γὰρ εἰδὼς ὁ αὐτὸς Προφήτης, ὥσπερ ἑαυτὸν μεταφράζων, λέγει. Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοὶ, ὁ Θεός· ἵνα μὴ ῥυπώδεις λογι-

A item secessus,illaque spermaticorum meatuum superfluitas.Ecquodnam hac in re peccatum in Deum senex religiosissime,cum ipse Dominus qui animal condidit, id curarit effeceritque, ut hæc membra essent ejusmodi meatibus instructa.Cæterum quia prævertenda suntimproborum argumenta : fortasse enim dixerint : Ergo nec verus eorum usus est peccatum,siquidem organa a conditore facta sunt ita loquentibus illis hac interrogatione sillentium imponamus : Quem dicis usum,legitimumne,quem Deus his permisit verbis : *Crescite, et multiplicamini, et replete terram* [53] : quam et ipse probavit Apostolus, cum dixit : *Honorabile connubium et thorus immaculatus* [54] ; an publicum illum qui clanculum et libidinose exercetur ? Nam in cæteris

B quoque, per hanc vitam agi solitis,quædam occurrunt agendi discrimina : quale occidere non licet; at in bello adversarios interficere, et legitimum,et laude dignum est.Sic magnis donantur præmiis qui se in bello strenue gerunt, cippique eriguntur,quæ præclara eorum celebrent facinora.Itaque idipsum quodam modo, et quodam tempore non licet : quadam autem ratione et opportunitate permittitur concediturque. Eadem igitur est de coitu ratio : Beatus qui in juventute libero junctus matrimonio, natura ad liberorum procreationem usus est : quod si ad libidinem, fornicatores et mœchos, quod apud Apostolum memoratur, supplicium excipiet. Nam duplex cum sit via in vita, alia quidem inferior vulgariorque,matrimonii scilicet ; alia vero angelica et suprema omnium, nempe virginitatis ; si

C quis mundanam, nuptias nimirum elegerit, culpa quidem vacat, sed tot tantaque non consequetur dona.Consequetur tamen aliqua, si quidem et ipse fert fructum tricesimum. Si qui vero castam mundoque superiorem amplexus fuerit vitam, tametsi hæc altera asperior et difficilior via est, at excellentioribus ille muneribus donandus est : perfectum quippe fructum, nempe centesimum produxit.Itaque obscenæ illorum atque malignæ quæstiones, proprias habent solutiones ex divinis Scripturis jam olim allatas. Confirma ergo, Pater, greges tuos, apostolicisque verbis hortare. Evangelicis demulce, ex psalmis da consilium : *Vifica me,* dicens, *secundum eloquium tuum* [55] ; eloquium autem ejus illud est, ut ex puro corde serviamus

D illi. Hoc cum non ignoret ipse Propheta,sese quasi interpretatur dicens : *Cor mundum crea in me,Deus*[56], ne me obscenæ cogitationes conturbent. Rursus ipse David : *Et Spiritu principali confirma me* [57], ut

[53] Genes. I, 28. [54] Hebr. XIII, 4. [55] Psal. CXVIII. 107. [56] Psal. L, 12. [57] ibid. 14.

(66) Regius tertius, quartus et quintus, διέξοδοι πρὸς τὸ τῶν ἐν ἑκάστῳ τῶν ἐν ἡμῖν μελῶν χυμῶν· οἷον. Editi et quidam alii, διέξοδοι κατὰ τῶν, etc., ut in textu. Mox complures manuscripti, περιττώματα. Editi vero cum aliis, περίττωμα.

(67) Δέ deest in editis et in quibusdam manuscr. In pluribus legitur.

(68) Regius tertius, παρὰ τοῦ Θεοῦ πέπλασται.

(69) Duo manuscripti, ἐν πολέμῳ. Mox duo manuscripti, ἔννομόν τε.

(70) Omnes fere manuscripti, συγκεχώρηται. Editi, ἐγκεχώρηται.

(71) Maxima pars manuscriptorum, ἐκδέξεται. Editi, δέξεται. Regius tertius, ἐκδέχεται.

(72) Regius 3 et 4, τὸν τριάκοντα. Mox, manuscripti ferme omnes, ἀσπάσοιτο. Editi, ἀσπάσαιτο.

(73) Regius quartus, ἀποστολικῶν Γραφῶν.

καὶ μετὰ τοῦτο Ἀριθμοί, καὶ λοιπὸν τὸ Δευτερονόμιον. Ἑξῆς δὲ τούτοις ἐστὶν Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ καὶ Κριταί· καὶ μετὰ τοῦτο ἡ Ῥούθ· καὶ πάλιν ἑξῆς Βασιλειῶν τεσσαρα βιβλία (82)· καὶ τούτων τὸ μὲν πρῶτον καὶ δεύτερον εἰς ἓν βιβλίον ἀριθμεῖται. τὸ δὲ τρίτον καὶ αἔταρτον ὁμοίως εἰς ἕν, Μετὰ δὲ ταῦτα Παραλειπομένων (83) α' καὶ β' ὁμοίως εἰς ἓν βιβλίον πάλιν ἀριθρούμενα· εἶτα Ἔσδρας α' καὶ β' ὁμείως εἰς ἕν. Μετὰ δὲ ταῦτα βίβλος Ψαλμῶν, καὶ ἑξῆς Παροιμίαι· εἶτα Ἐκκλησιαστὴς, καὶ Ἆσμα ᾀσμάτων. Πρὸς τούτοις ἐστὶ καὶ Ἰὼβ, καὶ λοιπὸν προφῆται· οἱ μὲν δώδεκα εἰς ἓν βιβλίον ἀριθμούμενοι· εἶτα Ἡσαΐας, Ἱερεμίας, καὶ σὺν αὐτῷ Βαρούχ, Θρῆνοι, Ἐπιστολὴ (85), καὶ μετ' αὐτὸν Ἰεζεκιὴλ καὶ Δανιήλ· Ἄχρι τούτων τὰ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἵσταται. Τὰ δὲ τῆς Καινῆς πάλιν οὐκ ὀκνητέον εἰπεῖν· ἔστι γὰρ ταῦτα· Εὐαγγέλια τέσσαρα· κατὰ Ματθαῖον, κατὰ Μάρκον, κατὰ Λουκᾶν, κατὰ Ἰωάννην. Εἶτα μετὰ ταῦτα (85) Πράξεις ἀποστόλων, καὶ Ἐπιστολαὶ Καθολικαὶ καλούμεααι τῶν ἀποστόλων ἑπτά· οὕτω μὲν Ἰακώβου α', Πέτρου δὲ β', εἶτα Ἰωάννου γ', καὶ μετὰ ταύτας Ἰούδα α'. Πρὸς τούτοις Παύλου ἀποστόλου εἰσὶν ἐπιστολαὶ δεκατέσσαρες, τῇ τάξει γραφόμεναι οὕτως· πρώτη πρὸς Ῥωμαίους· εἶτα πρὸς Κορινθίους δύο· καὶ μετὰ ταῦτα (86) πρὸς Γαλάτας· καὶ ἑξῆς πρὸς Ἐφεσίους· εἶτα πρὸς Φιλιππησίους, καὶ πρὸς Κολασσαεῖς· καὶ μετὰ ταύτας πρὸς Θεσσαλονικεῖς δύο, καὶ ἡ πρὸς Ἑβραίους· καὶ εὐθὺς πρὸς μὲν Τιμόθεον (87) δύο, πρὸς δὲ Τίνον μία· καὶ τελευταία ἡ πρὸς Φιλήμονα· καὶ πάλιν Ἰωάννου Ἀποκάλυψις. Ταῦτα πηγαὶ τοῦ σωτηρίου, ὥστε τὸν διψῶντα τῶν ἐν τούτοις ἐμφορεῖσθαι λογίων· ἐν τούτοις μόνοις τὸ τῆς εὐσεβείας διδασκαλεῖον εὐαγγελίζεται. Μηδεὶς τούτοις ἐπιβαλλέτω, μηδὲ τούτων ἀφαιρείσθω τι. Περὶ δὲ τούτων ὁ Κύριος Σαδδουκαίους μὲν ἐδυσώπει, λέγων· Πλανᾶσθε μὴ εἰδότες τὰς Γραφάς· τοῖς δὲ Ἰουδαίοις (88) παρῄνει. Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς· ὅτι αὐταί εἰσιν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ· Ἀλλ' ἕνεκά γε πλείονος ἀκριβείας προστίθημι καὶ τοῦτο γράφων ἀναγκαίως, ὡς (89) ὅτι ἐστὶ καὶ ἕτερα βιβλία τούτων ἔξωθεν· οὐ κανονιζόμενα μὲν, τετυπωμένα δὲ παρὰ τῶν Πατέρων ἀναγινώσκεσθαι τοῖς ἄρτι προσερχομένοις καὶ βουλομένοις (90) κατηχεῖσθαι τὸν τῆς εὐσεβείας λόγον· Σοφία Σολομῶντος, καὶ Σοφία Κιρὰχ, καὶ Ἐσθὴρ, καὶ Ἰουδὶθ, καὶ Τοβίας (91), καὶ Διδαχὴ

A mium. Hos excipiunt, Jesus filius Nave, Judices, ei postea Ruth. Hinc rursum Reghorum libri quatuor : ex quibus primus et secundus pro uno numerantur libro; tertius et quartus pro uno similiter. Psst hæc Paralipomenon primus et secundus pro uno pariter libro consentur. Hinc Esdræ primus et secundus, pro uno similiter : postea liber Psalmorum, deinceps Proverbia, tum Ecclesiastes, et Canticum canticorum. Ad hæc Job, ac deinceps prophetæ, ex quibus duodecim pro uno libro numerantur. Hinc Isaias, Jeremias et cum ipso Baruch, Lamentationes, Epistola : postea Ezechiel et Daniel. Hactenus Veteris Testamenti libri. Novi autem Testamenti libros referre ne pigeat. Sunt enim hi : Evangelia quatuor, secundum Matthæum, secundum
B Mareum, secundum Lucam, secundum Joannem. Postea Acta apostolorum, et Epistolæ Catholicæ, quæ Apostolorum, vocantur, numero septem nempe, Jacobi una, Petri duæ, Joannis tres, Judæ una. Ad hæc Pauli apostoli quatuordecim sunt Epistolæ, sic ordine descriptæ : prima, ad Romanos : tum duæ ad Crainthios : dehinc, ad Galatas : postea, ad Ephesios : deinde, ad Philippenses : tum, ad Colossenses : postea, ad Thessalonicenses duæ, et ea quæ ad Hebræos dirigitur: deinde ad Timotheum duæ : ad Titum una : ultimo, ad Philemonem una ; ad hæc Joannis Apocalypsis. Hi sunt salutis fontes, ut qui sitit, eorum eloquiis impleatur : in his solis pietatis doctrina docetur. Nemo iis addat, aut aliquid ad illis 1178 detrahat. De his Dominus Sadducæos pudore affi-
C ciebat, his verbis : *Erratis nescientes Scripturas* [61] : Judæos vero hortabatur dicens : *Scrutamini Scripturas, quia illæ sunt quæ testimonium perhibent de me* [62]. Sed majoris accurationis causa illud quoque scripto addere necesse duxi; esse nimirum alios libros præter istos, non in canonem quidem redactos, sed quos a Patribus decretum est, legendos ab iis esse qui nuper ediscendi pietatis verbi gratia accesserint. Sapientia Salomonis, et sapientia Sirach, Esther, Judith, Tobias, Doctrina, ut vocant, apostolorum, et Pastor. Attamen, dilecti, cum illi in canonem redacti sint, hi legantur, nusquam apocryphorum mentio habetur (92); sed ii sunt hæreticorum commentum, qui arbitratu suo libros conscribunt, quibus assignant tem-

[61] Matth. xxii, 29. [62] Joan. v, 39.

τικὸν, Ἀριθμοὶ, καὶ Δευτερνόμιον. Ἑξῆς δὲ τούτων. Mox, τε, post, Ἰησοῦς, habetur in tribus manuscr. In cæteris et in editis desideratur.

(82) Codex unus, τεσσαρες βίβλοι.

(83) Ita omnes ferme manuscr. Editi cum quibusdam aliis. Παραλειπόμενα.

(84) Sic quinque manuscripti, pauciores alii cum editis, καὶ ἐπιστολή. Mox quatuor manuscripti, Ἰεζεκιήλ. Editi cum aliis, Ἐζεκιήλ.

(85) Μετὰ ταῦτα deest in quibusdam manuscript. Paulo infra. Ἰακώβου. in editis deerat. Mox, εἶτα deest in duobus manuscr.

(86) Tres manuscripti, μετὰ ταὐτας. In iisdemque infra, μετὰ ταύτας, deest.

(87) Unus codex, καὶ ἑξῆς πρὸς Τιμόθεον.

D (88) Duo manuscripti, τοὺς δὲ Ἰουδαίους.

(89) Ὡς in tribus manuscriptis deest.

(90) Hæc, καὶ βουλομένοις, in tribus desunt. Infra tres manuscripti bonæ notæ, Σολομῶντος. Alii cum editis, Σολομῶνος.

(91) Tres manuscripti, Ἐσθὴρ, Ἰουδὴθ, Τοβήτ, Ibidem in hæc verba, καὶ Διδαχὴ τῶν ἀποστόλων. Colb. 2, hæc habet ad marginem, Διδαχὴν τῶν ἀποστόλων λέγουσιν εἶναι τὰς διὰ τοῦ Κλήμεντος γραφείσας διατάξεις τῶν ἀποστόλων, ὡς ἡ ς' λεγομένη σύνοδος ἀναγινώσκεσθαι οὐ συγχωρεῖ. *Doctrinam vocant apostolorum, Constitutiones a Clemente scriptas : quas legi, ea quæ dicitur sexta synodus, non concedit.*

(92) Hæc item Rufinus lib. De expositione Symboli.

ερήμῳ συνδραμεῖν μὲν τῇ τοῦ λαοῦ παραβάσει· ἀπο- A
λογίαν δὲ ἐσχηκέναι, ἵνα μὴ ὁ λαὸς ἐπιστρέψας (5)
εἰς Αἴγυπτον πιμείνῃ τῇ εἰδωλολατρείᾳ· καὶ γὰρ
ἦν τὸ φαινόμενον εὔλογον· ὅτι μένοντες ἐν τῇ ἐρήμῳ
δύνανται παύσασθαι τῆς ἀσεβείας· εἰσελθόντες δὲ εἰς
Αἴγυπτον, ἔπετρίβοντο καὶ ηὔξανον ἐν ἑαυτοῖς (6)
τὴν ἀσέβειαν. Τούτων τοίνυν ἕνεκα συγγνωστὸν τὸ
πρὸς τὸν κλῆρον γέγονε· τοῖς δὲ ἀπατηθεῖσι καὶ βίαν
παθοῦσι συγγνώμη δίδοται. Ταῦτα (7) καὶ τῇ σῇ
εὐσεβείᾳ δηλῶ, θαῤῥῶν, ὅτι καὶ τὰ δόξαντα ἀποδέξε-
ταί σου ἡ θεοσέβεια, καὶ οὐ καταγνώσεται ἐκχειρίας
τῶν συνελθόντων οὕτως. Καταξίωσον δὲ αὐτὰ ἀνα-
γνῶναι τῷ ἱερατείῳ καὶ τῷ λαῷ τῷ ὑπὸ σὲ (8), ἵνα,
καὶ αὐτοὶ γινώσκοντες, μὴ μέμφωνται οὕτω σὲ δια-
κείμενον περὶ τοὺς τοιούτους. Ἀπρεπὲς γὰρ ἦν ἐμὲ
γράφειν, δυναμένης τῆς σῆς εὐλαβείας καὶ τὴν ἡμῶν B
περὶ αὐτοὺς διάθεσιν ἀπαγγεῖλαι, καὶ πάντα τὰ λεί-
ποντα ἀποπληρῶσαι. Χάρις τῷ Κυρίῳ τῷ πλη-
ρώσαντί σε ἐν παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνώσει. Οἱ μὲν
οὖν μετανοοῦντες φανερῶς ἀναθεματιζέτωσαν ὀνομά-
ζοντες Εὐδοξίου καὶ Εὐζωΐου τὴν κακοδοξίαν (9). Αὐ-
τοὶ γὰρ λοιπὸν βλασφημοῦντες, αὐτὸν κτίσμα ἀπ-
εγράψαντο τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως προστάται. Ὁμο-
λογειτωσαν δὲ τὴν ἐν Νικαίᾳ παρὰ τῶν Πατέρων
ὁμολογηθεῖσαν πίστιν, καὶ μηδεμίαν ἄλλην σύνοδον
προκρίνειν ταύτης τῆς συνόδου. Πρόσειπε τὴν παρὰ
σοὶ ἀδελφότητα· σὲ ἡ σὺν ἡμῖν ἐν Κυρίῳ προσ-
αγορεύει.

afferent, Aaronem, Moysis fratrem, in deserto populi prævaricationi concurrisse: 769 hanc autem excusationem habuisse, ne populus scilicet in Ægyptum reversus in idololatria permaneret: nam id rationi certe consentaneum videbatur; siquidem in deserto manentes, poterant impietatis finem facere, sin autem in Ægyptum ingressi fuissent, in impietate versati auctique fuissent. Quapropter ad clerum reditus illis concessus est; iis enim qui decepti et vim passi sunt venia facile datur. Hæc tuæ quoque pietati significo, confidens, tuam religionem quæ decreta sunt suscepturam, nec lenitatem eorum qui convenere damnaturam. Hæc legere digneris sacris ministris et populo qui tibi subest; ut et ipsi his compertis, te circa illos ita affectum, non coarguant. Abs re enim esset me scribere, cum tua pietas possit, et nostrum erga illos affectum nuntiare, et omnia quæ desunt implere. Gratia Domino, qui implevit te omni verbo et omni scientia. Qui itaque pœnitentiam agunt, anathemate damnent, expresso nomine, pravam Euzoii et Eudoxii doctrinam. Illi enim Arianæ hæreseos patroni, in Christum blasphemantes creaturam eum esse scripserunt. Confiteantur quoque fidem Nicææ a Patribus declaratam, et nullam aliam synodum huic anteponant. Saluta fratres qui apud te sunt; qui apud me degunt, te in Domino salutant.

(5) Duo manuscripti, ἐπιστρέψας, recte. Editi vero et alii, ὑποστρέψας.

(6) Manuscripti pene omnes, ἐν αὐτοῖς.

(7) Nicæn. synod., συγγνώμην διδόναι. Ταῦτα καὶ ἐν Ῥώμῃ ἐγράφη, καὶ ἀπεδέξατο ἡ Ρωμαίων Ἐκκλησία· ταῦτα, etc. Ibidem omnes pene manuscr. εὐλαβείᾳ. Editi et alii, εὐσεβείᾳ. Paulo post, tres optimi manuscripti, ἐπεχειρίας. Editi vero et alii ἐκχείριαν. Mox duo manuscripti, ταῦτα ἀναγνῶναι.

(8) Ita omnes pene manuscripti. Editi vero, ὑπὸ σοῦ. Infra σὲ, ante διακείμενον, deest in compluribus manuscriptis.

(9) Regius quintus, κακόδοξον γνώμην. Colb. 1, κακοπιστίαν. Mox, λοιπόν deest in quatuor manuscriptis. Mox Colb. 2, ἀπεγράψαντο ἑαυτοὺς τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως προστάτας. Editi, ἀπεγράψαντο τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως προστάται. Alii manuscripti ut in textu: unus habet, ἑαυτοὺς, τῆς Ἀρειανῆς. Mox editi, καὶ τὴν ἐν Νικαίᾳ, particula καί deest in omnibus pene manuscriptis.

MONITUM IN DUAS SEQUENTES AD LUCIFERUM EPISTOLAS.

770 *Binas subjungimus epistolas ad Luciferum missas in edit. Comm. cusas, quæ Latine tantum inter Luciferi scripta supersunt: nec constat utrum Latine primum conscriptæ ab Athanasio sint, an postea Latine ab aliquo translatæ. Prior data videtur paulo post Luciferi exsilium, quod anno contigit* 355. *Laudat enim Luciferum a firmitate animi, illumque confessoris titulo exornat. Altera, ut monet quidam scholiastes, scripta fuit postquam Athanasius libros accepisset, quos ad ipsius Athanasii defensionem Constantio nuncupavit misitque Lucifer. Hic recenset Athanasius mala in persecutione Arianorum illata clericis, necnon monachis, aliisque orthodoxis. Atque iterum commendat Luciferum a constantia dicendique libertate. Est sane utraque epistola Athanasio Magno dignissima.*

Domino dilectissimo fratri Lucifero episcopo confessori, Athanasius in Domino salutem (10).

Deo favente, corpore valentes, misimus etiam nunc charissimum nostrum Eutychetem diaconem, ut tua quoque religiosa sanctitas, quod est nobis optandum et desiderabile, de tua incolumitate, tuorumque omnium certiores nos efficere dignetur. Vobis namque confessoribus ac servis Dei viventibus, credimus statum catholicæ Ecclesiæ renovari, et quod hæretici conscindere tentaverunt; hoc Dominum nostrum Jesum Christum per vos ad integrum restituere. Quanquam enim præcursores Antichristi

(10) Scripta anno circiter 360, ut et sequens.

cifer, non tu solus hæc locutus es, sed Spiritus sanctus tecum. Unde hæc tanta memoria Scripturarum? unde sensus et intellectus earumdem integer? unde talis ordo sermonis compositus est? unde tanta hortamenta in viam cœlestem? unde fiducia contra diabolum, et probationes adversus hæreticos, nisi Spiritus sanctus collocatus esset in te? Gaude igitur in eo te esse, jam pervidens in quo etiam præcessores (15) tui nunc sunt martyres, hoc est in choro angelorum. Gaudemus etiam nos, habentes te exemplum (16) virtutis, et patientiæ et libertatis. Nam de his quæ scripsisti de nomine meo, erubesco aliquid proferre, ne videar adulator; sed scio et credo ipsum Dominum, qui sancto et religioso animo tuo revelavit omnem notitiam, redditurum tibi etiam pro hoc labore præmium in regno cœlorum. Quia ergo talis es, peccatorem te esse pro nobis per orationes Dominum petimus, utjam inspicere dignetur, ut est misericors, Ecclesiam catholicam, et eripiat omnes famulos suos de manibus persecutorum: quo etiam hi omnes qui propter metum temporalem cecíderunt, levare se tandem possint et reverti ad viam justitiæ, a qua seducti vagantur, nescientes in qua fovea sint, miseri. Specialiter autem ego peto, si aliquid minus a me dictum est, ignoscere digneris: A a tanto enim fonte, quod potuit imperitia (17) mea vix haurire valuit. De fratribus autem nostris, sin minus potui videre eosdem, iterum ignoscas peto. Est enim ipsa veritatis testis, optasse me et desiderasse hoc impetrare et tantum habuisse dolorem quod non potui: nam nec lacrymæ cessaverunt ab oculis, nec gemitus ab animo, quia nec fratres permittimur videre. Testis est autem Dominus, quia nec parentes quos habeo potui videre, ex quo persequuntur nos. Quid enim non faciunt Ariani? Itinera observant, curam habent de (18) proficiscentibus et exeuntibus de civitate; naves quærunt, eremias gyrant, domos perturbant, concutiunt fratres, singulis negotia (19) concinnant; sed Deo gratias, dum hæc agunt; tanto magis, et plus exsecrantur ab omnibus et cognoscuntur vere, ut dixit sanctitas tua, mancipia esse Antichristi, et ipsi miseri dum in odio habentur, durant in malignitate sua, donec morte avi sui Pharaonis et ipsi damnentur. Salutant religionem tuam qui mecum sunt, dignare salutare qui tecum sunt. Divina Dei gratia incolumem te, memorem nostri, semper beatum conservet, merito homo Dei, famule Christi, particeps apostolorum, solatium fraternitatis, magister veritatis, et in omnibus desideratissime. B

(15) Sic Reg. S. Germ. Editi vero, *prædecessores.*
(16) Ita. Reg. et S. Germ. Editi vero, *habentes, et exemplum.*
(17) Sic Reg. et S. Germ. Editi, *imperitia ea.*
(18) Ita S. Germ. Editi cum Regio, *curas agunt de.*
(19) Ita Reg. et S. Germ. Editi, Male *singulis negotiis.*

IN EPISTOLAM AD MONACHOS MONITUM

«Hæc epistola post præcedentes duas ad Luciferum cusa fuit in editione Commeliniana, ad calcem variarum Felckmanni lectionum, pag. 94, quas omnes lectiones una cum hisce tribus epistolis incuria omisere Parisienses editores. Hanc vero ad monachos Græce primo scriptam fuisse discimus, cum ex titulo, tum ex stylo ipso; tanta quippe religione versa fuit, ut nihil curasse videatur interpres, dum Græca verba paribus Latinis consequeretur. Cæterum data fuit illa, sedatis Arianicis tumultibus, redditaque Ecclesiæ pace post annum ut putamus, 264, monachosque assueto titulo nuncupatos, ut supra in epistola prima ad» *Orsium*, «pag. 693, hortatur Athanasius, non modo ut Arianos aversentur, sed etiam ab iis declinent qui cum Arianis communicarent, nisi resipiscant. Exemplar porro Græcum, magna licet cura perquisitum nancisci nequivimus—[Cujus tamen postea compos factus clar. editor eamdem epistolam Græce et Latine inseruit » *Novæ Bibliothecæ Patrum*, « his præmissis: « Græca tibi damus, erudite lector, epistolæ Athanasii ad monachos, cujus vetu- « stissimam Latinam interpretationem in Commeliniana editione primo cusam, et a Parisiensibus præter- «missam, dedimus pag. 771, præmisso monito. Prodeunt autem isthæc partim ex codicibus Laurentianis, par- «tim. ex Regio 2423, x sæculi, optimæ notæ.»—Cæterum veterem interpretationrm ne pereat subjicimus. Edit.]

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ.

Τοῖς τὸν μονήρη βίον ἀσκοῦσι, καὶ ἐν πίστει Θεοῦ ἐδρυμένοις, ἀγαπητοῖς καὶ ποθεινοτάτοις ἀδελφοῖς ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

SANCTI PATRIS NOSTRI ATHANASII

Monasticam vitam agentibus, et in fide Dei roboratis, dilectis ac desideratissimis fratribus in Domino salutem.

VETUS INTERPRETATIO

Exemplum Epistolæ Athanasii de Græco in Latinum translatæ

Athanasius solitariæ vitæ studentibus et in fide Dei roboratis, ac dilectissimis fratribus, in Domino salutem.

Domino quidem gratias ago, qui donavit vobis in eum credere, ut cum sanctis etiam vos habeatis vitam

unde in unum epistolarum corpus collectas fuisse propalam ex inscriptione epistolæ festalis superiu editæ, quæ tricesima nona nuncupatur. Hæc autem, quam nunc primum ex manuscripto antiquissimo eruimus, data est anno 356, cum jussu Cons;antii, Alexandrinæ Ecclesiæ ereptæ Catholicis,Arianis traditæ sunt : qua de re consolatoriam hujusmodi epistolam dedit Athanasius. Hujus fragmenta tantum duo exscripsit librarius, omissis aliis,queis Arianorum invadentium Ecclesias gesta fusius ac subtilius,ut putamus, prosequebatur Athanasius. Et tamen quantulacunque sunt isthæc a tenebris et a temporum injuria vindicata, scitu dignam rem nobis aperiunt,Arianos videlicet ecclesias convertisse in domos negotiationis, et in domos veli,id est,in juridicialia tribunalia. Qua de reagitur in *Onomostico* ad vocem Βηλὸς De epistolis autem festalibus fuse in Præfatione generali (22).

Ex codice Colb. 1785, *annorum saltem* 800.

INBIPIT EPISTOLA SANCTI ATHANASII EPISCOPI ALEXANDRINI, FILIIS SUIS (23-24).

Deus quidem vos consoletur, novi autem quia non A hoc solum vos contristat,sed contristat et illud, quia ecclesias quidem alii per violentiam tenuerunt, vos autem interim foris estis a locis ; illi enim loca, vos vero habetis apostolicam fidem. Illi in locis exsistentes, a vera fide sunt foris : vos vero a locis quidem foris estis, fides vero intus. Discutiamus quid sit majus, locus an fides : claret utique quia vera fides. Quis ergo amplius perdidit, vel quis amplius habet, qui locum tenet, an qui fidem? Bonus quidem locus est, quando illic apostolica fides prædicatur : sanctus est, si ibi habitat sanctus.

Et post pauca :

Vos autem beati, qui fide in Ecclesia estis, in fidei fundamentis habitatis, et sufficientem satisfactionem habetis, fidei summitatem, quæ in vobis B permanet inconcussa ; ex apostolica enim traditione pervenit ad vos, et frequenter eam exsecranda invidia voluit commovere, nec valuit : magis autem per ea quæ commoverunt sunt abscissi. Hoc est enim quod scriptum est : *Tu es Filius Dei vivi*, Petro per revelationem Patris confesso et audiente : *Beatus es, Simon Barjona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in cœlis est*[68], et cætera. Nemo igitur unquam vestræ fidei prævale-

bit, dilectissimi fratres : si enim aliquando ecclesias reddiderit Deus, credimus enim hoc ; verumtamen ne* tanta ecclesiarum redditionem sufficit nobis fides. Et ne forte sine scripturis loquens, violentia dicam, bonum est vos ad Scripturarum testimonia trahere. Commemoramini enim quia templum quidem erat Jerusalem : templum non erat in eremo, alienigenæ invaserant. Ex quo et templum vero Jerusalem ; illi ejecti Babylonia descenderunt, judicio probantis, sive etiam corrigentis Dei ; manifestantis vero inimicorum sanguinem vorantium pœnas ignaris. Et locum quidem habebant alienigenæ ; loci vero Dominum nesciebant. In tantum vero, quia nec responsa dabat, nec loquebatur, sed a veritate desolati fuerunt. Quid igitur eos juvat locus? Ecce enim locum habentes accusantur a diligentibus Deum,quia eum fecerunt speluncam latronum, et domum negotiationis, et domum veli locum sanctum fecerunt amentes sibi,quos illic non licebat intrare. Audivimus enim, dilectissimi, discentes ab his qui inde venerunt hæc et deteriora his. Quanto igitur labore videntur Ecclesiam tenere, tanto magis ejecti sunt. Et putantur esse intra veritatem, expulsi sunt autem et capti,et nullum lucrum sola Ecclesia quia rarum [rerum] veritas judicatur.

[68] Matth. xvi, 17.

(22) Cf. infra Præfationem card. Maii in suam editionem earumdem epistolarum.« Nec vero,inquit, Latinum illud fragmentium (subsequens scilicet), *filiis suis* inscriptum, ap. Montf. edit. Venet., tom. I, part. II, pag. 772, heortasticum se demonstrat. »

(23-24) Scripta anno 356.

778 IN LIBRUM DE TRINITATE ET SPIRITU SANCTO MONITUM.

« Jamdiu inter spuria latuit hoc opusculum : et quidem in omnibus Athanasii editis præpostere una inscriptione conjunctum cum illa Confessione fidei quæ tomo II [IV] post libros *De Trinitate* agmen claudit Et probe sane animadvertit Chiffletius, duplex opusculum esse,ac utrumque suo titulo distinxit in edito Vigilii Tapsensis. Miror autem non subodoratum quantum esset inter ista dicriminis, quam disparatum loquendi genus.Nam priora quidem scripta de Trinitate a Latino scriptore adornata fuisse conspicuum, primigenium enim Latinitatis stylum sapiunt : hic autem liber, ut primo aspectu nemo non æstimabit, est inelegans quædam et minus accurata versio libri quem nos incunctanter Athanasio ascribimus. Nam præterquam quod res est exptorata et plana fuisse ex Græco translatum, et a multis retro sæculis Latine redditum ; tantum inest affinitatis inter eum et alia S. Doctoris opera quæ in vera fide ex collectis Scripturæ locis comprobanda versantur, ut sæpe etiam prolixæ periodi ad verbum pene sint inter se simillimæ. Certe sunt admodum huic affines *Epistolæ ad Serapionem*,liber *De Incarnatione* et *Contra Arianos*. Quorum loca non semel quando similitudinem referunt adnotamus ad marginem. Ex modo item ordiendi argumentum pro Athanasio eruitur : quando significat contra eos rem sibi esse qui Spiritum sanctum dicerent esse rem creatam : et sagaciter ait iis qui dicunt Filium esse creaturam, supervacaneum esse Spiritus sancti deitatem commonstrare. Queis indicat hæreses Arianorum et Pneumatomachorum. Unde conscriptum putamus librum post Juliani mortem, anno circiter 365, quo grassabatur utraque hæresis.

SANCTI ATHANASII

LIBER DE TRINITATE ET SPIRITU SANCTO.

—

1. His qui Filium Dei creatum esse profitentur, nequaquam de Spiritu sancto dabimus responsum. Ut enim Filium, qui de substantia Dei impassibiliter sit genitus, creatum ausi sunt dicere, ita et de Spiritu sancto dicunt utique similia; pœnitentiam vero acturis, sed de Filio interim sentientibus recte, respondebimus de Spiritu sancto. Etenim desperandum est, eos qui semel de irreligiositate ad religionem converti cœperunt, ad perfectum lucri converti. Ex Scripturis sane divinis, et non ex humanis intelligentiis hoc est. Istiusmodi igitur rationem præstare operam daturi sumus. Dicite nobis, admirabiles, ubi in auctoritate legistis, creatum esse Spiritum sanctum? Joannem, inquiunt, audivimus in Evangelio dicentem: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil*[69]. Quibus dicimus: Si ergo audieritis et David in CXVIII psalmo in Spiritu sancto dicentem Deo: *Quia universa serviunt tibi*[70]: servum utique esse dicetis etiam Spiritum sanctum, qui non est servus, sed liber, et liberaverit creaturam, et in adoptionem filiorum eam promoverit ad Deum. Aut non audistis Paulum ad Romanos scribentem: *Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus: Abba, Pater. Ipse spiritus conlestatus est spiritui nostro, quia sumus Filii Dei*[71]. Et iterum: *Lex enim spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit me a lege peccati et mortis*[72]. Si vero non est servus Spiritus sanctus, sicut probaverunt Scripturæ, *quia omnia serviunt ei*, quod omnia per Filium facta sunt, et sine ipso factum est nihil[73]: unus namque erat eorum qui audierunt Salvatorem dicentem: *Non enim vos estis, qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui habitat in vobis*[84]. Sicut et Petrus scribens, ait: *Quæ nunc nuntiata sunt vobis, evangelizante in vos Spiritu sancto misso e cœlis*[75]. Itaque si Spiritus sanctus est, qui dicit: *Omnia per Filium facta sunt, et sine ipso factum est nihil*, oportuerat quidem ipsum, si quidem creatus esset, dicere: *Omnia per ipsum facta sunt*, et ego per eum factus sum, et sine eo factum est nihil, quomodo consuetudo Sanctorum est. Ita Paulus sane de se, et de omnibus sanctis observantissime scribit: *Nobis autem unus Deus Pater, ex quo omnia, et unus Dominus Jesus Christus, per quem* A *omnia et nos per ipsum*[76]. Sed quoniam r universitatis, sed Trinitatis Spiritus sancto nia quæ post Trinitatem sunt, per Filium De ta esse dixit Spiritus sanctus.

2. Testis autem est mihi beatissimus Pa Spiritu sancto, hoc, quod omnia per Filiu sint, prophetans in Epistola ad Colossenses s *Quia in ipso Filio creata sunt omnia quæ in c quæ in terris, sive visibilia et invisibilia, sive dominationes, sive principatus, sive pote omnia per ipsum, et in ipso facta sunt, et ipse omnia*[77]. Non dixit, sive Spiritus sanctus. Psa vero David in CXLVIII psalmo in Spiritu iterum imperans universæ creaturæ laudare Dominum *Laudate Dominum de cœlis, laudate eum in e. Laudate eum, omnes angeli ejus, laudate eum,* B *virtutes ejus. Laudate eum, sol et luna; laudat omnes stellæ et lumen. Laudate eum, cœli cœ et aquæ quæ super cœlos sunt, laudet nomen ni*[78], etc. Indignum duxit super his connum Spiritum sanctum, et dicere: *Laudet eum Spi* sanctus; quia laudandorum, *et non laudantium* quemadmodum paulo post in Scripturis probabi et vivificantium, et non vivificantium [vivific rum] est, vita cum sit, sicut Paulus in secu Corinthios Epistola, ait: *Sed sufficientia nos Deo est, qui et idoneos nos fecit ministros N stamenti, non littera, sed spiritu. Littera enim dit, spiritus autem vivificat*[79]. Ad Romanos *Corpus quidem mortuum est propter peccatum, tus autem vivit propter justitiam*[80]. Et iteru C *autem Spiritus ejus, qui suscitavit Jesum Ch a mortuis, habitat in vobis, vivificabit autem e talia corpora vestra per inhabitantem Spiritum in vobis*[81]. Tres quoque sancti martyres, An Azarias et Misael in fornace ignis positi in Chaldæorum, cum admirabiliter Deus calorem ad temperatum refrigerium convertisset, univ creaturam adhortantes secum laudare Deum, cipiunt: *Benedicite, omnia opera Domini, Do laudate et superexaltate eum in sæcula. Bene cœli, Dominum; hymnum dicite, et superexalta in sæcula. Benedicite, angeli, Dominum; hymn cite, et superexaltate eum in sæcula. Benedicite, quæ super cœlos sunt, Dominum; hymnum di*

[69] Joan. I, 3. [70] Psal. CXVIII, 91. [71] Rom. VIII, 15, 16. [72] ibid. 2. [73] Joan. I, 3. [74] Matth. [75] I Petr. I, 12. [76] I Cor. VIII, 6. [77] Coloss. I, 16 17. [78] Psal. CXLVIII, 1-5. [79] II Cor. III, 5. [80] *VIII, 10.* [81] ibid. 11.

superexaltate eum in sæcula. Benedicite, 774 omnes virtutes Domini, Dominum; hymnum dicite, et superexaltate eum in sæcula. Benedicite, sol et luna, Dominum; hymnum dicite, et superexaltate eum in sæcula »[82]. Et in consequentibus semetipsos ad hoc incitantes : « Benedicite, Anania, Azaria et Misael, Dominum; laudate et superexaltate eum in sæcula »[83]. Et omnem creaturam benedicere Domino secum hortantes, non dicunt : Benedicat Dominum et Spiritus sanctus; sed et Isaiæ seraphim astantia et laudantia visa sunt : et Ezechieli (24) cherubim subtus gloriam Dei Israel.

3. Cum evidentissime ergo sancti fideliter non connumerassent his, quæ per Filium facta sunt, Spiritum sanctum, sed ubique Scripturarum divinarum auctoritate cum Patre et Filio eum professi fuissent : quare non timent isti, Patri et Filio subtrahere, et universitati audaciter connumerare? Sed Paulus, aiunt, Ecclesiis Dei : *Gratia vobis et pax a Deo Patre, et Domino Jesu Christo*[84] : non dicit autem, et Spiritu sancto. Et ad Thessalonicenses scribens dicit : *Ipse autem Deus Pater, et Dominus noster Jesus Christus dirigat viam nostram ad vos*[85]. Non dicens, et Spiritus sanctus, manifeste eum non cum Patre et Filio, sed cum universitate eum pronuntiat : nam et famulus Dei Moses dicit : *Dominus pluit a Domino de cœlo sulphur et ignem*[86] : non memorat Spiritum sanctum. A quo et Paulus cum didicisset, et de Onesiphoro ad Timotheum scribit: *Det ei Dominus invenire misericordiam a Domino in die illa*[87]. Necnon et in Exodo scriptum est : « Dixit autem Dominus ad Mosem : Quoadusque non vultis audire mandato mea, et legitima mea considerare? Non Dominus Deus dedit vobis istum diem Sabbati. Propterea ipse dedit vobis panes duum dierum »[88]. Et hic cum Patris et Filii fecisset mentionem, de Spiritu sancto tacuit. Denique et Zacharias propheta dicit : *Et dixit Dominus ad diabolum : Increpet in te Dominus, diabole*[89]. Ubi est et nunc et apud istum Spiritus sanctus? Quem autem non movebit instructio sacramenti, prout Dominus confitetur : *Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum*[90], cum de Spiritu nihil dixisset? Paulus autem, cum didicisset fidei sacramentum, tradidit scribens ita : « Nobis vero unus Deus Pater, ex quo omnia, et nos in illo : et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum »[91].

4. Ergo ubique divinæ Scripturæ memorantes Patrem et Filium, non commemorant etiam Spiritum sanctum. Quibus dicimus : Si ergo Mosem audieritis dicentem : *Dominum Deum tuum adorabis, et ipsi soli servies*[92]; aut si audieritis Deum in Isaia dicentem : *Ego Deus, et non est præter me salvans*[93] : ergo neque Deus Salvator, jam quantum ad vos est, Filius Dei in confessione dicitur; aut si audieritis iterum eum dicentem : *Testes estis vos, si est Deus præter me*[94], non jam Deum esse Filium. Et iterum : « Ego primus et ego postea, et præter me Deus non est. Tu autem non nosti me, quia ego Dominus Deus, et non est alius præter me. Ego Dominus, et non est amplius »[95]. Quod si audieritis et per Joel dicentem Deum : « Et cognoscetis, quia ego in medio Israel sum. Ego Dominus Deus vester, et non est amplius alius præter me »[96]; et alias tales innumerabiles professiones divinarum Scripturarum cum audieritis, nec Filium utique dabitis Deo connumerari? Et quibus ante consensistis Scripturis dixisse de Patre et Filio, iisdem nunc contraria ita esse dicetis? Aut nunquid hæc non sunt Scripturarum verba, sed adversantur sibi, secundum vos, divinæ Scripturæ? Absit! Sed licet singulariter sancti loquantur unius nominis mentione, id es Patris, vel Filii, vel Spiritus sancti, in uno tamen nomine Trinitatem in se pronuntiare sciunt, quod novissime probabimus. Ut enim hæ professiones Filium non excludunt ab unitate Patris, imo et Spiritum sanctum connumeratum Patri et Filio continent, quemadmodum in Scripturis sanctis monstravimus : sic nec cum Patrem et Filium nominant Scripturæ, Spiritum tanquam creatum universitati connumerant. Alioquin quemadmodum de Patre et Filio dicitis et ostenditis dicere Scripturas, arbitrantes non connumerari cum Patre et Filio Spiritum sanctum, si audieritis Scripturas mentionem facientes Dei et Spiritus, quid eritis facturi? Dicit sane Aggæus propheta : « Qua propter ego sum vobiscum, dicit Dominus omnipotens, et Spiritus meus constat in medio vestrum »[97]. Considerate ergo, ubi ponatis Filium : ecce enim omnipotens et Spiritus significatur. At si audieritis Isaiam dicentem : « Væ, filii desertores, hæc dicit Dominus : Fecistis consilium, et non ex me : et pactum, et non per Spiritum meum, adjicere peccata super peccata »[98]. *Et iterum :* Occurrerunt sibi cervæ, et viderunt facies suas, numero transierunt, et una ex eis periit. Alia aliam non quæsivit, quia Dominus mandavit eis, et Spiritus ejus congregavit eas »[99]. Hæc ergo audientes, ubi Filium quæritis?

5. Aut si audieritis Zachariam prophetam dicentem : « Patres vestri ubi sunt et prophetæ? dicit Dominus : Nunquid in æternum vivent? Verumtamen sermones meos et legitima mea percipite, quæ ego mando in Spiritu meo servis meis prophetis, qui apprehenderunt patres vestros »[1]. Aut si audieritis David dicentem Deo : *Quo ibo a Spiritu tuo, et a facie tua quo fugiam*[2]? Quid cogitabitis de Filio? Sic vero et apostolus Paulus Corinthiis scribens, ait : *Nescitis, quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vo-*

[82] Dan. III, 57-62. [83] ibid. 88. [84] Rom. I, 7 et passim. [85] I Thess. III, 11. [86] Gen. XIX, 24. [87] II Tim. I, 18. [88] Exod. XVI, 28, 29. [89] Zachar. III, 2. [90] Joan. XVIII, 3. [91] I Cor. VIII, 6. [92] Deut. VI, 13 [93] Isa. XLIII, 11. [94] Isa. XLIV, 8. [95] Isa. XLV, 4, 5. [96] Joel. II, 27. [97] Agg. II, 5, 6. [98] Isa. XXX, 1. [99] Isa. XXXIV, 15, 16. [1] Zachar. I, 5, 6. [2] Psal. CXXXVIII, 7.

(24) Mss. Reg. et S. G., *Ezechielo.*

bis [3]? Patrem et Spiritum connumerari dabitis: Filium vero in his, quæ per Spiritum sunt, ponetis. Isaias enim dixit : « Hæc dicit Dominus : Fecistis consilium, et non per me: et pactum, et non per Spiritum meum» [4]. Nequaquam ergo nec in mentem vestram, religiosi viri, hoc subeat unquam : sed quemadmodum dixistis, Paulum scripsisse : *Gratia vobis et pax a Deo Patre, et Domino nostro Jesu Christo* [5]; et nullam mentionem eum fecisse Spiritus putatis: sic iterum audite eum ad Corinthios scribentem in secunda Epistola: « Gratia Domini nostri Jesu Christi, et charitas Dei, et communicatio Spiritus sancti cum omnibus vobis» [6]. Et quemadmodum hic dixit, charitas Dei, sic etiam ad Romanes: «Obsecro autem vos, fratres, per Dominum nostrum Jesum Christum, et per charitatem Spiritus, concertemini mecum in orationibus pro me ad Deum» [7], Et cum Paulus asseruisset communicationem Spiritus vobiscum, Joannes ait : *Communicatio vero nostra ut sit cum Patre, et Filio ejus Jesu Christo* [8]. Paulus autem apostolus dicit: «Fidelis autem Deus, per quem vocati sumus in communicationem Filii sui Jesu Christi Domini nostri» [9]. In prima quoque Epistola ad Corinthios necesse est iterum audire Paulum, Trinitatem prædicantem; dicit enim: «Divisiones autem donorum sunt, idem vero Spiritus: et divisiones ministeriorum sunt, idem autem Dominus; et divisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus» [10]. Cum dixisset autem Deum et omnia in omnibus operari, et professus fuisset dona quæ per Spiritum donantur, adjecit: *Hæc autem omnia operatur unus* **775** *atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult* [11]. Docens operationem Dei esse Spiritus sancti, nunquid destitit Paulus a Trinitate? nunquid subtraxit Deo et Filio Spiritum? Et sicut ad Thessalonicenses scripsit : *Ipse autem Deus pacis sanctificet vos ad perfectum* [12], ita et ad Corinthios in prima Epistola: «Sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri» [13]. Consideratisne Spiritum sanctum ubique Scripturarum cum Patre et Filio connumerari?

6. Audiendus plane Filius in Isaia propheta, semetipsum et Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum prædicans; sic enim ait : « Audi me, Jacob, et Israel, quem ego voco: Ego sum primus, et ego in æternum: manus mea fundavit terram, dextera mea fundavit cœlum, vocabo eos omnes, et stabunt simul, et congregabuntur omnes, et audient. Quis annuntiavit vobis talia? Diligens te feci voluntatem tuam in Babylone, ut tollam semen Chaldæorum. Ego locutus sum, ego vocavi, adduxi illum, et prosperum iter ejus feci. Accedite ad me, et audite hæc, non a principio in abscondito locutus sum hæc, quando fiebant, et nunc Dominus misit me, et Spiritus ejus» [14]. Et iterum : A «Ego sum, qui deleo omnes iniquitates, dic tu tates tuas prior, ut justificeris. Patres vestri et principes eorum inique egerunt in me, et c naverunt principes sancta mea: et dedi per cob, et Israel, quem elegi, quia ego dabo a sitim, qui iter fecerunt in sicco : imponam s meum super semen tuum, et benedictiones per filios tuos [15]. *Et ipse vero Isaias, Trinitatem cans, ait :* Ecce nomen Domini per multum venit, ardens ira, cum gloria labiorum ejus ira plenum, et ira furoris, sicut ignis, et meus sicut aquam trahens veniet usque ad *Audite vero et Zachariam Trinitatem præd ait enim:* Hæc dicit Dominus omnipotens: justum judicate, et misericordiam et mis facite unusquisque ad fratrem suum ; et B pupillo, et advenæ, et pauperi nolite per p nocere, et malitiæ unusquisque fratris sui n mores esse in cordibus vestris. Et non obedi vertere, sed dederunt dorsum suum insipien res suas gravaverunt, ut non audiant lege et sermones meos, quos misit Dominus omn Spiritu suo, in manus anteriorum prophe *Angelus vero Domini inquit ad Zacharia* verbum Domini in manu Zorobabel, dicens virtute magna, neque in fortitudine, sed in meo, dicit Dominus omnipotens » [16].

7. Michæam quoque audiamus, Trinitatem tiantem; et ipse enim ait : «Hæc dicet Dominus phetas, qui seducunt populum meum, et mord tibus suis, qui prædicant super eum pacem, et C pax data in ore eorum, et suscitaverunt super eu lum. Propterea nox vobis erit ex visu, et tenebræ erunt ex divinatione: et occidet sol super prophet tenebrosa cadet super eos dies, et confundentur vident somnia, et irridebuntur divini, et detrah his omnes isti, eo quod non sit qui ex audierit te ego : in plena virtute et in Spiritu Domini, cum et potentia annuntiante Jacob iniquitates suas rael peccata sua» [17]. Audi ergo sanctas convenien nitatem prædicantes, et nunquam Spiritum sa universitati, quæ per Filium facta est, connume sed cum Patre et Filio eum profitentes. Qu Salvatoris istud, ut aiunt, movit eos dicentis : est autem vita æterna, ut cognoscant te solum Deum, et quem misisti Jesum Christum» [20], e D perhibentis, ut cognoscant et Spiritum sanc satisfiet illis, cum audiant ipsum et de Spiri centem : «Si diligitis me, mandata mea servate. rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit vo manebit vobiscum in æternum, Spiritum veritatis mundus non potest accipere, quia non videt eu cognoscit eum: vos autem cognoscetis eum, quia vos manebit, et in vobis erit » [21]. Advertant igi apostolos quidem cognoscentes et Spiritum.

[3] I Cor. III, 16. [4] Isa. XXX, 1. [5] Rom. I, 7. [6] II Cor. XIII, 13. [7] Rom. XV, 30. [8] I Joan. [9] I Cor. I, 9. [10] I Cor. XII, 4-6. [11] ibid. 11. [12] I Thess. V, 23. [13] I Cor. VI, 11. [14] Isa. XLVIII, [15] Isa. XLIII, 25-28; XLIV, 1-3. [16] Isa. XXX, 27-28. [17] Zach. VII, 9, 12. [18] Zach. IV, 6. [19] Mich. III. [20] Joan. XVII, 3. [21] Joan. XIV, 15-17.

lium, et Patrem : mundum vero miserabilem, *quia non cognoverunt Patrem, neque me* [22]. Et iterum : *Paracletum Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere, quia non videt, nec cognoscit eum.* Significanter vero Dominus et alium paracletum esse dixit Spiritum sanctum : quoniam ipse paracletus est, sicut Joannes in Epistola sua ait : *Hæc vobis scripsi, ut non peccetis : quod si peccaverimus, Paracletum habemus ad Patrem Jesum Christum, et ipse propitiatio est pro peccatis nostris* [23] : ut doceremur Spiritus cum Filio æqualitatem. Quare vero non terret eos Dominus, qui fidei sacramentum apostolis tradens, dicit : *Euntes nunc docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti* [24]. Necnon et illa magna et beata confessio fidei, imo ipsa fides sanctorum, et testamentum, quod disposuimus ad Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, ad sacrum lavacrum regenerationis venientes, confessi sic : « Credo in Deum Patrem omnipotentem, et in Jesum Christum Filium ejus unigenitum, et Spiritum sanctum. » Et licet Dominus dixerit : *Credite in Deum, et in me credite* [25], et non dixit : Credite in Spiritum sanctum ; tamen apostoli docuerunt Ecclesias orbis credere in Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum.

8. Ergo dicant si salus est his, qui credunt in Patrem, et Filium, et non credunt in Spiritum sanctum ; sed absit ! neque enim in Deum credunt, qui non credunt in Spiritum sanctum ; adeo ut Paulus, inventis quibusdam discipulis et interrogatis, si Spiritum sanctum accepissent credentes, illisque respondentibus, nec si esset Spiritus sanctus, audisse, dixit : *In quo ergo baptizati estis* [26] ? probans, qui non sunt baptizati in nomine Spiritus sancti, nec in Patris, et Filii nomine esse baptizatos. Ita plane et creatorem Spiritum sanctum agnoscimus. Alioquin si creator non esset et sine ipso ab initio creati sumus, quomodo in regeneratione sine eo non regeneramur ? Aut si forsitan ad illam antiquitatem, quæ fuerat ante prævaricationem Adæ, restituit nos regenerationis lavacrum, vel minoris facturæ Adæ regeneratio nostra : quoniam ante quidem dicitis, sine Spiritu sancto creati sumus, quomodo vero hic assumptus est sine causa in regenerationem nostram ? Verum hoc dicere irreligiosum est : anne major et cautior tanquam sine eo creatus sit homo, et exciderit, ideo assumptus Spiritus in regeneratione nostra ad tutelam certiorem ? Sed et ipsum valde impium, vel in sensum alicujus subire. Dicant igitur, quomodo Spiritus assumptus est ad regenerationem nostram, qui non creavit nos ab initio : siquidem non creavit ; dicetis forte, ut sanctificet accedentes ad lavacrum regenerationis. Est enim Spiritus sanctus, sanctificans sanctos, non tamen creator. Omnia enim ex Deo per Filium creata sunt, secundum Paulum dicentem : *Nobis vero unus Deus Pater, ex quo omnia, et unus Dominus noster Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum* [27]. Hic enim nihil de Spiritu sancto dixit. Quibus dicimus : Sancta 776 per Filium creata est creatura, aut non sancta : et quidem non sanctam dici a Domino creatam, illicitum est ; si vero sanctam creavit Filius nunc sanctificans eam in Spiritu, superflua esset quæ datur ei per Spiritum sanctificatio, et valde infirma atque inanis : veluti, cum sole medio cursu diei illuminante orbem qui sub cœlo est, superfluus et infirmus, inanisque lucernæ sit splendor. Sed quoniam non merebatur, inquiunt, creatura per Filium sanctificari, ideo ministerium Spiritus induxit Deus, ut per illum sanctificaretur. Ergo creari quidem per Filium meruit, sanctificari vero non meruit ; quid enim majus est, creari, an sanctificari ? Pensate itaque in statera mentis vestræ, conspicientes, ut vel sic considerare possitis, quod etiam ipsi vos inviti confitemini Spiritus dignitatem. Ergo creari quidem creatura per Filium merebatur, sanctificari vero per Spiritum, quia minime indigna sua sanctificatione creaverit Filius.

9. Sed oportebat, inquiunt, per Spiritum sanctificari eam prius, ut sic mereretur accipere Filii et Patris sanctificationem. Quibus dicimus : Ergo non sancta creasse Filium dicitis ? Absit ! Neque enim sine Filio Spiritus sanctificat, nec Filius sine Spiritu vel Patre, sicuti et vos dixistis, et est verum quod Paulus ad Thessalonicenses scribens, ait : *Ipse autem Deus, et Pater noster, et Dominus Jesus Christus sanctificet vos ad perfectum* [28] ; ad Corinthios vero in Epistola prima : *Sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri* [29]. Videtisne unitatem sanctificationis, quomodo Pater, et Filius, et Spiritus sanctus sanctificat creaturam ? Si igitur sancta creatio creata est, sine Spiritu autem sancto non est sanctificata, et Spiritum sanctum creatorem esse necesse est omnes confiteri. Alioquin si hoc confiteri non vultis, quid utique facturi estis, dicentes non sanctam creatam esse creationem, deinde per Spiritum sanctificatam ? Sed timetis irreligiositatis notam, sanctam vero conditionem creaturæ omnimodo confitentes, non tamen sine Spiritu sanctificatam, creatorem omnino confitemini etiam Spiritum, si scitis, Verbum Dei Filium ipsius esse. Audite in XXXII psalmo dicentem : *Verbo Domini cœli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum* [30] ; et docentem nos non sine Spiritu sancto, quem a corpore, suo ore Verbum in faciem apostolorum spiravit dicens : *Accipite Spiritum sanctum* [31], creaturam esse creatam : neque enim os habebat cum sit incorporale Verbum vel hujus Pater. Alioquin si ab initio sine Spiritu sancto creati sumus, quomodo per eum

[22] Joan. XVI, 3. [23] I Joan. II, 1, 2. [24] Matth. XXVIII, 19. [25] Joan. XIV, 1. [26] Act. XIX, 3. [27] I Cor. VIII, 6. [28] I Thess. V, 23. [29] I Cor. VI, 11. [30] Psal. XXXII, 6. [31] Joan. XX, 22.

resurrectio mortuorum efficitur? Paulus autem ad Romanos dicit: « Si Spiritus ejus, qui suscitavit Jesum Christum a mortuis, habitat in vobis, vivificabit et mortalia corpora vestra per inhabitantem Spiritum suum in vobis [32]. » David quoque canens Deo dicit de creatura: « Aufer spiritum eorum, et deficient, et in pulverem suum convertentur. Emitte Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ [33]. » Incongruum est aliter ab initio condi creaturam, in novissimo aliter creari. Itaque, etsi non vultis, creator tamen Spiritus sanctus paracletus, qui a Deo mittitur, prædicatur a sanctis: *Mittes Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ.* Sic quæ Pater et Filius fecisse dicuntur et in Scriptura, invenietur et Spiritus sanctus fecisse. Deus enim ait in Jeremia deduxisse hunc Israel in deserto ad populum meum, *et non dixistis: Ubi est Dominus, qui eduxit nos de terra Ægypti, qui induxit in deserto* [34]? Dicit autem et Isaias, qui audiendus est, Spiritum sanctum deduxisse Israel in deserto, sic dicens: «Deduxit eos per abyssum, sicut equum per desertum, et non laboraverunt tanquam jumenta per campum, descendit Spiritus a Domino, et deduxit eos [35].» Dicitur autem et lex Domini, lex Spiritus.

10. Et de singulis quoque sanctorum in XXXVI psalmo dictum est: *Lex Dei ejus in corde ipsius* [36]. De se vero Paulus: *Factus sum*, inquit, « his qui sub lege sunt, tanquam sine lege, cum extra legem Dei non essem, sed in lege essem Christi, ut lucrarer eos qui sunt sine lege [37]. » Et rursum ad Romanos scribit: *Lex enim Spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit me a lege peccati et mortis* [38]. Ita ut unitas Trinitatis in veritate inveniretur in sanctis Scripturis: quæ enim sunt Dei, ac Christi, ac Spiritus sancti inveniemus in eis, ut cum Dominus Judæis dicat: *Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari, et quæ Dei sunt, Deo* [39]. Paulus quoque ad Philippenses scribit: *Omnes enim quæ sua sunt quærunt, non quæ Jesu Christi* [40]; et ad Corinthios: *Animalis autem homo non percipit quæ sunt Spiritus Dei: stultitia est enim ei* [41]. Et si quidem Dei homines patres nostri, nomine Dei; Christiani vero discipuli, nomine Christi: et spirituales Spiritus sancti nomine appellantur. Audienda namque est illa in Sarepta Sidoniæ vidua ad Eliam Thesbiten dicens: *Quid mihi et tibi est, homo Dei* [42]? Et rursum: *Nunc cognovi, quia homo Dei es tu* [43]. Illa vero mulier Sunamitis suo marito de Elisæo dicens: *Ecce homo Dei magnus venit ad nos* [44]. Ipsa quoque Scriptura Regnorum ait: *Et homo Dei venit ex Juda, et prophetavit super altare Bethel* [45]. Necnon etiam titulatio octogesimi noni psalmi: *Oratio Moysi hominis Dei* [46]. Lucas vero in Actibus apostolorum ait: *Factum est autem et integro anno eos convenire in Ecclesia, et appellari in Ecclesia primum discipulos, Christianos* [47]. Et Paulus ad Corinthios scribit: «De spiritualibus autem vos ignorare, fratres; scitis, quia quando gentes ad idola muta quomodocunque ducebamini cti: quapropter notum facio vobis, quia ne Spiritu Dei dicit, Anathema Jesu: et nemo dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto rursum: «Animalis homo non percipit ea quæ tus sunt Dei, stultitia enim est illi, et non scire, quia spiritualiter dijudicatur: nam spiri judicat omnia, ipse autem a nemine judicatur enim cognovit sensum Domini, qui instruat Nos autem sensum Christi habemus [49]. Sensum Jesu Christi in substantia proprie Apostolus tum sanctum esse professus est: Quis scit, sunt Dei, nisi Spiritus Dei? Sicut spiritus quæ sunt nostra novit. Vel ipse Paulus ad Corin scribit: « Nobis autem revelavit Deus per Spi suum: Spiritus enim scrutatur omnia, etiam da Dei. Quis enim novit hominum, quæ sunt nisi spiritus hominis, qui est in ipso? Sic Dei sunt nemo novit, nisi Spiritus Dei: nos non spiritum hujus mundi accepimus, sed Spi qui a Deo est [50]. » Et rursum: *Videor enim Spiritum Dei habere* [51]. Paulus autem a Deo se tum ait, ad Galatas scribens: « Cum autem plac set Domino, qui me segregavit de utero matris et vocavit in gratiam suam, ut revelaret Filium su mihi, ut evangelizarem eum in gentibus [52]. » Roma vero a Christo vocatos esse ait, scribens: *In q bus estis et vos vocati Jesu Christi* [53]. Et Spiri sanctus Paulum et Barnabam a *se dixit esse* vocat quo 777 gentibus annuntiarent *Christum. Et plan* mirabile, cum Salvator diceret ad Paulum in tem plo: *Ito, quia ad gentes longe positas* ego mitta *te* [54]; et Paulus ad Galatas scriberet: « Paulus ap stolus non ab hominibus neque per hominem, sed Jesum Christum, et Deum Patrem, qui suscitavit e a mortuis [55]. » Spiritus tamen sanctus misit Paul et Barnabam probatos ad prædicandum gentil Jesum Christum; dicit namque Scriptura sic: « Er autem Antiochiæ in Ecclesia prophetæ et doctores quibus erat Barnabas, et Simeon, qui vocabatur Nig et Lucius Cyrenensis, et Manahem quoque, qui e Herodis tetrarchæ collactaneus, et Saulus. Mi strantibus autem eis Domino, et jejunantes et orant imposuerunt eis manus et dimiserunt, qui mis Spiritu sancto descenderunt Seleuciam, et inde na gaverunt Cyprum [56]. » Et sic deinceps prædic gentibus per Paulum facta exponitur.

11. Et est quidem quando ex persona Patris l quuntur prophetæ, sicut David in Psalmis a *Semel juravi in sancto meo: Si David mentiar, sem ejus in æternum manebit, et sedes ejus sicut sol*

[32] Rom. VIII, 11. [33] Psal. CIII, 29, 30. [34] Jerem. II, 6. [35] Isa. LXIII, 13, 14. [36] Psal. XXXVI. [37] I Cor. IX, 21. [38] Rom. VIII, 2. [39] Luc. XX, 25. [40] Philipp. II, 21. [41] I Cor. II, 14. [42] III Reg. XV 18. [43] ibid. 24. [44] IV Reg. IV, 9. [45] IV Reg. XXIII, 27. [46] Psal. LXXXIX, 1. [47] Act. XI, 26. [48] I Cor XII, 1-3. [49] I Cor. II, 14-16. [50] ibid. 10-12. [51] I Cor. VII, 40. [52] Gal. I, 15, 16. [53] Rom. I, 6. [54] Act XXII, 21. [55] Gal. I, 1. [56] Act. XIII, 1-4.

me [57]. Et rursum : *De fructu ventris tui ponam super sedem meam* [58]. Sicut et Petrus ait: « Propheta cum esset David, et sciret, quia jurejurando jurasset illi Deus,de fructu lumbi ejus sedere Christum secundum carnem super thronum suum [59].» Quando vero ex persona Filii, cum Isaias dicit : « Hæc dicit Dominus:Propter vos semper blasphematur nomen meum in gentibus ; propterea nunc sciet populus meus in die illa nomen, quia ego ipse qui loquebar adsum [60].»Quando autem ex persona Spiritus sancti, ut cum propheta Agabus dicat:« Hæc dicit Spiritus sanctus:Virum hunc,cujus est iste cingulus,sic ligabunt in Jerusalem Judæi,et tradent in manus gentium [61].»Paulus autem ad Timotheum scribit: « Spiritus autem manifeste dicit, quia in novissimis temporibus discedent quidam a fide, attendes spiritibus seductoribus, et doctrinis dæmoniorum [62], » etc.Est quidem quando Pater, et quando Filius,et quando Spiritus sanctus loquitur. Sic equidem per seipsum Pater de Salvatore ait: *Hic est Filius meus dilectus, in quo complacui* [63]. Filius vero, antequam conversaretur inter homines, singulis quibusque sanctorum locutus est, et post in cœlum ascensum, Spiritus quoque sanctus ad discipulos:«Segregate mihi Barnabam et Saulum in opus ad quod vocavi eos [64].» Et propheta quidem Ezechiel contra veterem populum clamans, dicit : *Et contristabas me in his omnibus, dicit Dominus* [65]. Paulus vero scribit ad novellum populum: « Nolite contristare Spiritum Dei, in quo signati estis in diem redemptionis [66].»Et David nihilominus contra Judæos dicit: *Et exacerbaverunt Dominum in deserto* [67].Isaias vero de eisdem ait : *Ipsi vero contumaciter egerunt, et exacerbaverunt Spiritum sanctum* [68]. Et ad Corinthios scribens Paulus ait :« An experimentum quæritis ejus, qui in me loquitur Christus [69] ? » Et rursum:« Mulier ligata est quanto tempore vivit vir ejus;si autem mortuus fuerit vir, liberata est,cui vult nubat,tantum in Domino.Beatior autem erit, si sic manserit secundum meam sententiam: videor enim et ego Spiritum Dei habere[70].» Et ad Romanos dicit : « Veritatem dico in Christo Jesu,non mentior,testimonium mihi perhibente conscientia mea in Spiritu sancto [71].»Et in Isaia Dominus : *Filios genui, et exaltavi, ipsi vero me spreverunt* [72]. In Evangelio vero : Quod natum est de carne,caro est,et quod natum est de spiritu,spiritus est, quia Dominus Spiritus est [73].»Et rursum: « Spiritus ubi vult spirat,et vocem ejus audis,et nescis unde veniat,et quo eat.Sic est omnis qui natus est ex Spiritu [74] » Ergo hæc ad initium Evangelii comparans, minuit Spiritus sancti dignitatem ? In principio quidem Evangelii Joannes de Salvatore, et de his qui crediderunt ait: «Quotquot eum receperunt, dedit eis potestatem filio Dei fieri, qui credunt in nomine ejus,qui non ex sanguine,neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt [75]. »

12. De generatione quoque fidelium exponens postmodum Dominus, Nicodemum instruens, quod eos qui in se credunt, hoc est qui accipiunt eum, a Spiritu sancto regenerari oportet, dicens : « Ne mireris quia dixi, Oportet vos nasci denuo.Spiritus ubi vult spirat, et vocem ejus audis,et nescis unde veniat et quo eat.Sic est omnis qui natus est ex Spiritu sancto [76].» Et commemorans ante:«.Quod motum est ex carne, caro est: et quod nascitur de spiritu spiritus est.» Si igitur hi qui cœlesti regeneratione generantur, ex Spiritu sancto regenerati, ex Deo sunt generati,cur non si quid magnum et divinum et Trinitate dignum de Spiritu nos opinari oportet, quantum ad humanam possibilitatem est?Quid vero cogitabimus iterum audientes Paulum ad Corinthios de Spiritu scribentem:«An nescitis quia corpora vestra templum est Spiritus sancti qui in vobis est quem accepistis a Deo et non estis vestri?empti enim estis pretio magno.Glorificate et portate Deum in corporibus vestris [77].» Taliane de aliqua ex creaturis proprie esse picuntur, et qualia de Deo, talia de Spiritu scriberent sancto si creatio esset ? Quid vero faciemus audientes Petrum ad Ananiam dicentem:«Quid quod tentavit Satanas cor tuum mentiri Spiritui sancto ut subtraheres de pretio fundi?non es mentitus hominibus,sed Deo [78].» Dicent forte:Qui Spiritui Dei mentiuntur, sicut qui ministrum contumelia afficiunt, regem dehonestant. Quibus dicimus : Ergo et illi apostolo mentientes, nonne Deo mentiti sunt: aut qui apostolos recipiunt, nonne Deum recipiunt ? sicut Dominus ad apostolos ait : «Qui recipit vos,me recipit,qui vero me recipit,recipit eum qui me misit [79].»Oportebat ergo Petrum memorantem:«Quid quod tentavit Satanas cor tuum mentiri Spiritui sancto?non es mentitus»Spiritui sancto, *sed Deo*: aut dicere, Quid quod tentavit Satanas mentiri nobis? *Non es mentibus hominibus, sed Deo.* ut sequentia ratio habeat. Quoniam Deus sanctis suis hoc tradidit et sapere et profiteri,quemadmodum cum a filiis Israel,spreto illo magno Samuele, rex petebatur: mœstusque esset, dixit ad eum Deus : *Non te spreverunt sed me* [80]. Et talibus quidem verbis Petrus non est usus : sed cum Anania et Sapphira uxor ejus putarent, homines deciperet unus ex his, qui deripi putabatur, Petrus dixit: «Quid quod tentavit Satanas mentiri te Spiritui sancto?non es mentitus hominibus,sed Deo. » Sic sane et ad Sapphiram ingressam continuo dixit: *Quid quod convenit vobis tentare Spiritum Domini* [81] ? Et Patri quidem, et Filio,et Spiritui sancta fideles vivere sancta eloquia nos docent, sicut Paulus ad

[57] Psal. LXXXVIII, 35, 37. [58] Psal. XIII, 11. [59] Act. II, 30. [60] Isa. LII, 5, 6. [61] Act. XXI, 11. [62] I Thim. IV, 1. [63] Matth XVII, 5. [64] Act. XIII, 2, [65] Ezech. XVI, 27. [66] Ephes, IV, 30. [67] Psal. LXXXVII, 40. [67] Isa. LXIII. 10. [69] II Cor XIII, 3. [70] I Cor. VII, 39. 40. [71] Rom. IX, 1. [72] Isa I, 2. [73] Joan. III, 6; II Cor. III, 17. [74] Joan. III, 8. [75] Joan. ,, 12, 13. [76] Joan. III, 7, 8. [77] I Cor. VI, 19, 20. [78] Act. V, 3, 4. [79] Matth, X, 40. [80] I Reg. VIII, 7. [81] Act. V, 9.

Romanos scribit:«Quod autem mortuus est peccato, mortuus est semel: quod autem vivit, vivit Deo[82].» Et rursum: « Ut hi qui vivunt, non jam sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est et resurrexit[83].»Et rursum increpans Galaias scribit[84]: *Si vivimus spiritu, spiritu et ambulemus* (25). Et cum Paulus diceret: « Nobis vero unus Deus Pater, ex quo omnia, et unus Dominus Jesu Christus, per quem omnia[85].« Et quod est majus in tota creatura, hoc est corpus Domini, ex Spiritu sancto esse creditur 778 sicut evangelista Matthæus tradidit:«Christi vero generatio sic fuit: Cum desponsata esset Maria mater ejus ab Joseph, antequam convenirent, inventa est in utero habens ne Spiritu sancto : Joseph autem vir ejus, cum esset homo justus, et nollet eam detegere, voluit eam occulte dimittere. Hoc autem eo cogitante, ecce angelus Domini in somnis visus est ad Joseph dicens : Joseph fili David, ne timeas recipere Mariam uxorem tuam: quod enim ex ea nascitur, de Spiritu sancto est[86].» Et licet sapientia Salomonis, in Proverbiis, de corpore Salvatoris diceret: *Sapientia ædificavit sibi domum*[87], et hic profitetur unigenitum creatorem corporis sui, hic tamen angelus ex Spiritu sancto illud esse dixit, et sic omnis Christianus cum instruitur credit. Neque enim Scriptura circa Trinitatem discrepat, unam eamdemque operationem ejus factam ubique docens. Denique Deum paritura Maria cum Gabrielem audisset dicentem:«Ecce tu in utero habebis, et paries Filium, et vocabis nomen ejus Jesum, »etc.; et cum interrogassset :«Quomodo erit istud, quia virum non novi?» statim docetur ab eo dicente: « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Attissimi obumbrabit tibi: propterea quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei[88].» Quod si virtus Altissimi est unigenitus secundum Paulum, dicentem : *Christus Dei virtus, et Dei sapientia*[89] : Spiritus vero sanctus paracletus, Spiritus veritatis, hisque obumbrantibus, parituræ Deum Mariæ, creatum est Dominicum templum : angelus autem ex Spiritu sancto creatum illum dixit, cur non unam operationem esse Trinitatis erudiamur ?

13. Omnes vero fideles ex Spiritu sancto esse dixit Dominus ad Nicodemum profitens:«Quod natum est ex carne, caro est: et quod natum est de spiritu, spiritus est; ne mireris quod dixerim tibi : Oportet vos nasci denuo. Spiritus ubi vult spirat, et vocem ejus audis, et nescis unde veniat, et quo vadat : sic est omnis, qui natus est ex Spiritu sancto[90].»Cum ergo audivimus nobis,«Unus Deus Pater, ex quo omnia, et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia et nos per ipsum[91], et habemus, quod majus est in tota creatura et gloriosius, quod est corpus Domini, necnon et omnes sanctos, Spir esse sanctos cur non quæ de Patre, et Filio, dem etiam de Spiritu sancto sapere dirigimur Scripturis? Quod si grave vel nefas impiis esse videtur : ergo sicut credunt in Patre et Fil ita credant in Spiritu sancto, et sicut baptizant nomine Patris et Filii, ita baptizent in nomi Spiritus sancti. Et sicut baptizent in nomine tris et Filii, non ita baptizent etiam et in nomi Spiritus sancti. Et videamus, si vel in Deum c dant vel baptizent, qui sic sapiunt, aut non vident Scripturis sanctis Trinitatis unitatem. Scrip namque ad Ephesios beatissimus Paulus:«Propte ea suscipite tota arma Dei, ut possitis resistere die malo, et cum omnia perferitis, state cincti lu bos in veritate, et calceati pedos in præparatio Evangelii pacis, super hæc omnia accipientes scutu fidei, et galeam salutis accipite, et gladium Spi quod est Verbum Dei[92], Ecce tota arma et Filii : iqse enim est salutaris : sicut dixit propheta : *Et videbit omnis caro salutare Dei stri*[93]. Gladius vero Spiritus sancti numquid de tit a Trinitate? numquid non Trinitatem edoce Quid igitur de Spiritu sancto quisquam dicit? cu tales professiones audiat de eo Scripturas enu tiare, et sanctos orare Dominum : *Domine, ne ira tua arguas me*[94]. Et Dominus in Psalmo: *Ar guam te, et statuam peccata tua ante faciem tuam*[95] Et Salvatorem de Spiritu sancto dicentem: «Si au tem iero, mittam Paracletum ad vos, *et cum* veneri ille, arguet mundum de peccato, *et de justitia*, et de judicio[96]. »Et quemadmodum *in Isaia, de* conversatione Unigeniti inter homines audivimus: «Exiet virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet, et requiescet in eo Spiritus Dei, spiritus sapientiæ et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiæ et pietatis, et replebit eum spiritus timoris Domini. Non secundum gloriam j dicabit, neque secundum loquelam redarguet, s judicabit humili judicio, et redarguet superbos, eripiet humiles terræ, et percutiet terram verbo or et spiritu per labia interficiet impium[97]. Igitur conservatum eum inter homines videmus, et Spiritum Dei, id est Spiritum sanctum, et septem spiritus vocatos requiescere super eum aspeximus sed videre in secundum ejus adventum exspectamus. Sic itaque et de Spiritu sancto audientes considerabimus: ipse enim Filius est Dei, qui dixit: cum venerit Paracletus, arguet hunc mundum peccato, et de justitia, et de judicio[98]. « Neque sine Spiritu sancto Dominus adveniet in carne, sed constituens cum divinitate sua eum, qui universitatem implet, cum si unctio super carnem sua Sic sane et David audivimus cantantem, et dice-

[82] Rom. VI. 10. [83] II Cor. V, 15. [84] Gal. V, 25. [85] I Cor. VIII, 6. [86] Matth. I, 18, 20. [87] Prov. 1. [88] Luc. I, 31. 34. 35. [89] I Cor. I, 24. [90] Joan. III, 6-8. [91] I Cor. VIII, 6. [92] Eph. VI, 12-17. [93] Is. XL, 4. [94] Psal. VI, 2. [95] Psal. XLIX, 21. [96] Joan. XVI, 7, 8. [97] Isa. XI 1-4. [98] Joan. XVI, 8.

(25) Mss., *et perseveremus*.

uo ibo a Spiritu tuo, et quo a facie tua fu- A quam Paracletum creatorem non confitetur esse,
? Aut non tanquam judicem Spiritum ex- qui mittitur, et creat corpora a sæculo dissoluta,et
istas emittit professiones? Omne enim conversa in pulverem suum,et renovat faciem ter-
i,et Christi,et Spiritus sancti est proprium ræ? secundum hoc,quod in Isaia propheta scriptum
i audivimus eum in XCIV psalmo dicentem est : *Erit autem cœlum novum, et terra nova* [8] : sine
: « Hodie quidem,si vocem ejus audieritis, quo nihil neque Pater, neque Filius operatur in
bdurare corda vestra,sicut in exacerbatione creationem,sicut ante monstravimus his scripturis.
im diem tentationis in deserto, ubi tentave- Et iterum Paulus ad Romanos scribit : « Habeo er-
patres vestri; (de se vero) : Probaverunt me go confidentiam in Christo ad Dominum,non autem
unt opera mea : quadraginta annis proximus audeo de omnibus loqui,quod non est operatus per
rationi huic, et dixi semper, errant corde. me Christus ad obauditionem gentium verbo et fac-
o non cognoverunt vias meas, sicut juravi to, atque in veritate signorum et prodigiorum in
ea, si introibunt in requiem meam [1] ? » virtute Spiritus sancti [9] : » duce Spiritu sancto Chri-
od si dicant illi Dominum esse et non stum signa et prodigia fecisse. Ad Ephesios vero :
n, qui dici : Propterea odio habui illam « Hujus rei gratia flecto genua mea ad Patrem, ex quo
onem, et ante dicta illa omnia : audiant B omnis paternitas in cœlo et in terra nominatur,ut det
ea, quæ in XCIV psalmo sunt dicta, ad He- vobis secundum opulentiam gloriæ suæ virtutem cor-
cribentem : *Quare sicut Spiritus sanctus di-* roborari per Spiritum suum in interiorem hominem,
lie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare habitare Christum per fidem in cordibus vestris [10].»
estra [2], etc. Veniant vero ad prophetam 15. Et hæc quidem de Patre et Filia Paulus sin-
et audiant eum dicentem : « Non legatus, gulariter scribit, sicut ad Thessalonicenses quod
ngelus,sed ipse salvabit eos omnibus diebus frequenter memoravimus,ait : *Ipse vero Deus et Pa-*
Ipsi vero contumaciter egerunt, exarceba- *ter noster sanctificet vos od perfectum* [11] : non dicit,
spiritum sanctum, et conversus est eis ad sanctificent vos pluraliter, sed sanctificet singula-
iam [3]. » Necnon etiam primitias martyrum riter. Quando autem a Corinthios de Filio et Spi-
um auscultent increpantem principes Ju- ritu dicit : « Sed abluti estis,sed sanctificati estis,
, ob beneficia, quæ contulit Deus patribus sed justificati estis in nomine Domini nostri Jesu
n deserto per annos quadraginta, et ob ea Christi, et in Spiritu Dei nostri [12].» Et de Patre qui-
ligiose egerunt facto vitulo, et idola ado- dem et de Spiritu : « Nescitis,quia templum Dei estis,
t propter hæc omnia, quæ nefarie machi- et Spiritus Dei habitat in vobis? Si quis templum Dei
t,et dicentem ad eos : « Dura cervice,et in- violaverit,disperdet illum Deus : quia templum Dei
isi corde et auribus, vos semper Spiritui C sanctum est,quod estis vos [13] ».Sed et David de Pa-
bnitimini, sicut patres vestri.Quem ex pro- tre et Spiritu dici : « Quo ibo a Spiritus tuo? et a facie
on persecuti sunt patres vestri, et occide- tua quo fugiam? Si ascendero in cœlum tu ibi es [14]:
onuntiantes de adventu Justi,cujus vos pro- et non dixit, vos licet de Spiritu et Patre dixerit.
t interfectores estis,qui accepistis legem ad Ubi est enim Deus, ibi est et Filius, et Spiritus.
im constitutionem [4].» Quis igitur non mira- esse ostenditur, et in Filio atque in Spiritu sancto.
iritus sancti divinitatem, cum talia sint de Deus adoratur.Nam cum mulier Samaritana adhuc
? Quis non venerabitur paracletum Spiri- carnaliter cogitaret de Deo, et arbitraretur in loco
tatis,cum viderit eum arguere hunc mun- Deum adorari, ac diceret : « Domine,animadverto,
peccato, et de justitia, et de judicio; cum quia Propheta es tu: patres nostri in monte isto ado-
um suscitantem mortuos et vivificantem, raverunt, et vos dicitis, quoniam Hierosolymis est
ntem quod Pater et Filius facit? In locus, in quo adorari oportet [15]. Dominus autem
io scriptum est : « Sicut enim Pater sus- excludens in loco adorari eum,dixit : « Mulier,crede
rtuos et vivificat, et sic Filius, quos vult, mihi, quia veniet hora, quando nec in isto monte
[5], » Ad Romanos dicit Paulus : 779 « Si [loco], neque in Hierosolymis adorabitis Patrem :
ejus qui suscitavit Jesum Christum a D sed veniet hora, quando veri adoratores adorabunt
, habitat in vobis : qui suscitavit Jesum a Patrem in Spiritu et veritate: Pater enim tales quæ-
vivificabit et mortalia corpora vestra,per in- rit adoratores : Deum in Spiritu et veritate oportet
em Spiritum suum in vobis [6]. » Et in alio adorare [16].Quod si in Spiritu et veritate (26), ergo
: « Auferes spiritum eorum, deficient,et in in Filio Deus adoraretur : nam veritas est Filius,qui
n suum convertentur.Emittes Spiritum tuum dixit : *Ego sum via, et veritas, et vita* [17], cur non
untur,et renovabis faciem terræ [7].»Et quis- cum Patre Spiritus adorandus est a nobis? Namque

l. XXXVIII, 7. [1] Psal. XCIV, 8, 11. [2] Hebr. III, 7, 8. [3] Isa. LXIII, 9, 10. [4] Act. VII, 51, 52.
. v, 21. [6] Rom, VIII, 11. [7] Psal. CIII, 29, 30. [8] Isa LXV, 17. [9] Rom. XV, 17, 19. [10] Ephes.
7. [11] I Thess. v, 23-27. [12] I Cor. VI, 11. [13] I Cor. III, 16, 17. [14] Psal. CXXXVIII, 7, 8. [15] Joan.
0. [16] ibid. 21, 23. [17] Joan. XIV, 6.

ss., quod si in Spiritu et Filio Deus adoratur et veritas est Filius, qui dicit.

nacceptabilis est,ut corporalem venerantes Deum, non in Spiritu et in Filio adorare : alioquin si in Spiritu adorat Deum coadoratur Spiritus, cum in Christo audiant glorificari Patrem in Ecclesia,quid se esse facturos asserent ? Paulus enim scribens ad Ephesios ait : « Ei qui potens est omnia scribens ad danter quam petimus vel sapimus,ipsi gloria in Ecclesia in Christo Jesu in omnes generationes sæculi sæculorum,amen [18].» Et rursum Paulus dicit:Quia per Christum dicitur Amen Patri ad gloriam ; Per nos Patrem per Filium Dei,et in Filio Patrem glorificantes,nos utique conglorificantes Filio.Sic nam que Deum adorantes in Spiritu et in Filio, id est, per Spiritum ac per Filium adorantes, coadoramus Deum Filium et Spiritum. Denique Paulus scribit; *Ut.in nomine Jesu Christi omnes gentes genu flectant et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus in gloria est Dei Patris* [19]. Quod si hi, qui in nomine Jesu Christi flectunt genua, Filium glorificant cum Patre, cur hi, qui Spiritu Patrem et Filium adorant, non adorabunt eum cum Patre, et Filio, et Spiritu sancto? Si itaque audivimus Mosen dicentem: *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies* [20], scimus pronuntiari cum Deo Filium et Spiritum.

16. Et ne tanquam non scripta memorantes, et de nostro loqui videamur, demonstranda est eis cœlestium virtutum adoratio, et sicut in sanctis Scripturis didicimus,forsitan illi æmulatores effecti, sic et venerari discant et adorare. Quem visum volunt Isaiæ in templo laudare, et adorare,et clarificare, seraphim; Patremne an Filium? forte enim aures obstruent,si audiant,an Spiritum sanctum?Isaias enim dicit (27): « Et factum est anno quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum Sabaoth sedentem super thronum altum et elevatum,et plena domus majestate ejus, et seraphim stabant in circuitu ejus, sex alæ uni, et sex alæ alteri, et duabus quidem velabant faciem duabus vero pedes, et duabus volabant, et clamabant ad alterutrum, et dicebant : Sanctus,sanctus,sanctus Dominus Deus Sabaoth, plena est omnis terra gloria ejus. Et elevatum est limen ex voce clamantis et domus impleta est fumo,et dixi : O miser ego,quoniam compunctus sum : quia cum sim homo, et immunda labia habeam, et in medio quoque populi immunda labia habentis ego habitem, Regem Dominum Sabaoth ego vidi oculis meis. Et missus est a me unus de seraphim, et in manu habebat carbonem quem forcipe tulerat de altari, et tetigit os meum et dixit mihi : Ecce tetigit istud labia tua, et ait : Ecce aufert iniquitates tuas, et peccatum tuum mundavit. Et ego audivi vocem Domini dicentis : Quem mittam et quis ibit ad populum istum ? Et dixi : Ecce ego, mitte me. Et dixit mihi : Vade ad populum istum et dic ei : Aure audietis,et non intelligetis, et videntes videbitis,et non aspicietis.Incrassatum est enim cor populi hujus, et auribus suis graviter audierunt, et oculos suos clauserunt ne forte videant oculis suis et credant, et auribus audiant,et corde intelligant,et convertantur,et sanem illos. Et dixi ; Usquequo Domine » [21] ? Quem igitur hunc esse volunt afferant (28) dicent enim forte Filium. In Evangelio kata (28) Joannem scriptum est : « Et propterea non poterant credere in Jesum, quia dixit Isaias propheta : Excœcavit eorum oculos, et hebetavit eorum cor, ne forte videant oculis, et intelligant corde, et convertantur, et sanem illos. Hæc igitur dixit Isaias, cum vidisset gloriam ejus, et locutus est de eo [22]. » Et quid facient de Paulo, qui Spiritum sanctum dicit in illa gloria 780 visum esse Isaiæ, et locutum esse ei, cum misisset eum ad populum supra dicta dicens? Scriptum est enim sic in Actibus apostolorum : « Convenientes autem ad alterutrum Judæi disputebantur, dicente Paulo verbum unum : Quia bene Spiritus sanctus locutus est ad patres vestros per prophetam Isaiam,dicens : Ito ad populum istum et dic ei : Aure audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non aspicietis. Incrassatum est enim cor populi hujus,et auribus suis graviter audierunt,et oculos suos clauserunt, ne forte videant oculis, et auribus audiant, et corde intelligant, et convertantur,et sanem illos [23].» Ecce Joannes quidem Filium, Paulus vero Spiritum sanctum esse dicit qui sit visus Isaiæ,sedens super *thronum altum*, et elevatum, qui adoratur, et laudatur, *et glorificatur* a seraphim. Ecclesiæ autem *Christi omnes* ab oriente usque ad occidentem convenienter Patrem a seraphim laudari profitentur in ministeriorum relatione. Dicant itaque nobis,qui venerationem Spiritui sancto abnegant,quisnam ex his verum dicit aut quis fallit ? Utrumne Joannes, an Paulus ? aut vero omnes Ecclesiæ Christi ? quoniam quidem omnes Ecclesiæ Patrem profitentur esse, qui adoratur a seraphim, Joannes autem Filium, Paulus vero Spiritum sanctum. Si vero nemo eorum fallit,sed omnes veritatem dicunt,manifeste probatur est, quod et solius nomen Patris dicatur. Habeb tamen Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum secundum pronuntiatum ; vel si Spiritus habeat Patrem et Filium si venerentur qui si adorant, venerationem cœlestium animantium imitentur, et nostras cogitationes sequantur. Alioquin quid faciet audientes Salvatorem dicentem ad discipulos : *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii,et Spiritus sancti* [24] ? cum Scriptura non Trinitatem, sed unionem baptisma nominaverit.Scriptum est enim sic in Actibus apost

[18] Ephes. III, 20, 21. [19] Philipp. II, 10, 11. [20] Deut. VI, 13. [21] Isa. VI, 1, 11. [22] Joan. XII, 39-41. [23] Act. XXVIII, 25-27. [24] Matth. XXVIII, 19.

(27) Hæc item afferuntur supra, libo *De incarn. contra Arianos*, num. 10.

(28) G. R. *asserant*.

(29) Sic codd.

lorum, de his qui in Samaria crediderunt, et baptizati sunt a Philippo, *tantum baptizati erant in nomine Domini Jssu Christi* [25].

17. De his vero qui Ephesi a Paulo baptizati sunt: *Ii cum cnm audissent, baptizati sunt, in nomine Domini Jesu Christi* [26]. Petrus enim Judæos alloquens: *Pœnitentiam*, inquit, «agite, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi in remissionem peccatorum vestrorum. Ii cum audissent et comprobassent sermones ejus, baptizati sunt, et additæ sunt in die illo animæ quasi tria millia [27].» Numquid prævaricatores mandati Salvatoris effecti sunt? et contra traditionem Salvatoris baptizaverunt tantam multitudinem? Non enim scriptum est: quia baptizaverunt in nomine Patris et Filii, et Spiritus sancti, sed tantum, *in nomine Domini Jesu Christi.* Sed non sunt prævaricati: absit! Nam licet Filii nomen tantummodo dicatur, habet tamen Patrem et Spiritum secundum [*secum*, mss.] pronuntiatum, sicut in Scripturis sanctis probabimus. Itaque et Spiritus sanctus Dominus Sabaoth dicitur, et est cum Deo et cum Filio a seraphim adoratus. Propter quod hæc ter dicunt: *Sanctus, Sanctus, Sanctus*, ut Trinitatem pronuntiarent. Unde et Paulus Dominum vocari Spiritum non negat, dicens ad Corinthios: *Dominus vero Spiritus est, et ubi Spiritus Domini, est ibi libertas* [28]. Et ad Romanos ait: *Lex autem Spiritus vitæ liberavit me a lege peccati et mortis* [29]. Quomodo ergo ausi estis Spiritum sanctum servum dicere, qui creaturam liberavit? Si enim, inquit, omnia per ipsum facta sunt, ostendite creatum esse Spiritum sanctum. Utique etiam id, quod in CXVIII psalmo scriptum est, *Quia omnia serviunt tibi* [30], servum esse ostendit Spiritum sanctum. Sed neque id quod dicitur: Omnia per Filium facta sunt, assignat Spiritum sanctum: ipse enim est, qui dixit; neque id, quod omnia serviunt tibi, servum esse ostendit eum. Alioquin et Paulus quomodo audiendus est, dicens: «Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis Spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba, Pater [31]?» Itaque nec servus nec creatio Spiritus sanctus esse ostenditur. Sed vos et carnem, et servum esse eum infamatis, qui non solum non sit liber, sed et creaturæ libertatem largitur, sicut superius probavimus. Et rursum Paulus scribit: *Divisiones autem denorum sunt, idem vero Spiritus, dividens unicuique sicut vult* [32]. Et Jesus ait: *Spiritus ubi vult spirat* [33]. Qui autem facit quod vult non est servus, sed liber est. Et qualem mortem merebuntur qui Dominum cœlestis militiæ servum esse profitentur? Dominus enim virtutum interpretatur, Dominus Sabaoth, et non utique libertatem largiretur creaturæ, nisi esset creationis Dominus: in nomine enim Domini Jesu Christi et Spiritus sancti, *quem mittet vobis Pater in nomine meo, ille vos docebit* [34]. Tamen nomen Patris, et Filii, et Spiritus sancti, et in propria vita et substantia permanens, cum ipse sit vita. Alioqui quid estis facturi, audientes in Cantico canticorum Salomonem dicentem: *Unguentum effusum nomen tuum, propterea adolescentulæ dilexerunt te* [35]? Isaias vero: «Et faciet Dominus Sabaoth gentibus, in isto monte bibent in lætitia, et bibent vinum, unguento ungentur, tradent hæc omnia gentibus [36]. Nonne Spiritum sanctum, quo uncti sumus, unguentum vocavit propheta? Quem et David oleum exultationis in XLIV psalmo dicit, in conversatione humana Salvatoris: *Propter ea unxit te Deus, Deus tuus, oleo exsultationis præ consortibus tuis* [37]. Quod et assumens Petrus ait: *Jesum Christum, qui est a Nazareth, unxit Deus eum in Spiritu sancto et virtute* [38]. Spiritus itaque sanctus cum et oleum, et unguentum dicitur, nomen est Dei et Filii, in proprie vita et substantia permanens: cum sit ipse, ut supra diximus, secundum prophetam, *unguentum effusum nomen tuum.* Manifestum est autem, quia Spiritum sanctum effudit Dominus abundanter super eos, qui ex gentibus crediderunt, sicut Paulus scribit: *Et cum unctionem et signaculum habeamus;* et rursus idem Paulus in secunda Epistola ad Corinthios scribit: *Qui autem firmat nos vobiscum in Christo, et unxit nos Deus, qui et signavit nos, qui et dedit arrham Spiritum in cordibus nostris* [39]; et iterum ad Ephesios ait: *In quo credentes signati estis Spiritu promissionis sancto, qui est arrha hæreditatis nostræ* [40]; magna nos supere sancti præparant de Spiritus ancto. Nam David dicit: *Dominus pars hæreditatis meæ, et callcis mei* [41]. Et Moses scribit: *Non erit portio, neque hæreditas Levitis in terra, Dominus ipse portio eorum est* [42]. Et Jeremias clamat: *Quia formavit omnia ipse hæreditas hujus Jacob, Dominus nomen est ei* [43].

18. Et cum Dominum hæreditatem sanctorum Spiritum sanctum esse dixit: *In quo*, inquit, *credentes signati estis Spiritu promissionis sancto, qui est arrha hæreditatis nostræ*, docens hæreditari et non hæreditare professiones sanctorum considerantes. Ait enim Isaias ad eos qui non haberent Spiritum sanctum, et propterea ignorantes esse hæreditatem sanctis post hujus sæculi exitum instruens patienter, et dicens: *Est hæreditas colentibus Deum, et vos eritis justi, dicit Dominus: Qui sitistis, ite ad aquam* [44]. Spiritum sanctum aquam **781** appellans, sicut postmodum monstrabimus: cum sit arrha sanctorum hæreditatis: hunc Spiritum sanctum et David signaculum hæreditatis cum habuisset. Sed hos quidem qui non credunt hæredi-

[25] Act. VIII, 16. [26] Act. XIX, 5. [27] Act. II, 38-41. [28] II Cor. III, 47. [29] Rom. VIII, 2. [30] Psal. CXVIII, 91. [31] Rom. VIII, 15. [32] I Cor. XII, 4, 11. [33] Joan. III, 8. [34] Joan. XIV, 26. [35] Cant. I, 2. [36] Isa. XXV, 6. [37] Psal. XLIV, 9. [38] Act. X, 37, 38. [39] II Cor. I, 21, 22. [40] Eph. I, 13, 14. [41] Psal. XV, 5. [42] Num. XVIII, 20. [43] Jer. X, 16. [44] Isa. LIV, 17; LV, 1.

tatem esse sanctis, post hujus vitæ exitum miseros esse dicit. De se vero et similibus confidenter agens: *Multi dicunt: quis ostendit nobis bona? Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine*[45]. Signationem esse dicens signaculum, quod lumen vultus tui, Domine, esse sit professus. Itaque credent Paulo dicenti, Spiritu promissionis sancto signatos esse credentes; et huic David qui haberet eumdem spiritum fidei, psallenti: *Credidi, propter quod locutus sum*[46]. Sciant quod et vultus Domini esse dicit signaculum, quod accepit, id est Spiritum sanctum, adeo ut et Filium Dei lumen Dei esse sciens psalleret Deo in xxxv psalmo, dicens: *In lumine tuo videbimus lumen*[47], id est, in Filio tuo videbimus Spiritum sanctum. Sicet Isaias Spiritum qui sanctificat, non solum lumen, verum etiam ignem scit appellare, dicens: *Et erit lumen hujus Israel, et sanctificabit cum igne ardenti*[48]. Et ecce in lumine, quod est ignis, sanctificat Deus hunc Israel, et Deus noster ignis consumens est, sicut Moyses ait: *Deus noster ignis consumens est*[49]. Sed et Paulus dicit: *Ut fiat oblatio gentium acceptabilis, sanctificata in Spiritu sancto*[50]. Et non aliter gentes, aliter Israel sanctificantur a Deo, quam Spiritu sancto lumine et igne existente. Dicit autem et sapientia Salomonis in Proverbiis: *Lux Domini spiratio est hominum, qui scrutatur interna ventris*[51]. Et manifestum est, quia Spiritus omnia scrutatur, quemadmodum scribit Paulus, et quod a principio formato Adam, in faciem ejus spiravit Deus Spiritum sanctum, sicut Moses ait: *Et spiravit Deus in faciem Adæ inspirationem vitæ, et factus est homo in animam viventem*[52]. Neque id quod spiratum est a Domino, anima est, secundum fabulatores Judæos; alioquin quomodo hoc, quod a se spiratum est, Deus igni æterno condemnat? sed vivificans Spiritus est, de quo et Paulus ait: *Spiritus vero vivificat*[53]. Et: *Spiravit Deus in faciem ejus spirationem vitæ, et factus est homo in animam viventem.* Itaque Spiritus sanctus est spiritus vitæ, a quo excidentes nonnulli, viventes mortui sunt, sicut Paulus scribit: *Nam quæ in deliciis agit, vivens mortuus est*[54]. Alioquin quomodo audiendus est Salomon, dicens: *Lux Domini spiratio est hominum, qui scrutatur interna ventris*, si animas hominum lumen Dei esse dicitis, nisi Spiritum sanctum lumen Dei confessi fueritis? Sed spirationem lumen Dei esse credatis, dicente Mose: *Spiravit Deus in faciem Adæ spiraculum vitæ.* Et Filius Dei: *Ego sum vita*[55]. Sed et sapientia Salomonis introducentem Salvatorem dicit: *Ecce proferam vobis meæ aspirationis professionem*[56]: sic enim in Proverbiis ait: « Sapientia in exitu canetur, in plateis vero fiducialiter agit: in portis autem potentium assistit: A in muris quoque civitatis confidenter ait: Quanti temporis obtinent prudentes non stultitiam et erubescent? Imprudentes autem contumeliæ cum sint cupidi, impii effecti odio habuerunt sensum, et obnoxii facti sunt increpationibus. Ecce proferam vobis meæ aspirationis professionem, docebo vos meum sermonem[57]. » Et Isaias Spiritus sancti promissionem prædicans sic ait: « Dixit Dominus, qui cœlum fecit et affixit illud, qui solidavit terram, et quæ in ea sunt; qui dat spirationem populo, qui est super eam, et spiritum calcantibus eam[58]. » Dicite qui est populus qui accepit spirationem? Numquid et hic spirationem animam esse dicitis? Aut dabitis sine anima populum super terram constitisse? Sed non est, professionem namque Spiritus sancti prædicans propheta hæc ait. Denique B completam professionem super fideles, qui fuerant illo tempore, scripsit Lucas: « Et cum complerentur dies quinquagesimæ, erant pariter omnes in unum. Et factus est subito sonus de cœlo, tanquam Spiritus vehemens ferretur, implens totam domum ubi erant sedentes. Et visæ sunt eis divisæ linguæ tanquam ignis, et sedit super unumquemque eorum, et cœperunt loqui variis lingnis, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis[59]. »

19. Simili modo magnus ille Job adversus amicos suos, cum essent Spiritu sancto privati, et nihil verum dicerent, neque opinarentur se ante Deum loqui, aiebat: *Nonne ante Deum loquimini*[60]? Et rursum: *Cui anauntiastis verba? Spiratio vero cujus est, quæ procedit a te*[61]? Ex quibus unus magna C loquens dicebat: *Spiritus est, qui mortalibus intercedit, spiratio vero omnipotentiæ est, quæ me docet*[62]. Omnipotens autem Filius Dei, de quo Zacharias ait: *Proplerea sic dicit Dominus omnipotens. Post gloriam misit me super gentes*[63]. Igitur Salomone dicente: *Lux Domini spiratio est hominum*[64]; et a Mose instructi: *Spiravit Dominus in faciem Adæ spirationem vitæ, et factus est in animam viventem*[65]; audientes vero et Salvatorem dicentem: *Ego sum vita*[66]; et Paulum scribentem: *Lex enim spiritus vitæ*[67]; et rursum: *Misit Deus Spiritum Filii sui in corda nostra*[68]; videntes autem etiam Unigenitum insufflantem in faciem apostolorum et dicentem: *Accipite Spiritum sanctum*[69], spirationem Filii in propria vita et substantia manentem D Spiritum esse doceamur, et neque genitum neque creatum esse a Filio sapiamus, nequaquam unigenitum Filium credamus esse Spiritum, et quasi Dominus sit Verbum Filii, genitum vero a Deo Verbum suum in propria vita et substantia permanens, cum sit vita Filius Dei. Propterea vero non est genitus ab eo Spiritus, quia non est Verbum ejus. Creatum vero dicere Spiritum, absit! Veritatem spirationem Filii Dei cum ex sanctis Scri-

[45] Psa. IV, 6-7. [46] Psal. CXV, 10. [47] Psal. XXXX, 10. [48] Isa. X, 17. [49] Deut. IV, 24. [50] Rom. XV, 16. [51] Prov. XX, 27. [52] Gen. II, 7. [53] II Cor. III, 6. [54] I Tim. V, 6. [55] Joan. XIV, 6. [56] Prov. I, 23. [57] ibid. 20-23. [58] Isa. XLII, V. [59] Act. II. 1-4. [60] Job XIII, 7. [61] Job XXVI, 4. [62] Job XXVI, 4. [63] Zach. II, 8. [64] Prov. XX, 27. [65] Gen II, 7. [66] Joan. XIV, 6. [67] Rom. VIII, 2. [68] Galat. IV, 6. [69] Joan. XX, 22.

pturis docti sumus, et fontem Spiritus et Filium Dei dicimus,audientes Filium : « Qua duo nequam fecit populus iste, me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, et foderunt sibi lacus contritos, qui non potuerunt aquam portare » [70]. Aqua viva Spiritus sanctus est, sicut Joannes docuit, Salvatore dicente ad Samaritanam mulierem :«Si scires donum Dei,et quis est qui dicit tibi : Da mihi bibere; tu utique petisses eum, et dedisset tibi aquam vivam [71]; *et rursum* : Quicunque biberit ex aqua, quam ego ei dabo,non sitiet in æternum » [72]. Et in medio templi clamat : « Si quis sitit, veniat ad me et bibat; qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ » [73]. Et interpretatus est sic : « Hoc autem dicebat de Spiritu sancto, quem accepturi erant qui crediturі erant in eum » [74]. Ita etiam et Isaias Dominum dixisse ait : « Quia ego dabo in siti aquam iis qui in in sicco iter fecerunt,et ponam Spiritum meum super semen tuum,et benedictiones meas super filios tuos,et orietur tanquam in aqua fenum, velut salix inter fluxus aquæ » [75]. Ergo manifeste Scripturis sanctis profitentibus, aquam vivam Spiritum sanctum esse cognovimus. Dominus se fontem Spiritus esse dixit sic : *Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ* [76]. Sic et David canit in psalmo XXXV, dicens ad Dominum : *Quia apud te est fons vitæ* [77]. Igitur præter Dominum ostende alium fontem vitæ, qui apud eum sit : non enim dixit, quoniam tu es fons vitæ, sed quia apud te fons vitæ est. **788** Est vero aqud Deum,et est Filius fons exsistens Spiritus, de quo Paulus ad Romanos scribit : *Spiritus vero vitæ propter justitiam* [78]. Ita non 'alienum, sed proprium Patris esse eum dicit. Nam cum professus fuisset : ***Quia apud te est fons vitæ***, adjunxit : ***In lumine tuo videbimus lumen*** [79], id est, Filio tuo videbimus Spiritum.Necnon etiam et in nomine virtutis Dei appellatus Spiritus, et virtus, et sapientia esse monstratur. Audivimus enim Salvatorem in Evangelio promittentem discipulis suis missurum esse Spiritum sanctum, qui dicit:«Ecce ego præmittam promissionem Patris mei super vos:vos vero sedete in civitate, donec induamini ex alto virtutem » [80].In Actibus vero apostolorum idem Dominus ait : *Sed accipietis virtutem superveniente super vos Spiritu sancto* [81]. Hoc quoque impletum esse comperimus, sub die quinquagesimæ consummatæ. Aut ergo virtutem Dei Spiritum sanctum esse profitemini,aut sicut Sabellius Paracletum, cum sit virtus Dei, eumdem Filium Dei esse prædicate (30), et audite Paulum dicentem : *Spiritus vitæ propter justitiam* [82-81]. Fontem iterum Spiritus instruimur esse Filium. Jeremiam audite clamantem contra Judæos : *Quia dereliquerunt me fontem vitæ Dominum.* Alius autem ait : Spiritum sapientiæ, sciens Spiritum sanctum secundum Isaiam quidem dicentem : *Et requiescet super eum Spiritus Domini,Spiritus sapientiæ et intellectus* [83]. Secundum Paulum vero tribuentem : *Non cesso gratias agens Deo pro vobis, ut det vobis Spiritum sapientiæ et revelationis* [86]. Fontem esse Spiritum dixit supra,sic dicens : *Dereliquistis fontem sapientiæ* [85].Quod vero Spiritum hic sapientiam appellaverit, manifestum est, ex quibus dicit. Nam cum in terra Chaldæorum esset populus, et cum Chaldæis conversaretur,eos qui non haberent Spiritum sanctum, sed carnaliter quidem viverent peccato, morerentur vero justitiæ, et fraudarentur Spiritu sancto, quæritur cum lacrymis, dicens : «Quid est Israel?quid,quia id terra inimicarum es, et invesierasti in terra aliena,coinquinatus es cum mortuis,deputatus es cum his qui in inferno sunt, dereliquisti fontem sapientiæ. Viam Domini si fuisses ingressus,habitares utique cum pace in æternum» [85]. Considerent enim viam, quam dereliquerunt filii Israel, Deum esse, qui dicit : *Ego sum via* [86], fontem vitæ in propheta appellari,quam dereliquerunt Judæi, coinquinantes se cum Babyloniis, qui erant mortui justitiæ; ducem enim non habebant in se Spiritum paracletum, Spiritum veritatis, qui est vita et vivificat : viventes mortui sunt.

20. Unde et Paulus de talibus scribit : «Nam quæ in deliciis agit vidua,vivens mortua est» [87].Et Salomon clamat:«Qui in deliciis conversatur, a pueritia servus erit,in novissimo vero dolebit in se » [88].Qui enim in peccati delictis agunt,non audiunt Paulum scribentem:«Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore,sed accepistis Spiritum adoptionis filiorum,in quo clamamus,Abba,Pater» [89]. Sed cum sint filii peccati, mortui sunt justitiæ. Qui vero Spiritus sancti donum acceperunt: « Lex enim Spiritus vitæ in Christo Jesu,liberavit me a lege peccati et mortis » [91]. Bene itaque Moses observavit ut diceret : «Itaque spiravit Dominus in faciem Adæ spirationem vitæ, et factus est homo in animam viventem » [91]. Qui enim non habent Spiritum sanctum, viventes mortui sunt. Unde et ad Israel derelicto Domino, qui sit fons vitæ vivificans, dicit : « Dereliquistis fontem sapientiæ; viam Domini si fuisses ingressus,utique habitares in pace in æternum tempus » [92]. Audientes ergo Dominum dicentem : *Ego sum via* [93],docti etiam ex Scripturis sanctis fontem Spiritum esse Deum, qui dicit : *Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ* [94], nequaquam creaturam Spiritum sanctum sapiamus, sed ejusdem esse cum

[70] Jer. II, 13. [71] Joan. IV, 10. [72] ibid. 13. [73] Joan. VII, 38. [74] ibid. 39. [75] Isa. XLIV, 3-4. [76] Jerem. II, 13. [77] Psal. XXXV, 10. [78] Rom. VIII, 10. [79] Psal. XXXV, 10. [80] Luc. XXIV, 49. [81] Act. I, 8. [81-82] Rom. VIII, 2. [83] Isa. XI, 2. [86] Ephes. I, 16-17. [85] Baruch III, 12. [85] ibid. 10-13. [86] Joan. XIV, 6. [87] I Tim. V, 6. [88] Prov. XXIX, 21. [89] Rom. VIII, 15. [90] ibid. 2. [91] Gen. II, 7. [92] Baruch III, 13. [93] Joan. XIV, 6. [94] Jerem. II, 13.

(30 Hæc habentur in libro *contra Arianos*, pag. 701, num. 9 et 10, non multum diversa.

Patre et Filio substantiæ iterum ex Scripturis probamus, sicut superius ab Isaia prophetа docuimus. Scribit autem ille magnus Joannes evangelista in Apocalypsi, hæc dicens : « Et ostendit mihi fluvium aquæ vivæ, candidum quasi glaciem, egredientem a sede Dei et Agni, fluentem per medium plateæ » [45]. Dicebat vero supernæ Jerusalem de qua scriptum est in Psalmis : *Fluminis impetus lætificat civitatem Dei* [46]. Quod si dixerint, quid ergo quia scriptum est aqua? audiant. In sede Dei et Agni aqua est viva vitæ, et cum aquæ ejus capaces aliqui efficiuntur, et flumina dicuntur, et in singulis quibusque adimpleri dicitur Spiritus sanctus : sicut et Filius Dei adimpletur in singulis, secundum Paulum scribentem : *Plenitudo ejus, qui omnia in omnibus adimplet* [47]. Et est quidem, quando ii qui implentur ista aqua viva, flumina appellantur, sicut et David in XCII psalmo dicit : *Elevaverunt flumina, Domine, vocem suam, a voce aquarum multarum* [48]. Est vero quando verbum doctrinæ, et unaquæque operatio spiritus, flumina vocantur, secundum Dominum dicentem : *Qui credit in me, sicut dixit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ* [49]. Ergo non dixit, aqua impleta est, aqua enim Spiritus vita est, et *flumen Dei impletum est aquis* [50]. Et Dominus : *Me*, inquit, *dereliquernnt fontem aquæ vivæ* [51]. Itaque ejusdem sedis est cum Deo et Agno, vita vitæ, id est, Spiritus sanctus, sicut Joannes una cum Isaia dixit, et non servus, nec minister, sicut vos dicitis. Quod si permanent dicentes creatum Spiritum sanctum, et proferent illud quod in Amos propheta scriptum est : « Præpara te, invoca Deum tuum, Israel, quia ego firmans tonitruum, et creans spiritum, et annuntians hominibus Christum suum» [52], audiant non de Spiritu sancto hoc dixisse Filium Dei, sed de spiritu venti qui tonitruum sequitur. Neque enim præcedit Spiritum sanctum tonitruum sed præcedit spiritum venti, quem creare dixit post tonitruum Dominus. Alioquin dicant, an ante Spiritum sanctum crearet tonitruum. Si vero hoc impium est dicere, expellantur prorsus qui dicunt, creatum esse Spiritum sanctum, quoniam nec de prima creatione, quæ a Filio Dei sit creata, tacuerit Scriptura: sicut enim dicit qui loquitur ad Job : « Sed ecce bestiæ et apud te fenum tanquam boves edent, et vigor ejus in lumbis, virtus vero in umbilico ventris ejus. Statuit caudam sicut cypressus, nervi ejus complexi sunt sicut funes, latera ejus sicut latera ærea, et dorsum ejus » [53], etc. Hoc testimonium faturæ Domini factum ad illudendum angelis. Itaque diabolus prima creatio esse scriptus est deludi ab angelis, sic enim scriptum est : *Initium facturæ Domini, factum ad illudendum angelis* [54]. Nos autem sensum Christi Spiritum esse de Scripturis sanctis didicimus, sicut Paulus scripsit: «Sed docti ab Spi-

A

B

C

D

ritu, spiritualibus spiritualia comparantes: anim autem homo non percipit ea, quæ sunt Spiritus stultitia est enim ei, et non potest scire, quia s tualiter dejudicatur; spiritualis vero dijudicat nia, ipse autem a nemine dijudicatur : quis novit sensum Domini, qui instruat eum? Nos sensum Christi habemus» [55]. Iste igitur Spiritus ctus cum sit sensus Domini, in propria vitæ stantia exsistens, sicut frequenter didicimus, omnia, 783 quæ sunt Dei, sicut spiritus n quæ nostra sunt.

21. Denique et Paulus ait : « Nobis autem lavit Deus per Spiritum suum : Spiritus enim o scrutatur, etiam profundum Dei. Quis enim h novit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis q ipso est? sic et quæ sunt Dei nemo novit, nisi S tus Dei: nos vero non spiritum hujus mundi ac mus, sed Spiritum qui ex Deo est, ut sciamus q Deo donata sunt nobis, quæ et loquimur, non humanæ sapientiæ verbis; sed docti ab Spir ritalibus spiritalia comparantes» [56], etc. Istum S tum sanctum etiam digitum Dei esse docuit, cundum Matthæum quidem dicens : « Si aut Spiritu Dei ejicio dæmonia, pervenit in vos u regnum Dei [57]. *Secundum vero Lucam* : Si a ego in digito Dei ejicio dæmonia, pervenit a utique regnum Dei [58]: propterea dico vobis quia nis blasphemia remittetur hominibus, spiritus a blasphemiæ non remittetur eis. Et quicunque di verbum in Filium hominis, remittetur ei : qui a dixerit in Spiritum sanctum, non *remittetur ei*, que hic, neque in futuro sæculo» [59]. *Per hunc Spirit* sanctum, cum sit digitus Dei, *scriptæ sunt tabu* lapideæ, quæ datæ Moysi sunt, scriptæ digito sicut ipse Moxses exposuit. Alioquin si non Spiri sanctum digitum Dei esse dicunt, tabulas enim pideas gloriosiores magis esse quam corda sa rum profitebuntur, super quæ epistola Christi scripta non atramento, sed Spiritu Dei vivi, n tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnal Hunc Spiritum sanctum, et lumen vultus Dei credimus, secundum David in quarto psalmo d tem : *Signatum est super nos lumen vultus tui, mine* [60]. In tricesimo vero et quinto psalmo *lumine tuo videbimus lumen* [61]. Et secundum monem in Proverbiis scribentem : « Lux Domin spiratio est hominum, qui scrutatur interna venti *Et Isaiam dicentem* : Et erit lumen huic Israe ignem, et sanctificabit eum igne ordenti » [63]. spirationem Filii Dei esse divinæ Scripturæ de runt, secundum Salomonem quidem dicent «Lux Domini inspiratio est hominum: *secundum sem* : Et spiravit Deus spiramentum [spiratio: vitæ, et factus est homo in animam viventem et quemadmodum postea creatus est Adam.

[45] Apoc. XXII, 1-2. [46] Psal. XLV, 5. [47] Ephes. I, 23. [48] Psal. XCII, 3, 4. [49] Joan. VII, 38. [50] LXIV. 10. [51] Jerem. II, 13. [52] Amos. IV, 12, 13. [53] Job. XL, 10-13. [54] ibid. 14. [55] I Cor. II, 13 [56] ibid. 10-13. [57] Matth. XII, 28. [58] Luc. XI, 20. [59] Matth. XII, 31, 22. [60] Psal. IV, 7. [61] Psal. XXX [62] Prov. XX, 27. [63] Isa. X, 17. [64] Gen. II, 7.

piens spiritum vitæ, et factus est homo in animam viventem, et habens Spiritum sanctum, spiritualis erat, adeo ut et prophetaret, quod hujus rei gratia derelinqueret homo patrem suum et matrem suam, et adhæreret uxori suæ, et essent duo in carne una: necnon et illam quæ sumpta est de se mulierem vocaret Evam, prophetice dicens ei : *Hæc est mater omnium viventium* [65]. Simili modo et omnes sancti, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, per impositionem manuum sacerdotis Dei Spiritum sanctum consecuti, ad antiquum restituuntur, in quo erant ante prævaricationem Adam. Et hoc Spiritu legem dante in Ecclesiis gentium, nos neque carnem circumcidimus, neque carnaliter legem Moysi custodimus. Nam cum Paulus, et qui cum eo prædicabant gentibus Verbum Domini, et qui fideles fuerant de circumcisione dicentes: Quia oportet circumcidere eos, et præcipere eis custodire legem Moysi, jussit Spiritus sanctus non circumcidi ex gentibus credentes, neque carnaliter ritum sequi, quem Moyses Judæis tradidit: scripserunt apostoli iis qui ex gentibus erant, hæc : « Apostoli et presbyteri fratres, iis qui Antiochiæ, et Syriæ, et Ciliciæ fratribus, qui sunt ex gentibus, salutem. Quoniam audivimus, quod ex nobis quidam turbaverunt vos verbis quæ non constituimus : visum est nobis congregatis in idipsum mittere ad vos cum charissimis nostris Paulo et Barnaba, hominibus qui tradiderunt animas suas pro nomine Domini nostri Jesu Christi, Judam et Silam, et ipsos per verbum annuntiantes eadem. Visum est enim Spiritui sancto et nobis, nihil amplius imponi vobis oneris, præter ea quæ necesse est, ut abstineatis vos ab idolothytis, et sanguine suffocato, a quibus custodientes vos bene agetis. Valete [66]. » Et cum Spiritus sanctus promulgasset, omnes Ecclesiæ Christi custodiunt hæc, quia nemini ex his, quæ creata sunt, legem orbi terrarum dare concessum est. Itaque videntes Spiritum sanctum legem dantem non blasphement dicentes, eum esse creatum : quoniam præcipue Dominus contra eos qui blasphemant in eum dicit : « Omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus, qui autem blasphemaverit in Spiritu sancto, non remittetur ei, neque in hoc sæculo, neque in futuro » [67]. Non autem talia de eo diceret Dominus, si creatura esset.

Deinde et in libro Regnorum scribitur : « Si peccaverit vir in virum, orabit pro eo sacerdos ; si vero in Dominum peccaverit, quis orabit pro eo [68] » ? Et his similia de Spiritu sancto etiam Dominus dixit, sicut superius probavimus : « Quicunque dixerit verbum in Filium hominis, remittetur ei ; quicunque in Spiritum sanctum, neque in hoc sæculo remittetur ei, neque in futuro. » Hanc igitur pertimescentes sententiam, et audientes quanta de Spiritu sancto Scripturæ dixerint, qualia de Patre et Filio, talia etiam de Spiritu sancto sapiamus. Quoniam sicut credimus in Deum Patrem, et in Filium ejus unigenitum, ita credimus et in Spiritum sanctum. Et si baptizati sumus in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, quod sicut credimus, et baptizati sumus, ita sentientes de Trinitate et imitantes adorationem seraphim, hæredes regni cœlorum effici poterimus.

[65] Gen. III, 20. [66] Act. XV, 23-29. [67] Matth. XII, 31-32. [68] I Reg. II, 25.

In editione Veneta (tomi I parte II, pag. 783, ed. Bened. t. II, p. 981) sequitur Athanasii *Epistola ad Marcellinum*, de interpretatione Psalmorum, tum *Expositio in Psalmos*. Hæc, juxta ordinem a nobis institutum, exegeticis annumeravimus quæ tomus III complectitur. EDIT.

ADMONITIO.

784-1011 « Quod subsequitur fragmentum excerptum videtur ex quadam homilia Athanasio attributa : nam an Athanasii vere fuerit id in incerto versatur. Sane conspicuum nullum præfert Athanasianæ orationis indicium. Prodit ex codice Reg. 2999, fol. 274, cui inest Catena in Epist. ad Hebræos.

Διὸ ἀφέντες τὸν τῆς ἀρχῆς τοῦ Χριστοῦ λόγον.

Ἀλλ' ἄνωθεν πάλιν ἴδωμεν τίς ἐστιν ἡ ἀρχὴ τοῦ λόγου· αὐτὸς ἐφεξῆς τίθησι λέγων· Μὴ πάλιν θεμέλιον καταβαλλόμενοι μετανοίας, καὶ τὰ ἑξῆς. Εἰ δὲ τοῦτο ἀρχὴ, τί ἄλλο ἐστὶ τὸ δόγμα τὸ ἡμέτερον, ἢ τὸ μετανοῆσαι ἀπὸ νεκρῶν ἔργων, καὶ διὰ τοῦ πνεύματος λαβεῖν τὴν πίστιν εἰς ἀνάστασιν νεκρῶν καὶ κρίματος αἰωνίου; Τί δέ ἐστιν ἀρχή; οὐδὲν ἄλλο ἢ τοῦ-

« Quapropter intermittentes inchoationis Christi sermonem [69]. »

Sed re altius repetita rursum videamus, quæ sit inchoatio sermonis ; id ipse rursum postea exponit, his verbis : *Non rursum jacientes fundamentum pœnitentiæ* [70], et cætera. Quod si illud sit initium. quid aliud doctrina nostra est, quam pœnitentiam esse agendam ab operibus mortuis, ac per spiritum assumendam esse fidem in resurrectionem mortuo-

[69] Hebr. VI, 1. [70] ibid.

rum et condemnationem æternam ? Quid autem est initium ? nihil aliud quam hoc est. Initium, inquit, est, cum non adest proba et accurata vita. Sicuti enim eum qui disciplinam litterarum ingreditur, oportet primum elementa auscultare et ediscere ; ita et Christianum hæc primum accurate nosse oportet, nec ullatenus his de rebus dubitare. Quod si doctrina ille egeat, nondum posuit fundamentum. Eum namque qui firmus est, oportet consolidatum esse ac consistere, neque ullatenus moveri. Quod si futurum aliquando est, ut qui institutus in fide et baptizatus est post decem annos de fide rursum audiat, nempe credendam esse mortuorum resurrectionem, is nondum habet fundamentum, quippe qui rursum Christianismi initium exquirat. Nam quod fides sit fundamentum, ac quod superest deinde ad ædificationem conferat, audi ipsum loquentem : *Ego fundamentum posui, alius superædificat* [71]. Quid est autem, *ad perfectiora feramur* [72] ? Ad tectum ipsum, inquit, demum perveniamus, id est, optimam agamus vitam. Quemadmodum enim in elementis, alpha continet omnia, ut et fundamentum totum ædificium ; ita quoque vitæ puritatem continet certitudo et firmitas fidei, citra quam nemo potest esse Christianus, ut nec absque fundamentis potest ædificium exsistere, nec absque elementis potest quis litterarum esse peritus. Sed si quis circa elementa semper versetur, aut itidem circa fondamentum, non ei qui amplius erit. Ita apud nos agetur. Si namque in fidei initio semper maneamus, nunquam ad ejus finem perventuri sumus. Tu vero ne arbitrere ideo fidem minorem haberi, quia elementum vocatur. Ipsa quippe universa virtus est. Cum ergo ait : *Omnis qui lactis est particeps, expers est sermonis justitiæ* : *parvulus enim est* [73], non lac ipsam vocat : sed de iis adhuc ambigere, illud est infirmæ mentis, quæ multis sermonibus egeat. Hæc enim dogmata sana et recta sunt : illum namque perfectum vocamus qui cum fide probam ducit vitam. Quod si quis fidem habens mala perpetrat, imo de ipsa etiam fide ambigit, doctrinamque afficit contumelia, eum jure ac merito infantem vocemus, utpote qui ad initium recurrat. Itaque etiamsi sexcentos annos in fide transegerimus, neque tamen firmi consistamus, infantes in ipsa sumus, cum vitam exhibemus ei minime convenientem, cumque fundamentum adhuc ponimus. His autem præter eam de vita agenda admonitionem, et aliam affert, nutaturum scilicet ædificium, si egeant fundamentum ponere pœnitentiæ a mortuis operibus. Quisquis enim ab alio in aliud transfertur, et aliud quidem dimittit, aliud eligit ; primum aliud damnare debet, atque ab eo sese amovere toto affectu, atque tunc ad aliud se conferre. Quod si denuo priori adhærere debeat, quo pacto ad posterius denuo **1012** accedet ? Quid ais, legem reprobavimus, at denuo jubes ad eam

A τυ. Ἀρχὴ, φησὶν, ὅταν μὴ βίος ἀκριβὴς παρῇ. περ γὰρ τὸν εἰς τὴν μάθησιν τῶν γραμμάτων χόμενον τὰ στοιχεῖα δεῖ πρῶτον ἀκοῦσαι, οὕτ τὸν Χριστιανὸν ταῦτα εἰδέναι ἀκριβῶς πρῶτον καὶ μηδὲ ἀμφιβάλλειν περὶ αὐτῶν. Εἰ δὲ δέοιτ λ᾽ν διδασκαλίαν, οὔπω τὸν θεμέλιον ἔχει. Τὸ ἑδραῖον πεπηγέναι χρὴ καὶ ἑστάναι, καὶ μὴ κινεῖσθαι. Εἰ δὲ μέλλοι τις, κατηχηθεὶς καὶ β σθεὶς, μετὰ ἔτη δέκα περὶ πίστεως πάλιν ἀκ καὶ ὅτε πιστεῦσαι χρὴ εἰς ἀνάστασιν νεκρῶν, τὸν θεμέλιον ἔχει· πάλιν τὴν ἀρχὴν τοῦ Χρ νισμοῦ ζητεῖ. Ὅτι γὰρ ἡ πίστις θεμέλιος, λοιπὸν οἰκοδομεῖ, ἄκουε αὐτοῦ λέγοντος· Ἐγὼ μέλιον τέθεικα· ἄλλος ἐποικοδομεῖ. Τί δὲ Ἐπὶ τὴν τελειότητα φερώμεθα ; Πρὸς αὐτὴν

B ρῶμεν λοιπὸν, φησὶ, τὴν ὁροφὴν, τουτέστι, βίο στὸν ἔχωμεν. Ὥσπερ γὰρ ἐπὶ τῶν στοιχεί πᾶν τὸ ἄλφα συνέχει, καὶ ὁ θεμέλιος τὴν τ οἰκοδομὴν, οὕτω καὶ τοῦ βίου τὴν καθαρότ περὶ τὴν πίστιν πληροφορία· ταύτην δὲ ἐ ἔστιν εἶναι Χριστιανὸν, ὥσπερ οὐδὲ θεμέλ οἰκοδομὴν, οὐδὲ στοιχείων χωρὶς ἔμπειρον γρ των γενέσθαι. Ἀλλ᾽ ἐάν τις ἀεὶ περὶ τὰ π στρέφηται, ἢ εἴ τις περὶ τὸν θεμέλιον, οὐδέπο αὐτῷ τι πλέον· οὕτω καὶ ἐφ᾽ ἡμῶν. Ἂν γὰρ ἐ τῇ ἀρχῇ τῆς πίστεως μένωμεν, οὐδέποτε πρὸ τέλει ταύτης ἀναβησόμεθα. Σὺ δὲ μὴ νομίσῃς τ τῶσθαι τὴν πίστιν, διὰ τὸ στοιχεῖον κληθῆναι γὰρ πᾶσα δύναμις αὕτη ἐστίν. Ὅταν γοῦν λ Πᾶς γὰρ ὁ μετέχων γάλακτος ἄπειρος λόγου καιοσύνης· νήπιος γάρ ἐστιν· οὐ γάλα τα

C καλεῖ· ἀλλὰ τὸ ἀμφιβάλλειν ἔτι περὶ τούτων, τ ἐστιν ἀσθενοῦς διανοίας, καὶ λόγων δεομένης πολλ Τὰ γὰρ δόγματα ταῦτά ἐστι τὰ ὑγιῆ· τέλειον ἐκεῖνον καλοῦμεν, τὸν μετὰ τῆς πίστεως βίον ἔχ ὀρθόν. Ἐὰν δέ τις πίστιν μὲν ἔχῃ, πράττῃ δὲ νηρὰ, καὶ περὶ αὐτῆς δὲ ταύτης ἀμφιβάλλ ὑβρίζῃ τὴν διδασκαλίαν· εἰκότως αὐτὸν φήσ νήπιον, ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἀναδραμόντα. Ὥστε, κἂν ρία ἔτη ἐν τῇ πίστει ἔχωμεν, καὶ μὴ βέβαιοι ὦ ἐν αὐτῇ νήπιοί ἐσμεν· ὅταν βίον αὐτῇ μὴ σύμ νοντα ἐπιδεικνύμεθα· ὅταν ἔτι θεμέλιον κατα λόμεθα. Τούτοις δὲ μετὰ τοῦ βίου καὶ ἄλλο ἐχα ὡς παρασκευαζόμενον καὶ δεομένοις θεμέλιον κατα λειν μετανοίας ἀπὸ νεκρῶν ἔργων. Τὸν γὰρ ἀπό νος εἰς ἕτερον μετατιθέμενον, καὶ τὸ μὲν ἀφιε

D τὸ δὲ αἱρούμενον. πρότερον αὐτοῦ καταγνῶναι καὶ ἀποστῆναι τῇ διαθέσει, καὶ τότε ἐλθεῖν ἐπ᾽ ρον. Εἰ δὲ τοῦ προτέρου πάλιν ἔχεσθαι μέλλοι τοῦ δευτέρου ἄψεται ; Τί φῂς, κατέγνωμεν τοῦ μου, καὶ πάλιν ἐπ᾽ αὐτὸν ἀνατρέχειν κελεύεις ; Τ οὐκ ἔστι μετάθεσις· καὶ γὰρ ἐνταῦθα ἔχομεν νό Νόμον οὖν, φησὶ, καταργοῦμεν διὰ τῆς πίστε μὴ γένοιτο ! ἀλλὰ νόμον ἱστῶμεν. Ἐγὼ δὲ περὶ νηρῶν εἶπον πραγμάτων, ἀλλ᾽ οὐ περὶ νόμου. γὰρ μέλλων ἐπ᾽ ἀρετὴν ἐπίεναι, πρότερον τῆς κίας καταγνῶναι ὀφείλει, καὶ τότε αὐτὴν μετελθ

[71] I Cor. III, 10. [72] Hebr. VI. [73] Hebr. V, 13.

Καλῶς δὲ τῇ μετανοίᾳ καὶ τὸ βάπτισμα προσέθηκεν. Οὐ γὰρ ἴσχυεν ἡ μετάνοια καθαροὺς αὐτοὺς δεῖξαι. Διὰ τοῦτο εὐθέως ἐβαπτίζοντο· ἵν' ὅπερ ἀδυνάτως εἶχον ἐργάσασθαι δι' ἑαυτῶν, τοῦτο διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ γένοιτο χάριτος. Οὔτε οὖν μετάνοια ἀρκεῖ πρὸς τὸν καθαρισμόν, ἀλλὰ δεῖ τὸ βάπτισμα παραλαβεῖν. Ἐπὶ γοῦν τὸ βάπτισμα ἔδει ἔρχεσθαι, πρότερον καταγνόντα τῶν ἡμαρτημένων αὐτῷ· καὶ καταψηφισάμενον. Τί δέ ἐστιν Βαπτισμῶν, διδαχῆς; οὐχ ὡς πολλῶν ὄντων τῶν βαπτισμῶν, ἀλλ' ἑνός. Τί οὖν αὐτὸ πληθυντικῶς εἶπε; διὰ τὸ εἰπεῖν· Μὴ πάλιν θεμέλιον καταβαλλόμενοι μετανοίας. Εἰ γὰρ πάλιν αὐτοὺς ἐβάπτιζε, καὶ ἄνωθεν κατήχησε, καὶ πάλιν ἐξ ἀρχῆς βαπτισθέντες ἐδιδάσκοντο τὰ πρακτέα, καὶ τὰ μὴ πρακτέα, διηνεκῶς ἔμελλον ἀδιόρθωτοι μένειν. Ἐπιθέσεως δὲ χειρῶν, εἶπεν· οὕτω γὰρ τὸ Πνεῦμα ἐλάμβανον, ἐπιθέντος αὐτοῖς τὰς χεῖρας τοῦ Παύλου, φησί. Ἀναστάσεώς τε νεκρῶν· τοῦτο γὰρ ἓν τε τῷ βαπτίσματι γίνεται καὶ ἐν τῇ ὁμολογίᾳ βεβαιοῦται. Καὶ κρίματος αἰωνίου. Διὰ τί δὲ ταῦτά φησιν; ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς ἢ περισαλεύεσθαι, ἤδη πεπιστευκότας, ἢ κακῶς βιοῦν καὶ ῥᾳθύμως. Νήψατε, φησὶν, οὐκ ἔνι εἰπεῖν· Ἐὰν ῥᾳθύμως ζήσωμεν, πάλιν βαπτισθησόμεθα, πάλιν κατηχηθησόμεθα, πάλιν ληψόμεθα Πνεῦμα. Κἂν νῦν τῆς πίστεως ἐκπέσωμεν, πάλιν δυνησόμεθα βαπτιζόμενοι τὰ ἁμαρτήματα ἀπολούσασθαι, καὶ τῶν αὐτῶν τυχεῖν, ὥσπερ καὶ πρότερον. Θεμέλιον, φησὶ, κατεβαλόμεθα ἐν τῷ βαπτίζεσθαι, τουτέστιν ἀποταγὴν τῶν ἔργων τοῦ Σατανᾶ. Ἅπαξ γὰρ μετανοήσαντες, ἐπ' αὐτοῖς ἐβαπτίσθημεν. Οὐκέτι οὖν δὴ [δεῖ] ταῦτα ἐξ ἀρχῆς ποιεῖν. Διὸ ἀφέντες τὸν τῆς ἀρχῆς τοῦ Χριστοῦ λόγον, τὸ περὶ βαπτίσματος λέγειν, καὶ χειρῶν ἐπιθέσεως, δι' ἣν τὸ Πνεῦμα ἐλάΔετε, καὶ νεκρῶν ἀναστάσεως καὶ κρίσεως, ἐπὶ τὴν τελειότητα σερώμεθα. Οὐ δεῖ γὰρ ἀεὶ τὰ αὐτὰ λέγεσθαι. Εἴρηται γὰρ ἅπαξ καὶ γεγένηται. Ἀλλὰ δεῖ καὶ τὰ παρ' ἡμῶν εἰσφέρεσθαι· τουτέστι χρηστὴν πολιτείαν, καὶ τῆς πίστεως ἀξίαν. Αὕτη γὰρ ἡ τελειότης τὸ ἀμφιδέξιον εἶναι τὴν ἀρετήν· ὡσεὶ ἔλεγε· Νήψατε· οὐκ ἔνι γὰρ ζῆσαι ῥᾳθύμως, καὶ πάλιν βαπτισθῆναι, καὶ δι' ἐπιθέσεως χειρῶν λαβεῖν Πνεύματος ἁγίου ἐπιφοίτησιν. Τάχα δὲ οὗτοι, Ἰουδαϊκώτερον φρονοῦντες, διὰ τὸ διαφόρους ἐν τῷ νόμῳ εἶναι βαπτισμοὺς, ἐβούλοντο καὶ τὸ τῆς Νέας βάπτισμα, τὸ τὴν παλιγγενεσίας δωρούμενον, πολλάκις βαπτίζεσθαι· διὰ τὸ ἀφέσεως ἁμαρτιῶν πολλάκις ἐθέλειν ἀξιοῦσθαι· διὸ ἐπάγει· Ἀδύνατον γὰρ τοὺς ἅπαξ φωτισθέντας, κ. τ. λ.

recurrere? Illud nequaquam translatio est, nam et hic legem habemus. Legem itaque, ait, per fidem abrogamus? absit! imo legem confirmamus. Ego namque de malis operibus egi, non de lege. Qui enim virtutem est ingressurus, primum malitiam ut damnet oportet, ac sic demum illam adire. Pulchre autem pœnitentiæ baptisma quoque adjecit. Non poterat enim pœnitentia mundos illos exhibere. Quamobrem quam primum baptizabantur, ut quod per se facere non valebant, id per Christi gratiam fieret. Nequaquam igitur pœnitentia sufficit ad purgationem, sed adhibendus est baptismus. Oportuit ergo ad baptismum accedere, cum primum quis peccata sua improbaverit ac proscripserit. Quid autem est illud: *Baptismatum doctrinæ* [74]? Non quod multa sint baptismata; sed unum tantum. Quid ergo illud in plurali protulit? Quia dixit: *Non rursum jacientes fundamentum pœnitentiæ* [75]. Si enim ipsos denuo baptizasset, et prius instituisset, ac rursum ab initio baptizati, res agendas edocti fuissent, et non agendas, perpetuo indisciplinati futuri erant. *Impositionis quoque manuum*, inquit [76]: ita namque Spiritus sanctum acceperant, Paulo manus ipsis imponente. *Ac resurrectionis mortuorum.* Illud enim et in baptismo efficitur, et confessione solidatur. *Et judicii æterni.* Quare hæc loquitur? Quia verosimile erat eos, postquam credidissent, aut vacillare, aut improbe et segniter vitam agere. Vigilate, inquit, non licet dicere: Si segniter vivamus, rursum baptizabimur, rursum instituemur: rursum Spiritum sanctum accipiemus. Licet jam fide excidamus, rursum poterimus per baptismum peccata abluere; eademque denuo consequi quæ suppetebant antea. Fundamentum, inquit, posuimus, cum baptizaremur, abrenuntiationem scilicet operibus Satanæ. Semel enim baptizati, his conditionibus baptizati sumus. Nequaquam ergo isthæc ab initio resumenda sunt. *Quapropter intermittentes inchoationis Christi sermonem*, de baptismate agendum, et de impositione manuum, per quam Spiritum accepistis, et de mortuorum resurrectione ac judicio, *ad perfectiora feramur.* Neque enim eadem semper sunt repetenda. Semel quippe dictum et factum est. Sed opus est ut nostra quoque afferamus; scilicet mansuetum vitæ institutum, necnon fidei dignitatem. Hæc enim est perfectio, inquit, ut ambidextra sit virtus, ac si dicat: Vigilate: non licet enim segniter vivere ac rursum baptizari, ac per impositionem manuum Spiritum sanctum advenientem accipere. Fortassis autem iis qui Judæorum more sentiunt, quod varii sint in lege baptismi, volebant novæ quoque legis baptismo, qui regenerationem tribuit, plerumque baptizari: quod cuperent sæpe sibi remissionem concedi peccatorum; quamobrem infert: *Impossibile enim est, eos qui semel illuminati sunt* [77], etc.

[74] Hebr. VI, 2. [75] ibid. 1. [76] ibid. 2. [77] ibid. 4.

Cod. Colb. 4097 *Panoplia* Euthymii Zygabeni, in qua permulta exstant ex Athanasii operibus supra editis excerpta. Nos ea solum damus quæ nusquam exstant edita. Dubia videntur esse.

« Ejusdem (Athanasii) contra Valentinum, qui in multis consentit eum iis qui supra memorati sunt hæreticis. »

A Τοῦ αὐτοῦ (Ἀθανασίου) κατὰ Οὐαλεντίνου, τὰ πολλὰ συμφώνου ὄντος τοῖς προδηλωθεῖσι αἱρετικοῖς.

Quid causæ est quod dicitis Christum, cœlestem, non humanam induisse carnem, cum Apostolus dicat: « Qui sanctificat et qui sanctificantur, ex uno omnes? Quam ob causam non erubescit, *inquit*, fratres eos appellare, dicens: Narrabo nomen tuum fratribus meis [78]. Ex uno » autem, quonam? ex Adam videlicet, **1013** juxta Lucæ genealogiam. Ac rursum: *Quia pueri communicaverunt carni et sanguini, et ipse similiter participavit eisdem* [79]. Atque ut cœlestis carnis adimat suspicionem, subjecit: *Nusquam enim angelos apprehendit, sed semen Abrahæ: unde debuit per omnia fratribus similari* [80]. Et plurima ejusmodi. Sed Dominus, aiunt, dixit in Evangeliis: « Nemo ascendit in cœlum, nisi qui ex cœlo descendit Filius hominis, qui est in cœlo [81]. *Ac rursum Apostolus:* Primus homo de terra terrenus; secundus homo, *Dominus scilicet*, de cœlo cœlestis [82]. » Ecce enim utrobique cœlestis homo nominatur. Quibus respondemus: Cum Christus, qui duplex est naturis suis, unicus tamen sit hypostasi, quæ utriusque sunt naturæ sibi propria efficit. Et sicuti Apostolus cum dixit de iis qui Christum occiderunt: *Si cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent* [83], nequaquam significat passam esse deitatem, quæ est Dominus gloriæ, sed rem assumptam; sic in hisce dictis ipsum Filium et Deum passum esse dicitur, ob unam deitatis hypostasin, quæ humanæ quoque naturæ hypostasis facta est; sed passum secundum humanam suam naturam, atque ex cœlo quidem descendisse, et nihilominus in cœlo esse, secundum hypostasin deitatis, Filium autem hominis esse secundum naturam postremo assumptam, post descensum ex cœlo. Ac rursum: idem Dominus propter unam hypostasin, secundus quidem homo secundum unitam humanitatem: ex cœlo autem, secundum divinitatem. Nisi enim unamquamque proprie intellexerimus, in repugnantia Apostolum conjiciemus. Quomodo enim per omnia similis nobis terrenis? Quomodo etiam frater noster, qui carne cœlesti indutus sit? Et sexcenta alia absurda hinc consequentur.

Πῶς λέγετε Χριστὸν οὐρανίαν σάρκα περιβεβλῆσθαι, καὶ οὐκ ἀνθρωπίνην, καίτοι τοῦ Ἀποστόλου φάσκοντος· Ὁ ἁγιάζων καὶ οἱ ἁγιαζόμενοι ἐξ ἑνὸς πάντες; Δι' ἣν αἰτίαν οὐκ ἐπαισχύνεται, φησὶν, ἀδελφοὺς αὐτοὺς καλεῖν, λέγων· Ἀπαγγελῶ τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου. Ἐξ ἑνὸς δέ, τίνος; Τοῦ Ἀδὰμ δηλονότι, κατὰ τὴν τοῦ Λουκᾶ γενεαλογίαν· καὶ πάλιν· Ἐπεὶ τὰ παιδία κεκοινώνηκε σαρκὸς καὶ αἵματος, καὶ αὐτὸς παραπλησίως ἐπέσχε τῶν αὐτῶν. Ἀναιρῶν δὲ καὶ τὴν ὑπολῆψιν τῆς οὐρανίου σαρκὸς, ἐπήγαγεν· Οὐ γὰρ δήπου ἀγγέλων ἐπιλαμβάνεται, ἀλλὰ σπέρματος Ἀβραάμ· ὅθεν ὤφειλε κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆναι. Καὶ πολλὰ τοιαῦτα. Ἀλλ' ὁ Κύριος, φασὶν, εἴρηκεν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις· Οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ· καὶ ὁ Ἀπόστολος πάλιν· Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς χοϊκός· ὁ δεύτερος ἄνθρωπος, ὁ Κύριος, ἐξ οὐρανοῦ οὐράνιος. Ἰδοὺ γὰρ ἀμφοτέρωθεν οὐράνιος ἄνθρωπος ὀνομάζεται. Πρὸς οὓς ἐροῦμεν, ὅτι ἐπεὶ διπλοῦς ὢν ταῖς φύσεσιν ὁ Χριστὸς, μοναδικός ἐστι τὴν ὑπόστασιν, ἰδιοποιεῖται τὰ τῆς ἑκατέρας φύσεως. Καὶ καθάπερ ὁ Ἀπόστολος εἰπὼν περὶ τῶν Χριστοκτόνων ὅτι. Εἰ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν, **οὐ τὴν *θεότητα* πεπονθέναι** φησὶν, ἥτις ἐστὶ **Κύριος τῆς *δόξης***, ***ἀλλὰ*** **τὸ πρόσλημμα**· οὕτω καὶ ἐπὶ **τῶν ῥηθέντων τούτων** αὐτὸς μὲν ὁ Υἱὸς καὶ Θεὸς **πεπονθέναι λέγεται**, διὰ τὴν μίαν ὑπόστασιν τῆς Θεότητος, ἥτις καὶ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει γέγονεν ὑπόστασις· **πεπονθέναι** δὲ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν αὐτοῦ, καὶ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ μὲν καταβεβηκέναι, καὶ ἐν τῷ **οὐρανῷ** εἶναι, κατὰ τὴν ὑπόστασιν τῆς θεότητος· Υἱὸν δὲ ἀνθρώπου εἶναι κατὰ τὴν ὕστερον προσληφθεῖσαν φύσιν, μετὰ τὴν ἐξ οὐρανοῦ κάθοδον. Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς Κύριος διὰ τὴν μίαν ὑπόστασιν· **δεύτερος** μὲν **ἄνθρωπος** κατὰ τὴν ἡνωμένην ἀνθρωπότητα, **ἐξ οὐρανοῦ** δὲ κατὰ τὴν θεότητα· εἰ γὰρ μὴ νοήσωμεν ἑκάστην οἰκείως, ἐναντιολογίαις ὑποβαλοῦμεν τὸν Ἀπόστολον. Πῶς γὰρ κατὰ πάντα ὅμοιος ἡμῖν τοῖς γηΐνοις; Πῶς δὲ ἀδελφὸς ἡμῶν, ὁ σάρκα οὐρανίαν περιβεβλημένος; Καὶ ἄλλα δὲ μυρία ἄτοπα ἕψεται.

« Ex Euthymii monachi Zygabeni, Orthodoxæ fidei dogmatica panoplia, e Græco **translata per Petrum** Franciscum Zinum Veronensem. Parisii anno 1556.

« Magni Athanasii, adversus illos, qui Christum unam esse dicunt naturam compositam. Licet enim postea ab Eutyche et Dioscoro monophysitis hæc hæresis fuerit prorogata, fuerunt tamen antea quidam, qui nefariæ istius opinionis semina projecerunt. Sanctus autem **Maximus eam dicit** Apollinarium disseminasse. »

Quid argumentum illud, quo **veluti ariete** animas petunt? partem, inquiunt, **essentiæ** propriæ Deus fecit carnem **assumptam. Ut eo pacto** ea

[78] Hebr. II, 11, 12. [79] ibid. 14. [80] ibid. 16, 17. [81] Joan. III, 13. [82] I Cor. XV, 47. [83] I Cor. II, 8.

utrumque essentia intelligatur, quæ impatibilis sit, quatenus Verbum est; patiatur autem partem carnis, quæ cum Verbo ad unam essentiam absolvendam concurrit. Hoc autem absurdum esse et maxime exsecrandum, facile quivis intelligat. Pars, inquiunt, divinæ essentiæ caro, et quod magis ridendum est, pars illius, qui nullas habet partes. Compositam faciunt, quæ simplex est. Nam si hæ mutuæ inter se partes ad unum aliquod concurrunt, compositum diversum ostenditur, quod e partibus constat differentibus. Præterea suscipit incrementum ex carne addita, quæ non in natura propria spectatur, sed pars est essentiæ carnem ipsam accipientis. Quin etiam ex his mutatio patet, cum Verbum amplius secundum æternam essentiam non maneat, sed aliud quiddam propter augmentum esse contingat. Deum naturam mutabilem, mutabilis naturæ partem constituis, et unam istam ex utraque novam compositionem et mutationem ostendis, adeo ut magna difficultas in animo oboriatur, cum nec quid inde sequatur videri queat, neque rei propositæ nomen reperiatur. Quo enim nomine unam ex utrisque essentiam appellemus? Verbum tantum? At carnis pars id non permittit. Carnem tantummodo? At id Verbi natura non concedit. Christumne? Dispensationis, non autem essentiæ, istud est nomen. Proh impiorum hominum insaniam, qui dum immutabilem audent essentiam tractare, proprio etiam nomine ipsum spoliarint! Ista enim ratione Filio ne illud quidem servabitur, ut ejusdem cum Patre sit essentiæ. Qui enim essentiæ propriæ accessionem, et mutationem ex alterius admittit admistione, is cum illo qui in eadem manet essentia, non est ejusdem essentiæ. Pater enim præter gloriam propriam in natura nihil possidet. Filius autem in natura carnem adjungit, ut carnis et Verbi una sit essentia, multum abesse deprehenditur ab eo, qui nullam accessionem ad essentiæ propriæ incrementum aut mutationem acceperit. Necesse igitur est, ut unam essentiam Verbi et carnis, non confusam agnoscas, aut in eorum qui Arium secuti sunt, errorem incidas, et illorum essentiæ diversitatem introducas, et sacris Domini vocibus adverseris, et magno cum periculo respuas illud: *Ego et Pater, unum unus* [84]. Et, *Qui vidit me, Patrem vidit* [85]. Quomodo unum, ubi tanta differentia reperitur? Ut unus quidem ad finem usque manserit, qualis ab omni æternitate creditur fuisse: alter autem carnis compositione propriam essentiam miscuerit, aut auxerit, aut per confusionem in aliud commutarit? 1014 Quomodo qui hunc videt, videt illum, si Patris quidem essentiam divinitas duntaxat indicat; Filii vero divinitas et humanitas, quæ unum quiddam natura sunt? Et Patris quidem essentia partem non habet quæ patiatur. Verbi autem natura, carnis partem habet quæ patiatur? Quid ista impietate magis nefarium? Unam essentiam dicere, et hanc in partes secare varias et differentes, et voces dicere contumeliosas, quæ rei propositæ accommodari nequeant, nisi perfectæ naturæ pars patibilis, et pars sit impatibilis; et pars patiatur, pars autem non patiatur; et pars vivat, et pars intereat. Magis profecto miserandum animal, cujus mortui dolores pars sensu percipiat. Siquidem unius essentiæ sit simul et interire et vivere. Sed rejiciatur hæc inanis doctrina. Nec partem naturæ simplicis, et quæ dividi non potest, accepimus. Nec quod est impatibile, parte quidem pati, parte autem non pati didicimus. Neque unius naturæ definitionem in duabus agnoscimus, neque diversæ, etsi nomen admisimus. Quæ quidem omnia constituere deprehenduntur, qui Verbum et carnem in unam essentiam convenisse dicunt. Quomodo igitur et caro sumpta est, et qui illam sumpsit non est immutatus? et qui cum illa conjuncta est, servat eamdem essentiam cum Patre suo? Quomodo ex carnis assumptione, et ex iis quæ per ipsam, sapienter supra quam dici potest, gesta sunt, non ad incrementum, aut mutationem essentiæ propriæ pervenit, sed ad communicationem naturalis dignitatis, quam arcanæ conjunctionis gratia perfecti? Aliud enim est dicere, duas naturas perfectas in unam personam convenisse, et aliud ex duabus partibus unam essentiam esse conflatam. Nam divinæ quidem essentiæ ratio simplex est, humanæ autem dispensationis miraculum duplex. Quare nec essentiæ simplicitas in varias partes secatur, neque duplex dispensationis ratio in unam conflatur essentiam. Qui enim fieri potest, ut quod æternum est, et quod est recens, in una considerentur natura? Num et sanguis et aqua fuit divinitatis essentia, quæ fontis instar defluxit e latere? Si ejusdem est et pati et non pati, necesse est et voluntates esse diversas, et non easdem actiones. Alia enim convenit formæ Dei, et alia formæ servi: alia templo, et alia inhabitanti Deo. Perpetuam igitur in unam essentiam introducunt seditionem, cujus essentiæ pars unum vult, pars aliud. Si una essentia, cur dicit: *Non quod ego volo, sed quod tu* [86]? Quomodo eadem est quæ fecit et quæ facta est? Quomodo eadem et omnia novit antequam fierent, et extremum diem et horam ignorat? Quomodo eadem et peccatur et preces suscipit? Quomodo dicit: *Deus meus, Deus meus, cur me dereliquisti* [87]? Quis novit eamdem a seipsa naturam derelinqui, et seipsam, ut alium invocare, quæ quidem omnia naturam duplicem consequuntur? Verum quoniam et humanæ naturæ exemplum nos quidem ad pietatem confirmandam attulimus, alii autem ad eversionem detorquent, necesse est ut et de hoc item disseramus.

[84] Joan. x, 30. [85] Joan. xiv, 9. [86] Marc. xiv, 36. [87] Psal. xxi, 1; Matth. xxvii, 46.

Ejusdem adversus eosdem.

Ecce enim falsam alteram cum impietate ratiocinationem pepererunt. Quemadmodum, inquiunt, homo ex duobus consistens, una dicitur natura, sic etiam Dominum Christum ex Verbo et carne exsistentem, unam esse constat essentiam. Quod duo tantum inter se differentia perfectam unam nequeant essentiam conficere, et quæ non sit mutabilis, paucis antea demonstratum est. Quod autem exemplum hoc rei ab ipsis propositæ nihil prosit, statim ostendetur. Homo ex anima mente prædita, et corpore sensibus affecto animal jure censetur. Quoniam horum neutrum sine altero prius consistit, neque naturæ terminum conservat, cum exsistendi principium sumant ex utero, atque ita in vitam exeant, et unus animalis constitutionem efficiant. At Dominus Jesus non imperfectis e rebus exsistendi principium accipit, sed naturarum perfectarum in se principium ostendit. Atque illic quidem hominis partes sunt, anima ei corpus : hic autem, neque caro pars Verbi est, neque Verbum pars carnis. Horum enim utrumque, priusquam conjungantur, perfectam naturam ostendit, ut nihil omnino neque divinitati ad rationes propriam, neque humanitati desit. Aliud enim est, duabus ex partibus essentiam absolvi, et aliud, duas essentias conjungi, quarum utraque perfecta sit. Quamobrem et forma Dei dicitur, et forma servi. In homine vero neque anima sola est homo, neque caro, Nam si harum altera reipsa perfecta foret natura, aliquid etiam sine altera perfecisset. Et hoc perspicuum est, non solum ex divinis legibus, verum etiam ex verbis humanis. Etenim, qui hæc profitentur, sic hominem definiunt, esse animal ratione præditum, mortale : ut ratione præditum ad animam, mortale spectet ad corpus. Sic utrumque unius esse personæ, non autem duarum censuerunt. Pari ratione et divina Scriptura hominem ipsum et ad imaginem Dei significat, propter animæ ratione præditæ excellentiam, et masculum appellat et feminam propter carnis proprietatem ; ut animam et corpus unius personæ, non autem duarum, partes esse declaret. Cur igitur hoc utuntur exemplo, quod nullam habet similitudinem? Si enim duas personas profectas ostenderent in unam conclusas essentiam, recte exemplum protulissent. Sed unius personæ duas partes dicentes, duas dicunt personas, cum Dominus Christus duo vocetur perfecta, et Deus et homo, propter utriusque perfectionem. Sic enim Servatoris Christi nomen nunc quidem solam ostendit divinitatem, utpote absolutam et perfectam, nunc autem humanitatem quippe cujus perfectioni nihil desit. Nunc autem cum ipsa persona utraque duarum naturarum differentiam et perfectionem nova conjunctione suscipiat; illi quidem ad divinitatis mutationem et eversionem, humanitatem adhibuerunt : nos autem, ut ostenderemus et testaremur fieri posse ut rerum congressus sit, et una persona. Nan hil prohibet quominus hominis natura d beat partes, ex quibus una consurgit p homo nimirum, qui ita constat ; quanto m vina gratia valet efficere ut duæ naturæ p in conjunctionem minime confusam con nec tamen una singularis tollatur persona? admodum autem cum audimus : *Unus Jesus Christus, per quem omnia* [88], rerum c procreationem, ut par est, soli tribuimus di sic audientes : Unus patibilis Christus, co carnis affectionem agnoscimus. Qui enim p ejusdem essentiæ et in eodem, imbecilit virtutem intelligere? *Spiritus*, inquit, *pr caro autem infirma* [89], non autem pars car pars spiritus : et rursum : *Si enim*, inquit *fixus est infirmitate, vivit ex virtute Dei* [90]. nomina et res, spiritus et caro, virtus et infi crux et vita, qui suscitat et qui suscitatur, e tat et qui exsaltatur. Cernis autem in una non partium compositionem, sed perfectar turarum conjunctionem, qua non duæ un essentia, sed una dignitas et gloria declarat igitur naturarum negamus conjunctionem, unam essentiam dicimus nunc confluxisse non posse, ut duæ una fiant essentia, do turæ lex, docet et prædicationis ratio, sua omni rerum genere experientia ; aperte etia Dominus indicat, qui post resurrectionem non credentibus adhuc discipulis : *Palpate, me, et videte, quia spiritus carnem et ossa non sicut me videtis habere* [91]. *Palpate, inquit,* ut ostenderet se spiritus non esse spectrum, spectantes decipérentur, sed corpus tactui resis Quis non videat naturarum proprietates, cur ritus quidem carnem et ossa non habeat, qu pori adsunt ; et corpus quidem videatur, s autem non cernatur ; corpus tactui sit obno spiritus autem sub tactum non cadat? Qu igitur essentia una, cum tanta sit differentia

Ejusdem, adversus eosdem.

Quid dicitis? Quid demonstratis? Abit n rum differentia ; et nullum earum indicium quitur? Quomodo igitur subjectum appellabi Verbumne solum? Neque enim id quispiam nem dixerit, qui eo nomine se illud putet l rare. At quomodo non ipsum afficitis contun cum talem ipsius essentiam putatis esse, ut liceat essentiæ procreatæ in eam commutari? enim a deterioribus capi potest commune m rum est, et non unius eximium. Cui autem id prium est ut sit inaccessum, huic quomodo rum adjungatur? At non modo Verbum af contumelia, verum etiam carnis personam tol Cujus enim indicium amplius non reliqu hujus gloriam quomodo cognoscemus? Si

[88] I Cor. VIII, 6. [89] Matth. 41. [90] II Cor. XIII, 4. [91] Luc. XXIV, 39.

cognoscitur, quoniam est, merito eam honoratis. Si non est, quomodo gloriæ fruitur amplitudine? Nisi ostenderitis id quod honoratis, non apparebit gloriæ magnitudo. Necessarium igitur est confiteri, duorum minime confusam conjunctionem, nec ad accipientis mutationem, nec ad accepti interitum esse factam, sed ad gloriæ societatem, quæ in unius persona declaratur. Quamvis enim utrumque verbum solum, natura etiam repugnante, vocari patiamini, non tamen discrimen abscondetis. Quandoquidem unum erat a principio, alterum autem factum est. Unum quod nec cerni nec tangi potest, ex infinito infinitum; **1015** alterum autem ex eo quod cerni tangique potest, in id, quod nec cernitur nec tangitur, transiit. Et unum quidem semel immutabile, alterum autem ex mutabili ad præstantiorem pervenit conditionem. Præterea, si hoc est solum Verbum, cur non invenimus, caro facta est Verbum; sed, *Verbo caro factum est*[92]? Quis porro adeo insanit, et mente captus est, ut audeat dicere divinam essentiam assumpsisse aliam divinitatis essentiam ex altera provenientem natura, ut per talem accessionem incrementum illius, quod natura nullius indiget, et perfectum est, compararet? Ad hæc, quomodo divina Scriptura, etiam post novum reditum, prædicat quæ carnis sunt propria, nempe rursum venturum, eodemque modo visum iri? Num angelis etiam repugnabitis, qui aperte dixerunt: *Hic Jesus qui assumptus est a vobis, sic veniet quemadmodum vidistis eum ascendentem in cœlum*[93]? Omnia ad carnem significandam plane spectant. Illud, *hic veniet*, sicut in corpore, nunc quidem hic, nunc autem illic perspecto, *quemadmodum vidistis*, id est carnis oculis. Hæc qui ita non accipit, is non solum angelis repugnat, verum etiam sacris Spiritus sancti oraculis adversatur: Quomodo intercedit pro multis Dominus Christus, ut Verbum solum? Et ubi est æqualis cum Patre dignitas, si tanquam inferior intercedit, non autem cum auctoritate largitur, cum sit pariter omnipotens? Nonne perspicuum est, primitiarum esse, pro massa propria intercedere, ut suam erga carnis naturam affectionem ostendat? Quem autem non moveat clarissima sapientissimi Pauli prædicatio; qui, Deus, inquit, *ignorantiæ tempora despiciens, denuntiat omnibus ubique, ut pœnitentiam agant, quoniam constituit diem in qua judicaturus est orbem terrarum, in justitia, in viro, quo definivit, fidem omnibus faciens, ipsum a mortuis suscitasse*[94]. Nonne differentiam sustulit? Nonne dixit Deum in viro? Nonne demonstravit Deum qui suscitavit, et hominem qui suscitatus est? Verum quanquam differentiam ostendit, non tamen conjunctionem inseparabilem prætermisit. Non enim dixit, Deum cum viro; sed, Deum in viro. Jam quomodo illud intelligemus: *Videbunt in quem transfixerunt*[95]; nisi carnis natura, quæ clavos suscepit, aperte foramina demonstret? Neque enim divinitatis essentia, quæ nec videtur nec tangitur, vestigia vulnerum in testimonium est allatura; sed natura ex patibili genere suscepta, impiorum scelus redarguet, qui cogentur propria flagitia agnoscere in carne quam vulnerarunt: sic et naturarum proprietates non esse sublatas; et certum humanæ carnis assumptæ lucrum, et impudens adversantium argumentum, et vim veritatis inexpugnabilem demonstravimus.

[92] Joan. I, 14. [93] Act. I, 11. [94] Act. XVII, 30, 31. [95] Joan. XIX, 37.

MONITUM.

1016 *Hæc fidei Confessio exscripta fuit e codice Vaticano num* 1413, *membranaceo, optimæ notæ et perantiquo, in quo exstant Cyrili opera, interque illa pag.* 24 *comparet Athanasii nomine sequens opusculum. Initium porro hujusce id ipsum est, quod illa fidei formula ad Jovianum Augustum missa, superiusque cusa. In subsequentibus autem liquido expenduntur Symboli quod vocatur apostolorum articuli: non indignum sane opusculum est Athanasio, iisque compositum vocibus et clausulis, quæ Athanasii ævo obtinebant: neque leve est argumentum quod illius solum ævi Arianorum, Pneumatomachorum, Apollinaristarum errores dilucide hic repudientur. Ex usu quoque vocis* ὑπόστασις *pro substantia Patris, videtur ascribendum Athanasio. Damnantur enim qui negant Filium esse ex eadem hypostasi vel* οὐσίᾳ, *ex qua Pater quæ ratio loquendi post Athanasii ævum vix usurpabatur. Exstat item hæc Symboli interpretatio in cod. Reg.* 2502, *in charta papyracea vulgari descripto anno* 1562, *cujus lectiones adnotamus. Et ubique ascribitur Athanasio.*

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΙΣ ΤΟ ΣΥΜΒΟΛΟΝ (32).

—

ATHANASII ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI INTERPRETATIO IN SYMBOLUM.

—

Credimus in unum Deum Patrem omnipotentem, A omnium visibilium et invisibilium factorem : et in unum Dominum Jesum Christum Filium Dei, genitum ex Patre, Deum ex Deo, lumen ex lumine, Deum verum ex Deo vero, genitum non factum, consubstantialem Patri, per quem omnia facta sunt, quæ in cœlo et quæ in terra, visibilia et invisibilia. Qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit, incarnatus et homo factus est, id est genitus perfecte ex Maria semper virgine per Spiritum sanctum : qui corpus et animam et mentem, et omnia quæ sunt in hominibus, præter peccatum (34), vere nec specie tantum habuit : qui passus est, id est crucifixus, sepultus, et resurrexit tertia die, et ascendit in cœlos cum gloria in ipso corpore : sedet ad dexteram Patris ventu- B rusque est in ipso corpore cum gloria judicatum vivos et mortuos, cujus regni non erit finis. Et credimus in Spiritum sanctum, qui non alienus est a Patre et Filio, sed consubstantialis est Patri et Filio, increatus, perfectus (35), Paracletus, id est advocatus : qui locutus est in lege, in prophetis, et in Evangeliis. Qui descendit in Jordanem, prædicavit apostolis, qui habitat in sanctis. Et credimus in unum solam hanc catholicam et apostolicam Ecclesiam, in unum baptisma pœnitentiæ et remissionis peccatorum, in resurrectionem mortuorum : in judicium æternum animarum et corporum, in regnum cœlorum et vitam æternam. Eos autem qui dicunt : Fuit aliquando cum non esset Filius, vel : Fuit aliquando cum non esset Spiritus sanctus : aut, ex non exstantibus C factus est, aut qui ex alia substantia vel essentia dicunt esse Filium Dei aut Spiritum sanctum, mutabilem atque variabilem, eos (inquam) anathemate damnat catholica mater nostra et apostolica Ecclesia. Et anathemate damnamus omnes qui non confitentur carnis resurrectionem : omnem item hæresim scilicet omnes qui hanc non tenent fidem sanctæ et solius catholicæ Ecclesiæ.

(32) Reg. εἰς τὸ ἅγιον σύμβολον.

(32*) Πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντ
τορα, πάντων ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων ποιη
καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Υἱὸν
Θεοῦ, γεννηθέντα ἐκ τοῦ Πατρὸς, Θεὸν ἐκ Θ
φῶς ἐκ φωτὸς (33), Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀλ
νοῦ, γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Π
δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τά τε ἐν τῷ οὐρανῷ
τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, ὁρατά τε καὶ ἀόρατα· τὸν δι' ἡ
τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτη
κατελθόντα, σαρκωθέντα, ἐνανθρωπήσαντα, τε
γεννηθέντα τελείως ἐκ Μαρίας τῆς ἀειπαρθένου
Πνεύματος ἁγίου, σῶμα καὶ ψυχὴν καὶ νοῦν,
πάντα ὅσα ἐστὶν ἀνθρώποις, χωρὶς ἁμαρτίας, ἀλ
νῶς καὶ οὐ δοκήσει ἐσχηκότα· παθόντα, τον
σταυρωθέντα, ταφέντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ
ρᾳ, καὶ ἀνελθόντα εἰς οὐρανοὺς ἐν αὐτῷ τῷ σώ
ἐνδόξως· καθίσαντα ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, ἐρ
νον ἐν αὐτῷ τῷ σώματι ἐν δόξῃ κρῖναι ζῶντα
νεκροὺς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος. Κα
στεύομεν εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ οὐκ ἀλλότ
Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἀλλ' ὁμοούσιον ὂν Πατρὶ καὶ
τὸ ἄκτιστον. τὸ τέλειον, τὸ Παράκλητον, τὸ λαλή
ἐν νόμῳ, καὶ ἐν προφήταις, καὶ ἐν Εὐαγγελίοις (
καταβὰν ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην, κηρύξαν ἀποστόλο
οἰκοῦν ἐν ἁγίοις. Καὶ πιστεύομεν εἰς μίαν μ
ταύτην καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν (37) Ἐκκλη
εἰς ἓν βάπτισμα μετανοίας, καὶ ἀφέσεως ἁμαρ
εἰς ἀνάστασιν νεκρῶν, εἰς κρίσιν αἰώνιον ψυχῶ
καὶ σωμάτων, εἰς βασιλείαν (38) οὐρανῶν καὶ
αἰώνιον. Τοὺς δὲ λέγοντας, ὅτι ἦν ποτε ὅτε οὐκ
Υἱὸς, ἢ, Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν τὸ ἅγιον Πνεῦμ
ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων ἐγένετο, ἢ ἐξ ἑτέρας ὑποστά
ἢ οὐσίας φάσκοντας εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ,
Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τρεπτὸν ἢ ἀλλοιωτὸν, τούτους
θεματίζομεν, ὅτι αὐτοὺς ἀναθεματίζει ἡ καθο
μήτηρ ἡμῶν καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία. Καὶ
θεματίζομεν πάντας τοὺς μὴ ὁμολογοῦντας ἀν
σιν σαρκὸς (39) καὶ πᾶσαν αἵρεσιν, τουτέστι τοὺ
ὄντας ἐκ ταύτης τῆς πίστεως τῆς ἁγίας καὶ μ
καθολικῆς Ἐκκλησίας.

(32*) Similia leguntur in *Confessione fidei* quam ex codice Nanians LXIII edidit Mingarelli in libro cui titulum fecit : *Codices Græci mss apud Nanios patricios Venetos asservati.* Bononiæ 1784. in 4°. Vide ad calcem tomi IV Opp. Athan. EDIT.

(33) Reg. ἐκ τοῦ Πατρὸς μονογενῆ, τουτέστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρός.

(34) Hie notantur Apollinaristæ.

(35) Hié Pneumathomachi.

(36) Reg. ἐν προφήταις καὶ ἐν ἀποστόλοις, κα
Εὐαγ. Mox Reg. κηρύξαν. Vatic. κηρυξόμενγν.

(37) Καὶ ἀποστολικὴν deest in Vatic.

(38) Reg. εἰς βασιλείας.

(39) Reg. ἀνάστασιν νεκρῶν.

MONITUM IN FRAGMENVUM SEQUENS.

1017 *Non sine scrupulo* ἀποσπασμάτιον *sequens inter Athanasiana edimus; licet enim non sit Athanasio indignum et Apollinaristarum hæresis hic confutetur, et in Epist. ad Epictetum, et alibi oppugnatolet tamen quidpiam peregrinum, et videtur maxime sub finem Eutychianorum hæresin impugnare: unde forte suspicio oriatur quinto sæculo exaratum fuisse. Quia tamen una cum præcedenti expositione fidei nobis Roma transmissum fuit, hic locum habeat et eruditorum examini subjiciatur. Est porro fragmentum istud superius inter fragmenta Euthymii editum ex versione Zini, sed plura hic habentur, et quædam mutila loca restituuntur.*

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΚΟΙΝΟΝ ΑΝΘΡΩΠΟΝ ΥΠΟΔΕΙΓΜΑΤΟΣ (40).

EJUSDEM ATHANASII

DE EXEMPLO EX NATURA HOMINIS ALLATO.

Πολλὴν τῶν ἐναντίων τὴν περὶ τὸ κακὸν ἐπιμέλειαν θεασάμενοι, πολλὴν ἔχομεν καὶ ἡμεῖς ἀνάγκην Πακροτέρας πρὸς αὐτοὺς ἀντιστήσασθαι τὰς ἀντιῤῥήσεις. Μηδεὶς οὖν ἡμῖν ἐγκαλείτω τὴν ἀμνηστίαν· τοῖς δὲ τὴν ἀνάγκην ἐπάγουσιν ἐπιγραφέτω τὰς αἰτίας. Ἰδοὺ γὰρ καὶ ἕτερον παραλογισμὸν κατὰ τῆς ἀληθείας ἐγέννησαν. Ὥσπερ, φησὶν, ὁ ἄνθρωπος, ἐκ δύο συνεστὼς, μία φύσις λέγεται, οὕτω καὶ ὁ Δεσπότης Χριστὸς, ἐκ Λόγου καὶ σαρκὸς συνεστὼς, μία οὐσία δείκνυται. Τὸ μὲν οὖν δύνασθαι τὰ τοσοῦτον ἀλλήλων παρηλλαγμένα καὶ τέλεια μίαν οὐσίαν ἀποτελεῖν, καὶ τροπὴν μὴ ποιεῖν, συντόμως προείρηται· τὸ δὲ μηδὲ αὐτοῖς κατὰ σκοπὸν ἁπαντᾷν ἐκ τοῦδε τοῦ ὑποδείγματος αὐτίκα δειχθήσεται. Ἄνθρωπος μὲν γὰρ ἐκ ψυχῆς νοητῆς καὶ σώματος αἰσθητοῦ ζῶον γνωρίζεται εἰκότως, διὰ τὸ μηδέτερον χωρὶς τοῦ ἑτέρου προάγουσαν ἔχειν ὑπόστασιν, μηδὲ σώζειν τὸν ὅρον τῆς φύσεως, κατὰ ταυτὸ μὲν ἀρχὴν τοῦ εἶναι λαβόντα ἐκ γαστρὸς, καὶ οὕπως εἰς τὸν βίον ἐρχόμενα, ἑνὸς δὲ ζώου σύστασιν ἐργαζόμενα· ὁ δὲ Κύριος Ἰησοῦς οὐκ ἐξ ἀτελῶν πραγμάτων τὸ εἶναι δέχεται, ἀλλὰ τελείων φύσεων ἐν ἑαυτῷ σύνοδον δείκνυσι· κἀκεῖ μὲν μέρη ἀνθρώπου ψυχὴ καὶ σ˙μα· ἐνταῦθα δὲ οὔτε ἡ σὰρξ μέρος τοῦ Λόγου, οὔτε ὁ Λόγος μέρος τῆς σαρκός· ἑκάτερον γὰρ αὐτῶν, καὶ πρὸ τῆς ἑνώσεως, τελείαν δεικνυσι τὴν φύσιν, ὡς μηδὲν ὅλως λείπειν, μήτε τῇ θεότητι εἰς τὸν ἴδιον λόγον, μήτε τῇ ἀνθρωπότητι· ἄλλο γάρ ἐστι τὸ ἀναπληροῦσθαι οὐσίαν ἐκ δύο μερῶν, καὶ ἄλλο τὸ ἑνοῦσθαι δύο οὐσίας, ὧν ἑκατέρα το τέλειον ἔχει· διὸ καὶ μορφὴ Θεοῦ λέγεται, καὶ μορφὴ δούλου. Ἐπὶ δὲ τοῦ ἀνθρώπου οὔτε ἡ ψυχὴ

A Multam in adversariis conspicati ad fovendum malum sollicitudinem, necessum est ut longiorem ipsis opponamus confutationem. Nemo itaque nobis vitio vertat, quod non finem altercandi faciamus; sed potius homines qui in eam nos compellunt necessitatem in crimen vocet. En tibi enim captiosam aliam quam sunt contra veritatem commenti ratiocinationem. Quemadmodum, ait, homo ex duobus constans, una dicitur natura; ita et Dominus Christus, ex Verbo et carne constans, una substantia comprobatur. At enim quod possint res tantum inter se dispares, et perfectæ unam constituere substantiam nulla facta mutatione, jam paucis superius dictum est: quod autem hujusmodi exemplum nihil ad rem et propositum eorum faciat, mox commonstrabit. Enimvero homo ex
B anima intelligente et sensibili corpore animal esse probe cognoscitur: quia sine altero neutrum prius exsistentem habet hypostasin, neque naturæ terminum per se potest servare. Utrumque enim pariter ex utero exsistendi accepit initium, atque ita vitam ingressa sunt ambo, uniusque animalis constitutionem efficiunt. Dominus autem Jesus non eximperfectis rebus exsistentiam accipit, sed perfectarum in se naturarum conjunctionem exhibet: et illic quidem pars hominis sunt, anima et corpus; hic vero neque caro pars Verbi, neque Verbum pars carnis: nam utrumque, etiam ante conjunctionem, perfectam exhibet naturam, ut nihil penitus deficiat, vel divinitati quod ad sui rationem pertineat,
C vel humanitati: aliud quippe est compleri duabus

(40) Ex cod. Vaticano num. 400, papyraceo.

partibus substantiam; aliud conjungi duas substantias, quarum utraque suam habeat perfectionem: quamobrem et forma Dei dicitur et forma servi. Quod hominem vero spectat, neque anima sola homo, neque caro. Nam si horum aliquid perfecta esset natura, vi prædita agendi, quiddam sine alio operaretur. Cum autem horum alterutrum memoratur, totum a parte solet indicari: neque tamen perfectam naturam agendi vi præditam habet una solum pars. Et hæc quidem homo esse dicitur non modo in divina lege, sed etiam in hominum libris. Definiunt itaque hominem qui sunt harum periti rerum, animal rationale mortale, atque ita rem explicant, ut rationale ex anima petant, mortale ex corpore definiant. Eodem modo utramque partem unius esse personæ, non autem duarum, æstimat divina Scriptura: enimvero eumdem hominem secundum excellentiam personæ affirmat ad imaginem Dei esse, secundum vero carnis proprietatem masculum et feminam nuncupat, quo ostendat animam et corpus partes unius et ejusdem personæ esse, non autem duas personas. Quid causæ igitur est quod hoc utantur exemplo, cui simile nihil inest? Si duas perfectas personas **1018** in unam substantiam compositas ostenderent, probe id exemplum usurparent: cum autem duas partes unius personæ memorant, nequaquam duas personas dicunt. Quemadmodum anima et corpus nequaquam duo sunt perfecta animalia: at enim Christus duo dicitur esse, divinus videlicet atque humanus ob utriusque naturæ perfectionem. Sic itaque Salvatoris Christi vocabulum, nunc solam deitatem ut nullo indigentem et perfectam (modo humanitatem), nunc utrumque, ut palam fiat duarum discrimen et perfectio naturarum, atque illius stupendæ conjunctionis personam indivisam esse: *Unus*, inquit, *Dominus Jesus Christus, per quem omnia* [96]: hujusmodi significatio ad deitatem pertinet: non enim cum carne erat cum omnia crearet. Rursus, si patibilis Christus dicatur; ita nempe dicitur, ut humanæ quæ passa est naturæ perfectio ostendatur. Non enim ait patibilem esse partem, ut novi isti dogmatistæ. Nec enim ait: Patibile est Verbum carne. Hujusmodi sane voce utrumque declaratur, uti supra dictum est: *Jesus Christus heri et hodie, ipse et in sæcula* [97]. Nequaquam pars fuit substantiæ heri et hodie, parsque item in sæcula: sed ipse heri et hodie secundum perfectam humanitatem: et in sæcula, secundum perfectam deitatem: atque demum secundum utramque immortalis: quia caro ex conjunctione cum immortali impatibilitatem accepit atque interminabilitatem. Ita illi quidem ad conversionem deitatis, et ad eversionem eorum quæ naturis competunt, et ad nugas absurditatesque, hominis exemplo ac speculatione sunt usi. Nos autem ad argumentum et testimonium, quod fieri possit ut duorum conjunctio intelligatur, ac per

A μόνη ἄνθρωπος οὔτε ἡ σάρξ. Εἰ γὰρ ἦν τι τελεία φύσις εἰς ἐνέργειαν, ἔπραξεν ἄν τι κ τοῦ ἄλλου. Ὅταν δέ τι τούτων μνημονευθῇ, δ πᾶν ἀπὸ μέρους· οὐ τελείαν φύσιν εἰς ἐνέργ μέρος. Καὶ τοῦτο ἄνθρωπος οὐ μόνον παρὰ τοῖ νόμοις, ἀλλὰ δὴ καὶ παρὰ τοῖς ἀνθρωπίνοις Ὁρίζονται γοῦν τὸν ἄνθρωπον οἱ περὶ ταῦτ ζῶον λογικὸν θνητόν, τὸ μὲν λογικὸν ἐκ τῆς ἐρμηνεύοντες, τὸ δὲ θνητὸν ἐκ τοῦ σώματος νοντες. Οὕτως ἀμφότερα μέρη ἑνὸς προσώ οὐ δύο ἐνόμισεγτὸν ἴσον τρόπον καὶ ἡ θεία τὸν γὰρ αὐτὸν ἄνθρωπον κατὰ εἰκόνα Θεοῦ κατὰ τὸ ἐξαίρετον τοῦ προσώπου· καὶ ἄρσεν προσαγορεύεται κατὰ τὸ ἰδίωμα τῆς σαρκὸς. Ἵν τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα μέρη ἑνὸς προσ

B δύο. Πῶς οὖν κέχρηνται τῷδε τῷ ὑποδείγματι ὅμοιον ἔχοντι; Εἰ δύο πρόσωπα τέλεια ὑπ εἰς μίαν μεθαρμοσθέντα οὐσίαν, καλῶς προέ ὑπόδειγμα· δύο δὲ μέρη ἑνὸς προσώπου λέγ δύο πρόσωπα λέγουσιν. Ὥσπερ οὐδὲ ψυχὴ δύο τέλεια ζῶα· τοῦ δεσπότου Χριστοῦ τὰ μένου, καὶ θείου καὶ ἀνθρωπίνου, διὰ τὸ τέλ φοτέρων. Οὕτω γοῦν ἡ Σωτῆρος τοῦ Χριστ ηγορία νῦν μὲν δηλοῖ μόνην τὴν θεότητα ὡς καὶ τελείαν, νῦν δὲ τὸ συναμφότερον, ἵνα δειχ τῶν δύο φύσεων τὸ διάφορόν τε καὶ τέλειον, ξένης ἑνώσεως τὸ πρόσωπον ἄτμητον· Εἷς, Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα δήλωσις τῆς θεότητος· οὐ γὰρ μετὰ σαρκὸς πάντα ἐδημιούργησε. Πάλιν, εἰ παθητὸς ὁ Χ

C Ἵνα δειχθῇ τὸ τῆς παθούσης ἀνθρωπότητος τ Οὐ γὰρ εἶπε παθητὸν τὸ *μέρος*, ὡς οἱ *νέοι δο* σταί· οὐδὲ γὰρ εἶπε **Παθητὸς ὁ Λόγος τῇ σαρκ λοῦται δὴ τῇ τοιαύτῃ προσηγορίᾳ καὶ** τὸ συναμ ρον, ὡς προείρηται· **Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς, κα** μερον, ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς **αἰῶνας.** Οὐ μέρ οὐσίας χθὲς, καὶ σήμερον, **μέρος** δὲ εἰς τοὺς ἀλλὰ ὁ αὐτὸς χθὲς, καὶ **σήμερον** κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα· καὶ εἰς τοὺς **αἰῶνας,** κατὰ λείαν θεότητα· λοιπὸν δὲ καὶ **καθ' ἑκατέραν** αἰώνιος· ὡς καὶ τῆς **σαρκὸς** λαβούσης τῇ π ἀΐδιον συναφείᾳ, τὸ **ἀπαθές** τε καὶ **ἀτελεύτητ** τούτοις ἐκεῖνοι μὲν εἰς τροπὴν **θεότητος,** ἀνατροπὴν τῶν συνόντων ταῖς φύσεσι, καὶ εἰ μόστους φλυαρίας ἐχρήσαντο τῇ κατὰ τὸν ἄν θεωρίᾳ· ὑμεῖς δὲ εἰς **ἀπόδειξιν** καὶ μαρτυρ

D δυνατὸν εἶναι καὶ δύο τινῶν σύνοδον νοεῖσθαι, πρόσωπον δι' ἀμφοτέρων **ὁρᾶσθαι.** Εἰ γὰρ ἀν φύσις οὐκ ἐκωλύθη δύο μὲν ἔχειν τὰ μέρη, ἓ πρόσωπον, ἓν δὲ δεικνύναι **πρόσωπον** τὸν οὕτω ἑστῶτα ἄνθρωπον· πόσῳ μᾶλλον ἡ θεία χάρ δεῖξαι δυνατὸν καὶ ἀκόλουθον τὸ καὶ δύο φύ λείας εἰς ἕνωσιν ἀσύγχυτον συνδραμεῖν, καὶ τοῦ ὥπου τὸ μοναδικὸν μηδαμῶς ἀμελεῖν; ψυχὴ μ καὶ σῶμα συναρμοσθέντα ἓν ζῶον ἐργάζονται· φύσεις ἑτεροούσιοι συναφθεῖσαι μίαν υἱότητα πτως οὐ σχεδιάζουσιν. Ὥσπερ γὰρ ἀκούσαν

[96] I Cor. VIII, 6. [97] Hebr. XIII, 8.

Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τά πάντα, τῇ θεότητι μόνῃ τὸ ποιεῖσθαι τὰ πάντα κατὰ τὸ εἰκὸς ἐπιγράφομεν· οὕτως ἀκούσαντες τό, Ἀπάθητος ὁ Χριστὸς, τῆς ἡνωμένης σαρκὸς τὸ πάθος γινώσκομεν. Ἐπεὶ πῶς νοήσομεν τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ τὴν ἀσθένειαν ἐν ταυτῷ καὶ τὴν δύναμιν, Τὸ πνεῦμα πρόθυμον, ἡ σὰρξ ἀσθενής. οὐ μέρος πνεύματος, οὐδὲ μέρος σαρκός· καὶ πάλιν· Εἰ γὰρ ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας, ἀλλὰ ζῇ ἐκ δυνάμεως. Ἀλλὰ τὰ ὀνόματα, ἄλλα τὰ πράγματα· πνεῦμα καὶ σὰρξ, δύναμις καὶ ἀσθένεια, σταυρὸς καὶ ζωὴ, τὸ ἐγεῖρον τὸ ἐγειρόμενον, τὸ ὑπεροψοῦν τὸ ὑπερυψούμενον. Ἐν ἑνὶ δὲ προσώπῳ, οὐ κατὰ σύνθεσιν μερῶν, ἀλλὰ κατὰ ἕνωσιν τελειων φύσεων. Οὐ μίαν οὐσίαν τὰς δύο ποιούσας· ἀλλὰ μίαν ἀξίαν καὶ δόξαν δηλοῦσαν. Οὕτως οὐκ ἀρνούμεθα τὴν ἕνωσιν, παραιτούμεθα δὲ τὴν οὐσίωσιν. Ὅτι γὰρ ἀδύνατον τὰς δύο οὐσίας γενέσθαι μίαν, διδάσκει μὲν ὁ τῆς φύσεως νόμος, διδάσκει δὲ ὁ τοῦ κηρύγματος λόγος, πείθει δὲ διὰ παντὸς γένους ἡ πεῖρα, θεσπίζει δὲ προδήλως ὁ Κύριος. Μηκέτι γοῦν τὴν ἀνάστασιν ἀπιστούντων ἔτι τῶν μαθητῶν, Ψηλαφήσατέ με, φησὶ, καὶ ἴδετε, ὅτι πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ ἑωρᾶτε ἔχοντα. Ψηλαφήσατε πρότερον, ἵνα δειχθῇ οὐ φαντασία πνεύματος ἀπατῶσα τοὺς θεωμένους, ἀλλὰ ἀντιτυπία σώματος πληροφοροῦσα τοὺς ἁπτομένους. Τίς οὖν οὐχ ὁρᾷ τὰ τῶν φύσεων ἴδια· ὅτι τοῦ πνεύματος μήτε τὸ μὲν ἔχειν σάρκα, μήτε ὀστᾶ, τοῦ σώματος δὲ τὸ ἔχειν· καὶ τοῦ μὲν τὸ θεωρεῖσθαι, τοῦ δὲ τὸ μὴ ὁρᾶσθαι· τούτου τὸ ἀφῆ ὑποβάλλεσθαι, ἐκείνου τὸ ἀφὴν μὴ προσίεσθαι. Πῶς οὖν μία οὐσία, τοιαύτης οὐσης παραλλαγῆς; Εἰ πνεῦμα μόνον, πόθεν σαρκεύς; εἰ σῶμα μόνον, πόθεν δόξα; Ἀλλὰ πνεῦμα μὲν ἄσαρκον, τὴν φύσιν Θεὸς, σῶμα δὲ ἔμψυχον, λογικῷ μὲν κάλλει κοσμούμενον, δι' ὀστέων δὲ καὶ σαρκῶν γνωριζόμενον τῇ ἁφῇ. Οὕτω δεικνυται τὸ τῶν δύο φύσεων διάφορον, καὶ τὸ τῆς ἐδώσεως ἀσύγχυτον, καὶ τὸ τῆς προσκυνήσεως ἀδιαίρετον.

A utrumque una persona conspiciatur. Si namque hominis naturam nihil prohibuit quominus duas haberet partes quibus persona constituitur, atque una solum persona esset, homo scilicet ita constitutus; quanto magis divina gratia comprobare potest, posse fieri congruenter ut duæ perfectæ naturæ in conjunctionem nihil confusam concurrant, nihil læsa personæ unitate? Anima namque et corpus conjuncta simul, animal unum efficiunt; duæ autem naturæ diversæ substantiæ una copulatæ, unam filiationem non tumultuario opere sine mutatione efficiunt. Quemadmodum enim cum audimus: *Unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia;* soli divinitati, et merito quidem, tribuimus omnium opificium; ita quoque cum audiamus, Impatibilis Christus, unitæ carnis passionem esse cognoscimus. Enimvero qua ratione ejusdem naturæ in eadem ipsa re infirmitatem una et potentiam cognoscemus? *Spiritus promptus est, caro infirma* [98], non pars spiritus, neque pars carnis. Et rursum: *Si enim crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute* [99]. Alia nomina, alia opera; spiritus et caro, virtus et infirmitas, crux et vita, quod excitat et quod excitatur, quod superexaltat et quod superexaltatur. Hæc autem in una persona sunt, non secundum compositionem partium, sed secundum conjunctionem perfectarum naturarum. Non unam substantiam quam duæ efficiant; sed quæ unam dignitatem et unam gloriam significet; ita non negamus unionem, sed negamus substantiarum fieri identitatem. Quod enim fieri nequeat duas substantias unam effici, docet lex naturalis, docet prædicationis verbum, suadet omnium generationum experientia, manifeste pronuntiat Dominus. Dum enim adhuc discipuli resurrectionem non crederent: *Palpate me*, inquit, *et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere* [1]. Palpate prius, ut ostenderetur esse non phantasia spiritus fallens **1019** eos qui rem cernerent; sed ipsa corporis forma, quæ eos qui tangerent de ea re certiores faceret (39). Quis itaque non videt quæ sint naturarum propria: spiritus quidem, quod neque carnem habeat neque osa; corporis vero, quod habeat: et hujus quidem, quod videri possit, illius quod non possit: hujus, quod tactui subjiciatur; illius, quod tactum non admittat? Quo pacto igitur una substantia fuerit, cum tanta sit rerum discrepantia? Si spiritus solum est, unde carnem habet? si corpus tantum, unde gloria? Sed spiritus quidem sine carne est, natura Deus: corpus autem animatum, rationabili pulchritudine ornatum, per ossa vero et carnem tactu agnitum. Ita ostenditur duarum discrimen naturarum, et non confusa unio, et indivisibilitas adorationis.

B

C

SEQUUNTUR ALIA EJUSDEM S. ATHANASII FRAGMENTA,

E VARIIS VARIORUM AUCTORUM OPERIBUS DEPROMPTA A FELCKMANNO.

***Theodoretur**, Dialogo primo* τῷ ἀτρέπτῳ *ἀπὸ τοῦ λόγου* Περὶ τῆς πίστεως τοῦ μείζονος, *Athanasii hæc citat, quæ nullibi in editis habentur.*

Τὸ γεγράφθαι. Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος φανερῶς τὴν θεότητα δηλοῖ· τὸ δὲ, Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, τὸν ἄνθρωπον τοῦ Κυρίου δείκνυσιν.

D Quod scriptum est, *In principio erat Verbum* [2], aperte divinitatem significat; illud autem, *Verbum caro factum est* [3], Domini humanitatem indicat.

[98] Matth. xxvi, 41. [99] II Cor. xiii, 4. [1] Luc. xxiv, 39. [2] Joan. i. 1. [3] ibid. 14.

(39) *Tangere enim aut tangi, nisi corpus, nulla potest res.*
Lucret. *De nat. rer.* lib. i, 304.

Ejusdem ex eadem Oratione. Et illud : *Lavabit in* A *vino stolam suam* [4], hoc est, in proprio sanguine corpus, quod est indumentum divinitatis.

Ejusdem ex eadem Oratione. Hoc enim, *Erat*, refertur ad ejus divinitatem, etc., ut in *Sermone majore de fide*, infra col. 1264.

Addit : Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου. Κα Πλυνεῖ ἐν οἴνῳ τὴν στολὴν αὐτοῦ, τοντέστι, τῷ αἵματι τὸ σῶμα, τὴν περιβολὴν τῆς θεότητος.

Et adhuc : Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου. Τ ἦν, ἐπὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ ἀναφαίρεται, κ. τ. λ.

Item Theodoretus, Dial. II τῷ ἀσυγχύτῳ, *eumdem* Περὶ πίστεως λόγον τὸν μείζονα *citans, hæc inde decerpsit.*

Quæ autem de eo adjecimus, *Sede a dextris meis* [5], de corpore Dominico dicta sunt. Si enim *cœlum et terram ego impleo* [6], dicit Dominus, ut inquit Jeremias : omniaque continet Deus, a nullo autem continetur : in quanam sede sedet? Corpus ergo est, cui dicit : *Sede a dextris meis.*

Corpus est ergo cui dicit : *Sede a dextris meis*, B cujus etiam fuit inimicus diabolus cum malis potestatibus, et Judæi, et Græci. Per quod corpus, pontifex et apostolus, et fuit et dictus est, per id quod nobis tradidit mysterium dicens : *Hoc est corpus meum, quod pro vobis* frangitur, et *sanguis novi testamenti*, non veteris *quod pro vobis effunditur* [7]. Divinitas autem neque corpus habet, nec sanguinem ; sed homo quem ex Maria portavit eorum causa est : de quo dixerunt apostoli : *Jesum Nazarenum virum a Deo ostensum in vobis* [8].

Ναζαρὲτ, ἄνδρα ἀπὸ Θεοῦ ἀποδεδειγμένον εἰς ὑμᾶς.

Ἅ δὲ παρεθέμεθα περὶ τοῦ Κάθου ἐκ δεξιῶν μο εἰς τὸ Κυριακὸν σῶμα λέλεκται. Εἰ γὰρ τὸν οὐ καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ, λέγει Κύριος, ὡς φησιν ρεμίας· πάντα δὲ χωρεῖ ὁ Θεὸς, ὅπ' οὐδενὸς δε ρεῖται· εἰς ποῖον καθέζεται θρόνον ; Τὸ σῶμα τ ἐστὶν, ᾧ λέγει· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου.

Et alia hæc : Τὸ σῶμα τοίνυν ἐστὶν, ᾧ λ Κάθου ἐκ δεξιῶν μου· οὗ καὶ γέγονεν ἐχθρὸς ὁ βολον σὺν ταῖς πονηραῖς δυνάμεσι, καὶ Ἰουδαῖ Ἕλληνες. Δι' οὗ σώματος ἀρχιερεὺς καὶ ἀπό γέγονε καὶ ἐχρημάτισε· δι' οὗ παρέδωκε μυ στηρίου λέγων· Τοῦτό ἐστί μου τὸ σῶμα, τὸ ὑ ἡμῶν (*sic, ibi*), καὶ τὸ αἷμα τῆς Καινῆς Διαθή οὐ τῆς Παλαιᾶς, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμε Θεύσης δὲ οὔτε σῶμα, οὔτε αἷμα ἔχει· ἀλλ' ὃ ρεσεν ἐκ τῆς Μαρίας ἄνθρωπον, αἴτιος τούτω γονε· περὶ οὗ εἶπον οἱ ἀπόστολοι· Ἰησοῦν τὸν

Similiter, Dial. II τῷ ἀπαθεῖ, *ex eodem opere citat.*

1020 Quod excitatur a mortuis, homo erat, an Deus? etc. Vide in *Sermone majore de fide*, infra C col. 1268A.

Τὸ ἐγειρόμενον ἐκ νεκρῶν, ἄνθρωπος ἦν, ἢ κ. τ. λ.

Rursum Theodoretus et Gelasius, lib. de duab. nat. contra Nestorium et Eutychen, hæc :

Vita ergo non moritur, etc. Vide ibid. C.

Ἡ γοῦν ζωὴ οὐκ ἀποθνήσκει, κ. τ. λ.

Et rursum sequentia :

Qui vivit, mori non potest, etc. Ibid.

Ζῶν ἀποθανεῖν οὐ δύναται, κ. τ. λ.

Et adhuc : Accidit ut Lazarus, etc. Ibid.

Ἐγένετο Λάζαρον, κ. τ. λ.

Idem Theodoretus, lib. II *Hist. ecclesiasticæ, cap.* 4 *meminit* περὶ τῶν παραμυθητικῶν πρὸς τὰς παρθέν λόγων (40) *ipsius Athanasii, ex quibus hoc excerptum affert.*

Quocirca, ne quis vestrum tantopere contristetur, etiamsi vobis vel sepultis invideant illi impii, minimeque corpora vestra patiantur efferri ; nam eo usque impietatis pervenit Arianorum exitialis catastrophe, ut etiam portas claudant, circaque mortuorum sepulcra veluti dæmones consideant, prohibituri ne quis decedentium humo mandetur.

Διὰ τοῦτο μηδὲ γενέσθω τις ὑμῶν περίλυπο καὶ θαπτομένας (41) ὑμῖν φθονοῦσιν οἱ δυσσ καὶ κωλύουσι τὰς ἐκφοράς· καὶ μέχρι γὰρ τούτ καταστροφὴ τῶν Ἀρειανῶν ἔφθασε. Καὶ τὰς πύλας κλείουσι· περὶ δὲ τὰ μνήματα ὡς δαί καθεζονται, ἵνα μή τις τῶν ἀπογενομένων ἀπ

Synodus VI *œcumenica, act.* 14 (42), *in fine hoc fragmentum ex Athanasii tractatu in illud,* « *Nunc anima mea turbata est* [9], » *adducit.*

(43) Similitudinis Domini ad nos utilitas magna D est, eo quod et nos assimilemur ipsi. Nisi enim ille assimilatus fuisset hominibus, **1021** non poterant Deo homines assimilari. Sed Deo homini factos assimilantur homines. Oportuerat itaque eum, qui ut similis nobis fieret descendit, in hoc maxime similem effici, in quo transmutari indigebamus. Trans-

Τῆς ὁμοιώσεως τοῦ Κυρίου τῆς πρὸς ἡμᾶς ἡ λεια μεγάλη, ὅτι καὶ ἡμεῖς ὁμοιούμεθα πρὸς α Εἰ γὰρ μὴ αὐτὸς ὡμοίωτι πρὸς ἀνθρώπους, ἠδύναντο οἱ ἄνθρωποι ὁμοιοῦσθαι πρὸς Θεόν. πρὸς Θεὸν ἄνθρωπον γενόμενον ὁμοιοῦνται ἄνθρω Ἔδει δὲ τὸν εἰς ὁμοίωσιν ἡμῶν καταβαίνοντα. τοῦτο μάλιστα ὁμοιωθῆναι, καθ' ὃ μεταβολῆς

[4] Gen. XLIX, 11. [5] Psal. CIX, 1 [6] Jer. XXIII. [7] Matth. XXVI, 26, 28. [8] Act. II, 12. [9] Joan. XII, 27.

(40) Hodie nec liber istius argumenti exstat : nec ista (spondere ausim) in ullo editorum reperiuntur.

(41) In editis Theodoreti legitur θαπτομένοις.

(42) Tom. VI *Conc.*, pag. 986

(43) Est vetus interpretatio.

μεθα. Ἐδεόμεθα δὲ κατὰ τὰ παθη, ἵνα ταῦτα εἰς ἀπάθειαν μεταστῇ. Μηδεὶς δὴ ἀπιστείτω περὶ τῶν παθῶν οἰόμενος τρέπεσθαι τὴν θεότητα, ἀλλὰ προσγενόμενον αὐτῇ τὸ πάθος ἀπὸ τοῦ σαρκινοῦ καὶ ψυχικοῦ κινήματος ἐνθυμείσθω, καὶ προσγινόμενον καὶ νικώμενον. Διὰ γὰρ τοῦτο προσγέγονεν, ἵνα νικηθῇ· καὶ ἀπὸ τούτου νενίκηται, ἵνα ἡ πᾶσα ἀνθρώπων φύσις κατὰ τὸ συγγενὲς εὐεργετηθῇ. Ἐκεῖθεν γὰρ ἀρξάμενοι μετασχηματιζόμεθα πάντες ἐκ πάσχόντων ἀπαθεῖς, καὶ ἀπὸ νεκρῶν ζῶντες κατιστάμενοι. Μὴ οὖν ταραττέσθω τις εἰς ἀπιστίαν, εἰ λέγει Θεὸς ὢν ὁ Κύριος ἅμα καὶ ἄνθρωπος· Νῦν ἡ ψυχή μου τετάρακται. Τοῦτο γὰρ ἐγένετο, τῆς μὲν θεότητος εἰκούσης, τῆς δὲ σαρκὸς ἐγειρομένης· δυνατὸν ὂν τῇ θεότητι κωλῦσαι τὴν ταραχὴν, ἀλλ' οὐ βουλομένης αὐτῆς, ἵνα μὴ τὴν ὁμοίωσιν τὴν πρὸς ἡμᾶς διαλύσῃ. Τοιοῦτο δή τι νοητέον ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων· κεκραμένον μέλι πρὸς ὕδωρ, οὐ δὴ τὸ μέλι μεταβέβληται, ἀλλὰ τὸ ὕδωρ ἐπλεόνασεν. Ὅτι δὴ κίνυμά τι τῆς σαρκός ἐστιν ἐν τῷ Κυρίῳ, τοιοῦτό τι λάβωμεν ὁμοίωμα. Ὥσπερ ὕδατος ἐν μελικράτῳ πλεονασμόν· Ὅταν δὲ πάλιν τὸ θεϊκὸν ἐμφαίνηται, καὶ ἐνεργῇ δυνάμεις, καὶ δείκνυσι τὴν ἐξουσίαν, τοιαύτην ὁμοίωσιν λάβωμεν, ὥσπερ τοῦ μέλιτος ἐπικρατοῦντος τὸ ὕδωρ. Δυνατόν γὰρ τῇ θεότητι τοῦτο, ποτὲ μὲν τῇ σαρκὶ παραχωρεῖν εἰς τὸ πλεονάσαι, ποτὲ δὲ αὐτὴν ἐπικρατῆσαι ἀναιροῦσαν τὸ πάθος καὶ τὸ τῆς σαρκὸς ἀσθενές. Τεκμήριον δὲ τεσσαράκοντα ὅλας ἡμέρας ἀπέχεται τροφῆς σωματικῆς καὶ οὐ πεινᾷ τὸ σῶμα. Μετὰ γὰρ ταῦτα, καθὼς γέγραπται, πεπείνακεν. Ἐνταῦθα σαρκὸς πλεονασμός· εἶτα ἐπείνασε μετὰ τὸν τοσοῦτον χρόνον. Ἐπλεόνασε τὸ τῆς σαρκὸς διὰ τοῦτο, ἵνα καὶ πεῖρα προσενεχθῇ, καὶ ὁ πειράζων καταισχυνθῇ, καὶ ὁ ἐξ ἀρχῆς ἄνθρωπος διὰ βρῶμα πεσὼν δι' ἐγκράτειαν βρώματος ἀναστῇ. Φέρει δὲ καὶ τὴν ταραχὴν τῆς σαρκὸς ἐπὶ τῷ θανάτῳ προσιόντι. Καὶ πῶς γὰρ ἔμελλεν ὑπήκοος γενέσθαι τὴν ἡμετέραν ὑπακοὴν πληρῶν ἀνθ' ἡμῶν, εἰ μὴ καὶ προσεναντίωμα ἔσχε, καὶ τοῦ ἐναντιώματος ἐπεκράτησεν; Ἡμῖν γὰρ ἐπειδάν τι ἐκ σαρκὸς ἐναντίωμα γένηται, εἰ παρακούσαιμεν τοῦ προστάγματος, νικηθέντες σαρκὶ, τοῦτον τὸν τρόπον ἡ ἁμαρτία συμβαίνει. Οὐκοῦν ἐν τῷ Κυρίῳ τὸ μὲν ἐναντίωμα ἔδει γενέσθαι τὸ ἀπὸ τῆς σαρκὸς, νικῆσαι δὲ τὴν ὑπακοήν. (43*) Εἰ γὰρ καὶ Θεὸς, ἀλλ' ἐν σαρκὶ καὶ κατὰ σάρκα τὴν ὑπακοὴν πληροῖ, καὶ τοῦ θελήματος τῆς σαρκὸς τῷ θελήματι τῆς θεότητος κρατεῖ, καθάπερ εἴρηκεν· Ὅτι καταβέβηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με Πατρὸς, ἴδιον λέγων θέλημα αὐτοῦ τὸ τῆς σαρκός. Ἐπεὶ καὶ ἡ σὰρξ ἰδία αὐτοῦ γέγονεν· οὐ γάρ ἐστι θέλημα Υἱοῦ θεϊκὸν θελήματος Θεοῦ κεχωρισμένον. (44) Ἔδει δὲ τὸ τῆς σαρκὸς θέλημα κινηθῆναι, ὑποταγῆναι δὲ τῷ θελήματι τῷ Θεϊκῷ. Καὶ οὕτως αἱ τῶν ἀνθρώπων παρακοαὶ λύονται διὰ τῆς παραδόξου ταύτης ὑπακοῆς, ἣν Χριστὸς ὑπήκουσεν

A mutari autem egebamus secundum passiones, ut hæ in impassibilitatem transferrentur. Nullus igitur hæc de passionibus non credat, existimans verti deitatem, sed supervenisse ei passionem ex carnali et animali animæ motione conjectet, et supervenisse et victam fuisse. Ideo namque advenit, ut vincatur ab ipso. Ideoque victa est, ut omnis natura humana per cognationem beneficium capiat. Ex hoc quippe incipientes transfiguramur omnes, ex passibilibus impassibiles, et ex mortuis viventes effecti. Nullus igitur perturbatus ad infidelitatem accedat, si dicit Deus qui Dominus pariterque et homo est: *Nunc anima mea turbata est.* Hoc enim factum est deitate quidem acquiescente, carne autem insurgente. Possibile enim erat deitati prohibere perturbationem,

B sed noluit, ut similitudinem, quam ad nos habuit, non dissolveret. Tale ergo aliquid est intelligendum ex rebus quæ circa non sunt. Cum temperatur mel cum aqua, non mel mutatum est, sed superabundavit aqua: similiter quando duntaxat motio carnis est in Domino, talem quamdam similitudinem assumamus, sicut aquam in melicrato, id est in melle temperato superabundantem. Quando iterum, quod divinum est, demonstratur, et operatur virtutes, et ostendit potestatem, talem similitudinem assumamus, sicut dum mel aquam superat. Hoc enim possibile est deitati, aliquando quidem carni permittere ut superabundet: aliquando vero eam superare ad perimendam passionem ipsam et carnis infirmitatem. Indicium vero est, quod quadraginta totis diebus abstinuit corporali cibo, et non

C esuriit ipsum corpus. Post hæc quippe (sicut scriptum est) esuriit. Hic carnis exsuperantia: deinde esuriit post tantum tempus. Exsuperavit quod carnis est, idcirco ut tentatio ingereretur, et tentator confunderetur, et homo, qui a principio per cibum lapsus est, per abstinentiam cibi resurgeret. Tolerat autem et perturbationem carnis, ipsa morte adveniente. Etenim quomodo obediens futurus esset, nostram pro nobis obedientiam complens, nisi et adversitatem haberet, et vinceret adversitatem? Nobis si quidem ex carne infestatio fit, et si inobedientes fuerimus mandato, victi carne, hoc modo peccatum emergit. Ergo et in Domino adversitatem quidem fieri oportebat a carne, obedientiam vero vincere. Quamvis enim Deus est, veram in carne et

D secundum carnem obedientiam implet, et voluntatem carnis voluntate superat deitatis, sicut dixit: *Quia descendi de cœlo, non ut faciam voluntatem meam, sed ut faciam voluntatem ejus, qui misit me, Patris*[10], propriam voluntatem dicens ipsam quæ carnis est. Nam et caro propria ejus erat: neque enim voluntas Filii divina, a voluntate Dei separata est. Oportebat quippe moveri carnis voluntatem, subjici vero voluntati deitatis. Atque ita hominum inobedientiæ solvuntur per hanc admirabi-

[10] Joan. vi 38.

(43*) Hæc habentur in concilio Lateranensi t. VI *Conc.*, p. 290.

(44) Ibid.

lem obedientiam, qua Christus obedivit pro nobis. Considera igitur, facta motione carnali, quid asserat. *Et quid dicam? Pater, salva me ex hac hora. Sed ideo veni ad hanc horam. Pater, clarifica nomen tuum ipsum* [11]. Illud *Quid dicam? Salva me ex hac hora*, loquimur secundum motionem carnis: *Ideo veni in hanc horam*, divinitate vincente effatus est, pene nec apparere carnalem voluntatem permittente divina. Ipsum igitur, **1022** *Quid dicam?* tanquam abscindentis est sermo, ut appareret quidem nobis, quia et caro vera, subjecta vero est, non valens circumducere, sicut equus sessorem, nec omnino ipsam manum quæ regit, inflectere, Denique quid arbitratur passionem? Non ignominiam, non confusionem: sed gloriam suam et Patris, et accelerat magis, quam evitat, passionem. *Pater, clarifica nomen tuum.* Non erit, inquit, a me ulla recusatio, sed recusans obtemperat, et non recusans obtinet. Carnalis enim natura recusat mortem, et erat hæc in Christo, quoniam Verbum caro veraciter factum est. Deitatis autem voluntas elegit mundi salutem, quam mors operata est. Dehinc impletum videtur id: *Ut faciam voluntatem ejus, qui misit me*, Dixit Christi: *Pater, clarifica nomen tuum.* Et responsum est de cœlo: *Et claricavi, et iterum clarificabo* [12]. Ut sciamus, quia distantia nulla est, neque separatio Patris et Filii, magis autem ut lucremur conjunctionem nostram, quæ ad Deum in Christo facta est. Nullus quippe hominum est, qui non seipsum abstraxerit a voluntate Dei ex aliqua parte, vel re, vel tempore. In solo autem Christo inseparabilis voluntas servata est, quem assequentes conjunctionem ad Deum lucrati sumus, unitionemque salutarem ad similitudinem divinæ unitionis, sicut ipse perhibuit: *Ego et Pater unum sumus, ita et hi in nobis unum sint* [13].

A ὑπὲρ ἡμῶν. Ὅρα δή, τοῦ κινήματος τοῦ σαρκικοῦ γενομένου, τί φησι· Καὶ τί εἴπω; Πάτερ, σωσόν με ἐκ τῆς ὥρας ταύτης. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἦλθον εἰς τὴν ὥραν ταύτην. Πάτερ, δόξασόν σου τὸ ὄνομα. Τό, Τί εἴπω; Πάτερ, σῶσόν με ἐκ τῆς ὥρας ταύτης, ἐφθέγξατο κατὰ τὴν κίνησιν τῆς σαρκός· τὸ, διὰ τοῦτο ἦλθον εἰς τὴν ὥραν ταυτην, θεότητος ὑπερνικώσης φθέγγεται, σχεδόν τοι μηδὲ φανῆναι τῷ σαρκικῷ θελήματι συγχωροῦντος τοῦ θεϊκοῦ. Τὸ γάρ, Τί εἴπω; ὥσπερ ἐγκόπτοντός ἐστι ῥῆμα, ὡς φανῆναι μὲν ἡμῖν, ὅτι καὶ σὰρξ ἀληθὴς, ὑποταττομένη δὲ καὶ οὐ δυναμένη περισπᾶσαι, καθάπερ ἵππος τὸν ἐπιβάτην, οὐδὲ ὅσον ὀκλάσαι τὴν χεῖρα τὴν ἡνιοχοῦσαν. Καὶ δὴ καὶ τί λογίζεται τὸ πάθος; Οὐκ ἀδοξίαν, οὐκ αἰσχύνην, ἀλλὰ δόξαν ἑαυτοῦ καὶ τοῦ Πατρός.

B Καὶ ἐπισπεύδει μᾶλλον, ἢ ἀποτρέπει τὸ πάθος. Πάτερ, δόξασόν σου τὸ ὄνομα· οὐκ ἔσται, φησὶν, οὐδεμία παραίτησις παρ' ἐμοῦ, ἀλλ' εἶξει τὸ παραιτούμενον, καὶ κρατήσει τὸ μὴ παραιτούμενον. Σαρκὸς μὲν γὰρ φύσις παραιτεῖται τὸν θάνατον, καὶ ἦν τοῦτο ἐν Χριστῷ, ἐπειδὴ καὶ γέγονε σὰρξ ὁ Λόγος ἀληθῶς· θεϊκὴ δὲ βούλησις αἱρεῖται τὴν κόσμου σωτηρίαν, ἣν ὁ θάνατος κατειργάσατο. Εἶτα πληρούμενον φαίνεται τὸ, Ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με. Λέγει ὁ Χριστός· Πάτερ, δόξασόν σου τὸ ὄνομα· καὶ ἀπόκρισις ἐξ οὐρανοῦ· Καὶ ἐδόξασα, καὶ πάλιν δοξάσω· Ἵνα εἰδῶμεν, ὅτι διάστασις οὐδεμία, οὐδὲ χωρισμὸς τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ· μᾶλλον δὲ Ἵνα κερδάνωμεν τὴν συνάφειαν ἡμῶν τὴν πρὸς Θεὸν ἐν Χριστῷ γενομένην. Οὐδεὶς μὲν γὰρ ἀνθρώπων, ὃς οὐκ ἀπέσπασεν ἑαυτὸν ἀπὸ θελήματος

C Θεοῦ κατά τι μέρος ἢ πράγματος ἢ χρόνου. Ἐν μόνῳ δὲ Χριστῷ τὸ ἀχώριστον τῆς θελήσεως ἐφυλάχθη· ᾧ συνακολουθοῦντες κερδαίνομεν τὴν συνάφειαν τὴν πρὸς Θεὸν, καὶ τὴν ἕνωσιν τὴν σωτήριον καθ' ὁμοίωσιν αὐτοῦ. καθ' ὁμοίωσιν τῆς θείας ἑνώσεως. ὡς αὐτὸς εἰρηκεν· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν, οὕτω καὶ οὗτοι ἐν ἡμῖν ἓν ὦσιν.

Latet fortassis adhuc liber hic alicubi etiam integer, siquidem episcopi Cypri in eadem act. 14 *paulo ante dicunt, esse sibi domi ejus quoddam exemplar, et aliud Constantinopoli vetustissimum. Apparet autem ex hoc fragmento hunc tractatum scriptum esse contra Arianos, qui eo Christi dicto,* Nunc anima mea turbata est, *abutebantur ad evertendum Dei Patris et Filii eamdem essentiam, ut videre est ex* orat. IV contra Arianos.

Est in illustr. biblioth. archipalatina codex ms. vetust. continens Catenam expositionum ab incerto auctore ex Patribus Græcis in Evangelium D. Luce collectam, in qua ad cap. XXIII, *fol.* 216, *solide hæc verba leguntur:*

Sanctus Athanasius in illud Evangelii, *Postquam hæc dixisset, exspiravit:* Talis fuit Salvatoris nostri mors, quam quidem ejus corpus secundum naturam obiit, Verbum autem secundum voluntatem suscepit, utpote qui libere corpus suum morti tradiderit, ut pro nobis secundum ejus naturæ conditionem pateretur, itidemque pro nobis divinitus resurgeret: qua in re totus conditionis humanæ cardo vertitur, nostra videlicet ad vitam evocatio, et a morte suscitatio.

D Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου εἰς τό· Καὶ ταῦτα εἰπὼν, ἐξέπνευσεν· Οὕτω γὰρ καὶ ὁ θάνατος γέγονε, τοῦ μὲν σώματος κατὰ φύσιν δεχομένου, τοῦ δὲ Λόγου κατὰ θέλησιν ἀνεχομένου, καὶ ἐξουσιαστικῶς τὸ ἴδιον σῶμα εἰς θάνατον προϊεμένου, ἵνα καὶ πάθῃ φυσικῶς ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ἀναστῇ θεϊκῶς ὑπὲρ ἡμῶν. Καὶ ὅλη τῆς γενέσεως καὶ τοῦ θανάτου ἡ πραγματεία εἰς τὴν ἡμετέραν ζήτησιν, καὶ ἀνάκλησιν θεωρεῖται.

Quod vero hoc fragmentum nostri sit Athanasii, indicio est, quod idem ille Codex, fol. 114 *similiter* τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου *aiens, hunc nostrum ex* secunda oratione contra Arianos *citat, et fol.* 43 *averso, similiter ex epist.* De decretis synodi Nicænæ, *ut suo loco monemus.* Hæc Felckmannus.

[11] Joan XII, 27, 28. [12] ibid. 28. [13] Joan. X, 30; XVII, 23.

Et quia mentionem codicis hujus fecimus, ascribam etiam alium locum ex eodem. Sic igitur 15; *fol.* 20, *A, ad cap.* I *Lucæ.*

Ἀθανασίου. Ἐν ᾗ ὁ πρὸ αἰώνων ἐκ Πατρὸς, ἐπ' ἐσχάτων ἐκ τῆς Παρθένου γεννᾶται, καὶ ὁ ἀόρατος τὸ πρὶν καὶ ταῖς ἐν οὐρανῷ ἁγίαις δυνάμεσιν, ὁρατὸς γίνεται διὰ τὴν πρὸς τὸν ὁρώμενον ἄνθρωπον ἕνωσιν. Ὁρώμενος δέ φημι οὐ τῇ ἀοράτῳ θεότητι, ἀλλὰ τῇ τῆς θεότητος ἐνεργείᾳ διὰ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος καὶ ὅλου ἀνθρώπου, ὃν ἀνεκαίνισεν, τῇ οἰκειώσει τῇ πρὸς ἑαυτόν. Κτίστης γὰρ ὢν ὁ Λόγος, αὐτὸς ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων τὸ κτιστὸν ἐνεδύσατο· ἵνα πάλιν τοῦτο ἀνακαινίσῃ· χρεία γὰρ ἦν πρὸς τὴν ἀνάκλησιν τοῦ καὶ κατ' ἀρχὰς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος πεποιηκότος Θεοῦ Λόγου. Τούτου δὴ ἕνεκεν ὁ ἀσώματος εἰς τὴν ἡμετέραν χώραν παραγίνεται, καὶ λαμβάνειν ἑαυτῷ σῶμα οὐκ ἀλλότριον τοῦ ἡμετέρου, ἐξ ἀχράντου Παρθένου ὑπὸ τοῦ ἁγίου πλασθὲν Πνεύματος, καὶ τοῦ Λόγου γεγονὸς ἔνδυμα προσκυνητόν, ἵνα ἐν αὐτῷ λυθῇ ὁ κατὰ τῆς φθορᾶς τῶν ἀνθρώπων νόμος, καὶ ὁ Λόγος, πρὸς ὁμοιότητα τὴν ἑαυτοῦ κτίσας τὸν ἄνθρωπον ἐξ ἀρχῆς, πάλιν εἰς ὁμοίωσιν τὴν πρὸς αὐτὸν ἐπανάγει, ὁμοιωθεὶς τῷ ἰδίῳ ποιήματι.

A

B

Athanasii. In qua qui ante sæcula ex Patre est, in ultimis temporibus ex Virgine nascitur, invisibilis antea vel sanctis, quæ in cœlo sunt, potestatibus deinde visibilis propter unionem ejus cum homine visibili. Visibilis, inquam, non per invisibilem deitatem, sed per operantem Dei virtutem per humanum corpus et totum homine quem renovavit, propriusipsi effectus. Creator enim cum esset ipsum in Verbum, consummatione sæculorum creatum induit, ut illud iterum restauraret, eo quippe fuit opus ad hominis revocationem, qui ab initio ex nihilo fecit omnia. Hujus rei gratia incorporeus ille in terra venit, corpusque sibi non alienum a nostro, sed ex intacta Virgine, virtute Spiritus sancti efformatum assumpsit; quod adorabilis Verbi amictus effectum est, ut promulgata **1023** lex corruptionis humanæ in eo aleretur, et quem ab initio condiderat hominem ad sui similitudinem, eidem rursus a tali gradu collapso factus ipse similis, similitudinem hominis cum ipso pristinam restitueret.

—

SEQUENTIA ITEM SUNT FELCKMANNI.

Et sunt quidem huic similia loca quædam, ut tom. I, *pag.* 45, 48, 127, 128, 347, 348; *at qui totidem verbis idem sit cum hoc, a me hactenus animadverti non potuit. Atque idcirco malui bis (si tamen) egregium hunc locum haberi, quam penitus omitti.*

Hieronymus in Catalogo librorum ecclesiasticorum *refert duos libros Athanasii* Contra gentiles *suo tempore exstitisse : at nobis hodie unus tantum est. Nisi forte secundum esse voluerit Hieronymus eum, qui est* De Incarnatione (45), *quod ipsum et initium istius innuere videtur, ubi brevem summam præcedentis repetit.*

Idem Hieronymus ibidem librum ejus quemdam contra Ursacium et Valentem commemorat. Ac meminit quidem illorum persæpe Athanasius, eosque exagita in Apologiis, *ut in opere* De synodis Ariminensi et Seleuc., *et in* Epistola ad Africano, *et alibi : at qui in ipsos tantum scriptus sit liber ab ipso talis hodie nullus exstat.*

Liber De Psalmorum titulis, *quem ab eodem scriptum ait Hieronymus* (46), *quemque Photius* Hypomnemata in Psalmos *nominat, si is non est, qui tom.* I *sub titulo* De interpretatione Psalmorum ad Marcellinum, *habetur ; probabile fuerit eum esse, quem in synodi* VII *œcumenicæ. Nicænæ* II, *act.* 4, *Germanus patriarcha Constantinopolitanus in epistol. ad Thomam episcopum Claudiopaleos, hæc verba psalmi* LXXIX, *juxta Græc. vel* LXXX *juxta Hebr. codices,* « *Qui sedes super Cherubim, appareas, exponentem citat, in hæc verba :* Etenim cherubim illorum exemplaria, ignota juxta naturam omnibus hominibus existentia, spiritus et ignis ex sistunt, et ab omni corporea figuratione ei natura aliena, ea quæ de ipsis a propheta corporalium dicuntur, symbolicum et altius ductum sensum habent. Aliter enim intelligere juxta sacram et corporeis non decentem rationem oportet, *Hæc ibi. Notat Fronto Ducæus Burdegal. v. cl. in suis quibusdam in Athanasium collectaneis, qui ex bibliotheca Commelini habemus, esse apud Politianum Athanasii opusc. in Psalmos. Similiter M. Crasius in indice quodam lib. mss. qui Constantinopoli adhuc exstant, refert apud illustrissimum principem Jacobum Marmoretam esse S. Athanasii archiepiscopi Alexandrini explicationem in Psalterium Davidis : an vero id sit, de quo agimus, non temere dixerim.*

Eadem synodus, act. 6, *ex* Epistola Athanasii ad Eupsychium, *cujus sit initium : « In quibus nos existimasti, » hoc fraquentum citat :*

Ἀθανάσιος μὲν ἐν τῇ προλεχθείσῃ πρὸς Εὐψύχιον ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχή· Ἐφ' οἷς μὲν ᾠήθης ἡμᾶς, εὐλαβέστατε, μεθ' ἕτερά φησι· Κοινὸς ὁ τῶν προβάτων καρπός· τοῦτο δὲ τὸ νωτιαῖον θέρος, τὸ ἔριον εἰς

Athanasius quidem in supradicta epistola, cujus initium est, Ἐφ' οἷς μὲν ᾧ ᾠήθης ἡμᾶς, εὐλαβέστατε, in ter alia dicit : Communis ovium fructus est, hæc, inquam, tergoris messis, haud quæ omnibus ad commu-

(49) Vide in *Monit. ad orat. contra gentes,* quid sit hac de re sententiendum.

(46) Vide in *Monito* ad Expositiones in Psalm.

nem casu prostat, verum postquam tinctura, quæ de mari accipitur, tincta fuerit, purpurea dicitur, et appellatione mutata et usu, propter excellentiam regibus tantummodo optatur. Ita lana est, et non est. Natura quidem manet id quod a principio fuit, usu autem non amplius (vulgaris enim usus fuit), propter colorationis dignitatem. Ita quoque caro natura communi [*videntur hic addendum*] de assumpta, postquam enim [τὸ enim *abundat*] facta fuerit regis indumentum, cum ipso rege ejusdem fit dignitatis, quanquam natura non fuerit talis. Quare recte Dominus gloriæ dicitur. Et secundum quod homo quoque fuit, assertiones et passiones naturæ eum invaserunt, et contumeliis aliorum fuit obnoxius. Quonam enim modo rex veste utitur, sic ipse quoque se carne circumcinxit. Quemadmodum autem qui regis purpuram rumpens, regi pœnam dat, quasi insidiator aut malevolus, quanquam ipse rex nihil fuerit passus, purpuræ autem passio ad ipsum refertur : ita quoque carnis passio, Verbo Dei manente impassibili, in ipsum propter contumeliam descendere dicitur. Et ob id Paulus Dominum Christum, quatenus homo, Filium Dei tradit. Et ante hunc Gabriel paradoxum novi partus Mariæ evangelizans : *Ave*, inquit, *gratia plena, Dominus tecum Ecce tu in utero habetis, et paries filium, et vocabunt eum Jesum. Hic erit magnus, et Filius Altissimi vocabitur* [14]. Quare Jesus Filius Dei vocatur, non quod caro sit in divinam naturam mutata, sed propter unitionem ad Deum Verbum cognominem dignitatem accepit.

A κοινὴν χρῆσιν τοῖς ἅπασι προκείμενον. Ἀλλ' ὅταν τῇ ἐκ τῆς θαλάττης προσομιλήσῃ βαφῇ, προφύρα λέγεται, καὶ τῆς προσηγορίας ἀμειβομένης, καὶ τῆς χρήσεως κατ' ἐξαίρετον βασιλεῦσι μόνοις ἁρμόττειν λαχούσης. Καὶ ἔστιν ἔρια, καὶ οὐκ ἔστι· τὴν μὲν φύσιν ἐκεῖνο ὅπερ πρότερον ἦν, τὴν δὲ χρῆσιν οὐκέτι. Φεύγει γὰρ τὴν κοινότητα διὰ τὸ τοῦ χρωμένου ἀξίωμα· οὕτω γοῦν καὶ ἡ σὰρξ τῆς κοινῆς ληφθεῖσα φύσεως, ἐπειδὴ γέγονε περιβόλαιον βασιλέως, τῆς αὐτῆς ἠξιώθη δόξης τῷ χρησαμένῳ, κἂν μὴ τὴν φύσιν ἐγένετο. Ὥστε Κύριος δόξης λέγεται εἰκότως καὶ καθὸ ἄνθρωπος· τῆς μὲν καθ' αὐτὸν φύσεως προσειμένης τὸ πάθος, τῆς δὲ ὕβρεως διαβαινούσης ἐπ' αὐτὸν ὥσπερ ἐσθῆτι χρησάμενον τῇ σαρκί. Ὥσπερ γὰρ ὁ τὴν ἁλουργίδα διαῤῥήξας, ὡς ἐπιβεβηκὼς αὐτῷ τῷ B βασιλεῖ τὴν τιμωρίαν ὑπέχει· καίτοι γε οὐδὲν δεινὸν αὐτὸς πέπονθεν ὁ βασιλεύς, τῆς δὲ πορφύρας τὸ πάθος ἐπ' αὐτὸν ἀνήνεκται· οὕτω καὶ τὸ τῆς σαρκὸς πάθος μὲν ἐν τῇ ἀπαθείᾳ τοῦ λόγου διὰ τῆς ὕβρεως εἰς αὐτὸν ἐληλυθέναι λέγεται. Καὶ διὰ τοῦτο Παῦλος τὸν Δεσπότην Χριστὸν, καθὸ ἄνθρωπον Υἱὸν θεοῦ παραδίδωσι, καὶ πρὸ τούτου Γαβριὴλ ὁ ἀρχάγγελος τὸν παράδοξον τόκον εὐαγγελιζόμενος τῇ Μαρίᾳ, Χαῖρε, φησὶ, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ. Ἰδοὺ σὺ ἐν γαστρὶ ἕξεις, καὶ τέξῃ υἱὸν, καὶ καλέσουσιν αὐτὸν Ἰησοῦν· οὗτος ἔσται μέγας, καὶ Υἱὸς Ὑψίστου κληθήσεται. Ὥστε καλεῖται Υἱὸς Θεοῦ Ἰησοῦς, οὐκ εἰς θείαν φύσιν τῆς σαρκὸς μεταβληθείσης, ἀλλὰ τῇ πρὸς τὸν Θεὸν Μόγον ἑνώσει τὴν ὁμώνυμον ἀξίαν λαβούσης.

Hæc ibi synodus, ubi et Eupsychium presbyterum Cæsareæ fuisse dicit. Ac meminit ipse Athanasius in Epistola ad Palladium *epistolæ cujusdam suæ ad monachos Cæsarienses : de quorum numero an et hic Eupsychius fuerit, quis facile dixerit? Nisi forte malis Eupsychium hunc male dici presbyterum, fuisse vero episcopum Cæsariensem. Nam in* orat. 1 contra Arianos, *meminit Eupsychii Cappadocis episcopi, qui contra Arianos scripserit.*

Porro Theodoretus quoque, in Dialog. τῷ ἀσυγχύτῳ, *mentionem facit epistolæ ad Eupsychium, cujus etiam mentio est act. ult. synodi Chalcedonensis, at non Athanasio, sed Attico Constantinopolitano, qui Chrysostomo suffectus est, tribuitur.*

Gelasius quoque Romanus, in fragmentis librorum v De duabus in Christo naturis contra Nestorium et Eutychem, *inter alia hæc ex Athanasio offert, quæ, quia hactenus in nostris operibus invenire non potuimus* (ῥητῶς *inquam, quia similia plurima sunt*), *ideo his addere voluimus.*

Athanasii, *inquit*, episcopi Alexandrini in libris contra Arianos ; Quia igitur aliqui, magis autem plurimi, qui nondum discipuli facti, ex qua petulantia ad docendum venerunt, nescientes neque quæ dicunt, neque de quibus affirmant, excæcatis oculis mentis, non habentes intellectum videntem Deum, sicut Jacob neque mundum cor videns Deum, ea quæ propter hominem Salvatoris nostri, quem propter nos indutus est, sunt scripta, et opera humilia, et pauperes voces, divinitati tribuentes Verbi, errant et errare faciunt minus doctos et infirmos, ut humiliter de Domino sapiant ; necessitatem habemus exponere, sicut Judas scribit per Epistolam, quæ congruant verba divinitati Verbi, et quæ secundum Salvatorem intelligendo homini. Sicut enim in sacculo aurei solidi et argentum positum unius imperatoris imaginem et inscriptionem nominis utraque habent, sed novit nummularius custos eorum auri excellentiam ultra honorem inferioris argenti ; ita, licet in una scriptura de divinitate Filii, et de corpore ex Maria quod propter nos indutus est, sit scriptum, singula tamen eorum scimus, sicut discipuli sapientes unius et vere Magistri Quæcunque igitur humilia verba et opera sunt, in corpus Filii intellige scripta ; quæcunque litteræ gloriosæ, in Verbi divinitatem.

1024 *Tum subjicit :* Ejusdem contra eosdem. Certissime itaque sciat omnis domus Israel, quia Jesum et Christum eum Deus fecit, hunc Jesum, quem vos crucifixistis. Et ipsum ergo crucifixum Dominicum

[14] Luc. 1, 28, 35.

hominem, ostendentes quasi per digitum apostoli dixerunt : *Hunc Jesum quem vos crucifixistis, Christum et Dominum eum fecit Deus* [15].Certissime itaque Dominicus homo et principium inquit viarum,principium omnium sanctorum qui appellati sunt via, et Dominus et Christus est, qui factus est et crucifixus.

Et paulo post, idem Gelasius : Athanasii episcopi Alexandrini, inquit,in libris *Adversus hæreticos :* Quæcunque igitur humilia verba et opera sunt, in corpore Jesu intellige scripta : quæcunque vero gloriosæ sunt litteræ,in Verbi divinitate (47).Quando esuriit post jejunium, corporis passio est:cum vero ex quinque panibus quinque millia virorum, præter mulieres et infantes, pascit,et duodecim sportæ fragmentorum remanent, opus Verbi divinitatis. Cum vero super cervicalem dormit in nave, corporeæ quietis est opus : cum ambulans supra mare,imperat fluctibus et ventis, *Quiesce, obtumesce* [16], mox audit ab his qui in navi cum jure jurando confessi sunt: Vere Dei filius es.Cum stans ad sepulcrum Lazari deflet,et venturus ad passionem dicit : *Tristis est anima mea usque ad mortem* [17], et anxiatur : spiritum quidem divinitate promptum ad omnem dispensationem dicit : carnem vero infirmam.Carnis vero infirmitas est contristari et mœstum esse. Quando imperative dicit : *Lazare, veni foras* [18], et surrexit vivens mortuus quatriduanus, quod factum non est a principio mundi, signum divinitatis est. *Hactenus Gelasius.*

Damascenus quoque, lib. De duabus in Christo voluntatibus, *edit. Basil., pag.* 484, *hunc ex Athanasio citat locum :*

Ἐν ἀρχῇ γὰρ πλάσας ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ἐποίησεν αὐτὸν φύσιν ἀναμάρτητον καὶ θέλησιν αὐτεξούσιον· καθὼς, *inquit*, φησὶν ὁ ἱερὸς Ἀθανάσιος (48) A Cum enim in principio Deus effinxisset hominem,eum ex natura sua impeccabilem et voluntatis arbitrio sui ipsius dominum reddiderat, ut inquit sanctus Athanasius.

Idem, in orat. de defunctis sub finem, sic ait :

Εἶτα ὁ ἐν βίῳ καὶ λόγῳ περίβλεπτος (49), καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας θεμέλιος Ἀθανάσιος τάδε φησὶ περὶ τῶν ἐν Κυρίῳ νεκρῶν ὅτιπερ διὰ τοῦτο τοὺς σωζομένους ὁ Θεὸς κεχάρισται, τὸ μέχρι τῆς κοινῆς ἀναστάσεως, ψυχικως ἀλλήλοις συνεῖναι καὶ συνευφραίνεσθαι, ἀπεκδοχὴν ἔχοντες τῶν μελλόντων αὐτοῖς ἀποκληροῦσθαι θείων δωρεῶν.

Propterea conspicuus illa vita et moribus, solidumque Ecclesiæ Dei fundamentum Athanasius,hæc inter cætera de mortuis in Domino pronuntiabat, idcirco Deum iis, qui salutem consequuntur indulsisse, usque dum communis omnium resurrectio advenerit, ut inter se unum in locum anima convenientes collætentur,spem habentes quod futurorum tandem bonorum possessione fruituri sint.

Idem, in eodem sermone circa medium, ex Athanasii εἰς τοὺς κοιμηθέντα παναρμονίῳ *(ut vocat)* λόγῳ, *hæc affert :*

Ὅτι κἂν εἰς ἀστέρα ὁ ἐν εὐσεβείᾳ τελειωθεὶς κατατεθῇ, μὴ ἀπαναίνου ἔλαιον καὶ κηροὺς, Χριστὸν τὸν Θεὸν ἐπικαλεσάμενος, ἐν τῷ τάφῳ προσάψαι. Δεκτέα γὰρ ταῦτα τῷ Θεῷ, καὶ πολλὴν ἐξ αὐτοῦ φέροντα τὴν ἀντίδοσιν. Τὸ γὰρ ἔλαιον καὶ ὁ κηρὸς ὁλοκαύτωσις. Ἓν δέ γε ἀναίμακτος θυσία ἐξιλασμός. Ἡ δὲ πρὸς τοὺς πένητας εὐποιία προσθήκη πάσης ἀγαθῆς ἀντιδόσεως. B Licet ad astra qui cum pietate consummatus est repositus fuerit, ne deneges oleum et cereos, Christo Deo invocato, ad sepulcrum accedere. Accepta quippe Deo isthæc sunt, magnamque ab illo referunt retributionem. Nam oleum et cera ceu holocaustum sunt. Sacrificium incruentum est propitiatio Largitio autem pauperibus facta,accessio est omnis optimæ retributionis.

Fronto Ducæus, Burdegalensis, in collectaneis quorum jam meminimus, notat apud D. Thomam Aquinatem in libro contra errores Græcorum *mentionem fieri thecæ seu voluminis Athanasii in Joannem.Et addit idem: « In* Epitome Biblioth.Gesneri *liber* De fide catholica *dicitur extare Viennæ apud Lavium.»Hæc Felckmannus. Verum jam bene multos Athanasii* De fide catholica *libellos edidimus, quorum quidam fortasse iste est a Frontone Ducæo memoratus.*

[15] Act. II, 36. [16] Marc. IV, 38, 39. [17] Matth. XXVI, 38. [18] Joann. XI, 43.

(47) His similia habentur in *Epist. ad Epictetum*, et in libris *contra Apollinarium*.

(48) Et sunt loca similia initio *Orat. contra gentiles*, pag. 2, 3 et 4, ut et *De incarnat.* pag. 49, 50, vix tamen totidem verbis.

(49) De hujus loci sententia fuse in Præfatione generali.

MONITUM.

—

1025 *Fragmenta subsequentia, a viro clarissimo Jacobo Milio, principali Collegii Sancti Edmundi Oxoniensis, nobis transmissa, nimirum* χρυσέα χαλκείοις *immista, ut oblata nobis sunt edi curavimus. Primum autem opusculum, de novem Herodis morbis, si non aperte spurium, admodum suspectum videtur in quo sunt pleraque* μυθῶδη. *De novem Herodis morbis, vide t.* II [IV]. *Nec minore svpicione laborat secundum.*

ATHANASII ALEXANDRINI, EX INTERPRETATIONE IN MATTHÆUM.

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, ΕΚ ΤΗΣ ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΜΑΤΘΑΙΟΥ,

De novem insanabilibus morbis quibus Herodes afflictus interiit.

Περὶ τῶν ἐννέα ἀνιάτων παθῶν τῆς τοῦ Ἡρώδου τελευτῆς.

Mortuo Herode, ecce angelus Domini apparuit in somnis Joseph in Ægypto dicens : Surgens accipe puerum et matrem ejus, et vade in terra Israel : mortui sunt enim qui quærebant animam pueri [19]. Erant autem qui Jesum occidere quærebant Herodes et Antipater filius ejus. Interiit autem Antipater gladio transverberatus in carcere. Deprehensum quippe fuit ipsum veneficum esse, et fratres suos Alexandrum et Aristobulum insidiis oppressisse. Ipse quoque Herodes mortem obiit, corpore ejus variis ac diversis morbis tradito. Primo, febris ipsi inerat fornace ardentior. Secundo, intolerabilis prurigo per totam corporis superficiem. Tertio, frequentes viscerum cruciatus. Quarto, pedum tumores quasi aqua intercuti distenti fuissent. Quinto, ventriculi tumida inflammatio. Sexto, in verendis putredo vermes generans. Septimo, ad hæc, orthopnœa, ut non posset nisi erecta cervice respirare. Octavo, difficultas anhelitus. Nono, convulsiones omnium membrorum. Sunt autem morbi numero novem. Febris autem inerat fornace ferventior, quia ardebat libidinis et fornicationis morbo. Prurigine intolerabili laborabat, quia obtemperabat magistris qui auribus prurientes erant. Viscerum cruciatibus torquebatur assidue, quia non psallebat illud : *Benedic, anima mea, Domino, et omnia interiora mea nomini sancto ejus* [20]. Pedum tumoribus quasi aqua intercuti distentus, quia contumnebat puram et non turbidam aquam fontis salientis in vitam æternam. Ventriculi tumida inflammatio, quia erat impotens iræ et immisericors in subditos. Verenda autem ejus vermes gignebant, quia intemperantia equos emissarios imitabatur. Orthopnœa tenebatur, quia non surgebat diluculo ad Dominum adorandum qui ipsi regiam tradiderat dignitatem. Anhelitu laborabat, quia non respiraverat odoramentum charitatis, sed fœtorem belli inexpiabilis. Omnia autem membra ejus convulsione afficiebantur, quia et ipse omnes pueros qui erant in Bethlehem convulserat : qua autem mensura mensus quispiam fuerit, merito eadem de cœlo remetietur ipsi. *Per quæ enim quis peccaverit, per hæc et punietur* [21]. Hunc itaque

Τελευτησαντος Ἡρώδου, ἰδοὺ ἄγγελος Κυρίου κατ' ὄναρ ἐφάνη τῷ Ἰωσὴφ ἐν Αἰγύπτῳ λέγων· Ἐγερθεὶς παράλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ πορεύου εἰς γῆν Ἰσραήλ· τεθνήκασι γὰρ οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου. Ἦσαν δὲ οἱ ζητοῦντες θανατῶσαι τὸν Ἰησοῦν οἱ περὶ τὸν Ἡρώδην τὸν βασιλέα καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἀντίπατρον. Ἀπέθανε δὲ ὁ μὲν Ἀντίπατρος ἐν βομφαίᾳ διαπαρεὶς ἐν τῇ φυλακῇ, ἀπελεγχθεὶς φαρμακὸς καὶ ἐπίβουλος τῶν ἰδίων ἀδελφῶν, Ἀλεξάνδρου καὶ Ἀριστοβούλου· ὁ δὲ Ἡρώδης καὶ αὐτὸς καταστρέφει τὸν βίον, τοῦ σώματος αὐτῷ διαμεριθέντος εἰς διάφορα καὶ ποικίλα πάθη. Α', πυρετὸς γὰρ ἦν αὐτῷ καμίνου ἐνεργέστερος· Β', κνησμός τε ἀφόρητος τῆς ἐπιφανείας ὅλης· Γ', τῶν ἐντὸς συνεχεῖς ἀλγηδόνες· Δ', περὶ τοὺς πόδας ὡς ὑδρωπιῶντος οἰδήματα· Ε', τοῦ ἤτρου φλεγμονὴ ὑπέρογκος· ς', διὰ τοῦ μέλους τῆς αἰσχύνης σηπεδὼν γεννῶσα σκώληκας· Ζ', πρὸς τούτοις ὀρθόπνοια· Η' δύσπνοια· Θ', καὶ σπασμοὶ πάντων τῶν μελῶν. Καὶ εἰσὶ τὰ πάθη τὸν ἀριθμὸν ἐννέα. Πυρετὸς μὲν ἦν, ἐπ' αὐτῷ καμίνου ἐνεργέστερος, ἐπειδὴ ἐξεμαίετο τοῖς πάθεσιν εἰς τὴν ἀθέμιτον πρᾶξιν τῆς μοιχείας. Ὁ δὲ κνησμὸς ἦν ἐπ' αὐτῷ ἀφόρητος, διὰ τὸ πείθεσθαι αὐτὸν τῶν κνηθομένων διδασκάλων τὴν ἀκοὴν πρὸς ἀπάτην. Τῶν ἐντὸς δὲ τὰς συνεχεῖς ἀλγηδόνας, ἐπεὶ οὐκ ἔψαλλεν· Εὐλόγει, ἡ ψυχή μου, τὸν Κύριον, καὶ πάντα τὰ ἐντός μου τὸ ὄνομα τὸ ἅγιον αὐτοῦ. Περὶ δὲ τοὺς πόδας οἰδήματα ὑδρωπιῶντος, ἐπειδὴ ἐξουθένει τὸ καθαρὸν καὶ ἀθόλωτον ὕδωρ τῆς ἀλλομένης πηγῆς εἰς ζωὴν αἰώνιον. Τοῦ δὲ ἤτρου ἡ ὑπέρογκος φλεγμονή, διὰ τὸ μὴ ὑπάρχειν αὐτὸν ἐν τῇ τοῦ θυμοῦ φλεγμονῇ κρατητόν, καὶ ἀνελεήμονα εἰς τοὺς ὑποχειρίους. Τὸ δὲ τῆς αἰσχύνης αὐτοῦ μέλος ἐγέννα σκώληκας, ἐπειδὴ ἐν τῇ ἀκολασίᾳ ἐζήλου τοὺς θηλυμανεῖς ἵππους. Ἡ δὲ ὀρθόπνοια αὐτὸν κατεῖχε διὰ τὸ μὴ ὀρθρίζειν αὐτὸν εἰς προσκύνησιν τοῦ δόντος τῷ Κυρίου τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα. Ἡ δὲ δύσπνοια, ἐπεὶ οὐκ ἔπνευσε τὸ μύρον τῆς ἀγάπης, ἀλλὰ τῆς δυσωδίας τοῦ ἀκηρύκτου πολέμου. Πάντα δὲ τὰ μέλη, ἐπεὶ ἐσπῶντο, διὰ τὸ καὶ αὐτὸν πάντα τὰ παιδία σπάσαντα ὄντα ἐν Βηθλεέμ. ὯΙ δὲ μέτρῳ μετρεῖταί τις, τούτῳ ἀντιμετρεῖται οὐρανόθεν δικαίως. Δι' ὧν δὲ καὶ τις

[19] Matth. II, 19, 20. [20] Psal. CII, 1. [21] Sap. XI, 17.

ἁμαρτάνει, διὰ τούτων καὶ κολάζεται. Τοῦτον τοί- A
νυν τὸν Ἡρώδην ὁ μὲν Ἰώσηπος λέγει κατὰ πατέρα
εἶναι τὸ γένος Ἰδουμαῖον, Ἀράβιον δὲ κατὰ μητέρα·
ὁ δὲ Ἀφρικανὸς καὶ οἱ κατ' αὐτὸν ἀκριβοῦντες Ἀν-
τιπάτρου μὲν εἶναι υἱόν· τὸν δὲ Ἀντίπατρον ἐσχηκέ-
ναι πατέρα Ἡρώδην Ἀσκαλωνίτην, ἱερόδουλον τοῦ
νεὼ τοῦ Ἀπόλλωνος. Τὸν δὲ Ἀντίπατρον τὸν υἱὸν
αὐτοῦ, παιδίον ὄντα, αἰχμαλωτισθῆναι παρὰ τῶν
ληστῶν Ἰδουμαίων· τὸν δὲ πατέρα αὐτοῦ Ἡρώδην
μὴ δυνηθῆναι δοῦναι λύτρα ὑπὲρ αὐτοῦ· ἐντραφεὶς
οὖν τοῖς τῶν Ἰδουμαίων ἔθεσιν, Ἰδουμαῖος ἐνομίσθη
εἶναι, ὢν Ἀσκαλωνίτης. Εἶχε δὲ καὶ τότε Αὔγουστος
ἐν τῇ βασιλείᾳ ἔτος πέμπτον καὶ τεσσαρακοστόν, ὑπατεύοντος Σιλουανοῦ, πρὸ ὀκτὼ Καλανδῶν Ἰανουα-
ρίων.

Herodem ait Josephus paterno quidem genere Idumæum, materno Arabem, Africanus autem, et qui perinde atque ille sedulo conscripserunt, aiunt illum Antipatri filium, Antipatrum vero patrem habuisse Herodem Ascalonitem ædituum templi Apollinis; Antipatrum autem filium ejus, dum puer esset, captum a latronibus Idumæis, cum non posset pater ejus Herodes redemptionis pretium solvere, Idumærum moribus educatum, pro Idumæo habitum fuisse licet Ascalonita esset. Agebat tunc Augustus imperii annum quintum supra quadragesimum, consule Sylvano, octaso Kalendas Januarii.

Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας, περὶ ψευδοπροφητῶν. B

1026 *Athanasii Alexandridi, de falsis prophetis.*

(50) Εἶπεν ὁ Κύριος· Προσέχετε ἀπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν, οἵτινες ἔρχονται πρὸς ὑμᾶς ἐν ἐνδύματι προβάτου, ἔνδοθεν δέ εἰσι λύκοι ἅρπαγες· ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς. Ἐὰν οὖν τινα ἴδῃς, ἀδελφὲ, ὅτι ἔχει σχῆμα σεμνοπρεπὲς, μὴ πρόσχῃς, ὅτι ἐνδέδυται κώδιον προβάτου, ὅτι ὄνομα ἔχει πρεσβυτέρου, ἢ ἐπισκόπου, ἢ διακόνου, ἢ ἀσκητοῦ, ἀλλὰ τὰς πράξεις αὐτοῦ περιέργασαι· εἰ ἔστι σωφρων, εἰ ἔστι φιλόξενος, ἢ ἐλεήμων, ἢ ἀγαπητικὸς, ἢ ἐν προσευχαῖς καρτερικὸς, ἢ ὑπομονητικός. Εἰ ἔχει κοιλίαν θεὸν, καὶ τὸν φάρυγγα ᾅδην, νοσῶν χρήματα, καὶ καπηλεύων τὴν θεοσέβειαν, ἄφες αὐτόν· οὐ γάρ ἐστι ποιμὴν ἐπιστημονικὸς, ἀλλὰ λύκος ἁρπακτικός. Εἰ δὲ οἶδας τὰ δένδρα δοκιμάζειν ἀπὸ τῶν καρπῶν, ποιά ἐστι τῇ φύσει, τῇ γεύσει, τῇ πιό- C
τητι· πολλῷ μᾶλλον ἀπὸ τῶν ἔργων ὀφείλεις δοκιμάζειν τοὺς Χριστεμπόρους, ὅτι, φοροῦντες φημάριον εὐλαβείας, ψυχὴν κέκτηνται διαβολικήν. Εἰ δὲ καὶ ἀπὸ ἀκανθῶν οὐ συλλέγεις σταφυλὰς, ἢ ἀπὸ τριβόλων σῦκα, τί ὑπολαμβάνεις, ὅτι ἀπὸ παραβατῶν ἔχεις τι ἀγαθὸν ἀκοῦσαι, ἢ ἀπὸ προδοτῶν μαθεῖν τι χρήσιμον; Ἐκείνους τοίνυν ἀποστρέφου ὡς λύκους Ἀραβικοὺς, καὶ ἀκάνθας παρακοῆς, καὶ τριβόλους ἀδικημάτων (51), καὶ δένδρα πονηρά. Ἐὰν ἴδῃς συνετὸν, κατὰ τὴν συμβουλεύουσαν σοφίαν, ὄρθριζε πρὸς αὐτὸν, καὶ σταθμοὺς θυρῶν αὐτοῦ ἐκτρίβέτω ὁ ποὺς σου, ἵνα παρ' αὐτοῦ διδαχθῇς νόμου σκιαγραφήματα, καὶ χαρίτων δωρήματα. Οὔτε δὲ λόγος σοφιστικὸς, ἢ σχῆμα ἐπιθετικὸν εἰσάγουσιν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλὰ πίστις τελεία καὶ ἀπερίεργος μετὰ τῆς D
ἐναρέτου καὶ διαλαμπούσης προνοίας.

Ait Dominus: *Attendite a falsis prophetis qui veniunt ad vos in vestimento ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces: a fructibus eorum cognoscetis eos* [22]. Si itaque quempiam videris, o frater, qui sit honesto indutus vestimento, ne attendas, etiam si ovis pelle indutus sit, et nomen habeat presbyteri, aut episcopi, aut diaconi, aut ascetæ; sed ejus opera curiosius inquire: num sit temperans, num hospitalis, num misericors: an charitatem habeat, an perseveret in orationibus, an sit patiens. Si deum ventrem habeat, et guttur infernum, divitiarum cogendarum morbo laborans, pietatem pro quæstu habens, dimitte illum: non est enim pastor peritus, sed lupus rapax. Si autem nosti arbores ex fructibus probare, quænam scilicet sint, natura, gustu, pinguedine, multo magis ex operibus periculum facere debes eorum qui Christo ad quæstum utuntur, quia dum aliquam sanctitatis famam præferunt, animam possident diabolicam. Quod si ex spinis non colligis uvas, nec ex tribulis ficus, quid opinaris posse te ex prævaricatoribus quidpiam boni audire, aut ex proditoribus quidpiam utile edicere? Illos itaque aversare ut lupos Arabicos, et spinas inobsequentiæ, tribulosque iniquitatis, et arbores malas. Si videris sapientem aliquem juxta Sapientiæ consilium, mane vigila ad illum, et stationes portarum ejus terat pes tuus, ut ab eo ediscas legis umbras, gratiarum dona. Neque enim sophisticus sermo, et habitus modestus introducunt in regnum cœlorum: sed fides perfecta ac minime curiosa, cum prudentia virtutis plena et conspicua.

Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας. Πῶς νοητέον τό· « Ὁ ἐμβλέψας γυναῖκα, » κ. τ. λ.

Athanasii Alexandrini. Quo pacto intelligendum illud: « *Qui respicit mulierem,* » etc.

(52) Μοιχεύει γυναῖκα τῇ καρδίᾳ ἐκεῖνος, ὁ συνδιατιθέμενος τῇ πράξει· ἀπεκώλυσε δὲ τὸν τοιοῦτον ἀπὸ τῆς παρανόμου καὶ ἀθεμίτου κοινωνίας, ἢ τόπος, ἢ χρόνος, ἢ φόβος τῶν Ῥωμαϊκῶν νόμων. Ὅτι δὲ πολλοὶ, μὴ δράσαντες τὴν ἀσέβειαν, ὡς μοιχοὶ ἐκολάσθησαν, ῥᾴδίως ἐστὶ τοὺς πάντας πληροφορηθῆναι

Mœchatur corde cum muliere qui perficiendo operi consensit, sed ab illicito et pravo congressu prohibuit eum aut locus aut tempus, aut metus Romanarum legum. Quod autem multi qui exterius in peccatum proruperunt, quasi mœchi supplicio affecti fuerint, facile est id omnibus palam facere ex

[22] Matth. VII, 15.

(50) Ibid. f. 150.
(51) Ms. ἀδικήματα.
(52) Ibid. f. 178.

Holopherne. Nam cum fædum opus peragere gestiret, Judith, ceu lex quædam justitiæ, districto gladio caput ejus abscidit, postquam ad opem et patrocinium sui legum datorem Deum et continentiæ adjutorem invocasset. Eodem quoque modo duo presbyteri, cum Susannæ dixissent; *In concupiscentia tui sumus* [23], etiamsi facinus non perpetrassent, ut mœchi plexi sunt, et morte multati. Si itaque hoc tempore quispiam sit hujusmodi intemperans, lascivus, alienas uxores appetens, is animo fornicatur. Nam qui in affectus suos imperium habet, si purus sit a quopiam delicio et ab obscedis dictis, hic non est mœchus, sed passiones cohibens, divino metu reprimens voluptatum impetum, quasi decumanum maris fluctum a solida et prævalida petra repressum.

A ἐκ τοῦ Ὀλοφέρνους. Σπεύδοντος γὰρ δρᾶσαι τὸ ἡ Ἰουδὴθ, ὡς νόμοι δικαιοσύνης, σπασαμένη τὸ ἀπέτεμεν αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν, ἐπικαλεσαμέ βοήθειαν καὶ ὑπερασπισμὸν τὸν δοτῆρα τῶν Θεὸν καὶ συναργὸν τῆς σωφροσύνης. Ὡσαύτως δύο πρεσβύτεροι, εἰρηκότες τῇ Σωσάννῃ, Ἰ ἐπιθυμίᾳ· σοὶ ἐσμεν, καίπερ τοῦτο μὴ πρά ὡς μοιχοὶ ἐκολάσθησαν, καὶ τὴν ζημίαν ἔσχον τον. Ἐὰν οὖν καὶ ἄρτι τίς ἐστι τοιοῦτος, ἀκόλ ἀκρατὴς, ἐπιθυμῶν ἀλλοτρίων γυναικῶν, κατ νοιαν μοιχεύει. Ὁ γὰρ ἡγεμονεύων τῶν παθῶν, ρεύων ἀπὸ ὀφλήματος, ἀπὸ αἰσχρολογίας, οὔτ ἔστι μοιχὸς, ἀλλὰ παθοκρατορικὸς, ἀναστέλλ ἐπαχθὲς τῆς ἡδονῆς τῷ θεϊκῷ φόβῳ, ὡς κῦμα σιον ἀνακοπτόμενον ὑπὸ ἰσχυρᾶς καὶ στερεᾶς π

B

Postquam jussit Spiritus sanctus cœlestibus ordinibus ut Dominum laudibus celebrent, sermonem transfert ad terrena, idipsumque jubet. Cum tres autem sint ordines, cœlestium nempe, terrestrium et infernorum, qui genuflectunt **1027** Jesu, cœlestes quidem ordinis præcedentibus verbis ad hymnum utuntur: terrestres autem dicendo: *Principes et omnes judices terræ: juvenes et virgines* [25]. Antequam autem eorum mentionem faciat, ad inferna vertitur, quæ per dracones et abyssos significat. Nam et ipsæ quoque illorum olim gigantum animæ, qui olim increduli fuerant et bellum gesserant adversus Deum, per dracones significantur. Imo vero ipsa quoque multitudo hominum toto orbe contentorum, quæ primis sæculis exstitere, et morte detenti sunt genua flectunt, utpote liberati ab illa: *Dixit enim iis qui in vinculis erunt, Exite, et iis qui in tenebris...* [26]. Quapropter et ipsi ad hymnum vocantur eum principibus illorum, et eum præstantibus viris. Quod autem ii qui olim increduli fuerant et Deo restiterant liberati fuerint, id Petrus in Catholicis subindicavit dicens: *in quo et iis qui in inferno erant spiritibus veniens prædicavit, qui increduli fuerint aliquando* [27].

'Αθανασίου 'Αλεξανδρείας. Ἑρμηνεία εἰς τό· « Α τὸν Κύριον ἐκ τῆς γῆς, δράκοντες καὶ ἄβυσσοι. »

(53) Παρακελευσάμενον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγι ἐν οὐρανοῖς τάγμασιν αἰνεῖν τὸν Κύριον, μετα τὸν λόγον τοῖς ἐπιγείοις παρακελευόμενον. Τρι δόντων ταγμάτων, ἐπουρανίων, ἐπιγείων, καὶ χθονίων, τῶν καμπτόντων γόνυ τῷ Ἰησοῦ, τ οὐράνια διὰ τῶν προειρημένων ἐπὶ τὸν ὕμνο πονται· τὰ δὲ ἐπίγεια διὰ τοῦ εἰπεῖν· Ἄρχοντε πάντες κριταὶ γῆς· νεανίσκοι καὶ παρθένοι. δὲ τούτων μνήμην ποιῆσαι, ἐπὶ τὰ καταχθόνι πεται, ἃ διὰ τῶν δρακόντων καὶ τῶν ἀβύσσων σ νεται. Καὶ αὐταὶ γὰρ αἱ πάλαι τῶν γιγάντων ἐκ ψυχαὶ, τῶν ἀπειθησάντων ποτὲ καὶ πολεμησα Θεῷ, αἱ διὰ τῶν δρακόντων σημαίνονται. Καὶ καὶ τὸ ἄλλο πᾶν πλῆθος τῆς οἰκουμένης, τὸ ἐν πρότερον μὲν ὑπάρξαν γενεαῖς, κατεσχεθὲν δὲ νάτῳ, κάμπτουσι γόνυ, ὅτε ἐλευθερωθέντες ἀπ' τοῦ· Εἴρηκε γὰρ τοῖς ἐν δεσμοῖς, Ἐξέλθετε, τοῖς ἐν τῷ σκότει... Διὸ καὶ αὗται ἐπὶ τὸν καλοῦνται σὺν τοῖς ἄρχουσιν αὐτῶν γινομένοι μεγάλοις ἀνθρώποις. Ὅτι δὲ οἱ ποτὲ ἀπειθή καὶ ἀντάραντες Θεῷ ἠλευθέρωνται, ὁ Πέτρος ἠν ἐν Καθολικαῖς εἰπών· Ἐν ᾧ καὶ τοῖς ἐν ᾅδου μασι πορευθεὶς ἐκήρυξεν, ἀπειθήσασί ποτε.

Ms. cod. Græcus bibliothecæ Vaticanæ num. 790, *in-12 spisso, et in charta papyracea, videtur habere annos: est eleganti manu, et minusculis litteris exaratus. Est collectio diversorum fragmentorum ex sanctorum Patrum. Tale fragmentum inter alia reperitur.*

Magni Athanasii, ex sermone contra hæreses.

D Τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου, ἐκ τοῦ κατὰ αἱρέσε

Qui cum in forma Dei esset, non rupinam arbitratus est esse se æqualem Deo: sed semetipsum exinanivit, forma servi accipiens [28]. Duas habet formas, eas retine, neutram adulteres. Neque enim, homo cum sit Filius Dei et Deus, formam Dei dextruxit; neque, Deus cum sit, humanam formam recusavit. Quandoquidem igitur duas habet formas, domini scilicet et servi: aliam natura divinam, aliam natura

Ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἁρπα ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσον Θεῷ· ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκ μορφὴν δούλου λαβών. Δύο ἔχει μορφάς· μ ταύτας, μήθ' ἑτέρην παραχαράξῃς. Οὔτε γὰρ ἀ πος ὢν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸς, ἠφάνισε τὴν θ μορφήν· οὔτε Θεὸς ὤν, παρῃτήσατο τὴν ἀνθρω μορφήν. Ἐπεὶ οὖν δύο ἐχόμενος μορφὰς, τὴν δε τικὴν φημι, καὶ τὴν δουλικήν· τὴν μὲν φύσει θε

[23] Dan. XIII, 20. [24] Psal. CXLVIII, 7. [25] ibid, 11, 12i [26] Isa, XLIX. 9. [27] I Petr. IIIe, 19, 20. [28] Philipp. II, 6, 7.

(53) In eodem codice, f. 4. Est fortasse pars Expositionum in psal. CXLVIII.

την δὲ φύσει ἀνθρωπίνην, τὴν μὲν πρὸ αἰώνων, τὴν δὲ ἐξ ὑστέρων χρόνων· τὴν μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς, τὴν δὲ ἐκ τῆς Παρθένου· τὴν μὲν ἐκ μόνου, τὴν δὲ ἐκ μόνης· ἐπεὶ δύο ταύταις ὑφέστηκε πράγματα, δύο ἐν ἑνί. Οὔτε γὰρ διαιροῦμεν τὸν Θεὸν Λόγον ἀπὸ τοῦ σώματος, οὔτε δύο οἴδσμεν Υἱοὺς, καὶ Χριστοὺς, ἀλλὰ τὸν πρὸ αἰώνων Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἐν ὑστέροις καιροῖς ἄνθρωπον ἐξ αὐτῆς μήτρας τῆς Παρθένου γενόμενον τέλειον· ὡς γὰρ ὁ γεννήσας Πατὴρ τέλειον ἐγέννησεν Υἱὸν, οὕτως αὐτὸς καὶ εἷς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Πατρὸς, τὸν τελείως ἀπολλύμενον ἄνθρωπον σῶσαι βουλόμενος, τέλειος ἐγένετο ἄνθρωπος· Ἵν' ἅμα τὸ ἔξωθεν σώσας, τὸ ἔσωθεν προδεδομένος ἐάσῃ. Οὐδὲ γὰρ σῶμα ἀναλαβὼν εἴασε τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχὴν καὶ νοῦν ἀνέλαβεν.

A humanam; aliam ante sæcula, aliam novissimis temporibus; aliam ex Patre, aliam ex Virgine; aliam ex solo, aliam ex sola, atque ex hisce duabus constans rebus, duo in uno sunt. Neque enim dividimus Deum Verbum a corpore, neque duos novimus Filios et Christos; sed Filium Dei ante sæcula in postremis temporibus hominem, ex ipsa vulva Virginis editum perfectum. Quemadmodum enim qui ipsum genuit Pater perfectum genuit Filium, ita et ipse unus Filius et Verbum Patris, hominem qui funditus perierat salvum facere cupiens homo perfectus effectus est; ut simul exteriorem salvum faciens, interiorem minime negligeret. Neque enim assumpto corpore animam reliquit, sed et animam et mentem assumpsit.

MONITUM IN SEQUENS FRAGMENTUM.

Meminerit eruditus lector, Athanasium in Historia Arianorum ad monachos *frequenter agere de episcopis Meletianis, Simoniacis Arianisque, imo ethnicis aliisque magnorum criminum reis, totam Ægyptum in postrema Constantii persecutione occupantibus. Ita ut vix quisquam esset in Alexandrino patriarchatu quin vel Arianus Meletianusve esset, vel Arianis partibus simulate hæreret. Hos aversari atque a cœtu suo pellere Catholicis jubet Athanasius, si tamen illius sit hoc* ἀποσπασμάτιον, *quod verisimile est: nam ejus tempori hæc congruere opinamur, licet excerpti brevitas rem definiendi adimat facultatem. Videmus sane Oxyrinchi cives catholicos, quod eorum episcopus Theodorus sese in Arianorum castra conjecisset, ab ejus communione recessisse, aitque Athanasius omnes per Ægyptum populos a scelestis hujusmodi præsulibus abhorruisse* (54). *Prodit autem hoc fragmentum ex codice Vaticano, num.* 392, *membranaceo optimæ notæ, nobisque a fratribus nostris Roma transmissum est.*

Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ Μεγάλου.

Βαδίζοντες δὲ τὴν ἀπλανῆ καὶ ζωηφόρον ὁδὸν, ὀφθαλμὸν μὲν ἐκκόψωμεν σκανδαλίζοντα· μὴ τὸν αἰσθητὸν, ἀλλὰ τὸν νοητόν· οἷον ἐὰν ὁ ἐπίσκοπος ἢ ὁ πρεσβύτερος, οἱ ὄντες ὀφθαλμοὶ τῆς Ἐκκλησίας, κακῶς ἀναστρέφωνται καὶ σκανδαλίζωσι τὸν λαὸν, χρὴ αὐτοὺς ἐκβάλλεσθαι. Συμφέρον γὰρ ἄνευ αὐτῶν συναθροίζεσθαι εἰς εὐκτήριον οἶκον, ἢ μετ' αὐτῶν ἐμβληθῆναι, ὡς μετὰ Ἄννα καὶ Καϊάφα, εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρός. Ὁμοίως καὶ ἡ χεὶρ ὁ διάκονος, ἐὰν ἀνάξιόν τι πράττῃ, χωριζέσθω τοῦ θυσιαστηρίου.

B *Sancti Athanasii Magni.*

Incedentes autem in via nulli errori obnoxia et vivifica, oculum eruamus si nobis 1028 offendiculo sit, non quidem sensibilem illum, sed spiritualem: ut si, verbi causa, episcopus aut presbyter qui sunt Ecclesiæ oculi, improbe versentur et populum scandalizent, abjiciendos oportet. Præstat enim in domo orationis, absque illis agere conventus, quam cum illis injici, quasi cum Anna et Caipha, in gehennata ignis. Similiter, si diaconus qui pro manu habetur indignum quid egerit, ab altari segregetur.

Ex Chronico Paschali, pag. 4 postremæ editionis.

Καὶ Ἀθανάσιος δὲ ὁ μέγας τῆς Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίας φωστὴρ, ἐν τῇ μνημονευθείσῃ πρὸς Ἐπιφάνιον ἐπίσκοπον ἐπιστολῇ διδάσκει λέγων οὕτως·

Οὐκοῦν ὥσπερ συνήθλησας, καὶ συνεχάρης, οὕτω καὶ τοῦ μέμφεσθαι παῦσαι· καὶ μᾶλλον εὔχου ἵνα τοῦ λοιποῦ ἡ μὲν Ἐκκλησία βεβαίαν τὴν εἰρήνην ἔχῃ, καὶ παύσωνται αἱ αἱρέσεις τῆς μιαιφόνου προαιρέσεως· παύσωνται δὲ καὶ οὗτοι φιλονεικοῦντες, οἱ ἐφευρόντες ἑαυτοῖς ζητήματα, προφάσει μὲν τοῦ σωτηριώδους Πάσχα, ἔργῳ δὲ τῆς ἰδίας ἔριδος χάριν μάλιστα· ὅτι, ἐξ ἡμῶν εἶναι δοκοῦντες καὶ Χριστιανοὶ αὐχοῦντες λέγεσθαι, ζηλοῦσι τούτων προδεδωκότων Ἰουδαίων. Ὁποία γὰρ αὐτοῖς καὶ πιθανὴ ἀπολογία γένοιτ' ἄν ἄρα, ἐπειδὴ γέγραπται· Τῇ δὲ πρώτῃ τῶν Ἀζύμων,

Et Athanasius magnum illud Ecclesiæ Alexandrinæ luminare in superius memorata ad Epiphanium epistola hæc docet his verbis:

Itaque sicut certaminum et gaudii consors fuisti, ita finem querelarum facito; imo potius precare ut deinceps Ecclesia firma pace fruatur, et hæreses a nefario proposito cohibeantur; et hi jurgia compescant, qui sibi quæstiones excogitarunt, obtentu quidem salutaris Paschatis, revera autem rixandi maxime causa. Nam cum ex nostrorum numero videantur esse, et Christianorum nomine glorientur proditores Judæos æmulantur. Et quænam ipsis consentanea defensionis ratio suppetat, cum scriptum sit: *Prima autem die Azymorum, et qua oporteba*

(54) In vita *Athanasii*, anno 356, n. 23.

occidere Pascha [29]. At enim tunc sane pulchre factum est; nunc autem ut scriptum est: *Semper erant corde* [30]. A καὶ ἐν ᾗ ἔδει θύειν τὸ Πάσχα. Ἀλλὰ ἐγίνετο καλῶς· νυνὶ, κατὰ τὸ γεγραμμένον· Ἀεὶ πλανῶνται τῇ καρδίᾳ.

Exstat item fragmentum epistolæ ad Antiochenos, diversæ ab ea quam superius edidimus, in concilio Lateranensi t. VI *Conciliorum*, pag. 301.

Ejusdem (*Athanasii*) *ex dogmatica ad Antiochenos epistola.*

Quapropter Verbum quidem Deus esse prædicatur: hominis vero genealogia texitur, ut idem ipse naturaliter ac vere utrumque sit: Deus quidem quod ad æternitatem et naturæ opificium spectat; homo autem quod attinet ad generationem ex muliere et ad augmentum staturæ ætatisque: ac Deus quidem secundum vivificas operationes; homo autem secundum similes nostris affectus atque infirmitates.

Τοῦ αὐτοῦ (Ἀθανασίου) ἐκ τῆς πρὸς Ἀντιοδογματικῆς ἐπιστολῆς.

Διὰ τοῦτο θεολογεῖται μὲν ὁ Λόγος, γενεαλογ δὲ ὁ ἄνθρωπος, ἵνα πρὸς ἑκάτερα εἴη ὁ αὐτὸς φυ καὶ ἀληθῶς· Θεὸς μὲν πρὸς τῇ ἀϊδιότητι τῆς θεό καὶ τῇ δημιουργίᾳ τῆς κτίσεως, ἄνθρωπος δὲ τῇ γεννήσει τῇ ἐκ γυναικὸς καὶ τῇ αὐξήσει τῆς κίας· καὶ Θεὸς μὲν ταῖς ζωτικαῖς ἐνεργείαις, ἄν πος δὲ πρὸς ταῖς ὁμοιοτρόποις συμπαθείαις, καὶ λαθ' ἡμᾶς ἀσθενείαις.

1029 *Exstant item apud Facundum Hermaniensem, lib.* II, *p.* 468, *primæ editionis, ex* Epistola ad Antiochenos, *eadem ut conjectamus, hisce verbis.*

Quid ergo etiam sanctus Athanasius dicat in *Epistola ad Antiochenos* debemus inspicere. Ex veteribus enim eruditus et legis doctor exsistens, Proverbia Salomonis legens, et duas personas de Domino inveniens, unam quidem circa hominem, quam ex Maria pro nobis futurus erat assumere, altera au- B tem circa Verbum, quod ante omnia sæcula ete ex Patre natum est: et de Jesu quidem a Mari scribit Timotheo: *Memor esto Christum* Jesum surrexisse a mortuis, *ex semine David secundum* Ev *gelium meum* [31]. De hoc Verbo autem quod cum tre semper est, dixit quoniam est omnia.

Affert exinde locum ex epistola Petri qui post Athanasium Alexandrina sede potitus est. Ubi laudatur Athanasii ad Antiochenos epistola. At cum Sirmondo arbitramur, hanc Epistolam ad Antiochenos *esse ad dum suspectam, utpote quæ doctrinam complectatur ab Athanasiana penitus abhorrentem. Quod si a P Athanasii successore ea ipsa laudetur, id pari Nestorianorum fraude fortasse factum, quo facilius commen defenderent. Ejusdem porro ad Antiochenos epistolæ fragmentum aliud mox occurrit eodem libro, pa* 469, *sic:*

In eadem ergo ad Antiochenos epistola, in qua beatæ memoriæ episcopum Athanasium successor ejus Petrus omnia diligenter exposuisse perhibuit, hoc quoque continetur.

Jesus Christus heri et hodie, ipse et in sæcula [32]. Heri quidem ante sæcula, sempiternitatem significat: hodie autem terrenum sæculum; in sæcula au- C tem, post transitum hujus vitæ. Jesus Christus tem, qui juxta hominem salvatoris intelligitur, est ipse. Qui enim provectum ætatis suscepit, quando infans exsistens, et aliquando vir, incipi quasi annorum triginta, sicut ait Lucas, non po ipse esse.

Et paulo inferius hæc adjiciuntur, pag. 470 :

Denuo in eadem epistola, Est, inquit, Spiritus vitæ sanctus cum Patre et Filio in singulis prophetarum per generationes transiens, qui indicat, quæ erunt et quæ fuerint, habens oculos ante et post, hoc est, sicut diximus, scientiam futurorum atque præteritorum, quæ in Salomone narrat ex persona filii hominis ex Maria, et Filii Dei Verbi quod ab initio erat apud Patrem: et duas personas significans, de homine quidem ex Maria creato et plasmato: de illo vero qui ante sæcula est sine principio et æternæ nativitatis. Quoniam ergo verborum seductores, et non eruditi spiritu observantes errare faciunt indoctos, dicentes: A quadringentis annis est operatio corporis Domini, et quomodo in eum dam referunt quod dictum est: *Dominus creavi principium viarum suarum in opera ejus* [33], dicat Scriptura, ante montes et colles, ante fon et ante sæculum generatum et creatum? Hæc centes a quibusdam laudari putantur, non divide quæ persona prophetico spiritu de corpore Dom clamat, et quæ de æterna ejus a Patre generati docet.

Subsequitur Facundus: Sunt multa similia hac epistola, quæ adversus Apollinaristas da Nestoriani quoque in assertionem sui erroris us mant.

Verum hæc repetitio duarum personarum in Christo auget νοθείας *suspicionem. Quid enim simile M nasius habet, an non potius in libris contra Apollinaristas unam semper personam innuit. Sic pag.* 747 : εἷς ᾖ τὰ ἑκάτερα, τέλειος κατὰ πάντα, Θεὸς καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτός· « *Ut sint utraque unus in omnibus per clus, idem ipse Deus et homo.* » *Apertius autem commentum repudiat, pag.* 756 : Οὐκ ἐν διαιρέσει προσώπ ἀλλ' ἐν ὑπάρξει θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος. *Id est,* « *Non in divisione personarum, sed in exsistentia deita et humanitatis.* »

[29] Luc. XXII, 7. [30] Psal. XCIV, 10. [31] II Tim. II, 8. [32] Hebr. XIII, 8. [33] Prov. VIII, 22.

Et inferius, pag. 506, *aliud fragmentum dubium affert, sic habens.*

Quid erat, inquit, voluntarium et non voluntarium Christo? a Judæis exhonoratio, detractiones, injuriæ, plagæ, super hæc quoque calumniæ, et quod est in omnibus ultimum mors corporis. Sed si fuisset possibile, ut non passus obtineret in nobis quod A studebat, non voluisset pati. Quoniam autem omnino et inexcusabiliter futuri erant Judæi præsumere quæ in eo facta sunt, suscepit ut pateretur, et fecit voluntarium quod non erat voluntarium, propter utilitatem ex passione.

Ex Facundo Hermaniensi alius accedit locus melioris notæ ad commendationem Diodori Tarsensis, estque excerptum epistolæ cujusdam Athanasii ad Diodorum, ab initio, his verbis:

Beatus igitur Athanasius ita memorato sancto Diodoro scribit:

Domino meo filio, et amantissimo consacerdoti, episcopo Tarsi Diodoro, Athanasius in Domino salutem.

Gratias Domino meo, qui ubicunque suam doctrinam fundat, et maxime per filios proprios, qualem et teipsum res ipsa demonstrat. Etenim antequam scriberet vestra reverentia, cognovimus quanta gratia facta est in Tyro per tuam perseverantiam: et congaudemus tibi, quia per te cognovit et Tyrus B rectum verbum pietatis. Et ego quidem occasionem assumens scripsi tibi, dilectissime et amantissime. Tu vero quomodo me scribente non rescripsisti, miratus sum. Itaque non sis segnis scribere continue, sciens, quia sicut filius requiescere me facis patrem, et sicut præco veritatis superlætificas me. Et nihil contendas adversus hæreticos, sed silentio verbositatem illorum supera, mansuetudine malitiam. Sic enim sermo tuus, sale conditus, habebit gratiam, illi autem apud omnium conscientiam. . . .

Tom V. Concil. *in Hispalensi* II, *pag.* 1675, *hæc duo fragmenta afferuntur:*

Sanctus Athanasius in Tractatu quem scripsit de Christi nativitate, sic dicit:

In hoc sit ergo, fratres charissimi, fides nostra, in hoc tota salus et vita consistat, ut credamus Deum Dei filium, primum ante omnia sæcula a Deo Patre invisibiliter (55) genitum: deinde a Maria virgine secundum hominem natum, et secundum hunc hominem passum, mortuum, sepultum, resurrexisse ab inferis, ascendisse in cœlum.

Item idem in Expositione fidei:

Verbum, inquit, nascitur de Maria Virgine, accipiens corpus animale: sed neque sermo comprehensus est carne; sed in carne et supra carnem. Et sicut Deus dicitur, ita Dei virtus, Dei veritas; passus autem humana carne; sed sermo Dei impassibilis est. In passione quidem moritur homo, ut vivificaret protoplastum qui ceciderat per inobedientiam.

(55) In margine additur *impassibiliter.*

EUGENII DIACONI LEGATIO
AD ATHANASIUM

Pro causa Marcelli Ancyrani et Confessio fidei Ecclesiæ Ancyranæ.

(*Vide in Marcello Ancyrano, ad annum* 372.)

MONITUM IN SERMONEM MAJOREM ATHANASII DE FIDE.

1030 « Diu est quod egregium Athanasii opus, cui titulus, Μεῖζων λόγος περὶ πίστεως, in tenebris latebat, amanuensium incuria in Athanasii collectionibus prætermissum; a Theodoreto et Gelasio plerumque memoratum, qui etiam ejus ἀποσπασμάτια aliquot in scriptis suis inseruere, a nobis edita tom. I operum Athanasii, pag. 1019 (supra col. 1239). Hic sermo, sive liber, nam sic aptius λόγον verterem, ni vetaret consuetudo, nec opinanti mihi, aliudque agenti, sese obtulit. Siquidem cum Chrysostomi et Basilii codices in bibliotheca Laurentiana evolverem, casu incidi in manuscriptum decimi sæculi, ubi inter alia variorum scripta hoc Athanasii opus aderat, sed proh dolor! multis in locis truncatum ac mutilum; ita tamen ut sententia semper apta sit et apprime cohæreat. »

« Non absimile vero est hunc sermonem esse, quem *libellum Athanasii* vocat Rufinus in *Apologia pro Origene*, ubi has voces, *homo Dominicus*, exstitisse narrat idem Rufinus. Nec est quod vox illa, *Libellus*

ab hac sententia, quia opusculum parvum indicare videatur, nos dimoveat. Cum videamus longe prolixio opera libelli nomine compellata, ut est *Libellus precum Faustini et Marcellini*; quidni libellum hoc ite opus Rufinus appellaverit? Ut ad illud *homo Dominicus*, sive Κυριακὸς ἄνθρωπος, redeamus, frequenter hoc opere ab Athanasio usurpatum; id suspectum sane multis fuit. Nam Rufinus eodem in loco narra Damasum cum de recipiendis in Ecclesiam Apollinaristis ageret, Hieronymo conscribendæ fidei confess onis provinciam demandasse, in qua hæc voces, *Dominicus homo*, aderant. Illi vero vocis insolentia pe moti, confessioni hujusmodi nomen dare abnuebant. Qua in re quid gestum deinde sit, pluribus recens ille, nosque in Admonitione ad *Expositionem fidei*, tom. I operum Athanasii, p. 78, jam monere occupavi mus. Augustinus item cum in lib. II *De sermone Domini in monte*, c. 6, n. 20 Christum vocasset hominem Do minicum, postea in libro *Retractationum*, c. 19, n. 8, hoc dixisse se nolle, licet aliqua ratione defendi pos sit, testificatur. »

« Cum igitur hæ voces, *Dominicus homo*, apud nonnullos suspicione laborarint, hinc factum, ut περὶ γνησιότητος *Expositionis fidei*, quæ inter Athanasianæ opera comparet, tom. I, pag. 79, quæque ceu compendium hujus sermonis est, aliqui dubitaverint; quia eo in opusculo, τὸ, Κυριακὸς ἄνθρωπος, bis legitur: rum injuria; nam hæc loquendi formula ex eo genere vocum censetur, quæ possint in bonam malam ve partem pro cujusque affectu et sententia usurpari. Male sonat τὸ, Κυριακὸς ἄνθρωπος, si quis in Christo hominem a Verbo distinctum, qui per se solum persona sit, constituat, ut Dimæritæ quidam, qui ipse dicebant Verbum in Jesum Christum, quemadmodum olim in prophetas advenisse; caste autem sentiunt et loquuntur qui Dominicum hominem pro humana in Christo natura habent; qua sententia nos in *Expositione* tantum his vocibus est usus Athanasius, sed etiam passim in hoc *Sermone majore de fide*, ut cui que videre licet; et in *Expositionibus Psalmorum*, ad vers. 6 psalmi XL. Nec modo Athanasius, sed Epiphanius quoque tom. II edit. Petav., p, 84: Τοῦτο γὰρ εἰς τὸν Κυριακὸν ἄνθρωπον πληροῦται, ait, id est, Hoc *enim in Dominico homine impletur*. Et Pseudathanasius in *Disputatione contra Arium*, tom. II [num. IV, p. 1115, eadem pariter loquendi formula utitur. Unde videas non bene cessisse iis qui opellam hujusmodi ex Athanasii γνησίοις exsulare voluerunt, sane immerentem. »

« Hic porro Athanasius syllogistico more procedit, ac Christi deitatem, argumenta ex Scripturis mutuatus, propugnat. Arianorum, quos tamen nusquam memorat, argumenta earumdem Scripturarum testimoniis depellit. Nec unos Arianos, sed etiam alios quoslibet hæreticos qui incarnationem Christi quavis ratione impeterent, iisdem telis, Scripturarum scilicet dictis, profligat. Atque ita clare et perspicue syllogismos effert, ut vel inde etiam detruncati operis dolor augeatur; nam maxima sui parte mutilum, ac cas nescio quo deperditum arbitror. »

« Cæterum nulla hic temporis nota comparet. Nihil quippe tangit Athanasius eorum quæ temporum conditionem spectant. Quam tamen fortasse deprehendere licuisset, si opus integrum omnibusque suis numeris absolutum ad nos usque venisset. Solitum quippe Athanasio erat, præsertim sub initium librorum, et quæ causa suscepti operis esset, et qui sibi adversarii ad rem capessendam impulissent, nec obscure subindicare. At hic initium totum desideratur, et in decursu operis hiatus frequentes deprehendas. »

« [Ejusdem sermonis fragmentum, quod hic non comparet, subjecimus ex *Bibliotheca nova* cardinalis Maii (*t. II. p.* 583), depromptum. Edit. »]

—

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΠΕΡΙ ΠΙΣΤΕΩΣ ΛΟΓΟΣ Ο ΜΕΙΖΩΝ.

—

S. P. N. ATHANASII

SERMO MAJOR DE FIDE.

—

1. Illud enim, *erat* [34], refertur ad ejus deitatem; illud vero, *caro factum est*, ad corpus, *Verbum*

1. (56) Τὸ γὰρ, ἦν, ἐπὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ ἀναφέρεται· τὸ δὲ, σὰρξ ἐγένετο, ἐπὶ τοῦ σώματος.

[34] Joan. I, 1.

(56) Hic locus a Theodoreto affertur in Dialogo primo τῷ ἀτρέπτῳ, et a nobis usus est cum aliquot aliis ἀποσπασματίοις, p. 1019.

Λόγος σὰρξ ἐγένετο, οὐκ εἰς σάρκα ἀναλυθεὶς, ἀλλὰ σάρκα φορέσας· ὡς δ' ἂν εἴποι τις· Ὁ δεῖνα γέγονε γέρων, οὐκ ἐξ ἀρχῆς γεννηθείς· ἢ, Ὁ στρατιώτης βετεράνος ἐγένετο, οὐ πρότερον τοιοῦτος ὢν, οἷος γέγονεν. Ἰωάννης, Ἐγενόμην, φησὶν, ἐν τῇ νήσῳ τῇ Πάτμῳ, ἐν τῇ ἡμέρᾳ Κυριακῇ· οὐχ ὅτι ἐκεῖ γέγονεν, ἢ γεγένηται· ἀλλ' εἶπεν, Ἐγενόμην ἐν Πάτμῳ, ἀντὶ τοῦ, Παρεγενόμην. Οὕτως ὁ Λόγος εἰς σάρκα παραγέγονεν, ὡς λέλεκται· Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. Ἄκουσον λέγοντος· Ἐγενόμην ὡσεὶ σκεῦος ἀπολωλὸς, καὶ, Ἐγενόμην ὡσεὶ ἄνθρωπος ἀβοήθητος ἐν νεκροῖς ἐλεύθερος.

2. Τὸ ἐγειρόμενον ἐκ νεκρῶν ἄνθρωπος ἦν, ἢ Θεός; Ἑρμηνεύει Πέτρος ὁ ἀπόστολος, ἡμῶν μᾶλλον γινώσκων, καὶ λέγει· Καθελόντες αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ξύλου, ἔθηκαν εἰς μνημεῖον· ὁ δὲ Θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν. Τὸ γοῦν ἀπὸ τοῦ ξύλου καθαιρεθὲν σῶμα νεκρὸν τοῦ Ἰησοῦ καὶ εἰς μνημεῖον τεθὲν, ἐνταφιασθέν τε ὑπὸ Ἰωσὴφ τοῦ Ἀριμαθείας, αὐτὸ ἤγειρεν ὁ Λόγος λέγων· Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον καὶ ἐκ τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. Ὁ γὰρ πάντας τοὺς νεκροὺς ζωοποιῶν, καὶ τὸν ἐκ Μαρίας ἄνθρωπον Χριστὸν Ἰησοῦν ἐζωοποίησεν, ὃν ἀνείληφεν. Εἰ γὰρ, ἐπὶ σταυροῦ ὤν, τὰ προδιαλυθέντα νεκρὰ τῶν ἁγίων ἤγειρε σώματα, πολλῷ μᾶλλον ἐγεῖραι δύναται, ὃ ἐφόρεσε σῶμα, ὁ ἀεὶ ζῶν Θεὸς Λόγος, ὡς φησιν ὁ Παῦλος. Ζῶν γὰρ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ ἐνεργής.

3. Ζωὴ ἀποθανεῖν οὐ δύναται, μᾶλλον δὲ τοὺς νεκροὺς ζωοποιεῖ. Ἔστι τοίνυν καὶ πηγὴ ζωῆς τῇ ἐκ Πατρὸς θεότητι· ἄνθρωπος δὲ ὁ ἀποθανὼν, μᾶλλον δὲ καὶ ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν, ὃς καὶ ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν, ὁ ἐκ Παρθένου Μαρίας, ὃν ἡ τοῦ Λόγου θεότης δι' ἡμᾶς ἀνείληφε. Τὸ γοῦν γεγράφθαι, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, φανερῶς τὴν θεότητα δηλοῖ. Τὸ δὲ, Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, τὸ ἀνθρώπινον τοῦ Κυρίου δείκνυσιν.

4. (57) Ἐγένετο Λάζαρον ἀσθενήσαντα ἀποθανεῖν· ὁ δὲ Κυριακὸς ἄνθρωπος οὐκ ἄκων, οὐδὲ ἀσθενήσας ἀπέθανεν· ἀλλ' ἀφ' ἑαυτοῦ ἦλθεν ἐπὶ τὴν τοῦ θανάτου οἰκονομίαν, στερεοποιούμενος ὑπὸ τοῦ ἐν αὐτῷ ἐνοικήσαντος Θεοῦ Λόγου, τοῦ εἰπόντος· Οὐδεὶς αἴρει τὴν ψυχήν μου ἀπ' ἐμοῦ. Ἀπ' ἐμαυτοῦ αὐτὴν τίθημι· ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτὴν, καὶ ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτήν. Ὁ θεότης οὖν ἐστι τοῦ Υἱοῦ ἡ τιθεῖσα καὶ λαμβάνουσα τὴν ψυχὴν οὗ ἐφόρεσεν ἀνθρώπου· Πλήρη γὰρ ἀνείληφε τὸν ἄνθρωπον, ἵνα καὶ πλήρη αὐτὸν καὶ σὺν αὐτῷ τοὺς νεκροὺς ζωοποιήσῃ.

5. Λύτὸς γὰρ δυνατὸς ὢν καὶ δημιουργὸς τῶν ὅλων, ἐν τῇ Παρθένῳ κατασκευάζει αὐτῷ ναὸν τὸ σῶμα, καὶ ἰδιοποιεῖται τοῦτο ὥσπερ ὄργανον, ἐν αὐτῷ γνωριζόμενος καὶ ἐνοικῶν. Τούτου ἕνεκεν τὸ δυνάμενον ἀποθανεῖν ἑαυτῷ λαμβάνει σῶμα· ἵνα

A *caro factum est* [38], non in carnem resolutum, sed carnem gestans; quemadmodum si dixerit quispiam: Hic senex factus est, cum non talis antea esset genitus; vel, Miles factus est veteranus, cum non talis antea esset, qualis effectus est. Joannes, Ἐγενόμην, inquit, hoc est, *Factus sum*, sive *Fui in insula Patmo, in die Dominica* [36]; non quod illic factus vel natus fuerit; sed dixit *Factus sum in Patmo*, quasi dicas, Accessi. Ita etiam verbum ad carnem accessit, ut dictum est: *Verbum caro factum est.* Audi dicentem: *Factus sum tanquam vas perditum* [37]; et: *Factus sum sicut homo sine adjutorio inter mortuos liber* [38].

B 2. Quod fuit excitatum a mortuis, homone erat, an Deus? Rem explicat Petrus apostolus, cui melius quam nobis id notum erat, aitque: *Deponentes eum de ligno, posuerunt eum in monumento: Deus vero suscitavit eum a mortuis* [39]. Corpus itaque Jesu mortuum de ligno depositum, in monumento collocatum et a Joseph ab Arimathia unguentis conditum; idipsum a Verbo excitatum fuit, uti dixerat: *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud* [40]. Nam qui mortuos omnes vivificat, etiam hominem ex Maria natum Christum Jesum, quem assumpserat, vivificavit. Si enim cum esset in cruce, quæ prius dissoluta erant sanctorum corpora suscitavit, multo magis suscitare potuit corpus quod gestavit, qui est semper vivens Deus verbum, ut dicit Paulus: *Vivens enim Dei Verbum et efficax* [41].

C 3. Vita mori nequit, quinimo mortuos vivificat. Est itaque fons vitæ, per suam ex Patre deitatem: homo autem est qui mortuus est, itidemque qui a mortuis excitatus est, qui etiam postulat pro nobis, natus ex Virgine Maria, quem deitas Verbi propter nos assumpsit. Quod itaque scriptum est, *In principio erat Verbum*, deitatem manifeste declarat. Illud autem, *Verbum caro factum est*, Domini commonstrat humanitatem.

1021 4. Accidit ut Lazarus morbo affectus moreretur: homo autem Dominicus, non prævia ægritudine, nec invitus mortuus est; sed ex se ad mortis œconomiam accessit, confirmatus a Deo Verbo, in ipso habitante, qui dixit: *Nemo tollit animam meam a me. Ex meipso eam pono: potestatem habeo ponendi ipsam, et rursum potestatem habeo accipiendi ipsam* [42]. Deitas ergo Filii est, quæ ponit D et accipit animam hominis quem gestavit. Plenum enim hominem suscepit, ut et plenum ipsum, et cum ipso mortuos vivificaret.

5. Cum ipse potens, omniumque opifex esset, in Virgine templum sibi, scilicet corpus, paravit, et proprium sibi facit quasi instrumentum, in ipso cognitus, in ipso habitans. Idcirco corpus quod mori possit assumit sibi; ut idem corpus Dei Verbi

[36] Joan. I, 14. [36] Apoc. I, 9. [37] Psal. XXX, 13. [38] Psal. LXXXVII, 5, 6. [39] Act. XIII, 29. [40] Joan. II, 19. [41] Hebr. IV, 12. [42] Joan. X, 18.

(57) Hunc item locum apud Theodoretum habes, et apud Gelasium *De duabus naturis*.

particeps,ad mortem pro omnibus subeundam idoneum esset; ac, propter Verbum inhabitans,incorruptum maneret.

A τοῦτο, τοῦ Θεοῦ Λόγου μεταλαβὸν, ἀντὶ πάντων ἱκανὸν γένηται τῷ θανάτῳ, καὶ διὰ τὸν ἐνοικήσαντα Λόγον ἄφθαρτον διαμείνῃ.

6. Verbum quippe Dei, cum supra omnes sit, templum suum et corporeum instrumentum offerens in redemptionem pro omnibus, pro merito implevit debitum, quod in morte situm erat; et, utpote qui propter similitudinem omnibus inesset incorruptibilis Dei Filius,omnes, ut consentaneum erat, in promissione resurrectionis induit immortalitate : et corruptio, quæ secundum homines mortem consequitur, nequaquam ultra locum habet, propter Verbum in ipsi habitans, quia unum cum eo corpus sunt. Ac perinde atque cum rex quidam magnus in aliquam amplam urbem intrat, et in una domorum ejus habitat; urbs sane hujusmodi magno afficitur honore, neque ulterius quis hostium furumve insultare ipsi aut eam destruere audet; imo vero regis in una domorum ejus habitantis gratia, eum nulla non sollicitudine atque decore illa servatur; pari modo de Servatore nostro actum. Cum venisset enim in regionem nostram, et domicilium cepisset in corpore nostris simili, exinde omnes contra hominem insidiæ sedatæ.

6. Ὑπὲρ πάντας γὰρ ὢν ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, εἰκότως τὸν ἑαυτοῦ ναὸν καὶ τὸ σωματικὸν ὄργανον προσαγαγὼν ἀντίψυχον ὑπὲρ πάντων, ἐπλήρου τὸ ὀφειλόμενον ἐν τῷ θανάτῳ· καὶ ὡς συνὼν δὲ διὰ τοῦ ὁμοίου τοῖς πᾶσιν ὁ ἄφθαρτος τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, εἰκότως τοὺς πάντας ἐνέδυσεν ἀφθαρσίαν ἐν τῇ τῆς ἀναστάσεως ἐπαγγελίᾳ· καὶ αὐτὴ ἡ ἐν τῷ θανάτῳ φθορὰ, κατὰ τὸν ἄνθρωπον, οὐκέτι χώραν ἔχει, διὰ τὸν ἐνοικήσαντα Λόγον ἐν τούτοις διὰ τοῦ ἑνὸς σώματος. Καὶ ὥσπερ μεγάλου βασιλέως εἰσελθόντος εἴς τινα πόλιν μεγάλην, καὶ οἰκήσαντος εἰς μίαν τῶν ἐν αὐτῇ οἰκιῶν, πάντως ἡ τοιαύτη πόλις πολλῆς τιμῆς ἀξιοῦται, καὶ οὐκέτι τις ἐχθρὸς αὐτὴν ἢ λῃστὴς ἐπιβαίνων καταστρέφει· πάσης δὲ μᾶλλον ἐπιμελείας ἀξιοῦται διὰ τὸν εἰς μίαν αὐτῆς οἰκίαν οἰκήσαντα βασιλέα· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου Σωτῆρος γέγονεν. Ἐλθόντος γὰρ αὐτοῦ εἰς τὴν ἡμετέραν χώραν, καὶ οἰκήσαντος εἰς ἓν τῶν ὁμοίων σωμάτων, λοιπὸν πᾶσα κατὰ τὸν ἄνθρωπον ἐπιβουλὴ [*f.* ἐπιβολὴ] πέπαυται.

B

7. Neque enim circumclusus in corpore erat; neque etiam ita in corpore erat ut alicubi non esset; neque ita corpus movebat, ut alia ejus providentia privarentur. Sed, quod vix capi valeat, cum Verbum esset, a nullo continebatur, imo potius complectebatur omnia. Propter Verbi adventum in ipsum,non ultra corpus juxta propriam naturam corrumpebatur,sed propter inhabitans Dei Verbum corruptione vacuum erat. Corpus siquidem juxta corporum naturam patiebatur : nihilominusque incorruptionis naturam per inhabitans in ipso Verbum habuit.

7. Οὐ γὰρ περικεκλεισμένος ἦν ἐν τῷ σώματι, οὐδὲ ἐν σώματι μὲν ἦν, ἀλλαχόσε δὲ οὐκ ἦν, οὐδὲ ἐκεῖνο μὲν ἐκίνει, ἄλλα δὲ τῆς αὐτοῦ προνοίας ἐστέρειτο· ἀλλὰ τὸ παραδοξότατον, Λόγος ὤν, οὐ συνείχετο μὲν ὑπό τινος, συνεῖχε δὲ τὰ πάντα μᾶλλον αὐτός. Τῇ δὲ τοῦ Λόγου εἰς αὐτὸ ἐπιβάσει οὐκέτι κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν ἐφθείρετο τὸ σῶμα· ἀλλὰ διὰ τὸν ἐνοικοῦντα τοῦ Θεοῦ Λόγον ἐκτὸς ἐγίνετο φθορᾶς. Πάσχον μὲν γὰρ τὸ σῶμα, κατὰ τὴν τῶν σωμάτων φύσιν ἔπασχεν· εἶχε δὲ τῆς ἀφθαρσίας τὴν φύσιν ἐκ τοῦ συνοικήσαντος αὐτῷ Λόγου.

C

8. Ipse Dei Filius trium dierum spatio corpus, quod mortuum erat, effecit immortale et incorruptum; omnibusque liquidum fuit non infirmitate naturæ inhabitantis in ipso Verbi mortuum fuisse corpus, sed ut mors abrogaretur in ipso per virtutem Servatoris.

8. Αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ἐν τριημέρῳ διαστήματι νεκρὸν γενόμενον τὸ σῶμα ἔδειξεν ἀθάνατον καὶ ἄφθαρτον· καὶ ἐδείχθη πᾶσιν, ὅτι οὐκ ἀσθενείᾳ φύσεως τοῦ ἐνοικοῦντος Λόγου τέθνηκε τὸ σῶμα, ἀλλ' ἐπὶ τῷ τὸν θάνατον ἐξαφανισθῆναι ἐν αὐτῷ τῇ δυνάμει τοῦ Σωτῆρος.

9. Quem oportebat fore corporis finem, cum in ipsum advenisset Verbum? Non mori nequibat, quia mortale erat; et pro omnibus offerendum in mortem, qua de causa Salvator ipsum paraverat; manere mortuum non poterat, utpote templum vitæ; quamobrem ut mortale quidem obiit, at propter vitam in ipso istam revixit.

D

9. Ποῖον ἔδει τέλος γενέσθαι τοῦ σώματος, ἐπιβάντος αὐτῷ τοῦ Λόγου; Μὴ ἀποθανεῖν μὲν γὰρ οὐκ ἐδύνατο· ἅτε δὴ θνητὸν ὄν, καὶ ὑπὲρ πάντων προσφερόμενον εἰς τὸν θάνατον, οὗ χάριν καὶ ὁ Σωτὴρ κατεσκεύασεν αὐτό· μεῖναι δὲ νεκρὸν οὐχ οἷόν τε ἦν, διὰ τὸ ζωῆς αὐτὸ ναὸν γενέσθαι· ὅθεν ἐθάνατε μὲν ὡς θνητὸν, ἀνέζησε δὲ διὰ τὴν ἐν αὐτῷ ζωήν.

10. Quid incredibile narramus, cum dicimus, Verbum in errantem atque lapsam naturam humanam insedisse, hominemque factum fuisse; ut tempestate jactatæ ipsi salutem conferret per administrationem et bonitatem suam? ***

10. Τί ἄπιστον λέγεται παρ' ἡμῶν, εἰ, πλανωμένης τῆς ἀνθρωπότητος, καθίσας ὁ Λόγος ἐπ' αὐτὴν, ἄνθρωπος ἐπεφάνη, ἵνα χειμαζομένην αὐτὴν περισώσῃ διὰ κυβερνήσεως καὶ ἀγαθότητος; ***

11. Ad animam quidem spectat, interiora corporis sui cogitatione contemplari; neque tamen

11. Ψυχῆς μὲν ἔργον ἐστὶ θεωρεῖν τὰ ἔσω τοῦ ἰδίου σώματος τοῖς λογισμοῖς· οὐ μὴν καὶ τὰ ἔξω

τοῦ ἰδίου σώματος ἐνεργεῖν, ἢ τὰ τούτου μακρὰν τῇ παρουσίᾳ κινεῖν. Οὐδέποτε γοῦν ἄνθρωπος μακρὰν ἤδη ταῦτα κινεῖ, καὶ μεταφέρει. οὐδὲ, εἰ ἐπὶ τῆς ἰδίας οἰκίας καθέζοιτό τις, καὶ λογίζοιτο τὰ ἐν οὐρανῷ, ἤδη καὶ τὸν ἥλιον κινεῖ, καὶ νὸν οὐρανὸν περιστρέφει· ἀλλ' ὁρᾷ μὲν κινούμενα καὶ γινόμενα, οὐ μὴν ὥστε καὶ ἐργάσασθαι δυνάτὸς τυγχάνει. Οὐ δὴ τοιοῦτος ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ· οὐ γὰρ συνεδέδετο τῷ σώματι, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς ἐκράτει τοῦτο· ὥστε καὶ ἐν τούτῳ ἦν καὶ ἐν τοῖς πᾶσιν ἐτύγχανε· καὶ ἔξωθεν τῶν ὅλων ἦν, καὶ ἐν μόνῳ τῷ Πατρί. A

12. Σκόπει, παρακαλῶ, εἰ μὴ τὴν χλεύην καθ' ἑαυτῶν κινοῦντες ἀγνοοῦσιν, τὸν κόσμον σῶμα μέγα φασὶν εἶναι οἱ τῶν Ἑλλήνων σοφοὶ, καὶ ὀληθεύουσι λέγοντες· ὁρῶμεν γὰρ αὐτὸν καὶ τὸ τούτου μέρος, ὅτι ταῖς αἰσθήσεσιν ὑποπίπτει. Εἰ τοίνυν καὶ ἐν τῷ κόσμῳ σώματι ὄντι ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐστὶ, καὶ ἐν ὅλοις καὶ ἐν τοῖς κατὰ μέρος αὐτοῦ πᾶσιν ἐπιβέβηκε· τί θαυμαστὸν ἢ τί ἄτοπον εἰ καὶ ἐν ἀνθρώπῳ φαμέν αὐτὸν ἐπιδεδημηκέναι; Εἰ δὲ, καὶ γενητῆς οὔσης τῆς κτίσεως, οὐκ ἄτοπον ἐν αὐτῇ τὸν Λόγον εἶναι, οὐκ ἄρα οὐδὲ ἐν ἀνθρώπῳ αὐτὴν εἶναι ἄτοπον. Οὐκοῦν ὅλως οὐκ ἀπρεπὲς τὸ ἐν ἀνθρώπῳ εἶναι τὸν Λόγον· καὶ πάντα ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ φωτίζεσθαι καὶ κινεῖσθαι. B

13. Ἀπατηθέντα γὰρ τὸν Ἀδὰμ ὑπὸ τοῦ διαβόλου παραβῆναι τὴν τοῦ πλάσαντος αὐτὸν ἐντολὴν, καὶ ὑπὸ κατάραν καὶ κατοχὴν θανάτου γενόμενον ὁρῶν ὁ τοῦ παντὸς κτίστης Θεὸς Λόγος, ἐκ τῆς ἀπογόνου τοῦ Ἀδὰμ Παρθένου Μαρίας πλάσας ἑαυτῷ τὸ χωρῆσαι δυνάμενον ἄχραντον σῶμα πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς, καὶ τὰ πάθη τὰ ἀνθρώπεια, ὑπὲρ παντὸς τοῦ κόσμου αὐτὸ ἑκουσίως παραδέδωκεν· ἵνα τόν ποτε βασιλεύοντά τοῦ θανάτου διάβολον θανατώσῃ, τῷ τοῦ ἰδίου σώματος θανάτῳ· Αἷμα δὲ οὐκ ἐν τοῦ πνεύματος τῆς τοῦ Λόγου θεότητος ἐκπορεύεται· ἀλλ' ἐξ οὗ ἐφόρεσέν ἀνθρώπου. C

14. Τὸ, Ἐγὼ εἰμι ἡ ἄμπελος, καὶ, Ὁ Πατήρ μου μείζων μου ἐστὶ, καὶ τὸ, Ἔκτισέ με, καὶ, Ἐγώ εἰμι σκῶληξ, καὶ οὐκ ἄνθρωπος, καὶ ὅσα ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις καὶ ἐν τοῖς προφήταις εἶπε ταπεινὰ περὶ αὐτοῦ, εἰς τὸ (58) ἐφόρεσε σῶμα δι' ἡμᾶς εἴρηται. Οὔτε τὸ παθητὸν σῶμα, ὃ ἐφόρεσε διὰ τὴν τοῦ παντὸς σωτηρίαν, ἀνατίθεμεν τῷ Πατρί· τὰ πάντα γὰρ ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ. Ὁ δὲ Υἱὸς μόνος ὑπὸ τοῦ Πατρὸς ἐγεννήθη· διὰ πρωτότοκός ἐστι πάσης κτίσεως ὁ Θεὸς Λόγος· ἄτρεπτος γᾶρ ἐξ ἀτρέπτου ἐστί· τοίνυν τὸ δι' ἡμᾶς ἐφόρεσε τό σῶμα κτίσμα ἐστὶν. D

15. Τὸν γὰρ Ἀδὰμ ἐνδυσάμενος σὺν τοῖς παθήμασι κατὰ πάντα χωρὶς ἁμαρτίας, τὸν κεκλημένον Ἰησοῦν, ἵνα δι' αὐτοῦ τὸ ἀπολόμενον πρόβατον

operari in ea potest quæ extra corpus sunt, nec quæ procul corpore consistunt per præsentiam suam movere. Nunquam igitur homo procul positus illa movet, aut transfert: neque enim domi sedens quispiam, et quæ in cœlo sunt cogitans, aut solem movet, aut cœlum circumvertit; sed illa commoveri, et condita fuisse videt; neque tamen ita ut eorum quidquiam efficere valeat. At non hujusmodi Dei est Verbum in homine; non enim corpore colligatum erat, imo potius ipsum occupabat cum imperio; ita ut una in corpore et in universis rebus esset; quinetiam ex res omnes, atque in solo Patre.

12. Animadverte, quæso, annon vel ignari adversum se risum moveant, qui apud Græcos sapientes habentur; dum mundum aiunt corpus esse grande, atque vere dicunt dum isthæc effantur: ipsum enim ejusque partes singulas, quoniam in sensum cadunt, perspicimus. Si igitur in mundo ipso, qui corpus est, Verbum Dei exsistit, ac simul in res universas, et in singulas quoque pervadit; quid mirum aut quid absurdum si dicamus ipsum in hominem advenisse? Quod si, licet facta sit universa creatarum rerum natura, non absurdum est Verbum in ea esse, non absurdum pariter erit esse ipsum in homine. Non indecorum itaque est, in homine esse Verbum, atque omnia ab ipso et in ipso illuminari atque moveri.

13. Videns itaque Deus Verbum, omnium creator, Adamum a diabolo deceptum, transgressum opificis sui mandatum, atque in maledictionem, mortisque subjectionem delapsum; ex Virgine Maria, ab Adamo originem ducente, efformato sibi purissimo corpore, quod posset continere omnem plenitudinem divinitatis corporaliter, atque passiones, id est cruciatus humanos ferre; pro toto mundo ipsum sponte tradidit; ut diabolum, qui olim mortis imperium obtinebat, morte corporis sui occideret. Sanguis autem non ex spiritu divinitatis Verbi manat; sed ex homine quem tulit.

1032 14. Illud. *Ego sum vitis* [43]; et, *Pater meus major me est* [44]; item, *Creavit me* [45]: et, *Ego sum vermis et non homo* [46]: et quæcunque in Evangeliis et in prophetis de se humilia et abjecta dixit, corpus, quod propter nos tulit spectant. Neque patibile corpus, quod pro universi salute tulit, Patri ascribimus: omnia enim creata sunt a Patre per Filium. Filius porro solus a Patre genitus est: quamobrem *primogenitus est omnis creaturæ* [47] Deus Verbum: immutabilis siquidem ex immutabili est. Igitur corpus quod pro nobis tulit, res est creata.

15. Adamum enim induens cum affectibus per omnia præter peccatum: scilicet eum qui vocatur Jesus, ut per ipsum perditam ovem Patri redu-

[43] Joan. xv, 1. [44] Joan. xiv, 28. [45] Prov. viii, 22. [46] Psal. xxi, 7. [47] Coloss. i, 15.

(58) Sic sæpe τὸ relativum.

ceret et offerret, *quasi ovis ad occisionem ductus est, et quasi agnus coram tondente se sine voce* [48]; de quo Paulus scribit : *Homo Christus Jesus, qui dedit semetipsum redemptionem pro nobis* [49]. Et alio loco ait : *Per hominem mors, et per hominem vita. Nam sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur* [50].

16. Per ipsum enim Verbum omnia facta et creata sunt, ipsum vero factum non est; sed hominem ipsum quem propter nos tulit, factum et creatum delarant Scripturæ. Ait quippe Dominus : *Omnis palmes in me manens fructum fert* [51] : et in homine quem tulit, quippe ex genere Adami erat, omne quod ex genere Adami erat vivificavit.

17. Perpende, quæso neminem hactenus novisse Filium Dei sicuti est, donec sese ipse manifestum faceret nobis. Quem autem ipse tulit pro nobis filium hominis, novimus,de quo dixit Paulus : *Considerate apostolum et pontificem confessionis nostræ Jesum, qui fidelis est ei qui fecit illum* [52], De quo et Stephanus ait : *Video Filium hominis stantem a dextris Dei* [53]; non dixit, Verbum aut Sapientiam Patris se vidisse, sed Filium hominis, Dominicum corpus ex Maria natum.

18. Quod autem illud spectat, *Jesus autem proficiebat ætate, sapientia et gratia* [54] ; id sane dicitur de homine qui in Salvatore esse intelligitur, qui modo infans fuit, modo profecit ætate, et sapientia et gratia, incipiens quasi annorum triginta, ut ait evangelista Lucas. corpus vero, quod et profectum et ætatem admittit, est res creata et condita.Jesus autem Christus,qui in Salvatore intelligitur homo, ipse est qui profectum ætatis admittit,modo infans, modo vir, *incipiens quasi* ætatem *triginta annorum*, ut ait Lucas [55]. Qui igitur ætatum successionem admittit homo Christus Jesus, qui fuit fidelis apostolus atque pontifex ei qui fecit illum,ipse est qui profectum admittit.

19. Stephanus ait : *Video Filium hominis stantem a dextris virtutis Dei* [56]; non dixit Verbum aut Sapientiam Patris se vidisse ; sed Filium hominis, Dominicum corpus ex Maria sumptum, quem Filium hominis Paulus dicit sedere ad dexteram Dei [57]. De quo corpore David prophetice ex persona Patris ait : *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* [58]. Quia prævidebat inimicos fore diabolum et adversarias potestates ipsius ministras, quæ infestæ erant Dominico homini ; gnaræ se necnon diabolum, qui imperium mortis habet, per mortem ejus destructum iri. Qui enim deitatem Verbi minuunt,ac si Dominus per se non posset inimicos ulcisci, quia scilicet Pater Filio dixit : *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* ; ii scilicet, imperiti homines, noverint id in æominem secundum carnem

προσάξῃ τῷ Πατρὶ, ὡς πρόβατον ἐπὶ σφ
ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείραντος
τὸν ἄφωνος · περὶ οὗ Παῦλος γράφει · Ἄνθρω
Χριστὸς Ἰησοῦς, ὁ δοὺς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον
ἡμῶν. Καὶ ἐν ἑτέρῳ τόπῳ φησί · Δι' ἀνθρώπ
θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἡ ζωή. Ὥσπερ γὰ
τῷ Ἀδὰμ πάντες, ἀποθνήσκουσιν, οὕτως
ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσονται.

16. Δι' αὐτοῦ τοῦ Λόγου πάντα ἐγένετο καὶ ἐκτ
οὐκ αὐτὸς δὲ ἐγένετο, ἀλλ' ὅνπερ δι' ἡμᾶς ἐφό
ἄνθρωπον γεγονότα καὶ κτισθέντα δηλοῦσιν αἱ Γ
φαί. Φησὶ γὰρ ὁ Κύριος · Πᾶν κλῆμα μένο
ἐμοὶ καρπὸν φέρει · καὶ ἐν τῷ ἐφόρεσεν ἀνθρώ
τῷ ἐκ τοῦ γένους Ἀδὰμ ἐζωοποίησε τὸ ἐκ τοῦ γέν
Ἀδάμ.

17. Ὅρα, ὅτι ἕως τοῦ νῦν οὐδεὶς οἶδε τὸν Γἱὸν
Θεοῦ ὡς ἔστιν, ἄχρι τοῦ φανερῶσαι ἑαυτὸν ἡμῖν. Τ
δὲ ἐφόρεσε δι' ἡμᾶς υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, εἶδεν
ὃν εἶπεν ὁ Παῦλος · Κατανοήσατε τὸν ἀπόστολον κ
ἀρχιερέα τῆς ὁμολογίας, ἡμῶν Ἰησοῦ, πιστ
ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν · ὃν καὶ Στέφανος λέγ
Θεωρῶ τὸν Γἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ δεξιῶν ἑστῶ
τοῦ Θεοῦ · οὐκ εἶπε τὸν Λόγον ἢ τὴν Σοφίαν τ
Πατρὸς ἑωρακέναι, ἀλλὰ τὸν Γἱὸν τοῦ ἀνθρώπου,
ἐκ Μαρίας Κυριακὸν σῶμα.

18. Περὶ τοῦ, Ὁ δὲ Ἰησοῦς προέκοπτεν ἡ
καὶ σοφίᾳ καὶ χάριτι · λέγεται δὲ ὁ κατὰ τὸν
τῆρα νοούμενος ἄνθρωπος, ὁ αὐτὸς ποτὲ νήπιος
καὶ ποτὲ προκόπτων ἡλικίᾳ καὶ σοφίᾳ καὶ χ
ἀρχόμενός τε ὢν ὡσεὶ, ἐτῶν λ', ὡς ὁ εὐαγγελ
Λουκᾶς φησι· Τὸ δὲ προκοπὴν καὶ ἡλικίαν ἐπι
μενον σῶμα, αὐτό ἐστι κτίσμα καὶ ποίημα. Ἰ
δὲ ὁ Χριστὸς, ὁ κατὰ τὸν Σωτῆρα νοούμενος ἄν
πος, αὐτός ἐστιν ὁ προκοπὴν ἡλικίας ἐπιδεχόμε
ποτὲ νήπιος τυγχάνων, ποτὲ ἀνὴρ, ἀρχόμενός
ὡσεὶ ἐτῶν λ' ὥς φησιν ὁ Λουκᾶς. Ὁ τοίνυν
ηλικιούμενος ἄνθρωπος Χριστὸς Ἰησοῦς, ὃς ἐγέ
πιστὸς ἀπόστολος καὶ ἀρχιερεὺς τῷ ποιήσαντι
τὸν, αὐτός ἐστιν ὁ τὴν προκοπὴν ὑπομένων.

19. Στέφανος λέγει · Θεωρῶ τὸν Γἱὸν τοῦ
θρώπου ἐκ δεξιῶν ἑστῶτα τῆς δυνάμεως
Θεοῦ · οὐκ εἶπε τὸν Λόγον ἢ τὴν Σοφίαν τοῦ Πα
ἑωρακέναι, ἀλλὰ τὸν Γἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ἐκ
ρίας Κυριακὸν σῶμα, ὅπερ ὁ Παῦλος λέγει καθίσα
δεξιῶν τοῦ Θεοῦ. Περὶ οὗ σώματος Δαυὶδ φησι
φητικῶς ἐκ προσώπου τοῦ Πατρός · Κάθου ἐκ δε
μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον
ποδῶν σου. Ἐπεὶ προεγίνωσκεν ἐχθροὺς ἐσομέ
τὸν διάβολον καὶ τὰς συνεργοὺς αὐτοῦ ἀντικειμέ
ἐνεργείας, αἵτινες ἦχθρευον τῷ Κυριακῷ ἀνθ
γινώσκουσαι διὰ τοῦ θανάτου αὐτοῦ καταργου
αὐτὰς καὶ τὸν αὐ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου τὸ
βολον. Οἱ γὰρ τὴν θεότητα τοῦ Λόγου ἐλλατοῦν
ὡς μὴ δυναμένου τοῦ Κυρίου δι' ἑαυτοῦ τοὺς ἐχθ
ἀμύνασθαι, οἷον τὸ εἰρηκέναι τὸν Πατέρα τῷ Γἱ
Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθ

[48] Isa. LIII, 7. [49] I Tim. II, 5. [50] I Cor. XV, 21, 22. [51] Joan. XV, 5. [52] Hebr. III, 1, 2. [53] Act. VII, [54] Luc. II, 52. [55] Luc. III, 23. [56] Act. VII, 55. [57] Coloss. III, 1. [58] Psal. CIX, 1.

σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου· τοῦτο οὖν γινωσκέτωσαν οἱ ἀπαίδευτοι εἰς τὸν κατὰ σάρκα νοούμενον ἄνθρωπον γεγράφθαι. Ἐν γὰρ αὐτῷ Δαυὶδ περὶ τοῦ Κυριακοῦ ἀνθρώπου γέγραπται· Ἐχθρὸς οὐκ ὠφελήσει ἐν σοί. Τὸ σῶμα τοίνυν ἐστὶν ᾧ λέγει· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, οὗ καὶ γέγονεν ἐχθρὸς ὁ διάβολος σὺν ταῖς πονηραῖς δυνάμεσι, καὶ Ἰουδαῖοι καὶ Ἕλληνες.

A acceptum quadrare. In ipso quippe Davide de eodem Dominico homine scriptum est: *Non proficiet inimicus in te* [59]. Corpus itaque est, cui dicit: *Sede a dextris meis*, cujus inimicus fuit diabolus cum malis potestatibus, necnon Judæi et Græci.

20. Πάντα εἰπὼν ἐν αὐτῷ κτισθέντα ὁ μακάριος Παῦλος, αὐτὸν μόνον εἶπε πρὸ πάντων. Ἐκ γὰρ τῶν παλαιῶν πεπαιδευμένος νομομαθὴς ὤν, τάς τε Παροιμίας τοῦ Σολομῶντος φιλολογήσας, καὶ δύο εἴδη περὶ τοῦ Κυρίου εὑρών, ἓν μὲν περὶ τοῦ ἐκ Μαρίας ἔμελλεν ἀναλαμβάνειν ἀνθρώπου, ἕτερον δὲ περὶ τοῦ πρὸ πάντων αἰώνων ἀϊδίως ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντος Λόγου· καὶ περὶ μὲν τοῦ ἐκ Μαρίας Ἰησοῦ γράφει Τιμοθέῳ· Μνημόνευε Ἰησοῦν Χριστὸν ἐγηγερμένον ἐκ νεκρῶν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα· περὶ δὲ τοῦ ἀεὶ σὺν τῷ Πατρὶ Θεοῦ Λόγου εἶπεν, ὅτι ἔστι πρὸ πάντων. Ἐλεγχέσθωσαν τοίνυν παρὰ πάντων τῶν ἁγίων οἱ λέγοντες τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον ἀρχὴν τῶν ἔργων κτισθέντα καὶ παρὰ τοῦ Δαυὶδ ἀκουέτωσαν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἔργον, ἀλλ' ἔργων ποιητής, ὡς λέγει· Ἔργα χειρῶν σου εἰσὶν οἱ οὐρανοί· αὐτοὶ ἀπολοῦνται, σὺ δὲ διαμενεῖς.

B **1033** 20. Cum omnia in ipso creata fuisse dixisset beatus Paulus, ipsum solum ait ante omnia esse. Ab antiquis enim eruditus, quia legis peritus erat, utpote qui accurate parabolas Salomonis legisset, atque duas de Domino loquendi species deprehendisset; aliam quidem de homine quem ex Maria assumpturus erat, aliam de Verbo, quod ante omnia sæcula ab æterno ex Patre genitum fuerat; de Jesu quidem ex Maria nato, Timotheo scribit: *Memor esto Dominum Jesum Christum resurrexisse a mortuis ex semine David secundum carnem* [60]; de Verbo autem Deo qui semper cum Patre est, dixit: quod sit ante omnia. Convicti itaque omnium sanctorum testimonio maneant qui dicunt, Dei Verbum initium operum creatum fuisse; atque a Davide audiant, non esse opus, sed operum conditorem, ut habet ipse: *Opera manuum tuarum sunt cæli: ipsi peribunt, tu autem permanebis* [61].

21. Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον, ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας, λέγεται ὁ κατὰ τὸν Σωτῆρα νοούμενος ἄνθρωπος. Ὁ αὐτὸς ποτὲ νήπιος ὤν, καὶ ποτὲ προκόπτων ἡλικίᾳ καὶ χάριτι ἀρχόμενος ὡσεὶ ἐνῶν λ', ὡς ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς φησι. Τὸ δὲ προκοπὴν καὶ ἡλικίαν ἐπιδεχόμενον σῶμα, αὐτό ἐστι τὸ κτίσμα καὶ ποίημα. Ἐλεγχόμενοι τοίνυν C παρὰ τῶν ἁγίων οἱ λέγοντες κτίσμα τὸν ἐκ Πατρὸς Λόγον ἢ πεπαύσθωσαν τῆς δυσσεβοῦς βλασφημίας, ἢ Χριστομάχοι παρὰ πάντων ἀποκηρυττέσθωσαν· ἐν ᾧ γὰρ ἡττῶνται, πεποίθασιν ἐο ταῖς Παροιμίαις τῷ λέγοντι· Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Ἀλλ' ὀλισθαίνουσιν· προφητεύων γὰρ Σολομὼν εἰς τὸν μέλλοτα διὰ τὴν παντὸς τοῦ κόσμου εὐεργεσίαν ἐκ Μαρίας κτίζεσθαι Κυριακὸν ἄνθρωπον, εἶπεν ἐκ προσώπου αὐτοῦ τὸ, Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ.

21. *Jesus Christus heri et hodie, ipse et in sæcula* [62]: sic dicitur de homine qui in Salvatore esse intelligitur. Is ipse est, qui aliquando infans fuit, deinde profecit ætate et gratia, et post erat incipiens quasi annorum triginta, ut ait Lucas evangelista. Quod autem et profectum et staturam sive ætatem admittit, corpus scilicet, illud est res creata atque facta. Sanctorum itaque testimonio convicti, qui aiunt, Verbum ex Patre natum esse rem conditam, aut finem faciant impias blasphemias proferendi, aut Christi hostes ab omnibus proclamentur. Ubi enim sese profligari sentiunt, confidenter refugiunt ad eum qui in Proverbiis ait: *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua* [63]. Verum labuntur: cum enim Salomon prophetico afflatu de illo verba faceret, qui ad totius mundi salutem et utilitatem ex Maria ortum sumere debebat, de Dominico scilicet homine, ex persona illius dixit: *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua.*

22. Ἀσφαλῶς οὖν γινωσκέτω πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ, ὅτι καὶ Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ἐποίησεν ὁ Θεὸς, τοῦτον τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε. Αὐτὸν γοῦν τὸν σταυρωθέντα τοῦ Κυρίου ἄνθρωπον δεικνύντες διὰ δακτύλου οἱ ἀπόστολοι εἶπον· Τοῦτον τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ Κύριον ἐποίησεν ὁ Θεός. Αὐτὸς φανερῶς ὁ τοῦ Κυρίου ἄνθρωπος καὶ ἀρχὴ ὁδῶν ἐκτίσθη τῶν προγεγραμμένων εἰς εὐεργεσίαν, ἄρχων πάντων τῶν ἁγίων καὶ χρηματιζόντων ὁδῶν, καὶ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ ποιηθεὶς καὶ σταυρω-

D 22. *Certissime sciat ergo omnis domus Israel, quia et Dominum eum et Christum fecit Deus, hunc Jesum quem vos crucifixistis* [64]. Ipsum itaque crucifixum digito monstrantes apostoli, dixerunt Domini hominem: Hunc Jesum, Christum et Dominum fecit Deus. Ipse scilicet, ut conspicuum, Domini homo est, qui creatus est initium viarum, quæ ad beneficia mundo dispensanda præscriptæ sunt, qui princeps est omnium sanctorum, qui viæ appellantur, Dominus Jesus Christus, qui factus et cruci affixus

[59] Psal. LXXVIII, 23. [60] II Tim. II, 8. [61] Psal. CI, 26, 27. [62] Hebr. XIII, 8. [63] Prov. VIII. 22. [64] Act. II, 36.

est. De quo Jeremias dixit juxta Septuaginta interpretum editionem : *Dominus creavit me in plantationem salutem novam, in qua salute circumibunt homines*[65] ; secundum Aquilam vero hoc dictum ita exprimitur : *Creavit Dominus novum in femina.* Hanc dicit salutem novam, non antiquam, quæ nobis creata est, non ante nos. Quem vero novum creatum in femina vocat, intelligas hominem Jesum qui in Servatore est. Jesus quippe modo Salvator, modo salus explicatur; ex Salvatore salus, ut a lumine illuminatio : quem dicit esse Dominum Jesum, salutem nobis creatum, novum in femina, id est in Maria, imo potius ex Maria. Quem igitur Salomon ait principium. viarum creatum esse, et quam Jeremias dicit salutem novam creatam, et novum in femina, quem pro nobis et propter nos Sapientia ædificavit sibi domum, Christum Jesum esse,Scripturarum testimonio comprobavimus: jam vero cætera subsequamur, quæ nonnulli aut ex ignorantia, aut ex præjudicata opinione, in errore perseverantes, neque docere recte neque doceri volunt.

23. Si omnes eloquia divina possent spirituali more intelligere,nequaquam cuperet ipsis spiritualem gratiam impertire ; neque lacte ipsos potaret, si solidum omnes cibum percipere valerent. Sed eos qui in cognitionis divinæ verbo quasi infantes sunt, veluti infantes lacte alendos, primæ institutionis rudimentis imbui procurat ; utpote qui nondum possint angelorum pane nutriri, scilicet Deo Verbo, qui in corpore humano absconditus latet.

24. Par est itaque nos, ut peritos dispensatores mysteriorum divinorum, sermonem pro cujusque captu et facultate impertire. Nam utres veteres rumpuntur, cum continere non valent novum veræ vitis vinum, id est, verbum Domini nostri Jesu Christi. Cum igitur quidam, imo vero multi, qui nondum **1034** discipulis connumerari possunt, ex quadam temeritate ac petulantia, ad docendum accesserint, *nescientes neque quæ dicunt, neque de quibus affirmant* [66], cæcutientes animi oculis, nec mente præditi Dei contemplationi dedita, veluti Jacob, neque mundo corde ad Deum videndum ; ii cum humilia opera, vocesque inopiam testificantes, de Salvatoris homine, quem pro nobis tutit, scriptas, Verbi deitati tribuunt, et sic in errorem labuntur, atque una imperitos et infirmos in errorem pertrahunt; nobis utique necessitatem afferunt, ut Judas scribit [67], per hanc epistolam expromere quæ dicta Verbi deitati competant, quæ vice versa homini propter nos assumpto. Quemadmodum enim in una eademque crumena aurea numismata cum argenteis pariter servantur, et utraque unius regis imaginem et inscriptionem nominis ejus habent ; sed tamen nummularius, penes quem isthæc sunt, probe novit quam præstet et quam pretio

A θείς (59). Περὶ οὗ καὶ Ἱερεμίας εἶπε κατὰ τὴν Ο' ἑρμηνευτῶν ἔκδοσιν· Κύριος ἔκτισέ με σωτη εἰς καταφύτευμα καινὴν ἐν ᾗ σωτηρίᾳ περιπ σονται ἄνθρωποι· κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν περὶ αὐτοῦ ῥητοῦ λέγει· Ἔκτισε Κύριος καινὸν ἐν θηλείᾳ. Τήνδε λέγει σωτηρίαν καινὴν, καὶ οὐ λαιὰν, ἡμῖν κτισθεῖσαν, καὶ οὐ πρὸ ἡμῶν. Κα λέγει καινὸν κτισθέντα ἐν τῇ θηλείᾳ τὸν κατὰ Σωτῆρα νόει ἄνθρωπον Ἰησοῦν· ἑρμηνεύεται Ἰησοῦς πῇ μὲν Σωτὴρ, πῇ δν σωτηρία· ἐκ τοῦ τῆρος ἡ σωτηρία· ὃν τρόπον ἐκ τοῦ φωτὸς ὁ φωτισ ὄντινα εἶπεν ἄνθρωπον Ἰησοῦν, σωτηρίαν ἡμῖν σθέντα καινὸν ἐν τῇ θηλείᾳ· ὃ ἐστιν ἐν τῇ Μα μᾶλλον δὲ ἐκ τῆς Μαρίας. Ὃν τοίνυν ὁ Σολομὼν πεν ἀρχὴν ὁδῶν κτισθέντα καὶ ἣν Ἱερεμίας λ

B κτισθεῖσαν σωτηρίαν καινὴν, καὶ καινὸν ἐν τῇ θηλ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν καὶ δι' ἡμᾶς ἡ Σοφία ᾠκοδόμη ἑαυτῇ οἶκον Χριστὸν Ἰησοῦν, ἐκ τῶν Γραφῶν δεῖξ τες, τῶν ἑξῆς ἐχόμεθα· ἐφ' οἷς ἢ ἀγνοήσαντ τινες, ἢ προληφθέντες, ἐν πλάνῃ διαμεμεν τες, οὔτε διδάσκειν ὀρθῶς, οὔτε διδάσκεσθ λονται.

23. Εἰ πάντες χωρεῖν ἠδύναντο πνευματικῶς θεῖα λόγια, οὐχ ἱμείρετο (*sic*) μεταδιδόναι αὐτοῖς πνευματικὸν χάρισμα· οὐδὲ γάλα αὐτοὺς ἐπότιζεν, τὴν στερεὰν τροφὴν πάντες μεταλαμβάνειν ἠδύν ἀλλὰ τοῖς ἔτι νηπιάζουσιν περὶ αὐτὸν τὸν τῆς θ γνωσίας λόγον δίκην νηπίων γαλουχουμένων τὸν κατηχήσεως ἐπιτρέπει δέχεσθαι λόγον· οὕπω τὸν ἀγγέλων ἄρτον τρέφεσθαι δυναμένοις, τὸν ἐν σώμ ἀνθρωπείῳ κρυβέντα Θεὸν Λόγον.

C 24. Χρὴ τοίνυν ἡμᾶς, ὡς ἐπιστήμονας οἰκονόμ μυστηρίων θείων, μεταδιδόναι τὸν λόγον πρὸς χωρεῖν ἕκαστος δύναται· ῥήγνυνται γὰρ οἱ παλ ἀσκοὶ μὴ χωροῦντες τὸν νέον τῆς ἀληθινῆς ἀμπέλ οἶνον, τουτέστι τὸν λόγον τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰη Χριστοῦ. Ἐπεί τοίνυν τινὲς, μᾶλλον δὲ καὶ πολλ οἱ μήπω μαθηταὶ γενόμενοι, ἐκ προπετείας ἐπ διδάσκειν ἐληλύθασιν, οὐκ εἰδότες οὔτε ἃ λέγου οὔτε περὶ τίνων διαβεβαιοῦνται, τυφλώττον τοὺς τῆς διανοίας ὀφθαλμοὺς, οὐκ ἔχοντες νο ὁρῶντα τὸν Θεὸν, ὡς ὁ Ἰακὼβ, οὔτε καρδίαν καθα τὴν ὀψομένην τὸν Θεόν· τὰ διὰ τὸν ἄνθρωπον Σωτῆρος, ὃν δι' ἡμᾶς ἐφόρεσε, γεγραμμένα ῥ καὶ ἔργα ταπεινὰ, καὶ πτωχὰς φωνὰς, τῇ θεότ τοῦ Λόγου συνάπτοντες, πλανῶνται καὶ πλανᾶ

D τοὺς ἀμαθεῖς καὶ ἀστηρίκτους· ἀνάγκην ἔσχομεν, ὁ Ἰούδας γράφει, ἐκθέσθαι διὰ τῆς ἐπιστολῆς, τ ῥητὰ τῇ θεότητι τοῦ Λόγου ἁρμόζει, καὶ ποῖα δι' ἡμᾶς ἀναληφθέντι ἀνθρώπῳ· Ὡς γὰρ ἐν ἐν λαντίῳ χρύσεα νομίσματα καὶ ἀργύριον ἀπεκ δνὸς βασιλέως εἰκόνα καὶ ἐπιγραφὴν τοῦ ὀνόμα ἑκάτερα ἔχοντα, ἀλλ' οἶδεν ὁ φυλάττων αὐτὰ τρα ζίτης τὴν τοῦ χρυσίου ὑπεροχὴν, παρὰ τὴν ὑπό δηκυΐαν τοῦ ἀργυρίου τιμήν· οὕτως κἂν ἐν μ Γραφῇ περὶ τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ καὶ περὶ τοῦ

[65] Jer. xxxi, 22. [66] I Tim. i, 7. [67] Jud. 3.

(59) Vide in Expositione fidei tom. I Operum Athanasii, p. 80.

Μαρίας δι' ἡμᾶς ἐφόρεσε σώματος, γέγραπται· ἀλλ' ἕκαστον αὐτῶν ἐπιγνωσόμεθα, ὡς συνετοὶ μαθηταὶ τοῦ ἑνὸς καὶ ὄντως διδασκάλου. Ὅσαι τοίνυν ταπειναὶ λέξεις καὶ ἔργα, εἰς τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ γεγραμμένα νόει· ὅσα δὲ ἔνδοξα γράμματα, εἰς τὴν τοῦ Λόγου θεότητα. Ὅταν πεινάσῃ μετὰ τὸ νηστεῦσαι, τοῦ σώματος ἐλάττωμα· ἡνίκα δὲ ἐξ ε' ἄρτων τοὺς ,ε χωρὶς παιδίων καὶ γυναικῶν τρέφει, καὶ ιβ' κοφίνους κλασμάτων περισεύει, τῆς θεότητος τοῦ Λόγου ἔργον. Ὅταν ἐπὶ τὸ προσκεφάλαιον ἐν τῷ πλοίῳ κοιμᾶται, ἀναπαύσεως σωματικῆς ἔργον. Ὅταν περιπατῶν ἐπὶ τῆς θαλάσσης ἀπειλῇ τοῖς κύμασι καὶ τοῖς ἀνέμοις, Σιώπα, πεφίμωσο, εὐθὺς ἀκούει παρὰ τῶν ἐν τῷ πλοίῳ μεθ' ὅρκου ὁμολογούντων. Ἀληθῶς Θεοῦ Υἱὸς εἶ. Ὅταν ἐστὼς πρὸς τῷ μνήματι Λαζάρου δακρύῃ, καὶ ὀπηνίκα πάσχειν ἔμελλε. λέγει, Περίλυπός ἐστιν ἡ ψυχή μου ἕως θανάτου, καὶ ἀδημονεῖ, καὶ τὸ μὲν Πνεῦμα τῆς θεότητος πρόθυμον, εἰς πᾶσαν οἰκονομίαν λέγει, τὴν δὲ σάρκα ἀσθενῆ· τοῦ σώματος ἀσθένεια λυπεῖσθαι καὶ ἀδημονεῖν. Ὅταν κελευστικῶς λέγῃ· Λάζαρε, δεῦρο ἔξω, καὶ ἀναστῇ ζῶν ὁ νεκρὸς ὁ τεταρταῖος ἤδη λελυμένος, ὃ οὐκ ἐγένετο ἀπ' ἀρχῆς κτίσεως· τῆς θεότητος σημεῖον. Ὅταν ἀπὸ τῆς ὁδοιπορίας ὑπὲρ ἡμῶν κεκοπιακὼς ἐπὶ τῆς πηγῆς καθέζηται, τοῦ σώματος τὸ κοπιᾷν. Ὅταν λέγῃ· Δεῦτε πρός μὲ, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς· ἔργον τῆς θεότητος, τὸ καὶ ἀπὸ σωματικῶν νόσων καὶ κόπων, καὶ τῶν κατὰ ψυχὴν κινδύνων ἰᾶσθαι. Ὅταν βαπτίζηται ὑπὸ Ἰωάννου, ὃς ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ· τοῦ σώματος ὑπὲρ ἡμῶν ἐξιλασμός. Ὅταν κελεύῃ τοὺς ἀποστόλους βαπτίζειν πάντα τὰ ἔθνη εἰς ὄνομα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος, τῇ θείᾳ δυνάμει αὐτοῦ ἁρμόζει. Ὅταν κλίνῃ τὰ γόνατα καὶ ὡς ἄνθρωπος προσεύχηται, τοῦ σώματος ὑπὲρ ἡμῶν ἐξομολόγησις. Ὅταν ἐν τῷ ὄρει, μεταμορφουμένου αὐτοῦ τὴν δόξαν μὴ δυνάμενοι φέρειν Πέτρος καὶ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης, τὰ πρόσωπα καὶ τὰ γόνατα κλίνωσιν ἐπὶ τὴν γῆν ἐκ τῆς δόξης τῆς θεότητος· τοῦ Λόγου ἰσχύς. Ὅταν στερεοποιῇ τοὺς ἀποστόλους λέγων· Μὴ φοβεῖσθε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων ἀποκτεῖναι· τῆς θεότητος ἡ ἄδηλος καὶ ἰσχυρὰ παράκλησις. Ὅταν παραιτῆται τὸ ἀποθανεῖν, τοῦ σώματος ἡ δειλία. Πρὸ γὰρ τοῦ παραβῆναι τὸν Ἀδὰμ οὔτε λύπη, οὔτε δειλία, οὐ κόπος, οὐ λιμὸς, οὐ θάνατος ἦν.

dispar sit aurum argento : pari modo in una eademque Scriptura et de divinitate Filii, et de corpore quod propter nos ex Maria assumpsit, scriptum est ; at eorum singula cognoscemus ut sagaces discipuli unius veri magistri. Quot igitur humiles voces et similia opera sunt, tot cogites scripta esse de corpore Jesu : quot gloriosa et sublimia, ad Verbi deitatem referas. Cum post jejunium fame premitur, id corporis infirmitas est ; cum autem ex quinque panibus quinque millia, exceptis parvulis et mulieribus, alit, et duodecim cophini fragmentorum supersunt, deitatis Verbi est opus. Quando ad pulvinar in navicula dormit, id requies est corporea ; cum supra maris undas ambulans fluctibus comminatur et ventis, *Tace obmutesce*[68], subito audit vectores in navicula cum juramento affirmantes, *Vere Filius Dei es.* Quando ad Lazari sepulcrum stans lacrymatur, et cum vicinus cruciatibus ait, *Tristis est anima mea usque ad mortem*[69], et horrore tenetur, ac Spiritus quidem deitatis promptus est ; de tota œconomia hæc profert : carnem quoque infirmam dicit ; corporis infirmitas est tristem esse atque horrore corripi. Cum jubentis more dicit : *Lazare, veni foras*[70], et statim quatriduanus mortuus reviviscit, qui jam solutus erat, quod ab initio mundi nusquam factum est, illud est deitatis signum. Cum ab itinere ad fontem sedet[71] ; corporis est fatiscere ; cum autem dicit : *Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego quiescere faciam vos*[72] ; deitatis est opus, tam a morbis et fatigationibus corporeis, quam ab animæ periculis liberare. Cum ab Joanne baptizatur *qui peccatum non fecit, neque inventus est dolus in ore ejus*[73], corporis est propitiatio pro nobis ; cum autem jubet apostolus baptizare omnes gentes, in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti[47] ; id divinæ ejus potestati convenit. Cum genua flectit et ceu homo precatur ; corporis confessio est pro nobis ; cum autem illius in monte transfigurati gloriam non ferentes Petrus et Jacobus et Joannes, vultus atque genua ad terram inclinant ad gloriam deitatis[75] ; Verbi virtus est. Cum apostolos confirmat his verbis, *Nolite timere ab iis qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere*[76], hæc est deitatis latens atque valida adhortatio ; cum mortem deprecatur, corporis formido est. Prius enim quam Adam transgrederetur, neque tristitia, neque formido, non lassitudo, non fames, non mors erat.

25. Ἐγώ εἰμι, φησὶν, ἡ τῶν σωζομένων ὁδὸς, καὶ ἡ τῶν νεκρῶν ζωὴ, καὶ ἡ τῶν ἀποφευγόντων τὸ ψεῦδος ἀλήθεια· λέγων τοῖς ἐν σκότει· Ἀνακαλύφθητε. Ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου· τὸν γὰρ Ἀδὰμ ἐνδυσάμενος σὺν τοῖς παθήμασι χωρὶς ἁμαρτίας, τὸν κεκλημένον Ἰησοῦν, δι' αὐτοῦ τὸ ἀπολόμενον πρόβατον προσῆξε τῷ Πατρὶ, ὡς πρόβατον ἐπὶ

25. *Ego sum*, inquit, eorum qui salutem consequuntur *via*, et mortuorum *vita*, et eorum qui mendacium aversantur *veritas*[77], dicens *iis qui sunt in tenebris. Revelamini*[78]. *Ego sum lux mundi*[79]. Quandoquidem enim Adamum cum affectibus induit, præter peccatum, videlicet eum qui vocabatur Jesus ; per ipsum ovem perditam Patri obtulit,

[68] Marc. IV, 39. [69] Matth. XXVI, 38. [70] Joan. XI, 43. [71] Joan. IV, 6. [72] Matth. XI, 28. [73] I Petr. II. 22. [74] Matth. XXVIII, 19. [75] Matth. XVII, 6. [76] Matth. X, 28. [77] Joan. XIV, 6. [78] Isa. XLIX, 9, [79] Joan. VIII, 12.

tanquam ovis ad occisionem ductus, aut quasi agnus coram tondente se sine voce [80]. De quo Paulus scribit: *Homo Christus Jesus, qui dedit semetipsum redemptionem pro nobis et pro peccatis nostris* [81]; et alibi ait Apostolus; *Per hominem mors, et per hominem vita* [82]. Nam sicut in Adam omnes morimur, ita et in Christo omnes vivificabimur. Et rursum alio in loco scribit: *Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cælo* [83]. Per primum itaque Adamum, primum hominem in mundo efformatum significat; per secundum autem Adamum, hominem qui in Servatore est, qui vocatur filius hominis, ovis, vitis, panis, arbor, granum frumenti, et his similia. Vocatur quoque Adam, etiamsi secundus multum differat a primo. Nam ille quidem ex terra factus, hic vero cum Verbum Patris esset, caro factus est. Neque tamen quia carnem ferebat, ideo Verbi naturam amisit: quemadmodum neque aurum proprium amittit decorem, quod in deformi claudatur marsupio.

26. Cum autem doctor noster alio loco dicat, *Considerate apostolum et pontificem confessionis nostræ Jesum, qui fidelis est ei qui fecit illum* [84], cave putes rem factam esse Deum Verbum, qui ab initio apud Patrem est. Non enim ait ut deitas invisibilis consideretur, sed Dominicus homo, quem ait Paulus mediatorem esse Dei et hominum, *hominem Christum Jesum, qui dedit semetipsum redemptionem pro nobis*. Quem dixit ut consideremus, Jesum scilicet, *qui fidelis est ei qui fecit ipsum:* quemadmodum ait Dominus, *Considerate corvos quia non seminant* [85], etc., et rursum: *Considerate lilia agri quomodo crescunt* [86]. Quæ apparent igitur, ait considerandа esse, non autem angelus aliasque creatas res quæ sub aspectum non cadunt. Quamvis enim dixerit Habacum propheta, *Consideravi opera tua, et expavi* [87]: at ille se opera considerasse ait, non operum conditorem. Ac similiter apostolus quod sub aspectum cadit Domini corpus consideratum oportere ait, non autem invisibilem Verbi deitatem: *Deum* enim *nemo vidit unquam, neque videre potest* [88]. Siquidem Deus Verbum erat et est, ut theologus ait Joannes [89]. Quem itaque ad considerandum inducimur hominem Christum Jesum, qui dedit semetipsum redemptionem pro nobis, quem ait apostolum et pontificem fidelemque esse; eum, inquam, quatenus res creata est, considerare jubet. Omnia itaque creata sunt; sed Dei Verbum non est creatum, utpote Dei Filius, sed genitum secundum naturam; universa enim per Verbum Pater creavit, quemadmodum Paulus ait: *In quo omnia creata sunt* [90]; et ut Joannes dicit: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* [91]. ipsum autem Verbum neutiquam creat Deus, sed gignit: per ipsum namque Verbum facta omnia creataque sunt;

A σφαγὴν ἄχθεὶς, ἢ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κε
τος αὐτὸν ἄφωνος. Περὶ οὗ ὁ Παῦλος γρ
Ἄνθρωπος Χριστὸς Ἰησοῦς, ὁ δοὺς ἑαυτὸν
τίλυτρον ὑπὲρ ἡμῶν καὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡ
καὶ ἐν ἑτέρῳ τόπῳ φησὶν ὁ Ἀπόστολος· Δι
θρώπου ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἡ
Ὥσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκομεν,
καὶ ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθησόμεθα. Καὶ
λιν ἐν ἑτέρῳ τόπῳ γράφει· Ὁ πρῶτος ἄνθρωπο
γῆς χοϊκὸς, ὁ δεύτερος ἄνθρωπος ἐξ οὐρ
Τὸν τοίνυν πρῶτον Ἀδὰμ τὸν πρωτόπλαστον
κόσμου δηλοῖ· τὸν δὲ δεύτερον Ἀδὰμ τὸν κατὰ
Σωτῆρα νοούμενον ἄνθρωπον, ὃς καλεῖται υἱὸς
θρώπου, πρόβατον, ἄμπελος, ἄρτος, δένδρον, κό
σίτου, καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια. Καλεῖται δὲ
B Ἀδὰμ, εἰ καὶ πολλὴ τοῦ δευτέρου διαφορὰ πρὸ
πρῶτον. Ὁ μὲν γὰρ ἐκ γῆς γέγονεν, ὁ δὲ, λόγος
τοῦ Πατρὸς, σαρξ ἐγένετο· οὐ κενωθεὶς τὸ εἶναι Θε
γος διὰ τὸ σάρκα φορέσαι, καθ' ὃ οὐδὲ τὸ χρυσ
κενοῦται τῆς δόξης, ἔνδον ξένου γλωσσόκομον πε
χάνον.

26. Ὅταν δὲ ὁ ἡμέτερος διδάσκαλος φάσκῃ ἐν ἑτέρῳ
τόπῳ· Κατανοήσατε τὸν ἀπόστολον καὶ ἀρχιε
τῆς ὁμολογίας ἡμῶν Ἰησοῦν, πιστὸν ὄντα τ
ποιήσαντι αὐτόν· μὴ δόξῃς ποίημα εἶναι τὸν
ἀρχῆς πρὸς τὸν Πατέρα Θεὸν Λόγον. Οὐ γὰρ τ
ἀόρατον θεότητα λέγει κατανοεῖν· ἀλλὰ τὸν ἐν
κὸν ἄνθρωπον, ὃν εἶπεν ὁ Παῦλος μεσίτην θεοῦ κ
ἀνθρώπων, ἄνθρωπον Χριστὸν Ἰησοῦν, π
δόντα ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ ἡμῶν. Ἵν' οὖ
κατανοεῖν Ἰησοῦν, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι α
C τόν· ὡς φησιν ὁ Κύριος· Κατανοήσατε τοὺς κ
ρακας, πῶς οὐ σπείρουσι, καὶ τὰ ἑξῆς· καὶ πά
Κατανοήσατε τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ πῶς αὐξάνο
Τὰ οὖν φαινόμενα λέγει κατανοεῖν, καὶ οὐκ ἐπὶ
ἢ ἑτέρας κτίσεις ἀορατους. Κἂν γὰρ λέγῃ Ἀμβακ
ὁ προφήτης· Κατενόησα τὰ ἔργα σου, καὶ ἐξέστ
ἔργα, λέγει, κατενόησα, καὶ οὐ τὸν τῶν ἔργων πο
τήν. Καὶ ὁ Ἀπόστολος τὸ φαινόμενον τοῦ Κυ
σῶμα λέγει κατανοεῖν, οὐ τὴν ἀόρατον τοῦ Λό
θεότητα· Θεὸν γὰρ οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε, ο
ἰδεῖν δύναται· καίπερ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος καὶ ἔστιν.
φησιν ὁ θεολόγος Ἰωάννης. Ὃν τοίνυν κατεν
ἀκούομεν ἄνθρωπον Χριστὸν Ἰησοῦν, ὃς δέδω
ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ ἡμῶν, ὃν λέγει ἀπόστ
καὶ ἀρχιερέα πιστὸν ὄντα, τὸ ποίημα νοεῖν δ
D Πάντα οὖν ἐκτίσθησαν· κτίσμα δὲ οὐκ ἔστιν ὁ
Θεοῦ Λόγος, ὃς ἐστιν Υἱὸς, ἀλλὰ γέννημα κατὰ φ
τὰ γὰρ πάντα ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Λόγου ἐποίησ
φησιν ὁ Παῦλος· Ἐν ᾧ τὰ πάντα ἐκτίσθη κ
ὡς ὁ Ἰωάννης λέγει· Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένε
χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδέν. Αὐτὸν δὲ τὸν Λό
οὐ κτίζει, ἀλλὰ γεννᾷ ὁ Θεός· δι' αὐτοῦ γὰρ τὸ
γου πάντα ἐγένετο καὶ ἐκτίσθη· οὐκ αὐτὸς δὲ ἐκτ
ἀλλ' ὅπερ δι' ἡμᾶς ἐφόρεσεν ἄνθρωπον γεγονὼς
κτισθέντα δηλοῦσιν αἱ Γραφαί.

[80] Isa. LIII, 7. [81] I Tim. II, 5. [82] I Cor. XV, 22. [83] ibid. 47. [84] Hebr. III, 2. [85] Luc. XII.
[86] ibid. 27. [87] Habac. III, 1. [88] I Joan. IV, 12. [89] Joan. I, 1. [90] Col. I, 16. [91] Joan. I, 3.

neque tamen ipsum factum est. Sed in supra notatis sententiis hominem quem pro nobis gestavit, factum scilicet atque creatum intelligunt significantque Scripturæ.

27. Φησὶ γὰρ ὁ Κύριος · Πᾶν κλῆμα μένον ἐν ἐμοὶ καρπὸν φέρει · καὶ ἓν τῷ ἐφορεσεν ἀνθρώπῳ ἐκ τοῦ γηγενοῦς Ἀδὰμ, ζωοποιήσει τὸ ἐκ τοῦ Ἀδὰμ γένος, θανατωθεὶς σαρκὶ, ζωοποιηθεὶς δὲ Πνεύματι, ὡς ὁ Πέτρος γράφει · ὅτι σαρκὶ θανατωθέντα αὐτὸν ὑπὲρ ἡμῶν λέγει, καὶ οὐ τῇ ἀθανάτῳ ζωοποιῷ θεότητι. Φησὶ γὰρ ὁ Κύριος · Ἐγώ εἰμι ἡ ζωή. Ἡ γοῦν ζωὴ οὐδὲ ἀποθνήσκει, τοὺς νεκρους δὲ μᾶλλον ζωοποιεῖ. Ὡς γὰρ τὸ φῶς οὐ βλάπτεται ἐν σκοτεινῷ τόπῳ, τῦτε ἡ ζωὴ παθεῖν τι δύναται ἐπισκεψαμένη τὴν θνητὴν φύσιν · ἄτρεπτος γὰρ καὶ ἀναλλοίωτος ἡ τοῦ Λόγου θεότης.

28. Τίς γὰρ, σησὶν, ἔγνω νοῦν Κυρίου ; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο, ὃς συμβιβάσει αὐτὸν ; Μόνος ὁ Υἱὸς σύμβουλός ἐστι τοῦ Ηατρὸς, καὶ τὸν νοῦν αὐτοῦ ἔγνω, ὁ λέγων · Οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, καὶ τὸν Υἱὸν οὐδεὶς ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ Ηατὴρ, καὶ ᾧ ἐὰν ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψῃ. Λέγει τοίνυν ὁ Ἰωάννης περὶ τοῦ Κυρίου · Ὅταν φανερωθῇ, ὅμοιοι αὐτῷ ἐσόμεθα, καὶ ὀψόμεθα αὐτὸν, καθώς ἐστιν (60). Ὅρα, ὅτι ἕως τοῦ νῦν οὐδεὶς εἶδε τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ὥς ἐστιν, ἄχρις οὗ φανερῶσαι αὐτὸν ἡμῖν · τὸν δὲ ἐφόρεσε δι' ἡμᾶς ἄνθρωπον εἴδομεν · ὅν εἶπεν ὁ Παῦλος · Κατανοήσατε τὸν ἀπόστολον καὶ ἀρχιερέα τῆς ὁμολογίας ἡμῶν Ἰησοῦν, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν. Ὃν καὶ Στέφανος λέγει · Θεωρῶ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ δεξιῶν ἑστῶτα τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ. Οὐκ εἶπε τὸν Λόγον ἢ τὴν Σοφίαν τοῦ Πατρὸς ἑωρακέναι, ἀλλὰ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ἐκ τῆς Μαρίας Κυριακὸν σῶμα · ὃ καὶ Παῦλος λέγει · Ὃς ἐκάθισεν ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ Περὶ οὗ σώματος ὁ Δαυὶδ φησιν ἐκ προσώπου τοῦ Πατρὸς προφητικῶς · Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου · οὓς προεγίνωσκεν ἐχθροὺς ἐσομένους, τὸν διάβολον καὶ τὰς συνεργούσας αὐτῷ ἀντικειμένας ἐνεργείας, αἵτινες ἦχθρευον τῷ Κυριακῷ ἀνθρώπῳ, γινώσκουσαι διὰ τοῦ θανάτου αὐτοῦ καταργουμένας ἑαυτὰς, καὶ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου τὸν διάβολον, καὶ τοὺς ἐχθρεύσαντας αὐτῷ Ἰουδαίους, εἰς οὓς τὸ γεγραμμένον πληροῦται · Ὅτι ἐμίσησάν με δωρεάν. Ἀνθ' ὧν τὰ πρὸς ὠφέλειαν διδασκόμενοι μαστίζειν καὶ σταυροῦν ἐτόλμων, Σαμαρείτην αὐτὸν καὶ δαιμονιζόμενον καὶ ἄνθρωπον ἁμαρτωλὸν λέγοντες, καίτοι δι' αὐτοῦ τῆς ἁμαρτίας κατακριθείσης. Εἰς ὃν γέγραπται · Ὄψονται εἰς ὃν ἐξεκέντησαν. Ὃν περ ἐν τῇ κρίσει ὁρῶντες κρίνοντα ζῶντας καὶ νεκροὺς, ὥς φησιν Ἰωάννης περὶ τοῦ Υἱοῦ · Καθὼς ἔδωκεν αὐτὸν κρίσιν ποιεῖν, ὅτι Υἱὸς ἀνθρώπου ἐστί · μεταμελόμενοι, φυλὴ κατὰ φυλῆς ἐροῦσιν · Οὗτος ἦν ὃν ἔσχομέν ποτε εἰς γέλωτα, λέγοντες αὐ-

A **1035** 27. Ait quippe Dominus, *Omnis palmes in me manens fert fructum* [93] : et in homine quem gestavit ex terrigena Adamo, vivificabit ipsum Adami genus, *mortificatus carne*, *vivificatus Spiritu* [93], ut scribit Petrus ; quia scilicet tunc ipsum carne pro nobis, neque tamen immortali ac vivifica deitate, occisum significat. Ait quippe Dominus : *Ego sum vita* [94-98]. Vita certe non moritur; imo vero mortuos suscitat. Sicut enim lumen in loco tenebroso non læditur ; sic neque vita quidpiam pati valet cum mortalem visit naturam : immutabilis quippe et invariabilis est Verbi divinitas.

B 28. *Quis novit*, inquit, *sensum Domini ? aut quis consiliarius ejus fuit, qui instruat eum* ? Solus Filius consiliarius est Patris, cujus mentem novit, qui ait ; *Nemo novit Patrem, nisi Filius ; et Filium nemo novit nisi Pater, et cui Filius revelaverit* [97]. Ait itaque Joannes de Domino : *Cum apparuerit, similes ei erimus et videbimus cum sicuti est* [98]. Animadverte neminem hactenus vidisse Filium Dei, sicuti est, donec se ipse nobis manifestaret : hominem vero, quem propter nos gestavit, vidimus. De quo ait Paulus : *Considerate apostolum et pontificem confessionis nostræ Jesum, qui fidelis est et qui fecit ipsum* [99]. De quo Stephanus quoque ait : *Video Filium hominis stantem a dextris virtutis Dei* [1]. Non dixit Verbum aut Sapientiam Patris se vidisse, sed Filium hominis, Dominicum ex Maria corpus, de quo Paulus ait : *Qui sedet a dextris Dei* [2]. De quo corpore loquitur prophetice David ex persona Patris : *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* [3] ; C videlicet quos præscivit fore inimicos, diabolum et adversarias illi administras potestates ; quæ Dominico homini infestæ erant, quia non nesciebant abrogari se per mortem ipsius, necnon eum qui imperium mortis habebat diabolum, atque Judæos ejus inimicos, in quibus impletur quod scriptum est : *Quia odio habuerunt me gratis* [4]. Nam cum ab eo præcepta edocerentur sibi perutilia, flagris ipsum cædere et cruci affigere ausi sunt, Samaritanum, dæmonium habentem [5] hominemque peccatorem dictitantes, quamvis ab eo peccatum condemnatum fuisset. De quo scriptum est : *Videbunt in quem transfixerunt* [6]. Sed quando ipsum in judicii die videbunt judicantem vivos et D mortuos, ut Joannes de Filio ait : *Quemadmodum dedit illi judicium facere, quia Filius hominis est* [7] ; pœnitentia moti, tribus adversus tribum ita loquentur : Hic est quem habuimus aliquando in derisionem [8], dicentes ipsi : Alios salvos fecisti, teipsum non potes salvum facere [9]. Domini itaque

[93] Joan. xv, 5. [94-98] I Petr. iii, 18. [94-98] Joan. xiv, 6. [96] Isa. xl, 13. [97] Luc. x, 22. [98] I Joan. iii, 2, [99] Heb. iii, 1, 2. [1] Act. vii, 55. [2] Hcb. x, 12. [3] Psal. cix. 1. [4] Psal. xxiv, 19 ; Joan ; Joan. xv, 24. [5] Joan. viii, 48. [6] Zachar. xii, 10. Joan. xix, 37. [7] Joan. v, 27. [8] Sap. v, 3. [9] Matth. xxvii, 42.

(60) Hæc ipsis verbis leguntur supra num 17.

corpus respicit quod scriptum est a Davide : *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* [10]. Nam ante prophetiam hanc Davidis, in sinu Patris Verbum erat, neque habuit inimicos in cœlo. Nemo enim ante conditum mundum cum Patre erat, nisi Filius et Spiritus sanctus. Pater enim per Filium fecit infinita sæcula, principatus, potestates, omniaque opificia. Qui ergo commune nihil cum aliquo habet, non fundum, non pecuniam, sed omnium est Dominus, videlicet Deus Verbum cui nemo resistere valet, quonam pacto inimicos habuerit? Nam qui deitatem Verbi minuunt, quasi scilicet non possit Dominus per seipsum inimicos ulcisci, æstimant dixisse Filio Patrem : *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* Illud vero vel nunc tandem noverint homines imperiti scriptum fuisse de Servatore, quatenus spectatur ut homo. In ipso enim Davide scriptum est de Dominico homine : *Inimicus nihil proficiet in te* [11]; ac rursum : *Flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo* [12].

29. *Dominus*, inquit, *in cœlo paravit thronum suum* [13]. Aliud est, *Cœlum mihi thronus* [14]; et aliud est parari thronum in cœlo ceu in aliquo loco. Multis in præsenti opus est verbis ad eorum enarrationem. Memorati vero throni denotant omnium creatarum rerum obsequentiam. Hæc autem præmisimus in illud, *Sede a dextris meis*, quod scilicet de Dominico corpore dictum sit. Si namque, *Cœlum et terram ego impleo, dicit Dominus*, ut ait Jeremias [15] : omniaque Deus continet, et a nullo continetur; quo in thronó sedebit? Corpus igitur est cui dicit, *Sede a dextris meis*, cujus etiam inimicus fuit diabolus cum malignis potestatibus, nec non Judæi et Græci, qui Christi prædicationibus obstitere : perque ipsum corpus pontifex et apostolus effectus et vocatus est, per mysterium quod dedit nobis dicens : *Hoc est corpus meum quod pro vobis tradetur, et sanguis Novi Testamenti* non Veteris, *qui pro vobis effundetur* [16]. Divinitas autem neque corpus neque sanguinem habet, sed is, quem ex Maria tulit homo, horumce causa fuit : de quo dixerunt apostoli : *Jesum ex Nazareth, virum approbatum a Deo in vobis* [17]. Nazareth urbem terrenam dicit, neque cœlestem illam. Virumque vocant ipsum non Deum, apud Judæos scilicet aliosque, qui perinde atque illi ab illo ad usque præsens tempus secundum carnem sentiunt. Apostoli vero, ipseque Dominus de seipso humano more respondit his verbis : *Quid me quæritis interficere, hominem qui veritatem locutus sum vobis* [18]? Non ait, Quæritis me interficere qui Deus sum. Deus quippe, cum impatibilis et immortalis sit, mortem quidem abrogat, mortuos autem vivificat; ait quippe; *Ego sum vita* [19]. Philippum vero, ad credendum prom-

A τῷ · Ἄλλους ἔσωσας, ἑαυτὸν οὐ δύνασαι
Ἔστι τοίνυν εἰς τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα τὸ γραφὲ
τοῦ Δαυίδ · Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ
ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Πρὸ
τῆσδε τῆς διὰ Δαυὶδ προφητείας, ἐν κόλποις το
τρὸς ἦν ὁ Λόγος, καὶ οὐκ εἶχεν ἐχθροὺς ἐν οὐ
Οὐδεὶς γὰρ ἦν σὺν τῷ Πατρὶ πρὸ κτίσεως εἰ
Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὁ Πατὴρ γὰρ δι
Υἱοῦ ἐποίησε τοὺς ἀπείρους αἰῶνας, ἀρχὰς τε
ἐξουσίας καὶ πᾶσαν κτίσιν. Ὁ τοίνυν πρὸς μη
ἔχων κοινὸν κτῆμα ἢ χρῆμα, ἀλλὰ πάντων Κ
ὁ Θεὸς Λόγος, ᾧ οὐδεὶς δύναται ἀντιστῆναι, πῶ
χεν ἐχθρούς ; Οἱ γὰρ τὴν θεότητα τοῦ λόγου ἐ
τοῦντες, ὡς μὴ δυναμένου τοῦ Κυρίου δι' ἑα
τοὺς ἐχθροὺς ἀμύνασθαι, οἴονται εἰρηκέναι τὸν
τέρα τῷ Υἱῷ · Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂ
B τοὺς ἐχθρούς σου ὑροπόδιον τῶν ποδῶν μ
Τοῦτο δὲ κἂν νῦν γινωσκέτωσαν οἱ ἀπαίδευτοι
τὸν κατὰ τὸν Σωτῆρα νοούμενον ἄνθρωπο
φθαι. Ἐν γὰρ τῷ αὐτῷ Δαυὶδ γέγραπται
Κυριακοῦ ἀνθρώπου · Ἐχθρὸς οὐκ ἐ
σοί · καὶ πάλιν · Μάστιξ οὐκ ἐγγιεῖ τῷ σκη
ματί σου.

29. Κύριος, φησὶν, ἐν τῷ οὐρανῷ ἡτοίμασε
θρόνον αὐτοῦ. Ἕτερόν ἐστιν · Ὁ οὐρανὸς
θρόνος, καὶ ἕτερόν ἐστιν ἑτοιμάζεσθαι θρόνον ἐ
οὐρανῷ ὡς ἐπὶ τόπου τινός. Πολὺς μὲν ὁ περὶ τ
των λόγος ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς διήγησιν · οἱ δὲ
δεδηλωμένοι θρόνοι δηλοῦσι τὴν ὑποταγὴν πά
κτίσεως. Ταῦτα δὲ παρεθέμεθα περὶ τοῦ. Κάθ
δεξιῶν μου, ὅτι εἰς τὸ Κυριακὸν σῶμα λέλε
C Εἰ γὰρ, Τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πλη
λέγει Κύριος, ὥς φησιν Ἱερεμίας · πάντα δὲ χω
ὁ Θεὸς, ὑπ' οὐδενὸς δὲ οὐ χωρεῖται · εἰς ποῖον κα
ἕζεται θρόνον ; Τὸ σῶμα τοίνυν ἐστὶν, ᾧ λέγει · Κ
ου ἐκ δεξιῶν μου, οὗ καὶ γέγονεν ἐχθρὸς ὁ δ
βολος σὺν ταῖς πονηραῖς δυνάμεσι, καὶ Ἰουδαῖοι
Ἕλληνες. οἱ τοῖς Χριστοῦ κηρύγμασιν ἀντικείμε
τες · δι' οὗ σώματος ἀρχιερεὺς καὶ ἀπόστολος
γέγονε καὶ ἐχρημάτιζε, δι' οὗ παρέδωκεν ἡμῖν μ
στηρίου, λέγων · Τοῦτό ἐστί μου τὸ σῶμα, τὸ ὑπ
ὑμῶν, καὶ τὸ αἷμα τῆς Καινῆς Διαθήκης, οὗ
Παλαιᾶς, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον. Θεότης
D οὔτε σῶμα οὐτε αἷμα ἔχει, ἀλλ' ὃν ἐφόρεσεν ἐκ
Μαρίας ἄνθρωπον, αἴτιος τούτων γέγονε περὶ
εἶπον οἱ ἀπόστολοι. Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρὲτ, ἄ
δρα ἀπὸ Θεοῦ ἀποδεδειγμένον εἰς ὑμᾶς. Ναζα
πόλιν ἐπίγειον λέγει, καὶ οὐχὶ οὐράνιον. Ἄνδρα
αὐτόν φασι, καὶ οὐ Θεὸν, πρὸς τοὺς Ἰουδαίους
τοὺς ὁμοίως αὐτοῖς κατὰ σάρκα φρονοῦντας ἀπ
καὶ νῦν. Καὶ οἱ ἀπόστολοι καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος
ἑαυτοῦ ἀνθρωπίνως ἀπεκρίνατο λέγων · Τί με ζη
τεῖτε ἀποκτεῖναι, ἄνθρωπον ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμ
λελάληκα ; Οὐκ εἶπε, Ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι θε
ὄντα · Θεὸς γὰρ ἀπαθὴς καὶ ἄθάνατος ὤν, τὸν μ
θάνατον καταργεῖ, τοὺς δὲ νεκροὺς ζωοποιεῖ λέγω
Ἐγώ εἰμι ἡ ζωή. Πρὸς δὲ Φίλιππον, ἅμα τῷ ἀπ

[10] Psal. cix, 1. [11] Psal. lxxxviii, 23. [12] Psal. xc, 10. [13] Psal. ciii, 19. [14] Isa. lxvi, 1; Act. vii, 49. [15] Jer. xxiii, 24. [16] Matth. xxvi, 26-28. [17] Act. ii, 22. [17] Joan. viii, 40. [17] Joan. xv, 6.

σαι πιστεύοντα, διδάσκει σὺν τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις, καὶ τοῖς δυναμένοις ὁμοίως πνευματικῶς χωρῆσαι, λέγων· Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα· ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν, καὶ, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί.

30. Ἔχεις τοίνυν ἐξ αὐτῆς τῆς τῶν Γραφῶν ἀποδείξεως τὸν ἄνθρωπον τοῦ Σωτῆρος, ὃν κατανοεῖν διδασκόμεθα αὐτὸν εἶναι ποίημα· οὐ γὰρ τὴν ἀόρατον θεότητα τοῦ Λόγου, τὴν ἐν κολποις πατρῴοις ἀποκεκρυμμένην, ἣν οὐδεὶς ἕως τοῦ δεῦρο τεθέαται. Καὶ τοῦτο Παῦλος οἴδεν ἡμῶν μᾶλλον λέγων· Περιήστραψέ με φῶς ἱκανὸν, καὶ ἔπεσα εἰς τὸ ἔδαφος. Καὶ ἤκουσα φωνῆς λεγούσης μοι· Σαοὺλ. Σαοὺλ, τί με διώκεις; σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτίζειν. Κἀγὼ εἶπον· Τίς εἶ, Κύριε; Καὶ ὁ Κύριός φησι πρὸς μέ· Ἐγώ εἰμι Ἰησοῦς, ὃν σὺ διώκεις. Ὁμολογεῖ δὲ ἀπὸ τῆς δόξης τοῦ φωτὸς τοῦ Κυρίου τετυφλῶσθαι· καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐξ ἀποκαλύψεως καὶ προστάξεως αὐτοῦ ἠτενικέναι. Εἰ δὲ Παῦλος, τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς, τετύφλωται, μὴ δυνάμενος ὁρᾷν τὴν τοῦ Κυρίου δόξαν· πῶς ἡμᾶς διδάσκει τὴν θεότητα αὐτοῦ τοῦ Λόγου κατανοεῖν; Ἀλλ' ὃ πολλάκις εἶπον, καὶ νῦν ἐρῶ, Ἰησοῦν τὸν ἄνθρωπον τοῦ Σωτῆρος, τὸν πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν, εἶπεν ἡμῖν κατανοεῖν.

31. Μιμηταί μου γίνεσθε, φησὶ, καθὼς κἀγὼ Χριστοῦ· δηλονότι τοῦ ἀνθρώπου λέγει, τοῦ κειμένου θεμελίου· Τῆς γὰρ θεότητος τοῦ Λόγου οὔτε Παῦλος, οὔτε ἕτερός τις γενέσθαι δύναται μιμητὴς, εἰ μὴ ἐν τοῖς παθήμασι καὶ πραΰτητι τοῦ Χριστοῦ· περὶ ὧν ὁ Πέτρος λέγει ἐπακολουθήσειν ἡμᾶς τοῖς ἴχνεσιν αὐτοῦ· καθὼς καὶ ὁ Παῦλος εἶπε, τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων τοῦ Χριστοῦ ἀναπληροῦν ἐν τῇ ἰδίᾳ σαρκί. Ἀναντιῤῥήτως οὖν ὁ πρὸ τοῦ αἰῶνος θεμελιωθεὶς εἰς τὰ ἀπόκρυφα τῆς πατρῴας διανοίας ἐν προγνώσει ἦν, ὃν ἔμελλεν ἐκ Μαρίας Κυριακὸν ἄνθρωπον κτίζειν. Περὶ δὲ τὸ Κυριακὸν σῶμα φανερῶς προεφητεύθη τῷ Ἰούδᾳ· Ἐκ σοῦ ἐξελεύσεταί μοι ἡγούμενος· καὶ ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ ἀπ' ἀρχῆς ἀφ' ἡμερῶν αἰῶνος· καίπερ ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων ἐκ φυλῆς Ἰούδα ἀνείληφεν ὁ Θεὸς Λόγος τὸν ἄνθρωπον.

32. Ὅταν, φησὶν, ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα Ζητήσωμεν τοίνυν τίς ἐστιν ὁ μὴ ὑποτασσόμενος τῷ Θεῷ, εἰ μὴ πρότερον τὰ πάντα αὐτῷ ὑποταγῇ. Τί γὰρ οὐκ εἶχεν ὑποτεταγμένον ὁ ἐκ Πατρὸς Λόγος, πρὶν τῆς δι' οὗ ἐφόρεσεν ἀνθρώπου δι' ἡμᾶς οἰκονομίας; πάντα γὰρ τὰ ποιήματα τῷ πεποιηκότι ὑποτάσσεται. Τῷ δὲ ἀναληφθέντι ἀνθρώπῳ ἕως νῦν οὐ τὰ πάντα ὑποτέτακται· φησὶ γὰρ ὁ Παῦλος· Οὔπω βλέπομεν αὐτῷ τὰ πάντα ὑποτεταγμένα Τοῖς γὰρ Ἰουδαίοις σκάνδαλόν ἐστιν, ἔθνεσι δὲ μωρία, ἡμῖν δὲ τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσι Χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία. Ὅταν τοίνυν πᾶσα

ptum, cum reliquis apostolis, aliisque qui pari modo possent spiritualiter capere, docuit his verbis : *Qui vidit me, vidit et Patrem* [20] ; *Ego et Pater unum sumus* [21] ; et, *Ego in Patre et Pater in me* [22].

1036 30. Habes itaque ex ipsa sacrarum Scripturarum demonstratione, hominem Servatoris esse, quem ut rem creatam considerare docemur ; sed non invisibilem Verbi divinitatem, quæ in paterno sinu abscondita est, quamque nemo hactenus vidit. Id vero Paulus præstantius quam nos noverat, qui aii : « Circumfulsit me lux copiosa, et decidi in terram : et audivi vocem dicentem mihi : Saule, Saule, quid me persequeris ? durum est tibi contra stimulos calcitrare. Et ego respondi : Quis es, Domine ? Et dixit Dominus mihi. Ego sum Jesus, quem tu persequeris [23]. Fatetur autem se a gloria et claritate lucis Domini excæcatum, et post triduum ex revelatione et jussu ipsius visum recepisse. Quodsi Paulus, vas electionis, excæcatus est, quod gloriæ Domini conspectum ferre non valuerit ; qui nos ipse edocere possit quo pacto consideremus et perspiciamus ipsius Verbi deitatem ? Sed quæ sæpe dixi, et nunc repetam : Jesum Servatoris hominem, qui fidelis est ei qui fecit ipsum, nobis esse considerandum dixit.

31. *Imitatores mei estote*, inquit, *sicut et ego Christi* [24] : de homine scilicet loquitur, qui positus est in fundamentum. Divinitatis enim Verbi neque Paulus, neque quispiam alius potest imitator esse : nec nisi in *passionibus* et in mansuetudine Christum possumus imitari : de quibus Petrus ait [25], nos secuturos vestigia ejus : quemadmodum et Paulus ait [26], adimplere se quæ desunt tribulationibus Christi in carne sua. Sine controversia igitur est, eum qui ante sæcula fundatus est in secreto paternæ mentis per præscientiam fuisse, Dominicum scilicet hominem, quem futurum erat ut Pater ex Maria produceret. De Dominico autem corpore palam est prophetico afflatu Judæ dictum fuisse : *Ex te exiet mihi dux : et principatus ejus a principio a diebus sæculi* [27]. Siquidem in consummatione sæculorum ex tribu Juda Deus Verbum assumpsit hominem.

32. *Cum*, inquit, *subjecta fuerint illi omnia, ipse Filius subjectus erit ei qui subjecit sibi omnia* [28]. Quæramus itaque quis ille est qui non subjicitur Deo, nisi prius omnia subjecta sint illi. Quid enim habuit non sibi subjectum is qui, ante œconomiam suscepti pro nobis hominis, Patris Verbum erat ? omnia quippe opificia opifici subjiciuntur. Assumpto autem homini non omnia etiam ad hoc usque tempus subjecta sunt ; ait enim Paulus : *Necdum videmus omnia subjecta ei* [29]. Judæis quippe scandalum est, gentibus autem stultitia, nobis vero qui in ipsum credimus, *Christus est Dei virtus et Dei sapientia* [30]. Cum itaque omnis creatura in nubibus occurrerit

[20] Joan. XIV, 9. [21] Joan. X, 30. [22] Joan. XIV, 10. [23] Act. XXII, 6-8. [24] I Cor. IV. 16. [25] I Petr. II, 21. [26] Coloss. I, 24. [27] Mich. V, 2. [28] I Cor. XV, 28. [29] Hebr. II, 8. [30] I Cor. I, 24.

Filio, et ipsi subjecta fuerit: tunc et ipse Filius Patri subjicietur, factus pro omni creatura fidelis apostolus et pontifex, ut sit Deus omnia in omnibus, id est, Pater et Filius et Spiritus sanctus, una dominatio, divinitas et regnum. Quod si quis dixerit: Non Jesum subjectum esse dixit Apostolus, sed Verbum; audiat is, Jesum Filium Dei vocari et esse propter Verbum in eo absconditum: quemadmodum Lucas, qui genealogiam scripsit, ait: *Erat autem Jesus incipiens quasi annorum triginta, filius, ut putabatur, Joseph* [31]. Atque decursis omnibus qui in genealogia locum habent usque ad Adam, dixit: *qui fuit Adam, qui fuit Dei* [32]; ut declararet et corpus quod ex Adamo gestavit, et deitatem quam ex Patre habet.

33. Est autem una ex omnibus rebus quas in Filio Pater efficit et ostendit, quod ipse cognoscat diem et horam judicii, ipsique omne judicium tradidit; *ut quemadmodum honorant Patrem, ita et Filium honorent* [33]. Quod si judicium omne ipsi tradidit, ut illud exerceret; liquidum sane est cognitionem quoque ejus, quandonam scilicet et quo pacto futurum sit, ipsi traditam fuisse. Qui igitur non novit diem judicii, Jesus est ex Maria genitus, nam qui ex corde Patris est Deus Verbum, ignorat nihil, qui omnia novit antequam fiant.

34. Si itaque Jesus ait: *Pater meus major est me* [34], et tamen dicit se æqualem Deo esse; ediscamus quæ causa sit, quod Patrem et majorem et æqualem sibi dicat: Major est Filio, propter corpus patibile quod Filius gestavit; æqualis vero, quia Pater totus totum perfectum ab æterno genuit Filium.

35. Quemadmodum et Esdras prophetico spiritu dicit ex persona Zorobabelis, idque de Filio Dei: *Vivit veritas, et vincit, et roboratur manetque in sæcula sæculorum* [35]; intelligendo scilicet corpus, quod gestaturus erat pro nobis, morti tradendum; sed non veritatem in ipso latentem, id est Verbum Patris. Una quidem cum Jesu mortuo descendit veritas in cor terræ; ut eos qui mendacio decepti ac circumventi fuerant, ipse, veritas cum esset, liberaret: perinde ac si rex quispiam carcerem adeat visitatum eos qui in vinculis sunt; ingressus quippe nihil læditur, sed eos juvat qui sub custodia sunt; ita Deus Verbum, nihil læsus a corpore mortali quod pro nobis gestavit, ipsis qui in carcere inferni degebant, in spiritu divinitatis auxilium tulit.

1037 36. Jacob cum benedicit Judæ, ex quo futurum erat ut Dominus humanum corpus assumeret, ait: *Lavabit in vino stolam suam, et in sanguine uvæ amictum suum* [36]. Quod tam historice sumptum neutiquam fecit: neque enim in vino lavit stolam suam. Quid vero, postquam dixit loturum in vino stolam suam, adjicit. *Et in sanguine uvæ*? Num aliud est vinum, aliud sanguis uvæ? id melius novit Isaias

A ἡ κτίσις ἐν νεφέλαις ἀπαντήσῃ τῷ Υἱῷ, καὶ ὑπ
γῇ αὐτῷ· τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται
Πατρὶ, ὑπὲρ πάσης κτίσεως γενόμενος πιστὸς
στολος καὶ ἀρχιερεύς, ἵνα ᾖ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν
τουτέστι Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ἡ
κυριότης καὶ θεότης καὶ βασιλεία. Ἐὰν δέ τις λ
ὅτι Οὐ τὸν Ἰησοῦν εἶπεν ὑποτασσόμενον, ἀλλὰ
Λόγον· ἀκουσάτω, ὅτι Ἰησοῦς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐ
μάτισε καὶ ἔστι διὰ τὸν ἐν αὐτῷ κρυβέντα Λό
ὡς ὁ Λουκᾶς γενεαλογῶν εἶπεν· Ἦν δὲ Ἰησοῦς
χόμενος ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα, ὢν υἱὸς, ὡς ἐν
ζετο, τοῦ Ἰωσήφ. Καὶ διελθὼν τοὺς ἐφεξῆς γε
λογουμένους μέχρις ἐπὶ τὸν Ἀδὰμ, εἶπε· τοῦ Ἀδ
τοῦ Θεοῦ· ἵνα δείξῃ καὶ τὸ ἐκ τοῦ Ἀδὰμ ἐφόρεσε σῶ
καὶ τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς θεότητα.

B 33. Ἔστι δὲ ἓν τῶν πάντων, ὧν ἐν τῷ Υἱῷ ἐπ
ζεται καὶ δεικνύει ὁ Πατὴρ, τὸ γινώσκειν τὴν ἡμέ
καὶ ὥραν τῆς κρίσεως· αὐτῷ τε καὶ πᾶσαν τὴν κ
σιν παραδέδωκεν· ἵνα, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέ
τιμῶσι καὶ τὸν Υἱόν. Εἰ δὲ τὴν κρίσιν ἅπασαν
παραδέδωκε ποιεῖσθαι, δῆλον, ὅτι καὶ τὴν γνῶσ
αὐτῆς, πότε καὶ πῶς γίνεται. Ὁ γοῦν μὴ γινώσκω
τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως, ὁ ἐκ τῆς Μαρίας γεννη
ἐστιν Ἰησοῦς· οὐδὲν γὰρ ἀγνοεῖ ὁ ἐκ καρδίας τ
Πατρὸς θεὸς Λόγος, ὁ εἰδὼς τὰ πάντα πρὶν γενέσ
αὐτῶν.

34. Εἰ τοίνυν λέγει ὁ Ἰησοῦς· Ὁ Πατήρ μου μ
ζων μου ἐστί· λέγει δὲ καὶ ἴσον ἑαυτὸν τῷ Θεῷ· μ
θωμεν διὰ τί καὶ μείζονα λέγει τὸν Πατέρα ἑαυτοῦ
ἴσον· Μείζων ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ διὰ τὸ σῶμα ὃ ἐφόρεσ
θητόν· ἴσος δὲ, καθότι ὅλος ὅλον τέλειον ἐγέννησε
C Πατὴρ ἀϊδίως τὸν Υἱόν.

35. Ὡς καὶ ὁ Ἔσδρας προφητεύει ἐκ προσώπου τ
Ζοροβάβελ, λέγων περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· Ζῇ
ἀλήθεια, καὶ νικᾷ, καὶ κραταιοῦται, καὶ μένει
τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· τὸ ὑπὲρ ἡμῶν ἔμελλε φ
ρεῖν σῶμα, ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθνήσκειν αὐτό· καὶ οὐ τ
ἐν αὐτῷ κρυπτομένην ἀλήθειαν, τουτέστι τὸν Λόγ
τοῦ Πατρός. Συγκατέβαινε μὲν ἡ ἀλήθεια τῷ ὑπ
ἡμῶν ἀποθανόντι Ἰησοῦ εἰς τὴν καρδίαν τῆς γῆ
ἵνα τοὺς ὑπὸ τοῦ ψεύδους ἀπατηθέντας, αὐτὸς ἀλ
θεια ὢν, ἐλευθερώσῃ· ὃν τρόπον εἴ τις βασιλεὺς
φυλακῇ ἐπισκέψασθαι τοὺς ἐκεῖσε κατεχομένους
σμώτας εἰσελθών, βλάπτεται μὲν οὐδὲν, ὠφελεῖ δὲ τ
ὑπὸ κατοχὴν τυγχάνοντας· οὕτως ὁ Θεὸς Λόγος, οὐ
D βλαπτόμενος δι' οὗ ἐφόρεσεν ὑπὲρ ἡμῶν θνητοῦ σ
ματος, ὠφέλησε τοὺς ἐν τῇ τοῦ ᾅδου φυλακῇ ἐν
πνεύματι τῆς θεότητος.

36. Εὐλογῶν δὲ ὁ Ἰακὼβ τὸν Ἰούδαν, ἐξ οὗ ἦ
ριος ἔμελλε τὸ ἀνθρώπινον ἀναδέχεσθαι σῶμα, λέ
Πλυνεῖ ἐν οἴνῳ τὴν στολὴν αὐτοῦ, καὶ ἐν αἵ
σταφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ. Καὶ τοῦτο τ
τὴν ἱστορίαν οὐ πεποίηκεν· οὔτε γὰρ ἐν οἴνῳ ἔπλ
τὴν ἑαυτοῦ στολήν. Τί δὲ, μετὰ τὸ εἰπεῖν αὐτὸν, ὅ
πλυνεῖν τὴν στολὴν αὐτοῦ, λέγει· Καὶ ἐν αἵματι σ
φυλῆς; Μὴ ἕτερός ἐστιν ὁ οἶνος, καὶ ἕτερον τ

[31] Luc. III, 23. [32] ibid. 38. [33] Joan. v, 23. [34] Joan. XIV, 28. [35] III Esd. IV, 41. [36] Gen XLIX, 11.

σταφυλῆς; μᾶλλον ἡμῶν οἶδεν Ἡσαΐας λέγων· Τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ ὡς ἀποπατήματος ληνοῦ. Πλήρης καταπεπατημένης. Τὸ τοίνυν ἔνδυμα τὸ ἐν οἴνῳ καὶ ἐν αἵματι σταφυλῆς προφητεύει πλυνόμενον. Ὁ χιτών ἐστιν ὁ χειροτέχνης· ἄλογον γὰρ καὶ ἄτακτον ἐν οἴνῳ τὸ ἱμάτιον πλύνειν αὐτόν, ὁ μηδὲ τῶν ἀφρόνων τις ἀνθρώπων δείκνυται πεποιηκώς. Ἐπειδὴ δὲ προεγίνωσκεν ἐκ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μέλλοντα τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱὸν φορεῖν σῶμα δι' ἡμᾶς ἐκ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, τοῦ χρηματίζοντος ἀμπέλου καὶ ἀμπελῶνος· διὰ τοῦτο εἶπεν· Ἐκ βλαστοῦ ἀνέβης, υἱέ μου Ἰούδα. Καὶ τὸ πλύνειν ἐν αἵματι τὴν στολὴν τὸ σῶμα τῆς περιβολῆς δηλοῖ· δι' οὗ σώματος καὶ αἵματος ἀποπλύνας τὰς ἁμαρτίας τῶν ἀνθρωπων, πάντας αὐτοὺς ἐν τῷ ἰδίῳ σώματι ἐνεδύσατο.

quam nos, qui ait: *Vestimentum ejus quasi calcatum in torculari. Plenus conculcata* [37]. Vestimentum itaque est quod in vino et in sanguine uvæ lavandum prænuntiat. Tunica vero est ipse artifex: nam præter rationem et ordinem esset indumentum in vino abluere, quod ne stultorum quidem aliquem fecisse proditum est. Sed quia Spiritu sancto afflante prænoscebat, fore ut Filius Dei corpus gestaret pro nobis, sumptum ex Judaico populo, qui vocatur vitis et vinea; ideo dixit: *Ex surculo ascendisti, fili mi Juda* [38]. Atque illud, abluere in sanguine stolam, corporis indumentum declarat: quo corpore et sanguine, lotis hominum peccatis, omnes homines suo corpore induit.

37. Ἐντεῦθεν τοίνυν ἐντρεπέσθωσαν οἱ διορίζοντες τὸν Υἱὸν ἀπὸ τοῦ Πατρος, ὥσπερ τὴν ἄμπελον ἀπὸ τοῦ γεωργοῦ, πληροφορούμενοι ἐκ τῶν Γραφῶν εἰς τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου τὴν παραβολὴν λελέχθαι, καὶ οὐκ εἰς τὴν θεότητα. Ἐπιτελῶν γὰρ τὸ ἅγιον μυστήριον, εὐλογήσας εἶπεν· Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτό μού ἐστι τὸ αἷμα τῆς Καινῆς Διαθήκης, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον· καίπερ οὐχ αἷμα τοῦ Κυρίου ἐστὶν ὁ οἶνος, ἀλλὰ τῆς ἀμπέλου. Διὸ εἶπεν ὁ Κύριος περὶ τοῦ ἰδιου σώματος· Ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος. Αἷμα δὲ οὐκ ἐκ τοῦ πνεύματος τῆς τοῦ Λόγου θεότητος ἐκπορεύεται, ἀλλ' ἐξ οὗ ἐφόρεσεν ἀνθρώπου.

37. Inde igitur pudore afficiantur qui Filium a Patre dividunt, sicut vineam a vinitore, certiores facti ex sacris Scripturis, parabolam illam corpus Domini spectare, non deitatem. Cum perficeret enim sacrum mysterium, benedicens dixit: *Bibite ex hoc omnes: Hic est sanguis meus Novi Testamenti, qui pro vobis effunditur* [39]; etsi non Domini sanguis vinum sit, sed vineæ. Quamobrem dixit Dominus de proprio corpore: *Ego sum vitis* [40]. Sanguis autem non ex spiritu divinitatis Verbi emanat, sed ex homine quem gestavit.

38. Φησὶν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου Ἰεζεκιήλ· Ὦ ποιμένες, ποιμένες! Μὴ ἑαυτοὺς βόσκουσιν οἱ ποιμένες, οὐχὶ τὰ πρόβατα; Ὑμεῖς δὲ τὸ πεπλανημένον οὐκ ἐπεστρέψατε, τὸ ἀπολωλὸς οὐκ ἐζητήσατε, τὸ ἀσθενὲς οὐκ ἐσωματοποιήσατε, τὸ χωλὸν οὐ κατεδήσατε· ἀλλὰ καὶ τὸ ἰσχύον κατειργάσασθε μόχθῳ. Διὰ τοῦτο ἀναστήσω ἐμαυτῷ ποιμένα πιστὸν τὸν δοῦλόν μου τὸν Δαυΐδ· καὶ ἔσται ποιμὴν καὶ ἄρχων εἰς τὸν αἰῶνα. Ἡνίκα δὲ Ἰεζεκιὴλ ταῦτα προεφήτευσεν ἐν Βαβυλῶνι, πρὸ δεκατεσσάρων γενεῶν ἦν Δαυΐδ κοιμηθείς. Τὸν δὲ Κυριακὸν ἄνθρωπον προεφήτευσεν ἐκ σπέρματος Δαυΐδ ἐγειρόμενον, περὶ οὗ Παῦλος Τιμοθέῳ γράφει· Μνημόνευε Ἰησοῦν Χριστὸν ἐγηγερμένον ἐκ νεκρων ἐκ σπέρματος Δαυΐδ κατὰ σάρκα.

38. Ait Deus per prophetam Ezechielem: « O pastores, pastores! An pastores seipsos pascunt et non oves? Vos autem quod erraverat non reduxistis, quod perierat non quæsistis, quod infirmum erat non consolidastis, quod claudum erat non colligastis; imo quod robustum erat labore oppressistis. Propterea excitabo mihi pastorem fidelem servum meum David: et erit pastor et dux in sæculum [41] ». Cum autem Ezechiel hæc prophetabat in Babylone, jam pridem a quatuordecim generationibus David obierat. Dominicum vero hominem prædixit ex semine David excitandum, de quo Paulus Timotheo scribit: *Memor esto Jesum Christum resurrexisse a mortuis ex semine David secundum carnem* [42].

39. Οὐ βουλόμενοι παιδεύεσθαι οἱ σαρκόφρονες παρὰ τῶν πνευματικῶν, πεπληροφορημένων τὴν τῶν Γραφῶν ἐπίγνωσιν· ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀκεραιοτέρους δοκοῦντες διδάσκειν, εἰς βόθρον ἕλκουσιν· ἐφ' οἷς πληροῦται τὸ γεγραμμένον· Τυφλὸς τυφλὸν ὁδηγῶν, ἀμφότεροι εἰς βόθρον ἐμπεσοῦνται· ὃ ἐστιν εἰς τὸν ᾅδην. Τυφλὸς δὲ κατὰ τὴν ἱστορίαν τυφλὸν ὁδηγῆσαι οὐ δύναται· ἀλλὰ τυφλώττων περὶ τὴν τῶν θείων μυστηρίων ἐπίγνωσιν· ἑκάστῳ λέγοντες τῶν ἀμαθῶν· Οὐκ αὐτὸς εἶπε διὰ τοῦ Σαλομών· Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ· καὶ δι' αὐτοῦ λέγει ὁ Υἱός· Ὁ Πατὴρ ὁ πέμψας με μείζων μού ἐστι· καὶ πάλιν εἶπεν· Ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐδὲν λαλῶ· ὁ Πατήρ μοι ἐνετείλατο τί εἴπω καὶ τί λαλήσω·

39. Cum ii qui carnalia sapiunt edoceri nolint a viris spiritualibus, qui notitiam Scripturarum plene et perfecte assecuti sunt; imo vero cum simpliciores ac rudes homines docere videantur, eos in foveam pertrahunt: atque ita impletur quod scriptum est, *Si cæcus cæcum ducat, ambo in foveam cadent* [43], hoc est, in infernum. Si historico modo res accipiatur, potest sane cæcus cæcum ducere: sed intelligitur de eo qui cæcutit circa divinorum notitiam mysteriorum. Tales quippe homines singulis earum rerum imperitis sic loquuntur: Annon ipse dixit per Salomonem: *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua* [44]; ac per se suoque ore dicit Filius: *Pater qui misit me major me est* [45]; et rur-

[37] Isa. LXIII, 2. [38] Gen. XLIV, 9. [39] Matth. XXVI, 26-28. [40] Joan. XV, 1. [41] Ezech. XXXIV, 2-4, 23. [42] II Tim II, 8. [43] Matth. XV, 14. [44] Prov. VIII, 22. [45] Joan. XIV, 28.

sum ait, *A meipso non loquor, Pater mihi præcepit quid loqui et dicere debeam* [46] ; et illud, *Non veni ut faciam voluntatem meam, sed ejus qui misit me Patris* [47] ? Aliam ergo voluntatem habet Pater, aliam Filius, ut ipsi quidem sentiunt. At si divisam habent voluntatem, quare ait, *Faciamus hominem* [48] et reliqua ? neque discernunt quæ dicta competant deitati, et vicissim quæ homini quem gestavit.

A καὶ τὸ, Οὐκ ἦλθον ἵνα ποιήσω τὸ θέλημα τὸ ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με Πατρός ; Ἕτερον ἔ λημα ὁ Πατὴρ, καὶ ἕτερον ὁ Υἱὸς, ὡς αὐτοὶ φρο Εἰ γὰρ μεμερισμένον ἔχουσι τὸ θέλημα, πῶς Ποιήσωμεν ἄνθρωπον, καὶ τὰς ἐξῆς· οὐ διακ δὲ ποῖα ῥητὰ τῇ θεότητι ἁρμόττει, καὶ ποῖα ᾧ σεν ἀνθρώπῳ.

Fragmentum ex Bibliotheca Coisliniana, p. 112.

Beati Athanasii, ex *sermone De fide*.

Τοῦ μακαρίου Ἀθανασίου, ἐκ τοῦ Περὶ πίστε λόγου.

Synaxes vero celebrare statutum est a sanctis apostolis. Feria quarta et prosabbato jejunandum usque ad horam nonam, quandoquidem illucescente feria quarta captus est Dominus, et prosabbato crucifixus est. Tradiderunt apostoli his diebus jejunandum esse, ita ut impleatur dictum illud : *Cum ablatus fuerit ab eis sponsus, tunc jejunabunt in illis diebus* [49] ; non ut gratiam feramus ei qui pro nobis passus est (jejunium nobis præceptum fuit) ; sed ut confiteamur in salutem nobis fuisse Domini passionem, quam pro nobis suscepit, et ut pro peccatis nostris jejunia nostra accepta et benedicta a Deo sint. Ac per totum quidem annum jejunium servatur in ipsa sancta et catholica Ecclesia, videlicet feria quarta et prosabbato usque ad horam nonam, excepta sola Pentecoste tota quæ quinquaginta constat diebus, quibus neque genuflexiones fiunt, neque jejunium præcipitur ; ac pro synaxibus quæ hora nona in feriis quartis et in prosabbato fiebant, matutinæ synaxes quasi in Dominica celebrantur. Insuperque in illis quinquaginta diebus Pentecostes, de quibus supra, neque jejunia servantur, neque genuflexiones. Et post constitutionem sanctæ Quadragesimæ rursum dicit : Sex ante Pascha diebus siccis alimentis vescuntur omnes populi, nimirum pane, aqua et sale ad vesperam utentes. Imo quidam ferventiores, biduo, triduo et quatriduo jejunant ; imo quidam tota hebdomade usque ad gallicinium Dominicæ illucescentis, sex diebus in vigiliis perseverant.

Συνάξεις δὲ ἐπιτελούμεναι ταχθεῖσαί εἰσιν ὑ ἁγίων ἀποστόλων. Τετράδα (*sic*) καὶ προσαββά νηστείᾳ ἕως ὥρας ἐννάτης· ἐπειδήπερ ἐπιφω τετράδι συνελήφθη ὁ Κύριος, καὶ τὸ προσάβ ἐσταυρώθη· καὶ παρέδωκαν οἱ ἀπόστολοι ἐν τ νηστείαν ἐπιτελεῖσθαι, πληρουμένου τοῦ ῥ Ὅταν ἀπαρθῇ ἀπ' αὐτῶν ὁ νυμφίος, τότε νη σουσιν ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις· καὶ οὐχ ἵν ριν ποιήσωμεν τῷ ὑπὲρ ἡμῶν πεπονθότι ἡ νησ ἡμῖν προστέτακται), ἀλλ' ὅπως ὁμολογήσωμεν ὡ μῶν σωτηρίαν τὸ τοῦ Κυρίου πάθος, ὃ ὑπὲ αὐτὸς ἀνεδέξατο, καὶ ὅπως ὑπὲρ τῶν ἐκεῖ τιῶν αἱ νηστεῖαι ἡμῶν εὐλόγιστοι Θεῷ γίνωνται. δι' ὅλου μὲν τοῦ ἔτους ἡ νηστεία φυλάττεται ἐ αὐτῇ ἁγίᾳ καὶ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ, φημὶ τ καὶ προσαββάτῳ ἕως ὥρας ἐννάτης, δίχα μόν Πεντηκοστῆς ὅλης τῶν πεντήκοντα ἡμερῶν, ἐ οὔτε γονυκλισίαι γίνονται, οὔτε νηστεία προσά ἀντὶ δὲ τῶν πρὸς τὴν ἐννάτην συνάξεων τετράδ προσαββάτων ὡς ἐν ἡμέρᾳ Κυριακῇ κατὰ τὰς νὰς αἱ συνάξεις ἐπιτελοῦνται. Ἔτι δὲ καὶ ἐν ταῖ τήκοντα ἡμέραις, αἷς προεῖπον τῆς Πεντηκοστῆς, εἰσὶν οὔτε νηστεῖαι οὔτε γονυκλισίαι. Καὶ μετ διάταξιν τῆς ἁγίας Τεσσαρακοστῆς πάλιν λέγει, τὰς ἓξ ἡμέρας τὰς πρὸ τοῦ Πάσχα ἐν ξηροφαγίᾳ τελοῦσι πάντες οἱ λαοί, φημὶ ἄρτῳ καὶ ἁλὶ καὶ ὕ τότε γρώμενοι πρὸς ἑσπέραν. Ἀλλὰ καί τινες σ δαῖοι διπλᾶς καὶ τριπλᾶς καὶ τετραπλᾶς νηστεύο καὶ ὅλην τὴν ἑβδομάδα ἔνιοι ἄχρις ἀλεκτρυόνων κ γῆς τῆς Κυριακῆς ἐπιφωσκούσης ἐν ἀγρυπνίαις δι λοῦσι τὰς ἓξ.

Fragmentum ex Bibliotheca nova card. Angelo Mai, t. II, pag. 583.

Sancti Athanasii ex *sermone majore De fide*.

Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, ἐκ τοῦ Περὶ πίστεως μεί λόγου (60).

Sic ergo Arius dum Dei Verbum facit creatum, nescit se Patrem absque Verbo facere. Omnis enim cui rationale verbum non inest, irrationali prorsus natura est. Deinde dum Verbo carnem anima rationali carentem attribuit, facit Verbum naturaliter passibile, mortale, invite passioni obnoxium, quandoquidem nullum motum voluntarium inanimata caro habet. Etenim quæ est sine mente anima, ab omni naturali voluntate aliena est ; quoniam nihil aliud est voluntas nisi mens erga aliquid commota, vel animæ intelligentis spontaneus motus.

Οὕτω μὲν οὖν Ἄρειος κατασκευάσας τὸν τοῦ Λόγον κνιστὸν, οὐκ ἔγνω ποποιηκὼς ἄλογον τὸν τέρα· πᾶν γὰρ ᾧ φυσικῶς μὴ πρόσεστι λόγος γος φύσει πάντος ἐστίν. Ἔπειτα ψυχῆς νοερᾶς δημένην αὐτῷ σάρκα διδοὺς, φύσει παθητὸν δείκνυσι, καὶ θνητὸν, καὶ τὸ πάθος ἀκούσιον. ὡς μηδὲν ἐχούσης ἑκούσιον ἀψύχου σαρκὸς κινητ ἡ γὰρ ἀνόητος σὰρξ πάσης ἠλλωτρίωται κατὰ ε θελήσεως, εἴπερ οὐδέν ἐστι θέλησις ἢ νοῦς κι κινούμενος, ἢ ψυχῆς νοερᾶς αὐτεξούσιος κίνησ γυμνῶν τοῦ Κυρίου τὴν σάρκα, πτηνοῦ τινος ἢ

[46] Joan. XII, 49. [47] Joan. VI, 38. [48] Genes. I, 26. [49] Matth. IX, 15.

(60) Id est quando sputo cæcum illuminavit, leprosum manu extenta mundavit, etc.

υαίου ἢ νηκτοῦ ζώου ταύτην πεποίηται· καὶ σαφέστερον εἰπεῖν, οὐδὲ τούτων τινὸς, εἴπερ οὐδενὸς ζώου ψυχῆς ἐστέρηται σάρξ.

A Igitur qui anima carnem Domini spoliat, facit hanc volucris alicujus aut terrestris aquaticive animalis carnem. Imo ut clarius dicam, ne horum quidem cujuslibet; siquidem nullius animalis caro anima caret.

MONITUM IN DUO FRAGMENTA HISTORICA.

—

1033 *Hæc duo fragmenta historica ex codice quodam clarissimi et amicissimi viri Baluzii* XIV *sæculi mutuati sumus. Primum de Paulo Samosateno, qui, teste Athanasio* (De synod. num. 45, *p.* 606) *dicebat:* Si Christus non ex homine Deus factus est, ergo non consubstantialis est Patri, ac necesse est tres esse substantias: *quod sophisma ut caverent Patres Antiocheni, vocem* ὁμοούσιος *repudiarunt: neque, ut ait hic Athanasius, ad perfectam* τοῦ ὁμοουσίου *interpretationem attigerunt; non quo insciliæ aut temeritatis Antiochenos Patres accuset: eosdem quippe pro virili in epistola* De synodis *defendit, sed ut palam faciat Antiochenos Patres vocem* ὁμοούσιος, *non quod ad totam quam præfert sententiam, sed quatenus a Paulo pravum in usum detorquebatur, condemnasse. Hæc porro habentur in libro* De synodis, q. 606, *exceptis iis quæ de Zenobia feruntur, quorum gratia fragmentum hoc edere visum fuit: nam ex alio excerptum opere autumo; solet enim Athanasuis variis in operibus, paucis additis, eadem repetere.*

Secundum fragmentum, ex quodam Athanasii opere excerptum, ut in eodem codice fertur, historiam præfert sceleris Stephani Antiocheni, qui immissa Onagri cujusdam ope muliercula, calumniam conflare studuit in Euphratam et Vincentium episcopos, Constantis Augusti legatos. Quæ res ab Athanasio p. 281, *et a Theodoreto l.* II, *c.* 9, *enarratur. Apud Nicephorum autem lib.* IX, *cap.* 23, *ita similis huic narratio fertur, ut non ab re suspicari liceat, inde exsumptum fuisse locum. At cum Athanasii opera bene multa interierunt, et Baluzianus codex Athanasii nomen præferat; nihil vel Nicephorum quæ ibidem enarrantur ex Athanasii scriptis mutuatum esse.*

—

ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ.

B

MAGNI ATHANASII.

Ἐπειδὴ γὰρ Παῦλος ὁ Σαμοσατεὺς ἐφρόνει μὴ εἶναι πρὸ Μαρίας τὸν Υἱον, ἀλλ' ἀπ' αὐτῆς ἀρχὴν ἐσχηκέναι τοῦ εἶναι· τούτου ἕνεκεν οἱ τότε συνελθόντες ἀρχιερεῖς, πολλοὶ τὸν ἀριθμὸν, καθεῖλον αὐτὸν, καὶ αἱρετικὸν ἀπέφηναν. Περὶ δὲ τῆς τοῦ Υἱοῦ θεότητος ἁπλούστερον γράφοντες, οὐ κατεγένοντο περὶ τὴν Ὁμοουσίου ἀκρίβειαν· ἀλλ' οὕτως, ὡς ἐξειλήφασι, περὶ τοῦ ὁμοουσίου εἰρήκασι· προΐστατο δὲ αὐτοῦ Ζηνοβία Ἰουδαΐα· ἀλλ' οὐκ ὠφέλησεν αὐτὸν ἡ προστασία αὐτῆς. Τὴν φροντίδα γὰρ εἶχον πᾶσαν ὅπερ ἐπενόησεν ὁ Σαμοσατεὺς ἀνελεῖν, καὶ δεῖξαι πρὸ πάντων εἶναι τὸν Υἱὸν, καὶ ὅτι οὐκ ἐξ ἀνθρώπων γέγονε Θεὸς, ἀλλὰ, Θεὸς ὢν, ἐνεδύσατο δούλου μορφὴν, καὶ Λόγος ὢν, γέγονε σὰρξ, ὡς εἶπεν ὁ Ἰωάννης. Καὶ οὕτω μὲν κατὰ τῆς βλασφημίας Παύλου πέπρακται.

Quia enim Paulus Samosatenus sentiebat Filium non esse ante Mariam, sed ab ea initium exsistendi accepisse; ideo episcopi, qui tunc magno numero convenerant, ipsum damnarunt ac deposuerunt, hæreticumque declaravere. Cum autem de Filii divinitate simplicius agerent, non pervenerunt ad perfectam *Homoousii* sive *Consubstantialis* interpretationem; sed de voce *Homoousii*, uti primo in mentem venit, verba fecerunt. Paulus autem Zenobiæ Judææ patrocinio tegebatur: sed nihil ipsi profuit ejus patrocinium. Tota namque præsulum cura in id incumbebat, ut Samosateni commenta dissiparent, demonstrarentque Filium ante omnia esse, neque ex hominibus factum esse Deum, sed ipsum, Deus C cum esset, induisse formam servi, et Verbum factum esse carnem, ut ait Joannes. Atque ita contra blasphema Pauli dicta actum est.

ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ.

MAGNI ATHANASII.

Τούτοις ὠχυρωμένος τοῖς γράμμασιν Ἀθανάσιος, εἰς τὴν Ἕω διέβαινε πρὸς τὴν τῆς Συρίας Ἀντιόχειαν, ὅπου τηνικαῦτα διέτριβεν ὁ Κωνστάντιος. Τῆς δὲ ἐκεῖσε ἐκκλησίας τὰς ἱερὰς ἡνίας τότε διεῖπε Λεόντιος. Μεθὸ γὰρ Εὐστάθιος εἰς φυγαδείαν ἠλαύνετο, ὡς διείληπται, πρῶτος ἐπέβη τοῦ θρόνου Εὐφρόνιος, ὃν Πλάκητος διεδέξατο· τὸν δὲ Στέφανος. Ὃς, πονηρὰν

His litteris munitus Athanasius, in Orientem commigravit, et Antiochiam Syriæ urbem petiit, ubi tum versabatur Constantius. Istius porro ecclesiæ eo tempore sacras habenas moderabatur Leontius. Postquam enim Eustathius solum vertere compulsus est, uti narratur superius; prior thronum adiit Euphronius, quem Placitus excepit (61) atque hunc Stepha-

(61) Hic etiam Flacillus et Placillus dicitur.

nus. Qui perinique modo conspirationem fecit, usus opera cujusdam familiaris et domestici sui, hominis moribus inhumani, et animo crudelissimi, cui nemen Onager : atque in legatos Roma, Athanasii causa, missus a Constante, qui pari ac Constantius labore doloreque functus est, conjurationem fecit : iis nomen Euphratas et Vincentius, episcopi in ditione Constantis, qui sententiam tulerat de Athanasio et per iniquum judicium episcopali sede pulso. Ipse quippe Stephanus veritati infensus, quotquot hærebant rectis fidei dogmatibus, nullis non calamitatibus afflixit et circumvenit : domosque invadens, plagis et contumeliis oneratos per forum agebat : nec viros modo, sed etiam matronas pudore et vitæ probitate exornatas. At vel unum contra legatos facinus est ad hominis declarandam indolem satis. Cum timeret enim ne ecclesias obtineret Athanasius, cujus causa maxime facta legatio fuerat, memorati Onagri ministerio puellam ex lupanari corruptam mercede, in episcoporum domum submittit : insidiis quoque procul, vafro improboque modo, collocatis, ut confertim sese dato signo immitterent in sanctorum hominum domicilium. Eorum autem alter, ubi sensit impudicæ mulieris strepitum, quem ingressa fecerat, dæmonem ratus esse, psalmum demisse canebat. Cumque fabula quo auctore et quo pacto edita fuisset, magistratus judicio deprehensum esset, ut nefandi sceleris auctor Stephanus abdicatus, Leontius vero ad regendam Antiochenam Ecclesiam allectus est. Quem Athanasius, utpote doctrina atque sententia corruptum, aversabatur, atque cum Eustathii sequacibus, qui conventus in privatorum domibus agebant, communicabat.

A συσκευὴν διά τινος τῶν αὐτῷ προσηκόντων ὠμοτάτ καὶ τὸν τρόπον καὶ τὴν ψυχήν· Ὄναγρος ἦν αὐ ὄνομα· ἐξαρτύσας τοῖς ἐκ Ῥώμης ἥκουσι πρέσβε παρὰ Κώνσταντος· (62) ὃς τὰς αὐτὰς ὠδῖνας Κω σταντίῳ διέλυσεν, ὑπὲρ Ἀθανασίου πεμφθεῖσιν· Ε φράτας δὲ καὶ Βικέντιος ὠνομάζοντο· ἐπίσκοποι ἦσαν ὑπὸ Κώνσταντι δικάζοντι, ὡς ἀναξίως τοῦ θρ νου κριθεὶς ἀπερρίφη. Δυσμενῶν γὰρ τῇ ἀληθεί παντοδαπαῖς περιέβαλε σομφοραῖς οἱ τῶν ὀρθῶν δ γμάτων ἀντείχοντο· αἰκίζων τε καὶ προπηλακίζων ἦγε διὰ τῆς ἀγορᾶς, ἐπιὼν ταῖς οἰκίαις· οὐκ ἄνδρ μόνον, ἀλλὰ καὶ γυναῖκας, αἰδοῖ καὶ σεμνότητι βί κεκοσμημένας. Ἀπόχρη δὲ τὸ κατὰ τῶν πρέσβεω μόνον τεκμηριῶσαι τὸν ἄνδρα ὁποῖος. Δείσας γὰρ μ τῶν ἐκκλησιῶν ἐπιλήψαιτο Ἀθανάσιος, ὑπὲρ οὗ πα

B ἡ πρεσβεία μάλιστα ἦν, παιδίσκην, διὰ τοῦ προειρη μένου Ὀνάγρου ἐκ χαμαιτυπείου μισθῷ διαφθείας, ὑποβάλλει τῇ οἰκίᾳ τῶν ἐπισκόπων· ἔπειτα λάθρ πόρρωθεν στήσας καγουργίας μεστὸν, ἀθρόον ἐκπη ναι παρασκευάζει τῇ καταγωγῇ τῶν θείων ἀνδρῶν. Ὧν ἕτερος, αἰσθόμενος τῆς ἀκολάστου τὸν φόρον, ἐκ κα εἰσῆει, δαίμονα οἰηθείς, ψαλμὸν ὑπῆδε. Τοῦ πράγ ματος, ὅθεν καὶ ὅπως γέγονε, κρίσει τοῦ κρατοῦντος ἀνευρεθέντος, ὡς αὐτουργὸς τῆς ἀθεμίτου πράξεως καθῄρηται Στέφανος· Λεόντιος δὲ εἰς ἐπιτροπὴν τῆς Ἀντιοχέων ἐκκλησίας κρίθη (*sic*). Ὃν Ἀθανάσιος ὡς περὶ τὸ δόγμα κίβδηλον ἐξετρέπετο· τοῖς δ' ἐκ τοῦ Εὐσταθίου ἐν ἰδιωτῶν οἰκίαις ἐκκλησιάζουσι ἐκοινώνει.

In eodem Baluzano codice hoc segmentum habetur Athanasii Hagioritæ, ut vocat, scilicet in sacro monte Atho degentis, nostroque multum ætate inferioris. Præit fragmento hæc nota : Ἐν ἔτει ,ςυξθ', *id est anno mundi, ex Crxcorum sententia*, 6469, *Christi* 961, *quo exaratus videtur codex unde Baluzianus exscriptus est.*

Sancti Athanasii Hagioritæ.

C Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ Ἁγιορίτου.

Hæc plerumque sibi mutuo hærent atque aliud ex alio commonstratur. Etenim gratia vitæ instituti prænuntia est ; vitæ institutum gratiæ munerum parens ; gratiæ munera vitæ instituti fructus ; ex his porro deinceps miracula sequuntur.

Ταῦτα δὲ, ὡς ἐπίπαν, ἀλλήλων ἔχονται καὶ δι' ἀλλήλων δείκνυνται· ἡ μὲν χάρις τοῦ βίου προάγγελος· ὁ δὲ βίος τῶν χαρισμάτων πατήρ· τὰ χαρίσματα δὲ τοῦ βίου καρπός· ἐκ δὲ τούτων ἀκολούθως ἕπεται καὶ τὰ θαύματα.

MONITUM IN SERMONEM DE PATIENTIA.

1039 *Paulo melioris notæ hic sermo censendus est quam præcedens (a), etsi ex uno eodemque codice Ambrosiano uterque prodeat. Hic vero Athanasiani ævi perspicua signa præfert. Nam scriptus fertur quo tempore, suborto inter Christianos tumultu, carnificina in probos exerceretur, ac episcopi veri sequaces, officii sui munia exsequi non valerent. Exemplo autem omnium quotquot in Veteri vel Novo Testamento memorantur sanctissimorum hominum ac feminarum, concreditum sibi populum ad patientiam cohortatur Athanasius, sive quisquis alter hunc sermonem edidit. Dum porro martyrum cruciatus recenset, aliquot*

(62) Locus corruptus.

(a) Homilia scilicet *in Cantica cantic.*, quam, ut omnino spuriam, appendicis vice ad Athanasii Expositionem in *Cantica* ponimus tomo sequenti. EDIT. PATR.

memorat qui pro Christo oculum perdiderant. Hinc vero statim inferas, Paphnutium et Potammonem Athanasii amicos indicari, qui tali supplicio perfuncti, in ministerii sui officio plurima item sunt ab Arianis perpessi. Cæterum hæc γνησιότητος *argumenta non talia sunt, quæ mihi prorsus scrupulum amoveant : nam stylus plane demissior Athanasiano, fucum olere videtur, ac longe imparem Athanasio scriptorem arguere : nisi forte dicatur Athanasium infimam turbam alloquentem, pro captu populi verba fecisse. Rem dubiam mittimus : unum tantum observare libet, hanc orationem non ore in cœtu populi prolatam ferri sed scripto transmissam fuisse.*

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, ΠΕΡΙ ΥΠΟΜΟΝΗΣ.

A

EJUSDEM ATHANASII ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI, DE PATIENTIA.

1. Ὁ ἡμέτερος διδάσκαλος Παῦλος παραγγέλλει, παραστῆσαι τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ. Κοινὸν μὲν τὸ παράγγελμα, μᾶλλον δὲ ἐπαγγέλλει τοῖς ἁγιωσύνην ἀσκοῦσιν. Ἡ παρθένος τὴν μὲν φύσιν ἐστὶν ὁμοία ταῖς ἄλλαις γυναιξί, τῇ δὲ προθέσει τὴν φύσιν ὑπερβᾶσα. Καὶ τῷ ἁγίῳ ἁγίως προσελθεῖν θελήσασα, εἰ μὲν κατορθοῖ ἐνταῦθα, θαῦμα μέγα ἀπηνέγκατο · εἰ δὲ προθεμένη οὐκ ἐτελείωσεν, ἐλαίσιον τὸ τοιοῦτον πτῶμα γεγένηται · καὶ γὰρ χαλεπώτερόν ἐστιν ἀπὸ ὑψηλοτέρων πεσεῖν, ἢ ἀπὸ τῶν χαμαὶ καταπίπτειν. Καὶ ὅσῳ μεγάλη ἐστὶν ἡ ἐπαγγελία, τοσούτῳ χείρων ἡ πτῶσις. Ἡ γὰρ ἐπαγγελία ὑπερβαίνει τὴν φύσιν, καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν αὐτὴν ἀναφέρει, καὶ μετὰ ἀγγέλων χορεύειν αὐτὴν κατασκευάζει. Ἐντεῦθεν ἤδη τῇ πολιτείᾳ, ὡς φησι καὶ ὁ Σωτὴρ τῷ ἀξιώματι τούτῳ μαρτυρῶν, ὅτι μετὰ τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν ὁ βίος ἐστὶ, φησὶν, ἡ προσδοκία τῶν ἀνθρώπων. Καὶ πάλιν λέγει, ὅτι Οἱ καταξιωθέντες τῆς ἀναστάσεως τῶν μελλόντων ἀγαθῶν οὔτε γαμοῦσιν οὔτε γαμίσκονται· Ὁ τοίνυν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν ταῖς ἐπαγγελίαις ἀπόκειται, τοῦτο προλαβοῦσα ἡ τινων προαίρεσις, ἔχει καὶ κέκτηται. Οἱ γὰρ ἅγιοι, οἵτινες τὸν λογισμὸν ἔχουσιν ἀνατεταμένον πρὸς τόν Θεὸν, καὶ ἐσθίοντες ἐκ τῆς οὐρανίου τροφῆς, ἡγήσαντο ὡς φυλακὴν τὸν κόσμον τοῦτον, καὶ τὰ σώματα αὐτῶν εἰς μαρτυρίαν παραδεδώκασι, καὶ τὴν ἰδίαν ψυχὴν τετηρήκασιν ἁγνὴν, ἵνα ὁ Θεὸς οἰκήσῃ ἐν αὐτοῖς. Ὑπέμενον δὲ, ὥσπερ ὁ Κύριος ἡμῶν λέγει, ὅτι Ὁ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται · καὶ καθάπερ ὁ ψαλμῳδός φησιν · Ἐκοπίασεν εἰς τόν αἰῶνα, καὶ ζήσετέι εἰς τέλος · ὅσοι γὰρ δίκαιοι τὴν ἐλπίδα αὐτῶν ἐν τῷ Θεῷ ἔχουσιν, ἀνάπαυσιν σαρκικὴν οὐκ ἐσχήκασι, χωρίζουσαν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ · ἀλλ' ἔμενον ἐν κόποις, μὴ δειλιῶντες, οὔτε μὴν διστάζοντες περὶ τῶν θείων ἐπαγγελιῶν · ἀλλ' ὑπαδεχόμενοι τὰς θλίψεις ἐλαφρῶς, μνημονεύουσι τοῦ διὰ τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος · Καὶ τὴν ἁρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων ὑμῶν μετὰ Χαρᾶς προσεδέξασθε. Καὶ μαρτυρεῖ καὶ περὶ τῶν μὴ προσδεξαμένων τὴν ἀπολύτρωσιν, οτι οὐκ ἤθελον ἀναστφέψαντες πάλιν εἶναι ἐν τοῖς οὐρανίοις · ἡμᾶς δὲ οὐ δεῖ εἶναι ἐν τοῖς κοσμικοῖς, ἀλλὰ μεταβῆναι εἰς τό συνεῖναι τῷ Θεῷ.

1. Doctor noster Paulus præcipit, *ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, Deo placentem* [50]. Commune quidem præceptum est, sed plus promittit iis qui sanctitatem profitentur et exercent. Virgo natura similis aliis mulieribus est, proposito autem suo naturam exsuperat. Et cum ad sanctum sancte accedere cupiat, si probe hic rem gerat, rem sane mirabilem et spectaculo dignam præstat : quodsi cum proposuerit non perficiat, funestus hujusmodi casus est : gravius quippe est a sublimioribus decidere, quam humi stantem ruere. Et quanto major est promissio, tanto deterior lapsus. Promissio quippe naturam superat, ipsamque in cœlum sublevat, efficitque ut cum angelis choreas agat. Atque inde instituti hujusmodi præstantia eminet, ut ait Salvator, tantæ dignitati testimonium afferens, quod post resurrectionem mortuorum, vita, inquit, sit exspectatio hominum. Et rursum ait : Qui digni habiti sunt resurrectione ad futura bona possidenda, neque nubunt neque nubuntur. Quod itaque in regno cœlorum promissum ac repositum est, id proprio consilio et voluntate prævertentes nonnulli, hic obtinent possidentque. Sancti enim qui defixa in Deum cogitatione fuerunt et cœlestem cibum degustarunt, mundum hunc pro carcere habuerunt, et corpora sua tradiderunt ad martyrium. Utque Deus in ipsis habitaret, animam suam servavere castam. Patientiam autem habebant, uti Dominus noster ait : *Qui patientiam habuerit usque in finem, hic salvus erit* [51] : et quemadmodum ait Psalmista : *Laboravit in æternum et vivet in finem* [52] : quotquot enim justi homines spem suam in Deo habuerunt, carnalem quietem non obtinuerunt, quæ ipsos separaret a Deo ; sed in laboribus perseverabant, nihil reformidantes, nihil dubii de divinis promissionibus : sed alacriter exceptis ærumnis, recordabantur ejus qui per Apostolum ait : *Et rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepitis* [53]. Et testificatur de iis etiam qui non acceperunt redemptione, quod noluerint in cœlestibus versari : nos autem non in sæcularibus sistere oportet, sed transmigrare, ut cum Deo versemur.

B

C

2. Νῦν γὰρ καὶ ὑμεῖς, ἀδελφοὶ ἀγαπητοὶ, μὴ ὀλιγωρήσητε. μηδὲ ὁμοιωθῆτε τῷ λαῷ τῷ κατὰ τὸν καιρὸν Μωϋσέως παραβεβηκότι ἐν ἡμέραις τεσσαράκοντα μόναις, ἐν τῷ αὐτὸν ἀναβαίνειν λαβεῖν τὸν θεῖον νόμον · καὶ ἐκ τούτου ἔνοχοι γεγόνασι, καὶ ἔπεσον ἐν τῇ

2. Nunc itaque, dilecti fratres, ne negligatis, neu similes sitis populo tempore Moysis prævaricanti, idque brevi quadraginta dierum spatio, cum ipse ascenderet acceptum divinam legem : exindeque rei obnoxii in deserto conciderunt ; sed Moysem imi-

D

[50] Rom. XII, 1. [51] Marc. XIII, 13. [52] Psal. XLVIII, 9, 10. [53] Hebr. X, 34.

temur,qui jejunus quadraginta dies totidemque noctes degit, cibo vacuus atque potu. Neque solum hisce quadraginta, sed aliis totidem jejunavit, cor habens et oculos ipsamque carnem suspensam et ad Deum erectam. Ne concupiscamus, ut tunc illi cupidi carnium,qui in deserto lapsi sunt : *Adhuc escæ eorum erant in ore ipsorum*, ut psalmus habet, *et ira Dei ascendit super eos* [54] : sed ei qui præcepta dedit cum studio et observatione hæreamus,quemadmodum filii Jonadab,quibus Deus hæc pollicitus est : *Non deficiet vir de filiis Jonadab, qui stet in conspectu meo cunctis diebus vitæ suæ* [55] : qui domum non ædificaverunt sibi, neque vineas plantaverunt,et populo in redargutionem fuerunt. Et populus quidem, qui multitudine magna erat, in captivitatem adductus est ; isti vero, pauci numero,a Deo servati sunt. Et vos quoque qui Patrum viam teritis, pro filiis filiorum Jonadab reputamini. Patrum hæreditatem, ut generosus ille Nabuthe, servemus. Qui Nabuthe,comminante Achab pro vinea ejus adipiscenda, atque in hortum olerum convertenda, cum nollet ei morem gerere, viriliter concertans, interemptus est : verum Deus ipsum est ultus.Nolebat scilicet vineam suam converti in hortum, ubi nascuntur porri,et cæpæ et allia, a queis ipse abhorrebat : sed prætulit vineam lætitiæ ; imo potius mentem suam voluit exhilaratam,non dissolutam, ut est malva in horto æstus tempore, aut quasi beta semicocta : cujusmodi sunt hi proditores, Nam si ea privatus esset, privaretur forsan et illa mente paternæ religionis : siquidem vocabatur Israelites, quia mentem habebat Deum videntem. Qui autem nunc asperi nihil tolerant;vineam suam veris vitibus plenam Achabo tradiderunt,quæ pravi olerum speciebus sata est.

3. Ne simus pecuniæ amatores ut Elisæi puer, qui hac de causa Naamani lepram in se traduxit ; sed cum patientia toleremus ærumnas,ut laborum remissionem ac quietem nanciscamur : nemo quippe sine afflictione intrabit in regnum cœlorum.Imitemur sanctos qui ætate nos præverterunt. Prior justus fuit Abel qui ex primogenitis ovium suarum et ex earum adipe primitias Deo obtulit, in quem frater ipsius germanus invidia inflammatus est. Quid, quæso,mali Caino fecerat Abel ? Invidiæ autem hujusmodi causa fuit,quod cum non rite obtulisset, acceptus non fuerit Deo. Et corpus quidem ejus occidit, ratus eadem opera divinum erga eum amorem exstinguere posse, ignorans scilicet animam ejus ad Deum clamare. At mentionem illius ipse Salvator facit in Evangelio ; Caini autem memoria exstincta est.Hodie item innoxius Abel occiditur; sed sanguis ad Dominum clamat : speramus que illum sanguinem talium tantorumque martyrum non silentio missurum. Tempus præsens illi sane simile est.

[54] Psal, LXXVII, 35. [55] Jerem. XXXV, 19.

A ἐρήμῳ · ἀλλ' ὁμοιωθῶμεν Μωϋσεῖ ποιήσαντι τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ νύκτας, νηστεύοντι χωρὶς ὁρώσεως καὶ ποσεως. Οὐ μόνον ταύτας, ἀλλὰ καὶ ἄλλας τεσσαράκοντα, ἔχων τήν τε καρδίαν καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὴν σάρκα κρεμαμένην πρὸς τὸν Θεόν. Μὴ ἐπιθυμήσωμεν ὡς τότε ἐπιθυμηταὶ κρεῶν γενόμενοι, πεσόντες ἐν τῇ ἐρήμῳ, Ἔτι τῆς βρώσεως αὐτῶν οὔσης ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, ὡς ὁ ψαλμός φησι, καὶ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἀνέβη ἐπ' αὐτούς · ἀλλὰ διατηρήσωμεν τῷ δόντι τὰς ἐντολὰς, ὡς οἱ υἱοὶ Ἰωναδὰβ, οἷς ὁ Θεὸς ἐπηγγείλατο λέγων · Οὐκ ἐκλείψει ἀνὴρ υἱῶν Ἰωναδὰβ παρεστηκὼς ἐνώπιόν μου πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτοῦ · οἵτινες οἶκον οὐκ ᾠκοδόμησαν ἑαυτοῖς, οὔτε μὴν ἀμπελῶνας ἐφύτευσαν, καὶ γηγένασιν εἰς ἔλεγχον τῷ λαῷ. Καὶ ὁ μὲν λαὸς πλῆθος ὢν ἠχμαλωτεύθη · οὗτοι δὲ, ὀλίγοι ὄντες. ὑπὸ τοῦ Θεοῦ B ἐφυλάχθησαν. Καὶ ὑμεῖς τοίνυν, οἵτινες τηρεῖτε τὴν πατέρων τὴν ὁδὸν. λογίζεσθε υἱοὶ υἱῶν Ἰωναδάβ. Ἵνα τε κληρονομίαν τῶν πατέρων. ὡς ὁ γενναῖος Ναβουθὲ τηρήσωμεν, ὃς ἠπειλήθη ὑπὸ Ἀχαὰβ λαβεῖν παρ' αὐτοῦ ἀμπελῶνα εἰς κῆπον λαχάνων · μὴ ὑπείκων δέ, ἀνῃρέθη ἀγωνιζόμενος · ἀλλ' ὁ Θεὸς αὐτὸν ἐξεδίκησε. Κῆπον γὰρ τὸν ἑαυτοῦ ἀμπελῶνα οὐκ ἤθελεν ἵνθα φύονται πράσσα [πράσα] καὶ κρόμμυα καὶ ἄροδα, ἅτε ἐξέκλινεν · ἀλλ' ἤθελεν ἀμπελῶνα εὐφραντης · μᾶλλον δὲ τὸν ἑαυτοῦ νοῦν εὐφραντικὸν, καὶ ἵνα ἔκλυτον ὡς μολόχην κήπου ἐν καύματι, ἢ ὡς σεῦτλον ἡμίεφθον, ὥσπερ οἱ νῦν προδεδωκότες. Εἰ γὰρ ἐγρηγορήμενος ἦν, τάχα ἀφῄρητο ἂν ὁ νοῦς τῆς πατρικῆς θεοσεβείας · καὶ γὰρ ἐχρηματίσθη Ἰσραηλίτης διὰ νοῦς ἦν ὁρῶν τὸν Θεόν. Οἱ δὲ νῦν μηδὲν παθόντες τῶν C ἑαυτῶν ἀμπελῶνα τῆς ἀληθινῆς ἀμπέλου ἀπέδοντο τῷ Ἀχαὰβ, καὶ ἐφυτεύθησαν τοσαῦτα ψεκτὰ λαχανοειδῆ.

3. Μὴ γενώμεθα φιλάργυροι ὡς Ἐλισσαίου ὁ παῖς, ὁ διὰ τοῦτο τὴν λέπραν τοῦ Ναιμὰν ἐπισπασάμενος ἑαυτῷ · ἀλλ' ὑπομείνωμεν ἐν ταῖς θλίψεσιν, ἵνα τῆς ἀναπαύσεως μέτοχοι γενώμεθα · οὐδεὶς γὰρ χωρὶς θλίψεως εἰς τὴν βασιλείαν εἰσελεύσεται. Μιμησώμεθα τοὺς προγενεστέρους ἡμῶν ἁγίους. Ὁ πρῶτος δίκαιος ἦν Ἄβελ, ὃς ἀπαρχὴν τῷ Θεῷ ἀνήνεγκεν ἐκ πρωτοτόκων τῶν προβάτων αὐτοῦ καὶ ἀπὸ τῶν στεάτων αὐτῶν, ὃν ἐζήλωσεν ὁ ἴδιος ἀδελφός. Τί γὰρ ἄδικόν πεποίηκε τῷ Κάϊν ὁ Ἄβελ ; Ὁ δὲ ζῆλος διὰ τοῦτο ἐγένετο ἐν αὐτῷ, ἐπειγὴ οὐ προσεδέχθη αὐτὸς ὑπὸ τοῦ D Θεοῦ ἐν τῷ μὴ προσενέγκαι ὀρθῶς. Καὶ τὸ μὲν σῶμα ἀπέκτεινε, νομίζων σβέσαι τὴν μεταξὺ αὐτοῦ θείαν ἀγάπην, ἀγνοῶν, ὅτι ἡ ψυλὴ αὐτοῦ βοᾷ πρὸς τὸν Θεόν. Καὶ ὁ μὲτ Σωτὴρ ἡμῶν μνείαν αὐτοῦ ποιεῖται ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ · ἡ δὲ τοῦ Κάϊν μνεία ἀπείληπται. Σήμερον πάλιν τὸν ἀναίτιον Ἄβελ ἀποκτείνουσιν · ἀλλὰ τὸ αἷμα πρὸς τὸν Κύριον βοᾷ · καὶ ἐλπίζομεν, ὅτι οὐ παρασιωπηθήσεται διὰ τὸ αἷμα τῶν τηλικούτων μαρτύρων Ὥσπερ ὁ τότε καιρὸς, οὕτω καὶ νῦν.

4. Μνησθῶμεν δὲ καὶ τῆς ὑπομονῆς τοῦ Ἐνὼχ, ὅτι πεποίηκεν ἔτη τριακόσια ἑξήκοντα πέντε ἀνατεταμένην τὴν διάνοιαν ἔχων πρὸς τὸν Θεὸν, ἕως ἂν μετατεθῇ. Μὴ οὖν ὀλιγωρήσητε· οὐ γὰρ κεχρονίκαμεν. Καὶ Νῶε δὲ πεντακόσια ἔτη πεποίηκε δίκαιος ὢν τέλειος ἐν τῷ καιρῷ τῆς παραβάσεως, πρὸ τοῦ λαλεῖν πρὸς αὐτὸν Θεὸν κατασκευάσαι τὴν κιβωτὸν, καὶ ἄλλα ἑκατὸν ἔτη αὐτὴν ἐργαζόμενος, χλευαζόμενος ὑπὸ τῶν ἐναντιουμένων· καὶ οἱ μὲν χλευάζοντες ἀπώλοντο ὑπὸ τοῦ κατακλυσμοῦ· ὁ δὲ, ἐπὶ τὸν Θεὸν ἠλπικὼς, ἐσώθη σὺν τοῖς οἰκιακοῖς, καὶ σωτήριον ἐγένετο τῷ κόσμῳ.

5. Ἀβραὰμ δὲ πάλιν ὑπήκοος Κυρίου γενόμενος κατέλιπε τὰ ἴδια οἰκητήρια, ἕως οὗ ἀπολάβῃ τὰς μεγάλας ἐπαγγελίας· πειραζόμενος γὰρ ἄχρι τοῦ ἀνενέγκαι θυσίαν τὸν ἴδιον ἀγαπητὸν υἱὸν τῷ Θεῷ, καὶ εὕληφε τηλικοῦτον χρηματισμὸν ὁ Ἀβραὰμ καλεῖσθαι φίλος Θεοῦ. Τὸν δὲ Ἰσαὰκ οἱ Φιλιστιεὶμ ἐπλεονέκτουν, καὶ τούτου τὰ φρέατα ἐνέφραττον, καὶ ἐμάχοντο αὐτῷ περὶ τοῦ ὕδατος· ὅτε δὲ ἔσχατον ἐμακρύνθη ἀπ' αὐτῶν, ἐπλάτυνεν αὐτῷ ὁ Θεὸς, καὶ τὸ στόμα αὐτοῦ ἐνέπλησεν εὐλογίας. Καὶ σήμερον πάλιν τοῦ Ἰσαὰκ τὰ φρέατα θέλουσιν ἐμφράξαι· ἀλλὰ μὴ ἐάσητε· λάβετε σὺν ὑμῖν τοὺς παῖδας τοῦ Ἰσαὰκ, καὶ ὀρύξατε, αἵτινές εἰσιν ἀποστόλων βοήθειαι τῆς διδασκαλίας, τῶν ὄντων ὑπερμάχων τῆς ἀληθείας. Τὸν Ἰακὼβ πάλιν ἐδίωκεν ὁ ἴδιος ἀδελφὸς Ἡσαῦ, καὶ ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, καὶ ἐποίμαινε τὰ πρόβατα Λαβὰν, ἀγρυπνῶν ἡμέρας καὶ νυκτὸς, ὡς μίσθιος κακοπαθῶν, ἐμακροθύμησεν ἐν μόχθῳ. Ἐν δὲ τῇ ἑαυτοῦ συνέσει ἔθηκε τὰς ῥάβδους ἐν ταῖς ληνοῖς τῶν ποτιστηρίων, καὶ πάντα τὰ ποικιλοειδῆ πρόβατα ὑπήρχθη ἴδια. Καὶ τούτῳ ὁ Θεὸς ἐπ' ἐσχάτων ἐπλάτυνεν· αὐτὸς γὰρ μόνος ἀπῴχετο, σὺν πολλῷ δὲ πλήθει ἐλήλυθεν, υἱοὺς ἐκτήσατο καὶ κτήνη, οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ πλήθη ἀγγέλων συνευφραίνοντο αὐτῷ. Ἐλεύσεται οὖν ὁ ἀληθινὸς Ἰακὼβ μετὰ τῆς οὐρανίου ἀγγελικῆς παρατάξεως, ὁ ποιμὴν τῶν προβάτων, καὶ ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὴν πρᾶξιν αὐτοῦ. Τὸν Ἰωσὴφ δὲ οἱ ἴδιοι ἀδελφοὶ ἐζήλωσαν· οἱ υἱοὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τοῦτον ἀντὶ ἀργυρίου ἀπέδοντο, καὶ τὴν τούτου τιμὴν διεμερίσαντο. Ὁρᾶτε τὴν τοσαύτην ἀδικίαν τῶν ἀνδρῶν τούτων. Αὐτὸς δὲ ἐμακροθύμησεν ὁ δίκαιος ἐν πᾶσι τούτοις· οὐ γὰρ μόνον οἱ ἀδελφοὶ, ἀλλὰ καὶ ἡ γυνὴ ἐφθόνησεν αὐτῷ. Καὶ τοῦτον μακροθυμήσαντα ὁ Θεὸς κατέστησε τῆς γῆς Αἰγύπτου βασιλέα. Οὐ μόνον τῆς αἰσθητῆς βασιλείας κληρονόμος, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐπουρανίου ἐγένετο. Καὶ σήμερόν εἰσιν οἱ τοὺς ἑαυτῶν ἀδελφοὺς πιπράσκοντες καὶ διαμεριζόμενοι τὸ ἀργύριον. Μνησθῶμεν καὶ τῆς ὑπομονῆς τοῦ Ἰὼβ, τοῦ μήτε εὐθηνοῦντος ἐκκλίναντος, μήτε μὴν πειραζόμενος τοσαῦτα ἐν ἑκάστῳ πράγματι, ἀλλὰ μακροθυμήσαντος καρτερῶς, ἕως ἂν ἀποκάβῃ διπλᾶ παρὰ Θεοῦ. Καὶ ἐμαρτυρήθη μέχρι νῦν, ὅτι πέπονθεν οὗτος, ἵνα φανῇ τοῖς πᾶσι δίκαιος. Ὁ δὲ Μωϋσῆς οὐκ ἐπεθύμησε τοῦ τόπου τὸν πλοῦτον περιποιήσασθαι· ἀλλ' ἔφυγε πάροικος γενόμενος ἐν ἀλλοτρίᾳ γῇ, ἣ τὰ ἐνεστῶτα κατέλειπεν, ἵνα μεταλάβῃ τῶν αἰωνίων. Οἱ δὲ τοίνυν ἐπελάθοντο [ἐπελάχοντο] ἴσως τῆς βασιλείας.

4 Recordemur item patientiæ et perseverantiæ Enochi, qui annos trecentos sexaginta quinque peregit mentem habens semper. Deo hærentem, donec translatus est. Ne itaque remisse ac negligenter agatis; non enim diuturno hic tempore degimus. Noe autem quingentos annos transegit justus atque perfectus in tempore prævaricationis, priusquam alloqueretur eum Deus juberetque illum arcam fabricari; quam per alios centenos annos construxit, ridentibus adversariis suis, Verum irrisores illi diluvio perierunt: ille contra qui in Deo spem habuerat, salutem cum familia sua consecutus est et mundum servavit.

1040. 5. Abraham rursus Domino obsecutus, proprias deseruit ædes, donec promissa magna consequeretur: tentatus enim eo usque ut juberetur filium suum delictum offerre Deo in sacrificium, responso dignatus est, quo vocabatur amicus Dei. Isaac quoque Philistæi superbe tractarunt, ejusque puteos obturaverunt, ac cum eo de aqua concertarunt: at illum denique, postquam longius abcesserat ab eis, dilatavit Deus, osque illius replevit benedictione. Hodie quoque supersunt qui Isaaci puteos obturare tentent: verum id ne agi sinatis, numite vobiscum Isaaci pueros, et puteos fodite, id est apostolicæ doctrinæ auxilia; apostoli namque sunt propugnatores veri. Jacobum rursus persecutus est ejus frater Esau, ac recessit is in Mesopotamiam, ubi greges Labani pascebat, die nocteque vigilans et quasi mercenarius mala passus, in labore diu viriliterque perseveravit. Prudenter autem ac considerate virgas posuit in canalibus aquariorum, ita ut quotquot varii coloris erant oves, suæ essent. Et hunc quoque Deus in novissimo dilatavit: nam cum solus abiisset, cum multitudine magna rediit, filios possedit et jumenta, nec iis solum potitus est, sed etiam angelorum turmæ cum ipso familiariter agebant. Veniet igitur verus Jacob cum cœlesti angelicoque excercitu, scilicet ille Pastor ovium, et reddet unicuique secundum opera ejus, in Josephum autem vel ipsi fratres invidia moti sunt, ipsi filii patris sui pro pecunia tradiderunt eum, et pretium ejus inter se diviserunt. Videte quantum illi facinus perpetrarunt. Ipse autem vir justus in hisce omnibus fortiter patienterque se gessit: non enim fratrum duntaxat invidiam, sed etiam impotentem mulieris animum tulit. Hunc vero Deus diuturno tempore viriliter agentem, constituit Ægypti regem. Nec solum ejus quod sub sensum cadebat, sed etiam cœlestis regni hæres factus est. Sane hodie quoque tales reperiuntur; qui fratres suos vendant, et dividant inter se pecuniam. Recordemur etiam patientiæ Jobi, qui neque cum prospere ageret, neque cum tot tentationibus impeteretur, idque singulis in rebus atque possessionibus, ab æquitatate declinavit; sed fortiter diuque toleravit, donec duplicia acciperet a Deo. De ipsoque testimonium datum est usque ad præsens tempus, quod tanta taliaque passus sit, ut palam esset omnibus, eum virum esse justum. Moyses autem non concupivit loci illius divitias adipisci, sed

aufugit advenaque fuit in aliena terra, ac quæ præsentia erant dereliquit, ut æterna nancisceretur. Ipsi itaque pari regni præmio donati sunt.

6. Tempus nos deficeret si de singulis sanctis mentionem facere aggrederemur. Sed ut paucis concludamus, dicamus Eliam ab Jezabele vexatum, cum in ærumnis perseverasset, assumptum fuisse. Elisæus autem cum sociis oleribus vescebatur, sed Verbum vivens in se habuit : ipsiusque mortui ossa mortuum suscitaverunt : hinc indicium datur spem justi numquam perire. Jeremias, ex invidia pseudoprophetarum, in lacum lutosum vivens conjectus est. Ezechiel autem decumbens in latus alterum totos centum nonaginta dies ita transegit, comedens panem bibensque vinum cum mensura, neque in latus aliud conversus est, donec jusserit Deus. Qui autem Dominum deserunt, in latus aliud ad captandam quietem convertuntur, quos propalam est inde recepturos partem suam esse. In latus itaque idem perseverate donec jusserit Deus. Vincula namque illa magna Ezechielis sunt firmissimi sermones Dei. Danielem autem accusarunt satrapæ, animo ipsum a precibus deterrendi ; ille vero nequaquam finem orandi fecit, injectusque bis est in lacum leonum, quorum Deus ora obturavit. Nec desunt hodie qui nos accusent, ut a precibus ad Deum emittendis absterreant. Idque manifestum est quia cum nos, tum Patres nostros episcopos persequuntur. Beatus sane vir inculpatus, in cujus ore inventa nulla est accusandi causa, nisi quod preces fundat ad Dominum. Illud est patientiam tenere usque in fidem. Nemo itaque vestrum animo deficiat. Considerate sanctos illos tres pueros qui imaginem Nabuchodonosoris adorare noluerunt, quique ex hujusmodi sanctitate ac vitæ instituto, tantum flammæ caminum exstinxere, ut neque odor ignis in vestimentis eorum inventus. Nec in vestris quoque indumentis sit odor ignis Nabuchodonosoris, sive spurcarum exstinctarumque diaboli cogitationum. Ne vos fallat esca, neu quis dicat : Consenui, nec jejunare possum; sed recordetur Eleazari senis, qui nequaqua regis artibus deceptus est, ut gustaret aut manducaret immunda. Qui vero inter vos juniores sunt, in memoriam revocent septem illos generosissimos Machabæos : ac se mutuo cohortentur, frater scilicet fratrem, donec martyrio consummentur, et sint in templo Domini quasi columnæ ignis. Matres item in vobis quotquot habentur, filios hortentur suos ; quemadmodum illa Manichæorum mater, quæ non insano amore, non errore quopiam decepta, filios hortabatur, ut eosdem in regno cœlorum reciperet et una secum haberet. Quod etiamsi vos adversarii persequantur, imo et comprehendant, sat vobis esto quod corpus vestrum si templum Dei. Mementote apostolorum, qui olim vexati et in carcerem conjecti sunt ; et ii tamen cum gaudio gratias agebant, quoniam digni habiti sunt pro nomine ejus contumeliam pati. Recordamini item tot sanctorum martyrum, qui plagas perpessi sunt, adeo ut etiam ipsis oculi excluderentur, et coclites

6. Ἐκλείψει ὁ καιρὸς διηγουμένων ἡμῶν περὶ ἑκάστου τῶν ἁγίων. Ἀλλ' ἵνα συντόμως εἴπωμεν τὸν λόγον, δηλοῦμεν, ὅτι καὶ τὸν Ἠλίαν ἐδίωκεν Ἰεζάβελ, ὑπομείνας δὲ ἐν τῷ κόπῳ ἀνελήφθη. Καὶ ὁ Ἐλισσαῖος δὲ σὺν τοῖς μετ' αὐτοῦ βοτάνας ἤσθιεν, ἀλλ' εἶχε τὸν ἐν αὐτῷ ζῶντα Λόγον· καὶ τούτου τὰ ὀστᾶ τελευτήσαντα ἀνέστησε νεκρὸν, γνωρίσματος διδομένου, ὅτι τοῦ δικαίου ἐλπὶς οὐκ ἀπόλλυται. Ἱερεμίαν εἰς λάκκον βορβόρου ἐνέβαλον ζῶντα, ζηλώμενον ὑπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν. Ὁ δὲ Ἰεζεκιὴλ κοιμώμενος ἦν ἐπὶ τὰ πλευρὰ ἡμέρας ὅλας ἑκατὸν ἐνενήκοντα, ἐσθίων ἄρτον καὶ πίνων οἶνον ἐν μέτρῳ, οὐ μετεστράφη ἀπὸ πλευροῦ ἐπὶ τὸ πλευρὸν, ἕως εἶπεν ὁ Θεὸς αὐτῷ εἶπεν. Οἱ δὲ καταλείποντες τὸν Κύριον μεταστρέφονται εἰς τὸ πλευρὸν τῆς ἰδίας ἐπιθυμίας, οἵτινες ἔκδηλοί εἰσι λαβόντες ἀπαντῶν τὴν ἑαυτῶν μερίδα. Ἐπιμείνατε οὖν ἐπὶ τὸ πλευρὸν ἃ ἂν ἡ θειότης προστάξῃ. Οἱ γὰρ τοῦ Ἰεζεκιὴλ μῦθοι δεσμοὶ εἰσιν οἱ βεβαιότατοι λόγου τοῦ Θεοῦ. Τῷ δὲ Δανιὴλ κατηγόρησαν οἱ σατράπαι, καίτοι φίλοντες αὐτὸν τῶν εὐχῶν· ὁ δὲ οὐκ ἐπαύσατο, καὶ ἐβλήθη δὶς εἰς λάκκον λεόντων· ὁ δὲ Θεὸς ἐνέφραξε αὐτῶν τὰ στόματα. Καὶ σήμερον κατηγοροῦσιν ἡμῶν, μὴ θέλοντες προσεύχεσθαι ἡμᾶς πρὸς τὸν Θεὸν. Φανερὸν τοῦτο, ὅτι καὶ ἡμᾶς διώκουσι, καὶ τοὺς πατέρας ἡμῶν τοὺς ἐπισκόπους. Μακάριος ἀνὴρ ὁ ἄμεμπτός ἐστι, καὶ οὐχ εὑρέθη ἐν αὐτῷ αἰτία, εἰ μὴ αὕτη μόνη, τὸ προσεύχεσθαι πρὸς τὸν Κύριον. Τοῦτο ἐστι τὸ ὑπομένειν εἰς τέλος. Μηδεὶς οὖν ἐν ὑμῖν ὀλιγοψυχείτω. Κατανοήσατε γὰρ τοὺς τρεῖς ἁγίους παῖδας, μὴ ὑποταγέντας τῇ εἰκόνι Ναβουχοδονόσορ, καὶ διὰ τῆς αὐτῆς ἁγιωσύνης καὶ πολιτείας κατασβέσαντας τὴν τηλικαύτην κάμινον τῆς φλογὸς, καὶ οὐδὲ ὀσμὴ πυρὸς ἐν τοῖς ἐνδύμασιν αὐτῶν ἐγένετο. Μηδὲ ἐν τοῖς ὑμετέροις ἐνδύμασι γενέσθω ὀσμὴ πυρὸς τοῦ Ναβουχοδονόσορ, οἵτινές εἰσιν οἱ τοῦ διαβόλου οἱ κατασβεννύμενοι φθαρτοὶ λογισμοί. Μὴ ἀπατάτω ὑμᾶς βρῶσις, μηδὲ λεγέτω τις· Γεγήρακα καὶ οὐ δύναμαι νηστεῦσαι· ἀλλὰ μεμνήσθω τοῦ γεραιοῦ Ἐλεαζάρου, τοῦ μὴ ἀπατηθέντος ὑπὸ τοῦ βασιλέως γεύσασθαι ἢ μιαροφαγῆσαι. Οἱ δὲ ἐν ὑμῖν νεώτεροι μνημονευέτωσαν τῶν ἑπτὰ γενναιοτάτων Μακκαβαίων, παραμυθούμενοι ἕκαστος τὸν ἑαυτοῦ ἀδελφὸν, ἄχρις ἂν τελειωθῶσιν ἐν τῇ μαρτυρίᾳ, καὶ γένωνται ἐν τῷ ναῷ Κυρίου στῦλοι φωτός. Ὅπως πάλιν ἐν ὑμῖν μητέρες, παρακλήτορες ἔστωσαν τέκνων, ὥσπερ ἡ ἐκείνων ἀμαγὴς καὶ ἁπλανὴς προτρεπομένη τοὺς υἱοὺς, ἵνα ἐν τῇ βασιλείᾳ μετ' ἀπολάβῃ σὺν αὐτῇ. Κἂν διωχθῆτε, καὶ ἀπολάσωσιν ὑμᾶς, ἱκανούσθω τὸ σῶμα ὑμῶν εἶναι ναὸς Θεοῦ. Μνήσθητε τῶν διωκομένων τότε ἀποστόλων καὶ εἰς φυλακὴν βληθέντων, καὶ εὐχαριστούντων μετὰ χαρᾶς, ὅτι κατηξιώθησαν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἐντραπῆναι· καὶ τῶν ἁγίων μαρτύρων τῶν τοσούτων αἰκισμοὺς ὑπενεγκόντων, ἄχρι καὶ ἐξορύξεως ὀφθαλμῶν, καὶ μονόφθαλμοι ἐγένοντο. Ἀλλ' ἡ τοῦ Θεοῦ γνῶσις ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν ἐτύγχανεν, εἰς οὓς ὁ τῶν

Σωτῆρος λόγος ἔφθασε λέγοντος· Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται. Τινὲς δὲ νῦν προδεδώκασι μηδὲν καθόλου αἰσχισμὸν παθόντες, ἕνεκεν τριῶν πραγμάτων, φιλαργυρίας τε καὶ ἀπολαύσεως σαρκὸς, βρωμάτων καὶ ποτῶν, καὶ κενοδοξίας, φιλαρχίας καὶ ἀνθρωπίνου φόβου.

7. Ταῦτα γεγραφήκαμεν παρακαλοῦντες ὑμᾶς· ἀλλ' ἔστι μέτρον ἑκάστου κατὰ τὴν ἑκάστου πολιτείαν ἴδιον. Ἕκαστος οὖν ὑμῶν φίλους ἑαυτοῦ ἄνω κτάσθω· διὸ ἡ Γραφὴ λέγει· Ἐν παντὶ καιρῷ φίλος ὑπαρχέτω σοι. Ἀδελφοὶ δὲ ἐν ἀνάγκαις ἔστωσαν χρήσιμοι· τούτου γὰρ χάριν γεννῶνται. Ὅσοι οὖν μιμηταὶ ἑκάστου τῶν προειρημένων εἰσὶ, τούτων συγκληρονόμοι ἔσονται, καὶ τούτους ἕξουσι φίλους ἐν ἡμέρᾳ ἀνάγκης. Εἴ τις πρεσβύτερος τυγχάνει, μιμείσθω Τιμόθεον προεστῶτα καλῶς, καὶ βαθμὸν ἑαυτῷ περιποιοῦντα καὶ πολλὴν παῤῥησίαν ἐν Χριστῷ. Εἴ τις διάκονος ἐστι, μιμείσθω τοὺς περὶ Στέφανον ἑπτὰ πιστευθέντας διακονεῖν, οἳ καὶ πιστοὶ πλήρεις Πνεύματος ἁγίου ἐγένοντο. Εἴ τις ἀναγνώστης, συμμέτοχος γενέσθω τοῦ λέγοντος· Ἡ γλῶσσά μου κάλαμος γραμματέως ὀξυγράφου· καὶ ὡς εἶπεν ὁ Πέτρος· Εἴ τις λαλεῖ, ὡς λόγια Θεοῦ· καὶ, Ἄργυρος πεπυρωμένος γλῶσσα δικαίου. Ὅσοι μοναχοὶ τέλειοι, ἐχέτωσαν τούτους τοὺς ἁγίους ἄνδρας εἰς φίλους, Ἠλίαν, Ἐλισσαῖον, Ἰωάννην· οἱ δὲ ἐν αὐτοῖς νεώτεροι μιμείσθωσαν τοὺς τότε τρεῖς ἁγίους μετὰ τῶν Μακκαβαίων. Αἱ δὲ παρθένοι προσδοκώμεναι εἰσι μετὰ τῶν συνεταιρίδων ἐν οὐρανοῖς Μαρίας ἅμα ἀδελφῆς Ἀαρὼν, καὶ τῆς Μαρίας καὶ Θέκλης τῆς ἐκτιλάσης τὴν σαρκικὴν ἐπιθυμίαν ἀφ' ἑαυτῆς, καὶ τῶν τεσσάρων θυγατέρων Φιλίππου τῶν προφητευουσῶν. Αἱ δὲ χῆραι πολιτευόμεναι ἔστωσαν ὥσπερ Δεβόρρα κρίνουσα τὸν λαὸν, ἥτις ἐχρημάτισε μήτηρ ἐν Ἰερουσαλήμ· καὶ ὡς Ἰουδὴθ ἐν τῇ φρονιμότητι καὶ ἁγιασμῷ τὴν κεφαλὴν Ὀλοφέρνου ἀφειλαμένη· καὶ ὥσπερ Ἄννα θυγάτηρ Φανουὴλ, ὀγδοήκοντα τεσσάρων ἐτῶν οὖσα, ἣν ἐν τῷ ἱερῷ λατρεύουσα ἐν νηστείαις καὶ δεήσεσι, καὶ ἐπὶ τέλει ἀνθωμολογεῖτο τῷ Κυρίῳ.

8. Ὅσοι πρεσβῦται τῇ ἡλικίᾳ εἰσὶν, ἔστωσαν μιμηταὶ τοῦ ἀγαθοῦ πρεσβείου τοῦ Ἀβραὰμ ἐν τῇ φιλοξενίᾳ, καὶ ὥσπερ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ, Ἰὼβ τε καὶ Λὼτ. Ὅσαι δὲ πρεσβύτιδες ἢ χῆραι, ζηλούτωσαν τὴν χήραν τὴν ἐν Σαραιπτὰ, καὶ τὴν προσενεγκαμένην τὰ δύο λεπτά. Νῦν δὲ, ἀγαπητοί μου ἐν Κυρίῳ, χωρὶς πολυλογίας, καιρός ἐστι τοῦ πενθῆναι. Ἐγένετο δὲ μετὰ τὸ αἰχμαλωτευθῆναι τὴν Ἰερουσαλὴμ, καὶ Ἰσραὴλ ἐρημωθῆναι, ἐκάθισεν Ἱερεμίας κλαίων, καὶ ἐθρήνησε τὸν θρῆνον τοῦτον ἐπὶ Ἰερουσαλὴμ, καὶ εἶπε· Πῶς ἐκάθισε μόνη ἡ πόλις ἡ πεπληθυμένη λαῶν; ἐγενήθη ὡς χήρα· οἱ γὰρ ἅγιοι ἐπὶ τῇ τῶν ἀνθρώπων πτώσει κλαίουσιν. Ἰδοὺ γὰρ σήμερον ἡ Ἐκκλησία ὡς χήρα γεγένηται· Ἰδοὺ ὁδοὶ Σιὼν πενθοῦσι παρὰ τὸ μὴ εἶ-

A evaderent. Verum Dei cognitio cordibus eorum inhærebat, ipsisque competebat hoc Salvatoris dictum. *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt* [56]. Sunt autem quidam hodie, qui aperte produnt se nihil ærumnarum tolerare posse, idque tribus potissimum de causis, ob avaritiam scilicet, carnisque voluptates, cibum et potum, atque ob inanem gloriam, ambitionem, humanumque metum.

7. Hæc scripsimus vos exhortandi causa; verum est sua cuique mensura secundum proprium singulorum institutum. Quisque igitur vestrum amicos sibi 1041 sursum paret, qua de causa dicit Scriptura: *In omni tempore amicus tibi sit* [57]. Fratres autem in necessitatibus, mutis inserviant commodis; ea enim de causa gignuntur. Quotquot igitur singulorum, quos supra recensui, imitatores sunt, B eorumdem cohærendes erunt, iisque in die necessitatis amicis fruentur. Si quis presbyter est; imitetur Timotheum qui pulchre præfuit, et gradum sibi acquisivit multamque in Christo fiduciam. Si quis diaconus est, imitetur septem illos qui cum Stephano ad diaconi officium allecti sunt, qui fideles ac pleni Spiritu sancto fuerunt. Si quis lector est, is particeps et imitator ejus sit qui ait: *Lingua mea calamus scribæ velociter scribentis* [58]; et, ut ait Petrus: *Si quis loquitur, tanquam eloquia Dei* [59]; et *Argentum igne examinatum est lingua justi* [60]. Monachi perfecti, sanctos hosce amicos sibi parent, Eliam, Elisæum, Joannem: qui vero inter illos juniores sunt, imitentur tres illos sanctos pueros, cum Machabæis. Virgines autem exspectent cum C consortibus suis in cœlis coronandas esse, una cum Maria Aaronis sorore, Maria Virgine, ac Thecla quæ carnalem cupidinem ab se eradicavit, necnon cum quatuor Philippi filiabus prophetantibus. Viduæ vitam suam perinde instituant atque Debora, quæ populum judicavit, quæ vocata est mater in Jerusalem: ac sicut Judith quæ prudentia et sanctitate caput Holopherni abscidit; et sicut Anna filia Phanuel, quæ octoginta quatuor annorum cum esset, in templo ministrabat in jejuniis et obsecrationibus, et in fine confitebatur Domino.

8. Quotquod senes ætate sunt, boni senis Abrahami in hospitii jure exercendo imitatores sint, pariterque Isaaci, Jacobi, Jobi et Loti. Vetulæ aut viduæ æmulentur viduam Sareptanam, et eam quæ D duo minuta obtulit. Nunc autem, dilecti mei in Domino, ne multis dicam, tempus lugendi est. *Et factum est postquam in captivitatem redacta est Jerusalem et Israel desertus est, sedit Jeremias flens, et planxit lamentatione hac super Jerusalem et dixit: Quomodo sedet sola civitas plena populo? facta est quasi vidua* [61], sancti quippe hominum lapsus deplorant. Ecce namque hodie Ecclesia Dei quasi vidua facta est: ecce viæ Sion lugent eo quod non sint qui veniant ad solemnitatem; ecce sacerdotes ejus gemunt, virgines ejus abducuntur, clausum est

[56] Matth. v, 8. [57] Prov. xvii, 17. [58] Psal. xliv; 2, [59] I Petr. iv, 11. [60] Psal, xi, 7. [61] Thren. i, 1.

Sabbatum nostrum et solemnitas, atque neomenia. Alio item loco lacrymatur propheta dicens : (62) *Flebo te, vinea Sebama cur perierunt vindemiatores tui ? vinum in torculari est, egens calcatoribus. Multa autem ob multitudinem vulneratorum hoc tempore recusarunt vulnerati. Quotquot igitur illæsi remanserunt juvenes expediti, conservati veniant, ut hæc percipiant* [62]. Et rursus alio in loco hæc lamenta edit : *Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum, et plorabimus populum hunc die ac nocte, vulneratos filiæ populi mei, qui sapientes sunt ad faciendum malum, nesciuntque facere bonum* [63] ? Sic faciunt qui plorant de lapsibus hominum. Ezechiel propheta rursus plorabat pro omnibus qui caderent, prout jussum ipsi fuerat : *Leva planctum super principem Tyri* [64]. Nec de principe Tyri tantum lamentabatur, sed ut vel ex ipsius lacrymis augurari facile est, de multis aliis : nam omnibus advigilant et lugendi exempla suppeditant. David quoque de fortium casu lamentabatur cum diceret : *Quomodo ceciderunt fortes, et perierunt vasa bellica ? Ne annuntietis in Geth, neque in viis Ascalonis, ne forte exsultent filiæ incircumsiorum* [65]. Ecce hodieque ceciderunt fortes, et magna instrumenta bellica, de quibus lugendum est. Lugebat item ipse de Absalone non quia mortuus, sed quia prævaricatus esset. Et nos itaque ne lugeamus defunctos, sed eos qui propriam fidem abnegarunt. Excipiamus Joelis dictum ejusque jussa compleamus, queis hortatur ut lamentemur de iis qui eunt in perniciem, his verbis ; *Egrediatur sponsus de cubiculo suo, et sponsa de lecto suo. Plorabunt sacerdotes ministri altaris et dicent : Parce, Domine, populo tuo, et ne des hæreditatem tuam in opprobrium, ut dominentur eis nationes, ne forte dicant in gentibus, Ubi est Deus eorum* [66] ? Fortasse nobis quoque dicatur et illud : *Zelatus est Dominus populum suum, et pepercit populo suo* [67]. In Threnis item legitur : *Muri Sion emittant ceu torrentes lacrymas die ac nocte* [68]. Num muris et lapidibus ita loquitur, an potius iis qui vere muri Ecclesiæ sunt ? Certe in iisdem omnibus id completum est; nam lacrymas ubique ceu torrentes emiserunt.

9. Nunc autem assumamus Cantici, verba, *Euntes ibant et flebant mittentes semina sua* [69]. Quemadmodum hodierni præsules, qui non habent quo semina emittant. Attamen *venientes venient cum exsultatione, portantes manipulos suos* [70]. Nam *beati qui, lugent, quoniam ipsi consolabuntur* [71] : et illud; *Ad vesperum demorabitur fletus, et ad matutinum lætitia* [72]. Apostoli quippe qui tunc ad vesperum

A ναι ἐρχομένους ἐν ἑορτῇ· ἰδοὺ οἱ ἱερεῖς αὐτῆς στενάζουσι, καὶ αἱ παρθένοι αὐτῆς ἄγονται, εκλείσθη ἡμῶν τὸ Σάββατον, καὶ ἡ ἑορτὴ, καὶ ἡ μηνία. Καὶ ἐν ἄλλῳ τόπῳ κλαίει ὁ προφήτης λ Κλαύσομαί σε, ἄμπελος Σίβαμα· τί ὠλοθρ σαν τρυγηταί σου ; ὁ οἶνός ἐστιν ἐν ληνῷ ζων κούφων ἐξίων χωρῆσαι τοῦτον. Πολλ διὰ τὸ πλῆθος τῶν τετραυματισμένων ἐν τῷ καιρῷ παρητήσαντο τετραυματισμένοι . γοῦν ἀβλαβεῖς ἔμειναν κοῦφα νέα διατετηρ προσερχέσθωσαν μεταλαβεῖν. Καὶ πάλιν ἐν τόπῳ κλαίει λέγων· Τίς δώῃ τῇ κεφαλῇ μου καὶ ὀφθαλμοῖς μου πηγὴν δακρύων, καὶ σωμεν τὸν λαὸν τοῦτον ἡμέρας καὶ νυκτὸς, τετραυματισμένους θυγατρὸς λαοῦ μου, σοφοὺς ὄντας εἰς τὸ κακοποιῆσαι, τὸ δὲ B ποιῆσαι μὴ ἐπεγνωκότας ; Τοῦτο ποιοῦντες τες ἐπὶ τῷ πτώματι τῶν ἀνθρώπων. Ὁ προφήτ πάλιν Ἰεζεκιὴλ ἐθρήνει ἐφ' ἕκαστον τῶν ἀπο κότων, ὥσπερ αὐτῷ εἴρηται· Λάβε θρῆνον ἐ ἄρχοντα Τύρου. Καὶ οὐκ ἐπὶ τὸν ἄρχοντα Τύρ μόνον, κλαίει, ἀλλ' ἐπὶ τοὺς πολλοὺς τάχα αὐτοῦ δακρύων καταντήσουσιν· σκοποὶ γὰρ νουσι τοῦ παντὸς, καὶ διίκτορες τοῦ πνεύ Δαυὶδ ἔκλαιεν ἐπὶ τῷ πτώματι δυνατῶν λέγ ἔπεσον δυνατοὶ, καὶ ἀπώλοντο σκεύη πολε Μὴ ἀναγγείλατε ἐν Γὲθ, μηδὲ ἐν ὁδοῖς Ἀσ λῶνος, μήποτε εὐφρανθῶσι θυγατέρες ἀπερι των· ἰδού γὰρ καὶ σήμερον ἔπεσαν δυνατοὶ, μεγάλα σκεύη πολεμικὰ, ἅπερ δεῖ κλαίειν. Ἐπ δὲ ἐπὶ τὸν Ἀβεσσαλὼμ, οὐχ ὅτι ἀπέθανεν, ἀλ C παρηνόμησε. Καὶ ἡμεῖς τοίνυν μὴ τοὺς τελευ τας κλαύσωμεν, ἀλλὰ τοὺς τὴν ἰδίαν πίστιν ἀπο σαμένους. Δεξώμεθα καὶ τὸν λόγον τοῦ προφή Ἰωὴλ, καὶ ἐπιτελέσωμεν, ὡς προστάττει καὶ τοῦ καλεῖται κλαίειν ἐπὶ τοὺς ἐν ἀκηδείᾳ λίγο Ἐξελθέτω νυμφίος ἐκ τοῦ κοιτῶνος αὐτοῦ, νύμφη ἐκ τοῦ παστοῦ αὐτῆς. Κλαύσονται οἱ ρεῖς οἱ λειτουργοῦντες θυσιαστηρίῳ, καὶ ἐρο Φείσαι, Κύριε, τοῦ λαοῦ σου, καὶ μὴ δῷς κληρονομίαν σου εἰς ὄνειδος τοῦ κατάρξαι τῶν ἐθνῶν, μήποτε εἴπωσιν ἐν τοῖς ἔθνεσι· ἐστιν ὁ Θεὸς αὐτῶν ; Τάχα δέ πως καὶ ἡμῖν καὶ ἐφείσατο τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Καὶ ἐν τοῖς ἁγ ὡσεὶ χειμάρρους δάκρυα ἡμέρας καὶ νυκτὸς ἁγίοις τείχεσι τῆς Ἐκκλησίας ; Ἰδοὺ γὰρ ἐπὶ

9. Νῦν δὲ ἐπιλαβώμεθα καὶ τοῦ τῆς Ὠδῆς Πορευόμενοι ἐπορεύοντο καὶ ἔκλαιον αἴροντ σπέρματα αὐτῶν. Ὥσπερ οἱ πρεσβῦτες νῦ D οὐκ ἔχοντες ποῦ τὰ σπέρματα καταβάλωσιν, ὅμως ἐρχόμενοι ἤξουσιν ἐν ἀγαλλιάσει φέ τὰ δράγματα αὐτῶν. Μακάριοι γὰρ οἱ πενθοῦ ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται· καὶ τὸ, Ἐσπ αὐλισθήσεται κλαυθμὸς, καὶ εἰς τὸ πρωὶ ἀγ

[62] Jerem. XLVIII, 32 [63] Jerem. IX, 1-2. [64] Ezech. XXVIII, 11. [65] II Reg. I. 16. [66] Joel II, 16, 17. [67] Is 18. [68] Threm. II, 18. [69] Psal. CXXV, 6. [70] ibid. [71] Matth. V, 5. [72] Psal. XXIX, 6.

(62) Hæc multum a Græco et a Vulgata differunt perplexaque sunt.

ρ ἀπόστολοι καὶ τότε κλαίοντες τα ἐσπέ- A
λιάσαντο πρωΐας. Καὶ ἡ Μαγδαληνὴ Μαρία
:ο τῷ μνημείῳ κλαίουσα· ταύτῃ ὀφθεὶς ὁ
ρεῖλε τῶν αὐτῆς ἀφθαλμῶν τὰ δάκρυα·
τὸ (63) προλέγοντο· Καὶ ἀφεῖλεν ὁ Θεὸς
ιον ἀπὸ παντὸς προσώπου. Μνήσθητε τοῦ
ῶν, ὅτι τοσαῦτα ἔπαθε δι' ἡμᾶς· ἐξεδύθη
σμὸν, ἐνέδυσαν αὐτὸν χλαμύδα κοκκίνην,
ι αὐτῷ στέφανον ἐξ ἀκανθῶν, ἐπέπτυσαν
παιξαν αὐτῷ, καὶ ἐῤῥαπίσθη ὑπὸ ὑπηρέτου
τάντων Λεσπότης. Ἐκρεμάσθη ἐπὶ ξύλου,
ιὸν ὄξος μετὰ χολῆς, διεμερίσαντο τὰ ἱμά-
βλέποντος, λόγχῃ τὴν πλευρὰν ἔνυξαν,
τὸ πνεῦμα εἰς χεῖρας τοῦ Πατρὸς, ἐτέθη τὸ
:οῦ ἐν μνημείῳ, ἀνέστη τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ,
ἐν δόξῃ εἰς οὐρανοὺς, πρυεκήρυξαν αὐτὸν
ελοι λέγοντες· Ἄρατε πύλας, οἱ ἄρχον- B
Ἀναλογίσασθε οὖν τον τοιαυτην ὑπομο-
άμενον, ἵν' ὅστις ἄν μιμητὴς αὐτοῦ γίνη-
καὶ συγκάθεδρος καὶ συγκληρονόμος αὐτοῦ
ὃς αὐτὸς ἐπηγγείλατο, ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν
ἰς τοὺς αἰῶνος τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

fleverant, ad matutinum postea lætati sunt. Et Maria Magdalena sepulcro flens astabat, cui apparens Dominus abstulit lacymas ab oculis ejus, sicque impletum est quod ante dictum fuerat, *Et abstulit Deus omnem lacryman ab omni vultu* [73]. Recordamini Domini nostri, qui tanta passus est pro nobis: exutus fuit vestimento, et induerunt eum chlamyde coccinea, imposuerunt ei spineam coronam, conspuerunt in eum, illuserunt ei: colaphis cæsus est a ministro, qui omnium Dominus est. Suspensus est in ligno, potatus aceto cum felle: diviserunt vestimenta ejus ipso vidente, lancea latus ejus confixerunt, deposuit ipse spiritum in manus Patris: repositum est corpus ejus in monumento, resurrexit tertia die, assumptus est cum gloria in cœlos, prænuntiarunt eum sancti angeli dicentes, *Attollite portas, principes, vestras* [74]. Animo igitur considerate eum qui talem exhibuit patientiam, ut quisquis ejus imitator fuerit, cum illo sedeat ejusque cohæres sit, quemadmodum ipse pollicitus est, in regno cœlorum, in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM IN SEQUENTEM SERMONEM.

« Hoc opusculum Athanasii nomine comparet in codicibus Ambrosianis et Ottobonianis : cujus idio quodum orandi genere inter δριμύν scilicet et χυδαῖον progreditur. At cum quidquid homipulariumque sermonum Athanasius edidit, jam injuria temporum vetustate obrutum fuerit, et c in genere supersunt vel aperte spuria sint, vel inter ἀμφιβαλλόμενα computentur ; haud facile oscene num hoc opusculum sit Athanasio adjudicandum. Si quis vero objiciat, hac rerum conon posse unquam, quavis reperta homilia vel sermone Athanasiine sit definiri ; huic reponam, nilias sive orationes Athanasii nomine deprehendi, quæ primo conspectu Athanasiani styli notas ; quæ autem supersunt homiliæ Athanasii nomine insignitæ, vel nugis plenæ manifesteque nt, vel humiliore stylo conscriptæ, quam ut Athanasio incunctanter ascribantur. Quo postremo in inc censendam putamus. »

Ν ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ ΟΣ ΕΙΣ ΤΑ ΒΑΙΑ.

SANCTI PATRIS NOSTRI ATHANASII ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI SERMO IN RAMOS PALMARUM.

, ἀγοπητοὶ, μυστήριον σήμερον ἐν Ἰερουονε. Μυστήριον δέ φημι· τὸ ὑπὸ τῶν προ- C
ρυχθὲν, καὶ ὑπὸ Φριστοῦ τελεσθέν. Ὄντως
γημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου,
μακάριον Δκυΐδ· καὶ πάλιν ὁ αὐτός. Ἐκ
νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶ-
γὰρ κοινὴν ἀνάστασιν τοῦ τῶν ἀνθρώπων
τούμενος ὁ πάντων δεσπότης καὶ δημιουρς Χριστὸς, ὁ πάντα δι' ἡμᾶς οἰκονομήσας,
ωτηρίου αὐτοῦ πάθους ἐκ νεκρῶν ἤγειρε τὸν
Ὅθεν μετὰ τοῦτο σπεύδων, ὡς ἔφην, λοιτέρ ἡμῶν πάθος ἀναδέξασθαι, Ἀποστέλλει,
ὐαγγελιστὴς, δύο τινὰς τῶν ἑαυτοῦ μαθην· Πορευθέντες εἰς τὴν κατέναντι ἡμῶν
ὑρήσετε ὄνον δεδεμένην, καὶ πῶλον σὺν
άντες ἀγάγετέ μοι. Διὰ τοῦτο ὁ μακάριος
λεγόμενον.

Tremendum, dilecti, mysterium hodie Jerosolymis exstitit. Mysterium dico, quod a prophetis prænuntiatum, a Christo consummatum est. Revera enim *benedictus qui venit in nomine Domini*, secundum beatum Davidem [75] ; ac rursus idem : *Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem* [76]. Ut enim communem generis humani resurrectionem fore suaderet Dominus et creator Jesus Christus, qui omnia nostri causa dispensavit et fecit, ante salutarem passionem suam Lazarum ex mortuis suscitavit. Quamobrem hoc peracto, ut dixi, festinavit voluntariam pro nobis adire passionem. *Mittit*, ait evangelista, *duos ex discipulis suis dicens : Euntes in vicum oppositum, invenietis asinam alligatam, et pullum cum ea : solventes, adducite mihi* [77]. Ideo beatus Jacob patriarcha cum benedictiones quasi

:xv, 8. [74] Psal. xxiii, 7, 9. [75] Psal. cxvii, 26. [76] Psal. viii, 3. [77] Matth. xxi, 1, 2.

sortem filiis impertiret, ubi ad Judam pervenisset, sic ait: *Judas, te laudent fratres tui* [78]; et paucis interpositis, *Et ipse expectatio gentium* [79]. Qualium Judas gentium expectatio fuit? Nullius. Verum id indicat propheta, quod ex Juda sol ortus sit. Rursum paucis interjectis idem ait: *Ligans ad vineam asinam suam, et ad vitem pullum asinæ* [80]. Asinam et pullum dicens, Ecclesiam gentium significavit. Nam revera Dominus gentes vineæ et viti colligavit, id est, Veteri et Novo Testamento, quo per fidem pietatis fructum ferrent. Hinc pergit: *Lavabit in vino stolam suam, et in sanguine uvæ amictum suum* [81]. Stolam et amictum Christi, carnem nuncupat. Siquidem sponte in carne sua cruci pro nobis affixus est, ut proprio sanguine peccatorum nostrorum sordes ablueret, quemadmodum in Isaia scriptum est: *Quare rubra vestimenta tua, et indumenta tua quasi calcati torcularis, plenus conculcata* [82]? Verum ad propositum revertamur. Dicit ergo dispulis Dominus de asina loquens: *Et si quis vobis dixerit: Quid facitis? aut cur solvitis pullum? dicite: Domino opus illo est* [83]. In nullo, inquit, dubitate eorum quæ secundum œconomiam meam geruntur; nemo vobis repugnabit aut obsistet in ulla re. Dicite, Domino illius esse opus: jussum meum exsequentes nemo vos coercebit: *Nam meus est orbis terræ et plenitudo ejus* [84]. Oportet igitur quæcunque a me scripta sunt ad exitum deduci. Hodie insidens subjugali Jerosolymam ingressurus sum. Scrutamini Scripturas; ecce Zacharias propheta his verbis exclamat: *Gaude multum, filia Sion: prædicabitur tibi justus et Salvator. Ipse mansuetus, insidens subjugali, et pullo asinæ juveni* [85]. Tempus præsens beneplaciti est; oportet me inimicum evertere ac per crucem omnia pacata reddere. Opus est ut isthæc Jerosolyma finem accipiat, et Ecclesia gentium firmetur. Annon psalmista David de hac vocatione gentium vaticinatus est? Quid vero ait? *Omnes gentes, quascunque fecisti, venient, et adorabunt coram te, Domine* [86]. Hi sunt veri adoratores, qui per fidem Verbum receperunt. Deinde ait evangelista: *Euntes autem discipuli fecerunt sicut præcepit illis, et adduxerunt asinam et pullum, et imposuerunt super illos vestimenta, et Jesum desuper sedere fecerunt* [87]. O magnam Servatoris erga nos attemperationem! Quis ejus erga nos amoris affectum non admiretur? Quis non obstupescat quando is, qui sedet super cherubim, jam propter nos pullo asinæ insidet? Et qui a seraphim celebratur, jam a parvulis effertur laudibus? Nam vestimentis, inquit, suis viam sternebant; alii ramos de arboribus cædentes, idipsum præstabant; et alii quidem præeuntes, alii vero subsequentes, cum innocentibus pueris una clamabant, triumphalem hymum proferentes, his verbis: *Hosanna filio David, benedictus qui venit in nomine Domini, Hosanna in excelsis* [88]. Quamobrem

A Ἰακὼβ ὁ πατριάρχης, ἡνίκα τὰς εὐλογίας ἐν κλήρῳ παρεῖχε τοῖς τέκνοις, ἐλθὼν ἐπὶ τὸν Ἰουδαν, οὕτως εἴρηκεν· Ἰούδα, σὲ αἰνέσαισαν οἱ ἀδελφοί σου. καὶ μντ' ὀλίγα· Καὶ αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν. Ποίων δὲ ἐθνῶν γέγονε προσδοκία Ἰούδας; Οὐδαμῶς. Ἀλλὰ τοῦτο δηλοῖ ὁ προφήτης, ἐπειδὴ ἐξ Ἰούδα ἀνατέταλκεν ὁ ἥλιος. Πάλιν μεθ' ἕτερα ὁ αὐτὸς λέγει· Δεσμεύων πρὸς ἄμπελον τὴν ὄνον αὐτοῦ, καὶ τῇ ἕλικι τὸν πῶλον τῆς ὄνου. Ὄνον καὶ πῶλον εἰπών, τὴν Ἐκκλησίαν τῶν ἐθνῶν ἐσήμανεν. Ἐδέσμευσε γὰρ ἀληθῶς τὰ ἔθνη ὁ Κύριος τῇ ἀμπέλῳ καὶ τῇ ἕλικι· τουτέστι, τῇ Παλαιᾷ καὶ Καινῇ Διαθήκῃ, ὅπως καρποφορήσωσι καρπὸν εὐσεβείας διὰ τῆς πίστεως. Εἶτα ἐπάγει· Πλυνεῖ ἐν οἴνῳ τὴν στολὴν αὐτοῦ, καὶ ἐν αἵματι σταφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ. Στολὴν B τοῦ Χριστοῦ καὶ περιβολὴν τὴν σάρκα λέγει. Ἑκουσίως γὰρ δι' ἡμᾶς ἐν σταυρῷ προσηλώθη σαρκί, ἵνα τῷ ἰδίῳ αἵματι τὸν ῥύπον ἐκπλύνῃ τῶν ἡμετέρων ἁμαρτιῶν. καθὼς καὶ ἐν Ἡσαΐᾳ γέγραπται· Διὰ τί σου ἐρυθρὰ τὰ ἱμάτια, καὶ τὰ ἐνδύματά σου ὡς ἀποπατητοῦ ληνοῦ, πλήρης κατεπεπατημένης; Ἀλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανέλθωμεν. Λέγει γὰρ τοῖς μαθηταῖς ὁ Κύριος περὶ τῆς ὄνου· Καὶ ἐάν τις ὑμῖν εἴρῃ, Τί ποιεῖτε; ἢ τί λύετε τὸν πῶλον; εἴπατε ὅτι Ὁ Κύριος αὐτοῦ χρείαν ἔχει. Μὴ διστάσητε, φησὶν, ἐν μηδενὶ τῶν κατὰ τὴν ἐμὴν οἰκονομίαν πραττομένων· οὐδεὶς ὑμῶν ἀντιστήσεται οὐδὲ ἀντιῤῥητορήσει πρὸς οὐδὲ ἓν ῥῆμα. Εἴπατε, ὅτι ὁ Κύριος αὐτοῦ χρείαν ἔχει, οὐδεὶς κωλύσει ὑμᾶς ποιοῦντας τὸ ὑπ' ἐμοῦ προσταττόμενον· Ἐμὴ γάρ ἐστιν C ἡ οἰκουμένη καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. Δεῖ τοίνυν πάντα τὰ παρ' ἐμοῦ γεγραμμένα εἰς τέρας ἐλθεῖν. Δεῖ με εἰσελθεῖν εἰς Ἱερουσαλὴμ σήμερον ἐποχούμενον ἐπὶ ὑποζύγιον. Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς· ἰδοὺ Ζαχαρίας ὁ προφήτης διαῤῥήδην βοᾷ λέγων· Χαῖρε σφόδρα, θύγατερ Σιών· κηρύσσεταί σοι δίκαιος καὶ σώζων. Αὐτὸς πραΰς καὶ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὑποζύγιον καὶ πῶλον ὄνου νέον. Καιρὸς οὖν εὐδοκίας ὁ παρών· δεῖ με τὴν ἔχθραν λῦσαι καὶ εἰρηνοποιῆσαι τὰ πάντα διὰ τοῦ σταυροῦ. Δεῖ τὴν νῦν Ἱερουσαλὴμ τέλος λαβεῖν, καὶ τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν στηριχθῆναι. Ἢ οὐχὶ καὶ ὁ ὑμνῳδὸς Δαυὶδ περὶ τῆς κλήσεως ταύτης τῶν ἐθνῶν προεφήτευσε; Τί γὰρ εἴρηκε; Πάντα τὰ ἔθνη, ὅσα ἐποίησας, ἥξουσι καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιόν σου, Κύριε. Οὗτοί εἰσιν οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταί, οἱ διὰ πίστεως τὸν Λόγον ἐκ- D χόμενοι. Εἶτά φησιν ὁ εὐαγγελιστής· Πορευθέντες δὲ οἱ μαθηταὶ ἐποίησαν καθὼς συνέταξεν αὐτοῖς, καὶ ἤγαγον τὴν ὄνον καὶ τὸν πῶλον, καὶ ἐπέθηκαν ἐπάνω αὐτῶν τὰ ἱμάτια, καὶ ἐπεκάθισαν τὸν Ἰησοῦν. Ὦ τῆς πολλῆς τοῦ Σωτῆρος πρὸς ἡμᾶς συγκαταβάσεως! Τίς οὐ θαυμάσει τὸ μέγεθος τῆς αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς ἀγάπης; Τίς οὐκ ἂν ἐκπλαγῇ, ὅτι ὁ ἐπὶ τῶν χερουβὶμ ἐποχούμενος ἐπὶ πῶλον δι' ἡμᾶς ἐκαθέσθη; Ὁ ὑπὸ τῶν σεραφὶμ ἀνυμνούμενος, ὑπὸ νηπίων εὐφημεῖται; Τοῖς μὲν γὰρ ἱματίοις, φησὶ, τὴν ὁδὸν κατεστρώννυον· ἄλλοι δὲ κλάδους ἐκ τῶν δένδρων

[78] Gen. XLIX, 8. [79] ibid. 10 [80] ibid. 11. [81] ibid. [82] Isa. LXIII, 2. [83] Luc. XX, 31. [84] Psal. XXIII, 1. [85] Zachar. IX, 9. [86] Psal. LXXXV, 9. [87] Matth. XXI, 6, 7. [88] ibid. 9.

κόπτοντες τὸ αὐτὸ ἐποίουν· καὶ οἱ μὲν προπορευόμενοι, οἱ δὲ ἀκολουθοῦντες ἔκραζον ἅμα τοῖς ἀπειροκάκοις παισὶν, ἐπινίκιόν τινα ὕμνον λέγοντες· Ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαυιδ, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις. Διὸ καὶ ἡμεῖς, ἀποθέμενοι πάντα λογισμὸν ῥυπαρὸν καὶ αἰσχρὰς ἐνθυμήσεις, καὶ τὴν ἐν πανουργίᾳ πονηρίαν, ἀπειρόκακον ἔννοιαν ἀναλαβόντες, ἅμα τοῖς παισὶν ἐκείνοις μετὰ φαιδρῶν τῶν λαμπάδων ἀπαντήσωμεν τῷ Σωτῆρι Χριστῷ τῷ ἀληθινῷ Θεῷ ἡμῶν· καὶ τοῖς μὲν βαΐοις νικητὴν αὐτὸν τοῦ θανάτου κηρύξωμεν, τοῖς δὲ τῶν ἐλαιῶν κλάδοις τὸν ἐλεήμονα καὶ ἀγαθὸν ἱκετεύσωμεν λέγοντες· Εὐλογημένος ὁ ἐλθὼν καὶ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις. Εὐλογημένος ὁ ἐλθὼν κατ' οἰκονομίαν, καὶ δι' ἡμᾶς πτωχεύσας πλούσιος ὤν, ἵνα καὶ ἡμᾶς τῇ σῇ πτωχείᾳ πλουτήσωμεν· ἐρχόμενος δὲ μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς· αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A nos etiam, missa omni sordida cogitatione, depulso quovis sordido affectu, dejecto omni dolo et malitia, innocentem animi sensum assumentes, cum pueris illis, lampadibus instructi occurramus Servatori Christo, vero Deo nostro, atque ex ramorum gestatione ipsum mortis victorem deprædicemus: olivarum ramis onusti miseratori bonoque Domino supplicemus, dicentes: *Benedictus qui venit* et venturus est, *in nomine Domini, Hosanna in excelsis.* Benedictus es, qui cum dives esses, per œconomiam propter nos pauper accedis, ut nos inopia tua divites simus: qui venturus es cum gloria judicaturus vivos et mortuos. Ipsi gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM IN FRAGMENTUM CONTRA MACEDONIANOS.

1042 « Sequens fragmentum ex prolixo, ut videtur, opere excerptum est. Cum enim quidam ementita catholicæ fidei specie Macedonii errores spargerent, Athanasius, quo vivente nemo inulte vel clam vel publice sanam fidem impugnavit, vafros homines ut larvam ponant provocat, ratus optabilius esse ut errores palam efferrent, quam ut aliud simulantes adreperent, incautosque simpliciorum animos sensim abducerent. Editum porro fuit hoc opus circiter annum 359, quo maxime tempore Macedoniani obstrepebant. »

« Fragmentum contra Macedonianos. Ex cod. Colbert. 5179, bombycino. »

Εἰ μὲν, μηδενὸς ὑποκειμένου, περὶ πίστεως γράφουσι, περιττὸν τὸ ἐπιχείρημα καὶ ἐπιβλαβὲς, ὅτι, μηδεμιᾶς ζητήσεως οὔσης αὐτοῖς, πρόφασιν λογομαχίας παρέχουσιν, ἀνασκευάζοντες τὰς κακίους τῶν ἀδελφῶν καρδίας, καὶ παρασπείροντες ἃ μηδὲ εἰς νοῦν αὐτῶν ποτε ἀνέβη· εἰ δὲ διὰ τὴν Μακεδονίου αἵρεσιν ἀπολογούμενοι γράφειν ἐπιχειροῦσιν, ἵνα τῶν κακῶν φυτῶν τὰ σπέρματα προανελεῖν, καὶ τοὺς αὐτὰ παρασχόντας στηλιτεῦσαι, καὶ οὕτως τὰ ἀντ' ἐκείνων γράφειν ὀρθῶς, ἢ ἐκδικεῖν φανερῶς τὰ Μακεδονίου, ἵνα μὴ κεκρυμμένοι, ἀλλὰ φανερῶς πνευματομάχοι δεικνύωνται, καὶ πάντες αὐτοὺς φεύγωσιν ὡς ἀπὸ προσώπου ὄφεως. Νῦν δὲ κσκεῖνα κρύπτουσι, καὶ περὶ ἄλλων προσποιούμενοι γράφουσιν· ὥσπερ οἱ τῶν σεσηπότων μελῶν παρατρέχοντες ἰατροὶ περὶ τῶν ὑγιαινόντων διαλέγονται, ἢ ἀγνοοῦντες ἢ τέχνῃ πανούργως χρώμενοι. Οὐδεὶς γὰρ, ἐγκαλούμενος περὶ μοιχείας ἀπολογεῖται περὶ κλοπῆς (64) οὐδὲ φόνοτις ἔγκλημα διώκων, ἀνέχεται τῶν καταγορουμένως εἰ ἀπολογοῦντο λέγοντες, Οὐκ ἐπιωρκήσαμεν, ἀλλὰ καὶ τὴν παρακαταθήκην ἐφυλάξαμεν. Μᾶλλον γάρ ἐστι τοῦτο παίγνιον ἢ λύσις ἐγκλήματος καὶ ἀληθείας ἀπόδειξις.

B Si quidem nulla exsistente de tractanda fide occasione, scribunt, inanis damnosusque est illorum conatus: quia nulla suborta quæstione, disceptandi præbent occasionem: innocentium fratrum corda labefactantes, eaque perperam disseminantes, quæ nunquam illis in mentem venissent; quodsi ea illis scribendi causa sit, quod a Macedonii hæresi sese purgare velint; oportebat sane eos malarum semina plantarum primo exstulisse, atque traduxisse eos qui talia subministrant, ac deinde contra illos recta sententia scribere, vel tandem Macedonii opinionem palam vindicare, ut ne latenter, sed publice Pneumatomachi, sive Spiritus sancti hostes, commonstrentur: sicque omnes ab illis tanquam a facie serpentis defugiant. Nunc autem et C illa occultant, et de aliis dissimulanter scribunt: quemadmodum medici de carie laborantibus membris carptim agentes, de sanis edisserunt, sive ignorantes, sive arte sua vafre utentes. Nemo enim de adulterio accusatus, de furto sese purgat; neque qui cædis crimen offert, reos patitur hanc sibi defensionem parare: Non pejeravimus, imo etiam depositum servavimus. Id enim lusus potius est, quam criminis depulsio, aut veritatis demonstratio.

(64) Cf. « Epistola ad episcopos Ægypti et Libyæ, » n. 14, p. 221.

nus. Qui periniquo modo conspirationem fecit, usus opera cujusdam familiaris et domestici sui, hominis moribus inhumani, et animo crudelissimi, cui nemen Onager : atque in legatos Roma, Athanasii causa, missus a Constante, qui pari ac Constantius labore doloreque functus est, conjurationem fecit : iis nomen Euphratas et Vincentius, episcopi in ditione Constantis, qui sententiam tulerat de Athanasio et per iniquum judicium episcopali sede pulso. Ipse quippe Stephanus veritati infensus, quotquot hærebant rectis fidei dogmatibus, nullis non calamitatibus afflixit et circumvenit : domosque invadens, plagis et contumeliis oneratos per forum agebat : nec viros modo, sed etiam matronas pudore et vitæ probitate exornatas. At vel unum contra legatos facinus est ad hominis declarandam indolem satis. Cum timeret enim ne ecclesias obtineret Athanasius, cujus causa maxime facta legatio fuerat, memorati Onagri ministerio puellam ex lupanari corruptam mercede, in episcoporum domum submittit : insidiis quoque procul, vafro improboque modo, collocatis, ut confertim sese dato signo immitterent in sanctorum hominum domicilium. Eorum autem alter, ubi sensit impudicæ mulieris strepitum, quem ingressa fecerat, dæmonem ratus esse, psalmum demisse canebat. Cumque fabula quo auctore et quo pacto edita fuisset, magistratus judicio deprehensum esset, ut nefandi sceleris auctor Stephanus abdicatus, Leontius vero ad regendam Antiochenam Ecclesiam allectus est. Quem Athanasius, utpote doctrina atque sententia corruptum, aversabatur, atque cum Eustathii sequacibus, qui conventus in privatorum domibus agebant, communicabat.

A συσκευὴν διά τινος τῶν αὐτῷ προσηκόντων ὠμοτάτου καὶ τὸν τρόπον καὶ τὴν ψυχήν· Ὄναγρος ἦν αὐτῷ ὄνομα· ἐξαρτύσας τοῖς ἐκ Ῥώμης ἥκουσι πρέσβεσι παρὰ Κώνσταντος· (62) ὃς τὰς αὐτὰς ὠδῖνας Κωνσταντίῳ διέλυσεν, ὑπὲρ Ἀθανασίου πεμφθεῖσιν· Εὐφράτας δὲ καὶ Βικέντιος ὠνομάζοντο· ἐπίσκοποι δ' ἦσαν ὑπὸ Κώνσταντι δικάζοντι, ὡς ἀναξίως τοῦ θρόνου κριθεὶς ἀπερρίφη. Δυσμενῶν γὰρ τῇ ἀληθείᾳ, παντοδαπαῖς περιέβαλε σομφοραῖς οἳ τῶν ὀρθῶν δογμάτων ἀντείχοντο· αἰκίζων τε καὶ προπηλακίζων, ἦγε διὰ τῆς ἀγορᾶς, ἐπιὼν ταῖς οἰκίαις· οὐκ ἄνδρας μόνον, ἀλλὰ καὶ γυναῖκας, αἰδοῖ καὶ σεμνότητι βίου κεκοσμημένας. Ἀπόχρη δὲ τὸ κατὰ τῶν πρέσβεων μόνον τεκμηριῶσαι τὸν ἄνδρα ὁποῖος. Δείσας γὰρ μὴ τῶν ἐκκλησιῶν ἐπιλήψαιτο Ἀθανάσιος, ὑπὲρ οὗ καὶ B ἡ πρεσβεία μάλιστα ἦν, παιδίσκην, διὰ τοῦ προειρημένου Ὀνάγρου ἐκ χαμαιτυπείου μισθῷ διαφθείρας, ὑποβάλλει τῇ οἰκίᾳ τῶν ἐπισκόπων· ἔπειτα λόγον πόρρωθεν στήσας καγουργίας μεστὸν, ἀθρόον ἐπισπῆναι παρασκευάζει τῇ καταγωγῇ τῶν θείων ἀνδρῶν. Ὧν ἕτερος, αἰσθόμενος τῆς ἀκολάστου τὸν ψόφον, ἡνίκα εἰσῄει, δαίμονα οἰηθεὶς, ψαλμὸν ὑπῇδε. Τοῦ δὲ δράματος, ὅθεν καὶ ὅπως γέγονε, κρίσει τοῦ κρατοῦντος ἀνευρεθέντος, ὡς αὐτουργὸς τῆς ἀθεμίτου πράξεως καθῄρηται Στέφανος· Λεόντιος δὲ εἰς ἐπιτροπὴν τῆς Ἀντιοχέων ἐκκλησίας κρίθη (*sic*). Ὃν Ἀθανάσιος ὡς περὶ τὸ δόγμα κίβδηλον ἐξετρέπετο· τοῖς δ' ἀπὸ τοῦ Εὐσταθίου ἐν ἰδιωτῶν οἰκίαις ἐκκλησιάζουσιν ἐκοινώνει.

—

In eodem Baluzano condice hoc segmentum habetur Athanasii Hagioritæ, ut vocat, scilicet in sacro monte Atho degentis, nostroque multum ætate inferioris. Præit fragmento hæc nota : Ἐν ἔτει ϡξϑ', *id est anno mundi, ex Cxcorum sententia,* 6469, *Christi* 961, *quo exaratus videtur codex unde Baluzianus exscriptus est.*

Sancti Athanasii Hagioritæ.

C Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ Ἀγιορίτου.

Hæc plerumque sibi mutuo hærent atque aliud ex alio commonstratur. Etenim gratia vitæ instituti prænuntia est ; vitæ institutum gratiæ munerum parens ; gratiæ munera vitæ instituti fructus ; ex his porro deinceps miracula sequuntur.

Ταῦτα δὲ, ὡς ἐπίπαν, ἀλλήλων ἔχονται καὶ δι' ἀλλήλων δείκνυνται· ἡ μὲν χάρις τοῦ βίου προάγγελος· ὁ δὲ βίος τῶν χαρισμάτων πατήρ· τὰ χαρίσματα δὲ τοῦ βίου καρπός· ἐκ δὲ τούτων ἀκολούθως ἕπεται καὶ τὰ θαύματα.

MONITUM IN SERMONEM DE PATIENTIA.

—

1039 *Paulo melioris notæ hic sermo censendus est quam præcedens* (a), *etsi ex uno eodemque codice Ambrosiano uterque prodeat. Hic vero Athanasiani ævi perspicua signa præfert. Nam scriptus fertur quo tempore, suborto inter Christianos tumultu, carnificina in probos exerceretur, ac episcopi veri sequaces, officii sui munia exsequi non valerent. Exemplo autem omnium quotquot in Veteri vel Novo Testamento memorantur sanctissimorum hominum ac feminarum, concreditum sibi populum ad patientiam cohortatur Athanasius, sive quisquis alter hunc sermonem edidit. Dum porro martyrum cruciatus recenset, aliquot*

(62) Locus corruptus.

(a) Homilia scilicet *in Cantica cantic.*, quam, ut omnino spuriam, appendicis vice ad Athanasii Expositionem *in Cantica* ponimus tomo sequenti. EDIT. PATR.

memorat qui pro Christo oculum perdiderant. Hinc vero statim inferas, Paphnutium et Potammonem Athanasii amicos indicari, qui tali supplicio perfuncti, in ministerii sui officio plurima item sunt ab Arianis perpessi. Cæterum hæc γνησιότητος *argumenta non talia sunt, quæ mihi prorsus scrupulum amoveant : nam stylus plane demissior Athanasiano, fucum olere videtur, ac longe imparem Athanasio scriptorem arguere : nisi forte dicatur Athanasium infimam turbam alloquentem, pro captu populi verba fecisse. Rem dubiam mittimus : unum tantum observare libet, hanc orationem non ore in cœtu populi prolatam ferri sed scripto transmissam fuisse.*

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, ΠΕΡΙ ΥΠΟΜΟΝΗΣ.

EJUSDEM ATHANASII ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI, DE PATIENTIA.

1. Ὁ ἡμέτερος διδάσκαλος Παῦλος παραγγέλλει, παραστῆσαι τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ. Κοινὸν μὲν τὸ παράγγελμα, μᾶλλον δὲ ἐπαγγέλλει τοῖς ἁγιωσύνην ἀσκοῦσιν. Ἡ παρθένος τὴν μὲν φύσιν ἐστὶν ὁμοία ταῖς ἄλλαις γυναιξί, τῇ δὲ προθέσει τὴν φύσιν ὑπερβᾶσα. Καὶ τῷ ἁγίῳ ἁγίως προσελθεῖν θελήσασα, εἰ μὲν κατορθοῖ ἐνταῦθα, θαῦμα μέγα ἀπηνέγκατο · εἰ δὲ προθεμένη οὐκ ἐτελείωσεν, ἐζαίσιον τὸ τοιοῦτον πτῶμα γεγένηται · καὶ γὰρ χαλεπώτερόν ἐστιν ἀπὸ ὑψηλοτέρων πεσεῖν, ἢ ἀπὸ τῶν χαμαὶ καταπίπτειν. Καὶ ὅσῳ μεγάλη ἐστὶν ἡ ἐπαγγελία, τοσούτῳ χείρων ἡ πτῶσις. Ἡ γὰρ ἐπαγγελία ὑπερβαίνει τὴν φύσιν, καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν αὐτὴν ἀναφέρει, καὶ μετὰ ἀγγέλων χορεύειν αὐτὴν κατασκευάζει. Ἐντεῦθεν ἤδη τῇ πολιτείᾳ, ὡς φησι καὶ ὁ Σωτὴρ τῷ ἀξιώματι τούτῳ μαρτυρῶν, ὅτι μετὰ τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν ὁ βίος ἐστὶ, φησὶν, ἡ προσδοκία τῶν ἀνθρώπων. Καὶ πάλιν λέγει, ὅτι Οἱ καταξιωθέντες τῆς ἀναστάσεως τῶν μελλόντων ἀγαθῶν οὔτε γαμοῦσιν οὔτε γαμίσκονται· Ὁ τοίνυν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν ταῖς ἐπαγγελίαις ἀπόκειται, τοῦτο προλαβοῦσα ἡ τινων προαίρεσις, ἔχει καὶ κέκτηται. Οἱ γὰρ ἅγιοι, οἵτινες τὸν λογισμὸν ἔχουσιν ἀνατεταμένον πρὸς τόν Θεὸν, καὶ ἐσθίοντες ἐκ τῆς οὐρανίου τροφῆς, ἡγήσαντο ὡς φυλακὴν τὸν κόσμον τοῦτον, καὶ τὰ σώματα αὐτῶν εἰς μαρτυρίαν παραδεδώκασι, καὶ τὴν ἰδίαν ψυχὴν τετηρήκασιν ἁγνὴν, ἵνα ὁ Θεὸς οἰκήσῃ ἐν αὐτοῖς. Ὑπέμενον δὲ, ὥσπερ ὁ Κύριος ἡμῶν λέγει, ὅτι Ὁ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται · καὶ καθάπερ ὁ ψαλμῳδός φησιν · Ἐκοπίασεν εἰς τόν αἰῶνα, καὶ ζήσετέι εἰς τέλος · ὅσοι γὰρ δίκαιοι τὴν ἐλπίδα αὐτῶν ἐν τῷ Θεῷ ἔχουσιν, ἀνάπαυσιν σαρκικὴν οὐκ ἐσχήκασι, χωρίζουσαν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ · ἀλλ' ἔμενον ἐν κόποις, μὴ δειλιῶντες, οὔτε μὴν διστάζοντες περὶ τῶν θείων ἐπαγγελιῶν · ἀλλ' ὑπαδεχόμενοι τὰς θλίψεις ἑλαφρῶς, μνημονεύουσι τοῦ διὰ τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος · Καὶ τὴν ἁρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων ὑμῶν μετὰ Χαρᾶς προσεδέξασθε. Καὶ μαρτυρεῖ καὶ περὶ τῶν μὴ προσδεξαμένων τὴν ἀπολύτρωσιν, οτι οὐκ ἤθελον ἀναστφέψαντες πάλιν εἶναι ἐν τοῖς οὐρανίοις · ἡμᾶς δὲ οὐ δεῖ εἶναι ἐν τοῖς κοσμικοῖς, ἀλλὰ μεταβῆναι εἰς τό συνεῖναι τῷ Θεῷ.

1. Doctor noster Paulus præcipit, *ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, Deo placentem* [50]. Commune quidem præceptum est, sed plus promittit iis qui sanctitatem profitentur et exercent. Virgo natura similis aliis mulieribus est, proposito autem suo naturam exsuperat. Et cum ad sanctum sancte accedere cupiat, si probe hic rem gerat, rem sane mirabilem et spectaculo dignam præstat : quodsi cum proposuerit non perficiat, funestus hujusmodi casus est : gravius quippe est a sublimioribus decidere, quam humi stantem ruere. Et quanto major est promissio, tanto deterior lapsus. Promissio quippe naturam superat, ipsamque in cœlum sublevat, efficitque ut cum angelis choreas agat. Atque inde instituti hujusmodi præstantia eminet, ut ait Salvator, tantæ dignitati testimonium afferens, quod post resurrectionem mortuorum, vita, inquit, sit exspectatio hominum. Et rursum ait : Qui digni habiti sunt resurrectione ad futura bona possidenda, neque nubunt neque nubuntur. Quod itaque in regno cœlorum promissum ac repositum est, id proprio consilio et voluntate prævertentes nonnulli, hic obtinent possidentque. Sancti enim qui defixa in Deum cogitatione fuerunt et cœlestem cibum degustarunt, mundum hunc pro carcere habuerunt, et corpora sua tradiderunt ad martyrium. Utque Deus in ipsis habitaret, animam suam servavere castam. Patientiam autem habebant, uti Dominus noster ait : *Qui patientiam habuerit usque in finem, hic salvus erit* [51] : et quemadmodum ait Psalmista : *Laboravit in æternum et vivet in finem* [52] : quotquot enim justi homines spem suam in Deo habuerunt, carnalem quietem non obtinuerunt, quæ ipsos separaret a Deo ; sed in laboribus perseverabant, nihil reformidantes, nihil dubii de divinis promissionibus : sed alacriter exceptis ærumnis, recordabantur ejus qui per Apostolum ait : *Et rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepitis* [53]. Et testificatur de iis etiam qui non acceperunt redemptione, quod noluerint in cœlestibus versari : nos autem non in sæcularibus sistere oportet, sed transmigrare, ut cum Deo versemur.

2. Νῦν γὰρ καὶ ὑμεῖς, ἀδελφοὶ ἀγαπητοὶ, μὴ ὀλιγωρήσητε. μηδὲ ὁμοιωθῆτε τῷ λαῷ τῷ κατὰ τὸν καιρὸν Μωϋσέως παραβεβηκότι ἐν ἡμέραις τεσσαράκοντα μόναις, ἐν τῷ αὐτὸν ἀναβαίνειν λαβεῖν τὸν θεῖον νόμον · καὶ ἐκ τούτου ἔνοχοι γεγόνασι, καὶ ἔπεσον ἐν τῇ

2. Nunc itaque, dilecti fratres, ne negligatis, neu similes sitis populo tempore Moysis prævaricanti, idque brevi quadraginta dierum spatio, cum ipse ascenderet acceptum divinam legem : exindeque rei obnoxii in deserto conciderunt ; sed Moysem imi-

[50] Rom. XII, 1. [51] Marc. XIII, 13. [52] Psal. XLVIII, 9, 10. [53] Hebr. X, 34.

temur,qui jejunus quadraginta dies totidemque noctes degit, cibo vacuus atque potu. Neque solum hisce quadraginta, sed aliis totidem jejunavit, cor habens et oculos ipsamque carnem suspensam et ad Deum erectam. Ne concupiscamus, ut tunc illi cupidi carnium,qui in deserto lapsi sunt : *Adhuc escæ eorum erant in ore ipsorum*, ut psalmus habet, *et ira Dei ascendit super eos* [54] : sed ei qui præcepta dedit cum studio et observatione hæreamus,quemadmodum filii Jonadab,quibus Deus hæc pollicitus est : *Non deficiet vir de filiis Jonadab, qui stet in conspectu meo cunctis diebus vitæ suæ* [55] : qui domum non ædificaverunt sibi, neque vineas plantaverunt,et populo in redargutionem fuerunt. Et populus quidem, qui multitudine magna erat, in captivitatem adductus est ; isti vero, pauci numero,a Deo servati sunt. Et vos quoque qui Patrum viam teritis, pro filiis filiorum Jonadab reputamini. Patrum hæreditatem, ut generosus ille Nabuthe, servemus. Qui Nabuthe,comminante Achab pro vinea ejus adipiscenda, atque in hortum olerum convertenda, cum nollet ei morem gerere, viriliter concertans, interemptus est : verum Deus ipsum est ultus.Nolebat scilicet vineam suam converti in hortum, ubi nascuntur porri,et cæpæ et allia, a queis ipse abhorrebat : sed prætulit vineam lætitiæ ; imo potius mentem suam voluit exhilaratam,non dissolutam, ut est malva in horto æstus tempore, aut quasi beta semicocta : cujusmodi sunt hi proditores, Nam si ea privatus esset, privaretur forsan et illa mente paternæ religionis : siquidem vocabatur Israelites, quia mentem habebat Deum videntem. Qui autem nunc asperi nihil tolerant;vineam suam veris vitibus plenam Achabo tradiderunt,quæ pravi olerum speciebus sata est.

3. Ne simus pecuniæ amatores ut Elisæi puer, qui hac de causa Naamani lepram in se traduxit ; sed cum patientia toleremus ærumnas,ut laborum remissionem ac quietem nanciscamur : nemo quippe sine afflictione intrabit in regnum cœlorum.Imitemur sanctos qui ætate nos præverterunt. Prior justus fuit Abel qui ex primogenitis ovium suarum et ex earum adipe primitias Deo obtulit, in quem frater ipsius germanus invidia inflammatus est. Quid, quæso,mali Caino fecerat Abel ? Invidiæ autem hujusmodi causa fuit,quod cum non rite obtulisset, acceptus non fuerit Deo. Et corpus quidem ejus occidit, ratus eadem opera divinum erga eum amorem exstinguere posse, ignorans scilicet animam ejus ad Deum clamare. At mentionem illius ipse Salvator facit in Evangelio ; Caini autem memoria exstincta est.Hodie item innoxius Abel occiditur; sed sanguis ad Dominum clamat : speramus que illum sanguinem talium tantorumque martyrum non silentio missurum. Tempus præsens illi sane simile est.

A ἐρήμῳ · ἀλλ' ὁμοιωθῶμεν Μωϋσεῖ ποιήσαντι τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ νύκτας, νηστεύοντι χωρὶς βρώσεως καὶ ποσεως. Οὐ μόνον ταύτας, ἀλλὰ καὶ ἄλλας τεσσαράκοντα, ἔχων τήν τε καρδίαν καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὴν σάρκα κρεμαμένην πρὸς τὸν Θεόν. Μὴ ἐπιθυμήσωμεν ὡς τότε ἐπιθυμηταὶ κρεῶν γενόμενοι, πεσόντες ἐν τῇ ἐπήμῳ, Ἔτι τῆς βρώσεως αὐτῶν οὔσης ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, ὡς ὁ ψαλμός φησι, καὶ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἀνέβη ἐπ' αὐτούς · ἀλλὰ διατηρήσωμεν τῷ δόντι τὰς ἐντολὰς, ὡς οἱ υἱοὶ Ἰωναδὰβ, οἷς ὁ Θεὸς ἐπηγγείλατο λέγων · Οὐκ ἐκλείψει ἀνὴρ υἱῶν Ἰωναδὰβ παρεστηκὼς ἐνώπιόν μου πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτοῦ · οἵτινες οἶκον οὐκ ᾠκοδόμησαν ἑαυτοῖς, οὔτε μὴν ἀμπελῶνας ἐφύτευσαν, καὶ γεγόνασιν εἰς ἔλεγχον τῷ λαῷ. Καὶ ὁ μὲν λαὸς πλῆθος ὢν

B ἠχμαλωτεύθη · οὗτοι δὲ, ὀλίγοι ὄντες. ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐφυλάχθησαν. Καὶ ὑμεῖς τοίνυν, οἵτινες τηρεῖτε τῶν πατέρων τὴν ὁδὸν. λογίζεσθε υἱοὶ υἱῶν Ἰωναδάβ. Τὴν τε κληρονομίαν τῶν πατέρων. ὡς ὁ γενναῖος Ναβουθὲ, τηρήσωμεν, ὃς ἠπειλήθη ὑπὸ Ἀχαὰβ λαβεῖν τὸν κῆπον τοῦ ἀμπεκῶνα εἰς κῆπον λαχάνων · μὴ ὑποδεξάμενος δέ, ἀνηρέθη ἀγωνιζόμενος · ἀλλ' ὁ Θεὸς αὐτὸν ἐξεδίκησε. Κῆπον γὰρ τὸν ἑαυτοῦ ἀμπελῶνα οὐκ ἤθελεν ἵνθα φύονται πράσσα [πράσα] καὶ κρόμμυα καὶ σκόροδα, ἅτε ἐξέκλινεν · ἀλλ' ἤθελεν ἀμπελῶνα εὐφροσύτης · μᾶλλον δὲ τὸν ἑαυτοῦ νοῦν εὐφραντικὸν, καὶ οὐκ ἔκλυτον ὡς μολόχην κήπου ἐν καύματι, ἢ ὡς σευτλίον ἡμίεφθον, ὥσπερ οἱ νῦν προδεδωκότες. Εἰ γὰρ ἀφῃρημένος ἦν, τάχα ἀφῄρητο ἂν ὁ νοῦς τῆς πατρικῆς θεοσεβείας · καὶ γὰρ ἐχρηματίσθη Ἰσραηλίτης ὅτι

C νοῦς ἦν ὁρῶν τὸν Θεόν. Οἱ δὲ νῦν μηδὲν παθόντες τὸν ἑαυτῶν ἀμπελῶνα τῆς ἀληθινῆς ἀμπέλου ἀπέδοντο τῷ Ἀχαὰβ, καὶ ἐφυτεύθησαν τοσαῦτα ψεκτὰ λαχανοειδῆ.

3. Μὴ γενώμεθα φιλάργυροι ὡς Ἐλισσαίου ὁ παῖς, ὁ διὰ τοῦτο τὴν λέπραν τοῦ Ναιμὰν ἐπισπασάμενος ἑαυτῷ · ἀλλ' ὑπομείνωμεν ἐν ταῖς θλίψεσιν, ἵνα τῆς ἀναπαύσεως μέτοχοι γενώμεθα · οὐδεὶς γὰρ χωρὶς θλίψεως εἰς τὴν βασιλείαν εἰσελεύσεται. Μιμησώμεθα τοὺς προγενεστέρους ἡμῶν ἁγίους. Ὁ πρῶτος δίκαιος ἦν Ἄβελ, ὃς ἀπαρχὴν τῷ Θεῷ ἀνήνεγκεν ἐκ πρωτοτόκων τῶν προβάτων αὐτοῦ καὶ ἀπὸ τῶν στεάτων αὐτῶν, ὃν ἐζήλωσεν ὁ ἴδιος ἀδελφός. Τί γὰρ ἄδικόν πεποίηκε τῷ Κάϊν ὁ Ἄβελ ; Ὁ δὲ ζῆλος διὰ τοῦτο ἐγένετο ἐν αὐτῷ, ἐπειγὴ οὐ προσεδέχθη αὐτὸς ὑπὸ τοῦ

D Θεοῦ ἐν τῷ μὴ προσενέγκαι ὀρθῶς. Καὶ τὸ μὲν σῶμα ἀπέκτεινε, νομίζων σβέσαι τὴν μεταξὺ αὐτοῦ θείαν ἀγάπην, ἀγνοῶν, ὅτι ἡ ψυλὴ αὐτοῦ βοᾷ πρὸς τὸν Θεόν. Καὶ ὁ μὲτ Σωτὴρ ἡμῶν μνείαν αὐτοῦ ποιεῖται ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ · ἡ δὲ τοῦ Κάϊν μνεία ἀπείληπται. Σήμερον πάλιν τὸν ἀναίτιον Ἄβελ ἀποκτείνουσιν · ἀλλὰ τὸ αἷμα πρὸς τὸν Κύριον βοᾷ · καὶ ἐλπίζομεν, ὅτι οὐ παρασιωπηθήσεται διὰ τὸ αἷμα τῶν τηλικούτων μαρτύρων Ὥσπερ ὁ τότε καιρὸς, οὕτω καὶ νῦν.

[54] Psal. LXXVII, 35. [55] Jerem. XXXV, 19.

4. Μνησθῶμεν δὲ καὶ τῆς ὑπομονῆς τοῦ Ἐνὼχ, ὅτι πεποίηκεν ἔτη τριακόσια ἑξήκοντα πέντε ἀνατεταμένην τὴν διάνοιαν ἔχων πρὸς τὸν Θεὸν, ἕως ἂν μετατεθῇ. Μὴ οὖν ὀλιγωρήσητε· οὐ γὰρ κεχρονίκαμεν. Καὶ Νῶε δὲ πεντακόσια ἔτη πεποίηκε δίκαιος ὢν τέλειος ἐν τῷ καιρῷ τῆς παραβάσεως, πρὸ τοῦ λαλεῖν πρὸς αὐτὸν Θεὸν κατασκευάσαι τὴν κιβωτὸν, καὶ ἄλλα ἑκατὸν ἔτη αὐτὴν ἐργαζόμενος, χλευαζόμενος ὑπὸ τῶν ἐναντιουμένων· καὶ οἱ μὲν χλευάζοντες ἀπώλοντο ὑπὸ τοῦ κατακλυσμοῦ· ὁ δὲ, ἐπὶ τὸν Θεὸν ἠλπικὼς, ἐσώθη σὺν τοῖς οἰκιακοῖς, καὶ σωτήριον ἐγένετο τῷ κόσμῳ.

5. Ἀβραὰμ δὲ πάλιν ὑπήκοος Κυρίου γενόμενος κατέλιπε τὰ ἴδια οἰκητήρια, ἕως οὗ ἀπολάβῃ τὰς μεγάλας ἐπαγγελίας· πειραζόμενος γὰρ ἄχρι τοῦ ἀνενέγκαι θυσίαν τὸν ἴδιον ἀγαπητὸν υἱὸν τῷ Θεῷ, καὶ εἰληφὼς τηλικοῦτον χρηματισμὸν ὁ Ἀβραὰμ καλεῖσθαι φίλος Θεοῦ. Τὸν δὲ Ἰσαὰκ οἱ Φιλιστιεὶμ ἐπλεονέκτουν, καὶ τούτου τὰ φρέατα ἐνέφραττον, καὶ ἐμάχοντο αὐτῷ περὶ τοῦ ὕδατος· ὅτε δὲ ἔσχατον ἐμακρύνθη ἀπ' αὐτῶν, ἐπλάτυνεν αὐτῷ ὁ Θεὸς, καὶ τὸ στόμα αὐτοῦ ἐνέπλησεν εὐλογίας. Καὶ σήμερον πάλιν τοῦ Ἰσαὰκ τὰ φρέατα θέλουσιν ἐμφράξαι· ἀλλὰ μὴ ἐάσητε· λάβετε σὺν ὑμῖν τοὺς παῖδας τοῦ Ἰσαὰκ, καὶ ὀρύξατε, αἵτινές εἰσιν ἀποστόλων βοήθειαι τῆς διδασκαλίας, τῶν ὄντων ὑπερμάχων τῆς ἀληθείας. Τὸν Ἰακὼβ πάλιν ἐδίωκεν ὁ ἴδιος ἀδελφὸς Ἡσαῦ, καὶ ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, καὶ ἐποίμαινε τὰ πρόβατα Λαβὰν, ἀγρυπνῶν ἡμέρας καὶ νυκτὸς, ὡς μίσθιος κακοπαθῶν, ἐμακροθύμησεν ἐν μόχθῳ. Ἐν δὲ τῇ ἑαυτοῦ συνέσει ἔθηκε τὰς ῥάβδους ἐν ταῖς ληνοῖς τῶν ποτιστηρίων, καὶ πάντα τὰ ποικιλοειδῆ πρόβατα ὑπήρχθη ἴδια. Καὶ τούτῳ ὁ Θεὸς ἐπ' ἰσχάτων ἐπλάτυνεν· αὐτὸς γὰρ μόνος ἀπῴχετο, σὺν πολλῷ δὲ πλήθει ἐλήλυθεν, υἱοὺς ἐκτήσατο καὶ κτήνη, οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ πλήθη ἀγγέλων συνευφραίνοντο αὐτῷ. Ἐλεύσεται οὖν ὁ ἀληθινὸς Ἰακὼβ μετὰ τῆς οὐρανίου ἀγγελικῆς παρατάξεως, ὁ ποιμὴν τῶν προβάτων, καὶ ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὴν πρᾶξιν αὐτοῦ. Τὸν Ἰωσὴφ δὲ οἱ ἴδιοι ἀδελφοὶ ἐζήλωσαν· οἱ υἱοὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τοῦτον ἀντὶ ἀργυρίου ἀπέδοντο, καὶ τὴν τούτου τιμὴν διεμερίσαντο. Ὁρᾶτε τὴν τοσαύτην ἀδικίαν τῶν ἀνδρῶν τούτων. Αὐτὸς δὲ ἐμακροθύμησεν ὁ δίκαιος ἐν πᾶσι τούτοις· οὐ γὰρ μόνον οἱ ἀδελφοὶ, ἀλλὰ καὶ ἡ γυνὴ ἐφθόνησεν αὐτῷ. Καὶ τοῦτον μακροθυμήσαντα ὁ Θεὸς κατέστησε τῆς γῆς Αἰγύπτου βασιλέα. Οὐ μόνον τῆς αἰσθητῆς βασιλείας κληρονόμος, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐπουρανίου ἐγένετο. Καὶ σήμερόν εἰσιν οἱ τοὺς ἑαυτῶν ἀδελφοὺς πιπράσκοντες καὶ διαμεριζόμενοι τὸ ἀργύριον. Μνησθῶμεν καὶ τῆς ὑπομονῆς τοῦ Ἰὼβ, τοῦ μήτε εὐθηνοῦντος ἐκκλίναντος, μήτε μὴν πειραζόμενος τοσαῦτα ἐν ἑκάστῳ πράγματι, ἀλλὰ μακροθυμήσαντος καρτερῶς, ἕως ἂν ἀποκάβῃ διπλᾶ παρὰ Θεοῦ. Καὶ ἐμαρτυρήθη μέχρι νῦν, ὅτι πέπονθεν οὗτος, ἵνα φανῇ τοῖς πᾶσι δίκαιος. Ὁ δὲ Μωϋσῆς οὐκ ἐπεθύμησε τοῦ τόπου τὸν πλοῦτον περιποιήσασθαι· ἀλλ' ἔφυγε πάροικος γενόμενος ἐν ἀλλοτρίᾳ γῇ, ἣ τὰ ἐνεστῶτα κατέλειπεν, ἵνα μεταλάβῃ τῶν αἰωνίαν. Οἱ δὲ τοίνυν ἐπελάθοντο [ἐπελάχοντο] ἕως τῆς βασιλείας.

A 4 Recordemur item patientiæ et perseverantiæ Enochi, qui annos trecentos sexaginta quinque peregit mentem habens semper. Deo hærentem, donec translatus est. Ne itaque remisse ac negligenter agatis; non enim diuturno hic tempore degimus. Noe autem quingentos annos transegit justus atque perfectus in tempore prævaricationis, priusquam alloqueretur eum Deus juberetque illum arcam fabricari; quam per alios centenos annos construxit, ridentibus adversariis suis, Verum irrisores illi diluvio perierunt: ille contra qui in Deo spem habuerat, salutem cum familia sua consecutus est et mundum servavit.

1040. 5. Abraham rursus Domino obsecutus, proprias deseruit ædes, donec promissa magna consequeretur: tentatus enim eo usque ut juberetur B filium suum delictum offerre Deo in sacrificium, responso dignatus est, quo vocabatur amicus Dei. Isaac quoque Philistæi superbe tractarunt, ejusque puteos obturaverunt, ac cum eo de aqua concertarunt: at illum denique, postquam longius abcesserat ab eis, dilatavit Deus, osque illius replevit benedictione. Hodie quoque supersunt qui Isaaci puteos obturare tentent: verum id ne agi sinatis, nunite vobiscum Isaaci pueros, et puteos fodite, id est apostolicæ doctrinæ auxilia; apostoli namque sunt propugnatores veri. Jacobum rursus persecutus est ejus frater Esau, ac recessit is in Mesopotamiam, ubi greges Labani pascebat, die nocteque vigilans et quasi mercenarius mala passus, in labore diu viriliterque perseveravit. Prudenter autem ac consi- C derate virgas posuit in canalibus aquariorum, ita ut quotquot varii coloris erant oves, suæ essent. Et hunc quoque Deus in novissimo dilatavit: nam cum solus abiisset, cum multitudine magna rediit, filios possedit et jumenta, nec iis solum potitus est, sed etiam angelorum turmæ cum ipso familiariter agebant. Veniet igitur verus Jacob cum cœlesti angelicoque excercitu, scilicet ille Pastor ovium, et reddet unicuique secundum opera ejus, in Josephum autem vel ipsi fratres invidia moti sunt, ipsi filii patris sui pro pecunia tradiderunt eum, et pretium ejus inter se diviserunt. Videte quantum illi facinus perpetrarunt. Ipse autem vir justus in hisce omnibus fortiter patienterque se gessit: non enim fratrum duntaxat invidiam, sed etiam impotentem mulieris ani- D mum tulit. Hunc vero Deus diuturno tempore viriliter agentem, constituit Ægypti regem. Nec solum ejus quod sub sensum cadebat, sed etiam cœlestis regni hæres factus est. Sane hodie quoque tales reperiuntur; qui fratres suos vendant, et dividant inter se pecuniam. Recordemur etiam patientiæ Jobi, qui neque cum prospere ageret, neque cum tot tentationibus impeteretur, idque singulis in rebus atque possessionibus, ab æquitatate declinavit; sed fortiter diuque toleravit, donec duplicia acciperet a Deo. De ipsoque testimonium datum est usque ad præsens tempus, quod tanta taliaque passus sit, ut palam esset omnibus, eum virum esse justum. Moyses autem non concupivit loci illius divitias adipisci, sed

aufugit advenaque fuit in aliena terra, ac quæ præsentia erant dereliquit, ut æterna nanciscerétur. Ipsi itaque pari regni præmio donati sunt.

6. Tempus nos deficeret si de singulis sanctis A mentionem facere aggrederemur.Sed ut paucis concludamus,dicamus Eliam ab Jezabele vexatum,cum in ærumnis perseverasset, assumptum fuisse. Elisæus autem cum sociis oleribus vescebatur, sed Verbum vivens in se habuit : ipsiusque mortui ossa mortuum suscitaverunt : hinc indicium datur spem justi numquam perire. Jeremias, ex invidia pseudoprophetarum,in lacum lutosum vivens conjectus est.Ezechiel autem decumbens in latus alterum totos centum nonaginta dies ita transegit, comedens panem bibensque vinum cum mensura,neque in latus aliud conversus est, donec jusserit Deus. Qui autem Dominum deserunt,in latus aliud ad captandam quietem convertuntur, quos propalam est inde recepturos partem suam esse.In latus B itaque idem perseverate donec jusserit Deus. Vincula namque illa magna Ezechielis sunt firmissimi sermones Dei.Danielem autem accusarunt satrapæ, animo ipsum a precidus deterrendi ; ille vero nequaquam finem orandi fecit, injectusque bis est in lacum leonum,quorum Deus ora obturavit.Nec desunt hodie qui nos accusent,ut a precibus ad Deum emittendis absterreant.Idque manifestum est quia cum nos,tum Patres nostros episcopos persequuntur.Beatus sane vir inculpatus,in cujus ore inventa nulla est accusandi causa, nisi quod preces fundat ad Dominum. Illud est patientiam tenere usque in fidem. Nemo itaque vestrum animo deficiat.Considerate sanctos illos tres pueros qui imaginem Nabuchodonosoris adorare noluerunt, quique ex hujusmodi sanctitate ac vitæ instituto,tantum flammæ C caminum exstinxere, ut neque odor ignis in vestimentis eorum inventus. Nec in vestris quoque indumentis sit odor ignis Nabuchodonosoris, sive spurcarum exstinctarumque diaboli cogitationum. Ne vos fallat esca, neu quis dicat : Consenui, nec jejunare possum; sed recordetur Eleazari senis, qui nequaqua regis artibus deceptus est, ut gustaret aut manducaret immunda. Qui vero inter vos juniores sunt,in memoriam revocent septem illos generosissimos Machabæos : ac se mutuo cohortentur,frater scilicet fratrem,donec martyrio consummentur, et sint in templo Domini quasi columnæ ignis. Matres item in vobis quotquot habentur,filios hortentur suos ; quemadmodum illa Manichæorum mater, quæ non insano amore,non errore quopiam D decepta, filios hortabatur, ut eosdem in regno cœlorum reciperet et una secum haberet.Quod etiamsi vos adversarii persequantur, imo et comprehendant, sat vobis esto quod corpus vestrum si templum Dei.Mementote apostolorum, qui olim vexati et in carcerem conjecti sunt ; et ii tamen cum gaudio gratias agebant,quoniam digni habiti sunt pro nomine ejus contumeliam pati. Recordamini item tot sanctorum martyrum,qui plagas perpessi sunt, *adeo ut* etiam ipsis oculi excluderentur, et coclites

6. Ἐκλείψει ὁ καιρὸς διηγουμένων ἡμῶν περὶ ἑκάστου τῶν ἁγίων. Ἀλλ' ἵνα συντόμως εἴπωμεν τὸν λόγον, δηλοῦμεν, ὅτι καὶ τὸν Ἠλίαν ἐδίωκεν Ἰεζάβελ, ὑπομείνας δὲ ἐν τῷ κόπῳ ἀνελήφθη. Καὶ ὁ Ἐλισσαῖος δὲ σὺν τοῖς μετ' αὐτοῦ βοτάνας ἤσθιεν, ἀλλ' εἶχε τὸν ἐν αὐτῷ ζῶντα Λόγον· καὶ τούτου τὰ ὀστᾶ τελευτήσαντα ἀνέστησε νεκρὸν, γνωρίσματος διδομένου, ὅτι τοῦ δικαίου ἐλπὶς οὐκ ἀπόλλυται. Ἱερεμίαν εἰς λάκκον βορβόρου ἐνέβαλον ζῶντα, ζηλούμενον ὑπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν. Ὁ δὲ Ἰεζεκιὴλ κοιμώμενος ἦν ἐπὶ τὰ πλευρὰ ἡμέρας ὅλας ἑκατὸν ἐνενήκοντα, ἐσθίων ἄρτον καὶ πίνων οἶνον ἐν μέτρῳ, οὐ μετεστράφη ἀπὸ πλευροῦ ἐπὶ τὸ πλευρὸν, ἕως οὗ ὁ Θεὸς αὐτῷ εἶπεν. Οἱ δὲ καταλείποντες τὸν Κύριον μεταστρέφονται εἰς τὸ πλευρὸν τῆς ἰδίας ἀναπαύσεως, οἵτινες ἔκδηλοί εἰσι λαβόντες ἀπεντεῦθεν τὴν ἑαυτῶν μερίδα. Ἐπιμείνατε οὖν ἐπὶ τὸ πλευρὸν ἕως ἂν ἡ θειότης προστάξῃ. Οἱ γὰρ τοῦ Ἰεζεκιὴλ μεγάλοι δεσμοί εἰσιν οἱ βεβαιότατοι λόγου τοῦ Θεοῦ. Τοῦ δὲ Δανιὴλ κατηγόρησαν οἱ σατράπαι, κωλῦσαι θέλοντες αὐτὸν τῶν εὐχῶν· ὁ δὲ οὐκ ἐπαύσατο, καὶ ἐνεβλήθη δὶς εἰς λάκκον λεόντων· ὁ δὲ Θεὸς ἐνέφραξεν αὐτῶν τὰ στόματα. Καὶ σήμερον κατηγοροῦσιν ἡμῶν, μὴ θέλοντες προσεύχεσθαι ἡμᾶς πρὸς τὸν Θεόν. Φανερὸν τοῦτο, ὅτι καὶ ἡμᾶς διώκουσι, καὶ τοὺς Πατέρας ἡμῶν τοὺς ἐπισκόπους. Μακάριος ἀνὴρ ὅστις ἄμεμπτός ἐστι, καὶ οὐχ εὑρέθη ἐν αὐτῷ αἰτία, ἀλλ' αὕτη μόνη, τὸ προσεύχεσθαι πρὸς τὸν Κύριον. Τοῦτο ἐστι τὸ ὑπομένειν εἰς τέλος. Μηδεὶς οὖν ἐν ὑμῖν ὀλιγοψυχείτω. Κατανοήσατε γὰρ τοὺς τρεῖς ἁγίους μικροὺς ὄντας μὴ ὑποταγέντας τῇ εἰκόνι Ναβουχοδονόσορ, καὶ διὰ τῆς αὐτῆς ἁγιωσύνης καὶ πολιτείας κατασβέσαντας τὴν τηλικαύτην κάμινον τῆς φλογὸς, καὶ οὐδὲ ὀσμὴ πυρὸς ἐν τοῖς ἐνδύμασιν αὐτῶν ἐγένετο. Μηδὲ ἐν τοῖς ὑμετέροις ἐνδύμασι γενέσθω ὀσμὴ πυρὸς τοῦ Ναβουχοδονόσορ, οἵτινές εἰσιν οἱ τοῦ διαβόλου οἱ κατασβεννύμενοι φθαρτοὶ λογισμοί. Μὴ ἀπατάτω ὑμᾶς βρῶσις, μηδὲ λεγέτω τις· Γεγήρακα καὶ οὐ δύναμαι νηστεῦσαι· ἀλλὰ μεμνήσθω τοῦ γεραιοῦ Ἐλεαζάρου, τοῦ μὴ ἀπατηθέντος ὑπὸ τοῦ βασιλέως γεύσασθαι ἢ μιαροφαγῆσαι. Οἱ δὲ ἐν ὑμῖν νεώτεροι μνημονευέτωσαν τῶν ἑπτὰ γενναιοτάτων Μακκαβαίων, παραμυθούμενοι ἕκαστος τὸν ἑαυτοῦ ἀδελφὸν, ἄχρις ἂν τελειωθῶσιν ἐν τῇ μαρτυρίᾳ, καὶ γένωνται ἐν τῷ ναῷ Κυρίου στῦλοι φωτός. Ὅσαι πάλιν ἐν ὑμῖν μητέρες, παρακλήτορες ἔστωσαν τῶν τέκνων, ὥσπερ ἡ ἐκείνων ἀμανὴς καὶ ἀπλανὴς προτρεπομένη τοὺς υἱοὺς, ἵνα ἐν τῇ βασιλείᾳ ἐκεῖ ἀπολάβῃ σὺν αὐτῇ. Κἂν διωχθῆτε, καὶ ἀπολεσθῶσιν ὑμᾶς, ἱκανούσθω τὸ σῶμα ὑμῶν εἶναι ναὸς Θεοῦ. Μνήσθητε τῶν διωκομένων τότε ἀποστόλων καὶ εἰς φυλακὴν βληθέντων, καὶ εὐχαριστούντων μετὰ χαρᾶς, ὅτι κατηξιώθησαν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἀτιμασθῆναι· καὶ τῶν ἁγίων μαρτύρων τῶν τοσούτων αἱκισμοὺς ὑπενεγκόντων, ἄχρι καὶ ἐξορύξεως ὀφθαλμῶν, καὶ μονόφθαλμοι ἐγένοντο. Ἀλλ' ἡ τοῦ Θεοῦ γνῶσις ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν ἐτύγχανεν, εἰς οὓς ὁ τῶ

Σωτῆρος λόγος ἔφθασε λέγοντος· Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται. Τινὲς δὲ νῦν προδεδώκασι μηδὲν καθόλου αἰσθόμενοι παθόντες, ἕνεκεν τριῶν πραγμάτων, φιλαργυρίας τε καὶ ἀπολαύσεως σαρκὸς, βρωμάτων καὶ ποτῶν, καὶ κενοδοξίας, φιλαρχίας καὶ ἀνθρωπίνου φόβου. A

7. Ταῦτα γεγραφήκαμεν παρακαλοῦντες ὑμᾶς· ἀλλ' ἔστι μέτρον ἑκάστου κατὰ τὴν ἑκάστου πολιτείαν ἴδιον. Ἕκαστος οὖν ὑμῶν φίλους ἑαυτοῦ ἄνω κτάσθω· διὸ ἡ Γραφὴ λέγει· Ἐν παντὶ καιρῷ φίλος ὑπαρχέτω σοι. Ἀδελφοὶ δὲ ἐν ἀνάγκαις ἔστωσαν χρήσιμοι· τούτου γὰρ χάριν γεννῶνται. Ὅσοι οὖν μιμηταὶ ἑκάστου τῶν προειρημένων εἰσὶ, τούτων συγκληρονόμοι ἔσονται, καὶ τούτους ἕξουσι φίλους ἐν ἡμέρᾳ ἀνάγκης. Εἴ τις πρεσβύτερος τυγχάνει, μιμείσθω Τιμόθεον προεστῶτα καλῶς, καὶ βαθμὸν ἑαυτῷ περιποιοῦντα καὶ πολλὴν παῤῥησίαν ἐν Χριστῷ. Εἴ τις διάκονος ἐστι, μιμείσθω τοὺς περὶ Στέφανον ἑπτὰ πιστευθέντας διακονεῖν, οἳ καὶ πιστοὶ πλήρεις Πνεύματος ἁγίου ἐγένοντο. Εἴ τις ἀναγνώστης, συμμέτοχος γενέσθω τοῦ λέγοντος· Ἡ γλῶσσά μου κάλαμος γραμματέως ὀξυγράφου· καὶ ὡς εἶπεν ὁ Πέτρος· Εἴ τις λαλεῖ, ὡς λόγια Θεοῦ· καὶ, Ἄργυρος πεπυρωμένος γλῶσσα δικαίου. Ὅσοι μοναχοὶ τέλειοι, ἐχέτωσαν τούτους τοὺς ἁγίους ἄνδρας εἰς φίλους, Ἠλίαν, Ἐλισσαῖον, Ἰωάννην· οἱ δὲ ἐν αὐτοῖς νεώτεροι μιμείσθωσαν τοὺς τότε τρεῖς ἁγίους μετὰ τῶν Μακκαβαίων. Αἱ δὲ παρθένοι προσδοκώμεναι εἶσι μετὰ τῶν συνεταιρίδων ἐν οὐρανοῖς Μαρίας ἅμα ἀδελφῆς Ἀαρὼν, καὶ τῆς Μαρίας καὶ Θέκλης τῆς ἐκτιλάσης τὴν σαρκικὴν ἐπιθυμίαν ἀφ' ἑαυτῆς, καὶ τῶν τεσσάρων θυγατέρων Φιλίππου τῶν προφητευουσῶν. Αἱ δὲ χῆραι πολιτευόμεναι ἔστωσαν ὥσπερ Δεβόῤῥα κρίνουσα τὸν λαὸν, ἥτις ἐχρημάτισε μήτηρ ἐν Ἱερουσαλὴμ· καὶ ὡς Ἰουδὴθ ἐν τῇ φρονιμότητι καὶ ἁγιασμῷ τὴν κεφαλὴν Ὀλοφέρνου ἀφειλαμένη· καὶ ὥσπερ Ἄννα θυγάτηρ Φανουὴλ, ὀγδοήκοντα τεσσάρων ἐτῶν οὖσα, ἣν ἐν τῷ ἱερῷ λατρεύουσα ἐν νηστείαις καὶ δεήσεσι, καὶ ἐπὶ τέλει ἀνθωμολογεῖτο τῷ Κυρίῳ. B C

8. Ὅσοι πρεσβῦται τῇ ἡλικίᾳ εἰσὶν, ἔστωσαν μιμηταὶ τοῦ ἀγαθοῦ πρεσβείου τοῦ Ἀβραὰμ ἐν τῇ φιλοξενίᾳ, καὶ ὥσπερ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ, Ἰὼβ τε καὶ Λώτ. Ὅσαι δὲ πρεσβύτιδες ἡ χῆραι, ζηλούτωσαν τὴν χήραν τὴν ἐν Σαραιπτὰ, καὶ τὴν προσενεγκαμένην τὰ δύο λεπτά. Νῦν δὲ, ἀγαπητοί μου ἐν Κυρίῳ, χωρὶς πολυλογίας, καιρός ἐστι τοῦ πενθῆναι. Ἐγένετο δὲ μετὰ τὸ αἰχμαλωτευθῆναι τὴν Ἱερουσαλὴμ, καὶ Ἰσραὴλ ἐρημωθῆναι, ἐκάθισεν Ἱερεμίας κλαίων, καὶ ἐθρήνησε τὸν θρῆνον τοῦτον ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ, καὶ εἶπε· Πῶς ἐκάθισε μόνη ἡ πόλις ἡ πεπληθυμένη λαῶν; ἐγενήθη ὡς χήρα· οἱ γὰρ ἅγιοι ἐπὶ τῇ τῶν ἀνθρώπων πτώσει κλαίουσιν. Ἰδοὺ γὰρ σήμερον ἡ Ἐκκλησία ὡς χήρα γεγένηται· ἰδοὺ ὁδοὶ Σιὼν πενθοῦσι παρὰ τὸ μὴ εἰ- D

evaderent. Verum Dei cognitio cordibus eorum inhærebat, ipsisque competebat hoc Salvatoris dictum. *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt* [56]. Sunt autem quidam hodie, qui aperte produnt se nihil ærumnarum tolerare posse, idque tribus potissimum de causis, ob avaritiam scilicet, carnisque voluptates, cibum et potum, atque ob inanem gloriam, ambitionem, humanumque metum.

7. Hæc scripsimus vos exhortandi causa; verum est sua cuique mensura secundum proprium singulorum institutum. Quisque igitur vestrum amicos sibi 1041 sursum paret, qua de causa dicit Scriptura: *In omni tempore amicus tibi sit* [57]. Fratres autem in necessitatibus, mutis inserviant commodis; ea enim de causa gignuntur. Quotquot igitur singulorum, quos supra recensui, imitatores sunt, eorumdem cohærendes erunt, iisque in die necessitatis amicis fruentur. Si quis presbyter est; imitetur Timotheum qui pulchre præfuit, et gradum sibi acquisivit multamque in Christo fiduciam. Si quis diaconus est, imitetur septem illos qui cum Stephano ad diaconi officium allecti sunt, qui fideles ac pleni Spiritu sancto fuerunt. Si quis lector est, is particeps et imitator ejus sit qui ait: *Lingua mea calamus scribæ velociter scribentis* [58]; et, ut ait Petrus: *Si quis loquitur, tanquam eloquia Dei* [59]; et *Argentum igne examinatum est lingua justi* [60]. Monachi perfecti, sanctos hosce amicos sibi parent, Eliam, Elisæum, Joannem: qui vero inter illos juniores sunt, imitentur tres illos sanctos pueros, cum Machabæis. Virgines autem exspectent cum consortibus suis in cœlis coronandas esse, una cum Maria Aaronis sorore, Maria Virgine, ac Thecla quæ carnalem cupidinem ab se eradicavit, necnon cum quatuor Philippi filiabus prophetantibus. Viduæ vitam suam perinde instituant atque Debora, quæ populum judicavit, quæ vocata est mater in Jerusalem: ac sicut Judith quæ prudentia et sanctitate caput Holopherni abscidit; et sicut Anna filia Phanuel, quæ octoginta quatuor annorum cum esset, in templo ministrabat in jejuniis et obsecrationibus, et in fine confitebatur Domino.

8. Quotquot senes ætate sunt, boni senis Abrahami in hospitii jure exercendo imitatores sint, pariterque Isaaci, Jacobi, Jobi et Loti. Vetulæ aut viduæ æmulentur viduam Sareptanam, et eam quæ duo minuta obtulit. Nunc autem, dilecti mei in Domino, ne multis dicam, tempus lugendi est. *Et factum est postquam in captivitatem redacta est Jerusalem et Israel desertus est, sedit Jeremias flens, et planxit lamentatione hac super Jerusalem et dixit: Quomodo sedet sola civitas plena populo? facta est quasi vidua* [61], sancti quippe hominum lapsus deplorant. Ecce namque hodie Ecclesia Dei quasi vidua facta est: ecce viæ Sion lugent eo quod non sint qui veniant ad solemnitatem; ecce sacerdotes ejus gemunt, virgines ejus abducuntur, clausum est

[56] Matth. v, 8. [57] Prov. xvii, 17. [58] Psal. xliv; 2, [59] I Petr. iv, 11. [60] Psal. xi, 7. [61] Thren. i, 1.

Sabbatum nostrum et solemnitas, atque neomenia. Alio item loco lacrymatur propheta dicens : (62) *Flebo te, vinea Sebama cur perierunt vindemiatores tui ? vinum in torculari est, egens calcatoribus. Multa autem ob multitudinem vulneratorum hoc tempore recusarunt vulnerati. Quotquot igitur illæsi remanserunt juvenes expediti, conservati veniant, ut hæc percipiant* [62]. Et rursus alio in loco hæc lamenta edit : *Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum, et plorabimus populum hunc die ac nocte, vulneratos filiæ populi mei, qui sapientes sunt ad faciendum malum, nesciuntque facere bonum* [63] ? Sic faciunt qui plorant de lapsibus hominum. Ezechiel propheta rursus plorabat pro omnibus qui caderent, prout jussum ipsi fuerat : *Leva planctum super principem Tyri* [64]. Nec de principe Tyri tantum lamentabatur, sed ut vel ex ipsius lacrymis augurari facile est, de multis aliis : nam omnibus advigilant et lugendi exempla suppeditant. David quoque de fortium casu lamentabatur cum diceret : *Quomodo ceciderunt fortes, et perierunt vasa bellica ? Ne annuntietis in Geth, neque in viis Ascalonis, ne forte exsultent filiæ incircumsiorum* [65]. Ecce hodieque ceciderunt fortes, et magna instrumenta bellica, de quibus lugendum est. Lugebat item ipse de Absalone non quia mortuus, sed quia prævaricatus esset. Et nos itaque ne lugeamus defunctos, sed eos qui propriam fidem abnegarunt. Excipiamus Joelis dictum ejusque jussa compleamus, queis hortatur ut lamentemur de iis qui eunt in perniciem, his verbis ; *Egrediatur sponsus de cubiculo suo, et sponsa de lecto suo. Plorabunt sacerdotes ministri altaris et dicent : Parce, Domine, populo tuo, et ne des hæreditatem tuam in opprobrium, ut dominentur eis nationes, ne forte dicant in gentibus, Ubi est Deus eorum* [66] ? Fortasse nobis quoque dicatur et illud : *Zelatus est Dominus populum suum, et pepercit populo suo* [67]. In Threnis item legitur : *Muri Sion emittant ceu torrentes lacrymas die ac nocte* [68]. Num muris et lapidibus ita loquitur, an potius iis qui vere muri Ecclesiæ sunt ? Certe in iisdem omnibus id completum est; nam lacrymas ubique ceu torrentes emiserunt.

9. Nunc autem assumamus Cantici, verba, *Euntes ibant et flebant mittentes semina sua* [69]. Quemadmodum hodierni præsules, qui non habent quo semina emittant. Attamen *venientes venient cum exsultatione, portantes manipulos suos* [70]. Nam *beati qui, lugent, quoniam ipsi consolabuntur* [71] : et illud; *Ad vesperum demorabitur fletus, et ad matutinum lætitia* [72]. Apostoli quippe qui tunc ad vesperum

ναι ἐρχομένους ἐν ἑορτῇ· ἰδοὺ οἱ ἱερεῖς αὐτῆς ἀναστενάζουσι, καὶ αἱ παρθένοι αὐτῆς ἄγονται, ἀπεκλείσθη ἡμῖν τὸ Σάββατον, καὶ ἡ ἑορτὴ, καὶ ἡ νεομηνία. Καὶ ἐν ἄλλῳ τόπῳ κλαίει ὁ προφήτης λέγων· Κλαύσομαί σε, ἄμπελος Σέβαμα· τί ὠλοθρεύθησαν τρυγηταί σου; ὁ οἶνός ἐστιν ἐν ληνῷ χρῄζων κούφων ἀξίων χωρῆσαι τοῦτον. Πολλὰ δὲ διὰ τὸ πλῆθος τῶν τετραυματισμένων ἐν τῷ νῦν καιρῷ παρητήσαντο τετραυματισμένοι. Ὅσοι γοῦν ἀβλαβεῖς ἔμειναν κοῦφα νέα διατετηρημένα προσερχέσθωσαν μεταλαβεῖν. Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ τόπῳ κλαίει λέγων· Τίς δῴη τῇ κεφαλῇ μου ὕδωρ, καὶ ὀφθαλμοῖς μου πηγὴν δακρύων, καὶ κλαύσωμεν τὸν λαὸν τοῦτον ἡμέρας καὶ νυκτὸς, τοὺς τετραυματισμένους θυγατρὸς λαοῦ μου, τοὺς σοφοὺς ὄντας εἰς τὸ κακοποιῆσαι, τὸ δὲ καλὸν ποιῆσαι μὴ ἐπεγνωκότας; Τοῦτο ποιοῦντες κλαίουσι ἐπὶ τῷ πτώματι τῶν ἀνθρώπων. Ὁ προφήτης δὲ πάλιν Ἰεζεκιὴλ ἐθρήνει ἐφ' ἕκαστον τῶν ἀποπεπτωκότων, ὥσπερ αὐτῷ εἴρηται· Λάβε θρῆνον ἐπὶ τὸν ἄρχοντα Τύρου. Καὶ οὐκ ἐπὶ τὸν ἄρχοντα Τύρου μόνον, κλαίει, ἀλλ' ἐπὶ τοὺς πολλοὺς τάχα ἐκ τῶν αὐτοῦ δακρύων καταντήσουσιν· σκοποὶ γὰρ τυγχάνουσι τοῦ παντὸς, καὶ διίκτορες τοῦ πενθεῖν. Καὶ ὁ Δαυὶδ ἔκλαιεν ἐπὶ τῷ πτώματι δυνατῶν λέγων· Πῶς ἔπεσον δυνατοὶ, καὶ ἀπώλοντο σκεύη πολεμικά; Μὴ ἀναγγείλατε ἐν Γὲθ, μηδὲ ἐν ὁδοῖς Ἀσκαλῶνος, μήποτε εὐφρανθῶσι θυγατέρες ἀπεριτμήτων· ἰδοὺ γὰρ καὶ σήμερον ἔπεσαν δυνατοὶ, καὶ μεγάλα σκεύη πολεμικὰ, ἅπερ δεῖ κλαίειν. Ἔκλαιε δὲ ἐπὶ τὸν Ἀβεσσαλὼμ, οὐχ ὅτι ἀπέθανεν, ἀλλ' ὅτι παρηνόμησε. Καὶ ἡμεῖς τοίνυν μὴ τοὺς τελευτήσαντας κλαύσωμεν, ἀλλὰ τοὺς τὴν ἰδίαν πίστιν ἀπαρνησαμένους. Δεξώμεθα καὶ τὸν λόγον τοῦ προφήτου Ἰωὴλ, καὶ ἐπιτελέσωμεν, ὡς προστάττει καὶ προσκαλεῖται κλαίειν ἐπὶ τοὺς ἐν ἀπωλείᾳ λέγων· Ἐξελθέτω νυμφίος ἐκ τοῦ κοιτῶνος αὐτοῦ, καὶ νύμφη ἐκ τοῦ παστοῦ αὐτῆς. Κλαύσονται οἱ ἱερεῖς οἱ λειτουργοῦντες θυσιαστηρίῳ, καὶ ἐροῦσι· Φείσαι, Κύριε, τοῦ λαοῦ σου, καὶ μὴ δῷς τὴν κληρονομίαν σου εἰς ὄνειδος τοῦ κατάρξαι αὐτῶν ἔθνη, μήποτε εἴπωσιν ἐν τοῖς ἔθνεσι· Ποῦ ἐστιν ὁ Θεὸς αὐτῶν; Τάχα δέ πως καὶ ἡμῖν λοιδορείᾳ τὸ, Καὶ ἐζήλωσε Κύριος τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ ἐφείσατο τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Καὶ ἐν τοῖς θρήνοις πάλιν κεῖται· Τείχη Σιὼν καταγαγέτωσαν ὡσεὶ χειμάρρους δάκρυα ἡμέρας καὶ νυκτός. Μὴ ἄρα τείχεσιν ἢ λίθοις λέγει, ἢ πάντως τοῖς οὖσιν ἁγίοις τείχεσι τῆς Ἐκκλησίας; Ἰδοὺ γὰρ ἐπὶ τέτακται αὐτοὺς πεπλήρωται καταγαγόντας ὡσεὶ χειμάρρους δάκρυα πανταχοῦ.

9. Νῦν δὲ ἐπιλαβώμεθα καὶ τοῦ τῆς Ὠδῆς λόγου. Πορευόμενοι ἐπορεύοντο καὶ ἔκλαιον αἴροντες τὰ σπέρματα αὐτῶν. Ὥσπερ οἱ πρεστῶτες νῦν καὶ οὐκ ἔχοντες ποῦ τὰ σπέρματα καταβάλωσιν. Ἀλλ' ὁμῶς ἐρχόμενοι ἥξουσιν ἐν ἀγαλλιάσει φέροντες τὰ δράγματα αὐτῶν. Μακάριοι γὰρ οἱ πενθοῦντες, ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται· καὶ τὸ, Ἑσπέρας αὐλισθήσεται κλαυθμὸς, καὶ εἰς τὸ πρωὶ ἀγαλλίασις·

[62] Jerem, XLVIII, 32 [63] Jerem. IX, 1-2. [64] Ezech. XXVIII, 11. [65] II Reg. I. 16. [66] Joel II, 16, 17. [67] ibid. 18. [68] Threm. II, 18. [69] Psal. CXXV, 6. [70] ibid. [71] Matth. V, 5. [72] Psal. XXIX, 6.

(62) Hæc multum a Græco et a Vulgata differunt perplexaque sunt.

σις. Οἱ γὰρ ἀπόστολοι καὶ τότε κλαίοντες τὰ ἑσπέρας, ἠγαλλιάσαντο πρωΐας. Καὶ ἡ Μαγδαληνὴ Μαρία παρεκάθητο τῷ μνημείῳ κλαίουσα· ταύτῃ ὀφθεὶς ὁ Κύριος ἀφεῖλε τῶν αὐτῆς ἀφθαλμῶν τὰ δάκρυα· ἐπληρώθη τὸ (63) προλέγοντο· Καὶ ἀφεῖλεν ὁ Θεὸς πᾶν δάκρυον ἀπὸ παντὸς προσώπου. Μνήσθητε τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ὅτι τοσαῦτα ἔπαθε δι' ἡμᾶς· ἐξεδύθη τὸν ἱματισμόν, ἐνέδυσαν αὐτὸν χλαμύδα κοκκίνην, περιέθηκαν αὐτῷ στέφανον ἐξ ἀκανθῶν, ἐπέπτυσαν αὐτῷ, ἐνέπαιξαν αὐτῷ, καὶ ἐῤῥαπίσθη ὑπὸ ὑπηρέτου ὁ τῶν ἁπάντων Λεσπότης. Ἐκρεμάσθη ἐπὶ ξύλου, ἐπότισαν αὐτὸν ὄξος μετὰ χολῆς, διεμερίσαντο τὰ ἱμάτια αὐτοῦ βλέποντος, λόγχῃ τὴν πλευρὰν ἔνυξαν, παράθετο τὸ πνεῦμα εἰς χεῖρας τοῦ Πατρὸς, ἐτέθη τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐν μνημείῳ, ἀνέστη τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, ἀνελήφθη ἐν δόξῃ εἰς οὐρανούς, πρυεκήρυξαν αὐτὸν ἅγιοι ἄγγελοι λέγοντες· Ἄρατε πύλας, οἱ ἄρχοντες, ὑμῶν. Ἀναλογίσασθε οὖν τον τοιαυτην ὑπομονὴν ἐνδειξάμενον, ἵν' ὅστις ἂν μιμητὴς αὐτοῦ γίνηται, οὗτος καὶ συγκάθεδρος καὶ συγκληρονόμος αὐτοῦ γένηται, ὡς αὐτὸς ἐπηγγείλατο, ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν εἰς τοὺς αἰῶνος τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A fleverant, ad matutinum postea lætati sunt. Et Maria Magdalena sepulcro flens astabat, cui apparens Dominus abstulit lacymas ab oculis ejus, sicque impletum est quod ante dictum fuerat, *Et abstulit Deus omnem lacryman ab omni vultu* [73]. Recordamini Domini nostri, qui tanta passus est pro nobis: exutus fuit vestimento, et induerunt eum chlamyde coccinea, imposuerunt ei spineam coronam, conspuerunt in eum, illuserunt ei: colaphis cæsus est a ministro, qui omnium Dominus est. Suspensus est in ligno, potatus aceto cum felle: diviserunt vestimenta ejus ipso vidente, lancea latus ejus confixerunt, deposuit ipse spiritum in manus Patris: repositum est corpus ejus in monumento, resurrexit tertia die, assumptus est cum gloria in cœlos, prænuntiarunt eum sancti angeli dicentes, *Attollite portas, principes, vestras* [74]. Animo igitur considerate eum qui talem exhibuit patientiam, ut quisquis ejus imitator fuerit, cum illo sedeat ejusque cohæres sit, quemadmodum ipse pollicitus est, in regno cœlorum, in sæcula sæculorum. Amen.

B

MONITUM IN SEQUENTEM SERMONEM.

1042 « Hoc opusculum Athanasii nomine comparet in codicibus Ambrosianis et Ottobonianis: cujus stylus medio quodam orandi genere inter δριμύν scilicet et χυδαῖον progreditur. At cum quidquid homiliarum populariumque sermonum Athanasius edidit, jam injuria temporum vetustate obrutum fuerit, et si qua hoc in genere supersunt vel aperte spuria sint, vel inter ἀμφιβαλλόμενα computentur; haud facile est internoscene num hoc opusculum sit Athanasio adjudicandum. Si quis vero objiciat, hac rerum conditione, non posse unquam, quavis reperta homilia vel sermone Athanasiine sit definiri; huic reponam, posse homilias sive orationes Athanasii nomine deprehendi, quæ primo conspectu Athanasiani styli notas præferant; quæ autem supersunt homiliæ Athanasii nomine insignitæ, vel nugis plenæ manifesteque spuriæ sunt, vel humiliore stylo conscriptæ, quam ut Athanasio incunctanter ascribantur. Quo postremo in genere hanc censendam putamus. »

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΑ ΒΑΙΑ.

Φρικτὸν, ἀγαπητοὶ, μυστήριον σήμερον ἐν Ἱερουσαλὴμ γέγονε. Μυστήριον δέ φημι· τὸ ὑπὸ τῶν προφητῶν κηρυχθὲν, καὶ ὑπὸ Φριστοῦ τελεσθέν. Ὄντως γὰρ εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, κατὰ τὸν μακάριον Δαυΐδ· καὶ πάλιν ὁ αὐτός. Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον. Τὴν γὰρ κοινὴν ἀνάστασιν τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους πιστούμενος ὁ πάντων δεσπότης καὶ δημιουργὸς Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ πάντα δι' ἡμᾶς οἰκονομήσας, πρὸ τοῦ σωτηρίου αὐτοῦ πάθους ἐκ νεκρῶν ἤγειρε τὸν Λάζαρον. Ὅθεν μετὰ τοῦτο σπεύδων, ὡς ἔφην, λοιπὸν τὸ ὑπὲρ ἡμῶν πάθος ἀναδέξασθαι, Ἀποστέλλει, φησὶν ὁ εὐαγγελιστὴς, δύο τινὰς τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν λέγων· Πορευθέντες εἰς τὴν κατέναντι ἡμῶν κώμην, εὑρήσετε ὄνον δεδεμένην, καὶ πῶλον σὺν αὐτῇ· λύσαντες ἀγάγετέ μοι. Διὰ τοῦτο ὁ μακάριος

SANCTI PATRIS NOSTRI ATHANASII ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI SERMO IN RAMOS PALMARUM.

C Tremendum, dilecti, mysterium hodie Jerosolymis exstitit. Mysterium dico, quod a prophetis prænuntiatum, a Christo consummatum est. Revera enim *benedictus qui venit in nomine Domini*, secundum beatum Davidem [75]; ac rursus idem: *Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem* [76]. Ut enim communem generis humani resurrectionem fore suaderet Dominus et creator Jesus Christus, qui omnia nostri causa dispensavit et fecit, ante salutarem passionem suam Lazarum ex mortuis suscitavit. Quamobrem hoc peracto, ut dixi, festinavit voluntariam pro nobis adire passionem. *Mittit*, ait evangelista, *duos ex discipulis suis dicens: Euntes in vicum oppositum, invenietis asinam alligatam, et pullum cum ea: solventes, adducite mihi* [77]. Ideo beatus Jacob patriarcha cum benedictiones quasi

(63) Προλεγόμενον.

[73] Isa. xxv, 8. [74] Psal. xxiii, 7, 9. [75] Psal. cxvii, 26. [76] Psal. viii, 3. [77] Matth. xxi, 1, 2.

sortem filiis impertiret, ubi ad Judam pervenisset, sic ait: *Judas, te laudent fratres tui* [78]; et paucis interpositis, *Et ipse exspectatio gentium* [79]. Qualium Judas gentium exspectatio fuit? Nullius. Verum id indicat propheta, quod ex Juda sol ortus sit. Rursum paucis interjectis idem ait: *Ligans ad vineam asinam suam, et ad vitem pullum asinæ* [80]. Asinam et pullum dicens, Ecclesiam gentium significavit. Nam revera Dominus gentes vineæ et viti colligavit, id est, Veteri et Novo Testamento, quo per fidem pietatis fructum ferrent. Hinc pergit: *Lavabit in vino stolam suam, et in sanguine uvæ amictum suum* [81]. Stolam et amictum Christi, carnem nuncupat. Siquidem sponte in carne sua cruci pro nobis affixus est, ut proprio sanguine peccatorum nostrorum sordes ablueret, quemadmodum in Isaia scriptum est: *Quare rubra vestimenta tua, et indumenta tua quasi calcati torcularis, plenus conculcata* [82]? Verum ad propositum revertamur. Dicit ergo dispulis Dominus de asina loquens: *Et si quis vobis dixerit: Quid facitis? aut cur solvitis pullum? dicite: Domino opus illo est* [83]. In nullo, inquit, dubitate eorum quæ secundum œconomiam meam geruntur; nemo vobis repugnabit aut obsistet in ulla re. Dicite, Domino illius esse opus: jussum meum exsequentes nemo vos coercebit: *Nam meus est orbis terræ et plenitudo ejus* [84]. Oportet igitur quæcunque a me scripta sunt ad exitum deduci. Hodie insidens subjugali Jerosolymam ingressurus sum. Scrutamini Scripturas; ecce Zacharias propheta his verbis exclamat: *Gaude multum, filia Sion: prædicabitur tibi justus et Salvator. Ipse mansuetus, insidens subjugali, et pullo asinæ juveni* [85]. Tempus præsens beneplaciti est; oportet me inimicum evertere ac per crucem omnia pacata reddere. Opus est ut isthæc Jerosolyma finem accipiat, et Ecclesia gentium firmetur. Annon psalmista David de hac vocatione gentium vaticinatus est? Quid vero ait? *Omnes gentes, quascunque fecisti, venient, et adorabunt coram te, Domine* [86]. Hi sunt veri adoratores, qui per fidem Verbum receperunt. Deinde ait evangelista: *Euntes autem discipuli fecerunt sicut præcepit illis, et adduxerunt asinam et pullum, et imposuerunt super illos vestimenta, et Jesum desuper sedere fecerunt* [87]. O magnam Servatoris erga nos attemperationem! Quis ejus erga nos amoris affectum non admiretur? Quis non obstupescat quando is, qui sedet super cherubim, jam propter nos pullo asinæ insidet? Et qui a seraphim celebratur, jam a parvulis effertur laudibus? Nam vestimentis, inquit, suis viam sternebant; alii ramos de arboribus cædentes, idipsum præstabant; et alii quidem præeuntes, alii vero subsequentes, cum innocentibus pueris una clamabant, triumphalem hymum proferentes, his verbis: *Hosanna filio David, benedictus qui venit in nomine Domini, Hosanna in excelsis* [88]. Quamobrem

A Ἰακὼβ ὁ πατριάρχης, ἡνίκα τὰς εὐλογίας ἐν κλήρῳ παρεῖχε τοῖς τέκνοις, ἐλθὼν ἐπὶ τὸν Ἰουδαν, οὕτως εἴρηκεν· Ἰούδα, σὲ αἰνέσαισαν οἱ ἀδελφοί σου. καὶ μντ' ὀλίγα· Καὶ αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν. Ποίων δὲ ἐθνῶν γέγονε προσδοκία Ἰούδας; Οὐδαμῶς. Ἀλλὰ τοῦτο δηλοῖ ὁ προφήτης, ἐπειδὴ ἐξ Ἰούδα ἀνατέταλκεν ὁ ἥλιος. Πάλιν μεθ' ἕτερα ὁ αὐτὸς λέγει· Δεσμεύων πρὸς ἄμπελον τὴν ὄνον αὐτοῦ, καὶ τῇ ἕλικι τὸν πῶλον τῆς ὄνου. Ὄνον καὶ πῶλον εἶπεν, τὴν Ἐκκλησίαν τῶν ἐθνῶν ἐστήμανεν. Ἐδέσμευσε γὰρ ἀληθῶς τὰ ἔθνη ὁ Κύριος τῇ ἀμπέλῳ καὶ τῇ ἕλικι· τουτέστι, τῇ Παλαιᾷ καὶ Καινῇ Διαθήκῃ, ὅπως καρποφορήσωσι καρπὸν εὐσεβείας διὰ τῆς πίστεως. Εἶτα ἐπάγει· Πλυνεῖ ἐν οἴνῳ τὴν στολὴν αὐτοῦ, καὶ ἐν αἵματι σταφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ. Στολὴν τοῦ Χριστοῦ καὶ περιβολὴν τὴν σάρκα λέγει. Ἐκουσίως γὰρ δι' ἡμᾶς ἐν σταυρῷ προσηλώθη σαρκί, ἵνα τῷ ἰδίῳ αἵματι τὸν ῥύπον ἐκπλύνῃ τῶν ἡμετέρων ἁμαρτιῶν. καθὼς καὶ ἐν Ἡσαΐᾳ γέγραπται· Διὰ τί σου ἐρυθρὰ τὰ ἱμάτια, καὶ τὰ ἐνδύματά σου ὡς ἀποπατητοῦ ληνοῦ, πλήρης κατεπεπατημένης; Ἀλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανέλθωμεν. Λέγει γὰρ τοῖς μαθηταῖς ὁ Κύριος περὶ τῆς ὄνου· Καὶ ἐάν τις ὑμῖν εἴρῃ, Τί ποιεῖτε; ἢ τί λύετε τὸν πῶλον; εἴπατε ὅτι Ὁ Κύριος αὐτοῦ χρείαν ἔχει. Μὴ διστάσητε, φησὶν, ἐν μηδενὶ τῶν κατὰ τὴν ἐμὴν οἰκονομίαν πραττομένων· οὐδεὶς ὑμῶν ἀντιστήσεται οὐδὲ ἀντιῤῥητορήσει πρὸς οὐδὲ ἓν ῥῆμα. Εἴπατε, ὅτι ὁ Κύριος αὐτοῦ χρείαν ἔχει, οὐδεὶς κωλύσει ὑμᾶς πρᾶττοντας τὸ ὑπ' ἐμοῦ προσταττόμενον· Ἐμὴ γὰρ ἐστὶν ἡ οἰκουμένη καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. Δεῖ πάντα τὰ παρ' ἐμοῦ γεγραμμένα εἰς τέρας ἐλθεῖν. Δεῖ με εἰσελθεῖν εἰς Ἱερουσαλὴμ σήμερον ἐποχούμενον ἐπὶ ὑποζυγίου. Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς· ἰδοὺ Ζαχαρίας ὁ προφήτης διαῤῥήδην βοᾷ λέγων· Χαῖρε σφόδρα, θύγατερ Σιών· κηρύσσεσθαί σοι δίκαιος καὶ σώζων. Αὐτὸς πραΰς καὶ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὑποζύγιον καὶ πῶλον ὄνου νέον. Καιρὸς οὖν εὐδοκίας ὁ παρών· δεῖ με τὴν ἔχθραν λῦσαι καὶ εἰρηνοποιῆσαι τὰ πάντα διὰ τοῦ σταυροῦ. Δεῖ τὴν νῦν Ἱερουσαλὴμ τέλος λαβεῖν, καὶ τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν στηριχθῆναι. Ἢ οὐχὶ καὶ ὁ ὑμνῳδὸς Δαυὶδ περὶ τῆς κλήσεως ταύτης τῶν ἐθνῶν προεφήτευσε; Τί γὰρ εἴρηκε; Πάντα τὰ ἔθνη, ὅσα ἐποίησας, ἥξουσι καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιόν σου, Κύριε. Οὗτοί εἰσιν οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταί, οἱ διὰ πίστεως τὸν Λόγον σχόμενοι. Εἶτά φησιν ὁ εὐαγγελιστής· Πορευθέντες δὲ οἱ μαθηταὶ ἐποίησαν καθὼς συνέταξεν αὐτοῖς καὶ ἤγαγον τὴν ὄνον καὶ τὸν πῶλον, καὶ ἐπέθηκαν ἐπάνω αὐτῶν τὰ ἱμάτια, καὶ ἐπεκάθισαν τὸν Ἰησοῦν. Ὦ τῆς πολλῆς τοῦ Σωτῆρος πρὸς ἡμᾶς συγκαταβάσεως! Τίς οὐ θαυμάσει τὸ μέγεθος τῆς αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς ἀγάπης; Τίς οὐκ ἂν ἐπλάγη, ὅτι ἐπὶ τῶν χερουβὶμ ἐποχούμενος ἐπὶ πῶλον δι' ἡμᾶς ἐκαθέσθη; Ὁ ὑπὸ τῶν σεραφὶμ ἀνυμνούμενος, ὑπὸ νηπίων εὐφῆμεῖναι; Τοῖς μὲν γὰρ ἱματίοις, φησὶ, τὴν ὁδὸν κατεστρώννυον· ἄλλοι δὲ κλάδους ἐκ τῶν δένδρων

[78] Gen. XLIX, 8. [79] ibid. 10 [80] ibid. 11. [81] ibid. [82] Isa. LXIII, 2. [83] Luc. XX, 31. [84] Psal. XXIII, 1. [85] Zach. IX, 9. [86] Psal. LXXXV, 9. [87] Matth. XXI, 6, 7. [88] ibid. 9.

κόπτοντες τὸ αὐτὸ ἐποίουν· καὶ οἱ μὲν προπορευόμενοι, οἱ δὲ ἀκολουθοῦντες ἔκραζον ἅμα τοῖς ἀπειροκάκοις παισὶν, ἐπινίκιόν τινα ὕμνον λέγοντες· Ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαυὶδ, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις. Διὸ καὶ ἡμεῖς, ἀποθέμενοι πάντα λογισμὸν ῥυπαρὸν καὶ αἰσχρὰς ἐνθυμήσεις, καὶ τὴν ἐν πανουργίᾳ πονηρίαν, ἀπειρόκακον ἔννοιαν ἀναλαβόντες, ἅμα τοῖς παισὶν ἐκείνοις μετὰ φαιδρῶν τῶν λαμπάδων ἀπαντήσωμεν τῷ Σωτῆρι Χριστῷ τῷ ἀληθινῷ Θεῷ ἡμῶν· καὶ τοῖς μὲν βαΐοις νικητὴν αὐτὸν τοῦ θανάτου κηρύξωμεν, τοῖς δὲ τῶν ἐλαιῶν κλάδοις τὸν ἐλεήμονα καὶ ἀγαθὸν ἱκετεύσωμεν λέγοντες· Εὐλογημένος ὁ ἐλθὼν καὶ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις. Εὐλογημένος ὁ ἐλθὼν κατ' οἰκονομίαν, καὶ δι' ἡμᾶς πτωχεύσας πλούσιος ὤν, ἵνα καὶ ἡμᾶς τῇ σῇ πτωχείᾳ πλουτήσωμεν· ἐρχόμενος δὲ μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς· αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A nos etiam, missa omni sordida cogitatione, depulso quovis sordido affectu, dejecto omni dolo et malitia, innocentem animi sensum assumentes, cum pueris illis, lampadibus instructi occurramus Servatori Christo, vero Deo nostro, atque ex ramorum gestatione ipsum mortis victorem deprædicemus: olivarum ramis onusti miseratori bonoque Domino supplicemus, dicentes: *Benedictus qui venit* et venturus est, *in nomine Domini, Hosanna in excelsis.* Benedictus es, qui cum dives esses, per œconomiam propter nos pauper accedis, ut nos inopia tua divites simus: qui venturus es cum gloria judicaturus vivos et mortuos. Ipsi gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM IN FRAGMENTUM CONTRA MACEDONIANOS.

1043 « Sequens fragmentum ex prolixo, ut videtur, opere excerptum est. Cum enim quidam ementita catholicæ fidei specie Macedonii errores spargerent, Athanasius, quo vivente nemo inulte vel clam vel publice sanam fidem impugnavit, vafros homines ut larvam ponant provocat, ratus optabilius esse ut errores palam efferrent, quam ut aliud simulantes adreperent, incautosque simpliciorum animos sensim abducerent. Editum porro fuit hoc opus circiter annum 359, quo maxime tempore Macedoniani obstrepebant. »

« Fragmentum contra Macedonianos. Ex cod. Colbert. 5179, bombycino. »

Εἰ μὲν, μηδενὸς ὑποκειμένου, περὶ πίστεως γράφουσι, περιττὸν τὸ ἐπιχείρημα καὶ ἐπιβλαβὲς, ὅτι, μηδεμιᾶς ζητήσεως οὔσης αὐτοῖς, πρόφασιν λογομαχίας παρέχουσιν, ἀνασκευάζοντες τὰς ἀκάκους τῶν ἀδελφῶν καρδίας, καὶ παρασπείροντες ἃ μηδὲ εἰς νοῦν αὐτῶν ποτε ἀνέβη· εἰ δὲ διὰ τὴν Μακεδονίου αἵρεσιν ἀπολογούμενοι γράφειν ἐπιχειροῦσιν, ἕνεκα τῶν κακῶν φυτῶν τὰ σπέρματα προανελεῖν, καὶ τοὺς αὐτὰ παρασχόντας στηλιτεῦσαι, καὶ οὕτως τὰ ἀντ' ἐκείνων γράφειν ὀρθῶς, ἢ ἐκδικεῖν φανερῶς τὰ Μακεδονίου, ἵνα μὴ κεκρυμμένοι, ἀλλὰ φανερῶς πνευματομάχοι δεικνύωνται, καὶ πάντες αὐτοὺς φεύγωσιν ὡς ἀπὸ προσώπου ὄφεως. Νῦν δὲ κεκεῖνα κρύπτουσι, καὶ περὶ ἄλλων προσποιούμενοι γράφουσιν· ὥσπερ οἱ τῶν σεσηπότων μελῶν παρατρέχοντες ἰατροὶ περὶ τῶν ὑγιαινόντων διαλέγονται, ἢ ἀγνοοῦντες ἢ τέχνῃ πανούργως χρώμενοι. Οὐδεὶς γὰρ, ἐγκαλούμενος περὶ μοιχείας ἀπολογεῖται περὶ κλοπῆς (64) οὐδὲ φόνοις ἔγκλημα διώκων, ἀνέχεται τῶν καταγορουμένων ἢ ἀπολογοῦντο λέγοντες, Οὐκ ἐπιωρκήσαμεν, ἀλλὰ καὶ τὴν παρακαταθήκην ἐφυλάξαμεν. Μᾶλλον γάρ ἐστι τοῦτο παίγνιον ἢ λύσις ἐγκλήματος καὶ ἀληθείας ἐπόδειξις.

B Si quidem nulla existente de tractanda fide occasione, scribunt, inanis damnosusque est illorum conatus : quia nulla suborta quæstione, disceptandi præbent occasionem : innocentium fratrum corda labefactantes, eaque perperam disseminantes, quæ nunquam illis in mentem venissent; quodsi ea illis scribendi causa sit, quod a Macedonii hæresi sese purgare velint; oportebat sane eos malarum semina plantarum primo eustulisse, atque traduxisse eos qui talia submininistrant, ac deinde contra illos recta sententia scribere, vel tandem Macedonii opinionem palam vindicare, ut ne latenter, sed publice Pneumatomachi, sive Spiritus sancti hostes, commonstrentur: sicque omnes ab illis tanquam a facie serpentis defugiant. Nunc autem et C illa occultant, et de aliis dissimulanter scribunt : quemadmodum medici de carie laborantibus membris carptim agentes, de sanis edisserunt, sive ignorantes, sive arte sua vafre utentes. Nemo enim de adulterio accusatus, de furto sese purgat; neque qui cædis crimen effert, reos patitur hanc sibi defensionem parare : Non pejeravimus, imo etiam depositum servavimus. Id enim lusus potius est, quam criminis depulsio, aut veritatis demonstratio.

(64) Cf. « Epistola ad episcopos Ægypti et Libyæ, » n. 11, p. 221.

κλῆρος ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ. Ἡ γὰρ καρδία σου οὐκ ἔστιν εὐθεῖα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Καὶ τοσαῦτα κατ' αὐτοῦ εἰπὼν ὀρθῶς καὶ δικαίως, οὐδὲν τούτων ἀνίατον ἡγησάμενος τῷ τῆς μετανοίας φαρμάκῳ, θεραπευτικὰ δὲ ταῦτα κρίνας εἶναι, ἐπήγαγε. Μετανόησον οὖν ἀπὸ τῆς κακίας σου, καὶ δεήθητι τοῦ Κυρίου, εἰ ἄρα ἀφεθήσεταί σοι ἡ ἐπίνοια τῆς καρδίας σου. Μέγα γάρ σοι καὶ τοῦτο. Καὶ μὴ ἤδη τὴν δωρεὰν οὕτως ἀκαθάρτως καὶ ῥυπαρῶς διὰ χρημάτων σπεῦδε. Ἀλλὰ τέως τῆς πικρίας σου καὶ τῆς κακῆς ταύτης ἐπινοίας παυσάμενος, μετανόησον, εἰ ἄρα ἀφεθήσεταί σοι ἡ ἐπίνοια τῆς καρδίας σου, οὐχ ὡς ἀμφιβάλλων, ἀλλ' ὅτι δυσίατα πάθη, οὐκ ἀνίατα μέντοι, ἀλλὰ δυσίατα. Εἰ γὰρ ἦν ἀνίατον, περισσὸν ἦν τό· Μετανόησον ἀπὸ τῆς κακίας σου ταύτης, καὶ δεήθητι τοῦ Κυρίου. Ἀλλ' ὅτι ἡ μετάνοια μὲν ἰσχύει διὰ τούτων, ὅτι δὲ μετὰ πολλῆς μετανοίας καὶ ἐπιμελείας χρεία τοῖς βαρυνθεῖσιν εἰς κακίαν, παριστὰς ἐπήγαγεν. Εἰ ἄρα ἀφεθήσεταί σοι ἡ ἐπίνοια τῆς καρδίας σου. Εἰς γὰρ χολὴν πικρίας καὶ σύνδεσμον ἀδικίας ὁρῶ σε ὄντα. Καὶ τοσοῦτον ἴσχυεν ἡ εἰς μετάνοιαν προτροπὴ τοῦ μεγάλου τούτου ἀποστόλου καὶ πρὸς τὸν τοσοῦτον μάγον, καὶ πρὸς τὸν οὕτω χολῆς καὶ πικρίας μεστὸν, καὶ τοσούτων κακῶν πεπληρωμένον, ὡς ἤδη ἐπιμελείας ἑαυτὸν δοῦναι, καὶ ταῦτα αὐτῷ εἰπόντι τὴν Κραφὴν ἐπιμαρτυρεῖν· Δεήθητε ὑμεῖς ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς τὸν Κύριον· οὐ γὰρ ἐμοὶ παῤῥησία μέτεστιν, ὅπως μηδὲν ἐπέλθῃ ἐπ' ἐμὲ, ὧν εἴρηκατε. Οὔτε δὴ ἀπηγόρευσε ταῦτα αὐτῷ ὁ θεῖος Ἀπόστολος, οὔτ' ἀπηρνήσατο. Πῶς γὰρ ὁ καὶ ὑποθέμενος καὶ εἰπών; Τοσοῦτον δὲ ὠφελήθη οὗτος αὐτὸς ὁ τηλικοῦτος μάγος ἀπὸ τῆς ἐλπίδος, τῆς εἰς μετάνοιαν, ὡς ἤδη τοσοῦτον τῆς πονηρίας καὶ πικρίος αὐτὸν μεταβληθέντα εἰπεῖν· Ἐγὼ μὲν οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς ὑπὲρ ἐμαυτοῦ δεηθῆναι· ὑμεῖς δὲ δεήθητε ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς Κύριον.

A tio, *neque sors in sermone isto. Neque enim cor tuum rectum est coram Deo* [91]. Tam graviter in eum locutus recte tamen et merito nihil horum pœnitentia accedente immedicabile esse existimans, sed potius medicinæ locum superesse judicans: *Pœnitentiam igitur age de hac pravitate tua, et precare Dominum, si forte remittetur tibi cogitatio cordis tui* [92]. Nam et hoc tibi magnum erit. Cave itaque, ne donum Dei tam impure et sordide pecunia tibi tam festinanter comparare studeas. Sed potius ab amaritudiue tua et mala ista cogitatione recedens, *pœnitentiam age, si forte remittetur tibi cogitatio cordis tui;* quæ verba non dubie proferuntur, sed ideo, quia affectus difficulter sanabiles non insanabiles quidem sunt, sed ægre tamen sanatur. Si enim prorsus emendari non potuisset, superfluum B fuisset dicere: *Pœnitentiam age de malitia tua, et precare Dominum.* Itaque pœnitentia in hac causa efficax est. Quia vero cum pœnitentia magna cura opus est illis, qui ad malitiam indurati sunt, statim subjungit: *Si forte tibi remittetur cogitatio cordis tui. Nam in felle amaritudinis et vinculis injustitiæ te esse video* [93]. Et tantum quidem valuit excitatio ista ad pœnitentiam, a tanto apostolo ad tantum magum, cumque tanto felle et amaritudine refertum, tantisque peccatis oppressum, ut jam tum curam illam susciperet, verbisque, Scriptura testante, his eam profiteretur: *Orate vos pro me ad Dominum:* neque enim mihi tanta inest fiducia, ut ne quid eorum, quæ dixistis, super me veniat. Nec præcidit ipsi hujus rei spem divus Apostolus, neque facere hoc denegavit. Quomodo enim id facere poterat qui ipse suaserat, et præceperat? Tantum vero commodi hinc capiebat ipse ille tantus magus ex C hac spe, ad pœnitentiam facta, ut a malitia sua et amaritudine multum mutatus diceret: ego quidem idoneus non sum, qui pro me ipso precer; vos vero orate pro me ad Dominum.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ πρὸς τοὺς Νουατιανοὺς τοὺς ἑαυτοὺς ὀνομασαντας Καθαροὺς λόγου Β'.

1044 *Ejusdem ex sermone II contra Novatianos qui se ipsos* Catharos *appellant.*

ΚΕΦΑΛ. ΙϚ', στ. γ'. Καὶ λαβὼν περιέτεμεν αὐτόν.

CAP. XVI, 3. *Et assumptum eum circumcidit.*

Ἵν' οὖν μὴ κωλύηται (66-67) εἰς συναγωγὰς παραβάλλειν, διὰ τὸ ἀπερίτμητον εἶναι τὸν Τιμόθεον, οὕτως τυμπαρεῖναι τοῦτ' ᾠκονόμησεν, οὐχὶ καὶ ἐδογμάτισεν (68).

Ne igitur prohiberetur in synagogas penetrare, quia Timotheus non erat circumcisus, ut et hoc fieret, permisit quidem prudenter, non vero præcepit.

[91] ibid. 21. [92] ibid. 22. [93] ibid. 23.

(66-67) Κωλύηται. Ita scripsi pro κωλύητε, id quod sensus requirere videtur. Verebatur enim Paulus, ne Timotheus, non circumcisus, a Judæis ex synagogis excluderetur.

(68) Ὠκονόμησεν, οὐχὶ καὶ ἐδογμάτισεν. Quæ recta de causa et certo quodam scopo ad tempus a Deo fiunt, vel ut fiant, permittuntur, ea οἰκονομεῖσθαι, vel κατ' οἰκονομίαν, vel οἰκονομικῶς fieri a Patribus dicuntur. Sic Damascenus lib. III *De orthodoxa fide*, c. 23, p. 266, de Christo: Εἰ καὶ οἰκονομικῶς ἑαυτὸν συνέτελλε πολλάκις· οὐ γὰρ ἠγνόει τὸν καιρόν.

MONITUM IN FRAGMENTA CONTRA NOVATIANOS.

« Novatianos, qui ævo suo residui erant, non semel in scriptis suis exagitat Athanasius. Quod aut ciatim contra Novatianos opus ediderit, ex hisce fragmentis deprehendimus, comperimusque duo: ea de re libros exaratos ab eo fuisse: nam secundi excerptum affertur. Tertium vero fragmentur in veteri codice Athanasii nomen præfert, conjectura tantum ex libris contra Novationos excerptu: mus : exhibetque præclarum de confessione ad sacerdotem edenda testimonium, ut cuivis perspice:

« Fragmenta librorum contra Novatianos. Ex codice Regio 2398, XI sæculi memb. Est catena apostolorum, fol. 32. »

S. Athanasii ex libro secundo contra Novatianos.

A Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἐκ τοῦ πρὸς Νοναται λόγου.

Manens, inquit, *vobis manebat, et venundatum in vestra erat potestate* [89]. Quoniam, ait, Spiritum sanctum tentare aggressi estis, atque in hoc mutuo consensistis, ut voluistis experimentum illius rei capietis. Alii vero ad sanam mentem deducti, sumptaque a vobis experientia, idipsum tentare verebuntur.

Εἰ ἔμενε, φησὶν, ὑμῖν ἔμενε, καὶ πραθὲ ὑμετέρᾳ ἐξουσίᾳ ἦν. Ἐπειδὴ δὲ, φησὶν, ἐ σατε πειράσαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ε συνεφωνήσατε, λήψεσθε πεῖραν οὗ ἠθελήσε φρονισθήσονται δὴ, καὶ φοβηθήσονται κα πειράσαι, δι' ὑμῶν τὴν πεῖραν λαβόντες.

« Ibidem. »

S Athanasii ex opere contra Novatianos.

Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἐκ τῆς πρὸς Νο πραγματείας.

Hic porro considerandum est, tunc initium prædicationis fuisse, ipsosque magnum facinus aggressos esse, ausos tentare Spiritum sanctum. Horum autem supplicium magnæ fratribus aliis utilitati fuit, institutis scilicet et edoctis, non audendum quidplam esse contra Spiritum sanctum, nec tentare ipsum oportere.

Κατανοῆσαι δεῖ καὶ ἐνταῦθα, ὅτι ἀρχὴ ἦν ρύγματος, καὶ μέγα μὲν ἐτόλμησαν οὗτοι, B τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπιχειρήσαντες· μεγάλη ἄλλοις ἀδελφοῖς ὠφέλεια γέγονεν ἡ τούτων· ἐπαιδεύθησαν γὰρ, καὶ ἐδιδάχθησαν, ὅτι οὐ τοῦ Πνεύματος τολμᾷν, οὐδὲν πειράσαι τοῦτο ρεῖν.

« Ex cod. Colb. 200, quæ est catena in Jeremiam. Estque, ut videtur, fragmentum ex *libris* contra Novatianos. »

Quemadmodum homo a sacerdote baptizatus, Spiritus sancti gratia illuminatur; ita qui confitetur in pœnitentia, per sacerdotem Christi gratia remissionem accipit.

Ὥσπερ ἄνθρωπος ὑπὸ ἀνθρώπου ἱερέως β μένου φωτίζεται τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος οὕτως καὶ ὁ ἐξομολογούμενος ἐν μετανοίᾳ ἱερέως λαμβάνει τὴν ἄφεσιν χαριτι Χριστοῦ.

« Duo Athanasii loca, quæ in Anecd. Græc. Jo. Christophori Wolfii tom. IV, pag. 52 edit. *Hambu* bentur, ab eodem excerpta ex catena ms., in qua ad Actus apostolorum illustrandos afferunt

CAP. VIII, v. 24. *Precamini vos pro me ad Dominum.*

ATHANASII

Ex sermone III contra Novatianos.

C ΚΔΦ. Η', ς. κδ'. Δεήθητε ὑμεῖς ὑπὲρ ἐμοῦ τ Κύριον.

Ἀθανασίου

Ἐκ τοῦ πρὸς λεγομένους Καθαροὺς (65) λ

Adversus hanc ejus amaritudinem et temeritatem insolentem, qua in Dei donum ferebatur, Petrus merito graviter commovebatur, commotusque ad eum dicebat : *Pecunia tua tecum pereat* [90]. Quamvis enim melius tibi esse possit, tamen propter insolentiam illam tuam, quod gratuitum Dei donum pecunia comparari posse censeas, *non est tibi por-*

Πρὸς οὖν τὴν ὑποκειμένην αὐτοῦ πικρίαν, τὴν αὐτοῦ τὴν κατὰ τῆς δωρεᾶς τοῦ Θεοῦ τό ἐπιχείρησιν Πέτρος δικαίως ἐκινήθη, καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν· Τὸ ἀργύριόν σου σὺν εἰς ἀπώλειαν. Εἰ καὶ μὴ δεῖ, ἀλλὰ διὰ μαν σου ταύτην, ὅτι τὴν δωρεὰν τοῦ Θεοῦ διὰ χρημάτων κτᾶσθαι, οὐκ ἔστι σοι μερ

[89] Act. v, 4. [90] Act. VIII, 20.

(65) Καθαρούς. Catharorum nomine et ipsi Novatiani se vocabant, et ab aliis appellabantur. Vide Bevereg. ad canon VIII concil. Nicæni. Conf. B. Mayeri Commentar. de Pietistis Veteris Ecclesiæ, p. 99 seq. Præstantissimus Bern. de Montfaucon tria fragmenta sermonum Athanasii *Collectioni Patrum Novæ*, Paris. 1706, fol. editæ, tom. II, p. 103, inseruit, inter quæ tamen præsens cum sequente frustra quæres. Cumque pri ex III contra Novatianos libro afferatur, pa duos, quos suspicabatur cl. Montfaucon tres minimum libros adversus Novatianos nasio scriptos fuisse.

κλῆρος ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ. Ἡ γὰρ καρδία σου οὐκ ἔστιν εὐθεῖα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Καὶ τοσαῦτα κατ' αὐτοῦ εἰπὼν ὀρθῶς καὶ δικαίως, οὐδὲν τούτων ἀνίατον ἡγησάμενος τῷ τῆς μετανοίας φαρμάκῳ, θεραπευτικὰ δὲ ταῦτα κρίνας εἶναι, ἐπήγαγε. Μετανόησον οὖν ἀπὸ τῆς κακίας σου, καὶ δεήθητι τοῦ Κυρίου, εἰ ἄρα ἀφεθήσεταί σοι ἡ ἐπίνοια τῆς καρδίας σου. Μέγα γάρ σοι καὶ τοῦτο. Καὶ μὴ ἤδη τὴν δωρεὰν οὕτως ἀκαθάρτως καὶ ῥυπαρῶς διὰ χρημάτων σπεῦδε. Ἀλλὰ τέως τῆς πικρίας σου καὶ τῆς κακῆς ταύτης ἐπινοίας παυσάμενος, μετανόησον, εἰ ἄρα ἀφεθήσεταί σοι ἡ ἐπίνοια τῆς καρδίας σου, οὐχ ὡς ἀμφιβάλλων, ἀλλ' ὅτι δυσίατα πάθη, οὐκ ἀνίατα μέντοι, ἀλλὰ δυσίατα. Εἰ γὰρ ἦν ἀνίατον, περισσὸν ἦν τό· Μετανόησον ἀπὸ τῆς κακίας σου ταύτης, καὶ δεήθητι τοῦ Κυρίου. Ἀλλ' ὅτι ἡ μετάνοια μὲν ἰσχύει διὰ τούτων, ὅτι δὲ μετὰ πολλῆς μετανοίας καὶ ἐπιμελείας χρεία τοῖς βαρυνθεῖσιν εἰς κακίαν, παριστὰς ἐπήγαγεν. Εἰ ἄρα ἀφεθήσεταί σοι ἡ ἐπίνοια τῆς καρδίας σου. Εἰς γὰρ χολὴν πικρίας καὶ σύνδεσμον ἀδικίας ὁρῶ σε ὄντα. Καὶ τοσοῦτον ἴσχυεν ἡ εἰς μετάνοιαν προτροπὴ τοῦ μεγάλου τούτου ἀποστόλου καὶ πρὸς τὸν τοσοῦτον μάγον, καὶ πρὸς τὸν οὕτω χολῆς καὶ πικρίας μεστὸν, καὶ τοσούτων κακῶν πεπληρωμένον, ὡς ἤδη ἐπιμελείας ἑαυτὸν δοῦναι, καὶ ταῦτα αὐτῷ εἰπόντι τὴν Κραφὴν ἐπιμαρτυρεῖν· Δεήθητε ὑμεῖς ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς τὸν Κύριον· οὐ γὰρ ἐμοὶ παῤῥησία μέτεστιν, ὅπως μηδὲν ἐπέλθῃ ἐπ' ἐμὲ, ὧν εἰρήκατε. Οὔτε δὴ ἀπηγόρευσε ταῦτα αὐτῷ ὁ θεῖος Ἀπόστολος, οὔτ' ἀπηρνήσατο. Πῶς γὰρ ὁ καὶ ὑποθέμενος καὶ εἰπών; Τοσοῦτον δὲ ὠφελήθη οὗτος αὐτὸς ὁ τηλικοῦτος μάγος ἀπὸ τῆς ἐλπίδος, τῆς εἰς μετάνοιαν, ὡς ἤδη τοσοῦτον τῆς πονηρίας καὶ πικρίος αὐτὸν μεταβληθέντα εἰπεῖν· Ἐγὼ μὲν οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς ὑπὲρ ἐμαυτοῦ δεηθῆναι· ὑμεῖς δὲ δεήθητε ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς Κύριον.

A *tio, neque sors in sermone isto. Neque enim cor tuum rectum est coram Deo* [91]. Tam graviter in eum locutus recte tamen et merito nihil horum pœnitentia accedente immedicabile esse existimans, sed potius medicinæ locum superesse judicans: *Pœnitentiam igitur age de hac pravitate tua, et precare Dominum, si forte remittetur tibi cogitatio cordis tui* [92]. Nam et hoc tibi magnum erit. Cave itaque, ne donum Dei tam impure et sordide pecunia tibi tam festinanter comparare studeas. Sed potius ab amaritudiue tua et mala ista cogitatione recedens, *pœnitentiam age, si forte remittetur tibi cogitatio cordis tui;* quæ verba non dubie proferuntur, sed ideo, quia affectus difficulter sanabiles non insanabiles quidem sunt, sed ægre tamen sanatur. Si enim prorsus emendari non potuisset, superfluum B fuisset dicere: *Pœnitentiam age de malitia tua, et precare Dominum.* Itaque pœnitentia in hac causa efficax est. Quia vero cum pœnitentia magna cura opus est illis, qui ad malitiam indurati sunt, statim subjungit: *Si forte tibi remittetur cogitatio cordis tui. Nam in felle amaritudinis et vinculis injustitiæ te esse video* [93]. Et tantum quidem valuit excitatio ista ad pœnitentiam, a tanto apostolo ad tantum magum, cumque tanto felle et amaritudine refertum, tantisque peccatis oppressum, ut jam tum curam illam susciperet, verbisque, Scriptura testante, his eam profiteretur: *Orate vos pro me ad Dominum:* neque enim mihi tanta inest fiducia, ut ne quid eorum, quæ dixistis, super me veniat. Nec præcidit ipsi hujus rei spem divus Apostolus, neque C facere hoc denegavit. Quomodo enim id facere poterat qui ipse suaserat, et præceperat? Tantum vero commodi hinc capiebat ipse ille tantus magus ex hac spe, ad pœnitentiam facta, ut a malitia sua et amaritudine multum mutatus diceret: ego quidem idoneus non sum, qui pro me ipso precer; vos vero orate pro me ad Dominum.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ πρὸς τοὺς Νουατιανοὺς τοὺς ἑαυτοὺς ὀνομασαντας Καθαροὺς λόγου Β'.

1044 *Ejusdem ex sermone II contra Novatianos qui se ipsos* Catharos *appellant.*

ΚΕΦΑΛ. Ιζ', στ. γ'. Καὶ λαβὼν περιέτεμεν αὐτόν.

CAP. XVI, 3. *Et assumptum eum circumcidit.*

Ἵν' οὖν μὴ κωλύηται (66-67) εἰς συναγωγὰς παραβάλλειν, διὰ τὸ ἀπερίτμητον εἶναι τὸν Τιμόθεον, οὕτως τυμπαρεῖναι τοῦτ' ᾠκονόμησεν, οὐχὶ καὶ ἐδογμάτισεν (68).

Ne igitur prohiberetur in synagogas penetrare, quia Timotheus non erat circumcisus, ut et hoc fieret, permisit quidem prudenter, non vero præcepit.

[91] ibid. 21. [92] ibid. 22. [93] ibid. 23.

(66-67) Κωλύηται. Ita scripsi pro κωλύητε, id quod sensus requirere videtur. Verebatur enim Paulus, ne Timotheus, non circumcisus, a Judæis ex synagogis excluderetur.

(68) Ἀκονόμησεν, οὐχὶ καὶ ἐδογμάτισεν. Quæ certa de causa et certo quodam scopo ad tempus a Deo fiunt, vel ut fiant, permittuntur, ea οἰκονομεῖσθαι, vel κατ' οἰκονομίαν, vel οἰκονομικῶς fieri a Patribus dicuntur. Sic Damascenus lib. III *De orthodoxa fide*, c. 23, p. 266, de Christo: Εἰ καὶ οἰκονομικῶς ἑαυτὸν συνέτελλε πολλάκις· οὐ γὰρ ἠγνόει τὸν καιρόν.

MONITUM IN SEQUENS FRAGMENTUM,

Hoc fragmentum Περὶ ἅπτων *inscribitur in manuscripto : quia vitandæ* κακοφωνίας *et repetitionis ergo* περιάπτων *unica voce,* περί *resecatur, ne* περὶ περιάπτων *legatur. Nam amuleta et præstigiæ, quæ hic fulantur et prohibentur,* περίαπτα *non autem* ἅπτα *dicuntur, ut videas hic in fragmento et apud Gregor Nazianzenum, qui illa voce utitur.*

Ex codice Reg. 1993, *fol.* 317.

Athanasii Alexandrini, de amuletis.

A

Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας περὶ ἅπτων.

Si quis in ægritudinem curatu difficilem lapsus sit, psallat, *Ego dixi, Domine, miserere mei; sana animam meam, quia peccavi tibi* [94], precibus scilicet intentus, ac misericordiam implorans, cœlesti sapientiæ obsequens dicenti : *Fili, in tempore infirmitatis tuæ ne despicias; sed ora Dominum, et ipse curabit te* [95]. Amuleta enim et præstigiæ vana sunt auxilia. Si quis vero iis utatur, is clare discat, quod seipsum effecerit pro fideli infidelem, pro Christiano ethnicum, pro prudenti imprudentem, pro rationabili irrationabilem. At enim vetula viginti obolorum, aut quartariæ vini pretio, serpentis incantationem tibi exhaurit : tuque stas hianti ore tanquam asinus, quadrupedum sordes à collo gestans, repulso salutaris crucis sigillo. Quod sigillum non morbi tantum reformidant, sed etiam omnis dæmonum cohors pertimescit et horret. Quamobrem omnis præstigiator hujusmodi sigillo vacuus est.

Ἐάν τις περιπέπτωκεν ἀνωμαλίᾳ δυσανιάτῳ, ψ
λέτω· Ἐγὼ εἶπον, Κύριε, ἐλέησόν με, ἴασαι
ψυχήν μου, ὅτι ἥμαρτόν σοι, ἐπιμελόμενος
προσευχῆς καὶ μεταδιώκων τὴν ἐλεημοσύνην, πε
μενος τῆς ἐπουρανίου σοφίας· Τέκνον, ἐν καιρῷ
ρωστήματός σου μὴ παραβλέψῃς· ἀλλ' ἐ
Κυρίῳ, καὶ αὐτὸς ἰάσεταί σε. Τὰ γὰρ
καὶ αἱ γοητεῖαι μάταια βοηθήματα ὑπάρχουσ
τις αὐτοῖς κέχρηται, γινωσκέτω τοῦτο σα
ἑαυτὸν ἐποίησεν ἀντὶ πιστοῦ ἄπιστον, ἀντὶ
στιανοῦ ἐθνικόν, ἀντὶ δὲ συνετοῦ ἀσύνετον, ἀντ
λογικοῦ ἀλόγιστον. Καταντλεῖ γάρ σοι γρᾶ
ὀβολοὺς, ἢ τετάρτην οἴνου ἐπαοιδὴν τοῦ ὄφεως
σὺ ἕστηκας ὡς ὄνος χασμώμενος, φορῶν δὲ ἐπ
B αὐχένα τὴν ῥυπαρίαν τῶν τετραπόδων, παραιρουμέ
νος τὴν σφραγῖδα τοῦ σωτηρίου σταυροῦ, Ἣν σφρα
οὐ μόνον νοσήματα δεδοίκασιν, ἀλλὰ καὶ πᾶν τὸ π
φος τῶν δαιμόνων φοβεῖται καὶ τέθηπεν. Ὅθεν
πᾶς γόης ἀσφράγιστος ὑπάρχει.

In eodem codice 2423 *locus ille psalm. p.* 1206 *nostræ edit. explicatur, et p.* 1027, *l.* 11, *pro* τρέπου *legitur* κλίνῃ, *in fine autem post hæc verba,* ἀπειθήσασι ποτε, *hæc adduntur :*

Quemadmodum igitur rex, cum latronum principem invenit, vi urbes occupantem, circumquaque prædantem, antra subeuntem, ut collectas ibi pecunias deponat, colligatum hujusmodi furum principem supplicio tradit; thesaurum autem ejus in regia penuaria transfert; ita fecit et Christus, principem furum, carceris custodem diabolum, et mortem colligavit; eorumque divitias, videlicet universum hominum genus transtulit in Dominica penuaria. Ideo clamat Paulus his verbis : *Quia redemit nos de tenebris, et transtulit in regnum Filii dilectionis suæ* [96].

Ὥσπερ οὖν βασιλεὺς λῃσταρχον εὑρὼν κατα
τοῦντα πόλεις, ἁρπάζοντα πανταχόθεν, εἰς τὰ σ
λαια καταδυόμενον, ἀποτιθέμενον ἐκεῖ τὸν πλοῦ
δήσας μὲν τὸν λῃσταρχον, ἐκεῖνον μὲν τιμωρίᾳ π
ραδίδωσι, τὸν δὲ θησαυρὸν αὐτοῦ μεταφέρει εἰς τ
ταμιεῖα τὰ βασιλικά· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησ
ἔδησε τὸν λῃσταρχον καὶ τὸν δεσμοφύλακα διάβολ
καὶ τὸν θάνατόν· καὶ τὸν πλοῦτον αὐτῶν, ἁπάντ
ἀνθρώπων τὸ γένος μετήγαγεν εἰς τὰ ταμιεῖα τὰ δ
C ποτικά. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος βοᾷ λέγων· Ὅτι ἐ
τρώσατο ἡμᾶς ἐκ τοῦ σκότους καὶ μετήγαγεν εἰς τ
βασιλειαν τοῦ Υἱοῦ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ.

In eodem codice p. 150.

Quod autem in Patre sit Filius, et Pater in Filio, illud est esse Filium Dei, qui ex Deo genitus est, et Deus secundum naturam, quemadmodum et Pater, in se paternam speciem repræsentans, atque in paterna hypostasi exhibitus. Unus itaque et unus, et dyas, sive dualitas illa, natura non separatur, nullius egens ad perfectionem. Tota quidem plenitudo deitatis est Pater ut pater; tota item plenitudo deitatis est Filius ut filius. Quo-

(69) Καὶ τὸ ἐν Πατρὶ τὸν Υἱὸν, εἶναι, καὶ τὸν Π
τέρα ἐν τῷ Υἱῷ, τοῦτό ἐστι τὸ Υἱὸν εἶναι Θεοῦ,
ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγεννημένον, Θεὸν ὄντα κατὰ τὴν
σιν, ὥσπερ ὁ Πατὴρ, καὶ δεικνύοντα τὸ πατρῷον εἶ
ἐν ἀυτῷ, καὶ δεικνύμενον ἐπὶ τῆς πατρικῆς ὑποστ
σεως. Εἷς οὖν καὶ εἷς, καὶ ἡ δυὰς οὐ μεμέρισται τ
φύσει ἀνενδεὴς οὖσαν ἢ τελειότητι· ὅλον μὲν τ
πλήρωμα τῆς θεότητος ὁ Πατὴρ ὡς πατήρ· ὅλον δ
τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος ὁ Υἱὸς ὡς υἱός. Ἐπε

[94] Psal. XL, 5. [95] Eccli. XXXVIII, 9. [96] Coloss. I, 13.

(69) *Fragmentum* hoc suspicor cusum.

υι ἀμφοτέρων ἓν εἶδος νοεῖται, ὁλοκλήρως ἐν ἀμφοτέροις δεικνύμενον. Ἐρωτᾷς δὲ πῶς οὗτος ἐν ἐκείνῳ, κἀκεῖνος ἐν τούτῳ· ὅτι καὶ οὗτος τοιοῦτός ἐστιν, οἷος κἀκεῖνος, κἀκεῖνος, οἷος οὗτος. Οὕτως καὶ ἓν τὰ δύο, τὸ μὴ διαλλάττειν, μηδὲ ἀπεσχοινίσθαι, μηδὲ καθ' ἕτερον εἶδος καὶ ξένον χαρακτῆρα νοεῖσθαι τὸν Υἱόν· ἀλλ' εἶναι Θεὸν ὥσπερ καὶ ὁ Πατήρ.

A niam per ambos una species intelligitur, integre et perfecte in ambobus exhibita. Quæris autem, Quomodo hic in illo, et ille in hoc sit: quia et hic talis est, qualis ille; et ille talis, qualis hic. Sic et unum sunt illa duo, quod nec mutuo differant, neque separentur, neque secundum aliam speciem et extraneum characterem intelligatur Filius, sed sit Deus sicut et Pater.

Codex Reg. 1993, *ex sæculi* X *membr. optimæ notæ, p.* 39.

Οὕτω καὶ παρὰ τὴν ἀρχήν, εἰ τοῖς προστάγμασιν αὐτοῦ πεισθέντες οἱ περὶ τὸν Ἀδὰμ τῆς ἡδονῆς ἐκράτησαν τοῦ ξύλου, οὐκ ἂν ἠπόρησεν ὁδοῦ, δι' ἧς τὸ τῶν ἀνθρώπων αὐξῆσαι γένος. Καὶ πῶς ἄν, φησίν, αἱ τοσαῦται μυριάδες τῶν ἀνθρώπων ἐγένοντο; Ἐγὼ δέ σε πάλιν ἐρωτῶ, ἐπειδή σε σφόδρα παρέμεινε κατασείων οὗτος ὁ φόβος, πῶς ὁ Ἀδὰμ, πῶς δὲ ἡ Εὔα, μὴ μεσιτεύοντος γάμου;

Sic et in principio, si præceptis ejus obtemperans Adam et consors ejus a voluptate ligni abstinuissent, non defuisset sane via quæ hominum genus propagaret. Et quomodo, inquies, tot hominum millia producta fuissent? Ego vero te iterum interrogabo, quia te talis metus exagitat, quomodo B Adam, quomodo Eva, nullis intervenientibus nuptiis, editi sunt?

Ex codice Reg. 2441, XI *sæculi, fol.* 298 *verso: est Catena in Joannem.*

Οὗτοι δέ εἰσιν οἱ περὶ τῆς ταφῆς τοῦ Ἀδὰμ εἰρηκότες, Ἀφρικανὸς καὶ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος.

Hi de sepultura Adami verba fecerunt, Africanus et S. Athanasius.

In eodem codice ad Catenam in Danielem, in hæc verba, καὶ τὰ σαραβάρα αὐτῶν οὐκ ἠλλοιώθη καὶ ὀσμὴ πυρὸς οὐκ ἦν ἐν αὐτοῖς *hæc Athanasii nomine leguntur.*

Μηδὲ ἐν τοῖς ἡμετέροις ἐνδύμασι γενέσθω ὀσμὴ πρὸς τὸν Ναβουχοδονόσορ, οἵτινες φθαρτοὶ λογισμοί εἰσι τοῦ διαβόλου οἱ κατασβεννύμενοι.

Neque in vestimentis nostris sit odor, ad Nabuchodonosorem delatus: hæ scilicet sunt pravæ cogitationes a diabolo immissæ, quæ extinguuntur.

Ex codice Reg. 1994, XIV *sæc., bombycino: est pandectes.*

Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας.

Πᾶς ἄνθρωπος, τὸ διακρίνειν παρὰ Θεοῦ εἰληφὼς, κολασθήσεται, ἐξακολουθήσας ἀπείρῳ ποιμένι, καὶ ψευδῆ δόξαν ὡς ἀληθῆ δεξάμενος· Τίς γὰρ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος;

S. Aihanasii Alexandrii.

Quivis homo accepta a Deo discernendi vi, supplicio afficietur, si imperitum pastorem secutus sit, et falsam sententiam ut veram amplexus sit: *Quæ enim participatio luci cum tenebris* [97]?

Fol. 48, *cod.* 2398.

Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου. C

Ταῖς πολλαῖς, ὡς εἰπεῖν, χερσὶν, ὧν αὐτὸς ἐτήρει τὰ ἱμάτια, Στέφανον λιθάσαι.

S. Athanasii.

Multis, ut ita dicam, manibus eorum, quorum vestimenta custodiebat, Stephanum lapidasse (putandum est).

Fol. 98.

In illud, Καὶ λαβὼν περιέτεμεν αὐτόν.

Ἵν' οὖ, μὴ κωλύηται εἰς συναγωγὰς παραβάλλειν, διὰ τὸ ἀπερίτμητον εἶναι τὸν Τιμόθεον, οὕτως συμπαρεῖναι τοῦτ' ᾠκονόμησεν· οὐχὶ δὲ καὶ ἐδογμάτισεν.

In illud, *Et accidens circumcidit illum* [98].

Ne igitur a synagogarum aditu arceretur Timotheus, quod incircumcisus esset, ut iis adesse posset, id ita dispensavit; neque tamen illud quasi præceptum et dogma tradidit.

Ex codice Reg. 2919, X *sæculi, membr.*

Ὅτι παντοίοις σχήμασι λέγει καλλωπίζεσθαι τὴν βίβλον τῶν Ψαλμῶν ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ὑπερβατοῖς, ὑπερθέσεσιν, ἀποστροφαῖς, ἐκλείψεσι, παραβολαῖς, μεταφοραῖς, ἐμφάσεσι, προσωποποιίαις.

Ὅτι ὁ μέγας Ἀθανάσιος τὸ διάψαλμα διὰ τὰς D ἐναλλαγὰς φησι προκεῖσθαι τῶν ῥυθμῶν, οὐχὶ δὲ διὰ τὴν ὑποχώρησιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὥς τινες ἐφαντάσθησαν.

Omni figurarum genere exornatum librum Psalmorum esse ait Magnus Athanasius, hyperbatis, ὑπερθέσεσι, apostrophis, eclipsibus, parabolis, metaphoris, emphasibus, prosopopœis.

Magnus Athanasius ait diapsalma ob rhythmorum mutationes jacere, non ob secessum Spiritus sancti, ut quidam commenti sunt.

BREVIS EXPOSITIO FIDEI.

Ex codice Legio 2280, *bombyc.*, XIV *sæc., fol.* 13.

Πιστεύω εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, ἀεὶ ὄντα Θεὸν Πατέρα· καὶ εἰς τὸν Λόγον Θεὸν, τὸν μονο-

Credo in unum Deum, Patrem omnipotentem, qui semper Deus Pater est: et in Verbum Deum,

[97] II Cor. VI, 14. [98] Act. XVI, 3.

unigenitum Filium Dei, quod coexsistat proprio Patri, quodque ex substantia Dei Patris sit Filius, quod unus Filius proprii Patris sit, quod æqualis honore sit Filius Deo et Patri suo : quod in omnes imperium et auctoritatem habeat Filius Dei, quodque cum Patre suo ubique præsens sit deitate, quod omnia contineat substantia sua, et quod a nullo contineatur Filius Dei, quemadmodum Deus, Pater ipsius. Et in Spiritum sanctum, quod ex Patris substantia sit : ac coæternus Patri et Filio sit Spiritus sanctus, nec deitate separatus sit. Verbum dico in carne factum esse, id est, carnem cepisse.

A γενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ὅτι συνυπάρχει τῷ Πατρὶ τῷ ἰδίῳ, καὶ ὅτι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ τοῦ Πατρός ἐστιν ὁ Υἱός· καὶ ὅτι εἷς ὁ Υἱὸς τοῦ ἰδίου Πατρὸς τυγχάνει, καὶ ὅτι ἰσότιμός ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς αὐτοῦ· ὅτι τε κατὰ πάντων τὸ κράτος καὶ τὸ κῦρος ἔχει ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός, καὶ ὅτι σὺν τῷ Πατρὶ αὐτοῦ πάρεστι πανταχοῦ τῇ θεότητι, καὶ ὅτι πάντα περιέχει τῇ οὐσίᾳ αὐτοῦ, καὶ ὅτι οὐ περιέχεται ὑπ' οὐδενὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καθάπερ ὁ Θεὸς ὁ Πατὴρ αὐτοῦ· καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅτι τῆς τοῦ Πατρός ἐστιν οὐσίας· καὶ συναίδιον τῷ Πατρὶ καὶ Υἱῷ τυγχάνει τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ οὐ κεχώρισται τῇ θεότητι. Τὸν Λόγον φημὶ ἐν σαρκὶ γεγονέναι.

1045 *Ejusdem.*

Τοῦ αὐτοῦ.

Trinitas quidem, etiam postquam Verbum ex Maria corpus assumpsit, Trinitas est, neque additamentum, neque diminutionem accipiens ; sed semper perfecta est. Et in Trinitate una deitas agnoscitur.

Ἡ μέντοι Τριὰς, καὶ λαβόντος σῶμα ἐκ Μαρίας τοῦ Λόγου, Τριάς ἐστιν, οὐ δεχομένη προσθήκην, οὐδὲ B ἀφαίρεσιν· ἀλλὰ ἀεὶ τελεία ἐστί. Καὶ ἐν Τριάδι μιᾷ θεότης ἐπιγινώσκεται.

In eod. cod., fol. 61.

Præstabilius erat dubitantes silere et credere, quam non credere propter dubitationem.

Βέλτιον ἀποροῦντας σιωπᾷν καὶ πιστεύειν, ἢ ἀπιστεῖν διὰ τὸ ἀπορεῖν.

Ex Cosmæ Indicopleustæ Ægyptii monachi Christiana Topographia, sive *Christianorum opinione de mundo. In collectione nova Patrum et scriptorum Græcorum Montfauconii, p.* 316, *seqq.*

Fragmenta quæ in sua *Topographia* servavit Cosmas excerpta sunt ex epistolis festalibus num. 2, 5, 6, 22, 24, 28, 29, 40, 42, 43, 45. Ea omnia editioni suæ interseruit card. Ang. Maius. Vide infra. col. 1351, 1379, 1389, 1432 et seq.

SANCTI ATHANASII FRAGMENTA ALIA.

(Mai, *Bibliotheca nova Patrum,* II, 583 seq.)

I.

Sancti Athanasii adversus eos qui dogmata cum temporibus mutant.

Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου κατὰ τῶν συμμεταβαλλομένων τοῖς καιροῖς ἐν τοῖς δόγμασι.

Quis ergo hos Christianos existimabit, apud quos nec sermo neque scriptura stabilis est, sed omnia cum temporibus mutantur ?

Τίς οὖν ἔτι τούτους Χριστιανοὺς ἡγήσεται, παρ' οἷς οὐ λόγος, οὐ γράμμα βέβαιον, ἀλλὰ πάντα κατὰ καιροὺς ἀλλάσσεται ;

II.

Athanasii epiccopi, ex sermone in illa verba : « Verbum caro factum est. »

Ἀθανασίου ἐπισκόπου, ἐκ τοῦ εἰς τὸ, « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. »

Ac veluti cum ipse exspuit, et manum extendit, et lazarum vocavit, haud hæc esse facinora hominis dicimus, etiamsi corporis instrumento peracta, sed Dei ; ita cum humana dicuntur de Servatore in Evangelio, vicissim dictarum rerum naturam spectantes, easque omnes a Deo alienas reputantes, haud Verbi divinitati imputamus, sed ejusdem humanitati. Quanquam enim Verbum caro factum est, carnis tamen propriæ passiones sunt.

Καὶ ὥσπερ πτύσαντος αὐτοῦ (68), καὶ ἐκτείναντος χεῖρα, καὶ φωνήσαντος Λάζαρον, οὐκ ἐλέγομεν ἀνθρώπινα εἶναι τὰ κατορθώματα, εἰ καὶ διὰ τοῦ σώματος ἐγένοντο, ἀλλὰ Θεοῦ· οὕτως ἐὰν τὰ ἀνθρώπινα λέγηται περὶ τοῦ Σωτῆρος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, πάλιν εἰς τὴν φύσιν τῶν λεγομένων ὁρῶντες, καὶ ὡς ἀλλότρια Θεοῦ πάντα τυγχάνοντα, μὴ τῇ θεότητι τοῦ Λόγου ταῦτα λογισώμεθα, ἀλλὰ τῇ ἀνθρωπότητι αὐτοῦ· εἰ γὰρ καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἀλλὰ τῆς σαρκὸς ἴδια τὰ πάθη.

III.

Pro dogmate duarum unitarum in Christo naturarum contra Eutychianos in synodo Calcedonensi definito.
(Ex incerti auctoris *Dogmatica Panoplia.*)

Ignorant porro hi stulti, quod sanctorum consonat scriptis synodus ; quoque talia scripserit testatusque sit plenus ille spiritu Athanasius, dum ait in sermone de verbis illis, *Verbum caro factum est :* « Hæc necessario antea disquisivimus, ut cum

Ἀγνοοῦσι δὲ οἱ ἄφρονες, ὅτι τοῖς τῶν ἁγίων ἐντύχηκε συγγράμμασι καὶ τοιαῦτα γέγραφε καὶ μαρτυρεῖ ὁ πολὺς τῷ πνεύματι Ἀθανάσιος, τοιαῦτα εἰπὼν ἐν τῷ, Ὁ Λόγος ἐγένετο· « Ταῦτα ἀναγκαίως προεξητάσαμεν· ἵνα ἐὰν ἴδωμεν αὐτὸν δι' ὀργάνου ἰδίου

(68) Non comperiebam fragmentum hoc, sive inter *tria citata* a Theodoreto in dialogo de immutabili, sive in editione Maur. Athanasii t. I, part. II, neque in altera Montfauconii, *Bibl. nov. PP.*, t. II.

σώματος θεϊκῶς πράττοντα ἢ λέγοντα τινὰ, γινώσκομεν ὅτι Θεὸς ὢν ταῦτα ἐργάζεται· καὶ πάλιν ἐὰν ἴδωμεν αὐτὸν δι' ὀργάνου τοῦ ἰδίου σώματος ἀνθρωπίνως λαλοῦντα ἢ πάσχοντα, μὴ ἀγνοῶμεν αὐτὸν, ὅτι σαρκοφόρος γέγονεν ἄνθρωπος· καὶ οὕτω ταῦτα καὶ ποιεῖ καὶ λέγει· καὶ ἑκάστου γὰρ τὸ ἴδιον γινώσκοντες, καὶ ἀμφότερα ἐξ ἑνὸς πραττόμενα βλέποντες καὶ νοοῦντες, ὀρθῶς πιστεύομεν καὶ οὔποτε πλανηθείημεν. »

A viderimus eum proprii corporis organo divina facientem aut dicentem, sciamus Deum esse qui talia operatur. Rursusque si eum viderimus proprii corporis organo humana loquentem aut patientem, haud ignoremus ipsum fuisse in carne hominem ; atque ita hæc facere ac loqui. Nam natura utriusque proprium agnoscentes, et utramque actionem ab uno peractam cernentes atque intelligentes, recte credimus, et nunquam exerrabimus. »

IV.

Ἀθανασίου. Θεὸς καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτὸς, εἷς ὢν καθ' ὕπαρξιν ἀνελλιπῆ τὰ ἑκάτερα.

Athanasii. Deus et homo idem (Christus) personaliter unus, utraque subsistentia præditus.

V.

Ἀθανασίου ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ, « Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι ἐγώ εἰμι. « = Ἀναισχυντία σαφῶς τὸ μὴ διχῶς νοεῖν τὸν Χριστὸν θεϊκῶς τε καὶ ἀνθρωπίνως.

Athanasii in explanatione verborum: «Amen, amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum.» —Manifesta impudentia est illorum, qui duplici notione B Christum considerare nolunt, id est divinitus et humanitus.

VI.

Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, ἐκ τοῦ λόγου εἰς τὸ, « Κύριος ἔκτισέ με, » καὶ κατὰ Ἀρειανῶν.

Καὶ γοῦν ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἐρχόμενος, ἐκτενῶς προσεύχεται, καὶ τὸ γόνυ κλίνει, λέγων· Πάτερ, παρελθέτω, ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο· πλὴν μὴ τὸ ἐμὸν θέλημα γενέσθω, ἀλλὰ τὸ σόν· ἴδιον αὐτοῦ θέλημα λέγων τὸ τῆς σαρκός· ὅτι περ καὶ αὐτὴν τὴν ἡμετέραν σάρκα ἐν ἑαυτῷ οἰκειώσατο.

Sancti Athanasii, ex sermone in illud: « Dominus creavit me, » et contra Arianos.

Propterea cum ad crucem venturus esset, enixe orabat, flexoque genu dicebat : « Pater, transeat a me calix iste. Verumtamen non mea voluntas, sed tua fiat; » propriam scilicet dicens carnis voluntatem ; quandoquidem ipsam nostram sibi propriam fecerat carnem.

VII.

Τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου ἐν τῷ εἰς τοὺς βαπτιζομένους λόγῳ (69).

Ὄψει τοὺς Δευίτας φέροντας ἄρτους, καὶ ποτήριον οἴνου, καὶ τιθέντος ἐπὶ τὴν τράπεζαν· καὶ ὅσον οὔπω ἱκεσίαι καὶ δεήσεις γίγονται, ψιλός ἐστιν ὁ ἄρτος καὶ τὸ ποτήριον· ἐὰν δὲ ἐπιτελεσθῶσιν αἱ μεγάλαι καὶ θαυμασταὶ εὐχαὶ, τότε γίνεται ὁ ἄρτος, σῶμα· καὶ τὸ ποτήριον, αἷμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καὶ πάλιν· Ἔλθωμεν ἐπὶ τὴν τελείωσιν τῶν μυστηρίων· οὗτος ὁ ἄρτος καὶ τοῦτο τὸ ποτήριον, ὅσον οὔπω εὐχαὶ καὶ ἱκεσίαι γεγόνασι, ψιλά εἰσιν· ἐπὰν δὲ αἱ μεγάλαι εὐχαὶ, καὶ αἱ ἅγιαι ἱκεσίαι ἀναπεμφθῶσι, καταβαίνει ὁ Λόγος εἰς τὸν ἄρτον καὶ τὸ ποτήριον, καὶ γίνεται· αὐτοῦ σῶμα (70).

Athanasii Magni, ex sermone ad baptizatos.

Videbis Levitas panes viniique calicem ferentes, mensaque imponentes. Et quandiu quidem preces et invocationes nondum sunt peractæ, nihil aliud nisi panis calixque est. Verum enimvero postquam peractæ fuerint magnæ miræque preces, tunc panis fit corpus ; calix autem, Domini nostri Jesu Christi sanguis. Et rursus : Veniamus ad mysteriorum perfectionem. Hic panis et hic calix ante preces et invocationes nihil ultra naturam propriam habent : verumtamen ubi magnæ preces sanctæque invocationes editæ fuerint, descendit Verbum in panem et calicem, et corpus ejus conficitur,

VIII

Fragmentum ex Athanasii epistola ad Eusebium, Lucinianum, et socios (71).

Namque et magnus Athanasius æquum esse judicavit, eos non repellere, qui quod dicunt, recto sensu explicant. Sic enim ipse docet in sua ad Eusebium, Lucinianum, et socios epistola : « Vos ergo, qui hæc omnia profitemini, ne quæso illos qui eadem profitentur damnetis ; sed vocabula ab illis adhibita explicate ; neque his inconsideratis, auctores repellatis : imo vero eos exorate, iisque suadete, ut conciliare sententias velint. »

(69) Non legitur hic locus in Athanasii sermone ad recenter illuminatos seu baptizatos, opp-ed. Ven. t, II. p. 395. Nec mirum ; multi enim alii necessario exstiterunt Athanasii sermones de hoc argumento singulis annis recurrente, quo tempore, id est Paschali, solebant episcopi erudire catechumenos, et mox baptizatos sublimiorum mysteriorum doctrina imbuere.

(70) S. Augustinus in sexto sermone, ex Vindobonensi bibliotheca edito, qui est de Sacramento altaris, cum Athanasio adamussim consentit sic : *Hoc quod videtis, charissimi, in mensa Domini panis est et vinum ; sed iste panis et hoc vinum, accedente verbo, fit corpus et sanguis Verbi.*

(71) Non videbam hujus tituli epistolam inter edita Athanasii scripta.

Sabbatum nostrum et solemnitas, atque neomenia. Alio item loco lacrymatur propheta dicens : (62) *Flebo te, vinea Sebama cur perierunt vindemiatores tui ? vinum in torculari est, egens calcatoribus. Multa autem ob multitudinem vulneratorum hoc tempore recusarunt vulnerati. Quotquot igitur illæsi remanserunt juvenes expediti, conservati veniant, ut hæc percipiant* [62]. Et rursus alio in loco hæc lamenta edit : *Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum, et plorabimus populum hunc die ac nocte, vulneratos filiæ populi mei, qui sapientes sunt ad faciendum malum, nesciuntque facere bonum* [63] ? Sic faciunt qui plorant de lapsibus hominum. Ezechiel propheta rursus plorabat pro omnibus qui caderent, prout jussum ipsi fuerat : *Leva planctum super principem Tyri* [64]. Nec de principe Tyri tantum lamentabatur, sed ut vel ex ipsius lacrymis augurari facile est, de multis aliis : nam omnibus advigilant et lugendi exempla suppeditant. David quoque de fortium casu lamentabatur cum diceret : *Quomodo ceciderunt fortes, et perierunt vasa bellica ? Ne annuntietis in Geth, neque in viis Ascalonis, ne forte exsultent filiæ incircumsiorum* [65]. Ecce hodieque ceciderunt fortes, et magna instrumenta bellica, de quibus lugendum est. Lugebat item ipse de Absalone non quia mortuus, sed quia prævaricatus esset. Et nos itaque ne lugeamus defunctos, sed eos qui propriam fidem abnegarunt. Excipiamus Joelis dictum ejusque jussa complcamus, queis hortatur ut lamentemur de iis qui eunt in perniciem, his verbis ; *Egrediatur sponsus de cubiculo suo, et sponsa de lecto suo. Plorabunt sacerdotes ministri altaris et dicent : Parce, Domine, populo tuo, et ne des hæreditatem tuam in opprobrium, ut dominentur eis nationes, ne forte dicant in gentibus, Ubi est Deus eorum* [66] ? Fortasse nobis quoque dicatur et illud : *Zelatus est Dominus populum suum, et pepercit populo suo* [67]. In Threnis item legitur : *Muri Sion emittant ceu torrentes lacrymas die ac nocte* [68]. Num muris et lapidibus ita loquitur, an potius iis qui vere muri Ecclesiæ sunt ? Certe in iisdem omnibus id completum est; nam lacrymas ubique ceu torrentes emiserunt.

9. Nunc autem assumamus Cantici, verba, *Euntes ibant et flebant mittentes semina sua* [69]. Quemadmodum hodierni præsules, qui non habent quo semina emittant. Attamen *venientes venient cum exsultatione, portantes manipulos suos* [70]. Nam *beati qui, lugent, quoniam ipsi consolabuntur* [71] : et illud; *Ad vesperum demorabitur fletus, et ad matutinum lætitia* [72]. Apostoli quippe qui tunc ad vesperum

ναι ἐρχομένους ἐν ἑορτῇ· ἰδοὺ οἱ ἱερεῖς αὐτῆς ἀναστενάζουσι, καὶ αἱ παρθένοι αὐτῆς ἄγονται, ἀπεκλείσθη ἡμῶν τὸ Σάββατον, καὶ ἡ ἑορτὴ, καὶ ἡ νεομηνία. Καὶ ἐν ἄλλῳ τόπῳ κλαίει ὁ προφήτης λέγων· Κλαύσομαί σε, ἄμπελος Σίβαμα· τί ὠλοθρεύθησαν τρυγηταί σου; ὁ οἶνός ἐστιν ἐν ληνῷ χρήζων κούφων ἀξίων χωρῆσαι τοῦτον. Πολλὰ δὲ διὰ τὸ πλῆθος τῶν τετραυματισμένων ἐν τῷ νῦν καιρῷ παρητήσαντο τετραυματισμένοι. Ὅσοι γοῦν ἀβλαβεῖς ἔμειναν κοῦφα νέα διατετηρημένα προσερχέσθωσαν μεταλαβεῖν. Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ τόπῳ κλαίει λέγων· Τίς δῴη τῇ κεφαλῇ μου ὕδωρ, καὶ ὀφθαλμοῖς μου πηγὴν δακρύων, καὶ κλαύσωμεν τὸν λαὸν τοῦτον ἡμέρας καὶ νυκτὸς, τοὺς τετραυματισμένους θυγατρὸς λαοῦ μου, τοὺς σοφοὺς ὄντας εἰς τὸ κακοποιῆσαι, τὸ δὲ καλὸν ποιῆσαι μὴ ἐπεγνωκότας; Τοῦτο ποιοῦντες κλαίοντες ἐπὶ τῷ πτώματι τῶν ἀνθρώπων. Ὁ προφήτης δὲ πάλιν Ἰεζεκιὴλ ἐρῄνει ἐφ' ἕκαστον τῶν ἀποπεπτωκότων, ὥσπερ αὐτῷ εἴρηται· Λάβε θρῆνον ἐπὶ τὸν ἄρχοντα Τύρου. Καὶ οὐκ ἐπὶ τὸν ἄρχοντα Τύρου μόνον, κλαίει, ἀλλ' ἐπὶ τοὺς πολλοὺς τάχα ἐκ τῶν αὐτοῦ δακρύων καταντήσουσιν· σκοποὶ γὰρ τυγχάνουσι τοῦ παντὸς, καὶ διίκτορες τοῦ πενθεῖν. Καὶ ὁ Δαυὶδ ἔκλαιεν ἐπὶ τῷ πτώματι δυνατῶν λέγων· Πῶς ἔπεσον δυνατοὶ, καὶ ἀπώλοντο σκεύη πολεμικά; Μὴ ἀναγγείλατε ἐν Γὲθ, μηδὲ ἐν ὁδοῖς Ἀσκαλῶνος, μήποτε εὐφρανθῶσι θυγατέρες ἀπεριτμήτων· ἰδοὺ γὰρ καὶ σήμερον ἔπεσαν δυνατοὶ, καὶ μεγάλα σκεύη πολεμικὰ, ἅπερ δεῖ κλαίειν. Ἔκλαιε δὲ ἐπὶ τὸν Ἀβεσσαλὼμ, οὐχ ὅτι ἀπέθανεν, ἀλλ' ὅτι παρηνόμησε. Καὶ ἡμεῖς τοίνυν μὴ τοὺς τελευτήσαντας κλαύσωμεν, ἀλλὰ τοὺς τὴν ἰδίαν πίστιν ἀπαρνησαμένους. Δεξώμεθα καὶ τὸν λόγον τοῦ προφήτου Ἰωὴλ, καὶ ἐκπιτελέσωμεν, ὡς προστάττει καὶ προσκαλεῖται κλαίειν ἐπὶ τοὺς ἐν ἀπωλείᾳ λέγων· Ἐξελθέτω νυμφίος ἐκ τοῦ κοιτῶνος αὐτοῦ, καὶ νύμφη ἐκ τοῦ παστοῦ αὐτῆς. Κλαύσονται οἱ ἱερεῖς οἱ λειτουργοῦντες θυσιαστηρίῳ, καὶ ἐροῦσι· Φεῖσαι, Κύριε, τοῦ λαοῦ σου, καὶ μὴ δῷς τὴν κληρονομίαν σου εἰς ὄνειδος τοῦ κατάρξαι αὐτῶν ἔθνη, μήποτε εἴπωσιν ἐν τοῖς ἔθνεσι· Ποῦ ἐστιν ὁ Θεὸς αὐτῶν; Τάχα δέ πως καὶ ἡμῖν λεχθείη τὸ, Καὶ ἐζήλωσε Κύριος τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ ἐφείσατο τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Καὶ ἐν τοῖς θρήνοις πάλιν κεῖται· Τείχη Σιὼν καταγαγέτωσαν ὡσεὶ χειμάρρους δάκρυα ἡμέρας καὶ νυκτός. Μὴ ἄρα τείχεσιν ἢ λίθοις λέγει, ἢ πάντως τοῖς οὖσιν ἁγίοις τείχεσι τῆς Ἐκκλησίας; Ἰδοὺ γὰρ ἐπὶ πάντας αὐτοὺς πεπλήρωται καταγαγόντας ὡσεὶ χειμάρρους δάκρυα πανταχοῦ.

9. Νῦν δὲ ἐπιλαβώμεθα καὶ τοῦ τῆς Ὠδῆς λόγου. Πορευόμενοι ἐπορεύοντο καὶ ἔκλαιον αἴροντες τὰ σπέρματα αὐτῶν. Ὥσπερ οἱ πρεστῶτες νῦν καὶ οὐκ ἔχοντες ποῦ τὰ σπέρματα καταβάλωσιν. Ἀλλ' ὅμως ἐρχόμενοι ἥξουσιν ἐν ἀγαλλιάσει φέροντες τὰ δράγματα αὐτῶν. Μακάριοι γὰρ οἱ πενθοῦντες, ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται· καὶ τὸ, Ἑσπέρας αὐλισθήσεται κλαυθμὸς, καὶ εἰς τὸ πρωὶ ἀγαλλίσ-

[62] Jerem, XLVIII, 32 [63] Jerem. IX, 1-2. [64] Ezech. XXVIII, 11. [65] II Reg. I. 16. [66] Joel II, 16, 17. [67] Ibid. 18. [68] Threm. II, 18. [69] Psal. CXXV, 6. [70] ibid. [71] Matth. V, 5. [72] Psal. XXIX, 6.

(62) Hæc multum a Græco et a Vulgata differunt perplexaque sunt.

σις. Οἱ γὰρ ἀπόστολοι καὶ τότε κλαίοντες τὸ ἑσπέρας, ἠγαλλιάσαντο πρωΐας. Καὶ ἡ Μαγδαληνὴ Μαρία παρεκάθητο τῷ μνημείῳ κλαίουσα· ταύτῃ ὀφθεὶς ὁ Κύριος ἀφεῖλε τῶν αὐτῆς ἀφθαλμῶν τὰ δάκρυα· ἐπληρώθη τὸ (63) προλέγοντο· Καὶ ἀφεῖλεν ὁ Θεὸς πᾶν δάκρυον ἀπὸ παντὸς προσώπου. Μνήσθητε τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ὅτι τοσαῦτα ἔπαθε δι' ἡμᾶς· ἐξεδύθη τὸν ἱματισμὸν, ἐνέδυσαν αὐτὸν χλαμύδα κοκκίνην, περιέθηκαν αὐτῷ στέφανον ἐξ ἀκανθῶν, ἐπέπτυσαν αὐτῷ, ἐνέπαιξαν αὐτῷ, καὶ ἐῤῥαπίσθη ὑπὸ ὑπηρέτου ὁ τῶν ἁπάντων Λεσπότης. Ἐκρεμάσθη ἐπὶ ξύλου, ἐπότισαν αὐτὸν ὄξος μετὰ χολῆς, διεμερίσαντο τὰ ἱμάτια αὐτοῦ βλέποντος, λόγχῃ τὴν πλευρὰν ἔνυξαν, παράθετο τὸ πνεῦμα εἰς χεῖρας τοῦ Πατρὸς, ἐτέθη τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐν μνημείῳ, ἀνέστη τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, ἀνελήφθη ἐν δόξῃ εἰς οὐρανούς, προεκήρυξαν αὐτὸν ἅγιοι ἄγγελοι λέγοντες· Ἄρατε πύλας, οἱ ἄρχοντες, ὑμῶν. Ἀναλογίσασθε οὖν τον τοιαυτην ὑπομονὴν ἐνδειξάμενον, ἵν' ὅστις ἂν μιμητὴς αὐτοῦ γίνηται, οὗτος καὶ συγκάθεδρος καὶ συγκληρονόμος αὐτοῦ γένηται, ὡς αὐτὸς ἐπηγγείλατο, ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν εἰς τοὺς αἰῶνος τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A fleverant, ad matutinum postea lætati sunt. Et Maria Magdalena sepulcro flens astabat, cui apparens Dominus abstulit lacymas ab oculis ejus, sicque impletum est quod ante dictum fuerat, *Et abstulit Deus omnem lacryman ab omni vultu* [73]. Recordamini Domini nostri, qui tanta passus est pro nobis: exutus fuit vestimento, et induerunt eum chlamyde coccinea, imposuerunt ei spineam coronam, conspuerunt in eum, illuserunt ei: colaphis cæsus est a ministro, qui omnium Dominus est. Suspensus est in ligno, potatus aceto cum felle: diviserunt vestimenta ejus ipso vidente, lancea latus ejus confixerunt, deposuit ipse spiritum in manus Patris: repositum est corpus ejus in monumento, resurrexit tertia die, assumptus est cum gloria in cœlos, prænuntiarunt eum sancti angeli B dicentes, *Attollite portas, principes, vestras* [74]. Animo igitur considerate eum qui talem exhibuit patientiam, ut quisquis ejus imitator fuerit, cum illo sedeat ejusque cohæres sit, quemadmodum ipse pollicitus est, in regno cœlorum, in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM IN SEQUENTEM SERMONEM.

1042 « Hoc opusculum Athanasii nomine comparet in codicibus Ambrosianis et Ottobonianis: cujus stylus medio quodum orandi genere inter δριμύν scilicet et χυδαῖον progreditur. At cum quidquid homiliarum populariumque sermonum Athanasius edidit, jam injuria temporum vetustate obrutum fuerit, et si qua hoc in genere supersunt vel aperte spuria sint, vel inter ἀμφιβαλλόμενα computentur; haud facile est internoscene num hoc opusculum sit Athanasio adjudicandum. Si quis vero objiciat, hac rerum conditione, non posse unquam, quavis reperta homilia vel sermone Athanasiine sit definiri; huic reponam, posse homilias sive orationes Athanasii nomine deprehendi, quæ primo conspectu Athanasiani styli notas præferant; quæ autem supersunt homiliæ Athanasii nomine insignitæ, vel nugis plenæ manifesteque spuriæ sunt, vel humiliore stylo conscriptæ, quam ut Athanasio incunctanter ascribantur. Quo postremo in genere hanc censendam putamus. »

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΑ ΒΑΙΑ.

Φρικτὸν, ἀγαπητοὶ, μυστήριον σήμερον ἐν Ἱερουσαλὴμ γέγονε. Μυστήριον δέ φημι· τὸ ὑπὸ τῶν προφητῶν κηρυχθὲν, καὶ ὑπὸ Φριστοῦ τελεσθέν. Ὄντως γὰρ εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, κατὰ τὸν μακάριον Δαυΐδ· καὶ πάλιν ὁ αὐτός. Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον. Τὴν γὰρ κοινὴν ἀνάστασιν τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους πιστούμενος ὁ πάντων δεσπότης καὶ δημιουργὸς Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ πάντα δι' ἡμᾶς οἰκονομήσας, πρὸ τοῦ σωτηρίου αὐτοῦ πάθους ἐκ νεκρῶν ἤγειρε τὸν Λάζαρον. Ὅθεν μετὰ τοῦτο σπεύδων, ὡς ἔφην, λοιπὸν τὸ ὑπὲρ ἡμῶν πάθος ἀναδέξασθαι, Ἀποστέλλει, φησὶν ὁ εὐαγγελιστὴς, δύο τινὰς τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν λέγων· Πορευθέντες εἰς τὴν κατέναντι ἡμῶν κώμην, εὑρήσετε ὄνον δεδεμένην, καὶ πῶλον σὺν αὐτῇ· λύσαντες ἀγάγετέ μοι. Διὰ τοῦτο ὁ μακάριος

SANCTI PATRIS NOSTRI ATHANASII ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI SERMO IN RAMOS PALMARUM.

Tremendum, dilecti, mysterium hodie Jerosolymis exstitit. Mysterium dico, quod a prophetis C prænuntiatum, a Christo consummatum est. Revera enim *benedictus qui venit in nomine Domini*, secundum beatum Davidem [75]; ac rursus idem: *Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem* [76]. Ut enim communem generis humani resurrectionem fore suaderet Dominus et creator Jesus Christus, qui omnia nostri causa dispensavit et fecit, ante salutarem passionem suam Lazarum ex mortuis suscitavit. Quamobrem hoc peracto, ut dixi, festinavit voluntariam pro nobis adire passionem. *Mittit*, ait evangelista, *duos ex discipulis suis dicens: Euntes in vicum oppositum, invenietis asinam alligatam, et pullum cum ea: solventes, adducite mihi* [77]. Ideo beatus Jacob patriarcha cum benedictiones quasi

(63) Προλεγόμενον.

[73] Isa. xxv, 8. [74] Psal. xxiii, 7, 9. [75] Psal. cxvii, 26. [76] Psal. viii, 3. [77] Matth. xxi, 1, 2.

sortem filiis impertiret, ubi ad Judam pervenisset, sic ait: *Judas, te laudent fratres tui* [78]; et paucis interpositis, *Et ipse expectatio gentium* [79]. Qualium Judas gentium exspectatio fuit? Nullius. Verum id indicat propheta, quod ex Juda sol ortus sit. Rursum paucis interjectis idem ait: *Ligans ad vineam asinam suam, et ad vitem pullum asinæ* [80]. Asinam et pullum dicens, Ecclesiam gentium significavit. Nam revera Dominus gentes vineæ et viti colligavit, id est, Veteri et Novo Testamento, quo per fidem pietatis fructum ferrent. Hinc pergit: *Lavabit in vino stolam suam, et in sanguine uvæ amictum suum* [81]. Stolam et amictum Christi, carnem nuncupat. Siquidem sponte in carne sua cruci pro nobis affixus est, ut proprio sanguine peccatorum nostrorum sordes ablueret, quemadmodum in Isaia scriptum est: *Quare rubra vestimenta tua, et indumenta tua quasi calcati torcularis, plenus conculcata* [82]? Verum ad propositum revertamur. Dicit ergo dispulis Dominus de asina loquens: *Et si quis vobis dixerit: Quid facitis? aut cur solvitis pullum? dicite: Domino opus illo est* [83]. In nullo, inquit, dubitate eorum quæ secundum œconomiam meam geruntur; nemo vobis repugnabit aut obsistet in ulla re. Dicite, Domino illius esse opus: jussum meum exsequentes nemo vos coercebit: *Nam meus est orbis terræ et pleniludo ejus* [84]. Oportet igitur quæcunque a me scripta sunt ad exitum deduci. Hodie insidens subjugali Jerosolymam ingressurus sum. Scrutamini Scripturas; ecce Zacharias propheta his verbis exclamat: *Gaude multum, filia Sion: prædicabitur tibi justus et Salvator. Ipse mansuetus, insidens subjugali, et pullo asinæ juveni* [85]. Tempus præsens beneplaciti est; oportet me inimicum evertere ac per crucem omnia pacata reddere. Opus est ut isthæc Jerosolyma finem accipiat, et Ecclesia gentium firmetur. Annon psalmista David de hac vocatione gentium vaticinatus est? Quid vero ait? *Omnes gentes, quascunque fecisti, venient, et adorabunt coram te, Domine* [86]. Hi sunt veri adoratores, qui per fidem Verbum receperunt. Deinde ait evangelista: *Euntes autem discipuli fecerunt sicut præcepit illis, et adduxerunt asinam et pullum, et imposuerunt super illos vestimenta, et Jesum desuper sedere fecerunt* [87]. O magnam Servatoris erga nos attemperationem! Quis ejus erga nos amoris affectum non admiretur? Quis non obstupescat quando is, qui sedet super cherubim, jam propter nos pullo asinæ insidet? Et qui a seraphim celebratur, jam a parvulis effertur laudibus? Nam vestimentis, inquit, suis viam sternebant; alii ramos de arboribus cædentes, idipsum præstabant; et alii quidem præeuntes, alii vero subsequentes, cum innocentibus pueris una clamabant, triumphalem hymum proferentes, his verbis: *Hosanna filio David, benedictus qui venit in nomine Domini, Hosanna in excelsis* [88]. Quamobrem

A Ἰακὼβ ὁ πατριάρχης, ἡνίκα τὰς εὐλογίας ἐν κλήρῳ παρεῖχε τοῖς τέκνοις, ἐλθὼν ἐπὶ τὸν Ἰούδαν, οὕτως εἴρηκεν· Ἰούδα, σὲ αἰνέσαισαν οἱ ἀδελφοί σου. καὶ μντ' ὀλίγα· Καὶ αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν. Ποίων δὲ ἐθνῶν γέγονε προσδοκία Ἰούδας; Οὐδαμῶς. Ἀλλὰ τοῦτο δηλοῖ ὁ προφήτης, ἐπειδὴ ἐξ Ἰούδα ἀνατέταλκεν ὁ ἥλιος. Πάλιν μεθ' ἕτερα ὁ αὐτὸς λέγει· Δεσμεύων πρὸς ἄμπελον τὴν ὄνον αὐτοῦ, καὶ τῇ ἕλικι τὸν πῶλον τῆς ὄνου. Ὄνον καὶ πῶλον εἶπεν, τὴν Ἐκκλησίαν τῶν ἐθνῶν ἐσήμανεν. Ἐδέσμευσε γὰρ ἀληθῶς τὰ ἔθνη ὁ Κύριος τῇ ἀμπέλῳ καὶ τῇ ἕλικι· τουτέστι, τῇ Παλαιᾷ καὶ Καινῇ Διαθήκῃ, ὅπως καρποφορήσωσι καρπὸν εὐσεβείας διὰ τῆς πίστεως. Εἶτα ἐπάγει· Πλυνεῖ ἐν οἴνῳ τὴν στολὴν αὐτοῦ, καὶ ἐν αἵματι σταφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ. Στολὴν τοῦ Χριστοῦ καὶ περιβολὴν τὴν σάρκα λέγει. Ἐκουσίως γὰρ δι' ἡμᾶς ἐν σταυρῷ προσηλώθη σαρκί, ἵνα τῷ ἰδίῳ αἵματι τὸν ῥύπον ἐκπλύνῃ τῶν ἡμετέρων ἁμαρτιῶν. καθὼς καὶ ἐν Ἡσαΐᾳ γέγραπται· Διὰ τί σου ἐρυθρὰ τὰ ἱμάτια, καὶ τὰ ἐνδύματά σου ὡς ἀποπατητοῦ ληνοῦ, πλήρης καταπεπατημένης; Ἀλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανέλθωμεν. Λέγει γὰρ τοῖς μαθηταῖς ὁ Κύριος περὶ τῆς ὄνου· Καὶ ἐάν τις ὑμῖν εἴρῃ, Τί ποιεῖτε; ἢ τί λύετε τὸν πῶλον; εἴπατε ὅτι Ὁ Κύριος αὐτοῦ χρείαν ἔχει. Μὴ ἐπίστησητε, φησὶν, ἐν μηδενὶ τῶν κατὰ τὴν ἐμὴν οἰκονομίαν πραττομένων· οὐδεὶς ὑμῶν ἀντιστήσεται οὐδὲ ἀντιῤῥητορήσει πρὸς οὐδὲ ἓν ῥῆμα. Εἶπατε, ὅτι ὁ Κύριος αὐτοῦ χρείαν ἔχει, οὐδεὶς κωλύσει ὑμᾶς λαβόντας τὸ ὑπ' ἐμοῦ προσταττόμενον· Ἐμὴ γάρ ἐστιν ἡ οἰκουμένη καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. Δεῖ πάντα τὰ παρ' ἐμοῦ γεγραμμένα εἰς τέρας ἐλθεῖν. Δεῖ με εἰσελθεῖν εἰς Ἱερουσαλὴμ σήμερον ἐποχούμενον ἐπὶ ὑποζύγιον. Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς· ἰδοὺ Ζαχαρίας ὁ προφήτης διαῤῥήδην βοᾷ λέγων· Χαῖρε σφόδρα, θύγατερ Σιών· κηρύσσεταί σοι δίκαιος καὶ σώζων. Αὐτὸς πραΰς καὶ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὑποζύγιον καὶ πῶλον ὄνου νέον. Καιρὸς οὖν εὐδοκίας ὁ παρών· δεῖ με τὴν ἔχθραν λῦσαι καὶ εἰρηνοποιῆσαι τὰ πάντα διὰ τοῦ σταυροῦ. Δεῖ τὴν νῦν Ἱερουσαλὴμ τέλος λαβεῖν, καὶ τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν στηριχθῆναι. Ἢ οὐχὶ καὶ ὁ ὑμνῳδὸς Δαυὶδ περὶ τῆς κλήσεως ταύτης τῶν ἐθνῶν προεφήτευσε; Τί γὰρ εἴρηκε; Πάντα τὰ ἔθνη, ὅσα ἐποίησας, ἥξουσι καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιόν σου, Κύριε. Οὗτοί εἰσιν οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταί, οἱ διὰ πίστεως τὸν Λόγον σεβόμενοι. Εἶτά φησιν ὁ εὐαγγελιστής· Πορευθέντες δὲ οἱ μαθηταὶ ἐποίησαν καθὼς συνέταξεν αὐτοῖς καὶ ἤγαγον τὴν ὄνον καὶ τὸν πῶλον, καὶ ἐπέθηκαν ἐπάνω αὐτῶν τὰ ἱμάτια, καὶ ἐπεκάθισαν τὸν Ἰησοῦν. Ὢ τῆς πολλῆς τοῦ Σωτῆρος πρὸς ἡμᾶς συγκαταβάσεως! Τίς οὐ θαυμάσει τὸ μέγεθος τῆς αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς ἀγάπης; Τίς οὐκ ἂν ἐκπλαγῇ, ὅτι ἐπὶ τῶν χερουβὶμ ἐποχούμενος ἐπὶ πῶλον δι' ἡμᾶς ἐκαθέσθη; Ὁ ὑπὸ τῶν σεραφὶμ ἀνυμνούμενος, ὑπὸ νηπίων εὐφημεῖσθαι; Τοῖς μὲν γὰρ ἱματίοις, φησὶ, τὴν ὁδὸν κατεστρώννυον· ἄλλοι δὲ κλάδους ἐκ τῶν δένδρων

[78] Gen. XLIX, 8. [79] ibid. 10 [80] ibid. 11. [81] ibid. [82] Isa. LXIII, 2. [83] Luc. XX, 31. [84] Psal. XXIII, 1. [85] Zach. IX, 9. [86] Psal. LXXXV, 9. [87] Matth. XXI, 6, 7. [88] ibid. 9.

κόπτοντες τὸ αὐτὸ ἐποίουν· καὶ οἱ μὲν προπορευόμενοι, οἱ δὲ ἀκολουθοῦντες ἔκραζον ἅμα τοῖς ἀπειροκάκοις παισὶν, ἐπινίκιόν τινα ὕμνον λέγοντες· Ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαυιδ, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις. Διὸ καὶ ἡμεῖς, ἀποθέμενοι πάντα λογισμὸν ῥυπαρὸν καὶ αἰσχρὰς ἐνθυμήσεις, καὶ τὴν ἐν πανουργίᾳ πονηρίαν, ἀπειρόκακον ἔννοιαν ἀναλαβόντες, ἅμα τοῖς παισὶν ἐκείνοις μετὰ φαιδρῶν τῶν λαμπάδων ἀπαντήσωμεν τῷ Σωτῆρι Χριστῷ τῷ ἀληθινῷ Θεῷ ἡμῶν· καὶ τοῖς μὲν βαΐοις νικητὴν αὐτὸν τοῦ θανάτου κηρύξωμεν, τοῖς δὲ τῶν ἐλαιῶν κλάδοις τὸν ἐλεήμονα καὶ ἀγαθὸν ἱκετεύσωμεν λέγοντες· Εὐλογημένος ὁ ἐλθὼν καὶ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις. Εὐλογημένος ὁ ἐλθὼν κατ' οἰκονομίαν, καὶ δι' ἡμᾶς πτωχεύσας πλούσιος ὤν, ἵνα καὶ ἡμᾶς τῇ σῇ πτωχείᾳ πλουτήσωμεν· ἐρχόμενος δὲ μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς· αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A nos etiam, missa omni sordida cogitatione, depulso quovis sordido affectu, dejecto omni dolo et malitia, innocentem animi sensum assumentes, cum pueris illis, lampadibus instructi occurramus Servatori Christo, vero Deo nostro, atque ex ramorum gestatione ipsum mortis victorem deprædicemus: olivarum ramis onusti miseratori bonoque Domino supplicemus, dicentes: *Benedictus qui venit* et venturus est, *in nomine Domini, Hosanna in excelsis.* Benedictus es, qui cum dives esses, per œconomiam propter nos pauper accedis, ut nos inopia tua divites simus: qui venturus es cum gloria judicaturus vivos et mortuos. Ipsi gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM IN FRAGMENTUM CONTRA MACEDONIANOS.

1043 « Sequens fragmentum ex prolixo, ut videtur, opere excerptum est. Cum enim quidam ementita catholicæ fidei specie Macedonii errores spargerent, Athanasius, quo vivente nemo inulte vel clam vel publice sanam fidem impugnavit, vafros homines ut larvam ponant provocat, ratus optabilius esse ut errores palam efferrent, quam ut aliud simulantes adreperent, incautosque simpliciorum animos sensim abducerent. Editum porro fuit hoc opus circiter annum 359, quo maxime tempore Macedoniani obstrepebant. »

« Fragmentum contra Macedonianos. Ex cod. Colbert. 5179, bombycino. »

Εἰ μὲν, μηδενὸς ὑποκειμένου, περὶ πίστεως γράφουσι, περιττὸν τὸ ἐπιχείρημα καὶ ἐπιβλαβὲς, ὅτι, μηδεμιᾶς ζητήσεως οὔσης αὐτοῖς, πρόφασιν λογομαχίας παρέχουσιν, ἀνασκευάζοντες τὰς ἀκάκους τῶν ἀδελφῶν καρδίας, καὶ παρασπείροντες ἃ μηδὲ εἰς νοῦν αὐτῶν ποτε ἀνέβη· εἰ δὲ διὰ τὴν Μακεδονίου αἵρεσιν ἀπολογούμενοι γράφειν ἐπιχειροῦσιν, ἵνα τῶν κακῶν φυτῶν τὰ σπέρματα προανελεῖν, καὶ τοὺς αὐτὰ παρασχόντας στηλιτεῦσαι, καὶ οὕτως τὰ ἀντ' ἐκείνων γράφειν ὀρθῶς, ἢ ἐκδικεῖν φανερῶς τὰ Μακεδονίου, ἵνα μὴ κεκρυμμένοι, ἀλλὰ φανερῶς πνευματομάχοι δεικνύωνται, καὶ πάντες αὐτοὺς φεύγωσιν ὡς ἀπὸ προσώπου ὄφεως. Νῦν δὲ κεκεῖνα κρύπτουσι, καὶ περὶ ἄλλων προσποιούμενοι γράφουσιν· ὥσπερ οἱ τῶν σεσηπότων μελῶν παρατρέχοντες ἰατροὶ περὶ τῶν ὑγιαινόντων διαλέγονται, ἢ ἀγνοοῦντες ἢ τέχνῃ πανούργως χρώμενοι. Οὐδεὶς γὰρ, ἐγκαλούμενος περὶ μοιχείας ἀπολογεῖται περὶ κλοπῆς (64) οὐδὲ φόνοις ἔγκλημα διώκων, ἀνέχεται τῶν καταγορουμένων ἵνα ἀπολογοῖντο λέγοντες, Οὐκ ἐπιωρκήσαμεν, ἀλλὰ καὶ τὴν παρακαταθήκην ἐφυλάξαμεν. Μᾶλλον γάρ ἐστι τοῦτο παίγνιον ἡ λύσις ἐγκλήματος καὶ ἀληθείας ἐπόδειξις.

B Si quidem nulla existente de tractanda fide occasione, scribunt, inanis damnosusque est illorum conatus: quia nulla suborta quæstione, disceptandi præbent occasionem: innocentium fratrum corda labefactantes, eaque perperam disseminantes, quæ nunquam illis in mentem venissent; quodsi ea illis scribendi causa sit, quod a Macedonii hæresi sese purgare velint; oportebat sane eos malarum semina plantarum primo exstulisse, atque traduxisse eos qui talia subministrant, ac deinde contra illos recta sententia scribere, vel tandem Macedonii opinionem palam vindicare, ut ne latenter, sed publice Pneumatomachi, sive Spiritus sancti hostes, commonstrentur: sicque omnes ab illis tanquam a facie serpentis defugiant. Nunc autem et C illa occultant, et de aliis dissimulanter scribunt: quemadmodum medici de carie laborantibus membris carptim agentes, de sanis edisserunt, sive ignorantes, sive arte sua vafre utentes. Nemo enim de adulterio accusatus, de furto sese purgat; neque qui cædis crimen offert, reos patitur hanc sibi defensionem parare: Non pejeravimus, imo etiam depositum servavimus. Id enim lusus potius est, quam criminis depulsio, aut veritatis demonstratio.

(64) Cf. « Epistola ad episcopos Ægypti et Libyæ, » n. 11, p. 221.

MONITUM IN FRAGMENTA CONTRA NOVATIANOS.

« Novatianos, qui ævo suo residui erant, non semel in scriptis suis exagitat Athanasius. Quod aute ciatim contra Novatianos opus ediderit, ex hisce fragmentis deprehendimns, comperimusque duos ea de re libros exaratos ab eo fuisse : nam secundi excerptum affertur. Tertium vero fragmentum in veteri codice Athanasii nomen præfert, conjectura tantum ex libris contra Novationos excerptum mus : exhibetque præclarum de confessione ad sacerdotem edenda testimonium, ut cuivis perspicere

« Fragmenta librorum contra Novatianos. Ex codice Regio 2398, XI sæculi memb. Est catena i apostolorum, fol. 32. »

S. Athanasii ex libro secundo contra Novatianos.

A Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἐκ τοῦ πρὸς Νοναται λόγου.

Manens, inquit, *vobis manebat, et venundatum in vestra erat potestate* [89]. Quoniam, ait, Spiritum sanctum tentare aggressi estis, atque in hoc mutuo consensistis, ut voluistis experimentum illius rei capietis. Alii vero ad sanam mentem deducti, sumptaque a vobis experientia, idipsum tentare verebuntur.

Εἰ ἔμενε, φησὶν, ὑμῖν ἔμενε, καὶ πραθὲν ὑμετέρᾳ ἐξουσίᾳ ἦν. Ἐπειδὴ δὲ, φησὶν, ἐπ σατε πειράσαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ εἰς συνεφωνήσατε, λήψεσθε πεῖραν οὗ ἠθελήσα φρονισθήσονται δὴ, καὶ φοβηθήσονται κ ράσαι, δι' ὑμῶν τὴν πεῖραν λαβόντες.

« Ibidem. »

S Athanasii ex opere contra Novatianos.

Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἐκ τῆς πρὸς Νοτ πραγματείας.

Hic porro considerandum est, tunc initium prædicationis fuisse, ipsosque magnum facinus aggressos esse, ausos tentare Spiritum sanctum. Horum autem supplicium magnæ fratribus aliis utilitati fuit, institutis scilicet et edoctis, non audendum quidpiam esse contra Spiritum sanctum, nec tentare ipsum oportere.

Κατανοῆσαι δεῖ καὶ ἐνταῦθα, ὅτι ἀρχὴ ἦν κη ρύγματος, καὶ μέγα μὲν ἐτόλμησαν οὗτοι, π B τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπιχειρήσαντες· μεγάλη δ ἄλλοις ἀδελφοῖς ὠφέλεια γέγονεν ἡ τούτων π ἐπαιδεύθησαν γὰρ, καὶ ἐδιδάχθησαν, ὅτι οὐ τοῦ Πνεύματος τολμᾷν, οὐδὲν πειράσαι τοῦτο ε ρεῖν.

« Ex cod. Colb. 200, quæ est catena in Jeremiam. Estque, ut videtur, fragmentum ex *libris contra Novatianos*. »

Quemadmodum homo a sacerdote baptizatus, Spiritus sancti gratia illuminatur; ita qui confitetur in pœnitentia, per sacerdotem Christi gratia remissionem accipit.

Ὥσπερ ἄνθρωπος ὑπὸ ἀνθρώπου ἱερέως βα μένου φωτίζεται τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χ οὕτως καὶ ὁ ἐξομολογούμενος ἐν μετανοίᾳ δ ἱερέως λαμβάνει τὴν ἄφεσιν χαριτι Χριστοῦ.

« Duo Athanasii loca, quæ in Anecd. Græc. Jo. Christophori Wolfii tom. IV, pag. 52 edit. *Hamburg* bentur, ab eodem excerpta ex catena ms., in qua ad Actus apostolorum illustrandos afferuntur

CAP. VIII, v. 24. *Precamini vos pro me ad Dominum.*

ATHANASII

Ex sermone III contra Novatianos.

C ΚΔΦ. Η', ς. κδ'. Δεήθητε ὑμεῖς ὑπὲρ ἐμοῦ πρ Κύριον.

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Ἐκ τοῦ πρὸς λεγομένους Καθαροὺς (65) λογ

Adversus hanc ejus amaritudinem et temeritatem insolentem, qua in Dei donum ferebatur, Petrus merito graviter commovebatur, commotusque ad eum dicebat : *Pecunia tua tecum pereat* [90]. Quamvis enim melius tibi esse possit, tamen propter insolentiam illam tuam, quod gratuitum Dei donum pecunia comparari posse censeas, *non est tibi por-*

Πρὸς οὖν τὴν ὑποκειμένην αὐτοῦ πικρίαν, κ τὴν αὐτοῦ τὴν κατὰ τῆς δωρεᾶς τοῦ Θεοῦ τόλ ἐπιχείρησιν Πέτρος δικαίως ἐκινήθη, καὶ ε εἶπε πρὸς αὐτόν· Τὸ ἀργύριόν σου σὺν εἰς ἀπώλειαν. Εἰ καὶ μὴ δεῖ, ἀλλὰ διὰ τ μαν σου ταύτην, ὅτι τὴν δωρεὰν τοῦ Θεοῦ δι διὰ χρημάτων κτᾶσθαι, οὐκ ἔστι σοι μερὶ

[89] Act. v, 4. [90] Act. VIII, 20.

(65) Καθαρούς. Catharorum nomine et ipsi Novatiani se vocabant, et ab aliis appellabantur. Vide Bevereg. ad canon VIII concil. Nicæni. Conf. B. Mayeri Commentar. de Pietistis Veteris Ecclesiæ, p. 99 seq. Præstantissimus Bern. do Montfaucon tria fragmenta sermonum Athanasii *Collectioni Patrum Novæ*, Paris. 1706, fol. editæ, tom. II, p. 103, inseruit, inter quæ tamen præsens hoc cum sequente frustra quæres. Cumque prius ex III contra Novatianos libro afferatur, patet duos, quos suspicabatur cl. Montfauconius tres minimum libros adversus Novatianos A nasio scriptos fuisse.

κλῆρος ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ. Ἡ γὰρ καρδία σου οὐκ ἔστιν εὐθεῖα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Καὶ τοσαῦτα κατ' αὐτοῦ εἰπὼν ὀρθῶς καὶ δικαίως, οὐδὲν τούτων ἀνίατον ἡγησάμενος τῇ τῆς μετανοίας φαρμάκῳ, θεραπευτικὰ δὲ ταῦτα κρίνας εἶναι, ἐπήγαγε. Μετανόησον οὖν ἀπὸ τῆς κακίας σου, καὶ δεήθητι τοῦ Κυρίου, εἰ ἄρα ἀφεθήσεταί σοι ἡ ἐπίνοια τῆς καρδίας σου. Μέγα γάρ σοι καὶ τοῦτο. Καὶ μὴ ἤδη τὴν δωρεὰν οὕτως ἀκαθάρτως καὶ ῥυπαρῶς διὰ χρημάτων σπεῦδε. Ἀλλὰ τέως τῆς πικρίας σου καὶ τῆς κακῆς ταύτης ἐπινοίας παυσάμενος, μετανόησον, εἰ ἄρα ἀφεθήσεταί σοι ἡ ἐπίνοια τῆς καρδίας σου, οὐχ ὡς ἀμφιβάλλων, ἀλλ' ὅτι δυσίατα πάθη, οὐκ ἀνίατα μέντοι, ἀλλὰ δυσίατα. Εἰ γὰρ ἦν ἀνίατον, περισσὸν ἦν τό· Μετανόησον ἀπὸ τῆς κακίας σου ταύτης, καὶ δεήθητι τοῦ Κυρίου. Ἀλλ' ὅτι ἡ μετάνοια μὲν ἰσχύει διὰ τούτων, ὅτι δὲ μετὰ πολλῆς μετανοίας καὶ ἐπιμελείας χρεία τοῖς βαρυνθεῖσιν εἰς κακίαν, παριστὰς ἐπήγαγεν. Εἰ ἄρα ἀφεθήσεταί σοι ἡ ἐπίνοια τῆς καρδίας σου. Εἰς γὰρ χολὴν πικρίας καὶ σύνδεσμον ἀδικίας ὁρῶ σε ὄντα. Καὶ τοσοῦτον ἴσχυεν ἡ εἰς μετάνοιαν προτροπὴ τοῦ μεγάλου τούτου ἀποστόλου καὶ πρὸς τὸν τοσοῦτον μάγον, καὶ πρὸς τὸν οὕτω χολῆς καὶ πικρίας μεστὸν, καὶ τοσούτων κακῶν πεπληρωμένον, ὡς ἤδη ἐπιμελείας ἑαυτὸν δοῦναι, καὶ ταῦτα αὐτῷ εἰπόντι τὴν Κραφὴν ἐπιμαρτυρεῖν· Δεήθητε ὑμεῖς ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς τὸν Κύριον· οὐ γὰρ ἐμοὶ παῤῥησία μέτεστιν, ὅπως μηδὲν ἐπέλθῃ ἐπ' ἐμὲ, ὧν εἰρήκατε. Οὔτε δὴ ἀπηγόρευσε ταῦτα αὐτῷ ὁ θεῖος Ἀπόστολος, οὔτ' ἀπηρνήσατο. Πῶς γὰρ ὁ καὶ ὑποθέμενος καὶ εἰπών; Τοσοῦτον δὲ ὠφελήθη οὗτος αὐτὸς ὁ τηλικοῦτος μάγος ἀπὸ τῆς ἐλπίδος, τῆς εἰς μετάνοιαν, ὡς ἤδη τοσοῦτον τῆς πονηρίας καὶ πικρίας αὐτὸν μεταβληθέντα εἰπεῖν· Ἐγὼ μὲν οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς ὑπὲρ ἐμαυτοῦ δεηθῆναι· ὑμεῖς δὲ δεήθητε ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς Κύριον.

A *tio, neque sors in sermone isto. Neque enim cor tuum rectum est coram Deo* [91]. Tam graviter in eum locutus recte tamen et merito nihil horum pœnitentia accedente immedicabile esse existimans, sed potius medicinæ locum superesse judicans: *Pœnitentiam igitur age de hac pravitate tua, et precare Dominum, si forte remittetur tibi cogitatio cordis tui* [92]. Nam et hoc tibi magnum erit. Cave itaque, ne donum Dei tam impure et sordide pecunia tibi tam festinanter comparare studeas. Sed potius ab amaritudiue tua et mala ista cogitatione recedens, *pœnitentiam age, si forte remittetur tibi cogitatio cordis tui;* quæ verba non dubie proferuntur, sed ideo, quia affectus difficulter sanabiles non insanabiles quidem sunt, sed ægre tamen sanatur. Si enim prorsus emendari non potuisset, superfluum B fuisset dicere: *Pœnitentiam age de malitia tua, et precare Dominum.* Itaque pœnitentia in hac causa efficax est. Quia vero cum pœnitentia magna cura opus est illis, qui ad malitiam indurati sunt, statim subjungit: *Si forte tibi remittetur cogitatio cordis tui. Nam in felle amaritudinis et vinculis injustitiæ te esse video* [93]. Et tantum quidem valuit excitatio ista ad pœnitentiam, a tanto apostolo ad tantum magum, cumque tanto felle et amaritudine refertum, tantisque peccatis oppressum, ut jam tum curam illam susciperet, verbisque, Scriptura testante, his eam profiteretur: *Orate vos pro me ad Dominum:* neque enim mihi tanta inest fiducia, ut ne quid eorum, quæ dixistis, super me veniat. Nec præcidit ipsi hujus rei spem divus Apostolus, neque C facere hoc denegavit. Quomodo enim id facere poterat qui ipse suaserat, et præceperat? Tantum vero commodi hinc capiebat ipse ille tantus magus ex hac spe, ad pœnitentiam facta, ut a malitia sua et amaritudine multum mutatus diceret: ego quidem idoneus non sum, qui pro me ipso precer; vos vero orate pro me ad Dominum.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ πρὸς τοὺς Νουατιανοὺς τοὺς ἑαυτοὺς ὀνομάσαντας Καθαροὺς λόγου Β'.

1044 *Ejusdem ex sermone II contra Novatianos qui se ipsos* Catharos *appellant.*

ΚΕΦΑΛ. Ιζ', στ. γ'. Καὶ λαβὼν περιέτεμεν αὐτόν.

CAP. XVI, 3. *Et assumptum eum circumcidit.*

Ἵν' οὖν μὴ κωλύηται (66-67) εἰς συναγωγὰς παραβάλλειν, διὰ τὸ ἀπερίτμητον εἶναι τὸν Τιμόθεον, οὕτως τυμπαρεῖναι τοῦτ' ᾠκονόμησεν, οὐχὶ καὶ ἐδογμάτισεν (68).

Ne igitur prohiberetur in synagogas penetrare, quia Timotheus non erat circumcisus, ut et hoc fieret, permisit quidem prudenter, non vero præcepit.

[91] ibid. 21. [92] ibid. 22. [93] ibid. 23.

(66-67) Κωλύηται. Ita scripsi pro κωλύητε, id quod sensus requirere videtur. Verebatur enim Paulus, ne Timotheus, non circumcisus, a Judæis ex synagogis excluderetur.

(68) Ὠκονόμησεν, οὐχὶ καὶ ἐδογμάτισεν. Quæ certa de causa et certo quodam scopo ad tempus a Deo fiunt, vel ut fiant, permittuntur, ea οἰκονομεῖσθαι, vel κατ' οἰκονομίαν, vel οἰκονομικῶς fieri a Patribus dicuntur. Sic Damascenus lib. III *De orthodoxa fide*, c. 23, p. 266, de Christo: Εἰ καὶ οἰκονομικῶς ἑαυτὸν συνέτελλε πολλάκις· οὐ γὰρ ἠγνόει τὸν καιρόν.

MONITUM IN SEQUENS FRAGMENTUM,

Hoc fragmentum Περὶ ἅπτων *inscribitur in manuscripto : quia vitandæ* κακοφωνίας *et repetitionis er* περιάπτων *unica voce,* περί *resecatur, ne* περὶ περιάπτων *legatur. Nam amuleta et præstigiæ, quæ hi futantur et prohibentur,* περίαπτα *non autem* ἅπτα *dicuntur, ut videas hic in fragmento et apud Gre Nazianzenum, qui illa voce utitur.*

Ex codice Reg. 1993, *fol.* 317.

Athanasii Alexandrini, de amuletis.

A Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας περὶ ἅπτων.

Si quis in ægritudinem curatu difficilem lapsus sit, psallat, *Ego dixi, Domine, miserere mei; sana animam meam, quia peccavi tibi* [94], precibus scilicet intentus, ac misericordiam implorans, cœlesti sapientiæ obsequens dicenti : *Fili, in tempore infirmitatis tuæ ne despicias; sed ora Dominum, et ipse curabit te* [95]. Amuleta enim et præstigiæ vana sunt auxilia. Si quis vero iis utatur, is clare discat, quod seipsum effecerit pro fideli infidelem, pro Christiano ethnicum, pro prudenti imprudentem, pro rationabili irrationabilem. At enim vetula viginti obolorum, aut quartariæ vini pretio, serpentis incantationem tibi exhaurit : tuque stas hianti ore tanquam asinus, quadrupedum sordes à collo gestans, repulso salutaris crucis sigillo. Quod sigillum non morbi tantum reformidant, sed etiam omnis dæmonum cohors pertimescit et horret. Quamobrem omnis præstigiator hujusmodi sigillo vacuus est.

Ἐάν τις περιπέπτωκεν ἀνωμαλίᾳ δυσανιάτῳ λέτω· Ἐγὼ εἶπον, Κύριε, ἐλέησόν με, ἴασ ψυχήν μου, ὅτι ἥμαρτόν σοι, ἐπιμελόμεν προσευχῆς καὶ μεταδιώκων τὴν ἐλεημοσύνην, μενος τῆς ἐπουρανίου σοφίας· Τέκνον, ἐν καιρ ρωστήματός σου μὴ παραβλέψῃς· ἀλλ' Κυρίῳ, καὶ αὐτὸς ἰάσεταί σε. Τὰ γὰρ καὶ αἱ γοητεῖαι μάταια βοηθήματα ὑπάρχου τις αὐτοῖς κέχρηται, γινωσκέτω τοῦτο ἑαυτὸν ἐποίησεν ἀντὶ πιστοῦ ἄπιστον, ἀντὶ στιανοῦ ἐθνικὸν, ἀντὶ δὲ συνετοῦ ἀσύνετον, ἀν λογικοῦ ἀλόγιστον. Καταντλεῖ γάρ σοι γρᾶς ὀβολοὺς, ἢ τετάρτην οἴνου ἐπαοιδὴν τοῦ ὄφε σὺ ἔστηκας ὡς ὄνος χασμώμενος, φορῶν δὲ ἐκ B αὐχένα τὴν ῥυπαρίαν τῶν τετραρόδων, παραιρου νος τὴν σφραγῖδα τοῦ σωτηρίου σταυροῦ, Ἣν πρα οὐ μόνον νοσήματα δεδοίκασιν, ἀλλὰ καὶ πᾶν τὸ φος τῶν δαιμόνων φοβεῖται καὶ τέθηπεν. Ὅθε πᾶς γόης ἀσφράγιστος ὑπάρχει.

In eodem codice 2423 *locus ille psalm. p.* 1206 *nostræ edit. explicatur, et p.* 1027, *l.* 11, *pro* τρίτο *legitur* κελεύσει, *in fine autem post hæc verba,* ἀπειθήσασι ποτε, *hæc adduntur :*

Quemadmodum igitur rex, cum latronum principem invenit, vi urbes occupantem, circumquaque prædantem, antra subeuntem, ut collectas ibi pecunias deponat, colligatum hujusmodi furum principem supplicio tradit; thesaurum autem ejus in regia penuaria transfert ; ita fecit et Christus, principem furum, carceris custodem diabolum, et mortem colligavit ; eorumque divitias, videlicet universum hominum genus transtulit in Dominica penuaria. Ideo clamat Paulus his verbis : *Quia redemit nos de tenebris, et transtulit in regnum Filii dilectionis suæ* [96].

Ὥσπερ οὖν βασιλεὺς λῃσταρχον εὑρὼν κτη τοῦντα πόλεις, ἁρπάζοντα πανταχόθεν, εἰς τὰ λαια καταδυόμενον, ἀποτιθέμενον ἐκεῖ τὸν πλο δήσας μὲν τὸν λῃσταρχον, ἐκεῖνον μὲν τιμωρίᾳ ραδίδωσι, τὸν δὲ θησαυρὸν αὐτοῦ μεταφέρει εἰς ταμιεῖα τὰ βασιλικά· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίη ἔδησε τὸν λῃσταρχον καὶ τὸν δεσμοφύλακα διάβο καὶ τὸν θάνατόν· καὶ τὸν πλοῦτον αὐτῶν, ἀπάν ἀνθρώπων τὸ γένος μετήγαγεν εἰς τὰ ταμιεῖα τὰ C ποτικά. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος βοᾷ λέγων· Ὅτι ἐ τρώσατο ἡμᾶς ἐκ τοῦ σκότους καὶ μετήγαγεν εἰς βασιλειαν τοῦ Υἱοῦ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ.

In eodem codice p. 150.

Quod autem in Patre sit Filius, et Pater in Filio, illud est esse Filium Dei, qui ex Deo genitus est, et Deus secundum naturam, quemadmodum et Pater, in se paternam speciem repræsentans, atque in paterna hypostasi exhibitus. Unus itaque et unus, et dyas, sive dualitas illa, natura non separatur, nullius egens ad perfectionem. Tota quidem plenitudo deitatis est Pater ut pater; tota item plenitudo deitatis est Filius ut filius. Quo-

(69) Καὶ τὸ ἐν Πατρὶ τὸν Υἱὸν, εἶναι, καὶ τὸν Π τέρα ἐν τῷ Υἱῷ, τοῦτό ἐστι τὸ Υἱὸν εἶναι θεοῦ ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγεννημένον, Θεὸν ὄντα κατὰ τὴν σιν, ὥσπερ ὁ Πατὴρ, καὶ δεικνύοντα τὸ πατρῷον ἐ ἐν ἀυτῷ, καὶ δεικνύμενον ἐπὶ τῆς πατρικῆς ὑπο σεως. Εἷς οὖν καὶ εἷς, καὶ ἡ δυὰς οὐ μεμέρισται φύσει ἀνενδεὴς οὖσαν ᾗ τελειότητι· ὅλον μὲ πλήρωμα τῆς θεότητος ὁ Πατὴρ ὡς πατήρ· ὅλο τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος ὁ Υἱὸς ὡς υἱός. Ἐπ

[94] Psal. XL, 5. [95] Eccli. XXXVIII, 9. [96] Coloss. I, 13.

(69) Fragmentum hoc suspicor cusum.

οι ἀμφοτέρων ἓν εἶδος νοεῖται, ὁλοκλήρως ἐν ἀμφοτέροις δεικνύμενον. Ἐρωτᾷς δὲ πῶς οὗτος ἐν ἐκείνῳ, κἀκεῖνος ἐν τούτῳ· ὅτι καὶ οὗτος τοιοῦτός ἐστιν, οἷος κἀκεῖνος, κἀκεῖνος, οἷος οὗτος. Οὕτως καὶ ἓν τὰ δύο, τὸ μὴ διαλλάττειν, μηδὲ ἀπεσχοινίσθαι, μηδὲ καθ' ἕτερον εἶδος καὶ ξένον χαρακτῆρα νοεῖσθαι τὸν Υἱόν· ἀλλ' εἶναι Θεὸν ὥσπερ καὶ ὁ Πατήρ.

A niam per ambos una species intelligitur, integre et perfecte in ambobus exhibita. Quæris autem, Quomodo hic in illo, et ille in hoc sit: quia et hic talis est, qualis ille; et ille talis, qualis hic. Sic et unum sunt illa duo, quod nec mutuo differant, neque separentur, neque secundum aliam speciem et extraneum characterem intelligatur Filius, sed sit Deus sicut et Pater.

Codex Reg. 1993, *ex sæculi* X *membr. optimæ notæ, p.* 39.

Οὕτω καὶ παρὰ τὴν ἀρχὴν, εἰ τοῖς προστάγμασιν αὐτοῦ πεισθέντες οἱ περὶ τὸν Ἀδὰμ τῆς ἡδονῆς ἐκράτησαν τοῦ ξύλου, οὐκ ἂν ἠπόρησεν ὁδοῦ, δι' ἧς τὸ τῶν ἀνθρώπων αὐξῆσαι γένος. Καὶ πῶς ἄν, φησὶν, αἱ τοσαῦται μυριάδες τῶν ἀνθρώπων ἐγένοντο; Ἐγὼ δέ σε πάλιν ἐρωτῶ, ἐπειδή σε σφόδρα παρέμεινε κατασείων οὗτος ὁ φόβος, πῶς ὁ Ἀδὰμ, πῶς δὲ ἡ Εὔα, μὴ μεσιτεύοντος γάμου;

Sic et in principio, si præceptis ejus obtemperans Adam et consors ejus a voluptate ligni abstinuissent, non defuisset sane via quæ hominum genus propagaret. Et quomodo, inquies, tot hominum millia producta fuissent? Ego vero te iterum interrogabo, quia te talis metus exagitat, quomodo Adam, quomodo Eva, nullis intervenientibus nuptiis, editi sunt?

Ex codice Reg. 2441, XI *sæculi, fol.* 298 *verso: est Catena in Joannem.*

Οὗτοι δέ εἰσιν οἱ περὶ τῆς ταφῆς τοῦ Ἀδὰμ εἰρηκότες, Ἀφρικανὸς καὶ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος.

Hi de sepultura Adami verba fecerunt, Africanus et S. Athanasius.

In eodem codice ad Catenam in Danielem, in hæc verba, καὶ τὰ σαραβάρα αὐτῶν οὐκ ἠλλοιώθη καὶ ὀσμὴ πυρὸς οὐκ ἦν ἐν αὐτοῖς *hæc Athanasii nomine leguntur.*

Μηδὲ ἐν τοῖς ἡμετέροις ἐνδύμασι γενέσθω ὀσμὴ πρὸς τὸν Ναβουχοδονόσορ, οἵτινες φθαρτοὶ λογισμοὶ εἰσι τοῦ διαβόλου οἱ κατασβεννύμενοι.

Neque in vestimentis nostris sit odor, ad Nabuchodonosorem delatus: hæ scilicet sunt pravæ cogitationes a diabolo immissæ, quæ exstinguuntur.

Ex codice Reg. 1994, XIV *sæc., bombycino: est pandectes.*

Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας.

S. Athanasii Alexandrii.

Πᾶς ἄνθρωπος, τὸ διακρίνειν παρὰ Θεοῦ εἰληφὼς, κολασθήσεται, ἐξακολουθήσας ἀπείρῳ ποιμένι, καὶ ψευδῆ δόξαν ὡς ἀληθῆ δεξάμενος· Τίς γὰρ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος;

Quivis homo accepta a Deo discernendi vi, supplicio afficietur, si imperitum pastorem secutus sit, et falsam sententiam ut veram amplexus sit: *Quæ enim participatio luci cum tenebris* [97]?

Fol. 48, *cod.* 2398.

Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου. C

S. Athanasii.

Ταῖς πολλαῖς, ὡς εἰπεῖν, χερσὶν, ὧν αὐτὸς ἐτήρει τὰ ἱμάτια, Στέφανον λιθάσαι.

Multis, ut ita dicam, manibus eorum, quorum vestimenta custodiebat, Stephanum lapidasse (putandum est).

Fol. 98.

In illud, Καὶ λαβὼν περιέτεμεν αὐτόν.

In illud, *Et accidens circumcidit illum* [98].

Ἵν' οὖν μὴ κωλύηται εἰς συναγωγὰς παραβάλλειν, διὰ τὸ ἀπερίτμητον εἶναι τὸν Τιμόθεον, οὕτως συμπαρεῖναι τοῦτ' ᾠκονόμησεν· οὐχὶ δὲ καὶ ἐδογμάτισεν.

Ne igitur a synagogarum aditu arceretur Timotheus, quod incircumcisus esset, ut iis adesse posset, id ita dispensavit; neque tamen illud quasi præceptum et dogma tradidit.

Ex codice Reg. 2919, X *sæculi, membr.*

Ὅτι παντοίοις σχήμασι λέγει καλλωπίζεσθαι τὴν βίβλον τῶν Ψαλμῶν ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ὑπερβατοῖς, ὑπερθέσεσιν, ἀποστροφαῖς, ἐκλείψεσι, παραβολαῖς, μεταφοραῖς, ἐμφάσεσι, προσωποποιίαις.

Omni figurarum genere exornatum librum Psalmorum esse ait Magnus Athanasius, hyperbatis, ὑπερθέσεσι, apostrophis, eclipsibus, parabolis, metaphoris, emphasibus, prosopopœis.

Ὅτι ὁ μέγας Ἀθανάσιος τὸ διάψαλμα διὰ τὰς ἐναλλαγὰς φησι προκεῖσθαι τῶν ῥυθμῶν, οὐχὶ δὲ διὰ τὴν ὑποχώρησιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὥς τινες ἐφαντάσθησαν. D

Magnus Athanasius ait diapsalma ob rhythmorum mutationes jacere, non ob secessum Spiritus sancti, ut quidam commenti sunt.

BREVIS EXPOSITIO FIDEI.

Ex codice Legio 2280, *bombyc.*, XIV *sæc., fol.* 13.

Πιστεύω εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, ἀεὶ ὄντα Θεὸν Πατέρα· καὶ εἰς τὸν Λόγον Θεὸν, τὸν μονο-

Credo in unum Deum, Patrem omnipotentem, qui semper Deus Pater est: et in Verbum Deum,

[97] II Cor. VI, 14. [98] Act. XVI, 3.

unigenitum Filium Dei, quod coexsistat proprio Patri, quodque ex substantia Dei Patris sit Filius, quod unus Filius proprii Patris sit, quod æqualis honore sit Filius Deo et Patri suo : quod in omnes imperium et auctoritatem habeat Filius Dei, quodque cum Patre suo ubique præsens sit deitate, quod omnia contineat substantia sua, et quod a nullo contineatur Filius Dei, quemadmodum Deus, Pater ipsius. Et in Spiritum sanctum, quod ex Patris substantia sit : ac coæternus Patri et Filio sit Spiritus sanctus, nec deitate separatus sit. Verbum dico in carne factum esse, id est, carnem cepisse.

A γενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ὅτι συνυπάρχει τῷ Πατρὶ τ ἰδίῳ, καὶ ὅτι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ τοῦ Πατρ ἐστιν ὁ Υἱός· καὶ ὅτι εἷς ὁ Υἱὸς τοῦ ἰδίου Πατρ τυγχάνει, καὶ ὅτι ἰσότιμός ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ κ Πατρὸς αὐτοῦ· ὅτι τε κατὰ πάντων τὸ κράτος καὶ κύριος ἔχει ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός, καὶ ὅτι σὺν τῷ Πατρὶ π τοῦ πάρεστι πανταχοῦ τῇ θεότητι, καὶ ὅτι πάντα περιέχει τῇ οὐσίᾳ αὐτοῦ, καὶ ὅτι οὐ περιέχεται ὑπ' οὐ δενὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καθάπερ ὁ Θεὸς ὁ Πατὴρ τοῦ· καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅτι τῆς τοῦ Πα τρός ἐστιν οὐσίας· καὶ συναΐδιον τῷ Πατρὶ καὶ Υἱῷ τυγχάνει τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ οὐ κεχώρισται τῇ θεότητι. Τὸν Λόγον φημὶ ἐν σαρκὶ γεγονέναι.

1045 *Ejusdem.*

Τοῦ αὐτοῦ.

Trinitas quidem, etiam postquam Verbum ex Maria corpus assumpsit, Trinitas est, neque additamentum, neque diminutionem accipiens ; sed semper perfecta est. Et in Trinitate una deitas agnoscitur.

Ἡ μέντοι Τριὰς, καὶ λαβόντος σῶμα ἐκ Μαρίας τοῦ Λόγου, Τριάς ἐστιν, οὐ δεχομένη προσθήκην, οὐδὲ B ἀφαίρεσιν· ἀλλὰ ἀεὶ τελεία ἐστί. Καὶ ἐν Τριάδι μία θεότης ἐπιγινώσκεται.

In eod. cod., fol. 61.

Præstabilius erat dubitantes silere et credere, quam non credere propter dubitationem.

Βέλτιον ἀποροῦντας σιωπᾷν καὶ πιστεύειν, ἢ ἀπιστεῖν διὰ τὸ ἀπορεῖν.

Ex Cosmæ Indicopleustæ Ægyptii monachi Christiana Topographia, sive *Christianorum opinione de mundo. In collectione nova Patrum et scriptorum Græcorum Montfauconii, p.* 316, *segq.*

Fragmenta quæ in sua *Topographia* servavit Cosmas excerpta sunt ex epistolis festalibus num. 2, 5, 22, 24, 28, 29, 40, 42, 43, 45. Ea omnia editioni suæ interseruit card. Ang. Maius. Vide infra. col. 136, 1379, 1389, 1432 et seq.

SANCTI ATHANASII FRAGMENTA ALIA.

(Mai, *Bibliotheca nova Patrum*, II, 583 seq.)

I.

Sancti Athanasii adversus eos qui dogmata cum temporibus mutant.

Quis ergo hos Christianos existimabit, apud quos nec sermo neque scriptura stabilis est, sed omnia cum temporibus mutantur ?

C Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου κατὰ τῶν συμμεταβαλλομένων τοῖς καιροῖς ἐν τοῖς δόγμασι.

Τίς οὖν ἔτι τούτους Χριστιανοὺς ἡγήσεται, παρ' οἷς οὐ λόγος, οὐ γράμμα βέβαιον, ἀλλὰ πάντα μετὰ καιροὺς ἀλλάσσεται ;

II.

Athanasii episcopi, ex sermone in illa verba : « Verbum caro factum est. »

Ac veluti cum ipse exspuit, et manum extendit, et lazarum vocavit, haud hæc esse facinora hominis dicimus, etiamsi corporis instrumento peracta, sed Dei ; ita cum humana dicuntur de Servatore in Evangelio, vicissim dictarum rerum naturam spectantes, easque omnes a Deo alienas reputantes, haud Verbi divinitati imputamus, sed ejusdem humanitati. Quanquam enim Verbum caro factum est, carnis tamen propriæ passiones sunt.

Ἀθανασίου ἐπισκόπου, ἐκ τοῦ εἰς τὸ, « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. »

Καὶ ὥσπερ πτύσαντος αὐτοῦ (68), καὶ ἐκτείναντος χεῖρα, καὶ φωνήσαντος Λάζαρον, οὐκ ἐλέγομεν ἀνθρώπινα εἶναι τὰ κατορθώματα, εἰ καὶ διὰ τοῦ σώματος ἐγένοντο, ἀλλὰ Θεοῦ· οὕτως ἐὰν τὰ ἀνθρώπινα λέγηται περὶ τοῦ Σωτῆρος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, τὰς εἰς τὴν φύσιν τῶν λεγομένων ὁρῶντες, καὶ ὡς ἀλλοτρία Θεοῦ πάντα τυγχάνοντα, μὴ τῇ θεότητι τοῦ Λόγου ταῦτα λογισώμεθα, ἀλλὰ τῇ ἀνθρωπότητι αὐτοῦ· εἰ γὰρ καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἀλλὰ τῆς σαρκὸς ἴδια τὰ πάθη.

III.

Pro dogmate duarum unitarum in Christo naturarum contra Eutychianos in synodo Calcedonensi definito.

(Ex incerti auctoris *Dogmatica Panoplia.*)

Ignorant porro hi stulti, quod sanctorum consonat scriptis synodus ; quoque talia scripserit testatusque sit plenus ille spiritu Athanasius, dum ait in sermone de verbis illis, *Verbum caro factum est :* « Hæc necessario antea disquisivimus, ut cum

Ἀγνοοῦσι δὲ οἱ ἄφρονες, ὅτι τοῖς τῶν ἁγίων συντύχηκε συγγράμμασι καὶ τοιαῦτα γέγραφε καὶ μαρτυρεῖ ὁ πολὺς τῷ πνεύματι Ἀθανάσιος, τοιαῦτα εἰπὼν ἐν τῷ, Ὁ Λόγος ἐγένετο· « Ταῦτα ἀναγκαίως πρὸ ἐξητάσαμεν· ἵνα ἐὰν δῶμεν αὐτὸν δι' ὀργάνου ἀπ

(68) Non comperiebam fragmentum hoc, sive inter tria citata a Theodoreto in dialogo de immutabili, sive in editione Maur. Athanasii t. I, part. neque in altera Montfauconii, *Bibl. nov. PP.*, t.

σώματος θεϊκῶς πράττοντα ἢ λέγοντα τινὰ, γινώσκομεν ὅτι Θεὸς ὢν ταῦτα ἐργάζεται· καὶ πάλιν ἐὰν ἴδωμεν αὐτὸν δι' ὀργάνου τοῦ ἰδίου σώματος ἀνθρωπίνως λαλοῦντα ἢ πάσχοντα, μὴ ἀγνοῶμεν αὐτὸν, ὅτι σαρκοφόρος γέγονεν ἄνθρωπος· καὶ οὕτω ταῦτα καὶ ποιεῖ καὶ λέγει· καὶ ἑκάστου γὰρ τὸ ἴδιον γινώσκοντες, καὶ ἀμφότερα ἐξ ἑνὸς πραττόμενα βλέποντες καὶ νοοῦντες, ὀρθῶς πιστεύομεν καὶ οὔποτε πλανηθείημεν. »

A viderimus eum proprii corporis organo divina facientem aut dicentem, sciamus Deum esse qui talia operatur. Rursusque si eum viderimus proprii corporis organo humana loquentem aut patientem, haud ignoremus ipsum fuisse in carne hominem ; atque ita hæc facere ac loqui. Nam natura utriusque proprium agnoscentes, et utramque actionem ab uno peractam cernentes atque intelligentes, recte credimus, et nunquam exerrabimus. »

IV.

Ἀθανασίου. Θεὸς καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτὸς, εἷς ὢν καθ' ὕπαρξιν ἀνελλιπῆ τὰ ἑκάτερα.

Athanasii. Deus et homo idem (Christus) personaliter unus, utraque subsistentia præditus.

V.

Ἀθανασίου ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ, « Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι ἐγώ εἰμι. « = Ἀναισχυντία σαφῶς τὸ μὴ διχῶς νοεῖν τὸν Χριστὸν θεϊκῶς τε καὶ ἀνθρωπίνως.

Athanasii in explanatione verborum: «Amen, amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum.»—Manifesta impudentia est illorum, qui duplici notione B Christum considerare nolunt, id est divinitus et humanitus.

VI.

Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, ἐκ τοῦ λόγου εἰς τὸ, « Κύριος ἔκτισέ με, » καὶ κατὰ Ἀρειανῶν.

Sancti Athanasii, ex sermone in illud: « Dominus creavit me, » et contra Arianos.

Καὶ γοῦν ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἐρχόμενος, ἐκτενῶς προσεύχεται, καὶ τὸ γόνυ κλίνει, λέγων· Πάτερ, παρελθέτω, ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο· πλὴν μὴ τὸ ἐμὸν θέλημα γενέσθω, ἀλλὰ τὸ σόν· Ἴδιον αὐτοῦ θέλημα λέγων τὸ τῆς σαρκός· ὅτι περ καὶ αὐτὴν τὴν ἡμετέραν σάρκα ἐν ἑαυτῷ οἰκειώσατο.

Propterea cum ad crucem venturus esset, enixe orabat, flexoque genu dicebat : « Pater, transeat a me calix iste. Verumtamen non mea voluntas, sed tua fiat; » propriam scilicet dicens carnis voluntatem ; quandoquidem ipsam nostram sibi propriam fecerat carnem.

VII.

Τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου ἐν τῷ εἰς τοὺς βαπτιζομένους λόγῳ (69).

Athanasii Magni, ex sermone ad baptizatos.

Ὄψει τοὺς Δευΐτας φέροντας ἄρτους, καὶ ποτήριον οἴνου, καὶ τιθέντος ἐπὶ τὴν τράπεζαν· καὶ ὅσον οὔπω ἱκεσίαι καὶ δεήσεις γίνονται, ψιλός ἐστιν ὁ ἄρτος καὶ τὸ ποτήριον· ἐὰν δὲ ἐπιτελεσθῶσιν αἱ μεγάλαι καὶ θαυμασταὶ εὐχαὶ, τότε γίνεται ὁ ἄρτος, σῶμα· καὶ τὸ ποτήριον, αἷμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καὶ πάλιν· Ἔλθωμεν ἐπὶ τὴν τελείωσιν τῶν μυστηρίων· οὗτος ὁ ἄρτος καὶ τοῦτο τὸ ποτήριον, ὅσον οὔπω εὐχαὶ καὶ ἱκεσίαι γεγόνασι, ψιλά εἰσιν· ἐπὰν δὲ αἱ μεγάλαι εὐχαὶ, καὶ αἱ ἅγιαι ἱκεσίαι ἀναπεμφθῶσι, καταβαίνει ὁ Λόγος εἰς τὸν ἄρτον καὶ τὸ ποτήριον, καὶ γίνεται· αὐτοῦ σῶμα (70).

Videbis Levitas panes viniique calicem ferentes, mensaque imponentes. Et quandiu quidem preces et invocationes nondum sunt peractæ, nihil aliud nisi panis calixque est. Verum enimvero postquam peractæ fuerint magnæ miræque preces, tuno panis fit corpus ; calix autem, Domini nostri Jesu Christi sanguis. Et rursus : Veniamus ad mysteriorum perfectionem. Hic panis et hic calix ante preces et invocationes nihil ultra naturam propriam habent: verumtamen ubi magnæ preces sanctæque invocationes editæ fuerint, descendit Verbum in panem et calicem, et corpus ejus conficitur,

VIII

Fragmentum ex Athanasii epistola ad Eusebium, Lucinianum, et socios (71).

Namque et magnus Athanasius æquum esse judicavit, eos non repellere, qui quod dicunt, recto sensu explicant. Sic enim ipse docet in sua ad Eusebium, Lucinianum, et socios epistola : « Vos ergo, qui hæc omnia profitemini, ne quæso illos qui eadem profitentur damnetis ; sed vocabula ab illis adhibita explicate ; neque his inconsideratis, auctores repellatis : imo vero eos exorate, iisque suadete, ut conciliare sententias velint. »

(69) Non legitur hic locus in Athanasii sermone ad recenter illuminatos seu baptizatos, opp-ed. Ven. t, II. p. 395. Nec mirum ; multi enim alii necessario exstiterunt Athanasii sermones de hoc argumento singulis annis recurrente, quo tempore, id est Paschali, solebant episcopi erudire catechumenos, et mox baptizatos sublimiorum mysteriorum doctrina imbuere.

(70) S. Augustinus in sexto sermone, ex Vindobonensi bibliotheca edito, qui est de Sacramento altaris, cum Athanasio adamussim consentit sic : *Hoc quod videtis, charissimi, in mensa Domini panis est et vinum ; sed iste panis et hoc vinum, accedente verbo, fit corpus et sanguis Verbi.*

(71) Non videbam hujus tituli epistolam inter edita Athanasii scripta.

MONITUM IN OPUSCULUM SEQUENS (71*).

Hoc opusculum exhibet cod. Græc. Matrit. LXXXIII, *chartaceus, in quarto, cui folia* 118, *charta qu satis solida, sed mediocriter canida; totus Constantini Lascaris manu litterulis minutissimis descri Eo continentur* S. *Athanasii* De azymis ; *Pselli* Epitome logices ad rhetoricam introducens ; *Blemm* De tribus syllogismorum figuris, aliisque ad dialecticam pertinentibus: *Joannis Geometræ* Laus mali pomi ; *S. Joannis Damasceni* Theologica, *sive* De fide orthodoxa libri ; *ex Cydonii* Theologicis de Spi sancti processione ; *variaque Excerpta levioris momenti.* Fol. 1 : Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου περὶ Ἀζύμων· S. Athanasii de Azymis. *id opusculum, quamvis diligenter a nobis quæsitum, neque inter mana, neque inter dubia, spuriave S. Athanasii opera occurrit ; neque vel ipsa vox* Azyma *in ejus ope indice nequam apparet. Quamobrem, cujuscunque demum sit, ineditum rati, hunc transcribere non alie ab ecclesiastica eruditione duximus.*

SANCTI ATHANASII DE AZYMIS

1046 Tribus materiis perficiebant Judæi Pascha, et tribus virtutibus, et tribus testibus secundum legis ordinem. Tres quidem materiæ erant, agnus, azyma et lactuca agrestis. Tres autem virtutes, zonæ, calceamenta in pedibus, et baculum in manibus. Tres testes erant scribæ super mensa stantes et diligenter observantes plenilunium, cratere agitato, futuraque vaticinante. Statim sacerdos tuba clangebat indicans Pascham esse Domini, ac deinde post auditionem vocis tubæ, faciebant fermentum sine pane, die septima. Ante signum crateris, non licebat præparare die septima agnum, vel azymum vel lactucam. Sic enim cecinit et magnus David : *Buccinate in Neomenia tuba* [98]. Dominus autem noster Jesus Christus, quinta die, tradidit sacra mysteria hora noctis septima. Introitus azyma manducantium Parasceves vespere factus est post sepulturam Domini. Quapropter evangelistæ panem perfectum dicunt tradidisse Dominum in sanctis mysteriis et non azymum, ut credatur perfectum corpus ex sancta Virgine. Dico autem anima et spiritu præditum, et non sicut hæreticus Apollinarius dicebat, scilicet corpus solum accepisse. Sed nos panem perfectum dicimus hunc farina, fermento et sale confectum, velut animal corpore et spiritu constat: corpus enim sine spiritu mortuum est; et azymon tantum non habens fermentum, mortuum est, non autem vivificus panis: quoniam fermentum vitam dat massæ et unitatem, haud secus ac spiritus corpori, et sal animæ : propterea perficimus mysterium pane perfecto, ne in blasphemiis impii Apollinarii incidamus. Est vero plenilunium diebus quatuordecim cum dimidio et horis tribus : in passione vero Domini nostri Jesu Christi, post sedecim dies contigit, ut testificaretur se esse veram ac æternam vitam. Scire ergo oportet quod tempore Christi et sanctorum ejus apostolorum, optimam farinam Azymorum manducare aut distribuere nulla neglexit Ecclesia. Quoniam vero neque Christus ipse tempore passionis suæ legale manducavit Pascha, audi Joannem evangelistam dicentem : *Ante*

A ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΖΥΜΩ

Ἐν τρισὶν ὕλαις ἐτέλουν οἱ Ἰουδαῖοι τὸ Π καὶ ἐν τρισὶν ἀρεταῖς· καὶ ἐν τρισὶ μάρτυρσι τὴν τάξιν τοῦ Νόμου. Καὶ αἱ μὲν τρεῖς ὕλαι ἦσαν, τὰ ἄζυμα καὶ ἡ πικραλίς· αἱ δὲ τρεῖς ἀρ περιεζωσμένοι, καὶ ὑποδήματα εἰς τοὺς πόδας βακτηρίαν ἐν ταῖς χερσίν. Οἱ δὲ τρεῖς μάρτυ γραμματεῖς ἐπὶ τῇ τραπέζῃ ἑστῶτες, καὶ ἀκρ γινώσκοντες τὴν τῆς σελήνης ἀπόχυσιν, διὰ ποτη τινὸς σαλευομένου καὶ σημαινομένου· σαλπίζ εὐθὺς τοῦ ἱερέως ὅτι Πάσχα ἐστὶ Κυρίου· καὶ λο μετὰ τὸ ἄκουσμα τῆς φωνῆς τῆς σάλπιγγος, ἐπ τὴν ζύμην ἄνευ ἄρτου ἡμέρας ζ. Πρὸ δὲ τοῦ μείου τοῦ ποτηρίου καὶ τῆς σάλπιγγος, οὐκ ἐ ἐξουσίαν ἑτοιμάσαι ἡμέρας ἑπτὰ ἀμνόν, ἢ ἄζυμο πικρίδα· οὕτω γὰρ φησι καὶ ὁ μέγας Δαυὶδ· Σ πίσατε ἐν Νεομηνίᾳ σάλπιγγι. Ὁ δὲ Κύριος ἡ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν τῇ ε' ἡμέρᾳ ἐποίησε τὴν π δοσιν τῶν ἁγίων μυστηρίων ὥρᾳ τῆς νυκτὸς ζ· ἡ εἴσοδος τῶν ἀζυμοφάγων ἐγένετο Παρασκευῇ ἑσπέ μετὰ τὸ ταφῆναι τὸν Κύριον. Διὰ τοῦτο οἱ ἅ γελισταὶ ἄρτον τέλειον λέγουσι παραδοῦναι τὸν Κ ριον ἐν τοῖς ἁγίοις μυστηρίοις καὶ οὐκ ἄζυμον πιστώσηται ὅτι τέλειον σῶμα ἐκ τῆς ἁγίας Παρθέν λέγω δὲ ἔμψυχον καὶ ἔννουν· καὶ οὐ καθάπερ ὁ αἱρετ Ἀπολλινάριος ἔλεγεν, ὅτι σῶμα μόνον ἀνειλήφε ἀλλ' ἡμεῖς ἄρτον τελειούμενόν φαμεν τὸν δι' ἀλεύρ καὶ ζύμης καὶ ἅλατος συνεστηκότα· καθάπερ σώμ ὁ πνευματικός, καὶ νοῦ· σῶμα γὰρ, χωρὶς πνεύ νεκρόν ἐστι· καὶ τὸ ἄζυμον μόνον μὴ ἔχον ζύμ νεκρόν ἐστι καὶ οὐ ζωτικὸς ἄρτος· ἐπειδὴ ἡ ζύμ ζωὴν δίδωσι τῷ φυράματι καὶ ἕνωσιν καθάπερ πνεῦμα τῷ σώματι, καὶ τὸ ἅλας τῷ νῷ· καὶ διὰ τοῦ τελοῦμεν τὸ μυστήριον δι' ἄρτου τελειουμένου, μὴ τῇ βλασφημίᾳ τοῦ ἀσεβοῦς Ἀπολλιναρίου περι σῶμεν. Γίνεται δὲ ἡ τοῦ φύγγους ἀπόχυσις, ἐν ὥρ ραις τέσσαρσι καὶ δέκα ἥμισυ καὶ ὥραις τρισὶν· τὸ δὲ τὸ πάθος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐ ερέβην ἕκτην καὶ δεκάτην ἡμέραν· ἵνα μαρτυρήσῃ ἀληθινός ἐστι καὶ ζωὴ αἰώνιος. Ἰστέον οὖν ὡς αὐ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων αὐτοῦ τ σεμίδαλιν τῶν Ἀζύμων ἐσθίειν ἢ προσφέρειν οὐδεμ

[98*] Psal. LXXX, 4.

(71*) J. Iriarte, *Cod. Græc. Matrit.*, Matriti, 1679, in-fol., p. 299.

παρέλαβεν Ἐκκλησία· ἐπεὶ δὲ οὔτε ὁ Χριστὸς αὐτὸς κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους αὐτοῦ τὸ νομικὸν ἔφαγε Πάσχα, ἄκουε Ἰωάννου τοῦ εὐαγγελιστοῦ λέγοντος· Πρὸ δὲ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα, εἰδὼς ὁ Ἰησοῦς ὅτι ἐλήλυθεν αὐτοῦ ἡ ὥρα ἵνα μεταβῇ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου πρὸς τὸν Πατέρα . . . . καὶ δείπνου γενομένου τοῦ Διαβόλου ἤδη βεβληκότος εἰς τὴν καρδίαν Ἰούδα Σίμωνος Ἰσκαριώτου ἵνα αὐτὸν παραδῷ· καὶ ὅτε, φησὶν, ἐγένετο ἡ ὥρα, τουτέστιν ὅτε παρέστη ὁ καιρὸς τοῦ προδοῦναι αὐτὸν, ἀνέπεσαν καὶ οἱ δώδεκα ἀπόστολοι σὺν αὐτῷ· καὶ εἶπε πρὸς αὐτούς· Ἐπιθυμίᾳ ἐπεθύμησα τοῦτο τὸ Πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν πρὸ τοῦ με παθεῖν. Ὁρᾷς, Πρὸ τοῦ με παθεῖν φησίν· ἐπεὶ οὖν ἔδει παθεῖν αὐτὸν κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα τοῦ νομικοῦ καθ' ἣν καὶ ὁ ἀμνὸς παρὰ τῶν Ἰουδαίων ἐθύετο, ἔμελλε δὲ γενέσθαι τὸ πάθος παρὰ τῶν θεοκτόνων Παρασκευῇ ἡμέρᾳ, ὡς αὖθις φησιν ὁ Ἰωάννης· Ἐπεὶ Παρασκευὴ ἦν, ἦν γὰρ μεγάλη ἡμέρα ἐκείνη τοῦ Σαββάτου ἐν ᾗ τηνικαῦτα καὶ ἡ τεσσαρεσκαιδεκάτη τῆς σελήνης, κατὰ τὸν πρῶτον μῆνα, ἐν τῷ πεντακοσιοστῷ τριακοστῷ ἔτει ἐκπεσεῖν ἔτυχεν, ἵνα μὴ παραδοθεὶς οὐ φθάσῃ τὸ οἰκεῖον Πάσχα τοῖς μαθηταῖς παραδοῦναι, ἐν τῷ δείπνῳ ἀναπεσὼν ὀψὲ, καὶ βραδὺ περὶ τὴν νύκτα κατὰ τὴν ὀψίαν, δηλονότι τῆς ε', ἔφαγε μὲν, ἀλλὰ τὸ οἰκεῖον Πάσχα πρὸ τῆς ἑορτῆς τῶν Ἀζύμων· καὶ τοῦτο δῆλον ἐκ τοῦ ἀναπεσεῖν αὐτόν· οὐδὲ γὰρ νενομοθετημένον· ἐπειδὴ ἱσταμένους καὶ περιεζωσμένους καὶ ὑποδεδεμένους ἐσθίειν τὸ Πάσχα μετὰ σπουδῆς, καὶ ἐπὶ χεῖρας τὴν βακτηρίαν ἔχοντας τοῖς Ἰουδαίοις ὁ νόμος ἐκέλευε· κατέπαυσε μὲν τοῖς χρόνοις τοῦ οἰκείου κηρύγματος τὸ Πάσχα τὸ νομικὸν, παρέδωκε δὲ τὸ οἰκεῖον διὰ τοῦ δείπνου· διὸ μετὰ τὸ δειπνῆσαι, λαβὼν ἄρτον, καὶ κλάσας, παρέδωκε τοῖς ἀποστόλοις τὸ μυστήριον τῆς Καινῆς Διαθήκης αὐτοῦ καὶ Λειτουργίας· ἐν τῇ νυκτὶ δηλονότι τῆς ε', ἐν ᾗ παρεδόθη. Ἰστέον δ' ὅτι καθ' ἣν ὥραν ἐσταύρωσαν οἱ θεοκτόνοι τὸν Κύριον τῆς δόξης, κατ' αὐτὴν καὶ τὸν ἀμνὸν θύσαντες, ἔφαγον τὸ Πάσχα τὸ νομικόν· καὶ τοῦτο δῆλον ἐκ τοῦ εἰπεῖν τὸν εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην· ὅτι αὐτοὶ οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὸ Πραιτώριον ἵνα μὴ μιανθῶσιν, ἀλλ' ἵνα φάγωσι τὸ Πάσχα· ὥστε ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ μετὰ τοῦ ἀμνοῦ ἐτύθη ὁ Χριστός· ἀλλὰ τί φησιν ὁ Λουκᾶς; ἄρτον εἶπεν λαβεῖν τὸν Χριστὸν καὶ οὐκ ἄζυμον· οὐ γὰρ ἔτι ἦν, πέμπτης οὔσης τηνικαῦτα ἡμέρας· τρισκαιδεκάτη ἦν ἔτι ἡ σελήνη καὶ οὐκ ἦσαν ἄζυμα, διὰ τὸ μήπω γενέσθαι· τῇ ιε' γὰρ τῆς σελήνης ἦν νενομοθετημένον ἐσθίειν τὰ ἄζυμα· τῇ δὲ ιδ' τὸν ἀμνὸν καὶ μόνον θύεσθαι· διὸ καὶ τῇ μὲν ιδ' τοῦ πρώτου μηνὸς τῆς σελήνης Πάσχα προσαγορεύει ὁ νόμος· τῇ δὲ ιε' πρῶτον Σάββατον ὀνομάζει· εἰ οὖν ὁ Χριστὸς ἐτύθη κατὰ τὴν ιδ' τῆς σελήνης κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Παρασκευῆς, τὸ δὲ Σάββατον ἦν τῶν Ἀζύμων ἑορτὴ, πότε τὰ ἄζυμα ἔφαγε; καὶ πότε τοῖς ἀποστόλοις ταῦτα ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ παρέδωκεν; ὅτι λέγουσιν οἱ μιμηταὶ τῶν Ἰουδαίων, ὅτι τὰ ἄζυμα παρὰ τῶν ἀποστόλων

A diem festum Paschæ, sciens Jesus quia venit hora ejus ut transeat ex hoc mundo ad Patrem,..... et cœna facta,cum diabolus jam misisset in cor ut traderet eum Judas Simonis Iscariotæ;»et cum diceret: *Venit hora*,hoc est, cum venisset hora ut traderetur, discuberunt et « duodecim apostoli cum eo,et dixit eis : Desiderio desideravi hoc Pascha manducare vobiscum, antequam patiar. *Vides*, antequam patiar » dicit; quoniam ergo oportebat pati illum die Paschatis legalis, quo et agnus a Judæis immolabatur, debebat fieri passio a deicidis die Parasceves ut iterum dicit Joannes : *Quoniam Parasceve erat*,... erat enim magnus dies ille Sabbati,in quo et decimus quartus dies lunæ primi mensis,quingentesimi trigesimi anni incidere contigit, ne traditus proprium Pascha discipulis prius traderet.In cœna recumbens sero,et fere nocte vergente ad vesperam, quinta nocte scilicet, manducavit quidem sed proprium Pascha,ante festum azymorum. Et hoc manifestum e cœna ejus, neque enim hoc legale erat, quia stantes,et præcinctos,et calceamenta in pedibus habentes,manducare Pascha cum festinatione, et manibus baculum tenere,Judæis lex jubebat.Finem imposuit tempore propriæ prædicationis Pachati legali, dedit vero proprium pascha in cœna. Itaque post cœnam,accepit panem,frangit deditque apostolis mysterium Novi Testamenti sui ac Liturgiæ novæ, nocte scilicet quinta, in qua traditus est. Scire vero oportet quod, qua hora crucifixerunt deicidæ Dominum gloriæ, eadem hora agnum immolantes,Pascha legale manducaverunt. Et hoc manifestum est e verbis evangelistæ Joannis : quod ipsi non intravarunt in prætorium ne contaminarentur, ac pascha manducare possent : ita ut unius diei spatio post agni immolationem, immolatus est Christus. Sed quid dicit Lucas? Panem narrat accepisse Christum et non azymum, qui nondum confectum erat. Quinta tunc erat dies; luna erat adhuc decima tertia, et non erant azyma, quia non erant nondum confecta. Decima quinta die lunæ, legale erat azyma manducare; decima vero quarta agnum tantum immolare.Propterea decima quarta die lunæ primi mensis,Pascha annuntiat lex decimumque vero quintum vocant primam Sabbati; si ergo Christus immolatus est decima quinta die lunæ, die scilicet Parasceves, cum Sabbatum esset Azymorum festum, quando azyma manducavit, et quando apostolis hæc in Novo Testamento dedit? Quia dicunt imitatores Judæorum azyma manducare, apostolis jubentibus, nos neglexisse. Neque enim Pascha legale hoc tempore prius manducavit: quod hoc est veritas, in probatione rerum supra relatarum, audi legislationem Moysis quam de Paschate et Azymis tulit[99]:«Hæ sunt ergo,inquit,feriæ Domini sanctæ quas celebrare debetis temporibus suis.Mense primo,decima quarta die mensis ad vesperum Phase Domini est : et decima quinta die

[99] Levit. xxiii, 4 seqq.

mensis hujus solemnitas Azymorum Domini est. Septem diebus azyma comedetis». Ecce discis et ex legislatione Moysis, quod adhuc non erant azyma; et enim post cœnam die decima quinta tradidit Christus, panis fractione. Novi Testamenti mysterium quoniam azyma in illa die nondum erant.

καλέσετε αὐτὰς ἐν τοῖς καιροῖς αὐτῶν. Ἐν τῷ α' μηνὶ ἐν τῇ ιδ' ἡμέρᾳ τοῦ μηνὸς, ἀναμέσον τῶν ἑσπερινῶν, Πάσχα τῷ Κυρίῳ. Καὶ ἐν τῇ ιε' ἡμέρᾳ τοῦ μηνὸς τούτου ἑορτὴ τῶν Ἀζύμων τῷ Κυρίῳ· ἑπτὰ ἡμέρας ἄζυμα ἔδεσθε. Ἰδοὺ μανθάνεις καὶ ἐκ τῆς νομοθεσίας Μωϋσέως, ὅτι οὐκ ἦν τὰ ἄζυμα· καὶ γὰρ μετὰ τὸ δειπνῆσαι κατὰ τὴν ἡμέραν τὴν ε' παρέδωκεν ὁ Χριστὸς διὰ τῆς τοῦ ἄρτου κλάσεως τὸ τῆς Καινῆς Διαθήκης μυστήριον· ἐπειδὴ ἄζυμα ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ οὐκ ἦσαν....

A ποιεῖν παρελάβομεν· οὐδὲ γὰρ τὸ Πάσχα τὸ νομικὸν κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον φαγεῖν ἔφθασεν ὁ Χριστός· ὅτι δὲ οὕτως ἔχει τὸ ἀληθὲς, πρὸς πίστωσιν τῶν εἰρημένων, ἄκουσον καὶ τῆς νομοθεσίας Μωϋσέως ἣ περὶ τοῦ Πάσχα καὶ τῶν Ἀζύμων νενομοθέτηκεν· Αὗται, φησὶν, αἱ ἑορταὶ τῷ Κυρίῳ κλητὰ ἅγιαι, ἃς

VETERA MONUMENTA.

I.

Concilii Sardicensis ad Mareoticas Eccl. epistola (72).

Sancta synodus secundum Dei gratiam collecta Sardicæ, Ecclesiis Dei apud Mareotam cum presbyteris et diaconibus, in Domino salutem.

Etiam ex his, fratres dilectissimi, quæ ad Alexandriam per fratres directa sunt, scire potestis quæ apud sanctam et magnam synodum secundum Dei gratiam Sardicæ collectam, sunt actitata: sed quia et vos scripsistis intolerabilia sustinuisse ab implissimis hæreticis, quorum est princeps pessimus Gregorius, hanc ob causam scribere et ad vestram reverentiam necessarium sancta synodus æstimavit: ut iis consolati, magis ac magis habentes in Deo spem, futuram promissionem repositam diligentibus Christum consequamini. Si igitur passi estis mala, nolite contristari, sed magis gaudete, quoniam et vos meruistis pro nomine Domini injurias tolerare. Si vero carceres, et vincula, et factiones tolerastis, hæc vos non contristabunt: hæc enim et ante vos patres sustinuerunt, quorum unus est beatus Paulus, propter quod et *vinctus* vocatus [1]. Audivimus quanta et Ingenius presbyter passus est, et doluimus quidem propter injurias; libenter autem accepimus sacram ejus voluntatem, quoniam propter Christum cuncta sustinuit. Si igitur adhuc vos premunt, quæ putatur tristitia esse, in gaudium convertatur. Scripsimus enim piissimis imperatoribus, ut ne de cætero talia committantur adversum Ecclesias; et credimus, quod Dominus faciet per religionem humanissimorum imperatorum, ut et nos cum solatio et libertate Deo gratias agentes, et placentes inveniamur in die judicii. Quæ autem sunt actita, sicut prædiximus, cognoscetis ex dilectissimis fratribus nostris, qui vestras litteras portaverunt, hoc est presbyteris et diaconibus Alexandrinis: episcopum enim vestrum A dilectissimum fratrem nostrum, et commissarium Athanasium innocentem et sincerum ab omni calumnia pronuntiavit sancta et magna synodus; Theodorum vero, Narcissum, Stephanum, Acacium, Georgium, Ursacium, Valentem et Minophantum, episcopatu deposuit ob ea quæ deliquerunt, et ob impiissimam hæresim cujus socii et patroni videntur. De Gregorio autem nec tantum credimus necessarium esse scribere; olim enim depositus est, imo magis episcopus penitus non est æstimatus: ejus enim opus simile est ejus ordinationi (75). Si quis igitur ab eo deceptus est, erudiatur et veritatem cognoscat; si vero resistit ejus impietati, gaudeat, quod et ipse adversatus est hunc *quem* sancta synodus nec episcopum æstimavit. Nec enim nos latuit, quid adversus vos commiserit, et B quantum vos presserit. Sed gaudete, quoniam pro Christo patimini ab his qui Christum blasphemant: æstimamus autem quod jam omnis insolentia cessabit, increpatis ac depositis noxiis, qui hæresim non nominandam defendebant. *Incolumes* vos esse in Domino opto.

Ego Osius episcopus incolumes vos in Domino opto, dilectissimi fratres.

Athanasius episcopus vester incolumes vos in Domino opto, dilectissimi fratres.

Heliodorus	similiter.
Joannes	sim.
Jonas	sim.
Dionysius	sim.
Paregorius	sim.
Aetius	sim.
Valens	sim.
Arius	sim.
Porphyrius	sim.
Athenodorus	sim.
Alysius	sim.

C

[1] Ephes. III, 1; IV, 1.

(72) Hæc primus in lucem protulit ex ms. codice amplissimi capituli Veronensis V. C. Scipio Maffeius in *Osservaz. Letter.* tom. III, pagg. 29-47, 60-85.

(73) *Vid.* Athan. *Apol.*, n. 30.

Gerontius	similiter.
Lucius	sim.
Asterius	sim.
Bassus	sim.
Dioscorus	sim.
Domitianus	sim.
Calepodius	sim.
Alexander	sim.
Plutarchus	sim.
Vincentius	sim.
Vitalis	sim.
Severus	sim.
Restitutus	sim.

Viacentius episcopus incolumes vos in Domino opto, dilectissimi fratres, jussus a fratribus meis et coepiscopis scripsi, et subscripsi pro cæteris.

1047 II.

S. Athanasii ad easdem Ecclesias epistola.

Athanasius presbyteris et diaconibus, et populo catholicæ Ecclesiæ apud Mareotam, dilectissimis ac desiderabilibus fratribus, in Domino salutem.

Sancta synodus laudavit in Christo vestram religionem. Omnes acceptos tulerunt in omnibus animum et fortitudinem, quoniam minas non timuistis, quod tolerantes injurias et persecutiones adversum pietatem, prævaluistis. Litteræ itaque vestræ, dum legerentur omnibus, lacrymas commoverunt, et omnes ad vestrum pertraxerunt affectum : dilexerunt vos et absentes, ac vestras persecutiones suas æstimaverunt : indicium namque charitatis eorum sunt litteræ ad vos datæ : et licet sufficeret vos connumerare sanctæ per Alexandriam Ecclesiæ : tamen separatim vobis scripsit sancta synodus, ut adhortati non deficiatis ob hæc quæ patimini, sed gratias agatis Domino ; quod vestra patientia bonum fructum habebit. Olim itaque latebant hæreticorum mores ; nunc tamen omnibus expansi sunt, et patefacti : nam sancta synodus advertit ab his concinnatas adversus vos calumnias, et eos habuit odio atque omnium consensu deposuit Theodorum, Valentem, Ursacium in Alexandria et Mareota. Eadem etiam per alias Ecclesias facta sunt. Et quoniam intolerabilis est jam crudelitas eorum et tyrannia (74) adversus Ecclesias celebrata ; ideo episcopatu dejecti sunt, omnique communione alienati. Cæterum de Gregorio nec mentionem fa- A cere voluerunt ; qui enim penitus episcopi nomen nec habuit, hunc nominare superfluum æstimaverunt : sed propter deceptos ab eo, nominis ejus mentionem fecerunt ; non quia dignus memoria videbatur, sed ut ex hoc, qui ab illo decepti sunt, ejus cognoscant infamiam, et erubescant cujusmodi facti homini (75) communicaverunt.

Cognoscetis vero semper eos scripta ex superannexis : et licet non omnes scribere episcopi occurrerunt, attamen ab omnibus scripta sunt, et pro omnibus scripserunt. Invicem salutate in osculo sancto. Salutant vos omnes fratres.

Protogenes episcopus, incolumes vos in Domino opto, dilectissimi et desiderabiles.

Athenodorus episcopus incolumes vos in Domino opto, fratres dilectissimi. B

Julianus episcopus	similiter.
Ammonius	sim.
Aprianus	sim.
Marcellus	sim.
Gerontius	sim.
Porphyrius	sim.
Zosimus	sim.
Asclepius	sim.
Appianus	sim.
Eulogius	sim.
Eugenius	sim.
Liodorus (76)	sim.
Martyrius	sim.
Eucarpus	sim.
Lucius	sim.
Caloes (77)	sim.
Maximus (78)	sim.

Per epistolas de Galliis incolumes vos in Domino opto, dilectissimi. C

Arcidamus (79), et Philoxenus presb. et Leo diaconus de Roma incolumes vos optamus.

Gaudentius Naisitanus episcopus incolumes vos in Domino opto.

Florentius (80) Merie Pannoniæ similiter.
Ammianus de Castello Pannoniæ sim.
Januarius de Benevento sim.
Prætextatus (81) Narcidono pann. sim
Hyperneris Hypata Thessaliæ sim.
Castus de Augusta Cæsareæ (82) sim.
Severus de Calciso Thessaliæ sim.
Julianus de Theriseptapoli sim. D

(74) *Tyrannia.* Sic ms. pro *tyrannis.*

(75) *Cujusmodi factis homini* Eodem sensu fortasse, quo Italice *uom di tal fatta.*

(76) *Liodorus* Forte *Diodorus.*

(77) *Caloes* In editis *Calvus.*

(78) *Maximus Per epist.* Clar. editor conjicit hic legendum *Maximus episcopus de Gallis*, qui nimirum fuerit Trevirensis.

(79) *Arcid.* Inter fragmenta ex opere historico S. Hilarii exstat epistola synodi Sardicensis ad Julium I in qua sic legimus p. 15, edit. Paris. 1598 : *Hoc enim optimum et valde congruentissimum esse videbitur, si ad caput, id est ad Petri apostoli sedem de singulis quibusque provinciis Domini referant sacerdotes. Quoniam ergo universa quæ gesta sunt, quæ acta, quæ constituta, et chartæ continent, et vivæ vocis charissimorum fratrum et compresbyterorum nostrorum Arcydami et Filoxeni et charissimi filii nostri Leonis diaconi,* etc.

(80) *Merie Pannoniæ.* Leg. *Emeritæ Hispaniæ.* Scriptum pro more fuerit in cod. *Span.*, sed littera *Si* detrita legerit librarius *Pan.*, inde confecerit *Pannoniæ.* Idem lapsus mox infra, ubi legendum *Anianus ab Hispania de Castulone.*

(81) *Prætextatus de Narcidono Pann.* Leg. *Prætextatus ab Hispania de Barcinona.*

(82) *De Augusta Cæsareæ. De Cæsaraugusta.*

Lucius de Verona sim.
Eugenius de Hecleal Cycbinis sim.
Zosimus Lychnis Sunosio Apuliæ sim.
Hermogenes de Syceono sim.
Thryphos de Magara sim.
Paregorius Caspinus (83) sim.
Caloes (84) Castromartis sim.
Ireneus Syconeus (85) sim.
Macedonius Lypianensis (86) sim.
Martyrius Naupactis sim.
Palladius de Diu sim.
Broseus (87) Ludonensis Galliæ sim.
Ursacius Brixiensis sim.
Amantius Viminacensis, per presbyt. Maximum sim.
Alexander Gyparensis Achaiæ sim.
Eutychius de Mothona sim.
Aprianus de Petabione Pannoniæ sim.
Antigonus Pallenensis Macedoniæ sim.
Dometius de Acaria Constantias sim.
Olympius de Enorodope (88) sim.
Zosimus Oreomargensis sim.
Protasius Mediolan. sim.
Marcus Siscensis Saviæ sim.
Eucarpus Oponsius Achaiæ sim.
Vitalis Vertaresis Africæ sim.
Helianus de Tyrtanis sim.
Symphorus de Herapythis Cretæ sim.
Mosinius Heraclæ sim.
Eucissus Chisamensis sim.
Cydonius Cydonensis sim.

III.

1048 *Item S. Athanasii.*

Athanasius presbyteris et diaconibus omnibus Ecclesiæ sanctæ apud Alexandriam et Parembolam catholice dilectissimis fratribus salutem.

Hæc scribentes oportet epistolæ principium gratiarum Christi actionibus facere, fratres dilectissimi; nunc autem maxime docet (89) hoc fieri, quoniam et facta multa apud Dominum, et magna habent gratiam, et oportet credentes in eum non esse ingratos tot ejus beneficiis. Gratias igitur agimus Domino, qui nos semper omnibus palam facit in fide, qui et jam in præsenti magna et mirabilia fecit Ecclesiæ: quæ enim rursum affirmaverunt divulgantes hæretici Eusebiani et Arii hæredes, hæc omnes qui convenerunt episcopi, pronuntiaverunt falsa ea esse et ficta. Et ii ipsi quid apud multos putantur esse terribiles; tanquam gigantes nominati, pro nihilo habiti sunt: et merito; quemadmodum enim adveniente luce tenebræ arguuntur, sic per adventum justorum iniquitas revelatur; et præsentibus egregiis debiles convincuntur. Quæ enim fecerunt maledicæ hæresis Eusebii successores, Theodorus, Narcissus, Valens, Ursacius, et in omnibus pessimus Georgius, Stephanus, Acacius, Minophantus et eorum collegæ, nec vos ignoratis, dilecti; nam eorum dementia omnibus patefacta est: quæ contra Ecclesias commiserunt, vestram nec hoc latuit solertiam. Primum enim vobis nocuerunt; primum vestram ecclesiam corrumpere tentaverunt: sed ii qui tot ac tanta fecerunt, et apud omnes terribiles æstimati sunt, sicut prædixi, tantum timuerunt, ut omnem exsuperent cogitationem. Neque enim solum Romanam synodum timuerunt, nec solum se vocati excusaverunt; sed et nunc cum Sardicam advenissent, sic infirmati sunt conscientia, ut cum vidissent judices, mirarentur: sic mente conciderunt. Vere quis posset adversum eos dicere[3]: *Ubi est stimulus tuus, mors? ubi est victoria tua mors?* Nec enim illis proficiebat, ut *vellent* judicare: jam non poterant circumvenire *quos* volebant; sed videbant viros fideles curantes justitiam, imo magis ipsum Dominum nostrum videbant in eis: quemadmodum tunc dæmones de sepulcris; filii enim cum essent mendacii, non ferebant veritatem videre. Sic Theodorus, Narcissus, et Ursacius cum suis verba dicebat: « Omitte: quid nobis et vobis hominibus Christi? novimus quod veri estis, et timemus convinci; veremur in personam recognoscere calumnias. Nihil est nobis et vobis; Christiani enim vos estis, nos vero Christo repugnantes; et apud vos quidem veritas pollet, nos vero circumvenire didicimus. Putavimus abscondi nostra; non jam credebamus in judicium *venire*; quid ante tempus nostra convincitis, et ante diem nos convincentes vexatis? » Et licet sint moribus pessimi, et in tenebris ambulent; tamen cognoverum vix tandem, quoniam nulla est communio lucis et tenebrarum, nec est aliqua consensio Christo cum Belial. Unde, fratres dilectissimi, cum scirent quæ fecerint, quæcunque miserrimos *(90)* videntes accusatores, testes præ oculis habentes, imitati sunt Cain, et illius more fugerunt: quoniam granditer erraverunt, etenim (91) ejus fugam sunt imitati, et condemnationem habuerunt. Cogitavit enim opera eorum sancta synodus; audivit nostrum sanguinem proclamantem, audivit voces læsorum ab ipsis. Cognoverunt omnes episcopi quæ peccaverunt, et quanta adversus Ecclesias nostras et alias operati sunt; et ideo hos quemadmodum Cain Ecclesiis ejecerunt. Quis enim non lacrymatus est, dum vestræ litteræ legerentur? quis non ingemuit, aspiciens quos exsiliaverunt isti? quis non existimavit vestras suas esse tribulationes? Fratres dilectissimi,

[3] I Cor. xv, 55.

(83) *Caspinus. De Scupis.*
(84) *Caloes.* Forte *Calvus*, ut supra.
(85) *Syconeus. Secoreus* vel *de Secoro.*
(86) *Lypianensis. Ulpianensis.*
(87) *Broseus Ludon.* Verissime *Lugdunensi.*
(88) *De Enorodope. De Doliche.*
(89) *Docet.* An *decet?*
(90) *Quæcunque miserrimos.* Forte *eorumque acerrimos.*
(91) *Etenim* Forte *etiam.*

quondam vos patiebamini,cum ii delinquerent adversum vos, et forte jam tempore multo bellum non quievit. Nunc vero episcopi convenientes omnes, et audientes quæ passi estis, sic dolebant, sic gemebant, quemadmodum tolerantes injuriam tunc dolebatis, et illis . . . . . erat dolor communis illo tempore,quo processistis.Ob hæc igitur, et alia omnia, contra Ecclesias commiserunt, cunctos universa synodus sancta deposuit, et non solum eos alienos judicavit ab Ecclesia, sed nec dignos vocari Christianos æstimavit: qui enim abnegantes Christum, quemadmodum Christiani vocentur?et qui contra Ecclesias delinquunt, ii quemadmodum poterunt adesse Ecclesiis? Unde mandavit sancta synodus ubique Ecclesiis,ut apud omnes notentur; ut ii qui ab ipsis decepti sunt, jam ad plenitudinem et veritatem revertantur.Nolite igitur deficere, fratres dilectissimi: tanquam Dei servi,et fidem Christi confitentes probemini in Domino, et non dejiciat vos tribulatio, neque ab hæreticis, adversum vos qui exercentur,dolores contristent. Habetis enim mundum universum condolentem vobis; et quod majus est, habentem omnes vos in mentem. Puto autem jam deceptos ab illis, videntes correptionem factam a synodo, ab illis averti, et (92) ex ore ipsorum impietatem. Si vero post hæc adhuc manus est eorum excelsa, ne stupeatis vos, neque formidetis, si illi sæviunt; sed orate, et manus ad Deum levate, et confidite, quoniam non tardabit Dominus,sed omnia vobis faciet pro vestra voluntate.Vellem quidem adhuc pluribus epistolam vobis scribere, et ut singula facta sunt significare; sed quoniam presbyteri et diacones idonei sunt nuntiare vobis præsentes de omnibus quæ viderunt, multa quidem scribere cessavi. Illud tantum significo, necessarium putans, ut præ oculis habentes timorem Domini, eum præponitatis, et omnia cum vestra concordia celebretis intelligentes et sapientes. Orate pro nobis, habentes in mente viduarum necessitates, maxime quoniam ad eas pertinentia inimici veritatis obtulerunt (93),sed dilectio vestra vincat hæreticorum malitiam: credimus enim, quod secundum orationes vestras Dominus annuens dabit mihi velocius vos videre.Interim tamen apud synodum actitata cognoscetis ex scriptis ad vos ab omnibus episcopis,et de subjectis litteris depositionem Theodori, Narcissi, Stephani, Acacii, Georgii, Minophanti, Ursacii et Valentis: nam Gregorii mentionem facere noluerunt; qui enim penitus episcopi nomen non habuit, hunc nominare superfluum putaverunt.Sed tamen propter deceptos ab eo ejus nominis mentionem fecerunt; non quia dignum erat ejus nomen memorare, sed ut ab eo decepti cognoscant ejus infamiam,et erubescant,quod tali communicaverunt . . . . . tamen et hoc cum illis. Incolumes vos in Domino oro, dilectissimi, et desiderabiles fratres.

A B C

IV.

Historia accephala, ad Athanasium potissimum ac res Alexandrinas pertinens.

Exstat infra hujus tomi col. 1443.

(92) *Ex ore.* Forte *exhorrere.*

(93) *Obtulerunt.* Forte *abstulerunt.*

SANCTI ATHANASII

ALEXANDRI EPISCOPI

EPISTOLÆ HEORTASTICÆ.

(Ang. Mai *Nova Bibliotheca Patrum*, tom. VI, Romæ 1853, in-4°, pag. I-XII, 1-168.)

PRÆFATIO.

ECCLESIÆ ALEXANDRINÆ OFFICIUM FUIT PASCHATIS DESIGNATIO

I. Postquam a Nicæno decreto (*a*) finis impositus fuit gravissimæ de dic paschali inter Asianos cæterosque Christianos populos controversiæ, ita ut uno eodemque die Dominico a cunctis deinceps per orbem Christianis, contra Judæorum consuetudinem, ea solemnitas celebraretur ; mos ille invaluit, quem compendii causa Cassiani verbis referam (*collat.* X, cap. 2) : « Intra Ægypti regionem mos iste antiqua traditione servatur, ut peracto Epiphaniorum die, epistolæ pontificis Alexandrini per universas dirigantur Ægypti Eclesias, quibus initium Quadragesimæ et dies Paschæ, non solum per civitates omnes, sed etiam per universa monasteria designentur. » Leo vero PP. in epistola 121, edit. Ballerin., ad Marcianum imper. sic loquitur : « Sancti Patres omnem hanc curam Alexandrino episcopo delegantes (quoniam apud Ægyptios hujus supputationis antiquitus tradita esse videbatur peritia) per quem quotannis dies prædictæ solemnitatis sedi apostolicæ indicaretur, cujus scriptis ad longinquiores Ecclesias indicium generale percurreret. » (Romanis reapse se Pascha indicasse ait nunc apud nos Athanasius ipse heortast. 18.) Exin Leo verba facit *de errore* in Theophili Alexandrini episcopi cyclum illapso (ut etiam in epist. 88) ; idemque in ep. 122 vult per principem admoneri Ægyptios, ne in summæ festivitatis die, dissensione aliqua aut trangressione peccetur. Et quidem de computo Ægyptio diu loquitur etiam Paschasinus Lilybetanus cum Leone in ep. 3. Rei confirmandæ causa, placet verba quoque Bedæ *De ratione temporum*, c. 42, ascribere : « Fertur antiquitus Alexandrinæ Ecclesiæ antistiti delegatum, ut officiose operam curamque investigationi computi paschalis impenderet, quatenus pontifici apostolicæ sedis annuntians, per eum Paschæ diem solemnem cæteros Ecclesiarum principes agnoscere faceret. » Mox idem Beda de Theophili memorato cyclo loquens (cujus rationem cognoscimus in ipsius Theophili prologo apud Gallandium *Bibl.* tom. VII p. 614), « Hujus, inquit, Proterius Alexandrinæ urbis antistes, ad inquisitionem papæ Leonis, luculentissimam reddidit rationem. Oportebat enim, pergit dicere, ut ab Alexandrinæ Ecclesiæ præsule talia scripta ad sedem apostolicam mitterentur, quæ ostenderent, magisterio beatissimi Petri apostoli hoc ab initio per beatum Marcum ejus discipulum didicisse Ægyptios, quod constat credidisse Romanos. » Nempe Ægyptii hac in re non Asianis (id est Syriæ, Ciliciæ et Mesopotamiæ populis, ut ait Athanasius *De synodis Arimini et Seleuciæ*, n. 5), sed aliis consentiebant Christianis.

(*a*) Decretum exstat apud Gelasii *Historiam concilii Nicæni*, lib. II, cap. 33, in Patrum Nicænorum Epistola ad Ægyptios : Εὐαγγελιζόμεθα ὑμᾶς καὶ περὶ τῆς συμφωνίας τοῦ ἁγίου Πάσχα, ὅτι κατωρθώθη καὶ τοῦτο τὸ μέρος, ὥστε πάντας τοὺς ἐν τῇ ἑῴᾳ ἀδελφοὺς, τοὺς μετὰ τῶν Ἰουδαίων τὸ πρότερον ποιοῦντας ; συμφώνως Ῥωμαίοις καὶ ὑμῖν καὶ πᾶσιν ἡμῖν τοῖς ἐξ ἀρχαίου μεθ' ὑμῶν φυλάσσουσι τὸ Πάσχα, ἐκ τοῦ δεῦρο ἄγειν τὴν αὐτὴν ἀγνοτάτην ἑορτὴν τοῦ Πάσχα. Idem repetit Constantinus Augustus in epistola ad episcopos qui concilio non interfuerant. Denique etiam S. Athanasius rem eamdem narrat in *Epistola ad episcopos Africanos*. Conferatur autem Eusebius *Hist. eccles.* lib. V, 23-25, nec non *De vit. Const.* lib. III, 5, 14, 19. Atque ea occasione idem Eusebius tractatum illum *De Paschate* scripsit, cujus magnam partem ex Vat. codice dedimus, tom. IV, part. I, pag. 209 seq. (*), quod scriptum, utpote doctissimi omnium episcopi, et qui in illa synodo sedit, recolendum est.

(*) Vide tomum nostrum XXIII. EDIT. PATR.

EXTRA ÆGYPTUM PASCHA INDICEBATUR A ROMANO PONTIFICE.

II. Igitur inveniendi quidem diei paschalis calculus Ægyptiorum erat ; cæterum hi intra Ægyptum tantummodo Pascha publice indicebant ; in toto autem Occidente Romani pontifices. Ecce enim vel ante Nicænum concilium (ope ut puto cyclorum, v. gr. S Hippolyti, vel aliorum, de quibus vide Ægidium Bucherium) canon primus concilii I Arelatensis anni 314 sic ait ad Silvestrem papam : « Primo in loco de observatione Paschæ Dominicæ, ut uno die et uno tempore, per omnem orbem a nobis observetur, et juxta consuetudinem litteras ad omnes tu dirigas. » Hinc Leo ep. 96, ad Arelatensem episcopum : « Quia hoc divina institutio et paterna traditio ad nostram sollicitudinem voluit pertinere, fraternitatem tuam solemniter admonemus, ut Pascha Domini celebrandum nobis die x Kal. Aprilium recognoscas, etc.. cujus notitiam per dilectionem quoque tuam omnibus voluimus declarari. » Attamen ep. 142 ipse per se ait Leo : « Diem venerabilis festi omnibus Occidentalium partium sacerdotibus intimasse, quem Alexandrini episcopi declaraverat instructio. » Fiebat autem ea denuntiatio in epistolis formatis (ep. 131), cujusmodi illa erat (138) de eadem re ad universos Galliarum atque Hispaniarum episcopos. Sancti denique Ambrosii luculenta est de computo paschali epistola 23 (anni 386), in qua rei hujus marte proprio et peritia regulam tradit. Ait enim : « Necesse fuit, quia etiam post Ægyptiorum supputationes et Alexandrinæ Ecclesiæ definitiones, episcopi quoque Romanæ Ecclesiæ per litteras plerique meam adhuc exspectant sententiam, quid existimem scribere de die Paschatis. » Denique Innocentius I PP. epist. 14, ad Aurelium Carthaginiensem, doctrina videtur propria paschalis diei statuendi normam præscribere.

QUÆNAM FUERINT EPISTOLÆ HEORTASTICÆ.

III. Jam vero epistolæ, præsertim Ecclesiæ Alexandrinæ, quæ Pascha indicebant, *heortasticæ*, id est festales, dici solebant, quia Pascha summum est κατ' ἐξοχήν Christianorum festum, scilicet ἑορτή. Dionysii, qui ab anno 257 ad 265 fuit episcopus Alexandrinus, heortasticas epistolas cum Canone paschali legebat Eusebius *Hist.* VII, 20, quarum tamen nonnisi tenue ex quarta fragmentum superfuit in Damasceni *Parallelis* (Opp. tom. II, p. 753.) Post Nicænum concilium, in Syriaco Chronico Athanasiano (de quo nos postea dicemus) memoratur heortastica Alexandri, qui Athanasio præcessit, extremo vitæ suæ tempore, anno 328, per Ægyptum dimissa, quæ cæteroqui nusquam apparet. Secutæ sunt magni Athanasii heortasticæ, de quibus mox peculiariter disseremus. Posthinc tres Theophili habemus, heortasticas, quas honoris causa, ipsoque rogante Theophilo, in Latinam linguam transtulit noster Hieronymus (*a*) quæ sola interpretatio ætatem tulit, Græco deperdito textu Quintæ item et sextæ, atque aliarum, ut videtur, minuta fragmenta sunt Gallandium *Biblioth.*, t. VII, pag, 642 et 643. Etenim p. 641 diserte dicitur : Ἐκ τοῦ ἑορταστικοῦ τόμου. Quintæ aliud fragmentum ineditum comperimus nos in codice Vat. 1459. f. 171, his verbis ; Θεοφίλου ἐπισκόπου Αλεξανδρείας ἐκ τῆς ε' ξορταστικῆς. Ἐπειδήπερ ἡ τῶν ἀνομοίων φύσις ἀνομοίους ἔχουσι τὰς ἐνεργείας· οὐ γὰρ δήπου μίαν εἶναι φυσικὴν τὴν ἐνέργειαν δώσομεν *Theophili episcopi Alexandrini ex quinta heortastica. Quoniam dissimilium naturæ, dissimiles exerunt operationes, prefecto unicam esse naturalem operatio nem non concedemus.* Alium multo prolixiorem Theophili tractum ex decima sexta heortastica recitavimus item nos in *Script. vet.*, tom. VII, pag. 50, in quo contra Origenem disputatur. Sed enpostea Cyrillus heortasticarum disertissimus scriptor, quarum XXIX temporis edacitatem fugerunt : hæque in codicibus promiscuo vocabulo appellantur λόγοι ἤτοι ἐπιστολαί. Postremo sancti Ambrosii epistola 23, præcipueque grandis illa Proterii episcopi Alex. (Apud Bucherium, p. 82) ad Leonem PP., heortasticæ insignes sunt.

DE HEORTASTICIS SANCTI ATHANASII EPISTOLIS.

IV. Veniendum nunc est ad Athanasii heortasticas seu festales epistolas, quarum causa totus hic prologus a nobis institutus est. Athanasium more officioque Alexandrinorum episcoporum scripsisse heortasticas, nemo profecto dubitare poterat : præsertim quia testis aderat nominatim Hieronymus, qui *De vir illustr.*, cap. 87, inter cætera sanctissimi viri scripta heortasticas ponit epistolas. Tum deinde in opere, quod Montfauconius edidit, Cosmæ Indicopleustæ, minutæ aliquot prædictarum heortasticorum laciniæ apparuerant ex 2, 5, 6, 22, 24, 28, 29, 40, 45. Mihi vero ipsi tenue ex tertia decima fragmentum Græcum Syriaco consonum, in Vaticano codice casu conspiciendum se obtulit, quod inferius pag.

(*a*) Unius ex his Theophili heortasticis fragmentum Græcum, Latino Hieronymi feliciter respondens, nos exhibuimus, tom. IV, pag. 62, ubi tamen legendum est πρὸς τοῦτον loco πρὸς τοῦτο.

119 in scholio recitavi. Atque hic sponte oboritur quædam de Athanasii heortasticarum numero quæstio. Etenim ex Chronico (de quo mox dicemus) constat episcopalem sedem inscendisse Athanasium ante dimidium anni 328, rebusque humanis excessisse sub exitu anni 373, qui sunt anni 46. Verumtamen ab his subtrahendus primus est, quo non Athanasius, sed Alexander decessor scripserat. Ergo annis episcopatus 45 respondet adamussim numerus heortasticarum apud Cosmam memoratus. (Attamen in Vita Athanassi Arabice scripta circa finem dicuntur ejus heortasticæ 47). Quin adeo in Chronico Syriaco dicitur confectus ab Athanasio anno 367 Canon sacrarum Scripturarum, qui reapse conservatus est, ex epistola 39 sumptus ; isque item numerum plane respondet Athanasiani episcopatus anno 39. Recte hactanus. Sed quid eidem Chronico respondeas, quod annis 336, 337, 341, 342, 357, 358, 359, 360, 361, id est novem annis prætermissam ab Athanasio heortasticam fuisse narrat ? Mihi quidem cogitanti nil aliud interim menti occurrit, quam ut illa Chronici verba *non scripsit*, vel *non misit*, de publica tantum et libera heortasticæ diffusione intelligere liceat ; quia nimirum ab Athanasio vel in fuga et exsilio, vel in abstrusis locis latente, solemnis epistola ad populum deferri palam nequiverit : cujus rei indicia, furtivæ scilicet epistolii alicujus submissionis, in ipso Chronico sunt. (Et quidem nos hanc ambiguitatem innuimus in scholio pag. 116.) Certe quia dies paschalis ab episcopo Alexandrino denuntiandus quotannis necessario erat tum Ægyptiis suis, tum etiam Romano pontifici, pronum *creditu* est, Athanasium singulis omnino annis, per privatam saltem heortasticam, vel heortasticæ simulacrum, eo perfungendo muneri non defuisse. Nec vero Latinum illud fragmentum *filiis suis* inscriptum apud Montfauconium edit. Ven., tom. I, part. II, pag. 772, heortasticum se demonstrat. Neque item novæ illæ Athanasii epistolæ in Veronensi codice a Scipione Maffeio Latine inventæ, ad heortasticum genus ullatenus pertinent.

DE CHRONICO TEMPORUM ET HEORTASTICARUM SANCTI ATHANASII.

V. Non semel jam memoravimus Syriacum Chronicon Athanasianis heortasticis præclaro consilio præpositum, quod universum episcopatus ejus tempus complectitur ; quo certe documento incommode caruit is qui de ratione temporum Athanasianorum disseruit Mamachius ; item Fontaninius *De anno emortuali sancti Athanasii*, aliique annalium auctores. Pretiosissimum hercle scriptum, ubi præter diem paschalem, qui est Chronici primarius scopus, æra Diocletiani, id est tempus suscepti ab eo imperii (*a*), consules Romanorum, Ægypti præfecti, singuli lunæ, id est mensinm dies (namque, ut ait Ambrosius in *cit.* ep. 23, naturalis usus nationum lunam pro diebus appellat), hebdomadæ quoque sub *consulis* deorum nominibus dies, indictiones, epactæ, Ægyptiaci mensis ad Romanum reductio, perquam accurate adnotantur : imo præcipui etiam Athanasii actus, et scriptarum heortasticarum mentio admiscetur, Hoc ergo Chronicon, quicunque in illorum temporum rebus versari volent, sine dubio consulent. Quod ut videatur utilius, heortasticarum calci nos aliod

(*a*) Æra Diocletiani dicitur etiam Martyrum, quanquam persecutio nonnisi anno ipsius imperantis XIX (Christi 303) commota fuerit. Cœperat autem imperare anno Christi 284, quod est usitatum, ut dixi, illius æræ initium. Mihi in codice Latino Vat. 1195, f. 206, satis prisco et magnæ molis (unde etiam poematium de SS. Constantia et Gallicano sumpsi) in prologo martyrii S. Georgii occurrebat Diocletiani edictum quoddam contra Christianos, ab eo diversum quod Pasicrates recitat in Actis ejusdem S. Georgii apud Surium, tom. II, pag. 905. Neutrum fortasse satis genuinum est (etsi tria saltem Diocletiani edicta de ea persecutione exstitisse scimus) ; hoc autem nostrum parum se locutione sua aliisque criticis notis commendat, et de Græco certe derivatum videtur ; nihil tamen vetat quominus hic obiter recitetur : « Diocletianus et Maximianus divina providentia Cæsares, omnibus magnatibus « consulibus, præfectis, atque tribunis, omnibusque po- « pulis nostræ dicioni faventibus, vota salutis. — Sa- « gacissimo vestro ingenio, ac pene toti mundo jam no- « tum est, quod divinæ clementiæ altithroni Jovis ac « sacris numinibus complacuisset in toto orbe terra- « rum Romanum imperium peculiariter habere cultorem. Hac pro re, de parva gente ad culmen tantæ « dignitatis illud exaltare dignati sunt, ut monarchiam « retineret, omnibusque regnis subjugatis, pacifice cum « suis gauderet, et gloriose viveret. Proinde, quia nemo « eis sine præmio servit, præcipimus, suademus, monemus, ut quanto magis eos propitiatos habere concupiscitis, tanto magis una nobiscum omni nisu, omnique conamine mentis pro illorum honorificentia vigilet « maximeque nefandorum Christicolarum cultura « sagaciter exstirpando, qui ei palam eos infamare non « metuunt, et alium quemdam crucifixum ut deum ve- « nerari nituntur. Idcirco per hoc imperiale edictum « sancimus, ut ubicunque reperti fuerint, remota omni « occasione, sine aliqua miseratione, sacrificare com- « pellantur : alioquin atrocissimis tradantur pœnis et « flammarum combustionibus exurantur. » Hactenus edictum. Cæterum quam tumida, quam verbosa atque involuta et plusquam Asiatica Diocletiani scriptorum locutio fuerit, quanta ejus de Romana fortuna imperioque proprio magniloquentia, quanta demum hypocrisi suam erga deos pietatem impius hic jactare soleret, licet apprime cognoscere in ejus margno et indubio *De pretiis venalium rerum* edicto, ut apud nos *Script. vet.*, tom. V, part. I, pag. 296 seq., vel apud alios editores. Ubi etiam observes velim Diocletianum, quanquam Augustum, dici illic nihilominus *Cæsarem*, ut in hoc Vaticano edicto. Ibidem tamen in quatuor imperatorum titulis ante illud ARMEN. vel ARMENIC. addendum est CARPIC. MAL., postea didicimus.

subtexuimus Latinum Chronicon æque Athanasianum, sub Theophilo episcopo scriptum, et a Scipione Maffeio ex pervetusto Veronæ codice excitatum.

HEORTASTICARUM SANCTI ATHANASII IMAGO

VI. Jam ut aliquid de natura quoque et merito epistolarum harum dicamus, prima et maxima ipsarum commendatio est, auctoris nomen; namque Athanasius, vi etiam etymologica, *casurum nullo tempore* nomen habet. Hunc, inquam tota antiquitas ceu firmissimum recti dogmatis columen veritatisque regulam suspexit, ac prædicavit. Etenim Alexandrinæ Ecclesiæ, post Marci apostolatum, sex ferme fuerunt splendidiora lumina: Dionysius confessione, laboribus et scriptis celeber (*a*), Petrus inclytus martyr (*b*) Alexander Arii primus debellator et in Nicæno concilio prope coryphæus; Athanasius noster, Theophilus atque Cyrillus (*c*). Inter hos tamen apostolicis certe virtutibus, invicta patientia et constantia, præter adamantinam doctrinæ catholicæ firmitatem, princeps propemodum, Athanasius emicans *implevit meritis solis utramque domum*. Hæ cæteroquin epistolæ non tam theologicæ pleræque sunt quam morales ac populares. Quanquam enim non desunt Arianorum, Manichæorum, aliorumque hæreticorum, seu diversarum sectarum, graves reprehensiones ac refutationes, major tamen adhortationum pars in sanandis vitiis, suadendis virtutibus, moribusque formandis consumitur: quæ res loquenti scribentive ad populum præcipue curanda erat. Ergo passim a Athanasio inculcatur catholicæ fidei tenacitas, sacrarum Scripturarum meditatio, orationis ad Deum studium, agendarum ei gratiarum perpetuum officium, atque, ut vult Origenes *De oratione* edit. Ruæi, tom. I, pag. 271: Ἐπὶ πᾶσι, κὴν ψυχὴν εἰς δοξολογίαν Θεοῦ διὰ Χριστοῦ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι καταπαῦσαι animæ insuper per confessionem purgatio, corporis et sanguinis Domini digna participatio, mutua charitas, carnalium desideriorum exstinctio, voluptatum fuga, ne videlicet mundi hujus tabe animus computrescat, sed ad cœlestium rerum appetitum assurgat, namque animæ causa, non corporis, tota religio constituta est. Re sane vera qui de futuro sæculo non cogitat, vix Christianus est: quippe, ut ait Tertullianus *De resurr. carnis*, cap. 1: *Nihil esse post mortem, Epicuri schola est.* In primis vero propriam mansuetudinem Athanasius miramque patientiam demonstrat, dum in omni vita sua tantopere malis exercitus, et furialibus odiis exagitatus, atque ad necem toties quæsitus ab ea pessimorum hominum permistione, ethnicorum, Judæorum, totque sectarum sub Christiano vocabulo errantium, et ab illo præsertim magno diaboli laqueo Ario ejusque scelestis asseclis; ipse tamen pie semper sedateque in his epistolis loquitur. Sed quia longum mihi esset ire per singula, rem per se lectoribus cognoscendam permitto.

HEORTASTICARUM S. ATHANASII NUPERA INVENTIO

VII. Superest ad extremum ut inventarum Athanasii Heortasticarum notitiam, cum debita inclytorum Anglorum laude exponamus. Namque his annis vir doctus, et Copticæ præsertim linguæ scientia clarus D. Henricus Tatamus ad Scetense in Ægypto S. Mariæ Deiparæ, quod est in deserto Nitriæ, monasterium (*d*), profectus, ibi apud Syriacæ originis ritusque

(*a*) Hujus Dionysii habes nova fragmenta apud *Script. vet.* t. VII, pp. 96, 98, 99, 102, 107. Prolixiora alia in hoc volumine, pp. 165, 166.

(*b*) Petri Vitam, seu potius genuina martyrii Acta, interprete Anastasio Bibliothecario, edidimus nos in *Spicilegii Romani* tomo III, Fragmenta autem egregia in *Script. vet.* t. VII, pp. 85, 96, 134, 306, 307. Nunc e Syriaco Vat. codice audimus, videlicet ex Severi Antiocheni opere inscripto Φιλαλήθης, haud procul initio, hæc: « *Sancti Petri archiepiscopi et martyris ex sermone (vel libro) de theologia.* Interim evangelista firmiter ait: *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis.* Ex hoc cognoscimus, angelum cum Virginem salutavit dicens: Gaude, gaudio plena, Dominus tecum significare voluisse; Deus Verbum tecum est: itemque denotare, illud de sinu ejus oriturum, et carnem factum iri, prout scriptum est: *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi in te descendet; ideoque et quod nascetur ex te sanctum vocabitur Filius Dei.* » Laudat Petrum Alexander item Alexandrinus episcopus in codice quodam Coptico, quem nos sermonem postea vulgabimus. Imago ejusdem Petri Alex. eburnea visitur in museo sacro bibliothecæ Vaticanæ.

(*a*) Alexandri, Athanasii, Theophili, præcipueque Cyrilli, nova scripta sunt in hac nostra *Patrum Bibliotheca*. Duorum autem Dioscori labe aspersorum Timothei II, ac Theodosii, scripta dedimus in *Spicilegii Romani* tomo tertio. Sed et aliorum Alexandriæ patriarcharum scripta inedita habemus in codicibus Copticis atque Arabicis Vat. (præsertim in illo inscripto *Fides Patrum*), scilicet: Benjamini, Cubilæ, Christoduli, Christophori, Cosmæ, Cyrilli laclaki, Dioscori, Gregorii, Joacimi, Joannis, Macarii, Marci II; Mennæ, Michaelis, Petri Mongi, Philothei, Senuthii, Timothei I (catholici) Zachariæ. Patriarcharum autem omnium Alex. series ita divo Marco usque ad Gabrielem an. 1378, exstat in codice Arab. Vat. 152. Alii breviores eorumdem catalogi in codicibus item Arabicis Vat. 92, 159. Atque hi utiliter cum Lequinii in *Or. Ch.* serie conferentur.

(*d*) De hoc monasterio Moyses monachus Scetensis ita loquitur in annotatione subscripta codici Syriaco apud Assemanum *Catalog. Codd. Vat.* t. III, p. 440: *Monasterii Dominæ nostræ, quod in deserto Scetensi situm est, Syrorumque cœnobium* appellatur. Item t. II, p. 221.

monachos prætiosissimos Aramææ linguæ codices ex Mesopot
rit, pretioque redemptos in Angliam contulit. Est autem idem
primum Simonius Maronita, anno 1707 Roma missus, addit,
reportavit, qui in bibliothecam Vaticam sunt illati. Deinde
cupiditate Josephus Simonius Assemanus ob reliquos conquire
suo parum læto successu loquitur *Bibl. Orient.* t. I. Præf., fo
sui, selectos circiter centum petii, sed nullis precibus, præter
pretio, a monachis obtinere licuit. Porro Nitrienses hos codice
vehebantur, naufragos expiscari licuit, idem Assemanus enun
finem. Ergo elapsis centum fere et triginta post Assemanum
illic invisit codices (quorum nonnullos viderat paulo ante etia
bertus Curzonus), hique interdum signa gerebant manu Assem
illos sibi tradendos frustra speraverat: atque his féliciore auspi
tratis, merito lætabundus discessit. Ecce autem post, cl. Tatam
cunctos omnino codices ex eo monasterio coemptos de duxitvir
Pakus. His omnibus in Britannico museo collocatis, primus Eu
niam integram in antiquissimo miroque exemplari observavit
Leus, quam mox impigre sermone Anglico interpretatus edidi
De hac Eusebii *Theophania* nos quarto in volumine locuti sum
reliquiis, lautis sane ac genuinis, locupletavimus. Alter mox
cum honore appellandus D. Willelmus Curetonus, qui in præ
multa, Heortasticarum sancti Athanasii epistolarum grandem
anno 1848 venustis typis Londini evulgavit. Hoc ei tamen inco
curata editione partis ejus quæ prima ad ipsius manus devene
dem epistolarum in Angliam subsequente anno delata est: quo
necessitas fuit, partes has reliquas, et quidem sæpe intermedia
gruas, seorsum in eodem libro adjungendi. Quæ cum ita se ha
benemerentissimi Curetoni laudamus, et tamen novæ continu
editionis, quis tempestivitatem non videt? Nam et textus in se
catam) redigendus erat, et notiore aliquo sermone ad vulgi n
Anglus editor, festinantibus typis, nullam Syriaci textus trans
neque Latinam libro addidit; testatus imo in præfatione, se h
jucundumque sibi fore, si quis eam Syrophilus communi utilit
rit.

DE NOSTRA HEORTASTICARUM INTERPRETATIONE AT

VIII. Equidem sero nimis ad me cl. Curetoni Syriacus liber
men demum accepto, nullam prope moram interponendam put
Athanasii epistolis volumen hoc meum Syriace simul (*a*) Lati
me itaque ad peritissimum patriæ linguæ Maronitam Syrum,
urbano Propagandæ Fidei collegio linguarum Syriacæ et Arab
sorem, qui mei causa Athanasianum textum in vernaculam It
transtulit. Ordinato igitur explanatoque Syriaco textu, Latinita
admodum stylo adjeci, gestiens scilicet tanti Ecclesiæ Patris lu
tum Romanæ urbi, ubi et partim exaratum fuerat, quasi ἔρμαιο
Etenim nullam hactenus, ne extra Angliam quidem, Athanasi
nem existimo, vel ea certe mihi conspecta non est. Verumtame
lam interpretationem quod attinet, diserte is declarat, se omni
bratione versatum, id est verbum pene de verbo transtulisse,
centia præcisa. Simul tamen monet, quoniam olim liber Syriacus
vatus fuit, voluisse totam hujus transformati textus insuavem li
qua Syrus monachus hellenismos sæpe ascivit, usum particularu
insuetarum admiscuit, interpunctionem arbitrariam fecit, Aran
improprie et quasi vi accommodavit, ideoque barbarus identid
evasit, et Syriacis vocabulis insolitum non semel supposuit sign
et diacriticorum punctorum, ut fit in antiquis mss., defectus a
minibus præsertim propriis insolitisve, reddebat lectionem. Me

(*a*) Cum Patres qui Syriace, Armenice vel Coptice scripserunt ad peculiarem
audiet, amandare constituerimus, non miretur lector *Heortasticas* Athanasii
Syriaco locus suus non deerit, quanquam non is primigeniam operis Athana
nonnisi Græci textus deperditi antiqua translatio. EDIT. PATR.

libro apparebant, quæ Sciahuanus codice carent., undenam irrepserint, definire non poterat; quorum tamen evidentiora necessario correxit. Certe donec ipse aut codicem Nitriensem inspiciat, aut alium qui alicubi casu appareat, anxius interdum hæsit, nisi forte nos tam benigne fortuna respexerit, vel potius tanto Deus beneficio cumulaverit, ut Græcum ipsum aliquando Heortasticarum harum exemplar nanciscamur!

EX SEVERI ANTIOCHENI HOMILIA DE S. ATHANASIO.

IX. Severi Antiocheni, sæculo sexto Acephalorum antesignani, laudationem in S. Athanasium, ex Syriaco codice Vat. CXLII, f. 82, viro cl. Fr. Mehasebo interprete, edituri eramus, nisi nimia præsentis voluminis moles nos ab incœpto deterruisset. Itaque specimen tantummodo, seu delectos locos, in hoc præfationis angulo subjiciemus. Sic autem incipit homilia: *In lege illa per Moysen lata mandavit omnium Deus* (*Num.* XX,26) *ut cum summus sacerdos præsentis vitæ tempus complesset, atque ad alterius optatæ beatam metam transisset, is qui statim ad supremum sacerdotium appellaretur, eadem veste quæ mortuo detracta fuisset, indueretur*, etc. *Sic autem diserte mandatum fuit, ut ita nos doceremur, oportere eum qui succedit, mores sibi omnino et verba ipsa sui præcessoris asciscere, sibique ejusdem virtutem unice contexere; ut unum credat populus esse sacerdotium, non multiplex.* Et paulo post: *Quæ vis verborum vel exiguam Athanasianæ historiæ partem attingat? Hic ille est summus sacerdos, pastor, doctor, et veritatis athleta*, etc, *Hic ab incunabulis mystica quadam ratione sacerdotio se initiavit.* Sequitur nota illa narratio de baptizatis pueris ab Athanasio puero; quo facto, cuncti illi cum Athanasio pueri ab Alexandro episcopo in ecclesiæ ædibus ad Leviticam vitam et scientiam educari cœperunt. Tunc Arii coorta hæresi, indictoque Nicææ concilio, Athanasius jam in ordine diaconorum primus, Alexandrum comitatus, in eo cœtu fortissime decertasse dicitur. *Sancta autem synodus*, inquit Severus, *unanimi voce decrevit consubstantialem esse Patri ipsum illum Filium, qui, expletis temporibus, propter nostram salutem incarnatus est, totamque dispensationem peregit. Item Spiritum sanctum Patri ac Filio connumeravit, docuitque concorditer in hunc etiam esse credendum: atque hoc salutare decretum sanamque professionem universo legitime orbi tradidit, paucisque verbis id omne definivit in quo baptizamur.* Mox narrat Severus quomodo mortuo Alexandro Marci sedem occupaverit Athanasius. Hinc Arianorum apud Constantinum imp. calumniæ, exsilium Athanasii usque Treviros, et deinde reditus Alexandriam, Roma non semel salutata. Item alii sub variis imperatoribus labores ejusdem, ac fugæ, et latebræ, et interfecti Arsenii fabula, ita ut de XLVI episcopatus sex tantum quieverit. Profligatos item ab Athanasio dicit duos Arianismi gigantes, impurum eunuchum Leontium, et Hosium qui ambitiose sedem mutavit. Facit tamen Severus calumniam Hosio, quem quantopere amaverit laudaveritque Athanasius, patet ex ejus operibus. Et Arianismo quidem strenue purgavit Hosium vir cl. Maceda grandi edito libro *Hosius vere hosius*. Quod vero idem sedem episcopalem mutaverit, id plane falsum videtur: nam contra hanc potius nonnullorum episcoporum ambitionem condidit primum canonem Sardicensem ipse Hosius. Pergit autem Severus dicere: *Arii infamem sententiam Athanasius oppugans, tanquam bellicæ artis bene peritus, nulli simul alii ex hæresibus aditum vel occasionem præbuit; secus ac illi in fide reprobi se gesserunt. Diodorus atque Theodorus, qui uno oculo utentes, in altero cæcutierunt, qui Verbum Dei incarnatum factumque hominem, obtentu Arium refutandi, in duo diviserunt. Non ita tamen noster hic magnus, qui genuinis accuratisque verbis usus est. Is enim constituit, non duas esse dicendas post unionem in Christo naturas, sed unam Verbi incarnatam naturam, conservata tamen divina humanatione immutabili, inconfusa, inseparabili. Quod ejus effatum non ferentes Nestorius aliique discipuli Diodori ac Theodori, illius ad Epictetum epistolam falsaverunt. Sed enim illam ad veritatem exigens germanus Athanasii discipulus sapiens Cyrillus, misit ad sanctas Orientis Ecclesias Judæorum fautoribus os occludens.* Vides, lector, Severum nunquam suæ de unica in Christo natura hæreseos immemorem. Jam Athanasium unam dixisse Dei Verbi incarnatam naturam, alii veteres affirmant, alii negant apud Petavium *De incarnat.* lib. IV, cap. 6, n. 5 seq., qui hanc quæstionem doctissime evolvit. Porro et nos scimus aliud esse unam Christi naturam dicere, aliud unam Verbi incarnatam naturam. Sed quod pluris est, verba hæc in Athanasii *ad Epictetum epistola* non leguntur; totus imo illius contextus duas in Christo naturas astruit; et nonnisi in spurio quodam opusculo, de quo Petavius loc. cit., ea locutio superfuit. Quamobrem, nisi vana prorsus narrat Severus, illa *unius naturæ* dicto a Monophysitis potius alicui exemplari epistolæ Athanasianæ obtrusa fuisse videtur, quam indidem a Nestorianis subtracta. Cyrilli quidem adversus Diodorum ac Theodorum complures hos reliquias, ex ipsius Severi ac Joannis Cæsareensis scriptis ineditis haustas, in secundo hujus *Bibliothecæ* volumine edidimus.

EPISTOLÆ FESTALES

DOMINI SANCTI ATHANASII

CUM CHRONICO PRÆVIO.

1 Notitia mensis per unumquemque annum, dierum, indictionum, consulatuum, præsidum Alexandriæ, epactarum omnium, et cunctorum illorum qui dicuntur deorum *dies* (1) ; nec non causæ ob quam non fuerit missa (epistola), et ab exsilio responsum. (Hæc omnia) secundum festales epistolas papæ Athanasii.

Hæ sunt festales epistolæ, quas Athanasius Alexandriæ episcopus mittebat quotannis ad singulas civitates atque præfecturas jurisdictioni suæ subjectas ; id est a Pentapoli, et deinceps ab Lybyam, Ammoniacam, Oasim parvam et magnam Ægyptum (2), Augustamnicam, atque Heptanomum, et provincias Thebarum superiorem ac mediam ; capto initio ab anno XLIV æræ Diocletiani (CHRISTI ANNO 328), quo anno Paschatis festum erat die XVI Pharmuthi, XVIII Kal. Maii, lunæ (2) XVIII. Cum enim vita excessisset præcessor 2 ejus Alexander die XXII Pharmuthi (4), successit ei (Athanasius) post Pascha, die XIV Payni, indictione I, consulibus Januario et Justo, gubernante Zeneo Italo Ægypti præfecto, epacta XXV, deorum autem I.

Hoc anno (CH. 319) Dominica Paschatis erat Pharmuthi die XI, VIII Idus Aprilis lunæ die XXI, in octavo consulatu Constantini Augusti et quarto Constantini Cæsaris, gubernante eodem Zeneo Ægypti præfecto, indictione II, epacta VI, deorum II. Hanc primam epistolam misit (Athanasius) anno Diocletiani XLV ; nam quia consecratus fuit præcedente anno post solemnitatem (paschalem), ut supra dictum est, Alexander jam miserat consuetam epistolam antequam vita excederet.

A Hoc anno (CH. 330) Dominica Paschatis erat die XXIV Pharmuthi XIII Kal. Maii, lunæ XV, in consulatu Gallicani et Symmachi, gubernante Magniniano (5) Cappadoce Ægypti præfecto, indictione III, epacta XVII, deorum III. Hoc anno *Thebas* visitavit (Athanasius) (6)

Hoc anno (CH. 331) Dominica Paschatis erat die XVI Pharmuthi, lunæ XVIII, III Idus Aprilis, consulibus Annio Basso et Ablavio, gubernante Hygino Italo Ægypti præfecto, epacto XXVIII, indictione IV. Hanc epistolam ex itinere misit, cum reverteretur de comitatu ; etenim hoc anno perrxit 3 in comitatum ad imperatorem Constantium, a quo accersitus fuerat, cum eum inimici accusassent, quod ætate admodum juvenili factus fuisset episcopus. Sed postquam (Constantino) se obulit, ab eo laudari atque honorari meruit. Circa vero Quadragesimam mediam regressus est.

Hoc anno (CH, 332) Dominica Paschatis erat die XVII Pharmuthi, lunæ XX, IV Nonas Aprilis, epacta IX, deorum VI, consulibus Pacatiano et Hilariano, gubernante Hygino Ægypti præfecto, indictione V. Hoc anno visitavit Pentapolim et Ammoniacam.

Hoc anno (CH. 333) Dominica Paschatis erat die XX Pharmuthi, lunæ XV, XVII Kal. Maii, epacta XI, deorum VII, consulibus Dalmatio et Zenophilo, gubernante Paterno Ægypti præfecto, indictione VI.

Hoc anno (CH. 334) Dominica Paschatis erat III Pharmuthi, lunæ XVII, VII Idus Aprilis, indictione VII, epacta I, deorum I, consulibus Optato et Paulino, gubernante Paterno Ægypti præfecto. Hoc anno visitavit (Athanasius) partes inferiores : quo tem-

(1) Apud Ægyptios, æque ac apud Romanos, et nos usque in hodiernum diem, hebdomadæ periodus fuit, cujus singuli dies totidem deorum, seu planetarum nominibus distinguebantur, id est Lunæ, Martis, Mercurii, etc. Ergo, Chronici Athanasiani auctor hac quoque sedulitate utitur designandi, cuinam diei deorum, id est Dunæ. Martis, etc., cæteræ paschalis solemnitatis denotationes respondeant. Reprehendit tamen hunc morem S. Augustinus « Enarr. in psal. XCIII, 3 : Una Sabbati » (id est hebdomadæ) « dies Dominicus est ; secunda Sabbati secunda feria, quem sæculares diem Lunæ vocant : tertia Sabbati, tertia feria, quem diem illi Martis vocant ; quarta Sabbati, quarta feria, qui Mercurii dies dicitur a paganis et a multis Christianis ; sed nollemus : atque utinam corrigant, et non dicant sic ! Habent enim linguam suum, qua utantur. Non enim et in omnibus gentibus ista dicuntur. Multæ gentes aliæ atque aliæ aliter atque aliter vocant. Melius ergo de ore Christiano ritus loquendi ecclesiasticus procedit. Conferatur ejusdem Augustini sermo Vaticanus XCIV, 4.

(2) Ægyptus propria erat Delita.

(3) Id est mensis die XVIII. S. Ambrosius ep, 23, 18 : Μήνην *lunam vocant Græci* ; *unde* μῆνας *Græce dicunt menses, et naturalis usus nationum exterarum lunam pro diebus appellat.* Erant autem Ægyptiorum menses lunares.

(4) Consonat adamussim Chronicon Orientale.

(5) Syrus *Magninenos. Magnus* quidem comes largitionum in Ægypto apud Theodoretum *Hist.* IV, 22.

(6) Videmus episcopalis visitationis morem.

pore vocatus fuit Cæsaream Palæstinæ ad synodum, ubi ejus inimici fraudulentas machinas struebant: verum ipse insidias præsentiens excusatione usus est, quominus illuc proficisceretur.

Hoc anno (Ch. 355) Dominica Paschatis erat die XIV Pharmuthi, lunæ XX, 4 III Kal. Aprilis, indictione VIII, epacta XII, deorum II, consulibus Constantio (7) et Albino, gubernante eodem Paterno Ægypti præfecto.

Hoc anno (Ch 336) Dominica Paschatis erat die XXIII Pharmuthi, lunæ XX, XIV Kal. Maii, indictione IX, epacta XXIIII deorum IV, consulibus Nepotiano et Facundo, gubernante Philagrio Cappadoce Ægypti præfecto. Hoc anno profectus est (Athanasius) ad synodum, quam ejus inimici coegerunt Tyri. Discessit hinc (i. e. ex Ægypto) die XVII Epiphi : sed compertis adversus se machinationibus, Tyro se subduxit, et maritimo itinere Constantinopolim profugit; quo cum die II Athyr pervenisset, octavo die post adiit imperatorem Constantinum, ejusque gratiam adeptus est. Sed enim iidem ejus hostes variis calumniis imperatorem ipsi infensum effecerunt; quamobrem subitum ei exsilium decretum fuit, et die X Athyr abiit in Gallias ad Constantem Cæsarem Augusti filium. Propterea festalem epistolam non scripsit.

Hoc anno (Ch. 337) Dominica Paschatis erat die VIII Pharmuthi, lunæ XVI, IV Nonas Aprilis, indictione X, epacta IV, deorum V, consulibus Feliciano et Titiano, gubernante Philagrio Cappadoce Ægypti præfecto. Cum versaretur (Athanasius) adhuc Treviris in Galliis, epistolam festalem scribere non potuit.

5 Hoc anno (Ch. 330) Dominica Paschatis erat die XXX Pharmuthi, VII Kal. Aprilis, lunæ XIX, indictione XI, epacta XV, deorum VI, consulibus Urso et Polemio, gubernante Theodoro Heliopolitano Ægypti præfecto. Hoc anno cum die XXVII Pachon mortuus esset Constantinus, dimissus fuit (Athanasius), et die XXVII Athyr de Galliis cum gloria reversus est. Eodem hoc anno multa acciderunt. Magnus ille hegumenus Antonius Alexandriam venit, biduoque tantum illic moratus, et multis patratis miraculis (8), multisque valetudini redditis, die III mensis Mesuri discessit.

Hoc anno (Ch. 339) Dominica Paschatis erat die XX Pharmuthi, lunæ XX, XVII Kal. Maii, epacta XXVI, deorum VII, indictione XII, consulibus Constantio II et Constante (9), gubernante Philagrio Cappadoce Ægypti præfecto. Hoc anno multis concitatis tumultibus, quæsitus fuit (Athanasius) a persecutoribus noctu XXII Phamenoth: sed crastina die fugit ex Theonæ ecclesia, postquam multos ibi baptizaverat.

Exin quarto die Gregorius Cappadox ingressus est urbem tanquam episcopus (10).

Hoc anno (Ch. 340) Dominica Paschatis erat die XIV (11) Pharmuthi, lunæ XV, III Kal. Aprilis, epacta VII, deorum II, indictione XIII, consulibus 6 Acindyno et Proclo (12), gubernante eodem Philagrio Ægypti præfecto. Cum Gregorius oppressionis suæ actus augeret, ideo non fuit scripta festalis epistola. Quamobrem cum Ariani (Pascha) in diem XXVII Phamenoth indixissent, multo risui ob hunc errorem fuerunt; qui tamen media in Quadragesima mutata sententia, Pascha nobiscum egerunt die XIV Pharmuthi, ut supra dictum est; quem solemnitas diem significavit Athanasius presbyteris Alexandriæ per brevem epistolam, quia non potuit consueti moris mittere epistolam propter fugam et proditionem.

Hoc anno (Ch. 341) Dominica Paschatis erat die XXIV Pharmuthi, lunæ XVI, XIII Kal. Maii, epacta XVIII, deorum III, indictione XIV, consulibus Macellino et Probino, gubernante Longino Nicæno Ægypti præfecto. Schisma fuit in Augustamnica propter morantem in urbe Gregorium quam opprimebat, donec conflictari morbo cœpit; propterea quæ paqa festalem epistolam non scripsit.

Hoc anno (Ch. 352) Dominica Paschatis erat die XVI Pharmuthi, lunæ XVI, III Idus Aprilis, epacta XXIX, deorum IV, indictione XV, consulibus Constantio III et Constante II, gubernante eodem Longino Nicæno Ægypti præfecto. Cum graviter ægrotaret in urbe Gregorius, idcirco papa mittere (epistolam) non potuit.

7 Hoc anno (Ch. 343) Dominica Paschatis erat die I Pharmuthi, lunæ XV, VI Kal. Aprilis, epacta XI, deorum V, indictione I, consulibus Placido et Romulo, gubernante eodem Longino Nicæno Ægypti præfecto. Hoc anno habita fuit synodus Sardicæ (13) : qua re cognita. Ariani Philippopolim se contulerunt. Cumque Philagrius eis auctor esset ut in hac urbe synodum cogerent, ipsi quolibet in loco vituperabantur, excommunicatique fuerunt etiam ab Ecclesia Romana. Et cum de sua pœnitentia ad papam Athanasium scripsissent, puduit Arsacium atque Valentem Sardicæ de conventione circa Pascha facta; et decretum ad annos quinquaginta duraturum ediderunt, quemadmodum ubique Romani atque Alexandrini proponere solebant. Athanasius quoque festalem epistolam scripsit.

Hoc anno (Ch. 244) Dominica Paschatis erat die XX Pharmuthi, lunæ XIX, XVII Kal. Maii, epacta XXI. deorum VI, indictione II, consulibus Leontino et Sallustio, gubernante Palladio (14) Italo Ægypti præfecto. Cum rediisset (Athanasius) a synodo Naissi

(7) Syr. *Constantino.*
(8) Syrus imperite *multa admiratus.*
(9) Vice versa Syrus mendose *Constantio* I *et Constante iterum.*
(10) Narrat hæc Athanasius ipse in *Encyclica ad episcopos*, n. 3.
(11) Syr. *mensis.*
(12) Fast. *Proculo.*
(13) En annus synodi catholicæ Sardiniensis, nempe 343 : en item annus synodi Arianæ, vulgo pariter dictæ Sardicensis, sed potius Philippopolitanæ. Errat ergo Mansius, qui ponit hanc synodum in anno 344, multoque magis Mamachius *De rat. temp. Athan*, qui trahit in annum 547.
(14) Palladius Ægypti præfectus apud Theodoretum *Hist.* lib. IV 22.

habita, ubi et Pascha celebraverat, significavit accurate Alexandriæ presbyteris diem Paschatis; cæteris tamen locis non potuit.

Hoc anno (Ch. 345) Dominica Paschatis erat die XI Pharmuthi, lunæ XVIII, VII Idus Aprlis, epacta III, deorum I, indictione III, consulibus 8 Amantio et Albino, gubernante Nestorio Gazæo Ægypti præfecto. Cum (Athanasius) Aquileiam profectus esset, Pascha illic exegit, significavitque accurate diem Paschatis presbyteris Alexandriæ; cæteris vero locis non potuit.

Hoc anno (Ch. 346) Dominica Paschatis erat die IV Pharmuthi, lunæ XXIV, III Kal. Aprilis, epacta XIV, deorum II, indictione IV, consulibus Constantio(15)IV et Constante III Augustis, gubernante eodem Nestorio Gazæo Ægypti præfecto. Cumque obiisset Gregorius die II Epihi, reversus est Roma ex Italia (Athanasius) et in civitatem ecclesiamque ingressus. Mirabili autem occursu dignus fuit; etenim die XXIV Paophi, populus cunctique magistratus ei obviam iverunt usque ad centesimum lapidem: atque ita honoratus quievit. Festalem vero epistolam hujus anni jam breviter ad presbyteros miserat.

Hoc anno (Ch. 347) Dominica Paschatis erat die XVII Pharmuthi, lunæ XV, pridie Idus Aprilis, epacta XXV, deorum III, indictione V, consulibus Rufino et Eusebio, gubernante eodem Nestorio Gazæo Ægypti præfecto. Residens Alexandriæ (Athanasius) consuetam significationis *paschalis* epistolam misit, quam antea non potuerat.

Hoc anno (Ch. 348) Dominica Paschatis erat die VIII Pharmuthi, lunæ XVIII III Nonas Aprilis, epacta VI, deorum IV, indictione VI, consulibus 9 Philippo et Salia, gubernante eodem Nestorio Gazæo Ægypti præfeeto. Hanc quoque epistolam Alexandriæ residens scripsit.

Hoc anno (Ch. 349) Dominica Paschatis erat die XXX Phamenoth, lunæ XIX, VII Kal. Aprilis, epacta XVII, deorum VI, indictione VII. Sed cum renuissent Romani dicentes, se ob traditionem a Petro apostolo acceptam haud progredi ultra diem XXVI Pharmuthi, neque citra XXX Phamenoth, lunæ XXI.,. (*hic lacuna brevis in codice, qui postea prosequitur sic*). VII Kal. Aprilis, consulibus Limenio et Catulino, gubernante eodem Nestorio Gazæo Ægypti præfecto. Hanc quoque epistolam misit Alexandriæ residens.

Hoc anno (Ch. 350) Dominica Paschatis erat die XIII Pharmuthi, lunæ XIX hora secunda, VI Idus Aprilis, epacta XXVIII, deorum VII, indictione VIII, consulibus Sergio et Nigriano, gubernante eodem Nestorio Gazæo Ægypti præfecto. Hoc anno interfectus fuit a Magnentio Constans, tenuitque imperium Constantius solus: qui tunc ad papam (Athanasium) scripsit ne quid timeret ob Constantis obitum, sed sibi haud secus quam illi viventi confideret.

Hoc anno (Ch. 351) Dominica Paschatis erat die V Pharmuthi, lunæ XVIII, 10 pridie Kal. Aprilis, epacta IX, deorum I, indictione IX, post consulatum Sergii et Nigriani, gubernante eodem Nestorio Gazæo Ægypti præfecto.

Hoc anno (Ch. 352) Dominica Paschatis erat die XXIV Pharmuthi, lunæ XVIII, XIII Kal. Maii, epacta XX, deorum III, indictione X, in consulatu quinto Constantii Augusti et primo Constantii Cæsaris, gubernaute eodem Nestorio Gazæo Ægypti præfecto. Gallus proclamatus fuit Cæsar, mutatumque nomen ejus in Constantium.

Hoc anno (Ch, 353) Dominica Paschatis erat die XVI Pharmuthi, lunæ XXI, III Idus Aprilis, epacta I, deorum IV, indictione IX, in consulatu sexto Constantii Augusti et secundo Constantii Cæsaris, gubernante Sebastiano Thrace Ægypti præfecto. Hoc anno Serapion episcopus Thmueos, Triadelphus Nicii, et presbyteri Petrus atque Astrucius(16) cum aliis ad imperatorem Constantium missi fuerunt, quia timor imminebat malorum ab Arianis; attamen re infecta revertebantur. Hoc anno Montanus palatii silentiarius, introiit tanquam episcopus (Alexandriam); sed enim coorto tumultu, frustratus abiit.

Hoc anno (Ch. 354) Dominica Paschatis erat die IV Pharmuthi, lunæ XVII, VI Kal. Aprilis, epacta XII, deorum V, indictione XII, in consulatu 11 septimo Constantii Augusti et tertio Constantii Cæsaris, gubernante eodem Sebastiano Thrace Ægyptii præfecto.

Hoc anno (Ch. 355) Dominica Paschatis erat die XXI Pharmuthi, lunæ XVIII, XVI Kal. Maii, epacta XXIII, deorum VI, indictione XIII consulibus Arbetione et Lolliano, gubernante sene illo Maximo Nicæno, Ægypti præfecto. Hoc anno Diogenes, qui erat imperatoris notarius (17), conatus episcopum (Athanasium) comprehendere, casso effectu fuit.

Hoc anno (Ch. 356) Dominica Paschatis erat die XII Pharmuthi, lunæ XVII, VII Idus Aprilis, epacta IV, deorum I, indictione XIV, in consulatu octavo Constantii Augusti et primo Juliani Cæsaris, gubernante eodem sene Maximo Nicæno Ægypti præfecto, cui sucessit Cataphronius Biblius. Hoc anno cum Syrianus dux tumultum magnum die XIII mensis Mechir in ecclesia concitavisset, die XIV ingressus est cum militibus suis nocturno tempore in basilicam Theonæ: haud tamen comprehendere (episcopum) potuit, qui non sine prodigio evasit.

Hoc anno (Ch. 257) Dominica Paschatis erat die XXVII Phamenoth, lunæ XVII, X Kal, Aprilis, epacta XV, deorum II, indictione XV, consulibus Constantio Augusto novies et Juliano Cæsare iterum, gubernante eodem Cataphronio 12 Biblio Ægypti præ-

(15 Syr. *Constantino.*

(16) Chron. Veron., modo *Astericus*, modo *Astericius.*

(17) Ita ipse Athanasius in *Apol. ad Const.*, n, 22, nec non Chronicon Veronense.

fecto, cui successit Parnasius. Tunc Georgius ingressus est die xxx Mechir, multosque violenter comprehendit. Verumtamen Athanasius episcopus in fuga erat, seduloque in civitate quærebatur; cujus rei causa periclitantibus multis, scripta non fuit festalis epistola.

Hoc anno (Ch. 358) Dominica Paschatis erat die xvii Pharmuthi, pridie Idus Aprilis, lunæ xvii, epacta xxvi, deorum iii, indictione i, consulibus Tatiano et Cereali, gubernante Pario Corinthio Ægypti præfecto. Episcopus quidem Athanasius latebat in urbe Alexandria; Georgius autem recessit die v Paophi, a populo expulsus. Propterea ne hoc quidem anno potuit papa (Athanasius) festalem epistolam mittere.

Hoc anno (Ch. 359) Dominica Paschatis erat die xix Pharmuthi, pridie Nonas Aprilis, lunæ xx, epacta vii, deorum iv, indictione ii, consulibus Eusebio et Hypatio, gubernante eodem Pario (18), cui successit Italicianus Italus; huic autem post tres menses Faustianus Chalcedonensis. Ne hoc quidem anno papa (Athanasius epistolam) scripsit.

Hoc anno (Ch. 360) Dominica Paschatis, erat die xxviii Pharmuthi, ix Kal. Maii, lunæ xxi, epacta xviii, deorum vi, indictione iii, in decimo consulatu Constantii Augusti et tertio Juliani Cæsaris, gubernante Faustiano **12** Chalcedonensi Ægypti præfecto. Hic præfectus una cum Artemio duce ingressi domunculam cellulamque, ut ibi Athanasium episcopum conquirerent, acriter torserunt Eudæmonem virginem monialem. Quamobrem ne hoc quidem anno epistolam scripsit (Athanasius).

Hoc anno (Ch. 361) Dominica Paschatis erat die xiii Pharmuthi, vi Idus Aprilis, lunæ xvii, epacta xxix, deorum vii, indictione iv, consulibus Tauro et Florentio, gubernante Photino Ægypti præfecto, cui successit Gerontius Armenius. Ne nunc quidem mittere potuit (epistolam Athanasius). Hoc anno mortuus est Constantius; cumque solus potentatum obtinuisset Julianus, persecutio adversus orthodoxos deferbuit: etenim imperator Julianus mandavit, ut ubique terrarum orthodoxi ecclesiastici dimitterentur, qui Constantii tempore persecutionem passi erant.

Hoc anno (Ch. 362) Dominica Paschatis erat die xv Pharmuthi, pridie Kal. Aprilis, lunæ xxv, epacta x, deorum i, indictione v, consulibus Mamertino et Nevitta, gubernante Gerontio Armenio, cui successit Olympius Tarsensis. Hoc anno episcopus Athanasius rediit ab exsilio mense Mechir, et Ecclesiam suam recepit Juliani Augusti jussu, qui libertate donavit cunctos **14** episcopos et exsulantem clerum, uti supra dictum est. Tunc autem scripsit epistolam (Athanasius).

Hoc anno (Ch. 363) Dominica Paschatis erat die xxv Pharmuthi, xii Kal. Maii, lunæ xx, epacta xxi, deorum ii, indictione vi, in quarto consulatu Juliani Augusti cum Sallustio, gubernante eodem Olympio Ægypti præfecto. Pythiodorus Thebanus, Philippi servus, attulit Juliani edictum die xxvii Paophi, et episcopo coram exhibuit, quo in edicto multæ minæ fiebant (19). Tunc sine mora exiit urbe (Athanasius) perrexitque Thebas (20). Octo autem post menses interiit Julianus; cujus morte vulgata, rediit clam Alexandriam noctu. Deinde octavo die mensis Thoth, consecensa navi apud Hierapolim orientalem, obvius ivit imperatori Joviano, a quo honorifice dimissus fuit. Hanc festalem epistolam misit quaquaversus more solito ex urbe Memphi, dum Thebas fugeret.

Hoc anno (Ch. 364) Dominica Paschatis erat die ix Pharmuthi, pridie Nonas Aprilis, lunæ xvi, epacta iii, deorum iv, indictione vii, consulibus Joviano Augusto et Varroniano, gubernante Hyrieo Damasceno præfecto, cui successit Maximus Rhacotensis (21); huic autem Flavianus Illyricus. Hoc anno papa (Athanasius) ingressus est Alexandriam atque ecclesiam die xxv Mechir. **15** Epistolam vero festalem misit consueto more Antiochia ad cunctos singularum præfecturarum episcopos.

Hoc anno (Ch. 365) Dominica Paschatis erat die primo Pharmuthi, v Kal. Aprilis, lunæ xix, epacta xiv, deorum v, indictione viii, in consulatu primo Valentiniani et Valentis Augustorum, gubernante eodem Flaviano Illyrico. Nos occupavimus Cæsareum (22). At mox multarum accusationum causa patiebatur persecutionem papa (Athanasius), ideoque contulit se in hortum Fluvii Novi. Sed enim paucis diebus post, cum ad eum venisset cum Baraside secretario præfectus, tulit ei opem ut in ecclesiam ingrederetur. Tunc terræ motus contigit die xxvii Epiphi, mare in orientali plaga retro cessit, multi perierunt, multæque res pessundatæ.

Hoc anno (Ch. 366) Dominica Paschatis erat die xxi Pharmuthi, xvi Kal. Maii, lunæ xx, epacta xxv, deorum vi, indictione ix, in primo consulatu Gratiani filii Augusti et Daglaiphi, gubernante eodem Flaviano præfecto. Die xxvii Epiphi impetum fecerunt ethnici, et Cæsareum incensum fuit, multique cives immania detrimenta passi sunt. Rei auctores damnati fuerunt et extorres facti. Deinde Proclanus Macedo dux creatus fuit.

16 Hoc anno (Ch. 367) Dominica Paschatis erat

(18) Syrus hoc loco *Pariesio*.

(19) Sive de restituendis idolorum bonis, sive de expellendo Athanasio, ut est in Chronico Veronensi.

(20) Hinc demum corrigitur illud *Thercu* Chronici Veronensis, n. 11, de quo corrupto vocabulo tot vana verba fecerunt Maffeius, Mansius atque Mamachius. Vide adnotata ad dictum num. Chronici Veronensis, infra.

(21) Syr. *Rhaphotensis*.

(22) Una erat ex ecclesiis Alexandriæ sic appellata. Hanc *magnam* dicit ipse Athanasius, in *Historia Arianorum*, cap. 74 (ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ τῇ ἐν τῷ Καισαρείῳ) et ab his atque ab ethnicis pollutam fuisse blasphemiis in Christum atque sacrificiis.

die XVI Pharmuthi, Kalendis Aprilis, lunæ XVI, epacta VI, deorum VII, indictione X (23), consulibus Lupicino et Jovino, gubernante eodem Procliano, cui Tatianus Lucius successit. Hoc anno cum Lucius ingredi conatus esset die XXVI Thoth, noctu delituit in domo quæ erat prope ecclesiæ præsidium; cumque Tatianus præfectus, et Trajanus dux foras ipsum egredi curassent, is mirabiliter ex urbe evasit incolumis, quia eum turba interficere avebat. Hoc quoque anno epistolam scripsit (Athanasius) nec non divinorum librorum canonem edidit.

Hoc anno (CH. 368) Paschatis Dominica erat die XXV Pharmuthi, XII Kal. Maii, lunæ XVI, epacta XVII, deorum II, indictione XI, Valentiniano et Valente Augustis secundo consulibus, gubernante eodem Tatiano præfecto. Cæsareum cœptum est reædificari die VI mensis Pachon, quia gratiose impetratum fuit imperiale decretum per Trajanum ducem. Comperti sunt incendii auctores, et remotis statim incensæ molis maceriis, eodem mense Pachon initium instaurandi ædificii factum est.

Hoc anno (CH. 369) Paschatis Dominica erat die XXVII Pharmuthi, pridie Idus Aprilis, lunæ XV, epacta XXVIII, deorum III, indictione XII, consule **17** primum Valentiniano Augusti filio cum Victore, gubernante eodem Tatiano præfecto. Cœpit papa (Athanasius) ecclesiam ædificare in Mendesio, quæ postea de nomine ejus appellata est, die XXV mensis **Thoth**, initio anni LXXXV Diocletiani.

Hoc anno (CH. 370) Paschatis Dominica erat die II Pharmuthi, IV Kal. Aprilis, lunæ XV, epacta IX, deorum IV, indictione XIII, consulibus tertio Valentiniano et Valente **Augustis**, gubernante eodem Tatiano, cui successit **Olympius Palladius Samosatensis**. Absolvit papa (Athanasius) ecclesiam, quæ de nomine ejus dicta est, desinente anno LXXXVI æræ Diocletiani; quo anno, die XIV mensis Mesori anniversaria quoque peregit.

Hoc anno (CH. 471) Paschatis Dominica erat die XXII Pharmuthi, XV Kal. Maii, lunæ XVI, epacta XX, deorum V, indictione XIV, in secundo consulatu Gratiani Augusti cum Probo, gubernante eodem Palladio, cui successit in Ægypti præfectura Ælius Palladius Palæstinus, qui dictus est Cyrus.

Hoc anno (CH. 372) Paschatis Dominica erat die XIII Pharmuthi, VI Idus Aprilis, lunæ XIX, epacta I, deorum VI, indictione XV, consulibus Modesto et Arintheo, gubernante eodem Ælio Palladio, qui dictus est Cyrus, Ægypti præfecto.

18 Hoc anno (CH. 373) Paschatis Dominica erat die V Pharmuthi, pridie Kal. Aprilis, lunæ XXI, epacta XII, deorum I, indictione I, in quarto (24) consulatu Valentiani et Valentis Augustorum, gubernante eodem Ælio Palladio Ægypti præfecto. In hujus anni exitu, die VII Pachon, prodigiose (25) vita excessit (Athanasius).

Finis capitulorum epistolarum festalium sancti Athanasii Alexandriæ episcopi.

EPISTOLA I.

(Ch. anno 329.)

EPISTOLA PRIMA FESTALIS PAPÆ ATHANASII, JUXTA QUAM DOMINICA PASCHATIS ERAT DIE XI PHARMUTHI, VIII IDUS APRILIS, ANNO XLV DIOCLETIANI, IN OCTAVO CONSULATU CONSTANTINI AUGUSTI ET QUARTO CONSTANTINI CÆSARIS, PRÆFECTO SEPTIMIO (26) ZENEO INDICTIONE SECUNDA.

De jejunio, tuba et festis.

1. Venite, dilecti mei, ad **celebrandum** festum, quandoquidem nos tempus **invitat**. Sol ille justitiæ divinos suos nobis radios **ostendens**, solemnitatis tempus nobis prædicit; quo **cognito**, festum agere debemus, ne simul cum tempore **avolet** a nobis lætitia. Quippe est apprime **necessarium**, **19** ut tempus exercendæ virtutis **cognoscamus**. Sic etiam beatus Paulus discipulum suum ad **temporis** agnitionem adhortabatur, docebatque **eum dicens** : « Insta in tempore, et extra tempus. » Nempe ut utrumque sciret et res dignas tempore **agere**, et **cavere** quominus reprehendatur extra **tempus** (27). Similiter et omnium Deus, juxta sapientem **Salomonem** (28), uniuscujusque rei tempus atque **momentum** distinguebat, **ut** omnino definiretur **tempore** proprio hominum salvatio. Sic etiam **Dei sapientia** Dominus ac Salvator noster Jesus Christus, **cum** haud extra tempus, sed idoneo tempore, ad **sanctorum** animas se confert, Dei amatores atque **prophetas** apte disponit. Atque ita plurimi eum **precabantur**, dicentes [1] : « Quis dabit ex Sion salutare Dei? » Sponsa vero, ut in Cantico scriptum est, **orabat** dicens [2] : « Quis det te filium sororis meæ, **sugentem** ubera matris meæ? » Nempe ut hominibus **fias** similis, et humanos dolores pro nobis subeas.

2. Sed ille omnium Deus, factor temporum ac momentorum, qui res nostras, plusquam nos ipsi, novit, dum, periti medici instar, solamen per tempus iis concedit, qui sanari consentiunt, id ipsum haud extra tempus, sed idoneo tempore suppeditat

[1] Psal. LVII, 7. [2] Cant. VIII, 1.

(23) Quæ sequuntur continentur in folio quod in perturbatis membranis Nitriensibus, itemque in Londinensi editione extra proprium locum est, ut ipse cl. editor Curetonus recte adnotavit; nos autem nunc justa in sede folium hoc nativoque ordine, ut par est, collocamus.

(24) Huc usque folium tralatitium, quod nos in proprium locum, unde incommode exciderat, restituimus.

(25) Vide notam infra, p. 164.

(26) Vocabulum *Septimio* deerat in Chronico.

(27) II Tim. IV, 2. Gr., Ἐπίστηθι εὐκαίρως, ἀκαίρως. Est autem propemodum insperata hujus loci interpretatio Athanasii. Philologi sacri judicent.

(28) Eccle. III, 7, *Tempus tacendi, et tempus loquendi.*

dicens : « Tempore accepto exaudivi te, et in die salutis adjuvi te [3]. » Ideo beatissimus quoque Paulus, ad hujusmodi tempus nos adortans, scribebat dicens [4] : « Ecce nunc tempus 20 acceptabile,ecce nunc dies salutis.» Item antiquitus invitans (Deus) per Moysen Israelis filios ad festum sacerdotale,sic aiebat [5] : « Tribus vicibus per singulos annos mihi festum celebrabitis.» Sacerdotales tubæ clangebant, dilecti mei, atque ad tria celebranda festa hortabantur, quorum unum hodiernum est. Ita sanctus Psalmista mandavit, dicens [6] : « Vociferate in Neomenia tuba,in die solemnitatis vestræ.» Dictum hoc jubet nos vociferare utroque tempore, nempe in mensium initio, et præscriptis diebus, quorum in medio plenilunium fiebat. Diem præscriptum fecit illum, quo tubæ modo ad festum,ut olim scriptum fuit,modo ad jejunium,modo ad bellum invitabant. Hæc nimirum haud inscienter fiebant, id est casu; sed tubarum vox exaudiebatur, ut unusquisque ad indicatum opus conveniret. Nec vero ex me, sed ex divinis libris, hæc discenda sunt. Sic cum Deus Moysi apparuit, velut in *Numerorum libro* scriptum est, ait [7] : « Dominus locutus est ad Moysen : Fac tibi duas tubas; argenteas facies eas ; quæ tibi usui erunt ad multitudinem convocandam. » Est autem hoc pulcherrimum apud Dei amatores, nempe ut sciamus, id omne jam inde a Moysis ætate consuetum fuisse, id est ab umbræ tempore. Eaque præscriptio directionis quoque causa fiebat. Etenim dixit (Deus) [8] : « Si exieritis ab bellum in territorio vestro contra hostes vestros, qui in conspectu vestro sunt (29), » scilicet intra territorii limites,non extra illud, « tunc 21 signum edetis tubis, et erit recordatio vestri apud Dominum,atque ab hostibus vestris salvi eritis. » Nec belli tantum causa clangebant,sed etiam festorum,ut in lege scriptum est. Audi enim quæ addit dicens [9] : » Et in diebus lætitiæ vestræ, vestrisque solemnitatibus, vestrorumque mensium Kalendis, tubis clangite. » Nemo credat nihil hoc esse aliud, quam verbum, aut nauci faciendum. Si lex tubarum usum mandat, mirum ac tremendum hoc edictum est : etenim tuba vim excitandi habet, et præ qualibet voce aut organo terribilis est : ideoque imperata fuit, ut eam audiens Israel, qui tunc adhuc puer erat, haud humanum esse nuntium crederet, sed plusquam humanum. Ille ex norma sonituum obtemperabat; quos ab iis audiens, qui in monte consistebant, legis recordabatur, quæ tunc sibi fuit imposita, eamque observabat.

3. Mirabilis erat lex, et speciosa figura, secus enim haud metum ingessisset, neque ad obedientiam flexisset eos qui audiebant,imo tunc etiam videbant. Verum hæ res tunc erant figuratæ et umbratiles. Nos vero cogitationem nostram transferentes,atque ab umbra nunc digredientes, ad veritatem veniamus, tubasque sacerdotales Salvatoris nostri spectemus clamantes atque invitantes,modo ad prælium,ut ait beatus Paulus [10] : « Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus 22 principes, adversus potestates, et mundi hujus tenebrosi rectores, contra malignos spiritus aeris.» Modo ad virginitatem,abstinentiam, et irreprehensibile conjugium, clamando atque dicendo [11] : Virgo (cogitet) ea quæ virginitatis sunt: qui abstinentem vitam præoptant, de abstinentia cogitent : qui denique cum uxore sunt, de honorabili conjugio; indicens singulis propria officia,præmiumque decorum. Quandoque etiam ad jejunium invitando et solemnitatem. Audi adhuc vociferantem clamantemque [12]: « Etenim Pascha nostrum immolatus est Christus,ut festum agamus non fermento vetere, neque fermento malitiæ et nequitiæ. » Sin autem tubam audire mavis tubarum omnium magnificentissimam, aurem præbe Salvatori nostro dicenti [13] : « In novissimo magno die stabat Jesus,et clamabat, dicens : Si quis sitit, veniat ad me et bibat. » Profecto decebat ut Salvator non ad festum simpliciter,sed ad solemnitatem magnam nos invitaret ; qua voce audita, parati essemus et conveniremus ad cujuslibet tubæ signum, ut paulo ante dixi ; sunt quippe diversæ denuntiationes.

4. Audi quomodo propheta sub figura vociferabat ; deinde ad veritatem te transfer, et tubæ denuntiationi esto paratus. Ipse ait [14] : « Canite tuba in Sion,sanctificate jejunium. » Definitum erat hoc tubæ signum,præciseque omnino imperabat,ut nos jejunantes sanctificemus jejunium. Neque enim omnes Deum invocantes Deum sanctificant ; sed quidam potius eum contaminant;quanquam non ipsum contaminant; absit ! sed suas 23 de ipso cogitationes : sanctus enim ille est, et in sanctis quiescit. Sic beatus Paulus definit [15],quomodo aliqui contumeliam faciunt Deo, nempe violando præcepta, in Deum fiunt contumeliosi. Ob admonitionem vero eorum qui jejunium vitiant,ait nunc: « Sanctificate jejunium.» Etenim multi dum de jejunio satagunt, animas tamen suas corrumpunt proprii cordis cogitationibus; male facientes fratribus suis, quo opprimere audent : et ne quid præterea dicamus,adversus proximos suos multi superbiunt, iisque detrimenta majora moliuntur. Nihil sane Pharisæo illi profuit jejunii jactantia, qui tantummodo ut coram publicano gloriaretur, bis in hebdomada jejunabat. Sic item (Deus) ob ejuscemodi jejunium Israelitas reprehendebat,perque Isaiam prophetam hortabatur dicens [16] : « Num hoc est jejunium quod elegi, et dies quo humiliet homo animam suam? quo contorqueas quasi circulum collum tuum, et saccum ad cinerem tibi substernas? Num ejusmodi

[3] II Cor. VI, 2 ; Isa. XLIX, 8. [4] II Cor. VI, 2. [5] Exod. XXIII, 14. [6] Psal. LXXX, 4. [7] Num. X, 2. [8] ibid. 9. [9]. ibid. 10. [10] Ephes. VI, 12. [11] I Cor. VII, 34. [12] I Cor. V, 7. [13] Joan. VII, 27. [14] Joel II, 15. [15] Hebr. X, 29. [16] Isa. LVIII, 5.

(29) Sic interpretatur Athanasius Græcum ἀνθεστηκοτας.

appellabitis jejunium acceptabile (30) ? » Atque ut pateat, debere nosmet ita gerere dum jejunamus, et cujusmodi oporteat esse jejunium, audi Deum Moysi his verbis mandantem, prout in Levitico scriptum est [17] : « Locutusque est Deus ad Moysen dicens : Decima mensis septimi die, expiationis dies erit : celebris vobis et sancta hæc erit dies, vestrasque animas humiliabitis, et holocausta offeretis perfecta Domino. » **24** Mox de hac lege sic decernebat [18] : « Quæcunque anima non se humiliaverit, de populo delebitur. »

5. Cernitis, fratres mei, quantum valeat jejunium, et quomodo lex jejunare nos jubeat. Vult scilicet, nos haud corpore tantum, sed etiam anima jejunare. Humiliatur autem anima, cum a pravis doctrinis recedit, et idoneis virtutibus alitur. Porro virtutes æque ac vitia, alimenta cibique animæ sunt, ut alterutris illis vescatur, et pro suo placito n utrumlibet latus declinet. Utroqueversum scilicet pergere potest. Si ad virtutem deflectit, virtute alitur, id est justitia, castitate, abstinentia, fortitudine, veluti Paulus aiebat [19] : « Se verbo veritatis pasci; » sicuti etiam Dominus noster [20] : « Cibus meus est, ut faciam voluntatem Patris mei, qui in cœlis est. » Quod si non ad hæc, sed ad inferiora illa se inclinaverit anima, nulla alia re pascetur quam peccato. Ita Spiritus quoque sanctus de peccatoribus loquens deque eorum cibo, diabolum designat dicendo [21] : « Dedisti eum escam populis Æthiopum. » Hi sunt peccantium cibi. Et quemadmodum Dominus noster ac Salvator Jesus Christus panis est cœlestis, fitque sanctorum alimonia, ut ipse ait [22] : « Nisi manducaveritis meam carnem, et biberitis meum sanguinem; » sic diabolus fit cibus impurorum atque eorum qui non lucis, sed tenebrarum opera faciunt. Propterea mandabat illis, ut virtutis cibis se alerent, quo nimirum saperent atque a vitiis resipiscerent. Cibi virtutum sunt demissio animi, jactantiæ omissio **25** humiliationum patientia et cognitio Dei, Hujusmodi jejunium non animæ tantummodo veniam conciliat, sed cum id reapse sanctificatur, sanctos disponit et tellure extollit.

6. Mirum fortasse videbitur, quod dicturus sum: imo vero præ omnibus ante dictis mirabilius est, neque tamen a veritate alienum, prout vos ipsi ex sacerdotalibus libris potestis condiscere. Magnus Moyses jejunii merito cum Deo collocutus est, et legem recepit. Magnus item ille sanctusque Elias, peracto jejunio, ipse pariter dignus fuit divina visione, postremoque tanquam ille qui in cœlum ascendit, ita elevatus est. Daniel denique jejunio indulgens, tanquam adhuc adolescens, dignus æque fuit intellectu mysterii, solusque regis arcana cognovit, et visiones videre divinas meruit. Neque vero ob stupendum jejunii ab his tolerati spatium, et ob dierum prolixitatem, incredulus quisquam continuo sit ; imo potius certior fiat credatque unicum erga Deum respectum, atque unicum hujus verbum, alendis obedientibus satis esse, et cujuslibet nutrimenti instar fieri. Sic etiam angeli nulla re alia aluntur, nisi quod semper vident faciem Patris ac Salvatoris, qui in cœlis est. Quapropter quotiescunque Moyses cum Deo colloquebatur, toties corpore jejunabat, divinisque verbis alebatur. Cum autem ad homines descenderet, ab eoque Deus recederet, tunc famem sicut cæteri experiebatur. **26** Haud ultra quadraginta dies jejunasse dicitur, quibus cum Deo sermocinatus est. Generatim denique quilibet sanctus hujuscemodi virtutibus pasci meruit.

7. Jam vero et nos, dilecti mei, nostram *divinis* escis nutrientes animam, et verbo ac voluntate *Dei*, atque exterius corpore jejunantes, grandem hanc et salutarem solemnitatem, prout decet, celebremus. Stolidi quoque Judæi divinæ hujus alimoniæ usurpantes figuram, agnum paschali tempore comedebant, neque tamen ipsam figuram intelligebant: et ad præsens usque tempus, agnum contra fas comedunt, quandoquidem extra urbem ac veritatem versantur. Nam figura, agnus et umbra intra limites gerebantur Judææ et illius urbis ; sic jubente lege, ne hæc in alia urbe fierent, sed in regione Judaica ; nequaquam vero alibi. Una cum his mandabat lex ut holocausta offerrentur ab iis ac victimæ, quia nullum aliud erat altare, *præter* quam Hierosolymis. Idcirco sacra hujusmodi *haud licebat* in alia qualibet urbe peragi, nisi in illa, ubi erat altare ac templum, quod Deus ædificatum stare voluerat, donec urbs finem suum nancisceretur quo demum tempore finem habitura erant illæ quoque res adumbratæ.

8. En nunc civitas illa, post nostri Salvatoris adventum, finem experta est, et universa Judæorum regio vastata. Quod ut comprobemus, nullo egemus extraneo argumento ; namque ipsis oculis rei transactæ veritatem **27** comperimus. Necesse erat umbram terminum suum nancisci : neque id ad me discendum est, sed ad sacerdotali voce prophetæ, qui exclamans prædixit [23] : « Ecce super montes pedes evangelizantis et annuntiantis pacem. » Quid significat verbum annuntiat ? nisi quod addit, eis dicendo : « Celebra, o Juda, festivitates tuas, et redde Domino vota tua. » Ac ne postmodum ad res veteres reditus fieret, ait [24] : « Desiit, ablatus est, ascendit ille qui insufflabat in faciem, teque angustiis expediebat. » Quis ille est qui ascendit, dicet aliquis

[17] Levit. XXIII, 26, 27. [18] ibid. 29. [19] I Tim. IV, 6. [20] Joan. IV, 34. [21] Psal. LXXIII, 14. [22] Joan. VI, 54. [23] Nahum I, 15. [24] Nahum II, 1.

(30) Ita sonat textus Athanasii Syriacus, consonanter ad Syriacum biblicum et Hebraicum. At Græcus vulgatusque Lat. Bibliorum textus paulo post aliter ; quanquam non magna sententiæ discrepantia est.

Judæis, propter quem umbræ jactantia desiit? Haud frustraneum est audire verba, « desiit, ascendit ille qui insufflabat : » quippe nondum ulla res desiverat, ante quam ille ascenderet qui insufflabat; verumtamen post ejus ascensum, statim desiit. Qui ergo ille, o Judæi, de quo supra locutus sum? Si Moyses; mendacium profecto id esset, quia tunc nondum populus ingressus erat regionem, in qua sola jussus fuerat sacra peragere. Sin vero Samuel aut alius propheta; id quoque falsum foret, quia illatenus flebant hæc in Judæa, et urbs adhuc manebat; ac necesse erat, quandiu hæc maneret, tandiu sacra illa frequentari. Igitur, dilecti mei, prædictorum ex numero non erat is qui ascendit. Jam si tu verax verbum audire aves, atque a Judaicis exemplis recedere, videsis Salvatorem nostrum qui ascendit, et insufflavit in faciem, suisque discipulis dixit [25] : « Accipite Spiritum sanctum. » Quæ ubi acta sunt, finis omnium rerum **28** fuit, altare dissilluit, et frons januæ templi diffissa est. Et quamvis nondum urbs est destructa, interior tamen templi abominatio mansura est, et ipsi urbi cunctisque illis priscis finis aderit cæremoniis.

9. Nos vero extra umbræ tempus sumus, neque secundum hanc jam operamur; sed conversi ad Dominum sumus, « qui spiritus est : ubi autem spiritus Domini est, ibi libertas [26], » ceu ad aures nostras intonat tuba sacerdotalis. Etenim nunc haud materialem immolamus agnum, sed verum illum, qui immolatus fuit, Dominum nostrum Jesum Christum, qui ductus est tanquam ovis ad lanienam; qui quasi agnus coram lanio mutus erat [27]; pretioso suo nos purificans sanguine. qui multo magis loquitur quam ille Abelis [28]. Calciantes pedes nostros in præparatione Evangelii (31), capientesque manibus nostris Domini virgam et baculum; quibus recreatus sanctus ille dicebat [29] : « Virga tua et baculus tuus, ipsa me consolata sunt. » Summatimque aiebat beatus Paulus [30] : Ad omnia parati, nihil solliciti simus; Dominus prope est. » Ipse denique Salvator noster dicit [31] : « Qua nos hora non putamus, adveniet Dominus. »

10. « Festum itaque celebramus non fermento vetere, neque fermento malitiæ ac nequitiæ, sed azymo puritatis ac veritatis [32] : » exuentes veterem hominem cum omnibus operibus suis, et induentes novum hominem qui propter Deum creatus fuit : cum animi humilitate et conscientia pura, in lege meditantes diu noctuque. Nam si personarum acceptionem vitabimus, **29** et superbiam dolumque abjiciemus, tunc charitatem erga Deum et homines consequemur; renovatique et novo vino poti cum Spiritu sancto, mensem quoque rerum harum novarum digne celebrabimus, sanctum jejunium exordientes die v Pharmuthi; et huic consequenter adjungentes sex illos dies sanctos atque magnificos, qui creationis mundi hujus symbola sunt, finem jejunii faciemus die decimo ejusdem Pharmuthi in Sancto hebdomadæ Sabbato : atque illucescet nobis sancta Dominica, undecimo ejusdem mensis die : ex quo gradatim septem reliquas hebdomadas numerantes, sanctum Pentecostes diem celebrabimus; qui olim apud Judæos figurabatur sub festi hebdomadarum nomine : quo tempore flebant amnestiæ ac debitorum remissiones, eratque is demum omnimodæ libertatis dies. Jam cum nobis id tempus sit futuri mundi symbolum, magnam Dominicam celebrabimus, arrham hic futuræ illius capientes æternæ vitæ. Cum autem hinc demigrabimus, plenam cum Christo peragemus solemnitatem, et cum sanctis ita exclamabimus [33] : « Transibo in locum tabernaculi admirabilis, usque ad domum Dei; cum voce exsultationis, et cum laudis præconio, tanquam illorum qui lætantur : » ubi scilicet fuga doloris, tristitiæ et anxietatis : atque ad summum gaudium et exsultationem provecti, cum illis peragere digni erimus.

30 11. Pauperum meminerimus, et peregrinorum ne obliviscamur. In primis Deum diligamus tota anima, facultate, ac viribus; deinde proximum nostrum tanquam nos ipsos. Sic illa consequemur, quæ « oculus non vidit, neque auris audivit, neque in cor hominis pervenerunt, quæ nempe præparavit Deus diligentibus ipsum [34]; » per unigenitum Filium ejus Dominum nostrum, nostrumque Salvatorem, Jesum Christum; per quem sit gloria et imperium (32) soli Patri, per Spiritum sanctum, in sæcula sæculorum. Amen.

Salutate omnes cum osculo sancto. Salutant vos cuncti, qui mecum sunt, fratres.

Prima epistola festalis sancti Athanasii explicit.

EPISTOLA II.

(Ch. anno 330).

EPISTOLA SECUNDA FESTALIS PAPÆ ATHANASII, JUXTA QUAM DOMINICA PASCHATIS ERAT DIE XXIV PHARMUTHI, XIII KAL. MAII, ANNO XLVI DIOCLETIANI, CONSULIBUS GALLICANO ET AURELIO SYMMACHO, PRÆFECTO MAGNINIANO, INDICTIONE III.

1. Rursus Pascha et lætitia, fratres mei; denuo Dominus ad hoc nos tempus perduxit, ut more solito verbis ejus nutriti, festum prout oporteret agamus. Cum sanctis illis cœleste hoc gaudium celebremus; quoniam et ipsi **31** solemnitatem hujusmodi prænuntiaverunt, nobisque exemplo præiverunt per suam in Christo conversationem. Haud

[25] Joan. XX, 22. [26] II Cor. III, 17. [27] Isa. LIII, 7. [28] Hebr. XII, 24. [29] Psal. XXII, 4. [30] Philipp. IV, 6. [31] Matth. XXIV, 44. [32] I Cor. V, 8. [33] Psal. XLI, 5. [34] I Cor. II, 9.

(31) Sic adamussim scribit etiam sanctus Augustinus (ex Ephes. VI, 16) in sermone nostro Vaticano CXIX, 7 : *Calcientur pedes vestri in preparatione Evangelii pacis.*

(32) *Imperium* scribo exemplo Hieronymi interpretantis epistolam Theophili. Sic etiam Augustinus serm. Vat. CXXXVI; pariterque ego legebam in clausula priscæ homiliæ in cod. Vat. 286, f. 118.

illis tantummodo curæ erat Evangelium prædicare; sed si attente intuemur, utique scriptum cernimus Christi virtutem in ipsis fuisse manifestatam. Ad Corinthios enim ita (Paulus) scribebat [35] : « Imitatores mei estote. » Jam quod singulis perscripsit, simul omnibus atque ubique imperabat, quia omnium gentium doctor erat in fide ac veritate [36]. Prorsus hortatorium hoc jussum sanctorum omnium est. Jam et Salomon in parabolis aiebat [37] : « Audite, filii, disciplinam patris, et attendite ut intelligatis. Donum bonum do vobis, verba mea ne derelinquatis. Ego quoque filius obediens patri fui, et dilectus coram matre mea. » Sic optimam institutionem perficeret justus pater, cum horum ductu exemplorum erudiendis aliis operam daret. Quod si aliter se gereret, ignominiam experiretur a dicentibus sibi [38] : Tu qui alios erudis, te ipsum non erudis. Igitur frugi illum servum potius imitando, et ipse sibi deberet consulere et aliis prodesse ; ut gratiam sibi attributam duplicans, ita se compellari audiret : « Euge, serve bone et fidelis ! quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam, intra in gaudium Domini tui [39]. »

2. « A nobis quoque danda opera est, ut semper quidem, sed diebus præcipue festalibus, non auditores tantum, sed factores præceptorum Salvatoris nostri simus, ut sanctorum vitam imitantes, in cœleste illud Domini 82 nostri gaudium simul intremus, haud transitorium, sed firmiter permanens (23) : » gaudium, inquam, illud, quo exclusi ii qui nequiter agunt, nihil de actibus suis reliquum habebunt, præter dolorem, afflictionem et cruciatuum molestiam. Hi similitudinem hominis retinentes, minime tamen formam vitæ sanctorum præ se ferunt, atque ejus recti intellectus, quicum ab initio creatus homo rationalis fuit ad imaginem Dei ; sed se bestiæ potius irrationali comparant atque assimilant, voluptati contra legis normam dediti, lascivorum instar equorum, nec non calliditati dolisque, peccato demum mortifero, ut aiebat Joannes, qui eos genimina viperarum dixit [40]. Hi enim sic procumbentes, seque humi ceu serpens volutantes, haud cogitant alia esse meliora quæ hæc visibilia, in quibus ipsi constitutam felicitatem arbitrantur ; dumque his fruuntur, non Deo famulantur, sed concupiscentiis suis.

3. At enim Verbum illud tantopere hominum amans, cum hanc ob causam advenerit, ut rem perditam quærat atque inveniat, deterrebat eos a hujusmodi insania, exclamansque aiebat [41] : « Nolite fieri sicut equus 33 et mulus, quibus non est intellectus : in camo et freno maxillas illorum constringunt ; » tanquam scilicet desperatorum et improbis similium. Idem propheta in spiritu orabat dicens [42] : « Fuistis mihi tanquam Phœnices negotiatores ». Ultor vero spiritus his qui ejusmodi sunt adversatus ita est [43] ; « Domine, in civitate tua imaginem eorum abominaberis. » Ipsi autem tanquam insani semet transformantes, proprium fallunt ratiocinium ; et quasi vi logica magnopere prædíti, Dei sapientiam suæ assimilant, talem scilicet reputantes, qualia sunt propria opificia. Hinc de sapientia sua præsumentes tument, gloriamque Dei incorruptibilis immutant ad similitudinem imaginum hominis corruptibilis, volatilium, quadrupedum, atque reptilium. Propterea contulit illos Deus in mentem reprobam, ut absurditates illas perpetrarent [44]. Isti scilicet haud audierunt propheticam vocem ipsos reprehendentem [45] : « Cui assimilastis Dominum, et cuinam adæquastis? » Nec Davidem psalmistam audierunt imprecantem hisce hominibus : « Similes sint eis opifices eorum, et omnes qui confidunt in eis [46]. » Jam vero ad veritatem cæci, lapidem ceu Deum respiciunt [34], sensuque carentes, in tenebris ambulant, *ut* propheta clamat : » Audientes audiunt, et non intelligunt : videntes vident et non agnoscunt [47]. Incrassatum est cor eorum, et auribus graviter audierunt [48]. »

4. Qui igitur festi hujus hactenus participes non fuerunt, exhibent 34 sibi stulteque excogitant alios festorum titulos ; qui tamen gaudiine die revera sunt, an potius tristitiæ ? » Non est pax impiis, dicit Dominus [49]. » Item ut Sapientia loqui

[35] I Cor. IV, 16. [36] I Tim. II, 7. [37] Prov. IV, 1-3. [38] Rom. II, 21. [39] Matth. XXV, 21. [40] Luc. III, 7. [41] Psal. XXXI, 9. [42] Isa. XXIII, 2. [43] Psal. LXXII, 20. [44] Rom. I, 22-26. [45] Isa. XL, 25. [46] Psal. CXXXIV, 18. [47] Isa. VI, 9. [48] Act. XXVIII, 27. [49] Isa. XLVIII, 22.

(23) A Cosma Indicopleuste, qui sub Justiniano Magno vixit, recitatos fuisse nonnullos festalium Athanasii epistolarum locos, constabat ex ipsius Cosmæ curata a Montfauconio editione ex Mediceo codice. Jam ejus operis Vaticanum quoque habemus mirabilem codicem 699, auctori contemporalem, grandibus litteris scriptum, et decoris pariter imaginibus exornatum. Ibi f. 122 b primus hic apparet Athanasii locus, qui nihil ab illo edito differt, nisi verbo γενοίμεθα pro γενώμεθα (ut est in Monti). Et quidem melior est Vaticana lectio, quia priori γένοιτο respondet. En igitur Græca Athanasii apud Cosmam verba : Ἀθανασίου ἐκ τῆς δευτέρας ἑορταστικῆς. Γένοιτο δι' ἂν καὶ παρ' ἡμῶν πρεπόντως ἑκάστοτε μὲν, μάλιστα δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἑορτῆς, μὴ μόνον ἀκροαταὶ, ἀλλὰ καὶ ποιηταὶ τῶν τοῦ Σωτῆρος προσταγμάτων γενοίμεθα ἵνα καὶ τῶν ἁγίων τρόπον μιμησάμενοι, συνεισελθωμεν εἰς τὴν τοῦ Κυρίου ἄπαυστόν τε καὶ ὄντως μένουσαν ἐν οὐρανοῖς χαράν. *Sancti Athanasii ex secunda epistola festali. Faxit Deus ut semper, maxime autem in diebus solemnitatis, non auditores tantum, sed etiam factores præceptorum Salvatoris simus ; ut sanctorum mores imitati, una ingrediamur in indesinentem ac vere manentem in cœlis Domini lætitiam.* Videmus autem hic Athanasium dixisse optativo modo, quod Syrus interpres vel minus recte vel libere absoluto et quasi imperativo protulit.

(34) Hic Lucretius lib. v, 1197 : *Nec pietas ulla est vertier ad lapidem.*

tur (35) : « Ablatum est ab ore eorum gaudium et exsultatio. » Talia sunt improborum festa. At vero servi illi qui sensum Domini intelligunt, quique hominem illum vere sibi induunt propter Deum creatum, hi verba evangelica admittunt, reputantque generale esse præceptum, quod Timotheo his verbis traditum fuit [50] : « Exemplum esto fidelium in verbo, in conversatione, in charitate, in fide, in castitate. » Sic videlicet festum bene agunt ; ita ut ethnici quoque rectum illorum ordinem spectantes,dicturi sint : Vere Deus cum ipsis est. Sicut autem qui missum recipit, mittentem recipit ; ita sanctorum imitator Domini notam impressam habet. Idem Paulus, quia imitationi studebat, addit dicens [51] : « sicut et ego Christi. » Sed ante Paulum verba nostri Salvatoris exstabant, qui ex propriæ divinitatis sublimitate discipulos suos alloquens [52] : « Discite, inquit, a me quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris. » Sic etiam cum in pelvim aquam immisit, seque linteo præcinxit, pedesque lavit discipulorum, dixit eis [53] : « Scitote quid fecerim vobis. Vos me vocatis,Magister et Domine , et bene dicitis, sum etenim. Si ergo ego Dominus et Magister lavi pedes vestros, et vos debetis alter alterius lavare pedes : exemplum enim dedi vobis, ut quemadmodum ego feci, ita et vos faciatis. »

35 5. O quantopere admirari deberemus, fratres mei, Salvatoris nostri erga homines charitatem ! quantaque vi, qualique tuba exclamare, atque hæc ejus beneficia exaltare ! Non solum ad ejus imaginem facti sumus,sed ab eodem formam exemplumque cœlestis vitæ accipimus : idque debemus discere, cui ipse factis præivit. Quare cum aliquid patimur, haud est excandescendum, neque ulciscendæ injuriæ, sed benedicendum est maledicentibus, atque omnia Deo juste judicanti permittenda [54]. Qui ita se gerunt, seque Evangelio conformant, participes Christi erunt, et exemplorum apostoli imitatores, a quo laudis præmium consequentur, prout ipse Corinthios laudabat dicens [55] : « Laudo vos, quod per omnia mei memores estis. » Deinde quia nonnulli verbis ejus abutebantur, horum sensum ad sua desideria trahentes, audebantque ea immutare, sicuti in Hymenæi atque Alexandri negotio contigit [56], et ante hos cum Sadducæis [57], qui ut ipse ait, naufragium fidei passi [58], resurrectionis mysterium deridebant, propterea statim subdidit [59] : « Et sicut tradidi vobis, traditiones meas tenetis. » Quod reapse propterea dixit, ne aliter opinemur quam doctor tradidit.

6. Multifariam simulant improbi, qui sibi, ut Dominus ait [60], agni vestimenta induunt, et quasi dealbata sepulcra videntur : hi nempe divina **36** etiam verba ore effantur, et nihilominus pravam intus sententiam fovent. Hac quippe olim ratione is qui primus malitiam invenit, serpens, inquam, ille,hostis ille, cum Eva colloquens simulatorem se gessit,atque ita ipsam decepit. Post hunc, imo cum hoc ipso, cuncti hæresum præter fas inventores, lectis libris, non tamen prout sancti tradiderunt, opinantur ; sed eos secundum hominum traditiones intelligentes, errore labuntur, quia vim illorum ignorant. Merito igitur laudabat beatus Paulus Corinthios, qui secundum ipsius traditionem sententiam tenebant. Dominus item justius adhuc reprehendebat Judæos ita [61] : « Quare vos transgredimini mandata Dei propter vestras traditiones ? » Etenim hi accepta a Deo mandata mutabant, proprium sensum sequentes,atque ad hominum potius traditiones accedentes : ob quas Galatis paulo post molesti fuerunt. Cujus rei causa beatus Paulus missa ad hos Epistola sic scribebat [62] : « Si quis vobis annuntiaverit, præter id quod annuntiavimus, anathema sit.

7. Nulla est communio inter sanctorum verba et humanorum inventorum phantasias : nam cum viri sancti veritatis ministri sint, cœlorum regnum annuntiant ; secus illi, qui in parte contraria sunt, nihil nisi epulas cogitant ; et quasi jam nihil sint, aiunt [63] : « Comedamus et bibamus, cras enim moriemur. » Idcirco beatus Lucas hominum adinventiones improbat, et sanctorum potius tradit, dum initio Evangelii ita scribit [64] : « Quoniam multi **37** ausi sunt (36) narrationem scribere rerum quas nos edocti fuimus (37), sicut ii nobis tradiderunt, qui ab initio viderunt, et ministri fuerunt sermonis ; visum est et mihi, assecuto omnia a principio, diligenter ex ordine tibi scribere, illustris Theophile, ut cognoscas eorum verborum, de quibus eruditus es,veritatem. » Nam quod unusquisque sanctorum accepit,id ipsum immutabiliter tradit, propter doctrinæ circa mysteria soliditatem. Horum mandat verbum (sacra Scriptura) ut simus discipuli, hosque decet nobis esse magistros, ad hos tantummodo nos accedere oportet, quia solis ipsis concreditum verbum fuit, verbum, inquam, omni laude ornandum. Hi sunt discipuli, non quia ab aliis audiverint, sed quia cum ipsi viderint ministrique sermonis fuerint, res a Christo auditas tradiderunt. Hi magna narraverunt miracula a Salvatore nostro patrata, æternam ejus divinitatem annuntiaverunt, carnalem ejusdem de Virgine nativitatem descripserunt, et sancti Paschatis

[50] I Tim, IV, 12. [51] I Cor. IV, 16. [52] Matth. XI, 29. [53] Joan. XIII, 12-15. [54] I Petr. II, 23. [55] I Cor. XI, 2. [56] I Tim. I, 20. [57] Matth. XXII, 23. [58] I Tim. I, 19. [59] I Cor. XI, 2. [60] Matth. VII, 15 ; XXIII, 27. [61] Matth. XV, 3. [62] Galat. I, 9. [63] Isa. XXII, 13. [64] Luc. I, 1-4.

(75) Confer Isaiam XVI, 10, Jeremiam XLVIII, 33, Baruchum II, 23.

(36) Ex polysemo ἐπιχειρίω, *aggredior* vel *ausus sum*.

(37) Ex πεπληροφορημένων, ut est in Gr. At vulgatus Lat. legebat πεπληρωμένων.

solemnitatem prædicarunt dicentes[65]: « Pascha A nostrum immolatus est Christus : » nempe ut nos singuli, imo et simul universi, et cunctæ orbis Ecclesiæ, memores simul scriptum esse de Christo, quod a mortuis surrexerit, quodque de Davidis stirpe fuerit, ut est in Evangelio, nequaquam obliviscamur,quod Paulus Corinthiis significans tradidit[66], resurrectionem ejus, inquam, qua destruxit illum qui habebat mortis imperium **38**, adversarium scilicet[67], fecitque omnes nos secum resurgere, mortis vinculis resolutis, contulitque nobis benedictionem pro maledictione, gaudium pro tristitia, pro mœrore festivitatem. Hac sancta Paschatis exsultatione, quam semper nostris in cordibus retinemus, omni tempore læti erimus[68], ut Paulus jubet : sine intermissione orantes, et de B omnibus gratias agentes[69], ac ne omittemus quidem tempus ejusdem denuntiare, sicut a patribus traditum accepimus. His superaddimus : nempe, ut apostolicis attendentes traditionibus, simus invicem memores in precum conventibus : et cum simul omnes festum celebrabimus, Domino gratias uno ore semper agamus. Sic ejus gratia accepta, sanctos imitando, in Domino laudabimur quotidie (38), ut ait Psalmista[70] : nimirum, si prout decet, solemnitatem exegerimus, cœlesti gaudio digni erimus.

8. Nunc quoque quadragesimale tempus exordiemur die XIII mensis Phamenoth. Deinde ex ordine jejunii abstinentiam prosequentes, sanctam Paschatis hebdomadam incipiemus die XVIII mensis Pharmuthi : et die XXIII jejunia finientes, celebrataque Dominica die XXIV, adjungemus his septem reliquas magnæ Pentecostes hebdomadas ; gaudentes omnes atque exsultantes in Christo Jesu Domino nostro ; per quem gloria sit et imperium Patri per Spiritum sanctum in sæcula sæculorum, Amen.

Salutant vos, qui mecum sunt, fratres. Salutate omnes cum osculo sancto.

Explicit secunda epistola sancti Athanasii Alexandriæ episcopi.

39 EPISTOLA III.

(Ch. anno 331.)

EPISTOLA TERTIA FESTALIS PAPÆ ATHANASII, JUXTA QUAM DOMINICA PASCHATIS ERAT XVI PHARMUTHI, III IDUS APRILIS, ANNO XLVII DIOCLETIANI, CONSULIBUS ANNIO BASSO ET ABLAVIO, PRÆFECTO FLORENTIO (39), INDICTIONE IV.

1. Rursus, fratres mei dilecti, appropinquat nobis dies ille festalis,in quo præ cæteris orare dignum est. Hunc lex celebrari jubet : et quanquam nos a noxiis hominibus impedimur, nihilominus sanctum nobis foret, silentio hunc diem prer neque vobis, illorum causa, annuntiare. Sec gratias, qui consolatur humiles ! Nos haudquac ut accusatorum calumnias vitemus silentium bimus ; sed, audito veritatis verbo, vobiscum stali die exclamamus : Universalis Deus pra dicens[71] : « Celebrent filii Israelis Pascha. » Sp item in Psalmo prædicat[72] : « Canite tuba in m Kalendis, in insigni die solemnitatis vestræ. » pheta autem exclamat[73] : « Celebra, Juda, fe tates tuas. » Hanc ego vobis epistolam mitto quasi de re ignota, sed bene gnaris significo nimirum sciatis,Deum nos vobis astringere, et homines separaverint.Ipsa nos solemnitas cop eumdemque Dominum qualibet hora adoramus. haud ideo festum agimus, quia dierum simus servatores ; etenim novimus ab Apostolo eos prehendi,qui sunt hujusmodi,dicente[74] : **40** « observatis, et menses, et tempora, et annos. » festum hoc nuntiamus, ceu satis notum diem quo omnes Deo ubique famulemur, cumque ora nibus placemus. Beatus quippe Paulus dum hq gaudii propinquitatem significaret, haud dies de tavit,sed Dominum illum cujus causa festum mus, aitque[75] : Pascha nostrum immolatus Christus : » ut nos omnes Verbi æternitatem templantes, ad famulatum ejus accedamus.

2. Quid est solemnitas, nisi servitium, ab exhibitum ? quid porro est hoc servitium nisi ad Deum oratio et debita eidem gratiarum C Qui gratias non agunt, quoniam ab eo recesserunt hi merito ab illius quoque lætitia excludantur : latum est ex ipsorum ore gaudium et exultatio. Id circo illud oraculum pacem ipsis esse non sinit « Non est enim pax impiis, dicit Dominus : » alq ita opera faciunt tristitiæ et doloris. Propterea ille quidem duodecim (40) talentorum debitor, in Evangelio facta fuit remissio, gratias dom egit ; et qui grandis debiti remissionem obtinuer levis debiti gratiam facere oblitus est : ideoque stam retulit pœnam prioris debiti persolvendi.Op tuerat enim,quemadmodum gratiam impetrave ita et ipsum conservi sui misereri. Ille item acceptum talentum in sindone alligavit atque h obruit, æquum fuit ut tanquam **41** ingratus re ceretur, sibique dictum audiret[76] : « Serve mal piger, sciebas quia ego meto ubi non seminav congrego ubi non sparsi ? Oportuit te commi pecuniam meam nummulariis,ut veniens ego meum est reciperem. Auferte igitur ab eo talent et date ei qui habet decem talenta. » Æquum ita

[65] I Cor. v, 7. [66] I Cor. xv, 4. [67] Hebr. II, 14. [68] Philipp. IV, 4. [69] I Thess. II, 13. [70] Ps. XLIII, 9. [71] Exod. XIII, 5. [72] Psal. LXXX, 4. [73] Nahum I, 15. [74] Galat. IV, 10. [75] I Cor. V, 7. [76] Ps. XLVIII, 22. [77] Matth. XVIII, 24. [78] Matth. XXV, 26-28.

(38) Ita Syrus, non tota die.

(39) In chonico *Hygino*. Ergo vel Florentin eodem annos uccessit *Hygino*, vel mendum est.

(40) Μυρία *decem millia*.

fuerat ut redditurus rem suam domino, beneficium simul ejus qui dederat, reique collatæ vim agnosceret. Nam qui dederat durus non erat ; secus enim ab initio non dedisset. Ne id quidem, quod datum fuerat inutile erat aut sterile, neque vituperabile : sed et qui dedit bonus erat, et quod datum fuit non erat fructu cariturum. Igitur sicut ille qui serendi tempore triticum supprimit, maledictus est, ut divinum Proverbium ait [79] ; sic ille etiam qui gratiam negligit et sine cultura addit, jure meritoque, ceu nequam et ingratus abigendus erit. Contra autem laudat Dominus illos qui lucrati fuerant, dicens [80] : « Euge, serve bone et fidelis : quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam, intra in gaudium Domini tui. »

3. Recte sapienterque actum est, ut illi cuncta ad lucrandum contulerint quæ acceperant, ut ait Scriptura [81]. Oportet itaque ut nos quoque, dilecti mei, cum Dei gratia, curramus neque desistamus ; ne, dum otiari volumus, gratia accepta se subducere incipiat ; et ne hostis vacuos nos, nudosque deprehendens, subingrediatur velut in illum de quo Evangelium loquitur : 42 « Cum dæmonium ab eo exivisset, postquam per inaquosa loca exerravit, assumpsit secum alios septem spiritus ipso pejores ; reversusque invenit domum vacantem, ibique habitavit ; et fuerunt novissima hominis illius pejora prioribus [82]. » Quippe a virtute recessus ingressum impuro spiritui præbet. Quapropter ne forte gratia sit nobis inutilis. Apostolus discipulo suo scripsit peculiare præceptum, ita tamen ut nos simul adhortetur dicens : « Noli negligere gratiam quæ in te est [83]. Qui suam operatur terram, satiatur pane : viæ autem otiosorum spinis occupantur [84]. » Atque ut nemo in illas incurrat, Spiritus nos prænonet dicens [85] : « Novate vobis novale, et nolite serere super spinas. Qui spreta quam accepit gratia, in mundanas se curas ingurgitat, hic semet cupiditatibus tradit ; atque ita superveniente persecutione, scandalum patitur et infructuosus fiet. Quinam vero est hujusmodi pigritiæ exitus ? Propheta hunc significat dicens [86] : « Maledictus homo qui facit opera Domini negligenter. » Quod in obsequium Domini fit id attente est peragendum, absque pigritia, imo ferventer, ut consumpto omni per spiritus fervorem materiali peccato, ad Deum illum propinquare possumus, qui est ignis devorans, ut sanctorum verba aiunt.

4. Quippe universalis ille Deus, « Qui fecit angelos suos spiritus, et Cherubinos suos flammam ignis [87], » in egressu ex Ægypto vetuit quominus hujusmodi hominum multitudo monti propinquaret ubi eis legem laturus erat [88]. 43 At beatum illum Moysen, cujus ardens erat spiritus et gratia inexstinguibilis, ad se vocabat dicens : Unus accedat Moyses. idcirco ille in caliginem ingrediebatur, et fumante monte nullum detrimentum capiebat ; imo illinc probatior descendebat, propter Domini eloquia quæ sunt argumentum electum et probatum terræ [89]. Interea beatus Paulus, datam nobis Spiritus gratiam nolens frigescere, nosmet adhortans scripsit [90] : « Spiritum nolite exstinguere. » Sic videlicet participes Christi permanebimus, si in Spiritus initiatione usque ad finem consistemus. Dixit autem : « nolite exstinguere, » non quod Spiritu in hominum potestate sit, aut aliquid ab eis pati possit ; sed quia improbi atque increduli videntur in animo suo illum exstinguere ; et cum sint in impuris operibus inveterati, Spiritum persequuntur. Spiritus vero sanctus, qui dicitur correptionis, fraudem defugit, neque moratur in corpore culpæ addicto, sed a mentibus intellectu carentibus recedit ; quæ cum jam non intelligant, fraudulentæque sint, et peccati studiosæ, quasi in tenebris ambulant, luce illa carentes, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Par ignis prophetam quoque Jeremiam contingebat, cum in eo verbum instar ignis fieret, aiebat [91] : Ego undique angustior, nec ferre queo. Noster autem Dominus Jesus Christus, quia magnopere homines diligit, ut hunc ignem in terram injiceret, venit, aitque [92] : « Quid ? utinam jam arderet ! » Ipse vult, teste Ezechiele [93], pœnitentiam hominis potius 44 quam ejus mortem ; adeo ut hominum malitia exuratur, atque anima purificata fructus justitiæ possit offerre ; atque ita satum ab eo verbum fructum ferat tricesimum, sexagesimum, atque centesimum. Sic Cleophas cum initio ambigeret, gratiam referre non est visus ; mox tamen propter Domini verba exardescens [94], grati animi sui fructum obtulit. Beatus item Paulus, postquam hoc igne inflammatus fuit, carnis et sanguinis rationem non habuit [95], sed gratia agnita exsultavit in verbo. Secus vero, dissimiles his, leprosi illi novem, lepra mundati, grati erga sanatorem suum Dominum non fuerunt [96]. Ille pariter Judas, qui dignus apostolica sorte habitus fuerat, et Domini discipulus appellatus, postremo cum panem cum Domino nostro comedisset, calcaneum contra hunc levavit [97], et factus est proditor [98]. Horum similes vecordiæ suæ præmium capiunt : nempe exspectatio illorum vana erit propter eorumdem ingratum animum, quia nulla ingrato homini spes superest. Eos vero qui divinum ignem neglexerint, alter potius ignis manebit ; ignis, inquam, ille, qui est paratus diabolo et angelis ejus [99]. Huic igni par erit illorum exitus, qui adversus gratiam ingratos se præbent.

5. At enim fideles veriqne servi Domini, probe gnari quod Dominus gratos gratiæ diligit, nullum prætermittunt tempus, quo Domino gratias laudes-

[79] Prov. XI, 26. [80] Matth. XXV, 23. [81] ibid. 16. [82] Matth. XII-43-45. [83] I Tim. IV, 14. [84] Prov. XII, 1 ; XV, 19. [85] Jer. IV, 3. [86] Jer. XLVIII, 10. [87] Psal. CIII, 4 ; Hebr. I, 7. [88] Exod. XIX, 12. [89] Prov., 20 ; Psal. XI, 7. [90] I Thess. V, 19. [91] Jerem. IV, 31. [92] Luc. XII, 49. [93] Ezech. XVIII, 23. [94] Luc. XIV, 32. [95] Galat. I, 16. [96] Luc. XVII, 17. [97] Joan. XIII, 18. [98] Luc. VI, 16. [99] Matth. XXV,

que non referant. Et sive tempora serena sint sive molesta, ipsi quidem **45** gratias laudationesque Deo extollunt (41) ; nullaque temporalium vicissitudinum ratione habita, Deum temporum dominum adorant. Primus quidem ille Jobus omnium constantissimus qui in rerum abundantia versatus fuerat, ita censebat ; dum angeretur, tolerabat ; dum cruciaretur, gratias agebat [1]. Sic etiam humilis ille David ipso tribulationis tempore psallebat dicens [2] : « Benedico Dominum omni tempore. » Beatus denique Paulus, nulla propemodum in Epistola a gratiis agendis desinebat ; nec requiei indulgebat, imo vero gloriabatur in tribulationibus [3] ; sciebat enim, quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non confunditur [4]. » Si nos itaque hujusmodi homines imitabimur, nullum nobis elabetur tempus, quo gratias non agamus. Et nunc quidem potissime cum tempus tribulationum est, quas hæretici adversus nos concitarunt, gratias agere Domino debemus, verba sanctorum usurpantes [5] : « Hæc omnia venerunt super nos, nec obliti sumus te. » Judæorum autem exempla sectantes, qui nihil de animi vigore remittebant, cum Idumæorum audaci impetu pulsarentur, et abs Hierusalem hostibus detrimenta paterentur, sed tunc impensius Deo canebant ; ita et nos, fratres mei dilecti, cum a verbo Dei dicendo impedimur, tunc id vehementius prædicare debemus, et canere cum tribulamur ; ut digni simus contemptum atque ærumnam pro veritate pati. **46** Omnino cum damnis afficimur, tunc gratiæ a nobis agendæ sunt. Sic etiam beatus Paulus omni tempore gratias agebat ; atque ut pari secum studio ad Deum accedamus, hortabatur dicens [6] : « Petitiones vestræ cum gratiarum actione innotescant apud Deum. » Vult autem ne unquam a tali desiderio desinamus, dum ait [7] : « Omni tempore gratias agite, sine intermissione orate. » Sciebat enim, quod dum fideles gratias agunt, potentes sunt ; et quod dum exsultant, mœnia inimicorum pervadunt. Velut illi sancti, qui aiebant [8] : « Tecum inimicos nostros expugnabimus ; cum Deo meo transgrediar murum. » Sic firmi semper perstantes, nunc præcipue, etsi multæ tribulationes sunt, multique adversus nos furentes hæretici : nihilominus, fratres mei dilecti, cum gratiarum actione quod nobis modo appropinquat sanctum Pascha peragemus, succincti lumbos conscientiæ nostræ, quemadmodum Salvator noster Jesus Christus, de quo scriptum est [9] : « Justitia erit cingulum lumborum ejus, et fides cinctorium renum ejus. » Manu unusquisque tenentes virgam, quæ de stirpe Jessæ exiit, nostrosque pedes evangelico apparatu calciantes, festumque agentes, ut ait Paulus [10] : « Non fermento vetere, sed azymo puritatis ac veritatis ; » promittentes in super nosmet reconciliare in timore bono per Christum ; a fide erga eum nunquam desciscentes, nec cum hæreticis nos polluentes, aut cum illis qui extra veritatem versantur, quorum desideria ac mores abjecti sunt ; nec non **47** in tribulationibus lætitia gestientes, ferream illam tenebrosamque prætergrediemur fornacem [11], ac sine detrimento tremendum illud Rubrum mare tranabimus [12]. Atque ita suffusos pudore hæreticos spectantes, magnam illam cum beato Moyse laudem canemus, dicentes [13] : « Laudemus Dominum, gloriose enim magnificatus est. » Sic cantantes, et peccatum nostrum submersum videntes, desertum quoque pertransibimus. Denique prævia nostra intra quadragesimam purificatione per preces, jejunia, bonosque mores et opera, sanctum licebit.

6. Quadragesimæ initium est die quinto mensis Phamenoth. Et postquam his diebus purificati fuerimus, ut jam dixi, ac bene comparati, Sanctæ hebdomadæ magni Paschatis initium faciemus die Pharmuthi decimo : quo tempore, fratres mei, exercere nosmet debemus assiduis orationibus, jejuniis atque vigiliis, ut postes nostros pretioso sanguine possimus inungere, et exterminatorem vitare. Finiemus autem jejunia die xv Pharmuthi. Et cum in vespere Sabbati audiemus dicentes angelos [14] : « Cur quæritis viventem inter mortuos ? surrexit : » statim nobis magna Dominica illucescet, die, inquam, XVI ejusdem mensis Pharmuthi, quo *Dominus noster* resurrexit, qui nobis pacem cum proximis nostris donavit (42). Sic festum agentes juxta ejus voluntatem, et huic sanctæ Dominicæ hebdomadas septem adjungentes, videlicet illius Pentecostes, in qua Spiritus gratiam recipiemus, semper Domino **48** gratias agemus : per quem gloria sit et imperium Patri per Spiritum sanctum in sæcula sæculorum. Amen.

Salutate omnes cum osculo sancto. Salutant vos, qui mecum sunt, fratres. Oro, fratres mei dilecti, ut sitis incolumes, et nostri in Domino memores.

Explicit epistola tertia festalis sancti Athanasii.

EPISTOLA IV.

(Ch. anno 332.)

EPISTOLA QUARTA FESTALIS PAPÆ ATHANASII DE DOMINICA PASCHATIS QUÆ ERAT DIE XVII PHARMUTHI, IV

[1] Job I, 21. [2] Psal. XXXIII, 2. [3] Rom. V, 3. [4] ibid. 3-5. [5] Psal. XLIII, 18. [6] Philipp. IV, 6. [7] I Thess. V, 18, 17. [8] Psal. XLIII, 6 ; XVII, 30. [9] Isa. XI, 5. [10] I Cor. V, 8. [11] Deuter. IV, 20. [12] Hebr. XI, 29. [13] Exod. XV, 1. [14] Luc. XXIV, 5.

(41) Ita Joan. Chrysostomus (ut est in ejus nova Vita apud nos, auctore Theodoro Trimithuntis episcopo) ; morti proximus in exsilio, aiebat more sibi solito : δόξα τῷ Θεῷ πάντων ἕνεκεν *gloria Deo propter omnia ;* quibus in verbis vir divus et usquequaque mirabilis exspiravit.

(42) Nempe ante sacram synaxim mandatur in liturgiis fraterna condonatio.

NONIAS APRILIS, ANNO XLVIII DIOCLETIANI, CONSULIBUS PAPINIO PACATIANO ET MÆCILIO HILARIANO, PRÆFECTO HYGINO, INDICTIONE V. HANC EPISTOLAM MISIT DE COMITATU PER OFFICIALEM.

1. Sero quidem, et consuetum extra tempus, scribo vobis, dilecti mei; sperans tamen vos mihi hanc tarditatem condonaturos, habita magnæ longinquitatis ratione, necnon ejus quæ me male habuit infirmitatis. Utroque hoc videlicet impedimento retentus fui, necnon et hiemis asperitate, quominus litteras ad vos darem. Sed tamen, etsi longe absum, et adhuc morbo conflictor, non ideo sum oblitus festale tempus vobis significare; gnarus quippe consuetudinis, officio meo defungor. Quanquam epistola ultra solitos significandi limites exarata sit, nihilo tamen minus hoc idoneum tempus esse **49** videtur festalem hymnum canendi, cum hostes ignominia affecti sunt, atque ab Ecclesia reprehensi, propter actam adversus nos gratuitam persecutionem. Tempus, inquam, est repetendii illud contra Pharaonem canticum, dicendo [15]: « Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est : equum et ascensorem dejecit in mare. »

2. Bene est, dilecti mei, nos de festo ad festum pervenire; ita tamen, ut festales conventus ac vigiliæ pacificæ mentem nostram excitent, nostrumque intellectum impellant ad bonarum rerum contemplationem. Ne, quæso, his diebus utamur ad fovendam tristitiam, sed ad nutriendam solatio animam, atque orandum ut corporis concupiscentia sedetur. Hisce actibus hostes quoque superare poterimus, æqua ac beata Juditha, quæ jejuniis precibusque exercita, hostes devicit, et Holophernem interemit. Ita se gessit beata quoque Esther, proximo jam totius gentis suæ exterminio, et Israelitici populi imminente excidio, cum aliter tyranni ira conspesci nequiret nisi jejunio ac precibus ad Deum fusis; atque ita populi salutem cum ejusdem internecione commutavit. Jam ut hujusmodi dies, festorum loco ab Israele haberentur, diserte festa antiquitus appellata sunt; cum videlicet hostis destruebatur, populi periculum expediebatur, Israel denique salvabatur. Propterea ut festum hujusmodi celebraretur, beatus Moyses magnum Paschatis festum præfiguravit, quia Pharaone pariter interrempto subductus fuit servituti populus. Sed **50** enim hæc nonnisi identidem olim fiebant : quando scilicet noxii populo tyranni destruebantur, tunc festa pro tempore ac solemnitates celebrabantur.

3. Nunc vero postquam inimicus universi orbis tyrannus interemptus fuit, nequaquam, dilecti mei, temporaneo festo intersumus, sed æterno illi ac cœlesti : quod nos figuris haud portendimus, sed re vera peragimus. Tunc carnis agni irrationalis esu festum diem celebrabant, unctisque illius cruore stipitibus exterminatorum fugabant. Nunc autem cum Patris Verbum comedimus (43), cordiumque nostrorum labia Novi sanguine Testamenti signamus, datam nobis a Salvatore gratiam agnoscimus, qui ait [16] : « Ecce dedi vobis calcare supra serpentes ac viperas, et supra omnem inimici potestatem. » Haud ulterius mors dominabitur, sed morti vita succedit, quia idem Dominus ait [17] : « Ego sum vita. » Omnia scilicet nunc lætitia redundant ac gestiunt, sicut jam scriptum fuit [18] : « Dominus regnavit, exsultet terra. » Tunc mors regnabat, cum in Babylonis fluminum ripis sedentes flebamus [19], et in captivitatis amaritudine tristabamur. Nunc vero morte regnoque adversarii destructis, copiosa lætitia gaudioque cumulata sunt omnia. Neque in Judæa tantum notus est Deus [20], sed in omnem terram exivit vox eorum [21], et scientia Domini universus orbis plenus est [22]. Cæteroquin exploratum est, dilecti mei, oportere nos, qui hujusmodi festo intersumus, conscientias nostras inducre haud sordidatis vestibus, sed puris omnino indumentis ornare in hoc Domini nostri **51** Jesu (dic), ut cum eo reapse festum agitare possimus. Utique sic induimur, cum virtutem diligimus, et vitium aversamur; cum castitatem servamus, et lasciviam omittimus; cum iniquitati justitiam præferimus; cum necessariis contenti, animum potius nostrum corroboramus; cum pauperum non obliviscimur, sed unicuique fores nostras patere volumus; cum nostrum animum studemus demittere ac superbiam detestari.

4. Israel quoque ritum hunc sedulo olim tanquam in figura exercebat, et festis intererat : attamen hæ res tunc velut umbra ac representatio quædam erant. Non vero, dilecti mei, pulsa umbra, consumptisque figuris, haud jam hoc festum ceu figurativum reputare debemus, nec velut in terrestri Jerusalem ad paschale altare conscendere, juxta indeterminatum Judæorum pervigilium, timentes ne, decurrente tempore, videamur extra tempus operari; sed omittendæ a nobis figuræ sunt, apostolorum exemplo, et illud canticum novum cantandum. Quam rem cum iidem apostoli futuram præsensissent, seque sodales veritatis fecissent, ad Salvatorem nostrum accedentes dixerunt [23] : « Ubinam vis Pascha tibi paremus? » Quippe ea res terrenæ Jerusalem gratia jam non fiebat, neque festi illic tantummodo celebrandi voluntas erat, sed ubicunque Deo placeret : ipse autem ubique id fieri volebat, atque omni loco thus sibi et sacrificium offerri. Olim quidem, ut historia tradit, Paschatis festum nusquam extra Jerusalem transferre licebat: **52** sed enim postea, temporaneis rebus dilapsis, figurisque conclusis, quia prædicatio Evangelii quaquaversus dilatanda erat, ideoque hoc etiam festum nullo non loco a discipulis propagandum; propterea

[15] Exod. XV, 1 [16] Luc. X, 19. [17] Joan. XIV, 6. [18] Psal. XCVI, 1. [19] Psal. CXXXVI, 1. [20] Psal. LXXV, 2. [21] Psal. XVIII, 5. [22] Isa. XI, 9. [23] Luc. XXII, 9.

(43) Observemus hic et postea Athanasii testimonium de sacrosancta Eucharistia.

Salvatorem rogarunt : « Ubinam vis paremus ? » Ipse vero Salvator noster a figurato pariter ad spiritale transiliens,promisit eis fore ut non agni carnem deinceps comederent,sed sui ipsius dicentis[24]: « Accipite comedite, et bibite ; hoc est corpus meum et sanguis meus. »

5. Cum nos his pariter, dilecti mei, vescemur, tunc enim vere Paschatis solemnitatem complebimus ; capto initio a die Pharmuthi primo, et in sexto ejusdem mensis jejunia finiemus,Sabbati vespere.Sanctus autem Dominicæ dies illucescet nobis die ejusdem Pharmuthi septimo. Deinde certis evolutis diebus, sanctæ Pentecostes solemnia agemus ; quorum dierum periodo futurum mundum innuimus, in quo cum Christo semper versantes, universalem Deum laudabimus per Christum Jesum, perque hunc cum sanctis dicemus Domino : Amen.

Salutate omnes cum osculo sancto : salutant vos cuncti, qui mecum sunt, fratres. Hanc epistolam misimus vobis ex comitatu per officialem nobis ab eo concessum,qui vere Deum timet,id est ab Ablavio prætorii præfecto .Ego porro in comitatu versor, quia ad imperatoris Constantini conspectum vocatus fui. Sed enim qui hic degunt Meletiani pugnant, **53** invident, adversantur nobis apud imperatorem : attamen ignominia notati pulsique hinc fuerunt,ceu calumniatores,et multis de rebus objurgati.Pulsi vero nominatim fuerunt Callinicus, Ision, Eudæmon, et Gelœus (44) Hieracammon, qui nominis sui pudens,Eulogium se appellandum curavit.

Sancti Athanasii quarta epistola festalis explicit.

EPISTOLA V.

(Ch. anno 333.)

HÆC EST ATHANASII QUINTA EPISTOLA, IN CONSULATU DALMATII ET ZENOPHILI, PATERNO PRÆFECTO, INDICTIONE VI, CUM ESSET DOMINICA PASCHATIS XVII KAL MAII, NEMPE XX PHARMUTHI, LUNÆ XV, EPACTA XX, DEORUM SEPTIMO, DIOCLETIANI ANNO XLIX.

1. Præclarum est, fratres mei, ab uno ad aliud festum pervenire, ab una ad aliam transire orationem, ab uno ad aliud jejunium, ab una denique ad aliam solemnitatem. Adest videlicet rursus illud tempus, quod nobis novum initium affert, beati nempe notitiam Paschatis,in quo Dominus fuit immolatus. Nos utique vescimur,tanquam vitæ cibo, animamque nostram pretioso illius sanguine semper oblectamus,ceu fonte quodam; et nihilominus semper sitimus, semperque ardemus. Ipse vero sitientibus adest,et ob suam benignitatem diei fes
movet illos qui sitientia viscera **54** haben
ejusdem Salvatoris nostri effatum [25]: « Si q
veniat ad me et bibat.»Non tunc tantummo
quisque accedit,sitim suam exstinguit; sed
cunque etiam aliquis petit, libenter ei con
ut ad Salvatorem accedat (45).Gratia festi ha
tempore coarctatur, neque splendidus ejus
occasum patitur,sed semper in promptu est
monti illuminandæ qui cupiunt. Pollet aute
tinua virtute erga illos qui illuminatam
gerunt, et divinis libris attendunt diu noc
velut homo ille qui beatus appellatur,prout in
psalmo scriptum est [26] : « Beatus vir,qui n
in consilium impiorum, et in via peccatoru
stetit,et in cathedra pestilentium non sedit
lege Domini voluntas ejus est,et in lege ejus
tatur die ac nocte. » Non hunc sol illumin
luna, vel aliorum siderum turba ; verum is
sis Dei universalis radiis resplendet.

2. Porro ille Deus, dilecti mei, qui initio
hoc nobis instituit, ut id quotannis peragat
cedit. Ipse qui Filium suum morti tradidi
pter (nostram salutem, eadem de causa sa
festum largitur,quod in anni cursu notatur,
ea hoc tempus semper nuntiatur. Festum ho
nos per occurrentes nobis in hoc mundo æru
et nunc lætitiam nobis salutis confert Deus
festo emicantem,dum nos ad unum consessu
ducit, cunctos spiritualiter ubique copulans,
que communiter **55** orare concedens, comm
que gratiarum actiones persolvere, prout in
factitare opus est. Hoc est benignitatis ejus
culum : ipse scilicet ad hoc festum longinquos
gregat, et eos qui forte corpore remoti sunt,
unitate proximos facit.

3. Agesis itaque, dilecti mei,quidni gratiam
hujus, ut par est,agnoscimus ? Quidni rerum
pulchrarum auctorem remuneramur ? Deum
pro merito remunerari impossibile est ; v
enimvero acceptum donum non grate agno
ea demum iniquitas est.Natura quidem impo
litatem prodit,sed libera nostra voluntas ingr
animum arguit. Ideo etiam beatus Paulus
magnitudinem doni admirans aiebat [27] : « Et a
quis idoneus ? » Is terrarum orbem Salvatoris
sanguine redemit, inferos item Salvatoris
morte conculcandos curavit, cœli januas pat
perque Dominum nostrum viam absque ullo i
dimento ascendentibus munivit (46).Interim s

[24] Matth. XXVI, 26-28 ; Luc. XXII, 17-19. [25] Joan. VII 37. [26] Psal. I, 1 seq. [27] II Cor. II, 16.

(44) Nempe Γελοῖος, *ridiculus*.

(45) Animadverte morem concedendi omni tempore,etiam extra Pascha, Eucharistiam petentibus.

(46) Laudavit olim hunc locum Indicopleustes ed. p. 316, et cod. Vat.,f. 122 b : Τοῦ αὐτοῦ (Ἀθανασίου) ἐκ τῆς ε΄ ἑορταστικῆς· Καὶ πρὸς ταῦτα τίς ἱκανός ; Τὸν μὲν γὰρ κόσμον τῷ αἵματι τοῦ Σωτῆρος ἠλευθέρωσεν, τὸν ᾅδην πάλιν τῷ τοῦ Σωτῆρος θανάτῳ πατεῖσθαι δέδωκεν, καὶ εἰς τὰς οὐρανίους πύλας πόδιστον τοῖς ἀνερχαμένοις τὴν ὁδὸν παρα *Ejusdem (Athanasii) ex quinta epistola festali ad hæc enarranda sufficiat ? Nam mundum Sa ris sanguine liberavit,infernum item Salvatoris calcandum tradidit, et ad cœlestes portas obic cuam ascendentibus viam paravit.* Textus hic Montfauconium non differt a codice Vaticano.

rum quidam de hoc beneficio cogitans, nec Dominum remunerari valens, aiebat [28] : « Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? » Pro morte vitam pro servitio libertatem, pro inferis cœli regnum contulit. Antea regnabat mors ab Adam usque ad Moysen [29]; nunc divina vox insonuit [30] : «Hodie mecum eris 58 in paradiso.»Revera et sancti illi, rem experti aiebant [31] : « Nisi quia Dominus adjuvit me, paulo minus habitasset in inferno anima mea. » Et nihilomus cum se (David) ineptum retribuendo sensit, gratiam agnovit, sibique diffidens dixit [31*] : « Calicem salutaris accipiam,et nomen Domini invocabo. Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus. » Ad calicem quidem quod attinet, ipse etiam Dominus aiebat [32] : « Potestis bibere calicem,quem bibiturus sum? » Et cum discipuli affirmarent,Dominus ait [33]:« Calicem quidem meum bibetis; sed sedere ad dexteram meam vel sinistram meam,non est meum dare, nisi illis quibus id paratum est. »

3°.Ergo tenero erga gratiam animo simus,dilecti mei: et quanquam retribuendo impares sumus,pro viribus ad id connitamur. Etsi autem natura res tantas digne verbis remunerari nequit,attamen dum in timore bono versamur, gratias agamus. Quandonam autem in timore bono versamur, nisi cum gratiores erga illum Deum sumus,qui benignitate sua talia nobis contulit? Sic morigeri legem observare debemus, atque ejus mandata custodire; præcipue ne ingrati extra legem nosmet esse putemus,et nefanda perpetremus. Deus gratum animum diligit : et cum nobis omnino diffidimus,tunc utique nostras animas Domino offerimus, more sanctorum : quia non nobis vivimus, sed Domino qui pro nobis mortuus est; prout se gessit etiam beatus Paulus dicens [34] : « Christo confixus sum cruci. Vivo ego, sed non ego, vivit in me Christus. »

4. 57 Vere exploratum est, dilecti mei, debere nos corporis rebus abrenuntiare, atque in iis tantummodo quæ sunt Salvatoris nostri exerceri. Jam et tempus a nobis postulat,ut non ejuscemodi verba tantum dicamus,sed etiam operibus sanctos homines imitemur. Imitamur autem, cum eum qui mortuus est regnoscimus, nec nobis vivimus, sed ipse vivit in nobis Christus; et cum Dominum omni vi nostra remuneramur. Si autem retribuemus, nihil nostrum conferemus, sed quod ab eo accepimus; quæ cum ejus gratia sit,ipse a nobis gratiam suam reposcit; ac propterea dicit : Oblationes mihi exhibitæ munera mea sunt; id est quod mihi tribuitis, id a me antea acceperatis. Dona autem Dei sunt quælibet virtus, verusque ac bonus timor ipsius. Hæc offeramus Domino; et cum in timore bono comperti fuerimus, una cum iis rebus quas ipse nostri causa sanctificavit (47), festum ei celebrabimus. Ita nos in jejuniis sanctis gerere debemus, prout sunt ab eo instituta, quorum ope viam ad Deum inveniemus : non tamen velut ethnici aut contumaces Judæi, aut hodierni hæretici,vel sectarum alumni. Ethnici quidem scopum festi in epularum copia positum æstimant:Judæi,figura et umbra decepti,idem opinantur : sectarum vero alumni, separatis locis vanisque sententiis (aberrant). Nos autem, fratres mei, 58 ethnicos superamus, festum agendo cum animæ puritate corporisque munditia; Judæos item, quia jam figuram aut umbram non admittimus, sed vera luce splendemus,solemque justitiæ aspicimus: sectarum denique alumnos, quia Christi tunicam non discindimus,sed una in domo, in Ecclesia nempe catholica, Pascha Domini illius comedimus, qui sanctarum legum suarum constitutione nos ad virtutem dirigit,atque abstinentiam solemnitati debitam suadet. Vere Pascha est a malo abstinentia, virtutis exercitium et a morte ad vitam transitio. Hoc homo ab antiqua discit figura : tunc enim ex Ægypto Hierosolymam transire studebant; nunc nos de morte ad vitam transimus ; tunc a Pharaone ad Moysen; nunc a diabolo ad Salvatorem. Et quemadmodum tunc præstiti auxilii typus quotannis repræsentabatur,ita nunc quoque salutem nostram commemoramus. Jejunamus,quia de morte cogitamus, ut postea vivere possimus. Vigilamus haud mœsti, sed veluti dominum de convivio redeuntem exspectantes, ut invicem videamus, et victoriæ signum adversus mortem quantocius nuntiemus.

5. Utinam, dilecti mei, prout sacra doctrina requirit,sic omni tempore, et nunc maxime, jita nos geramus vivamusque, ne unquam pulchrorum Dei operum obliviscamur,neque a virtutis exercitio desinamus, ceu apostolica 59 verba nos monent [36]: « Memento Jesu Christi, qui a mortuis resurrexit.. » Sane definitum tempus non statuit (Apostolus) hujus recordationis; nos tamen nostris cogitationibus semper hanc versare debemus,et de multorum socordia quotidie dolere. His ergo diebus rei initium faciamus,quandoquidem commemorationis tempus adest, quod sanctis hominibus vocationis præmium ostendit,negligentes autem non sine reprehensione adhortatur. Cæteris vero diebus virtutis cursum teneamus, patratorum flagitiorum pœnitentes, uti par est,quæcunque ea fuerint : nemo enim mundus est a sordibus, tametsi unius horæ vita ejus in terra fuerit, ut omni virtute præditus testatur Jobus [36]. Deinde ad res futuras animum convertentes, oremus ne indigne Pascha comedamus, et ne periculis irretiamur. Pascha quidem, esca cœlestis erit pure festum agentibus; impuris autem et aspernantibus, periculum atque ignominia. Scriptum est enim [37] : « Qui manducat et bibit indigne,reus erit mortis Domini nostri. » Igitur ne simpliciter ad fe-

[28] Psal. CXV, 1. [29] Rom. V, 14. [30] Luc. XXIII, 43. [31] Psal. XCIII, 17. [31*] Psal. CXV, 13, 15. [32] Matth. XX, 22. [33] ibid. 23. [34] Gal. II, 19. [35] II Tim. II, 8. [36] Job XIV, 4 *sec.* Græc. [37] I Cor. XI, 27.

(47) Intellige Pucharistiam in Paschate a fidelibus sumendam.

stali ritus celebrationem veniamus; sed ut idonei A simus ad divinum Agnum accedere, et cœlestes escas attingere, manus nostras purificemus, corpus mundemus, et omni fraude expertem conscientiam teneamus. Ne, quæso, ad ebrietatem laxemur neque ad concupiscentias, sed cum Domino nostro et cum divinis doctrinis confabulemur; ut usquequaque puri, possimus fieri Verbi participes.

6. Die autem XIV Pharmuthi, vespere Sabbati, sanctum jejunium incipientibus, et ejusdem mensis Pharmuthi die XIX finientibus, illucescet nobis **60** sancta Dominica, die ejusdem Pharmuthi XX : cui adjungentes septem illas Pentecostes hebdomadas, in orationibus, communione cum proximo, et voluntate omnino pacifica, regni quoque cœlestis hæredes fiemus, per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem gloria sit et imperium Patri in B sæcula sæculorum. Amen.

Salutant vos cuncti qui mecum sunt, fratres. Salutate invicem omnes cum osculo sancto.

Explicit quinta epistola sancti Athanasii.

EPISTOLA VI.

(Ch, anno. 334.)

HÆC EST SEXTA PAPÆ ATHANASII EPISTOLA, JUXTA QUAM (PASCHATIS) DOMINICA ERAT DIE XII PHARMUTHI, VII IDUS APRILIS, LUNÆ XVII, DIOCLETIANI ANNO L, CONSULIBUS OPTATO PATRICIO ET ANICIO PAULINO, PRÆFECTO PHILAGRIO (48) CAPPADOCE, INDICTIONE VII.

1. Deus nunc etiam, dilecti mei, ad solemnatis tempus nos deduxit, suaque benignitate ad hunc consessum pervenire providit. Deus ille, qui Israelem ex Ægypto eduxit, idem nos ad solemnitatem nunc invitat. Is ore Moysis dixit [38] : « Observa mensem novarum frugum (49), ut facias **61** Pascha Domino Deo tuo. » Idem etiam per prophetam ait [39] : « Celebra, Juda, festivitates tuas, et persolve Domino vota tua. » Si Deus ipse festo oblectatur, atque ad id invitat, haud oportet, fratres mei, demorari, neque negligere, sed hilariter seduloque ad hoc convenire; ut hic sollicite incipientes, festi illius cœlestis arrham capiamus. Si diligenter festum hic agemus, sine dubo gaudium illud perfectum in cœlo assequemur, velut ipse Dominus dixit [40] : « Desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum, antequam patiar. Dico enim vobis, quia ex hoc non manducabo illud, donec im- D pleatur in regno Dei. » Comedemus autem hoc, si mente causam festi comprehendemus, si auxilii auctorem agnoscemus, atque ut deeet in ejus gratia vivemus; celebrantes, ut ait Paulus [41], « non fermento vetere, neque fermento malitiæ, sed azymis puritatis et veritatis. » Mortuus est his diebus Dominus, ne ulterius opera mortis ageremus; animam suam tradidit, ut nostram incolumem ab inimici machinationibus conservaremus. Quodque mirum est, Verbum fuit in carne, ne nos ulterius essemus in carne, atque ut in spiritu constituti, Deum qui spiritus est [42] adoremus. Si quis autem non ita se comparat, sed his diebus abutitur, hic non agit festum, sed quasi incredulus gratiam incusat; ma. vultque honorare dies, quam Domino illi supplicare, qui salutem per hos dies largitus est. Homo **62** hujusmodi sine dubio, quanquam agere festum putat, apostolicis verbis se reprehensum audiret [43] : « Vos dies observatis, et menses, et tempora, et annos. Timeo ne forte apud vos frustra laboraverim. »

2. Festum hoc non dierum gratia fit, sed Domini illus causa solemnes sumus, qui in his passus est : « Pascha nostrum immolatus est Christus [44]. » Sic Moyses Israelem increpans, quominus festum fieri crederet dierum gratia, sed propter Dominum, aiebat [45] : « Pascha Domini est. » Et Judæi quidem celebrare se Pascha credebant; sed quia Domino adversabantur, inutile ipsis festum erat. Et quanquam nomen Domini non erant obliti, sed confitebantur, attamen Pascha Domini non erat, sed Judæorum. A Judæis, fratres mei, dicebatur Pascha: sed quia negabant Paschatis Dominum, ideo idem Dominus ab hac illorum credulitate vultum avertebat, aiebatque [46] : « Anima mea mensium vestrorum Kalendas et hebdomadas odit. »

3. Nunc quoque idem Dominus illos increpat, qui C Pascha Judæorum more celebrant; ut ex illorum leprosorum casu cognoscitur, qui *mundati* fuerunt; quia nimirum Dominus ex his unum ob ejus gratum animum adamavit; alios autem acerbe tulit, qui ob suam vecordiam beneficii auctorem non agnoverant, sed sanitatem a lepra suam, sananti prætulerunt. Quippe ex his unus, cognita propria sanitate, regressus est magna Deum voce collaudans; et ad Jesu pedes abjectus, gratias ei egit; erat autem hic Samaritanus. Jesus vero respondit dicens [47] : « Nonne decem mundati sunt? **63** novem autem illi ubinam? Non inventi sunt qui rediret, et darent gloriam Deo, nisi hic alienigena? » Ille vero qui mundatus lepra fuerat, audiit præ cæteris a Domino : « Surge, vade; fides tua salvum te fecit [48]. » Jam qui gratias agit, et qui laudat, fratres veluti sunt, qui invicem conspirant ad benedicendum auxilii auctori, ob ea quæ feliciter experti sunt. Sicuti ad hoc Apostolus unumquemque adhortatur dicens [49] : « Glorificate Deum corpore vestro. » Et Propheta id inculcat dicens [50] : « Date laudem Deo. « Etsi autem testimonium a Caipha

[38] Deut. XVI, 1. [39] Nahum I, 15. [40] Luc. XXII, 15, 16. [41] I Cor. V, 8. [42] Joan. IV, 24. [43] Gal. IV, 10, 11. [44] I Cor. V, 7. [45] Exod. XII, 11. [46] Isa. I, 14. [47] Luc. XVII. 17, 18. [48] ibid. 19. [49] I Cor. VI, 20. [50] Psal. LXV, 2.

(48) In chronico erat *Paterno*, non *Philagrio*.

49) Syrus tantum *novarum*, ut Græcus νέων, sed subintelligitur *frugum*. Sic dicendum fuit etiam in epistola 1, p. 29.

dictum fuit adversus Salvatorem nostrum,idemque a Judæis contumeliam passus, et a Pilato his diebus damnatus, sublimior tamen potentiorque est illa Patris vox ad eum demissa [51] : « Clarificavi, et iterum clarificabo. »

4. Num vero quæ pro nobis passus est (Jesus) transitoria sunt?Imo vero Salvatoris nostri res in æternum manebunt. Propterea,fratres mei, harum rerum memores, ne nosmet epulis addicamus, sed Domino laudes dicamus.Sponte nosmet aspernemur propter eum qui pro nobis mortuus est, sicut ait Paulus [52]: « Sive enim mente excedimus, Deo: sive sobrii sumus,vobis.Quoniam si unus pro omuibus mortuus est,ergo omnes mortui sunt,et pro omnibus ipse mortuus est : ut et nos qui vivimus, jam non nobis vivamus, sed ei qui pro omnibus mortuus est et resurrexit. » Non nostri gratia, sed ut servi vivere Domino debemus. Ne quæso, incassum gratiam recipiamus, præsertim cum sit tempus acceptabile, **64** quo mors Salvatoris nostri tanquam dies salutis apparuit.Cum Verbum nostri causa descenderit, et incorruptibile cum esset,corruptibile sibi corpus induerit propter nostram omnium salutem,ideo Paulus confidenter dixit [53] : « Oportet hoc corruptibile sibi induere incorruptionem.»Et interfectus fuit Dominus,ut sanguine suo mortem exstingueret.Merito itaque quodam in loco reprehendit eos qui frustra participant sanguinis ejus effusionem,neque Verbi carne delectantur [54]:

«Quæ utilitas in sanguine meo,dum descendo in corruptionem ? » Certe utilitate non caruit Domini descensio, imo orbi universo utilitatem peperit. Jam cum ipse ita sit passus,ii qui peccant,malintne amittere an lucrari ? Utilitatem ac peculiare lucrum ipse nostram salutem reputat; secus vero, nostram damnationem.

5. Idem in Evangelio ceu lucrificos ac fructuosos eos commendat, qui gratiam duplicaverunt, ceu fuit ille qui de quinque talentis decem, et alius qui de duobus quatuor effecit.At illum qui talentum occuluit, tanquam perditorem objurgat dicens [55]: « Serve male,nonne oportuit te pecuniam meam committere nummulariis,et veniens ego recepissem utique quod meum est cum ejusdem usura ? Tollite itaque ab eo talentum, et date ei qui decem talenta habet. Nam qui habet, datur ei, et cumulatur: ab eo autem qui non habet,etiam illud quod habet, aufertur, Et ducite **65** servum inutilem ad tenebras exteriores ; ibi erit fletus et stridor dentium. » Haud vult esse inutilem quam accepimus gratiam,sed sedulo a nobis fructum ejus proprium retribui, quem Paulus beatus dixit [56]: « Fructus Spiritus est charitas, gaudium, atque pax »Propter hanc ergo bonam voluntatem, neminem fraudabat, sed unicuique suum tribuebat; cujus nonestatis magistrum se fecit, dicens [57], « Reddite omnibus debita. » Similis nimirum illis erat quos dominus misit ad exigendos ab operariis vienæ fructus [58]; ideoque unumquemque ad satisfaciendum cohortabatur. Sed enim Israel satisfacere contempsit, quia honestus non erat: imo illos interfecit qui missi fuerant;sicuti ne vineæ quidem dominum reveritus est,qui ab illis fuit interemptus. Quamobrem cum ipse venit,nec fructus apud ipsos reperit,in ficu (eis) maledixit, dicens [59]:«Nunquam ex te fructus nascatur. » Et continuo infructuosa atque mortua evasit ficulnea ; ceu reapse mirati sunt discipuli, postquam exaruit.

6. Tunc prophetæ dictum completum est [60]: « Perdamque ex eis vocem gaudii et vocem lætitiæ, vocem sponsi et vocem sponsæ, odorem opobalsami (50) et lumen lucernæ, et erit universa terra in solitudinem.» Abolitum est ipsis legis ministerium, et abhinc usque in æternum sine festo erunt : patriaque carentes, et quaquaversus errantes,Pascha non faciunt,et contra legis fas comedunt azymum, quia jam eis non licet agnum sacrificio offerre, prout etiam de azymo comedendo constitutum **66** illis fuit. At ipsi ubique legem violant, Deique judiciis sic est decretum, ut pro gaudii diebus dies mœstitiæ transigant. Causa autem ipsis horum fuit Domini occisio, et quia Unigenitum non sunt reveriti, ideo patiuntur hæc. Scelesti autem hæretici,et temerarii sectarum alumni, illi quidem Verbum interficientes, bi autem tunicam illius scindentes,ipsi quoque a solemnitate excludentur, quia sine bono timore vivunt ac sine intellectu : Sed latronem æmulantur Barabbam,quem Judæi loco Salvatoris condonari sibi postularunt. Ideo ipse Dominus haud secus quam ficulneæ illis maledixit (51); ita tamen ob suam clementiam misertus eorum est,ut radicitus perire noluerit. Radici enim non maledixit,sed ne quisquam ex ejus deinceps fructu comederet, curavit. Hoc acto, umbraque arescere jussa, hanc utique abolevit,sed radicem retinuit,donec huic nos insereremur : illi autem,niri forte in incredulitate permanserint, in olivam suam inserentur [61]. Interim illis Dominus propter pigritiam maledixit.

7. Transactæ sunt Kalendæ, verusque Agnus qui vere Pascha est, ad nos venit.Dies solemnis adest, quo festum tuba proclamandum est, quo nos ad Deum gratiarum agendarum causa convertamur, atque ipsum Paschatis nostri loco habeamus. Festum Domino,non nobis,celebrare debemus ; neque nobis exsultare, sed Domino, qui afflictiones

[51] Joan. XII, 28. [52] II Cor. V, 13-15, [53] I Cor. [56] Gal. V, 22. [57] Rom. XIII, 7. [58] Matth. XXI, XI, 23.

XV, 53. [54] Psal. XXIX, 10. [55] Matth. XXV, 26-30. 34-39. [59] ibid 19. [60] Jer. XXV, 17, 11. [61] Rom.

(50) Ita Syrus, ex Græco vulgato ὀσμὴν μύρου. cui consonat interpres Arabicus in *Polyglottis*.

(51) Abhinc ingens lacuna est in editione Londinensi : supplementum autem in pertubatis codicis membranis ab editore postea repertum, nonnisi multo post in eo libro positum fuit, nempe in pagina tertia additamentorum. Nos vero omnia justo ordine, ut oportebat, ponimus.

nostras pertulit,dixitque [62]:[67] « Tristis est anima A mea usque ad mortem.»Ethnici quidem,cunctique fide nostra alieni ,cum festa celebrare suscipiunt; pace carent,quia peccant adversus Deum : secus vero sancti, quandoquidem Domino vivunt, festum revera eidem celebrant dicentes [63] :« Ego exsultabo in salutari tuo.Exsultabit anima mea in Domino.» Commune videlicet ipsis mandatum illud est [64] : « Exsultate, justi, in Domino. » Quamobrem in conventibus suis commune illud festale canticum canent: « Venite, exsultemus [65],» haud sane in nobis, sed in Domino.

8.Abraham quoque,ille patriarcharum princeps, non quia diem suum,sed quia diem Domini vidit, exsultavit. Atque ita cum exspectasset, vidit atque exsultavit.Et cum fidei ejus experimentum captum B fuit, Isaacum perduxit in montem, obtulitque unigenitum, cui factæ erant promissiones : et dum proprium offerret filium, Dei filium adorabat : et dum a cæde Isaaci prohiberetur, Christum in illo agno contemplabatur qui Deo immolatus fuit. Princeps ille patriarcharum probatus in Isaaco fuit, qui haud ipse quidem sacrificabatur, sed ille de quo apud Isaiam prædicatur [66], fore ut tanquam agnus ad lanienam duceretur,et coram lanio obmutesceret, mundi autem peccatum auferret. Idcirco Abraham ab inferendis puero manibus prohibitus fuit, ne forte Judæi in Isaaci immolatione sistentes, propheticas voces de Salvatore nostro prolatas frustrarentur, cunctas præsertim illas, quas prædicavit Psalmista [67] : « Sacrificium et oblationem noluisti,corpus autem aptasti mihi,» C parisque sensus cæteras omnes.

[68] 9. Sane quod ad Abrahami filium attinet, sacrificium quidem haud ab Isaaci sed ad Abrahami offerentis proposito fiebat, qui ea in re tentabatur: etenim Deus voluntatem offerentis excepit, obstitit tamen quonimus oblatus ille immolaretur. Nempe Isaaci mors mundum non erat liberatura, sed illa tantum Salvatoris nostri, qui nos omnes vulneribus suis sanavit,lapsos erexit, infirmis medelam contulit, famelicos saturavit, egentibus consuluit ; quodque est mirabilius, nos omnes a mortuis suscitavit,morte destructa; atque ex angustiis et afflictione ad requiem et hujus festi lætitiam transtulit, quæ in cœlum usque pervenit. Neque enim nos soli hanc experimur ; sed hujus causa D cœli quoque nobiscum exsultant, simulque universa lætatur primogenitorum Ecclesia, qui in cœlo sunt scripti; veluti Propheta deprædicat dicens [68]: Lætamini, cœli, quoniam Deus misertus est Israelis; canite, terræ fundamenta ; clamate, montes, cum gaudio, et vos colles et omnia ligna quæ in vobis sunt, quia Deus salvavit Jacob, et Israel gloriabitur. Item, exsultate, cœli, et lætamini ; gaudium germinent montes, quoniam Deus A populi sui misertus est,et humiles populi re vit.

10. Creatura omnis fratres mei, festum et omnis spiritus, juxta Psalmistam [69], Do laudem propter deletos hostes extollit. Nostra quam,salus peracta est.Enimvero æquum app est: nam si pro uno peccatore pœnitentiam ag gaudium in cœlo est [70], quanta futura est lætiti ob peccati destructionem,atque a mortuis res ctionem?O quæ solemnitas,quantaque lætitia in fiet,quantoque opere exsultabunt ac lætabuntur tutes omnes(cœlestes),cum conventus nostros sp bunt lætos semperque vigiles,præsertim in soler bus Paschatis concionibus!cum resipiscere pecc res cernentur,et qui vultum averterant,denuo verti ; et qui antea cupiditatibus indulseran B ebrietatibus, nunc jejuniis et abstinentia se comprimere; cum denique hostem aspicient d litatum atque jacentem, manibus pedibusque gatis, et exanimem, ita ut ei insultare possi dicendo [71]: « Ubi est victoria tua, o mors? stimulus tuus, o inferne? »

11. Cantemus Domino victoriæ canticum. (ad hanc veluti angelorum turbam perveniet ? nimirum, qui ad cœleste festum et angelicam lemnitatem convenire ambit, qui cum Propheta cat [72] : « Quoniam transibo in locum tabernac admirabilis usque ad domum Dei. In voce exs tationis et confessionis, sonus epulantis. » Sar pariter ad id nos hortantur dicendo [73]: « Veni ascendamus ad montem Dei, ad domum Dei C cob.» Non ita tamen ut hujusmodi *solemnitas* pura sit, neque tanquam peccatores *ad eam asc* damus, sed quasi virtute ornati ac seduli, illor instar, qui ex norma sanctorum vivunt [74]. « (ascendet ad montem Domini, aut in sanctu ejus consistet?Innocens manibus et mundus co qui non accepit in vanum animam suam, qui juravit dolose 70 proximo suo. » Hic, ut pheta subdit, cum ascendet, benedictionem a mino accipiet [75]. Exploratum vero est, Domi hanc impertiturum esse iis qui in dextera er atque dicturum : « Venite benedicti, possidete ratum vobis regnum [76]. » Dolosus autem hom qui mundo corde minime est,nihil purum hab ut ait Proverbium [77]: « Filio proditori nihil i boni. » Sine dubio quia hic factus extraneus, alienam a sanctis stirpem insertus, indignus paschali epulo. « Alienigena non comedet ex e Sic Judas Pascha sese celebrare putabat, sed q proditionem adversus Salvatorem præconcepe factus est supernæ vocationi et apostolorum so litio extraneus. Lex quidem Pascha festinanter medere jubebat [79] ; verumtamen ipse dum cor deret, a dæmone corrreptus fuit, qui in ejus mam introivit.

[62] Matth. xxvi, 38. [63] Psal. ix, 15; xxxiv, 9. [64] Psal. xxxii, 1. [65] Psal. xciv, 1. Isa. liii, 7. [67] Psal. xxxix. 7. [68] Psal. xcv, et alibi. [69] Psal. cl. 6. [70] Luc. xv, 7. [71] Cor. xv, 55. [72] Psal. x 5 [73], Isa, II, 3. [74] Psal : xxiii, 3, 4. [75] Ibid. 5. [76] Matth. xxv, 34. [77] Prov. xiv, 15. [78] Exod. xii, 43. [79] ibid.

12. Nos interim festum agamus non tanquam in terra versantes, sed cum angelis quasi in cœlo degentes. Laudemus Dominum cum castitate atque innocentia cæterisque virtutibus. Non in nobis sed in Domino exsultemus, ut sanctorum simus cohæredes. Feriemur cum Moyse, vigilemus cum Davide, qui septies consurgens, nocte media, judicia justitiæ Dei collaudabat [80]. « Præoccupemus [81],» ut ipse ait : « Mane astabo tibi : conspicies me in matutinis, et vocem meam exaudies [82]. » Jejunemus tanquam Daniel : oremus assidue,ut Paulus jubet, cum orandi tempus nobis annuntiabitur, 71 ii præsertim qui honorabili conjugio juncti sunt ; ut in prædictis rebus feriantes,intrare in gaudium Domini nostri, in regnum scilicet cœlorum, possimus (52). Sed quemadmodum Israel,dum Hierosolymam versus tenderet, antea semet in deserto mundabat erudiebatque,ut Ægypti consuetudinum obliviscetur, ita æquum est ut in sancta Quadragesima, quæ a nobis suscepta est, purgationem nostram et emundationem prosequamur ; ut hinc profecti, et jejunii memores, ad cœnaculum cum Domino possimus ascendere, et cum eo cœnare, gaudiumque in cœlo participare. Secus enim neque Hierosolymam ascendere,neque Pascha comedere, nisi observata Quadragesima, nobis liceret.

13. Quadragesimam igitur exordiemur die primo mensis Phamenoth,qua decurrente usque ad diem v Pharmuthi, cum Dominicarum et præcedentium Sabbatorum vacatione, die mox Pharmuthi sexto sanctos Paschalis temporis dies incipiemus ; et undecimo ejusdem mensis jejunium finiemus, Sabbato tenebris vespertinis; post quas illucescet nobis die XII Pharmuthi sancta Dominica ; quæ radium suum immensa cum gratia ad omnes reliquas sanctæ Pentecostes hebdomadas protendet : quo demum tempore quiescentes Paschalem solemnitatem semper absolvemus, in Christo (53) Jesu Domino nostro, per quem gloria sit et imperium Patri ejus in sæcula sæculorum. Amen.

72 Salutant vos cuncti, qui mecum sunt, fratres. Salutate omnes cum osculo sancto.

Explicit sexta epistola festalis sancti ac deiferi Athanasii.

EPISTOLA VII (54).

(Ch. anno 335.)

HÆC EST SEPTIMA ATHANASII EPISTOLA, JUSTA QUAM (PASCHATIS) DOMINICA ERAT DIE XIV PHARMUTHI,III KAL. APRILIS, LUNÆ XX, ANNO LI DIOCLETIANI, CONSULIBUS JULIO CONSTANTIO, FRATRE ILLIUS ADORABILIS (55), ET RUFINO ALBINO, EODEM PHILAGRIO(56) PRÆFECTO, INDICTIONE VIII.

1. Beatus Paulus semper mortificationem Jesu in corpore suo circumferebat,prout ipse ad Corinthios [83] scribebat ; non ut gloriaretur tantummodo, fratres mei, sed ut illi, et nos pariter,hac in re imitatores ejus essemus.Gloriatio hæc ubique occurrit ; namque et David hac utebatur in Psalmis, dicens [84] : « Propter te quotidie mortificamur, et tanquam agni ad macellum æstimati sumus. » Hoc idem oportet a nobis quoque fieri,præsertim diebus ejus festi,in quo commemoratio peragitur mortis a Salvatore nostro obitæ. Qui mortem ejus imitatus fuerit, et virtutis operibus studium impenderit, membra in hac terra mortificans [85],et carnem cum passionibus concupiscentiisque crucifigens [86], hic spiritu vivet,et spiritui se conformabit,73 semper Dei memor, nullaque oblivione captus, nec mortis opera unquam perficiet. Propterea,ut mortificationem Jesu in corpore nostro circumferamus, statim pergit demonstrare hujusce abstinentiæ viam, dicens [87] : « Habentes nos eumdem spiritum fidei,sicut scriptum est [88] : Credidi, propter quod locutus sum : et nos credimus,propter quod et loquimur.» Addidit etiam illam,quæ est a scientia gratiam,dicens : « Scientes,quoniam qui suscitavit Jesum,et nos cum Jesu suscitabit, et constituet vobiscum coram eo. »

2. Age vero cum sancti veram hanc vitam tali cum fide scientiaque amplexi fuerint, sine dubio gaudium illud cœlorum consequentur : improbi autem vitam ejusmodi cum neglexerint, jure meritoque felicitate illinc manante carebunt. « Extolletur autem impius, ne videat gloriam Domini [89]. » Et quanquam communem promissionis prædicationem audituri sint, id est « Expergiscere qui dormis, atque a mortuis resurge [90] » ipsi utique surgent,et in cœlum usque pervenient, pulsabuntque dicentes[91]: « Aperi nobis ; » verumtamem Dominus nullius rei indigus, cum ipsi ab ejus notitia recesserint, increpabit eos dicens : « Nesco vos [92]. » Spiritus vero sanctus eisdem inclamabit[93]: « Convertantur impii in infernum, omnes gentes quæ oblitæ sunt Dei. » Nos quidem impios mortuis connumerabimus,quia non opponunt peccato abstinentiam, neque in corpore suo mortificationem circumferunt more sanctorum ; sed animam peccatis atque insaniis 74 quasi sepulcro obruunt, mortuis propinquantes;

[80] Psal. CXVIII, 164. [81] Psal. XCIV, 2. [82] Psal. V, 4. [83] II Cor. IV, 10. [84] Psal. XLIII, 22. [85] Coloss. III, 5. [86] Galat. V, 24. [87] II Cor. IV, 13, 14. [88] Psal. CXXXV, 12. [89] Isa. XXVI, 10, *sec.* LXX. [90] Ephes. V, 14. [91] Luc. XIII, 25. [92] ibid. [93] Psal. IX, 18..

(52) Cosmas loc. cit. in ed. et in cod. Vat. hoc adamussim fragmentum ex sexta Athanasii festali epistola laudabat. Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς ς' ἑορταστικῆς· Καὶ οὕτως ἑορτάσαντες δυνηθῶμεν εἰσελθεῖν εἰς τὴν τοῦ Κυρίου χαρὰν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. *Ejusdem ex sexta epistola festali : Et sic festa celebrantes ingredi possimus in illam quæ in regno cœlorum adest, Christi lætitiam.*

(53) Ita cod. Vat. cum Syro. At ed. Montfauc., Χριστοῦ.

(54) Hæc quoque epistola nonnisi in supplementis pag. 7 Syriace apparet editionis Londinensis.

(55) Ita hic et alibi Syrus. Intelligitur autem magnus Constantinus Augustus σέβαστος.

(56) Ita Syrus hic et in præcedente epistola. Verumtamen in Chronico utrobique legebatur Paterno.

eamque quolibet escarum mortuarum genere alunt aquilinorum instar pullorum, qui de cœlo in cadavera involant; quorum avium esum lex vetabat, figurate præcipiens [94] : « Neque aquilam, neque animal quodvis quod cadavere pascitur. » Imo quidquid morticino vescitur rejiciebat. Hi suam animam propriis passionibus enecarunt, nec aliud aiunt [95], nisi « Comedamus et bibamus, cras enim moriemur. » Talem porro referunt fructum. De his, inquam, qui ita delicias sectantur, statim dicere pergit [96] : « Atque hæc manifesta sunt auribus Domini Sabaoth, quod nempe minime vobis condonabitur hoc peccatum, donec moriamini. » Sed et adhuc viventes, in ignominia erunt, quia ventrem suum dominum existimaverunt : et post obitum cruciabuntur, quia hujusmodi morte gloriati sunt. Quamobrem contestatur Paulus dicens [97] : « Esca ventri, et venter escis : Deus autem et illum et has destruet. » Divina vero vox de illis prænuntiat [98] : « Mors peccatorum pessima. Et qui justum odio habent, peccabunt. » Molestus erit vermis ille, duræque tenebræ quas impii hæreditabunt.

3. Secus autem viri sancti, et virtutis causa vere abstinentes, qui membra sua in terra mortificaverunt, scilicet fornicationem, immunditiam, passionem, pravam concupiscentiam; ideoque mundi ac sine macula effecti; promissioni insuper Salvatoris nostri fidentes qui ait [99] : « Beati mundi corde, quoniam ipsi Deum videbunt; » hi mundo mortui et a mundi communione alieni, pretiosa morte fruentur, quatenus scilicet « Pretiosa est coram oculis **75** Domini mors justorum ejus [1]. » Hi præterea poterunt, capientes de Apostolo exemplum, dicere [2] : « Christo confixus sum cruci. Vivo ego, jam non ego; vivit vero in me Christus. » Si vivamus in Christo, hæc vera vita est, quanquam mundo mortui simus. Tum de rebus supernis cogitantes, ita afficien.ur, quasi jam cœlum incoleremus; æque ac ille videlicet talis habitaculi amator, qui ait [3] : « Ambulantes in terra, habitamus in cœlo. » Qui ita vivunt, et hujusmodi virtutem participant, soli Deum laudare valebunt. Sibi igitur unusquisque suadeat, propriam festi ac solemnitatis vim, haud epularum amplificatione confiteri, neque vestium splendore, neque feriis agendis, sed ingenuo erga Deum affectu, gratiarum actione, et laudis retributione. Hæc autem nonnisi a sanctis fiunt in Christo viventibus; etenim scriptum est [4] : « Mortui non laudabunt te, Domine; neque omnes illi qui ad inferna descendunt. Sed nos qui vivimus, benedicemus Domino nunc et in æternum. » Velut etiam Ezechias, qui morte liberatus, propterea Deum laudabat dicens [5] : « Non illi qui sunt in inferno laudabunt te, neque mortui tibi benedicent; sed vivens, ipse ac ego, tibi benedicunt. » Viventium tantum modo in Christo propria laus est, atque erga D benedictio : cujus rei causa ad festum conveni Etenim non est ethnicorum Pascha, neque eo qui adhuc carne Judæi sunt; sed illorum **76** pc qui veritatem in Christo noverunt, prout ille clamat, qui ad festum hoc promulgandum mi fuit : « Pascha nostrum immolatus est Christ

4. Quamobrem etiamsi impii solemnes esse tuntur, et Deum quasi in festo laudare, ad justo Ecclesiam confluentes, Deus tamen reluctabi peccatori dicens [7] : « Quare tu enarras justit meam? » Benignus autem spiritus id vetat dice « Non est speciosa laus in ore peccatoris. » Ne sane consistit cum Dei laude peccatum. Peccat os perversitatem loquitur, ut in Proverbiis dicit « Os impiorum redundat malis. » Qui enim fieri test ut impius impuro ore Deum laudet? Res c trariæ consistere nequeunt. « Quænam commu justitiæ cum iniquitate? Vel quæ commistio te brarum cum luce [10]? » Hæc videlicet ait Pau Evangelii minister. Propterea peccatores, cunctic catholicæ Ecclesiæ extranei, hæretici, et sectar alumni (57), cum a justorum laudatione sint alie merito solemnes non erunt. Justus autem, etia mundo mortuus existimetur, fiducialiter agit, cens [11] : « Non moriar, sed vivam, et narrabo om mirabilia tua. » Simulque ipse Deus non renuet vocari Deus ab illis, qui membra sua in terra m tificaverint, et tamen in Christo vivunt. *Porro De* vivorum Deus est, non mortuorum; *imo per sua* vivum Verbum omnem homiuem vivificat; quod n mirum cibi vitæque causa sanctis largitur, ut D minus ipse clamat [12] : « Ego sum panis vitæ. » C rei Judæi, **77** gustu infirmo, et animi sensibus virtutem minime exercitis, neque sermonem hoc pane probe intelligentes, obtrectabant, q dixerat [13] : « Ego sum panis qui de cœlo descend et vitam hominibus dat. »

5. Sed enim peccatum quoque peculiaris quid panis est, mortem continens; et quando delic rum amatores et vecordes invitat, ait illis [14] : « C trectate suaviter panes absconditos, dulcesque f tivas aquas. » Verumtamen ille qui eos contractab ignorat perituros ibi esse terrigenas [15]. Existimal peccator se voluptatem inde capturum, sed ha jucundus finis hujus panis erit, quemadmodu Dei quoque Sapientia dicit [16] : « Dulcis fuit pecc tori panis mendacii, sed postea implebitur os ej calculo [16]. Mel destillat de ore mulieris fornicari

[94] Levit. XI, 13. [95] Isa. XXII, 13. [96] ibid. 14. [97] I Cor. VI, 13. [98] Psal. XXXIII, 22. [99] Matth. V, [1] Psal. CXV, 15. [2] Galat. II, 19. [3] Philipp. III, 20. [4] Psal. CXIII, 17, 18. [5] Isa, XXXVIII, 18. [6] I Co V, 7. [7] Psal. XLIX, 16. [8] Eccli. XV, 9. [9] Prov. XV, 28. [10] II Cor. VI, 14. [11] Psal. CXVII, 17; IX, [12] Joan. VI, 41. [13] ibid. 33. [14] Prov. IX. 17. [15] ibid. 18. [16] Prov. XX, 17.

(57) S. August. adv. Cresc. II, 9 : *Schisma est recens congregationis ex aliqua sententiarum diversitate dissensio; hæresis autem, schisma inveteratum.* Cer schismati veterascenti obrepit hæresis.

et os tuum parumper mulcet; postremo tamen amarius absynthio experieris, et ancipiti gladio exacutius[17].» Ideo comedens brevi tempore gaudet; sed retro deinde procul abscedet,quia non noverat infelix, eos qui a Deo se elongant fore perituros. Et nihilominus propheticum monitum id vetabat, dicens [18] : « Quid tibi vis in via Ægypti, ut bibas aquam Gehon? Et quid tibi cum via Assyriorum, ut bibas aquam fluminis?» Jam et Dei erga homines benigni Sapientia hoc ipsum vetabat clamans [19] : « Sed cito præteri, neque oculum tuum in illa defigas.Sic alienas aquas prætergradieris, et extranea flumina saltu transmittes. » Atque hos ad se invitat dicens [20] : « Sapientia ædificavit sibi domum, 78 eamque septem fulcivit columnis. Immolavit victimas suas, miscuit in hydriis vinum suum, et mensam suam apparavit. Misit servos suos, ut elata voce vocarent ad hydrias dicendo : Si quis est stultus, declinet ad me. Et insipientibus ait : Venite, comedite panem meum, et bibite vinum quod miscui vobis. » Quænam igitur his supersit spes? « Derelinquite stultitiam, ut vivatis : quærite prudentiam, ut sitis longævi [21]. » Nam sapientiæ panis,vitæ fructus est, ut ait ipse Dominus : « Ego sum panis vivus qui de cœlo descendit : si quis de hoc pane comederit, vivet in æternum [22]. » Fuit enimvero delicatus cibus atque mirabilis manna, dum illud Israel comederet; qui nihilominus mortuus est : quia nequaquam ille cibus manducanti erat ad vitam æternam. Revera enim omnis illa multitudo in deserto exstincta est. Dominus autem docet dicendo [23] : « Ego sum panis vitæ : patres vestri manducaverunt manna in deserto, et mortui sunt. Hic est panis qui de cœlo descendit, ut qui de eo comederit, non moriatur. »

6. Impii interim et animæ indifferentes (58) panis hujus famem patiuntur; dum vir sanctus huic idoneus saturatur et dicit [24] : « Ego autem cum justitia faciem tuam videbo ; et cum mihi apparuerit gloria tua, satiabor. » Qui divinum panem participat, perpetuam desiderii famem experietur:et qui ita esurit, gratiam sine fine habebit, ut promittit Sapientia dicens [25]:« Non interficiet 79 Dominus fame animam innocuam.» In Psalmis quoque promisit dicens [26] : « Venationibus (59) ejus benedicens benedicam, pauperes ejus saturabo pane.» Audiamus nostrum quoque Salvatorem dicentem [27] : « Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam, quia saturabuntur. » Oportet itaque ut sancti vitæque in Christo amatores,ad hujus cibi desiderium se extollant, orantesque dicant [28] : « Sicut desiderat cervus fontes aquarum, ita anima mea te,Deus,desiderat. Anima mea Deum vivum sitit; quandonam veniam, et faciem Dei videbo? » Item [29] : « Deus meus, ad te anticipo : te sitit anima mea, multipliciter caro mea. In terra deserta et invia et inaquosa, sic in sanctuario apparui tibi, ut viderem potentiam tuam et gloriam tuam. »

7. Quæ cum ita se habent, nos quoque, fratres mei, membra in terra mortificare debemus, et pane vivo vesci, cum fide et charitate erga Deum ; quandoquidem scimus, sine fide impossibile esse hunc panem participare. Noster ipse Salvator, quo tempore ad se omnes vocabat, ait [30] : « Si quis sitit, veniat ad me et bibat. » Moxque intulit de fide mentionem, sine qua nemo hujusmodi alimoniam deberet suscipere, aitque [31] : « Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. » Quamobrem ipse discipulos semper alebat verbis suis, credentes scilicet, vitamque ipsis propinquitate divinitatis suæ conferebat. At vero mulierem 80 illam Chananæam, quæ nondum ad fidem accesserat, ne responso quidem dignatus est,quanquam ab ipso ali valde indigebat. Ita porro se gessit, non contemptim, absit! quia benignus bonusque est Dominus,propterque illam ad partes Tyri ac Sidonis perrexerat; sed quia ipsa nondum credideratet quia stirpis suæ causa nullo jure potiebatur. Merito id egit, fratres mei, quia nihil proderat, quod ante fidem susceptam preces obtulisset, nam fidei conformandæ erant ab ea preces suæ. Quapropter qui ad Deum accedit, ante omnia credat in eum necesse est, qui rem petitam tunc retribuet. Etenim impossibile est sine fide placere, ut Paulus docet [32]. Cum igitur illa adhuc fide careret,atque insuper esset alienigena, sic magistrali ore effatus est: « Non est [33] bonum sumere panem filiorum, et projicere canibus. » Sed mox illam verborum vi objurgatam, et omissa jam gentilitate sua fidem adeptam, non quasi canem sed ut hominem allocutus est dicens [34] : « Magna est fides tua.» Cumque illa credidisset, statim ipse fructum eidem contulit fidei suæ, aitque [35] : « Fiat tibi sicut vis, et sanata est filia ejus ex illa hora. »

8. Justus autem fide se nutriens, et scientia, et divinorum verborum obsequio, anima semper utetur incolumi. Ideo (Paulus) mandabat, ut infirmum in fide ad nos reciperemus,eumque aleremus, si pani nondum comedendo sit idoneus, saltem oleribus. « Qui autem infirmus est, olus manducet [36]. » Ne Corinthii quidem panem hunc participare valebant, cum adhuc 81 parvuli essent, et

[17] Prov. v, 3, 4. [18] Jer. II, 18. [19] Prov. v, 8 seqq. [20] Prov. IX, 1-5. [21] ibid. 6. [22] Joan. VI, 51, 52. [23] ibid. 59, 50. [24] Psal. XVI, 15. [25] Prov. x, 3. [26] Psal. CXXXI, 15. [27] Matth. v, 6. [28] Psal. XLII, 2, 3. [29] Psal. LXII, 2, 3. [30] Joan. VII, 37. [31] ibid. 38. [32] Hebr. XI, 6. [33] Matth. XV, 26. [34] ibid. 28. [35] ibid. [36] Rom. XIV, 2.

(58) S. Augustinus serm. LXXI, 17 : *Multi vel corde fixo carnem illam manducant et sanguinem bibunt; vel cum manducaverint et biberint, apostatæ fiunt.* Confer etiam serm. CCXXVII, circa finem.

(59) Vulgatus *viduam*.Constat enim legisse χήρας pro ὥρας. Syrus cæteris textibus consonat.

et cum quo sit ei gloria et imperium per Spiritum sanctum in sæcula sæculorum. Amen.

Salutant vos cuncti qui mecum sunt fratres Salutate invicem cum osculo sancto.

(Octavam ac nonam (epistolas) prædictam ob causam (65) non misit.)

Explicit septima epistola festalis sancti Athanasii patriarchæ.

85 EPISTOLA X.

(Ch. anno 338.)

HEC EST DECIMA (ATHANASII EPISTOLA), CONSULIBUS URSO ET POLEMIO, GUBERNANTE THEODORO HELIOPOLITANO CATHOLICO PRÆFECTO; CUI POST BIENNIUM SUCCESSIT PHILAGRIUS; INDICTIONE XI, CUM ESSET DOMINICA PASCHATIS VII KAL. APRILIS, DIE XXX PHARMUTHI, LUNÆ XVIII AC DIMIDIO, DIOCLETIANI ANNO LIV.

1. Non quia a vobis absum, fratres mei, idcirco meæ erga vos consuetudinis oblitus sum, quam a Patrum traditione accepi;ita ut silendum mihi sit, nec annui sancti festi tempus cum ipso solemnitatis die annuntiandum.Et quanquam iis tribulationibus teneor, quas vos sine dubio fando audistis ; et quamvis graves tentationes nobis incumbunt, hostesque veritatis jamdiu nos vestigant,insidioseque dant operam inveniendo alicui scripto nostro, ut inde accusationem instruant, et nostrorum vulnerum dolorem augeant; nihilominus quia Dominus vires suggerit, et consolatur nos in angustiis nostris,haud metuimus proclamationem hanc facere : et licet molestis fraudibusque obsessi, vobis nihilominus ab extremis terræ partibus salutare Pascha nostrum significamus.Jam quo tempore ad Alexandriæ scribebam presbyteros, in mandatis dedi ut litteræ vobis manu ipsorum traderentur : idque agebam, quia impendere illis ab inimicis timorem sciebam. Contestabar insuper, apostolicæ **86** fiduciæ memor,dicens [51] : « Nihil nos separabit a charitate Christi,nec tribulatio,nec angustiæ, nec persecutio, nec fames, nec nuditas, nec periculum, neque gladius. » Jam cum ego sic festum agam, opto ut vos quoque, fratres mei, pari modo celebretis.Cumque me faciendæ hujusmodi proclamationis debitorem sciam, nihil moror officium exsequi; secus enim ab apostolico monito me damnatum iri timerem, quod ait « Reddite omnibus debita [52]. »

2. Cum igitur res meas cunctas Domino commendaverim,dedi operam ut vobiscum festum peragerem, quia non arbitror me a vobis abesse:nam etsi locus nos sedarat, attamen festorum donator Dominus, imo qui festum nostrum est,quique Spiritum concedit,congregat nos spiritaliter per concordiam pacisque vinculum.Dum autem sic affecti animo sumus, easdemque preces extollimus, nullus nos dividit locus, sed adunat nos Dominus atque copulat : etenim ubi duo vel tres in nomine ejus conveniunt, ipse,ut promisit [53],in medio eorum erit. Porro iis notissimum est,qui quolibet in loco congregabuntur, Dominum in ipsorum societate fore, cunctorum recepturum orationem,tanquam si proximi essent, atque omnes exauditurum cum clamaverint : Amen (66).Profecto augustias atque omnes tribulationes, quas sum perpessus, tunc subindicavi, cum alias litteras ad **87** vos dedi, fratres mei. Sed ne quid vos angat, nunc etiam paucas ex his vobis memorabo (63).

3. Non enim expedit homini, ut quietis tempore dolorum in angustiis toleratorum obliviscatur, ne extra divinum sodalitium fiat.Sed ne laudes quidem canere deberet,nisi postquam ex angustiis emerserit; nec gratias agere, nisi post quietem a tentationum labore; Ezechiæ more, qui, peremptis Assyriis, laudabat Dominum, gratiasque agens dicebat [54] : « Salva me, Domine; neque desinam tibi benedicere cithara cunctis diebus vitæ meæ, coram domo Domini (66). » Illi pariter, beati viri, qui Babylone tentati fuerunt, id est Ananias, Misael et Azarias, media in quiete, dum flamma esset ipsis roris instar, cum canticis gratias agebant, et laudes Deo attollebant [55]. Ita ut isti, sic ego quoque opinor, fratres mei, atque hæc scribo. Quæ non sunt temporibus nostris apud homines possibilia, ea Deus facit possibilia : quodque homines minime potuerunt,id Deus facile factu demonstrabit, nos videlicet ad vos revocando, non autem prædam iis tradendo qui nos pulsare contendunt. Hæc vero omnia non tam in nos intorquentur quam in Ecclesiam et rectam fidem, quam isti iniquitate sua obruere moliebantur.

4. Attamen bonus Deus, benignitatem suam erga nos prodigebat, non **88** tunc tantummodo cum universalem salutem per Verbum suum procurabat, sed nunc etiam cum nos inimici persequebantur, et occupare nitebantur, ceu alicubi narrat beatus Paulus de incomprehensibilibus divitiis Christi, dicens [56] : « Deus autem cum sit dives in misericordia, propter nimiam charitatem suam, qua dilexit nos ; et cum essemus mortui propter peccatorum insaniam, convivificavit nos in Christo. » Etenim vires hominum et creaturarum debiles miseræque sunt : at vis illa, hominibus alior et in-

[51] Rom. VIII, 33. [52] Rom. XIII, 7. [53] Matth. XVIII, 20. [54] Isa. XXXVIII, 20. [55] Dan. III, 50 seqq. [56] Ephes. II, 4, 5.

(63) Nempe causa superius cognoscitur in Chronico ad annos 336 et 337.

(64) Hoc solemni vocabulo respondebat populus liturgicis precibus,præcipueque in sumendo Christi corpore: de qua re nos diximus in Missæ Græcæ descriptione.

(65) Hic est lacuna in Londinensi editione; sed quem nos subjungimuis longum tractum usque ad verba *contenarium numerum procreat* (sive continua sit textus series, quod non videtur, sive secus) is illic est in supplementis p. 15.

(66) Ita in Græco textu Isaiæ quo utebatur Athanasius. Aliter autem Latinus vulgatus ex Hebraico

creata, dives est et incomprehensibilis, caret dissolutione, ac sempiterna est. Itaque non uno tantum modo sanitatem operata est; sed cum dives sit, multimodis salutem nostram per Verbum suum perfecit : quod neque coactum neque a nobis attractum fuit, sed quia dives est et multiplex, ipsummet quoque variat pro cujusque animæ habitu. Verbum autem est potentia ac sapientia Dei, prout de Sapientia testatur Salomon [57] quæ cum una sit, « omnia potest; » et in se manens, omnia renovat; et cum ad sanctas animas accedit, tunc Dei amatores et prophetas efficit. Iis autem qui nondum perfectum iter insistunt, quasi ovis lactans fiet : qua similitudine utitur Paulus [58] : « Lac vobis potum dedi, non escam. » Porro iis qui puerili statu excesserunt, cum adhuc imperfectione laborent, fiet esca illorum gastui idonea; qua locutione utitur Paulus [59] : « Qui autem infirmus est, olus manducet. » Simul ac vero perfectam viam terere cœperimus, haud diutius prædictis rebus homo se alet, panem rationalem comedet et cibum carneum. Scriptum est enim [60] : « Perfectorum autem est solidus cibus, eorum scilicet qui exercitatos consuetudine sensus habent. » Propterea cum verbum scritur, haud simplicem mortalitatis fructum in humana vita germinat, sed flavescens atque maturescens centenarium numerum procreat . . .

5. . . . lugebat. Si quæ in Psalmis scripta sunt intellexissent, vanam audaciam adversus Salvatorem non exprompissent; quoniam Spiritus dixerat [61] : « Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania? » Si Moysis vaticinium [62] considerassent, haud suam vitam de medio abstulissent. Et si mente sua revolvissent scripta oracula, haud trepidanter de prophetiis loquerentur, quæ contra ipsos sunt : verbi gratia, quod eorum urbs destruenda foret, quod eripienda iis gratia, quod legis bono spoliandi, quod filiorum nomen amissuri; prout in Psalmis exclamatur his verbis [63] : « Filii alieni mentiti sunt mihi. » Atque ut Isaias ait [64] : « Filios peperi et enutrivi, ipsi autem oppresserunt me. » Et quod posthinc no populus quidem vocandi forent, nedum populus Dei atque gens sancta, sed principes potius Sodomorum, et Gomorrhæ natio : quoniam ipsi hoc pacto Sodomitarum nequitiam superaverunt, ut ait propheta [65] : « Justificata sunt Sodoma præ te. » Sodomitæ quidem adversus angelos peccaverunt; at Judæi occidere ausi sunt Dominum Deum, regem universalem, Dominum angelorum : nescii profecto Christum ab ipsis occisum vivere. Mortui sunt Judæi, qui contra Dominum conspiraverunt; et breviter temporalibus rebus gavisi, ab æternarum possessu exciderunt. Ma pere in hoc errarunt : etenim immortalis pr sio est non deliciarum brevi perituraruma æternarum quæ sperantur. Per angustias m ærumnas atque dolores introibit vir sanct regnum cœlorum; illucque perveniet, unde et mœstitia exsultabunt atque anxietas. Q tunc, velut apte vaticinatus est Job, qui post hic tentatus fuerat, confabulatus postea cum mino est. At vero deliciarum amator, brevi g bit, sed postea tristem vitam exiget; quemadm Esau, qui brevis momenti esca potitus, post hanc ipsam damnatus fuit.

6. Figura autem, ut aliquis dicet, quæ utra conditionem discernit, illa est Israelitarum Æ egredientium, et ipsorum Ægyptiorum. Hi qu postquam brevi tempore adversus Israelem i exsultaverunt. ad extremum in exitu, subi abysso sunt. Contra autem, Dei populus bre diximus, tempore afflictus atque detritus per torum opera, mox in exitu ab Ægypto, ma columis tranavit, atque in deserto non secus exculta regione iter fecit : et si loca illa quentia hominum deserta erant, nan tamen a beneficio deserebantur, neque ab angelorum colloquio, imo qualibet bene habitata region tiora erant. Veluti etiam Elisæus dum se pu solum esse in deserto, reapse in angelorum versabatur [66]. Similiter, quanquam initio pop in deserto molestiis conflictatus est, ii qui n minus permansere fideles, promissam in te ingressi sunt. Similiter, qui brevi nunc tem afflicti, constantem patientiam retinuerint, ad s tium pervenient : qui autem hic persecutorum funguntur, corripientur demum, et malum exi experientur. Dives ille, ut Evangelium demonstr postquam hic voluptati brevi tempore indul illic esuriit : et hic ebrietati deditus, illic vehe ter sitivit; secus vero Lazarus mundanarum re angustias passus, requiem in cœlo adeptus es esuriem panis qui de tritico molitur perpessus, illic saliatus fuit meliore quam manna, i Domino ipso qui de cœlo descendit, dixitqu « Ego sum panis, qui de cœlo descendit, et v hominibus dat. »

7. O dilecti atque charissimi si ex angustii solatium, si ex labore ad requiem, si ex infirm ad sanitatem, si ex morte ad immortalitatem transitus; haud est nobis tristandum ob ea hominibus parumper accidunt, neque vicissi num causa dolendum est. Non est expavescend si mundus (67) Christo repugnat, et contra t rem bonum conspirat : quin potius Deo place

[57] Sap. x, 12. [58] I Cor. III, 2. [59] Rom. XIV, 2. [60] Hebr. v, 14. [61] Psal. II, 1. [62] Deut. XXVIII [63] Psal. XVII, 46. [64] Isa. I, 2. [65] Ezech. XVI, 48. [66] IV Reg. VI, 17. [67] Luc. XVI, 19 seqq. [68] J VI, 33.

(67) Syrus *habitaculum*, pro *mundus*. Nimirum in Græco fortasse fuit οἰκουμένη, *mudis par habitata*, quod Syrus legit tanquam οἶκος. Vel Græce item fuit σκῆνος, pariter *habitaculum*, id est c animæ habitaculum, ut loquitur Paulus. Co autem sæpe Christo repugnat.

rebus hujusmodi studeamus, qua loco experimenti **92** atque exercitii virtutum habere debemus. Quomodo enim patientiam quisquam exerceat, nisi ex adverso sint labores atque ærumnæ? Quomodo fortitudinem cognoscat, si nullus inimicorum impetus fiat? Quomodo magnamitas appareat, nisi injuria et offensio præcedat? Quis longanimitatis notionem habeat, nisi Antichristorum iniquitas antevertat? Atque, ut summatim dicam, quis virtutem præ oculis habeat, nisi malum in antecessum exsistat? Dominus quoque et Salvator noster Jesus Christus pejora his mala sustinuit, ut suam hominibus patientiam demonstraret : cum percuteretur, tolerabat : cum injuria afficerctur, non referebat injuriam : cum pateretur, non irascebatur [60] : sed dorsum suum flagellis, genas alapis concedebat, faciem a sputis non avertebat [70] : denique, prout voluit, ad necem ductus est, ut nos in ipso virtutum omnium imaginem, una cum immortalitate, teneamus.

8. Si unusquisque nostrum ad hæc exempla se conformaverit, sine dubio serpentes ac viperas, cunctasque inimici vires calcabimus. Sic etiam Paulus ex norma Domini nos hortabatur dicens [71] : « Estote mei imitatores, sicut et ego Christi. » Hac nimirum ille ratione turbæ universæ adversarii diaboli prævaluit; nam scriptum reliquit [72] : « Certus sum, quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque dominationes, neque instantia, neque futura, neque potestas, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia, poterit me separare a charitate Dei quæ est in Christo Jesu. » **93** Etenim inimicus tentationibus ærumnisque pugnat, omni ope nitens ad exterminium. At homo, qui adversus hæc per Christum se comparat, dum iræ opponit longanimitatem, contumeliæ humilitatem, malo virtutem, victor evadet, dicetque : « Omnia possum per Christum, qui me confortat [73]. » Sic vincemus per Christum, qui nos dilexit. Hæc est gratia Domini; hæc est doctrina Domini ad homines. Ipse passus est, ut immortalitatem homini acquireret, qui pro eo foret passurus : descendit, ut nos extolleret : nativitatem experiri consensit, ut nos eum diligeremus qui nativitati non est obnoxius : ad corruptibilitatem se depressit, ut quod est corruptibile indueret incorruptibilitatem : pro nobis infirmatus est, ut nos fortes exsurgeremus : ad mortem venit, ut immortalitatem nobis concederet, et mortuos vita donaret. Ut compendio dicam, hominem se fecit, ut nos mortales homines vitam habeamus, neque mors nobis dominetur. Mors, inquam, nobis non dominabitur; sic enim Apostoli locutio prædicat [74].

9. At vero Arius, et Manes, atque hæretici, his quas diximus rebus non consideratis, Christum oppugnant, Salvatorem lingua sua pulsant, liberatorem blasphemant, atque omnia contraria opinantur de salutis auctore. Nam quia descendit propter homines, ipsi divinitatem ejus naturalem negarunt: quia natum de Virgine viderunt, quominus Dei sit Filius suspicantur; et dum factum hominem animadvertunt, æternitatem ejus negant; et dum ejus **94** pro nobis passionem considerant, non credunt esse Filium incorruptibilem ex Patre incorruptibili Generatim denique, quia is pro nobis passus est, naturalem ejus immortalitatem inficiantur; ingrateque se gerentes, benefactoremque aspernantes, nedum gratias agunt, sed contumeliam retribuunt His merito dicendum foret : O incredule Christi oppugnator, scelestissime Domini tui interfector, cæcum animæ oculum gerens, mente Judæe; si libros intelligeres, si sanctis auscultares dicentibus: « Illumina faciem tuam, et salvi erimus [75]; » vel, « Emitte lucem tuam et veritatem tuam [76]; » tunc utique agnosceres, Dominum haud sui gratia descendisse, sed nostri; magisque ejus benignitatem admirareris. Si, quid sit Pater, et quid Filius considerares, profecto non blasphemares, quasi Filius ab illo diversus sit : et si benignitatis ejus operam nobis impensam intelligeres, Filium a Patre non abalienares, neque extraneum reputares illum qui Patrem nobis reconciliavit.

10. Novi equidem hæc non solum Christo contradicentibus displicere, verum etiam sectarum alumnis qui eadem fere opinantur, atque inter se conspirant; quia didicerunt indivisibilem Dei tunicam dividere; neque absurdum se facere judicant a Patre Filium separando. Scio, dum hæc dicuntur, ipsos contra nos dentibus stridere æque ac illum qui eos concitat, **95** adversarium diabolum, quia veram Salvatoris laudem ægre fert. Sed Dominus, qui adversarium illum semper ridet, et cum eo etiam hos neotericos, dixit [77] : « Ego sum in Patre meo, et Pater meus in me est. » Id est Dominus ille, qui in Patre conspicitur et in quo conspicitur Pater, cum verus Patris Filius esset, homo prostremo pro nobis factus est, ut semet pro nobis Patri offerret, et per sui oblationem ac sacrificium nos salvaret. Hic est qui olim populum Ægypto eduxit : et qui denique nos, imo universum hominum genus, morte liberavit, atque ex inferis eripuit. Hic est qui antiquitus tanquam agnus immolabatur, quia sub agni figura agnoscebatur. Postremo se hominem fecit pro nobis. « Pascha nostrum immolatus est Christus [78]. » Hic est qui de laqueo venantium [79] nos expedivit, sectariorum, inquam, et Christi oppugnatorum, nosque, Ecclesiam suam videlicet, salvavit.

11. Quid vero nunc agere decet, fratres mei, prædictarum rerum causa, nisi laudes extollere, regique omnium Deo gratias agere, præoccupantes psalmis, exclamantesque [80] : « Benedictus Dominus,

[69] I Petr. II, 22. [70] Isa. L, 6. [71] I Cor. IV. 17. [72] Rom. VIII, 38, 39. [73] Philipp. IV, 13. [74] Rom. VI. 9. [75] Psal. CXVIII, 135. [76] Psal. XLII, 3. [77] Joan. XIV, 10. [78] I Cor. V, 7. [79] Psal. CXXIII, 7. [80] ibid. 6.

qui non dedit nos in captionem dentibus eorum!» A Celebremus viam, quam ipse nobis instauravit ad salutem, diem, inquam, Paschatis,ut illam postea cœlestem solemnitatem cum angelis exigamus. Sic enim Judaicus olim populus, ex angustiis ad solatium egrediens, festum celebrabat, triumphalem illum recitans hymnum.Sic idem populus Estheris ætate, festum Domino persolvebat, **96** propterea quod denuntiatæ morti fuisset ereptus; pensi hanc celebritatem habens, gratias Domino agens,ipsumque ob commutatam rerum vicissitudinem laudans. Igitur nos quoque reddentes Domino vota nostra,et peccata nostra confitentes,Dominum bonis moribus honoremus, dignaque ratione eum celebremus : qui etsi aliquantisper corripit, attamen non destituit,neque derelinquit usque in finem : neque tantummodo in causa nostra non tacet, sed ex perfida intellectuali nos abstraxit Ægypto illorum qui Christo contradicunt ; et per multas tribulationes angustiasque traductos, tanquam per desertum ad sanctam Ecclesiam suam deduxit : ut hinc more solito ad vos mittere vicissimque recipere litteras possemus. Quamobrem ego gratias Deo agens, oro vos ut magis magisque gratias mecum agatis et pro me,quia cum sit hæc apostolica consuetudo,ipsam quoque Christi oppugnatores et sectarum alumni antiquare atque abolere moliti sunt.Attamen Deus non annuit, sed renovavit potius et custodivit quod ipse per apostolos præformaverat, ut festum simul agamus, conjunctimque celebremus, juxta Patrum traditionem atque præcepta.

12. Ergo initium Quadragesimæ faciemus die XIX mensis Mechir : sanctum autem Paschatisjejunium die XXIV mensis Phamenoth; jejuniumque finiemus die XXIX mensis ejusdem Phamenoth in tenebris vesperarum Sabbati : atque ita Dominicam celebrabimus,quæ die XXX ejusdem Phamenoth **97** illucescet. Ex quo gradatim septem hebdomadas supputantes. Pentecostem celebrabimus : et debitum studium his diebus impendentes,digni fieri poterimus futurarum rerum, per Jesum Christum Dominum nostrum, per quem sit gloria et imperium Patri in sæcula sæculorum. Amen.

Salutate invicem cum osculo sancto, nostrique in sanctis orationibus vestris reminiscamini. Salutant vos cuncti, qui mecum sunt, fratres, qui semper memores vestri sunt. Equidem oro ut in Domino nostro incolumes sitis, charissimi fratres, quos præ omnibus dilexi.

Explicit decima epistola sancti Athanasii.

EPISTOLA XI.

(Cb. anno 339.)

UNDECIMA ATHANASII EPISTOLA, IN CONSULATU SECUNDO CONSTANTII AUGUSTI ET PRIMO CONSTANTIS, GUBERNANTE ITERUM PHILAGRIO CAPPADOCE, INDICTIONE XII, CUM ESSET DOMINICA PASCHATIS DIE XVII K. MAII, PHARMUTHI XX, DIOCLETIANI ANNO LV.

1. Beatus ille Paulus, in omni virtute exercit et Domini appellatus fidelis [81], nihil tamen pe habebat,nisi quod virtus et vera commendatio e et charitati ac bono timori congruum. Hæ in erant peculiares dotes. donec ad cœlestes illas se extulit, et in paradisum pervenit : prætergr sus **98** videlicet humanam conversationem, su rior evasit hominibus : et cum illinc rediit, præ cavit cuilibet dicens [82] : « Ex parte enim cognos mus, et ex parte prophetamus. Nunc cognosco parte ; tunc autem cognoscar,sicut et cognitus fu Et reapse a sanctis illis cœlestibus cognitus fu tanquam ipsorum civis in omni re futura et per B cta. Quod dicit, « ex parte, » illud erat quod præsenti abjeo cognoscebatur : verumtamen propt illa sublimia ipsi a Domino communicata,perfect evasit, aitque [83] : « Quicumque ergo perfecti s mus, hoc sentiamus.» Et quoniam Christi Evan lium absolutio eet atque finis illius ministerii,qu per legem traditum fuit Israeli, ita res futuræ fi erunt præsentium ; posteaquam completa fuerin Evangelia, et fideles homines illa acceperint, qu nunc etsi non visa exspectant, sicut idem Paul ait [84] : « Nam quod videt quis, cur exspectat? s autem quæ non videmus,speramus,per patientia exspectamus. » Sic ille vir beatus, cui apostolat gratia commissa fuit, scribebat, volens omnes h mines similes ei esse [85]. Porro erga homines ch C tas, ea demum virtus est.Regni cœlestis turba fi nita est: millia millium et decies centena *millia* sa ibi in Domini obsequium.Illuc homo *ingredietur per* angustam arctamque viam : ingressus autem, immensum spatium conspiciet,et locum omnium maximum,ut ii narrant,qui spectatores atque hæredes talium rerum fuerunt. Posuisti ante nos angustias. Deinde post angustias aiebant : **99** « Eduxisti in latitudinem [86].» Item:«In tribulatione dilatasti nobis [87].» Revera,fatres mei, vita sanctorum hic angustia est, quia ipsi ærumnose laborant,rerum futurarum desiderio,ut ille dicit [88] : « Heu mihi, quia peregrinatio mea prolongata est! »Vel quia anguntur atque laborant ob alioram salutem, ut ad Corinthios Paulus scribit [89]:« Fortasse cum venero,humiliabit me Deus et mœrebo propter multos ex iis qui ante peccaverunt, et non egerunt pœnitentiam super immunditia et fornicatione et impudicitia, quas gesserunt. » Quemadmodum etiam mœrebat Samuel de Saul perditione: et populi captivitatem deflebat Jeremias. Verumtamen post hanc afflictionem,dolorem,atque tristitiam, cum de hoc mundo abibunt,excipiet eos divina hilaritas, gaudium atque lætitia, unde exsulabunt miseria, mœror ac gemitus.

2. Quæ cum ita se habeant, fratres mei, [illegible]

[81] I Tim. I, 12. [82] I Cor. XIII, 9, 12. [83] Philipp. III, 15. [84] Rom. VIII, 24, 25. [85] I Cor. VII, [illegible] [86] Psal. XVII, 20 ; LXV, 11. [87] Psal. IV, 2. [88] Psal. CXIX, 5. [89] II Cor. XII, 21.

quæso, unquam a terenda virtutis via desinamus, sed ejus consilium sequamur, qui ait [90]: « Imitatores mei estote, sicut ego Christi. » Consilium autem hujusmodi haud solis Corinthiis dat, quia non horum tantummodo erat apostolus; sed quia doctor erat gentium in fide ac veritate [91], nos pariter cum prædictis commonet generatimque omnibus hæc universalia præcepta scribebat. Propterea dum scriberet, quosdam exorabat, ut in Epistolis ad Romanos, ad Ephesios et ad Philemonem; alios vero reprehendebat cum ira, veluti Corinthios et **100** Galatas; aliis promittebat, ceu Colossensibus ac Thessalonicensibus; Philippenses autem hilariter excipiebat; Hebræos edocebat, legem apud eos tanquam umbram fuisse. Suos autem electos filios Timotheum ac Titum, ceu proximos erudiebat. Longinquos denique commonefaciebat. Prorsus ipse flebat omnia omnibus [92]. Nam cum hic homo perfectus evasisset, dabat operam ut sua doctrina singulorum usibus esset idonea, ut omnimode ex his aliquos salvaret. Neque effectu doctrina illius caruit; sed ea ubique disseminata, ad hunc usque diem fructum præbet.

3. Quam ob rem, dilecti mei, apostolicam mentem debemus agnoscere. Is precibus et exhortationibus usus est non initio suarum Epistolarum tantummodo, sed in earum conclusione ac medio. Spero itaque mihi propter vestras orationes concessum iri, ut nullo modo sancti viri mentem defraudem. Is in divinis rebus eruditus, doctrinæque vim probe sciens, necessarium putavit dilatare ab initio orationem circa Christum ejusque mysterium: deinde vero morum integritatem ostendere; ita ut, cognito Domino, ac satis res ejus edocti, quidquid ipse jussisset, sedulo exsequi vellent. Etenim nisi legislator innotuerit, nemo mandata ejus diligenter exsequi poterit. Ita se gessit fidelis ille Moyses Dei minister, qui antequam divinæ legis verba promulgaret, Dei notitiam prædicavit [93]: « Audi Israel, Dominus Deus tuus, Dominus unus est. » Mox initiato populo, et **101** credendarum rerum tenorem edocto, et refricata memoria de vero Deo, legem tulit earum rerum, quibus homo gratificari Deo posset, dicens [94]: « Non adulteraberis, non furaberis; » cum alio quolibet præcepto. Item secundum apostolicam doctrinam [95], oportet accedentem ad Deum credere illum esse, inquientibus se fore remuneratorem. Quæritur vero eus per virtutis opera, ut ait Propheta [96]: « Quærite Dominum; et cum inveneritis, invocate eum: et cum ad vos propinquaverit, derelinquat impius viam suam, et homo exlex cogitationem suam. »

4. Quod si quis testimonio Pastoris non offenditur, melius ei erit si ante omnia discat, quæ ille scripto tradidit: « In primis crede unum esse Deum, qui creavit disposuitque res omnes, quas ex nihilo ad exsistendum produxit (68). » Hinc beati evangelistæ memores verborum Domini, sub Evangeliorum initiis de Salvatore nostro locuti sunt; ut, agnito primum Domino illo creatore, ea deinceps promulgare possent quæ credenda sunt. Secus enim quomodo creditum foret scriptis de illo a ventre matris suæ cæco, et de aliis qui visum recuperarunt cæcis, et de mortuis ad vitam revocatis, et de aqua in vinum mutata, et de mundatis leprosis, nisi de Creatore affirmavissent scribentes: « In principio erat Verbum [97]. » Et secundum **102** Matthæum: Et qui nascetur de semine Davidis [98], hic est Emmanuel Filius Dei vivi a quo Judæi pariter atque Ariani faciem avertunt; sed nos eum cognitum adoramus. Sic Apostolus merito quibusdam scripsit, præcipueque filio suo, commonefaciens illum quominus id aspernaretur quod a se didicerat. Quam rem commendans ait [99]: « Memento Jesu Christi, qui surrexit a mortuis, qui est de semine Davidis, secundum Evangelium meum. » Atque ut hæc memoriæ illius semper occurrerent, illico hæc verba scripsit [1]: « Hæc meditare, et in his esto. » Sane studium perpetuum, et divinorum verborum memoria, bonum Dei timorem roborant. Apostolo quidem inerat charitas inseparabilis et inexpugnabilis erga Deum, prout de se ipse testatur, dum cum suorum consiliorum sociis fiducialiter sic disserebat, dicens [2]: « Quis nos separabit a charitate Dei? » Alios autem (69) devinciebat, veluti in Proverbiis scriptum est [3]: « Peccatorum suorum funibus impius illigatur. »

5. Cum hæc Judæi moliti fuerint, et Domino injuriam intulerint, errarunt ut sibimet iram attraherent. Ideo Scriptura cum mœrore aiebat [4]: « Quare gloriatæ sunt (70) gentes, et populi meditati sunt inania? » Vana erat Judæorum molitio, qui mortem machinabantur vitæ, et contra Verbum Patris absurda struebant. Quis nunc illorum dispersionem, urbisque ipsorum **103** exterminium spectans, haud jure meritoque dicat: Væ illis, qui male contra se meditantur dicentes [5]: « Circumveniamus justum, quia nobis minime placet. » Me-

[90] I Cor. IV, 16. [91] I Tim. II, 7. [92] I Cor. IX, 22. [93] Deut. VI, 4. [94] Exod. XX, 14, 15. [95] Hebr. XI, 6. [96] Isa. LV, 6, 7. [97] Joan. I, 1. [98] Matth. I, 1. [99] II Tim. II, 8. [1] I Tim. IV, 15. [2] Rom. VIII, 35. [3] Prov. V, 22. [4] Psal. II, 1. [5] Sap. II, 12.

(68) Citat hunc ipsum ex opere *Pastoris* locum Athanasius noster *De incarn. Verbi*, cap. 3, nec non *decretis Nic. synodi*, cap. 18: Πρῶτον πάντων πίστευσον, ὅτι εἷς ἐστιν ὁ Θεὸς, ὁ τὰ πάντα κτίσας καὶ ἀρτίσας, καὶ ποιήσας ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι. Hæc verba adamussim pertinent ad prædicti *Pastoris* librum II, mand. 1. Vide Cotelerium, *Patr. apost.* t. I, p. 85.

(69) Hic fit lacuna in editione Londinensi p. 56. Sed epistolæ deinde continuatio usque ad finem suppletur illic in additamentis p. 17.

(70) Verbum est polysemum φρυάσσειν, *gloriari*, vel *fremere*. Variat autem hujus loci verbum apud priscos interpretes.

rito, fratres mei, dum per libros vagi discurrerent, nequaquam tamen illud agnoscebant : « Qui foveam proximo suo fodit, in eamdem incidet [9]. » Item : « Qui sepem dissipat, mordet eum coluber [7]. » Et nisi faciem suam a Domino avertissent, haud ea formidarent quæ in divinis laudibus prædicuntur [8] : « Captæ fuerunt gentes fune quem ipsæ struxerunt : in laqueo quem absconderunt, comprehensus est pes eorum. Cognoscetur Dominus judicia faciens ; in operibus manuum suarum comprehensus est peccator. » Hoc item animadvertite [9] : « Venient eis insidiæ, quas non cognoscebant ; laqueus quem occultaverunt, capiet eos. » Hæc videlicet non intellexerunt ; secus, Dominum gloriæ non crucifixissent [10].

6. Quamobrem justi atque fideles Domini famuli, disciplinam propter regnum cœlorum amplexi, hinc nova et vetera hauriunt, atque in verbis Domini meditantur, domi sedentes, dormientes, vigilantes, et in viis ambulantes, bona spe præditi, propter Spiritus promissionem qui dicit [11] : « Beatus vir qui non abiit in consilium impiorum, et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentium non sedit ; sed voluntas ejus in lege Domini, et in ipsius lege meditatur die ac nocte. » Firma autem fide, læti spe, quieti spiritu, fiducialiter dicent [12] : « Os meum loquetur sapientiam, et meditatio cordis mei prudentiam. » Item : « Meditatus **104** sum in omnibus operibus tuis : et opera manuum tuarum considerabam [13]. Si memineram tui super stratum meum, in matutinis meditabar de te [14]. » Deinde adhuc confidentius dicent : « Meditatio cordis mei in conspectu tuo semper [15]. » Quis porro hujusmodi hominis finis ? Hic statim in verba erumpet : « Dominus adjutor meus ac liberator [16]. » Cum his ergo, qui apud semetipsos contemplabuntur, et in corde suo Domini memores erunt, nullus poterit hostis præliari ; quia cor illorum ob suam erga Dominum fiduciam ita se habebit ut scriptum est : « Qui confidunt in Domino sicut mons Sion ; non commovebitur in æternum qui habitat in Jerusalem [17]. » Quod si aliquando callidus ille præsumat, ausitque aciem præsertim sanctorum perrumpere, et discidium inter fratres efficere, ipsis quidem in hoc etiam aderit ; qui non solum eos ulciscetur, sed interim etiam dum flagellantur, divina illa promissio eosdem liberabit : « Dominus pugnabit pro vobis [19]. » Propterea etiamsi angustiæ ac tentationes exterius invadant, hi nihilominus, verba Apostoli considerantes, angustiarum patientes, in precibus perseverantes, et ingruentibus casibus meditationem legis opponentes, Deum placaturi sunt, recitatis iis quæ scripta sunt verbis : « Tribulatio et angustiæ invenerunt me ; et mandata tua, meditatio mea est [19]. »

7. Verumtamen quia hæc haud externis actibus peragenda **105** sunt, sed mentis cogitatione consideranda, quo virtutem e mus, idcirco ille subdidit : « Prævenerui mei ad te diluculo, ut meditarer eloquia Oportet enim animi cogitationes in homini ris, præire actibus qui corpore fiunt, et i versa. Noster quoque Salvator hanc do traditurus ab animi cogitationibus cœpit, di « Qui spectat mulierem ad concupiscendu jam mœchatus est. Et qui fratri suo ir reus homicidii est [22]. » Quippe ira non præ homicidium excluditur : exclusa pariter cu crimen adulterii aberit. Necessaria est igi lecti mei, legis meditatio, et continuum exercitium, quo nulla in re vir sanctus cl sed in omni opere bono perfectus sit : ete vitæ æternæ promissio adnexa est, ut Pau motheo scribebat, quo loco meditationem v exercitationis indigitabat, dicens [23] : « E ipsum ad pietatem : nam corporalis exerci modicum utilis est ; pietas autem ad omni est, promissionem habens vitæ quæ nunc futuræ. »

8. Mirabilis est viri hujus virtus, fratr qui dum monet Timotheum, mandat omn rei cuilibet exercitium pietatis anteferant ; s cæteris omnibus fidem erga Deum pensi h Nam quæ hominis esset bonitas, qui dum peccat, nihilominus præcepti observantiam laret ? Imo vero nullam legis partem ob posset, qui iniquus est : namque *animi sen* opera quoque consentire necesse *est*, *prou* Spiritus hos reprehendit dicens [24] : « Dixit piens in corde suo : Non est Deus. » Mox Scriptura, ut opera demonstret cogitationum sequa, ait [27] : « Corrupti sunt, et in studi inquinati. « Homo ergo iniquus, corpore corrumpitur, cum furatur, mœchatur, ma ebriatur, atque his similia committit. Quem dum propheta quoque Jeremias, dum de h Israele expostularet, clamabat dicens [26] : mihi aliud donet in deserto diversorium, ut lum meum derelinquam, et ab eis recedam omnes adulteri sunt, cætus prævaricator quasi arcum linguam suam tetenderunt. Men et incredulitas invaluerunt super terram ; d ad malum progressi sunt, et me non cognove Igitur iniquitatis mendaciique vocabulis ope rum vituperabat : et sub imagine illorum, creduli Deum ignorabant, populi scelera accu

9. Fides ac pietas connexæ sunt atque so qui Deo credit, pietate non caret, et qui pi habet, valde credit. Igitur qui in iniquitate ver sine dubio et in fide errat : et qui a pietate e

[6] Eccli. XXVII, 29. [7] Eccle. X, 8. [8] Psal. IX, 16, 17. [9] Psal. XXXIV, 8. [10] I Cor. [11] Psal. I, 1, 2. [12] Psal. XLVIII, 4. [13] Psal. LXXVI, 13. [14] Psal. LXII, 7. [15] Psal. XVIII, Psal. CXLIII, 2. [17] Psal. CXXIV, 1, 2. [18] Exod. XIV, 14. [19] Psal. CXVIII, 143. [20] ibid. 448. [21] v, 28. [22] I Joan. III, 15. [23] I Tim. IV, 7, 8. [24] Psal. XIII, 1. [25] ibid. [26] Jer. IX, 2, 3.

a vera pariter fide excidit quam possidebat. Paulus quidem discipulum suum prænonens, hoc ei consilium præbet [27]: « Impura verba devita, multum enim proficiunt ad impietatem, et sermo eorum ut cancer serpit; ex quibus est Hymenæus et Philetus, » quorum patratam iniquitatem narrat dicens: « Qui **107** a veritate declinaverunt, dicentes resurrectionem esse jam factam [28], » Deinde idem Apostolus, ut demonstret sociam esse fidei pietatem, ait [29]: « Et omnes qui pie vivere volent, propter Jesum Christum persecutionem patientur. » quamobrum ne quis in persecutionibus pietati nuntium remittat, fidem conservandam suadet, subdens [30]: « Tu vero permane in iis quæ didicisti, et in quibus es confirmatus. « Nam quemadmodum si frater a fratre adjuvetur, ambo invicem loco mœnium fiunt; ita fides ac pietas, eodem stibite ortæ, inter se cohærent: et qui in una exercetur, necessario corroboratur in altera. Ideo cum vellet Paulus discipulum suum ad pietatem exerceri, et denique pro fide certare, suadebat ei, dicens [31]: « Certa bonum certamen fidei, et appprehende vitam æternam. » Cæterum ante omnia ab idolorum impietate recedendum homini est, firmeque credendum esse Deum. Tum deinde fide nixus cum adversariis depugnet.

10. Una est ambarum spes, id est fidei atque pietatis, scilicet vita æterna. Certa, inquam, bonum fidei certamen, et apprehende vitam æternam; exerce te ad pietatem, quoniam hæc habet præsentis vitæ atque futuræ promissionem [32]. Propterea Arius et Manes, qui nunc ab Ecclesia exiverunt, dum oppugnant Christum, infidelitatis foveam foderunt, in qua sunt confracti; et impietate provecti, fidem simplicium pervertunt, in Dei **108** Filium blasphemantes, quem creaturam esse dicunt, atque ex non exstantibus factum. Sed quomodo tunc adversus Philetum atque Hymenæum, ita nunc contra parem illis impietatem cavet unicuique Apostolus dicens [33]: « Nunc autem fidei fundamentum elevatum est, habens signaculum hoc: cognovit Dominus qui sunt ejus; et discedat ab iniquitate omnis qui invocat nomen Domini. » Bonum est ab impietate discedere, atque ab iniquitatis operibus, ut recte unusquisque festum agere queat. Qui autem impiorum sordescit impuritate. Pascha Domini nostri Dei immolare non poterit. Quare ille etiam tunc in Ægypto degens populus aiebat [34]: Nobis non licet in Ægypto Pascha Domini nostri Dei immolare. Idem quinimo omnium Deus, recedere Israelitas a Pharaone volebat, et a jugo ferreo, ut qualibet improbitate liberi, et omni extranea opinione spoliati, Dei notitiam suscipere possent, cum virtutis operibus. Idcirco aiebat: Recedite ab eis, egredimini de medio illorum: nolite tangere impuros; secus nemo peccato emerget; nemo virtutis opera sectabitur; nisi cum operum studio et pietatis exercitio, fidei simul confessionem teneat, pro qua Paulus præliatus, coronam justitiæ adeptus est, quam dabit ille justus judex [35]; nec huic tantummodo, sed et omnibus eidem similibus.

11. Hujusmodi meditatio ac pietatis exercitium sanctis perpetuo familiare, **109** nunc quoque instat; vult enim Scriptura, ut, cum fuerimus ita affecti, cum illis festum celebremus. Quid enim aliud festum est, nisi ad Deum oratio continua, pietatis scientia, et preces non vaga quadam ratione, sed concordi cordium consensu actæ? Quapropter volens Paulus nos hoc modo semper esse dispositos, mandat dicens [36]: « Semper gaudete, sine intermissione orate, in omnibus gratias agite. » Ne igitur seorsum, sed conjunctim atque concorditer cuncti simul festum agamus, ceu hortatur Propheta dicens [37]: « Venite, exsultemus Domino, laudemus Deum Salvatorem nostrum. » Quis ita piger est, quis, inquam, audita divina voce, quodlibet haud omittit negotium, ut ad communem concionem festalemque conventum accurrat, qui non uno in loco celebratur? Non enim unius loci solemnitas, « sed in omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum [38]. » Non uno in loco sacrificium offertur, sed in omni populo thus offertur mundumque sacrificium Deo [39]. Cum sic unanimiter extolletur laus et oratio ab iis, qui ubique sunt, ad Patrem illum clementem ac bonum; cum universa catholica Ecclesia, ubique diffusa, conjunctim et cum exsultante lætitia Deum adorabit; cum unusquisque generatim laudem extollet, dicetque amen; quam bene nobis erit, fratres mei! Quis non gaudebit, cum recte orabit? Tunc ipsa hostilis artificii mœnia, tanquam Jerichuntis [40] subito cadent: tunc purum Spiritus sancti donum in singulos copiose effundetur, **110** ita ut omnes agnito Spiritus adventu dicturi sint [41]: « Repleti sumus mane misericordia tua, et lætati sumus, atque exsultavimus in diebus nostris. »

12. Quæ cum ita se habeant, cantemus cum sanctis, nemoque nostrum hæc officia negligat, quolibet angustiarum respectu habito aut tentationum, præcipueque illarum, quas nunc per invidiam nobis suscitant Eusebiani, nobisque crimini et accusationi vertunt usque ad necem rectum nostrum cultum, qui tamen in Dei tutela est; sed tanquam fideles Dei famulos nosmet geramus, quandoquidem scitis salutem nostram ipso angustiarum tempore confieri. Dominus quoque jampridem promisit dicens [42]: « Beati estis cum maledixerint vobis et persecuti vos fuerint, et malum adversus vos dixerint, mentientes propter me. Gaudete et exsultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis. » Item Salvatoris effatum est, haud omnes in mundo angustiis corripi, sed qui Deum timent [43]. Quapropter quoties nos inimici gravius affligunt, nos solamine utimur: et

[27] II Tim. II, 16, 17. [28] ibid. 18. [29] II Tim. III, 12. [30] ibid, 14. [31] I Tim. VI, 12. [32] I Tim. ,v, 7, 8, [33] II Tim. II, 19. [34] Exod. VIII, 26. [35] II Tim. IV, 8. [36] I Thess. V, 16. [37] Psal. XCIV, 1. [38] Psal. XVIII, 5. [39] Malach. I, 11. [40] Josue VI, 20. [41] Psal. LXXXIX, 14. [42] Matth. V, 11, 12. [43] Joan. XV, 19.

quamvis illi injuriam inferant, nos concordiæ vincula astringimus: quoties denique impedire nos a recta religione satagunt, nos eam cum fiducia prædicamus, dicentes [44]: « Omnia hæc nobis supervenerunt, quia tui non sumus obliti, » neque impietatem commisimus cum Ario ac Manete, qui dicunt te ex non exstantibus factum, cum tamen Verbum semper cum Patre fuerit, ex eoque sit.

111 13. Ergo nos quoque, fratres mei, solemnes simus: non enim rem celebramus tristificam vel molestam. Neque miscemur hæreticis, propter tentationes, quæ pietatis causa brevi tempore accidunt: verum ita nos geramus tanquam gaudio elati ac lætantes; ne sit cor nostrum mœrore pulsatum, ceu Caini: sed tanquam servi fideles bonique dictum audiamus: « Intra in gaudium Domini tui [45]. » Neque omnino Paschalia hæc quasi tristitiæ atque angoris loco habemus, ut forte quis arbitratur, sed hilaritate redundantes et gaudio, festales simus, neglecta Judæorum fraude et Arianorum prædicatione, quæ deitatem Filio eripit, eumque in creaturis connumerat: sed justitiam illam a Domino patratam considerabimus. Certe dolus Judæorum et effrenis Arianorum improbitas nihil aliud quam tristitiam meditantur: etenim primo illi Dominum interfecerunt; hi autem triumphum ejus de morte abolent, quam ipse a Judæis depulerat, dum aiunt haud creatorem esse, sed creaturam. Atqui si creatura fuisset, mors eum detinuisset: verumtamen cum ipsum, Scriptura teste [46], non detinuerit, sequitur ut non creatura, sed creaturarum sit Dominus; quod festi hujus immortale argumentum est.

14. Mortis Dominus mortem voluit destruere; quodque Dominus voluit omnino peractum est. Omnes nos de morte ad vitam transibimus. Judæorum consilium, nec non eorum qui his assimilantur, vanum evasit; neque **112** prout voluerunt contigit, sed res in contrarium cessit. Utrosque irridet qui in cœlis residet, et eos Dominus ludibrio habet [47]. Hujus rei causa Dominus cum ad necem duceretur, subsequentes feminas flentes objurgabat; dicens: « Nolite me deflere [48]; » volens his verbis significare, mortem suam haud tristificam esse, sed lætificam; et quod etiamsi pro nobis moreretur, ipse vivit; et quod nequaquam ex nihilo exstitit, sed ex Patre. Res enim vere gaudio dignal triumphalis nempe victoria adversus mortem, nostraque simulim putribilitas, per Dominicum illud corpus: etenim eo resuscitato, futura pariter nostra resurrectio est: cumque ejus corpus corruptionis immune fuerit, sine dubio id nostræ incorruptibilitatis causa fit. Sicut autem propter unum hominem, ut veraciter Paulus ait [49], ad omnes homines peccatum transiit, sic ob Domini nostri Jesu Christi resurrectionem omnes resurgemus: oportetque, ait, corruptibile duere incorruptionem, et mortale hoc indu mortalitatem [50]. Id tempore passionis acci Dominus noster pro nobis obiit, et Pascha immolatus est Christus. Propterea igitur q molatus fuit, unusquisque eo vescetur, et seduloque alimoniam hanc participabit. sine invidia unicuique semet communicat singulis commorans, fiet fons aquarum d tium in vitam æternam [51].

15. Exordiemur itaque quadragesimæ mensis Phamenoth, Deoque per hos dies s cum continentia, nosque ita antecessum ficantes, initium sancti Paschatis faciemu mensis Pharmuthi. Dein jejunia nectentes Sabbatum, nempe ad XIX mensis diem, fin rum faciemus obscuro serotino, post quod nobis lux Dominicalis, sancta, inquam, nobis splendescet, qua Domius noster Decet autem nos lætari et illo gaudio e quod ex operibus bonis provenit, per illas septem hebdomadas, quæ est Pentecoste, Patri dantes dicentesque [52]: « Hæc dies qu Dominus, lætemur et exsultemus in ea, » pe num ac Salvatorem nostrum Jesum Christ quem eidem et ejus Patri, gloria sit atque in in sæcula sæculorum. Amen.

Salutate invicem cum osculo sancto. Salu cuncti qui meum sunt fratres. Oro ut va Domino, dilecti fratres.

Sancti Athanasii epistola undecima expli

EJUSDEM SANCTI ATHANASII EPISTOLA AD SERAPHUMEOS EPISCOPUM

(Chr. anno 340 vel 341.)

Dilecto fratri nostroque in ministerio coll rapioni (71).

1. Gratiæ sint providentiæ divinæ, propter singulis horis tribuit nobis beneficia, et qu quoque ad hoc festi tempus pervenire co Interim misi tibi, dilecte noster, epistolam more solito de præsenti festo lucubravi, u fratres pariter, omnes lætitiæ diem cogn **114** Quoniam vero Meletiani, cum de Syria runt, gloriati sunt id obtinuisse, quod mini eos spectabat, id est se quoque catholicæ E ascriptos fuisse, idcirco misi tibi exemplar epistolæ illorum ministerii nostri collegar sunt de Palæstina, ut tu hac lecta cognoscas critarum illorum circa id fraudem. Nam q supra dixi, semet jactabant, necesse fuit ut riæ episcopos scriberem; nobisque illico Pa responderunt, judicium de illis editum con tes, ceu tu ex rei expositione cognosces. Ne t

[44] Psal. XLIII, 18. [45] Matth. XXV, 21, 23. [46] Act. II, 24. [48] Psal. II, 4. [47] Luc. XXIII 28. [49] E 12. [50] I Cor. XV, 53. [51] Joan. IV, 14. [52] Psal. CXVII, 24.

(71) Hujus Serapionis epistolas Græcas duas nos ante hos annos vulgavimus; priorem brevem in *Class. AA.* tom. V, pag. 362; alteram libell prolixam in *Spicil. Rom.*, tom. IV, pag. 45

cunctorum episcoporum epistolas continuatim legeres, misi tibi cæterarum unum conforme exemplum, ut hinc omnium voluntatem rescias. Et sane intelligo, quod ex hoc convicti, summum omnium hominum odium incurrent. Si itaque propter hos hypocritas apprime necessarium impenseque urgens existimavi rem hanc modestiæ vestræ significare. Scripsi autem singulis fore ut tu quadragesimam indiceres fratribus, eisque jejunium suaderes, ne, dum universus orbis jejunat, nos Ægyptii risui essemus, quia non jejunemus, atque hos dies in hilaritate transigamus (72). Ac ne hac excusatione quisquam utatur, quod epistola (non) si lecta, quominus jejunii debitum agnoscamus, hunc oportet obtentum de medio auferre, dareque operam ut ante quadragesimam omnino legatur, ne aliqua ansa capta, jejunium omittatur. Profecto ex hujus lectione **115** jejunii officium discent; sed et tu nihilominus, dilecte, sive hoc sive alio modo, suade illis atque eos edoce ut quadragesimale jejunium obeant : pessimum quippe foret, si eum orbis universus ita se gerit, soli Ægyptii jejunii loco voluptati indulgerent. Equidem ægre ferens quod nonnulli hanc nos ob causam irrideant, ad te scribere coactus sum. Porro his acceptis lectisque litteris, mihi, dilecte noster, rescribes, ut hac notitia exhilarer.

2. Necessarium insuper judicavi vos certiores facere, substitutos fuisse defunctis episcopos, Tanis Theodorum loco Eliæ; Arsinoite Silvanum pro Calosycio; Parali Nemesiauum pro Nonno; Bicheli (72*) Heraclium; Tenyris Audronicum pro Saprione parente ipsius; Thebis Philonem pro Philone : Maximianopoli Herminium pro Atra (73); Appollone inferiore Serapionem pro Polotione (74); Aphroditi Serenum pro Theodoro; Rhinocorura (75) Salomem; Setatmæ (76) Arabionem. Itemque in Marmarica, Geruatis (77) orientalibus Andragathum pro Hierace; Geruatis australibus, Chenitum pro Nicone (78). Hæc aio, ut his scribatis, mutuoque canonicas epistolas recipiatis.

116 Salutate invicem cum osculo sancto. Salutant vos cuncti qui mecum sunt fratres.

Hanc epistolam ex urbe Roma scripsit (79). Deest autem duodecima.

EPITOLA XIII.

(Chr. anno 341.)

HÆC EST ATHANASII XIII EPISTOLA (80), IN CONSULATU MARCELLINI ET PROBINI (81), CUM ESSET PRÆFECTUS LONGINUS, INDICTIONE XIV, XIII KAL. MAII, DIE XXIV PHARMUTHI, DIOCLETIANI ANNO LVII.

1. Nunc quoque, fratres mei dilectissimi, haud demoror vobis indicare Salvatoris (82) juxta annuam consuetudinem solemnitatem. Si hostes Christi vos una nobiscum molestiis et cruciatibus oppresserunt, Deus tamen nos per fidem mutuam consolatur. En ex urbe Roma ad vos scribo (83), in qua cum fratribus festum exigens, vobiscum etiam spiritu ac voluntate id celebrabo; preces pariter Deo illi attollens, qui nobis concessit non solum in **117** ipsum credere, sed etiam pro ipso nunc pati. Quanquam vero abesse a vobis dolemus, Deus nihilominus nos ad scribendum vobis excitimulat, ut epistolarum saltem commercio recreemur, cunctique ad bonam frugem excitentur. Multæ sane oppressiones et persecutiones acerrimæ contra Ecclesiam et contra nos peractæ fuerunt. Quidam enim hæretici homines, corruptam mentem gerentes, nec in fide probati, bello adversus virtutem suscepto, violenter Ecclesiam insectantur, ita ut fratres nonnulli seduci se patiantur, alii vero propter cruciatus fiant desertores : quodque acerbius

(72) Hoc videlicet contingebat, si quando diverso die a Christianis Pascha celebraretur, quod ante Nicænum decretum reapse usuvenerat. Urget itaque Athanasius Paschalis diei indictionem, quo ex debita norma cognito, concorditer Christiani Ægyptii solemnitatem celebrarent.

(72*) Stephanus Byz. *De urb.* : Μέτηλις πόλις Αἰγυπτία, πλησίον Ἀλεξανδρείας, ἣ νῦν Βῆχυς λέγεται. Ergo *Bichelis* eadem videtur quæ *Metelis*, urbs cognita episcopalis.

(73) An *Hermion* et *Atla* et mox *Politiano?*

(74) Legendum *Plutione*, prout scribit ipse Athanasius, *Apol. contra Arianos*, n. 40 et 74.

(75) Syr. *Dinocoruri*. Sed patet mendum.

(76) Syrum vocabulum legi potest etiam *Statemæ*. Num *Semnudæ* aut *Semmenut*, id est *Sebennyti?*

(77) *Gereatis* in itin. Ant. ed. Wess. pag. 71. At Theophilus in Paschali an. 404, scribit *Geras*.

(78) De his urbibus episcopalibus *Or. Ch.* t. II, col. 534, 535, 582, 570, 517, 611, 603, 586.

(79) Scilicet Athanasius Romam profugerat sub Julio pontifice, ut aiunt scriptor annonymus Vitæ illius n. 15, aliique historici. Nam verba *deest duodecima* Syrus interpres posuit vel amanuensis. Atqui undecima data fuit an. 339, coss. Constantio II et Constante I. Quæ autem mox sequitur tertia decima, anni est 341, coss. Marcellino et Probino. Ergo duodecima scribi debuerat anno intermedio, coss. Acindyno et Proclo. Jam vero in Chronico dictum fuit non potuisse illo anno 340 mitti ab Athanasio *more solito* (id est publico) epistolam festalem. *More solito*, inquam, ideo fortasse dixit, quia clanculum et serius miserit. Et tamen in *Epistolam ad Serapionem* ait Athanasius se includere consuetam festalem, ab illo in Ægypto diribendam. Hæc vero inclusa utrum duodecima fuerit an tertia decima, quam æque se ex urbe Roma scribere ait divus Pater, non omnino definio. Etenim Cosmas certe Indicopleustes tot heortasticas numerat, quot Athanasiani episcopatus annos, videlicet 46. Etsi enim annis 46 præfuit Alexandrinæ sedi Athanasius, primo tamen non scripsisse narratur in Chronico.

(80) In Chronico ad an. 341, coss. Marcellino et Probino, dicitur Athanasius non scripsisse; mendose tamen dicitur, ut ex hac apparet.

(81) Syr. hic *Probiani*, sed in Chronico recte *Probini*.

(82) Syr. *salutarem*. Sed sine dubio Græce fuit σωτήριον ἑορτήν, quod pro linguæ genio transferendum erat, ut fecimus.

(83) Indidem scripserat ad Serapionem anno præcedente, vel hoc ipso, prout criticis definire placuerit.

est,illorum contumeliæ ad episcopos usque pertin- A gunt. Haud idcirco tamen festi oblivio nos capiat ; imo magis recordemur, atque ejus identidem commemorationem mente versemus.Profecto quæ huic festali tempori congruunt, ea increduli homines minime curant, quorum universa vita ebrietate ac vitiis consumitur : quæ vero ipsi festa agunt, ea tristitiam potius quam gaudium pariunt. Cæterum haud in magnopere nobis obsint, qui vitam hic transitoriam degimus. Adhuc tempus superest : hæc vero eveniunt exercitii experimentique nostri causa,ut comperti stabiles probatique servi Christi, sanctorum hæreditatis filiis simus. Namque, ut ait Jobus [53], « Mundus universus tentationis stadium est terricolis. » Probantur autem (homines) in hoc mundo gravibus molestisque anxietatibus, ut unusquisque dignam a Deo accipet mercedem. Sic enim per prophetam dixit [54] : **118** « Ego Dominus scrutans corda, et vestigans renes, ut dem unicuique juxta vias suas. »

2. Homo sane dum experimento probatur, quid sibi eventurum sit non prænoscit ; sed generatim tantum ante sententiam latam agnoscet. Verumtamen bonus atque amator hominum (Deus) singulos pro operum meritis remunerabitur; quo fit ut passim quisque dicere soleat : Justum est Dei judicium, sicut etiam Propheta ait [55] : « Dominus quod justum est inquirit, et scrutatur renes. « Propterea singillatim nos vestigat, vel ut iis qui non intelligunt, manifestetur virtus ab illis quorum fit exprimentum, prout Jobo dictum fuit [56] : « Credisne memet tibi denique manifestasse,ut tu justus appareas? » Vel quod ubi propria opera inspexerint, cujusmodi fuerint agnituri sint; ideoque a malitia sua resipiscent, aut in vera fide manebunt. Interim beatissimus Paulus, dum angustiis premeretur, persecutionem, famem, sitimque pateretur,omnibus superior erat per Jesum Christum qui dilexit nos. Patiebatur in infirmo corpore, credebat, sperabat, atque ita spiritu roborabatur, virtusque ejus in infirmitate perficiebatur.

3. Cæteri quoque sancti homines, Deo pariter confidentes,probationem hanc cum gaudio excipiebant, ut Jobus aiebat [57] : « Sit nomen Domini benedictum. » Psalmista item [58] : « Proba me, Domine, et tenta me; scrutare cor meum et renes meos. » Reapse virtutis probatio ignavos coarguit. D **119** Quamobrem gnari ipsi quanta fieret purgatio et utilitas ab igne divino, in ejusmodi tentationibus animum non despondebant, imo et fortius perstabant, detrimenta patientes, nullis casibus territi,et tanquam aurum ex igne splendidiores prodibant.

[53] Job VII, 1. [54] Jer. XVII, 10. [55] Psal. VII, 10. [56] Job XXXIII, 32. [57] Job I, 21. [58] Psal. I [59] Psal. XVI, 3, 4. [60] II Cor. XII, 10. [61] I Tim. IV,7. [62] Psal. XLVIII, 12. [63] I Cor. IX, 27. [64] Thr 27-32.

Sic ille, qui in pari palestra exercitus fu bat [59] : « Probasti cor meum, et visitasti n stigasti, et nihil in me iniquum reperisti ; loquatur os meum opera hominum. » A illegitimis moribus sunt, quia nihil nisi co potare, ac mori, cogitant, tentationes p instar reptant. Hi nimirum facile in hu casibus corruent : et quia in fide non sunt reprobo sensui se tradent, et flagitiis sem nabunt.Ideo beatissimus Paulus ad ejusm citia nos excitat,seque apprime in exempl bet, dicens [60] : « Propterea angustias opto δοκῶ) et infirmitates. » Additque : « Exer timore Domini [61].» Sciebat enim quas fuis tationes perspessi ii qui in timore Domi B constituerant. Atque ut sui discipuli in l cerentur, optabat ipse labores, propter timo mini ; ut tentationibus supervenientibus, e stiis ingruentibus, tanquam experti hom facile tolerarent. Nam qui animum suum occupat, consuetudine ipsa fit interius peri Hinc beatissimi martyres, cum se ab initi nis assuefecissent, repente exstiterunt pe Christo, et ignominiam **120** corporis ter cerunt, quia speratam requiem intentis oc spiciebant.

4. Cuncti autem qui promulgarunt nom super terram [62], et quorum cura ad ligna e las herbasque, et (idola, his similia, conve hi ærumnarum inexperti, a cœlorum regno lienarunt. Quod si contra scivissent, ab a C patientiam perfici, a patientia fieri probatio probatione spem oriri, spem denique *non* facere; hi sane exercitationes illas *adam* Paulum imitantes qui ait [62]:«Subjugo corpus m et in servitutem redigo; ne, cum aliis prædica ipse reprobus forte fiam. » Porro facilius mo illas sibi identidem incidentes pertulissent, phetæ monitis paruissent dicentis [64] : « Beat mo, qui portaverit jugum tuum ab adole sua! Sedebit humi solitarius, quia jugum tulit : maxillam percutienti se tradet, sat contumeliis ; quia Dominus non repellet in tuum ; sed dum humiliat, clemens est, secu multitudinem misericordiarum suarum.» Qu inimici agunt,flagella, ignominiæ, contumelia quæ tamen numerum misericordiarum Dei su non poterunt.Harum molestiarum nonnullæ manent, nihilo tamen minus temporaneæ sun Deus omni tempore miseretur, abundanter tri misericordias suas volentibus. Ideo, fratres di simi, haud temporanea hæc spectare debemu

(84) Mirum ! Nos in hujus collectionis tomo II, pag 493, fragmentum edideramus ex codice quodam Vaticano sumptum, cum titulo Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἐκ τῆς τγ' ἐπιστολῆς, *sancti Athanasii ex* 13 *epistola*, ibique in adnotatione suspicati fueramus pertinere reapse ad divi viri heortasticas. nunc feliciter ita se habere comperimus. En Græcum fragmentum : Οἷς ἂν τις ἐπιτύχ ἀσκηθῇ, ἐν τούτοις λανθάνουσαν τὴν προθυμίαν τὴν συνήθειαν ἔχει.

æterna. **121** Et si angustiæ instant, harum finis erit: et si ignominiæ persecutionesque non desunt, nihil tamen hæ sunt præ illa quæsita spe. Præsentia hæc omnia ineptiæ sunt præ futuris illis. Non sunt æquales passiones hujus temporis spei futuræ [60]. Quid reapse exæquaverit regnum Dei? Vel quid æternæ vitæ comparabitur? Quanti demum est, quod hic contribuimus, ut hæreditatem illic consequamur? Nos quippe erimus Dei hæredes, et filii hæreditatis Christi.

5. Itaque, dilecti mei, ne quæso intueamur angustias et persecutiones, sed spem potius, quæ persecutionum causa nobis proposita est. Qua in re prodest nobis patriarchæ Issacharis exemplum, prout in Bibliis dicitur [61]: « Issachar pulchritudinem concupivit, requiescens inter possessiones, vidensque requiem quod esset bona, et terram quod pinguis, supposuit humerum suum labori, fuitque vir agricola. » Divino amore vulneratus fuit, ut illa Cantici sponsa [62], atque utilitatem de sacris libris percepit: neque ex Veteri Testamento tantum, verum ad possessionem utramque cogitationes suas intendit. Interim velut illi, cui natæ sunt alæ, cœlestem requiem spectabat: nam terrena quidem requies in operibus bonis habetur; verum enimvero genuina illa et cœlestis, nova semper est nec veterascit. Terrena requies transitoria est, teste Domino; sed futura, quæ sanctos complectetur, immortalis. His itaque consideratis patriarcha Issachar libenter gloriabatur molestiis et ærumnis, atque humerum supponebat **122** labori; sine querela erat cum percutientibus se; neque animum demittebat in ignominiis, sed quasi vir fortis de omnibus triumphabat, et majore cum alacritate terram suam excolebat. Verbum quidem serebat, ipse autem vigil agricolabat, donec maturescens fructus pene centuplex factus est.

6. Quid est hoc, dilecti mei, nisi quod cum inimicos patienter ferimus, tunc de angustiis gloriamur? Et cum persecutionem patimur, concidere animis nequaquam oportet, sed potius erga coronam decurrere supernæ vocationis in Christo Jesu Domino nostro. Et cum injuria afficimur, ne, quæso, commoveamur, sed maxillam nostram percutientibus præbeamus, simul humerum nostrum inclinantes. Deliciarum quidem et jurgiorum amatores tentantur, ut beatus Jacobus apostolus ait [63]: « Abstracti et illecti a concupiscentia sua; » nos tamen scimus pro veritate nos pati, nec nisi a negatoribus Dei percuti et infestari: speramusque plenum gaudium obtinere, juxta Jacobi dictum [64]: « Cum in varias probationum tentationes inciderimus, scimus quod probatio fidei nostræ patientiam operatur. » Et dum festum agimus, fratres mei, læto animo simus, probe A scientes salutem nostram in angustiarum tempore esse repositam. Neque enim Salvator noster requiescendo nos salvavit; sed pro nobis patiendo, mortem destruxit. Propterea prædixit [65]: « Pressuram in mundo habebitis. » Neque hoc de omnibus dixit, sed de illis qui cum fide constante ei deservient: prævidit, inquam fore ut ii qui Deum metuent, persecutionem patiantur.

123 7. Homines scelesti, ac nebulones eo deveniunt, ut prave agendo fallant et fallantur; velut ii qui somnia explanant, aut falsi prophetæ qui miracula a se patratum iri spondent, hi videlicet insipientes, non vino ebrii sed nequitia sua, stabilitatem promittunt, et comminationes jactant. Cavete quominus his credatis; sed cum tentationes ingruunt, B mansuetudinem tenere discamus, nec ab his irretiamur. Sic enim Israeliticum populum ore Moysis Deus admonebat [66]: « Si surrexerit in medio tui propheta, aut somniorum somniator, ediderit que signa aut portenta, et evenerint ea signa ac portenta quæ prædixerat; dixeritque: Eamus ad serviendum diis alienis quos vos ignoratis; cavete ne audiatis verba prophetæ illius aut somniatoris, quia tentat vos Dominus Deus vester, ut dignoscat, utrum toto corde vestro Dominum Deum vestrum diligatis. » Quamobrem si in hisce rebus tentati fuerimus, a charitate Dei separari non debemus. Sed nunc quoque festum agamus, dilecti mei; ad idque accedamus non tanquam ad diem mœroris, sed lætitiæ potius in Christo, quo quotidie vescimur (85). Tum memores ejus (agni), qui diebus Paschalibus occidebatur. C Pascha celebremus in quo Christus fuit occisus. Ille (agnus) populum in Ægypto eduxit; Christus mortem destruxit, simulque eum qui imperium mortis **habebat**, id est diabolum, quem nunc pudefacere possumus; opemque iis conferre, qui in angustiis sunt, atque ad Deum noctu diuque clamant.

124 8. Ergo quadragesimale jejunium incipiemus die XIII Phamenoth; sancta vero Paschatis hebdomada ordietur die XVIII Pharmuthi. Finiemus demum jejunia Sabbato, die XXIII. Denique magna Dominica erit die XXIV ejusdem mensis Pharmuthi. Ex quo supputabimus tempus usque ad Pentecostem. Porro in cunctis Christum laudemus, qui nos vocavit; atque ita ex hostibus liberabimur, per Jesum Christum Dominum nostrum; per quem gloria sit et D imperium Patris ipsius in sæcula sæculorum. Amen.

Salutate omnes cum osculo sancto. Salutant vos, qui mecum hic sunt, cuncti, Oro fratres atque dilecti, ut per Dominum nostrum valeatis.

Hanc quoque (epistolam Athanasius) Roma scripsit.

Explicit decima tertia epistola.

[60] Rom. VIII, 18. [61] Gen. XLIX, 14, 15. [62] Cant. IV, 9. [63] Jac. I, 14. [64] Ibid. 2, 3. [65] Joan. XVI, 33. [66] Deut. XIII, 1-3.

(85) Videsis eucharisticæ communionis, vel certe sacerdotalis liturgiæ seu missæ, usum quotidianum.

EPISTOLA XIV.

(Ch. anno 342.)

HÆC EST XIV ATHANASII EPISTOLA IN CONSULATU TERTIO CONSTANTII, ET SECUNDO CONSTANTIS, GUBERNANTE EODEM LONGINO, INDICTIONE XV, JUXTA QUAM PASCHATIS DOMINICA ERAT III IDUS APRILIS, ID EST DIE XIV PHARMUTHI, ANNO DIOCLETIANI LVIII.

1. Solemnitatis nostræ lætitia, fratres mei, semper instat, neque unquam recedit ab illis qui festum agere avent. Proximum nobis est Verbum **125** illud, quod pro nobis omnia factum est, Dominus, inquam, noster Jesus Christus, qui apud nos indesinenter spondet se esse mansurum. Quamobrem clamat dicens [67] : « Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus sæculi. » Quemadmodum autem ipse pastor est; summus sacerdos, via, et janua, simulque omnia pro nobis factus est, ita etiam festum atque solemnitas nobis apparuit, ceu beatus ait Apostolus [68] : « Pascha nostrum immolatus est Christus, » qui expectabatur. Sed ad Psalmistæ quoque preces illuxit dicentis [69] : « Exsultatio mea, erue me a circumdantibus me. » Hæc est vera exsultatio, hæc est germana solemnitas, malorum nempe depulsio ; ad quam ut unusquisque perveniat, rectis omnino moribus sit, suaque mente meditetur in quiete timoris Dei. Sic etiam sancti dum viverent, omni ætate sua lætabantur, tanquam in festo ; quorum unus, nempe beatus David [70], noctu surgebat haud semel sed septies, et Deum precibus propitiabat. Alter, magnus videlicet Moyses, hymnis exsultabat, laudesque canebat [71] ob victoriam de Pharaone relatam, et de iis qui laboribus (Hebræos) oppresserant. Postremo alii assidua cum hilaritate sacro cultu perfungebantur, veluti magnus Samuel, et beatus ille Elias ; qui morum suorum merito libertatem sunt adepti, et nunc festum agunt in cœlo, et de sua in umbra olim peregrinatione lætantur, et jam veritatem a figura discernunt.

2. Nos autem nunc solemnitatem agentes, quas vias corripimus ? Et festo **126** huic propinquantes, quem ducem habebimus ? Neminem profecto, dilecti mei, nisi quem vos ipsi mecum dicetis Dominum nostrum Jesum Christum, qui ait [72] : « Ego sum via. » Ipse est qui, ut beatus inquit Joannes [73], tollit peccatum mundi : ipse animas nostras purificat, ceu dicit alicubi Jeremias propheta [74] : « State super vias, et videte, et dispicite quænam sit via bona, et in ea invenietis animarum vestrarum emendationem. » Olim vero hircorum sanguis, et cinis vituli super immundos aspersus, purificando tantum corpori aptus erat : nunc per Verbi Dei gratiam unusquisque abunde mundatur : quod si mox sectabimur, licebit nobis hic tanquam in vestibulis cœlestis Jerusalem festum illud æternum præmeditari : sicut etiam beati apostoli, qui ducem suum Salvatorem sequebantur, et tunc erant, et adhuc in præsenti sunt hujusmodi gratiæ magistri ; namque aiebant [75] : » Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te. » Videlicet nos sequimur Dominum ; et festum Domini, non verbis tantum sed operibus adimplemus. Jam quælibet legis mandatique exsecutio duplici actu (id est re verboque) constat : atque ita magnus ille Moyses, cum hieraticas leges ferebat, sponderi sibi a populo exsecutionem volebat ; ne postquam obedientiam spopondissent, mendacii criminationem vellent incurrere, si forte verba in rem minime contulissent. Sic ergo festi et Paschatis peractio quæ sit, extra quæstionem est, nec ullo responso eget ; sed facti cum dicto copula efficitur, dicente **127** Moyse [76] : « Et peragant filii Israelis Pascha : » nimirum ad præceptum quod attinet, actus a dicto non absit ; namque ipsa exsecutio operam levat.

3. De his rebus prudenter me facere arbitror, si vos erudiero. Sane haud semel et in aliis epistolis spartam hanc adornavimus ; nunc vero præcipue necessarium est, ut vobiscum ego meminerim, Scripturam sacram nolle nos simpliciter ad Paschatis festum accedere, sed non sine allegoriis, traditionibus, legisque observantia, quemadmodum ex historia didicimus [77] : « Alienigena autem, et empticius, aut incircumcisus, Pascha non comedat. » Nec vero id omni in domo comedendum erat ; sed festinanter jubebatur fieri [78] : quia antiquitus afflicti fuimus et contristati sub Pharaonis servitio, atque eorum jussibus qui ad labores compellebant. Ita se antiquitus gesserunt Israelis filii, et hanc habendi figuram digni habiti sunt. Atqui illa propter hæc nostra fuerunt, et ad hoc nos festum per illud priscum adducimur. Sicut etiam Dei Verbum, cum hoc ipsum optaret, aiebat discipulis [79] : « Desiderio desideravi hoc Pascha manducare vobiscum. » Atque illa quidem historia est admirabilis : etenim cum id opus fieret, unumquemque vidisses quasi ad pompam choreamque pergentem, quippe calceati prodibant cum baculis atque azymo ; quæ omnia cum in umbra præcederent, nos sine allegoria sunt. Proxima nunc nobis est veritas, imago illa Dei invisibilis, Dominus noster Jesus Christus, lux vera. Ipse **128** loco baculi, sceptrum nobis est ; pro azymo, panis cui de cœlo descendit ; pro calceamentis, Evangelii apparatum instruit ; atque ut summatim dicam, ipse omnia in re ad Patrem suum nos dirigit. Quod si nos inimici persecutionibus premerent, is Moyse melius ejusque verbis, nobis animos adderet dicendo [80] : « Confidite, ego vici malignum. » Et si, Rubro mari transmisso, æstus fervor nos opprimeret, et aliqua

[67] Matth. XXVIII, 20. [68] I Cor. V, 7. [69] Psal. XXXI, 7. [70] Psal. CXVIII, 62, 164. [71] Exod. XV, 1. [72] Joan. XIV, 6. [73] Joan. I, 29. [74] Jer. VI, 16. [75] Matth. XIX, 27. [76] Num. IX, 2. [77] Exod. XII, 43. [78] ibid. 11. [79] Luc. XXII, 15. [80] Joan. XVI, 33.

aquæ amaritudo occurreret, illic Dominus appareret, suamque nobis dulcedinem impertiretur, cum suo vivifico fonte, dicens [82] : « Si quis sitit, veniat ad me et bibat. »

4. Cur ergo differimus aut demoramur, quominus ad solemnitatem cum omni hilaritate ac sedulitate veniamus, Jesu fidentes qui invitat nos : qui pro nobis omnia factus est, salutis nostræ curam modis plurimis gerens? Qui nostri causa esuriit atque sitivit, is alit potatque per sua salutaria dona. Hæc est ejus gloria, hoc ejus divinitatis miraculum, qui dolorum nostrorum naturam sua bonitate immutavit. Cumque ipse vita esset, ut nos vivificaret est mortuus; et Verbum cum esset, in carne exstitit, ut Verbum carnem erudiret; et vitæ fons cum esset, sitim nostram adoptavit, ut nos idcirco ad festum cohortaretur dicens : « Si quis sitit, veniat ad me, et bibat. » Moyses olim festi initium intimavit dicendo [83] : « Mensis iste, vobis principium mensium erit. » Dominus autem, qui in fine sæculorum descendit, alium diem proclamat, non ut legem destruat, absit! sed ut **129** lex statuatur, atque ut culmen legi imponatur.« Finis enim legis Christus est ad justitiam omni credenti, » ut beatus Paulus ait [84] : « Num legem fide destruimus? absit! sed legem statuimus [85].» Hæc nimirum stupore affecerunt ministros illos abs Judæis missos, qui demirantes Pharisæis dixerunt [86] : « Nunquam sic locutus est homo. » Quid porro stupori ministris fuit? vel si quid sic homines miraculo interesse impulit? Nihil profecto aliud nisi fiducia illa et auctoritas Salvatoris nostri. Olim vero quotiescunque propheta aut legisperiti sacras Scripturas legerunt, cavebant prorsus ne quid ad se traherent, sed potius ad alios referendum curabant, quod legebant. Nam Moyses propheta [87], « Dominus, inquit, constituet vobis prophetam ex fratribus vestris; ipsi auscultate in omnibus, quæ præcipiet vobis. » Isaias autem [88] : « Ecce virgo concipiet in utero suo, et pariet filium, et vocabitis nomen ejus Emmanuel. » Alius alia de Domino vaticinabatur. Secus tamen Dominus, qui non ad alium verba referebat, sed de seipso omnia recitabat, dicens [89] : « Si quis sitit, veniat ad me : » non ad alium, inquam, sed « ad me. » Nonnullos quidem ex iis de meo adventu narrantes audiet; ex me tamen, non ex aliis bibat.

5. Igitur etiam nos cum ad festum veniemus, haud tanquam ad priscas umbras (veniamus); hæ quippe finem nactæ sunt; neque veluti ad simplex festum; sed ad Dominum, qui ipsemet festum est, festinemus : **130** neque arbitremur festum esse voluptatem quamdam et ventris oblectamentum, sed virtutis potius ostensionem. At vero ethnicorum solemnitates ingluvie et omni pigritia scatent. Hi solemniter agere putant, si inertes sint; et dum festum agunt, perditionis opera patrant. At festa nostra virtutis exercitationes sunt, abstinentiæ, castitatisque; ceu prophetica quoque dictio testatur alicubi dicens : « Jejunium quarti, et jejunium quinti, et jejunium septimi, et jejunium decimi, erunt domui Juda in gaudium, et lætitiam, et in solemnitates præclaras. » Cum id ergo veluti quædam schola nobis propositum sit, diesque hujusmodi instet, et propheticum dictum festum agere jubeat, conveniamus sane omnes ad hanc egregiam prædicationem : et more illorum qui in palæstra æmulantur, in unum congregemur cum puritate, jejunio, precum vigiliis, et librorum lectionibus, cum largitione ad pauperes, pace cum inimicis nostris, discordes conciliando, superbiam omittendo, humilitatem recuperando, pacifi ad omnes, fratresque nostros ad charitatem hortando. Sic etiam beatus Paulus in jejuniis sæpe vigiliisque erat [90], et anathema pro fratribus esse volebat [91]. Beatus quoque David jejuniis semet humilians, versabatur in fiducia dicens [92] : « Domine Deus meus, si feci istud, si est iniquitas in manibus meis, si reddidi retribuentibus mihi mala; decidam merito ab inimicis meis inanis. » Hæc si egerimus, mortemque superaverimus, regni cœlorum arrham recipiemus.

131 6. Exordiemur itaque sanctum Paschatis festum die x Pharmuthi, et jejunia sancta finiemus die xv ejusdem mensis Pharmuthi, vespere Sabbati, sanctamque celebrabimus solemnitatem die xvi mensis (ejusdem) Pharmuthi; atque hinc nectentes ex ordine sanctam Pentecostem, quam velut aliud ex alio festum indicimus, Spiritus solemnitatem celebrabimus qui jam proximus nobis est, per Christum Jesum, per quem et cum quo sit gloria et imperium (Patri) in sæcula sæculorum. Amen.

Decima quinta et decima sexta desiderantur.

EPISTOLA XVII.

(Chr. anno 345.)

HÆC EST XVII ATHANASII EPISTOLA, CONSULIBUS AMANTIO ET ALBINO, PRÆFECTO NESTORIO GAZÆO, INDICTIONE III, CUM PASCHATIS DOMINICA ESSET VII IDUS APRILIS, ID EST D E XII PHARMUTHI, LUNÆ XIX, DIOCLETIANI ANNO LXI.

Athanasius presbyteriis, diaconis, fratribusque dilectis in Christo, gaudium.

More solito vobis Pascha annuntio, dilecti mei, ut vos pariter longinquis provinciis juxta consuetudinem nuntietis; nempe quod præsens solemnitas fiet die xx mensis Pharmuthi, vii Idus Aprilis, id est, secundum Alexandrinos, die xii Pharmuthi. Hoc itaque provinciis illis significate, **132** nempe Paschatis Dominicam incidere in diem vii Idus Aprilis, nempe secundum Alexandrinos die xii Pharmuthi.

Oro, fratres mei dilecti, ut valeatis in Christo.

[82] Joan. vii, 37. [83] Exod. xii, 2. [84] Rom. x, 4. [85] Rom. iii, 31. [86] Joan. vii, 46. [87] Deut. xviii, 15. [88] Isa. vii, 14. [89] Joan. vii, 37. [90] Zach. viii, 19. [91] II Cor. vi, 5. [92] Rom. ix, 3. [93] Psal. viii, 4, 5.

EPISTOLA XVIII.

(Chr. anno 346.)

HÆC EST XVIII ATHANASII EPISTOLA IN QUARTO CONSULATU CONSTANTII AUGUSTI, ET TERTIO CONSTANTIS, NESTORIO EODEM PRÆFECTO, INDICTIONE IV, CUM PASCHATIS DOMINICA ESSET III KAL. APRILIS, DIE IV PHARMUTHI, LUNÆ XXI (86), ANNO DIOCLETIANI LXII.

Athanasius presbyteris et diaconis Alexandriæ, fratribus et dilectis in Domino, gaudium.

1. Recte egitis, amabiles et dilecti fratres, cum more solito sanctam Paschatis Dominicam provinciis illis nuntiastis, cujus rei certam jam notitiam accepi. Aliis vero litteris vobis significavi, quomodo præsenti exacto anno, sequentem quoque cognoscere-tis. Nunc necessarium putavi eadem ad vos scribere, ut de his certiores facti, nulla mora interposita scribere possitis, instantem solemnitatem fore die XII mensis Pharmuthi, III Kal. Aprilis. Itaque Paschatis Dominica agetur III Kal. Aprilis, die secundum Alexandrinos IV Pharmuthi.

132 2. Significate igitur iis provinciis, juxta veterem consuetudinem, fore Paschatis Dominicam III Kal. Aprilis, id est, secundum Alexandrinos, die IV Pharmuthi. Nemo de die ambigat, neque contendat dicendo, Pascha fieri debere die XXVII mensis Phamenoth. Etenim in sancta synodo quæstio ventilata fuit, cunctique definierunt festum esse agendum III Kal. Aprilis, videlicet die IV mensis Pharmuthi. Propterea (Kalendæ) valde infra sunt, usque ad præcedens Sabbatum. Nemo igitur pertinaciter agat, sed bona cum voluntate. Idem hoc ad Romanos quoque scriptum fuit. Quod ergo vobis significavi, ad publicam transferte notitiam, Pascha videlicet fore tertio Kal Aprilis, id est, secundum Alexandrinos, die IV Pharmuthi.

Oro, fratres amabiles ac dilecti, ut valeatis in Domino.

EPISTOLA XIX.

(Chr. anno 347.)

HÆC EST ATHANASII XIX EPISTOLA, IN CONSULATU RUFINI ATQUE EUSEBII, NESTORIO EODEM PRÆFECTO, INDICTIONE V, JUXTA QUAM PASCHALIS DOMINICA ERAT PRIDIE IDUS APRILIS, NEMPE DIE XVII PHARMUTHI, LUNÆ XV, ANNO DIOCLETIANI LXIII.

1. Benedictus Deus Pater Domini nostri Jesu Christi. Pulchrum est hujusmodi initium epistolæ, præsertim quia, veluti nunc, Apostoli verbis fit, **134** cum gratiarum actione ad Dominum, propterea quod nos de longinquis regionibus reduxerit, et fiducia intruxerit ut paschales de more ras ad vos mitteremus. Festale tempus, fratre est, et quidem proximum. Nec vero tubis nunt prout in historicis libris scribitur, sed a Sal patefit, qui pro nobis passus resurrexit; e prope est, ut Paulus proclamat dicens [92]: « P nostrum immolatus est Christus. » Nostra est, et nullius præterea extranei, ac ne Juda quidem, Paschalis solemnitas. Umbrarum t desiit, res veteres interdictæ, novarumque fr mensis advenit, quo unusquisque solemni agere debet, cum audit dicentem [94]: « Observa sem novarum frugum, ut facias Pascha Domi tuo. » Ethnici quoque festum sibi mente c gunt; Judæi vero cum hypocrisi simulant (8 tamen (Deus) ethnicorum festa tanquam inhiantium objurgat; a Judæis autem ceu ja extraneis, faciem avertit dicens [95]: « Odit mea vestrorum mensium Kalendas et vestra bata. »

2. Quidquid extra legis pietatisque norma quamvis credatur actum, nihilominus futile imo magis aperteque reprehenduntur ii, qui gerere audent: ideoque hujusmodi homines, e si sacrificia offerre simulant, Patrem audien dicentem [96]: « Holocausta vestra non sunt acc **135** sacrificia vestra minime mihi jucunda runt: si offeratis similam, cassa res est; thus abominabile. » Deus nulla re eget; cumque impurum habeat, horum satietate tenetur, apud Isaiam testatur dicens [97]: « Plenus su Porro lex horum rituum lata fuit ob populi tionem, et futurarum rerum figurationem Galatis Paulus [98]: « Priusquam veniret fides, lege custodiebamur, conclusi in eam fidem in nobis manifestanda erit. Itaque lex pædag noster fuit in Christo, ut ex fide justificarem Verumtamen Judæi non agnoverunt hoc, nequ tellexerunt: quamobrem in die tanquam in ten ambulabant; palpabant, sed veritatem nostran contingebant, quæ in lege est; Scripturæ fig sectabantur, sed spiritui non propinquabant; sem dum esset absconsus exspectabant, comp tem aversabantur; quæ legebant, nesciebant, s que perverso commentabantur. Igitur prophet clamat illis dicens [99]: « Mendacium et incred prævaluerunt in eis. » Tunc autem Dominus s iis loquebatur [1]: « Filii extranei mentiti sunt filii alieni inveterati sunt. » Nunc vero pacific prehendit dicens [2]: « Si Moysi crederetis, u et mihi crederetis; de me enim ille scripsit. »

[92] I Cor. v, 7. [94] Deut. XVI, 1. [95] Isa. I, 14. [96] ibid. [97] ibid. 11. [98] Galat. III, 23, 24. [99] Ose. I
[1] Psal. XVII, 46. [2] Joan. V, 46.

(86) In chronico est XXIV.

(87) Quomodo hodierni Judæi pascha agnumque paschalem simulent, narrat Buxtorfius *Synag. Jud.* cap. 18. Sanctus vero Augustinus, in psal. XCI, 2, reprehendebat sui temporis Judæos male pariter sabbatizantes: *Sabbatum otio quodam corporaliter languido et fluxo et luxurioso celebrant Judæi cant enim ad nugas.* Idem tomo V, serm. ait similiter eos prave otiari, et viros in th seditiose se gerere, feminas autem toto die in nianis suis impudice saltare.

increduli fuerint, legem nunc ejerant, dum pro libito blaterant, nihil eorum intelligentes, quæ scripta sunt. Ideo dum hypocrisim in nuda Scriptura simulant, et in hac credulitate versantur, Deus illis irascens per **136** Isaiam ait [3] : « Quis hæc de manibus vestris exquisivit? » Et jam audaciores factos, per Jeramiam increpat [4] : « Vestras utique victimas cum holocaustis vestris coacervate, carnes comedite : neque enim ego talia patribus vestris indixi; neque eo die, quo de Ægypto eduxi, de holocaustis aut victimis mandata tuli. » Nequaquam hi prout fas erat agebant, neque legis observantia rite fiebat; sed iis potius diebus, prout eis improperat propheta [5], voluntatibus suis satisfacere studebant, servos suos opprimebant, judicia exercebant et rixas, humiles pugnis verberabant, et omnia ad voluptates referebant. Ideo in sempiternum solemnes non erunt, quanquam id modo præ se ferunt : carnem enim extra locum tempusque comedunt, et pro legali agno, sacrificare Baali dicerunt. « Et qui verum azymum conficere debuissent, nunc [filii eorum] ligna colligunt, eorumque patres ignem suscitant, feminæ eorum farinam subigunt ut offas militiæ cœli conficiant, atque libationes diis extraneis immolant, ut me ad iram concitent, dicit Dominus [6]. » Sed talium operum mercedem referent : quamvis enim Pascha agere simulant, attamen ablatum est ab ore eorum gaudium et exsultatio, prout Jeremias ait [7] : « Desiit in Judæ civitatibus, et in viis Jerusalem vox lætantium et vox jubilantium, vox sponsi et vox sponsæ. » Nunc igitur, quisquis eorum immolat vitulum, idem facit hominem percutienti : et qui de grege sacrificat, instar illius est **137** qui canem victimet : et qui similam offert, perinde est ac si suillum sanguinem offerat : et qui thus exhibet, ut se Deo commendet, par blasphemo habetur. Hæc nunquam Deo placuerunt, neque ejus mandatum talia exegit, verum ipsimet vias suas elegerunt, et eam quam anima ipsorum adamavit abominationem.

3. Verumtamen quid est hoc, fratres mei? Sane oportet prophetæ verba a nobis perpendi, præcipueque quasnam isti hæreses adversus legem meditati sint. Deus per Moysem sacrificia imperavit; nam liber Leviticus mandatis hujusmodi redundat : ut (cognoscatur) quomodo gratus fiat qui offert, vicissimque contumaciæ reus agatur qui hæc contemnit. Atqui is ore prophetarum dicit : Hæc de manibus vestris non exquisivi, neque de sacrificiis verba ad patres vestros feci, neque illis holocausta imperavi. Videtur itaque, siquidem Scriptura sibi non consonat, Deus mentiri qui præcipit, quandoquidem dictorum concordia nulla est. Absit tamen! nam veritatis parens non mentitur, quia impossibile est, ut Paulus affirmat [8], mentiri Deum. Quippe hæc omnia æqua sunt recte considerantibus, et cum fide Scriptures legis suscipientibus. Credo itaque Deum per vestras orationes concessurum, ut quæ ego dicam, a veritatis tramite nequaquam devient. Mandatum ac lex de sacrificiis, antiqua non fuerunt, neque holocausta erant ex mente Dei qui legem statuit; sed ejus potius rei **138** gratia exstiterunt quæ in figuris antecedebat : lex autem bona illa adumbrabat, quæ depositi loco erant usque ad tempora reparationis.

4. Non ergo lex universa propter sacrificia erat, sed in lege præceptum continebatur sacrificiorum, quorum ope Deus Hebræos præmuniebat, atque ab idolorum cultu arcebat, et ad se trahebat, præsentia simul tempora portendens. Propterea Deus ne initio quidem cum populum Ægypto eduxit, sacrificia huic indixit aut holocausta, neque tum quidem cum ad Sinai montem pervenerunt. Non est Deus homini similis, ut harum rerum curam in antecessum gerat; sed utique præceptum ejus erat, ut se verum Deum agnoscerent; idque ob eum finem ut falsos deos contemnerent qui nihil sunt. Sic rem illis innotescere voluit, et ipsorum phantasiam imbuit, per eductionem ex Ægypto, et transitum maris Rubri. Postquam vero socium Deo creare voluerunt, et iis sacrificare sunt ausi qui nulli sunt, miraculorum in Ægypto propter eos patratorum immemores, et illuc reverti machinati sunt, tunc demum lex lata fuit, et imperata fuere sacrificia, ut illi mentem suam avocarent a priore vanorum idolorum cogitatione, seque verum Deum agnoscerent; et nedum sacrificia coram offerre, sed faciem ab idolis avertere discerent, atque ad illud accederent, quod Deus imperabat dicens [9] : « Nihil de sacrificiis effatus sum, holocausta non imperavi. » **139** Statimque addidit [10] : « Verumtamen hoc verbum eis intimavi : Audite vocem meam, et ero vobis Deus, vosque populus meus eritis; atque in cunctis viis meis ambulate, quas vobis mandavero. » Nempe ut sic imbuti et edocti, nemini præterquam Domino obsequium exhibere condiscerent, et quandiu duratura umbra foret scirent, neque fallerentur circa tempus jam adventans, quo Deo amplius non immolaretur vitulus taurorum, neque aries ovium, neque hircus caprarum; sed hæc omnia spiritaliter exsequenda forent, per assiduam orationem, rectam morum regulam, cum verbis pietatis, veluti psallit David [11] : « Jucunda sit ei laudatio mea. Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo. Elevatio manum mearum, ceu sacrificium vespertinum [12]. » Spiritus autem per os ejus præcipit dicens : « Sacrificate Deo sacrificium laudis. Redde Domino vota tua [13]. Sacrificate sacrificium justitiæ, et sperate in Domino [14-15]. » Ille pariter magnus Samuel, haud perfunctorie, sed districte Saulem increpabat dicens [16] : « Nonne verbum melius dono

[3] Isa. I, 12. [4] Jer. VII, 21, 22. [5] Isa. LVIII, 3, 4. [6] Jer. VII, 18, 19. [7] Jerem. XXXIII, 11. [8] Hebr. VI, 18. [9] Jer. VII, 22. [10] ibid. 23. [11] Psal. CIII, 34. [12] Psal. CXL, 2. [13] Psal. XLIX, 14. [14-15] Psal. XV, 8. [16] I Reg. XV, 22.

est? » His agendis rebus homo legem exsequitur, A Deoque placet dicenti [17] : « Sacrificium laudis honorificabit me. » Unusquisque autem quale id sit, compertum habebit, videlicet [18] : « Misericordiam volo, et non sacrificium. » Neque Deus contrariis delectatur.

5. At hi nihilominus intelligere haud sategerunt : « Si enim cognovissent,nunquam Dominum gloriæ crucifixissent [19]. » Et cujusmodi horum **140** exitus futurus esset, propheta vaticinabatur clamans : Væ illorum animabus, qui perversa cogitatione machinati sunt dicentes [20] » Circumveniamus justum, quia non est nobis jucundus.» Exitiosus hujusmodi exitus nihil aliud quam error est, teste Domino qui eos reprehendit dicens [21] : « Erratis, nescientes Scripturas. » Quamobrem hac increpatione commoti, B majore adhuc audacia dicebant [22] : « Nos Moysis discipuli sumus : nos scimus quia Moysi locutus est Deus : » sic (Christi) verbis vehementius contradicentes, sc semet accusantes; nam si his quæ audierant fidem adhibuissent, Dominum non negassent,qui præsentialiter cum Moyse collocutus est. At non ita se gessit credens ille,quem apostolorum Actus memorant [23]; audiens enim sibi dictum : « Putasne intelligis quæ legis? » non puduit eum confiteri ignorantiam suam, seque edoceri rogavit. Ideo Spiritus gratia datur iis qui se doceri curant: at ii qui permanent inemendati,mortem incurrunt, ut ait Proverbium [24] : « Morietur stultus in peccatis suis. »

6. Ita se habent qui sectantur hæreses; namque a vera intelligentia excidentes, callide sibi impietatem ascicere audent, et « Dicit insipiens in corde suo : Non est Deus. Corrupti sunt atque inquinati in operibus suis [25]. » Quorum mens insanit,eorum sunt opera quoque pessima, quemadmodum ipse (Christus) aiebat [26] : « Num bona loqui possetis, cum sitis mali? » Perversi sunt, quia impie cogitant.Quomodo autem juste agant,qui studium opprimendi **141** fovent? Qui fieri potest ut diligat, qui se antea odio imbuit? Qui sit in eo charitas, qui pecuniæ amore tenetur? Quomodo castimoniam sectetur, qui ad mulierem oculos cupiditatis injicit? De corde enim prodeunt pravæ cogitationes, fornicationes, adulteria, homicidia ; quibus perturbationibus stultus tanquam fluctibus agitatur,carnis suæ deliciis abstractus et illectus. De hoc pariter scriptum est [27]:« Valde agitatur omnis caro stultorum.» Nempe cum se insania implicuerit, tunc tempestate jactabitur atque peribit, ut inquit in Proverbiis Salomon [28] : « Simul insipiens et stultus peribunt, et relinquent alienis divitias suas [29]. » Male isti habebunt, quia sanæ mentis ducatu carebunt : at ubi sapientia est, illic animarum dux Verbum ratem gubernabit. Homo intelligens recto regimine utetur; sed qui tali regimine carent, ceu frande cident. Nonne hic prorsus corruit,ut Hymen Philetus corruerunt [30], quia male de resurre senserunt, atque hac omnino opinione seme buerunt? Nonne et Judas proditor a ducis tere excidit, et cum Judæis disperiit? At ve dati discipuli, Domino suo adhærentes, mar intumesceret, ac navis fluctibus jam mergere procella simul ventusque contrarius flarent, non conciderunt, sed Verbum secum na somno excitaverunt; moxque mare Domino bente deferbuit [31]; ipsique incolumes facti sun dicatores, imo et doctores, miraculorum Salvatoris nostri narratores ; nos **142** parit monentes, ut ipsorum exempla imitemur. Qu dem propter nos nostræque eruditionis causa fuerunt, ut ex miraculis. Dominus illorum innotescat.

7. Porro nos cum Magistro per discipulo dem conversamur. Etenim, fratres mei, m hic nobis est veluti mare, de quo scriptum « Hoc mare magnum et spatiosum : illic nave transibunt. Draco hic quem creasti ad illude ei. « Hoc in mari pro venti opportunitate mus: unusquisque autem pro arbitrio suo,qu vult tendit; et in requiem ingreditur, si mod bum sit ei dux; secus autem naufragium pati voluptas prævaleat.Periculum quidem atemp est : et quomodo in mari concitantur proce fluctus, sic in mundo angustiæ multæ ac p sunt.Homo interim incredulus,superveniente sura vel persecutione,scandalum, ut ait Domi patitur quia firmus in fide non est : siquidem poralia spectans, laborem de pressuris scate non perferet : vique ventorum domus illa co quam stultus in arena ædificavit.Ita hic cum cors, tentationum impetu victus procumbet. vero sancti cum sensus suos consuetudine exercitos habeant,atque in fide solidati sunt, que vim cognoscant,quamvis tentationum co tio identidem adversus eos validior cons nihilominus fideles persistent, Dominum i comitem suscitabunt, et salutem **143** conse tur; perque ignem et aquam transeuntes, re simul festum agent,gratiarum actionem extol liberatori Deo. Hi si forte tentarentur, semet Abrahami præberent; si malis vexarentur, J repræsentarent; si oppressi et proditione dive tanquam Joseph ille patienter ferreni;persecu instante haud se præoccupari sinerent, sed scriptum est [34],Deo freti transgredientur iniqu murum ; qui fratres separat,atque arcet a ve lta etiam beatus Paulus gaudebat infirmit suis, delectabatur ignominia propter Christu non tentationibus, persecutionibus, atque ce

[17] Psal. XLIX, 23. [18] Matth. XII, 7. [19] I Cor. II, 8. [20] Sap. II, 12. [21] Matth. XXII, 29. [22] Joan. I [23] Act. VIII, 30. [24] Prov. XXIV, 9, *sec.* Græc. [25] Psal. XIII, 1. [26] Matth. XII, 34. [27] Prov. XXVI, 1 Græc. [28] Prov. I, 27. [29] Psal. XLVIII, 11. [30] II Tim. II, 17. [31] Matth. VIII, 25, 26. [32] Psal. CIII, [33] Matth. XIII, 21. [34] Psal. XVII, 30.

bus, nosque omnes lætari volebat, dicens [85]: Semper gaudete,in omnibus gratias agite.» Quid autem huic festo aptius, quam conversio a malo,morum rectitudo, precum sine intermissione oblatio ad Deum cum gratiarum actione?

8. Igitur, fratres mei, dum gaudium illud sempiternum celebrare in cœlo præstolamur, nunc quoque læti id frequentemus, sine intermissione orantes, in omnibus gratias agentes Domino. Ego pariter Deo gratias ago ob hæc nova miracula atque adjumenta nobis suppeditata : quamvis enim nos castigavit, neci tamen non tradidit, sed a remotissimis terræ finibus nos revocavit, vobisque festi causa celebrandi copulavit. Quare et curæ mihi fuit magnum Paschatis festum vobis nuntiare,ut ad Jerusalem ascendentes, non divisim sed tanquam una in domo,Pascha manducemus ; non **144** tanquam aqua elixatum (88), quo molle fiat verbum Dei ; neque ossa frangentes, quasi præcepta evangelica dissolventes ; sed igne tostum cum felle ; spiritu ac fervore optantes jejunia persolvere atque vigilias cum chaumeniis, pœnitente animo, et confessione (89).

9. Quadragesimam ergo incipiemus die VI Phamenoth, atque hanc jejuniis et orationibus transigentes, ad diem sanctum pervenire licebit. At vero qui Quadragesimæ observantiam aspernabitur, is Pascha non celebrabit ; more ejus, qui incaute impureque res sanctas pedibus calcat. Quare invicem memores simus, a negligentia caveamus, sed apprime his diebus jejunemus, donec jejuniis continuatis, solemnitatis celebrationi feliciter occurramus.

10. Initium itaque, ut supra diximus, Quadragesimæ faciemus die VI Phamenoth ; et deinde magnam Passionis hebdomadam die XI Pharmuthi ; ac jejunio finem imponemus die XVI ejusdem mensis, Sabbati tenebris vespertinis: solemnesque denique erimus exoriente Dominica, mensis Pharmuthi die XVII. Additis posthinc septem continuatim Pentecostes sanctis hebdomadis, jubilabimus Deumque laudabimus, qui per hæc nobis in antecessum denotavit gaudium illud requiemque æternam, paratam in cœlo nobis et iis qui vere credunt : per Jesum Christum Dominum nostrum, **145** per quem et cum quo gloria sit et imperium Patri ejus et ejusdem Spiritui sancto per sæcula sæculorum. Amen. Salutate invicem cum osculo sancto. Salutant vos qui mecum sunt fratres.

Necessarium putavi vobis quoque significare factam episcoporum promotionem, beatorum loco nostrorum ministerii collegarum ; ut ad quos scribendæ,et a quibus accipiendæ sint epistolæ, probe sciatis. Ergo Syene (90) pro Nilammone, alter pari nomine Nilammon.Latopoli (91) Masis pro Ammonio. Copti (92) Psenosiris (93) pro Theodoro (94), Panopoli (95), quia Artemidorus ipsemet senii sui corporisque infirmi causa, preces obtulit, factus est ei coepiscopus Arius. Hypselæ datus est Arsenius (96), qui in concordiam cum Ecclesia rediit. Lycopoli (97) autem Eudæmon pro Plusiano (98). Antinoi Orion pro Ammonio (99) et Tyranno. Oxyrynchi Theodorus pro Pelagio. Nilopoli Amatas et Isaacus, qui ad concordiam inter se redierunt, pro Theone. Arsinoite Andreas pro Silvano.Prosopi (1) Tarnadelphus (2) pro Serapammone. Diosphaci (3) ad mare Theodorus pro Serapommone. Saite Paphnutius **146** pro Nemesio. Chusis (4) Theodorus pro Anubione (5) ; cum eo etiam Isodorus qui ad Ecclesiæ concordiam rediit. Sethroite (6) Arius pro Potammone, Clysmate Titus pro Jacobo, cum eoque Paulus, qui item ad pacem Ecclesiæ rediit (7).

[85] I Thess. v, 16, 1.

(88) Quippe Judæi partem agni paschalis elixabant ; de quo ritu scribit inter alios Bartoloccius, *Biblioth. rabb.*, t. I, p. 736, n. 41.

(89) Animadvertamus Athanasii testimonium de peccatorum confessione paschali.

(90) Syr. corrupte *Sivani*, vel potius ex *Asowani*, ut pronuntiant Arabes.

(91) Syr. *Laton*. Reapse Strabo simpliciter Λατόν, et in Meletii Breviario Λητώ.

(92) Syr. *Chipton*.

(93) *Psenosiris* episcopus memorantur in Athanasii *Historia Arianorum*, n. 72.

(94) Syr. corrupte *Terodos*.Theodorum ordinaverat Meletius.

(95) Syr. *Panos*, id est Panis civitas.

(96) Homo hic satis est celeber in rebus Athanasianis. Exstat (in collect. Conc. ed. Florent., t. II, col. 1137) hujus Arsenii epistola ad patriarcham Athanasium, qua suum a Meletiano schismate ad ejus concordiam ac subjectionem reditum denuntiat. In *Apologia* autem Athanasii *contra Arian.*, n. 8, Ἀρσένιος μεθ' ἡμῶν εὔχεται συνάγεσθαι.

(97) Syr. *Leuchon*.

(98) Ita hic codex.

(99) In prædicta Arsenii epistola dicitur *Ammonianus*. Ibidem nominatur etiam *Tyrannus*. At in Breviario Meletii (quod est in *Apol. contr. Arian.*, n. 71) ex his nostris nominantur *Ammonius, Theodorus, Pelagius, Theon, Amos* (idem qui apud nos *Amatas*), *Eudæmon, Tyrannus, Isaacus*, qui plerique fuerant Meletiani.

(1) Syr. *Prosoponte ;* sed *Prosopis* fuit urbs Ægypti, teste Stephano Byzantino.

(2) Supra p. 10, *Triadelphus*.

(3) Syr. *Diosphacos*.

(4) Syr. *Chesuanes*. Sed *Chusas* vel *Cusas* scimus urbem episcopalem fuisse Ægypti, dictam etiam *Cais, Keis*, aut *Kis*. Curetonus ponit *Xois*, quæ fuit item episcopalis.

(5) Anubion episcopus apud Athanasium *Apol. contr. Arian.*, n. 79 et 87.

(6) Syr. *Sithruanti*.

(7) De harum urbium et episcoporum nominibus,præter indices Athanasianos,consulatur *Oriens chr.*, t. II, col. 613, 609, 607, 601, 599, 577, 588, 583, 565, 519, 621, 587. Videmus autem tum ex hoc catalogo,tum etiam ex superiore in epistola ad Serapionem, non parum lucis affundi Ægypti episcopologio. Lequinii enim opus posthumum *Or. ch.* valde esse imperfectum, alibi docuimus.

EPISTOLA XX.

(Chr. anno 348.)

HÆC EST ATHANASII EPISTOLA XX IN CONSULATU PHILIPPI ET SALIÆ, EODEM NESTORIO PRÆFECTO, INDICTIONE VI, JUXTA QUAM PASCHATIS DOMINICA ERAT III NONAS APRILIS, PHARMUTHI DIE VIII, DIOCLETIANI ANNO LXIV, LUNÆ XVIII.

1. Nunc quoque, fratres mei, solemnes sumus. Quomodo autem tunc Dominus noster discipulis suis significavit, sic nobis pariter nunc prædicit post dies aliquantos Pascha fore, quo tempore Judæi Dominum prodiderunt. Nos illius mortem cum gaudio celebramus, quia postea tristari desinemus. Nunc sedulo congregamur, quia dispersi atque errantes antea, demum convenimus : remoti, invicem propinquamus ; extranei pridem, **147** nunc illius familiares facti sumus, qui pro nobis passus est et crucifixus, et peccata nostra portavit, ut ait propheta [36] ; et nostri causa mœstus fuit, ut nostrum omnium finem imponeret afflictioni, miseriæ atque dolori. Si nos sitis vexabit, ipse nostræ occurret necessitati, exclamans in die festo : « Si quis sitit, veniat ad me et bibat [37]. » Est hic semper sanctorum affectus, nempe ut nullo temporis intervallo subsistant, sed necessaria quadam assiduitate ad Dominum tendant, eum semper sitiant, ab eoque potum exquirant, quemadmodum David psallit [38] : « Deus, Deus meus; ad te anticipo, te sitivit anima mea, tibi multoties caro mea. In terra deserta et invia et inaquosa, sic in sancto apparui tibi. » Propheta vero Isaias ait [39] : « Nocte anticipat in matutino ad te spiritus meus, quia lux sunt mandata tua. » Alius vero ait [40] : « Dilexit anima mea desiderare judicia tua semper. » Et idem quoque inquit [40*] : « In judiciis tuis speravi, et legem tuam semper custodiam. » Idem adhuc cum fiducia clamabat dicens [41] : « Oculus meus semper ad Dominum. » Idem ait [42] : « Meditatio cordis mei coram te semper. » Item Paulus hortatur [43] : « Semper agite gratias Deo, sine intermissione orate. » Hi qui ita semet semper exercent, sine dubio Dominum exspectabunt dicentes [44] : Sequemur, ut cognoscamus Dominum : et tanquam paratam auroram eum inveniemus, et ad nos veniet tanquam imber autumnalis et vernus telluri. Neque in matutino tantummodo tribuet eis sufficienter : neque pro postulatis solum potabit, sed copiose largietur pro magna benignitate sua, **148** Spiritus gratiam

Ejusdem ex vicesima secunda festali.

Ut Dominus noster Jesus Christus, qui mortem pro omnibus suscepit, non in quodam infimo terræ

A semper concedens. Quem vero denotet vocab illud sitient, ipse statim dicere pergit : qui i credit. Sicut autem frigidæ aquæ sitienti sunt, ut ait Proverbium [45], ita erit Spiritus adventus credentibus Domino, omni requie g que potior.

2. Nos quoque oportet his Paschatis diebus sanctis vigilare, atque ad Dominum accedere omnimoda animæ corporisque munditie, cun tiarum actione, et cum religiosa erga eum fi hic primo bibentes, divinisque illius aquis pe sedere in cœlo possimus cum sanctis, ibique participes cantici ejusdem et gaudii, a quo n peccatores excludentur, quia tantam rem neg runt, sibique dictum audient [46] : « Amice, quo huc intrasti, non habens vestem convivale

B Peccatores sitient, gratiæ scilicet spiritalis p riam patientur, cum sint nequitia inflamma voluptatibus prorsus exusti, ut est in Proverbis « Tota die desiderat desideria improba. » Prop vero contra eos exclamat dicens [47] : « Væ illis consurgunt mane ad ebrietatem sectandam, in e se conterunt usque ad vesperam, et vino æstua atque ita crapulati circumeuntes, aliis quoqu tim commovere audent ad perniciem. Priores mendacii et incredulitatis aquas bibunt ; hi propheta denotantur dicente [48] : « Plaga mea est ; quomodo sanabor? Facta est mihi quasi daces aquæ infideles. » Alteri vero cum soda potitantes seducent mentem sanam atque pe

C tent, a qua stulti **149** recedent, prout Hab exclamat [50] : « Væ qui potum dat proximo vappam turbidam, et inebriat ut aspiciat nudita ejus ! » Hi vero cum simulant et veritatem s rantur, conscientia sua excidunt, rebus jam h modi ebrii, et illius Proverbiorum fornicariæ usurpant [51] : « Suaviter attingite panem abse tum. » Et in dulcedine furtivarum aquarum d scunt ; quia virtutis libertate carent, et fiduci pientiæ quæ publica luce gloriatur, et in pl confidenter versatur, et in mœnium sublim prædicatur. Propterea monentur ut suaviter a gant, quia in securitate atque deliciis emolu tum habent, veritatis dulcedinem suffurantes, in amaris aquis suis simulate versantes, ut pr nequitiæ criminationem vitent, quæ eis

D aperteque posset inferri. Ideo lupus agninam lem sibi induit, et dealbata mortuorum sepu exteriore facie fallunt. Diabolus autem... *Re desiderantur.*

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς κβ' ἑορταστικῆς (8).

Ἵν' ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ (9) Χριστὸς, ὁ τὸν πάντων (10) ἀναδεξάμενος θάνατον, οὐκ ἐν γῇ

[36] Isa. LIII, 4. [37] Joan. VII, 37. [38] Psal. LXII, 2, 3. [39] Isa. XXVI, 9, *sec.* Gr. [40] Psal. CXVIII [40*] ibid. 43. [41] Psal. XXIV, 15. [42] Psal. XVIII, 15. [43] I Thess. V, 17, 18. [44] Ose. VI, 3. [45] Prov. XXV [46] Matth. XXII, 12. [47] Prov. XXI, 26. [48] Isa. V, 11. [49] Jer. XV, 18. [50] Habac. II, 15. [51] Prov. IX. 17

(8) Hoc et sequens Græcum fragmentum epistolarum 22 et 24, a Cosma Indicopleuste sumimus, collato tamen codice antiquissimo Vatic. 699, qui complures emendationes nobis suppeditavit.

(9) Deest ὁ in editione.

κάτω, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ ἀέρι τὰς χεῖρας ἥπλωσεν, ἵνα πάντων τῶν πανταχοῦ τὸ διὰ τοῦ σταυροῦ σωτήριον εἶναι δειχθῇ (11), τὸν μὲν ἐν τῷ ἀέρι ἐνεργοῦντα διάβολον καθελὼν, τὴν δὲ εἰς οὐρανὸν ἡμῖν ἄνοδον ἐγκαινίσῃ, καὶ ἐλευθέραν καταστήσῃ.

A loco, sed in ipso aere manus expandit; quo hinc demonstretur, illud per crucem salutare omnibus ubique prodesse : ut sic **150** eo, qui in aere operabatur, diabolo sublato, ascensum nobis in cœlum novum pararet, ac liberum constitueret.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς κδ' ἑορταστικῆς.

Καὶ τότε μὲν ἐξιόντων καὶ περώντων (12) αὐτῶν τὴν Αἴγυπτον, οἱ ἐχθροὶ θαλάττης ἐγένοντο θρύλημα (13)· ἄρτι δὲ ἡμῶν ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν περώντων, αὐτὸς ὁ Σατανᾶς ὡς ἀστραπὴ (14) λοιπὸν ἀπ' οὐρανοῦ καταπίπτει.

Ejusdem ex vicesima quarta festali.

Et tunc quidem illis exeuntibus ex Ægypto, inimici eorum maris ludibrium fuerunt; nunc vero nobis a terra in cœlum trajicientibus, ipse deinde Satanas sicut fulgur de cœlo cadit [52].

Ex epistola vicesima septima (15) *festali Athanasii Alexandriæ episcopi et confessoris, quæ incipit : Denuo dies Paschatis adest. »*

Quæ est exsultatio nostra et gloria, nisi Dominus noster, atque Salvator noster Jesus Christus, qui pro nobis est passus, Patremque nobis revelavit? Ipse ille idem est qui olim per prophetas locutus est, et nunc unicuique dicit : Ego sum qui loque-

B bar, ego adsum. Optime id Scriptura declarat; etenim non is est qui modo loquatur, modo sileat, sed semper et omni tempore (loquitur). Ab initio unumquemque confirmat sine intermissione, et singulorum corda affatur.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς κη' ἑορταστικῆς.

Ἵν' (16) αὐτὸς μὲν ὑπὲρ πάντων θυσία γένηται· ἡμεῖς δὲ, ἐντρεφόμενοι τοῖς λόγοις τῆς ἀληθείας, καὶ ζώσης αὐτοῦ διδασκαλίας (17) μεταλαμβάνοντες, δυνηθῶμεν μετὰ τῶν ἁγίων καὶ τὴν ἐπουράνιον (18) ἀπολαβεῖν χαράν· ἐκεῖ γὰρ ἡμᾶς, ὡς ἐπὶ τὸ ἀνώγαιον τοὺς μαθητὰς, ἐπὶ τὴν θείαν καὶ ἄφθαρτον ὄντως ἑστίασιν (19) ὁ Λόγος καλεῖ μετ' αὐτῶν· ἐνταῦθα μὲν παθὼν ὑπὲρ ἡμῶν, ἐκεῖ δὲ τὰς οὐρανίους σκηνὰς ἑτοιμάζων τοῖς μάλιστα προθύμως ὑπακούσασι πρὸς τὴν κλῆσιν (20), καὶ ἀνενδότως καὶ κατὰ σκοπὸν ἀκολουθήσασιν εἰς τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως, ἔνθα τοῖς ἐπὶ τὸ δεῖπνον ἐρχομένοις τε καὶ πρὸς τοὺς ἐμποδίζοντας ἀγωνιζομένοις ἀπόκειται καὶ στέφανος καὶ ἡ ἄφθαρτος εὐφροσύνη· εἰ γὰρ καὶ πολὺς ὡς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ὁ κάματος τῆς τοιαύτης ἐστὶν ὁδοῦ, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Σωτὴρ καὶ ταύτην ἐλαφράν τε καὶ χρηστὴν κατεσκεύασεν.

Ejusdem ex vicesima octava epistola.

151 Ut ipse quidem pro omnibus hostia fieret; nos autem veritatis innutriti sermonibus, viventisque ejus doctrinæ participes, cum sanctis cœlestem quoque lætitiam adipisci valeamus. Illuc quippe nos tanquam discipulos ad cœnaculum, ad divinum atque incorruptibile convivium cum iisdem Verbum invitat : hic quidem paesum pro nobis; illic vero cœlestia tabernacula præparans iis, qui prompte et non remisse vocationi obediverint, atque desinenter ac secundum scopum secuti fuerint ad C bravium supernæ vocationis; ubi illis qui ad cœnam accesserint, et adversus cohibentes se certaverint, reposita est corona et incorruptibilis lætitia. Etiamsi enim multus apud homines talis viæ labor sit; at ipse Servator expeditam eam et commodiorem effecit.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς αὐτῆς.

Ἡμεῖς δὲ, ἀδελφοὶ, οἱ τὸν ἀμπελῶνα παρὰ τοῦ Σωτῆρος παραλαμβάνοντες καὶ εἰς τὴν οὐράνιον εὐωχίαν κληθέντες, ὡς ἤδη τῆς ἑορτῆς ἐγγιζούσης, λάβωμεν τὰ βάϊα τῶν φοινίκων, καὶ νικηταὶ τῆς ἁμαρτίας γενόμενοι (21), ὡς οἱ ἀπαντήσαντες τῷ Σωτῆρι τότε, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἕτοιμοι γινώμεθα (22), ταῖς πράξεσιν, ἵνα καὶ ἀπαντήσωμεν ἐρχομένῳ, καὶ συνεισελθόντες αὐτῷ τῆς ἀθανάτου μεταλάβωμεν τροφῆς, καὶ ἀϊδίως λοιπὸν ζήσωμεν ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

Ejusdem ex eadem epistola.

Nos autem, fratres, qui vineam a Servatore accepimus, et ad cœleste convivium invitamur, utpote jam imminente die festo, ramos palmarum accipiamus; ac peccati victores effecti, quemadmodum illi qui tunc Salvatori obviam iverunt, ita et nos operibus ipsis parati simus, ut venienti occurramus, ut cum illo ingressi, immortalis cibi participes simus, ac denique immortaliter vivamus in cœlis.

[52] Luc. x, 18.

(10) Ed. ἁπάντων.
(11) Ed. διδαχθῇ.
(12) Ita cod. At editio hic et infra περωώντων.
(13) Ed. melius θρύλλημα. Sed miror Montfauconium, qui liberius interpretatur : *mari absorpti fuerunt.*
(14) Verba ὡς ἀστραπὴ desunt in editione Montf.
(15) Syriacum hoc fragmentum sumpsit D. Curetonus ex opere Severi Antiocheni adversus Joannem grammaticum Cæsariensem, seu contra Apologiam hujus pro concilio Chalcedonensi; ex qua quidem Joannis Apologia nos multa inedita, illic citata, Cyrilli Alex. fragmenta decerpta dedimus in hujus *Bibliothecæ* tomo II, p, 445 seqq. Contraria itaque opera expilavimus, Curetonus Severi, nos grammatici; ex illo Athanasius, ex altero Cyrillus incrementum acceperunt. Opus vero prædictum (cui titulus fuit etiam φιλαλήθης) scripsit Severus ante episcopatum, cum esset hegumenus in Palæstino monasterio, ut in codice Syriaco Vaticano legitur, cujus nos alibi rationem habebimus.
(16) Ed. ἵνα, et mox ἁπάντων.
(17) Ed. καὶ τῆς ἀληθινῆς καὶ ζωηρᾶς διδασκαλίας αὐτοῦ.
(18) Ed. ἐν οὐρανοῖς.
(19) Ed. ἑσθίασιν.
(20) Deest in ed., πρὸς τὴν κλῆσιν.
(21) Ed. γινόμενοι.
(22) Ed· γενώμεθα.

152 *Ejusdem ex vicesima nona festali.*

Et ea quidem quæ hominum sunt, finem habent; quæ autem bonitatis Dei sunt, nunquam desinunt. Quamobrem nos mortuos, et ex natura nostra infirmos suscitat, atque ex terra plasmatos deducit in cœlum.

A Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς κθ' ἑορταστικῆς.

Καὶ τὰ μὲν τῶν ἀνθρώπων παύεται· ἡ δὲ ἀγαθότης οὐ παύεται· ὅθεν καὶ ἀποθανόντας ἀσθενησάσης τῆς ἰδίας ἡμῶν φύσεως ἀνεγείρε γῆς γεγονότας εἰς οὐρανοὺς ἀνάγει.

(23) *Ex vicesima nona epistola; quæ incipit : « Satis huic tempori erant, quæ untea scripta a fuerunt. »*

Ipse Dominus experimentum capiebat de suis discipulis, quo tempore pulvinari innixus dormiebat[53], et cum id patravit miraculum, quod etiam improbos pudore potest afficere. Cum is surrexit et mare increpuit tempestatemque sedavit, duo apprime demonstravit, nimirum illam maris a ventis tempestatem non fuisse, sed a Domini sui potius terrore, qui mare decurrebat; et quod Dominus, a B quo fuit increpitum, haud res creata erat. sed illius creator : neque enim creatura alii ob creaturæ. Et quamvis olim Moyses Rubr divisit, non tamen ipse Moyses id patr quia is jussit, illud effectum est; sed mandatum erat. Rursus, quamvis sol in substitit, et luna in valle Ilon, haud ea res tribuenda est, sed Domino qui illius prec nuit. Hic nimirum mare increpuit : ide cruce pendens solem obscurari præcepit.

153 *Ex epistola tricesima nona sancti Athanasii Alexandriæ episcopi de Paschalis festo, in qua canonice, quinam sint libri quos Ecclesia recipit.*

Quot et quinam sint libri quos Ecclesia recipit (24).

Quoniam nonnulli ausi sunt libros sibi confiocre, qui occulti dicuntur, et a Græcis appellantur apocryphi, eosque permiscere dictatis a Spiritu sancto libris, de quibus a Patribus edocti fuimus, quomodo traditi fuerint, atque ab iis provenerint, qui ab initio spectatores ac ministri verbi fuerunt, visum est et mihi (rogantibus qui veritatem diligunt fratribus et me ipso hujus rei sponsore, prout anterius cognovi) canonice definire quinam sint divini libri sanctæ Ecclesiæ commissi ac traditi; ut nimirum quicunque errarunt, jam reprehendant erroris sui auctores; et qui in sua puritate permanserunt, li- C brorum horum mentione lætentur.

155 Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς κλ' ἑορταστικῆς ἐπ

Ἀλλ' ἐπειδὴ περὶ μὲν τῶν αἱρετικῶν ἐμ ὡς νεκρῶν, περὶ δὲ ἡμῶν ὡς ἐχόντων πρὸς τὰς θείας Γραφάς· καὶ φοβοῦμαι (25) μή ἔγραψε Κορινθίοις Παῦλος, ὀλίγοι τῶν ἀκιρ τῆς ἁπλότητος καὶ τῆς ἀγνότητος πλανηθ τῆς πανουργίας τῶν ἀνθρώπων καὶ λοιπὸν χάνειν ἑτέροις ἄρξωνται τοῖς λεγομένοις ἀπο ἀπατώμενοι τῇ ὁμωνυμίᾳ τῶν ἀληθινῶν β παρακαλῶ ἀνέχεσθαι, εἰ περὶ ὧν ἐπίστασθ τούτων κἀγὼ μνημονεύων γράφω, διά τε τὴ καὶ τὸ χρήσιμον τῆς Ἐκκλησίας. Μέλλων δὲ μνημονεύειν, χρήσομαι πρὸς σύστασιν τῆς τόλμης τῷ τόπῳ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ καὶ αὐτός· Ἐπειδήπερ τινὲς ἐπεχείρησαν ἀνατάξασθαι ἑαυτοῖς τὰ λεγόμενα ἀπόκρυφα, καὶ ταῦτα τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ, περὶ ἧς ἐπληροφορήθημεν, καθὼς παρέδοσαν τοῖς πατράσιν οἱ ἀ αὐτόπται καὶ ὑπηρέται γενόμενοι τοῦ Λόγου· ἔδοξε κἀμοί, προτραπέντι παρὰ γνησίων ἀδελφ μαθόντι ἄνωθεν, ἐξῆς ἐκθέσθαι τὰ κανονιζόμενα καὶ παραδοθέντα, πιστευθέντα τε θεῖα εἶναι βι ἕκαστος, εἰ μὲν ἠπατήθη, καταγνῷ τῶν πλανησάντων· ὁ δὲ καθαρὸς διαμείνας χαίρῃ πάλιν ὑπ στόμενος.

Veteris ergo Testamenti libri sunt XXII. Ita traditum est, ut audio, tot fuisse Hebræorum litteras Horum autem ordo et titulus hujuscemodi est.

In primis Genesis, deinde Exodus, mox Levitarum liber, postea Numeri, exin Deuteronomium. Post hos Josue filius Nun, tum Judices, postea **154** Ruth, dehinc Regum liber, in quatuor tomos distri-

Ἔστι τοίνυν τῆς μὲν Παλαιᾶς Διαθήκης βι ἀριθμῷ τὰ πάντα εἰκοσιδύο· τοσαῦτα γάρ, ὡς καὶ τὰ στοιχεῖα τὰ παρ' Ἑβραίοις εἶναι π ται· τῇ δὲ τάξει καὶ τῷ ὀνόματί ἐστιν ἕκαστον Πρῶτον Γένεσις, εἶτα Ἔξοδος, εἶτα Λευϊτικ μετὰ τοῦτο Ἀριθμοί, καὶ λοιπὸν τὸ Δευτερ ἐξῆς δὲ τούτοις (26) ἐστὶν Ἰησοῦς ὁ τοῦ Να

[53] Marc. IV, 28.

(23) Alterum hoc quoque sumpsit Syriacum fragmentum D. Curetonus ex prædicto Severi opere. Utrum vero sit prævertendum Græco, an secus, hactenus latet.

(24) Sequentem SS. librorum canonem, scriptum anno 367 ut ex chronico Syriaco agnoscimus, et epistolæ festali 39 subjunctum, conservarunt non*nulli codices* Græci, laudaveratque jampridem *Theodorus* Balsamon in suis ad canones scholiis, edit. Paris, p. 636, et Maurini in Athanasii nem non sine variis lectionibus receperu part. II, ed. Ven. p. 767). — Versionem L juxta textum Syriacum adornatam exhibem eodem conspectu posito textu Græco qui in variat. Ed. Patr.

(25) Codex alius, θείας Γραφὰς χρὴ πιστε γὰρ φοβοῦμαι.

(26) Codex alius, τούτων.

Κριταί· καὶ μετὰ τοῦτο ἡ Ῥούθ' καὶ πάλιν ἑξῆς Βασιλειῶν· τέσσαρα βιβλία· καὶ τούτων τὸ μὲν πρῶτον καὶ δεύτερον εἰς ἓν βιβλίον ἀριθμεῖται· τὸ δὲ τρίτον καὶ τέταρτον ὁμοίως εἰς ἕν· μετὰ δὲ ταῦτα Παραλειπομένων α' καὶ β', ὁμοίως εἰς ἓν βιβλίον ἀριθμούμενα· εἶτα Ἔσδρας α' καὶ β', ὁμοίως εἰς ἕν· μετὰ δὲ ταῦτα βίβλος Ψαλμῶν, καὶ ἑξῆς Παροιμίαι· εἶτα Ἐκκλησιαστής, καὶ Ἆσμα ᾀσμάτων· πρὸς τούτοις ἐστὶ καὶ Ἰὼβ, καὶ λοιπὸν Προφῆται· οἱ μὲν δώδεκα εἰς ἓν βιβλίον ἀριθμούμενοι· εἶνα Ἡσαΐας, Ἱερεμίας, καὶ σὺν αὐτῷ Βαρούχ, Θρῆνοι, Ἐπιστολή, καὶ μετ' αὐτὸν Ἰεζεκιὴλ καὶ Δανιήλ· ἄχρι τούτων τὰ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἵσταται.

Τὰ δὲ τῆς Καινῆς πάλιν οὐκ ὀκνητέον εἰπεῖν· ἔστι γὰρ ταῦτα· Εὐαγγέλια τέσσαρα, κατὰ Ματθαῖον, κατὰ Μάρκον, κατὰ Λουκᾶν, κατὰ Ἰωάννην· εἶτα μετὰ ταῦτα Πράξεις ἀποστόλων, καὶ ἐπιστολαὶ Καθολικαὶ καλούμεναι τῶν ἀποστόλων ἑπτά· οὗτος μὲν, Ἰακώβου α', Πέτρου δὲ β', εἶτα Ἰωάννου γ', καὶ μετὰ ταύτας Ἰούδα α'· πρὸς τούτοις Παύλου ἀποστόλου εἰσὶν ἐπιστολαὶ δεκατέσσαρες, τῇ τάξει γραφόμεναι οὕτως· πρώτη πρὸς Ῥωμαίους· εἶτα πρὸς Κορινθίους δύο· καὶ μετὰ ταῦτα πρὸς Γαλάτας· καὶ ἑξῆς πρὸς Ἐφεσίους· εἶτα πρὸς Φιλιππησίους, καὶ πρὸς Κολασσαεῖς· καὶ μετὰ ταύτας πρὸς Θεσσαλονικεῖς **156** δύο· καὶ ἡ πρὸς Ἑβραίους· καὶ εὐθὺς πρὸς μὲν Τιμόθεον δύο· πρὸς δὲ Τίτον μία· καὶ τελευταία ἡ πρὸς Φιλήμονα· καὶ πάλιν Ἰωάννου Ἀποκάλυψις.

Ταῦτα πηγαὶ τοῦ σωτηρίου, ὥστε τὸν διψῶντα τῶν ἐν τούτοις ἐμφορεῖσθαι λογίων· ἐν τούτοις μόνοις τὸ τῆς εὐσεβείας διδασκαλεῖον εὐαγγελίζεται. Μηδεὶς τούτοις ἐπιβαλλέτω, μηδὲ τούτων ἀφαιρείσθω τι. Περὶ δὲ τούτων ὁ Κύριος Σαδδουκαίους μὲν ἐδυσώπει, λέγων· « Πλανᾶσθε μὴ εἰδότες τὰς Γραφάς· » τοῖς δὲ Ἰουδαίοις (27) παρῄνει· « Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφὰς, ὅτι αὐταί εἰσιν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ. » Ἀλλ' ἕνεκά γε πλείονος ἀκριβείας προστίθημι δὴ τοῦτο γράφων ἀναγκαίως, ὡς (28) ὅτι ἔστι καὶ ἕτερα βιβλία τούτων ἔξωθεν, οὐ κανονιζόμενα μὲν, τετυπωμένα δὲ παρὰ τῶν Πατέρων ἀναγινώσκεσθαι τοῖς ἄρτι προσερχομένοις καὶ βουλομένοις κατηχεῖσθαι τὸν τῆς εὐσεβείας λόγον· Σοφία Σολομῶντος, καὶ Σοφία Σιρὰχ, καὶ Ἐσθὴρ, καὶ Ἰουδὶθ, καὶ Τωβίας, καὶ διδαχὴ καλουμένη τῶν Ἀποστόλων (29), καὶ ὁ Ποιμήν. Καὶ

A butus ; primus quidem ac secundus tanquam liber unus habentur, tertius quartusque pariter quasi unus. Sequitur Paralipomenon liber, namque horum primus ac secundus instar unius habentur. Hinc Esdræ primus ac secundus, quasi pariter liber unus Post hos Psalmorum liber unus. Exin Salomonis Proverbiorum liber unus. Mox Ecclesiastæ liber unus, Tum Cantici canticorum liber unus. Sequitur item Jobi liber unus. Deinde duodecim prophetæ qui instar libri unius reputantur. Tum Isaiæ liber unus : et mox Jeremias et Baruch cum lamentationibus et epistola (30), similiter liber unus. Sequitur Ezechielis unus, itemque Danielis liber unus. Hactenus Testamentum Vetus.

Sed Neque Novi negligenda mentio est. Sunt autem Evangelia quatuor, Matthæi, Marci, Lucæ et B Joannis. Exin Actus apostolorum. Tum septem Epistolæ, quæ sunt hujusmodi : Jacobi una, Petri duæ, Joannis tres. Post has Judæ una. Sequuntur Pauli quatuordecim hoc ordine positæ : prima ad Romanos, tum ad Corinthios duæ, ad Galatas una, ad Ephesios una, ad Philippenses una, ad Colossenses una, ad Thessalonicenses duæ, postea ad Hebræos una : deinde ad Timotheum duæ, ad Titum una, et ad Philemonem alia. Denique Apocalypsis Joannis.

Hi sunt salutis fontes, unde satiantur ii qui viventium verborum ibi **157** contentorum sitim præse ferunt. Per hos tantummodo pietatis magisterium traditur ; nemo eos augeat, nemo deminuat. De his Dominus noster Sadducæis prædicans aiebat [54] : « Erratis, quia libros nescitis. » Tum et Ju- C dæos increpabat dicens [55] : « Scrutamini libros, quoniam ipsi de me testantur. » Sed tamen majoris accurationis gratia, hoc etiam addam festinanti scripto ; quod cum alii præter hos libri exstent, nequaquam canonice definiti, Patrum sententia est, ut hi legi possint ab iis qui eruditionem quærunt et pietatis doctrinam. Sunt autem, Sapientia Salomonis, Sapientia filii Sirach (31), Esther, Judith, Tobias, Apostolorum dicta didascalia, et liber Pastoris. Verumtamen, dilecti mei, cum priores illi canonice sint definiti, et hi etiam legantur ; nusquam tamen librorum occultorum mentio est, quos Græci vocant apocryphos (32). Hoc enim hæreticorum commentum est, qui libros illos pro libito scribunt, eisdemque gra-

[54] Matth. XXII, 29. [55] Joan. V, 37.

(27) Duo codices τοὺς δὲ Ἰουδαίους.

(28) Deest ὡς in tribus codd.

(29) Codex Colbertinus hoc habet in margine scholion : Διδαχὴν τῶν ἀποστόλων λέγουσιν εἶναι τὰς διὰ τοῦ Κλήμεντος γραφείσας διατάξεις τῶν ἀποστόλων, ἃς ἡ ς' λεγομένη σύνοδος ἀναγινώσκεσθαι οὐ συγχωρεῖ : *Doctrinam vocant apostolorum, constitutiones apostolorum a Clemente scriptas : quas legi ea quæ dicitur sexta synodus, non concedit.*

(30) Syr. *epistolæ.*

(31) S. Augustinus *De doctr. chr.* II, 13, de his duobus sic : *Sapientia et Ecclesiasticus, quoniam in auctoritatem recipi meruerunt, inter prophetico numerandi sunt.* Sed et alios agnoscit canon Damasi in paraphrasi (apud Sedul. ed. Arevali, pag. 431). *Ecclesiam* admittit Ben-Assali, cap. 2 cod. Vat. Arab.

D 151. Denique *Pastorem* memorat antiquissimus omnium N. N. canon apud Murator. *Antiq. M. Æ.* t. III. col. 854.

(32) Animadvertamus sedulo distingui ab Athanasio libros Sapientiæ. Esther, Judith, etc., ab *occultis*, seu *apocryphis ;* et hos quidem vitandos dici, utpote hæreticorum commenta ; illos autem legendos pietatis ergo ex Patrum sententia. Ergo Athanasius in illorum numero est, qui libros, ut nos loquimur, *deuterocanonicos* distinguunt omnino ab *apocryphis* Quare jam prorsus nolim (quidquid aliqui veteres libere secureque interdum fecerint) duo hæc vocabula promiscuo sensu usurpari ; præsertim si id heterodoxo animi sensu fiat, ut in externis sæpe editionibus videre est. Cæterum haud nunc vacat, gravissimum biblici canonis argumentum et-

tiam tribuunt, dum remotam ipsis ætatem appingunt, nec secus ac priscis libris utuntur, ut fallendi simplices ansam habeant.

μὲν ὅτε θέλουσιν αὐτὰ, χαριζομένω δὲ καὶ προστιθέντων αὐτοῖς χρόνους, ἵν', ὡς παλαιὰ προφ
πρόφασιν ἔχωσιν ἀπατᾷν ἐκ τούτου τοὺς ἀκεραίους.

Ejusdem ex quadragesima festali.

« Vos autem estis qui permansistis mecum in tentationibus meis ; et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater, regnum ; ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo [56]. » Ad magnam itaque et cœlestem cœnam per Evangelium invitati ad cœnaculum illud scopis mundatum, nosmet mundemus, ut præcepit Apostolus [57], « ab omni inquinamento carnis et spiritus, perficientes sanctificationem in timore Dei, » ut intrinsecus et extrinsecus immaculati ; extrinsecus quidem induti temperantia et justitia, **158** intrinsecus autem spiritu in- B telligentes recte doctrinam veritatis (33) audiamus : « Intra in gaudium Domini tui [58]. »

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς μ' ἑορταστικῆς.

« Ὑμεῖς δέ ἐστε οἱ διαμεμενηκότες μετ' ἐ
τοῖς πειρασμοῖς μου (34)· κἀγὼ διατίθεμαι ὑμ
ὡς διέθετό μοι ὁ Πατήρ μου βασιλείαν, ἵνα
καὶ πίνητε ἐπὶ τῆς τραπέζης μου ἐν (35) τ
λείᾳ μου. » Ἐπὶ δεῖπνον τοίνυν τὸ μέγα κα
νιον διὰ τοῦ Εὐαγγελίου κληθέντες εἰς τὸ ἐ
ἐκεῖνο τὸ σεσαρωμένον, καθαρίσωμεν ἑαυτοὺ
παρήγγειλεν ὁ Ἀπόστολος, « ἀπὸ παντὸς μο
σαρκὸς καὶ πνεύματος, ἐπιτελοῦντες ἁγιωσ
φόβῳ Θεοῦ· » ἵν' ἔσωθεν καὶ ἔξω (36) ἄσπιλοι
νοντες, ἔξωθεν μὲν περιβεβλημένοι σωφροσύ
δικαιοσύνην, ἔσωθεν δὲ τῷ πνεύματι ὀρθοτο
τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, ἀκούσωμεν· « Εἴσελ
τὴν χαρὰν τοῦ Κυρίου σου. »

Ejusdem ex quadragesima secunda festali.

Vocati enim sumus, fratres, et nunc convocati a Sapientia, necnon secundum evangelicam parabolam, ad cœnam illam magnam et cœlestem omnique creaturæ sufficientem ; ad Pascha videlicet, sive immolatum Christum : « Nam Pascha nostrum immolatus est Christus [59]. » Et paucis interjectis. Illi quidem sic ornati, ingredientes audient : « Intra in gaudium Domini tui. »

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς μβ' ἑορταστικῆς.

Κεκλήμεθα γὰρ, ἀδελφοὶ, καὶ νῦν συγκα
νοι (37) ὑπὸ τῆς σοφίας καὶ κατὰ τὴν εὐαγγ
παραβολὴν ἐπὶ τὸ δεῖπνον ἐκεῖνο τὸ μέγα τ
κόσμιον καὶ πάσῃ τῇ κτίσει (38) διαρκοῦν,
Πάσχα δὴ λέγω, τὸν τυθέντα Χριστόν· « Τὸ γ
σχα ἡμῶν ἐτύθη Χριστός. » Καὶ μεθ' ἕτερα. «
οὖν οὕτω κεκοσμημένοι ἀκούσονται· Εἴσελθε
χαρὰν τοῦ Κυρίου σου. »

Ejusdem ex quadragesima tertia festali.

Nostrum autem, quorum est Pascha, vocatio item superna est, et conversatio nostra in cœlis, cum Paulo C dicente [60] : « Non enim habemus hic manentem civitatem ; sed futuram inquirimus : « quo respicientes probe festum celebramus. Et quibusdam interpositis : Excelsum sane cœlum est, infinitoque a nobis spatio distat : nam « cœlum cœli Domino », ait [61]. Verumtamen haud idcirco ad torporem et metum declinandum est, quasi nempe via ad cœlum trajici nequeat ; imo potius alacriter agendum. Non enim ut illi olim ab oriente profecti, reperto campo in terra Sennaar, (turrim) aggressi sunt, opus est et nos lateres igne coquere, ac bitumen pro cæmento quærere. Eorum quippe linguæ confusæ fuerunt, opusque dissolutum. Nobis vero **159** Dominus novam per proprium sanguinem viam munivit, ipsamque facilem et expeditam paravit. Et iterum : Neque solum circa cœli distantiam consolatus nos est, sed D etiam quia portam hanc olim clausam, ipse veniens

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς μγ' ἑορταστικῆς.

Ἡμῶν δὲ, ὧν ἐστι καὶ τὸ Πάσχα, ἡ κλῆσ
θέν ἐστι, καὶ τὸ πολίτευμα ἡμῶν ἐν
ἐστι (39), μετὰ Παύλου λέγοντος· « Οὐ γὰρ
ὧδε μένουσαν πόλιν, ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἐπ
μεν, » ἔνθα καὶ ἀποβλέποντες, ἐοργάζομεν καλ
πάλιν (40) μεθ' ἕτερα. Ὑψηλὸς μὲν ὁ οὐρανὸ
θῶς, καὶ ἀπέραντον τὸ τούτου διάστημα πρὸ
« ὁ γὰρ οὐρανὸς, φησὶ, τοῦ οὐρανοῦ τῷ Κυρίῳ.
οὐ διὰ τοῦτο ἀποκνητέον, οὐδὲ φοβητέον, ὡς
τον οὖσαν τὴν πρὸς ἐκεῖνον ὁδόν· ἀλλὰ καὶ
προθυμητέον· οὐ γὰρ, ὡς οἱ ἀπὸ ἀνατολῶν τ
νήσαντες καὶ εὑρόντες πεδίον ἐν γῇ Σενααρ
ρησαν, χρεία καὶ ἡμῖν ὀπτῆσαι πλίνθον ἐν π
ζητεῖν ἄσφαλτον ἀντὶ πηλοῦ· συνεχύθησαν γὰ
νων αἱ γλῶσσαι, καὶ κατελύθη τὸ ἔργον. Ἡμ
Κύριος τὴν ὁδὸν ἐνεκαίνισε διὰ τοῦ ἰδίου α
καὶ εὔκολον αὐτὴν κατεσκεύαζε. Καὶ πάλιν·
μόνον ἐν τῷ διαστήματι καὶ παρακλήσει πα
σατο, ἀλλ' ὅτι καὶ κεκλεισμένην ταύτην πο

[56] Luc. xxii, 29, 30. [57] II Cor. vii, 1. [58] Matth. xxv, 21. [59] I Cor. v, 7. [60] Hebr. xiii, 14. [61] cxiii, 16.

tingere, de quo jamdiu docti catholici sive in singulorum librorum præfationibus, sive in separatis tractatibus plenissime disputarunt ; post Tridentinum præsertim decretum, quod libros omnes πρῶτον ac δεύτερον canonicos in auctoritatis arce pariter collocavit.

(33) Discessimus hoc loco ab interpunctione simul et ab interpretatione Montfauconii.

(34) Verba, ἐν τοῖς πειρασμοῖς μου, desunt
(35) Ed. ἐπί.
(36) Ed. ἵν' ἔξωθεν καὶ ἔσωθεν.
(37) Ita cod. 1 m, συνκ. pro συγκ., qui est Archaismus.
(38) Editio addit τό.
(39) Desunt præcedentia septem verba in ed
(40) Deest πάλιν in editione.

πύλην ἐλθὼν ἤνοιξε· κέκλεισται γὰρ ὄντως ἐξ ὅτου τὸν Ἀδὰμ ἐξέβαλεν ἐκ τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς, καὶ ἔταξε τὰ χερουβεὶμ (41) καὶ τὴν φλογίνην ῥομφαίαν τὴν στρεφομένην φυλάσσειν τὴν ὁδὸν τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς· νῦν δὲ ἐκτεταμένην· καὶ πλείονι χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ ἐμφανεὶς αὐτὸς ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν (42) χερουβεὶμ, εἰσήγαγεν εἰς μὲν τὸν παράδεισον μεθ' ἑαυτοῦ τὸν ὁμολογήσαντα ληστήν· εἰς δὲ τὸν οὐρανὸν ὁ (43) αὐτὸς πρόδρομος ὑπὲρ ἡμῶν εἰσελθών, πᾶσιν ἀνεπέτασε τὰς θύρας. Καὶ πάλιν· Ὁ δὲ Παῦλος, κατὰ σκοπὸν διώκων εἰς τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως, ἡρπάσθη δι' αὐτῆς ἕως τρίτου οὐρανοῦ, ἑωρακὼς τά τε (44) ἄνω, λοιπὸν κατερχόμενος, κατηχεῖ (45) καὶ ἡμᾶς εὐαγγελιζόμενος τὰ πρὸς Ἑβραίους γραφέντα· « Οὐ γὰρ προσεληλύθατε, » λέγων, « ψηλαφωμένῳ ὄρει, καὶ κεκαυμένῳ πυρὶ, καὶ γνόφῳ, καὶ σκότῳ, καὶ θυέλλῃ, καὶ σάλπιγγος ἤχῳ, καὶ φωνῇ ῥημάτων· ἀλλὰ προσεληλύθατε Σιὼν ὄρει καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος, Ἱερουσαλὴμ ἐπουρανίῳ, καὶ μυριάσιν ἀγγέλων πανηγύρει, καὶ Ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς. » Τίς οὐκ ἂν εὔξαιτο μετὰ τούτων ἔχει τὴν ἄνω σύνοδον ; τίς οὐκ ἀγαπήσει μετὰ τούτων ἀπογράφεσθαι ; Ἵνα καὶ μετ' αὐτῶν ἀκούσῃ· « Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρός μου, κατακληρονομήσατε τὸν κόσμον. »

A aperuit. Vere etenim clausa fuit, ex quo Adamum expulit ex paradiso voluptatis, atque cherubim et flammeum gladium versatilem deputavit ad viam ligni vitæ custodiendam ; quæ quidem nunc aperta est. Ac majore gratia clementiaque usus, adveniens ipse qui sedet super cherubim, in paradisum quidem latronem, qui ipsum confessus fuerat, introduxit ; in cœlum vero ipsemet præcursor pro nobis ingressus, portas omnibus aperuit. Ac rursum : Paulus vero secundum scopum persequens ad bravium supernæ vocationis, per hanc raptus est usque ad tertium cœlum : postquam autem superna vidisset, deinde descendens, nos quoque edocet, annuntians ea quæ ad Hebræos scripta sunt, dicensque : « Non enim accessistis ad tractabilem montem, et accensum ignem, et turbinem, et tenebras, et procellam, B et tubæ sonum, et vocem verborum ; sed accessistis ad Sion montem Dei viventis, Jerusalem cœlestem et multorum millium angelorum frequentiam, et Ecclesiam primitivorum, qui descripti sunt in cœlis.[62] » Quis non optaverit superno horum consortio frui, et cum illis describi, ut simul audiat : « Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi [63] ?

160 *Item ex epistola* XLIV. *quæ incipit : « Cuncta hæc quæ Dominus noster ac Salvator Christus Jesus nostri causa et propter nos fecit* (46). »

Cum ergo pontificum ministri nec non scribæ hæc animadverterunt, et Jesum audierunt dicentem [64] : « Qui sitit, ad me veniat et bibat, » satis cognoverunt non esse hunc parem ipsis simpliciter hominem, sed illum potius qui aquas sanctis suppeditavit, quique ab Isaia propheta prædicatur. Hic est revera quasi splendor lucis, et verbum Dei, quasi fluvius de fonte qui tunc paradisum irrigabat ; nunc autem Spiritum unicuique donat, aitque : « Si quis C sitit, veniat ad me et bibat. Qui in me credit, ut inquit Scriptura, flumina viventium aquarum de ventre ejus fluent [65]. » Hæc de homine dici nequeunt, sed de vivente Deo, qui vere vitam tribuit, qui Spiritum sanctum donat.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς μεʹ ἑορταστικῆς.

Ejusdem ex quadragesima quinta festali.

Ἄρωμεν πάντες τὰς θυσίας ἑαυτῶν, τὴν πρὸς τοὺς πτωχοὺς κοινωνίαν ἐπιγινώσκοντες, καὶ εἰσπορευόμεθα εἰς τὰ ἅγια, ὡς γέγραπται, ἔνθα καὶ πρόδρομος ὑπὲρ ἡμῶν εἰσῆλθεν Ἰησοῦς (47), αἰωνίαν λύτρωσιν εὑράμενος. Ἐκ τῆς αὐτῆς (48) ἀ... Τοῦτο δὲ μέγα τεκμήριον τὸ ξένους ἡμᾶς ὄντας ἀκοῦσαι οἰκείους, καὶ ἀλλοτρίους ποτὲ ὄντας, γενέσθαι συμπολίτας τῶν ἁγίων, καὶ τέκνα χρηματίσαι τῆς ἄνω Ἱερουσαλὴμ, ἧς τύπος ἦν ἣν ᾠκοδόμησε Σολομών. Εἰ γὰρ κατὰ τὸν δειχθέντα ἐν τῷ ὄρει πάντα πεποίηκεν Μωσῆς (49), τύπος ἦν δηλονότι ἡ ἐν τῇ σκηνῇ λατρεία τῶν ἐν οὐρανοῖς μυστηρίων, εἰς ἃ θέλων καὶ ἡμᾶς εἰσελθεῖν ὁ Κύριος ὡδοποίησεν ἡμῖν τὴν ὁδὸν πρόσφατον καὶ μένουσαν· ὡς δὲ πάντα τύπος ἦν τὰ πάλαι (50) τῶν νέων, οὕτω τύπος τῆς ἄνω χαρᾶς (51)

Afferamus omnes sacrificia nostra, communionem cum pauperibus agnoscentes : et ingrediamur in sancta, ut scriptus est [66], quo præcussor pro nobis ingressus est Jesus, æterna redemptione inventa. Ex eadem... Magnum id argumentum est quod nos, qui extranei eramus, familiares dicamur ; et qui alieni eramus, concives sanctorum efficiamur, atque filii **161** supernæ Hierosolymæ, cujus figura erat illa, quam Salomon ædificavit. Nam si Moyses D omnia secundum exemplar, quod sibi in monte monstratum fuerat [67], effecit sane exploratum est cultum in tabernaculo exhibitum, mysterium cœlestium figuram fuisse ; ad quæ mysteria cum nos ingredi vellet Dominus, viam paravit nobis novam et permanentem [68]. Quemadmodum autem omnia vetera

[62] Hebr. XII, 18. [63] Matth. XXV, 34. [64] Joan. VII, 37. [65] ibid. 37, 38. [66] Hebr. IX, 12. [67] Exod. XV, 40. [68] Hebr. X, 20.

(41) Ed. χερουβίμ.
(42) Ed. τά.
(43) Decst ὁ in ed.
(44) Ed. τε τά. Plures fortasse erant varietates, sed hoc loco valde est evanidus codex Vat.
(45) Male Montf. Gr. κατέχει, et Lat. *continet.*
(46) Hoc item tertium fragmentum ex prædicto Severi opere sumpsit D. Curetonus.
(47) Ed. Χριστός.
(48) Ed. καὶ πάλιν.
(49) Ed. Μωϋσῆς.
(50) Ed. παλαιά.
(51) Cod. χώρας.

novorum figura erant, sic hæc solemnitas superni gaudii typus est, ad quod pergentes cum psalmis et canticis spiritalibus jejuniorum initium faciamus (52).

A καὶ ἡ νῦν ἐστιν ἑορτή, εἰς ἣν ἐρχόμενοι μετ μῶν καὶ ᾠδῶν πνευματικῶν ἀρχώμεθα τῶ στειῶν.

DE CHRONICO QUODAM LATINO RERUM SANCTI ATHANASII.

Inter opuscula ecclesiastica a cl. Scipione Maffeio ex codicibus Verouensibus eruta, illud valde pr est, quod inscripsit : Fragmentum insigne historiæ ecclesiasticæ quarti sæculi (*quod a nobis legitur tione Tridentina anni* 1742, *post ejusdem Maffeii vernaculo sermone historiam quæstionum de divina etc., quanquam etiam Gallandius in suam* Bibliothecam *intulit tom. V, nec operum Athanasii Venetu omisit*). *Ibi inter præclara oppido multa, duæ quoque Athanasii nostri epistolæ novæ sunt, prior ad sias Moreoticas, altera ad presbyteros et diaconos Ecclesiæ Alexandrinæ ; quæ cum de genera heortast non sint, illic a nobis relictæ sunt. Non tamen omittendum judicavimus chronicon acephalum rerum A sii sub Theophilo episcopo (qui post annos duodecim successit Athanasio) scriptum Græce, ut putam Latine tantum in antiquissimis Veronæ membranis servatum, manu Theodosii diaconi exaratis. Nam con hoc Latinum tantam chronico nostro Syriaco lucem aspergit, tantamque vicissim ab eo accipit, ita vicem emendant aut augent, ut separari omnino non debeant. Cæteroqui quidquid erat in Latino chro res Athanasii non pertinens, prætermisimus.*

1. Scripsit autem et imperator Constantius de reditu Athanasii, et inter imperatoris epistolas hæc quoque habetur :

2. Et factum est post Gregorii mortem, Athanasius reversus est ex Urbe, et partibus Italiæ, et ingressus est Alexandriam Paophi XXIV (AN. 346), consulibus Constantio IV et Constante III, hoc est post annos VI, et remansit quietus apud Alexandriam annis XVI et mensibus VI.

3. Post hoc tempus Athanasius audiens adversum se turbam futuram, imperatore Constante in Mediolano constituto (AN. 353), direxit ad comitatum navigium cum episcopis quinque, Serapionem Thmuitanum, Triadelphum Niciotanum, Appollinem Cynopolitanum superioris, Ammonium Pachemmonensem et presbyteros Alexandriæ III, Petrum mediocum, Astericium, et Phileam (52*). Post quorum navigationem de Alexandria, consulibus Constantio VI Aug. et Constante Cæsare II, Pachon XXIV die : mox post IV dies Montanus Palatinus ingressus Alexandriæ Pachon XXVIII, ejusdem Augusti litteras Constantis dedit episcopo Athanasio, per quas vetabat eos occurere ad comitatum, ex qua re nimis vastatus est episcopus, et omnis populus fatigatus est valde : ita Montanus nihil agens profectus est, relinquens episcogum Alexandriæ.

162 4. Postmodum autem Diogenes, imperialis notarius, venit Alexandriam mense Mesuri (53), consulatu Arbitionis et Lolliani (AN. 355) : hoc est post annos II et menses V ex profectione Montani de Alexandria : et incubuit omnibus Diogenes, expellens egredi episcopum civitate, et omnes satis afflixit, VI autem die Toth mensis acriter incumbens expugnabat Ecclesiam; et fecit insistens menses IV,

B hoc est mense Mesuri, sive ex die intercalari usque Cholac (54) XXV diem. Populo vero resis Diogeni vehementer, et judicibus, reversus est l genes sine effectu prædicti mensis Choiac die consulatu Arbitionis et Lollioni post mense sicut dictum est.

5. Itaque dux Syrianus, et notarius Hilari Ægypto Alexandriam venerunt, Tybi decim (AN. 356), post consulatum Arbitionis et Lolli præmittens omnes per Ægyptum ac Liby litum legiones, ingressi sunt dux et notari noctem cum omni manu militari ecclesiam T Mechir (55) XIII die per noctem supervenientes et frangentes ostia ecclesiæ Theonæ, ingressi cum infinita manu militari. Episcopus autem nasius effugit manus eorum, et salvatus es C prædicto Mechir XIV. Hoc tamen factum est annos IX, et menses III, ac dies XIX, quam reversus est episcopus. Liberato autem epis presbyteri ipsius et populus remanserunt obl tes ecclesias, et colligentes mensibus IV, don grederetur Alexandriam Cataphronius præfec Heraclius comes mense Payni, XVI, die, cons Constantis VIII et Juliani Cæsaris primo.

6. Et post dies IV, quam sunt ingressi, Al siani ejecti sunt ecclesiis, et traditæ sunt ad gium (56) pertinentibus, et episcopum exspec bus. Susceperunt autem ii ecclesias die XXI, Payni. Advenit etiam Georgius Alexandriam c latu Constantii IX, et Juliani Cæsaris II (AN. Mechir XXX die, hoc est post menses octo, et di D quando susceperunt ecclesias ad eum pertin Ingressus itaque Georgius Alexandriam, tenu clesias mensibus XVIII integris ; et tunc pleb

(52) Maurini editores in parte secunda tomi I Operum Athanasii (edit. Ven., pag. 772) posuerunt Latinum quoddam epistolæ Athanasianæ fragmentum incipiens *Deus quidem*, etc., idque in *Monito* diserte aiunt, prout sibi sponte persuaserunt, ex aliqua ejus heortastica epistola sumptum. Verumtamen cum nullo id argumento sufficiant, nullumque ipsi fragmento insit heortastici generis indicium, nos minime illud admisimus, ne res certas cum incertis vel potius omnino arbitrariis confundere

(52*) Apollo, Ammonius, et Phileas desu chron. Syr.

(53) Ed. *Mensore*. Sic et infra.

(54) Ed. *Cynac*. Sic et infra.

(55) Ed. *Methir*. Sic infra.

(56) Ed. *Gregorium*. Notum est autem Geo Cappadocem successisse Gregorio item Capp qui jam obierat Alexandriæ.

gressa est illum in Dominico Dionysii, et vix cum A periculo et magno certamine liberatus est, die primo mensis Toth, consulatu Tatiani et Cerealis. Ejectus est autem Georgius de Alexandria die x factæ seditionis,hoc est Paophi die v.Ad Athanasium vero episcopum pertinentes,post dies ix profectionis Georgii, hoc est xiv die mensis Choiac(an.358), ejicientes Georgii, homines, tenuerunt ecclesias mensibus duobus et diebus xiv,donec advenit dux Sebastianus de Ægypto, et ejecit eos, et iterum ad Georgium pertinentibus ecclesias consignavit mense Choiac die xxviii.

7. Post menses autem ix integros profectionis Georgii de Alexandria, Paulus notarius advenit Payni xxix,consulante Eusebio et Hypatio (an.359), et proposuit imperiale præceptum pro Georgio, et B domuit multos ob ejus vindictam.Et post menses v, Georgius venit Alexandriam, Athyr xxx die, consulatu Tauri et Florentii,de comitatu ; hoc est post annos iii et menses duos quam fugerat.

8. Ingressus autem, sicut prædictum est, Georgius Alexandriam, Athyr die xxx (an. 361), degit in civitate securus dies iii, hoc est dies iii Choiac, nam iv die mensis ejusdem præfectus Gerontius nuntiavit mortem Constantii imperatoris, et quod solus Julianus tenuit universum imperium.Quo audito cives Alexandrini, et omnes contra Georgium clamaverunt ; eodemque momento sub custpdia illum constituerunt ; et fuit in carcere ferro vinctus ex prædicto die Choiac iv, usque ad xxvii ejusdem mensis diebus xxiv.Nam xxviii die ejusdem mensis mane pene omnis populus illius civitatis perduxit C de carcere Georgium, nec non etiam comitem, qui cum ipso erat, insistentem fabricæ Dominicæ, quæ dicitur *Cæsareum*, et occiderunt ambos, et eorum corpora circumduxerunt per mediam civitatem, Georgii quidem super camelum,Dracontii vero homines funibus trahentes; et sic injuriis affectos circa horam vii diei, utriusque corpora combusserunt.

9. Proximo autem die Mechir, x die mensis (an. 361), post consulatum Tauri et Florentii, Juliani imperatoris præceptum propositum est, quo jubebatur reddi idolis et neocoris et publicæ rationi, quæ præteritis tenporibus illis sublata sunt.

10. Post dies autem iii, Mechir xiv, datum est præceptum Gerontio præfecto ejusdem Juliani imperatoris,nec non etiam vicarii Modesti,præcipiens D episcopos omnes factionibus antehac circumventos, et exsiliatos reverti ad suas civitates et provincias. Hæ autem litteræ sequenti die Mechir xv propositæ sunt : postmodum autem (an. 362) et præfecti Gerontii edictum propositum est, per quod vocabatur episcopus Athanasius ad suam reverti Ecclesiam. Et post dies xii hujus edicti propositionis, Athanasius visus est apud Alexandriam, ingressusque est ecclesiam eodem mense Mechir die xxvii : ut sit ex ejus fuga,Syriani et Hilarii temporibus facta,usque ad reditum ejus, Juliano... Mechir xxvii. Remansit in ecclesia usque Paophi xxvi,consulatu Mamertini et Nevittæ, mensibus viii integris.

11. Prædicto autem die Paophi xxvii, proposuit Juliani imperatoris edictum, ut Athanasius episcopus recederet de Alexandria, et eodem momento quo propositum est edictum,episcopus egressus est civitatem, commoratus est circa Thereu (57). Quo mox egresso, Olympus præfectus obtemperans eidem **163** Pythiodoro, et his qui cum ipso erant, hominibus difficillimis, misit ad exsilium Paulum et Astericium presbyteros Alexandriæ, et direxit eos habitare Andropolitanam civitatem (58).

12. Olympus autem idem præfectus, mense Mesuri, xxvi die, consulibus Juliano Augusto iv et Sallustio (an.363),nuntiavit Julianum imperatorem esse mortuum,et Jovianum Christianum imperare; et sequente mense Toth xviii, imperatoris Joviani litteræ advenerunt ad Olympum præfectum,ut tantum Deus excelsus colatur, et Christus, ut in ecclesiis colligentes se populi celebrent religionem. Paulus vero et Asticius, prædicti presbyteri, reversi sunt de exsilio Andropolitanæ civitatis,et ingressi sunt Alexandriam Toth x die,post menses x.

13. Episcopus autem Athanasius moratus, sicut prædictum est, apud Thereon,ascendit ad superiores partes Ægypti, usque ad Hermopolim superiorem Thebaidos, et usque Antinoum : quo in his locis degente,cognitum est Julianum imperatorem, mortuum, et Jovianum Christianum imperatorem, Ingressus igitur Alexandriam latenter episcopus, adventu ejus non pluribus cognito, occurrit navigio ad imperatorem Jovianum : et post, ecclesiasticis rebus compositis, accipiens litteras, venit Alexandriam, et intravit in ecclesiam, Athyr xix die, consulatu Joviani et Varroniani (an. 364) : ex quo exiit Alexandria secundum præceptum Juliani, usque dum advenit prædicto die Athyr xix, post annum unum, et menses iii, dies xxvi.

14. Cum autem episcopus Athanasius veniret de Antiochia Alexandriam, consilium fecerunt Ariani Eudoxius, Theodorus, Sophronius, Euxoius, et constituerunt Lucium presbyterum Georgii, inter-

(57) Athanasium tunc temporis fugam capessivisse Thebas versus dicitur in chronico Syriaco, nec non in Vita ejusdem Athanasii apud Maurinos ad hunc annum (edit. Ven., tom. I, pag. 82). Cæteroqui ne *Thereu*,de quo ambigunt Maffeius in Adn.et Mamachius in Ratione temporum Athanasiorum, page. 8, vanum esse vocabulum existimemus,docet nos ipse Athanasius in *Vita sancti Antonii*, n. 86, ubi *Chereu* (quod idem putamus ac *Thereu*) dicitur prima statio ab Alexandria : τὴν πρώτην μονὴν Ἀλεξανδρείας τὴν λεγομένην Χαιρέου. Illuc ergo primum fugit divus vir ; deinde, urgente periculo, longius secessit Thebas.Etenim pessimus Julianus imp., præter publicum de Athanasii exsilio edictum, im mandatis dederat ut clam si fieri posset occideretur.

(58) Andropolis urbs Ægypti episcopalis. *Or. ch.* t. II, 523.

pellare imperatorem Jovianum in palatio, et dicere quæ in exemplaribus habentur.

Hic autem minus necessaria intermisimus (59).

15. Post Jovianum autem citius ad imperium vocatis Valentiniano et Valente, ipsorum præceptum ubique manavit, quod etiam redditum est Alexandriæ, Pachon die x, consulatu Valentiniani et Valentis, continens ut episcopi sub Constanntio depositi et ejecti ab ecclesiis, Juliani autem imperii tempore sibi vindicaverant et receperant episcopatum, nunc denuo ejiciantur ecclesiis, interminatione posita curiis mulctæ auri librarum ccc, nisi scilicet ecclesiis et civitatibus episcopos minaverint (60). Ex qua re apud Alexandriam magna est confusio et turba exorta, ut Ecclesia universa fatigaretur, cum etiam principales essent numero exigui, cum præfecto Flaviano, et ejus officio, et ob imperiale præceptum, et auri mulctam, imminebant egredi episcopos civitate, multitudine Christiana resistente et contradicente principalibus et judici; et affirmante episcopum Athanasium non esse subjectum huic definitioni et præcepto imperiali, quod nec Constantius eum persecutus est, sed et restituit. Similiter et Julianus persecutus est; universos revocavit, et eum propter idololatriam (61) denuo ejecit; at Jovianus reduxit. Remansit hæc contradictio, et turba usque ad sequentem mensem Payni xiv; hoc enim die præfectus Flavianus relatione facta, declaravit consuluisse principes de hoc ipso, quod apud Alexandriam motum est. Et ita omnes exiguo tempore quieverunt.

16. Post menses iv et dies xxiv, hoc est Paophi viii (an. 365), episcopus Athanasius noctu latenter egressus ecclesia, recessit in villam juxta fluvium novum. Præfectus autem Flavianus, et dux Victorinus, ignari recessisse eum, eadem nocte ad ecclesiam pervenerunt Dionysii cum manu militari, ac fractis posterulis ingressi atrium, et partes superiores domus, hospitium episcopi quærentes, non invenerunt eum. Nam paulo ante recesserat, et remansit degens in prædicta possessione a memorato die Paophi viii, usque Mechir vi (an. 366), hoc est mensibus iv integris. Post hæc notarius imperialis Bresidas, eodem Mechir mense, venit Alexandriam cum litteris imperialibus jubentibus eumdem episcopum Athanasium reverti ad civitatem, et consuete tenere ecclesias; et vii die Mechir mensis, post consulatum Valentiniani et Valentis, hoc est in consulatu Gratiani et Dagalaifi, idem notarius Bresidas cum duce Victorino et præfecto Flaviano convenientes in palatio nuntiaverunt præsentibus curialibus et populo, quod præceperant imperatores episcopum reverti ad civitatem. Et eodem momento idem Bresidas notarius egressus cum curialibus et multitudine ex populo Christianorum ad prædictam villam, et assur scopum Athanasium, cum præcepto imp duxit in ecclesiam, quæ dicitur Dionysii Mechir die vii.

17. Consulatu Gratiani et Dagalaifi, sequentem Lupicini et Jovini consulatur lentis secundo, Payni xiv, in consulatu Athanasiani xl (an. 367). Ex quibus ma veris in Galliis (62) menses xc, et dies Alexandriam in incertis locis latens, qu Hilario notario, et duce fatigabatur, men et dies xiv. Apud Ægyptum et Antiochiam bus, mensibus xv, et diebus xxii. In sione juxta novum fluvium menses iv. Fi ter menses xi, et anni xvii, et dies xx. autem quietus apud Alexandriam anno menses v, dies x. Sed et his cessavit tempus extra Alexandriam in novissim ctione, et Tyri (63) et Constantinopoli. Fi episcopatus Athanasii, ut prædixit, usque sulatum Valentiniani et Valentis, 1164 P anni xl. Et sequenti consulatu Valentinia ctoris, Payni xiv, annus i. Et sequenti c Valentiniani et Valentis iii, Payni xiv. Et consulatu Gratiani et Probi, et alio consu lentiniani et Valentis iv, Pachon viii, dor

18. Prædicto autem consulatu Lupicini (an. 367), Lucius Arianorum specialiter lens vindicare episcopatum, post profecti Alexandria multo tempore advenit consul dicto, et ingressus est civitatem latenter ctem xxvi diei Toth mensis; et sicut dic mansit in quadam domuncula, latens die Postero autem die intravit domum, ubi ma commanebat; cognitoque statim sjus adv civitatem, universus populus collectus in ejus ingressum. Et Trajanus dux, et præfe mis moleste tulerunt irrationabilem ejus cem adventum, et miserunt principales ejicerent de civitate. Advenientes itaque pri ad Lucium, et considerantes omnem popul tum, et valde tumentem adversus illum, ti eum per se producere de domo, ne a mul occideretur: et hoc ipsum nuntiaverunt ju et paulo post ipsi judices, dux Trajanus, fectus Tatianus ad locum cum multis milit gressi domum, produxerunt per semetipsos hora diei vii, Toth die xxvii. Lucius aute sequeretur judices, et omnis populus civita eum Christianorum, ac paganorum, ac dive religionum, cuncti pariter uno spiritu, et sententia, et eodem decreto non cessaver domo qua ductus est, per mediam civitatem ad domum ducis vociferantes, ac turpia e rata eidem ingerentes, et clamantes: *Extra*

(59) Sic adnotatum est antiquitus in codice Veronensi. At nos partem hanc etiam historiæ non levi desiderio desideramus.

(60) Ita ed. et cod. pro *exterminaverint*.

(61) Ed. *idolatriam*.

(62) Ed. *Gallias*.

(63) Ed. *Tyro*.

:atur. Tamen dux introduxit eum in domum et apud eum mansit, et custodiebatur reli- ›ris diei, ac tota nocte, et sequenti die XVIII prædicti, dux manicans, et habens eum Nicopolim, tradidit militibus Ægypto dedu- ı.

ıefuncto autem Athanasio VIII (64) Pachon ›yr. VII. Jam quod Syriacum Chronicon di- ınasium prodigiose (seu cum prodigio) vita ›se, nullam dicti ejus causam hactenus in- .m, nisi quod in calce Vitæ Arabicæ Athanasianæ dicitur is moriens prædixisse idoli cujusdam destructionem, quæ reapse septimo post ejus obitum die contigit.

(64) Id est *Petri* decessoris *frater*.

mensis (AN. 373), ante diem V dormitionis suæ ordinavit Petrum episcopum de antiquis presbyteris, qui in omnibus eum secutus gessit episcopatum. Post quem Timotheus frater suus (65) suscepit episcopatum annis IV. Post hunc Theophilus ex diacono est episcopus ordinatus (AN. 385). Explicit.

SYLLABUS CODICUM

Quibus ad duos priores tomos Operum Athanasii usi sumus,

Cum variis lectionibus omissis, quæ quidem alicujus pretii videntur.

—

ionem contra gentes, tom. I, col. 1.
Segueriano num. 133, quingentorum anno- et Colbert 3931, mutilo in fine, optimæ et lectionibus Feclkmanni, Basiliensis, c. Gobler. ac I, II, et III.
B 3, καί deest in Segueriano et in tribus manni. C 12, quinque mss. πάσαις ἐπιθυ- habent. Col. 9, A 8, aliqui codices λαμβά- :. ibid. καί deest in duobus. Col· 28, C 9, ›timi cod , alii Διόσκοροι. Col. 57, B 11, in erba, Ἡλίου μὲν ὑπὸ γῆν, etc. scholiastes ensis codicis ad marginem notat, Τὸ περι- εσθαι τὸν ἥλιον, καὶ ὑπὸ γὴν γίνεσθαι, καὶ ψυχον εἶναι, καὶ ὅσα τοιαῦτα, τῇ δόξῃ τῶν κολουθῶν λέγει, οὐ πάντως δογματίζων αὐτὸς εἶναι, ἀλλ' ἐκ τῶν αὐτοῖς ὁμολογουμένων ἐπων τὰ αὐτῶν σεβάσματα.
ionem de incarnatione, I, 103.
Segueriano, et sub finem Regio 3489, ac nibus Felckmanni codicum Basil., Anglic., r. anonym. I et II. Col. 112 B, in hæc ver- ıντίψυχον ὑπὲρ πάντων, hæc habet schola- Basil. : Ὅτι πᾶσιν ἠνώθη ἀνθρώποις ὁ Λόγος σχίσιν ἤτοι ὁμουσιότητα διὰ ἑνὸς σώματος ἰου αὐτοῦ, καὶ σωματικὸν ὄργανον τὸ καθ' ασιν αὐτῶν ἑνωθὲν μόνον· ἁπλῶς δὲ ὅτι ἐψυ- νον ψυχῇ λογικῇ νοερᾷ.
sitionem Fidei, I, 199.
us Segueriano. Regio num. 2502, et lectio- Felckmanni codicum Basiliensi, Gobler., man. I et VI.
latum in illud : « Omnia mihi tradita sunt a , » I, 207.
us Regio 1284, egregiæ notæ Segueriano, tionibus Felckmanni codicum Basiliensis, riani et primi anonymi.
clicam ad episcopos epistolam, I, 219.
Regio 1284, lectionibus codicis Vaticani, nibus codicum Basiliensis, Anglicani et ymi I et V.
ogiam contra Arianos, I, 239.
Regio 1284, et lectionibus Felckmann. cod. . et VII anonymi.
tolam de Nicænis decretis, I, 415
Regio 2284 et lectionibus Felckman. codd. . et II. In lectionibus Felckman. memorat atum Athanasii *De doctrina*, Περὶ διδασκα- qui excerptus est ex *Orationibus contra Arianos*.
Ad epistolam de sententia Dionysii, I, 477.
Codice Regio 2284, Colbert, 4956, eminent. cardin. Bullonii, cod. cœnobii Sancti Taurini Ebroicensis RR. PP. Jesuitarum collegii Ludovici Magni. Et Felckmanni codd. Basiliens. III et Fr. I. Laudatur opusculum a Theodoreto. Lectiones quæ tantilli pretii sunt accurate ad imum paginæ notantur ut et in superioribus.
Ad epistolam ad Dracontium, I, 521.
Codd. Regg. 2284 et lectionibus codd. Felck., Basil., Anglic. II, VII.
Ad epistolam ad episcopos Ægyptii et Lybiæ, I, 535.
Codice Segueriano. Colbert. 4956, eminent. card. Bullonii S. Taurini Ebroicensis, RR. PP. Jesuitarum, et lectionibus codd. Felckman., Basil., Anglican., Goblerian. I, II, V et Fr. I.
Col. 537, A 5, Seguer., μετὰ πάντων αὐτοῦ καὶ τοῦτο θαυμάσαι· τῆς ἀγαθότητος.
Ad Apologiam ad Imperatorem Constantium, I, 601.
Codice Regio 2284 et lectionibus Felckm. codicis Basiliensis.
Ad Apologiam de fuga, I, 643.
Codice Regio 2284 et lectionibus Felckman. codd. Basil., Anglic. V, VII, et Socratis atque Theodoreti editis.
Ad Epistolam ad Separationem de morte Arii, I, 685. *Epist. ad monachos*, 691. *Et ad Hist. Arianorum ad monachos*, 695.
Codice Regio 2284 et lectionibus Felckman., Basil. et VII.
Ad orationem I *contra Arianos*, II, 9.
Codicibus Segueriano, et Regio, num. 200, bombycino, bonæ notæ, et variis lection. Felckm. ex Basil., Anglic., Gobler. I, II, V.
Col. 15, A 7. Sotades auctor impuri carminis Cretensis dicitur a Suida, sed Athanasius Ægyptium dicit; forte varii sunt.
Ad orationem II *contra Arianos*, II, 147.
Codicibus et lectionibus iisdem et præterea Felckmanni IV.
Ad orationum III *contra Arianos*, II, 321.
Regis 200, 2284, Segueriano et Felckmanni lectionibus iisdem.
Ad orationem IV *contra Arianos*, II, 377.
Iisdem codicibus.
Ad epistolam ad Serapionem de Spiritu sancto, II, 529.

Codicibus Regio 2284 et 2502, recenti manu, sed bonæ notæ, Segueriano, eminentissimi cardinalis Ottoboni, et lectionibus Felckm. codicum Basil., Anglic., Gobler. I et II.
Ad epistolam II *ad Serapionem* II, 607.
Iisdem codicibus et lectionibus.
Ad epistolam III *ad Serapionem*, II, 623.
Codicibus Regio 2284, Segueriano et lectionibus Felckm. codd. Basil., Gobler. I.
Ad epistolam IV *ad Serapionem*, II, 637.
Iisdem codicibus et lectionibus.
Ad epistolam de Synodis Arimini et Seleuciæ, II, 681.
Codice Regio 2284 et duobus eminent. cardinalis Ottoboni codicibus, et lectionibus Felckman. ex Basil. II et III, insuperque ex scriptoribus ecclesiasticis.
Ad tomum ad Antiochenos, II, 793.
Codicibus Regio 2284 et Segueriano, ac lectionibus Felckm. codicum Basil., Gobler. I.
Ad Epistolam Joviani ad Athanasium, II, 842.
Codice Regio 2284 et lectionibus Felckman., Basiliensis.
Ad epistolam Athan. ad Jovianum, II, 844.
Codice Regio 2284 et lectionibus Felckm. ex Basiliensi et VII. Insuperque editis Theodoreti *Hist. eccles.*
Ad petitiones ad Jovianum imp., II, 851.
Codice Regio 2284 et lectionibus Felckm. ex codice Basiliensi.
Ad Vitam S. Antonii, II, 855.
Codicibus Regiis, 2004, 493. Colbertinis 430, 357, 2536. Vaticano uno RR. PP. Jesuitarum collegii Ludovici Magni, lectionibus D. Hœschelii. Ad versionem Evagrii Colbertino uno. Sangerman. duobus, Gemmeticensibus tribus, Desmarezii uno.
Epistola prima ad Orsisium, II, 977.
Ex Vita Pachomii, in appendice ad *Acta SS.* ad decimam quartam Maii, pag. 49.
Epistola secunda ad Orsisium, ibid.
Indidem, p. 50.
Narratio Athanasii ad Ammonium, II,
Ex appendice eadem, pag, 71, in epist
Ad librum de Incarnatione Dei Verbi, e nos. II, 981.
Codice Segueriano, et lectionibus Fel cum Basil., Anglic., Gobler. I, II, I *Hist. eccles.* Theodoreti.
Ad epistolam ad Afros, II, 1029.
Codice Regio 2284 et lectionibus Felcl Basil., Anglic.
Ad epistolam ad Epictetum, II, 1049.
Codice Segueriano, RR. PP. Jesuit Ludovici Magni, Epiphanii editis, l lectionibus Felckman. codicum Bas Gobler.
In epistolam ad Adelphium, II, 1069.
Codice Segueriano, et lectionibus Fel Basil., Anglic., Gobler. et I.
Ad epist. ad Maximum philosophum, II
Iisdem codicibus et lectionibus.
Ad librum primum contra Apollinar., I
Codice Segueriano, et Felckm. lection Basil., Anglic., Gobler. et I.
Ad librum secundum contra Apollinar.,
Iisdem codicibus et lectionibus.
Ad tres epistolas, scilicet et Amunem, I
Heortastica seu festali, II, 1175, *et ad* 1179.
Codicibus Reg. 2038, 2043, 2044, 250 2509, 3027, et Colb. 924, 4262, 4956
Ad epistolas duas ad Luciferum, II, 118
Codicibus Regio et Sangermanensi.
Ad epistolam ad monachos, II, 1185.
Nullum codicem nacti sumus, sed ex pendice edidimus.
Fragmentum Epistolæ sancti Athanas II, 1189.
Prodit ex codice Colbertino, 1785.
Ad librum de Trinitate et Spiritu sanct
Codicibus Regio et Sangermanensi.

ONOMASTICON
VOCUM

Vel insolentium, vel quarum significationes peculiares aut inobservatæ sunt, quæ i prioribus tomis occurrunt.

Revocatur lector ad numeros crassiores.

A

'Αβλεπτέω, cæcutio, 736.
'Αβραμιαΐας, epitheton senibus ascriptum. De Hosio dicitur. 293.
'Αγαπᾶν κοινωνίαν, communionem amplecti alicujus, 279. Eadem sententia, 283, Τὸν μονήρη βίον ἠγάπησαν, *Monasticam vitam amplexi sunt.*
'Αγαπητός, idem qui, μονογενής, unigenitus. Τὸ δὲ ἀγαπητὸν καὶ Ἕλληνες ἴσασιν οἱ δεινοὶ περὶ τὰς λέξεις, ὅτι ἴσον ἐστὶ τῷ εἰπεῖν μονογενής. *Cæterum norunt ipsi Græci, qui litterarum periti sunt,* dilectum *idem esse atque* unigenitum, 507, pro qua re afferuntur Homeri carmina.
'Αγίνητος et ἀγέννητος. Harumce vocum varias significationes videsis, 184 et seqq., et in *Monito* ad *Epistolam de decretis Nicænis* et ad *Orationes contra Arianos.*
'Αγεντισηρίβους, agentes in rebus, 2 palatii officiales. Ibid. in notis.
'Αθέλητος, involuntarius, qui involunt tur. Id de Filio negatur contra Ari præter voluntatem Patris gignatur. non ex voluntate et arbitrio Patris ge non ἀθέλητος est, sive non involunt est, 487.
'Αθιγής, illibatus, intactus, integer, 738
'Αθιγῶς intactili modo, 748.
'Ακαθήκων, inofficiosus, 296.
'Αλογωθείς, ad brutorum conditionem 46. Οὕτω τοίνυν ἀλογωθέντων τῶν ἀνθρ
'Αμεσιτεύτως, sine medio, sine interme
'Αμίαντος, amiantus, apud Indos, 57, num quod comburi nequit.
'Ανίδικο (τὰ), res quæ abrogato priore

judicium iterum vocantur, 97.
Ἀνακαίνισις, renovatio, 406.
Ἀναλύειν, solvere, mori, resolvi, 113.
Ἀνασκευάζω, de integro tracto, refrico, 720.
Ἀνασοβή, perturbatio, conturbatio, tumultus, 137.
Ἀνέξοδος, qui, ἀνὰ τὰς ἐξόδους, per vias et exitus stipem cogit. 278. Vide in notis, 277.
Ἀνθρωποθυσία, immolatio hominum, 19.
Ἀνόμοιοι, Anomœi, ita dicti quod Filium Patri ἀνόμοιον, id est dissimilem, dicerent, 597.
Ἀντιδιαστολή, πρὸς ἀντιδιαστολήν, ad differentiam, 567 et alibi.
Ἀντινομοθετέω, contrariam legem affero, 254.
Ἀντίψυχον ὑπὲρ πάντων, quod pro redemptione animarum hominum omnium datur in præmium. 44.
Ἀπαρέγκλιτος, qui inclinatus et inflexus non est, 985.
Ἀπερίδρακτος, incomprehensibilis, qui capi nequit, a περὶ et δράσσω, 202.
Ἀπόκοπος, castratus, 218, 274.
Ἀπομαφορίζομαι, Maforio seu maforte exuor, 90. Vide Μαφόριον in *Onomastico* tomi IV.
Ἀποξενίζειν, alienum facere, separare, 525.
Ἀποπροσποιοῦμαι, me nescire simulo, 586.
Ἀποσφράγισμα ὁμοιώσεως, signaculum similitudinis, id diabolus erat antequam de cœlo caderet, 539.
Ἀῤῥεύστως, sine fluxione. Οὕτως ἡ τοῦ Πατρὸς εἰς τὸν Υἱὸν θεότης ἀῤῥεύστως καὶ ἀδιαιρέτως τυγχάνει, 80.
Ἀρχιδιδασκαλία, primaria doctrina, 379.
Ἀρχιερεσία, videtur significare remigum præfecturam, 142. In cod. Reg. legitur Ἀρχιερέσια in neutro plurali.
Ἀσυνειδήτως, imperite, vel, cum mala conscientia, 203.
Ἀσκεπτί, inconsiderate, citra prævium examen, 123.
Ἀστασιάστως, sine seditione, sine dissensione, 29.
Ἀστόργως, sine charitate, sine amore, 102.
Ἄταφος, femininum, insepulta, 277.
Αὐγοειγὴς χάρις, splendida gratia, 542.
Αὐτέλεγκτος, qui sese falsi arguit, 737.
Αὐτολόγος, vocatur ipsum Dei Verbum per excellentiam et ἔμφασιν ita dictum, 32. Dicitur item αὐτοσοφία, αὐτοδύναμις, αὐτοφῶς, αὐτοαλήθεια, αὐτοδικαιοσύνη, αὐτοαρετή, 37. Item αὐτοαγιασμός, αὐτοζωή, *ibid.*
Ἀφιέρωσις, consecratio, dedicatio templi, 157.
Ἀφοσιώσει, defunctorie, perfunctorie, 131.

B

Βῆλον, velum, 235, Αὐτὸς γὰρ εἱστήκει πρὸ τοῦ βήλου. *Ipse namque stabat ante velum*, 298. Καὶ τὰ βῆλα τῆς ἐκκλησίας, 772, *et domum negotiationis et veli locum sanctum fecerunt.*
Βηριδάριοι, veredarii, 153.
Βικάριος, vicarius, magistratus, 275.
Βίος ἀνθρώπων, genus humanum. Καταλαζονευόμενοι τοῦ τῶν ἀνθρώπων, βίου, 779. Superbe agentes adversum genus humanum. Hac sententia item legitur apud Eusebium *Præp. evang.* in fine sexti libri, ὁ σύμπας τῶν ἀνθρώπων βίος. *universum hominum genus*, et apud alios scriptores.
Βρεβίον, breviarium, brevis catalogus, 148. In epist. Constantini, apud Eusebiun *Hist. eccles.* I. x, c. 6. legitur βρεβυίον.

Γ

Γελοιολογία, scurriles facetiæ, ridicula dicta, 322.
Γνησίως ὁρᾶν, sereno et pladido vultu intueri, 282.

Δ

Δακρυτικός, luctuosus, 245.
Διαβεβλημένοι περὶ τὸν Χριστιανισμόν, de Judæis dicitur, id est, ut putamus, qui propter odium erga Christianismum male audiunt, 118. Eadem sententia in Origene Huetii, t. I, 190, διαβεβλημένοι πρὸς Χριστιανισμόν.
Διαγυμνάζω, tracto, exsequor, 613.
Διάθεσις, vox compellandi passim. Ἡ διάθεσίς σου, charitas seu affectus tuus.
Διαμαρτυρία, contestatio, 311.
Διανήφω, ad me redeo, ad mentem redeo. Ath. *Hist. Arian. ad Monachos.*
Διαῤῥιπίζω, ventilo, flatum excito, 277.
Διαστηματικὴ ἀρχή, initium intervallis distinctum, 415.
Διασυνίστημι, compono, constituo, 169.
Διαφέρειν τινί, alicui convenire, 700.
Διαχύνομαι, effundor, 308.
Δικάσιμον πρᾶγμα, negotium quod potest in jus vocari, 234.
Διμοιρῖται, Dimœritæ, unde ita dicti, 719.
Δισκεύομαι, 90. Difficilis est hujus vocis interpretatio; et quidem duas significationes apud gravissimos auctores invenio: prior, quam sequimur, est Hesychii. Sic enim ille, Δισκεύει, δισκοβολεῖ, id est, *discum jacit.* Moxque idem, δίσκεῦσαι, δίσκον ῥίψαι ἤτοι λιθάσαι, *discum jacere*, sive *lapidare*, quæ item interpretatio in multis lexicis comparet. Pro jactu item accipitur apud Euripidem in *Ione*,

Καταξήνωσι Ἁρπνήσου κλῴκες
Ὄθεν Πετραῖον ἅλμα δισκευθήσεται.

Secundo in veteribus glossis legitur, δισκεύω, *roto*, cui accinere videtur Suidas qui habet δισκεύων, ἐκδεχόμενος, ἢ κυλίων, nam ibi volutare, seu circumagere pro rotare accipi commode potest, id est arreptum agere circumquaque, et more fundæ rotare, arreptum manu, aut instrumento quopiam ut longius projiciatur. Sed hic postremus vocis δισκεύειν usus non ita perspicuus videtur. Non omittam hic Eusebii locum I. v, c. 16, ubi de Montanista quodam hæc habet: Καθάπερ καὶ τὸν θαυμαστὸν ἐκεῖνον τὸν πρῶτον τῆς κατ' αὐτοὺς λεγομένης προφητείας οἷον ἐπίτροπόν τινα, θεόδοτον, πολὺς αἰρεῖ λόγος. Ὡς αἰρόμενόν ποτε καὶ ἀναλαμβανόμενον εἰς οὐρανούς, παρεκστῆναί τε καὶ καταπιστεῦσαι ἑαυτὸν τῷ τῆς ἁπάτης πνεύματι, καὶ δισκευθέντα κακῶς τελευτῆσαι. Ubi δισκευθέντα probe puto ab interprete verti *jactatum*. Cæterum hanc esse veram lectionem in memorato Athanasii loco, p. 90, non dubitandum, respuendaque lectio ἐδήμεύοντο, qua significatur actio juris, cum quis proscribitur, aut ejus bona publicantur, quod non competere videtur turmæ forensium irrumpenti; quare nos lectionem mss. sequimur.
Δοκεῖν, plerumque non minuit affirmationem; sic p. 130, Ἵνα τῷ ὀνόματι τούτῳ δόξωσι τῇ συκοφαντίᾳ καταπλήττειν τοὺς ἀκούοντας, ubi sic vertendum: *Ut hoc nomine usi per sycophantiam auditores percellant*, non, *percellere videantur*: clare, 147, Ἵνα τοίνυν καὶ ὧν ἐπιθυμεῖς τετυχηκέναι δοκοίης. *Ut igitur optata consequaris*, et alibi sæpe. Sic apud Epiphanium, t. II, 2, καὶ πολλοὶ τῶν δοκούντων ἀπατᾶσθαι, qui decepti fuerant. Athan. item 320, ἵνα δόξωσι καὶ αὐτοὶ οὕτω καλεῖσθαι Χριστιανοί. Ubi fortasse melius vertas, *ut et ipsi Christiani vocentur*. Et summopere cavendum ne vulgari interpretum vertendi more ducti, qui vocem δοκεῖν, per illam, *videri*, vertunt, quæ certa dicuntur, ut incerta habeamus
Δοξολογία, 85. Idipsum est quod postea τρισάγιον vocatum fuit, id est hæc verba, *Sanctus, sanctus, sanctus*. Alia hujus vocis significata vide in Glossariis Cangii et Suiceri.
Δυαρχία, sive duo principia, in Deo non sunt, 489.

E

Ἐγκαταμίσγειν, immiscere, 287.

'Εγκυκλεῖν, 204. Ὁ δὲ λόγος τὸν νοῦν εἰς τοὺς ἀκροατας ἐγκυκλεῖ. *Verbum autem mentem in circumstantes auditores insinuat.* Vide ibid. in notis.
Εἰ δ' οὔ, alioquin, alias, 181, 201, 584.
Εἰδωλομανία, idololatriæ furor, 47.
'Εἰσποιητός, ascititius, adoptivus, 612.
'Εκβλητός, projectæ temeritatis homo, 299.
'Εκκλίνω, declinare facio, averto, 749.
'Εκπόρευψα τοῦ Πατρός, emanatio Patris. Ita dicitur Spiritus sanctus, 81.
'Εμμάρτυρος θάνατος, mors quæ coram testibus contigit, 54.
'Εμπεριδράξασθαι, comprehendere, perfecte concipere, 582.
'Εμπεριενοῆσαι, cogitatione comprehendere, concipere, 582.
'Εναπόδεικτος, perspicuus, manifestus, commonstratus, 736.
'Ενδιάθετος λόγος. Vide in voce Προφορικός.
'Ενδοιαστῶς, dubitanter, 765, 766.
'Ενοειδὴς φωνή, vox unitatis significativa, *De synodis.*
'Ενούσιος λόγος, Verbum substantia præditum, 490.
'Εντυχία, petitio adversus aliquem, accusatio, 624, et in *Monito*, 621, ubi etiam de voce ἐντυγχάνειν, 625. Καί τις σχολαστικὸς τῶν κυνικῶν ἐνέτυχε τῷ βασιλεῖ. Epiphanius hær. LXVII, 720, ait Meletianorum primarios ad comitatum missos ἐντυχίας ἕνεκα. 'Εντυχία item eodem modo videtur verti posse in *Epist. ad Marcellinum.* t. III. Nam qui Psalmi ἐντυχίας dicuntur, accusationes proferunt in adversarios.
'Ενυποστάτως, ad modum subsistentis. Athan. lib. I *contra Apollin.*
'Εξεράω, evomo, 140.
'Εξετάζεσθαι ἐν τοῖς ζῶσιν. Superstes esse, inter vivos numerari, 124 et 126.
'Εξίσωσις, adæquatio, cœquatio, 343.
'Εξόρισις, exsilium, 624.
'Εξουκόντιος. Ariani, quod dicerent Filium ἐκ οὐκ ὄντων, id est, ex non exstantibus factum, dicti sunt, ἐξουκόντιοι, 597.
'Εξοχετεύομαι, emittor, emano, derivor, 204. Λόγος ἀπὸ καρδίας διὰ στόματος ἐξοχετεύεται.
'Επακοῦσαι, respondere, 241. Putabam olim ἐπακοῦσαι ibi positum esse pro ὑπακοῦσαι. At quia ista vox 457 item occurrit eadem sententia, hinc minus suspecta videatur. Sic ibi legitur: Οἱ Ἀρειανοὶ καὶ αὐτοὶ ἐπακούουσιν ἐξ ἰσου λέγοντες. Id est, *Ariani pariter ex adverso respondent, dicentes;* et magis firmatur vocis hujus significatio ex alio loco tomi IV, p. 334: Οὐκοῦν δέον ἐκεῖθεν ἐπαναγαγόντας τὸν λόγον, μετέρχεσθαι εἰς τὰ κατὰ τὴν σάρκωσιν, καὶ οὕτως τὰ κατὰ τὸν εὐαγγελισμὸν ἐπακούειν. Ubi vocem ἐπακούειν, intelligimus, quasi dicas, consequenter eloqui rem, præcedenti, quam loquebamur, affinem: et vertimus: *Quamobrem par est ut inde orsi, transeamus ad ea quæ Incarnationem spectant, atque ita de Annuntiatione consequenter verba faciamus*, quæ interpretatio superiori si non similis omnino, finitima saltem est.
'Επαρχία, provincia ecclesiastica.
'Επεμβιβάζω, impello, induco. *Apol. contra Arian.*
'Επενδύτης, ependytes, vestis monachalis, 664.
'Επεξεύρεσις, commentum, inventio, 542.
'Επεξηγοῦμαι, enarro, explico, 499.
'Επερυθριάω, erubesco. Athan.
'Επιβαρεῖν, gravare, molestiam creare, 112.
'Επικριτιανοί, epicritiani, histrionum genus, 309.
'Επίμικτος, promiscua turba, 944.
'Επινεανιεύομαι, adhuc nova molior. *Apol. contra Arian.*
'Επισκοπικῶς, episcopaii more, 109.
'Επιτεμεῖν, in compendium redigere, 552.
'Επιτριβή, ferocitas, immanitas, 301.
'Εποφθαλμέω, cupiditatis oculos adjicio, c teneor, 314.
'Εποφθαλμιάω, cupiditatis oculos adjicio, legendum ἐποφθαλμία.
'Εργασίαι. Putavimus olim hæc 107 ἐργ κατ' αὐτῶν ἐπεσείοντο, significare, facin flagitia concitata adversus virgines fui rem considerantibus in mentem subiit, ἐργασίαι significare operas, sive operario tinus fert usus. Et totum locum ita ver esse, ἐργασίαι τε κατ' αὐτῶν ἐπεσείοντο, καὶ δῆμοι πρὸς τὸ γυμνοῦν, etc. *Operæ contra excitabantur, necnon ethnici populi ad eas das*, etc.
'Εταιροτρόφος, leno, 281.
Εὐκατάγνωστος, qui facile convinci et co potest, 20.
Εὐπροχώρητος, qui feliciter procedit, 749.
Εὐσάλευτος, fluctuans, nutans, volubilis. Ath *sent. Dionysii.*
Εὐφαντασιάστος, qui bonarum rerum phan et cogitationes habet.

Θ

Θάκαι, latrinæ, 270.
Θαυμάζω, laudo, cum admiratione celeb usu frequenti.
Θεολογεῖσθαι, Deus vocari. Οὐχ ὁ Λόγ κατὰ χάριν ἔλαοε τὸ καλεῖσθαι Θεὸς, αὐ αὐτοῦ σὺν αὐτῷ ἐθεολογήθη, 698.
Θεόλογος, sic dicitur Joannes evangelista. gare est.
Θεοπλανησία, error circa Deum, seu, cultus rum deorum, 380.
Θεοπλαστία, deorum efformatio, fictio, 15.
Θεοφάνεια τοῦ Λόγου. Dei Verbi adventus, 70.
Θεωρητής, contemplator, 2.

I

'Ιερατεῖον, sacerdotalis ordo, aut sacrarium in ecclesia, 88. Prima significatione exst ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ἱερατείου..... ἔδει κατεστῆα 147, τὸ ὑπὸ σὲ ἱερατεῖον προσαγορεύομεν. καταξίωσον δὲ αὐτὰ ἀναγνῶναι τῷ ἱερατείῳ cunda autem, 265.
'Ισοδυναμέω, æqualem vim habeo, 596.
'Ισον, exemplar, ἀπόγραφον, 622.
'Ισα (τὰ), apographa, exemplaria, 150.
'Ισότυπον, exemplar, ἀπόγραφον, 586.

K

Καθῆκον (τό), 45.
Καθικετεύειν, etiam legitur, καθηκεύειν, f assentari, gratiam alicujus captare, 251, κετεύειν legitur. Sed 293, 304, καθηκεύειν.
Καθολικός, officialis, quinam sit vide 107.
Καθολικαὶ ἐπιστολαί, 767.
Ὁ καθόλου, ἡ καθόλου. Universalis. Atha *sent Dionysii*, subaudi κόσμου.
Καθοσίωσις, vox a rationali usurpata, ἐπὶ τῇ καθοσιώσεως, *Coram mea sanctitate*, aut æq 158, 282. Constantius Nestorium Ægypti ctum compellans ait, Ἐν τῇ τάξει τῆς σῆ οσιώσεως. Καθοσίωσις, eadem ratione usurp Maximino in epistola sua ad Sabinum, apu sebium *Hist.* l. IX, c. 9, his verbis: Τῶ εἰ καὶ τὰ μάλιστα καὶ τῇ σῇ καθοσιώσει πρ του τοῦ χρόνου διὰ γραμμάτων ἐπέσταλται.
Κακοθελέω, ἑαυτὸν κακοθελεῖν. Mala sibi exo Athan. *Apolog. contra Arianos.*
Κακοτέχνως, malitiose, cum mala arte, 696.
Κανονίζομαι, κανονιζόμενα βιβλία. Libri i nonem recepti, 767.
Καρτερικῶς, toleranter, fortiter. In *Vita A*
Καστρήσιος, Castrensis, 278.
Καταβάζω, obloquor.
Καταγινώσκειν. Hujus vocis varia sunt signi Significat primo *convincere*, sic 113, Ἀθ δὲ μηδὲ ἐν Τύρῳ καταγνωσθεὶς ἐμαρτυρήθη.

nasium testantur Tyri convictum non fuisse. Vide ibid. in notis. Et 117, 120, et sæpe alibi. Secundo significare videtur *animadvertere*, Sic 122, Ἡ τοίνυν ἁγία σύνοδος καταγνοῦσα τῆς ἀπρεποῦς καὶ ὑπόπτου φυγῆς ἐκείνων. Et 153, Καὶ καταγνόντες ὅτι χωρὶς ἡμῶν ἀπέστειλαν οὓς ἠθέλησαν. Tertio *damnare*, seu *improbare*, 155, Πιστεύομεν. γὰρ ὅτι ἡ εὐσέβεια αὐτοῦ ἀκούσασα, οὐ καταγνώσεται ἡμῶν. Et 160, 167. Nam pro juridica damnatione vix usurpatur. Sic 141, καταγινώσκων μὲν Ἰσίωνος, *damnans Isionem.*

Κατάγνωσις, perspicuum adversus aliquem argumentum, 122. Confutatio.

Κατανωτίζεσθαι, dorsum vertere, avertere se, 447.

Κατάσκοποι. Sic per antiphrasin vocantur identidem episcopi Ariani, id est, exploratores, seu potius, episcopis adversarii, 274.

Καταφύτευμα, plantatio, 80.

Κατεάσσω, frango, rumpo. Hæc vox sæpe apud Athanasium usu venit, 312, Ὁ βουλόμενος λοιπὸν ἦν ἠδύνατο θύρα κατεάσσων ἀνοιγε.

Κηρίολος. Cereus in ecclesiis accendi solitus, 90. Τοὺς κηριόλους τῆς ἐκκλησίας τοῖς εἰδώλοις ἀνῆπτον, in prius editis legitur κερίωνας.

Κοιμητήριον, cœmeterium, humandis corporibus destinatum, 247, 256.

Κοιμητήρια, conventus loca fuisse testificatur item Eusebius, *Hist. eccl.*, l. VII, c. 11 : Οὐδαμῶς δὲ ἔξεσθαι οὔτε ὑμῖν οὔτε ἄλλοις τισίν, ἢ συνόδους ποιεῖσθαι, ἢ εἰς τὰ καλούμενα κοιμητήρια εἰσιέναι.

Κομεντάριος, commentarius, minister forensis, cui incumbebat delationum et accusationum monumenta apud se in commentariis servare, 103.

Κομήτης ἥλιος, comatus sol, 625.

Κομίτατος, comitatus, sive imperatoris, sive præfecti cujuspiam, 89.

Κόπωσις, molesta defatigatio, 736.

Κοσμία, moderatio, modestia. Athan. *Apolog. ad Constantium.*

Κουριῶσοι, curiosi, officiales quinam sint, vide p. 150 in notis.

Κράτησις, imperium, dominatus, κράτησις τοῦ θανάτου, 43.

Κρειττων (ὁ). Sic passim. apud ecclesiasticos maxime, Deus dicitur, 250.

Κριοκέφαλοι, dii Ægyptiorum arietino capite, 7.

Κρυτηρία (ἡ), latibulum.

Κυριακὸν, Dominicum sive ecclesia, 311.

Κυριακὸν σῶμα, Demini nostri J. C. corpus, 43, 81.

Κυριακὸς ἄνθρωπος, Dominicus homo, scilicet Christus. Vide quæ de ea voce in *Monito ad Expositionem fidei* dicta sunt. 78, 79, 81. Hæc vox item exstat apud Epiphanium, t. I, 84.

Κυριακὸς ἄνθρωπος, Dominicus homo ; id est Christus 166.

Λ

Λεγόμενος ἐπίσκοπος, de eo dicitur, qui vere episcopus est. Sic 140 et alibi, quod observatu dignissimum.

Λογικότης, ητος, ratiocinandi vis. 25. Fortasse quispiam legendum putaverit λογιότητος. Sed cum editi omnes et manuscripti, uno excepto, λογικότητος habeant, et alioquin λογιότης eo loci non quadret, quia de rationabilitate, non de eloquentia est quæstio, putamus legendum λογικότητος, *rationabilitatis.* Quæ vox inusitata lexicis est.

M

Μαρτυριον, templum, ecclesia, 157.

Μετακομιδή, commeatus, transvectio, 104.

Μικροψυχία, vox non satis probe intellecta a multis interpretibus, vulgo significat simultatem, dissensionem, quæ quidem ex pusillanimitate oritur, 112, 120, a compluribus perperam intelligitur. Sic apud Basil. epist. 74, hæc, ὁ μὲν γὰρ παρ' ἡμῶν λόγος ὕποπτός ἐστι τοῖς πολλοῖς, ὡς τάχα διά τινας ἰδιωτικὰς φιλονεικίας, τὴν μικροψυχίαν πρὸς αὐτοὺς ἐλομένων. Ubi interpres : *Quæ nos enim loquimur multis suspecta sunt quasi propter privatas quasdam contentiones metum ac pusillanimitatem illis incutere velimus.* Ubi vertendum erat : *Quasi propter privatus quasdam contentiones, simultatem cum illis suscipere velimus.* Hic multi interpretes labuntur.

Μοναρχία, in Deo est, scilicet unitas principii, sive unum principium, 489.

Μονή, mansio, diversorium publicum viatorum. Quorum numerum videre est in *Itinerario Antonini*, 147. Μονὴ item monasterium.

Μονήρης βίος, monastica vita, 634.

Μονομέρεια. Actio juridica vitiosa, quæ fit altera solum e partibus præsente, 113, 115, et alibi passim.

Μονοούσιος, vox Sabellianis usitata, quo ita substantiam unam in Patre et filio affirmabant, ut tollerent distinctionem personarum.

Μυθίδιον, fabella, 323.

Μυθοπλαστία, fabularum fictio, 370.

Μυστηρικός, arcanus, secretus, 134.

N

Νεωτέρα, dea Ægyptiorum. Παρὰ δὲ Αἰγυπτίοις Ἶσις, Κόρη, καὶ Νεωτέρα, 8. Quæ sit autem dea isthæc, ibi vide in notis.

Ξ

Ξένη, peregrina regio, 631. Vide in *Monito*, 626 Ξένη, 106, alia sententia.

Ξέω, cædo, lancino, 90, 251 et seqq.

Ξυνωρὶς τῶν ἀποστόλων, Apostolorum cœtus, 510.

O

Οἰκονομία sæpe pro Incarnatione usu venit. Vulgatius autem significat totam seriem actionum Christi ut, 761. Dicitur etiam, οἰκονομία τοῦ πάθους, *œconomia passionis* 736, 748. Οἰκονομία τοῦ σταυροῦ, *œconomia crucis.*

Ὀλιγοστῶς, parcissime, modice, 395.

Ὀλόγραφος χεὶρ, rescriptum cujusdam manu, de integro exaratum, 116.

Ὁλοκλήρως, integre, perfecte. Athan. *Epist. ad Antiochenos.*

Ὁμοιομερῶς, ex similaribus partibus, 600.

Ὁμολογητής, confessor. qui pro fide Christi exsulavit aut passus est, 728.

Ὀνοκέφαλοι, dii Ægyptiorum asinino capite 7.

Ὅποι δ' ἂν, quobunque loco, quoquoversus. Athan. *contra Gent.* 76. Ὅπου δ' ἂν, idem.

Ὀρθοτομία πίστεως, recta et sana fides, 157.

Ὀρθοτόμος vox Arii, significans *orthodoxus*, 322.

Οὐρανοφανής, qui e cielo apparet.

Ὀφιοκέφαλοι, dii Ægyptiorum serpentino capite, 7.

Π

Πάμφυλοι γεγόνατε, adagium, id est, *Cujuslibet tribus estis.* Dictum de iis qui probe nesciunt cui ex dissentientibus partibus hæreant, 752.

Παμψηφί, omnium calculo atque judicio, 132.

Πανούγκλητος, nulli non criminationi obnoxius, 325.

Παντέφορος, qui omnia circumspicit.

Παραγνούς, perperam intelligens. Athan. *Apol. ad Const.*

Παρανάλωμα πυρός. Ita Constantium vocat Athanasius, quasi dicat æterno igne absumendum, 304.

Παραφανίζομαι, disperco, 43.

Παρενθυμέομαι, negligo, *Apol. contra Arianos.*

Παρεξευρεῖν, prave invenire, male excogitare 378.

Παρεξεύρεσις, prava excogitatio, futile commentum *or.* 1 *contra Arianos*, post medium.

Παροικέω, inhabito, dicitur de ecclesia quapiam, ἐκκλησία παροικοῦσα, 122.

Παροικία, aliquando diœcesis, aliquando ecclesia quædam peculiaris, 122.
Πεζοπορία, incessio pedibus, 681.
Περιπείρω, constringo, astringo, 214. Τοὺς πλανηθέντας τοῖς ἰδίοις περιπείρει δεσμοῖς, 288.
Περιπόλησις εως. Vitæ cursus, vitæ curriculum, 51.
Περιττὸν, κατὰ περιττόν, idiotismus Athanasii, *eo magis, eo maxime*, 15.
Πέταυρον ᾅδου. Inferni fovea, aut, inferni lacus, 326.
Πνευματομαχεῖν, Spiritum sanctum impugnare, 557.
Πνευματοφόροι, homines dicuntur Spiritum Dei ferentes, 700.
Πολυφώνημα, loquacitas, garrulitas, 625.
Ποσαπλοῦς, quantus, quam magnus, 100.
Πρέδα, præda vox Latina, 90.
Προαγνίζω, prius lustro, prius expio, 243, Ὁ τόπος προαγνισθεὶς ταῖς προγενομέναις εὐχαῖς.
Προαπονίπτω, prius abluo, 77.
Προαποπλύνω, idem ibidem.
Προαποπεφασμένος, supra dictus, 545.
Προβολεὺς Πνεύματος, sic dicitur Deus Pater apud Greg. Nazianzenum orat. 13.
Προγνωστικῶς, per præscientiam, 591.
Προσεπεξευρίσκω, insuper invenio, 201.
Προσκιχρᾶν, commodare, mutuare, 231.
Προσποιεῖν, vulgo significat, *simulare;* sed sibi vult etiam, *admittere*, 531, 535.
Προφορικὸς λόγος, 79. Opponitur τῷ, ἐνδιάθετος λόγος. Erant nimirum qui dicerent Deum Patrem ante mundi creationem habuisse Verbum ἐνδιάθετον, sive, *intus positum aut internum*. Et quando mundum creavit, protulisse Verbum suum et tunc fuisse προφορικὸν Λόγον, *prolatitium Verbum*. De λόγῳ προφορικῷ καὶ ἐνδιαθέτῳ, prout scilicet in hominibus est, agit Plutarchus in libro : *Quod philosophus debeat maxime principes alloqui*.

Σ

Σαρκεύς, qui earnem gestat, dictum de Christo, 1019.
Σαρκοφόρος, de Christo dicitur, id est, *carnem gerens*. Αὐτὸς οὖν ἐστι θεὸς σαρκοφόρος, 700. Vide in *Monito*, 695. Σαρκοφόρος γενόμενος ὁ Λόγος. Clem. Strom. 5, 562.
Σιδηρόομαι, ferreis catenis constringor, 305.
Σκιαλογέω, umbratilia et fictitia loquor, 339.
Σοφόν, accipitur pro *sophisma* 448.
Σπεκουλάτωρ, spiculator seu carnifex, 103. Vide in notis ibid.
Σπερματικὸς λόγος, id est ratio quæ singulis rebus inest, qua notatur intelligentia opificis, 31. Eodem usu hanc vocem adhibebant Stoici teste Justino *Apolog. pro Christianis*, 51 : Ἕκαστος γὰρ (τῶν Στωϊκῶν καὶ ποιητῶν καὶ συγγραφέων) ἀπὸ μέρους τοῦ σπερματικοῦ θείου λόγου τὸ συγγενὲς ὁρῶν καλῶς ἐφθέγξατο.
Στιάριον λινόν. Vestis ecclesiastica ministrorum altaris, 141.
Στολίζω, velis et tapetibus orno. Θρόνον τὸν ἐστολισμένον ἐπισκοπικῶς, *thronum episcopali more velis ornatum*, 109.
Στρόβιλος, 90. Strobilus. Ibidem vide in notis.
Συγκατεσθίεσθαι, una absumi et devorari, 566.
Σύζησις, convictus, 2, 77.
Συμπρεσβύτεροι, compresbyteri, ita presbyteros vocant episcopi, quia nimirum episcopatus presbyteri ordinem complectitur, 125. Tritum est et tamen hæc vox perperam plerumque intelligitur.
Συνάγειν, id est collectas agere et synaxin celebrare, 88, in notis maxime.
Συναγέννητος, vel συναγέννητος, simul-non-genitus, vel simul-non-factus. Ariani dicunt Filium esse συναγέννητον τῷ Πατρί, 583, 590.
Συνάρασθαι, una conjungi, una conjura Μηδὲ συνάρασθαι τῇ τῶν περὶ Εὐσέ ψει
Συνασεβέω, socius sum impietatis, 273.
Συνδιάκονος, condiaconus. Hac voce utu scopi de diacono loquentes, quia diac episcopatu continetur, 144.
Συνεξισάζω, coæquo, 333.
Συνεπίσκοποι, coepiscopi comministri, 11
Συνομότης, conjurationis socius. Athan. *Serapionem de morte Arii*.
Συντάξασθαι, valedicere, salutare, 135.
Συνυφίστημι, una exsistere facio. Καὶ συνυποστήσαντος αὐτῷ τοῦ Πατρός. Id *tre in Filio suo glorias suas una exsiste te*, 583.
Σωματοφυῶς, pro corporum natura, c more, 80.
Σώτειρα, Diana, 10, σώτειρα, dicitur *ner* nerva. Item σώτειρα Θέμις apud P *Olymp.* ode 8. Item *Juno sospita*. Und mile est Σώτειραν esse epitheton dea nium.

T

Ταμιακά (τά), penuaria. Ὑποδέκτης ceptor penuariorum, 307.
Ταμειοφάγος, depeculator, qui penuaria pub sumpsit, 296.
Τάξεις, id est tabulæ, commentaria, 13 τάξις, militaris manus, 107.
Τεκνοθυσία, immolatio liberorum, 19. Τε te factus. Athan.
Τόμος, rescriptum compendiosum, sic quod in eo res συντετμημένως tractent 615. Τόμος item pro libro simpliciter tur, sic Eusebius *Hist. eccl.* initio de τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας ἐπιθέντες
Τρισαγιότης, terna sanctitas, quæ vox angelicum illud dictum, Ἅγιος, ἅγιος,
Τρίτευχος (ἡ) Sic vocantur tres libri, scilic Judicum et Ruth, 784.
Τρομάζω, tremo, 729.
Τροπικοί, tropici. Ita dicti sunt primum ritus sancti deitatem impugnabant, de Macedoniani vocati sunt, sic Doxapat p. 526, et alibi sæpe. Tropis et metapl pravabant Scripturas, ideo Tropici dicti notis. Hæc autem vox Athanasii prop Eamdem quoque usurpat qui Athanasii et ex ejus scriptis librum *Adversus hær* dit.
Τροπικοί, tropici, 185.

Υ

Υἱοπάτωρ, filio-pater. Ita Deum vocabat Sa putans solo nomine, nec re, Patrem e distingui, 80.
Ὑπακούειν, respondere, 265. Vide ibi in Eximius est Methodii locus in *Convivio V* 161, quo antiquus psallendi ritus illustr Θέκλαν μέσην μὲν τῶν παρθένων ἔφη, δὲ τῆς ἀρετῆς στᾶσαν, κοσμίως ψάλλειν τ πὰς ἐν κύκλῳ καθάπερ ἐν χορῷ συγήματι ὑπακούειν αὐτῇ. Ὑπακούω, *respondeo*.
Ὑπεραναβαίνω, transcendo, 477.
Ὑπερλίαν, supra modo, 455.
Ὑποβαστάζομαι, sustentor, 299.
Ὑποικτής, exceptor, exactor, officium, 580.
Ὑπόστασις. De variis hujus vocis, quæ ple occurrit apud Athanasium, significati vide in præfatione generali.
Ὑφοπαγή, dolus, artificium, vafrities, 482.
Ὑφήλιος (ἡ), terrarum orbis, quod sit sub sole, 17.
Ὑφός, metaphorice contextus sermonis *Epist. ad Antiochenos*.

Φ

κοπέω. Variis spectris terreo aut in re- a adduco, 71.

X

ός, exemplar manuscriptum αὐτόγραφον. οὗ δὲ τοῦ κατηγόρου Ἰσχύρα προεκόμισε γράφον αὐθεντικήν, 116, 143.
πος, chorepiscopus, 158.
eterea Onamasticon tomi IV.

Ψ

Ψευδώνυμον γνῶσιν, male Valesius *adulterinam* modo, modo *falsam doctrinam* vertit. Eus. *Hist.* 104, cum perspicuum sit hisce significari Gnosticorum hæresin, qui se perspicaces, aliisque peritiores jactitabant; quorum hæresis Ideo ψευδώνυμος γνῶσις, quod est, ut habet Irenæus, *falsi nominis agnitio*, id est cognitio sive scientia falso cognominata.

INDEX ANALYTICUS

IN DUOS PRIORES TOMOS

Revocatur lector ad numerales notas typis grandioribus in textu expressas.

A

Moyses ex Amram nati, 62. Christi et sacer- ypus, vestis ejus, carnis Christi typus, 62. Adam natus, 62. Martyrium passus. 166. Ea- ctus doctrina qua Moyses, Abraham, Enoch . Coram ab Adamo didicit, 166.
b. Coram eo David vultum suum immuta-

ex Tharra natus, 62. In Ægypto peregrinatus idola ut Christus, 62. Propter illum Deus Abi- igavit Saræ causa, 168. Cum grandævus jam esse incœpit, 62. Ea custodivit quæ Moyses
Abraham patriarcha coronatus quia fidelis 1. Abraham in cubili obiit, 62.
lius, 133. Subscribit synodo Sardicensi, 133. ingenuus vir, 237. A Magnentio occisus, 237.
pisc, Eusebii Cæsariens s discipulus, 166, m Nicænam respuit, 581. In Eucæniis (Antio- us non scripti- usus, 600. Athanasii inimicus, ad omnem impietatem audacissimus, 218. In licensi depositus, 218. Acacius Cæsareæ dam- odo Sardicensi, 122, 131, 132, 279. Episcopus,
Constantio convocandi Arimin ensem et Se- ynodum. Damnatur in synodo Seleuciensi, ur Nicænam synodum vocibus non scriptis , 600.
lestus et apostata, 244. Achabo cura fuit e medio tollere, 157.
8.
furtum lapidibus obrutus, 221.
episcopus, Petri successor. 105. Achillas ma- ianorum calumniis impetitus, 232. A Melitio lacessitus, 140.
Myrsines presbyter, 143.
resb. Mareotæ subscribit synodo Alexan- 320, 317.
Arianus desertor Ecclesiæ, 314. Deponitur,

Curarum episcopus Meletianus, 148.
13.
iaconus a Constantio ad Athanasium mis-

stolorum liber canonicus, 365.
Hebraice dictus. Ante peccatum cœlestium emplatione fruebatur, 3. Simul ac creatus est ebat ab Enoch qui Deo placuit, 168. Veram a ctriuam didicit, 166. Archetypus, 738. Ante iosis cogitationibus non subjectus erat 753. Qui oriuntur, in iniquitatis concipiuntur avi sui e collapsi, 866.
ius episc. Ægyptius interfuit synodo Tyriæ, athanasio Constantinum adit, 160.
s episc. Ægyptius in exilium missus ab Aria- elegatur in Psinabla Thebaidis, 306. Episc. exandrinæ anno 362. Et ei subscripsit, 619. 728. Ad eum epistolam mittit Athanasius,

ntula Ægyptiorum dea, 8.

Adolius, 133.
Adrianopolis, cujus episcopus Eutropius, 274. Luget ob pulsum Eutropium, 254.
Adrianopolitani nolunt cum Arianis communicare, 280. Unde Ariani administro Philagrio curarunt decem laicos ex fabrica capite truncari, 280.
Adrianus in Ægypto versans defunctum Antinoum in deorum numerum retulit, 8. Hinc argumentum adversus idololatriam præbuit, 8.
Adventus Christi. Vide ad vocem Christus. Adventus secundus Christi non in humili forma sed in gloria, 77.
Ægæon centimanus auxilium Jovi fert cum Thetide, 10.
Ægyptii Pelasgos deorum nomina docuerunt, 18. Ægyptiorum dii, 7. Ægyptii Apin adorant, 19. Itidem, Osiridem Orum, 8. Fluvios fontes et aquas colunt, 19. Aquam ut deum colunt, 70. Non eadem quæ Phœnices idola venerantur, 18. Ægyptiorum oracula falsa, 71. Ægyptii olim homines Junoni immolabant, 19. Eorum abominandi ritus, 18. Ægyptii et Chaldæi magiæ dediti, superstitiosi, moribus feri, 71, 74. Ægyptiorum civitates religiones varias et inter se pugnantes habent, 18. Apud Ægyptios multi magi memorantur 73 Ægyptiorum idola in adventu Christi corruerunt, 62. Eorum impietas et idololatria eversa per Christum natum, 63. Ad Ægyptios usque pervenit Evangelium, 74. Ægyptii piorum hominum maximeque martyrum corpora non humata in lectulis asservabant, 689. Hunc morem improbat Antonius, 690. Ægyptii episcopi qui cum Athanasio Tyrum venerant queruntur de conspiratione Eusebianorum, et de legatione Mareotica, 152. Quæruntur suspectos viros in Mareotem missos esse, 153. Recusant Eusebianos judices Athanasii, 152. In synodo Tyria, datis ad Dionysium comitem litteris appellant imperatorem Constantinum, 155. Calumnias Meletianorum in Athanasium patefacere tentant, 152. Interpellantur ab Eusebianis, 153. Ægypti episcopi litteras suas ad Julium mittunt, 110. Quibus purgant Athanasium. 130. Ægypti, Thebaidis et Libyæ episcopi pacem cum Athanasio habebant in Gregorii ingressu, 89. Ægyptii episcopi, 94. Qui synodo Sardicensi subscribunt, 133. Ægyptiorum episcoporum constantia adversus Arianos, 230. Ægyptii episcopi persecutionem sustinent pro Athanasio, 161. Ægupti ac Libyæ episcopi prope nonaginta persecutionem patiuntur pro Athanasii causa, 247. Ægyptii episcopi sexdecim in exilium pulsi, 247. Ægypti episcopi Arianam hæresim confutarunt, 230. Ægyptii et Libyarum episcopi numero circiter nonaginta cum Athanasio scribunt ad Afros, 718.
Ægyptus, 97, 122, 285.
Ælianus, 133. Subscribit synodo Sardicensi, 133.
Ælurion episc. Ægyptius interfuit synodo Tyriæ, 154.
Æni in Thracia civitas cujus episcopus Olympius, 280.
Aer non a se ipso, sed ab æthere calorem habet, 21.
Aeri dei honor ascriptus, 7.
Æra Dodonæa, 9.
Æsculapius inter deos relatus quod medicinam exercuerit, 72.
Æternitas nota homini, 2.
Æthales presb. Alexandrinus, 150.

Æthiopes Indi cum Arabibus de idolis dissentiunt, 18. Ad Æthiopes usque pervenit Evangelium, 73.

Aetius cognomine Ἄθεος, 575.

Aetius Arianæ hæreseos sectator, 575. Acacii amicus, magister Eudoxii, 602. Aetius, 132. Subscripsit synodo Sardicensi, 132. Aetius, 133, 139. Subscripsit synodo Sardicensi, 133.

Azana et Sazana Auxumeos tyranni, 250.

Africa, 98, 285.

Africæ episcopi, 36. Synodo Sardicensi subscribunt, 133.

Agape, 111.

Agapetus diaconus missus a Lucifero ad synodum Alexandrinam, 619.

Agathammon Ægypti episc. adfuit synodo Tyriæ, 154. Cum Athanasio Constantinum adit, 160. Agathammon, 133. Episcopus Ægyptius subscribit synodo Sardicensi, 133. Agathammon in Alexandrinorum territorio, sive Hermopolis parvæ episc., 148.

Agatho monachus in episcopum cooptatus, 210.

Agatho episcop. Ægyptius, forte idem, in exsilium missus ab Arianis, 256.

Agathodæmon episc. Schediæ et Menelaiti in fugam versus ab Arianis, 306. Interfuit synodo Alexandrinæ anno, 362, 615. Et ei subscribit, 619.

Agathon diac. Alexandrinus subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317.

Agathus episc. in fugam versus ab Arianis, 306.

Agathus episc. Phragonis et partis Elearchiæ, idem, ut videtur, interfuit synodo Alexandrinæ anno 362, 615. Et ei suscribit, 619.

Agathus presb. Alexandrinus subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 316.

Agathus presb. Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317.

Ἀγένητον vocem a Græcis mutuati sunt Ariani, 184. Ἀγένητον vox a gentilibus excogitata, 345. Ἀγένητον vocis tria significata, 184. Ea voce qua sententia Ariani utantur, 185. Ἀγένητον vocis variæ interpretationes, 343 et seqq. In scripturis non exstat, 345. Ἀγένητον sive non geniti varia significata, 607. Ἀγένητον in Scripturis non exstat et suspectum est, 186. Ἀγένητον vocabulum pie potest intelligi, 187. Ἀγένητον Pater dicitur respectu creaturarum, quæ sunt Ἀγένητον, id est res factæ, 345. Ἀγένητον duo esse non posse Ariani dicunt, 342. Aggæus propheta tempore captivitatis Babylonicæ, 65.

Agrippina. Vide *Colonia*.

Aidoneus sive Plato ab Hercule vulneratus, 10.

Aithales Arianus, desertor Ecclesiæ, 314. Deponitur, 315.

Alcmena a Jove vitiata, 10.

Alexander episcopus Alexandrinus orthodoxus, 220. Ecclesiam Theonæ dictam exstruxit, 241. Et in ea ædificio nondum absoluto collectas habuit, 241, 243. A Meletio maledictis lacessitus, 140. Alexander, Achillæ successor, calumniis Meletianorum impetitus, 105, 232. Apud imperatorem, 105. Litteras mittit ad Arium, 313. Alexander Arium ejicit, 101, 228. Et socios ejus deponit, 343. Alexander damnat Arium, 101. Ob impia illius verba, 222. Alexandri epistola ad omnes ubique episcopos, 313. Alexander Ammonem damnat, 93. Arianos confutat ex Scripturis, 315. Usque ad mortem pro fide certavit, 231. Contra hæresin Arianam, 231. Afflictationes passus est, 231. Alexander catalogum episcoporum et clericorum Meletianorum postulat a Meletio, 148 Mensibus quinque a reditu Nicæa nondum exactis obit, 140.

Alexander Constantinopolitanus episcopus orthodoxus, 220. Obsistit Eusebianis Arium in Ecclesiam introducere volentibus, 229. Non vult admittere Arium ad Ecclesiæ communionem, 370. Deum precatur ut tollat Arium, 270. Et exauditur, 270.

Alexandri episcopi Thessalonicensis epistola ad Athanasium, 144. Improbat legatos mitti ab Athanasio recusatos, 108, 116, 156. Monet Dionysium de conspiratione Eusebianorum, 155.

Alexander episcopus, 132. Subscribit synodo Sardicensi, 132.

Alexander presbyter Alexandrinus subscribit synodo Alexandrinæ, 316, anno 320.

Alexander alter presbyter Alexandrinus, 50. Subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 316.

Alexander diac. Alexandrinus subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317.

Alexander diac. Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317.

Alexander et Hymenæus a fide deficiunt, 231.

Alexandrum Magnum benevolentia in urbem Alexandriam superare se testatur Constantius, 218.

Alexander Herodis filius necatur fratris insi

Alexandrina synodus cui adsunt episcopi tum, anno 340, 97. Athanasium innoxium de 97. Ejus epistola, 99. Alexandrina synodus Jul ratore, 614. *In Monito.* Tomum mittit ad Ar synodum, 615. Episcopi qui ei interfuerunt, legatos cum tomo Antiochiam Eusebium et Ast Curat conjungi partes civitatis Antiochenæ dis Respuit tabellam Sardicensem ut suppositian reticis formulam prescribit adjurandam, 516 fidem confirmat, 516 et seqq. Damnat Arium, Paulum Samosatensem, Valentinum, Basilide chæum, 516, 617. Agit de tribus et de una h quid tenendum sit statuit, 617. Compescit dis de Incarnatione, 618, 619.

Alexandrini quatuor presbyteri ab Eusebia lium acti, 109.

Alexandrini presbyteri legatos ad Mareote quod soli reo Tyri relicto accesserint, 149. A Gregorium aversantur, 89. Alexandrini Athan lanti litteras mittunt, 136. Alexandrini Christi citatem et angustiam ecclesiarum cognunt Ath in magna ecclesia nondum absoluta conventa Alexandrini presbyteri et populi Syrianum ad gant ut litteras imperatoris exhibeant, 245. A legatos mittunt ad Constantium questuros de Sy Alexandrinorum Catholicorum contestatio de ruptione, 311. Alexandrini populi amor erga 312. Alexandrini intrusionem Gregorii indig Alexandrini omnes a Georgii communione Alexandrini Catholici a duce ter mille mil cæduntur, 247. Alexandrini Catholici pro Eutyc cantur, 300. Alexandrinorum Catholicorum fortit Alexandrinus æger in episcopum elegit Draco nachum, 207. Alexandrinorum territorium cu Agathammon Meletianus, 148.

Altare violatum in irruptione Gregorii, 90.

Alypius, 132.

Amalec ducit exercitum contra Moysen, 62

Amantius, 132. Subscribit synodo Sardicen

Amantius, 133. Episc. subscribit synodo S 133.

Amantus episcopus subscribit, 133.

Ambytianus diac. Alexandrinus subscribit Alexandrinæ anno 320, 317.

Amen vox in ecclesiis dicebatur, 241, 242.

Amiantus Indorum igni resistit, 57. Amian resistit, 69.

Amilianus, 133. Episcopus subscribit synoc censi, 133.

Ammon arietino capite, 7. Ammon a Liby adoratur arietis forma, 19.

Ammon damnatus ab Alexandro Alex., 30 Gregorii subscribere solebat, 93. Ammonas Di sbyter, 143. Ammonas presb. Mareotæ subscri Alexandrinæ anno 320, 317. Ammonas presbyte forte idem, 151. Ammoniaca Libyæ, 251. Ammo Ammonianus episc Ægyptius interfuit synodo Ammonianus episcopus, 147. Ammonianus, 1 tius episc. subscribit synodo Sardicensi, 133. A cui rescribit Dionysius contra Sabellianos, 19 nius alter, 133. Subscribit synodo Sardicensi, 13 nius monachus in episcopum electus, 210. Cum peregre profectus est, 210. Ammonius Diospolita Meletianus, 148. Ammonius episc. ab Alexandro relegatur in superiorem Oasin, 305. Ammonius a Ægyptius in exsilium missus ab Arianis, 256, monius tertius episcopus fugatus ab Arianis, 30 nius episc. Pachnemunis et partis Elearchiæ, synodo Alexandrinæ anno 362, 615. Et in subsc Ammonius episcopus Elearchiæ adest narrationi de iis quæ sibi acciderunt in exsilio suo sub Jul Ammonius episcopus affert narrationem Athana sua sub Juliano Aug., 694. Ammonius presb. Alex 150. Ammonius presb. Mareotæ subscribit synod drinæ anno 320, 317. Ammonius diaconus Alex. synodo Alexandrinæ, 320, 316. Ammonius diac Ammonius diac. Mareotæ subscribit synodo A 320, 317. Ammonius diaconus Mareotæ, 152. A laicus ab Athanasio ad Ursacium et Valentem 284.

Amor sive Cupido in Papho insula colitur 7, Amores deorum turpissimi, 10.

Amorrhæi Jesu filio Nave obsistebant, 62.

Amos propheta, 65.

Amos Leontopolis in Ægypto episcopus M 148.

Amplio in Cilicia episc. orthodoxus, 220.

Amphion loco Eusebii exsulis Nicomediensis episcopus constituitur, 102.

Amun monachus Deo acceptissimus, 695. Ejus animam in cœlum ferri videt Antonius, 672. Amun sæpe Antonium adit, 672. Multa signa edit, 672. Flumen mirabiliter trajicit, 672. Quærit ab Athanasio utrum excretiones spermaticæ, si absit voluntas, sint peccata, 765 et seqq. Non esse peccata respondet Athanasius, 766.

Amyntius presb. Alexandrinus, 150.

Anagamphus, 133.

Anagamphus episcopus ab Alexandro ordinatus, 256, 305. Relegatur in superiorem Oasin, 305.

Anatolius Eubœæ; ad eum mittitur tomus synodi Alexandrinæ, 615.

Anazarbus urbs cujus episcopus Athanasius, 584.

Ancyra luget ob pulsum Marcellum episcopum, 255. Ancyræ in Galatia multa mala illata ab Arianis, 119. Ancyrogalatia, 128.

Andragathius, 133. Subscribit synodo Sardicensi, 133.

Andreas, 133. Subscribit synodo Sardicensi, 133.

Andreas episc. Arsenoitæ interfuit synodo Alexandrinæ anno 362, 615. Et ei subscripsit, 619.

Andro episcopatus in Ægypto, 619.

Andronicus, 133. Episc. subscribit synodo Sardicensi, 133.

Angeli proprium est Deo imperanti ministrare, 445. Angeli non possunt homines redimere, 47. Non sunt imagines, 47. Qua ratione id intelligitur, *in notis*, 47. Angeli et archangeli Deum in nomine Jesu adorant, 352. Angeli ascendendo et descendendo ministrant, 367. Angelorum subjectio Verbi divinitatem demonstrat, 468.

Anima veri Dei oblita ipsum in sensibilibus rebus commenta est, 6. Ejus munus est ea quæ extra corpus sunt contemplari, 49. Nec tamen agere extra corpus, 49. Anima Dei oblita ea sola videt quæ in sensum cadunt, 6. Anima corpus movet, et ab alio non movetur, 25. Animæ motus est ejus vita, 26. Animam quia seipsam movet necesse est, post mortem corporis vivere, 26. Anima per sommum vigilat et cogitat, 26. Sanctos et angelos sæpe convenit, 26. Sejuncta a corpore evidentius immortalitatem cognoscet. Immortalia et æterna cogitat, 26. Immortalis, 26. Non moritur, sed ejus discessu corpus moritur, 25. Anima nostra est via salutis, 23. Suis abutitur facultatibus cum eas ad creaturas convertit, 4. Anima Christi ad infernum descendit, 745. Animæ munditia eam expeditam reddit ad Deum contuendum, 3. Anima est natura sua facile mobilis, 3. Non potest a motu quiescere, 4. Motum corporis facultatibus imprimit, 24, 25. Id ex comparatione lyræ explicatur, 24. Ad imaginem Dei facta, 26. A Deo aversa aurigæ comparatur extra metam currenti, 4. Anima peccati maculas abstergens potest Deum contemplari, 27. Ex rebus aspectabilibus, 27. Anima creata ut Deum videat, res caducas quæsivit, 6. Anima rationalis inesse hominibus probatur, 24 et seqq. Quia res absentes homo contemplatur, 24. Quia eligendi vim habet, 24. Quia de immortalitate cogitat, 25. Æterna item apprehendit, 25. Anima tum recte se habet cum manet ut creata est, 647. Non perseveravit qualis creata est, sed se contaminavit, 6.

Annianus episcopus subscribit synodo Sardicensi, 132.

Anomœi episcopi Ecclesias Arianis tradunt anno 361, 597. Ita dicti quia Filium dicebant Patri ἀνόμοιον, id est *dissimilem*, 361, 597. Vocantur ἐξουκόντιοι, quia Filium dicebant ἐξ οὐκ ὄντων, ex non exstantibus esse, 597. Aiunt Filium Patri similem non esse, 716.

Antaradus urbs Syriæ luget pulsum Carterium episcopum, 254.

Anteopolites nomus, 145.

Antichristi prodromus est Ariana hæresis, 162.

Antigonus episcopus subscribit synodo Sardicensi, 132.

Antinoopolis, 148. Ejus episcopus Lucius Meletianus, 148.

Antinous ab Adriano in deorum numerum relatus, 8.

Antinous diaconus Meletianus in breviario Meletii, 148.

Antiochena synodus anni 270. Episcopi ibi erant septuaginta, 605. Antiochena synodus anno 341. In ea legantur ad Constantem Narcissus, Maris, Theodorus et Marcus, cum nova fidei formula, 589. In ea synodo tres fidei formulæ eduntur, 587 et seqq.

Antiochia luget Eustathium episcopum pulsum, 254. Antiochiæ Athanasius Constantium alloquitur, 236. Antiochena civitas in multas distracta partes, 516, *in notis*.

Antiochus agens in rebus, 239.

Antiope a Jove vitiata, 10.

Antiochus presbyter, 763. Ad eum epistolam scribit Athanasius, 763. Litteras Jerosolymis misit ad Athanasium, 763.

Antipatris, Herodis Patris, historia, 1025. Antipater, Herodis filius, necatur, 1025.

Antiphra episcopatus in Ægypto, 619.

Antoninus episcopus subscribit synodo Sardicensi, 133.

Antonius (Fl.) communicatorius præfectus centenarius, 152.

Antonius Ægyptius, 632. Nobilibus et opulentis parentibus ortus, 632. Christianisque, 632. Christianorum more educatus, 632. Juvenis cum esset probis erat moribus. Orbatus parentibus, audita Scripturæ sacræ lectione, venditisque possessionibus in usum pauperum arctum vitæ genus iuit, 633. Ante domum suam secedit, 633. Antonius sororem parthenoni committit anno circiter, 271, 634. Antonius senem monachum adit, 634. Manuum opere victitat, 634. Frequens orat, 634. Ab omnibus diligitur, 635. Strenuos quosque imitatur, 635. A dæmone multis modis tentatur ad relinquendum propositum, 635 et seqq. Vincitur dæmon ab Antonio, 636. Nigri pueri specie Antonium aggreditur dæmon, 636. Antonius corpus macerat jejuniis et vigiliis, 637. Ejus institutum vitæ, 637. Ad sepulcra procul vico sita se confert, 639. Plagis onerat ur a dæmonibus, 639. Inde exportatus, postea redit ad locum pristinum, 639. Rursum visis et spectris a dæmonibus terretur, 640. Flagris stimulisque cæditur, 640. Dæmones verbis lacessit, ridet et fugat, 640. Visu, lumine, et auxilio Domini recreatur, 641. Erat tum annorum prope XXXV, 641. Antonius ad montem solus contendit, 641. Argentei disci species ei a dæmone offertur et postea auri massa, quæ ille contemnit, 641. In castello deserto domicilium collocat, 642. Victus asperitas, 642. Neminem admittit secum, 642. Dæmonum terriculis agitatur, 642. Imperterritus alios confirmat, 642. Visis cœlestibus recreatur, 642. Viginti annis ita degit, 643. Antonius extra castellum egreditur et sese conspiciendum præbet, 643. Nihil mutatus tam aspera exercitatione, 643. Multos curat, alios a dæmonibus liberat, 643. Multis oratione suadet ut monasticam ineant vitam, unde multa excitantur Monasteria, 644. Quæ ille moderatur, 644. Arsenoiticum canalem transmeans crocodilos fugat, 644. Antonius orationem habet ad monachos Ægyptiaca lingua, 644. Dæmonibus se laudantibus maledicit, 659. Prædicentes exundaturum fluvium increpat, 659. Minitantibus et se circumsistentibus dæmonibus psallit, 659. Lucem præferentibus claudit oculos, 659. Quassantibus monasterium precatur, 659. Sibilantibus et saltantibus psallit, tum illi flent, 659. Dæmonem ingenti specie se virtutem Dei dicentem fugat, 659. Monachi specie apparentem oratione fugat, 659, 660. Dæmonibus auri speciem offerentibus psallit, 660. Cædentibus se, verbis Scripturæ comprimit, 660. Satanam procera statura apparentem increpat et abigit, 660 et seqq. Antonius verbis suis utilitatem fratribus affert, 662. Monasteriorum Antonii sanctitas, 662 Antonius secedit ad monasterium suum, 662. Ejus vitæ ratio, 662. Cum pudore, cibo aliisque necessariis utitur, 663. Jejunandi modum præscribit, 663.

Antonius in persecutione Maximini relicto monasterio Alexandriam venit et martyrio sese offert, 663. Confessoribus in metallis et in carceribus ministrat, 663. Jussus excedere urbe cum monachis, non paret, et in edito loco stat, 663, 664. Dolet quod martyrium non subeat, 664. Antonius in monasterium denuo secedit, 664. Asceticam vitam ferventius iuit, 664. Martiniani filiam a dæmone liberat, 664, 665. Alios curat, 665 Antonius tædio concurrentium in superiorem Thebaidem tendens, jubetur divinitus in desertum interius concedere, 665. Saracenis ducibus ad montem pervenit, 665. Ubi considet, 666. Saraceni ei panes deferunt, 666. Agellum colit ad victum, 666. Feras segetem vastantes increpat et fugat, 666. Olivas et legumina ægre a fratribus accipit, 666. Dæmones horrenda specie et feras fugat, 667. Monstruosam feram signo crucis fugat et præcipitat, 667. Antonius a fratribus rogatus de monte descendit monasteria in visurus, 668 Iter agens aquam mirabiliter impetrat, 668. Monachos in proposito confirmat, 668 Sororem virginum præpositam reperit, 668 In montem remigrat, 668. Ægri adeunt illum, 668. Monachis præcepta tradit, 668. Peccata ut quisque scribat suadet, 669. Frontonem palatinum sanat, 670. Virginem quamdam ex Busiride Tripolitana, 670, 671. Divinitus ediscit fratrem exstinctum siti esse, alterumque seminecem, 671 Videt Amunis Nitriensis monachi animam in cœlum ferri, 672 Qua hora ille obierat, 672. Polycratiam virginem rogante Archelao comite curat, 673. Prædicit futura, 673.

Antonius de monte iterum descendit, 673. Adolescentem dæmoniacum curat, 674. Alium dæmoniacum mire exagitatum liberat, 674. Dæmonem jubet in loca arida fugere, 674. Visio Antonii de transitu animæ suæ ad cœlum, 674. Antonius de statu animarum post mortem cogitans visionem habet transeuntium animarum, 675. Antonius quanto in honore habet episcopos, presbyteros, et diaconos, 676. Antonii hilaritas, 676, 677. Antonius abhorret a Meletianis, Manichæis, Arianis, 677 et seq.

Arianis mentientibus Antonium secum sentire, venit ille Alexandriam, 677. Arianos confutat, 677. Gentibus in honore habetur, quorum multi convertuntur, 678. Alexandria proficiscentem ad portam urbis deducit Athanasius, 678. Puellam a dæmone liberat, 678. Antonius litteras non didicit, 678. Duos philosophos Græcos coarguit, 679. Alios philosophos multis confutat, 679 et seqq. Coram ipsis dæmoniacos signo crucis liberat, 683. Antonius literas accipit a Constantino et filiis ejus missas, ægre ipsis vicissim litteras mittit, 684. Iterum in interiorem montem se confert, 684. Visiones habet quas Sarapioni episcopo narrat, 685. Mira visio Antonii de futura Arianorum persecutione, 685. Antonius discipulos monet ne cum Arianis communicent, 686.

Antonius non jussu sed orando morbos curat, 686. Judices optant ut ex interiore monte descendat, 686. Descendit tandem et in exteriorem montem venit, 686. Duci hortanti ut extra montem consisteret respondet monachum in sæculo esse ceu piscem extra aquam, 687. Balacium Christianos cruciantem increpat, 278, 687. Irridet ille, 687. Misere interit, 278, 687. Antonius multorum utilitati providet, 688. Ceu medicus Ægypti est, 688. Antonius instante morte in exteriorem montem postremo contendit, 689. Fratribus monita dat, 689. Centesimum supra quintum annum tunc agebat, 689. Hortatur ut Meletianos et Arianos fugiant, 689. Rogant fratres ut in exteriore monte cursum conficiat, 689. Id negat ille ob consuetudinem Ægyptiorum, piorum corpora in lectulis nec humata servare, 689. Hunc morem improbat Antonius, 690. Rogabat episcopos ut morem hujusmodi abrogarent, 690. Antonius in interiorem montem commigrat, 690. In morbum incidit, 690. Fratres hortatur ad virtutis exercitium, 690. Vetat ne corpus suum in Ægyptum deferri permittant, 691. Athanasio pallium et melotem quam ab eo acceperat dari jubet, 691. Serapioni alteram melotem, fratribus suis cilicium, 691. Moritur, 691. Humatur, 691. Ubi lateat nemo novit, 691. Antonius oculorum aciem, et dentes ad mortem usque servavit, 692. Ejus laudes, 692. Ejus fama ubique vagatur, 692. Philosopho cuidam dicit Antonius librum suum esse naturam, 693. Dictum ad Didymum, 693.

Anubion Ægyptius episc. adfuit synodo Tyriæ, 154. Cum Athanasio Constantinum adit, 160.

Anubis apud Ægyptios canino capite fabulosum commentum, 17.

Aotas, 133.

Aphrodisius, 133.

Aphtonius presbyter Alexandrinus, pulsus ab Arianis per Sardicensem synodum restitutus, 125. Aphthonius presbyter Alexandrinus, 150. Forte idem.

Aphtonius diac. Alexandrinus subscribit Synodo Alexandrinæ anno, 320, 316.

Apis colitur ab Ægyptiis, 19.

Apis presbyter Alexandrinus subscribit synodo Alexandrinæ anno, 320, 316.

Apis et Macarius presbyteri Athanasii calumniam Athanasio oblatam depellunt, 141.

Apocalypsis Joannis liber canonicus, 767.

Apocryphi libri, 767. Non leguntur in Ecclesia, 768. Sunt hæreticorum commentum, 768.

Apollinarius episcopus quosdam monachos legatos mittit ad synodum Alexandrinam, 619.

Apollinarii versutia, 618, *in notis*. Regit errorem suum per legatos, 618 et seqq.

Apollinarius hæresiarcha. Contro eum scribit Athanasius. 736 et seqq.

Apollinaristarum sive Dimœritarum errores varii. Dicebant: 1° corpus ex Maria genitum consubstantiale esse Verbi deitati; 2° Verbum in carnem et ossa et in totum corpus mutatum fuisse; 3° Christum fictione non natura gestasse corpus; 4° Ipsam Deitatem circumcisam et cruci affixam fuisse; 5° Verbum nequaquam ex Maria, sed ex sua ipsius substantia sibi corpus efformasse; 6° Eum qui dicit Domini corpus ex Maria esse, non Trinitatem, sed quaternitatem admittere; 7° Non minoris ætatis esse corpus quam Verbi divinitas; 8° Christum qui passus est non esse Deum et Filium Dei, sed Verbum in sanctum hominem quasi in unum ex prophetis venisse. 720, 721, 736 et seqq.

Apollinaristæ dicebant vice interioris, qui in nobis est hominis, mentem cœlestem inesse Christo, 736, 744. Apollinaristarum argumenta, 725, 736, 752, 754, 756, 760. Apollinaristæ animam dicebant modo insipientem, modo peccatum in homine subsistens, 719. Eorum errores confutantur, 720, 721, 722, 723 et seqq., 737, 738, 739 et seqq.

Apollo per Theseum inter deos relatus, s. Apollo *olim* colobatur, 71. Apollo musicæ auctor dicitur, 14.

Apollo monachus in
Apollodorus episcopu
133.

Apollonius episc. sub
Apollonius alter subscril
lonius tertius, 133. Apol
Ægypti episc. adfuit syno
fugatus ab Arianis, 306.

Apollonius presbyter
presb. Meletianus, 148.
scribit synodo Alexandr
diaconus Alexandrinus
anno, 320, 316.

Apollos subscribit sy
episc. fugatus ab Arian
adfuit synodo Tyriæ, 15
Mareotæ; 151. Apollos
Apollos tertius diaconus

Apologia contra Arian
234. Apologia Athanasii

Apostoli sunt columni
tur, 883. Eorum statuta
firma sunt, 208. Aposto
virtute, sed Dei gratia s
miam aliquando loquur
munus rectiore via ad

Apostolica constitutio
Apostolicus chorus a
Apphus, episc. subsc
Appianus diaconus Al
Aprianus episc. subsc
Apulia, 98, 122, 285.
Apum usum Aristæu
Aqua ut Deus habetur
Ægyptiis maxime, 19. A
intelligitur, 828.

Aquatilia et reptilia in
Aquila subscribit syn
Aquilæ lectio, 80, 976
Aquilæ lectiones, 836
Aquileiæ episcopus F
Aquileiæ in templo n
tur, 241.

Arabes cum Æthiopib
Arabia, 97, 122.
Arabicus lupus, 1026
Arabion episcopus su
Arbæthion Ægypti ep
Arbæthion consul, 31
Arbethion Ægyptius
tantinum adit, 160.

Arcadia Mercurium
Arcas vulnerat Mine
Archaph, Joannis M
Archelaus comes rog
tia, 673.

Archidamus presbyte
censi, 132.

Argumentum est cont
dictione templum non s
sit, 65 et seq. Argume
afferenda, 54.

Ariani. Vide in *Ariu*

Aries Ammon adorat
tino capite dii Ægyptii

Ariminum in Italia, 5
seqq. Arimini plus quae
576, 598. Ariminenses
fides. 573. Ariminenses
Arianorum, 577. Propo
577. Abnuunt Ursaciu
testificantur se non pro
sufficere Nicæuam fide
Damnant Ursacium, Va
Gaium et Demophilum,
Arianos, 577. Arimine
Valentem, Eudoxium,
nollent Arianam hæres
579 Quo damnantur p
prima acta sincera, 7
mittunt ad Constantiu
copi legatos viginti mi
Constantius Adrianopo
quam a proposito rece
Ecclesias suas facultate
tola ad Constantium in
Patrum fides et Nicæn
copi fere duceuti, 713

714. Ariminensis synodus laudatur ab Athanasio, 580. Eam Nicænæ opponebant Ariani, 712, 713, 714.
Arion episcopus subscripsit synodo Sardicensi, 133.
Aristæus apum usum invenit, 15.
Aristæus in Græcia episc. orthodoxus, 220
Aristobulus, Herodis filius, necatur fratris insidiis, 1025.
Ariston episc. Ægypti adfuit synodo Tyriæ, 154. Ariston Ægypti episc. alius adfuit synodo Tyriæ, 155. Ariston subscribit synodo Sardicensi, 133. Ariston monachus in episcopum electus, 210.
Arius episcopus subscribit synodo Sardicensi, 132. Arius episc. Petrarum orte idem in exsilium actus et contumeliis affectus ab Arianis, 280. Relegatur in superiorem Libyam, 280. Arius alius episcopus subscribit synodo Sardicensi, 133. Arius alius episcopus subscribit synodo Sardicensi, 133, 139.
Arius virus impietatis evomit, 302. Arius et sectatores ejus ob impietatem suam ab Alexandro Ecclesia pulsi, 101, 222, 223, 313, 314, 582. Arius desertor Ecclesiæ, 314. Nicæni Patres Arii impietatem audientes aures continebant, 223. Arius Eusebii Nicomediensis socius, 228. Arii hæresis sectatores erant Eusebius et socii ejus, 82. Arius vi et minis Eusebii confidit, 229. Apud Eusebium Nicomediensem Thaliam edidit ad imitationem impuri Sotadæ, 582, 194, 320, 321, 582. Arius Ursacium et Valentem rudimentis fidei imbuit, 218. A Constantino evocatur Constantinopolim, 269. Eusebianorum opera, 228. Rescriptum fidei tradit Constantino, occultans hæresis venenum, 269. Coram Constantino Scripturarum vocabula nuda usurpat, 228. Impietatem suam Constantino occulat, 228. Jura se non eam tenuisse sententiam cujus causa ab Alexandro ejectus fuerat, 269. Jurat se suam fidem exponere, 228. Arius ingressus in latrinas crepuit medius, 228, 270. Die Sabbati moritur, 229. Arii mors est argumentum contra hæresim Arianam, 270, 272. Arius Sotadeus, 322. Atheus, 322. Arius alter Arii asecla desertor Ecclesiæ deponitur, 314.

Arii et Arianorum verba.

Deus non fuit semper Pater, 222, 322, 325. Filius non semper fuit: fuit cum non esset. Non erat antequam nasceretur, 222, 322, 325, 327 et seqq., 322 et seqq. Non est ex Patre, 325. In tempore factus, 582. Ex nihilo factus, 322, 325 et seqq. passim. Non proprius est naturæ Patris, 326. Creatura perfecta, sed non ut aliqua ex creaturis, 583. Creatus et factus est, 326, et in sequentibus centies, 583, 696. Non est verus Deus, 326. Non est æternus, 583. Participatione Deus, 326. Ante tempora et sæcula creatus, 583. Filius Patrem non novit, nec perfecte videt, 326. Non est unicum et verum Verbum, 222, 326. Non est simile Patri, 582. Principium habet, 582. Solo nomine Verbum, 326. Solo nomine sapientia, 326. Gratia Filius, 326. Initium creaturarum, 582. Gratia virtus, 326. Natura mutabilis, 222, 326, 546 et seqq. Pater est sua ipsius virtus, 328. Ariani ab Ario nomen habent, 321.

Arii *Thaliæ* verba, 322. Non semper Deus fuit Pater: non semper fuit Filius. Verbum ex nihilo factum, fuit cum non esset. Duæ sapientiæ in Deo, Filius nomine tenus Verbum et sapientia. Verbum natura mutabile est, 322, 399, 582. Multa esse verba, 174.

Arius ait: Verbum non esse verum Deum, 323. Omnino dissimile esse a Patris natura, 323, 696. In Thalia rursum: Patrem a Filio videri non posse, 323, 582. Nec suam ipsius naturam cognoscere Filium, 323, 582. Alienas substantias esse Patris et Filii et Spiritus sancti, 323, 583. Ait Filium esse a Patre divisum, 323. Trinitatem non esse similis gloriæ, 582.

Arius quasi in scena jocatur de Deo loquens, 323. Arius serpenti qui Evam decepit comparatur, 323.

Arianæ hæresis novissime excogitata, 325. Arianorum de creatione Verbi dictum, 389. Arius dicit Dominum dici Verbum secundum cogitandi modum, 203. Et non esse verum Dei Filium, sed per adoptionem, 204. Esse creaturam, 204. Verbum non esse proprium Patri, sed aliud esse in Deo Verbum, Dominum autem esse alienum a Patris substantia, 203. Aliud esse Verbum quod in Deo est, et aliud de quo ait Joannes: *In principio erat Verbum*, 205. Id impugnat Dionysius, 205. Non esse natura in Patre. 222. Non esse proprium ejus naturæ Verbum, sed aliud esse in Patre proprium Verbum et propriam sapientiam, 222. Christum cogitatione solum Verbum et sapientiam dici, 222. Diversum a Patris natura, 223. Spiritum sanctum creatum, 519.

Arius ait Verbum mutabile esse, quia voluntate agit, 348. Arii opinione Judaismus inducitur, 223: Passionem in Deo, sectionem et effluxum commentus est, 749. Arii dogmata Scripturæ locis confutantur, 223 et seqq.

Ariani dicunt: Creatus est Filius, sed non ut una ex rebus creatis: factus, sed non ut una ex rebus factis, 384. Dicunt idem esse γέννημα et ποίημα, 385. *Thaliam* occultant nec audent evulgare, 326. Se præsidio Constantii jactitant, 327. Scripturis adversantur, 327. Maligne abtinent a temporis nomine cum de Filio loquuntur, 330.

Arianorum argumentum: Si Filius est cœternus Patri, est ejus frater, 330. Confutatur. Ariani nolunt Filium esse Patris prolem, quia id sine partium divisione fieri non posse suspicantur, 330, 331.

Ariani dicunt tres esse ὑποστάσεις, 583. Diversæ substantiæ. 570. Corporea et terrestria de Deo cogitant, excisiones, effluentias, influxiones. 335. Ex Eusebii doctrina Verbum factum fuisse dicebant, 336. Pueros et mulieres in foro interrogant ut dolo circumveniant, 336, 384. Dicunt non posse duo ἀγένητα, non facta, esse, 342. Nicænos Patres accusant quod vocibus non scriptis utantur, 342. Ipsi vocibus non scriptis utuntur, 342. Simpliciores seducunt, 319. Non sunt Christiani vocandi, 320. Arianis pro Christo Arius est, 320.

Ariani dicunt Deum non nos propter Verbum, sed Verbum propter nos creasse, 223.

Ariani dicunt Verbum tum factum fuisse cum Deus nos vellet producere, 223. Verbum Patris voluntate factum esse cum antea non esset, 223. Non naturaliter sed gratia esse Filium, 223. Christum non esse naturalem et veram Dei potentiam, 223. Arianis nihil prosunt Scripturæ qui Dei Verbum rem creatam dicunt, 216. A Gentilibus non differunt, 224.

Ariana hæresis Antichristi prodromus, 314. Ariani hæretici, 114. Manichæis similes, 226. Nicænam synodum calumniantur, 175. Diabolum habent ducem, 207. Dicebant Verbum in eo solum rebus creatis præcellere quod ipsum solum a Deo factum esset et cætera per ipsum, 168. Dicebant Verbum non nisi abusive dici Verbum ac sapientiam, 167. Dicebant Filium ante tempora factum potuisse, 606. Deum qui vere est negantes alium sibi fingunt, 402.

Ariani queruntur *consubstantialis* vocem in Scriptura non esse, 715. Dicebant Patrem Filio esse ineffabilem, 223. Nec ab eo videri posse, 223. Ne quidem propriam cognoscere naturam, 223 Rejiciunt voces substantiæ et consubstantialis, 598, 714. Cur consubstantialis vocem criminantur, 602. Ariani confutantur per ea quæ de Christo secundum divinitatem dicta sunt, 206.

Ariani quia verbum sive rationem rejecerunt, omni ratione privati, 165. Sanguisugæ comparantur, 302. Aiunt Patrem esse solum ingenitum, solum æternum, solum principio carentem, solum verum, solum immortalem, etc., 583. Ideo Deum ministro Verbo creasse mundum quia res indignæ erant ut ab ipso Deo crearentur, 389. Aiebant Filium voluntate solum et consensu esse unum cum Patre, 442, 582, 583, 608. Ex Arianorum sententia sequitur et multos et nullos deos, 447. Ariani dicunt Filium voluntate et arbitrio Patris genitum fuisse, 481.

Ariani dicunt: Non confitemur duo non facta, 448. Filius est in Patre sicut nos in Patre sumus, 448, 449. Arianorum alia argumenta, 456, 457. Cum Judæis consonant, 457. Ariani dicunt Christum ignorasse diem judicii, 468 et seqq. Principium exsistendi Filio tribuunt, 493. Aiunt Filium instar instrumenti fuisse Patri ad creationem, 393. Pugnant contra ipsam divinitatem, 395. Arianorum rationes, 397.

Ariani ut decipiant vocibus Scripturæ utuntur, 219. Scripturis abutuntur, 348, 360. Ariani abutuntur hoc loco: *Propter quod et Deus exaltavit illum, et dedit illi nomen quod est super omne nomen*, 350 et seqq. Hoc item loco: *Propterea unxit te Deus Deus tuus*, 355 et seqq. Hoc item loco: *Tanto præstantior angelis factus*, 362 et seqq., 384. Et, *Dominus creavit me*, 370 et seqq., 405 et seqq. Et, *Fidelis est qui fecit eum*, 370 et seqq. Et. *Ante eum fundavit me*, 428. His verbis abutuntur. *Ego in Patre, et Pater in me est*, 436. Hoc dicto quoque: *Jesus autem proficiebat ætate et sapientia*, 475. Hoc item, *Nunc anima mea turbata est*, 477, et aliis sexcentis.

Ariani dicunt Verbum ipsum perturbatum fuisse, 478 et seqq. Ariani episcopi voces Scripturæ usurpant, 221.

Ariani citando *pastorem* vocibus non scriptis utebantur, quod in Nicæna synodo vituperabant. 176. Arianis periculum ne baptismi integritatem amittant, 403. Arianorum baptismus inutilis, 403 et seqq.

Arianæ hæreseos pater diabolus est, 428. Ariani ex Patris notitia refellendi, ut Sabelliani ex Filii, 491. Hydræ similes dicuntur, 481. Impietati addicti, 231. Ariani dicebant Dionysium doctrina secum consentire, 191, 192. Et ita eum maxime criminabantur; 191, 192. Arianis nulli Patrum favent, 183. Ariani Eusebii gregales, 493. Arianorum cæcitas, 198. Non longe a gentilibus censendi sunt, 227, Gentilibus annumerandi, 448. Antichristi nominantur, 770. Ab Arianorum partibus desciscentes quidam pu-

gnam inferunt Spiritui sancto, 517, 518. Arianorum hæresis omnibus manifesta, 232.

Ariani quidam dicebant Salvatorem assumpsisse solam carnem, 746. Cavillationibus et sophismatibus utebantur, 191. Non sibi constant, 401. Hypocritæ, 229. Nolunt infamia Arii notari et sic appellari, 217. Hæresin suam occultant, 222, 228, 229. Christi hostes, 181, *et sexcenties alibi.*

Arianorum audacia, 248. Ariani violant apostolicam constitutionem, 248. Arianos qui recipiebant Nicænam synodum vilipendebant, 113. Ariani queruntur quod Nicæna synodus voces non scriptas usurparit, οὐσίας et ὁμοούσιον, 164, 600. Ariani soli vocem *consubstantialis* improbant, 598. Comparantur chamæleontibus, 164. Græcis et barbaris pejores, 192. Caiphæ et Judæis comparantur, 192. Judæorum imitatores, 165, 254. Aliis hæreticis audaciores, 303, 404.

Arianorum gesta.

Ariani ab Alexandro episcopo ejecti ab Ecclesia, 113, 315. A singulis civitatibus pulsi, 315. In Nicæna Synodo damnati, 102, 113, 140, 232, 603. Per epistolam Alexandro declarant et tuentur impietatem suam, 583. Aiunt se illam ab eo edidicisse, 583, recepti ab Eusebianis, 113. Cum Meletianis in Athanasium conspirant, 147 Licet antea inimici societatem ineunt, 231. Mentiuntur Antonium secum sentire, 677. Ab eo confutantur, 677. Episcopi coram catechumenis et coram ethnicis mysteria sacra traducunt, 105. Ad communionem a Jerosolymitana synodo admissi, 157, 272. Meletianorum pravitatem tuentur, 231. Ethnicos suis adesse conventibus cogunt, 685.

Ariani irruptionem faciunt in Ecclesiam anno 341, 685. Ariani episcopi in Sardicensi synodo damnati, 98. Post fugam a Sardicensi synodo nefaria gesta edunt, 280. Plurimos catholicos episcopos in Thracia persequuntur, 280, 281. Nefaria gesta post synodum Sardicensem, 281. Curant ne qui admissi fuerant a synodo Sardicensi sedes repetant, 280. Insidias parant in legatos Sardicenses, 281. Ariani presbyteros duos et diaconos tres in Armeniam religari curant, 280.

Ariani synodum Sirmii adversus Photinum cogunt, 592, anno 351. Multa moliuntur contra Catholicos, 127. Ursacium et Valentem post pœnitentiam ad suorum partes reducunt, 285. Episcopi Arianam doctrinam occultant, 221.

Ariani Constantium concitant in Hosium, 291. Constantium in Hosium denuo concitant, 294. Episcopi invidia et metu correpti in Athanasium, 285. Denuo Athanasium criminationibus impetunt, 97.

Ariani accusant Athanasium quod Constantem adversus Constantium concitaverit: litteras Magnentio tyranno miserit, 237. Et exemplar epistolæ se habere jactitant, 237. Confingunt litteras Athanasii nomine, 243. Effutiunt se habere exemplar epistolæ Athanasii ad Magnentium, 239. Ariani falsifici erant et imperatorem manus sæpe sunt imitati, 239. Athanasium accusant quod in magna ecclesia, non absoluto ædificio synaxin habuerit, 240. Athanasium, quarto accusant quod mandatis Constantii non obtemperarit, 343.

Ariani eos qui hæresi suæ favent quantumvis malos commendant; qui autem eorum hæresin confutant quantumvis pios damnari pelli et vexari curant, 273. Homines pecunia et magistratuum pollicitatione corrumpunt, 302. Pauci numero, 218. Solis Catholicis bellum inferunt, hæreticos in pace sinunt, 286.

Arianorum persecutio, 305. Ariani cohortibus et tribunis utuntur ut pro libidine agant, 165. Ante triginta sex annos hæretici declarati, 232. Athanasium pellere nituntur ut populum ad impietatem deducant, 246. Georgium in sedem Alexandrinam intrudere volunt. 219. Ariani de fide scribunt ut insidias parent, 218. Et in fide tractanda intenti, hæresis accusationem possint declinare, 218. Ariani una conveniunt ut rescriptum fidei libellum episcopis offerant, 216, 217. Quare, 217.

Ariani duces et auctores irruptionis Syriani, 246. Militibus se adjungunt. anno 356, 264. Multi comites Syriani erant, 246. Alexandriam invadunt, 255. Arianorum immanitas. 257. Ariani episcopi effecerunt ut Ecclesiæ Alexandrinæ Arianis traderentur, 230. Et Catholicis auferrentur, 232, 247.

Ariani sepulcra aperiunt, 299. Corpora defunctorum occultant, 306. Ne ipsis quidem mortuis parcunt, 275. Non concedunt ut corpora defunctorum sepeliantur, 256. Panes defunctorum diripiunt, 301. Eorum immanitas in defunctos, 1020.

Ariani accepta a Constantio potestate irruunt in omnes, 286. Virgines nudatas in hermetariis suspendi jusserunt et lacerari, 251. Coercent ab erogandis eleemosynis, 301. Et in jus vocant eos qui darent, 301. Viduæ egentes eleemosyna privantur ab Arianis, 301. Eutychium subdiaconum verberibus, exsilio, morte mulctant, 306. (
in Catholicos semper deferunt ad imperato
Hermiam qui mendicorum pedes abluebat c
aliis flagris cædi curant, 300. Arianarum mulie
300. Ariani episcopos persequuntur, quos, 25
rum fautores episcopi episcopos et presbytero
cos in exsilium agunt, 232. Ex Libya in Magn
ex Thebaida in Ammoniacam Lybiæ, 251. Epi
Alexandro ordinatos, monachos et ascetas pe
Episcopos persequuntur, 217. Multos episcop
lium mittunt, 256. Episcopos plus triginta
verterunt, 256.

Ariani humano præsidio nituntur, 404. Lig
cinis episcopatum mercantur, 220. Episcopati
proponunt, 248. Episcopos ordinant ethnicos,
nasio fugam vitio vertunt, 253, 254. Eorum ep
tascopi vocantur, 274. Non habent regem nisi
287. Inter se dissident, 381. Circumeunt mon
monachos in errorem inducant, 771. Cum A
orant, vitandi, 772. Ariminensem synodum Nica
nebant, 712, 713, 714. Petitiones offerunt Jovia
Athanasium, 624. Arianorum prima petitio co
nasium, rogant Jovianum ut det episcopum al
Athanasium, 624. Rejiciuntur a Joviano, 624.
petitio contra Athanasium, 624. Repudiatur
624. Tertia petitio contra Athanasium, 625. P
citur, 625. Quarta petitio Lucii contra Athana
Lucius cum contumelia ejicitur, 625.

Ariani cur Nicænæ synodo maledicant, 181. A
rant Nicænam synodum obscurare, 217. Arian
constantia et varietas in edendis formulis f
Ariani singulis annis conveniunt ut de fide d
217. Ariani decem synodos celebrarunt, 712, 7
singulis quædam mutarunt, 713. Ariani episcop
singulis pene mensibus convocant, 586. Varia
cogunt, 598. Multæ synodi, 581, 718.

Ariani synodum Sirmii cogunt anno 457,
formulam præfixis coss. edunt, 576. Varias e
mulas ut Nicænam synodum oppugnent, 598.

Arianorum formulæ fidei in toto libro de s

Arianæ hæresis exortus, 140. Ariana hære
comparatur, 273. Omnium hæreseum extrema e
Damnatur a Nicæna synodo, 624. Antichristi p
162, 677. In Nicæna synodo damnata, 140. In
cur Nicæna synodus celebraretur. 574.

Ariana hæresis ipsum Deum impugnant, 2
hæreseos causa multa mala perpetrata, 129. I
dentia, 308. Ariana hæresis in cœlesti primoge
communione per Salvatorem exclusa, 229. Ean
quidam renovare studebant anno 364, 623. A
sentit ne Christianus quidem vocandus, 223.

Ariomanitæ, Ecclesiæ hostes, 153, 155.

Armenii; ad Armenios usque pervenit ev
73. Armeni alios deos quam Bithyni colunt,

Ars est imitatio, 14. Artes qui inveniunt no
pterea existimandi, 14. Artes quomodo inven

Arsacus eunuchus cum Philagrio mittitu
driam, 276.

Arsenius episcopus subscribit Sardic. syno

Arsenius falso occisus ab Athanasio diceb
Delitescit in monasterio Ptemencyrceos, 145, L
prehenditur, 144. Ab Athanasio occisus dicitu
Arsenius falso dicitur membratim obtruncat
124, 126, 130. Arsenius pacificas litteras mittit
146. Communionem Ægyptiorum expetit, 103
in synodo Tyria calumniam Meletianorum p

Arsenoites episcopatus in Ægypto, 619.

Arsenoites idem in Thebaide, 148. Cujus
Melas Meletianus, 148.

Artemas quidam Arianæ hæreseos fundam
586.

Artemidorus episc. Ægypti, adfuit synodo

Asaph propheta, 65,

Asclepas Gazensis pulsus ab Arianis, 255, 274.
ab Eusebianis anno 340, 128. Falso accusatur
nio, 129. Se innocentem comprobat, 130. A s
dicensi ad communionem admissus, 131.

Asclepius sive Asclepas Gazæ subscribit s
dicensi, 132.

Asini capita dii Ægyptii, 7.

Assyrii Judæos premebant, 62.

Asterius Petrarum in Arabia episcopus ab A
sciscit, 131, 278. Subscribit synodo Sardicensi.
silium mittitur ab Arianis in superiorem Liby
tumeliis afficitur, 280. Adest synodo Alexandr
362, 615. Mittitur a synodo Antiochiam, 615.

Asterius episc. alius communione privatur
Seleucienci, 580.

Asterius, dux Armeniæ, litteras defert ad Athanasium, 245.
Asterius comes, 239.
Asterius Sophista, 343, 392. Idolis immolavit, 169, 389. Sophista vaferrimus et hæresis patronus, ait non factum, sed semper est, 343. Duas sapientias in Deo admittit, 224. Dicebat solum Filium a Deo factum, et creaturas a solo Filio, quia non facti Dei manum ferre non valebant, 169, 177. Asterii verba, 399, 436. Ait id esse commune Filio cum omnibus creaturis quod pater in ipso sit, 437. Aliam virtutem et sapientiam in Deo esse docet quam Filium, 399. Comparat verbum locustæ, 399. Contra Gentiles disputans unam tamen esse sapientiam docet, 401. Cappadox multiceps sophista, 584. Unus ex Eusebianis, 584. In persecutione Maximiani diis sacrificat, 584. Ideoque in clerum non cooptatur, 584. Nunc Eusebianorum librum edit, 584. Et Christum locustæ et brucho comparat, 584. Syriæ ecclesias circuit, 584. In clericorum loco sedens hæresin prædicat, 585. Ejus locus et blasphemiæ, 585. Docet Deum voluntate producere Verbum, 483.
Astra ex sole pendent, 21.
Astris Dei honor ascriptus, 7.
Athanasius ab iis qui divinitatis Christi martyres fuerunt Scripturam sacram edidicit, 77. Non modico tempore cum Antonio versatur, 632. Eique manus abluenti aquam ministrat, 632. Asceta fuit, 102. Diaconus cum Alexandro frequentissime versatur, et ab ipso in pretio habetur, 101.
Athanasius in synodo Nicæna contra Arianorum impietatem confidenter loquitur, 101. Quod iram Eusebianorum vehementius excitat, 101.
Athanasius omnium populorum et episcoporum voto in episcopum Alex. delectus, 101, 102. Ejus ordinatio libera et legitima, 116. Ejus laudes in ejus promotione a populis celebratæ, 102. Athanasius ordinat Frumentium, 250. Rogatur ab Eusebianis ut vel simulate cum illis impietatem amplectatur, 222. Abnuit, 232. Eum delectum episcopum insidiis appetunt Eusebiani, 101. Abnuit Arianos admittere ad communionem, 140. Ab Eusebianis accusatus apud imperatorem, 92. Quod linea sticharia exegerit, 141. Hæc calumnia deprehenditur, 141. Interminante Constantino respondet non posse se recipere hæreticos, 141. Accusatur quod scrinium auri plenum Philumeno miserit, 141. Eam calumniam Athanasius depellit, 141. Athanasius Ischyram aditu sacrorum interdicit, 143. Accusatur quod thronum everterit, 109. Nicomediam petit, 141. Perhumaniter a Constantino Nicomediæ exceptus, 142. Athanasium Constantinus litteris suis innocentissimum dicit, 108.
Athanasius accusatur a Meletianis de confracto poculo et de mensa subversa, 105. In crimen occisi Arsenii vocatur, 103, 123, 126, 143. Diaconum mittit perquisitum Arsenium, 144, 416. Deprehenditur vivus esse Arsenius, 144, 145 Constantino significat repertum fuisse Arsenium, 144.
Athanasius Antonium Alexandria proficiscentem Alexandria deducit, 678. Pro Athanasii causa disquirenda Constantinus Tyri synodum congregari jubet, 147. Athanasium compellit Constantinus ut Tyrum concedat, 147. Athanasius Eusebium et socios ejus recusat judices, 147. Illo præsente nihil probarunt accusatores adversus Macarium presbyterum; absente, pro libidine rem gesserunt, 234. Athanasius recusat legatos ad Mareotem, 116. Negat mittendam esse in Mareotem legationem, 149. In Mareote dum monumenta adversus eum ederentur præsens non fuit, 113, 115. Purgatur a calumnia de calice fracto et de mensa subversa per clerum Marcoticum, 150. Tyri convictus non est, 113. Tyro aufugit, 156. Se proripit ad imperatorem, 104. Constantinum adit et queritur de rebus contra se gestis in synodo Tyria, 159. Constantinum equo insidentem adit, 159. Et prope ab eo repellitur, 159. Rogat evocari adversarios suos, 159. Et postulatum obtinet, 159. Rogat imperatorem ut legitima synodus cogatur, 104, Aut et ipse imperator suam defensionem audiat, 159. Athanasii causa nulla fide judicata ab Eusebianis, 123.
Athanasius ab Eusebianis accusatur quod frumenti commeatum interclusurum se comminatus esset, 104. Impediturum quominus Constantinopolin deferretur, a Constantino relegatur in Gallias, 160. Necem ejus postulabant Eusebiani post synodum Tyriam, cum ipso exsul missus est in Gallias, 100. Insidiis Eusebii Nic. et sociorum in exsilium missus in Gallias, 89. Ut insidiatorum immanitatem devitaret, 296. Athanasio in Gallias relegato non alius substitutus est, 117. Athanasio exsulanti Constantinus junior necessaria suppeditat, 160. A Constantino Jun. in patriam remissus Athanasius, 229, 230. Constantium primo Viminacii, secundo Cæsareæ Cappadociæ alloquitur et ne verbum quidem in Eusebianos facit, 236. Ex Galliis redeundo transiit per Syriam, 101. Athanasio redeunte magna fuit lætitia Ægyptiorum episcoporum, 100. In Athanasii adventu gaudium et celebritas, 283.
Athanasius post reditum ex Galliis accusatur denuo ab Eusebianis, 99. Cædium et exsiliorum auctor falso dicitur, 99. Apud tres Augustos defertur, 99. Accusatur ab Eusebianis quod furtim fuerit ordinatus episcopus, 101. Athanasio Eusebiani judicum et præfectorum acta ascribunt, 100, 101. Athanasius accusatur ab Eusebianis, quod frumentum alendis viduis destinatum in lucrum suum converterit, 109. Anno 339. Accusatus ab Eusebianis, 128. Anno 340 denuo ab Arianis criminationibus impetitur, 97. Hortatur Ægyptios episcopos ut Nicænæ fidei hæreant, 230, 231, 232. Athanasius synodum celebrat, cujus litteræ, 99. Pro Athanasio scribunt Ægyptii episcopi, et alii ex aliis provinciis, 115. Athanasii legati synodum Romæ petunt, 93. Eusebianorum legatos confutant, 112. Athanasius defenditur ab oblatis criminibus per Ægyptios episcopos, 100.
Athanasius jubente Constante libros Scripturæ misit illi, 236. Athanasii legati scripta Eusebianorum apud imperatores Constantinum et Constantem falsi arguerunt unde illi repulsi sunt, 276. Athanasium Alexandriæ degens epistolam scribit ad Constantem ut propulset calumnias Eusebianorum, 236. Sæcularium patrocinio non usus est, 109. Athanasii communionem omnes episcopi amplectabantur, 123, 126. Contra eum mittuntur litteræ ad Philagrium ut interficiatur anno 341, 255. Athanasius ad necem quæsitus, 92. Athanasii familiares profligati, 92. Athanasius in Gregorii invasione quæritur interficiendus, 91. Se populis subducit, 91. Hortatur episcopos ut ipsum ulciscantur, 92.
Athanasius Romam proficiscitur, 100. Sub initium persecutionis Gregorii, 236, 277. Pacem habebat cum episcopis Ægypti, Thebaidis et Lybiæ in Gregorii invasione, 89. Non suo motu, sed accitus, Romam accessit, 117. Per annum unum et sex menses Romæ remansit Eusebianorum adventum exspectans, 117. Constanti non scripsit dum Romæ degeret, 236. Romæ postquam res suas Ecclesiæ commendavit ecclesiasticis conventibus vacat, 236. Apud Constantem et Constantio verba fecit cum Thalassius Pitybionem venit, 235. A multis defenditur, 123. Per litteras et per presbyteros suos, Eusebianos sapienter elusit, 120, 125, 126.
Athanasii innocentiam testificantur episcoporum scripta, 234. Athanasii materteræ defunctæ corpus humari non permittit Gregorius, 277. Athanasius ad communionem a Julio admissus, 115. Per synodum Romanam ad communionem et agapen admittitur, 111.
Athanasius Constantis amantissimus, 238. Mediolanum adit, Constantis jussu, eumque ibi alloquitur, 236. Post tres annos a scriptis libris pro Constante, ab eo Mediolanum evocatur, 236. Athanasio exsulanti Alexandrini frequenter litteras mittunt, 136. Athanasium Constans mittit in Gallias, 236.
Athanasius Sardicam concedit, 236. A synodo Sardicensi admissus ad defensionem, innocentiam suam probat, 122, 131. Non metuens adversarios eos in jus provocat, 124, 126, 129. Orientales episcopos Arianorum patronos provocat ad synodum Sardicensem, 121. Admittitur a synodo Sardicensi ad communionem et Agapen, 122, 279. Probat monumenta Mareotica secum ipsa pugnare, 116, 117, 118. Affirmat Mareotes monumenta altera solum præsente parte facta fuisse, 115. In synodo Romana octoginta Ægyptios episcopos pro se habebat veraces testes, 123. Falso accusatur a Theognio, 129. Subscribit synodo Sardicensi, 132. Innocens declaratus a tribus synodis, 97.
Athanasius post solutam Sardicensem synodum Naissi degit, 236. Naisso profectus Aquileiæ commoratur, 236. Ibi degebat quando Constantis litteras accepit, 135. Athanasio tres epistolas mittit Constantius, 134. Revocandi causa, 134. Athanasius litteras Constantii pacificas accipit, 245, 283. Aquileia a Constante evocatur in Gallias, 236. Romam redit, 135.
Athanasius Adrianopoli transiens videt monumenta decem laicorum pro fide occisorum, 280. Litteris Constantii et comitum ejus evocatus redit in patriam, 282. Constantio perhumaniter excipitur, 282 Antiochiæ Constantium alloquitur et ne verbum quidem adversus Eusebianos facit, 236. Apud Constantium de malis sibi illatis conqueritur, 282. Et rogat evocari adversarios. Id negat Constantius, 282. Ab episcopis Palæstinæ perhumaniter excipitur, et cum pacificis litteris dimittitur, 138, 183. Athanasii Ursacius et Valens gratiam et amicitiam postulant, et falsa declarant ea quæ adversus eum detulerant, 139, 184.
Athanasio monumenta Mareotica Roma mittuntur, 157. Ei mala inferuntur Arianorum gratia, 158. Athanasium clam criminantur Ariani, 234 Ejus innocentiam testificatur Ursacii et Valentis pœnitentia, 234 Reformidat Valentem Magnentii legatum, 238. Ob Constantis necem lacrymis vestimenta perfundit, 238. Cum populo suo ora

pro salute Constantii, 239. Ob paucitatem et angustiam ecclesiarum cogitur in magna ecclesia nondum absoluta conventus, 240.

Athanasius scribit ad Dracontium, 207. Dracontium hortatur ut ad delatum episcopi munus redeat, 207 et seqq. Hieracem presbyterum et maximum lectorem misit ad Dracontium revocandum, 211. Litteris Constantius permittit Athanasio ut se adeat, quasi id ille postulasset quod ne cogitaret quidem, 243 et seqq. Rogat a Syriano et Maximo jussum proficiscendi ad Constantium, velint ut proficiscatur, 245. Postulat a Syriano litteras Constantii, 245. Non recusavit Constantium adire, si id imperatori placeret, 244. Irrumpente Syrianosin throno sedens omnes cohortatur ad orandum, 311. Obsessus non vult deserere populum, 265. Obsidente Syriano ecclesiam se proripit, 246. Cum periculo evadit Syriani manus, 311. Quo pacto aufugit anno 175, 265. A monachis et clericis pertrahitur ut eripiatur inimicis, 175, 265.

Athanasius Paulo apostolo utitur apud Constantium intercessore, 234 Ingemiscens de calumnia Eusebianorum apud Constantinum sese purgare nititur, 104. Optat ut liceat sibi adversarios per ipsam veritatem interrogare, 238. Veritatem (scilicet Deum) in testem advocat, 236. Ad necem quæsitus ab Arianis, 254. Athanasium crimi nantur Ariani quod Constantem in fratrem suum Constantium criminatus sit, 234 et seqq. Eam calumniam depellit Athanasius, 234 et seqq. Athanasius Deum orat ut calumniam adversariorum patefaciat, 239. Accusatur quod litteras Magnentio miserit. 237. Ejus consternatio, audita ejusmodi calumnia, 237. Veritatem ipsam in testem vocat, 265. Tertio accusatur quod in magna ecclesia nondum absoluto ædificio collectas habuerit, 240. Eam depellit criminationem Athanasius, 240 et in seqq. Quarto ab Arianis accusatur quod mandatis Constantii non obtemperarit, 243. Eam calumniam depellit Athanasius, 243 et in seqq.

Athanasius in desertum proficiscitur, 252. Deo et Christo in testem advocato affirmat se non nosse Magnentium, 237. Calumniam depellit, 237 et seqq. Scribit ad episcopos Ægypti et Libyæ, 213. Athanasio renuntiatur Arianos convenisse ut rescriptum fidei libellum episcopis subscribendum offerant, 216. Athanasius hortatur Ægyptios episcopos, ut Arianos, etsi voces ex Scriptura depromptas usurpent, rejiciant. 219.

Athanasius epistolam mittit ad Amunem monachum, 765 Cum apologia sua ad Constantium properat, 247. Ediscit iter agens quanta episcopi multi ejus causa passi sint, 247. Putat contra mentem Constantii Arianos agere, 217. Athanasii constantia, 233. Cum feris habitavit, 252. Jubetur perquiri usque ad barbarorum terras et ad Commentaria duci, 248 Perditissimus vocatur a Constantio, 249 et seq. Tertio nuntio a Constantii aditu deterritus pedem refert in eremum, 250. Constantium rogat in *Apologia* ut pulsos revocet, 252.

Athanasio jussu Constantii frumentum aufertur, daturque Arianis, 286. Athanasio Antonius morieus pallium dat et melotem quæ nova ab eo acceperat, 691. Qui eam quasi rem magni pretii servat, 691. Ei crimini datur fuga a Leontio Narcisso, Georgio Laodiceno et cæteris Arianis, 253. De fuga se excusat, 246. Et factum defendit, 251, 252, 254 et seqq. Dum in deserto degeret epistolas mittit Alexandriam in cœtu fratrum legendas, 772. Ex quo fugit parentes videre non potuit, 771. Athanasius scribit *Apologiam de fuga sua*, 253. A Serapione rogatur ut historiam et confutationem Arianæ hæreseos et mortis Arii narrationem ad se transmittat. 269. Athanasii epistola ad Serapionem de morte Arii, 269.

Athanasius, rogantibus monachis, mittit Arianorum et calamitatum suarum historiam et Arianismi confutationem, 271. Serapioni et monachis jubet ut ne scripta sua alius tradant aut eorum apographum edant, 271, 272. Scribit *orationes contra Arianos*, 319. In solitudine degebat cum scriberet litteras ad Serapionem, 545. In deserto litteras accipit a Serapione Thmuitano, 517. Epistolam scribit *De synodis crimini et Seleuciæ*, 573. Eos qui *Consubstantialis* vocem non admittunt, modo recte sentiant, non prorsus rejicit, 603. Et veluti fratres habet. ut erat Basilius Ancyranus, 603.

Athanasius dum perquireretur in deserto ad remotiora se loca subducit, 770. Ad necem quæsitus in deserto, 517. Dies paucos in monasterio, Theodori commoratur, 693. Isthinc proficiscitur, 693. Epistolam scribit ad Orsisium, 699.

Athanasius laudat Luciferi scripta, 770. Epistolam mittit ad monachos, hortans ut caveant ab Arianorum dolo et consortio, 771. Athanasii laus, 136. Athanasius et reliqui episcopi Alexandriæ synodi hortantur Antiochenam synodum ut eos qui veterem ecclesiam occupabant cum Paulini sequacibus adjungant, 616. Athanas bit tomo synodi Alexandrinæ, 619.

Athanasii narratio de iis quæ sibi acciden exsilii sub Juliano, 694. Athanasius a Julia ad necem, 695. Conscendit naviculam ut r Theodori petat, 695. Athanasii fiducia in Athanasium divinitus monent Theodorus abbates eadem die occisum Julianum fuisse

Athanasius epistolam accipit a Joviano imp Revocatur ab exsilio, 622. Epistola ad Jovia viano commendat Nicænam fidem, 622 et se symbolum Joviano mittit, 623. Accusatu apud imperatorem Jovianum, 624. Quatuo contra eum, 624 et seqq. Defenditur a Jovia tur, 624, 625. Arianos vocat hæreticos et dogr

Athanasius rogantibus monachis transm *Antonii Vitam*, 631. Ipsisque eam transm ipso Antonio et a monachis ejus sociis edidi genus, 632. Epistolam scribit ad Orsisium c de morte Theodori, 693. Scribit de Inca Verbi, 696. Et librum *De Trinitate et Sp* 773.

Athanasius scribit ad Rufinianum circa lap sii, qui pœnitentiam agunt, 768. Athanasius Ægyptii epistolam scribunt ad Afros, 712. I tunt ad Damasum, 718. Contra Auxentium, sii epistola ad Epictetum Corinthi episcopum nasius Epictetum increpat quod Dimeritar vel proponi siverit, 721. Epistola ad Adelph pum et confessorem, 728. Et ad Maximum 733.

Athanasii epistola ad Palladium, in qua de lium contra Cæsarienses monachos, 763, 764. bit ad Joannem et Antiochum in gratiam Ba pi, 763. Athanasii modestia, 271, 272, 519, 727

Athanasius in Cypro episcopus, 133.

Athanasius Nazarborum scribit ad Alexan Ait Christum unam esse ex centum ovibus,

Athanasius Capitonis presbyter Alexandr. Eusebianis per synodum Sardicensem reti

Athanasius presbyter Alexandrinus, 150.

Athanasius diaconus Alexandrinus subscri Alexandrinæ anno 320, 316.

Athanasius alter diac. Alexandrinus, subscri Alexandrinæ anno 320, 317.

Athas Ægypti episcopus adfuit synodo Tri

Athas episc. subscribit synodo Sardicensi.

Athenodorus subscribit synodo Sardicensi.

Athenodorus episcopus ab Alexandro ordi Relegatur in Ammoniacam, 305.

Athenodorus Ægyptius episcopus in exsiliu ab Arianis, 256.

Athribis, urbs Ægypti, cujus episcopus Am nus, 148. Athribis episcopatus in Ægypto, 61

Aves in sacrificium diis oblatæ in ecclesia, i ne Gregorii, 90.

Augustamnica, 138.

Auxentius Arianus, 712. Ob calumnias contra xos episcopos delatas in episcopum cooptatus, padox litigator, a Constantio Mediolanum miss pus, 307. Latinæ linguæ imperitus, 307. Medio invasit Ecclesium, 718. Gregorii Alexandrini e Arianus, 718. Interfuit synodo Ariminensi, 57 Ariminensi formulam Sirmianam præfixis cons fert, 576. Depositus in Ariminensi synodo qu Arianam hæresin damnare, 713 Auxentius dam Romana synodo, 720.

Augarus episc. communione privatur in syn leuciensi, 580.

Auxibius subscribit synodo Sardicensi, 131.

Auxumeos tyrannis litteræ datæ contra Aiz 248, 250. Auxumeos episc. Frumentius, 248, 2

B

Babylon Ægyptia, 306. Babylonii orantem N criminantur, 242.

Bacchus inter deos relatus a patre Jove, 10. E magister, 72. Colitur ab Indis, 8.

Balacius dux persequitur Christianos, 277. Je gorii adversus Antonii litteras conspuit, 278. Ch cruciat, increpatur ab Antonio, 687. Miser 687.

Balanæa urbs luget Euphrationem episcopum 254.

Baptismus in nomine Patris et Filii et Spiritu datur. 562. Non autem in nomine facti et non-fa Per baptismum efficimur Filii Dei, 186, 346. Ne

bum, sed in Patrem et Filium et Spiritum sanctum datur, 501. In baptismo cum Patre nominatur Filius, 402. Qui baptizabatur confessionem edebat Patris et Filii et Spiritus sancti, *quam vide*, 775. Baptismus a pœnitentia in quo distinguitur, 563. Baptisma Joannis despectum a Pharisæis, 562. Baptismus Arianorum, Manichæorum, Phrygum, Samosatensis inutilis, 403, 404.
Baptisterium a Judæis et gentilibus profanatum, 90.
Barac per fidem justus, 231.
Barbari fidem quotidie amplectuntur, 58.
Barca in Lybia, 301.
Bardio comes Constantii jussu Athanasium litteris hortatur ut redeat, 282.
Bardion eunuchus, 626.
Baruch cum Jeremia computatur pro uno libro, 767. Est canonicus, 767.
Basilicus episc. communione privatur in synodo Seleuciensi, 580.
Basilides sensit angelos posse creare, 386. Anathemate damnatus, 616. Ut alienus a veritate, 617.
Basilidiani a Basilide nomen habent, 321.
Basilina uxor Julii Constantii urget contra Eutropium Adrianopolitanum, 274.
Basilius Magnus alius a Basilio Cæsariensi, 220.
Basilius Cæsariensis, accusatur a monachis, 763. Ecclesiæ gloria dicitur, 763, 764.
Basilius Ancyræ qui eam sedem invaserat, non nominandus episcopus declaratur, 131. Impietatis patronus, 219. De fide scripsit, 603. Non rejicitur ab Athanasio, 603.
Bassus, 132. Subscribit synodo Sardicensi, 132.
Bastamon, 133. Subscribit synodo Sardicensi, 133.
Baudius, 133. Subscribit synodo Sardicensi, 133.
Belluæ sola præsentia ceruunt et ad ea impetu feruntur, 24.
Beelphegor Saturnus a Græcis vocatur, 945.
Beelzebul, 164, 563 *et passim*.
Bernicianus Arianus petitionem offert Joviano contra Athanasium, 624
Berœa in Syria luget ob pulsum Cyrum episcopum, 255.
Bilingues esse Paulus apost. vetat, 167.
Bithyni alios deos quam Armeni colunt, 18.
Bithynus hæreticus Catholicos persequitur, 298
Blasphemia quare dicitur venia carere, 1008. Blasphemia in Patrem est blasphemia in Filium, 332. Blasphemia in Spiritum sanctum non dimittitur, quo pacto id intelligatur, 560 et seqq.
Blastammon sive Bastammon episc. Ægypti interfuit synodo Tyriæ, 154.
Bocco presbyter Mareotæ, 151. Boccon Chenebri presbyter, 143. Forte idem. Boccon presb. Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317. Forte idem.
Bœotiæ oracula falsa, 71.
Bomotheus vicus Mareotæ, 143.
Bona sunt ea quæ vere sunt, ea vero non sunt quæ mala sunt, 4. Bona ideo sunt, quateuus eorum exemplaria sunt in Deo, 4. Bonum non est auctor mali, 5.
Bos in sacrificium offertur, 18, 19.
Breviarium Meletii, 148.
Britanniæ, 98, 285.
Bruta et feræ in deorum numerum relata, 7.
Bruttia, 98, 285.
Bubastis, urbs Ægypti, cujus episc. Harpocration Meletianus, 148.
Busiris, urbs Ægypti, cujus episc. Hermæon Meletianus, 148.
Busiris Tripoleos, 670.

C

Cabirorum oracula falsa, 71. Ejus ordo mirabilis Deum esse indicat, 27. Cœlo, soli, lunæ et astris Dei honor primo ascriptus ab hominibus, 7.
Cæcilianus subscribit synodo Sardicensi, 133. In Africa Episc. orthodoxus, 220.
Cæsarea Cappadociæ, ibi Constantium Athanasius alloquitur, 236.
Cæsarienses monachi infesti Basilio episcopo, 763. Eos objurgat Athanasius, 764.
Cæsarea (in), ecclesia sic dicta, ethnici sacrificia diis offerunt, 307.
Caiphæ et Judæis comparantur Ariani, 192.
Caius presbyter Mareotæ, 151.
Calabria, 98, 122, 285.
Calamitates Ecclesiæ in persecutione Arianorum, 770.
Calaris insularum Sardiniæ metropolis, 255.
Calemerus diaconus missus a Paulino ad synodum Alexandrinam, 619.
Calepodius, 132. Episcopus subscribit synodo Sardicensi, 132.
Cales Hermeti episc. Meletianus, 148.
Calix sacer populo propinatur a ministris, 105.
Callinicus Pelusii episcopus Meletianus, 148. Athanasii accusator, 141.
Calumniæ ictus, lapidum ictibus acerbiores, 240.
Campania cujus metropolis est Capua, 281.
Campania, 98, 122, 285.
Canalis Italiæ episcopi, 15. Sardicensi synodo subscribunt, 133.
Cancelli ecclesiæ, 90.
Candelabra ecclesiæ, 90.
Canis capite dii Ægyptii, 7.
Canones violati ab Arianis, 73. Canones et statuta Ecclesiæ a Patribus data, 88.
Canticum canticorum est liber canonicus, 767.
Capito in Sicilia episcopus orthodoxus, 220. Subscribit synodo Sardicensi, 132.
Cappadoces alios deos quam Cilices colunt, 18.
Capua metropolis Campaniæ cujus episcopus Vincentius, 281.
Caput hominis seorsim divisum, inter deos relatum, 7.
Caro in Scripturis pro homine accipitur, 460. Caro Domini est Spiritus vivificans, 706. Unita est Divinitati in utero, 737. Digna reddita est quæ Verbum reciperet, 366.
Carpocrates ait, angelos esse mundi fabricatores, 364.
Carpon diaconus Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ anno, 320, 317.
Carpones ab Alexandro ep. Alexandrino pulsus cum aliis pariter ejectis Romam venit legatus a Gregorio, 113.
Carpones Arianus desertor Ecclesiæ, 314. Deponitur, 314.
Carterius episcopus Antaradi pulsus ab Arianis, 254.
Carterius subscribit tomo synodi Alexandrinæ, 620.
Castor et Pollux. Vide *Dioscuri*.
Castus episcopus subscribit synodo Sardicensi, 132.
Cataphronius Ægypti præfectus catholicos persequitur anno 356, 298.
Cataphryges a Phrygia nomen habent, 321. Dicebant, nobis primo revelatum est, a nobis Christianorum fides incipit.
Catascopi vocantur hæretici episcopi, id est exploratores, 307. Sic vocantur episcopi Ariani, 274.
Catechumeni in Mareote de mysteriis interrogati, 156. Et tamen tempore oblationis non aderant, 116.
Catholicus officialis qui, 107, *in notis*, 158.
Catholicæ Epistolæ, 79.
Catholici cum virginibus in Magnam Oasin relegantur, 256. Catholicorum Alexandrinorum constantia, 309.
Cecropius Laodicea Nicomediam missus episcopus a Constantio, 307. Arianus, ob calumnias contra orthodoxos in episcopum cooptatus, 219. Cecropius, Auxentius, Epictetus, in Ecclesiis, a quibus octoginta mansionibus distabant, episcopi constituti sunt, 219.
Centenarius subscribit synodo Sardicensi, 152.
Centimanus Ægeon, 10.
Centum circiter episcopi erant in Ægypto, Libya et Pentapoli, 147.
Cerei ecclesiæ, idolis accensi ab ethnicis, 90.
Ceres agriculturæ inventrix fingitur, 14. Per Theseum inter deos relata, 8.
Cereu prima mansio post Alexandriam, 687.
Chaldæi. Ad eos usque pervenit Evangelium, 73, 74. Olim magicæ arti dediti, 71, 73. Chaldæi et Ægyptii, magicæ dediti moribus feri, superstitiosi, 74.
Chalvis episcopus subscribit synodo Sardicensi, 132.
Chamæleon mutat colorem, 164.
Chares presbyter Mareotæ ad Arium deficit, 313.
Charybdis fabulosum commentum, 17.
Chenebri, vicus Mareotæ, 143.
Cherubinis et seraphinis nihil Deo propinquius, 86.
Chori musici ratio 33.
Chrestus loco Theognii exsulis Nicænus episcopus constituitur, 102.
Christus Deus homo, 511. Perfectus Deus, perfectus homo, 747. De illo alia secundum divinitatem, alia secundum humanitatem dicuntur, 196. In illo una hypostasis, duæ naturæ, 1013 et seqq. Duæ formæ, 1027. Est Verbum et sapientia Patris, 173 *et ubique passim*. Brachium Dei, 708. Solus unus Deus, 71.
Christus, id est *unctus*, 511. Quomodo unctus Spiritu sancto, 356. Illum Moyses et prophetæ prædixerunt, discipuli invenerunt, 215. Ejus solius generatio non potest enarrari, 63. Secundus Adam est, 756. Creationis exordium *per ipsum*, instauratio *in ipso* facta est, 83. Ex

mine Abrahæ post quadraginta duas ætates venit, 501. Venisse dicitur ante quadragintos annos non integros, 591.
Christus solus ex Virgine natus, 72. Ex sola Virgine, 62. In Judæa, 63. Ejus Pater secundum carnem non exstat, sed sola Virgo parens est, 63. Solus regnavit antequam patrem vel matrem vocare posset, 62. Ejus adventu omnes inimici hominis profligati, 44. Ipse adveniens diaboli astutiam profligavit, 214. Natum Persæ adoratum venerunt, 63.
Christus quasi in nube vectus Ægyptiorum idololatriam evertit, 63. Cum in Ægyptum descendit idololatriæ simulacra deturbavit, 62, 734. Sanctus sanctorum, quando venit propheta et visio defecit in Israel, 65. Corpus assumpsit, ut mortem destrueret, 173. Qua ratione proficiebat sapientia et ætate, 475 et seqq. Quandonam opera perficienda suscepit, 423. Opera Dei Filium esse illum comprobabant, 48, 49 et seq. Ex operibus cognoscitur, 75.
Christi miracula, 565, 467. Nihil flectebant Pharisæos, 164. Christo soli omnia miracula tribuuntur cæcis visum, claudis gressum, surdis auditum, balbis linguæ usum restituere; aliis non item, 64. Christus excellentiore quam Æsculapius modo morbos curavit, 72. In Spiritu Dei ejicit dæmonia, 358. Nolebat a dæmonibus veritatem proferri, 215. Cum interrogaret, non ignarus erat rerum quas quærebat, 465. Quæ ventura erant prædixit nobis ut præmuniti simus cum venerint, 213. Non prohibuit eos qui se adorabant, 388. Ejus mansuetudo, 287.
Christus. Diem judicii non ignoravit, 469. Cum ait se non nosse diem judicii intelligit secundum carnem et ut homo, 469 et seqq. Se occultavit dum ad necem quæreretur quia tempus quod ipse decreverat nondum advenerat, 259, 260. Quo sensu turbatus est, 746. Cum tempus advenisset, morti sese obtulit, 260. Ut omnes a veteri transgressione immunes redderet, 51 et seqq. Ut homo mortem deprecabatur quam ut Verbum volebat, 480. Non pro seipso sed pro nobis dolore afficitur, 697. Morti se tradidit, ut lex contra homines lata abrogaretur, 53. Ut homines incorruptos redderet, 53. Cur in cruce mori voluerit, 53.
Christi crux et resurrectio homines de immortalitate certiores fecit, 73. Christus in cruce mortuus ut manus extendens moreretur, 55. Illo moriente sol obscuratur, quod in aliorum morte non contingit, 72. Eum decuit in aere mori, ut diabolum et dæmones in aere versantes profligaret, 53. Non decebat absque dolore et clam interire, 53. Quare, 53. Cur non capite truncatus aut sectus sit, 54. Cur non vulgari morte, sed in cruce obiit, 52. Christum non decebat ex infirmitate corporis interire, 52. Qui infirmitates aliorum curabat, 53. Non decuit Christum a se arcere mortem ne id resurrectionis esset impedimentum, 55. Cur non insidias Judæorum effugerit, 53. Non ut suam, sed ut hominum mortem conficeret advenit, 53.
Christum universa natura confitebatur, 48. Ejus mors propria corpori, 122. Deitas non discessit a corpore, 748, 760. Christi passio nostra est impassibilitas; mors nostra immortalitas; lacrymæ, nostrum gaudium; sepultura, nostra resurrectio, baptismus, nostra sanctificatio; livor, nostra sanatio; disciplina, pax nostra; ignominia, nostra gloria; descensus, noster ascensus, 698. Christi mors non imbecillitate Verbi, 56. Christus corpus pro corpore, animam pro anima dedit, 747. Ipsi morienti testificata est humana natura, 55.
Christus mortem abrogavit, 251. Immolatus legi finem imposuit, 45. Judicium mortis contra nos latum delevit, 83. Morte sua aditum nobis munivit ad cœlum, 55. Corruptionem delevit, 53. Ejus morte resurrectionem accipimus, 52. In eum mors non regnavit, 354. Ejus mors nos legis comminatione liberavit, 52. Ejus anima ad infernum descendit, 745. Christus patiendo nos recreavit, esuriendo nutrivit, ad inferos descendendo extulit, 83. Quare nec diutius nec tardius quam post triduum resurrexerit, 55. Propria virtute excitatur, 709. Eum resurrexisse probatur, 58 et seqq. Ex conversione gentilium, expulsione dæmonum, miraculis, 58. Christus ex Edom, 83. Christus in resurrectione sua tropæum de morte erexit, 70. Ipse proprium corpus excitat, 697. Eamdem potestatem habuit ante resurrectionem quam post resurrectionem, 467. Præcursor noster intravit in cœlum, 79. Spiritum sanctum desuper mittebat ut Deus, et infra, illum accipiebat ut homo, 701. Ejus secundus adventus non in vili forma sed in gloria erit, 77. De ipso in Scriptura, alia secundum humanitatem, alia secundum divinitatem dicuntur, 196. Quatenus homo creari dicitur per hæc verba: *Dominus creavit me*, etc., 173.
Christi caro non est immortalis, 725. Unita est divinitati in utero, 737. Humana est, 537. Est Spiritus vivificans, 706.
Christi corpus primitiæ mortuorum, 60. In Eucharistia, 1019. Corruptionis immune propter Verbum inhi 43, 52. Adorandum est propter Verbum, 731. Non tura sua Filius Dei, 702. Non est consubstantiale 724, 743. Ut victima oblatum, 44. Esse fantasm trantur hæretici quidam, 564,
Christus dicitur factus et creatus respectu hu tis quam accepit, 197. In Christo duæ voluntat 1009. Ejus opera non divisa secundum divinit humanitatem, 564. In illo alia divinitati, alia hu congruunt, 173, 196. Vita et Dominus mortis, 3 ratur, 2. Ab angelis, 388. Quo sensu præstantior factus, 363 et seqq. Illud, *Dominus creavit me*, Ecclesia dicit, 699. Vitis, nos palmites, quomodo seqq. Nostræ salutis causa omnia egit, 213. Al errore nos eripuit, 70. Prior docuit virginitatem homo vivebat, ut Verbum vitam omnibus daba lius, una cum Patre erat, 49. Per ipsum Pater co tur, 2. In illo Patris voluntas, 483.
Christus ut Verbum Patris tempus non habet creator temporum, 260. Qua sententia sponsor dicitur, 366. Pontifex, 377. Christi virtus, 38. C sapientia, justitia, sanctificatio, redemptio, 930. L vitæ, 399. Universorum rex, 247. Pater futuri quo sensu, 85. Homines ad Dei imaginem restitu Est Deus carnem gerens, nos autem homines Ch ferentes, 700. Secundum divinitatem ultimam diem 699. Sibi ipsi vitam largitur, 703. Ipse seipsum s ficat, seipsum exaltat, 703. Quo sensu factus a nobis maledictum, 724. Multa nobis benefici 213. Nemini vim infert, 303 Cum nec purus dæmon, nec magus sit, vere Filius Dei est, 7 magus, sed magiam destruxit, 72. Dæmon non fu dæmones expellit, 72. Gentiles dicebant Christu magum aut dæmonem, 72. Maledicitur a gentibu irruptione Gregorii, 90. Ejus sermo humilis ac v efficax ad corrigendos mores, 71. Præcipit in pe tionibus fugere, 251.
Christi doctrina pacem parit, 74. Homines man efficit, 74. Christianam religionem esse veram max argumentum virgines sunt, 251.
Christianorum fortitudo, 56. Christianorum i turba Alexandriæ, 240. Christianis quæ quasi Dei sente loquuntur juramenti loco sunt, 238. Chr quia Trinitatem adorant a gentilibus accusantur plurimos deos adorent, 447.
Christianismi ratio in humilibus dictis et actib venitur, 696.
Cilices cum Judæis Pascha celebrabant, 713.
Cilicum dii a Syris non coluntur, 18.
Ciliciæ populi cum Judæis Pascha celebrant, 5
Cithara quid, 985.
Chusi amicus David, 809.
Claudius, 133, 139. Subscribit synodo Sardicens
Clementius, Magnentii legatus, 238.
Cleopatris, urbs Thebaidis, 148.
Clerici ab Alexandro Alex. damnati, episcoporu norum litteras accipiunt, 229. Clerici ab Eustathio siti ab Arianis recipiuntur et plerique eorum e ordinantur, 274. Clerici Mareotæ confutant calu de calice fracto, 151. Clerici Mareotæ subscribunt s Tyriæ, 150. Clerici Stephani ejus jussu mere mercede conducunt, 281. Clericis Athanasii pristi tituitur immunitas a Constantio, 136. Clerici co communicare cum Arianis, 248. Aut interfici, 25 rici erant qui famem tolerarent, 211.
Clysma in Arabia, 306.
Cœlestinus subscribit synodo Sardicensi, 133.
Cœmeterium, 247. Cœmeteria in quibus huma episcoporum reliquiæ, 581. Cœmeterium, ibi ora fiunt, 256.
Cognitio Dei ex illius operibus et ex Christi d sole clarius habetur, 1.
Coldæus subscribit synodo Sardicensi, 133.
Collianus consul, 312.
Colluthus episc. Cyno Superioris, Meletianus,
Colluthus presbyter Alexandrinus subscribit Alexandrinæ, 316. Colluthus presbyter idem, ut v ordinandi presbyteros jus sibi arrogat, 106. Co presbyter falso episcopi nomine gloriatur, 152. Ischyram presbyterum, 152. Et alios, 152. Ab H presbyteri conditionem redigitur, 152. Et quotq dinati ab eo fuerant ad priorem statum rever 152, 106.
Colluthiani Ecclesiæ hostes, 153, 155.
Colonia Agrippina, metropolis Galliæ superior
Comes Tyriæ synodo præsidebat, Dionysius 103.

Commentaria, 137. Commentarius minister quid, 103, *in notis*.
Commodus diac. Alexandrinus subscribit synodo Alex. anno 320, 317.
Comon diac. Mareotæ subscribit synodo Alexandranno 320, 317.
Concordia sanctorum propria est, 166.
Conscientiæ indicium est vultus color, 239.
Consortius episcopus subscribit synodo Sardicenci, 133. Consortius alius subscribit synodo Sardicensi, 133.
Constans imperator ab Athanasio postulat libros Scripturæ, 236 Ejus humanitas, 293. Athanasium Mediolanum evocat, 236. Humane eum alloquitur, 236. Eum Athanasius nunquam solus vidit, sed comite episcopo urbis in qua degebat, 235. Constans litteris Constantium rogat ut synodus convocetur, 236. Athanasium evocat in Gallias anno 349, 236. Ecclesias donis cumulavit, 237. Baptizatus fuit, 237. Occisus a Magnentio, 237.
Constantia in fide est martyrium, 231.
Constantinus. M. aderat Nicænæ synodo, 578. Ut ait Eusebius Cæs., libellum fidei Eusebianorum approbavit, 188. Auctore Eusebio, litteris Athanasio minas intentat nisi recipiat Arianos, 140. Isionis calumniam in Athanasium damnat, 141. Epistolam mittit ad Alexandrinos, 141. Et ad Athanasium, qua deprehensas calumnias Meletianorum testificatur, 145. Litteris suis Meletianos insectatur et sycophantas appellat, 108. Athanasiumque innocentissimum, 108. Minas in Meletionos intentat, 104, 106. Litteris Dalmatio censori jubet ut de causa Athanasii judicet, 144. Censorem Dalmatium vetat ne de Athanasii causa judicet, 144. Eusebium et asseclas in Orientem properantes ut Athanasio noceant, retrogredi jubet, 144.
Constantinus litteras mittit ad Antonium, 684. Excitat ecclesiam sive martyrium Salvatoris Jerosolymis, 157. Hortatur synodum Jerosolymitanam ut Arianos ad communionem admittat, 157. Audita Arii ficta confessione, eum catholicum existimat, 586. Episcopos Jerosolymis coactos hortatur ut eum recipiant, 586. Indignatus in episcopos Jerosolymitanæ synodi ipsos evocat, 104. Ejus opera barbari Deum agnoverunt, 159. In exsilium mittit Athanasium, 104, 160. Eusebianos episcopum Athanasii loco constituere volentes deterruit, 299. Eusebianorum opera Arium evocat, 228, 269. Hortatur ut ne pejeret, 228. De fide interrogat, 269. Miratur Arium perjurii fuisse convictum, 269. Arium post mortem ejus ut hæreticum habuit, 396. Baptizatus moritur, 378. Virgines maxime honorat, 251.
Constantinus junior Athanasium fovet exsilii tempore, 160. Constantinus, Constantius et Constans, post obitum patris sui exules revocant, 276. Constantinus junior Athanasium remittit Alexandriam, 160, 230. Scribit ad populum Alexandrinum in gratiam Athanasii, 160, 276.
Constantius socerum et cognatos suos non miseratur, 304. Patruos occidit, 303. Patrueles sustulit, 304. Adest synodo Antiochenæ anno 341, 589. Mittit Philagrium cum Arsacio eunucho Alexandriam, 276. Itemque Gregorium mittit Alexandriam, 296. Olympiadem fratris uxorem barbaris tradit, 304. Constantius et Constans jubent celebrari synodum Sardicensem, 121, 278.
Constantius ex insidiis in Euphratem structis malum Arianorum animum suspicatur, 282. Pulsos revocat, 281. Persecutionem in Catholicos sedat, 281. Scribit ad Athanasium in sedem revocandi causa, 134. Tres epistolas, 134, 281. Edessæ degit, 134. Litteras mittit ad Constantem fratrem, rogans remitti Athanasium, 134, 282. Ejus epistola ad populum Alexandrinum in gratiam Athanasii 137, 282. Redeuntem Athanasium perhumaniter recipit, 136. Litteras ad episcopos et presbyteros in ejus gratiam mittit, 136, 282. Jurat se non auditurum eos qui Athanasium in posterum accusarent, 282, 285. Ejus minæ in seditiosos Alexandrinos, 137. Jubet omnia quæ contra Athanasium scripta essent abrogari et ex commentariis aboleri, 137. Ejus epistola ad Nestorium, 138, 282. Epistola ad Athanasium, qua jubet eum fidere et in pace degere, 245, 283. Epistolam mittit ad Athanasium jubens eum fidenter agere, 296. Mittit Asterium comitem et Palladium notarium, 296. Jubet Felicissimo duci et Nestorio præfecto arceri Philippum ab inferendis Athanasio calamitatibus, 296.
Constantius contra Magnentium properat, 285. Vetranionem imperio abdicat, 296. A relate ex Arianorum consilio omnia agit, 286. In litteris suis ait se Constantis reverentia concessisse ut Athanasius rediret Alexandriam, 295. Id confutat Athanasius, 296. Mediolani ex hæreticorum consilio omnia agit, 286. Paulinum, Luciferum, Eusebium Vercell. et Dionysium cogere vult ut contra Athanasium subscribant, 287. Gladium stringit adversus episcopos, et aliquos ad supplicium adduci jubet, sed sententiam mutat, 287. Blanditiis et minis conatur eo Hosium adducere ut contra Athanasium subscribat, 292. Sed viri hortatu a sententia deducitur, 292. Hosium denuo evocat, quem anno integro Sirmii detinet, 294. Eusebium eunuchum cum donis ad Liberium mittit, 288. Liberium vult eo adducere ut subscribat contra Athanasium, 288. Canatur Liberium Roma abducere, 289. Felicem episcopum ordinari curat, 307. Cogit episcopos in singulis urbibus sententiam mutare, 286. Furorem vertit in Ecclesiam Alexandrinam, 295. In litteris suis virgines sanctas et venerandas appellat, 251.
Constantius memoriæ tenacissimæ, 236. Magnum episcoporum numerum terrore atque minis abducit a partibus Athanasii, 286. Ejus animus Athanasio non notus, 232. Georgium mittit Alexandriam, 296. Ejus epistola ad Æzanam et Sazanam Auxumeos tyrannos, 250. Jubet frumentum mitti in Ægyptum, 250. Veretur ne Athanasius pulsus Auxumim proficiscatur, 250. Ejus epistola ad Alexandrinos adversus Athanasium ad commendationem Georgii 248. Ira inflammatur in Athanasium, 286. Jubet Athanasii necessarios occidi, 249. Mala probat Alexandrinis et virginibus illata, 295. Ejus edicto ecclesiæ Arianis traduntur, 308. Jubet frumentum auferri Athanasio, darique Arianis, 286. Studet Arianos in Ecclesiam introducere, 295. Exules varia in loca mittit, 290. Ejus jussio ut episcopi ex urbibus et ex eparchia ejiciantur, 251. Insontes episcopos damnat, alios reos absolvit, 304. Potestatem cuivis facit contumeliasinferendi iis qui Athanasii conventibus interessent, 286. Accusationes adversus hæreticos nunquam admittit, adversus Catholicos semper, 297.
Constantius impietatis patronus, imperator hæreseos, 294 Pharaoni confertur, 285. Comparatur Sauli, 303. Achabo, 304. Pharaoni, 304. Pilato, 304. Antichristo, 307. Christi hostis, 303. Eum vocat Athanasius Costyllium per derisionem, 307, 310. Viam parat Antichristo, 295. Notas omnes Antichristi habet, 307. Immortale malum Catholicis, 304. Ejus inconstantia, 304.
Constantius adest synodo Sirmianæ, 576. Æternus vocatur ab Arianis, 573, 576. Jubet aboleri fidem Sirmiensem, 595. Vim infert Patribus Ariminensibus, 714. Scribit ad episcopos Ariminenses, 613. Instante morte ab Euzoio Ariano baptizatur, 597.
Consubstantialis est Trinitas, 741. *Consubstantialis* vox non eo sensu damnata a synodo Antiochena anno 270, quo approbata fuit a Nicæna, 605. Quo pacto statuta et decreta, 176, 177 et seqq. Recte competit Filio, 608 et seqq. Cur in synodo Nicæna adhibita et approbata, 715. 716 et seqq. *De consubstantiali* quæstiones motæ in synodo Nicæna, 189. Explicatio per Eusebium Cæs., 188. Eam qui non admittunt si alias recte sentiant non damnandi, 603. *Consubstantialis* et *ex substantia* licet in Scripturis non legantur, id quod significant in Scripturis habetur, 178. Consubstantialitas non intelligitur corporum aut mortalium animantium more, 189. *Consubstantialis* et *substantiæ* voces defenduntur contra Arianos, 598. *Consubstantialis* vox Arianis invisa, 714. Ejus significatio, 612, 718. Quibus de causis respuitur a nonnullis, 610. Definita in concilio Nicæno, 603. Germana et propria, 717.
Contestatio secunda populi Alexandrini, 311.
Copres presb. Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317.
Coptus Ægypti urbs, 148.
Copti episcopus Theodorus Meletianus, 148.
Corax Syracusius rhetoricam invenit, 15.
Κόρη, sive Proserpina (sive Puella) Ægyptiorum dea, 8.
Corona non pro loci, sed pro factorum ratione tribuitur, 211.
Corpus animæ discessu moritur, 25. Ab anima movetur et regitur, 25. Corporis sensus nihil nisi mortale percipiunt, 26. Corpora defunctorum canibus projiciuntur ab Arianis, nec permittuntur exportari, 248. Corpora piorum hominum Ægyptii in lecturis asservabant nec humabant, 689. Hunc morem improbat Antonius, 690.
Corruptio in corpus Domini vim non habuit, 735. Per resurrectionem eliminatur, 44.
Corsica, 285.
Corybantes Cretæ, argumento sunt Jovem non fuisse Deum, 9.
Cosmus episcopus subscribit synodo Sardicensi, 133.
Costyllius. Sic vocatur Constantius ad derisionem, 307. 310.
Creari vocem ex Scriptura innuitur non semper significare productionem ex nihilo, 405 et seqq. Creator ex naturæ operibus cognoscitur, 46. Creandi facultas non ediscitur, sed naturaliter habetur, 302. Creata res idem est ac res facta, 383. Creatum et genitum in quo differant, 418. Creaturæ non sunt natura similes Patri, 334.

Non possunt esse æternæ, 342. Nisi a verbo conservarentur, esse desinerent, 32 et seqq.
Creta, 98, 122, 285. Jovem colit, 7.
Cretenses liberorum cædibus Saturnum sibi propitium reddebant, 19.
Crispinus episcopus subscribit synodo Sardicensi, 133.
Crispinus Patavii episcopus cum Athanasio Constantem adit, 235.
Crocodilus quem alii adorant aliis exsecrationi est, 13.
Cronius episc. Meteli, Meletianus, 148.
Cronius episc. Ægypti adfuit synodo Tyriæ, 155.
Crux Christi ex Veteri Testamento probatur, 61. In cruce solum manibus extensis quis moritur, 55. Qui in eam ascendit est Dei Verbum et Salvator mundi, 2. In ea posita est nostra resurrectio, 352. Ejus necessitas, 55. Virtute totus terrarum orbis impletur, 1. Cruce erecta universa idololatria eversa est, 1. Per eam omnes dæmonum præstigiæ fugantur, 2, 71. Ejus qui fidem induit naturalia respuit, 57. Ejus usus ad fugandos dæmones, 642, 683. Ejus signum qui gerunt victoriam referunt, 58. Crucis signum barbaras gentes ad pacem et mansuetudinem deduxit, 73.
Cupiditas inter deos relata, 7.
Curiosi qui, 311.
Curiosus officium, quale, 150 *in notis*.
Cusæ, 148. Ejus urbis episc. Achilles Meletianus, 148.
Cymatius Palti. Ad eum mittitur tomus synodi Alexandrinæ, 615. Pulsus ab Arianis, 254, 274.
Cymatius alter Taradi vel Aradi pulsus ab Eusebianis, 274.
Cyno superior, cujus episcopus Colluthus Meletianus, 148.
Cyno urbs Ægypti cujus episc. Hermæon Meletianus, 148.
Cypri episcopi, 12. Synodo Sardicensi subscribunt, 133.
Cyprianus, 133. Subscribit synodo Sardicensi, 133.
Cyrus Berœæ episc. pulsus ab Arianis, 255, 274.
Cyprus, 97, 285.
Cyriacum sive dominicum, id est ecclesia, 311.
Cyriacus in Mysia episcopus orthodoxus, 220.
Cyrini ecclesia Alexandriæ vastatur a Gregorio, 276.
Cyrus presb. Alexandrinus subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 316.

D

Dacia, 97, 122, 285. Dacia altera, 122.
Dæmones boni creati sunt, sed per peccatum mali sunt effecti, 648. Eorum magna turma in aere, 648. Ipsorum leviora corpora sunt, 654. Vident Christum Deum esse, 60. Et resurrexisse, 60. Nihil possunt nisi concedente Deo, 653. Quo pacto gentiles deceperunt et pro veris diis habiti sunt, 658. Potius conjectando quam prævidendo futura prædicunt, 655. Nili incrementa prænuntiant, 655. Ideo bellum inter homines concitabant, ne si in pace mutuo degerent, bellum in se moverent, 74.
Dæmones signo crucis confunduntur, 76. Eos fugare non humanum, sed divinum opus est, 80. Ejici non possunt nisi per virtutem Spiritus sancti, 359. Præstigiæ dissolutæ, 352. Dæmones qui fugat, et morbos curat ne glorietur, 658. Dæmonum tentationes, 649. Precibus et jejuniis fugantur, 649. Et signo crucis, 649.
Dæmonum fraus et furor per Dei Verbum coercita, 70. Ne quidem cum veritatem dicunt audiendi sunt, 651. Olim variis spectris homines decipiebant, 71. Fontibus, fluviis, lignis, et lapidibus insidentes stultos mortales præstigiis percellebant, 71. A Salvatore pelluntur, 70. Christi nomine prolato fugantur, 60. Plerumque psalmos canunt, 650. Legentibus monachis quasi echo verba repetunt, 650. Dormientes excitant, speciem monachi assumunt, 650. Timent ascetarum jejunia, vigilias, orationes, 654. Dæmonum cultus homines a feritate non revocabat, 74.
Dæmoniaci ab Antonio liberati, 673, 674.
Dalmatia, 98, 285.
Dalmatius censor, 144. Evocat Athanasium, 144.
Damasus magnæ Romæ episcopus, 712. Synodum cogit Romæ, 712. Damasus et Itali episcopi Ursacium et Valentem damnant, 718.
Danae a Jove vitiata, 10.
Daniel tempus adventus Christi prædixit, 382. Orandi studiosus, 242. Prophetæ tempore captivitatis Babylonicæ, 65. Per septuaginta hebdomadum tempus Christi adventum præsignificavit, 64. Daniel est liber canonicus, 767.
Danius, 144 *et in notis*.
Darius invitus criminationem in Danielem audivit, 294.
Dardania, 97, 122, 285.
Datianus comes Athanasium litteris hor deat, 282.
Datyllus, 133.
David unctus est, 65. In speluncam fugie canit, 56. Ex Jesse natus, 62. Fugit Saulem, ad necem conquisitus incolumis evasit, 63. C lech vultum suum immutavit, 258. Deum s rem adesse sibi rogabat, 415. Suadet suis occidant, 287. Saulem non vult interficere, annos natus regnavit, 62. Per fidem justu culis se primum offerebat, 262. Bellum ges Moabitas et Syros, 62. Sanctissimus, 244. D
Declopetus episc. subscribit synodo Sardi
Decreta Dei firma sunt, 42.
Dedicatio ecclesiarum, 242, 243.
Dedicatio martyrii Salvatoris Jerosolymi
Deipara, 916. Vide in Θεοτόκος.
Deitas una in tribus hypostasibus, 701.
Delphorum oracula falsa, 71.
Demetrius presbyter Mareotæ, 151.
Demetrius diac. Mareotæ subscribit syn drinæ anno 320, 317.
Demetrius diaconus, 143.
Demophilus interfuit synodo Ariminensi, Ariminensi fidei formulam præfixis coss. of positus in Ariminensi synodo quod nollet resiu damnare, 713.
Depositio Arii et sociorum ab Alexandro episcopo, 313.
Desiderius, 133. Episcopus subscribit s censi, 133.
Deus, hæc vox nihil significat nisi Dei subst Deum esse natura clamat, 20. Probatur ex m ordine, 27. Ex elementorum harmonia, 28. terræ, tempestatum ordine, 28. Ex contrario torum concordia, 29. Deus quid non sit qu facilius comprehenditur, 272. Non initium n bet, 753. De eo humana non licet cogitare.
Deus non est corporeus, 17 Nec corpus potest, 17. Nulla re indiget, 17. Expers mat poris est, 171. Proficere non potest, 356. Non situs ut in substantia accidens, 179. Sed simp substantia quid sit comprehendi non pote aliquid deesse impium est dicere, 30. A De cul, 453. Dei proprietates quæ, 549.
Deus non mentitur, 42. Deus nulla re indi ipse solus satis est, 21. In eo omnia consist omnipotens, 22. In eo nulla qualitas est, 717 visibilis, 22. Natura sua invisibilis ex operi citur. 75. Per idola non loquitur, 15 et 16.
Deus est unus, 5. Quare, 5. Cur non possi dii, unus bonus, alter malus, 5 et 6. Esse unu quia unus est mundus, 30, 31. Ideo unum mun ut ipse Deus unus esse crederetur, 31. De auctor. 22. Creator ex rebus creatis cogno Mundum condidit cum voluit, non item Fili 342. Tunc omnia creavit cum vidit posse facta 342. Ut aliter est, quam homo, aliter gignit q 337. Creator dici non posset nisi materiam c Non facit res ex materia præexsistente, 386. dos fabricari poterat, 31. Non fatigatur agend jubendo, 389 Omnia continet, nulla re conti Esse mundi rector intelligitur, ut ex bene a civitate esse magistratus cognoscitur, 29, 30. ficia omnia bona sunt, 765. Non potest auctor 5 Ex operibus cognoscitur magis quam doc num, 1. Per Christi doctrinam item cognosci per creaturas cognoscebatur, nunc vero per S id est Verbum, 434. Ejus cognitione univers pleta est; quomodo, 434, 435.
Deus fons sapientiæ, scilicet Verbi, 173. N plex unum produxit Verbum, 171. Non Verba tia habet, 226. Est fons sapientiæ, id est Nunquam fuit ἄλογος, id est sine Verbo, 334 est multorum pater Verborum, 226. Non fac non respectu Filii, sed respectu creaturæ r Deus et Dei Verbum omnia condidit, 2. Ips bum omnia fecit, 169. *Ex Deo* vocem quo sen admittebant Eusebiani, 176. Per Verbum fecit 2. Omnia per Verbum ex nihilo fecit, 39, 42. P omnia gubernat, 31. Non intermedio eget ad 391 et seqq. Deus poterat sine Verbi advent maledictionem, 424. Si mediatore opus haber turas faceret, mediatore opus habuit ut Verbu si Verbum sit factum, 169. Hominum creato bum suum eorum pater efficitur, 418. Non debuit hominum genus reparare, 68. Cum hominem lapsum, in pernicie omnino reliqu

Deus nos gratia divini Verbi sancte vivere concessit, 41. Misericordiam per solum Filium confert, 922. Cur Verbum suum dederit hominibus, 40. Deus unus in Trinitate, 447. In tribus hypostasibus, 701. Ubi Deus est, ibi sunt Filius et Spiritus sanctus, 779.

Deus æternitatis cogitationem indidit homini, 2. Homines vocat filios, 417. Ipse Labano apparuit, 445. In angelo loquebatur in rubo, 446. Legis et prophetarum Dominus, 215. Ejus decreta firma sunt, 42.

Deorum multiplicitas, 17. Dii tot quot gentes, 17. Dii gentilium nec natura nec promissionibus fideles, 377. Dei nomen tributum elementis, 7. Deos qui faciunt, moriendo perperam id egisse arguuntur, 8. Deos qui fabricantur ridiculum est adorare ipsos, 17. Deos qui nulli sunt homines confinxere, 6. Deorum imagines auro, argento, ære, lapidibus, etc., exsecrandæ, 10.

Dii gentilium imbecilli et infirmi homines sunt, 10. Mares et feminæ, 15. Dii sunt magis qui deos faciunt, quam qui fiunt dii, 8. Dii volucrum, reptilium, brutorum formas sumebant, 10. Deorum nomina pariterque gesta conficta, 13. Eorum gesta cum Christi gestis non comparanda, 72. Eorum nefaria gesta extremo supplicio luenda, 11. Eorum varietas bella multa induxit, 18. Eorum pugna ante Ilium pro Græcis et Trojanis, 10.

Dii varii in variis civitatibus, 18. Dii irrident Martem et Venerem in adulterio deprehensos, 10. Iis inanem gloriam ascribere ridiculum, 31. Deos gentilium non esse vere deos ex eorum gestis probatur, 9. Eorum inventa fictione non rei veritate, 14. Eorum facta homines illos fuisse evincunt, 14. Dii quos alii colunt, diis suis alii immolant, 19. Deorum consecratio Athanasii tempore vigebat adhuc, 8.

Deuteronomium est liber canonicus, 767.

Diabolus, magnus dæmon, 213. Quia discors fuit, ex cœlo cecidit, 608. E cœlo lapsus in infimo aere vagatur, ubi dæmonum ope et præstigiis homines seducit, 55. Iis qui sursum tendunt obstare nititur, 55. Nobis invidens circuit et vigilat adversum nos, 213. A Salvatore victus, 650. Diaboli audaciam repressit Christus, 215.

Diabolus ne cum veritatem quidem dicit fide dignus est, 215. Id quod ipse est celat, et veritatis nomen affectat ut fallat, 213. Salvatorem tentans vocibus Scripturæ utitur, 219. Despiciendus, 658. Eum Job describit, 649. Diabolus decepit Evam, 214. Nunc vel a pueris deridetur, 214. Hæresum auctor, 324. Auctor Arianæ hæreseos, 183. Angeli lucis formam induit, 214.

Diaconus psalmum legit, 265. Diaconi in ecclesia plagis concisi in irruptione Syriani, 312.

Dialectica a Zenone Eleate inventa, 15.

Diana per Theseum inter deos relata, 8. Dianam lunam significare aiunt philosophi Græci, 681. Diana venationem invenisse dicitur, 14. In Piræo adorabatur, 9. Jove vitiata, 10.

Dianius monet per litteras Athanasium monachos Cæsarienses Basilio infestos esse, 763.

Dicella, 143.

Didymus presbyter Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317.

Didymus presbyter Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317.

Didymus Taphosiris presbyter, 143.

Didymus alter diac. Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317.

Didymi Alexandrini cæci cum Antonio colloquium, 693.

Dilectus idem sibi vult ac unigenitus, 507.

Diodorus, 132. Subscribit synodo Sardicensi, 132.

Diodorus in Asia episc. pulsus ab Arianis, 274.

Diodorus episcopus post Sardicensem synodum in exsilium pulsus ab Arianis, 280.

Diogenes notarius, 244. Viginti sex mensibus post Montanum Alexandriam venit, 244. Qui nec epistolam tradidit nec Athanasium vidit, 244.

Diogenius aut Diogenes et Hilarius notarii cum palatinis mittuntur Alexandriam, 295.

Dioghius Nicænus. *Vide Theognius.*

Diomedes, 13. Vulnerat Martem et Venerem, 10.

Dionysius episcopus Alexandrinus, 191. Eum Ariani secum consentire dicebant, 191 et seqq. Catholicæ Ecclesiæ magister, 194. In epistola ad Euphranorem et Ammonium de Christo secundum humanitatem loquitur, 196. Scribit epistolam contra Sabellianos, 194. Tentat Sabellianos a sententia deducere, 194. Ejus verba quæ Arianam hæresin specie saltem sapiunt, 193. Ejus sententia non ex una solum ejus epistola, sed ex omnibus expromenda, 193. Ait Filium esse rem factam, 193. Ait se Patrem Filii factorem, et Filium factum dixisse cum ob humanitatem quæ facta est, tum intelligendo per factorem, Patrem, 203. Non existimavit Filium rem esse factam, 203. Tempori et personæ sese attemperans scripsit Filium esse rem factam, 193. In suspicionem venit quod negaret consubstantialitatem, 181. Diu ante synodum Antiochenam floruit, 605, 715. Accusatur apud Dion. Rom. quod Filium Patri non consubstantialem affirmaret, 198, 605. Se purgat apud Dionysium Romanum, 181. Epistolas scripsit ut suspicionem amoveret, 193, 194 et seqq.

Dionysius ait Verbum æternum esse et Patri coexsistere, 199. Docet Filium Patri semper coexsistere, 203. Per œconomiam humano more loquitur de Christo, 195. Exemplo apostolorum, 195. Approbat *consubstantialis* vocem, 181, 201, 202. Pleraque attulit exempla quibus indicat Patrem et Filium ejusdem esse naturæ, 181. Dionysii insignia de Trinitate verba, 200.

Dionysius Arium et Sabellium impugnat, 205. Nunquam fidei causa pulsus est, 193. Vel secessit ab Ecclesia, 193. Dionysius Alex. Arii doctrinam evertit, 197, 198, 200. Dionysio eamdem quam Ario doctrinam ascribere insanum est, 201. Dionysius Alexandrinus pie obdormivit ejusque memoria cum Patribus relata est, 193. Dionysii duo Romanus et Alexandrinus diu ante Antiochenam synodum floruere, 605, 716.

Dionysius Leidis episcopus cum Athanasio Constantem adit, 235.

Dionysius, 132.

Dionysius religiosus homo Mediolano pulsus, 307. Fortiter agit cum Constantio, 287. In exsilium missus, 255, 288, 308. Dionysius Romanus diu ante synodum Antiochenam floruit, 605, 715. Scribit ad Dionysium Alexandrinum rationem dictorum ejus postulans, 198. Apud eum se purgat Dionysius Alexandrinus, 181. Dionysius Romanus scribit contra eos qui Monarchiam in tres hypostases separatas dividerent, 182. Scribit contra Sabellianos, 182. Ait in hoc dicto : *Dominus creavit me*, vocem, *creavit*, non accipi pro *fecit*, 182.

Dionysius presb. Alexandrinus subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 316. Dionysius presbyter Alexandrinus, 150. Dionysius presb. Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317. Dionysius diac. Alexandrinus subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317.

Dionysius comes, 116. Tyrum mittitur cum militibus, 147. Vi utitur contra Athanasium in synodo Tyria, 149. Omnia moderabatur in synodo Tyria. Scribit Eusebianis, quos monet legationem ex communi sententia mittendam, 156. Non probat suspectos viros mitti in Mareotem legatos, 149.

Dionysius sive Bacchus Jovis fil. inter deos relatus a patre, 10. Ebrietatis magister, 72. A Perseo vulneratur, 10.

Dioscorus, 132. Subscribit synodo Sardicensi, 132. Dioscorus alter, 133. Dioscorus, 133. Dioscorus episc. *Ægypti* adfuit synodo Tyriæ, 155. Dioscorus episc. fugatus ab Arianis, 306. Dioscorus presb. Alexandrinus subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 316. Dioscorus presbyter Alexandrinus, 150. Dioscorus Ægyptius presbyter in exsilium missus ab Arianis, 256. Syenem relegatur, 306. Dioscorus presbyter Mareotæ, 151. Dioscorus presb. Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317. Dioscorus presbyter Meletianus in breviario Meletii, 148.

Dioscuri sive Castor et Pollux inter deos relati a patre Jove, 10.

Diospolis, 148. Ejus episc. Ammonius Meletianus, 148.

Discipuli Christum quem Moyses et prophetæ prædixerant invenerunt, 215.

Divinitatis unitas individua, 489. Divinitatis principium unum, 489.

Divitiæ somniantium visa et phantasmata, 900.

Doctrina vera quæ sit, 175. Doctrina Christi universam terram implet, 73. Vide *Christus. Doctrina apostolorum*, liber sic dictus, legitur quidem in Ecclesia, sed non est in canone, 768. Doctrina hominum infirma, 73.

Dodonæa æra, 9. Dodonæ oracula falsa, 71.

Doeg calumniatur sacerdotes Dei, 244. Idumæus, 867. Syrus dicitur, 867. Nuntiat Sauli venisse Davidem in domum Abimelec, 867.

Dominicus homo, 81. Dominicus homo Christus præcursor noster intravit in cœlum, 79.

Dominicum, κυριακόν, ecclesiæ nomen, 241.

Domini adventus ex Scripturis probatur, 60. Dominus venit ut diabolum prosternat, et aerem purget 55. Dominus, vide *Christus. Filius. Verbum.* Dominus instar omnium nobis in cœlis erit cum nos in æternam vitam admittet, 431.

Domitianus, ejusdem nominis duo, 132.

Domnion Sirmii episc. pulsus ab Arianis, 274.

Domus obsignantur in Georgii intrusione, 256.

Donatianus, 133.
Donatus proconsul : huic mittuntur litteræ contra Olympium episcopum, 255.
Δοξολογία, id est, τρισάγιον, 86. Duxologia Jerosolymitana quæ, 957.
Dracontius ἡγούμενος, sive monachorum præfectus, 207 *in notis* Juramento affirmaverat se, si ordinaretur, nequaquam remansurum, 209. Quorumdam consilio aufugit, 208. Instante Paschate, 211. Electus, in episcopum, 207. Episc. parvæ Hermopoleos, interfuit synodo Alexandrinæ anno 362, 615. Et ei subscripsit, 619. Relegatus ad deserta loca circa Clyma, 306.
Duo Ægypti in populum in deserto loco orantem invadit cum ter mille militibus, 247. Ab eo multi cæduntur, 247.
Dyarcha non statuenda in Deo, 489.
Dynamius, 133. Dynamius miles, 301. Dynamius, 312.
Dyscolius, 133.

E

Ecclesiæ catholicæ corpus unum est, 313. Ejus decreta non ab imperatore auctoritatem habent, 297. Sola celebrandis mysteriis destinata, 105. Ecclesiæ horrenda expilatio sub Gregorio, 90. Incenditur, 118. Ecclesiæ paucæ et parvæ Alexandriæ, 240. Ecclesiæ Ægyptiacæ Arianis traditæ, 247. Alexandrinæ Arianis traditæ, 307, 772. Versæ in domos Veli, 772. Ecclesia expilatur a gentilibus, 298.
Ecclesiastes filius David, 263. Ecclesiastæ liber est canonicus, 767.
Elearchia Ægypti, 619.
Electio episcopi quo ritu facienda præsentibus scilicet et postulantibus clericis et populis, 89.
Elementis, Dei nomen ascriptum ab hominibus, 7.
Elementorum harmonia, 21.
Elias assumptus est cum universam prophetiam implesset, 211. Elias solus in persecutione erat, sed Deus ei omnia erat, 295. Fugit Achabum, 258. Elias et Elisæus mortuum excitarunt, 64. Elias jussu Spiritus sancti Achabo se obtulit, 261. Ad Carmelum secedens Deum invocat, 263. Baalis prophetas plures quadringentis delet, 263.
Elias subscribit synodo Sardicensi, 133. Elias alius, 133. Elias alius, 133.
Elias monachus monasterii Ptemencyrceos, 145. Abducit Arsenium in inferiores partes Ægypti, 145.
Elisæus duplicia obtinuit postquam Eliam secutus est, 211. Elisæus mortuum excitavit, 64. Futura prospiciendi vi pollebat, 656.
Eloquentia in rebus ecclesiasticis non quærenda, 111.
Elpidius subscribit synodo Sardicensi, 133, 139. Elpidius et Philoxenus legati Julii litteras Eusebianorum ad eum deferunt, 111, 277.
Elurion subscribit synodo Sardicensi, 133.
Encænia Antiochiæ celebrata, 587.
Encyclica epistola, 42. Encyclica epistola legebatur in ecclesia secunda Maii, 87 *in notis*.
Enoch ex Jared natus, 62. Cum Deo placuisset translatus est, 168.
Ependytes vestis monachorum, 664.
Ephraim episc. Thmueos, Meletianus, 148.
Epictetus Corinthi episcopus. Ad eum litteras mittit Athanasius, 720. Eum increpat Athanasius quod Dimæritarum errores vel proponi permiserit, 721.
Epistetus Centumcellarum neophytus adolescens scelorum Constantii administer, 307. Histrio ob calumnias contra orthodoxos episcopos delatas in episcopum cooptatus, 219.
Epicurus notatur, 176. Epicurei fortuito omnia facta fuisse dicunt, 38. Refelluntur, 39. Quia sors non potest tantæ harmoniæ auctor esse, 39.
Ἐπιούσιος panis, id est futurus, 706.
Epiphanio de Paschate scribit Athanasius, 1028.
Epiri, 98, 122.
Episcopatus non est peccati causa, 211. Minorem relinquere ad majorem petendum nefas, 102, 114. Episcopatus venales apud Arianos vel ipsis ethnicis et cathecumenis, 248.
Episcopi ordinatio quo ritu facienda, 89. Antequam ordinetur sibi ipsi vivit ; postquam autem ordinatus est, iis quibus est ordinatus, 208. Episcopum ab ecclesia sua abscedere magnum crimen, 244, 246. Maxime in solemnitatibus, 211. Episcopi erant qui jejunarent, monachi qui comederent, 211. Episcopi erant qui signa ederent et monachi qui id non præstarent, 211. Episcopi multi erant qui nunquam nupsere, monachi vero qui filios susceperunt, 211. Episcopi erant qui vino abstinerent, monachi vero qui vinum biberent, 211. Episcopi improbi abjiciendi, 1028.
Episcopi exteriore forma noti, 281. Episcopi prope centum in Ægypto, Lybia et Pentapoli, 147. Episc
Eusebium usi sunt voce ὁμοούσιον, 189. Episc
Libyæ, Pentapoleos, et Ægypti testimonia mittu
omnes ubique præsules, 109. Episcopi Ægyptii
legatos Mareoticos, 108. Episcopi exsules revo
tribus fratribus Augustis, 276. Episcopi scribunt p
nasio, 128. Eorum scripta Athanasii innocentia
cantur, 234. Episcopi multi læsi ab Eusebianis R
Julium confugerunt, 119. Qui ad synodum Rom
conferre volebant prohibiti ab Arianis, 119. Ep
carcerem trusi in adventu Gregorii, 118. Episco
gorio flagellantur, 277. Gregorii jussu plagis o
277. Missi in exsilium ut cogantur cum Gregorio
nis communicare, 119. Ab Arianis plagis lani
carcere detenti anno 341, 119.
Episcopi rogant Constantem ut Constantio
pro cogenda synodo anno circiter 345, 236.
Orientales factiosi, comites Musonianum et He
Castrensem secum adducunt patronos, 121, 278.
Sardicensis synodi reformidant, 122, 279. Eorum
gesta, 123, 125. Episcopi per orbem sæpe Aria
ptis suis damnaverunt, 110. Episcopi LXIII ex As
gia, Isauria in Athanasii gratiam scribunt, 134
pi, CCCXLIV numero qui vel subscribunt synodo
censi vel in gratiam Athanasii litteras dant, 34
quam CCCC cum Athanasio pacem habent, 284.
Episcopi a militibus vincti abducuntur in Georgi
sione, 256. Ad ministeria publica traduntur, 11
picidinas missi ab Arianis, 306. Multi quia cum Ari
communicarent in exsilium pulsi, 240. Ad tri
ut cogantur contra Athanasium subscribere, 2
a Petro Achilla et Alexandro ordinati pelluntur
309. Alii fugantur, 248. Episcopum mortuum no
sepelire Ariani, 306. Episcopi multi presbyteri et
in exsilium missi, quod nollent subscribere contr
nasium, 247. Et quia cum Arianis non communi
232. Episcopos ethnicos ordinant Ariani, 306.
Epistola Jeremiæ cum ejus prophetia pro uno
computatur, qui est canonicus, 767.
Epistolæ catholicæ septem numero, Jacobi u
tri duæ, Joannis tres, Judæ una, 767.
Epistola Alexandri ad omnes ubique episcopo
Constantini ad Athanasium, 145. Constantini ad
drinos, 141. Ægyptiorum episc. ad synodum Tyri
Ægyptiorum episcoporum ad Flavium Dyonisium
tem, iisdem prope verbis atque priorem, 154. Alter
tiorum episc. ad Dionysium comitem qua appella
tantinum, 155. Alexandri episc. Thessalonicensis
nysium comitem, 155. Dionysii comitis ad Eusebian
Alexandrinorum presbyterorum ad legatos synodi
149. Clericorum Mareotæ ad synodum Tyriam, 15
Mareotæ ad Philagrium Ægypti præfectum et alio
Synodi Alexandrinæ anno 340, 99. Synodi Sardice
omnes ubique episcopos, 127, 279. Synodi Sardice
episcopos Ægypti et Libyæ, 125, 279. Synodi Sardi
ad Ecclesiam Alexandrinam, 122, 279.
Epistolæ tres Constantii ad Athanasium, 134. Con
ad Nestorium, 138. Constantii ad populum Alexand
in gratiam Athanasii, 137. Synodi Jerosolymitana
157. Ursacii et Valentis ad Julium, 139. Fusissima
nasii memoratur, 167. Constantii ad Athanasium
Hosii ad Constantium, 202. Constantii ad Æzan
Sazanam Auxumeos tyrannos, 250. Joviani im
Athanasium, 622.
Eruca et bruchus magnæ virtutes appellantur
hinc Eusebiani, 177.
Esdras sacerdos et legis scriba, 243. Esdræ libr
mus et secundus pro uno computantur, 767. Su
nonici, 767.
Esther liber legitur quidem in Ecclesia, sed non
canone, 768.
Ethnici in persecutione Maximiani Christianos
tant, 302. Ethnici milites admittuntur ad disquisit
Mareoticam, 149. Ethnici et Judæi adversus eccles
missi a Gregorio, 89. Qui ecclesiam et baptisterium
dunt, et innumera mala perpetrant, 90 et seqq. Ia
sia immolant diis suis, 90. Jussu episcoporum in
tianos et in virgines debacchantur, 107. Ethnici
xandrini agri in ordinatione Dracontii se Chris
fore pollicentur, 208. Ethnici a Meletianis ordinant
scopi, 309. Ethnici Dominicam resurrectionis aversa
91. Ethnici virgines ut templum Verbi admirantur.
Eucarpus episcopus subscribit synodo Sardicens
Eucharistia, 1019.
Eudæmon subscribit synodo Sardicensi, 133. Eud
Athanasii accusator, 141. Eudæmon Taneos epis
Meletianus, 148.
Exdoxius in Syria episcopus, 572. Eudoxius Arian

pietatis patronus, 219. Eudoxius legatus ab Arianis ut novam fidei formulam in Italiam deferret, 589. Germaniciæ episc., 274. Eum Eustathius non admittebat in clerum, 274. Ab Eusebianis ordinatur episcopus, 274. Eudoxius Ant. damnatur in synodo Seleuciensi, 580. Eudoxius depositus in Ariminensi synodo quod nollet Arianam hæresin damnare, 713. Eudoxius queritur Nicænam synodum vocibus non scriptis usam fuisse, 601.

Eugenius subscribit synodo Sardicensi, 132.

Eugenius magister ante velum stabat cum Athanasius Constantem alloqueretur, 235.

Eulogius subscribit synodo Sardicensi, 133. Eulogius episcopus fugatus ab Arianis, 306.

Eulogus subscribit synodo Sardicensi, 132.

Eumenes diaconus Alexandrinus subscribit synodo Alex. anno 320, 316.

Eunuchos vetat lex ad ecclesiasticum consilium admitti, 200 Eunuchi nolunt admittere Filium Dei, quod ipsi steriles sint, 289. Apud Constantium gratia et auctoritate plurimum valent, 289.

Euphranor et Ammonius quibus rescribit Dionysius contra Sabellianos, 196.

Euphrates Coloniæ Agrippinæ episcopus, 281. Legatus synod. Sardic., 281.

Euphrationi Balaneæ, ut puto, scribit Eusebius Cæsareæ, 584. Euphration episc. Balaneæ mirabilissimus homo ab Arianis vexatus, 254, 274.

Eupsychius in Cappadocia episc. orthodoxus, 220.

Europa a Jove vitiata, 10.

Eusebius Nicomediensis; 111, 302. Depositus, 102. Arianis patrocinatur et litteras in eorum gratiam scribit, 314. Beryto Nicomediam se transfert, 102, 275. Alexandrum rogat ut ne Arium extra Ecclesiam relinquat, 101. Cum Meletianis amicitia junctus, 105. Quos magnis sibi pollicitationibus devincit, 140. Hæreseos sectator, 82, 93. Eusebius et socii ejus Arianam hæresin sectabantur, 93. Eusebius impie interpretatur illud : *Omnia mihi tradita sunt a Patre,* 82. Dicebat Filium rem esse factam, 336. Impia dicta profert in Verbum Dei, 389. Athanasium hortatur ut recipiat Arianos, 140. Athanasii ordinationem culpat, 102.

Eusebius et asseclæ ejus in Orientem properant ut Athanasio noceant, 144. Eusebius et Arius virus impietatis evomuere, 302. Eusebius Nic. et socii Arianorum patronis Athanasio insidias parant, 89. Ejusque exilii in Gallias auctores sunt, 89. Eos recusat Athanasius, 147.

Eusebius scribit contra Athanasium, 115. Ipse et socii ejus Athanasium accusant apud imperatorem, 92. Eusebius relicto Nicomediensi episcopatu Constantinopolitanum invadit, 102, 275. Romanam synodum reformidat, 93. Solus Julio rescripsit. 115. Mortem obiit, 121. Eusebii sodales post mortem ejus disputant cum Catholicis, 164. Eusebiani dicebant ideo Dei Filium aliis amplius habere et unigenitum esse, quia ipse solus Patris sit particeps et cætera omnia Filii, 170. Ut rem creatam esse Christum demonstrent, hoc loco utuntur : *Dominus creavit me initium viorum suarum*, 172. Existimant Filium ex nihilo fuisse factum, 170. Sola cogitatione Filium Verbum esse contendunt, 494. Dicebant Filium ante tempora factum fuisse, 606.

Eusebianorum dolus in synodo Nicæna, 715. Eorum impietate compulsi sunt Nicæni Patres voces ex Scriptura non desumptas usurpare, 187. Subscribunt vocibus, ἐκ τῆς οὐσίας, καὶ τῷ ὁμοουσίῳ, 165. Et Nicænæ synodo, 175. Pudore compulsi ad subscribendum consubstantialitati, 167. Postquam subscripserunt ad vomitum reversi sunt, 166. Arianorum patroni, 574. Eusebiani Eustathium Antiochenum accusant et pelli curant, 274. Athanasii promotionem in episcopatum criminantur, 101. Athanasium insidiis appetunt, 101, 152. Meletianis iterum concitatis auctores sunt Constantino ut Tyri synodum jubeat congregari, 147. Eusebianorum cura ut Ariani admittantur ad communionem, 108 Eusebiani Meletianis utuntur sycophantis, 232. Minis adhibitis hortantur Athanasium ut vel simulate cum illis impietatem amplectatur, 232. Dantur milites ad synodum Tyriam, 117. Eorum violenta gesta in synodo Tyria, 153.

Eusebiani suffragia episcoporum circumcursantes Tyri postulant, 153. Athanasium de variis criminibus insimulant, 99, 100. Epistolam tradunt quasi a Meletianis, Collythianis, Arianis adversus Ægyptios episcopos datam, 153. Auctores sunt Dionysio comiti ut legationem mittat Mareotem, 149. Consilio conspirandi in Athanasium, 149. Eusebiani sex numero soli Constantinum conveniunt, scilicet Eusebius Nicomediensis, Theognius, Patrophilus, Eusebius Cæsariensis, Ursacius et Valens, 160. Athanasium accusant de frumenti naviumque detentione, 104. Eusebius jurat Athanasium divitem et potentem esse, 104. Eusebiani curant Arium Constantinopolim evocari, 269. Minitantur se Arium introducturos, 229. Vi in ecclesiam introducere volunt, 270. Arium sepeliunt, 270.

Eusebiani accusati a Marcello non sese purgant, 275. Marcellum calumniantur, 130. Nicænam synodum abrogare conantur et Tyriam confirmare, 102. Episcopis sibi adversantibus insidiantur, 586. Mulierum commendatione plurimum valent apud imperatorem, 275. Minis terroribusque Ecclesias dividunt ut ubique impietatis suæ adjutores habeant, 110. Eorum inconstantia, duplicitas, 166. Eusebiani Arianos recipiunt, et ad ecclesiasticos gradus promovent, 131. Eusebius et socii litteras in gratiam Arianorum mittunt, 110. Et eos adversus Ecclesiam concitant, 110. Episcopum illis constituunt, scilicet Pistum, 110.

Eusebiani litteras Romam, itemque ad Constantinum et Constantem scribunt contra Athanasium, 276. Eorum legati repulsi sunt, 276. Athanasio judicum et præfectorum acta ascribunt, 101. Eorum in Athanasium conspiratio comœdiæ comparatur, 108. Eusebiani sæcularium patrocinio usi sunt, 109. Curant frumentum alendis viduis destinatum in Arianorum usum convertere, 109. Pellunt quatuor presbyteros Alexandrinos, qui restituuntur per synodum Sardicensem, 125. Eorum diaconi cum Ariomanitis societatem habebant et eorum cœtibus intererant, 110. Monumenta Mareotica Romam mittunt, 157. Episcopi synodum Antiochiæ celebrant Encæniorum tempore, 587.

Eusebianorum legati ad Julium papam et Romanam synodum, 112. Postulant ut synodus cogatur, 110, anno 340. Litteras scripserunt adversus Athanasium, Marcellum et Asclepam, 128. Eorum epistolæ secum pugnabant, 115. Cum accepissent Athanasium venisse Romam, iter instituere detrectant, 110. Legatos ultra præfinitum tempus detinent, 277. Detrectant Romanam synodum, 128, 277. Causantur, angustum sibi temporis spatium definitum ut Romam concederent, 114. Eos confutat Julius Papa, 114. Eorum litteræ Patribus Romæ coactis offensioni sunt, 111. Superbe conscriptæ, 111.

Eusebius Cæsariensis ad Euphrationem scribit Christum non esse verum Deum, 584. Cum sociis libellum fidei offert in synodo Nicæna, 187. Ait libellum fidei suum fuisse in Nicæna synodo approbatum, 187. Tandem subscribit Nicænæ fidei, et ea de re epistolam, scribit ad populum suum, 166, 581.

Eusebii Cæsariensis epistola ad suæ parœciæ homines, 187. Ejus verba in Nicæna synodo promulgata propugnat, 581. Maligna et vafra interpretatio, 190. Ait vocem *consubstantialis* nihil aliud significare quam quod Filius ex eadem substantia et hypostasi sit qua Pater, 189. Fatetur vocem ὁμοούσιον a Patribus usurpatam fuisse, 166. Reprehendit Arianos quod dicerent Filium non fuisse antequam gigneretur, 581. In Encæniis, vocibus non scriptis (id est quæ in Scriptura non habebantur) usus est, 600. Præsens erat condemnationi Asclepæ Gazensis, 130. Inimicus Athanasii et Ægyptiorum factus est, 153. Confessoribus accusatus est quod idolis sacrificasset, 103. Unus e sex episcopis, qui post Jerosolymitanam synodum Constantinum adierunt, 160. Magister Acacii, 581.

Eusebius alius subscribit synodo Sardicensi, 133.

Eusebius Vercellensis in exsilium missus, 247. Latine subscribit synodo Alexandrinæ anno, 362, 619. Mittitur a synodo Alexandrina Antiochiam, 615, 619.

Eusebius episc. alius communione privatur in synodo Seleuciensi, 580.

Eusebius presbyter Alex. subscribit synodo Alexandrinæ anno, 320, 316.

Eusebius (Flavius) consul præfixus formulæ Sirmianæ, 576.

Eusebius eunuchorum princeps, 626. Minas intentat in Liberium, 289. Dona apponit in martyrio Petri apostoli, 289. Constantium et eunuchos concitat in Liberium, 289.

Eusebius decurio, 137.

Eustathius Antiochiæ orthodoxus, 219. Confessor, Arianæ hæresi infensissimus, 274. Apud Constantinum accusatur quod matri ejus contumeliam fecisset, 274. Et in exsilium pellitur, 274.

Eustathius Sebastes episcopus, impietatis patronus, 218, 274. Eum Eustathius non admittebat in clerum, 218, 274. Episcopus ordinatus ab Eusebianis, 218, 274.

Eustathius alius episc. communione privatur in synodo Seleuciensi, 580.

Eustathius confessor et orthodoxus ab Arianis vexatus, 254.

Eustathius Sardicensis Ecclesiæ presbyter, synodo affert excusationem Orientalium, 279.

Eustolion consuetudinem habet cum Leontio, 266, 284.

Eustorgius in Italia episc. orthodoxus, 220.

Eutherius, 132. Subscribit synodo Sardicensi, 132.

Eutropius Adrianopolitanus episc. Eusebium coarguit, 274. Monet transeuntes ne impiis Eusebii verbis obtemperent, 274. Pellitur civitate et ecclesia, 254, 274.
Eutropius presbyter legatus Liberii in exsilium pellitur ab Arianis, 291.
Eutropium Constantii matertera, 237. Occisa a Magnentio, 237.
Eutyches diaconus missus ab Athanasio ad Luciferum, 770.
Eutychius episc. communione privatur in synodo Seleuciensi, 580.
Eutychius subscribit synodo Sardicensi, 132.
Eutychius subdiaconus sceuticis cæditur, ad metalla damnatur, 300. Ex vulnerum dolore moritur, 300.
Eutychius subscribit synodo Sardicensi, 133.
Euzoius diaconus Arianus deponitur, 314.
Euzoius Chananæus damnatus ab Alexandro, 305.
Euzoius Ant. Probatium et socios eunuchos concitat ut faveant Arianis apud Jovianum, 626. Sæpe depositus, 597. Baptizat Constantium imp., 597. Ejus doctrina prava, 769.
Eva olim a diabolo decepta, 214. Turgens voluptate concepit peccatum, 866. Dixit, possedi hominem, pro peperi, 373.
Evagoras 133. Subscribit synodo Sardicensi, 133.
Evagrius damnatur in synodo Seleuciensi, 580.
Evagrii presbyteri prologus in *Vitam* Antonii, 630. Quam Innocentii hortatu Latine vertit, 630. Epilogus ejus, 693.
Evagrius agens in rebus, 239.
Evangelia quatuor sunt libri canonici, 767.
Evangelica lex non ad exsilium aut ad mortem spectat, 121.
Exactor Mareotæ, 158.
Exodus est liber canonicus, 767.
Expositio fidei, 79.
Extensio manuum in precando, 74.
Ezechias ex Achaz natus, 62. Unctus fuit, 65. Senacherim reformidabat, 62. Ei anni vitæ quindecim additi sunt, 260.
Ezechiel ex Buzi natus, 62. Propheta tempore captivitatis Babylonicæ, 65. Pastores qui gregem deserunt objurgat, 247. Passus est a populo non pro populo, 63. Ezechiel est liber canonicus, 767.

F

Fabrica Adrianopolitana, 280.
Facundinus subscribit synodo Sardicensi, 133.
Faustinus, 133, itidem. Faustinus catholicus sive rationalis Catholicos persequitur, 298. Homo circumforaneus, 299.
Felicissimus dux Ægypti, 239.
Felicis Romani ordinatio illegitima, 307.
Felix subscribit synodo Sardicensi, 133. Felix, 133. alius itidem. Felix, 133. Alius 133. Felix, 133. Alius 133.
Fidelem non verba, sed recta sententia et pia vita commendant, 220. Fideles non cessant quotidie divina celebrare mysteria, 878.
Fidelius episc. communione privatur in synodo Seleuciensi, 580.
Fidentius subscribit synodo Sardicensi, 133.
Fides evidenter apparens non potest dici fides, 757. Fides sine operibus nihil juvat, 1011: Ipsius cum operibus conjunctæ fructus est immortalitas, 37. Quæ fide traduntur notitiam ferunt non curiose perscrutandam, 559. Fidei vis erga eos qui increduli fuerant, 57, 73. Fides a Domino per discipulos ad nos usque pervenit, 88. Fide Christi mors conculcatur, 57.
Fidei formula ab Eusebianis in Nicæna synodo oblata, 187. In qua nihil occurrit a fide alienum, 188. De fide scribere nulla impellente causa periculosum, 221.
Filii vox duo significat, scilicet adoptione et natura, 168.
Filius Dei ὁμοούσιος, non μονοούσιος, id est *consubstantialis*, sed non unitate substantiæ quæ pluralitatem hypostasium excludat, 80. Genitus modo inexplicabili, 79. Eadem ratione filius est qua Isaac filius est Abrahæ, 170. Ejus tamen generatio non humano more est intelligenda, 170. Ex Deo ex Dei substantia non virtute solum Filius est, 179. Solus ex Deo, 179. Filium esse in suo id generationem significat, 178.
Filius verus Deus, 226. Ejus divinitas Spiritus dicitur, 567, 568. Habet quæ Pater habet, 84. In Filio sunt quæcunque in Patre sunt, 85. Est Verbum, Sapientia, imago, manus et virtus, 175. Patris propria vis creatrix et illuminatrix, 611. Paterna lux, 477. Manus Patris, 505, 703. Signaculi voce exprimitur, 553. Sigillum est ea quam Pater formam repræsentans, 85.
Filium qui separant a Patre ab ecclesiastica commu ne abjiciendi, 132. De Filio dicuntur eadem quæ tre, 609. Est Patri honore et gloria par, 79. Do originis hominum, 50. Fons Spiritus sancti, 782. Patre minorem dicere blasphemia est, 86. Non co cogitatione, sed pura intelligentia ex Deo esse co dus est, 180. Providentiam suam in omnes ex omnibus vitam tribuit, omnia continet, a nullo netur, in solo Patre totus, 49.
Filius Patrem perfecte cognoscit, 226. Solus, 46 nitus non factus, 182, 183, 185, 188. Non creatus. 550. Priusquam in corpore appareret victoriam d monibus reportavit, 63. Et de idololatria, 63. Cum tur neque animam neque corpus deserit, 759. 761 corpore suo circumscriptus erat ut alibi non esse Nec ita movebat corpus suum ut alias res non mo 49. Ubique est sua potentia, 49. Per Filium Pater o facit, 444. Filius angeli nomine aliquando significa Scripturis, 445. Pro nobis se humiliavit, 476.
Filius si non est Patri similis non est Patris imago. Filium dissimilem Patri dicere non licet per Script 696. Secundum naturam est æqualis et consubstan Patri, 698. Ejus Pater est Deus secundum naturam strum vero per gratiam, 700. Filius apud Patrem et sancti Spiritus, 701. Filio eadem ipsa competunt quæ tri et Spiritui sancto, 704 et seqq. Filius non fa fecta et consensu tantum Patri similis, sed sua Filii Dei cognitio est Patris cognitio, 331, 347. Se sione vel divisione nascitur e Patre, 332. Non a Patris, 336. Nisi semper esset, sequeretur immuta turæ Patris, 342. Antequam fieret homo adorabatur Et invocabatur, 351. Dicitur accipere gratiam qua tre donante ipse impertit, 354. Quo sensu unct 355. Non sanctificatur, sed sanctificat, 355.
Filii et Patris divinitas eadem, 367. Habet quod trum et honorabile est in Patre, 367. Filius a est Patris quamvis Pater sit etiam dexter, sive a dext 367. Non est angelus, 367 et seqq. Est vivens Patre luntas et substantialis efficientia, 371. Etsi servus tur est tamen natura Filius, 372 et seq. Quo sensu tur fidelis, 374 et seqq. Confessionis nostræ pesti 375. Cum in baptismo cum Patre nominetur, Deus dubie est, 402. Quare Filius nominatur in baptismo Si creatus esset, homo mortalis remaneret, 424. æ vum fundatus, 430 et seqq. Non est in Patris corpus in corpore, 436. Non est participatione Fi 436. Totum quod est Filius, naturæ Patris proprium 437. Ut genitus non ut Deus, est alius quam Pa 438. Vide *Verbum* et *Christus*.
Flacillus Antiochenus, 111.
Flavianus subscribit synodo Sardicensi, 133.
Flavius episc. fugatus ab Arianis, 306.
Flavius Antoninus. Vide *Antoninus*.
Flavius Hemerius Catholicus jubet exactori Mare ut ecclesiam Ischyræ construat, 158.
Flavius Palladius. Vide *Palladius*.
Florentius subscribit synodo Sardicensi, 132.
Florentius comes Constantii, ejus jussu Athanas hortatur ut redeat, 282.
Fluviis olim dæmones insidebant ut homines de rent, 71. Fluvii et fontes adorantur, 19. Ab Ægy maxime, 19.
Fontes adorantur ab Ægyptiis maxime, 19.
Fontibus dæmones olim insidebant ut homines de perent, 71.
Fortitudo martyrum, 56.
Fortunatianus subscribit synodo Sardicensi, 13
Fortunatianus Aquileiæ episcopus, cum Athanasio stantem adiit, 235. Injuriis ac vi compulsus est non communicare cum Athanasio, 247.
Fortunatius subscribit synodo Sardicensi, 133. Fo natius alius subscribit synodo Sardicensi, 133.
Fronto Palatinus æger sanatur ab Antonio, 676.
Frumentius ab Athanasio ordinatus, 250. Auxu episcopus. Jubetur adduci Alexandriam, 248. Frume tium jubet Constantius mitti in Ægyptum, 250.
Frumentum ab imperatore pro viduis erogatur. Frumenti sementem Triptolemus invenit, 15.
Fuga in persecutionibus licita, 251.
Fugere licet in persecutione in *Apologia de fuga* et seqq.
Futura præsciendi vis non quærenda, 656.

G

Gabianus comes, 111.
Gabriel angelus Filio ministravit, 257. Magnus angelus, 657.

opheta, 65.
ubscribit synodo Sardicensa, 133. Gaius alius
: synodo Sardicensi, 133.
Egypti episc. adfuit synodo Tyriæ, 154. Fu-
Arianis, 306. In exsilium missus ab Arianis,
s episc., forte idem, Paratonii proxime Li-
terfuit synodo Alexandrinæ anno 362, 615. Et
ibit, 619.
nterfuit synodo Ariminensi, 576. Ibi Fidei for-
ræfixis coss. offert, 576. In Pannonia episco-
iatur in Romana synodo, 720.
iac. Alexandrinus, subscribit synodo Alexan-
no 320, 317. Gaius presbyter Alexandrinus,
s diaconus, 143. Gaius diac. Mareotæ, subs-
odo Alexandrinæ anno, 320, 317. Guius dia-
anus, 314. Deponitur, 314.
97.
98, 122, 285. Galliæ episcopi qui synodo Sardi-
scripsere, 133. Galliæ episcopi multi persecu-
stinent pro Athanasio, 161. Gallia superior cu-
polis Colonia Agrippina, 281.
. Constantio sublatus, 307.
ides raptus, 9.
bs Palæstinæ luget ob pulsu n Asclepam epis-
5.
per fidem justus, 231. Angelum vidit, 446.
io solius Christi non potest enarrari, 63. Ge-
in Deo ratio diversa est a generatione ho-
71.
liber est canonicus, 767.
œlibet proprium sibi Deum habet. 70.
quandiu stetit Jerusalem Judæos oppugnabant,
omnes Christum agnoscunt, 352. Idola dete-
3. Christum adorant, 63, 197.
ipsi viam salutis ingredi possunt, 23. Christi
nem irrident, 38. Crucis causa, 38. Gentilium
per divinum Verbum stulta facta est, 70. Genti-
cto refelluntur, 60, 66, 70. Suos principes in
umerum retulere, 7. Quadrupedes, serpentes
que imagines colunt, 680. Gentilium insania qui
optici præferunt, 37. Idolis homines immola-
ant qui partem captorum in bello Marti immo-
Deos suos imitantur, 19. Quidam malitiam es-
itiam putabant, 5. Possunt ad Deum a quo
it redire, 26. Resurrectionem corporum ne
quidem, 73. Gentiles qui res inanimas co-
pecudes numerandi, 26. Gentiles conversi
65. Gentiles immolant diis ante ecclesiam,
na verba proferunt coram virginibus, 298.
gentilium sacerdotes Antonium honorant.
eorum convertuntur, 678.
episc. Ægyptius interfuit synodo Alexan-
o 362, 615.
Cappadox, penuariorum exceptor, depecula-
driam missus a Constantio, 296, 307. Ne Chri-
idam, ignarus ecclesiasticæ rei, 601. Barbaris
dololatra, 219. Eum Ariani in sedem Alexan-
rudere volunt, 219. Ejus electioni ethnici
it, 298. Quadragesimæ tempore ingreditur
im, 256. Sebastianum ducem concitat in Ca-
56. Vir præscantissimus vocatur a Constan-
eteræ ejus laudes, 249. Civitatem suam et
lesertum reddidit, 624. A Georgii commu-
candrini omnes abhorrent, 256.
Alexandria exactus est, 601. Damnatur in
lensi, 580.
Laodiceæ Arianæ hæreseos sectator, 580.
aodicenus, Alexandrinus presbyter, 548 An-
oratur, 584. Scribit ad Alexandrum in gra-
orum, 584. Simulat se arguere Arianos,
Ariani discunt vocem, ex Deo, usurpare,
exandro depositus cum impietatis, tum alio-
um causa, 103, 584, 132. Et sese episcopum
26. Intemperanter vivit. Finem vitæ et ani-
illitatem turpissimis rebus metitur, 226. Pro-
episcopis Arianice sentientibus, 218, 274.
inimicus, 284. Præ metu non audet Sardi-
e, 132 Damnatur a synodo Sardicensi, 122,
79. Athanasio fugam crimini dat, 253.
subscribit synodo Sardicensi, 133.
cia cujus episc. Eudoxius Arianus, 274.
is subscribit synodo Sardicensi, 133, 139.
alius subscribit synodo Sardicensi, 133, 139.
us in Pannonia episcopus, 572. Auctor Constan-
andi Seleucianam et Ariminensem synodum,
Sirmium transmissus a Constantio, 307. Inter-
fuit synodo Ariminensi, 576. Formulam Sirmianam præfixis consulibus offert, 576.
Gerontius subscribit synodo Sardicensi, 132. Gerontius alius subscribit synodo Sardicensi, 132.
Gigantes cum diis bellum gerunt, 395.
Gorgonius dux clericos vexat et laniat, 301, 312.
Gorpiæus Macedodum, est Thoth Ægyptiorum et September Romanorum, 580.
Gothi. Ad eos usque pervenit Evangelium, 73.
In Græcia synodus celebrata est pro quæstione de lapsis, 768.
Græci et barbari quotidie multi fidem amplectuntur, 58, Græci mentem ex bono, animam ex mente esse aiunt, 184. Ex fato tempus vitæ hominum definiunt, 260. Græci multi putant fortuito ex atomis rerum naturam coaluisse, 599. Græci naufragi immolantur a Thracibus, 19. Græcorum cum Trojanis bellum, 10. Græci peregrinantur et mare trajiciunt ut litteras ediscant, 647. Sese librorum suorum factores appellant licet revera eorum patres sint, 203. Eloquentia et sophismatibus suadere conantur, 303. Græcorum dii, 8.
Gratia præstantior lege et veritas umbra, 367. Gratia Trinitatis una, 555. A Patre per Filium in Spiritu sancto datur, 543. Omnibus gentibus datur. 952. Peccato amittitur, sed pœnitentia recuperatur, 455. Gratia qua ad imaginem Dei facti sumus sufficit ad Deum Verbum et Patrem cognoscendum, 46. Gratia discernendorum spirituum oratione obtinenda.
Gratus subscribit synodo Sardicensi, 133.
Gregoras diaconus Mareotæ, 152.
Gregorius Arianus ex Cappadocia Alexandriam missus, 307. Successor Athanasii missus ab Eusebio Ariano, 89, 90. In comitatu venit, 89. A Constantio missus, 296. Ex palatio, 278. Cum militari manu, 278. Gregorii ab Arianis ordinatio, 89. Ejus ingressus Alexandriam invitis populis, 89. Gregorius Caiphæ comparatus, 91. Ethnicis et Judæis Ecclesiam tradit in prædam, 90. In Gregorii adventu ecclesia incensa est, virgines denudatæ, monachi conculcati, presbyteri et plebeii laniati, episcopi in carcerem trusi, mysteria direpta et in terram projecta, 118. Catholicis illatæ calamitates in Gregorii ingressu, 90 et seqq.
Gregorius Dominica resurrectionis homines in carcerem trudit, 91. Acta in Athanasium edi studet ut ejus perniciem machinetur, 91, 92. Munita suffragiis ethnicorum, ædituorum, et Arianorum, 92. Eos qui domi orabant ad ducem deferi, 92. Ammone Ariano utitur ad litteras subscribendas, 93. Nautas vi compellit ut litteras suas accipiant ac deferant, 91 Omnes hortatur ut secum communicent, 277. Impedit eleemosynas, 278. Non sinit materteram Athanasii humari, 277. Ægyptum peragrat et episcopos vexat, 277. Despicit Antonium ejusque litteras, 278. Pseudepiscopus Alexandrinus da unatus ac depositus in synodo Sardicensi, 124, 127, 279. Gregorii Alex. ordinationes irritæ declarantur in synodo Sardicensi, 280. Gregorius qui Alexandrinam sedem invaserat a synodo Sardicensi declaratur non habendus episcopus, 131. Diem obit, 281.

H

Hæreses Salvatoris nomen usurpant et Verba Scripturarum, 215, 216. Insanas excogitarunt opiniones, 319. Earum impietas varia et fallax, 216. Se mutuo impugnant, 216. Nihil commune cum Scripturis habent, 216.
Hæreticorum perversa mens, 557. Hæretici quidam ab angelis facta esse omnia contendebant (Simon magus, Menander, Saturninus), 176. Quidam mali aliquam substantiam esse credebant, 5. Quam Deum esse fingebant, 5. Hæretici falsos Scripturæ libros commenti sunt, quibus sua tempora assignarunt. 768. Heretici, scilicet Marcionitæ et Manichæi, præter Deum, alium sibi rerum opificem fingunt, 39. Iidem Deum non agnoscebant creatorem, 176. Eorum dictum, 84. Eorum variæ sententiæ, 497, 498. Arbitratu suo res comminiscuntur, 600.
Harpocration episc. Ægypt. interfuit synodo Tyriæ, 154.
Harpocration episc. Bubastis Meletianus, 148.
Harpocration subscribit synodo Sardicensi, 133.
Harpocration presb. Alexandrinus subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 316
Hector, 13.
Hecuba, 13.
Heliodorus subscribit synodo Sardicensi, 132.
Heliopolis urbs Ægypti, 148.
Helladius diaconus Arianus, 314. Deponitur, 314.
Hellanicus Tripolitanus episc. pulsus ab Arianis, 274.
Hemerius catholicus, 158. Vide *Florius*.
Hephæstion diaconus Meletianus in *Breviario* Meletii, 148.
Hephæstus diaconus Mareotæ, 152.

Heraclammon Ægypti episc. adfuit synodo Tyriæ, 155. Heraclammon, 133.
Heracleopolis cujus episcopus Petrus Meletianus, 148.
Heracles presb. Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317.
Heraclianus subscribit synodo Sardicensi, 133.
Heraclides, 133. Heraclides alius, 133.
Heraclides episc. Ægypti adfuit synodo Tyriæ, 154. Heraclides alius Ægypti episc. adfuit synodo Tyriæ, 155. Heraclides episcopus fugatus ab Arianis, 306. Heraclides episcopus Nicius Meletianus, 143, 148.
Heraclius subscribit synodo Sardicensi, 133. Heraclius alius 133. Heraclius Phasci presbyter, 143. Heraclius presbyter Mareotæ, 151. Heraclius comes jussa Constantii enuntiat, 295, 297. Gentiles concitat in Athanasium, 298. Ecclesias Arianis tradi jubet, 298.
Hercules vulnerat Junonem et Plutonem, 10. Omphalen deperit, 10. Ejus gesta non comparanda cum Christi operibus, 72. Inter deos relatus a patre Jove, 10.
Heremius Thessalonicensis injuriis ac vi compulsus non ultra communicare cum Athanasio, 247.
Herennianus subscribit synodo Sardicensi, 133.
Herennius diaconus missus a Lucifero ad synodum Alexandrinam, 619.
Hermæon episc. Taneos interfuit synodo Alexandrinæ anno 362, 615. Et ei subscripsit, 619.
Hermæon Cynus et Busiris episc. Meletianus, 148.
Hermaphroditi, 17.
Hermes episcopus ab Alexandro ordinatus, 256, 305. Relegatur in superiorem Oasim. 256, 305.
Hermetaria, 251.
Hermeti episcopus Cales Meletianus, 148.
Hermias subscribit synodo Sardicensi, 133.
Hermias qui mendicorum pedes abluebat flagellatur, Arianis jubentibus, 300.
Hermogenes subscribit synodo Sardicensi, 132.
Hermon Bumasticorum (lege Bubasticorum) adest narrationi Athanasii de iis, quæ ipsi acciderant, fugienti sub Juliano Augusto, 694.
Hermopolis, 148. Ejus episc. Phasileus Meletianus, 148. Hermopolis parva episcopatus in Ægypto, 619.
Hero subscripsit synodo Sardicensi, 133.
Herodiani a Salvatore repressi, 220.
Herodis historia, 1025. Novem morbis afflictus interit, 1025.
Heroes ut dii colebantur, 48, 70. Christo homines esse comprobantur, 48, 70.
Heroica poesis ab Homero inventa, 15.
Hesperio episc. subscribit synodo Sardicensi, 133.
Hesperus subscribit synodo Sardicensi, 133.
Hesychius Castrensis, 121, 278.
Hesychius diaconus, Eusebianorum ad Julium legatus, 112.
Hieracas presbyter, 732. Idem qui Hierax:
Hieracas dixit Filium esse, λύχνον ἐκ λύχνου, ἢ ὡς λαμπάδα εἰς δύο, 583.
Hieracys subscribit synodo Sardicensi, 133.
Hierax presbyter missus ab Athanasio ad Dracontium, 211. In exsilium missus ab Arianis, 256. Syenem, 306.
Hierax presbyter Mareotæ, 151.
Hierax diaconus Mareotæ subscribit synodo Alex. anno 320, 317.
Hilarius diaconus legatus Liberii, flagris cæditur ab Ursacio et Valente, 291.
Hilarius notarius mittitur Alexandriam, 295. Adest irrumpenti Syriano, 311.
Hippocentaurus fabulosum commentum, 17.
Hispaniæ, 98, 122, 285. Hispani episcopi Hosium sequuntur, 294. Hispaniarum episcopi multi persecutionem sustinent pro Athanasio, 161.
Historia Arianorum ad monachos missa, 272.
Homerus omnium præstantissimus poetarum, 13. Ejus carmina de Telemacho, 507. Poeseos heroicæ inventor, 15.
Homo natura sua mortalis est, quippe ex nihilo factus, 41. Mortem reformidat; 57. Artium inventor, 15. Per Dei contemplationem terrenis rebus excelsior efficitur, 2. Et cum cœlestibus conjungitur, 2. Primitias et arrham deitatis in se habet, 701. Non est rationis particeps si rationem sive Verbum Dei ignoret, 45. Cum Deo conjunctus in cœlum ascendit, 425. Nunquam debet a Deo cogitationem avertere, 2. Oculos habet ad creaturas et Creatorem per eas videndum, 4. Ejus proprium est, accipere, egere, ignorare, 467. Ratione differt a belluis, 24. Per se nec Creatorem cognoscere nec de Deo cogitare potest, 45.
Primi homines esse nudos esse conspexerunt, non tam vestibus quam rerum divinarum contemplatione, quibus gradibus in profundum peccati ruunt, 3. Homini in paradiso constituto lex datur, 40. Homo qua ratio tum lapsus, 3.
Hominis mens ad malum valde proclivis, 2 post creationem infideles facti, 422. Homini et seqq. Homo lapsus jure morti subjicitur, Per peccatum divinæ similitudinis gratia s 41, 45. Ejus malitia in pejus sensim prolabitu solus circa Dei cognitionem errabat, non al 68. Homines primum cœlo, soli, lunæ et a men ascripserunt, 7. Et præposteram libid norem matris deorum exercebant, 20. Hon lapsus est, in peccata innumera decidit, falsis diis hærentes verum Deum abjecerun Ligna, lapides et omnem materiam quasi D verunt, 45. Homines etiam, imo et dæmone brutis differunt si nihil nisi terrena cogno sacrificium oblati falsis diis ac dæmonibus
Homo simplex non poterat homines redi se dæmonem fallaciis resistere non valet, 47 redimi nisi per incarnationem Domini, 3 mortuis excitari, 353. Mortalis remaneret si F esset, 424. Renovandus Filio traditus est u vitæ, ut luci, ut rationi, 83. Hominem lapsu ciem deserere dedecebat Deum, 42. Homines maledictione liberati fuissent nisi caro Chr esset, 425. Homo natura mortalis, gratia imm In Christo vita donatur, 366. A peccato redem efficitur, 454. Templum Dei effectus ob suam cognationem, 353. Gratiam ex plenitudine C pit, 359.
Homo animi munditia Deum Verbum cons Qua ratione misericors ut Deus esse potest, nis Christi particeps, 356, 357. Filius Dei effici ventum Spiritus sancti, 417. Adoptione, 417. noster cum Christo crucifixus est, 758. Homo nandus, sed ut virtute Christi suscitandus Per Verbum Filius efficitur, 350. Filius di æque atque Filii, 170. Gratia Filius Dei, 348. et sigillum habet, 356. Hominis incrementu Verbum accedat, 476. In hominibus, Christi 433. Homines adoptione Spiritus participes Hominis bellum cum Satana, 871.
Homœusion rejicitur in synodo Sirmiensian
Homousion rejicitur in synodo Sirmiensi an
Honoratus subscribit synodo Sardicensi,
Hosius magnus et confessor, 219, 255. Confe Maximiano, 370. Venerabilis senex, 128. Con Pater episcoporum, 294. Præsens synodo Al anno 324, 150. Nicænam formulam edidit, synodis præest, 255. Cum Athanasio Consta 235. Interfuit synodo Sardicensi, 292. Hosius pacis offert Orientalibus in synodo Sardicensi tatur Orientales episcopos ut ad synodum Sa accedant, 279 et seqq. Prior subscribit synodo 132. Multa sustinuit propter Athanasium, 161 constantia, 292. A Constantio evocatur, 292. S ut subscribat contra Athanasium, 292. Impe sententia deducit, 292. Remittitur in patriam, litteris sollicitatur minis intentatis, 292. Epi Constantium mittit, 292. Denuo accitus a Co anno integro detinetur, 294. Centenarius tunc Malis oppressus tandem cum Valente et Urs municat, neque tamen contra Athanasium 294, 162, 255. Instante morte vim sibi illatam Arianamque hæresin ferit anathemate, 294.
Hydra. Huic similes dicuntur Ariani, 481.
Hymenæus et Alexander a fide deficiunt, 2
Hymenæus et Alexander erraverunt, 362.
Hymenæus episc., 132.
Hypatius (Flavius), consul præfixus Formul næ, 576.
Hypostases tres perfectæ, 86. Hypostases tr tate, 701. Hypostases tres docere licitum erat, pariter asserere licitum dum res probe intel 617. Hypostasis quandoque pro substantia sum Hypostases non sunt per se divisæ, 80. Hypost est quod substantia, 714.
Hypselitarum urbs, 146.
Hyrcania. Ultra Hyrcaniam Evangelium per
Hyssopus Spiritus sancti efficaciæ comparat

I

Identitas de substantiis dici debet, 612. Verbi cum Filio, 464.
Idololatriæ prima causa est malitia, 6, 9. In pientiæ describitur, 9. Idololatriæ auctores com hominibus in profundum aquæ demersis, 6. Id originem sumpserunt, 2, 6. Esse repudianda ex i litate animæ comprobatur, 25. Varia per orbem i

Idololatris quanta pœna destinata, 12. Idololatria post Salvatoris adventum non ultra crevit, sen decrevit, 76. Omni impietatis genere repletur, 23.

Ignatius post apostolos episcopus Antiochenus, 607. Dicit Christum esse factum et non factum, in homine Deum, 607.

Imago Dei scilicet Christus homines ad Dei imaginem restituit, 47 et seqq. Imaginis exemplum, 47. Imago Dei in homine corporeis cupiditatibus obscuratur, 6. Imagines deorum ex auro, argento et ære detestandæ, 10.

Immortalitas animæ argumento est esse repudianda idola, 25.

Imperatori non licet ecclesiasticis rebus sese immiscere; si id agat verendum ne illi Deus imperium adimat, 293. Imperatores inter deos relati a Romano senatu, 8.

Incarnatio Domini orienti soli comparatur, 57. Incarnatione sola homines redimi potuerunt atque a mortuis excitari, 353.

Increatum est impassibile, 733.

Indi cum Arabibus de idolis dissentiunt, 18. Apud Indos multi magi memorantur, 73.

Indi Bacchum colunt, 8, 19.

Indi olim magicæ arti dediti, 71. Indi et barbari Nicænam synodum recipiunt, 712.

Infantes ad mortem pro Christo festinant, 56, 58.

Infernus sive Pluto ab Hercule vulneratus, 10.

Ingenius presbyter Mareotæ, 151.

Ingenius presbyter Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317.

Injustus. Vide *Peccator*.

Iniquitas. Vide *Peccatum*.

Innocentius Athanasii amicus, 763. Degit cum Palladio, 763.

Innocentius Evagrii amicus, 630. Ad eum nuncupat *Antonii Vitam* Evagrius, 630. Qui illo hortante eam Latine vertit, 630.

Ira comprimenda, 647, 669.

Irenæus subscribit synodo Sardicensi, 132. Irenæus Ægypti episc. adfuit synodo Tyriæ, 154. Irenæus presbyter Meletianus in breviario Meletii, 148. Irenæus diaconus Mareotæ ad Arium deficit, 313. Irenæus damnatur ab Alexandro, 305. Irenæus Athanasii presb. offert litteras ejus Ursacio et Valenti subscribendas, 284.

Irenicus subscribit synodo Sardicensi, 133.

Isaac in cubili obiit, 62. Isaac subscribit synodo Sardicensi, 133. Isaac Letois Meletianus, 143. Isaac Meletianus, 143. Letopolis episc., 148. Isaac Cleopatridis episcopus Meletianus, 148.

Isauria, 97, 285.

Isaias episc. subscribit synodo Sardicensi, 133. Isaias propheta, 65. Aperte narrat œconomiam Christi, 61. Sactus est, non crucifixus, 54, 63. Isaias est liber canonicus, 767.

Ischyrammon subscribit synodo Sardicensi, 133. Ischyrammon episc. Ægyptius interfuit synodo Tyriæ, 154 *in notis*.

Ischyras ordinatus a Collutho presbytero, 152. Improbus homo presbyteri munia obit, 143. Non erat presbyter, utpote a presbytero ordinatus, 106. In synodo Alexandrina ad laicorum conditionem redactus anno 320, 152. Æger erat cum Macarius accessit, 116, 157. Confugit ad Meletianos, 143. Ne Meletianus quidem presbyter erat, 117, 130, 150. Ischyræ sycophantia, 130. Mentiebatur libros sacros a Macario combustos fuisse, 117. A suis objurgatus veniam ab Athanasio petit et rescriptum tradit, 143. Vi ad Athanasium accusandum compulsus est, 108, 116, 143.

Ischyras testatur nullum fuisse calicem confractum, nullam mensam eversam, 143. Ischyræ roganti non datur in ecclesia locus, 151. Ischyras nunquam ecclesiam habuit, 152. Ischyræ cognati cum Athanasio juncti, 108. Ischyras non plus septem habebat qui conventibus suis interessent, 153. Abducitur Tyro ad Mareotem a legatis, 106. In mercedem sycophantiæ vacuo episcopatus nomine donatur ab Eusebianis, 108, 123, 126. In minimo vico, 156. Non erat in breviario Meletii, 158.

Ischyrion Ægypti episc. adfuit synodo Tyriæ, 154.

Ision Athribis episc. Meletianus, 148. Athanasii accusator, 141. Ision orphanus, 152. Ejus domo pro ecclesia utitur Ischyras, 152.

Isis Ægyptiorum dea, 8. Ejus errores, 680.

Israelitis, exstructo tabernaculo, circumscriptus orandi locus fuit, 242.

Italia, 98, 122, 285. Italiæ episcopi multi persecutionem sustinent pro Athanasio, 161.

J

Jacob ex Isaac natus, 62. Dum fugit multas visiones habet, 262. In Ægyptum proficiscens Deum comitem habuit, 168. In cubili obiit extentis pedibus, 62. Præsentem mortem non reformidavit, 262.

Jacobi Epistola Catholica est canonica, 767.

Jacobus episc. Ægypti adfuit synodo Tyriæ, 155.

Januarius subscribit synodo Sardicensi, 132.

Jejunium hebdomade post Pentecosten servatur, 256.

Jephte per fidem justus, 231.

Jeremias ex Helcia natus, 62. Contumeliis affectus est, non condemnatus periit, 63. Jeremias est liber canonicus, 767. Cum Baruche, Lamentationibus, et epistola pro uno libro computatur, 767.

Jericho Jesu filio Nave obsistebat, 62.

Jerosolymitana synodus Arianos ad communionem admittit, 157. Ejus epistola, 586. In qua Arius et socii admittuntur ad communionem, 586.

Jesses, 133.

Jesus Josedeci filius in templo nondum exstructo orationem habuit, 243.

Jesus aliquando *Salvator*, aliquando *salus* explicatur, 81. Significat Dei salus, 968. Hoc nomen adoratur ab angelis et archangelis, 352. Vide *Christus*.

Jezabel calumnia sua Nabothum læsit, 244.

Jezechiel ex Busi natus, 62.

Joannes martyrium subiit, 259. Joannis tres epistolæ catholicæ, sunt canonicæ, 767. Joannis Evangelium est liber canonicus, 767.

Joannes Memphis episcopus Meletianus, 148.

Joannes Archaph Athan sium calumniatur, 144. Jussus ab imperatore ut archiepiscopo adesset, 148. Postquam cum catholicis communicaverat Eusebianis operam locat, 108. Pœnitentiam agit de calumnia in Athanasium evulgata, 147. Evocatur a Constantino, 147. Pacem init cum Athanasio, 147.

Joannes presbyter, 763. Ad eum epistolam scribit Athanasius, 763. Litteras Jerosolymis misit ad Athanasium, 763.

Joas septimo ætatis anno regnare cœpit, 62.

Job cur dæmoni traditus, 653. Ejus uxor decepta a diabolo, 214. Fortitudine animi magnus, 261. Job est liber canonicus, 767.

Jonas subscribit synodo Sardicensi, 132.

Joseph et Maria illibati remanserunt, 738. Joseph ex Davide ortus, 738.

Josephi insidiatores ipsa conscientia prodidit, 239, 240.

Joseph Arimathæus corpus Christi sepelivit, 723.

Joseph subscribit synodo Sardicensi, 133.

Josias ex Amos natus, 62. Circa septimum ætatis annum regnare cœpit, 62. A vicinis oppugnatus, 62.

Josue. Vide *Jesus filius Nave*. Josue sive Jesu filii Nave liber est canonicus, 767.

Jovianus imperator epistolam mittit ad Athanasium, 622. Quem vocat religiosissimum, revocat in patriam, 622. Rogat Athanasium ut catholicam se fidem edoceat, 622 Rejicit petitiones Arianorum, 624. Defendit Athanasium contra accusationes eorum, 624, 625. Et accusationes scholastici cujusdam, 625. Et Patalæ, 625. Lucium cum contumelia eliminat accusantem Athanasium, 625. Eunuchos Probatium et socios tormentis applicat, quia Arianorum causam agebant, 626.

Judæi a vicinis oppugnati, scilicet ab Assyriis, Babyloniis, Syris, Moabitis, 62. Pleniore doctrina olim imbuti, 35. Omnibus Scripturis confutantur, 61. Apud eos reges fuere donec ungeretur Sanctus sanctorum, 65. Judæis non solis lex et prophetæ missi sunt, 46. Judæi principes Sodomorum et populus Gomorrhæ appellati, 254. Legem adulterabant, 254. Judæis nihil prodest Vetus Testamentum, qui Christum in eo prædictum non agnoscunt, 215. Legis et promissorum jacturam fecerunt, 165. Eorum blasphemiæ in Christum, 38. Putabant Christum purum esse hominem, 381. Verbum indignissime tractaverunt, 65. Miracula Christi a prophetis prædicta futura, non facta, dicunt, 64. Judæi in Mareote de mysteriis interrogati, 156. Judæis ecclesia in prædam concessa; 90. Judæi adversus ecclesias immissi a Philagrio, 89.

Judas ex Jacob natus, 62.

Judæ Epistola Catholica est canonica, 767.

Judas ab apostolatu dejectus quia proditor fuit, 231.

Judicia duobus partibus præsentibus ferenda, 149. Judicium mortis contra nos latum Christus delevit, 83. Judicium extremum, 77, 121, 904. In illo a peccatoribus auferetur Spiritus per baptismum datus, 905.

Judicum liber est canonicus, 767.

Judithæ liber legitur quidem in Ecclesia, sed non est in canone, 768.

Julianus Apostata dicitur philosophiæ studiosissimus, 624. Ejus mors Theodoro revelatur, 695.

Julianus episc., 132.

Julius Romæ orthodoxus, 219. Synodum indicit pro Athanasii causa, 276. Mittit Elpidium et Philoxenum presbyteros ad Eusebianos, 119. Julii æquitas in judicando causam Athanasii, 123, 125. Litteras mittit ad Eusebianos per Gabianum comitem, 111. Causam affert cur Athanasium et Marcellum ad communionem admiserit, 115. Per Archidamum et Philoxenum presbyteros legatos subscribit synodo Sardicensi, 132. Athanasio litteras gratulatorias dat Alexandrinis deferendas, 135.

Julius, 133. Julius diaconus Arianus, 314. Deponitur, 314. Julius damnatus ab Alexandro, 305.

Julius Constantius consul anno 335, 152. Frater Constantini Magni; 152.

Junonem aerem significare aiunt philosophi Græci, 681. Juno ab Hercule vulnerata, 10. Insidias Jovi parat cum Minerva et Neptuno, 10. Per Theseum inter deos relata, 8.

Jupiter ex patre carnivoro, 9. Patris insidias fugit, 10. Eum vinculis constringit et castrat, 10. Pater deorum Olympius, 13. In Creta Deus, 7. Exemplum dedit pueros corrumpendi, 20. Ejus amores et impudicitiæ, 9. Ganymedem rapit, 9. Adulteria, 10. Quos ex stupris procreavit liberos inter deos retulit, 10. Semelem, Ledam, Alcmenam, Dianam, Latonam, Maiam, Europam, Danaen et Antiopen vitiavit, 10. Propriam sororem uxorem habuit, 10. Plastices sive artis figlinæ auctor dicitur, 14. Per Theseum inter deos relatus, 8. Timet Trojæ eversionem, 10. Sarpedonis filii sui necem graviter fert, 10. Insidiis Minervæ, Junonis et Neptuni impetitur, 10. Juvatur a Thetide et centimano Ægeone, 10.

Juramentum Christianorum illud est cum quasi Deo præsente loquuntur, 238.

Justinianus, 133.

Justus, 133.

Justus Romothei presbyter, 143.

Justus diac. Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317,

Juvenis quidam thronum convellere tentans ictu intestinas foras ejicit, 299. Juvenis alius cum thallis ingressus in ecclesiam, tenebris divinitus offunditur, 299.

L

Labani pravus in Jacobum animus ex vultu deprehensus est, 340. Ei Deus ipse apparuit, 445.

Laici qui cum Arianis communicare noluerunt capitis damnati, 250.

Lamentationum liber cum Jeremiæ prophetia pro uno libro computatur, 767. Qui est canonicus, 767.

Laodicea in Syria, 253. Laodicea urbs Ægypti, 673.

Lapides et ligna in deorum numero computata, 7.

Lapsis in hæresin, si impietatis fuerint præfecti, venia conceditur, sed non recipiuntur in clerum, 768. Sin necessitate ac vi compulsi lapsi sint, in clero locus pristinus restituitur, 768.

Latialis Jupiter, 19.

Latona a Jove vitiata, 10.

Latro in paradisum ingressus, 79.

Latus urbs Ægypti eadem forsitan quæ Letopolis, 210.

Leda a Jove vitiata, 10.

Legati ad Mareotem sex, 106. Quinam, 149 Recusati ab Athanasio, 116. Eorum gesta in Mareote, 107. Flagitia, 107, 115. Legati Eusebianorum synodum cogi postulant a Julio, 112. Legati missi ubique ab Athanasio pro invasione Gregorii indicanda, 88.

Leis (*Lodi*) cujus episcopus Dionysius, 235

Leo in Ægypto ab aliis colitur, ab aliis occiditur, 18.

Leonides subscribit synodo Sardicensi, 133.

Leontius in Cappadocia episcopus orthodoxus, 220.

Leontius Antiochenus dum presbyter esset damnatur, 266. Castratus, damnatus ab Eustathio, in episcopum cooptatur ab Eusebianis, 271, 218. Constantii vi et potestate in episcopum delig tur, 218, 266. Accusatus quod consuetudinem cum Eustolio quadam habeat, sese castrat, 266, 284. Athanasii inimicus, 284. In gratiam Aetii Eudoxium ordinat diaconum, 602. Athanasio fugam crimini dat, 253. Leontius alius damnatur in synodo Seleuciensi, 580.

Leontopolis urbs Ægypti, cujus episc. Amos Meletianus, 148.

Letopolis cujus episc. Isaac Meletianus, 148.

Levitæ in libro Judicum historia, 87.

Levitic us est liber canonicus, 767.

Lex et prophetæ hominum doctores, 46. Lex ex monte Sina prolata, 124. Non ad Judæos solum missa, sed ad totum orbem, 46. Umbra futurorum, 366, 937. Per legem licebat coercere nequitiam, 46. Le eminem perfectum reddit, quia Verbi adventu indigebat, 366. Lex Dei vetat inimicum aut judicem aut testem esse, 153. Leges Lycurgus Spartiates et Solon Atheniensis inv 153.

Liber subscribit synodo Sardicensi, 133. Libri phorum nihil simile effecerunt iis quæ per crucem facta sunt, 73.

Liberius Romæ orthodoxus, 219. Donis tem Eusebio eunucho ut subscribat contra Athanasi Ejus ad eunuchum responsio, 288. Eutropium p rum et Hilarium diaconum legatos mittit ad Cons 291. Trahitur ad Constantium et eum cum fiducia tur, 290. In exsilium pellitur ut cogatur non ulte Athanasio communicare, 161, 247. Biennio in ex commoratur, 161. Tandem frangitur ærumnis.

Liberum arbitrium, 484.

Liburnius subscribit synodo Sardicensi. 13

oracula falsa, 71. Libya, 97, 157, 285. Libyæ ex exsilium missi in magnam Oasin, 161, 251. Lib tem adorant, quem vocant Ammonem, 19.

Lycia, 97, 285.

Lingua et lapides in deorum numero comp Lignis olim dæmones incidebant, ut homines rent, 71.

Litteræ a Phœnicibus inventæ, 15. Litterarum numerus a Palamede inventus, 15. Litteræ m Arianis ab Eusebianis et vicissim, 110. Litteræ b non scribendæ, 132.

Longianus magnus episc. orthodoxus, 220.

Longus presbyter Alexandrinus, 150. Subscri do Alexandrinæ anno 320, 316.

Lucæ Evangelium est liber canonicus, 76.

Lucifer fortiter cum Constantio se gerit, 2 lium missus, 288, 255, 308. Scribit ad Constantium stum, 770. Mittit Athanasio exempla epistolæ Constantium, 770. Episcopus et confessor, 77 Athanasius epistolam mittit, 770. Item aliam. 7 fer diaconos duos, Herennium et Agapetum m synodum Alexandrinam anno 362, 619. Ad eum tomus synodi Alexandrinæ, 615.

Lucillus Veronæ cum Athanasio Constantem Lucillus subscribit synodo Sardicensi, 132.

Lucius Adrianop. sæpe ab Arianis catenis vinc exsilium actus exsul diem obit, 280. Lucius epis ptius interfuit synodo Alexandrinæ anno 362. 61 subscribit synodo Sardicensi, 132. Lucius Autum nus episc. Meletianus, 148. Lucius diaconus Mare Lucius diaconus Arianus, 314. Deponitur, 31 designatus ab Arianis ad episcopatum Alexan 625. Accusationem offert contra Athanasium, repulsa et ignominia rejicitur a Joviano, 625.

Luctus Osiris, Ori, et Typhonis, 9.

Lumen a sole, 21,

Luna et alia astra ex sole pendent. 21. Lunæ nor ascriptus, 7.

Lupus in Cilicia episc. orthodoxus, 220.

Lyciæ oracula falsa, 71.

Lycopolis, 148. Ejus episc. Meletius, 148.

Lyræ pulsandæ modus, 21.

M

Macarius Jerosolymorum episc. orthodoxus,

Macarius in Palæstina episcopus (idem qui Ari tur) ab Orientalibus Arianorum fautoribus desci 287 *in notis*.

Macarius Ægypti episc. adfuit synodo Tyriæ, carius episc. Ægyptius interfuit synodo Alex anno 362, 615. Macarius de confracto calice ac 141, 143. Vinctus Tyrum adducitur, 147. Macarius prolicisc entibus ad Mareotem, Tyri sub militum reliquitur, 106, 115, 116, 149.

Macarius presbyter ab Eusebianis ad Julium 112, 113. Audito presbyterorum Athanasii acces aufugit, 114. Macarius presbyter Constantino cum Arius obiit, 269. Macarius Castrorum p Meletianus in *Breviario* Meletii, 148.

Macarius diac. Alexandrinus subscribit synodo drinæ anno 320, 316. Macarius diaconus, 14. alter diac. Alexandrinus subscribit synodo Alex anno 320, 317.

Macedonia, 98, 122, 285.

Macedonius Mopsuestenus, 111. Legatus ad Ma 106, 149. Macedonius Mops. legatus ab Arianis ut fidei formulam in Italiam deferat, 589. Macedon Paulo. Eum accusat, 275. Constantinopol. presbyt Episcopus, Pauli loco, creatur, 275.

Macedonius subscribit synodo Sardicensi, 132 donius, 133. Macedonius, 133.

Magnentius Constantem occidit, 237 et seqq. Ei Christianos, 237 et seq. Itemque Eutropium Co

Abuterium et Sperantium, 237 et seq. Ex-
44. Erga amicos perfidus, erga Deum impius,
ncantatoribus utitur, 237. Totum terrarum
io dolore affecit, diabolus vocatur, 237.
ius infert, 237.
isc. communione privatur in synodo Se-
).
ous jubetur ut episcopos cogant ad subscri-
tra Athanasium, 286.
fuit Christus quem dæmones magicæ auctо-
ant, 72. Magi apud Chaldæos, Ægyptios et
gica ars ante Christi adventum vigebat apud
aldæos et Indos, 73. Verbi adventu destru-
tus adventu suo artem magicam destruxit,
um Arabicum obtulerunt, 898.
'e vitiata, 10.
prima idololatriæ causa, 6. Ab hominibus
st, 2, 6. Res cæca, 290. Esse substantia pu-
ibusdam gentilium, 5. Malitia si substan-
us omnium rerum Dominus non esset, 5.
t hominum commentum, 5. Mala sunt ea
nt, bona ea quæ sunt, 4. Mala non exsis-
ominum commentis conficta sunt, 4. Ma-
Deo nec a Deo est, 5. Nec ab initio fuit, nec
uam habet, 5.
Vetus Testamentum rejicit, 215. Principem
ατὴν, vocat, 754. Malorum inventor, 617. Ait
m salutem et resurrectionem hominum fa-
4, 744, 749. Incarnationi fidem negat, 749.
duobus subjacere opificibus, bono et malo,
n esse partem Patri consubstantialem, 583.
rbum carnem factum esse et advenisse ne-
ripturas adulterant, 303. Veteri Testamento
503. Deum nomine tenus bonum appellant,
i aspectabile opus ascribunt, 226. In legem
. 598. Eis pro Christo Manichæus est, 320.
ignorare quædam, 475. Eorum baptismus
Tolerantiam passionis in Christo phantasiam
37. Aliquas Evangeliorum particulas adhi-
epudiant legem et prophetas, 324. Negant
reatorem, 337, 401. Ipsis res odiosa est pau-
ri, 391. Liber Athanasii adversus eos, 1029.
nathemate damnandi, 616. Dicebant diabo-
curæ creatorem, 746.
subscribit synodo Sardicensi, 133.
triginta sex Antiochia Alexandrinam usque,

esse Filius quomodo dicitur, 175. Manus
ræ in cruce, ut altera veterem populum,
a attraheret, 55. Manuum extensio in oran-
ius seorsim divisa inter deos relata, 7.
is subscribit synodo Sardicensi, 132. Mar-
onus Alexandrinus, 150.
s consul anno 341, 589.
Ancyranus in Nicæna synodo Arianis obstitit,
nos accusat impietatis, 275. Ab iis vicissim
75, 118, 119. In exsilium pellitur ab eis, 275,
. Romæ se purgat, 275. Fidem suam scripto
i approbat synodus Sardicensis, 131, 275.
tur a Theognio, 129. Ad communionem a Ju-
s, 115. Marcellum defendit Julius papa, 118.
ncyranus a multis defenditur, 113. Non ex
a Verbum Dei initium habere dixit, 130. Ejus
Ejus sequacibus anathema dicitur, 589.
cit corpus Christi in similitudine humana, non
uisse, 744. Sensit angelos posse creare, 386.
in tria principia separata dividit, 182. Dicit
ili modo accessisse, 748, 751. Negat carnis
n, 752, 754. Marcioni et Manichæo Vetus Te-
ejicientibus nihil prodest Novum, 215. Mar-
est ab Ecclesia, 321. Ait mortis et resurrec-
oniam, meram speciem esse, 757. Marcioni-
ue nomen habent, 321.
ngelium est liber canonicus, 767.
ubscribit synodo Sardicensi, 132. Marcus
rum proxime Libyam interfuit synodo Ale-
no 362, 615. Et ei subscripsit, 619. Marcus
Philarum interfuit synodo Alexandrinæ
15. Et ei subscripsit, 619.
eth. legatus ad fidei formulam Constanti
, 589.
iscopus ab Alexandro ordinatus relegatur in
n, 305. Marcus alius episcopus ab Alexandro
05, relegatur in superiorem Oasim, 305.
esbyter Mareotæ, 151. Marcus diac. Ale-
ubscribit synodo Alexandrinæ anno 320,
diac. Mareotæ subscribit synodo Alexan-
320, 317. Marcus alter diaconus Mareo-
it synodo Alexandrinæ anno 320, 317.
Marcus damnatur ab Alexandro, 305.
Mareotes regio Alexandrina, 143, 158. In qua nunquam episcopus fuerat, 143, 158. In ea decem aut plures maximi vici, 143, 158. Eo mittitur legatio ab Eusebianis, 106. In ea ne unus quidem Meletianus, 152. Mareotæ presbyteri litteras dant adversus Ischyram, 108. Falso Macarium accusari affirmant, 115, 116. Mareotici clerici repulsi a perquisitione, 151. Mareotica perquisitio facta coram præfecto, cohorte, ethnicis, Judæis, 118, 156. Illegitima, 130. Mareotica monumenta a perditissimis adolescentibus edita, 123. Athanasio et Macario absentibus, 123, 126.
Maria ex Davide orta, 238. Deipara, 446, 459, 462, 509, 700, 710, 737, 743, 744. Maria et Joseph illibati remanserunt, 738. Est soror nostra, 724.
Marianus subscribit synodo Sardicensi, 133.
Marinus, 133. Alius itidem.
Maris Chalcedonensis, 111. Scribit pro Ariana hæresi, 584. Ad Mareotem legatus, 106, 149. Maris unus ex sex legatis ad Mareotem, 149 et seqq. Legatus ad fidei formulam Constanti deferendam, 589.
Mars cædes patrare docuit, 20. Ejus cum Venere adulterium, 10. Marti immolabatur pars captorum in bello, 19. Mars a Diomede vulneratus, 10.
Martinianus filiam ducit ad Antonium, quæ a dæmone liberatur, 364. Martinianus notarius exemplaria fidei Sirmiensis, in qua consules præmissi, aufert, 595.
Martinus subscribit synodo Sardicensi, 133.
Martyres qui judicibus sese offerebant impellente Spiritu sancto id agebant, 264. In persecutione fugiebant, deprehensi martyrium fortiter subibant, 264. Eorum constantia, 480. Fortitudo, 57. Argumentum Christianæ religionis, 57.
Martyrium est fidem in periculis non negare, 231.
Martyrium Salvatoris, 586, 157.
Martyrium, id est templum Petri apostoli Romæ, 289.
Martyrius subscribit synodo Sardicensi, 132. Martyrium legatus ab Arianis ut novam fidei formulam in Italiam deferat, 589. Martyrius diaconus Eusebianorum ad Julium et ad Romanam synodum legatus, 112. Martyrius et Hesychius convicti, 112.
Matthæi Evangelium est liber canonicus, 767. Matthias episcopatum Judæ accipit, 948.
Maurus diaconus Mareotæ, 152. Subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317.
Maximiani persecutio, 302.
Maximianopolis Ægypti urbs, 148.
Maximilla Cataphrygum prophetissa, 574.
Maximianus subscribit synodo Sardicensi, 133.
Maximinus Trevirorum episc. cum Athanasio Constantem adit, 235. Defunctus erat cum Athanasius *Apologiam* ad Constantium scriberet, 235.
Maximini persecutio Alexandriæ, 663.
Maximus subscribit synodo Sardicensi, 132. Maximus, 133. Maximus legatus a Magnentio ad Constantium, 238. Maximus Jerosolymitanus decretis Sardicensis synodi subscribit, 133, 139.
Maximus diaconus missus a Paulino ad synodum Alexandrinam, 619. Maximus lector missus ab Athanasio ad Dracontium, 211.
Maximus philosophus, 733. Epistolam mittit ad Athanasium, 733. Ab eo accipit epistolam, 733.
Maximus Ægypti præfectus, 245.
Mechir mensis, 311, 312.
Mediolanum Italiæ metropolis, 255 *in notis*.
Megasius subscribit synodo Sardicensi, 133.
Melas in Arsenoite episc. Meletianus, 148.
Meletius magnus alius a Meletio Antiocheno episcopus orthodoxus, 220.
Meletius episcopus idolis immolavit, 140. Damnatur a Petro et a Synodo, 140. Schismatis auctor fuit, 140. Mareotem in schisma deducere frustra tentat, 143. Nullum in Mareote habuit presbyterum, 148. Petrum Achillam et Alexandrum maledictis incessit, 140. Breviarum, episcoporum et clericorum ab se ordinatorum tradit Alexandro, 148. Ad Ecclesiæ communionem admissus, 148.
Meletiani a Meletio, 140, 321. Alexandrum apud imperatorem accusant. 105. Post mortem Alexandri perturbant Ecclesias, 140. Ecclesiæ hostes, 153, 155. In Nicæna synodo aliquo modo recepti, 140. Schismatici accusant Athanasium de confracto poculo, 105, 143, 232. Meletiani et Ariani insidias in Athanasium inter se dividunt ut illi accusandi, hi judicandi sibi partes vindicent. 147. Meletiani Macarium presbyterum confracti calicis convincere non potuerunt, 149. Truncam manum circumferunt quam Arsenii esse dicunt, 143. Eusebianis operam locant, 232. Contra Athanasium, 232. Calumniam de mensa subversa et de calice fracto deferunt ad Constantinum, 144. Accusant Athanasium quod linea sticharia exegerit, 141. Bo-

cietatem cum Arianis ineunt, 231. Meletianorum simulatio, 232.
Meletiani episcopi semper schismatici Eusebianorum litteris nomina sua ascribebant, 110. Eorum calumniæ secum pugnant, 146. Mittunt veredarios ad conspirationem in Mareote adornandam, 153. Ante quinquaginta quinque annos schismatici facti, 232. Præsidendi cupidi et avari, 231. Epicritianis comparantur, 309. Ordinant ethnicos episcopos, 110, 309.
Meliphthongus diaconus Mareotæ, 152.
Memphis urbs Ægypti, cujus episcopus erat Joannes Meletianus, 148.
Menas episc. Antiphrorum interfuit synodo Alexandrinæ anno 362, 615. Et ei subscripsit, 619.
Menas diaconus Arianus, 314. Deponitur, 314.
Meneleaites in Ægypto, 619.
Menophantus Ephesinus damnatur a synodo Sardicensi, 122, 131, 132, 279.
Mens humana in toto homine est, 67. Mens prior litteris, 679. Est quasi verbum immanens, et verbum est quasi mens prosiliens, 204.
Mensuras Palamedes invenit, 15.
Mercurius subscribit synodo Sardicensi, 133.
Mercurius inter deos relatus a patre Jove, 10. In Arcadia colitur, 8. Per Theseum inter deos relatus, 8.
Meretrix in cubiculum Euphratæ immittitur, 281.
Mesopotamia cum Judæis Pascha celebrabat, 574, 713.
Meteli urbs Ægypti, cujus episc. Cronius Meletianus, 148.
Metianus episc. subscribit synodo Sardicensi, 133.
Metopas diaconus Mareotæ, 152.
Michæas jussu Spiritus sancti Achabum adiit, 261.
Milites ecclesiam obsident, 256. Milites Eusebianis dantur ut arbitrio suo Tyri omnia agant, 147.
Minerva insidias Jovi parat cum Junone et Neptuno, 10. Minerva textrinæ inventrix dicitur, 14. Ab Arcade vulneratur, 10.
Minervalis subscribit synodo Sardicensi, 133.
Miracula Christi, 51, 164. Miracula duo in Christi morte, ut mors omnium impleretur, et corruptio destrueretur. 52. Miraculum ingens est puellam ad virginitatem, adolescentem ad continentiam, idololatriam ad Christi fidem deducere, 210.
Moabitæ a Davide debellati, 62.
Monachi nondum in vastam eremum secesserant cum Antonius secessit, 634. Monachus in sæculo perinde est atque piscis extra aquam, 687. Monachi conculcantur et enecantur in Gregorii irruptione, 90, 118 Plagis cæsi, 277. Ferreis catenis ligati ab Arianis, 305. Plagis concisi in exilium mittuntur, 305. Monachos in ignem injicere tentant Ariani, 306. Monachi rogant Athanasium ut Arianorum et calamitatum suarum historiam, atque Arianismi confutationem ad se transmittat, 271. Monachi Dracontio auctores erant ne episcopatum susciperet, 211. Monachi in episcopos adlecti, cum magno populorum emolumento, officio perfuncti sunt, 210. Monachi et clerici Athanasium pertrahunt ut militibus subripiant, 265.
Monachi Cæsarienses infesti Basilio episcopo, 763. Eos objurgat Athanasius, 763. Monachi presbyteros habebant, 211. Monachi erant qui vinum biberent, 211. Et qui filios susceperant, 211.
Monasteria eversa ab Arianis, 306. Monasteriorum Antonii sanctitas, 662. Monasteria nondum tam frequentia erant in Ægypto cum Antonius ascetæ vitam iniit, 634.
Monastici ordinis propagatio, 631.
Monazontes vexati ab Arianis, 770.
Monarchia in Deo est, 489.
Monarchia in Trinitate quænam, 592.
Monarchia, id est unitas principii, non debet in tres hypostases separatas aut in tria principia distingui, 182.
Montanus Palatinus epistolam Constantii affert ad Athanasium, 243, 244.
Montanus Cataphrygum propheta, 574.
Monumenta altera absente parte edita suspecta sunt, 113. Ut Mareotica, 130.
Mors postquam Christus resurrexit terribilis non est, 56, 57, etc. Mors cruce victa et destructa, 56. Mors Christi dæmonibus formidini est, 73. Morte non perimus sed seminamur ad resurrectionem, 52. Mortis corruptio nullam in homines vim habet ob Christum incarnatum, 44. Mors ante Salvatoris adventum sanctis formidini erat, 56. Mors Domini est gentium vocatio, 55. Mors regnavit in *homines*, non autem in Christum, 354. Ab Adam usque ad Moysem invaluit, 82. Non sibi subjecit animam Verbi, 745. Mortis imperium morte Christi destructum, 54.
Motus animæ est vita ejus, 26.
Moyses in Ægypto natus non evertit idola
62. Moyses et Aaron ex Amram nati, 62.
Moysis ortum parentes celaverunt, 62. Mo
gus magnam visionem conspexit, 262. In ter
metu Pharaonis secedit, 258. Moyses et pro
stum prædixerunt, 215. Moyses os ad os cum
tur, 168. In monte obiit, 62. Prædixit Judæo
permansurum usque ad Christum, 65. Præs
tem non reformidavit, 262. Vir in omnibus
Moyses episc. Ægyptius adfuit synodo Ty
Moyses episc. Phacusarum Meletianus, 1
Moyses presbyter (aut Musæus) litteras d
et Valentis ad Athanasium, 139. Qui post
litteras accipere, 139.
Muis episc. Ægypti adfuit synodo Tyriæ,
Muis subscribit synodo Sardicensi, 133.
pus ab Alexandro ordinatus, 305. Relegatu
niacam, 305.
Muitus monachus in episcopum cooptatus
Thebaide, 210.
Muius episc. Ægyptius in exsilium miesu
256.
Mulieres inter deos relatæ, 8. Mulieres ip
tem pro Christo festinant, 56, 58.
Multiplicitas deorum est nullitas deorum
plicitas rectorum est nullitas rectorum, 30.
Mundus ideo creatur unus ut ejus conditor
tur, 31. Ex nihilo per Verbum factus, 67. Est
sensibus subjicitur, 66. Mundus qui cum
tur per rationem seu Verbum Dei factus
multos fieri non decuit, qua de causa, 30.
musico comparatur, 33, 34. Et corpori humano
moto, et urbi, 34. Mundum mundique part
lunt, confutantur, 20 et seqq.
Musæus subscribit synodo Sardicensi, 13
alter subscribit synodo Sardicensi, 133.
Musonianus comes, 121, 278.
Musonius subscribit synodo Sardicensi, 13
Mutari creaturis solis convenit, 347.
Myrsine vicus Mareotæ, 143.
Mysia, 97, 285.
Mysteria in Ecclesia sola celebrantur, 10
Dominica, 105. Mysteria direpta et humi
adventu Gregorii, 118.
Myzonius subscribit synodo Sardicensi, 1

N

Naaman leprosus mundatus est, 64.
Naboth læsus calumniis Jezabelis, 244.
Naissus. Isthic Athanasius post solutam S
synodum degit, 236.
Narcissus Neroniadis, 111. Legatus ad fidei
Constanti deferendam, 589. Athanasii inimicus
bit pro Ariana hæresi, 584. Cum aliis damnatu
Sardicensi, 122, 131, 218, 279. Athanasio fuga
dat, 253. Ter in diversis synodis damnatus et
266. Omnium sceleratissimus, 266.
Nathan propheta, 65.
Natura clamat Deum esse, 20. Non est i
21, 22.
Naturam humanam lapsam solum Verbu
instaurare, 43.
Nazarbi. Vide *Anazarbus*.
Nemesinus, 625.
Nemesion subscribit synodo Sardicensi, 13
Nemesius presbyter Alexandrinus subscrib
Alexandrinæ anno 320, 316.
Νεωτέρα, id est *Adolescentula*, Ægyptiorum
Neptunus per Theseum inter deos relatus,
Jovi parat cum Junone et Minerva, 10. Naut
dicitur, 14. Neptunum mare significare aiunt
Græci, 681.
Neronias aut Neronopolis, 253.
Nessus subscribit synodo Sardicensi, 133.
Nestor, 13.
Nestorius Ægypti præfectus, 138, 282, 687.
Nicææ convocatur synodus, quæ postea di
Ariminensem et Seleucianam, 572, 573, 576
Nicæna synodus sola sufficit, 575. Cur coact
vocem *consubstantialis* statuit et *ex substantia*,
606, 607. In ea circiter episc. trecenti, 303. T
cem et octo, 712. Trecenti, 113, 114, 604. E
coacta, 712. Ei totus assensit orbis, 712. Postu
sebianis rationem eorum quæ dicerent, 165. E
niantur Eusebiani 167. Eam qui repudiant
Ariani pœna digni sunt, 712, 713. Arianos a
damnat, 140, 225, 227, 228, 324. Meletianos al
ne recipit, 140. Eusebianorum impietas et

ad voces ex Scriptura non desumptas 187. Voces *ex substantia*, et *consubstan-*
:ogitavit, sed eas ab antiquioribus Patribus

ıodus στηλογραφία contra omnes hæreses,
t eos qui Spiritum sanctum dicunt creatu-
8. Confirmatur in synodis Galliæ, Hispaniæ,
0. Apollinaristarum errores repudiat, 722.
acta synodorum in subsequentibus synodis
ur, 112. Eam synodum Indi et barbari reci-
ıatis est ad subversionem hæresum, et ad
ɛsiæ, 712, 720, 735. Ob hæresin Arianam et
ɔlemnitatem coacta, 713.
es est ecclesiæ fides, 183. Ab universis orbis.
ipitur, 623. Præstantior omnibus, 617, 618.
mbolum, 188, 623.
ıbscribit synodo Sardicensi, 133.
ɜ Thebaidis cujus episc. Heraclides Meletia-

'pti episc. adfuit synodo Tyriæ, 154.
subscribit synodo Sardicensi, 133. Nilammon
ɔ Alexandro ordinatus, 305. Relegatur in
n, 305. Nilammon episc. Ægyptius in exsi-
ab Arianis, 256.
ɛsbyter Alexandrinus, 150.
'esbyter Alexandrinus subscribit synodo
ɜ anno 320, 316.
ɛpiscopus Theon Meletianus, 148.
cribit synodo Sardicensi, 133.
ıeuta ex pluviis Æthiopicis, 655.
. Alexandrinus subscribit synodo Alexan-
320, 317.
ıt a monte Antonii tredecim dierum itinere,

mech natus, 62. Ea perspecta habuit quæ
rvavit, 166.
ıristi dæmones pellit, 73.
duo esse non posse Ariani dicunt, 342.
:gypti episc. adfuit synodo Tyriæ, 154.
subscribit synodo Sardicensi, 133.
98, 122, 285.
ıittuntur qui cogant omnes episcopos ab
ɔmmunione absistere, 286.
a Novato nomen habent, 321.
.14 Pœnitentiam tollit, et nullam peccanti-
ptisma veniam relinquit, 563.
e aere non consistunt, 21.
subscribit synodo Sardicensi, 133.
ım liber est canonicus, 767.
ɜ subscribit synodo Sardicensi, 133.

O

;na, 251. Ibi relegantur Catholici cum virgi-

les episcopi injuriis ac vi compulsi non ultra
re cum Athanasio, 247.
Verbi Dei imperio coercitus, 33. Universam
ique alluit, 21.
Ægyptii episcopi pro Athanasio scribunt ad
ırdicensem, 123, 125.
ɜm fratris uxorem Constantius barbaris tra-

Ænorum episcopus ad necem quæsitus ab
', 280.
diaconus, 143. Olympius diac. Alexandrinus
ynodo Alexandrinæ anno 320, 316.
hi tradita sunt a Patre, quo pacto id intel-
82. Scilicet de Verbo homine facto, 83 et
a a Patre per Filium creata, 80.
. Vide *Consubstantialis*.
Herculis amasia, 10.
Lychnorum, episcopatus in Ægypto, 619.
subscribit synodo Sardicensi, 133. Optatia-
bit synodo Sardicensi, 133.
pisc. Ægyptius adfuit synodo Tyriæ, 154.
ɛntium falsa, 71. Quomodo exorta, 655.
ad laqueos hæreticorum vitandos, 216.
ni ecclesiæ obsistere, magnum periculum
tiones pecunia factæ a Meletianis, 309.
ıtarum rerum rectorem indicat, 29.
ɜ episcopi vinculorum, exsiliorum, scelerum,
ɛs, 129. Arianorum fautores, 131. Eorum doli,
ı gesta, 131. Nolunt ad synodum Sardicensem
23 et seqq. 126. Sardicam cum venissent ju-
ıgiunt, 128. Postulant ut Athanasius a com-
nodi Sardicensis separetur, 123, 126. Men-
ıstantium victoriam de Persis reportasse, 279.
unt, 279.

Origenes ὁ φιλόπονος, 183. Docet Filium semper esse cum Patre: nec alterius quam Pater substantiæ vel hypostasis, 183. Eruditissimus et laboriosus scriptor, 561. Ejus locus, 561. Ait non posse fieri ut aliquando Filius non fuerit, 183. Quæ inquirendo vel disputando scripsit non sunt affirmative accipienda, 183. Origenis tempore erant qui dicerent: Fuit aliquando cum non esset Filius, 183.
Orion presb. subscribit synodo Sardicensi, 133.
Orion episc. Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317.
Orphanorum et viduarum domus et panes diripiuntur in Georgii intrusione, 256.
Orsisius abbas, 693. Epistolam mittit illi Athanasius, 693. Item alteram consolatoriam de morte Theodori, 694.
Orthodoxi a Christo non a magistris suis nomen habent, 320.
Orus colitur ab Ægyptiis, 8. Ori luctus, 9.
Osee propheta, 65.
Osiris colitur ab Ægyptiis, 8. Ejus errores, 680. Ejus luctus, 9.
Otiosi hæreticis traditionibus recipiendis idonei, 736.
Oxyrynchus cujus episc. Pelagius Meletianus, 148.

P

Pacatus subscribit synodo Sardicensi, 133.
Pachymes Tentyrorum episcopus Meletianus, 148.
Pachnemunis episcopatus in Ægypto, 619.
Pæderos Heracleæ episcopus orthodoxus, 220.
Palæstina, 97, 122, 285. Palæstinæ episcopi, 15. Sardicensis synodi decretis subscribunt, 123. Athanasium perhumaniter excipiunt, 138, 283.
Παλαιὰ Ecclesia, sive vetus pars urbis Antiochiæ, in qua conventus habebat Meletius, 616.
Palamedes litterarum ordinem et numerum, mensuras et pondera invenit, 15.
Palatini officium, 152 *in notis*. Palatini missi contra Athanasium, 286.
Palladius subscribit synodo Sardicensi, 132. Palladius presbyter, 763. Ad eum epistolam scribit Athanasius, 763.
Palladius Augusti curiosus, 150. Palatinus, 152. Palladius palatii magister, 239. Palladius palatii magister et Asterius dux Armeniæ litteras Constantii Athanasio deferunt, 245.
Pallas per Theseum inter deos relata, 8. *Vide Minerva*.
Paltus urbs Syriæ luget ob pulsum Cymatium, 254. Cœlesyriæ, 619.
Pammo abbas præfectus monachorum, 695. Divinitus monet Athanasium eadem die occisum fuisse ac Julianum apostatam, 695.
Pamphylia, 97.
Pancratius episcopus, 580.
Panes ministrorum et virginum ablati in Gregorii intrusione, 91.
Paninuthius Ægypti episc. adfuit synodo Tyriæ, 154.
Paninuthius subscribit synodo Sardicensi, 133.
Pannoniæ, 98, 385.
Pantagathus, 133. Subscribit synodo Sardicensi, 133.
Paphnutius Ægypti episc. adfuit synodo Tyriæ, 154. Subscribit synodo Sardicensi, 133. Paphnutius alius, 133. Paphnutius alius, 133. Paphnutius episc. Saeos, interfuit synodo Alexandrinæ anno 362, 615. Et ei subscripsit, 619. Paphnutius episc. fugatus ab Arianis, 306.
Paphnutius monachus et confessor, 671. Paphnutius Ptemencyrceos monachus, 145.
Paradisus sic tropice dictus a Moyse, 3.
Paralipomenon libri primus et secundus pro uno computantur, 767. Sunt canonici, 767.
Parammon diaconus Mareotæ ad Arium deficit, 313.
Parasceve, id est feria VI, 91, 311.
Paratonium proxime Libyam episcopatus, 619.
Paregorius subscribit synodo Sardicensi, 132.
Partes corporis seorsum acceptæ inter deos relatæ, 7.
Paschæ solemnitas in causa est cur Nicæna synodus celebrata sit, 713.
Paschatis ratio, 1028. Paschatis festum instabat cum Dracontius secessit, 211.
Paschasius subscribit synodo Sardicensi, 133.
Pasophius, 133.
Pastoris liber, 166, 715. Utilissimus, 39. Non est in Canone, 176, 768. Citatur ab Arianis, 176. Legitur in Ecclesia, 768.
Pastorum absentia gregis invadendi occasionem lupis præbet, 246 et seqq.
Patalas scholasticus accusat Athanasium, 625. Repulsam fert, 625.
Patavium, 235. Cujus episcopus Crispinus, 235.

Pater. Hoc nomen potius Deo convenit quam non facti, 186 et seqq: Patrem qui dicit non dicit opificem, 202. Est æternus, immortalis, potens, lux, rex, omnipotens, Deus, Dominus, creator, factor, 335 Pater a seipso habet ut sit, 79. Verbum producendo non patitur nec dividitur, 171. Non magis sine Verbo esse potest quam sol sine splendore, 172. Per Verbum omnia administrat, 180. Sese per Verbum notum facit, 37. In Filio, 180. Verbum notum facit, 37. Pater et Filius eodem modo et æque naturaliter unum sunt ac lux et splendor, 180. Pater non assumpsit corpus humanum, 80. Non alicujus est Filius, 330. Non aiterius Patris, 336.

Pater, hæc vox ad Filium refertur, 345. Immutabilis, 347. Quæ dat per Filium dat, 354. Non est in Filio sicut in sanctis, 436. Patris et Filii eadem divinitas unaque natura, 438. In Filio et per Filium colitur, 440. A Patre et a Filio eadem gratia datur, 444. Quæcunque Patris sunt, sunt etiam Filii, 471. Pater Verbum suum sine deliberatione giguit, 483 et seq. Natura non voluntate Pater, 485. Omnia per Verbum in Spiritu creat et renovat, 538. 541, 554. Est fons sapientiæ atque vitæ, 604. Vitam dedit Filio, carnis scilicet, 697. Per Verbum resurrectionem effecit, 697. Major Filio quia Filius homo factus est, 698. Pater, Filius, et Spiritus sanctus unus Deus in perfecta Trinitate, 718.

Patricius subscribit synodo Sardicensi, 133.

Patricius, 133, 139. Subscribit synodo Sardicensi, 133.

Patropassiani sic vocantur a Latinis Sabelliani, 591.

Patrophilius episc. Scythopolitanus inimicus Athanasii, 152. Interfuit synodo Tyriæ, 152. Adit imperatorem cum Eusebio 160. Scribit pro Ariana hæresi, 584. Ante synodum Nicænam, 584. Queritur Nicænam synodum vocibus non scriptis usum fuisse, 601. Damnatur in synodo Seleuciensi, 580.

Paulianus subscribit synodo Sardicensi, 133.

Paulinus Trevirensis successor Maximini, 219. Metropolitanus Galliæ, 255. Sub Constantio fortiter se gerit, 308. Mittitur in exsilium, 257, 308.

Paulinus sive Paulus litteras Ursacii et Valentis mittit ad Athanasium, 139, 284. Paulinus Tyrius scribit pro Ariana hæresi, 584. Paulinus Antiochenus diaconos mittit ad synodum Alexandrinam anno 362, 619. Subscribit tomo synodi Alexandrinæ, 620.

Paulus apostolus a tribus personis divinis vocatus, 706. Per Benjamin significatur. Exuriebat, sitiebat, jejunabat, 211. Fugit cum eum persequerentur, 258. Nec mortem propter Christum pertimescit, 57. In omnibus suis epistolis desinit in hæc verba, *gratia vobis et pax*, etc., 444, 476. Nonnunquam sententiis profanorum utitur, 602. Non dubitat in Hispaniam properare prædicationis causa, 209. Ad tertium cœlum raptus, 265. Instante martyrio gloriatur, 262. Vetat episcopum a grege abscedere, 247. Cum ipsummet bonum finem haberet nihil mali agebat, 4. Martyrium subit, 210.

Pauli epistolæ quatuordecim canonicæ, 767.

Paulus Samosatensis Zenobiam Judæam patronam habuit, 305. Damnatur in Antiochena synodo, 114, 604, 605. Verbi adventum negat, 734. Et corporeum ejus adventum 215. Christo tribuit initium generationis, 752. Ait Christum διὰ προκοπῆς, Deum factum esse, 591. Ait Christum esse merum hominem aliunque a Verbo, 734.

Paulus Constantinopolitanus in exsilium mittitur a Constantino, 275. Deinde a Constantio, 275. Insidiis Eusebii, 275. Accusatus a Macedonio in exsilium mittitur in Pontum, deinde Singara in Mesopotamia, 275. Hinc Emesam, et Cucusum, atque hic Arianorum opera a Philippo strangulatur, 275.

Paulus Lati in Ægypto episcopus ex monacho, 210.

Paulus episc. subscribit synodo Sardicensi, 133. Paulus alius, 133. Paulus alius, 133, 139. Paulus alius, 133, 139. Paulus Tyri episcopus, 144. Convincit Athenium, 144.

Paulus presbyter pulsus ab Eusebianis, 125. Paulus diac. Alexandrinus subscribit synodo Alex. anno 320, 317. Paulus diaconus, 143. Paulus presbyter subscribit synodo Alex. anno 320, 317. Paulus Hypseles monachus, 145.

Pax Secontaruri vicus in quo jubetur exstrui ecclesia pro Ischyra, 158.

Peccatum hominem ad naturæ conditionem revocavit, 40. Id solus Christus delere potuit, 40 *passim*. Peccato gratia amittitur, pœnitentia recuperatur, 455. Peccata per gratiam cavemus, 932. Peccata ante monasticam vitam admissa Antonio non imputantur, 674. Peccata contra naturam, 41. Peccatum ex accidenti non ex natura, 755.

Pecysius presbyter, 145.

Pedes eorum divisi inter deos relati, 7.

Pelagius Ægypti episc. adfuit synodo Tyriæ, 154.

Pelagius Oxyrinchi episc. Meletianus, 148.

Pelasgi deorum nomina ab Ægyptiis didicerunt, 18.

Pelusium urbs Ægypti, cujus episcopus Meletianus, 148.

Pentateuchus, 767.

Pentapolis, 97, 285. Pentapoleos episcopi secutionem sustinent pro Athanasio, 161. Pe perioris Libyæ, 194. In ea quidam episcopi c sentiebant, 194. Sabellii hæresis grassatur i 194.

Pentecostes sancta, 256.

Perous presb. Alexandrinus subscribit synodrinæ anno 320, 316.

Persæ Syrorum numina non admittunt, 1 usque pervenit doctrina Christi, 73.

Persecutio Ariana prima sub Constantio, Postrema sub Constantio, 770. Persecutio A anno 356, 276. In persecutione fugiendum,

Perseus inter deos relatus a Jove, 10. Bac nerat, 10.

Pervigilium festorum, 246.

Petræ in Arabia cujus episcopus Asterius 619.

Petrus apostolus incarceratus vocantem s sequitur, 265. Judæorum metu se abscondit, cum Paulo martyrium subiit, 262.

Petrus Alexandrinus Meletium damnat, norum calumniis impetitus, 105, 232. Mart et tum cessat persecutio, 664.

Petrus subscribit synodo Sardicensi, 133 et 139. Petrus Heracleopolis episc.

Petrus Athanasii presbyter defert Ursacio et Valenti, 284. Petrus presb. Petrus diaconus Alexandrinus subscribit drinæ anno 320, 317. Petrus diaconus,

Phacusæ in Ægypto civitas, 148.

Phæno metalla, 300.

Pharisæi fimbrias alligant, 220. Eos qui rectionem viderant eam negare coegerunt comparantur, 570.

Phasileus Hermopolitanus episc. Meletia

Philæ Ægypti civitas cujus epi-copus Ma

Philagrius præfectus Ægypti in Marcotes synodi Tyriæ se confert, 107. Catholicos ve 107. Gregorium Alexandriam ducit, 89. Fa direptas Gregorio et Arianis tradit, 91 et Pilatus, 91. In Cappadocia vicarius, 275. Hu rum Arianorum, 275. Indicat Serapioni epis mortis Pauli C P., 275. Cum Arsacio eunte Alexandriam, 276.

Philippus subscribit synodo Sardicensi, 1

Ægypti episc. adfuit synodo Tyriæ, 154.

Philippus præfectus Paulum CP. strangul anno postea a præfectura deturbatur, 275. E sere interiit, 275. Philippus alius Athanasii 296.

Philon subscribit synodo Sardicensi. 133.

Philo episc. Ægyptius in exsilium missus a 256. Babylonem, 306.

Philogonius orthodoxus episc., 219.

Philologius subscribit synodo Sardicensi. 1

Philosophi duo conguuntur ab Antonio, 6

Philosophi alii Antonio illudentes confutantur 679. Philosophi gentiles aiunt mundum esse quoddam corpus, 66. Philosophi præstantiores divinam potestatem simulacris longe antecede Philosophorum magniloquentia non est effica gendos mores ut Christi sermo, 71. Philos gentiles Evangelii interpretationem omnes nunt, 75. Philosophi ethnicorum cur homines luarum formas diis tribuant, 15. Philosophi aiunt per idola augelos hominibus appare esse hominibus instar litterarum, 15. 16. 15. 16. Philosophus Antonium adit, 693

Philotas subscribit synodo Sardicensi. 1

Philoxenus presbyter legatus Julii Philoxenus presbyter Julii legatus in synodo Forte idem, 132.

Philumenus, 141.

Phinees Ægypti adfuit synodo Tyriæ. 1

Phœbus episc. communione privatur in synodo ciensi, 580.

Phœnices liberorum cædibus Saturnum reddebant, 19. Phœnices alios quam Ægyptios 18. Phœnices litterarum inventores, 15.

Phœniciæ mulieres in honorem deæ suæ

Photius episcopus subscribit synodo Sardi

Phragon episcopatus in Ægypto, 615.

Phryges aiunt prophetas et alios Verbi rare quid agant, 473. Phrygum baptismus

Phthenegy urbs Ægypti cujus episcopus Pininuthes
[eletianus, 148.
Piceuum, 98.
Pictura expressi homines in deos postea consecrati
unt, 9.
Pilatus Salvatoris latus perforavit, 251.
Pininuthes Phthenegy episc. Meletianus, 148.
Pinnes occultator Arsenii, 145. Monet Joannem ne ul-
ra Athanasium de interempto Arsenio accuset, 145.
Piræus ubi Diana adorabatur, 9.
Piscis ab aliis ut deus colitur, ab aliis occiditur, 18.
Pistus in Græcia episcopus orthodoxus, 220. Pistus
Egypti episc. adfuit synodo Tyriæ, 154. Pistus subs-
cribit synodo Sardicensi, 134.
Pistus presbyter Alexandrinus, 150. Pistus presbyter
Mareotæ ad Arium deficit, 313. Pistus Arianus pulsus ab
Alexandro et a Nicæna synodo, 113. Ordinatus Alexan-
drinus episcopus a Secundo, 113. Ab Eusebio delectus,
2. Pistus diaconus Alex. subscribit synodo Alexandri-
æ anno 320, 316. Pistus diaconus, 113. Pistus diaco-
us Mareotæ, 151. Pistus alter diaconus Mareotæ, 151.
Pitybion, 235.
Plato magnus inter gentiles asseverat Deum omnia ex
materia præexsistente fecisse, 39. Refellitur, 39. Quia id
mbecillitatem arguit in Deo, 39. Summopere apud gen-
iles admirationi est, 68. Ejus locus, 68. Cum Socrate
Dianæ adorandæ causa in Piræum concessit, 9.
Plen episcopus ab Alexandro ordinatus, 305. Relegatur
n Ammoniacam, 305.
Plenius episc. Ægyptius in exsilium missus ab Aria-
is, 256.
Plusianus episcopus, 147.
Plutarchus, 132.
Plution presbyter Alexandrinus, 150. Pulsus ab Euse-
bianis, per Sardicensem synodum restituitur, 125.
Poculum mysticum a Macario confractum diccbatur
b Eusebianis, 105, 108 et seqq.
Pœnæ iis præparatæ qui cum bonum nossent male
gerunt, 38.
Pœnitentia a baptismo in quo distinguitur, 563.
Poesis heroica ab Homero inventa, 15.
Poetæ quos celebraut, ut dii habiti sunt, 48. Non sunt
xcusandi quod deorum gesta more poetico confinxe-
nt, 12, 13. 14. Falsorum deorum prædicatores, 12.
orum turpem vitam litteris mandarunt, 12.
Polemius Constantii comes Athanasio rescribit co
rtans ut revertatur, 282.
Pollux Jovis ex adulterio filius. Vide *Dioscuri*.
Pollux in Libya episcopus a Secundo ordinatus, 580.
Polyarchia non statuenda, 489.
Polybius diaconus Alexandrinus subscribit synodo
xandrinæ anno 320, 317.
Polycratia virgo admiranda et Christifera, 673. Ab
quio curatur, 673.
Polyæus diaconus Mareotæ. 151.
Pondera Palamedes invenit, 15.
ntificatus Christi non transit, 377.
pulus diacono respondet in ecclesia, 265.
Pamon Ægypti episc. adfuit synodo Tyriæ, 154. Episc.
ofessor plagis laniatus tandem interiit, 277.
Percursor noster Christus Dominicus homo intravit
lum, 79.
dicatores verbi canibus similes, 888.
Petextatus, 132. Subscribit synodo Sardicensi, 132.
Petorium sacrum, 152.
Presbyteri et diaconi qui Romam venerant affirmant
ntem esse Athanasium, 116. Presbyteri multi Ale-
a et aliunde ad Julium confugerunt anno 342, 119,
eri laniati in adventu Gregorii, 118. Presbyteri et
gis laniati in Gregorii invasione, 90. Presbyteri et
Alexan drini ab Arianis pulsi et ve xati, 301. Pres
monachi ferreis catenis ligati ab Arianis. 305. Ad
lagis concisi in exsilium mittuntur, 305. Presby-
tro et Alexandro ordinati profligantur, 305. Pres-
thanasii ad necem quæsiti ab Arianis, 255.
ipium viarum Christus, 179. Principium divini-
m, 489. Principium malum quod habet, nulla
um, 6.
is, 133. Probatius et socii eunuchi favent Aria-
leoque tormentis traduntur a Joviano, 626.
a consul anno 341, 589.
e duodecim pro uno Scripturæ libro compu-
. Qui est canonicus, 767. Prophetæ falsi,
ieta et visio ab Israele defecit quando Chri-
t, 65. Prophetis homines non obtempera-
ophetæ a Judæis vexati. 46.
um et patriarcharum nullus pro populo cru-
4. Per nubes indicantur, 875. Christum præ-
dixerunt, quem discipuli invenerunt, 215. Non ad
solos missi, sed ad omnes homines, 46. Prophetæ
888.
Proserpina sive Puella, Ægyptiorum dea, 8 Pr
næ raptum figurate terram significare aiunt phil
Græci, 681.
Protasius subscribit synodo Sardicensi, 132.
Protasius Mediolani episc. cum Athanasio Consta
adit, 235.
Proterius presb. Alexandrinus subscribit synodo
xandrinæ anno 320, 316.
Protogenes in Dacia Sardicæ episc. orthodoxus,
Subscribit synodo Sardicensi, 132.
Proverbia non ut nude jacent explicanda, 405. I
verbiorum liber est canonicus, 767.
Providentia Dei, 978.
Prudentis est omnia ad temporis rationem dispensa
194.
Psaes subscribit synodo Sardicensi, 133.
Psais episc. fugatus ab Arianis, 306.
Psais episc. Ægypti adfuit synodo Tyriæ, 155.
Psalmorum liber est canonicus, 767.
Psammathia Nicomediæ suburbium, 141.
Psenosiris, 133.
Psenosiris episcopus ab Alexandro ordinatus relegatu.
in Ammoniacam, 305.
Psinabla Thebaidis, 306.
Ptemencyris monasterium, 145.
Ptolemais Ægypti urbs, 148.
Ptolemæus episcopus Meletianus, 580.
Ptolemæus Valentini discipulus ait: δύο ζυγοὺς ἔχειν
τὸν ἀγέννητον, ἔννοιαν καὶ θέλησιν, 482.
Ptollarion presbyter Mareotæ, 151. Ptollarion diac.
Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317.
Puella, sive Proserpina Ægyptiorum, dea, 8.
Pugna deorum ante Ilium pro Græcis et Trojanis, 10.
Pythiæ oracula falsa, 71.

Q

Quadragesimæ synaxes, 241. Quadragesima sancta
dicitur, 91. In ea jejunabant Christiani, 241.
Quadraginta laici catholici in exsilium missi ab Aria-
nis, 306.
Quintianus qui Gazensem sedem invaserat non nomi-
nandus esse episcopus declaratur, 131.
Quintus subscribit synodo Sardicensi, 133.

R

Ratio seminalis singulis rebus innata, 31. Ratio in ho-
mine omnia moderari potest, 24. Ratio seu Verbum pro-
batur inesse Patri, 32. Ratio et Verbum Dei omnia mo-
vet cum ratione, 31, 32. Ratio Dei. Vide *Verbum*.
Refugii urbes in lege, 258
Regibus et magnatibus vel occulte maledicere peri-
culosum est, 235.
Regum libri duo, primus et secundus, pro uno com-
putantur, 767. Sunt canonici, 767. Regum liber tertius
et quartus pro uno computantur, 767. Sunt canonici,
767.
Religio ideo multiplex est, quia homines ab unius Dei
contemplatione recesserunt, 18. Comparantur iis qui so-
lem fugiunt, 18. Religionis proprium est non cogere, sed
persuadere, 303. Religiones variæ et prope infinitæ, 70.
Reptilia et aquatilia animalia in deorum numerum
relata, 7.
Res non fortuito factæ sunt quia providentia guber-
nantur, 39.
Resurrectio corruptionem eliminat. 44. Mortis tro-
pæum, 53. Resurrectionem corporum ne cogitarunt qui-
dem gentiles, 73. Resurrectio Christi homines de immor-
talitate certiores fecit, 73. Quare post triduum, 56.
Resurrectio corporum per Christum, 58. Ob resurrectio-
nem ex mortuis Christus principium viarum appellatur,
422 Resurrectio nostra in cruce posita, 352.
Restitutus subscribit synodo Sardicensi, 132.
Rhea luxuriam docet, 20.
Rhetoricam Corax Syracusius invenit, 15.
Rhetorius impiissimus hæreticus, 739.
Rhinus presbyter Alexandrinus, 150.
Rhodope, 122.
Rogatianus subscribit synodo Sardicensi, 133.
Roma, apostolicus thronus, 288. Metropolis Romaniæ,
288 Romæ synodus habetur pro causa Dionysii Alexan-
drini, 605.
Romania cujus metropolis Roma, 288.
Romani olim Latialem Jovem humanis hostiis colebant,
19. Romanus diac. Alexandrinus subscribit synodo Alex.
anno 320, 317. Ad Romanum pontificem mos erat negotia
ecclesiastica majoris momenti referre, 121. Roman-

nodus cui adsunt episcopi plus quinquaginta, 97, 278. Innocentem declarat Athanasium, 97, 278.
Romulus subscribit synodo Sardicensi, 133.
Rubrum mare in duodecim divisiones divisum, 908, 976.
Rufinianus episcopus, 768. Ad eum scribit Athanasius, 768. Eum vocat filium suum, 768.
Rufinus Albinus consul cum Julio Constantio anno 355, 152.
Rufinus subscribit synodo Sardicensi, 133.
Rufinus Catholicus, 239.
Rufus subscribit synodo Sardicensi, 133.
Rufus in Augustaliana speculator sive spiculator, 157.
Ruth est liber canonicus, 767.

S

Sabaoth Dominus, id est Dominus virtutum, 702. Hæc vox convenit tribus personis, 702.
Sabbatismus est futura hæreditas, 927.
Sabellius arbitratur eumdem esse Patrem, Filium et Spiritum sanctum, 504. Sentit eumdem, modo Patrem, modo Filium vocari, 182, 494. Hæreticus declaratus est, 438. Ejus confutandi ratio, 205, 206. His verbis: *Omnia quæcunque habet Pater mea sunt*, evertitur, 85. Ait, eumdem esse υἱοπάτορα, Filium et Patrem, 559, 583. Cum Paulo Samosatensi consentit, 752. Anathemate damnatus, 616. Ut impius, 617. Recte confutatur per ea quæ humano more de Salvatore dicta sunt, 206.
Sabelliani ex Filii notitia refelluudi, 491, 591. Latinis Patropassiani vocantur, 594.
Sacra vasa diripiuntur anno 341, 685.
Sacrificium Christi constans non fluxum, 377. Præstantius aliis est, 366.
Sacrificia humana, 19, 45.
Sadducæi consonant cum Arianis, 170. Legem retinent, prophetas repudiant, 215. Sadducæi, Herodiani et Pharisæi simul juncti veritatem subvertere non potuerunt, 220, 286.
Sais episcopatus in Ægypto, 148, 619. Salomon ex David natus, 62. Unctus est, 65. Adolescens regnare cœpit, 62. Præ omnibus hominibus sapiens, 532.
Salustius subscribit synodo Sardicensi, 133.
Salvator per Incarnationem universa sui cognitione replevit, 69. Ejus præclara gesta non magis numerari possunt quam maris fluctus, 76. Ex eo salus ut lumen ex lumine, 81. Salvator mortem destruxit, 49, 57. Nos renovavit, 49. Totam idololatriam impugnat, quod est ejus deitatis indicium, 75. Quotidie in suis discipulis tropæa per crucem excitat, 57. Ubique terrarum prædicatur, 75.
Salvator. Vide *Christus*, et *Filius Dei*, et *Verbum*.
Samosatensis Pauli sententia, 180. Ait Salvatorem Dominum et regem non fuisse antequam fieret homo, 379. Judæorum discipulus, 510. Ait Filium Dei non prius fuisse quam homo fieret, 339, 349. Ejus baptismus inutilis, 404. Consonat cum Arianis, 170. Ejus sectatores quidam Verbum a Filio separant, 507.
Samson per fidem justus, 231.
Samuel ex Elcana natus, 62. Per fidem justus, 231.
Sancti in persecutione fugiebant, 261. In cœlo semper benedicunt Deum, 809. Sanctorum imitatores esse debemus, 209. Sancti viri si quando sese persecutoribus offerrent, id jussu Spiritus sancti agebant, 261. Eorum verba nemo sine pura mente intelligere potest, 77.
Sanctus. Hæc vox eodem tono ter dicitur, de singulis scilicet personis, 86. Tres hypostases perfectas denotat, 86.
Sanguinem Christi contumeliis afficere impium est, 105.
Sapientes falsi naturam a Deo conditam pro Deo habent, 20.
Sapientia Salomonis, 539. Legitur quidem in Ecclesia, sed non est in canone, 768. Sapientia Sirach legitur quidem in Ecclesia, sed non est in canone, 768.
Sapientia una in Deo quæ est Verbum, 205. Esse Filius Dei quomodo dicitur, 175. Non est vacuum Filii nomen, 174. Est filius, 341. Non est passio non pars ejus, sed propria ejus proles, 341. Est Verbum Dei, 79. Se ad res creatas accommodavit, 432. Vide *Verbum*. Sapientia quæ in rebus est quænam, 432.
Sapricius subscribit synodo Sardicensi, 133.
Saprion Ægyptius episc. adfuit synodo Tyriæ, 154.
Sara Abrahamum Dominum vocat quamvis maritum, 372.
Saraceni Antonium ducunt ad montem, 665. Ei panes deferunt, 666.
Sarapion. Vide *Serapion*.
Sarapammon episc. Ægyptius adfuit synodo Tyriæ, 54.
Sarbatius subscribit synodo Sardicensi, 13
Sardicæ conveniunt episcopi circiter, 170.
Sardicensis synodus nullam fidei tabellam
Orientales episcopos provocat ad synodum, 1
Athanasium admittit ad detensionem, 122, 27
Nicænam synodum sufficere, nec aliquid ultra
esse, 616. Subscripsere plusquam trecenti e
In ea Athanasii adversarii quasi sycophant
sunt, 97. Legatos mittit ad Constantium,
Capuanum, et Euphratem Coloniensem,
imperatores ut vetent ne sæculares judice
ecclesiasticis judicent, 124, 127.
Sardinia, 98, 285. Cujus metropolis Calari
Sarmates Arianis desertor Ecclesiæ, 314.
314.
Sarmaton diac. Mareotæ subscribit syno
drinæ anno 320, 317.
Satanas procera statura Antonio apparet,
Saturnilus subscribit synodo Sardicensi,
Saturnus liberorum cædibus placabatur,
qui Beelphegor, 945. Olim colebatur, 71. A
et castratus, 10. Ejus fuga, 680.
Satyrus subscribit synodo Sardicensi, 133.
Saul Sicarios mittit ad Davidem confodien
Ejus facinora, 303. De violata lege repreh
Vir iniquus, 244.
Sazana et Æzana Auxumeos tyranni, 250.
Schedia episcopatus in Ægypto, 619.
Scholasticus quidam accusat Athanasium
vianum, 625. Repulsam fert, 625.
Scotinus. Sic vocatur Photinus per antiph
Ejus error, 591.
Scripta gentilium non efficacia sunt ad
mores, sed Christi sermo, 71.
Scriptura omnis plena est testimoniis adversu
60, 61. Etiam obscura non ideo rejicienda, 603.
vocatur, 60. *Et sæpe alibi* ἱκανωτέρα πάντω
statuendam, 216, 575, 644. Per se satis est, a
indicandam, 1. Ejus verba qui negat impius
hostis est, 174. Cum prudentia intelligenda
milia de Deo ac de hominibus dicit, 171. Do
Verbo sentienda sint, 35. Non verba solum
216. Ex ea longe aptiora eruuntur argument
aliis quibusque, 186. Sedulo evolvenda, 216.
pus observandum, 361. Eam interpretati sunt
Scripturæ libri combusti a gentilibus in
Gregorii, 90.
Scripturæ libri, 767.
Scylla fabulosum commentum, 17.
Scythæ qui Tauri appellantur virgini deæ
Græcos immolant, 19. Scythæ Persarum nu
admittunt, 18 Ad eos usque pervenit Evang
Sebaste cujus episcopus Eustathius Arianu
Sebastianus Manichæus cum turma militu
tholicos irrumpit, 256. Nullam habet pauperu
serationem, 301. Quadraginta catholicos vi
verberari jubet, 256. Quorum quidam exstin
256. Jubet pelli episcopos catholicos, 305.
administer, 300.
Sebennytus urbs Ægypti cujus episc. erat S
Meletianus, 148.
Secundus Pentapolitanus Arianus, 113. De
synodo Alexandrinæ, 314, 315. Pulsus ab Alex
In superiore Libya episcopus, 305. Cum Ari
229. Cæteris episcopis Arianis admissus, 229.
episcopos ordinat, 580. Secundum presbyteru
502.
Secundus presbyter Barcæ calcibus interim
cundo Pentapolitano, 302.
Seleucia in Isauria, 572, 572. Τραχεῖα sive, asp
372, 580. Ibi synodus celebratur, 572. A Constanti
tibus Arianis convocata, 572, 580. Conveniun
circiter CLX, 580. In ea Acacius Cæsariensis,
lus Scythopolitanus, Uranius Tyri, Eudoxius,
Alexandrinus et alii pauci numero ab aliis sece
Verentur accusatores, 580. Nicæna synodi scri
gant et synodum criminantur, 580. Alii epis
gno numero solam consubstantialis vocem iu
580. In reliquis catholice sentiunt, 580. Dam
cium Cæsariensem, Patrophilum Scythop., et
a communione segregant, 580. Quod in jus v
accessissent, 580. Constantium postea adeunt
Semele a Jove vitiata, 10.
Seminalis ratio singulis rebus innata, 31.
Sempronianius subscribit synodo Sardicens
Sempronius subscribit synodo Sardicensi,
Senacherim Ezechiæ formidini erat, 62.
Senatus Romanus etiam tempore Athanasii im

inter deos consecrabat, 8. Sententiæ variæ de mundi fabrica et de rerum omnium creatione, 39. Sensus homini ad creaturas cognoscendas, et Creatorem per ipsas, dati, 4. Sepiæ atramentum emittunt, 482.
September mensis, *Ægyptiis* Thoth, Macedonibus Gorpiæus, 580.
Septuaginta Interpretum editio, 80.
Septuaginta hebdomades Danielis argumentum sunt adventus Christi, 64. Probatur, 65.
Serapammon, 133. Subscribit synodo Sardicensi, 133.
Serapammon aut Sarapammon episcopus et confessor ab Arianis in exsilium mittitur, 277.
Serapas diaconus Mareotæ, 152.
Seraphim dicendo: *Sanctus, sanctus, sanctus*, Patrem et Filium et Spiritum sanctum glorificant, 701.
Seraphinis et cherubinis nihil Deo propinquius, 86.
Serapion Sozontis filius bene moratus juvenis, 144.
Serapion monachus in episcopum electus est, 210.
Serapion episcopus Ægyptius Thmuitanus, 685. Ei visiones suas narrat Antonius, 685. Ei moriens Meloten unam dat, 691. Serapion rogat Athanasium ut historiam et confutationem Arianæ hæresis et narrationem mortis Arii ad se transmittat, 269. Litteras mittit ad Athanasium, 517.
Serapion subscribit synodo Sardicensi, 133. Serapion alius, 133. Serapion presb. Alexandrinus, 150. Serapion presbyter Mareotæ, 151. Serapion diaconus Alexandrinus subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317. Serapion diaconus Mareotæ ad Arium deficit, 313. Serapion cognomento, Pelycon damnatur ab Alexandro, 305.
Serras sive Seras diaconus Mareotæ, 151. Subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317.
Seras in Libya episcopus, a Secundo ordinatus, 580.
Serenus subscribit synodo Sardicensi, 133. Serenus alius, 133. Serenus presbyter Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317.
Sermo Christi humiliore stylo scriptus acutissimos sophistas confutavit, 73.
Servatius legatus a Magnentio ad Constantium, 238.
Severianus subscribit synodo Sardicensi, 133.
Severinus, 133,
Severus, 132. Severus, 133.
Sicilia, 98, 285.
Signum crucis, 56. Dæmones fugat, 71, 76, 642, 649, 656, 683. Signo crucis ars magica deficit, incantamenta evanescunt, idola deseruntur, 59, 71. Dii fugantur, 75. Mors conculcatur, 57.
Silvanus, 133, 139. Subscribit synodo Sardicensi, 133, 139.
Silvanus presbyter Alexandrinus subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 316.
Similis vox non sufficit ad Filii generationem indicandam, 178, 180.
Simoniani a Simone Mago nomen habent, 321.
Simulacra. Vide *Idola*.
Simplicius, 133. Subscribit synodo Sardicensi, 133.
Sirach liber legitur quidem in Ecclesia, sed non est in Canone, 768.
Sirmium cujus episc. Domnion, 274.
Sirmiense Symbolum cum coss. confitetur Filium Dei unigenitum esse, 576. Ante omnia sæcula et tempora et substantias ex Patre genitum, 576. Impassibiliter, 576. Deum de Deo, 576. Patri per omnia similem secundum Scripturas, 576. Natum ex Maria Virgine, passum, crucifixum, 576. Ad inferos descendisse, 576. Resurrexisse, 576. Quadraginta diebus cum discipulis versatum esse, 576 Ascendisse ad cœlos, 577. Et in Spiritum sanctum, 577.
Siscia, 98, 122, 285.
Sisinnius Arianus in Libya, 305.
Socrates subscribit synodo Sardicensi, 132.
Socrates cum Platone Dianæ adorandæ causa in Piræum concessit, 9.
Sol extra proprium circulum nunquam egreditur, 21. Terram circuit, 22. Sol et luna ostenduntur dii esse non posse, 20. Sol obscuratur in solius Christi morte, 72.
Solon Atheniensis et Lycurgus leges invenerunt, 15.
Somniorum præsagia, 24.
Soni tres sunt in cantu: gravis, acutus, medius, 30.
Sophismata gentilium quandiu ii vixerunt tantum valuerunt; secus doctrina Christi, 73.
Sophistæ confutati a Christo, 73.
Sosicrates, 133. Subscribit synodo Sardicensi, 133.
Sospita sive Diana inter deos relata a patre Jove, anno 320, 317.
Sostras presb. Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ 10.
Sotades Ægyptius poeta effeminatus, 194. Impurus poeta, ad cujus imitationem *Thaliam* edit Arius, 582 Gentilibus derisioni est, 320.
Σώτειρα sive Diana inter deos relata a patre Jove, 10.
Soterichus Sebennyti episc. Meletianus, 148.
Sozon pater Serapionis, 144.
Sperantius fidelissimus vir, 237. Occisus a Magnentio, 237.
Sperantius subscribit synodo Sardicensi, 133.
Spiculator. Vide *Speculator*, 103, 157.
Spiritus sanctus est spiratio Filii, 781. Non est creatus, 773. In Scriptura non connumeratur inter res creatas, 773. Semper est in manibus Patris mittentis et Filii ferentis, 81. Ejusdem est deitatis atque Pater et Filius, 700. Ejusdem potentiæ ac substantiæ, 700, 708. Creator, 703. Spiritui sancto eadem opera competunt quæ Deo, 703. Quæ Patri et Filio, 704 et seqq. Spiritus sanctus digitus Dei nominatur in Scriptura, 708. Spiritus sanctus Moysi datus, 357. Quæcunque habet a Verbo habet, 455. Spiritus sancti participatio infert Verbi participationem, 180. Non sine Patre et Filio sanctificat, 776. Deus est quia cum Filio conjungitur in divina Scriptura, 525, 528, 774, 775.
Spiritus sanctus non creatur, 507, 526, 531, 535, 539, 700, 552. Spiritus sanctus vocatur Paraclitus, Spiritus adoptionis, Spiritus sanctimoniæ, et Christi spiritus, 527. Filio et Patri conjunctus, 528. Non est Filius Patris, nec frater Verbi, 530. Eo illuminamur, 533. Unus est non multi, 535. A Patre et Filio datur et mittitur, 535. Ex Deo, 535, 553. Est Spiritus renovationis, 536. Vitæ largitor, 536. Est unctio et sigillum, 537, 553. Imago Filii, 538. Proprius Filii secundum substantiam, 538. Spiritus sapientiæ et veritatis, 538. Virtutis, 538. Gloriæ, 538.
Spiritus sanctus est immutabilis et varietatis expers, 539. Omnia implet, 540. Patri et Verbo consubstantialis, 540. Ita Filio conjunctus ut Filius Patri, 543. Separari non potest a Filio ut nec Filius a Patre, 543. Eamdem habet proprietatem erga Filium, quam Filius erga Patrem, 552. A Patre per Filium datur, 553, 560. In eo res creatæ unguntur et signantur, 553. Est bonus odor et forma Filii, 553. Est in Verbo, 555. Ei qui resistunt, Filium negant, 519. Impugnatur a quibusdam qui ab Arianis defecerant, 518 et in seqq. passim, 553. Eamdem quam Filius habet cum Patre unitatem, 518. De Spiritu sancto dicuntur quæ de Patre et Filio. Quod illuminet, 533. Quod bibatur, 533. Quod sit sapientia, 533. Quod eo vivificamur, 534.
Spiritus varie in Scripturis usurpatur, 519, 524. In Scriptura sine addito non significat Spiritum sanctum, 520. Pro verborum sensu aliquando intelligitur, 524. Pro vento, 524.
Spudasius subscribit synodo Sardicensi, 133.
Spyridon, 133.
Statuas deorum adorare quantus error, 11, 12 et seqq. Ex Scriptura confirmatur, 11, 12 et seqq. Statuæ ferarum ut dii habebantur, 16.
Stella soli Christo nato præcucurrit, 62, 63.
Stercorius subscribit synodo Sardicensi, 132.
Stephanus insignis martyr, 519.
Stephanus Antiochenus damnatur a synodo Sardicensi, 122, 131, 132, 279. Ab Eusebianis episcopus ordinatus, 218, 274. Ejus jussu meretrix in cubiculum Euphratæ immittitur, 281. Ant. episcopatu abdicatur, 281.
Stephanus cum Secundo Pentapolit. Secundum presbyterum interimit, 302. Stephanus in Libya episcopus a Secundo ordinatus, 580.
Stephanus magister, 239.
Sticharia, 141.
Stipula amianto induta non exuritur, 69.
Stoici putant Deum contrahi rursusque cum rebus creatis dilatari, infiniteque quiescere, 496, 497. Deum in omnia diffundunt, 378.
Strobilus quid, 90 *in notis*. Strobili diis oblati in sacrificium in Ecclesia, invadente Gregorio, 90.
Substantia Græce οὐσία, 595. Substantiæ nomen excluditur ab Arianis, 577. Quia in Scripturis sacris non reperitur, 577. De substantiis similitudo non dici debet, sed identitas, 612. Substantia Dei quid sit comprehendi non potest, 179. Substantia in Deo una, 190.
Superior subscribit synodo Sardicensi, 133.
Syene, 306.
Sylvanus, 145. Sylvanus a Paulo in socium assumptus, 82.
Sylvester Romæ orthodoxus, 219 *in notis*.
Sylvester in Dacia episcopus orthodoxus, 220.
Symbolum fidei Nicænum, 188.
Symphorus subscribit synodo Sardicensi, 133.
Synodus Alexandrina anno 320, 150. Habet episcopos prope centum, 315. Synodus Romana cogitur quo loco Vito presbyter conventus agebat, 110, 111. Episcopi co-

acti plus quinquaginta, 110. Synodus Jerosolymis coacta litteras dat Athanasio, 138. Synodi tres Athanasium innocentem declararunt, Alexandrina, Romana, Sardicensis, 97. Synodi variæ in Gallia et in Italia celebrantur, 712, 720. Contra Arianam hæresin, 712. Synodi in Hispania et Romæ celebratæ, 720.

Syrianus dux exercitus Alexandriam ingreditur, 245. Ait se non habere litteras Constantii ad Athanasium, 245. Per salutem Constantii pollicetur se non ulterius Ecclesiam conturbaturum, 245 et seqq. Præfectus Alexandriæ, 246. Viginti tribus a data fide diebus in ecclesiam irrumpit, 246. Cum militibus plus v milibus ecclesiam noctu obsidet, 265. In ecclesiam irrumpit, 311. In Syriani irruptione nefaria gesta, 312. Jubet corpora defunctorum amoveri, 311. Vi compellit omnes ut fateantur nullum tumultum, nullam cædem fuisse, 311. Catholicos jubet fustibus concidi, 311.

Syriæ populi cum Judæis Pascha celebrant, 574.

Syrus subscribit synodo Sardicensi, 133.

Syri a Davide debellati, 62. Pascha cum Judæis celebrant, 713. Obtemperant Nicænæ synodo pro Paschate celebrando, 575. Cilicum deos non colunt, 18. Syrorum numina a Persis non admittuntur, 18.

T

Tabernaculum exstructum ut Israelitis circumscriptus orandi locus esset, 242.

Tanis urbs Ægypti, 148, 619. Cujus episcopus Eudæmon Meletianus, 148.

Tapenacerameus, 145.

Taphosiris, 143.

Taradus urbs Syriæ cujus episcopus Cymatius, 274 *in notis*.

Tauri Scythæ naufragos immolant virgini, 19.

Taurinus episc. Ægyptius adfuit synodo Tyriæ, 154.

Taurus comes, Constantii jussu, Athanasium hortatur ut redeat, 282,

Telemachus Ulyssis filius, 507.

Tempestatum anni ordo, 22.

Tempus vitæ nostræ a Deo definitum, 260.

Tentyræ, 148.

Tentyræ episcopus Pachymes Meletianus, 148.

Terra in medio universi consistit, 21. Sine pluviis fructus edere non potest, 21. Est immobilis, 28.

Terrenarum rerum vilitas, 645.

Testamenti Veteris libri viginti duo, juxta numerum litterarum Hebræorum, 767. Testamentum Vetus rejicientibus nihil prodest Novum, 215. Testamenti Novi libri qui, 767. Testamentum Novum nihil prodest rejicientibus Vetus, 215.

Testimonia inimicorum nullam vim habent, 151.

Thalassius Pityblonem se confert, 235.

Thalassus comes Constantii, ejus jussu Athanasium litteris hortatur ut redeat, 282.

Thalelæus presb. Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317.

Thalia Arii, 174, 218, 230, 582. Effeminatis modis conscripta ad imitationem Sotadis Ægyptii poetæ, 194. *Thaliæ* inter pocula cantari solent, 322.

Thebaidis episcopi Meletiani qui, 148. Thebaidis episcopi in exsilium missi in Ammoniacam Libyæ, 251.

Thebanorum dii a Thracibus rejiciuntur, 18.

Theodorus, 139. Vocatur Theodosius, 133.

Theodorus Heracleotes, 111. Scribit pro Ariana hæresi, 584. Ad Mareotem legatus mittitur, 106, 149. Promotus ab Arianis, 218. Athanasii inimicus, 284. Legatus ad fidei formulam Constanti deferendam, 589. Damnatur a synodo Sardicensi, 122, 131, 132, 279.

Theodorus Ægypti episc. adfuit synodo Tyriæ, 154.

Theodorus subscribit synodo Sardicensi, 154. Theodorus, 133. Alius, 133. Theodorus episc. Athribis, interfuit synodo Alexandrinæ anno 362, 615. Et ei subscripsit, 619. Theodorus Copti episcopus Meletianus, 148.

Theodorus Nitriæ Deo acceptissimus, 695. Amunis socius, 672.

Theodorus Tabennesiotes magnus Dei homo, 693, 694. In ejus monasterio commoratur aliquot dies Athanasius, 693, 694. Ejus mors, 694. Theodorus Athanasium monet divinitus eadem die occisum fuisse Julianum, 695.

Theodosius Tripolitanus in episcopum cooptatur ab Eusebianis, 274.

Theodosius damnatur in synodo Seleuciensi, 580.

Theodosius, 133, 139. Vocatur Theodorus Subscribit synodo Sardicensi, 133, 139.

Theodulus Trajanopolis episc. ad necem quæsitus ab Arianis, 255, 280. Profugus diem obit, 129. Theodulus alius damnatur in synodo Seleuciensi, 580.

Theognius depositus fuit, 102. Unus e sex legatis ad *Mareotem*, 106, 149. Unus ex sex episcopis qui ex Jerosolymitana synodo ad Constantium profecti sunt, 1
Ejus litteræ adversus Athanasium, Marcellum et As
pam confictæ, 129.

Theognostus vir eruditus, cujus locus affertur, ut
voce *ex substantia*, 181. Exemplo lucis et splendoris p
bat ex eadem substantia Filium esse qua Pater,
Theognostus admirandus et studiosus homo, 561.
locus, 561, 562.

Theologia de Trinitate perfecta quænam, 333.

Theologi viri, id est apostoli, 50, 77, 224: Et d
puli, 44.

Theologus Joannes apostolus, 33.

Theon subscribit synodo Sardicensi, 133.

Theon Ægypti episc. adfuit synodo Tyriæ, 154.

Theon episc. Nilopolis Meletianus, 148.

Theon presb. Mareotæ subscribit synodo Alexand
anno 320, 317.

Theon presbyter Mareotæ, 151.

Theon diaconus Alexandrinus, 150.

Theonæ Ecclesia Alexandrina, 241.

Theonas episcopus Arianus deponitur in synodo
xandrina, 314.

Theonas diaconus Alex. subscribit synodo Alexand
anno 320, 317. Theonas diac. Mareotæ subscribit sy
Alexandrinæ anno 320, 317.

Theophronius episc. Tyanensis fidei formulam o
in Encæniis Antiochiæ, 588.

Thersites, 13.

Thessalia, 98, 122, 285.

Theseus Jovem, Neptunum, Apollinem, Vulcan
Mercurium, Junonem, Palladem, Cererem, Dianam
ter deos retulit, 8.

Thetis auxilium fert Jovi, 10.

Thinuis urbs Ægypti cujus episc. Ephraim Meleti
148.

Thoth mensis, 152, 580. Est September Romano
Gorpiæus Macedonum, 580.

Thracia, 97, 122.

Thraciæ dii rejiciuntur a Pelasgis, 18. Thraces Th
norum deos rejiciunt, 18.

Thuscia, 98.

Thyrsus presbyter Mareotæ, 151.

Tiberinus episc. subscribit synodo Sardicensi, 13

Timotheus vinum non bibebat, 211.

Timotheus episcopus subscribit synodo Sardicensi,

Timotheus Diospolitanus episc. adfuit synodo Tyr
155.

Timotheus diaconus Alexandrinus, 150. Timot
alter diaconus Alexandrinus, 150. Timotheus diac
Meletianus in *Breviario* Meletii, 148.

Tithoes episcopus subscribit synodo Sardicensi,

Tobiæ liber legitur quidem in Ecclesia, sed no
in Canone, 768.

Tomus Alexandrinæ synodi, 615. Defertur Antioc
620.

Traditio Patrum servanda, 689.

Trecenti circiter episcopi Nicææ convenerunt
165. Trecenti decem et octo, 712.

Tres personæ adorantur, 780.

Tres hypostases non sunt per se divisæ, 86. Per
in Trinitate, 86.

Treviri metropolis Galliæ, 255. Ibi in templo no
absoluto collectæ habentur, 241. Ibidem moratur
stantinus jun., 161. Trevirorum episcopus Maxim
235.

Trinitas. In Trinitate una divinitas, 333, 518. Ve
reipsa Trinitas, 541. Una atque individua, 86, 333
nitatis unitas invenitur in Scripturis, 776. Trinitatis
secundum Dionysium Alex., 200. Trinitatem quæ i
nui nequit in unitatem contrahimus, 200. Est absque
fusione, 86. In unum ceu verticem colligitur, 182.
tatis divinitas una, quæ ex uno Patre cognoscitur,
558. Sancta, perfecta et beata est, indivisa, 562. Co
stantialis, 741. Sempiterna, 556. Tres res et tres pers
non tamen tres dii, 590. Ab æterno perfecta, 333. S
et perfecta in Patre et Filio et Spiritu sancto cogn
tur, 540. Trinitas deitatis sola est increata, æterna,
mutabilis, invariabilis, 737.

Trinitatis vera doctrina quænam, 333. Efficientia
543. Creatrix et opifex, 333. Trinitatis una operatio,
Gratia una est, 555.

Triphyllius subscribit synodo Sardicensi, 133.

Tripolis cujus episcopus Theodosius Arianus, 274.
scopus verus Hellanicus, 274.

Triptolemus frumenti sementem invenit, 15.

Trojanorum bellum, 10.

Tropici, id est Pneumatomachi, quia varios tropos
sua hæresi asserenda excogitarent, 526, 532, 535, 5

Tryphon subscribit synodo Sardicensi, 132.
Tryphon presbyter Mareotæ, 151. Tryphon diac. Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317.
Typhonis in Ægypto luctus, 9. Insidiæ, 680.
Tyrannus episcopus, 147. Tyrannus episc. Ægyptius adfuit synodo Tyriæ, 154. Tyrannus presb. Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317. Tyrannus presbyter Meletianus in *Breviario* Meletii, 148.
Tyria synodus contra Athanasium cogitur ab Eusebianis, 101. Reprobanda ut violenta, 103. Res in ea gesta, 103, 104.

U

Υἱοπάτορα Christum perperam dicebant Sabelliani, 80.
Ulysses, 13.
Unigenitus. Vide *Christus*, *Filius*, et *Verbum*.
Unitas deitatis distinguitur absque divisione, 86. Unitatem indivisibilem in Trinitatem dilatamus, et Trinitatem quæ imminui nequit in unitatem contrahimus, 200.
Universum non est Deus, 22. Quia Deus non ex diversis constat, 22.
Unum ac perfectum diversis multum præstat, 31.
Ὕπαρξις idem est quod hypostasis et substantia, 714.
Ὑπόστασις in Deo una, id est, substantia, 490.
Uranius T. damnatur in synodo Seleuciensi, 580.
Ursacius et Valens Ariani, 712. Presbyterii gradu dejecti, 218. In episcopos delecti ab Arianis, 218. Religionis rudimentis imbuti ab Ario, dum juniores essent, 218. Legati ad Mareotem missi, 106. Juniores ætate et moribus, 106. Ex episcopis qui post Jerosolymitanam synodum Constantinum adierunt, 160. Damnantur in synodo Sardicensi, 122, 123, 132, 279. Romam profecti pœnitentiam agunt de calumniis contra Athanasium allatis, 139, 284. Subscribunt litteris Athanasii sibi oblatis, 284. Et ei litteras pacificas mittunt, 98. Non fide digni, 292. Ursacius et Valens post pœnitentiam ad vomitum suum revertuntur, 285. Aiunt se formidine Constantis ad simulatam pœnitentiam deductos, 285. Ursacii et Valentis clerici missi contra Athanasium, 286. Ursacius, Valens, Germinius et socii eorum, consulatum fidei formulæ præfigunt, 575. Synodo Ariminensi fidei formulam præfixis consulibus offerunt, 576. Depositi in Ariminensi synodo quod nollent Arianam hæresin damnare, 713. Cum spadonibus Hilarium diaconum legatum Liberii flagris cædunt, 291. Damnantur in Rom. synodo, 720.
Ursicius subscribit synodo Sardicensi, 132.

V

Valens subscribit synodo Sardicensi, 132. Valens unus ex sex legatis ad Mareotem, 149 et seqq. Damnatur a synodo Sardicensi, 122, 131, 132, 279. Valentis et Ursacii pœnitentia, 161. Valens et Ursacius litteras pacificas Athanasio mittunt, 98. De oblatis Athanasio criminationibus pœnitentiam agunt, libellum pœnitentiæ Julio tradunt, 98. Arium et ejus doctrinam damnant, 98.
Valens idem in Pannonia episcopus, 572. Auctor Constantio convocandi Ariminensem et Seleucianam synodum, 572. Synodo Ariminensi fidei formulam præfixis consulibus, offert, 576.
Valens. Vide *Ursacius*.
Valens Magnentii legatus per Libyam iter habet, 238.
Valentinus subscribit synodo Sardicensi, 133.
Valentinus duo principia et duos deos didicit, 611. Christum alium nominat, 486. Ait passionem Trinitati communem, 757. Spiritum sanctum esse primum inter angelos, 527. Angelos ejusdem esse generis atque Christum, 364. Verbum non veram accepisse carnem, 426. Spiritum sanctum angelis coætaneum, 527. Sensit angelos posse creare, 386. Anathemate damnandus, 616. Ut alienus a veritate, 617. Carnem esse deitatis partem commentus est, 752. A scientia, uti causabatur, seductus est, 762. Filium esse προβολὴν καὶ γέννημα τοῦ Πατρός, 583.
Valentiniani a Valentino nomen habent, 321. Scripturas adulterant, 303. Dicebant Patrem et Spiritum sanctum carnem gestasse, 743.
Valerinus subscribit synodo Sardic., 133.
Valerius, 133.
Vates gentilium deorum, 12.
Venti ex calore et ardore orti, 21.
Venus in Papho insula colitur, 7. Meretriciam docet, 20. Ejus cum Marte adulterium, 10. Diomede vulnerata, 10.
Verbum est ipsa per se sapientia, ipsa per se ratio, ipsa per se potentia, ipsum per se lumen, ipsa per se veritas, ipsa per se justitia, ipse per se virtus, character, figura, splendor, imago, et perfectissimus Patris fructus, 57. Verbum esse probatur, 36. Non syllabis constat, 32. Est vere Deus, 325 et seq., 331, 547. Unum non multa, 174, 205, 225, 226, 325, 400, 401. Ex Deo, 177, 398, 416, 489. Cum Patre, 37, 226, 227. In Deo Patre, 37, 335, 386, 547. Unum cum Patre, 451, 464. Propria proles, 178, 227, 325 et seqq., 435. Ex natura Patris, 371, 372. Οὐσιώδης λόγος, οὐσιώδης σοφία, 490. Consubstantiale Patri, 325, 548. Simile Patri, 179. Figura substantiæ Patris, 195, 325, 332, 334, 365, 396, 448, 553. Sapientia Patris, 36, 325, 335, 438. Unigenita, 323. Æterna, 335, 428. Una, 400. Filius Dei, 195. Unigenitus Dei, 419. Naturæ Patris imago, 325, 332, 334, 360, 365, 448, 553.
Verbum non participatione sed natura Filius et Deus, 331. Lux e luce, 325, 547. Est ut splendor a luce, 195, 330, 332, 335, 365, 396, 438, 448, 543. Virtus Patris, 32, 325. Veritas Patris, 335, 265, 448, 553. Semper fuit et est, 325, 338, 342, 546. Æternum, 325, 337, 330, 546 et seqq. Æquale Patri, 195. Ante sæcula et tempora, 175, 329. Omnia quæ Pater habet, 227, 335. Non est accidens Patris, 171. Nec prius vel posterius illo, 227. Sine passione nascitur, 341. Sine divisione substantiæ, 180. Non ex voluntate, 481 et seqq. Ejus generatio non comparanda cum humana, 331, 339. Non est adoptione Filius, 168. Non est ex nihilo, 331. Non fuit cum non esset, 332 *et centies*.
Verbum non est res creata vel facta, 277, 325 et seqq., 349, 341, 465, 575 et seqq., 419, 426, 465. Si creatum est, Trinitas est dissimilis, 332. Si factum, per aliud Verbum est factum, 225, 373, 390, 484. Per ipsum omnia creavit Pater, 168, 434. Verbum omnia fecit, 2, 177. Sæculorum opifex, 329. Creator, 227. Omnia continet, 33. Omnia ordinat, 31, 32, 33 et seqq. Est ubique, 43, 66. Res omnes sunt ejus participes, 180. Non minister creationis, 392 et seqq. Habet eamdem quam Pater divinitatem, 227. Eamdem vim efficiendi, 227. Immutabile ut Pater, 336, 346, 347, 350, 743. Immortale, 43, 44, 52. Indivisum a Patre, 195, 224. Intactile, 723. Ipsum Pater notum facit, 37. Cognoscit Patrem, 227. Et seipsum, 227. Per ipsum Pater cognoscitur, 23, 35, 46, 48. Cognoscitur ex rebus creatis, 34, 35, 69, 225, 328. De ejus divinitate disserere quam arduum, 271. Cognoscit omnia, 220.
Verbum est ubi est Pater, 171. Patris interpres et nuntius, 35. Per ipsum Pater omnia regit et conservat, 32, 33. Non annumeratur inter opera in hymno, *Benedicite*, ἀγέννητον. Vide in Ἀγέννητον. Qui Verbum distinguunt a Filio, quaternitatem non vero Trinitatem inducunt, 502. Est altissimum, 350, 351. Non debet dici externum vel internum, non aliquid ex perfecto fluens aut ex impatibili natura sectum vel projectum, 79. Per se sanctum, 351, 360. Justum, 560. Auctor vitæ, 195. Dominus, 195, 380. Dominus virtutum ut Pater, 185. Patriarchis visum est, 591. Se multis modis hominibus manifestavit, 46. Dictavit legem veterem, 35, 591. Ejus providentia corpora crescunt et animæ rationales moventur, 34. Est episcopus animarum, 195. Verbum est principium rerum omnium, 408. Principium viarum, 421 et seqq. Caput Ecclesiæ, 33.
Verbi adventus ad perficiendum opus Patris, 366, 386. Propter nos, 40, 414, 417. Homo factum, 227. Quare, 67 et seqq., 173, 413, 425. Caro ei unitur in utero, 442, 737. Sine mutatione Verbi, 347, 724. Sine viro, 50. Ex Virgine, 43, 50. Non ungitur sed caro ejus, 356, 357. Divinum reddidit quod induit, 352. In se suscepit judicium mundi, 367. Non in melius proficit, 357. Verbi adventu mirabilia edita sunt, 70, 71. Cur Patrem vocat Dominum post Incarnationem, 409.
Verbum non est natura sua homo, 38. Nec corpus ex natura sua habet, habuit corpus nostro simile, 419. Non phantasticum, 50. Carnem veram, 442. Frater noster est, 376, 419. Alio modo venit in corpus suum quam in prophetas, 726, 734. Primogenitus, 419, 442. Suo adventu doctrinam deorum antiquavit, 73. Verbo attribuuntur carnis proprietates, 460, 461. In carne palpatur, 698. Carnem sanctificavit, 49. Per carnem miracula edidit, 460, 461. Quare, 461. Cum carne adorandum, 729, 739. Creatum dicitur secundum carnem, 227.
Verbum in corpore patitur, 367. Sic dat salutem omnibus, 69, 367. Ut Deus nihil patitur, 75. Mortis solutionem attulit et vitæ resurrectionem, 45. In morte non separatum est a corpore, 723. Verbum in homine exsistens hominem exaltavit, 493. Verbum secundum carnem glorificatur, 698. Non ejus natura, sed humanitas exaltata, 351, 353. Verbi caro non Verbum per gratiam accepit ut Deus vocaretur, 697. Doctrina sua hominum negligentiam emendavit, 44. Verbum rebus creatis efficitur ipsa per se sanctimonia, ipsa per se vita, janua, pastor, via, imperator, dux, servator, vitæ auctor, lux, providentia, 37. Verbum ab Arianis inductum, alienum est a vero Verbo 226
Verbum hominis quantum differt a Verbo Dei, 397, 398. Verbum Dei manens semper, 32. Verbum hominis non est pars neque decisio illius multo magis Verbum Dei, 341.

Verbum simplex sanctis juramenti loco est, 209.
Vercelli Galliæ urbs, 619.
Veredarii, 153.
Verissimus subscribit synodo Sardicensi, 153.
Veritatem qui prodit damnandus, 231. Veritatis comprehensio longe facultatem nostram exsuperat, 272. Non gladiis, non militum manu prædicatur, sed suasione et consilio, 287. Veritatem Athanasius in testem vocat, 497. Veritas est imperatorum Christianorum præsidium, 239.
Verona cujus episcopus Lucillus, 235.
Vestium usus a Junone inventus, 14.
Vetranionem Constantius abdicat, 296, 307.
Via ad Deum in nobis ipsis est, 23. Via salutis est ipsa anima nostra, 23. Viam salutis omnes ingredi possunt etiam gentiles, 23.
Viator subscribit synodo Sardicensi, 133.
Vicarius officii genus, 275.
Victor subscribit synodo Sardicensi, 133. Victor, 133. Alius *itidem*.
Victoria Salvatoris comparatur victoriæ regis cujuspiam, 56.
Victorinus subscribit synodo Sardicensi, 133.
Victurus, 133.
Viduæ calcibus percussæ ab Arianis, 306.
Viminacium urbs in qua Athanasius Constantium alloquitur, 236.
Vincentius Capuæ in Campania episcopus cum Athanasio Constantem adit, 235. Legatus a synodo Sardicensi, 281. Subscribit synodo Sardicensi, 132. Injuriis compulsus ut non ultra communicet cum Athanasio, 247.
Vini libatio, 19.
Virgines Christi sponsas vocare consuevit catholica Ecclesia, 317. Votum virginitatis in usu, 73. Virginitas a Christo orta, 73, 251. Virgines ethnici ut templum Verbi admirantur, 251. Argumentum Christianæ religionis, 71. Apud solos Christianos sunt, 251. Virginum membra Salvatoris membra sunt, 251. Salvatori dicata, 252. Virgines Constantinus maxime honorat, 251. Constantius sanctas et venerandas appellat, 251. Ad Christum abnegandum plagis deduci non possunt in irruptione Gregorii, 90. Virgo lectionis studiosa, verberibus laniatur, et in carcerem recluditur, ejusque liber rapitur a carnificibus, 91. Virgines nudatæ et cæsæ in irruptione Gregorii, 90. Verberatæ, 277. Virgo quædam sanatur ab Antonio, 670. Virgines ex ædibus dejectæ anno 350, 300.
Virgines persequi solis hæreticis proprium, 252. Virgines martyrio affectæ in irruptione Syriani, 311
gnam Oasin relegantur, 256 Aliæ nudatis capiti
duntur, 300. Virgines jussu Arianorum in he
suspensæ et verberatæ, 251. Virgines antea ig
tæ in exilium missæ ab Arianis, 256, 306. Vi
carcerem conjiciuntur post ingressum Georgi
driam, 256. Plagis cæsæ in irruptione Her
Nudantur ab irrumpentibus militibus, 248.
Virgo Scytharum dea, 19.
Virtus non est difficilis, 647. Virtutis via non
metienda, sed desiderio et proposito, 638.
Visionis bonæ malæque differentia, 657, 66
Visitatio episcopi, 151.
Vitalius subscribit synodo Sardicensi, 132.
Vitalius, 132. Alius *itidem*. Vitalius, 133. Al
Volucres, quadrupedes, reptilia in deorum
computata, 15. Quare, 15.
Voluntates duæ in Christo, 709. Voluntas ho
utramque partem vergere potest, 4.
Voluptas inter deos relata, 7. Voluptatis a
fuit homini, 3.
Vulcanus e cœlo dejicitur, 10. Eoque casu c
ficitur, 10. Fabrilis auctor dicitur, 14. Vulcani
tionem ignem significare aiunt philosophi G
Vulcanus per Theseum inter deos relatus, 8.
et Venerem adulteros insidias parat, 10.

X

Xenon subscribit synodo Sardicensi, 131.

Z

Zacharias propheta tempore captivitatis Ba
65.
Zeno Eleates dialecticam invenit, 15.
Zenobia Judæa Pauli Samosatensis patrona
Zenobius, 133, 139.
Zoilus episc. Andro interfuit synodo Al
anno 362, 615. Et ei subscribit, 619.
Zoilus diac. Mareotæ subscribit synodo Al
anno 320, 317.
Zorobabel Salathielis vir sapiens, 243.
Zosimus subscribit synodo Sardicensi, 132
133. Alius *itidem*. Zosimus diaconus Mareotæ
deficit, 313. Zosimus damnatur ab Alexandro,
Zygri proxime Libyam episcopatus, 619.

INDEX AD EPISTOLAS FESTALES S. ATHANASI

ET AD CHRONICA DUO.

Numeri annos Christi significant quos parenthesibus conclusos duplici Chronico inseruimus; tum (p
tera *p*) paginas editionis Romanæ quarum seriem typis crassioribus exhibemus.

A

Ægypti præfecti:
Aelius Olympius Palladius Samosatensis annis, 371, 372.
Aelius Palladius Palæstinus, dictus Cyrus, annis 371, 372, 373.
Cataphronius Biblius an. 356, 357, et p. 162.
Faustinus Chalcedonensis an, 359. 360.
Flavianus Illyricus an. 364, 365, 366, et p. 163.
Florentinus an. 331, et p. 39.
Gerontius Armenius an. 362, et p. 162.
Hyginus Italus an. 331, 332.
Hyrieus Damascenus an. 364.
Italicianus Italus an. 359.
Longinus Nicænus an. 341, 342, 343.
Magnitianus an. 330.
Maximus Nicænus an. 356.
Maximus Rhacotensis an. 364.
Nestorius Gazæus an. 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351. 352.
Olympius an. 362, 363, et p. 162.
Palladius Italus an. 344.
Parius Corinthius an. 358, 359. (Vel Pariesius p. 12).
Parnassius an. 357.
Paternus an. 334, 335, 336.
Philagrius Cappadox an. 337, 339, 340: (Conf. tamen adn. p. 60 et 72).
Photinus an. 361.
Proclianus an. 366, 367.
Sebastianus Thrax an. 353, 354.
Tatianus Lucius an. 367, 368, 369, 370, et p
Septimius Zenus an. 328, 329.
Theodorus Heliopolitanus an. 338.
Zenophilus an. 333.

Gaudeo me hunc Ægypti præfectorum non m
numerum addere potuisse illis, quos ab Augus
racallam sedulo collegit vir doctissimus Joan
sius egregio libello edito Mediolani anno 1826
bio autem hic numerus angeri adhuc facile
ex operibus Athanasii, vel ex historicis re
temporis, puta Theodoreto, Socrate, Sozome
que. Ecce Allatius in diatriba *De Theodoris*.
minat Theodorum Samium Alexandriæ præfec
item in *Vita Chrysostomi*, a nobis edita in
mine, part II, p. 267. Theodorus alius, juni
præfectus (ubi ἄρχων vel ἐπάρχων vel ἔπαρχος
fuisset a nobis Latine solemniore vocabulo
Præfectorum autem, seu bassarum, Mahum
Ægypti series chronologica est in cod. Arab.

Abrahami sacrificium sapienter ventilatur,
Alexander Athanasii præcessor moritur pos
paschalem epistolam an. 328, p. 2.
Amen, solemne populi orantis responsorium

Antonius Magnus miracula patrat Alexandriæ, p. 5.
Arius et Manes arguuntur, p. 93, 107, 110.
Ariani falluntur computo paschali, p. 6. Excommunicantur ab Ecclesia Romana, p. 7.
Arsacii et Valentis Arianorum ignominia, p. 7.
Athanasius admodum juvenis assumitur ad episcopatum an. Christi 328. Post pascha p. 2 et 3. Ejus ad comitatum, id est aulam Constantini M. iter, p. 2 et 52. Visitat Thebas, p. 3. Pentapolim et partes inferiores, p. 3. Superiores, p. 163. Renuit pergere ad synodum Cæsareensem, p. 3. Accedit ad Tyriam, sed ab ea mox profugit, p. 4. In exsilium mittitur Treviros a Constantino, p. 4. Pergit Constantinopolim, p. 4. Aquileiam, p. 8. Ejus prima fuga ex urbe Alexandria, p. 5; secunda, p. 12; tertia, p. 14. Scribit ex urbe Roma, p. 116. Magno cum honore et plausu revertitur ex Italia et Roma Alexandriam, p. 8 et p. 161. Alius reditus, p. 13. Tertius, p. 14. Occurrit Joviano imp., p. 14 et 163. Ædificat in Mendesio ecclesiam, quæ postea de nomine ejus dicta fuit, p. 17. Moritur prodigiose, an. 173, p. 48, et p. 164. Athanasii bibliceæ duæ interpretationes insolitæ, p. 19, 20. Heortasticarum ejus fragmenta recitaverunt Cosmas Indicopleustes, et Severus Antiochenus. (Vide in propriis locis). Item codices Vaticani, p. 119 et præf. Athanasio patriarchæ subjectæ Ægypti provinciæ numerantur, p. 1.

B

Bresidas (vel Barasides) notarius vel secretarius, p. 15 et p. 163.

C

Cæsareum, basilica Alexandrina, occupatur a Catholicis, p. 15. Incenditur, ibidem.
Canon utriusque Testamenti anno 367. Ab Athanasio conficitur, seu proponitur, p. 16 et 153. (Utile erit conferre similes canones apud S. Cyrillum Hierosol. cathec. IV, 33 et 36, et S. Augustinum *De doctr. Ch.* lib. II, 13.)
Communio eucharistica etiam extra Pascha, p. 54.
Confessionem peccatorum faciendam docet Athanasius, p. 83.
Constantinus Magnus moritur an. 338, p. 5.
Constantius imperator moritur an. 361, p. 13.

D

Didascalia apostolorum, id est constitutiones apostolorum a Clemente scriptæ, p. 157.
Dies deorum, id est dies hebdomadæ, Lunæ, Martis, Mercurii, etc., p. 1.
Diocletiani edictum ex cod. Vat. Præf. adnot.
Diogenes notarius imperatoris, p. 11, 162.
Dominicum (id est ecclesia) S. Dionysii Alexandriæ, p. 162, 163.

E

Epistolæ episcoporum canonicæ mutuæ, p. 115.
Episcoporum promotiones ab Athanasio factæ, p. 115, p. 145.
Eucharistiæ veritas, p. 28, 50, 53, 57, 78, 81, 123.
Eudæmon virgo monialis torquetur Athanasii causa, p. 13.

F

Festa ethnicorum, Judæorum, improborum, reprehenduntur, p. 34, 57, 144.
Fides religiosa ante omnia, p. 107.

G

Georgius occupat sedem Alexandrinam, p. 12, 162. Occiditur, ibidem.
Gregorius Cappadox obtruditur Alexandriæ episcopus, p. 5. Ejus tyrannis, p. 6. Moritur anno 346, p. 8.

H

Heraclius comes, p. 162.
Hilarius notarius, p. 162, 163.

I

Interpretatio spuria S. Scripturæ reprehenditur ab Athanasio, p. 36.

J

Jejunii salutaris vera ratio, ejusque laudes, p. 23, 25, 49.
Jovianus imperator, p. 14.
Judæorum recentiorum paschalis ritus vituperatur, p. 26, 65, 134, 136, 144.
Julianus imp. sistit persecutionem, p. 113. Instaurat, p. 14, 162. Ejus epistola seu minax edictum, ibi et p. 162. Moritur anno 363, ibi. (Invehitur Julianus contra Athanasium etiam in epistolis suis 6 et 26.)

L

Lectio biblica quædam rara apud Athanasium, p. 65. Alia bona, p. 79. Alia, p. 102.
Lucius presbyter nititur invadere episcopatum Alexandrinum, p. 16, 164. Mittitur ab Arianis ad Jovianum imp., p. 163. Non sine gravi discrimine evadit, p. 164.

M

Magnentius interficit Constantem imp., p. 9.
Meletiani contra Athanasium, p. 52, 53, quorum nomina sunt Callinicus, Ision, Eudæmon (hi fuerunt Athanasii accusatores, ut constat ex aliis Athanasii scriptis) Gelœus, Hieracammon, qui se dicebat Eulogium.
Meletianorum mendacium, p. 114.
Missæ usus quotidianus, p. 123.
Missio vana Catholicorum ad Constantium imperatorem, p. 10, 161.
Modestus vicarius, p. 162.
Montanus palatinus silentiarius conatur occupare sedem Athanasii, p. 10. Affert Constantis acerbas litteras, p. 161.

N

Nicænum decretum de Paschate, p. 1 et 133.

O

Oratio mutua commendatur, p. 38.

P

Paschatis certi termini apud Romanos ex traditione S. Petri apostoli, p. 9. Paschale festum futuri mundi symbolum, p. 29. Vel superni gaudii imago, p. 161. Accurata de Paschate doctrina, p. 127.
Pastoris liber citatur ab Athanasio, p. 101.
Patriarcharum Alexandrinorum scripta inedita et catalogi Præf. adn.
Paulus notarius, p. 162.
Pauperum et peregrinorum cura commendatur tempore paschali, p. 30, 51.
Periodus quinquagenaria paschalis, p. 7.
Petri Alex. fragmentum ex Severo præf. adnot.
Proclianus Macedo dux, p. 15.
Pythiodorus Thebanus fert Juliani edictum ad Athanasium, p. 14, 163.

S

Schisma in Augustamnica, p. 6.
Sebastianus dux, p. 162.
Serapioni Thmueos episcopo scribit Athanasius, p. 115.
Severi Antiocheni laudatio in S. Athanasium, Præf. sub finem.
Synodus Cæsareensis, p. 3. Naissensis, p. 7. Sardicensis, p. 7. Tyria, p. 4.
Syrianus dux, p. 11, 162.

T

Terræ motus in Ægypto et maris retrocessio, p. 15.
Theonæ Ecclesia Alexandriæ, p. 5, 11, 162.
Trajanus dux, p. 16, 164.
Thereu (seu Chereu), prima mansio ab Alexandria, p. 162, 163.

V

Valentiniani et Valentis imp. edictum contra episcopos reduces, p. 163.
Victorinus dux, p. 163.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTI

S. ATHANASIUS ALEXANDRINUS ARCHIEPISCOPUS.

OPERA HISTORICA ET DOGMATICA.

Admonitio in quatuor Orationes contra Arianos. 9
Oratio prima adversus Arianos. 12
Oratio II. 145
Oratio III. 321
Oratio IV. 468
Monitum in sequentes ad Serapionem epistolas. 525
Epistola I ad Serapionem. — Contra illos qui blasphemant et dicunt Spiritum sanctum rem creatam esse. 530
Epistola II. — Adversus eos qui Filium rem creatam esse contendunt. 608
Epistola III. — De Spiritu sancto. 624
Epistola IV. — De Spiritu sancto. 638
Monitum in epistolam De synodis. 677
Epistola de synodis Arimini in Italia, et Seleuciæ in Isauria, celebratis. 681
Monitum in tomum ad Antiochenos. 793
Tomus ad Antiochenos. 795
Monitum in Epistolam sequentem. 811
Epistola ad Jovianum. 813
Monitum in S. Antonii Vitam. 823
Vita et conversatio S. Antonii. 835
Monitum in duas ad Orsisium epistolas. 977
Epistola I ad Orsisium. 978
Epistola II ad Orsisium. 978
Narratio Athanasii ad Ammonium episc. et alios de sua fuga sub Juliano. 980
Admonitio in librum sequentem. 982
Liber de Incarnatione Dei Verbi, et contra Arianos. 984
Monitum in Epistolam sequentem. 1027
Epistola ad Afros episcopos. 1029
Monitum in sequentem epistolam. 1047
Epistola ad Epictetum contra hæreticos. 1049
Admonitio in epistolam sequentem. 1069
Epistola ad Adelphium episcopum contra Arianos. 1071
Monitum in sequentem epistolam. 1083
Epistola ad Maximum philosophum. 1085
Admonitio in libros sequentes. 1091
Libri de Incarnatione Domini Jesu Christi, contra Apollinarium. 1093
Liber primus. 1093
Liber secundus. 1131
Admonitio in tres epistolas subsequentes. 1169
Epistola ad Amunem monachum. 1169
Epistola ad eumdem Amunem. 1175
Epistola ad Rufinianum. 1179
Monitum in duas sequentes epistolas. 1181
Epistola I, ad Luciferum. 1181
Epistola II, ad eumdem. 1183
Monitum in epistolam ad monachos. 1185
Epistola ad monachos. 1185

Monitum in fr
Fragmentum
Monitum in op
Liber de Trini
Fragmenta va
Fragmentum i
Fragmentum
Alia fragment
Fragmentum
Sermo major
Fragmenta du
Sermo de pat
Sermo in Ram
Fragmentum
Fragmenta co
Fragmentum
Fragmenta qu
Opusculum de
Vetera monun

EPISTOLÆ HI
Præfatio.
Chronicon pr
Epistola I. —
Epistola II.
Epistola III.
Epistola IV.
Epistola V.
Epistola VI.
Epistola VII.
Epistola X.
Epistola XI.
Epistola XII
Epistola XIII.
Epistola XIV.
Epistola XVII.
Epistola XVIII
Epistola XIX.
Epistola XX.
Ex vicesima s
Ex vicesima q
Ex vicesima s
Ex vicesima o
Ex vicesima n
Ex epistola tr
Ex quadragesi
Ex quadragesi
Ex quadragesi
Ex quadragesi
Ex quadragesi
Chronicon ace
Syllabus codic
Onomasticon
gnificationes pe
duobus prioribu
Index rerum

FINIS TOMI VICESIMI SEXTI

Sancti Amandi. — Ex typis DESTENA

BR
60
.P4
v.26

STANFORD UNIVERSITY LIBRARY
Stanford, California